

А К А Д Е М І Я П А У К У К Р А Ї Н С Ь К О Ї Р С Р
ОРДЕНА ТРУДОВОГО ЧЕРВОНОГО ПРАПОРА ІНСТИТУТ МОВЗНАВСТВА ім. О. О. ПОТЕБНИ

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ТОМ ДЕВ'ЯТИЙ

С

ВИДАВНИЦТВО «НАУКОВА ДУМКА»

КИЇВ — 1978

IX том містить 11294 слова, не рахуючи тих, що даються
як посилання

Редакційна колегія:

академік І. К. БІЛОДІД (голова), кандидати філол. наук
А. А. БУРЯЧОК, В. О. ВИННИК, Г. М. ГНАТЮК, С. І. ГО-
ЛОВАЩУК, доктори філол. наук Л. Л. ГУМЕЦЬКА, М. А. ЖОВ-
ТОВРЮХ, чл.-кор. АН УРСР Є. П. КИРИЛЮК, В. П. КОЗАЧЕН-
КО, доктор філол. наук Л. С. ПАЛАМАРЧУК (заст. голови), кан-
дидат філол. наук Л. О. РОДНІНА, чл.-кор. АН УРСР В. М. РУ-
САНІВСЬКИЙ, доктор філол. наук Л. Г. СКРИПНИК, кандидати
філол. наук Т. К. ЧЕРТОРИЗЬКА, Л. А. ЮРЧУК (секретар)

Редактори тому:

І. С. НАЗАРОВА, О. П. ПЕТРОВСЬКА, Л. Г. СКРИПНИК,
Л. А. ЮРЧУК

Редакція мовознавства

Дев'ятий том Словника уклали: І. Р. Вихованець (сет — спруватість; слух — смáгнути), В. П. Градова (єисний — сіра; справний — спростувати); Г. Н. Демчик (самовідад — євистячий; євещенюдійство — сеструня; скляк — скрипучо; єпокушання — спорбджувати; старезний — стирчати; схема — схитрувати), Г. Г. Дідківська (сонант — єпадajúчий), Л. П. Жаркова (скілька — склеювачка), В. П. Забеліна (скристалізований — слупчик), І. С. Назарова (євіта — євлящєників; сірєнький — скікиўти), О. П. Петровська (євіданковий — сон²), Л. О. Симоненко (стрип — єу), Л. Г. Скрипник (є — самовіявлення), Т. О. Федоренко (спорбженний — справка; єпротівити — старатєся; сутáж — єушняк; єхід — єьорбонўти), М. М. Фещенко (ємáжений — євигурочка; єправлений — єправлїтєся; єтояк — єстрипутьєся), В. Б. Фридрак (єтєск — єтоязікий; єуб — єуєпїльєтєвзнáвчый; єущий — єхвильбвано), Г. Т. Яцєво (єпáдєнь — єпोकўтующий).

Том доопрацювали й відредагували: І. С. Назарова (сет — спруватість; єкристалізований — слупчик), О. П. Петровська (ємітпиківий — євигурочка; єправка¹ — єпростувати; єтєск — єстрипутьєся), Л. Г. Скрипник (є — сеструня; єисний — скікиўти; ємáжений — ємітпик; євіданковий — сон²; єпáдєнь — єпішка; єпро-

тівити — старатєся; єуб — єухофрукт), Л. А. Юрчук (скілька — єкрипучо; слух — смáгнути; сонант — єпадajúчий; єпієнієнький — єпобуватєся²; старезний — єтирчати; єтрип — єу; єухоцвіт — єьорбонўти).

Науково-технічне оформлення рукопису дев'ятого тому Словника здійєснили Н. П. Дзятківська та Ш. Г. Кренцєль.

Помічники редакторів Т. О. Федоренко та В. Б. Фридрак.

Над технічною підготовкою рукопису тому в машиніє працювали: Т. М. Башловка, М. П. Вогущка, О. Л. Довбуш, В. В. Дятчук, Н. М. Нєровня, О. І. Нєчпайло, Н. П. Рабенко, Н. Ю. Шяян.

Корєктуру тому прочитали: Н. П. Дзятківська, Н. М. Нєровня, Т. О. Федоренко, В. Б. Фридрак та Ш. Г. Кренцєль.

Матєріали тому реєєнєзували: В. Й. Горобєць, В. В. Жайворонєк та О. Б. Марцинківська.

Уєієх, хто користуєтєся Словником, просимо надєплати зауважєння та побажання на адресу: 252001, Кїїв-1, вул. Кїрова, 4, Інєтїтут мовознавєтва їм. О. О. Пєтєбні АН УРСР, або 252004, Кїїв-4, вул. Рєшїна, 3, видавництво «Наукова думка».

С, невідм., с. Двадцять перша літера українського алфавіту на позначення приголосного звука «с» (вимовляється «ес»).

СААМ *див.* саами.

СААМИ, ів, мн. (одн. саам, а, ч.; саамка, п, ж.). Народність, що живе на півночі Норвегії, Швеції, Фінляндії, а в межах СРСР — на Кольському півострові; стара назва — лопарі. Саами — аборигени Кольського півострова. Перші їх поселення тут належать до новодавнього віку (Веч. Київ, 17.VI 1968, 4).

СААМІ, невідм., мн. (одн. саамі, ч. і ж.). Те саме, що саами.

СААМКА *див.* саами.

СААМСЬКИЙ, а, е. Прикм. до саами і саамі. Саамська мова.

САБА, й, ж. У східних народів — мішок із цілої шкури тварини для зберігання або перевезення кумису, вина, води тощо; бурдюк. *Посередині юрти спускалися зергу шкуру й китиці, призначення яких важко було одразу відгадати, і величезний бурдюк — саба для кумису* (Тудуб, В степу... 1964, 164).

САБАДАШКИ, шок, мн., біал. Веселі пісеньки. — *Тут співають не вільно! Ти, спорознявлий діду, краще зробив би, коли б плакав за свої гріхи й молився богу, ніж жави тут витинати свої сабадашки!* (Фр., VI, 1951, 182).

САБАДИЛА, н, ж. (*Sabadilla officinalis*). Багаторічна цибулинка рослина родини лілійних із жовтуватими квітками, зібраними в суцвіття; росте в Центральній та Південній Америці й використовується як інсектицидний засіб.

САБАДИЛОВИЙ, а, е. Прикм. до сабадила; // Вигот. із насіння сабадила.

САБАЙОН, у, ч. Підлива із збітих з цукром жовтків, вина й прянощів; // Напій, виготовлений у такій спосіб.

САБАН, а, ч., *васт.* Примітивний дерев'яний плуг із металевим лемешем. *Ще в давні часи... на Україні були створені сільськогосподарські знаряддя для основних польових робіт: сабан для оранки, дерев'яна борона* (Розв. науки в УРСР..., 1957, 455).

САБАНТУЙ, я, ч. У башкирів і татар — народче свято з нагоди закінчення весняних польових робіт; // *перек.*, розж. Жорстокий бій; артилерійська підготовка. — *Командир дивізіону усвідомив, яку задачу має виконати сьогодні наш артдивізіон? — Так, все зрозуміло: генеральний сабантуй, товаришу полковник* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 410).

САБАШ, у, ч., *діал.* Шабаш. *Небагато орендари в сабаш наварили Та й на лихо убогого Істи запитали* (Рудан., Тв., 1959, 204).

САБАШІВКА, н, ж., *діал.* Горілка (*див.* горілка¹). *Ноло тих будинків, де колись торгували хрестиками, молитовниками, оселедцями й сабашівкою, — тепер від-*

ніються висівки з написами «Аптека», «Сільунієрмаг» (Літ. Укр., 1.V 1968, 3).

САБЕЄЦЬ *див.* сабейці.

САБЕІ, ів (одн. сабей, я, ч.; сабейка, п, ж.). Те саме, що сабейці.

САБЕІЗМ, у, ч. Давня релігія деяких арабських племен, заснована на культі небесних світил (найменування походить від назви племені сабейів, у яких цей культ зародився).

САБЕІСТ, а, ч. Прихильник сабейзму.

САБЕІСТИЧНИЙ, а, е. Стос. до сабейзму.

САБЕІ *див.* сабей.

САБЕЙКА *див.* сабей і сабейці.

САБЕЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до сабей. *Мій добрий Ікцію, що сталося з тобою? Ти на Аравію збираєшся війною, На неподоланих сабейських королів?* (Зеров, Вибр., 1966, 270); *Сабейське царство; Сабейське письмо.*

САБЕЙЦІ, ів, мн. (одн. сабейць, ейця, ч.; сабейка, п, ж.). Південноарабські племена, що жили в IX ст. до н. е. — II ст. н. е. на території сучасного Йему. *В небі високому став Аполлон із натягненим луком, Глянув на битву, і зміг повернутися, вражені жазом, Геть утікають араби, сабейці, євиптяки* (Зеров, Вибр., 1966, 258).

САБЗА, й, ж. Сорт дрібного ізюму без кісточок із винограду кишмиш, обробленого перед сушінням лужним розчином.

САБІНИ, ів, САБІНЯНИ, пня, мн. (одн. сабінянин, а, ч.; сабінянка, п, ж.). Давнє італійське плем'я, що жило в східній частині Середньої Італії. *Тим старосвітським вичаєм жили і сабіняни давні; Ромул його шанував* (Зеров, Вибр., 1966, 218).

САБІНСЬКИЙ, а, е. Прикм. до сабіни. *Марсові знайшла [богня] подружжя серед храму стін святих і сабінських брамок гожих чаром пойняла своїм* (Зеров, Вибр., 1966, 370).

САБІНЯНИ *див.* сабіни.

САБІНЯНИН *див.* сабіни.

САБІНЯНКА *див.* сабіни.

САБЛУК, а, ч., *діал.* Дика яблука; кислиця. *Саблук вражав це й тим, що яблука на ньому могли триматися і звимку* (Стельмах, II, 1962, 339).

САБЛУКА, п, ж., *діал.* Те саме, що саблук.

САБО, невідм., с. Черевки на дерев'яних підшвах або видовбані з дерева (у Франції та Бельгії). [Л е с я (чепурить кіжнату; сама щось наспівує):] *Зустріла капітана... В моїх сабо поганих...* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 23).

САБОТАЖ, у, ч. 1. Навмисний зрив роботи, який виявляється у прямій відмові від неї або у недбалому, несумлінному її виконанні. *Після революції 18 березня частина чиновників утекла у Версаль, а ті, що залишились, зустріли нову владу саботажем* (Нова іст., 1957, 13); *Боротьба радянських патріотів на зайнятій*

фашистами території мала найрізноманітніші форми, починаючи від масових актів саботажу і кінчаючи складними операціями бойових груп і загонів (Ком. Укр., 5, 1965, 30).

2. чого. Прихована протидія здійсненню чого-небудь. — *Навчені досвідом минулої осені, німці [фашисти] прикладуть усіх сил, щоб не допустити до саботажу весняної кампанії (Д. Бедзвік, Дніпро..., 1951, 80).*

САБОТАЖНИК, а, ч. Той, хто саботує, вдається до саботажу. *Необхідні екстремні заходи боротьби в контрреволюціонерами і саботажниками (Ленін, 35, 1973, 150); Грізно клялися [делегати], що твердою рукою молота і пуга візьмуть саботажників за горло (Гончар, II, 1959, 187).*

САБОТАЖНИЦТВО, а, с., розм. Дія, поведінка саботажника; саботаж.

САБОТАЖНИЦЯ, і, ж. Жін. до саботажника. — *Нічого, хлопці... Продовжуйте [виставу], поки кагачки ще горять. А з цією саботажницею.. ми застра поговоримо! (Є. Кравч., Квіти..., 1959, 126).*

САБОТАЖНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до саботаж і саботажник; // Який є саботажем. *«Червоногвардійська» атака на капітал була успішна, була переможна, бо ми перемогли і воєнний опір капіталу і саботажницький опір капіталу (Ленін, 36, 1973, 167).*

САБОТОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мнв. ч. до саботувати.

САБОТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. саботувати.

САБОТУВАТИ, ую, уєш, недок. 1. неперех. Ухплюючись від роботи або виконуючи її недбало, несумлінно, викликаючи певні політико-економічні ускладнення. [М а н д р і к а:] Я прокидаю їх [фашистів]! [У л я н а:] Справді? [М а н д р і к а:] Я їх ненавидів! [У л я н а:] Саботували? Чинили овбросний опір? (Довж., I, 1958, 363).

2. перех. Приховано зривати виконання важливих заходів, вказівок і т. ін. *Куркулі єноїли хліб у ямах, саботували державні заходи Радянської влади (Цюпа, Україна..., 1960, 63); Не визнавати кого-, що-небудь. Коли поразувати всіх службовців осіб, які нас саботували і які не ставили своїм завданням саботувати уряд Керенського, що спирає на меншовиків і єсерів, то таких була величезна більшість. І все-таки він взнав краху (Ленін, 43, 1974, 123).*

САБОТУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до саботувати 2. *Рішення [Паризького конгресу 1900 р.] саботувались опортуністичним керівництвом II Інтернаціоналу (Нова іст., 1957, 118).*

САБУР, у, ч. Згущений сік листя алое, який у висушеному вигляді використовують як ліки. *Сабур застосовують для лікування захворювань шлунково-кишкового тракту (Наука..., 7, 1968, 28).*

САБУРОВИЙ, а, е. Прикм. до сабур; // Пригот. із сабуру, з сабуром. *Сабурові порошки.*

САВАН, а, ч. 1. Поховальне убрання з білої тканини, що має вигляд мішка чи довгої сорочки. *Ший, ший, ший — Серед бідності, голоду, спраги, І сорочки, і саван сумний.. ший без розваги! (Граб., I, 1959, 236); Лягла [Есме] в рідну землю, загорнута в білий саван (Тулуб, Людолюб., I, 1957, 261); * У порівн. Прекрасний ранок, білий, імлістий, немов мошійний саван... (Кюцюб., II, 1955, 190); Дороги плутається в тій млі, як у савані (Тют., Впр, 1964, 198).*

2. перен. Покрив (перев. сніговий). *Ночі темряві з завірюхами, Окували ви землю кригою, Вкрили геть її білим саваном, Пригодили в срібло-паморог... (Стар., Вибр., 1959, 34); Кобзар грав — перед уявою вставало мертве, білим саваном вкрите поле (Вол., Сади., 1950, 39); Стигнуть під холодним саваном нежмиручі прорості весни... (Забіла, Поезії, 1963, 61).*

САВАНА див. савани.

САВАНИ, ван, жн. (одн. савана, п, ж.). Тропічний степ, порослий високими травами у поєднанні з окремими деревами, групами дерев та чагарниками. *Помад тридцять процентів Африки вкрито саваною (Званья., 8, 1966, 17); // тільки жн. Природні зони тропічного поясу з обох сторін екватора, де переважає такий степ.*

САВАНИЙ, а, е. Прикм. до савани. *Саванна рослинність.*

САВАФ, а, ч. Біблійна назва бога. *Спопись, Убий гадюку, покусав! Убий, і бог не покарав! Як тая Ченчіо колись Убила батька кардинала І саваофа не глядалась (Шевч., II, 1953, 16).*

САВРОМАТИ, ів, жн. Те саме, що сармати. *Крайна східна ріка Скіфії Танаїс, що, за уявленням греків, відокремлювала Європу від Азії, Скіфію від землі савроматів, безперечно, є сучасним Доном (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 127).*

САГА, п, ж. Давньоскандинавське і давньоірландське епічне сказання про легендарних героїв та історичні діячі, що має прозову форму з віршованими вставками. [Ю в а к:] І загоріся край! Зацвіє огнями воли, гризти в борні і в огні!.. Скажи мені — це сага? Це — легенда чужих уславлених народів? (Вас., III, 1960, 502); // Переказ. * У порівн. В пам'ятку бурсаків зберігалися звідки про гуртові наскоки однієї сторони на другу, про окремих героїв як в того, так і з другого боку; зберігалися, поетизувалися і передавалися в одного семінарського покоління в друге, як священні бурсацькі саги (Вас., Вибр., 1950, 122).

САГА, і, ж. 1. Річкова затoka. *Плили б вони [квітки], аж поки в яку сагу спокійну не прибились до білих водних лілей, — там стали б (Л. Укр., I, 1951, 193).*

2. Протока; рукав ріки; стариця. *На широкому острові між Старим та Новим Дніпром зеленіють сінокоси, .. а між ялом блищать проти сонця узенькі течії, як маленькі річки, узенькі саги (Н.-Лев., II, 1956, 384); Перепинили [рибалки] всю сагу сітками, Тоді в воду починають Гучно бить бовтами (Гр., I, 1963, 28); Бує тихий ранок. Перший пароплав Проїшов униз сагою — на Черкаси (Перв., II, 1958, 187).*

3. Улоговина серед піщаних відкладів річки; // Озеро в такій улоговині чи в заплаві річки. *Обидва чоловіки розповіли панові сотникові, що в лузі є озеро, округ низку і очерет, ті озера-саги вони можуть по пальцях перерахувати (Ю. Янов., I, 1954, 278); // Волото в заплаві річки. Там, на глиному дні саги, Вертки вузкі, лякливі жаби (Павл., Бистрова, 1959, 121); // Рослинність у заплаві річки. Очерет та сага вкрили річку в лугах, Сами луки поховали, згоріли (Мирний, V, 1955, 367); Хутір у лісах та болотах, навколо дрімучі саги, осоки (Тют., Впр, 1964, 431).*

САГАЙДАК, а, ч. 1. Шкіряна сумка або дерев'яний футляр для стріли. *З черепів убитих вони [скіфи] робили чаші для вина, а здерту шкіру вживали на виготовлення сагайдаків (Іст. СРСР, I, 1956, 15); До пояса [воїна] були прив'язані меч і дерев'яний сагайдак, оздоблений бронзовою бляхою (Наука..., 7, 1968, 32); Схопився [пар] в місяць, взяв свій лук і сагайдак за стрілами (Фр., IV, 1950, 141); З ранніх літ бродив Віктор по горах і гайках в луком і сагайдаком, усе мінив понасти стрілою в чорну ворону (Автом., Коли розлуч. двох, 1959, 86).*

2. рідко. Те саме, що лук. *Летіла [дівчина], як стріла, луцка в туго натягнутого сагайдака (Панч, Гомон. Україна, 1954, 29).*

3. рідко. Чохол для рушниці, музичного інструмента тощо. — *Я відвідав від облака і виліз із сагайдака дубельтську (Досв., Вибр., 1959, 434).*

САГАЙДАЧНИЙ, а, е. Прикм. до сагайдак.

САГАЙДАЧОК, чкб, ч. Зменш.-пестл. до сагайдак. Дружина *екладала флейту до сагайдачка* (Досв., Вибр., 1959, 416).

САГІБ, а, ч. Найменування знатної особи, перев. європейця, в Індії; пан.

САГІТАЛЬНИЙ, а, е, анат. Який ділять тіло по довжині на праву й ліву половини. *Сагітальна лінія; Сагітальний розріз*.

САГО, невідм., с. Крупи із зерен крохмалю, добутого з серцевини сагових та інших пальм; сурогат цих крупів з картопляного та кукурудзяного крохмалю. *На верхніх полицках знаходжу в слоїках саго і макароки* (Коцюб., II, 1955, 263); *Зменшили [солдатам] пайок саго на десять грамів. Це було тим більш загадковим, що нікто ніколи в армії саго і в очі не бачив* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 468).

САГОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до саго. *Сагові крупни; // Пригот. із саго. Саговий пудинг; // Пов'язаний з виробництвом саго. Саговий цех*.

2. бот. Уживається як складова частина назв деяких тропічних рослин.

Δ **Сагова пальма** (*Metrozylon*) — пальма, серцевина якої багата на крохмаль.

3. у знач. ім. сагові, вих, мн. Клас тропічних дерев типу пальм.

САГОВНИК, саговник, ч. 1. (*Cycas L.*). Тропічне і субтропічне дерево, схоже на пальму. *Добре почувують себе на львівській землі.. агави і кокосова пальма, японський саговник і секвойя* (Рад. Укр., 15.VII 1965, 4).

2. тільки мн. саговників, саговників (*Cycadinae*). Клас голонасінних тропічних і субтропічних дерев'янистих рослин. Рослинний світ мезозою відмінний від палеозою. Основна роль тепер належить зводним рослинам та саговикам (Курс заг. геол., 1947, 270).

САГОВНИКОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до саговник.

2. у знач. ім. саговників, вих, мн. Те саме, що саговник (див. саговник 2).

САД, у, ч. Спеціально відведена значна площа землі, на якій вирощують плодові дерева, кущі тощо. *Радгоспний сад почали закладати на зорі колективізації* (Хлібороб Укр., 1, 1967, 11); *Сортоиспробувальні сади спрямують також поширенню нових цінних селекційних та інших перспективних, але мало поширених сортів* (Колг. енци., II, 1956, 437); *// Присадибна ділянка, засаджена плодовими деревами, кущами, квітами тощо. [К о б з а р (співач):] Нема в його ні оселі, Ні саду, ні ставу...* (Шевч., I, 1963, 99); *До самої хати підходить чималий сад, і навіть тепер, на морозі, тут пахне вележними яблуками* (Стельмах, I, 1962, 71); *// Дерева, кущі та ін., що ростуть на цих ділянках. площа. Сади у квітну стояли* (Вовчок, I, 1955, 360); *Я гостро відчуваю запах саду, що я посадив* (Ю. Янов., II, 1958, 166); **Образно. Як парості виноградної лози, Плакайте жову.. Збирайте, як розумний садівник, Достиглий овоч у Грінченка й Дала, Не майте гніву до моїх порад І не лізуйте владятів свій сад* (Рильський, III, 1961, 211); *Струнки, приєтні, зоречолі, вони [біійці] зросли в життя саду* (Сос., II, 1958, 248); **У порівня. На полежащі царської Росії зросла, як пишній сад, Радянська Країна* (Рильський, III, 1956, 143); *// Те саме, що парк 1. Шкода, що я не покину тойді [тоді] у вас рисунок київського саду, бо він і всі, що були при мені, пропали* (Шевч., VI, 1957, 39).

Міський сад — площа, засаджена деревами, декоративними кущами тощо з алеями між ними, що є місцем відпочинку і розваг міського населення. *Вдень града музика в саду міському* (Л. Укр., V, 1956, 384); *Сад*

дружби — площа землі, на якій з певної нагоди предстваники різних держав, народів в урочистій обстановці висаджують дерева. *Чотири роки тому трудящі Савольч-Сатмарської (Угорщина) і Закарпатської області заклали сад дружби в прикордонному селі Лужанка* (Ком. Укр., 7, 1964, 71).

Δ **Ботанічний сад** — науковий і культурно-освітній заклад, у якому вивчають і демонструють різні рослини. Одним з найважливіших наукових завдань, що їх розв'язують у ботанічних садах, є, як відомо, акліматизація рослин — їх пристосування до нових умов існування (Наука..., 5, 1969, 36); *Ботанічний сад.. схилив рясні віти* (Смолич, Ми разом., 1950, 10); *Дитячий сад, рідко — те саме, що Дитячий садок* (див. дитячий). *Онук мій, ідучи в дитячий сад, Говорить гордо: «Йду я на роботу»* (Рильський, III, 1961, 308); *Зоологічний сад див. зоологічний*.

◇ **[Висячі] саді Семіраміди** — одно з «смир чудес світу»; щось прекрасне, чарівне. *Хіба не «чудоми», гідним захоплення більш, ніж легендарні висячі сади Семіраміди, є міський парк, що розкинувся на берегах штучного озера...* (Рад. Укр., 8.VI 1963, 1); **У порівня. Коли процесія вступила вешті в село, всі плакні покрієлі крились баронокми масами жінок та дітей і виглядали, як сади Семіраміди* (Коцюб., I, 1955, 402).

САД-ВИНОГРАД (~ у-~ у), ч., нар.-поет. Усталена назва саду. *Ох і там за садом-виноградом, Там за садом зеленим, Дітичонька з козаком стояла* (Пієві та романси..., II, 1956, 175); *За садом-виноградом Живу я із матусею, З сестричкою Настусею* (Стельмах, Колосок..., 1959, 91).

САДЖА, і, ж. Птах ряду рябкоподібних. *Напівпустелі Середньої Азії від понизь Волги до східної Монголії — звичайне місце перебування саджі* (Наука..., 1, 1964, 43).

САДЖАВКА, **САДЖАЛКА**, н, ж., діал. Сажалка. *При школі була саджавка з коропами* (Ков., Тв., 1958, 652); *— Ми не втрачаємо час. От уже й вимуваємо саджалку для коропів-самціві почали копати* (Колг. Укр., 9, 1960, 32).

САДЖАЛКА див. саджавка.

САДЖАЛКА, н, ж. Сільськогосподарська машина або знаряддя для садіння картоплі, розсади, сіяння дерев і т. ін. *Сконструйовано спеціальну саджалку для садіння кореневищ м'яти* (Колг. Укр., 4, 1955, 6); *Коли позначатись рядки, протягом 2 — 3 днів слід провести підсадування арагісу ручною саджалкою* (Ол. та ефір. культ., 1956, 207).

САДЖАЛЬНИЙ, а, е. Яким користуються при садінні. *Жиці [герані] садять під маркер або саджалку лінійку* (Ол. та ефір. культ., 1956, 322).

САДЖАЛЬНИК, а, ч. Той, хто садить що-небудь; садильник.

САДЖАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до саджальник.

САДЖАНЕЦЬ, вця, ч. Молода рослина (дерево, кущів), вирощена в розсаднику з сіянця, живця або тубука і признач. для садіння. *У плодний розсадників розмножують десятками тисяч плодів саджанці цінних мічурицьких сортів* (Юніми мічур..., 1955, 91); *Підносила [дівчина] саджанці тополь, ставила їх у ямки й тримала, поки Марко пригорне земляю* (Чорн., Потік..., 1956, 44); *Зеленіють у теплі кілька мільйонів саджанців надранньої капуста, помідорів, перцю* (Літ. Укр., 24.III 1964, 1); *Саджанці винограду; Саджанці троянд*.

САДЖАНКА, н, ж. Рослина, яку вирощують не сіянням насіння, а садінням (цибулин, розсади тощо); протилежне с і я в к а. *Магорка-саджанка; Цибуля-саджанка*.

САДЖАНКОВИЙ, а, е. Прикм. до саджанка; // Який вирощують не з насіння. *Саджанкова магорка*.

САДЖАННЯ, я. с. Дія за знач. саджати. *Саджання нових і «реставрація» старих виноградників — надзвичайно трудомісткий процес* (Наука..., 11, 1967, 35).

САДЖАНЦЕВНИЦ, а, е. Те саме, що саджанківий.
САДЖАТИ, аю, аєш, недок., перех. 1. Допомогати кому-небудь або примушувати чи запрошувати когось сісти. *Як кого, то й за стіла саджають, а кого — то й з-під лави виганяють* (Укр. присл., 1955, 293); [П р і с ц і л л а:] *Посади мене... (Рубін саджає її)* (Л. Укр., II, 1951, 507); *В крісло Клим його саджав, мов дитя в колиску* (С. Ол., Вибр., 1959, 209); // Піднімаючи, допомагати комусь сісти на щось високе. — *Саджай його на мого коня і проведи до Бугаєвого Дуба* (П. Куліш, Вибр., 1969, 191).

◇ На п'ялю саджати див. п'яля; На поса́д саджати див. поса́д²; Саджати на кіл див. кіл.

2. ким, за кого, на що, розм. Призначати або обирати кого-небудь на якусь посаду, доручати комусь яку-небудь роботу. — *Не ми його саджали за писаря, не нам його й скидати в місяць.* — *обізвався дід Яків* (Н.-Лев., IV, 1956, 152).

На сті́л саджати див. стіла².

3. *перев. у сполуч. із сл. в тюрму, по тюрмах, під арешт, за ґрати і т. ін., розм.* Ув'язнювати, позбавляти волі. *Вже й по тюрмах їх саджали, Та ніщо не помагало, Іх пісні йдуть по людях, Всяк пісні ті переймає* (Л. Укр., I, 1951, 380); *Саджали його не раз у кримінал* (Стеф., II, 1953, 56); *Першими словами зама буде нарікання на великі труднощі, які не дозволяють йому задовольнити Дорошого прохання. І якщо він вважається щось зробити, то це, мовляв, зв'язано із надзвичайним ризикуванням. «Так і знайте, це я сам себе саджаю»* (Тют., Впр, 1964, 147); // Поміщати де-небудь, усередину чогось упійману тварину, пташку тощо. *Котру живцем піймають [пташку], в окрему клітку саджають* (Л. Укр., I, 1951, 280); *Розставив [чоловік] мішок так само, як тоді, коли саджав Вовка* (Фр., IV, 1950, 55); *Марко взяв в голі армо, зитруєт послихнувся: — Може, і мене із собою візьмеш?.. — Двох котів у мішок саджати не можна — покусуються* (Тют., Впр, 1964, 13).

4. Поселяти десь, кудись (звичайно для ведення господарства). — *Новгородська земля після Києва — найперша. Отець мій саджав тут синів своїх, не відступаюся теж од цього* (Загреб., Диво, 1968, 529).

5. Поміщати в гарячу піч для випікання, обпалювання тощо. — *Трички [трпчі] на день пекла хліб в трьохпудовій діжці. Одна вйшла, саджаю, другу замішую, третю розчинаю* (Барв., Опов..., 1902, 242); *Підгорнула [Горпина] попіл до челюсті, клала на лопату амащений роковолючим жовток хліб і саджала на черинь* (Гуц., Скунана..., 1965, 62).

6. Те саме, що садіти 1. Вони [пташки] *овивались, Неначе казали: «І ми тобі руту Саджать помагали»* (Шог., Поезії, 1958, 256).

Саджати сад (парк і т. ін.) — те саме, що Садіти сад (парк і т. ін.) (див. садіти). Міста в руйні підводимо, Сиди саджаєм людям (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 3).

7. Поміщати куди-небудь для розведення (тварин, риб).

САДЖЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. нас. теп. і мнв. ч. до садіти 1. *Весело вийти [Зінькові] з той садок, своїми руками саджений, поливаний* (Гр., II, 1963, 455); *Саджений недавно, Ось каштан шумить. Шолуденко славий Під каштаном спить* (Мас., Київ, каштани, 1954, 103).

2. у знач. прикм. Насаджений; не природний. *Ростуть Наші саджені ліси Нескаваної краси* (Воронько, Поезії, 1950, 80).

3. у знач. прикм. Оздоблений коштовним камінням, перлами тощо. *Прагнув мій! Не була то борня малювнича, Намальована в книгах правдані: Ані коней в родутихи ніздрями, Ні широкіх блискучих мечів, Ні алмазами саджених сідел* (Рильський, I, 1960, 333).

САДЖЕННЯ, я. с. Дія за знач. садіти 1—7. *Утверджується цілий ряд нових весільних звичаїв: піднесення молодим пари голубів — символ мирного щасливого життя, вручення привітальних телеграм, садження деревця на заадуку про урочистий день шлюбу* (Весілля, I, 1970, 53).

САДИБА, а, ж. 1. Житловий будинок та господарські будівлі з прилеглими до них садом і городом, що разом є окремим господарством. *Гануш прагадував, чи бачив він коли є її садибі воли та корову, та таки й не прагадав* (Н.-Лев., III, 1956, 224); *За сараєм був невеликий город, і всю садibu обступав навколо старий і похилий тил* (Довч., IV, 1957, 42); // Те саме, що маєток 1. *Має [граф] коней, має садibu недалеко від Парижа* (Вовчок, I, 1955, 376); *Доведеться в посаг її дати млин та садibu чигиринську* (Рибак, Перенос. Рада, 1953, 155); *За доцциним парканом, який огороджує падевір'я клубу, починався парк; чотири десятиріччя тому тут була поміщицька садиба* (Дмит., Наречена, 1959, 205).

2. Адміністративно-громадські, виробничо-господарські та житлові будівлі колгоспу, радгоспу тощо, зосереджені в одному місці. *Центральна садиба армії ще здаляку вабить око зостей високими кам'яними спорудами міського типу* (Рад. Укр., 23.I 1954, 2); *Серед степу на багатоміліметріє видніється садиба машинно-тракторної станції* (Гончар, Новели, 1954, 163); *На одній садибі компактно розміщене все тваринницьке господарство армії* (Соц. твар., 3, 1956, 15).

3. Ділянка землі, що відводиться комусь для забудови, під сад та город. *Швидко й нову садibu матері нарізали. Ганница... підійшла якраз їй* (Збав., Єдва, 1959, 22); — *Що ж, хлопці, круті-верти, а переселятися доведеться — гомоніли є юрби.* — *Хоч би садibu дали таку, як треба.* — *Мені якби біля річки, щоб качок розведи* (Тют., Впр, 1964, 180); // Ділянка землі біля будинку, зайнята садом, городом і т. ін. *В неї [пані], окрім свого двору, не було ні садibu, ані кроку землі своєї* (Вовчок, I, 1955, 259); *Світ пішов неслаский, але все ж таки він, Дорохтей, не купував би хат і садibu переселенців* (Стецьмах, I, 1962, 316).

САДИБКА, а, ж. Зменш.-пестл. до садіба. *Марія крадькома ввійшла в падевір'я садибки* (Смолян, Мн разом..., 1950, 138).

САДИБНИЙ, а, е. Прикм. до садіба. *У квартирах багатопверхових будинків використовується квадратне планування жилиї частини, що склалося в робітничому житті садибного типу* (Нар. тв. та етн., 5, 1967, 16).

САДИВНИЙ, а, е. Признач. для садіння. *Результати досадіте показали, що намочування садивних бульб в різних розчинах, навіть у звичайній воді, дало надвишку врожаю картоплі 12—30 центнерів в гектара* (Колг. Укр., 1, 1962, 36); *В садивництві дедалі збільшується попит на садивний матеріал карликових дерев яблуні* (Хлібороб Укр., 9, 1966, 27).

САДИЗМ, у, ч. 1. Статеве збочення, пов'язане з намаганням заповідати партнерові біль під час статевих зносин.

2. Патологічна пристрасть до жорстокості, катування, насолода від страждань інших. *Для його [фаніста] підленької душі було байдуже, чим скінчиться допит; чи розповідь покаянська що-небудь, чи ні. Садизм випалив в ньому навіть попуття практичного розрачуку, і*

він бажає тільки одного: насолоди, вітрячої хтивої насолоди від споглядання людських мук (Ю. Бедзик, Полки., 1959, 126).

САДІЛЬНИЙ, а, е. Яким користуються при садінні. *Садилу картоплю новим садильним агрегатом* (Хлібороб Укр., 6, 1965, 14); *Нас Яків Романович навчає робити садильні дошки, щоб ми не пом'ялились і не дуже глибоко садили деревця* (Дочка, V, 1957, 203); // Підготовлений, зроблений для садіння. *В практиці виноградарства нагромаджено вже немалий досвід механізації копання садильних ям* (Колг. Укр., 9, 1956, 36); *Після нарізування садильних борозен проводять попереднє маркування поля* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 212).

САДІЛЬНИК, а, ч. Той, хто садить що-небудь; саджальник. *Лісосадильна машина.. навішується на трактор. Обслуговують агрегат тракторист і два садильники* (Колг. Укр., 2, 1961, 35); *По сигналу старшого садильника машина, направлена картоплею й добривом, починає рухатись* (Картопля, 1957, 121).

САДІЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до садильник. *В результаті попереднього маркування в поздовжніх борознах утворюються ямки, в середину яких садильниці кладуть по дві бульби* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 212).

САДИСТ, а, ч. Людина із садистичними нахилами, одержима садизмом. *Ми бачили Осенцім. І тому не мовчазність, не погмурий вигляд учителя дивували нас, а те, як змогла ця квота людина пройти крізь тисячі смертей тієї потворним розумом садиста винайденої катівні* (Жур., Вечір., 1958, 279); *Дікування Дмитра швидко перетворилося на спорт. Воно приносило садистам справжню насолоду* (Коз., Гарячі руки, 1960, 71); *В новелі «Отець гуморист» письменник [І. Франко] створив образ учителя-садиста, для якого катування дитві стало професіональним звичкою* (Іст. укр. літ., I, 1954, 544).

САДИСТИЧНИЙ, а, е. Власт. садисту; оснований на садизмі; проїнятий ним. — *Чого ви хочете від нас? — крикнув запитає п'лот.. — Дивимось, де вас краще повісити, — без будь-якої злості, з садистичним спокоєм убивці-фашиста промовив один з .. поліцаїв* (Ю. Бедзик, Полки., 1959, 120); *Дим і попіл, грабіжництво, садистичні знущання над беззахисним населенням, жорстокі, нечувані звірства — ось що фашисти принесли на Україну* (Тич., III, 1957, 159).

САДИСТИЧНО. Присл. до садистичний.

САДИСТКА, п, ж. Жін. до садист. *Катований падав на підлогу й крутився під сильними ударами садистки, розтираючи тілом власну кров з посічених ран, а удари сильнішали й сильнішали* (Ле, Право., 1957, 197).

САДИСТСЬКИЙ, а, е. Те саме, що садистичний. *Поез них пробігла медична сестра Берта, прозвана [в концтаборі] хворими гієною за садистське знущання з хворих* (Хижняк, Тамара, 1959, 225).

САДИТИ, саджу, садши, недок., перек. 1. Закопувати в землю коріння саджанців, бульби, цибулини, насіння тощо для їх вирощування. *Любо вітами старими Груші хату окрили, Що діди й баби на спомин Уникуж садили* (П. Куліш, Вибр., 1969, 350); *Ходить [Хима] по садочку, ходить, топче пазучі квіти, що сама садила й поливала; про все їй байдуже* (Вовчок, I, 1955, 50); *Скряб зелено, свіжо.., по городах садять капусту і біб* (Кочуб., III, 1956, 414); *У більшості районів картоплю садять у квітні* (Хлібороб Укр., 1, 1970, 24); *Прийшла пора садити кукурудзу* (Мишко, Півна чаша, 1950, 92); **Образно. Доля градики копле* (копас), *Красу садить, рожум сіє* (Фр., X, 1954, 16).

Садити під лопату див. лопата; Садити під маркер

див. маркер²; Садити сад (парк і т. ін.) — закопувати на певній площі коріння саджанців дерев, кущів і т. ін., щоб з них виріс сад, парк і т. ін. *Квітне сад. Це я його садю. І на душі у мене тепло й гарно* (Дмит., Кнівські кручі, 1962, 38); *Як дбайливі землі господарки Парк садили дівчата мої* (Криж., Під зорями., 1950, 8).

2. *ким, за кого, на що, розм.* Те саме, що саджати 2. Садити на престбл див. престбл.

3. Допомогати кому-небудь або примушувати чи запрошувати когось сісти; саджати. *Тіні зганяє [Харон], що там скрізь по лавах довжених сидли, І на розчищене місце Енея великого садити* (Зеров, Вибр., 1966, 250); *Велика метушня зайшла; Двох друзів садять до стола* (Пушкін, Є. Овгін, перекл. Рильського, 1949, 131).

Садити квочку — підкладати під квочку яйця для виведення курчат. *Заново ситце на кілочку, а як пристатрється, садять квочку* (Номіс, 1864, № 5316).

◇ Садити на мілну див. мілна.

4. *перек. у сполуч. із сл. в тюрму, під арешт і т. ін., розм.* Ув'язнювати, позбавляти волі. — *Не бачише, кого можна садити у чорну, а кого ні?* (Мирний, I, 1954, 284); *Коли більше начальство каже меншому: посади Івана в кутуку — менше начальство бере, садить і знає, що чинить вищу волю* (Сам., II, 1958, 232); *Дома я спитав у тата: — Хіба за те, що зодуть кішок солодким пирогом, садять у тюрму?* (Багмут, Опов., 1959, 9).

5. Поміщати в гарячу піч для випікання, обпалювання тощо. — *Вони [діти] пишуть, щоб ми були веселі, коли міситимемо і садитимемо хліб. — П'єт! — застїявся Майстер Найсолодших Булок. — Це ще моя прапрабабуся знала, що хліб у веселій хазійки завжди найкращий* (Ів., Вел. очі, 1956, 115); *Біля печі в кутку приперті до стіни кочерга і дерев'яна лопата — садити й вибирати хліб* (Томч., Жменяки, 1964, 32).

6. Те саме, що саджати 7.

7. Розташовуючи певним чином, прикріпляти, пришивати на чомусь, де-небудь щось. *Лата на лату сади, а копійку на горляку держи* (Номіс, 1864, № 11719).

8. *перек., розм.* Витрачати кошти на щось неекономічно, марно. *Вбиралась [Мася], як павиц; останню краплю крові, як то кажуть, тягла з матері та все садила на крами* (Свидя., Люборацькі, 1955, 80).

9. *також перек., розм.* Уживається на позначення дій, що виконуються з особливою силою, інтенсивністю, азартом і т. ін.; // Танцювати із запалом. *Парубок налягає на вакаблуки, садячи тропака..* (Мирний, III, 1954, 203); — *Сади, Мітла, сади!* — кричали танцюристи до круглого, як барило, козака (Панч, Гомон, Україна, 1954, 97); // Швидко, стрімко бігти; мчати. *Незважаючи на біль, вона [ведмедця] знов кинулася на Мирославу. Небезпека була страшна.. Звір садив просто, грозючи вже тепер своїми страшними зубами* (Фр., VI, 1951, 18); // *Сильно бити. Колісник гукав.., аж вікна бряжчали, аа що його кума раз по раз садила кулакком у спину* (Мирний, III, 1954, 92); *Кричали жінки. Чоловіки тільки соли і садили кулаками, як грибами* (Тют., Вир, 1964, 412); // *Стукати із силою по чому-небудь. Десятки кулаків садять, б'ють у двері, закладені зовні, як прогоничем, товстим ложем* (Гончар, I, 1954, 346); // *Безперервно стріляти; обстрілювати щось. — Якір.. садить кулю за кулю в червоного туза, що висить на стінці* (Хотк., I, 1966, 86); *Ворожа артилерія закопалась перед селом за млинами й садить тепер на пристріляне місце* (Ю. Янов., I, 1958, 150); // *Вириватись звідкись густою масою; валити, бухати. З віком літньої куні.. садить чорний густий дим* (Коб., III, 1956, 183).

[Крутенюк] садити гопакá (гайдука і т. ін.) див. крутенюк.

◇ Садити чортами — лягтися, згадуючи чорта. Садила [Малапка] чортами так обережно, так делікатно, як тільки можна було в неділю, по службі божій (Коцюб., II, 1955, 11).

САДІТИСЯ¹, садяться, недок. 1. Розмножуватися способом садіння. Картопля садиться, а мак сіється (Сл. Гр.).

2. Пас. до садити. Чи садиться в полі нова лісосмуга, Чи першою вийшла артіль на жнива — Ніщо і ніде не мине мого друга! Він скрізь мусить бути. І завжди буде! (С. Ол., Вибр., 1959, 82).

САДІТИСЯ², саджусь, садішся, недок., на що, діал. Силкуватися зробити що-небудь, досягти чогось. Зачне щось оповідати [Телесницький], то хоч і не садиться на дотел, як се чинять інші, а протом відразу вводить усіх у добрий гумор, викликає веселість і сміх (Фр., IV, 1950, 215).

САДІВНЯ, і, ж., діал. Садова шкілька.

САДІВНИК, а, ч. Фахівець із садівництва, особа, що вирощує та доглядає садові рослини. Хлопці пустилися бігцем у сад, але, на їх нещастя, надійшов садівник (Март., Тв., 1954, 151); Садівники Потоцького садили троянди, м'яг, гіацинти (Смолич, II, 1958, 11); Колгоспний садівник; *Образно. Курбас був відним спадкоємцем, наслідувачем усіх кращих традицій театру Садовського, благородним садівником, який продовжував далі культівувати ті сади і зерна, які посадили його попередники (Мист., I, 1966, 15); *У порівн. Не бійтесь заглядати у словник: Це пишній ар, а протом провалля; Збирайте, як розумний садівник, Достиглий овоч у Грінченка й Дяла (Рильський, III, 1961, 211).

САДІВНИКУВАТИ, ую, уєш, медок. Бути садівником; займатися садівництвом (у 1 знач.). Там [в Асканії] приятель мій садівникує (Гончар, Таврія, 1952, 111).

САДІВНИЦТВО, а, с. 1. Галузь сільського господарства: вирощування плодних і ягідних культур. У раді колгоспів широко розвинуто садівництво (Колг. Укр., 4, 1958, 6); Деякі кишлаки в Фергані мають по дві тисячі років історії, основа їх господарювання — садівництво, шовківництво та ремесла (Мас., Роман., 1970, 118); // Аматорське вирощування садових рослин. Всемирно розвизати колективне садівництво робітників та службовців і садівництво колгоспників на присадибних ділянках (Директ. ХХ з., 1956, 37).

2. Сільськогосподарська наука про розведення і культуру вирощування садів. Виряджалися експедиції по нові рослини, організувався Науково-дослідний інститут в Козлові. Місто Козлове стало світовим центром передового садівництва (Довж., I, 1958, 489); Оглянули ферм будівництва... А потім — рушаєм назад, В село, в інститут садівництва! (С. Ол., Вибр., 1957, 149); // Практика розведення і вирощування садів. Дивувалися громадяни його знанню в садівництві, тим більше дивувалися, що він не крився з тим знанням (Фр., VI, 1951, 34).

3. Господарство, що займається розведенням садових рослин. — Поміщик видурив у вашого батька щепу нової яблуні, одвіз до садівництва (Ю. Янов., II, 1954, 118); Головними постачальниками посадкового матеріалу в сорококові роки були садівництва Вагнера в Ризі (Тр. бот. саду, I, 1949, 68).

САДІВНИЦЯ, і, ж. Жін. до садівник. Тії дні, що ти була в Полаві! На весняніх курсах садівниць, Промайнули у твоїй уяві, Наче зграйка перелітних птиць... (Вирган, В розп. літа, 1959, 69); Садівниця вас [троянди] позрізала (Зеров, Вибр., 1966, 344).

САДІВНИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до садівництва (у 1 знач.). Допомагає [Пилип] людям розводити сади, очисити садівницького мистецтва, прищеплює молоді любов

до природи (Мелья., Коли кров., 1960, 116); // Який займається садівництвом, роботою в саду. В колгоспах, які одержують високі доходи від садівництва, як правило, створено постійні садівницькі бригади (Колг. Укр., I, 1957, 7); // Признач. для робіт у саду, для догляду за садом. Стежкою йде людина, озброєна садівницьким ножем, тримаючи в руці зрізані сузі галузки (Ю. Янов., I, 1954, 227).

САДІВНИЧИЙ, а, е. 1. Те саме, що садівницький. — Вона зараз у дитячій садівничій станції... виводить якісь надзвичайні троянди! (Ів., Вел. очі, 1956, 81); — Люблю сад... Дядько Гаєрило казав, що мене на садівничі курси пошле, — довіряю глянжу мені в очі Степан (Коп., Подарунок, 1956, 23); У весняній напрузі стояли щепи, і молодіа господаря, радіючи, бігла їх вапном, потріскану кору шпарувала садівничим клеєм (Стельмах, II, 1962, 387).

2. у знач. ім. садівничий, чого, ч. Те саме, що садівник. Мій дід був садівничим у панській садку (Сл. Гр.); [Л ю ц і й:] Попробуй укупі з нами садівничим бути! (Л. Укр., II, 1951, 421); [М е л і б е й:] Тут, повід скеле йдучи, садівничий наспіває пісні (Зеров, Вибр., 1966, 210).

САДІННЯ, я, с. Дія за знач. садити. Ями для осіннього садіння дерев і кущів копають у вересні (Хлібороб Укр., 9, 1964, 24); Найкращий час садіння кунців — друга половина літа: липень — серпень (Рад. Укр., 4.VIII 1949, 2); Товарну рибу.. вирощують у ставках шляхом мішаного садіння коропа різних віків: зарібка і маьків (Колг. Укр., 2, 1957, 30).

Садіння під лопату див. лопата.

САДКА¹, и, ж., с. а. Акт статевого парубання тварин. Порцію сім'я, виділену самцем під час одної садки, можна розділити на кілька частин і кожну з них використати для запліднення самок (Наука., 10, 1958, 38).

САДКА², и, ж., мисл. Змагання в стрільбі по раніше впійняних птахів, яких впускають із клітки.

САДКА³, и, ж., мет. Матеріали, закладені в металургійну піч для обробки. Новатори-сталевари, збільшуючи садку печі і підвищуючи її термічну потужність, економили час на кожній плаці (Чорна метал. Укр., 1957, 75).

САДКОВИЙ, ова, ове. Прикм. до садк¹. Садкове сіно.

САДІТИ, ить, медок., перев. безос., розм. Боліти від ран, опіків, подразнень (про шкіру, слизисті оболонки тощо); шеміти.

САДНО, а, с. Невеличка, неглибока ранка або місце, де зідрана чи натерта шкіра. На блідому обличчі криває садно на вилиці (Головко, II, 1957, 613); Ксьондз старався повернути бесіду на інше поле, бо йому неприємно було чути нарікання на члена корпорації, але гуцули попали на.. болюче місце, як муга на садно, і не легко їх було заіти збити (Хотк., II, 1966, 9).

САДНУТИ, ну, вєш, док., перех. і неперех., розм. Однокр. до садити 9.

САДОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до сад. Дождали нас якось празника собі, сад прибирали — загадали чоловіків пригнати на ту садову роботу (Вовчок, I, 1955, 146); — Глян, зк тебе, дічинку просту, привітали!.. Ти їм наче садовий пацюк з України в собору занєса (П. Куліш, Вибр., 1969, 282); Світлий промінь падає в садову гущину (Граб., I, 1959, 192); Краса садова, наче чаром, обмала, обзонила Христо (Мирний, III, 1954, 314); // Який займається роботою в саду. Колись, як тільки народився колгосп, у садовій бригаді було п'ять пар роботящих рук, а тепер — вісімдесят (Рад. Укр., 23.XI 1961, 3); // Признач. для робіт у саду, для його

догляду. В республіці організовано виробництво високоякісного садового і виноградарського ручного інвентаря (Колг. Укр., 9, 1956, 2); Садові ножиці (секатор) вистояють переважно для різнування тонких гілок у дерев, смородини, агрусу (Колг. епн., II, 1956, 450); Батько тримає садову літку (Смолич, II, 1958, 8); // Признач. для саду, який міститься в саду, розташований у в'юму чи навколо нього. В тім домі живе малар, що малює покої, паркани та садові лавки (Фр., IV, 1950, 92); Міріам нишком крадеться по під садовим муром (Л. Укр., II, 1951, 118); Я встаю і йду садовою доріжкою (Кол., На фронті..., 1959, 10).

△ Садівний вар див. вар.

2. Який вирощується у саду; культивований; протилежне дикорослий. На догому дроті колилася цілий обережок цвітних [кольорових] літарів. Трохи не кожна гілка убогого садового дерева горіла своїм воєнж (Мирний, III, 1954, 260); — То паничці пролісків простих світлість? Іх в місті немає ніде! Тут тільки садові катки (Л. Укр., I, 1951, 46); Садові, або культурні, троянди в результаті копіїткої багатостовпної праці людини (Наука..., 4, 1962, 47); *Образно. — Ох ти (Одарочко), моя квіточка садова, — скрикнула мати (Мирний, I, 1954, 253); // Який живе, водиться в саду. Розмова двох вечних сидбувалася у самій гуцавині запашного аблуногового цвѣту, під гудіння бджіл і веселе цвірінкання садових пташок (Довж., I, 1958, 479); // Уживається як складова частина назв рослин, птахів. На узбережжі Тороного і Каспійського морів є рослини, які розкидають своє насіння. Навивають їх перець-пирскач або садовий балзамін (Наука..., 7, 1964, 60); Складаючи букет, снід пам'ятати, що не всі рослини терплять суцїство. Геоздики і садові ротики — швидко в'януть (Знання..., 6, 1969, 26); Садовий жасмін; Садова вієсьянка.

3. Стос. до садівництва (у 1 знач.); садівницький, садівничий. Настала весна. Великі спустошення спричинили морози в садовому господарстві Середньої Росії (Довж., I, 1958, 473); Має методи, признається, старожитні Тодос у садовому ремеслі (Рильський, II, 1960, 70).

◇ Садова голова, рідко — те саме, що Капустяна голова (див. голова).

САДОВИНА, *ф. ж.*, збірн. 1. Садові дерева (перев. плодів). Лукаш усе садовину ростив та ковав (Вовчок, VI, 1956, 227); Дикі пущі, що оточували навколо замок, тисячами рук перероблені на паркову садовину (Стор., I, 1957, 368); Митруньо вдрів багато дерев, а на землі повнісінько всілякого цвѣту, що позітас уже в садовини (Март., Тв., 1954, 145); Каил-Су, жартуючи, полоскала ці гемлі, дзюрчала в коріннях садовини (Ле, Міжгір'я, 1953, 232); // Саджанці плодкових дерев. [Юрко:] Позавчора Денис привіз з вокзалу садовину і шук з десяток щеп геть понісеччи (Кроп., III, 1959, 227).

2. Плоди садових дерев; фрукти. Вже і дині, і кавуни, і садовина поспіла (Стор., I, 1957, 204); Турецькі бавари завалили виноградом та всякою садовиною (Л. Укр., V, 1956, 157); В сім'ї найбільше розмовляли про сади, про володобокі наливні яблука, про нечувані ерожаї садовини (Юним мічур..., 1955, 8).

САДОВИТИ, довлію, дбвншя; мн. садбвлять; недок., переж. 1. Допомогати кому-небудь або примушувати чи запрошувати когось сісти; саджати. [П а н а с:] Я не естою на ногах!.. (Заточується. Маруся й Настя півхонлюють його під боки й садвлять) (Н.-Лев., II, 1956, 459); Хазяйка вставала з-за столу, обіймала Устю за стан і садвила рядом з собою (Коцюб., II, 1955, 251); Капітана садвлять на почесному місці — між Лукією Назарівною і директором школи (Гончар, Тронка, 1963, 139); // Допомогати зайняти місце, влаштуватися

десь для поїздки. Я садволю її в сани, наче якую дороже скло, кутаю ноги (Коцюб., II, 1955, 254); Вони садвлять його на сани (Мик., II, 1957, 306); // Піднімаючи, допомагати комусь сісти на щось високе. Він бере Ілонку на руки, садвить собі на плече (Гончар, Новели, 1954, 36).

◇ На палю садовити див. пїля; На посад садовити див. посад; Не знати, де (куди) садовити кого — приймати когось із особливю шанобою; Садовити на кіл див. кіл; Садовити на міліну див. міліна.

2. кж, ва кого, на що, розж. Призначати або обирати кого-небудь на якусь посаду, доручати комусь яку-небудь роботу.

3. Обмежувати чим-небудь у харчуванні.

◇ Садовити на хліб та [на] воду див. хліб.

4. перв. у сполуч. із с. в тюрму, під арешт, за грати і т. ін., розж. Ув'язнювати, позбавляти волі. Іде Лушка, примовляє: — Яка вона тобі мати? Жалітися на сина!.. Садовити, мовля, сина в чорну (Мирний, I, 1949, 264); [П о в т:] Хоч за пісні садвлять теж за грати, Але, вичайно, можна їх співати, Принаймні ті, що складені без слів... (Сам., I, 1958, 242).

5. Поселяти десь (звичайно для ведення господарства). Під час похоронів князі забирали смердів з чужих князівств, садвили на свої землі і примушували робити на себе (Іст. СРСР, I, 1956, 55).

Садовити на престол див. престол.

6. Поміщати в гарячу піч для випікання, обпалювання і т. ін. Коровай в хаті Брилів тим часом був ізобганий, і всі жінки, уклічавшись хрещатим барв'яком, садвили коровай в піч (Смолич, Мир..., 1958, 38).

7. ав. Скервуючи до землі, примушувати опускати-ся, сісти на землю (літак або який-небудь інший літальний апарат). Садовити літак на лід.

8. Надівати, накладати на щось. Він витяєє хустку, швидко протирає окуляри, садвить їх на ніс (Собко, Любов, 1935, 70).

9. розж. Те саме, що садити і. Знайшов я город наш: стоїть залустилий, Тини поламались, садок поворів... А де ж та гербіція, той паросток милий, Що я колись в землю отут садовив? (Щог., Поезії, 1958, 406); — Люблю орати, косити, молотити. Але понад усе люблю сіяти, садовити, плекати, щоб росло (Довж., I, 1958, 285); Садовили городину. Маленькі постаті дітей розсіпалися по ріллі, хто з заступом, хто з граблями (Головко, I, 1957, 93); — Ми після війни третій раз парк садовимо (Впшня, I, 1956, 397).

САДОВИТИСЯ, довлієс, дбвншя; мн. садбвляться; недок., розж. Те саме, що сідати 1. Ідуть якісь люди... зблизились до мене й на добридень дали. — Добридень! — кажу ї собі. — Садовитесь та одпочинемо трези (Вовчок, I, 1955, 8); [Жанда] Р Кучеро (садовитесь біля середнього стовпа); Я проси би чарочку (Л. Укр., IV, 1954, 230); Гарно ж було, як гроза перейшла, що й сказати не можна! З коней понони здімали та всі на вози садовились (Тич., I, 1957, 243).

САДОВИЩЕ, а, с. Місце, де колись був сад.

САДОВОД, а, ч. Те саме, що садівник. Кожної зими в колоспах і радгоспах навчаються сотні виноградарів і садоводів (Літ. Укр., 10.IV 1964, 1); — Де він живе, цей садовод? — запитає цар. — В місті Козлоє, Тамбовської губернії (Довж., I, 1958, 395); Садяться друзі в саду, запашні садоводи (Рильський, III, 1961, 200).

САДОЗАХИСНИЙ, а, є. Признач. для захисту садів. Для захисту плодкових дерев від сухотів і холодних вітрів навколо саду і в саду створюють садовозахисні насадження (Колг. епн., II, 1956, 451); Сад з невеликими кварталами (до 13 гектарів) можна краще захистити від вітру вітроломними і садовозахисними смугами, ніж з великими кварталами (Колг. Укр., 2, 1961, 35).

САДОК¹, дкб, ч. 1. Те саме, що сад. — Не однакові вірочки на небесах, не однакові і дерева по садках (Кв.-Осн., II, 1956, 339); В їх і город великий і садок добрий, а поза садком лани (Вовчок, I, 1955, 169); Вітрець обернувся і вікнув не в садок, а в саду (Сенч., Опов., 1959, 30); Пригадується йому гарячий полудень у козацькому садку (Тют., Впр, 1964, 397); Кругом палацу зеленіє густий садок, мов старий ліс (Н.-Лев., III, 1956, 294); *Образно. Перед нами, Мов по весні, почав цвісти садок Твоїх глибоких дум, садок (Мирний, V, 1955, 298).

△ **Ботанічний садок**, рідко — те саме, що Ботанічний сад (див. сад); **Дитячий садок** див. дитячий; **Зоологічний садок**, рідко — те саме, що Зоологічний сад (див. зоологічний).

2. Зменш. до сад. **Мав собі** (отець Іван) домочок і садок, і город, — невеличке, та хороше хазяйстечко (Вовчок, I, 1955, 9); Молодий Джеря перейшов невеличкий садок і поза хатою повернув на двір (Н.-Лев., II, 1956, 170).

САДОК², дкб, ч. 1. Опущена у водоймище на спеціальному кріпленні дрютина клітка, в якій вирощують рибу. Що ж таке тепловодне рибоводство? Уваїть собі доволу низку дрютинних кліток — садків, опущених у воду поперед теплої течії.. В кожну клітку весною запускається близько двох в половиною тисяч мальків коропа (Знання.. 5, 1974, 16); Застосування садків відкриває можливість вирощування дуже цінної риби в будь-яких проточних прісноводних водоймах (Веч. Київ, 12.III 1968, 4).

2. Приміщення для утримання, розведення і відгодівлі тварин, птиці. На 26-й день кролячат відсаджують в садок, а крильчиза робить гніздо і дає черговий окріп (Колг. епн., I, 1956, 655).

САДОНУТИ, ну, веш, док., перех. і неперех., однокр., розг. Підеш. до саднути. — Воно .. як садоне мене у груди, так я аж під лавою опинився (Стор., I, 1957, 37); Дорош садонує його ногою в живіт. Німець відлетів у куці (Тют., Впр, 1964, 319); // безос. — Здорово, здорово садонуло... Ну, куди ж глущило? — натягаючи шапку, жваво розпитував старий (Говчар, II, 1959, 217).

САДОНЬКО, а, ч. Пестл. до сад.

САДОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до сад і садок¹. Придбав, сірома, грошенят, Одежу справив, жупанину Та ні відісла і ні відтіл Кулиц садочок і хатину (Шевч., II, 1963, 269); Незважаючи на безземелля та мизантронне життя, в українському селі здавна майже біля кожної хати був садочок, а в садочку відводився клаткий землі під квіти (Нар. тв. та етн., 6, 1969, 67); [С а ш к о:] Посадимо в відусем садочок, виросте він і знов буде, як колись було (Мороз, П'єск, 1959, 43); *Образно. Тепер посах садочок мого серця. Не знаю, чи коли й одмолодіє (Л. Укр., I, 1951, 102).

САДУКЕЇ, їв, мн. (одн. садукей, я, ч.; садукейівка, в, ж.). У стародавній Іудеї — представники релігійно-політичної течії. На найдані гурти потайних прихильників Месії зникли, а надбігла юрба іудеїв, фариїсєїв та садукєїв (Л. Укр., II, 1951, 127).

САДУКЕЙ див. садукей.

САДУКЕЙНКА див. садукей.

САДЧИК, а, ч., спец. Робітник, що завантажує піч (доменну, цегловипалювальну тощо). Садчики.. завантажують величезну піч, де безперервно шугав полум'я (Роб. газ., 5.IX 1963, 1).

САСТ, у, ч., **САСТА**, и, ж., заст. Гатувок тонкого англійського сукна. Коли в кого жупан, то сажа чиста саста (П. Куліш, Вбпр., 1969, 281); // Гатувок оксамиту. Саста блищали (Мирний, I, 1949, 169); *У порівн. Сонце сідало, ..у воді дерево грало, наче шовки та саста

(Ільч., Серце жде, 1939, 376); // Вироби, одяг із цих тканин. Жінки у золоті, у сесті, у нажистах дуже дорогих (Сл. Гр.); Далі за столами.. панство вельможне: убране в састі, едаби, златозлави (Стар., Облога., 1961, 24); Віт ходив в састах, Жив у палатах (Фр., X, 1954, 151).

САСТА див. сабт.

САСТОВИЙ, рідко **САСТОВИЙ**, а, е. Прикм. до сабт і сабта; // Зробл. із сабту, сабти. Миро дороге листить на голоді.. І капа на його одежу састову (Г.-Арт., Байки.., 1958, 188); Небіжццю обмили, одягли в дороге састове плаття (Добр., Очак. розмир, 1965, 300); *Образно. Серпень зводить састові шати Вдалині, над крильми вітрака (Мас., Побратими, 1950, 144).

САЖ, а, ч. 1. Рублений хлів, у якому відгодують свиней. Ні в чому не кохалася так тітка Софія, як у кабанат. І тепер у сажі сидло два кабани, завбільшки з телят (Л. Янов., I, 1959, 37); Підійшов [Літка] до великого сажка.. Звідти зазрювала одгодована свиня (Епик, Тв., 1958, 75); Кожин розвалив [дід], вікна цілою позакладає.. Була хата як хата, а тепер якийсь саж (Мокр., Стос., 1961, 131); *У порівн. У хаті в тебе, Параско, як у сажу (Барв., Опов., 1902, 108); // Такий хлів, що використовувався для покарання, для тямчосового ув'язнення. Добра чимало Воми творили на землі, Ріками слези розлили, А кров морями.. За нас, сержешки, мир палили! Поки їх в саж не засадили (Шевч., II, 1963, 250); — А мені треба уроки учити. Учитель і чвора нахвалася: бути тобі, каже, Василю, у сажі.. А я чим винуватий? Позавчора картоплю вибирали.. Ви сказали: їди вибирати, покинь книжку.. (Мирний, IV, 1955, 27); // Місце в хліві, клітка, де відгодують гусей, індиків і т. ін.

2. Сплетений з лози овальний (у формі яйця) кошик, у якому, завуручивши у воду, зберігають вилонену рибу. Сажка ловив рибу, і йому треба було лози на сажі (Гр., I, 1963, 551); — Чого це ти до другого берега правиш? — сердито обзивався Йонька.. — Там у мене саж призований. — І багато назбира [риби]? — Кілограмів двадцять.. (Тют., Впр, 1964, 256).

САЖА, і, ж. 1. Чорна порожкава маса, що утворюється внаслідок неповного згоряння топлива й осідає у печак, димоходах і т. ін.; кіптява, кіпоть. Подумаєш, що в каміні зайнялася сажка, він узопив відро з водою й прибіг, щоб гасити її пожежу (Н.-Лев., IV, 1956, 242); Кудас [пароплав] короткими вибухами дим з труби і розпускає сажу по всій пристані (Л. Укр., III, 1952, 611); Поміє [Васько] Платонові чоботи, потім тернув щіткою в комині і почиствє їх сажою (Зар., На.. світі, 1967, 231); На засніжену кубанку осідає сажка від пожежі (Тют., Впр, 1964, 528); За багато літ стеля й стіни покрилися сажою, в хаті було неприятно (Чорн., Взавол. земля, 1959, 8); *Образно. Прямолінійна дидактика, відверта ілюстративність ясно проступають в малюванні головних героїв теору [Маякя] В. Симаковича.. Позитивні герої покриті ражевим лаком, негативні — найчорнішою сажою (Рад. літ-во, 3, 1957, 13); *У порівн. Поплюв [човен] далі, розрізуючи чорні, як сажка, хвилі (Мирний, I, 1954, 310).

2. також мн., спец. Цей же продукт неповного згоряння або термічного розкладу органічних речовин, який виробляють промисловим способом і використовують для виготовлення гумових шпн, пластичних мас і т. ін. Шни для автомобілів, літаків, а також інші гумові речі виготовляються з компонентів, куди входить у великій кількості й сажка (Роб. газ., 11.II 1965, 1); Серйозне питання — забезпечення шинних заводів сажками (Рад. Укр., 5.XII 1962, 3).

САЖАВКА див. сажалка.

САЖАЛКА, САЖАВКА, п, ж. Невеличке штучне водоймище, в якому розводять і утримують рибу; копанка. *А сад який хороший був!.. Сажалка була, — калина кругом повисала так рясно, як дівочі слози (Барв., Опов., 1902, 53); Де мають стати фундаменти будинку, ми засиплемо [багню].. А середину його, оту найглибшу, можемо оставити так, як є.. Будуть мати на подвір'ї [подвір'ї] сажавку (Фр., III, 1950, 118); Скажуть, що камбала та — то, напевне, вітачка вухала і годувалася досі по сажалках рибник владики (Зеров, Вибр., 1966, 356); — А молодичка яка, а садок у неї, а сажалка в городі... (Кучер, Прошай..., 1957, 412).*

САЖАНКА, п, ж., діал. Саджанка. *Се тютюн сіянка, а то сажанка (Сл. Гр.).*

САЖАТИ, аю, беш, недок., Perez., діал. Садити, садовити, саджати. *Не сон-трава на моємі! Вночі процвітає, То діточина заручена Калину сажав (Шевч., II, 1963, 11); Веліс [Ешей] два човни вжаржати [споряджати], І суцарями запасати, І воїні туди сажать (Котл., I, 1952, 200); [Х в е д і р:] Беріть їх та в тюрму сажайте (Мирний, V, 1955, 255); Я б цілу ніч дивився вальюбки, Як поплавав танок ведуть дічата, Як гопака сажайуть парубки (Стар., Вибр., 1959, 92).*

САЖЕННИЙ, а, в. 1. Розміром в один сажень (у 1 знач.).

2. Дуже великий (завдовжки, завширшки, завглибшки). *На сніг лягла саженна тіль. Всі обернулись і побачили грека Ціаваца (Тют., Вир, 1964, 483); На повітрі готовилися саженні пироги, котли каші, борщу (Хотк., I, 1966, 104); // Дуже високий. — Перше всього утік Прокіп Вернигора. Саженний, каже [дід], чоловік був, а сила — ведмеді боров (Мирний, I, 1954, 183).*

◇ Саженними кроками йти (просуватися і т. ін.) — відбуватися дуже швидко, інтенсивно. *Розвиток радянської енергетики йде саженними кроками (Наука..., 7, 1962, 6); Саженого зросту (росту) — дуже високий. Вона була куца, він — саженого росту (Мирний, IV, 1955, 361); Один з них, саженого росту сибіряк-вусач, обернувся (Тют., Вир, 1964, 487).*

САЖЕНЬ, жия, ч., заст. 1. Давня східнослов'янська лінійна міра, яка вживалася до запровадження метричної системи мір; з XVIII ст. дорівнювала 3 аршинам, або 2,134 м. — *Он Грицько розказує. Що я, каже, її [гадюку] кинув від себе сажень за три, а вона тобі в одну мить опинилася коло берега (Мирний, I, 1954, 245); — А що, пак, річка тут глибока? — Найглибше під містком, сажнів у два води, — Спаває Гордій, — а далі хоч бреди (Гл., Вибр., 1951, 79); Шевченкова гора піднімається гору на сажнів тридцять п'ять або сорок (Н.-Лев., II, 1956, 385); Поле тверде підіймається по малу вгору, через п'ятсот сажнів бугор, над бугром червоне сонце (Ю. Янов., I, 1958, 126).*

Косовий сажень — міра довжини, що дорівнює відстані між кісточкою середнього пальця витягнутої угору і вбік правої руки і носком відставленої убік лівої ноги чи павпаки. *Щоб під ним і над ним земля горіла на косовий сажень? (Номпе, 1864, № 3795); — Еге, чого ж то жито спочивати? — здивувався Микола, не перестаючи жати ціпом.. Добре йому було так казати, як він — мало не в косовий сажень — здоровий чоловік (Григ., Вибр., 1959, 44); Маховий сажень — міра довжини, що дорівнює відстані між кісточками середніх пальців розкинутих рук; Погінний сажень — лінійна міра, що дорівнює одному сажневі.*

◇ [3] сажень [косовий (добрий)] у плеч'ях — з широкими плечима, широкоплечий. *І веселі молодіці — Із грайливістю в очах! І дядьки — червонолиці, З добрий сажень у плечах! Гарні всі! (С. Ол., Вибр., 1959, 278);*

У (з) сажень зросту (росту) — дуже високий. *У сажень росту, в пісажля у плеч'ях, як миша кинуся [корчмар] до бочки, уточня горілки і поставив коло Якова (Мирний, I, 1954, 276).*

2. Ця лінійна одиниця, вживана для виміру площі. *Двори коло зат маленькі, на кілька сажнів, не одгороджені од вулиці (Н.-Лев., II, 1956, 401); Спокоєнку було відомо — вноси гною по пуду на сажень, і врожай забезпечено навіть на поганій землі (Хлібороб Укр., 10, 1963, 14); Квадратний сажень.*

3. Кількість (об'єм) чого-небудь, що дорівнює цій одиниці (кубичній). — *Оце привезуть до сазарні десять сажнів дров, а ти лічи та й записуй (Н.-Лев., III, 1956, 320); Вітачки були серед набитого дрібного й великого каміння. Деяке було покладене сажнями, деяке згоріло просто купами (Гр., II, 1963, 296).*

4. Спеціально виготовлена мірка, що відповідає цій лінійній одиниці і використовується для різних вимірів. *З лопатами, дерев'яним сажнем.. вийшли на греблю ярівчани (М. Куліш, П'єси, 1960, 104); Він ходив і сажнем по полю, заміряв виоране (Тют., Вир, 1964, 14); [М а л о ш т а я:] Дайте мені сажень, я зміряю глибину (Мик., I, 1957, 86).*

5. тільки мн., спорт. Спосіб плавання на грудях, під час якого плавець по черзі викидає над водою по одну, по другу випростану руку. *Сам Ігнат був ще молодий козак.. скакати через купалоєв оєнище або перемазати сажнями Дніпро — ото були його забавки (П. Куліш, Вибр., 1969, 271); Плашати сажнями.*

САЖИВКА, п, ж., діал. Сажалка. *Лучче [краще] в сажіці втоплюся І лучче очкурюм вдалюся, Ніж Турюват я покорує (Котл., I, 1952, 202).*

САЖКА, п, ж. Грибкова хвороба багатьох культурних (хлібних злаків, кукурудзи, цибулі-сіявки) та диких рослин; вона. *Загоруєм зернових злаків відомо дуже багато, а серед них найшкідливіш сажка, іржа (Хвор. с.-г. рослин, 1953, 227); Сажка цибулі.. уражує лише цибулю-сіянку (Шкідл. і хвор. рослин, 1956, 314); Бураїна є поширювачами шкідників і хвороб культурних рослин.. На пирі і віською розвиваються такі хвороби, як сажка та іржа (Хлібороб Укр., 1, 1965, 8); Летюча сажка (ячменю, вівса, проса, кукурудзи); Пуширчаста сажка кукурудзи; Тверда сажка; *Образно. Бать між учнями смілі й строптиві, — Силу дає їм могутній їх степ. Але сажков в паростках ранніх, Нале в колосі чистім іржа, — Часом вийде з овечок слухляких Підлабузник, святюша, ганжа (Мас., Сорок., 1957, 333); *У порівн. Туга й журба, мов та сажка на пшениці, лягла на материне серце й до дна, здавалося, скаламутили спокій (Кос., Новели, 1962, 157).*

САЖКОВИЙ, а, в. 1. Прикм. до сажка. *Сажкову масу, що утворюється замість зерен або волоті, спочатку криєає біла оболонка, яка згодом тріскається (Шкідл. і хвор. рослин, 1956, 127); Сажкові гриби.*

2. у знач. ім. сажкові, вих, мн. Рід нижчих споривих грибів-паразитів, що стиглюють появу сажки на злакових рослинах. *Сажкові — дуже поширені паразитні гриби, які особливо часто пошкоджують зернові культури (Практ. з систем. та морф. рослин, 1955, 52).*

САЖКОВИЙ, а, в. Прикм. до сажков.

САЖНЕВИЙ, а, в. **САЖНЬОВИЙ**, а, в. Те саме, що сажнівний. *Там [серед бланків телеграм і конвертів] знову був сажневий лист про який аматорський концерт (Фр., VI, 1951, 252); Пляжкою непотрібною здавалося простеньке платтячко Марусі, вузько нап'ялене на маленькій, вутля фігурку, загублену в ліст.. спим, сажневих п'яч (Хотк., II, 1966, 146); — Не даймо втекти, не даймо! — буйко гриміє Хома, роблячи сажневі стрибки (Гончар, III, 1959, 373).*

САЖНИЙ, а, е. Покритий, вимашений сажкою. Чорні руки, бо варивав сажні тріски (Сл. Гр.); Сажна одежа.

САЖНЬОВИЙ диє. сажніввий.

САЖОВИЙ¹, а, е. Який відгодовується у сажу (у 1 знач.). Скотину .. так понапасе [дід], що боки поперіонюються, мов у сажових свиней (Барв., Опов., 1902, 195); Ні, добродію, гуси не сажові, надвірні (Сл. Гр.).

САЖОВИЙ², а, е. Прикм. до сажка; // Який виготовляв, обробляв сажу. Сажовий завод поставляв свою продукцію, яка є одним з найголовніших компонентів при виготовленні авіапокришок, шинних заводів (Рад. Укр., 21.IX 1962, 1); На нафтових промислах придбали перусуні сажові установки для повного розв'язання проблеми використання газу, що згоряє у факелаз (Роб. газ., 17.II 1966, 2).

САЖОК, жнж, ч. 1. Зменш. до саж. Кінь хрумкає овеє, десь зрощає в теплом сажку свиня (Кос., Новели, 1962, 95); Витягли [наймички] з сажка зусаків в пару, що Іва було вакинула (Кв.-Осв., II, 1956, 264); Шастя вже й на річку не має [Микита], — покинуло його з цього часу; то реалізація ятери, то ламаєся сажок, то захоплювала негода (Л. Янов., I, 1959, 309).

2. Клітка для співочих птахів. Своєго нового гостя, юрка, я пустив у клітку, де у мене лишився на зимівлю зяблик.. Така клітка, де живе кілька співочих птахів, звється у нас сажок (Коп., Як вони..., 1961, 108).

САЖОТРУС, а, ч. Робітник, що очишав від сажі димарі, димоходи. Майже кожен лєнінградець, крім основної своєї професії, оволодів [у дні блокади] ще й рад інших .. Тисячі і тисячі з нас стали кваліфікованими городниками, пічниками, склярами, водопровідниками, сажотрусами (Рад. Укр., 26.I 1964, 3); На снігу коло літара, журно схиливши голову, сидить сажотрус (Вас., I, 1959, 340); *У порівн. Надвір'я баня була, нарешті, готова, і Усман, — весь у сажі, мов сажотрус, — прибіг до машин доповіді командирів батареї (Гончар, Маша., 1959, 6).

САЖОТРУСКА, п, ж. Жін. до сажотрус. Чи вона [Параска] світу бачила? Сажотруска! В комини, бовдурі лавила. Хазяїнам печі мазала (Горд., II, 1959, 342).

САЗ, а, ч. Спрунний щипковий музичний інструмент, поширений серед народів Закавказзя, Ірану, Афганістану та інших країн. Піднесені нечуванім екстазом всі республіки вперед у нас ідуть — виграють і домброю, і бандурою, і сажом (Тич., I, 1957, 275); *У порівн. Коли ж настає прощання час, Я заридала, наче саз (Уп., Укр. поема, 1950, 36).

САЗАН, янж, ч. 1. Костиста риба родини короновиж із видовженим тілом і міцною мідно-жовтою лускою; населяє переш. прісні, а також солонуватоводні водоймища басейнів Середземного, Чорного, Азовського та інших морів. Дуже багате Азовське море! Судак, лещ, тарань..., сазан, рибець, шемая, бичок, найдорожча червона риба — білуза, сеорюга, осетер... (Літ. Укр., 22.VII 1966, 1); Широке синє плесо перед нами в п'янастих сплесках: вишшли сазани на гулянку (Гонч., 1959, 256).

2. рідко. Те саме, що кропш.

САЗАНОВИЙ, а, е. Прикм. до сазан.

САЗАНЯЧИЙ, а, е. Те саме, що сазановий.

САЙГА, і, ж. 1. Те саме, що сугак. То були незацідлані дикі коні. Мабуть, переліжана ними, круто завертала й жчала в безвісті горбонюса сайга (Скл., Святослав, 1959, 337); Тільки на території Казахстану чисельність сайги досягає одного мільйона голів (Веч. Київ, 24.XI 1966, 4).

2. Самка сайгака.

САЙГАК, а, ч. 1. Те саме, що сугак. Сайгак прудковий шмигоне десь далеко-далеко і зникне змітє між

густими травами (Коцюб., I, 1955, 180); Ще в кінці XIX ст. у басейні Самари водилися сайгаки, борсуки, горностаї (Нар. тв. та етн., 1, 1966, 33); *У порівн. Прудко, як сайгак, стрибнула вона з хати (Гр., II, 1963, 65).

2. діал. Два кілки, між якими прив'язують овець. Ану, хлопці, піймайте оту віцю та в сайгаки її, а то вона ще одкичиться од ягнати (Сл. Гр.).

САЙГАКОВИЙ, а, е. Прикм. до сайгак.

САЙГАЧА, яти, с. Маля сайгач. Сімох сайгачат, батьки яких самі з'явилися на світ і вирости в неволі, можна побачити сьогодні в одному з вольєрів інституту (Веч. Київ, 24.XI 1966, 4).

САЙДА, п, ж. Велика північна промислова риба родини тріскових.

САЙДАК, а, ч., рідко. Те саме, що сагайдак 1. Через плечі [боярини] перебішений був лук і сайдак зі стрілами (Фр., VI, 1951, 45); *Образно. Ростуть роки, ..І в сайдаках серцець зотали стріли вгадок (Бажан, Вибр., 1936, 18).

САЙКА¹, п, ж. Невелика довгаста шпешична булка з заокругленими кінцями.

САЙКА², п, ж. Невелика полярна риба родини тріскових.

САЙРА, п, ж. Тихоокеанська промислова риба. При добуванні сайри застосовують світло під водою, ультравулк, телебачення, локатори (Хлібороб Укр., 8, 1968, 47); Одержав [споживач] чудові консерви в сайри, яку ловлять на Далекому Сході (Рад. Укр., 9.VI 1962, 1).

САЙРОВИЙ, а, е. Прикм. до сайра. Сайрова путина в районі острова Шикотан продовжується недогою, в середині червня до середини жовтня (Роб. газ., 15.I 1964, 1).

САК¹, а, ч. 1. Риболовна снасть із сітки, що має форму конусоподібного мішка, натягнутого на обруч і прикріпленого до держалка. Догаий бовт і сак і сітлі Я у човен положу (Щог., Поезії, 1958, 142); А верба була старезна... А коріння страх густи: Штуркає Данило Млака, Щоби рака знатим до сак — Е, та де там, все пустеті (Фр., XIII, 1954, 250); — Діду, а чим будемо ловити рибу? — Саком (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 96); [М о т р я:] Старе одоробало. [М а р к о:] Сміялася верша з сак, оцлянулася — сама така (Мороз, П'єси, 1959, 22); *У порівн. Зарослий чоловік лишився майже голий. Сорочка чорна, як кагалька, діврава, як сак (Март., Тв., 1954, 261).

◇ Б'їтися як (мов, немів і т. ін.) риба в саку — дуже побиватися. Бідна Рифка билася мов риба в саку (Фр., V, 1951, 446); Дурний як (мов, немів і т. ін.) сак — дуже дурний. — Сирота [Прокіп] дурний як сак (Фр., VIII, 1952, 291); Ні (ані) до сакка, ні (ані) до бовта — ні до чого не здатний. Ані до сакка, ані до бовта: дурень вічний (Номіс, 1864, № 6555).

2. заст. Сумка, торба з пупкої тканини для зберігання і перевезення речей. З кошачками, сакками, корачинами і всякою всячиною тяглася [люди] вулицею на базар (Мирний, I, 1954, 45).

САК², а, ч., заст. Жіноче півпальто вільного крою. Вийшла Мар'яна. Ангелійський сірий сак, дорогий капелюх з гуаллою. — струнка, висока (Вас., I, 1959, 289).

САКА, і, ж., діал. Бочка, діжка, в якій возять воду.

САКВИ, ків, мн. Дві з'єднані одним полотношцем торби, які перекидають через плече (на груди й спину) або через спину коня, осла і т. ін. Почепи [рибалка] собі сакви на плечі, У лодьку пхнув огню, ціпок у руки взяв (Греб., I, 1957, 75); Остап скопив на берез, легким рухом закинув на плечі сакви і незабаром зник у чагарнику (Коцюб., I, 1955, 338); Часто він їздив уночі в хутір.. А оранці повертаєся на позмілля з саквами біля сідла,

САКСОФОНІСТ, а, ч. Музикант, який грає на саксофоні.

САКСОФОННИЙ, а, е. Прикм. до саксофоні.

САЛАКА, н, ж. Дрібна морська промислова риба родини оселедевих; балтійський оселедець. *Батько.. десь під посадкою похачем когось торішні консерви з бляшанки, яку-небудь салаку або тріскову печінку* (Гопчар, Тронка, 1963, 85).

САЛАМАНДРА, и, ж. 1. Хвостате земноводне, схоже на ящірку. *Він підняв угору руку, в якій двома пальцями він згреб держак здорову саламандру* (Фр., III, 1950, 90); *Плямиста саламандра*.

2. У міфології західноєвропейських народів — дух вогню.

САЛАМАНДРОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до саламандри. 2. у знач. ім. саламандрові, вих, мн. Родина хвостатих земноводних.

САЛАМАТА, и, ж., рідко. Те саме, що саламаха. *Не сиділося старому, не ілася йому саламата, свербіла рука до шаблюки, до бою кликало серце* (Тют., Впр, 1964, 73).

САЛАМАХА, СОЛОМАХА, и, ж., заст. Рідка страва, пригот. із завареного на воді борошна (перев. гречавого). *Вбирали [тройцяці] січєну капусту, Шатковану і огірко.., Хрін з квасом, редьку, буряки; Рябка, тетеря, саламата — Як не було* (Котл., I, 1952, 167); *Саламата й тетеря були постійною їжею козаків* (Павч, Гомон, Україна, 1954, 227); *Тамара попробувала їрву саламату і виплюнула. Ні! Цієї брудної мшанини і свині не будуть їсти* (Хижняк, Тамара, 1959, 132); *Сотник прислає—спитати [кашова]: чого це в тебе сьогодні соломата така рудна? (Ільч., Козацьк. роду.. 1958, 457).*

САЛАТ, у, ч. 1. Трав'яниста городня рослина, листя якої, багате на вітаміни, споживають у сирому вигляді. *До посівних культур належать салат, кріп, шпинат, редиска* (Овоч, закр. і відкр. ґрунту, 1957, 64); *Поливана водою, насиченою вуглекислим газом, збільшує збір салату у 2—3 рази* (Хлібороб Укр., 12, 1967, 47).

З'ячий салат — народна назва шпинки весняної (*Ficaria verna*).

2. Холодна страва, пригот. із листя цієї рослини, приправлена оптом, сметаною тощо.

3. Холодна страва з дрібно нарізаних сирих або варених овочів, зелені, яєць, іводі з м'ясом або рибкою, приправлена олією, оптом, сметаною, майонезом і т. ін. *Обов'язково стравою до обіду салатку і навесні повинен бути салат із сирих овочів, зелені* (Укр. страви, 1957, 17).

САЛАТА, и, ж. Те саме, що салат. *Рябіє базар силова-зеленим кропом, червоною редькою, першими черешнями.. й кучерявою салатом* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 366); *Ветрожиє [капрал] очі в стовпий перед ним таріло, в останках м'яса та салати* (Фр., I, 1955, 270).

З'яча салата — те саме, що **З'ячий салат** (див. салат). *З'яча салата, фіалки кривали долину круглими, як в'ятаки, листками* (Н.-Лев., II, 1956, 137).

САЛАТНИК, а, ч. Зменш.-пестл. до салат.

САЛАТКА, и, ж. Зменш.-пестл. до салата.

САЛАТНИЙ, а, е. 1. Прикм. до салат і салата. *До групи великих, або листяних культур належать ті, що вирощуються для використання великих листків або великих пагонів. В цю групу зводять салати, шпинати та ароматичні рослини* (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 238); // *Признач. для набирання салату* (у 2, 3 знач.). *Необхідно мати набір різних дожок (столова, десертна, кофейна, салатна і т. д.)* (Укр. страви, 1957, 397).

2. Який має або нагадує барву салату (у 1 знач.); світло-зелений. *Мотоцикл підлетів до пофарбованої в*

салатний колір хвіртки і звацько, майже на повному ході, спилився (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 59).

САЛАТНИК¹, а, ч. Миска для салату (у 2, 3 знач.). *Салати, солоні мариновані овочі і фрукти рекомендується подавати в фарфорових чотирикутних, а також у скляних круглих чи напівовальних салатниках* (Укр. страви, 1957, 393); *Йй хочеться голоско закрячати, побити ці пляшки, салатники і тарілки, але вона мусить подавати* (Ів., Таємниця, 1959, 136).

САЛАТНИК², а, ч., діал. Пшінка весняна.

САЛАТНИЦЯ, і, ж. Те саме, що салатник¹. *Відра, бідони, миски, салатниці, тарілки, фруктошниці, цукорниці, чашки виготовляють ще й з пластмаси* (Наука.., I, 1970, 65).

САЛАТОВНИЙ, а, е. Те саме, що салатний. *На руду, з чоловічими рисами обличчя дівчину в салатному платті.. звернує [Безбородько] увагу тільки тому, що поведінка її здалася йому надто нахабною* (Вільде, Сестри.., 1958, 52).

САЛАЧНИЙ, а, е. Прикм. до салака; // *Признач. для вилування салаки. Салачні сіті*.

САЛІГАН, А. САЛОГАН, САЛОГОН, а, ч., діал. 1. Вояня разом із салотопнею. *Восени став він до одного різника у салогон, щоб топити* (Мирний, I, 1954, 48).

2. Різник. *Усе тіло управителя було напояне в міру жиром, а більше силою; вона, очевидно, передалася від батька-салогана, який колись, бувало, ..вигортав доторичерева найбільшого кабана і, живучись, миттю вбивав у його серце вузького, кров'ю вибіленого коля* (Стельмах, I, 1962, 22).

3. Салотоп. *Мій батько мав свою різницю і продавав м'ясо, але більше того він був салогом* (Н.-Лев., IV, 1956, 311); // *Власник салотопні*.

САЛИТИ, лю, лиш, недок., перех. Мазити, намащувати салом або якимсь іншим жиром.

САЛИТИСЯ, люся, лишся, недок. Намасцуватися салом або якимсь іншим жиром; // *тільки з ос. Покривається тонким шаром жиру (про шкіру). Жиру шкіру [облнччя] обов'язково митимь еранці і ввечері водою з туалетним милом. Не слід мити її гарячою водою: вона змиває жир, але стимулює діяльність салних залоз — шкіра починає салитися* (Наука.., 7, 1965, 37).

САЛІЙ, я, ч., діал. Гробак.

САЛІНГ, а, ч., мор. Рама з брусків, яку встановлюють на верхньому краї стовпів для міцнішого кріплення швастей. *Гойдаючись на салінгу, Прокім Касаткін бачить, як на палубі збираються матроси й офіцери* (Довж., Зач. Десна, 1957, 392).

САЛІНГОВИЙ, а, е, мор. Прикм. до салінг. *Салінгова конструкція*.

САЛІЦІЛКА, н, ж., розм. Те саме, що Саліциловий натр (натрій) (див. саліциловий). — *Пробував додавати до води саліцилку, — сказав учитель, — не хочуть [бджолі] визнавати, давай їм чисту джерельну воду* (Ю. Янов., II, 1954, 115).

САЛІЦИЛОВИЙ, а, е: Δ Саліцилова кислота — органічна сполука, що вживається в медицині як ліки, в техніці — для виготовлення барвників, желатину і т. ін., у харчовій промисловості — при консервуванні тощо; Саліциловий натр (натрій) — сіль саліцилової кислоти, що вживається як протиревматичний, жарознижувальний і безпечний засіб. *Намилася [тютя Еля] касторки і саліцилового натру* (Л. Укр., V, 1956, 193); *Живучи в казармі, Шевченко знов почав творити. Ноги нили від ревматизму, і сльотки не напував його фельдшер конячими дозами саліцилового натру, йому не легшало* (Тулуб, В степу.., 1964, 195).

САЛО, а, с. 1. Жирове відкладення у тілі живого організму; жир. — *Ах, мамо, скільки на поросаті сала!*

(Кожуб., II, 1955, 359); Балакає пан, і голос в нього страх протисний Павлої. А пика! Сало так і дивгить (Тесл., 3 книги життя, 1949, 158).

2. Відокремлений від м'яса підшкірний свинячий жир, що зберігається солоним і вживається сирим, смаженим чи вареним. У Дем'яна страва добрая була: і масличко, і сало, і сметана, — Гарзад, як кажуть, ніч варила і пекла (Гл., Вибр., 1951, 155); Козки чи кашу варили, чи круж огнища з салом на спичках сиділи (П. Куліш, Вибр., 1969, 158); Микола порівав шматки сала на четвертини (Н.-Лев., II, 1956, 191); У їх у сніг висіло велике сало — пудів зо два (Гр., II, 1963, 198); Через ляду подавала [невістка] в яму бандитам смажену з салом яєню (Гончар, II, 1959, 231); *У порів. Невже й побачились слогом учасливої матері, що завжди під кінець розкривала свої обійми й з чисто материнською саможертвою говорила: «Забудь мене, мій сину... Забудь і йди туди, де ти потрібний!», невже й після того всього серце скептики не тріснуло б від жалю й не розтопилося б, як м'яке сало? (Хотк., I, 1966, 125); — Бач, туман який! — вامتє відповіді магнув перед себе батіжком Ніка. — Туман, як сало! (Крот., Синя., 1948, 41); // перен., жарт. Про свиней. Ходить сало по залі — Кабанів так сот із дві (Шпак, Вибр., 1952, 68).

Молоді сало — свіже, ще не дуже просолене сало. — Хочете — салом почащуют! Ви яке сало полюбаєте — молоде чи старе? — Молоді! (Вишня, I, 1956, 432); Середové сало див. середвій; Старé сало — дуже просолене сало, що зберігається тривалій час. Каша була в тузлого пшона, а старе сало тгнуло лож (Н.-Лев., II, 1956, 208); Денис, обмучуючи палцаці, в осатаніням врис старе пошкове сало (Тют., Впр., 1964, 244).

◇ Вовту́зяться (возі́тися), як (мов, немів і т. ін.) кіт з (із) салом з ким—чим—завадто довго займатися ким, чим—небудь, приділяти комусь, чомусь занадто багато уваги й часу. Витяг чоловік якогось давньовічного [давньовічного] Алексієва, що про нього і бог, і люди вже забули, та й возітєся з ним, як кіт в салом (Л. Укр., V, 1956, 70); Годувати, як (мов, немів і т. ін.) на сало кого — щедро, сито харчувати когось. Дивлюсь, як сказався моя баба. Годує їх [монахів], мов на сало, а ті тому й раді (Хотк., I, 1966, 91); Дивітєся (поглядати, позирати і т. ін.), як (мов, немів і т. ін.) кіт на сало — дивитися ласо або задрісно на кого-, що-небудь. Коли хто в простенькій одежі, то він [писар] на тих і не дивитєся, а все поглядає, як кіт на сало, тільки на жупаних (Кв.-Осн., II, 1956, 261); Дурне сало [без хліба]: а) сало без хліба не ідять. Першим хлібом були і будуть жито й пшениця. Багато інших продуктів харчування без хліба не вживають — недарма ж кажуть: «Дурне сало без хліба» (Вітч., 2, 1966, 162); б) одна їжа без іншої не корисна. Кажуть — силос. Але ж — дурне сало без хліба. Не можна напизати корою одним силосом, який обумовлює, до речі, підвищену кислотність (Рад. Укр., I, 1965, 1); в) (айла.) недоумкувата, не здатна ні до чого людська; теплень. — Дурне т сало без хліба, — говорить жінка в свитині, — погань отака (Стельмах, I, 1962, 261); Зловіти, як (мов, немів і т. ін.) коті над салом — то саме, що На місяці злочи́ну спійма́ти (застати і т. ін.) (див. місце); Знає кіт, чиб сало з'їв див. кіт; Знає кішка, чиб сало з'їла див. кішка; Ласий, як (мов, немів і т. ін.) цыган на сало (до сала); Ласий, як (мов, немів і т. ін.) кіт (кішка) до сала —хтось дуже очочий до чогось, любить когось, щось. — Чи ти де бачив таких панів, щоб їм гроші були не жиді?... — Е-е, дядечку! вона [пані], мабуть, чи не ковшем їх мірає! — Дарма, — кажу, — що ковшем мірає: вони, сії пани, на гроші такі ласі, як цыган на сало..! (Вовчок, I, 1955, 71); Мазати (намазувати, намазати, мастити,

намазувати, намастити і т. ін.) п'яти (п'ятки) салом — готуватися до втечі; втікати. [К о з а ч у к (бере гармонію, співає на мотив «Яблучка»):] Закувала возуленька Три-чотири рази. То ж дивитєся — вже Петлюра Салом п'ятки маже (Мокр., П'єсн., 1959, 32); — А чого нам бояться окупантів? Ми дома, нехай вони бояться, бо не сьогодні-завтра, а доведеться п'яти салом намазувати (Панч, I, 1956, 410); — Що ж нам робити? — безпорадно вітнув Чіпару. — Може, справді послати есе до чорта й просто намастити п'яти салом, поки не засточиє нас шановний професор? (Смолиць, Прокр. кастра., 1956, 80); На комариному салі що, жарт. — пісний, пемашений (про страву). — Яка тепер соломаза? Ти її в пельку, а вона назад. На комариному салі (Добр., Очак. розмпр., 1965, 229); Нашим (йогб, її і т. ін.) салом та по нашій (йогб, її і т. ін.) шкурі — уживається, коли бажають підкреслити, що чиясь благодійність корислива. Вигворилася [пані], устала: — Коли хочеш одкупитись — одкупляйся скоріше за триста.. Яків мій врадів та, як дурень з печі, в ноги їй еєп! Дякує, бач, що його ж салом та по його шкурі! (Вовчок, I, 1955, 76); — З ялами-панами ми билася, рубалися.. Нашіцо? На те хіба, щоб нас нашою ж старшиною побито..? Це на те й вишло: нашим салом та по нашій шкурі! (Мирний, I, 1949, 183); Ші сіло, ні впало — дай, мамо, сала — несподівано; без явного приводу; недоречно; Обростати (обрості) салом див. обростати; Убиватися (убитися) в сало — ставати гладким; жирити. Коли біскуп був не біскуп, А плебан убогий, То і пара добре вєгла, А часом і ноги. А як біскупом зробився Та вбився у сало, Тоді йому і чотирьох Зробився мало (Гудан., Вибр., 1937, 167); Уп'яється, як кіт у сало у ково — що — дуже пильно, невідривно дивитися куди-небудь. Шестірний уп'явся, як кіт у сало, у свою книжку (Мирний, I, 1954, 335); Як салом по губах кому — комусь досадно, неприємно, щось драгує кого-небудь. — Тур заявив, що годі. Кажє: «Іду до червоних». Я, каже,.. тепер знаю, що тільки в червоном прапором нас прийме народ. А гайдамакам як салом по губах. Мало не побил командарма (Панч, На каляв. мості, 1965, 110).

3. Відокремлений від м'яса жир інших тварин та птахів. Рятування отари дорого обійшлося старому Шакірої. Важке запалення легенів зважило його на третій день. Жінка його, Кумиш, напувала хворого гарячим чаєм в молоко, розтирала баранячим салом (Тулуб, В степу... 1964, 8); Так і вдох у смороді від жаху на тому болячці вовчесько. Тодір обліцуєв його, вовчим ще теплим салом помастив чоботи (Стельмах, I, 1962, 208); Ноги [Дмитра] починають розбухати. — Нічого, нічого! — кидається мати в хижку, приносить несомне гусяче сало і ним до колін змащує роздуті колоди ніє (Стельмах, II, 1962, 386).

4. Розтопленний тваринний жир (перев. свинячий). В печі на жару шкварчала ринка з вишкварками.. Ринка, вся промочена салом, зайнялася (Н.-Лев., II, 1956, 304); Всі дуже звалили перепічку, смажені на салі, а найбільше — пиріжки (Донч., Секрет, 1947, 112); *Образно. Баби.. такі співаочки товсті вигукували, що сало капало. І реготали при тім (Хотк., II, 1966, 100).

◇ Залівати (заліти, заліяти) за шкуру сала див. залівати; Налівати (наліти, наліяти) сала за шкуру див. налівати.

5. Жирова речовина, яку виділяють сальні залози. В шкірі в сальні залози, що виділяють сало для змащування шкіри і волосся (Шк. гігієна, 1954, 87).

6. тєжн. Мінеральне або рослинне мастило. У цей момент, коли народжується корабель, стало тизо й урочисто.. Салом натертій кіль слизнує по кругляках, і

роздалася під його тиском вода на боки (Ю. Янов., II, 1958, 78); На спускових доріжках недовзі уже змашува-тимуть полозья [судна] салом, не тим салом, що ним любили закушувати чужаки, а спеціальним технічним (Гончар, Трояка, 1963, 341).

7. Тонкий шар криги або невеликі крижинки на поверхні води перед льодоставом; шуга, шерешен.

САЛОВАР, а, ч. Те саме, що салотоб.

САЛОВАРННЯ, я, с. Витоплювання сала (як га-лузь харчової промисловості).

САЛОГАН *див.* салган.

САЛОГОН *див.* салган.

САЛОГУБ, а, ч., *заст., зневажл.* Мішанив; торго-вець. — *Он, бачите, кажє Гейнтювка, — ідуть у двір, познімають шапки, ніжніми кушніри да салогуби* (П. Куліш, Вибр., 1969, 123).

САЛОУ, у, ч., *фарм.* Препарат, що вживається як дезінфікуючий засіб при захворюванні кишечника і сечових шляхів. Для лікування теориз телят у господарстві застосовували.. сала (Соц. твар., 1. 1956, 51).

САЛОМАС, у, ч. Твердий штучний жир, що добува-ється хімічною обробкою рослинної олії, жвру морських ссавців і риби; використовується для виготовлення мила, маргарину тощо.

САЛОМ'ЯК, а, ч., *діал.* Нашатир.

САЛОН, у, ч. 1. Парадний зал або простора кімната для приймання гостей в аристократичних і буржуазних домах; вітальня. В одній кімнаті була спальня обох братів, у другій досить багата бібліотека й кабінет, а салон був заразом і їдальнею (Фр., VI, 1951, 200); *Купці просили його заводити до їх в гості. І Фесенко естере-бівся з їх салони* (Н.-Лев., V, 1966, 141).

2. Приватний дім, в якому постійно збираються гос-ті — особи аристократичного чи буржуазного кола; самі світське товариство, що збирається в такому домі. *Нахлюв різко виступає проти основного зала, поширеного тоді в Росії серед «французьких гадін», — проти впровадження в дворянських родинах і салонах французької мови, французьких книг, зачіпів* (Рад. літ-во, 4, 1957, 93); *Утримання салону (хай би й провінціальних масштабів), де дієчата матимуть нагоду заводити знайомства в кавалерами, теж вимагаєти коштів* (Вільде, Сестри.., 1958, 104); *Мені видавалося, що дочки золотих салонів воесім інші люди, як хто-будь з нас, смертних* (Ірчан, II, 1958, 38); // Літературний чи суспільно-політичний гурток вибраних осіб із буржуазно-дворянських інтелігентських кіл, що збирається у приватному домі. Він тебе навіть дуже запрошував до себе, оце буде тобі прикльочка увійти в його салон (Л. Укр., V, 1956, 285); *Недавно виданий томик його віршів під на-звою «Хризантеми серця».. зробив ім'я Ясочки популяр-ним між славогородськими інтелігентами, як поета вибраного кола, поета салону* (Вас., I, 1959, 346); *Літе-ратурний салон.*

3. Комфортабельно умебльоване спільне приміщення для пасажирів на пароплаві, в поїзді і т. ін. «Кузьма Мінін» — один з найкращих пасажирських пароплавів на всьому Дніпрі. На ньому прекрасні салони, обставлені м'якими меблями, зручні й затішні каюти (Минько, Вибр., 1952, 411); // Спільний зал на кожному поверсі у готелі.

4. Приміщення для демонстрації художніх виробів, картин і т. ін.; місце показу нових технік тощо. *Мельовничий плакат сповістив про відкриття при худож-ньому інституті салону студентських робіт* (Веч. Київ, 12.IV 1957, 4); *В лютому 1965 року «Антей» — АН-22 вперше аєстів у небо України, а у червні в'їався в XXVI Міжнародному салоні авіонавтики і космосу у Парижі* (Наука.., 9, 1965, 40); // Зал для демонстрації і

продажу предметів торгівлі. — *Кімнати свої ви б не епізнали. Винайняла [здала] її краєчичка, а вони з неї зробили дамський салон. Всюди по стінах моди, у віт-нах букети (Гашек, Пригода.. Швейка, перекл. Масля-ка, 1958, 117); // Зал спеціального призначення — перукарня і т. ін.*

5. спец. Внутрішня частина автобуса, тролейбуса то-що, признач. для пасажирів. *Почалося серйозне виготов-лення комфортабельних тролейбусів нової марки «Ки-ів-4». Ізній салон всередині овдодлено блискучим пластик-ом, а кузов виготовлено без жодної заклепки* (Літ. Укр., 2.IX 1966, 1).

САЛОН-ВАГОН, а, ч. Комфортабельний пасажир-ський вагон, в одній половині якого містяться куше, а в іншій — спільне приміщення для пасажирів. *В са-лон-вагоні було душ п'ять офіцерів* (Головка, II, 1957, 532); *Запаморочили йому совість оті салон-вагони, у яких він їдвє.., оті ад'ютанти* (Рибак, Час.., 1960, 460).

САЛОНИК, а, ч. Зменш.-пестл. до салони 1. *Панночка очікує мене все у своєму салонику* (У. Кравч., Вибр., 1958, 346); *В салони її дожидало троє людей. Елегант-ний салоники, певне, ніколи не бачив таких гостей* (Л. Укр., III, 1952, 514).

САЛОНИЙ, а, е. Прикм. до салони 1, 2. *Він не боля-ся остракізму з боку салонних дам* (Гончар, Таврія, 1952, 382); — *Прийшов чоловік, лустий, тупо вароуж-ний панок, салонний лев, прийшов і зробив фурор!* (Гжишквіч. Чорне озеро, 1961, 353); *Галля бує надзви-чайно популярний, але світські дилетанти та салонні дотепники неспроможні були оцінити матеріалістичну суть його робіт* (Наука.., 12, 1965, 21); // Власт. сало-нові (у 1, 2 знач.); заведений у салони, такий, як у са-лоні. *Вальсав в серцем запустив п'ятірку в скуйовджену гриву волосся. — Ох, Сво, як обридли мені салонні ро-зови!* (Рибак, Помилка.., 1956, 115); *Салонні жанери; // Розрахований на смаки салону* (у 2 знач.). *Салонна поезія; Салонна музика; // Вишуканій; підкреслено гречній.*

САЛОПОВИЙ, а, е. Те саме, що салбнний. *Природже-на спокійність і навіть.. неповорухливість [невзруш-ність].. ще більше надавали їй салонового поважного тону та солідності* (Н.-Лев., IV, 1956, 44); *Рішуче не можна було в цій бідно, хоч чисто одягненій людині признати колишнього салонового паніча* (Коцюб., I, 1955, у 254); *Саяя почала грати якусь салонову п'єсу* (Л. Укр., II, 1951, 25); *Коли Володко з салоновим уклоном приступив до неї, щоб подати їй руку, вона в погордо відвернулася* (Фр., II, 1950, 77); *Аполлон спивився, бо кінець пісні був не надто салоновий* (Крив., II, 1972, 282).

САЛОНЧИК, а, ч. Зменш.-пестл. до салбн 1.

САЛОП, а, ч., *заст.* Верхній жіночий одяг у вигляді довгої накидки з прорізами для рук. — *Якщо пан бо-гуз.. хай він сховасться до кляштору або вбереться в салон пан-м'єми та й сидить собі на печі.. — відризе в Жесьській* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 18); *Поваду всіх, левже переступаючи ногами, п'єнтався в дамський са-лопом на плечаз жєбрак-гармоніст* (Смоляч, II, 1958, 35).

САЛОПНИИ, а, е, *заст.* Прикм. до салбн. *Салонний крій.*

САЛОПНИЦЯ, і, ж., *заст.* 1. Жебрачка.

2. Жівка мішанських поглядів; пліткарка.

САЛОПОВИЙ, а, е, *заст.* Те саме, що салбнний.

САЛОПЧИК, а, ч., *заст.* Зменш.-пестл. до салбн.

САЛОТОВКА, ж, ж. 1. розж. Те саме, що ковб'янка 1. *Товкачем товчуть сало в салотопці задля борщу* (Сл. Гр.).

2. діал. Дурень.

САЛОТОП, а, ч. Той, хто витоплює сало.

Леонід Іванович з великим букетом ясно-червоних, пламенистих сальвей стає на порозі (Собко, Срібний корабель, 1961, 185).

САЛЬДО, невідм., с. 1. Різниця між приходом (дебетом) і видатком (кредитом) бухгалтерського обліку. Дебетове сальдо; Кредитове сальдо; Закрите сальдо.

2. ек. Різниця між грошовими надходженнями і платежами з усіх видів розрахунків однієї держави з іншою.

САЛЬДОВИЙ, а, е. Прикм. до сальдо. Сальдовий баланс; Сальдовий метод.

САЛЬДУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех. Визначати сальдо. Сальдувати рахунок.

САЛЬДУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до сальдувати.

САЛЬЗА, ш, ж., геол. Невисокий конусоподібний або плескатий горб з отвором на вершині, з якого виділяються гази, вода та грязь; грязьовий вулкан. Дальшу стабілью газання виляють сальзи. Це невеликі вулканічні конуси, що завжди виділяють гарячі гази, і періодично в каналу їх виливаються потоки гарячої грізлі (Курс язг. геол., 1947, 222).

САЛЬНИЙ, а, е. 1. Прикм. до сьало; // Яквй забезпечує нарощення сала (у свиней). Відомо, що сальна відгодівля [свиней] в умовах жаркого клімату економічно недоцільна (Свинар., 1956, 63); // З великою кількістю сала (про свиней). В гірських районах найкраще розводити скороспілих місцевих свиней сального типу (Хлібороб Укр., 12, 1965, 18); — Не підуть в поле... кабана колю... — А який кабан, сальний? (Горд., Дівчина., 1954, 207); Сальна порода свиней.

Δ Сальні залози — шкіряні залози людини та ссавців, які виділяють жирову речовину. Для нормальної роботи шкіри велике значення мають потові і сальні залози (Веч. Київ, 17.III 1969, 4).

2. перек. Непристойний, грубо-циничний; масний; соромітний. Сальний анекдот; Сальна колодийка.

САЛЬНИК, а, ч. 1. Жирова складка в очеревині людини та ссавців, що є захисним органом черевної порожнини; щепець. Великий сальник; Малий сальник; // Те саме, що здір.

2. Стрива з гречаної каші з печінкою і меленим перцем, запечена у здрі. Сальника хазяїнові вгамжили, бо Іван Петрович дуже любив сальника... (Вишня, II, 1956, 37); Стрєкотали пащекувати перекупи, що сновгали поміж вові, пропонуючи свій нешибагливий крам: — Сальники гаряченькі в гречаною кашею... (Добр., Очак. розмпр, 1965, 44).

3. техн. Пристрій для ущільнення отворів, через які проходять рухомі частини механізмів (вали, штоки тощо). Ми спробували якось виготовити сальник ущільнення для насоса «КСМ» не з бронзи, як робиться на заводі, а з капрону. Служив він разів у чотири довше (Роб. газ., 29.V 1965, 2); Андрій Дубченко припасовував кільця сальника (Бойч., Молодість, 1949, 41).

САЛЬНИКОВИЙ, а, е. Прикм. до сальник 1, 3.

САЛЬНИСТЬ, носіт, ж. 1. Властивість за знач. сальний 1. Свині високої сальності.

2. перек. Непристойний, грубо-циничний вислів. Говорити сальністю.

САЛЬПІНГІТ, у, ч., мед. Запалення фаллопієвої труби в людини.

САЛЬТИСОН, у, ч. Очищений, промийний і проварений свинячий шлунок, начинений шматочками вареної головизни, язика тощо, приправлений спеціями, добре спресований, івові запечений. На столі на тарілці лежав шматок смаженої свіжої ковбаси-кров'янки, а на другій тарілці — сальтисон і шкварки (Томч., Готель., 1960, 214).

САЛЬТО, невідм., с. Те саме, що сальто-мортале.

На арену вийшли морські гімнасти. Вони проспівали матроську пісню, віддали пошану публіці і стали літати по арені. Карколомні сальто вивершував жартівливий сміх (Ю. Янов., II, 1958, 139).

САЛЬТО-МОРТАЛЕ, невідм., с. Акробатичний стрибок із перевертанням у повітрі через голову (вперед або назад). Всі номери запропонував [Бова] виконувати на звичайно швидкому. темпі. Окремі повторював на біс. I, нарешті, наказав зробити спарене сальто-мортале (Ткач, Арена, 1960, 201); Вони [моржі] то переганяли один одного, то, пірнаючи, підкидалися, виробляючи у воді якісь дивні сальто-мортале (Труבל., Лахтак, 1953, 47).

САЛЬТОМОРТАЛІСТ, а, ч. Церковний артист, стрибун, що виконує сальто-мортале.

САЛЬЦЕ, я, с. Зменш.-пестл. до сьало 1, 2. Кума моя в шинок сальце носила, А кумой борщик без сала все варила (Бор., Тв., 1957, 133); Сальцю хліба не хотілося: — Що хліб! Хліба його вгризеш? У мене аж зуби після нього болять, бо черствий. Якби сальця! (Гр., Без хліба, 1958, 49); Помастий сальцем черствий хліб, трошечки мазонеш по околицю, а промилувий Комар тут як тут: — Не дуже масти, а то живіт ваболить... (Ковіська, Куця., 1960, 27).

◇ Знає кіт, чьє сальце з'їв (поцупив і т. ін.) — те саме, що Знає кіт, чьє сьало з'їв (див. кіт). — Ач, як ушвається! — влозила вона позад себе колючий смішок... — Зна котик, чьє сальце поцупив (Ваш, На... дорозі, 1967, 74); Ласий, як (мов, нембів і т. ін.) кіт (кішка) до сальця — те саме, що Ласий, як (мов, нембів і т. ін.) кіт (кішка) до сьала (див. сьало). Всяк ласий до казок, як кішка до сальця (Кост., I, 1967, 74).

САЛЬЦЕСОН, у, ч., розж. Те саме, що сальтисон. Раніше він торгував ковбасами й сальцесонами на передмісті, а з осені відкрив собі крамничку й шинок у Сеїтанківцях (Козл., Ю. Крук, 1957, 469).

САМ, рідше САМИЙ, самá, самó і самé; мн. самі́ і самі́; займ. означ. 1. Уживається з іменником або особовим займенником, вказуючи на особу чи предмет, що безпосередньо є джерелом або об'єктом дії, стану. Сама вона не знає, чого треба їй: хотілося би і козання, і щастя точ у курені — хотілося би і ровкошеї та багатства (Хотк., I, 1966, 54); Від років лопався вже не тільки самий кожух, але й застарілі латки на ньому (Стельмах, I, 1962, 364); // Уживається для більшої конкретизації, виділення особи чи предмета; власне хтось; власне щось. Сам Ігнат був ще молодий козак — тільки чорний еус почав пробиватись (П. Куліп, Вибр., 1969, 271); І сам сáм з Дону, тільки не в козаці (Бурл., М. Гонта, 1959, 168); Самий апарат [радіоприймач] Валентин припасував під столом (Гончар, IV, 1960, 82); // Уживається в значенні «не хто інший, як», «хтось власною особою». — Гаразд, моя доню Гвольдо, я золота в сонця візьму, блакиту морського позичить попросим руську саму (Л. Укр., I, 1951, 412); — Чи вдома панотець?.. — Це я сам — відповів пастух, відймаючи брияль (Колюб., I, 1955, 224); — Це ж бо я сам перед вами! Багато недолі завнаєши, Аж через двадцять я рокіє вернувся до рідного краю (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тона, 1963, 358); // Уживається для підкреслення, що дія або стан поширюються й на визначувану особу чи предмет; теж. також, і (й). Петрові самому дитячий плач мов ножем серце крає. Так тіба жалеє поможеш? (Гр., I, 1963, 250); Я б дав тобі чогось поїсти, та й сам голодний, як і ти (Сос., II, 1958, 403); — Мовчи, Бемєне, мовчи та диди, — болісно попросила Бемєніза. — Сама помочуй (Стельмах, Правда., 1961, 41); — Ми поважамо патріотизм у всякій нації, — заспокоїливо говорив художникові старшина Багіров. — Бо ми самі патріоти (Гон-

чар, III, 1959, 230); Я був взятий у полон польським кінним роз'їздом.. Після того роз'їзд був сам обстріляний нашим вагоном (Довж., I, 1958, 17); // Уживається самостійно, заступаючи іменник або особовий займенник. Кум-полюнок вкотив у двір сивими кінями.. Сам огрядний, кругловидий, червоний (Вовчок, I, 1955, 133); Прийшла баба — сама чорна і чорний жупан, — Заговела тарілочку У синій тужан (Гл., Вибр., 1951, 197); — Літати, всім літати, — розмірковує голос Горпищенко.. Само ж не зна, що йому треба на тому Місяці, а вже заміряється... (Гончар, Тронка, 1963, 59); // Уживається на позначення відокремлення особи чи предмета від інших осіб або предметів (перев. із спол. а). Дивлюся — люди аж кишають... Що, думаю, за чудасія? Покинув із коло Гордія, А сам побіг, щоб поглядіть... (Гл., Вибр., 1951, 49); Для злощя поклала [Христя] на призьбі окрасу зліба й пручок зеленої цибулі, сама пішла в серпом на лан (Панч, Гомон, Україна, 1954, 121).

2. Уживається для позначення особи, яка діє, виконує щось особисто. [Д е ї ф о б:] Цар Оломай до тебе зараз прийде, щоб ти йому сама сказала слово (Л. Укр., II, 1951, 282); // Не доручаючи іншим. Зараз дощ. Пишу листа і, може, сам одвезу на вокзал, коли дощ перестане (Коцюб., III, 1956, 309); Вони [білці] в останнього поповнення, яке Брянський сам добирає і сам навчає, поки стояли в обороні (Гончар, III, 1959, 25); // Без сторонньої допомоги; власними силами. — Треба мені варобляти, треба своїй диток годувати. Не спраляюся сама (Вовчок, I, 1955, 273); Зробив [Микола] маленьку скрипочку й сам вивчився грати возачка (Н.-Лев., II, 1956, 172); — Може, підособити? Га? — виступив із темряви Оксен. Чоловік кикує носилки на землю. — Нічого, я й сам... (Тют., Вир, 1964, 28); // Без намови, спонування, примусу; добровільно, самохіть. А я... аж страшно, як задаю. Я сам пішов у москалі (Шевч., II, 1963, 19); Раз — чи само або ж підвожи хтось — Надумалося воно [Ягня] есе стадо насмішити (Гл., Вибр., 1951, 121); — Одвези в гай... — Тоді він... зашпентав швидко із свистом: — Кажіть, самі схотіли? — Сама. — Добре віркуйте: самі? — Сама (Коцюб., II, 1955, 276); Коні під ними самі перейшли на рись (Гончар, III, 1959, 84).

3. Уживається для підкреслення того, що щонебудь зароджується, з'являється, відбувається, зникає і т. ін. без будь-яких зусиль, незалежно від будь-яких чинників. Стара мати і каже: — Кармелю! Де, в кого ти навчився такої пісні?... — Сама ся пісня є мене склалась (Вовчок, I, 1955, 349); Незчулася [Галя], як і впустила. На столі сівка догоріла й сама потухла... (Мирний, I, 1949, 410); Фіалку, барвінок і сон нікто ніколи не сіє і не садив — вони вирости самі (Смолич, II, 1958, 11); — Ти чого не на роботі? — Бачиш? Хліб печу. — А робота на полі хай сама робиться? (Тют., Вир, 1964, 68); Доброго, кажуть, дождитися треба, а лише — само прийде (Мирний, I, 1949, 195); // Без участі свідомості, неконтрольовано; мимохіть. Василько зупинився аж під ожердлом солови. Слово самі текли по його щоках (Панч, Гарні хлопці, 1959, 101); Хоч і не в положивих був учитель, та волосся само піднялося вгору (Степьях, I, 1962, 486).

4. Уживається для позначення особи, предмета, що перебуває, живе, росте і т. ін. десь окремо, ізольовано від інших. Походився [Михайло] сам оддалік, як гетьман поперед ворожок... (Вовчок, I, 1955, 338); Мені казав розумний садівник: — Коли ти пересаджуєш ялинку, Відзнач північний і південний бік і так сади.. І це одно: сади її в гурті; Сама вона, без подруг, не ростиме... (Рильський, III, 1961, 177); // Без сторонніх; один, наодиці. Ніколи Ані пограється [син] з дітьми, Ані побігає; самий, Один-однісінький, бувало, Сидить собі

у бур'яні (Шевч., II, 1953, 319); Макар Іванович лишився в хаті. Ба не сам, бо й Хо втисся ва доктором і причаєся в кучочку (Коцюб., I, 1955, 167); — І яке, скажи, тобі діло до балачки діточки з парубком, коли вони бажать самі посидіти? (Степьях, I, 1962, 281); // Без рідних, без близьких; одинокий. Горе ж мені в світі жити, що я сама (Чуб., V, 1874, 513); Тепер ми не самі. Дружина й мати — Дітей, як власне око бережеш (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 135); // Без супроводу. Улітку, саме серед дня, Пустуючи, дурне Ягня Само забилосо до річки — Напитися годички (Гл., Вибр., 1957, 70); Любів бродить у полі сам і слухать коників і птиць смуглявий хлопчик... (Сос., II, 1958, 343); Кажуть — всама біда не йде — другу в собою веде. Це народне спостереження цілковито ствердилося на Галині (Крот., Сини..., 1948, 161).

5. Уживається для підкреслення значущості, особливої ваги й величч особи чи предмета. — Чи він тобі реня? Теого батька сама цариця вітала (Мирний, I, 1949, 199); — Ти знаєш, хто в тобою говорив? — спитав він Богданкевича.. — Сам Щорс! (Довж., I, 1958, 173); Наколо аїс, а перед нами сам Дніпро (Тют., I, 1946, 135); За Брянським Багіров справді, не вагаючись, пішов би в вогонь і воду.. Брянського сама Баткієвича призначила йому в командирі (Гончар, III, 1959, 188); За підкову беруть [зівківські ковалі] таті гроші, що, мабуть, і в самій Полтаві люди б диувалися, коли б їм розказав (Тют., Вир, 1964, 154).

6. у знач. ім. сам, мого, ч.; самі, мої, ж., розм. Уживається на позначення певної знатної, впливової особи, великого начальника, хазяїна і т. ін. Так от де рай! уже нашо Золотом облаті Блюдолиць аж ось і сам, Високий, сердитий, Виступає; обок його Цариця небога (Шевч., I, 1951, 247); — Велико тобі йти на мануфактуру [пана Бузкова].. — А за який ділом? — спитав стурбовано Деמיד. — Нам то невідомо, зі мною сам одну мову знає: одна нога, каже, тут, друга — там (Рибак, Переляк, Рада, 1953, 120); Ше генеральша в дорозі, а вже Лопалович цілі Піски зганяє.. Аж ось — і сама приїдала... (Мирний, I, 1949, 194); // Евфемістична народна назва нечистої сили; біс, чорт. — Я й питаю: — З чого він Палієм стає? — Та з того, — кажуть, — що всамого спалив.. — Якого такого всамого, бабусенько? — питають дієчата. — Та всамого жє, дієвоньки, не при криниці святій згадуючи.. — Та самого «нечистого»... чортяку! (Морд., I, 1958, 96).

7. Уживається у знач. утілений, уособлений (перев. як означення при іменному присудку). Повітря — сам світ, сам жар. Навч золотому сіткою оповито жайдан (Коцюб., I, 1955, 232); Ідеї партії більшовиків — це сама правда життя, те, чим живе епоха (Рад. Укр., 5.XI 1948, 3); Наші руки — це пісня сама. Дуже нас на землі цій нема (Сос., Щоб сади..., 1947, 160).

Самі люб'язність хто — хтось підкреслено люб'язний. Поза службовими взаєминами бсєцький — сама люб'язність.. Особливо це відчують лікарки, медичні сестри (Шовк., Людина..., 1962, 102).

8. Уживається з обмежувальною функцією, у знач. т і л ь к и. В його сина нема, самі дочки (Барв., Опов., 1902, 178); — Ми вже так вихарчуваємся, що їмо самий хліб та цибулю (Н.-Лев., II, 1956, 188); Що, дієючи, придбава Мотра, то все познайшувала: саме єноття та рам'я висіло... (Мирний, I, 1949, 140); [Н е о ф і т р а б:] Мало [людин] і зліба й сівє самих, їй треба волі (Л. Укр., II, 1951, 232); Вчора горіла економія в Гуті.. Згоріла, кажуть, доценту: сам поплієць (Коцюб., II, 1955, 67); Хати не було. Була сама ніч з високим кошиком серед руїн біля груші (Довж., I, 1958, 324); Я стільки чує погальників сівє про Київ, Такі захоплені

чує голоси! І це — не чужості самої в'язи. А лиш ознаки справжньої краси (Рильський, III, 1961, 306); // Уживається як підсилювальна частка при словах одних, тільки. Усі дожидають кулішу, а Галя, то вже .. сидітиме з ложкою в руці та погукуватиме «мамо!», і погукує такеньки Галя, наче вона сама одна маєובהу поспитати про те, про що всі піклуються (Вовчок, I, 1955, 289); Поки я роздумую, з чого почати розмову, дядько почав. Яка тепер Дума? — Панська. — То слава богу. — Чому? — Не буде дбати про саму тільки голуу (Коцюб., II, 1955, 236).

9. Уживається у знач. навіть. Знали [батько й мати], що там [у псалтирі] написано все по-божому, а що й до чого воно написано, того й сам Микола не тямив (Н.-Лев., II, 1956, 171); [А в драм а х а:] Нащо тобі Гелен? [К а с с а н д р а:] Я чому його спитати. Я собі не вірю. Вже бачив, довершилася божа кара: не тільки інші, а й сама Кассандра зневірилася в Кассандрі (Л. Укр., II, 1951, 293); Що не день — ної Перекаляються з гостями гості. Ну, хто усім їм знає імена? Сам Родіон залпуюється часом У їхні нависекат (Рильський, I, 1960, 249).

10. рідко. Те саме, що самий 2. В сам день святого вечора вітер утих, небо вияснилось (Фр., VII, 1952, 98).

◇ Борітися з самим собою *див.* борот'яся; Борот'яся з самим собою *див.* борот'яся; Б'ути (заліпати) самим (сам) собою *див.* себе; Забувати (забути) самого себе (про себе, за себе) *див.* забувати; Заглиблений у самого себе (в собі) *див.* заглиблений; Закоханий в себе самого *див.* закоханий; [І] сам чорт (печистий, дідько, лісий, біс, кат, старий циган) не розберє *див.* розбирати; [Мов (немов і т. ін.)] сам не свій (сама не своя, сам не своє) *див.* свій; Несхваний сам на себе *див.* несхваний; Перевершити самого (сам) себе *див.* перевершувати; Переламати самого себе *див.* переламувати; Перемудрити самого себе *див.* перемудрити; Переплигнути самого себе *див.* переплигнувати; Перехитрити себе самого (саму, самих) *див.* перехитрувати; Сам (сама, сам) про себе (до себе) *див.* себе; Сам-сама — зовсім самотня. Зосталася Мотря сама-сама (Мирний, I, 1949, 242); Сама снасть *див.* снасть; Самі тобі дірка *див.* дірка; Сам біс (чорт) г'ловою зверне *див.* звертати; Сам бог велів — можна, не заборовено, дозволено робити щось. Прийшли проводи. Треба, думаю, помянути свого покійничка, бо так сам бог велів (Н.-Лев., III, 1956, 257); Вже вони астилися пережити кісточку коханці якогось див'язного начальника... вже добралася до Антоновича, з якого покекувати сам боз велиє (Гончар, III, 1959, 335); Сам дідько не знає *див.* дідько; Самі ноги несуть (неслі, неслять, носили і т. ін.) *див.* ноги; Сам (сама, сам і т. ін.) за себе говорять *див.* себе; Сам (сама, сам) здоров (здоровий, здорова, здорові) знаєш (знає, знаєте, догадається і т. ін.) *див.* здоровий; Сам на сам: а) без нікого. Натішившись учтою, .. цар повертає у покої і в самому темному там замкаєса сам на сам (Дп. Чайка, Тв., 1960, 196); б) наодинці з ким-, чим-небудь; віч-на-віч. Бачура сам пішов на квартиру гідротехніка... Навіщо кликати старого в райком? Чи не краще повести розмову сам на сам? (Чаб., Тече вода..., 1961, 50); Крокують [три товариші] кожен сам на сам із думою своєю. Що жде із тут? Вірише, там, у шхати, нід землемо (Дор., Три богатирі, 1959, 5); в) без сторонньої допомоги, власними силами; самотужки. «Вовка він раз сам на сам відігнає від овець...» (Мирний, I, 1949, 170); Славаєн той — ти ж слугай, зоре! — Хто сам на сам лизо зборе... (Черн., Поезії, 1959, 263); г) особисто. Зараз лист послає [Тури] к Енею, Щоб вийшов битись сам на сам (Котл., I, 1952, 179); Останній раз ми з Натурою зустрічались сам на сам ще на фронті (Панч,

На каляв. мості, 1965, 90); Сам (сама, сам) не при собі *див.* себе; Сам (сама, сам і т. ін.) [ніби] до рук (у руки) іде — щось дається комусь дуже легко, без особливих зусиль. [Н е ч и п о р е н к о:] Фортунить вам, Маріє Кирилієно, просто інший раз аж не віряться. Кожна справа ніби сама в руки вам іде (Лев., Драм., 1967, 281); Сам-одін (сама-одна, самб-одно): а) без нікого. Я був сам. Сам-одін. Ні звуку, ні шастету. Німо й урочисто (Хотк., II, 1966, 313); Я наче сам-одін на великому світі. За вікнами темно й тихо (Ю. Янов., II, 1958, 18); б) без рідних і близьких. — Я сирота, — одказала Галя. — Я живу сама-одна коло Києва (Вовчок, I, 1955, 325); в) без чийсь участі, допомоги, власними силами; самотужки. Добре діло зробив А. Малишко, сам-одін перекаляши поезії М. Ісаковського (Рильський, III, 1956, 121); Самбому (самій) себе не знати *див.* знати; Самбому собі не вірити *див.* вірити; Сам (сама, сам) плівє до рук (у руки) *див.* плівати; Сам (сама, сам, сам) по собі: а) окремо, ізольовано від когось, чогось. — А як, Іване, краще [краще] живеться: чи гуртом, чи кожен сам по собі? (Барв., Опов., 1902, 316); Цей найрідніший пилко, відокремлено ваятий од інших, Зовсім нічого не важить, бо часткою інших предметів Завжди буває — і сам по собі існують неспроможний (Зеров, Вибр., 1966, 141); Як потомоний самі ливовий цвіт вживають сам по собі і в помішах в квітках коров'яку та чорної бузи (Хлібороб Укр., 6, 1970, 42); б) без стороннього втручання, спонукання; мимоволі; підсвідомо. Хоч Гудзій не тільки не дзвонив у дзвоник, але навіть не вважав за потрібне хоч би олівцем постукати об графин — шумок в вагі і голяк самі по собі стали стизати (Головко, II, 1957, 546); Коли б у доліці був тато, Максим би отак не виторяє, і не тому, що боявся стопити запотилничка, а просто: три батькові якось самі по собі смурнішали і ноги, і руки, і обличчя (Стельмах, I, 1962, 212); в) органічно. Кава була чорна — тільки не сама по собі, а од не дуже чистої склянки... (Коцюб., III, 1956, 131); Сам скажи *див.* сказати; Сам (сама, сам, сам) собі: а) без нікого. Сам собі у бур'яні, Щоб не почує хто, не побачив, Вистівую та плачу (Шевч., II, 1963, 63); — І чого-чого не перебудав удова отак сама собі в дозі осінні ночі (Головко, II, 1957, 190); б) окремо, ізольовано від когось, чогось. Тепер само собі стоїть Деревце молоденьке (Гл., Вибр., 1951, 73); Що там? степ та й степ...; а люди — кожен сам собі... (Мирний, I, 1949, 224); в) без стороннього втручання, спонукання. Надумавшись сам собі, сіє [батько] на коня, ухопив на сідло карапузасинка свого, себто мене ледачого, та й гайда на Запорожжє [Запоріжжя] (П. Куліш, Вибр., 1969, 97); Боляса [Грицько] зачіпати, боляса тушити той віхоть, що курів у його в хаті... — Може, сам собі потухне, — думає він (Мирний, I, 1949, 296); г) ледве чути; не в голос; подумки. Заспівав би, — був голосок, Та позички з'їли. Отаке-то лизо тяжке, Батьку ти мій, друже! Блажу [блуджу] в снігах та сам собі: «Ой не шуми, луже!» Не втну більше (Шевч., I, 1963, 64); В списку зарахованих до університету його не було... — От і все. — сказав він сам собі (Тют., Вир., 1964, 53); Сам (сама) собі голова. голова; Сам собі [свій] пан; Сам собі [над собою] паном бути *див.* пан; Сам собі хазяїн (господар); Самі собі хазяїк (господиня) — незалежна, самостійна людина. Сам собі хазяїн, а добра усякого, хоч скотини, хоч поля, чимало (Кв.-Осв., II, 1956, 429); Сам (сама, самб, самі) собою: а) мимоволі; підсвідомо. Очі самі собою упали на графині і залюбувалися тими непримітними золотками, якими града біла горілка (Мирний, III, 1954, 268); б) без стороннього втручання, спонукання. Кадети отетеріли. В першу мить, видно, нікто з них не міг збагнути — чому падають передні? За гролом дзво-

ну їм не чути було поодиноких гвинтівочних пострілів, що блискали з даєвниці, і, здавалось, передні падають самі собою від самого отозо бовкани, що розколювало небо над ними (Гончар, II, 1959, 23); Полюбує [Гордій] хлопця, як рідного сина, навіть дозволяє себе називати татусем... Власне, ..так воно якось само собою вийшло (Д. Бедик, Серце..., 1961, 11); в) незалежно ні від кого, ні від чого. — Основу нашого спору нехай буде на сей страшенний час — атеїзм..., котрий, як вам повинно бути відомо, каже: «Раніше від усього був атом; він існував сам собою і був першим творцем світа» (Хотк., I, 1966, 51); г) (рідко) одлюнокій; в самотині. Мир красує... Сам собою Я конаю у журбі: Лину в думці за тобою, Вік моїтимусь тобі! (Грав., I, 1959, 102); д) (тільки сам) собою, у знач. *стан. сл.*) звичайно, зрозуміло. На другий же день князь оповістив по усіх людях Тарабаншиків: — Хто хоче добровільно [добровільно] переходити в моє підданство, нехай викине на воротах візку з сина або соломи. — Ну, само собою, усі повикидали (Хотк., I, 1966, 99); Скрутити рогін самому чортові *див.* скручувати; Як (куди, коли і т. ін.) сам (самі, самі і т. ін.) знєши (знєєте) *див.* знати; [Як] сам (самі, самі і т. ін.) знєш (знєєте): а) *див.* знати; б) вставне словосполучення, що вживається для підкреслення чогось добре відомого, знавого. — Жінка занедужала, мати насилу сноєгає, а хата, самі знєте, одна... Де а вас прийму? (Мирний, I, 1949, 364); [П у б л і й:] Я на приватні речі не вважаю; але моя жона, як сам ти знаєш, суєра зєичає (Л. Укр., III, 1952, 171).

САМАН, *у, ч.* Будівельний стіновий матеріал, що явля собою необпалену цеглу, вигот. з глини в домашньому солом'яно́ї сітці, полові, гною та ін. і висушену на сонці; лямпач. В балці, біля ставка, де ще затрималося трохи теплої води, було людно: тут бригада виготовляла саман (Хор., Ковила, 1960, 20); Стіни з саману, добре укладені і захищені від зручності і атмосферної вологи. — *малотеплопровідні* (Свинар., 1956, 273).

САМАНКА, *в, ж., розм.* Хата, побудована із саману.
САМАННИЙ, *а, е, Те саме, що самановий.* Багато набудували вони собі жовто-сіріх саманних будиночків з пластикими глиняними дахами (Тулуб, В степу..., 1964, 404); Перш ніж розпочати будівництво, закарпатці з глини і полови або сітки готують саманні блоки (Хлібо-роб Укр., 8, 1968, 36).

САМАННИК, *а, ч.* Робітник, що виробляє саман.
САМАННИЦЯ, *і, ж.* Жін. до саманник.
САМАНОВИЙ, *а, е.* Прикм. до саман. Хлопці тепер майже не вихазили з сідала: на спарені їхні пікети ладно відповідалість за цілий край з його відкритими всім вітрам просторами, з рудими самановими селами, з його теперішнім і майбутнім (Гончар, II, 1959, 72); // Зробл. із саману. Дивлюсь [хлопця] слід чужинцеві, що рушє за знаком бородатого турка до невеличкої саманової талупки (Досв., Гюлле, 1961, 16); Саманова стіна; Самановий блок; // Який виробляє саман. Саманова бригада.

САМАРИТЯНИ, *тін, жн. (одн. самаритянин, а, ч.; самаритянка, в, ж.), рел.* Те саме, що самаряни.
САМАРИТЯНИН *див.* самаритяни.
САМАРИТЯНКА *див.* самаритяни.
САМАРИТЯНСЬКИЙ, *а, е, рел.* Прикм. до самаритянин.

САМАРІЙ, *ю, ч.* Хімічний елемент, сріблястий м'який метал, сполуки якого використовують у світлотехніці. Серед радіоактивних елементів, розпад яких повною ме балансу тепла Землі, найважливіший уран, торій, калій, рубідій і самарій (Наука., 1, 1957, 23).

САМАРІЙСЬКИЙ, *а, е, рел.* Те саме, що самарявський. [Пророк самарійський:] Не раз, не

раз в Врусалимі грали ті струни на погібель Самарії! Тепер вони загинули без сліду, як і пила царів врусалимських! (Л. Укр., II, 1951, 157).

САМАРЯНИ, *р'ян, жн. (одн. самарянин, а, ч.; самарянка, в, ж.), рел.* Об'єднані в релігійну общину нащадки староврейського населення Ізраїльського царства; етнічна група в Палестині. [О м е л я в:] Чи бач! Фадина!.. Ще й благородного самарянина хоче відвезти! (Фр., IX, 1952, 197); Діточина-самарянка подає тижан Тірці (Л. Укр., II, 1951, 157).

САМАРЯНИН *див.* самаряни.
САМАРЯНКА *див.* самаряни.
САМАРЯНСЬКИЙ, *а, е, рел.* Прикм. до самаряни.
САМБА, *в, ж. 1.* Бразильський з походження швидкий парний танець вільної композиції.

2. Музика в ритмі цього танцю.
САМБІСТ, *а, ч.* Спортсмен, що займається боротьбою самбо; той, хто володіє прийомами самбо. На Україні перші змагання самбістів відбулися в 1939 році (Спорт..., 1958, 39).

САМБО, *неєідж., с.* Вид, система боротьби, що включає більшові прийоми і дає змогу чинити опір сильнішому або озброєному супротивникові (скорочення від російського «самозащита без оружия»). Радянська система самооборони без зброї — самбо — це результат розумного синтезу багатьох національних видів боротьби (Знання., 3, 1968, 30); Прийомам самбо авторинспектор вибєє зброю з рук злочинця (Рад. Укр., 22.1 1963, 4); Бойове самбо.

САМБУК¹, *а, ч.* Те саме, що бузиня 1.
САМБУК², *а, ч.* Солодка холодна страва, яку готують збиванням фруктового пюре з цукром і яєчним білком. Яблучний самбук; Апельсиновий самбук.

САМБУКА, *в, ж.* У стародавніх греків і римлян — широка драбина, яку застосовували під час облоги фортеці, міста.

САМЕ¹ *див.* самний.
САМЕ². 1. *присл.* У цей час, у цей момент; якраз. Подивилась Хима, та аж серце в неї повернулось. — О, — каже, — саме зібравсь у неї дівчачий вечір; я не спізналась! (Вовчок, I, 1955, 53); Його ведуть, моя молодого князя бояре, а сусідня діточина Оленка.. саме мчала поєні відра од колодязя (П. Кулш, Вибр., 1969, 273); Я зустріє комісара й міністра, що саме оглядали Будинки [Армії і Флоту] і його музеї (Ю. Янов., II, 1958, 119); Паська саме снідала, сиділи за столом, як Оленка врочисто відчинила двері в хату (Горд., II, 1959, 10); В Обухівку Давид прийшов варані — саме школярі сходились до школи (Головко, II, 1957, 182); // Незадовго перед чимсь; тільки що. Трасється нещасне [дівча] і від пропасниці й від плачу, бо мати саме надила (Л. Укр., III, 1952, 632); — Маю з Сафроном Андрійовичем погомоніти! Як, не дуже сердитий він? — Ні, веселий. Саме з ярмарку приїхав (Стельмах, II, 1962, 348); // У розпалі. Перш усіх гостей наш батько побравсь вободому...; а ще саме гуляний, саме танці... пішли ми додому; пішла Катря плачучи (Вовчок, I, 1955, 207).

◇ **Саме** в сілі *див.* сіла; **Саме** в соку *див.* сік; **Саме** вчас *див.* вчас.
2. *присл.* Точно; прямо. Заткнув [Петро] дірку дерев'яною затичкою. Цурпалою саме прийшовсь і міцно стриміє у дірці (Фр., I, 1963, 257); На четвертий день виїздили новобранці з села на станцію. Біля зрєбві, саме проти Гармашишиних воріт, спинилась важка (Головко, II, 1957, 516).

3. *част.* Уживається для виділення, більшої конкретизації особи чи предмета, для підсилення ознаки тощо. Як не згадати, що саме Римський-Корсаков був учителем нашого Лисенка, а Чайковський — його другом (Риль-

ський, IX, 1962, 150); Особливо він приглядався до тих, що вже выздоровіляли, бо йому здавалося, що саме вони, вбуджені радістю життя, що повертається у свій красі, найбільше гнуть та байдужі до нещасних (Тют., Вир, 1964, 200); Саме цей факт мені хвилює кров (Ю. Янов., II, 1958, 40); Років йому було сто чи, може, трохи й менше, але приємно чомусь думати, що саме сто, бо це було давно й красиво (Довж., I, 1958, 65); — Женью, яка я щаслива... Так, саме щаслива... (Гончар, III, 1959, 296); // Уживається для уточнення, підсилення обставин часу, місяця, способу дії тощо. Саме перед обідом шасту у тату Василь Неволяник (П. Куліш, Вибр., 1969, 195); Саме напровесні Настя взягла: знайшлось хлопчатко (Коцюб., I, 1955, 75); Перевал доведеться брати саме там, у непрохідних лісових хащах (Гончар, III, 1959, 96); — Добри вечір, братику! — обіймає Вараву Палачинду. — А в мене оце гості зібралися. — Може, незручно?.. — Саме зручно. У нас тільки свої (Стельмах, I, 1962, 328); — Я буду радий і проситиму бога, щоб сталося саме так (Смолиць, I, 1958, 51); // Уживається для підсилення питальних займенників, сполучників, сполучних слів і т. ін. [К і ч у н о в:] Місяць оббиває [Мічурів] пороги!.. Місяць! Одна тільки людина вступилася. [К а р т а ш о в:] Хто саме? [К і ч у н о в:] Інспектор Марфін (Довж., I, 1958, 426); Щось мусило статися незвичайне. Що саме, Остап не знає, хоч догадувався (Коцюб., I, 1955, 377); Спитає [Яшко] когось, де саме живе Прокій Якиний (Головко, I, 1957, 163); Він [В. Маяковський] збачує, що автор «Онегіна» завжди був йому близьким і рідним. І саме тому з такою ненавистю говорив він про епізод Пушкіна (Рильський, X, 1962, 23); Стер [кінь] копито і шкунтильгас тепер на праву передню. Може, саме через те його десь і вдалося добути Хомі та Блаженкові (Гончар, III, 1959, 89).

4. спол. поясн. у сполуч. в а. Уживається перед переліком. Весільний обряд складається в трьох частин, а саме: заручин, сватання і весілля (Весілля, I, 1970, 281).

САМЕНЬКИЙ, а, е, займ. означ., розм. 1. Пестл. до сам 1—5, 8. Метеличок мій маленький, та куди ж ти покинув саменький, на кого ж мене покинув?.. (Григ., Вибр., 1959, 127); Довкола саменькі хустки (Вороночко, Тельо..., 1959, 72).

2. Пестл. до сáмий 1—3. Ні краплини роси — трави просять коси, Бо аляжуть на саменький шляк (Дн. Чайка. Тв., 1960, 344).

САМЕЦЬ, мця, ч. Особина чоловічої статі у тварин, комах і т. ін. Часто для зоотехніка бажано мати приплід від тварин з переважним числом самок або, навпаки, самців (Наука..., 1, 1958, 29); Потріпають [метелики] крильми, торкнеться самець самички і далі йде залицяння (Коцюб., II, 1955, 413); На високому стовбурі старого в'язу в алевчій гнізді сплять лелеки — самець і самка (Довж., I, 1958, 85); // Чоловік як носій чоловічих статевих ознак; хтвний, сластолюбний чоловік. Сльози сорому і безсилі люті застинали карі очі степовик красунь [половянок], виведених на гамбу і насолоду похитливих самців (Тулуб, Людолов, I, 1957, 214).

САМІЙ, а, е, займ. означ. 1. Уживається після вказівних займенників то ї, та, те, ті, цей, ця, це, ці, такий, така, таке, такі та ін., підкреслюючи: а) тотожність із ким-, чим-небудь або подібність до когось, чогось. Орна Родюніна була для Пушкіна тим же самим, чим для Шевченка був його дід (Рильський, X, 1962, 22); Дмитро сече в ярмарку коня, такого самого, як і Карий був (Стельмах, II, 1962, 412); б) незмінність людини, предмета, ситуації і т. ін., їх наявності де-небудь або їх певної ознаки. Село на горі, а попід горою той самий Дніпро шумить, що й попід Києвом

(Вовчок, I, 1955, 319); Інші гори згадалися мені, гулиці інші й будинки, Тільки той самий лений місяченько освічує їх в сю хвилину (Л. Укр., I, 1951, 163); — Хата стала ще ніжча; мабуть, осіла. І образи ті самі, — промовив Микола (Н.-Лев., II, 1956, 257); Зустріє я учителя старого, Який учив мене колись. Зі'яли кучері у нього, Але в очах той самий блиск (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 60); в) одностайність чи послідовність певних дій, розгортання якихось подій і т. ін. Того ж таки тижня самого заведужала панночка (Вовчок, I, 1955, 113); Того самого дня, як він вернувся додому, зайдить до його Дмитренко (Мирний, I, 1949, 385); Напишть в той самий день, як дістанете свого листа (Коцюб., III, 1956, 403); // Уживається для узагальнення, конкретизації, віділення особи, предмета, місця, часу і т. ін.: а) саме хтось, саме щось; не хто інший; не що інше; саме там, саме тоді та ін. — Я Андрій Соловейко... Я той самий, котрого ви років п'ять тому назад боялись, як злодія (Коцюб., I, 1955, 450); Пережмак [стижки] його думки в той недавній час, коли він, ще весною, назирав цей самий хліб зеленим (Мирний, I, 1949, 267); — Так сшляк у Хрумова? — питає ще раз Митяйло. — Сей, сей самий (Вовчок, I, 1955, 324); Він згадав, як в сій самій хатині з ним була його нянька рідненька (Л. Укр., I, 1951, 343); Не раз, не два я чув про те — Хто його [папоротник] знайде, кажесть люди, в ту хату ніч, як він цієїте, Тому усяди щастя буде (Гл., Вибр., 1957, 277); б) уже відомий, згадуваний раніше. Отож той самий сиротинка У наймак сяк собі, то там Прибав, строма, грошенят (Шевч., II, 1963, 269); [Х и м к а:] А тут і панч приїзав на літо додому. [П а л а ж к а:] Оцей самий? [Х и м к а:] Та цей же... (Мирний, V, 1955, 224); // Уживається після особових займенників із значенням «хтось власною особою». Борця того в селі не стало: А люде в Польці зустрічали [зустрічали] Якогось панча. Питає: — Чи жила, каже, титарянка? Чи насмігається в нерівні? — Ото він самий! (Шевч., II, 1963, 104); — Та неже Іван Петроич?.. — Він самий і є. А ви ж, вибачайте, хто самі будете? (Мирний, III, 1954, 263).

2. Уживається з іменниками: а) у поєднанні з прийм. з, в і, д, до, в а, п е р е д, п і д і т. ін. на позначення часу — певної пори доби чи року, певного періоду тощо, вказуючи на часову межу дії; саме тоді, саме відтоді. А не піла ж то, не їла [Івга] з самого ранку нічогісінько (Кв.-Осн., II, 1956, 273); [К а й Л е г і ц і ї:] А я вже й так запаморочивсь трохи, просидівши від самого полудня в Крістіна Секста на обіді (Л. Укр., II, 1951, 360); Раз восени, перед самою покровою, Микола сидів ввечері над ліманом і одпочивав (Н.-Лев., II, 1956, 240); Той матрос перед самою війною знов у степав об'явився (Гончар, II, 1959, 45); Під самий Новий рік у фашистську тюряжу попадає старий партизан Данило Броварник (Стельмах, Правда..., 1961, 82); Сьогоднішню сторічку своєї славної теорчії біографії герої соціалістичних полів Іван Шумило до самої старості перегортає якнайшвидше (Довж., I, 1958, 81); б) у поєднанні з прийм. в, до, край, на, під, прд, біля і т. ін. на позначення місця, вказуючи на просторову межу дії, місцезнаходження тощо; аж; близько; безпосередньо. Пливи, пливи, мій віночку, до самого моря (Л. Укр., I, 1951, 202); Як смеркло, підібралися [шарубки] під самі вікна (Вовчок, I, 1955, 87); В кітці села, коло самої Раствалиці, стояла хата старого Петра Джери (Н.-Лев., II, 1956, 168); Внизу прудка об скали б'ється річка, А над провалляж, на самім краю, Стоїть висока, рівна, ніби сівка, У гостроверхій шапочці смерчка (Павл., Бистрива, 1959, 83); // Уживається з іменниками в поєднанні з тими ж прийм. і підсилювальною част-

кою а ж. *Зайшли ми дуже далеко, аж до печер самих* (Вовчок, I, 1955, 230); *Аж під самі тини розлився армарок і навіть у вулицю виляпнулися вози* (Головко, II, 1957, 183); — *Доволя мені, мати, Дівчину узяти, Що у неї русі коси Аж по самі п'яти* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 23).

3. Уживається з іменниками (перев. на означення явищ природи тощо), підкреслюючи високий ступінь вияву певної властивості, момент найбільшого розвитку, розпал чогось. *Було се у саме половоддя, як Дніпро розлився верстов на всім завширихи* (Стор., I, 1957, 108); *У саму спеху, опієдні, сідаю в човен* (Коцюб., II, 1955, 265); *Злягла [вдова] в самі жнива, в гарячу пору* (Коцюб., I, 1955, 13).

4. Уживається в поєднанні з прикметниками: а) з відносними для підкреслення найвищого ступеня вияву ознаки. *Як крикне [дар] На самих пугатих — Всі пугати до бдного В землю провалючись!* (Шевч., I, 1963, 251); — *В котрому вікні він сидів? — знов питає Микола.* — *В самому крайньому* (Н.-Лев., II, 1956, 201); *Цей час [70-ті роки XIX ст.] в Галичині був самим мертвим, як свідчать історичи* (Коцюб., III, 1956, 29); *На самому сонячному місці пастовня яснів блідим золотом острожок* (Л. Укр., III, 1952, 651); — *Між моїм родом — батьками, дідами, самими далекими пращурами — я перший іду до культури, до світла* (Вас., IV, 1960, 14); *Дівчинка тихенько вгамілася, затупала ніжками по щаблях драбини і з самого останнього сміливо зіскочила на сіно* (Стельмах, II, 1962, 77); 6) (розм., рідко) з якісними звичайного і вищого ступеня — для творення форм найвищого ступеня, з якісними найвищого ступеня — для їх підсилення. — *Ти саму велику бідку мені робиш, ти губиш мене* (Кв.-Осн., II, 1956, 339); *Було піде [пан] в Сенькою-кузарем у загони, намітить самоого ситого вола, та й велить убити* (Стор., I, 1957, 195); — *Подай нагайку.* — *Батьку, ну для чого сам ця нагайка? — А для того, сучий ти сину, щоб не показував на картах трох доріа, а одну, та саму кращу* (Довж., I, 1958, 199); — *Он у Дейкалоціі самого найкращого жеребця в армії вкрали* (Тют., Вир, 1964, 15).

◇ *Вражіти (вразити) в саме серце див. вражати¹; В саме серце; До самого серця див. серце; В самий раз див. раз¹; В самому соку див. сік; Вціляти (вціляти) в саме серце див. вціляти; До самих кісток див. кістка; До самих кісток промовати (промерзати, промігати і т. ін.) див. кістка; До самого білого світу див. світ¹; До самого долю див. діл; До самого краю див. край¹; До самої смерті див. смерть; Закоханний по самі вуха див. закоханий; З (від) самого малечку див. малечку; З (від) самого малю див. малю; З (від) самого рбду див. рід; Згорі до самого нізу див. згорі; З-під (з-перед) самого нбса див. ніс; З самого приходу див. прихід; Один і той самий; Одна й та сама; Одне (однб) і [ї] те саме див. один; Під (перед) сампы нбсом див. ніс; Платити (відплатити) такбу (тібу) самою монетою див. монета; Платити тым самим див. платити; По саме нікудв див. нікудв; По самі вінця див. вінця; По самі вуха див. вухо; По саму зав'язку див. зав'язка; По саму шийо див. шийа; Тієж ж самої хвиліни (міті) див. той; Тогб ж самого дня (вечора і т. ін.) див. той; У (на, під) той самий час див. той; У самому квіті див. квіт; У саму тчку біти (попадати) див. тчка; У той самий момент (мент) див. той; У ту ж саму хвиліну (мнт) див. той.*

САМИЙ див. сам.

САМИЦЯ, і, ж. Особива жіночої статі у тварин, комах і т. ін. Вечорами можна помітити кажанів, які літають трохи повільніше від інших — це самиці, які несуть на грудях своїх малят (Наука..., 6, 1961, 54); *Щупаки*

плили у прибережні води Всвід за самицями, як завжди, рік у рік... (Рильський, II, 1946, 210); // *Жінка як носії жіночих статевих ознак; хтивва, сластолюбна жінка. У жінці нічого не бачив більше [Славко], опріч самиці* (Март., Тв., 1954, 243).

САМИЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до самиця. *З весною самиці амфібіїв [амфібіїв] — як і деяких птагів — зміняють краски, щоб тільки звернути на себе увагу самичок...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 363); *Доки самичка сидить на гнізді, самець її годувє і розважає піснями* (Коп., Як вони..., 1948, 89); **У порівн. Марічка обзивалась на зру флюару, як самичка до дикого голуба* (Коцюб., II, 1955, 314).

САМИСЬКИЙ, а, е, розм. і. Зовсім самотній, одинокий; сам (у 4 знач.). [Б а ю р а к:] *Набув [пан] мене, бо знав, що я на світі Саміснький, що сирота* (Фр., IX, 1952, 316); *Проводжаючи Гриця, Ликера з жалем говорила до батька: — Хай же приходить коли до нас. Самісньке ж воно тепер зосталося* (Добр., Ол. солдатники, 1961, 26).

◇ Сам-саміснький (сама-саміснька, самб-самісньке і т. ін.) — абсолютно самотній, одинокий. *Зосталась я сама-саміснька, недугуючи. Ні сну мені, ні одпочинку* (Вовчок, I, 1955, 277); *Три вершники вийшли на шлях, мати лишилася сама біля плуга, сама-саміснька на цілому світі* (Д. Бедзик, Студ. Водв, 1959, 20); *По обіді Фелікс брав Волю за руку й водив гуляти, щоб більше дитати свіжжм повітрям. «Ми тепер, мабуть, саміснькієні», — казав Воля, — аж доки не прийдуть наші»* (Ю. Янов., II, 1954, 38).

2. Підсиля. до сам 1,5. — *Так оце, Сергію, соня і е, ота філософська вода, в яку на можна двічі вступити? — Вона саміснька* (Гончар, Циклон, 1970, 147); *Тихон ще тільки почув, що се генерал, присланий від саміснького царя, та так і впає перед ним в ноги* (Кв.-Осн., II, 1956, 142); *Дійшло до того, що ніхто вже Вареника не уважав і за чоловіка, а так-таки за саміснького кучого...* (Мирний, I, 1949, 138).

3. Підсиля. до самий 1—3. — *О, який же став ти билий! А який же став ти наймит! Такий самий, як колісь, я бачила, по дорозі за хазайськими волами йшов, такий саміснький!* (Вовчок, I, 1955, 298); — *Такі він самий і е, — відповів Котовський, — а що, не візнає тіба? Той саміснький Котовський* (Тич., I, 1957, 267); *Щось глухо бубонить біля вікна — все стук і стук з саміснького ранку...* (Голов., Поезії, 1955, 104); *Ходив Архип Дейнека в краю в край слободи до саміснького вечора* (Добр., Ол. солдатники, 1961, 5); *В саміснькому центрі великого аркуша, між багатьма замітками й малюнками, був намальований сам Білозуб* (Собко, Біле полум'я, 1952, 166); *Новий заводський будинок стояв за парком, над самісньким Дніпром* (Загреб., Спека, 1961, 244); *Петрик жив з мамою край села під самісньким лісом* (Кучер, Вогник, 1952, 26); *У саміснькі живива.*

◇ *Напійтиса (допійтиса) до полбження [самісньких] риз див. риза; Напійтиса до полбження [самісньких] риз див. риза; Під (перед) самісньким нбсом див. ніс; По самісньку зав'язку див. зав'язка; По самісньку шійю див. шійа; У самісньке серце див. серце.*

САМСЬКИЙ, а, е, діал. Саміснький. *Бувало, що приведе [Іван] кодогь, бувало, що вертається саміснький* (Круш., Буденний хліб..., 1960, 54); [Л е в:] *Небіжчик дід казали: треба тільки слово знати, то й в лісовичку може уступити душа така саміснька, як і наша* (Л. Укр., III, 1952, 227); *Все той же [Дмитрик], той же саміснький, лише дужий став* (Хотк., II, 1966, 251).

САМІТЕН див. самітний.

САМІТНИЙ, ітнб, ітнб, поет. САМІТЕН, ітна, ітне, рідше САМОТНИЙ, а, е. І. Який стоїть, розташований і

г. ін. окремо, ізольовано (про предмет); одинокий. *Ударив зріл над сусідньою горою. Огненний стовп піднявся на тім місці, де стояла суза, самотня люця (Хотк., II, 1966, 220); В степу стояло, наче виливе з сльоз, самотнє дерево (Перв., Материн., хліб, 1960, 10); За озером, на галлявині, стояв самотній оборіг в сінож (Томч., Готель., 1960, 13); У лозах самотній (монастир) стоїть (Шевч., II, 1953, 18); // Лише один; єдиний. Велика кімната., посередній кімнати самотній стіл і за столом самотня істота (Ю. Янов., V, 1959, 120); Крізь вікна падало на повітря темне світло самотньої лямпочки (Гжецький, У світ., 1960, 274); // рідко. Безлюдний. Товариші за час тої розмови йшли самотньо дорогою через поля (Фр., II, 1950, 8).*

2. Який залишився, живе і т. ін. наодинці, без віког (про людину); сам. *Ніде не видно було ні душі.. Він був самотній серед цієї окопаної та обкладеної колючим чагарником діброви (Л. Янов., I, 1959, 302); Блукав цілу ніч у мрязі По вулицях і самотній (Л. Укр., IV, 1954, 86); Тамара стояла самотня (Хвиляк, Тамара, 1959, 128); Сучасна буржуазна література, коли вона обмежується тільки співчуттям до простих людей, по суті визнає їх безсилими, безпомічними і залишає людину самотньою перед лицем загадкової долі (Талант., 1958, 156).*

3. Який не має сім'ї, рідних, близьких; одинокий; сам. — *Я його розважати му, а йому догоджати му, — веселити йому у хаті буде во мною, як тепер самотньому (Бовчок, I, 1955, 236); Там, по теплих хатах, вони милися, голілися, залицалися до самотніх ковачок (Тют., Впр, 1964, 460); // у знач. ім. самотній, мітнього, ч.; самотній, мітнього, ж. Людина, що не має родини або не живе в родині; // Який відбувається, протікає без сім'ї, рідних, близьких. Нехай же стріну я самотен час зіркий, Не відкашись нічим (П. Куліш, Вибр., 1969, 397); Самотня старість; // рідко. В якому живе однако людина. — Він, — мотивувала вона цю пораду, — сам один, безжельний (неодружений), буде, певно, рад, як сестра вазиве в нього, оживити його самотню хату на переліме почасти його газдіство в свої руки (Коб., II, 1956, 311).*

САМОТНИК, рідше САМОТНИК, а, ч. 1. Реалістичний фанатик, який живе у відлюдному місці — в пустелі, печері тощо; пустельник; відлюдник. — *Зараз у подібний до нещасного самотника, який блукає в пустелі і, помираючи від спраги, лиже солонці й каміння сухим язиком (Вол., Місячне срібло, 1961, 153); *У порівн. — А чому ви знаєте, що я скромний? — Ви питаєш Людина, що живе, як самотник, не в'є, не грає, не любить жінок... (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 426); // у знач. присл. самотником. Відлюдно; не спілкуючись ні з ким; як самотник. Сороковий рік життя, так як і тридцять дев'ятих, і тридцять восьмих, починаючи з воєни вкінці. Відлюдьком, самотником (Фр., IV, 1950, 344); Поет народу — син народу — Йде настрій ворогам своїм, Йде не самотником безплідним (безплідним), Протупає в цілій самоті, — Йде він речником народним, Упевненим в своїй путі (Бажан, Роки, 1957, 208); — Ось у цій тиші прожив я самотником два роки, — не без самозадоволення почав професор своїх зивованців (Довж., I, 1958, 475).*

2. перем. Той, хто живе самотньо або тримається осторожно від інших людей; відлюдько; В житті не був Іван Іванович ні самотником, ні дидаком-учителем, для якого не існує нічого, окрім його школи. Він любив хороше товариство (Рильський, Веч. розмови, 1964, 25); — Я дозволю собі запитати вас до моєї господині. Буду безмірно радий, коли в мою скромну хату зайдуть і самотника ступите ви (Рибак, Помилка., 1956, 116).

Рак-самотник дво. рав.¹.

САМОТНИЦТВО, рідше САМОТНИЦТВО, а, с. 1. Життя самотника (у 1 знач.). *Мотив пустині, проповіді самотництва в домінуючому майже в усіх переробках повісті про Варлаама та Писафа в російській літературі (Рад. літ-во, 9, 1968, 73).*

2. Зречення або уникання стосунків з людьми; життя на самоті; відлюдництво.

САМОТНИЦЯ, рідше САМОТНИЦЯ, і, ж. Жін. до самотник, самотник.

САМОТНИЦЬКИЙ, рідше САМОТНИЦЬКИЙ, а, е. Прікм. до самотник і самотник. *Самотницьке життя; // Власт. самотникові. — Ти бачи, Васю, як танцюють чоловіки, коли вони самі?.. Який страшний, самотницький, зоч вояком вий, суж лежить на дні ізнз очей (Загреб., Спек, 1961, 26).*

САМОТНІСТЬ, ності, ж. Властивість і стан за знач. самотній. *Дерева ронять лист.. Дерева од самотності змиряють (Кор., Поезії, 1967, 89); Незлюбило її життя з самого початку. В сирітство кинуло.. І мужа нелюбимого дало і самотність бездітну.. (Хотк., II, 1966, 252); Дожидалася його самотня тарілка, а хазяйка, зітхаючи на сю самотність, несла горщик до плити (Дн. Чайка, Тв., 1960, 116).*

САМОТНО, рідше САМОТНО. Присл. до самотній, самотній. *Пиши яторбес — маволої самотно сріють на полі (Коцюб., II, 1955, 129); Під скелями самотно догорає, як червона жарина в печі, останній у хуторі вечірній огник (Вас., I, 1959, 219); Вулицю самотно йшов Микола Іванович (Збан., Малив. дзвін, 1958, 297); Рік минає, Вернула пані вже вдовою, — Пан на чужині десь сковав. Жила самотно, сумувала, З людей ні з ким не розмовляла (Фр., X, 1954, 365); // у знач. присудк. с. Коли мені в мойй малій, тилій хатині ставало тісно й самотно, я брала свою палицю в руки й одвідувала стару Катерину (Коб., II, 1956, 320).*

САМКА¹, п, ж. Те саме, що саміця. *На високому стовбурі старого д'яза в лележій гнізді сплять лелеки — самець і самка (Довж., I, 1958, 85); Самка кита дає за добу 200—300 літрів молока (Веч. Київ, 23.II 1957, 3); Бджола, самка, літає навколо квітки лотоса (Наука., 7, 1964, 62).*

САМКА², п, ж., діал. Вид дитячої хвороби.

САМО... Перша частина складних слів, яка вказує: 1) на скерованість дії, названою другою частиною слова, на самого себе, напр.: самовипищення, самовисміювання і т. ін.; 2) на здійснення чогось без стороннього впливу, без будь-якої допомоги або мимоволі, напр.: самобальзамування, самовізволення, самовилікування, самовипроміювання, самовисихання і т. ін.; 3) на те, що щось відбувається автоматично або приводиться в рух механізмом, напр.: самобійнячий, самовильний, самовимкільний, самовисувний і т. ін.

САМО: ◊ Так само див. так.

САМОАНАЛІЗ, у, ч. Аналіз власних вчинків і переживань. *Самоаналіз така тонка і хибка річ, що, на мою думку, її не варто починати прилюдно (Л. Укр., V, 1956, 174); Штукаренко ніколи не мав нагилю до звороблих рефлексів чи витонченого самоаналізу (Голов., Тополя., 1965, 377).*

САМОАНАЛІЗУВАТИСЯ, уся, ушся, недок., рідко. Аналізувати власні вчинки і переживання. *Дружина Куцевича.. змушена була вислуховувати його скарги.. Коли так подобається чоловікові самоаналізуватися, нехай! (Рибак, Час., 1960, 493).*

САМОБИЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. самобичування. *Тільки жорстоким самобичуванням грішного тіла... строгим постом на хлібній й воді можна було спаса-*

тися від бісових напастей (Козл., Ю. Крук, 1957, 396); То була така самокритика, таке самобичування, що воно пригадувало, нейтралізувало всі намішки, які сипалися на нього в усіх боків (Зван., Сеспель, 1964, 222).

САМОБИЧУВАТИСЯ, уюся, уєся, недок. Те саме, що самокатуватися. *Молився* [Симеон], самобичувався до нестями канчуком (Козл., Ю. Крук, 1957, 396).

САМОБРАНКА, ◇ Скатертня (скатерть)-самобранка, нар.-поет. У казках — чарівна скатертня, на якій за бажанням її власника можуть з'являтися різні страви, вапці тощо. *На столах під деревами, що гнулись од яблук, мандаринів, груш, було видимо-невидимо усяких страв, і печених і варених, мов на скатертині-самобранці* (Автом., Шастья..., 1959, 74).

САМОВРІШКА, ш, ж., розм. Безпечна бритва. *Він щодня голівся самобришкою* (Мяшко, Ясні зорі, 1951, 43).

САМОБУТНІЙ, я, в. Який відзначається природною своєрідністю, не схожий на інших (інші); самостійний у своєму розвитку, незалежний від будь-яких впливів; неповторний, оригінальний. *На Русі в XI—XII ст. була своя високорозвинена самобутня культура, яка не поступалася культурам західних і східних держав* (Звання..., 1, 1966, 11); *Українська література, як і література кожного народу, має самобутній, оригінальний характер, своє національне обличчя* (Іст. укр. літ., 1, 1954, 11); *Лермонтов — глибоко самобутня постать, він не схожий ні на кого* (Рильський, III, 1956, 207); *На весь світ славетяться патетичні пісні й чудові самобутні вироби народних умільців* (Мист., 3, 1967, 1); *Самобутній талант; Самобутній тип; // у знач. ім. самобутнє, нього, с. Те, що відзначається природною своєрідністю, не схоже на інше. Сила кожного таланту в умінні знайти в типовому оригінальне, самобутнє* (Мист., 1, 1967, 13).

САМОБУТНІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. самобутній. *Сильний талант збагачується від інших і зберігає самобутність, що живиться соками рідної землі, подихом історії, життям народу* (Літ. Укр., 25.VII 1969, 3); *Українська вишивка має досить давні традиції і своєю самобутністю, оригінальністю, багатством узорів, гармонією кольорів, незвичайною красою вражає кожного, хто ознайомиться з нею* (Нар. тв. та етн., 1, 1968, 50); *Вона змалку тільки про те й мріяла, щоб побачити справжнє народне весілля — в усій його самобутності та багатстві фольклору й етнографії* (Смолян, Мир..., 1958, 43).

САМОБУТНЬО. Присл. до самобутній. *Кожен кож-позитор прагне по-своєму, самобутньо розв'язати творчі проблеми, знайти найкращі художні засоби виразності* (Мист., 6, 1967, 3); *У загальному, багатоголосому гурті письменників різних країн і народів голос Остапа Вишні зазвучав з великою силою, свіжо й самобутньо* (Рад. літ-во, 3, 1967, 28).

САМОВАР, а, ч. 1. Металева своєрідна за формою посудина для кип'ятіння води з горпкою всередині, що наповнюється перев. вугіллям. *Серед столу, на мідяному підносі, стояв блискучий самовар і зливав стіха якусь жураливу пісеньку* (Мирний, I, 1954, 323); *Самовар кипів, булькотів та парував, як навіжений* (Н.-Лев., VI, 1966, 55); *У порівн. *Розшумілися* [Аркадій Петровіч], як самовар, що ось-ось має збігати (Кочуб., II, 1955, 395); [К о с т ь:] *Терпіння не можу, коли в людини сльозика, як великодній самовар* (Вас., III, 1960, 151); *Телевизор стояв на веранді — довгий, як чашка, і жовтий, як самовар* (Смолян, II, 1958, 8); // Така ж за формою посудина, в якій вода кип'ятиться за допомогою електрики; // чого і без додатка. *Кількість води, що вмишується в цій посудині. Випив* [справник] самовар чаю —

знов на порозі (Вовчок, I, 1955, 248); [П и л и п:] *Я б усеє самовар видує, і хай би тоді Кость подавав рапорт на мене своїй тещі* (Мороз, П'єсп, 1959, 115).

НАСТАВЛЯТИ (наставляти, настановляти, настановити) самовар див. наставляти¹, настановляти¹; **ПОСТАВІТИ** самовар див. поставити; **СТАВІТИ** самовар див. ставити.

2. *розм., рідко*. За часів Великої Вітчизняної війни — умовна або жартівлива назва міномета. *Шура пригадала, що саме такими мінометами командує Юрась — Вони страшні? — Січуть німців на січку. У нас із аути самоварами* (Гончар, III, 1959, 174).

САМОВАРНИЙ, а, в. Прикм. до самовар; // Признач. для самовара. *Чистили* [Черниці] *крейдою та самоварною мастю мідні корогви* (Мик., II, 1957, 373); *Самоварна труба; // Такий, як у самовара. — Здоров, — каже він, і золотий передній зуб сіє по хаті самоварний блиск* (Тют., Впр, 1964, 32).

САМОВАРНИК, а, ч. 1. Майстер, що виготовляє самовари.

2. *розм., рідко*. За часів Великої Вітчизняної війни — умовна або жартівлива назва мінометників. — *Давайте, самоварники!* — *гукнув поранений мінометником наводчий. — За Парламентом із [фашистів] збілося, як сарани* (Гончар, III, 1959, 286).

САМОВАРЧИК, а, ч. Зменш.-пестя. до самовар. *На веранді шумів закипаючи старий, мабуть єдиний в селі, самоварчик* (М. Ол., Чуеш..., 1959, 3).

САМОВБІВЕЦЬ, вця, ч. Те саме, що самогубець. **САМОВБІВСТВО**, **САМОУБІВСТВО**, а, в. Те саме, що самогубство. *Замість літературної манії от-от готова була розвинутисть друга манія — манія самовбивства* (Л. Укр., III, 1952, 690); *Самовбивства він все-таки не очинив* (Ю. Бедзик, Полкн., 1959, 25).

САМОВБІВЦЯ, і, ч. і ж. Те саме, що самогубець. *Як самовбивцю, позовали її саму собі в глухому кінці кладовища, на голій місцині* (Тесл., 3 книги життя, 1949, 140); [А р т у р (Ібучи):] *Ви навіть самі не уявляєте, що ви розбобили, Рандольф, Крауфорд. Ви — живий самовбивця* (Собко, П'єсп, 1958, 94).

САМОВБІВЧИЙ, а, е. Те саме, що самогубний. *Любив я вже першим відчайдушним козанком тизу діачку в селі, і любов ця, напевно, й тримала мене від самовбивчого кроку* (Козл., Сонце..., 1957, 99).

САМОВДОВОЛЕНІЙ, а, в. Який відчуває вдоволення самим собою і не приховує цього, усвідомлюючи свої достоїнства, заслуги, переваги тощо. *Килина — обмежена самовдоволена селянка, яка живе в достатках* (Укр. літ., 9, 1957, 278); *Нестеренко всміявся тижим сміхом самовдоволеної людини* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентів, 1950, 166); // Який виражає самовдоволення, свідчить про нього. *Було в його легкій ході, в самовдоволеному виразі обличчя щось таке привабливе, що незнайомі жінки усміхалися йому* (Вільде, Сестрн..., 1953, 217); *Серед напіврозважених, приречених людей — бундючні постаті есеїстів в самовдоволеними посмішками* (Ю. Бедзик, Полкн., 1959, 149).

САМОВДОВОЛЕНІСТЬ, вості, ж. Властивість і став за знач. самовдовблений. *Храпчुकове обличчя, що завжди світилося самовдоволеністю людини, яка знає собі ціну, сьогодні мало вираз невластивості йому розгубленості* (Жур., Вел. розмова, 1955, 33).

САМОВДОВОЛЕННЯ, я, с. Почуття і став вдоволення самим собою. *Які б не були великі наші досягнення, комуністам і всім радянським людям не властиві почуття самовдоволення, самозаспокоєння* (Рад. Укр., 5.XI 1960, 1); *Від хвилювання і самовдоволення старий селянин говорив таким тоном, що й сам себе не пізнавав* (Добр., Ол. солдатика, 1961, 3); *Пласке кругле обличчя*

її. сяло урочистим і переможним самовдоволенням (Тулуб, В степу..., 1964, 82).

САМОВДОВОЄЛЕННЯ. Присл. до самовдвоєлень. — Ну, це справа безнадійна, — сказав Гудай самовдовоєлено. — Вимога цілком законна! — почулись голоси в залу (Головка, II, 1957, 547); Боженька, здавалося, самовдовоєлено посміхався собі в бороду (Донч., III, 1956, 24).

САМОВДОСКОНАЛЕННЯ, **САМОУДОСКОНАЛЕННЯ**, я, с. Удосконалення самого себе (фізичне, моральне і т. ін.), своєї фахової майстерності тощо. Проповідь [у творях Л. Толстого] патріархального життя, непротивлення злу, самовдосконалення людини були далекі від справді революційних форм боротьби проти самодержавства (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 31); Для того, щоб займатися самошквалінням, мало лише знати себе. Треба, крім цього, прагнути до самовдосконалення (Знання..., 10, 1966, 29); Художник-професіонал, для якого мистецтво є основним заняттям, відчуває закономірний потяг до безперерного самовдосконалення, до пошуку нового (Нар. тв. та етн., 3, 1963, 22).

САМОВДОСКОНАЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. самовдосконалюватися.

САМОВДОСКОНАЛЮВАТИСЯ, **САМОУДОСКОНАЛЮВАТИСЯ**, ююся, юєшся, недок. Вдосконалювати самого себе (фізично, морально і т. ін.), свою фахову майстерність тощо.

САМОВИДЕЦЬ, дця, ч. Те саме, що очевидець. Про опришків знав (Василь) багато, оповідав про деяких як самовидець (Хотк., Добвуб, 1965, 44); Підле обвистою парламентарів викликало хвилю гніву й обурення серед наших військ. Самовидці їхньої смерті — білий-передовики — похмуро поглядали з-під вушанок на чуже безкрає місто (Гончар, III, 1959, 237); Вежі Кремля, самовидці століть, Вчувають стріжки й гордовиті, Як серце солдатське в строю стукотить (Бакав, Роки, 1957, 256).

САМОВИЗНАЧАТИСЯ, аюся, аєшся, недок., **САМОВИЗНАЧИТИСЯ**, чуся, чийся, док. 1. Знаходити, визначати своє місце в житті, в суспільстві; усвідомлювати свої класові, політичні, національні і т. ін. інтереси. Третя риса [добу культурного розвитку] — це все дальший зріст організованості, яка охоплює й дозрілість письменників, і письменницьку молодь, і ширшу масу читачів, примушуючи самовизначитися «диких» літератів (Еллан, II, 1958, 177).

2. політ. Здобувати самостійний національний державний устрій. Скрізь, де ми бачимо насильствені зв'язки між націями, ми, нітрохи не проповідуючи недоліки відокремлення кожної нації, відстоємо безумовно і рішуче право кожної нації політично самовизначитись.. (Ленін, 25, 1972, 68).

САМОВИЗНАЧЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. самовизначитися 1. Поміжяка [партія] сприяти самовизначенню робітничого класу, усвідомленню і виконанню ним своєї всесвітньо-історичної місії (До 100-річчя.. В. І. Леніна, 1970, 9); Художнє самовизначення Коцюбинського проходило під величезним впливом не стільки творчості Франка, як його теоретичних, літературно-критичних і публіцистичних виступів (Вітч., 4, 1963, 157).

2. політ. Волевиявлення певного народу щодо свого національного й державного устрою. Жовтнева революція розбила кайдани національного гніту, проголосила і забезпечила право нації на самовизначення (Програма КПРС, 1961, 10).

САМОВИЗНАЧИТИСЯ див. самовизначитися.

САМОВИКРИВАННЯ, я, с. Те саме, що самовикриття.

САМОВИКРИТТЯ, я, с. Викриття самого себе, своїх

дій, учинків, недоліків, слабостей і т. ін. [М у р а в - й о в:] Все-таки прошу вас пояснити, що значить ваше самовикриття, яке, по суті, різне самогубству? (Голов., Драми, 1958, 314); Комічний діалог, художня функція якого полягає в самовикритті негативного персонажа, є невідмінним елементом його [Остапа Вишні] усмішок (Рад. літ-во, 4, 1965, 34).

САМОВИРАЖАТИСЯ, аюся, аєшся, недок. Розкривати своє «я», виявляти (перев. у художній творчості, в художньому образі) свої думки, настрої, переконання. У поезії Первомайського.. завжди відчутний образ самого автора. Це наче лірична сповідь чистої і прекрасної людської душі. Але сила творів поета — в тому, що, самовиражаючись, він висловлює народну точку зору (Рад. літ-во, 5, 1968, 42); Базато втрачають [герої роману Н. Рибак «Час сподівань і звершень»], що мало самовиражаються; їх виступають великі абзаци авторських характеристик (Вітч., 1, 1962, 177).

САМОВИРАЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. самовиражатися. Танець — невмирущий васіб самовираження народу, ключ до осягнення його душі (Роб. газ., 7.XII 1974, 4).

САМОВИРАЗ, у, ч. Те саме, що самовираження. У раннього Рильського — часті книги «Під осінніми зорями» і «Що пізніше» — переважає тип настроєвої ліричної мініатюри, де все підкорено завданням глибинного психологічного самовиразу (Не ілюстрація..., 1967, 106).

САМОВИХВАЛЯННЯ, я, с. Вихваляння самого себе. — Це ж був не звіт, а самовихваляння! (Донч., V, 1957, 495); Ми не маємо наміру едаватися до самовихваляння (Мист., 1, 1959, 10).

САМОВИХОВАННЯ, я, с. Виховання самого себе. Підліток еступав в новий етап свого розвитку, який починає визначатися не лише вихованням, а й самовихованням (Рад. психол. наука..., 1958, 389); Самошкваління, яке сприяє теорій самостійності думки, самоперевірки, залякненню від недоліків.., невіддільне від усвідомлення своєї особисті відповідальності за свої висновки та ечинки, за свою власну долю (Рад. літ-во, 4, 1967, 12).

САМОВИЯВ, у, ч. Те саме, що самовиявлення. В есе немірно зростає роль і значення самовиявлення автора (Рад. літ-во, 10, 1966, 44).

САМОВИЯВЛЕННЯ, я, с. Розкриття свого «я», виявлення (перев. у художній творчості, в художньому образі) своїх думок, настроїв, переконань. Принцип комуністичної партійності охоплює такі важливі проблеми, як роль передового світогляду в творчості митця, свобода творчого самовиявлення (Рад. літ-во, 9, 1969, 5).

САМОВІДВІД, вбду, ч. Відхилення своєї кандидатури від висунення на яку-небудь виборчу громадську посаду з умотивуванням відмови. Коли комуністи групи вперше вирішили обрати його своїм вожаком, він розгубився і зробив самовідвід. Мовляв, у партії єсього лише два роки, не має досвіду керівництва (Рад. Укр., 11.VI 1961, 2).

САМОВІДДАНИЙ, а, е. 1. Здатний на самовідданість; готовий пожертвувати собою, поступитися своїми особистими інтересами для блага інших. Священний обов'язок комсомолу — готувати молодь до захисту соціалістичної Батьківщини, висловувати самовідданіх патріотів, еданих дати рішучу відсіч нападам будь-якого ворога (Програма КПРС, 1961, 94); З своєї блакиті еікти, в полум'я революційних битв постають горді образи славетних праїдів великих, і батьків, і самовідданих товаришів — Хмельницького, Палія, Кармалюка, Залізняка, Боженка і Щорса (Довж., III, 1960, 57); Самовіддана російська жінка, вона [Волконська] поїхала за чоловіком на каторгу, в Сибір (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 108).

2. Сповнений самовідданості (про дії, вчинки, почуття і т. ін.). *Самовіддану боротьбу українського народу за побудову комунізму очолює і спрямовує вірний бойовий загін великої КПРС — Комуністична партія України* (Ком. Укр., 4, 1966, 7); *Самовіддана праця трудящих республіки високо оцінена партією і урядом; Радянська Україна двічі нагороджена орденом Леніна* (Рад. Укр., 22.V 1959, 1); *Самовідданий подвиг здійснила санінструктор комсомолка Валерія Гнаровська.. Валерія вивесла з поля бою 27 поранених солдатів і офіцерів* (Ком. Укр., 10, 1964, 48); *Багато поетичних творів Шевченка часів заслання на теми з минулого й сучасного України перейнято ідеєю патріотизму, безмежної, самовідданої любові до батьківщини* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 322).

САМОВІДАНІСТЬ, ності, ж. Готовність пожертвувати собою, поступитися своїми особистими інтересами для блага інших. *Мама серцем відчувала зміни в поведінці сина, про які не хотіла говорити. Він був безмежно вдячний матері за її чуйність і самовідданість* (Вільдо, Сестри..., 1958, 49); *Робітничий клас Радянської України вважав, на всіх етапах будівництва соціалізму і комунізму показував зразки самовідданості в боротьбі за втілення в життя планів ленінської партії* (Ком. Укр., 2, 1969, 3).

САМОВІДАННЯ, я, с., рідко. Те саме, що самовідданість.

САМОВІДДАНО. Присл. до самовідданий. *На окупованій території Радянської України самовіддано боролися з ворогом близько 500 тисяч партизанів, об'єднаних у бойові загони, і понад 100 тисяч підпільників* (Ком. Укр., 12, 1967, 14); *Працювали [вчителі] нелегально, самовіддано* (С. Кравч., Бувальщина, 1961, 5); *Гертуда самовіддано любила свого чоловіка, і тільки для нього, для тієї землинки, коли він приходить з роботи, берегла вона свою поємішку* (Собко, Серце, 1959, 19).

САМОВІДДАЧА, і, ж. Цілковита віддача всіх своїх сил, знань, здібностей. *Коли маєш дар, усадкований від матері, від рідної ніснї, від народу, то обов'язок твій — народові його й повернути! З повною самовіддачею, ще в близькій довершеності почуття й мислі...* (Гончар, Циклон, 1970, 108); *Справжнє мистецтво вимагає від художника великої моральної і духовної самовіддачі* (Мист., 2, 1967, 11).

САМОВІДРЧЕННЯ, а, е. Те саме, що самозречення.

САМОВІДРЧЕННЯ, я, с. Те саме, що самозречення. *Коли ми були в нужді, по смерті батька, з якою витривалістю, в якій самовідреченням вона зносила все, уривала собі від рота, щоб не дати нам їй мамою почути недостатку!* (Фр., VI, 1951, 293); — *Не можу, — відповіте в героїчним самовідреченням бравий воляка Швейк, — мушу бути в канцелярії, ану ж хтось телефонуватиме* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 351).

САМОВІДЧУВАННЯ, я, с. Те саме, що самовідчуття.

САМОВІДЧУТТЯ, я, с. Відчуття власного морального або фізичного стану; // Здатність свідомо осягати навколишнє; притомність. *Міцний і запашний дим [сигари] стверезив [отверезив] її і повернув їй самовідчуття* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 95); // Усвідомлення, відчуття в собі яких-небудь властивостей. *Який багатий наш народ на веселощі — буйні, пристрасні, осядливні! Це самовідчуття своєї сили в народі — найчудовіша його риса* (Мас., Життя..., 1960, 131).

САМОВІЛЛЯ, я, с. Схильність діяти за своєю волею, незважаючи на волю й думку інших; свавілля.

САМОВІЛЬНИЙ, а, е. 1. Який здійснюється без дозволу; самочинний. *На весь повіт сполохив нагнав самовільний сгод [селян] у Буймирі* (Горд., I, 1959, 211); *Через кілька днів на бюро комсомольської організації го-*

ворили про самовільну подорож Гриші до Одеси (Сміл., Сашко, 1954, 238); // рідко. Який зроблено навмисно.

2. Який діє на власний розсуд, незважаючи на волю й думку інших; свавільний. — *Спам'ятайся, донько, та й слухай некі, не будь самовільна* (Черемш., Тв., 1960, 206).

3. Який відбувається, виникає і т. ін. сам по собі, без будь-якого зовнішнього втручання, стимулювання; спонтанний. *Найцікавіша особливість ядерної реакції поділу полягає в тому, що вона супроводиться самовільним (спонтанним) випусканням нейтронів* (Курс фізики, III, 1956, 374).

САМОВІЛЬНИК, а, ч., заст. Самоволець.

САМОВІЛЬНИЦЯ, і, ж., заст. Жін. до самовільний.

САМОВІЛЬНИСТЯ, ності, ж. Властивість за знач. самовільний 2. *Раїса Михайлівна Наєроцька вже довідалася од своєї горничної, що Саня сиділа з Комашком в номері Мурашкової. Така самовільність молоді дівчини здавалася для неї трішки не проступством* (Н.-Лев., V, 1966, 229).

САМОВІЛЬНО. Присл. до самовільний 1, 3. [Л і п а р:] *Король того не подарує, що ви йому всю гору покопали, покинули замовлену роботу, до іншої вваляся самовільно* (Л. Укр., II, 1951, 214); *Я самовільно відлучився з полку* (Кол., На фронті..., 1959, 166); *Всіх, хто самовільно наближався сюди [до майдану], зустрічали стрілами* (Хижняк, Д. Галіцький, 1958, 539); *Ти самовільно завада собі рану. Такої рани замовити не можна* (Фр., VI, 1951, 35); *В ту землинку, коли, вдавалося, сон найміцніше обгоркує макдрієцї, коли у Швейдкого думки самовільно заїтали кубись.. він почує у ногах якусь неспокійну руганину* (Вас., I, 1959, 355); *Виявилось, що солі урану самовільно випускають промені з особливими властивостями* (Наука..., 3, 1956, 35).

САМОВІЛЬСТВО, а, с. Те саме, що самовілья.

САМОВІЛАДА, а, ж., рідко. Те саме, що самовладання. *У хлопчика відразу зникає з обличчя безпомічний дитячий вигляд.. На ньому зразу в'яляється якийсь дивний, не дитячий спокій, самовлада і певність у собі* (Вас., II, 1959, 8); — *Не обивайте мене, дядьку, — сказав хлопчєць і заплакав, остаточно втрачаючи самовладу, — пустіть жити!* (Ю. Яков., Мпр, 1956, 142).

САМОВІЛАДАННЯ, я, с. Здатність володіти собою; витримка, холоднокровність. *Старий князь вислухав сотника з належним спокоєм і самовладанням* (Ле, Навівайко, 1957, 37); — *Я вже виплакався донпру. — Мирослава звела обличчя з сухими очима і заговорила знову: — Марія Кирилівна мене потішала тим, що це з кожної спочатку буває отак, що самовладання не приходить одразу* (Головко, II, 1957, 587); *Наказувала собі [Тамара] бути спокійною, за всяких обставин не втрачати самовладання* (Хижняк, Тамара, 1959, 31).

САМОВІЛАДНЯ, я, с., заст. 1. Самодержавство. *Правління Людовіка XIV було часом найбільшого розквіту королівського самовладдя (абсолютизму) у Франції* (Нова іст., 1956, 43).

2. Свавілья.

САМОВІЛАДЕЦЬ, дця, ч., заст. Самодержець. *Ти [поезія], що Шекспірою оквалала шлях, Як самовладця і тирана Ліра Перетворить в дитину-чоловіка, — Навчи й мене* (Фр., X, 1954, 403).

САМОВІЛАДНИЙ, а, е, заст. 1. Який має необмежену державну владу; самодержавний. *Образно. [О в л у р:] *Не забувай, небоже, що ось тут Я пан, я самовладний цар у лісі, А ти в моїх руках* (Фр., IX, 1952, 283); // Який в проявом самовладдя (у 1 знач.), заснований на самовладді. *Парламент зажадав суду над міністром лордом Страффордом, найбільш запеклим провідником самовладної політики короля* (Нова іст., 1956, 9).

2. Який самовільно взяв на себе право безроздільно управляти кимсь, чимсь; свавільний. *Празкучи зміцнити свої соціально-економічні позиції, середній і нижчий прошарок бояр та міське населення тяжили до сильної князівської глади і підтримували її в боротьбі проти самовладної боярської знаті* (Іст. УРСР, I, 1953, 90).

САМОВЛАДНИК, а, ч., заст. Самодержець.

САМОВЛАДНИЦЬ, вості, ж., заст. Властивість за знач. самовладний. В поезії «Щира молитва» письменник (І. Манжура) дотепно, в дусі народної сатири, викриває самовладність багатіїв, показує безправність простої людини (Іст. укр. літ., I, 1954, 477).

САМОВЛАДНО, заст. Присл. до самовладний. *Спізнала [Татьяна] досвідом великим, Як волю взяти над чоловіком. Та самовладно управлять* (Пушкін, в. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 59); [А н д р о м а х а:] *Як я те [війну] чую й бачу, що то здається мені, що то повстає з безодні Хаос, що ні людей нема вже, ні богів, а тільки смерть панує самовладно* (Л. Укр., II, 1951, 261).

САМОВЛАДСТВО, а, с., заст. Самодержавство. [К а й Л е т ц і:] *То тільки так здається, самовладство ніколи в Римі не було й не буде. Законові корисся і Нерон* (Л. Укр., II, 1951, 365).

САМОВЛАДЦЯ, і, ч., заст. Самодержець. *Ярослав став самовладцем всієї землі Руської* (Загреб., Диво, 1968, 683).

САМОВЛАСТЯ, я, с., заст. Самодержавство. *150-ту річницю з дня народження свого найбільшого сина святкує нова демократична Польща, що на руїнах самовластят буде нове справедливе життя* (Рильський, III, 1956, 293).

САМОВОЛЕЦЬ, лья, ч. 1. Людина, яка діє на власний розсуд, не зважаючи на волю й думку інших; свавілець. *Лише життя із тими самовольцями* (Вовчок, I, 1955, 184).

2. Людина, яка діє, робить що-небудь без дозволу. *Кинуся [козак Мамарига] до дверей, — заперті двері. Просився, просився, — не відчиняють. Узав тоді двері виставіє і увійшов у хату... Лейжить чоловік на печі: — Що ти за самоволець, що приїшов до мене та двері виставіє?* (Укр. казки, легенди..., 1957, 208).

САМОВОЛКА, в, ж., розм. Самовільний відхід чи від'їзд із військової частини на певний час; самовільний втвічок на військовій службі. — *А це що за справа? Персональна?.. Самоволка? — Ні те, ні те. Розшукуємо біографію старшини другої статті Разуєва* (Логв., Давні рапи, 1961, 38).

САМОВОЛЯ, і, ж. Те саме, що самовілья. *Не тиліе дума люта Про кайдаки і про пуга, Про сіпацтво та неволю, І про царську самоволю* (Фр., XIII, 1954, 152); *Вже не тільки самоволя вчительська, а й вичайністінські вимози шкільної дисципліни доводили його до сказу* (Крив., Вибр., 1965, 324).

САМОВПВЕНЕНІЙ, а, в. Запідто впевнений у собі, у своїх можливостях, здібностях і т. ін. *Як і всі вродливі хлопці, він був трохи самопвєнений, але намагався це приховати* (Собко, Біле полу'я, 1952, 151); *Він стояв перед нею — молодий, самопвєнений. Ольга відчувала за ним якусь приховану силу; він знає, що каже і що робить, і взагалі більше від неї знає* (Дор., Не повтори..., 1963, 93); // *Який виражає впевненість у собі, свідчить про неї. Дорош озирнувся і, побачивши Гната, його незалежну позу, його ревізійний погляд, його самопвєнене обличчя, догадався, що це і є голова сіяради Гнат Рева* (Тют., Вир, 1964, 117); *Назавство і цинізм тих сія і цей порух самопвєненої зєвртності образили Франка* (Кол., Терен., 1959, 109); — *Що ж, усім не догодити, — замурмотів Корж голосом, в акому вже не чулось тих самопвєненних кот, які заучали на початку розмови* (Добр., Тече річка..., 1961, 33).

САМОВПВЕНЕНІСТЬ, пості, ж. Властивість і стан за знач. самопвєнений. *Насмішкуватий погляд глибоко посаджених очей і трохи кирпатий ніс на догому обличчі виявляли в нього самопвєненість і якусь юнацьку завзятість* (Панч, В дорозі, 1959, 258).

САМОВПВЕНЕНО. Присл. до самопвєнений. — *Доручіть мені, товаришу надіє, — самопвєнено сказав комбриг* (Панч, II, 1956, 311); *На суді він намагався приматися гухвало, самопвєнено* (Дор., Не повтори..., 1968, 40).

САМОВРОДОК, дка, ч., рідко. Те саме, що саморб-док. *Ото смилось йому, що в нього був трус, що при трусі тому знайдено кілька примірників токенського збірника творів українського поета-самоверода Раболячки* (Кочуб., I, 1955, 161).

САМОВРЯДНИЙ, а, в. Який самостійно вирішує питання внутрішнього управління. *Ольвія, Тира, Херсонес і ряд інших колоній на всьому протязі свого існування були самоврядними містами-державами (полісами), типами для стародавньої Греції того часу* (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 246).

САМОВРЯДУВАННЯ, **САМОУРЯДУВАННЯ**, я, с. 1. Форма управління, за якого суспільство, певна організація, господарська чи адміністративна одиниця тощо має право самостійно вирішувати питання внутрішнього керівництва. *Організація революційного самоврядування, виборіє народом своїх уповноважених є не пролог, а епілог повстання* (Лєвін, 11, 1970, 161); *Уряд [Петра I] почав дедалі більше обмежувати козаче самоврядування, бо самостійне козачьє військо було для нього небезпечне* (Іст. СРСР, II, 1957, 16); *При комунізмі державу буде замінено громадським самоврядуванням* (Ком. Укр., 4, 1962, 60); // *Виборна установа, яка здійснює таке управління. Розпрацюєшись з Василюєвським, турбаїці обрала самоврядування* (Гончар, Таврія, 1952, 195); *Столярє коротко осягнув простору кімнату — в кабінеті глави міського самоврядування йому доводилось бути вперше* (Смолич, V, 1959, 778).

2. Право державної одиниці самостійно вирішувати питання внутрішнього законодавства й управління, а також мати свої урядові органи. *Всі області держави, що відрізняються певними особливостями або національним складом населення, повинні мати широке самоврядування і автономію*. (Лєвін, 23, 1972, 303); *Боротьба колоній за самоврядування*.

САМОВТІХА, в, ж. 1. Не приховуване почуття і стан задоволення самим собою; самозадоволення. *Ганєбне те, коли безсила лютієть душить невольника, що сам себе запродає у неволю, а мусить цілувати руку панові своєму, хоч ладен був би гризти її; що ганєбніша тупа самовтіха робовласника, що чваниться скарбами, здобутими з чужої вдоволенія праці* (Л. Укр., VIII, 1965, 180).

2. Втішання, самоцінення самого себе. *Він сказав, що не надає ніякого значення її вчинку. То була облуда юності, самовтіха, самообман* (Голов., Тополя..., 1965, 143).

САМОВТІШНИЙ, а, в. 1. Який виражає почуття і стан задоволення самим собою.

2. Який втішає, заспокоює самого себе. *Самовтішне міркування*.

САМОВТІШНО. Присл. до самовтішний. *Нещодавно визволений з турецького полону Стефан Потоцький сидів на першій лаві, зордовито й самовтішно всімгаючись* (Тулуб, Людолюб. I, 1957, 29).

САМОВЧИТЕЛЬ, **САМОУЧИТЕЛЬ**, я, ч. Підручник, посібник для самостійного навчання чого-небудь без керівника. *Мріяв [Захар] заробити на баян і по-справжньому навчитись музики. Купував самовчителів з нотами, намагався з них розібратись* (Дор., Не повтори..., 1968, 171).

САМОВ'ЯЗ, а, ч. Галстук, який зав'язують на собі при одяганні. В той час (на початку цього віку), коли можна було носити широкі фантазійні гаустуки, так вани самов'язи, Павлик давав перевагу скромним метелкам, наче прикладом до високого комірюца (Письмен. зблизька, 1958, 69).

САМОГАРТВІННЯ, а, е. Який має здатність до самозагартування.

САМОГІПНОЗ, у, ч. Навіювання самому собі певних уявлень, думок, почуттів; піддавання себе самого гіпнозу. Доктор вичив пацієнтку і виритиш лікувати її самогіпнозом (Смоляч, II, 1958, 95); Існують спеціальні психотерапевтичні способи самонавіювання, самогіпнозу, які дозволяють тим, кого мучить безсоння, опанувати мистецтвом васнавання (Наука..., 12, 1969, 45).

САМОГОДІВНИЦЯ, і, ж. Спеціальний пристрій, в який корм падоходить автоматично у міру з'їдання його тваринами. В самогодівниці в допомогою саморобного тракторного візка подаються сухі корми і вологі із суміші (Рад. Укр., 26. III 1964, 2).

САМОГОН, у, ч. Алкогольний напій, який виготовляють кустарним способом із буряків, картоплі, цукру тощо. Куркулі пекли й смажили, варили самогон, різали шиней (Боскр., Весна... 1939, 45); Вийдівши до денця склянку каламутного самогону, Ярошенко ерав посеселішав (Речн., Весн. грозв., 1961, 83).

САМОГОНКА, в, ж., розм. Те саме, що самогон. У матері знову починалася гарячка; їй знову лили на гаряче тіло самогонку, а брат Петро, засукавши рукава, розтирав (Кос., Новелл., 1962, 41).

САМОГОННИЙ, а, е. Прикм. до самогону. Задушливий, кислий запах самогонного перегару витав над сплячими (Тют., Впр., 1964, 135); Він н'є самогонний переак у Марусі (Перв., II, 1958, 351); // Признач. для виготовлення самогону. — Будемо робити обшук. — А то ж дал чого? — Може, самогонний бак у соломі ховаєте, а може й самогон (Шиян, Балайда, 1957, 33).

САМОГОННИК, а, ч., розм. Той, хто займається виготовленням самогону.

САМОГОННИЦЯ, і, ж., розм. Жін. до самогонник.

САМОГОНОВАРНІНЯ, я, с. Виготовлення самогону. Праціоники міліції проводять рішучу боротьбу з самогоніварінням (Веч. Київ., 9. X 1972, 3).

САМОГОНОВИЙ, а, е. Те саме, що самогонний. *Образно. Ну, це добре: початок зробили, а тепер би ще самогону чистити вигнати з села (Панч., II, 1956, 389).

САМОГОНОЧКА, в, ж. Пестл. до самогонка. — А й справді? З чого їй, брат, ту самогоночку гнати? Тут, брат, щось не те (Збав., Бдняв., 1959, 48).

САМОГОНЧИК, а, ч. Пестл. до самогону. — Еге, голубчику, це ж ти самогончиком підторговуєш (Вас., II, 1959, 237).

САМОГРАВ, ю, розм., жарт. Те саме, що самовар 1.

САМОГУБЕЦЬ, бця, ч. Той, хто сам себе позбавив життя. Безталанного Семена поховали. Без попа, бо він відмовився ховати самогубця (Ірчан, II, 1958, 314); // перек. Той, хто зважується на ризиковану дію, на відчайдушний вчинок і т. ін., що може закінчитися його власною загибеллю. Особливо накинусь він на переселенці.. — Хіба можна в таку далеч їхати в їхніми лапами і нещасними копійками? Це вже не люди, а купа самогубців! (Стельмах, I, 1962, 13).

САМОГУБНИЙ, а, е. Стос. до самогубства. Як чужація у своїй землі, Він наїть самогубної петлі Бує важдає у дикому відді.. — Та смерт сама до страдника прийшла (Рильський, I, 1956, 374).

САМОГУБСТВО, а, с. Позбавлення себе життя. Під ранок в мені виріс план самогубства (Кощоб., II, 1955,

263); У жінки з'явилася свинина. Глибокі зморшки перерівали високе чоло. Все частіше почала зринати думка про самогубство (Донч., II, 1956, 79); // перек. Можлива власна загибель, ймовірно знищення самого себе, зумовлені ризикованою дією, відчайдушним вчинком і т. ін. Собочка пише, що її жених подає до Академії наук божественний план: добратися до землі Банета на шлюпка. Це ж самогубство (Стельмах, I, 1962, 287); Якщо імперіалісти розв'яжуть нову війну, вони тим самим стануть на шлях самогубства (Матер. XXII з. КПРС, 1961, 9).

◇ Покінчіть життя самогубством див. покінчіть. **САМОГУБЦЯ**, і, ч. і ж. Те саме, що самогубець. В своїй жогалі.. лежав позований сьогодні гранці самогубця (Смоляч, II, 1958, 92).

САМОДЕРЖАВЕЦЬ, вця, ч., заст. Самодержець. — Ач якбо Собі ми виблагали е бога Самодержавця (Шевч., II, 1963, 405).

САМОДЕРЖАВНИЙ, а, е, політ. 1. Який має необмежену державну владу. На чолі Російської держави стояв самодержавний цар, який сам був першим поміщиком (Іст. СРСР, I, 1956, 176); // Який діє, поводить ся свавільно; повновладний. Владичество [влада] над душами людей робило пшикарів самодержавними деспотами (Хотк., II, 1966, 54).

2. Заснований на самодержавстві, який є проявом самодержавства; який існує при самодержавстві. Українська дожовтнева література розвивалася, як відома, у надзвичайно важких умовах, бо самодержавний соціальний ґніт на Україні супроводжувався і посилювався національним (Рад. літ-во, 3, 1971, 38); Умови виховання П. Тичини були складними. Семінарія, в якій він учився, готувала в своїй вихованці вірних слуг самодержавного режиму (Іст. укр. літ., II, 1956, 350); // Яким править самодержець. Самодержавна Росія завжди була оплотом всієї європейської реакції (Левін, 2, 1969, 13).

САМОДЕРЖАВНИЦЬКИЙ, а, е, політ., рідко. Те саме, що самодержавний.

САМОДЕРЖАВНО, політ. Присл. до самодержавний. Король, що правив самодержавно, спирався на великих аземлевласників — духовенство і дворянство (Нова іст., 1956, 51).

САМОДЕРЖАВСТВО, а, с. Форма правління державою, за якою верховна влада зосереджена необмежено в руках однієї особи — самодержця; абсолютна монархія, абсолютизм. Намагання Карла I відновити самодержавство викликало обурення буржуазії і нового дворянства (Нова іст., 1956, 8); „Російська соціал-демократична робітничка партія ставить своїм найближчим політичним завданням повалення царського самодержавства і заміну його республікою на основі демократичної конституції.. (Левін, 6, 1969, 93); // Необмежена влада самодержця. Самодержавство є верховна, безконтрольна, безвідповідальна, невиборна влада однієї особи (Левін, 8, 1970, 334); // Царський уряд. Самодержавство царя вело відчайдушну боротьбу проти запровадження представницьких установ у Росії (Левін, 20, 1971, 4); Скинення царя і самодержавства ми, вчителі, селянські сини, чиновники дев'ятого класу, зустріли в величезною стихійною радістю (Довж., I, 1958, 15).

САМОДЕРЖЕЦЬ, жця, ч. Не обмежений у своїй владі самодержавний правитель; монарх. З іронією говорить [Т. Шевченко] про обожнювання царськими блядохливами самодержців (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 168); *У порівн. Пожреж [помічник режисера], коли тримає вже в руках свої атрибути верховної влади на кону, був немаломий, як самодержець (Смоляч, Театр.., 1940, 125).

САМОДЕРЖИЦЯ, і, ж. Жін. до самодержець.

САМОДИСЦИПЛІНА, и, ж. Дисципліна у власній поведінці; вміння підкорити свої дії певним вимогам. Найвимогливішим Максим був до себе, скрізь і завжди дотримувався самодисципліни і раз установлених правил конспірації (Коз., Блєсковка, 1962, 135); *Невід'ємною рисою розвитку соціалістичної демократії є виховання політичної активності, високої ідейності, свідомої самодисципліни* (Ком. Укр., 11, 1968, 13).

САМОДІЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до самодійці. Самодійські мови.

САМОДІЙЦІ, ів, жм. Загальна назва групи споріднених північних народів (венців, селькупів і т. ін.).

САМОДІЛКОВИЙ, а, е, розм., рідко. Те саме, що саморобний. Дістала [Мася] самоділкової помади з-за шафи, розчесалась (Свидн., Люборяцькі, 1955, 12).

САМОДІЛЬНИЙ, а, е, розм. Те саме, що саморобний. Ось її величність королева ласкаво подає мені роблені власноручно квітки, їх багато лежить у неї на столі поруч з самодільною короною (Л. Укр., III, 1952, 577).

САМОДІЮЧИЙ, а, е. Який діє автоматично; автоматичний. Самодіючі апарати.

САМОДІЯЛЬНИЙ, а, е. 1. Який ґрунтується на активних самостійних діях (перев. про організацію, орган і т. ін.). *Всесоюзна Ленінська Комуністична Спілка Молоді — самодільна громадська організація молоді, активний помічник і резерв партії* (Статут КПРС, 1971, 54); *Завдяки керівництву партії профспілки є нашої країні стали найбільш масовою самодільною організацією* (Ком. Укр., 1, 1970, 37); *У справі додержання правів соціалістичного співжиття дедалі важливішу роль покликани відігравати народна мліція, товариські суди і подібні до них самодільні органи* (Резол. ХХІ з. КПРС, 1959, 21); // *Який діє за власним бажанням, за особою ініціативою. Довго, заїкаючись, перебиваючи один одного, пояснювали [хлопці], що вони самодільні майстри і бажать допомогти будівельникам* (Збан., Курп. о-ва, 1963, 221); // *Який здійснюється за починатом нас. Силами робітників і службовців намічено збудувати 100 тисяч квадратних метрів житлової площі. Для самодільного житлового будівництва виявляється велика кількість деревини, азбестового порошку, багато інших матеріалів* (Рад. Укр., 28.II 1957, 1); *Християнкою знову проходили самодільні маніфестації* (Смолич, Мир., 1958, 218).

2. Стос. до самодільності (у 2 знач.). *Поряд з мистецтвом професіональним втілює силу народної талановитості самодільне мистецтво* (Рильський, III, 1956, 52); *Самодільний драмгурток при клубі «Металіст» не ставив жодної п'єси, де б не було ролі для незріп'яного коміка — дяді Вані* (Ю. Янов., II, 1954, 101); *Христинка вирішила влаштувати невеликий самодільний концерт, присвячений відкриттю етнєсеєвського клубу* (Збан., Передзвн'я, 1955, 236); *Державний народний хор виконував пісню самодільного композитора «Верховино, мати моя»* (Вол., Місячне срібло, 1961, 100).

3. Спец. Який займається будь-якою діяльністю, що дає заробіток; той, хто має самостійний заробіток. Сучасна буржуазна статистика поділяє все населення на дві категорії — економічно активне (самодільне) і неактивне (несамодільне) (Вісник АН, 1, 1957, 18).

САМОДІЯЛЬНИК, а, ч., рідко. Учасник самодільності (у 2 знач.). *На тому концерті виступали і колективно, і індивідуально самодільники села: хор, танцюристи, співаки, декламатори* (Смолич, День., 1950, 30).

САМОДІЯЛЬНИСТЬ, ності, ж. 1. Особистий почин, творча ініціатива в якій-небудь справі, активна самостійна діяльність. *В стародавніх утопічних легендах про рай поруч з ідеєю про божу ласку чи неласку, що дає*

й одбирає людям рай, прокидалася ідея про людську самодільність, про те, що людина може той рай заслужити (Л. Укр., VIII, 1965, 139); *Виконуючи вказівки великого Леніна, партія безупинно розвиває творчу ініціативу і самодільність широких мас трудящих, виховує в них почуття гідності держави* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 40).

2. Художня (музична, театральна, хореографічна, поетична та ін.) творчість осіб, які не є професіоналами. *Самодільність — чудовий засіб прилучення народних мас до культурних цінностей, гармонійного розвитку людини* (50 р. Вел. Жовтн. соц. рев., 1967, 44); *Народні мистецькі таланти, які в тих чи інших причинах не професіоналізуються, мають собі широке поле для свого розвитку й цвітіння в тім прекраснім русі, який зветься самодільністю* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 61); *Кожної суботи в училищному клубі показували новий кінофільм або влаштували концерти, вечори художньої самодільності* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 24).

САМОДІЯЛЬНО. Присл. до самодійливий 1. *Колгоспники почали колати ровці, кожен від сусідової до своєї тати. В ті ровці вкладають кабелі. Отже, радіофікація іде самодільно* (Кучер, Прошай., 1957, 396).

САМОДОВЛІЮЧИЙ, а, е, книжн., рідко. Те саме, що самодостатній.

САМОДОКІР, дькбру, ч. Докір самому собі. *Тисячі вболівальників та самодокорів дошкуляли [Аліні], мов зубний біль* (Ю. Янов., II, 1954, 94).

САМОДОПОМОГА, и, ж. Перша допомога, яку потерпілий надає собі.

САМОДОСТАТНІЙ, я, в. Який має цінність сам по собі; який має цілком самостійне значення. *Художні засоби, підпорядковані певному ідейному задумові, перетворюють грати самодостатню роль* (Рад. літ-во, 5, 1964, 55); *Іноді, захопившись певним явищем у літературному процесі, критика розглядає його як самодостатнє, забуває, що воно пов'язане з багатьма іншими* (Літ. Укр., 13.XII 1968, 2).

САМОДОСТАТНЬО. Присл. до самодостатній. *Чи не є причиною невдач багатьох авторів статей і рецензій те, що вони розглядають твір самодостатньо, не помічають, що він є лише струмком у загальному літературному потоці* (Вітч., 4, 1963, 121).

САМОДУР, а, ч. 1. Той, хто діє за власною прихочою поведінкою свавільно, не зважаючи на інших. *Ще те не вродило Гостреє валізо, Щоб ним правду й волю Самодур зарізає!* (Фр., X, 1954, 37).

2. Спеціальна снасть для ловлі морської риби. *Під нами море. Сів сидіти на носі шаланди з ниткою самодура в руці* (Ю. Янов., II, 1958, 49).

САМОДУРКА, в, ж., розм. Жін. до самодура 1.

САМОДУРСТВО, а, с. Спосіб дій, поведінквення самодура; вчинок самодура. *У повісті [І. Пільгува «Повій, вітре!»] показане наочання Руданського в Шаргородській бурсі, жорстокість і самодурство духовних наставників, які прагнули обити в учнів найменші людські поривання* (Вітч., 2, 1970, 200); *Григорій учився вже в шостому класі. Якось-то вчався, переважаючи самодурств батька* (Ле, В снопі., 1960, 145); *Твердий мороз без якої цілі, без знак — то задаток самодурства* (Літ. Укр., 19.VIII 1969, 4).

САМОДУРСТВУВАТИ, ую, уш, недок. Поводитися як самодур, відзначитися самодурством.

САМОЖЕРТВА, в, ж. Те саме, що самопожертва. *Чим більш о. Василь одишав її від себе, тим з більшою саможертвою вона присвячувала йому свій час, свої сили* (Кочуб., I, 1955, 331); *З чисто материнською саможертвою говорила [мати]: «Забудь мене, мій сину... Забудь і йди туди, де ти потрібний!»* (Хотк., I, 1966, 125) *Бажав [Іван] іти до науки, знання, праці, боротьби*

недопустиме, бо це може призвести до самозаймання (Підручник шофера... 1960, 322).

САМОЗАЙМАТИСЯ, а́тися, *недок., спец.* Займатися спонтанно внаслідок посиленого окислення, викликаючого припливом повітря або хімічною реакцією. У дуже подрібненому вигляді фосфор самозаймається на повітрі (Хімія, 9, 1956, 93); Підпаливши тонку стружку електрону, показують його горіння і застерігають учнів, що електрон може самозайматися і вибухнути при гасінні водою (Метод. вкл. фрез. спр., 1958, 43).

САМОЗАЙМИСТИЙ, а, е, *спец.* Який займається спонтанно. *Самозаймиста речовина.*

САМОЗАЙМИСТІТЬ, тості, ж., *спец.* Здатність самозайматися.

САМОЗАКОХАНИЙ, а, е. Закоханий у самого себе, впевнений у своїй надзвичайній вроді, у виняткових розумових здібностях і т. ін. — *Ти — обмежена, а думаєш, що все знаєш, бо самозакохана* (Довч., V, 1957, 316); *Куліш манірний, красивий, самозакоханий, як завжди, пишмомовно вистріє Тараса* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 396); **Образно. Скоро із [чайок] совсім не став видно. Лише крізь суржкомалий гоґмін самозакоханого моря ледь чутно долиналиють сюди жалісливі оклики віковичних мешканців цього голубого простору* (Логв., Давні рани, 1961, 101).

САМОЗАКОХАНІСТЬ, вості, ж. Властивість і стан за знач. самозакоханий. *Тонкі губи [Бовні] скрутилися в презирливий усміщці. В кожному рухові руки, голови — неприхована зверхність, самозакоханість* (Ткач, Арена, 1960, 164).

САМОЗАКОХАНО. Присл. до самозакоханий. *Самозакохано поглядати себе [Свиридович] по грудях, де в підбиці жупана було зашити п'ятдесят два діаманти* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 193).

САМОЗАМИЛУВАННЯ, я, с. Милування самим собою, своїми достоїнствами, успіхам.

САМОЗАПАЛІТИСЯ *див.* самозапалюватися.

САМОЗАПАЛЮВАННЯ, я, с., *спец.* Дія за знач. самозапалюватися 1. *Відомі випадки пожеж, що виникали в результаті самозапалювання* (Веч. Київ, 13.XII 1968, 4).

САМОЗАПАЛЮВАТИСЯ, юся, ю́ся, *недок., САМОЗАПАЛІТИСЯ*, пал'юся, пал'ю́ся, *док. 1.* тільки *недок., 3 ос., спец.* Те саме, що самозайматися.

2. *перек.* Дуже збуджувати самого себе; викликати нахвнення у самого себе. *Ярошенко був в тих, які самозапалюються від однієї іскорки екстазму* (Речм., Весн. грози, 1961, 50).

САМОЗАПЕРЕЧЕННЯ, я, с. Заперечення своїх особистих достоїнств, заслуг.

САМОЗАПИЛЕННЯ, я, с., *бот.* Запилення квітки власним пилюком або пилюком інших квіток цієї самої рослини. У природних умовах самозапилення (рослин родини жовтцевих) часто відбувається в несприятливу погоду при відсутності запилювачів (Укр. бот. ж., XVII, 6, 1960, 61).

САМОЗАПИЛЮВАТИСЯ, ю́ться, *недок., бот.* Запліднюватися самозапиленням (про рослини). *Суцвіття [женьшень] — простий зонтик — складається з 25—40 біло-зелених квіток, що самозапилюються* (Веч. Київ, 18.II 1971, 4).

САМОЗАПИЛЮВАЧ, а, ч., *бот.* Те саме, що самозапилювач. *Картопля належить до самозапилювачів* (Картопля, 1957, 185).

САМОЗАПИЛЬНИЙ, а, е, *бот.* Який запилюється своїм власним пилюком або пилюком інших квіток цієї самої рослини. *Льон-догонець в основному рослина самозапилювальна. Додатково може відбуватися і перехресне запилення льону, чому сприяють комахи, які відвідують квітки льону* (Техн. культ., 1956, 19).

САМОЗАПИЛЬНИК, а, ч., *бот.* Рослина, що самозапилюється. *Навіть у таких самозапилювачів, як пшениця, овес, ячмінь та ін., щороку буває невеликий процент перезапилення* (Колг. енци., II, 1956, 470).

САМОЗАПЛІДНЕННЯ, я, с., *біол.* Запліднення жіночої статевої клітини чоловічою статевою клітиною тієї самої особи двостатевих організмів (тварин і рослин).

САМОЗАПЛІДНУВАННЯ, я, с., *біол.* Те саме, що самозапліднення.

САМОЗАРАЖЕННЯ, я, с., *мед.* Зараження самого себе якою-небудь хворобою. *Степан Андрієвський шляхом самозараження довів тожність людської і тваринної сибірської язи* (Вітч., 6, 1966, 175).

САМОЗАРОДЖЕННЯ, я, с., *біол.* Хибне уявлення про можливість раптового (не в ході еволюції) виникнення живих істот із неорганічної матерії. *П. Лаверенн критикує теорії сучасних учених, які воскрешають стару містичну ідею про самозародження життя, і великого значення надає тим теоріям, що обурюють походження органічного життя в неорганічній матерії при певних специфічних умовах* (Наука..., 5, 1958, 57).

САМОЗАРОДЖУВАННЯ, я, с., *біол.* Те саме, що самозародження.

САМОЗАРЯДНИЙ, а, е, *спец.* Який заряджається автоматично. *Обмінювали [білці] важкі самозарядні гвинтівки на коротші й легші карабини* (Перв., Дякий мед, 1963, 200).

САМОЗАСПОКОЄНИЙ, а, е. Який не дбає, не турбується про справи, вважаючи їх хід успішним. *Люди бездарні, зарозумілі, нечесні, самозаспокоєні не мають права займати командні пости* (Літ. газ., 20.I 1961, 1).

САМОЗАСПОКОЄНІСТЬ, вості, ж. Стан за знач. самозаспокоєний. *Розвиток критики і самокритики, боротьба проти парадності, зарозумілості, самозаспокоєності — найважливіший статутний обов'язок кожної партійної організації, кожного комуніста* (Ком. Укр., 7, 1965, 6).

САМОЗАСПОКОЄННЯ, я, с. Дія і стан за знач. самозаспокоєніти. *Якось визріла в голові [Сеспеля] думка — ітати до Федора Паكريшя, але тепер він зрозуміє, що то була жрія, щаслива казка для самозаспокоєння* (Збав., Сеспель, 1961, 294); *Всі його помисли були пов'язані з долею Білорусії. У нього не було ні краплини самозаспокоєння, ватишся, бо єсь він — пориє* (Вітч., 6, 1968, 204).

САМОЗАСПОКОЄТИСЯ *див.* самозаспокоєватися.

САМОЗАСПОКОЮВАТИСЯ, юся, ю́ся, *недок., САМОЗАСПОКОЄТИСЯ, бюся, бі́ся, *док. 1.* Заспокоювати себе.*

2. Ставати самозаспокоєним. — *В творчій роботі ти сама зростала. А як тільки самозаспокоєлась, зазналась, то й почала відставати од життя* (Довч., V, 1957, 497).

САМОЗАСУДЖЕННЯ, я, с. Те саме, що самосуд. *Ніхто з емігрантів так не відтворює у своїй творчості туги за Україною, тяжкого каяття і самозасудження, як Олександр у своїх віршах* (Рад. літ-во, 1, 1958, 103).

САМОЗАТОЧУВАЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Який має здатність заточуватися (*див.* заточуватися¹) в процесі роботи. *Не треба тепер витрачати час на заточування робочих органів культиваторів. І долота, і лопи, і бритухи наварені сормайтом — чудодійним сплавом, який не тільки подовжує строк служби цих робочих органів у десять раз, а й робить їх самозаточувальними* (Рад. Укр., 7.VI 1962, 2).

САМОЗАТОЧУВАННЯ, я, с., *спец.* Дія за знач. самозаточуватися. *Робочі органи культиваторів наварюють сормайтом. Це забезпечує самозаточування їх і більш тривалу службу* (Рад. Укр., 26.IV 1961, 2).

САМОЗАТОЧУВАТИСЯ, ується, *недок., спец.* Зато-

чуватися (див. заточуватися¹) в процесі роботи (про деталі певних пристроїв, різальний інструмент).

САМОЗАХИСТ, у, ч. Захист самого себе від небезпеки, нападу, ворожих дій і т. ін.; захист самого себе власними силами. — *Варяз пожеми думав про самозахист, і тільки ми сидимо покiрливо, як засуджені на смерть* (Тулуб, Людолова, II, 1957, 431); *На прайній випадок в нас і картке, для самозахисту* (Головка, II, 1957, 543); *Хтось неспішно подзвонив до вхідних дверей. Інстинкт самозахисту наказав Бевбородькові не йти відчиняти двері* (Вільде, Сестри..., 1958, 416).

САМОЗАХОПЛЕННЯ, я, с. Захоплення самим собою.

САМОЗБАГАЧЕННЯ, я, с. Збагачення самого себе; власне збагачення.

САМОЗБЕРЕЖЕННЯ, я, с. Прагнення зберегти своє життя, застеретти себе від загибелі. *Інстинкт самозбереження дав чіпкість його рукам, і незабаром він уже був під мостом, спускався задиганий кудись вниз по бантиках* (Гончар, Людина..., 1960, 152); *У природі відомий закон самозбереження істоти від загибелі* (Дмит., Наречена, 1959, 6).

САМОЗБУДЖЕННЯ, я, с., фіз., техн. Спонтанне виникнення певних фізичних явищ. Для самозбудження лампового генератора необхідно, щоб керуюча напруга між сіткою і катодом була більша від певного рівня (Осп. радіотехн., 1957, 105).

САМОЗБУДЖУВАННЯ, я, с., фіз., техн. Те саме, що самозбудження.

САМОЗВАНЕЦЬ, нця, ч. 1. Той, хто видає себе за іншу особу, незаконно присвоюючи собі чуже ім'я, звання тощо. *Дізнавшись про цюле самозванця в Польщі, московський уряд оголосив, що Лжедмитрій — не хто інший, як колишній монах Григорій Отреп'єв* (Іст. СРСР, I, 1956, 153); *За кого вони його приймають? Чи не за самозванця якого-небудь?.. — В мене ж-мандат! — став він раптом заїкати* (Гончар, II, 1959, 117).

2. жарт. Той, хто за власною ініціативою, без уповноваження, береться за певну справу, самочинно приступає до виконання якихось обов'язків. *Чи єсться, чи дзвенить — Всі носи пробують, знавці і самозванці* (Рильський, Поеми, 1957, 259).

САМОЗВАННИЙ, а, в. 1. Який незаконно присвоїв собі чуже ім'я, звання тощо. — *Я маю на оці, — вів даві Потоцький, — нечувану нахабність козацької старшини, цих самозванчих шляхтичів* (Тулуб, Людолова, I, 1957, 100).

2. жарт. Який за власною ініціативою, без уповноваження, береться за певну справу, самочинно приступає до виконання якихось обов'язків. Тут самозванний лікар пригадає, що навіть полум'я сiрника або блиск цигарки аможуть вказати його, і він поквпався відмовитися (Труבל., I, 1955, 51); *З дивізійного суду на гауптвахту прислали самозваного в'єдного Театеса* (Гашек, Пригоди... Швейка, перекл. Масляка, 1958, 364).

САМОЗВАНКА, в, ж. Жін. до самозванець.

САМОЗВАНСТВО, а, с. Незаконне присвоєння собі чужого імені, звання тощо. Таємниці царського двору, найрізноманітніші випадки самозванства... постійно привертала увагу тих письменників, яким не була байдужою доля країни (Рад. літ-во, II, 1974, 50); — *Ну, що ж, доведеться судитися з ним; притягти його за самозванство* (Кулик, Записки консула, 1958, 192).

САМОЗВЕЛИЧАННЯ, я, с. Те саме, що самозвеличення.

САМОЗВЕЛИЧЕННЯ, я, с. Звеличення себе, своїх достоїнств, заслуг. *Виступаючи перед бійцями, він [замполіт] навчився підшукувати гарні звучні слова. Але не було в тих словах ні фальші, ні самозвеличення* (Ю. Бедзик, Полки..., 1959, 105).

САМОЗВИНУВАЧЕННЯ, я, с. Звинувачення самого себе у чому-небудь. *У всіх теоріях помічалися зниження інтелекту і характерні при хронічному алкоголізмі емоціональні розлади в. поєднанням ідей самопереоцінки із самозвинуваченням* (Фізіол. ж., VI, 5, 1960, 578).

САМОЗВІЛЬНЕННЯ, я, с. Звільнення самого себе від чого-небудь обтяжливого; звільнення своїми власними силами.

САМОЗГУБА, в, ж., рідко. Те саме, що самогубство. *Зійти в поля бою, умерти через самогубу — се не героїське діло.* (У. Кравч., Вибр., 1958, 266); *Любий, Чи знаєш? Я могла йти до самогуби!* (Міпк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 246).

САМОЗГРІВАННЯ, рідко **САМОЗОГРІВАННЯ**, я, с., спец. Зігрівання чого-небудь без спеціального підігрівання внаслідок надмірного вмісту вологи й відсутності вентиляції. *Найефективнішим засобом боротьби з самозігріванням насіння в сушінні його перед складуванням* (Екстр. метод доб. олії..., 1958, 12); *Щоб запобігти самозігріванню, скирти кладуть завширишки 3—4 м в вентиляційними проходами* (Зерн. боб. культури, 1956, 41).

САМОЗМАЗУВАЛЬНИЙ, а, е, техн. Те саме, що самозмашувальний.

САМОЗМАЗУВАННЯ, я, с., техн. Те саме, що самозмашування.

САМОЗМАЩЕННЯ, я, с., техн. Те саме, що самозмашування.

САМОЗМАЩУВАЛЬНИЙ, а, е, техн. Який змащується автоматично. *В Інституті хімії високомолекулярних сполук АН УРСР розроблено технологію одержання самозмашувальних антифрикційних матеріалів* (Веч. Київ, 20. II 1970, 1).

САМОЗМАЩУВАННЯ, я, с., техн. Автоматичне змащування.

САМОЗНЕВАГА, в, ж. Зневага самого себе, приниження своїх достоїнств, заслуг.

САМОЗНЕВАЖАННЯ, я, с. Те саме, що самозневага.

САМОЗНЕВАЖЕННЯ, я, с. Те саме, що самозневага.

САМОЗНЕВАЖЛИВИЙ, а, е. Словесний самозневага. *Самозневажливий виступ!* // Який виражає самозневагу.

САМОЗНЕВАЖЛИВО. Прися. до самозневажливий. *Горючий говорить про свій відрив від народу так різко і навіть ніби самозневажливо не тому, що він позує* (Вітч., 4, 1961, 164).

САМОЗНИЩЕННЯ, я, с. Знищення самого себе.

САМОЗНИЩУВАННЯ, я, с. Те саме, що самознищення.

САМОЗОГРІВАННЯ див. самозігрівання.

САМОЗРЕЧЕНИЙ, а, е. Сповнений самозречення (у 1 знач.).

САМОЗРЕЧЕННЯ, я, с. 1. Зречення, добровільна відмова від особистих благ в ім'я кого-чого-небудь. *З радістю, в повним самозреченням віддав він себе справі, цілком підкоривши свою волю воляній волі правителя* (Гончар, Таврія..., 1957, 574); — *Щасливі ви з Лідою, — позаздрив Андрій. — А я гадаю, — теоретизував хлопець за прикладом Деніса, — що кохання — це самозречення* (Дмит., Наречена, 1959, 184).

2. Офіційний документ про відмову від своїх прав. *Отаман нежданно для всіх порвав своє самозречення, бо краще жати хоча б гетьману державність, аніж ніякої* (Стельмах, II, 1962, 243).

САМОЗРЕЧНИЙ, а, е. Те саме, що самозречений. *Гриця відкривав собі Тамару у її справжності, в її самозречній подружній вірності і не раз тепер себе ловив на*

тому, що йому хочеться бачити її (Гончар, Тронка, 1963, 120).

САМОІЗОЛЮВАТИСЯ, ююся, б'юся, док. Ізолювати себе від кого-, чого-небудь. Сидимо ми на горбку.. Кожен думає про щось своє, кожен хоче самоізолюватися (Кол., На фронті... 1959, 91); Жоден з національних загонів цього [міжнародного комуністичного] руху не зможе виконати свої завдання, коли він самоізолюється, замкнеться в національну шкаралупу, перейде на платформу національного egoїзму (Ком. Укр., 7, 1965, 22).

САМОІЗОЛЯЦІЯ, і, ж. Ізоляція себе від кого-, чого-небудь. Історичний досвід підтверджує, що не зближення націй, а їх самоізоляція становить загрозу національному існуванню (Ком. Укр., 2, 1968, 42); Навряд чи можна уявити, щоб велика література нашого часу могла сформуватись в умовах самоізоляції, замкнутості, живеючи в одній вузькій чужині національної пилі і власної винаятковості (Літ. Укр., 16.1 1970, 1).

САМОІНДУКЦІЯ, і, ж., фіз., ел. Виявлення електрорушійної сили в провіднику при зміні в ньому електричного струму (під час розмикання або замикання струму в електромережі тощо). Явище проходження змінного струму в колі з самоіндукцією описується лінійним рівнянням (Курс мат. аналіз., II, 1956, 233).

САМОІРОНІЯ, і, ж. Іронія, спрямована проти самого себе. — Ваша іронія, самоіронія, Славо, свідчить, що не все втрачено.. Просто хвилинка зневіри'я (Гончар, Циклон, 1970, 122); — Я була розумнінька в дитинстві, — несподівано голос дівчини вазуєча самоіронією, якої від неї, здавалось, важко було чекати (Перв., Материн.. хліб, 1960, 117).

САМОІД див. самоїд.

САМОІДИ, ів, мн. (одн. самоїд, а, ч.; самоїдка, н, ж.), заст. Самоїдиці.

САМОІДКА див. самоїдка.

САМОІДСЬКИЙ, а, е, заст. Прикм. до самоїди.

САМОКАЛІЧЕННЯ, а, с., біол. Мимовільне відкдання деяких тваринами в момент небезпеки окремих частин тіла (хвоста, кічківки), які згодом відновлюються. Різні шчирки, рятуючись від ворогів, вдаються до.. самокалічення хвоста. Хвіст відділяється в результаті різкого скорочення мускулатури (Наука.., 7, 1965, 57).

САМОКАРТАННЯ, а, с. Засудження своїх вчшків, поведінки, викликане усвідомленням своєї вини. В її мислях не було самокартанья, як і не було чогось схожого на запиніле каяття (Рибак, Час.., 1960, 409).

САМОКАТ, а, ч. 1. заст. Назва велосипеда і мотоцикла, вживана перев. в період першої світової та громадянської воєн.

2. Дитяча іграшка для катання на роликах або колесах, яку рухають відштовхуванням ног. Юрко гасав у дворі на самокаті (Вишня, II, 1956, 64).

САМОКАТКА, а, ж., заст. Назва різноманітних механічних візків, а також автомобіля, велосипеда, мотоцикла. — Оце ми тут говорили, що вишня така постановка: достроково закінчується сіва — бригадиріві видоється премія: патефон, самокатка або годинник (Тют., Вир, 1964, 82); У 1752 році російський винахідник Л. Шамшуренков збудував коляску, яку рухали за допомогою педалей. Багато далі пішов талановитий механік-самокат І. Кулібін. Він збудував «самокатку», яка мала своєрідну коробку передач, маховик, механічні гальма, роликові підшипники (Наука.., 8, 1965, 10).

САМОКАТКОВИЙ, а, е, заст. Прикм. до самокатка.

САМОКАТНИЙ¹, а, е, заст. Прикм. до самокат. Самокатна рота.

САМОКАТНИЙ², а, е, зірн. Який здійснюється під дією сили своєї ваги. Самокатна відкатка вузляла.

САМОКАТНИК, а, ч., заст. Військовослужбовець самокатних частин. На наших очах під'їзав заїн самокатників, котрі заявили, що змались в охорони Зимового палацу й віддають себе в розпорядження революції (Вітч., 11, 1967, 195).

САМОКАТОМ, присл. Під дією сили своєї ваги. **САМОКАТУВАННЯ**, а, с. Дія за знач. самокатування. Невадлий дроворуб скоро епіра. Хасцький не міг далі байдуже дивитись на його самокатування (Гончар, I, 1954, 206).

САМОКАТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок. Катувати самого себе, заповідувати собі моральних або тяжких фізичних мук, страждань.

САМОКЕРОВАНИЙ, а, е, спец. Який керується автоматично або спонтанно. Самокеровані електронні обчислювальні прилади з величезною швидкістю роблять різні арифметичні операції (Наука.., 9, 1959, 18); Встановлено, що організований і самокерований обмін речовин може відбуватись лише доти, поки ціла тонка субмікроскопічна структура (Наука.., 12, 1963, 10); Самокерована ракета; Самокерований снаряд.

САМОКЕРОВАННЯ, а, с., спец. Дія за знач. самокерування. Механізм зворотних зв'язків виключає або послаблює шкідливі наслідки випадкових впливів середовища, і тим самим забезпечується самокерування системи (Знання... 1, 1968, 5).

САМОКЕРУВАТИСЯ, ується, недок., спец. Керується автоматично або спонтанно. Кібернетика, розглядаючи організм людини як складну систему, що самокерується, дала в руки космічної психології методи вирішення такого складного завдання, як забезпечення нормального психічного стану космонавта при тривалій перельоті (Веч. Київ, 14.VIII 1962, 3).

САМОКІДКА, а, ж., рідко. Те саме, що самоскідка.

САМОКОНТРОЛЬ, ю, ч. Контроль над самим собою, своєю поведінкою, роботою, своїм станом. Йому коштувало великих зусиль володіти собою, здійснювати самоконтроль (Перв., Двіжй мед, 1963, 191); Одним з найпростіших і найдійовіших способів самоконтролю при заняттях атлетичною гімнастикою є систематична перевірка ваги (Наука.., 8, 1969, 61); В розпорядженні верстатників особисте злеймо № 4 і право на самоконтроль (Веч. Київ, 24.VIII 1971, 1).

САМОКРИТИКА, а, ж. Критика помилки, недоліків у своїй діяльності, своїй поведінки. Се правда, що у Вас є самокритика, але вона подібна до самоумищення [самоприниження].., а се мені болять (Л. Укр., V, 1956, 174); Загальновідомо, що критика і самокритика є могутнім засобом партії у боротьбі за зміцнення партійної і державної дисципліни (Ком. Укр., 2, 1970, 17); Про есак випадок він написав записку Зайдеру: «Занесіть точнісінько самокритику Герчина до протоколу» (Рибак, Час.., 1960, 445).

САМОКРИТИКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок. Піддавати критиці свої помилки, недоліки у діяльності, свою поведінку. Він по-бойовому сприймав критику, самокритикувався, на чому виїжджав, щось придумував і в роботі, і в рапортах (Стельмах, Правда... 1961, 307).

САМОКРИТИЧНИЙ, а, е. Який критично ставиться до себе, до своєї діяльності, поведінки. В розумних і аристових очах повоє снїзу, кепжування, видно, він людина самокритична, знає власну силу і недоліки (Збан., Сеспель, 1961, 274); // Сповнений самокритики; який містить у собі самокритику. Куцесин не почує самокритичного визнання Герчина (Рибак, Час.., 1960, 445).

САМОКРИТИЧНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. самокритичний. Тут [на нараді] панує справді ленін-

ський дух самокритичності, високої вимогливості (Рад. Укр., 11. IV 1963, 2).

САМОКРИТИЧНО. Присл. до самокритичний. Молодий архітектор Ліда Коваль [із п'єси О. Корнійчука «Платон Кречет»] ще дуже мало знає життя і людей, не зміє самокритично поставитись до себе і своєї праці (Іст. укр. літ., II, 1956, 562).

САМОКРІТКА, п, ж., розм. Цигарка, зроблена самим курцем. — Братці, не буде в кого мажорочки на самокрітку? (Тют., Вир, 1964, 357); Василь постояв у коридорі, погмурно й замкнено скуриє немалу самокрітку в мішціцю, як сто чортів, тютюну (Дім., I будуть люди, 1964, 179).

САМОЛІКВІДАЦІЯ, і, ж. Ліквідація, що відбувається внаслідок занепаду, непотрібності та ін. чого-небудь. Так і зачав [Марковський] після самоліквідації консерваторії й через два роки змер (Ле, Міжгір'я, 1953, 24); Зростання авторитету Комуністичної партії серед українських трудящих мас, особливо серед селянства, привело до самоліквідації цієї дрібнобуржуазної, націоналістичної партії [боротьбістів] (Компартія України в резол. і рішен., 1958, 42).

САМОЛІКУВАННЯ, я, с. Лікування самого себе без допомоги лікаря, без консультації з лікарем. У боротьбі в закінням не слід вдаватися до самолікування (Наука..., 8, 1965, 24).

САМОЛОВ, а, ч., мисл. Самодіюча пастка для дровлі звірів і птахів. Озброєний мисливець дробовиком, а останнім часом почали успішно вистосовувати дрібнокаліберну звинтілку. Ну, й одночасно ставлять самолови. Треба, щоб на мисливця працювала і техніка (Знання..., 9, 1969, 17); // Різновид рибаловної снасті. Над водою сидять рибалки-аматори. Іхні самолови на довгих прутах нахилилися в рад (Ю. Янов., II, 1958, 46).

САМОЛЮБ, а, ч. Людина егоїстичної вдачі; себелюб. Самолюб всякому не люб (Укр. присл., 1963, 131); В бесіді вони [ліберали] часто люблять широкі, розмашні фрази, грімкі слова, — а на ділі вони крайні матеріалісти, консерватисти та самолюби (Фр., XVI, 1955, 29).

САМОЛЮБЕЦЬ, бца, ч. Те саме, що самолюб.

САМОЛЮБНИЙ, бий, в. Те саме, що самолюбний. Жушман самолюбивий, з гонором, за соєю трудову честь горю стійть (Ткач, Черг. завдання, 1951, 6); Самолюбивий хлопець отік із збору [загону], щоб ніхто не помітив його сія (Донч., V, 1957, 449).

САМОЛЮБИВІСТЬ, вості, ж. Те саме, що самолюбство. Зоя не помітила однієї речі, що була б підластима її жіночу самолюбивість (Крим., II, 1972, 130).

САМОЛЮБИВО. Присл. до самолюбивий.

САМОЛЮБКА, п, ж. Жін. до самолюб. Роман жалував Соломю, а Соломія ніколи не сперечалася з ним. Але вона була самолюбка й гоноровита на вдачу (Н.-Лев., VI, 1966, 377).

САМОЛЮБНИЙ, а, в. 1. Який відзначається самолюбством. Олеся знала, що він самолюбний, хоч на вірніби й апатичний та млявий (Н.-Лев., III, 1956, 135); // Сповнений самолюбства. Вуйко Дорко чоловік уже не молоденький, уміє панувати над собою. Холодним розумом, мов морозом, в'ялить самолюбні почування і ясним поглядом дивиться на гостей (Мак., Вибр., 1954, 23).

2. Проїнятий егоізмом. Часто бачи сумний чоловік, які дрібні й самолюбні розмови навкруги, і він не любить приставати до тих розмов (Сам., II, 1958, 226).

САМОЛЮБНІСТЬ, вості, ж. Те саме, що самолюбство.

САМОЛЮБНО. Прися. до самолюбний. [Д і ф о б:] Я не сподівався, що ти, троянка і дочка Пріама, так

самолюбно можеш одрікатись подати рятуюнок Трої і родині (Л. Укр., II, 1951, 281).

САМОЛЮБСТВО, а, с. Почуття власної гідності, звичайно загострене підвищеною чутливістю до думки про себе оточення. — Задриєть тільки й самолюбство. До гризні людей призводить (Л. Укр., IV, 1954, 153); Батько вразив її страшеним самолюбством, неначе шкрябнув нігтем по виразці (Н.-Лев., IV, 1956, 248); Діти чутливі. І вразливі. Іх треба розуміти, оберегати їхню гордість, самолюбство (Дор., Не повторю..., 1968, 113); Піп не сів. Ображене самолюбство підбурвало його залишити князя і піти геть (Ле, Нальшайко, 1957, 122); Його радував сам лист, приємно лоскотало самолюбство візанням вродливої жінки (Панч, На калин. мості, 1965, 161); // кого, яке. Почуття власної гідності, зумовлене усвідомленням важливості свого фаху, роду занять і т. ін. Крім завидної майстерності, е у Миколи Ловенка і справжня гордість, самолюбство трудової людини (Рад. Укр., 4. VII 1961, 3).

◇ Тішити самолюбство дие. тішити.

САМОЛЮБУВАННЯ, я, с. Любування самим собою, своїми достоїнствами, успіхами і т. ін. Нарисам Чужбинського можна закинути, що в них є зайві дрібниці, певне самолюбівання автора, що він інколи тільки гздує те, про що нам домілося б почути докладно розповідь (Рад. літ-во, 3, 1964, 151); Прожити нами роки були тяжкими і світлыми, грізними і натхненними — усією своєю мужньою трудністю вони допомагали нам очиститись від скверни етихи індивідуаліста, режисвої, проїнятої.. самолюбіванням (Рад. Укр., 22. III 1964, 1).

САМОМИЛУВАННЯ, я, с. Милування самим собою, своїми достоїнствами, успіхами і т. ін. В його «яканні» нема й крихти самолюбівання. В цьому «яканні» — самокритика молодого радянської людини (Смолич, VI, 1956, 207).

САМОМОБІЛІЗАЦІЯ, і, ж. Мобілізація самого себе; вияв мобілізаційної готовності.

САМОМОБІЛІЗУВАТИСЯ, уюся, уєтся, недок. і док. Мобілізувати самого себе; виявляти мобілізаційну готовність. Після війни і посушливого року можна було вперше на повну силу самомобілізуватися, піти в наступ за ерожай широким фронтом (Ю. Янов., II, 1954, 166).

САМОНАВАЛЕННЯ, я, с., грн. Навалення, навантаження на що-небудь вугілля, руди і т. ін. без будь-якого втручання, саме по собі.

САМОНАВЕДЕННЯ, я, с. Автоматичне наведення на ціль (літака, снаряда та ін.). Інфрачервоні системи самонаведення дають змогу вражати повітряні цілі в відстані понад 25 км (Знання..., 7, 1970, 7).

САМОНАВІДНИЙ, а, в, єйськ. Який автоматично наводиться на ціль (про літак, снаряд і т. ін.). Ми законно пишемося і нашим підводним флотом з атомними двигунами, озброєним балістичними і самонавідними ракетами (Рад. Укр., 18. III 1962, 3).

САМОНАВІЮВАННЯ, я, с. Те саме, що самонавіяння. Існують спеціальні психотерапевтичні способи самонавіювання, самогипнозу, які дозволяють тим, кого мучить безсоння, опанувати мистецтво засинання (Наука..., 12, 1969, 45).

САМОНАВІЯННЯ, вості, ж., рідко. Те саме, що самонавіяння. Василь жав.. непереборну певність, що голос його не повинен лунати прислуждно. Була це трагма з дитинства, чи така вже самонавіяність, але ніхто не чув, щоб Келембет коли співав (Ю. Янов., II, 1954, 97).

САМОНАВІЯННЯ, я, с. Навіяння чого-небудь (думок, уявлень, почуттів і т. ін.) самому собі. Роль експериментатора захоплювала. Почував [Анатоль], що пере-

роджується, відмолоджені незбагнатою силою самонавіяння (Нац., II, 1958, 333); Кожному з нас доводилось зустрічати людей, які хворі тільки тому, що перебувають під самонавіянням. Такі спеціалісти по «самодіагностувальній» адатні навіть лікарів вєселити віру в свою хворобу (Рад. Укр., 20.III 1964, 3).

САМОНАВОДНІТЬСЯ, диться, недок., військ. Наводиться автоматично на ціль. Грізними ракетами «повітря — земля» і «повітря — повітря» з богоголовками, що самонаводяться, озброєна радянська авіація (Наука..., 2, 1966, 22).

САМОНАВЧАЛЬНИЙ, а, е; Δ Самонавчальний пристрій; Самонавчальна машина (система) — пристрій (машина, система, т. і. ін.), в якому в міру нагромадження досвіду алгоритми удосконалюються автоматично. Тепер уже діють кібернетичні машини, які можуть під час виконання заданих програм немовби нагромаджувати «досвід», уникати зроблених уже раз помилок, «навчатися» у ході роботи. Із так і називають «самонавчальні системи» (Наука..., 12, 1961, 11).

САМОНАВЧАННЯ, я, с. 1. Самостійне навчання поза навчальним закладом, перев. без допомоги учителя.

2. Дія за знач. самонавчатися. Будуть створені машини, адатні до «саморемонту», «самоначання», «самовідтворення», машини з величезною «лажматністю», з різними «органами чуттів» (Наука..., 9, 1961, 23).

САМОНАВЧАТИСЯ, вється, недок. Автоматично удосконалювати алгоритми у міру нагромадження досвіду в самому пристрої (машині, системі). Учений В. Ковалевський побудував перші варіанти машин, що самонавчались.. Вони можуть вєвєнено розпізнавати рукописні знаки і прості геометричні фігури (Вітч., 4, 1964, 166); Новим етапом у розвитку систем автоматичного керування стала розробка автоматів, що самоорганізуються і самонавчються (Наука..., 6, 1964, 17).

САМОНАВЧТЕЛЬ, я, ч., рідко. Те саме, що самовчитель. Ми заходили до книгарень і цілком щиро купили польські самонавчителі та книжок, бо ж нам таки справді треба було вєвчати польську мову (Досв., Вибр., 1959, 106).

САМОНАГРІВАННЯ, я, с. Нагрівання, підвищення температури, викликане внутрішніми причинами; спонтанне нагрівання.

САМОНАДІЯ, і, ж., рідко. Те саме, що самовпевненість. — Од Фесенка можна усього сподіватись. В його голові набита вітром, а серце самонадією (Н.-Лєв., V, 1966, 217).

САМОНАДІЯНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що самовпевнений. — Входячи в життя, самонадіяна людина завжди приймає до своєї голови ореол великих (Стельмах, I, 1962, 38); Серед інших об'єктів сатири журналу [«Харьковский Демокрит»] значне місце займає пугати й самонадіяні, хоч часто і бездарні, чужоземні губернєри (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 31).

САМОНАДІЯНІСТЬ, ності, ж., рідко. Властивість і стан за знач. самонадіяний. Це «настарожє» Кутузов мовив просто, без афектації й самонадіяності, ніби мовив про щось звичайне, малозначущє (Добр., Очак. розмир, 1965, 342).

САМОНАДІЯНО, рідко. Присл. до самонадіяний.

САМОНАЗВА, н, ж. Ім'я, яким називав сама себе яка-небудь народність, якийсь плем'я. Деякі дослідники вважають, що слово «якити», яке аж ніяк не було самоназвою східних слов'ян..., взагалі має не етнічний, а суто політичний зміст і означає ту частину східних слов'ян..., яка була в середині I тисячоліття н. е. об'єднана в політичний союз, спрямований проти Візантії (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 329).

САМОНАКЛАД, у, ч., полєгр. Апарат для автоматич-

ного подавання аркушів паперу в друкарську машинку.

САМОНАКЛАДАЧ, а, ч., полєгр. Те саме, що самонаклад.

САМОНАПУВАЛКА, н, ж. Спеціальне обладнання з автоматичним подаванням води для напування худоби; автонапувалка. Вздож стіни приміщення поставлені групові самонапувалки (Рад. Укр., 26.III 1964, 2).

САМОНЕПІДНИЙ, а, е, біол. Нездатний утворювати зав'язь при самозапиленні. Більшість сортів аблуни, груші, черешні, вишні і сливи, а також і лєйдних культур самонепідні. При запиленні квіток пилюком того самого сорту вони не утворюють зав'язі (Колг. Укр., 3, 1957, 32).

САМООВИНУВАЧЕННЯ, я, с. Те саме, що самозвинувачення.

САМООБДУРЕННЯ, я, с. Те саме, що самообман.

САМООБКОПУВАННЯ, я, с., військ. Влаштування найпростіших укриттів від вогню противника силами самих бійців.

САМООБМАН, у, ч. Обман самого себе; навіяння собі думок, що не відповідають дійсності. Галасують, вєвєляється, а чим вєвєлитися? Чи не кращє вєвєжити все тверезо і подивитися правді в очі? Адже самообман — страшний хвороба... (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 220); Ольга промовчала, і він заговорив знову: — Ви не бійтеся, що я вас скопирюю перед вашими кавалєрами. Не треба займатися самообманом, панно Річинська. Тепер, коли ви станете «панною без посагу», вони й так не дуже будуть навіватися (Вільде, Сестри..., 1953, 529).

САМООБМАННИЙ, а, е. Стос. до самообману; // Викликаний, зумовлений самообманом. Відчула себе (Наталя) поруч з ним маленькою, мізерною, звичайною сєлюкою, яка тишила себе самообманними почуттями вєщості над усім і всіма (Збан., Сєспель, 1961, 421).

САМООБМЕЖЕННЯ, я, с. Добровільне обмеження своїх потреб, інтересів і т. ін. З роками артист [Гнат Юра] більш строго ставиться до своєї творчості, він стає на шлях суворого самообмеження, граючи переважно комедійні ролі, часом з яскравим драматичним підтекстом (Мєст., 2, 1966, 20).

САМООБМЕЖУВАННЯ, я, с. Те саме, що самообмеження.

САМООБОРОНА, н, ж. Оборона самого себе від небезпеки, нападу, ворожих дій і т. ін.; оборона самого себе власними силами; самозахист. Сій статті не вєвєдилось придавати характер [надавати характеру] самооборои (Л. Укр., V, 1956, 173); Існують різні системи самооборои проти озброєного противника. В нашій країні це бойове самбо (Наука..., 1, 1970, 60); // Оборона країни силами й засобами самого населення поряд з обороною силами держави. Велику допомогу подавали партизанам створені в місцевого населення групи самооборои (Шяв, Партиз. край, 1946, 38); // Загін з місцевого населення для оборони свого населеного пункту від нападу ворога. До вєвєра самооборои, зрідка перестраюючись, тримала на віддалі вєвєско (Стельмах, I, 1962, 637).

САМООБСЛУГОВУВАННЯ, я, с. Обслуговування самого себе, задоволення своїх побутових потреб власними силами. Виконання трудових обов'язків у родині, допомога матері в господарстві, побутове самообслуговування — од євєсього можна і треба причати дитину жмєлєчку (Літ. газ., 13.III 1959, 3); В кожній торговельній організації є магазини і відділи, що працюють за методом самообслуговування (Рад. Укр., 23.IX 1960, 1); Перед хлібною крамницею самообслуговування стояла автомашинна з причепом, в якій носили хліб у магазин (Томч., Готель..., 1960, 5).

САМООДУРЕННЯ, я, с. Те саме, що самообман.
САМООКИСЛЕННЯ, я, с., *зім.* Реакція окислення, яка відбувається без каталізаторів.
САМООКИСЛЮВАННЯ, я, с., *зім.* Те саме, що самоокислення.

САМООКУПАТИСЯ, *ається, недок.*, **САМООКУПТИСЯ**, *купіться, док., ек.* Те саме, що самооплачуватися.

САМООКУПИТИСЯ *див.* самооплачуватися.
САМООКУПНИЙ, *а, б, ек.* Те саме, що самооплатний.

САМООКУПНИСТЬ, *ності, ж., ек.* Те саме, що самооплатність. *На утримання коней колгоспи витрачають певні кошти, тому ці затрати треба виставляти в доповідях від використання коней в господарстві, стежачи за додержанням і тут принципу самокупності і рентабельності* (Колг. Укр., 11, 1958, 20).

САМООМІАНА, н, ж. Те саме, що самообман. *Дуже важливо, щоб під час роботи районних партійних конференцій було забезпечено ділове обговорення питань, щоб делегати критично оцінювали результати проведеної роботи, рішуче боролися з самооманою, тавтологіями і зарозумілістю* (Рад. Укр., 28. XI 1956, 1).

САМООНОВЛЕННЯ, я, с. Дія і стан за знач. самообновлення. *Обмін речовин, який лежить в основі самооновлення, є необхідною умовою існування життя* (Знання..., 7, 1967, 11); *Без повсякденного трудового творчого напруження органи тіла поступово втрачають здатність до самооновлення, передчасно відмирають* (Наука..., 4, 1962, 50); *«Боротьба за стиль» не могла не позначитися на творчій пошуках А. Малишка, бо ж і інші поети його покоління в цей час переживали період інтенсивного самооновлення* (Рад. літ-во, 1, 1970, 47).

САМООНОВЛЮВАТИСЯ, *юється, недок.* 1. *біол.* Відроджуватися в організмі спонтанно (про втрачені чи пошкоджені клітини, тканини тощо); регенерувати, регенеруватися. *Вілки — «кістяк» тіла людини, притому «кістяк», який безперервно самооновлюється* (Наука..., 11, 1968, 22).

2. *перен.* Набувати нових рис, властивостей, удосконалюючись, збагачуючись.

САМООПЛАТА, п, ж., *ек.* Те саме, що самооплатність.

САМООПЛАТИТИСЯ *див.* самооплачуватися.
САМООПЛАТНИЙ, а, е, *ек.* Який покриває витрати власними прибутками.

САМООПЛАТНИСТЬ, *ності, ж., ек.* Спосіб ведення господарства, який дає можливість покривати витрати власними прибутками підприємства.

САМООПЛАЧУВАТИСЯ, *ується, недок.*, **САМООПЛАТИТИСЯ**, *платяться, док., ек.* Покривати витрати власними прибутками (про підприємство).

САМООПЛЮВАННЯ, я, с., *розж.* Викриття власних недоліків, применшення своїх власних достоїнств, заслуг. *А богобудишництво чи не є найгірший вид самооплювання?* (Ленін, 43, 1974, 223).

САМООПОДАТКУВАННЯ, я, с. Добровільне збирання коштів на місцеві громадські потреби за ухвалою самого населення. *колективу.*

САМООСІДНИЙ, а, е, *спец.* Те саме, що самосідний. *Самосідна сіль — те саме, що Самосідна еіль* (*див.* самосідний).

САМООСІТА, в, ж. Здобуття знань самостійним навчанням поза навчальним закладом, перев. без допомоги вчителя. *Не були це [громади в гімназіях] навіть гуртки для самоосвіти; збиралися там, декламували вірші Шевченка* (Фр., XVI, 1955, 162); *Треба було якоїсь систематики в самоосвіті* (Вільде, Сестри..., 1958, 229); *Центр ваги в політичній освіті все більше переноситься*

на політичну самоосвіту і, насамперед, на семінарські форми навчання (Ком. Укр., 4, 1961, 72).

САМООСВІТНИЙ, я, е. Стос. до самоосвіти. *Самоосвітний гурток.*

САМООСУД, у, ч. Засудження власної поведінки, власних вчинків.

САМООСУДЖЕННЯ, я, с. Те саме, що самоосуд. *Ті сумніви, те самоосудження не покидало його й тепер, коли відужав та повернувся до свого колективу* (Збав., Куріл. о-ви, 1963, 243).

САМООТРУЄННЯ, я, с., *мед.* Отруєння організму отруйними речовинами, які виробляються в ньому. *Розпад еритроцитів спричиняє тяжке ураження нирок та печінки і може бути причиною смерті організму внаслідок самоотруєння* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 278).

САМООХОРОНА, в, ж. Те саме, що самооборона. *В душі [паняча] все замерло, крім одного, чисто звірячого інстинкту самоохорони* (Фр., VII, 1951, 180); *Загін самоохорони вже складався в шістьдесятках піших і кінних стрільців* (Юхвід, Юля, 1959, 220); [Б а с о в:] *Казав я йому: беріть козаків на постій, організуйте самоохорону, він відмовився* (Корн., I, 1955, 152).

САМООЦІНКА, ц, ж. Оцінка самого себе, своїх достоїнств і недоліків. *Особливо важливу роль у формуванні самооцінки у дітей .. відіграє педагогічна оцінка їх діяльності* (Рад. психол. наука., 1958, 380); *Все це дуже характерне для Плузника: сором'язливість, нещадно твереза самооцінка, якийсь постійний скептицизм щодо самого себе* (Не ілюстрація..., 1967, 276).

САМООЧЕВИДНИЙ, а, е. Очевидний без додаткового розгляду, обгрунтування. *Перший наслідок скорочення робочого дня ґрунтується на тому самоочевидному законі, що діяльність робочої сили обернено пропорціональна часові її діяльності* (Маркс, Капітал, т. I, кв. I, 1952, 411).

САМООЧИСНИЙ, *існа, існа.* Який звільняється внаслідок різних біохімічних процесів від домішок, бруду і т. ін.

САМООЧИЩАТИСЯ, *аюся, ається, недок.* 1. *тільки 3 ос., спец.* Звільнятися внаслідок різних біохімічних процесів від домішок, бруду і т. ін. (про воду, ґрунт). *Вода має дуже чітку властивість: вона здатна самоочищатися* (Наука..., 3, 1968, 22).

2. *перен.* Очищати себе від чого-небудь, свої лави від когось, чогось зайвого, стороннього, ворожого.

САМООЧИЩЕННЯ, я, с. Дія за знач. самоочищення. *Природа має величезні поновлюючі сили. Це стосується насамперед лісів, луків, самоочищення вод.. Саме ці сили природи ми повинні охороняти!* (Літ. Укр., 16.IV 1965, 1); *Триває процес самоочищення партії у вигляді добровільних виходів нестійких елементів* (Компартія України в резол. і рішен., 1958, 179).

САМОПАЛ, а, ч. Старовинна зброя — гвотова рушниця, що не має замка і заряджається з дула. *І шабляка, мов гадюка, І ратище-дручина, І самопал семип'яденний [семип'ядний] Повис за мечами* (Шевч., II, 1963, 335); *На озброєнні повстанської армії того часу [XVII ст.] були рушниці різних видів і назв (самопали, пишталі...)* (Іст. УРСР, I, 1953, 228); *Ремісничі сотні протували через Соборний майдан.. озброєні самопалами, шаблями, келепами, списами* (Ільч., Козацьк. ролу., 1958, 380); // *розж.* Рушниця взагалі (через саморобна). *Не раз Микола з хлопцями потай підпливали на човнах до панаського жетку, вили в кожнях воєвки, закидали жандармів камінням. Один раз вони дістали самопала і відірвали таку стрілянину, що інгуші кинулись настіки* (Скл., Легенд. нацив, 1957, 5); *Гуцули брали самопала, Здітнялиши цівки вверх, до зір, Саяут давали* (Кривж.,

Срібне весілля, 1957, 116); // розм. Саморобна вогнепальна іграшкова зброя. У нього в старому жаміному коштовці.. стованим справжніснійкий самопал. Ручка — з дерева, а дуло — з мідної трубки. В дулі пропиляна дтрочка, щоб можна було сірником порох запалювати (Ткач, Гринь..., 1955, 5); Пішла мода серед хлопців на самопали. Добували ставелі трубки, заклепували їх з одного кінця, робили отвір для запалювання, припошуєвали (прикріплювали) до якого-небудь шматка дошки або просто дерев'яного обрубка — і самопал готовий (Загреб., Шепіт, 1966, 20).

САМОПАС¹, а, ч., діал. Той, хто пасе свою худобу окремо, не в спільному стаді. Ми самопаси, бо кожен з нас сам свої коні пасе (Сл. Гр.).

САМОПАС², присл., розм. 1. Без пастуха. Про гусей він не дбав зовсім, і вони ходили самопас (Фр., II, 1950, 60).

2. перек. Без нагляду. — Самопас я ріс, пустий хлопець (Фр., XIII, 1954, 62); В цей час виховання одбувалось, звичайно, «самопас» — під єдиним доглядом жаркого сонця (Вас., Незвір. тв., 1941, 158); В Славака зовсім попускався [пес]. Ходив самопас, мало держався хати (Март., Тв., 1954, 246); // Стихійно, без керівництва; самопливом. Тепер не треба пускати керівництва з рук, не треба давати справі йти самопас, треба направляти її на бажані рейки і повертати хід речей в необхідному напрямі (Хотк., Довбуш, 1965, 182); Чи то діали пікетчики Страйком... чи то чинив самопас вулиций напоеп, жадаючи підтримати страйкарів,— годі було вразу розібрати (Смолєч. Рече та стогне..., 1960, 12).

САМОПАСКИ, присл., розм. Те саме, що самопас².

САМОПАСНО, присл., розм. Те саме, що самопас².

САМОПАСОМ, присл., розм. Те саме, що самопас². На третій-четвертий день після половів, кусаючи уста, жиди знову виходили з немовлям на панське поле чи луз, а старшенькі все літо росли без батьків самопасом (Стельмах, I, 1962, 221).

САМОПАШ, присл., розм. Те саме, що самопас². Слуйт та джурит пристица коней сампаш (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 11); *Образно. Я мимоволі роблю повільніші кроки, пускаю думки самопаш (Літ. Укр., 14.IX 1971, 1).

САМОПЕВНИЙ, а, е. Те саме, що самовпевнений. Як бачиш, досить самопевний я і вірю, що сумуєш ти за мною... (Рильський, II, 1960, 282).

САМОПЕВНІСТЬ, пости, ж. Властивість і став за знач. самопівний.

САМОПЕВНО. Присл. до самопівний.

САМОПЕРЕВІРКА, п, ж. Перевірка самого себе, своїх знань; перевірка власними силами своєї роботи. З перших днів війни українські письменники.. були охоплені однією думкою, щоб по-справжньому перебувуватись на новій, героїчній лад. І тому неминучі були у них мотиви самоперевірки (Тяч., III, 1957, 170).

САМОПЕРЕОЦІНКА, п, ж. Переоцінка самого себе, своїх здібностей і т. ін.

САМОПИС, а, ч. 1. Пристрій, який автоматично записує показання приладу. Під час роботи верстатів пера самописця креслять на стрічці безперервні лінії (Веч. Київ, 12.I 1967, 4).

2. розм., рідко. Те саме, що Самописна ручка (див. самописний). Щасливий той, хто мук не знає.. Із самописом возсідєє Годик по дєстєрє за столом (Воскр., Подивись..., 1962, 56).

САМОПИСЕЦЬ, сця, ч. Те саме, що самопис 1. Перо самописця креслить на діаграміній стрічці хвилясту лінію, по якій можна визначити, як змінюється об'єм досліджуваного матеріалу при зміні температури (Знання... 3, 1970, 3).

САМОПІСКА, п, ж., розм. Те саме, що Самописна ручка (див. самописний). Вона звикла працювати, коли світле коло від лампи окриває тільки білий аркуш паперу і руку з самописною (Собко, Справа..., 1959, 235).

САМОПІСКИ, присл., розм. Самотужки, самоуком (навчитися писати). Писати він і сам трохи навчився: купив собі пропис у городі та й навчився самописки... (Гр., II, 1963, 326).

САМОПІСНИЙ, а, е. Який автоматично робить які-небудь записи. Він [Б. С. Якобі] побудував у 1839 році новий апарат, в якому еперше на світлі сигнали записувались автоматично. Це був перший самописний телеграфний апарат (Знання..., 6, 1966, 12).

Самописна ручка — ручка з уміщенням у її корпусі резервуаром для чорнилки чи пасти, які автоматично надходять під час писання. Кінчивши з пере'язкою, Воронцов відстає аркуш паперу, самописну ручку і намотувався писати (Гончар, III, 1959, 131).

САМОПІХОМ, присл., діал. Нахабно; самовільно. Лізуть у хату самопихом (Сл. Гр.); І сорочки ж у нього нема, а він піде, з скрині самопихом батькову візьме та й носить (Барв., Опов., 1902, 505).

САМОПІШУЧИЙ, а, е, рідко. Те саме, що самописний. Дрефшючі станції устатковані різноманітною науковою апаратурою, в тому числі і самопишучими приладами (Наука..., 2, 1955, 6).

САМОПІДГОТОВКА, п, ж. Самостійні заняття (перев. у системі військового навчання), самостійна підготовка до чого-небудь. Тепер — тригодинна перера між уроками і самопідготовкою, але хлопець не йде гуляти. У зашкільній кімнаті політосвітської роботи він перучився граматику російської мови (Багмут, Шасл. день..., 1951, 94); Багато дітей не змілі поводити себе в умовах гуртожитку. Не звикли діти і до самопідготовки в класі (Літ. газ., 13.X 1959, 2).

САМОПІЗНАННЯ, я, с. Пізнання людиною, класом, суспільством себе, своєї внутрішньої суті. .. вони [К. Маркс і Ф. Енгельс] навчили робітничий клас самопінання й самосвідомості.. (Ленін, 2, 1969, 6); Не все співати нам про квітти Та любуватися Дніпром... Година — дбат про шлах освіти, Люд забавечити добром... Збудить чуття самопінання, Шаноби власної чуття (Грб., I, 1959, 166); [Л ю б о в:] Я вже напевне піаністкою не буду, знаю музику настільки, щоб се розуміти... [О р е с т:] Ну, що се у вас такий песимізм сьогодні? [Л ю б о в:] Зовсім ні, а просто самопінання (Л. Укр., II, 1951, 11); Вчення Сквороди про самопінання було передовим, бо пов'язане ж воно із шуканням щастя для людей (Тяч., III, 1957, 216); У підлітковому віці у дітей виникає потреба «думати про себе», потреба в самопінанні (Рад. психол. наука..., 1958, 388).

САМОПЛІВ, у, ч. 1. Рух рідни і сипких речовин силою власної ваги. Термальні води новоселіського родовища при самопливі в різних пробурених тут свердловинах мають температуру від 26 до 53 градусів (Наука..., 6, 1969, 21).

2. перек. Хід якої-небудь справи, роботи без плану, без керівництва; стихійно здійснення чого-небудь. Невиконання рішень, як правило, спостерігається там, де відсутня дловитість, організованість, де памує самоплив (Рад. Укр., 12.II 1967, 1).

◇ Пускати (пустити) на самоплив — не надавати належної уваги керівництву чим-небудь, плануванню чогось. Поповнення партійних рядів — справа важлива і відповідальна. Її не можна пускати на самоплив або перекидати на плечі позапартійних комісій (Ком. Укр., 11, 1964, 28); Госпрозрахунок став дійовим, якщо його не пустити на самоплив (Хлібороб Укр., 2, 1966, 25).

САМОПЛИВНИЙ, а, е. Стос. до самопливу (у 1 знач.); // Який функціонує за принципом самопливу або побудований на основі самопливу. В самопливних системах вода з джерела до споживачів надходить по трубах самопливом (Довідник сіль. будівельника, 1956, 257); На Кременчуцькій ГЕС вперше запроваджено самопливний режим охолодження генератора (Рад. Укр., 29.VII 1962, 1).

САМОПЛИВОМ, присл. 1. Силою власної ваги (про рух рідин і сипких речовин). Звізши відповідні споруди, води Дніпра можна направити в степ самопливом (Гончар, Таврія, 1952, 252); Агрегат за міну направляється добривами не менше 10 раз. Добрива надходять у бачки кувальтатора самопливом через шланг.. малого перетину (Хлібороб Укр., 8, 1967, 25).

2. перен. Само собою, неорганізовано, без плану, керівництва. Перемога нового, передового в теорії і практиці комуністичного будівництва не приходить стихійно, самопливом. Вона досягається в боротьбі з відсталіми, консервативними (Ком. Укр., 1, 1962, 15); Отак і виходить: історико-біографічний жанр розвивається, по суті, самопливом — «то як ємі, так і піє» (Літ. Укр., 3.XII 1968, 3).

САМОПЛІДНИЙ, а, е, біол. Здатний утворювати зав'язь при самоопиленні. Відомо, що більшість сортів [плодових дерев] не самоплідні, а тому дають високий урожай лише при перекресному запиленні (Веч. Кнів, 27.III 1957, 4).

САМОПОВАГА, в, ж. Повага до самого себе, до своєї особи. Почує [Андрій] гордість, самоповагу, наче не панів Льово, а сам він оживить мертві стіни сатарні, пустить в рух колеса (Кочуб., II, 1955, 36); Колись Горький писав, що самоповага народу зрунтується на його шанобливому ставленні до своїх великих поетів (Літ. Укр., 3.I 1968, 2).

САМОПОВТОРЕННЯ, я, с. Повторення чого-небудь раніше сказаного, написаного чи зробленого самим собою. Не може не вражати у багатьох книгах вірше те, що слід було б назвати художнім застом і безкомічним самоповторенням. Одні й ті ж форми, ті ж гладенькі катрени, ті ж рими (Про багатство л-ри. 1959, 100).

САМОПОДАВАЛЬНИЙ, а, е, техн. Який подає щонебудь автоматично.

САМОПОДАВАЧ, а, ч., техн. Пристрій для автоматичного подавання чого-небудь.

САМОПОЖЕРТВА, в, ж. Жертвування собою, своїми особистими інтересами заради блага інших. Історія російської революції показує нам, що саме авангард, добірні елементи найманіх робітників вели боротьбу з величезною упертістю і з величезною самопожертвою (Ленін, 30, 1972, 295); Як кожна дівчина в 13 років, Леся також мріяла про героїчні вчинки, віддану працю, самопожертву для Батьківщини... (Ів., Ташниця, 1959, 90); Щоб перевірити фізіологічну дію радіоактивних випромінювань, П'єр Кюрі пішов на самопожертву: він піддав свою руку діяному радію протягом кількох тижнів (Наука..., 4, 1956, 36).

САМОПОЖЕРТВУВАННЯ, я, с. Те саме, що самопожертва. Азі! Де поділась відава і сміливість, оригінальність і самопожертвування.. — і навіть — чесність!.. (Кобр., Вибр., 1954, 32); [Д ж в н:] Ти можеш говорити про почуття подяки, про самопожертвування, про дружбу. Це все пусті слова (Собко, П'єс, 1958, 110).

САМОПОЛКА, в, ж. Те саме, що самонапувалка.

САМОПОМІЧ, мочі, ж., рідко. Те саме, що взаємодопомга. Леон відійшов рабський, почувачи себе бог зна яким лібералом, котрий ось, мовляв, заохоче робітників до дружності і самопомочі (Фр., V, 1951, 393); Культура і цивілізація не осінила ще нас своїм святим

слаймом... ідея самопомочі не запала в нашу душу (Мак., Вибр., 1956, 228).

САМОПОСВЯТА, в, ж. Те саме, що самопожертва. Жіноча доле! Материнське серце і почуття! Як ви недосяжні для холодного розуму! Як ви бездонні у своїй людській доброті, шляхетності, самопосятті! (Літ. Укр., 8.I 1963, 4).

САМОПОСТАЧАННЯ, я, с. Постацання самого себе, постацання власними силами і засобами.

САМОПОЧУВАННЯ, я, с. Те саме, що самопочуття. Гарне самопочування.

САМОПОЧУТТЯ, я, с. Загальний фізичний та моральний стан людини, який залежить від її здоров'я і настрою в даний момент. Песимізм мій хвилюючий, викликаний поганим самопочуттям (Кочуб., III, 1956, 163); В нашій флорі є чимало рослинних видів, які можуть негативно впливати на самопочуття людини. Так, квіти ковалії, магнолії, листки евкالیпта викликають біль голови (Наука..., 5, 1960, 38); — Шарлі! Як самопочуття? Що ти носи повісив? Вперше таким тебе бачу (Кочура, Зол. грамота, 1960, 119).

САМОПОШАНА, в, ж. Пошана до самого себе, до своєї особи; самоповага. Ні в якій країні Брак самопошани Так людей не жер, Як у нас донині... Бийте, рейт кайдани, Доки буд не смер! (Граб., I, 1959, 328).

САМОПРАВЕЦЬ, вця, ч. Людина, яка діє, поводитьсь самовільно, порушує законний порядок, вирішуючи які-небудь справи; свавілець. Молодий багтанник був собі чоловік веселий та гордий та щасливий та немилостивий — себелюбець і самоправець (Вовчок, I, 1955, 309).

САМОПРАВНИЙ, а, е. Який діє, поводитьсь самовільно, порушує законний порядок, вирішуючи які-небудь справи; свавільний. — Жінка вона тямовита. Самоправна трошки, та нічого (Мушк., Чорний хліб, 1960, 97).

САМОПРАВНИЧАТИ, аю, аеш, недок., рідко. Діяти, поводитись самовільно, чинити самоправство; сваволити. — Не лайте мене, дядечку, — просиє Грицько. — А більше не будеш самоправничати? (Кучер, Голод, 1961, 303).

САМОПРАВНО. Присл. до самоправний. — Азі! Це рибалки? — моргнув на їх Колісник. — Це ті, що самоправно рибу з ставка тягали (Мирний, III, 1954, 308); — Хай б'є [управитель] телеграму [панові], що зростає викликає. Не хоче самоправно, а щоб по закону! (Головко, II, 1957, 220); — Ви пробачте мені, що я самоправно за верстат поліз, потягло до звичної роботи (Цюпа, Три явори, 1958, 9).

САМОПРАВСТВО, а, с. Порушення законного порядку при вирішенні яких-небудь справ; самовільне здійснення чогось; свавілля. — Як оборонець сибірських козаків, я.. прошу пана підкоморія.. визнати наїзд на утід шляхетного козака Барила за акт самоправства і грабницьтва (Гулуб, Людолови, I, 1957, 251).

САМОПРИМУС, у, ч. Примус самого себе. Формування людської волі неможливе без самопримусу, бо воля і є здатність переборювати безпосередні жадання і підпорядковувати свою діяльність розумним цілям (Наука..., 5, 1971, 36).

САМОПРИНИЖЕННЯ, я, с. Приниження самого себе, применшення своїх заслуг, достоїнств і знань. Йому ставало соромно, бо своїм самоприниженням він фактично випрадував те, чого випрадувати не міг (Голов., Тополя..., 1965, 22).

САМОПРИНИЗЛИВИЙ, а, е. Стос. до самоприниження. З численних критичних висловлювань поета [І. Франка], зміщених у його творах, можна бачити, що, незважаючи на його самопринизливий епітети, він був

далеко не «профаном» і щодо музики професійною (Мист., 4, 1956, 10).

САМОПРЯДКА, и, ж. Ножна прядка. Для обробки технічних культур створювалися такі знаряддя, як льоноволяка і самопрядки (Іст. СРСР, 1, 1957, 80); *У порівн. — На мене, так і зовсім він поганий, бо рудий, не в наш рід удався, і маленький, і якийсь швидкий, як самопрядка (Грег., Вибр., 1959, 222).

САМОПРЯДКОВИЙ, а, о. Стос. до самопрядки.

САМОПУСК, у, ч., техн. Пристрій для пуску двигуна без ручного заведення.

САМОРЕГУЛЮВАННЯ, я, с., спец. Регулювання, що здійснюється в організмі внутрішніми силами, без стороннього втручання, впливу. Найвищим ступенем саморегулювання живого організму є діяльність центральної нервової системи, мозку людини (Наука., 3, 1962, 13); Кожна жива клітина має дуже чутливі пристосовальні механізми і універсальну здатність до саморегулювання (Знання., 12, 1971, 14); // Автоматичне регулювання режиму роботи якої-небудь машини, якогось апарату. Н. Беленеску твердить, що головна риса електронної машини — це її здатність до саморегулювання, можливість виконувати автоматичну роботу (після заданої людиною програми) вже самостійно (Фізюл. ж., VI, 4, 1960, 454).

САМОРЕГУЛЮВАТИ, ю, юєш, недок., перек., спец. Регулювати що-небудь внутрішніми силами, без стороннього втручання, впливу. Давно встановлено, що організм жиє саморегулює плодючість, а тому на відповідному просторі не буває їх перенаселеності (Хлібороб Укр., 11, 1967, 47).

САМОРЕГУЛЮВАТИСЯ, юється, недок., спец. Регулюватися внутрішніми силами, без стороннього втручання, впливу. Вже перші спільні кроки кіберетики і фізіологів привели їх до гіпотези про те, що мозок є системою, яка саморегулюється (Наука., 10, 1964, 13).

САМОРЕГУЛЮЮЧИЙ, а, е, спец. Здатний до саморегулювання.

Δ Саморегулююча система: а) система, яка автоматично регулює режим роботи яких-небудь машин, апаратів. Найбільш досконалим формою автоматизації є саморегулююча система машин і апаратів, коли виробничі операції і управління ними здійснюються автоматично (Ком. Укр., 7, 1960, 54); б) система, яка має властивість самостійно регулювати свої процеси, дії у залежності від зовнішніх і внутрішніх впливів. Людський організм — струнка саморегулююча система. Розумові діяння його елементарних часточок суворо координуються (Знання., 5, 1970, 16).

САМОРЕГУЛЯЦІЯ, і, ж., спец. Те саме, що саморегулювання. Саморегуляція припиняється тоді, коли порушується енергетичний обмін в організмі (Знання., 12, 1971, 15).

САМОРЕСТРУЮЧИЙ, а, е, спец. Який автоматично реструє свої показання. На Одеській обсерваторії самореструючий мікрометр був одержано встановлений тільки в 1923 р. і використаний у кінці 1931 р. (Розвиток науки в УРСР., 1957, 209).

САМОРЕКЛАМА, и, ж. Рекламування самого себе, своїх заслуг і достоїнств. Перехід Анатолія Мошиченка на шатлу «Велетень» Савицький не раз використовував як саморекламу: подиється, мовля, як треба добирати кадри (Гур., Життя., 1954, 101); Давно відомо, що фальш кричить про себе на всі перезрестях, бо може триматись на поверхні тільки за рахунок самореклами (Мист., 1, 1963, 23).

САМОРЕКЛАМНИЙ, а, е. Сповнений самореклами, який є саморекламою. Бездушна узагальненість, галас-

лива, саморекламна бравада, деструкція форми, брутальні висвіттки проти передового загону української радянської літератури — ось що визначало характер футуристичних видань (Рад. літ-во, 6, 1968, 20).

САМОРЕКЛАМУВАННЯ, я, с. Те саме, що самореклама.

САМОРІДНИЙ див. саморідний.

САМОРОБКА, п, ж., розм. Саморобна річ. Жоден огляд учнівських саморобок в області не обходиться без експонатів юних радіотехніків Вінницької середньої школи № 7 (Знання., 5, 1966, 15); На ковзанці вже жарко... і на чому вона [малеча] тільки не катається: все в неї є, окрім фабричних ковзанів. А саморобки тут вібралися такі, яких тепер уже ніде не побачиш (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 157).

САМОРОБНИЙ, а, е. Зроблений власноручно, виготовлений кустарним способом. Штани на всіх білі, з товстого саморобного сукна (Н.-Лев., II, 1956, 403); На вузькому піщаному пероні топляться люди. З саморобними скриньками, запальничими торбинами (М. Ол., Лєся, 1960, 47); Готують [Демко] саморобні бомби (Стельмах, 1, 1962, 270); Привезли в Павлів дім молододу, почалося весілля. Пили саморобне пиво (Збан., Сеспель, 1961, 348).

САМОРОДКОВИЙ, а, е. Стос. до самородка.

САМОРОДНИЙ, рідше **САМОРІДНИЙ**, а, е. 1. Який зустрічається у природі в готовому вигляді, створений природою; природний; прогилякне ш т у ч н й й. Джерелами власними сам ти [Рим] рясний понадміру і самородних криниць досить тайш у землі (Зеров, Вибр., 1966, 375); // Який зустрічається у природі в хімічно чистому вигляді. Українські геолози відкрили грандіозний Передкарпатський басейн саморідної сірки, що містить сотні мільйонів тонн її запасів (Роб. газ., 24.III 1966, 2); Самородне золото.

2. перен. Який розвивується без впливу освіти й виховання (про хист, душевні якості); природжений. У нього [Ю. Федьковича] було все... був талант, свіжий та саморідний, була спосібність [здібність] заирати безпосередньо в самі глибокі тайники життя народного і людської душі (Фр., XVI, 1955, 25); Кропивницький створив образ Івана Непокритого («Дай серцю волю, заведе в неволю») — «глибоко симпатичний тип веселуна, добряка, жартівника з тонким гумором і водночас благородну високими якостями душі і серця натуру — самородну і самобутню...» (Життя Саксаганського, 1957, 28).

3. перен. Який виник, склався і т. ін. самостійно. Поетеса Ганна подала думку: гуртом скласти про свою учительку співанку, добрати мелодію і поезію цей самородний витвір на свято пісні в район (Вол., Місячне срібло, 1961, 225).

САМОРОДОК, дка, ч. 1. Велике природне зерно або шматок адебільшого благородних металів (золота, срібла, платини). — Колись тут золота жила була, — говорить він. — Діди це хвалілися. Самородки завіблики з велике яблуко знаходили... (Довч., II, 1956, 39); Золотий самородок вагою 2733 грами знайдено в запові тайгового стружка Букарача за триста кілометрів на північ від Благовещенька (Рад. Укр., 6.II 1965, 1); *У порівн. Виблизкують, аскаються, як золоті самородки в гранітних скелях, у зеленіх вітах темні вікна перед вечірнім сонцем (Вас., I, 1959, 247).

2. перен. Людина, а якої природний хист, нахил до чого-небудь виявився без впливу освіти й виховання. Естетична значимість народного мистецтва велика через те, що воно, створюючись талановитими самородками із самої гущі народних мас, шліфувалося, кристалізувалося в багатосторонній колективній художній практиці цих мас (Мист., 6, 1955, 6); Лука Тихонович сидів мов-

чазний, вражений. Він не сподівався почути такий голос. Тепер він бачив, що ця дівчина — безцінний самородок, її голос — чудовий дар природи (Донч., II, 1956, 105); *Прокурор знову написав Сагайдакові записку: «Це неймовірно! Простий конюх і така промова. Він самородок»* (Кучер, Трудна любов, 1960, 471).

САМОРОЗВАНТАЖУВАЛЬНИЙ, а, е, техн. Те саме, що саморозв'язувальний. Особливості нової технології збирання врожаю полягають в тому, що соломка подрібнюється на комбайні навісними подрібнювачами одночасно з збиранням зерна. Після цього вона надходить у саморозв'язаний причеп — фураж місткістю 40 кубічних метрів (Рад. Укр., 3. II 1962, 4).

САМОРОЗВАНТАЖУВАЛЬНИЙ, а, е, техн. Який має пристрій для механічного розвантажування, який розвантажується автоматично. Скошену і подрібнену роторною косаркою траву навантажують у саморозвантажувальний візок і негайно везуть на фабрику (Хлібороб Укр., 2, 1967, 43).

САМОРОЗВАНТАЖУВАЧ, а, ч., техн. Пристрій на транспортних засобах для механічного розвантажування.

САМОРОЗВИТОК, тку, ч. 1. Розумовий або фізичний розвиток людини, якого вона досягає самостійними заняттями, вправами. *У спадщині, яку внесла Індія у світову культуру, помітне місце займає.. система саморозвитку людини* (Знання., 1, 1967, 20).

2. Розвиток когось, чого-небудь власними силами, без впливу, сприяння яких-небудь зовнішніх сил. *У своїй знаменитій праці «Погодження видів» учений [Ч. Дарвін] вперше науково обгрунтував ідею саморозвитку живої природи* (Наука., 2, 1959, 38).

3. філос. Те саме, що саморух.

САМОРОЗКЛАД, у, ч., тіл. Спонтанний розпад елементів у якій-небудь хімічній сполуці.

САМОРОЗКРИТТЯ, я, с. Розкриття себе, вияв своїх особливостей, характерних рис (про людину). *У малосюжетній повістці Стефаніка велика роль надавалася саморозкриттю персонажів, їхній мовній характеристиці* (Рад. літ-во, 9, 1965, 39); *Тижнев саморозкриття, яке взагалі властиве Рильському більше, ніж кожному поетів світової літератури, у його останніх піснях, особливо у циклі «Тамтишні осіннього листа», досягає найвищих емоційних реєстрів* (Вітч., 7, 1965, 201).

САМОРОЗПАД, у, ч., фіз. Спонтанний розпад ядер радіоактивних речовин, який породжує ланцюгову реакцію.

САМОРОЗПУСК, у, ч. Добровільний розпуск партії, організації і т. ін. *Ідею заміни самодержавства республікою підтримували далеко не всі члени «Союзу благоденств», який незабаром втратив політичну життєздатність і на початку 1821 року на з'їзді в Москві прийняв рішення про саморозпуск* (Наука., 3, 1971, 40).

САМОРОСЛИЙ, а, е: Саморобла земля, діал. — цілина. *Тут нема жасе чого далі й копати: пішав саморосла земля* (Сл. Гр.).

САМОРУХ, у, ч., філос. Вічний рух і розвиток матерії, що відбувається внаслідок притаманних їй суперечностей, боротьби протилежностей. *Досягнення сучасної фізики свідчать про те, що матеріальний світ — це вічний процес саморуху матерії, який слід розуміти як процес якісних перетворень, як єдність утворення та руйнування* (Наука., 4, 1965, 16).

САМОРУЧ, присл., розм. Те саме, що власноручно. *Хата збова, образів мало, але піч помалювана саморуч* (Л. Укр., III, 1952, 717); *Мотоцикла доводиться брати й перетягувати через кучугури саморуч* (Гончар, Тронка, 1963, 228).

САМОРУШНИЙ, а, е. Який рухається за допомогою

власного двигуна. *Він пригадає Курбалу.. Напливають темні штреки, саморушні машини, безупинний рух вірничого життя* (Досв., Вибр., 1959, 364); *Оскільки там, де прилучиться станція, природна структура ґрунту буде порушена струминою гальмового двигуна, треба буде обладнати станцію саморушним екіпажем, який від'їде на кілька сот метрів від місця посадки* (Наука., 9, 1965, 23).

САМОСАД, у, ч. Тютюн власного посіву і домашньої обробки. *Перешиптються молодичі, і немилосердно чадять самосадам чоловічки* (Зар., На. світі, 1967, 361); *У хаті лишився міцний дух самосаду* (Шняв, Балада, 1957, 40).

САМОСАДКА, н, ж., спец. Сіль, що осідає сама собою у соляних озерах.

САМОСАДНИЙ, а, е, спец. Який дає, містить самосадку. *За свідченням стародавніх авторів, сіль у античному світі добували переважно з наволишних самосадних озер та морських лагун* (Знання., 1, 1967, 32).

Самосадна сіль — те саме, що самосадна.

САМОСАДОВИЙ, а, е. Прикм. до самосад. Вони саме про щось собі розмовляли, обкутані самосадовим димом (Речм., Весн. грози, 1961, 24).

САМОСВІДОМІСТЬ, мості, ж. Ясне розуміння своєї суті, своїх особливостей, своєї ролі у житті, в суспільстві. *Ся бабуся, згорблена в праці, нещасна, одним словом рідним зробила в мене чоловіка тверезого ума, відкрила таємницю ваги людської самосвідомості!* (Барв., Опов., 1902, 496); — *Дитячі літа — це часи невідомої натури нерозумної, без самосвідомості, без розуміння моральності та її усього взагалі* (Н.-Лев., V, 1966, 164); *Потрібна була сила, яка могла б віддати розривнені сили робітників, надати їм вимогам виразної форми і виробити в них класову самосвідомість* (Ленін, 7, 1970, 99); *Своїми творами, пройнятимися глибокою ненавистю до гнобителів, він [Т. Шевченко] відіграв величезну роль у розвитку національної і соціальної самосвідомості українського народу* (Рильський, III, 1956, 22).

САМОСВІТНИЙ, а, е. Який світиться власним світлом. *Кожна з зірок — це самосвітне небесне тіло, яке виробляє в своїх надрах променисту енергію* (Наука., 2, 1958, 37).

САМОСІЛЬНИЙ, а, е, рідко. Який діє, відбувається сам собою, без впливу зовні. *Звідусіль — в Правобережжя, Лівобережжя, навіть Слобожанщини — надходили численні повідомлення про самосильну розбудову культурного українського побуту* (Смолч, Мир., 1958, 91).

САМОСІЛЬНО, рідко. Присл. до самосильний. *Поезія самосильно стає все більш інтелектуальною* (Рад. літ-во, 7, 1967, 17).

САМОСІВ, у, ч., бот., с. г. 1. Природний посів рослин насінням, що осипається. *Вся надія в людей лише на падалицю, тобто на хліб, який восени вішав по стерні від самосіву* (Д. Бездяк, Дніпро., 1951, 78).

2. у знач. присл. самосівом. Унаслідок природного висівання. *Найцінніша пасовищна трава — тонкокіт лучний, через 3 — 4 роки з'являється самосівом* (Колг. Укр., 10, 1960, 30).

3. Рослина, що виростає внаслідок такого висівання. *Дубки, вирощені в розсаднику, міцно вкорінюються і, навпаки, дво-, трирічний самосів дуба можна легко вирвати руками* (Колг. Укр., 1, 1957, 39); *На ґрядках з'явився досить густий самосів берези, осики і сосни* (Колг. Укр., 11, 1961, 37).

САМОСІЙ, ю, ч., бот., с. г. Те саме, що самосів 3. *Тюльпан весняний, самосій, збуває вік недовгий свій* (Мисак, Верховіття, 1963, 13).

САМОСІЙКА, н, ж., бот., с. г. Те саме, що самосів 3.

САМОСІЙНИЙ, а, е. 1. бот., с. г. Який виріс із насіння, що саме висіялося. *Сходять квітки самосійні по сіножатях* (Кожуб., II, 1955, 314); — *Кожушина? Не вимерла?.. Хто її тут посіяв? — дивувався бригадир. — Не знаю, мабуть, самосійна* (Кучер, Черв. вогонь, 1959, 45).

2. перек., рідко. Те саме, що самородний 2. О, добре пам'ятаю він есидний, Глазливий сміх, немов проклятий сон: Чудово! Від верстака винахідник! Кулібін! Самосійний Едсон! (Рельський, II, 1960, 78).

3. у сполуч. із сл. дитина, син, дочка, перек., заст. Позашлюбний. [Подорожня:] Ага, ага! Знаю, чула. Він, бачите, не рідним, а самосійним синком був, від пана і ключиці (Стар., Вибр., 1959, 304); *Невеселої мати співає; дитина вкинула до коколяз дитину і просить природу, щоб не йшов дощ і вода не ватила дитя... — А нащо ж, мамо, вона його вкинула? — Самосійний, діти, був* (Кос., Новелл, 1962, 20).

САМОСКАЛІЧЕННЯ, я, с. Калічення самого себе. *Над ним розпочали слідство за спробу самоскалічення — він, мовляв, хотів відкусити собі руку, щоб не йти на фронт* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 65).

САМОСКИД, а, ч., техн. 1. Вантажний автомобіль з перекидним кузовом, а також кузов такого автомобіля. *На нових залізничних кар'єрах широко використовують автомобільний транспорт з самоскидами вантажністю 45—70 тонн* (Ком. Укр., 6, 1960, 26); *Безупинним потоком, здіймаючи пилюку, несуться гучні самоскиди* (Довж., Зач. Десна, 1957, 588); *Зуби ковшу вгризлись в землю, кілька секунд — і ґрунт висипався в кузов самоскида* (Зар., Світло, 1961, 74).

2. Транспортний засіб (баржа, вагон і т. ін.), що механічно скидає вантаж. Тягоий агрегат складається з трамво секцій: електровоза і двох спеціальних вагонів-самоскидів (Веч. Київ, 8.VII 1971, 2).

САМОСКИДКА, и, ж. Живварська машина, що автоматично скидає готовий сніп. *То там, то там гуділи комбайни... торохтіли косарки, виблискували крилами самоскидки* (Баш, Надія, 1960, 238).

САМОСКІДНИЙ, а, е. Який механічно скидає вантаж; обладнаний пристроєм для скидання вантажу. *Джанкойський машинобудівний завод випускає самоскидні тракторні причеи для поточкового збирання зернових* (Рад. Укр., 27.I 1967, 2); *Частина буряків навантажуються в автосамоскид або самоскидний тракторний візок і вивозиться в кінець зонів, де розвантажуються в купу* (Нові способи вироб.. буряків, 1956, 142).

САМОСПАЛЕННЯ, я, с. Добровільне спалення себе як вияв протесту. *У лютому 1897 року по всій країні проїшла хвиля демонстрацій протесту проти жорстокого свавілля самодержавства у зв'язку з самоспаленням в камері Петропавлівської фортеці сільської вчительки з-під Чернігова, революційної курсистки Марії Ветрової* (Мист., 4, 1968, 29).

САМОСПЛАВ, у, ч. Сплав чого-небудь слякою течії води без допомоги пароплава, баржі.

САМОСПОГЛЯДАННЯ, я, с. Споглядання власної особи, заглиблення у свій внутрішній духовний світ, у свої почуття, переживання. *З точки зору не особистої, а суспільної, всяке богобудівництво є саме любовне самоспоглядання тупого міщанства, немічної обивательщини..* (Ленін, 48, 1974, 223); *Худяков падає жертвий. Стоїть Глушак в опущеному ганчітєкою в глибокому важкому самоспогляданні. Він посиєє за ці кілька хвилин* (Довж., Зач. Десна, 1957, 87).

САМОСПОСТЕРЕЖЕННЯ, я, с. Спостереження за самим собою, своїм станом, за своїми думками, почуттями та ін.; аналіз власного душевного життя. *Ця риса*

духовного розвитку підлітка — самоощінка, самовираження, самопостереження, самовизовання — є разом з тим причиною ряду суперечливих явищ, які заважають багато тривого батькам і вчителям (Наука., 12, 1968, 18); // *Таке спостереження як метод психологічного дослідження. Недостатній розвиток чи порушення того або іншого механізму пам'яті можна виявити шляхом самопостереження* (Веч. Київ, 9.XII 1968, 3); *Лише окремі радянські психологи розглядають самопостереження як метод наукового вивчення психіки людини і ставлять його поряд з іншими методами цього вивчення* (Рад. психол. наука., 1958, 376).

САМОСТАЙНИЙ див. самосійний.

САМОСТАЙНО див. самосійно.

САМОСТВЕРДЖЕННЯ, я, с. Ствердження себе, своєї особистості, визнання своєї цінності, значимості своєї особи.

САМОСТІЛ, а, ч., техн. Машина, що подає і розстидає торфвини на полі для сушіння.

САМОСТІЙНИЙ, заст. **САМОСТАЙНИЙ**, а, е. 1. Який не перебуває під чияюсь владою; не підпорядкований, не підлеглий кому-, чому-небудь (про держави, політичні організації тощо). *На завойованій Александром Македонським території утворилося кілька самостійних держав, на чолі яких стали нащадки македонських полководців* (Іст. СРСР, I, 1956, 14); *Всі комуністичні партії різні і самостійні, всі несуть відповідальність за долю комуністичного руху* (Рад. Укр., 8.I 1963, 3); *Розвиток великого капіталістичного виробництва — виробництва заради наживи, заради привласнення додаткової вартості — веде до витіснення дрібних самостійних виробників, до їх тяжкої залежності від капіталу* (Програма КПРС, 1961, 7); // *Вільний, незалежний. Парламентарна буржуазна республіка зв'язує, душить самостійне політичне життя мас..* (Ленін, 31, 1973, 158); *Має себе* (Славо) *це в дуже молодого, бо бачи, що ваки значе свій самостійний прожиток, то ще не один рочок пробжить* (Март., Тв., 1954, 339); *Академія закінчена. З зв'язням класного художника починає він свій новий, самостійний шлях* (Ів., Тарас. шлях, 1954, 333); // *Здатний діяти сам, без сторонньої допомоги або керівництва; здатний на незалежні дії, вчинки і т. ін. Почула в собі* (Мотря) *дух самоодиної, самостійної господині* (Н.-Лев., II, 1956, 301); *Вона — учениця Ганни Денисієви Кошової, що, сприйнявши досвід учителя, уже самостійний керівник молодіжної ланки* (Вишня, I, 1956, 345); *Це вольова, самопевнена і надто самостійна дівчина* (Вільде, Сестри., 1958, 317); // *Власт. незалежний людині. Характер треба виховувати в собі незалежний, самостійний* (Донч., V, 1957, 504).

2. Відособлений від інших; який в ряді інших має значення сам по собі; окремий. *Стрійне коло* [танцюристів].. *розпадається на безчисленні* [численні] *самостійні групи* (Фр., VI, 1951, 225); *Політбюро Центрального Комітету партії внесло спеціальне рішення про виділення орангелівського фронту в самостійний фронт* (Гончар, II, 1959, 315); *Перший український байкар, який зробив байку самостійним жанром, він* [Г. Скворода] *не зміг оцінити значення розпочатої ним справи* (Рад. літ-во, 8, 1965, 33); *Використовується* [капуста] *як самостійна страва, гарнір і як частина складних* [Технол. пригот. їжі, 1957, 133].

3. Який здійснюється своїми силами чи з власної ініціативи, без сторонньої допомоги або керівництва. *Без певного самостійного труда ні в одному серйозному питанні істини не знайти..* (Ленін, 23, 1972, 66); *Найбільше епожу* [капіталові] *перший самостійний рейс* [Гончар, Тронка, 1963, 152]; *Відкинувши всякі шаблони,*

Лисенко береться до самостійної праці, починаючи від теоретичних дослідів над складом народних пісень (Муз. праці, 1970, 487); Головний метод опанування марксистсько-ленінським нашим кадрами — метод самостійного вивчення (Рад. Укр., 18. IX 1950, 1); // Позбавлений сторонніх впливів; оригінальний. Туті, улеслив, лицемірні представники офіційної науки доводили, ніби в Росії нема самостійної філософської думки (Рильський, III, 1956, 11); Юрій Юрійович... записав цілий ряд запитань, які б нашогували учнів на самостійні висновки (Довч., V, 1957, 225).

САМОСТІЙНІСТЬ, ності, ж. Властивість і стан за знач. самостійний. Охорова ідейної і політичної самостійності партії пролетаріату в постійній, незмінній і безумовній обов'язок соціалістів (Левін, 12, 1970, 129); В шістнадцятому столітті татарські ханства втратили свою самостійність (Дмит., Наречена, 1959, 23); Існування світової системи соціалізму і ослаблення імперіалізму відкривають перед народами країн, які вивалялись, перспективу національного відродження, ліквідації вікової відсталості і гнідів, досягнення економічної самостійності (Програма КПРС, 1961, 39); Він не любив Кожашка за самостійність його одачі (Н.-Лев., V, 1966, 307); Мені сподобалась мої майбутні товариші... В кожній постаті почувалась самостійність і впевненість (Багмут, Запски..., 1961, 3); Відносна самостійність історичного матеріалізму в системі марксистсько-ленінської філософії зростає, що пояснюється передусім виникненням нових сутю соціологічних проблем, дальшим розвитком гуманітарних наук (Ком. Укр., 7, 1970, 21); // Умівня діяте без сторонньої допомоги або керівництва; самостійні дії. Активна комсомольська робота розвивала самостійність, формувала... ту внутрішню стриманість, за якою почувается воля людини, яка знає, що їй робити (Довч., II, 1956, 116).

САМОСТІЙНО, заст. **САМОСТІЙНО**. Присл. до самостійний, самостійний. Пова межжми статті 14 Конституції СРСР Українська Радянська Соціалістична Республіка здійснює державну владу самостійно, зберігаючи повністю свої суверенні права (Конст. УРСР, 1969, 6); Радянська влада робить усе, щоб жінка самостійно веда свою пролетарську соціалістичну роботу (Левін, 37, 1973, 178); З дванадцяти років Петро звик улаштувати своє життя самостійно, далеко від стіг (Бурл., Наперелодні, 1956, 7); Обридло Жабам, як на зріг, В болоті жити самостійно; Ніхто їх не ціпав, дурних, Жили, пльодились, звичайно... Та ні, ще треба, мов, не так, / виходились: *Квак та квак!* (Гл., Вибр., 1951, 122); В бою Козакову здебільшого доводилось діяти цілком самостійно, і в таких випадках він, не вагаючись, приймає потрібні рішення (Гончар, III, 1959, 431).

САМОСТРАТА, и, ж., рідко. Те саме, що самогубство.

САМОСТРАТНИК, а, ч., рідко. Те саме, що самогубець. [К і н д р а т і в а н о в и ч:] За самостратника гріх молитись! (Кроп., II, 1958, 337).

САМОСТРАХОВКА, и, ж., спорт. Те саме, що самострахування. Самострахова альпініста.

САМОСТРАХУВАННЯ, я, с., спорт. Застереження себе від нещасного випадку при виконанні певних вправ. Спортсмен падав зміло, бо він знайшов з методами самострахування (Наука..., 12, 1975, 43).

САМОСТРІЛ¹, а, ч. 1. Старовинна зброя — лук з прикладом і спусковим механізмом для метання стріли і каміння. Здалека вже чула (бабуся) гук гармат і соист самостріле (Кобр., Вибр., 1954, 183); // Дитяча іграшка у вигляді такої зброї. Діти пані Баличиної вигадали чудову гру: вони засли на дубі, в глибині саду, і відстре-

лювалися з іграшкових самостріле від інших дітей (Тулуб, Людолови, I, 1957, 104).

2. Пристрій особливої будови, за допомогою якого полюють на звірів. — А ще як полюють на вовків! — спитав хлопець. — Застря побачиш. Будемо ставити самостріли (Багмут, Шасл. день..., 1959, 170).

САМОСТРІЛ², а, ч. Солдат, що навмисне пораняв себе. Не поранений, а самостріл він. Перепанікував, розгубився і багнув сам себе десь у куцах в руку (Гончар, Людпа..., 1960, 160).

САМОСТРІЛЬНИЙ, а, о. 1. Прикм. до самостріл¹. 2. Який автоматично стріляє. Самострільна гвинтівка.

САМОСУД, у, ч. 1. Самочинна розправа (без відома властей і без суду) над злочинцем чи загідозреним у злочині, а також над людиною іншої раси через расову ворожнечу, здійснювана, як правило, натовом або групою осіб. Вилви сезаяського самосуду проривалась тоді досить часто (Фр., VIII, 1952, 383); Почався самосуд. Марка били в усіх боків, він падав під кулаками, як м'яч (Мяк., II, 1957, 345); Від самосуду Чуяла врятував Ничипір Сип (Зар., На світі..., 1967, 87); Великопоширення набув [у США] збережений до нашого часу асуд Лінча — жорстока розправа над негром в допомого самосуду. Юрба білиз за будь-яким вигаданим обвинуваченням тапає негра і карає його на смерть (Нова іст., 1957, 90); // у знач. присл. самосудом. Без відома властей і без суду; самочинно. Глибокої осені дев'ятом шостого року самосудом було страчено в Криничках Яреська Матея (Гончар, I, 1959, 7).

2. рідко. Те саме, що самосудник. Куркульські самосуди У груді цілили мені (Нагн., Гірські вершини, 1960, 39).

САМОСУДНИЙ, а, е. Здійснюваний самосудом. Самосудна розправа.

САМОСУДНИК, а, ч. Той, хто здійснює розправу самочинно, без відома властей і без суду.

САМОСУДЧИК, а, ч., рідко. Те саме, що самосудник. Перегуда, виркнувшись в натов, вбачив, що не вистояти їм перед самосудчиками (Ішук, Вербівчани, 1961, 248).

САМОТА, и, ж. 1. Стан за знач. самітний, самотній; самотність. Всі радили Мотрі йти до Семена.. Мотря згоджувалась, але не вказувала цього ясно, хоч їй самій хотілось позбутися самоти (Кочуб., I, 1955, 44); Я любила самоту, мамо. В ній працювалося і роздумувалося так свобідно й легко (Коб., II, 1956, 322); Сирота, одинак, він звик змалечку до самоти (Гжицький, Опршики, 1962, 29); // Гостре відчуття відокремленості, ізоляованості від кого-, чого-небудь. Самота, як біль зубів, починає састь йому серце (Кочуб., II, 1955, 330); Самота серед людей та великого світа вірша тисячу разів, ніж у пустині... (У. Кравч., Вибр., 1958, 255); Кожен раз, коли я хоч на момент розлучався з Михайлом, я відчував якусь порожнечу й безнадійну самоту... (Досв., Вибр., 1959, 126).

2. у знач. присл. самотю. Без нікого; наодинці. Він вірко й страшно ридав самотю, рукою тамуючи риданья, щоб не прокинулись поспуді домогачі (Довж., I, 1958, 445); // Без сім'ї, рідних, близьких, друзів; сам. Костик трохи не з того часу, як став лазити, покинутий без призору батька-матері, піс собі самотю (Мирний, III, 1954, 372); Батько її амер, а її доводила ось-ось тридцятка. Стара мати налякалася, що дочка по її смерті лишиться самотю (Март., Тв., 1954, 333); Коли вам доводилося до війки бувати в невеличких наших містах, ви, певно, помічали там тихих чепурних бабусь, з отих, що самотю доживають своєю віку в маленьких будиночках (Перв., Невигадане життя, 1958, 194);

// Окремо від інших; особно. Други до дітей, до гурту, а він знай самотою. Забереться було у бур'яни, нареє квітко.. та й грається ними нишком (Мирний, I, 1949, 147); — Що ж, — сказав він, — дурна звірюка той медвідь, самотою держиться (Фр., VI, 1951, 15).

На (в) самоті: а) те саме, що самотбю. Лишаючись цілими днями на самоті, Остап пробував свої тремтліві ноги.. і нудився, і сумував, що не почував у собі ще сили (Коцюб., I, 1955, 374); Слизня є холоду і йду повола Дрижучим алсом в самоті (Опесь, Вибр., 1958, 406); Я ще раз потиснув йому руку й лишився на самоті (Ю. Янов., II, 1958, 9); В самоті минало все поетове життя. Він мріяв про власну сім'ю (Ільч., Серце жде, 1939, 127); Я пам'ятаю вас, Галино, як і поезії свої. Як страшно жити у самоті такий, як ви, сумий дитинні.. (Сос., I, 1957, 408); б) (тільки на самоті, з ким—чим) без свідків; віч-на-віч. — Кіндратовичу, соколику.. дозволь мені в Левока на самоті переговорити... (Кв.-Осн., II, 1956, 262); Тарас Григорович лишився на самоті з злопчиком (Тулуб, В степу..., 1964, 305); [П а ш к а:] Ти не вставайся сама собі на самоті з такими думками; більше в гурті бувай! (Стар., Драм. тв., 1941, 33).

САМОТВЕРДІЮЧИЙ, а, е, спец. Який тужавіє сам, без спеціальних зовнішніх впливів: температурних, хімічних і т. ін. У ливарному виробництві за останні роки створено новий технологічний процес виготовлення стрижнів і форм з рідких самотвердіючих сумішей (Ком. Укр., 6, 1965, 72); Ще недавно голосна увага хірургів була спрямована на вичення та застосування твердих і самотвердіючих пластмас (Наука..., 2, 1959, 32).

САМОТІНА, їнй, ж. Те саме, що самота. У просторі осяйному Самотині радий я: і вільний і щиріше Лине пісня тут моя (Гр., I, 1963, 113); Йому забажалося самотини, бо похолодали люди, що стрідалися по дорозі, стались видкими йому (Коцюб., I, 1955, 175); Надійка лежала на верхній полиці. Темній, лунка порожнеча в вікно вагона ще різкіше підкреслювали та поглиблювали почуття самотини (Коз., Листв., 1967, 3); Служняний кінь двіжкокопитий, Обид двоємі розмаїтій, Та пляшка світлого вина. Та самотина й тишина, — Святе життя мого героя (Пушкін, Є. Овєгін, перекл. Рильського, 1949, 108); Пачистий, ошатний дуб стоїть на околиці села самотинкою. Років йому триста, якщо не більше (Гуп., З горіха..., 1967, 91); Він сидів якось самотинкою, в кілці помосту, поодаль від усіх і не вдивлявся теплого полянду в Чумака (Збач., Переджнів'я, 1960, 244).

На (в) самотіні — те саме, що На (в) самоті (див. самота). Втомивши за день віддані своїх спіробітників, змучений і виснажений, тікає [Мічурин] рятуватись на самотині до своєї улюбленої супротивниці — природи (Довж., I, 1958, 498); Після смерті старої Інокентій прожив у самотині один рік, а тоді привіз собі із хутора молодю вдовою Горлину (Тют., Впр. 1964, 74).

САМОТИННИЙ, а, е. Який здійснюється, відбувається і т. ін. без інших; самотиний. Цей юнак зі своєю матір'ю та молодими братом уейшли в самотинне життя Василя Архиповича свіжим струменем добра й спокою (Дор., Не повторю..., 1968, 40); Він полюбив гаї дрімотки, і тишу самотинних мрій, і ворі, і місяць золотий (Пушкін, Є. Овєгін, перекл. Рильського, 1949, 54).

САМОТИННІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. самотинний. Вона в думках Переїмає по полях Туди, де білі посаляни, Де самотинності куток (Пушкін, Є. Овєгін, перекл. Рильського, 1949, 190).

САМОТИННО. Присл. до самотинний. Жити самотинно; // у знач. присудк. сл. Я-то давно сама живу. Але, знаєш, як важко та самотинно буває. Та ще в довгі осінні ночі, як оце зараз (Дор., Не повторю..., 1968, 66).

САМОТИНОНЬКА, в, ж. Пестл. до самотіна. Я розмаю лизу самотиноньку (Манж., Тв., 1955, 130).

САМОТІТИ, ію, іеш, недок. I. Бути розташованим, стояти відокремлено, ізольовано від кого-, чого-небудь. По далеких горбах самотіли туди гучульські оседки (Коцюб., II, 1955, 317); У лісах північної Волині самотіє самотою хуторець Діброва (Літ. Укр., 30.III 1965, 1); Минає [Теревтій] кучеряї гурші, що сужно самотіють у полях (Степьямах, Хліб., 1959, 513).

2. рідко. Жити одинок, самотньо. Я самотію в Новогрудку (Ся. Гр.); // Бути, залишатися без догляду, уваги. Мимо проходить люди, туна копшом є стежку осяа, а садок самотіє, запущений і забутий (Коцюб., II, 1955, 413).

САМОТКАНИЙ, а, е. Витканий у домашніх умовах, кустарним способом; домотканвий. На кладці, що полохалася в річковій воді, праа жінка чи дівчина — по одежі не впізнати.. — А, це ви, смугляк? — здивувався Олексієй і невдоволю ажказав на самоткани доріжки у воді (Лотв., Літа..., 1960, 22).

САМОТНИЙ див. самотиний.

САМОТНИК див. самотиник.

САМОТНИЦТВО див. самотинство.

САМОТНИЦЯ див. самотинця.

САМОТНИЦЬКИЙ див. самотинський.

САМОТНІЙ, я, є. Те саме, що самотиний. На базарному майдані горить самотній літтарик (Шняв, Балада, 1957, 83); Часом яка молодиця прийде по воду до крикиці, тизо, риплячи, нализилась журавель.. і знов вулиця самотня (Л. Укр., III, 1952, 518); Канікули. Самотня й німа стоїть школа. Не чути дитячого шепету (Є. Кравч., Квіти..., 1959, 17); О зорі-очі! Я при сьніні ваши! Не раз блукає самотній учок (Сам., I, 1958, 81); Бує він самотній, як палець, одвічний наймит (Ю. Янов., II, 1954, 159); Довгі роки самотнього життя серед розлогих просторів.. навчили його розумити таємну розмову [вітру] (Коцюб., I, 1955, 388); // у знач. ім. самотній, нього, ч.; самотня, ньої, ж. Людина, що не має роднин або не живе в родині. Карпова тітка померла —десь у городі служила — стара діва, самотня, і записала Карпові дієті рубакі (Коцюб., I, 1955, 299).

САМОТНІСТЬ, ності, ж. Властивість і стан за знач. самотній. Любить він, мов той ора, самотність, Любить жити сам серед природи (Фр., XIII, 1954, 330); Нудьга, самотність. Живим словом ні в ким перекинутись (Говчар, Таврія..., 1957, 505); // Усвідомлення такого стану: Єдине відчуття, яке жевріло в ньому, — це було гнітне відчуття самотності (Жур., До них іде..., 1952, 17); Дівчину раптово завололо почуття самотності (Вол., Озеро..., 1959, 98).

САМОТНО див. самотно.

САМОТНО. Присл. до самотній. Присл собі [ліпа] самотньо в степу (Тют., Впр. 1964, 93); Без товариства, без ласки, привітну виростала дурнецька Солошка, самотньо (Мирний, I, 1954, 55); Живу самотньо в невеликій хаті (Рильський, Вабине літо, 1967, 70); // у знач. присудк. сл. Скряб було глухо, какалутно, самотньо якось, і тільки граки чорним ланцюгом крил в'язали з світом село (Коцюб., II, 1955, 73); Самотньо у лісі! ні скрини гарби, Ні сплеу дівчат... (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 49).

САМОТРИСОК, ска, ч., діал. Сильце. Пташок нам в самотрісок влеті! (Фр., XIII, 1954, 68); В самотріску заперта, співа дурна зяблица (У. Кравч., Вибр., 1958, 135).

САМОТУЖКИ, присл. Без сторонньої допомоги, керівництва, підтримки і т. ін.; самотійно. Статуй великі, запряжись, возить [раб] самотужки (Л. Укр., I, 1951, 253); Дядьки притягаи її суди самотужки: пора-

нениз коней довелось випрягти (Говчар, II, 1959, 29); Тут його Олександр зняв з коня і допоміг дійти до ліжка, бо самотужки він уже не міг і кроку ступити (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 268); Лариса Петрівна не очилася в школі, вона самотужки здобула рівнобічну освіту (Літ. Укр., 19.III 1963, 2).

САМОТІЯГ, а, ч., *тежж.* Ланцюговий транспортер для подавання вантажу, матеріалів.

САМОУБИВСТВО *див.* самовбивство.

САМОУДОСКОНАЛЕННЯ *див.* самовдосконалення. **САМОУДОСКОНАЛЮВАТИСЯ** *див.* самовдосконалюватися.

САМОУК, а, ч. 1. Той, хто навчився чого-небудь самостійно, без систематичного навчання, без керівника. *Самоук.. Федотов.. став основоположником критичного реалізму в російському живописі* (Рад. Укр., 4.VII 1965, 4); *В листах надсилають мені й ноти, написані обдарованими самоуками* (Тич., III, 1957, 320).

2. у *знач.* присл. самоуком. Самостійно, без систематичного навчання, без керівництва. *Самоуком Петро Алексєєв навчився грамоти й жадібно шукав відповіді у книгах на питання про становище робітників і селян* (Іст. СРСР, II, 1957, 246).

САМОУПРАВА, и, ж., *рідко*. Те саме, що самоврядування. — *Оце так! — підкажу третій полупанок. — Цього ще не було, щоб без сороку, прилюдно, у вічі казали: хто має на десять рублів, — а того бери руб; а хто на тисячу — копійку! А тепер, при самоуправі, діджади...* (Мпринь, II, 1954, 282); *Коли на цих заводах не вможуть вплинути самоуправа комуни, актив, начальницький склад, — їх треба буде на певний час ізолювати* (Мик., II, 1957, 471).

САМОУПРАВЛІННЯ, я, с. Те саме, що самоврядування. *Робітниче самоуправління, що забезпечує участь колективу в управлінні комбінатом, є водночас для широкого робітничого активу школою патріотичного виховання, школою соціалістичного господарювання* (Ком. Укр., 8, 1969, 25); *Козацтво було дозволено мати самоуправління на території лише одного Київського воєводства* (Іст. СРСР, I, 1957, 163).

САМОУПРАВНИЙ, а, е. Те саме, що самоврядний. **САМОУПРАВНО**. Присл. до самоуправівний.

САМОУПРАВСТВО, а, с. Порушення законного порядку при вирішенні певних справ; прояв особистої сваволі. *Цариця Марія Нага була пострілена в монахині, її родичі й багато угличан були заслані за самоуправство й бунт* (Іст. СРСР, I, 1956, 152); *Добре бачить [Катря], як знівечили на ній батько з матір'ю за таке самоуправство* (Кучер. Промай..., 1957, 350).

САМОУРЯДУВАННЯ *див.* самоврядування.

САМОУСВІДОМЛЕННЯ, я, с. Чітке усвідомлення своєї суті, своїх характерних рис, своєї ролі в суспільстві, в житті і т. ін. *Кожен визначний художній твір — це завжди акт суспільного самоусвідомлення, акт пізнання нового в житті* (Не ілюстрація..., 1967, 9); *У другій половині ХХ віку.. по-новому й дуже гостро стало питання про самоусвідомлення людиною себе, своїх можливостей і свого призначення* (Рад. літ-во, 3, 1966, 13).

САМОУСВЯТЯТИСЯ, яюся, ається, *недок.*, **САМОУСУНУТИСЯ**, усяя, вешся, *док.* Самовільно ухилитися від виконання своїх обов'язків, своєї справи. *Професор Стрельцов читав лекції з римського права, але від обов'язків ректора фактично самоусувається і навіть не заходить у свій кабінет* (Бурл., М. Гонта. 1959, 38).

САМОУСНЕННЯ, я, с. Дія за *знач.* самоусувається, самоусувається. **САМОУСНУТИСЯ** *див.* самоусувається.

САМОУТВЕРДЖЕННЯ, я, с. Дія за *знач.* самоутвердиться, самоутверджуватися. *За минуле пістоліття*

радянська кінознавча думка пройшла складний шлях пошуків, самоутвердження (Вітч., 9, 1967, 206); *Здатність розподіляти увагу в процесі мислення на об'єкти навколишнього світу і на самого себе є.. важливою складовою частиною того, що в психології називають самоутвердженням підлітка* (Наука..., 12, 1968, 18).

САМОУТВЕРДЖУВАТИСЯ, усяя, утешся, *недок.*, **САМОУТВЕРДИТИСЯ**, джуся, дияся, *док.* Утверджувати самого себе, свою особу, цінність, своє значення. *Бентежною думкою про велике, потужною й щирою почуттєвістю завжди жило, оплодотворялось і самоутверджувалося справжнє мистецтво* (Літ. Укр., 10.XII 1968, 2); *Для підлітка, що прагне самоутвердитися, не байдуже, чи робить він нікому не потрібні кернери у шкільній майстерні, чи працює на ХТЗ, виготовляючи деталі для трактора* (Знання..., 7, 1971, 10).

САМОУТВЕРДИТИСЯ *див.* самоутверджуватися.

САМОУЧИТЕЛЬ *див.* самовчитель.

САМОУЧКА, и, ч. і ж., *розм.* Те саме, що самоук. *Посподяться [сусіди] до моєї хати... дивляться, як я ті дощечки складаю, розбираю, примірюю, вірваю та приструю — вичмайю, чоловік тому не чужий, а так собі, самоучка, без доброї справи, без нічого — та й сніються в мене* (Фр., II, 1950, 39); *Перший володарний костюм був сконструйований російським.. самоучкою Юхимом Никоном у 1719 р.* (Знання..., 1, 1966, 24); *Самоучкою я не можу вивчитись по-англійськи* (Л. Укр., V, 1956, 22).

САМОУЩІЛЬНЕННЯ, я, с. Добровільна відмова від частини своєї житлової площі на користь іншим жителям. *Порядок уцілювання і самоущільнення наймаючи жилих приміщень, що займають живу площу понад установлену норму, регулюється особливими правилами* (Див. кодекс УРСР, 1950, 33).

САМОУЩІЛЬНИТИСЯ *див.* самоущільнюватися.

САМОУЩІЛЬНОВАТИСЯ, юся, юється, *недок.*, **САМОУЩІЛЬНИТИСЯ**, ніся, вішся, *док.* Здійснювати самоущільнення.

САМОФОКУСУВАННЯ, я, с. Ефект взаємодії дуже сильного випромінювання і певної речовини, що викликає сходження випромінювання у вузький пучок. *Самофокусування звукових хвиль; Самофокусування променя.*

САМОФОТОГРАФІЯ, і, ж., *спец.* Те саме, що самофотографування. *Самофотографія робочого дня.*

САМОФОТОГРАФУВАННЯ, я, с. Точна реєстрація розподілення часу, коштів і т. ін. на підприємстві, що досягається суворою самоконтролем. *Самофотографування трудового процесу дає можливість виявляти етрапи робочого часу постійно — щодня, щозміни, щогодини* (Рад. Укр., 8.I 1966, 2).

САМОХАРАКТЕРИСТИКА, я, ж. Характеристика самого себе, своїх дій, своєї діяльності. *На одному з відеоліт М. Кропивницький, підсумовуючи свою літературну і театральну діяльність, говорив: «Служив я вірою і правдою — хоч, може, іноді й помилявся і спотикався». Це була правдива самохарактеристика* (Іст. укр. літ., I, 1954, 440); *П. Панч давно відомий як визначний майстер психологічної деталі — його герої індивідуалізується переважно засобами мовної самохарактеристики* (Вітч., 3, 1966, 176).

САМОХВАЛ, а, ч. Той, хто сам себе визваляє; хвалько. *А Півники-самохвали і собі пристаю, Як горозом обсилають, Сміються, гукають* (Гл., Байк..., 1959, 216).

САМОХВАЛЕЦЬ, льця, ч. Те саме, що самохвал. *В великому натхненні Хоче [Атта Троль] ділом доказати, Що не марний самохвалець, А митець великий справді* (Л. Укр., IV, 1954, 142).

САМОХВАЛКА, и, ж. Жін. до самохвал.

САМОХВАЛЬБА, а, ж. Те саме, що самохвальство.

І бачите, ще одна несподіванка в тім хлопчиськовій! Тихий, послухний, без жадної дрібочки.. самохвальби (Фр., II, 1950, 343).

САМОХВАЛЬНИЙ, а, е, розм. Який любить вихвалити сам себе.

САМОХВАЛЬНО, розм. Присл. до самохвальний. **САМОХВАЛЬСТВО**, а, с. Вихвалення самого себе. *См'ялоєсбий рідко заходить до Яворенкія. Він, може, й заходить би, та його не просили. Дід не терпів його самохвальства, чадства* (Гжицький, У світ., 1960, 112).

САМОХІД, ч. 1. род. хода. Назва деяких машин і транспортних засобів із власною тягою. *Полетів би я на Україну не конем, а бистрим самоходом, щоб натішити своїм народом* (Мак., Вибр., 1954, 389).

2. род. хода. Гармата на танковому шасі з власною тягою. *На кілька кілометрів по фронті розгорівся, в ажкий бій з участю танків і самоходів* (Гончар, III, 1959, 432).

3. род. ходу, спец. Автоматичний рух машини чи її частини. *Зешчим рухом Провора натиснув на рукоятку, емикаючи верстат на самохід* (Донч., III, 1956, 401); *Самохід лічильника*.

САМОХІДКА, и, ж., розм. Те саме, що самохід 2. *Солдати рубали молоді дерева для маскування самохідок, гармат, тягачів* (Автом., Коля розлуч. двоє, 1959, 380).

САМОХІДНИЙ, а, е. 1. Який рухається за допомогою власної тяги. *На ділянку прибули самохідні комбайни* (Оров., Зел. повінь, 1961, 21); *На вимозу комбата артилерійський підтримуючий полк вислав дві самохідні гармати* (Гончар, III, 1959, 242); *16 січня [1973 року] радянська автоматична станція «Луна-21», здійснюючи м'яку посадку на поверхню Місяця, доставила туди автоматичний самохідний апарат «Луноход-2»* (Рад. Укр., 17.I 1973, 1).

Δ Самохідне шасі — трактор особливої конструкції, який разом із сільськогосподарськими машинами і зварядлами являє собою агрегат, признач. для виконання тяглових і стаціонарних робіт. *Значне поширення матимуть трактори нового типу, так звані самохідні шасі* (Наука., 5, 1958, 26).

2. Який має на озброєнні самоходи (у 2 знач.). *Самохідний полк*.

САМОХІТНИЙ, а, е, розм. Який здійснюється, діє і т. ін. з власної волі, без примусу; добровільний. [О к с а п а:] *Два роки не бачила його і не страждала ж, і свої думки не труїла самохітною зрадою* (Кроп., I, 1958, 401).

САМОХІТНО, розм. Присл. до самохітний. — *Се ж безумство — тиснутися нам Самохітно до пастки!* (Фр., XII, 1953, 500).

САМОХІТТЮ, присл., розм. Те саме, що самохіть. *Загубив жінку Данило, та й сам пропав... чи самохіттю, чи так уже господі його покарав* (Вовчок, I, 1955, 101).

САМОХІТЬ, присл. 1. З власної волі, без примусу; добровільно. [Т і р ц а:] *Хто раб? Хто подобаний? Тільки той, хто самохіть несе ярмо неволі* (Лі, Укр., II, 1951, 152); *Від нашої руки не отече ні один, хто піде самохіть на службу до катів, хто їм співчуватиме* (Еллан, II, 1958, 223).

2. Усупереч власній волі; несвідомо, мимоволі. *Капати, чи не капати, то вже своя воля, а подумати, то думка наперед не питається, а самохіть навертається* (Вовчок, I, 1955, 377); *Він гримнув на жінку.. Руки самохіть стиснулись в кулаки* (Коцюб., I, 1955, 374); *Самохіть роївся у голові спогади* (Ряб., Золототисячник, 1948, 159).

САМОЦВІТ, у, ч. 1. Кольоровий чи безколірний коштовний, вапівкоштовний або виробний камінь з яскравим блиском. [С т а р и й п а п:] *Великий князь при-*

слав йому за його подвиг дорогий із самоцвітами перстень (Вас., III, 1960, 476); *З давніх-давен славиться самоцвітами Україна. Вони широко застосовуються в народному господарстві як оздоблювальний матеріал* (Веч. Київ, 14.III 1967, 1); *Образно. *Заплетіло молоде листя, зашамотіло, струсило з себе дощ самоцвітів* (Коцюб., I, 1955, 149); *У порівн. *На гірлах смерек, що колом обступали прилуку, висіли й грали, як самоцвіти, великі верна роси* (Скл., Карпати, II, 1954, 299); // *Вироби, прикраси з такого каменю, оздоблені таким камінням. Накинула на себе небаго свитину та й пішла, як була убрана на весілля, в жемчугі, в дукачах і самоцвітах* (Стор., I, 1957, 40); // *перев. чейм, перек. Те, що, дачи яскраві відблиски, нагадує цей камінь (про кристали снігу, граєт дощу, роси, сліз і т. ін.). Твердий синявий сміг крає на сонці самоцвітами* (Коцюб., I, 1955, 80); *За хатою починався степ... майже до самого обр'ю окритий пшеницею, по якому, граючи росяними самоцвітами, ходило сонце* (Д. Бездяк, Серпе..., 1961, 3); *Лист затріпотів в руках Орисі, щось гаряче ворухнулося в серці, сповнило відрадою груди й теплыми самоцвітами очі зросло* (Стар., Облога..., 1961, 85).

2. *перев. чого, перек. Те, що вражає яскравістю вияву, в самотнім взірцем чогось. З народних джерел, з народної поезики та культурної спадщини черпає він самоцвіти гумору, легкості і мудрості, якими пройняті комедійні образи* (Вітч., 9, 1968, 191); *Діти орденоносна Україна це раз демонструє перед москвичами свою красу і силу, найкращі самоцвіти своїх народних талантів* (Рад. Укр., 17.XI 1960, 1); *По крихітці, по пилкиці збирає він [милець] самоцвіти життя, вносячи за кожну знахідку дорожчу плату: жар серця, снагу душі, племін мозку* (Літ. Укр., 8.I 1963, 1).

САМОЦВІТНИЙ, а, е. 1. Прики. до самоцвіт. *Кареліна відраджають у Башкирію на розшуки самоцвітного каміння: топазіє, яшми, гірського кристалу* (Видатні вітч. географи..., 1954, 71); *А надійшла пора йому вертатися. То що тоді зробити для нього батько? Зробив йому він трон із бірюзи; Вінець об'яв камінням самоцвітним* (Крим., Вибр., 1965, 208); *Образно. *Не завжди степ повертається до Андрія Ляди то спеком, то корожом. Є в ньому стільки добра, і снігу, і самоцвітної краси, яких не знайдеш ні в палатах, ні в казці, ні в сні* (Бабляк, Літопис..., 1961, 106); // *Вигот. із самоцвітів, оздоблених нвми. [П е р е л е с н и к:] Будь моя кохана! Звечора і зрана самоцвітні шати буду приношати* (Лі. Укр., III, 1952, 207); *Каже цариця подати їй кубок важкий, самоцвітний, Золотом красний* (Зеров, Вибр., 1966, 242).

2. Кольоровий, блискучий, сяючий, як самоцвіт. *Самоцвітні іскри бавляться на снігових заметах, і зорі мерехтять над селом* (Донч., IV, 1957, 124); *Палали зорі. Особливо одна з них переливалася найрізноманітнішими самоцвітними барвами* (Кач., Вибр., 1947, 41).

САМОЦІЛЬ, і, ж. Те, що само по собі є метою, а не засобом для досягнення чого-небудь іншого. *Учений не має права жити минулою славою, вважати наукової ступінь самоціллю. Тупцювання на місці — це ознака застою, занепаду ученого* (Наука..., 12, 1962, 5); *Деталь у художньому творі, на думку Шевченка, не повинна бути самоціллю, вона повинна бути підпорядкована якійсь вищій ідеї* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 376); *Вишивка в українському народному одязі ніколи не була самоціллю, а завжди підпорядковувалась його практичному призначенню* (Нар. тв. та етн., 1, 1966, 55).

САМОЦІЛЬНИЙ, а, е. Який є самоціллю. *Пейзаж у нього [А. Маллшка] не індивідуальний, не самоцільний, не позачасовий, а тісно пов'язаний.. в життям та діями*

героїв, здебільшого чітко окреслений в часі і місці (Рад. літ-во, 18, 1955, 278).

САМОЧИННИЙ, а, е. 1. Який робиться, учиняється самовільно, незаконно. Самочинний виступ.

2. Який здійснюється за власним почином, за власною ініціативою. Самочинне, стихійне створення Рад робітничих депутатів у Лютивеву революцію поєторило досвід 1905 року — нам довелося проголосити принцип Радянської влади (Ленін, 36, 1973, 3).

САМОЧИННО. Прися. до самочинний. [Ч и н о в е в к:] Своєї кари він не отче, а самочинно судить його не можна (Вас., III, 1960, 483); Він призначив себе на бургомістра самочинно (Собко. Серце, 1952, 104).

САМОЧИНСТВО, а, с. Порушення законного порядку при вирішенні певних справ; прояв особистої сваволі; самоуправство. Він [Ян Гус] виступив проти папських злозживань, проти розбещеності... і самочинства римського папи (Мелья., Папи..., 1960, 37); За самочинство у нас [ковпаківців] завжди особливо суворого карає (Баш, На землі..., 1957, 51); — *Вивантажуйте книжки! .. Ви за це будете відповідати! Це самочинство!* (Мур., Жила., вдова, 1960, 21).

САМОЧКА, ж. Зменш.-пестл. до самка¹. Соловейко стух біля своєї самочки (Кв.-Осп., II, 1956, 40).

САМУМ, у, ч. Сухий гарячий вітер у пустелях Азії та Африки; піщаний ураган. Порив гарячого самуму Відбушував. Сахара спить (Мур., Ідуть богатирі, 1951, 29); *Вожатий... розповів дітям про самуми — страшні піщані бурі, які бувають у справжніх пустелях* (Мокр., Острів..., 1961, 64); *У порівн. *Влада цариці була, немов африканське сонце, Мов потужний самум, що не хоче й рухити листи* (Л. Укр., I, 1951, 423); *Йшли танки фон-Клейста, як чорний самум* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 62).

САМУМНИЙ, а, е. Прикм. до самум.

САМУРАЙ, я, ч. У феодальній Японії — член привілейованого військового стану; світський феодал. — Японець я і самурай — він знову люто постукає палець у свою книжечку (Довж., I, 1958, 103); // *перев. мн., розж., зневажл.* Назва представників агресивної японської воляччини. Багато років борюся героїчний корейський народ проти японських самураїв (Літ. газ., 31.VIII 1950, 2); В уяві Віктора і Гриця постали картини запеклого бою з японськими самураями (Автом., Коли розлука двоє, 1959, 92).

САМУРАЙСЬКИЙ, а, е. Стос. до самурая, власт. йому. Самурайський дух.

САМЧИК, а, ч. Зменш.-пестл. до самець. Самчики заважають самочок (Кв.-Осп., II, 1956, 412); Зелени самчики клеєть і їх червоногруді самчики догодовували вже своє молоде покоління (Жицький, Чорне озеро, 1961, 88).

САМШИТ, у, ч., бот. (*Vitis L.*). Невелике південне вічнозелене дерево або чагарник із дуже твердою важкою деревиною, з якої виготовляють різні вироби. Самшит — це дуже цінне дерево, важче ва воду і у воді тоне (Труби., Мандр., 1938, 123); У зеленім самшиті гора (Забашта, Вибр., 1958, 75).

САМШИТОВИЙ, а, е, бот. Прикм. до самшит. Стає в голомі розшитими Мандаринів сади. Вище — в зрості самшитові, Вище — скелі та люди (Дор., Єдність, 1950, 64); // Зробл. із самшиту. Треба взяти в собою костура, привезеного з Кавказу, міцного, самшитового, ніби з жовтої кістки виточеного (Собко, Справа..., 1959, 166); // Схожий на самшит. Ворон лежав грудьми вниз, розпластавши крила; голівка його з гострим самшитовим дзьобиком була відкинута набік (Тют., Впр, 1964, 139).

САН, у, ч. 1. У монархічних державах — громадське ставовище особи, пов'язане з високою посадою. Сеїд

забув свій сан і поважність (Тулуб, Людолови, II, 1957, 71); Царський сан; // Високе і почесне ставовище, яке займає хто-небудь у певній сфері діяльності, в рятуалах і т. ін. Вночі боюніці пустили під укїс чотири німецьких ешелони, і навіть дїд Прокопенко зрозумів, що історія призначила йому високий сан гнізного судді (Довж., I, 1958, 150); Він вже проголосив себе старшим боярином, і на знак цього високого сану рукав його... сорочки був пере'язаний білою хусткою (Смолич, Мир..., 1958, 27).

2. Звання духовної особи, служителя культу. Вони обидва були кандидатами духовного сану, та не одного були походження (Кобр., Вибр., 1954, 7); Один золотий наперський хрест — ознака сану — прикрашає широкі груди... січового панотця (Кач., II, 1958, 437).

САН... Перша частина складних слів, що відповідає слову санітарний, напр.: сан в з в о д, сан і з о л я т о р, сан і ц с в ъ к т о р, сан л і к а р, сан о б р о б к а, сан о б г л я д, сан о б і з д, сан о у н к т і т. ін.

САНАЗИН, у, ч. Лікувальний препарат, який використовують при гнійно-запальних процесах, дифтерії, коклюші, дизентерії і т. ін. Саназин є високоосфективним засобом при туберкульозних ураженнях ока, бруцельозі й інших інфекціях (Наука..., 2, 1955, 13).

САНАТОРЕЦЬ, рця, ч., розм. Той, хто лікується і відпочиває в санаторії. Все частіше між санаторцями заводились розмови про домітку (Збан., Сеспель 1961, 133).

САНАТОРІЙ, ю, ч. Лікувально-профілактичний заклад для лікування і відпочинку. [К р е ч е т:] Проектуючи санаторій, ви мусили думати над тим, щоб кожна ліжка, форма несли сонце, радість, бадьорість... (Корн., I, 1955, 112); Санаторії, пансіонати, будинки відпочинку щороку приймають величезну кількість людей, повертаючи їм здоров'я і бадьорість (Ком. Укр., 3, 1968, 36); // *перек.* Мешканці такого закладу. *Вже світ. В постелі встає я. Санаторій ще спить кружком. Лиш смарагдовий сад пташок абудив* (Тич., I, 1957, 231).

САНАТОРІЯ, і, ж., част. Санаторій. *Прикрі враження у мене від тій санаторії* (Л. Укр., V, 1956, 384); [Д і в ч и н а:] *Щось мають тут будувати... Санаторію чи музей...* (Вас., III, 1960, 492).

САНАТОРНИЙ, а, е. 1. Прикм. до санаторій і санаторія. З санаторних воріт виїшла ціла делегація — Потопальський, головний лікар, ще якісь лікарі, людина з під'язаною рукою (Збан., Сеспель, 1961, 39); У есеюванні дитячий здравниці Санаторії — новий [1965] рік ознаменувався відкриттям ще одного дитячого санаторного містечка (Рад. Укр., 9.I 1965, 3); Який працює або живе в санаторії. Санаторний лікар, завогосп ходять... щось планують, вирішують (Ле, Міжгір'я, 1953, 526).

2. Власт. санаторію; такий, як у санаторії. *Тепер щоденним одягом [Багрича] стала смугаста санаторна ніжама* (Дмит., Обпалені..., 1962, 6); *Тканинна терапія дуже корисна при санаторному лікуванні* (Мед. ж., XXIII, 1, 1953, 11); Санаторний режим.

САНАТОРНИК, а, ч., розм. Той, хто лікується і відпочиває в санаторії.

САНАТОРНИЦЯ, і, ж., розм. Жін. до санаторник.

САНАТОРСЬКИЙ, а, е. Те саме, що санаторний 1. Життя чисто санаторське: нічого не роблю і все нема часу (Л. Укр., V, 1956, 390).

САНАЦІЙНИЙ, а, е, мед., ек. Стос. до санації. Важкою ціною довелося розгладчуватися польському народові за антимінаціональну і егоїстичну політику санаційних урядів буржуазної Польщі, що привели країну до вересневої національної катастрофи (Ком. Укр., 12, 1968, 51).

САНАЦІЯ, і, ж. 1. мед. Профілактичний лікуваль-

пий захід; оздоровлення. З метою охорони зубів у дітей у дитячих садах та школах провадиться так звана санация порожнини рота і зубів (Шк. гігієна, 1954, 96); Санация організму від хвороб.

2. ек. Система заходів, здійснюваних у капіталістичних країнах державою, щоб запобігти банкрутству банків, трестів і т. ін. Санация фінансів.

3. Назва фашистського режиму в Польщі в 1926—1939 рр.

САНБАТ, у, ч. Скорочення: санітарний батальйон. Він приходить до свідомості в санбати, але ніяк не може прозвучати, де він і що з ним (Тют., Впр, 1964, 198); Літак.. спав у кущі, в болото. Наші сапери витягли покаліченого п'ятого і відправили до санбату (Мушк., Серце..., 1962, 182).

САНВУЗОЛ, зла, ч. Скорочення: санітарний вузол. Приміщення майстерні високі, світлі й теплі. В побутові приміщення — чоловічі й жіночі гардероби, санвузли і душові, забезпечувані гарячою водою (Архит. і буд., 2, 1955, 12).

САНГВІН, у, ч. Те саме, що сангіна. *Образно. Показливо набидали стратенці люльки, розпалювали їх, і де-не-де спалахували жовтогарячі вогники, окреслюючи червоном сангвіною негодні цюки і підборіддя (Тулуб, Людолови, II, 1957, 105).

САНГВІНА, н, ж. Те саме, що сангіна.

САНГВІНІК, а, ч. Людина сангвінічного темпераменту. Сангвінік — рухливий, вельми чутливий до різних подій, досить легко переносить життєві негаразди, прагне до частоті переїзди вражень (Знання..., 11, 1971, 18).

САНГВІНІЧКА, в, ж. Жін. до сангвінік.

САНГВІНІЧНИЙ, а, е. Який відзначається швидкою збуджуваністю, бурхливою, хоч і не глибокою, реакцією на зовнішні враження; жвавий, життєрадісний (про перову організацію, темперамент). Сангвінічний темперамент може привести людину до легковажності (Психол., 1956, 213); // Який має такий темперамент. Гучинський, молодий, .. сангвінічний чоловік, давав Кошицькій причину до задрості (Фр., IV, 1950, 199).

САНГВІНОВИЙ, а, е. Те саме, що сангвіновий.

САНГІНА, н, ж. 1. М'який червоний або червоно-брунатний (перев. мінеральний) олівець без оправы, який використовують у живописі. Живописні його твори гарні, але найбільш вдалі малюнки олівець, вугіллям, сангіною (Літ. Укр., 8.VI 1965, 4).

2. Малюнок, виконаний таким олівцем. Василь Бородай у своїй егіпетській серії виступає зрілим майстром.. Тому з такою неослабною цікавістю сприймаються портрети «Фелак» (сангіна) і «Робітник з Луксорів» (вугілля, сангіна, крейда) (Мист., 2, 1965, 38).

САНГІНОВИЙ, а, е. Виконаний сангіною.

САНДАЛ¹, **САНТАЛ**, ч. 1. род. а. Вічнозелене тропічне дерево, ароматична деревина якого багата на ефірну олію.

2. род. у. Кристалічна речовина, яку одержують із деревини цієї рослини. [Ш и в к а р:] В більший чайник чаю поклади півложечки — для духу, а три ложечки сандалу (Кроп., II, 1958, 499).

3. род. у. Барвник червоного або жовтого кольору, який одержують із деревини цієї та деяких інших рослин.

САНДАЛ², а, ч., заст. Невелике судно, що було поширене у тюркських народів Причорномор'я. Високі, швидкоплавні сандали рах у рах випереджали його човен (Тулуб, Людолови, I, 1957, 264).

САНДАЛ³, а, ч., заст. Пристрій для обігрівання житла (у народів Сходу).

САНДАЛЄТА див. сандалєти.

САНДАЛЄТИ, лет, мн. (одн. сандалєта, н, ж.). Легкі літні туфлі. Понад 2500 пар хлопчачих черевоків і 2 тисячі пар дівчачих сандалет відправляють у торговельну мережу трудівники четвертої взуттєвої фабрики (Вєз. Київ, 14.VIII 1971, 2).

САНДАЛІК див. сандаліки.

САНДАЛІКИ, ів, мн. (одн. сандалік, а, ч.). Зменш. до сандалі. Коли нарешті Ігор добився до озера, він був уже босоніж, бо сандаліки розкисли, і їх довелося покинути (Донч., IV, 1957, 32).

САНДАЛИТИ, лю, лиш, недок., Perez. Фарбувати сандалом (див. сандал¹ 3).

САНДАЛИТИСЯ, люся, лишся, недок. Фарбуватися сандалом (див. сандал¹ 3).

САНДАЛІ, ів, мн. (одн. сандалія, і, ж.). Те саме, що сандалі. Орест Білинський був у сандалях (Вільде, Сестри..., 1958, 10).

САНДАЛІЙ, ів, мн. (одн. сандалія, і, ж.). 1. У давніх греків і римлян — взуття, що являло собою дерев'яну або шкіряну підшву без каблуків, яку прив'язували до ноги ремінцями. До намащених ніг підв'язували сандалі гарні, Вийшов [Телемах] зі спальні своєї (Гомер, Одисея, перекл. Б. Тена, 1963, 43).

2. Сучасне легке взуття без каблуків із застібок-ремінцем. Ноги [Ігоря] в легких жовтих сандалях, на голові світла габардинова кепка з гудичком (Кучер, Прошай..., 1957, 95).

САНДАЛІЯ див. сандалі.

САНДАЛОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до сандал¹ 1. Технологом вузлу під ранковим сонечком кують, посідаєш на вершечках високих сандалових дерев (Грицький, Чорне озеро, 1961, 384); // Зробл., вигот. із сандала. Сандаловий стіл; Сандалові баранки.

2. у знач. ім. сандалові, вих, мн. Родина дводольних рослин (трав, чагарників, рідше — невеликих дерев).

САНДАЛЯ див. сандалі.

САНДАЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до сандалі і сандалі. Взуття сандалюного типу.

САНДАРАК, у, ч. Запахна густа смола північноафриканського хвойного дерева роднини кипарисових, з якої виготовляють лаки.

САНДАРАКОВИЙ, а, е. Прикм. до сандарак.

САНДВІЧ, а, ч. Дві складені разом склянки хліба з маслом, сиром, ковбасою і т. ін. між ними. Нас почитували сандвічами, тістечками і чудовим апельсиновим соком (Мішко, Наместе..., 1957, 7).

САНДЖАК, а, ч., іст. Адміністративний округ у султанській Туреччині.

САНДОМІРКА, н, ж. Сорт пшениці. На його найкращій сандомирці бродила масляста людська худоба (Стельмах. I, 1962, 353).

САНДРИК, а, ч. Архітектурна прикраса, карниз над вікнами на фасаді будинку.

САНДРУЖИНА, н, ж. Скорочення: санітарна дружина.

САНДРУЖИННИК, а, ч. Член санітарної дружини. **САНДРУЖИННИЦЯ**, і, ж. Жін. до сандружинник. Сандружинниці перев'язували поранених (Перв., Дикий мед, 1963, 422).

САНЖАРІВКА, н, ж. Народна пісня і тавець. Санжарівки на скрипці грали, Кругом дівчата танцювали (Котл., I, 1952, 73).

САНЖАРКА, н, ж. Те саме, що санжарівка. Вони як вярнули санжарки (Сл. Гр.).

САНИ, ей, мн. Зимовий віз на полозах. Весело рипіли сани по снігу, весело бігли коні (Копюб., I, 1955, 84); Сани ледве сунулись, риючи полозьям глибокі кучугури

(Мик., II, 1957, 282); Привикне, кажуть, собака за возом бігти, то й за саньми побжить! (Мирний, I, 1949, 360); На бузкові зав'язи розцвѣталась віссянка, повчаючи хлібороба: «Кинь сани, бери віз-а-а, кинь сани, бери віз-а-а!» (Стельмах, II, 1962, 259); // Приблизна міра ваги, об'єму, що дорівнює поклажі одних саней. Сани ёро.

◇ Ріжніті сани див. ріжнітвій; Сідати (сісти) ше в (на) свої сани; Сідати (сісти) в (на) чужі сани — займати певне місце на службі, в суспільстві тощо. [В а с и л ь (сумно):] *Ех! сла ти, Марусе, на чужі сани, усючила, рибонко, у атерину, — б'єшся, тріпаєшся там — немає тобі виходу!* (Мирний, V, 1955, 104).

САНІСТРУКТОР, а, ч. Скорочення: санітарний інструктор. Лейтенант рішуче відсторонив саніструктора, що зотів його оглянути, і важко підвісяв (Голов., Топола..., 1965, 64).

САНІРУВАННЯ, я, с., мед., ек. Дія за знач. санірувати.

САНІРУВАТИ, ую, уеш, недок. і док., перех. 1. мед. Оздоровлювати, робити здоровим кого-небудь. Санірувати школярів.

2. ек. Поліпшувати стан чого-небудь. Санірувати фінанси.

САНІРУВАТИСЯ, уюся, уешся, недок. і док. 1. мед. Оздоровлюватися, ставати здоровим.

2. тільки недок., мед., ек. Пас. до санірувати.

САНІТАР, а, ч. Особа молодшого медичного персоналу в лікарні, госпіталі, яка доглядає хворих і поранених, стежить за чистотою приміщень тощо. Через широку відчинені двері санітар вихопив на веранду крихітку з хворим (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 337); — Дозвольте! — грозючим басом запитає він. — Санітар другої міської лікарні, Піддубний. Прочайте, врятуєш без впрошення (Собко, Справа..., 1959, 80); *Образно. Руді журашки — чудесні санітари, які старанно оберігають дерева від шкідників (Веч. Київ, 24.VII 1968, 4); // Рядовий медичної служби в армії, який подає першу допомогу пораненим і вивозить їх з поля бою. Санітари повибітали із своїх схованок і, взявши носилки, стали підбирати поранених білиці (Тют., Вир, 1964, 505).

САНІТАРІЯ, і, ж. 1. Система заходів, скерована на охорону громадської гігієни, на поліпшення умов праці і побуту населення. На все велике, в п'ять тисяч чоловіка, село не було навіть і фельдшера. Не було також і натяку на якусь там санітарію (Крот., Сини..., 1948, 26); Виробнича санітарія; Шкільна санітарія; // Система заходів, скерована на охорону чистоти певного середовища. Забруднення моря нафтою становить велику загрозу для його мешканців і самої людини. З огляду на це в інституті [біології південних морів] створено лабораторію санітарії моря (Наука..., 10, 1971, 19).

2. Наука, що розробляє теоретичні основи вимог громадської гігієни. Федора одягла, щоб поєсти до лікаря, що викладав на курсах гігієну й санітарію і мешкав поблизу інтернату (Кир., Вибр., 1960, 74).

САНІТАРКА¹, в, ж. Жін. до санітар. [В а л я:] Кажуть, усіх нас пошлять санітарками в міську лікарню для практики (Дмит., Дівоча доля, 1960, 91); Загорілася солома, під якою були складені поранені. Санітарки, що були при ній, кинулися відтягувати поранених в городи (Гончар, II, 1959, 326).

САНІТАРКА², в, ж., розм. В армії — транспортний азіб (автомашина, віз) для перевезення хворих і поранених, для лікування їх у дорозі. Прибула санітарка з медикаментами. Тепер було легше, і Ольга відчула більшу певність у своїх діях (Дор., Не повторі..., 1968,

23); Хоч канонада стихла..., під ногами своїми відчуваю, як зіщулюється у м'ячавих корчах земля, як склипує вона у вибох під колісьми кволих санітарок (Кол., На фронті..., 1959, 5).

САНІТАРНИЙ, а, е. 1. Стос. до санітарії, пов'язаний із санітарією. Для поліпшення санітарного обслуговування сільського населення скрізь організовано області і районні санітарно-епідеміологічні станції (Лікар. експертиза..., 1958, 7); У 80-ті роки XIX ст. ...передова частина медичної інтелігенції поряд з іншими питаннями висуває думку про перехід до організованих форм санітарно-освітньої пропаганди, до створення спеціальних організацій санітарної освіти (Фізіол. ж., II, 5, 1956, 123); // Здійснюваний у відповідності з вимогами санітарії. Санітарний огляд; Санітарна обробка злого; // Який виконує обов'язки, пов'язані з санітарією. — *Поклиште, будьте ласкаві, санітарного лікаря (Ле. Міжгір'я, 1953, 168); Санітарна інспекція.*

Санітарна техніка: а) загальна назва ряду розділів техніки (система водопроводів, каналізації тощо), які стосуються питань санітарного благоустрою житлових і громадсько-комунальних приміщень, підприємств, міст і т. ін.; б) сукупність технічних засобів, які забезпечують санітарний благоустрій.

△ Санітарний вузол: а) див. вузол; б) сукупність будов або приміщень, признач. для здійснення санітарно-гігієнічних заходів (лазня, пральня, туалет і т. ін.).

2. Пов'язаний із медичним обслуговуванням, із медичною службою в армії. Санітарний взвод стоює у лісі неподалік від мінометників (Гончар, III, 1959, 399); У дні пожежі світової, коли в крові канала мла, ти санітарною сестрою в Червоно Армію пішла (Сос., II, 1958, 363); Георг тільки одного боляся: а що, як його призначать у санітари? Санітарна служба необхідна. Він це знає (Багмут, Щасл. день..., 1951, 138); Нема вже кілька разів побувала на своєму санітарному пункті, біля нас в Проценком (Збав., Незабутяє, 1963, 29); // Признач. для медичного обслуговування в армії під час воєнних дій.

Санітарна машина; **Санітарний автобус**; **Санітарний ешелон** (побідз) — транспорт, який використовують для перевезення поранених і надання їм медичної допомоги. Санітарні машини привозили поранених і обморожених білиці (Тют., Вир, 1964, 199); Напередодні чим санітарним автобусом Кость Григорович мав виїзти на схід (Гончар, IV, 1960, 43); На схід санітарний ішов ешелон. Спокійно собі стукотіли колеса... (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 28); Санітарна станція див. станція; Санітарна сумка — сумка з набором медикаментів і перев'язувальних засобів для надання першої допомоги хворим, пораненим. Вона міцніше натягнута берет, повисла через плече санітарну сумку. — Товаришу комбат, я пішла (Гончар, III, 1959, 219); Санітарна частина — окрема військова одиниця медичної служби у складі військових з'єднань. Велику приємкувати хату, де розмістилася санітарна частина полку, створювали гострі, драматичні нагощі карболки (Жур., Вечір..., 1958, 257); Санітарний інструктор — особа молодшого медичного складу в армії, що здійснює контроль за санітарним станом роти і подає першу медичну допомогу; Санітарний паке́т див. паке́т.

САНІТАРОЧКА, в, ж. Пестл. до санітарка¹. Натиснеш на дзвоника — вже й біжить до тебе чепурна санітарочка, клопочеться, як біля малої дитини (Мур., Бук. повість, 1959, 257).

САНКИ див. санки.

САНКИ, нбк, рідше **САНКИ**, пок, мн. і. Те саме, що сани. Коники несли санки (по гладенькій, як скло, дорозі (Н. Лев., IV, 1956, 150); Панотець чорною квочкою

вмошуеться в задку санок, вузькобородий фурман поперед нього виглядає миршавим (Стельмах, I, 1962, 270); Колись-то запряже [телятко] бичка і привезе гостинціє санки: і маслечка, і молочка, Або ще і сиру і сметанки (Гл., Тв., 1957, 315).

2. Маленькі сани для катання малечі, спускання з гір, перевезення невеликого вантажу вручну і т. ін. Рубин сія у Володьки за спиною, санки рушили вниз (Сенч., Опов., 1959, 11); Влітку постачали [лісові робітники] базар грибами, ожиною, свербиусом. А взимку запрагались у ручні санки і возили собі дрова з Лиски (Томч., Жменяки, 1964, 194); [К а л е н і к:] Нічого білш не зробиш, треба платити! Любиш, каже, кататися — люби й санки возити! (К.-Карий, I, 1960, 216).

3. гірн., заст. Спеціальні ящики, якими відтягували вугілля із забою у головний штрек. Саночник так спиртно навантажує свої санки, що а мене викидає сумніє: а чи ж є в нього хребет? (Кач., II, 1958, 101).

САНКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., діал. Кататися на санках. Вти так любить санкуватися, слухати, як зрпупотить сніг під кітськими копитами (Кобр., Вибр., 1954, 29); Спустився [Сенько] раз, другий у долину, якось не стало охоти самому санкуватися (Ков., Світ., 1960, 89).

САНКЦІОНОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мнв. ч. до санкціонувати.

САНКЦІОНУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех. Давати санкцію на що-небудь; визнавати щось законним, правильним, затверджувати, схвалювати щось. — Я санкціоноу визнаення громадянина Середи, — сказала [Маруся], подаючи слідчому акт з своєю резолюцією (Бурл., М. Гонта, 1959, 87).

САНКЦІЯ, і, ж. 1. Затвердження чого-небудь вищою інстанцією; визнання законності чогось. Володимир без санкції патріарха признає главою руської церкви корсунського священика Анастаса, який провадив незалежну від Візантії політику (Нар. стар. іст. УРСР, 1957, 496); В керівництві університету появилася нова особа — політичний комісар на правах першого професора, без санкції якого никаки ректора не мали сили (Бурл., М. Гонта, 1959, 32); // Дозвіл, схвалення. Бона керувала господарством цілком самостійно і від чоловіка ніякої санкції на свої плани не потребувала (Кир., Вибр., 1960, 150); Самійло Овейшович і думки, мабуть, не припускає, що Ігор наслідієся прийти без батькової санкції (Шовк., Людина., 1962, 292).

2. мр. Заходи впливу, покарання за порушення закону. Кримінальна санкція; // У міжнародному праві — заходи впливу щодо держави, яка порушила міжнародну угоду. Всім відомо, що ізраїльські війська припинили воєнні дії тільки після того, коли Ізраїль дістає тверде і рішуче попередження про застосування санкцій (Рад. Укр., 12.VI 1967, 1).

3. ек. У кредитних відносинах — заходи впливу, застосовувані банком до порушників фінансової, касової, розрахункової або кредитної дисципліни. Кредитна санкція.

САНКЮЛОТ, а, ч., іст. Представник революційних народних мас часів французької буржуазної революції у кінці XVIII ст. Відси кланяюсь платанам Препрошавленім твоім. А й прославлені за діло, Будуть славлені покі: Санкюлоти їх садили В дев'яносто третій рік (Рильський, III, 1961, 261); // заст. Бунтар. Бує [Атта Троль] під впливом духа [духу] часу Широдийкий санкюлот (Л. Укр., IV, 1954, 197).

САННИЙ, а, е. Прикм. до сани. Вітер зняв білу куряву, поваді замітаючи санный слід (Кочура, Зол. грамота, 1960, 399); Коли санный поїзд на Марієву до Дніпров-

ського дав гудок відходу, раптом хтось затарабанив у двері (Хор., Ковпа, 1960, 51); Залювали [червоноармійці] на мобілізовані в селах санны підводи кошушки з телефонним дротом, обвішувалися апаратами (Збан., Сеспель, 1961, 246); // Пов'язаний з використанням сани, санок. Герш у найближчу суботу устроїє [влаштував] санку поїздку за Дрогобич (Фр., VIII, 1952, 390); Санный спорт; // Придатний, зручний для їзди на санях. Санка дороба була добра, але сніг був здоровий (Н.-Лев., III, 1956, 120).

САННИЦЯ, і, ж., розм. Погода, сприятлива для їзди на санях; // Дорога, в'їжджена саньми. — Я вже сказав, що зній будеш возити. Санниця не завжди буває (Томч., Жменяки, 1964, 249).

САНОВИТИЙ, а, е. 1. Який має високий сан, чин. Пана Лободу зустрічала [вдова] перший раз у сніях, як біскупового друга і сановитого гостя (Ле, Наливайко, 1957, 210); Душопродаць сановити, Лукавич істин гендлярі.. Вони йдуть шерегом напроти, Будючні, люти і товсті (Бажав, Роки, 1957, 207).

2. Показний; величний з вигляду. Винестила бабуся собі на стігу Івашка; такий з його вишшою бравий парубок, високий, сановитий і такий гарний, що од його погляду двачата тали (Стор., I, 1957, 135); Сановитий шафар і двома челядниками.. розчинили двері до ідальні (Тчулб, Людоловн, I, 1957, 94).

САНОВИТИСТЬ, тості, ж. Властивість за знач. сановитий. Новий шовковий чапак, такі ж хустки на поясі та золотом запована тюбетейка на голові вражали сановитістю (Ле, Міжгір'я, 1953, 151).

САНОВИТО. Присл. до сановитий 2. Отож, було, мов генерал, Максим сановито Прибереться у неділю Та й пошкандибає У храм божий (Шевч., II, 1963, 273); Взяв [Пороша] Зою під руку й сановито поєв до хати, щоб бачили, що він тут не гість, а хазяїн на віки вічні... (Земляк, Гвізний Стратіон, 1960, 369).

САНОВНИЙ, а, е. Те саме, що сановитий. Тематично прозові фейлетони Самійленка близькі до його віршованої сатири. Об'єктами висміювання в них були ті ж куці царські свободи, чорносотенська ідеологія, сановні бюрократи (Рад. літ-во, 8, 1965, 16).

САНОВНИК, а, ч. 1. У дореволюційній Росії — особа, що мала високий сан, чин. Царські міністри і сановники, дипломати і генерали.. давно закінчили своє життя на задвірках історії (Цюпа, Україна., 1960, 288); Остеронь від трибуни стояли сановники, міністри і представники закордонних місій (Рибак, Що сталося., 1947, 157).

2. ірон. Особа, яка зазналася, займаючи високу посаду. Іронія стає улюбленою зброєю Ігора Муратова в борні проти порушників норм комуністичної моралі. Поет демакує міщан, егоїстів, індивідуалістів, бюрократів, притосуванців, лестунів, сановників (Рад. літ-во, 8, 1968, 7).

САНОВНО. Присл. до сановний. [С о т в н и к (сановно протяє до миз руку);] Сьогодні запросє я вас до себе на полювання (Стор., I, 1957, 291).

САНОЧКІЙ, чбк, мн. Зменш.-пестл. до сани і санкі. Шидко біжать легкі саночки, як тільки можна шидко (Л. Укр., III, 1952, 473); Старенький, але ще дебелий дідусь, впрягшись у саночки, никає по двору, вишукуючи сміття та вивозячи його в яму (Тют., Впр, 1964, 199); — Гляньте, який знайшовся. Напустиє дурману, та й уже. Ні, голубе, любив кататися, любив і саночки возити! (Панч, На калив. мості, 1965, 168).

САНОЧНИК, а, ч. 1. заст. Робітник у шахті, який відтягував спеціальними ящиками вугілля із забою у головний штрек. Ілько йшов працювати [у шахту] за саночника (Панч, I, 1956, 383); З розвитком механізації

гірничих робіт змінився характер праці шахтарів. На шахтах зникли професії коногоня, саночника (Гірн. пром., 1957, 53).

2. Той, хто займається швидкісним спуском на спортивних санях. В Азії зимові ігри відбуваються вперше. Саппоро довго чекає зустрічі з ними.. В перший день ще відпочивають скорозоди, лижники, фігуристи, саночники (Рад. Укр., 3.III 1972, 4).

САНПРОУЄКНИК, а, ч. Санітарно-профілактичний заклад, який провадить масову санітарну обробку (купання людей, дезинфекцію одягу). Кабінет лікаря, санпроуєкний і взагалі вся медична обслуга та її господарство були розміщені на першому поверсі [санаторію] (Збав., Сеспель, 1961, 25).

САНСКРИТ, у, ч. Літературна давньоіндійська мова, що вживалася у стародавній та середньовічній Індії. Чома виїзав до Індії, найнявся на посаду бібліотекаря в місті Калькутта.. Він вивчає санскрит, гінді, урду та інші сучасні мови Індії (Веч. Київ, 7.X 1967, 4).

САНСКРИТОЛОГ, а, ч. Фахівець із санскриту. **САНСКРИТОЛОГІЯ**, і, ж. Наука, що вивчає санскритську мову та літературу.

САНСКРИТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до санскрит. Санскритська мова; Санскритський рукопис.

САНСТАНЦІЯ, і, ж. Скорочення: санітарна станція. Обов'язки висновків головного лікаря, що робив аналіз у міжрайонній санітарній (Десняк, II, 1955, 360).

САНТАЛ див. сандял¹.

САНТАЛОВИЙ, а, е. Прикм. до сандял.

САНТЕХНІК, а, ч. Скорочення: санітарний технік. Об'ємний проєкт.. створюється зусиллями проєктувальників, технологів, монтажників, будівельників, сантехніків, але це відбувається безпосередньо у моделі (Наука..., 4. 1964, 23).

САНТЕХНІКА, ж. Скорочення: санітарна техніка.

САНТЕХНІЧНИЙ, а, е. Прикм. до сантехніка і сантехнік. На Виноградівському заводі сантехнічних виробів у Закарпатті вперше в Радянському Союзі розпочато масове виробництво сантехнічних полімерних виробів (Наука..., 11, 1964, 29).

САНТИГРАМ, а, ч. Одиниця ваги, що дорівнює сотій частині грама. Грам поділяється на дециграми, сантиграми і міліграми (Архфм., 1956, 77).

САНТИМ, а, ч. У Франції, Бельгії, Люксембурзі, Швейцарії — дрібна монета, що дорівнює сотій частині франка.

САНТИМЕТР, а, ч. 1. Одиниця виміру довжини, що дорівнює одній сотій метра. Ями для садіння дерев копають не менш як 120 сантиметрів завширшки та 60—70 сантиметрів завглибшки (Хлібороб Укр., 11, 1966, 31); Як грав воротар! Здавалося, що він гумовий і може заплюнути собою кожні сантиметр воріт (Ю. Янов., II, 1954, 26).

2. Лінійка або стрічка з подійками на сантиметри. Дістає (Вельчко) з шугалди сантиметр, зрудочку крейди, ножиці, катушку білих ниток (Д. Бедзик, Дніпро., 1951, 77).

3. спец. Одиниця виміру ємності електричного струму.

САНТИМЕТРОВИЙ, а, е. Стос. до сантиметра. Вигірванка зростає відбувається за допомогою дерев'яного ростоміра., який являє собою дерев'яний столик заводської 2 м з сантиметровими поділками (Шк. гігієна, 1954, 43); // Довжиною в один сантиметр.

Δ Сантиметрові хвилі—радіохвилі, що мають довжину від 1 до 10 сантиметрів. Ультракороткі радіохвилі поділяють на метрові, дециметрові, сантиметрові і міліметрові хвилі (Радіолокація., 1958, 9).

САНТОНІН, у, ч., фарм. Глістогінний засіб, який виготовляють із вероєквітлх суцвіть цитварного полину. Ботаніки.. вичапи полини, що містять сантонін, та інші технічні й лікувальні рослини (Наука... 11, 1956, 32).

САНТОНІННИЙ, а, е, фарм. Прикм. до сантоніну; // Який містить сантонін. Сантонініні таблетки.

САНТОНІНОВИЙ, а, е, фарм. Те саме, що сантоніний.

САНЧАСТИНА, в, ж. Скорочення: санітарна частина. Дмитро прибіг до санчастини тоді, коли пораненому вже було зроблено дві операції (Жур., Звич. турбота, 1960, 179).

САНЧАТА, чат, мн. Зменш.-пестя. до сани і саник. Того ж таки дня запряг він буланого в санчата й повіз жінку кататися (Коцюб., I, 1955, 303); Назбирала [Орсія] купу різного шмаття, висолмила його і, склавши на санчата, повезла полоскати на Ташань (Тют., Вир, 1964, 518); Виглядала [стара] на вулицю — чи.. не жмуть санчатами з гори вгук (Гончар, II, 1959, 154).

САНЧИЦА, чаш, мн. Збілийш. до сани. Бантромії веє гній на старих санцицах (Сл. Гр.).

САП¹, у, ч. Заразна хвороба однокопитих (може передаватися і людині), яка супроводжується появою гнійних пухирців у носоглотці та виразок на тілі. Богдан окумує поглядом коней.— Кажуть, між ними є хворі на сап? — Брегня. Таких постріляли (Гончар, Циклон, 1970, 93); Затворювання на сап може мати і хронічний перебіг, при якому хворий різко виснажується (Лікар. експертиза., 1958, 145).

САП², у, ч. 1. Звук сопіння; свистячі звуки під час тяжкого дихання. Кругом, як у вусі, тило, тілкі з кімнати доноситься сап важкий (Мирний, III, 1954, 96).

2. перен. Свистячі звуки, утворювані деякими механізмами. Теленькав без кінця Брилячий телеграф, неначе чміль великий, і чувсь машини сап і кондукторів крики (Фр., X, 1954, 195).

САПА, в, ж., військ. Окоп, траншея, хід сполучення, які риють у напрямі до позиції противника для поступового й непомітного наблизнення до нього.

◇ Тією сапою — непомітно, приховано; спідтишка. — Він, бачите, за колосом! Бач, який! Ми знаємо, що це вони [глатяї] перебувають, міняють тактику. Хотуть діяти тихою сапою (Цюпа, Назустріч..., 1958, 415).

САПА, сапй, ж. Ручне сільськогосподарське знаряддя для піддушування ґрунту й знищення бур'яну, яке являє собою металеву лопатку, насаджену перпендикулярно на дерев'яний держак. Катрує лишила сапу на ріллі й побігла додому подивитися на дітей (Кобр., Вибр., 1954, 142); Почнуть куці бур'яном заростати — знов сапа в роботі, знов мозолі на руках (Коцюб., I, 1955, 191); Прополоє (батько) сапою картоплю (Гончар, Тронка, 1963, 164).

САПАЖУ, невідм., ч. Рід американських чіпкохвостих мави; капуци (у 2 знач.).

САПАЛЬНИК, а, ч. Той, хто, користуючись сапою, підшуває ґрунт і виполоє бур'яні. Весна означала тут.. роботу на грядках, від якої ввечері не можна було випростати спину, виснажливе порання в кутні біля обіді для сапальників (Вільде, Сестри., 1958, 11); Обдирається [Семенко] на толоці та й їсть за доброго сапальника або молотника (Мур., Бук. повість, 1959, 47).

САПАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до сапальника. Сапальниці попрокидались і весело юрбою обступили Олександр (Коцюб., I, 1955, 62); Напівзігнувшись, рудий квічастим разком швидко просуваються молоді сапальниці (Добр., Тече річка., 1961, 92).

САПА́ННЯ, я, с. Дія за знач. сапати і звуки, утворені цією дією. *Кругом тихо було, тільки сонне сапання служниці чути було з-за печі* (Фр., V, 1954, 407); *Нарас до його служу долетіло з боку омшаника важке сапання і гудий гуліт* (Кол., Терен..., 1959, 109); *У порівн. *Гомін хвиць перейшов у бугання. Спочатку глухе, як важке сапання* (Коцюб., I, 1955, 391).

САПА́ННЯ, я, с. 1. Дія за знач. сапати. *Загопились сапанням, Тетяна невчулася, як опинилась під живого* (Добр., Тече річка..., 1961, 94); *Найбільш трудомісткою операцією, як відомо, раніше було ручне сапання. Механізований міжрядний обробіток збільшив людей від цієї важкої роботи* (Рад. Укр., 22.III 1961, 2).

2. Пора, період, коли найінтенсивніше сапають. — *Дасте женті, куме Семене, плуга? Я важ відроблю в сапанні* (Март., Тв., 1954, 75).

САПА́ТИ, аю, аеш, недок. 1. Вдавати носом свистячі звуки, важко дихаючи. *Борис ішов звільна, сапаючи* (Фр., III, 1950, 86); *Хома сердито сапає* (Коцюб., II, 1955, 85); *Було чути лише, як шелестить на деревах листя та важко сапають коні* (Тют., Впр, 1964, 338).

2. чим і без додатка, перен. Утворювати свистячі звуки, випускаючи газ, пару і т. ін. (про механізми, машини). *Він [паровий млин] то дивав важко, то стомлено сапає, то зовсім притихав* (Епік, Тв., 1958, 406); *Поїзд уже стихнув зід і, густо сапаючи паром, поєзжував на подстанку* (Гуц., Скупана..., 1965, 110).

САПА́ТИ, аю, аеш, недок., перех. і без додатка. Піддушувати грунт і виконувати бур'ян, користуючись сапою. *Дівчата й хлопці сапали буряки* (Н.-Лев., II, 1956, 33); [Лукерія Степановна (гука)]: *Олесью-гу! А я тебе шукаю по саду та по леваді; думала, знов сапаєш огородину за котрись поденку*; (Кроп., II, 1958, 272); *Ще за дня йшов він на поле в ті місяці, де застра мали косити чи сапати* (Коз., Вибр., 1947, 40).

САПА́ТИЙ, а, е, розм. Те саме, що сапний. *Тут йому з бережника назустріч шкандиба рижа кобила, коростява та сапата* (Кв.-Осн., II, 1956, 229).

САПА́ТИСЯ, ається, недок., безос. Піддушуватися і виконуватися сапою. *Гуртом добре сапається*.

САПА́ЧКА, н, ж. Те саме, що сапа. У темному платті, пов'язана білою косинкою, працює Марія, швидко і змисло орудуючи сапачкою (Швня, Переможиці! 1950, 210).

САПЕР, а, ч. Військовослужбовець інженерних, військово-будівельних частин і підрозділів, які будують і ремонтують шляхи, мости, фортифікаційні споруди тощо. *Радянська Армія визволила Київ 6 листопада 1943 р. Туманного ранку ми переправилися через свій Дніпро по наведеному саперами мосту на понтонах* (Павч, В дорозі, 1959, 304); — *Сапери в Калачі Над Доном вирили траншеї* (Нагн., Слово..., 1954, 282); *Наші сапери робили проходи в міжному полі* (Ю. Янов., II, 1954, 13).

САПЕРА́ВІ, невідм., с. 1. Винний сорт грузинського винограду середньо-пізнього періоду визрівання.

2. Сорт виноградного вина.

САПЕРНИЙ, а, е. 1. Прикм. до сапер; // Який складається із саперів. *Саперна частина, в якій я служив, наводила понтонний міст через Дніпро* (Хор., Ковида, 1960, 24); *На станції оце зустріє [Савчук] знайомих солдатів з саперного батальйону* (Головок, II, 1954, 439).

Δ Саперний офіцер — офіцер військово-інженерного підрозділу; офіцер, що має військово-інженерну підготовку. *Гостинний граф, з своєї ласки, взяв до себе всіх саперних офіцерів* (Кач., II, 1958, 220).

2. Здійснюваний саперами; пов'язаний з військово-інженерними роботами. *Ходимо на саперні роботи в околиці* (Вас., Незібр. тв., 1941, 205); // Признач. для вико-

нання військово-інженерних робіт. *Іскров дав йому легку саперку лопатку* (Бойч., Молодість, 1949, 33).

САПЕТ, а, ч. Виплетений з лози і т. ін. вертикально видовжений кошик, який використовують для зберігання і перенесення овочів, фруктів і т. ін. *Привіталась побожно Горпинка і здивовано кивнула головою на мішок з нарізаними солониками та сапет навибураних огірків* (Кос., Новели, 1962, 63); — *Свіжі персики Мидаля! Фісташки! — зривався дзвінкий голос хлопчика з повними сапетами* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 215); // Такий же кошик для виловленої риби. *Мовчки поставив він на камінь сапет, повний тріпотливої риби, позитав головою і вник у сакат* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 287).

САПЕТКА, н, ж. 1. Те саме, що сапет. *Під птахомазанкою красувались уже й готові вироби, виставлені на продаж — чепурні кошики, сапетки* (Гончар, Таврія, 1952, 110); — *Ходи, щось перекуси. — Я пікіше. Візьми в сапетці рибу. — Влови щось? — Та в сакет-такет* (Стельмах, I, 1962, 453).

2. Спеціально обладнане приміщення для зберігання кукурудз. Для зберігання кукурудзи в колосистій збудовано 4 сапетки (Колг. Укр., 2, 1962, 14); *Вони одвоє пішли до відкритих сапеток, в яких зберігалися насіння кукурудза* (Земляк, Гвінний Стратіон, 1960, 148).

САПЕТО́Н, у, ч. Кісьліз бугиши. *Найкраща їжа дітям — то сапетон* (Сл. Гр.).

САШИ́ЛНО, а, с. Держак саш. *Очі їй алипаються, куці карпонті зливаються в суцільне зелене поле, доведе сливське сашило випорскує в рук...* (Вирган, В розп'яті, 1959, 254).

СА́ПКА, п, ж. Те саме, що сапа. *Бур'янець і величеський, та нікто ж то його і не думає полоти, хоч сапки і лежать біля нього* (Кв.-Осн., II, 1956, 173); *Стара Хмелішка прополоє город, звично орудуючи сапкою* (Цюпа, Краєш, 1971, 234); *Вона нагострила сапку й пішла обгортати картоплю* (Донч., Дочка., 1950, 103).

САПКИ́Й, а, б, діал. Пуккий. *Сніги були глибокі та сапки* (Сл. Гр.).

САПНИ́Й, а, б. Хворий на сап (див. сап¹). *Сапний кінь*. **САПНУ́ТИ**, ну, неш, док., розм. Однокр. до сапати. **САПНУ́ТИ**¹, ну, неш, док., перех. Однокр. до сапати.

САПНУ́ТИ², не, док., безос., розм. Повіяти. *Потягті. З провалю сапнуло чадом* (Сл. Гр.).

САПОНІ́Н, у, ч. Органічна безазотна речовина, що міститься в деяких рослинах (особливо з родин розових, гвоздикових) і дає з водою піну, схожу на мильну; використовують у виробництві пишучих папоїв, халви.

САПОНУ́ТИ, ну, неш, док., однокр., розм. Підсил. до сапнути; // безос. *Кілька чоловік протупотіло мимо корівника, За стіною знову тяжко сапонуло кілька раз, і в отворі дверей появилася бугалча морда* (Тют., Впр, 1964, 114).

САПО́ТИТИ, ію, іеш, недок. Підсил. до сапати. *Крокі за двадцять від нього сапотіли ще якісь біійці* (Тют., Впр, 1964, 500).

САПО́ЧКА, н, ж. Зменш.-пестл. до сапа. *Зробив я йому сапочку* (Мур., Бук. повість, 1959, 8).

САПРО́БИ, ів, мн., біол. Організми, що живуть у водоймах, забруднених органічними речовинами.

САПРОГЕННИ́Й, а, е, бакт. Який породжує гниття.

САПРОПЕ́ЛЕВИЙ, а, е, спец. Прикм. до сапропель. *У районі, де багато озер, можна бачувати спеціальні стави і водойми для нагромадження такого найціннішого добрива, як сапропелева маса* (Наука., 10, 1962, 48); // Який утворився із сапропелю. *Сапропелева вузля; Сапропелевий торф*.

САПРОПЕ́ЛІТ, у, ч., спец. Високе вугілля, що утворилося внаслідок ущільнення сапропелю.

САПРОПЕЛІТОВИЙ, а, е, спец. Прикм. до сапропеліт. *Сапропелітові відкладення*; // Який утворився із сапропеліту. *Сапропелітове суцільля*.

САПРОПЕЛЬ, ю, ч., спец. Мулисте відкладення перегнилих залишків нижчих організмів на дні перев. стоячих водоймищ; використовується як добриво, для грізеликування тощо. *Біля неї [лікарні] в кілька озер, муля яких — сапропель — також має лікувальні властивості* (Веч. Київ, 25.І 1968, 4).

САПРОФАГ, а, ч., біол. Тварина, яка живиться органічними речовинами, що розклалися.

САПРОФІТ, а, ч., бот. Рослинний організм, який живиться органічними речовинами від решток мертвих рослин і тварин. *Більша частина мікроби живе постійно поза організмом тварин і людини. Ці мікроби живляться мертвими органічними речовинами і мають назву сапрофітів (від грецького слова «сапрос» — мертвий, «фітон» — рослина) (Підручник дезинф., 1953, 25).*

САПРОФІТНИЙ, а, о, бот. Прикм. до сапрофіт. *Дуже шкідливі сапрофітні гриби, цю, оселяючись на вже мертвій деревині, руйнують її, наприклад, у будівлях («домові гриби») (Хвор. с. г. рослин, 1953, 29); Різні тваринні та рослинні залишки, де б вони не зустрічались, зазнають нападу полици сапрофітних мікробів і руйнуються ними (Наука..., 12, 1961, 20).*

САПСАН, а, ч. Птах родина соколових; справжній сокіл. *Сокіл сапсан у горизонтальному польоті розвиває швидкість до 90 кілометрів на годину (Наука..., 11, 1972, 22); Чорногуз, естрадиши подрузу, часто-густо залишається зимувати біля її мертвого тіла. Соколи-сапсани, беркути в аналогічних випадках розвиваються, кинувшись з висоти на стріжаний скелі (Знання..., 1, 1969, 15); То була дужа самиця сапсана — з чорними баками на горлі, а темними плямами на сірих грудях (Львч., Козацьк. роду... 1958, 36).*

САПУВАЛЬНИК, а, ч. Те саме, що саніальник.

САПУВАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до сапувальник.

САПУВАННЯ, я, с. Дія за знач. сапувати. *Огороди.. викликають до себе зайвісі руки до поляння, до сапування (Мирний, I, 1954, 50).*

САПУВАТИ, ую, уєш, недок., перех. і без додатка. Те саме, що сапати. *Учє настанє ранок — треба йти в поле, просо полоти, огороди сапувати (Мирний, I, 1954, 301); — Тітко, що воно за крик? — турботно прислухалась Оксана, кинувши сапувати (Вас., II, 1959, 364).*

САПУГА, ц, ж., діал. Пужално.

САПУН, а, ч., техн. Пристрій в картері двигуна внутрішнього згоряння. *Призначення сапуна [у двигуві] — запобігати підвищенню тиску в картері понад норму (Зеря. комбайни, 1957, 159).*

САПФІР, ч. 1. род. у. Різновид мінералу корунду прозоро-світлого або волошково-синього кольору, коштовний. *Родовища сапфіру.*

2. род. а. Окремий камінець цього мінералу, що використовується як ювелірна прикраса. *На дні казана лежало дороге намисто; один разок червоних рубінів, другий — синій, як небо, сапфір (Н.-Лев., III, 1956, 293); Ніжно розжевіли на ній [ікові] топази, синіли сапфіри (Доц., III, 1956, 143); *Образно. Сапфіри оценьки твої, Кожані очі милі (Лі. Укр., IV, 1954, 106); *У порівн. Сонячне висвітлюється око, Пливе по обрїю могутня, оскіне І в барах міниться: то, як сапфір, ясне, Червоне, як рубін, немов топаз, жовтаєє (Міщк., П. Талеуш, перекл. Рильського, 1949, 322); Вдалині, поміж струнками силуетами висотних будівель голубіє сілчучим сапфіром море (Ю. Бедзик, Вогонь..., 1960, 8).*

САПФІРНИЙ, а, е. Те саме, що сапфіровий. *Далеко темніє [судно] серед густої сапфірної синяви (Гончар, Тровка, 1963, 235).*

САПФІРОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до сапфір; // Вигот. із сапфіру (сапфірів), із сапфіром (сапфірами). *Сапфіроє намисто; Сапфірові сережки.*

2. перек. Який кольором, блиском схожий на сапфір. — *Нас роззелло море, оте чудове, сапфіроє, ємецьке море (Фр., VIII, 1952, 105).*

САП'ЯН, у, ч. Тонка м'яка шкіра найрізноманітніших кольорів, вигот. із козячих (рідше овечих, телячих) шкур. — *І черевички треба їй білі. Ні, знаши, ти краще справ їй в золотого сап'яну (Лі. Укр., III, 1952, 713); Рідні книги в синьому сап'яні, Тихий згад шумних ліцейських літ... — Та неже це тільки тіль і сід? (Рильський, II, 1960, 110); Старий воввода починає дрімати в своєму традиційному кріслі, обшитому чорним сап'яном (Льв. Україна..., 1940, 34); Товсті засмагалі купці в розкішних шовкових халатах і чоботях із зеленого або червоного сап'яну пильно стежили за розвантаженням (Тулуб, В степу..., 1964, 52); *Образно. Колишетесь кляпоть туману, ебирає в себе сонце, рожевіє і невідомо де зникає, може, спускається на червоний сап'ян гречки і кладе на нього своєю вогувату ніжністю бара (Стельмах, II, 1962, 221).*

САП'ЯНЕЦЬ, ч. 1. род. вця (жн. сап'яниці, ів). Чоботи або черевички, пошиті із сап'яну. *Полудрабок обшмугав жоєвий сап'янець і зробив смугу черз усю халашу й передок (Н.-Лев., II, 1956, 317); — Що ж се я вбралась сьвоводні у сап'яниці червоні, наче у сьєто... (Кожоб., II, 1955, 43); В Лени на ногаз сап'яниці, синій на носках нашиє (Тяч., II, 1957, 322); *Образно. Осій ступав в червоних сап'янях, закітчала у соняшники і китиці винограду (Вільде, Троянци..., 1961, 51); В кузи готують череса екорашні повстанці, А в небі зоря озубає червоні сап'яниці (Мал., Серце..., 1959, 12).*

2. род. нцю, рідко. Те саме, що сап'ян. *У порівн. *Червона, як сап'янець, краса обліла її свіже лице (Мирний, III, 1954, 322).*

САП'ЯННИЙ, а, е, рідко. Те саме, що сап'яновий. *«Мандруч, молода діточко, мандруч в нами, Дамо тобі чобітчики сап'яні» (Чуб., V, 1874, 339).*

САП'ЯНОВИЙ, а, е. Прикм. до сап'ян. *Сап'янова шкура; // Зробл., пошитий із сап'яну; оббитий, обтягнутий сап'яном. Понурила [Галочка] головоюкку і дивиться на свої сап'янові червоні черевички... (Кв.-Осн., II, 1956, 340); Забейко пильно глаує на неї. Полотняна, доброго фасону сукенка. Солідний, сап'яновий пасок, що напевно більше коштує, ніж уся сукенка (Вільде, На порозі, 1955, 42); Галаган одразу ж важко опустився в таке ж, як і сам він, масивне сап'янове крісло (Головко, II, 1957, 480); Він зняв сап'яновий футляр, розкрив його і обережно й любовно вийняв із нього скрипку (Смолич, I, 1947, 46).*

САП'ЯНИЦІ див. сап'янець 1.

САРАБАНДА, ц, ж. Старовинний іспанський танець; // Музика до цього танцю; музичний твір у ритмі цього танцю. *Він сміється, щоб не заридать, Він плигає під звуки сарабанди (Рильський, I, 1960, 172).*

САРАЙ, я, ч. Господарське приміщення для зберігання різного майна. *Шейдо той палац і обмалює. А тим часом будували.. комори, сарай, стайню (Мирний, I, 1949, 194); Вона повипускала в сарай вночі бранціє (Гончар, II, 1959, 350); Понад церковною огорожею є обидеа боки — і по широкій улиці і поза пожежний сарай за вигоном — сумули натовпом [люди], зчинивши гвалт і ревище на все село (Головко, II, 1957, 344).*

САРАЙЧИК, а, ч. Зменш. до сарай. *Строко-старший поділає свої дров'яні сарайчик на дві половини (Сенч., На Бат. горі, 1960, 100); Нужденні хатки, обліплені під один дах сарайчиками і хлівцями, нагадували обішаних торбами старців (Кол., Терев., 1959, 215).*

САРА́КА, н. ч. і ж., діал. Відолаха. — У неділю була велика білка в шинку; багато парубків — здається, що й ти, Юро, сарако, — пішли додому з порозбиваними головами (Фр., IV, 1950, 387); Під кінець служби захрип [дяк], сарака (Хотк., II, 1966, 7); — В чому рід? — поспитав я, здивований, у солдата. — Ведить мене до штабу! — Не вдавай дурня! Виєртай кишені, сарака! — гукнув осатанілий легіонер (Кос., Новели, 1962, 46).

САРАНА́, й, ж. 1. Комаха схожа на коника, яка перелітає величезними зграями, вищує посіви і рослинність; небезпечний шкідник сільського господарства; //збірн. Велика кількість цих комах. Хмари сарани, які з'явилися в Африці у 1958 році, були настільки густими, що буквально заступили сонце (Хлібороб Укр., 2, 1970, 47); Незабаром хлопці принесли страшну звістку: в півдня йде чорною зграєю сарана (Ів., Вел. очі, 1956, 103).

△ Перелітна сарана — сарана з крилами, що може перелітати на великі віддалі. Доросла перелітна, або азійська, сарана буває від 40 до 50 мм завдовжки; вона зеленувато-сіра або зелена (Шкідн. поля., 1949, 21); Піша сарана — безкрила сарана, що пересувається по землі. Личинки пересуваються з місця на місце стрибками й тому називаються пішою сараною (Зоол., 1957, 52).

2. збірн., перен., зневажл. Велика кількість людей як уособлення зажерливої і руйнівної сили. То [пані Польські] була здана, ще за гетьманщини, голодна ненажерлива сарана, котра налетіла з Польщі на вільні степи розкішної України... Жерти, троцяти — одна в неї здана дума... (Мирний, I, 1949, 207); — Ігуменя, два попи, два дяки, сімсот монашок — ціла сарана сидить на селянській шні, оббирає та обкрадає наші кишені (Мик., II, 1957, 361); Старші розповідали молодшим, що ця зелена сарана була вже колись у вісімнадцятому на Україні, і що окупанти неминуче знову сплітає та сама доля... (Д. Беззук, Дніпро..., 1957, 22); //розм. Про тих, кого важко нагодувати. Молодичі бігали, розносили страву й все-таки не нагодували тієї сарани (Н.-Лев., III, 1956, 195); — Оце приходить ховатись од проклятої сарани з святим хлібом — задрібтовав Пороз. — Як та прожра жре — не заховай тільки... (Мирний, I, 1949, 245); — Хіба така сарана не поїсть? — вказала Глафіра на дітей, що з'їмали картоплю з казана (Чорн., Визвол. земля, 1950, 12).

◇ Як (на́че, мов і т. ін.) сарана́; Сарано́ю сунути (налітати, лізти і т. ін.) — великою масою сунути, налітати, лізти і т. ін. кудя-небудь. Зі всіх боків, наче сарана, сунули [фашисти] (Рибак, Час., 1960, 271); З'являлись, як гайки в морі, різні орди, сараною налітали вони на поля, руйнували й грабували городи й села над Росєю і Дніпром, згали людей в неволю (Скл., Святослав, 1959, 256); Як [тієї] сарани — дуже багато. — Іх — вороже і поганіше — як сарани, цілі жарища (Стар., Оболога..., 1961, 33); — Дітей ми не будемо мати, та й нащо нам той клопіт, тепер і так тісно, поля обмаль, а людей — як сарани (Коцюб., I, 1955, 42); Ось і табір. Глянує [хлопчик] — війська, Як тієї сарани! (Олесь, Вибр., 1958, 349).

САРАНО́ВНИЙ, а, е. 1. Прикм. до сарана́. Саранова личинка.

2. у знач. ім. саранові, вих, мн. Підряд комах із ряду прямокрилих. До гризучих комах належать жуки і їх личинки, гусениці метеликів, личинки пильщиків, саранові (Шкідн. і хвор. рослин, 1956, 6).

САРАНЧА́, і, ж., рідко. Те саме, що сарана́. Обсядуть його старики, слухають, що він розказує про саранчу, як колись налітала у старовину (Кв.-Осв., II, 1956,

480); — Ади, саранча, лиш хліба, та й хліба, та й хліба! А відки ж я тобі того хліба наберу?! (Стеф., I, 1949, 133).

САРАФАН, а, ч. 1. Довгий чоловічий каптан особливо крою, який носили за часів давньої Русі.

2. Російське національне жіноче вбрання у вигляді довгої вільної сукні з застілкою посередині, без рукавів. Вона стояла над розкритою скринєю, тримаючи в руці квітчастий сарафан, що купив їй після весілля Демид на ярмарку (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 118).

3. Легка жіноча сукня без рукавів, звичайно на шлейках, бретелях, а також сукня такого крою з теплої тканини, яку одягають поверх кофти, светра і т. ін. Софія Маркієна, в картатому сарафані, з пишною короною золотого волосся на голові, переступила поріг (Коп., Земля..., 1957, 169).

САРАФАННИЙ, а, е. Прикм. до сарафан. Сарафанний крій.

САРАФАНОВИЙ, а, е. Те саме, що сарафанний.

САРАФАНЧИК, а, ч. Зменш.-пестл. до сарафан. Маленька, в сарафанчику, голодна, Таку тебе я на війні зустріє (Дмит., Київські кручі, 1962, 86).

САРАЦИН див. сараціни.

САРАЦИ́Н, ів, мн. (одн. сарацін, а, ч.; сарацінка, н, ж.), іст. Давня назва мусульманських народів (арабів, турків і т. ін.), прийнята у європейців. Гомін, брязкіт, люта чвара! Б'ються франки й сараціни (Л. Укр., IV, 1954, 140); // сарацін, збірн. Ці народи як супротивник на війні. * У порівн. О чужі де твоє душа? Дивись, що сили поважило — Моє сараціна воювать Або великого Аттилу! (Шевч., I, 1963, 266).

САРАЦІНКА див. сараціни.

САРАЦІНСЬКИЙ, а, е. Прикм. до сараціни. Сарацінський купці.

САРБА́З, а, ч. У Персії, а також у дореволюційній Середній Азії — рядовий регулярних військ. — Ой, що ж то бубли б'ють на світанку? Ой, що ж то сарбази кричать іранку? (Шпорта, Мужність, 1951, 89).

САРГАН, а, ч. Промислова рибка родини сарганових.

САРГАНОВИЙ, а, е. 1. Стос. до саргана. Саргановий промисел.

2. у знач. ім. сарганові, вих, мн. Родина риб, до яких належать сарган і т. ін.

САРДА́К, **СЕРДА́К**, а, ч., заст., діал. Рід верхнього теплого короткого сукняного одягу. Він не має нічого, крім того, що на собі, крім оцього старого сардака (Фр., IV, 1950, 399); Сидить [легінь], такий прибраний, такий яскравий; сардак висить на одній плечі; лице якесь задумане (Хотк., II, 1966, 81); Федір Штолас зняв сардак, кинув у кут (Гжиський, Опрішки, 1962, 12); Вона накинула на себе сардак і побігла (Коб., II, 1956, 33).

САРДА́Р див. серда́р.

САРДА́Т, а, ч., заст., діал. Сардак. Італи на коня і на возах. Передній був одязнутий у брунатний розцукрований сардат (Павч, Гомон. Україна, 1954, 378).

САРДА́ЧИНА, **СЕРДА́ЧИНА**, н, ж., заст., діал. Зменш.-пестл. до сардак, серда́к. Він був у короткій сардачині та й у постолох (Март., Тв., 1954, 183); Увійшов Йонька в облізлий залчий шапці, теплій сардачині (Тют., Впр, 1964, 8); Дітям постелила [Лесіха] мішок і накрила кожухом. Сама чиніла над ними у сердачині (Стеф., I, 1949, 25).

САРДЕ́ЛЬКА¹, н, ж. Те саме, що сардіна 1. Салома — це судка з кількома гачками, на кожному з гачків насаджено рачка або дрібну рибу: сардельку чи фіринку (Ю. Янов., II, 1958, 46).

САРДЕ́ЛЬКА², н, ж. Товста коротка сосиска. Сосиски і сардельки — це різновидність варених ковбас

(Укр. страви, 1957, 80); Кілька персніє перетягло їх у різних місцях, і пальці нагадували сардельки (Собко, Скеля., 1961, 18); *У порівн. Поклали [механіки] на землю тонкий сталевий трос, на якому, немов сардельки, були навязані жерстяні банки (Наука., 6, 1960, 23).

САРДІНА, н, ж. 1. Невелика морська промислова риба родни оселедевих. Спочатку риболовецьке судно виходить у море на лов принади, за яку правлять сардини (Рад. Укр., 4.VI 1967, 4).

2. Тільки мн. Консерви з цієї риби.

САРДИНКА, н, ж. Те саме, що сардіна. Леонід Семенович.. кинувся до чарки, а потім до закуски, до сардинки (Н.-Лев., IV, 1956, 123); Текля.. підняла і вазона до кошика коробку з сардинками (Смолич, II, 1958, 41).

САРДИНОВИЙ, а, е. Прикм. до сардіна. Сардинові консерви.

САРДОНІКС, ч. 1. род. у. Різновид мінералу агату буро-червоного або молочно-білого кольору із смугастим малюнком, коштовний.

2. род. а. Окремий камінець цього мінералу, що використовується як ювелірна прикраса.

САРДОНІЧНИЙ, а, е. Злісно-глузливий, уїдливій (перев. про сміх, посмішку). Я розсіявся сардонічним сміхом (Коб., III, 1956, 234); Той, про кого так говорили, стояв, обіпершись об лутку, і в сардонічній умішці кривив губи (Тют., Вир. 1964, 59); Кричала, що сидіє аж біля порога, ховаючись від сардонічного погляду Павлового, милько нахилив голову (Кир., Вибр., 1960, 334).

САРДОНІЧНО. Присл. до сардонічний. — Попасся, голубчику! Тепер ти мені гарно засмієшся. Краще від гошу!, — вигукнує він озрипавшись голосом і, сардонічно скрививши обличчя, додає: — Я — поручик Петреску (Галап, Горн., 1956, 81).

САРЖА, і, ж., текст. Тканина з діагональним переплетінням ниток, використовується перев. на підкладку. — Перекажи Ровіцькому, дай він видасть тобі саржі на камзол (Тулуб, Людолови, I, 1957, 50).

САРЖЕВИЙ, а, е, текст. Прикм. до саржа. Саржева тканина; // Зробл.. пошитий із саржі. Саржева підкладка.

САРІ, невідм., с. Індійський жіночий одяг у вигляді полотнища тканини, один край якого прикріплюють до тугого пояса, обвиваючи ним стегна і ноги, другий — викадають на плече або на голову як хустку. Чуя по асфальту я тихий шерх садалай, Дзвін браслетів здаєлака навіває чари, Пропліває дівчина в білосніжнім сарі (Шер., Інд. зошит, 1958, 8).

САРКАЗМ, у, ч. 1. Злісна, уїдлива насмішка, ірка іронія. [П о е т:] От працювати мушу, щоб підживити душу, на вбранячко дружині, на забавки дитині, собі ж хоч би на хліб... [М у з а (з понурим сарказмом):] Мені ж на що? на гріб? (Л. Укр., I, 1951, 298); — Надвечайно цікаві міркування, — так само тихо зауважив Караг. Петушек рочує сарказм в його голозі (Шовк., Іжневри, 1956, 131); У аконічний, дотепний байці сарказм виступає більш зрілим суддею порокиє, ніж юрист (Літ. газ., 29.VII 1958, 3).

2. перев. мн. сарказми, ів. Уїдливі, злісно-глузливий зауваження. Сергій сьогодні менше синє сарказмами, настроений скоріше на філософський лад (Гончар, Циклов. 1970, 11).

САРКАСТИЧНИЙ, а, е. Сповнений сарказму, який виражає сарказм. Тут розсіявся великий пан саркастичним сміхом, що молоді дівчини перейняв морозом (Коб., III, 1956, 362); Загнала саркастична посмішка на впертих напських устах (Стельмах, I, 1962, 355); Зовні спокійний, байдужий, навіть з удаваною наївністю, добродушним лукавством, народний гумор виявляє раз у

раз гостро іронічну, саркастичну оцінку негативних явищ життя (Рад. літ-во, 9, 1969, 55).

САРКАСТИЧНІСТЬ, пості, ж. Властивість за знач. саркастичний.

САРКАСТИЧНО. Присл. до саркастичний. Тетяна подивилась на двері, за якими зник Мамій, і саркастично розсміялась (Добр., Тече річка., 1961, 105); Голос Володимира Івановича звучав саркастично і злісно (Собко, Справа., 1959, 268); Він різкий у розмові, — часто відповідає товаришам гостро, саркастично (Мас., Роман., 1970, 102); Тарас Шевченко саркастично бичував царизм (Літ. газ., 10.IV 1961, 2).

САРКОДОВІ, вих, мн. Клас безхребетних тварин типу найпростіших.

САРКОЛЕМА, н, ж., анат. Оболонка, що вкриває гладенькі м'язові клітини.

САРКОЛІЗИН, у, ч. Лікарський синтетичний препарат, який застосовують для лікування злоякісних пухлин.

САРКОМА, н, ж. Злоякісна пухлина у людини й тварин, що розвивається з елементів сполучної тканини. Тепер відомо вже понад 30 видів вірусів, які викликають пухлини, саркоми і лейкемії (білокрі'я) у тварин (Наука., 4, 1967, 25).

САРКОМАТОЗНИЙ, а, е. Прикм. до саркома. Саркоматозна пухлина.

САРКОПЛАЗМА, н, ж., анат. Протоплазма гладеньких м'язових клітин.

САРКОФАГ, а, ч. Оздоблена труна (звичайно кам'яна), невелика гробниця, а також кам'яний надгробок у вигляді труни (перев. у давніх народів). Попереду вели саркофаг величезний порожній (Л. Укр., I, 1951, 424); За цією огорожею видно кілька кам'яних саркофагів, з них один, головний, — з темної-зеленого нефриту, — надгробник [нагробок] самого Тімура (Коч., II, 1956, 313); Від розмальованого дерев'яного саркофага, в якому вона [парниця] була похована, збереглися лише незначні рештки (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 168); У глибокому мовчанні проходять люди повз саркофаг, за прозорими стінками якого покоїться тіло великого Леніна (Рад. Укр., 21.IV 1948, 1); *У порівн. Над ліжком, що виступає, як саркофаг, над кампанком, де тільки можна було повісити — килимки-аплікації (Головко, I, 1957, 461).

САРКОФАГОВИЙ, а, е. Прикм. до саркофаг; // Схожий формою на саркофаг. Найдавніші за походженням предмети сільського обладнання — це саркофагові скрині з віком у формі двохспилого даху (Нариси з іст. укр. мист., 1969, 73).

САРМАТ див. сармати.

САРМАТИ, ів, мн. (одн. сармат, а, ч.; сарматка, н, ж.). Кочові іраномовні племена, що населяли степи Поволжя, Приуралля, Причорномор'я, Приазов'я у VI—II ст. до н. е. Сармати були степовими сусідами слов'янських племен на протязі шести століть (Археол., VIII, 1953, 56); Риплять вози, копита б'ють по кризі, Вривається сармат, і все пливнуде вкрай, І бранціє дамаги вигонить (Зеров, Вибр., 1966, 104).

САРМАТКА див. сармати.

САРМАТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до сармати. В перші століття нашої ери частина сарматського населення на нижньому Дніпрі була асимільована древніми східними слов'янами (Іст. УРСР, I, 1953, 27); Сарматська мова; // Належний сарматам. Широке й плоскогірне археологічне дослідження сарматських пам'яток почалося тільки за радянських часів (Археол., VIII, 1953, 57).

САРНА, рідше СЕРНА, н, ж. Гірська коза з невеликими, загнутими на кінцях рогами. На галляву вискакує з гуцини сарна і.. випиляється, витяга цікаву мордочку до кривавої смуги обрью, що червоніє на узліссі

(Коцюб., I, 1955, 148); У карпатських лісах водиться чимало різних звірів: олені й сарни, козулі, зайці, ведри (Рад. Укр., 19.V 1971, 4); Сарна ваякано мекнула і вжити зникає в хаці (Донч., III, 1956, 75); Старості спитали: — Ну як, мамо й тату, віддасте за молодого мисливця свою сарну? (Казки Буковини, 1968, 27); *У порів. Побіла (Настуся), неначе легеня серна поскакала (Н.-Лев., IV, 1956, 241); Дівчина дрижала, як серна (Черемш., Тв., 1960, 163); Гнати серною хотіла [Маруся] через верзи і каміння, упасти на груди і плакати (Хотк., II, 1966, 120).

САРНЕНЯ, рідше **СЕРНЕНЯ**, яти, с. Маля сарни, серни.

САРНЕНЯТКО, рідше **СЕРНЕНЯТКО**, а, с. Пестл. до сарненя, серненя. А може, то полохлива сарна з своїми сарненятками почула його присутність? (Кол., Терен... 1959, 11).

САРНОНЬКА, рідше **СЕРНОНЬКА**, я, ж. Пестл. до сарна, серна. О сарнонко, приходить Вечірньою добою Над скло проворих вод, Уквітчаннім весною (Олесь, Вибр.: 1958, 151).

САРНОЧКА, рідше **СЕРНОЧКА**, я, ж. Зменш.-пестл. до сарна, серна. В одній із класних кімнат, забувшись в куток, тремтить оточена дітьми дика сарночка гірська (Гончар, Кіцлон, 1970, 210).

САРНЮК, рідше **СЕРНЮК**, а́, ч. Самець сарни, серни. За сернюками поскакали серни, що паслись далі, в тіні, на узліссі (Гяжцький, У світ... 1960, 46).

САРПИНКА, я, ж. Легка бавовняна смугаста або картата тканина тьму ситцю.

САРПИНКОВНИ, а, е. Прикм. до сарпінка. Сарпінкова ткачина; // Поштий із сарпінки. Сарпінкова спідниця.

САРПІННИК, а, ч. Робітник, що працює на виробництві сарпінки.

САРПІННИЦЯ, і, ж. Жін. до сарпінник.

САРПІНОТКАЦЬКИЙ, а, е. Пов'язаний з виробництвом сарпінки. Сарпіноткацька фабрика.

САРСАЗАН, у, ч. (Налоспетит М. В.). Чагарник висотою в 10—15 см з недорозвинутими листками. Зарості сарсазану можуть бути використані як сировина для добування інсектицидів (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 136).

САТАНА, я́, 1. ч. Уявна надприродна істота, яку зображують у вигляді людини з козячими ногами, хвостом і ріжками; в уособленням алого начала; біс, диявол, чорт, алій дух. — Який же він, той сатана? — спитав сміливо Денис. — А який же він? Чорний..., голова, як копиця, на голові чорні роги, а очі, як кавуни. Відомо, сатана, як в сатана, — сказав поважно Філіп (Н.-Лев., VI, 1966, 336); — Жінко! — скрикнув він. — Сам сатана говорить твоїми устами! (Фр., VI, 1951, 480); Стала покаяння душа перед отцем Іоанном і благов: — Отче! Верти святе кропило. Виганяйте з мене сатану! (Ковінька, Кутя..., 1960, 88); *У порів. Подивися [Рубець] на Колісника і, жагаючись, геть одсунується, наче од сатани (Мирний, III, 1954, 292); Хома, чорний, як сатана, видобує на поверхню і поклав на бруствер важку в'язанку гранат (Гончар, III, 1959, 366).

2. ч. і ж. Уживається як лайливе слово. Старий рудий бабу кличе, А та йому дує тиче: «Оженися, сатано, — Заробляй же на пиюно! (Шевч., I, 1951, 129); Появляється він на жеребці, іде тютки, як верблюдом по Сахарі. — Шидиш! — кричить йому Гнат. — Куди шидиш? Він такий сатана, що ще кине (Тют., Впр, 1964, 65); // фам. Уживається як вигук захоплення, подиву. — Ух, сатана! — стежачи за танцюристом, неголосно перемовлялись бійці. — Цей докаже! (Гончар, II, 1959, 310).

◇ Одна сатана: а) однакові. [З і нь к а:] Навіщо ти щоразу обстаєє за мене, навіщо вступався про мене на с... Чоловік і жона — одна сатана!.. (Кроп., II, 1958, 33); б) однаково, все одно; Сатана його (тебе, їх і т. ін.) знає (зна), що (куди, як, як і т. ін.) див. знаєти; Сатана несе кого — хтось іде небажаний, нежданий.

САТАНИНСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до сатана. Сатанинське навождіння див. навождіння.

2. перен. Власт. сатані; такий, як у сатані. Всі вони [престолонаслідники] якісь невірніоважені, з якимиись сатанинськими вивихами (Мельн., Папи..., 1960, 3); // Словнений підступності, зла і т. ін. — От, проди! Яку сатанинську штуку придумали! Певно, спускають воду з стаєу, щоб і зідти ударили!.. (Стар., Облога..., 1961, 69); Начебто егамувались [окупанти].. Мабуть, складють оце освічені ізні офіцери якісь сатанинські плани, міркують, як екоротити екіку Браженкоєт та його товаришам (Гончар, III, 1959, 152); І скільки ще лягло на цій землі безвинних людей від сатанинського союзу хреста і ножа (Цюпа, Назустрич..., 1958, 139).

3. перен., розм. Надзвичайно сильний за ступенем виву. Сатанинське зусилля волі.

САТАНІТИ, ію, іеш, недок., розм. Ставати, робитися дуже алім, лютувати; скаженити. [Н а ч а л ь н и к п о л і ц і ї:] Як тебе звуть, питаю? (Не маючи знов відповіді, сатаніє). Кажі, йолоне, а то я тобі двадцять п'ять гарячих есиллю! (Л. Укр., IV, 1954, 237); Олександра сатаніла. Її драгувало моччанія Настиме (Коцюб., I, 1955, 72); // безос. В дворі між тим колобродило і сатаніло, жінки кричали всі разом і сучили на Сергія кулаками, а він спокійно собі походжав по гаті (Тют., Впр, 1964, 180); // Виявлятися з великою силою (про бурю, вітер і т. ін.). Він навіть не чує, як буря сатаніла, реєла та свестіла, трого не звалюєла його з ніг (Н.-Лев., I, 1956, 566); Море лютує, стогне, сатаніє, аловтиною регоє (Ткач, Моряки, 1948, 98).

САТАНІЧНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що сатанинський. У гаморі людського суду Нам тяжко (проста річ така).. Придбати славу дивака, Безумця, гідного покари, Чи сатанічної почвари (Пушкін, Б. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 201).

САТАНЮКА, я, ч. і ж. Збільш. до сатана. — Дайте, каже, суди сатанюку, Я з ним по-своєму поговорю (Мал., Звенигора, 1959, 93).

САТАНЯ, яти, с., розм. 1. Маленький сатана. — Ех ви! Чорти називаєтесь? Сатанята ви наїсні! (Вяшвія, I, 1956, 451).

2. Жвава, пустотлива дитина. **САТАНЯЧИЙ**, а, е, розм. Те саме, що сатанинський. Капралова лайка змінилась на сатанячий сміх і регіт сп'янілої ватаги (Довс., Вибр., 1959, 75).

САТЕЛІТ, а, ч. 1. У стародавньому Римі — озброєний найманець, слуга, що супроводив свого володаря. 2. перен. Залежна особа, покритий виконавець чужої волі; прибічник; поплічник. Задля своєї товариської.. вдачі волохив [Хома] за собою все цілий хвіст сателітів (Фр., IV, 1950, 306); // Держава або уряд, формально незалежні, але фактично підлеглі іншій державі або урядові. Під натиском грізної радянської зброї відступала гітлерівська Німеччина з усіма своїми сателітами (Довж., I, 1958, 314).

3. астр. Супутник планети. Іду. Невідступно за мною летить хмарка дрібненьких мушок. Можу подумати, що я планета, яка посувається разом із сателітами (Коцюб., II, 1955, 226); *У порів. Дарка здалека бачить на пероні червону пляму Ляликої кофточки. Біла неї, як сателіти довкола сонця, всі білі чоловічі сорочки (Вільде, Повнол. діти, 1960, 20).

4. *тези*. Зубчасте колесо з рухомою віссю обертання, яке здійснює рух одночасно навколо своєї осі й осі центрального колеса. *Всередині коробки* [в комбайні], *на спеціальних осях*, *вельою насаджени маленькі конічні шестіріні*, *так звані сателіти* (Зерн. комбайни, 1957, 260).

САТИН, у, ч. Атласиста з лицового боку бавовняна або шовкова тканина. *Глафіра розгорнула шматок зеленого сатину*, *що найдуже сподобався* (Чорп., Потік..., 1956, 395).

САТИПЕР, а, ч., *тези*. Машина для тиснення на поверхні паперу рельєфу малюнка полотняної тканини.

САТИНЕТ, у, ч. Сорт тонкого сатину.

САТИНЕТОВИЙ, а, е. Прикм. до сатинет. *Сатинетова тканина*; // *Поштитий із сатинету. Сатинетова сорочка*.

САТИНОВАНИЙ, а, е, *спец.* Вигот. сатинуванням. *Сатиновані шпалери мають блискучий вигляд і менше забруднюються* (Архіт. Рад. Укр., 5, 1941, 48).

САТИНОВИЙ, а, е. Прикм. до сатин. *Сатинова тканина*; // *Поштитий із сатину. Джмелик ліново підівеса, солодка потягнулася, синя сатинова сорочка.. тісно обтисла широкі еруди* (Тют., Вир, 1964, 79); // *Критий, обшитий сатином. Сатинова ковдра*.

САТИНУВА́ННЯ, я, с., *спец.* Дія за знач. сатинування.

САТИНУВА́ТИ, *ю, уєш, недок. і док., Perez., спец.* Надавати паперові блискучого, атласистого вигляду; лощити.

САТИР, а, ч. 1. В античній міфології—лукава, хтвва істота з папаними ногами, бородою і рогами; супутник бога Діонісія. *Сатири можуть собі бути які хочуть брудні, а проте ми любимося ними в скульптурі* (Фр., XVI, 1955, 296); *Весною на саятах [у Греції] зображали в особах приїзд Діоніса, оточеного юрбою сатириів — лісових божеств* (Іст. стар. світу, 1957, 122); // *перен.* Лукава, насмішкувата або хтвва людина.

2. Вид великих денних метеликів.

3. Птах ряду курячих з двома рогоподібними впростами на голові (живе в Індії, Китаї).

САТИРА, я, ж. 1. Художній прийом у творах літератури або мистецтва, заснований на різкому, дошкульному висміюванні пороків, хиб, негативних явищ дійсності. *Нечуй-Левицький широко використовував гумор та сатиру як зброю для викриття потворних явищ буржуазного суспільства* (Рад. літ-во, 1, 1963, 27); *Сатира і гумор є основними засобами художнього зображення дійсності в соціально-побутових казках* (Нар. тв. та етн., 2, 1957, 34).

2. Твір літератури або мистецтва, в якому використано цей прийом. *Його [І. Франка] сатири... видані окремих книжечками, ходили по всій Галичині* (Кол., Терен..., 1959, 320); *Гуморески й сатири незабутнього Остапа Вишні напоєні любов'ю до рідного народу, зневажливі до ворогів народу, жаждою мирного, красивого і справедливого життя* (Рильський, IX, 1962, 160); // *Сукупність таких творів. В українській літературі [в середині XVIII ст.] виникла віршова сатира соціального змісту, яка, безумовно, пов'язана з сатиурою російською, насамперед Кантеміра* (Іст. укр. літ., I, 1954, 123); *Боротьба за мир, проти міжнародного імперіалізму та його людинонавистницької ідеології, виражаючи корінні інтереси народу, визначає основний зміст політичної сатири і став джерелом її розвитку в українській літературі* (Рад. літ-во, 4, 1965, 28).

3. Різка, уділня насмішка. *Злобная сатира стріляла із очей Невеличконого* (Фр., VIII, 1952, 252); // *на кого — що. Викриття, розвіччування когось, чогось. Сатира [І. Нечуй-Левицького] на представників вищого дуло-*

вства посідає важливе місце у повісті «Хмары» (Рад. літ-во, 1, 1963, 30).

Вікніб (вітрина) сатири — встановлений на видному місці спеціальний стенд, на якому вивішують плакати з карикатурами на конкретних осіб — порушників громадського порядку. *По той бік стежки, якраз проти Марини, була вітрина комсомольської сатири з смішними карикатурами та віршиками* (Дмит., Наречена, 1959, 193).

САТИРИК, а, ч. Представник сатиричного напрямку в літературі або мистецтві; автор сатир. *Суперечки про Світла розпочалися ще за життя письменника й не припиняються до наших днів. Великий англійський сатирик — справді одна з найкращіших постатей в історії світової літератури* (Рад. літ-во, 5, 1968, 61); *Почесне місце серед українських публіцистів і сатириків посідає Ярослав Галак* (Іст. укр. літ., II, 1956, 295); *Під гострий пензель плакати-сатириків немилуче потрапляють п'яниці і недбайливі господарі, літунки і ледарі... — все, що завжди нашому ругові вперед* (Наука і культура... 1971, 273).

САТИРИЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до сатири. *В ряді творів журнал «Харьковский Демокрит» продовжує традиції української і російської сатиричної літератури XVIII ст., булаеско-траєсвітійну традицію Котляревського* (Матер. з іст. укр. журналістики, 1959, 29); *У боротьбі за нове, проти відсталого, що ще, на жаль, євидитьсє до сьогодні деяких людей, ми широко використовуємо гострі сатиричні плакати* (Рад. Укр., 15.III 1961, 2); *Своєрідною відповіддю художника на розгул реакції було створення Лисенком сатиричної опери «Енеїда», на сюжет І. Котляревського, у якій гостро висміюється правляча верхівка царської Росії* (Мист., 6, 1955, 14); // *Сповнений сатири (у 3 знач.)*. Своім сатиричним вістрям п'єса («Крила» О. Корнійчука) спрямована проти неправильних методів керівництва, проти чинущі і бездушні бюрократи (Укр. рад. драм., 1957, 98); *Головним об'єктом сатиричного удару В. Самійленко обрав самодержавство* (Рад. літ-во, 4, 1971, 62); // *Властивий сатирикові. Особливо разюче дія сатиричний бич народної творчості проти фашистських загартників* (Рильський, III, 1956, 151); *Нечуй-Левицький сатиричним пером викривав усю недоладність і мікчемність тогочасної дійсності* (Вітч., 1, 1964, 147).

2. Уділно-глузливий. *По відчій дівчина лірична Одрозу стала сатирична* (Воскр., Взагалі., 1948, 49).

САТИРИЧНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. сатиричний. *Практика показує, що в чіткій, ясній алегорії поєднуються і сатиричність, і художність, і елементи забавності* (Літ. газ., 1.VIII 1958, 3).

САТИРИЧНО. Присл. до сатиричний. *Неваперечне виховне значення мають і сатирично зображені негативні персонажі* (Вітч., 8, 1958, 125).

САТИРІА́З, у, ч., *мед.* Хворобливо загострений ставтєвий потяг у чоловіків.

САТИСФА́КЦІЯ, і, ж., *васт.* 1. Почуття приємності; задоволення. *Розумітьсє, більше бажано, щоб свої люди зміли цінити Вас як сід, але деяка сатисфакція мусить бути і в пошакі чужих* (Коцюб., III, 1956, 459); *Візит в французькій владі дав повну сатисфакцію його зацікавленню* (Фр., VIII, 1952, 89).

2. У феодально-дворянському побуті — утамування почуття образи, перев. у формі поединку, дуелі з особою, яка образила. *Розмутьсє [Лобода] за таку ганьбу... шукатиє сатисфакції* (Ле, Наливайко, 1957, 250).

Дати сатисфакцію — прийняти виклик на дуель.

САТРА́П, а, ч. 1. Іст. Правитель області, провінції у стародавній Персії та Мідії, який мав необмежену

владу. Перська держава поділялась на області, або сатрапії. На чолі кожної області стояв намісник, або сатрап (Іст. стар. світу, 1957, 52).

2. перен., книжн. Деспотичний правитель, начальник, який не зважає на закони, поводить ся самовладно; тиран. Найшовсь-таки один козак із мільона (мільйона) севінопасів, що царство все одомоси: Сатрапа в морду затопив (Шевч., II, 1963, 297); // Підлеглий правителя, що є покірним виконавцем його волі. Ні тяжкі випробування, ні постійні жорстокі переслідування і гоніння з боку царя та його сатрапів, ні десятирочне мелядське заслання... — ніщо не зломало волелюбного духу народнього бунтаря (Т. Шевченка) (Літ. газ., 4.III 1961, 1); Гімлерівський сатрап Коз закликає підлеглих йому чиновників до посилення рабсько-кріпосницьких порядків і грабування України (Іст. УРСР, II, 1957, 551).

САТРАПІЯ, і, ж., іст. Область, провінція, якою управляв сатрап (у 1 знач.). Перська держава поділялась на області, або сатрапії (Іст. стар. світу, 1957, 52).

САТУРАТОР, а, ч., спец. 1. Апарат для насичення або обробки рідин газами. На Вроцлавському заводі транспортного машинобудування прокладено спеціальний водопровід для задоволення води, яка надходить з центрального сатуратора (Веч. Київ., 1.XI 1968, 4).

2. Апарат хімічної водоочисної установки, що служить для приготування насиченого й освітленого вапняного розчину.

САТУРАТОРНИЙ, а, е, спец. Стос. до сатуратора, який є сатуратором. Сатураторна установка.

САТУРАЦІЙНИЙ, а, е, спец. Стос. до сатурації; признак. для сатурації. Радіоізотопний прилад нестижить службу також у газових печах, де випалюється вапняк і виробляється сатураційний газ (Наука... 9. 1964, 37).

САТУРАЦІЯ, і, ж., спец. 1. Насичення рідини газами; газування.

2. Хімічна обробка вуглекислотою цукрового соку для вилучення з нього вапна. Вони (електроди) посилюють імпульси про щільність розчину, необхідного для процесу сатурації — тобто очистки соку (Наука... 9. 1964, 37).

САТУРНАЛІЙ, ій, жн. 1. У стародавньому Римі — веселе народне свято після закінчення польових робіт (під час зимового сонцестояння) на честь бога часу й землеробства Сатурна. [А в р е л і я:] Я тільки безборонно бачу в вікна на вулицях весь ідоланський культ; оселі сатурналії... похід весталок (Л. Укр., III, 1952, 281).

2. перен., заст. Нестримно-веселе свято; гульбище. САТУРНІЗМ, у, ч., мед. Хронічне отруєння свинцем.

САТУРНІЙ, ій, жн., ент. Родина пічних метеликів. САФЛОР, у, ч. 1. бот. (*Carthamus L.*). Південна трав'яниста рослина родини складноцвітих, з насінням якого одержують олію, а із суцвіть — фарбу. Сафлор іноді розводять на городях заради пелюсток, які використовують для забарвлення в жовтий колір тіста та інших продуктів (Ол. та ефір. культ., 1956, 334).

2. Червона і жовта фарби, виготовлені із суцвіть цієї рослини.

3. Ефірна олія з насіння цієї рослини. САФЛОРОВИЙ, а, е, бот. Прикм. до сафлору 1. Сафлорові посіви; // Вигот. із сафлору. Сафлорова олія... сонке повіяніше, ніж льонова, проте досить часто використовується для виготовлення оліфи (Ол. та ефір. культ., 1956, 332).

САФРАНІН, у, ч., спец. Барвник червоно-фіолетового кольору.

САФ'ЯН, у, ч., рідко. Те саме, що сав'ян. Киптар

вишиваний шовками, саф'яном, з якимиись камінчиками по ньому (Хотк., II, 1966, 51).

САФ'ЯНЕЦЬ, ч., рідко. 1. род. вня. Те саме, що сав'янець 1.

2. род. нцю. Те саме, що сав'янець 2. — А де ж ваші, хлопці, Славіні запорожці, Чоботи саф'яніці? — Наші саф'яніці Забралі гетьманці (Укр.-думи... 1955, 188).

САФ'ЯНОВИЙ, а, е, рідко. Прикм. до саф'ян. Вона стала перед дзеркалом, загомила сиву шапку, топнула саф'яновим чобітком (Шияв, Переможці, 1950, 115).

САХАР, у, ч., розм. Те саме, що цукор. — Беріть (чай), бабуся, та й пийте. Оце вам і сахар (Мирний, III, 1954, 304); Не було (в Мокрині) за що ні заручувались, ні навіть купити чаю та сахару (Н.-Лев., IV, 1956, 287); — А скажи, як воно по містач із матерією?.. — Там аби гроші. Все є. — Ну, а продукти? Масло, хліб, сахар? — Для цього є спеціальні магазини: гастрономі. Іди і купуй, що хочеш і скільки хочеш (Тют., Вир, 1964, 213).

САХАРАТ, у, ч., жн. Те саме, що цукрат. САХАРЕЦЬ, рцю, ч. Пестя. до сахар. Не пустили й у торжі батька до сина. Не було якоїсь записки од когось. Передали тільки сахарець, пиріжки (Тесл., З книги життя, 1949, 210).

САХАРІН, у, ч. Дуже солодка на смак біла кристалічна речовина, позбавлена будь-яких поживних якостей; сурогат цукру. Неосудний нали в кухню! окропу, ежику туди маленький дрібочок сахарину (Мик., II, 1957, 322); Трудіничі руки зміли все знаходять у віглілі: ..і кристали сахарину, і дуги, і лак. і газ... (Уп., Вірші... 1957, 184).

САХАРИНОВИЙ, а, е. Прикм. до сахарін. САХАРИСТИЙ, а, е, рідко. Те саме, що цукристий. В Росії перший гідроліз (розклад водою) деревини і соломки з метою одержання сахаристих речовин був здійснений ще в 1820 році (Цікава хімія, 1954, 97).

САХАРИСТИВІСТЬ, тості, ж., рідко. Властивість за знач. сахаристий.

САХАРИТИ, сахарю, сахаріш, недок., перех., розм. Те саме, що цукрувати.

САХАРНИЙ, а, е, розм. Те саме, що цукровий. Серед стола стояла скляна, кругла, як надутий пухир, мухоловка з сахарним сиропом, вже повнісінька мух (Н.-Лев., IV, 1956, 50); Ранок був ясний і морозний, сахарний сніг рипів під ногами (Тют., Вир, 1964, 481).

САХАРНИЦЯ, і, ж., розм. Те саме, що цукорниця. Сахару в сахарниці.. не було. Зося сіла і засмутилась (Н.-Лев., I, 1956, 243); На столі вже стояли склянки, сахарниця й тарілка з кеком (Донч., V, 1957, 237).

САХАРНЯ, і, ж., заст. Цукровий завод; цукроварня. Бурлаки ввійшли до сахарні і почали розтитувати, хто приймає людей на роботу (Н.-Лев., II, 1956, 207); Служив не раз Степан і на заводі, на сахарні, та тільки недогоо видержував (Дв. Чайка, Тв., 1960, 37).

САХАРОВАР, а, ч., розм. Те саме, що цукровар. В залу увійшли два французи сахаровари, ва ними слідком прийшли два поляки з канцелярії (Н.-Лев., III, 1956, 233).

САХАРОВАРНІЯ, я, с., розм. Те саме, що цукроваріння.

САХАРОВАРНИЙ, а, е, розм. Стос. до сахароваріння.

САХАРОЗА, п, ж. Те саме, що цукрбза. У плодах айви три види цукру: глюкоза, фруктоза і сахароза (Знання... 8, 1966, 31).

САХАРОЗАВОДЧИК, а, ч., розм. Те саме, що цукрозаводчик. До Всеросійського товариства (синдикату) входили всі сахарозаводчики (Бурл., Напередодні, 1956, 163).

САХАРОЗАВОДЧИЦЯ, і, ж., розм. Жін. до сахарозавбдчник.

САХАРОСНИЙ, а, е. Прикм. до сахарбза.

САХАТІСНЯ, аюся, а́шся, а́шся, недок. 1. від кого — чого, кого, чого і без додатка. Лякаючись, різко відстороняються; шарахатися. Грубо сміється [Круста] і фамільярно паще Рубіна по плечі. Той сахатіється від нього мимоволі (Л. Укр., II, 1951, 391); Коли нас згнали на каменоломні, нас супроводжувала важка хмара часникового смороду, такої густої концентрації, що всі стрічні лякаиво сахатілися нас (Загреб., Спека, 1961, 324); Яса так і лопотіла на ньому, він біг, забувши про сан, і богомільні перетожі сахатілися, перелякани незвичним виглядом батюшки (Дім., І будуть люди, 1964, 6).

2. кого, від кого. Відчуваючи страх, незручність і т. ін., уникати зустрічі, не спілкуватися з ким-небудь; жатіся; дуратися. [М о т р я] У нас така чутка йде, що ви дівчат сахатіється? [Р о м а в:] Мало чого не плетуть! (Кроп., II, 1958, 25); Пробували було нападати на маюка, але він давав їм такого чосу, що всі озочі до легких перемог стали його сахатіся (Ільч., Звич. хлопця, 1947, 10); — Любов Прохорівна загадково зникла, ви сахатіється від мене, до того ж цей процес вас напевне теж некоють (Ле, Міжгір'я, 1953, 416).

3. кого, чого і рідко без додатка. Боятися кого, чого-небудь, відчувати страх перед кимсь, чимсь. — Та вона в нас дика!.. Чужого чоловіка сахатіється! І чого, дурна? — вдалася вона до дочки (Гр., II, 1963, 65); [М а р т і а в:] Констанцію, а може, се до тебе?.. (Подая йому табличку). [К о н с т а н ц і й (не беручи):] Ні, ні, сього не може бути, запевняю! [М а р т і а в:] Чого ж ти так сахатіється? (Л. Укр., III, 1952, 273); Українське панство.. втратило будь-які зв'язки з народом, його мовою, культурою, сахалося народу, як чорт ладану (Рад. літ-во, 1, 1967, 39); Інститутські телефони затріщали, і бідолашних професор сахався телефонних апаратів, немовби в кожному з них було заховано смертоносну зброю (Смоляч, Прекр. катастроф., 1956, 213).

САХНУТИ, не, док., діал. 1. Війнути, дихнути. *У порівв. Підслухана розмова нечаче сахнула на неї чимось таким поганим та огидливим (Фр., VII, 1951, 25).

2. Блиснути. — Ви із Карпат? — І слова москвича Душу мою сколизували, — Там я поранений... — В стріч очей Возничи дивні сахнули (Павл., Бистрина, 1959, 79).

САХНУТИСЯ, нўся, вє́ся, док. Однокр. до сахатіся 1. Від несподіванки він сахнувся (Гур., Через замети, 1961, 90); На камені, що лежить край урвища, раптово щось заворушилось. Налякана Оксана сахнулася назад (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 169); Перські в яблуках коні сахнулися від коней білої імператорської жасті (Загреб., Ливо, 1968, 344).

САХТІТИ, тїть, недок., безос., діал. Вїяти; паміти. Він підїшов до мотоцикла, такого розпеченого на сонці, що від нього сахтіло жаром навіть здаля (Літ. Укр., 14.IX 1971, 3).

САЧОВИЦЯ, і, ж., діал. Сочевиця.

САЧОК¹, чк, ч. Сітка для ловлі риб, комах і т. ін., що має форму конусоподібного мішка, натягнутого на обруч або чотирикутну раму і прикріпленого до довгого державця. Сая з робочим кошком, перша напючка в судюку, друга з сачком (Л. Укр., II, 1951, 50); У Віті теж рокзак, а в руках ще сачок для метеликів (Ів., Тасмивня, 1959, 41).

САЧОК², чк, ч. Зменш.-пестл. до сак². На голові її була у крапочку густинка; сачок в ерубенького сукна (Голов., Поевії, 1955, 193); Нїяково посміхнувшись, швид-

ко одязас [Марія] чорний святешний сачок (Стельмах, I, 1962, 306).

САШЕ, невідм., с. 1. Надушена або наповнена ароматичними речовинами подушка, яку кладуть між білизною для надання їй приємного запаху.

2. Сумочка з матерії і т. ін. для зберігання носових хусточок, гребінців тощо. — А сьогодні я зочу докїнчити оце саше, — і Софія показала свою роботу з тонких розжевіх та блакитних стрічок (Л. Укр., III, 1952, 508).

СВАВІЛЕЦЬ, льця, ч. 1. Людина, яка діє на власний розсуд, не зважаючи на волю й думку інших; самовілець. — Ой людоньки добрі, — стогне тітка Ликерія. — І нащо, скажіть, я виходила замїж за цього свавільця? (Стельмах, Педрий вечір, 1967, 106).

2. Людина, яка робить що-небудь без дозволу. Грішний пан хотїє скарать іще свавільця. «Як, у моїм гаю на пїщу ставити сімляц! А дїб ніколи ти, старий, не куштував?» (Рильський, II, 1956, 16).

СВАВІЛЛЯ, я, с. 1. Необмежена влада, відсутність законності, справедливості. На Сенатській площі ніби досі ще лунає голос декабристів і перший постриг Кухельбекера — бунтаря проти деспотичного свавілья царату (Ле, Право..., 1957, 91); Опозїдали вїкати про свавілья шляхетське, і від тих розповідей стрїльці вївною запаювалися лютизм (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 487); Як Гус взнав долї вигнанця, до самої глибини пізнав папське свавілья (Мельн., Папв., 1960, 37); Його відлюдна вдача не погасила буйної веселості панства, не стримала його неважкого свавілья (Тулуб, Людолови, I, 1957, 6).

2. Схильність діяти на власний розсуд, не зважаючи на волю й думку інших; самовілья. Соціалістична демократія несумїсна в індівідуалістичним свавільям і анархічним нехтуванням громадянського обов'язку, з будь-якими діями, що заважають шкоди громадським інтересам (50 р. Вел. Жовтн. соц. рев., 1967, 39); Практичне здійснення вимог навіть ліберального цензурного статуту 1804 р. не виключало свавілья з боку особливо запонадливих цензорів (Матер. з іст. укр. журналістики, 1959, 27); // Відображення явищ реальної дійсності, що грунтується лише на власному, часто спотвореному, сприйнятті, відступ від правди життя (у творах мистецтва тощо). Імпресіоністичною методою, який веде до суб'єктивного свавілья художника і відриву мистецтва від широкого глядача, він [І. Фравак] протиставляє вимозу об'єктивного і правдивого відображення дійсності (Мист., 4, 1956, 4); Художник, вامتї погрозової войовничості, надає його обличчю відсеголо, доброго, воєнім гуманного виразу.. Незважаючи на таке свавілья, Хома, розглянувши свій портрет, був задоволений (Гончар, III, 1959, 230).

3. Свавільна поведінка, свавільний вчинок. Мати Лукія серцем за дочку мїла, застерїгала від свавілья (Горп., Чужу ниву..., 1947, 131); Одного разу веснон, зодягши поверз бїлизні піжаму, етік [Дорош] із пораненими в мїсто, щоб поблукати по туманних вулицях Ленїнеграда.. По-о еїлаїли за таке свавілья, але їкували справно (Тют., Вир, 1964, 200); Було б добре, якби хтос із учорашніх знайомих опинївся в таборі, як він вирушатиме.. Тодї б Нур не наважився на якесь свавілья, побояся б (Ткач, Арена..., 1960, 53).

СВАВІЛЬНИЙ, а, е. 1. Який діє на власний розсуд, не зважаючи на волю й думку інших; самовільний. Вона безжурна... свавільна, тут і там на відвідинах вавалїється (Коб., II, 1956, 294); О. Телесницький.. раз у раз жадувався на нас, що ми лїнїви, ..свавільні і що без бїйки не можна собі з нами дати ради (Фр., IV, 1950, 232); Характером своїм свавільна Орина немало попусвала крові

а ти молодого прогнав з дому! (Томч., Жменяки, 1964, 130).

СВАЙБА, и, ж., діал. Весілля. Уляні смилось: стежка невидима Звела гостей на свайбу в піссела (Мал., Звенигора, 1959, 89).

СВАН див. сваніи.

СВАНІ, ів, мн. (одн. сван, а, ч.; сванка, и, ж.). Етнографічна група грузинів, що живе в гірській частині західної Грузії (Сванетії). Нині чудові климоподібні тканини сванів.. можна зустріти тільки в музеях та у любителів старожовтності (Веч. Київ, 19.IV 1968, 4).

СВАНКА див. сваніи.

СВАР, у, ч., діал. Сварка. [Т е т я а:] Злого ласкою більше уладодиш, як сварож (Котл., II, 1953, 56).

СВАРА див. свари.

СВАРИ, свар, мн. (рідко одн. свара, и, ж.). 1. Негоди, конфлікти, що виникають між державами, класами, суспільними групами тощо; свар; розбрат. Думи першого чижку [сербських пісень], без сумніву найдавніші, остілюють життя і міжособні [міжособні] свари князів (Фр., XVI, 1955, 14); Замоєкноті свари наші часті. До яких люд бездолгий зик... Об іншій славі, іншим щасті Почне гадати чоловік (Граб., I, 1959, 560); Незгода між.. інтелігенцією Галичини. той фанатизм, в яким ведуться між її партіями свари, не може не шкодити поступу народу руського у Галичині (Драг., I, 1970, 80); // Суперечки, що виникають між окремими особами, між членами родини тощо; сварка. Свари бували в кожному днєм частіші [частіші], поки екінці оба протиенники не згодилися на одно: спільним коштом розгородити свої частки високом парнаком (Фр., IV, 1950, 12); Розаад у Сніжкоєтій см'ї все либише пускає своє коріння.. Сванільна дочка завжди приносила свари (Горд., II, 1959, 211).

2. заст. Збройна боротьба; бій; війна. Бували війни [війни] і війскової свари.. Минуло все (Шевч., II, 1963, 416); Сич.. Ще тоді була маленька: Тільки ось що оселилась, Ще й гаразд не охрестилась В славних сварах з буржюром (Малж., Тв., 1955, 167).

СВАРИТИ, сварію, свариш, недок., перех. 1. кого, на кого і без додатка. Різкими, образливими словами висловлювати невдоволення, осуд, докори; ляяти. Попадає зайшла у кухню та й почала сварити наймижку (Март., Тв., 1954, 43); Даремно пані Олімпія гнівалася і сварила на неї (Фр., VII, 1951, 8); Дід іще дужче набурмосився, а стара стала його сварити (Ю. Янов., I, 1954, 110); // Докоряючи за щось погане, хибне, засуджувати; корити. Недарма Ви мене сварите за мій тежний та безладний лист, бо, як собі пригадую, він справді вийшов у мене довсім неподобний (Л. Укр., V 1956, 61); Оприса ловила комах і напихала пташеняткам в ненажерливі пельки. Тільки свариє її за це, говорючи, що пташина чує людський дуж і покине гніздо (Тют., Впр, 1964, 519).

2. кого з ким. Викликати сварку між ким-небудь; сприяти загостренню взаємин. Паніні реакційні кола та їх буржуазні уряди, вірні давньому принципіві — розділяй і владарюй, — сіяли національну ворожечу і розбрат, намагалися сварити народи між собою, ще далі посилюючи соціальний і національний гніт (Рильський, IX, 1962, 113); Костянтин у своїх трактатах доводив одне: треба сварити болгар в русами (Скл., Святослав, 1959, 132).

СВАРИТИСЯ, сварюся, сваришся, недок. 1. Вступати в сварку з ким-небудь; сперечатися один з одним. Вони почали сваритися. В серці у Гната накопала ненависть до нелюбої жінки, неїтї до своєї хати (Коцюб., I, 1955, 26); Зразу сварилися, Далі побілися Куж в Пазюком (Фр., XI, 1952, 117); Відколи ми тут, ніхто ні в ким не свариться (Л. Укр., V, 1956, 148); З Масею

Петрусь тричі на день свариєсь, та тричі на день і мириєсь (Крим., Вибр., 1963, 335); Він і за життя ніколи не свариєся в батьком Аятом, розмоває шанобливо й ласкаво (Скл., Святослав, 1959, 21); Живе учитель тихо, ні в ким не свариєся (Петльов., Хотинці, 1949, 167); *Образно. Потік шумів, свариєся в валунах, побілівши від властї (Томч., Готель.., 1960, 15); Горобці весело сварилися (Перв., Невигадаве життя, 1958, 140); *У порівн. Навколо гуло, гуркотіло, гриміло, ніби сварилися між собою хмари, гори і сванільні вітри (Ів., Вел. очі, 1956, 67).

2. на кого і без додатка. Висловлювати своє невдоволення, осуд (іноді образливо); ляяти. Як вже сварилаєся пані на Горнику! І на очі її не пускала тижні ізю два (Вовчок, I, 1955, 262); Василь зневажив науку. — Я тебе у свинарі зарпу! — сварилаєся мати (Мирний, IV, 1955, 115); Знову стара на мене свариться: — Ти таки своє, таки знову про політику? (Жур., Опов., 1956, 183); *У порівн. Олександра говорила з заваяттям, наче сварилаєся (Коцюб., I, 1955, 37).

3. на кого, рідше кому. Робити погрозовий жест чим-небудь. Хеорій, він усе перевертаєся, лаєєся, свариєся комусь (Мирний, IV, 1955, 30); Стадницький люто свариться на нього арпанником, а парубчак у відповідь махнує кулаком (Стельмах, I, 1962, 353); *У порівн. Все ближче вітрак. Сторчма стирчить у небо недоламаним криком, мовби свариться відти на Наталку мовби подає якийсь таємний знак (Гончар, II, 1959, 220); // рідко. З погрозою говорити що-небудь, нахвалятися зробити щось; погрожувати. Всі в його сміються, діти дражлять, а він їм свариться кіткки переломити Мирний, IV, 1955, 189).

◇ Пальцем (пальчиком) сваритися див. палець, палець; Сваритися кулаком (кулаками) див. кулак.

СВАРИННЯ, я, с., рідко. Те саме, що сварка 1

СВАРКА, а, ж. 1. Гостра суперечка, що супроводиться взаємними докорами, образами Ми перечули через людей, що зчинилася сварка між шинкарем і Чайченком і що визнає шинкар Чайченка з шинку (Вовчок, I, 1955, 245); Зайшла в них жава суперечка. Що незабаром в сварку перейшла, А там перекотилася і в бійку (Рильський, III, 1961, 172); Сварка кітчилася тим, що Женя образливо вигукнула: «Ти не подруза мені! Не хочу більше тебе знати!» — і побігла (Хижняк, Тамара, 1959, 36); // Голоси людей, що сваряться. Старий Павло вийшов із хати, зачувши жіничий голос і сварку з синами (Коб., III, 1956, 476); Батько, зачувши сварку, люто накричав на них (Тют., Впр, 1964, 218); // Стан, період взаємної ворожечі, що виникає внаслідок такої суперечки; порушення дружніх взаємин. Її навіть чудно, що в ковалізою воєни часто у сварці (Коцюб., II, 1955, 43).

Заходити (зайти) в сварку; Заводити (завесті) сварку — починати сваритися. — Недай же мене господь милосердний боронити, щоб я в тобою «сварку заводила» — кажу (Вовчок, I, 1955, 6); Не було в селі такого газди. Щоб ти з ним у сварку або в бійку Не зайшов (Фр., XIII, 1954, 344); Сократ був розумний чоловік, а бабою сварки не заводив (Мак., Вибр., 1956, 325).

2. Грубі, образливі слова; лайка. Дожа його зневажали й били, на селі його били, від нікого не чує приєтного слова, хіба тільки сварку (Март., Тв., 1954, 143).

3. рідко. Нахвалятися зробити кому-небудь прикрість, учинити зло; погроза. Не дай же, боже, справдиться його сварка: в двору тебе, як дозлу собаку, викину..! (Мирний, IV, 1955, 181).

СВАРКІЙ, а, е, рідко. Те саме, що сварливий.

СВАРЛИВИЙ, а, е. Схвальний до сварок. А сей коваль такий, що хоч би й паном йому бути, лихий та свар-

ливий (Вовчок, I, 1955, 34); Бабуся Уляна була маленька на зріст, суда, вертлява і страшенно сварлива (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 43); *Образно. В Доцець бігли сварлив, скуюдовжені стружки й не могли перекричати один одного (Донч., IV, 1957, 169); *У порівн. Осінній день, немов сварлива господиня, Дощем холодним бубонить давно (Стельмах, Жито..., 1954, 135); // Власт. такій людині. Через свою сварливу вдачу й небалість стратив панотець раз назавсіді всяку прихильність у ілюсті (Март., Тв., 1954, 355); Тільки попади їй на язик. На весь кутюк іде слава про її сварливу вдачу (Ков., Навколо полум'я, 1961, 18); // Сповнений сварками. Мова несподівано почала набирати небажаного, сварливого, навіть пріперченого жартами характеру (Коцюба, Нові береги, 1959, 422); Сварливу, затхлу атмосферу першою розрядила моя добренька рідненька матуся (Ковінька, Кутя..., 1960, 143).

СВАРЛИВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. сварливий; схильність до сварок. Дрібнокласницькі інтереси призводять людей до жорстокості і сварливості (Укр. літ., 9, 1957, 69).

СВАРЛИВО. Присл. до сварливий. Тітка Яєдоха ще сварливо лаяла Талалая, розмахуючи пужалом (Коп., Вибр., 1948, 168).

СВАРНЯ, і, ж., розм. Те саме, що свάρка 1. І зчинилася в Семеновій хаті така сварня, що прохожі люди проставали [зупинялися] й слухали (Март., Тв., 1954, 106); — Давай, — кажу я раз братові, — зрубаймо цю ершучу до лиза, щоб не було цієї сварні та роздору між нами (Козл., Сонце..., 1957, 60); [Ю д а:] З сусідами в той час я позиваєш за спаш, за оранку — річ світова! і змучився ворогуванням людським, дрібною та щоденною сварнею (Л. Укр., III, 1952, 133).

СВАСТИКА, п, ж. 1. Хрест із загнутими під прямим кутом кінцями — один із релігійних знаків, який зустрічається на творах мистецтв давніх культур Європи, Азії, рідше Африки й Америки.

2. Знак у вигляді хреста із загнутими під прямим кутом кінцями, який став емблемою німецького фашизму. Коли вітер колізнує його [прапор]. Олена Павліна побачила чорну свастику, сложу на науку (Панч. В дорозі, 1959, 115); Край шляху — німецький танк з білим хрестом і свастикою (Донч., V, 1957, 60); // перен. Фашизм. Коли б не ти, Росіє-маті, — Роз'їла б свастика світи (Стельмах, Жито..., 1954, 6); Народ мій не став на коліна: — бий свастику в серце (Тич., II, 1957, 112).

СВАТ¹, а, ч. 1. Людина, яка за дорученням того, хто хоче одружитися, або його рідних, сватає обрану особу; староста у весільному обряді. Латин, дочка стара Амата Шодень від Турна ждала свата (Котл., I, 1952, 166); — Приїхав я до тебе. Гризельдо, за свата. Сватає тебе князь Бремля (Н.-Лев., VII, 1966, 62); Уже шістнадцятий годок минає Олест, вже й свати почали в хату наертатись (Вовчок, I, 1955, 21); Розповідла (Катерина), що були свати сьогодні. Дмитро аж поголов. — Хто?.. Від кого? (Хотк., II, 1966, 84); // Людина, що часто й охоче виконує такі доручення. Йому й байдуже, хто на возі... Коли зближається — аж то Кіндрат. Всесвітній кум і сват (Гл., Вибр., 1951, 49).

Засилати (заслати, посилати, послати, слати і т. ін.) сватів — те саме, що Засилати (заслати) старостів (див. засилати). Гарні в колосіти дівчата, Будем весілля гуляти, Хлопці, ви часу не гайте, Також сватів засилайте (Забашта, Квіт..., 1960, 97); Защо послати сватів тепер майже не дотримуються — молоді люди, які вирішили одружитися, обходяться без їхніх послуг (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 47); Отож послає Михайло сватів; дівчата вже в дружки прибираються та мірку-

ють, яке-то весілля в Наталі буде (Вовчок, I, 1955, 96); Присилати (прислати) сватів див. присилати.

2. Батько або родич одного з подружжя щодо батьків або родичів другого. Остап Колодій... — він родич Денисові, чи то так — сват, бо за його брата Зилька віддав свою дочку Гайку (Гр., II, 1963, 314); «Що ти за батько, коли скрині дочці не придбав?» — в думці корнела [Параска] свата — Сергія Сніжка (Горд., II, 1959, 221); *Образно. Я бідний, безталанний: Степ широкий — то ж мій сват, Шабля, люлька — вся родина, Сивий коник — то ж мій брат (Укр., лір. пісні, 1958, 490); //свати, ів, мн. Батьки одного з подружжя. Він натякнув невістці, що добре було б, якби свати приїхали на гостюванні (Тют., Впр. 1964, 225).

◇ Кум королів і сват міністру — людина, що поводить підкреслено незалежно, бундючно; Ні (ані) сват, ні (ані) брат кому — зовсім чужа людина. Він не був їм ані сват, ані брат, лишень сидів з ними через город (Стеф., I, 1949, 115).

3. перен., розм. Людина, що посилено пропонує когось на якусь посаду, умовляє взятися за якусь справу. Везуть Маценуру в районній машині. «Районні свати, проявивши турботу, Везуть, щоб засватати на іншу роботу! (С. Ол., Вибр., 1959, 256).

◇ Бути сватами (часто у формі майбутнього часу Будемо сватами) — домовлятися з ким-небудь щодо влаштування когось на якусь роботу, щодо ціни під час торгування тощо. Наймай [Гафіюку], коли люди трапляються. Завтра ж одвезеш в Яжище до економа.. Що ж, будемо сватами? (Коцюб., II, 1955, 17); — Ну, скільки їще п'ятірку, то й будемо сватами. — Циган одразу ширсередно поспитуніє (Стельмах, I, 1962, 497); — Корову ми купимо. Нам не для молока, а на заріз. Отож кажіть ділом і будемо сватами (Рад. Укр., 27.I 1963, 3).

СВАТ², а, ч. Залізний стрижень усередні ткацького човника, на якому обертається півка з витками.

СВАТАЛЬНИЙ, а, в. Який використовується під час сватання. Рушники сватальні давала (Сл. Гр.); // Стос. до сватання Сватальний обряд.

СВАТАЛЬНИК, а, ч., розм. Сват. — Ти складала там [у-місті] екамени, а тут до тебе сватальники приходили... (Добр., Тече річка..., 1961, 226).

СВАТАНКИ, нок, мн., діал. Сватання.

СВАТАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. сватати і свататися. — Воно, скажу, не вовсім заразд, якщо сватання починають самі батьки, — торкнувся рукою до шапки Лево (Стельмах, I, 1962, 58); Була така хвилина, коли Павліна, згадавши своє невеселе в Йосифом сватання, відчула ніби співчуття до Сташки (Вільде, Сестри..., 1958, 337).

2. Одна з частин традиційного весілля, під час якої вирішується питання про шлюб. Маруся ще завидна просила до себе на сватання (Кв.-Осн., II, 1956, 73); Настя привіталась до Мотрі. Вони розбалакалися.. А Насті — чи добре у Гната?.. А чи піде вона на сватання до Зіньки Василюшиної...? (Коцюб., I, 1955, 58); Традиційне весілля складалося з декількох частин, кожна з яких мала певний зміст і значення, — сватання, заручини, дівочечір, гільце, коровай, весілля, переза (Нар. тв. та етн., 3, 1962, 36).

Запити сватання, васт. — вшити горілки на знак остаточної згоди на шлюб. — Панку зоруживню вже просватали за папа сотника конопотського..., вже й рушники подавали і сватання записи (Кв.-Осн., II, 1956, 208).

СВАТАТИ, аю, аеш, недок., перех. 1. кого, за кого, рідко на кому. За дорученням того, хто хоче одружитися, або його рідних, просити згоди на шлюб в обраній

особи та її батьків. Не одні старости заходили і до старого Дрота свѣтати Марусю (Кв.-Осн., II, 1956, 65); Через тиждень без старості За Степана свѣта Старий свою Яриночку (Шевч., II, 1963, 341); Свѣта весени Грицько Хведора на Рабченкові Херті, хоч поганій, вѣте багатій дівці (Мирний, III, 1954, 15); Катруся стоїла, соромливо опустивши голову, коло печі і колунала пальцем комин. Так теж додилося робити, коли свѣтають (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 27); — Ну й робітничі! Свѣтаймо, стара, за нього нашу Галю (Ю. Янов., II, 1954, 154); // Підшукуючи комуся пару, бути посередником в одруженні. Було і матері скаже, [Оксана], що не хоче вѣнчати, як до неї, до старої, прийдуть самі батьки або матері, як свѣтати (Кв.-Осн., II, 1956, 427); Він покаже парубочіе право батькам: дівчі вони свѣтали його — нічого не вийшло, а втретє — посвататється сам (Стельмах, I, 1962, 535).

◇ Сліпці свѣтають див. сліпѣць.

2. Самому пропонувати себе в чоловіки чи дружини; свѣтатися. — Ваш Прокіп Іванович, недурно єи його панночку зве, жадається дівчат, як ляхана дівка парубки; так оце, бачите, і свѣта єгоє сама Уляна (Стор., I, 1957, 189); Між ними надого залягла мовчанка. Нарешті Орина першою запитала: — Леку, ти прийшов мене свѣтати? (Стельмах, I, 1962, 534).

3. перен., розм. Посилено пропонувати кого-небудь на якусь посаду; умовляти когось узятися за якусь справу. Микола Іванович не раз свѣтав Цидибрагу від імені районних організацій на посаду голови правління армії (Автом., Коли розлуч. двох, 1959, 547).

СВѢТАТИСЯ, аюся, аєшся, недок. Звертатися до батьків дівчини, звичайно через старостів або взагалі через посередників, прохаючи дати згоду на одруження з їхньою дочкою. — А що, дячку, — питає царевич, — де твої дочки? Я прийшов до тебе свѣтатися (Укр. казки..., 1951, 226); // Самому пропонувати себе в чоловіки дівчини, жінці. Щоб закріпити свою любов, Петро, закінчивши роботу, До Галі свѣтатися пішов (С. Ол., Вибр., 1957, 318).

СВѢТАТИСЯ, аюся, аєшся, недок. Ставати свѣтати (див. свѣт¹ 2); підтримувати добрі стосунки із свѣтати. З кужом не свѣтайся, з паном не братайся (Укр. присл., 1963, 107).

СВѢТАЧ, а, ч., розм. 1. Той, хто свѣтається. Перший свѣтач був син стачевої полтвської родини. Родичі були раді його свѣтатию, і дівчина не мала що йому закинути (Кобр., Вибр., 1954, 7); Серед того гамузу (так звав Майдан усіх, що залишилися до Хими) Андрій Коваль посідав чільне місце. Поштової чиновники, телеграфісти та й приїжджі свѣтачі... Ніхто не міг так заспівати, як Андрій (Кач., II, 1953, 9).

2. Те саме, що свѣт¹ 1. Приготувалися свѣтачі в дорогу, а в молодим рушило й війська, аби родина нареченої одразу побачила, що царський син (Три золоті сл., 1968, 34).

СВѢТАВ, това, тове. Прикм. до свѣт¹; валежний свѣтаві.

СВѢТАКО, а, ч. Пестл. до свѣт¹.

СВѢТОК, ткі, ч. Пестл. до свѣт¹. [1-й вістє:] Ви, свѣток, таки голова. [Гості:] Золота голова! (Мнк., I, 1957, 74).

СВѢТОНЬКО, а, ч. Пестл. до свѣт¹. — Будь ласка, свѣтоньку-старичку! Ізбий Енєя в пантелику, Тепер плаче на морі він (Котл., I, 1952, 66); — Зараз, зараз, свѣтоньку, — скрикнула Лисичка (Фр., IV, 1950, 84).

СВѢТУНЬО, я, ч. Пестл. до свѣт¹.

СВѢХА, в, ж. 1. Жінка, яка, добре знаючи весільні обряди, порядкує на весіллі. Князь із молодію княгинєю сидять високо на тому возі, а навкруги свѣхи, дружки,

світличка з мечем і музики (П. Куліш, Вибр., 1969, 267); [К а п у с т а:] Памі свахо, Частий гостей. Та не барись і ти, Дружко мій любий, наливай чарки (Коч., П'єси, 1951, 199); *У порівн. Ріпники бігли на полуїрку, як свѣхи на весілля (Фр., IV, 1950, 9); // Жінка, яка займається свѣтанням, влаштуванням шлюбів. Роль свѣхи або посаженої [посадженої] матері була найлюбша їй [графині] з усіх ролей (Фр., VI, 1951, 348).

◇ Переїжджа свѣха — той, хто не тримається одного місця.

2. Мати або родичка одного з подружжя щодо батьків або родичів другого. Закувала воузулина на даху, на даху, Моя мамка твою матір не хоче за свѣху (Коломийки, 1969, 216); Перед самим рідвом до баби Зінки зайшов її свѣт Филіп. — Чи єи чули, свѣхо, що виробляють парубки? Чого натворив в корчмі Денис? — спитав Филіп (Н.-Лєв., VI, 1966, 361).

СВѢШЕНЬКА, в, ж. Пестл. до свѣха.

СВѢШЕЧКА, в, ж. Пестл. до свѣха. [Х р и с т я (зодить з хлібом під плечем):] Вітаю вас, свѣшечко, в новій синовій хаті (Кроп., IV, 1959, 13).

СВѢШКА, в, ж. Те саме, що свѣха 1. Молодиця проворна [Мелашка]; не було того весілля, де в вона не була свѣшкою (Кв.-Осн., II, 1956, 444); Невелика гата єще всі не зміцув, і проворна свѣшка випроваджує малюк (М. Ол., Леся, 1960, 107); Стали й свѣшки забігати, так що жд... На яку дівчицу не ляже [Івашко], все йому не по душі (Стор., I, 1957, 136); *У порівн. Вона знай випукувала на дівчат, як ото, бува, старша свѣшка на весілля, коли коровай бгають та шишки ліплять (Морд., I, 1958, 110).

◇ Кирп'ята свѣшка див. кирп'ятій

СВѢШКУВАННЯ, я, с., заст. Виконання ролі свѣшк. [М о к р и я в а:] Там в за ним двоєчок [боржок], може, чула? [Я в д о х а:] Цебто за свѣшкування? (Кроп., II, 1953, 453).

СВѢШКУВАТИ, ую, уєш, недок., заст. Бути за свѣху; займатися свѣтанням. Венера все свѣшкує, Енегача свого муштрує. Щоб він з ума Дидону звіс (Котл., I, 1952, 79).

СВѢЙСЬКИЙ, а, в, заст. Шведський. Дівчі бачиса [Мачехі] із свѣйським послом графом Пітером та розмовляла в послом турецьким (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 38).

СВѢКОР, кра, ч. Батько чоловіка. Свекор мій такий добрий, жалює мене, як батько (Вовчок, I, 1955, 63); Десь так тиждень по шлюбі прийшов свекор до молодят (Хотк., II, 1966, 111); Люда жалюла на свекра і вперше побачила, який він став старий (Перв., Дикий мед, 1963, 455); // свѣкрій, свѣкрів, мн. Батько і мати чоловіка. Повернулись свѣкри з млина (Тют., Впр 1964, 510).

◇ Збірється, як свѣкор пелюшк (пелюшкі) прѣти див. прѣти.

СВѢКОРКО, а, ч. Пестл. до свѣкор. Oddай мене, моя мати, до білої хати, Де свекорко — як батенько, свекружа — як мати (Укр. нар. пісні, I, 1964, 441).

СВѢКРІВ, рова, рове. Прикм. до свѣкор; належний свѣкорові. Тиждень прожила Мелашка в свѣкровій хаті, як у раю (Н.-Лєв., II, 1956, 322); — Покуштувала [Груня] гіркого свекрового хліба (Горд., II, 1959, 262).

СВѢКРІВОНЬКА, в, ж. Пестл. до свѣкруха. Старий грає, прижовляє, Ногами тупцює. «Якби мені лиха та лиха, Якби мені свѣкрівонька тиха, Якби мені чоловік молодий, До другої не ходив, не любив» (Шевч., II, 1963, 329).

СВѢКРІВЩИНА, в, ж. Спадщина, що залишилася після смерті свекра, свекрухи, свѣкрів.

СВѢКРОНЬКО, а, ч. Пестл. до свѣкор.

СВЕРКУХА, ж. Мати чоловіка. Коло сверкухи Гала, як коло рідної матері, ходить; годить її у всячності (Мирний, I, 1949, 359); Соромиться молода дружина сверкухи своєї та дівера, що прийшли провіджати Тимка (Тют., Вир, 1964, 277); *У порівн. Хата чужая, як сверкуха лихая (Укр. присл., 1963, 24).

СВЕРКУХНА, п, **СВЕРКУХНЯ**, і, ж., діал. Сверкуха. Я ж тобі, сверкухна, у порога не стояла, Щоб ти мене да без коронок брала (Чуб., V, 1874, 697); А я, молода, усе діло роблю, Усе діло роблю і сверкухні годю (Годжу) (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 60).

СВЕРКУХНЯ див. сверкухна.

СВЕРКУШНИ, а, в. Прикм. до сверкұха; належний сверкусі. [Х и м к а:] Сверкушина дитина занедужала (Кроп., III, 1959, 231); Сверкушин докір полетів проз її вуха й не зачепив душі (Н.-Лев., II, 1956, 323); Гостре лице сверкушини набиралося гнівом, палажкотила шия (Горд., II, 1959, 235).

СВЕРКУШИСЬКО, а, с, зневажл. Те саме, що сверкұха. [К и л и в а:] Он чоловіка десь повітря носить, а ти бідує у сверкушинськом проклятім, — ні жінка, ні вдова — якась покидька! (Л. Укр. III, 1952, 255).

СВЕРКУШИЩЕ, а, с. і ж., зневажл. Те саме, що сверкұха. Вари, вари, сверкушище, Вареники з сиром (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 70); — Потривайте ж! — крикнула Мотря на весь город, — це, мабуть, сверкушище пожагала їм мірять [город]! (Н.-Лев., II, 1956, 355).

СВЕРЬ, у, ч., рідко. Те саме, що свербіж.

СВЕРБЕЦЬ, бій, ч. і, мед. Хронічне захворювання шкіри, найчастіше у дітей раннього віку.

2. Те саме, що сверблячка.

СВЕРБИВУС, **СВЕРБИУС**, а, ч., бот., розм. Те саме, що свербігұз. Влітку постачали [лісові робітники] базар грибами, ожиною, свербивусом (Томч., Жіменяки, 1964, 194); Розкішними червоними зіздами одцетав зачка капуста, жаринами горить у безлистях куцях рясний свербиус (Стельмах, Вел. рідвя. 1951, 655).

СВЕРБИГА, ж., бот., розм. Те саме, що свербігұз.

СВЕРБИГУЗ, а, ч., бот. (*Vulpia* L.). Рід дво- або багаторічних грав'янистих рослин родини хрестоцвітних. Листки яких вживають у їжу.

СВЕРБИУС див. свербивус.

СВЕРБІЖ, бєжұ, ч. Хворобливо-лоскотливе подразнення шкіри, слизової оболонки, яке викликає потребу чухати подразнене місце. Починаючи з висоти 8 тисяч метрів у людини можуть виникати так звані декомпресійні розлади — біль у суглобах, шкірний свербіж, порушення дихання тощо (Веч. Київ, 6.III 1957, 3); При порушенні в обмін речовин можуть виникати і хвороби шкіри: наприклад, свербіж, чиряк — при саргартій хворобі, ежаема — при подагрі (Як запоб. за-разн. хвор., 1957, 6).

СВЕРБІЖНИЦЯ, і, ж., бот. (*Rhynchosia* L.). Трав'яниста або кущова рослина родини черсакових із світло-бузковими квітами, зібраними в кошики.

СВЕРБІННЯ, я, с. Стан за знач. свербіти; свербіж. При луні й свербітні шкіри голови та випадінні волосся миють голову міцним відваром з суміші кори верби і коренів лопуха, взятих в рівних частинах (Лікар. рослини..., 1958, 109); І хоча Опанасовичу до таланту Васильовича було далеко, як кущому до зайця, але й він інколи відчував свербіння в руках (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 158).

СВЕРБІТИ, біть, недок. 1. Відчувати свербіж (про тіло і його частини). Борода свербіла після голєння (Коцюб., I, 1955, 40); Свербить спина та, що немає сил

терпіти (Коп., Лейтенанти, 1947, 5); — *Очі мої під пов'язкою неймовірно свербіли* (Ю. Янов., II, 1954, 77); // *безос. Кропиву ми викопували в корінням і складали в купу. Пожалили руки, дуже свербіло* (Донч., V, 1957, 200); // *Викликати відчуття свербежу* (про ранн, що загоюються, прищі і т. ін.). *Ще свербіли Від панських буків сизьки* (Фр., X, 1954, 283); *Гноянки свербіли...*, *Солоха ї чужаа, роздирала* (Мирний, I, 1954, 56); — *Шрами й досі сверблять* (Добр., Очак. розмир, 1965, 64); // *рідко. Давати відчуття тупого болю; вти. Зурна повторяла один і той самий голос, монотонний, неіраований... аж робилося млясо, аж починала під серцем свербіти* (Коцюб., I, 1955, 395).

◇ **Вұха сверблять у кого, кому** — те саме, що **Вұха в'януть** (див. вұхо). *Загинав [п'яний] такі слова, що в решти слухачів свербіли вуха* (Ю. Янов., I, 1958, 95); *Долоня свербіть у кого* — хтось буде незабаром лічити гроші; *комуś хочеться лічати гроші*. *У попа завжди долоня свербіть* (Укр. присл., 1955, 23); *І за вұхом не свербіть див. вұхо; Ноги (п'ятв) сверблять кому, у кого, рідко ког* — комуś дуже хочеться йти, тикати і т. ін. — *Давай уткати, — сказав Лучук Сивоюку. — Давно вже сверблять мені ноги дати врата від цього кєндюха [куця]* (Загреб., Диво, 1968, 146); — *Що ж, ког* *сверблять п'яти, може йти й до біскупа, але я знаю, що в того нічого не буде* (Фр., VIII, 1952, 25); *Руки сверблять (свербіли) у кого, кому: а) комуś дуже хочеться побитися з ким-небудь, ударити когось. [М и к и т а:] Гляди, щоб я тебе ікодї, бува, не маєву по губах! Щось у мене дуже сверблять руки!* (Кроп., I, 1958, 79); *Йому аж руки свербіли до бітїки* (Коцюб., I, 1955, 34); *Свербіли руки ударити пїзшого осаєва, але треба було мовчати* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 195); б) *комуś дуже хочеться робити що-небудь, займатися чимсь. — Та без роботи... скоро волосся й на долонях проросте... Так сверблять руки, так сверблять* (Морд., I 1958, 133); *У хлібороба аж свербіли руки, тягнулись до коси* (Цюпа, Нааустріч..., 1958, 353); *Язїк свербіть див. язїк.*

2. *безос., в інфїк., перен., розм. Дуже хочеться щось зробити. Гнатові теж свербіло потанцювати, але в нього це болїла рука, тому він тїльки притупцював* *ногами* (Тют., Вир, 1964, 210); *Данковї давно вже свербіло майнути... десь аж на саме вертї'я, поговати в ераками* (Гончар, Таврія, 1952, 181).

3. *перен., розм. Викликати хвилювання, тривогу; бєтєжїтї; непокоїтє. Знов та й знов повертались [дївчата] до того, що свербіло найдощукїльнїше, до прозов та підслухачї* (Гльч., Козацьк. роду..., 1958, 483).

СВЕРБЛЯЧИЙ, а, в. Дїспр. акт. теп. ч. до свербіти 1. *При мокнучій екземї на шкірі лоба або щїк в'яляються спочатку невеликі підвищенї, сильно сверблячі вузлики* (Хвор. дїт. віку, 1955, 136); // у знач. прикм. *Який викликає свербіж. І знову щось темне підїмалося в ньому, як пара понад згилми болотом, стїрало думки, млобло тїло і виганяло на чоло холодний, сверблячий тїт* (Коцюб., II, 1955, 275).

СВЕРБЛЯЧКА, ж. 1. Те саме, що свербіж. *Скарлатиновий дисп, як правило, супроводїться сверблякою* (Шк. гігієна, 1954, 306); *Сверблячку можна припїнути, якщо протерти покусанї місця нашатирним спирт* *ом або розчином пїтної соди* (Рад. Укр., 22.V 1971, 4); *У порівн. *Задїрїсть роз'їдає старого товстїна, наче сверблячка, і він не може спокїйно всїдїти на місцї* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 240); // *Уживається як лайливе слово. Старий Куцка, викочивши з-за столу, на стару накинусає. — Та залюбки, сверблячко, щоб тобі вже наїки заїцїло!* (Ішук, Вербївчани, 1961, 348).

◇ **Сверблячка язїка, жарт.** — схильність до базї-

канья. — Нагадуєш ти мені прози Передерія. У вас одна хвороба — сверблячка азіка (Рибак, Час..., 1960, 427).

2. *перек.*, розм. Сильне бажання, прагнення. Нема нічого гідного уваги в моєму житті, крім тієї сверблячки до писання (Фр., I, 1955, 26); Воно, звісно, дурниця писати п'єси в четвертому класі, але що вдієш, коли тебе так тягне до цього писання? Уже вся школа підсміюється над моєю сверблячкою (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 213).

СВЕРГОТІТИ, очу́, оті́ш, недок., розм. Те саме, що **пиріп'якати**. Попід стріку горобички сверготять (Чуб., V, 1874, 639).

СВЕРДЕЛ, дла, ч. Ріжучий інструмент, обертаючий лійки, роблять отвори, заглибини в метали, дереві, ґрунті і т. ін. Діждався Петро піночі, одягся, взяв з собою три мішки й свердел та й пішов до галазів (Гр., I, 1963, 255); Він кидався на стіну залізної руди, притискав до неї пневматичний свердел, який джеркотів, наче кулемет (Ю. Янов., Мпр, 1956, 171); *У порівн. — В тебе слово, як свердел; азік, як бритва (Н.-Лев., III, 1956, 321).

СВЕРДЕЛЬ, дла, ч., діал. Свердел. *У порівн. — Ти здоров, синашу! — сказав Дід і, закрутившись машинкою на одній місці, пірнує у геляю, мов той свердель (Фр., III, 1950, 182).

СВЕРДЕЛЬЦЕ, я, с. Зменш. до **свердел**, **свердло**. Буданов виславує його похмуро, а потім глянує так своїми маленькими... очима, немов прошив наскрізь двома свердельцями (Ткач, Крута хвиля, 1956, 70).

СВЕРДЛЕННЯ, я, с., техн. Дія за знач. **свердлити**.

СВЕРДЛИК, а, ч. 1. Зменш. до **свердел** і **свердло**. Коли меншенке деревце, то він його пилючкою пиля, а яке більшенке, то свердлик у нього є — .. і так він просвердлить те дерево, аж поки його вже можна валити (Хотк., I, 1966, 81); Карло... раз у раз посилав Павла до надвірної комори по свердлики (Кучер, Трудна любов, 1960, 318).

2. Жук — швідник листянок і хвойних порід дерев, личивки якого вгризають у деревині горизонтальні ходи. Свердлик листяний; Свердлик хвойний.

СВЕРДЛИЛЬНИЙ, а, е. Стос. до **свердління**. Свердильні роботи; // Признач. для **свердління**. Найбільш поширені такі групи **метаалізованих верстатів**: токарні, свердильні і роточувальні, фрезерні, стругальні, шліфувальні (Слюк, сирава, 1957, 49).

СВЕРДЛИЛЬНИК, а, ч. Те саме, що **свердлувальник**.

СВЕРДЛИЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до **свердильник**.

СВЕРДЛИТИ, ліб, ліш, недок., *перех.* 1. Обертаючи свердло, робити в чому-небудь отвори, заглибини. Вилювала [баба] переполох. Мірля мені наче що одвірка, на одвірку, на височині мого зросту, свердлила дірку і забивала пакодок (Вас., Незібр. тв., 1941, 163); Сидить [Стасик] осторожно, мовчки свердлить свердлом метал і лише врідка позиркує на Лутю [Гончар, Тронка, 1963, 91]; Все щось мудрує [Іван Кіндратович].. Пиляє ножиком, свердлить, пригвинчує, припасовує (Ткач, Арена, 1960, 204); // Робити свердлом глибокі отвори в гірській породі, ґрунті і т. ін.; закладати **свердловину**. Лі цікавило, для чого дід Тиміш з колгоспниками свердлить ґрунт, навіть Ярослав креслить на папері береги балки (Мінко, Всі зорі, 1951, 158); Займалася ця [геологічна] група тим, що шукала в пустельних місцевостях підземні джерела й свердила артезіанські колодязі (Дмит., Розлука, 1957, 187).

◇ **Свердлити очима** (поглядом) кого, що — швидко, пронизливо дивитися, розглядати когось, щось. Чарнецький наморщив лоба і очима, пошкандибав зневажливості,

свердли козаків (Панч, Гомон. Україна, 1954, 335); За Юлькою стежить швецъ Раздорин, і, коли повертається вона до своєї кімнати, свердлить очима її струнку постать (Шяля, Магістраль, 1934, 17); Дивиться [Федір] на Реву, а той свердлить його поглядом (Мушк., Серце..., 1962, 122).

2. Прочищати, проточувати отвори, ходи (про тварин і водорості).

3. *перен.* Швидко рухаючись, пронизувати повітря. Свердлячи розпечене повітря, снаряди били, стогнали й стівали на різні голоси (Панч, I, 1956, 124); Ластівки стрімко свердлили вітер і на моту ковтали їх [комарів] (Тулуб, В степу..., 1964, 39).

4. *перен.* Постійно і сильно тривожити (про біль). Тільки тепер Петро Петрович відчує, що він дуже зморився. Тіло було немов малите, в нові свердли кістку бляв (Кочура, Зол. грамота, 1960, 112); Біль пронизує до кісток, свердлить буравами тіло (Стельмах, II, 1962, 386); Відчута біль буваєть різні.. Буває бляв, який тисне, коле, ріже, стягує, тупий бляв, який свердлить (Наука..., 3, 1968, 28).

5. *перен.* Невідступно переслідуючи, непокоїти, гнітити, мучити (про думки, почуття і т. ін.). Вночі прокидаюся, сідаяю на ліжку й напружено слухаю, як щось свердлить мій мозок (Кочуб., II, 1955, 231); Серце кожного свердлила одна і та ж думка — Полоз ще не знає про смерть Віри Михайлівни (Собко, Зор. краля, 1950, 308); Його мозок свердлило невинно питання: «Що робити?» (Досв., Гюле, 1961, 81).

СВЕРДЛИТИСЯ, йт'ся, недок. Пас. до **свердлити** 1. **СВЕРДЛИЙ**, я, ч. Те саме, що **свердлувальник**. Свердло гарчало, шипіло, вганяючись у породу, і з гуркотом видувало струмені пороку, експлуатуючи ніж свердла. Все навколо (Досв., Вибр., 1959, 198).

СВЕРДЛІННЯ, я, с. Дія за знач. **свердлити**. — Тепер треба негайно зробити глибинне свердління на березі, коло острівця (Кочуба, Нові береги, 1959, 14).

СВЕРДЛО, а, ч. 1. Те саме, що **свердел**. Обережно підліз він до того місця, ліг горлиць. Тоді наставив свердло, почав вертїти (Гр., Без хліба, 1958, 100); Коли берега ранньої весни Попід корою грає світлим соком, — Бере сокиру й свердла полівоєщик, В корі сріблестій пробиває отвір (Рильський, III, 1961, 168); *У порівн. Бригадир Ярежчук не дуже балакучий, але вір має гострий, як діамантове свердло (Трубл., I, 1955, 134); Очі свердлом так тебе і прошивають (Вовчок, VI, 1956, 278).

2. Танцювальний рух у гуцульському танці.

СВЕРДЛОВИЙ, а, б. Стос. до **свердла**; // Признач. для **свердлування**. За хутором стояла свердлова вежа, від неї клубками вибував дим із двигуна (Ле, Опов. та нариси, 1950, 111).

СВЕРДЛОВИНА, в, ж. Глибокий, вузький круглого перерізу отвір у ґрунті, зроблений буровим інструментом. Свердловица — основна вірська виробка, що застосовується при експлуатації рідких і газоподібних корисних копалин (Гірн. пром., 1957, 90); Там, де немає балок і яріє, бурять свердловини, щоб використати.. підземні води (Хлібороб Укр., 2, 1964, 13).

СВЕРДЛОВИННИЙ, а, е. Признач. для закладання свердловин.

СВЕРДЛУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для **свердлування**. Токар експлуатує сусідній свердлувальний верстат (Донч., III, 1956, 402).

СВЕРДЛУВАЛЬНИК, а, ч. Робітник, що займається **свердлуванням**. Він і хороший шліфувальник, і фрезерувальник, і свердлувальник (Роб. газ., I. II 1962, 3); — Я ж свердлувальником був, — доводив він. — Візьміть мене, не пошкодуєте (Донч., II, 1956, 21).

СВЕРДЛУВАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до свердлувальник. Мимовільно спинаю погляд на маленькій жвавій жінці.. — Хто вона? — Терміст. А при нагоді — першою класна шліфувальниця і свердлувальниця (Літ. Укр., 28. IX 1971, 2).

СВЕРДЛУВАННЯ, я, с. Дія за знач. свердлувати. На основі глибокого свердлування та геофізичних досліджень радянськими геологами вивчено складну будову маловідомих у минулому передгірських районів Карпат (Рад. Укр., 16. IX 1958, 3).

СВЕРДЛУВАТИ, ю, уєш, недок., перек. Те саме, що свердлити. Марійка найбільше любила свердлувати (Довч., V, 1957, 365); — Подобається [картина], дівчинко? — запитує чоловік тизим, лагідним голосом, свердлуючи Ганну поглядом (Коз., Сальвіа, 1959, 45); Здавалося йому, що в голосі його власних слів дзвеніть якийсь інший, чужий голос, острій, що свердлував його душу і наполював її дивним неспокоєм (Фр., III, 1950, 128).

СВЕРДЛЯР, а, ч. Те саме, що свердлувальник. З великою теплою гості назвали імена ювілярів..., що стали фрезерувальниками, слясарами, свердлярми високої кваліфікації (Ком. Укр., 8, 1962, 28); Микола Цапигін, свердляр вишки № 3, посміхнувся (Довч., II, 1956, 70).

СВЕРДЛЯРКА, п, ж. Жін. до свердляр.

СВЕРДЛЯЧИЙ, а, в. 1. Діспр. акт. теп. ч. до свердлїти 1.

2. у знач. прикм., перен. Різкий, пронизливий (про звуки). Се вони [жайворонки], невидим, кидають з неба на поле свою свердлячу пісню (Коцюб., II, 1955, 231).

3. у знач. прикм., перен. Пильний, гострий (про погляд, очі). Обер-лейтенант вишивав. І образу ж Таубенфельдові ніби полегшало. Зникло свердляче око, що епівалося йому в душу, виступувало з неї сили (Ю. Бедзих, Полк..., 1959, 131).

4. у знач. прикм., перен. Невідступний, нестерпний (про біль).

СВЕРЩОК див. сверщок.

СВЕРЩОК, шкв, СВЕРЩОК, а, ч., діал. Цвіркун. Глибока тишина панувала всюди, лиш сверщок переключувалися (Коб., II, 1956, 59); Чорний сверщок дотулювся ніжки [дитини] та й утік (Стеф., I, 1949, 95); Сверщок в травах тріщать (Фр., XI, 1952, 23).

СВЕТР, а, ч. В'язана тепла кофта без застібок з високим коміром, яку одягають через голову. Сірий светр туго затягає його могутню шию (Собко, Любов, 1935, 6); На ній був коричневий светр і темна спідничка (Шия, Баланда, 1957, 57).

СВЕТРИК, а, ч. Зменш. до светр. З кола на середину зали вишла незнайома Бронкові.. дівчинка у нитяному біленькому светрику (Вільде, Сестри..., 1958, 234).

СВИДИНА, він, ж. 1. бот. (*Thelegantia*). Рід рослин родини кизильових — кущ або дерево з сизько-чорними плодами, деревина якого йде на токарні та столярні виробів, а плоди — на виготовлення технічної олії. Дуби аж небо підпірають, лиш порозростались, кленина, чорноклен, берест, грабина, низом ліщина, свидина, гордовина і всяке дрібне дерево (Свид., Люборацькі, 1955, 208); В підліску переважають кущі терну, глибо, жовтої акації, бруслини, свидини (По заповідних місцях..., 1960, 184).

2. збірн. Плоди цих рослин.

СВИНАР, а, ч. 1. Той, хто доглядає свиней. У виробничтві м'яса широкого наслідування набули методи великогрупової відгодівлі свиней, що їх запропонували передові свинарі (Хлібороб Укр., 9, 1963, 4); Під час розмови Івашевича з Людмилою до конторки зайшов бригадир свинарів (Оров., Зел. повінь, 1961, 43).

2. заст. Пастух свиней; свинопас. [П р и б л у д а:]

Якби мене не прийтив отець Спиридон, то, може, я й досі був би громадським свинарем (Кроп., I, 1958, 157); *У порівн. — Чим [Лько] не козак? Хоч пороку і не нюхав і шаблю тримає, як свинар свою глудую, та старшинські роботи добре лиже (Тулуб, Людолов, II, 1957, 276).

СВИНАРКА, п, ж. Жін. до свинар 1. Завітає [зоотехнік] на свиноферму сусідньої артілі «Перше травня». Погодіє, поговорить із свинарками (Оров., Зел. повінь, 1961, 38).

СВИНАРНИК, а, ч. Проміщення для свиней. Оксень вишивав із конюшні і попрямував до свинарника (Тют., Вир, 1964, 23); Бачить [Ярина], як по канату підвісної дороги нечутно повзуть вагонетки до свинарника (Жур., Звнч. гурботв, 1960, 215).

СВИНАРНЯ, і, ж. Те саме, що свинарник. Кузьма мріяв про величезний скотний двір з домогою свинарнею (Бойч., Молодість, 1949, 133).

СВИНАРСТВО, а, с. Розведення свиней як галузь тваринництва. Свинарство — могутній резерв збільшення м'ясних ресурсів, і повне його використання дасть можливість колгоспам і радгоспам різко підняти виробництво м'яса (Ком. Укр., 3, 1961, 10).

СВИНАРСЬКИЙ, а, в. Стос. до свинарства. — Оце свинарня... — А оце наша ферма свинарська... (Вишня, I, 1956, 373); Свинарський радгосп.

СВИНЕЦЬ, шчю, ч. 1. Важкий м'який легкоплавкий метал сивовато-сірого кольору. Вулакан, до кузні дочкавалиши, Будить зачас всіх ковалів; Свинець, залізо, мідь вібраши, Все гріти зараз ізваліє (Котл., I, 1952, 209); Найбільш живимим матеріалом для захисту від рентгенівського проміння є свинець (Рентгеногр. мет., 1959, 59); Одним з найдавніших видів ювелірного ремесла на Русі було оздоблення срібних виробів черню. Для оздоблення черні готували спеціальний порошок, до складу якого входили срібло, свинець, мідь, сірка, поташ, бура, сілв (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 420); *Образно. Холодним свинцем наливають води, і важко із плин берегах пронести (Перв., II, 1948, 18); Очі Вогневіка згузились, налилися свинцем. Він затиснув тонкі сугі губи, якось спідлобо дивився на Чубенка (Збан., Малин, 1958, 262); *У порівн. Візьми стебло жита в руку, колос, ніби свинець, важкий, до землі хилиться (Девч., Опов., 1951, 27).

◇ Голова (руки, ноги і т. ін.) [мов (немоб)] свинцем наліта (налітї, налілася, налілися) — про відчуття важкості у голові, руках, ногах і т. ін. [В о в к:] Голова свинцем наліта, Дале тужаюмо оповіта (Фомін, Вибр., 1958, 248); Непереможна дрімота напасідала все міцніше й міцніше, млосно сповивала небезпечними тенетами все тіло, наполювала голову важким свинцем (Довч., II, 1956, 65).

2. перек. Куля. Він тут упав, свинцем пробитий в груди, до скорбних трав прикинувши чолом (Гонч., Вибр., 1959, 290); // у знач. збірн. Кулі. — На бриччій бувало пролетіти, — прочешеш раз, прочешеш знов удруге, сипнеш свинцю (Гонч., Вибр., 1959, 155).

Свинцем поливати (вєлати і т. ін.) — обстрілювати суцільною чергою. А в дерев, із засідок нашї із [карателів] свинцем поливали (Мур., Бук. повість, 1959, 185); Всява свинцем безжалним штурмовик Замерлий берез і замерзл воду (Перв., II, 1958, 212).

СВИНИНА, в, ж. М'ясо свині. Перше м'ясо — свинина, перша риба — линина (Укр. присл., 1955, 276); Вже й борщук поїсть [Оксана], капустки в свининю забаж (Кв.-Осв., II, 1956, 444); Мовчки смакував [сусід] зарум'яненою свининою (Чорн., Потік..., 1956, 214).

СВИНИНЕЦЬ, шчя, ч., розм. Те саме, що свинарник. [С л у ж е б к а:] Я не дам годованих свиней вигонити

відси.. [П а с т у х:] Свининець тей одмаково не естоить: король тут хоче збудувати шпиталь (Л. Укр., II, 1951, 202); У кожного господаря була клуня.., стайня, хлів для скотини, свининець (Нар. тв. та етн., 3, 1969, 44).

СВИНИНКА, п, ж. Пестл. до свинія. — До самого Києва свининкою годуватимежесь (Морд., I, 1958, 110); — Холодце свійське у мене, свининка копчена (Шпян, Баланда, 1957, 37).

СВИНКА¹, п, ж. 1. Зменш.-пестл. до свиній. З хлівця прожого вискочила невеличка свинка й кабанчик (Мирний, I, 1949, 129); Мисливцям надзвичайно поталанило. Крім трьох свинок, вони забили елетенського кабана (Тулуб, В степу.., 1964, 294); // Самка (молода) ссавців роду свинячих. Важливим джерелом збільшення поголів'я поросят можуть бути разові опороси молодих свинок (Наука.., 2, 1960, 29); У господарстві здійснюється відбір високорпродуктивних свиноматок кращих порід. Вже закуплено необхідну кількість племінних свинок (Хлібороб Укр., 6, 1972, 37).

Δ **Морська свинка** — невелика безхвоста тварина роду гризунів, що має біле або біле з чорними чи коричневими плямами забарвлення. — А в мене три кролі живуть, і голубів пара, і ще морська свинка (Кучер, Трудна любов, 1960, 426).

2. Рід гриз, під час якого намагаються загнати палицею дерев'яну кульку в ямку чи ямки. Хлоп'ята зішлися до купи і стали грати у свинки (Мирний, IV, 1955, 73); // Дерев'яна кулька, яку гаяють палицею в цій грі. Коли б воля — побіг би він тепер на вулицю до хлопців, у м'яча грати, свинку туряти! (Мирний, IV, 1955, 28).

3. перес. мн. свинки, вок, бот. (*Xanthium L.*), розм. Рослива роднини складноцвітих, що має довгасті плоди, вкриті колючками; з її листя і коріння добувають жовту та зелену фарби.

4. ент., розм. Те саме, що довгонісик. Наїмає пілот облікувати наші плантації.. Най загре зажерлива свинка! (Гончар, I, 1954, 489).

5. мет. Зливок металу у вигляді довгастого бруска; болванка. В Німеччині часун озрестили «сирим залізом», в Англії — «свинячим залізом» (відси поширилась і сучасна назва вилівок: «чушка», «свинка») (Знання.., 6, 1971, 15).

СВИНКА², п, ж., мед. Дитяча інфекційна хвороба — запалення привушної залози; паратиф епідемічний. Пізньої осені Юрко захворів на свинку (Дор.. Не повторі.. 1968, 184).

СВИНОВІДГОДІВЕЛЬНИЙ, а, е. Пов'язаний з відгодівлею свиней. Свиновідгодівельний пункт; Свиновідгодівельне господарство.

СВИНОВІДГОДІВЕЛЬНИК, а, ч. Приміщення для відгодівлі свиней. Спільними зусиллями було зроблено розрахунки, визотовлено рекомендації, на основі яких складено план реконструкції свиновідгодівельника (Ком. Укр., 8, 1968, 36).

СВИНОМАТКА, п, ж. Свиня, що дає приплід. Свиноматок утримують у просторих станках типового свинарника (Колг. Укр., 1, 1957, 23).

СВИНОПАС, а, ч., заст. Той, хто пасе свиней. — Ні, братчики, піду я тому служити, хто визволив мене із букуржеської землі; буду в його грубником, буду в його хоч свинопасом, аби як-небудь йому подякувати (П. Куліш. Вибр., 1969, 56); Ще й від землі тебе не видно, а вже ти свинопас, уже ти в неволі, уже ти в когось попухачі! (Гончар, Таврія.., 1957, 617).

СВИНОВОЛІВ'Я, я, с., збірн. Загальна кількість свиней у якому-небудь господарстві; свині. Чисельність свинопоголів'я в колгоспі треба встановлювати з таким розрахунком, щоб забезпечувати виконання державного

плану заготівель свинини і потребу самого господарства (Свинар., 1956, 112).

СВИНОРАДГОСП, у, ч. Радгосп, що займається відгодівлею свиней.

СВИНОРИЙ, ю, ч.і. бот. (*Cynodon R i s h.*). Бур'ян роднин злакових.

2. Зрпта земля. — Хатіс [хат] нема — свинорій якийсь на місці селища, люди в землянках таких, що й не помітиш... (Гончар, Тронка, 1963, 210).

СВИНОРИЯ, і, ж., діал. Зрпта земля.

СВИНОТА, п, ж. 1. збірн., розм. Свині. А хата є того Хоми така, що й вікна в землю погрузили, даж він кілочками пообгороджував, щоб свинота не погибвала (Барв., Опов.., 1902, 190); — Як напровесиш випустиш свиноту з подвір'я, то вона без догляду аж до глибокого снігу нагулює жир (Стельмах, I, 1962, 72).

2. перен., лайл. Неохайна людина. [К і н д р а т А в т о в и ч:] Хоч би ноги обер, свинота бісова, так в болоті і преться в горницю (Кроп., II, 1958, 311); // Непорядна, нечесна, невдячна людина. — А х, ти ж свинота! Ти прийшов, а я ще мушу Відчиняти тобі ворота? (Сам., I, 1958, 258); // збірн., заст. Зневажлива назва представників нижчих верств населення (селян, міської бідноти і т. ін.), яку звикали представники привілейованих класів. [С т а с ь (до економ.):] Поглядай там на сторожу, щоб не спала. А то ця свинота де тільки сяде, там і вагрене (Вас., III, 1960, 460); Пан барон бує прикро вражений, бо всі ці козацькі дикунки.. свинота якась, не скочили й не віддали йому чолом (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 433).

СВИНОТОВАРННИЙ, а, е. Стос. до товарного, промислового розведення свиней. Свинотоварна колгоспна ферма.

СВИНОФЕРМА, п, ж. Свинарська ферма. За селом.. тлянується нові стайні, ще далі — свиноферма (Панч, В дорозі, 1959, 239).

СВИНСТВО, а, с., розм. 1. Бруд, неохайність; відсутність культурних навиків, невігластво. — Це свинство! Я з ним [сусідом] зарав поговорю. Що це справді: хлів тут їм чи житлова кооперація? (Кач., II, 1958, 30); Звісно, свинство в управі багатого, мабуть, його скрізь немало (Коцюб., III, 1956, 187).

2. Непорядний, низький вчинок; нечесна, підступна поведінка; неподобство. — Ти зробив свинство. Віай у стіну, взяв чужу жінку... Май же свинство чесно покітуватися! (Коцюб., I, 1955, 408); — Я свинство не люблю. Але.. хіба ж оце — не свинство: п'яною з шинку тягне молодичка, котра сама ж його впоїла? (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 364); — Мені до Марини у лікарню треба піти, вона скоро випиється, а я жодного разу там не була, просто свинство з мого боку, — швидко, немоє виправдуючись, сказала Ганна (Собко, Справа.., 1959, 179); — Це свинство — забирати зброю! — каже він хлопцеві, який іде слідом за ним. — ..Мені й відбиватися нічим буде! (Ю. Янов., I, 1954, 231).

СВИНСЬКИЙ, а, е, розм. 1. Прямк. до свині 1. Вік.. розчісує [вуса] шпточкою зо свинської шерсті! (Март., Тв., 1954, 324).

2. перен. Непорядний, підступний, нечесний. Іван Франко недарма назвав австро-шляхетську конституцію «свинською конституцією» (Козл., Відродження.., 1950, 36).

СВИНТУС, а, ч., фам. Те саме, що свиня 2.

СВИНУВАТИЙ, а, е, розм. 1. Такий, як у свині 1. Такий, подібний до свині. Отець декан прибирає урядову жінку, яка.. так мало пасувала до його крулого і тротки, вибачте, свинуватого обличчя (Хотк., Довбуш, 1965, 22).

2. перен. Неохайний; // Нахабний. Якби не був свинуватий, то не був би і багатий (Укр.. присл.., 1955,

10); // Грубий, нечемний. — Тепер же я знаю, чого мужик імкюли свинцюватий. Скоро перейде його така біда одна, друга, то він потім учепиться й невинного чоловіка (Март., Тв., 1954, 205); — Чисту правду кажеш: це дуже свинцюваті ми, чоловіки, — погодився Марко (Стельмах, Правда., 1961, 365).

СВИНЦУШНИК *див.* свинцішник.

СВИНЦЕВИЙ, а, в. 1. Прікм. до свинець 1. Свинцевий алювок; *У порівн. На непокриту старечу голову впаля важка, мов свинцева, крапля дощу... (Чорн., Визвол. земля, 1959, 121); // Який має у своєму складі свинець або його хімічні сполуки; багатий на свинець. Найбільш важливим матеріалом для захисту від рентгенівського проміння є свинець. Використовують також свинцеве скло, свинцева гума (Рентгеногр. мет., 1959, 59); Місце виходу провода або троса із в'єднувача фарбують свинцевим суриксом, розведеним на натуральній оліфі (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 123); Вік такі виконав свою обіцянку й довів мандрівників до свинцевого родовища (Донч., II, 1956, 59); // Зробл. із свинцю. Якщо добре очищену свинцеву пластинку міцно притиснути до золотої, то через деякий час пластинки спаляться (Фізика, II, 1957, 17); У старовину важливі князівські листи і державні послання запечатували свинцевими печатками (Веч. Київ, 27.IX.1962, 3); Нає'ючують [інженер-механік і мічман] на спину Рязанова два свинцеві вахтажі, чіпляють балони з киснем, закріплюють кисневий мішок (Логв., Давні рани, 1961, 43); // Пов'язаний в дію свинцю. При роботі в мідицихких відділеннях є небезпека свинцевих інтоксикацій (Лікар. експертиза., 1958, 144); // Пов'язаний із видобутком і обробкою свинцю. Свинцева промисловість; Свинцевий завод.

△ Свинцевий блиск — мінерал кристалічної будови темно-сірого кольору з металевим блиском. Найважливіша руда, з якої добувають свинець. — свинцевий блиск (Заг. хімія, 1955, 575).

2. Темно-сірий, кольору свинцю. Море було свинцеве й погмуре (Тулуб, Людолови, I, 1957, 292); Свинцеві жмари затягнули небо (Підс., Віч-на-віч, 1962, 97).

3. перек., Який здається значним вагою внаслідок утоми, слабості і т. ін.; важкий. — А де ваш товариш? — Що? — підняв злощасну важку свинцеву голову (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 139); // Який виражає суворість, похмурість, гнів (про погляд, очі). Умтер окинув його якимсь холодним, свинцевим поглядом і знезацька одарив великим кулаком по обличчю (Автом., Коле розлуч. двох, 1959, 252).

◇ Свинцевий сон — міцний сон змученої людини. Я похилився на стіл і задрімав свинцевим сном (Мік., II, 1957, 71).

4. Прікм. до свинець 2. На козаків із сусідніх куртин силася густиий свинцевий дощ (Добр., Очак. розшир, 1965, 142); З Буди німецькі гармати все частіше б'ють по Дунаю.. Свинцевий град сікочує повітря (Гончар, I, 1954, 261).

СВИНЦЕВИСТИЙ, а, в. Те саме, що свинцюватий. В залежності від головної домішки відрізняють бронзи олов'янисті, алюмінієві, свинцевисті, фосфористі (Токарна справа., 1957, 60).

СВИНЦЮВА́ННЯ, а, с., спец. Дія за знач. свинцювати.

СВИНЦЮВА́ТИ, юю, юєш, недок., перек. Вкривати тонким шаром свинцю поверхню металевих виробів.

СВИНЦЮВА́ТИЙ, а, в. Який має у своєму складі невелику кількість свинцю. При роботі в мідицихких відділеннях є небезпека свинцевих інтоксикацій, зважаючи на застосування бабтму і свинцюватої бронзи при заливанні піципників, лудильних і паяльних роботах (Лікар. експертиза., 1958, 144).

СВИНЦЮВА́ТИСЯ, юється, недок. Пас. до свинцювати.

СВИНЧА, ати, с., *діал.* Порося. [П а с т у х:] Отож як вижену твоїх свинчат, то вже не вернуться назад, а просто на другій фільварок переведу їх (Л. Укр., II, 1951, 203).

СВИНЧА́ТКА, и, ж., розм. 1. Свинцеве грузило на рибальських сітках.

2. Те саме, що бабка* 2.

СВИНЧА́ТКО, а, с., *діал.* Поросятко.

СВИНЮ́КА, и, ч. і ж., розм. Те саме, що свиня 1, 2. — Не будь свинюкою — пиши, не примушуй, щоб про тебе тут думали погано (Збав., Малін. дзвін, 1958, 122).

СВИНЮ́ШНИК, **СВИНЮ́ШНИК**, а, ч., рідко. 1. Те саме, що свинірник. Уласові дали невелику хатинку на задвірку, де були збудовані стайні, та псарні, та свиношники (Н.-Лев., III, 1956, 296); Одна каца в коморі під бочкою зарута, друга — під грушею, біля свиношника. Про день чорний мідну копійку гарус (Ковицька, Кутя., 1960, 114); *У порівн. Брудно там [у хаті], як у свиношнику (Кочуб., III, 1956, 141).

2. перек., розм. Брудне, неохайне приміщення. Я все частіш і частіш тікаю до своєї хати, аби не бачити тої неохайності, в якій він живе; а хати своєї зробив свинюшник (Кочуб., I, 1956, 157).

СВИНЮ́ШНЯ, і, ж., розм. Те саме, що свинірник. *У порівн. — Як у свинюшні у хаті! — каже [Оленка] до матері. — Попробирайте: може, люди незабаром будуть до вас (Тесл., 3 книги життя, 1949, 140).

СВИ́НЯ, і, ж. 1. Парнокопитий ссавець родини свинячих, свійський вид якого розводять для одержання м'яса, сала, шетини, шкіри; самка кнура. З-за хати глівець визирає, льох чорніє... Уже завелась [на господарстві] свиня в поросатком і оечат десяток (Мирний, I, 1949, 154); Велика біла порода свиней — одна з найстаріших і найбільш поширених порід не тільки на Україні, а й в усьому Радянському Союзі (Свинар., 1956, 25); Свиня дика є одним із цінних мисливськопромислових звірів Радянських Карпат (Звірі.. Карпат... 1952, 55); *У порівн. — Над цезахи висає погнута арматура, а знизу під нею висять автаболби, як чорні смалені свині (Гончар, III, 1959, 30); Петрик уже четвертий шматок [пірога] наминає, плямкає, мов та свиня (Батмут. Опов., 1959, 7).

△ Поркшпреські свині *див.* йоркшпреськiй; Морська свиня — те саме, що дельфін. Матню витягли на самий берег: там дуже борсає дельфін, чи морська свиня (Н.-Лев., II, 1956, 229).

◇ Величаться, як свиня в дощ (в барлозі), ірон. — поводитися зверхньо, зарозуміло, хвальковито, не маючи для цього жодних підстав; Звітися на чому, як свиня на перці, ірон. — виявляти цілковите незнання якоїнебудь справи; Метати бісер перед свинями: Кідати бісер свиням *див.* бісер; Метати (розсипати) перли (перла) перед свинями — те саме, що Метати бісер перед свинями (*див.* бісер); Не пач свиней хто з ним — хтось не був з кимсь у товариських взаєминах і не терпить фамільярності. — Чого ти кричиш на мене! Ну, я з тобою свиней не пас! Ну, коли хочеш з мене служити, то не тикай на мене, бо я тут пас., — промовив уже сердито Бродовський (Н.-Лев., II, 1956, 208); Пристало як свиня в дощ (як свиня нарітників) *див.* приставати; Схв'який, як свиня на коня, ірон. — зовсім не схожий. — Ми читали, як Ворошилов писав про Петлюру: він так схожий на Гарібальді, як свиня на коня (Стельмах, II, 1962, 86); Як свиня в дощ *див.* дощ.

2. перек., лайл. Неохайна людина; // Непорядна, нечемна, невдячна людина. [Я ц и х а:] А соцький, він свиня пиката, Негай жимає мою хату!.. (Кроп., II, 1953,

89); — *Свня*, — *кинув він Гнатів, коли вони від'їздили на бокову стежку*. — *Отakoго старого чоловіка — і то не пожалів* (Тют., Вир, 1964, 331); // *перек., заст.* Зневажлива назва представника нижчих верств населення (селян, міської бідноти і т. ін.), яку вживали представники привілейованих класів. *Гуцул — хлоп, свня, жармаца, паскуда і не сме прийти на занок, коли виганскавач уже вбудував собі будинок із ганком* (Хотк., II, 1966, 386).

3. *перек. оруд. в. одн. свняю, заст.* Порядок шквування військ у вигляді клину. *Німецькі рицарі.. почали битву звичайним своїм строем — свняю, тобто клином, вістря якого було спрямоване в центр руського війська* (Іст. СРСР, I, 1957, 77).

4. Рід картярської гри.
 ◇ Підкладати (підкласти, підсувати, підсунути, підставляти, підставити і т. ін.) свняю кому — завдати прикроїв комуся, діяти підступно проти когось. [С в е р е д а:] *Буду я терпіти, щоб він Івану свняю підкладав? Ну, ні. Це вже вибач. Я свого товариша на поталу не дам* (Мик., I, 1957, 456); — *Хоч би знати, хто це нам підклає таку свняю. Невже ми повинні через того Костя Хмеля сидіти вдома, а всі попливуть до Канева?* (Ю. Янов., II, 1954, 89); — *Свняю ти мені підсунує добуру* (Збав., Куріл. об-ви, 1963, 179); *Як хотілося Маценковій зараз вилягти Свняю, щоб не підставляв він свняю своєму старому другові* (Автом.. Щастя... 1959, 62).

СВНЯКА, и, ч. і ж., розм. Те саме, що свня 1, 2. — *Йди додому, та не гуляй! А застра раниньо свняю хлів азгородиш!* (Н.-Лев., I, 1956, 469); — *Як надіялась [мати], що її нащадок людиною піде між людьми, а він свирі і свнякою втерся в життя* (Стельмах, Правда... 1961, 167).

◇ Підкладати (підкласти) свняю — те саме, що Підкладати (підкласти) свняю (див. свня 1).

СВНЯЧИЙ, а, в. Прикм. до свня 1. *Свнячий сурт, уїдлиий і нажерливий, зразу накидає на неї, рве з рук, глухий і криком і мало не валяє в ніг* (Коцюб., II, 1955, 51); *Дід його вважав за турка і наказав жінці свнячого м'яса і сала не давати, а краще дати молока з кукурудзяною кашею* (Тют., Вир, 1964, 324); *Петричко простягнув йому зроблений із свнячого мішура й обрмлений червоним полотном капшучок з тютюном* (Томч., Жмєняка, 1964, 31); *Ранкоєу тишу прорізує свнячий крик — це вже десь Михай орудує, буде в когось свжня (Зар., На. світі, 1967, 113); // Признач. для свня 1. Свнячий хлів; Свнячий корм; // Зробл., приготовлений із шкіри або м'яса свня 1. Господи помилуй од семи панів, свнячий постолів і вербовні дрів [дров] (Укр. присл... 1963, 83); В оборі сталася пропаша: зник копчений свнячий кендох (Ковінька, Кутя., 1960, 32); // Такий, як у свня 1, власт. свня 1 (у і знач.). Блискули свнячі очі Масляка (Мик., II, 1957, 537); Коротколиций тюрежнич мочки переступив поріа, підвів свнячі вії на слідчого (Стельмах, I, 1962, 451).*

◇ Свняче вухо (ухо) — уживається як лайка. — *Нагаали Свняче ухो! Жартувать, Чи що, ти хочеш?* (Шевч., I, 1963, 83); — *Ах ти, свняче ухо! — гримнує на всю хату Чіпка* (Мирний, I, 1949, 287); У свнячий гблос див. гблос.

СВІРІЛЬ, і, ж. Народний духовий інструмент, що складається із скріплених між собою дерев'яних, очеретяних і т. ін. дудочок. *Сві свирілі стелеться полонною і лише в далекі нетрі і хаці* (Л. Укр., I, 1951, 453); *Свиріа складається з кількох назуло скріплених дудочок — кожні наступна коротша за попередню. Ці дудочки виготовляють з очерету, тростини, бамбука, деревици або навіть з порожнистих кісток* (Укр. нар. муз. інстр., 1967, 41).

СВІРІНА, и, ж. Те саме, що свиріпця. *Зійшла на полі копоплина. Одна в степу, як сиротина. А округи поріс будяк, Свиріна й коровак* (Бор., Тв., 1957, 195); *Пола оборани, ніде ні осоту, ні свиріни, чисто* (Рудь, Гомін., 1959, 59).

СВІРІП'ЯНИЙ, а, е. Прикм. до свиріпа; // Вигот. із насіяна свиріпи. *Про батька Моєя нічого не міг розповісти, сказав тільки, що працював на олійниці, крім свиріп'яної макухи, нічого й не знав* (Перв., Опов..., 1970, 57).

СВІСНУТИ, ну, неш, док. і. *неперек.* Однокр. до свистати і свистіти 1. *Шурка Понеділок раптом заклає два пальці до рота і прокилимо свиснує* (Смолиць, Світавок..., 1953, 669); [Б у х т а (позиваєся на моряків, свиснує у дудку);] *Слухай команду* (Корн., I, 1955, 44); — *Тільки свисну — миттю кінч прилине. За хвилину ми вже в горах будем!* (Л. Укр., I, 1951, 391); *Марусі треба було тікати куди подати та й сидіти там, доки не настане ніч, доки не свисне опришок, качучи Марусю* (Хотк., II, 1966, 207); *Раптом учитель щось помітив у глибині саду коло зеленів ґрядок і особливим чином до когось свиснує. Приблиз пєс* (Ю. Янов., II, 1954, 120); *Десь свиснує пізній соловейко та й задрімав* (Н.-Лев., I, 1956, 53); *По долині мов що покотилося; свиснула сова; далеко у болоті загудів бугай* (Стор., I, 1957, 87); *Свиснує дограшок. Люди ще доволу наслушали, чи не поворотиться той звук* (Тют., Вир, 1964, 290); *Коли поїзд свиснує перед від'їздом, Дарка відчула таке гостре почуття болю, ніби хтось виврав в її груди серце* (Вільде, Повнол. дітв, 1960, 27); *Хвилька тривоожної мочанки — свиснула стріла — і заревів заір, мов скажений* (Фр., VI, 1951, 14); *Свиснувши качучком, Хома помчав наздоганяти своїх* (Гончар, III, 1959, 417); *Ластівка гострими свисне крильми, Черкнучи, як блискавка, сутнім саду* (Бажан, Вибр., 1940, 194); *Свиснує вітер, затряс вікнами, завіє дикий стогоном* (Кобр., Вибр., 1954, 167); *Скоро тут осінній вітер свисне, Потім завірюха снігова з півночі покотиться на південь* (Дор., Серед степу..., 1952, 86).

2. *неперек.* Свистом підігнати тварину (козя, вола і т. ін.). *Свиснує козак на козя: «Оставайся здорова! Як не вилу, то вернусь Через три годів!»* (Укр. нар. піснї, I, 1964, 315); *Підняли козаки навайки, свиснули — і із татарськї коні відірвалися від землі та, як змії, перелетіли через прірау* (Довж., I, 1958, 276); *Війці гикнули, свиснули на осла, і він припустив уподовж вулиці щодуху* (Гончар, III, 1959, 128).

3. *перек. і неперек., розм.* Свільно, з розмаху ударити, хльоснути. *Темньожі мочки [вічки] До блискавки вибирає [циган] Чужі озірочки. Та все собі примовляє: «Блиски, боже, блиски!» А господар його зваду Як вилами свисне!* (Рудан., Тв., 1959, 173); *Вона ескопила в Лавріноєу хату, влопила кочеру та й свиснула нею по купі горшків* (Н.-Лев., II, 1958, 362); *Свиснує нагай по обличчі старого Івана, і зачервоніла кривава рана* (Ірчан, II, 1958, 197).

4. *неперек., розм.* Забити свільним струменем (про рідину). *Рубончу [чоловік] поліцає по шиї. Полцає видихнує «геє» і впає у сніг. З розірваної артерії свиснула кров* (Тют., Вир, 1964, 525).

5. *перек., розм.* Украсти. *Данило поторгав свій клунок, тажничє прошепотів: — Тут повно хрому і юшти. У Барабаша свиснує* (Чаб., Катюша, 1960, 157).

6. *неперек., розм.* Швидко втєкти. *Юрко прожогом свиснує аж на гороб, і йому мочби камінь ажийсь з груди зсунуєся* (Козл., Ю. Крук, 1950, 75).

◇ Діки (колі, шпкі, як) рак свїсне див. рак 1.
 СВИСТ, у, ч. і. Різкий, високий звук, утворюваний свільним видиханням повітря крізь стулені зуби або

губи, а також за допомогою свистка, дудки і т. ін. *З глибини ліса [лісу] чути триразовий свист* (Фр., IX, 1952, 273); *Кирило Тур вийшов із хати і почав звати свистом свого коня в гаю* (П. Куліш, Вибр., 1969, 135); *Дітлахи-наступки в вересюк і свистом вибігали наперейми машини* (Смолич, I, 1958, 52); // Такі звуки як вияв осуду або схвалення кого-, чого-небудь. *Він хлопце тачку.. і під регіт та приїтальний свист викотиле за ворота* (Ю. Янов., II, 1954, 48); *У залі знову злясав шум. Оплески і пролипливий свист, вигуки обурення* (Головко, II, 1957, 520); // Свистячий привук, що утворюється під час утрудненого дихання, кашлю і т. ін. *Щось мало бути цікаве в театрі, бо люди йшли.. Плали скрізь сами, дигали коні з свистом і з храпом і обжидали снігом* (Коцюб., II, 1955, 189); *Весь у вогні лежав [Ант] на по-моєсті, з грудей його виривались зриви й свист, часом він захопився еід кашлю* (Скл., Святослав, 1959, 16).

Худобний свист — відтворення за допомогою свисту якої-небудь мелодії, співу деяких птахів. *З ільної палати викликався на виступ лише один кавалерист, що володів нібито мистецтвом художнього свисту* (Гончар, Циклов, 1970, 127).

2. Звук, який видають деякі птахи й тварини. *Вилітла вона [черепаха] на суцільке та й свистить. Свист був.. противний* (Мирний, V, 1955, 349); *Спів цикади двайкий перейшов в тихий свист* (Л. Укр., I, 1951, 229); *Десь у далечині почується мелодійний свист крошинепа* (Досв., Вибр., 1959, 409); *У травні весь ліс солодко гримів від солов'їного тьоткання й свисту* (Донч., IV, 1957, 102).

3. Різкий, високий звук, утворюваний повітрям або паром, що виривається через вузький отвір. *Гук свист од машин, шум води під помостом, свист од паровиків, це все так заглушило її, що вона боялася йти далі* (Н.-Лев., II, 1956, 97); *У всі щілини й дірки [паровоза] з шумом і свистом б'є пара* (Еллан, II, 1958, 10).

4. Звук, утворюваний швидким рухом предмета, що розсікає повітря. *Уже не чути сичання зміїв [фашистів], і куля, і свисту наваїв. Шумить золотобергій Київ в морях червоних прапорів* (Сос., II, 1958, 405); *У повітрі наростаючий свист снаряда. — Ложись [лягай], — шепче Абдулаєв, і вони в Тимком падають у сніг* (Тют., Впр, 1964, 496); *Рідко лунали постріли. Свист шабел двєніє у повітрі пролипливо і нескінченно* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 185); // Звук, утворюваний дуже швидким рухом повітряного потоку в шарах атмосфери. *Павло стояв довго, прислухаючись до свисту й завивання гірського вітру* (Кучер, Голод, 1961, 351); *На вигоні, під свист снігової бурі, потужно поскрипує крила вітряка* (Кир., Вибр., 1960, 287); // Звук, утворюваний тертям предметів. *Знавтору чутио стукіт сокир, свист пилу, еукання робочих людей* (Л. Укр., III, 1952, 7); *«Коли б не випасти, коли б не випасти!» — під свист сажок гупав тільки одна думка* (Стельмах, I, 1962, 62); *Рая в цезу побовивалася усіх і усюго. Її страхав часом ляскіт верстатів, гуркіт кранів, свист різців* (Автом., Шастя..., 1959, 38).

СВИСТА́ВКА, п, ж., розм. Те саме, що свисток 1. *Свиставка на паровозі зашвистала так голосно, що їб злонці, а й сама Сачкаша налякалає* (Мак., Вибр., 1954, 99); *Собаки голосно забрехали, і в панському будинку на поверсі розсвітлюли. Близько зафуркотіла свиставка вартового, і їй відповітали в двох кімнат* (Ірчан, II, 1958, 86); *На возах діти свистали в закуплені в місті свиставки* (Фр., VIII, 1952, 364).

СВИСТА́ЛО, а, с., розм. Те саме, що свисток 1. *Один з них дістав з кишені свистало і почав свистіти* (Казки Буковини..., 1968, 24).

СВИСТА́ЛЬЦЕ, я, с. Зменш.-пестл. до свистало.

Вилієши [ввійнявши] з-за ременя невеличке мідяне свистальце, свиснує [Невеличкий] ним три рази (Фр., VIII, 1952, 186).

СВИСТА́ННЯ, я, с. Дія за знач. свистати і звуки, утворювані цією дією. *Попробував [Бвгеній] навіть тигленько свистати якусь арію, але його уста тремтіли.. і во свистання не вийшло нічого* (Фр., VII, 1951, 237); *Знову різало повітря яесь гостре свистання.. Над ними у повітрі справді ширяв хижий кобець [кібець], гостро й пронизувало свистачи* (Гр., Без хліба, 1958, 52).

СВИСТА́ТИ, свнщю, свнщеш, недок. 1. *неперез.* Те саме, що свистіти 1—4. *Опришок біз іє лісу й свистав* (Хотк., II, 1966, 142); *Інспектор безперестану і безрезультатно свистав у поліцейській свисток* (Смолич, I, 1958, 81); *Під гнієні ворожі покори яселюціє, під іє погрози почав тікати опришок Марусяк.., а йому услід свистали, туюкали* (Хотк., II, 1966, 200); *Під оборогом хроніє дяк Антін та свистав затабаченим носом* (Козл., Ю. Крук, 1950, 71); *Пташки свистали і свистали усюди по гаю так голосно да гарно, що все кругом некаче усміхалось* (П. Куліш, Вибр., 1969, 49); *Вузенські вулички роїлися робітничим людом, по кошарах фурчали машини, парові машини свистали* (Ков., Світ..., 1960, 24); *Кулі свистали над головами отікачів, але Іванові було не до куля* (Коцюб., I, 1955, 351); *Над ільними головами свище батіг, і вони розбігаються, як сполохані горобчики* (Тют., Впр, 1964, 69); *Закотиле місяць в жмари, Свище бура по горах [Пісві та романси.., II, 1956, 39]; Навколо отер свище, і в небі жмари зат..* (Сос., Вірші, 1954, 51); [М а т п:] *Давай серпа, як кажуть!.. (Вириває серпа Мавці з рук і дає Киликі, тая кидається на жито і жне, як вогнем палять, аж солома свище під серпом)* (Л. Укр., III, 1952, 235).

2. перез. Те саме, що свистіти 5. *Боаяня з радіц [радошів] танцювала, А Зєєс метелицю свистав* (Котл., I, 1952, 292); *Попробував [Бвгеній] навіть тигленько свистати якусь арію* (Фр., VII, 1951, 237).

◇ **Вітер свнще** у кишнєній див. вітер.

3. неперез. Свистом кликати, запрошувати. *Кличе віла і еукає, й свище, — по долиах люди кажуть: «бура!»* (Л. Укр., I, 1951, 389); *Як побільшають індічата.. то вона почне на іх гукати, свистати* (Мирний, IV, 1955, 294).

Свистати всіх набору, мор. — команда, за якою весь екіпаж судна збирається на верхній палубі для роботи, бою.

4. неперез., розм. Бити, текти сильним струменем (про рідину). *Камінь під ногами ще перед хвилею був сухий, а тепер свище через нього вода* (Хотк., II, 1966, 323).

СВИСТА́ЧКА, п, ж., розм. Те саме, що свисток 1. *Я, викопавши як чималеньку ямку, склав туди еринджолки, вершу, коцу пугу.. свистачку* (Вовчок, VI, 1956, 340).

СВИСТІ́К, а, ч., розм. Те саме, що свисток 1. *Купив за п'ятака свистик та й свистить* (Сл. Гр.).

СВИСТІ́ЛКА, п, ж., розм. Те саме, що свисток 1. *Збирає [Іван] малини.. робив свистілку* (Коцюб., II, 1955, 307).

СВИСТІ́ЛОЧКА, п, ж. Зменш.-пестл. до свистілка. *Оришка справді душі не чула в Чипці: так його любила й жалувала! І цацьок йому надає, й терачок який там — подив'яного півника, свистілочку* (Мирний, I, 1949, 141); *Ой по горах, по долиах Та й по чужих українцях, Ох там козак п'є-гуляє, В свистілочку виграєє* (Укр. нар. пісні, I, 1964, 346).

СВИСТІ́ННЯ, я, с. Дія за знач. свистіти і звуки, утворювані цією дією. *Іх дикі, страшні голоси зливались в один акорд з гудінням лісу, а свистінням завірюги* (Н.-Лев., I, 1956, 317); *Ховрали.. сповнювали повітря*

пронизалим свистінням (Полт., Дпт. Гоголя, 1954, 118).

СВИСТІТИ, свистіти, свистіти, недок. 1. *неперех.* Вдавати, утворювати свист (у 1 знач.). *Івас сам, бувало, піде під тик і давай у дірки вигадати; чи не видно де товариша, ходить, свистить, кличе* (Мирний, I, 1954, 244); *Гнат байдуже лункує очима, губи його знову склялися в дудочку. — Перестань свистіти, це тобі не в конюшні!* (Тют., Впр, 1964, 33); *На гору виходить, крадучись, поліцей, оглядається, зазирає в куші. Свистить у свещи* (Вас., III, 1960, 267); *Жартують молодики (молодики), висміють усіх, свистять усім* (Хотк., II, 1966, 183); *Нам вдалося, що почався землетрус. Люди зупали, свистіли, підскакували, обіймалися* (Ю. Янов., II, 1954, 26); — *Спить Кавуниза? — спитав Микола. — Спить, аж носом свистить, — сказала Нимидора* (Н.-Лев., II, 1956, 178); *Я прижале ухо до дверей. Свистить [дитяча]? Свистить... Як їй трудно дихати, як вона мучиться. бідна пташка...* (Коцюб., I, 1955, 415).

◇ **Вітер свистить (свистів)** у кишнях див. **вітер**; **Вітер у голові свистить у кого** — те саме, що **Вітер у голові [граві] (див. вітер)**; **Кричі, свисті** — не можна догнати когось, швидко зник хтось. *Оксен блись одного в ухо, блись другого, до дверей і — кричи, свисти!* (Тют., Впр, 1964, 24).

2. *неперех.* Вдавати свист (у 2 знач.). *Десь в кушач безупинно свистіла омега* (Н.-Лев., VII, 1966, 122); — *Ото черепата свистять, — каже Іван* (Мирний, V, 1955, 349); *Дикі бджоли губуть за медом, хогаршок свистить* (Ю. Янов., II, 1958, 181).

3. *неперех.* Утворювати свист (у 3 знач.). *Машина свистить, і ми топовімо до вікна. Це наш роз'їзд* (Коцюб., II, 1955, 235); *Десь за заводом, виїжджаючи на вузькоколійку, свистів паровозик* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 22).

4. *неперех.* Утворювати свист (у 4 знач.). *Держач [віник] свистіє, як шукає в повітрі, у Меланичиз руках* (Н.-Лев., II, 1956, 358); *Хлопці рішали задачі... але рішити ніхто не міг. Лінійка [вчителька] так і свистіла в повітрі* (Мик., Повісті..., 1956, 29); *Вперше спокійним було таверійське небо, аж ще кілька днів тому свистіло скардадами, кулами та шрапнеллю* (Гончар, II, 1959, 443); *Свистіла надворі передріздвяна хуга* (Ле, Наливайко, 1957, 37); *Осіпний вітер свистить у маленькій горішній вікопці товарного вагона* (Хижняк, Тамара, 1959, 158); *Вітер свистів парубочий у вухах* (Томч., Живняк, 1964, 62); *Свистів стругом бондар, що тут, у чорній печері... робив обручі* (Коцюб., II, 1955, 125); *Серпи свистіли в ліній руках, і з тижим шелестом падало позаду із ізжовкле, тучне жито* (Смолиц, II, 1958, 230); // *безос.* *Голова [Чіпчина] затодила ходором... свистіло та пишало в його ушах...* (Мирний, I, 1949, 306); *Біг [Грицько] настрашений, не почувачи під собою ніг... У вухах свистіло, а земля під ногами м'яко пружинила* (Коз., Блєскавка, 1962, 231).

5. *перех.* Відтворювати свистом яку-небудь мелодію; наслідувати. *Що я саишу? Невже марсельзу? Скоріше — вальс...* (Коцюб., II, 1955, 188); *По мосту йшов хлопчик літ на десять і свистів «Інтернаціонал»* (Сос., Вірші, 1954, 45).

СВИСТОК, ткі, ч. 1. Пристрій для свисту (у 1 знач.). *Заскорча свисток кондуктора. І поїзд рушиє* (Головко, II, 1957, 458); *Він зробив аж три свистки. Такі хороші та голосні!* (С. Кравч., Квіти..., 1959, 81); // **Пристрій** для подання сигналів за допомогою свисту (у 3 знач.). *Він збив мажотер і ударив залізом по боці [паровника]. Потому пустив пару в свисток* (Коцюб., II, 1955, 91); // **Дитяча іграшка**, за допомогою якої утворюють свист. *При дифтерії, скарлатині і т. д. заразний чинник може*

передаватись через дитячі іграшки, особливо ті, що їх діти беруть в рот (свистки, пискалки та ін.) (Підручник дезинф., 1953, 53).

2. **Свист**, утворюваний таким пристроєм. *Нарешті від соснового новенького будиночка почувся свисток, яким кличуть собак* (Ю. Янов., Клів. онов., 1948, 34); *Свисток судді — покотився по зеленому полю футбольний м'яч* (Вишня, I, 1956, 404); *Над лісом пролунав ледве чутний паровозний свисток* (Собко, Звич. життя, 1957, 9).

СВИСТОПЛЯСКА, п, ж., розм. Безладдя, плутовина в чому-небудь.

СВИСТОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до **свисток**. *Іздаля, в лісопиках Чути мирний свисточок, Рання пташка веселий Подая голосочок* (Мур., Лірика, 1954, 58); *У XIX — на початку XX ст. широко вироблялися дитячі глиняні іграшки — здебільшого свисточки у вигляді звірків, птахів та фігурок людей* (Нариси з іст. укр. мист., 1969, 88).

СВИСТУЛЯ, і, ж., бот. (*Contoselinum F. i. s. h.*). Багаторічна трава родини зонтичних з перистими листками і білими вмістачими пелюстками.

СВИСТУН, а, ч. 1. Той, хто свистить. *Один з них дістав з кишні свистало і почав свистіти. Господар ресторату мовчки дивився на свистуна* (Казки Буковини..., 1968, 24); *Загін Янка пересвистувався, і пластуни... проваля свої «воровіт» свистунами* (Трубл., III, 1956, 120).

2. *розм.* Дитяча іграшка, за допомогою якої утворюють свист; свисток. — *Як будемо вогени в городі на ярмарку, цілою громадою тобі свистуна купимо, — жартують батьки* (Мирний, IV, 1955, 245); — *Якого свистуна із верболозу вирізає, — уміглювся хлопець, виймаючи з кишні двобічного свистка* (Стельмах, На.. землі, 1949, 369).

3. *перек., розм.* Пуста людина; вероба, базіка. *Він відчує раптом глибоку приязнь до Івана. Значить, це не просто свистун.. Ні! Це чоловік ідеї, якого не злякають тюремні ґрати* (Кол., Терен..., 1959, 278); *Почує я повад себе таке противне, образливе хіжикання. Безумовно, хіжикає Хома. Свистун нецарський!* (Мик., Повісті..., 1956, 7); — *Бачив я серед теперішніх молодих таких свистунів, аж пловати хочеться. Такі кручені, такі джеджуристі, що їм не підійди до кил. А придивитись — у голові ватірка* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 275).

СВИСТУНЕЦЬ, нця, ч. Зменш.-пестл. до **свистун** 2. *Привозили сюди [в Опішню] із сусідніх сіл різноманітний крам і, спродавшись, купували додому гостинці. На заглядство — добротний глиняний посуд, а дітям — голосні свистунці* (Знання..., 3, 1970, 15).

СВИСТУХА, п, ж., розм. Жін. до **свистун** 1, 3.

СВИСТЮЧИЙ, а, е. Те саме, що **свистячий** 2. *Пітьма ще посилювалася від тиші. Ні тобі пошуму листя, ні крику нічого птаха, саме лише чалапкання м'яких постолів по твердій лісовій зелені та свистюче дихання* (Загреб., Диво, 1968, 152); *Шабля в повітрі зробила свистюче коло* (Ле, Наливайко, 1957, 291).

СВИСТЯЧИЙ, а, е. 1. Діспр. акт. теп. ч. до **свистати**.

2. у *знач. прикм.* Який утворює прясвист, свист. *На свистячій інструментках звук утворюється вдуванням повітря через отвір в корпусі (флейта) або через свисток (сопілка)* (Укр. нар. муз. інстр., 1967, 26); *В її тіло впибалася гнучка, свистяча лозина* (Довч., III, 1956, 35); *Намужено чалкає паровик, викидаючи в боки свистячі гейзери пари* (Кол., Терен..., 1959, 148); // *З тембром свисту, зі свистом. Холодно було, і мороз йшов поза шкуру, коли вишталали перші свистячі звуки* (Коцюб., II, 1955, 313); *Вона підвела голову і тихо спитала свистячим шепотом: — Як тебе прийде?* (Збан., Тасмишча..., 1971, 172).

△ Свистячі звуки (приголосні), ліназ.— приголосні, при вимовлянні яких повітря проходить через вузьку щілину між зубами і язиком, напр., с, з, п. *Зачепить [Спявляв] конем базарного розвазу — той смачно вилається в притиском на свистячих приголосних* (Ле, Міжгір'я, 1953, 69).

СВІТА¹, ж. Старовинний довгополий верхній одяг, звичайно з дмотканого грубого сукна. *Добра свита, та не на мене шита* (Укр., присл., 1955, 296); *В дверях раз у раз в'являлись постаті чоловіків у довгих свитах та високих шапках* (Коцюб., I, 1955, 20); *Душно в хаті, а сиділи [селяни], хоч простоволосі, та в кожухах, у свитах* (Головка, II, 1957, 74); // *перен.* Ознака приналежності до простих людей. *По сім'ях не було ладу. Діти амагалися в батьками.. Кожне пориалося визинитися в свити та вискочити в панське пальто. Думали не про те, щоб бути завітаними, а як би, щоб не бути простими* (Гр., II, 1963, 324).

Сіра свита: а) свита, пошита з грубого сірого сукна; одяг убогих людей; б) (зневажл.) бідний селянин у дореволюційній Росії. — *Нам треба з цієї сірої свити готувати і культурного хазяїна і справного волю* (Стельмах, I, 1962, 333).

СВІТА², ж., рідко. Те саме, що пбчет 1, 2. — *Вісати! Вісати! — Так кричали незліченні юрби святочно повбираних людей... коли цісар, у супроводі намісника і численної свити, над'їхав із Дрозобича* (Фр., III, 1950, 190); *Снаряд розірвався досвіт близько й вибуховою хвилею поклав на дно околу генерала та їхню свиту* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 240); *В числі перших наймачів в'явився в цей ранок на березі й Савака Гаркуша в супроводі своєї поріділої свити* (Гончар, Таврія, 1952, 101).

СВІТИНА, ж. Те саме, що свита¹. *З хати по нитці — сироті свитина* (Номис, 1864, № 10705); *Раз увечері зимою, У одній свитині, Іде боса титарівна І несе дитину* (Шевч., II, 1963, 102); // *Блаженка, поношена свита. Штани в його полатані, Подрана свитина; Куди не глянь — кругом бідний, Кругом сиротина!* (Шог., Поезії, 1953, 66); *Одягнув [Авгін] свою свитину, підперезався жотузкою, взяв сокиру і пішов на гору* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 39).

СВІТИНКА, ж. Зменш.-пестл. до свитіна. *Поїхала ж наша Мелася хоч і в свитинці, та у колясці, мов панночка...* (Кв.-Осн., II, 1956, 370); *Мати стгла з жердки свитинку, червоного пояса — кличе Василька одягатись* (Вас., I, 1959, 208).

СВІТИНОЧКА, ж. Пестл. до свитінка. *Іде шляхом молодичка, Мусить бути, в прощті. Чого ж смутна, невесела, Заплакані очі? У латаній свитиночці, На плечач торбина* (Шевч., I, 1963, 31).

СВІТКА, ж. Те саме, що свита¹. *Він.. ширгогнув через стіла свиту. — Що ж мені в твоєй свитці.. Воно мені непотрібно...* (Мирний, I, 1949, 257); *З поранюють це синюватих під тилками вулиць сходило село. Сіраки і свитки перемішувалися з білими та червоними кожухами* (Стельмах, I, 1962, 20); *Образно. Зимно становиться [стає]... трави й квітки Хутко вбираються в білі свитки* (Одесь, Вибр., 1958, 209).

СВІТНИК, а, ч. 1. Той, хто пне свити. *Шорник свитнику не товариш* (Номис, 1864, № 1028); *Шевчики, краєчки, ковалі, свитники.. зібралися на ярмарок погулять* (Кв.-Осн., II, 1956, 19).

2. Той, хто торгує свитами.

СВІТОЧКА, ж. Зменш.-пестл. до свита¹. *Пришов він хутко. Погаменкий на личку, рябий, як решето; штани сині, широкі, ажась куча свиточка і на шиї зелена лустка* (Вовчок, I, 1955, 77).

СВІТЯНКА, ж., розж. Коротка свита. *Найстаріший кожухок був у Тупотуна.. А щоб тепліше було, —*

одягав під його свитанку жінчину (Барв., Опов., 1902, 304).

СВИЩ¹, а, ч. 1. спец. Дефект у чому-небудь у вигляді отвору або щілини. *При неправильному проведенні процесу сушіння середньої матеріалу можуть виникнути внутрішні тріщини, що називаються свищами* (Стол.-Буд. справа, 1957, 49); // *Прихована порожнина, раковина в металевому литві. Чаунина болванка з свищем.*

2. мед. Отвір у стінці порожнистого органа або канал, що виник унаслідок хворобливого процесу і йде від хворого органа на поверхню тіла або від одного хворого органа до іншого. *Кишковий свищ.*

3. діал. Віденний черв'яком порожній горіх.

4. діал. Дуже рідка страва.

◇ Свищі в борщі: а) дуже рідкий борщ без м'яса; б) нічого немає.

СВИЩ², а, ч. Вид дикої качки. *У сазі підпалася перелітка птиця: казарки,.. свищі* (Тют., Вир, 1964, 374).

СВИЩНИК, а, ч., розж. Те саме, що свисток. (Селі м [зриває з Бєл свищика й голосно соєстить];) *До мене!* (Сам., II, 1958, 212); *Окремою групою керамічних виробів є іграшки — ліплені свищики у вигляді коників, пташок та набір глиняних гачечків* (Нар. мист., 1966, 62); *М'яко віддавалися в широкому степу перекилки трикожих голосів і свищиків* (Кач., Вибр., 1953, 279).

СВИЩУВАТИЙ, а, в. З свищами (див. свищ¹ 1, 3). *Свищуватий горіх.*

СВИДЕР, а, ч., діал. Свердел.

СВИДЕРОК, ркв, ч., діал. Зменш. до свідер. *Бере [Тимофій] свідерок і однією рукою вміло ввірчує його в дерево* (Стельмах, II, 1962, 34).

СВИДКА, ж., заст. Жін. до свідок.

СВИДКУВАННЯ, я, с., заст. Дія за знач. свідкувати. (Р у ф і н:) *Коли б я був суддею, не впеялася б на свідкуванні тежого раба, на поклені Крістіна або Крости* (Л. Укр., II, 1951, 370).

СВИДКУВАТИ, ую, уш, недок., перез. і неперез., заст. Свідчити. [Л ю ц і й:] *Я не хотів пошкодити Руфінку, бо кожен сам про себе хай свідкує* (Л. Укр., II, 1951, 427).

СВИДОК, дка, ч. 1. Людина, що була присутня при якій-небудь події, пригоді й особисто бачила що-небудь; очевидець. [С в і д і р:] *У нас є свідки, що ти коєй віддаєш злодіям! [О л е к с а:] Та бога ви побійтесь! Я вам десять свідків покажу, що в ту ніч, як у старшини коєй покрадено, я був аж у Висці, на еєсілаті* (К.-Карній, I, 1960, 43); *Після того як еєсілати повід затопили тату Бондаря Тихона, в печі знайшли живого сома.. Бицци був свідком цієї події* (Донч., VI, 1957, 8); // *Сучасник і спостерігач чого-небудь. Старше покоління, свідок іншого життя, показувало це на долонях мовлат від шаблі, піднятої в оборону народних і людських прав* (Коцюб., I, 1955, 334); *Коли життя ти не учасник, А тільки свідок віддала, — Дарма чекатице прекрасних Від тебе подвигів земля* (Рильський, III, 1961, 85); // Предмет, річ, що існувала під час події, які відбувалися безпосередньо на цьому місці або неподалік. *Глянь з високості на сі піраміди! В них кожний камінь — пророческий свідок муки народу твого* (Л. Укр., I, 1951, 254); *Лаєра [в Києві] — наш стародавній свідок виникнення і розвитку книгодрукування на Україні* (Тич., III, 1957, 271); *Голим віттям шурготить об скло старий клен, свідок двійкої дитячої радості і юначького влужчиння* (Ю. Бєдзєк, Полки., 1959, 160); *У порівн. Третини села як не було.. Напіззруйновані димарі стояли, як німі свідки нещастя* (Довж., I, 1958, 174).

Без свідків — наодинці з ким-небудь; без зайвих

людь. Закадили панотці.. І полилась їх розмова — щира, непотайна; без жадних свідків, чужих і своїх рідних (Н.-Лев., I, 1956, 120); Живий свідок — спостерігач або безпосередній учасник яких-небудь подій. Після смерті Анта декому здалося, що без нього жити в Любачі стало навіть легше, краще, бо він був живим свідком минулого, а такі свідки завжди (Скл., Святослав, 1959, 87); І слугують книзу війни і спомини свідка жового молодші брати Кошового (Уп., Вітчизна миру, 1951, 33); Набичий свідок див. набичий; Німий свідок див. німий; При свідках — у присутності кого-небудь. — Добре, діду! Гроші залпачу швидко, при свідках (Н.-Лев., IV, 1956, 194).

2. Особа, яку викликають до суду для посвідчення відомих їй обставин справи. Викликають свідків. Свідки доводять, що Гнат сеарився в жінкою, вигнав її з хати, нагвалював обити (Кожуб., I, 1955, 76); Суддя викликає свідків: усі були присутні, вставали на вищих у різних місцях вали і нову сідали (Дор., Не повторя.., 1968, 250).

3. Особа, присутня при чому-небудь для офіційного підтвердження дійсності або правильності чогось. — Я ту [судя] покажу писаря, зробимо контракт при свідках у нотарія [нотаріуса], і я сам зараз дам гроші (Фр., III, 1950, 70); Наречені розписуються. До столу підходять свідки молодого і молоді (Нар. тв а етн., 6, 1967, 44).

СВІДОМІЙ, а, е. 1. Який має свідомість (у 1, 2 знач.). Чого Ви хочете умирати? Чи гадаєте, що ліпше.. переходити з органічного світу свідомого в неорганічний і невідомий? (Стеф., III, 1954, 130).

2. Пов'язаний з розвитком свідомості (у 2 знач.), розуму; усвідомлений; розумний. Свідоме життя; // Який спирається на систему певних поглядів. Світлогляд І. В. Мічуріна як свідомого матеріаліста-діалектика остаточно сформувався після перемоги Великого Жовтня, в процесі глибокого вивчення теорії марксизму-ленінізму (Укр. біох. ж., XXVII, 4, 1955, 419).

3. Який має свідомість (у 2 знач.); який правильно розуміє й оцінює навколишню дійсність. — Я хочу нарешті бути свідомим.. і вислати собі все як слід, а там — що буде, те буде (Л. Укр., III, 1952, 684); В членів партії приймаються свідомі, активні і віддані справі комунізму робітники, селяни і представники інтелігенції (Статут КПРС, 1961, 7); — Революція потрібні свідомі білці, революція — це не тільки визволення в-під класового гніту, це велике світло для трудової людини (Гончар, II, 1959, 342); // Перейнятий свідомістю. [Ж і р о н д н е т:] Я б тішився, що прийшлим поколінням послужить, може, нащось сяя туза, сей жалі безумний за нелюдським щастям свідомого копання для ідеї (Л. Укр., II, 1951, 179); Комунізм на відміну від усіх попередніх суспільних формацій виникло не стихійно а створюється свідомо, творчою працею радянського народу (Ком. Укр., 2, 1969, 3); // чого. Який розуміє, усвідомлює що-небудь. Свідомий свого стану робітник се такий робітник, що пам'ятає своє право і не надіється ні на кого, окрім себе та своїх товаришів (Л. Укр., VIII, 1965, 26); Стає затихати галас. Але Шумило, свідомий своєї єдності, не починає, чекає, доки зосіж не стихне на майдані (Головко, II, 1957, 308); Ми, шагнувши й люблячи традиції... беручи із світової старбилиці все пожиточне, свідомі того, що ми живемо в новому світі і тому зобов'язані сказати нове слово (Рильський, IX, 1962, 10).

4. Зроблений, заповіданий з певним наміром, навмисно. — Сьогодні Русевич знов категорично заборонив нам хрїяти про щось подібне.. Ну, а мені й Іванові Степановичу щось не хочеться обивкувачень у свідомому

шкідництві (Шовк., Інженери, 1956, 60); // Ужитий з наміром, з певною метою. Нема нічого дивного, що зустрічаємо ми українцями — свідомі, звичайно, і художньо-цілеспрямовані — в «Полтаві» Пушкіна чи в його «Гуцарів» (Рильський, III, 1956, 90).

Свідомий себе, рідко — при повній пам'яті, свідомості. — Дозвольте, містер Іван, хто вас навчив ставитись до нас з таким упередженням? Адже ми ваші союзники. Ми поважаємо вас.. — А я ні.. — Як-ні? Чому?.. Ви цілком свідомі себе? (Довж., I, 1958, 304).

5. діал. Знаючий, відомий. Грек проходи скритні вназ, шляхи ж свідомі обминає (Сл. Гр.); Се корова свідомо — зїба ж ми не знаємо її (Сл. Гр.).

СВІДОМІСТЬ, мості, ж. 1. філос., псих. Процес відображення дійсності мозком людини, який охоплює всі форми психічної діяльності й зумовлює цілеспрямовану діяльність людини. Свідомість розглядається як властивість високоорганізованої матерії — мозку, якою володіє тільки людина (Фізіол. ж., VI, 4, 1960, 453); Свідомість виражається мені як нервова діяльність певної ділянки великих півкуль, що має у даний момент, за даних умов певну оптимальну (мабуть, це буде середня) збудливість (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 71); Свідомість в функція мозку; Первинність матерії і вторинність свідомості; // Психологія, а також політичні, філософські, релігійні, мистецькі і т. ін. погляди людей як представників певних суспільних класів. Не свідомість людей визначає їх буття, а, навпаки, їх суспільне буття визначає їх свідомість (Левін, 26, 1972, 49); Суспільна свідомість; Соціалістична свідомість; Пережитки капіталізму в свідомості людей.

2. Сприйняття, розуміння навколишнього, властиві людини; розум. Вся його цільова відвага, що походила швидше в притуплення свідомості, ніж з почуття сили, щезала без саду (Фр., VI, 1951, 160); Хвороба дружини занепокоїла його, але наблизення смерті не дійшло до його свідомості (Довж., I, 1958, 435); // Здатність осмислено сприймати навколишнє; притомність; протилежне не притомність, безпам'ятство. Машинально відповідає він на запитання, але сон змежи його свідомість (Тулуб, Людолюв. I, 1957, 14).

Загубити (згубити) свідомість див. загублювати, згубити; Затемнювати (затемнити) свідомість див. затемнювати; Зникати (зникнути) з свідомості див. зникати; Паморочити свідомість див. паморочити; Прихвдити (прийти) до свідомості див. прихвдити; У повній свідомості — не впадаючи в безпам'ятство, непритомність. Умирає Довбуш. Умирає у повній свідомості (Хотк., Довбуш, 1965, 408).

3. Ясне розуміння, усвідомлення чого-небудь. Вона почала пити.. Лише інколи прокидалась в ній свідомість свого стану, і тоді серце облявалось жалем (Кожуб., I, 1955, 69); Він не злякався, бо свідомість того, що сталося, прийшла раніше за почуття страху (Кач, Моряк, 1948, 20); // Розуміння, усвідомлення суспільного життя людиною як представником певного суспільного класу, шару. Хоч у нашій родині все жили українські традиції, та національна свідомість прийшла до мене аж на 12 році життя (Кожуб., III, 1956, 280); Великі справи та благородні цілі високо піднесли свідомість і духовну могутність радянських людей (Довж., III, 1960, 8); // Думка про що-небудь, відчуття чогось. Докля нескановно терпіла від свідомості, що всиротів (Коб., Вибр., 1949, 21); Рота була вишикувана. Маслюк, блідий від свідомості свого приниження, стояв на три кроки від лівого флангу (Ватмут, Щасл. день.., 1951, 71).

4. діал. Знайомство. Для мене все зроблять по свідомості (Номис, 1864, № 133); По свідомості це я вас наділює (Сл. Гр.).

СВІДОМО. Присл. до свідомий 2—5. [К о м а н -
д о р:] Що ж, важ було відомо, які вас тут повин-
ності чекають. Свідомо ви обрали вашу долю, і ваше
квіття прийшло записко (Л. Укр., III, 1952, 380);
Іван Франко свідомо прагнув до єдиної літературної мо-
ви (Рильський, III, 1956, 79); [П а р в у с:] Не випад-
ком, а свідомо Рудин про нього Крусті розглядає!
(Л. Укр., II, 1951, 443); Граціані свідомо обдурював
старого гетьмана (Тулуб, Людолови, II, 1957, 399);
— Ні, товаришу Попович, — продовжував Бондаренко.
— Це якраз ви та ваші друзі хочете — свідомо чи не-
свідомо, це вже важ видніше, — забити клин між нами
(Головко, II, 1957, 464).

СВІДОЦТВО, а, с. 1. Офіційний документ, який під-
тверджує, свідчить якийсь факт або містить відомості
про кого-небудь; посвідчення. Демидова не прогнали з
гімназії, лише дали йому свідоцтво відходу і порадили
записатися до іншої гімназії (Мак., Вибр., 1954, 77);
Одержавши свідоцтво про закінчення школи, вона сер-
йозно задумалась над тим, як їй бути далі (Збан.,
Передзнів'я, 1955, 89); Щороку члені Академії [наук
Української РСР] одержують близько 300 свідоцтва на
винаходи (Ком. Укр., 1, 1969, 34); Свідоцтво про одру-
ження; Свідоцтво про народження.

Метричне свідоцтво див. метричний; Прохідне свідо-
цтво див. прохідний.

2. част. Свідчення. Коли актор розповідає важ про
свій сценічний доробок, він показує саме ті афіші, які
вважав найкращими свідоцтвами своєї суспільної корис-
ності (Мист., 6, 1967, 13); Призначався [Міхонський]
його розуміти історію... аналітично, із свідоцтва на на-
строї тогочасних людей, а не з готових, шаблонних
конструкцій шкільних підручників (Фр., III, 1950, 37);
Віки говорять. Слухай річ століть, Минулого свідоцтво
незabutке (Бажан, Рокки, 1957, 226); Петро зосміл
не бажав собі того, щоби панотець і Славоко та свідчили
фальшиво. Наопаки, він бажав собі свідоцтва правди-
вого (Март., Тв., 1954, 378).

СВІДЧЕННЯ, я, с. 1. Факт, річ, обставина, що під-
тверджують що-небудь. Велика Жовтнева соціалістична
революція стала яскравим свідченням інтернаціоналізму
нашої партії в його практичному здійсненні, в дії
(Ком. Укр., 6, 1973, 49); Словники — справжні, путячі
словники з широким ілюстраційним матеріалом —
є не тільки зведенням в одно місце мовних багатств, а
разом з тим і свідченням розумового, духовного багатства
(Рильський, IX, 1962, 124); — Як стали, Даніле Дени-
совичу? — Чергова вітчливість лікаря. Свідчення профе-
сійної чужості (Дмит., Обпалені..., 1962, 8); Весна!
Скільки свідчень про неї, ознак! (Нех., Хто сіє вітер,
1959, 215).

2. Повідомлення про щось, підтвердження чого-не-
будь очевидцем або обізнаною у певній справі людиною.
6 свідчення, що в списках розповсюджується «Кобзар» на
Кавказі (Тяч., III, 1957, 126); // Розповідь про що-
небудь (у книгах, документах). Письменик [Я. Галан]
залишив цікаве свідчення про те, як працював він над
памфлетами і фейлетонами, написаними у Нью-Йорку
(Іст. укр. літ., II, 1956, 608); За свідченням Бонч-Брує-
вича, Іван Франко надсилав листи до редакції, йому ж
переправляли в Галичину «Іскру» (Наука., 5, 1966, 8).

3. Давання показавь на суді або на допиті; показання
свідка. Вони насторожились, коли слухали свідчення
Супруна Кочубя, який розповів судові, як у день уби-
ства Явдоха Гонта лаяла його гитлер (Донч., III,
1956, 13); Навчився [Кузьма] прибирати, що погано
лежало... давати невірні свідчення по судах (Стельмах,
II, 1962, 296); Коли зашли до сілради, там уже були
оперуповноважений і слідчий. Гнат коротко розповів

їм про все, що трапилось. Уповноважений записав свід-
чення в протокол (Тют., Впр, 1964, 192).

СВІДЧИТИ, чу, чийш, недок., перех. і неперех. 1. Бу-
дучи свідком, очевидцем або обізнаною у певній справі
особою, підтверджувати істинність, правильність чого-
небудь. Підпілля в Києві заслуговує на спеціальну науко-
ву роботу.. Я спробую відносити, як воно було. Історич-
ні факти треба зберігати. А наші залізничники перед
вами ще не свідчили? О, вони чи не найбільш од усіх зро-
били! У них був підпільний райком партії... (Ю. Янов.,
II, 1954, 15); Як свідчать товариші Сергія Мироновича
[Кірова], він мало бував у штабах, а все більше на фрон-
ті (Тяч., III, 1957, 23); // Повідомляти, стверджувати
що-небудь (у книгах, документах). Цей час [70-і роки
XIX ст.] в Галичині був самим жорстким, як свідчать
історики (Коцюб., III, 1956, 29); Енциклопедія свідчила,
що проказа має досить довгий інкубаційний період (Смо-
лнч, I, 1958, 88).

Свідчити повагу (подяку, симпатію і т. ін.) кому —
висловлювати кому-небудь свою повагу, подяку, симпа-
тію і т. ін. Свідчу Вам, дорогий Добродію, свою повну
симпатію і найсердечніші бажання здоров'я та сили
(Коцюб., III, 1956, 263).

2. Бути, служити свідченням, доказом чого-небудь;
доводити щось. Ви [Л. О. Яновська] великий майстер у
виборі сюжетів, про що свідчать хоч би прислані до аль-
манаху оповідання й комедія (Коцюб., III, 1956, 243);
Які глибокі були в нього [О. С. Пущкіна] враження від
української природи — свідчить знаменитий уступ у..
«Полатів» — «Тиха українська ніч» (Рильський, III,
1955, 191); Артем був певен, що гайдамаки кинуться
принаймні до цього місця, де було обстріляно Іванів роз'їд.
За це свідчили і кулі, що пролітали над головою (Голов-
ко, II, 1957, 568).

3. юр. Давати показання на суді або на допиті як
свідок. (П е р у н:) Було йти там на суд та свідчити
за своїм Казидорогою (Фр., IX, 1952, 386); — Тарас
свідчив, що втінає в палеонтологів пасажира, в яких
познайомився в поїзді (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 232).

Криво свідчити див. криво; Свідчити під присягою
див. присяга.

4. Офіційно підтверджувати дійсність, істинність
чого-, кого-небудь; підписом або печаткою завіряти
що-небудь. Свідчити підпис; Свідчити особу.

СВІДЧИТИСЯ, чуся, чийша, недок. 1. част. Посила-
тися на кого-небудь як на свідка або на що-небудь як на
свідчення; // Клястися ким-, чим-небудь. [Д ж о в а -
т а в:] Свідчусь моїм життям: і я не краще жи-
в (Л. Укр., III, 1952, 76); Богом свідчиться, а чорту душу
запродав (Номіс, 1864, № 6790).

2. Пас. до свідчити 4. Федір Лебедка.. дістає з кишені
сиданку йому довідку, де свідчилося, що він намолотив
600 центнерів зерна (С. Ол., З книги життя, 1968, 171).

СВІЖАК, а, ч., ром., рідко. 1. Те саме, що новачок.
— Ви, здається, свіжаки тут, не брали ще участі в
наших зграчних війнах? (Гончар, Таврія, 1952, 172).

2. Свіжа вода, свіжий продукт і т. ін. Витягла [дру-
жина воду], налила свіжака.. у відра, взяла їх на кор-
мисла, понесла (Гончар, Тропка, 1963, 61).

СВІЖЕПЬКИЙ, а, е. Пестл. до свіжий. На полі
Вовк Овечку взяв... він бажав М'ясу свіженького да-
венького (Гл., Байки..., 1959, 64); Дядина.. роблені квіткі
достає. — Ні, дядиночко: я свіженькими затикаюсь, —
піду в сіс (Барв., Опов., 1902, 82); — Самі спожили
свіженьку й гарячу рибу, а ви, моля, їжте й холодну й
нетриву (Н.-Лев., II, 1956, 249); [М а р т а:] Романоч-
ку! Я там положила тобі свіженької сметанки (Мороз,
П'єси, 1959, 141); — Ябси мені води свіженької! — по-
продала Івага (Л. Янов., I, 1959, 402); Ось люди дійшли

майже до стражників. Від тих, притримуючи шаблю, відокремився старший, переодягнений свіженьким.. ремінням (Стельмах, I, 1962, 573); Ранок свіженький та росистий (Вовчок, VI, 1956, 293); Галич голосок свіженький дзвенить—Гала розкаже, що бачила, що чула (Вовчок, I, 1955, 314); Всі вони свіженькі, рум'янецькі, з природи чи від фарби (Вільде, Сестри.., 1958, 103); Є в Севастіян Миколайовича окрема бачінка з столиком, застеленим скатертинкою. Тут знайдеш свіженьку газетку і журнал (Шняв, Балайда, 1957, 83).

По свіженьких слідах — те саме, що По свіжих слідах (див. слід¹). Докопувалися [начальники] по свіженьких слідах причин тієї катастрофи. Оглядали цех (Коз., Листи.., 1967, 254).

СВІЖИЙ, а, е. 1. Який не втратив своїх природних властивостей, своєї якості. Печінка, свіжа й блискуча, сльозилась (Коцюб., II, 1955, 361); Двоє незнайомих Сагадїтій бійців.. жорно бесидуючи, наперемінки зсорбачили в казанка свіже, ще напухирене пишним шужом молоко (Гончар, III, 1959, 318); // Тільки що приготовлений. По хаті роздоділася запашка пара свіжої кави (Коцюб., I, 1955, 393); В кімнаті присмню патне свіжими пасками (Тулуб, В степу.., 1964, 488); // Недавно або тільки що зрізаний, зрізаний (про квіти, рослини). У мене в хаті цюжна свіжий букет в літніх квіток (Коцюб., III, 1956, 406); Біля самого ліжка на тумбочці стоєть маленький кошук з свіжими смілками квітами (Гончар, III, 1959, 320); // Недавно скошений (про сіно, солому). Лежу собі та й думаю, а сон мене так і клонить: сіно пахуче, свіже (Вовчок, I, 1955, 74); Медяно пахла свіжа житня солома (Головко, II, 1957, 145); // Який не піддава солінню, маринуванню, консервуванню і т. ін., залішений у природному вигляді. Як побачив [писар] добру страву та ще з свіжою рибкою, так і прийнявся молотити, наче ще нічого зранку і не їв (Кв.-Осп., II, 1956, 167).

2. Який не був у вжитку, не використовувався. Мар'яна внесла свіжої з морозцем соломи, розстелила і занула її.. рідном (Стельмах, II, 1962, 400); // Чистий. Не забруднений (про білизну, одяг і т. ін.). — Поки там моя жінка мис дитей та дає їм свіжі сорочки. дай лишень піду а троха в поле (Фр., IV, 1950, 64); Поранених перев'яжіть свіжими шинтами, покладіть їх у ряд. і шаблі покладіть поруч (Довж., I, 1958, 186).

3. Нічим не зіпсований, чистий, який постійно або часто оновлюється (про повітря). Ходжу я на волю — не дишу, а несюто востаю свіже повітря, упираюся й ним, і сонцем, і прохолодою (Коцюб., I, 1955, 466); // Тільки що набраний, принесений з колодязя і т. ін. (про воду). — Хіба тут тобі води немає? — показує [генеральша] на графин з водою. — Це вже давня.. Я хотіла свіжої напитись, — каже Ульяна (Мирний, I, 1949, 204); — Тимку. принеси свіжої води в яру. — Тимку звали на плечі.. боцонюк. пішов до потоку (Гют., Вир. 1964, 226).

◇ Вивідати (вийести) на свіжу воду див. вивідати¹; На свіже повітря 'вивідати (вийти, вприватися, вприватися і т. ін.) див. повітря; На свіжому повітрі див. повітря; Свіже повітря див. повітря.

4. Досить холодний, прохолодний. Почина світати, Свіжим вітерчком стало подихати (Шог., Поезії 1958, 102); Заходив свіжий літній вечір (Ле Побратим, 1954, 23); Між лісистими відносами далеких Карпатських гір вигинається та мерзнуть свіжа й прозора ріка (Ю. Янов., IV, 1959, 67); // Сповнений прохолоди. Непроглядний гай стоїть тихий та спокійний. темний та свіжий (Вовчок, I, 1955, 367); // мор. Сильний (про вітер, хвілю). Море синє аж чорне, тільки білою піною б'є об берег. Свіжий вітер з моря зриває ту піну і кидас в обличчя дрібнецькі бризки (Коцюб., III, 1956, 134); Свіжий низький бриз забив у паруси

(Ю. Янов., II, 1958, 73); Пліт ізнітй таки пливе на свіжий гвлат.. Він був міцний і зрятував їх від смерті (Кучер, Голод, 1961, 186).

5. Який не втратив своєї яскравості, блиску, природних барв. Очі карі, ясні.. пишний матовий колір довогообразого виду, — усе було ніби намальоване найсвіжішими фарбами (Н.-Лев., IV, 1956, 230); Крізь голе блаузя здалині різнує очі свіжою синню великий, під галахою, джм Варчукі (Стельмах, II, 1962, 365); // Яскраво-зелений, молодий (про зілля, листя дерев і т. ін.). На тлі свіжого.. лісу показується біла мурована брама (Коцюб., III, 1956, 139); Земля прокинулася від дового зимового сну.. Де-не-де пробивалася свіжа травичка (Тулуб, В степу.., 1964, 39); // перен. Дзвінкий, звучний, чистий (про голос, сміх). Галя голосно зугала й звала, та даржа розносилась свіжий розпачливий голосочок (Вовчок, I, 1955, 312); Свіжий голос Петякованого граву засипав тиху кімнату життям і звуками (Вас., I, 1959, 80); — В нашій краю тихо! — вясміялась Настя. Той свіжий, славе дитячий сміх роздратував Гната (Коцюб., I, 1955, 50); // перен. Яскравий, виразний, який не забувся. Вчора була я на затурі Миколи Васильовича.. тепер пишу Вам під свіжим враженням (Л. Укр., V, 1956, 243); Ранкове зворушення було надто свіже в пам'яті (Тулуб, Людолов, I, 1957, 26).

6. Який має добрий вигляд, повний здоров'я, сил, енергії (про людину). Обсилана рожевим світлом, свіжа та гарна, Настя здавалася вапашною трояндою (Коцюб., I, 1955, 69); Шоразу він прийдить до матері саме таким: свіжий, підтягнутий, тропічними зливами ступаний (Гончар, Тронка, 1963, 139); // Який свідчить про такий стан. Крізь молоду свіжущуру пробивалася граюча кров, зуби біліли рікми та густі (Мирний, IV, 1955, 119); Підтягнута постать і свіже обличчя начальства нічим не вказували цілоденної н'янки (Стельмах, II, 1962, 219); // перен. Якому притамаанна безпосередність почуттів, сприйняття. Я був чистий і свіжий, ти розумієш, я був молодий.. Ти розумієш, що значить молодим бути і чистим? (Коцюб., II, 1955, 295); Зараз душа його по-юнацьки свіжа і вразлива, далека від марудного господарчого клопоту і шляхетських мудрувань Стадницького (Стельмах, I, 1962, 36).

7. перен. Який відновив свої сили, енергію, бадьорість, виспанявшись, відпочивши. Голова ніколи не болить, встаю зранці бадьорим, свіжим, чого ніколи вдома не було (Коцюб., III, 1956, 328); // рідко. Який освіжає, відновлює сили, енергію, бадьорість. В йому [куреші] ми простяглися. Чекаючи Богдана та Дениса, I, випили ми по чарці по малій. Пурхнула стиха в свіжий сон ясний (Рильський, I, 1960, 170); // Не виспанянений, не стомлений. [М а р т и н:] Запрягай же свіжих [копей] у нашу натачанку та поїдемо во мною (К.-Нарий, I, 1960, 336); Він скочив на свіжого, підведенного ад'ютантом коня й без жодного слова помчав до палацу Стадницького (Стельмах, I, 1962, 644); // Не вичерпаний, не розтрачений або поновлений. В цю [відстаючу] бригаду новачки включають їх попросили.. — Як слід натиснемо, братки, у нас же свіжі сили! (Дор., Три богатирі, 1959, 23); // Який не брав ще участі в бою, мавеврах і т. ін. — Військо босе, виспаняжене. Тільки свіжі сили можуть зрятувати становище.. (Довж., I, 1958, 212).

◇ На свіже бко див. бко¹; На свіжу гболову — поки не втомявся; після того, як відпочив; На свіжу пам'ять — поки добре пам'ятається, поки не забулося; Свіже бко — око, яке не звикло до чого-небудь, яке уперше бачить щось і одразу помічає те, чого не видно іншим. Висловила [Надіяка] думку та міркування людини, яка поглянула на виробництво свіжим і неупередженим оком (Коз., Листи.., 1967, 140).

8. Який недавно або тільки що виник, з'явився; який недавно або тільки що зробили. *Межи деревами, серед кущів міртових та лаврових, видно ще свіжі сліди недавно покотуваних п'єдесталів від статуї* (Л. Укр., II, 1951, 385); *За селом над свіжою амоу стоїть, покрина домі, тила й добра Федорченкова мати* (Довж., I, 1958, 57); // *Недавно або тільки що надрукований, виданий* (про газети, журнали і т. ін.). «*Ради мені більше не посилай, бо редакція почала посилати мені її сюди — і я маю щодня свіже число* (Коцюб., III, 1956, 421); *Стоять кілька застелених червоними скатерками столи, і білява дівчина видає тут свіжі газети, шахи* (Собко, Любов, 1935, 5); *Робітники привітно кивали один одному, підходили до дошки об'яв і розглядали свіжі плакати* (Панч, На кален. мості, 1965, 118); // *Якого не було раніше; новий*. — *Ти мені скажи: яка нам біда? — Хіба ми даємою бідую не вдовольність? Та й свіжа не забариться* (Вовчок, I, 1955, 148); — *От тобі й на! — мовив вїтн*. — *Маємо свіжого млодія*. Пішла дитина з села, як дитина, а тепер нам привозять млодія (Фр., IV, 1950, 44); *Ми, школярі, набираємо взимку свіжих знань у школу* (Ю. Янов., I, 1954, 75); // *Якого не зазнавав, не відчував раніше*. *Він весь — порис, бажанка, свіже, кечує, аж до фізичного болю* (Коцюб., II, 1955, 258); // *Недавно або тільки що вчнений*. *Він вдруге за ці дні випробує свою долю. Це безглузда — прийти після свіжого обвиства до людини, яку ти тяжко обдури* (Стельмах, II, 1962, 287); // *Не такий, як раніше; інший*. *Деякі, навіть кращі режисери, все ще продовжують працювати по-старому, уникаючи свіжого прочитання п'єси* (3 глибокі думи, 1959, 70); // *Який раніше не був у тому чи іншому місці або товаристві, уперше з'явився де-небудь*. *Шевченко близько знайомився з усіма свіжими людьми, які приїжджали в Новопетрівське укріплення* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 349); *Кожу-кожу, а Тарасові, свіжий на шатті людини, працювати на в'язках рудах було особливо важко* (Ткач, Плем'я., 1961, 183); *Від нашого концтабору навіть сліду не залишилося.. Свіжий людини тепер і повірити важко, що тут колись лилася кров* (Коз., Гарячі руки, 1960, 108); // *Ще нікому не відомий; останній, найновіший*. *Бекір користувався з кожної вільної хвилини і приносив слабому свіжі новини з вулиці* (Коцюб., II, 1955, 155); *Свіжий новин ніяких не принесли* [заробітчани]; *те, що й Муза — зомонять, базікають всячину* (Головко, II, 1957, 226); // *Уперше висловлений, запропонований, вжитий і т. ін.; оригінальний*. *Повне незнамля мови, убогість думки.., брак свіжих римів* (рим)! (Коцюб., III, 1956, 25); *Мабуть, ніде доцільна думка, свіжа ініціатива не поширюється в таку блискавичною швидкістю, як на фронті* (Гончар, III, 1959, 224).

◇ *Аби свіжа копіяка див. копіяка; Свіжими слідами; По свіжих слідах див. слід*¹.

СВІЖИНА, й, ж., розм. 1. Свіже м'ясо. *Украє* [Бідочуків] *в'язцю.. Всі зрадлі, бо давно вже не їли свіжини*. *Юрчик заходився кужоварити* (Хотк., II, 1966, 163); — *Приходьте ж завтра до мене на свіжину.. Славного кабачника моя Ганя відгодувала* (Зар., На.. світі, 1967, 193).

2. *Рідко*. Свіжість (у 1 знач.). *Узкі глибокі щілини темніли внизу, відкриті тікню, і манили до себе очі своєю чарливою свіжиною та прохолодою* (Н.-Лев., II, 1956, 386); *Ледве не залгинулася* [дівчина] *свіжиною ранкового повітря, змішаного з пахоцями квіттів* (Ле, В свої.., 1960, 204).

СВІЖИНКА, н, ж. Пестл. до свіжині 1.

СВІЖИТИ, іть, недок., рідко. Те саме, що оесвіжати. *Холодне повітря свіжило, весною падало навкруги* (Ле, Мої листи, 1945, 87); *Господарка.. лагодила на столі*

квітти, що скрашали накритий до бенкету стіл і свіжили темні шпалери кімнати (Досв., Вибр., 1959, 254).

СВІЖІСІНЬКИЙ, а, е, розм. Дуже свіжий. *У нього є різні переконання, так сказати, про запас*. *Одно зновиться, він собі байдує, свиймає друге, свіжисіньке* (Фр., III, 1950, 258).

СВІЖІСТЬ, жості, ж. 1. Властивість і якість за знач. свіжий. *Свіжість продуктів; Свіжість білиани; Свіжість трави маміла здалека, а медовий запах квіттів наповнював повітря* (Кобур., Вибр., 1954, 156); *В редакційних кімнатах віло свіжістю щойно вимитих підлог* (Жур., Нам тоді.., 1968, 47); *Теори Руставелі — ані в огні не горіли, ані в воді не тонули! І були вічні в своїй свіжості, і були оптимістичні, тверді-непоручні* (Тич., III, 1957, 61); *Новаторство в мистецтві — це не штуккарство, не трюк, не мода. Це свіжість погляду митця на світ, більша, ніж у звичайної людини* (Літ. газ., 12.I 1962, 3).

◇ *Не першої свіжості: а) не дуже чистий; б) уже відомий, не дуже новий*. *Прийшли Юхим з Музою. Але нових ніяких не принесли вїстеві. Ото, що Дудка Панас із Митрох виїдали, та й вже.. Власне, і це вже не першої свіжості — ранішні вїсті* (Головко, II, 1957, 300).

2. Чисте, прохолодне повітря; прохолода. *По нічнім дощичку порох ледве знімався над шляхом. свіжість така округи, і широта, й благодать, що не надидасиш* (Вовчок, I, 1955, 349); *Роман позапцем виходить з сторожки, і свіжість провески образу ж охоплює його* (Стельмах, I, 1962, 259); *Туман, волога, свіжість літньої ночі студили гарячу голову* (Тют., Вир, 1964, 321); **Образно. Нема простору, нема свіжості, щоб дикнути на всі груди.. — хоч пропадай!* (Мирний, V, 1955, 347).

3. Гарний, здоровий вигляд. *В тюремних мурах залишила вона свою свіжість* (хто б сказав, що її всього двадцять п'ять років?) (Вільде, Сестри.., 1958, 393); *Ні врода, що в сестрі ціла, Ні свіжість.. У ній привабить не могла* (Пупкін, С. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 55); // *перек. Безпосередність у почуттях, сприйнятті*. — *Дивлюся я на вас і в глибині душі газдрю: прожити таке життя.. посидіти на роботі і зберегти таку жорітність, таку свіжість почуттів* (Собко. Справа.., 1959, 28).

СВІЖІТИ, ю, ісп, недок. 1. Ставати холоднішим (про вітер, воду і т. ін.); // *безос. Холоднішати* (про погоду). *Стало свіжіти, з Дніпра потягнув вітрець* (Вовчок, I, 1955, 317).

2. *Набувати кращого, здорового вигляду* (після відпочинку, купання і т. ін.); *набратися сил, бадьорості; здоровшати*. *Трясли* [розвідники] *на себе вусте, листате гілля, оббризкуючись рясною росою, свіжіючи на виду, борюкаючись і жируючи під своїм крилатим великим душем* (Гончар, III, 1959, 436).

3. Ставати яскравішим, густішим (про колір, забарвлення і т. ін.). *Од вітріє свіжіть небосхили* (Дмит., Вірші.. 1949, 11).

СВІЖІШАТИ, аю, асп, недок. Те саме, що свіжіти. *Вітер чимдалі свіжішав* (Ткач, Жди.., 1959, 31); // *безос. Наворіт почало свіжішати*. *Ясний місяць вблід, васороміючись зірки та червоного ранку* (Н.-Лев., I, 1956, 66); *Вітрець налітає поривами, і з кожною хвилиною свіжішало* (Донч., V, 1957, 572).

СВІЖО. 1. Присл. до свіжий 4—6, 8. *В лице так свіжо вітер віл..* (Сос., II, 1958, 352); *Сонце і повітря лоскочуть щокри, а зелені ялинові гілки виглядає в-під снігу так свіжо, що, вдається, наворіт стоїть весна* (Коцюб., I, 1955, 410); *Підняла* [дівчина] *батіг, Гукнула свіжо й весело на мукає, і чудно уші правий з них прищулила, і змался пил, немов рожевий дим* (Рпльський, I, 1960, 184);

Софія Іванівна була вже в ліжку і читала «Кобзар».
— Мені подобається. Написано свіжо, просто і зворушливо (Тулуб, В степу..., 1964, 83).

2. присл., розм. Щойно, недавно. [Остап:] Здорові! Давно тут? [Василь:] Оце свіжо перепилив [річку], бач, і досі не обсохли! (Кроп., III, 1959, 91).

3. у знач. присудк. сл. Прохолодно; досить холодно. Здається, що се все на небі робиться: ..пахучо, свіжо, тільки листячко шепчеться (Барв., Опов..., 1902, 82).

СВІЖО... Перша частина складних слів, що відповідає слову свіжий у 1 знач., напр.: свіжо́зимо́рбóжний і т. ін.; у 5 знач., напр.: свіжо́зелéний і т. ін.; у 6 знач., напр.: свіжо́щбкний і т. ін.; у 8 знач., напр.: свіжо́вїбра́ний, свіжо́вїдо́вний, свіжо́вїма́щений, свіжо́засві́жений і т. ін.

СВІЖОВИГОЛЕНИЙ, а, е. Який (якого) недавно або тільки що виготував; який недавно або тільки що виготовився. Свіжовиголена голова [хлопця] була світло-бузкового кольору (Перв., Дякпід мед, 1963, 135).

СВІЖОВИКОПАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що викопали. Неподаляк від церкви, на майдані, помітив [Капніст] людей коло свіжовикопаної ями (Полт., Повість..., 1960, 86).

СВІЖОВИМТІЙ, а, е. Який (якого) недавно або тільки що вимити. Кузьма обережно тупцює босими ногами по свіжовимитій підлозі (Стельмах, II, 1962, 93).

СВІЖОВИПЕЧЕНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що випекли. Прокинувшись ураючи, він чує, як Ориця торгатиє у татині печері, звідти пахне підпаленим свіжовипеченим хлібом (Тют., Впр. 1964, 283).

СВІЖОВИПРАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що випрала. У свіжовипраній, розстебнутій гімнасторці, з мішкою зерна через плече, іде і йде вповодушки Давидко (Гончар, II, 1959, 220).

СВІЖОВИПРАСУВАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що випрасували. На столі була свіжовипрасувана скатертина (Тулуб, Людолови, I, 1957, 192).

СВІЖОВИРТИЙ, а, е. Який недавно або тільки що вирили. Брага — бригадир бульдогеристів — перекиватиме з своєю бригадою норми, а ще трохи пізніше в свіжовиритоку руслі блакитнітиме дніпровська вода (Гончар, Троянка, 1963, 262).

СВІЖОВИРОБЛЕНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що виробили. В божему трамі страшенно пахло свіжовиробленими кожухами і розвіртим вогнем (Стельмах, Гуси-лебеді... 1964, 14).

СВІЖОВИРУБАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що вирубали. На свіжовирубаних чагарях, де ще з тиждень тому підготували місце для корчування, я побачив старого Хорбута (Мур., Бук, повість, 1959, 304).

СВІЖОВИСТРУГАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що вистругали. Я шукала свій полк і свою санроту, розглядаючи свіжовистругані дощечки-дорогокази, побивані на темних, подряпанних кулями стінах (Дмит., Обпалені..., 1962, 28).

СВІЖОВІДКИНУТИЙ, а, е. Який недавно або тільки що відкинули. Свирид Яковлевич відкидає лопушину і віддає в себе пазоці свіжовідкинутого сиру — зісню, Уляна принесла для дітей (Стельмах, II, 1962, 104).

СВІЖОВМИТИЙ, а, е. Якого недавно або тільки що вмили; який недавно або тільки що вивився. Підійшов старший піонервожатий Бабах. Він, мабуть, щойно з постелі, свіжовмитий, з мокрого волосся аж капала вода (Збап., Малин, дзвін, 1958, 66).

СВІЖОГОЛЕНИЙ, а, е. Який (якого) недавно або тільки що погодили; який недавно або тільки що пого-

дівся. Дуже чистенький, свіжоголений Бобецький столя з капелюхом у руці обличчям до народу (Вільде, Сестри..., 1958, 261).

СВІЖОЗВАРЕНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що зварили. Пробував [Певьок] свіжозвареного пива (Загреб., Диво, 1968, 377).

СВІЖОЗВЕДЕНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що звели. Вийшов [Левко] на подвір'я до коней, що стояли в свіжозведених, ще не покритій стаєнці (Стельмах, I, 1962, 604).

СВІЖОЗІБРАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що зібрали. Свіжозібране насіння соняшника; Свіжозібрана картопля.

СВІЖОЗІДРАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що зідрали. На аблуках висять свіжозідрані бичачі шкури (Тют., Впр. 1964, 328).

СВІЖОЗОРАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що зорали. Сонечко сяяло, — зелена озимина й свіжозорані ниви гейби втягали в себе його тепліяє проміння (Кобр., Впр., 1954, 45); З луку, з лісу, степу плинули пазоці свіжозораної землі, тополиних бруньок і молоді зелені (Грим., Незакінч. роман, 1962, 206).

СВІЖОЗРІЗАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що зрізали. — Юрку, ой там, в котиці свіжозрізаного кукурудзяного будиля, будемо ночувати (Томч., Готель..., 1960, 134).

СВІЖОЗРУБАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що зрубали. Поперек стежки лежало свіжозрубане дерево (Жинький, Чорне озеро, 1961, 196).

СВІЖОЖАКОВАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що жолакували. Повернулася [Лідка] до вікна і почала рисувати гострим нігтем якісь геометричні фігури на свіжожакованій віконній рамі (Вільде, Повнол. діти, 1960, 34).

СВІЖОМОРОЖЕНИЙ, а, е. Який заморозили у свіжо́му вигляді. Свіжоморожені фрукти; Свіжоморожена риба.

СВІЖОНАДОЄНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що надобля.

СВІЖОНАКАТАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що накатали. Озминаючи насип, блискучий, свіжонакатаний шлях завертає на підень (Добр., Ол. солдатки, 1961, 97).

СВІЖОНАПРАСОВАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що напросували. Біла блузка на дівчині була свіжонапросована (Томч., Готель..., 1960, 6).

СВІЖОНАСИПАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що насипали. Чорніє свіжонасипана гребля. Попід нею ще гудуть трактори, бульдовери (Оров., Зел. повінь, 1961, 91).

СВІЖООБМОЛОЧЕНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що обмолочили. Повітря пахне свіжообмолоченим хлібом (Хлібороб Укр., 10, 1968, 9).

СВІЖООБСТРУГАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що обстругали. Хата стояла обіч дороги, в полі, і до неї також гелі стовпи, свіжообстругані, білі (Гуц., Скупана..., 1965, 208).

СВІЖООБТЄСАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що обтєсали. Хати ще нема. Її прозорий каркас із свіжообтєсаних балок ще має вигляд легкого рисунка в золутому повітрі (Довж., Зач. Десна, 1957, 538).

СВІЖОПЕРЕОРАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що переорали. Свіжопереорана толока чорніла, як оксамит, поруч в екритому білих цвітотм нивою гречки (Л. Янов., I, 1959, 416); Михайло пішов упоперек нив стежкою, яка місцями була свіжопереорана (Томч., Жмеяки, 1964, 16).

СВІЖОПОБІЛЕНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що побілили. Свіжопобілена хата.

СВІЖОПОГОЛЕННИЙ, а, е. Який (якого) недавно або тільки що погодили; який недавно або тільки що поголівся. *Я бачу його.. свіжопоголене сизе підборіддя* (Збан., Єдина, 1959, 247).

СВІЖОПОФАРБОВАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що пофарбували. *Сліпуче сонце осявало струнку постать татарки, грало на рудих, свіжопофарбованих косах* (Коцюб., I, 1955, 285); *«Мисливцям погодуються на синювато-зеленій воді бухти, красуються свіжопофарбованими бортами»* (Ткач, Ждл., 1959, 52).

СВІЖОСКЛАДЕНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що склали. *В плинному мареві бовваніли свіжоскладені ряди кіп* (Тют., Впр, 1964, 271); *Рядовий Н-ської частини Микола Гриньков на фронті в дорученій йому доповіді про Пушкіна прочитає і свій свіжоскладений вірш* (Тич., III, 1957, 349).

СВІЖОСКОПАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що скопали. *Із саду потягло запахом прілого листа, свіжоскопаної землі і тополевих ранніх бруньок* (Десняк, Десну., 1949, 197).

СВІЖОСКОШЕНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що скошили. *У коренюковій пазло теплим парним молоко, свіжоскошеною конюшиною і соняшниковою макузою* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 70).

СВІЖОСПЕЧЕНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що спекли. *Тільки ми розчинили хатні двері, як нас обдали пагощи сіна, увару, свіжоспеченого хліба і аблух* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 162).

СВІЖОСТРУГАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що обстругали. *Віля ліжка два нові ослінчики, над ліжком — свіжостругана полиця. На ній — Павлової книжки* (Мухк., Серпе., 1962, 217).

СВІЖОТЕСАНИЙ, а, е. Який недавно або тільки що обтесали. *Свіжотесана колода.*

СВІЙ, свої, своє, свій, присв. 1. Який належить собі, який є у себе. *Еней в ягою розглядали Всі дива там, які були, Роти свої пороззяляли І очі на лоби п'яли* (Котля., I, 1952, 148); *Хасцький.. глянув на свої шкарубки, екриті мозолями долони* (Гончар, III, 1959, 227); // *Стос. до себе. То лихо — Попереду знати, Що нам в світлі зустрітеться.. Не знайте, дітчаті! Не питайте свою долю..* (Шевч., I, 1963, 56); *Про життя своє я міг би написати або дуже багато, або вогіж мало* (Коцюб., III, 1956, 232); *Заболочений, оброшений в голови до ніг, він, зрештою, виходить на твердий берег, на землю свого дитинства* (Стельмах, II, 1962, 68); // *у знач. ім. своє, свого, с. Те, що торкається безпосередньо себе, стосується себе. В кінци стола сидять дід із хазяїном та своє розмовляють* (Морд., I, 1958, 46); *Поволі накручує товариш годинника, думаючи про своє* (Довж., I, 1958, 60); *В кожного своє мило, в кожного своє боліло* (Тют., Впр, 1964, 507); // *Власт. собі. Свій літературний смак я виробив під впливом європейської літератури* (Коцюб., III, 1956, 282); *Перед Чумаком явна виникла загроза вислухати — в який уже раз!* — *Павлово доволі таки плутане обурчтуння.. своєї вдачі, свого, як він казав, «роздвоєння душі»* (Головко, II, 1957, 474); // *Здійснюваний, виконуваний і т. ін. самою особою, особисто, самостійно. — Не дражни мене, діточко, своїм щибетаням* (Н.-Лев., II, 1956, 241); *Іван Антонович пишається своєю реформою* (Гончар, III, 1959, 203); *Зачувши музику, припинив* [Кузь] *свої речі і попався в коло танцюючих* (Тют., Впр, 1964, 208); // *Який в особистім майноу, власністю; власний. На своїм веселім полі Свою-таки пишеницю жнуть* [свій з дружиною] (Шевч., II, 1963, 318); *Старий упертий граф вирішив нікуди не йти з свого фамільного жаму* (Гончар, III, 1959, 145).

◇ **Брати** (взяти, забирати, забрати) в свої руки (до своїх рук) *див. рука; Брати (взяти, забирати, перехо-*

*пійти і т. ін.) ініціативу до своїх рук (у свої руки) див. ініціатива; Брати свій початок див. брати; Брати своє див. брати; Важити своєю головою див. важити; Весті свої (своє) див. вести; Вибівати (вбівати, ввадіати, вивнати, виривати, віврати) з своєї кілії див. кілія; Вилівати (вилити) свою журбу див. журба; Винісити (винести) на своїх плечах див. винісити; Виробляти (виробити) свою сілду (сілоньку) див. виробляти; Віше своєї голови (п'юпа) не скочши (не підскочивши) див. віше; Відживати (віджити) своє (свій) вік див. відживати; Відігрівати (відіграти) змію біля (коло) свого серця див. відігрівати; Відирівати; Відирівати від свого рота див. відирівати¹; Ветромляти (ветромити) нбса не в своє діло див. ветромляти; Ветуцати (ветушити) в свої правді див. ветуцати¹; Втопіти свою голову (дбло) див. втопіти; Влодити (увійти) в свою кілію див. кілія; Грати свою скриньку див. скринька; Дали свого нбса не бачити див. ділі; Держати (тримати) свої нерви в руках див. держати, тримати; Держатися (триматися) свого берега див. держатися, триматися; Держатися своїх слів див. слівно; Додержувати (додержати) свого слова див. додержувати; Доконати свого див. доконати; Доконати свого слова див. доконати; Доскобчати свого — те саме, що Доконати свого (див. доконати). *Шавкун попрощаєся, пішов. Через місяці три написав сестрі жеж в Києва, що він таки свого доскочив, зробився студентом* (Мирний, I, 1949, 372); *Дотримати свого слова див. слівно; Жити на своїй рюку див. рука; Жити своїм рбзумом див. рбзум; Життя берє (взяло) своє див. життя; Забодити (завесті) своє (своє) див. забодити¹; Залишатися (залишитися) при своїй думці — не змінювати своїх поглядів; За своєю звичкою див. звичка; За своєю природою; рідко По самій своїй природі див. природа; Затвердити, як свої п'ять пальців див. затвердити; Затягати (затягувати, затягти, затягнути) свої (своє) див. затягати¹; Зв'язувати (зв'язати) своє життя (своє діло) див. зв'язувати; Зданий на свої сили див. зданий¹; Зміряти (змірювати, зміряти, змірити) свої сили див. зміряти; Знайти своє місце див. знаходити; Знати своє діло див. знати; Знати своє місце див. місце; Знати, як свої (своїх) п'ять пальців див. знати; Знову (знов) за своє; Знову (знов) свої: а) не вперше повторювати те саме, не вперше наполягати на чому-небудь. — *Підру я наймі!* — *Маланка підняла руки. Вона знову за своєї* (Коцюб., II, 1955, 50); *Знов бісова Муха за своє: нарязку власть йому зробить! Якра!* — *держи в обидві жмені! Треба самовільно брати її, землю* (Головко, II, 1957, 220); [з е т:] *Заспівав би краще..* [А м ф і о в (презирливо махнувши рукою):] *Знов своєї* (До Орфел) *Хоч заспівати все-таки не вадить, колись було то звичкою твоєю* (Л. Укр., I, 1951, 451); б) почати робити те саме, що й раніше. *На той рік знову за своє; Пішов я в матір'ю просити* (Шевч., I, 1951, 396); *До виступу свого він стовився якнайважливіше.. Тому так риса старинно в книжках, забувши все навколо. І як розвіднилося вже вогіж та повгалила лампу, тільки повернувся й підсів до вікна і знов за своє* (Головко, II, 1957, 121); *Зраджувати (зрадити) своєму слову див. зраджувати; Іті (пійти) на свій хліб (своєго хліба) шукати див. хліб; Крикнути не своїм голосом див. крикнути; Ламати (зламати, поламати і т. ін.) своє слово див. слово; Лізти не в своє — втручатися в що-небудь, що не стосується себе. *Старий Горпищенко галинув на дружину суворо-заспокіливо: не лав, мовляв, не в своє* (Гончар, Тронка, 1963, 66); *Міряти на свій аршин див. міряти; Міряти на свої мірку; Міряти своєю міркою див. міряти; Накласти свій знак див. знак; На свій лад див. лад; На свій пай див. пай; На своє копітб див. копітб; На своєму слові стояти (сідати і т. ін.) див.****

своєю; На своїх власних *днв.* власний; На своєю гболоу *днв.* голодів; Не бачити (не побачити) *кого, що,* як своїй вух; Бачити (побачити) *кого, що,* як своїй вуха *днв.* вухів; Не вірити своїм вухам *днв.* вірити; Не вірити своїм очам *днв.* вірити; Не жаліти (не жалкувати) своїх ніг *днв.* жаліти, жалкувати; Не своїм голосом кричати (закричати, верещати, заверещати і т. ін.) *днв.* голос; Не своїми руками *днв.* рука; Ніжкє своєї гідності *днв.* ніжкє; Обтяжувати своє сумління *днв.* обтяжувати; Паазь своє *днв.* пазати; Переважувати (переважити) на свій бік *днв.* переважувати; Перевертати (перевернути) на свій лад *днв.* перевертати; Пережати свій вік *днв.* переживати; Перемагати (перемогти) своє серце *днв.* перемогати; Перетягати (перетягувати, перетягти, перетягнути) на свою сторону (на свій бік) *днв.* перетягати; Підбивати (підбити) на свою руку (руч) *днв.* підбивати; Підбивати (підбити) під свою руку *днв.* підбивати; Позабирати в своїй руці *днв.* позабирати; Показати своє *днв.* показувати; Показувати (показати) свої нігті *днв.* показувати; Підставляти (підставити) своєю гболоу *днв.* підставляти; Плути свої сліди *днв.* плути; Помертти (умертти) не своєю смертю — померти не природною смертю; Помертти (умертти) своєю смертю — померти природною смертю. — Бог в нім, хай забирати [землю]... *аби жити валивши, щоб хоч померти своєю смертю* (Мик., II, 1957, 473); По своєю пірю *днв.* піря; По своїй волі *днв.* воля; Поставити на своєю *днв.* поставити; Прибирати (прибрати) до своїх рук *днв.* рука; Приймаєти (приймати) під свою руку *днв.* рука; Притягнути своєю гболоу *днв.* притякати; Прихляти (прихляти) своєю вуху (уху) *днв.* прихляти; Робити (зробити) своє [діло] *днв.* робити, зробити; Розказувати (розказати) своїми словами *днв.* розказувати; Розкрити (розкрити) свої карти *днв.* розкрити; Своєю доказати *днв.* доказувати; Своєю горбм брати (наживати, одробляти і т. ін.) *днв.* горб; Своєю звичаєм *днв.* звичаї; Своїми силами *днв.* сила; Своїми словами — не дотримуючись слів, висловів прочитаного, почутого. [Орляк:] Я не хочу, щоб ти була на суді... Я все розкажу тобі своїми словами (Довж., I, 1958, 373); Своєю кбштом *днв.* кбшти; Своєю робом робити *днв.* роб; Своєю умом жати — те саме, що жати своїм розумом (*днв.* розум). — Оце накрутив, — промовив Кулигей унизгола, прочитавши Куликів меморандум. — І складно й жалібно. Хто це тобі так — чи не до дяка ходив? — Кулик несподівано обрався: — Своєю умом живу (Гончар, II, 1959, 55); Своєю хбдом *днв.* хід; Своєю вбля волі; Своєю рука — владика *днв.* владика; Сідати (сідати) на своєю конника *днв.* конник; Сказати своє; Сказати своє слово — виявити себе в якійсь справі, відіграти певну роль у чомусь, уністи щось оригінальне, особисте; Скрбпловати (скроплати, скроплати) своєю крвю з землю (шлях і т. ін.) *днв.* скрбпловати; Спрядати (стрямати і т. ін.) своє слово *днв.* слово; Стягати на своєю (на своїм) — дотримуючись певних поглядів, думок, уперто відстоювати їх. Вони стояли на своєму: із нігто не присилує жити якунт (Кочуб., I, 1955, 40); Що хочете кажіть, шановні друзі, А я уперто на своїм стою (Рильський, Зим. записи, 1964, 61); Триматися своєю — наполегливо домагається чого-небудь, не йдучи ні на які поступки. Одні хоч і вараз ладні були ставати до роботи. Але друга частина цупко трималась свого (Головко, II, 1957, 238); — Ти, Мироне, тримайся свого, то не пропадеши (Стельмах, II, 1962, 45); Угамувати серце своє *днв.* серце; Узяти (взяти, забрати) свої слова *днв.* слово; У своєю повному складі *днв.* склад; Чутти (почутти) своїми вухами *днв.* вуху.

2. Який перебуває в родинних, дружніх або інших близьких стосунках чи пов'язаний місцем постійного

проживання, спільною працею, спільними переконаннями і т. ін. *Привітай же, моя ненько, Моя Україно, Моїх діток нерозумних, Як свою дитину* (Шевч., I, 1963, 51); — *Неже ти оце візьмешся за таке діло?.. Ти же, кажут, був трохи своїй із Сомжом!* (П. Куліш, Вибр., 1969, 185); *За годину був Тарас уже своєю людиною і в чистенькій хатинці, і в невеличкому садку* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 342); *Слухайчи бійця, вона вітала свого Юрася таким, як і сороч мислячи тому* (Гончар, III, 1959, 170); // у знач. ім. свій, своєю, ч.; своєї, своєї, ж.; своє, своєю, с.; свої, своїх, ж. Той, хто перебуває в родинних, дружніх або інших близьких стосунках чи пов'язаний місцем постійного проживання, спільною працею, спільними переконаннями і т. ін. — *Ти, князю, вже не любиш мене. Нашо ж я покинула рідний край і пішла в світлі блукати, тиняться та поневтіратись між чужими людьми?.. Тепер вже й свої не приймуть мене до себе, не пустять мене в хату* (Н.-Лев., VII, 1966, 192); *Б'ється Остап і рубється, аж працює ковацька волява, одбієся далеко від своїх* (Вовчок, I, 1955, 333); — *Хто йде?.. — Хто там? Які? Чи не тутешні? Чи не свої? — Ні, не свої. Ішли полтавські, донські, воронезькі* (Довж., I, 1958, 380).

◇ Своїй брат *днв.* брат; Своєю кістка *днв.* кістка; Своєю людина *днв.* людина.

3. Власт. тільки цієї особи, цьому предметові; особливий, своєрідний. *Кожний край має своїй вачай* (Укр. присл., 1963, 202); [О р е с т (тихо до Люби):] *Он вали товаришка не любить риску, не те що ми з вами!* [Л ю б о в:] *У всякого свій шлях! (.. подається до дверей...)* (Л. Укр., II, 1951, 32); // у знач. ім. своє, своєю, с. Те, що властиве тільки цієї особі, цьому предметові. *Якщо режисерові нема чого сказати свого про відомий роман чи оповідання, — то де ж тоді творчість?* (Літ. Укр., 24.V 1966, 1); — *У одного [кобзаря] навчився тому, у другого другому, та й вишло щось своє* (Бурл., О. Вересаї, 1959, 67); // Не іноземний, не запозичений, не чужий; рідний, вітчизняний. *Велика російська радянська література, при джерелах якої стоять Максим Горький і Володимир Маяковський, — хіба не живе вона в свідомості всіх нас, українських радянських письменників, як своя, рідна, як література, без якої не можна жити?* (Рильський, IX, 1962, 153); // у знач. ім. своє, своєю, с. Те, що не є іноземним, запозиченим, чужим; рідне, вітчизняне. *Учітьсь, читайте, і чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь* (Шевч., I, 1951, 335); // Природний, не штучний. *Ім [жінкам] тяжко в некаї докоряли... Бо цюки терли маївою, А леві-васом і нє, і лоб, Щоб краскою, хоч не своєю, Причарувать [причарувати] к собі коє б* (Котл., I, 1952, 140).

Своєю рбду *днв.* рід.

4. Належний, відповідний. [С т е п а н:] *Я помилує на ньому!* [В а с п л ь:] *Не треба, ні, не треба, Степане! На все свій час* (Кроп., V, 1959, 154); *В хаті було поприбрано, все стояло на своїм місці* (Кочуб., I, 1955, 32); *Він бере окраєць, шановливо цілує його, кладе на своє місце* (Стельмах, I, 1962, 649).

◇ Іти своєю чєргою *днв.* чєрга; [Мов (немов і т. ін.)] сам не свій (самі не свої, самі не своєю) — тьось втрапає душевну рівновагу, самовладання. *Вона його любила — як кожна мати свою дитину. Чи, не дай боже, заведужє Чіпка, — Мотра сама не своя* (Мирний, I, 1949, 146); *Вутанька була сама не своя від обурення* (Гончар, II, 1959, 150); *Все товариство стояло при сиз словах мов само не своє* (Фр., III, 1950, 321); *Стефан ходив наче сам не свій* (Чорн., Пісні..., 1958, 35); *Не при своєю розумі (умі) *днв.* розум, ум; При своєю розумі (умі) *днв.* розум, ум; Своєю часу; У свій час *днв.* час; Своєю чєргою *днв.* чєрга; У своєю чєргу *днв.* чєрга.*

СВІЙСЬКИЙ, а, е. 1. Який живе при людях, ведикий (про птахів, тварин). Пан Цибульський любив полювати, було і слідство вчить, і качок настрия; коли нежа дикий, то з досади і свійських луштить (Стор., I, 1957, 154); Нїде не видно було жодної птиці. З живих істот, крім людей, лише риба пливала на дощ, а залізничкова коза на припони біля берега репрезентувала свійський тварин (Труба, I, 1955, 110); // Який звик до людини; приручений, ручний. На цыпкати поміж бабами та дічатами дикали чотири свійські журавлі (Н.-Лев., IV, 1956, 289); Взяти з лігаа мале овечена, приручити, і ось уже з нього виріс дорослий, але цілком свійський вовк (Донч., III, 1956, 39); // перек., розм. Покірний, слухняний (про людину та її вдачу). Вони з диким пахиче поставали восім свійськими (Н.-Лев., II, 1956, 73); Він довіє Марію до відчаю. Хотіве зламати її веселу натуру, зробити свійською (Д. Бедзик, Серце... 1961, 4).

2. розм. Звичний. Соломія затулила уха й заплющила очі. Ця нітьма, більш знайома, більш свійська, не так мучила її (Кочуб., I, 1955, 358); Настує заветушилась, бо очевидячки вже позабувала мовну заграничну символістичну мову і все збивалась з ролі на мову свійську (Н.-Лев., IV, 1956, 243).

СВІНУТИ, вб. док. 1. Яскраво спалахнути. Блаканиця з лютим громом Як свине-свине над домом... Затрусилось все навколо... (Грб. I, 1959, 475).

◇ **Свінути очима** — швидко глянути на кого, щопебути, виявляючи поглядом гнів, радість і т. ін. Свінувши, мов гострими ножами, очима, він стукнув дверима та й погнав з хати (Мирний, III, 1954, 16); Почавши співати жартома, згодом вона схитнула нетерпляче головою, повела плечима... гордо свінула очима й без жодного вже жарту сміливо зайилася пісню (Вас., II, 1959, 83).

2. перев. у сполуч. із сл. с в і т. Розвиднітися. Світ свінує, а ти ще й не вставав (Сл. Гр.); Ще світ не свінує, як коник у поле скакнув. Коник каже (Дударіку): — Лягай за мною та й лежи. Прилетять воронята мене, ніби рїзаного, дзюбати, а ти їх положиш (Тич., I, 1957, 148); // безос. Ледве свінуло надворі. — вона вже побігла з хати (Гр., I, 1963, 385); Лаврик ще спить, — щойно ж свінуло, — а Дарик... вирїшила піти колоскіе пошукати (Вирган, В розп. літа, 1959, 266).

◇ Як (мов, наче і т. ін.) світ свінує кому — раптом з'явився згодом у кого-небудь: стало відразу ясно комусь. Й сразу як світ свінує — це ж вона і є, та золота грамота! (Вас., III, 1960, 394).

СВІНУТИСЯ, веться, док., безос. Те саме, що свінути 2. Спить-спить, свінеться, свінеться — все минеться (Номіс, 1864, № 11352).

СВІРГУЦІ, а, ч., діал. Цвіркув.
СВІРКА¹, в, ж., діал. Мотузок або ремінець, яким прикріплюють баті до батожилика; // Капидл. [М п к о л а:] От, бачиш, свірка в ціні урвалася, то я прийшов зв'язати (Фр., IX, 1952, 131).

СВІРКА², в, ж., діал. Ялина.

СВІРКА³, в, ж., діал. Цвіркув.

СВІСТЬ, і, ж., діал. Своячка. Прийшов (Хома) до світ і, не заходячи у хату, пішов на тік (Кв.-Осн., II, 1956, 236).

СВІТ¹, у і заст. а, ч. 1. розм. Те саме, що світлю¹. Мислячу мій ясніш і високого неба Сховайся за гору, бо світу не треба (Шевч., I, 1963, 107); Почало суненіти. На бульварі засвітили газове світло. Світ залив бульвар, кофевню, сходи (Н.-Лев., V, 1966, 141); Сидять вони собі при якому світлі свічки, тизі, сумні, мовчазні (Мирний, I, 1949, 407); Де ж тіні всі нічні поділись? Навколо світ, навколо день! (Рпльський, I, 1960, 157).

◇ Пролівати (проліти) світ див. пролівати.

2. розм. Те саме, що світлю¹. Дало (життя) мені пізнати добро, Дало побачити світ науки (Фр., X, 1954, 40); Вже світ правди прогляда у наше віконце (Мирний, V, 1955, 325); — Це ж тепер учиться мій Кузьма в гімназії, то стара восім відчуралася дому. — Зате синя вченого будеш мати. Ученька — світ, а невечення — тьма (Стельмах, I, 1962, 114).

3. Час перед сходом сонця; світанок. Хотіла спати, але не спала, і ждала світу, і дожить до світу божого боляске (Шевч., II, 1963, 248); Ось-ось незабаром світ настане, день надійде (Ле, Ю. Кудря, 1956, 79).

◆ **Благословлятися** (благословітися) на світ див. благословлятися; Від білого світу до темної ночі — від раннього ранку до пізньої ночі. По селаз від білого світу і до темної ночі знай гуляли неуважно ціпи (Мирний, III, 1954, 255); Від (од) світу до світу — від ранку до ранку. Чи збираються ще й досі Веселі гості Погуляти у старій, Погуляти просто, По-давньому, по-старому, Од світу до світу? (Шевч., II, 1963, 110); Доби (добі) [й] світу (світа) [й] сонця (світу-сонця, сонця-світу і т. ін.) див. сонце; До [самого білого] світу — до ранку. Він без сну сидів усю ніч темну до білого світу (Вовчок, I, 1955, 157); До самого білого світу піли, гуляли, у карти грали (Мирний, I, 1949, 386); Я не спатижу, любя до світу, Буду думати і буду писати (Вирган, В розп. літа, 1959, 15); Займатися (зайнятися) на світ див. зайнятися²; На світ благословило тис. благословляти; На світ заблагословилося див. заблагословитися; На світ не звбділося див. звбдітися; Не тільки світу, що у вікні див. вікно; Ні світ ні зорі; Чи світ чи зоря див. зоря; Перед світом; Над світом — перед світанком. Розходитись стали мужики уже перед світом — проспівали друзі пісні (Головко, II, 1957, 230); Вже над світом, коли східний край неба спалазнув полум'ям і свіже повітря виповнилося чудовою гармонією пташиного співу, П'нат.. полелтавсь додому (Кочуб., I, 1955, 25); Поблагословітися на світ див. поблагословитися; Світе мій! заст. Бже-світе!; Господи-світе! — уживається для вираження подиву, радості, обурення і т. ін. — Боже мій, світе мій! Чом же ти мене не збудила? (Н.-Лев., II, 1956, 195); Очі в неї світили, як дві свічки, а язичок... Світе мій!.. Додалася вона до мови, як жука до молака... (Вовчок, I, 1955, 374); Світ [моїх] очей!; Мій світе [білий]! — пестливе звертання до дорогої людини. — О сину! світ моїх очей! Чи я ж тебе на те родила, Щоб гинути ти од аязі людей? (Котл., I, 1952, 232); Мати над зміраючим ридала: — Мій світе білий! Горенько моє! (Фр., XII, 1954, 34); Світ світає — розвидняється; настає світанок. Ой без милого соловейка і світ не світає (Сл. Гр.); Ще й на світ не зоріло див. зоріти; Як (мов, наче і т. ін.) світ свінує див. свінути; Як (тільки) світ; Свіро (чип, ледь, рідко чуть) світ — дуже рано, на світанку. Вже ж пізно. А завтра ж як світ на степ іти (Головко, I, 1957, 267); На другий день, скоро світ, збралася звірі до походу (Фр., IV, 1950, 69); Ну, хлопці! Сонечко заходить, розходьтесь вечерати, а завтра чий світ з косами косити мені (Кв.-Осн., II, 1956, 200).

СВІТ², у і заст. а, ч. 1. Сукупність усіх форм матерії як єдине ціле; всесвіт. Я би наважився твердити... що світу будова В жадному разі не є і не може вважатися твором Божеських рук (Зеров, Вибр., 1966, 163); Походження світу.

Об'єктивний світ див. об'єктивний¹.
△ Геліоцентрична система світу див. геліоцентричний; Геоцентрична система світу див. геоцентричний.
2. Окрема частина всесвіту. Крізь сон пролизувалися мрії, мов промені з далеких тиз світів, що з нами тільки світлом розмовляють... (Л. Укр., I, 1951, 269); Вели-

чезні успіхи у здійсненні космічних польотів доводять, що давня мрія людей про політ на інші світи стане дійсністю (Ком. Укр., 7, 1963, 73); [Я к і в:] Піду я. (Заміано дивитися на небо.) Скільки там ще світів є! Світи, світи... [Н а з а р:] Наш найкращий, Якове (Зар., Антеї, 1961, 20).

3. Земна куля, Земля з усім, що на ній є. Я дуже симпатизую кожному статистичному моряком, бо я сама колись маю відбутися подорож доколя світа (Л. Укр., V, 1956, 47); Він пролітає над тайгою, над широкими річками. Шлях далекий. Немає в світі держави, де такі величезні були б путі-дороги (Довж., I, 1958, 111); Досить тільки глянути на сучасну карту світу, і ми побачимо, як дійсність блискуче підтверджує марксистсько-ленінське вчення (Ком. Укр., 5, 1960, 31); // Усе живе; все навколишнє; все, що оточує людину. Ніколи перше не думає, що світ такий гарний, що клапоть неба, дерево, сміх, голос людини — приносять глибоку радість і як повітря потрібні людям (Коцюб., II, 1955, 186); — Без тебе мені світ — не світ і люди — не люди! — кризь плач скрикнув він (Мирний, III, 1954, 45); Надвечір жмарі вкрили небо. Весь світ пострія, і почався обложний дощ (Гончар, III, 1959, 132); Перед тобою світ — великий том розкритий, І перші букви в нім тоби лише дались... (Рельський, III, 1961, 88); // Оточення — суспільство, люди. — Осадились тебе... зречуть тебе, сину... мов лихо... перед усім світом скажу... (Мирний, I, 1949, 411); Все частіше поверталось до поета почуття розпачу від думки, що він довічно відкинутий усім світом і рокований на безнадійне життєвінн гарнізонного солдата (Тулуб, В степу..., 1964, 181); Отак живе собі само мало не споконяку, притулюючись десь поміди горою край тихої затоки, працює, плодиться, кохає, оре, сіє, годує ладом світ, співає, сміється, плаче, помирає (Довж., I, 1958, 70).

◇ Баламутити світом *див.* баламутити; Білий світ *див.* білий; Близький (близенький, такий) світ — далеко. [І в а н:] Що ж, далеко був? [С м е н:] Та занесло мене аж у Бессарабію [Бессарабію]! [І в а н:] Еге, близенький світ! (Кроп., I, 1958, 85); [Х р и с т и в а:] Бідне — такий світ перло проти ночі! (Вас., III, 1960, 454); — Та це ти нішки? Неже такий світ нішки? — А що ж? Хай коні відпочивають. Наробились (Мик., II, 1957, 89); Божий світ *див.* божий; Вернеться світ *див.* вертяться; Витягати (витагати) на світ [божий]: а) доставити, витягти щось, далеко сховане або давно забуте. Сумнівно, щоб ця книга [євангеліє] використовувалася старим як трюководство в житті, бо валялася десь на полицях із 1902 року, і тільки тепер він задав про неї і витяг на світ божий (Тют., Вир, 1964, 392); б) знаходити й виводити на люди того, хто сховався. Отець Олександр в цікавістю посуну руку за грубу, намацаю мою голову і витяг мене за чуба на світ (Мик., Кадильниця, 1959, 17); в) згадувати того, звертати увагу на того, хто до певного часу не привертав до себе нічної уваги; Виходець з того світу *див.* виходець; Виходити (вийти) в світ *див.* виходити; Відірваний (відірваний, одірваний, одрізаний) від світу — який не має зв'язку з зовнішнім світом; ізольований. Берегова стежка була затоплена, і з боку моря село було одрізане од світу (Коцюб., I, 1955, 393); Відправляти (відправити) на той світ *див.* відправляти; Волочатися по світу *див.* волочатися; Грішний світ, *заст.* — земне життя в усіх його проявах. Кризульками в'ється біла дорога в монастиря святого у грішний світ (Коцюб., II, 1955, 118); Він уже естис... вбагнути, як мало тягнуться до бога душі пастирів і як глибоко залазять вони в грішний світ (Стецьмак, I, 1962, 249); Дурити світом *див.* дурити; Забувати (забути) про все на світі *див.* забувати; Завертівся світ

див. завертітися; Зав'язувати (зав'язати) світ *див.* зав'язувати; Заганяти (заганяти) на той світ *див.* заганяти; Закрутити світ кому — викликати в когось почуття кохання, закохати в себе кого-небудь. — Закохався хлопець у дівчину, аж ратлом якийсь зайда — гуляк і закрутив тій дівчині світ (Речч., Весн. грози, 1961, 230); Замакітрити світ *див.* замакітрити; Замкнувся світ *див.* замкнувся; Занудити світом *див.* занудити; Заступати (заступити) світ кому: а) позбавляти когось зв'язків із навколишньою дійсністю, зменшуючи потребу в спілкуванні з близькими, друзями і т. ін. — Отак я жив. Отаким був. Ділають живий світ, було, заступило..., людей не помічав, себе не бачив (Гончар, Тронка, 1963, 336); Маруся це не придбала собі знайомих у Слабодаї, але вона зараз і не потребувала їх. Степан заступив їй увесь світ (Добр., Отак. розмир, 1965, 289); б) позбавляти чіткості сприйняття, викликаючи потемніння в очах (про тяжкі переживання). Ярина вийшла з хати На світ божий глянуть, — Ледеє вийшла... А лютеє лихо... В самім серці повернулось І світ заступило (Шевч., I, 1951, 282); Збувати (збути) із світу *див.* збувати; Зводити (звести) з світу; Позбавити на той світ — доводити до смерті кого-небудь; Зганяти (зганяти, зганяти, зганяти) зі (з) світу *див.* зганяти; Зглядити з (зо, зі) світу (світа) *див.* згляджувати; Зглядитися з світу (світа) *див.* згляджуватися; Згубити з світу *див.* згубити; Зживати (зживати, зжити, ізжити) з (із, зо, зі) світу: а) створюючи нестерпні умови, не давати можливості жити де-небудь, спокійно існувати. [Т и м і ш:] Хреську чоловік не б'є. [С о х в і я:] Іі свекруха скоро в світу живе (Кроп., IV, 1959, 240); Поїде [Віктор] заїсди на радість тям, то хотів би жити його зі світу (Автом., Коли розлуч. двох, 1959, 93); б) позбавляти життя. — Батька того за землю з світу живе Когул (Цюпа, Назустріч..., 1958, 46); — Все одно, — буркнула Катра. — І сама втоплюсь, але й ту шльондру ізживу із світу (Кучер, Трудна любов, 1960, 361); Зникати (зникнути) з (із, зі, зо) світу — помирати; З'являтися на світ — народитися. З тьми «невідомого» з'явився я на світ — і перший віддих, і перший рух мій — в темряві материнського лона (Коцюб., II, 1955, 229); І світ не родив такого (такої) *див.* родити; Іти на той світ *див.* іти; Іти (йти, податися і т. ін.) у [ширкий] світ (в світ, в світа) — залишаючи свій дім, іти куди-небудь надовго, далеко. — Чи треба було мені йти у світ? Чи не ліпше було послухати маму й оженитися в селі? (Три золоті сл., 1968, 108); З дитячих літ, залишившись круглим сиротою, уже на свій хліб пішов... — шили на заробітки люди, і він з ними подався в світи... (Головко, II, 1957, 213); Я вовсім розсердився: і в світа еге йти не хочу, і доставатися дома не хочу (Вовчок, VI, 1956, 234); Іти світ за очі *див.* іти; Кінець світу *див.* кінець; Клястися на чім світ стоїть *див.* клястися; Липнати (лишити) світ *див.* лишати; Маятися по світу (по світі) *див.* маятися; Мов (як, ніче, ніби і т. ін.) [дуріє (знов)] на світ народитися *див.* народжуватися; На білому (білим) світі *див.* білий; На всі чотири світи, рідко — на всі чотири сторони світу; на південь, північ, захід і схід. На дорогах, що нагзрест лягли на всі чотири світи, погалає [мати] булаво та й думає сумно: «Якою ж ти, сину, підеш, в якій ж у гості тебе виглядати? Чи, може... оце тільки й бачу!» (Головко, II, 1957, 228); На край світу *див.* край; На край світу *див.* край; На світ [білий (божий)] не дивився б — жити не хочеться від туги, горя і т. ін. — Часом так повано, що й на світ не дивився б, а часом чую, як кроє у мені грає (Коцюб., I, 1955, 300); [Ніче (неніче)] світ підійвля [вбру] *див.* піднімається; На чім (чому) світ [стоїть] а) не добираючи висловів, не соромлячись (ляяти, лая-

тися); б) дуже сильно (кричати). Піджарювали [грішників], як у бані, Що аж кричали на чім світ (Котл., I, 1952, 139); Не бачити ні світу, ні пробісвіту *див.* пробісвіток; Не бачити ще світу (світа); а) *див.* бачити; б) не знати життя, ніде не бувати ще. [К н у р:] Чого ж ти хотіла? Щоб те щастя змалечку за нею ходило, а пелюшок її стергло. Вона тільки що на ноги ялася... світа ще не бачила (Мирний, V, 1955, 84); Не близький світ *див.* близький; Не близький світ тогів *див.* близький; Не буде на світі кого — помре хтось. — Держись Іванцевої ради, як не буде мене на світі: він тебе не ошукає (П. Куліш, Вибр., 1969, 58); Не жмалець (жмалець) на цьому світі *див.* жмалець, жмалець; Неміа (неміа) на світі *див.* неміа; Неміа (неміа) тоб' в (на) світі, чоб' [б] не... *див.* неміа; Ні в світі — пізашо, ні в якому разі. — Як бог м'яує? — пита було в неї мати. — Сама живу, — одмовить; того не скаже, що сумно самій жити, ні в світі (Вовчок, I, 1955, 237); Нізашо в (на) світі *див.* пізашо; Ні за які скарб' в світі *див.* скарб; Нікбля в світі *див.* нікбля; Ніяким світом, *дал.* — ні за яких обставин. Він на життя ві Двоєві не згодився б ніяким світом! (Март., Тв., 1954, 238); Новий світ — Америка, що була відкрита пізніше, на відміну від Старого світу — Європи, Азії, Африки; Нудити (вудгувати) світом *див.* нудіти, нудгувати; Нудитися світом *див.* нудітися; Обглянутися по світі *див.* обглядатися; Перевернуті [весь] світ *див.* пересертати; Перейти світ *див.* перекодити; Переплутати все на світі *див.* переплутувати; Переступити на той світ *див.* переступати; Піт'я з торб'ами по світу *див.* піт'я; Піт'я з цього (сього) світу (світа) — померти. Поставили громадою Хрест над сиротою Я розійшлися... Як билина, Як лист за водою, Пішов козак з свого світа (Шевч., I, 1963, 254); Піт'я світ за очі (за очима); Піт'я в світ (у світ'я); Погн'ати у світі — вирушити в далеку дорогу, невідомо куди. [Сторчак:] А Горногого в ечорашнього дня нема. [Каган (васміявся):] Вже, значить, у світи пішов (Зар., Антеї, 1961, 75); Піт'я широким світом — помандрувати. Нагдував [чоловік] дітей, чим було, взяв на плече сокиру і пішов широким світом (Три золоті сл., 1968, 93); Побачити світ: а) народитися. Там, в тих суворих тундрових просторах, в ночах табірною тяжкою існування побачили світ бого крихтлі донки (Гончар, Тронка, 1963, 138); б) бути опублікованим, надрукованим. Який би я був щасливий, коли б почув од Вас, що третя частина «Поетів» таки побачить світ (Коцюб., III, 1956, 198); Кобиланька писала про те, що коли її остання книжка побачить світ, то це буде для неї справжньою азотомою написати нову, крашу (Вітч., 3, 1962, 177); Побачити світу (світ); Набачитися світу — побувати в багатьох місцях; багато чого побачити, знати. Остан ще молодий, він не жив ще, не газав усього... Дому ще хочеться глянути на сонце, побачити світ божий, людей, обняти Соломію... (Коцюб., I, 1955, 367); — Попитався б ти у Лисотуна: той чого вже не вважувало. Та й світу таки набачився (Кв.-Осп., II, 1956, 401); По [всіх] світ'ях — скрізь. Наші кроки — поєні, поєнозучні — по всіх світ'ях усім народам чут'я... (Тяч., Зростай... 1960, 19); Покидати (покинути) світ — помирати. Вже на ліжку кова [бабуся], Світ покидати готова (Гр'аб., I, 1959, 538); Я не журюся, що світ сей хороший покину (Л. Укр., I, 1951, 173); Потекті світа *див.* потекті; Появлятися (появ'ятися) на (в) світ *див.* появлятися; Приходити (прійти) у (на) світ *див.* приходити; Розв'язувати (розв'язати) світ *див.* розв'язувати; Розв'язується (розв'язався) світ *див.* розв'язується; Світ [ббкий] немійлий *див.* немійлий; Світ зав'язується (зав'язався і т. ін.) *див.* зав'язується; Світ закрився *див.* закриватися; Світ закрутився *див.*

закрутився?; Світ замакітрився *див.* замакітритися; Світ замалій кому — хтось не боїться, прагне, любить подорожувати. Я, Михайло Подольн, знову в подорож збираюся. — І коли вже ти згомонішся? — присипнується стара. — Голова біла, а йому світ замалій (Жур., Опов., 1956, 204); Світ за очі (за очима) *див.* око; Світ іде (пішов) переїкдом (переїкдиць) *див.* переїкдом; Світ крутється перед очима (в оч'ях) *див.* крут'ється; Світ макітритися *див.* макітритися; Світ на всі чотири віт'ри кому — тай іде хтось куди хоче. — Одну Зосю луцу [в хату], коли вона того споче, а тим [сестрам] — світ на всі чотири віт'ри (Н.-Лев., I, 1956, 327); Світ не бачив (розм. не вид'ав, *дал.* не видів) — щось надзвичайне, дивовижне, чого не бачили, не було ще. — Ми вам дамо таке, що світ не бачив — два червоці (Довж., I, 1958, 270); Була буда в тих же самих Стебнях дієка Катерина. Сирота — дедя [бацько] її в'яз другу жінку. Та не жінку, а відьму... що такої й світ не видів (Хотк., II, 1966, 82); Світ не завал'ється *див.* завалюватися; Світ [не] кліном зійшовся *див.* клин; Світ перекидається (перекинувся) [догорі ногами] *див.* перекидатися?; Світ пішов ббертом *див.* ббертом; Світ потьмарівся *див.* потьмарюватися; Світу [білого (божого)] не видно: а) нічого не видно через хуртовану, зливу і т. ін. Хурделиця — світу не видно. Порожньо на пероні (Головки, II, 1957, 528); Зранку свіжот потроху почав падати... І к обідю таке сполосило, що світу білого не видно! (Мирний, III, 1954, 8); б) дуже багато. У нашому селі за Саєлуками світу не видно: що хата, то й Саєлук (Вовчок, VI, 1956, 219); Стілки цієї худоби у нас, що й світу божого не видно (Стецьмах, I, 1962, 108); Сильні світу [сього] *див.* сильний; Старий світ — Європа, Азія, Африка на відміну від Нового світу — Америки, що була відкрита пізніше; Старий (стар'я, стар'я), як [білий (ббкий)] світ — дуже давній, давно відомий. — Я вношу [пропону] пост, старий, як світ, а проте вічно свіжий... най же краса (Фр., I, 1955, 320); Хтось чистим, хорощим, високим голосом почав стару, як світ, ... даєню солдатську пісню (Тют., Вир, 1964, 281); Схбдити [зійти] з світу *див.* схбдити; Сьогб (цьогб) цвіту [баг'ато] по всьому світу; Як цвіту по всьому світу — надзвичайно багато. — Я сватав Лесю за свого Петра, не знаючи про ваш уклад... Незай бласловить вас бог, а ми собі ще найдем. Сього цвіту, кажуть, багато по всьому світу (П. Куліш, Вибр., 1969, 86); Гнат не такий дурний, щоб журитись за Настею. Цього цвіту по всьому світу! (Коцюб., I, 1955, 25); — Діти мої, діти! Б вас як цвіту по всьому світу, тільки вас коло матері нема...! (Вовчок, I, 1955, 36); Той світ — потойбічний світ (як протиставлення земному світові, життю на землі). Яхби хто глянув на нього в ту пору, то, певно, подумав би, що то умир прийшов з того світу і от-от цевне, лише заспівають треті пісні (Коцюб., I, 1955, 25); — Друга зустріє — Ванька Вороного... Думає, уже давно на тому світі, тах ні ж... живе, стара гвардія!.. (Речм., Весн. грози, 1961, 68); Трим'ати (держати) на світі *див.* трим'ати, держати; Трим'атися (держ'атися) на світі *див.* трим'атися, держ'атися; У (в) білий світ, як у копійку (у копечку), жарт. — не туди, куди слід; мимо цілі (стріляти, попадати, летіти і т. ін.). Вони [снаряди] стали вибухати по улоговині і на її сгиллах. Командуючий сказав, піджоргнувши: — У білий світ, як у копійку: нашої піхоти тут уже давно немає (Тют., Вир, 1964, 504); Він був певний, що вжене кулю протистінько в обличчя свого напастника, а куля ні з того ні з сього цвікнула [полетіла] в білий світ, як у копечку, бо пістолет у виртимальну мить пострілу чомусь поїзав назад (Загреб., Європа 45, 1959, 69);

танок). Жінка Гелье та двоє дорослих синів його не могли взяти втяжки, чому такий працьовитий чоловік кине роботу, і від світання до смеркання корили та даяли його (Кожоб., III, 1956, 8); Вона працювала з жінками на радках [кукурудзи] від світання до смеркання (Вол., Озеро., 1959, 53); Що й казати, мало не увесь вік бідна людина ятрить своє серце. Ще в пору юності її вона сподівається зоча б копійничого щастя: мати якийсь теплий куток, хліб на столі, чоботи на ногах.. І за це тяжко поточеться по роботах і відробітках од світання до смерку (Стельмах, I, 1962, 187); Займатися (зайнятися) на світінні див. займатися²; На світінні — те саме, що На світінку (див. світанок). Ось рушило небо, позеленивши на світінні наші обличчя (Кожоб., II, 1955, 363); Десь уже на світінні в широкій балці все одразу спинилося. Попереду розбобило місток (Ваш, На.. дорозі, 1967, 234).

СВІТАНОК, нку, ч. 1. Пора доби перед сходом сонця, коли починає розвиднятися; початок ранку. В сутінках світанку він все малював будучність своїх дітей, екукі і правнучкі (Стеф., I, 1949, 238); Він до світанку перебуде на станції, а як розвидниться востім — вирушить додому (Швян, Баланда, 1957, 50); *У порівн. В очак цілих, як золотий світанок, ті мрії, що опину їм немає (Вас., II, 1959, 83); // Освітлення, забарвлення неба над горизонтом у цей час; ранкова зоря. На сході почала виступати м'яка смуга світанку (Досв., Вибр., 1959, 91); Спохмурнілий, в темнім обличчя, опустивши руки, стояв він і дивився на городищі, за якими починає ясніти світанок (Скл., Святослав, 1959, 80).

◇ Братіє на світанок, безос. — починати світати. Хоч це й не бралось на світанок, було видно, як серед білого дня (Ю. Бедзик, Полки..., 1959, 25); Від (од) світанку до смеркання (до смерку) — від раннього ранку до пізнього вечора. Від світанку до смеркання стригла вона ярк і бараніє, акі лемки перед нею зі зв'язаними ногами (Тулуб, В степу... 1964, 145); На світанку — рано-вранці. До Славогорода ромемський поїзд прибує на світанку (Головко, II, 1957, 439).

2. у знач. присл. світанком. Рано-вранці. Другого дня Матей світанком вирушив до міста (Мвк., II, 1957, 370); На луках світанком тумами коливались (Головко, I, 1957, 208).

3. чого, перен. Початок, ранній період, зародження чого-небудь; зоря. Минають роки, пройдуть десятиліття і віки, але дата ця [Жовтневої революції] не зітреється в людській пам'яті, бо то був початок нашого комуністичного майбуття, полум'яний світанок нової великої ери (Наука., II, 1963, 5); На світанку робітничого руху Марксу і Енгельсу довелося вести еперту боротьбу з різними проявами дрібнобуржуазної ідеології (Ком. Укр., 9, 1964, 40); До Маріуполя я потрапив випадково, шукаючи притулок, де б у затишку закінчити роботу над новою книгою. То було давно — на світанку літературної юності (Смолич, VI, 1959, 11).

СВІТАНЬ, і, жм., поет. Те саме, що світанок 1. Жду, коли світань настане, як в далекій літа, і зоря крилом багряним мою пісню привіта (Сос., Щастя., 1962, 73); Падає сніг, так, як сьгодні пада, Така ж була світань в засніжених полях (Мал., Книга., 1954, 39).

СВІТАТИ, вє, недок. 1. Ставати світлішим, яснішим на світанку; розсвітати. — Микола, мій голубе синий! — сказала Мокрина. — Чи зоря світає на небі, чи сонце грає чи ніч криває землю, — думка про тебе тліє в моєму серці (Н.-Лев., II, 1956, 240); Поблідли зорі. День світає (Черн., Поезії, 1959, 98); *Образно. В душі мій щось грало і світало, Було в ній щось дорожче над алмаз (Фр., XIII, 1954, 322).

Світ світєє див. світ¹.

2. безос. Наставати (про світанок); розвиднятися. І смеркає, і світає, День божий минає, І знову люд потомлений, І все спочиває (Шевч., I, 1963, 329); Вже надворі стало світати (Н.-Лев., II, 1956, 285); Світало, як прозідали Вітроу Балку (Головко, I, 1957, 102); *Образно. «О не журись через край: Ще на життя не світало. Другому зіркою сьї!» Так її серце казало (Олесь, Вибр., 1958, 397).

СВІТАЧ, а, ч., рідко. Те саме, що світло 1, 2. Ше хвилини, і місяць урочиство випливе з моря... встануть зорі над горами і ясно громадо ітумуть за місяцем.. Я ждала тілі [тієї] хвилини, того тихого, величного тріумфального ходу світачів небесних... (Л. Укр., III, 1952, 608); Краще вже піти на французького трагіка Moinet Sully... то вже-таки справжній «світач» (Л. Укр., V, 1956, 130).

СВІТЕЛКА, в, ж. Невелика світлянка. Латин, так дома спорядиши, Кругом все в затак оглядає, Світелка, сіни обходиши, Собі убори добирає (Котл., I, 1952, 171); Приємно тепер вайти і в світляцю, і в дівоці світелки, і в пристінок, і в пекарню, і навіть на кухню (Стельмах, I, 1962, 414).

СВІТЕЛЬЦЕ, я, с. Пестя. до світло¹ 1, 3. Ніде не видно було найменшого світелця, що блимало в вікон (Фр., II, 1950, 156); У вартоній будці почуся шелест, і за шліпку відчинилося віконечко в дверях. В ньому блиснуло світелце, яке сразу затуманя собою чиясь голова (Гнзичкий, У світ... 1960, 246).

СВІТЕЦЬ, тьч, ч. Старовинний пристрій для освітлення, що має вигляд підставки, в яку вставлялася скіпка. У напівтемряві блимає воєник — на стіні висі залізаний світець, а в ньому зоріє сосновий довгий скіпець (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 286).

СВІТІК, а, ч., рідко. Зменш. до світ² 5. Усією логікою подій і характеристик твору письменник [І. Муратов] пристрасно виступає проти звушеного погляду на просту радянську людину як людину дрібну, в вузьким світником і обмеженими інтересами (Рад. літ-во, I, 1961, 7).

СВІТІЛКА, в, ж. Дівчина, що виконує обряд тримання меча й свічки на весіллі. — Що весілля, доно моя? А де ж твоя пара? Де світляки в дружечками, Старости, бояре? (Шевч., I, 1963, 25); Стає боярин, старша дружка і світляка стала, Шаблю й тройцю воєвою у руках держала (Укр. поети-романтики..., 1968, 560); Князь із молодюю княгинєю сидять високо на тому возі, а навкруги свазі, дружки, світляка в мечем і музики (П. Куліш, Вибр., 1969, 267); Дружки й світляки, як побачили Оксаниного судженого, оплакували товаришу та більше сумних пісень співали, ніж весільних (Ішук, Вербіччани, 1961, 35); *У порівн. Ні щибетом налетіли з-за бараку дівчата у вінках, обступили Ганку, розглядаючи її, мов весільні світляки молодю (Гончар, Таврія..., 1957, 246).

СВІТІЛО, а, с. 1. Небесне тіло, яке випромінює світло. Марс — порівняно невелике світло в групі дев'яти планет сонячної системи (Наука., 10, 1956, 29); Рожеве сонце висувалося щораз вище з-за виднокруга, і зоря ранішня блідла перед найбільшим божим світлом (Мак., Вибр., 1954, 66); Сонце ще не зайшло, а вже виплиє місяць, якось непомітно виступив в млистоного туманного небосхилу, і вже вони, обидва світла, освітлюють цей тихий, більше степовий, ніж луговий простір (Гончар, Маша..., 1959, 39); *Образно. Чорні горя крила Не затемнять прекрасного світла Душі (Мвсик, Біля криниці, 1967, 269).

Нічні світляка; Світляка ночі — зірки й планети; Світло дня; Денне світло — сонце; Світло ночі; Нічне світло — місяць. Світло ночі, в висоти йому дорожю освіти (Гонч., Вибр., 1959, 135); Давні китайці за сунто

формальними геометричними ознаками вважали, що колесо в «братом Мисляя». Саме з його допомогою вони й прагнули дістатися до нічного світла (Наука..., 4, 1966, 13).

2. *чого, яке, перек.* Людина, що прославилася в якій-небудь сфері діяльності; знаменитість. — *Се буде горділля мого життя, світло цілої родини, се чоловік будучини! — мовляв він часто до своєї жінки* (Коб., I, 1956, 67); *Віденське світло дивиться на мене трохи менше оптимістично* (Л. Укр., V, 1956, 419); *Юлія Андріївна сиділа боком до чільного стола, за яким, наче в президії зборів, засідали медичні світла* (Дмит., Обпалені..., 1962, 98).

3. *діал.* Церковна свічка. Несуть тіло до гроба без кадила, без світла (Сл. Гр.).

СВІТІЛОНЬКА, ж. Пестл. до світїлка. [Г а н а:] *Ну ж, Галино, уставай, Гостей дорогих вітай, Молодог з буярами [боярими], Світлоньку із свашками!* (Кроп., II, 1953, 104).

СВІТІЛОЧКА, ж. Пестл. до світїлка. [М е в ш а д р у ж к а, О л е с я (визкаус. До Гали):] *Світлочко, нишка пані! Не гордуй же ти нами, Бо як будеш гордувати, То не будеш частувати* (Н.-Лев., II, 1956, 426).

СВІТІЛЬНИЙ, а, е. Який використовується для освітлення. Світільна речовина.

Δ Світільний газ — суміш горючих газів, яку раніше використовували для освітлення, а зараз — як паливо в побути й техніці. Сухую перегонкою кам'яного вугілля відбувають світільний газ, кокс тощо (Сіль. тепл. електростанції, 1957, 20).

СВІТІЛЬНИК, а, ч. 1. Прилад для освітлення у вигляді лампади, плоскої, куди наливають олію і вставляють гніт. *Данило сидів біля столу над книгою і так уважно читав, що й не помітив, як обгорів гніт, як чадів світільник* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 431); *Олійні світільники чадляв і в покоях знатного римського патриція, і в глиденній халупі раба* (Наука..., 7, 1963, 36); **Образно. Горіло серце у мені — світільник негасимий, а змотюком у ньому був — ти, синку мій любий* (Шер., Дружбою..., 1954, 40).

2. Те саме, що свічник. В одному кутку [ніші] стояв бронзовий світільник з шістьма носиками (Нар. стар. іст. УРСР, 1957, 168); *З кутні в глиняному світільнику носить свічі кужоварка Олена* (Стельмах, I, 1962, 270).

3. Великий освітлювальний прилад, а також арматура до нього. *Батискаф освіщують потужними світільниками і механічними руками-маніпуляторами, в доповнення яких можна буде взяти зразок ґрунту [з два моря]* (Рад. Укр., 26.I 1965, 3); *Яскраве полум'я світільників палаєть на одній в центральних магістралей Херсона — проспекті імені Ушакова* (Рад. Укр., 15.II 1972, 4).

4. Одоблена свічка, яку тримає світїлка на весіллі.

СВІТІТИ, свічу, світити, недок. 1. *перек.* і без додатка. Запалювати, палити що-небудь для освітлення, викликати світіння чогось; засвічувати. *Радіє мати: ..син її росте, Росте; лицяють етери І перед образом Венери Лампаду світять* (Шевч., II, 1963, 282); *Осінні свечорани вона рано світла світла* (Коцюб., II, 1955, 30); *Світити не треба було. Сівши біля вікна, закохани дуже добре могли бачити одне одного* (Гр., I, 1963, 410); *Сажу кинула до машини... Фар вона не світла* (Смолиць, I, 1958, 97); *Я мушу сидати. Свічу свого рефлектора... Майже над самою землею вирізняюся, роблю піколо і йду на посадку* (Ю. Янов., II, 1958, 65); *Ми сидимо в кімнаті по вечері, Не світимо... І плинно по озері розмов* (Рельський, I, 1960, 170).

2. *неперек.* Випромінювати або відбивати світло. *Ось*

Сонечко вийшло, і світить нам, і зріє (Греб., I, 1957, 50); *Свічки на столі ледве-ледве світять серед того сивого туману* (Л. Укр., III, 1952, 558); *Ніч була темна, тільки зорі світли в темно-синього неба* (Мирний, IV, 1955, 166); *Вечірня зірка.. алмазно світить а неба на чабанське подвір'я* (Гончар, Тронка, 1963, 19); // *Спрямовувати світло кудь-небудь, на щось, роблячи його видним; присвічувати. Сліпому не світять* (Номис, 1864, № 5179); *Вернувшись у хату, посадила [Явдоху сотника] на лаві край стола, а Ризгоровичу веліла каганцем світити* (Кв.-Осн., II, 1956, 192); *Економ Сава світить; в одній руці літарня, в другій канчук* (Коцюб., II, 1955, 258); *Раптом загориться на аеродромі прожектор. Світить у небо* (Ю. Янов., II, 1958, 65); // *чим. Використовувати яку-небудь речовину і т. ін. для освітлення. Шкода люю, світи водою* (Номис, 1864, № 7599); *Світими в хаті не смалцєм або олію, а якимись тонкими лучиками...* (Мирний, II, 1954, 119); // *на що, рідко що. Освітлювати що-небудь. У нечі пала Огонь і світить на всю хату* (Шевч., I, 1963, 91); *Світло в канделябра однаково світло на всю кімнату* (Ле, Історія радості, 1947, 243); *Ясноюдра і велична Партия Комуністична Світить нашу путь* (Рильський, I, 1956, 444); // *рідко. Сяяти, виблискувати; світитися. Роса світла і відбивала дорогим самоцвітним камінням* (Мирний, IV, 1955, 7).

◇ **Світїти в бчі** — лестити, підлещуватися. *Не знає неборак, що пан тільки в очі світить, що лучче було б, якби він гудив* (Свидн., Любонацькі, 1955, 65); *Світїти очима* — не мати чим освітлювати хату. *Іі лютило те, що нафта вийде сьогодні-завтра, а тоді світїти очима або бери в Хаїма такої смердюхи, що лиш коптити* (Март., Тв., 1954, 228); — *Оце ж, синку... ані стрічкі, ані гасу. Світїками світять люди та очима* (Збан., Єдина, 1959, 13); *Хоч бком світї див. бко!*

3. *перек., рідко.* Палити світло тривалий час. — *Мати.. дорікають: світїте світло, а воно дороге* (Коцюб., II, 1955, 40).

4. *неперек., чим.* Робити видним те, що має бути прикритим, мимоволі показувати щось. *За вечерю в'ялялась горілка, вино, всі пили, кричали... блимляли чорними очима та підсиненими білками, світли розхристаними чорними грудьми* (Коцюб., I, 1955, 371); *Повів він господаря в місто В вигляді старця з торбами... Що на цілок опираєш і тілом світїє кризь лаштків* (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 294); — *Платтячко на ній сламеньке... — Якби ж трохи довшеньке, а то світить колінами... — Хоч-не-хочеш, то подивись...* (Зар., На. світї, 1967, 261); **Образно. Молода береза сорочливо світла кризь ліщинник білим тілом* (Донч., III, 1956, 74); // *без додатка. Виднітися кризь що-небудь; просвічуватися. Весь [побратим] потертий сировим ремінням, а кризь рани жовті кості світять* (Л. Укр., I, 1951, 392); *Кризь розпанаханий рукав сорочки світить голе тіло* (Вас., I, 1959, 198); *Благаями слава руки [чоловік]: — Я відний хлоп! — Врешеш, таке нузо най!* — *Козаки зареготали: в-під свитки світли ребра, як щаблі драбини* (Панч, Гомон, Україна, 1954, 56).

◇ **Світїти воблесам** (вблосом) *див. воблеся, вблос; Світїти дїрками* — мати багато дірок, бути дїр'явим. *Із шести крил [млина] осталося тільки троє, та й ті дїрками світять* (Вас., Вибр., 1950, 100); — *Бачила б ти цю посудину навесні... Не човек, а кістяк мертвої лежав у кучугурач, дїрками світїв, розсохся зовсім* (Гончар, Тронка, 1963, 233); *Світїти зубами* — широко посміхатися. *Незаний хлопечь стояв перед нею. Не криєся, не таїєся, хизується чобітьми... світїти зубами* (Горд., Дівчача..., 1954, 211); *Світїти латками: а) див. латка; б) бути полатаним (про одяг). Селяни подивились*

одим на одного. Ізні подерті свитки світлили латками (Ю. Янов., 1, 1958, 144); Світліти очима (бком, очінями і т. ін.) на кого, до кого і без додатка: а) пельво давтіся. Як ті пачки коло неї... Той поруч із нею шиться, а той з кутка на неї очима світить; сей за нею у тропу почитись, а той знов збоку поглядом забирає (Вовчок, I, 1955, 111); Конопельський світлю на неї синіми вицуватими очима (Збан., Курял. о-ві, 1963, 131); Оленка, протязуючи до неї свої пухти та білі рученята, світлюла чорними очінями (Мирний, III, 1954, 107); б) дивлячись, виявляти поглядом почуття гніву, роздратування і т. ін. Маланка була вже не свята й не божа. Вона зразу забула, що в неділю не можна лаятись, і світлюла до чоловіка зеленими очима (Коцюб., II, 1955, 12); Світліти синячками — бути в синяках. — Ліфер Соаюенко до молодой на хутір поїхав.. Присилували нелюди дівчину. Види до пісмерті. Коси радаи. Під вінець синячками світлюла (Стельмах, II, 1962, 391); Світліти рёбрами див. ребро.

5. *неперех.* Те саме, що світлітися 1. А тим часом світить з уєх вікон у титара. Що-то там твориться? (Шевч., I, 1963, 91); Проти церкви, на невисоком візру, величезний палац світить дверима-вікнами... (Мирний, I, 1949, 178); В ару світлили світляки (Горд., II, 1959, 58); Нарешті поїзд стає: збоку одним вікном світлюла станція (Панч, В дорозі, 1959, 86).

6. *неперех., перен.* Блищати, сяяти. Сам аж стелю піднірає: .. і очі світять, і голос дзвенить; аж помолодшав, наче на турка іде! (Вовчок, I, 1955, 73); В уєх світлили сині заплакані очі... (Ільч., Серце жде, 1939, 222); // Ставати щасливим, радісним (про обличчя). Тітчине, зване на нитку лице освічується вдяжним усміхом. Дядькоєє, вдоросє, червоє, також світить (Коцюб., I, 1955, 464); // чим. Виразити які-небудь почуття (про обличчя, очі, зовнішній вигляд людини). Голос його тремтїє; лице горлоє; очі світлили радістю (Мирний, II, 1954, 272).

7. *перех. і неперех., карт.* Показувати козирну масть; бути козирем. — Придичис, Денис, яким тепер стає село, хто от-от стане паном у ньому? Середняк зробиться паном села. Пам'ятаєш, як у картах козирною шісткою піднімають туза, що світить? (Стельмах, II, 1962, 284); Король жировой світить (Сл. Гр.).

Світліти козиря — відкривати козиря.

◇ Не світїть кому що, де — немає в когось підстав розраховувати на успіх у чому-небудь; немає надій на щось. — Про качальство забудь і думати. Після того, що ти наробиє у коморі, тобі не світить у качальство висїзти (Кучер, Трудна любов, 1960, 440); — Сам не помітиш, як заочником станеш. — Мені це діло не світить, — вітнує Сашко. — Мамі діти не пущать (Мур., Свіже повітря.., 1962, 35); Зневажливо осмілюєся [Іванчик] до мене, ніби сказав: «Відолашничий! І чого ти до неї пнешся? Адже тобі тут не світить!» (Баш, На.. дорозі, 1967, 168).

СВІТЛІТИСЯ, свічу́ся, світи́шся, *недок.* 1. Давати світло; горіти. Світло у заті світлюєся (Вовчок, I, 1955, 162); У Підпари під образами світлюєся лампадка (Коцюб., II, 1955, 97); На вулицях уже світлюєся лампи (Мак., Вибр., 1954, 262); // Бути освітленим. Яскраво світлюєся вікно в квартирі Стародуба (Дмит., Розлука, 1957, 104); // *безос.* В Вобрику вже спали, ніде не світлюєся... (Коцюб., I, 1955, 144); В заті Кочубєя світлюєся (Довч., III, 1956, 9); // Випромінювати або відбивати світло. — Озон! — *скомандуєє сам собі Денис.* — Перша жїна посунулася в ствол. Били, поки розпечена труба починала світитися в темноті (Гончар, III, 1959, 261); На небі світлюєся зірки, так само як і вчора, і позавчора (Хижняк, Тамара, 1959, 123); Світні бактерії під дією

ультразвуку втрачають властивість світлитися (Наука., 11, 1956, 20).

2. Сяяти, блищати, відбиваючи світло, промені; відблискувати. Палац той був кришталевий, в срібними банями і світлюєся на сонці так, що аж засліплює очі (Н.-Лев., III, 1956, 295); Гаряче світлюєся добре надрані мідні поручні, ручки, панелі (Кучер, Прошай.., 1957, 5); Роса світлюєся на соєжї бур'яні (Рильський, Поема, 1957, 29).

3. Виднітися, виплітатися своїм світлим, білим кольором. Невеличка гата насилу світлюєся білими стїнами через густий рядок верб (Н.-Лев., II, 1956, 168); За містом холодною білиною світлюєся степ (Баш, На.. дорозі, 1967, 96); Пїтмаєя стояла непроглядна, і лише білі стрілки берїа неувразно світлюєся в нїй (Гончар, IV, 1960, 60); // Бути видним. Худий, аж ребра світляєся (Номис, 1864, № 8551); За ті гроші, що за пороса взяв, мені на юпку набрав, собі жилетку справив.. — от наше тіло й не світлюєся (Барв., Опов.., 1902, 359); У чорній дірі стирчали голі крокви; стїни були геть оббиті дощами, в них світлюєся діри (Мокр., Острів.., 1961, 21); На розпуках губах засохла кров, під очима світлюєся синці (Стельмах, II, 1962, 381); // Виднітися крізь що-небудь. Крізь витертї рукави поширпаной свитки світлюєся лікті (Коцюб., I, 1955, 34); Через обдурту покрїєлю вже світлюєся крокви та лати, неначе ребра, на котрих пообпадала шкура (Н.-Лев., III, 1956, 38); З худих плечей висіє лажїття, і крізь нього на животі світлюєся голе шугаєте тіло (Смоляч, II, 1958, 12).

◇ Світлітися дїрками — мати багато дірок, бути дїрявим. Чи сріблом сукні іт, чи дїрками світлюєся: І драгтя, і робон — все єробока в'їдять! (Г.-Арт., Байки.., 1958, 127); В деяких місцях толь було прорвано чи пробито, і дає світлюєся дїрками (Хижняк, Тамара, 1959, 176); Світлітися рёбрами див. ребро.

4. Пропускати світло крізь себе; просївчуватися. Сукно світлюєся проти вікна наскрізь, так що було видно кожну нитку (Н.-Лев., II, 1956, 97); Ліси наче світлюєся наскрізь. Контури кожного дерева, кожної скелі були напрохід виразні, як у панорамі бінокля (Гончар, III, 1959, 91); Ліс на противаженю боці Дніпра світлюєся прозорїстю, гублячи останній лист (Довч., Дочка, 1950, 17); // Бути дуже худим, виснаженим. Вона змарніла за цей час. Блїде обличчя ще поблішло, здавалося, аж світлюєся наскрізь під чорним волоссям (Гр., I, 1963, 262); Данило аж сїд від змлюєваня. Тоєя і воеїм світлюєся від блїдості (Смоляч, Мир.., 1958, 54).

◇ Дурний, аж світлітється — надзвичайно дурний. — І дурний же ти, Іване, ох дурний, аж світлюєся, — став він [староста] перед Щасним у таку позу, ніби викликає його на двобій (Збан., Єдина, 1959, 164).

5. *перен.* Блищати, сяяти (про очі); освітлюватися щастям, радістю (про обличчя). Веселі сині, як небо, очі світлюєся привітно й ласкаво (Н.-Лев., II, 1956, 264); У хлопця задиркувато світлюєся очі (Дмит., Розлука, 1957, 299); Все його обличчя світлюєся (Довч., II, 1956, 62); // чим. Виразити які-небудь почуття, переживання (про обличчя, очі, зовнішній вигляд людини). Блискучі, чорні очі Замфірові.. так і світлятеся задоволенням (Коцюб., I, 1955, 188); І обличчя осявала сонячна посмішка. Воно світлюєся щастям (Жур., Вечір.., 1958, 399); Мічурїн почав сходити з помосту до народу.. Він весь світлюєся радістю (Довж., I, 1958, 459); // Виявляти своїм зовнішнім виглядом задоволення, радість, щастя (про людину). Панас Кандзюба світлюєся. — Озюєм, Андрію, пана у постолі! — Аяжжє!.. (Коцюб., II, 1955, 75); Лужія світлюєся вся, слухаючи динку розповідь старости (Горд., Чужу вєву.., 1947, 53); // Виявлятися, ставати помітним (про почуття, переживання

і т. ін.). В поетових очах світилось і співчуття і жаль до неї (Л. Укр., III, 1952, 704); В його очах світилася дика радість (Тют., Впр, 1964, 416).

СВІТІЧ, а, ч. 1. Те саме, що світоч. Тільки в одній місці монгольського табору блищалося світло: се горіло палаткові смоляний світич у шатрі Тугара Вовка (Фр., VI, 1951, 99); Була ніч. На дерев'яній полиці горіло світич. У кутку — коло божниці — лампада (Довж., I, 1958, 265); Смілі майстри нової будови, Прямуювання нового борці; Ви, що воли, знаття і любові Світич держите міцно в руках!.. Я єднався в думках моїх в вами (Грб., II, 1959, 497); Що слово точене? Чару звук Акторських реплік та уданих жук.. І промовляє критик: «Скни кашкет! Он світич наш, він єрті і горіє, Люби і покладайся: то — поет!» (Зеров, Вибр., 1966, 83).

2. бот., діал. Тирлич.
СВІТИЩЕ, а, с., поет. Те саме, що світоч.
СВІТІННЯ, я, с. Став за знач. світлість 1. Газо-розрядні лампи в холодним катодом.. самоіндукуються. Це означає, що збуджений газ в них світилось і в його світінні відбивається «праця» кожної «кожирки» електронного пристрою (Наука., 6, 1963, 28).

СВІТКА, ж., карт. Карта, яка показує козирну маст.

СВІТЛЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до світлий 1—4. Да нека цітну світленького над макіюку (Сл. Гр.); Ми пройшли через широкі сінні, спинилися в світленькому покої (Досв., Вибр., 1959, 423).

СВІТЛЕНЬКО. Присл. до світленький.

СВІТЛЕСЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до світлий 1—4.

СВІТЛЕСЕНЬКО. Присл. до світлєсенький. Світить місяць світлєсенько (Сл. Гр.).

СВІТЛИЙ, а, е. 1. Який випромінює яскраве світло (про джерело світла). Що вони росли та виростили, то вони пильніш поглядали [на плях]. І раменько-ранко при світлому сонечку, і пізенько ввечері при зорьках іскристих (Вовчок, I, 1955, 309).

2. Добре освітлений, наповнений світлом. День був такий світлий, такий чистий. В заморожені вікна лисося стільки сонця, що кришталеві квітки на шибках жиготіли (Тют., Впр, 1964, 522); Світла ніч стояла над горами. Чиста, прозора, вона просвічувала наскрізь, як сильний коштовний камінь чистої води (Гончар, III, 1959, 104); Світлий ранок, сповнений золотосяйного сонячного тепла, хуменько звіє прилетіє в постелі (Досв., Вибр., 1959, 300); // Добре освітлюваний денним світлом (про приміщення). Дарма що живе він внизу дому; дарма що не світла, а скорше темна його кімната: вона ж [Любка] тут, вона освітить, вона окрасить усе (Хотк., I, 1966, 43); Дві світлий кімнати, і обидві вікнами виходять у сад (Ваш, Вибр., 1948, 68).

3. Не темного кольору. Світлішає небо. Ширшає світ. Хорлів ще не видно, тільки єрешечки тополь з'явилися на світлому тлі неба (Гончар, II, 1959, 45); У білому обранні на білій постелі на фоні світлої стіни сидить молодша щаслива мати, тримаючи немовля (Довж., I, 1958, 111); // Менш насичений порівняно з основним кольором. Недалеко від перемаї, що хвилясто просвічує вся світлою жовтиною, поставили ятері (Стельмах, II, 1962, 186).

4. Чистий, прозорий (про ріднину, скло і т. ін.). Сула повільно котить світла тилу воду (Перв., II, 1948, 173); Яка ж бо ти [волошка] любя в вінку, Що обиває голіку палку,.. Як ти, поставлена в світлий кришталю, Будеш у серці і радість, і жаль! (Рильський, III, 1961, 179); // Високий, ясний, чистого тембру (про голос, звуки і т. ін.). Світлі звуки скрипки.

5. перен. Нічим не засмучений; радісний, щасливий. Разом з вірою в людину в душі Франківій живе віра в світ-

лу будучність для нашої землі (Кочуб., III, 1956, 40); Ніжна, тиха, кристально чиста мелодія почулася ніби здалека, як світлий спокин з глибини душі (Л. Укр., III, 1952, 590); Померкли на житт юні, світлі його жарва (Гончар, Таврія, 1952, 19); // Прямий, радісний (про почуття, настрої). Світлою радістю повніється серце мос (Дор., Єдність, 1950, 3); В Андрія був такий світлий настрої, що це одразу передалось і Ватурину (Гур., Життя..., 1954, 236); // у знач. ім. світле, лого, с. Пряме, радісне почуття, радісний настрої. В сілєській.. школі минула для Світлани перша радісна трудова зима.. Тепер все те світлає десь у минулому (Гончар, II, 1959, 96); // Осянений внутрішнім світлом (про обличчя, чоло). Увечері уявляла собі Маруся це лице. Таке одухотворене мусить воно бути, світлає (Хотк., II, 1966, 251); Стояли мовчанні навколо, Лиш вітер розвівав чуби. І виступиє кобзар в юрби, Підвісиши єгору світлає чоло (Павл., Бистрина, 1959, 28); // Неглибокий за ступенем вияву; легкий. В піснях — дівока світла туга і вільний помаж косяря (Рильський, III, 1961, 89); Янош їде і час від часу єсміхається, попитий якоюсь світлою задумою (Гончар, II, 1959, 69).

6. перен. Нічим не затьмарений; спокійний. Валентина.. пішла до дверей ганку. Вона встигла зирнути на нас світлыми очима, що в них були скупчені ласка, замирення і тверда рішучість (Досв., Вибр., 1959, 94); // Який виражає уміротвореність, заспокоєність, упокорення. Підвели його й поставили перед Галею. Вона як вдріла — єсміхнулася, — дивилася на його поглядом своїм світлим, тихим (Вовчок, I, 1955, 157).

7. перен. Який має високи моральні якості; благородний. [Р о м а н:] Яка щира у батька душа, яка світла! (Кроп., II, 1958, 31); Я незвичайно люблю і поважаю оту світла людину [І. Франка] (Кочуб., III, 1956, 278); З усіх своїх друзів Віталій не знає людини більш життєрадісної, людини такої чистої і світлої душі (Гончар, Трояк, 1963, 41); // у знач. ім. світле, лого, с. Символ істини, розуму, освіти або радості, щастя. Я завжди був великим оптимістом і дотепер не втрапив віру у людей, у перемогу єсього світлого над темрявою і злом (Кочуб., III, 1956, 281); Точиться безупинна світлова боротьба носіїв світлого з темними силами зла (Мас., Роман., 1970, 352); // Який виражає чистоту, ширість почуттів, прагнень. Вітер лютішає якоє, — Дужча від чорного страху Світла до жми любове (Бичко, Вогнище, 1959, 216).

◇ Світла пам'ять див. пам'ять; Світлає бко див. бво!

8. перен. Ясний, логічний, чіткий (про розум, думки і т. ін.). Як крилиця і небо, і ворі Відбива на перловому дні, Так слова твої чесную душу, Світлий ум вивчавши мені (Фр., X, 1954, 401); — Свідомість моя світла, думки могоутні — я комуїст (Збав., Сеспель, 1961, 195).

◇ Світла голова: а) (у коєво) розумна голова. [Р о м о д а н:] Коли б я не знав, яка світла голова в тебе. Що з тобою сталоє?.. Тебе ж уєя Україна внаа! (Корн., II, 1955, 319); — До чого ж у вас мудра та світла голова! — Може, ви трохи й переоцінюєте мої якості, але знаходиться близько до істини, — вклонився їй Мокроступ (М. Ю. Тарн., Як на.. ниві, 1958, 104); б) (кто) розумна людина. Світла голова Ковалюв! Як він здорово тоді придумав конструкцію циліндра до десятишасотного преса (Собко, Віле полум'я, 1952, 120).

9. заст., нар.-поет. Вживається як постійний епітет (звичайно до слів цар, князь, боярин, а також при слові р а й). — Латине світлий, знаменитий, Твоїм мед устами пити! Всяк тагне серце за тебе (Котл., I, 1952, 276); Великая славо! зглянься на людей! Одпочинь од кари у світлому раі! (Шевч., I, 1963, 264); // Вельможний, знатний. В шатрі поставлено стіла і

заставлено його багатою перекускою для світлих гостей (Фр., II, 1950, 366).

СВІТЛИНА, ж. 1. *зв.*, *заст.* Фотографія. Багато з тих листів, світлин і рукописів моїх і Франка акицила воєнна хуртовина (У. Кравч., Ввбр., 1958, 424).

2. *рідко*. Поліск світла. Сазно замилувалася тавмничою красою підведеної місячної ночі, її моторошними тінями у тремлявих світлинах (Смолиць, I, 1958, 67).

СВІТЛИЦЯ, і, ж. 1. Чиста, світла, парадна кімната в будинку. Мати й дочка вибігли з кімнати в світлицю й кинулись до вікон (Н.-Лев., III, 1956, 13); Квартира Каленка Романовича складалася з двох невеличких кімнаток, одна з них правила за світлицю, а друга за кухню і ідальню (Севч., Опов., 1959, 8).

2. Кімната в будинку. Пан директор устас із ліжка, умився, одягся і пішов у ті світлиці, де сиділи його вихованці (Мак., Ввбр., 1954, 38); Присмились їй дієти якісь хороми, а вона ходить по них із світлиці в світлицю і ніяк не може з них вибратись (Гончар, II, 1959, 265).

3. Невелика кімната у верхній частині будинку. А в городі младії [молоді] вдови В своїх світлицях, чорноброві, Запершиєсь, плачуть (Шевч., II, 1963, 91).

СВІТЛИЧКА, ж. 2. Зменш. до світлиця. Грицько сам того не відав, як він любив свою світличку з кімнаткою... поки не вишов був оце за село (Барв., Опов., 1902, 143); Після порання Ориєт все в хаті покращало... чорна, мов кухня, зата зробилася чистенькою світличкою (Тют., Впр, 1964, 263); Як же дуже смеркло, світиши в будинок; тоді в ньому було тільки чотири світлички: у двох жив сам пан, а дві пустували, про всякий случай, для гостей (Стор., I, 1957, 184); Якось уранці до мене в світличку постукав Бувалець (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 170).

СВІТЛИСТЬ, лості, ж. 1. Властивість за знач. світлин 1—8. І забуклай по присмерку алей Ще глибоше в ніч розспіваної лості; В ній положивість, і вухалість в ній, І світлість звуку, мов роса на зелі (Важан, Роки, 1957, 283).

2. Титулування деяких можновладних осіб у дореволюційній Росії, звичайно із займенниками в а ш е, й о г о, II, і х. Ми їх застукали, сотню гайдамацького полку імені його світлості гетьмана Скоропадського (Ю. Янов., II, 1958, 250).

СВІТЛІТИ, іс, недок. 1. Ставати світлим, світлішим. Небо починало світліти, яскравіше змальовувалися корпуси і димар лісозаводу (Чорн., Визвол. земля, 1959, 22).

2. *безос.* Розвиднятися, світати. На сході починає світліти.

3. *перен.* Набирати веселого, радісного, привітного виразу (звичайно про обличчя, очі). Вона вся наливалася частям, світліючи, розквітаючи на очах (Гончар, III, 1959, 170).

◇ Світліє (світліла) дуна в кого — комусь стає морально легше, радісніше. Ти знов оживаш, надіє! Світліє душа, молоді... (Фр., XIII, 1954, 85).

4. *перен.* Ставати ясним, логічним, чітким (про думки). І серце билось живо, жила світліла, І ски розкішні сплиса мені! (Фр., XIII, 1954, 29).

5. Виділятися світлим кольором; виднітися. В каюті вже було тімнимо, і тільки це світліли віконця ілюмінаторів (Донч., IV, 1957, 369).

СВІТЛІШАТИ, ас, недок. 1. Ставати світлішим. Ніч минала, усе округи світліша (Вовчок, I, 1955, 325); Розвиднялось. Світлішало небо, біліли зорі (Ів., Тамшниця, 1959, 109); // *безос.* Ось перед нею світлішає. Уже вона мчить стежкою між житами і тільки тут, стиснувши біз і важко дихаючи, трохи заспокоюється (Шиян, Балада, 1957, 229).

2. *безос.* Розвиднятися, світати. На сході світлішало (Тулуб, Людолови, I, 1957, 5).

3. *перен.* Набирати веселішого, радіснішого, привітного виразу (звичайно про обличчя, очі). При згадці самого імені Оленки суворі обличчя волякі світлішали (Гончар, Тронка, 1963, 300).

◇ Світлішає (світлішала) душа в кого — те саме, що Світліє (світліла) душа (див. світліти). Душа Оленки світлішала в дружбі, корисній праці... (Коп., Лейтенанти, 1947, 228).

4. *перен.* Ставати яснішим, логічнішим, чіткішим (про думки). Як ти підносиш на руках дитя, Світлішають думки і почуття (Павл., Бистрина, 1959, 244).

СВІТЛО¹, а, с. 1. Проміненста енергія, що випромінюється яким-небудь тілом, сприймається зором і робить видимим навколишнє. Перієне світло осявало коротку, грубу фієтуру в круглим ластавим обличчям (Коцюб., I, 1955, 346); Одичняються двері, і смуга світла падає на Руфїна і Люція (Л. Укр., II, 1951, 421); І світло електричне виробляє [парова машина], і освічує осяди, де світла треба (Мирний, IV, 1955, 330); Доц лив як із відря, небо закалаломулося і зробилося глиняного кольору; раптом біле сїпнуче світло різонуло по очах людей (Тют., Впр, 1964, 84); Булиці безкраї. Порожньо і дзвінок. Кроки одиноко, ніби бердця стук. І в голоднім небі зорі, як сніжинки, шалють сїдує світло на замочений брук (Сос., II, 1958, 100); Була вже ніч. Осяяні місячним світлом дерева стояли в цїту, як наречені (Довж., I, 1958, 488); Вийшов за село, глянує — у жаниї світліється. І на те світло й прямую (Тют., Впр, 1964, 17); Швидкість світла; Заломлення світла; *У порівн. Офіцер мій був дуже добрий чоловік... Після тяжкої школи, яку я пройшла у вуйка, він був для мене, як сонячне світло й тепло (Фр., III, 1950, 105); Всенародна шана та любов, Як світло непогасне, осявають могилу Олександра Богомольця (Рильський, III, 1961, 41).

△ Дісперсія світла *див.* дісперсія; Лампа денного світла *див.* лампа; Сїнтез білого світла *див.* сїнтез.

◇ Виставляти (виставити, подавати, подати) в світлі якому кого, що — представляти кого-небудь або показувати щось з певного погляду. Наєрад чи десь по інших країнах співаять так гарно й голосисто, як у нас на Україні. Пишеться це не в бажанні виставити свій рід перед світом у перебільшеному вигідному світлі, а в ім'я реалїзму (Довж., I, 1958, 69); В іпшому світлі бачити (розглядати і т. ін.) — сприймати не так, як раніше. В його голові малювалися тепер картини, яким він колись не надавав значення, осяваючи зшочайними, буденними. Зараз же він бачив їх у зовсім іпшому світлі, розумів іпший зміст (Тют., Впр, 1964, 397); Кїдати (кїнути) світло (пробіти світла) на що — розкривати, робити ясним, зрозумілим щось. Може й цей невеличкий припчюнок до біографії Тараса Шевченка не буде зайвим і разом з іпшими кине промінь світла на дорогу постать нашого великого кобзаря (Коцюб., III, 1956, 48); Побачити світло рани *див.* рана; Поставати (постати) в світлі якому — сприйматися з певного погляду, певним чинном. Замислилася Козаков. Може, вперше оце його часна роль на війні постала перед ним у новому світлі. Гарно рятувати людей! (Гончар, III, 1959, 110); Пошукати удень та ще й з світлом *див.* пошукати; Пролївати (пролїти) світло *див.* пролївати; У світлі чого — з позиції чогось, виходячи з певного погляду на кого-, що-небудь. Прогодять живі люди [в «Бориславських оповіданнях» І. Франка], арко [яскраво] змалювані, в світлі толкокого психологічного аналізу (Коцюб., III, 1956, 38).

2. *перев.* з означ. Освітлення, характерне для певного часу доби. Ябьі мов життя так зникло непримтно, як зникає вечірнє світло... (Л. Укр., I, 1951, 195); Кризь

вузьке вікно скупо проникало денне світло (Чорн., Визвол. земля, 1959, 57); // розм. Світанок, схід сонця. — Досиділись мало не до світла, неначе завтра святої (Н.-Лев., II, 1956, 328).

3. Джерело освітлення і пристрій для освітлення в приміщенні та на вулиці. *Кинься Наум, викресав воєно, газетним світлом* (Кв.-Осп., II, 1956, 81); — *Світла! Світла дайте!* — *скрикнула* [Горшпава], — *тату! світла!* (Вовчок, I, 1955, 68); *Увіходить раб, вносить світло* (Л. Укр., II, 1951, 345); *У Мотузки в гаті й світла в той вечір не світими* (Головко, II, 1957, 168); // Освітлення, яке дають освітлювальні прилади. *І на дороги, і на мости, і на караульних, і на світло у голодну*, — *усе-усе Лега поналамала* (Кв.-Осп., II, 1956, 301); *Умоєи такі: перший пихідень дурно працювати (практика), а потому — 40 крб. в місяць, гата, світло і паливо* (Кочуб., III, 1956, 126); // *перев. мн., гост. Вогник. Ми тихо стоїли, Дивились, як ясно на темному морі Незатінені світла сіяли* (Л. Укр., I, 1951, 16); *Це одиноке світло серед сонного села було немов останнім впрощавий рідного вукатка* (Кочуб., I, 1955, 338); *Росив дощ... Левада — море чорне. А в селі ні одного світла* (Ірчан, II, 1958, 85).

Паліти світло див. паліти.

4. Місце, звідки йде освітлення; освітлене місце, освітлений простір. *Вона одкусила нитку зубами і одвернула від сестри, втягаючи нову нитку в голку проти світла* (Л. Укр., III, 1952, 746); *Яксь берілочка заблукана витягається до болю, хоче прорватися до світла* (Хотк., II, 1966, 105); *Я взяв Сева за руку й підвів його до світла.. — У вас є шрам? — запитав я, заковуючи рукав на його лівій руці* (Ю. Янов., II, 1958, 163).

5. розм. Речовина для освітлення. *Ніч не стоїть, а світло коштує* (Номис, 1864, № 10922); *Казанець почав прижмеркати: останнє світло в ньому вигорало* (Мирний, IV, 1955, 297).

6. *жив.* Світле місце, світла пляма на картині, що відтворює найінтенсивніше освітлення певної ділянки зображуваного простору. *Контрасти світла й тіней; // фото.* Поверхня, звернена до джерела світла, а також зображення самих джерел світла.

7. *перен.* Блиск очей, що з'являється під впливом радісного, світлого почуття; радісний, світлий, ясний вираз обличчя. *Дорошенко слаоше, як очі її в цю мить ще більше налилися світлом* (Говчар, Тривка, 1963, 200); // *Примем, радісне почуття. По країні весна пролітає і шумить журавлиним крилом.. Ії у відповідь серце співає, стільки в ньому і світла й тепла!* (Сос., II, 1958, 57).

8. *чого і без додатка, перен.* Те, що робить ясним, ароматним навколишній світ; те, що робить радісним, щасливим життя. [О р е с т:] *Ти можеш мені одібрати моє життя, моє щастя, моє світло, але мого козання не можеш одібрати* (Л. Укр., II, 1951, 44); *Щира любов до свого краю, освічена світлом науки, та невпинна ггага молодих літ послужити йому.. — несли Вас добувати ще більшої освіти* (Мирний, V, 1955, 415); *Світло немирущої дружби, як той Шевченко! світ ясний, неувчирний, осласє в давніх-давен російський і український народи* (Рильський, III, 1956, 7); // *Уживається як символ істини, розуму, освіти або радості, щастя. — Тейи ум.. буде вічно реатсьє До світла, правди і добра* (Фр., XII, 1954, 271); *Розповіді* [Гайка-Гайженко], *як відроджується життя по школах після депіквізичими, як пориваються діти до науки, до світла* (Гончар, II, 1959, 188).

СВІТЛО². 1. Присл. до світлий 1—3, 5, 6. Була [молонія] чорнає, в рум'янях, білолиця, уста червоні сміються, очі радісні, убрана світло (Вовчок, I, 1955, 243); *Поезія двадцятих років і сьогодні звучить світло, актуально* (Літ. Укр., 30.VII 1968, 2).

2. у знач. присудк. са. Про наявність світла де-небудь.

Доокола було так тихо, так ясно, світло (Хотк., II, 1966, 53); *Аз, як дивно було в тій великій кімнаті бля дітей! Так світло!* (Головко, I, 1957, 91).

СВІТЛО... Перша частина складних слів, що відповідає слову: а) світлий у 3 знач., напр.: світлободий, світлошкірий і т. ін.; б) світло¹ у 1 знач., напр.: світловідбивач, світловідчуття, світлодайний, світлозахисний, світлоносій і т. ін.

СВІТЛО... Перша складова частина складних слів, яка має значення: менш насичений, менш густий у порівнянні з основним кольором: світло-біжевий, світло-бузковий, світло-зелений, світло-кременовий, світло-солоний, світло-червоний і т. ін.

СВІТЛОБОЯЗНЬ, і, ж. Підвищена хвороблива чутливість ока до світла. *Новонароджені діти бояться світла, і тільки в гатіку вони розплющують очі. Ця світлобоязнь звичайно жинає наприкінці першого місяця* (Шк. гігієна, 1964, 61).

СВІТЛОБРОВИЙ, а, е. Із світлим бровам (про людину). *Вони [орати] різкоє схожі між собою, — обое широколиці, обое світлоброві* (Вол., Садн., 1950, 73).

СВІТЛОВИЙ, а, в. Прикм. до світло¹ 1. *Після дослідів Лебедєва світловий миск почали вразовувати в фізтеоріях, що стосуються космічних процесів* (Курс фізики, III, 1956, 350); *Сидячи біля шюфера, він невідриано дивився на світлову доріжку від фар* (Ю. Бедзвк, Полкн., 1959, 112); *Світлові хвилі; Світлове випромінювання; // Який здійснюється, виконується і т. ін. за допомогою світла. По голоеній вулиці блжннула світлова реклама провіціального кіно* (Епік, Тв., 1958, 179); *Самотня, сиділа [Ольга], прикувавши погляд до світлового сигналу над дверима операційної* (Дор., Не повторн., 1968, 30).

Світлові газета див. газета; Світлова рослина, бот. — рослина, що росте на відкритому, незатіненому місці; Світлова стадія, бот. — період розвитку рослини, під час якого основну роль відіграє освітлення. *За характером світлової стадії соє є рослиною короткого дня* (Зєрн. боб. культ., 1956, 84); *Світловий день див. день; Світловий рік див. рік.*

СВІТЛОВОЛОСНИЙ, а, е. Який має світле волосся. *Світловолоса дівчина була в коротких штанах.. і в білій блузці* (Томч., Готель... 1960, 6).

СВІТЛОЗАЛОМЛЕННЯ, я, с., *фіз.* Заломлення світла.

СВІТЛОЗАЛОМЛЮВАННЯ, я, с., *фіз.* Те саме, що світлозаломлення.

СВІТЛОКОПІЮВАЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Який служить для виготовлення світлокопій. *Світлокопіювальна машина.*

Світлокопіювальний папір — папір, вкритий шаром світлочутливої емульсії.

СВІТЛОКОПІЮВАННЯ, я, с., *спец.* Виготовлення світлокопій.

СВІТЛОКОПІЯ, і, ж., *спец.* Виготовлена на світлочутливому папері копія з креслен, плавів і т. ін.

СВІТЛОКОСИЙ, а, е. Із світлим волоссям, із світлим косами. *Повернувся він в армії після війни, — зовсім не впізнав свою колишню веселу і світлокосу Маринку* (Шюпа, Вічний вогонь, 1960, 80).

СВІТЛОЛЮБ, а, ч. Світлолюбна рослина. *Підсніжники — світлолюби: їм треба встигнути відцвісти раніше, ніж на деревах розпується листя і закриє від них сонячне проміння* (Веч. Київ, 9.III 1957, 4).

СВІТЛОЛЮБНИЙ, а, е, бот. Який добре росте на відкритому, незатіненому місці. *Троянди належать до світлолюбних рослин* (Наука..., 4, 1963, 57).

СВІТЛОЛЮБНІСТЬ, пості, ж., бот. Властивість за знач. світлолюбний. *Світлолюбність рослини.*

СВІТЛОМАСКУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для світломаскування. *Світломаскувальні штори.*

СВІТЛОМАСКУВАННЯ, я, с. Маскування освітлених об'єктів в умовах можливого нападу ворога. *Фронт відсутню далеко. Війна йшла на землі ворога. Люди погрозу зникали жити без світломаскування* (Ткач, Плем'я..., 1961, 128).

СВІТЛОМЕТРИЧНИЙ, а, е, військ. Стос. до світлометрії. *Світлометрична служба.*

СВІТЛОМЕТРІЯ, і, ж., військ. Визначення місця розташування батарей ворога за спалахом пострілу.

СВІТЛОНЕПРОНИКНИЙ, а, е, спец. Який не пропускає світла. *Світлонепроникна камера фотоапарата; Світлонепроникний папір.*

СВІТЛОНЕПРОНИКНІСТЬ, пості, ж., спец. Властивість за знач. світлонепроникний.

СВІТЛОНОСНИЙ, а, е. Який несе або випромінює світло. (М а к а р о в:) *Лише всі ми разом можемо домогтися, щоб прийдешні покоління вважали нашу прекрасну науку світлоносним Прометеем, а не чорним дияволом...* (Лев., Драма..., 1967, 488).

СВІТЛОНОСНІСТЬ, пості, ж. Властивість за знач. світлоносний.

СВІТЛОНЬКА, и, ж. Зменш.-пестл. до світліця. *А у той вдозоньки, гей, Дочка молода, та гей, гей, гей, гей! По світлоньці ходить* (Укр.. лір. пісні, 1958, 226).

СВІТЛОНЬКО, а, с. Пестл. до світло¹ і. *Сонечко встало, прокинулось йде, Грає возгем, променія і по степу розлива своє світлонько красне,— Степ від його червоної* (Л. Укр., 1, 1951, 15).

СВІТЛОКНИЙ, а, е. Із світляних очима. *До мене виїшла.. руська, світлоока дівчина* (Л. Янов., 1, 1959, 437).

СВІТЛОПИС, у, ч., спец. Одержання зображень за допомогою оптичного апарата на основі дії світла на світлочутливі речовини.

СВІТЛОПИСНИЙ, а, е, спец. Стос. до світлопису; виготовлений світлописом.

СВІТЛОПРОНИКНИЙ, а, е, спец. Який пропускає світло. *Світлопроникний папір.*

СВІТЛОПРОНИКНІСТЬ, пості, ж., спец. Властивість за знач. світлопроникний.

СВІТЛОСИГНАЛ, у, ч. Світловий сигнал.

СВІТЛОСИГНАЛІЗАЦІЯ, і, ж. Подавання світлових сигналів.

СВІТЛОСИГНАЛЬНИЙ, а, е. Який подає світлосигнали; який здійснюється за допомогою світлосигналі.

СВІТЛОСИЛА, и, ж., фіз. Характеристика об'єкта оптичного приладу (фотоапарата, бінокля і т. ін.), яка визначає яскравість зображення.

СВІТЛОСИЛЬНИЙ, а, е, фіз. Який має велику світлосилу. *Яскраві метеори можна фотографувати на високочутливу фотопластинку за допомогою світлосильних камер* (Наука..., 5, 1963, 37).

СВІТЛОСПОЛУКА, и, ж., спец. Сполука, речовина, яка має властивість світитися в темноті.

СВІТЛОСТІЙКИЙ, а, е. Який не міняється під дією світла. *Світлостійкі фарби.*

СВІТЛОСТІЙКІСТЬ, пості, ж. Властивість за знач. світлостійкий.

СВІТЛОТЕХНІК, а, ч. Фахівець із світлотехніки

СВІТЛОТЕХНІКА, и, ж. Наука про одержання і використання променевої енергії. *Для характеристики джерела світла в світлотехніці встановлюється величина,*

що називається силою світла (Курс фізики, III, 1956, 259).

СВІТЛОТЕХНІЧНИЙ, а, е. Прикм. до світлотехніка. *Світлотехнічна лабораторія.*

СВІТЛОТІНЬ, і, ж. Розподіл світлях і тіньових штрихів, плям як засіб передачі в живопису об'ємності зображуваного. *Оформті пейзажі Т. Шевченка відзначаються майстерною композиційною побудовою, широким використанням ефектів світлотіні та загальним високим рівнем професійного виконання* (Нар. тв. та етн., 2, 1962, 22); // *Наявність, чергування освітлених і тіньових місць у чомусь або де-небудь. Зійшло сонце і дивними світлотінями ожило долину, дуби та в'язи, пригорок* (Ів., Тарас. шлях, 1954, 341).

СВІТЛОТІНЬОВИЙ, а, е. Виконаний із застосуванням світлотіні. *Світлотіньовий малюнок.*

СВІТЛОФІЛЬТР, а, ч. Оптичний пристрій, за допомогою якого змінюють величину і спектральний склад світлового потоку. *Марс має настільки рідку атмосферу, що його поверхню видно досить добре, особливо якщо спостерігати крізь жовтий або червоний світлофільтри* (Знання..., 4, 1966, 8).

СВІТЛОФІЛЬТРОВИЙ, а, е. Стос. до світлофільтра. *Світлофільтрові окуляри.*

СВІТЛОФОР, а, ч. Сигнальний електричний ліхтар із різнобарвними стеклами для регулювання руху на вулицях та шляхах. *На розі, ніби в скляній банці, сидить регулювальник руху, і від ранку до дванадцятої ночі в світлофорі миготить то зелене, то червоне, то жовте кружальце* (Коп., Земля..., 1957, 47); // *Світловий сигнальний пристрій на різних машинах, приладах і т. ін. Світлофор дорожньої мережі.*

СВІТЛОФОРНИЙ, а, е. Здійснюваний за допомогою світлофора. *Світлофорна сигналізація; Світлофорний метод контролю.*

СВІТЛОЧОЛИЙ, а, е, поет. Який має світле, ясне чоло. *Вони [молодогвардійці] були всі світлочолі, і мова їх була дзвінка, бо їх вели знамена волі і рідна партій рука* (Сос., II, 1958, 487); * *Образно. Я козачу Україну, омиту проворим дощем... І тополі у полі На широкім роздоллі, Що шумлять під вітрами стрункі, світлочолі* (Забашта, Кален. кетяг, 1956, 3).

СВІТЛОЧУТЛИВИЙ, а, е. Сприятливий, чутливий до світла. *Світлочутливий папір.*

СВІТЛОЧУТЛИВІСТЬ, пості, ж. Властивість за знач. світлочутливий. *Світлочутливість фотографічної плівки.*

СВІТЛУВАТИЙ, а, е. Із світлим відтінком, троху світлий.

СВІТЛЯК, а, ч., ент. Невеликий жук, який світиться в темряві. *Зірнула [пані Олімпія] вниз: доколя почурою стіною стоять сумерки [сутінки] поніди розлогими деревами, літають світляки, мов золоті іскорки* (Фр., VII, 1951, 121); *Сонні тюльпани тягалися в траву до місяця, в кущах здичавілої смородини тьмяно блимали зеленими ліхтариками світляки* (Донч., III, 1956, 62); * *У порівн. Зайшло сонце. Перші зірки засвітилися в небі, мов світляки у лютяному лісі* (Шиян, Баланда, 1957, 171); *Єдиним місцем, де світляком блимало віконце, була автобусна станція біля траси* (Дмит., Наречева, 1959, 152); // *перев. мн., перен., рідко. Блеск очей; вогник. Вовки гасали зовсім близько, і то тут, то там блискотіли.. яскраві світляки їх знічили* (Тулуб, В степу... 1964, 10).

СВІТЛЯНИЙ, а, е. і. Прикм. до світло¹ і. *Крізь хмари продерлося сонце і сікним, світляним стовпом лягло поперець світлиці* (Фр., I, 1955, 189); *Ясно якось на душі під спокійним, широким світляним колом від абажура* (Смолич, Світанок..., 1953, 192).

2. Який світяться. Шестакое дивиться в темряві на свого годинника в світлячній циферблатом (Гончар, Новели, 1954, 40); Гніздами заискрилися воєні вемспарядів, і дозвиги пунктирними лініями світляні точки окреслили вулиці Нової Казовки (Жур., Вечір..., 1958, 117); // Який виблискуює. Було се три дні перед моїм шлюбом. У чистім полі я шишеницю жав. Був південь. Я спочити сів під дубом. В душі ж мов світляний алмас дрожав [дривав] (Фр., XI, 1952, 279); Черники не знає, на що саме вона дивиться — чи на нього, чи на світляну сріблясту пражку дощу (Гончар, III, 1959, 394).

3. рідко. Те саме, що світлий 2, 5. Геть же сумнів недоречний. В висі неба світляні Нас провадить шлях безпечний... (Зеров, Вибр., 1966, 462); В його мозку родилися прегарні світляні картини вольної волі (Круш., Буденний хліб..., 1960, 55).

4. заст. Освітлений. Вітре теплий, брате мій, Чи твоя се мова? Чи на гірці світляній Так шумить діврова? (Фр., X, 1954, 19).

СВІТЛЯЧОК, чк., ч., ент. Пестя. до світляк. В.. руці держити [Моджєвєвська].. світлячка, що мигоче тихим. веленкуватим світлом (Фр., VII, 1951, 121); Світлячки.. фосфоричними вогниками носилися по лісі (Панч, I, 1956, 109); *У порівв. Ольга елянула.. на його маленькі очі, які світилися колючими світлячками (Донч., III, 1956, 451).

СВІТНИЙ, а, ё. Який світяться. В Галактиці є велика кількість зірок, які вибухають.. Після вибуху на місці зірки залишається туманність — величезне скупчення світлого газу (Наука... 12, 1964, 22); Світні фарби; Світний циферблат годинника.

СВІТНІСТЬ, ності, ж., астр. Величина, що показує, у скільки разів кількість світла, яке випромінює зірка, більша або менша від кількості світла, що випромінює сонце. Зірки важливо порівнювати між собою ще й за світністю — за випромінювальною здатністю. За одиницю вимірів править випромінювання Сонця (Наука... 9, 1964, 52).

СВІТНУТИ, ну, нєш, док., однокр., діал. Блєснути. — Іла мене нечисть усяка, видка черва, та... не доїли, не доточили... вискочила-таки! — гуно скрикнула вона, ажко світнувши очима (Мирний, IV, 1955, 333); Раптом, — як світнула блискавиця, — пригадав русалку коло дуба (Вас., Вибр., 1950, 41).

СВІТОВАЧЕННЯ, я, с. Сприймаєт, розуміння навколишнього світу. Доженко — художник з світобаченням більш поетичним, ліричним, ніж епічним (Рад. літ-во. 1, 1964, 13).

СВІТОБУДОВА, в, ж., книжн. Те саме, що всесвіт 1. Велич людини виявляється в активному пізнанні неоглядної невечерності світобудови (Наука... 12, 1962, 45).

СВІТОВИЙ², а, ё. 1. розм. Прикм. до світ² 1. Усі скелі області еранітним сонцем, веселим злижм.. Здається, бачиш чудову декорацію якоїсь світлової дивної сцени, поставлену геніальним майстром, видувану геніальною фантазією (Н.-Лєв., II, 1956, 414).

2. Стос. до світу (див. світ¹ 2). Найчорніше на світі — се дощ світлової. День невеличкий, тремтячий встает, болякий (Л. Укр., IV, 1954, 264); [С а в к а:] Почнеться оте вечірє столпнячко та пінічнє обічманячко, а світлове прощаннячко, то й зовсім задурить соно [Олена] собі голову (Вас., III, 1960, 62); // Який буває на світанку. Була нішка тиза ніч. Над Одесом [Одесою] вже стояв світловий білуватий туманець (Н.-Лєв., V, 1966, 233).

Від світові зорі до вечірної — з раннього ранку до пізнього вечора. За цілий довгий літній день, од світлової зорі до вечірної, спити не розминаючи, тільки двадцять спові і заробила [Мотря]!.. (Мирний, II, 1954,

141); До зорі світові — до сходу сонця. Зірвалися вони [діти] того дня до зорі світової і побігли усі, гонячи до Дніпра змиватися (Вовчок, I, 1955, 301).

СВІТОВИЙ², а, ё. 1. Стос. до світу (див. світ² 1). Надійка.. пригадувала космонавтів, які, перемагаючи все: і опір світлової матерії, її загадковість, і свої, природні, людські, внутрішні перепони, — штурмують простори всесвіту (Коз., Листи..., 1967, 275).

2. Який стосується земної кулі; який охоплює всю земну кулю, все людство; всесвітній. Любується [Івась] красою світловою, квітучими рослинами, живлом усяким (Мирний, I, 1949, 181); Світлової соціалізм — це освоєне завойовання і дітище міжнародного робітничого класу, найбільш передовий і могутній загін світлового революційного руху (Ком. Укр., 10, 1973, 63); Кортить прочитати газету, щоб бути в курсі світлової політики (Ю. Янов., I, 1954, 77); Ніколи не являла людина й стільки благородної сили й величї душу, скільки являла у [другій] світлової війні незмірна радянська душа (Довж., I, 1958, 356); // Належний світові. У надрах Байзького Стоду є 60 процентів світлових вадасів нафти (Рад. Укр., 7.VII 1967, 1); // Відомий усьому світові; славнозвісний, славетний. З світловими класиками я ознайомився ще в часи, коли був за студентом при двокласній [двокласній] школі (Вас., IV, 1960, 49); [Д у б и в а:] В нашому місті є учені-біологи з світловим іменем (Мороз, П'єси, 1959, 165); // Визнаний усьому світі. Багато європейців тепер учить російської мови, й не далеко той час, коли вона буде прийнята в число мов світлових (Драг., II, 1970, 356); — Даруйте мені мою настираєність, але дозвольте бувати у вас. Встав відкриття має світлове значення... (Донч., II, 1956, 77); Окремі виробы промисловості України вже досягли за своїми якостями рівня світлових стандартів (Знання., 4, 1967, 2); Світловий рекорд виплавки сталі; Світловий рекорд ерожаю; Світловий рекорд у плаванні.

3. рідко. Власт. звичайному, буденному життю. Сидай же, будь ласка, та посидь, поговоримо про се да про те світлове (Барв., Опов., 1902, 226); Мати в Чайчилов про долю та про безталання світлове почнуть, а введуть усе на диток своїг... (Вовчок, I, 1955, 235); // Власт. життю у всіх його проявах. — Ой, Химо, — промовляв [Катря], — як усе світлове минає! І коханья, і радости, і горе (Вовчок, I, 1955, 225); [П а т р і а ї:] Брате мій, ти напути на нашу віру жінку, тоді вона вже плакати не буде по марних світлових розкошах (Л. Укр., II, 1951, 227); // Який відповідає усталеним вимогам певного суспільства, колективу. Світлої звичай знає [Дружка]: Кого стріне — приймає (Гл., Вибр., 1951, 222); // Власт. усім; людський. Він зтіє принаймні словом полегшити свою душу, як змара чує потребу вилити свою вагу, і говорить. Бо що свої болі — нуєтє. Світлове горе велике (Коцюб., II, 1955, 41); // Який усі добре знають; загальновідомий. Усе світлове я їй [Катрі] доводжу гарно, берусь розсудувати, як можучий, — та шкода мого розуму клопіткового! (Вовчок, I, 1955, 214); Прилащиться підлиза хоч до кого: солодкі слова Примають великого й малого, — То вже така дурниця світлова (Гл., Вибр., 1951, 91).

◇ Світлові річ: а) звичайна річ, нічого дивного. — Роман не був тебе, не нісачив. Він чоловік тихий. А коли ви, може, коли і полаялись, то це світлова річ. Без лайки, змаганя та сварки ніхто не прожине (Н.-Лєв., VI, 1966, 414); б) уживається як вставне словосполучення в значенні відомо, звичайно. Вона вилюдила б, світа б побачила та й собі що-не-що справила б. А то — річ світлова — трапитьє чоловік, то, дивачь, і переїзати нічим (Хотк., I, 1966, 124); [Ю д а:] З сусідами в той час я позивався за спаш, за

оранку — річ світова! — і змучився ворогуванням людським (Л. Укр., III, 1952, 133).

4. *заст.* Прикм. до світ² 7. *Sophie* багато дечого бракує. *Звісно, з часом то все прийде, але все ж треба, щоб вона як можна скоріш приєднала до світових звичаїв. Треба її частіше в люди вивозити* (Л. Укр., III, 1952, 508); *Вендер, як світовий чоловік, поспідав усім визначним людям міста Б. візити* (Мак., Вибр., 1954, 123).

СВІТОВІДЧУВАННЯ, я, с. Сприймання людиною навколишнього світу, дійсності, яке виявляється в почуттях, учинках, настрої. У своїй поезиці, у своєму стилі, в своїй світовідчужанні Шевченко пройшов шлях такий же, який пройшли Пушкін і Міцкевич (Рильський, III, 1956, 244); *Соціалістична епоха сформувала нову людину, цілісну і цілеспрямовану, без роздвоєного світовідчужання* (Вітч., 8, 1958, 127).

СВІТОВІДЧУТТЯ, я, с. Те саме, що світовідчужання. *Справжнє новаторство не в словесному штукарстві, а в більшому, ніж звичайне, загальненні в явища життя, у нових світовідчужанні, у свіжості поетичного бачення світу* (Літ. газ., 12.1 1962, 2); *Навряд чи хтось заперечуватиме, що художній смак поета є частиною його світовідчужанні* (Рад. літ-во, 2, 1965, 10).

СВІТОГЛЯД, у, ч. Система поглядів на життя, природу і суспільство. *Читання настільки перевірнула мій світогляд, що в незвичайно релігійного хлопця, яким я був до 12 років, я став на 13 році життя атеїстом, а на 14 — соціалістом* (Коцюб., III, 1956, 281); — *У трудовій діяльності людина розвиває свої таланти, кристалізує характер і виробляє світогляд* (Гур., Наша молодість. 1949, 80); *Комуністичний світогляд*.

СВІТОГЛЯДНИЙ, а, е. Прикм. до світогляду. *Світоглядна позиція художника складається в процесі набуття ним життєвого досвіду* (Рад. літ-во, 3, 1958, 20).

СВІТОГЛЯДНО. Присл. до світоглядний.

СВІТОЗОРІЙ, а, е, поет. Осялений яскравим світлом; який випромінює яскраве світло; // перен. Проїнятий радістю, щастям; який виявляє радість. [С і н о н:] *Тепер либонь ті світозорі очі слівом поїнались* (Л. Укр., II, 1951, 315).

СВІТОК, світку́, і розм. світкі́, ч. Пестл. до світ¹. *Гемь, блиск! Чи змара то? то зроньки світко? Ні, то синіє Дністр — то світоко Аержману* (Бор., Тв., 1957, 69); *Уранці, чим світко, скочила, чи помогла в чому газийці, чи ні, зібралась, пішла [Івга] до палати* (Кв.-Осн., II, 1956, 288).

Світку [мій]: а) пестливе звертання до кого-небудь; б) уживається для вираження подиву. *Нажиста несуть до Ксені, світку! Молодий голубить, як левідку* (Мал., I, 1956, 391).

СВІТОК, світку́, ч. Зменш.-пестл. до світ². *Як багато гарного, характерного і навчального можна там знайти, показує інтересна кожодія Цеглицького «Шляхта годочкова»,... де він змальовує нам живо і вірно один особний світко* (Фр., XVI, 1955, 153); — *Така вітола крутить, що світку не видно* (Коцюб., II, 1955, 352).

СВІТОМ, присл. На світанку. *Увечері панич пішов.. та вернувся аж світом* (Мирний, III, 1954, 168); *Цілу ніченьку гуляла [Хівря], співала.. та танцювала, світом, в двір вернула* (Фр., Вибр., 1959, 102).

СВІТОПУТИ, не́, док., однокр., діал. Підсл. до світпуть. *Зраду шось тріснуло, світопуко. Христа кинула, підвела голову. Криває зарево пожежі здіймалося з-за гори* (Мирний, III, 1954, 339).

СВІТОНЬКО, а, ч. Пестл. до світ². — *Ой, горенько мені на світоньку, — моляла [Плітошка]. — За що мене так доля зневажає?* (Г.-Арт., Байки..., 1958, 80); — *Що ж нам робити? Що нам казати? Як його в світоньку з жалми діточками прожити?* (Мирний, IV, 1955, 244).

◇ **Не бачити світонька** [ббожо (білого)] *ва ним — чим* — те саме, що **Не бачити світу** (див. бачити). *Піде він з двору, а я й світонька божого за словами не бачу і ділетка ва їм не зроблю* (Барв., Опов..., 1902, 98).

СВІТОРОЗУМІННЯ, я, с. Сукупність поглядів на світ; розуміння світу, дійсності. *Почесне завдання — показати незбутні роки побудови соціалізму [в нашій країні].. Підійти до нього треба, озброївшись досконалою зброєю марксо-ленінського [марксистсько-ленінського] світорозуміння* (Доцл., VI, 1957, 585).

СВІТОСПРИЙМАННЯ, я, с. Сприймання людиною навколишнього світу, дійсності. *За десять років перебування Дніпрової Чайки поза Херсоном в її житті і світосприйманні відбулися істотні зміни* (Рад. літ-во, 3, 1958, 84); *Музика, як основа світосприймання, лунає на багатьох сторінках перших книжок Тичини* (Рильський, III, 1955, 412).

СВІТОСПРИЙНЯТТЯ, я, с. Те саме, що світосприймання. *У книгах, піснях, творах образотворчого мистецтва відбите світле й радісне світосприймання українського народу, який впевнено дивиться у своє майбутнє* (Мист., 3, 1969, 1).

СВІТОСЯЙНИЙ, а, е, поет. Осялений світлом. *На ниві праці і на ратній полі Ішли ми поруч, друзі і брати, — Та тільки змівши геть лигу порфиру. Свою ми спілку осятили щирою Огнями світосаяної мети* (Рильський, III, 1961, 48).

СВІТОЧ, а, ч. 1. *заст.*, поет. Велика свічка; // Смолокип. — *Ходьмо, куже, в праміду, Засвітим світоч* (Шевч., II, 1963, 421); *Замок був там; зброї полиць, Сміх і смілих там гуля, Пані, ліцарі та джурі В коло з світочами йшли* (Л. Укр., IV, 1954, 126); * *Образно. Ти [кремінь] лишень іскри пускай! Може, світоч із них загориться, Що поколінням усім вигід освітити* (Фр., XIII, 1954, 314); *Той світоч, що його нам Ленін засвітив У чорнім морозі цареві Росії. Нам осяває путь, Серця крипить і зріє, Б'є нас в рать одну усіх трудівників* (Рильський, III, 1961, 286); * *У порівн. Вийшли [поезія] на велетенське поле людського існування і боротьби, як світоч, як світлий маяк у боротьбі за щастя і волю народів* (Мал., Думки..., 1959, 3); *Умер і він білице хоробрих смерть, Та перед нами світочем горить ім'я його, як приклад багатородний* (Рильський, II, 1960, 327); // *Свічник. Зчинилася бійка.. Хтось здер скатертину. З гуркотом упали мідні світочі. Свічки поазали* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 207); // *Світло. [М а р т і а н:] Світочам небесним і тим порядок дано й певний час, коли і скільки їм світить на землю* (Л. Укр., III, 1952, 290).

2. *перен.* Той, хто є носієм правди, волі, освіти і т. ін. *Російський письменник, великий світоч у дутовім царстві, ми знаємо й любимо* (Фр., XVI, 1955, 354); *Дайте і Шекспір, Гете і Пушкін, Міцкевич і Шевченко — подвижники своєї нації і водночас — світочі людства* (Рад. літ-во, 11, 1967, 53).

3. *перен.* Те, що є джерелом істини, правди, волі, освіти і т. ін. — *Це [Академія] світоч науки для всього слов'янства. — Атож! — радо погодився владика* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 400); *Ленінське визначення партійності літератури і її роль в служінні народові є тим злибоким ідеалом, тим історичним світочем, який веде і надихає всю нашу радянську літературу* (Мал., Думки..., 1959, 95).

СВІТОЧОК, чка, ч. Пестл. до світ². *До чого ж я козака, щирого козака, рівнятиму у світочку?* (Вовчок, I, 1955, 330); [З і н ь к а:] *Чи пишалася я хоч годочко своєю красою? Чи гляннула я на світочок?* (Кроп., II, 1958, 36).

◇ **Ні в світбчку** — те саме, що **Ні в світі** (див. світ²). *Дівчина виходилася у неї хороша.. Щоб там посваритись*

а ким, як друзі, то ні в світочку! (Вовчок, I, 1955, 96); Світочку мій! — те саме, що Світе мій! (див. світ¹). — Як прийшла я в сазарю, світочку мій! Кружком мене обступили хлопці: зачіпають та бровами жоргають (Н.-Лев., II, 1956, 106).

СВІТСЬКИЙ, а, е. 1. Не церковний, не духовний. Те, що вона була «з духовних», — прищепило їй певну поязу до людей не в світського стану (Коцюб., I, 1955, 314); Прокопенок вишшов в хлопцями і став за церковною огорожею. Скоро вишшов батюшка.. у світському обранні (Довж., I, 1958, 176); // у знач. ім. світський, кого, ч. Той, хто не має духовного сану. — І не говори! — промовила стиза матушка в третій хаті, — не дам я свої дочки за світського! Підождіт.. — Нічого нам богословів ждати! Вони сватаються, де сотнями пагне (Н.-Лев., I, 1956, 135).

2. Прикм. до світ² 7. В авторській розповіді, в ліричних відступках (поемі «Слепая») Шевченко давав широкі узагальнення, викривав розбещеність світської черні, що ламала й калічила душу людини (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 107); // який відповідає вимогам світу. Я тоді й собі наваживо Трохи ноги розім'яти, І, як Келле, щонайвищий Світських звичаїв набратись (Л. Укр., IV, 1954, 185).

СВІТСЬКІСТЬ, кость, ж. Властивість за знач. світський 2. Вельможна князь Куракін, знавець всіх таємниць світськості й придворного етикету, умів вислуговувати і коварші обурення та гніт, і зворушливі відвертості (Кочура, Зол. грамота, 1960, 65).

СВІТУН, а, ч., ект., діал. Світляк. * Образно. Вовки бігли мовчки, нечутні, невидимі, примарливо-безтілесні. Тільки летіли.. світуни вовчих очей (Загреб., Шеніт, 1966, 7).

СВІЧА, і, ж. Те саме, що свічка 1—3, 5. Грубі свічі тизо топились, оливаючи вогком, неначе сльозами (Коцюб., II, 1955, 353); У свіцлиці.. Тадей Станіславович запалює свічі і схиляється над своїм щоденником (Стельмах, I, 1962, 12); На стіну два раки накима І теір, що виткали ткачі, Полтавська пласта зоряниста, Шовками шита при свічі (Мал., Віщій голос, 1961, 13); Біля входу перед ним каштані Білі свічі гору підняли (Перв., II, 1958, 57); Юрко закачає рукави, упевнено підійшов до трактора. Заміряє пальце, перевірив електрообладнання, оглянув свічі (Б. Кравч., Бувальщина, 1961, 82); Толя раптом підкинув м'яч, підстрибнув і таку свічу ударив, що у мене й картуш завався в голові (Ряб., Жайворонки, 1957, 193); *Образно. Ти пронесла кризь чорний сон століть Свічу свободи й вірності, Софіє! (Рильський, II, 1960, 320); *У порівн. [І в а:!] Глянеш кружком себе — рай та й годі! Зорі — як свічі вогкові, води — немов срібло, за садами зат не видко (Вас., III, 1960, 26); Несла та вірність, мов свічу ясну. Негай же слава тебе вдалу І вірність, мов тополя, зійко, Радянська наша, наша рідна жінко! (Рильський, II, 1960, 287).

◇ Палати (горіти, згоріти і т. ін.), як свічі — те саме, що Палати (горіти, згоріти і т. ін.), як свічка (див. свічка). Стоги нарешті скорчилися. Покріті, тизі, вони різно палають, як свічі (Коцюб., II, 1955, 64).

СВІЧАДО, а, с., заст., поет. 1. Дзеркало. Донна Анна.. перебирає у скриньці коштовні покраси і приміряє їх до себе, дивлячись у свічадо (Л. Укр., III, 1952, 377); *Образно. Ми доглядали суди, де граби Відблизив у свічаді вод (Дмит., В обіймах.., 1958, 25); Нас двоє. І нам і світ не потрібен. Ми його сприймаємо лише як обрамлення, як свічадо нашої радості (Мас., Роман.., 1970, 135); *У порівн. Удаални видніється кристине, мов блакитне свічадо, озерце (Літ. Укр., 13.IX 1974, 2).

2. Підвісний свічник для багатьох свічок. Все тут

було, як і колись: у стінах і перегородках стояли важкі світільники, під стелею висіли свічада, камінь підлоги витертий був до блиску тисячами ніз (Скл., Святослав, 1959, 33); При новому господарі в кабінеті нічого, крім портрета над головою, не змінилося — ті ж самі із позолотою м'які меблі, кришталеві богемського виробу свічада під високою стелею (Д. Бедяк, Украдені гори, 1969, 279); *Образно. Спочатку затрептіли окремі вогники, ізні сліпучі іскри, розбризкуючись у повітрі, перекидалися зверху на верх [дерев], аж поки вся Силва не запалила свої жерстняні свічада (Стельмах, I, 1962, 34).

СВІЧАР, а, ч. Те саме, що свічка́р.

СВІЧАРНИК, а, ч. Те саме, що свічка́р.

СВІЧАРНИЦЯ, і, ж. Жін. до свічка́рник.

СВІЧАРНЯ, і, ж., заст. Те саме, що свічка́рня.

СВІЧЕННЯ, я, с. Те саме, що світіння. Люди дивалися, що свічення моря, так звани біологічне свічення, викликають мікроорганізми (Званя.., II, 1969, 12).

СВІЧЕНЬКА, в, ж. Пестл. до свічка. Він приснився у сні нерозгадані, Ослінні великодної [великодньої] свіченьки (Граб., I, 1959, 558).

СВІЧЕЧКА, в, ж. Зменш.-пестл. до свічка 1—3, 5. Чом не прийшов, Як я говорила? А у мене цілу нічку Свічечка горіла (Укр. нар. пісні, I, 1964, 92); [Т а н я:] Давайте, Катю, одсаяктуймо й ми сьогодні ялику: хай уже одна свічечка й для нас згорить (Вас., III, 1960, 120); Над Києвом стояла всеперезожна й радісна весна, величезні глекі бруньки на каштанах.. перетворилися вже на ніжні семилисники й повипускали свічечки майбутніх квіттів (Ю. Янов., II, 1954, 88); *Образно. [П е р д е р і й:] Меласю! Рідна Свічечка асна! Мене сама мов світлом ти осяла (Коч., П'єса, 1951, 197); *У порівн. Як свічечки, блищали зорі, І місяць весело світив (Гл., Байки.., 1959, 395); Дід витягає з кишені дозгу, мов свічечку, цукерку (Стельмах, I, 1962, 317).

◇ Тінутв мов (наче, як і т. ін.) свічечка див. тінути. **СВІЧКА**, в, ж. 1. Палачка вогку, лоу, стварину з гвотом усередні, яку використовують для освітлення. Він сквапно засвітив свічку, наблизив її до Раїсиного лица і стурбовано поспитає: — Що з вами? (Коцюб., I, 1955, 316); Щасливі дні, щасливі ночі, Коли при свічці любовий, Хоч мерли пальці, сліпали очі... Я так над книжкою сидів (Фр., XIII, 1954, 411); Праворуч від нього, на столуку, рівним вогнем горіла свічка (Скл., Святослав, 1959, 30); *Образно. Свічки їх життя почали горіти кожда в інший бік (Фр., IV, 1950, 200); Часом їй здавалось, що от-от засвітається перед нею дві свічки вовчих очей... (Гр., II, 1963, 293); *У порівн. Білі берези блищали, неначе білі вогкові свічки (Н.-Лев., II, 1956, 352); Очі сляні, як свічки гарячі (Рильський, I, 1960, 231); Завчє сидів перед ними на стежці, виставивши вуза зору, як свічки (Говчар, IV, 1960, 59); // перес. жн., розг. Судитві деяких рослин, що нагадують свічку. Тамара ніколи не бачила киевських каштанів, і лише в вагоні з розповідей знайомих уявляла приаблизість цих чудових дерев, коли вони викинуть серед зеленого листу сріблясті свічки цвітну (Хвижяк, Тамара, 1959, 280); // у знач. присл. свічкою. Вертикально. Коли ж спробував скочити на одного з них молодший табунник, кінв образу затанцював на місці, потім завис дубки, з хвилю стова свічкою і помчав його степом диким кар'єром (Тулуб, В степу.., 1964, 321); Дельфін підпливав до човна і, опустивши донизу всю задню частину тіла, ставав свічкою (Наука.., 2, 1967, 22).

Поставити свічку див. поставити¹.

◇ Вдень із свічкою не знайти див. знаходити; Звєстїся на [воскову] свічку — дуже схуднути, змарити. Пані Левова, молода ще удова по славному інженерові,

вела́ся на воскову свічку (Дп. Чайка, Тв., 1960, 64); [Ніби (мов, немов і т. ін.)] скáпувати свічкою *див.* скáпувати; Ні бóгові свічка, ні чóртові коцюба́ (кочерга́) *див.* бог; Пáлати (горіти, згоріти і т. ін.), як свічка — горіти рівним високим ясравим полум'ям. *Майдани* Кроє почервоніла. А оранки з костьолами, *Мов* свічки, згоріли (Шевч., II, 1963, 147); *Сторожка* біля воріт горіла, як свічка, частина селян обігла вже в будинок (Панч, Гомон. Україна, 1954, 113); Рівний, як свічка — стружкий; який тримається дуже рівно, прямо. *Олександра* стояла, сперши́ся на сáну, рівна, як свічка (Кочуб., I, 1955, 59); *Незабаром* прибув дипломат. *Сухорлявий* і рівний, як свічка (С. Ол., Вибр., 1959, 132); Свічки́ в очáх засвічуютьсá (засвітлюютьсá, стáли, бли́снули і т. ін.) — працювати в очах від сильного оглушливого удару по голові, обличчю. В очáх Андрія засвічуютьсá блискучі жовті і червоні свічки, він чує якийсь гострий, неможливий бі́ль у голові (Мик., II, 1957, 304); — Ну й *сперши́ла*, *Фросимко*, мене халаяю!.. Віник я ще стерпів... А халаяю як *стáла*, *Й-бо*, в очáх свічки *стáли* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 43); *Тáнути*, *мов* (пáче, як і т. ін.) свічка *див.* тáнути; *Трéба* з свічкою *серед* дня *шукáти* (вишукувати і т. ін.) *кого*, *що* — когось, чогось дуже мало, хтось, щось рідко трапляється. *Таких* *дива́ків*, як *ти*, на *світ*і дуже *мáло*, *їх* *трéба* з свічкою *серед* *бáлого* дня *шукáти* (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 67); *Що* *будете* *робити*, *коли* *старовина* *так* *витрачується*, *що* *трéба* *її* з свічкою *удень* *вишукувáти*?! (Мириш., V, 1955, 408); *Хоч* *свічки* *ліпш* *дво*. *ліпш*т!

2. *спец.* Пристрій, за допомогою якого запалюють пальну суміш. *Запáлювальна* *свічка* *служить* *для* *утворення* *електричної* *іскри* в *циліндрі* *двигуна* (Зерн. комбайни, 1957, 225); *Доки* *Павловський* *колу́пається* в *моторі*, *протираюча* *свічки*, *ми* *теж* *чепури́мо* *себе*, *зчища́ю* з *ніг* *бáзюку* (Гончар, Маша..., 1959, 31).

3. *мед.* Лікувальний препарат у вигляді маленької палички з одним конусоподібним кінцем, який використовують при лікуванні геморою, запору і т. ін.

4. *фіз.* Одиниця виміру сили світла. Згідно з міжнародною угодою за одиницю сили світла прийнята свічка. Свічка — певна частина сили світла, яке дає еталонна лампа розжарювання особливої будови в суворо визначеному напрямі (Курс фізики, III, 1956, 261).

5. *перен.* Прямий, вертикальний зліт вгору (м'яча, літака і т. ін.). *Юрко*, на *знак* *подяки* *мáтросу*, *приймає* *м'яча* і *сильно* *вдаряє*, *пославши* в *небо* *чудове* *свічку* (Кучер, Черв. вогонь, 1959, 81); *Він* *готовий* *був* *власним* *життям* *поділитися* з *другом* в *цю* *ми́ть*,... *щоб* *був* *він* в *усьому* *здоровий*... і *небо* *щоб* *було* *йому* *доступним*, як *отим* *реактивникам*, *що* *зараз* *має* *ставати* *над* *степом* *височенні* *свічки*... (Гончар, Тронка, 1963, 123).

6. *діал.* Очанка.

СВІЧКА́Р, а, ч. Той, хто виготовляє свічки або торгує ними.

СВІЧКА́РКА, в, ж. Жін. до свічка́р.

СВІЧКА́РНЯ, і, ж., *заст.* Свічковий завод. В *Кованька* *згоріли* *свічка́рні*, і *він* *трохи* *не* *збанкрутував* (Н.-Лев., I, 1956, 630).

СВІЧКОВИЙ, а, б. Пркм. до свічка. У *севастопольському* *Морському* *соброрі* *їшла* *урочиста* *відправа*... *Густі* *пахотні* *ладани* *мішалася* з *запахом* *свічкового* *чаду* (Гончар, II, 1959, 203); // *Признач.* для виробництва свічок. *На* *м'якому* *сонці* *бли́гла* [*Дарина*] *іск* для *монастирського* *свічкового* *заводу* (Стельмах, I, 1962, 319); // *Признач.* для свічок. *Свічковий* *сталець*.

СВІЧКО́ГАС, а, ч., *заст.* Людина (перев. при церкві), що гасить свічки, знімає нагар із свічок. *Жили* *при* *палаці* *священники*, *ченці*, *свічкогаси* (Загреб., Диво, 1968, 645); *Дядько* *Трохим* *врятував* *нашого* *свічкогаса*,

але *ні* *срібла-золота*, *ні* *паперових* *грошей* *від* *нього* *не* *дочекався* (Стельмах, Гусп-лебеді..., 1964, 85).

СВІЧНИЙ, а, б, рідко. Те саме, що свічковий. — *Розкажуть* *люди*, *щораз* *переговори* *веде* [Яків], *свічку* *фабрику* *дума* *заводити* (Мириш., I, 1954, 222); — *Мислять*, *други*, — *узляши* в *руки* *свічний* *сталець*, *щоб* *відсунути* *його* *далі*, *продовжував* *Данило* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 158).

СВІЧНИ́К, а, ч. Підставка для свічки або свічок. В *далекому* *кінці* *каплиці* *сáв* *престоя*, *обставлений* *срібними* *та* *золотими* *свічниками* (Н.-Лев., VII, 1966, 16); *На* *столи*... *блїмали* в *свічниках* *свічки* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 151).

СВІЯ́ЗЬ, і, ж. Те саме, що свичч². *Витригалими* *до* *морозів* *є* *також* *крижні*, *зоголі*,... *свіазі* (Знання..., 2, 1973, 32); *На* *залізних* *луках*... *відпочивають*, *журиють* *крижні*, *свіазі* (Коп., Як вони..., 1948, 8).

СВОБІ́ДНИЙ, а, в, *заст.* Вільний. *Вдень* *Ворони* *були* *повними* *панам*, *кравати*, *сиділи* *по* *деревах* *і* *скалах*, *чули* *себе* *впоєні* *свобідними* (Фр., IV, 1950, 96); *Розмова* *їшла* *свобідна*, *різномбарна* *і* *легка* (Фр., VII, 1951, 107); *Ти* [поете] — *чар*. *Шануй* *свою* *самотність* *і* *свободу*, *Прямуй*, *куди* *тебе* *свобідний* *манить* *ум* (Зерв, Вибр., 1966, 396); *Мов* *свобідний* *орел*, *моя* *думка* *в* *простораз* *шугала* (Вороний, Вибр., 1959, 99); *В* *його* *можку* *родилися* *прегарні* *картини* *вольної* *воли*, *свобідного* *ділання* (Круш., Буденний хліб..., 1960, 55); *Коли* *не* *було* *інтелегенції* *в* *церкві*, *о* *Василь* *почував* *себе* *свобідним* *у* *посвященні* *селян* (Мак., Вибр., 1956, 325); *Заче́пив* [Васплі] *вірвовку* *за* *гвіздох*, *рвонується* *всім* *тілом* *і* — *почує* *руки* *свобідними* (Хотк., I, 1966, 116).

СВОБІ́ДНО, присл., *заст.* 1. Присл. до свобідний. *Геній* *блискоч* *думки* *вми́ть* *з* *громом* *розуму* *разить* *У* *природі* *тайні* *нутро*, *ї* *незатертий* *свід-таєро* *Правди* *залишає* *в* *вік*, *Щоб* *трудиться* *чоловік* *На* *землі* *свобідно* *міз* (Фр., XIII, 1954, 397); *Його* *те* *поле* *зловіло* *в* *калиці*, *що* *дізнати* *свобідно* *не* *дає* (Круш., Буденний хліб..., 1960, 47); *ї* *туже* *тіло*, *що* *не* *знало* *ще* *материнства*, *свобідно* *ї* *гордо* *палело* *є* *молодий* *травець* *царинки* (Кочуб., II, 1955, 337); *Легко*, *свобідно*, *мов* *граючися*, *перескакує* [опришок] *в* *каменя* *на* *камінь* (Хотк., II, 1966, 138); *З* *твоєю* *мамою* *розбалакаюся* *я* *так* *весело* *ї* *свобідно*, *не* *наче* *ніколи* *ї* *тіні* *непорозуміння* *не* *було* *поміж* *нами* (Вільде, На порозі, 1955, 14); *Він* *тримається* *свобідно*, *слідкуючи* *за* *Шахм*, *щоб* *часно* *обернути* *все* *на* *жарт* (Ю. Янов., I, 1958, 149).

2. у *знач.* присудк. *сá.* Без почуття гніту, тривоги (про душевний стан). *На* *серці* *було* *любо*, *свобідно* *та* *радісно*, *як* *рідко* (Фр., IV, 1950, 387).

3. у *знач.* присудк. *сá.* Просторо, не тісно. *У* *заті* *свобідно*.

4. у *знач.* присудк. *сá.* Дозволено, не заборонено. *Єму* [йому] *свобідно* *мати*... *свою* *гадку* (Стеф., III 1954, 106).

СВОБО́ДА, в, ж. 1. Відсутність політичного й економічного гноблення, утиску й обмежень у суспільно-політичному житті якого-небудь класу або всього суспільства; воля. *Не* *важ*, *Не* *важ*, *в* *мережаній* *лісрелі* *Донючки* *і* *фарисей*, *За* *правду* *прелятую* *стать* *ї* *за* *свободу* (Шевч., II, 1963, 296); *Великі* *питання* *політичної* *свободи* *і* *класової* *боротьби* *вирішує*, *кінєць* *кінцем*, *тільки* *сила*... (Ленін, 11, 1970, 16); // *Державний* *суверенітет*. — *Великі* *жертові*, *принесені* *нами* *в* *ім'я* *свободи* *і* *незалежності* *нашої* *Батьківщини*,... *не* *минули* *марно* *і* *увічачилися* *повною* *перемогою* *над* *ворогом* (Гончар, III, 1959, 440).

Демократичні *свободи* — *визначена* *законом* *можливість* *участі* *громадян* *у* *суспільно-політичному* *житті* *країни*, *сукупність* *усіх* *політичних* *прав* *громадян*.

2. Перебування не під арештом, не ув'язненим, не в неволі і т. ін. Бує [Гордіюк] в опришках колись, але, підмашився, обіцяє за ласку свободи перейти на службу поліційну (Хотк., II, 1966, 54); В'язні не отрачали надії вирватися на свободу, не схилялися перед жорстокою долею (Хижняк, Тамара, 1959, 209).

◇ Дарувати свободу *дис.* дарувати.

3. Життя, існування і т. ін. без залежності від когонебудь, можливість поводитися на свій розсуд. — Я просеічена людина, маю право на свободу, на самостійність. Хто має право держати мене на припоні? (Н.-Лев., VI, 1966, 68); Достаток, свобода, безклопінність, молодий муж,.. добра сєєкруха, мимі люди,.. — чого ж їй бракувало, ну, чого? (Хотк., II, 1966, 34); Жінки [кочовиків-скотарів] користувалися великою свободою і навіть були ватажками на війні (Іст. СРСР, I, 1956, 13); Свобода немислима без відповідальності кожного члена суспільства перед суспільством (Ком. Укр., 9, 1968, 7).

4. Можливість діяти без перешкод і заборон у якійнебудь галузі. Пролетаріат завоював усього російському народові ..небачену на Русі свободу друку, зборів, спілок (Лєнін 19, 1971, 398); Справжню, реальну свободу у творчості забезпечує принцип партійності, вимагаючи зв'язку літератури і мистецтва з пролетаріатом, служіння найширшим народним масам (Рад. літ-во, 9, 1969, 7); Свобода слова.

5. Філософська категорія — можливість вияву суб'єктом своєї волі в умовах усвідомлення законів розвитку природи і суспільства.

Своббда вблі — здатність приймати рішення із знання справи; Своббда і необхідність — філософські категорії, що виражають діалектичну суперечність між діяльністю людини як розумної істоти й об'єктивними законами природи та суспільства; Своббда свбїсті *дис.* свбїсть.

6. Легкість, відсутність утруднень у чому-небудь. Першучість та порожнеча відбилася навіть на характері її зовнішнім вигляді тої промови, яку має нарешиі Маруся до своїх легієні. Не було свободи, не було сміливості, молодечості (Хотк., II, 1966, 227).

7. *заст.*, рідко. Простота, невимушеність у поведженні. В сім не мала вона пари між своїми ровесницями, так се в природній свободі свого поведження (Фр., VI, 1951, 9).

8. *розж.*, рідко. Вільний від праці час. Ходім лишень к своїй господі, Там поговорим на свободі (Котл., I, 1952, 153).

СВОБОДОЛЮБ, а, ч. Волелюбна людина.

СВОБОДОЛЮБЕЦЬ, бця, ч. Те саме, що свободолюб. Саме література соціалістичного реалізму продовжує розвивати образ великого свободолюбця [Прометей] (Рад. літ-во, 2, 1957, 10).

СВОБОДОЛЮБНИЙ, а, е. Який любить свободу, незалежність, який прагне до свободи, незалежності; волелюбний. Народє український! Народє свободолюбний, дужо своїм незламний, прекрасний і великий! В тяжку хвилину твого життя [період війни] прийма від мене, від сина твого рідного, — слово бадьорості й прївїту! (Тич., III, 1957, 158).

СВОБОДОЛЮБНИСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. свободолюбний. Ніцц! Вже через те, що це місто народило і зросло такого народного велетня, як Джузеппе Гарібальді, Лужинський ще під час перших своїх відвідин повірив у його свободолюбність (Ле, Клев. лист, 1960, 180).

СВОБОДОЛЮБСТВО, а, с. Любов, прагнення до свободи, незалежності. Минали роки, складалась століття, місто [Київ] жило, завжди вірне своїм традиціям свободолюбства (Цюпа, Україна..., 1960, 128); В його

[О. Пупкіна] характері і світогляді М. Рильський виділяє насамперед громадянську мужність, любов до поневоленї, свободолюбство (Рад. літ-во, 3, 1967, 75).

СВОБОДОНЬКА, н, ж. Пестл. до своббда 1—3. О, я співає б, та до співу до веселого треба б мені свободоньки... (У. Кравч., Вибр., 1958, 248).

СВОЄКОРИСЛИВИЙ, а, е. Який прагне до власної вигоди, наживи, дбає про користь лише для себе. Сила концепції повісті ще й в тому, що в ній відтворено історичну правду: за Палем — народ, ..Мазепу автор розвінчує як імпригана, як людину честолюбну та своєкорисливу (Смолич, VI, 1959, 270); // Власт. такій людині; побудованей на турботі лише про свою користь. Своєкорислива політика князів і бояр, заострення міжусобної боротьби на Русі. — все це давало половцям можливість безперешкодно нападати на Руську земю (Іст. укр. літ., I, 1954, 43).

СВОЄКОРИСЛИВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. своєкорисливий. В комунізм люди повинні прийти величчєними від приватновласницьких звичок, від егоїзму, своєкорисливості — від усього того, що заважає людині жити соціалістично (Літ. газ., 15.IX 1959, 1).

СВОЄКОРИСЛИВО. Прїсл. до своєкорисливий.

СВОЄКОРИСНИЙ, а, е, *заст.* Своєкорисливий. Переконавшись що Цєліна зовсім далека від яких-будь своєкорисних замислів, старенька пошалу привілка до оказуванїх їй чємностей (Фр., II, 1950, 301); Експропрїюваним коштам він [Г. Котовський] вів точний образунік і надсилав у бесарабські газети повідомлення — скільки в кого з поміщиків взято і куди, на які потреби витрачено: щоб не скористалися з його імені й не чинили своєкорисного грабунку різні чорні владюги (Смолич, V, 1959, 29).

СВОЄКОРИСНІСТЬ, ності, ж., *заст.* Властивість за знач. своєкорисний.

СВОЄКОРИСНО, *заст.* Прїсл. до своєкорисний.

СВОЄКОШТНИЙ, а, е, *заст.* Який вчився у навчальному закладі на власні, а не на казенні кошти. В колегії половина виводячків складається із своєкоштных, багатириє та аристократів, — ми, стипендіати-бїдаки, мусили з ними вести раз у раз боротьбу (Крим., Вибр., 1965, 569); Михоша аж затрусився тоді, на лекції: хїба ж протягом всього перебування в ліцеї не відстоює своєї людської рівності перед.. багатшими й знатнішими за нього, казеннокоштного, своєкоштными учнями? (Полт.. Повість..., 1960, 355).

СВОЄКОШТНИК, а, ч., *заст.*, *розж.* Той, хто вчився у навчальному закладі на власні, а не на казенні кошти. — Зібравсь нас всім чоловік [чоловік] своєкоштників на квартиру до одного столяра (Свидн., Люборачькі, 1955, 151).

СВОЄРІДНИЙ, а, е. 1. Який має характерні особливості, не схожий на інших; незвичайний, оригінальний. Де б Кирило не був, що б не робив, скрізь оточала його атмосфера густа й своєрідна, що заслоняла багато предметів, наче їх зовсім не було на світі (Коцюб., II, 1955, 208); Пан Густав Трацький, найстарший син пана Станіслава Трацького,.. був зовсім своєрідна і неможоважна фігура (Фр., III, 1950, 72); Він показав нам, із кілочка звичаєви, Своє національне убрання, Усе в блискітках, в епатуванні гарні, Хоч своєрідне, а подібне в чомусь І до гуцульської святної поші (Рильський, III, 1961, 162); — В академії я побачив теорі одного з молодих — Федотова. Який своєрідний талант! (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 323); В Тоні з батьком дружба своєрідна, без ніжностей зайви (Гончар, Тровка, 1963, 65); Ї обличчя минулося руж'яницями, радістю і своєрідною красою (Стецьмах, II, 1962, 276); // у знач. ім. своєрідне, ного, с. Те, що не схоже на інше, має характерні особливості.

Крайні соціалістичної системи нагромадили багатий колективний досвід перетворення життя сотень мільйонів людей, внесли багато нового й своєрідного у форми політичної і економічної організації суспільства (Програма КПРС, 1961, 18).

2. Який своїми особливостями, якостями нагадує що-небудь; свого роду (щор). «Звенигора» — це був своєрідний прейскурант моєї творчості можливостей (Довж., I, 1958, 22); Війна на п'ять років відірвала його від науки, але й вона була своєрідним інститутом (Минко, Ясні зорі, 1951, 4).

СВОЄРІДНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. своєрідний 1. Від перекладачі Енгельс вимагає точності в переїдні термінології, збереження всієї своєрідності, всіх відтінків мови автора (Мовозв., VII, 1949, 15); Письменники України в своїх творах широко показують працю, побут і звичаї народів братніх республік, своєрідність і красу їх природи (Ком. Укр., 12, 1961, 30); Своєрідність світосприймаля, світорозуміння М. Стельмага, його індивідуальна концепція людини, чіткість ідейно-естетичних позицій становлять основу своєрідності внутрішнього світу його творчості (Рад. літ-во, 8, 1971, 9).

СВОЄРІДНО. Присл. до своєрідний 1. Чоловік Кошицької, покірний, як віл, і беззловесний, як риба, своєрідно виявляє протест проти жінчиний заляканій тиранії (Кол., Терен., 1959, 25); Як на чужоземця, українською мовою Петушек говорить цілком пристойно, лише своєрідно інтонауєв речення (Шовк., Інженери, 1956, 19).

СВОЄУМ, а, ч., розм. Той, хто діє за власним розсудом, ні на кого не зважаючи.

СВОЄУМЕЦЬ, мця, ч., розм. Те саме, що своєум. [К а б а к:] Ще й місяця не пройшло, як цей своєумець став гетьманом, а вже встиг понастязати сюди на Січ своїх: Бозуна, Ганжу... (Корн., I, 1955, 209).

СВОЄУМКА, н, ж., розм. Жін. до своєум. Не долюбляє тільки батько удови, що така вона своєумка непокірлива; не долюбляла і вона його (Вовчок, I, 1955, 183).

СВОЄУМНИЙ, а, е, розм. Який діє за власним розсудом, ні на кого не зважаючи; // Який ґрунтується на таких діях.

СВОЄУМСТВО, а, с., розм. Властивість за знач. своєумний. Мужилосвський звеліє здивованому сотнику викликати до залку удовиць тиз чоловіків, яких скарано було за своєумство (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 27).

СВОЄУМНИЙ, а, е. Який відбувається, здійснюється тоді, коли потрібно, в свій час. Іритували... безтолкові відкладання вєчора без своєчасних про те оголошень (Л. Укр., V, 1956, 380); Для одержання високого врожаю цукрових буряків винятково велике значення має своєчасний і високоякісний обробток посівів (Колг. село, 11.V 1955, 2); // Який відповідає потребам, вимогам даного моменту; доречний, актуальний. З'їзд [XXII] вважав своєчасними, правильними і необхідними заходи Центрального Комітету і Радянського уряду по дальшому зміцненню обороноздатності нашої Ватківщини (Резол. XXII з., 1961, 10); [С е р е д а:] Підкріплює. Тепер можна й полегати на студентському ліжку. (Дявєв). [Ж у р а в е л ь:] Думка своєчасна (Мпк., I, 1957, 485).

СВОЄЧАСНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до своєчасний. Радянську владу та її заходи сприймає [Храпков] як вони є, не заглиблюючись у суть справи, не доміржуєчись про доцільність, про своєчасність (Ле, Міжгір'я, 1953, 39).

СВОЄЧАСНО. Присл. до своєчасний. Ради повинні своєчасно розглянути всі накази, схвалені зборами вибор-

ців, і затвердити заходи щодо їх реалізації (Ком. Укр., 6, 1975, 47); Почуваючи провинку, що не подбає своєчасно про доставку пального та змащувальних матеріалів, метушиться [виконроб] між людьми (Гончар, Тронка, 1963, 260).

СВОЛОК, а, ч. Балка, яка підтримує стелю в будівлях. Світлиця в Черевані була така ж, як і тепер буває в якого замощеного козака.. Сволোক гарний, дубовий, штурно покਾਰбований;..вирізано і хто світлицю збудовав [збудував], і якого року (П. Куліш, Вибр., 1969, 60); Стара хата вже осла.. Сволоти в низеньких кімнатках некаче понависали над головами гостей (Н.-Лев., VII, 1966, 98); За чотири дні і сози встановили [майстри], і сволоти укляли (Довж., IV, 1957, 259); // Така балка як місце схову різних предметів. На сволоці, мальованому жовтою та зеленою фарбою, лежать дві-три книжки (Кос., Новели, 1962, 74); Дівчина стала на полу, потялася руками за сволок, де лежали її немудрі скарби (Цюпа, Назустріч., 1958, 88); Я прибіг додому, поліг на під і соваєв звинтіку на сволок (Панч, II, 1956, 488); // Поперечна балка в деяких спорудах. — І не встиг Григорій перехреститись удруге, як а вже був на сволоку [дзвінці], де висіли дзвони (Мпк., Кадильниця, 1959, 31).

Під сволок то; [До] сволока сягає то — хтось дуже високий. [С в а ш к а В а р к а:] Старша дружка під сволок, З'їла калачів сорок (Н.-Лев., II, 1956, 427); — Грізний, здоровий — до сволока головою сягає [дядько] (Стельмах, II, 1962, 405).

СВОЛОТА, н, ж., вульг. 1. збірн. Підлі люди; мерзотники. Від такої сволоти, як куркульські синки, всього чекати можна (Цюпа, Назустріч., 1958, 267).

2. Підла людина; мерзотник. — Я н-не знаю, з-за що заслали твого батька, але якщо він був такою сволотою, як ти, його слідвало розстріляти разом із тобою (Тют., Вир, 1964, 165); [С е м е н:] Та обурюєш мене! Одну якусь сволоту ти ототожнюєш в усіма жінками (Мороз, П'єси, 1959, 39); // Уживається як лайка. — Сволота! Покидько! — бушуєєв Геллерфорт. — Ні чорта не визнає (Хижняк, Тамара, 1959, 145).

СВОЛОЦЮГА, н, ч. і ж., вульг. Те саме, що сволота 2. Перед жінками утік Худик, підпаливши свою стодолу. Вибрав же час, сволоцюга, коли все сухе, аж рипить (Мур., Бук. повість, 1959, 129).

СВОЛОЧОК, чкя, ч. Зменш.-пестл. до сволок. Увійшли в кухню. Стеля так високо й якась... не вчать ніяк сволочків. Та видно є ній. А під, як лежанка. І в ній горить (Тесл., З книги життя, 1949, 166).

СВОРІНЬ, рня, ч., діал. Шворінь. Під ударом бича сива так шарпнула... що сворінь вишопився з градля і теліжки відскочили від плуга (Мак., Вибр., 1954, 164).

СВОЯК, а, ч. 1. Брат дружини. [Д е н и с:] Мокрина таки трохи чи не в рідні нам, бо брата його у других, Ригорій Шапуєєва, свояк та держав її небожу, Петрову дочку... (Кроп., II, 1958, 437); // Чоловік жіничної сестри. Згодом на вогник зайшов Петро Семенович Ярошенко, свояк Гаалаєвця. Вони одружені на рідних сестрах (Рад. Укр., 16.V 1961, 2).

2. діал. Родич. Було в нашій селі кілька багатих шляхтичів, ще й тежки Довбакюкові, все Городиські, хоч і не свояки (Фр., II, 1950, 85); — Покломи так само нема ким переїсцати — ми не крєвні, ані свояки (Л. Укр., III, 1952, 739).

3. розм. Своя, близька людина. Свій свояк вгадає здалека (Номис, 1864, № 7962); — Вачу, — тут свої люди, — тремтячим голосом промовив старець. — Тзел Знайшов свої! — зареготів Задорожній. — Свояк обізвася!.. (Автом., Коля розлуч. двос, 1959, 288).

СВОЯКІНЯ, і, ж., рідко. Те саме, що своячка 1. — Я ж вам сказав, що сьогодні ви не потрібні мені. — Та, збагнувши недоречність такого тону при своячині, Суворий жартівливо додає: — Тут стенограм не треба (Досв., Вибр., 1959, 252).

СВОЯКІВ, кбва, кбве. Прикм. до свояк; належний своякові. Черевань із Василем Неогольником вернувся до своякового зупора (П. Куліш, Вибр., 1969, 178).

СВОЯЦТВО, а, с. 1. збрн. Родичі не по крові, а по плюбу. [А в н а:] *Своцтво миле! Дозвольте вам тепер пояснити, чому се я таким ладом незвиклим ерадила сю вечерю...* (Л. Укр., III, 1952, 405); Ярмаркуванка почалося із зустрічей і чоломкання в рідню, своцтвом та знайомим (Стельмах, Гуск-лебеді..., 1964, 77).

2. Спорідненість, що виникає внаслідок плюбу; стосунки між чоловіком і кровними родичами дружини, між дружиною і кровними родичами чоловіка, а також між родичами подружжя.

СВОЯЧЕНИЦЯ, і, ж., рідко. Те саме, що своячка 1. У хутку шепоче молитви.. Гаркушина своячениця, що, втішки в розгромленого монастиря, осліла на хуторі (Гончар, II, 1959, 218).

СВОЯЧТИСЯ, чуся, чпшся, недок., розм. Рідниться через одруження.

СВОЯЧКА, н, ж. 1. Сестра дружини. Мені дуже мило (меню) [саме] Вам дякувати за Вашу прихильність до моєї своячки Ольги Плескаменної (Стеф., III, 1954, 251); // Дружина брата. — Я розумю. На вас чекають невідкладні справи. Ви зготуйтеся в мою своячкову поїхати в Київ. — Бальзак ледь помітно кивнув головою (Рибак, Помилка..., 1956, 118).

2. діал. Родичка. По смерті батька взяла Гаю від свою опіку якась далека своячка, тітка чи стрийна, що жила в Дрогобичі (Фр., III, 1950, 49); Меланія не доводилася жодною своячкою Аркадієві, але все ж родичалася з ним (Вільде, Сестри..., 1958, 178).

СВОЯЧОК, чкб, ч. Пестл. до свояк. Теїй [Лева] любий своячок Чотик ані на волос не ліпший від Соїні (Фр., IV, 1950, 125).

СВЯТ див. святій.

СВЯТВЕЧІР, чора, ч., церк. Вечір перед різдвом. Що не кажи, а ці святки, цей святечір... ці колядки й щедрічки мають для мене значення (Коцюб., III, 1956, 129); Було це різдвяних свят. На святечір, як це було кожного року, бондарівський Андрійко приніс тітки Катрі вечерю (Головко, II, 1957, 215).

СВЯТВЕЧІРНІЙ, я, в, церк., рідко. Прикм. до святечір. Хоч убога-убога наша хатина, та в цей вечір і вона повертала, побаватишала. Її бідність скрасили і вишиті рушники, і кетяги калини, і запашне сіно на покуті, й святечірний стіл (Стельмах, Щедрій вечір, 1967, 173).

СВЯТЕННИК, а, ч. 1. Богомільна людина, яка суворо дотримується церковних обрядів. — Ти хоч би для мене прибралася, та обголюлася, та причепурилася. А то став якийсь спасеником та святеником; ти хочеш присвятитись, а я хочу жити й любити! (Н.-Лев., VI, 1966, 393); Комісарові Олієро кається на думку не спало, що під чорною сутанюю богобоязливого святеника билося полуж'яне серце патріота (Ю. Бедзик, Богось..., 1960, 76).

2. Удавано-побожно, лицемірно-праведна людина. На роду мені написано: Не зурати мене утіж. Так скажіть мені, святеники: Чи на мене падає гріх? (Крим., Вибр., 1965, 296).

СВЯТЕННИЦТВО, а, с. Поведінка, дії святеника. Уміння спостерігати навколишній світ, гуманістичний світгляд, нетерпимість до деспотизму й святеництва... — про ці якості комедіографії Мольєра пише у своїх

літературно-критичних статтях Нечуй-Левицький (Рад. літ-во, 12, 1966, 22).

СВЯТЕННИЦЯ, і, ж. Жін. до святеник. Важко було визначити, чи мали ці святениці якийсь чернецький ранг (Смоляч, Мвр., 1958, 112); Боляиса вони всіляких святениць, які потім, у буденному житті, найчастіше виявляються особливо жорстокими та в'їдливиими тиранками (Гончар, Таврія, 1952, 148).

СВЯТЕННИЦЬКИЙ, а, е. Власт. святеничку. Вираз.. святеницької стриманості, що лежало на Собілюм обличчї, дівчатом-заробітчанкам з першого же погляду не сподобався (Гончар, Таврія, 1952, 148); А куратню підстрижена лопаточкою руда борідка і сумирно-солодкий вираз сірих, ледь примружених очей тайли в собі щось святеницьке й лукаве (Добр., Ол. солдатики, 1961, 23).

СВЯТЕННИЦЬО, пості, ж. Те саме, що святеництво. Характеризуючи табір ворогів, Корнійчук передає в свої шпальти й зарозумілість, презирство до простого народу, цинічну кровожадність, святеницькість (Укр., кіномист., II, 1959, 166).

СВЯТЕННИК, а, е. Пестл. до святій. [М а н я:] *І хто би то був гадав! Такий невинний, скромненький, святенький, задуманий... а він ось що!* (Фр., IX, 1952, 17).

СВЯТЕНЬКО, а, с. Пестл. до свято¹ 1, 3. *І для Кам'яця сумного Святенко бував, Коли весь він веселив, Життя відживав (Рудан., Тв., 1959, 453); — Знаєте що, хумонко, ми собі сьогодні обов'язково гарненько овсянко грунтуємо... завтра не можна! Завтра святенко, наше будиницьке свято* (Фр., III, 1950, 116).

СВЯТЕНЬ, тпч, ч., рідко. 1. Те саме, що святій 2. *У порівн. — *Дивіться, нині ходять скрізь бідні, моє святці ти, оберти та голі* (Козл., Ю. Крук, 1957, 347).

2. Те саме, що святеник. Сиджу в тюрмі, мов в засідці стрілець.. Лис-влодій тут не скромник, не святець.. Тут всяку видно наголо особу (Фр., X, 1954, 148).

3. заст. Жрець. Радіє люд. Божиці димні Від пащоци; відійнявши руки, Святці співають вдячні гімни Своєму божищу Ваалу (Л. Укр., I, 1951, 338).

СВЯТЕЧКО, а, с. Пестл. до свято¹ 1, 3—5. — *Дав бог святечко — святкий його. Не роби, не працюй* (Коцюб., II, 1955, 15); *Це ж сьогодні середа — маленьке святечко. Вей вдома* (Кач., II, 1958, 80).

СВЯТЄШНИЙ, а, е, діал. Святовий (у 2 знач.). *Вовну білашу пряде [Марія] На той бурнус йому святешний* (Шевч., II, 1963, 354); *Федот із Юлею сиділи на покуті, мати їм прослала новий вишитий рушник на коліна, щоб сметана не капнула на святешний одяз* (Тют., Впр, 1964, 216); // у знач. ім. святєшне, ного, с. Святове вбрання. — *Вбирайся вже, дієко, в святєшне, бачу, що в тебе лиштва таки постклася...* (Стельмах, I, 1962, 157).

СВЯТЄШНО, діал. Присл. до святєшний: *На великдень святєшно одяжені люди гуляли на цвинтарі* (Стельмах, Правда..., 1961, 142).

СВЯТІЙ, поет. СВЯТ, а, е. 1. Пов'язаний з релігією, богом, наділений божественною силою. *Архмандрит Сам на горі править, Святого бога просить, хвалить, Щоб дав їм мудрості дозвати, Гетьмана доброго обрати* (Шевч., II, 1963, 159); [К о р ж:] *Хто буде боронить наш вгамуєний край, нашу святу віру?* (Вас., III, 1960, 54); *Громада розступасться, старий християнин проходить до дякона і віддає йому святі дари і кошук з хлібом* (Л. Укр., II, 1951, 482); // Перейнятій божественною силою. *Мудрих та святих речей [проповідника] зібрався послухати правозіри* (Коцюб., I, 1955, 291); // Уживається як постійний епітет до слів, пов'язаних із місцями або предметами релігійного поклоніння.

*Тристанел в тебе в гріхи, великі, непростимі. На їх на-
гляд чи проща в в святім Єрусалимі* (Л. Укр., I, 1951, 413); *Кризулками в'ється біла дорога в монастиря свя-
тою у єршиний світ* (Коцюб., II, 1955, 118); *Недалеко
від яру, де була колись свята криниця, стоїть лісова
сторожка* (Стельмах, I, 1962, 255); — *Колись баба
Уліта, ота, Йосипе, що на Афон ходила, приносила із
святої гори якогось гілля* (Тют., Вир, 1964, 243); // *заст.*
*Освячений. Хоч крізь сон подивлюся На ту Україну,
Де ходили гайдамаки З святими ножами,— На ті шля-
хи, що я міряв Малими ногами* (Шевч., I, 1963, 139);
*З відчиної брами Січової Покровської церкви виходить
столітній батюшка в причтом, півчима, коровами і
святою водою* (Довж., I, 1958, 234); // *(тільки свят —
поеторюване) у знач. виг.* Уживається при вираженні
переляку, подиву, обурення. [Н а т а л к а:] *Чого ви
лакастесь, мамо? Се Петро.* [Т е р п л и х а:] *Свят,
свят, свят! Відкіл він взявся? Се марал* (Котл., II, 1953,
39); — *Свят, свят, свят... Опам'ятайся. Мені на пош-
ту треба йти* (Коцюб., II, 1955, 23); *Свят, свят,
невже це Данило? Звідки ж він мів узятися?* (Стельмах,
II, 1962, 70).

*Святе писемб див. писемб; Святій дух див. дух;
Святі місяці — місяці, які користуються особливою пошпо-
ною віруючих і куди ходять на прощу. — На хресті
заприсягнуся! — ..в пальцях блиснув золотий хрестик,
привезений з святих місяць* (Стельмах, I, 1962, 237);
Святі отці див. отець.

◇ *От [тобі (вам)] хрест святій див. хрест; Побій
мені святій хрест; Хай (нехай) мені святій хрест по-
бі; Побіла б мені святі земля див. побіти; Побій
тебе (Йогб, II, IX і т. ін.) святій хрест див. побіти;
Святій бже!, у знач. виг., заст.— уживається для
вираження переляку, здивування, захоплення, радості
і т. ін. — У воводи в дочка красуня. Святій боже, яка
красуня!* (Довж., I, 1958, 249).

2. Який, за християнською релігією, провів життя в
служінні богам і якого після смерті церква визнала
небесним заступником віруючих. *Хто благов матір
божу, Хто святих Петра і Пава, Я ж одну благов
тільки — Сонце ясне, любку гожу; Будь до мене при-
хильниша* (Л. Укр., IV, 1954, 105); *Вараболя пропустив
підполковника повз себе, крадькома тричі перекрестився
на святого Миколу і погасив світло* (Стельмах, II, 1962,
83); // *Праведний, непорочний, угодний богам. [М а т
у ш к а г у м е н я:] Оцю молоду дівчину ва її святі
замри та богоугодні дла мамо ми покрити чернеюю
расою* (Мирний, V, 1955, 82); — *До Лісовського треба
піти. Він добре знав Чорнокишнього, а той, якщо захо-
че, законом за одне й те саме і голову вітне, і святим
праведником зробить* (Стельмах, I, 1962, 439); // у знач.
ім. святі, тіх, мн. (одн. святій, того, ч.; святі, той, ж.).
Люди, які все життя присвятили служінню богам і
після смерті визнані церквою небесними заступниками
віруючих. *Нехай бог вам покаже! Піду помолюся Усім
святим у Києві, Та й знову вернуся В ошу хату, як
приймете* (Шевч., I, 1963, 317); [М а р т в и:] *Я тобі
п'яляч достану, будеш вишияти у п'яляч.* [М а р в и
с а:] *Та я ж не вмію.* [М а р т в и:] *Надхисся. Не святі
горшки ліплять!* (К.-Карий, I, 1960, 342); *З кутка ви-
глядає невеличкий образ — не знає святого, чи святої,
бо на йому малюнок потемніє* (Мирний, IV, 1955, 287);
*У порівн. *Окися ввійшла в світлицю, згорюючи руки,
кеначе свята* (Н.-Лев., III, 1956, 35); // у знач. ім.
святі, тіх, мн. Те саме, що ікони (див. ікона).
Калічка.. проста.. Чорна вода у зрубі, в
якій купають блиск свій воскові свічі, святі, що пахнуть
олійною фарбою, липкий чорний поміст (Коцюб., II,
1955, 240); *Входє [входить] в хату [Трьомснн], роздивив-*

ся, На святих перекрестився, Та й хазяйці дав чолом
(Манж., Вибр., 1955, 195).

Житій святих див. житіє.

◇ *Гоблій, як турецький святій див. гоблій; Святій
Йогб знає, що (куді, як і т. ін.), заст.— те саме, що
Бог [Йогб] знає, що (куді, як і т. ін.) (див. бог).
Постоя трохи — Дрімается, далі все дужче та й дуж-
че. Святій Його знає, чоґо воно так мені* (Тесл., 3 кнги
життя, 1949, 53); *Хоч (хоть) святіх виньсь [із хати] —
нема сили терпіти що-небудь; нестерпно для присутніх.
Скрізь клопінт, халена, сто лил! Так в мідні клемотить
гарячий, Так в кабаці кричить піддачий, Як кажуть,
хоть винось святих* (Котл., I, 1952, 233); *Коли до дядька
Володиміра хто звертався з позичкою, він спочатку ста-
вав глуджм, а далі або мовчав, або таке мовав, що хоч свя-
тих винось із хати* (Стельмах, Гусь-лебеді..., 1964, 43).

3. Стос. до великодня. *Коли дїждалася [мат] в хаті
молока, стала щедро, незважаючи на святій піст, від-
пововати сина скоромним, беручи весь гріх на себе* (Гон-
чар, II, 1959, 199); // *Уживається як постійний епітет
до свят, визначених християнською релігією. Нема в їх
[дітей] ні забавок, ані іграшок дитячих, нема й одержи-
ки про святій празник* (Вовчок, I, 1955, 30); *Прикази
арештувати мене.. відновляються в належний спосіб об-
рядів святому* (Л. Укр., IV, 1954, 132).

*Святі вечєра, заст.— вечєра у святій вечір. Ще на
святвечір, коли пеклося й варилося до святої вечєрі два-
надцять страв, брала газдиня в усіх мисок по ложці,
пекла в того осього книшик та й зовала той книшик аж
до Юрія* (Хотк., II, 1966, 25); *Він також доміся, щоб
Йому з кожної хати на святу вечєру носили пироги і до
їми по квартаї оалі* (Стельмах, I, 1962, 271); *Святій
вбчір див. вбчір.*

4. перен. Морально чистий, благородний, бездоганний
у житті, поведінці тощо. *Прийде лист від нього, Отой
малий трикутник саморобний, Що дожидали їх усі
дружини, І сестри всі, і матері святі За тух часів по
осій землі радянській* (Рильський, II, 1960, 305); — *Та
що ви йому допит влаштували? ..Не святій і він! До всіх
добрим не будеш* (Гончар, Тровка, 1963, 154); // *Не вин-
ний у чому-небудь, перед кимсь; безгрішний. На Проко-
па як зергу подивиться — Кругом святій! І чорту ні
за що і нігтем зачепиться* (Бор., Тв., 1957, 175); — *Лє-
ко — душа свята! Я, батюшка,.. я витяг у батька все*
(Кв.-Осв., II, 1956, 293); // у знач. ім. святій, того,
ч.; святі, той, ж. Людина, яка не винна ні в чому, ні
перед ким. *Родилась [княжна] на світ жить, любить,
Сіять господню красою, Витать над грішними святою*
І всякому добро творить (Шевч., II, 1963, 34); — *Ви-
ходить, у мене в багато слабостей, і виходить, що я не
святій і, може, навіть гірший за інших* (Тют., Вир,
1964, 162); *Не удавай святої в себе, не обдурить мене ні-
чим, ні симлі поглядом, як небо, ні личком ангельським
твоїм* (Сос., II, 1958, 118); // Чистий, благородний.
*Разом в вірою в людину в душі Франковій живе віра в світ-
лу будучність для нашої землі.. Могутнім акордом луноє
та свята віра в Франковому вірші «Камєнарї»* (Коцюб.,
III, 1956, 40); *Своє чуття неозолоде Несла завова-
ним, святим, Гарячим серцем* (Мал., Любов, 1946, 45);
// *Який виражає чистоту, благородство (про очі, облич-
чя і т. ін.). [Р і ч а р д:] Нєхай не вабить грішная краса
твоїх святих очей* (Л. Укр., III, 1952, 48); *Чоло в неї
вищує, чорні очі одночасно святі і грішовні* (Стельмах,
I, 1962, 78); // *Освячений високою метою. [Л и ц а р
(з найнижчого уступа скелі):] Святій цей запал, а проте
даремний* (Л. Укр., II, 1951, 210); *Хай квітне заагода і
праця На всіх полях, у всіх серцях, Щоб у труді святім
ажагаться, А не в заєрбницьких боях!* (Рильський, III,
1961, 245); // *Особливо почесний. Святій обов'язок.*

Святий неправда — неправда, до якої вдаються заради чогось кращого. [П р і с ц і л л а:] Ні, мій друже! Хоч, може, се була б свята неправда, але ні серце, ні язик не може на неї зважитися (Л. Укр., II, 1951, 379); Святий правда див. правда; Святий діло; Святий співак: а) добра, потрібна, корисна справа. Сама [генеральша] аж нби мо(ло)ді! І генерал собі радив, Що діло, бачите, святе Удаєт таки вони зробили. Петра на волю одпустили, Зимою в Києв одвели, І там ушколу оддали (Шевч., II, 1963, 245); — Не турбуйтесь, — сказав він. — Все буде добре. — А я й не турбуюсь... За святе діло й умерти легко... (Гончар, III, 1959, 38); б) добре, прекрасно. — Ось гляньте, які молодці! На Січ їх скоро пошлю!.. — Святе діло (Довж., I, 1958, 220); в) (при протиставленні) інша справа, інша річ. — В вас такі нікчемні кубки, що ні в віщо гаразд і калити. Святе діло наші січові коряки! (П. Куліш, Вибр., 1969, 90); [М а р у с я:] Хто його вгадає — спати влітку в таті. Святе діло — в садочку, та й під вишеньками (Вас., III, 1960, 82); — Нудьга.. Ненавиджу оці оборони! Копай і копай без тінця. Святе діло наступ. Я тільки тоді й відчуваю, що живу, коли наступимо (Гончар, III, 1959, 28).

◇ Святий наївність — простодушна, нехитра, наївна людина. — Не здавайте, отче, з себе святу наївність. Все ви добре знаєте (Стецьмах, Правда., 1961, 384); — Яка краса! Який вечір! — здаючи святу наївність, захоплювався Сидір Сидорович (Дмит., Наречена, 1959, 196); Святий простота див. простота; Святий та божий див. божий.

5. Який глибоко шанують; дорогий, заповітний. Ну, неже вся моя робота, всі мої пориви серця, думки, надії, все, все, що святе для мене — один дим.. (Мирний, V, 1955, 344); Червоний прапор звивсь над нами... Святий той прапор бережить І мовлястими руками... Той прапор високо держить (Черн., Поезії, 1959, 382); Б хіба святіше слово — мати? Чи людина ще рідніш була? (Шворга, Вибр., 1958, 283); Вони йшли напростець, прокладаючи через жито широку дорогу, топчучи святий хліб (Кочура, Зол. грамота, 1960, 105); Мене ще й досі владно кличе моїх степів свята трава, така і рідна і пахуча (Сос., II, 1958, 368); // у знач. ім. святе, тбо, с. Те, що глибоко шанують. Багато святого в садибах Полтави Для чистих юнацьких сердець (Нагн., Слово., 1954, 252); // Непорушний, непохитний. Бачиш — руський з тобою, башкир і таджик, Друзі, браття твоє, громоносна лаєнка. Свят союз наш, народ непоборен повік. Нездоланна повік його сила леєнка (Рильський, II, 1960, 179); // Якого мають дотримуватися всі, обов'язковий для всіх. Тарас виїшов наперед: — Ти хочеш, мабуть, щоб ми не поважали першого святого закону товариства, покинули б братів своїх на те, щоб з них живцем зідрали шкуру, щоб четверували козачке тіло (Довж., I, 1958, 254); Усіх їх Вася знав на імена, поважам розповідає про них зворушливі легенди, і тай би спробував хто висловитись про його товаришів без належної пошани! Це були святі традиції його роти, його честь, його слава (Гончар, III, 1959, 190); // Звичний, природний, особливо бажаний. Мінала хвилюва небезпека — і знову святий спокій (Хотк., II, 1966, 181); Ти [людино] скрізь.. Ти бачиш святу тишу землі скреєтою фабрик, громом коліс, брудниш повітря пилотом димом (Кожоб., II, 1955, 222).

◇ Святий (святя, святє) святих: а) щось таємне, неприступне для непосвячених. Святая святих людського організму — серце — стало підвладним мудрим рукам лікаря (Наука., 12, 1964, 32); б) щось недоторкане. У нього ключі від зерностожища, де — святе святих — наслідний фонд (Літ. Укр., 14.IX 1965, 1); в) щось най-

дорожче, найзаповітніше. Історія — це свята святих народу, недоторканна для злодійських рук (Довж., III, 1960, 50).

СВЯТИЛИЩЕ, а, с. 1. заст. Храм. Скіфи споруджували святилища на честь бога війни Ареса (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 148).

2. перен. Місце, яке викликає почуття глибокої пошани, поборності. Він готовий був роками не виходити з стін цього святилища [художньої школи], аби малювати по-справжньому, аби вуміти передати на полотні все те, що жило в душі, що не давало спокою (Збан., Сеспель, 1961, 161).

СВЯТИНЯ, і, ж. 1. заст. Храм. [Г у р т і у д е ї в:] Ось чого ви прийшли сюди, як злодії вночі? Прийшли святиню нашу обкрадати? Руїни наші рідні грабувати? (Л. Укр., II, 1951, 159); Федір стояв, мов зачарований, оглядаючи величну святиню [Софійський собор] (Цюпа, Науаустріч., 1958, 433).

2. Місце, предмет релігійного поклоніння. По добрій волі приняв на себе Захар Беркут догляд старої святині [образу Сонця] (Фр., VI, 1951, 110); *У порівн. Вернувшись назад, заспіваю-тну, Та не так, як співалось донині: Ні, почувши тоді мою пісню сумну, Ти поклонишся їй, мов святині (Граб., I, 1959, 553); Згодом я десь забув ту поезію й той лист, який я беріг, як святиню (Вас., Незібр. тв., 1941, 198).

3. перен., уроч. Що-небудь особливо дороге, глибоко шановане; те, що зберігають з любов'ю й пошаною. Мовила великого Кобзаря стала нашою національною святиною (Цюпа, Україна., 1960, 155); Коли прапороносці наблизились до нього, несучи перед собою святиню полку [прапор], Самією умиш, наче підірв, виструнчилися і віддав честь енергійним, натхненним жестом (Гончар, III, 1959, 370).

СВЯТИТЕЛЬ, я, ч., церк. 1. Урочиста назва вищої особи духовної ієрархії, архієрея.

2. Той, хто провів своє життя в служінні богу й після смерті визнаний небесним заступником віруючих. Серед темних умовних лікві святителів та угодників несуть [ревнители церкви] ще одне аж ніяк не праведне обличчя (Довж., I, 1958, 43).

Святилі [мої] І, у знач. виг., заст. — уживається для вираження переляку, здивування, радості тощо. Ось як зашуміло, як зарегло, як заскаженило [на морі], — святилі ви мої! (Вишня, I, 1956, 187).

СВЯТИТЕЛЬСЬКИЙ, а, е, церк. Прикм. до святитель. Нижній пояс абсиди [церкви] відводиться під святительський чин: отці церкви Григорій Богослов, Іоанн Златоуст (Загреб., Диво, 1968, 630).

СВЯТИТИ, святи, святиш, недок., Perez., церк. 1. Здійснювати церковний обряд, що символізує очищення чого-небудь від гріховності, надання чомусь святості; освячувати. Чайченкова мати купила хату у Любичах, святила ту хату (Вовчок, I, 1955, 194); Почали ценці молебень правити, потім колодаєз святили (Тулуб, Людолови, I, 1957, 79); *Образно. За книгу, що святив наш českий піт, За серцем нашим живалені заводи, За пісню й жигу, як за сонця світ, За ясні зорі і за милі води — На прою ми стали проти царства тьми (Рильський, II, 1960, 182).

2. Висвячувати кого-небудь у духовний сан.

СВЯТИТИСЯ, святигься, недок. 1. заст. Шануватися як святиня. Я дивуюся на персь, Що корова в них святигься (Крим., Вибр., 1965, 220).

2. церк. Висвячуватися в духовний сан. — Він любонь на попа учився, та не хотів святигься у попи (Мирний, III, 1954, 200); Як святигься ще на диакона та був у пещерах (Сл. Гр.).

СВЯТІСТЬ, тості, ж. і. Властивість за знач. святій 1, 2, 4, 5. [Н е о ф і т - р а б:] Врятувати вона однаково себе не може, та щоб її з того, коли буде знати про гріх і святість? Краше тай не знає! (Л. Укр., II, 1951, 227); Задка про шлюбу, про святість замяної присяги і про кару божу не може повернути до неї серця чоловіка (Фр., XVI, 1955, 73); Стародуб давно розпочав свою сонату. Задумає її, як тойр про чистість і святість людських почуттів (Дмит., Розлука, 1957, 104); // Риси, властиві святому (у 2 знач.). Напускає [отець Миколай] на своє досить земне обличчя святість і так підіймає руки, наче збирається покидати грішну землю і вознестися [піднятися] до неба (Стельмах, I, 1962, 410).

2. рідко. Те саме, що святійня 2. Потім був обхід до околя церкви. Сяло полуплене золото церковних святостей на сонці (Хотк., II, 1966, 68).

СВЯТКІ, ток, мн. і. Святкова пора від різдва до водохрещів (у православних). Вас і дадину, і всіх щиро цілую і кажу: «святій вечір, добрий вечір!», бо досі вже у Вас святкі (Л. Укр., V, 1956, 74); Святкі! Пора для серця мила! Ворожить молодь легкокрила, Котрій нічого ще не жаль (Пушкін, 6. Овєгін, перекл. Рильського, 1949, 120).

2. Святкові дні (перев. великодні). Минулися і прощані святкі — не посила господь милосердний дощу, хоч і моляться народ (Кв.-Осп., II, 1956, 130); — Христос воскрес і святками будить дворові! — сказала Параска, переступаючи через Кайдашів поріг (Н.-Лев., II, 1956, 336); Після великодніх святків гінці з Запорожжя дали звістку, що Богдан Хмельницький повертається вже од кримського хана (Стор., I, 1957, 364); *У порівн. Бенкетували в Тишкевича, а потім в Конєцпольського, а далі в Потоцького. Бенкеті тяглися тижнями, неначе великодні святкі (Н.-Лев., VII, 1966, 226).

Зелені святкі дні, зеленій.

3. у знач. присл. святкіми. У святкові дні. Неділя вже, мабуть, в усім буде — Святками до мене зібравись добрі люди... (Гл., Вибр., 1951, 33).

СВЯТКОВИЙ, а, е. і. Прикм. до свято¹ 1,3—5. [П а р і с:] Чого ж такі сумні? [і - й в а р т о в и й:] Потім мало на-бодібно й на-сїто тут стоять в святковий день (Л. Укр., II, 1951, 313); Хоч би вже швидше атака на вал! Цей настрій обіймає кожного з білїці. Знають, що вся країна в ці святкові революційні дні дивиться на них, чекає від них останнього удару (Гончар, II, 1959, 420); // Який бував, який влаштовують під час свят. Святковий вечір; Святкова ялинка; На мітинги ходили разом, а потім всією родиною за святковий стіл сіли (Зар., Світло, 1961, 48); Мати й сестра терпляче, урочисто ждуть, поки юний господар почне святкову вечерю (Гончар, Таврія, 1952, 10).

2. Ошатний, не буденний. Цілі юрми молодіжї [молоді], одягненої в святкову одіж, стояли на вулицях (Кожоб., I, 1955, 192); Вїлбородї аскаки робили нові і заодили старі святкові сїдала з полїрованого дерева в косяною інкрустацією (Тулуб, В степу., 1964, 61); *Образно. Старий Дніпро замистїв у його пам'ятї своїм вічним святковим простором (Довж., I, 1958, 319).

3. перен. Урочисто-радісний, піднесений. Незважаючи на невдачу, настрій у всіх був бадьорий і святковий (Дмит., Розлука, 1957, 189).

СВЯТКОВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. святковий. Увійшов Артамонов. У новенькому костюмі, у естій його постаті була святковість (Дмит., Розлука, 1957, 320); Вечера набрала родинної святковості (Баш, На... дорозі, 1967, 87); Старицький тяжїв до музичного театру, прагнув до барвистості у виставах, театральної умовності, святковості (Нар. тв. та етн., 3, 1965, 13).

СВЯТКОВО. Присл. до святковий. Місто святково сяяло в огнях (Баш, Проф. Буйко, 1946, 6); Від її юного образу... від такою радістю, що вся кімната світиться і сяє, і все, що є в домі, виєлдає якось святково (Довж., I, 1958, 111); В головному залі [клубу]... сиділи молоді й дорослі робітники, святково обрані хлопці, дівчата (Довж., Вибр., 1959, 355); // у знач. присудк. сл.— Мабуть, сьогодні у нас недок. Так якось святково... Не знаю, чи й важ так, як мені (Гончар, II, 1959, 131).

СВЯТКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. святкувати. Він напустив на себе сум; дивлячись на нього, подумавши: вірке йому і те ваше святкування (Мирний, III, 1954, 189); Матросський хор посилено готувався до святкування Першого травня (Смолиць, Мир., 1953, 73); Вона знає, що увечері, на урочистою святкуванні її повілею у шаттарському клубі, почув ще багато добрих слів від батьків цих дітей (Мокр., Острів., 1961, 4).

СВЯТКУВАТИ, ую, усь, недок. і. перек. Відзначати свято (див. свято¹ 1, 3, 4). Я святкую собі різдво на чужині та й дні свої довершу на чужині, у визнанні (Л. Укр., IV, 1954, 132); Тут [на майдані] збирались, закладаючи підвалини колгоспного ладу, тут святкували Першотравень і Жовтєві дні (Ю. Янов., II, 1954, 180); // Влаштовувати свято на честь або в пам'ять кого-, чого-небудь. Задумали полтавці святкувати роковини смерті нашого славного і незабутнього І. Котляревського (Мирний, V, 1955, 398); // Відзначати певним чином яку-небудь подію (перев. радісно, приємно). В родині поліцейського надїривателю... завтра святкують іменини єдиного сина, гімназиста І-го класу (Кожоб., III, 1956, 416); Він святкував почин свого нового життя, — бо недавно князь Данило дарував йому в Тулолицькій євєлицькій полонини (Фр., VI, 1951, 8); Святкували школярі закінчення убоного року (Ів., Вел. очі, 1956, 75); // перен. Радіти, смакуючи свій успіх у чому-небудь. Чим частіше дїдок сілав дотепами..., тим більше сунївся пожурилий член комісії бо він вважав, що дїдок веселиться і радїє через те, що святкую розгром його теорії про походження скіфіє (Тют., Вир, 1964, 61).

◇ Святкувати перемогу — триумфувати. Оборонець надто поспїшав святкувати перемогу (Кулик, Записк., 1958, 211).

2. *неперек., розм., заст.* Не працювати, нічого не робити. — Вона зникне отак святкувати — та й у буден святкую (Мирний, IV, 1955, 99).

3. *неперек., перен.* Відчувати задоволення, радість, приємність і т. ін. з приводу якої-небудь події. Міє би [батько] розповісти, як жде свого сокола у відпустку і як святкую нарешті душа його, коли син отак, як зараз, сидить під тополями у чабанському товаристві (Гончар, Тронка, 1963, 14); Коли гітлерівцї оголосили жалобу по армії Паулюса, Кїтє святкував, з'явилися листівки, вбито було коменданта (Ю. Янов., II, 1954, 23).

СВЯТКУВАТИСЯ, утьєся, недок. Відзначатися певним чином, як свято. Багато же святкувалося свят, чимало ярмарок ще ставовилося, тільки що удоваїні діти вже ніколи більш свята такеньки не дожидали (Вовчок, I, 1955, 308); Святкується ювілей В. І. Ленїна.

СВЯТНИЙ, а, б, розм. Те саме, що святковий. Всюди святний настрій (Сам., II, 1958, 238); Недїляна, святна одіж — десь-то мали [батьки] йти в село — пасувала якнайкраще їм (Кач., II, 1958, 46); // у знач. ім. святніє, нїго, с. Святково вбрання. Поміли сестри голови, ..поперебиралися в усе чисте, святне (Вирган, В розп. літа, 1959, 298).

СВЯТО¹, а, с. і. День або дні, коли урочисто відзначають видатні події, знаменні дати. Ми святкували Жовтєве сято, Дощик холодний коло голками (Рильський, II, 1960, 5.); Сторїччя в днї заснування І Інтер-

націоналу — свято всього світового робітничого і комуністичного руху (Ком. Укр., 9, 1964, 10); // Відпанаучуваний звичаєм або церквою день на честь якої-небудь події чи святого. — Я бувач у вас у будень, а тепер неділя, це й свято... (Н.-Лев., VI, 1966, 27); У великі свята, от як на різдво або на пасху, стріляли [з гармат] (Мирний, IV, 1955, 15); Вишнечани працювали немота, по неділях і по релігійних святах на роботу не виходили (Тют., Впр, 1964, 173); // жм. Кілька веробочих днів підряд з нагоди таких торжеств; протяглене будні. От сих різдвяних свят, на самої Меланки. Дурний школяр Демис, запрігши шкану в санки, із школи поспішає до батька почувати (Греб., I, 1957, 59); — Ви, як а бачу, людина старого стилю, хоч на літа й молоді. В вас, бачу, є ще й якісь будні й свята (Н.-Лев., VI, 1966, 27); // розм., заст. Неділя. Фудульна Палагна, що звикла шість день на тиждень робити і тільки в свято, одпочивала, ..сердито дорікала за його примхи (Коцюб., II, 1955, 334).

Зелені свята́ див. зелений.

◇ Буде (прийде, заїде, настане і т. ін.) й на на́шій (моїй і т. ін.) ву́лиці свя́то — доможемося (доможеуся і я і т. ін.) свого; здійсняться мої або чийсь надії, сподівання; переможе справедливості. — Та вже ж і на моїй колись вулиці буде свято! — додала вона, скрутивши головою (Мирний, III, 1954, 227); [К у к у к:] Не сумуй, хлопче. Буде колись і на на́шій вулиці свято. Скинемо буржуї, як в Радянській країні, — всім тоді добре буде (Коч., II, 1956, 186); — Молодець, синку! ..Потерпи, буде і на на́шій вулиці свято! (Багмут, Опов., 1959, 9); — Прийде й на них [багатіїв] позибель колись. Заїде мої й на на́шій вулиці свято (Головко, II, 1957, 364).

2. у знач. присл. **святя́ми.** У святкові дні. В театроперу.. наші зодили святами чотири рази (Л. Укр., V, 1956, 125); Святими, коли люди мають вільний день, у палаті Коцюбинського особливо людно і шумно (Сміл., Сад, 1952, 301).

3. Торжество, влаштоване в якої-небудь нагоди. Хтось прислав мені вирізки в львівських газет про свято Котлярського (Коцюб., III, 1956, 250); Та от базраною рукою Світанок в ранішніх долин Вигодить з сонцем за собою Веселе свято Іменин (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 129); Хто не чує її голосистих пісень на вєстлях та артільних святах? Хто не кликає її у куми? (Тют., Впр, 1964, 425); Свято жерожаю; Спортимене свято; *У порівн. Я веску зустрічаю знов, як свято (Дор., Серед степену..., 1952, 29).

4. Важлива, радісна, примітна подія, а також день, коли вона сталася. [Р і ч а р д:] Се, Джонатане, маю справжнє свято! Дивись, яку я глину тут знайшов! (Л. Укр., III, 1952, 45); Це було святом для всіх, для всього Петербурга. Щепкін прийшов на гастролі в Александринський театр! (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 330); // чого, перен. Бурхливий вивав, буяння чого-небудь. Свято барв.

5. перен. Почуття прємності, радості, піднесення. Для Марусі все стало іншим докола. І гори, і небо, і люди. Свято було. Синь глибокій провала, на далекім верху радісно сміялася до Марусі (Хотк., II, 1966, 124); — Гов, гов, бики! — зупиняє гудобину бедоком і виходить з борозни поважний, із святом на вєсьому зарослому обличчі (Стельмах, I, 1962, 631).

СВЯТО². Присл. до святи́й 2, 5. [Й о г а в н а:] Я ніколи не жила так чисто, так чесно, навіть свято, як сей рік (Л. Укр., III, 1952, 161); В вандриці жити [життя] а блудив багато, блудив, бо правди і добра шукав, в добро і правду віруючи свято (Фр., XIII, 1954, 129); На Україні в бєвліч живих пам'ятників, зв'язаних з ім'ям поета

[Т. Шевченка]. Історичні дуби, липи, парки, долини, гори, урочища свято оберігаються народом, державою (Чаб., Шляхами..., 1961, 8).

СВЯТОБЛІВІЙ, а, е. 1. Який вірить у бога й старовно виконує всі релігійні обряди; побожний; // Який виражає побожність. Легесенький, тремтячий світ її [лапади] стига осягоє святоблївий лик божої матері (Стар., Облога..., 1961, 15); Тепер на все подвір'я зосталась одна Христя. Від запаленої повітки її святоблїва постать вималювалаась, як на іконі (Панч, Гомон. Україна, 1954, 132).

2. Сповнений найширшої цюваги, шани. Про святоблївеє відношення Шевченка до передових російських діячів, до декабристів, до Пушкіна, Лермонтова, Гоголя, Щєдрїна і говорити нічого: воно загальновідоме (Рильський, Поезія Т. Шевченка, 1961, 44).

СВЯТОБЛІВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. святоблївий.

СВЯТОБЛІВО. Присл. до святи́блївий. Христя святоблїво слухала їх урочисту розмову, що звучала, як молитва (Панч, Гомон. Україна, 1954, 17); Хіба оті долі не знають, що книга — це дитяча крїя? І святоблїво несуть книжку дитячі руки (Ю. Янов., I, 1958, 584).

СВЯТОКРАДЕЦЬ, дя, ч., рідко. Те саме, що святотатєць. *У порівн. Наче святокрадець, мікатимеш від людей, від слова Ізнього, від сміху, від пісні (Сміл., Сад, 1952, 82).

СВЯТОКРАДНИЙ, а, е, рідко. Прікм. до святокрадіство.

СВЯТОКРАДСТВО, а, с., рідко. Те саме, що святотатєцьство. Маруся не спала. Серце ніло одностайним рівним болем. Мов приготовлялася до якогось немимучого злочину, до якогось доконечного святокрадства (Хотк., II, 1966, 131).

СВЯТОНЬКО, а, с. Пестл. до святи́ 1, 3. Врочисте святонько було (Здається, було Миколая), І от до церкви на село Пішла дієчина молодая!.. (Рудан., Тв., 1959, 61).

СВЯТОРУСЬКИЙ, а, е, фольк. Те саме, що руський 2. — Три годи, як три дні, промучивсь я в проклятій неволі, на турецькій каторзі, на тил безбожних галерах; не думав уже вбачати сяваторуського берега. А ти виспівав за мене сто золотих червоних; от я знаю між хрещеним миром (П. Куліш, Ввбр., 1969, 56).

СВЯТОТАТЄЦЬ, тя, ч. Той, хто вчняє святотатєцьство. І в народній моралі, і в класичній літературі зрада козаному.. розглядалася як найчорніша підлога; людина, яка віддала перевагу багатству над любов'ю, вважалась ..святотатєцем (Рад. літ-во, 3, 1953, 34).

СВЯТОТАТЄСТВО, а, с. Образа, зневага церковної святні; блюзнірство. Поема «Марія» викликала лють церковників і реакційних критиків. За те, що Шевченко змалював євангельський образ Марії як земну жінку-матір, вони обвинувачували його в святотатєстві (Іст. укр. літ., I, 1954, 266); — Вітчатись у церкві ми не будемо.. — Почувши це, старі Кухти здригнулись і замовкли. Приголомшєні нечуваним святотатєством зятя, вони не повірили навіть вухам своїм (Ішук, Вербівчани, 1961, 347); // перен. Образа чого-небудь дорогого, заповітного, глибоко шанованого.

СВЯТОТАТЄСТВУВАТИ, ую, усш, недок. Вчняти святотатєцьство.

СВЯТОТАТЄСЬКИЙ, а, е. Прікм. до святотатєцьство і святотатєць. — Геть від мене! — рєпєтувала Руїна.. — Не доторкайтесь до мене святотатєськими руками! (Фр., III, 1950, 116).

СВЯТОЧНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що святковий. Святочні дні здавались їм задовгі (Коб., II, 1956, 247);

Нти тила, зоряна, тепла, святочна нти (Коцюб., III, 1956, 412); Матей відразу пізнав сусіда, що стояв серед хати в святочному одязі (Ірчан, II, 1958, 307); Щось раптово закробило на серці.. і святочний настрій цього вечора увірвалося (Л. Янов., I, 1959, 120).

СВЯТОЧНІСТЬ, пості, ж., рідко. Властивість за знач. святбчний. Все блищало, сяяло в ній [хаті], дигало якоюсь святбчністю (Коб., I, 1956, 254).

СВЯТОЧНО, рідко. Присл. до святбчний. Іхала [Катерина] селом серед святочно вбраних людей (Хотк., II, 1966, 258); Свої діди у чумарках святочно простували до молитви (Панч, На кален. мості, 1965, 42); // у знач. присудк. сл. Усім було дуже добре, усім було якоюсь святочно на душі (Вовчок, Вибр., 1937, 93).

СВЯТОША, і, ч. і ж. Те саме, що святбчний і святбчність. — Як бачу, вона хоч і відьма, та менше лиха робила людям, як ті, що святош удають (Стор., I, 1957, 95); Старий святоша широко треститься, б'ючи земні поклони. Моляться жінки (Довж., I, 1958, 117).

СВЯТОШ див. святбші.

СВЯТОШІ, ів, мн. (рідко одн. святбш, і, ж.). Те саме, що святбчний 1, 2. Серед розкішної, чистої природи монастир — з його «вратією», святошами та забобонами — здається якоюсь гидкою плямою, смердючою купою зноу (Коцюб., III, 1956, 141); — Звичай у народу — святбші: я не сміла зркатися (Барв., Опов., 1902, 124); Ти кажеш: заспівай!.. Не можу я співати, Мовчу, бо я не вник, Щоб святоші душі мав тяжко образити Несамовитий крик (Гр., I, 1963, 85).

СВЯТЦІ, ів, мн. Церковна книга, в якій подано списки святих і церковних свят у календарному порядку. Чернець святці розгортов, а на молодичу поглядая (Укр. присл., 1963, 225); Одна тільки Килина Іваніна, .. завжди в святцях у руках і лайкою на устах, не боялася Кирила Івановича (Мирний, I, 1954, 148); Назвала хлопчика Гнатом, хоча у святцях на цей день припадало зовсім інше ім'я (Мур., Бук. повість, 1959, 191).

СВЯЧЕНИЙ, а, е, церк. Діспр. пас. мн. ч. до святбти. Про посивіат замки й храми, Що відкидають вічну тінь, Де камінь, свячений віками, Для юних дише поклоїнь, ..Товариський мій писали (Рильський, Дал. небосхил, 1959, 19); Старий був, смурний піп у нас, Іще з тих давніх, мало вчених, У Луцьку чи в Холях свячених, Що то жили й робили враз із мужиком (Фр., X, 1954, 277).

СВЯЧЕНИЙ, а, е. Над яким було здійснено обряд освячення. [Д а в и л о:] Моя свячена шабля не сгибить, вона не вратить так, як куля, Ві він не замовить, ні (К.-Карий, II, 1960, 90); Максим Залізняк, кровна дитина Січі, став у голові поспільства... а чигиринський архіандрит Мелхиседек Значко-Неорський дав Залізнику грамоту, а ковакам роздали свячені ножи (Стор., I, 1957, 164); У хаті сиділа коло столу мати й сидів прадід, на столі бідне розговіння, суворо й урочисто подавала мати батькові свячений хліб (Ю. Янов., II, 1958, 135); Пізно ввечері, коли айшов місяць, вона запарила якоюсь вілля, взяла свяченої води й пішла до Кирика (Добр., Тече річка., 1961, 214); // у знач. ім. свячене, ного, с. Те, над чим було здійснено обряд освячення. Несе мужик у поховках Додому свячене: Яйця, паску і ковбаси Й пороса печене (Рудан., Тв., 1959, 199); Посідали вони коло мене, горілку мою випили, чисто все свячене поїли. (Н.-Лев., III, 1956, 258); // у знач. ім. свячений, ного, ч. Ніж, освячений для визвольної боротьби гайдамаків. Давно те минуло, як, мала дитина, Сирота в рядині, я колись блукав, Без свити, без хліба, по тій Україні, Де Залізняк, Гоним в свяченим гуляв (Шевч., I, 1963, 138).

СВЯЧЕННЯ, я, с., церк. Дія за знач. святбти.

СВЯЩЕНИК, а, ч., церк. Служитель культу право-славної церкви, за савом середній між дячком і єпископом, а також особа, що має цей сав; служитель культу, який відправляє церковну службу; іерей. Прийшов священик з дяком і почав правити вечерню (Н.-Лев., II, 1956, 268); Молоденький священик, призначений в Раїм на парафію, одягнув ризу, і почалася похоронна відправа (Тулуб, В степу., 1964, 257).

СВЯЩЕНИКІВ, кова, кове, церк. Прикм. до священик; валежний священикові. Поки ми дійшли до священикового двору., то вже сестра Меланія зовсім чужина була (Вовчок, I, 1955, 255).

СВЯЩЕНИЦЬКИЙ, а, е, церк. Прикм. до священик. Вона якось так дивно держалася проти нас устх, ..немовби вона сама не належала до священицької родини (Коб., II, 1956, 310).

СВЯЩЕННИЙ, а, е, 1. Пов'язаний з релігією, церквою. Я думаю про тих мудрих людей, що ставали церкві, монастирі й каплиці в найкращих, диких місцях: вони знають, що роблять, — вони промовляють не стільки до нас, як до живих в нас пращурів наших, що віками справляли священиці гриша по саях і дібровах та напали там жертви (Коцюб., II, 1955, 238); Сухобрус був спокійний за сів священик крам і не приймав образів на ніч (Н.-Лев., I, 1956, 353); В наш час трестики ще зустрічаються перед прізвищами єпископів., цим трестиком підкреслюється їх священицьке звання (Мелья., Поріддя., 1959, 27); // Який має божественну силу. Ще один стрибок, Малушо, священицький вогонь Купала очищає тіло (Скл., Святослав, 1959, 178); // Який є предметом релігійного поклоніння. Євпитями, які перші приручили цього хижака [кота], вважали його недоторканою, священною твариною (Наука., 4, 1966, 37); Існували у сарматів і пережитки тотемних уявлень. Священною твариною, крім коня, вважали і оленя (Археол., VIII, 1953, 72); В Китаї сою вважали однією із священних культур (Зерн. боб. культ., 1956, 75).

Священна історія, заст. — текст біблії; предмет вкладання, в основу якого покладено вивчення тексту біблії. [К о с т ь:] Священну історію знав [мати] краще мене (Вас., III, 1960, 171); Священна книга — книжка релігійного змісту. — Я не вчесь, Бо чим би з іхніх книг священих Для серця лютого розживсь? (Бажан, Роки, 1957, 243).

2. Який ведуть, здійснюють в інтересах релігії. Священні війни.

3. Який глибоко шанують; дорогій, заповітний. Мир! З якою радістю повторювали це свячене слово люди в перший День Перемоги (Наука., 5, 1960, 6); Тася задріла подругам, знайомим, усім людям, для яких слово «мати» було священним (Дмит., Розлука, 1957, 145); Є в Києві місце, свячене для кожної радянської людини, для всіх чесних людей нашої пам'яті. Це парк Вічної Слави (Веч. Кнів, 23.X 1967, 2); // у знач. ім. свячене, ного, с. Те, що глибоко шанують. Для нас, комсомольців, радянських юнаків і дівчат, нема нічого священнішого, вищого і дорожчого від волі партії, її довіря (Рад. Укр., 2.III 1957, 1); // Якого мають дотримуватися всі, обов'язковий для всіх. [К р и в о н і с:] Коли на бій нас поведе? Якщо негаймо, то всі повелили гетьмана для мене священик (Корн., I, 1955, 211); Нас тепер нікому не скорити; Розцвіли, як збіжжя на ланах, Леніна священик заповіти В Партії великої ділаз (Рильський, III, 1961, 31); Захист соціалістичної Вітчизни є священний обов'язок кожного громадянина СРСР (Конст. СРСР, 197, 19).

4. На який не можна посягати.

5. Високий, благородний. Свячене почуття радянського патріотизму, включаючи в себе любов до свого

краю, до своєї республіки, в насамперед любов'ю до нашої великої соціалістичної Батьківщини — до Союзу Радянських Соціалістичних Республік (Ком. Укр., 11, 1959, 39); Робітнича честь.. Для нас, старших людей, які пройшли робітничу школу, ці слова сповнені священного змісту (Веч. Київ, 13.III 1968, 2); Слава тому, хто у оленній замі в бій нас веде на неправду і мжу, Хто нас одне в священній порні і на фронті в і тилу! (Сос., II, 1958, 234); // Особливо почесний. В центр виховної роботи партія ставить розвиток комуністичного ставлення до праці у всіх членів суспільства. Праця на благо суспільства — священний обов'язок кожної людини (Програма КПРС, 1961, 103); // Метою якого є воля, визволення, мир і т. ін. (про боротьбу, війну тощо). Привіт Болгарії, що пугає вікові В священній боротьбі розбила шцент, навіки (Рильський, III, 1961, 240); Своім розбійницьким нападом Гітлер розпочав проти нас війну. Радянський Союз відповів оголошенням священної Вітчизняної війни проти фашистських бузувирів (Довж., III, 1960, 17); За світлу працю! За права людини! Війна війні! За мир — священний бій! (Рильський, III, 1961, 71).

СВЯЩЕННОДІЯСТВО, а, с. 1. рел. Церковний обряд; відправа, служба.

2. перек. Виконання якої-небудь справи з особливою урочистістю і поважністю, як обряду. Бій для Васі був якимось священнодіяством, ради якого башкир не давав пощади ні собі, ні своїм підлеглим (Гончар, III, 1959, 188); Сикляїн надто ревною ставився до музики, як до священнодіяства (Ле, Міжгір'я, 1953, 60).

СВЯЩЕННОДІЯТИ, їю, їеш, недок. 1. рел. Здійснювати церковний обряд; відправляти, служити.

2. перек. Виконувати яку-небудь справу особливо урочисто й поважно, як обряд. Бачу, як мати священнодіє її перепічок.. обережно саджає на довгу дерев'яну лопату, захидає в гарячу ніч (Збан., Бдина, 1959, 43); Снопні зв'язувала [Килва] тузі їй дєбєлї, складла їх на стерні, щоб проги підсохли, а потім уже священнодієла над полукілками (Гуц., З горіха.., 1967, 141).

СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛЬ, я, ч. Служитель релігійної культури (диякон, священник, єпископ) у православної церкви. Олександр згідно погляду на священнослужителя, що мішається не в свою справу (Хотк., Довбуш, 1965, 413); Священнослужителям став чимраз важче людям релігійні теревні правити (Мелья., Коля кров.., 1960, 142); // Взагалі особа, що здійснює богослужіння. У неділю про напад Наполеона Бонапарта.. оповістили священнослужителі по всіх церквах (Бурл., О. Вересай, 1959, 7).

СВЯЩЕНСТВО, а, с. 1. Сан священника; служба священника. Зістає в сумнів покояє сам Харитін, з своїми думками та мріями про священство та про Онисю (Н.-Лев., III, 1956, 12).

2. збірн. Священник, священнослужитель. Кажуть, що цілий номер переповнений був напастями [нападками] на «Провітвр», на священство, на церкву (Кол., Тереп.., 1959, 305).

СГРАФІТО, невідм., с. 1. Спосіб двоколірної декоративної обробки керамічних виробів вискоблюванням у певних місцях кольорового ліцувального шару, яким спочатку була вкрита поверхня виробу. Київський державний художній інститут почав виховувати кадри художників-монументалістів. Вони вивчають техніку мозаїки, фрески, сграфіто (Мпст., 4, 1966, 3); // Спосіб декоративного оздоблення стін продрапуванням шарів штукатурки.

2. Художній твір, виконаний таким способом. Красиве кольорове сграфіто зробили художники.. в актовому залі школи (Веч. Київ, 3.III 1967, 2).

СЄ¹, част., заст. Це (див. це¹). — Де то се наш Василь? — спитав Грицько, опускаючись на землю, коли вони дійшли до бурти (Мирний, IV, 1955, 13); Іде [Петро] до хати, Кєткє коло хати позасиділи і позаростали бур'яном. Як ось чує — наче хто співає стіла. «Боже мій! Чий же се голос?» (П. Куліш, Вибр., 1969, 193); — Наші люди його бачили востаннє у Хмельницязі, а се і мати поїдала туди до його (Вовчок, I, 1955, 216).

СЄ² див. сєй.

СЄАНС, у, ч. 1. Виконання, здійснення чого-небудь (роботи, лікування та ін.) у певній проміжок часу без перерви, а також проміжок часу безперервного виконання чогось. Я тільки раз в житті могла витримати один сеанс [спиритизму] до кінця (Л. Укр., V, 1956, 396); Шоразу сеанси маюювання затягались (Пльч., Серце жє, 1939, 342); З початку польоту зі станцією «Марс-1» було проведено понад 50 сеансів радіозв'язку (Рад. Укр., 29.I 1963, 1).

2. Демонстрування, показ чого-небудь (кінокартини, шахової гри тощо) без перерви протягом певного проміжку часу. Одного разу ми пішли в кіно аж на Сінній площі. Я, Ромка, Жєня і Юрчик. Після сеансу Ізали казад трамваєм (Сміл., Сашко, 1957, 216).

СЄБЄ, наз. в. нема, одн. і мн., займ., зворотний. Вказує на спрямованість дії на самого виконавця дії, заміняючи за змістом особові займенники. Придбав Максим собі сина На всю Україну. Хоч не рідний син Ярема, А щира дитина (Шевч., I, 1963, 134); Мені себе не жалє, коли б же ти мені не помарніла, моя небесна квітко, зоре ясна (Л. Укр., I, 1951, 242); Ми взялись уст за руки і потягли Тайга за собою на мол (Ю. Янов., II, 1958, 52); — Вода солона, роз'їдає ізоляцію... Вєсь час доводиться провід на собі тримати (Гончар, II, 1959, 426).

Від себе — від свого імені. Від себе подарували [опікуни Марусі] дєї перими і ще надзвичайної роботи хрест (Хотк., II, 1966, 10); До себе — у свою кімнату, квартиру, у свій будинок і т. ін. Дума [Марець] поклонити до себе у гості, Втопити, врадисти брата, у річці (Коцюб., I, 1955, 427); Узятї за себе див. узятв; У себе — у своїй кімнаті, квартирі, у своєму будинку і т. ін. От зараз сиджу у себе і уявляю собі Вас у Кривортні. І так мені хочеться бути разом з Вами (Коцюб., III, 1956, 274).

△ «Річ у собі» див. річ¹.

◇ Братв (взятв) на себе що: а) зважуватися відповідати, розплачуватися за що-небудь самому. Вже йдуци, Ольга надумала, що не буде вона нічого казати про цю інструкцію своєму секретарєві.. Для чого це ї йому відповідати за те, що вона вирішила взяти на себе (Дор., Не повторю.., 1968, 100); б) бути готовим виконати, очолити що-небудь самому. Походити коло вітма, щоби дав на ту просьбу громадську печатку та ї сєй підпис, то вже брав Микола на себе (Март., Тв., 1954, 172); в) перебрати чїсь функції, обов'язки і т. ін. Він, як найдосвідченіший з молодших командирів, узєл на себе командування ротою (Гончар, III, 1959, 155); Братв (взятв) на себе вид, заст. — прикидатися яким-небудь або кимсь. Кликнувши же в поміч Асмодея, Вєлаа [Юнова] на себе вид Вєня, До Турна просто понєслась (Котл., I, 1952, 263); Братв (взятв) себе в руки (до рук) див. рука; Братв на себе сміливість див. братв; Братв очі на (в) себе див. братв; Бутв (залишатся) самім (сам) собою — поводитися природно, широко, відповідно до своїх звичок, принципів і т. ін. Ніколи ні перед ким не кришити душею, завжди бути самим собою, відкрито, прямо казати в очі всім і кожному правду.. — саме такі моральні принципи глибоко уєібрав у себе Ленін ще в дитячих та юнацьких рокє (Вітч., 11, 1964, 162);

Рильський завжди залишався сам собою, — і в пору ластівки, і в пору, коли починається збір винограду (Веч. Київ, 18.1 1969, 3); Бути собію (з себе) яким — мати певні риси обличчя, зовнішності. — Вона була ще молодю; і прерозюша собію (Шевч., II, 1963, 36); То була людина немолодого вже віку, повненька з себе, не красуня, одна тільки умішка надзвичайно красива її всю (Дн. Чайка, Тв., 1960, 44); Вибідити (вбвдтн) з себе див. вибідити¹; Вбдвдтн (вбдвдтн) себе з головою див. голова; Вбхбдтн (вбхбдтн) з себе див. вбхбдтн; Вбщдтн себе не плагнєш див. плагнєти; Володїти собію див. володїти; Втрачати владу над собію див. утрачати; Гарзд (добре) себе мати — бути здоровим; Давати (дати) себе знати (почувати) див. давати; Давати (дати) собі раду див. давати; Душі в собі не чути — дуже любити кого-небудь, бути дуже захопленим кимсь. [К а ч и я с ь к а:] Мій покійний муж.. любив мене, і я його козала, душі в собі не чула і плакала три дні, як він помер... (К.-Карпів, II, 1960, 274); Хлопці й дівчата кидали на молодих айстри й ворнобрюці, баретнок й кучеряву м'яту, обсипали їх насінням, зеленою травою в левади, а молоді горнулисе одне до одного... не чули в собі душі (Кучер, Трудна любов, 1960, 162); Жертвувати (офірувати) собію див. жертвувати, офірувати; Залишати (залишити) за собію див. залишати; Замикатися (замкнутися) в собі див. замикатися; За собію не носіти див. носіти; Звертати (звернути) на себе бчі див. звертати; Зжвдтн (ізжвдтн), зжїтн, ізжїтн) себе див. зжвдтн; Знати себе див. знаходити; Знати по собі див. знати; Знати собі ціну — правильно, належно оцінювати власні здібності, можливості і т. ін. У таваристі Наталі поводилася просто. Дружила однаково зі всіма.. дівчатами, не цуралася хлопців, але ціну собі знала, уміла кожного постоати в належні рамки (Збан., Сеспель, 1961, 417); Знаходити (знайти) собі претановїще (притулок і т. ін.) див. знаходити; Знаходити (знайти) собі раду див. знаходити; Знїмати (знїтн) руки на себе див. руки; Зупинити на собі бчі (бко) див. зупинити; [I] гдкн (в гдкн) собі не мати див. гдкн; Істи немів не в себе див. істи; Істи собі єрце див. єрце; Крїти в собі див. крїти; Ловити погляд (поглядати, бчі і т. ін.) на собі див. ловити; Ловити себе див. ловити; Мати в собі див. мати²; Мати під собію ґрунт див. ґрунт; Мати плєчі за собію див. плєчі; Мати себе на бачності див. бачність; Мбрцвдтн із себе сироту див. мбрцвдтн; Накладати (накласти) на себе руки (руку) див. накладати; Наложити на себе руки див. наложити; Не знати (не мати, не давати) собі спбкю див. спбкїти; Не знаходити (не знайти) собі мсїця див. знаходити; Не мати собі рївного див. мати³; Не пам'ятати себе див. пам'ятати; Не по собі кому: а) вездужається, погано кому-небудь. Була темна осїня ніч. Доц, як крїз підситок, сіяв — густий та дрїбний.. Під таку годину завжди важко дїється.. Кожному чогось не по собі (Мирний, I, 1949, 327); Старому Стемену стало не по собі, він мало не вастогнав од болю (Стельмах, Правда... 1961, 246); б) невручно, ніяково кому-небудь. Марусі було якось не по собі в одній гадній запасці; мовби вовсім ровдгачена (Хотк., II, 1966, 148); в) моторошно, страшно кому-небудь. Бригадир пішов, і Микола залишився сам. Зробилось не по собі. Пригнїчувала ця особлива, могоально мертва тиша (Гжипський, Вел. надїї, 1963, 185); Не почувати землі під собію див. почувати; Не прибрати собі місця див. прибрати; Несхбжїти сам на себе див. несхбжїти; Не тїмнати себе див. тїмнати; Не чути землі під собію див. чути; Не чути під собію ніг див. ногі; Ніс під себе див. ніс; Обїк себе (сидїти, стояти і т. ін.) див. обїк; Оволодївати (оволодіти) собію див. оволодївати; Опановувати (опанувати) себе (рїдко собію) див. опановувати;

Пам'ятати себе див. пам'ятати; Перемагати (перемогти) себе див. перемагати; Перевєршити (самого (сам)) себе див. перевєршувати; Пережїти себе див. пережївати; Переймати (перейняти) вїну на себе див. вїна; Перекобнувати (переконатн) себе див. перекобнувати; Переламати самого себе див. переламувати; Переломлювати (переломити) себе див. переломлювати; Перемудрати самого себе див. перемудрити; Питати себе див. питати; Підставлїти себе під кїлю (нїж і т. ін.) див. підставлїти; Пїймати обглад (бчі і т. ін.) на собі див. пїймати; Показувати (показати) себе див. показувати; Показувати (показати) себе на ділі див. показувати; Полишати (полишити) за собію див. полишати¹; Попрїбрати до себе див. попрїбрати; По собі: а) відповідно до своїх смаків, можливостей, вимог. Знайти роботу по собі; б) після себе. Карпо і Христа, не розгаїуючись, мовчки єрїзались серпами в густу лаву жита, залишаючи по собі туго зв'язані цуркою снопи (Ішук, Ворбївчани, 1961, 11); Постбїтн (сам (самá, самї)) за себе див. постбїтн; Почувати (почути) себе див. почувати; Почувати (почути) себе матор'ю див. почувати; Почувати себе не в своїй тарїлї див. почувати; Почувати себе як рїба у водї див. почувати; Працювати над собію див. працювати; Праця над собію див. праця; Присягдтн (присягнутися) собі див. присягдтн; Приткнїти себе див. приткнїти; Прихбдтн (прїйти) до (в, у) себе див. прихбдтн; Розкрївати (розкрїти) себе див. розкрївати; Самому (самї) себе не знати див. знати; Сам (самá, самб) за себе говорить що — що-небудь не потребує, не вимагає пояснення, підтвердження. — Вольному воля, — змїває плєчима агент. — Я своїм таваром не набиваюсь — він сам за себе говорить (Стельмах, I, 1962, 198); Сам (самá, самб) не при собі: а) у дуже поганому настрої, у станї сильного душевного розладу. Вона на когось наїтговжмулася, хтось сердито зиркнув на неї, але рїшта, бачачи, що жїнка не при собі, відступилася в дороги (Речм., Весн. грози, 1961, 403); б) у невзначному для себе станї, не такій, як завжди. — А той бїдолаха зовсім сторонїв від такого доброго дива, і додому прїїхав сам не при собі, і прїївїз кашку грошей (Вовчок, I, 1955, 358); Сам (самá, самб) по собі див. сам; [Сам (самá, самб)] про себе: а) ледве чутно. [Р у фї я (до раба):] Веди [гостя] сюди, се ти не розїбрав. (Раб їде, мїжрачи щось тихо про себе) (Л. Укр., II, 1951, 345); Прояснїло [у Чумака] на душі, аж коли зустрієся з Ярошенком. Той, десь-то, мав добру розмову в повіткомї комнезаму, бо був веселий і намужиковав про себе... (Речм., Весн. грози, 1961, 68); б) не вимовляючи вголос. Голова в кожної схлиллася; очі вниз потупились... Кожна щось думала сама про себе... (Мирний, I, 1949, 291); «Чекайте, — весело думав про себе Маковей, — чекайте... Хїба це вже ї край... Стану і я згодом таким воляком, як наші полковї «вожкн» [розвідник]...» (Гончар, III, 1959, 59); Мусїв відзначити про себе Функе: новин багато буде на Україні. Недарма шїсть рокїв їв ..баталїї в польською шляхтою Хмельницький (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 41); Сам (самá, самб, самї) собі див. сам; Сам (самá, самб, самї) собію див. сам; Сам (самá, самб) собї голову див. голова; Сїра земля до себе прибрала див. прибрати; Сказати собі див. сказати; Собї на умї див. ум; Тримати (держати) себе в руках див. тримати, держати; Тримати на собі див. тримати; Тримати при собі думки (думку, погляд і т. ін.) див. тримати; Тримати себе див. тримати; У голову (у голови) собі не брати (не покладати) див. голова; Шукати себе див. шукати.

СЕБЕЛИК, а, ч., діал. Верховодка (див. верховодка)¹. Микаєся себелїк, пїтїтка викидалася; Всюди лютїи вогроз здобич сторожїв... (Щог., Поезїї, 1958, 358).

СЕБЕЛЮБ, а, ч. Те саме, що себелюбець. *Не минули [багачі] себелюби, Та все жалкували, Що сироти таким добром Старців годували!* (Шевч., II, 1953, 51); — *Не подумайте, що ми такі нікчемні себелюби і ретрогради, що тільки в своєму рідному болоті козаємось* (Кол., Терев., 1959, 172).

СЕБЕЛЮБЕЦЬ, бля, ч. Себелюба людина; егоїст. — *Який я себелюбець! Я жарив про працю для народу, про поміч йому..., а скоро газав особистого нещастя, — враз і забув про все!* (Гр., II, 1963, 59); *Себелюбець, тварю, а балакун, він на початку війни почав розповсюджувати афінки, які, на його думку, підносили патріотичний дух москвичів* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 173).

СЕБЕЛЮБНИЙ, а, е. Який любить тільки себе, який дбає тільки про свої інтереси; егоїстичний. *Таких себелюбних, запопадливих і боягузливих Нерчин зустрічав. Він знав, чим їх лікувати* (Рибак, Час., 1960, 759); // *Власт. такій людині; // Словенний себелюбства. Телес, наскрізь себелюбне почуття вдячності до Клари Пель гонить кров у жилах Везбородька* (Вільде, Сестри., 1958, 416).

СЕБЕЛЮБНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. себелюбний. *Сміливість душі палкої Для себелюбності дрібної Образлива або сніжна* (Пушкін, Є. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 199).

СЕБЕЛЮБСТВО, а, с. Турбота тільки про себе, про свої інтереси; егоїзм. *Дорошею зробилося досадно, бо він спіймав себе на тому, що не поввалений себелюбства* (Тют., Впр, 1964, 162).

СЕБЕЛЬ, я, ч., дал. Верховодка (див. верховодка¹). *Іший краснопірок потягав, той себелі та п'яточок* (Мора., I, 1958, 56).

СЕБОРЕЯ, і, ж. Захворювання, що характеризується збільшенням або зменшенням виділення шкірного жиру. *Найчастіше себорея розвивається в період статевого дозрівання і полягає в підвищенні чи зниженні функції сальних залоз* (Наука., 3, 1967, 29); *Жирна себорея; Суха себорея.*

СЕБТО, спол., васт. Цебто. *Заки приступила Броня до властивої речі, себто, щоби намовити Славка поговорити на самоті з матір'ю, дозволила йому вперед на випадок неспості (Март., Тв., 1954, 455); Дуже мені прикро, що я не можу задовольнити Ваше бажання та описати Вам більш докладно свої політичний процес. А то ось чому: я ще живий, живу в Росії, і не вибраний до Господарственої думки, — себто не можу уважати себе особою неотикальною [недоторканною]* (Коцюб., III, 1956, 292).

СЕВР, у, ч., збірн. Високохудожні вироби із фарфору, виготовлені на фарфоровому заводі в м. Севрі (Франція).

СЕВРСЬКИЙ, а, е. Виготовлений на фарфоровому заводі в м. Севрі (Франція). *Він стаєть на стіл поцерблену севрську чашку і ввечерям, точним рухом наливав в неї каву* (Рибак, Помилка., 1956, 25).

Севрський фарфор — те саме, що севр.

СЕВРЮГА, п, ж. Цінна промислова риба роднин осетрових. *Касній славиться такими цінними породами риб, як осетер і севрюга* (Веч. Київ, 22.V 1957, 1); // *М'ясо цієї риби як іка; севрюжина.*

СЕВРЮЖАЧИЙ, а, е. Прикм. до севрюга. *Севрюжача ікра; // Пригот. із севрюга. Севрюжача юшка.*

СЕВРЮЖИНА, п, ж. М'ясо севрюга.

СЕВРЮЖКА, п, ж. Зменш.-пестл. до севрюга.

СЕГЕЛЬБА, п, ж., дал. Місце, де викортувано й випалено ліс. — *Гляньте, ген по горах, по увіччях, На верхах, сегельбах недоступних, Всюди гуцул зіздітсья, газдує* (Фр., XIII, 1954, 330).

СЕГІДІЛЬЯ, і, ж. Іспанський народний танок швид-

кого темпу, який супроводиться співом, грою на гітарі та на кастаньєтах, а також музика до цього танку. *На горниному рундучі донка Анна танцює сегідилья* (Л. Укр., III, 1952, 357); // *Музичний твір у ритмі цього танку.*

СЕГМЕНТ, а, ч. 1. У математиці — частина круга, обмежена дугою та хордою, а також частина кулі, відокремлена січною площиною; // *Фігура, предмет або частина площі такої форми; // метр.* Назва деяких деталей такої форми. *Для другого обробітку міжрядь приготували долота з навареними сегментами, щоб вони глибоко підрізували бур'яни, розпушували ґрунт* (Хлібороб Укр., 6, 1969, 45).

2. *зоол.* Один із поздовжньо розташованих членків тіла, а яких складається організм деяких тварин. *Сегмент хробака.*

3. *анат.* Одна з однорідних ділянок, із яких складаються деякі органи, частини тіла. *Сегмент хребта.*

СЕГМЕНТАРНИЙ, а, е, спец. Який складається із сегментів; // *Те саме, що сегментний. Коли в тому чи тому внутрішньому органі виникає запалення, то на шкірі, завдяки нервовим зв'язкам, в'яляються сегментарні смуги підвищеної чутливості* (Наука., 3, 1967, 39).

СЕГМЕНТАЦІЯ, і, ж., спец. 1. Поділ тіла або окремих органів деяких тварин на ряд ділянок-сегментів. *Базати на хроматин ядра клітин мали витягнуту форму і деяку сцильність до сегментації* (Мед. ж., XIX, 1, 1949, 9).

2. Дроблення яйця на клітини під час розвитку зародка.

СЕГМЕНТНИЙ, а, е, спец. Прикм. до сегмент. *Частина кульової поверхні, що відрізується від неї якою-небудь площиною, називається сегментною поверхнею* (Геом., II, 1954, 78); *Сегментні шпопки застосовують для валів з діаметром до 100 мм* (Слюс. справа, 1957, 282).

СЕГНЕТОВА СІЛЬ. Подвійна сіль винної кислоти, що має вигляд безбарвних прозорих кристалів; використовується в хімії та медицині.

СЕГРЕГАЦІЯ, і, ж. 1. Вид расової дискримінації, який полягає в різних формах відокремлення кольорових від білих. *Переконаймо й палко розповідає канадець Б. Фокс у своєму фільмі «Літо на Міссісіпі» про боротьбу американської молоді проти сегрегації* (Літ. Укр., 16.VII 1965, 2).

2. *мет.* Неоднорідність хімічного складу сплавів, що виникає під час їх кристалізації.

СЕДМИЦЯ, і, ж., васт. Тиждень. — *На сонці дуже запеклась [княжна], Та й виведужала. Лежала Недогого щось, седмиці в три* (Шевч., II, 1953, 18).

СЕЗАМ, у, ч., бот. Те саме, що кунжут.

◆ **Сезам, одиниць:** а) уживається як жартиливо заклявання, коли хтось прагне розгадати яку-небудь таємницю, подолати якусь перешкоду; ключ до здійснення заповітної мрії (червісно—заклявання в арабській казці, за допомогою якого розкривалася таємна скарбниця); б) (рідко) прізвища несподіванка. *Де-не-де, по кутках, стоять ясні безлісні гори, наче копичі веленого сіна — і вся ця краса, несподівана й пишна, сімється щастям просто в лице. Ще за хвилину нічого не було видно — і от: «сезам, одчинись!»* (Коцюб., II, 1955, 237).

СЕЗАМОВИЙ, а, е, бот. Прикм. до сезам; // *Вигот. із сезаму.*

СЕЗОН, у, ч. 1. Одна з чотирьох пір року. *Оце почались то морози, то мряка, то оселедь, і мій організм пригадає, що вже зимовий сезон починається* (Л. Укр., V, 1956, 109); *Клевоче станця.. Хто напівголий, хто в*

шкіряниці, хто в багатій шубі не по сезону (Гончар, II, 1959, 234).

2. Частина року, найбільше придатна для яких-небудь робіт, занять, відпочинку тощо. Робота в кузні йшла понайбільше взимі — лютим були лише два короткі сезони: плуговий та серповий (Фр., IV, 1950, 189); В трудовому чабанському сезоні стрижіння — це робота найціннішою напрузою (Гончар, Тронка, 1963, 57); За кілька днів до відкриття мисливського сезону ми вже дебатувемо: куди? Хто знає найкращі місця? (Гончар, Маша..., 1959, 24); На водних станціях, розташованих уздовж річкових масивів Грузанового острова, цілі неділі відбувалися перші в сезоні змагання (Собко, Стадіон, 1954, 342); Вечоріло, на мосту майже не було людей, пляжний сезон ще не розпочався (Дмит., Наречена, 1959, 195); Футбольний сезон; // Період, протягом якого працюють театри. Кожний театральний сезон за традицією відкривався «Наталкою Полтавкою» І. Котляревського і «Вечорницями» П. Ніщинського (Мист., 1, 1959, 40); По закінченні сезону мені запропонували підписати контракт на три роки в Саратові (Минуле укр. театру, 1953, 172); // Час дозрівання плодів, ягід, цвітіння квітів і т. ін. Давно вже настає [на Кубані] сезон полуниць (Сам., II, 1958, 466); Він зашшов до кількох дешевих харчевень, та бажанці овоочі не було і там; сезон на помідорі ще не настає (Багмут, Опов., 1959, 90); Виноградний сезон.

◇ Бърхатний (оксамітовий) сезби див. бърхатний, оксамітовий; Мертвий сезби — у капіталістичних країнах — час застою, затиншя в торгівлі, промисловості.

СЕЗОННИЙ, а, в. Прикм. до сезби. Сезонні перельоти, або міграції птахів, — одне з найцікавіших явищ живої природи (Наука..., 3, 1960, 37); У травні 1902 р. Дмитру Іллічу [Ульяйову] вдалося влаштуватися на сезонну роботу лікарем земської грязевої лікарні в Холодній Балці біля станції Гніляково під Одесою (Укр. іст. ж., 2, 1960, 92); // Признач. для певного сезону. Сезонний одяг; // Спричинений умовами (погодними тощо) певного сезону. Сезонний катар; // Придатний, дійсний протягом певного сезону. Сезонний киток; // Який працює протягом певного сезону. Колись горювали і мучились трудівники землі, сезонні робітники на цукрових плантаціях багатіїв (Цюпа, Україна..., 1960, 171).

СЕЗОННИК, а, ч. Сезонний робітник. Сезонників, які звичайно влітку складали половину штату, розраховали. І залишилися лише постійні (Коз., Сальвіа, 1959, 18).

СЕЗОННИЦЯ, і, ж. Жін. до сезбинок. — А дівчат тут зватає [вистачає]! — казав кореспондент. — Триста сімдесят шість на сьогодні. Самих сезонниць..., — уточнив Сергій Іванович (Головко, I, 1957, 444).

СЕЗОННІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до сезбинок; // Можливість здійснення чого-небудь протягом певного сезону, припавання чого-небудь до певного сезону. Всаке господарство живе певним.. і усталеним виробничим ритмом. У сільському господарстві цей ритм визначається ще й сезонністю робіт (Дор., Не повторя., 1968, 202); Парування в конярстві великою мірою зумовлюється сезонністю (Конярство, 1957, 80); Сезонність, умалтарність — перші вимоги до сучасного одягу (Наука..., 3, 1967, 53).

СЕЗОННО. Присл. до сезбинок. Прибулиш оглядає Санжар і крикає резонко, хто з них на все життя шахтар, а хто прибує сезонно (Дор., Три богатирі, 1959, 7).

СЕЙ, ся, се, займ. екаж., заст. Цей. Ясні очі діючи бивилися на Кармелі,.. тихий голос посиптає його: «Чи ви знаєте сей будинок?» (Вовчок, I, 1955, 351); — Ти

знаєш цього чоловіка? — Знаю, ваше благородіє... (Коцюб., I, 1955, 126); — Птиця води напиться прийшла та й переїїла на сю сторону (Тют., Вар, 1964, 6); — Здорovesемкї були! — Паніматка йому в двору: Ви б до хати крачеїшли, Ніж отута під сою пору (Граб., I, 1959, 370); Розлога аблуна коло тину росла, ясно родила, а сю венку і не розвивалася! (Горд., Чужо пиву..., 1939, 109); Звістка Іванова про три сотні гвинтіжок, добути сю ніч Артемовим законом, сповнила серце його гордістю за товаришів (Головко, II, 1957, 618); [6 п и с - к о п (надівав одного перся собі на палець, а другого держить в руці:)] Сей перстень я віддам... (Л. Укр., II, 1951, 497); Проїхали [козак] й мимо сиз. Що ближче к царському намету, то все труднійш [труднійше] було пробиратись (П. Куліш, Вибр., 1969, 165); У сю величну хвилину тизо розгортаються куці і на галаву вуходить — Хо (Коцюб., I, 1955, 149); За єю капосну дирюцію Полая [люд] Синуку Та й розійшлися (Гл., Байки..., 1959, 85); — Дмитре! — крикнула неаждським голосом Маруся. — Дмитре!.. — Але вітер підхопив сей безсильний крик, ударив ним о сотні стволів, роздробив, знищив... (Хотк., II, 1966, 221); — Се ж найгірше в світі лихо — непрозора, горда туга... (Л. Укр., I, 1951, 435); У нашого народу свого рідко буває, щоб хто виляв, як йому добре в любім подружжя (Барв., Опов., 1902, 143); — Щоб не прийшлося знову до старих вертатися. — Ні, свого не буде (Мирний, III, 1954, 154); Стежка була добре втоптана, — се була ніша дорога через ліси та верхи працем до Дрогобича (Фр., III, 1950, 10); — Коли На раду тизу, на розмову, Коли ми віддемося знову На сій зубожений землі? (Шевч., II, 1963, 7).

Де се відано див. віданій²; Ні в сиз ні в тих; Ні в тих ні в сиз див. той; Ні з сьбо ні з тбо; Ні з тбо ні з сьбо див. той; Ні се ні те; Ні те ні се див. той; Остатіс ні в сиз ні в тих див. оставатіс; Переводітис (перевестіс) ні на се ні на те див. переводітис; Перед сиз див. перед; Сей світ див. світ²; Сіми днями — те саме, що Ціми днями (див. день). Виде [книжка] сими днями (Коцюб., III, 1956, 372).

СЕЙВАЛ, а, ч. Вид беззубих китів родни смугачів. Рекордсменом плавання серед китів називають сейвала. Якщо максимална швидкість фінвала не перевищує 33 км на годину, то сейвал нерідко рухатється в швидкості 50 км (Веч. Київ, 14.XII 1967, 4).

СЕЙМ, у, ч. 1. У деяких державах Східної Європи в епоху феодалізму — центральний станово-представницький орган. У зв'язку з економічним і політичним посиленням шляхти сейм в XVI ст. перетворився в постійно діючий верховний орган загальношляхетської державної влади (Іст. УРСР, I, 1953, 154); Сейми, сейми реєли, Сусіде мовчали, Дивилися, як королі Із Польщі етікують, Та слугали, як шляхетство Навісне гукає (Шевч., I, 1963, 79); [Хмельницький:] Шляхта на сеймах у Варшаві... князі, князюки, ксьонди і прелати визиваються, як когнем і мѣчем нищать хлопів (Корн., I, 1955, 236).

2. Збори станових або інших високих представників. 3. Найвищий однопалатний законодавчий орган державної влади Польської Народної Республіки. Відкрилось черове засідання сесії Сейму Польської Народної Республіки (Веч. Київ, 13.II 1958, 3).

4. Однопалатний законодавчий орган Фінляндії. СЕЙМИК, а, ч. У Польщі та Литві XV—XVIII ст. — з'їзд, збори феодальних родоводів, повіту. Під тиском шляхти сейми в 60-х роках XVI ст. узгалили ряд постанов, які зрієнювали шляхту в правах в магнатами. Були запроваджені спільні для шляхти і магнатів суди, місцеві сеймики, а також спільні військові

порядки (Іст. УРСР, I, 1953, 154); Він побував лише на Андріївським інквізиційним сейсміку, а на всепольський віршавський сейм так і не потрапив (Ле, Наливайко, 1957, 149).

СЕЙСМОВИЙ, а, е. Стос. до сейму. Після придушення селянсько-козацьких повстань і застосування сеймової «Рудинації» 1638 р. про козаків Хмельницький був позичений у посаді і призначений чигиринським сотником (Іст. УРСР, I, 1953, 219).

СЕЙНЕР, а, ч. Морське моторне або моторно-вітряне рибальське судно. Кожного ранку сейнери риболовчих кологостів виходять в Азовське море на промисел (Наука..., 1, 1963, 54); Коли сигнальник невеликого одноцоголового сейнера «Стріла» Володимир Гейко опритомніє, то побачив навколо себе воду (Ткач, Моряк, 1948, 20); Сейнери, мов чайки білокрилі, Залітають в бухту з даліни (Гірик, Стартують..., 1963, 95).

СЕЙНЕРНИЙ, а, е. Прикм. до сейнера.

СЕЙСМІКА, и, ж. Галузь геофізики, що вивчає коливання земної кори певної місцевості; // Схильність до землетрусів, інтенсивність землетрусів. За даними сейсмографа встановлено, що у місячних умовах сейсмічна діяльність схожа на сейсміку Сагари (Знання..., 6, 1971, 5).

СЕЙСМІЧНИЙ, а, е. Пов'язаний з явищами землетрусу. Явища, що відбуваються перед землетрусами, під час і після них, мають назву сейсмічних (Курс заг. геол., 1947, 182); З гіпоцентра [землетрусу] в усі боки поширюються пружні коливання, або так звані сейсмічні хвилі (Наука..., 6, 1958, 55); // Який служить для реєстрації та вивчення землетрусів. Львівська сейсмічна станція щорічно реєструє 20—25 великих землетрусів, які відбуваються в будь-якій частині земної кулі (Наука..., 4, 1962, 11); Сейсмічне зондування; Сейсмічна розвідка; Сейсмічна служба; // На якому часто бувають землетруси. Південні кордони Радянського Союзу знаходяться в межах Середземноморського пояса активного гороутворення, отже, вони є сейсмічними районами (Наука..., 6, 1958, 55); Сейсмічна місцевість.

СЕЙСМІЧНІСТЬ, ності, ж. Схильність до землетрусів, інтенсивність землетрусів. Щоб визначити ступінь сейсмічності країни, потрібні спостереження за багато років (Курс заг. геол., 1947, 190).

СЕЙСМІЧНО, прися. У сейсмічному відношенні. Сейсмічно активна зона.

СЕЙСМО... Перша частина складних слів, що відповідає слову сейсмічний, напр.: сейсмосондування, сейсмомічність, сейсмосприймач, сейсмоспінкт, сейсмостанція, сейсмосхвіля; слову сейсмічно, напр.: сейсмосоактивний, сейсмонезбезпечний і т. ін.

СЕЙСМОГРАМА, и, ж. Автоматичний безперервний запис на паперовій стрічці коливань земної поверхні, здійснюваний сейсмографом; стрічка з таким записом. Можна реєструвати землетруси і на спеціальному електрографічному папері. При цьому ми одержуватимемо сейсмограми образу, минаючи всі процеси, властиві фотографічним способом реєстрації (Наука..., 4, 1962, 12); Вчений підвісив. Він взяв правцею сейсмограму.. Почав розглядати (Рад. Укр., 28.IX 1962, 3).

СЕЙСМОГРАФ, а, ч. Прилад для автоматичного безперервного запису та вимірювання коливань земної кори, що виникають під час землетрусів і вибухів. Досліджують землетруси з допомогою приладів, що точно фіксують час, силу, прискорення, кількість і напрям струсів. Ці прилади називаються сейсмографами (Курс заг. геол., 1947, 189); *Образно. Література — це сей-

смограф суспільних процесів свого часу (Літ. Укр., 22.II 1966, 2).

СЕЙСМОГРАФІЧНИЙ, а, е. Стос. до сейсмографії. Сейсмографічна станція Бергенського університету зареєструвала 14 січня землетрус в епіцентром за 180 кілометрів на захід від узбережжя Норвегії (Рад. Укр., 16.I 1971, 3).

СЕЙСМОГРАФІЯ, і, ж. 1. Те саме, що сейсмологія. 2. Автоматичний запис коливань земної кори, здійснюваний сейсмографом.

СЕЙСМОЛОГ, а, ч. Фахівець із сейсмології. Вулканологи, сейсмологи та іншічені зайняті проблемою прогнозу вулканічної діяльності Землі і землетрусів (Наука..., 9, 1963, 23); Сейсмологи часто називають терапистами землі. Вдень і вночі вони слухають пульс планети, вивчають тасмиці її надр (Веч. Київ, 27.I 1969, 4).

СЕЙСМОЛОГІЧНИЙ, а, е. Стос. до сейсмології. Сьогодні сейсмологічна наука в кожному конкретному випадку епеннено відповідає на два запитання: де і з якою максимальною силою відбуватиметься землетрус (Наука..., 11, 1967, 21); Сейсмологічні дослідження.

СЕЙСМОЛОГІЯ, і, ж. Галузь геофізики, що вивчає коливання земної кори та внутрішню будову Землі на основі спостережень за цими коливаннями. Слово «сейсмологія» вперше ввів ужиток приблизно 100 років тому ірландський інженер Роберт Моле (Наука..., 11, 1967, 20).

СЕЙСМОМЕТР, а, ч. Прилад, який вимірює асув ґрунту, частин будівель і т. ін., спричиненні струсами, коливаннями земної кори.

СЕЙСМОМЕТРИЧНИЙ, а, е. Стос. до сейсмометрії. Під час сейсмометричної розвідки використовують адатність гірських порід пропускати і відбивати пружні хвилі (Нафта..., 1951, 13).

СЕЙСМОМЕТРІЯ, і, ж. Галузь сейсмології, що вивчає методи вимірювання коливань земної кори. **СЕЙСМОРОЗВІДКА**, и, ж. Те саме, що сейсморозвідування. Будова землі.. вивчається за допомогою спеціального геофізичного методу — сейсморозвідки (Наука..., 12, 1961, 24).

СЕЙСМОРОЗВІДНИК, а, ч. Геофізик, що проводить сейсморозвідування. Хвилі вибухів слагає великі надр, їх фіксували чутливі прилади. За одержаними діаграмами сейсморозвідники будували рельєф глибинних складок земної кори (Роб. газ., 14.IX 1966, 1).

СЕЙСМОРОЗВІДУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до сейсморозвідування. Сейсморозвідувальні роботи.

СЕЙСМОРОЗВІДУВАННЯ, я, с. Розвідування корисних копалин, що ґрунтується на спостереженнях за сейсмічними хвилями; сейсмічні методи розвідування. Звичайні методи сейсморозвідування як необхідний елемент включають штучні вибухи, які є джерелом сейсмічних хвиль (Веч. Київ, 19.III 1968, 2).

СЕЙСМОСКОП, а, ч. Прилад, який відмічає час першого поштовху при коливаннях земної кори, а також його напрямок. Імпулсні ультразвукові сейсмоскопи.. та інші прилади виготовляє завод геофізичного приладобудування (Веч. Київ, 3.X 1958, 1).

СЕЙСМОСТІЙКИЙ, а, б. Який відзначається сейсмостійкістю. Будівельники вже запропонували багато варіантів сейсмостійких житлових будинків та виробничих приміщень (Знання..., 8, 1971, 13).

СЕЙСМОСТІЙКІСТЬ, ності, ж. Здатність чинити опір силам, викликаним коливальними поштовхами під час землетрусу. Рекомендації щодо сейсмостійкості будівництва — лише одне завдання сейсмології. Останнім часом інтенсивно розвивається і такий важливий напрям досліджень, як прогнозування землетрусів (Наука..., 11, 1967, 21).

СЕЙФ, а, ч. Вогнетривка сталева шафа або скриня для зберігання грошей, цінних документів, коштовностей і т. ін. Він був багатом людиною, у нього в сейфі зберігалося більше ніж на мільйон жарок акцій прибуткових підприємств (Загреб., Європа. Захід, 1961, 104); [В е р с а й:] Секретні документи, що ви взяли в партійному комітеті, у вас? [Б е р е ж и й:] У мене. Я не встиг їх прочитати... Вони в сейфі (Мнк., I, 1957, 396); Порався [пан] в сейфі, і Заборожний одним лише оком встиг помітити: на полицках куюпо лежали золоті й срібні персні, медальйони, ланцюжки... (Петльов., Хотинці, 1949, 22); // Приміщення, пристосоване для зберігання цінних предметів. Підземний сейф.

СЕЙША, і, ж. Стояча хвиля у водних басейнах. Сейшами, або стоячими хвилями, зветься хвище, коли вся вода даного басейну коливається, причому на поверхні води не видно хвиць (Курс заг. геол., 1947, 47).

СЕКАНС, а, ч. Одна з тригонометричних функцій кута в прямокутному трикутнику, що дорівнює відношенню гіпотенузи до катета, який прилягає до даного кута.

СЕКАТОР, а, ч. Садові ножиці для обрізання кронн дерев і декоративних рослин, нарізання живців та інших робіт. Омолоджувальне обрізування провадили верховими секаторами (Колг. Укр., I, 1957, 33); Молодий, легкий, смаглявий, Гомінливий, ніби птах, Він уважно взявся до справи із секатором в руках. Там відріже зайву парость, Там підв'яже гілки (Рильський, III, 1961, 201).

СЕКВЕНЦІЯ, і, ж., муз. 1. Повторення того самого наспіву на різних ступенях висхідної або низхідної гамми. Секвенції застосовує [Д. Січинський] як засіб емоційного напруження (Укр. клас. опера, 1957, 285).

2. Різновид середньовічних католицьких культових пісень.

СЕКВЕСТР, у, ч. 1. юр. Заборона або обмеження, накладене органами державної влади на користування приватним майном. — Отож повинен сповістити вас, що ім'ям імперії на ваш маєток Нурі накладається секвестр (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 424).

2. мед. Ділянка омертвілої тканини, що відділялася від здорової.

СЕКВЕСТРАЦІЯ, і, ж. 1. юр. Накладання секвестру (у 1 знач.).

2. мед. Утворення секвестру (у 2 знач.).

СЕКВЕСТРУВАТИ, ую, уш, недок. і док., Perez., юр. Накладати на що-небудь секвестр, піддавати секвестру (у 1 знач.).

СЕКВОЙЯ, і, ж., бот. (*Sequoia gigantea* Desp.) Те саме, що Мамонтове дерево (див. мамонтовий). В Ялті, в Нікітському ботанічному саду, сягнула висоти дев'ятиповерхового будинку струнка секвойя. Її віти, що ростуть перпендикулярно до стовбура, нагадують ікла велетенського мамонта. Саме тому такі дерева ще називають мамонтовими (Наука..., 4, 1965, 34).

СЕКРЕТ¹, у, ч. 1. Те, що не підлягає розголошенню, що приховується від інших; таємниця. [П е ч а р и ц я (себас, наче сам до себе):] Бажає би я вкати, що то за секрети шепче одна панночка друзі на вушко? (Мирний, V, 1955, 145); — Я не маю ніяких секретів важ говорити (Фр., VI, 1951, 188); З Юрком у Степана Федоровича завелась якісь секретні (Коз., Вибр., 1947, 19); // чого. Прихована причина. Сьогодні божбою алімас в редакцію Лубенець, обличчя сяє, в руках еластичність, помолодшав навіть. Весь секрет метаморфози у тому, що він перший пошав собі форму (Кочуб., III, 1956, 165); Найголовніше джерело «Енеїди» [І. Котляревського] — реальна тогочасна дійсність, а секрет її вічного успіху — в талановитому, майстерному відтворенні життя

(Ком. Укр., 9, 1969, 87); // Невідомий комусь іншому або ще не відкритий прийом, спосіб (одержання, виготовлення і т. ін. чого-небудь). — Рідина, яку ви бачите в водозборат,.. не проста вода. Це насичений хімічний розчин. Формула розчину — мій секрет (Смолич, I, 1958, 69); Почала опановувати секрети в'язання й Поля (Автом., Шастя..., 1959, 7); Виробничі секретні мають місце не тільки в промисловості, але й у сільському господарстві, коли воно ведеться на капіталістичній основі (Ком. Укр., 4, 1962, 34).

◇ **Видавати (видати) секрет** — розповідати комусь про те, що старанно приховувалося; розголошувати таємницю. Соромилась [Марта Кирилівна] говорити далі, щоб не видати секрету (Н.-Лев., VI, 1966, 28); Держати (тримати) в секреті — старанно оберегати таємницю чого-небудь, приховувати щось. Держімо у секреті, Чому ми, друже мій, цвітіння любим третім! (Рильський, III, 1961, 193); Зважаючи на важливість цієї експедиції [на Камчатку і Курильські острови], Петро I тримає мету й завдання її в секреті (Видатні вітч. геогр., 1954, 20); Не секрет — відомо всім. — Не секрет, крові проліто багато, але то необхідність змушувала нас (Гончар, II, 1959, 404); Під [великим] секретом; рідше По секрету — таємно від інших; вимагаючи збереження таємниці сказаного. Що тобі привезти, дитиночко моя, на ялинку? Скажи мені під секретом на вушко (Кочуб., III, 1956, 170); Дея тут Тижко під великим секретом показує на пташині еніада і жовторотий зайдасиць пташенят (Тют., Вир, 1964, 519); Чоловік одразу ж повівся до дядька Володимира та й по секрету нарав я йому підсипати кочку лише догоносами ялійками, бо, мовляв, а нит виходять самі курочки (Стельмах, Шедрий печір, 1967, 48); Розкривати (розкрити) секрет чого — виявляти внутрішню суть явища, предмета. — Це, Агафіє Кириліно, — хімія, — поважно пояснює Юша. — Я зараз розкрию секрет (Донч., V, 1957, 388); Секрет полішнівеля див. полішнівель.

2. Потаємні пристрій у механізмах, предметах домашнього вжитку тощо. Він залягає, що його годимник має в собі ще один секрет, якого досі він не вказав нікому (Фр., IV, 1950, 206); Замок із секретом.

◇ **Скринька з секретом див. скринька.**

3. військ. Додатковий сторожовий пост із кількох осіб, виставлений таємно на найбільш небезпечних підступах з боку противника, а також місце розташування такого поста. Секрети попереджені, що зараз має вийти розвідка (Кач., Вибр., 1953, 380); Старенька мати.. дуже частенько навідувалась в найбільшчий від кордону, найпотайміший секрет і вела розмову в своїм Антосем (Збан., Між.. людьми, 1955, 32).

СЕКРЕТ², у, ч., фізл. Речовина, яку виробляють залози людини й тварини (слина, шлунковий сік і т. ін.). Орбітальна залоза адгата концетрувати кальцій і калій: кількість їх в секреті цієї залози більша, ніж в плазмі крові (Фізіол. ж., II, 6, 1956, 32).

СЕКРЕТАР¹, я, ч. 1. Службовець, який відповідає за діловодство установи, організації тощо. Повернувся [Шавкун] за порядком до свого давнього приятеля Чижика, секретаря в суді (Мирний, I, 1949, 384); // Особа, що веде ділове листування окремої людини. «Пишу я — Майк. Тебе, тату, не вастає дома. Ти вийшов кудись розгильшований, як сказав мені твої старий секретар (Ю. Янов., II, 1958, 61); *Образно. Моя пам'ять, той нерозлучний секретар мій, вже записує і цю безладність тіла серед цвітіння яблука, і зру світла (Кочуб., I, 1955, 420).

Губернський секретар — у дореволюційній Росії — цивільний чин двадесятятого класу; Державний секретар — назва міністра закордонних справ у США; Колє-

зький секретар — у дореволюційній Росії — цивільний чин десятого класу.

2. Особа, що веде протокол зборів, засідань і т. ін. Майор Воронцов вибрав комуністів і комсомольців. Не обирали голови й секретаря, не писали протоколів, не складали резолюцій. Часу для цього не було, групи мали ось-ось виступати (Гончар, III, 1959, 96).

3. Вибірний керівник якої-небудь організації, якогось органу. Секретарі військових партійних організацій і керівники політорантів беруть участь в роботі місцевих партійних комітетів (Статут КПРС, 1961, 28); Він був секретарем комсомольської організації (Зар., Світло, 1961, 4); У райкомі його прийняв перший секретар Корнієнко. — А. Дорош. Сідай. Я вараз (Тют., Вир, 1964, 198); Відповідальний секретар Спілки письменників України.. поділився своїми думками про критику і сучасну літературу (Літ. Укр., 27.XI 1970, 2); // Виборна службозна особа у складі найвищих та місцевих органів державної влади СРСР. Секретар Президії Верховної Ради УРСР; Секретар сільради; // Один із членів якогось-небудь виборного органу, що веде діловодство й поточну організаційну роботу. Секретар міщечкомуні; // Особа, що очолює організаційно-адміністративний або виконавчий орган міжнародної організації. Генеральний секретар ООН; Генеральний секретар Всесвітньої федерації профспілок.

4. Керівник поточної роботи установи, органу або якогось-небудь відділу. Вже через тиждень після свого листа я мав дуже милу відповідь од секретаря видавництва (Коцюб., III, 1956, 457); Секретар редакції перегорнув сторінки її твору, записав адресу (Донч., V, 1957, 510); Перевбрася [О. Довженко] навесні 1922 року в Берлін, на меншу посаду секретаря генерального консульства УРСР в Німеччині (Довж., I, 1958, 18).

Учений секретар — службозна особа, що відповідає за організацію поточної роботи в науковій установі [В а с я:] А це — наш майбутній учений секретар. [У б и в а т ь к о:] Який там секретар! Роман Убийвато (Мих., I, 1957, 355).

СЕКРЕТАР², я, ч. Хижий птах з довгими ногами та з чубчиком на голові у вигляді гусячого пера. Поїдають стрийний змії і багато птахів: ..кани, ворони, секретар та деякі інші (Визначник земноводних.., 1955, 79).

СЕКРЕТАРИК, а, ч. Зменш.-пестл. до секретар¹ 1; // ірон. Те саме, що секретар¹ 1. Зість стискала долоні у важкій хулаки.. Що він, хлопчак? Муцист питати Чорноуса.. Цей секретарик, мабуть, не знає, хто його рекомендував сюди (Мушк., Чорний хліб, 1960, 142).

СЕКРЕТАРІХА, в, ж., васт., розм. Дружина секретаря (див. секретар¹ 1). Григорій Петрович, на великий сміх головиці й секретарихи, закрився картама (Миршій, III, 1954, 95).

СЕКРЕТАРІАТ, у, ч. 1. Відділ якої-небудь установи, організації, що веде поточну роботу організаційно-виконавчого характеру. Якийсь лисий чоловік, очевидно із секретаріату, клеїв на дошці списки студентів, зачислених до університету (Тют., Вир, 1964, 58); // Сукупність працівників такого відділу.

2. Партійний орган, що обирається пленумом для здійснення поточної роботи. Центральний Комітет Комуністичної партії Радянського Союзу обирає для керівництва роботою партії між пленумами ЦК—Політбюро; для керівництва поточною роботою, головним чином по добору кадрів і організації перевірки виконання, — Секретаріат (Статут КПРС, 1971, 17).

3. Особ, яких обирають на зборах, конференціях і т. ін. для ведення протоколів, підготовки резолюцій тощо.

СЕКРЕТАРКА, в, ж. 1. Жін. до секретар¹ 1. Клацання машинки стигло, я почує двохити кроки секретарки (Галан, Перед дивом.., 1949, 44).

2. розм. Жін. до секретар¹ 3. Роман зайшов до Палацу [культури] сам. У коридорі зустрів секретарку комсомольської організації Ольгу Пісторак (Мінко, Ясні зорі, 1951, 70).

СЕКРЕТАРСТВО, а, с. Посада, робота, обов'язки секретаря (див. секретар¹ 1). З мого секретарства поки що нічого не виходить (Коцюб., III, 1956, 162); Після сивоголення Києва був призначений секретарем губернського відділу міської освіти.. Крім секретарства, я завідував відділом мистецтва, був комісаром театру Шеоченка (Довж., I, 1958, 18).

СЕКРЕТАРСЬКИЙ, а, в. Прикм. до секретар¹. Секретарська посада; // Власт. секретареві. На дверях знову появилася гарненька секретарка і титлим, іменно секретарським голосом, в якому звучали доглядистість і покора.. назвала привітче (Тют., Вир, 1964, 60).

СЕКРЕТАРША, і, ж., розм. Те саме, що секретарка 1. СЕКРЕТАРОВА́ННЯ, я, с. Дія за знач. секретарювати. — Це зробила вона, Ольга Ярош, щоб мене вижити з секретарюванья! (Швян, Балавда, 1957, 97).

СЕКРЕТАРЮВАТИ, юю, юбш, недок. Бути секретарем, виконувати обов'язки секретаря (див. секретар¹). Коли б сталося таке, що Ви входитьесь секретарювати, то чи не міг би я попасти на Ваше місце..? (Коцюб., III, 1956, 160); Вона деякий час секретарювала в сільраді (Гончар, Тронка, 1963, 297); Секретарював на зборах бухгалтер колгоспу Кіндрат Рева (Мінко, Ясні зорі, 1951, 112); Секретаря райкому партії Возневіка любили всі. Він секретарював у районі даєно (Збан., Малш. дзвін, 1958, 157); Силамівва секретарював у комсомольському осередку сього чотири місяці, але встиг гаразд придивитися до товаришів (Донч., II, 1956, 116).

СЕКРЕТЕР, а, ч. Рід письмового стола або шафи з відкидною або висувною дошкою для писання, з шухлядами й полицями для зберігання паперів, книжок. Вона ретельно складала [відбитки наукових статей] у шухляду свого родинного спадкового секретера (Рибак, Час., 1960, 34); Пишов [Геннадій] до сусідньої кімнати, в якій стояв секретер і стіл в шухлядами, завжди вапертими (Кочура, Зол. грамота, 1960, 240).

СЕКРЕТИН, у, ч., фіал. Гормональна речовина, яку виробляє слизова оболонка дванадцятилової кишки і яка викликає виділення соку підшлункової залози. Доведено, що секретин знаходиться не тільки в слизовій оболонці тонких кишок, а й в кишковому соку (Розв. наук в УРСР.., 1957, 306).

СЕКРЕТКА, в, ж., розм. Спеціальний поштовий папір, що заклеюється по берегах і відсилається без конверта; лист на такому папері. Замілений цей конверт був не з одного берега, як звичайні конверти, а з трьох — наче секретка (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 230).

СЕКРЕТНИЙ, а, в. 1. Який не підлягає розголошенню, тримається в секреті від інших; таємний. Для нашої гри я винайшов секретний шифр (Сміл., Сашко, 1954, 97); — Маю справу до вас, Романа Петровичу, секретну. Може, вийдемо на хвилинку? (Швян, Балавда, 1957, 108); Про стан Росії графу [Вітте] говорили і виснажені очі матері, і секретні відомості відділів охорони (Стецьмак, I, 1962, 618); Загар просвітліє, кинувся, тільки по голосу пізнав дорогого гостя, мотався по заті в лішкож, певно секретним, не знає, куди ткнути (Горд., Чужу пиву.., 1947, 157); // Зроблений, схований, розмислений таємно. Секретний хід; [С т е п а в:] Щойно знайшли в гробі замуrowаний секретний заряд. [С е р г і й:] Сто п'ятнадцять азіабомб і близько чотирьох тонн динаміту (Баш, П'єси, 1958, 78).

2. Який веде справи, що не підлягають розголошенню. *Секретний відділ.*

3. Який має в собі секрет (див. секрет¹ 2). *Секретний замок.*

СЕКРЕТНИЧАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. секретничати.

СЕКРЕТНИЧАТИ, аю, аеш, недок., розм. Розмовляти з ким-небудь так, щоб не чули інші. — *Дивись, Кириловичу, — жартівливо кине наваздогін Фурса, — розкажемо жінці, як ви в заступнику секретничали...* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 101).

СЕКРЕТНИСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до секретний 1. **СЕКРЕТНО**. Присл. до секретний. *Баби по черзі бігають поздоровляти молодю попадаю. Властиво, секретно кажучи, гадка тут була інша: баби хотіли переконатися, чи попадає молода, чи файна (Хотк., II, 1966, 7); — Ну, це ви вже секретно якось почали говорити! — сказав Роман і навіть зівів з-за столу — мовляв, говоріть собі вільно, не буду заважати (Головко, II, 1957, 601).*

СЕКРЕТОРНИЙ, а, е, фізл. Стос. до секретії. *Під впливом шуму може порушуватися секреторна і моторна діяльність шлунка та кишечника (Наука..., 12, 1960, 43); Секреторні нерви; Секреторна функція.*

СЕКРЕЦІЯ, і, ж., фізл. Утворення й виділення залозами особливих речовин, необхідних для життєдіяльності організму. *Сік кошичених помідорів є потужним будівником шлункової секретії (Мед. ж., XXIII, 4, 1953, 71); Спадкою природу мають багато заговорювані залози внутрішньої секретії (Наука..., 3, 1967, 37).*

СЕКС, у, ч. Статевий потяг; статеві зносини. *Буржуазія, що позурала в порочи, посилено тягне за собою і молоді покоління, заражаючи його патологічним сексом (Ком. Укр., 4, 1968, 83).*

СЕКСОЛОГ, а, ч. Фахівець із сексології. *Характерно, що гегельстське філософське визначення любові мало не дослісно повторюють видатні сексологи (Наука..., 10, 1967, 16).*

СЕКСОЛОГІЯ, і, ж. Наука про статеві відмінності, статеве виховання й статеву поведінку. *Сексологія як наука виникла тільки в ХХ ст., і багато її розділів поки що мають описовий характер (Наука..., 10, 1967, 16).*

СЕКСОПАТОЛОГ, а, ч. Фахівець із сексопатології. **СЕКСОПАТОЛОГІЯ**, і, ж. Розділ медицини, який займається вивченням і лікуванням захворювань, пов'язаних із порушенням статевого життя й статевої поведінки.

СЕКСТАН, а, ж., муз. Шостий ступінь у діатонічній гамі. *Доволі часто подибуємо в лемківських піснях мелодії, засновані на середньовічних церковних ладах або на відривках із них ладів, наприклад, на сексті церковного дорійського ладу (Муз. праці, 1970, 355); // Інтервал від будь-якої давої ноти до шостої цієї гамі. Мелодійна лінія думи переважно спадаючого характеру; вгору вона йде схожами, що зв'язують до інтервалу квінти, сексти й навіть септими (Іст. укр. музики, 1922, 69).*

СЕКСТАКОРД, у, ч., муз. Акорд із трьох звуків, що включає інтервали, терції й октави. *Низька сквенція в розкладенні мажорних секстакордів — своєрідний лейтмотив Баби Мряки (в опері Ю. Мейтуса «Іскра життя») (Мист., 2, 1965, 13).*

СЕКСТАНТ, а, ч., спец. Те саме, що сектант. *Секстаном називається прилад для вимірювання кутових відстаней світила від горизонту (Астр., 1956, 41); Найбільше впомку (капітанові) перший самостійний рейс. Зараз прилади різні, радіов'язок постійний, локатор показує тобі все, а тоді компас, секстан, карта — і щасливого плавання! Як у часи Колумба (Гончар, Тронка, 1963, 152).*

СЕКСТАНТ, а, ч., спец. Кутовимірювальний інструмент для астрономічних і геодезичних спостережень, який складається з дуги, що дорівнює одній шостій частині окружності, і двох дзеркал. *Штурман з допомогою секстанта визначає місце вв'язтя проби [дня] (Вес. Київ, 30.VII 1957, 3); — Ані компаса на них [човнах], ані секстанта, ані іншого приладдя, щоб не загинути в морі (Тулуб, Людолови, II, 1957, 370).*

СЕКСТЕТ, у, ч., муз. 1. Музичний твір для шістьох інструментів або шістьох голосів із самостійною партією для кожного. *Лисенко протягом опери [«Утоплена»] створює різні ансамблі — від дуету до секстету (Укр. клас. опера, 1957, 190); Крім трьох симфоній, симфонічної картини «В Середній Азії», двох струнних квартетів, секстету, фортепіанного квінтету та інструментальних мініатюр, Бородін написав 18 романсів (Мист., 6, 1958, 46).*

2. Ансамбль із шістьох виконавців (музикантів або співаків).

СЕКСТИЛЬЙОН, а, ч. Число, яке зображають одиницею з 21 нулем (у деяких країнах — з 36 нулями).

СЕКСТИНА, и, ж., поет. Строфа з шістьма рядків подовженого (п'ятистопного або шестистопного) ямба. *Як видатний майстер строфіки, вті [М. Рильський] застосував в українській поезії всю гаму строфічних побудов і метрів, починаючи з дворядкової строфи (дистих), через терцину і терцет, катрен, секстину до октави, сонета... давши при цьому ряд власних оригінальних строфічних побудов (Іст. укр. літ., II, 1956, 400).*

СЕКСУАЛІЗМ, у, ч. Підвищена статева чутливість; хтивість.

СЕКСУАЛЬНИЙ, а, е. Пов'язаний із статевими зносинами; статевий. *Сексуальне життя людини — надзвичайно складне явище, його вивчають різні науки (Наука..., 10, 1967, 13); Сексуальний потяг.*

СЕКСУАЛЬНІСТЬ, ності, ж. Статева чутливість. *Сексуальність як біологічне явище — необхідна, але далеко не достатня умова.. любові (Наука..., 10, 1967, 13).*

СЕКСУАЛЬНО. Присл. до сексуальний. — *Ой, дівчина ж, Корній! Чи повіриш — немало знав жінок, але щоб так, як Орина, сексуально бентежила якесь мене, такого ще не було (Головко, II, 1957, 474).*

СЕКТА, и, ж. 1. Релігійна громада, що відокремилася від папівної церкви. [К а й Л е т і ц і й:] *Друже, ми не знаєм, які та секта настала тенета на неопітві (Л. Укр., II, 1951, 369); Значну кількість послідовників мала у свій час релігійна секта старообрядців (офіційальне духовенство називало їх розкольникими) (Наука..., 1, 1958, 44); Стара баба, мати Григорієвого батька Романа, фанатичка із секти свангелістів, вклала всю душу, щоб зробити таким же свого сина (Ле, В споіл., 1960, 140).*

2. перен. Відокремлена група осіб, що замкнулася в своїй вузьких групових інтересах. *Борючись з теоріями всіх.. сект і шкілок, Маркс виховав єдину тактику пролетарської боротьби робітничого класу в різних країнах (Левін, 26, 1972, 43).*

СЕКТАНТ, а, ч. 1. Послідовник певної релігійної секти. *Велике враження на сектантів справляють виступи перед ними людей, які пореали в вірою в бога і стали переконаними атеїстами (Ком. Укр., 9, 1963, 54).*

2. перен. Людина, що керується вузькими груповими інтересами, відзначається догматичними поглядами і переконаннями; учасник секти (у 2 знач.). *Догматики і сектанти.. по-начотницькому підходять до марксистсько-ленінського вчення, розглядають його як застигли,*

незміни догми, відірвані від живої дійсності (Ком. Укр., 10, 1960, 23).

СЕКТАНТКА, ж. Жін. до сектанта. Працюють і сектантки, це Тоня своєю бригадирською владою заставила їх чепурити для овець кошару; там підмаже, там повимітайте, там підстеліть... (Гончар, Тронка, 1963, 322).

СЕКТАНТСТВО, а, с. 1. Приналежність до релігійної секти; релігійний рух осіб, що відокремилися від павівної церкви. Сектантство — це по суті та ж сама релігія, тільки в децю підчищеному вигляді. Майже всі релігійні секти проповідують реакційну, антинаукову ідеологію — віру в бога, нечисту силу і потойбічне життя (Наука., 1, 1958, 41); Коцюбинський розумів, що релігійне сектантство має само шкідливе для народу, як і християнство (Наука., 3, 1960, 48).

2. перен. Вузкість поглядів осіб, що замкнулися в своїй групових інтересах; замкнутість, властива секті (у 2 знач.). Догматизм і сектантство ведуть в політиці до відриву партії від мас (Ком. Укр., 2, 1962, 25).

СЕКТАНТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до сектанта і сектантства. Одного дня він твердо вирішив: будь-що треба вкрити отого сектантського проповідника (Жур., Даша, 1961, 33); Філософія марксизму-ленінізму інтернаціональна за своєю природою, як і всяка справжня наука, і нічого спільного не має з сектантською замкнутістю (Ком. Укр., 4, 1968, 38); Нашій партії чужий догматичний, сектантський підхід до теорії, до марксизму-ленінізму (Рад. Укр., 13.VII 1957, 1).

СЕКТОР, а, ч. 1. спец. Частина круга, обмежена дугою і двома радіусами. Діаграми можуть бути дуже різноманітні — у вигляді прямокутника, секторів, кривих і т. д. (Ком. Укр., 2, 1966, 57); // Деталі, частини предметів, машин і т. ін. такої форми. Субчастий сектор.

2. Ділянка, обмежена радіальними лініями. На смарагдовому полі стадіону довжелезні білі смуги вже визначили сектор для метання диска (Собко, Стадіон, 1954, 8); Пооблає залаяли білиці, кожен вбрав собі вигідну ділянку, добрий сектор обстрілю (Кучер, Дорога., 1958, 136); На... горіщі... стоїть лейтенант Сіверцев. Він веде спостереження за іншим сектором (Гончар, I, 1954, 218); // Частина певної площі; ділянка, район. Всюди в житлових секторах насажені сквери (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 105); Едіт заохотилася побувати в англійському секторі (західній частині Берліна). Легке машини проїхала під Бранденбурзькою брамою, як їй вдалося, ніби вона потрапила в острів інший світ. Ні веселих облич, ні прапорів, ні пожеволення на вулицях. (Собко, Запорука., 1952, 251); Східний сектор зворотного боку Місяця і нашу планету, якою вона є на відстані близько 388 тисяч кілометрів, зафіксував фотоапарат, установлений на автоматичній станції «Зонд-6» (Веч. Київ, 2.XII 1968, 1).

3. Частина народного господарства, яка має певні соціальні й економічні ознаки. Денес Середя був одним із останніх «могікан» одноосібного сектора на селі (Д. Бедзик, Дніпро., 1951, 47); Соціалістичний сектор зайняв вирішальне місце в поставках продуктів країні (Рад. Укр., 24.V 1957, 1); // Складава частина чогонебудь. Поезія, на жаль, іще не впоралася із тими величезними завданнями, які покладені були на неї, як на один із секторів радянської літератури (Гвч., III, 1957, 40).

4. Відділ в установі або організації. Восени 1926 року ЦК комсомолу призначив мене завідувати сектором юнацької літератури в Державному видавництві України (Довч., VI, 1957, 612); Для поліпшення керівництва діяльністю комсомольських організацій наукових уста-

нов у ЦК ЛКСМУ нещодавно утворено сектор по роботі з науковою молоддю (Знання., 8, 1967, 2); Завідував [О. А. Гроссгейм] сектором по перегляду флори на наукоємність при Азербайджанському науково-дослідному інституті (Відатні вітч. географі., 1954, 140); Культмасовий сектор місцевому.

5. спец. Відділ системи управління літака, пароплава і т. ін. Кар повернувся, підійшов до машинного телеграфу і перевів ручку на сектор «Малий вперед» (Трубли, Ляхтак, 1953, 194).

СЕКТОРАЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до сектор 2—4. Радгоспи, які виникли після 1932 року... характеризуються секторальним плануванням (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 104); Секторальне засідання.

СЕКТОРНИЙ, а, е, спец. Прикм. до сектор 1. Для зручності користування блоком перемикача телевізійних каналів необхідно переобладнати секторні котушки барабана блока (Веч. Київ, 9. XII 1974, 4); // Який має форму сектора. Секторний щит.

СЕКТЯР, а, ч., рідко. Те саме, що сектанти. [А е п і й П а н с а:] Так сам же ти казав — злочинна секта. [К а й Л е г і ц і й:] Але ж не кожний, хто сектяр — злочинець (Л. Укр., II, 1951, 370).

СЕКТЯРКА, ж., рідко. Жін. до сектара. [П р і с ц і л я а:] Я не знаю, чи я б себе примусила мочати, і, моча б, си, відданий давній віри, «сектяркою» казав би рідну матір (Л. Укр., II, 1951, 381).

СЕКТЯРСТВО, а, е., рідко. Те саме, що сектантство. Я дав важтку про штунду й сектарство на Україні (Коцюб., III, 1956, 179).

СЕКТЯРСЬКИЙ, а, е, рідко. Прикм. до сектара і сектарство.

СЕКУЛЯРИЗАЦІЙНИЙ, а, е. Прикм. до секуляризація.

СЕКУЛЯРИЗАЦІЯ, і, ж. 1. Перетворення церковної і монастирської власності на світську, державну. За указом 1764 р. була проведена секуляризація (відібрання в казну) значної частини монастирських маєтків у Росії (Іст. УРСР, I, 1953, 344).

2. Вилучення чогонебудь із церковного, духовного відання і передача світському, цивільному. Секуляризація шкільного викладання; // перен. Звільнення від церковного, духовного впливу (в суспільній і розумовій діяльності, в художній творчості). Секуляризація суспільного життя.

СЕКУЛЯРИЗОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнп. ч. до секуляризувати.

СЕКУЛЯРИЗУВАТИ, їю, їєш, недок. і док., перет. Піддавати секуляризації.

СЕКУЛЯРИЗУВАТИСЯ, їться, недок. Пас. до секуляризувати.

СЕКУНДА, ж. 1. Одиниця виміру часу, що дорівнює 1/60 хвилини. Марусяк підійшов, уперся в боки і декілька секунд стояв мовчки (Хотк., II, 1966, 208); Стало тихо в ідальні. Тільки маятник стінного годинника повільно, розмірено обдирав секунди — тік-тік... (Головко, II, 1957, 582); // Дуже короткий проміжок часу; мить. Якусь секунду стояли [батько й син] в напруженні, потім реонулися один до одного (Тют., Впр, 1964, 234); Ще раз блиснув на секунду літтар і згас (Гончар, III, 1959, 259).

В одну секунду — дуже швидко; миттю. Щось невразне, але без краю прекрасне промайнуло перед ним в одну секунду (Гончар, III, 1959, 118); Із секунди на секунду — найбільшчим часом, ось-ось. Сам [командир], як і всі ми, прислухався: минула година, і ось-ось, із секунди на секунду, човен гойднє вибухом (Логв., Давні рани, 1961, 49); У цю (ту) секунду — відразу, зараз же. В залі блиснули сотні воєнів... І в цю ж секунду юне

3. розм. Розколина на кризі, що утворюється від удару. Дід вибрав чистеньке на льоду містечко, як учне ковчійкою (кшійком), — так селезень і окупіє (Сп. Гр.).

СЕЛЕЗІНКА, н, ж., анат. Кровотворний орган хребтних тварин і людини, який бере участь також в обмінних речовин і виконує різноманітні захисні функції; міститься в черевній порожнині. Спленін — гормон селезінки, посилює знешкоджуючу функцію організму і тим самим допомагає при лікуванні зворих на токсикому вагітності і променевої хвороби (Наука., 1, 1962, 49); Ковчійкою копитами по льоду... ганяли по двоорищу, назвали селезінкою (Тют., Впр, 1964, 414).

СЕЛЕЗІНКОВИЙ, а, е, анат. Прикм. до селезінки.
СЕЛЕЗІНКА, а, ч. Зменш.-пестл. до селезень 1. Не наступай, селезінку, утоньці на крильця (Чуб., V, 1874, 307).

СЕЛЕКТИВНИЙ, а, е, спец. Здатний робити відбір. Селективні розчинники; // Який ґрунтується на селективності. Найефективнішим виявився спосіб, при якому у старій асфальт додавалися побічні продукти нафтопереробки — екстракти селективної очистки мастила (Веч. Кнів, 18.XI 1963, 2).

СЕЛЕКТИВНІСТЬ, ності, ж., спец. Здатність робити відбір. Селективність радіоприймача.

СЕЛЕКТОР, а, ч., техн. Електромагнітний апарат для одночасного телефонного виклику кількох або всіх абонентів певної лінії; вся система вибірного зв'язку. Дистанція включає селектор, по радіо і телефону лунають дальші команди, і автомобіль з червоном хрестом їде на допомогу хворому (Рад. Укр., 10.I 1965, 3).

СЕЛЕКТОРНИЙ, а, е, техн. 1. Прикм. до селектора. Селекторний зв'язок; Селекторний ключ.

2. Який здійснюється за допомогою селектора. Селекторна нарада.

СЕЛЕКЦІЙНИЙ, а, е. 1. Прикм. до селекція. Софрон Іванович вважає, що складними селекційними засобами в армії зроблено вдалі спроби вирощення нової породи худоби (Горд., Дівчина., 1954, 175); Залив [брат] Петрові, що залишиться у нього, щоб тут, у Григорівці, продовжити свої селекційні дослідження над виведенням багаторічного сорту пшениці (Д. Федак, Ніпоро., 1951, 5); // Який займається селекцією. У післявоєнний період селекційні заклади України вивели 10 нових районованих сортів зернобобових культур (Наука., 2, 1960, 23); Грушовик виїзав за ворота і почав мимо занесених старих акацій, які живою огорожею обступали садибу селекційної станції (Довч., Секрет, 1947, 70); // Одержаний у результаті селекції. Нові селекційні сорти ґруші рекомендується прищеплювати на сіянці лимонки та олександрівки (Колг. есп., II, 1956, 268).

2. спец. Не суцільний; вибірковий. Що таке селекційне читання? Воно полягає у відшукуванні тих слів або речень, які нас цікавлять найбільше (Наука., 3, 1971, 53).

СЕЛЕКЦІЙНО. Присл. до селекційний. Засіяли їх [шари] ще затепла в ранньої осені добірним насінням, не раз перециненім, селекційно зустрінем на районній контрольній пункті (Крот., Свпн., 1948, 48).

СЕЛЕКЦІОНЕР, а, ч. Фахівець із селекції (у 1 знач.). Сама сутність праці селекціонера в тім, що він постійно, день у день, стикається з проблемою вибору. З-поміж двох, десяти, ста, тисячі рослин прагне вибрати найкращу (Наука., 6, 1970, 10); Для одержання бройлерів селекціонери застосовують різні методи (Колг. Укр., 9, 1959, 26); Він у нас знаменитий селекціонер, вивів двадцять гібридів яблук (Горд., Цвітн., 1951, 28).

СЕЛЕКЦІОНЕРСТВО, а, с., рідко. Робота, дослідження селекціонера. Селекціонерство В. М. Ремесла спирають-

ся на ґрунтовну агробіологічну теорію (Вітч., 1, 1965, 167).

СЕЛЕКЦІОНУВАННЯ, я, с. Дія за знач. селекціонування.

СЕЛЕКЦІОНУВАТИ, ую, усьп, недок. і док., перех. Заїматися селекцією.

СЕЛЕКЦІЯ, і, ж. 1. Введення нових або поліпшення існуючих порід свійських тварин та рослин штучним відбором і схрещенням. Скидається на те, що в Березняках стихійно, багатостовковою народною селекцією утворилася своя чорно-біла порода [корів], дості ніжж не досліджена (Вол., Місячне срібло, 1961, 263); // Наука, що вивчає методи введення нових або поліпшення існуючих порід свійських тварин і сортів рослин. Підручник із селекції.

2. Виділення кого-, чого-небудь із загальної маси за певною ознакою; відбір. Впровадження металічного доїлля потребує селекції корів щодо розвитку вим'я і швидкості молоковіддачі за тими ознаками, які раніше зовсім не враховувалися (Хлібороб Укр., 3, 1966, 8).

СЕЛЕН, у, ч. Хімічний елемент — сіра металева речовина, що використовується для виготовлення фотоелементів, знебарвлення та забарвлення скла і т. ін. Усі сполуки селену отруйні. Селен — один з найменш поширених на нашій планеті елементів (Наука., 10, 1958, 13); У земній корі селен і телур постійно виступають як супутники сірки (Вісник АН, 3, 1971, 80).

СЕЛЕНІСТИЙ, а, е. Який має у своєму складі селен. а домашню селену. Селеністий вольер.

СЕЛЕНІД див. селеніди.

СЕЛЕНІДИ, ів, мн. (одн. селенід, у, ч.). Хімічні сполуки — похідні селену. Взаємодія селенідів з воднем показує, що при температурі 300° С водень реагує з ними, утворюючи полуторні селеніди (Вісник АН, 3, 1971, 83); Селенід кадмію; Селенід алюмінію.

СЕЛЕНІТ¹, у, ч., мн. Різновид гіпси рожевого, жовтого або білого кольору, який використовують для виготовлення художньо-побутових виробів.

СЕЛЕНІТ², а, ч. У науково-фантастичній літературі — назва жителів Місяця; // У зв'язку з розвитком космічних польотів — людина, що досягає Місяця, веде там наукові спостереження. Мета досліджень київських астрономів — створити досить точний атлас селеніти поверхні, який візьмуть у дорогу перші селеніти (Наука., 11, 1968, 9).

СЕЛЕНІТКА, н, ж. Жін. до селеніт².

СЕЛЕНІТОВИЙ, а, е, мн. Прикм. до селеніт¹; // Зробл. із селеніту. Селенітові попліничка.

СЕЛЕНОВИЙ, а, е. Прикм. до селену; // Який має в своєму складі селен. В тільки одна кислота, в якій розплавляється волюто, — селенова (Веч. Кнів, 20.VII 1957, 4); Селенове скло; // Вигот., зробл. із селену. Селеновий фотоелемент.

СЕЛЕНОГРАФ, а, ч. Фахівець із селенографії.

СЕЛЕНОГРАФІЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до селенографії. 2. Стос. до Місяця, його поверхні, природних умов. Довгого й широту певної точки на поверхні Місяця визначити не так важко: селенографічні координати аналогічні до земних (Наука., 7, 1969, 12).

СЕЛЕНОГРАФІЯ, і, ж. Розділ астрономії, що вивчає Місяць.

СЕЛЕНОДЕЗІЧНИЙ, а, е. Стос. до селенодезії. Селенодезичні зйомки.

СЕЛЕНОДЕЗІЯ, і, ж. Розділ астрономії, що вивчає форму й розмір Місяця в цілому. Щоб уникнути різнобю, крім рельєфу, вивчають ще й форму Місяця в цілому — це одне з основних завдань селенодезії (Наука., 9, 1965, 14).

СЕЛЕНОЛОГ, а, ч. Фахівець із селенології. Одер-

жано дані про хімічний склад місячного ґрунту. Ця інформація має велике значення і для селенологів, і для проєктантів місячних ракетно-космічних засобів наступного покоління (Рад. Укр., 21.I 1974, 3).

СЕЛЕНОЛОГІЧНИЙ, а, е. Стос. до селенології. Селенологічні дослідження.

СЕЛЕНОЛОГІЯ, і, ж. Розділ астрономії, що вивчає рельєф, склад, будову й історію розвитку верхньої твердої оболонки Місяця. Знімки, одержані «Луноходом-1», ставлять перед селенологією ряд нових проблем (Рад. Укр., 10.I 1974, 3).

СЕЛЕНОХІД, хода, ч. Те саме, що місяцехід. Як тужко все міняється довкола нас... Поки тут ми гуртом поринаємо в роздуми про сучасного героя в наших книгах, по Місяці погоджав селенохід, керований владою мислі радянських землян (Літ. Укр., 27.XI 1970, 2).

СЕЛЕНОЦЕНТРИЧНИЙ, а, е. Який оточує Місяць, розміщений навколо нього; навколomisячвий. Запуск автоматичної станції «Луна-20» відбувся 14 лютого 1972 року. Після 105 годин космічного польоту станція вийшла на селеноцентричну орбіту (Рад. Укр., 27.II 1972, 1).

СЕЛІБА, и, ж., бот. (Арист L.). Дворічна овочева городя рослина родин зонтичних, коріння і листя якої використовують як ароматичну приправу для страв. У зимовий та ранньовесняний періоди в теплицях вирощують.. селеру на зелень, цибулю, петрушку, салат (Колг. Укр., 4, 1959, 38); Навкруги килимами м'якими в селери й фіалок Луки стелилися (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 99).

СЕЛЕХ, а, ч., діал. Селезень. За ушима [у дівчині] із селеха заможно два закручених пірця, і хусточка в руці (Барв., Опов., 1902, 247); *У порівн. По морю лине чояник, як селех (Н.-Лев., III, 1956, 314).

СЕЛІТИ, селі, селіш, недок., Perez. Влаштовувати жити на незаселених місцях; оселити, поселити; // Давати житло, розташовувати на постій і т. ін.

СЕЛІТИСЯ, селібся, селішся, недок. 1. Влаштовуватися жити на незаселених місцях; оселитися, поселитися. Після того, як одважилися од сучасна кримський ван, сдобожани почали селітись по степах (Стор., I, 1957, 176); Ремісники [в XIV—XV ст.] раніше за інших відривалися від села і селілися в містах (Іст. УРСР, I, 1953, 124); // Займати приміщення під житло, розташовуватися на постій і т. ін. Кожного разу, проходячи своєю вулицею, помічає, як вона змінюється, виростають на ній багатопверхові красені-будинки, селяться нові люди (Рад. Укр., 31.VII 1971, 1); Комдив і його колишній комісар нерідко селілися в одній хаті або в одному бліндажі (Голов., Тополя..., 1965, 48); * Образно. Стає ідуть варити [трудівники], жато колосся, Будувать новий височий дім, Щоб в тім домі гарно всім жилося, Щоб селілось щастя в домі тім (Нек., Ми живемо..., 1960, 73).

2. Розміщуватися, гніздитися де-небудь (про птахів, тварин і т. ін.). Вони [пташки] найохочіше селяться на уліссях, в чагарниках, де багато світла й сонця (Гжицький, Опрншки, 1962, 149); Селяться бобри на тихих, глухих лісових річках, поблизу яких ростуть верби, осики, тополі, черемха, вільха (Веч. Київ, 11.VII 1957, 4).

3. перен. З'являтися, виникати (про почуття, настрій і т. ін.). І душа бриніє [бринить] Надією-квітом, І в душі селяться Радощі, як в гіллі Вишень соловейки (Кост., I, 1967, 66).

4. Пас. до селіть.

СЕЛІТЬБА, в, ж., заст. 1. Селіще (у 1 знач.). Звеліє він негайно запалити майд і дозволиє летючим загонам окупі з татарами сплюндрувати й ерабувати

всі округлі селітьби, не милуючи нікого, навіть кішки (Стар., Облога..., 1951, 61); Чула [Соломія] про селітьби етікачів і тільки ждала, щоб Остап трохи очунав (Кочуб., I, 1955, 380).

2. Ділянка землі біля будинку, зайнята городом, садом; садба. У неї була й зата слава, і селітьба, і скрині тахі на колесах, що було пережилися та й дво рукою не дсталих (Вовчок, I, 1955, 279); — Аби точ були сякі-такі статки. А то ж всієї землі — одна селітьба, та й то вузька, наче пліка (Стельмах, I, 1962, 222).

3. рідко. Будинок, оселя (у 2 знач.). Разом обоймо перебігли вони темні сади, де рожеві квіти падали й вода дзорчала й разом нікалі попід селітьбами турецькими (Вовчок, I, 1955, 335).

СЕЛІЩАНИН, а, ч., рідко. Житель селіща. **СЕЛІЩАНСЬКИЙ**, а, е, рідко. Прикм. до селіщанин. Селіщанська молодь.

СЕЛІЩЕ, рідко **СЕЛІЩЕ**, а, с. 1. Населений пункт у сільській місцевості; село. Дніпро, Україну згадаєм, Веселі селіща в гаях, Могили-гори на степах — І веселенько заспіваєм... (Шевч., II, 1963, 424); Тихо в гай і селіщи, Спить ще оболонь, Вже повас у попелиці Наш нічний озоць (Фр., XIII, 1954, 179); На значний віддамі від шосе Бранський і Черниси помітили дахи гірського селіща (Гончар, III, 1959, 89); // Місце розташування кочівників, будівельних загонів, розвідувальних партій і т. ін. У пишній зелені лукві за чергть години вирросло селіще в легких юрт (Тулуб, В степу..., 1964, 113); Для вивчення Антарктики Радянський уряд організував там добре устатковану станцію, де за короткий строк вирросло ціле селіще «Мирний» (Наука..., 8, 1956, 24).

2. Населений пункт міського типу, розташований поблизу міста або фабрики, заводу тощо. Було вже нерано, Селіще тонуло в темряві. Тільки шахта і естакада ясно світилися вогнями (Ткач, Плем'я..., 1961, 215); Поблизу тісно скупчилися хатки старого робітничого селіща (Шовк., Інженери, 1956, 5); На місці сучасних сіл поступово створюватимуться впорядковані селіща міського типу, в яких використовуватимуться досягнення сучасного комуніального і культурно-побутового обслуговування (Ком. Укр., 1, 1968, 26).

3. арха. Залишки стародавнього неукріпленого поселення. У зв'язку з рухом сарматів на захід привертають увагу городища і селіща нижнього Дніпра (Археол., VIII, 1953, 63).

4. заст. Поселення (у 2 знач.). — Ми сюди на селіще прийшли, у земляни пишемось любчівські (Вовчок, I, 1955, 193).

5. рідко. Місце, де колись було село. Як ото пройшла чутка по всій Україні, по Волині і Подолі, що Палій скликав людей на старі українські селіща, та і посунулись до Хвастова [Фастова] люди з усіх усюд (Морд., I, 1958, 135).

СЕЛІЩЕ див. селіще.

СЕЛІЩНИЙ, а, е. Прикм. до селіще 1, 2. Простували [шахтарі] до кам'яного будинку, в якому містилася селіщна Рада депутатів трудящих і біля якого стояли вже підводи (Панч, I, 1956, 362); При клубі працює університет здоров'я, яким керує головний лікар селіщної лікарні (Рад. Укр., 15.XI 1960, 4); Як розтяг банк Микола, селіщний музика, гуртувалася довкола вся рідня велика (Уп., Вітчизна миру, 1951, 37).

СЕЛІТРА, и, ж. Назва азотнокислих солей натрію, калію, амонію, кальцію і т. ін., які використовують для виготовлення вибухових речовин, для добрив, при засолюванні м'яса та ін. В льоху пахло важким духом селітри й сірки (Стар., Облога..., 1961, 79); На Україні

[В XVII ст.] видобували дуже багато селітри, на яку був великий попит (Іст. УРСР, I, 1953, 284); Конопля підживила селітрою з розрахунку 1 центнер на гектар (Наука., 10, 1956, 25); Натрієва селітра; Кальцієва селітра.

СЕЛІТРОВАР, а, ч. Той, хто виготовляє селітру.
СЕЛІТРОВАННЯ, я, с. Виготовлення селітри. Ряд указів російського уряду був спрямований до збільшення селітроваріння на Україні (Іст. УРСР, I, 1953, 312).

СЕЛІТРОВАРНЯ, і, ж. Місце, де виготовляють селітру.

СЕЛІТРОВИЙ, а, е. Прикм. до селітра. Численні селітрові майданчики — дрібні підприємства з кількома робітниками і примітивним устаткуванням — були розташовані головним чином у південних полках і на Слобідській Україні (Іст. УРСР, I, 1953, 312).

СЕЛІТРОВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех. Піддавати щось хімічній обробці для одержання селітри або додавати селітру до складу чого-небудь.

СЕЛІТРЯНИЙ, а, е. Прикм. до селітра; // Признач. для виготовлення селітри. Під горою селітряну поташню... заклали віткіачі порожнячі з Перемишлянського староства (Лє, Хмельницький, I, 1957, 306).

СЕЛО, а, с. 1. Населений пункт (звичайно великий) неміського типу, жителі якого займаються перев. обробіткою землі. *Мов оазис, в чистім полі Село зелєніє* (Шевч., II, 1963, 172); *Ось під нами Черемош ізвивє.. Над ним в святочному спокою Грістьєє малє село гуцульське* (Фр., XII, 1954, 329); *Все село було видко, як на долоні, з усіма білими хатами, з клунями, з церквою, з садками й вербами* (Н.-Лєв., II, 1956, 196); *Великі перетворєння сталиє в селах України. Замість старих, приземкуваних хатинок вирости в них добре спорядковані будинки на дві-три, а то й чотири кімнати. З'явилиє нові школи, лікарні, магазини* (Рад. Укр., 24.II 1962, 3).

◇ Крикнути на все село див. крикнути; Піти з торбани по селу див. піти.

2. Сільська місцевість взагалі. *Соціал-демократія, в усякому разі, повинна зробити все для розвинєння сєвєдєстєи найширших верств сєлянєства, для зрозуміння ними класової боротьби, яка відбуваєтьє на сєлі* (Лєнін, 15, 1974, 76); *Село цікавить його [І. Франка] не з етнографічного боку, як попередні письменники, він не ідеалізує сільського життя* (Коцюб., III, 1956, 36); *Широке вєстєсуєвання тєхніки докорінно змінило обличчє села, тєхнічний рівєнь життя населєння* (Хлібороб Укр., 6, 1969, 36).

3. збірн. Жителі села, сільської місцевості. *Опріч дєчат, приходили провідувати Оксану і жінки, і молодіці, бо Оксану усі село любили* (Кв.-Осв., II, 1956, 444); *Одтєрвали [рідних] від Кармєля, укинули його у вєнок і повєли шляхом, а єсє-єє село злядалє, начє рій, і гудучи дивилоєє усєдї* (Вовчок, I, 1955, 362); *Половина села не орала й не сієла того року* (Н.-Лєв., II, 1956, 260); *Нєсподєєвно прійшов Василєнко, якого єже розшукувало все село* (Стєльмах, II, 1962, 363); *Щоранку чередник піднімає село на ноги* (Томч., Жєнецькє, 1964, 199).

СЕЛЮК, а, ч., розм. Житель села. [С к у л ь п т о р з п е р е д м і с т я (до жєрця):] *Коли б ти чув, що там сєлюк той плає!* (Показує вєгору на сєлянєнина) (Л. Укр., II, 1951, 521); *Учєвє євн разєм із нами, сєлюками, колєсь у мїстєчкєвій п'ятилітці, з нами ж і товаришувєв* (Вас., Вибр., 1950, 29); *Як сєлюк, що виріє у глушині, Улас відчувєв розгублєність перед великим мїстом і зосєєм не знає, як сєбє поводити в ньєму* (Тют., Вир, 1960, 51).

СЕЛЮХ, а, ч., діал. Сєлюк. Він був тип мїського хлопця, повна супротилєжність того нєсмєлого та боязливєго сєлюха, яким був я (Фр., IV, 1950, 207); Я з тим і не

таюєя, що я простий сєлюх (Март., Тв., 1954, 213).

СЕЛЮЦТВО, а, с., розм. Властивість за знач. сєлюцький. *Вїйна була для мене великою школою.. Тут я й змужилє у вєєнних дїмах та в походах, тут я й повбулєє начїєсто сєвоє сєлюцтєвє — ну, тїєї мужицькєї нєповороткєстї, нєсмєливєстї, пасивнєстї й недотєпнєстї* (Козл., Совєцє., 1957, 20).

СЕЛЮЦЬКИЙ, а, е, розм. Прикм. до сєлюк; // Власт. сєлюковї. *Була в ньєму сила, але і в нїй було щєсь сєлюцькє, вєжкє, нєчєтєсанє* (Гончар, Людїна., 1960, 50).

СЕЛЮЧА, ати, с., розм. Сєлянськє дитина. В коридорєх та по класєх ..мєтушєтьє школярї. Найбїльш — повновидєнькї, сєжїє, як аблукє, чєпурнєнькї сєлючєтє а прїєтнїми очимє та з м'якою стєповою мовою (Вас., I, 1959, 313).

СЕЛЮЧКА, и, ж., розм. Жін. до сєлюк. *Хазайкє вєраз жє поставилє її за роботу до печї. Кїлька разїє налаєла, що сєлючкє і нїчого не тєжїть, хоч Лєвантїна робилє єсє, як трєба* (Гр., II, 1963, 262); *Вєраз відчулє сєбє [Наталє] поруч з ним малєнькою, мїзерною, заичайною сєлючкою, якє тїшилє сєбє самообманнїми почуттями вїщєстї над усім і єєма* (Збан., Сєспєль, 1961, 421).

СЕЛЮЧОК, чкє, ч. Змєнш.-пєстл. до сєлюк. — *Як жє-мї без тєбє вєдавїтимєв кужєдї? Коли б цєй сєлючєк.. — І Данило кїєнувє на Мигайликє. — Ябї євн погодивє до нас прїєтати... то, жєжє, як-нєбудь і вєорєдїєє б [Ільч., Козєцькє. рєчу., 1958, 362].*

СЕЛЯВА, и, ж., ізм. Те саме, що шємай.

СЕЛЯНИ див. сєлянїн.

СЕЛЯНИН, а, ч. (мн. сєлянїн, лєв). Житель села, євновим занєттям якого є обробітєкє землі. *Він любїє зємлю, як пташка пєвїтра, рїба — воду. Та й що варт сєлянїн без зємлі? Усє єдно, що пташка без пєвїтра, рїба без водї* (Коцюб., I, 1955, 110); *Викорїєстковий зємлю, радїєньськїє сєлянїн водночас дєвє про нєї, бо євн сєвїдомї, євн культурнїє, законнїєй її єволадр..* (Вїшнєя, Дєв'є., 1950, 8); *Сучаснє повєєждєннє зарчєваннєя колєєєспнїкїє значно кращє за сєвєткєву іжу сєлянїна XIX столїттєя* (Нар. тв. та єтн., 5, 1975, 88).

Казєннї сєлянїн див. казєннїє; Комїтєтєв нєзамєжнїх сєлянїн див. комїтєтє; Панцїєннїє сєлянїн див. панцїєннїє; Скарбєвї сєлянїн див. скарбєвїє.

СЕЛЯНКА, и, ж. Жін. до сєлянїн. *Поки перєпрєзєвали жєнї, старєнькє сєлянкє бабусє вєєслє нам обїд, трїєннїє, смачнїєй і недорєвїєй* (Н.-Лєв., II, 1956, 391); *На станцїї людєй було нєбагато, здєбїльшєво сєлянкє, що їзїли в Борїєєвєку на базєр* (Автом., Коли розлуч. двєє, 1959, 162).

СЕЛЯНОЧКА, и, ж. Змєнш.-пєстл. до сєлянкє. *Вбєга сєлянєчкє, спїєвєм та смїхом щєєслївє! Ти до мене, сирєтї, як сєстрє, прїєгорнєлєсь* (П. Куліш, Вибр., 1969, 368).

СЕЛЯНСТВО, а, с. 1. У дєсоцієлїстїчнїх формєцїях — клєс перев. дрібнїх сїльськєєгосподєрськїх виробнїкїв, що вєдуть ієвїдуєлєнє гєспєдєрєствє; великє експлєуєтованє масє народу. *В сєлянєствї бачїмо мї євоєновє з мєжлївїх сєюзнїкїє прєлєтарїєтєу в сєпрєє дєвєршєннєя борєтєбї за сєвєбєду* (Лєнін, 13, 1971, 211); *Всє вїразнїшє вєчуєлє є лїтєратурї і журналїстїцї тємє крїєпєсноє сєлянєства, вїжєвє змінити його рабськє стємовїщє, а у Чернїєєськєєго, Дєбрєлоєвє, Шєєчєнкє — й вїжєвє повноє розкрїпєчєннє сєлянєства* (Мєтєрїєлє з їєт. укр. журнєлїстїкї, 1959, 17); // збірн. Сєлянїн. *Мєє тєлїє водї під тєплїм пєдїхом вєснї, рїчкєю тєклє українськє сєлянєствє тудї, дє хоч дєрєвоє цїною мєжнє здєбути бажєну єволю, а нї — то полєтєє кїєтєкєми на вїчнїє спочїнок..* (Коцюб., I, 1955, 336).

2. У соцієлїстїчнїєй формєцїї — клєс трудївнїкїв сєлє, об'єднєвнїх у виробнїчї коопєратїв, зєєновєнї на

супільній кооперативній власності, колективній праці, вільній від експлуатації. Радянське колгоспне селянство — це нове селянство, яке народилося і виросло в результаті здійснення ленінського кооперативного плану (Ком. Укр., 12, 1969, 7).

СЕЛЯНСЬКИЙ, а, е. Прикм. до селянин. ...конфіскація поміщицьких земель і повна перемова селянської демократії означає максимум можливий при капіталізм швидкості розвитку продуктивних сил (Ленін, 15, 1971, 71); Вже почали розходитися, коли тут при вході на цвинтар появилася селянська процесія (Кобр., Вибр., 1954, 188); // Який походить із класу селян або живе в селі. Підпанок зріс між селянськими дітьми, взнав доволі всякого миза (Н.-Лев., I, 1956, 131); Спинення царя і самодержавства ми, вчителі, селянські сани, чиновники дев'ятого класу, зустріли з величезною радістю (Довж., I, 1958, 15); Він побачив молодого селянського парубочка (Мик., II, 1957, 344); // Належний селянинові, селянам. На стрісі, край ула селянської хати, Сів ворон та й краче, недолю ліщуче (Фр., XIII, 1954, 94); Посипались на стіл селянські мідяки, і отець Миколай недоволено пробувоні; — Забувають амшоболоти про святу церкву (Стельмах, I, 1962, 414); // Власт. селянинові, селянам. В її брутальне обличчя, схоже на сузу ажоршувату грушу, навкіи залягла селянська доброта (Стельмах, I, 1962, 232); // Вигот., зробл. селянином, селянами. У відті стоїть глек з молоком, сир у капустяному листі, біла селянська паланиця (Ю. Янов., I, 1954, 61); Глухо охнули за цвинтарем фортечні гармати, коли на догзих суволах селянського полотна плавно спускали труну в могилу (Тулуб, В степу..., 1964, 189); // Який звичайно вживають, використовують, носять і т. ін. селяни. Хліб та вода — селянська (козацька) їда (Укр. прес..., 1963, 62); Іх [втікачів] привезено селянським возом під конвоєм двох стражників (Смолич, II, 1958, 58); — На, на, забирай — озоце поводиєв Маковей, сам викидаючи в тачанку румунове багатство: кодру, ранець, облізлу смушеву селянську шапку. — Мені, крім коней, нічого не треба! (Гончар, III, 1959, 73); // Признач. для селян. Коли іншим приходили спадки, коли інші добували зипри гроші, продавали чортів душу, він попадався на сов здоров'я, на свої руки і горду відату, він не продав чортів душу, але мало не всю силу заклав у селянський банк (Стельмах, II, 1962, 110); Зростання тиражу селянських газет і зростання сількорієського руху висуває селянську пресу як одно з могутніх апаратів проведення політики партії на селі (Компартія України в резолю. і рішен., 1958, 307).

СЕЛЬ, ю, ч., геол. Короткочасний бурхливий паводок на гірських річках із великим вмістом намулу та уламків гірських порід. Особливим видом поведень у горах є селі. Селеві потоки зливають величезні маси ґрунту і гірських порід (Знання..., 4, 1971, 10).

СЕЛЬБИЩЕ, а, с., заст. Поселення. На цім місці [в Сімферополі] було грецьке сельбище Неаполіс (Вишня, I, 1956, 159).

СЕЛЬВАСИ, ів, мн. Вічнозелені вологі екваторіальні ліси в Південній Америці.

СЕЛЬДЖУК див. сельджуки.

СЕЛЬДЖУКИ, ів, мн. (одн. сельджук, а, ч.). Стародавні туркменські племена, які створили в XI ст. велику державу на завойованих землях Малої та Середньої Азії.

СЕЛЬДЖУЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до сельджуки. В XII віці, як розвалилася сельджуцька монархія і весь Іран порозпадав на багачко самостійних держав..., то перська поезія уцверть повна стала панегіризму (Крим., Вибр., 1965, 234).

СЕЛЬКУП див. селькупіни.

СЕЛЬКУПИ, ів, мн. (одн. селькуп, а, ч.; селькупка, п, ж.). Північна народність, що живе в Красноярському краї, в Томській та Тюменській областях РРФСР. Кети не схожі на своїх монголоїдних сусідів (селькупі, ханти...) ні зовнішнім виглядом, ні мовою (Знання..., 8, 1969, 28).

СЕЛЬКУПКА див. селькупіни.

СЕЛЬКУПСЬКИЙ, а, е. Прикм. до селькупіни. Селькупська мова.

СЕЛЬНИЙ: ◇ Сельний крини, заст.: а) дика польова діляка. *У порівн. Облизавсь старий котюга, І розпустиє слими, І назурі простягає До Самантамиши, Бо була собі на лихо Найкраща меж ними, Меж дічатами; мов крин той Сельний при долині — Меж цвітами (Шевч., II, 1963, 94); б) символ чистоти, юності, краси.

СЕЛЬТЕРСЬКА, рідко: △ Сельтерська вода — те саме, що Зельтерська вода (див. зельтерська). З великою натугою Юля закінчила десять класів і на запитання батьків, чи хоче вчитися, відповіла, що жадає торгувати на вокзалі сельтерською водою (Тют., Впр, 1964, 450).

СЕМА, п, ж., лінгв. Смслова одиниця.

СЕМАНТИКА, п, ж. 1. Значення мовних одиниць — окремих слів, фразеологізмів, складових частин слова тощо. Спільним у семантиці всіх дієслівних утворень є вираження динамічної ознаки літ. І стосуюн до діла і до об'єкта дії (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 299); Семантика слова — річ нестала. Вона змінюється в часі, не кажучи вже про те, що відбувається зі словом при перенесенні його в іншу мову (Пнт. перекл., 1957, 29).

2. Те саме, що семасіологія.

▲ Логічна семантика — розділ математичної та формальної логіки, що вивчає взаємовідношення між виразами мови і позначуваними ними поняттями чи судженнями.

СЕМАНТИЧНИЙ, а, е. Прикм. до семантика. Дієслова в різних суфіксах основи, тобто структурно різноманітні, виявляються близькими в семантичному плані (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 301); Про багатство лексики «Енеїди» свідчить уже той факт, що в цьому творі представлено близько 7 тисяч слів найрізноманітніших семантичних груп (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 149).

▲ Семантичний ідеалізм — у сучасній буржуазній філософії — суб'єктивно-ідеалістичний напрям, за яким центральною проблемою філософії є проблема мови, аналіз відношення між знаком (словом) і його змістом.

СЕМАСІОЛОГ, а, ч. Фахівець із семасіології.

СЕМАСІОЛОГІЧНИЙ, а, е. Прикм. до семасіологія. Семасіологічні дослідження.

СЕМАСІОЛОГІЯ, і, ж. Розділ мовознавства, що вивчає лексичні значення мовних одиниць — окремих слів, фразеологізмів і т. ін. та зміни цих значень.

СЕМАФОР, а, ч. 1. зал. Сигнальний пристрій на залізничній колії, положення крила або вогні якого показують машиністові, чи вільна колія. Потяг надходить до міста. Пустий семафор його на станцію (Ю. Янов., I, 1958, 71); Блиснули вогні семафорів іздалеку (Мик., I, 1957, 180); Над рейками підвіс блосніжне плече семафор (Кучер, Зол. руки, 1948, 221); *Образно. Хороше це, знати погзу силу своїх двадцяти трьох років, бачити, як на всіч шлягах для тебе відкрилися семафори, куди хочеш, туди йдеш, і буде удача (Собко, Нам спокій..., 1959, 15); *У порівн. Обабіч дороги бовваніли начебто ті самі ферми, заретушовані сивим дощем, з журавлями колодзів, піднятими, як семафори (Гончар, III, 1959, 182).

2. мор. Спосіб зорової сигналізації, яка здійснюється праворядцями, зміною положення рук; // Спеціальний апарат, що встановлюється на березі для сигналізації суднам. Береговий семафор.

СЕМАФОРТИ, рю, рипш, *недок., розм.* Подавати сигнали семафором (у 2 знач.). *Він скочив на ніс [шхупи] і почав семафорити, викликаючи пароплава на допомогу* (Трубіл., Шхуна., 1940, 271).

СЕМАФОРНИЙ, а, е, *зал., мор.* Прикм. до семафобр. Вони вийшли на колію неподалік од станції, причому Генку спіткнувся об семафорні дроти й мало не розбив собі обличчя, впавши просто на рейки (Загреб., Європа 45, 1959, 256); *Він стояв на палубі і вимахував прапорцями, оволодіваючи семафорною азбукою, яку повинен знати кожний моряк* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 120).

СЕМАФОРНИК, а, ч. 1. *зал.* Залізничник, який управляє семафором.

2. *мор.* Той, хто передає і приймає сигнали по семафору.

СЕМЕНАСТІЙ, а, е, *розм.* 1. Те саме, що сім'яністий¹. *Семенастий півень*.

2. З темними дрібними пяточками; пістрявий.

СЕМЕНИСТІЙ, а, е, *розм.* Те саме, що семенастий 2. *В її голові складались різноманітні плани, як наскребути це ерошей. Можна, наприклад, продати семенисту курку, а то й ту, яка з чубчиком...* (Донч., III, 1956, 93).

СЕМЕНО, а, с., *заст.* Сім'я (у 1, 2 знач.). *Як добре, що саме Мартинюк в синоп бойової подвигу Навісайки, який судила доля сіяти семено неважисті до пана, а семено братньої любові до російського народу* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 136).

СЕМЕРЯК, а, ч., *заст.* Предмет, який складається з семи однакових частин; // Сім пар волів.

СЕМЕРЯЦЯ, і, ж., *заст.* Семеряк.

СЕМЕРЯЧНИЙ, а, е. Який складається із семи одиниць, частин, предметів.

СЕМЕРКО, *невідж., числ. кільк., розм.* Те саме, що семеро. *Семерко дітей усякої жассті, але однакого обдертих і без шапок хлипали та заводили на всі голоси* (Дп. Чайка, Тв., 1960, 70).

СЕМЕРО, сімбх, *числ. кільк.* Збірн. до сім. *Один із сошки, семеро з ложкою* (Укр., присл., 1963, 69); *Недалеко від саого села П перестріло семеро згориз любей* (Стельмах, I, 1962, 576); *Бабуя робила суворе лице й буркотіла: — Бігав [Маруся] світажи не знати де... а ми й тут маємо семеро обидів наставляти* (Хотк., II, 1966, 48); *Семеро сучоробрих шкар спотикається по бруку* (Вас., I, 1959, 183).

СЕМЕРЯГА *див.* семпріяга.

СЕМЕРЯЖКА *див.* семпріяжка.

СЕМЕСТР, у, ч. Половина навчального року у вищих та спеціальних середніх навчальних закладах. *Восени 1880 р. був я знов у Львові і відвідував у вишньому семестрі університет* (Фр., I, 1955, 36); *Трапилося так, що Полю позбавили на семестр стипендії: вона одержала трійку в іноземній мові* (Автом., Щастя..., 1959, 8).

СЕМЕСТРОВИЙ, а, е. Який відбувається протягом або в кінці семестру. *Семестровий залік*.

СЕМІ... Перша частина складних слів, що означає: який має сім однакових одиниць, предметів, ознак і т. ін., який в мірою у сім одиниць, напр.: семібар'вний, семіметрбвий, семіпелюсткбвий, семіповерхбвий і т. ін.

СЕМІБОРСТВО, а, с. Легкоатлетичні змагання з семи видів спорту.

СЕМІГОДИННИЙ, а, е. 1. Який триває сім годин. *Семігодинний робочий день*; // *Розрахований на сім годин. Всі комунисти, які працюють безпосередньо на виробництві, щодня виконують семігодинне завдання за шість годин* (Ком. Укр., 8, 1963, 24).

2. Який починається, вирушає або прибуває о сьомій годині (про кіносеанс, поїзд і т. ін.).

СЕМІГРАННИЙ, а, е. Який має сім граней. *Колиба — старовинне лісове житло лісорубів.. Колиба була семигранна, — в такій спало двадцять чоловік* (Мас., Під небом..., 1961, 89).

СЕМІГРАННИК, а, ч. Геометричне тіло, яке має сім граней.

СЕМІГРИВЕННИК, а, ч., *розм., заст.* Монета вартістю в двадцять копійок. *Знов прикажчик забігав по Одраді, визуюючи: — Хто хоче стати по два семігрівеники на жнива? (Мирний, IV, 1955, 246); — От що, Загаре: візьми оцього семігрівеника та бігай [біжи] .. за пивом* (Крим., Вибр., 1965, 416); — *Даю два злотих [за рибу], більше ні копійки! — кладе свою ціну Лукаш. — За два семігрівеники, дячку, віддаю!* (Стельмах, I, 1962, 436).

СЕМІГРИВЕННИЙ, ного, ч., *розм., заст.* Семігрівеник. *Гурки [огірки] семігрівенний за сотню* (Сл. Гр.).

СЕМІДЕНКА, ш, ж., *розм.* Проміжок часу, що дорівнює семи дням.

СЕМІДЕННИЙ, а, е. Який триває сім днів. *Семіденний терміт*; // *Розрахований на сім днів. Семіденний запас їжі*; // *Якому минуло від народження сім днів. Семіденна дитина*.

СЕМІДІЛ, а, ч., *розм.* Той, хто береться виконувати одночасно багато справ, не завершуючи жодної.

СЕМІДІЛЬНИК, а, ч., *розм.* Те саме, що семіділ.

СЕМІДІЛЬНИЦЯ, і, ж., *розм.* Жін. до семідільник.

СЕМІДІЛУХА, ш, ж., *розм.* Те саме, що семідільниця. *Невже ти семіділуха?* (Номис, 1864, № 10012).

СЕМИЗІР'Я, я, с. Сім видимих зірок у сузір'ях Великого та Малого Вожа. *Дивиться Христинка на зоране поле, на Чулацький віз.. І вона згадує, як ще дід Дунай розповідав їй про це велике семізир'я...* (Стельмах, I, 1962, 576).

СЕМІКЛАСНИЙ, а, е. Який має сім класів. *Мої діти вчаться в семікласній школі* (Гончар, I, 1954, 490); // *Розрахований на сім класів. Семікласна освіта*.

СЕМІКЛАСНИК, а, ч. Учень сьомого класу. *Семікласники весело приєдналися, поглядали на мене з зацікавленням, по очах бачив — радіють* (Збан., Малюв. дзвін, 1958, 360).

СЕМІКЛАСНИЦЯ, і, ж. Жін. до семікласник. *Через деякий час в накурене, надимлене циварками приміщення робіткому обігав задигана семікласниця Ніна Чумак* (Гончар, Тронка, 1963, 106).

СЕМІКРАТНИЙ, а, е. Збільшений у сім разів, помножений на сім; // Який відбувається, здійснюється сім разів. *Семікратне зниження цім*.

СЕМІКУТНИЙ, а, е. Який має сім кутів. *Семікутна фігура*.

СЕМІКУТНИК, а, ч. Геометрична фігура, ламана гранична лінія якої утворює сім кутів.

СЕМІЛЕМІШНИЙ, а, е. Який має сім лемешів. *Семілемішний плуг*.

СЕМІЛІТКА, ш, ж. 1. Те саме, що семірічка 1. *Прошай роки, і він пішов до школи, закінчив семілітку* (Гририк, Сонце..., 1958, 102).

2. *розм.* Дівчинка семірічного віку. *Я звернула увагу на тоненьку біляву дівчинку семілітку* (Л. Укр., III, 1952, 612).

3. Те саме, що семірічка 2.

СЕМІЛІТНИЙ, я, в. Те саме, що семіпрічний. — *Спи, Лилинку, спи!.. Розгулявся Морозенко!.. Так вчора.. казала Катря Зайчича своєму семілітньому синові* (Мирний, IV, 1955, 286); *Мирон підходить до ліжка... прикриває босі ноженята семілітнього верхолаза Гнатка* (Стельмах, I, 1962, 378).

СЕМІЛІТОК, тка, ч. і ж., *розм.* Дитина семірічного віку. *В тім селі вдова жила, А у вдови дочка була І*

син семиліток (Шевч., II, 1953, 49); Марта за думками титав головою, а її найменша дочка — семиліток Варка грається в дівочою коло сусіднього двору (Кос., Новела, 1962, 63); Дайте мені на рік дітей-семилітків, байдужих до слова, до краси в навколишньому світі й у самих себе — і вони повернуться до Вас в вогниками думки, глибоко особистими, неповторними (Літ. Укр., 28.IV 1970, 2).

СЕМІЛІТТЯ, я, с. Те саме, що семір'яччя.

СЕМІМІЛЬНИЙ, а, е. Який має довжину сім миль.

◇ Семимільними кроками йти (просуватися і т. ін.) — йти, просуватися і т. ін. дуже швидко. Ми живемо у вільному від влади буржуазії і поміщиків соціалістичному суспільстві, яке семимільними кроками йде вперед, до комунізму (Про багатство л-ри, 1959, 90); Якими семимільними кроками йде розвиток техніки в наш час! Перший літак ледве подолав надокеанський простір за 16 годин, а зараз ми наближаємось до берегів Америки на пострільному кораблі-велетні після восьмиводинного перельоту (Дмит., Там, де слес..., 1957, 43).

СЕМІМІСЯЧНИЙ, а, е. Який триває сім місяців; // Якому минуло сім місяців від зачаття (про плід в утробі матері, про недозовнену дитину). Семимісячний зародок; Мартоха і її рідня заідалися, що дитя семимісячне, почали його вирівувати в розжевому пшеничному грисі (Стельмах, Хліб..., 1959, 136); // Якому минуло сім місяців від народження; // Розрахований на сім місяців. Семимісячна програма.

СЕМІПІЛКА¹, в, ж., розм. Спідниця із семи пілок, семи полотниць. З хати виходить літня молодичка.. Вона в домотканій вишиванці і чорній семіпільці (Літ. Укр., 25.VI 1963, 1).

СЕМІПІЛКА², в, ж., розм. Те саме, що семіпілья. Раніше в господарстві була семіпілька.. А Микола Коробенко доводив на засіданні правління, на загальних зборах, що десятипільна сівозмінна дає можливість краще розмістити зернової й технічної культури (Хлібороб Укр., 2, 1963, 11).

СЕМІПІЛЛЯ, я, с. Система сівозміни з поділом поля на сім ділянок.

СЕМІПІЛЬНИЙ¹, а, е. Який має сім пілок, сім полотниць. Семіпільна спідниця.

СЕМІПІЛЬНИЙ², а, е. Прикм. до семіпілья. Мінеральні добрива вносять під усі культури, за винятком ячменю, який іде у семіпільній сівозміні після бурякових висадки (Хлібороб Укр., 12, 1969, 9).

СЕМІПУДОВИЙ, а, е, заст. Який важить сім пудів. День і ніч гуркотіли на естакадах вози та обдивались чорним каторжанським потом вантажники, спотикаючись по трапах в семіпудовими ковшами (Гончар, II, 1959, 9).

СЕМІП'ЯДНИЙ, а, е, заст. Який має довжину сім п'ядей. І шабляка, мов гадюка, й ратище-дручина, І самопан семіп'ядний Повис за плечима (Шевч., I, 1954, 284); Удари запорожці в семіп'ядних пищалах.. Дижом ватавало весь табір (Довж., I, 1958, 259).

СЕМІРАЗОВИЙ, а, е. Здійснюваний (здійснений) сім разів; // Удостоєний якогось звання сім разів. Семиразові чемпіони світу — спортсмени вбійної СРСР стали першими володарями призу газети «Советская Россия» (Рад. Укр., 20.I 1972, 4).

СЕМІР'ЯЧКА, в, ж. 1. Неповна середня школа в СРСР, у якій навчалися сім років. Восени, закінчивши семір'ячку, поїхав я вже в справжнє місто освіту здобувати (Збав., Любов, 1957, 234); // збірн., розм. Учні і вчителі такої школи. Розтягнувшись, наче стрічка — Ось і наша семір'ячка, Чітко йде П'ятий «Д» — Коля Гай його веде (Мур., Піонер. слово, 1951, 148).

2. Відрізок часу, що триває сім років. Тільки за комсомольськими путівками за семір'ячку мільйон сто

тисяч юнаків і дівчат поїхали будувати і працювати до Сибіру, на Північ, Далекий Схід та інші райони країни (Ком. Укр., 8, 1966, 53); // іст. План розвитку народного господарства в СРСР, розрахований на виконання протягом семи років.

СЕМІР'ЯЧНИЙ, а, е. 1. Який триває сім років; // Розрахований на сім років. Нахреслення семір'ячного плану, який є яскравим виразом назрілих корінних потреб розвитку нашого суспільства, викликали небачений трудовий ентузіазм мільйонів радянських людей (Наука..., 2, 1959, 1).

2. Віком у сім років. Першим, хто помітив той трактор у полі, був молодший син Опанаса семір'ячний Андрійко (Довж., I, 1958, 79); // у знач. ім. семір'ячні, пех, м. Діти віком у сім років. Як належить всім семір'ячним, у цей день [1-го вересня] Галя прокинулася о шостій годині і вже не дала нікому спати (Ів., Тасмівця, 1959, 10).

3. Який має сім класів; семікласний. На Україні всі семір'ячні школи перетворено у восьмір'ячні (Рад. Укр., 7.VII 1962, 1).

СЕМІР'ЯЧЧЯ, я, с. 1. Відрізок часу, що триває сім років. Лише за минуле семір'яччя тут [на Полтавщині] знайдено тринадцять нафтогазових родовищ (Рад. Укр., 27.I 1967, 2); // іст. План розвитку народного господарства в СРСР, розрахований на виконання протягом семи років. Несеш ти [партія] світло й цвіт долинам і уггір'ям, І семір'яччя, що ти розпочала, Доби незгасної назветься семізір'ям (Рильський, III, 1961, 310).

2. Річниця чого-небудь, що відбулося або почалося сім років тому. Семір'яччя одруження.

СЕМІР'ЯГА, **СЕМЕР'ЯГА**, **СЕМР'ЯГА**, в, ж., заст. 1. Домоткане грубе нефарбоване сукно; сірчачина. Побірались [запорожці] у такі жупани, що тоть би й ветьманові, — і все щоб тільки показати перед миром, що запорожцю тії сукна.. все одно, що й семер'яга (П. Куліш, Вибр., 1969, 78).

2. Верхній селянський одяг із такого сукна; сірчак. Не рік, не два тобі, Іване, Судилося козакувать. Жупан у тебе, звісно, драгий, Що семер'ягою назвать Годиться лучче [краще] (Рильський, II, 1946, 40); — Пале отамане! — А чого тобі, Артеме! — Пале отамане, прийшов якийсь дядько в семер'язі (Рибак, Переяс. Рада, 1953, 543); // перен., розм. Людина, що носить такий одяг, належачи до соціальних низів. Тут Січ стояла, тут гули майдаки, димилися козацькі курені, ажгаєлись семер'язи і жупани, лунали горді і сумні пісні (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 84).

СЕМІР'ЯЖКА, **СЕМЕР'ЯЖКА**, **СЕМР'ЯЖКА**, в, ж., заст. Зменш.-пестл. до семер'яга, семер'яга, семер'яга. Своя семер'яжка не важка (Номіс, 1864, № 9644); Дома, у Січі, ходять [козак] у семер'яжках..., а тут жупани на їх будуть (П. Куліш, Вибр., 1969, 77).

СЕМІСАЖЕННИЙ, а, е. Те саме, що семісажнівий. *Образно. А ми будемо жити! Будемо їти семімільними кроками вперед..., розгортаючи широко наші семісаженні крила (Щопа, Україна..., 1960, 268).

СЕМІСАЖНІВНИЙ, а, е, **СЕМІСАЖНІВОВИЙ**, а, е. Який має розмір, величину сім сажнів.

СЕМІСАЖНІВОВИЙ див. семісажнівий.

СЕМІСВІЧНИК, а, ч. Свічник для семи свічок. Якась розхристана, в одній сорочці жінка просовувалась крізь натовп ближче до хати і притискала до грудей кригий семісвічник з старого срібла (Коцюб., II, 1955, 173).

СЕМІСОТНИЙ, а, е. Числівник порядковий, відповідний до кількісного числівника сімсот.

СЕМІСОТЛІТНИЙ, я, е. Те саме, що семісотрічний.

СЕМІСОТЛІТТЯ, я, с. Те саме, що семісотріччя.

СЕМИСОТНИЙ, а, е. Семисотна верста (верста), *заст.* — верста довжиною сімсот сажнів. *Поспіша* [Улазович], що й коневі не дасть відилзнути, і саж, не обідаєши, тридцять семисотних верст, іще в гоним, не спочиваючи, переїде (Кв.-Осп., II, 1956, 154); * У порівн. *Випросталась, як семисотна верста* (Номіс, 1864, № 8625).

СЕМИСОТРИЧНИЙ, а, е. Те саме, що сімсотричний. *З'явився могутній паросток на древньому стовбурі, ва ним другий.. і розправив плечі семисотричний велет* (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 72).

СЕМИСТРИЧЧЯ, я, с. Те саме, що сімсотриччя.
СЕМИСТРУННИЙ, а, е. Який має сім струн (про музичний інструмент); // у знач. ім. семиструнна, ної, ж., розм. Гітара. *Моя змії, колишуться коси в Софії*. Вона семиструнну вімає з стіни. І ось уже голос її шаєніє. Під стогін сужний басової струни (Перв., II, 1958, 383).

СЕМИТИЖНЕВИЙ, а, е. Який триває сім тижнів. *Семитижневий відпочинок; // Якому минуло сім тижнів від народження. Семитижневе дитя.*

СЕМИТІСЯЧНИЙ, а, е. 1. Числівник порядковий, відповідний до кількісного числівника сім тисяч.
2. Який складається із семи тисяч одиниць. *Семитисячне війська; // Який коштує сім тисяч.*

СЕМИТОМНИЙ, а, е. Який складається з семи томів. *Перше семитомне видання* [творів Лесі Українки] було відійснено видавництвом «Книгоспілка» в 1923—25 роках (Літ. Укр., 23.II 1971, 3).

СЕМИТОМНИК, а, ч. Твір або зібрання творів у семи томах. *Видання семитомника — не тільки підсумок творчої діяльності нашого видатного гумориста* [Остапа Вишні]; *це також свідчення розвитку української сатири та гумору за кілька десятиліть* (Літ. Укр., 4.II 1966, 3).

СЕМИТОННИЙ, а, е. Який важить сім тонн або розрахований на сім тонн вантажу. *Семитонний електровоз може зробити за хвилину 400 тонно-кілометрів* (Наука..., 1, 1963, 13).

СЕМІЯРУСНИЙ, а, е. Який має сім ярусів.
СЕМІНАР, у, ч. 1. Форма групових занять із якогонебудь предмета або теми студентів вузів, учнів середньої школи та ін., що відбуваються під керівництвом викладача. *Ця думка* [про атомну енергію] *не покидала Максима увесь день, і коли він сидів на семінарі з вищої математики, і коли розв'язував завдання з математичного аналізу, готуючись до заліку* (Рибак, Час..., 1960, 241).

2. Групові заняття, гурток для підвищення кваліфікації, ідейно-політичного рівня. *Софії довелося виїздити до Києва на двотижневий семінар агрономів-дослідників* (Довж., VI, 1957, 380); *Нині живляються заходи, спрямовані на удосконалення програм і поліпшення організації роботи політичних шкіл, гуртків і семінарів* (Ком. Укр., 7, 1966, 68).

3. *заст.* Семінарост. *Шур — молоденький семінар, у його — білі кучерика й карі під чорними бровами очі, і має він до того кінчати цього року семінарію* (Вас., I, 1959, 228).

4. *заст., діал.* Школа для народних учителів. — *Ова, доходи! — обізвалася мати. — Хоч би була якою учителькою при семінарі або слякий-такий титул мала, а то й того нема* (Коб., III, 1956, 141).

СЕМІНАРИСТ, а, ч. 1. Учень семінарії (у 1, 2 знач.). *Семінаристи, ідучи до школи, звернули в дороги на всьляга цілюю валякою...* (Н.-Лев., I, 1956, 143); — *Двадцять п'ять років тому був я не отець Христофор, а звичайнісінький семінарист. — Чує... А зараз ви звичайнісінький піп* (Довж., I, 1958, 413); *Юрко пристався*

з учителем і підійшов до семінариста (Багмут, Опов., 1959, 20).

2. Той, хто вчився в семінарії, закінчив семінарію. *В тій компанії все більше були семінаристи, злоті нічого собі, тільки такі трошки загнічені спеціальним вихованням* (Л. Укр., V, 1956, 302).

СЕМІНАРІЙНИЙ¹, а, е, рідко. Прикм. до семінарія. *Засія* [І. Франко] *до семінарійної праці про Лукіяна* (Фр., XVI, 1955, 368).

СЕМІНАРІЙНИЙ², а, е, рідко. Те саме, що семінарський². *У себе, на семінарійній лаві... він вимріявав майбутню любов* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 58).

СЕМІНАРІЯ, і, ж. 1. Середній духовний навчальний заклад. — *Я знаю вашого попа Віт в семінарії лавити не емів навіть гроші...* (Вовчок, VI, 1956, 254); *Очистилося місце в Криворітті для молодого о. Василя. Він лише-лише вискочив з семінарії — як тут дають самостійну парозію* [парафію] (Хотк., II, 1966, 9); *Батьюшка ще більше безтежиться. Зоуть його Вікентієм, син сільського попа, але нізащо не хотів учитися в духовній семінарії.. Попушати змусили батьки* (Стельмах, I, 1962, 250).

2. У дореволюційній Росії, а також у Галичині — середній педагогічний навчальний заклад. *Зрікшися.. думки про кар'єру, пішов* [Опанас] *зі Львова до Станіславова, скінчив там учительську семінарію* (Фр., IV, 1950, 300); *Він приїзав у село просто з учительської семінарії* (Кучер, Черв. вогонь, 1959, 61).

3. *рідко.* Те саме, що семінар 1. — *Професор германістики допитувався вчора, коли принесеш на семінарію свою працю про «Короля Ротера»* (Фр., IV, 1950, 308).

СЕМІНАРСЬКИЙ¹, а, е. Прикм. до семінара 1, 2. *Центральний Комітет партії вказував, що вивчення методів роботи передовиків не можна обмежувати короточасними курсами і семінарськими заняттями* (Ком. Укр., 6, 1961, 23); // *Який готують для вилгошення на семінарі (про доповідь, реферат і т. ін.). Мартович газдрив Франковії посидючості, Стефаник — легкості всьлоу на письмі, Черемшина — знанню... а ми, студенти, під загрозою іспитів та семінарських робіт, — усьому разом* (Письмов. зблизька, 1958, 15).

Семінарська кімната — приміщення, в якому проводять семінари. *У корпусі Інституту теоретичної кібернетики характерна особливість: на кожну з семи поверхів в по дві-три семінарських кімнати площею сімдесять квадратних метрів* (Знання..., 5, 1966, 1).

СЕМІНАРСЬКИЙ², а, е. Прикм. до семінарія 1, 2. *Семінарські вчителі нас близько не пускали до себе, повилилися як начальство* (Вас., I, 1959, 86); *Учителі змушались з нього за те, що він складав вірші й видавав семінарський журнал, «Муза» іменованій* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 260).

СЕМІЮТИКА, в, ж., спец. 1. Наука про різні знаки й системи знаків (мовні й немовні), які використовують у людському суспільстві для передачі інформації.

2. Розділ медицини, що вивчає ознаки хвороб.
СЕМІРАМІДА, в, ж.: ◊ Саді Семіраміди *див.* сад.
СЕМІРКА, в, ж., *заст.* Полотно, тканина з сім пасом. *Сорочечка, шаняці на ньюму із семірки, полатані-полатані. Бо — бідишка* (Головко, I, 1957, 94).

СЕМІТ *див.* семітн.

СЕМІТН, ів, мн. (одн. семіт, а, ч.; семітка, в, ж.). Група народів, що населяють або населяли Північну та Східну Африку й Передню Азію, до яких належать стародавні авілоняни, асирійці, фінікійці та інші, а також сучасні народи: араби, сирійці, євреї, ефіопи.

СЕМІТИЗМ, у, ч. Слово або вислів, створені з зразком будь-якої семітичної мови або запозичені з неї.

СЕМІТИЧНИЙ, а, е. Прикм. до семіти. Семітичні мови; Семітичні племена.

СЕМІТКА *див.* семітн.

СЕМІТОЛОГ, а, ч. Фахівець із семітології. Як семітолог Кримський підготував до друку двотомну історію хазарів — народу, який жив на низов'ях Волги і на Дону (Нар. тв. та етн., 3, 1961, 79).

СЕМІТОЛОГІЧНИЙ, а, е. Стос. до семітології. Семітологічні праці.

СЕМІТОЛОГІЯ, і, ж. Сукупність наук, що вивчають семітську культуру, семітські мови, літературу.

СЕМІТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до семітн: Іх проводжав.. мужчина, чоловічок середніх літ, підсадкуватий, з лицем безумовно семітського типу (Фр., VI, 1954, 461).

СЕМРЯГА *див.* семиряга.

СЕМРЯЖКА *див.* семиряжка.

СЕНАТ, у, ч. 1. У Стародавньому Римі — рада старійшин, найвищий орган державної влади. Неповне вдумали свято Патріції-аристократи і мудрий кесарів сенат (Шевч., II, 1963, 236); [І з о р е н:] А де ж тепер ми знайдем оборонця? Ти знаєш сам, що другого немає. Крім того, ти же і в Римі силу мави, в тебе друзі при дворі й в сенаті (Л. Укр., III, 1952, 295); // збірн. Члени цієї ради. Цезар Август провадить у біт італійців. Високо став на кормі війн, а в них і народ, і сенат весь (Зеров, Вибр., 1966, 257).

2. У царській Росії та деяких інших країнах — найвища судово-адміністративна установа. Приїздили у Москву, зараз подав я прохеніє [прохання] в 1 департамент сенату (Стор., I, 1957, 231); Восени уряд розписав вибори до сейму і сенату, і властям невідгідно було устрівати в процес (Козл., Ю. Крук, 1957, 436); Хоч голова сенату неспинно умовляє шахтаря і нагадував, що привалля пом'якшує провину, той ані вузом не повів і тримався свого: не винен (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 325).

3. У США, Франції та деяких інших капіталістичних державах — верхня палата парламенту. Американський парламент — конгрес — складається з двох палат.. Верхня палата — сенат — складається з представників штатів (по два від кожного) (Нова іст., 1956, 38).

4. Приміщення, в якому містяться такі установи.

СЕНАТОР, а, ч. Член сенату; звання члена сенату. Перед Нероном, Перед Юпітером новим, Молились вчора сенатори і всі патріції (Шевч., II, 1963, 237); Сажого короля сенатори, папи та єпископи у руках держали (П. Кулиш, Вибр., 1969, 52); Два тижні сенатор Соколов і главоверх Кереський, збираючи сили, не переставали намовляти полки до наступу (Панч, I, 1956, 98).

СЕНАТОРКА, п, ж., розм. Дружина сенатора.

СЕНАТОРСТВО, а, с. Звання, посада сенатора.

СЕНАТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до сенатор. Натомі сенаторський тут заступає дорогу рибалці (Зеров, Вибр., 1966, 357).

СЕНАТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до сенат; // Пов'язаний з діяльністю сенату; який видає сенат. — Чорнильна душа була в мене. Опріч казенчини — там губернських та сенатських відомостей — і в руки нічого не зотілось уяти (Кочуб., I, 1955, 461); Сенатський указ.

СЕНБЕРНАР, а, ч. Порода великих, перев. довгошерстих, собак, а також собака цієї породи. Сер Ейбл та містер Хо трималися децю спокійніше.. вони же гаразд не знали, що то таке українські кудлаї. Певне, вони прийняли їх за мирних сенбернарів (Смолич, Соррок вісім.., 1937, 337); Суліман іноді нагадував Славі великого породистого собаку сенбернара, який спокійно.. вносить тиранію дітей, коли ті тягнуть його за вуза

чи їдять на ньому верхи (Вільде, Сестри.., 1953, 400).

СЕНЕГАЛЕЦЬ *див.* сенегальці.

СЕНЕГАЛКА *див.* сенегальці.

СЕНЕГАЛЬЦІ, ів, жн. (одн. сенегалець, льця, ч.; сенегалка, п, ж.). Основне населення Сенегалу. Мінялись мундири, мінялась подоба, замість обдурених Антантою чорношкірих сенегальців та дрібних, схожих на підлітків, греків до бою ставали інші — чорні барони та білодолиці юнкери (Гончар, II, 1959, 384).

СЕНЕГАЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до сенегальці і Сенегал.

СЕНС, у, ч. 1. Суть чого-небудь; зміст. Ти мусиш признати, що вірш мій, безперечно, Кожен засібна, відмінні і зюжж. і внутрішній сенсом (Зеров, Вибр., 1966, 148); Данило ще не збавнує як слід самого сенсу пропозиції Флегонта (Смолич, Мир.., 1958, 36); // Те, що відіграє особливу роль, має вишукване значення; сила. Про що саме точно говорить Опанасові Чуприна чи Кравчина, на жаль, ми нічого не можемо сказати.. бо це треба було чути. В цьому весь сенс (Довж., I, 1958, 74).

2. Розумна підстава; рація (див. рація²). Експертиза запропонувала деякі зміни в будівлях шлюзів і гідростанції [Дніпрестава]. Останню визнано за доцільне ставити ближче до берега, ніж раніше запроєктовано. В цьому є сенс, бо зменшуються скельні роботи і, розуміється, здешевлюється будівництво (Кочуба, Нові береги, 1959, 16); В словах Сидорчука в певний сенс (Ю. Бедзик, Полкн.., 1959, 103); — Я же віддала тобі і серце, і життя.. — Маєток свій оддам, полину за тобою.. — До яких ти Речей додумалась! Тут сенсу ані кризти! (Мішк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 247); // Доцільність, корисність чого-небудь. Попихуючи сигарою, Коліна уважно читав доповідну записку Горстмаєра про сенс і стан наукових досліджень (Рибак, Час.., 1960, 60).

◇ Мати сенс — те саме, що Мати рацію (див. мати²). — Літератор мав сенс, але це суть не його справи, — побував і ще раз підкреслив (Рибак, Помилка.., 1940, 73).

3. Мета, основне призначення чого-небудь. Ми — покоління, виговане Жовтнем і віддане революції. В цій відданості наш зміст і в ній сенс нашого життя (Сміл., Сад, 1952, 67); Кілька днів тому, коли стався бунт між ними розрив, думала [Тавя] — не переживе. Життя без нього для неї одразу загало, влягло, втратило сенс (Гончар, Людина.., 1960, 5).

СЕНСАЦІОННИЙ, а, е. Який викликає або здатний викликати сенсацію; розрахований на сенсацію. На ранок 13 червня 1877 року весь Львів обійшла сенсаційна вість; у Галичині з'явилися соціалісти! (Кол., Терен.., 1959, 253); В романі «Господарство доктора Гальваньску» мова йшла про сенсаційні експерименти буржуазного «ученого» (Смолич, Розмова.., 1953, 27).

СЕНСАЦІЙНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до сенсаційний. Гончима за сенсаційністю чужа радянській пресі (Наука.., 3, 1960, 53).

СЕНСАЦІЙНО. Присл. до сенсаційний; // у знач. присудк. сл. Це було просто сенсаційно, щоб військове судно таких розмірів зайшло в такі, неглибокі води їхньої затоки і кинуло якір на видності в усього ступу (Гончар, Тронка, 1963, 36).

СЕНСАЦІЯ, і, ж. 1. тільки одн. Сяв'яне, приголомшливе враження, яке справляє на громадськість певна подія, якість повідомлення. Перший лист його до матері.. зробіть немалу сенсацію в столярні (Фр., IV, 1950, 210); Недавно виданий томик його віршів під назвою «Хризантеми серця» збив у городі незвичайну сенсацію (Вас., I, 1959, 346); Поляв Степана із дробичку виклика-

ла в селі сенсацію. Забита медведиця і вагою не уступала корою (Грицький, Чорне озеро, 1961, 69).

2. Подія, повідомлення, що, вражаючи чимсь, збуджують багатою, викликають загальне зацікавлення. Буржуазній пресі діла нема до ідейного змісту внутрішньої боротьби в соціалізмі. Їй би тільки сенсацію.. (Ленін, 23, 1972, 150); Почалася бесіда про сенсації дня, між іншим, про бал, що відбудеться в них із нагоди іменин (У. Кравч., Вибр., 1958, 353); Поміст ураз оточили жадні до сенсацій курортники (Десняк, Опов., 1951, 14); — Забув, пробачте, повідомити. Сенсація, Тарасе Демидовичу. Німа Горбань повернулась. — Та що ви кажете? (Збан., Малюв. давін, 1958, 356).

СЕНСБІЛІЗАТОР, а, ч., спец. Речовина, що викликає сенсбілізацію. Різні сенсбілізатори (в основному це барвники) роблять фотоматеріали чутливими до різних променів (Наука., 11, 1964, 10); Оптичний сенсбілізатор.

СЕНСБІЛІЗАЦІЯ, і, ж. 1. філ. Біологічний процес, унаслідок якого підвищується чутливість організму щодо повторної дії на нього чужорідних речовин. Тенер найбільше дослідників додержується алергічної теорії походження бронхіальної астми, за якою причина виникнення бронхіальної астми полягає у підвищенні чутливості (сенсбілізації) організму при повторному вступованні деяких речовин (Фізіол. ж., VI, 6, 1960, 777).

2. фот., кім. Підвищення чутливості до світла фотографічних пластинок, паперу та плівок додаванням до фотоемульсії спеціальних речовин.

СЕНСБІЛІЗОВАНИЙ, а, е, спец. Дієпр. пас. теп. і мнв. ч. до сенсбілізувати.

СЕНСБІЛІЗУВАТИ, ую, уеш, недок. і док., перек., спец. Викликати сенсбілізацію.

СЕНСБІЛІЗУЮЧИЙ, а, е, спец. Дієпр. акт. теп. ч. до сенсбілізувати; // у знач. прикм. Сенсбілізуючі речовини сироваток можуть поглинати фагоцитами (Вибр. праці О. О. Богомольца, 1969, 138); Сенсбілізуюча властивість; Сенсбілізуюча ін'єкція.

СЕНСІТИВНИЙ, а, е, спец. Чутливий.

СЕНСІТИВНІСТЬ, ності, ж., спец. Властивість за знач. сенсвітний.

СЕНСИТОМЕТР, а, ч. Прилад для вимірювання чутливості світлочутливих матеріалів.

СЕНСИТОМЕТРИЯ, і, ж. Вчення про вимірювання чутливості світлочутливих матеріалів.

СЕН-СІМОНІЗМ, у, ч. Вчення французького соціаліста-утопіста другої половини ХVІІІ — початку ХІХ ст. Сен-Сімона та його послідовників.

СЕН-СІМОНІСТ, а, ч. Прихильник, послідовник сенсімонізму.

СЕН-СІМОНІСТСЬКИЙ, а, е. Стос. до сенсімонізму й сенсімоністів.

СЕНСОРНИЙ, а, е, спец. Пов'язаний з чуттям, з органами чуття. Високо автоматизований сенсорні та моторні машини — це основа майстерності кожного шопера (Знання., 11, 1968, 21); Сенсорний рефлекс.

СЕНСУАЛІЗМ, у, ч. Напрямок у філософії, який визнає відчуття єдиним джерелом пізнання. Кладучи в основу своїх дидактичних принципів філософію сенсуалізму, Я. А. Камєнський прийшов до ряду думок, правильних в основі (Наука., 4, 1957, 28).

СЕНСУАЛІСТ, а, ч. Прихильник, послідовник сенсуалізму. Титулювано його [Григорія Сковороду] і українським Сократом, і українським Платоном... називано і дієтом, і пам'ятником, і сенсуалістом (Літ. Укр., 4. XII 1962, 3).

СЕНСУАЛІСТИЧНИЙ, а, е, філос. 1. Стос. до сенсуалізму й сенсуалістів. Сенсуалістична концепція.

2. Те саме, що сенсуальний.

СЕНСУАЛЬНИЙ, а, е, філос. Заснований на власному чутті, відчутті. Микола Бажан сприймає світ предметно. Він не тільки образно відтворив бачене, а й осмислює його, дає свою думку. Отже, у нього сенсуальне сприймання підкорене стрункості думки (Вітч., 3, 1967, 199).

СЕНСУАЛЬНІСТЬ, ності, ж., філос. Властивість за знач. сенсуальний.

СЕНТЕНЦІЙНИЙ, а, е. Який містить у собі сентенцію; повчальний.

СЕНТЕНЦІЙНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. сентенційний.

СЕНТЕНЦІЙНО, Присл. до сентенційний.

СЕНТЕНЦІЯ, і, ж. Вислів повчального характеру. Балабуха ще доволу викинув свої думи та сентенції, доки його сон не акне (Н.-Лев., III, 1956, 132); Саадтеві слова, чи то будуть сентенції, чи то цілі вірші, не сходять у уста людей в уста, наче якісь прислів'я (Крив., Вибр., 1965, 237); У короткому вірші мусить обов'язково бути стисла, виразна і викінчена думка; вона мусить стати якимось узагальненням, образом чи бодай маленькою філософською сентенцією (Мас., Життя., 1960, 141); Шульга продовжував дотримуватись своєї улюбленої сентенції: «Вчений без власної мислі наче жмєра без дощу» (Рибак. Час., 1960, 734).

СЕНТИМЕНТАЛІЗМ, у, ч. 1. Літературний напрям другої половини ХVІІІ — початку ХІХ століття, що розвивався як заперечення класицизму, характеризувався особливою увагою до індивідуального духовного світу людини, до природи і водночас відзначався ідеалізацією дійсності та надмірною чутливістю в її зображенні. Засуджуючи класицизм, сентименталізм, Павлік підкреслював вагу натуральної, тобто реалістичної школи, боровся за реалістичний напрям у літературі (Рад. літ-во, 2, 1958, 74); Як прихильник повдніанна реалістичного зображення дійсності в сентименталізмом, Катка-Основа'яненко у своїх сентиментально-реалістичних повістях прагне не тільки показати побут села, а в розчулити читача благородними рисами героїв (Літ. укр. літ., 1, 1954, 173).

2. Те саме, що сентиментальний. Ворог усього сентименталізму, він поглядає на світ холодним оком анатома (Фр., II, 1950, 292); — Ви не думайте, що я не розумію ваші найкращі побажання, продиктовані.. відсутністю певних знань і сентименталізмом (Чаб., Стоїть явір., 1959, 173).

СЕНТИМЕНТАЛІСТ, а, ч. 1. Прихильник, послідовник, представник сентименталізму (у 1 знач.). Буржуазна критика заплутала питання про творчий метод Катки-Основа'яненка, якого вважали сентименталістом, продовжувачем традиції Карамзіна (Рад. літ-во, 18, 1955, 23).

2. Той, хто виявляє надмірну чутливість до когось, чогось. Ах, як ненавиджу я сам себе часами. Бо я сентименталіст, я дивлюсь на все очима такої людини, яка ненавидить біль і нерозумно зв'язана в болю (Ірчан, II, 1958, 148).

СЕНТИМЕНТАЛЬНИЙ, а, е. 1. Стос. до сентименталізму (у 1 знач.). Сентиментальний напрям у літературі; Сентиментальний роман.

2. Здатний легко розчулитися; надмірно ніжний у вияві почуттів. Вона була капризна, палка, сентиментальна і стара (Коцюб., I, 1955, 403); [Я р ч у к:] Ви тріти жорстока, але така ви мені ї подобається. Життя не терпить м'яких, сентиментальних людей (Мик., I, 1957, 407); // Власт. надмірно чутливий людині; який свідчить про надмірну чутливість. Його очі заискрилися живою радістю, і хоча зовсім не має сентиментальної

вдачі, то проте в пориві гарячого чуття притулила монету до уст і поцілувала її (Фр., II, 1950, 247); Рано смерла в Юрка сентиментальна дитяча увага про лицарство (Коз., Вибр., 1947, 105); // Який характеризується, відзначається надмірною чутливістю. Загибачи Котляревського від обвинувачень у сентиментальному, фальшивому змалюванні народного життя, він [І. Франко] рішуче відстоював погляд на «Наталя Полтавку» як на значне досягнення реалізму того часу (Рад. літ-во, 5, 1968, 58); // Проїнятий надмірною чутливістю. — Не місце на сентиментальні розміркування там, де треба рятунку... (Коцюб., I, 1955, 222); — Мати померла під тинном, а ти собі живи та жив, писав сентиментальні романи про чорні брови, карі очі (Кол., Терен., 1959, 42).

СЕНТИМЕНТАЛЬНІ ЧАТИ, аю, аеш, недок., розм., рідко. Бути сентиментальним (у 2 знач.), виявляти надмірну чутливість; // перек. Ставтися до кого-небудь надмірно в'яко, поблагливно.

СЕНТИМЕНТАЛЬНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. сентиментальний 2. Побачивши Черниша, боєць зорюшився до сліз. Ніде правди діти, він був-таки дуже жорсткий, до сентиментальності ніжний, цей вусатий вінничанин (Гончар, III, 1959, 216).

СЕНТИМЕНТАЛЬНО. Присл. до сентиментальний 2. Мадан Шмідтова.. сентиментально зітхнула, піднявши очі згору (Н.-Лев., III, 1956, 238); Михайло Михайлович сміється сам з своєї сентиментальності. Немов він повернувся до своєї молодості, навіть до дитинства, коли був закоханим і значно старшу за себе дівчину і подитячому сентиментально мріяв про зустріч з нею... (Сміл., Сад, 1952, 311).

СЕНТИМЕНТАЛЬЩИНА, в, ж., зневажл. Надмірна сентиментальність. Ще люди від гри деяких акторів відгонять присмаком сентиментальщини, яку навісні люди не так давно намагалися видавати мало не за особливості української сцени (Мист., I, 1955, 20); // Сентиментальні вчепки, розмови.

СЕНТИМЕНТИ, ів, мн., розм. Впав надмірно чутливо. Незламні ми. Без зайвих сентиментів ідем на бій, як наші йшли брати (Сос., I, 1957, 474); Уваги до всього доброго, красивого відлила мати й жінка.. І як досадно було, що таку любов дехто вважає пережитком чи сентиментами (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 10); — Сентимент! — буркнув Михайло, коли ми його наводнили майже на узліссі. — Вітали прощатись із річкою? (Досв. Вибр., 1959, 57).

◇ Розв'язати (розв'язати) сентименти — виявляти надмірну чутливість. — Ось вона сидить тут і думає про нас. Не розв'яжете драм і сентиментів (Ю. Янов., II, 1958, 162).

СЕНЧИК, а, ч. Пташка з блакитними крилами й розпалюється малесенькі жучки-паразити. Ніж не жінка позбутись їх. А сенчик за один день знищує їх всіх до одного (Кол., Подарунок, 1956, 133).

СЕНЬЮР¹, а, ч., іст. У Західній Європі часів середньовіччя — феодал, який мав право власності на землю і повну владу (політичну, адміністративну, судову) на своїй території. Великі землевласники стали значною силою у Франкській державі. Їх стали називати сеньйорами (Іст. середніх віків, 1955, 24).

СЕНЬЮР², а, ч. Ввічливе називання, звертання до чоловіка в Іспанії та деяких інших країнах; називання будь-якої особи чоловічої статі або жартівливо-іронічне звертання до неї.

СЕНЬЮРА, в, ж. Ввічливе називання, звертання до жінки в Іспанії та деяких інших країнах.

СЕНЬЮРАЛЬНИЙ, а, е, іст. Стос. до сеньйора (див. сеньйор¹) і сеньйорії.

СЕНЬЮРЕН-КОНВЕНТ, у, ч. 1. У капіталістичних країнах — збори представників делегацій, які скликають під час роботи з'їзду.

2. У парламентах капіталістичних країн — рада старійшин, до складу якої входять лідери політичних партій.

СЕНЬЮРИТА, и, ж. Ввічливе називання, звертання до дівчини в Іспанії та деяких інших країнах. [Д о н Ж у а н:] Прошу вас, сеньйорито, не втікайте.. Я зовсім не злодій (Л. Укр., III, 1952, 338); Іспанія — країна грандіє, сеньйорит і кабалеро — вигадала бій биків (Кач., II, 1958, 89).

СЕНЬЮРИЯ, і, ж., іст. 1. У Західній Європі часів середньовіччя — земельне володіння, що належало сеньйору (див. сеньйор¹).

2. У Західній Європі часів середньовіччя — виборний орган міської влади.

СЕПАРАТИВНИЙ, а, е, політ. Проїнятий сепаратизмом. Сепаративні настрої; Сепаративні тенденції.

СЕПАРАТИВНІСТЬ, ності, ж., політ. Властивість за знач. сепаративний.

СЕПАРАТИЗМ, у, ч., політ. Прагнення до відокремлення, відособлення. У міжнародному робітничому русі питання про сепаратизм стало особливо живо в 1910 році на конгресі в Копенгагені (Ленін, 23, 1972, 120); // У багатонаціональних буржуазних державах — політичний рух національних меншостей, скерований на відокремлення від державного цілого й утворення самостійної держави. Фінляндці приздять і говорять, що сепаратизм у них наростає, бо кадети не дають Фінляндії повної автономії (Ленін, 31, 1973, 416).

СЕПАРАТИСТ, а, ч., політ. Прихильник сепаратизму. «Правда» довела, що бундізці — сепаратисти (Ленін, 23, 1972, 215); У статті «Літературні дрібниці» Салтиков-Шедрін виступав проти українофобства, висміяв великодержавні шовіністичні, готювиз у кожному, хто сказав хоч слово на захист української мови й літератури, бачили страшного сепаратиста, ворога Росії (Рад. літ-во, 8, 1965, 49).

СЕПАРАТИСТКА, в, ж., політ. Жін. до сепаратист. **СЕПАРАТИСТСЬКИЙ**, а, е, політ. Стос. до сепаратиста і сепаратизму. Буржуазна історіографія.. дуже заплутала літературу про минуле нашого народу, намагаючись штовхнути її на сепаратистський шлях (Смолян, VI, 1959, 270); Сепаратистський рух; Сепаратистські плани; // Настрійний у дусі сепаратизму. Партійні організації України дали рішучу відсіч в питаннях партійного і державного будівництва сепаратистській групі так званих федералістів на чолі з Липчикським та іншими, що утворилась в 1919 році (Ком. Укр., 9, 1969, 71).

СЕПАРАТНИЙ, а, е, політ. Відокремлений, відособлений від інших. Сепаратна організація; // Який провадиться, відбувається відокремлено, відособлено від інших.

Сепаратний мир — у міжнародному праві — договір про мир чи перемир'я у війні, укладений однією державою або групою держав із противником окремо від своїх союзників. Намагаючись придушити головне революційне вогнище — соціалістичну революцію, міжнародний імперіалізм ладен був піти на сепаратний мир (Ком. Укр., 12, 1966, 57); Сепаратні переговори — у міжнародному праві — переговори з противником, що провадяться однією державою або групою держав без відома або згоди її союзників і передують укладенню сепаратного миру. На заході Європи [у кінці XVII ст.] назрівала велика війна за так звану іспанську спадщину, яка зачіпала інтереси ряду європейських держав. У зв'язку з цим Австрія і Польща ввели в Туреччину сепаратні пере-

говори про мир і підписали з нею мирний договір (Іст. УРСР, I, 1953, 310).

СЕПАРАТНІСТЬ, ності, ж., полт. Властивість за знач. сепаратний. Сепаратність переговори.

СЕПАРАТНО, полт. Присл. до сепаратний.

СЕПАРАТОР, а, ч. 1. Апарат для відокремлення однієї речовини від іншої або для виділення однієї речовини із складу іншої. Автоматичні машини роздрібноють вугілля, сортують його, очищують на сепараторах, навантажують у вагони і відправляють (Автомоб., 4, 1960, 93); // Апарат для виділення вершків із незбираного молока. На заводі серед установлених машин він облюбивав невеликий сепаратор. Сепаратор такого розміру повністю забезпечив би переробку молока (Чорн., Визво. земля, 1959, 186); — Чи не допоможе мені зто-небудь із вас сепаратор покрутити? Молока навели, а крутити нікому (Тют., Вир, 1964, 37).

2. У підшипниках — металева обойма для роз'єднання шариків або роликів, для збереження однакової відстані між ними. Щоб останні [шариків й роликів] не терлись один об одного, їх зміщують в обійму, що інакше називається сепаратором (Токарня справа., 1957, 11).

СЕПАРАТОРНИЙ, а, е. 1. Прикм. до сепаратор; // Признач. для виробництва сепараторів. Сепараторний цех; // Признач. для сепарування молока. Прогури-котила підвода по шлангу — то повезли молоко на сепараторний пункт (Тют., Вир, 1964, 107).

2. у знач. ім. сепараторна, ної, ж. Приміщення, в якому встановлено сепаратор (сепараторів). Вустя саме була з дітьми в сепараторній, коли її позукали знадору (Гончар, Таврія, 1952, 234); Безперервним потоком іде молоко по гумовому шлангу в центральну магістраль, а звідти трубопроводом — в сепараторну на переробку (Рад. Укр., 29.V 1961, 3).

СЕПАРАТОРНИК, а, ч. Робітник, що сепарує що-небудь.

СЕПАРАТОРНИЦЯ, і, ж. Жін. до сепараторник.

СЕПАРАЦІЙНИЙ, а, е, техн., полт. Стос. до сепарації; // Признач. для сепарації (у 1 знач.). Сировиною для цих дешевих кормів [кормових дріжджів] в відходи сепараційного цеху, що досі викидалися (Рад. Укр., 8. I 1965, 2).

СЕПАРАЦІЯ, і, ж. 1. техн. Відокремлення однієї речовини від іншої, виділення однієї речовини із складу іншої. В процесі оброблення і магнітної сепарації [рудні] вилучається щонайменше 50—60 процентів жиру, який в шкідливою домішкою в руді (Рад. Укр., 11.IV 1961, 3); — Хочемо механізувати переробку й подачу кормів, електрифікувати сепарацію, організувати електродоїння (Добр., Тече ріка., 1961, 235).

2. політ. Відособлення, відокремлення від певної держави частини території, заселеної національною меншістю. Політична сепарація.

СЕПАРОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мнв. ч. до сепарувати.

СЕПАРУВАННЯ, я, с. Дія за знач. сепарувати. Жирність вершків регулюється при сепаруванні молока на сепараторі (Колг. енци., II, 1956, 80).

СЕПАРУВАТИ, ую, уші, недок. і док., Perez. Відокремлювати одну речовину від іншої, виділяти одну речовину із складу іншої. Дріжджі відокремлюють від рідини (сепарують) і потім висушують на спеціальних розпливувальних сушилках (Знавця., 11, 1967, 19); Сепарувати молоко.

СЕПАРУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до сепарувати. Молоко по трубах йде в другий невеликий зал, де сепарується (Колг. Укр., 11, 1960, 20).

СЕПІЯ, і, ж. 1. Морський головоногий молюск, у

тілі якого виробляється коричневий барвник; каракатиця.

2. Натуральна або синтетична коричнева фарба, стійка щодо дії сонця та повітря. Лідія Андріївна подарувала йому кілька рисувальних олівців, палочку сепі та альбом ватмана (Тулуб, В степу., 1964, 173); В десяти томі публікуються мистецькі твори Шевченка останнього періоду творчості. В основному ці твори виконані олівцем, сепією, тушшю (Рад. літ-во, 2, 1964, 155).

3. Малюнок, виконаний такою фарбою. На закланні Шевченка намалював ряд прекрасних сепіей і акварелей на теми з життя та побуту казахського народу (Наука., 3, 1961, 20).

4. Фотографія коричневого тону.

СЕПСИС, у, ч., мед. Загальне зараження організму людини або тварини, яке виникає внаслідок того, що в кров потрапляють різні мікроби. При хорошій опірності організму стрептокок для нього не страшний. Коли ж захисні сили організму послаблені, цей мікроб може викликати ангину, скарлатину, ревматизм і навіть сепсис (Наука., 3, 1962, 54); Пеніцилінотерапія в боротьбі з легенежними захворюваннями молодняка., післяродовим сепсисом і маститом корів дає дуже добрі результати (Колг. Укр., 7, 1960, 29).

СЕПТАКОРД, у, ч., муз. Акорд, який складається із трьох (основного тону), терції, квінти й септими. Велими часто бачимо в сольних обробках В. М. Лятошського паралельні квартали, квінти і трізнакції («Гей, у лісі, в лісі»), септакорди (Нар. тв. та етн., 5, 1967, 56).

СЕПТЕТ, у, ч. 1. Музичний твір для семи голосів або інструментів із самостійними партіями для кожного.

2. Ансамбль із семи виконавців (співаків або музикантів).

СЕПТИК, а, ч., техн. Басейн у системі каналізаційної мережі для очищення стічних вод. Септик — це горизонтальний відстійник, через який стічна вода протікає з дуже малою швидкістю (до 5 м/сек) (Довідник сіль. будівельника, 1956, 356).

СЕПТИМА, е, ж., муз. Сьомий ступінь у діатонічній гамі. Закономірність низхідного мелодичного руху в думках, відсутність октавного повтору тоніки позбавили верхню септиму її функції ввідного тону, що перетворилося на жанрову характерність дум (Нар. тв. та етн., 4, 1966, 27); // Інтервал між першим і сьомим ступенем діатонічної гамі. Мелодійна лінія думи переважно спадючого характеру; згору вона йде скоками, що складають до інтервалу квінти, сексти і навіть септими (Іст. укр. музики, 1922, 69).

СЕПТИЦЕМІЧНИЙ, а, е, мед. Стос. до септицемії, пов'язаний з нею.

СЕПТИЦЕМІЯ, і, ж., мед. Токсична форма сепсису. Захворювання молодняка [на скорбут] іноді ускладнюється пневмонією, паратифом, септицемією (Профіль. захвор., 1955, 179).

СЕПТИЧНИЙ, а, е, мед. Стос. до сепсису, пов'язаний з ним. Септичний захворювання молодняка великої рогатої худоби, кочей та інших тварин можна не тільки лікувати антибіотиками, а й запобігати їм (Наука., 2, 1958, 35).

СЕР, а, ч. 1. В Англії — титул баронета, а також особа, яка має цей титул.

2. В Англії, США та в деяких інших країнах — звичайне звертання до чоловіка.

СЕРАДЕЛА, я, ж., bot. (*Ornithopus L.*). Однорічна кормова медоносна рослина родини бобових, яку використовують також як зелене добриво. Сераделу стють на сіно, зелений корм і зелене добриво головним чином на

супнікових ґрунтах у забезпеченні вологою районів (Колг., еп., II, 1956, 607).

СЕРАЛЬ, ю, ч. У країнах Сходу — палац і його внутрішні покої. Султанський сераль; // Жіноча половина у палаці, будинку; гарем; // у знач. збірн. Жінки багатого мусульманина. Шукала [Кайтмаза] очима Гасана, чаргородського венуза, який щосени приїздив до Каффи поповнювати падишахів сераль (Тулуб, Людолюв, I, 1957, 248).

СЕРАСКІР, а, ч. У стародавній Туреччині — головнокомандувач; пізніше (в султанській Туреччині) — військовий міністр.

СЕРАСКІРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до сераскір; // Належний сераскірові. Сераскірський палац.

СЕРАФІМ, а, ч. В іудейській та християнській релігії — ангел вишого рангу, якого зображували з шістьма крилами. Увага Черниша прикута до кладовища.. Він обшукує поглядом той прямокутник, що лисніє мармуровими плитами, надмошльниками стовпцями, біліє крилатими серафимами. Лейтенант знає, що за кожним тим благодушним серафимом причіється автоматик (Гончар, III, 1959, 239).

СЕРАФІМСЬКИЙ, а, е. Прикм. до серафим; // Власт. серафимові. Не кортить мене ні вічний Серафимський спів погавальний. — На такі високі співу Я вовсім не музикальний (Фр., XI, 1952, 306).

СЕРБ див. сербів.

СЕРБИ, ів, жн. (одн. серб, рідше сербін, заст. сербійнин, а, ч.; сербка, рідше сербінка, заст. сербійнка, в, ж.). Південнослов'янська народність, що живе в Югославії. Бачу я, що погано дивляться на мене чийсь очі. То був приятель моего чоловіка.. Чорний був увесь, родом із сербів, здається (Хотк., I, 1966, 64); Мій дід був серб. Його руки я й досі бачу жили сині, обличчя русе, мов орлині... (Сос., II, 1958, 353); Хай сербин розкаже, чи ми не братились Оружжю у щасті й горі; За віру, за волю чи ми ж не рубались На полі, на горах, на морі? (Стар., Поет. тв., 1958, 35); Вхід до нього [мавзолею] в двох боків стерже вісім картатид, одягнених у національні вбрання, що уособлюють собою матерів—сербку, ..македонку, хорватку, словенку.. й чорногорку (Літ. Укр., 24.XII 1968, 4); [С е р б и н:] А Мар'яна чортівськи таки гарна! І між нашими сербаними не пригодилося бачити таких (Вас., III, 1960, 24); Тамара познайомилася в сусідню-полькою і в смаглявою сербійною Парою (Хижняк, Тамара, 1959, 186).

СЕРБИН див. сербів.

СЕРБІНКА див. сербів.

СЕРБІЯНИН див. сербів.

СЕРБІЯНКА див. сербів.

СЕРБІЯНКА ², в, ж. Циганський народний танець швидкого темпу. В селі Подолька Гулянка Гуде. В селі Подолька Вся ніч сербійнка, Метелиця стелється. В нові класи (Воронько, Вел. світ, 1948, 95).

СЕРБКА див. сербів.

СЕРБОХОРВАТСЬКИЙ, а, е. Сербохорватська мова — спільна мова сербів і хорватів.

СЕРБСЬКИЙ, а, е. Прикм. до сербів і Сербія. Як я перший раз почув цю карпатську вишю, вона мені вдалась схожою на сербську або словацьку (Н.-Лев., II, 1956, 410); На селіжній горі покладено вінки, і вже вином могли поливати по сербському звичаю жінки (Гонч., Вибр., 1959, 297); М. Шашкевичу належав кілька переказів на українську мову сербських народних пісень (Наука..., 10, 1956, 41).

СЕРВ, а, ч. У Західній Європі часів середньовіччя — кріпосний селянин, особисто залежний від феодала.

СЕРВАЖ, у, ч. У Західній Європі часів середньовіччя — форма кріпосної залежності сервів.

СЕРВАЛ, а, ч. Хижак родини котячих жовто-сірої масті з темними плямами на боках і смугами вздовж хребта; живе в Африці.

СЕРВАНТ, а, ч. Низький буфет для зберігання посуду й столової білизни. Посеред кімнати — продовговатий стіл, біля стіни — диван, біля другої — сервант, між вікнами — дзеркало (Хижняк, Невгаювна, 1961, 74).

СЕРВЕЛІАТ, у, ч. Сорт кошено-вареної ковбаси.

СЕРВЕТА, н, ж., рідко. Те саме, що сервєтка. Курварка позастелювала столи і потім пішла до комоди по сервети (Фр., VI, 1951, 204).

СЕРВЕТКА, н, ж. 1. Невеликий (звичайно квадратний) шматок тканини або спеціального паперу, який використовують під час їжі, щоб запобігти забрудненню одягу, а також для витирання рук і губів. Мої думки все йшли за ним.. Я його бачив. Ось сидить за сніданком, запл'явши широкі груди і пускає по серветці м'яку білу бороду (Кочуб., II, 1955, 186); Повертаючись в крамницю з паперовими серветками для Ідальні, на воротях «Берегової дачі» неждано зустрілася [Ганна] з матір'ю (Коз., Сальвія, 1959, 132); Витер [Віктор] акуратенькою руки серветкою і, закуривши, взяв із столика газету (Головко, I, 1957, 459); // Такий же виріб із тканини, який використовується для різних потреб у перукарнях, лікарнях і т. ін. Думбадзе озлоив її руку і завінує її стерильними серветками (Смолич, Прекр. катастро., 1956, 206).

2. Скатерка для невеликого стола, тумбочки тощо. На серветці стояло вино, боками (Сміл., Сад, 1952, 195); Перед ними уже простелена велика полотняна серветка і розкриті рюкзаки (Кол., Терев., 1959, 40); // Рукодільний виріб, яким прикрашають меблі або підставляють під статуєтки, вази тощо. Кімната в котеджі Олександра Трояна. Праворуч — простенький буфет в чайним сервізом, старанно прикрашений різними мережаними серветками, вазочками для квітів (Мокр., П'єса, 1959, 191).

СЕРВЕТКОВИЙ, а, е. Прикм. до сервєтка; // Признач. для виготовлення серветок. Серветкове полотно.

СЕРВЕТОЧКА, в, ж. Зменш. до сервєтка. Миська кімната, міщанська обстановка: сервєточки, аплікації на стіні, вироби з черепашок на комоді, фотографії родичів (Ю. Янов., I, 1954, 207).

СЕРВІЗ, у, ч. Повний набір столового або чайного посуду, розрахований на певну кількість осіб. Виробництво фарфору на Україні вперше було організовано наприкінці XVIII ст. ...Для заможних покупок випускалися великі столові сервізи на 40 осіб або децю менші — на 24 особи, а також чайні і кавейні сервізи (Нариси з іст. укр. мпст., 1969, 88).

СЕРВІЗНИЙ, а, е. Прикм. до сервізу; // Який є складовою частиною сервізу. Сервізне блюдо; Сервізний чайник; // Признач. для сервізу. Сервізний столик.

СЕРВІЗОВИЙ, а, е. Те саме, що сервізний.

СЕРВІЛІЗМ, у, ч., книжн. Рабська догідливість, уделівність; прислужництво. Сервілізмом.. можна назвати пошану до якого [якогось] паня як до фетиша... а надто пошану, котра має егоїстичні цілі (Драг., I, 1970, 429).

СЕРВІЛЬНИЙ, а, е, книжн. Стос. до сервілізму.

СЕРВІРОВАННИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнч. ч. до сервірувати. Стіл був сервірований дуже добре (Н.-Лев., IV, 1956, 92); Сніданок був сервірований в малому бенкетному залі (Смолич, Світанок..., 1953, 56); // сервіровано, безос. присудж. сл. Обід був простий, майже буденний, стіл сервіровано стримано, але не без певного відтінку святковості (Коз., Листв., 1967, 101).

СЕРВІРОВАКА, ц, ж. 1. Дієр. за знач. сервірувати. Біля столів метушилися старші вихованки й виховательки, закінчуючи сервіровку (Панч, Ерік..., 1950, 89).

2. Убрання столу, підготовленого для обіду, вече-

рі і т. ін. Зараз він сьє! Ще б пак! Директор міського ресторану не придумав би такої блискучої сервірошки... (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 20); // Сервізний посуд і столова білизна. При оформленні банкетного стола слід прагнути до того, щоб зовнішній вигляд страв відповідав загальному стилю оформлення стола, його сервіроці, оздобленню (Технол. пригот. їжі, 1957, 244).

СЕРВІРУВАННЯ, я, с. Дія за знач. сервірувати. В ідеальні практикується попередня сервірування столів (Роб. газ., 20.XI 1974, 4).

СЕРВІРУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., Perez. Накривати стіл для обіду, вечері та ін., розставляючи у певному порядку посуд, страви тощо. Штені полетіє стріжолов у загальній зал — сервірувати столи у загальному закусковій біля буфета (Смолч, Світанок..., 1953, 57); Кожна господарка повинна вміти не тільки приготувати смачний обід, але й гарно сервірувати стіл (Веч. Київ, 24.X 1957, 3).

СЕРВІРУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до сервірувати. **СЕРВІС**, у, ч. Обслуговування населення, забезпечення його побутових потреб. Сервісом займається тут сільський колгоспос — нова форма побутового обслуговування колгоспників, що народилась на Черкащині й поширилася на всю республіку (Літ. Укр., 28.IV 1968, 1); // Сукупність організацій, обов'язком яких є обслуговування побутових потреб населення і створення різноманітних вигод для нього. Кожній людині служба міського сервісу заощаджує багато часу, звільняє від важкої контрольної роботи (Веч. Київ, 14.II 1966, 2).

СЕРВІТУТ, у, ч., юр. В експлуататорському суспільстві — обмеження права користування чужою власністю, головним чином землею, заборона проїзду через приватні володіння тощо. На Правобережній Україні сервітути, що залишилися від кріпосництва, особливо міцно тримали селян під владою поміщиків (Ком. Укр., 12, 1967, 43).

Δ Міжнародний сервітут — обмеження суверенітету однієї держави над тією чи іншою її територією на користь іншої держави (інших держав).

* **СЕРВІТУТНИЙ**, а, в, юр. Стос. до сервітуту.

СЕРВІТУТОВИЙ, а, в, юр. Те саме, що сервітутний. Грамада цілком прогнала дозволитий і дорогий сервітуттовий процес (Фр., VI, 1951, 208).

СЕРВОВАНИЙ, а, в, рідко. Те саме, що сервірований. Стіл стола сервованій на одну персону (Смолч, Прекр. катастр., 1958, 52).

СЕРГА, я, ж. 1. Прикраса у вигляді кільця, підвіска та ін., дужка якої просмикнується в мочку вуха (в деяких народів — у носову перетинку). Бує і діничий товар: стрічки, скиндячки, серги, бавов'юпки, платки, шиті рукава і хустки (Кв.-Осн., II, 1956, 13); У вухах одна серга з камінцем, друга з дірочкою (Мирний, IV, 1955, 122); В куни чуєся веселий передзвін молотків, ковак із сергою у вусі щось лудие, інші гострили шаблі, чистили мушкети (Панч, Гомон. Україна, 1954, 250); * У порівн. На гузенській шибці цапанською сергою прижеркав місяць (Тют., Впр, 1964, 223).

2. М'ясисті відростки під шквею у півня й курки, а також у кіз та овець. Червоної півені... побачили не знайомих людей, сердито затрусив сергами (Тют., Впр, 1964, 95).

3. техн. Пристрій (звичайно у вигляді кільця або напівкільця) для підвішування або з'єднання різних предметів. Передній кінець труби... закріплюється на серзі снаці кувалтиватора з допомогою кроштивейна (Колп. Укр., 4, 1957, 21); На ножах стопаєз, на сергах ізоляторів та на мідних дротах осін розвішала білі шовкові нитки (Чорн., Пісні..., 1958, 92).

СЕРДАК див. сардак.

СЕРДАК, САРДАК, а, ч. 1. У деяких мусульманських країнах Сходу — головнокомандувач.

2. В Індії та Афганістані — глава племені, впливовий вельможа.

СЕРДАЧИНА див. сардачина.

СЕРДЕГА, рідко **СЕРДЕКА**, **СЕРДЯГА**, я, ч. 1. рідше ж. Нещасна людина (уживається здебільшого при згадці про кого-небудь з відтінком співчуття, жалю); бідолаха. Еней од страху в близу збився, В умі сердега помішався (Котл., I, 1952, 104); Тяжко їй! Душі неспришній, молодій! Та що ж робить? Нестало сили, Сердега разом одуріла (Шевч., II, 1953, 223); Були вони голі, хоч їк свій робили, В лахмітті старчаїм сердеги ходили (Граб., I, 1959, 509); Стоїть він, сердека, руки зложивши, голову понуривши (Кв.-Осн., II, 1956, 199); [Грицько:] А який був до своєї справи дотепний [Остриця]? [Петро:] Та ще й справедливий! Загинув, сердега, через свою щирю правду! (Кост., I, 1967, 150).

СЕРДЕКА див. сердега.

СЕРДЕНЯ, яти, с. Зменш.-пестл. до серце 1—3. Вийди, дівичко, Вийди, рубчино, Вийди, серденя, Утіло ж моя (Чуб., V, 1874, 160); — Чужого труда ніхто не цінить, — піддержав розмову математик. — Ой, не цінять, серденя, м'як не цінять! (Кос., Новели, 1962, 112); // Коханій або кохана. Хай і вона, зазираючи від щастя, стріче на якомусь містку свою сподівану долю, і хай суджений під ворями понесе своє серденя, нашіптуючи йому найкращі слова (Стельмах, I, 1962, 203).

СЕРДЕНЯТКО, а, с. Пестл. до серденя. Воно так болало, бідне серденятко, в молоденької дівички (Гр., I, 1963, 266); [Петро:] Я другої не люблю і люблю не буду, Тебе ж, мов серденятко, по смерть не забуду (Котл., II, 1953, 37); Усі очі на його обернулися, уст серденятка іздривнулися (Вовчок, I, 1955, 292); Зараз промовить [Данило] їй: — Ну, ось і я, серденятко (Стельмах, II, 1962, 149); Поза селом, поза селом Та повезею сіно. А десь мов серденятко Вечеряти сіло (Укр.. лір. пісні, 1958, 87).

СЕРДЕНЬКО, рідше **СЕРДЕНЬКО**, а, с. Зменш.-пестл. до серце 1—3. Без милого сонце світить — Як ворог сміється; Без милого скрізь мозила... А серденько б'ється! (Шевч., I, 1963, 57); Ії чогось не милий світ: Головоюньку сумку схилила І праву руку притудила До свого серденька (Рудан., Тв., 1956, 77); Коли б тебе, Полнашко, Як я, знали люди... Коли б знали хист і сили Розуму й серденька, На руках тебе б носили, Як тато та немка (Г.-Арт., Байки..., 1958, 174); Знаєте, серденько в неї молоденьке, сама себе не ровбере (Кв.-Осн., II, 1956, 433); Фраки, шовкові панчішки, Рукавиці блищать гарненько, Гречні речі, заціняння, — Ох, коли б їм же серденько! (Л. Укр., IV, 1954, 119); Я мати. Ти був колись під серденьком моїм. Тебе я в ліс ходила виглядати, Раділа кожним подихом твоїм (Воронько, Драги..., 1959, 129); — Карпелі Йди, серденько, полуднувати кудай роботу (Н.-Лев., II, 1956, 267); [В а р а:] Параско, йди, серденько, подивися, чи діти стигли воприходити до школи! (Галан, I, 1960, 472); //Коханий або кохана. — Повій, стрпе, повій, буйний, Повій з того краю, Де живе мов серденько — Де милий витає (Бор., Тв., 1957, 55).

◇ Веселенько [стало] на серденьку кому, у кого — те саме, що Весело на серці (див. серце). Тут Галочці щось веселенько стало на серденьку... (Кв.-Осн., II, 1956, 319); Веселіти (розвеселіти) серденько чия, кому — те саме, що Веселіти (розвеселіти) серце (див. серце). — Коли б же я хоч його побачила, своє серденько хоч трохи розвеселіла! (Вовчок, I, 1955, 203); Виймати (вийняти) серденько — те саме, що Виймати (вийняти) серце

(*див. вийма́ти*). [М а в к а:] Як солодко грає, Як глибоко крас, розминає білі груди, сёрдэнько виймає! (Л. Укр., III, 1952, 201); Віддава́ти (відла́ти) сёрдэнько кому — те саме, що Віддава́ти (відла́ти) сёрце (*див. віддава́ти*). — Коли б ти знав, як Рубалкаж У морі жмє із рубками гарненько, Ти б сам пірнув на дно к линам І парубочке оддав би нам сёрдэнько (Г.-Арт., Байкн., 1958, 77); Віщу́є (віщувало) сёрдэнько чия — те саме, що Віщу́є (віщувало) сёрце (*див. сёрце*). Сёрдэнько щось Рубалочці віщує: Чи то тушу, чи то переполох, Чи то котанячко?.. не знає він — а сумує! (Г.-Арт., Байкн., 1958, 76); Вража́ти (вразі́ти) [в са́ме] сёрдэнько — те саме, що Вража́ти (вразі́ти) [в са́ме] сёрце (*див. вража́ти*); В сёрдэнько глу́хо у кого — хтось байдужий, не відповідає на почуття іншого. Ті хороші білі руки Знов козано обіймають, Та в моїм сёрдэньку глухо, Поцілунки не діймають! (Л. Укр., IV, 1954, 110); Всім сёрдэньком — те саме, що Всім сёрцем (*див. сёрце*). Я не забуду вчительки ніколи, Яку любив всім сёрдэньком мамин (Сос., Поезії, 1950, 124); Гаря́че сёрдэнько — те саме, що Гаря́че сёрце (*див. сёрце*). Прийде дівчина-голубка На мою могилу, Тихо сяде під калину, Здигне через силу. І загада про мене в сумом Сёрдэнько гаряче, Наві́ моєю — сиротою Нищечком поплаче (Граб., I, 1959, 629); Гні́тіти сёрдэнько чия — те саме, що Гні́тіти сёрце (*див. сёрце*). Забула [дівчина] й котання мого в одну мить? І тушу, що й досі сёрдэнько гнітять? (Л. Укр., IV, 1954, 83); Дохди́ти (ді́йти) до сёрдэнька кому — те саме, що Дохди́ти (ді́йти) до сёрця (до душі, до живого і т. ін.) (*див. дохди́ти*). Просиді́ли вони́ так купні аж до зроч.. І не дододіло їй аніщо горіє до сёрдэнька (Вовчок, I, 1955, 353); Завдава́ти (завла́ти) жа́лію сёрдэньку — те саме, що Завдава́ти (завла́ти) жа́лію сёрцю (*див. сёрце*). — Соловейки мої не щечечуть у лузі, не завадайте нікому сёрдэньку жалю та туєи (Н.-Лев., III, 1956, 337); Збагну́ти сёрдэньком — те саме, що Збагну́ти сёрцем (чу́ттям) (*див. збагну́ти*). Хто одважиться в пініч на море Своє збікче чоловіце зіпхнути? Хто покажеться людське горе Світлоє сёрдэньком збагнути? (Л. Укр., I, 1951, 65); Кра́яти сёрдэнько — те саме, що Кра́яти сёрце (душу) (*див. кра́яти*). На весілі́ музика гучна, То ж то шпарко та весело грає! Ох, я знаю, комує-то вона Безталаннеє сёрдэнько крає!.. (Л. Укр., I, 1951, 80); [На] сёрдэньку ва́жко [та тя́жко] (тяжко, трудно) кому, у кого — те саме, що На сёрці ва́жко [та тя́жко] (тяжко) (*див. сёрце*). [М а р т а:] Унає стіжок на обліжок Та вже й не розтане... Тяжко, важко на сёрдэньку, Як ве́тр настане (Вас., III, 1960, 105); — Мені, — каже [Маруся], — не так сёрдэньку тяжко, як я що-небудь роблю (Кв.-Осн., II, 1956, 65); В любові Мотрі сьогодні головока чогоє болять, а завтра їй чогоє нудно, а повагартрому на сёрдэньку трудно (Вовчок, VI, 1956, 276); Не чу́ти сёрдэнька від кого, рідко — дуже кохати когось. Я від него [нього], молодого, Сёрдэнька не чую, Та зітисся з ним не можу Через неньку злону (Рудан., Тв., 1959, 75); Носі́ти в (на) сёрдэньку кого, що — те саме, що Носі́ти в (на) сёрці (*див. сёрце*). Прийде той, чий образ я носила З піснями купні в сёрдэньку своєму (Л. Укр., I, 1951, 137); Нуді́ти сёрдэньком — нудьгувати. — Чого вночі блудити і сёрдэньком нудити?.. (П. Кудіш, Вибр., 1969, 328); Палкє сёрдэнько *див. палкє*; Печалі́ти сёрдэнько *див. печалі́ти*; Пригорта́ти (пригорну́ти) до сёрдэнька *див. пригорта́ти*; Пригорта́тися (пригорну́тися) до сёрдэнька *див. пригорта́тися*; Пришладі́ти (пришпа́сти) до сёрдэнька кому — те саме, що Пришладі́ти (пришпа́сти) до сёрця (*див. сёрце*). — Чим я маю привернути Серце милої, — не знаю! Може б, краще їй припади До сёрдэнька серенади?.. (Л. Укр., I, 1951, 371); Приставі́ти (претва́ти) до сёрдэнька *див. поставі́ти*;

Приста́ло сёрдэнько *див. поставі́ти*; Ра́нити сёрдэнько чия — те саме, що Ра́нити сёрце (*див. сёрце*). Маєньке сёрдэнько дитини вперше ранче страшний біль (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 26); Рва́ти сёрдэнько — те саме, що Рва́ти сёрце (*див. рва́ти*). Уночі під дощем, Загорнувшись плащем, Я ловлю, я хапаю ті звуки, А вони все ростуть, Мое сёрдэнько реує! І клубочаться в нім, як гадюки!.. (Вороний, Вибр., 1959, 134); Розрива́ти (розі́рвати) сёрдэнько — те саме, що Розрива́ти (розі́рвати) сёрце (*див. розрива́ти*). — Не плач, не журися, не обивайся так! Коли справді, що так його кріпко любивши, то що ж, іди вже за нього!.. Я хоч і проти ночі, сам піду і приведу його. Не розривайте своїх сёрдэньок! Може, знайдете своє щастя! (Кв.-Осн., II, 1956, 346); Сёрдэнько бо́літь — те саме, що Сёрце бо́літь (*див. бо́літи*); Сёрдэнько ма́ло (трю́х і т. ін.) не виско́чить (виско́чило) [з груді́й] — те саме, що Сёрце ма́ло (трю́х і т. ін.) не виско́чить (виско́чило) [з груді́й] (*див. сёрце*). Яким лопаточку в руки — і давай рити .. А Ольга ніби непритомна, а сёрдэнько трюхи з груді́й не виско́чить (Тют., Впр, 1964, 373); Сёрдэнько мліє (мліло) у кого, чия — те саме, що Сёрце ма́ле (мліло, обмлі́ває, обмлі́ло, омлі́ває, омлі́ло і т. ін.) (*див. сёрце*). Як хороше, як весело На білім світі жити!.. Чого ж у мене сёрдэнько І мліє, і бо́літь! (Гл., Вибр., 1951, 175); Сама собі знає. Любилася, кохалася, А сёрдэнько ма́ло: Воно чужо недоленку, А скажуть не вміло (Шевч., I, 1963, 56); Сёрдэньком прийма́ти — те саме, що Сёрцем прийма́ти (*див. прийма́ти*). Я.. віру Щирим сёрдэньком прийняв (Л. Укр., IV, 1954, 125); Сёрдэнько окипа́є (окипа́ло) крв'ю (смо́лою і т. ін.) *див. окипа́ти*; Сёрдэнько пла́че (запла́че) у кого, чия — те саме, що Сёрце пла́че (запла́че) (*див. сёрце*). Негай думка, як той ворон, Літає та краче, А сёрдэнько соловейком Щечече та плаче (Шевч., I, 1951, 23); Сёрдэнько радіє — те саме, що Сёрце радіє (*див. сёрце*). Барвінок стелеться і рута веленіє; Подивиться Хом'як — аж сёрдэнько радіє (Гл., Вибр., 1951, 129); Сёрдэнько рве́ться у кого — те саме, що Душа́ (сёрце) рве́ться [на шматкі́] (*див. рва́тися*). Ставав я край дому твоейго, Дививсь у віконце твоє. Так пильно дививсь угору, І сёрдэнько рвалоє мого (Л. Укр., IV, 1954, 86); Сёрдэнько розбі́ється (розбі́лює) *див. розбі́вається*; Суші́ти (вису́шити) сёрце сёрдэнько чия — те саме, що Суші́ти (вису́шити) сёрце (*див. сёрце*). Тихо, любо жилося дитині, І ніщо не сушило сёрдэнька (Л. Укр., I, 1951, 343); Сёрдэнько чу́є (чу́ло) — те саме, що Сёрце чу́є (чу́ло) (*див. чу́ти*). Непені очі удовині! Се ж сёрдэнько мого чудо!.. (Вовчок, I, 1955, 219).

СЕРДЕЧКО, а, с. 1. Зменш.-пестл. до сёрце 1—3. Бач, в грудях сёрдечко, неначе пташка, б'ється, І рученьки, і ніженьки тремтять (Гл., Вибр., 1951, 160); Як у гніздечку, так у Максимовім сёрдечку виплодилася воля (Мирний, I, 1949, 211); — Сестрице Катрусь сёрдечко! чого ви сумуєте? (Вовчок, I, 1955, 93); Горобець маєнький, а сёрдечко має (Номас, 1864, № 3323); // *перен.* Предмет, річ і т. ін., що має форму сёрця. Поміж молодого травом, наче хто росом бризнув, раси цілі білі квіти, темніли сёрдечка дикого часнику (Степмах, На.. землі, 1949, 471); // Коханий або кохана. Коли б мені новий чошик, Та новеє ще й веселечко — С'би, поїзав на той бережечок, Де дівчина, мого сёрдечки (Нар. лірика, 1956, 194).

Рот (лічків) сёрдечком — рот, що формою нагадує сёрце. Ротко повне і рум'яне, Ротик сёрдечком, одкритий, І чудот білі зуби (Л. Укр., IV, 1954, 173).

2. Середина, внутрішня частина якогось предмета; // Графітний стержень олівця; осердя. У правій руці Романа Петровича забігала тоді по полотні якась чи те

уважна, чи оголене сердечко якогось темного олівця (Коз., Сальвіа, 1959, 75).

3. Внутрішня частина стебла, стовбура або кореня рослини; сердцевина. Старе грушеве дерево.. Сучки світяться кружками сердечками (Гуд., З горіха..., 1967, 205); З хвороб, спричинюваних несприятливими умовами середовища, буряки уражує гниль сердечка (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 182).

4. Верхівкова брунька у трав'янистих рослин. Розсаду [суниця] садять на таку глибину, на якій вона росла на маточній ділянці, причому стежать, щоб сердечка не були присипані землею (Сад. і ягідн., 1957, 249).

СЕРДЕЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до серце 1. [В а л я:] Пульс зник, і сердечних тонів не стало... Платон Леанович зовсім зблід, швидко закрив рану і зробив укол в серце (Корп., I, 1955, 135); // Пов'язаний з хворобами серця; серцевий. Кажуть, що у мене порок серця і грудна жаба на ґрунті серцевої слабості (Коцюб., III, 1956, 346); Із бесіди в лікарні я знав, що саме у Ніни й Володі виражені симптоми підліткового серцевого неврозу (Наука., 5, 1969, 51); // Признач. для лікування серця; серцевий. Я почувую себе добре.. Почав довші сидіти в кріслі, менше утомлююсь. Сил більше. Сердечних ліків не дають (Коцюб., III, 1956, 451).

2. Стос. до серця (у 2 знач.), пов'язаний із почуттями, настроями, переживаннями людини. Його талне звідів геть, на простір, далше від тої душної тати, що була свідком його думок гірих, його болів сердечних (Коцюб., I, 1955, 222); Се Фрузіне лице, її се око гладить на мене, ровкіш в нім німа, чуття сердечне світяться глибоко (Фр., XIII, 1954, 77); Газдиня оглянулася. Пр'яні люди..., погані слова, чад — все те дисгармоніювало в її сердечною туюю (Хотк., II, 1966, 194).

Δ Сердечна згода, політ., іст. — політична угода між Францією, Англією і Росією, укладена до першої світової війни.

◇ З сердечної простоті див. простоті; Сердечна м'яка; Сердечні м'яки — те саме, що М'яка (м'яки) серця (див. серце); Сердечна рана — душевний біль, страждання. Старі вимогли, але набіла на панську ласку ледеве примітним промінням осявляла їм серця, зцілюючою водою покропила сердечні рани... (Коцюб., I, 1955, 93).

3. Добрий, чулий (про людину та її владу). Такий ніжний (Володко), як те сонячне тепло, такий сердечний і милий, як ті пісні чудові... (Фр., II, 1950, 73); — І ви, міточко, ідїть з Оленою. Поговоріть з Масудом. Людина він сердечна (Тулуб, Людолови, I, 1957, 447); Україна — це край чудесних дум і пісень, легенд і казок, країна людей сміливих і мужніх і в той же час сердечних і поетичних (Цюпа, Україна..., 1960, 4); // Вірний, відданий (про друга, дружику і т. ін.). Драма ся [«Чорноморський побит»] дуже сподобалась сердечному приятелю Куларенка — Т. Шевченку (Коцюб., III, 1956, 49); Він хороший хлопець, цей Август. Серед студентів не зустрічає Густав такого сердечного друга (Хвжяк, Килінок, 1961, 89); Я б зніди відарем безсильним, Хоча б в достатках потопав, Якби в сім'ї новій та вільній Братів сердечних я не мав (Брат., Грудка., 1962, 22); Весь світ — ослода часливей людини, Що серце віряє сердечній дружині (Крив., Вибр., 1965, 245); // Сповнений доброзичливості, душевності, чуйності; задушевний. Що даді, то віри сумувала Катря.. То було коли озветься до нас із Марусею словом сердечним.. А то зовсім одцуралася усіх (Вовчок, I, 1955, 225); Як у дитячих літах, так і пізніше я живу в атмосфері теплих, сердечних відносин (Коцюб., III, 1956, 286); На вулиці відбулася сердечна зустріч (Кач., II, 1958, 33); Він

сердечну віз промову — слово, сповнене тепла... І його російська мова врозуміла всім була (Гач., II, 1957, 294); // Щирий, невідробний. Пушкін вишляле доплативий і сердечний інтерес до України, до її природи, пісенник скарбіє і минулого (Літ. Укр., 6.VI 1969, 1); Сердечна дружба українського народу з народами Чехословаччини має дозгу і баристу історію (Вітч., 5, 1956, 133); На голод твій [П. Г. Тичини], на твій чудовий спів тобі народ гарячою любов'ю, сердечною любов'ю відповів (Гонч., Вибр., 1959, 126); // У сполуч. із сл. в і т а н н я, п р я в і т, п о з д о р о в л е н н я, п о д я к а, с п а с і б і і т. ін. уживається перев. у листах, текстах привітань і т. ін. для вияву прихильного ставлення до когось. Високошановний Михайле Петровичу! Засилаючі своє вітання сердечне в цей веселий день, бажаю Вам здоров'я, сили та віку довгого (Л. Укр., V, 1956, 141); Сердечний привіт п. Олені, дітям і всім знайомиим од нас обох (Коцюб., III, 1956, 399); Сердечне спасибі вам від усіх учнів і учениць десятого класу! (Довч., V, 1957, 529); [Хмельницькв:] Передайте великому царю московському, великому народові руському сердечну подяку за вітання (Корп., I, 1955, 274); // Який зворушує, розчулює (про пісню, мелодію і т. ін.). Співав [Іван] дуже часто.. прости, сердечні співачки про долю, про любов і любовні пригоди (Фр., II, 1950, 147); Дівинка дівоча пісня, сердечна та тужлива, лунав десь у зеленіх горах (Коцюб., III, 1956, 44); Митько розтяг гармошку, дівочі голоси підіпопили сердечну, душевну мелодію (Десп'як, Десну., 1949, 222).

4. Пов'язаний з почуттям кохання, закоханості; любовний. Про тосуюнку Тані до Жана він не знав нічого; мажмовний Жан ніколи не балакав про свої глибокі сердечні тайни (Фр., I, 1955, 343); Вітхи сердечні мої підносять мене над царями. Хай же тривають вони, поки живу і люблю (Зеров, Вибр., 1966, 294); Давно сердечне улюбівання У груді стиснені лилось, І ждала дівчина... когось (Пушкін, Є. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 70).

◇ Сердечна справа; Сердечні справи — переживання, настрої, пов'язані з коханням, одруженням і т. ін. Думаєш, що й справді він десь наглядів серед публіки Марту, і як не поспішко проходила батарея містом, комбат вважає за можливе віділити ходин секунд для Усманович сердечних справ (Гончар, Маша..., 1959, 12); Дуже не хотілося Матіві втручатися в сердечні справи сина (Чорн., Пісні..., 1958, 65); Сердечний рай — насолода, втіха від кохання. Мені ж, мій боже, на землі Подай любов, сердечний рай! І бльши нічого не давай! (Шевч., II, 1963, 383).

5. Те саме, що сердешний. Мотасться, мотасться батько сам... знесиленій, стомлений, так сумув сердечний. А тут ще й хата злихтєсть, хліці боком лягають (Тесл., З книги життя, 1949, 70); — Журиться сердечний ва батьком, — думала Наталя (Довч., Шахта..., 1949, 4).

СЕРДЕЧНИК¹, а, ч., техн. Стержень, який є внутрішньою частиною чого-небудь або на якій намотується, насаджується щось; осердя. Сердечник технічного трансформатора складається з окремих сталевих пластин, зібраних в замкнену раму тієї чи іншої форми (Курс фізики, III, 1956, 214); Індукційна піч має сталевий сердечник, на якому намотано електропровід, по якому подають змінний струм (Нарцис розв. прикл. електр., 1957, 109).

СЕРДЕЧНИК², а, ч., розм. 1. Людина, що страждає хворобою серця. Лише відкриття вчення про інфаркт міокарда дало найменування великій драмі людського життя... Перед першою світовою війною такі сердечники вважались рідкістю (Літ. Укр., 9.IV 1968, 4).

2. Лікар, що лікує хвороби серця; кардіолог.

СЕРДЕЧНИЦЯ, і, ж., розм. Жін. до сердечник² 1.

СЕРДЕЧНИСТЬ, ності, ж. Властивість і якість за знач. сердечний 3. Якій же молодий, в потюку сердечності, голос оповідає звичайну історію емігрантів (Коцюб., I, 1955, 345); *Гостинність і сердечність, з якою ми приймаємо українських братів з-за кордону, знову і знову показує, що ми ніколи не ототожнювали українських емігрантів з українськими буржуазними націоналістами* (Матер. ХХІІ з. Компартії України, 1961, 87); *Обличчя дівчини нашіло жаром.. Брови то гостро змурилися, то ласково розбігалися, надаючи одразу всьому обличчю виразу спокою, задоволення й сердечності* (Гончар, III, 1959, 320); *Сповнені глибокою смутку, сердечності давні заробітчачські пісні: Ой матинко-зірко, Як у строку гірко* (Мас., Життя..., 1960, 125).

СЕРДЕЧНО. Присл. до сердечний 3. *Вся ласка й тепло, що це зберелась у Бронка до Стахи, взаєм тепер верх над ним. Обійняв Стаху і поцілував сердечно в губи* (Вільде, Сестри..., 1958, 567); *Ріхард попрощується з Якобом Зонне тепло і сердечно* (Собко, Серце, 1952, 27); — *Та не май гала на мене, — сердечно промовив Тур* (Скл., Святослав, 1959, 68); *Моя Регіна велить привітати тебе сердечно* (Фр., VI, 1951, 298).

СЕРДЕШЕНЬКИЙ, а, в. Пестл. до сердешний. [Н а с т у с я:] *Сердешенький! Книжечки складав У торбинку і брив бере* (Шевч., II, 1953, 172); *Вові стало навіть шкода дівчини: «Сердешенька», — думалося йому* (Вас., I, 1959, 88).

СЕРДЕШНИЙ, а, в. Який викликає співчуття; бідолашний. — *Візьмі його! В'яжуть харциязку! — кричав усі в один голос. Слоник сердешного Лева* (Кв.-Осн., II, 1956, 260); *Думала [Мотря] німа сказати на сима, що він розбом промишляв.. Та шкода й сердешної Галі* (Мирний, I, 1949, 410); *Вітер осінній реве і лютує. Дивлюся: під тинком сердешна дитина, Хлоп'ятко маленське, — вся в латках свитина* (Гр., I, 1963, 10); *На його кроки вдалеку тремляк обізналися коні.. «Бідненькі воли, певне, пропадають від жаги, і ніхто ж не пожаліє сердешну худобину»* (Стельмах, I, 1962, 502); // у знач. ім. сердешний, того, ч.; *сердешна, ної, ж. Нещасна, безталанна людина. — А де ваша, дити, мати? — Сердешний питає. — Тату! тату! наша мати У шинку гуляє* (Шевч., II, 1953, 120); *Усе у неї одні такі думки та гадки... аж слапке сердешна, як її допече до серця* (Кв.-Осн., I, 1956, 433).

СЕРДИТЕНЬКИЙ, а, в. Пестл. до сердитий. [С т е а:] *Ну, вже ж за своє дитя, то отому Павлові пражо виколупала б очі в лоб! [П а в л о (убік):] Сердитенька ніпроку тіточка!..* (Кроп., II, 1958, 375).

СЕРДИТЕНЬКО. Присл. до сердитенький. *Вона й не лапиться і ні слова й не скаже, а тільки подивиться.. буцим і жалібно, і сердитенько* (Кв.-Осн., II, 1956, 26); *Мовила [Марина] сердитенько: — Сказала — не лучу [танцювати], все!* (Головко, I, 1957, 464).

СЕРДИТИ, джу, дити, недок., перех. Викликати гнів, роздратування; гнівяти. *А ввечері мій Ярема (От хлопця звичайний!), Щоб не сердить отамана, Покинує Оханку* (Шевч., I, 1963, 129); *Він визнавав за жіночку більші права, ніж дав їй іслам, і там тільки сердив свою правоірну дружину* (Коцюб., II, 1955, 135); *Орися весь час плакала і тремтіла, в неї все валилося з рук, озвисясь за діло, вона не доводила його до кінця, це сердило стару* (Тют., Впр, 1964, 278).

СЕРДИТИЙ, а, е. і. Схильний сердитися, гніватися (про людину); гнівливий. *Ой, прошу ж я тебе, Не веди ж ти мене, Бо сердиту матір маю, Буде бити мене!* (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 364); *Те її трохи зупинило, що він сердитого батька син, то й сам мусить бути сер-*

дитий (Барв., Опов., 1902, 105); — *Та ви не гнівайтесь, Іване Володимировичу, він у нас добрий, тільки сердитий дуже* (Довж., I, 1958, 454); // *Власт. такій людині. Сердита едача; // Злий, лютий* (про тварин). *Сердитий вовк лапу сам собі відеризе, а в руки не дасться* (Укр. присл., 1963, 150).

2. Який сердиться на кого-, що-небудь, який перебуває у стані гніву, роздратування; гнівний. *Немає цяшок, в серце вбитий, Оцю Марину я ношу. Давно б спитати несамогону, Так що ж? Сказали б, що брешу, Що на панів, бачиш, сердитий, То все таке і пишу* (Шевч., II, 1963, 113); — *Оце завіз мене в Западницю, бодай вони пропали!.. — Кайдашила була сердита на Западницю, аж сопла* (Н.-Лев., II, 1956, 318); *Вона була сердита, що так дорого досталася їй свита...* (Мирний, I, 1949, 257); *Кость Григорович прилізав з роботи сердитий і насуслений* (Гончар, IV, 1960, 64); // у знач. ім. сердитий, того, ч.; *сердита, тої, ж. Гнівна людина. Сердитого спиняти — гірш роздратувати* (Укр.-присл., 1955, 219); // *Який виражає гнів, роздратування* (про очі, обличчя і т. ін.). *Прокоповичка зирнула на чоловіка сердитими очима* (Н.-Лев., III, 1956, 68); *Генерал побачив на носіях молодого бійця в пере'яваною головою і смуглявий сердитим обличчям* (Тют., Впр, 1964, 505); *Широким лоб його взявся бріджками, свіжоозолене кістляве обличчя зімкнулося в сердитій гримасі* (Гончар, III, 1959, 212); — *І не смій такого думати мені! — нава обібрала [Марія] нитку й сердитим поглядом вп'ялася в чоловіка* (Стельмах, I, 1962, 136); // *Вчеплений, зроблений у стані гніву, роздратування. Сердитий стук; Сердитий ровчерк; // Викликаний, проінтятий гнівом, роздратуванням. Я чула її гнівний голос, яхтє сердиті слова* (Мирний, IV, 1955, 345); *Офіцер подавав команду, і голос його був тонкий і сердитий* (Тют., Впр, 1964, 533); *Імпокація Галі була сувора й сердита* (Смолич, Світанок..., 1953, 325); *Побряжувала зброя на бійцях. Лунали короткі сердиті команди* (Гончар, III, 1959, 335).

◇ *Під сердиту годину* — у той час, коли хтось сердиться; *сперсердя. Під сердитую годину, Одна [сестра] смиче за чуприку І товченику два* (Гл., Байки..., 1959, 391); *Під сердиту руку* — те саме, що *Під гарячу руку* (див. гарячий); *Під сердиту руч див. руч.*

3. *перен.* Дуже великої силі прояву (про мороз, вітер і т. ін.). *Реве та стогне Дніпр широкий, Сердитий вітер ваюва* (Шевч., I, 1963, 3); *Надгорі ревла сердита буря, стуговила в стіни* (Мирний, IV, 1955, 298); *Серед річки стриміє кам'яний острів, через котрий виляса.. сердита хвиля* (Н.-Лев., III, 1956, 127); *Пустинний провулок, пізній час, сердитий гуркіт моря внизу...* (Донч., II, 1956, 347); // *розм.* Який спричиняє подразнення; їдкий, міщий. *Сердита цибуля.*

СЕРДИТИСЯ, джуся, дитися, недок. Бути в стані гніву, роздратування; гніватися. — *Тила [Одарка], як те яма. Ніколи не чує я од неї недоброго слова, ніколи вона навіть не сердилась...* (Н.-Лев., I, 1956, 61); *Мама дуже сердилась на такі непорядки* (Мирний, IV, 1955, 336); *Я не серджусь на сестричку, Бо вона ще невеличка, Ще не зводиться на ноги, Лиш плазує до порога* (Стельмах, Живи огні, 1954, 10); *Після вчорашнього вони ніби сердились одне на одного і працювали мовчки* (Гончар, Тронка, 1963, 50); **Образно. Мало води в Сикавіці. А що то тут буває, як ударять дощі, прибуде нараз хвиля із каламутного моря! Ото, мабуть, реве та грає, валять каміння вниз із висоти, пінячися, сердячися* (Хотк., II, 1966, 243).

СЕРДИТИСТЬ, тості, ж. Стан за знач. сердитий 2. *Часто в хвилях сердитості він закусував свої тонкі, безкровні губи і оглядався доколя* (Фр., IV, 1950, 219);

// Гвів, роздратування. — Та ціло [тихо] — морщачи брови, з робленою сердитістю кричав опришок (Хотк., II, 1966, 138).

СЕРДИТО. Присл. до сердитий 2,3. Увійшов Сафат і сам почав говорити. Був сердитий та й говорив сердито (Марг., Тв., 1954, 133); Кочка з курчатами кубилася на грядках і, сколошкана, сердито кокетала та стовбурчала пір'я (Кочуб., II, 1955, 14); Собака день і ніч на всіх гарчить сердито. А що ж йому робить? Собаці треба жити (Сам., Земле тяжіння, 1964, 107); Лево не сподівався на таке нахабство. Він сердито блигнув очима на Дзюнара (Стельмах, I, 1962, 281); Оксен сердито брзгався через калюжі (Тют., Впр, 1964, 102); Шумит протягло і сердито пожурило вітер за вітком (Сос., II, 1958, 170); Полум'я спочатку зашачало, потім сердито загуло, показуючи синій язик (Голов., Тополя..., 1965, 211); // у знач. присудк. сл. Сердито було Христі, що нема кому за неї заступитись, та нічого не зробиш (Триг., Вибр., 1959, 203); Мені стало сердито (Вас., I, 1959, 185).

◇ Дешево і сердито див. дешево.

СЕРДОБОЛЕЦЬ, льяця, ч., розм. Людина, яка вболіває за когось, співчуває чужому горю, нещастю та ін.; жалісливець, уболівальник. Яку копійку не кинуть йому сердобольці в шапку — до корчми несе (Бурл., О. Веросай, 1959, 115).

СЕРДОБОЛЬНИЙ, а, е, розм. Який вболіває за когось, співчуває чужому горю, нещастю та ін.; жалісливий, чуйний. Тіма ще ніколи в житті не ходив босим. Сердобольна Галочка біленька зглянулася і дала йому свої сандалі (Ів., Тасмниця, 1959, 43).

СЕРДОБОЛЬНО, розм. Присл. до сердобольний.

СЕРДОЛІК, у, ч. Напівдорогоцінний камінь червоного або оранжевого кольору, різновид халцедону. Червоний халцедон називають сердоліком, смугастий — асатом (Кур заг. геол., 1947, 55).

СЕРДОЛІКОВИЙ, а, е. Прикм. до сердолік; // Вигот. із сердоліку, із сердоліком. На скатерці, як дві квітки на піску, лежали сердолікові серезки в золотій одобрі (Панч, В дорозі, 1959, 84); Сердолікове намисто; // Власт. сердолікові, схожий на сердолік. Сердоліковий блиск.

СЕРДУК, а, ч., розм. Те саме, що сардак. [Д е м к о:] Хочу тобі подарувати сердука братового (Іде до скрині, вийма старого сердука і дав Вареникові) (Кроп., II, 1958, 222).

СЕРДЮК, а, ч., тет. На Лівобережній Україні кінця XVII — початку XVIII ст. — козак найманих піхотних полків, що був на повному утриманні гетьманського уряду; отороонець гетьмана. Два сердюки при порозі до гетьманських покоїв одкинули списи. Високі різьблені двері одчинилися (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 313).

СЕРДЯГА див. сердега.

СЕРЕБРО, а, с., заст. Срібло. За богами — панство, панство В серебрі та златі! Моє кабани годовані — Пшкати, пугати!.. (Шевч., I, 1963, 244); Тут [на базарі] базато чудових речей, кованого сребра, шовкіє (Кочуб., III, 1956, 348); Ідуть воми [пань] з сребра, п'ють з хрусталу, а частують з золота (Вовчок, I, 1955, 380).

СЕРЕД, заст. **СЕРЕДИ,** **СЕРЕДУ,** прийм., з род. е. Сполучення з прийм. серед виражають:

Просторові відношення

1. Уживається при позначенні простору, місця, предмета, в центрі чи недалеко від центру якого розташоване що-небудь, перебуває хтось чи відбувається якась дія; посеред. Стояв високий дуб серед долини і гордовито всюди поглядая (Гл., Вибр, 1951, 149); Павлуся

глянуло, бачить, — якась кімната з голими стінами, брудними, серед хати догуй стіла, нічим не накритий (Л. Укр., III, 1952, 431); — Уляно, винеси ціпок і смушеву шапку. Уляно, плачучи, пішла в сіни. За гошло зейдти вилетіли ціпок, шапка і сірчачина. Впали серед двору (Тют., Впр, 1964, 401); Парубки зупинилися серед вулиці, осядаючи кам'яницю Плячиди (Стельмах, I, 1962, 66); // Уживається загалом при означенні простору, місця, де відбувається дія, перебуває хто-, що-небудь: а) як рівнозначне приєднаннікові в. Кажуть, з чужого воза — хоч серед калюжі (Чорн., Визвол. земля, 1959, 44); Як ухру, то поговийте Мене на могилі, Серед ступи широкого, На Україні малій (Шевч., I, 1963, 354); Присяго було ступати по твердій стежці... Йти серед поля, купати тіло в золотих хвилях, а очі в блакиті (Кочуб., II, 1955, 210); Бує я підлітком і не знаю, Скільки весен тобі було, Як зустрілиєсь ми серед гаю, Де ві скелі б'є джерело (Вирган, В розп. літа, 1959, 38); б) як рівнозначне приєднаннікові н а. Хлопці на паші Чи косарі Сіли до каші Серед ріллі (Граб., I, 1959, 72); Просто серед дороги почався короткий летючий митинг (Гончар, III, 1959, 439).

2. Уживається при позначенні місця, простору, в середині якого, куди спрямована дія; посеред. — Отой стільчик візьми, Христіно, — порядку панчи, — та постав серед хати (Мирний, III, 1954, 154).

Об'єктно-обставинні відношення

3. Уживається при позначенні осіб, предметів і т. ін., в оточенні яких перебуває хто-, що-небудь або відбувається якась дія; між, поміж. Зостався Мирон сам собі, як палець. Як дуб серед осичок в лісі, так він серед пичанської громади (Мирний, I, 1949, 182); У горах, серед каменю й снігів, Де слід людини око бачить рідко, Малаються на синім небі чітко Мислиєська затка, притулок орліє (Рильський, I, 1960, 183); Човен поплив серед квітів, поминаючи села, турори (Довж., I, 1958, 287); Серед людей йому було легше переносити горе, яке стіпало його (Тют., Впр, 1964, 57); // Уживається при позначенні осіб, предметів, у складі, у цілої яких знаходиться хто-, що-небудь; поміж. В один прекрасний день опришки прокидалися, а Юрчка серед них не було: він цевав (Хотк., II, 1966, 152); За річку ж, за Дунаєм, — бачиш! — сонце!.. вітер стих... Ідуть по цей бік трактористи, ще й наші татко серед них (Гл., II, 1957, 44); Серед знайомих постатей він відшукав і свою поєнтілу Горпину (Стельмах, II, 1962, 307); Серед дипломів увагу привертують кілька незвичних, одержаних Сашком із країни народної демократії (Гончар, Тронка, 1963, 41); // Уживається при позначенні певного кола людей, середовища, в якому відбувається якась дія або хтось перебуває. Мисляць, другий вже ведеться Нескінченка та облога, Серед війська почалися Нарікання та тривога (Л. Укр., I, 1951, 376); Гнат знаєш на всіляких машинах, і в горах серед механіків та машиністів про нього йшла добра слава (Чорн., Визвол. земля, 1959, 21); Все захоплене збіжжя Кулигей наказав взяти на облік, і незабаром сам з командирами загодився розподіляти серед населення (Гончар, II, 1959, 54).

4. Уживається при позначенні певних фактів, подій, явищ, які супроводжують кого-, що-небудь; в умовах чого; в обстановці чого; під час чого. Ні, я хочу кризь слаози сміятись, Серед ліза співати пісні, Без надії таки сподіватись, Жити хочуть! Геть думи сумні! (Л. Укр., I, 1951, 41); Стомлений працею тяжкою, Знов повернувся [друг] до тюрми; Та не знайшов і там покою Середи скреготу та тьми! (Граб., I, 1959, 110); На подвір'ї стоєв прикащик і серед криків та войку приймає матеріал (Кочуб., II, 1955, 35); Тут..., під чужими

воями, серед вітру, що роздирав он попіл на згарючі — аж іскри жевріють! — тут він, рибалка в-над Бузу, жобуть, закінчить свій шлях (Гончар, III, 1959, 152); — А чому ж ви за дня не приїхали, А тепер, уночі серед вітролю? (Павл., Бистрина, 1959, 77).

Часові відношення

5. Уживається при позначенні проміжку між початком і кінцем певного часу, періоду, в який відбувається якась дія або наявний якийсь стан. Улітку, саме серед дня, Пустуючи, дурме Ягня Само забилоса до річки — Напитуся водички (Гл., Вибр., 1951, 39); Вечір був який та тикий та теплий, сказано: серед літа (Федьк., Буковина, 1950, 87); Щонеділя, щосвята, а часом і серед будня, щоб не одстати од вельможного сусіди, бенкетує тут (у шпанку) п'яне море темної простоти... (Мирний, I, 1949, 415); Серед ночі, майже роздягнутих, під охороною прогнали [солдатів саперного батальйону] з казарми на стацію (Головко, II, 1957, 440); // У сполуч. із сл. день, ніч, літо, зима та ін. часто означає також «удень», «уночі», «влітку», «взимку» та ін. Одяг глядиш не втечеш ні вдень, ні серед ночі; У газдрості, моваля Пархім, попієські очі (Г.-Арт., Байки..., 1953, 44); — Вона мене була малого, вона мене серед зими на шлях увидала (Мирний, I, 1949, 152).

6. Уживається при позначенні дії, заняття і т. ін., під час яких відбувається якась інша дія або які перериваються іншою дією, заняттям і т. ін. І якраз серед бенкету В жамку нашого Бертольда Залучала гучна сурма Королівського герцога (Л. Укр., I, 1951, 374); Часом серед гри він кидав карти на стіл так, що вони бачили, яка у нього масть, і ховає руки під стіл (Кочуб., II, 1955, 204); Іноді серед роботи, валожиши руки, він задумується, загадається... (Мирний, I, 1949, 325); Пам'ятай, мій брате, серед бою, Із чола кривавий стерши піт: Всі, хто чесний на землі, — в тобою. І (Рильський, III, 1961, 82).

СЕРЕДА́, і, ж. Назва третього дня тижня (після неділі). В середу рано Гнат найняв підводу й одіслав Олександрі її скрию (Кочуб., I, 1955, 34); — Дядьку-капітане! — гукає хтось з берега. — З середою вас! (Гончар, Тронка, 1963, 150).

◇ Кривіється (скривіється) як середя́ на п'ятницю́ див. п'ятниця́.

СЕРЕДІР'Я́, я, с., рідко. Те саме, що міжгір'я. Темні змари котинимуться небом, не вугалилися над захиненим у середір'я селом (Хотк., II, 1966, 133).

СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКИЙ, а, в. Стос. до Середземного моря і Середземномор'я. Літня сухість в характерною особливістю клімату Середземномор'я, який через те називається сухим субтропічним, або середземноморським, кліматом (Фіз. геогр., 6, 1957, 28); Середземноморські країни; Середземноморська культура; // Який живе, водиться або росте в Середземному морі. Дедаєт більше чайок... — Знаєте, як вони зуться? — вихоплюється Марійка Ситник... — Середземноморські! (Гончар, Тронка, 1963, 30).

СЕРЕДИ́ див. се́ред.

СЕРЕДИ́НА, и, ж. 1. Місце, однаково віддалене від кінців, країв чого-небудь. Громада стала на улиці, на середині. Павло перед нею (Вовчок, I, 1955, 174); Блискавки бігли в різні сторін до середини неба (Фр., IV, 1950, 337); В середині гуртка Долом, колишній наречений Кассандри (Л. Укр., II, 1951, 265); Стала [Катря] снопи складати. Накідав вилами на стіжок снопів, а моді по драбинці вилізе — викидає їх, та й знову. Середи́ну ще вибила (Головко, II, 1957, 199); Батько посадив Юру, брата і сестру в чозен, і вони впливали аж на середину ставка (Смолич, II, 1958, 14).

У середині́ — між двома особами або предметами.

За обідом Йосипа посадили у середині́, між старою й старим (Мирний, IV, 1955, 48).

2. у знач. присл. середні́вою. Посередині́. Бистра вода несе його середні́вою (Н.-Лев., II, 1956, 342); // у знач. прийм. з род. в. Те саме, що посереді́ни. Остап опираєсь бистрині́ в усієї сили, але його кія мало що помагав: піт несло середні́вою річки (Кочуб., I, 1955, 355); Ми йдемо середні́вою булягору в напрямку до східці́ у порт (Ю. Янов., II, 1958, 45).

3. Внутрішня частина чого-небудь. Гниє деревина на корені: уже й віти її позогли і середина випала (Мирний, III, 1954, 23); Всі дивились, як він кусав пиріг і виколупав пальцем в середині́ сливи (Кочуб., II, 1955, 280); Ми зневажливо штовгаємо ногами іржаве кермо, оно рипить, ми ворухнули ось гоінта, вона залезла гуде, резонуючи в порожній середині́ (Ю. Янов., II, 1958, 46); Біла середина картоплі аж виблискуює смачними кришталіками (Вагмут, Опов., 1959, 11); — Ка-чун — то наш піт і наша праця, а він вибере... якнайбільшого, хрпа од коліно, середі́ну висте, а решту в бур'ян (Тют., Впр, 1964, 35); // Простір в обгородженому місці, в приміщенні. Середина́ гати удови Морозити. Стіл, лавки, піч, кочери, піл, миски і усяке збіжжя (Крон., I, 1958, 71); Зупинишесь коло позанежного будильничка, в якому ледве видно було невеличкі віконця, Тарас вліз в коня і пішов до середини́ (Довж., I, 1958, 266); // Внутрішні органи людини або тварини; внутр., внутрощі. Про нього говорили, що він має верблюдий шлунок і надається на цілий тиждень. То правда. Я маю середі́ну фєст [добру]. А знаєте чому? Бо мені її чинбар викинув (Тют., Впр, 1964, 352); Після покрови знову знайшов [Тодір] біля Сіляка свою худобину в шіднено́ середі́ною (Стельмах, I, 1962, 208); // перен. Сфера внутрішніх переживань, психічний склад людини; душа. Такий мій характер, така моя середина́, і я не раз обливав слізьми свої руки, схиливши голову на них, не в силі хоч рах цього позбутися (Ю. Янов., I, 1958, 183); Тоді, в печалі чи радості, добрішим і кращим став чоловик і з подивом бачить, скільки зайвого мулу невідомо для чого осіло в його середині́, як швидко сіра буденщина розгляпала його чашу козання (Стельмах, I, 1962, 202).

4. Час, однаково віддалений від початку й кінця чого-небудь. Починаючи в середині́ тижня, ходили по вулицях молоді з розпученими косами і падали в ноги, просяючи на весілля (Кочуб., II, 1955, 30); Хто читає «Лекерські антики» Лєскова, .той може собі увягти патріархальній Киє́ середині́ минулого століття (Рильський, Веч. розмов, 1962, 7); В середині́ грудня Куцузов зі штабом вступив у звільнене козаками Платова Вільно (Кочура, Зол. грамота, 1960, 400); 22 червня на всіх антарктичних станціях весело відзначають середі́ну зими (Наука..., 7, 1968, 20).

5. Проміжна поміркована позиція в чому-небудь. Чому у наших поетів нема середини́ між дитячою пісенною і політичною або філософським трактатом?.. (Л. Укр., V, 1956, 176); Не шукай ніколи середини́, Дружам вір, а ворога памі! (Павл., Бистрина, 1959, 175).

◇ Завсідати (завіснути) на середині́ — бути у невизначеному становищі. Від бідних відірвалися [Чуплаки], до багатих не прибилися, та так і зависли на середині́ (Чорн., Визвол. земля, 1950, 13); Золоті́ середі́на див. золотий; Триміється́ середі́ни — утримуватися від рішучих дій, вчинків; займати помірковану позицію в чому-небудь. Розважуй, Не намажайся зеору в найтонший етер підійматись, Щоб не спалити небесних чертогів, і вниз не спускайся, Щоб не згоріла земля. Тримайся́ середі́ни, силу (Зеров, Вибр., 1966, 315).

СЕРЕДИНКА, н, ж. Зменш.-пестл. до середини 1, 3. Одні дієчата витискають гострою машинкою листя та пелюсточки, другі вправляють дроти в те листя... п'ять роблять серединки в бавовни та ниток (Л. Укр., III, 1952, 491); Розділили її [тараню] на надвоє, а натроє. Василеві дали від голови, Грицьку узле серединку, а Іванові дістали хвостик (Мирний, IV, 1955, 24).

◇ **Золоті серединки** — те саме, що Золоті середівка (див. золотий). — Не будь дуже солодкою, бо розлиже. І гіркою не будь, бо розляже. Вибирай золоту серединку і скоро сама научишся, як чоловіка слід приборкувати (Кучер, Трудна любов, 1960, 417).

СЕРЕДИННИЙ, а, е. Який міститься, розташований у середині чого-небудь. У тих випадках, коли льодовик має припливи, бічні морени двох льодовиків зливаються в одну і утворюється середівна морена (Курс заг. геол., 1947, 149); Середівна шилка; // Вигот. із середини чого-небудь. Середівна дошка.

СЕРЕДИНІСТЯ, я, с., рідко. Центральна частина міста. Академія і театр. палади величезним огнищем. Ціє середівність було як пекло (Фр., III, 1950, 323).

СЕРЕДІНІК, а, ч., спец. 1. Назва якого-небудь предмета, розташованого в центрі чого-небудь. Складається [срібний медальйон] з двох восьмикутних бляшок, в центрі яких підняті середівники, також восьмикутної форми (Укр. золотарство..., 1970, 95).

2. Середівний поперечний брусок у віконній рамі або дверях.

3. Пробіл між колонками тексту в газеті, журналі, книжці.

СЕРЕДІВІЙ, я, е. 1. Який міститься, знаходиться в середівні, між двома особами, предметами, смугами і т. ін.; який однаково віддалений від кінців, країв чого-небудь. В одиченому вікні, ліворуч від ганкових середівних дверей, з'являється Любов (Л. Укр., II, 1951, 7); Бічні вершинки на мить притримали коней, а середівний поймав далі (Тулуб, В степу..., 1964, 311); Вутанці вилало сидіти в середівних рядах, недалеко від трибуни (Повчар, II, 1959, 183); Тамарі припадо верхнє місце [на парях], аж під дахом, середівне — Марині Хомівні, а вищу — Оленці (Хижняк, Тамара, 1959, 174); // Другий за віком із трьох (дівей, братів, сестер). Нас було три брати; я — найменший, хлопчиком після батька остася. Середівній одруживсь і покинув чумацтво (Вовчок, I, 1955, 37); — Який там чорт собак дратує? — гукає, чуваю по голосу, Карпо, дядьки середівній син (Мирний, I, 1954, 90).

Середівний палець — палець, розташований між вказівним і безіменним пальцями. Середівні, тую налитим жиром пальцем, ніби граючись, ловко викидав [Січкарь] в заляженої калитки золоті п'ятірки чи срібні карбованці (Стельмах, II, 1962, 366).

2. Який припадає на проміжок між початком і кінцем певного відрізка часу. Заслати [журнал] зможу у середівній числє серпня, бо в перших лаводжусь вночі в дорогу (Мирний, V, 1955, 384).

Середівні вікні — те саме, що середівновіччя. Ще в середівній вікні мужні чеські воїни, очоловані легендарним народним героєм Яном Жижкою, стояли пліч-о-пліч в героїчними смолєнськими полками, з київськими і волинськими козаками... на ратному полі під Грюнвалдом (Ком. Укр., 12, 1963, 50).

3. Який міститься, знаходиться у внутрішній частині чого-небудь. Син і дочка Теокрита у своєму середівному дворикові (Л. Укр., III, 1952, 728); На терасу вишшов доктор Гальванеску. Він з'явився з середівних покоїв (Смоліч, I, 1958, 86).

△ Середівне вухо — частина слухового органа, розташована за барабанною перетинкою. Звукові коливання

поітря приймає барабанна перетинка, яка завдяки цьому набуває коливальних рухів. Одночасно з цим коливаються слухові кісточки середівного вуза (Шк. гігієна, 1954, 64).

4. Проміжний за своїми ознаками, властивостями між двома крайніми, протилежними ознаками, властивостями (між великим і малим, високими п'язьком, важким і легким, передовим і відстаєним і т. ін.). Поміж поітовим панством наша сім'я лічилася за людей середівного достатку (Мирний, IV, 1955, 334); Найліпше вгодбалася промова одного сторонського селянина середівного росту (Март., Тв., 1954, 182); Зстаниці вирушили на схід від середівних танків (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 443); Характерною рисою післявоєнного розвитку сльського господарства капіталістичних країн є дальший наступ великого капіталістичного господарства на дрібні і середні (Рад. Укр., 31.I 1959, 4); Я судів і переглядає газети, які є провідніми статтях і фельетонах (фейлетонах) страшенно клопоталися про те, чи буде наша нова Дума ліва, чи буде вона права, чи буде середівна (Сам., II, 1958, 358); // Який займає проміжне становище всередівні класу або між двома класами, двома суспільними станами, угрупованнями і т. ін. Цехові майстри були витіснені промисловим середівним станом (Комун. маніф., 1963, 31); На соймилку магнати демократичні, щоб заручитися голосами середівної та дрібної шляхти (Тулуб, Людолюв, I, 1957, 29); // у знач. ім., перев. мн. середівні, віх, розм. Те саме, що середівність. — Кого ж ви ждете? — Голоми. Переказали, жетів нас, будемо палити. Щоб не було ні бідних, ані багатих, самі середівні (Кочуб., II, 1955, 79); Четвертий зотів так рівняти багатого з бідним, щоб тільки середівні залишалися (Стельмах, I, 1962, 503); // Який займає проміжне становище між старшим і молодшим за званням, посадою тощо. Середівній медичний персонал.

Середівне селянство — те саме, що середівність. Іскров добре розуміє, що без міцної спілки робітників з середівним селянством не можна будувати соціалізм (Бойч., Молодість, 1949, 309); Середівній рід — граматична категорія, властива деяким мовам, що мають форми трьох родів (протиставляється чоловічому і жіночому). Середівній рід вишник на основі перетові категорії неживих предметів (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 53); Середівній стан — граматична категорія, до якої належать дієслова, що означають дію безвідносно до об'єкта. Дієслова, що за своїм змістом не пов'язуються з будь-яким об'єктом, становлять групу середівного стану (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 322); Середівна освіта — освіта, здобута по закінченні середівної школи або середівного навчального закладу. — Двадцять літ б'юся, як муха в павутинню, щоб дати зможу синові доч середівної освіту, а тепер повинен і думку ту залишити? (Хотк., I, 1966, 159); Нині на Україні кожен другий робітник і кожен третій колаосник має середівну або вищу освіту (Ком. Укр., 5, 1969, 6); Середівна шкільна — школа, яка дає загальну освіту, достатню для вступу до вищого навчального закладу, або спеціальну, що дає право працювати фахівцем середівної кваліфікації. З деяких причин, більше не залежних од мене, я не міг скінчити середівної школи (Кочуб., III, 1956, 233); Загальноосвітня середівна школа тепер дає молоді не тільки знання основ наук, а й здійснює їх професійну підготовку до майбутньої трудової діяльності (Рад. Укр., 7.VII 1962, 1); Середівного віку; Середівніх літ (рбків) — уже немолодий, але ще не похилого віку. Вона була любина середівного віку, убрана убого, але дуже чистенько (Л. Укр., III, 1952, 543); Коли ж гляне [Петро] — іде супротив його од зати середівного віку чоловік (П. Куліш, Вибр., 1969, 130); З тайи... виходить китасць Ван-Лін, середівніх літ, сухий, неве-

ликого росту (Довж., I, 1958, 113); *Перед парканом, на вулиці, чоловік середніх років садив дерева* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 345); *Щось середнє — те, що поснує в собі властивості, ознаки двох різних предметів, явищ і т. ін.* *Лицар видав неспражний гук, щось середнє між людським криком і звірячим, потім зривається і раптом біжить до брами* (Л. Укр., II, 1951, 203); *Це було щось середнє між вищою сільською бідняком і сараєм на подвір'ї міського обивателя* (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 28).

△ **Середня вага**; **Середня вагова категорія** — вагова категорія спортсменів (борців, боксерів, штангістів).

5. Який нічим не вирізняється, визначається серед когось, чого-небудь; посередній; ні хороший, ні поганий. *Зайогою копіаю, до якого так спокуюся середніх акторіе роль Возного в «Наталіці Полтавці», Саксаганський свідомо уникає, даючи строго характерний образ* (Рильський, III, 1956, 342); *Сценарій — це авторське бачення світу. Якщо сценарій хороший, то навіть середній режисер може зробити гарний фільм* (Літ. Укр., 22.I 1963, 3).

6. Який одержують діленням суми декількох величин на їх кількість; типовий, нормальний для групи яких-небудь явищ. *Щоб вивести середню добову температуру, складають результати чотирьох спостережень і суму ділять на 4* (Фіз. георг., 5, 1956, 82); *Зіставляючи собівартість продукції в середню ціною її реалізації, можна виявляти, наскільки вигідна господарству та чи інша культура або галузь* (Ком. Укр., 5, 1960, 55); *//у знач. ж. середнє, нього, с., мат.* Величина, яку одержують діленням суми декількох чисел на їх кількість. *Середнє арифметичне; Середнє геометричне.*

В **середньому** — виходячи з середньої величини, норми. *— Щоб не подумали, що я вигадую — прочитаю вам, скільки й де збирається в середньому хліба в десятині, — підніс [Тугавич] до очей папірець і почав вичитувати* (Стельмах, I, 1962, 370).

СЕРЕДНЯК, **а**, ч. 1. Селянин-одноосібник, який мав невеличку земельну ділянку, обробляв її власними силами і займав проміжне становище між бідняком та куркулем. — Скажи..., який із нього куркуль? *Наймитів не тримає, земля на слабшого середняка, в політику не ліз (Тют., Вир, 1964, 31); Увечері в своєму невеличкому, озайному, з катками на столі, кабінеті, Сеурид Яковлевич провадив розмову з середняками* (Стельмах, На. землі, 1949, 113); *Погодженням із середняка; //у знач. збірн.* Середняки; середняцтво. *Біднота і надалі залишасться найближчим політичним союзником робітничого класу на селі, але позиція партії відносно середняка ні в якому разі не може зводитися до підміни залучення його як активного союзника Радянської влади політикою так званої нейтралізації* (Компартія України в резол. і рішен., 1958, 258).

2. **розж.** Людина посередніх здібностей. *Хай я собі середняк від природи, а все одно не зочу, щоб мене за такого вважали. Уваги до себе вимагаю. Пошани!* (Мур., Свіже повітря..., 1962, 32); *// Працівник, що не відзначається високими показниками в роботі.*

◇ **Ходити у середняках**: а) належати до прошарку середнього селянства; б) бути працівником, що не відзначається високими показниками в роботі. *Павло в Новій Греблі ходив у середняках. З ним більше зжилися, звиклися. Бо знали гірших* (Мухк., Серце..., 1962, 146).

СЕРЕДНЯЦТВО, **а**, с. Класовий дрібнобуржуазний прошарок сільського населення, що займає проміжне становище між біднотою і куркульством. *У «Брусках Панфьоров тонко й глибоко схарактеризував і такий значний соціальний прошарок у селі 20—30-х років, як середняцтво* (Рад. літ-во, 2, 1961, 60).

СЕРЕДНЯЦЬКИЙ, **а**, в. Прикм. до середняк 1. *Відомо, що в приходом Радянської влади, після передачі землі селянам і допомоги держави бідноті, середняцький прошарок селянства на Україні збільшився до 1929 року проти 1917-го у два з половиною рази* (Ком. Укр., 11, 1968, 63); *// Який складається із середняків. — Ти, Павле, забувши, що село наше переважно бідняцьке та середняцьке* (Мук., II, 1957, 355); *// Який походить із середняків. Ярошенко і Мусія прихопив із собою, ідучи до куркуліє. — Ти зоч і середняцький син, та душа в тебе, здається, наша, неагаможницька* (Речн., Весн. грозн., 1961, 52).

СЕРЕДНЯЧКА, **н**, ж. Жін до середняк.
СЕРЕДНЯЧОК, **чк**, ч. Пестл. до середняк. [Д у д а р!]: *Середнячок? [К н и ш!]: Хто, свояк? А тож* (Мук., I, 1957, 31).

СЕРЕДНЬО. Присл. до середній 5. *Почуваю себе поки що середньо* (Коцюб., III, 1956, 40f).

СЕРЕДНЬО... Перша частина складних слів, що відповідало слову середній у 1 знач., напр.: середньовольський, середньосибірський і т. ін.; у 4 знач., напр.: середньозернистий, середньокаліберний, середньобортний, середньостійлий і т. ін.; у 5 знач., напр.: середньоарифметичний, середньодобовий, середньомісячний, середньорічний і т. ін.

СЕРЕДНЬОАЗІАТСЬКИЙ, **а**, в. Стос. до Середньої Азії. *Скіфи і сармати разом із середньоазіатськими торемійцями, сардіційцями та саками становили величезний масив найдавніших іраномовних племен і народностей* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 131).

СЕРЕДНЬОВІКОВИЙ, **а**, в, рідко. Те саме, що середньовічний. *Він не міг набратися смаку до середньовікової німецької поезії, до «Шісні про Нібелунгіє», до рицарських епопей та романів* (Фр., IV, 1950, 249).

СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ, **а**, в. Прикм. до середньовіччя. *Основою сєї поеми «Ізольда Вілорука» взята з середньовічного роману «Трістан та Ізольда»* (Л. Укр., I, 1951, 409); *Історія Херсонеса охоплює дві історичні епохи — античну і середньовічну* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 297); *Працівники музею в Кам'яні-Подільському приймають у своєму унікальному середньовічному місті десятки тисяч радянських та іноземних туристів* (Літ. Укр., 11.IV 1969, 4); *Середньовічний рицар; // Власт. середньовіччю, як у часи середньовіччя. Середньовіччю в Росії є не тільки поміщицька, але й селянська надільна власність..* (Ленін, 17, 1971, 149); *// перен.* Який не відповідає нормам сучасної цивілізації; варварський. *Середньовічна мораль.*

СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ, **я**, с. Історична епоха, що охоплює час від загибелі Римської рабовласницької імперії (кінець V століття) до початку капіталізму (середина XVII століття). *З кріпаків середньовіччя виійшло вільне населення перших міст* (Комун. маніф., 1963, 31); *В глибокі середньовіччя беруть свій початок [у Польщі] рідвані коладки* (Від давнини..., I, 1960, 153).

СЕРЕДНЬОЯЗИКОВИЙ, **а**, в, літнє. Який утворюється піднесенням середньої частини спинки язика до твердого піднебіння. *За активним мовним органом приголоєні поділяються на губні, передньоязикові, середньоязикові* (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 131).

СЕРЕДНЬОЯЗИЧНИЙ, **а**, в, літнє. Те саме, що середньоязиковий.

СЕРЕДОВИЙ, **бв**, бвє. 1. **розж.** Який є, міститься в середній чого-небудь; внутрішній.

*Середбвє с*яло — здріп. *Коли надворі зурделить, люди не дуже капаються до млина. На такий день всяк має в запасті мірку муки, може вчинити з неї пиріжки з горо-*

том, млинці на середовому салі або що інші (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 163); Середовий ключ — ключ до замків, вмонтованих у середину дверей, до внутрішніх засувів тощо. До сієї мори треба середовий ключ, бо вона замиряється в середині (Сл. Гр.).

2. Вигот. із середньої частини чого-небудь. Супрун без тору купив половину добрячого середового слупця (Стельмах, II, 1962, 114).

3. рідко. Те саме, що середній 1, 2.

СЕРЕДОВИЩЕ, а, с. 1. спец. Речовина, тіла, що заповнюють якій-небудь простір і мають певні властивості; сфера. Такі форми фосфорних добрив, як фосфоритне борошно... розчиняються краще в кислому середовищі (Хлібороб Укр., 6, 1965, 10).

△ Живильне середовище див. живильний.

2. Сукупність природних умов, у яких проходить життєдіяльність якого-небудь організму. Організм невисокого середовища (Ком. Укр., 3, 1963, 61); Зміни в кліматі привели до помітних змін навколишнього природного середовища, в якому жили первісні люди (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 13); Деякі живі істоти часом реагують на такі незначні зміни фізичних умов оточуючого середовища, що їх не спроможні помітити не тільки людина, а й найчутливіші прилади (Наука..., 10, 1965, 44).

3. Соціально-побутові умови, в яких проходить життя людини; оточення. В буржуазному суспільстві, основаному на приватній власності, на експлуатації людини людиною, особа перебуває в непримиренному конфлікті в суспільним середовищем (Ком. Укр., 2, 1962, 35); Він бачив середовище, в яке потрапила Тася (Дмит., Розлука, 1957, 93); Режю відчував свою безсилість у цім середовищі напівдикого суспільства (Досв., Гюлле, 1961, 102); Виходячи з того, що середовище відіграв важливу роль у вихованні і розвитку людини, Шевченко надавав величезного значення впливу громади на мораль окремої людини (Наука..., 3, 1964, 12); // Сукупність людей, зв'язаних спільністю життєвих умов, занять, інтересів і т. ін. ... вплив народницьких ідей на російське революційне середовище в разючому швидкості пішов на спад (Ленін, 8, 1970, 74); У середовищі селянське, у сім'ю славної дідуся вносила приємну теплість, приємну розраду (Ковінька, Чому я не сокіл..., 1961, 72); Український народ висунив з свого середовища багато талановитих народних поетів-співців, музикантів, художників (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 11); Літературне середовище.

СЕРЕДОДНЯ, **СЕРЕДУДНЯ**, присл., діал. Серед дня, вдень. Болякі зайчики бігли в село... пгалися до корит і до ковонок, аби зоть трошки водиці напитися. На людських очах, середодня, — серед полудня! (Март., Тв., 1954, 202); — Обікрали мене! .. — Се ж не може бути, щоб так середудня в моїм домі... (Фр., VII, 1951, 116).

СЕРЕДОПІСТЯ, я, с., церк. Четвертий тиждень великого посту. Раз в великий піст, в неділю на середопісті, Соломія сиділа в матір'ю в світлиці (Н.-Лев., VI, 1966, 375).

СЕРЕДОСТІННЯ, я, с., анат. Частина грудної порожнини людини та ряду хребетних тварин, у якій розташоване серце, бронхи, стравохід і т. ін.

СЕРЕДОХРЕСНІЙ, а, е. Примк. до середохрестя 2, 3. Середохресна дорожа; // у знач. ім. середохресна, вої, ж., церк. Третя неділя великого посту. Минули м'ясиці і масляна, настає піст. На середохресній у місті ярмарок (Мирний, III, 1954, 59).

Середохресна неділя — те саме, що середохресна; Середохресний тиждень — те саме, що середопістя. Незабаром приходить середохресний тиждень, коли піст

перед великоднем ламається надвоє (Ю. Янов., II, 1958, 183).

СЕРЕДОХРЕСТЯ, я, с. 1. Два бруска, дві планки і т. ін., з'єднані навхрест. Сновигали [прикажчики] попівдвіконню і стукали в середохрестя рам окоренками нагайок (Стельмах, I, 1962, 186).

2. діал. Роздоріжжя.

3. церк. Те саме, що середопістя. — Склав я за зиму ще пісочки і так ото в середохрестя подався додому (Коцюб., I, 1955, 142).

СЕРЕДПАРТІЙНИЙ, а, е, рідко. Внутрішньопартійний.

СЕРЕДУ див. серед.

СЕРЕДУДНЯ див. середодня.

СЕРЕДУЛЬШИЙ, а, е, розм. Те саме, що середній 1. Син матері не послухав, Остідлав коня та й поїхав. Меншо сестра коня веде, Середульша — сідило несе (Укр. лір. пісні, 1958, 498); Середульша дочка вийшла замж за місцевого і жила на другому кінці містечка (Кочура, Родина..., 1962, 132).

СЕРЕДУЩИЙ, а, е, розм. Те саме, що середній 1. Іван був середуший жежи із дітьми (Фр., I, 1955, 139); Середуший син, Юрко, тягав вірьовкою воду в дерев'яний жолоб (Томч., Жмеянки, 1964, 56).

СЕРЕЖЕЧКА, в, ж. Пестл. до сережка 1. От узала я ті гроші в калиточку, чотири карбованці братові послали, ва п'ятого купила то намистечка дечаткам, то сережечки (Вовчок, I, 1955, 18).

СЕРЕЖКА, в, ж. 1. Те саме, що серга 1. Олена Іванівна одяглась у блакитне шерстяне плаття... у вузах сережки блищать (Мирний, III, 1954, 82); Від солодкої усмішки сережка в ніздрі [жінки] тремтіла (Л. Укр., III, 1952, 713); У правому усі йому теліпалась мідна сережка (Панч, Гомон. Україна, 1954, 86); *Образно. Дивися [Макар] на сріблясту сережку місяця, що самотньо висіла в холодному небі (Добр., Тече ріка..., 1961, 59); *У порівн. З осені спадає сухий лист на труду солому, падає додолу на віяліт піники, сережками чіпляється в бур'янах (Вас., Вибр., 1954, 13); На бруківках лип сережками висають прозорі, синюваті краплини (Стельмах, I, 1962, 45).

2. бот. Суцвіття деяких деревних рослин у вигляді китиці з дрібних квітів. Чоловічі квітки (волоського горіха) вібрані в сережки (Сад. і ягід., 1957, 31); Над водою вірло і п'яко пагло осиковими сережками, вербовими котиками і соком, що пробівав молодю кору (Стельмах, I, 1962, 455); Скоро по лісах викинуть зеленуваті сережки кремені дуби (Веч. Квів, 11.V 1957, 3); // рідко. Волоть у деяких злакових рослин, а також грона ягід. Бачив [Гаврило], як жито пускає трубку, як воно колоситься, вигойдуючи тендітні сережки спор (Тют., Впр, 1964, 397); Багаряні сережки вовчих агід схожі на коштовні самоцвіти, що тхощ розвітає на кущах (Кочура, Зол. грамота, 1960, 363).

3. Те саме, що серга 2. Сережки у порід [курей] з високою несучістю великі, шовковисті, без зморшок і складок (Птахівн., 1955, 22).

СЕРЕНАДА, в, ж. 1. У середньовічній поезії трубадурів — вірняра віншувальна пісня, яку виконували просто неба.

2. муз. В Італії, Іспанії та деяких інших країнах часів середньовіччя — вечірня пісня на честь коханої, яку виконували під її віконом у супроводі гітари або мандоліни. Хутко в неї під віконцем Мандоліна залунала, Із потоку гукі чулих Серенада виринала (Л. Укр., I, 1951, 372); // Музичний твір типу сюїти для спокійного, ліричного характеру голосу, інструментального ансамбля або оркестру. Цікава серенада Левова «Нічка спускається» з тонкою поетичною музикою, яка так впливає на вас вже з перших

тактів (Іст. укр. музики, 1922, 242); *Струнна серенада Чайковського*.

СЕРЖАНТ, а, ч. В армії, міліції — звання або чин молодшого командного складу, а також особа, що має це звання. *Пішовши в перші дні війни на фронт, Гончар воював рядовим солдатом, потім сержантом, був командиром обслуги батальйонного міномета, старшиною мінометної батареї (Про багатство л-ри, 1959, 165); Він почав війну сержантом, А майором закінчив! (Нех., Ми живемо..., 1960, 114); Сержант міліції, якого підсадили до нас, час від часу крикав: — Ну й погодка!.. (Мур., Бук. повість, 1959, 214); // Іст. у дореволюційній армії XVIII ст. — піхотний унтер-офіцер. Він був страшніший [страшніший] од сержанта, Бо всі за все по спині струс (Котл., I, 1952, 251).*

Молодший сержант — у Радянській Армії — перше звання молодшого командного складу. Молодший сержант Гриніт і рядовий Іванов ішли дозорною стежкою, уважно перевіряючи місцевість вздовж лінії кордону (Рад. Укр., 18.XII 1960, 4); Старший сержант — у Радянській Армії — третє звання молодшого командного складу. — *Ткач, поки чулий! — закричав у телефон старший сержант сибіряк Дубровін, що замінив пораненого Пахомова (Довж., I, 1958, 286).*

СЕРЖАНТІВ, това, тове. Прикм. до сержант; валежний сержантові. *Звела [селянка] на татк руки.,.. сплила сержантові гранати й пішла сама (Ю. Янов., I, 1954, 87).*

СЕРЖАНТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до сержант. *Триста товаришів стояли тут у залі пліч-о-пліч, триста танкістів, артилеристів, десантників, офіцерів і політпрацівників, а більше — простого сержантського й рядового люду (Довж., I, 1958, 333); Сержантське звання; Сержантський склад.*

СЕРІЙНИЙ, а, е. Стос. до серії. *Гідним дарунком XXIII з'їздові КПРС стало освоєння авіаційним заводом серійного випуску літака АН-24 (Веч. Київ, 20.IX 1967, 2); В серійному виробництві освоєно понад 4400 зразків нових машин, металів, установування і матеріалів (Матер. XXIV з. Компартії України, 1971, 9); // Який виготовляють серіями за певним взірцем, стандартом. Машинобудівники багато роблять для того, щоб підвищити договівність, поліпшити надійність серійних машин (Хлібороб Укр., 10, 1965, 40).*

СЕРІЙНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. серійний. Книжки шкільної бібліотеки й зовні справляють загалом привабливе враження: різкоколірні, одноформатні, в єдиних ознаках серійності (Літ. Укр., 14.IX 1965, 2).

СЕРІЙНО. Присл. до серійний. *Польові рейкозварювальні машини випускають серійно заводи нашої країни (Наука..., 3, 1966, 17).*

СЕРІЯ, і, ж. 1. Ряд однорідних або споріднених за спільною ознакою предметів. *До Вашої серії видань для молодіжі я поки що написав лише біографію Джузеппе Гарібальді (Кочуб., III, 1956, 217); На початку тридцятих років Анатолій Петрицький здійснив дві великі серії портретів діячів української радянської культури, одну в олій, другу в акварелі (Літ. Укр., 19.II 1965, 4); *Образно. Балакали [діда] — про що? Мабуть, про ту волю, що, обіцяна цілою серією князів Куракіних, вивабляла очіх дідів із домівок.. Вже й волосся посивіло, й зуби пощербилися, а волі як не було, так і нема (Хотк., I, 1966, 107); // Послідовний ряд яких-небудь дій, подій і т. ін. Качки заїмали одна за одною, кожен новий лет супроводжувала серія пострілів (Мущк., День..., 1967, 73); Шульга разом з фізиком Мезенцевим підводили підсумки заключної серії випробувань (Рибак, Час..., 1960, 667).*

2. Ряд виробів, машин, деталей, що виготовляються за певним взірцем, стандартом. *Завод збудував серію морських танкерів вантажопідйомністю 10 тисяч тонн кожний (Наука..., 2, 1956, 16); Для вичення коливання широт свого часу була створена міжнародна організація.. Тепер у Радянському Союзі такі спостереження ведуться на кількох обсерваторіях, для яких нещодавно було побудовано серію досконалих високоточних геніт-телескопів (Наука..., 10, 1960, 48).*

3. Частина великого фільму, яку демонструють самостійно перев. протягом цілого сеансу. *Неважко уявити собі окрему кінокартину на дві серії про подорож віда Григорія на Далекий Схід (Довж., I, 1958, 76).*

4. Розряд, категорія цінних паперів (грошових зваків, облігацій або документів), що позначається цифрою чи літерами. *Він... взявши від Соцьки її паспорт, записав серію, номер, прописку та інші дані (Кучер, Трудна любов, 1960, 149).*

СЕРІОЗ, у, ч., розм. Те саме, що серйозність.
 ◇ На [півночному] серйозі — з усією серйозністю. Артистка [Г. Затиркевич] лишилася весь час на повному серйозі, не припускаючи найменшої вульгаризації (Мявуле укр. театру, 1953, 64); *Всю білку веде [Кропивницький-Тарас] дуже легко, на жартівливому серйозі, без фізично-м'язового напруження (Збірник про Кроп., 1955, 248); Звук [хлопчак] на повному серйозі відповідала на запитання старших (Стельмах, Правда..., 1961, 14).*

СЕРІОЗНИЙ, а, е. 1. Який відзначається вдумливістю, розважливістю в своїх думках і вчинках, у ставленні до життя (про людину); статечний. *Родинні нещастя [мати осіпала, а батько втратив посаду, і настала біда] зробили мене ще більше скупленим і серйозним (Кочуб., III, 1956, 281); — Я гадав, що вельможна пані — серйозна жінка, а не маленьке дівча, закохане в казку (Тулуб, Людолови, I, 1957, 11); Прокопчук.. присягаєся, що служив у міліції. Йому ніщо не втриє, бо в міліцію приймають людей серйозних (Тют., Вир, 1964, 352); Живучи у Каленка Романовича, він намагався бути серйозним і витриманим (Сенч., На Бат. горі, 1960, 19); // Стриманий у вияві своїх почуттів; суворий. Він майже не посміхався при бійцях і зовсім не усміхався при жінках: він хотів здаватися більш серйозним, ніж був насправді (Тют., Вир, 1964, 491); Воронцов сидів на стільці, а вродлива, надміру серйозна фельдшерка з санітарної роти робила йому перев'язку (Гончар, III, 1959, 130); // Який відзначається вдумливим, вимогливим ставленням до своєї роботи; який ґрунтовно знає свою справу; кваліфікований, досвідчений. Серйозні і чесні мовознавці, серед них такі, як великий російський учений Шахматов, визнавали самостійне існування української мови, найближчої родички мови російської (Рильський, IX, 1962, 126); Серйозний художник.*

2. Який свідчать про вдумливість, вимогливість (про працю, ставлення до чого-небудь і т. ін.). *Тільки серйозно праця над собою може дати право виступати публічно (Кочуб., III, 1956, 25); Його [О. С. Пушкіна] «Полтава» — не тільки геніальний витвір поетичної уяви, але й наслідок серйозного вичення минулого нашої землі (Рильський, X, 1962, 36); При серйозному відношенні ці школи стануть могутніми чинниками зближення робітничого міста із незможним селом (Еллан, II, 1958, 76).*

3. Важливий, значущий за темою, змістом і т. ін.; во легковажний. *Хоч мала вона [розмова] була, але навела мене на багато важких і серйозних дум (Хотк., I, 1966, 155); Ми розпочали серйозну бесіду про те, який потрібний корабель для нової картини Сєва (Ю. Янов., II, 1958, 77); Цей [1962] рік ми називаємо Лисенківським. З'явилися афіші, які сповіщають про майбутні серйозні*

концерти, присвячені творчості автора «Тараса Бульби» (Рильський, Веч. розмови, 1964, 206); *Серйозна справа*; *Серйозний твір*.

4. Який заслуговує на особливу увагу (своєю важливістю, складністю і т. ін.). *Павлик* — єдиний серйозний супротивник, його нелегко перемогти (Донч., VI, 1957, 90); *З ранку до вечора читала [Ляля], як було раніше, коли готувалась до серйозних екзаменів* (Гончар, IV, 1960, 47); // Який загрожує неприємними наслідками, ускладненнями тощо; небезпечний. *Маю надію, що, може, все-таки простуда не дуже серйозна* (Л. Укр., V, 1956, 227); *До числа серйозних захворювань печінки належить інфекційна жовтяниця, або епідемічний гепатит* (Наука., 1, 1959, 36); // Досить помітний, відчутний; великий, істотний, вагомий. *Селянам тільки поді дасть скільки-небудь серйозну користь аграрне перетворення, коли вони одержать землю без викупу* (Левін, 15, 1974, 146); *Серйозний втрат газаво ворог від наших військових флотилій, які діяли на внутрішніх морях, великих ріках і озерах* (Ком. Укр., 5, 1970, 63); *Конкретне, глибоко реалістичне розв'язання ідеї буржуазного націоналізму та її носіїв в серйозному внаслідку А. Головка* (Рад. літ-во, 3, 1957, 7); *Серйозна провина*.

5. Зосереджений, заклопотаний чим-небудь; зібраний. *Командир зайнявся лише на момент. Став потім знову серйозним і холодним* (Ю. Янов., I, 1958, 120); *Капітан Дорошенко задумався, стояв посуворий, серйозний* (Гончар, Тронка, 1963, 340); *Катя витерла очі, стала серйозною* (Кучер, Вогиж, 1952, 11); // Який виражає зосередженість, зібраність. *У всіх обличчя серйозні, наче затурбовані, — вершать щось дуже важне й потрібне* (Хотк., I, 1966, 140); *Капітан сміється, а Ліна Яцуба, не зважаючи з нього серйозних очей, ставить йому своє запитання* (Гончар, Тронка, 1963, 148).

6. Справжній, непідробний. *Розбещені дітвача його не цікавили, а скромні, хороші дітвача хоч і вабили, але, як серйозних намірів у нього не було, то поводився з ними просто по-товаришески* (Головко, II, 1957, 514); *Полещена братовиш серйозним довір'ям, дітвача вся просяла* (Гончар, Земля..., 1947, 78); *Серйозні почуття*.

СЕРЙОЗНІСТЬ, пости, ж. Властивість за знач. серйозний. *Він знав Георге, коли той ще німаком приїхав на завод, і любив його за серйозність і поважність* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 292); *Це були великі діти, в яких серйозність ще повднувалася з пустощами* (Донч., V, 1957, 224); *Я дотримуюся тієї думки, що коли в стійкій роботі в серйозність — цю роботу ніколи не зробити так швидко, як треба* (Ю. Янов., II, 1958, 112); *Звичайний підразнюнок показував усю серйозність становища* (Вл., Аргов. Всесв., 1947, 114); *Характерною рисою його оповідальних засобів було те, що в найбільш жорстичних [гумористичних] місцях батько зміг зберігти цікавому серйозність* (Думки про театр, 1955, 102); *Василь віграв з лиця надмірну серйозність і тепер, здавалось, із справжньою увагою слухав Павла* (Мушк., Серце..., 1962, 118).

СЕРЙОЗНИПАТИ, аю, аеш, недок. Ставати серйозним, серйознішим. *Максим серйознішав, в докором свариться пильцем* (Стецьмах, I, 1962, 218).

СЕРЙОЗНО, присл. 1. Присл. до серйозний. *Хлопчик серйозно говорить, керманічі серйозно слухають* (Хотк., II, 1966, 395); *Він став серйозно читати поезію. Він не відступився од мети. Він її обрав і йтиме, доки зможе* (Мушк., День., 1967, 33); *[С т а с ь (ж'якше):] Вибачте, панно Рोजум, але справа стоїть тут більш серйозно, ніж вам здається* (Вас., III, 1960, 211); *Я себе вважаю сливе здоровою, а мене всі вважають серйозно хворою* (Л. Укр., V, 1956, 357); *Василько глянув серйозно в її світлі очі і розповів*

усю правду (Турч., Зорі., 1950, 19); — *Я вас кохаю... кохаю щиро, без краю, цілим серцем кохаю... Вона приймає все се серйозно* (Коцюб., II, 1955, 260); — *Нас тут двоє, — він він далі, і тяжко було зрозуміти — жартує він чи говорить серйозно* (Ю. Янов., II, 1958, 162).

2. у знач. вставн. сл., розм. Уживається для підтвердження висловленого; справді, дійсно. {О с т р о ж и н:} *Я завидую? Ні, серйозно, се ви або жартуєте зі мною, або просто перестомо винна...* (Л. Укр., II, 1951, 85).

СЕРМ'ЯГА, н, ж., заст. Семпряга. *Свита із серм'яги; Вона гупенько накинута серм'ягу, зав'язала хустку і вийшла з хати* (Л. Укр., III, 1952, 554); *Видно, злопечу уже знався з відвагою. Правда, плечі покриті серм'ягою* (Мал., Звенигора, 1959, 236).

СЕРНА див. сарна.

СЕРНЕНЯ див. сарпеня.

СЕРНЕНЯТКО див. сарненятко.

СЕРНОНЬКА див. сарнонька.

СЕРНОЧКА див. сарночка.

СЕРНЮК див. сарніюк.

СЕРОЗНИЙ, а, е, фізл. Який виділяє оболонку, що вкриває внутрішні порожнини (очеревини, плеври і т. ін.) людини та хребетних тварин. *Хвороба [ящур] проявляється підвищенням температури, висипанням дрібних пухирців, які містять серозну рідину* (Лікар. експертиза..., 1958, 145); // *Стос. до виділення рідини оболонкою внутрішніх порожнин тіла; який зволожується цією рідиною. Серозні залози; Серозні порожнини*.

△ **Серозна оболонка**, анат.— тонка оболонка, що вкриває внутрішні порожнини тіла й органи, що є в них. *Він [шлунок] складається в трьох шарах: серозної, м'язової і слизової оболонки* (Наука..., 8, 1959, 27).

СЕРОЛОГІЧНИЙ, а, е, спец. Стос. до серології. *Остаточний діагноз [орнітозу] підтверджується так званим серологічним дослідженням. Для цього у хворого беруть кров з вени і направляють до лабораторії* (Наука..., 7, 1968, 46); *Серологічний метод; Серологічна лабораторія*.

СЕРОЛОГІЯ, і, ж., спец. Наука, що вивчає властивості сироватки крові в людей і тварин.

СЕРОТЕРАПІЯ, і, ж., мед. Лікування інфекційного захворювання введенням хворому відповідної сироватки, яку одержують із крові штучно заражених тварин.

СЕРП, а, ч. Сільськогосподарське знаряддя для зрізання злаків, трав і т. ін. при корені, що має вигляд вигнутого дугою, дрібно зазубленого ножа з короткою ручкою. *Людський хліб стояв незжатиий, гнувся додолу й висипався, а люди на панцині тупали серпами панський хліб* (Н.-Лев., II, 1956, 261); — *Я своє жито серпом жатиму* (Вишня, II, 1956, 43); // *чого, перек. Те, що формою нагадує таке знаряддя. Бує [Кожарний] завжди вищипаний і напрасований, а під нігтями чорніли серпи брудю* (Загреб., День., 1964, 56); *Поляк, прозиривши крізь вируючий тисячоголовий гоґмін центральних майданів, сльїнувши серпами підків., знову згонився в асфальтовану заміську дорогу* (Гончар, III, 1959, 426); // у знач. присл. серпом. *Утворюючи дугу. А під ними [горами], в оєкамиті Лісу тежого, серпом Ліг Донець* (Черн., Поезія, 1959, 202); *Село Веселе розкинулося в долині широким серпом* (Вороцько, Партиз. генерал..., 1946, 17); * *У порівн. Парасичине щетбання гоґстром серпом вдало його по горі* (Мирний, IV, 1955, 50); // *Місяць у початковій або кінцевій фазі, коли із Землі видно лише частину його освітленого Сонцем диска. В густій блакиті мають вишняка. Сріблястий серп ступився На обрис хати* (Стецьмах, Жито., 1954, 69); *Блиснув на небі серп* (Вороцько, Мирний неспокій, 1960, 70); *В центрі глибокого темно-синього неба плив тонкий сріблястий серп місяця* (Собко, Біле полум'я, 1952, 325).

△ Серп і мблот див. мблот.

◇ Мов (немов, наче і т. ін.) хто серпбм різнув (різнув) по серцю див. серце.

СЕРПАНКОВИЙ, а́нквова, а́нкво́ве. Прикм. до серпа́нок 1, 4. *Отак би стояти і милуватися серпанковою вабою, у яку з такою ніжністю загорнула земля (Хвж-няк, Тамара, 1959, 37); // Зробл. із серпанку (у 1 знач.). До.. ліжечка з серпанковим наметом присунула вона маленьке бюрко (Дн. Чайка, Тв., 1960, 66); Прозорі костюми, серпанкові шарфи, а також легкість рухів виконавиць справляють враження, ніби феї не танцюють, а літають (Мист., 2, 1967, 38); Першими на шкільну ялинку в'яглися малята.. Той у моряцькому костюмчику, та у серпанковому платтячку (Збан., Курпл. о-вн, 1963, 187).*

СЕРПАНОК, ч. 1. род. яку. Легка прозора тканина. *Акея відкинула серпанок з мольберта, де стояв її портрет ще без рами (Тулуб, Людолови, 1, 1957, 15); *Упорівн. Мисляч виплиє з легкої, мов серпанок, жмарки (Трубл., II, 1955, 263); Роса серпанком розіслалась по степу (Стор., I, 1957, 140).*

2. род. вка, васт. Головний убір заміжньої жінки з прозорої легкої тканини, що має вигляд шарфа. *Матері своїй, вже й старенькій, теж принесє (Денас) коли платок, платотку, пояс, чобітки, а коли й серпанок (Кв.-Осв., II, 1956, 398); Переднім стояла його сужена (суджена) Зінька, висока, сановита молодича, в гребетовому очіпку, позитому тонким серпанком (Стор., I, 1957, 360); Не надіну я серпанка; Геть кожу і світу геть! Одлягнуся, як міщанка, У кораблик і керсет (Шог., Поезія, 1958, 244); Густий серпанок, спускаючись трохи не до долу, закрив її повний стан (Н.-Лев., I, 1956, 144); // Легке жіноче покривало. Зона піде до мостикки замовити жалібні серпанки (Вільде, Сестри., 1958, 106).*

3. род. вка. Те саме, що вуаль. 1. *Вона одслонила серпанок і закутила його кругом капелюша (Н.-Лев., IV, 1956, 259); Бачу, єгиптянок очі сміються з-під чорних серпанків (Л. Укр., I, 1951, 307); Входить висока чорна постать з чорним непрозорим серпанком на лиці (Фр., VIII, 1952, 104).*

4. род. вку, чого і без додатка, який. Легка, схожа на дим поволока, що обмежує видимість, скрадає обриси когось, чого-небудь; пелена. *Східний край неба вже побіліє і поїкляє рожевим серпанком (Стар., Облога..., 1961, 42); Густим молочним серпанком туману вкрито все (Хвж-няк, Тамара, 1959, 192); // перен. Те, що заважає бачити, сприймати щось чітко, окреслено, виразно. Кожна картина здалеку — і в просторі, і в часі — часто постає перед нами оповитою легким серпанком, у котрому ровняються, скрадаються, губляться якісь її лінії, штрихи (Рад. Укр., 5.IV 1967, 2); Він, як і багата його товариші, уявляв собі післявоєнний світ з якоюсь м'якою несправністю, бачив його дещо м'якозоро кризь золотий серпанок близької пережоги (Говчар, III, 1959, 429); Ще один жіночий образ жив у Василі в душі... — образ матері. Бачив він його кризь якийсь серпанок, мов уєні сі (Сенч., Опов., 1959, 300); Кризь кааажутний серпанок сп'яніння його абстрактна думка: адже в таких умовах не один загинув на морозі (Сміл., Зустрічі, 1936, 21); // перен. Ледве помітний прояв якого-небудь настрою, стану і т. ін., який заступає або супроводжує щось інше. Трудячі Радянського Закарпаття створили свої задушевні співаки про Радянську Конституцію.. Співаки оповиті серпанком сердечності і глибокого ліривану (Нар. тв. та етн., 4, 1958, 39); З старого чудара глузували, але серпанок тавмичності робив з нього для всіх цікаву особу (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 315); Характеристика героїв у творі (В. Козаченка «Біла*

пляма») лаконічні і повнокровні. Романтичним серпанком оповиті їх безстрашні вчинки (Рад. літ-во, 4, 1971, 31); Серпанок смутку.

СЕРПАНОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до серпа́нок 2, 3. *Серпаночок од слізочок та й не висидів (Укр. нар. пісн., 2, 1965, 52); — Нате лишень.. от пісочні тарани, це свіжа була по весні; осьде ж і серпаночок... тілкі.. пособить мой біді (Кв.-Осв., II, 1956, 190).*

СЕРПАНТИН, ч. 1. род. у. Звннена у рулончик довга вузька стрічка з кольорового паперу, яку кдають на присутніх під час балів, маскарадів, а також прикрашають нею зал. *Весь зал оповитий нитками серпантинку і засипаний барвистими кружечками конфетті (Собко, Матв. затока, 1962, 283); Барвистим дощем сипається конфетті, наче блискавки, розрізав повітря серпантин (Веч. Київ, 3.I 1966, 1); *Образно. Музика грає, пари.. позитуються в синьому серпантині тютюнового диму (Кол., На фронті..., 1959, 147); *У порівн. Дорога вилася серпантинном поміж темно-зеленими кущами ліщини (Перв., Дикий мед, 1963, 159).*

2. род. а, перен. Звнвиста (перев. гірська) дорога. *Замість нормального просування прямо вперед доводилося нікати по серпантинах туди й сюди (Загреб., Диво, 1968, 24); Шосе-серпантин вело нас за Алушту, де ще недавно були голі гори (Рад. Укр., 21.I 1971, 4).*

СЕРПАНТИНА, п, ж., спец. Закруглена шляху. **СЕРПАНТИННИЙ**, а, в. Прикм. до серпантин. *Серпантинна стрічка.*

СЕРПАНТИНОВИЙ, а, в. Те саме, що серпантинний. **СЕРПАСТИЙ**, а, в. Формою схожий на серп. — *Тато в мене такий смішний, а хто не знає його, думає, що він дуже сердитий. Це вуса роблять його таким: вони в нього серпасти, норовисті (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 54).*

СЕРПЕНТАРІЙ, ю, ч. Заповідник, у якому утримують отруйних змій. *Змію отруту добувають або одноразово (в мертвих змій), або багаторазово, коли їх утримують у спеціальних ажірознадниках, які називаються серпентаріями (Знання., 1, 1970, 28).*

СЕРПЕНТИН, у, ч., мін. Смугастий мінерал зеленого кольору найрідноманітніших відтінків; змійовик.

СЕРПЕНТИННИЙ, а, в, мін. Прикм. до серпентин. **СЕРПЕНЬ**, пня, ч. Восьмий місяць календарного року. *В тому чеканні (і в дощак) минуло тиждень, аж нарешті, прийшла картка в Буркута, що помешкання нежа до 1-го серпня (Л. Укр., V, 1956, 361); Ще серпень лиш прийшов, а осені дигання вже від листків зеленіх та сумних. Так, ще котані вдвох, а холод розставання сумним передчуттям уже встав між них (Сос., II, 1958, 124).*

СЕРПИК, а, ч. Зменш.-пестл. до серп. Тьмяно світив, уже ступлюючись до залоду, тонкий серпик молодика (Коз., Блискавка, 1962, 282); Генер Аганіт часто гнівався. Серпикі бідності появлялися в нього коло нідрів (Загреб., Диво, 1968, 475).

СЕРПІЙ, ю, ч., бот. (*Serratula* L.). Трав'яниста рослина родини складноцвітх, яку використовують для одержання жовтої та зеленої фарби.

СЕРПНІВЕВИЙ, а, в. Прикм. до серпня. *Виноград уже достигає. Цілий день, під палючим серпнєвим сонцем, поволі ішов тавмичний процес наливання ягід (Коцюб., I, 1955, 278); Сонце.. щедро поливає її без того задушливі серпнєві дні (Кач., II, 1958, 41); // Який бував, відбувався в серпні. Це був славетний Казовський плацдарм Червоної Армії, місце гавзятих серпнєвих боїв з корпусом генерала Слайцова (Ю. Янов., II, 1958, 228); *Образно. Тьотя приховано й незграбно осипала Лялю своєю спраглою серпнєвою любов'ю, що наливалася і відстоювалася протягом її життєвого літа (Говчар, Зем-*

ля., 1947, 24); // Розрахований на виконання протягом серця. *Серпневий план.*

СЕРПОВИДНИЙ, а, в. Те саме, що серіоподібний. У неї [акулі].. дуже розвинені серповидні грудні плаваєці (Знання..., 9, 1970, 32).

СЕРПОВИЙ, а, в. Прикм. до серп. Літом були лише два короткі сезони [роботи в кузні]: плуговий та серповий (Фр., IV, 1950, 189).

СЕРПОК, пкв, ч. Зменш.-пестл. до серп. Дощик іде, напрує, А я, молодая, поза городом пшениченьку жуку.. Милый іде, звалить мене, Узле серпок да нажав снопок (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 7); Гонесенький серпок місяцевий блищав над дубом, ніби зачепивсь за кучеряву гіллячку (Вовчок, I, 1956, 34).

СЕРПОКРИЛЕЦЬ, льца, ч., орн., рідко. Те саме, що стриж. Високо в небі з криком носяться смолисто-чорні серпокрильці (Наука..., 5, 1962, 55).

СЕРПОПОДІБНИЙ, а, в. Який має форму серпа; серпастий. Усі коси Азовського моря, починаючи з Бердянської, мають серповидний вигляд (Геол. Укр., 1959, 313).

СЕРПОПОДІБНО. Присл. до серповидний. Надземні пагози сосни стелються по землі, і тільки вертєжки їх серповидно вигнуті вгору (Рад. Укр., 7.III 1968, 4).

СЕРПОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до серіок. [Ма а-тв (виходить із-за хати):] Ну, давай вже, любко, мені серпчка — другого ж немає (Л. Укр., III, 1952, 232).

СЕРПУХА, п, ж., бот., рідко. Те саме, що серпій. До піденних видів належать такі характерні представники степової флори, як.. шавлія поникла, серпуха сухоцвіткова (Укр. бот. ж., XIII, 2, 1956, 47).

СЕРП'ЯНКА, в, ж., текст. Подібна до марлі льняна тканина з рідко переплетених виток.

СЕРП'ЯНКОВИЙ, а, в, текст. Прикм. до серп'янка. **СЕРСО**, невідм., с. Гра з тонким легким обручем, який підкадають і ловлять спеціальною паличкою. Як голодно і напружено було за тими обідами, як хотілося, щоб усе швидше скінчилося, щоб можна було вийти в сад... грати у волака чи в серсо (Перв., Опов..., 1970, 151); // Приладдя для цієї гри — палички й обруч. Серсо не личило вже нам, Ми для дітей купили.. Оце знаряддя миле (Рильський, III, 1961, 267).

СЕРТИФІКАТ, а, ч. 1. Документ, що засвідчує склад, якість продукції, а також сортиність, асортимент тощо, і додається до товарів, які надходять у продаж. На кожну партію комбікорму заводського виготовлення видається документ (сертифікат), де вказується склад комбікорму (Колг. енци., I, 1956, 586).

2. фін. Позикове фінансове зобов'язання держави; // Назва білета деяких державних позичок.

СЕРТУК, а, ч., розм. Те саме, що сюртук. Попенко — у червоному сертуці, у рясій жилетці (Мирний, I, 1954, 339).

СЕРУМ, у, ч., спец. Сироватка лімфи або крові.

СЕРЦЕ, я, с. 1. Центральний орган кровоносної системи у вигляді м'язового мішка, ритмічні скорочення якого забезпечують кровообіг (у людини — з лівого боку грудної порожнини). Вона чула.. як в грудях стукотіло серце швидко-швидко (Н.-Лев., VI, 1966, 384); в у фізіології таке поняття — ударний об'єм серця. Під цим терміном розуміють кількість крові, яку викидає серце в аорту за одне скорочення (Знання..., 12, 1966, 4); Бранському розстебнули гімнастборку, оглянули рану. Осколок пройшов у серце (Гончар, III, 1959, 121); *Образно. Там [у Москві] розум Партії палав, Там серце людськості кипіло... Там голос Лєніна високий Тру-дівники рівняв кроки (Рильський, III, 1961, 235); *У порівн. Зелена лампа тепло світилася у хаті, як добре серце у грудях (Кочуб., II, 1955, 373); // Місце з лівого

боку грудної порожнини, де розміщений цей орган. На ту пару русалонька Гільки подивилася, Змилася у личеньку, За серце схопилася (Л. Укр., I, 1951, 327); Вона підходила до рами, усміхаючися нам і кладучи руку на серце (Ю. Янов., II, 1958, 53); Заплакала Фросина Полярюш, тримаючись рукою за серце, обернулася обличчям до села, але вже нікого не побачила на шляху (Стельмах, I, 1962, 32).

△ Ожиріння серця — надмірне відкладання жиру в тканині серця. — Куди їхнім коням до наших! Вони в них задитаються від ожиріння серця.. (Гончар, III, 1959, 89); Порік серця див. порік.

◇ В'ється як (мов, наче і т. ін.) гідняна коло серця див. в'ється; Залоскотало коло серця у кого, кому, кого — комусь стало прямо (від зворушення, припливу ніжності і т. ін.). Вони [привітання] такі щирі й хороші, що мене аж коло серця залоскотало, коли вишталє Із (Кочуб., III, 1956, 128); Завудило коло серця у кого, кому — у когось з'явилось неприємне відчуття, кому-небудь стало нудно. Минуло пірроку; Завудило коло серця, Заколало в боку (Шевч., I, 1963, 23); Засмоктало під серцем; Засмоктало біля (кболо) серця див. засмоктувати; Здавило (адушило) коло серця у кого, кого — комусь хотілося плакати. Тоді чогось стало жамао бремї. В неї образи здавало коло серця і в душі погололо (Н.-Лев., VII, 1966, 132); Мов (немов, наче і т. ін.) ножем вколоти в серце — дуже вразити когось (дошкульним словом, учинком і т. ін.). Нимидорине ймення наче ножем уколало Миколу в саме серце, і заряча сльоза скотилася в його очей (Н.-Лев., II, 1956, 212); Мов (немов, наче і т. ін.) п'явки за серце сеуть — у когось погане самопочуття (перев. після спиртного). Улі як погане було вранці.. За серце — мов п'явки сеуть (Мирний, V, 1955, 333); Мов (немов, наче і т. ін.) хто серпом різнув (різнув) по серцю; Мов (немов, наче і т. ін.) хто встромив (вгродив) ніж (ножа) в серце; Мов (немов, наче і т. ін.) хто шпигонув ножем у серце; Мов (немов, наче і т. ін.) хто голку встромив у серце; Мов (немов, наче і т. ін.) хто всадив кулю в серце; Мов (немов, наче і т. ін.) хто кольнув у серце; Мов (немов, наче і т. ін.) хто батогом по серцю стьобав (ствобув, стьобне і т. ін.) — комусь стало особливо прикро, нестерпно (від чхїхсь слів, чийогось учинку і т. ін.). — Не живець він.. — Мов хто серпок різнує по серцю Ульяу, так ті Грицькові слова (Мирний, I, 1954, 304); — Пропала земля! — Як пропала? — Кажуть суд одсудив... — Не мов хто гострий ніж вгородив у серце старій Мотрі (Мирний, I, 1949, 241); Пицимху так пражцем і поставило, наче його хто шпигонує гострим ножем у серце (Мирний, IV, 1955, 366); — А що ж ми застра будемо їсти! Чим хату напоїмо? .. — Вона аж стріпнулася, мов хто колючу голку встромив у її серце (Мирний, IV, 1955, 288); В бремїному серці спазнує єнік на своїх вородів. Бремїя схопилася в місця й ваєшталє по наметі, некаче йому хто всадив кулю в самісіньке серце (Н.-Лев., VII, 1966, 213); — Так і в твоїй попаді рикі! — Мов хто кольнує його в серце! (Мирний, III, 1954, 159); Наставляти (наставити) ніж на серце див. наставляти; Наче (мов, як і т. ін.) ножем полосути по серцю див. полосути; Ніж [гострий] у серце; Ножем [гострим] у серці див. ніж!; Перестало битися серце чия, у кого: а) хтось помер. Перестало битися чуле серце Віщого Боля [М. Лисенка], що за совою віку так голосно відкликалося на все добре й лихе в своєму рідному краї! (Мирний, V, 1955, 316); б) хтось дуже злякався. Мов ерштий, став опришок... серце перестало битися... «Що се?.. Хто се?..» (Хотк., II, 1966, 246); Печє (горіть) кболо серця (під серцем) у кого, кому — хтось відчуває пекучий біль у грудях. У голові в Ульяні зовсім

помутилося.. Під серцем у неї горить, пече (Мирний, I, 1954, 311); — Чогось мені коло серця пече, як огнем, — каже Ганна (Вовчок, I, 1955, 82); Поні б'ється серце (в грудях) — до кінця життя; Поклавши руку на серце *див.* руку; Пригоріти (пригоріти) до серця (рідко к серцю) *див.* пригоріти; Пригорітати (пригорітати) до серця *див.* пригорітати; Притискати (притиснути) до серця *кого* — міцно обіймати, тулити до грудей. Я хтіє слопити отак в обійми якусь людину, що йшла назустріч з сурожим обличчям, і притиснути до серця: брате!.. (Коцюб., II, 1955, 187); Серце (за серце) ніче (мов, немов) рукою (общеньками, у жмені, у лещатах і т. ін.) здавити (здавив, здавило) *див.* здавлювати; Серце мало (трбхи і т. ін.) не вискочити (вискочили) [з грудей]; Серце ладне (було) вискочити [з грудей]; Серце всякає (впривається) [з грудей] — те саме, що Як (лєдве) не вискочить серце (*див.* вискакувати). [О л е н к а:] Ой, як ви мене злякали, що я й не стамилася!.. Серце мов трохи не вискочить з грудей (Н.-Лєв., IX, 1967, 241); Половчила, впрядиши в море чоловіка, виглядала його шаланду... І серце ладне було вискочити з грудей (Ю. Янов., II, 1958, 189); Поеселайи вийшов [старий] з палацу, щоб скоріше добратися до рідної оселі, бо серце вирвалося з грудей: так хотілося побачити сина (Стельмах, I, 1962, 409); Серце підлігнує (підлігнуло) *див.* підлігнувати; Серце стискається (стискується, стиснулося, стислося) *див.* стискатися; Серця б'ються (білися) в упісній чії, у кого — існує повне взаєморозуміння між ким-небудь; хтось діє, відчуває, мислить так, як ішпай, ішпай. Два народні генії [А. Олдріж і Т. Шевченко], що розмовляли різними мовами, чудесно розуміли один одного і без перекладача, бо серця їхні білися в унісон (Слово про Кобзаря, 1961, 134); Громоє вибухи фуасок по той бік річки раз у раз свідчили, що й на літаках б'ються чийсь напружені серця в унісон серцям наземних військ (Гончар, III, 1959, 415); Смоктати коло (біля) серця (під серцем, за серце) *див.* смоктати; У стук серце стукає (стукало) — дуже б'ється (білося) серце. Очі заплющила [Варка] — боєм її голова боліла, у стук серце стукало (Вовчок, I, 1955, 172); Як (лєдве) не вискочить серце *див.* вискакувати.

2. Цей орган людини як символ зосередження почуттів, настроїв, переживань і т. ін. Знову невдоволення воружується у серці, але на цей раз — не так на себе самого, як на Діденка (Головка, II, 1957, 525); Козаков не раз перекоувався, що Павичине серце справді володіє дивною властивістю — гадувати на відстані біду чи щастя полку (Гончар, III, 1959, 436); // Здатність почувати й розуміти ішпак; чуйність, сердечність. — Вами свідчуся, люди добрі, що отсей Мошко.. показав мені в мойї біді більше серця, більше праятельства, ніж моя власна кров (Фр., IV, 1950, 407); — Пани..., а душі людської, серця в них немає! Гм, коли простий чоловік, то все одно, що тварюка... (Мирний, I, 1949, 349); Чим віддачить він їй? Чи вистачить в нього серця для неї, чи поляжить матері на старість лише холод самотності? (Гончар, Бригантина, 1973, 102); // Цей орган людини як символ любовних почуттів, любовної прив'язаності. Не так серце любить, щоб з ким поділитися, Не так воно хоче, як бог нам дає (Шевч., I, 1963, 5); Драчуть мене оті впарочки, задрісно стає, хоч і чую, що це негарно, що недобре нарікати на свою долю, яка тільки на деякий час розлучила нас. Та що ж поробиш, коли розум з серцем не завжди живе у згоді (Коцюб., III, 1956, 134); Серце в неї, вже здівне до любові, вперше замирає (Ю. Янов., II, 1958, 70); // перен. Внутрішній психічний світ людини, її настрої, переживання, почуття. Поговорив [парубок] з дівчиною — вже й каже, що полюбив, а частісінько не зна, яке у дівчини серце, яка душа

(Кв.-Осн., II, 1956, 306); [Л і к а р:] Живе панночка на довілля, читає, мріями усякими займається і серця нікому розказати (Л. Укр., II, 1951, 49); Ти не був на нашій Україні, Хліба-солі з нами не ділю, Але знай, що серцем ми єдині, Що навік не розбратять братів (Рильський, III, 1961, 82); // з означ. Сукушність якостей, рис, властивостей певній особі; вдача людини. Серце в мене було одвіддливє: я про все й забуду (Барв., Опов., 1902, 273); Нема чоловікові щастя, в кого жінка буде гординою; нема й жінці добра, коли в чоловіка невагомне горде серце (П. Куліш, Вибр., 1969, 268); — Коли б ти знала його високі думки, благородне серце, його ідейність, чистоту душевну... ти б була зачарована ним... (Коцюб., I, 1955, 333); // з означ. Людина як носій тих чи інших рис, якостей. Старе серце завжди шукає, де б його поспітилося, кому б його посвітити на прощання своїм погаслим світлом... (Мирний, I, 1949, 200); Триста юних сердець вийшли за місто, щоб утворити живий ланцюг, аби набої, снаряди і продукти безперерійно надходили в окопи біійцям (Звання..., 10, 1967, 4).

◇ Боліти серцем *див.* боліти²; Браті по серцю й крові — люди, народи, зв'язані спільністю походження, спільністю інтересів і т. ін. Браті по серцю і по крові Вітали клич тут гучні, Як уздіди Богдан-Зінової Судя на білому коні (Рильський, III, 1961, 98); Браті (узяти) [близько] до серця *див.* браті, узяти; Браті (узяти) в серце *що* — дуже перейматися чимсь, надавати чому-небудь великого значення. Не раз, Україно, в жорстоких бою Ти кров пролилає свячену свою, Та з року до року все вище росла, Бо Партії правду у серце взяла (Рильський, Дал. небосхили, 1959, 13); Браті (узяти) за серце *див.* браті, узяти; [Бути] серцем з ким — чим, де — завжди пам'ятати про кого-, що-небудь, уболівати за кимсь, чимсь. О дальні дні!.. Я бачу вас, я серцем з вами, Ми там ідем такі ясні... (Сос., I, 1957, 472); Крім вищого начальства, маршруту полку ніхто не знає, але всі чомусь думали, що йдуть на Прагу. Може, тому, що серцем кожен був там, з повсталими чеськими патріотами (Гончар, III, 1959, 441); В глибині серця *див.* глибиня; Великого серця хто; Велике серце у кого — хтось дуже добрий, чулий, здатний гаряче й глибоко перейматися чим-небудь. Він навіть і не підозріває, що і в їхньому середовищі, де руки в мозолях, де хліб добувається так гірко, йому можуть зустрітися люди великого серця, твердого сумління (Гончар, II, 1959, 288); — А Зара? — спитала [Тамара] несліливо. — Зара? — очі Божени засиніли теплими вогниками. Вона до того підбирала слова. — У неї велике серце... (Хижняк, Тамара, 1959, 208); Веселіти (розвеселити) серце *чим*, кому — розважати, заспокоювати кого-небудь. [В а с п л ь:] Вірна дружина буде біля його ходити, своїм тизим словом тугу його розжати, ясними очима серце веселити... (Мирний, V, 1955, 112); — Ти мов серце розвеселила, Марусечко! — дякує Катря. — Дуже вже мені було важко... (Вовчок, I, 1955, 210); Вєсело на серці кому, у кого — хтось веселий, у добром настрої. Він ще більше молився, і на серці так йому було весело (Кв.-Осн., II, 1956, 66); Виймати (вийняти) серце *див.* виймати; Вилівати (вилити) серце *див.* вилівати; Вирвати з серця *див.* вирвати¹; Відбрати (відібрати) серце [й душу] — позбавляти кого-небудь спокою, душевної рівноваги. — Усе бачу перед собою його одного, навіть уяї сні увеляється мені його смуглявий вид, прииджують його чорні очі, немаче він одібрав у мене паморюку, одібрав серце й душу (Н.-Лєв., VII, 1966, 126); Відвідати (відвести) тугу від серця *див.* відвідати; Віддавати (віддати) серце *див.* віддавати; Відігрівати (відігріти) змію біля (коло) [свог] серця *див.* відігрівати; Відігрівати (відігріти) серце *чим* —

заспокоювати, утішати кого-небудь ласкою, любов'ю, — Ви мене привітали, як рідні; мов серце, мою душу одієриши... (Мирний, I, 1949, 276); Відкряяти від (од) серця — віддати щось особливо дороге. Мені не дали стипендії, і перші два роки я перебувавша уроками, а батько мій навіть продав десятину землі. Відкряло од серця (Довж., I, 1958, 13); Відкрявати (відкрити) серце див. відкрявати; Відлігнути на серці див. відлігнути; Відлягло (одлягло) від (од) серця (на серці); Відійшло (відійде і т. ін.) від (од) серця у кого, кому — комусь полегшало, хтось заспокоївся, перестав тривожитися, змилюватися. Одлягло від серця [Олексіві] вже аж поді, як виїхали [новобранці] по той бік річки на Малаарський гірський (П. Кулиш, Вибр., 1969, 297); Василь позмикнувся. Йому вже відлягло від серця (Д. Бедзвік, Підземні громи, 1971, 15); У Серафими Іванівни відлягло на серці (Мокр., Острів..., 1961, 83); Задивитися [Олександра] на парубочу красу, і відійде трохи від серця (Коцюбо., I, 1955, 64); Від (од) шірого серця див. шірий; Відпочиває (одпочиває, відпочине, одпочине і т. ін.) серце чие — хтось заспокоюється, перестав тривожитися, змилюватися. І ужитеве словами Серце одпочине і полине із чужини На свою країну (Шевч., II, 1953, 62); Відпочивати серцем — те саме, що Споживати серцем (див. споживати). Шкода йому стало того давнього, на котрому він серцем одпочивав; шкода стало дитячих літ (Мирний, I, 1954, 324); Від чистого серця див. чистий; Вірне серце у кого — хтось швидко відданий комусь. Всі, у кого серце вірне Сонцю нашої весни, Сійте зерно, геї! добріє (Рильський, I, 1960, 323); Віщує (віщувало) серце чие — хтось відчуває (відчув) наближення чого-небудь (перев. невпрямом). Серце щось недобре віщує, страх — не страх: якесь темне почуття холодить серце... (Мирний, I, 1949, 288); Чогось їй було сумно, чогось було журно. Навч віщувало серце якесь лизо несподіване (Коцюбо., I, 1955, 108); Вкладати (вкласти) серце в кого — що — те саме, що Вкладати (вкласти) душу (див. вкладати ¹). — Який батько, яка мати вкладає стільки серця у когось свого Яєдну, скільки вкладає в тебе Вітчизна! (Гончар, III, 1959, 346); Ворухнутися в серці — з'явитися (про почуття). [Ю д а:] Досада утерше ворухнулася в мене в серці супроти нього — а її стлумив (Л. Укр., III, 1952, 135); Впиватися (вп'яється, вп'яється) п'янкою (як п'янкою) в серце чие — міцно заволодівати чимим-небудь почуттями. — Це не любов моя, це лизо мов! Це якийсь ворог, і ворог лютий, причепився до моєї душі, вп'явся п'янкою в мов серце (Н.-Лев., VII, 1966, 126); Вржати (вразити) [в саме] серце див. вразити ¹; В саме (саміське) серце; До самого серця — дуже сильно, надзвичайно, глибоко (вразити, хвилювати і т. ін.). Ії така важка туга пройняла, такий жаль увійшов у саме серце, якого вона досі ніколи не звідувала (Мирний, III, 1954, 310); Щорс почав говорити. Не голосно, але в кожному його слові було стільки сили, ясності і стриманого гніву, стільки гордості й глибокої любові до великого історичного діла, що натопс, вражений в саме серце, застив (Довж., I, 1958, 205); Всім серцем: а) широко, гаряче (любити, вірити і т. ін.). — Улюбис Олену усім тілом і душею, і серцем, і усім животом, і бачу сам, що коли її не достану, то або утоплюся, або удавлююся (Кв.-Осн., II, 1956, 191); Між братніх народів, мов садом рясним, сіяє вона над віками... Любить Україну всім серцем своїм і всіми своїми ділами!.. (Сос., II, 1958, 313); б) цілком, повністю; всім еством (розумити кого-небудь, співчувати комусь). Він співчував їм всім серцем і сам радо пішов би в дружину, коли б не його немолоді вже літа (Довж., I, 1958, 291); Знала [Марта], всім дівочим серцем розуміла, що добре хлопцеві з нею (Стельмах, II, 1962, 355); Вицляти (вцляти) в [саме] серце див. вцляти; Гірво

на серці кому, у кого — хтось відчуває приємність, має добрий настрій. Вустимкові став так гарно на серці (Багмут, Опов., 1959, 15); Гаряче серце: а) (у кого, чие) у когось дуже запальна, войовнича вдача. Молода душа, гаряче серце, викохані на живих дідових переказах про Січ, про бої, про чвари, пропали такого ж палкого живого слова (Мирний, I, 1949, 231); Він сподівався, що ти улюблені гадки, ті улюблені картини бита егалують гаряче серце, затуплять пишній Годозин вид (Н.-Лев., VII, 1966, 107); б) (чие, у кого) у когось дуже чутлива вдача. Бачив він [Т. Шевченко],... як його рідні брати та сестри конали на панщині, в неволі... Великим жааєм та болем проймалося його гаряче серце (Мирний, V, 1955, 312); в) (хто) чутлива, чуйна людина. — Щоби ви знали, що і серед пропащих створінь існують великі душі..., зустрічаються гарячі серця, готові віддати увесь свій огонь за щастя ближнього (Хотк., I, 1966, 51); Гасити серце чие — охолоджувати почуття коханья. — Він сам гасить мов серце... А як мені хочеться любити! (Н.-Лев., VI, 1966, 388); Гірко на серці кому, у кого — комусь дуже прикро, досадно. Мотрі зробилося так тяжко на душі, так гірко на серці, що вона аж не встала на зрени; встала... та так і залилася словами (Мирний, I, 1949, 409); Гнітати серце чие — викликати тяжкий настрій, болісне відчуття. Стала нудьга вглядати його очима, журба неможлива гнітати його душу і серце... (Мирний, I, 1949, 133); Глобос серця — безпосередній вияв почуттів. Хтось давно ще сказав, що спів — то мова душі, то голос серця (Мирний, V, 1955, 416); Давати (дати) серцю волю — не стримувати своїх почуттів, виявляти свої почуття. Дай серцю волю — заведе в неволю (Укр. присл., 1963, 622); Він... дав серцю волю, став батькувати, лаятись... (Мирний, I, 1949, 255); Діма серця див. діма; Діквати (дійкати) до серця когось — дуже дошквалити кому-небудь чимсь. Коли тебе завжди хтось підслушує та висліджує, а потім ще й набреше на тебе, то вже год який ти спокійний та смирний, а се тебе до серця дійме (Л. Укр., VIII, 1965, 193); Добирати (добрати, підбирати, підібрати) ключ (ключчя, ключика і т. ін.) до серця чийого, кого — знаходити підхід до кого-небудь; входить в довір'я до когось. Від уміння майстра... знати найважливіше слово, дibrати ключ до серця людей залежить значною мірою успіх роботи (Веч. Київ, 2.XI 1974, 2); Добиратися (добрятися) до серця див. добиратися ²; Дobre серце див. добрий; Добрий серцем хто — хтось чуйний, доброзичливий, ширий. — Дітей вона добре гляділа й жалувала. Видко, що вона серцем добра (Н.-Лев., VI, 1966, 326); До глибиннй серця див. глибиннй; Докладати (докласти) серця до чого — ставитися до чогось особливо сумлінно, працювати, робити що-небудь широко, віддано. За останню п'ятирічку ерожайність зернових по його бригаді підвищилася..., одвог щедріше родить кукурудза.. До всього цього доклад рук, серця і безсонних ночей Василь Петрович (Рад. Укр., 12.XII 1973, 2); Докорн серця — відчуття власної вини. Не тільки надгордо за все те я не жду, а ледве-ледве від власного картання зацікаюся і ледве стримую докори свого серця (Л. Укр., I, 1951, 241); Дохлітати (дійтати) до серця див. дохлітати; Душею і серцем: а) самовіддано, широко; б) уживається в епістолярному жанрі для виявлення поваги до адресата в кітці листа. Душею і серцем до Вас прихильний П. Рудченко (Мирний, V, 1955, 380); Є серце у кого — хтось чуйний, добрий. [Г р у і ч е в а:] Ідіть, коли у вас в серце, він умирає (Л. Укр., II, 1951, 81); Жалість берє за серце див. жалість; Жаль [живий] берє (взяв, проймає, проїняв) за серце див. жаль ¹; Жаль ухопив за серце див. ухопити; Жити (залишатися, залишитися) в серці чиему — зберігатися в чийсь пам'яті, не забуватися.

— Яго образ, оповитий красою вірності, залишиться на завжди в наших серцях. На честь більшовика-звардівця — салют! (Гончар, III, 1959, 125); «Цю ж пісню співав Тимобій таким самим грудним сильним голосом, виглядаючи мене увечері. Відходив, дружино моя, по зеленій землі... Тільки й живеш у серці мовму» (Стельмах, II, 1962, 333); Завдавати (завдати) жалю серцю — те саме, що Завдавати (завдати) жалю (жаль). Не вернеться сподіване, Не вернеться... А я, брате, Таки буду сподіватись, Таки буду виглядати, Жалю серцю завдавати (Шевч., II, 1963, 53); За велінням серця — те саме, що За покликом серця (див. поклик). Він з гордістю говорить, що став пропагандистом 30 років тому за велінням серця (Веч. Київ, 23.VI 1971, 2); Завираніти (завмерти) серцем див. завираніти; Завойбувати (завоювати, здобувати, здобути) серце чие, кого — домагатися чьейсь прихильності, любові. — І кричалки, і пuffy... і ексанципалі! Все має тільки одну мету — здобувати серця мужчик (Фр., II, 1950, 302); Заволодіти серцем чийм — цілком половити кого-небудь. Труд споритись, коли співа душа. Хай буде це чи повість, чи поема. Заволодіти серцем попісша Теоя, ніким не виспівана, тема (Дивт., В обіймах..., 1958, 11); Заворушілося серце у кого, чие — хтось відчув пробудження якогось почуття, потяг до кого-небудь. — Душа моя стривожена. Серце одразу заворушилося. Не жожу одвести очей од його грізного, трохи навіть страшного виду (Н.-Лев., VII, 1966, 36); Заворушілося у серці що — з'явилось, виникло (перев. про почуття). Патоци з липи, теплий холод.. розбудили у його голові якісь незнайомі йому ще думки, щось заворушилося у його серці (Мирний, I, 1954, 281); Заганяти (гострі) спінки у серце — дошкулити комусь чим-небудь. Спершу мені так добре було [у дядька і дядиці]. Як же обжилася трохи, то зараз і почали [родичі] гострі спінки у серце заганяти (Мирний, I, 1954, 91); Заглядати (заглянути) в серце див. заглядати; Загріло серце у кого, чие — хтось відчув радість, піднесення, задоволення і т. ін. Заграло серце у вівчарів, заблякли [забекали] вітці, учуши нашу... (Кощоб., II, 1955, 314); Ложницький йшов, похиливши голову. Але він гадав, що зараз побачиться з Марусею, і його серце заграло (Н.-Лев., VI, 1966, 10); Закипіти (закипіло) серце [крів'ю] див. закипати; Замутити серце див. замутити; Западати (запасти) в серце див. западати; Запалилося серце у кого, чие — когось охопило сильне почуття. Бремлія не зводив очей з пишного личка зарної козачки.. Запалилося серце одразу, наче якимись чарами (Н.-Лев., VII, 1966, 100); Запалювати (запалити) серце див. запалювати; Запеклося серце див. запікати; За покликом серця див. поклик; Заспуло серце чие — хтось утратив гостроту почуттів, свіжість сприйняття. Ходи собі [на моголу], мій голубе, Поки не заснуло твоє серце, та виспуй, Щоб люде не чули (Шевч., I, 1963, 54); Зачерствіло (зачерствіє і т. ін.) серце; Зачерствіле серце у кого, чие — хтось став (стане) байдужим, бездушним. — Хочу, щоб ніколи, ніколи не зачерствіло серце (Стельмах, I, 1962, 587); Ціле життя не знають вони ні ласки, ні доброго слова; зачерствіє в них серце, і вже нікто, навіть їх діти, не почує від них доброго, щирого слова! (Кощоб., I, 1955, 439); Зачерствіли наші серця, мов рілля через дозгу посуху, та за тес не нас ти клени (Л. Укр., I, 1951, 291); Зачіпати (заченіти) [за] серце; Зачіпати (заченіти) струни серця див. зачіпати; Зашкрібати (зашкрібати) на серці див. зашкрібати; Збагнути серцем див. збагнути; Зберігати (зберігати) в серці див. зберігати; З важким серцем див. важкий; Звеселіти (звеселити) серце див. звеселити; З відкритим (розкритим) серцем — широко, без упереджень, відверто (ставатися до кого-небудь, робити щось і т. ін.). [Т а н я:] А! То ти ще

глузувати! І я ще.. йшла до нього миритись. З любов'ю, а відкритим серцем! (Коч., II, 1956, 35); — Допоможіть Василю Васильовичу підняти людей. Переконайте їх, що ми йдемо до них з відкритим серцем, і вони стануть поряд з нами (М. Ю. Тарн., День.., 1963, 16); — Ну! — вигукнув бадьоро Брюллоо... — Розквітайте, Тарасе, для свого народу, зустрічайте нове життя в розкритим серцем (Сміль, Крпала, 1954, 118); З (від, од) [усьбо] серця — дуже, сильно; проникливо, шдро. Як добре, що існує Нароч, Як добре, що Дніпро дзвенить, Як слова милого «товариш» З усього серця не любить? (Рильський, III, 1961, 273); Співаючи пісню, од серця голосить [ідуць] і до плачу доводить (П. Куліш, Вибр., 1969, 55); З'яліти серце кому, чие — завдати душевного болю, спричинитися до страждань. Ті жаль вірні! — вони мені серце з'ялили! Даремні для нього всі ліки (Л. Укр., I, 1951, 75); Згнітивши серце див. згнічувати; З доброго серця — по-доброму, не маючи на увазі нічого злого. — Я в доброго серця питаю, — чи то правда, що родичі хочуть пануницю продати баронові? (Фр., III, 1950, 158); З завираніям серця див. завираніти; З легким серцем див. легкий; Знаходити (знайти, пробівати, пробіти, прокладати, проклясти) дорбгу (шлях) до серця чийого — викликати чию-небудь симпатію до себе, домагатися прихильного ставлення, любові і т. ін. Ланка Зоя тутко знайшла дорогу до Юзино серця (Л. Укр., III, 1952, 647); Мені хочеться так підібрати акторів [у фільмі «Мітурін»], дати їм такт ролі, щоб їм найменше доваляло пробівати дорогу до вашого [глядача] серця через прижаєні бороди та вуса і найскладніший шлях перестівання (Довж., III, 1960, 221); З нелегким серцем див. нелегкий; Золоте серце див. золотий; З чистим серцем див. чистий; З шірим серцем; Шірим серцем див. шірий; З шірого серця див. шірий; Іти (йти) від серця — відзначитися ширістю, відвертістю, проникливістю (про слова, клятву і т. ін.). І зоч нічого особливого в Марусиній мові не було, — були то звичайнісінькі, майже сентиментальні слова вітти, але, може тому, що йшла вона від серця і що чула мати в них щире еболівання за свого сина, двоє людей цих — на подив іншим — одразу, видно, порозумілися (Гончар, Британтана, 1973, 100); Істи собі серце; Картається серцем — мучиться, каратися. — Я сама на себе гніваюсь... — Ото вже й не варт, — відповіла Соломія. — Нащо собі серце істи. Воно ще молоде... (Кучер, Трудна любов, 1960, 335); Він у темниці, в кайдани закутий, Тяжко картаючись серцем, сидить (Л. Укр., I, 1951, 337); Камнем лягті на серце див. камінь; Камнем упасти на серце — те саме, що Камнем лягті на серце (див. камінь). Він і тепер не плакав, не ридав, На очах з його сльози не блищали, — Вони на серце камнем упали (Л. Укр., I, 1951, 31); Камінь а (із) серця скотівся у кого, кому — комусь стало морально легше, спокійніше. Наша Оксана одужала, пише, що вже має добрий настрій.. То вже комусь один камінь в серця скотівся (Л. Укр., V, 1956, 429); Камінь ліг на серце; Каміння лягло на серце чие — комусь стало морально тяжко. Впала .. Пашка на своє самітне ліжко під дахом великого будинку. Оросилася подушка, каміння лягло на серце (Хотк., I, 1966, 126); Кам'яне (камінне) серце; Серце з камінем (з каміння) чие, у кого — хтось дуже жорстокий, бездушний. Гей, царю тьми! Наш лютий вброже!.. Боїшся ти, що грімі шумні гукі Пройкати можуть і кам'яне серце (Л. Укр., I, 1951, 125); Ширяє скою, з-під насулених брів, погляну на художника. Але чие кам'яне серце не зворушить погляди і лестоци.? (Ів., Тарас, шляхи, 1954, 98); Як захистити її [правду] там, де навколо камінь, кам'яниці і серця із каміння? (Стельмах, I, 1962, 384); Кипіть (кипіло) серце див. кипіти; Кіпки скребуться

в серці *див.* скребітись; Колупати серце; Колупати на серці *див.* колупати; Колупало за серце *див.* колупати; Коті скребіть (скребіти) на серці *див.* скребіти; Коті скребіть на серці *див.* кіт; Кохати (любити) [цілим] серцем — дуже любити. — Ви певно самі помічаєте, панико Анезю... Я вас кохаю... щиро, без краю, цілим серцем кохаю... (Коцюб., II, 1955, 260); Землі свої зелені та блакитні Любіє я серцем (Рильський, II, 1946, 146); Крається (краялося) серце *див.* крається; Краяти ножем по серцю — те саме, що Краяти серце (душу) (*див.* краяти). Вітер почина грати на далеких горинках... Дзз-и-и... Висотує жида і крає ножем по серцю (Коцюб., II, 1955, 321); Краяти серце *див.* краяти; Кривавити серце *див.* кривавити; Кривавитися серце *див.* кривавитися; Крик серця — вияв великого відчаю. — *Останел!*... з розпучкою волає душа. — *Соломія-гі!*... доноситься до неї крик серця (Коцюб., I, 1955, 387); Крїхїтка серця — про рідну дитину. Біля боку лежить її втіша й надія, спочиває її крїхїтка серця, що вона з таким боєм одірвала від свого й пустила на світ окремих життям (Мирний, IV, 1955, 293); Кров серця — найдорожче, що може віддати людина заради когось, чого-небудь. Я не нате, слова, ховала вас і напола кров'ю свого серця, щоб ви лишились, мов отрута маяла, і посідали душі, мов іржа (Л. Укр., I, 1951, 191); Я воїнаки йшов поет [Якуб Колас], незримий, Проти фашистських танків і гармат. Те, що писали ви в ті дні, — не рими, Не вірші, ні Це більше у то кват: Це серця кров, це благородна рана... Пишайте ж медалю партизана! (Рильський, III, 1961, 116); Кусати за серце — дошквалити, завдавати страждань (про образу і т. ін.). Гірка образа давила її за душу, кусала за серце (Мирний, IV, 1955, 125); Лёгко ва серці *див.* лёгко; Лежати каменем на серці — гнітити, мучити морально. Першою найбільшою втратою для нього була смерть Юрія Бранського... Каменем вона тепер лежала на серці... (Гончар, III, 1959, 131); Лежати на серці *див.* лежати; Лунати у серці *див.* лунати; Мати бога в серці, васт. — бути совісним, жалісливим; Мати кам'яне (каміне) серце — бути жорстоким, бездушним. Никанор уже в снах і навагу бачить себе підпанком. Ітаки стане ним, бо каміне серце має чоловік — рідного батька за копійку продав би (Стельмах, Хліб..., 1959, 14); Мати на серці що до кого — бути небайдужим до когось; Мати серце з перцем — бути запальним, уїдлившим; бути схильним до насмішок. — Я люблю, щоб дівчина була трохи бриклива, щоб мала серце з перцем, — сказав Карпо (Н.-Лев., II, 1956, 265); Милити серцю чіпму — особливо близький, приспний, рідний комусь. Халя протестувала, халя тікає на вільні землі, рятуючись, як кіт, од пацієнки, лишаючи на рідній землі все дороге, все миле його серцю (Коцюб., I, 1955, 335); Схрестившись, закам'яніли неспівучі руки, що за свого життя так жваво реалізи до роботи.. на славу милої його серцю України! (Мирний, V, 1955, 316); Мліти серцем за кого — турбуватися про кого-небудь, уболівати за когось. Вночі не спить [Катря], його доглядає, вдень серцем за його мале, коли робота одірє від його на яку хвилину (Мирний, IV, 1955, 296); Молодіти (помолодіти) серцем *див.* молодіти, помолодіти; Мўка (мўки) серця — тяжкі страждання. — Нема краю мўму гніву! Нема сили знести мўки серця! (Н.-Лев., VII, 1966, 144); Мўлати серце кому, чие — непокоїти, бентежити кого-небудь. Ця думка мулила йому серце, йшла за ним усюди, як тїнь (Коцюб., I, 1955, 89); Мўляє (мўляло) [щось] ва серці; Мўлюко на серці кому, у кого — комусь неспокійно, бентежно. Дивно все якось посмізався [Гай], мружачись при цьому так, наче збирався чхнути. Видно було, що на серці йому щось муляє (Гончар, III, 1959, 37); На другий день мені було недобре. Щось мулило на

серці (Коцюб., I, 1955, 259); Надвечір Дмитрик помічає, що йому чогось муляко на серці (Коцюб., I, 1955, 134); Мўчати серце чие — завдавати кому-небудь страждань. [М а р у с я (Припада до його...)] Що се я? що се я?... Геть, геть від мене... Не муч мого серця (Мирний, V, 1955, 106); М'яке серце у кого; М'який серцем хто — хтось добрий, доброзичливий, довірливий. Ім здавалося, що сором'язливість почуттів найкраще прикрити від чужого ока шкаралупиною насмішки чи й масним словом, щоб ніто не подумав, що парубок має м'яке серце (Стельмах, I, 1962, 400); Типово український склад обличчя, різне високе чоло, а найбільше — то довгі сиві вуса.. важди вводили в обман м'якого серцем любителя української старовини (Хотк., I, 1966, 80); Навертати (навернут) серце чие до кого — сприяти зближенню когось, викликати почуття кохання у когось. — Може, один бог напевне її серце до мого Романа (Н.-Лев., VI, 1966, 400); На дні в серці; На дні серця; З (за) дні серця *див.* дні; Надривати (надірвати) серце *див.* надривати; Надсаджувати (надсадити) серце *див.* надсаджувати; Наялігати (наялігати) на серце — охолопити когось-небудь (про сум, тугу, тривогу і т. ін.). «Співаю я, співаю, та й досі не доспівавсь до своєї долі... І весело мені, і чогось сум вже налягав на мов серце», — думала Соломія (Н.-Лев., VI, 1966, 344); Я спав у кліні. Тьма тригоги чомусь на серце налягла, і снів про огніні дороги, куди я вийшов із села (Сос., II, 1958, 401); На серце мов (нев-мь, нате і т. ін.) хто камінь наверхнів — комусь стало морально тяжко. — Сми такі недобрі верзлися, — хвалиться [Мотря] бабі. — На серце наче хто камінь наверхнув (Мирний, I, 1949, 291); На серці вайко [та тяжко] (тяжко) кому, у кого — у когось гайчочий настрої. *Насерці важко та тяжко, і річ не йде на лад* (Мирний, V, 1955, 341); Шура, здригаючись, спала тривожним сном.. Наятіть усі сні її важко було на серці (Гончар, III, 1959, 191); На серці млбїть *див.* млбїти; На серці [нате] мішї шкрєбїть (шкрєбають і т. ін.) *див.* мішїа; На серці поганю *див.* поганю; На серці полєгшає (полєгшало) *див.* полєгшати; Невесело на серці у кого, кому — хтось невеселий, у поганому настрої. *Невесело було на серці в Якіма та Олєні* (Коцюб., I, 1955, 84); [Не] до серця; [Не] по серцю кому хто, що — хтось, щось (не) подобається, (не) відповідає чїм-небудь смакам, інтересам. *Почував себе [Дорощ] збудженим і трохи схвальновоганим від того, що перед ним розкривається нове життя, що немає вже військової служби, якої він.. не любив і яка ніколи не була йому до серця* (Тют., Вир, 1964, 109); — *Вибирай сама, хто тобі по серцю, і скажи мені: чи прийдесть тебе на сторону віддати, чи у прийми ково узяти* (Кв.-Осн., II, 1956, 314); *Чому у Петербурзі і у Москві і досі дають на театрах томі і дуже пристарілу «Наталку Полтавку», «Москаля-чарініка» і т. д.?* Тому, що жива мова, живі типи завжди любля по серцю (Драг., I, 1970, 83); *Немає (нема) бога у серці у кого, заст.* — хтось не має совісті, несправедливий, жорстокий. *Може, вже й близька стала [Марина]? Пани задрі на ласощі... Що кума — то дурма!.. Як у серці нема бога, то гріза не страшно...* (Мирний, IV, 1955, 234); *Не наvertsється серце чие до кого — не подобається хтось кому-небудь, немає у когось потягу до кого-небудь. Чує отаман пушкарський, що не наvertsється до нього жінчине серце, — і все йому остогіло* (Хотк., II, 1966, 113); *Нївєчати серце чие — завдавати кому-небудь страждань, мук. Це якась нечиста сила наважилася.. нївєчати мов серце цілу нічельку* (Н.-Лев., VII, 1966, 108); *Нїміє серце *див.* нїміти; Носїти в (на) серці кого, що — завжди пам'ятати про когось, щось, особливо дороге, близьке. [В а с и л ь:] Треба тільки її [правду] мати в душі, носити в серці своєму (Мирний,*

вати (розворушити, роз'ятрювати, роз'ятрити і т. ін.) рану в серці *див.* рана; Роздирати серце *див.* роздирати; Розквітати (розквітнути) серцем *див.* розквітати; Розкривається (розкривалося, розкривється) серце *див.* розкривається; Розкривати (розкривти) серце *див.* розкривати; Розпалювати (розпалити, розпалити) серце *див.* розпалювати; Розпикати (розпекти) серце *див.* розпикати; Розпускати (розпустити) серце *див.* розпускати; Розривати (розірвати) серце *див.* розривати¹; Розтраляти (розтралявати, розтраляти) серце *див.* розтраляти; Серце (аж) стогне *див.* стогнати; Серце б'ється (білося): а) (чим) когось охоплює яесь почуття. Гіршою образою билося серце у Галі (Мирний, IV, 1955, 143); б) (для кого — чого) хтось живе заради когось, вірний кому-небудь. Хіба серце б'ється для неї? Хіба не все одно, коли ти й друге стане, як його на світі не стане? (Мирний, IV, 1955, 305); Серце болить: а) *див.* боліти²; б) (за ким — чим та з інфін., дієприсл.) хтось тривожиться за кого, що-небудь, уболіває за когось, щось. — Ви, тату, краще не втручайтеся в се діло... Як то не втручатися? Адже вона йому дочка! Може, й в нього серце болить за свою дитиною... (Коцюб., I, 1955, 33); Ніхто не знав, як боліло серце юного комуніста за рідною Литвою, де залишилися батьки, наречена і перші краплини його молодої крові (Стельмах, II, 1962, 190); Серце болить дивитись на нього, — певне, правду казали лікарі, що він мусить загинути (Л. Укр., V, 1956, 130); Боліло хайборське серце, дивлячись на свої залиті водою токи (Мирний, III, 1954, 7); Серце вярмом обкипів (обкипіло) *див.* у кого — комусь вестерпно від чіхось слів, учинків і т. ін. За твою усяку тибу, Кожен погляд, кожен рух Серце вярмом обкипів і стискає в грудях дух (Дв. Чайка, Тв., 1960, 266); Серце вогнем узялося (так і візьметься) *див.* у кого — когось охоплює сильно почуття. Після крадіжки [кошеї] він аж плавав в жалю й во злості. І досі аж гадає, то так серце вознеж і візьметься (Гр., II, 1963, 247); Серце горить у кого, *див.* — те саме, що Серце палає (*див.* палає); Горить у мене серце, коли я їх [легенди] пригадую (Л. Укр., I, 1951, 433); Горить мов серце, його запалила Гаряча іскра палкого жалю (Пісні та романси..., II, 1956, 197); Серце горнється до кого — хтось відчуває потягу до кого-небудь. — Мені байдуже, що вони молоді й хороші, коли мов серце не до них горнється (Бовчок, I, 1955, 90); Серце заговорило *див.* у кого — у когось пробудилося почуття кохання. Ні одна людина не обіймала її на світі... А тут — пригортають її так, пестять... Не диво, що серце її заговорило (Мирний, I, 1954, 63); Серце захопиться (зайшлося) *див.* захопитися²; Серце захоплювало (захолювало) *див.* у кого — когось охопив страх, пройняла тривога. Хвиля перекочувалась через чорне плоскоставе днице, серце Половчихи затолонуло, за шаландою щось волочилося по воді, видувалося на воді лажиття (Ю. Янов., II, 1958, 192); Серце з вбску у кого, *див.* — хтось дуже легко піддається якомусь почуттю, потягові тощо. — У мене мабути серце в вбску — як побачу кого вродилого — так і заколотиться (Мирний, IV, 1955, 127); Серце з серцем розмовляє (розмовляло і т. ін.) — хтось із кимсь легко розуміється (розумієся), відчуває (відчував) душевну близькість, щирість взаємин. Здається, ми з Улітою не розмовляли словами, а тільки серце розмовляло з серцем (Барв., Опов..., 1902, 218); Серце каже (казало, скіже, сказало, підказує, підказало і т. ін.) що кому — хтось інтуїтивно відчуває (відчувало, відчуло, відчує) що-небудь. Уста говорять всім назіви загинулі! А серце каже: «ні, він не покину!» (Л. Укр., I, 1951, 213); Не гультінака [Чішка].! — казало їй серце... (Мирний, I, 1949, 276); Стара залякла, утравивши думку, та мов прислухалася, що скаже серце (Коцюб., I, 1955, 94);

Серце кам'яне (скам'яніло, скаменіло) *див.* у кого — хтось стає (стає) байдужим, нечулим. Скаменіла їх обличчя під ліхотою годиною і тільки одне серце не заперлося, не скаменіло (Мирний, I, 1954, 49); Серце кров'ю облявається (обливалось, обкипів, обкипіло і т. ін.) *див.* кров; Серцем молодіти *див.* молодіти; Серце мовчить у кого, *див.* — хтось залишається байдужим, не відчуває потягу до кого-небудь. Сумна [Маруся], бо серце ще мовчить, Не просить, мабути, ще коханья (Коцюб., I, 1955, 425); Серце молодіє *див.* молодіти; Серце мхом (цвіло і т. ін.) обросло (обростає, поросло, поростає і т. ін.) у кого, *див.* — хтось став байдужим, бездушним. [Д м и т р о:] Ви Ольгу не тримайте... Погляньте навколо, придивіться... Це страшно, коли серце обростає мхом (Зар., Антєй, 1962, 260); Коли б могли Вони збудити луну і розпродити рани В серцях людей, що мхом поросли... Тоді б замочили вже самі собою Кайдани брязкіт і такі слова... (Л. Укр., I, 1951, 165); Серцем перелітати *див.* перелітати; Серцем прийняти *див.* приймати; Серцем радіти *див.* радіти; Серце мре (завмирає, завмирало, завмерло, замирає, замирало, замерло, мре мліє (мліло, обмілівало, обміліло, омліває, омліло і т. ін.) у кого, *див.* — хтось хвилюється (від захоплення, тривоги, переляку і т. ін.). Пересуваю [Олеся] день у роботі, увечері біжить, — що там мої діточки, як? А серце мре, невпевна вона, чи діток застане живих і здорових (Бовчок, I, 1955, 28); Замирає серце від дотик чужого нутра (Ю. Янов., II, 1958, 27); Тодоза поглянула на те багаття, на той страшний знак помсти й смерті. В неї серце замирало (Н.-Лев., VII, 1966, 206); «Не неси мене вбско, сестро; серце мліє, моторошно, жаско...» (Л. Укр., I, 1951, 393); «Господи! Де же се вона ділася!.. Нив-омліває материне серце (Мирний, IV, 1955, 250); Серцем розуміти — відчувати, здогадуватися інтуїтивно. Дуже любила Марія читати газети, слухати бесіди комуністів. Бо серцем розуміла, що ці люди від душі бажають народові щастя (Колг. Укр., 4, 1958, 34); Серцем чути *див.* чути; Серце наболіло у кого, *див.* — хтось дуже настраждався. Ах, той Йон!.. У неї серце так наболіло через нього, в неї голова така намучена від думок про нього... (Коцюб., I, 1955, 246); Серце надиривається *див.* надириватися; Серце (на серці) перегоріло *див.* перегоряти; Серце не камінь *див.* камінь; Серце [не] лежить *див.* лежати; Серце не приймів *див.* приймати; Серце ніє (попило) *див.* пити, понівити; Серце нудитися (нудилося) у кого, *див.* — хтось нудьгує (нудьгував). Уперше пізнала [Солоха], що їй тяжко: душа якось скнила, серце нудилося... (Мирний, I, 1954, 56); Серце обгортається (обгорнулося і т. ін.) тугою (сумом, запеклістю і т. ін.) *див.* обгортатися; Серце окипів (окипіло) кров'ю (смолою і т. ін.) *див.* окипати; Серце паліє (запалів, запалало) *див.* палати, запалати; Серце палахтить *див.* палахтити; Серце переболіло *див.* переболіти; Серце перевертається (перевернулося) *див.* перевертатися; Серце перекипіло; У серці перекипів *див.* перекипяти; Серце пилає (запалів) у кого, *див.* — хтось страждає (буде страждати), охоплений тугою. Бриділа... а й досі, аж гадаю, То серце плаче та болить (Шевч., II, 1963, 39); Трямля в залуці... Гитить низька стеля, і плаче зажурене серце (Коцюб., II, 1955, 32); Серце повернулося *див.* повертатися¹; Серце повертається (поверталось, повернулося і т. ін.) *див.* повертатися¹; Серце помліває *див.* помлівати; Серце поривається *див.* пориватися²; Серце привертатися (приверталося, привертеться) *див.* привертатися; Серце пригортається (пригорталося, пригортеться) *див.* пригортатися; Серце проймається (проймалося, пройнялося і т. ін.) *див.* приймати; Серце прокидається (прокинулося, прокинеться) *див.* прокидатися; Серце радіє—

кого-небудь охоплює почуття радості. *Надворі лютує вижа-лихоманка, А в мене у хаті щечече веснянка, Аж серце радіє, немаче я чую Весну мою давню, весну золоту* (Гл., Вибр., 1951, 239); Серце радується *див.* радуватися; Серце рветься [на шматкі] *див.* рватися; Серце рветься (розривається) навпіл *див.* навпіл; Серце розб'ється (розбілося) *див.* розбиватися; Серце розпукає *див.* розпукувати; Серце розривається (розірветься) [на шматки (куски, п'ядь)] *див.* розриватися¹; Серце серцю (серцеві) вість подає; Серце серцю (серцеві) стало вість подавати — випивка, зароджується почуття кохання між кимсь. *Усе й на нього хочеться дивитись, а йому на неї. Серце серцю стало вже вість подавати* (Кв.-Осп., II, 1956, 324); Серце скінає (скіншло) *див.* скінати; Серце скіє *див.* скіяти; Серце схне (схне) *див.* схнути; Серце спить (спало) *див.* спати; Серце співає (співало) *див.* співати; Серце стігне *див.* стигнути²; Серце східить кров'я *див.* східити; Серце [так і] покотилося (покотиться) *див.* покотитися¹; Серце тліє *див.* тліти; Серце тремтить (тремтіло) *див.* тремтіти; Серце тріскає (тріскало) *див.* тріскати; Серце упало *див.* упасти¹; Серце уривається (уривалося, урвалося) *див.* уриватися¹; Серце учуває (учуло) *див.* учувати; Серце чує (чуло) *див.* чути; Сколихнути серце *див.* сколихнути; Скоряти (скоріти) серце *див.* скоріти; Скріпівши серце *див.* скріплювати; Скріпати серце *див.* скріплювати; Скруха серця *див.* скруха; Смутити серце *див.* смутити; Спочивати серцем *див.* спочивати; Ссати [за] серце *див.* ссати; Сум (жаль і т. ін.) серце обгортає (обгорнуло); Тривога (туга) серце обгортає (обгорнула) *див.* обгортати; Сушити (висушити) серце *див.* завадати кому-небудь страждати, мук. *Е, гетьме, думки сумні, не суши, журбо, ..серця!* (Коцюб., I, 1955, 183); Велике похлкання матері народити людину.. Як жорстоко скриддила війна радянську матір. Скільки синів і дочок заналивали вороги, скільки нездійснених зачат висушило матерне серце! (Довж., I, 1958, 335); Так і прикипніти до серця *див.* прикипнати; Терзати серце *див.* терзати; Терпіє серце *див.* у кого — хтось відчуває душевний біль. *Полярна ніч і волохатий сполох Над безвістю засніжених долин. Як терпіє серце! Скільки літ один Нхмує він у нетрях вазололих* (Зеров, Вибр., 1966, 40); Тішити серце *див.* кому, *див.* — радувати когось. *Самотний Бульба, як корабель у морі, мчить степом, де так недавно тішили йому серце його синочки, і небо, і безмежна просторія* (Довж., I, 1958, 266); Торкати серце *див.* — зворушувати кого-небудь, викликати у когось замилування. *Не торкала якось мого серця дика краса південної бурі...* (Коцюб., I, 1955, 177); Точити серце *див.* — завадати кому-небудь душевного болю, мучити когось. *Чує [Семен], що йому чогось муляло на серці. Так щось часом точить серце, мов черв'як...* (Коцюб., I, 1955, 117); Багато всякого лиха та горя довелося йому пережити на своєму віку; від самого малу саїкнували вони за ним. ..точили його серце (Мирний, V, 1955, 309); Туга на серці у кого — хтось страждає, тужить. — *Пропали всі радощі, на серці вічна туга* (Л. Укр., IV, 1954, 113); Уболівати серцем *див.* уболівати; Ужальити в [са́ме] серце *див.* ужальити; Узяти за серце *див.* у кого — когось дуже вразило що-небудь; Узяти серце *див.* узяти; Уколував (улу́вав) би серця [свого] хто — хтось нічого не пожаляв би для кого-небудь, готовий на все заради когось. — *Ох, боже мій милый! Серця свого колував би я та дав своїм діткам* (П. Куліш, Вибр., 1969, 180); — *Я б свого серця вилупила та дала йому, коли б тільки він став чоловіком* (Мирний, I, 1949, 407); Улучити (поцяти) в [са́ме] серце *див.* влучити; Улучити (поцяти) в [са́ме] серце *див.* влучити. [М л е в с ь к и й:] *【От думав улучить у саме серце! Помилулись, серденько, набій*

дарма пронає (Л. Укр., II, 1951, 29); *Жарт пронає у саме серце Дарини. Вона мало не зойкнула* (Стельмах, I, 1962, 596); Умлівати (умліти, вмілівати, вміти) серцем *див.* умлівати; Упадати серцем *див.* упадати¹; Утішити (втішити) серце *див.* — послабити чий-небудь душевний біль. — *Втихни, Катре, втихни...* — *Втихни ж ти перш мов серце!* — *одмовила [Катря] ридачку* (Вовчок, I, 1955, 224); Утішати (утішити) серце *див.* — заспокоювати кого-небудь. *Втішаю серце... Але прикрих дум Не сходить поміа* (Зеров, Вибр., 1966, 52); Утримувати (утримати) серце *див.* утримувати¹; Ухопити за серце *див.* ухопити; Учувати (учути) серцем *див.* учувати¹; Холодна жаба сидить під серцем у кого — кого-небудь гнітить почуття страху, передчуття чогось поганого. — *Навіть самі слова — прокурор, тюрма, саїдчий — все життя викликали в усьому можу встаті дриж і страх. А тепер у мене якась холодна жаба сидить під серцем...* (Собко, Справа..., 1959, 47); Холодне серце *див.* холодний; Холодне серце (в серці) *див.* холоннути; Черствє серце *див.* черствий; Шкребє на серці *див.* шкребти; Щіре серце *див.* щірй; Ятріти (роз'ятровати, роз'ятрати, роз'ятрити, троюдати і т. ін.) серце *див.* кому, *див.* — послювати чий-небудь душевний біль, завадати комуся ще більших моральних страждань. *Хтось вигадав через них [вікна] своє щастя, сподівався чогось, а потім і слюзи капали на ці шибки. То нащо вони мають ятріти її серце?* (Стельмах, I, 1962, 307); *Золоті лрті! Не буду вас згадувати, боляче роз'ятрати й так наболіває серце* (Коцюб., I, 1955, 466); *Що були колись ті урази, що троюдали серце старого, про те казали глибокі борошни на виду* (Мирний, I, 1954, 166);

3. часто у сполуч. із займ. м о в, а також із сл. ко-заче, дівчиновько і т. ін., розм. Ласкаве звертання до кого-небудь. *Згадай, серце, як з тобою Вдвох, вестинькою добою...* *Ми під зяором сиділи* (Мавж., Тв., 1955, 47); — *Архадію, ти не зробиш цього!* — *прокидається гладність у словах і постані Ліви.* — *Коли не зроблю цього, мов серце, то завтра тебе до німки оберуть, а післязавтра і до мене твої божі люди доберуться* (Стельмах, I, 1962, 285); — *Ну, спасибі ж тобі за все, серце-козаче, — сказав Паалій паресті* (Морд., I, 1958, 157); *Калино-малюно, Рясне дереце! Хто ж тебе пригорне, Дівчинонько-серце?* (Рудан., Тв., 1956, 48); *«А ти, серце-голубонько, не журись Та до мене, молодчика, прижились...»* (Гл., Вибр., 1951, 52).

4. перек. Гнів, роздратування. *Соломія немаче проспала весь час своєї зяороби, як одну дову ніч, і тільки тепер знов прокинулася ранці з давнім серцем, з давнім почуванням обіди [образи]* (Н.-Лев., VI, 1966, 399); *Він покрутив носом днів зо два: а далі — що то вже сталося йому — слухаю: лапа ціпом. А я уже — де те й серце ділоє — радіо-радію. Усе ж — думаю — синок зазікуватиме буде* (Тесл., З книги життя, 1949, 19); *Голос у Катерини Романовича був хоч і сердитий, але звучало в ньому більше батьківського бурчання, ніж серця* (Сенч., Опов., 1959, 35).

◇ Відхідити (відійти) серцем — переставати гніватися, сердитися. *Допитавши очей Чучка Олексій не витримав і ще густіше почервонів.* — *Говори, — трохи відійшовши серцем, зажадав секретар райкому* (Логв., Літа..., 1960, 36); *Зганяти (згнати, зігнати, зогнати) серце *див.* зганяти; Зривати (зірвати) серце *див.* зривати; З серцем — виявляючи гнів, роздратування; гнівно, роздратовано. — А як тато не прийме мене? — То нехай собі робить з тобою, що хоче! — з серцем промовила Василиха* (Фр., IV, 1950, 30); *Ніна з серцем відсунула од себе чашку з недопитим чаєм* (Добр., Тече річка..., 1961, 210); *З серця — розгнівавшись; сперсерця. Наш*

Латин тут розгнівується і на вінець свого озлився, Що губи в серця покусав (Котл., I, 1952, 183); Господина побачила, що я мочу, не обзиваюся до неї, та знову мені: — Не думай, Варко, що я тобі се з серця кажу, я так, жартую (Мирний, I, 1954, 81); Серце набігá див. набігáти.

5. чого, перен. Головна, найважливіша частина, центр чого-небудь. — Сила із [мовоголів] велика, а нещасні порядки на наших долах дозволили їм зайти аж у серце нашого краю (Фр., VI, 1951, 55); — Буде Москва Руській землі серцем! — висукує мрійливо [Юрій Долгорукий] (Хвжнйк, Д. Галлицький, 1958, 281); Серце організації знаходилося тут, у печері, і треба було направляти його працю так, щоб його ритмічний пульс відчували в кожному селі, у кожній хаті (Д. Бедрик, Дніпро..., 1951, 162); Перед командуванням стояло завдання якомога швидше взяти Запоріжжя — серце підземної індустрії (Баш, На. дорозі, 1967, 244); Головний водозабірний вузол — це серце системи, що гонить живлющу волю на поля по артериях-каналах (Наука..., 2, 1957, 50).

6. перен. Металева, циліндричної форми частина дзвона, розташована у внутрішній його частині; язик. Стара дзвіниця.. Від серця дзвона падав вірвовак. Місячна ніч. Церковний сторож відбивав години (Мик., I, 1957, 87); Він хотів це потягнути мотузка, напружився і така потягнув, але важке металеве серце ледве дійшло до обідка дзвона (Стельмах, I, 1962, 642).

7. діал. Медуза. Між рибкою біляю, як холодець, серце, тобто медуза (Н.-Лев., II, 1956, 228).

◆ Без серця: а) (зто) хто-небудь жорстокий, безжалісний. Ще треба буде одну ніч почувати у того чоловіка без серця (Фр., II, 1950, 24); б) безжалісно, не шкодуючи нікого, пічого. Без серця і без жалю, Без слуху іркі Постішав ровбіяка До добити свої [свої] (Рудан., Тв., 1956, 76); Мерщій снігами, Кавбеку, замети — мою — І порох мандрівний світами Розвіє без серця і жалю (Зеров, Вибр., 1966, 402); в) не гніваючись, пересердившись. — Чом же ви не рознесли чорної к бісовій матері?... — уже без серця вступає Чіпка в розмову (Мирний, I, 1949, 313); — Скажи, злопе, — чепкало, хоч і без серця, звернулася вона до Івасикового батька, — ти навіщо паскудиш мій ліс? (Д. Бедрик, Студ. Води, 1959, 98); Мати серце: а) бути добрим, чуйним, доброзичливим. Я верне нив цюдня і лиха знав я чашу, Але до зрадницьких не долучився лав. І маю зріз один..., Я винен в тім лише, що серце, серце жав (Зеров, Вибр., 1966, 387); б) (на кого, проти кого) гніватися, сердитися на кого-небудь. — Оце, сусідо, маю на вас серце, — скаржиться жартом Петриха мойї матері (Вас., Вибр., 1954, 30); Не мати серця: а) бути недобрим, нечуйним, недоброзичливим. — Серця не мають [пани]! Дитина недужа, вмирає, а ти, мати, на роботу іди?! (Мирний, I, 1954, 302); б) (до кого — чого) не відчувати прихильності до когось, чогось. Сердитися [Кобрицька].. що я узялася від бібліотеки сеї, але щось я не маю серця до зього видання (Л. Укр., V, 1956, 169); в) (на кого, проти кого) не гніватися на когось. Хоч бувало й обзивав мене пан Казимир..., а я на нього серця не жав (Мур., Бук. повість, 1959, 50); Прохолобо (прохолобне, охолобо, охолобне) серце чие, у кого: а) у когось зменшилася (зменшиться) сила почуттів до кого-небудь. Мокрина вишила заміж аж через кілька [кілька] год, тоді, як прохололо її серце і Микола покинув Ковбаченка (Н.-Лев., I, 1956, 249); Шерші, кажуть, лубощі — дурниці... А прохололо серце, підуть докори та перекори (Мирний, I, 1949, 361); б) хтось перестав (перестане) гніватися, сердитися на кого-небудь. Я почула, що мое серце вже й прохололо, перестало ненавидіти його... (Барв., Опов., 1902, 394); Серце угамувалося чие, у кого: а) хтось заспокоївся, перестав хвилюватися. Душа його стала на покой, та й

моє серце трохи угамувалося (Мирний, V, 1955, 334); б) хтось перестав гніватися, пересердися; Угамувати серце свої: а) заспокоїтися, перестати хвилюватися. Щоб угамувати своє серце, Бремля звелів осідлати коня..., а потім блукав по дїброві.. А пиши оці все ніби вишарили то в зеленого злля, то з зеленого листу.. і не давали йому спокою (Н.-Лев., VII, 1966, 120); б) перестати гніватися; пересердитися. [Я в до х а:] Таточку! ріднесенький! Та то того, що розгнілилася. А егамуєте своє серце, і важ воно інше здається (Мирний, V, 1955, 139).

СЕРЦЕБИТТЯ, я, с. Биття серця. Серце теплокровних тварин і людини дуже чутливе до механічних впливів. Це особливо добре відомо хірургам, які оперують на серці: простий дотик до серця вже викликає зміни ритму серцебиття (Фізіол. ж., VI, 2, 1960, 228); // Прискорене биття серця (від хвороби, хвилювання, швидкого руху і т. ін.). При.. недостатності жітального клапана серця творі іноді скаржиться на задишку і серцебиття (Лікар. експертза..., 1958, 33).

СЕРЦЕВИДНИЙ, а, е. Те саме, що серцеподібний. В українських лісах добре ростуть горі чорний, горіх серцевидний (Колг. Укр., 9, 1960, 38).

СЕРЦЕВИЙ, а, е. Прикм. до серце і. Наприкінці першого року життя [дитини] у зв'язку з розвитком серцевого м'язу ударний об'єм серця зростає більше, ніж у 4 рази (Шк. гігієна, 1954, 79); Небезпасті реакції, що виникають під час операції, виявляються в порушенні серцевої діяльності, розладі дихання (Наука..., 7, 1958, 27); // Пов'язаний з хворобою серця. У матері стався такий серцевий приступ, що її насильно врятували (Коз., Листи..., 1967, 267); // Признач. для лікування хвороб серця. Знову вдаються [лікарі] до серцевих ліків. Він нежов повертається до життя (Сміл., Сад, 1952, 307); Вишила [Оксана Сергіївна] серцеві краплі й полегшала після них (Ю. Янов., II, 1954, 71).

СЕРЦЕВИНА, я, ж. 1. Внутрішня частина стебла, стовбура або кореня рослини. Стебло сорго.. всередині заповнене нещільною серцевиною (Соц. твар., 3, 1956, 29); Це [берест] єдине дерево на Поділлі, що має червону.. серцевину (Стельмах, II, 1962, 34); // Внутрішня, покрита оболонкою або зовнішнім шаром частина плоду, зерна і т. ін. Яблука обчищають від шкірочки, видаляють серцевину, нарізають їх (Укр. страви, 1957, 256); Серцеви́на горіха; // Внутрішня, середня частина чого-небудь. Почався процес зварювання. Обидві частини [зламаного крюка] зварювалися не поверхнево, а серцевиною (Сонч., На Бат. горі, 1960, 17); Загін підводних дослідників підняв близько сорока якорів в дерев'яною серцевиною (Веч. Київ, 10.X 1968, 4); Охолодженню рідини в радіаторі [двигуна] сприяє вентилятор, який створює інтенсивний потік повітря через серцевину радіатора (Підручник шофера..., 1960, 40).

2. перен. Центр, головна, найважливіша частина чого-небудь. Глиняна, напізнанесена пісками Катюшка — нічим не примітне позаштатне містечко Таєрїської губернії — перетворювалася на час ярмарку в місто із сотисячними населенням, ставала серцевиною зього Півдня (Гончар, Таврія..., 1957, 23); Держава — це серцевина всієї політичної організації суспільства (Наука..., 12, 1972, 8); // Суть, основа чого-небудь. Знакня свої він розгубив, зате досконало вичив науку службової балістики, тобто зміняв завжди поціляти в саму серцевину справи, завжди бути на рівні (Загреб., День..., 1964, 336); Серцевиною ідеологічної роботи є виховання у кожній радянській людині любові і поваги до суспільно корисної праці (Ком. Укр., 3, 1965, 23); Людина, її радості й тривоги, боротьба й пошуки, її духовний світ і зв'язки з природою й суспільством — ось що складає серцевину мистецтва (Мист., 1, 1967, 3).

СЕРЦЕВИНКА, в. ж. Зменш. до серцевина. Це, здається, вола (пороша), збираючи в себе вільність лугов, осіла на серцевинки лискучого латоча і принадно вологається своїми ніжними клубочками (Стельмах, Хліб., 1959, 11).

СЕРЦЕВИННИЙ, а, е. Прикм. до серцевина. Нестача.. мікроелементів часто є причиною таких захворювань, як баκτηріоз льону, серцевинна емлізна бурака (Наука., 7, 1962, 10).

СЕРЦЕВІДЕЦЬ, дця, ч. Знавець людського серця, душевних порухів людини.

СЕРЦЕЗНАВЕЦЬ, вця, ч. Те саме, що серцевідець.

СЕРЦЕІД, а, ч., жарт. Чоловік, який користується великим успіхом у жінок. — Знаєте, яка думка займає мене? Взяти б і закрутити голову своєму серцеїду, та так закрутити, щоб він просто збожеволів (Л. Укр., III, 1952, 606); Такий серцеїд, як Павло, не міг пропустити нагоди, щоб не повалитися до молодої жінки (Збав., Переджив'я, 1955, 278).

СЕРЦЕІДКА, и, ж., жарт. Жінка, яка користується великим успіхом у чоловіків.

СЕРЦЕПОДІБНИЙ, а, е. Подібний до серця; який має вигляд, форму серця.

СЕСЕ, займ. еказ., діал. Це. «Най знає, що то хрестин», — сест слова завертілася йому в голові (Фр., IV, 1950, 479); Дивлюся на одну ріку — і бачу другу. Дивлюся на татку — і сесю можу собі уявити (Хотк., II, 1966, 327).

СЕСІЙНИЙ, а, е. Прикм. до сесія. Сесійний період; // Признач. для проведення сесій. В Сесійному залі Верховної Ради Української РСР відбулися збори активу працівників Міністерства охорони громадського порядку УРСР (Рад. Укр., 9. IX 1962, 1).

СЕСІЯ, ї, ж. 1. Періодичні засідання представницького органу, суду, наукової установи чи громадської організації, а також період таких засідань. Питання про охорону природи розглядала сесія Верховної Ради УРСР (Рад. Укр., 19. IX 1962, 2); Сесії обласних рад депутатів трудящих складаються із виконавчими комітетами не менше чотирьох разів на рік (Конст. УРСР, 1969, 18); Прийшли в РВК до сільради оповістка, що в неділю отаково числа в селі Щербанівці вітана сесія губсуду буде розглядати справу «Матюшиної банди» (Головко, II, 1957, 183); Сесія Генеральної Асамблеї ООН; Сесія Академії наук.

2. Екзамен у вищих і спеціальних середніх навчальних закладах, а також період таких екзаменів. На зимовій сесії він не набрав потрібної кількості балів і з нього було знято стипендію (Тют., Впр, 1964, 63).

СЕСТЕРЦІЙ, я, ч. У Стародавньому Римі — дрібна розмінна монета.

СЕСТРА, ї, ж. 1. Кожна з дочок стосовно до інших дітей того ж батька або матері. Добро, у кого є господа, А в тій господі є сестра Чи мати добрая (Шевч., II, 1963, 97); Приїхали навісвіт усі богуславські панки в синяхи, приїхали Олексії сестри (Н.-Лев., III, 1956, 138); В осінню ніч сорок першого року прощання лунали над Дніпром. Батьки й матері прощались в дитини, чоловіки в жінками, брати з сестрами (Довж., I, 1958, 280); * У порівн. Не нянькою була Оленка в панії..., а рідною сестрою (П. Куліш, Вибр., 1969, 280); — Я ж люблю Зою, як рідну, як сестру! (Л. Укр., III, 1952, 655); // перен. Що-небудь близьке, споріднене. Вся передова українська література завжди мала за старшу сестру і друга, за вчительку велику російську літературу (Рад. Укр., 18. I 1954, 2); Сила і спритність, кажуть, — рідні сестри. Де одна не впорається, там друга прийде на підмогу (Добр., Очак. розмир, 1965, 50); Я не все тоді зрозумів з його слів. Але відчував, що є правда у то-

му кожному слові, і за ту правду любив. Недаром же кажуть: любов — правді сестра (Мур., Бук. повість, 1959, 208).

Двоїрідна сестра; **Сестра** у перших — дочка дядька або тітки; **Зведена сестра** див. **зведений**; **Молочна сестра** — дочка годувальниці стосовно вигодуваних нею чужих дітей, а також ці діти стосовно дочки годувальниці; **Названа сестра** див. **названий**; **Наречена сестра** див. **наречений**; **Троїрідна сестра**; **Сестра** у других — дочка двоюрідного дядька або тітки.

◇ Як брат з сестрою; Як сестра з братом: а) дуже дружно. Чесною працею он скільки надбали! Чесно вони й поживуть його... у жиру та в ладу, як брат з сестрою... (Мирний, I, 1949, 177); — Поцлуй мене, Лисичко-сестричко, в самі уста, — просив Іжак. — А дже ж ми він звикували, як брат з сестрою (Фр., IV, 1950, 77); б) не маючи любовних зв'язків; як рідні. [М а р у с я:] Я його гень-гень [Гев-Гев] за село проводила, і попрощались в них, як сестра з братом. А Наталя недалеко була, углядла нас, як ми прощались, та подумала, що Василь її не любить, а мене любить, бо він цілувався зо мною (Мирний, V, 1955, 70).

2. Жінка, яку едвають з ким-небудь спільні інтереси, прагнення, спільне становище і т. ін. Ми щасливі: ми живемо в сім'ї великих, новій. І в цій сім'ї ми разом з усіма нашими братами й сестрами кладемо українському Пушкіну, нашому Шевченкові (Рильський, X, 1962, 44); Обплатили його білі, зуденні руки вигололені сестер, чешок і словачок, котрих подобає навіть не встигати запам'ятати в обличчя (Гончар, III, 1959, 423); * Образно. Радість тричі орденоносної України подляють її сестри — брати республіки, які делегували на торжества своїх посланців (Веч. Київ, 25. XII 1967, 2).

◇ **Ваша сестра** — ви, ти і подібні до вас, до тебе. — Кіко [скільки] він вашої сестри, отаким-о має — хох! Та у него [нього] у кожнім ує селі по любасці (Хотк., II, 1966, 171); **Наша сестра** — ми, я і подібні до нас, до мене. [К а т р я:] Нашій сестрі тільки й на думці, аби в злонцями пожирувати (Вас., III, 1960, 119).

3. Ласкаве звертання до сторонньої особи жіночої статі (перев. однаковою віку з тим, хто звертається). — Ідти, сестро, до Семена, йдти, любі! Вам буде краще (Коцюб., I, 1955, 44); — Може, сестро, взяти собі хустку! — сказала молодиця до однієї дівчини (Н.-Лев., II, 1956, 45); * Образно. Ой бандуро, рідна сестро, Золоті струни! Вложи в неї моє серце, Високої думи (П. Куліш, Вибр., 1969, 322).

4. Також у столуч. із сл. медична, санітарна. Особа середнього медичного персоналу в лікувальних закладах. Роздягнутий по пояс, він стоє у садку в медсанбаті перед сестрою й, піднявши руки на голову, поволі повертаєсь, емотуючись таким чином в бинт (Довж., I, 1958, 300); Коридором тихо забігали медичні сестри й санітарки (Кучер, Трудна любов, 1960, 573); У дні пожежі світової, коли в крові конала жла, ти санітарною сестрою в Червоно Армію пішла (Сос., II, 1958, 363).

Милосердна сестра див. **милосердний**; **Патронажна сестра** — медична сестра, яка обслуговує хворих і немовлят у них удома; **Сестра-жалібниця** — те саме, що жалібниця 2. Пішов зітрує з лікарями й сестрами-жалібницями до переважночій (Довж., I, 1958, 319); Були в словах і у крові їх.. лица востокові, над ними, наче білі птаці, сплились сестри-жалібниці... (Сос., II, 1958, 377); * У порівн. Доки офіцер обережно, мов сестра-жалібниця, накладає на робітничкову руку бинт, полковник, все ще м'яко усміхаючись, запитає: — Комуніст? (Панч, В дорозі, 1959, 65); **Сестра милосердя** див. **милосердя**; **Сестра-хазійка** — особа, що відає господарство (бі-

лизною, інвентарем, іноді — харчуванням і т. ін.) у лікувальному закладі, будинку відпочинку і т. ін. Спершу Вікторія, а потім Тамара непомітно поодиноці прийшли в кімнату сестри-газляки (Хижняк, Тамара, 1959, 236); Старша сестра — медична сестра, одним із обов'язків якої є стежити за роботою середнього і молодшого медичного персоналу. Оксана Пилипенка.. вже років двадцять жила одовою і працювала старшою сестрою в одній із міських лікарень (Коз., Сальвія, 1959, 11).

5. Член жіночого релігійного братства; черниця. Сестра Аркадія, скромно спустивши вії над пісним виводом, спілилася до жатушки з букетом троянд (Коцюб., II, 1955, 109); Вона довго не насмілювалась постукувати у браму монастиря сестер василіянок по вулиці Сапєги (Вільде, Сестри..., 1958, 425).

СЕСТРЄННИЦЯ, СЕСТРИНИЦЯ, СЕСТРІНИЦЯ, і, ж., діал. Племінниця — дочка сестри. Там сидіти на м'яких кріслах Сивий дід, старий рибалка, Деї хороші сестрєнці, Мов ті ангели [ангели] при ньому (Л. Укр., IV, 1954, 157); — Мені вже кілька разів прийшлося від старших почувати: «У вас дуже інтересна сестрєнниця!» (Коб., I, 1956, 127).

СЕСТРИН, а, є. Прикм. до сестра і; належний сестрі. Із поглядом задержався на сестринській лиці (Коб., I, 1956, 106); Наниця сестрину Марія хустьку велику кармату (Головко, II, 1957, 150); Аксель замріяно слухала сестрину балаканину (Досв., Вбр., 1959, 234).

СЕСТРИНЕЦЬ, СЕСТРІНЕЦЬ, вця, ч., діал. Племінник — син сестри. Що винні діти, що такого батька мають?.. Пишов [швагер] до хати, щоб умовитися з жінкою, як би порятувати сестру і сестринця (Фр., II, 1950, 216).

СЕСТРИНИЦЯ див. сестрєнниця.

СЕСТРИНСЬКИЙ, а, в. Прикм. до сестра і; належний сестрі; // Власт. сестрі. Уже в інших, з сестринським почуттям кинулась Вутанька до нього (Гончар, II, 1959, 183).

СЕСТРИТИСЯ, рюся, ршся, недок. Виявляючи до кого-небудь сестринські почуття, ставати названою сестрою. Колись божились [люди] та каялись, Братились, сестрились зо мною (Шевч., II, 1963, 173).

СЕСТРИЦЯ, і, ж. Пестл. до сестра. Поклонилась [Уласович] хорунженку низесенько та й каже: — Віддайте же мене Олену, сестрицю вашу! (Кв.-Осн., II, 1956, 156); Брат ходить, полює, Сестрицю годує (Рудан., Тв., 1959, 95); Щирим словом братерства вітаємо тебе ми, наша любя сестрице, наша.. Ротел (Літ. Укр., 12.IX 1967, 1); Дивлюсь — се наша сусіда. Перехилилась через тин та й кланяється. Я хуленько втерла слово: — Добридень, — кажу, — сестрице! (Вовчок, I, 1955, 5); *Образно. Тополі — три сестриці — простягали вітру віта, своєму [своєму] брату степовому (Гур., Друзі..., 1959, 6); *У порівн. Ой дай мене, моя мати, до нової хати, Там волиця, як сестриця, свєкруха, як мати (Коломийки, 1969, 239); Глянь, серед поля ліворуч, Наче сестриці три поруч, Три скирти сіна ось близько (Фр., XIII, 1954, 386).

СЕСТРИЧ, а, ч., діал. Племінник — син сестри.

СЕСТРИЧЕНЬКА, и, ж. Пестл. до сестричка. Дала їй питається Княженко у сестри: — Як живеться тобі, сестриченю, на чужині в самотині? (Вас., II, 1959, 449); Де ж ви, освічені — сестричиньки, брати? Чи вже і даліш їти отак повинно? Чи вже ніхто із вас не здужа допомоги Тій купочці старих борців...? (Граб., I, 1959, 155).

СЕСТРИЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до сестра. Усі вони любили дуже, пестили і жалували сестричку свою маю, Гаю (Вовчок, I, 1955, 287); На горизонті появилася моя мила двоюрідна сестричка Олена (Грим.,

Подробищі..., 1956, 35); [О л е с я:] Хіба ж не скучно в вами? От кавалери! Один похнюпа, другий тютій... Гайда, сестрички, від нил, без нас вони шонди [швидше] розбалакаються (Кроп., II, 1958, 254); — Що там по радіо перебають, сестричко? — запитував він медичну сестру кожного ранку (Ткач, Крута хвиля, 1956, 235); *У порівн. Далека рослинка незнайома, Голубоока дівчино струнка!.. Пізнай мене.. І, як сестричка, усмілись мені (Рильський, III, 1961, 176).

Лисичка-сестричка див. лисичка¹.

СЕСТРИЧЧИН, а, в. Прикм. до сестричка; належний сестриці. Михайло на сю річ сестриччину мовчить, бо не хоче змагатися з дівчинкою маленькою (Вовчок, I, 1955, 382).

СЕСТРИНЕЦЬ див. сестрєнниця.

СЕСТРИНИЦЯ див. сестрєнниця.

СЕСТРИНКА, и, ж., діал. Племінниця — дочка сестри. — Ідти же собі нарвати яблуц, тільки гілля не лопить, — закінчив єуїко розмову з сестриньками (Мак., Вбр., 1954, 86).

СЕСТРОНЬКА, и, ж. Зменш.-пестл. до сестра. Все сниться: сестронька маленька Перед огнем, та я, та маленька У пізній час (Граб., I, 1959, 427); Люба сестронько, милий братику, потрацюємо на Хрещатику! (Тяч., II, 1957, 186); Прихилило до береги, А берега — то не сестронька: Шумить, гуде, гілля ломить, А до мене та й не говорять (Укр., лір. пісні, 1958, 449).

СЕСТРУНЯ, і, ж. Пестл. до сестра. Знайшлись [в сім'ї] дві сеструки (Вішня, II, 1956, 284).

СЕТ, у, ч. Партія грив в теніс та в деякі інші спортивні ігри. При другій сеті, коли гравці змінюються, Аристид каже їй, відбивши ж'яч панни з вілля «Ерора»: — Не щастить мені без вас (Вільде, Троянди..., 1961, 20).

СЕТЕР, а, ч. Порода мисливських лягавих собак з довгою шерстю. Це була кудлатий пес, сестер, брудно-червоної краси (Март., Тв., 1954, 245); Колись нам доводилось бачити, як єгер навчає сетера науки полювання (Вішня, I, 1956, 275).

СЕТЬЛЕНТ, у, ч. У деяких містах Китаю до проголошення Китайської Народної Республіки — спеціальні квартали, що здавались іноземцям в оренду для поселення, управлялись іноземною адміністрацією та користувались екстериторіальністю. У кількох великих містах були створені іноземні квартали (так звані сєтьлєнти), в які китайській власті не мали доступу і які вилучались з сфери дії китайських законів, тобто користувались режимом.. екстериторіальності (Нова іст., 1957, 103); Захар Пушкарьов був єдиним російським майстром на фабриці і єдиним росіянином в цьому англійському сєтьлєнті (Бурл., Напередодні, 1956, 206).

СЄУНЧ, а, ч., іст. У давньоруській і російській державі — гонець, вісник. Козаки, що супроводжували сєунча, привезли з собою і кинули на землю біля шатра царєвого прапор коронного гєтьмана, бунчук і булаву (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 486).

СЄЧ, і, ж., рідко. Те саме, що сєча.

СЄЧА, і, ж. Рідина, що виділяється вирками людини й хребетних тварин як продукт обміну речовин і виводиться з організму через сечовивідні шляхи. Крім і сєча тварин в видаленими надкирковими залозами набуває токсичних властивостей (Вбр. праці О. О. Богомольця, 1969, 93); Запах кляків і сєчі не міг розвіяти навіть еітер (Тют., Вбр, 1964, 358); З органічних добрив при підживленні найкраще використовувати сєчу сільсько-господарських тварин, гнобок, пташиний послід (Овоч., 1956, 57).

△ Кривава сєча — те саме, що гематурія. З важливого теоретичних робіт слід відзначити опрацювання..

гіпотези про збудника хронічної гематурії корів (кризава сеча) (Наука..., 10, 1956, 6).

СЕЧІВНИК, *а, ч.* Трубчастий утвір у людини і ссавців, через який сеча виводиться з сечового міхура назовні. Сеча, яка утворюється в нирках, через сечоводи потрапляє в сечовий міхур, а звідти назовні через сечічник (Шк. гігієна, 1954, 93).

СЕЧО... Перша частина складних слів, що відповідає слову сеча, напр.: сечокам'яний, сечоутворення і т. ін.

СЕЧОВИВІДНИЙ, *а, б, у* сполуч. з ім. кавал, шляхч. Яким сеча виходить з нирок. Слизова оболонка, яка встеляє сечовивідні шляхи і особливо сечічник, у дітей молодшого віку позначається великою ранимістю, зниженою стійкістю і посиленням зацупування епітелію (Шк. гігієна, 1954, 93).

СЕЧОВИДІЛЕННЯ, *я, с.* Процес утворення сечі в нирках і виведення її з організму людини й тварини. Розлади сечовиділення при захворюваннях нирок спричиняють влжже отруєння організму невиділеними складовими частинами сечі (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 199); У маленьких дітей протягом першого року життя спостерігається тимчасове сечовиділення (Шк. гігієна, 1954, 93).

СЕЧОВИДІЛЕННЯ, *я, с.* Процес утворення сечі в нирках і виділення її з організму.

СЕЧОВИДІЛЬНИЙ, *а, б.* Те саме, що сечовипускальний.

СЕЧОВИЙ, *а, б.* Прикм. до сеча.

Δ Сечова кислота — кристалічна речовина, що є продуктом азотистого обміну в організмі людини й хребетних тварин і становить складову частину сечі. У нирках та сечовому міхурі людини в'яляються [при сечокам'яній хворобі] відклади щавлевої, фосфорної, сечової та інших кислот (Знання..., 5, 1967, 27); Сечові віснаження — те саме, що сечовиснаження; Сечовий міхур — мішкоподібний орган людини та хребетних тварин, у якому збирається сеча перед виведенням її з організму. Сечовий міхур лежить у порожнині таза. Це дуже м'який шовкоподібний орган з досить товстою м'язовою стінкою, яка може дуже розтягуватися (Анат. і фізіол. люд., 1957, 133).

СЕЧОВІНА, *и, ж.* Безбарвна кристалічна речовина, що добре розчиняється у воді і являє собою кінцевий продукт білкового обміну в людини й більшість тварин. Перетворення отруйного для організму аміаку в нешкідливу сечовину є важливою захисною реакцією організму і відбувається головним чином у печінці (Фізіол. ж., VI, 5, 1960, 676).

Δ Сивятична сечовина — азотиста органічна речовина, яку одержують з двоокису вуглецю та аміаку; використовують як добриво, сировину для виробництва лікарських препаратів і т. ін. Особливе значення має широке застосування хімічної обробки кормів, гідропонного вирощування зелені для молодняка та палідників, використання синтетичної сечовини, амлічної води та інших хімічних сполук для підвищення поживності кормів (Рад. Укр., 4. II 1964, 2).

СЕЧОВИПУСКАЛЬНИЙ, *а, е.* Стос. до сечовипускання; // Признач. для сечовипускання. Затримка сечі здебільшого виникає при порушенні прохідності сечовипускального каналу (Заг. догляд за хворими, 1957, 133).

СЕЧОВИПУСКАННЯ, *я, с.* Процес виведення сечі з організму людини й тварини. Гострий піеліт починається ознобом, підвищується температура, виникають болі в попереку, спостерігається частіше і болюче сечовипускання (Лікар. експертиза..., 1958, 56).

СЕЧОВИСНАЖЕННЯ, *я, с.* Хронічна хвороба, яка виникає внаслідок порушення обміну речовин і харак-

терну особливість якої становить дуже посилене виділення сечі. Інсулін регулює використання цукру організмом. Недостатня вироблення його спричиняє цукрове сечовиснаження, цукрової діабет (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 192).

СЕЧОВІД, *вбда, ч.* Трубчаста протока нирки людини й хребетних тварин, яка виводить сечу до сечового міхура. Сечоводи мають вигляд трубочок, які виходять з ниркової миски і впадають у сечовий міхур (Анат. і фізіол. люд., 1957, 132).

СЕЧОВІДНИЙ, *а, е.* Прикм. до сечовід.

СЕЧОГІННИЙ, *а, е.* Який посилює виділення сечі. Волошка сина... є лікарською рослиною, її препарати застосовують проти гарячки та як сечогінний засіб (Рад. Укр., 22.V 1971, 4).

СЕЧОЗБІРНИК, *а, ч.* Резервуар, ізольований від доступу повітря колодазь, де зберігають сечу. У кожному свилярнику обов'язково обладнують каналізацію, що виводить всі рідкі виділення у сечозбірники (Свинар., 1956, 277).

СЕЧОПРИЙМАЧ, *а, ч.* Посудина для сечі з довгим носом, яку подають лежачим хворим (чоловікам).

СЕЧОСТАТІВНИЙ, *а, е.* Пов'язаний з функціонуванням сечової і статеві системи організму людини й хребетних тварин. Сечостатеві органи.

СИ, *част., діал. Ся.* — Я си обую файно та й буду дика... (Коцюб., II, 1955, 311).

СИБАРИТ, *а, ч.* Бездільна, розпещена людина, що живе чужою працею. Ніхто не підозріває в тім сугім формалісті та реалісті духового сибарита, артиста, що плекає одну штуку для штуки — вмiсть жити (Фр., IV, 1950, 346); Овідний тил сільського пола — безжурного сибарита, легковажного, безуважного базіки змалював Мартнович особі отця Миколи Равовича (Жовт., 2, 1956, 101).

СИБАРИТКА, *и, ж.* Жін. до сибарит.

СИБАРИТСТВО, *а, с.* Спосіб життя, притаманий сибаритові. Вільне, просторе, діяльне життя, і не без деякого сибаритства: лежання, ніжачись, у своїй теплій, м'якій постельці, вершків та печива з вершками, — воно дуже подобається Вірі Павлівні (Черн., Що робити?, перекл. Дукіна, 1936, 209).

СИБАРИТСТВУВАТИ, *ую, уеш, недок.* Вести життя, притаманне сибаритові.

СИБАРИТСЬКИЙ, *а, е.* Власт. сибаритові; такий, як у сибарита. Відбирати в мистецтва право служити громадським інтересам — .. означає позбавляти його самої живої сили, тобто масла, робити його предметом якоїсь сибаритської насолоди, іграшкою пустих ледарів (Белін., Вибр. статті, 1948, 371).

СИБІЛІАНТ, *а, ч., лінгв.* Передньоазійний щілиний приголосний звук (с, з, ш, ж).

СИБІЛІАНТИЙ, *а, е, лінгв.* Стос. до сибіліанта. Сибіліантні звуки.

СИБІРКА, *и, ж.* 1. Гостра інфекційна хвороба тварин і людини, що викликається сибірковою паличкою. Заразні хвороби тварин, на які можуть хворіти люди, називають зоонозами. До них відносять сибірку, сип, сказ, ящур, чуму (Підручник дезинф., 1953, 44); Зрадливо доля мужича... — неврочай, чи градом хліб поблава, чи пожежа змела двір, чи чума, сибірка на худобу, лишиться без теля... — був хазяїн і нема! (Головко, II, 1957, 514).

2. Старовинний російський верхній одяг із сукна, який має форму короткого приталеного каптана із зборамі й стоячим коміром. Он іде підозний офіцер, невідомо звідки замасований до Ніжана, он промайнув купець у сибірку на бігових дроздах (Полт., Повесть..., 1960, 165).

СИБІРКОВИЙ, *а, е.* Прикм. до сибірка 1. В організмі тварини сибіркова інфекція попадає здебільшого з зара-

женим кормом, а також через укуси кровосисних комах (Підручник дезинф., 1953, 97); // Признач. для лікування сибірки. Сибіркова сироватка.

СИБІРНИЙ, а, е, розм., заст. Лютий, злий, розбитакуватий. [В а с і л я н а (сміється):] *Що ти відіси і в такий сибірним парубком!* (Вас., Вибр., 1954, 305); // Уживається як лайливе слово. [Г о р ц я н а:] *В поліцію його сибірковол В торнул!* [В Сибір його! Там йому місце! (Н.-Лев., II, 1956, 494).

СИБІРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до Сибір. Радянська земля пропливає перед ними без кінця й краю — Волга, Уральські гори, зелена сибірська рівнина, Байкал (Довж., I, 1958, 99); *На одній з содяних лисин він побачив гурт диких качок... Чого довго милувався ними, пригадуючи сибірські моряри та озера і своє полювання в тайзі* (Тют., Впр, 1964, 320); *Він [В. Короленко] сказав у найчорніші дні, Доріє сибірських порозом укритий: — А все-таки поперед нас очі!* (Рильський, II, 1960, 164); // Власт. Сибіру. *Прийшла весна — сибірська, блакитячина (Рильський, III, 1961, 40); У степу навіть бійці-сибіряки, воюючи до суворих сибірських зим, найбільше потерпали не від чого іншого, як від лютої оцїлі холоднечі* (Гончар, II, 1959, 420); // Який походить із Сибіру. *Першим російським посланником, що досяг Пекіна і привіз цінні дані про Китай, був Іван Петлін, сибірський козак з м. Томська* (Видатні вітч. географі..., 1954, 9); // Уживається у складі деяких ботанічних і зоологічних назв. Сибірська яблуня; Сибірський кінь; Сибірський жеринко.

Δ Сибірський кедр — народна назва кедрової сосни, що росте у Сибіру. Зимові спори гриба заражають сибірський кедр (Шкідли. і хвор. рослин, 1956, 396); Сибірський кіт; Сибірська кішка — кіт (кішка) особливої породи з довгою м'якою шерстю й пухнастим хвостом. *Сіамські коти так само, як усі інші гатні родичі — коти сибірські, ангорські і триколірні дворові, — вже давно харчуються не ва рахунок своїх мисливських здібностей, а завдяки прихильності й любові своїх господарів* (Наука..., 11, 1968, 66).

СИБІРЯК *див.* сибірякя.

СИБІРЯКА, н, ч. і ж., *лайл.* Лиходій, харцизяка, вража душа. — *Я тобі цього не прощу. Я тобі виведу лінію, сибіряка проклятий!* (Тют., Впр, 1964, 93); *Мати було почути: — Уже, сибіряко, хата тобі чимсь тязне?! Уже на вулицю!* (Вишня, I, 1956, 11).

СИБІРЯКІ, ів, мн. (одн. сибіряк, а, ч.; сибірячка, н, ж.). Мешканці Сибіру або ті, що родом із Сибіру. — *Дивізія, в якій служив Тимко з Марком, була сформована з сибіряків та уральців, людей поважних... і надзвичайно стійких у бойових обставинах* (Тют., Впр, 1964, 485); *Товарищі твої (сибірячці) шукають роботи, та все не можуть знайти, хоч все це маю надію* (Л. Укр., V, 1956, 378).

СИБІРЯКІВ, кбва, кбве. Прикм. до сибіряк; належний сибірякові. *З глибини городів, наче з самого полум'я палаючої соломи, випливають зовсім молоденький без кашкетка боєць-татарчук і прожогом кицувий до сибірякового коня* (Гончар, II, 1959, 326); *Давид аж захвилювався радісно від сибірякових слів: це ж його мрія — колективна [комуну] отут, у дворі* (Головко, II, 1957, 16).

СИБІРЯЧКА *див.* сибірякя.

СИБІРЯЧОК, чкв, ч. Зменш.-пестл. до сибіряк. *Має а друга тут, сибірячка, А в тій хаті це була дочка* (Мал., Запов. Джерело, 1959, 173).

СІВ, а, е, нар.-поет. Те саме, що сивий 2. *Ой по горах, по долинах, По козацьких українцях Сив голубонько літає, Собі пароньки шукає* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 378).

СИВАВИЙ, а, е, розм. Те саме, що сивуватий. *Вітер розбурхав [розкуйовдив] його догге, вже сиває волосся і бороду* (У. Кравч., Вибр., 1958, 327); *Рідкі сиваві*

злари гусли над западом [заходом], холодний вогкий вітрець зачав повівати (Фр., V, 1951, 158).

СИВАСТИЙ, а, е, розм. Те саме, що сивуватий.

СИВАШ, а, ч., розм. Кінь своєї масті. *Ой коні наші сиваші, чи були ви на наш?* (Сл. Гр.).

СІВЕЗНИЙ, а, е. Дуже сивий. *Вже місяць закруглий далекий диск над лісом, відлягеним в туман сивезний* (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 251).

СІВЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до сивий 1—3. *Під хатою дідусь сивенький Сидить, а сонечко низенько Уже спустилось над Дніпром* (Шевч., II, 1963, 42); *Йонька... привіє собі в двір сивеньку конячку* (Тют., Впр, 1964, 394); *Ти, зозуле сивенькая, Закуй ми [мені] сумненько, Най розпука та й люта Я в тебе ж серденько* (Пісні та романси..., II, 1956, 57); *В хаті холодно. Ще врубки не топчили. Тому, як дмузнути, — пара сивенька з рота* (Головко, I, 1957, 149).

СІВЕНЬСЬКИЙ, а, е, нар.-поет. Пестл. до сивенький. *Через нашу річку Переправа є, Там дідок сивесенький Гучно в бубон б'є* (Мур., Лірика, 1954, 82); — *Моя жила, милесенька, Голубка сивесенька, Усю нічку буркотала, Мені спати не давала* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 23); *Чудовий німіл! Стелі в йому головою не думай достати, хіба наспинячки станеш. Стеля сивесенька* (Тесл., 3 книги життя, 1949, 44).

СІВЕЦЬ, вця, ч., розм. Те саме, що сиваш. — *Да як жаль же мені сивця-воронця, Сивця-воронця, білого копитуця* (Чуб., III, 1872, 295); *Не першина сивцю війна* (Номис, 1864, № 5782).

СІВИЗНА, ізній, ж. Те саме, що сивий. *Бреде [кобзар] ось селом, На плечах полатана свита; Нависла сивизна йому над чолом* (Манж., Тв., 1955, 154); *Чорне убрання і гладко причесане волосся, чорне, з чималю сивизною, надають жінці черничий вигляд* (Л. Укр., III, 1952, 591); *З-під беретика вибивалося коротке пасмо чорного кучерявого волосся — злегка пострібленого сивизною* (Смолич, Світанок..., 1953, 329); [Т а р а с:] *Вибачте, професоре. Але ж ви знаєте, що ми не всяку сивизну поважаємо* (Мик., I, 1957, 163); *Усе в природі чекало снігу. А він лише поманів примарною сивизною інею і кількома ріденькими лапатами сніжинками* (Кос., Сальвіа, 1959, 131).

З сивизний віків (століть) — те саме, що 3 сивий віків (століть) (*див.* сивий). *Виривають з сивизми століть і проходять гордою ходою перед нашими воїнами слави прадіди — Байда-Вишневецький, Дорошенко, Нечай, Богун, і Богдан, і славний Морозенко, і козаки Шевча та Голота — і кичуть до бою за Батьківщину* (Довж., III, 1960, 22); **СІВИЗІВ** віків (століть) — те саме, що Сивий віків (століть) (*див.* сивий).

СИВИЙ, а, е. 1. Який утратив своє забарвлення, став білим, сріблястим (про волосся). *Дідугани з довгими сивими бородами, заклашши руки на чіпка, сидять на призьбі... і цощь гомонять* (Кожуб., I, 1955, 113); *Від вагонів прамуч до перону сіла жінка в темних окулярах, під устухом і неї пишше сиве волосся* (Мороз, П'єси, 1959, 25); *Вирве старий Тарас сиве пасмо з своєї чуприни і проклає і день і годину, коли народити на ганьбу собі такого сина* (Довж., I, 1958, 247); // *Із білим, сріблястим (внаслідок утрати свого забарвлення) волоссям. Сидить Нечай і досі сивий дід Коло хатиночки* (Шевч., II, 1963, 265); *Ново голова стала сива... тільки брови чорніли* на широкому білому лиці та темні очі блищали (Н.-Лев., II, 1956, 346); *Варвара Іванівна була вже немолода, навіть трохи сива* (Забіла, Катруся..., 1955, 13); *Образно. *Заснує древній Київ над сивим Дніпром* (Неч., Хто сіє вітер, 1959, 46); // у знач. ім. сивий, вога, ч.; сива, вої, ж. Людина, волосся якої втратило своє забарвлення, стало білим, сріблястим. *Сивому й на думку не спадало в*

молодому запорожцеві візнати торішнього обшарпаного вантажника з амстердамського порту (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 90).

◇ **Дожити до сивого волосу див. вблос.** До сівой косі див. косі! Сіва борода, жарт.; Сивий оселібець, заст. — стара, навчена життєвим досвідом людина. Сиві бороди з села переказали нам давню легенду (Вол., Садп..., 1950, 5); Діди стоять, понуривши голови.. Довгенько думали сиві оселібці, довгенько один на одного зглядували [поглядали] (П. Куліп, Вибр., 1969, 180); Сивий, як голуб (голубка) — зовсім, повністю сивий. Гриць уже сивий, як голуб, був, а все ходив у Криж (Вовчок, I, 1955, 40); Перед очима ньєкка. Некапаньва, сумовита, вся сива, як голубка (Збан., Єдина, 1959, 157).

2. Який має сірувато-біле, темно-сіре і т. ін. забарвлення шерсті або пір'я (про тварин). Я запріє воліє своїх сивих Та й пішов орати по нивах (Щог., Поезія, 1958, 82); Прокинулось усе.. Луги, струшуючи срібну росу, розлагалися співами своїх соловейків, голосним кукуванням сивих воуль (Мирний, I, 1954, 318); Від сусіди виїшов з двору Здоровенний сивий цап (С. Ол., Вибр., 1959, 159); // у знач. ім. сіві, вих, ж., (одн. сивий, вогу, ч.; сівва, вої, ж.). Кові або волі сивої масті. — Отак, сину. Помолось богу Та сивого осідлаєм — І гайда в дорогу! (Шевч., I, 1951, 277); Гей! соб, сиві, соб, бодай ви скрутились.. Тпру! (Коцюб., I, 1955, 114); Сива, шкірячи зеленкуваті зуби, підходить до порога і починає швидко тертися об м'яке плече (Стельмах, Гуск-лебеді..., 1964, 142); // Сірий із сивоватим або голубуватим відтінком. Дмитрик весело дививсь на світ божий здоровими сивими очима (Коцюб., I, 1955, 130); У чорній шапці, в добром, сивого сукна, піджаці і в чоботях — поважно йшов він, плечем торкаючися золотого плеча (Головка, I, 1957, 125).

3. Сірувато-білий, білястий, білуватий. Блакитні гори змар прикрилися ніби сивим туманом диму (Кобр., Вибр., 1954, 164); Сивий, екритий наморозом степ лежав перед очима Штени (Перв., Невгадаєво життя, 1958, 183); З сивого неба сіялася жличка (Смолиць, Реве та стогне..., 1960, 528); Сивий ковила оповиває далечню топким, туманним серпанком (Тулуб, В степу..., 1964, 185); Над хатою сиві осики мліли на вітрі (Коп., Навколо полум'я, 1961, 20); // Безбарвний, однотонний, невразливий. Там, за шерегами придорожжя тополь, у сивій осінній далечі знову вставали Алюпи (Гончар, III, 1959, 167); Хочеться розправити крила і полетіти-полетіти гев аж туди, де хріють сиві обрії понад лісами та лугами (Реч., Твій побратим, 1962, 3); // Хмарний, похмурий (про ранок, день і т. ін.). У грудях поболоє.. надто в сиві дні, як от сьогодні (Л. Укр., V, 1956, 382).

4. перек. Дуже давній. Кожен кілометр шляху навколо Аурганбада — історія: сива, ще до нашої ери, і новіша, часів панування тут Великих Моголів (Мивко, Намасте..., 1957, 23); Завалює, сама сива жинувщина промовляє тут глухим, незвичайним голосом (Донч., II, 1956, 13).

Сіва давнинна див. давнинна.

СИВИНА, ї, ж. 1. Сиве волосся. Косми чорного волосся, подекуди з білими китками сивини, просто спадали на плечі (Коцюб., I, 1955, 56); Перша сивина заблищала сріблом на скронях (Тулуб, В степу..., 1964, 410); Сивина приємно пасувала його бадьорій рухливості (Кач., II, 1958, 401); *У порівн. На його.. бороді повисла срібна осинна пасутина і поблискувала на скупому сонці, як сивина (Донч., III, 1956, 14); // Сивий колір (волосся). Навті брови та невеличкі вуса заробили волохаті і мовби посріблені сивиною (Головка, II, 1957, 505); На сивину волосся лягло проміння сонця (Трубл., Шхуна..., 1940, 111); // перек. Про старість. Сивина навчила Кожу мить хорошу берегти (Рильський, III, 1961, 324); Навесні, як

вай, помолодію. То дарма, що втома й сивина (Дмит., Оснів..., 1959, 38); — І не соромно, тітко, у вашому віці говорити отаке? Сивини своєї посостетилися бі! (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 162).

◇ **Дожити до сивини** — те саме, що **Дожити до сивого волосу (див. вблос)**. Свавольні діти... З них до сивини Один дожив (Рильський, II, 1960, 274); Сивина в бороду, а чорт (біс) у ребр'я див. борода.

2. перек. Сірувато-біле забарвлення чого-небудь, сірувато-білий наліт на чомусь. Високо-високо залетіло згору в дні свої останні бабині літо, висвітчує сивиною на сонці (Вас., II, 1959, 110); Кому ж повірити? Іскрам золотистим Чи сивим осик, осик глухим? (Рильський, I, 1960, 204); На ранок мороз сивиною еквиває землю, стріжи, дерева... (Головка, I, 1957, 156); Григор підсунуся до діткини, обкутає її лице тютюновою сивиною (Гуц., Скупана..., 1965, 20); *Образно. Рожевий відблиск сонця ледве-ледве пробивався крізь каамаутну сивину похмурого зимового ранку (Добр., Тече річка..., 1961, 12).

3. перек. Далекі часи; давнина. Андрій слухав страшно оповідання; із давньої сивини, через століття, до нього долітають дикі войки (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 27).

З сивині віків (століть) — з дуже давніх часів, з давніх-давен. [П р и д о р о ж в і й:] Правда, Іване, в ньому [портреті] нечаче з сивини вікві провадає сила дика і войовнича (Корн., II, 1955, 106); — Скільки ж казок про нас перекажуть [майбутні покоління], скільки пісень проспівують про нас!.. І воскреснемо ми, — сказав Щорс.. — І повстанемо з сивини століть, і пройдемо перед ними мовним строж, повним урочистого ритму й краси (Довж., I, 1958, 188); Сивина віків (століть) — дуже давні часи; давнина. Як не можна з матері сміятися, так не можна і дітичму навтіє словом образити... Сивина століть, оберігаючи майбутнє покоління, турбувалася про найкращі і найтрудніші діточки літа (Стельмах, I, 1962, 260); У сивині (сивині) вікві (століть) — дуже давно, за найдавніших часів. Дружба українського народу з чехами і словаками пройшла через всі можливі випробування. Зароджувалась вона ще у сивині вікві (Рад. Укр., 26.V 1968, 3).

СИВИНКА, и, ж., розм. Сиві волосини. Брови [у Туркенича] — наче сміливо розікнуті підкови, кутки губ опущені вниз, здоровенний, без сивинки (Рудь, Гомін..., 1959, 7); // Окрема сива волосина. Підтягнутий, з чорним чубом без жодної сивинки, він [В. О. Сухомильський] виглядає як молодичим (Знання..., 9, 1967, 4).

СИВИЛА, и, ж., мф. У стародавніх греків, римлян і деяких інших народів — легендарна жінка-віщунка.

СИВИНЬ, вені, ж., поет. Те саме, що сивині. Дитинства теплота і мудрість старечі. Сивинь минулого і зелені майбуття (Рильський, I, 1946, 322).

СИВСІНЬКИЙ, а, е. Зовсім, дуже сивий.

СИВИТИ, сівію, сівіеш, недок. 1. Ставати, рибитися сивим (у 1—3 знач.). Старий батько сивіє (Вовчок, I, 1955, 234); Вона [матв] сивіла в той тривожний рік, Як з війни чекали дужих і калік (Павл., Бистрина, 1959, 205); // Ставати старішим. І Настя і Якте уже почали сивіти — гнутися (Мирний, IV, 1955, 114); Я весні складаю пісню цю мою. Деревом зеленим, росляним квіткою, юності прекрасній, хоч сивію сам (Сос., Щастя..., 1962, 209).

2. тільки сивіти, іє. Виділятися, виднітися своїм сивим кольором. По сивому сивіє роса (Тесля, 3 книги життя, 1918, 157); Заозером, де починався степ, сіяла ковила на обрії (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 378); Он воєні — рідні Карпати! Сивіють, сивіють удаліні (Мур., Бук. повість, 1959, 26); Виліскувала зброя, і ма-

тото сивіли шоломи солдатів (Смолянч, Прекр. катастр., 1956, 374); // безос. Від цигаркового диму в кімнаті аж сивіло (Цюпа, Грози..., 1961, 133); *Образно. Будуть дні... сивіть, мов осокори (Ю. Янов., V, 1959, 77).

СІВІТИСЯ, ігься, недок. Те саме, що сивіти 2. Без кінця ярило, поля сивілися, далекі дерева, телеграфні стовпи, скрити — все розчинялося в імлі, тануло (Гончар, III, 1959, 215).

СІВІШАТИ, аю, аеш, недок. Ставати, робитися сивішим (див. сивий 1—3). Він дивиться на своїх солдатів замуканими очима, блідий, укритий сірою щетиною, що кожного ранку сивішає (Мик., II, 1957, 279).

СІВІЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до сивіти. — З-під шолома спливало догори і густе, сивіюче вже волосся на його плечі (Фр., VI, 1951, 58); На поріє виходить жінка... з короною сивіючого, але ще пишного волосся (Сенч., Опов., 1959, 76); В задуші стоїть біля лампуть отаманка, поправляючи на шії важку, вже сивіючу косу (Гончар, Таврія, 1952, 156); Автомашини в бійцями прояснілися геть, занурюючись у сивіючу сутність літнього вечора (Ле, Право..., 1957, 141).

СІВКА, в, ж. Невеликий птах родини сивкових, що має золотисте пір'я, живе в тундрі, пустелях, горах і т. ін. Той, хто живе на Камчатці, знає, що там в'ють гнізда золотисті сивки (Вітч., 4, 1964, 163).

СІВКО, а, ч., розж. Кінь своєї масті. Товчється, як сивко в печалі (Номис, 1864, № 3130); Піднявши голову, сивко заіржав і подався до свого господаря (Галан, Горя..., 1956, 39).

СІВКОВИЙ, а, е, діал. Сивий (у 1—3 знач.). Я вічар немага, Сивкова сержаза (Чуб., V, 1874, 124).

СІВКОВІ, вх, мн. Родина птахів ряду кулікоподібних.

СІВО. Присл. до сивий 3. В його [місяця] зеленаво-бузковий променяє сиво клубиєся туман з озерець (Смолянч, I, 1958, 67); // у знач. присудк. сл. В кабінеті — сиво від цигаркового диму (Гончар, II, 1959, 192).

СІВО... Перша частина складних слів, що відповідає слову сивий у 1—3 знач.

СІВОБОРОДИЙ, а, е. Який має сиву бороду; із сивою бородою. Старі діди, поважні, сивобороді, потодждали коло лат (Фр., VI, 1951, 25); Зустріє мене в фойє бадьорий, сивобородий, з ровкудланого по-біблійськи головою дідусь (Теч., III, 1957, 14); *Образно. За вікном дико рева і зивинаєся у скаженому танку сивоборода заметль (Збан., Малин. дзвін, 1958, 405); // у знач. ім. сивобороді, дх, мн. (одн. сивобородий, дого, ч.). Чоловіки із сивими бородами. Поодаль від гурту стояло кілька сивобородих (Збан., Любов, 1957, 304).

СІВОБОРОДЬКО, а, ч., розж. Чоловік із сивою бородою.

СІВОБРОВИЙ, а, е. Який має сиві брови; із сивими бровами. Сивоброві мочазні гуцули Коломийки скали про бійця (Шпорта, Вибр., 1958, 254); *Образно. Сам сивобровий Час вечоровий Сів відпочити в селі (Гірняк, Сонце..., 1958, 73).

СІВОВОЛОСІЙ, а, е. Який має сиве волосся; із сивим волоссям. Не спінала відразу й Тіна матері... Сухенька стала, згорблена, сивоволоса (Збан., Переджнів'я, 1955, 99); // у знач. ім. сивоволосі, сих, мн. (одн. сивоволосий, сого, ч.; сивоволоса, сої, ж.). Люди з сивим волоссям. — Накликала я і вусатих, і бородатих, і сивоволосих, і лисих, як облізаний макогін! — говорила і разом реготалась Христина (Н.-Лев., VI, 1966, 33).

СІВОВУСИЙ, СІВОУСИЙ, а, е. Який має сиві вуса; із сивими вусами. Поза столом сидить.. чоловічок.., сивоусий, пакатий, броватий, очима, як списом, пройма (Вовчок, VI, 1956, 281); Коло причалів в'явилися сиво-

усі боцмани з люльками в зубах (Кучер, Чорноморці, 1948, 7); Партия — плоть і кров нашого народу. Її бійцями в і сивоусий сталевар, і вісімнадцятирічний юнак, який вводить додму (Цюпа, Україна..., 1960, 300); // у знач. ім. сивовусий, сивоусий, сого, ч. Чоловік із сивими вусами. Сивоусий поліз рукою до спідньої кишені, дістає папірця (Ле, Мої листи, 1945, 50).

СІВОГЛІВНИЙ, а, е, поет. Те саме, що сивоголівний. *Образно. Найвищий бескид — сивоголівний сторож — На перевалі встає (Дор., Єдність, 1950, 50); Ти сивіє найкращий, сивоголівний Лявоє, Обираш нині на новий похід, — За суцюрну працю, за життя щасливе (Рильський, II, 1960, 150).

СІВОГОЛОВЕЦЬ, вця, ч., розж. Чоловік із сивою головою. — А-а-а, се, — каже, — той, сивоголовець?.. (Мирний, I, 1954, 86).

СІВОГОЛОВИЙ, а, е. Який має сиве волосся; із сивою головою. В низ [дверях] показалася постать старого, сивоголового мужика, без капелюха (Фр., VII, 1951, 141); Дівчинка глянула на сивоголового людину, що стояла біля штурвала (Жур., Вечір..., 1958, 384); *Образно. З писком і галасом шугали над пасовиськом зерат дискучиз, сивоголових шпакіє (Збан., Сеспель, 1961, 447); // у знач. ім. сивоголового, вого, ч. Чоловік із сивою головою. Пилип-Конопель і той сивоголовий, що з ним разом вони врятували життя необачному ковалеві, спішившись, стояли один проти одного (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 90).

СІВОГРАК, а, ч., діал. Сиворакша.

СІВОГРИВИЙ, а, е. 1. Який має сиву гриву; із сивою гривою (про тварин). Вимовляє [Рудик] слова з мурою в волосі: — Ех, коні мої, сивогриві коні! (Кос., Новели, 1962, 134); *Образно. Котилися хвилі важкі, сивогриві (Шпорта, Вибр., 1958, 34).

2. перен. Який має густе, довге сиве волосся (про людину). Розпаланий, сивогривий художник сіє на нар-раз, спросонка вдювоано оладяючи білице (Гончар, III, 1959, 252); Не тільки старій сивогривій уралці хотілося більшого.. Людей не лише неспокій. Мовби тільки тепер побачили, як далеко зайшла війна (Баш, На.. дорозі, 1967, 204).

СІВОКОСИЙ, а, е. Який має сиву косу, сиве волосся; із сивою косою, сивим волоссям (про жінку); сивоволосий. З вітальні наустріє Катерині виїшла незнайома сивокоса жінка з почервонілими від сліз очима (Збан., Переджнів'я, 1960, 57); Сивокосі матері; // у знач. ім. сивокоса, сої, ж. Жінка з сивою косою, сивим волоссям. — Не їди, сивокоса, війною проти доньки — невинна вона (Гонч., Вибр., 1959, 95).

СІВОКРИЛИЙ, а, е, поет. Який має сиві крила; із сивими крилами. — Ой ти, орле сивокрилий, високо літаєш! (Чуб., V, 1874, 888); Ой чому ти не літаєш, Орле сивокрилий? (Рудан., Тв., 1959, 117).

СІВОЛАП, а, ч., зневажл., заст. Груба, невихована, неосвічена людина. [П е ч а р и ц я:] Сиволап, як є сиволап.. Слава по-людськи вимовити не може, — а от ручки лиже!.. (Мирний, V, 1955, 154).

СІВОЛАПНИЙ, а, е, зневажл., заст. Грубий, невихований, неосвічений. [М а к с и м:] Ну, спасибі вам, що ви не гордуєте нашим братом сиволапим (Кроп., I, 1958, 393); [З а в і р х а:] Ех ти ж дурень сиволапий! (Мам., Тв., 1962, 320).

СІВОМУДРИЙ, а, е, поет. Розумний, навчений досвідом. Повнісінька зала великого театру.. Сивоюдрі голови старших поруч баристих тусток на юних кучер-раз востроюких дятчаток... (Вишня, II, 1956, 13); *Образно. І стоїть він [Київ] над сивоюудрим Славутичем — прекрасний, квітучий, дрекній і водночас такий молодий! (Знання..., 11, 1968, 5).

СИВОРАКША, і, ж. Те саме, що ра́кша. *Іноді мені бриніє, неначе соловейка спів, Охриплий голос сивораки (Рильський, II, 1960, 46); Над головою вже виступує дятел і ногою кликала сиворакиша (Десняк, Опов., 1951, 62).*

СИВОУСИЙ див. сивовусий.

СИВОЧОЛВИЙ, а, е, поет. Те саме, що сивооголівий. *Простя друзі сивоцолі! Ім оповісти про Москву (Шпорта, Вибр., 1958, 146).*

СИВОЧУБИЙ, а, е. Який має сивий чуб; із сивим чубом. *Послухаймо розповіді сивочубих шаповалних народом ветеранів колгоспів (Хлібороб Укр., 6, 1969, 36); *У порівн. На березі, неначе сивочубі діди, стояли застужені стіжки (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 160).*

СИВОЧУПРИННИЙ, а, е. Який має сиву чуприну; із сивою чуприною. *З народу вийшло четверо найстаріших сивоусих і сивочупринних запорожців (Довж., I, 1958, 235).*

СИВУВА́ТИЙ, а, е. Трохи сивий (у 1—3 знач.). *То був здоровий, плечистий німець з рускою бородою, вже сивува́тою (Н.-Лев., III, 1956, 229); Сивува́те волося спадало на опуклий лоб, на кошлаті брови (Ільч., Петерб. осінь, 1956, 47); Біля столу сидів сивува́тий чоловік (Шиял, Баландя, 1957, 57); Висять сивува́ті зроста на пружних лозах восени (Перв., II, 1958, 138); // у знач. ім. сивува́тний, того, ч. Трохи сивий чоловік. Про жогом сивува́тий підійшов до труб (Рудь, Дон. зорі, 1958, 68).*

СИВУ́ХА, п, ж. Недостатньо очищена хлібна горілка. *Гнат сидів у корчмі за столом, підперши голову рукою. На столі перед ним стояла пляшка з двома-трьома чарками недопитої мутної сивухи (Жоцьоб., I, 1955, 20); — Що ви п'єте? Просту сивуху, а що то таке коньяк, то ви, певно, не знаєте! (Мак., Вибр., 1956, 229); Тріск та дзвін столів в повітрі разом із смородом сивухи (Тулуб, Людолови, I, 1957, 122); // розг. Горілка взагалі. Від квартованьки горілоньки, доброї сивухи, Стався мені світ, як банька, а люди, як мухи (Пісні та романси., I, 1956, 293); *Образно. Вона [релігія] і нині залишається духовною сивухою, таким же дурманом, яким була і раніше (Наука., 9, 1962, 51).*

СИВУ́Ч, á, ч. Славець родини вухатих тюленів. Сивучі, як і морські котки, належать до родини вухатих тюленів і живуть в узбережній зоні північних районів Тихого океану (Наука., 6, 1971, 24); Левами називають сивучів — великих вухатих тюленів північно-східної частини Тихого океану (Веч. Київ, 25.XII 1967, 4).

СИВУ́ЧА, áтв, с. Те саме, що сивученя. Самки сивучів — обайливі матері. Вони витягають сивучат, що ненароком опали у воду, захищають їх від ворогів (Наука., 6, 1971, 24).

СИВУ́ЧЕВИЙ, а, е. Прикм. до сивуч. Довжина сивучевих самців перевершує три метри, а вага подеколи сягає тонни (Наука., 6, 1971, 24).

СИВУ́ЧЕНЯ, áтв, с. Мала сивуча.

СИВУ́ЧИЙ, а, е. Прикм. до сивуч.

СИВУ́ШЕЧКА, п, ж. Пестл. до сивушка.

СИВУ́ШКА, п, ж. Пестл. до сиву́ха. Медок, сивушку попилали [троявці] Бев просипу неділь із п'ять (Котл., I, 1952, 102).

СИВУ́ШНИЙ, а, е. Прикм. до сиву́ха. Сивушним отруйним пахом приймалися стіни, стеля (Крот., Спн., 1948, 115).

△ Сиву́шна о́лія — отруйна з різким, неприменим запахом рідина, що утворюється при спиртовому бродінні; використовується для хімічного синтезу.

СИГ, á, ч. Прісноводна промислова риба родини лососевих, яка поширена перев. на Півночі, але акліматизується і в інших місцях. В 1949 р. завезена з півночі ціна

риба сиг для акліматизації в ставках і річках УРСР (Вісник АН, 8, 1949, 30).

СИГА́РА, п, ж. Щільно скручені в товсту трубку тютюнові листки для куріння. *Увечері сигару запалив з (Граб., I, 1959, 500); В світлиці стало порожньо, тільки змарами висів густий дим од дорожих сигар (Н.-Лев., III, 1956, 138); Полковник сидів у кірсі на кормі. Він відумаживо палив сигару і читав книжку (Ю. Янов., II, 1958, 69); *У порівн. Довга тонка гармата задерлася вогню, як химерна сигара, і з її жерла курив сивий димок... (Довч., VI, 1957, 483); // перен. Що-небудь схоже на таку трубку. В той день на базі літали й сідали важкі окрилені сигари літаків (Собко, Срібний корабель, 1961, 41); На спеціальних візках повільно рухуються багатометрової металеві сигари [ракет], на мотуніях тягачах — бойові обслуги (Рад. Укр., 8.XI 1960, 1).*

СИГА́РЕТА, п, ж. 1. Маленька тонка сигара. 2. Цигарка без мундштука. *Парубки досмаювали свої сигарети, жадібно затягуючись димом (Кучер, Трудна любов, 1960, 566); У Михайла скінчилися сигарети, а палити хотілося нестерпно (Томч., Жменяк, 1964, 110).*

СИГА́РЕТКА, п, ж. Те саме, що сигарета. *Вона знов дмухнула мені димом із своєї сигаретки просто в очі (Фр., IV, 1950, 289); Вийняв [Бродій] сигаретку, вставив її в мундштук, запалив сірничка (Скл., Карпатів, II, 1954, 399).*

СИГА́РЕТНИЙ, а, е. Прикм. до сигарета. *В клубках сигаретного диму перед Жменяковими примруженими очима вирости Альпи (Томч., Жменяк, 1964, 11); // Признач. для сигарет, їх виготовлення, зберігання і т. ін. Сигаретна машина.*

СИГА́РЕТНИК, а, ч. Той, хто виготовляє сигарети.

СИГА́РЕТНИЦЯ, і, ж. Жін. до сигаретник.

СИГА́РКА, п, ж. 1. Те саме, що сигара.

2. заст. Цигарка. *Перегода о. Хведор закури сигарку (Н.-Лев., I, 1956, 119).*

СИГА́РНИЙ, а, е. Прикм. до сигара. *Ми за сигарним димом бачимо Хижє, потворне обличчя війни (Дор., Єдність, 1950, 117); // Признач. для сигар, їх виготовлення, зберігання і т. ін. Сигарний тютюн в порівнянні з цигарковим має вищу міцність, гіркий присмак і специфічний аромат (Техн. культ., 1956, 358); Містер Ейбл м'яко поклав верхню губу на сигарний мундштук (Смолич, Сорок вісім., 1937, 40).*

СИГА́РНИК, а, ч. Той, хто виготовляє сигари.

СИГА́РНИЦЯ, і, ж. 1. Жін. до сигарник.

2. Коробка для зберігання сигар, цигарок. *У неї алюмінієва сигарниця, а в сигарниці завжди повно цигарок (Довч., II, 1956, 269).*

СИГА́РОПОДІБНИЙ, а, е. Схожий формою на сигару. *Сигароподібне тіло ракети; Сигароподібна конструкція дирижабля, бою чудові аеродинамічні властивості зумовили високу швидкість руху і незвичайну маневреність (Знання., 3, 1967, 18).*

СИГА́РОЧКА, п, ж. Зменш.-пестл. до сигарка.

СИГА́РЯКА, п, ж. Збільш. до сигара. *В другому вагоні вусатий солдат.. мостився до залізної пічки прикурити тостелезну трофейну сигаряку (Загреб., Шепт, 1966, 38).*

СИГІ́ЛЯРЄВИ, вх, мн. Родина вимерлих деревоподібних рослин.

СИГІ́ЛЯРІЯ, і, ж. Велика вимерла деревоподібна рослина класу плаунових. *Серед унікальних зразків Геологічного музею є частина скам'янілого стовбура сигілярії — деревоподібного плауна, що ріс у болотистому лісі на території [теперішньої] Донецької області за кам'яновугільного періоду (Наука., 2, 1969, 34).*

СИГІ́ЛА, к, ж., діал. 1. Смерека, що має тільки вер-

літкове віття. Довкола на самісіньких чубках стрімких скель погойдуються, як в аркановому колі, довжелезні сизаи (Літ. Укр., 24. XI 1970, 4).

2. Гірський лісіз таких сморек. Надивився [Черемоше] і на полонини роалогі, безкраї, і на густі сизаи.. дико суворі (Хотк., II, 1966, 320).

СИГМА, ж. ж. Назва літери грецького алфавіту на позначення приголосного звука «с».

СИГМАТИЧНИЙ, а, е, лінеє. Який має в складі афікса індоевропейське «s» (грецька σ — сигма). Сигматичний аорист; Сигматичний називний; Сигматичний тип творення.

СИГНАЛ, ч. 1. род. у. Зоровий або слуховий умовний знак для передачі якого-небудь повідомлення, розпорядження, команди і т. ін. Голос дзвоника — се був наш умовлений сигнал (Фр., IV, 1950, 366); В цю хвилину над табором пролунав сигнал на вечірній оляд (Сміль, Зустрічі, 1936, 107); Сигнал бойової тривоги раптом порушив спокій (Ткач, Моряки, 1948, 32); *У порівнян. Нея замислилася. Одна сцена з минулих років виринула в її пам'яті, ніби застержений сигнал (Вільде, Сестри..., 1958, 356); // перен. Дія, подія, що стає поштовхом, стимулом до початку чого-небудь, закляком до чогось. Вбавство [князя] Андрія стало сигналом до повстання в Богородиці й у Владимири (Іст. СРСР, I, 1956, 61); Перемога революції в столиці стала сигналом до виступів трудящих і в інших районах країни (Ком. Укр., 2, 1967, 29).

2. род. у, перен. Попередження, повідомлення про те (перев. небажане), що відбувається або може відбутися. Вже йшли сигнали, що поїзд рушить із Каменоброду (Фр., IV, 1950, 366); — Ви знаєте, що в пресі були сигнали про незадовільний стан вирубки бука у наших лісах (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 200); Чуїно прислухатися до голосу мас, уважно ставитися до їх сигналів, оперативно реагувати на них — обов'язок кожного керівника (Ком. Укр., 6, 1962, 9).

3. род. у, спец. Вияв функціонування чогось, що викликає відповідну реакцію якого-небудь приладу або організму. В радіотелеметричних системах показники вимірвальних приладів перетворюються в електричні сигнали, які управляють роботою радіопередачів (Наука., 2, 1958, 4); Згідно з вченням І. П. Павлова, кора головного мозку постійно одержує сигнали не тільки із зовнішнього середовища через органи почуттів, а й з внутрішніх органів (Фізіол. ж., II, 4, 1956, 91); Станційні спостереження.. безперервно реєструють сигнали, що надходять в борту космічної ракети (Рад. Укр., 4. I 1959, 1).

4. род. а. Пристрій на автомобілі, мотоциклі і т. ін. для звукової сигналізації. Дівчина-шофер натиснула кнопку сигнала, ледь-ледь зазриве гудок (Головок, I, 1957, 463); На автомобіль застосовується електричний звуковий сигнал вібраційного типу (Підручник шофера..., 1960, 165).

Давати (дати, подавати, подати) сигнал — те саме, що сигналізувати. Шофер давав сигнали, і сирена зрочала, як дикий гірський кабак (Донч., II, 1956, 171); Гайдук приклав до рота ріг, щоб дати сигнал (Довж., I, 1958, 270); Спершись одною рукою на лунку сидла, він подав другою умовний сигнал (Рибак, Опов., 1949, 159); Коли пізота наблизилась до річки, Микола в свого «максима» подав сигнал до бою (Збав., Незабутне, 1953, 31); — Може, там хто буде в'язнати до вас... Або говорити різні такі слова... незорозі. То ви нам скажіть. Дайте тільки сигнал... (Гончар, III, 1959, 201).

СИГНАЛІТИ, лю, лаш, недок. Те саме, що сигналізувати 1, 2. Каякін почав їм сигналізувати прапорцями (Тулуб, В степу..., 1964, 395); Дзвеніли трамваї, сигналами

автомашини, поскрипували на поворотах опецькуваті тролейбуси (Дмит., Розлука, 1957, 50); Всі раптом згадали, що вже пізно і, мабуть, треба сигналізувати ввечері (Ів., Вел. очі, 1956, 53); Із вишка із сторожової Сигналять хлопці; турки мчать! (Шпорга, Ти в серці..., 1954, 173); В тому кінці села затрубив пастух — сигналів жінкам, щоб корови доїли (Томч., Готель..., 1960, 58).

СИГНАЛІЗАТОР, а, ч. Прилад, признач. для сигналізації. Крім промислового рибальства, сигналізатор широко застосовується для експериментального вивчення різних типів знарядь лову (Веч. Київ, 2. IV 1958, 1).

СИГНАЛІЗАЦІЙНИЙ, а, е. Прикм. до сигналізувати 2. Мешканці водних просторів природа найкраще наділила електричними органами різного призначення — у вигляді освітлювальних та сигналізаційних систем, засобів камуфляжу, .. самозахисту і навіть нападу (Знання..., 1, 1966, 6); // Признач. для сигналізації (у 1 знач.). Сигналізаційний прилад.

СИГНАЛІЗАЦІЯ, і, ж. 1. Дія за знач. сигналізувати 1. У військовій справі прожектори використовуються для освітлення і сигналізації (Курс фізики, III, 1956, 276); На багатьох шаштах застосовується диспетчерська сигналізація контролю роботи основних механізмів шашти (Сигналізація..., 1955, 9).

2. Система сигналів, що застосовується де-небудь. Уривчасті дзвінки внутрішньої сигналізації мають піднімати усіх (підводників) на ноги (Логв., Давні рани, 1961, 42); Для контролю за роботою основних механізмів на комбайні СК-3 є система світлової і звукової сигналізації (Колг. Укр., 8, 1961, 14).

3. Прилад або пристрій для подавання сигналів. Механікам та енергетикам потрібно було проаналізувати роботу устаткування, забезпечити його безвідмовність, налагодити всю сигналізацію, прилади контролю, автоматичні пристрої (Ком. Укр., 7, 1966, 50).

СИГНАЛІЗОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до сигналізувати.

СИГНАЛІЗУВАННЯ, я, с. Дія за знач. сигналізувати 1. Для організму важливий не тільки аналіз зовнішнього світу — для нього так само необхідне сигналізування.. і аналізування того, що відбувається в ньому самому (Шк. гігієна, 1954, 66).

СИГНАЛІЗУВАТИ, ую, уєш, недок. 1. Передавати сигнальні знаки. Зрештою копач погіб через власну необережність — чом не сигналізував швидше? (Фр., VIII, 1952, 401); Приєздили [партизани] коні, самі вийшли на галявину, щоб сигналізувати льотчикам (Шер., В партиз. загонах, 1947, 66).

2. Повідомляти сигналом (у 1 знач.) про що-небудь. Над нами розлітались вогнисті дощечі і зорями ракети. То сигналізували про нещастя, прохачи допомоги (Труби., II, 1955, 57); Стільона заліз на камінь і прапорцями сигналізував Марусі про перші одержані в бою перемоги (Донч., V, 1957, 199); Радіолокатори, встановлені на суднах, сигналізують капітанові про скелі, айсберги і зустрічні судна (Літ. газ., 9. V 1958, 1).

3. перен. Попереджати, повідомляти про що-небудь (перев. небажане), що відбулося або може відбутися. Заичайно, втрами, що висунує в ньому обивкувачення проти акадєміка Шульєв справедливе, Куцєвич не міє. Але лист сигналізує (Рибак, Час..., 1960, 804); — Я сигналізувати му про всяку небезпечу, я не дам війтові накрити нас жокрим рядом (Д. Бєдзик, Студ. Водн, 1959, 93).

СИГНАЛІЗУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до сигналізувати 2.

СИГНАЛІСТ, а, ч. Той, хто подає й приймає сигнали (у 1 знач.). — Може, там і сигналіст стоїть, — пускався

в довадки Кузьма, — та сигнали на берез передав азбукою Морзе? Але хіба ж його заїдси розледили? (Гончар, Тронка, 1963, 37); Від шати чулось, як видаюють сигналисти (Гур., Наша молодість, 1949, 16).

СИГНАЛІСТКА, ж. Жін. до сигналіст. Ось тепер починалися .. її, сигналістки, обов'язки (Хор., Місто..., 1962, 9); На шати працювала (Катерина) кілька років відкатицею, сигналаісткою (Роб. газ., 27.I 1966, 2).

СИГНАЛОВИЦ, а, е, рідко. Те саме, що сигнальний. Шум, туркіт, свист машин, скрипіт дрюків, проразливий голос сигналових дзвінків глушили дикий спів готовий на смерть гірняків, що спускалися до ям (Ков., Тв., 1953, 479); Коло правої куліси високий сигналовий стовп (Фр., IX, 1952, 341).

СИГНАЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до сигнал 1; який є сигналом. Сигнальний дзвінок, сповіщаючи, що надійшов двістий поїзд, подає на нього, морс електричний ток [Струн] (Фр., VI, 1951, 319); Кризь морок ночі.. роз'янтрено червоють сигнальні вогні на кораблях, що ледь проступають силуетами з п'ятьми (Гончар, II, 1959, 211); // Признач. для подавання сигналів. Кліпнула сигнальна лампочка, закрутилася верхня ледібка (Ю. Янов., II, 1954, 148); Телефонний комутатор має сигнальне обладнання (Сигналізація..., 1955, 8); Ніна майже інстинктивно зловила зорнутий сигнальний прапорець (Літ. газ., 16.XII 1960, 4); З жарсового і сигнального містків, з інших бойових постів долинула тривожні вигуки: — Торпеда... Торпеда! (Ткач, Крута хвиля, 1956, 125); // у знач. ім. сигнальний, ного, ч. Те саме, що сигнальний 1. — Людина за бортом! — вигукнуло в щогли сигнальний (Тудуб, Людолові, II, 1957, 234).

△ Друга сигнальна система, фіз. — сукупність умовних рефлексів, сигналами до виникнення яких є не безпосередні подразники, а їх словесні позначення. Сигналізацію про явище навколишнього середовища за допомогою слова 1. П. Павлов назвав другою сигнальною системою (Заг. догляд за хворими, 1957, 10); Перша сигнальна система, фіз. — сукупність умовних рефлексів, які формуються під впливом конкретних подразників зовнішнього або внутрішнього середовища і забезпечують складну умовно-рефлекторну поведінку організму. Якщо у тварин існує лише перша сигнальна система, то у людини сигнальних систем дві — перша, така ж, як і в тварин, і друга, притаманна тільки їй (Знання..., 4, 1971, 13); Сигнальний примірник — перший друкований примірник книжки, журналу і т. ін., що являє собою взірць для всіх інших примірників цього видання. На тому тижні приїс [Павло] свою книжку. Новенька. Ще нахне фарбою. Сигнальний примірник (Мушк., Серце..., 1962, 224).

СИГНАЛЬНИК, а, ч. 1. Матрос або старшина, що веде спостереження за морем і повітрям, приймає та передає сигнали (у 1 знач.). Важковий сигнальний доповідач: — Дає [літак] сигнал: хоче розбомбити (Труба., Шхуна..., 1940, 217); Він постійно трохи біля сигнальників, які стежили за морем і небом (Ткач, Крута хвиля, 1956, 123).

2. На певних виробництвах — робітник, що здійснює спостереження за чим-небудь і подає сигнали до певних дій. В лісонасадженнях і садах для сигналізації застосовуються такі ж [як і на інших площах] сигнальні знаки, тільки на довших жердинах, які переносять по двох сигналах (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 83).

СИГНАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до сигнальний 2.

СИГНАТУРА, в, ж. 1. Копія рецепта лікаря, яку привіплюють до ліків, що відпускають заамовнікові.

2. Друк. Цифра на першій і третій сторінках друкованого аркуша в книжці чи журналі, що позначає порядковий номер цього аркуша при брошуруванні видання.

СИГНАТУРКА, в, ж. Зменш.-пестл. до сигнатура 1. Покину нудні сигнатурки в аптеці, Забуду дітей в пелюшках і побуду лодит оселеді! У північних морях (Рельський, I, 1960, 189).

СИГНАТУРНИЙ, а, е. Прикм. до сигнатура. Сигнатурний ярлик; Сигнатурна цифра.

СИГНАТУРНИК, а, ч. Працівник аптеки, що переписує рецепти на сигнатури (у 1 знач.).

СИГНАТУРНИЦЯ, і, ж. Жін. до сигнатурник.

СИГОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до сигт. Добре розвиваються в ставі Присивашки сигові риби (Хлібороб Укр., 11, 1967, 9); Сигова ікра; Сигова юшка; Сигові вібриди.

2. у знач. ім. сигіві, вих, мн. Риби родини лососевих, до яких належать сигт, омуль і т. ін.

СИГУРА́НЦА, в, ж., іст. У мовархівній Румунії — політична поліція. Після того як він прочитав кілька солдатських листів, не викидаючи з них тривожних і багатозначних слів, до нього завітав червононосий примар і агент сигуранци (Чаб., Балкан. весна, 1960, 20).

СИДЕНЬ, два, ч., розм. Малорухлива, пасивна, бездіяльна людина. Оце ще сидень, — і між люде ніколи не айде! (Ст. Гр.).

◇ Сіднем сідіти: а) сідіти довгий час, не встаючи. Гості самі сіднем сидать на лавках (Рйбак, Переясл. Рада, 1953, 273); б) перебувати де-небудь постійно, не виходячи, не виїжджаючи. — Частіше до нас годи, — чого тобі там сідіти сиднем? З кудьде згинеш! — каже Гордій Дежидові (Гр., II, 1963, 88); Настя сіднем сидать вдома (Речч., Весн. грозн, 1961, 262); Сідні справлять — нічого не робити; нічим не займатися. Електрика за все нам одробляє. І ми, звичайно, сідні не справляем (Вирван, В розп. літа, 1959, 229).

СИДЕРАЛЬНИЙ, а, е, с. в. Стос. до сидерації. У сидеральних сіозмінах, які запроваджують на піщаних ґрунтах, для відновлення родючості ґрунту вносять на зелене добриво люпин та інші, здебільшого бобові, культури (Колг. енци., II, 1956, 507); Сидеральні пари; Сидеральні добрива.

СИДЕРАТ, а, ч., с. в. Те саме, що сидерація 2. За пасажми поживних речовин сидерати мало відрізняються від ґною (Карпоця, 1957, 63); Про велике агротехнічне значення люпини як сидерата свідчать численні дані вітчизняних і зарубіжних науково-дослідних закладів (Хлібороб Укр., 8, 1966, 13).

СИДЕРАЦІЯ, і, ж., с. в. 1. Заорювання в ґрунт зеленої маси бобових рослин для підвищення його родючості. Значним резервом у підвищенні врожайності польських земель є сидерація і вапування ґрунтів (Рад. Укр., 16.II 1971, 2); У передових колгоспах, крім використання ґною і торфокомпостів, багато уваги приділяють сидерації і особливо використовують люпин на зелені добриво (Колг. Укр., 8, 1957, 43).

2. Зелена маса бобових рослин як добриво. Для забезпечення високих урожаїв на Полссі треба широко застосовувати сидерацію та органічно-мінеральні добрива (Колг. енци., II, 1956, 342).

СИДЕРИТ, у, ч. Мінерал сірого або жовтувато-бурого кольору; карбонат заліза. Сидерит, жовтувато-бурого кольору, в одних місцях налений і виглядає цементу, в інших представлений суцільною масою (Геол. ж., XVI, 2, 1956, 53).

СИДЕРИЧНИЙ, а, е: △ Сидеричний місяць, астр.— проміжок часу між двома послідовними поверненнями Місяця в одне й те ж місце небесної сфери відносно зір; зоряний місяць. Сидеричний місяць більший за сидеричний (Астр., 1956, 71).

СІДЖЕННЯ, я, с., діал. Сидіння. Через сидження не міє запопасти в лежання (Номіс, 1864, № 10846); Зразу зотіє [Борис] тусточкою обтріпати сукню, але до

неї від сидження поприставало багато [багато] кусників сухої глини і піску (Фр., III, 1950, 454); Лакеї позскакували зі своїх сидень і поставали в покірних поставках (Фр., III, 1950, 148).

СИДІЛКА, п, ж.; розм. Особа молодшого медичного персоналу, що доглядає тяжкохворих. — Я.. сиділка до вас приставлена (Вол., Місячне срібло, 1961, 111).

СИДІННЯ, я, с. і. Дія і стан за звач сидіти 1—7. Оксен також жружився від сліпучого сонця і розминав затерлі від дового сидіння ноги (Тют., Впр, 1964, 86); Оце сидіння в редакції цілий день — драгте мене без нічця (Коцюб., III, 1956, 178); Цілими днями після дового сидіння в заті діти бігали надворі (Головко, I, 1957, 92); Скільки перетяє душою Юрій за ці години сидіння в парку (Хижняк, Невгамовна, 1961, 239). Він доводив нам, що його едача вимагає якоїсь дії, а не сидіння в турмі (Досв., Вибр., 1959, 136).

2. Місце або предмет, на якому сплять, на який сидять. Прокурор підвісив з свого сидіння і сперся кулаками об дощечку пульта (Фр., VI, 1951, 271); Сидіння для машиніста, на якому тепер сидю я, було приладжене так низько, що я не міг дістати рукою до свистка (Сміл., Сашко, 1954, 56); Варивода сіє на задні сидіння, і машина ревуєла з місця (Голов., Тополя., 1965, 358).

СИДІННЯЧКО, а, с. Зменш.-пестя до сидіння.

СИДІР, дора, ч., розм., жарт. Торбива з харчами; їстівні припаси. — Розшукате в земельному відділі мого дружка Ярему Гуркала, передасте од мене привіт і сидора (Стельмах, II, 1962, 184); — О-о, паничку! То в тавому сидорі всякого добра повно! Се славно... (Кол., Терен., 1959, 54).

СИДІТИ, лжў, дійш, недок. 1. Перебувати в положенні, при якому тулуб розміщується вертикально, спираючись на що-небудь сидівцями (про людину). На озі сидіє гарний козак молодий (Вовчок, I, 1955, 320); Співробітники сиділи зі здивованими обличчями і поглядали один на одного (Фр., VI, 1951, 299); Паничка сиділа перед люстром при світлі свічки і виждала в вуз дороги сержеки (Довж., I, 1958, 223); Автобус не був переповнений. Майже всі пасажири сиділи (Томч., Готель., 1960, 6); // Розміщуватися нерухомо у певний спосіб (з обставинними словами, що вказують на його характер, особливості). Вони сиділи нерухомо, „боячись поворухнутись та зачепити шалкий похми (Коцюб., I, 1955, 348); Студент Павло Синицин сидів напочинки біля невеличкого чудернацького деревця (Довж., I, 1958, 476); Ефрейтор, засухавши зрукава, сидить верхи на перекинутому човні (Гончар, III, 1959, 349); // Займати вертикальне положення, при якому тулуб спирається на що-небудь нижньою своєю частиною і підтримується передніми лапами (про собаку, кішку, вовка і т. ін.). Біля нього сидіє білий кудлатий пес і дивився на берег (Коцюб., I, 1955, 188); // Перебувати на чому-небудь, на якійсь поверхні не переміщуючись (про птахів, комах). Закувала зозуленька. На дубу сиділи (Шевч., I, 1963, 6); Он сидить на щоглі чайка, Скилять-галасує (Л. Укр., IV, 1954, 96); Одні [бджоли] лазили по кориту, другі сиділи на соломинках (Мирний, I, 1954, 281); Галки на стіні сидять, жов судді марноти людської (Рильський, III, 1961, 274); На плечі [шарманщика] сидів великий рожевий птах (Смолич, II, 1958, 8).

На причілку сидіти дво. причілок; Шлєчма сидіти дво. шлєчє; Сидіти за партою дво. парга; Сидіти на яйцях — висиджувати пташенят, зігріваючи яйця теплом свого тіла (про птахів). Орацця ще сиділа на яйцях, а орел кружале над нею в якоюсь дрібною здобиччю в пазурах (Тулуб, В степу..., 1964, 121).

◇ Для (задля) меблів сидіти дво. меблі; Муха сіла на ніс дво. муха; Отут (ось тут) сидіть — уживається,

щоб виразити незадоволення, роздратування чим-небудь (звичайно супроводжується жестом — показуванням на голову, шию, потилицю, серце). — Та таки правда, що воно [земство] в мене отут сидить! — показав [Чіпка] на серце (Мирний, II, 1954, 283); Сидіти кімнемем (кіл-кбм); а) перебувати в нерухомому положенні, бути непо-рушним. — Увесь Єрусалим, старе й мале біжить, щоб на видописько поглядіть, се тільки ти тут каменем сидиш (Л. Укр., I, 1951, 444); б) займатися чим-небудь, нікуди не виходячи. В негоді кілком сиджу за столом (Коцюб., III, 1956, 424); Сидіти на лаві підсудних (обвинувачених) дво. лавя²; Сидіти на печі — нічого не робити, пі в шо не втручатися. Старі, старі сидіть би вам на печі та жувать калачі (Номис, 1864, № 8639); Сидіти на телефоні — не відходити від телефону довгий час, передаючи або приймаючи які-небудь відомості, чекаючи на які-небудь повідомлення і т. ін.; Сидіти на чужому вбзі — бути позбавленим чого-небудь свого або бути залежним від когось-небудь. Нема вірше, каже народна мудрість, як сидіти на чужому воші (Дмит., Розлука, 1957, 237); Сидіти одні на одному — до-небудь дуже тісно. За ложі ми вже нічого не кажемо; там, як ото говорять, один на одному сидять (Вітч., I, 1970, 142); Сидіть як (мов, ніче, ніби і т. ін.) на вогні! — бути надавичайно схвельованим, збудженим, занепокоєним. — Я страшенно чогось боявся. Ніби я сидів на вогні (Ю. Янов., II, 1958, 154); Сидіти як на голчках дво. голчка; Сидіть як на колочках дво. колочка; Сидіть як (ніче) у слівях дво. слівя; Сидіть як пень дво. пень; Сидіть як пеньбк (пеньбкбм) дво. пеньбк; Сиднем (сидьма) сидіть дво. сидне, сидьма; Сісти як (ніче і т. ін.) рак на мілнці (на мілкому) дво. мілнці, мілкіякі; У печінках сидіть дво. печінка; Як (мов) на ножах сидіть дво. віж¹; Як (мов і т. ін.) скілька на бці сидіть (скількі на очі сидять) дво. скілька; Як на кілчках сидіть дво. кілччок.

2. Перебувати де-небудь; проводити час десь, у когось. Якби не діти, то би добре було в корчі сидіти (Номис, 1864, № 11675); Сидить Петро у Полтаві В стані в поштарях (Г.-Арт., Байкн., 1958, 142); Зараз у мене сидить Хомяк (Коцюб., III, 1956, 274); Чубенко подумав про тиг, що сиділи в окопах (Ю. Янов., II, 1958, 228); Увечері Черниш і Сагайда сиділи в розвідникі (Гончар, III, 1959, 132); Удень, зичайно, дома сидить [художник] — все малює (Головко, II, 1957, 192); // Перебувати де-небудь з метою відпочинку, розваг і т. ін.; гостювати. Сиділа в гостях 10 днів (Л. Укр., V, 1956, 375); // Мешкати, проживати де-небудь, у когось. — Живи в мене, дочко! Чого ти маши у чужому селі одінока сидіти! (Вовчок, I, 1955, 4); [К р і с т а б е л ь:] Ну, як таки вам жити у шатрі? Поки вбудується, у нас сидіте (Л. Укр., III, 1952, 39); Хата, в якій вони [Герман і мати] сиділи, не тх (Фр., VIII, 1952, 332); *Образно. — Зайдіть, як уейдуть до хати, то й сидіть до похоронного дзвону (Стельмах, I, 1962, 552); // розм. Проходити той самий курс навчання повторно або втретє. Третій рік він сидить вже у другому класі (Мирний, IV, 1955, 115); Далеко від батьків відстав, задираючись з дітьми, дванадцятилітній головастий Гнат, який по два роки сидить в кожному класі (Стельмах, I, 1962, 216); // у сполуч. із с. на землі, на грядці, на хазяйстві і т. ін. Вести осіле життя або господарювати де-небудь. — Я сидів все життя на грядці і дивився вниз (Довж., I, 1958, 489); Довго сидів на дідівському дворі і син Бразд (Скл., Святослав, 1959, 13); Софрон і зараз сидів на батьківському газайстві (Смолич, Мир., 1958, 18); Сидить смерд на землі, та не він господар (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 15).

Сидіти в комірному — наймати кваргіру в кого-

небудь. *І досі чудно: своя хата! Це ж, люди добрі, не в комирному сидіти, не щулитись у чужому кутку* (Стельмах, I, 1962, 509); Сидіти в чотирьох стінах: а) не виходити з дому, з приміщення. — *А ти чого, белас, сидиш в чотирьох стінах? Така погода — а він сидить. Сам би чорт мене не вдержав у хаті! — крикнув Власов на Василя* (Мирний, IV, 1955, 127); б) бути позбавленим товариства, перебувати в самотині. *Чудна Галя, що не переїхала до міста... Сидить там сама в чотирьох стінах...* (Зар., На., світі, 1967, 79).

◇ Сидіти над душою чиею, у кого — набридатися своєю присутністю, настигрливостю. *Джигренко, як мара та, сидів над його душою, чигає, як шуліка, коли Тіпка пристає на його раду* (Мирний, I, 1949, 385); — *І зовсім не слав сидіти у згорого над душою, — почав Ковалишин далі* (Шовк., Людина..., 1962, 168).

3. Перебувати в певному стані (здебільшого у стані бездіяльності). *Які ж були до карт озоці, То не сидів дурно тут* (Котл., I, 1952, 114); *Сиди одиє в холодній хаті...* *Сиди і нічогоїтньо не жди!* (Шевч., II, 1953, 354); [Б а т у р а:] *Я так сидіти не буду, давай і мені роботу* (Корн., Кален. гай, 1950, 43); — *До якого ж часу, батьку, будемо отак сидіти?* — *питався Андрій* (Довж., I, 1958, 241); // *Не мати чого-небудь, залишатися без чого-небудь очікуваного, потрібного. Часами тільки хвилюється море і парозоди* (пароплави) *не пристають і доводиться сидіти без пошти* (Коцюб., III, 1956, 408); *Хіба не видно он по тій сумовитій корові...* *що Гранчакові діти сидять без ложки молока?* (Стельмах, I, 1962, 224); // *на чому, розм. Обмежувати себе в чому-небудь* (перев. у харчуванні). — *Ховати [шпенціо]? Від кого? — спаленіла Вустя. — Від тих, що на фронті? Що на голодних пайках сидять?* (Гончар, II, 1959, 149).

Не сидіти (не сидів, не сиділа і т. ін.) голдбні (голдбний, голдбна і т. ін.) — хто-небудь мав чим харчуватися. *Андрій був при роботі і хоч не весь заробіток приносив додому, а все ж голдбні вони не сиділи* (Коцюб., II, 1955, 41); Сидіти без діла — нічого не робити, гайнувати час. *Тут всі по волі забавлялись.. Ніхто без діла не сидів* (Котл., I, 1952, 115); *Слава казав твоє неспокійна була, Не приючка без діла сидіти* (Мирний, V, 1955, 282); Сидіти без хліба — голодувати; терпіти нестатки, мати нужду. — *Дайте, пане, милостивий... хоч копійку дайте... мати зжирать... два дни без хліба сидімо* (Коцюб., I, 1955, 131); — *Ти ж без хліба сидиш* (Стельмах, I, 1962, 582); Сидіти голдбним (голдбний) — бути голодним, голодувати. — *Та прожра буде за двох класти [Істи], а я повинен голдбний сидіти* (Мирний, I, 1954, 332); Сидіти тіхо — поводитися сумирно, не робити галасу; не вживати ніяких заходів. — *Утік до нас — сиди тихо, а робиш шкodu — айда [гайда] назад...* (Коцюб., I, 1955, 383); *Якісь дини відносини були у властей з опришками. Наче умовилися: коли ви будете сидіти тихо, то й ми будемо сидіти тихо* (Хотк., II, 1966, 181).

◇ Під п'ятю сидіти *див.* п'ятя; Сидіти в боргах — мати дуже багато боргів. — *Поміщики, думаєте, не сидять у боргах?* (Стельмах, I, 1962, 369); Сидіти в дівках *див.* дівка; Сидіти в запічку: а) мати затиснений притулоч. *Ростить, ростить, дівчаточка! Добре сидіти в теплому запічку за старими головами...* (П. Куліш, Вабр., 1969, 263); б) не втручатися ні в що, перебувати остороно чого-небудь. *Таку сказав [Латин] річ старшинам: — ..Моєчки в запічках сидіте, Розгадуйте, що їсть і пить* (Котл., I, 1952, 184); Сидіти за спіною чиею — бути на утриманні, під захистом, опікою кого-небудь — *Ви ж нічого робити не вмієте. За маминою спиною сиділи* (Хижняк, Тамара, 1959, 64); Сидіти, згорнувши (еклавіни,

спустівши і т. ін.) *руки див.* рука; Сидіти [й (і, та)] не рипатися — бути бездіяльним; не втручатися ні в що; не займатися чимсь бажаним. *Гай-гай! Куже, куже! Сиди з лизом дома та й не рипайся!* (Укр., присл., 1963, 33); [Х р а п к о:] *Сиди дома і не рипайся* (Мирний, V, 1955, 163); *О, вона бачить його наскрізь, всі його думки й бажання, то нехай він сидить, не рипається, а бабське діло не мішається* (Коцюб., I, 1955, 275); — *Сидіти — не рипатися і краще працювати біля свого наділу, який він не в* (Стельмах, I, 1962, 13); Сидіти на віру *див.* віра; Сидіти на шій (на голові) *чий, у кого, діал. кому — бути на чьемусь утриманні, під чьєюсь опікою, обтяжучи кого-небудь. Доводиться [Демидові] на батьковій шій сидіти...* (Гр., II, 1963, 66); *Нема чого сидіти на шій в оцих чесних роботащих людей, призовувати від них своє творче безсилля, зловживати їхньою гостинністю* (Гончар, Новели, 1954, 95); — *Добре тобі й говорити, коли тобі на шій не сидить сім дочок* (Н.-Лев., I, 1956, 125); *Тіпка пригадала щороку в тім часі на віддизь. Пробувала в неї майже цілий місяць.. Славо не приходив. Мабуть, тому, — була в неї така думка, — що тітка сидить й на голові* (Марг., Тв., 1954, 427); Сидіти ні в сих ні в тих — почувати себе ніяково, бути в нерішучості. *Дарка сиділа ні в сих ні в тих і не знала, як одмінити розмову* (Л. Укр., III, 1952, 642); *Гавриш, зашарівшись, прикусив губу. Він сидів ні в сих ні в тих* (Коцюба, Нові береги, 1959, 289); Сидіти в капшні у кого, *чий — бути в повній фінансовій залежності від кого-небудь; бути чимись боржником; Сичём (сичанім, як сич) сидіти див.* сич.

4. *за чим, над чим, з чим, на чому.* Займатися чим-небудь, робити щось сидячи. *Сидите десь за перекладами, коректами, статтями і т. ін.* (Коцюб., III, 1956, 380); *Можна було сидіти в садку з роботою, як у хаті* (Л. Укр., V, 1956, 226); *Сидити [учителька] над зшитками* (Сос., I, 1957, 405); *Побачи [Варчук], що високе начальство сидить не в хаті за якимись важливими паперами, а в дубовій коморі за самотонним кубом* (Стельмах, II, 1962, 216); *Через кілька хвилин ми з Юрчиною уже сиділи на веслах* (Сміль., Сашко, 1957, 66); — *Чотири техніки та ще рисувальники сидять на проекті...* (Ль, Міжгір'я, 1953, 47).

Над книжкою (книжками) сидіти *див.* книжка.

5. *над ким, коло кого, біля кого, з ким.* Перебувати, проводити час поруч з ким-небудь, доглядаючи його (протинув, хворого і т. ін.). [К и у р и х а:] *Усе б сиділа коло його і не одходила нікуди. На тебе припоручено шпиталь, а тобі до друзів байдуєше, аби одному Василеві було добре* (Мирний, V, 1955, 100); *День і ніч тра [треба] було сидіти коло славої* (Коцюб., I, 1955, 465); *Мартоза навіть не раз спускала голову господарську роботу на старших дочок, менших попускала «байди бити», а сама сиділа в Гапкою, то бавлячи її, то лікуючи всякими ліками* (Л. Укр., III, 1952, 667); *Це ж уперше отут і побачи [Данько] коліс Наталку..., коли вона сиділа над умираючою матір'ю* (Гончар, II, 1959, 342).

6. *розм., заст.* Займати яку-небудь посаду або якусь місце, виконувати якісь обов'язки; служити, бути кемсь. *Через рік сидів [Киріло Іванович] уже на місці помічника столоначальника* (Мирний, I, 1954, 56); — *Якої неволі сидіти в дяках?* (Вас., II, 1959, 76).

Сидіти (сісти) на престблі *див.* престбл; Сидіти (сісти) на трбіні *див.* трон.

7. *розм.* Бути ув'язненим, позбавленим волі. — *Та ні! не я сиділа у острова, а Леєко сидить* (Кв.-Осв., II, 1956, 278); *Довго сиділи в торні рибалки, доки їх покличали на суд* (Н.-Лев., II, 1956, 251); — *Пан Остап сидить у міській в'язниці* (Довж., I, 1958, 268); *Сиділи ж в одній камері з усіх країв люди* (Головко, II, 1957, 258).

8. тівьки 3 ос. Містяться, розміщуються де-небудь. Чорна голівонька.. сиділа на високій ший (Мирний, III, 1954, 179); — Деревину й ту скалечко. Осколки скрізь сидять (Кучер, Черв. вогонь, 1959, 49); У дядька Луку кошлаті сиві брови, що низько сидять над очима (Чаб., Балкан. весна, 1960, 53); На голові в нього сидів зелений, як листя лопуза, капелюх (Чорн., Визвол. земля, 1959, 25); // перен. Тітяться, містяться, глибоко вкорінюватися в кому-, чому-небудь (про думки, почуття, нахили, звички і т. ін.). А в дядьковім старім тілі сидить молода, свіжа, тепла душа (Кочуб., I, 1955, 487); У нього наче біс сидів у голові (Ю. Янов., II, 1958, 248); «Біс ревнує», що сидів у ньому, знову заволодіє ним (Головко, I, 1957, 476); — Ну, скажи, а дрібнобуржуазна стиглія здорово сидить у тобі? — добряче ворушаться неглибокі віспинки навколо різного носа (Стельмах, II, 1962, 143).

◇ Сидіть у крові у кого, розг. кому — кому-небудь від народження притаманне щось, що становить невід'ємну особливість його характеру, вдачі. Хома, який умів з кожного покепкувати, водночас викликав і загальну симпатію до себе своїм еумором та застатим колективізмом, що, здається, вже сидів йому в крові (Гончар, III, 1959, 230).

9. тівьки 3 ос. Бути поміщенням куди-небудь (у піч і т. ін.) для виготовлення, обробки. Сиділа в печі хорша Паланиця (Гл., Байки..., 1959, 201).

10. тівьки 3 ос., у сполуч. із с. гарно, добре або погано, незграбно і т. ін. Приходиться в якийсь спосіб до статури, ноги і т. ін. (про одяг, взуття, голфний убір). Йому любо, міряючи, слухати скринку башкуцка.. чобіт, дивитися, як вони гарно сидять на нозі (Мирний, IV, 1955, 125); Одіж на ньому добра, але сидить якось незграбно (Ю. Янов., I, 1958, 191); Шинель сиділа як вліта, а зергу шкіряний пояс виблискував мійною блавою з бомбою (Панч, Гарні хлопці, 1959, 121); На Миколі Гуртовому добре сидів гарно пошитий темно-коричневий костюм (Тчац, Пем'я., 1961, 277).

СИДІТИСЯ, дітяться, недок., безос., частіше із запереч. не. Мати можливість або бажання сидіти. [В а с н л ь:] Ще не зовсім стемніло, а мені вже й не сидітися у подвір'ї (Кроп., II, 1958, 115); Ні Маркові, ні Ясі не сиділося (Трубіл., Шхуна., 1940, 196); // Сидіти в якийсь спосіб. — Як же сидітися тобі тут, товаришок? — розпитував Петро, сідаючи поруч з пацанком (Вас., I, 1959, 72); — Хоч воєни тож.. дідові дайте, щоб м'якше в дорозі сиділося! (Гончар, II, 1959, 57).

СИДНІ, ів, мн., розг. Те саме, що сидіти. Куртка на грудях і на спині настобурчалась, а поєсок штанів вігав аж на самі сидні (Кол., На фронті..., 1959, 51).

СИДНЯ, і, ж., розг. 1. Дія і стан за знач. сидіти 1—5. Якоюсь завжди сплінувався в оранкою і сівою, сіночкі його перестоявав, а пашка осипалась або починала зеленіти в снопах, бо, як говорили люди, Кузьма ва лежнею не знав сидні (Стельмах, II, 1962, 296); Од сидні в хаті за маюванням вона трахла не забула ходити (Н.-Лев., V, 1966, 208); Вони не уважають, що важко потомилась, поблідла від сидні в душний хаті за жарудною роботою (Л. Укр., III, 1952, 491).

2. Неробство, ледарство, байдкування.

СИДОРІВ, рова, рове: ◇ Лупити (драти і т. ін.) як сидорову козу див. коза.

СИДР, у, ч. Слабоалкогольний, насичений вуглекислою яблучний напій. До плодогайдних вин треба також віднести слабеньке гаюване вино — сидр, яке виготовляють в яблучний соків (Укр. страви, 1957, 385).

СИДРОВИЙ, а, е. Прикм. до сидр; // Признач. для виготовлення сидру.

СИДУХА, н, ж., розг., заст. Жівка, що займається

дрібною приватною торгівлею на ринку або на вулиці. Старі сидухи й перекупки звали їх [папів] кочергами через торжок (Н.-Лев., IV, 1956, 35).

СИДЯЧИ, присл. У сидячому положенні. Пишу ще карандашом [олівцем], щоб не нахилився над столом, але вже сидячи в кріслі, не лежачи (Л. Укр., V, 1956, 188).

СИДЯЧИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теп. ч. до сидіти 1. Ще далі — зори, сидячі й стоячі. Кожне село дало свій зор (Кочуб., II, 1955, 239); Коло горбка ковбчик [колода], а на ковбчику щось коряве в постаті сидячої людини (Хотк., II, 1966, 140); Проблиск огню з печі кидався на зігнутому його сидячу постаті і ложився неясним світлом по кутах (Кобр., Вибр., 1954, 35); Хоч він у цю хвилину і усвідомлював, що сидить на столі, але його озонив ще більший розпач, бо він своїми ногами дотикався колін сидячого поручника (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекил. Масляка, 1958, 301); На мить я згадав наші із Карпою зарок не бити сидячої дичини (Досв., Вибр., 1959, 413).

2. у знач. прикм. У якому перебувають при сидінні (про позу, положення і т. ін.). Технік. прогуркотів стільцем по підлозі, ледве не впав, але знову прибрав більш-менш сидячого положення і вже куняв (Гончар, Тронка, 1963, 127).

3. у знач. прикм. Пов'язаний із тривалим чи постійним сидінням або з перебуванням на одному місці; малорухливий. Ії каліцтво і сидяче життя придали її характерові якусь надзвичайну рівність (Фр., III, 1950, 62); Сидячий спосіб життя, відсутність фізичної праці, тісний одяг, несвочасне зарчування порушують регулярний вихід жовчі в дванадцятипалу кишку (Наука..., 12, 1956, 23); Більшість кишенюпорожниних [тварин] веде сидячий спосіб життя (Зоол., 1957, 18).

4. у знач. прикм., розг. Признач. для сидіння. Я хотів придбати собі сидяче місце в таку дозвіл дорогу (Томч., Готель..., 1960, 6).

5. у знач. прикм. Який має дуже короткий черешок, квітковийку і т. ін. (про листя, квітку тощо). Кошачки [пикорію дикого] сидячі, сидять поодинокі або по 2—3 (Лікар. рослин., 1958, 43).

СИДЯЧКА, в, ж., розг. 1. Дія і стан за знач. сидіти 1—5. Уже з години хлопці ждуть, нудьгаючи без діла. — Пора чу музику кімчати, — сказав Петро пожмуро, — набридли всі сидячка ця, та ще у кожній зміні! (Дор.. Три богатирі, 1959, 45).

2. Неробство, ледарство, байдкування.

СИДЯЧКИ, присл., розг. Те саме, що сидяча. Не гаючись, Андрис почав спускатися вниз. Місяцями доводилося в'їжджати сидячки — так було слизько (Глибський, Опрішки, 1962, 190).

СИДЬМА, присл., розг. Те саме, що сидячи. Підступивши до них, що працювали сидьма в кутку, і помітивши серед них Данька та Валерика, дівчинка раптом відсахнулася назад (Гончар, Таврія..., 1957, 112).

◇ Сидьма сидіти — те саме, що Сиднем сидіти (див. сидень). Коли не блукав [хлопчик] десь за коровою в лісі чи в гусями на пастівику, то сидьма сидів у кузні (Кол., Терев..., 1959, 8); Сімейство в Березняка велике, виша настала, сиділи сидьма в хаті (Ле, Ю. Кудря, 1956, 266); *Образно. Дзамбул! Він же вастав аж ті часи кріпосницької Росії, коли література сидьма сиділа в великоствітських салоках (Тчац., III, 1957, 66).

СИЗ, а, е, нар.-поет. Те саме, що сізний 1. Поміж тими туманами Сиз голув літав (Чуб., V, 1874, 173); Проліта в смерековому міражі Землі близької вісник, голув сиз! (Плужник, Вибр., 1966, 211).

СИЗАЛЬ, ю, ч. Цупке, грубе натуральне волокно, яке одержують з листя агави й використовують для виготовлення канатів, сіток, шіток і т. ін. Найважливіше, що дають агави, — це сизаль — волокно, вироблене з

деяких видів цих рослин. Грубе волокно агаз надзвичайно міцне, стійке проти гнильних мікроорганізмів (Наука..., 8, 1969, 45); Бразилія займає .. третє місце [в світі] по виробництву тютюну, цукру і волокна з сизалю (Хлібороб Укр., 10, 1968, 41).

СИЗАР, я. ч., розм. Сизий голуб.

СИЗЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до сизий 1, 3. Коли ж з цього, як слова, скла граблям загая сизенькими смужечками світу..., приязно забряжчали чарочки, хитаючись на своїй високій підставці, тоді зразу забулося про все (Мирний, III, 1954, 268); — Яка красива. Ну — лялечка! — ніжно і зворушено промовила мати. — І позірає, глянь. Голубонько ж ти моя сизенька, квіточка... (Довж., Зач. Десна, 1957, 479).

СИЗЕСЕНЬКИЙ, а, е, нар.-поет. Пестл. до сизенький. Сизесенький голубочок жалібно воркоче (Кост., I, 1967, 37); [Г а в я:] Я бачу он сизесеньку голубку, Он соловейка бачу і синицю, А на ліщині золотаву птицю (Воропьяко, Казка., 1957, 35).

СИЗИЙ, а, е. 1. Темно-сірий із синюватим поліском; сіро-голубий. Широка річка.. заблещала сизою барвою голодної круци... (Копюб., I, 1955, 142); Сизий димок виривається з чорного димаря (Мирний, III, 1954, 106); На степ широкий поляєка Лекеим серпанком сиза маа (Черн., Поезії, 1959, 84); Любо похмурі дні, коли крїзь сизі жмари Чуть пробивається проміння золоте (Рильський, I, 1960, 93); *Образно. [Р и в и а:] І вам живі властиві почиття? .. Любов — до самозабуття, зненависта — до шалю, до нестями, і сизий суж (Лев., Драма., 1967, 402); // Який має синюватий відтінок (про шкіру обличчя та його частин). Його окуляри то стрибали на лоб, то спадали на самий кінець носа, то міцно вмоцувалися на сизому переніссі (Б. Кравч., Бувальщина, 1961, 113); Коринько почервоніє так, що обвислі щокви його зробилися сизими (Тют., Вир, 1964, 196).

2. Уживається як складова частина ботанічних та зоологічних назв. Ожина сиза — це багаторічна напівкущова рослина з річкими гілками дугоподібно вигнутими, окритими дрібними колічками (Лікар. рослини., 1958, 104); Смерека сиза, або однокольорова. Велике дерево, дуже ефектне завдяки сизому кольору хвої і красивій конусовидній кроні (Озелен. колг. села, 1955, 81); Пирій сизий; Голуб сизий.

3. у сполуч. з ім. орел, сокіл, голуб, голубка і т. ін., перен., нар.-поет. Уживається при ласкавому звертанні до кого-небудь. Вандуристе, орле сизий! Добре тобі, брате: Маєш крила, маєш силу (Шевч., I, 1963, 68); — Як я його продала: покинь, соколе, покинь, сизий! Вовчок, I, 1955, 219); — Уласе, сизий голубе, як мені стало на серці легко! (Н.-Лев., III, 1956, 338); [В а с п л ь:] Марусю, голубочко сиза! Не побивайся так жарно... (Мирний, V, 1955, 107); — Чоловіче добрий, голубе сизий, ти багато таких пісень знаєш? (Стельмах, I, 1962, 49).

СИЗИТІСЯ, зяться, недок. Виділятися сизим кольором. Біля стагу у лощах густо блімали вогники і сизися.. міняиво димок (Павч., II, 1956, 376).

СИЗИТИ, іб, недок. 1. Ставати, робитися сизим (у 1 знач.). Почало повітати прохолодою, а жмари сизіли (Вовчок, Вибр., 1946, 162); Степ сизіє, .. гасне (Гончар, Тронка, 1963, 19); Одного разу він повертається додому рано. Сизіє вечір, осінній, тихий (Гуд., Скупана., 1965, 101).

2. Те саме, що сизитися. Перед нею наче сизіла якась далечина, де око сягає без краю й не досягає до краю (Н.-Лев., IV, 1956, 320); Серед золотавого Гімьного [типчаків] розливу яснїють у ложбинках [улоговинках] озерецька квітїє, сизїють де-не-де, ніби покриті інєвж, острієки степового чаю (Гончар, Таврія, 1952, 184).

СИЗО. Присл. до сизий 1. Од вибухів — багряно, чорно, сизо навколо простір дивився в диму... (Гонч., Вибр., 1959, 369); // у знач. присудк. с.а. Опріч нас, мисливців, набилосо у хату, як то звичайно буває, чимало народу. Закурили, аж сизо стало в хаті (Рильський, Веч. розмовн, 1962, 48); В кімнаті Івана Руденка, товариша голови повіткому, синьо і сизо від тютюнового диму (Стельмах, II, 1962, 140).

СИЗО... Перша частина складних слів, що відповідає слову сизий у 1 знач., напр.: сизовітій, сизолїстїй і т. ін.

СИЗОБОКИЙ, а, е. Який має сизий бік (сизі бока) або сизі плями на боках. Віти гнуться під вагою соковитих яблук, груш та сизобоких слив (Хлібороб Укр., 10, 1969, 19).

СИЗОКРІЛ див. сизокрїлий.

СИЗОКРИЛЕНЬКИЙ, а, е, нар.-поет. Пестл. до сизокрїлий. — Ви, голуби сизокрїленькій... Чи були ви у моїй стороні, Чи бачили отця-матір мою? (Укр. вар. пісні, 2, 1965, 218).

СИЗОКРИЛЕЦЬ, льця, ч., нар.-поет. Птах із сизими крилами (здебільшого про голубів, орлів). На могили він бачив не голубів, а якусь дрібноту пташиного роду, але як добре буде сказати слово істини про сизокрїльця, бо ж сам святий дух голубом носить над грїшню землю (Стельмах, Хліб., 1959, 507); Ой як на Чорному морі, та на білому камені, Орле-сизокрїльця ковалити-прокляля... (Бурл., О. Версай, 1959, 16).

СИЗОКРИЛИЙ, рідше СИЗОКРИЛ, а, е, нар.-поет. 1. Який має сизі крила; із сизими крилами (уживається здебільшого як постійний епітет до голуба, орла і т. ін.). Сивий голуб, сизокрїлий, — Голубка сивіша... (Укр. лір. пісні, 1958, 218); Ой, чому ти не літаєш, Орле сизокрїлий? (Рудан., Тв., 1956, 44); Чайки мої сизокрїлі, хто вас покидав на герць? (Сос., I, 1957, 126); *Образно. Зашуми потоком носим, Сизокрїла моя пісне...! (Мал., Зап. морем, 1950, 109); Галасливий, сизокрїлий, Вечір тїмлями біжить (Криж., Срібне весілля, 1957, 168); *У порівн. Дужка край сета на жмари гуля. Орлом сизокрїлим літає, ширяє (Шевч., I, 1963, 53); // у знач. ім. сизокрїлий, лого, ч.; сизокрїла, лої, ж. Птах із сизими крилами. Воркувала Горлиця у садку, У куточку тихенькому, на бузку; Жалкувала сизокрїла, що вона Не зчулася, як минула і весна (Гл., Вибр., 1951, 52).

2. у сполуч. з ім. голуб, голубка, орел і т. ін. Уживається при ласкавому звертанні до когонебудь. Де ти, моя голубонько, Де ти, сизокрїла, Нащо мене покинула, За що розлюбила? (Пісні та романси., II, 1956, 32); [Б а т у р а:] Ех ти, орле сизокрїлий... Яке щастя! (Корн., II, 1955, 214); Ой, напї коня, Каре очена, Сизокрїле голуб'ятко, До побачення! (Мал., Запов. джерело, 1959, 55); // у знач. ім. сизокрїлий, лого, ч.; сизокрїла, лої, ж. Ласкаве найменування людини. — Ось і дуб той кучерявий... Вона! Боже милий! Бач, занула виглядати, Моя сизокрїла! (Шевч., I, 1963, 7).

СИЗОКНИЙ, а, е. Який має сизі очі; із сизими очима. Володя зрозумів, що це був японський робітник. Сизокний, засмаглий і простолосий (Донч., III, 1956, 288); Саме на зелені святки осадник привіз собі з міста якусь сизоюку шляхтянку Анелю вже як шлюбну малжоюку [жінку] (Козд., Ю. Крук, 1957, 468).

СИЗОПЕРЕЦЬ, рця, ч., фольк. Птах із сизим пір'ям. Орля-сизоперці наїтали (Сл. Гр.).

СИЗОПЕРІЙ, а, е. 1. Який має сизе пір'я; із сизим пір'ям. Сизоперій птах; *Образно. В нас нема відмітки на папері, І не каже в паспорті печаті Про світтанки й ночі сизопері (Мал., Серце., 1959, 101).

2. у сполуч. з ім. голубка, орел і т. ін., нар.-поет. Уживається як ласкаве найменування люди-

ни (перев. при звертанні). — *Де вже, щоб мої сини та не помирилися на цілому світі нема таких служнячих дітей, як мої сизопери орли! — зацїлилась Кайдашица (Н.-Лев., II, 1956, 282); [Я л и в а:] А хто це? [Ю л і а в:] Я, моя голубко сизопера, їди сміло! (К.-Карий, II, 1960, 88).*

СИЗОПЕРКА, п, ж., нар.-поет. Сизоперий птах.

СИЗОТА, п, ж. Абстр. ім. до сизий 1.

СИЗОЧОЛИЙ, а, е, поет. Який має сизе чоло, сизу голову; із сизим чолом, головою (про птахів). *Голубе мій, голубе, Птице сизочола, Полюби, мій голубе, До милого в поле (Мал., Звенигора, 1959, 299).*

СИЗУВАТИЙ, а, е. З сизим відтінком, трохи сизий (у 1 знач.). *Крізь дерева, недалечко, видно було: сизуватий димок переплітався між стволами — хтось ранив ватру розіклав (Хотк., II, 1966, 140); Полковник гукнув, щоб принесли люльку, і за гелину в кімнати новіска змарка сизуватого диму (Кочура, Зол. грамота, 1960, 382); Ранковий ліс у сизуватій млі Стричає із привітно і гостинно (Бичко, Простота, 1963, 116); Дрібні сизиві, екриті сизуватим пушком, лежали, зсипані просто на широкі темно-стрі брезенти (Собко, Скеля..., 1961, 5); Ягоди [чорниці] чорні в сизуватим нальотом, всередині звичайно пурпурові (Лікар. рослини..., 1958, 124); // Який має сизуватий відтінок (про шкіру облягача). На верхній губі [Іванохрестительського] і на підборідді — рудувата поросль, обличчя землісте, сизувате (Збав., Сеспель, 1961, 162).*

СИЗУВАТИСТЬ, тості, ж. Абстр. ім. до сизуватий.

СИЗУВАТО. Присл. до сизуватий.

СИЗЯК, а, ч., розм. Сизий голуб; сизар. *На даху по-п'яного голубника вперіался на весняному сонці породисті турмани й думиші в компанії своїх бідних родичів — сизяків (Довч., III, 1956, 93).*

СИЗЬ, і, ж., рідко. Те саме, що сизота.

СИК, у, ч., діал. Сичання. Коли Гриць появился між ними [гусьми] з прутком... зразу всі очі звернулися на нього і тільки один німіючий сик здивування дався чути (Фр., II, 1950, 60); *Ворожий сик, прошибаючий, промишаний свист оповістив його [поїзда] приїзд (Коб., I, 1956, 451).*

СИКАВКА, п, ж. 1. розм. Дятляча іграшка з бузвенової трубки, в яку спочатку всмоктують воду, а потім видавцують її струменем. *Набере було є сикавку маленької Олексія з каложі біла колодязя чогось такого ріденького, що аж ніяк водою не можна назвати, і підкрадеться до kota, щоб його поцілиту (Вишня, II, 1956, 258); Вона, сикавка, хоч і не вогнепальна зброя, вона більше гідропульт, та проте її вона приччала до окомтру (Вишня, II, 1956, 258).*

2. діал. Пожежний насос. — *Панове, ратуш (ратуша) горить! До коновок і сикавок! (Фр., VI, 1951, 337).*

СИКАТИ, аю, аеш, недок., розм. 1. Від болю, холоду і т. ін., важко дихаючи, видавати звуки, які нагадують протяжну вимову звука «с». *За кілька хвиля таяла [Оришка] оберемок нового пруття, сикаючи, як залізе котра колючка у тіло (Хотк., II, 1966, 30); Зразу жинить [кримське сонце], а потім червоною фарбою криє..., а потім білує... І кається тоді неуважна людина, і сикає, і хає, і озде (Вишня, I, 1956, 203); // Вимовляти звуки «с», закінчуючи кого-небудь до обережності.*

2. Випльовуючи що-небудь, видавати звуки, які нагадують протяжну вимову звука «с». *Удають [хлопчик] дорослих: спльовують крізь зуби, сикаючи (Хотк., II, 1966, 385).*

СИКАТИВ, у, спец. Речовина, що прискорює процес висихання олій, фарб, лаків з утворенням твердої плівки.

СИКВА, п, ж. 1. Дрібна риба родини корошових із слизуватою шкіркою, без луски.

2. Риба родини лососевих, що водиться в північних морях.

СИКНУТИ, ну, веш, док., розм. Однокр. до сикати. *Соломля провела рукою по його грудях і намацала мокру й липку сорочку. Остан сикнув од того дотику (Кочуб., I, 1955, 357); — Сидай швидше, — сикнула переозичка [перевізник] (Кочуб., I, 1955, 350); Йон схопив Гашіцу за руку й потяг до себе. — Сиди тиго! — сикнула та, — побачать... (Кочуб., I, 1955, 239); Ратом Зекерія, одиє з передніх, сикнув і зупинився (Кочуб., I, 1955, 400).*

СИКОЗ, у, ч. Захворювання шкіри, при якому уражається перев. волосиста частина голови. *Сикоз — хронічне тришке гноячкове ураження шкіри, зустрічається не часто, переважно у чоловіків (Як запоб. заразн. хвор., 1957, 35).*

СИКОМОР, а, ч. Південне плодове дерево родини шовковичних. *Сумно ти дивилася на високі гори... лаєри й сикомори (Шог., Поезії, 1958, 215).*

СИКОМОРА, п, ж., діал. Сикомор. Коло самого берега Нілу видно було купку дерев і дві чи три сикомори тилилися гілками у воду (Фр., IV, 1950, 157).

СИКОФАНТ, а, ч. 1. У Стародавній Греції — професійний довозчик і шпигун.

2. Наклепник, сутяжник, шантажист.

3. Хижий жук зеленого забарвлення, що водиться в Східній Європі, в Середній Азії.

СИКОФАНТСТВО, а, с. Дії, вчинки сикофанта (у 2 знач.). *Се також добре характеризує низький, несерйозний спосіб думання автора, і промовляє против авторства о. Кобиланського... в справах науки і наукового способу думання зовсім найеного, та проте щирою і далекого від усякого сикофанства (Фр., XVI, 1955, 344).*

СИКОФАНТСЬКИЙ, а, е. Стос. до сикофанства. *Автор сикофантського листа, очевидно, не читав самої поеми, лише її вирвані з неї місця, які цитувє віруючий мирянин (Фр., XVI, 1955, 344).*

СИЛА, п, ж. 1. Здатність живих істот напруженням м'язів робити фізичні рухи, виконувати різні дії; фізична енергія людини, тварини. *Хто б не завважив молодечку силу у руках і в ногах, усяк би сказав, що не зовсім тує мило (П. Куліш, Вибр., 1969, 105); Його руки залізна сила, немов жтлю, вгорі м'я [мене] підняла (Фр., XIII, 1954, 68); Для неї він був тільки парубок — матрос богатирської сили та ероди (Гончар, II, 1959, 266); Досі ходять легенди про страшну Павлову силу (Тют., Впр, 1964, 285); Сила, що її розвивав бджола при ходьбі, досить велика (Бджоли, 1955, 32); // перев. мн. Фізична здатність або можливість робити, здійснювати що-небудь. — То не з твоєю силою справитися з мишками і в школі (Кв.-Осп., II, 1956, 53); Він швидко виснажується, сили його кидали (Дмит., Наречена, 1959, 19); Він відчує знову, як прибувають його сили, дишеть в вікно, обдани (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 601); *Образно. Чому не плакало так море, коли тихі та ласидні хвилі марнували сили й вік недвогий (Л. Укр., I, 1951, 238); // Фізичний вплив, насильство. За часів феодалізму, коли сила була єдиним законом, оборонні муровані укріплення стали неодмінною належністю не тільки садиб феодала чи монастиря, а й базарних міських поселень (Літ. Укр., 9.IX 1966, 4); // Життєва енергія, життєдайність кого, чого-небудь. В грудях у неї радісно билась хвиля нової сили (Кочуб., I, 1955, 312); Від цих людей біла жива сила, енергія й живодайна радість (Досв., Вибр., 1959, 355); Молодий я, молодий, Поений сили та одваги (Тят., I, 1957, 3); Насіння бобів, збіжжя, овочів, цибулини*

лілій бубнявіли від весняної життєдайної сили (Довж., I, 1958, 437).

Бичача (воляча) сіла — незвичайна, велика фізична або життєва енергія. З його грудей вється негаснуча бичача сила (Тют., Вир, 1964, 512); [К у д ь:] А я чув інакше: сила воляча, а розум курячий (Мам., Тв., 1962, 436); Дарма, що незграбною здається управителю, — воляча сила владана в його руки (Стельмах, I, 1962, 290); Вбивається (вб'ється) в сілу *див.* вбивається¹; Вибивається (вб'ється) з сил *див.* вибивається; Вимобтувати (вимогати) сили *див.* вимобтувати; Відбврати (відбрати), одбврати, одбрати сілу кому; Забврати (забрати) сили у кого — робити безсилля; позбавляти сил; знесилювати. [К а с а н д р а:] Ти одбрав мені остатню силу тям спогадом... (Л. Укр., II, 1951, 311); Як здадою дорогу додому, то аж страх бере, стільки вона забере у мене сил (Коцюб., III, 1956, 335); Добувати останні сили (останні сил, всі сили, всіх сил) *див.* добувати; Збврати (збрати) сили (всю сілу, всі сили, рінтки сил, останні сили і т. ін.) *див.* збврати; Збувати (збути) сили (сил) — ставати безсилля; знесилюватися. Ходила (Пилипиха) все кволий [кволийше], поки не збулася сили своєї — і тоді мгла вже, незмогла і лежала помира (Вовчок, I, 1955, 241); Збулася сіла душа убога (Граб., I, 1959, 190); — Лев, мабуть, дурнецький Або ж на старість силу збує, Що став такий плагонький (Гл., Вибр., 1951, 30); З останніх сил — з найбільшим напруженням, докладаючи наймовірних зусиль. З криком кох, боже мій!.. ох, боже!.. вона шарпнулася з останніх сил і наосліп кинулася в очерети (Коцюб., I, 1955, 364); — Цього китайця я залишив на острові, — заперечив Богдан ніби з останніх сил (Ю. Янов., II, 1958, 134); З усієї (зо всієї) сили; З усією сілою; З усіх сил — з максимальним напруженням, інтенсивністю. Старий батько з усієї сили з молодичами танцює (Шевч., I, 1963, 316); Остап опирався бистрині з усієї сили, але його кіл мало що помагав (Коцюб., I, 1955, 355); Панас раптом закричав з усієї сили (Ю. Янов., II, 1958, 178); Сално підняла всесо і зотла востаннє з усієї сили відштовхнутися (Смолич, I, 1958, 78); Аж записала [бабуся] від натуги, кричучи зо всієї сили (Кв.-Осн., II, 1956, 199); Малуша не боляла роботи, як і раніше, вона працювала з усіх сил (Скл., Святослав, 1959, 105); Міряться (помірятися) силами (сілою) з ким — взаємно порівнювати фізичну енергію; перевіряти свою спроможність у боротьбі, бою і т. ін. Він пригадував найтяжчі бої, в яких йому доводилось мірятися силами з ворогом (Добр., Очак. розмир, 1965, 241); У нього вшарпана невідступна думка — самому особисто помірятися силою з воведою, на мечях вийтися з ним (Хвизняк, Д. Галицький, 1958, 122); Набрати (набрати) сили (сил) *див.* набврати; Набвратися (набвратися) сілу (сил) *див.* набвратися; Набувати (набути) сілу (сил) — зміцнюватися, укріплюватися, ставати сильним. [К и р и л о:] І оце на все літечко до нас? Силу витрачену набувати, здоров'я наживати? (Мирний, V, 1955, 143); Над (понад) сілу: а) з великими зусиллями. На обдулений залізній дощечці... над сілу можна було розбратити; «Власність міщанина Петра Арсеновича Босняцького» (Смолич, Мир..., 1958, 30); Над сілу стримуючи ворожий натиск, Вармаш, як, певно, і весь гарнізон, свідомо і підсвідомо жист і борова для перемоги (Коз., Гарячі руки, 1960, 141); б) примушуючи себе. Майор над сілу посміхнувся (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 18); в) (кому) неможливо, зверх можливостей; занадто важко. [М і р і а м:] Всіх [любити], окрім тебе, — се можливо. Але тебе і всіх — се понад силу (Л. Укр., II, 1951, 117); Дівчинка спробувала й собі бігти за всіма, але це виявилось їй над силу (Ю. Янов., I, 1954,

12); Ще одна весна зима? .. Ні, це було понад силу розтерзаній, розруйнованій громадянською війною країні (Гончар, II, 1959, 371); На повну сілу — з великим напруженням, найбільшою інтенсивністю (робити щось). Микола Гуртовий ажійсь час бурить не на повну сілу (Ткач, Плем'я..., 1961, 238); На сілу: а) щоб мати фізичну енергію, щоб була фізична енергія. Перший ерім... дівчата біжата стрімголове умитися з кришці і втертися червоном поясом — на красу, а хлопці беруться за ріг зати й силкуються підняти — на сілу (Ю. Янов., II, 1958, 182); б) фізичною енергією. На сіліст, і на сілу, й на личко у батька едася (Вовчок, I, 1955, 277); Невиділа сіла *див.* невидимий; Опадати (опадати) з (із) сил *див.* опадати; При сілі (сілах) — хто-небудь наділений фізичною енергією; міцний; працездатний. Шинкар, видно, при силі був, бо тільки стружнувся, так уст і одскоили (Мирний, I, 1949, 229); Незважаючи на контузію, чоловік ще, видно, при силі, руки дублені, міцні, почувасться, як обіймуть, — спроста не випрочасться (Гончар, II, 1959, 13); Сіла не служить *див.* служити; Сіла повижділа з рук *див.* повиждіти; Сіли (сіла) зраджують (зраджують) *див.* зраджувати; Сіли, як у бика у кого — хто-небудь дуже сильний. Коса не клепалася відколи й куплена і, він мів косити нею тільки тому, що в нього було сили, як у бика (Тют., Вир, 1964, 249); Сіли, як у горобця (комаря) у кого — хто-небудь дуже слабкий. — Як він тим молотом ерукатиме, коли в нього сили, як у горобця? (Тют., Вир, 1964, 36); Сил не жаліти *див.* жаліти; Скільки [с (було), маю, має, маєш, стає, ставало і т. ін.] сили — з максимальним напруженням, найбільшою інтенсивністю. В чистім полі, скільки сили, Я гасаю на коні (Граб., I, 1959, 286); Юзя здавила скільки сили Мартюгу за руку (Л. Укр., III, 1952, 634); Від швидкої їди дух забило Рубіної, і він закричав скільки сили: «Га-га-га! Гур-р-р-а!» (Севч., Опов., 1959, 12); Він борова в своєю думкою дуже, дуже, скільки було сили (Н.-Лев., I, 1956, 130); Вірю я в те, що треба кожному, наче тій смерчині... скільки сили став пробиватися до сонця (Мур., Бук. повість, 1959, 17); Ми тоді обидва хвилювалися як кричали, скільки сили ставало в молодих легенях (Хогк., I, 1966, 147); Через сілу: а) з великим зусиллям. Сяк-так добрела [Оксана] череа сілу до Миколиної хати (Кв.-Осн., II, 1956, 464); б) примушуючи себе. — Чортна-що верел! — через сілу осміхнувся батько (Панч, На кален. мості, 1965, 57).

2. Здатність людини до духовної діяльності, до впливу своїх розумових або душевних властивостей (волі, розуму, характеру і т. ін.). Подай души убогій силу, Щоб весенню заговорила (Шевч., II, 1963, 281); Треба дуже великої сили волі, щоб спокійно переносити на собі ту знавагу (Март., Тв., 1954, 300); Командувач виявив за даних обставин всю силу характеру й рішучість полководця (Ю. Янов., II, 1958, 237); Звідки береться в них [машиністів] непоборна сила духу (Довж., I, 1958, 38); Він мав силу волі, щоб часно виправити легковажну поведінку (Ле, Міжгір'я, 1953, 17); // Душевне піднесення. В серце кожного вливали незламну сілу ці слова (Сос., II, 1958, 489); Я й досі ще збріваюю від бадьорості й сили, що їх відчує я, переглядаючи картину (Ю. Янов., II, 1958, 12); // перев. мн. Сукупність фізичної, духовної й розумової енергії людини, необхідної для здійснення якоїсь дії, вчинку і т. ін. В золотому труді віддамо ми Вітчизні всі сили (Сос., Поезія, 1950, 6); Гідроплатки, планири, ракети — ось точки докладання сил Корольова на різних етапах життєвого шляху (Наука., 4, 1971, 33); // Спроможність, можливість робити що-небудь, діяти. Сперечалися завзято, та сили були первні

(Кол., Десятикласники, 1938, 148); *Хай спогад в серці будить силу Здолати лихо та біду* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 58).

◇ Всіма силами — будь-якими засобами, способами; докладаючи всіх зусиль. *Він не помічав Хо, що всіма силами намагався звернути на себе його увагу* (Коцюб., I, 1955, 174); *Всіма силами хотіла* (Параска) *звернути розмову у другий бік* (Хотк., II, 1966, 259); *Герус уже не кається, а всіма силами доводив свою непричетність* (Стельмах, II, 1962, 226); *Докладати* (докласти) *сил* *диз.* докладаєти; *Збірвати* (зібрати) *сіли* в кулак *диз.* кулак; *Лізи* з *сіли* *диз.* лізи; *Надривати* (надірвати), *надсаджувати*, *надсадити* *сіли* *диз.* надривати, надсаджувати; *Напружувати* (напружити) [у сі (останні)] *сіли* *диз.* напружувати; *Не в силі* — не мати можливості, бути неспроможним. *Нас пригоди спинити не в силі* (Граб., I, 1959, 498); *Солдат віддав знамено до музею, хоч був не в силі* *здержати* *слово* (Бичко, Вогнище, 1959, 30); *Осадивши коней, ми стояли й дивились, не в силі* *промовити* *жодного слова* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 9); *Не під сілу кому:* а) абсолютно, зовсім неможливо або важко. *Одній — не під силу боротись людині* (Нех., Хто сіс вітер, 1959, 240); б) нестерпно. *І вдруге дівчина йому відмовила. І ще гірше не під силу* *стало* *козакові* (Вовчок, Вибр., 1937, 162); в) непосильний, надсильний. — *Християнство це ноша* [врятування цивілізації] *вже не під силу* (Стельмах, II, 1962, 61); г) бракує вміння, здібностей і т. ін.; *хтось не може охопити та обсягнути якоїсь справи. Катюша града* І «Крепцерову сонату» *частинками, вона їй подобається, але заграли сілу, в початку до кілца, без перерви, їй не під силу* (Л. Укр., V, 1956, 221); — *Ясна річ, що самою не під силу* *було б* *усе підняти:* *допомагає територіальна парторганізація, допомагає райпартком* (Вишня, I, 1956, 368); *Те, що не під силу* *було* *зробити* *російським* *дворянським* *інтелегентом...* *виглядало під силу* *виходити* *з* *плебейського, різноманітного середовища* (Рад. літ-во, 3, 1957, 47); *д) не вистачає фізичних сил. Сто н'ятдесять* [машин]? *Звичайно, тільки він не зможе спустити. Це нікому не під силу, а сто можна* (Коцюба, Нові береги, 1959, 296); *Не по силі* — важкий для виконання або розуміння; *не відповідний* *фізичним* *або* *духовним* *можливостям.* *Мар'я увійшла в гату в обережком дров у руках. Видно, вони були їй не по силі, бо вона аж згнулася* (Мирний, III, 1954, 72); *Не пра силі* — не мати фізичної енергії або здібностей. *Саме тоді, коли був* [Степан] *не пра силі* *робити, баби його гризли невмируще, а п'ятий тесть ще й бити сікався* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 36); *Я не торкнувся в цій статті багатьох питань* *перекладацької* *практики..* *Все стопити я й не пра силі* (Рильський, IX, 1962, 57); *Ні за яку сілу* — нізащо. — *Плеті!* *У нас із Німеччиною договір, — ні за яку сілу* *не погоджувався* *на* *вінну* *Оксен* (Тют., Впр, 1964, 206); *Ніяка сіла* — ніщо. *Роги і звіст* *вміть* *приросли* *так, що ніяка сіла* *їх* *не* *відірвала* *б* (Казки Буковини., 1968, 48); — *Ніяка сіла* *Тут мене..* *не* *здержити* (Фр., XIII, 1954, 365); *Віки* *стояв* [дуб] *серед* *поля* *дужий, жиливий, присадукуватий і ніяка сіла* *його* *не* *брала* (Збан., Єдина, 1959, 7); *Ніякою сілою* — ніяк. *Він, Козакос, якого на тактичних навчаннях ніякою сілою* *не* *вдавалося* *командирам* *змусити* *повзати* *по* *пластунському* *щиро, без* *фальшу, тут* *повз* *так, ніби* *це* *з* *дитинства* *було* *його* *найулюбленішою* *справою* (Гончар, III, 1959, 106); *Під сілу кому* — відповідно до фізичних, духовних і т. ін. можливостей кого-небудь. *Здоровенні, напізлом, спітнілі, бронзові ковалі* *гнали* *своїми, тільки їм* *під* *силу, молотами* *по* *ковадлах* (Довж., I, 1958, 227); *Створення.. справді* *мистецького* *образу, — не* *легка* *справа, вона* *під* *силу* *тільки* *справжньому* *майстру* (Вітч., 8,

1958, 131); *Майже* *всім* *колгоспам* *району* *під* *силу* *купити* *трактори* *та* *інші* *машини* *вже* *в* *1958* *році* (Колг. Укр., 4, 1958, 6); *Підупадати* (відупадати) *на* *сілі* *диз.* підупадати; *По* *сілі* *кому* — доступний для виконання або розуміння кого-небудь; *відповідає* *чтись* *фізичним* *або* *духовним* *можливостям.* *Він.. знає, що* *шлятарський* *труд* *не* *кожному* *по* *силі* (Дор., Три богатирі, 1959, 7); *Почуватися* (почувтися) *на* (в, у) *сілі* (силах) *диз.* почуватися; *Пробувати* (спробувати) *свої* (своїї) *сіли* (своїї сілу) — перевіряти свої можливості, здібності, здатність створити що-небудь. *Зовсім* *самотійною* *моєю* *роботою, де* *я* *пробував* *сили* *як* *сценарист, режисер і* *актор* *одночасно, був* *фільм* *«За* *стіною»* (3 глибини душі, 1959, 14); *Давно* *вже* *хочеться* *мені* *спробувати* *свої* *сіли* *на* *чомусь* *більшому* (Коцюб., III, 1956, 256); *Скільки* *твоєї* (вашої) *сіли;* *Скільки* *твоя* (ваша) *сіла* — скільки можеш, скільки хочеш. — *Йди, каже, туди, там* *землі* *не* *мірні, бери, займай, скільки* *сили* *твоеї, рубай* *ліс, став* *гату, хазяїном* *будеш...* (Копюб., I, 1955, 379); *Скріпліти* (скріпити) *сіли* *диз.* скріплювати; *Скріплітися* (скріпитися) *на* *сілах* (сілою) *диз.* скріплюватися; *Спадати* (спадсти) *на* *сілах* (із сил) *диз.* спадати; *У* *міру* [моїх (своїх і т. ін.)] *сил* — наскільки можливо. *Всю* *ніч* *чесно, в* *міру* *своїх* *сил, виконував* *він* *з* *молодію* *свої* *вирки, розвивавши* *німецькі* *каска* *безрозв'язи* *прикладом* *свої* *трьохлінійної* *винтівки* (Довж., I, 1958, 150); *Упадати* (упадсти) *на* *сілі* (на сілах) — втрачати сили; *знесилюватися.* *Петро* *комотива* *да* *й* *кваліфікація, а* *сердитий, — то* *ще* *більше* *упадав* *на* *сілі* (Барв., Опов., 1902, 113); *Юра* *й* *Видерка* *впали* *духом* *і* *на* *сілах* (Хотк., Довбуш, 1965, 72); *У* *рзквіті* *сил* *диз.* розквіт; *У* *сілі:* а) наділений фізичною та духовною енергією; *працездатний.* *Як* *важати* *чоловіка* *у* *крає* *його, у* *кітву, в* *силі, як* *завнати* *його* *доброго* (Вовчок, I, 1955, 250); — *Високий, рівний* *станом, парубок* *саме* *в* *силі* (Н.-Лев., II, 1956, 106); б) який має владу, вплив. *Доки* *атаманував* [Ганна], *доки* *була* *в* *силі, знаходила* *собі* *вабутья* *в* *різних* *командирських* *кляматах, не* *мала* *стільки* *часу* *для* *роздумів, аж* *зараз* [Гончар, II, 1959, 261]; в) бути спроможним зробити що-небудь. *Ви* *самі* *будете* *в* *силі* *покінчити* *те, що* *заміряєте* (Л. Укр., V, 1956, 353); *Я* *це* *в* *силі* *Завзятіше* *й* *сильніше* *роздмузати* *його* [вогонь воляцький] (Бажан, Вибр., 1940, 134); *Тоді* [у старості] *я* *не* *зможу* *розповісти* *їй* *те, що* *тепер* *у* *силі* (Досв., Вибр., 1959, 14); *У* *сілу:* а) (чого) *через* *що, внаслідок* *чого.* *До* *розмови* *дівчина* *пристаєла* *лише* *в* *силу* *необхідності, більше* *відповідаючи* *на* *якісь* *запитання* (Коз., Листв., 1967, 101); б) (заст.) *насплу* *ледве.* *Настирили* *Зайку* [Зайця] *з* *лидени* *зорти, У* *силу* *він* *має* *одкрититись* (Манж., Тв., 1955, 256); *У* *сілу* *можливостей* — наскільки можливо. *Я, в* *силу* *можливостей, передав* *враження* *своє* *від* *договіди* (Вітч., 5, 1956, 16); *Що* [є (було) і т. ін.] *сіли* — з максимальним напруженням, найбільшою інтенсивністю. *Ось* *почав* *він, що* *в* *силі, Жінку* *з* *гати* *викликав* (Фр., XIII, 1954, 268); *З* *розгою* *налетіє* [Сайд Алі], *що* *було* *сили* *екває* *присаду* *кулаком* *у* *пика* (Ле, Міжгір'я, 1953, 92); *Зінька* *бігла, що* *було* *сили, аж* *у* *вухах* *вітер* *свістів* (Головко, II, 1957, 177); *Що* *міаш* *сіли* *диз.* міаш².

3. Енергія, що діє на матеріальні тіла. *Відцентрова* *сіла;* *Сіла* *тяжіння;* *Сили, з* *якими* *електричне* *поле* *діє* *на* *заряджені* *тіла, називаються* *електричними* *силами* (Курс фізики, III, 1956, 8); *Діють* *це* *й* *досі* *мало* *вивчені* *сили* *внутрішніх* *напружень, здатні* *розірвати* *найбільшу* *товщу* *сталі* (Собоко, Біле полум'я, 1952, 22); // *тільки* *одні.* *Міра* *механічної* *взаємодії* *між* *тілами.* *За* *другим* *законом* *Ньютонна* *сіла* *дорівнює* *масі, помноженій* *на* *прискорення* (Цікава фізика., 1950, 27); *Величина, яка* *характеризує* *дію* *одного* *тіла* *на* *друге,*

результаті якої змінюється швидкість тіла, тобто виникає прискорення, називається силою (Курс фізики, I, 1957, 70).

△ Кінська сила див. кіньський; Пára сил див. páра; Піднімальна (піднімальна) сила див. піднімальний.

4. Могутність, влада, авторитет. Яке твоє царство, така твоя й сила (Номіс, 1864, № 1557); Боярин, обдарований такими широкими правами, ставався силою в селі (Фр., VI, 1951, 39); // Право розпоряджатися на свій розсуд. — Годубе мій! Коли б же моя сила, а б тебе над усім постановила... (Вовчок, I, 1955, 156); (М и т а:) Знаєте, тітко, що люди щось на мене таке находить, що, здається, коли б моя сила, то я б усіх людей порізав (Кроп., I, 1958, 77); // Здатність впливати, діяти на кого-, що-небудь, справляти враження на когось. Зуяві ция зачаровану силу я все дужче і дужче люблю (Сос., II, 1953, 106); Говорила не його душа, а сила сльезки значає (Стельмах, II, 1962, 353); Величезна вилонка, суспільно-перетворююча сила передового і правдивого мистецтва — факт цілком реальний і незаперечний (Про багатство л-рн, 1959, 150); Життя Шевченка — це повість... про велику силу слова (Слово про Кобзаря, 1961, 12); // Той або те, що відіграє вирішальну, головну роль у чому-небудь. Далі річ на те зверну (Собака), Що він у господарстві — сила (Гл., Вибр., 1951, 68); Ви, найбільш шанований мною письменник український, сила й краса літератури нашої (Коцюб., III, 1956, 195); Загальновизнано в марксистсько-ленінській науці про суспільство, що народ в рушійною силою історії (Рильський, IX, 1962, 189).

Брати (взяти) силу — здобувати владу, набувати впливу. А там отісла нечистий таки в'язь [знову] силу озьме [взьме], підюкне й потягне низку добру до пошиба (Кв.-Осп., II, 1956, 27); На передмістю Александрії жав сім'я ерецька (єліньська), в той час, коли вона віра взяла вже силу (Л. Укр., III, 1952, 728); Мати силу: а) (з інфін.) могли, бути спроможним. — Коли Ви маєте силу до осені підождати, то зашліть — у жовтні або листопаді (Мирний, V, 1955, 382); Розгоряєса возом у печі, і в його мінливих обрисах з'являлися прихливі шматки видні, начеб оці припасени Фросиною дрова мали силу відтворити і образ жілки, і її життя (Стельмах, I, 1962, 178); б) мати вплив, владу, авторитет де-небудь. [Річард:] Що ж мені тей Говдінсон? [Д ж о в т а в:] А те, що він в громаді велику силу має (Л. Укр., III, 1952, 50); в) (над ким—чим) впливати на кого-, що-небудь, тримати в залежності когось, щось. Що з того, що батько і мати хоч і відпустили дочку на життя з будучим чоловіком, але дорого дали б, щоби не відпускати, щоби мати настільки сили над нею? (Хотк., I, 1966, 44); Слава й ганьба не повинні Над Гафтом мати силу (Крим., Вибр., 1965, 297); г) бути дійсним, чинним. — Завітрюжить, видно, завтра, — каже Корній. — А ось для нас ці прикмети вже не дійсні, — уважають льотчик трохи сумовито. — Чому ж не дійсні? — дивується батько. — Хіба вже не вірши? — Не в тім річ. Лише до цього обртію, доки око зчопить, ці прикмети мають силу (Гончар, Тронка, 1963, 16).

5. Чинність, дієвість. Конституція СРСР має найвищу юридичну силу. Всі закони.. видаються на основі і відповідно до Конституції СРСР (Конст. СРСР, 1977, 58); — В зв'язку з вихуттям саперного батальйону з міста Славогорода, депутатський жандар Кузнецова металічно втратив силу (Головко, II, 1957, 521); // Фінансова дієвість (цінних паперів, грошей). [Х р а п к о:] У мирового кучка не має.. сили (Мирний, V, 1955, 166).

6. Ступінь вияву чого-небудь; напруженість, інтенсивність. То ніби затихаючи, то янов з подовною силою розгукуючи, стогнає вітер (Хотк., I, 1966, 70); Джуга-

ло солоним густим повітрям, вітром неймовірної сили. Бує шторм (Ю. Янов., II, 1958, 57); Всю силу першого удару біючи на себе приймали (Сос., II, 1958, 441); // Глибина, значущість (розумових або душевних властивостей, переживань, вражень). Перед силою цієї туги, перед силою людської любові два збиці мимоволі опустили донизу свою зброю і голови (Стельмах, II, 1962, 58); Для артиста шлях і знаряддя до справжнього мистецтва в темперамент, чутість, сила відчуження (Про мист. театру, 1954, 273).

△ Сіла звуку — величина енергії, що переноситься звуковими хвилями через одиницю поверхні за одиницю часу; Сіла інерції — міра діяння прискорюваного тіла на те тіло, що прискорює його; Сіла світла — величина світлового потоку, віднесеного до одиниці тілесного кута, де поширюється потік. Для характеристики джерела світла в світлотехніці застосовується величина, що називається силою світла (Курс фізики, III, 1956, 259); Сіла струму — величина, що чисельно дорівнює кількості електрики, яка проходить за 1 сек. через поперечний переріз провідника. Сіла струму в провіднику прямо пропорціональна напрузі на кінцях провідника (Фізика, II, 1957, 118).

7. розм. Найсугтєвіше, головне; сутність. — Не в розумі тут сила? То все брудня... (Гл., Вибр., 1951, 19); [Л ю б о в:] Та розумійте ж ви, що не в тім сила, що виграті! В лотерей, як і в усякій азартній грі, головне — ризик і осягнення мети (Л. Укр., II, 1951, 27); — В тім і сила дружби, щоб підтримати товариша, який схибнуєся, напутити його (Логв., Літа., 1960, 147).

8. Джерело діяльності, спонукання, могутності, впливу. Його ніби якась сила тягла до криниці (Н.-Лев., VI, 1966, 308); Якась прекрасна сила наче спряжувала його руку і диктувала кожен крок (Гончар, III, 1959, 280); Ніби якась.. сила відводила від неї всі божби та снаради (Збан., Єдина, 1959, 87); Соціалізм перетворює в рушійну силу сучасності (Ком. Укр., 3, 1965, 25); // перев. мн. Стихійні джерела енергії. [К р а в ч е в к о:] Мічуринці йдуть в ногу в народом, дають нашим людям повну владу над силами природи (Мороз, П'єсс, 1959, 221).

9. перев. мн. Озброєні війська. Про давні бої переказували [некруті], сподіваючись незабаром собі стрітись у чистому полі з ворожою силою... (Мирний, I, 1949, 218); — Комбінованими діями всіх армій фронту завдання оточити й знищити головні сили ворога на північ і на північний схід від кримських горловин виконали блискуче (Ю. Янов., II, 1958, 235); Делким [з гетьманців] вдавалося перелізти в городи, і вони тікали з села навздогін відступуючим головним своїм силам (Довж., I, 1958, 153).

Збрійна сила див. збрійний; Збрійні сили див. збрійний.

10. перев. мн. Люди, що належать до якого-небудь виробничого колективу, до однієї професії; люди, зайняті якоюсь спорідненою працею, діяльністю. Кривницький, Сахсаєвський, Садоський, Карпенко-Карий, Завькоєцька... всі то як на вибрі. Що то утнуть такі сили! (Мирний, V, 1955, 401); Мене не цікавила переага петербурзьких наукових сил над київськими (Сам., II, 1958, 390); До участі в картині були залучені кращі місцеві режисерські і акторські сили (Укр. кіномист., I, 1959, 29).

Живі сіла див. живий; Продуктивні сили див. продуктивний; Робоча сіла: а) праця, енергія, спрямовані на створення, виробництво чого-небудь. Робітники, шукаючи заробітку, змушені пропонувати свою.. роботу силу капіталістам (Нова іст., 1956, 20); б) робітники. Відносини земельні, відносини, що виникають з на-

ймання робочої сили, та відносини родинні регулюються особливими кодексами (Цив. кодекс УРСР, 1950, 5); Тяглова сіла — худоба, яка використовується для перевезення чого-небудь, оранки і т. ін. Для успішного ведення господарства необхідно використовувати й живу тяглову силу (Соц. твар., 3, 1956, 16); Сивоусі дядьки скаржились, що нема реманенту, мало тяглової сили — ашилось-бо після фрица кілька конячим (Ю. Вездик, Полкв., 1959, 137).

11. *перев. мн.* Частина суспільства або суспільна група, що характеризується певними ознаками або спрямованістю у своїй діяльності, своїх намірах. Нікчемні темних сил надії, Що мріють дух наш випинять (Пісні та романси..., II, 1956, 234); Ей ви, чорні світу сили, чи ви в розумі-умі? (Тяч., Комунізму далі..., 1961, 29); Для досягнення перемоги над царизмом необхідно було згуртувати різні революційні і прогресивні сили (Ком. Укр., 12, 1968, 47); Сили миру в усюму світі ростуть і безупинно ростимуть (Рад. Укр., 3.IX 1950, 4).

12. тільки одн., розм. Велика кількість, безліч, дуже багато. Що робити? Головок відна! Позичать? Та хто таку позичить силу? Пішов я, брате, зароблять (Шевч., I, 1951, 397); Сила роботи у мене перед земським зібранням (Коцюб., III, 1956, 234); Для фортепіано М. В. Лисенко сидав силу н'ес, переважно на теми з українських пісень (Крим., Вибр., 1965, 433); Сила книжок на полицях і на щитах, виставлених для огляду, викликала в нього цікавість і жаждою знання (Коцюба, Нові береги, 1959, 163); На залізницях купчилися липи, обіцяючи бджолам силу пахучого цвіту (Мур., Бук. повість, 1959, 28); // у знач. присудк. сл. Не любила я жодного, хоч їх була сила (Чуб., V, 1874, 406); Народу сила, ледве проредешся (Стор., I, 1957, 110); Все чудові будинки [у місті] в різних стилях, сила на них орнаментики і скульптури (Л. Укр., V, 1956, 40).

◇ Бий (побий, побила б) тебе (його́, її і т. ін.) сіла бжея див. бити, побити; Від (од) сіли — щонайбільше. Мені їх [козаків] було гарзз: од сили з піснотні (Головок, II, 1957, 360); Збратіся (зібратіся) з сілами (з сілою, на сілі): а) нагромаджувати в собі сили; відпочиваючи, відновлювати свої сили. Все стихло, причало, наче збиралося із силами (Коцюб., I, 1955, 316); Між божь біла підніжжа [висоті] і божь на вершині проходить, як правило, певний час. Це дав змогу противникові опанятіся і зібратіся з силами (Гончар, III, 1959, 111); Вона збиралася на силі і в легкій стогоном болю підвелася (Л. Укр., III, 1952, 705); б) переборюючи, перемагаючи в собі страх, боязкість, невпевність і т. ін., зважуватися на що-небудь. Зібралася [Оксана] з силою та й давай матері брелати, буцімто Домажи не встала (Кв.-Осп., II, 1956, 439); [і - й брат:] Переможеш, Змії полляже. Зважся, з силою зберис і на Гада! (Олесь, Вибр., 1958, 465); Марія.. збиралася в силою, вийшла в зату і, немінна, лягла біля сина (Чорн., Пісні..., 1958, 33); Вдова збиралася на силі, Килули Івана в халат (Перв., Казка..., 1958, 16); З великою сілою — докладаючи багато зусиль, долаючи перешкоди. Скотина третій день не напована: глибоко водопій занесено, та й сама скотина у тяжкій неволі; з великою сілою до неї можна було добратися, щоб укинути оберемок соломи... (Мирний, III, 1954, 10); З нами хрєсна сіла див. хрєсний; Звати (тїмчати) сілу (з част. не — сіля) с'чому — добре розумітися на чомусь, бути знавцем чогось. Денисові і нужди мало, ще як що, то й приважує [товар] на руці, мов силу в ньому зна (Кв.-Осп., II, 1956, 403); — Мовчи, бабо! — сказав Кирило Тур. — Ваш брат у сьому не тїмчати сили (П. Куліш, Вибр., 1969, 131); На превелику сілу — те саме, що На велику сілу (див. великий). Прийшла до неї бабуся, така старенька, ..що на превелику силу

дйбле (Кв.-Осп., II, 1956, 195); Свирид на превелику силу витяг з води Луку (Коцюб., I, 1955, 146); Тільки три дні тому на превелику силу дістали язика (Гончар, III, 1959, 18); Недобра сіла див. недобрый; Не його́ (її, наша і т. ін.) сіла — хто-небудь не має переваги в чомусь. Явдоха приступила з качалкою до Гната, але Гнат глянув на неї так грізно, що стара побачила, що не її сила (Коцюб., I, 1955, 55); Хто ж виймає шаблю да горнеться до гетьманського боку, а хто, ніби з ляку, тиснеться назад, кричучи: — Не наша сила, не наша сила! До табору! Втікаймо до табору! (П. Куліш, Вибр., 1969, 168); Нечиста сіла див. нечистий; Своїми (власними) сілами — без чьєї-небудь допомоги, самостійно. — Вік, бач, дума, — усміхаючись, мовив Шестирний, — що громада сама своїми силами виб'ється в люди? (Мирний, I, 1954, 340); За час війни впершився [Піпшо] в тому, що ніхто не поратувє тебе, якщо ти сам не врятуєшся власними силами (Загреб., Європа. Захід, 1961, 281); Узяті (схочити) під (побіди) сілу (сіля) кого: а) взяти попід пахви кого-небудь. Ой, узяли Парасюню попід обі [обидві] сили (Сл. Гр.); Максим хоче спотити його під силу, але пес, повискуючи від задоволення, відскакує (Стельмах, I, 1962, 218); б) виявитися свільнішим від когось. Ленін всіз деспотів'язє попід сили й разом з народом назажди звалє (Тяч., Зростає..., 1966, 9); У сілу збратіся див. збратіся².

СИЛІАБІЗМ, у, ч. Віршування, в основу якого покладено однакову кількість складів у віршових рядках.

СИЛІАБІКА, н, ж. Те саме, що силіабізм. Сучасні поеми стараються.. по змові точно віддавати Шевченкову ритміку, отже, в так званій силіабічній частині його спадщини — силіабіку (Рильський, IX, 1962, 25).

СИЛІАБІЧНИЙ, а, е. Який ґрунтується на дотримванні однакової кількості складів у віршовому рядку незалежно від розміщення в ньому наголосів. Значна частина поетичної спадщини Шевченка написана силіабічними, в усякому разі не силіабо-тонічними в уживаному розумінні слоєв розмірами (Рильський, IX, 1962, 112); Основою в ритмічній устрій руських народних пісень є силіабічний склад, опертий на числення складів у віршах і піснотізах (Муз. праці, 1970, 20).

СИЛІАБОТОНІЗМ, у, ч. Віршування, у якому побудова вірша визначається кількістю складів і розташуванням наголосів. Вірші інтермедії [до драми Якуба Гаватовича] силіабічні, але з сильним струменем силіаботонізму (Рад. літ-во, 3, 1962, 75).

СИЛІАБО-ТОНІЧНИЙ, а, е. Який ґрунтується на дотриманні певної кількості складів у віршовому рядку та на відповідному розташуванні наголосів. У польській мові в її постійним наголосом дуже важко, взагалі кажучи, дати послідовно передачу російського, українського чи білоруського силіабо-тонічного вірша (Рильський, IX, 1962, 75); Новаторським в українській літературі був силіабо-тонічний вірш Котляревського, десятирядкова строфа, з правильним чергуванням рим (Літ. Укр., 12.IX 1969, 2).

СИЛІАК, а, ч., розм. Те саме, що силіах. Лише згадував [дід], що був колись силіак, що дванадцять пудів на пароплав вивозив (Мик., II, 1957, 315).

СИЛІАН див. силіань.

СИЛІАНИ, ів, мн. (одн. силіан, у, ч.). Дуже отруйні сполуки кременю з воднем, що на повітрі самозаймаються або вибухають. Силіани аналогічні вуглеводням, але відрізняються від них нестійкістю (Заг. хімія, 1955, 444).

СИЛІАНЬ, я, ч., розм. Те саме, що силіах. Петро, найдебільший у бригаді силіань, був сьогодні в новій, жовтій, як соняшниковий цвіт, брезентовій куртці (Хор., Місто., 1962, 11).

СИЛА-СИЛЄННА, присл. Дуже багато. З молитвами на устах пророблює [дяк] силу-силєнну різних комерційних справ (Кач., II, 1958, 23); *Сила-силєнна води, чистої, свіжої, солодкої, пиле і пиле кудись до моря* (Гончар, Таврія, 1952, 59).

СИЛАЧ, а, ч. Людина великої фізичної сили. Не б'ється [Турп], бач, а мов жартує, Бо був вертальней і силач (Котля., I, 1952, 255); [С т а с ь]. А як ви задаєте, багато знайдеться силачів, щоб оту віршовку порвали? (Вас., III, 1960, 395); *Силач Терешко Кнур здобує сокиру й обценки і збиває із величезних невеличких кайдани* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 120); *Мідна спарядна гільза сплюснена, зігнута вдвоє, наче побувала в руках у якогось силача* (Гончар, Тронка, 1963, 327); *Образно. Чи бачиш — з лісів виднокругу Сталеві ідуть силачі, Могутньою Волги потузу На плечах в Москву несучи? (Бажає, Рокв, 1957, 264).

◇ **Силіч** (який) знайшовся — уживається, щоб показати іронічне або зневажливе ставлення до того, хто хвастає своєю силою. — Я його [бугая].. удержу. — Штани свої краще держи! Силач який знайшовся (Тют., Вр, 1964, 114); — Я, тату, можу вам оцього прутника вузлом зав'язати... — Ну-ну, — посміхається Мирон, — силач знайшовся (Зар., На., світі, 1967, 116).

СИЛІЧКА, п, ж., розм. Жін. до силіча. Жінки-силічки не таке вже й рідкісне явище (Веч. Квів, 11.XI 1969, 4).

СИЛЄННИЙ, а, е, розм. Дуже сильний (у 1—5, 10 знач.). Бує собі Лев — король силєнний, Такого не було ніде (Пл., Байки..., 1959, 182); У бійці плечі дужі, силєнні (Бичко, Вогнище, 1959, 81); Коли над нивою мого.. дощ силєнний упаде, Радію я (Манж., Тв., 1950, 39); — А справді! Яка то була силєнна любов у велетнів (Н.-Лев., IV, 1956, 260); — Ну, той же артист! Що ви хочете — басиче силєнне (Головко, II, 1957, 46); — Набралася річка такої силєнної сили, що жодна скеля перед нею не встоїть (Мур., Бук. повість, 1959, 122).

СИЛЄННО, розм. Присл. до силєнний. Силєнне очі юнак.. Та силєнно, силєнно вітає (Манж., Тв., 1955, 82).

СИЛЕЧА, і, ж., рідко. Збільш. до сіла 12. Силєча років (Сл. Гр.).

СИЛЕЧКА, п, ж. Пестл. до сіла 1, 12. Наїде із силєчка (Вовчок, I, 1955, 112).

СИЛИЩА, і, ж. Збільш. до сіла 1, 12. [Ю р ко:] Аз ти, Антею мій, Антею! І як воно міститься в тобі? [М п к в т а:] Що? [Ю р ко:] Така силища і така немін! (Мам., Тв., 1962, 200); — Розглядає наш старий [Дніпро!] Своєю силищу така показав (Копцюба, Нові беріги, 1959, 376); *Видати, хоч і воляки, а отаку силищу народу побачивши, та й трохи того..* (Головко, II, 1957, 348).

СИЛІКАГЕЛЬ, ю, ч., гім. Водний кремнезем, який характеризується значною поруватістю і тому є добрим поглиначем газів, пари та розчинених речовин. Як адсорбенти особливо широко застосовують силікагель (пористий кремнезем) і особливо оброблене (активоване) вуїлля (Наука..., 10, 1957, 12).

СИЛІКАЛЬЦІТ, у, ч. Штучно створений будівельний матеріал великої міцності. Силікальцит — штучний камінь, різновид силікатного бетону, створений групою єстонських спеціалістів (Наука..., 2, 1963, 34).

СИЛІКАЛЬЦІТНИЙ, а, е. Прікм. до силікальцит; // Вигот. з силікальциду. Застосування великорозмірних силікальцитних матеріалів дозволяє прискорити строки будівництва і знизити його собівартість (Ком. Укр., 3, 1961, 96).

СИЛІКАТ див. силікати.

СИЛІКАТИ, ів, мн. (одн. силікат, у, ч.). 1. Мінерали світлєтєвні хімічні сполуки, що за складом є солями

кремнієвих кислот. Силікати, або солі кремнієвих кислот, у будові Землі відіграють велику роль. Вони становлять більшу частину гірських порід (Курс заг. геол., 1947, 56); З усіх силікатів (солей кремнієвої кислоти) розчинні тільки силікати натрію і калію (Цікава хімія, 1954, 111).

2. Загальна назва виробів із таких мінералів або їх сполук (скло, фарфор, цемент, цегла і т. ін.).

СИЛІКАТИЗАЦІЯ, і, ж. Уведення в ґрунт силікатних розчинів для надання йому міцності й водонепроникності.

СИЛІКАТНИЙ, а, е. Прікм. до силікати. За сучасними уявленнями, голова гвєичайної комети має діаметр до 100 кілометрів і складається з силікатних частинок, екаюченє нікєаєстого заліза, аміаку, водню і метану в замороженому вигляді (Наука..., 3, 1962, 53); // Вигот. із силікатів. Пісок, крейда, глина, відходи металургійної та енергетичної промисловості — от і все, що потрібне для одержання силікатного бетону (Наука..., 1, 1963, 55); Силікатний бетон — міцний і стійкий, практично не стирається, не боїться атмосферних опадів (Веч. Квів, 10.I 1967, 2); Силікатна цегла; Силікатні фарби; // Який містить у собі силікати. *Метаморфічні породи поділяють за хімічним складом на дві групи: а) силікати та б) несилікатні породи* (Курс заг. геол., 1947, 246); *Особливе значення мають рідинні продукти вулканічних вивержень.. Це силікатний розплав гірських порід, близький своїм складом до гранітів і базальтів* (Про вулкани..., 1955, 6); // Який виготовляє матеріали, виробі з силікатів. Силікатний завод.

△ Силікатні бактерії — бактерії, що руйнують багати на калії речовини, які містяться в ґрунті і необхідні для рослин. Складні мінеральні сполуки фосфору і калію в ґрунті можуть руйнуватися силікатними бактеріями (Наука..., 3, 1957, 3); *Останнім часом силікатні бактерії широко випробовуються в колєспєах, радєоспєах і в науково-дослідних установах як бактеріальне добриво* (Мікр. ж., XXII, 2, 1960, 58).

СИЛІКАТНИК, а, ч., розм. 1. Учений, фахівець, що займається силікатами.

2. Робітник силікатної промисловості.

СИЛІКАТНИЦЯ, і, ж., розм. Жін. до силікатник.

СИЛІКАТОВИЙ, а, е. Стос. до силікатів; // Який складається з силікатів. Силікатової маси.

СИЛІКАТУВАННЯ, я, с., спец. Дія за знач. силікувати.

СИЛІКАТУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перєт., спец. Обробляти що-небудь силікатами для надання міцності. Силікуєвати бетон.

СИЛІКАТУВАТИСЯ, уєтєся, недок., спец. Пас. до силікувати.

СИЛІКОЗ, у, ч. Хронічне легеневе захворювання гірників, що виникає при тривалому вдиханні кремнієвого пилу. Сильне запалєння гірничих виробок у залізрудних шахтах може викликати захворювання людей силікозом (Розв. науки в УРСР..., 1957, 420); Пісок як матеріал для виготовлення ливарних форм поступитья місцем металу, кераміці, отже, й зникнуть такі загорювання, як силікоз (Знання..., 2, 1969, 9).

СИЛІКОН див. силікони.

СИЛІКОНИ, ів, мн. (одн. силікон, у, ч.). Синтетичні хімічні сполуки, в молекулах яких вуглець безпосередньо зв'язаний з кремнієм; вони надають гідрофобності тканинам, будівельним матеріалам і т. ін. До складу мастик входить силікон, а тому плєка, що покривє паркет, відштовєкує воду (Знання..., 4, 1966, 11); Силікони можна застосовувати і для виробництва нових видів будівельних і силікатних матеріалів (Роб. газ., 2.II 1964, 2).

СИЛІКОНОВИЙ, а, е. Прикм. до силікони; // Який добувається з силіконів. Питання про силіконові масла, про бареники та інші далеко не другорядні (Роб. газ., 17.1.1964, 2).

СИЛІМАНІТ, у, ч. Мінерал класу силікатів, з якого отримують вогнетривкі й кислотривкі матеріали.

СИЛІМАНІТОВИЙ, а, е. Прикм. до силіманіт. Великі перспективи використання в народному господарстві мають силіманітові сапни (Рад. Укр., 11.1.1962, 3).

СИЛІЦІД *див.* силіцид.

СИЛІЦИДИ, ів, жн. (одн. силіцид, у, ч.). Хімічні сполуки кремнію з металами, які характеризуються високою температурою плавлення, великою твердістю й густиною. При високій температурі кремній сполучається з багатьма металами, утворюючи так звані силіциди (Заг. хімія, 1955, 443).

СИЛІЦІВНИЙ, а, е. Прикм. до силіциї.

СИЛІЦИЙ, ю, ч. Латинська назва хімічного елемента кремнію.

СИЛІЦІВАННЯ, я, с. Насичення поверхні металу кремнієм (силіциєм) для надання йому більшої стійкості проти корозії, зношування і т. ін.

СИЛКА, в, ж. Пестл. до сіла 1. *Ой дав мене батько та з багатого дому, Виробила силку, та не знаю за кою?* (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 41); *Угопи Маруся Андрия, здавши полонинську силку козачоку І, піднявши догори, вдарив об землю* (Хотк., II, 1966, 199).

◇ *Узяти (схопити) під (побід) силку (сілку) ково — те саме, що Узяти (схопити) під (побід) сілку (сілку)* (*див.* сіла).

СИЛКОМ, присл., розм. Силоміць, наслідно. [П а в а с.] *А ти чого причеся до дівчини і силком тагнеш її, розбишака?* (К.-Карий, I, 1960, 226); *Палагна була фудуальна, її силком не візьмеш* (Кочуб., II, 1955, 339).

СИЛКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. силкуватися.

Христя.. почала її утишати.. Даремне силкування! (Мирний, III, 1954, 226); *Бряжчав весь порожній самовар і чуєся короткий свист од силкування роздмухати жар* (Кочуб., II, 1955, 435); // *перев. мн.* Зусилля (найчастіше даремні) досягати чого-небудь. *Життя показує цілковиту неспроможність силкувань Імператору США відвоювати союзове панування* (Програма КНРС, 1961, 27).

СИЛКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок. 1. *перев. в інфін.* Намагатися робити що-небудь; докладати зусилля для досягнення чогось. *Хазайка, безпосередньо чула людина, й не силкувалася хотати свого враження* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 46); *Він силкувався не потопати, держатися на поверсі, та не міг; він не зміг плавати* (Гр., I, 1963, 353); *Скільки в той вечір ворог не силкувався, всі його атаки були даремні* (Кач., Вибр., 1953, 412); *Він стогнав, виривав свої руки з цупких Романових рук і все силкувався відштовхнутися* (Ткач, Арена, 1960, 20); *Ярема силкувався пригадати, де він, чому тут опинився* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 426); *Довго не міг він, хоч як силкувався, і слова сказати* (Гомер, Одиссея, перекл. В. Тена, 1963, 179).

2. *розм.* Нагужуватися, напружувати м'язи. *Вона не вдуха йти, старі не здухають її весті... тажнеться, силкується, спотикаються...* (Кв.-Осн., II, 1956, 81); *Вже як не силкувався* (Лев), *Як не ревів, Як не вертів, А все-таки не вивертів* (Гл., Вибр., 1951, 26); *Довго силкувались, поки Христю одірвали від труни* (Мирний, III, 1955, 138); *Парубки одразу стовпились над дядьковим мішком, стали пробувати силу: аж, хто підніме? Силкується один, другий... Не підійме!* (Гончар, II, 1959, 14); // *Робити що-небудь повільно й довго, долаючи якісь перешкоди; возитися, повтуватися.* [Сестра Мархва:] *Далі ключ не йде! Силкуюсь, силкуюсь, а він стає та й не подається* (Мир-

ний, V, 1955, 108); *Позастраєвши з гарматами та патронними поюзками, силкуються [люди] біля них, витягують з трясини коней* (Гончар, II, 1959, 428); *На горі кум Гриць все ще силкувався з своїм возом* (Чорн., Потік..., 1956, 240).

СИЛОВИЙ, а, е, спец. 1. Який виробляє або передає енергію для виконання відповідних робіт. *Слід подбати про забезпечення сільських електростанцій більш потужними трансформаторами і силовими підстанціями* (Рад. Укр., 26.VIII 1961, 3); *Вже скільки місяців вони розбирають завали, хочуть налагодити силове господарство, щоб хоч який-такий ремонт можна було провадити* (Ю. Янов., I, 1954, 172); *Силова установка; Силовий кабель; // Який перетворює яку-небудь енергію. Для живлення установки електророзарювання струмом потрібний пункт живлення із зварювальним трансформатором, силовим контактором [електромагнітний апарат] (Нарис розв. прикл. електр., 1957, 89); Цієї ж ночі в машинному залі в люк починали спускати перший силовий трансформатор* (Баш. Вибр., 1948, 198).

2. Який використовується для одержання якої-небудь енергії або виконання якоїсь роботи. *Силовий газ; Силовий електромагніт.*

3. *тежн.* Який здійснюється при збільшеній швидкості подачі різального інструмента. *Силове різання; Силове фрезерування.*

4. *спорт.* Який пов'язується із застосуванням звичної фізичної сили. *Силові вправи з вагою відомі з давніх часів* (Знання..., 2, 1967, 20); *На думку більшості тренерів, найдефіцитніше амляу баскетболу — амляу центрального, найволовніший недолік центроуи — небажання вести силову боротьбу* (Рад. Укр., 24.VI 1967, 4).

5. *фіз.* Який пов'язується з впливом магнітних, електричних та інших сил. *Напруженість поля в силовому характеристикою поля* (Курс фізики, III, 1956, 16); *Силове поле; Силові лінії.*

△ *Силовий наголос див.* наголос.

СИЛОГІЗМ, у, ч, лог. Умовивід, у якому з двох суджень-засновків одержують зумовлене ними третє судження — висновок. *Силогізм, або дедуктивний умовивід, — це такий умовивід, в якому з двох даних суджень виводиться третє судження, причому одне з двох даних суджень неодмінно загальне* (Логіка, 1953, 92); *Дашковий підвів голову, почувши такий надзвичайний розгятий силогізм, якого навіть не вигадала давня Греція* (Н.-Лев., I, 1956, 399).

СИЛОГІСТИКА, в, ж. 1. Учення про силогізм в формальній логіці. *На шляху від силогістики Аристотеля до сучасних логічних теорій не раз висувалася ідея побудови універсального логіко-математичного методу розв'язання наукових проблем* (Рад. літ-во, 4, 1969, 7).

2. *перен., книжн.* Безпредметні загальні міркування, безплідне розумування.

СИЛОГІСТИЧНИЙ, а, е. Стос. до силогізму і силогістики.

СИЛОГІСТИЧНО. Присл. до силогістичний.

СИЛОГІЧНИЙ, а, е. Те саме, що силогістичний; // Який ґрунтується на силогізі. *Силогічне міркування.*

СИЛОМІР, а, ч. Прилад для вимірювання величини сили; динамометр. *Ріпак побачив під оговорено купку людей, почув, як гукали удари по силоміру, і попрямував туди* (Хор., Місто..., 1962, 85).

СИЛОМІРНИЙ, а, е. Прикм. до силомір.

СИЛОМІТТЯ, я, с., діал. Насильство. *Було б кому заступити дочку від силоміття* (Сл. Гр.).

СИЛОМІЦЮ *див.* силоміць.

СИЛОМІЦЬ, рідше СИЛОМІЦЮ, присл., розм.

Проти волі, насильно. Вона захопилася руками за стіл, мов боялася, що її тягтимуть кудись силоміць (Гр., Без хліба, 1958, 31); Девчатками були ще — Змії одружився з нами силоміццю (Крив., Вибр., 1965, 180); І хотіла б устами [Настя], та яка ласкава потайна рука силоміць очі закриває, надає чимсь (Вас., I, 1959, 221); Багато людей було тієї думки, що откупи Ладихи силоміць випити Олену за богослова Річинського (Вільде, Сестри..., 1958, 3); *Образно. — Сонце так гарно присушило, і з землі силоміць зелені витягає (Коб., III, 1956, 528); // Із зусиллям, примушуючи себе. Нарта проривається коротким риданням, але зараз гачує його з собі силоміць (Л. Укр., II, 1951, 432); Довго ламає свою круту енергію натуру. Почуваюся, що й зараз говорю він силоміць, вимучує з себе слова (Мякко, Вибр., 1952, 98); Хліб не має ніякого смаку, а я його розжовую і коштаю силоміць (Збав., Бдана, 1959, 30).

Братів (взяти) силоміць — дітя насильно, ні на кого не вважаючи. — Давай-бо [гроші] по волі, а то візьмемо силоміць, — грозять вони [розбійники] йому (Вовчок, I, 1955, 359); — Я тебе силоміць не брав до себе, ти сам причепився (Ков., Світ., 1960, 17).

СИЛОН, у, ч. Вид штучного волокна, а також тканина з такого волокна. Капрон, лавсан, поліетилен... В довозго ряді цих чудових хімічних матеріалів з'явився новий — силон, створений американським ученим Чолтером Роббом (Хлібороб Укр., I, 1965, 47).

СИЛОНОВИЙ, а, в. Прикм. до свѣбн; // Зробл. з силону. Силоніві панчоги.

СИЛОНЬКА, в, ж. Пестя. до сіла 1. [Ганва:] Ось чого жні тільки й шода; силоньки моєї! (Кроп., II, 1958, 21); Своєю буйною силоньку можна, звісно, випробувати, звісім не заходячи у фізкультурний зал (Донч., II, 1956, 378).

СИЛОНЬКОМ, присл., розм. Те саме, що силоніць. Силоніцьком замж витурили (Сл. Гр.).

СИЛОС, у, ч. Соковитий корм для худоби, який отримують заквашуванням подрібнених кормових рослин у спеціальних спорудах (траншеях, ямах і т. ін.). Зелена маса, солома та полова дають грубі корми, сіно та силос (Зерн. боб. культ., 1956, 5); Вся душа його в господарстві, про що б не йшла мова, а на думці є ниво — силос, механізми, стани, корма... (Гончар, Тронка, 1963, 84).

СИЛОСНИЙ, а, в. Прикм. до силос; // Який є силосом. Кукурудза є основною кормовою культурою, яка дає зелений корм, силосну масу і фуражне зерно (Колг. Укр., 2, 1958, 17); Силосний корм; // Який використовується для приготування силосу. Знаючи ціну кукурудзи, як важливий... силосний культури, наші колгоспники ставлять собі завдання значно підвищити її врожайність (Колг. село, 19. I 1955, 3); // Який готує з кормових рослин масу на силос. На закладанні силосу щодня зайняті силосний комбайн, три силосорізки, кілька автомашин (Рад. Укр., 21. IX 1956, 2); // Признач. для зберігання силосу, пов'язаний з його зберіганням. Силосна башта; Силосна споруда; Силосна траншея; Силосна яма.

СИЛОСО... Перша частина складних слів, що відповідає слову силос, напр.: силосна вахта; жувач, силосна півчювач, силосотрамбувальник і т. ін.

СИЛОСОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мнв. ч. до силосувати. При годілі і відгоділі свиней кукурудзу використовують у вигляді зерна, качанів, силосованих у молочно-воскової стиглості, кукурудзяного силосу з усієї рослини, а також зеленої маси (Колг. Укр., 1, 1958, 25); // у знач. прикм. Силосовані корми можна зготувати в значних кількостях і використовувати в будь-яку пору року (Свинар., 1956, 154).

СИЛОСОЗБИРАЛЬНИЙ, а, в. Який служить для збирання, транспортування, обробки рослин; признач. для силосування. За бригадою закріпили силосозбиральні комбайни, автомашини й трактори для стягування сіток і трамбування силосної маси (Хлібороб Укр., 10, 1964, 22).

СИЛОСОРІЗАЛЬНИЙ, а, в. Признач. для подрібнення кормових рослин при силосуванні. Силосорізальний комбайн; Силосорізальний барабан.

СИЛОСОРІЗКА, п, ж. Сільськогосподарська машина, признач. для подрібнення кормових рослин при силосуванні і безпосередньому згодовуванні худобі. Зелений корм підвозять з поля, подрібнюють на силосорізках і подають механічно в кормове приміщення ферми (Колг. Укр., 11, 1956, 42); Для механічної обробки кормів... вастосовують дробарки, млини, соломорізки, силосорізки, коренерізки (Довідник сіль. будівельника, 1956, 253).

СИЛОСОРІЗНИЙ, а, в. Те саме, що силосорізальний. Силосорізний барабан забезпечує довжину сітки 25—50 міліметрів (Колг. Укр., 9, 1961, 19).

СИЛОСОСХОВИЩЕ, а, с. Місце, споруда для зберігання силосу. Для згодовування силос слід виймати з силосостовища за кілька годин до роздачі (Свинар., 1956, 141); За допомогою палеки [поліетиленової] можна аручно, дешево і без втрат споруджувати силососховища (Рад. Укр., 23. III 1963, 2).

СИЛОСУВАЛЬНИК, а, ч. Той, хто силосує корми.

СИЛОСУВАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до силосувальника.

СИЛОСУВАННЯ, я, с. Дія за знач. силосувати. Дуже добрі наслідки дає силосування подрібненої сирової або запареної чи вареної картоплі в облицюваних ямах і траншеях (Колг. өнц., II, 1956, 483); При силосуванні бобів у фазі молочної стиглості одержують дуже цінний силос, багатий на білок (Зерн. боб. культ., 1956, 182); При силосуванні кукурудзи у фазі викидання золоті вологість силосної маси буває близько 80 процентів (Хлібороб Укр., 5, 1968, 18); Силосування кормів.

СИЛОСУВАТИ, ую, уєш, недок., перех. Перетворювати на силос. Щоб зберегти соковиті корми, їх силосують в облицювані баштах або в траншеях (Зоол., 1957, 176); Можна і сілді силосувати стебла кукурудзи, зібраної на зерно, гичку цукрових буряків, картопліни, головок соняшника, плоди баштанних культур, листя капуста, отаву тощо (Колг. Укр., 9, 1958, 26).

СИЛОСУВАТИСЯ, ується, недок. 1. Бути придатним для силосування; піддаватися силосуванню. Силосуються картопліни важко (Колг. Укр., 9, 1958, 26); Кормовий люпин містить багато цукристих речовин і тому добре силосуються (Колг. село, 14. I 1955, 4).

2. Пас. до силосувати.

СИЛОЧКА, в, ж. Пестя. до сіла 1. Хотілося боротись — щоб почути силочку (Хотк., Довбуш, 1965, 371).

СИЛОЮ, присл. Насильно, проти чийсь волі; силоміць. — Не підеш доброзиті — силою поведемо: так ввелено (Вовчок, I, 1955, 43); О. Мойсей силою взяв пашку і життя випив друку чарку (Н.-Лев., I, 1956, 119); Уперся [Тягнрядно], як сіл, і мусили вести його до підводи силою (Головко, II, 1957, 185).

СИЛУВАНИЙ, а, е. I. Який здійснюється всупереч чийсь-небудь бажанням, чийсь волі, за примусом. — Атож! Казає, що ця праця незабаром повинна бути обов'язково, силувана для всіх, хто єчися в школі, неначе якась повинність або панщина (Н.-Лев., IV, 1956, 285); Не раз дівчина волила смерть собі заповідати, ніж по силуванню шлюбі жити з немилим їй чоловіком (Фр., XVI, 1955, 56); — Без любові я не хочу женитися, і не потребу. А силуваної любові... я не хочу (Коб., III, 1956, 112); // Здійснюваний через силу. Вона поспіха-

лася, але посмішка була силувана (Грим., Подробниці., 1956, 58); Він відчував в її силуваних руках та напруженій жетуні по хаті непереможну втому (Досв., Гюлле, 1961, 100).

2. Позабавлений природності, простоти; удаваний, штучний. Образ видається нам силуваним, поет хапає інтенсивності [складові частини] з абстрактійного світу (Фр., XVI, 1955, 274); Така повага була їй зовсім до лиця, вона виходила в неї зовсім природно, не силувана (Март., Тв., 1954, 443); // Напружений, натягнутий. Якесь холодна, силувана атмосфера залягла в салоні (Фр., VI, 1951, 388).

СИЛУВАНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до силуваний. Трималася [Меланія] вимушено, силувано й незграбно, і в часом ця силуваність не тільки не зменшувалася, а, навпаки, ще більше впадала йому в очі (Гончар, I, 1954, 497).

СИЛУВАННЯ, я, с. Дія за знач. силувати. Не тис без силування, ані із ї так ослаб і весь позеленів, що вже додому, наче труп, хилився (Фр., XIII, 1954, 284); Сам [розвідник] не дуже пожитого зросту, а от по комплекції був такий, що, видно, міг без особливих силувань справитися з трьома довогтелесими фрїцами (Логв., Давні рани, 1961, 95).

СИЛУВАНО. Присл. до силуваний. На власні очі бачить [Матвій], як люди силувано, проти власної волі, ріжуть себе (Ірчан, II, 1958, 316); Артем, щоб приховати згилювання від зустрічі з нею, силувано усміхнувся і спробував звести мою на жарт (Головко, II, 1957, 443); — Панове, — промовив він силувано доброзичливим тоном (Ю. Бездик, Полки..., 1959, 72); До розмови дівчина приставала лише в силу необхідності, різьме відповідаючи на якісь запитання, та й то силувано й односкладово (Коз., Листв., 1967, 101); Перша зустріч пройшла якось неприродно, силувано (Гур., Друзі..., 1959, 177).

СИЛУВАТИ, ую, уш, недок., перек. і без додатка, з інфін., і з спол. щ о б. Спонукає силою, змушувати когось виконувати, робити що-небудь. [С о ф і я:] Коли не хочете віддати за Дмитра, не силуйте ж і за Карпа (Кроп., IV, 1959, 239); [Г а л я:] Мати сердяться, щодня силують, щоб ішла за протинною, осоружного старшину (К.-Карий, I, 1960, 76); Поглядав [Палажка] на вулицю, і рада ж то, раденька, що її ніхто не силув до роботи (Стор., I, 1957, 27); — Ніхто вас не силував багати, висолопиши язика... (Гончар, III, 1959, 302); // Робити над собою зусилля. Дуже видно було, що вона силувала себе, щоб і по господарству старатися, або робити що (Кв.-Осн., II, 1956, 358); Їй шматок не йшов у горло, та силувала себе їсти (Гр., II, 1963, 287); Він напружено здавлював повіки, але скільки не силував себе заснути, — не міг (Епік, Тв., 1958, 390); // Виявлятися причиною, що змушує кого-небудь робити щось. Гаряче козання силувало її йняти віри цьому, силувалося піддурити думку її розсудливість (Н.-Лев., IV, 1956, 134); Від часу до часу силув її щось підняти голову з-над зошта або книжки (Коб., За ситуаціями, 1914, 23); // роам. Настійно припрошуючи, частувати. Аж стогне Клим: — немає сили, Я намоловсь доскочу... Не силюй, братику, бо утучи! (Гл., Вибр., 1951, 156).

СИЛУВАТИСЯ, уюся, ушся, недок., з інфін. Те саме, що силкуватися 1. Вона силувалася усміхнутися (Март., Тв., 1954, 348); Я силувався пригадати собі, де я і що за мною, але дармо (Фр., IV, 1950, 474); Гроноєвич силується текти з цієї купчини. Його не пускають (Крим., Вибр., 1965, 311); Вона догог дивилася на Олену, силувалася щось сказати (Тют., Впр, 1964, 428).

СИЛУЕТ, у, ч. 1. Однobarвне контурне зображення кого-, чого-небудь, намальоване на однотонному фоні або вирізане, вишпте і т. ін. Із звичною точністю почає

він накреслювати контури юрт, силуети людей між ними, кося (Тулуб, В степу..., 1964, 176); Композиція вишптеки — це теорчо обдумане сполучення різних елементів узору, єдине щодо змісту, колірної гами, характеру ліній, силуетів, форм, кольорових плям (Укр. нар. худ. вшпв., 1958, 72).

2. Контурні, обриси кого-, чого-небудь, що помітні або видніються віддалік, в темряві, в тумані і т. ін. Сіло сонце, і на золоті неба, як на тлі візантійського образу, зачорніли силуети тополь та дахів (Коцюб., II, 1955, 209); Варізується з метелиці невіразний силует сани (Вас., Вибр., 1954, 45); Силуети київських вір то впливали, то готалися за сіткою весняного дщцу (Ю. Янов., II, 1954, 90); Леде вгледіе Вулаков у свій тежраві ранку воружилів силуети (Ле, Опов. та нариси, 1950, 356); Тасмичим привидом відіймався над кригою силует пароплава (Трубя., Ляхтак, 1953, 66); * У порівн. Здавалося, що літаки ідуть зовсім беззвучно, нікими силуетами, виключаючи всі свої мотори (Гончар, III, 1959, 415); // Не досить глибоко й детально зображений персонаж, герой літературного твору. Як прикро, коли ще й зараз замість мислячиз, щедро обдарованій натури повістар пропонує читачеві лише силует людини, дрібнуетаті, посередньої, безкрилої (Літ. газ., 12.1 1962, 2).

3. арт., мист. Характерні, виразні з художнього погляду обриси, зовнішні контури будови, споруди, предмета, що сприймаються на відстані. Через високий верх над західним зрубом загальний силует лемківської церкви різко відрізняється від силуету української церкви (Дерев. водч. Укр., 1949, 48); Здіймався легкий і прозорий силует чудового твориння Растреллі — Андрійської церкви (Кучер, Дорога..., 1958, 36); Від силуету китайського [павільйону], від крилато вигнутих його дахів він і своєю давниною і безжурною молодістю (Вол., Дні..., 1958, 29).

4. заст. Невеликий літературний твір, присвячений якомусь окремому питанню. Під впливом живопису з'являється і такі жанри в прозі початку ХХ ст., як «каварель», «нариси, етюди», «малюнок», «панорама», «силуети тощо (Рад. літ-во, 7, 1965, 23); З початку нашого віку інтенсивно продукується етюд (інші назви «образок», «шкіци», «силуети», «новелетка») (Літ. Укр., 17.XII 1968, 3).

СИЛУЕТНИК, а, ч. Зменш.-пестл. до силует 1, 2. На рязці [площі] ще біліють колони, і, нахилившись над морем, корні силуетици перерізають лінію неаполітанських вогнів (Коцюб., II, 1955, 406); Тежні силуетици хлопців попричіплювались до дощок, де тільки була яка щільнка (Вас., I, 1959, 210).

СИЛУЕТНИСТ, а, ч. Художник, фахівець щодо зображення силуетів (у 1 знач.).

СИЛУЕТНИСТКА, н, ж. Жін. до силуетніст.

СИЛУЕТНИТИСЯ, иться, недок., поет. Виділятися, виділятися силуетом. Я люблю тебе, душевного поета, Той мені Всенім — синій «сон» ... Тихо так тополя силуетиться, І його рядки, як меду сот (Ю. Янов., V, 1959, 78); Мчатьсь і мчаться... куди?.. невідомо. Може, душа — цей далекий свисток? І Прямо — трома, й силуетиться в ньому тежний юнак і крує шиї — платок (Сос., I, 1957, 304).

СИЛУЕТНИЦЯ, а, е. 1. Стос. до силуету (у 1, 2 знач.). За Києвом заходило сонце, й місто здавалося силуетним, нереальним, вигаданим (Дмит., Обпалені..., 1962, 97); // Який є силуетом (у 1 знач.). Силуетне зображення.

2. арт., мист. Контурний. Добре розв'язано і оформлення вистави... з її строгим за колоритом, майже силуетним задником, що переходить у напівоб'ємні деталі першого плану (Мист., 3, 1966, 30).

СИЛУЕТНІСТЬ, ності, ж., арт., мист. Характерні

обриси, зовнішні контури (будови, споруди, скульптури, малюнок і т. ін.).

СИЛУЕТНО. 1. Присл. до силуєтний. *Буває ж так, що людину тьме, настійливо тьме кудись, — ось так і його тьгнуло з тої миті, як тільки він побачив із ступи це бойове судно, що, мов сама його мрія, силуєтно вастигло на обрії...* (Гончар, Тронка, 1963, 243).

2. розм. Не досить глибоко й детально; взагалі, в загальних рисах.

СИЛУМІН, у, ч. Сплав алюмінію з кремнієм, що добре протистоїть діянью кислот, стійкий проти корозії й застосовується в машинобудуванні та хімічній промисловості. На Дніпровському алюмінієвому заводі вперше в країні освоєно промислове виробництво силуміну електротермічним способом (Матер. XXIV з. Компартії України, 1971, 14).

СИЛҀР, у, ч., геол. Третій період палеозойської ери історії розвитку Землі.

СИЛУРІЙСЬКИЙ, а, е, геол. Прикм. до силҀр. Силурийські відклади.

Δ Силурийський період; Силурийська система — те саме, що силҀр. У силурийський період з'явилися перші представники наземної флори (Наука..., 2, 1964, 44).

СИЛЮЩИЙ, а, е, розм., рідко. Дуже сильний (у 1—5, 10 знач.). Його обличчя, його постаць, його поступ казали, що це чоловік сильний, рішучий (Мирний, III, 1954, 75).

СИЛЯНКА, в, ж., діал. 1. Разок намиста. З жіночих шийних прикрас [у бойків] привертає увагу слянка (драбинка) з різнобарвних скляних намистин (Нар. тв. та етн., 1, 1970, 31).

2. Шнурок, нитка, на які щось навязують. Насмішкуют і радісно задвєнені такий тенор, на який, здавалося, пісні самі повинні навязуватись, немов карали на слянку (Степьях, I, 1962, 609).

3. Що-небудь, навязане на шнурок, нитку.

СИЛЯТИ, яю, яєш, недок., перєг., діал. Низати, навязувати. Одно, що знала [Парасивка] добре й чинила радо — шила та вишивала білля, слянка гердани (Коб., II, 1956, 9).

СИЛЬВЕТ, у, ч., заст. Силует (у 1, 2 знач.). Ген-ген на обрії сільвети диких коней, Намети і вози (Зеров, Вибр., 1966, 99); Від надмірного напруження вона [туга] поволі відліглася в тремтливий сільвет перед очима... (Кач., II, 1958, 391).

СИЛЬВЕТІК, а, ч., заст. Зменш.-пестл. до сільвет. Ще верхки скель біліли на сонці, а вже тіні од них малювали на морі фіолетові сільветики, шпичасті, як зубці башти (Коцюб., II, 1955, 295).

СИЛЬВЕТКА, в, ж., заст. Силует (у 1, 2 знач.). На обрїю на одну мить з'явилася в огнях рамах чорна сільветка з тополі, зат і вітракїє (Коцюб., I, 1955, 315).

СИЛЬВІН, у, ч. Прозорий мінерал, зовні подібний до кам'яної солі, гіркий на смак; хлористий калій. Сильвін... Колір білий, золутий, жовтувато-червоий. Розчиняється у воді. Зустрічається у шеляді щільних і землястих мас (Курс заг. геол., 1947, 54).

СИЛЬВІНІТ, у, ч. 1. Рожева або світло-червона осадова гірська порода хімічного походження, що складається головним чином з кам'яної солі та сильвіну, а також містить домішки ангідриту, глин. Теоретичні праці білоруських геологів допомогли відкрити в республіці.. унікальне родовище сильвініту на десятки мільярдів тонн (Наука..., 11, 1971, 13).

2. Калійне добриво, вигот. з цієї породи. Найкращими видами калійних добрив на луках є калїніт і сильвініт (Колг. енци., I, 1956, 529); На сіяних луках осушені торфові боліт потрібно широко застосовувати калї-

ніт та сильвініт з розрахунку 3-4 ц туків на гектар (Добрива..., 1956, 270).

СИЛЬВІНІТОВИЙ, а, е. Прикм. до сильвініт. Сильвінітної відклади; // Який містить сильвініт. Сильвінітова руда.

СИЛЬНЕ, присл., діал. Сильво. Стала Чайчила плакати сильне, і мати плаче (Вовчок, I, 1955, 221).

СИЛЬНЕНЬКИЙ, а, е, розм. Досить сильний (у 1—10 знач.). Сміє не було, а мороз сильненький, земля по-прикладала (Крим., Вибр., 1965, 375).

СИЛЬНЕНЬКО, розм. Присл. до сильненький. Тяжко вітхнула, сильненько заплакала (Чуб., III, 1872, 119); Вийшла [Кармеліха] й подивилася округи, подивилась — начеб усе округи змінилось, так як заплаче сильненько, як зариде! (Вовчок, I, 1955, 365).

СИЛЬНИЙ, а, е. 1. Який має велику фізичну силу (про людину, тварину); протилежно слабкий, слабий й. — Та, мабуть, же він [лев] і здоровий дуже, сильний? (Мирний, I, 1949, 171); Незважаючи на глибоку старість, Захар Беркут був ще сильний і кремезний (Фр., VI, 1951, 34); Грицько був хлопцем «геройський», як говорили про нього на селі: рослий, сильний, відважний (Головко, II, 1957, 514); *Образно. Хочє море човна розламати, Троїчить, ложить, піском закупає. Сильно жорст! Нащо стільки сили? (Л. Укр., I, 1951, 68); // у знач. ім. сильний, ного, ч. Той, хто має велику фізичну силу. Сильний зове тебе [піч] сили впокоїти, Хєорій — щоб врази забути (Шог., Поезії, 1958, 316); // Який має велику силу або свідчить про неї (про частини організму людини або тварини); міцний. Еней і сам трусивсь до бою, Щоб сильною своєю рукою Головку Турку одчесати (Котл., I, 1952, 281); Погляд Рубина був сімліший, руки костисті; ноги великі й сильні (Сєнч., На Бат. горі, 1960, 4); // Добре розвинений; дужий. Мені видно легше гоїданні всіх трьох крилатих хрєбтї [собак], м'яких, воинстїх і зєряче сильних (Коцюб., II, 1955, 229); Тимко.. крадькома обзирає її красєну, сильну, змучку спину (Тют., Впр, 1964, 212); // Який здійснюється з великою фізичною силою. Раптом сильним рухом він кинув кресаню на землю (Коцюб., II, 1955, 340); Не можна відмовити самураю в мужності. Сильний і пристрасний був його стрібок (Довж., I, 1958, 125); Черники забиралась все вище й вище.. Халався за нього [виступ] сильною жертвою златкою (Гончар, III, 1959, 100); // Який має велику життєву силу, енергію (про рослину, землю і т. ін.). Суворо-кам'яно стоять [смерек] у великім мочанню і царствєнно вїють під змарами сильною зеленню.. вершин (Хотк., II, 1966, 106).

Сильна стать див. статі; Сильний, як (мов, вємв і т. ін.) бив — який має дуже велику фізичну силу; дуже міцний фізично. З Енесж плив Массик, .. ледащо неробоче, А сильний і товстий, мов бив (Котл., I, 1952, 251).

2. Який має твердий, стійкий, вольовий характер, який виявляє рішучість, наполегливість у чому-небудь, непохитність духу. — Теїй єніт, моя сильна, моя незламна Галю, ніколи не смуляє мене (Л. Укр., III, 1952, 686); Шастя не дається дурно.. Навіть такі сильні натури, як Франко, відчувають це (Коцюб., III, 1956, 40); — Для революційної боротьби потрібні сильні люди, а не такі... що при першому.. випробуванні... (Головко, II, 1957, 586); // у знач. ім. сильний, ного, ч.; сильна, ної, ж. Людина з твердим, стійким, вольовим характером. Хто придивалась до життя, той не раз бачив, як сляють вершини сильні і як збиваються на мачівці слабодуїт (Мист., 3, 1962, 3); // Який відзначається наполегливістю, рішучістю, непохитністю. Головніми рисами сильного характеру є висока ідейна переконаність, незламна воля (Знання..., 7, 1967, 31).

Сильний духом — який виявляє наполегливість, рішучість у чому-небудь, непохитність духу. — *Ти думаєш, що ми не можемо підняти якір свого корабля й поставити паруси? Що ми не сильні духом і ділами...?* (Ю. Янов., II, 1958, 96).

3. Який має владу, великий вплив, авторитет; могутній, міцний. — *Еней збудує сильне царство і заведе своє там панство* (Котл., I, 1952, 70); *В Єгипті в давнину — не вадить тебе знати — Жив цар преславний, сильний і багатий* (Фр., XII, 1954, 382); *Возз'єднання в сильною централізованою Російською державою сприяло розвитку економіки і культури України* (Тези про 300-річчя возз'єдн., 1954, 11); // *Значний за своїм становлшем; впливовий. Широко розумний, гострий, як бритва, Савко не пропускає случая [нагоди], щоб не побрити своїх сильних родичів* (Мирний, I, 1949, 382); // *у знач. т. сильний, ного, ч. Той, хто має владу, великий вплив, авторитет, значне становище. У поросі люди, як той шпориш придорожній, заточені сильним, багатим* (Коцюб., II, 1955, 41); *У відносинах між імперіалістичними державами панує право сильного і верх бере той, хто має більший воєнно-економічний потенціал* (Рад. Укр., 19.IX 1962, 4).

4. Сильна рука: а) владна, впливова людина. — *Вас не задовольнить жоден мрійник і романтик. Вам треба сильної руки* (Ю. Янов., II, 1958, 56); б) авторитетна протекція, допомога, підтримка. — *Полава бореться, друзі! Чиясь сильна рука підтримує нас!* (Гончар, IV, 1960, 81); *Сильні світу [сьогод] — найвпливовіші, наймогутніші люди, що мають високе суспільне становище і від яких залежить доля багатьох. Б'ють на нас і ясно, й тайно вороги непримиримі.. Відрекаєся нас сильні світу — і князі, і вовводи* (Фр., XI, 1952, 207); *Сильною рукою — сміливо, владно (робити, здійснювати щось). Не відав [філоксера], що над нею стоїть істота, котра сильною рукою відбере життя мільярдам ворогів винограду...* (Коцюб., I, 1955, 210).

4. Значний за силою, ступенем вияву. Мороз був сильний, аж тріщав (Вовчок, I, 1955, 292); Нічна гадуха насичена була сильними пагощами татарського в'їлля, куштуру, вогротої води (Коцюб., I, 1955, 337); Сильний поряв бурі, розлітаються папери по підмур'ю (Вас., III, 1960, 244); Халяк басовито підтягував гостеті, а в халякці виявився сильний високий голос (Тулуб, В степу..., 1964, 90); Сильний сухий тріск із спадахом синіх іскор блискавок розтривав тишу і темніть ночі (Смолиць, I, 1958, 97); Вітру на морі не було, проте клекотає сильний прибіл (Трубя., Крыла., 1947, 26); // *Інтенсивний, глибокий, значний за своєю напруженістю (про почуття, переживання, враження і т. ін.). Дине почуття обхотило Остапова груди: замість радості — сильне обурення стрепенуло його істоту* (Коцюб., I, 1955, 356); *Стерлася сильні почуття* (Елван, II, 1958, 63).

Сильна вода — про повноводу, швидко річку або велику повінь. *Вона ще зроду не бачила такої сильної води* (Чуб., II, 1878, 30); *Чорні його брови, а голова вже, як сніг, біла; мужні й поважне обличчя.. Се як вода сильна, що колиєся кручі, береги виривала, роблячи, а се вже у землю уейшла* (Вовчок, I, 1955, 174).

Δ Сильна доля див. діяль: Сильне керування, грам. — синтаксичний зв'язок між словами, при якому вибір відмінкової форми пояснюючого слова обумовлюється підпорядковуючим. Вибір відмінкової форми може залежати від підпорядковуючого члена (сильне керування), від смислу висловлення (слабке керування), а також від особливостей граматичної будови зворотів, властивих синтаксичним нормам даної мови (Сл. лінгв. терм., 1957, 80); *Сильні пшениці — сорти пшениці, які мають великий вміст білка й настільки в'язку клейковину, що*

для одержання з їх борошна високоякісного хліба потрібне значне подовження бродильного процесу. Сильними пшеницями в хлібному виробництві називають такі, що мають великий вміст білка (Наука..., 9, 1959, 29); *Тісто в борошна сильних пшениць дає добру пружність і розтяжність* (Хлібороб Укр., 8, 1966, 16).

5. Добре озброєний, укріплений; значний за своїми оборонними й наступальними можливостями. *Підмога сильна надійшла, Але шкода, вже пізно!* (Л. Укр., I, 1951, 359); — *Не пробитись, мабуть, нам до Житомира. Втомились ми, а ворог сильний* (Довж., I, 1958, 207).

6. Значний за своєю дією, впливом на кого-небудь; вражаючий. *Книжка зробила прекрасну, картину виходить сильна і яскрава* (Коцюб., III, 1956, 371); *Славою сильним, мов трубою, Мільони зве [революційний дух] з собою* (Фр., X, 1954, 7); — *Дезто з визначних письменників, маючи якийсь сильний сюжет і відчужаючи, що сам його реалізувати не зможе, добровільно віддає свій сюжет іншому* (Довж., VI, 1957, 619); *18 листопада 1845 р. в Переяславі Шевченко пише «Кавказ» — на диво сильну у всіх відношеннях поему* (Вітч., 3, 1962, 195); // *чим. Який виділяється, характеризується чимсь, має перевагу в чомусь; визначальний. Всі найкращі твори радянського мистецтва, які здобули йому всебітне визнання і назавжди ввійшли у скарбницю художньої культури ХХ століття, сильні насамперед реалізмом* (Рад. літ-во, 9, 1967, 6); *Радянська дитяча література сильна тим, що вона бореться за прогресивні цілі* (Літ. газ., 9.IX 1948, 3).

Сильна сторона — цінна якість, властивість кого-, чого-небудь. *Граф Лев Толстой.. був виразником поглядів і настроїв російського селянства в пореформену епоху, в період нагрітання революції 1905 року, з усіма сильними і слабкими сторонами цих поглядів* (Рильський, IX, 1962, 170); *Сильні слова — різкі, дошкульні слова. Батька не на жарт стривожила ця мова дочки, бо він знає, що в неї не було зички розкидатися сильними словами* (Головко, II, 1957, 586).

7. Обгрунтований, достатній для переконання кого-небудь у чомусь; переконливий. *Сильний аргумент; Сильний довід.*

8. Який ефективно діє на кого-, що-небудь. *Сильні ліки; Сильна отрута; Сильний засіб; Пішла [дівка] з Василем до пивоварні й купила йому сильне пиво. Таке, що коли напиєся, серце пташине з нього вискочило* (Казки Буковини..., 1968, 165).

9. розм. Який глибоко знає що-небудь, розуміється на чомусь, добре виконує свою справу; здібний, умійлий. *Сильний учень; Сильний шахіст; // Який задовольняє високої вимоги, є майстром; визначний. Я не настільки сильний, щоб бути літературним ватажком напраму* (Л. Укр., III, 1952, 686).

10. розм. Значний силою впливу, величиною, розміром, розмахом, кількістю. *Були на селі сильні багачі* (Сл. Гр.); *Прийшли у такий сильний ліс, що йому і кінця-краю нема* (Сл. Гр.); *Що там за сильний ярмарок став у тому Догонілілі! Куди нашому!* (Н.-Лев., I, 1956, 57); *Буржак ставить на озіречі армія, що завжди вчасно засіває поле, збирає сильні врожаї* (Горд., II, 1959, 218); *Упас він на коліна І, поклонившись, подав свою картину. Вона поглянула з суворістю знавця* (Суворість їй була так само до лиця): — *Чудово! Сильний зист і олівець поправний!* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 108).

11. діал. Міцний. *Проти двох каменів були сильні, великі дубові брами в мурі* (Марг., Тв., 1954, 163).

СИЛЬНІШАТИ, аю, аеш, недок. Ставлять, робитися сильнішим (див. сильний 1—5). *День у день сильнішали*

Та бриніли [бажання] невідступно (Фр., XIII, 1954, 17); Теплий вітер все сильніше (Собко, Звнч. життя, 1957, 39); Віле світло виростало від краю поля. Воно сильнішало й розпукувалося (Гуц., Скупана..., 1965, 109).

СИЛЬНО, присл. 1. Присл. до сильний 1, 4, 6, 7. Пастух високий, але сильно збудований чоловік, у чорній шваренні у маслі сорочці (Хотк., Довбуш, 1965, 75); Почала тоді дієчина знов сильно й гірко плакати (Вовчок, I, 1955, 350); Як сильно, як гаряче любила вона в тій хвилі Максима! (Фр., VI, 1951, 30); Тільки в аулі Рахм відчув, як сильно вдарився він боком і як болить у нього нога (Тулуб, В степу..., 1964, 356); Я почував, як сильно тягне мене течія під лід (Досв., Вибр., 1959, 183).

2. розм. У великій мірі, надто, надзвичайно. Емеля там сильно зграбовалася [зграбувалася]. Аж до сорочки весь роздягся (Котл., I, 1952, 96); Сп'янівши сильно, він ставя понури (Л. Укр., III, 1952, 668); Його важко сильно там розумки (Рильський, III, 1961, 163); І цей його спокій, і те, що Філіпчук втрапив самовладання..., — сильно вплинуло на робітників (Вільде, Сестри..., 1958, 489).

СИЛЬНОДІЮЧИЙ, а, е. Який справляє сильну дію на кого-, що-небудь. Сильнодіюча отрута; Сильнодіючі ліки.

СИЛЬНОРОСЛИЙ, а, е. Який характеризується сильним, інтенсивним ростом (про рослину). Дерево [Ренет бергамотний] сильноросло, відзначається високою морозостійкістю (Юнши мічур., 1955, 71); Доцільно у присадибному саду вирощувати змішані насадження сильнорослих дерев яблуні і груші з карликовими (Хлібороб Укр., 11, 1966, 34).

СИЛЬФ, а, ч. У кельтській та германській міфології, у повір'ях багатьох європейських народів — один із видів ельфів — духів повітря.

СИЛЬФІДА, ж. 1. Жін. до сильф. Плащ падає — перед нами молада, дуже вродлива дієчина в прегарному маскарядному вбранні сильфіди (Кот., II, 1956, 262); // ірон. Про дівчину, жінку. Ернст просторікуєє пару днів н'ате через десять про свої віденські пригоди, про сильфід, з якими має знайомість, про нічні пригоди (Фр., VI, 1951, 291).

2. тільки жн., ент. Те саме, що мертвоїди.

СИЛЬЦЕ, **СИЛЬЦЕ**, я, с. 1. Пристрій у вигляді пелі, що затягується, для ловлення птахів і дрібних тварин. Весною чижик молоденький.. В садочку все собі скакає, Та якось у сильце й попав (Гл., Байки..., 1959, 55); Він [швидляк] тріпаєє на припаді, Марно реваєє із сильця (Граб., I, 1959, 141); Лисичка ступила необережно та й зловилася в сильце (Фр., IV, 1950, 76); Співачі пташки не йшли в його сильця, і клітка, приготвлена для них, стояла порожня (Тулуб, В степу..., 1964, 147); [Соф'я:] У Крутий би Яр покатат та поставити сильце — там би ви, можливо, й сотню голубів побрали (Голов., Драми, 1958, 353); *У порівн. Буду лежати і буду низати, немов наместо, разки моїх думок, без слів, без чорнила і паперу. Бо думки бистрі і легкі, як птахи, а слова, мов сильце, в яке їх ловиш: одно спіймаєш, а решта пурхне... (Коцюба., II, 1955, 183); Він [О. Пушкін] мучився і плакав, Як у сильці могутній бігав, Муживо у думках і трудах, Козає, палає, сміяєсь, гнієвися (Рильський, Орл. сім'я, 1955, 47).

2. перев. з дієсл. понаставляти, сплести, заплутати, розставити, погастися, упійматися і т. ін., перен. Навмисне влаштовані комсь обставини, виявлені хитрощі, щоб спрямувати кого-небудь на певні дії, вчинки, спійматися або скомпрометувати його на чомусь; пастка. Хіба старі панотці свого не цураються, та й на них добрі сильця понастав-

ляли (Свидн., Люборацькі, 1955, 14); [Нартал:] Ти знов на мене слає сильце: ти навернув мене у грестианство (Л. Укр., II, 1951, 431); Нея відчула, що впіймаєє у сильце (Вільде, Сестри..., 1958, 431); Хлопець поспізнюєє спідлоба, зрозумівши, що йому просто розставлено сильця (Гончар, Тронка, 1963, 100); Водночас не губити [Гурій] надії заплутати його у якийсь сильце чи вивести на слизке (Вол., Місячне срібло, 1961, 266); — Я не зочу сказати, — поміжши Чемериця свої слова, — що ви саме і в буржуї, але ви стали іграшкою в їх руках, попалиє в їхні сильця (Коцюба, Нові береги, 1959, 116).

СИЛЬЦЕВИЙ, **СИЛЬЦЕВНИЙ**, а, е. Првкм. до сильце, сильце.

СИМАЗИЙ, у, ч. Гербіцид, який застосовують для знищення бур'янів на кукурудзяних плантаціях. Чудесні властивості симазину добре відомі кукурудзоводам: на плантації, обробленій гербіцидом, немає життя бур'яням (Рад. Укр., 12.1 1963, 4).

СІМБІОЗ, у, ч. 1. біол. Форма співжиття організмів різних видів, яка забезпечує їм взаємну вигоду. Взаємні вигідні відносини між тваринами, між тваринами і рослинами чені називають симбіозом (Веч. Київ, 12. XII 1957, 4).

2. перен. Вдале поєднання різних елементів. Плідний симбіоз різноманітних елементів ажраєє позначився, зокрема, у новішому пласті слов'янського музичного фольклору Карпат (Нар. тв. та етп., 3, 1966, 30); Теоричний симбіоз соціології, логіки, філософії, психології й мистецької думки досить ажраєє проявляється в ряді нових романів, повістей, новел (Літ. Укр., 16.VIII 1968, 1).

СІМБІОНТ, а, ч., біол. Організм, що бере участь у симбіозі.

СІМБІОТИЧНИЙ, а, е, біол. Стос. до симбіозу (у 1 знач.). Прикладом нестабілізованих симбіотичних відношень можуть бути так звані напівлишайники (Укр. бот. ж., XIII, 1, 1956, 24).

СІМБІОТИЧНО, біол. Присл. до симбіотичний. Зеленаватий колір шерсті лінивців пояснюється тим, що на їх шкірі симбіотично живуть водорості (Наука., 9, 1961, 44).

СІМВОЛ, у, ч. 1. Умовне позначення якогось предмета, поняття або явища. — На ньому брамінська шовкова жоєта хламиди, а по хламиді чорніють латки: це символ його чернецкого смирення та обожества (Н.-Лев., IV, 1956, 274); Сите зудіння бджіл, десятки нових вуликів і мед, жовтий яктарний мед — символ добробуту — розетювали відвої думки про забулений картуз (Донч., VI, 1957, 60); Хліб на рушнику — це народний символ радісної зустрічі (Вол., Садн..., 1950, 10); Ленінізм — вічно живе джерело революційної думки і революційної дії. Ім'я Леніна стало символом нового світу (50 р. Вел. Жовтв. соц. рев., 1967, 7); Найбільш поширеним символом в Ассирії, наприклад, був голуб, в Афінській республіці — соєа (Наука., 10, 1965, 38); Голуб — символ миру; * У порівн. За вікном з одного боку стояла жмара, а з другого сонце. І враз це небо стояло перед ним, немаче символ (Стельмах, II, 1962, 159).

◇ Символ віри: а) (реп.) стислий виклад головних догматів християнства. Сик.. Галишки Гулаєвичени в пориві релігійного екстазу повторюєє за ним [Алоїзієм] латинський символ віри (Тулуб, Людолови, I, 1957, 354); — Ви б мені це символ віри прочитали. — Обурення знову стало закипати в грудях Басової.. — Коли треба буде, і символ віри прочитаю, а його колиєє добре чини, не забує і досі (Собко, Справа..., 1959, 112); б) переконання, світогляд, погляд. Народ не може не го-

тіти миру, бо мир є основою його політичного символу віри (Рад. Укр., 22.III 1950, 4).

2. Художній образ, який умовно відбиває яку-небудь думку, ідею, почуття і т. ін. Найвиразніший символ лермонтовського неспокою, лермонтовського прагнення бурі — його «Парус» (Рильський, III, 1955, 210); Символ дав життєві можливості сконцентрувати в образі широкі коло життєвих явищ, дозволяє гранично «згущати» і перебільшувати зображуване (Поетія..., 1956, 277).

3. *мат., фіз.* Умовне позначення якої-небудь величини, поняття, запроваджене певною наукою. Під символом функції.. у дужках вказуються всі зміни, від яких залежить дана функція (Курс мат. анал., II, 1956, 9); Нейтрон прийнято позначати символом n^0 (Курс фізики, III, 1956, 371).

СИМВОЛІЗАЦІЯ, і, ж. Зображення, позначення чого-небудь за допомогою символів.

СИМВОЛІЗМ, у, ч. Антираціоналістичний напрям у літературі та мистецтві кінця XIX — початку XX ст., що, ґрунтуючись на суб'єктивно-ідеалістичній філософії, проголошував головним художнім прийомом символ як вираження незбагненої суті предметів і явищ. Як теоретик театру й публіцист О. Южин пропагував реалістичне мистецтво, пристрасно боровся проти стилізації, естетства, символізму (Про мист. театру, 1954, 177); *Натуралізм — такий же ворог реалізму, як і символізм (розуміючи це слово як ідейну мистецьку метю)* (Рильський, IX, 1962, 165).

СИМВОЛІЗОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. і мнв. ч. до символізувати.

СИМВОЛІЗУВАТИ, *ую, уєш, недок. і док., перег.*
1. Бути символом (у і знач.) чого-небудь. Членів одного роду звали на одному кладовищі, одного поруч з другим, що символізувало продовження родової спільності і в загальному світі (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 34); Космічна ракета символізує нову еру, в яку вступило людство — еру освоєння космосу (Рад. Укр., 15.IV 1961, 1); *Цілувати батька в руку — стародавній український звичай, що символізує особливу шану й покору батькові* (Смоляк, Мпр., 1958, 258); *Могутня гребля Дніпрогоссу символізує лице нашої Радянської України* (Цюпа, Україна..., 1960, 97).

2. Зображати за допомогою символів, символу (у 2 знач.). Тичина вводить у переджовтневу українську лірику пейзажі буревійної природи, які символізують соціальний протест (Укр. літ., 10, 1957, 17); В українській народній поетичній творчості... образи сокола, орла завжди символізували силу, мужність, красу, велич (Нар. тв. та етн., 4, 1964, 43); *Поет говорить про дороги, які символізують собою складний життєвий шлях людини* (Деякі п'ят. поет. майстерн., 1956, 75).

СИМВОЛІЗУВАТИСЯ, *ується, недок.* Пас. до символізувати. Коли малює риси... в нашій уяві лишають тільки недіжки, жов вамералі образи, навіть коли такі образи символізується руз. — то поетові риси... в нашій уяві репродукують руз (Фр., XVI, 1955, 286).

СИМВОЛІКА, в, ж. 1. Умовне відображення подій, явищ, понять, ідей і т. ін. за допомогою умовних знаків — символів; символічне значення, яке надається чому-небудь. Питання про філософське осмислення ролі символіки в науковому пізнанні виступило на першій плані (Ком. Укр., 3, 1967, 78); Рослинний орнамент індійського килима тягнє до живої природи, рослинний орнамент наших народів схиляється до символіки (Вол., Дві..., 1958, 30).

2. збірн. Символи; сукупність символів. Мовна ткачина байок Глібова насичена образними висловами і символікою, виробленими в живому мовленні (Курс.

іст. укр. літ. мови, I, 1958, 431); *Писав я ці етюди під впливом теорії Метерлінка, повно було в них символіки, містики, потойбічного...* (Дочч., VI, 1957, 581); *У суботу розпочався складний весільний ритуал, повний старовинних звичаїв, прикмет та символіки* (Тулуб, Людолова, II, 1957, 51).

СИМВОЛІСТ, а, ч. Послідовник символізму. [Л ю б о в:] *Я не думала досі, що ви до символізму належите!* (Л. Укр., II, 1951, 52); *Серед французьких символістів XIX століття були дуже талановиті люди* (Рильський, IX, 1962, 173); В буржуазній літературі епохи імперіалізму виникло ряд течій, що носили запанядницький характер — символісти, імажиністи, декаденти всіх мастей (Рад. літ-во, 1, 1958, 26).

СИМВОЛІСТИКА, в, ж., *васт.* Символіка. — *Тя забула вже жодну мову символістики, — промовив Павлусь* (Н.-Лев., IV, 1956, 243).

СИМВОЛІСТИЧНИЙ, а, е. Те саме, що символічний. *Настуся заметишилася, бо очевидно вже позабувала жодну загарничну символістичну мову і все збивалась* (Н.-Лев., IV, 1956, 243); *Символістичні вірші.*

СИМВОЛІСТИЧНО. Присл. до символістичний. — *Це полум'я дуже едотно й символістично загадує середньовікові пожежі.* — *сказала Настуся* (Н.-Лев., IV, 1956, 242).

СИМВОЛІСТКА, в, ж. Жін. до символіст.

СИМВОЛІСТСЬКИЙ, а, е. Стос. до символіста і символізму. *Символістська поезія.*

СИМВОЛІЧНИЙ, а, е. 1. Який містить у собі символ, символи, символізує собою що-небудь в символі чогось. З-під опущених вій споглядала вона неміливо на одну в символічних постапях пам'ятника (Кобр., Вибр., 1954, 188); *Розжарене привахідне сонце забарвило весь світ символічним кривавим кольором* (Довж., I, 1958, 431); *Було щось символічне в цій панорамі заводів, таких близьких і таких недосяжно далеких водночас* (Загреб., Спека, 1961, 8); *Леса Українка, що взагалі мала назву по-своєму освітлювати і по-своєму повертати світлої теми...* підкреслювала символічне значення прометейського міфа, прометейського духу (Рильський, III, 1956, 282); — *Треба гартуватись, — подумала [Катерина], надаючи глибшого, наче символічного змісту цим словам* (Вільде, Сестри..., 1958, 213); *За деякими квітами і рослинами... у наш час збереглося їх символічне значення* (Наука..., 8, 1969, 19).

2. Умовний, уявний. *Я намагався з'ясувати шову в кожир кожущика, але кожирець в солдатському кожущику настільки вузьенький, що має швидше символічне значення* (Вагмут, Записки..., 1961, 36); *Вартість, лишаючи осторонь її чисто символічний вираз у знаку вартості, існує тільки в тій чи іншій споживній вартості, в тій чи іншій речі* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 203).

3. Який стосується символізму; символістський. *Символічна п'єса.*

СИМВОЛІЧНОСТІ, *вості, ж.* Абстр. ім. до символічний 1, 2. *Піднесеність, укрупненість, аконденсованість* (яка, однак, майже ніде не переходить у символічність і тим більше — алгорізм).. [у «Вершніках» Ю. Яновського] мають глибоке смислове обґрунтування і призначення (Про багатство д-ра, 1959, 272); *Символічність образу в реалістичній поезії передбачає прояснення, очищення явища, вищу міру типізації* (Рад. літ-во, 1, 1964, 16).

СИМВОЛІЧНО. Присл. до символічний 1, 2. — *Ян це все-таки символічно, що першим декретом нашої революції був декрет про мир* (Гончар, Людина..., 1960, 208); *Паньб, що показує розвиток України в сім'ї братніх республік, вирішено символічно у вигляді*

колоди дічат у національних костюмах (Мист., 6, 1958, 15); Коли приймали до цеху людину літню, вона символічно відбувала своє молодиківання протягом однієї слодки (Тулуб, Людолови, І, 1957, 199).

СИМЕНТАЛ, а, ч., розм. Бик, корова симентальської породи. Вугай у тому колгоспі — симента́л, красуньбувай (Вшпя, І, 1956, 416); [О в п'я с'ко Ч у г а й:] Не знаю, чи в двох тисяч племінних симента́лів зосталась хоч одна корівка (Мокр., П'єсп, 1959, 137); Племінне господарство впливало і впливає на створення племінних стад симента́лів не тільки в нашій республіці, а й за її межами (Хлібороб Укр., 7, 1965, 22).

СИМЕНТА́ЛКА, ц, ж., розм. Корова симентальської породи. На самім кінці [череди] дуже поважно, не поспішаючи, йшли.. золотаві симента́лки (Крот., Спни... 1948, 75); Катерина Мироненко чистить і покірує до мармурового блиску.. симента́лку на кличку Дрофа (Вол., Місячне срібло, 1961, 231).

СИМЕНТА́ЛЬСЬКИЙ, а, е; Δ Симента́льська порода — порода великої рогатої худоби палево-рябої, рідше — червоно-рябої масті, яка характеризується високими м'ясними та молочними якістьми. В результаті багаторічної роботи по добору тварин в «Тростяній» створено високопродуктивне стадо великої рогатої худоби симента́льської породи (Наука..., 10, 1961, 29); Швейцарія — батьківщина високоудійних порід худоби — симента́льської і швейцкої (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 104).

СИМЕТРИ́ЧНИЙ, а, е. Побудований, розміщений за законами симетрії, який характеризується симетрією. Архітектурі народного житла не властиве сухе, строго симетричне рішення фасаду (Жилий буд. колгоспника, 1956, 132); Риси обличчя [Зоні] бездоганно симетричні і пропорційні, але бракувало їм життя (Вільде, На порозі, 1955, 55).

СИМЕТРИ́ЧНИСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до симетричний. Молоді річкові долини характеризуються симетричністю ґлею (Курс заг. геол., 1947, 107).

СИМЕТРИ́ЧНО. Присл. до симетричний. Все вона розвідала на столі гарно, симетрично, та все виглядала в вікно (Н.-Лев., IV, 1956, 109); В одному з них [класів] піднімана Варя з іншими дітками мила віконлиці, у другому — Федір в хлопцями вже симетрично розташовував парти (Квр., Вибр., 1960, 49).

СИМЕТРИ́Я, і, ж. Розмірне, пропорційне розміщення частин якогось цілого щодо центру, середини. Хата Гоциньської, салон. Убраний не убого, але й не дуже розкішно, тільки фантастично, без великої симетрії (Л. Укр., II, 1951, 5); Очі [Ілька] підпухли так, що втратили симетрію (Вільде, Сестри..., 1958, 31); Головний мовок людини і вищих хребетних тварин, як і весь організм, побудований за принципом двобічної симетрії (Наука..., 11, 1967, 27).

СИМИРЕНКА, л, ж., розм. 1. Зимовий сорт яблуні. 2. Плід цієї яблуні — соковите яблунко зеленого кольору, що досягає пізно восени. Коли Надійка повернулася додому, на подвір'ї біля низенької, вже безлістої, але ясно обляпленої пізно досягаючими, зеленими симиренками яблунки стояла Варвара Доржидонтіна (Коз., Листи..., 1967, 189).

СИМОНІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до симонії.

СИМОНІ́Я, і, ж. У Західній Європі — продаж і купівля церковних посад, особливо поширені за доби середньовіччя.

СИМПАТИ́ЗУВАТИ, ую, уєш, недок., кому, чому. Відчувати симпатію (у 1 знач.), ставитися з симпатією до кого-, чого-небудь. Я дуже симпатизую його гамірові статись моряком (Л. Укр., V, 1956, 47); Тарас

зараз помітив, що Гулак і Савич дуже симпатизують один одному (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 396).

СИМПАТИ́К, а, ч., рідко. Людина, якій симпатизує хто-небудь. Досвідчений метранпаж друкарні був нашим симпати́ком і він міг сам зверстати газету і без редактора (Козл., Совцо..., 1957, 112).

СИМПАТИ́ЧНИЙ¹, а, е. 1. Який викликає симпатію, прихильне ставлення до себе (про людину); протилежне антипати́чний. Наскільки він сам симпатичний, настільки жінка його не сподобалась мені (Кочуб., III, 1956, 168); Ми.. довгоенько й дуже люблю та мило прощалися в газаллях, де зупинилися, бо дуже вони були симпатичні люди (Вшпя, II, 1956, 181).

2. розм. Присмний, милий, привабливий. Багаті акорди, симпатичні арії розворушили її артистичну вдачу (Н.-Лев., III, 1956, 228); Сходами підіймається Макс. Це квітучий, добре збудований якраз з.. розумний, симпатичний обличчям (Коч., II, 1956, 267); — Особливо симпатичні взаємини встановились у мене з простим народом (Д. Бедзак, Дніпро..., 1951, 11).

СИМПАТИ́ЧНИЙ², а, е, фіал. Який стосується відділу вегетативної нервової системи. У статевозрілих самок [шурів] було проведено двобічне видалення.. симпатичних стобурів у попереково-крижовому відділі (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 55).

Симпатична нервова система — відділ вегетативної нервової системи людини й хребетних тварин, що регулює діяльність внутрішніх органів і систем організму, а також живлення тканин і обмін речовин в організмі. Цілком доведено, що адреналін збуджує симпатичну нервову систему (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 261).

◇ Симпатичне чорніло див. чорніло.

СИМПАТИ́ЧНИСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. симпатичний¹. В його синіх ясних очах світилась душа добра, а на білому гарному лиці була розмита така симпатичність, що проти волі притягувала до його душу кожного (Н.-Лев., II, 1956, 39); — Хто ж там у вас є? — спитав я молоду дівчину, що тішилась через свою симпатичність і невинність навіть у мої критично успокоеної матері невичайною прихильністю (Коб., III, 1956, 164).

СИМПАТИ́ЧНО. Присл. до симпатичний¹. Вся його постає, цілий обвід повного, круглуватого лица, м'які повні губи, ласкавий погляд великих очей, милий, симпатично м'який голос, — все те виявляло одразу його м'яку вдачу, ласкавість душі (Н.-Лев., I, 1956, 168); Маленький, круглолидий, симпатично курпатий боць.. зачервонів до вух (Гончар, I, 1954, 446); // у знач. присудк. сл. В Косові кожусь не дуже сподобалось, а в Яворові дуже, якось там дуже симпатично і мило (Л. Укр., V, 1956, 362).

СИМПАТІ́Я, і, ж. 1. Почуття привязні, прихильності, доброзичливості до кого-, чого-небудь; протилежне антипаті́я. Не вважаючи на кельтське вітаня, Раїса вразу почула симпатію до цієї старосвітської фізури в чорній жітчанській одязі (Кочуб., I, 1955, 319); До Юлі Варя почувала тепер і повагу, і велику симпатію (Донч., V, 1957, 318); Ного річка весела відча завоювала симпатію еста (Трубул., I, 1953, 93); // пер. ж. Теплі, вітні почуття; уподобання. Незабаром побачила [Ганна], що вадля Гордія мусила зрештиса багатьох своїх звичок та симпатій (Гр., II, 1963, 45); Хоч його симпатії були на козачькому боці, але він востім не бажав підкреслювати цього (Тулуб, Людолови, I, 1957, 31); Симпатії народів світу на боці радянських людей (Літ. газ., 3.VIII 1950, 1).

2. розм. Про людину, яка користується чьось пр-

зельністю; улюбленець; коханий (кохана), любий (люба). — У тебе в селі є симпатія? (Тют., Вир, 1964, 212).

СИМПАТЯГА, и, ч. і ж., фам. Симпатична, пріємна людина. — А в'ялень — милий, симплагя: втягнеться до нашої роботи... (Кач., II, 1958, 331); — Невже і їй попадеться такий..., хоч поки не п'є — симплагя чоловік, душа наростає... (Гончар, Тронка, 1963, 49).

СИМПОЗИУМ, у, ч. і. У давніх греків та римлян — бенкет з музикою, розвагами й бесідами.

2. Народа з певних наукових питань (звичайно за участю фахівців різних країн). Українськічені ічені інших країн здійснюють спільні наукові дослідження... беруть участь у міжнародних конференціях, симпозиумах та нарадах (Наука..., 9, 1970, 36).

СИМПТОМ, у, ч. і. Характерний вплив або ознака якого-небудь захворювання. Катару лікар уже в мене не признає, кашлю, пропасниці та інших симптомів уже місяць, як нема (Л. Укр., V, 1956, 375); Через кілька днів лікар, прийшовши зранку до Коцюбинського, помітив набряки. Це був грипний симптом (Сміл., Сад, 1952, 321); Основним симптомом токсцистому є біль у правому підребер'ї, який часто іррадіює під праву лопатку (Лікар. експертиза..., 1958, 51).

2. перен. Зовнішня ознака якого-небудь явища. Сучасний декадентизм — симптом хворобливого розривування, безвідійності і відчужої безцілності життя серед молодіжні різних країн (Фр., XVI, 1955, 249); Ми почули в повітрі загрозливі симптоми тих непомирних для звичайної людини явищ, що позначаються кінцем гарячого літа й першим подюом недалекої золоті осені (Досв., Вибр., 1959, 432); [К о в в і:] В регуляції влади алогічній недбалості в нашій армії в'являється страшні симптоми (Собко, П'єсв. 1958, 426).

СИМПТОМАТИКА, и, ж., мед. Учення про симптоми захворювань. Пролежавши ці два тижні серед хворих..., він опанував симптоматику різних внутрішніх недуг і блискуче склав іспит з діагностики (Смоляч, Прерк. катастро., 1956, 143).

СИМПТОМАТИЧНИЙ, а, е. і. мед. Спрямований на усунення виявів симптомів захворювання, а не на його припинення. Я хотів би насамперед підкреслити, що для ефектиності терапії треба, щоб вона була не тільки симптоматична й етіологічна, а й перш за все патогенетична (Вабр. праці О. О. Богомольця, 1969, 386); Лікування тварин провадили тільки симптоматичне (Сод. твар., 1, 1956, 56).

2. перен. Який являв собою зовнішню ознаку чого-небудь; характерний з певного погляду. Та й часи вже були симптоматичні. Проривались подюви свіжого повітря, по Глухову засноувались гуртки для вицелення політекономії (Вас., Незібр. тв., 1941, 191); Показовий і симптоматичний той факт, що одбароване поповнення нашої прови, як правило, дебютувало з творами про сучасність (Рад. літ-во, 1, 1961, 6).

СИМПТОМАТИЧНІСТЬ, вості, ж., мед., перен. Абстр. ім. до симптоматичний.

СИМПТОМАТИЧНО, мед., перен. Присл. до симптоматичний. Велика кількість ліків діє симптоматично, вони тільки полегшують прояви хвороби (Заг. догляд за хворими, 1957, 158); // у знач. присудк. сл. Симптоматично й те, що в нових книгах, присвячених нашій сучасності, чітко формулюється моральне кредо учасника війни (Рад. літ-во, 10, 1969, 24).

СИМПТОМАТОЛОГІЧНИЙ, а, е, мед. Те саме, що симптоматичний 1. В аналізі аномальної дитини (розумово відсталой, глузючююю, сліпою, з дефектами мовлення) досей час панував спрощений симптоматологічний підхід (Рад. психол. наука..., 1958, 449),

СИМПТОМАТОЛОГІЯ, і, ж., мед. Те саме, що симптоматика. Треба встановити подібність між дією геороботворного агента і дією ліків. Треба шукати й аналогити щонайменш прояви схожості, подібності цього взаємоз'яву у вигляді порівняльної симптоматології (Звання..., 10, 1965, 13).

СИМУЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. симулювати. **СИМУЛЮВАТИ**, юю, юєш, ведею, і док. 1. перенез. Удавати за себе (перез. хворого). Хто симулює, той нічого не азитрує (Укр. присл., 1955, 390); Котромусь в офіцерської комісії при огляді здалася підозрливою Оленчукова шил. Чому не визнається Контужений чи просто симулює? (Гончар, II, 1959, 276); Дружинник стає у позу і читає роль Воїнського в титонаціяхи правопорушника, що виправдовується, симулює і кається (Вол., Місячне срібло, 1961, 47).

2. перен. Удаючи, обмануючи, створювати хибне уявлення про свій фізичний стан, свої почуття і ч. ін. Довоєв (лікар) начальників, що державний алогічнечю симулює маюю переслідування (Бурл., Напередодні, 1956, 335).

СИМУЛЮВАТИСЯ, юється, недок. Пас. до симулювати.

СИМУЛЯНТ, а, ч. Людина, яка симулює; удавальник. Як ударно робити стали — симулянтів розігнали (Укр. присл., 1955, 364); — Фокусник! Симулянт! — сказав Сергій Іванович (Головко, I, 1957, 470); Відбуєся суд над Петром Галеком. Суд став доброю наукою для симулянтів та ледарів (Мвнко. Вибр., 1952, 81); — Божевільний ніколи не скаже, що він в'їтає з глузду а симулянт, навпаки, твердить, що в нього сто хвороб, а справді нема жодної (Добр., Тече річка..., 1961, 200).

СИМУЛЯНТКА, и, ж. Жін. до симулянт.

СИМУЛЯНТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до симулянт.

СИМУЛЯЦІЯ, і, ж. Удаване враження певного фізичного стану, почуттів і т. ін. з метою введення когонебудь в оману; удавання. Все зміють [полонені], коли залочуть: осени, коли скривали двоем хати, там уже працювали без симуляції, робили на совість! (Гончар, Цяклов, 1970, 81); [С т а р ш и й л і к а р:] Писав я не раз в протоколах і звітах, що слідів симуляції в Калю нема (Лев., Драмн., 1967, 14).

СИМУЛЬОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. і мнн. ч. до симулювати. Часи... симульованого оптимізму щодо перспектив капіталістичного розвитку відійшли в минуле. Буржуазія перестала видавати себе за доброго, хоч і децю меланхолійного здорованя (Рад. Укр., 16.V 1963, 4).

СИМФОНІЗАЦІЯ, і, ж. Перекладення для симфонічного оркестру; обробка в стилі симфонічних творів. В розвитку сучасного балетного мистецтва є більшу роль відіграє симфонізація балетної музики, насичення її наскрізними музичними образами, що цементують музичну тканину (Нар. тв. та етн., 2, 1965, 23); В основі симфонії Ревуцький поклав українські народні мелодії, розробка яких подана ним у плані активної симфонізації (Мвст., 1, 1959, 33).

СИМФОНІЗМ, у, ч. Симфонічне мистецтво, симфонічний стиль. Четверта симфонія [Б. М. Лятошинського] — нова яскрава сторінка в українському симфоніамі (Мвст., 5, 1965, 10); Трагедійна лінія його [П. І. Чайковського] симфоніаму досягає своєї кульмінації в 6-й симфонії (Наука..., 4, 1960, 63).

СИМФОНІЗОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. і мнн. ч. до симфонізувати; // у знач. прикм. В русл пошуків симфонізованих фбрж балетної музики окреме місце посідає Жовтнева легенда Л. Колодуба (Мвст., 6, 1968, 23).

СИМФОНІЗУВАТИ, *уо, уєш, недок. і док., перек.*
Перекладати для симфонічного оркестру; обробляти у стилі симфонічних творів. *Симфонізуючи мело дію [народної пісні], автор повіяє в нею напрочуд гуманно* (Мист., 5, 1965, 9).

СИМФОНІСТ, *а, ч.* Композитор, що пише симфонічні твори. *Б. М. Лятошинський — симфоніст високого класу, що органічно поєднує самобутні національні традиції з найвищими досягненнями світової музики* (Мист., 5, 1965, 10); [Марина Петрівна:] *Три роки хлопця орієнтували тільки на масові пісні, а він — симфоніст. Ще й який симфоніст! (Бере тляка акордіє). Ось почуєш, як це в оркестрі звучатиме!* (Мур., Радісний берег, 1961, 20).

СИМФОНІЧНИЙ, *а, е. і.* Прикм. до симфонія 1. *Симфонічні форми музики; // Пов'язаний з симфонією. Симфонічна обробка музичної теми; *Образно. Різні етапи, всі визначні події нашого життя знагодили і знагодять свій відгомін у величому симфонічному звучанні його [П. Тичини] поезії* (Мал., Думки., 1959, 8).

2. Признак. для виконання оркестром із смичкових, духових і ударних інструментів; пов'язаний з таким виконанням. *Симфонічна сюїта; За повсюдні часи українська симфонічна та камерна музика збагатилася рядом вибачних творів* (Мист., 6, 1957, 56); *Серед різних жанрів симфонічної музики головне місце в творчості Чайковського належить симфонії* (Наука., 4, 1960, 63); // *Який складається з творів, признак. для виконання на таких інструментах. В Коломиному залі Української державної філармонії відбувся симфонічний концерт з творів литовських композиторів* (Київ, пр., 29.Х 1950, 8).

Симфонічний оркестр — оркестр із смичкових, духових і ударних інструментів. *Міський парк. Вечір. Все алей закружент народом. Грає симфонічний оркестр. На танцюмайданчику кружляють пари* (Головка, 1, 1957, 482).

СИМФОНІЧНІСТЬ, *вості, ж.* Абстр. ім. до симфонічний 1. *Словоєсто-художній його [Т. Шевченка] живопис досяг високого узагальнення, поєднуючи виразність слова, пензля, різця, музичної симфонічності* (Вітч., 10, 1963, 132).

СИМФОНІЯ, *і, ж. і.* Великий музичний твір для оркестру з однієї або кількох частин, що відрізняються одна від одної характером музики й темпом. *В опері і симфоніях, ораторіях і балетах, романах і п'єсах композитори прагнуть й прагнуть виразити високу правду дійсності* (Рад. Укр., 7.IV 1957, 1); *Він небу, гордий, показав кляк. Бетговен! Той жест руки худі! Страшніший від симфонії страшно!* (Рильський, 1, 1960, 329); *Пісня, опера, ораторія, симфонія — високохудожній теорії всіх видів музичного мистецтва — повинні брати участь у формуванні комуністичної свідомості людей* (Літ. Укр., 30.III 1962, 1); * *Образно. Вся моя велика, неясна радянська земля сповнена дзвінкого гомону праці, симфонії боротьби* (Чаб., Шляхами., 1961, 123); * *У порівн. В якому морозному повітрі сміє і голоси школярів брилими життєрадісною симфонією* (Кир., Вибр., 1960, 301); // *чого і яка, перен. Сукупність яких-небудь звуків. Вони [краплі] грали, спітали, дзвеніли, мінали темп, силу і голос. Невабаром вулиця обернулася в симфонію керпелі* (Коцюб., II, 1955, 284); — *Надворі розкотилася перший вал грому, потім ще й ще раз, а мимоволі прислухаєся до могутньої симфонії неба* (Ю. Янов., II, 1954, 79); *Деякі дні навколишні села лягали і вставали під звуки трудової симфонії, що розкішно гриміла в горах* (Гончар, I, 1954, 445); // *ірон. Безладний шум, грукіт і т. ін. [В н х о д ц е в:] Цілий день, цілу ніч крик,*

галає, стукотня! Тільки візьмешся до праці, починається симфонія... (Коч., II, 1956, 388).

2. *перен. Гармонійне сполучення різноманітних звуків, кольорів, тонів і т. ін. — При землі вже ніби вечір, холодна воєність, а там, угорі, — яка симфонія світла і барв!* (Вільде, Сестри., 1958, 11); *Роботу килмарок можна спостерігати годинами, спостерігати, як тчуть кольоровими нитками барвисту симфонію* (Вол., Самоцвіти, 1952, 143); *Театральний художник мусить також розумітися на музиці, на кольорі декорацій і на симфонії кольорового рішення, так би мовити, продовжувати симфонію звуків* (Мист., 3, 1963, 28).

СИМФОНІСТА, *я, ж.* Невелика симфонія.
СИН, *а, ч. і.* Особа чоловічої статі стосовно своїх батьків. *Один син — не син, два сини — пісина, три сини — ото тільки син!* (Укр., пресл., 1955, 127); *Котасяє мати синем, Як квіткою є гаї* (Шевч., I, 1963, 227); [І в а н:] *І був у того чоловіка один одинок син, гарний парубок і здоровий такий, що й вола б надвоє роздер* (Кроп., I, 1958, 83); *Запопелений прикладом батька, син і собі почав студіювати підручники з фізики й допомагати батькові в дослідгах* (Шовк., Інженери, 1948, 221); // *Ласкаве звертання батьків до сина. — Що се задумався, сину? — спитаво (Вовчок, I, 1955, 274); — Питки хочеш, сину? — спитався, підійшовши, Грицько (Мирний, I, 1954, 302); — Сину, — обізвалася Наумига, — не сумуй, не гривсь...* (Коцюб., I, 1955, 124); // *перен. м., у сполуч. із сл. о к і л, о р е л, нар.-поет. Ласкаве називання синів. Обоводить очима Дем'яна Петровича присутніх, визиваючись, як завжди, своїми синами-соколами* (Крот., Сяни., 1948, 445); — *Я мріяв про синів-соколів, єдине, радо чого треба жити* (Ю. Янов., II, 1958, 11); *Схилившись на плече І думати, що поруч Ще стільки літ ти, Ростить синів-орлів* (Забашта, Вибр., 1958, 32).

Батьків (отецький) син — син порядних батьків; спадкоємець батька. *Не один батьків син і худобу б свою уся віддає і у батраки пішов би, аби б його полюбила Тетяна!* (Кв.-Осн., II, 1956, 310); [Ю да:] *Тая ж отецький син, ще й одинак!* (Л. Укр., III, 1952, 131); *Бісів син дво. бісів; Бісового (сучого, чортівого і т. ін.) сина — уживається як лайка. — А сучого сина, перелякає же як! Щоб тебе качка брикнула* (Стельмах, I, 1962, 376); *Блудний син:* а) людина, яка після довгих блукань і розгубного життя з каяттям повертається до своєї родини; б) член якогось колективу, що не підкоряється його волі, порушує його устої, залишає цей колектив, а потім повертається назад. *Гучне «ура» відзначило радісний факт повернення блудного сина* (Смолян, Театр., 1940, 73); *Промовець був у данку раї не лише батьком молодого, але й предстваником тієї задніпровської Житомирщини, яка владно кликала до себе свого блудного сина* (Дмиг., Наречена, 1959, 202); *Ббжий син* — за християнським віровченням — Ісус Христос, один з елементів християнської форми триєдиного бога — бога-отця, бога-сина, бога-духа святого. *Люби усякого чоловіка, як щирого свого брата і сина божого* (Кв.-Осн., II, 1956, 124); [Г о л о с:] *Респоди Ісусе Христе, сине божий! Помилуй нас* (Мирний, V, 1955, 65); *Біти за сина дво. біти; Вржий (дияволів, іродів, сучий, чортів і т. ін.) син:* а) уживається як лайка. — *Ліз, вржий сину, на цю шовковицю* (Вас., II, 1959, 186); — *Прощайсь лишень, дияволе сину, в матір'ю та в сестро, бо вже недого рят топтатимеш!* (П. Куліш, Вибр., 1969, 134); — *А його, тродого сина, осьмушка горілки едавить?..* (Мирний, I, 1949, 285); — *Нехай заговорить, сучий син, — виказали треті* (Рибак, Переяс. Рада, 1953, 640); — *Врешеш, чортів*

сину! Сам ти собака, пся креві! (Довж., I, 1958, 270); б) уживається для вираження доброзичливості, позитивного ставлення до когось. — *Ох, і сучий же ти син. Микола, — сплинув Боженко, взявши меч з якоюсь дитячою радістю. — І за що я тебе так люблю* (Довж., I, 1958, 197); — *Ідете, чортові сини, — сказав засмучений старий ткач Опанас Чиж* (Довж., I, 1958, 132); в) уживається для вираження здивування. — *Ах, ти ж, вражий сину! Як? Батька?* — і *дивований Бульба відступив на кілька кроків* (Довж., I, 1958, 248); г) уживається для вираження захоплення. *Він передивився кожну зборку, кожну шишку. Як вилле, вражий син! думав він і тихо усміхався* (Мирний, IV, 1955, 125); *В сині годяться див, годяться!*; *Гадів (гадючий, гаспидський, песький, собачий і т. ін.) син* — уживається як лайка. *В таку щасливу годину Еней чимдуж спис розмазав І Турну, гадючому сину. На вічний поминок послав* (Котл., I, 1952, 294); [*Б о ж е в і л ь н а:*] *Гей, не рабів, синів гадючих мамул..* (Л. Укр., II, 1951, 131); — *Куди ж ви претесь, гаспидські сини? Що вам — зліба не жалко?* (Цюпа, Крапня, 1974, 32); — *Будеш жей, песький сину, тямити; трийай лишень!* (Кв.-Осн., II, 1956, 177); — *А бурсак! Собачий сину, знаєш смак* (Шевч., II, 1963, 196); — *Мені найбільше дожда Рутульський Турн, собачий син* (Котл., I, 1952, 202); *До сина, заст. — багато, безліч. — Нема того на селі, чого не було на тому ярмарку, і якби грошей до сина, то накупив би усього* (Кв.-Осн., II, 1956, 13); *Названий син див. названий; Наречений син див. наречений: На якбо (бісового, чортового і т. ін.) сина — навіщо, для чого. — А на якого сина ще й допрос?* (Кв.-Осн., II, 1956, 262); *Проклятий (песький, чортів і т. ін.) син буду (будь я) — уживається як клятба. Як застівав було Мар'яна.., проклятий син буду, не можна спати* (Кос., Новели, 1962, 31); *Та в мідні тарілки Як брязкнули, загромотіли, Та будь я песький син, Коли в світлаці зоч один Усидів на ослінці!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 152); *У сина, заст. — те саме, що У (в) біса (див. біс)*. — *Як посилали [людя] до нас, так батечки! Я не знав, де їх у сина і дівати* (Кв.-Осн., II, 1956, 244); *Хрещений син див. хрещений; Якого бісового сина — уживається при дієсловах для вираження незадоволення у знач. навіщо, чому. — Ну, якого ви бісового сина зібралися сюди, очі повитріщали?* — *почули вони у розчичене вікно Колісничкової квартири* (Мирний, III, 1954, 287).

2. *перев. мн. Нашацки, молоде покоління. Серце болють, а розказувать треба: нехай бачать сини і онуки, що батьки їх помилилися* (Шевч., I, 1963, 142); *Ішли сини з села і міста, На заклик Леніна — у бій* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 27).

3. *Ласкаве звертання літньої або дорослої людини до молодого за віком чоловіка, юнака, хлопчика. — Посидь же, сину, тут, а я зараз, — сказав дід, — потюпав у куринь і зачичиць* (Мирний, I, 1954, 280); — *Добрий вечір, дідуку, — каже парубок, підходячи. — Добрий вечір і тобі, сину* (Хотк., I, 1966, 94); *Старі солдати звали його сином, А ми, молодші, просто Петрусем. Ному було неповних двадцять років* (Бойко, Про 17 літ, 1958, 34).

4. *перен., розм., рідко. Тварина чоловічої статі стосовно своїх батьків. Мені рекомендують Паву [собаку], поважну матрону, і її другого сина* (Кощоб., II, 1955, 226).

5. *заст., перев. у звертанні. Людина чоловічої статі под свого духівника або особи духовного сану. [Б п е с к о п:] Не трать обваги, сину, сповідайся з гріха таємного* (Л. Укр., II, 1951, 501); — *Сину мій, — відповів наляканий боназ, — завше в таких божках*

є найцінніша річ усього нашого життя (Ю. Янов., II, 1958, 55).

6. *з означ., заст. Людина чоловічої статі, що виступає як представник певного суспільного стану. Все таки він воляв би був, якби вибавив його доньку боярський син, а не сей простий тугольський мужик* (Фр., VI, 1951, 20); [Ю х н м:] *Як же ж я, тавайський син, та піду у саїт, щоб мене підняли на глум?* (Кроп., II, 1958, 45); — *Хто ти такий, легенько? — питала Маруся. — Я? Газдівський син* (Хотк., II, 1966, 51).

7. *Людина як уродженець, житель якої-небудь країни, місцевості, представник якоїсь національності. Як Турн біснується, лютує, В сусідні царства шле послів, Чи хто із них не порятує Проти Тролянських злих синів* (Котл., I, 1952, 191); *Я — син Країни Рад, що і мечем, і словом Разить і тне катів в розмазу, до кісток* (Рильський, II, 1960, 183); *Руку ту, що ще ні разу не стбила в смертельній грі, я тисну синові Донбасу під рев крикуєвий уворі..* (Сос., II, 1958, 304); *Хай живе в віках великий син українського народу Тарас Григорович Шевченко!* (Корп., Разом із життям, 1950, 28); *Тільки справжні сини гір, волюлюбні предки могли залишити в спадщину онукам такий буйний і гордовитий танець!* (Мас., Роман.., 1970, 233); *Неслись, як вихор під час бурі, На бій в одній строю Хмельницького орли І Дону тилого сини похмури* (Павл., Вистрипа, 1959, 24); // *Вихованець когось, чогось; людина, кровно, тісно зв'язана з ким-, чим-небудь. — Хто єсть вірний син своєї отчизни, збирайтесь до мого боку* (П. Куліш, Вибр., 1969, 154); — *Син комсомолу України, його не гражду я ніде* (Сос., II, 1958, 486); — *Я — син, — гримлять ерочисті волоси, — Син трудового славною народу* (Бажан, Вибр., 1940, 95); *В боях за Вітчизну відзначився він, Він Леніна учень, він Партії син* (Бичко, Вогнище, 1959, 23); *Людство завжди пам'ятає, що першими проникли в космос слаєні сини великої лєнінської партії Юрій Гагарін і Герман Титов* (Ком. Укр., 9, 1961, 8); // *перев. мн. Нашацки, послідовники, земляки. Сини Міцкевича, Словацького, Шопена, Сини Коперника, заковані сини! Рєйтє лацуює тяжкі!* (Рильський, II, 1960, 131); *Разом із нами йдуть і чехи, і словаки, синів Костюшка йдуть нестримані локі* (Сос., II, 1958, 478); // *Людина, на якій відбилася характерні, типові риси її часу, епохи, середовища і т. ін. Поет насамперед — людина, потім громадянином своєї землі, син свого часу* (Белін, Вибр. статті, 1948, 365); *Ми — правди і щастя солдати, сім'ї трудової сини* (Сос., Поезії, 1950, 8); // *Поборник, служитель, представник чогось. Я тизо Богу помолюся. Щоб усі слов'яне стали Добрими братами, І синами сонця правди* (Шевч., I, 1963, 262); [Б п е с к о п:] *Геть, відійди від мене, сині тьмі!* (Л. Укр., II, 1951, 237); *Кожен там [у Москві] рідний, хто волюєності син, Громож лунав народу там слово* (Рильський, II, 1960, 177).

◇ *Син природи* — про людину, яка не піддалася дії цивілізації, без культурних навиків, близька до природи. *Кров приливає гуцулові до тіла, і святкують сини природи спільне свято з матір'ю посполу* (Хотк., II, 1966, 24).

СІНАВІЙ див. сінявій.

СИНАГОГА, н, ж. 1. Молитовний будинок, храм у євреїв. *У синагогу зайшла [мати] благодіє благого боєа, Щоб син її найшоєв* (Шевч., II, 1963, 369); *Проти нас була синагога, і звідти ще зрання нієса такий лемент, що годі було всидіти в хаті* (Досв., Вибр., 1959, 56); *Полонених акторів відвели до міста і вкинули до льозу під старовинною синагогою* (Смолич, Театр., 1940, 153).

2. Релігійна єврейська громада. *Коли населення в Палєстини розселилось по багатьох країнах, виникла*

нова форма єврейської релігійної громади — синагога (Наука., 2, 1960, 52).

СИНАГОГАЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до синагога.

СІНАНТРОП, а, ч. Веконна людина, що жила в епоху нижнього палеоліту і становить найдавнішу стадію розвитку людини. Люди ашельської епохи [рівняно палеоліту] порівняно до пітекантропа були біологічно більш високо організованими і належали до фізичного типу, відомого в науці під назвою сінантропа (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 13); До недавнього часу найдревнішими людьми називали пітекантропі, рештки яких знайдені на острові Ява, і сінантропі з Китаю (Знання., 5, 1965, 22).

СІНАНТРОПНИЙ, а, е. Прикм. до сінантроп.

СІНАП, у, ч. Сорт кримської яблуні. На дуже зріджених кварталах сади можна ремонтувати такими сортами, як.. синапи, які пізніше вступають в пору плодоношення (Колг. Укр., 2, 1957, 31).

СІНАШ, а, ч. Змешн.-пестл. до син 1, 3, 6. Хотіла мати навик розлучити, Дала синашу меду-вина пити (Кост., 1, 1967, 111); З міста прибігло незвичайно збуджене, аж жокре злоп'я — синаш Крижочки (Ваш, Надія, 1960, 245); — Що ж ти, синашу, сирота, чи так безталанний? (Свидн., Люборацькі, 1955, 207); Дід якось після сходки на дубках оту за двором присів сказав Семенові: — Молодця [молодець], Семен! Відняк, за віднякіє і дбаш. Молодця, синашу! (Голово-ко, 1, 1957, 110).

СІНАШКО, а, ч. Те саме, що сінш. Люляй, люляй, козацький синашку, Здійняла мати останню рубашку (Чуб., V, 1874, 347).

СІНГАЛ *див.* сингал.

СІНГАЛЕЗ *див.* сингалезн.

СІНГАЛЕЗІ, ів, мн. (одн. сингалез, а, ч.; сингалезка, ж, ж.). Те саме, що сингалезці.

СІНГАЛЕЗКА *див.* сингалезн.

СІНГАЛЕЗЬКИЙ, а, е. Прикм. до сингалезн. Сингалезька мова.

СІНГАЛЕЦЬ *див.* сингалезці.

СІНГАЛІ, ів, мн. (одн. сингал, а, ч.; сингалка, ж, ж.). Те саме, що сингалезці.

СІНГАЛКА *див.* сингалі і сингалезці.

СІНГАЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до сингалі і сингалезці. Сингалська мова.

СІНГАЛЬЦІ, ів, мн. (одн. сингалець, льця, ч.; сингалка, ж, ж.). Народність, що становить основне населення острова Цейлон.

СІНГАРМОНІЗМ, у, ч., лінгв. У тюркських і деяких інших мовах — уводінення голосних звуків афіксів голосним звуком кореня-основи. Сингармонізм (чи гармонія голосних) зустрічається переважно в аглутинативних мовах, зокрема в тюркських (Сл. лінгв. терм., 1957, 151).

СІНГАРМОНІЧНИЙ, а, е, лінгв. Стос. до сингармонізму.

СІНГЕНЕТИЧНИЙ, а, е, геол. Який утворився одночасно з чим-небудь. Спочатку підземні води.. сингенетичні в твердому базові порід: осади із спрягливими для нагромадження вод властивостями насичувалися в процесі свого відкладення водами того басейну, де відбувалася ця себиментація [осідання під впливом ваги твердих частинки] (Пит. підвищ. родюч., 1953, 47); Структурні форми цементуючого кальциту різні: іноді кальцит заповнює пори, нерідко він .. сингенетичний з породою, що його еміщує (Геол. ж., XIII, 3, 1953, 31).

СІНГІЛЬ, я, ч. Поширена в Атлантичному океані, в Середземному, Чорному й Азовському морях риба родини кефалевих, що має видовжене, веретеноподібне,

з широкою спиною, вкрито досить великою лускою тіло. У лиманат вилослюється, як правило, сингіль — різновид кефалі (Літ. Укр., 28.V 1965, 2).

СІНДАКТИЛІЯ, і, ж., анат. Повне або часткове зрощення пальців, що спостерігається в деяких тварин як нормальне явище, а в людини — як патологічне.

СІНДЕСМОЛОГІЧНИЙ, а, е. Стос. до синдесмології.

СІНДЕСМОЛОГІЯ, і, ж. Розділ анатомії, що вивчає типи зчленування кісток і зв'язки скелета.

СІНДЕТИКОН, у, ч. Рідкий клей для паперу, картопу, який виготовляють спеціальною обробкою кісткового клею.

СІНДИК, а, ч. 1. У Стародавній Греції — захисник у суді, адвокат.

2. У деяких сучасних капіталістичних країнах — представник якої-небудь установи, громади або корпорації, уповноважений на ведення справ.

СІНДИКАЛІЗМ у, ч. У робітничому русі кінця XIX — початку XX ст. — дрібнобуржуазна опортуністична течія, прибічники якої заперечували необхідність класової боротьби пролетаріату й створення пролетарської держави й визнавали тільки економічну боротьбу в межах профспілок.

СІНДИКАЛІСТ, а, ч. Прибічник, послідовник синдикалізму.

СІНДИКАЛІСТКА ж, ж. Жін. до синдикаліста.

СІНДИКАЛІСТСЬКИЙ, а, е. Стос. до синдикалізму і синдикалістів. Очевидно, всі товариші готувалися до цього [X] з'їзду і всі повинні знати, що синдикалістський ухил — це і є анархічний ухил.. (Левін, 43, 1974, 36).

СІНДИКАЛІЗНИЙ, а, е. Прикм. до синдикат 3. Синдикальний конгрес.

СІНДИКАТ, у, ч. 1. Одна з форм капіталістичної монополії, метою якої є одержання надприбутку шляхом організації збуту продукції; характеризується, з одного боку, збереженням виробничої самостійності об'єднаних підприємств і, з другого, — втратою комерційної самостійності. Капіталістичні трести і синдикати були знаряддям буржуазії, яка прагнула підпорядкувати своєю впливові абсолютно все (Компартія України в резол. і рішен., 1958, 148); Союзи, об'єднання підприємств — монополії (трести, синдикати та ін.) ставили своїм завданням в першу чергу підвищити ціни на товари всередині країни і за разую одержаного надприбутку мати змогу викинути товари по низьких цінах на зовнішні ринки і завоювати ці ринки (Іст. УРСР, 1, 1953, 571); До Всеросійського товариства (синдикату) входили всі сахарозаводчики (Бурл., Напередодні, 1956, 163).

2. У період непу в СРСР — об'єднання трестів певної галузі промисловості для планових закупок сировини, збуту виробів і т. ін.

3. У Франції та деяких інших країнах — назва професійних спілок.

СІНДИКАТНИЙ, а, е. Прикм. до синдикат 1.

СІНДИКАТСЬКИЙ, а, е. Стос. до синдикату (у 1 знач.).

СІНДИКОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до синдикувати. Цукрова промисловість Російської імперії була синдикована (Бурл., Напередодні, 1956, 163); // у знач. прикм. Панування синдикованої промисловості привело до значного зростання продажних цін (Іст. УРСР, 1, 1953, 654).

СІНДИКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. синдикувати. Примусове синдикування, що не виправдало себе ні економічно, ні політично, треба вижити і виробничим підприємствам слід надати широкі можливості об'єднуватися економічно на основі комерційних угод в

рамка загальнодержавного регулювання (Компартія України в резолюції і рішеннях..., 1958, 209).

СИНДИКУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перекл. Об'єднувати в синдикат (у 1 знач.).

СИНДИКУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до синдикувати.

СИНДРОМ, у, ч., мед. Комплекс характерних для певного захворювання симптомів. Значне місце в роботі радянських медичних психологів було приділено психологічному аналізу розладів мовлення і різноманітних синдромів афазії (Рад. психол. наука..., 1958, 451); При гострому променевому синдромі в ендокринних органах виявляються послідовні зміни, які свідчать про значні порушення їх функціональної діяльності (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 76); Гормональна терапія дає змогу більш-менш нормалізувати розвиток дитини в синдромом Шерешевського-Тернера, що супроводиться рядом дефектів (Наука..., 12, 1971, 11).

СИНЕДРИОН, у, ч. У Брусальмі в III—I ст. до н. е. — рада аристократів і старійшин, а після встановлення римського панування — верховний суд Іудеї. [Йоганна:] На бога, сестро, тишиш! ще почею зто з люди й донесе синедриону (Л. Укр., II, 1951, 122); // ірон., жарг. Збори, рада, судилище. Хитрі книжки й лукаві фарисеї Розмножили своє потомство без числа, І доленьки зізда письменської моєї Мене в синедрион, на суд їх привела (П. Куліш, Вибр., 1969, 373); Того ж таки дня сумна звістка застумила слободу: церковничий синедрион оолооси Федора Петроича антихристом! (Ковінька, Кутя..., 1960, 11); Микош вистачило характеру і вальку, коли стояв перед учительським синедрионом і так-сяк слав екзамен у другий клас (Полт., Повість..., 1960, 181).

СИНЕДРОХА, и, ж., літ. Один із тропів, для якого характерне вживання назви частини замість цілого, видового поняття замість родового, однини в значенні множини або навпаки. В публіцистичних творах Лесі Українки знайшли широке застосування найрізноманітніші види тропів: від найпростіших — епітета й порівняння, до найскладніших — метафори, жетонії, синекдохи, аллегорії (Рад. літ-во, 4, 1963, 62).

СИНЕКУРА, и, ж., книжн. Добре оплачувана посада, на якій майже нічого не треба робити. Без перебільшення можна сказати, що ця молода жінка з мушкою на верхній губі чимало доклала зусиль, щоб служба Адама Адамовича стала для нього синекурою (Донч., VI, 1957, 520).

СИНЕЛЬ, і, ж. Шпурок із бархатистим ворсом для вишивання, в'язання, оздоблення жіночого одягу, головних уборів і т. ін. Безконечною стрічкою виходить з машини пухнаста.. синель (Наука..., 1, 1955, 9).

СИНЕЛЬКА, и, ж. Зменш.-пестл. до синель.

СИНЕЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до синель; // Вигот. із синелі. Синельні торочки; // Признач. для виготовлення синелі. Після цього [промивання, сушення й намотування на котушки] пучок оловка з кількох сотень ниток.. надходить у синельну машину (Наука..., 1, 1955, 9).

СИНЕМАСКОП, а, ч. Одна з систем широкоекранного кіно.

СИНЕМАТЕКА, и, ж., заст. Фільмотека.

СИНЕМАТОГРАФ, а, ч., заст. Кінематограф.

СИНЕМАТОГРАФІСТ, а, ч., заст. Кінематографіст.

СИНЕМАТОГРАФІЧНИЙ, а, е, заст. Стос. до синематографа.

СИНЕНЯ, яти, с. Зменш.-пестл. до син 1.

СИНЕНЬКИЙ, а, е. 1. Пестл. до синій. Вона кинула синеньку стрічку додолу і сказала: «Не хочу!» (Л. Укр.,

III, 1952, 676); Квіточки синенькі, біленькі, запашне зіллячко... (Хотк., II, 1966, 218); // З синім відтінком, трохі синій. Підклали свіжого змішу, й сузі палички затріщали в синенькому полум'ї (Вас., I, 1959, 144); Сонце пригрівало, понад зеленим лугом слався синенький димок весняних випарів, знав поперед себе гмилуватий боломаний душок (Тют., Впр, 1964, 99); У спальні перед іконою божої матері тямляно горіла синенька лампадка (Шиян, Балайда, 1957, 46).

2. у знач. ім. синенька, кої, ж., розм. У дореволюційній Росії — п'ятирублевий кредитний білет (назва за кольором). По синенькій, дай-то боже, Коли заробили, Та, вертаючись додому, Й те уже згарчили [витратили на їжу] (Манж., Тв., 1955, 44); Хтось виліє Мар'яна в сім'ю і тилучем скаже: — Дай цьому дерляуду синеньку, бо він такий, що здере з живого й мертвого (Стельмах, I, 1962, 171).

СИНЕНЬКО. Присл. до синенький 1. Ой на горі, ньенько, зацвіло синенько (Чуб., V, 1874, 111); А в городі росте зілля, зацвіло синенько (Коломийки, 1969, 214); [Т х о в:] Коли б я був малюром, а так би малював того чорта: написав би очі синенько, а брови чорненько (Вас., III, 1960, 157).

СИНЕРАМА, и, ж. Одна з систем широкоекранного кіно. Живу на набережній Анатолія Франка. Напроти — Луер. Праворуч Нотр-Дам. І синерама, де в кіносеансах Паризьку плівку демонструють нам (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 106).

СИНЕРЕЗИС, у, ч., зім. Виділення рідини з чого-небудь, що супроводжується зменшенням об'єму його структури. З часом драгіл можуть загнавати значних змін, зменшуючись в об'ємі і виділяючи з себе рідину. Це явище має назву синерезису і спостерігається при багатьох процесах посякденного життя (Заг. хімія, 1955, 467).

СИНЕСЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до синенький 1. Ревуть, стогнуть горі-гали В синесенькім морі (Пісні та романси..., II, 1956, 178); — Ой заграй, заграй, синесеньке море, Та під тими байдаками, Що пливають козаки (Шевч., I, 1963, 197).

СИНЕЦЬ, няї, ч. 1. Посивіле місце на тілі, обличчі як слід удару, стусана і т. ін. Кому пирогой й млинці, кому гулі та синці (Укр. присл., 1955, 285); Уляна, плачучи, показує сусідці.. синці — гостинці п'яного, сердитого чоловіка (Кочуб., I, 1955, 438); Глянувши на матір, на її почорніле, витягнуте лице, на западі очі і криваві синці на руках, Оля не витримала (Юхвід, Оля, 1959, 294); На його лиці красувалася великий синець (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 62); * У порівн. Аж почорніло сердега Прокіп, уся пика, як один суцільний синець, балакати по-людському розучився (Головко, II, 1957, 258).

◇ Побіти до синці кого — дуже побити кого-небудь. Діда Омелька, що кичуєся на загіст неїстки, побили до синці (Тулуб, Людолови, I, 1957, 121); Синці під очима — темні, з синюватим відтінком кола під очима від вездужання, втоми і т. ін. Вона знала, що, так стоячи, приховувала зрадливі зморшки на щокат і в куточках рота, синці під очима (Рубак, Помилка... 1956, 147); Матушка Раїса зморядно глянула на студле, з синцями під очима обличчя Лукії (Донч., III, 1956, 37).

2. Прісноводна риба, різновид ляща. Синець штучний моріє — смачна риба, її сушать, в'ялять тощо (Веч. Київ, 4.III 1966, 4).

3. Те саме, що волошка¹. Такими [кореневищними] бур'янами є пирій, синець, гострець (Колг. енци., I, 1956, 152).

СНИЙЗНА, їзні, ж. 1. Сній колір.

2. Сній простір, сній поверхня (про море, небо, повітря).

3. Синюватий відтінок шкіри.

СИНИЛО, а, с., розм. Синя фарба; // Те саме, що синька. *Ускні в його пляшечки; де глиня наколочена, де цегла, де яке синило* (Барв., Опов., 1902, 325).

СИНИЛЬНИЙ ¹, а, е, спец. Признач. для фарбування. *Синильний чан.*

СИНИЛЬНИЙ ², а, е: Δ Синильна кислота — дуже отруйна безбарвна легка рідина з запахом гіркою мигдалю; ціаністий водень. Синильна кислота — одна з найсильніших отрут, яка навіть у мізерних дозах (менше 0,05 г) діє смертельно (Заг. хімія, 1955, 396); В [льоновій] макусі в недостиглому насінні міститься значна кількість синильної кислоти, яка дуже шкідлива для тварин (Ол. та ефір. культ., 1956, 75).

СИНИТИ, синію, синіш, недок., переж. 1. Робити синім, фарбувати в синій колір. *Синити тканину; *Образно. А в дузі — мов зтопс кожну мить перестепає... — червонить, синить, зеленить...* (Тич., II, 1957, 207).

2. Полоскати у воді з розведеною в ній синькою білизну або білизні з домішкою синької хату; підсинювати. **СИНИТИСЯ**, синіється, недок. 1. Фарбуватися в синій колір.

2. Підсинюватися.

3. Пас. до синіти.

СИНИХА, н, діал., васт. Невістка. *Син, як син, та синиха лиха* (Укр., присл., 1955, 133).

СИНИЦЯ, і, ж. Маленька співуча пташка з різнобарвним оперенням ряду горобцеподібних. *Синиця шкочу робить, а журавель попадається* (Укр., присл., 1963, 144); — *Я ставлю річ твою в дурницю; Ти в руку не піймає синицю, Не тебе, далабгй, боюсь* (Котл., I, 1952, 293); *З дерева на дерево перелітали зеленюбокі синиці, червоногруді синігурі* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 88); *Тонко дзвонять синиці в діброві, над озерами спить верболз* (Сос., Поезії, 1950, 152); *У порівн. *І настилася знову криниця, Щобет крапель об равній порі І зоря, наче сина синиця* (Мал., Звенигора, 1959, 149).

СИНИЧА, яти, с. Птаха синиці. *Оплакувати пташечку Цинь-цинь допомогла Юля. І їй дуже жаль було маленьких синичат* (Збан., Мор. чайка, 1959, 234).

СИНИЧИЙ, а, е. Прикм. до синиця. *Рука зелено-сріблясті, Червоні — при самій землі, Гай у синичому свисті* (Рильський, II, 1960, 52).

СИНИЧКА, н, ж. Зменш.-пестл. до синиця. *Несподівано здибав на галявині хлопчика в синичко в руках* (Казки Буковини..., 1968, 110); *Хмарі кругом облягли — і поле у тінь уступило. Сумно синички примовкли* (Тич., I, 1957, 240); *Пробув свій весняний голос неважко на синичка. Пісенька у неї коротенька, одноманітна* (Коп., Подарунок, 1956, 71); *В березнячку пересидітували зелені синички* (Збан., Передзвів'я, 1960, 81); *На цю годівницю сіла перша синичка, Зеленька, в жовтій жовтоточко, в чорній очіпочку* (Дор., Не повторю..., 1968, 164); *У порівн. *Одна за одною обігали знавору жовті, мов синички, зовсім молоденькі сусідки* (Гончар, II, 1959, 148); *Колдорова дітвачка крутиться і щечебе, як синичка* (Вільде, На порозі, 1955, 217).

СИНИЧНИК, а, ч. Шугине гвіздо для синиць у вигляді ящичка з отвором, прикріпленого на високій жердині чи на дереві. *Діти повісили синичники на зблунці та на інших деревах* (Ів., Ліс. казки, 1954, 118); *Настав час створити для їх [птахів] гніздування сприятливі умови. Для цього у певних місцях саду розвішують шпаківні та синичники* (Хлібороб Укр., I, 1963, 33).

СИНИЧИН, а, в. Прикм. до синиця; належний синиці. *За мить він уже був біля синиччиного гніздечка* (Збан., Мор. чайка, 1959, 234).

СИНІВ, нова, нове. Прикм. до синя; належний синювій (у 1 знач.). *Покинула [вдова] знову хату, Синюву господу*

(Шевч., I, 1963, 229); *Стара мати займається зірками сльозами, обнімаючи бриту голову синоу* (Мирний, I, 1949, 245); *Синові діти давалися дрібними* (Коцюб., II, 1955, 274); — *Цить, сестро, бо й я година, — обізналась Балабушка, — буду довог пам'ятати синоге есілля* (Н.-Лев., III, 1956, 61); *Ой біжи, біжи, досадо, не вертай до хати, Не пушу тебе колеску синову гоїдати* (Сім., Земне тяжіння, 1964, 8); *Захлопотана, вона забула за поведінку синову, рукою махнула на думи свої невеликі* (Кос., Новели, 1962, 158); *Коріння синового тарантеру лежить у манулому батьків. У їх любові. У вірності* (Мур., Свіже повітря..., 1962, 50); *Душею завжди синів неспокій, десь серцем збагнув і причину його* (Мушк., Серце..., 1962, 38); *Клиж у задумі слухав синову річ* (Горд., II, 1959, 206).

СИНІВСТВО, а, с., розм., рідко. Синівські права. *Він знає, що гроші ті ні в якім разі не стануть легально його власністю, тим більше, що перед судом годі йому буде поклачатися на своє синівство, в котре і сам він не вірив* (Фр., VII, 1951, 72).

СИНІВСЬКИЙ, а, в. Прикм. до син 1, 2, 7; притаманний, власт. синові. *Вони були пініше на утриманні в простого селянина з Вільки, якого й тепер ще оточували своєю відчуженістю, обдаровували майже синівським прив'язанням* (Фр., VI, 1951, 202); *Раптом поряно побався [Артем] постаттю до матері, у неможивній синівській любові, і жовчки злилася до її напружених рук* (Головок, II, 1957, 510); *Так і не подивився старий на себе збоку, не дійшло до нього, що .. й синівська любов має право на виголосити* (Шовк., Людина..., 1962, 276); *Знаючи Гнатів твердий характер та його синівську вірність, мати не раз користалася з його швидких ніг* (Д. Беззук, Дніпро..., 1951, 41); *Не як блудний син... а в синівськю сонячню радістю повернувся Остап на рідну шату* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 358); *Серце гуцула Гагришчука повне синівської любові до рідних гір* (Мас., Роман..., 1970, 343); *Наші серця сповнюються синівськю любові до партії, яка постійно дбає про піднесення національної форми, соціалістичної змістом радянської культури* (Рад. Укр., 6.I 1957, 1).

СИНІЙ, я, с. 1. Який має забарвлення одного з основних кольорів спектра — середній між голубим і фіолетовим. *Стріє [Автіє] несподівано Марту. Гіла наустріє, затяжнена в синій новий костюм* (Коцюб., II, 1955, 298); *Радісно веселили око яскраво-червоні, сині й жовті фарби, в які помалявано передню стіну кожної хати* (Смолич, I, 1958, 52); *Петро, стрункий, широкоплечий, з руським чубом і синими очима стояв серед хати* (Панч, II, 1956, 512); *Він спинився біля куца і зірвав укрите синім нилом темне гроно винограду* (Досв., Вибр., 1959, 431); *У порівн. *Дні потяглися для мене, як синій чад* (Коцюб., II, 1955, 256); // *Який цвіте квітками такого кольору. Ровкунує по землі синій ряс; розврослася зелена рута* (Вовчок, I, 1955, 91); *Засинили довгі смуги толоки, квітні синіми та фіолетовими квітками* (Н.-Лев., VI, 1966, 85); *Боць стоє над кущиком синій авіалюк* (Гончар, III, 1959, 63); // *Зробл. із квіток такого кольору. На голові [у Русалки Полкової] синій в'їнок в волошок* (Л. Укр., III, 1952, 232); // *Який кольором наближається до синього; який має відтінок синього кольору. От і Дніпро бачить синюю галяву, і човни по берегах розкидані* (Вовчок, I, 1955, 100); *Вже синя крига пропала Дніпром...* *Вже єрє сонце* (Перв., II, 1958, 186); *У гори вітер з заходу навіє синіх непроглядних хмар і заде* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 77); // *Ужвється як постійний епітет до деяких назв. Ой як зацвіло синє море Та різкими цвітками* (Укр. нар. пісні, I, 1964, 102); *Хмаро... Гей хмаро!.. Візьми і мене В край той з тобою за синє море* (Чорн., Поезії, 1959, 62); // у знач. ім. сінє,

нього, с. Синій колір. *Попереду жінка в строю, а за нею жінка в сивому* (Коцюб., I, 1955, 286); *Вона малює пів синім і червоним, чорним і рудим, жовтим і зеленим, як учила її покійна мати* (Ю. Янов., II, 1958, 184).

◇ **Синій папірець**; **Синя бумажка**, *заст.*, *розм.* — у дореволюційній Росії — п'ятирублевий кредитний білет. *Чітка взяв гроші, подумав, повертів у руках сиво бумажку, взяв і в кишені в тютюном* (Мирний, I, 1949, 242); **Синій птах** *дв.* птах; **Сині мундари** — жандарми, які в дореволюційній Росії носили мундари сивого кольору; **Синя панчоха**, *зневажл.* — сука, черства жінка, що втратила чарівність, цілком віддалася науковим інтересам, книгам і т. ін. *Не любить Ляночка синіх панчох, хоч і самій, між нами кажучи, трьох десятків дозодить* (Мам., Тв., 1962, 197); **Синя птіця** *дв.* птіця.

2. Який дуже зблід, змарнів або почервонів, набувши відтінку такого кольору (про обличчя, шкіру і т. ін.). *Втербила [матв] в пісок жовтий Старі сині руки* (Шевч., I, 1963, 162); *На другий день усі бачили Остапа з червоними очима і синім носом* (Мирний, IV, 1955, 30); *Ясногорська справді стояла бліда, з синіми смужками під очима* (Гончар, III, 1959, 196); *Біле, аж синє, тіло його запалилося на сонці, почервоніло на спині та ший* (Тют., Вир, 1964, 232); // *Який має обличчя, шкіру такого кольору (про людину). Князь аж синій походжав Та сам неспіваю наливає [свою]* (Шевч., II, 1963, 25); *Бурунда, німий, синій з натузи і влості, вирнує довкола по долині* (Фр., VI, 1951, 132); *Наперед вишню велетень-рибалка... поїз у воду, одразу став синій* (Ю. Янов., II, 1958, 190); *Не жисти вже Дехидові на білому світі, бо ж такий він синій та пугай* (Довж., I, 1958, 307); // у знач. ім. **синє**, нього, с. Відтінок такого кольору (про обличчя, шкіру). *У п'яниці коли не під очима синє, так плечі в сині* (Укр. прес., 1955, 211).

◇ **Бідний**, аж синій — дуже бідний. — *Он недавно з одного чоловіка з сусіднього села хату спалили. А він же такий бідний, аж синій* (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 230); *Як бубон (пуп і т. ін.) синій (синя) — який дуже поспів (від холоду, нездужання, злості і т. ін.)*. Траслась [Свицлла], крестала, побивалась, *Як бубон, синя стала вся* (Котл., I, 1952, 119); *Вскочив [Пяльпко] у хату, як пуп синій, губами цокоче* (Мирний, IV, 1955, 238).

3. Уживається як складова частина ботанічних, зоологічних та інших назв, термінів. *Якщо синій люпин добре проростає, розвивається і дає найвищий урожай при ранньому посіві, то білокастний кормовий треба сіяти в третій декаді квітня* (Рад. Укр., 15.I 1954, 2); *У Карпатах водяться такі види бабок, як чотириплямиста, красуня бласкуча, красуня-дівчина, дзворець, коромисло синє та ін.* (Званья..., 2, 1973, 10); **Синій кит**.

СИНІННЯ, я, с. Дія за знач. **спітні**.

СНІТИ, їю, їеш, *недок.* 1. Ставати, робитися синім; набувати сивого кольору. *Гори починають синіти* (Коцюб., II, 1955, 427); *Високе небо починає синіти, діше на землю проголодою* (Мирний, IV, 1955, 322); *Глибша далек. Річка синіє* (Рильський, I, 1960, 127); *Загора на сході почала синіти, на землі спускався вечірній присмерк* (Севч., На Бат. горі. 1960, 37); // *безос.* — *Угодиж я в хату, а там — панів, паник! Та накурено так, що аж синіє* (Мирний, III, 1954, 166); *Синіло ва вінок по-вселяному* (Тяч., III, 1957, 284); *О, які були селітні гори, Як синіло й склилось навкруги!* (Рильський, III, 1961, 268); // Ставати дуже блідим або червоніти, набуваючи аж сивого відтінку, від нездужання, натузи, люті, холоду і т. ін. (про людину, частини її тіла). *Мати дивиться на неї, Од злості німіє; То жовтіє, то синіє* (Шевч., I, 1963, 164); *Конець [кінець] його носа си-*

ніє чимраз більше від морозу (Фр., IV, 1950, 477); *Він аж синіє усеє від кашлю і реєє, як вовк чи лев* (Довж., Зач. Десна, 1957, 464); *Пан начальник аж тремтить і синіє від люті* (Козл., Сонце..., 1957, 143).

2. Виділяється своїм синім кольором. *Сині волошки проти місяця ще більше синіли* (Вас., I, 1959, 198); *Пригадує: осінній день. Прихально, по-цирному синіло небо* (Тяч., I, 1957, 216); *Тім-а обереженню собі погладив [Куца], бо там ще синіла прездорова гуля* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 385); // Видітися (про що-небудь синє в далечині). *Іздалека край дороги Чорний ліс синіє* (Рудан., Тв., 1956, 74); *За річкою.. синіють ліси, жовтіють поля, біліють церкви побічних сіл* (Мирний, V, 1955, 209); *Мене вражала настирливість моря. Де б ви не йшли, всюде завжди синіло між будинками в кінці вулиці* (Ю. Янов., II, 1958, 16); *Там, на небоземлі, силует колони ледве синіє, тлячущись по рожевому тлі, як нерухома смуга лісу* (Гончар, III, 1959, 303); *Аж серце мені стиснулося: он вони — рідні Карпати! Синіють, свіють удалині, стримлять вершинами над головою* (Мур., Бук. повість, 1959, 26); *А лує цїсте. А даліна синіє* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 14); * *Образно. По лівім боці Дунаю аж ген до моря стояло на чатах війське і заслоняло волю, що там, за широким Дунаєм... синіла десь у чужій країні* (Коцюб., I, 1955, 335); // *Цвісти синім цвітом. Тепло, сонячно, гарно. Синіють скрізь проліски* (Тесл., 3 книги життя, 1949, 86); *Біля хати червоніли, синіли пухнасті айстри* (Зар., Світло, 1961, 26).

СИНІТИСЯ, іється, *недок.*, *розм.* Те саме, що **спітні** 2. *Синіється тут прозора вода, гуляють по ній червонопіклені* (Фр., II, 1950, 7); — *Ніч темна-претемна, вікна ледь-ледь синіються, як подивитися з печі* (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 272).

СИНІТКА, я, ж. Вид плахти. *Плахта була на сивому півчакні — синітка, і малюнок на ній — папороти* (Ю. Янов., V, 1959, 141).

СИНІШАТИ, аю, аеш, *недок.* Ставати, робитися синішим (*див.* **спітні**). *Кинувшись в потоку в озеро, він починає кружляти по плесі, хвилюючи його сонну воду; туман розбігається, вода синішає* (Л. Укр., III, 1952, 186); *Холодна з дня на день синішає ріка* (Рильський, II, 1946, 158).

СИНІЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **спітні**. *В ній заворушилася туга... мов те безжарне склепіння, синіюче у воді глибоко-глибоко* (Коб., I, 1956, 334); *Високу постать головнокомандувача щодня бачили то в порту, то ще частіше — на горі Мітріваті, коли він у бінокль розглядав синіючий здалині за протокою кубанський берег* (Гончар, II, 1959, 318); *Я сидів на околиці міста, з якої видно чудовий краєвид, і малював прекрасні синіючі далі* (Довж., VI, 1957, 638); *За річкою, з-за далеких синіючих горбів, червоним велетнським м'ячем викочувалося сонце* (Козл., Гарячі руки, 1960, 45).

СИНКЛІНАЛЬ, і, ж., *геол.* Складка верств гірських порід, повернена опуклістю донизу; протяжлежє а н т к л і в а л ь. *Орудентність [наявність великої кількості рудних мінералів] на крилах Саксаганської синклінали становить основну масу рудних покладів Саксаганського району* (Геол. ж., XIII, 3, 1953, 4).

СИНКЛІНАЛЬНИЙ, а, е, *геол.* Стос. до синклінали. *Синклінальні долини*.

△ **Синклінальна складка** — те саме, що **синкліналь**. *Синклінальні складки — це найпростіший тип дислокацій. Утворюються він депресією серетє [порід], які з плоскої форми стали вгнутими* (Курс заг. геол., 1947, 198).

СИНКЛІНОРІЙ, ю, ч., *геол.* Велика й складна складчаста структура синклінального характеру, що виникає

в рухливих ділянках земної кори внаслідок тривалого їх опускання. Складні складчасті структури, залежно від будови, зветься синкліноріями тоді, коли складаються в синклінальних складках (Курс заг. геол., 1947, 200); Наявні дані показують, що за структурою Донецький кряж являє собою синклінорій (Геол. ж., XVI, 2, 1956, 6).

СИНКЛІТ, у, ч. У стародавній Греції та Римі — збори вищих сановників. Ублагала [мати] Каліполітський той синкліт, Щоб первенця її вітали Святий ідоли (Шевч., II, 1963, 282); // Зібрання духовних осіб, духовенства. — Та пловая я на його анафему, — заспокоював Мічурін дружину. — Пловая я на нього з усім його синклітом, чуси? (Довж., I, 1958, 436); // перек. ірон., жарт. Зібрання яких-небудь осіб. З вестибюля головного корпусу вийшов Сергій Салаватов у супроводі комісара та всього медичного синкліту (Збав., Сеспель, 1961, 121); Усі схилялися над списочком, а Липський стрижено скажу: — Та тут цілий синкліт заколотників? (Жокура, Зол. грамота, 1960, 502).

СИНКОПА, в, ж. 1. муз. Зміщення музичного наголосу з сильної долі такту на слабку. Синкопа — це.. таке ритмічне угруповання, яке постає внаслідок пересування звичайного наголосу з сильної на слабку долю такту (Осен.. дригун., 1960, 168); Закарпатські пісні мають нежале сильного а пісенністю [пісяням] сусідніх народів з погляду ритмічної конструкції кадансів, а також структури пісень в цілому, що значною мірою викликане частим живцанням синкоп (Нар. тв. та етн., 4, 1961, 52).

2. лінгв. Випадіння звука або групи звуків у середині слова.

СИНКОПІЧНИЙ, а, е, муз. Те саме, що синкопований 1. Синкопічна музика; Синкопічний ритм.

СИНКОПОВАНИЙ, а, е. 1. муз. Побудований на вживанні синкоп, із синкопами. Для них [польських варіантів пісень] характерний .. синкопований ритм, окрема ритмічна фігура, властива краков'якам, що надає їм танцювального відтінку (Нар. тв. та етн., 3, 1966, 20); Синкопована мелодія; Синкопована музика.

2. лінгв. Який втратив звук або групу звуків внаслідок синкопи. Синкоповане слово; Синкопована форма.

СИНКОПОВИЙ, а, е, муз. Те саме, що синкопований 1. Мелодії українського Закарпаття.. характеризуються дуже частим, часом навіть непоміркованим, живцанням синкопованих ритміє (Муз. праці, 1970, 434).

СИНКОПУВАННЯ, я, с., муз. Дія за знач. синкопувати. Ритмічні окремішності лемківських пісень відзначаються особливо в закінченнях ритмічних рядків, де часто виступає й синкопування (Муз. праці, 1970, 354).

СИНКОПУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перек., муз. Будувати що-небудь на вживанні синкоп, із синкопами.

СИНКОПУВАТИСЯ, ується, недок. і док., муз. Ставати синкопованим.

СИНКРЕТИЗМ, у, ч. 1. книжн. Нерозчленованість, злитість, характерні для початкового, нерозвинутого стану будь-якого явища. Стробова [строфічна] пісня вийшла із синкретизму обрядової гри, де спів співтається в одну цілість із танком-сороводом (Муз. праці, 1970, 350); Для античної трагедії, як відомо, характерний був синкретизм, тобто нерозривна єдність мовлення, музики і танцю (Літ. Укр., 18. II 1966, 2); Синкретизм первісного мистецтва.

2. філос. Різновид еклєктизму; поєднання різнорідних, суперечливих, протилежних один одному поглядів.

СИНКРЕТИЧНИЙ, а, е, книжн. Який характеризується синкретизмом (у 1 знач.); який поєднує в собі різнорідні, нерозчленовані елементи. В шуканнях нової форми балетмейстери звертались до традицій націо-

нального музично-драматичного театру, синкретичного за своєю природою (Мист., 2, 1963, 15); Синкретична вистава поєднує в собі окремі елементи театрального мистецтва: спів, танок, драматичне мистецтво (Минуле укр. театру, 1953, 31).

СИНКРЕТИЧНІСТЬ, пості, ж., книжн. Властивість і стан за знач. синкретичний.

СИНКРЕТИЧНО, книжн. Присл. до синкретичний. Великий вплив на поета [М. Заболоцького] мала пам'ятічна творчість Г. Сковороди, що синкретично поєднувала в собі філософію і поезію (Рад. літ-во, 5, 1971, 87); Спеціальної флексії для вираження категорії роду [іменника] немає, одне і те ж закінчення синкретично виражає граматичні категорії роду, числа й відмінка (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 51).

СИНОВА, всі, ж., діал. Невістка. На її [тещив] приїзд мати судді сама приготувала .. обід, щоб за ним це трохи поговорити зі всіма і потім відітати, лишачи сила і синову і внука на опіку другої матері (Мак., Вибр., 1954, 280); Не переносив [тець Ілакович] синові самі за ті прикмети, яких бракувало його синові (Вільде, III, 1968, 9).

СИНОВБІВЕЦЬ, вця, ч. Убивця свого сина.

СИНОВБІВСТВО, а, с. Убивство свого сина. — Нерідко, скажу, сини одержували батьківську кулю в голову і самі стріляли в батьків в парабелумів і наганів, і не вважалося це, скажу, ні синовбівством... ні.. батькобівством (Довж., I, 1958, 189).

СИНОВБІВЦЯ, і, ч. і ж. Те саме, що синовбівець і синовбійниця.

СИНОВБІЙНИЦЯ, і, ж. Жін. до синовбівець.

СИНОВЕЦЬ, вця, ч., діал. 1. Спн. — Чи ти купчик, чи купець, Чи купецький синовець? (Укр.. думи..., 1955, 240); Маруся синовця родила (Сл. Гр.).

2. Спн брата; племінник. Ратком серед тяжкого бою великому ветьманові принесено вістку, що командир рейтарів Денцов загинув у бою, що обидва молоді Жакєвські — син Ян та синовець, оточені турками, опинилися в безсидді (Ле, Хмельницький, I, 1957, 444).

СИНОВІЦЯ, і, ж., діал. Дочка брата; племінниця.

СИНОВІАЛЬНИЙ, а, е, анат. Прикм. до синівіа; який являє собою синовіа; // Який виділяє синовіа. Синівіальна сума.

△ Синівіальна виробляє — внутрішній шар суглобової сумки, який виробляє синовіа; Синівіальна ріднина — те саме, що синівіа.

СИНОВІА, і, ж., анат. Тягуча жовтава прозора рідина, яку виділяє синовіальна оболонка і яка вкладає суглобові поверхні кісток, зменшуючи цим їх тертя при рухах. Надійність змащування [суглобів] зумовлена великою жливістю кількості, складу і еластичності змащуючої рідини — синовії відповідно до величини фізичного навантаження (Веч. Київ, 6. II 1971, 4).

СИНОВІВІЙ, я, в. Прикм. до сина; належний синові. — Воскресни, мамо! І вернися В світлицю-хату; опочий, Бо ти аж надто вже втомилась, Гріхи синовіі несучи (Шевч., II, 1963, 378); Ти [Вітчизно] ширша за море, якши за небо, тобі ці синовіі слова (Сос., Солов. далі, 1957, 68); Звідси ти [краю] ще рідніший синовіюму серцю (Гончар, III, 1959, 10); На морозі Іржав синовіій вірний кінє (Рильський, II, 1960, 259); // Власт. синові. Юнак, якому судилося замолути зазнати того лиха скільки, пройнявся до Вачури синовіюю любов'ю (Чаб., Тече вода..., 1961, 178); Синовіа відданість рідній землі не мислима без дбайливого ставлення до цінностей, створених протягом багатовікової історії руками й розумом народу (Веч. Київ, 6. III 1968, 1).

СИНОД, у, ч. 1. У дореволюційній Росії — найвищий

колегіальний орган православної руської церкви; за радянського часу — дорадчий орган при патріархові Московському і всій Русі. Найсвятіший синод відлучив Толстого від церкви (Ленін, 20, 1974, 20); Після конфлікту з духовенством і синодом нарешті було вирішено остаточно пам'ятник [Богданові Хмельницькому] на Софійській площі (Веч. Київ, 11.І 1969, 4); Секретар консисторії прибуває жало своєї душі стілема обер-прокурора найсвятішого синоду Победоносцева (Стельмах, І, 1962, 416); *Образно. Одиним думалось про далеку землю, дружим зелено малювались оті сім десятині, що десь міряє тамничий селянський синод (Стельмах, І, 1962, 198).

2. У протестантській церкві — зібрання духовних і світських осіб для розв'язання найважливіших церковних справ.

СИНОДАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до синоду. Синодальний чиновник; Синодальний гор; Синодальний дипломат.

СИНОДИК, а, ч. У Росії та на Україні — список померлих для поминання їх під час церковної відправи; поминальна книга; // Список, перелік кого-, чого-небудь.

СИНОДИЧНИЙ, а, е, астр. Стос. до видного на небі розташування небесних тіл відносно сонця або один одного.

△ Синодичний місяць — проміжок часу між двома послідовними однойменними фазами Місяця. Проміжок часу між двома послідовними однаковими фазами Місяця називається синодичним місяцем; він дорівнює $29\frac{1}{2}$ доби (Астр., 1956, 71); Вже тисячі років тому було визначено довжину синодичного місяця (Наука..., 6, 1964, 50); Синодичний період обертання — проміжок часу, по закінченні якого яка-небудь планета при своєму видимому русі навколо Сонця повертається в попереднє положення відносно Сонця.

СИНОДНИЙ, а, е. Те саме, що свіддський. Синодний чиновник.

СИНОДСЬКИЙ, а, е. Стос. до синоду. — Пустопорожня ви людина. Синодський чиновник у раї та й усе (Довж., І, 1958, 416).

СИНОК, якá, ч. 1. Зменш.-пестл. до сн 1, 6, 7. Скільки в літ пеньків, щоб в тебе було стільки синків! (Укр., прсл., 1955, 309); Єлисавета, Стара вдова, у Назареті з малим синком своїм жила (Шевч., II, 1963, 367); Він згочив синка, посадив на коліна і пригорнув його сечке казко до самого блідого лица (Н.-Лев., VI, 1966, 91); Я казав синкові, що цеїте Україна, Бо вона — країна у Країні Рад (Рильський, II, 1960, 83); Малий синок, роззявшив ротик, сповнена уваги до туркотинія сестриці, непорушно сидів у Огел на колінах (Досв., Вибр., 1959, 268); Гляки смилулися малі Над синком болгарської землі (Воронько, Драгі..., 1959, 94); // Ласкаве звертання батьків до сина. — Посни, синку, посни ще трохи, поки я приберусь, — каже вона, зізаючи з печі (Мирний, IV, 1955, 299); — Добре, синку, добре, Остапел От і я слайдом за тобою. Остапел, Остапел, не давайся! (Довж., І, 1958, 264).

2. зневажл. Те саме, що сн 1, 6. Пані й стрічає її лизими словами; — Що, — каже, — згодувала собі синка згоділа! (Вовчок, І, 1955, 34); Вигодила на роботу стара [Княжевич].. та її синок (Кочуб., III, 1956, 152); Раніш мовби й не помічала [Ганна], скільки серед тих, хто її оточує, вського наброду — то невдоволені розгерткою хутирських синків, то колишніх стражників та тюремних наглядачів (Гончар, II, 1959, 263); З синками сльських багачів Андрій не дуже знався, бо не любив їхнього гонору та низи (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 64).

3. Ласкаве звертання літньої або дорослої людини до молодого чоловіка, юнака, хлопчика. — Що ти ду-

маши, синку? — каже нишком гетьманові Шраж (П. Куліш, Вибр., 1969, 97); — Коли б тобі щаслива доля, — Сказав ласкаво чоловік, — Дала шматок такого поля — Ти б, синку, сіяв цілий вік! (Гл., Вибр., 1951, 200); Старий підійшов ближче. — Здоров, синку! (Кочуб., I, 1955, 33); Мутні очі блигнули на Данилка, втпочи землю, синок, і прадід став нежуйий (Ю. Янов., II, 1958, 188); — Василю, синку, ти тут? — здивувався і зрадів від Дунай (Стельмах, I, 1962, 149).

4. перен., перев. у протиставленні. Особа, до якої ставляться прихильніше, з більшою симпатією, ніж до інших; свій, нечужий. — Нема в мене синків і пасників, своїх і не своїх! В мене є тільки наші люди, радянські бійці! (Гончар, III, 1959, 331).

◇ Мамин синів див. мамин.

СИНОЛОГ, а, ч. Фахівець із синології; китайст, китаєзнавець.

СИНОЛОГІЧНИЙ, а, е. Стос. до синології і синолога. Синологічні дослідження.

СИНОЛОГІЯ, і, ж. Сукупність наук, що вивчають історію, культуру, мову й літературу Китаю; китайстика.

СИНОНІМ, а, ч. 1. Слово, близьке або тотожне значенням до іншого, але відмінне від нього звуковою формою, напр.: красивий, вродливий, гарний й і. Одне слово у трьох письменників іноді перекладається трьома різними синонімами, відповідними до трьох мовних систем цих письменників: скажімо, реалістично-предметні, романтично-орнаментальні, народні (Кувдзич, Дієз., 1956, 23); Прекрасне знання рідної мови у Рильського виявляється в багатстві лексики, в широкому застосуванні синонімії, у творенні неологізмів (Укр. літ., 10, 1957, 66); Важливе значення в лексиці мають синоніми... — слова, відмінні, різні своєю звуковою складом, звуковою формою, але однакою або дуже близькі своїм значенням (Курс сучасної укр. літ. мови, І, 1951, 60).

2. книжн. Тотожне поняття. Пролетарська творчість — синонім загальнолюдської, бо доля визволення Людства і його творчого розвитку нерозривно зв'язана з перемогою пролетаріату (Еллан, II, 1958, 74); У народній мислі і мистецтві море здавна було синонімом щасливого, вільного життя, зміливої звитяжності й відважної боротьби (Довж., III, 1960, 85).

СИНОНІМІКА, и, ж. 1. Сукупність синонімії певної мови. На службу політичної сатири стаєють Вишня і українську синоніміку (Рад. літ-во, II, 1969, 10).

2. Розділ лексикології, який вивчає синоніми.

3. Те саме, що синонімія. У І. Котляревського дуже широко виявлена лексична синоніміка в різних частинах мови, особливо в дієсловах (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 152); Крім лексичної синоніміки, розрізняють ще граматичну, яка передбачає синонімічність граматичних конструкцій (Сл. лінгв. терм., 1957, 152).

СИНОНІМІЧНИЙ, а, е. Прикм. до синонім. Надійде черга і для словників — тлумачного, етимологічного, синонімічного, історичного і т. ін. (Рильський, III, 1956, 67); Я. Галан глибоко знає і майстерно застосовує синонімічність багатства української мови (Літ. газ., 24.VII 1952, 2); // Який є синонімом. Вживання сполучника між синонімічними прикметниками може в поезії стимулюватися вимогами ритму (Мовозн., VII, 1949, 50).

СИНОНІМІЧНІСТЬ, ності, ж. 1. Властивість за знач. синонімічній. Синонімічність слів. ґрунтується на близькості основних значень тих чи інших слів (Мовозн., VII, 1949, 48).

2. Наявність синонімії у мові.

СИНОНІМІЯ, і, ж. Подібність слів, морфем, фразеологічних одиниць і т. ін. за значенням при відмінності їх звукової форми. Синонімія — це не таєтологія. Си-

номім додає якийсь новий відтінок (Мовозн., VII, 1949, 50).

СІНОПЬКО, а, ч. Пестл. до син 1. *Ой піду ж я до синонька на широкі лаги* (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 74); — *Спи, любий синоньку! спи, моя зроділ Будеш ти в світі щасливий...* (Л. Укр., I, 1951, 342); — *Прочитайте ось. Обезславили його синонька. На весь світ обезславили* (Д. Велюк, Серце..., 1961, 130).

СІНОПСИС, а, ч., книжк., част. 1. В історичній літературі — збірка матеріалів, статей, описів, розміщених у хронологічному порядку.

2. У богословській літературі — скорочений виклад глумачень, проповідей, творів релігійного змісту.

СІНОПТИК, а, ч. Фахівець із синоптики. *Стара Дорошенчила... що тривожила її всім синоптикам переживала зістжи про пересування циклонів та ураганів, першою почула і про ці океанські вироби* (Гончар, Троєка, 1963, 195); *Синоптики наших днів уже не уявляють собі аналізу атмосферних процесів без використання супутникової інформації* (Рад. Укр., 4.VI 1967, 3).

СІНОПТИКА, п, ж. Наука про погоду та її передбачення. В 1932 р. організовано у Львові Харківський гідрометеорологічний інститут, який відіграв значну роль в підготовці кваліфікованих кадрів в галузі гідрології, кліматології, синоптики та ін. (Розв. науки в УРСР... 1957, 514).

СІНОПТИЧНИЙ, а, е. 1. книжк. Зведений, оглядовий; який дає огляд усіх частин складного цілого.

2. Стос. до синоптики; пов'язаний із з'ясуванням метеорологічних умов, стану погоди. *Щодня в Арктичний і Антарктичний інститут Ленінграда по радіо, телеграфу, телеграфу і телефону надходять відомості про погоду більш як з тисячі синоптичних пунктів пілночної півкулі* (Веч. Кіїв, 20.IX 1958, 1).

△ **Синоптична карта** — географічна карта, де цифрами та спеціальними позначками нанесено результати спостережень над погодою, отримані одночасно в різних місцях; служать для метеорологічних прогнозів. *Агронома не все радувало у синоптичній карті* (Наука..., 10, 1963, 9); [Г а л и н к а:] *Я вивчила синоптичні карти місцевості за останні двадцять п'ять років* (Дмит., Драч. тв., 1958, 95); **Синоптична метеорологія** — розділ метеорології, який вивчає циркуляцію атмосфери та процеси формування погоди з метою її передбачення. *Читав [Брунов] курс загальної метеорології, синоптичної метеорології, земного магнетизму й атмосферної оптики* (Видатні вітч. географи..., 1954, 103).

СІНОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до синоч. [В а с п л ь:] *Домаго, моя вірна дружининок! Сину мій, синочку мій козаний!* (Кроп., II, 1958, 179); — *Дарма, думаю, гай висипляється синочок, гай здоров'ячка захоже, щоб поді загайнувать подужав* (Тесл., 3 книги життя, 1949, 18); *На колінах у матері тило позіхав ще без імені синочок* (Довж., I, 1958, 112); — *Прощай, дитя, прощай, синочок!* — *І в землю провалився дід* (Котл., I, 1952, 109); — *Не барися, мій синочку, Шевцише повертайся!* — *Сказав старий* (Шевч., II, 1963, 335); *В місті грабунок — синочки* (Махна) *перепились, розгрезались...* (Гончар, II, 1959, 334); *Вбий би, та жінка кинулась йому в ноги, називаючи його милостивцем і синочком. Тоді бандит щось подумав і вистрибує у вулиці* (Стецьмах, II, 1962, 42).

СІНТАГМА, п, ж., лінгв. Відрізок усного мовлення чи написаного тексту, який виділяється в межах речення як певна синтаксична і інтонаційно-смысловая єдність. *Синтагма... інтонаційно оформлена семантико-синтаксична одиниця мови, яка виділяється (виокреслюється) із складу речення* (Сл. лінгв. терм., 1957, 153);

Всяка прозаїчна мова розчленовується на окремі фрази і дрібніші внутріфразові єдності — синтагми (Рад. літ-во, 2, 1968, 31).

СІНТАГМАТИКА, п, ж., лінгв. 1. Учення про членування мови на синтагми.

2. Учення про словосполучення.

СІНТАГМАТИЧНИЙ, а, е, лінгв. Стос. до синтагми і синтагматики. *Синтагматичний наголос... наголос, за допомогою якого виділяється основне, найважливіше в словосполученні відношенні слово у складі синтагми* (Сл. лінгв. терм., 1957, 155); *Синтагматичне членування речення; Синтагматична залежність; Синтагматичне оточення; Синтагматичні відношення; Синтагматичний аналіз.*

СІНТАКСИС, у, ч. 1. Розділ граматики, який вивчає способи поєднання й розміщення слів у мові. *До складу граматики належить морфологія — вчення про будову слів та їх парадигми — і синтаксис — вчення про будову словосполучень (сполучень словосформ) і речень* (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 5).

2. Будова речення й словосполучення і способи поєднання слів у реченні й словосполученні, властиві тій чи іншій мові, певному авторові, твору. *Видатним явищем у розвитку української літературної мови є синтаксис Коцюбинського* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 546); *Ціаком природно, що в твораз Роголя і Короленки ми раз у раз бачимо елементи української лексики, українського синтаксису, української фразеології* (Рильський, IX, 1962, 134); *Автор «Облоги ночі» і «Олександра Пархоменка» (П. Панч) користується нормативним синтаксисом, уникаючи інверсії, різного роду ускладнень при побудові і розташуванні складноспорядних і складнопідрядних речень* (Рад. літ-во, 1, 1963, 20).

△ **Синтаксис логічний** — розділ математичної і формальної логіки, що вивчає правила будови виразів у логічних мовах і правила оперування цими виразами безвідносно до їх семантичного значення; використовують синтаксис логічний з метою побудови спеціальних мов для машинного перекладу.

СІНТАКСИСТ, а, ч. Фахівець із синтаксису (у і знач.).

СІНТАКСИЧНИЙ, а, е. Стос. до синтаксису (у і знач.). *Поділ дієслів на періодичні і неперіодичні відієлюється за синтаксичною ознакою: здатністю дієслова поєднуватися з іменниками у формі знахідного відмінка без прийменника* (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 331); *Логічна, смыслова виразність мови найтісніше пов'язана з синтаксичною побудовою речень* (Худ. чвт., 1955, 96); *Синтаксичний зв'язок; Синтаксичні відношення.*

СІНТАКСИЧНО. Присл. до синтаксичний. *Дієприслівник поєднується з означуваним словом (дієсловом), як і прислівник, синтаксично: шляхом прилягання означуючого до означуваного* (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 298); *У «Вершинках» чимало реплік, епітетів у ланки як пряма мова, але синтаксично вони не пов'язані з оточенням — зв'язок у них лише смысловий* (Мовозн., XIII, 1955, 50).

СІНТЕЗ, у, ч. 1. Метод наукового дослідження предметів, явищ дійсності в цілісності, єдності та взаємозв'язку їх частин; протилежне а н а л і з. *Синтез — це такий логічний прийом, за допомогою якого ми мислено сполучаємо в одне ціле розчленовані в аналізі окремі частини предмета, явища* (Логіка, 1953, 14); *Основні розумові операції — це порівняння, узагальнення, абстрагування, аналіз, синтез, індукція, дедукція* (Наука..., 9, 1969, 18); *Він [П. П. Павлов] не тільки дав вразки найбільшого аналізу фізіологічних фактів, але змінив дату і їх синтез* (Укр. біох. ж., XXI, 3, 1949, 197).

2. Єдність, цілісність певних сполучень, пов'язаних між собою явищ, предметів дійсності. *Велике значення*

жав його [В. І. Неміровича-Данченка] вчення про синтез трьох правд, — соціальної, життєвої і театральної, — який є умовою створення повноцінних в ідейному і художньому відношенні вистав (Про мист. театру, 1954, 241); *Поет високої емоційної насиченості, Гамзатов прагне синтезу знання і мудрості, уміло поєднує ліризм і розум* (Вітч., 11, 1968, 155); *Образно. *Свободні в синтезі новому хай будуть місто і село* (Сос., 1, 1959, 35).

Синтез мистецтва — органічне сполучення та взаємозв'язок різних видів мистецтва в завершеному художньому творі на основі єдиного ідейного задуму.

3. **книжк.** Узагальнення, висновок із чого-небудь. Це не тільки підручник [з історії давньої російської літератури]. Це синтез всієї догоричної роботи російських, українських, зарубіжних учених над вивченням давньої російської літературної спадщини (Рад. літ-во, 3, 1957, 33); Як на блискучий приклад.. тісно зв'язку між літературою і народною творчістю, можна вказати на п'єсу Корнійчука «Правада», що в ній синтезом народних прагнень до правди (Рильський, III, 1955, 162); Без наявності найширшого синтезу годі створити образ великої узагальнюючої сили (Мал., Думки..., 1959, 45); Великий Каменяр створив і утвердив в українській літературі багато різновидів ліричної, епічної і драматичної поезії, синтезом якої була, без сумніву, філософська поезія (Рад. літ-во, 8, 1967, 62).

4. **хім.** Одержання або утворення складних хімічних речовин шляхом сполучання простіших речовин або елементів. Під впливом рослинності в ґрунті постійно виникає синтез мінеральних сполук і утворення органічних речовин (Нарис про природу..., 1955, 214); Утворення актиної пов'язане із синтезом білкової молекули (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 64); В життєдіяльності клітини істотним є не лише синтез нуклеїнових кислот, а й біосинтез білків (Знання..., 8, 1965, 24).

Δ **Синтез білого світла, фіз.** — утворення білого світла шляхом складання всіх кольорових спектральних променів; Синтез мінералів — штучне утворення мінералів та вирощування монокристалів з окремих елементів чи хімічних сполук у лабораторних або промислових умовах.

СИНТЕЗОВАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. теп. і мін. ч. до синтезувати. *Препарат симтоміцину був синтезований у Москві* (Наука..., 2, 1955, 13); // **синтезовано**, безос. присудк. с.я. *Якого либонького життєвого, філософського змісту створили народні приказки й прислів'я? В них синтезовано досвід трудящих* (Нар. тв. та етн., 2, 1964, 85); В Інституті органічної хімії АН УРСР синтезовано препарат, який допоможе боротись з біологічним обростанням внутрішніх стінок трубопроводів (Наука..., 3, 1971, 44).

2. **у знач. прикм.** Цілісний. *Синтезоване світосприймання й вирішення долю Александра Довженка, він після багатьох професій стає працювати в кіно* (Літ. Укр., 12.IX 1969, 4).

СИНТЕЗОВАНО. Присл. до синтезбавний 2. *Глядач сприймає дійових осіб вистави і їх оточення не ізольовано одне від одного, а одночасно, синтезовано* (Мист., 4, 1967, 21).

СИНТЕЗУВАННЯ, я, с. Дія за знач. синтезувати. В практиці розв'язання задач є різні способи їх аналізування й синтезування (Рад. психол. наука..., 1958, 164); Процес синтезування штучних алмазів дуже складний (Наука..., 10, 1967, 40).

СИНТЕЗУВАТИ, ю, їш, недоок. і док., перех. 1. Робити синтез (у 1, 3 знач.); узагальнювати, сполучати. *Генеральна лінія дальшого розвитку, яку намічає найвищий орган нашої партії на чергове п'ятиріччя, синтезує волю і розум усієї партії, усіх радянських людей* (Ма-

тер. XXIV з. КПРС, 1971, 208); *Література соціалістичного реалізму за своїм історичним характером — література, яка новаторськи синтезує все найближче нам і найжиттєздатніше, що було в досвіді минулого* (Про багатство л-ри, 1959, 14); *Розбухалість [творів] найчастіше йде не від багатства думок та образів, а від неможливості організувати матеріал, художньо синтезувати його* (Літ. газ., 12.I 1962, 2).

2. **хім.** Одержувати, утворювати шляхом синтезу (у 4 знач.). *Озброєні теорією хімічної будови, хіміки ще в минулому сторіччі почали синтезувати нові, не знайдені в природі речовини* (Наука..., 12, 1960, 10); *За допомогою електролізу одержують кольорові метали і сплави, синтезують органічні й неорганічні речовини* (Вісник АН, 4, 1971, 17); *Тварини не можуть синтезувати білки таким чином, як рослини* (Зерн. боб. культ., 1956, 4).

СИНТЕЗУВАТИСЯ, ується, недоок. і док. 1. Ставати цілісним; об'єднуватися. *Всі окремі елементи театру, в котрому вони об'єднуються, синтезуються*, — *притягають найширші робітничі і селянські маси* (Еллан, II, 1958, 171).

2. **хім.** Утворюватися шляхом синтезу (у 4 знач.). *Каротиноїди синтезуються.. в рослинному організмі* (Укр. бот. ж., XVII, 2, 1960, 39).

3. **тільки недоок.** Пас. до синтезувати.

СИНТЕЗУЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до синтезувати. *Вона [ідея] є всепроникаючим стрижнем твору, організуючою силою всіх компонентів, синтезуючим висновком його* (Літ. газ., 25.XI 1953, 2); *Калій сприяє підвищенню [поглибленню] синтезуючої дії інвертази [ферменту, що розщеплює сахарозу] в картоплі та в інших рослинах* (Допов. АН, 2, 1954, 87).

СИНТЕТИК, а, ч. 1. Той, хто має схильність до синтезу (у 1 знач.). *Шахматов, як типовий синтетик, завжди намагався за всяку ціну відбудувати історію мови в великих і малих рисах її розвитку як щось суцільне і точно визначуване* (Пят. походж. укр. мови, 1956, 175).

2. Фахівець, який займається синтезом речовин. *У загальному підсумку синтез активної молекули білка інсуліну потребує 223 окремих, послідовних етапів.. Заслуга хіміка-синтетика, які здійснили це епохальне досягнення, грандіозна* (Наука..., 8, 1965, 3).

3. **хім.** Те, що сприяє синтезу (у 4 знач.). *Вже тепер перед вченими так гостро постало питання про вишукування нових, досі не використаних синтетиків білка — мікроорганізмів* (Знання..., 11, 1967, 18).

СИНТЕТИКА, н, ж. Синтетичні матеріали; виробі із синтетичних матеріалів. Чудодійне слово «синтетика» запозичило голови технічної інтелігенції, робітників легкої промисловості, студентів технологічних вузів (Коз., Листв..., 1967, 125); *Було багато світла. Голубі, зелені, червоні стільці — синтетика на металевому каркасі — робили залу кафе святковою* (Дор., Не повторя..., 1968, 241); *Образно. *Воротьба за людські почуття, за їхню справжність, проти синтетики у взаємнаї між людьми, що може бути благородніше?* (Літ. Укр., 17.X 1969, 3).

СИНТЕТИЧНИЙ, а, е. 1. Який ґрунтується на синтезі (у 1 знач.), на його застосуванні. *Наукова думка повинна бути не тільки синтетичною, а й критичною, і ця критика повинна бути спрямована насамперед на самого себе* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 382); *У цьому віці [від 4 до 6 років] у дітей значно ускладнюється як аналітична, так і синтетична діяльність кори великих півкуль* (Шк. гігієна, 1954, 52); *Павлова ми вправі вважати основоположником синтетичної фізіології* (Укр. біох. ж., XXI, 3, 1949, 197).

△ Синтетична геометрія — розділ математики, що вивчає властивості фігур суто геометричними методами, у протязі аналітичної геометрії, яка спирається на алгебру й метод координат.

2. *книжк.* Який з'єднує окремі елементи, частини в єдине ціле. Як жанр синтетичний, що поєднує спів, інструментальну музику, слово, акторську гру й хореографію, опера часто близько змикається із суміжними.. *галузями* — драматичним театром, літературою, симфонічною музикою й побутовим ліричним романсом (Укр. клас. опера, 1957, 11); Я потрапив у дуже складні умови роботи так званого синтетичного театру, де з однако-вим успіхом виставлялись трагедії, драми, водевілі, комедії, оперети й опери (З глибини душі, 1959, 23); Художній фільм — мистецтво синтетичного мистецтва; // Типізований, узагальнений. Спробу дати синтетичне художнє осмислення подій громадянської війни II. Тичина робить у циклі віршів «Псалом заліз», присвяченому актуальним питанням сучасності (Іст. укр. літ., II, 1956, 356).

3. *зм.* Стос. до синтезу (у 4 знач.); який здійснює синтез. Виробництво амтаку синтетичним способом виникло близько 40 років тому (Хімія, 7, 1956, 64); Під впливом калію значно підвищуються синтетичні функції рослинних організмів (Допов. АН, 2, 1954, 87); // Одержаний у результаті синтезу; штучний. СРСР — перша країна в світі, де виготовлення синтетичного каучуку здійснено у великому промисловому масштабі (Заг. хімія, 1955, 424); Широке дослідження в галузі полімерної хімії дали змогу створити нові синтетичні матеріали (Наука..., 2, 1963, 1); // Вигот. із штучних матеріалів. Вона тут же на ношах простелила синтетичну скатертину і почала розкладати їстивне (Мур., Свіже повітря..., 1962, 41); В'язальний цех готував з твілі (капронової) нитки синтетичне шерстяне полотно (Коз., Листа..., 1967, 246).

4. *лінгв.* В якому граматичні відношення в реченні виражаються формами самих слів. Синтетична форма — форма слова, виражена граматичними показниками в межах самого слова, наприклад закінченням (нога, ножи, нозу і т. п.; ходжу, ходиш, ходить і т. п.) (Сл. лінгв. терм., 1957, 157); Синтетична структура мови.

△ Синтетичні мови — мови, в яких зв'язки між повнозначними словами в реченні здійснюються за допомогою змін форм самих слів (зовнішньої та внутрішньої флексії, наголосу і т. ін.).

СИНТЕТИЧНІСТЬ, *ності, ж.* Властивість за знач. синтетичний 2. Синтетичність радянського кіномистецтва, колегіальність учасників творчого процесу при постановці фільму вимагають особливих якостей літературного матеріалу (Укр. кіновист., I, 1959, 49); Я розумію синтетичність прози в тому, що герой роману повинен бачити перед собою весь світ, а не лише власну персону чи тільки людей однієї в них виробничій лінійці, щоб він міг усмія зовнішніми свого мозку і почувати усмія своїми почуваннями (Смолич, VI, 1959, 182).

СИНТОІЗМ, *у, ч.* У Японії — релігія, що виникла в ранньофеодалний період на основі елементів шаманства і згодом набрала форми культу імператора.

СИНТОІСТ, *а, ч.* Последовник синтоїзму.

СИНТОІСТКА, *я, ж.* Жін. до синтоїст.

СИНТОМІЦІН, *у, ч.* Антибіотик, який застосовується для лікування дизентерії, черевного тифу та інших захворювань. При лікуванні бактеріальної дизентерії широко застосовується синтетичний антибіотик синтоміцин (Мікр. ж., XVIII, 4, 1956, 21); Одержання синтоміцину розв'язало проблему лікування черевного

тифу, при якому раніш не було дійових засобів лікування (Наука..., 2, 1955, 13).

СИНТОМІЦИНОВИЙ, *а, е.* Прикм. до синтоміцин; // Який містить у собі синтоміцин. Синтоміцинова емульсія.

СИНУС, *а, ч. 1. мат.* Одна з тригонометричних функцій гострого кута, яка у прямокутному трикутнику дорівнює відношенню катета, протилежного цьому куту, до гіпотенузи. Відношення катета, протилежного куту α , до гіпотенузи називається синусом кута α і позначається: $\sin \alpha$ (Геом., I, 1956, 130); Рая зовсе очі, а він забував, яку теорему доводить, синус сплутує з котангенсом (Автом., Щастя..., 1959, 108).

2. *анат.* Порожнина, заглибина в якомусь органі. Синуси лімфатичних судин; Синуси мозку; Венозний синус серця.

СИНУСНИЙ, *а, е.* Стос. до синуса. Синусні лінійки застосовуються в тих випадках, коли треба точніше, ніж це можна зробити кутотроєм, виміряти кутами величини, елементи конусів, кутових шаблонів і ін. (Допуски..., 1958, 350).

СИНУСОЇДА, *я, ж., мат.* Хвиляста крива лінія, що графічно зображає зміни синуса в залежності від зміни кута. Світлана підійшла до чорної дошки, що висіла на стіні, й написала крейдою синусоїду (Автом., В. Кошк., 1954, 262).

СИНУСОЇДАЛЬНИЙ, *а, е. 1. мат.* Стос. до синусоїди; який є синусоїдою. Синусоїдальна функція; Синусоїдальна крива.

2. *фіз., техн.* Який змінюється за синусоїдою. Струм, який виникає у витку при рівномірному обертанні його в однорідному магнітному полі, змінюється синусоїдально. Такий струм називається змінним синусоїдальним струмом (Курс фізики, III, 1956, 189); Телеграфні сигнали мають форму коротких синусоїдальних імпульсів (Осн. радіотехн., 1957, 145).

СИНУСОЇДАЛЬНО, *мат., фіз., техн.* Присл. до синусоїдальний. Струм, який виникає у витку при рівномірному обертанні його в однорідному магнітному полі, змінюється синусоїдально (Курс фізики, III, 1956, 189).

СИНУСОЇДНИЙ, *а, е, мат., фіз., техн.* Те саме, що синусоїдальний.

СИНХРОНІЗАТОР, *а, ч.* Пристрій, який забезпечує синхронізацію певних процесів або роботи механізмів. «Серцем» радіолокаційної станції є синхронізатор — пристрій, який погоджує роботу передавача, приймача й індикатора (Осн. радіотехн., 1957, 210); // Те, що сприяє синхронізації. Дослідима встановлено, що світло є найсильнішим синхронізатором біологічного ритму (Знання..., 12, 1968, 7).

СИНХРОНІЗАЦІЙНИЙ, *а, е, техн., книжн.* Стос. до синхронізації; // Признач. для синхронізації. Синхронізаційна камера.

СИНХРОНІЗАЦІЯ, *ї, ж., техн., книжн.* Приведення до синхронізму двох або кількох періодично змінних явищ чи процесів. Для синхронізації звуку з відображенням використовується додатковий напрямний ролік (Пересувні кінопр., 1959, 27); Синхронізація палеоліту України в палеолітом Східної і Центральної Європи і Кавказько-Середземноморської зони становить одне з головних завдань (Вісник АН, 6, 1957, 9).

СИНХРОНІЗМ, *у, ч., техн., книжн.* Точний збіг у часі двох або кількох явищ чи процесів; одночасність.

СИНХРОНІЗОВАНИЙ, *а, е, техн., книжн.* Дієпр. пас. теп. і мнр. ч. до синхронізувати. Серед приладів у кабіні космонавта знаходиться глобус, обертання якого синхронізоване в рухом корабля по орбіті (Рад. Укр., 26.IV 1961, 2).

СИНХРОНІЗУВАТИ, *ую, уєш, недок. і док., перек., техн., книжн.* Приводити до синхронізму два або кілька періодично змінних явищ чи процесів.

СИНХРОНІЗУВАТИСЯ, *ується, недок., техн., книжн.* Пас. до синхронізувати.

СИНХРОНІСТ, *а, ч.* Перекладач, який перекладає мову безпосередньо за тим, хто говорить.

СИНХРОНІСТИЧНИЙ, *а, е, книжн.* Те саме, що синхронічний 1.

СИНХРОНІЧНИЙ, *а, е. 1. книжн.* Який відбувається, діє паралельно; який виражає синхронізм чогонебудь; одночасний.

Синхронічний метод у викладі історії — розгляд подій, що відбувалися в одній державі, у зв'язку з подіями, які одночасно відбувалися в інших державах; Синхронічні таблиці — хронологічні таблиці подій, що відбувалися одночасно.

2. *лінгв.* Стос. до синхронії (у 2 знач.). Синхронічний опис якої-небудь мови в певний означений момент її розвитку має пояснити її факти на основі аналізу сучасного матеріалу мови (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 270).

Синхронічний метод у мовознавстві — вивчення мови одного періоду як системи співіснуючих мовних елементів.

СИНХРОНІЧНІСТЬ, *ності, ж., книжн.* Абстр. ім. до синхронічний. Синхронічність явищ.

СИНХРОНІЧНО, *книжн.* Присл. до синхронічний 1.

СИНХРОНІЯ, *1, ж. 1. техн., книжн.* Те саме, що синхронізм.

2. *лінгв.* Співіснування і взаємозалежність мовних явищ у будь-який історичний період.

СИНХРОНІЙ, *а, е. 1. техн., книжн.* Який відбувається, діє паралельно; який точно збігається з іншими періодичнозмінними явищами чи процесами; одночасний. Найбільш труднощі становить виявлення матеріальних залишків сарматських племен у правовержній степовій частині, де збирання і визначення сарматських пам'яток майже не провадилася і де воно ускладнюється наявністю великої кількості інших синхронних пам'яток (Археол., VIII, 1953, 64); Магнітне поле може забезпечити... правильне синхронне потрапляння частинок в прискорювач змінне електричне поле (Наука..., 5, 1960, 13).

2. *техн.* Який ґрунтується на застосуванні принципу синхронізму. Синхронний конденсатор; Синхронний генератор; Синхронний двигун.

3. *лінгв.* Стос. до синхронії (у 2 знач.). З синхронного погляду префіксом можна вважати тільки таку частину основи, яка в структурі сучасної мови несе окреме від кореня смислове навантаження (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 308).

СИНХРОНІСТЬ, *ності, ж., техн., книжн.* Абстр. ім. до синхроній 1, 2. Ми зустрілися в міцним творчій ансамблє артистів, що досяг досконалої синхронності слова і руху, зоч лаявок ведуть одні актори, а текст читають інші (Мист., 6, 1958, 44); Чернишевський і Шевченко були однодумцями в основному — в питанні про революційне повалення самодержавно-кріпосницького ладу. Достім показова в цьому відношенні чудсна синхронність революційних закидів Чернишевського, Герцена і Шевченка (Слово про Кобзаря, 1961, 145).

СИНХРОННО, *техн., книжн.* Присл. до синхроній 1, 2. Хоч наша звукоапаратура дозволяє синхронно записувати діалоги водночас зі зйомкою — провадиться наступне тонування людської мови (Мист., 5, 1964, 16); Зняті одночасно плівки демонструються синхронно трьома апаратами (Літ. газ., 14.I 1958, 4); Напружи-

лась сталеві канати. Синхронно запрацювали лебідки (Веч. Київ, 19.VIII 1961, 1).

СИНХРОНОСКОП, *а, ч.* Прилад для контролю синхронності напрям змінного струму.

СИНХРОТРОН, *а, ч.* Циклічний резонансний прискорювач заряджених частинок (електронів), який використовують для досліджень у галузі фізики атомного ядра. Останніми роками на озброєнні вчених з'явилися величезні прилади для досліджень в ядерній фізиці — синхротрони, синхрофазотрони, лінійні прискорювачі (Наука..., 9, 1974, 8).

СИНХРОТРОННИЙ, *а, е.* Прикм. до синхротрон. Синхротронне випромінювання.

СИНХРОФАЗОТРОН, *а, ч.* Циклічний резонансний прискорювач заряджених частинок (перев. протонів), який використовують для досліджень у галузі фізики атомного ядра. У синхрофазотроні Об'єднаного інституту ядерних досліджень (Дубна) протони прискорюються до енергій в 10 мільярдів електрон-вольтів (Наука..., 5, 1960, 11); Синхрофазотрон в по суті фабрикою штучного космічного проміння, що в 100 мільйонів разів інтенсивніше від природного (Наука..., 12, 1958, 19).

СИНХРОФАЗОТРОННИЙ, *а, е.* Прикм. до синхрофазотрон.

СИНХРОЦИКЛОТРОН, *а, ч.* Циклічний резонансний прискорювач важких заряджених частинок (протонів, дейтронів, альфа-частинок), який застосовують для досліджень у галузі фізики атомного ядра. Радянська радіотехніка внесла цінний вклад у розвиток атомної техніки, у створення синхроциклотрона і синхрофазотрона — гігантських прискорювачів для вивчення атома (Літ. Укр., 8.V 1962, 4).

СИНЮВАТИЙ, *а, е.* З синім відтінком, трохи синій. Великі синюваті очі розплющились, веселі брови піднялись угору (Н.-Лев., I, 1956, 185); Я чув, Тарасе, шум твоєї гає, Я бачив ранку nebo синювате (Мал., Звенигора, 1959, 313); Переїхавши кордон, Ніколає Станбу побачив різні оселі, жовті поля й низькорослі платани, синюваті гори вдалині (Чаб., Балкан, весна, 1960, 445); Недобрий синюватий рум'янець, мов тїнь, набігає на зеленкуваті щокви Стадницького (Стельмах, I, 1962, 421).

СИНЮВАТИСТЬ, *тості, ж.* Абстр. ім. до синюватий. Часто... деревини надають забарвлення грибки. Так, з'являються несправжнє ядро у бука, клена, осики, горізка, а також синюватість, червокуватість тощо (Стол.-буд. справа, 1957, 19); — Дивна людина, — думає про нього Бачура, відшлявшись у його виголене до синюватості обличчя (Чаб., Тече вода..., 1961, 174).

СИНЮВАТО. Присл. до синюватий.

СИНЮХА, *а, ж. 1. мед.* Синювате забарвлення шкіри й слизових оболонок унаслідок зменшення в крові кількості ксено; ціаноз. При сповільненні течії [руху] крові, особливо у венах, найбільш віддалених від серця, і ксисевому голодуванню організму шкірні покриви і слизові оболонки набувають синюватого забарвлення. Ця ознака має назву синюхи, ціанозу (Зап. догляд за хворими, 1957, 87).

2. (*Polenoptum L.*). Одно- і багаторічна трав'яниста рослина родини синюхових із перистим листям і блакитними квітками, яку використовують у медицині й техніці. Коріння й кореневища валеріани, синюхи, маточника та інших збирають восени, коли надземна частина вже зів'яла (Наука..., 7, 1968, 25).

3. *розм.* Те саме, що синяк 4.

СИНЮХОВІ, *вїх, мн.* Назва родини одно- і багаторічних трав, до якої належать синюха, флокс та інші рослини.

СИНЮШНИЙ, *а, е.* Синюватий, синій унаслідок

зменшення в крові кількості кешю (про шкіру, губи і т. ін). Він пробурмотів погрози на адресу свого ворога і стис свої тонкі сніжні губи (Мяк., II, 1957, 219); Під очима [у Романа Петровича] темні набрякли мшкі. І все обличчя у нього якесь підозріло сніжніше (Коз., Сальвія, 1959, 94); Увійшов бригадир садової бригади, київкорослий чоловік з сніжними нездоровим рум'янцем на щок, і почав скаржитися на брак якогось отрути проти садових шкідників (Добр., Тече річка., 1961, 245); // Який має шкіру, губи і т. ін. сніжнотого кольору. Коли когось у селі треба було катувати — за це очоче брався сніжний Октав (Стельмах, I, 1962, 463).

СНІЖНОШІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до сніжний. Клінічними ознаками тромбобліету є: болісність за ходом вен, які промащуються в ряді випадків., набрякність кімцівки (при ураженні великих вен), іноді сніжність (Лікар. експортна., 1958, 71); Лісники говорили, що Октав перевозився на сусідніх селах у жіночій рідні і в переляку по його сніжності почала розповідати жовтизна (Стельмах, Хліб., 1959, 625).

СНІЖА, в, ж. 1. Сніжний колір чого-небудь. Сніжа неба густішала (Гжипцький, Чорне озеро, 1961, 141); Небо було чисте, якось особливою осінньою сніжкою (Коз., Листя., 1967, 49); Катя дивилася.. широко розкритими темно-сніжними очима. Зараз ці очі загадували колір потемнілого вечірнього неба, така глибока і водночас прозора була їхня сніжа (Собко, Нам спокій., 1959, 100); // Ясне сніже небо. Високо-високо.. летів цар птахів, ледве примітною точкою чорніючи в сніжній (Хотк., II, 1966, 78); У сніжній сніжній розаліжці окуляри Став жовтий молодих (Зеров, Вєбр., 1966, 112); День був чудесний, десь дзвеніли кулики, тужила чайка.. іноді пропливала в сніжній чапалі... (Рильський, Веч. розмови, 1964, 46); // Серпанок. Крізь сніжну туману огні древокути горять (Сос., I, 1957, 312); Сніжні виділювали на сонці, сіпнали очі, далекі байраки озорналися терною сніжкою (Тют., Вир, 1964, 539); // поет. Сутінки. Голосієський ліс. Сніжа — Вечорний спокійний розалиж (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 147).

2. Сніжний простір, сніжні поверхні (про небо, море). Берет [Джузеппе] горить, обвітрені руки на весла, а весла — як крила в блакиті. Ми летимо. Я принаймні маю таке враження, може, од сніжних, що кругом обгорнула; вона над нами й під нами, спереду, ззаду, з боків. Навіть повітря здається блакитним (Коцюб., II, 1955, 416); Він сів.. і почав відлітати в зелені дерев і сніжну безжмарного неба (Фр., VII, 1951, 79); За городами відно небо.., а під сніжкою неба геть-геть аж до лісу рябіє усякими квітками зеленій луз (Вас., I, 1959, 328); Сонце вже зайшло, саме була хвилинка, коли в сніжному небі рожевий промінь іде помітно мерехтєв і безодній сніжній, що поволі його поглинала (Кочура, Зол. грамота, 1960, 265); Океан поєні! В глибині чудовен! Скільки тій сили, сніжній, краси! (Тяч., II, 1957, 194); Ривок — стрибок — вітраж через останню кучугуру, і ось вам море, ось вам його сніжа, тиха, безжмеза... (Гончар, Тронка, 1963, 228).

3. Сніжуватий відтінок сірї. Федяж важко дихав, смертний пїт уже вкрив його сїрї до сніжної лоб (Перв., Дєкий мед, 1963, 467).

Сніжа під очима — те саме, що Сніжні під очима (див. сніжність¹). Медаль далася Лїні нелегко, під очима аж сніжа підковами лягла (Гончар, Тронка, 1963, 137); Не сикликав занепокоєний і сивалд доньки — потемніла, амучена, особливо смужечки сніжні під очима, овнака душевних переживань. Все це скидала [Лукївна] на дорогу, на голод (Баш, На.. дорозі, 1967, 103).

СНІЖНИЙ, рідко **СНІЖНИЙ**, а, е. Те саме, що сніж-

ватий. На .. горах мають смерекові ліси, повиті прозорою сніжкою млою (Фр., I, 1955, 364); Блакитні вогні все розросталися і ціла на вершечках червоном, як жмри при сході сонця. По обличчя [юрми] розлилися мерте сніжні токи (Коцюб., II, 1955, 93); Ії на виску, як налита, сіпалася сніжкою жмолочка... (Тяч., I, 1957, 258); Цигарка та, скурена до нікуди, шкварчить біля його сніжних губ (Вишня, I, 1956, 184).

СНІЖНИЙ, вості, ж. Абстр. ім. до сніжний. Ворсиста.. зелені помідорі і ніжна срібляста сніжність капустити тішили Марка (Стельмах, Правда., 1961, 338).

СНІЖНО. Присл. до сніжний.

СНІЖА, а, ч. 1. Те саме, що сніжність¹. Еге, ненароком, коли сніжак під оком (Номис, 1864, № 14234); [В а с к л ь:] Тату!.. Візьміть батога, сполосуйте мене, щоб повік сніжак не згоювалися, леще мені буде!.. (Кроп., II, 1958, 179); Сьомжа лежить долічерева і реве, сорочка в нього роздерта і спина вся в саднах і сніжках (Смолич, II, 1958, 55); На місяць ушибів з сніжками прикладають розтерті листки руті, змішані з мигдалевим маслом (Лікар. рослєвн., 1958, 107).

◇ Насадити сніжків див. насаджувати²; Наставляти (наставити) сніжків див. наставляти²; Світити сніжнікми див. світити²; Сніжак під очима — те саме, що Сніжні під очима (див. сніжність¹); Ставити сніжак див. ставити.

2. Дворічна трав'яниста медоносна рослина перел. з сніжними квітками, за винятком одного виду, який має червоні квіткє. Все то панське добро, колєсь по йому колосилося жито... — тепер тільки будяки червоноють та сніжак сніжє (Мирний, IV, 1955, 208); По траєї і в блакиті сніжак та фацелї догєми рядами бігли червоної гулики (Стельмах, Вел. рїдєна, 1951, 510); На окремих ділянках степу високо підїймаються численні, рївні, як сєички, червоної колосковидні суцєтєтє сніжак (Наука., 12, 1960, 38).

3. Бур'яні рослини шорстколистих, поширенї по всїй Україні. До дворїчних бур'янів належать будяки, буржун, липучка, сніжак та інші (Бур'яни., 1957, 25); Найбїльш поширенї на Україні з дворїчних бур'янів: буржун білий і жовтий... сніжак (Колг. енци., I, 1956, 151).

4. Істївний гриб з вохряно-коричневою шапкою, при розрїзаннї на повітрі швидко сніжє. Ой казали сніжак, Що жи зроду солодкі... (Чуб., V, 1874, 1183).

СНІЖАКОВИЙ, а, е. Прикм. до сніжак 1—3.

СНІЖАСТІЙ, а, е, розм. Те саме, що сніжуватий. Сонце підбилося ген-ген понад осокори, розпєкло пісок, пересмужило його сніжастими холодами од хат та верб, позаганяло туди собак і курей, і все замовкло під його варом (Дн. Чайка, Тв., 1960, 112).

СНІЖАТИНА, в, ж., розм. Те саме, що сніжність¹. Б'є жїнку — вона сніжатиною тижнями носить (Сл. Гр.).

СНІЖАТКА, в, ж., діал. Сніжні плахта. Неївїрна Тодоска, поправляючи на собі.. сніжатку, насмішувато чмигнула (Стельмах, Хліб., 1959, 86).

СНІЖАТКО, а, с. Пестл. до сніж 1. Пригорнула Олеся сніжатко до серця, обили її дрібні слєзєви (Вовчок, I, 1955, 27).

СНІЖАЧОК, чкї, ч. Зменш.-пестл. до сніжак 1. Сьєгоднї той гусак Розкєтаєся в хлопцем так, Що під оком у Андїїїка Сніжачок, немєз копїїка (Бойко, Ростїть.., 1959, 65).

СНІЖ, і, ж. 1. Те саме, що сніжність. Втомившись, вони забиралися на білі каміння і лєжно зазирали зїдїти у прїрєву, з якої стрїлко підїймєся у небо чорний привид гори і дєшєв сніжко, що не зтїла тануть на сонці (Коцюб., II, 1955, 312); Люблю тебе за всі твої пориви, за

душу, чулу до страждань чужих, за те, що ти і добра, і еродива, за синь очей, за голос твоїй і сміх... (Сос., Солов. далі, 1957, 126); Я так люблю тебе, село, повите синню і сміжати! (Сос., I, 1957, 410); Ой високо журавлі піднялися в синь (Шпак, Вибр., 1952, 24); Черкає чайка синь морську безкраю (Нагв., Вибр., 1950, 147); Прокинувся Данило і посміхнувся їй зі сну, а потім одразу помурчав; побачив під очима дружини дві стрілки загустілої сині (Стельмах, II, 1962, 251); На любі у Ніни шайдо назвали синню дві великі гулі (В ім'я Вітч., 1954, 16).

2. Синя фарба. Молібденова синь легко адсорбується рослинними і тваринними волокнами і застосовується для фарбування пір'я, волосся, лутра, шовку і т. ін. (Заг. хімія, 1955, 592).

3. Назва деяких руд, що мають синій колір. Мідна синь; Залізна синь.

СИНЬЙОР, а, ч. В Італії — слово, що подається до чоловічого прізвища або імені, а також форма ввічливого звертання до чоловіка; пан. — Синьйор оглядає наші руїни? (Коцюб., II, 1955, 403).

СИНЬБОРА, в, ж. В Італії — слово, що подається до прізвища або імені одруженої жінки, а також форма ввічливого звертання до такої жінки; пані. [Р і ч а р д:] Синьйорі Кароліні перекажіть, як зайде річ про мене, прийміть мій вдячний і глибокий шану (Л. Укр., III, 1952, 121); Пасажирів в Одесі сіло дуже мало... якась італійська синьйора з двома дітьми — дічатками — Норіною і Ельзою та ще один грек (Коцюб., III, 1956, 347).

СИНЬБОРИНА, в, ж. В Італії — слово, що подається до прізвища або імені неодруженої жінки, а також форма ввічливого звертання до такої жінки; панна. — Синьйори і синьйорина!... випускає він глибоко з грудей і од самого серця, — синьйори і синьйорина! Ви бачите тут одно з дійсних чудес сучасної косметики (Коцюб., II, 1955, 405); Співала з акцентом П [іспаню] синьборина, Та слухали люди й заслухались птахи (Дмит., В обіймах сонця, 1953, 100).

СИНЬБОРИЯ, і, ж. 1. Форма устрою ряду італійських міст-держав другої половини XIII — середини XVI ст., що характеризувалася зосередженням усієї влади в руках правителя-тирана.

2. У середньовічних італійських містах-республіках — орган міського управління.

СИНЬКА, в, ж. 1. Мінеральна синя фарба, що застосовується для підсинювання тканин, паперу, розчину при біленні хатп, білизни при пранні і т. ін. — Насте! Веди-бо вітеж обережніше, бо як позамазуєш кеттки, то я не буду тобі вдруге наводжувати [наводити] синькою та червоною глиною, — сказав Роман до сестри, сидячи на лаві (Н.-Лев., VI, 1966, 303); Настя побіляла стіна, підвала припічок червоною глиною, поцяцькувала синькою кожін (Коцюб., I, 1955, 53); На ногах [Брачуна] — просто-таки велетенські порівняно до його низького зросту нові чоботи з саморобної шкряти, з нового пофарбованого в синьку полотна розкішні штани (Збав., Сеспель, 1961, 396); *Образно. Кризь маленькі кості віконечка — голуба ніч у хату: синькою, ріденько розбалежено, стіни — раз-раз! І — голубі (Головко, I, 1957, 265); *У порівн. Олена стояла, прислонившись до ліжка. Голубі очі зробилися як густо розведена синька (Тют., Впр, 1964, 422).

2. Спец. Синій світлокопіювальний папір для розмноження креслень; креслення на такому папері. Оленка бере калібр. Вона доволі розглядає синьку, що на ній білямі лінійки накреслено калібр і проставлені цифри (Собко, Любов, 1935, 13); Раніше інженер робив рисунок на ватмані. Потім його копіювали на асиньку. І тільки після цього креслення йшло на розмноження (Веч. Київ, 10.VI 1963, 1).

3. розм. Те саме, що синь 3. [Я р ц е в:] Слово за вами, шахтарі. [Г а в д ж а:] А слово наше яке? Перфоратор у руки і давай синьку на-гора (Мокр., П'єсн, 1959, 242).

4. розм., рідко. Те саме, що сінява 1, 2. Сонце уже сіло.. Над полями знімалася темно-зелена вечірня тіль, небо аж чорне — таке синє, а між його густою синькою пробивалися невеличкі жовті плямочки, — то займалися зорі (Мирний, III, 1954, 365); Не міг [Бачура] відігнати з думок образ Лизуна-Жовтяка, який застилав йому зір, не давав спокійно дихати і милуватися.. степовим простором, розбавленим синькою низького неба (Чаб., Тече вода... 1961, 74).

СИНЬО. Присл. до сінній. Діставши задніми ногами два бочки, став собі [Ліс Микшта] так, що все його тіло було затоплене в фарбі, а тільки морда, також синью помалявана, трошки вистирчала [вглядала] в неї (Фр., IV, 1950, 92); Хвилюю на сонці ніва, та божа постіль, льон процвітає синью, скавав би — небо задивилось в озерце (Коцюб., II, 1955, 43); Зейс [Авдрій] очі на Тетяну, і знову синью зацїли вони у його (Вас., II, 1959, 83); Холоднувата далечінь ще синью їмилася, але все навколо вже прозорішало, окреслювалось, набирало природних довершених форм (Гончар, III, 1959, 434); *Образно. Простори синью краєм електрички дальній крик (Сос., Щастя..., 1962, 131); // у знач. присудк. сл. Хатиною.. у розквітлому городі як у віночку зоваяться. І зелена, й червона, й голуба, й біла, й синью, й рожево-жовтою хатки... (Вовчок, I, 1955, 11); Добродушний грім Спростаки заревів, — але над нами Ще ясно й синью (Рильський, II, 1960, 149); Сніг скрипить — на есе широкій світ! Синью так! (Туч., II, 1957, 47); В кімнаті Івана Руденка.. синью і сізо від тютюнового диму (Стельмах, II, 1962, 140); *Образно. На душі, як од світань, тито, синью, чисто... (Сос., Щастя..., 1962, 85).

◇ Синью під очима — те саме, що Синці під очима (див. синьць 1). Якась незагода вдова, бо під очима у Ліни аж синью — наче плакала вночі (Гончар, Тронка, 1963, 28).

СИНЬО... Перша частина складних слів, що відповідає слову сінній, напр.: синьовідній, синьовідній, синьогрудий, синьожілий, синьоперий і т. ін.

СИНЬОБЛУЗНИК, а, ч. У Радянському Союзі в 20—30-х роках XX ст. — робітник, що носив синю блузу і був членом культбригади. У клубі зібралася того вечора всі «синьоблузники», що мали робити в день свята виставу (Мпк., II, 1957, 101); Які ясні навколо лиця! То синьоблузники пройшли... (Сос., I, 1957, 157).

СИНЬОГОЛОВИЙ, а, е. Із синього головою, голівкою. Урадов з ршучим виглядом з'явився на порозі з дрібнокаліберною в руках і, намітившись серед двору синьоголового селянина, на якого йому вказувала Галя, валив його з першого пострілу (Гончар, Тронка, 1963, 299); На синьоголовиз будляжак примоцувалися метелики (Гуц., Скупана..., 1965, 20).

СИНЬОЗОРИЙ, а, е, поет. 1. Із синіми зорями. Кому під синьозорим небом Потрібні анархічний бунт? (Ус., I сьогодні..., 1957, 59); // Блакитний. Бризнує [місяць] світлом на степ, і відразу все — село, і хутори, і степ — загорнулося в м'який синьозорий серпанок, немов у який давній казці (Кач., Вибр., 1947, 72).

2. Із синіми очима. І ще було в пісні про те, як заграли в Чорногорі на трембіті хлопці, а синьозорі гуцулки вишивали червен [червоний] прапор, гаптували золотом (Кучер, Дорога..., 1953, 191); Давонить пісня в світанкові зорі, Голосна і дзвінка, мов кришталі, То дічатка мої синьозорі, То любов моя просить вдалі (Шпорта, Вибр., 1958, 96).

3. Який нагадує сніг зорі. Вона здригнулась і мало не випустила з рук пучок синьозорих квітів (Донч., I, 1956, 61).

СИНЬОКРИЛИЙ, а, е. Із синіми крилами. З настанням теплої погоди з'являється багато комах. Біля води починається літ синьокрилих бабок (Наука., 5, 1962, 55).

СИНЬОМУНДИРИЙ, а, е, дорев. Те саме, що синьомундірний. Край станції неперушно і масивно стійво синьомундірний жандарм, законними очима їсть перселенція (Стельмах, I, 1962, 161).

СИНЬОМУНДИРНИЙ, а, е, дорев. Який носив мундир синього кольору (про жандарма). Жорстокий морок цитаделі, По кутаз тіні — як живі., Синьомундірні часові Перемикаються лівою (Рильський, II, 1956, 134); Різноманітний і значний доробок поета [П. Грабовського] з'явився за якийсь пітора десятка років — на етапі під недремним оком тюремного наглядача, під гласним наглядом «синьомундірного добродія» — жандарма (Рад. літ-во. 4, 1964, 108).

СИНЬОМУНДИРНИК, а, ч., дорев. Жандарм, який носив мундир синього кольору. Наблизившись, Леся помітила на сідницях кількох синьомундірників (М. Ол., Леся. 1960, 133).

СИНЬОБКИЙ, а, е. 1. Із синіми очима. Вечерю подали хазяїська дочка. Це було те чай, сполохани вранці, молоденьке, біляве, з ніжною лінією тіла, курносє і синьооке (Кочуб., II, 1955, 210); Неан був блорус, синьоокий, білочубий, з лагідним обличчям, якийсь чужий у цьому суворому гірському краї, серед яскравогубих, вогнинок Ярежиних земляків (Загреб., Шепіт, 1966, 31); Єдине, що могло привабити її чисте, синьооке обличчя, — це своєю милою простотою (Грим., Подробичі., 1956, 9); *Образно. З гір високих Рої пелюсток синьооких Ловила ми серед долини (Олесь, Вибр., 1958, 391); // у знач. ім. синьобка, кої, ж. Жінка, дівчина з синіми очима. Марко чекає, поки начальник назве їй решту присутніх, наприклад, ту синьооку (Мик., II, 1957, 429); — Ех, не знаєш ти, Левку, де дівчата це краці. Бачиє би ти отих синьооких, що їм таєрїська ковила шовками стелеться до ніг (Гончар, II, 1959, 239).

2. поет. Із синіми квітками. Він частенько їздив у машині з молоденьким вітром вперегон [вперегін], Де дівчина брала при долинні, Вибирала синьоокий левон (Мал., Запов. джерело, 1959, 254); На землі синьоокої проліски, перші фіалки соромливо піднімають голівки і сила-силенна вже справжніх весняних квітів (Коп., Як вонч., 1961, 7).

СИНЬОБКІСТЬ, кость, ж. Властивість за знач. синьобкий. Вперше майнула думка, що злопець такої синьоокості мусить подобатися дівчатам (Гончар, Тропка, 1963, 42); *Образно. Прекрасні і чисті, Несли ми крізь полум'я мрії синьобкість (Мур., Осінні сурми, 1964, 50).

СИНЬОБКО. Присл. до синьобкий 1. *Образно. Вона тут синьооко сія блакитні блискавки з-під вій (Драч, Поезії, 1967, 90).

СИНЬОТА, й, ж., діал. Синій колір. На плахті синьоти багато, то й зум'яє плахта-синітка (Сл. Гр.).

СИНЬОЦВІТ, у, ч., діал. 1. Сокртки. Грас й сас, мов самоцвітне каміння, чиста роса; то стрільне вам у вічі тоненькою голочкою жовтого світу, то зачервоніє круглою горошиною, то засиніє синьоцвітом (Мирний, IV, 1955, 310); Біля Лідиної хати цвіли.. нагідки, синьоцвіт (Чаб., Шляхамп., 1961, 21).

2. Кручені панчикі. Господина ласкаво запрошує сідати на ганку, затіненому синьоцвітом, а дітки вже обступили нас, не дають і кроку ступити (Рад. Укр., 23.VII 1958, 2).

СИНЬОЦВІТТЯ, я, с., збірн., поет. Синій цвіт, сині квіти. Б'є [пастушок] палюгою по цупких стеблаз петрового батого, і вони закипають сполоханим синьоцвіттям (Стельмах, Гусь-лебеді..., 1964, 103); *Образно. Там, удалині, де море сходилося з небом, ще доцвітала ніжним слабеньким синьоцвіттям вузьенька смужка — ніби фаяцелі там зтоєсь кинує на вітці нестомним бджолам (Збав., Сеспель, 1961, 133).

СИП, а, ч. Великий хижий птах родини яструбиних з бурим оперенням і білим пухом на голові й шні; поширений у високогірних районах.

СИПАЙ, я, ч. В Індії — солдат найманого війська, яке формували англійські колонізатори в XVIII — першій половині XX ст. з місцевого населення. Сипаями називалися індійські війська Ост-Індської компанії, які перебували під командуванням англійських офіцерів (Нова іст., 1956, 170).

СИПАЙСЬКИЙ, а, е, заст. Прикм. до сипай. Сипайське військо; Сипайське повстання.

СИПАНЕЦЬ, пца, ч., діал. Комора. Сипанець — гуцульська господарська будівля у вигляді комори (Архіт. Рад. Укр., 5, 1941, 48).

СИПАНИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. і мнн. ч. до сипати. Все сухе. І стоюбури дерея, і вітками сипана на землю фоя, і низенькі віти, що з надіями колись виростали, але давно вже змерли без сонця (Хотк., II, 1966, 105); // сипано, безос. присудж. с. — Сипано мені з порожніх полівецьких стрілецьких [колчанів] Великий жемчуг на груди (Мирний, V, 1955, 269).

СИПАНКА, п, ж., діал. Дерев'яна тара для зберігання зерна. Порядкувала [Овися] навіть людяки, що вносили кдадоби, діжки, сипанки, солом'яники та бодню (Н.-Лев., III, 1956, 83); — Все своє дитинство я ходив по насінню. Воно в нас було скрізь, де не повернись: в горщиказ, у вузликаз, на жердказ у синаз, в повітці попід стріхою, в сипанказ, в мішказ та мішечказ (Довж., I, 1958, 281).

СИПАНИЯ, я, с. Дія за знач. сипати.

СИПАТИ, шлю, плещ; мн. сиплять; недок. 1. перetz. і без додатка. Змушувати падати куди-небудь, поступово впускаячи щось сипке або дрібне. Сип, жінко, перцю! Негай нам на віку хоч раз гірко буде (Укр.. присл., 1963, 65); Відставляй муку готову, Зерно сип на камінь зноу (Шог., Поезії, 1958, 196); Пора варить кулешу. В киплячий казан він сипле муку (Кочуб., II, 1955, 330); Здавалося, що на туго напнуте полотно зтоєсь різно сипле великі горошини (Донч., II, 1956, 49); Наставив мішок — сип. Жінка набрала [зерно] в коробку і стала насипати (Голово, I, 1957, 331); *Образно. Шумів ліс, віючи голодом в душі танкістів, сиплячи жар в їмні серця (Ю. Янов., I, 1958, 316); // Висипаючи в одне місце, збирати докупш що-небудь сипке або дрібне. Ой копала бараболу, сипала на купку (Коломійці, 1969, 85); // Покривати що-небудь шаром чогось; посипати. Люди кинулись гасити вогонь, сипали на загату землю (Н.-Лев., III, 1956, 358).

◆ Сипати зайцям сбли на хвіст — марно погрожувати кому-небудь; нерально думати про щось. Вещь вітний час в мрієте над водою про такенну-о! сипу або сиплете зайцям солі на хвіст (Козл., Сонце..., 1957, 128); Сипати сбли на рану — викликати тяжкі спомини, розятрювати душевний біль; хвилювати, тривожити, непокоїти когось, додавати ще більше болю, прикривати комусь. От лихо. Старий заведе оклигав після втрати доньки, а ти йому сиплеш солі на рану! (Ю. Янов., II, 1954, 121).

2. перetz. Насипаючи землю, робити горб, вал і т. ін. — Вали сипати? Не дждуть же вони сього! Не дждуть, не дждуть! — гукали ще голосніше ті [ті], що були дальш

од писарського поїзду (П. Куліш, Вибр., 1969, 157); — То така саме перед війною було, як ми сіпали мози-лу (Стеф., I, 1949, 199).

3. *перех.* Наливати з однієї посудини в іншу рідку страву. — А сил, жінко, залушки, та будем вечеряти (Укр. казкп, 1951, 51); Параска .. підганяє Галю, щоб мерщій сіпала борщ (Мирний, IV, 1955, 117); Ну, а мама Так, як мама — Сипає в миску Борц з грибами (Стельмах, V, 1963, 370); // *розм.* Наливати з однієї посудини в іншу вапої. Прийшов (чумаки) до корчми з одним батогом. «Сип, шинкарко, горілка!» — сказав в гора (Україна..., I, 1960, 67); — Ой сип сирівець Та криши опеньки (Шевч., I, 1963, 124).

4. *перех. і неперех.*, *чим.* Кидати, жбурати що-небудь сипке або дрібне. *Перезодати* потік в потоком, минаючи змурі ліси, де озивалась часом дзвінком корова або білиця [білка] сіпала вниз під смереку об'їдки шишок. Іван піднімався все вище (Кожуб., II, 1955, 317); Юрмою вискакують панни, штурлюють усвід госям грудля, паїччя, сиплють піском (Вас., III, 1960, 493); Вітер євє і сипає холодним дощем і не меншє холодними соломики бризками (Тулуб, В степу..., 1964, 393); Починалась зуртовина, вітер сипав в обличчя лапаті сніжинки (Зар., Па., світі, 1967, 139); // *Розкидати, розшурувати* що-небудь. За хвилину увізодить у браму Аважмюн, ведучи за руку Кассандру. Рабини сипають їм під ноги квіт-ки (Л. Укр., II, 1951, 329); По сонній воді — як самоцвіт-ни хто сипає, і грають вони, есміаються до місяця крізь цусті втіи (Головко, I, 1957, 53); // *Ровняти, губити* щось. Сосни-мачти стогнуть не менше за іншіх: де поділася зелена дзвінка хвоя, якою можна було ловити вітер або сипати її собі під ноги зеленави дощем? (Ю. Янов., II, 1958, 158); Сипає вишня квітком в білих вер-гоєт (Забашта, Вибр., 1958, 163); // *Сіяти, трусити* що-небудь. Позмуре небо сіпало дрібненькі росинки (Досв., Вибр., 1959, 333); Сипає в небесній чаші сніжинки рука невідома (Сос., I, 1957, 95); // *Розкидати, розсипати, розбризкувати* (іскри, дрібні частинки чого-небудь і т. ін.). Четверо коліс нечаче залюбки... крутілись на асно-му сонці й сіпали бризками на всі боки (Н.-Лев., II, 1956, 307); Граніт .. сипав під зубилом іскрами і давєніа, як заліао (Ваш, Вибр., 1948, 13); **Образно.* Віт зціпє зуби, аж жовка ворухились над щелепами, і його огнисті.. очі аж сіпали блискавицями (Смолиц, Мир., 1958, 207); // *перек.* Випромінювати, поширювати що-небудь. Сонечко сіпало золотом щиро, пазучі квітки головами ки-вали привітно (Дн. Чайка, Тв., 1960, 136); Променем еріблєстни сипає місяченько На сади зелені, поля та до-лики (Граб., I, 1959, 520); *Очі Марусині .. нечаче глядять по душі, сипають тихий світ в душі тизої, доброї та ве-селой* (Н.-Лев., VI, 1966, 6); *Ліхтарі сіпали м'яке світло* (Десяк, Опов., 1954, 46).

◇ *Морозом сипає по тілу* (по плєчах і т. ін.); *Снігом сипає за шкуру, безос.* — про невпрямне відчуття холоду від страху, хвилювання, хвороби і т. ін. Добре сипає [Гриць] Як було засніває Нечая, то тобі здається, що от-от козаки вийдуть по плєчах так і сипає морозом (Вовчок, I, 1955, 40); *Мене аж острах бере, .. чи не на-сіпа на мене ота пропасниця, що голову приском пече, а по тілу морозом сипає, аж зуби цокотять?* (Мирний, IV, 1955, 353); *Так аж снігом сипає за шкуру* (Номіс, 1864, № 4397); *Сіпати вогнем* — дуже сердитися, гвів-во розмовляти. Відійшов [Корон], не вагаючи, що Мизайло аж вогнем сипав (Марг., Тв., 1954, 72); *Сіпати грини* (гриніма) — надмірно, нерозсудливо витрачати гроші. Хоть і бачили день в день, що Ежен сипає грини, та все-таки їм стало якось моторошно, коли почули в однім слові, яка сума пішла на їх тринєвідьні гульки (Фр., I, 1955, 325); — Я не потерплю, щоб кожен

сипав народними грини направо й наліво (Кучер, Труд-на любов, 1960, 241); *Сипала грошима Сажойаєвичка по судах, щоб здійснити свою волю* (Крот., Сини..., 1948, 43); *Сіпати піском прбти горі* — виконувати марну роботу; даремно виступати проти сили. Проти гори піском не сипає з поли (Укр. присл., 1963, 46); [В а с и л ь:] *Боляо та реалоє на шматки мое серце, а що відєш проти сили? не сипатиєш піском проти гори!* (Мирний, V, 1955, 107).

5. *неперех.* Іти, падати (про рясний дрібний дощ, сніг і т. ін.). Сипає, сипає, сипає сніг, З неба сірої безодні Мірадами летять Ті метелики холодні (Фр., XI, 1952, 34); *Зверху сипав і сипав дрібний сухий сніг, наче борош-но з подертого сита* (Тулуб, В степу..., 1964, 220); *Забь-ши два кілки, біля яких було поставлено дерев'яний щит, Павло зрозумів, що буде безглуздя вступитися в цій грядоті [гряді], коли ще й зверху сипатиме дощ* (Хижняк, Кляшкор, 1961, 6); [К о л о с:] *Знову почало з неба сипа-ти* (Корп., II, 1955, 36).

6. *перех. і неперех., перек., чим, роам.* Говорити, вимовляти що-небудь швидко, безперервно, одне за одним. *Маруся вертілась, сипала свої зауваження...* не бентежачись, що її чують не тільки Аврелья в Олею (Вільде, Сестри..., 1958, 463); *Сергей сьвоєодні менше сипає сарказмами, настросний скоріше на філософський лад* (Гон-чар, Циклов, 1970, 11); **Образно.* Чубежківський загін брів напоямки, подільські сосни обступили в усїх боки, і шуміли, і сипали рівним сном шепіт, і рапівли, мов снаєсть, і еуркотили, мов паруси (Ю. Янов., II, 1958, 209).

◇ *Сіпати докбрами на кого* — докорят комусь. *Прийшов Яків додому, і .. вона сіпала на його [нього] докорами* (Мирний, I, 1954, 234); *Сіпати дотєпами* (жартами, дотєпи, жарти) — часто вставляти в свою мову жартівливі, гострі, дотєпні слова, фрази і т. ін. У центрі уваги була Оксана, яка весь час сіпала дотєпами, розповідала веселі історії в інститутського життя (Минко, Ясні зорі, 1951, 239); *Невадичкий, але жеткий, .. він стояє посеред натовпу учнів і сипав дотєпи* (Кол., Терен..., 1959, 29); *Радиков сам двооооленні до нестям...* Сипає жартами, що від них молодиці аж мають (Горд., Дівчина..., 1954, 86); *Сипає [Миша] жарти .. Дівчина есміається* (Дор., Літа..., 1957, 165); *Сіпати комплімент-ти* (дє. комплімент; Сіпати питання (запитання, питан-нями, запитаннями) — ставити кому-небудь багато за-питань. — Який Бонковський? Які карбованці? Може, ти ероші забувє у дорозі? — сіпала Онися питання (Н.-Лев., III, 1956, 169); *Тепер Батулла розв'язно заці-кавлений, просто дивиться в очі Молокамоти, сипає за-питання, дав поради* (Ле, Міжгір'я, 1953, 427); *Сіпати прислів'ями* — часто використовувати в своїй мові прислів'я. *На косовиці сіпа або сібєт Герман Карпович без кінця сипав прислів'ями* (Мас., Роман..., 1970, 36); *Сіпати прокльони* (прокльонами) — проклинати кого-небудь. *Той [хаджі] в безсильній злості лишеє пловає та сипав прокльони* (Кожуб., I, 1955, 295); *Очі горіли сатанинським вогнем, а почорнілі уста сіпали прокльо-ми* (Тют., Впр, 1964, 391); *Поки гєсталиєць, сипави прокльонами, сипав і зводивє з землі на ноги, .. в полі, недалеко від села, спалазнуао червоне полум'я* (Д. Бел-зучко, Дніпро..., 1951, 180); *Сіпати словами* (слова) — ба-гато й швидко говорити. *Пані так і сипає словами, і устучкою очі обітре, і руками сплесне* (Вовчок, I, 1955, 262); *Віта сіпала словами, сміялась, обніжала, не даючи Ані й отямитися* (Ряб., Жайворонки, 1957, 158); *Все, що сказав Беген, ніби не стосувалоє її, а коєєє іншого. А він ніби не помічав того, перегидає до неї, сипав слова* (Чаб., Катюша, 1960, 279); *Як горбх (горбхом) сіпати* (обсипати) *дє. горбх; Як з (із) рукаві (з мішка) сипа-ти* — дуже багато говорити. *Говорить, як з рукава сипає*

(Укр. приск., 1955, 302); Кирило сипав як із рукава: про «барикю», .. про порошки для апетиту (Вас., II, 1959, 168); І сипле [Патякало] вже як з рукава, І вже таке торочить, Що Потакайло лиш кива, А інші всі регочуть (Біл., Зигага, 1956, 19); [К а в у п і р:] Слухавш-слухавш його, аж голова тобі почне макіпрутись, а він сипє [сипле] та й сипє як з мішка (Кроп., II, 1958, 138).

7. *перех.* і *неперех.*, *чм.* *перен.*, *розм.* Виконувати дії, пов'язані з великою інтенсивністю або безперервністю. Поцілунком за поцілунком сипле. Василь стоїть, регочеться. Гала сердито одпизається (Мирний, IV, 1955, 148); // із захопленням, енергійно грати на музичному інструменті. Всім відомий у районі бригадир Микола сипле танці на гармоні і пісні довкола (Уп., Вітчизна миру, 1951, 101); Сидів на нижніх нарах веселокий бакніст і сипав переборями, а хлопці посеред вагона давали лиха закаблукан (Загреб., Шепіт, 1966, 38); // Сіпати енергійно, довго (про птахів). Жайворонки, та божа дрібнота, що лиш вона одна під саму синяву небес... збивається, сипала солодкими перлинками трелями (Коб., III, 1956, 461); У молодому дубняку зозулі сипали «ку-ку...» (Говч., Впбр., 1959, 332); Соловейко Навесні, Навесні Сипле співи Голосні, Голосні (Бойко. Ростіть..., 1959, 14).

8. *перех.* і *неперех.*, *перен.* У великій кількості, швидко спрямовувати дію на кого-небудь. Чи не оти [козак] то гука, перескакує гору й байрак І на вражі полки сипле кару і жез? (Укр. поети-романтики..., 1963, 141); Душа його [поета] кипить, рокоцуть грізно струни І сипають на земних богів свої перуни (П. Куліш, Впбр., 1969, 369); // *розм.* Бити, шмагати, лушцювати кого-небудь чимсь. [Н е д о р о с т о к:] Коли б оце тобі вліпив в долоню з десяток лінійок, як, бувало, наш дяк сипле, тоді б з голові в тебе швидше колеса повертались... (Вас., III, 1960, 92); — Жерти так умієть? — і штурчала [мачуха] якоюсь ломакою усвід з чоловіком, а пасербиці сипала запотличниками (Хотк., II, 1966, 94); На голові катів ми сипалим удари (Сос., I, 1957, 52); // Посилено стріляти в кого-небудь. Турецькі гармати сипали ядрами зо дві години. З-за диму не було сонця видно (Мак., Впбр., 1956, 500); Уночі партизани поодиноці — врозсипу — підкрадалися до будинку і стріляли у вікна. Тоді там вчинялася тривога — зійшли сипали з кулеметів (Мик., II, 1957, 275); // Спрямовувати у великій кількості. Галичани турляли драбини дрючками, сипали рій стріля (Хвжвяк, Д. Галицький, 1958, 310); *Образно. Сонце палке сипле стріли на білу крейду (Л. Укр., I, 1951, 151); // Давати кому-небудь щось у великій кількості, наділяти когось великою кількістю чого-небудь. Дітей, що за ним так, як сарана, біжать, заставляє [чоловік] танцювати, а їм за те жменями .. горішки сипле (Кв.-Осн., II, 1956, 290); Швиденько Мороз розгортає пакунки І сипле їм [дітям] щедро свої подарунки (С. Ол., Впбр., 1959, 163); *Образно. Всі тільки нічечку й ждуть, Щоб одягнувшись тежними крилами... Щедро і сміло бажаючи сипала В вічі смодійні маки (Шог., Поезії, 1958, 316).

9. *неперех.*, *розм.* Прибувати у великій кількості звідки-небудь або кудись. — Я не знав, де їх [людей] у сина двати. Таки так і сипають, так і сипають! (Кв.-Осн., II, 1956, 244); Позаду зі сходів все ще сипав, мов гречка з сита, чорний наповн пасажирів (Панч, II, 1956, 115).

10. *наказ. сп.* *спп* (сінте), *неперех.*, *розм.* Уживається як спонукання до дії. — Разом на нього, Наху! Сип йому головою в живіт, щоб на місці перевернувся! — крикнув Владко (Фр., VI, 1951, 145); Безладна стрілянина і вигуки: «Отак із! Пішли каєтки сині жупані! Сип по

них з кулеметів! (Мокр., П'єсс, 1959, 23); — Сипте, хлопці, до пана гетьмана: нова здобич у руки нам пре (Тулуб, Людолово, II, 1957, 177).

11. *перех.*, *діал.* Відливати (у 6 знач.) що-небудь. Як сипле [гуцул] що або вирізає, — кладе туди сто орнаментів, сто мотивів, сто барє. Так же й убирається, так же й сипав (Хотк., II, 1966, 63).

СІПАТИСЯ, плетяться; мн. сиплються; *недок.* 1. Падає (про що-небудь швидко або дрібно). Сидить собі [Іван] у лямі, дивиться, як мельник орудує, як засипається зерно, як борошно сиплеться (Казки Буковини..., 1968, 56); — Сипаються п'ятаки в мою шапку, а шинкарка знай частує та частує! (Н.-Лев., I, 1956, 67); Тракторні терниці, сипаєся костриця на землю, і на Ілька летіли легенькі біленькі трісочки (Головко, II, 1957, 28); Веселим водограєм сипається в бункер золотисте зерно (Рад. Укр., 9.VIII 1949, 2); *Образно. Ось молодий сміх діточки розкоцуться по лісі і жаром сипається в парубочу душу (Стельмах, I, 1962, 401); // Осипатися, зсуватися, обрушуватися (про землю, пісок і т. ін.). Гуркіт валунов десь поблизу, затріщав, немов валиться якийсь дерев'яний будинок або сипаєся каміння з горища (Фр., VII, 1951, 354); Кулі опивалися в стіну над головою, і штукатурка сипаєся йому за шию (Говчар, III, 1959, 146); // Опадати, обсипатися (про зів'яле листя, перестіле зерно, про пвіт, достягли плоди і т. ін.). Не сумуй, що листя Сипається додолу: Знає зазевані По всьому околу (Грб., I, 1959, 219); Сиділи ми в садку, так саме зацвітає і сипаєся з каштанів білий цвіт (Л. Укр., I, 1951, 185); Жали [селяни] ячмінь, а він уже перестіг — сипається, тільки й можна на рості ранками жати (Головко, II, 1957, 422); Сипається достала шива, Жати проситья (Воскр., Цітком., 1947, 60); З груш Сипаєся грушкы (Стельмах, V, 1963, 372); *Образно. Сипці голос-голосок Один не збляк, один не амок, Голками сипається сугима (Рильський, II, 1960, 52); // Губитися, втрачатися. [Г о л о с:] Дядьку! Мішок подрає, гроші он по дорозі сипаються (Вас., III, 1960, 435); // Випадати з чого-небудь (про багато предметів). Халас [Спичаковський] залізничника за комір, той випускає з переляку свою книжку, в якій сипаються якісь папірці (Коч., II, 1956, 49); *Образно. Ще зорі сипаєся в роси. Ще не займаєш на сході ліс, А вже передзеєми коси... — на сіночк (Вирган, В розп. літа, 1959, 50).

◇ Пброх (порохно) сиплеться; Порожня сипаєся з козо — хтось дуже старий. [Б а б а:] Ну, подумайте! Та в тебе ж порох сиплеться! (Мам., Тв., 1962, 478); — Він уже підтоптаній, вже порохом з нього сипаєся (Гуп., 3 горіха..., 1967, 44); [Х р а п к о:] Біліс дід! Аж порохня з його [нього] сиплеться, а ще таки плути ногами (Мирний, V, 1955, 133); Сіпатися як із мішк (із рукав) — з'являється безперервно, один за одним, у дуже великій кількості. Шляхта кричала, гаятувала. Прокети, один одного дивіші, сипалися як із мішка, виникали цоцвилми й цоцвилми ж гасли (Хотк., Довбуш, 1965, 275).

2. *розм.* Літяться (про рідну). В чарку вогнисту з перхиденої пилки сипаєся білководо-гараче та сріблясто зелене вино (Тич., III, 1957, 32).

3. Летіти, розлітатися, розсіпатися, розбризкуватися в усі боки дрібними частинками (про що-небудь швидко або дрібно). Вже б'ють козакі напрапаче [напропаче]; іскри сипаються густо, і от-от комусь погубе! Аж зразу — черк! Пополам обидеі шаблі (П. Куліш, Впбр., 1969, 107); // *перен.* Випроміюватися, поширюватися. Бремія стояв проти вікна. Яскрий світ лився на його вид, сипався на дороге убрання (Н.-Лев., VII, 1966, 37); Така Фрунзе виходить на берег, Сонце сипається їй на лице (Бичко, Сійся..., 1959, 322); // Спадати, розсіпатися.

Скидає [чоловік] шапку, і огнистий полум'янок воєвого волосся сиплется йому на очі й потилицю (Стельмах, I, 1962, 453).

◇ [аж] іскри [з очей] сиплються: а) хто-небудь стає дуже сердитим, гнівним. — В цьому році щось пережитись! — спевнено сказала Христина. — Тепер у віт, коли скажеш про пана, аж іскри сиплються з очей (Стельмах, I, 1962, 552); Іде вулицею поміж тинами — голова то викирне, то заховається; собаки брешуть, аж з очей іскри сиплються, думають, що то він їх дратує (Тют., Впр, 1964, 6); б) хто-небудь виділяється великою силою, енергією, завзяттям. Та й кінь же був, отой Паша! Теперечки й коней таких чортма. Ледве два чоловіки вдержать: так на двох ногає і ходить; шия — мов у лебедя, звіст догори, ніздрі — зоч кулаки засовує, з очей іскри сиплються! (Стор., I, 1957, 183); [4-й повстанець:] Чудний той Степан. Як говорить, по аж іскри з очей сиплються. І відважний, як чортяка (Ірчан, I, 1958, 75); Щоб [аж] іскри сипалися — дуже сильно. — Тобі треба б наекотішки кинутись. Зубами, аж іскри щоб сипалися, еришти оці залізні пуга!.. (Головко, I, 1957, 53).

4. перен. Безперервно, у великій кількості летіти, спрямовуватися, обрушуватися на кого-небудь, кудись. Мов гадюки, свистіли монгольські стріли, градом сиплючи на боярську оселю (Фр., VI, 1951, 80); Парубок стояв на колінах... захищаючись руками од .. кулаків, які градом сипалися на нього (Вас., IV, 1960, 31); Скільки доносіть сипалося на Мажита Гафурі, скільки безладудих обивуачень і провокацій з боку царського уряду й його приближників! (Тич., III, 1957, 234); Піратський танк мчав палаючи. Вдовж усієї вулиці з горішньої поверхні на нього сипалися гранати, пляшки з пальною сумішшю (Гончар, III, 1959, 279); // З'являється, надходити з усіх боків. Хтозна вже, що так діло: чи Михайлові промови, чи доброта людська, а тільки пожертви починав сипатися все щедріше й щедріше (Збан., Сеспель, 1961, 359).

5. перен. Звучати, лунати безперервно або з усіх боків. Бородавкін смішив усіх, розказував українські анекдоти, котрі так і сипалися з його язика, неначе на сніжку з торби (Н.-Лев., VI, 1966, 85); В квітнику гуділиня бджіла, а з розчищеного вікна сиплется водоспадом музика (Рильський, Бабине літо, 1967, 82); Сміх, збуджений, радісний, все сипався й сипався з її уст двотонним, чистим металом (Смоляч, Ми разом..., 1950, 5).

6. перен., розм. Руйнуватися (про дах, огорожу і т. ін.). Повітка позилдилась набік, покріля септисше, стріхи обсмикали, огорожа сиплется (Н.-Лев., I, 1956, 101); // Ламаючись, відпадати. Чеше він вакудлану голову, а волосся тріщить на йому, аж зубці з гребінця сиплються (Н.-Лев., III, 1956, 268).

7. Іти, падати (про рясний дрібний дощ, сніг і т. ін.). Доц.. сипавсь з жмар густих (Фр., XIII, 1954, 53); Сипався ледве помітний сніжок (Сечч., На Бат. горі, 1960, 9); // Посилено литися, текти краплями (про сльози і т. ін.). Галя, сидючи в кутку, зоч і плакала, але тихо, сажуючи вдержувати сльози, що так і сипалися з карих очей (Гр., I, 1963, 277); Буйні сльози текли по її щокат, сипалися, мов той град, з-під долонь (Чаб., Балкан. весна, 1960, 13).

8. перен., розм. Виходити разом звідки-небудь або іти разом кудись (про багатьох людей). Що воно за диво? З білої волости сиплються люди, немов з жлина по живав (Козл., На переломі, 1947, 125).

СИПАХИ, ів, жн., заст. 1. В Османській імперії — назва військовослужбовців, що одержували земельні наділи за військову службу. Наприкінці квітня [1621р.], одягнувши панцир непереможного предка Сулей-

мана, Осман II з яничарами, сипахами, шістьма тисячами верблюдів, на яких везено гроші й провіант, прибує у табір для генерального огляду військ (Вітч., 9, 1971, 200).

2. В Османській імперії — назва одного з корпусів регулярної армії (важка артилерія).

СИПЕЦЬ, плюч, в. 1. Переріплі гвій або подрібнений торф. Ланки вивозили на поля гвій-сипець для внесення його весною під культивуацію (Колг. Укр., 4, 1956, 9); Тиша. Спокий. Теплий запах сипцю, чойно ввезеного в поле. Земля відпочиває (Рад. Укр., 1. I 1965, 1).

2. розм. Пересохла або суха земля. Високі сівалки у куряві бродять, Дзвенять сошниками в протрясаїй ріллі, Пушать і жержать... Шамшати у сипці, як вітри в ковилі (Вирган, Квіт. берега, 1950, 19).

СИПІТИ, плюч, піш; жн. сиплять; недок. 1. Вдавати сиплі звуки. — Мороз, як приском, сипить, а він, бісова душа, шикеля наопаши, простоволосий і босий (Панч, На кални. мості, 1965, 165).

2. Говорити сиплим голосом.

СИПКИЙ ¹, а, ё. 1. Який складається з дрібних твердих частинок, не зчеплених одна з одною; який має здатність розсипатися; сипучий. Часто сипкі тіла міряли чувалом (лаптухом), що зміщає 5 пудів (Нар. тв. та етн., 2, 1967, 62); Насколько скрізь був жовтий сипкий пісок і всі рослини були тонкі та теорі (Л. Укр., III, 1952, 525); Іти було важко, часом провалювався (Дмитро) у сипкий сніг (Стельмах, II, 1962, 383); — Тут поперечки треба густіше слати, бач, яке сипке [вугілля], — мазнує він ламкою догори (Досв., Вибр., 1959, 350); Сипкі продукти; Сипкі матеріали; // Який осипається, зсувається, обрушується (про землю, пісок і т. ін.). Стіна була стріжка, камінь зверху [зверху] сипкий і звітрлий на слюоті (Фр., VIII, 1952, 225); Стежка в'юлилася по каж'яному стилу. Жорства і сипкий, мов попіл, ґрунт вислизали з-під ніг (Мас., Роман., 1970, 202); * Образно. Чує (Дитро), як сипкий холод посилався в халяви і почав розтавати на устіці під тонкою онучею (Стельмах, II, 1962, 384); // розм. Який сладе, розсипається (про волосся). Передерій — довгий, гнучкий, з білим сипким чубом — нічого не сказав (Гуц., Скупана., 1965, 45).

2. Який легко розпадається на окремі частинки, крупики (про картоплю, груші і т. ін.). Дієча в стрячку — Сухоряже, біде, Картоплину сипку Хапко в ротик кладе (Гойда, Сонце., 1951, 84).

СИПКИЙ ², а, ё, рідко. Те саме, що сиплий. Кирило Тур сипким, гуєнчим [гугнявим] голосом [каже]: — Хіба ж тобі не страшно змирати? (П. Куліш, Вибр., 1969, 187); Вона грайливо ткнула його ліктем, приснула сипким сльозом (Загреб., Диво, 1968, 167).

СИПКИТЬ ¹, кості, жс. Властивість за знач. сипкий ¹. Щоб золоженому насінню набати сипкості, яка потрібна для рівномірного розподілу при посіві, безосередно перед посієм його легка просушуть (Овоч., 1956, 74); У воєному місці вони [селітри] швидко злежуються і перетворюються в тверду масу, втрачаючи дуже важливу властивість — сипкість (Колг. енд., I, 1956, 23).

СИПКИТЬ ², кості, жс., рідко. Властивість за знач. сипкий ². Сипкість голосу.

СИПЛИЙ, а, е. Приглушено-хриплий; в якому чується легке шпіння і присвистування (про голос, звуки чого-небудь). — Я не зочу у лікарню, — сказав [Андріяко] глухий, сиплим голосом, — я не піду з дому (Собко, Звич. життя, 1957, 87).

СИПЛИСТЬ, лості, жс. Властивість за знач. сиплий. Коли Турбай розмовляє, то майже і не помітиш прикру його втрату: ледь-ледь чути сиплість у його виразній мові (Вол., Місячне срібло, 1961, 207).

страху, переляку і т. ін. *Пройде інженер і так галле на мене, наче снігом за комір сипоне* (Кучер, Дорога..., 1958, 44); *Тупо дивиться перед собою, де в тежраві губилися шкірні рейок, і раптом немов хто снігом сипонує тобі поза шкירו* (Головок, I, 1957, 82); *Сипонуть жаром (приском) по спині (за спину), безос.— кого-небудь раптово охоплює неприємне відчуття від страху, несподіваного, сильного переляку і т. ін.— Один [танк], ну, прямо на голову суне. Ой! Повірите, аж наче жаром сипонує по спині* (Довж., I, 1958, 386); *Він хотів був щось сказати... та враз забачив серед людських голів сиву голує своєї глухої газайки. Це його образом розголодило. І обпекло. І підсмажило. Навіть сипонує йому приском за спину* (Ю. Бедзвк, Полк..., 1959, 138).

СИПУХА, ж. Корисний птах родини сипухових ряду совоподібних, що живиться мшповидними гризунами. Найбільш корисна в соє — сипуха, яка найчастіше водиться під дахами будівель (Корисні птахи..., 1950, 47).

СИПУЧИЙ, а, в. Те саме, що сипкий¹. *Прихожий задує сіє, і, сієг сипучий живо краючи, Помчали стежкою сажки* (Фр., XIII, 1954, 39); *Поступляється сипучі піски, наступляється чорні вишкір і бурт, поступиться ерозія ґрунту, всі ліжі сили перед людським розумом поступляється...* (Вишня, I, 1956, 396); *Хлопець... шукає, де мекше піску, де він не такий сипучий, а пісок дедалі сипучіший* (Гончар, Тронка, 1963, 227); *Він нишком перепов до яру. До круч сипучий і стрімкий* (Бажан, I, 1946, 150); *Його газайка мила Сипучої для нас картоплі наварилла* (Рильський, Сад..., 1955, 56); *Сипуча маса*.

СИПУЧИСТЬ, чості, ж. Властивість за знач. сипучий.

СИПУЧКА, ж., розм. 1. Розсипчастий світ, який тільки що випав і не злігся.

2. Що-небудь сипке. *Звантажувас [хлопчина] вугіль-сипучку. В роботі палає, як вогонь, А потім, на першу ж памучку, Кулис собі в друзів гармонь* (Шпорта, Ти в серці..., 1954, 72).

СИР, у, ч. 1. Харчовий продукт, який одержують із молока при його сквашуванні й відокремленні сироватки. — *Ото, тату, маєм воду,— Каже циганчук,— А якби нам ще сир Та муки до рук,— Наварили б вареників* (Рудан., Тв., 1959, 170); *У відрі стоїть глек з молоком, сир у капустяному листі, біла селянська паляниця* (Ю. Янов., I, 1954, 61); *У порівн. *Вся ж долина сялає, немов на підрештуку сир* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 378).

◇ **Жіть** (купатися, олавати) як (мов, немів і т. ін.) сир у м'ясі *див.* м'ясо.

2. Харчовий продукт у вигляді твердої або напівтвердої маси, який виготовляють шляхом сквашування молока й дальшої обробки згустка. *Я виймаю в кишені і ставлю на гальку пляшку вина, сир, помаранчі* (Коцюб., II, 1955, 416); *У цім відділі бачитимете ви всілякі сири: і швейцарський, і голландський, і капазський...* (Вишня, I, 1956, 71); *Гастрономічні крамниці спокшали зір блишанками різних консервів, круглими кулями чудового сирю, біло-рожевої запашиної шинки* (Дочч., II, 1956, 206).

СИРВАСЕР, у, ч., васт. Азотна кислота (*див.* азотний). *Ні слова не сказавши, мажучи хлопцею у старолярню і він політуру, а трохи чи не сирвасер у пляшечці в квачичком* (Свидн., Люборацькі, 1955, 152).

СИРДАК, а, ч., діал. Сіряк. *Каньовський був... в хлопській сирдаку, на голові має кручу хлопську, вівсяним перевеслом підперезаний* (Україна..., I, 1980, 40).

СИРЕНА, ж. ж. 1. У грецькій міфології — морська німфа (жінка з риб'ячим хвостом або птах з жіночою головою), що своїм співом зваблювала мореплавців у смертельно небезпечні, згубні місця. *Всі врозтіч кораблі пішли; Як гуси. в воду поринали, Із кораблів — сирени*

стали І різні [різні] пісні підняли (Котл., I, 1952, 219); — *Спершу сирен ти зустрінеш, що чаром своїм недоладним Кожну людину чарують, яка лиш до них підпливає* (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 212); // *перен.* Про красиву, спокосливу, але бездушну жінку.

2. Хвостате земноводне з довгим змісподібним тілом, що зберігає протягом усього життя зовнішні зябра.

3. тільки мв. Ряд великих рослинних водяних ссавців з лапами й хвостовим плавцем, що зустрічаються в теплих морях і річках.

4. фіз. Прилад для одержання звуків різної висоти й для вимірювання кількості звукових коливань.

5. Апарат, прилад, що може давати звуки великої сили й будь-якого тону; сигнальний гудок, що дає різкий, далеко чутний звук. *З панського двору уперто і нестерпуче б'ють в село хвилі дикого ревища, наче корабель єине на морі і в останній розлуці розриває горає сирен* (Коцюб., II, 1955, 61); *Раптом в ніжні звуки роляя вдираються інші: виття сирени, гудки заводів. Повітряна тривога* (Коч., II, 1956, 373); *Сирена шандкої допомоги зойкнула зовсім близько, десь під вікном, і Борюк знов посунувся до дверей* (Собко, Справа..., 1959, 79); *У порівн. *Моторошно в темноті буряє загав, як та сирена...* (Тяч., II, 1957, 152); // Звук створений такма гудком. *Він [сніг] немов прилушуєє усі звуки — і сміх молоді, і автомобільні сирени* (Дочч., V, 1957, 319); *В розчижене вікно разом із свіжжм... повітрям ликує гомін перехожил, сирени автомашин* (Ткач, Черг. завданя, 1951, 97); *Образно. *Над ним [верхолазом] лукає для сирена, і обніжа його блакить* (Сос., Блпвзкв далина, 1960, 38).

СИРЕНЬКІЙ, а, в. Пестл. до сирій. — *Поки ми ся та й любили, сузі дуба цюлі, а як ми ся розлучили, сиренькі пов'яли...* (Коцюб., II, 1955, 346); [2-й вартовий й:] *Сиренька [печеня], та дарма, аби гаряча* (Л. Укр., II, 1951, 321).

СИРЕЦЬ¹, риб, ч., рідко. Зменш.-пестл. до сир.

СИРЕЦЬ², риб, ч. Не до кінця вироблений або неочищений продукт; напівфабрикат, сировина. *В результаті промиання трести одержується продукт, який зветься сирець* (Техн. культ., 1956, 116); *Попід горою прихостилася піч для обпалювання, а збоку — догає повітка для сушки й схову сирцю й готової цегли* (Десняк, II, 1955, 468).

СИРІЙ, а, в. 1. Покритий або просяквувтий вологою; вогкий. *Коло сузого дерева й сире горить* (Номіс, 1864, № 6109); *Сире сире каміння поросло огом* (Хотк., II, 1966, 45); — *Ти б спочатку розпалив огом під казаном, а тоді воду носив. Та сузу солому підкладай, а не сирю плавш* (Тют., Вир, 1964, 134); // *Заболочений, з великим вмістом ґрунтового вологе. Хто ж заснує тут сиротою Під баюрою сиротою?* (Шог., Поезії, 1958, 460); *Хотіє нас заарбатать? Не дуже ярій: полеж тепер, кате, у амі сирій* (Тяч., II, 1957, 139); // *у столуч. із с. з е м л я м м о г л я л, нар.-поет.* Уживається як постійний епітет. *Хто з ворогом н'є та гуляє, того і сира земля не приймає* (Укр.-присл., 1955, 414); — *Мати сира земля прийми мене до себе, пригуб мене і не пусти мене на світ* (Кв.-Осп., II, 1956, 331); *Над могилою сирю Ганцусенька плаче* (Рудан., Тв., 1959, 55); — *Дорогі тато, мамо і братик Максим! Уклоняюсь вам усім від високого неба до сиріт землі* (Стельмах, I, 1962, 516).

◇ **Іти в сирю** землю *див.* іти.

2. Який містить значну вологість, насичений вологою. *Ніч була сира, холодна* (Мирний, II, 1954, 240); *Темні гори злилися з найкшим сирим небом* (Знання..., 7, 1967, 13); *В коридорах шкільного будинку чути запущеними підлогами, сирим вапном і свіжопомалюванними сткнами* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 3); *Дихнув, а в*

ніздрі — запах гнилої картоплі й сирій землі (Головко, II, 1957, 167); Чисте, без диму й сажі повітря було вологим і пахло сирію глиною (Коз., Гарячі руки, 1960, 152); // Який характеризується значною вологістю повітря (про приміщення). Знову він один у сирій стрій хаті (Мирний, I, 1954, 329); Із вогких окопіа, із тюрж сиріа, .. із заводіа, із лав трудових У бурях, в пожарах прийшов він до нас, Той день, що збратав нас, що сїає весь потрах (Рильський, Дал. небосхили, 1959, 12).

3. Який відзначається великою кількістю дощів, опадів. Ніч темна, погода сира — обдига всяку хтїть [іти грати в карти] (Мирний, V, 1955, 332).

4. Не варений, не смажений, не кип'ячений і т. ін. Коли ж дивиться [Забрюха] — вїрвока; потягнув тую вїрвоку — аж і тут гарбуз сирій причеплений! (Кв.-Осн., II, 1956, 157); В тому кухарському курені стояли столи, де кухар розкладав сирю рибу (Н.-Лев., II, 1956, 221); Тоскан г'їа шматочок сирого оленячого м'яса (Трубіл., Вовки..., 1936, 46); // у знач. їм. сирє, рого, с. Неварена, несмажена і т. ін. їжа. Сирого не їм, печеного не чоу, вареного терпїти не можу (Укр.-присл., 1955, 230); — Нацадоко Посейдоніа, Він знає огонь, а ці — сирє і свіже реуть (Зеров, Вїбр., 1966, 26).

5. Недоварений, недосмажений, недопечений (про продукти харчування). З печі сирого хліба не виймають (Укр.-присл., 1955, 291); Нанїк [сирота] спершу такого хліба, що і в руках не вдержим: рїдкий, крїв пучки лїзе, кислий, сирій (Барв., Опов., 1902, 173); Василина кинулася до печі, всипала в миску сирого борщу (Н.-Лев., II, 1956, 35).

6. Не до кінця вироблений, оброблений, очищений (про продукт виробництва, матеріал). Йому вдалося закупити в Бориславі.. сирого воску (Фр., VIII, 1952, 408); У дїтр зайшло кілька чоловік. На головах кудлаті шапки, на спинах овечі шкури вовною догори, на ногах — постолї із сирїої шкїри (Тют., Вїр, 1964, 359); *Образно. За ранкі помилки мого сирого розуму і гарячого серця менї довелося розплачуватись мїсяцями страждань і важких роздумїа (Довж., I, 1958, 16); // перен. Не до кінця відшліфований, не оброблений як слід (про літературний твір, його мову і т. ін.). Не знаю, чи буде цікаво, як я пошлю туди [до ж. «Житє і слово»] пісні баладного аїсту (теж сирій матеріал, бо довести до пунтя я не змію) (Л. Укр., V, 1956, 140); Не сирій опис, не пластик інформації, не холодна інтелектуальна допетність, а саме зображення дійсного світу і дійсних людей — цю першу заповідь великого реалістичного мистецтва прози неможливо шанув і пильно в своїй творчості Гончар (Не ілюстрація..., 1967, 203).

СИРИЙ, а, ч. 1. У давньоруській літературі й народних легендах — фантастичний птах із жіночим обличчям і жіночими грудьми.

2. Невеликий птах родини сов'ятч.

СИРИНГАРІЙ, ю, ч. Ділянка парку, саду, на якій вирощують різні сорти бузку. Однею з найкращих композицій [Ботанічного] саду, котра приваблює безліч глядачів, є колекція бузків — сирингарій (Знання., 2, 1971, 20).

СИРИЦЕВИЙ, а, е. Прикм. до сиріця; // Зробл. із сиріці. Лагодити було що: чабанські сиріцевї постолї, натягнутї ще з весни, позасигтали, позашкарублявались на ковах так, що їх неможливо було зняти, — довелося розрізувати ножами (Гончар, II, 1959, 103); Товстї шкарубкі пальці, що ледве виглядали з подертого рукава свитини, спровокала сіпнуку доточенї мотузкам сиріцевї вїжки (М. Ол., Чувш., 1959, 62).

СИРИЦЯ, і, ж. Недублена шкіра (перев. яловича, свиняча або верблюдяча), оброблена жировими речовинами, які роблять її дуже міцною та еластичною. Отець

Ісакїй, хоч був і держкий на вдачу, але взохпє чоботи, і як почує дух юзти та сиріці, ..то й не встоєа (Н.-Лев., III, 1956, 388); — Ни-о-о! — гукнує [Григор] голосно і смикнує за вїжки в сиріці (Гуц., Скупана., 1965, 19); // Сиріцевий ремінь. Везуть нани Павлюка Селож Боровицею Ше й скрутили йому рученьки Назад сиріцею (Укр.-думи., 1955, 87); Пов'язу я той мїон сирію сиріцею, Наказу я до свого милого рїдного сестрицею (Чуб., V, 1874, 227); Князь Ярема стоєа біля вїкна, глибоко замислившись, коли до княжого світлицї вєлаи Боуна, мїцно зв'язаного сиріцею (Кач., Вїбр., 1953, 10).

СИРИЧНИК, а, ч. Фахівець із вичинки сиріцевих шкїр.

СИРИЦЕЦЬ, вїб, ч. 1. Напїй, пригот. із залатих кип'ятком і настояних протягом певного часу житніх сухарів; хлібний квас. Дидона рано істопилась, Пїла в пожгала сиріцевць (Котл., I, 1952, 74); В барїлі 50 л кип'ятку обварують 7 кг житніх сухарів і настовають протягом 8 год. Після цього чистий сиріцевць заливають в їншу посудину (Укр. страви, 1957, 376); Він знову потяєся рукою до глека, знову пїє сиріцевць, смачно плямкаючи губами (Кочура, Зол. грамота, 1960, 476); * У порів. Пасажир.. пригїлився плечем до стовпа в лїстарем угорї, що цїдиє у туман рїденьке, мов сиріцевць, сїтїа (Мупк., Серце., 1962, 5).

2. діал. Сирівина. Угорщина вклїчила у себе галицьку рафіновану нафту і, побудувавши свої рафінерїі [прїстрої для рафінування], брала з Галичини лише сиріцевць (Фр., VIII, 1952, 407).

3. діал. Сирівця.

СИРИЦЕВИЙ, а, е. 1. Пригот. на сирівці, із сирівцем (у 1 знач.). Жїнка поставила на стїа три тарїки, покїлаа дерев'яні нефарбованї ложки і всипала нам холодного сиріцевого борщу з цїаєлем і кропивою (Перв., Материн., хлїб, 1960, 30).

2. діал. Сиріцевий. Довбушук другим кїнцем сиріцевого шнуря зачав щосили сікти Андриї по голїх плечгах і грудгах (Фр., V, 1951, 72).

СИРИСІНЬКИЙ, а, е, розм. Зовсім, дуже сирій (у 1—5 знач.).

СИРІСТЬ, рости, ж. 1. Властивість і стан за знач. сирїї 1—3, 6. Ураїні туманом, удень сонечком, а увечерї морозцем — повїзгувало в неї [землі] уєю сирїсть. (Кв.-Осн., II, 1956, 123); [Лукерїя Степановна:] Жили ми у підвалї, бже, у якїй багкюці та в сиростї (Кроп., II, 1958, 301); Потїає якось Семен до глїнища.. Копає.. Утомиться — сїає, спочине, скрутить цїгарку, викурить у холодочку. Та й кобилї гарно: від глїни сирїсть їде, муха не так б'є (Хотк., I, 1966, 127).

2. Надмір вологості де-небудь, у чомусь; підвищена вологість. Всепроймаюча петербургська сирїсть лїмила руку й ноги [Льч., Серце жде, 1939, 335]; Знадвору потягнуло сирїсть, важким, перещеним вогкїстю повітрям (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 132).

3. розм. Специфічний запах чого-небудь. Витягла [рибалки] чоени на берег, розкидали мокрї сітки по лозгах. Запахло по березї баговинням, мулом та риб'ячою сирїстю (Н.-Лев., I, 1956, 69).

СИРІТИ, їє, недок. Ставати сирим (у 1, 2 знач.).

СИРІТКА, в, ч. і ж. 1. Зменш.-пестл. до сиротї 1. Уяєа собі старий козак Чюю сирїтку ва дитину Та й дгладяє в заширку, Як кїточку, чужу сирїтку (Шевч., II, 1953, 164); Гомонять, що я сирїтка і сирїток зрєла (Шог., Поезїї, 1958, 250); — Сирїтка ти нещасний.. Вже твоє мати дєсь з божом бесїдує, — рїдає раптою жїнка (Кожуб., I, 1955, 135); [Шевчєнко:] Ви ж чуєте, як її життя! Вона сирїтка, без житла, без рїдних, Хазїїн б'є, знуцється, нема Куби їй дїтись... (Коч., III, 1956, 200); * Образно. Ти від мене пішла, ти

від мене пішла, Де сріблиться над полем холодна їмаа, Де беріаки-сирітки безмоєно стоять... (Ральський, I, 1960, 177); *У порівн. [Х р и с т я:] Прийде різдео — усі ж то, усі дівчатка вирадяться, як квіточки, як лялечки, у нове та в модне, а я одна, мов та сирітка, буду у старенькому... (Кроп., I, 1958, 448); Сиріткою стоїть у ньому [селі] церква (Хотк., II, 1966, 351).

2. тільки мн. Народна назва фіалки триколірної. Фіалка триколірна на Україні зветь ще.. сирітки (Знання..., 7, 1971, 31).

СИРІТЛИВИЙ див. сиротливий.

СИРІТЛИВІСТЬ див. сиротливість.

СИРІТЛИВО див. сиротливо.

СИРІТНИЙ див. сиротний.

СИРІТНО див. сиротно.

СИРІТОНЬКА, в, ч. і ж., нар.-поет. Пестя. до сирітка 1. Нікто в горі сирітоньки До серденька не пригортає (Бор., Тв., 1957, 97); Брат ходить, полює, Сестра вишиває; Брат годув сирітоньку, А та одгзає (Рудан., Тв., 1959, 95); Дисться, люди: з попеаиц підвієє перший дім! Вдовця таж звила зніздо сирітонькаж своїм (Нагн., Пісня., 1949, 16).

СИРІТОЧКА, в, ч. і ж. Пестя. до сирітка 1. Гребе коочка на сміттячку, Курчатко скликає; Кличе й ненька сиріточку (Г.-Арт., Байки..., 1958, 170); Взляа і — сиріточку — й вернула всім полям, і золотому житечку, і яєдним садам (Тич., II, 1947, 14); *У порівн. Тільки ваша, каже (Солоха), кумасю, хата в краю: ні ви ні до кого, ні до вас нікто — сидите самі, немов та сиріточка, та ще й без сетлаа!.. (Л. Янов., I, 1959, 83).

СИРІТСТВО, а, с. 1. Становище сироти (у 1 знач.). Таке сирітство в самого малку, вірка неволя в чужій роботі — приборкали її шибку дужку (Мирний, I, 1949, 366); — Ну, кому ми потрібні? — жалібно сказала Марина і через силу стримала слово, таким гострим і вірким в ту мить вля неї було розуміння сирітства (Собко, Звич. життя, 1957, 21); Війна — це відіаство і сирітство, безирітність і золот, недуги і відіа, жуки і словои (Мельн., Обличчя..., 1960, 4); // Відсутність рідних і близьких. [П а н с а:] Дою!.. При тобі я часто забуває своє сирітство... (Л. Укр., II, 1951, 464).

Кругле сирітство — життя без батька й матері. Як не бідував Тарас, яку нужду не переносив .., усе ж таки аж по смерті своїй матері переконався, що то значить кругле сирітство (Ков., Світ..., 1960, 57).

2. перен. Безпритульність і беззахисність; самотність. Тепер не стало друга, і Микола почував ще більшу самотність, просто сирітство... (Гжицький, Бел. надії, 1963, 302).

СИРІТСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до сироті 1. На сирітський жалі нікто не вважав (Укр. присл., 1955, 136); Господи, глянь на сирітській словои! (Щог., Поезії, 1958, 87); Скривджене з самого малку її сирітське серце догадалося, що Чіпка не такий... (Мирний, I, 1949, 276); Чи не забув її, сирітську дочку? Всміянулася і рівно круго чола .. коси виклааа віночком, У праву руку зусточку взяла (Мал., Запов. джерело, 1959, 79); // Належний сироті. [Г а р к у ш а:] Я був тоді по сьомому року, як одного разу приїає до мого опікуна заporожець; асьок й я йому подобався, от він мене і взяв із собою у Сін. Опікун мій згодився, — бачиш, легше було загарбать сирітську зубобу!.. (Стор., I, 1957, 299); Дебелі плачиндієські полукіпки лежали поруч з удовиними і сирітськими (Стельмах, I, 1962, 66); // Власт. сироті. Зона на питанька Юзани відповідала тільки сльозми, нарканькам на свою сирітську долю (Л. Укр., III, 1952, 661); З сирітським лизом добре я спізнався, Бо рано .. без захисту встався (Мисляк, Біля криниці, 1967, 346); Хлопці де не ходять, де не бродять — вонять неспокійні думи..

Вже тізно приходять в хату скрасити свої сирітські настрої (Горд., Чужу пиву., 1947, 137); // Який відображає долю сиріт. Вечері дружки почали розлітати Нимідорі косу й записали сирітських пісень (Н.-Лев., II, 1956, 181); Пісні наймитсько-бурлацькі, чумацькі, рекрутські, сирітські, які знаходяться у рукописних збірниках Марковича, служать висвітленню питання класового розшарування в українському суспільстві (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 31); // перен. Бідний, нужденний, убогий. — Весіля в нас буде сирітське: без подарків (подарунків) і чарки горілки, а замість короаю хліб святій розділямо (Кв.-Осн., II, 1956, 298); — Погуляй ще. Твоє життя було й так сирітське та некрасне (Доч., III, 1956, 95); // перен. Одинокий, самотній. Десь здаєлка почуєє токенський жалібний сирітський дзвін (Довж., III, 1960, 467).

СИРІТСЬКА зима — тепла, без великих морозів зима. Вся гора понад Дніпром вкрита була високим лісом і густими чагарниками, а проміж тій зарослі на полянах і проліскає росла висока трава і ніколи не косилась, бо люди ї тоді було небагацько, та й зими були сирітські (Стор., I, 1957, 238).

2. Признач. для утримання сиріт, піклування про них. Добрі люди помітили, що вона голодує, почали закликаєти її до себе обідати, а потім асьок поклопоталися за бідну сироту, щоб узяти її до сирітського дому (Гр., Без хліба, 1958, 34); У голові промайнули всі болі дитинства, образи сирітського притуту й штовхани в наймаж (Ю. Янов., II, 1958, 235).

СИРІЧ, спол. поясн., заст., трок. Тобто, або, інакше кажучи. А нудю знову віршувать. Звичайно, нішком. Нудю знову, Поки зюнка на основі, Старинку божу лицювать. А сиріч... як би вам сказати, Щоб не збрєдавши... Нудю знову Людей і долю проклинати (Шевч., II, 1963, 78); — Діло ясне, як божий день, — сказав він, — твоя Оля, сиріч дочка головного інженера Дорошенка, закохалася (Загреб., Спека, 1961, 79).

СИРКОВИЙ, а, е: Сирковна м'аса — розтертий сир із різними приправами (а цукром, ізюмом, кизном і т. ін.).

СИРНИЙ, а, е. Прикм. до сир; // Пригот. із сирю. Як ось змечєа ї обіє Меркурій, Засапашиєса, до боіє, Прискочєє, мов котичє мурий До сирних в маслі пироіє! (Котл., I, 1952, 96); Постійно розширюється асортимент хлібобулочних виробів. Булочки етамінізовані і «Зілочка», булочки фігурні і здоба «Шатмарєвська», булка в поєидлом, розгалки сирні і молочні (Рад. Укр., 3.I 1971, 3); // Признач. для приготування сирю. Сирний прєс.

СИРНИК, а, ч. Корж із сиром і приправами, а також пиріжок або млинєць із начинкою з сирю. Масу [сирю] викладають на ровкачанє на листі тієто, розвінюють, зачухють біаком, а вєрху накладають сітку в тонких шнуркіє, зроблєних з цього ж тієта. Така сітка дуже прикрашає сирник (Укр. страви, 1957, 317); Сир із скислого молока використовують.. для варєникіє і сирникіє (Вєч. Кієв., 21.III 1968, 4).

СИРНИЦЯ, і, ж. Посудина для зберіганьня сирю.

СИРНО, а, с., діал. Маленький низенький столик. Прийшли брати до судді, вклонились, положили по звичаю на сирно бузанці та й розказали йому про своє діло (Стор., I, 1957, 39); Під хатою стоїть сирно, а на ньому ровкішна євєра (Ю. Янов., II, 1958, 181).

СИРО. Присл. до сирій 1; // у знач. присудк. сл. Про наявність надмірної вологості, сирості де-небудь. Як чудно здалося у класі! Темно-темно, нечисто, сирю, а дітей — тьма (Вас., IV, 1960, 17); Осій у ліє. Іде доу. Сирю в окопах (Головко, I, 1957, 59); *Образно. На душі сирю, самотньо, на серці важко та тяжко (Мирний, V, 1958, 341).

СИРО... Перша частина складних слів, що відповідає слову сирій у 4 знач., напр.: сирокочений, сироблений і т. ін.

СИРОВАР, а, ч. Фахівець із сироваріння. — Уже то-го літа у нас повинна бути своя сироварня, інакше ми знову будемо сидіти без бринзи. А раз так, то нам і сировара треба хорошого та проворного (Чаб., Балкав. весна, 1960, 413).

СИРОВАРИЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що сироварний.
СИРОВАРИННЯ, я, с. Виробництво сиру (у 2 знач.).
СИРОВАРНІЙ, а, е. Стос. до сироваріння; // Пов'язаний з виробництвом сиру (у 2 знач.). Сироварний завод.

СИРОВАРНЯ, і, ж. Підприємство, що виготовляє сир (у 2 знач.). У підвалі сироварні вваріла остання партія сиру, звареного ще свого часу Володею з літнього молока (Земляк, Лебедина зграя, 1971, 109).

СИРОВАРСТВО, а, с. Те саме, що сироваріння. Моя рада була б на перший раз сконцентруватись на досліді земельної власності в Галичині і форм кооперації, котрі виходять з неї в частьбі, сироварстві (Драг., II, 1970, 485); Харчова промисловість Франції славется виноробством та сироварством (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 90).

СИРОВАТКА, п, ж. 1. Рідина, яка виділяється при згортанні молока та при утворенні з нього кислото молока й сиру. Коли нема на молоці, то й на сироватці не буде (Укр.. присл., 1955, 273); От подали сироватку, Циган улітає [уминає]. А ж тут кома вареники з печі висуває (Рудан., Тв., 1959, 172); — Я своїм товаром не набуваюсь — він сам за себе говорить. Але глядіть, скажу вам, щоб потім не калясся: хтось сметанку збере, а важ і сироватки не distantься (Стельмах, I, 1962, 198); * У порівн. — Погана у вас в Бізцяз горілка, неначе сироватка в перцем, — сказав Кайдаш (Н.-Лев., II, 1956, 320).

◇ Крутіться як (мов і т. ін.) муха (музи) в сироватці: а) бути постійно заклопотаним, дуже зайнятим; метушитися б) перебувати в неприємному, скрутному становищі. Де ж хто таке чуває? Запросили гостей до себе, нагодувати їх, напоїти, а потім своїми задалегідь обдуманими запитаннями ставити в таке становище, щоб ті нещасні гості крутились як мухи в сироватці (Вільде, Повнол. діти, 1960, 229).

2. біол., мед. Рідина, що утворюється з крові та лімфи при їх зсіданні поза організм і використовується в медичній як лікувальний і діагностичний засіб. Є всі підстави вважати, що протитіла утворюються в тій самій частині організму, де утворюється і білки сироватки (Фізiol. ж., VII, 1, 1961, 66); Не допомогли Орлякові ні протизанеревна сироватка, ні спроба переливання крові (Довж., Зап. Десна, 1957, 308).

Δ Імунні сироватки — застосовували для лікування та профілактики препаратів, що їх одержують із крові людини й тварин, які перехворіли на певні інфекційні захворювання. З часів відкриття імунних сироваток робилися спроби застосування їх не лише при відповідних інфекціях, але й при різних інших захворюваннях (Мікр. ж., XXIII, 1, 1961, 57).

СИРОВАТКОВИЙ, а, е. 1. Прям. до сироватка і; // Пригот. із сироватки. Сироватковий kwas.

2. біол., мед. Який породжується, спричиняється або викликається введенням сироватки (у 2 знач.). Створюючи різні комбінації сироваткових білків з різними гімічними групами та імунізуючи ними тварин, пощастило здобути такі сироватки, що, як правило, реагують в гомологічним антигеном (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 312); Сироваткове лікування.

СИРОВЕЦЬ, вцб, ч., діал. Сирівець. Хата два дні не метена, а піч поколупалась, чорна, сировець зацеїс у діжці. — .. й дарма! (Григ., Вибр., 1959, 109).

СИРОВИЙ, а, е. 1. Грубий, небілений (про тканину, пшкв і т. ін.). Дуже змінився й батько. Постарів ніби чи, може, що відпустив бороду та ходив у доволі, з сирового полотна сорочці під насом і босий (Головко, II, 1957, 409); Біля комори Марія може розрізує абаку-падалицю, нанизує ті кружалця на сирову нитку (Шиян, Балада, 1957, 180); // Зробл. із грубої, небіленої тканини. Коли ж випадав вечір, вільний від нарядів, тоді, вишукувались у своїх сирових домотканих мундирах, геройське незалежницьке військо хвацько крокувало з піснями (Гончар, II, 1959, 243); Він був одязнений у сирову сорочку з домотканого полотна, доведу до колати (Чорн., Визвол. земля, 1959, 8).

2. Признач. для дальшої промислової обробки й виготовлення готового продукту; не до кінця оброблений. Такі монополії найміцніші, коли захоплюються в одні руки всі джерела сирових матеріалів. (Ленін, 27, 1972, 357); Добути з надр землі так звани сирову нафту, перше ніж направити споживачам, треба належним способом переробити (Нафта..., 1951, 14); // перен. Не до кінця відшліфований, не оброблений як слід. Роблячи із [поплавки], я маю на меті подати Вам... лиш сировий матеріал, як ми домовились з Вами. Переглядаючи рукопис, Ви можете прийняти або одкинути із (Кочуб., III, 1956, 370); Весь історичний матеріал в романі [«Якудолово» З. Тулуб] художньо трансформований, використаний як джерело, і майже ніде читач не відчуває його сировим, вайсім (Рад. літ-во, 12, 1965, 62).

3. Не варений, не смажений, не кп'ячений і т. ін. — За що наймєся? — Сорок грошей, сировий харч..., дають рано води, а вечері пити (Укр.. присл., 1963, 87); Оля любовно сорушила довгі кілця ще сирових кобас з їх сивим блиском застиглого сала (Кочуб., II, 1955, 360); Шавель знесла водця, — Вєв борщу лишилась птиця. З того часу журавель Сировим жує шавель (Стельмах, Колосок..., 1959, 57).

4. Те саме, що сиром'ятний. Ой, я казала, що нагаєчка з паперу, а нагаєчка з сирового ремєню (Чуб., V, 1874, 599); Весь [попратим] потертий сировим ремінням, а кризь рани жовті кості світять (Л. Укр., I, 1951, 392).

5. Покритий або просякнутий вологою; вологий, вогкий, сирий. Сирова ліщинонька, чом не горши, тільки куршися...? (Чуб., V, 1874, 312); Прибігає, нахилився, Побіліє, змінився І на землю сировую Деревом звалися (Рудан., Тв., 1959, 47); В шипінні сирової логви чувалася йому скарга халів, що тратили в вогні не тільки хліб щоденний, а щось більше (Кочуб., I, 1955, 219).

6. розм., рідко. Із в'ялим, пухким тілом; кривхотливий. Яка вона стала гладка й сирова у своєму капоті, що нашайдуку застібала на голій шиї, оця годована гуска (Кочуб., II, 1955, 217).

СИРОВИНА, я, ж. Добутий або вироблений вихідний матеріал, признач. для дальшої промислової обробки й одержання напівфабрикатів або готових виробів. Нафта та природний горючий газ є не лише наливою, але й дуже цінною сировиною для ряду підприємств хімічної, легкої, харчової та інших галузей промисловості (Нафта..., 1957, 55); — Партія і уряд націлюють нас на всемірний розвиток товариництва, на створення достатку продуктів і сировини в країні (Ряб., Жайворонки, 1957, 29); // перен., розм. Що-небудь не до кінця відшліфоване, не оброблене як слід. Я гочу туди [в журнал] послати свої обрядові пісні, але сировиною, бо зробити з них яку розправу нема в мене хисту (Л. Укр., V, 1956, 106).

СИРОВИНИЙ, а, е. Прикм. до сировини; який є сировиною. *Беликого розвитку набуде промисловість у районах на схід від Уралу, які мають незліченні природні багатства, сировинні й енергетичні джерела* (Програма КПРС, 1961, 63); *Сировинна база; Сировинні ресурси*; // *Який постачає сировину. Як і вся Середня Азія, Туркменія до революції була сировинним придатком царської Росії* (Ком. Укр., 5, 1966, 74); *В промислових колгоспах і радгоспах, у сировинних зонах консервних заводів та в колгоспах, що виробляють насіння овочевих культур, запроваджуються спеціальні овочеві союзники* (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 113).

СИРОВИЦЯ, і, ж., діал. 1. Сирпя. *Ой був ти ж мене сировицею* (Сл. Гр.).

2. Сироватка (у і знач.). [А н а:] *Бідна худібка! Я їм трохи сировиці до води долила, випили по дві коновці* [коновки] (Фр., IX, 1952, 99).

3. Ґрунтова вода, з якої виварюють сіль.

СИРОВІСТЬ, вості, ж., рідко. Абстр. ім. до сировий 5. *3 миз [нетрів] віа ще густіша п'яма, ще більша сировість, ще дужчий холод і запах вилності* [віж з-під вікових дерев] (Фр., IV, 1950, 473).

СИРОДІЯ, дію, ч. Сире молоко. — *Я тільки що подобла кози. Загодьте. Почастую вас сиродією із коржіками* (Тудуб, Людолови. I, 1957, 416).

СИРОДУТНИЙ, а, е, мет. Те саме, що сиродутний. *В древоруських сиродутих печат (горнах) виплавлялася .. сталь, яка утворювалася внаслідок сполучення в певних пропорціях заліза з вуглецем* (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 413).

СИРОДУТНИЙ, а, е, мет. Пов'язаний із стародавньою технологією добування заліза способом безпосереднього відновлення залізної руди вуглем при високій температурі. *Із заліза, яке добували [слов'яни Верхнього Подністров'я] з болотної руди сиродутним способом, виготовляли сокири, долота, серпи, ножі, шила, калючі, наконечники списів і стріла та інші речі* (Наука.., 9, 1964, 43); *У майстернях були вивалені залізний шлак, шматки сиродутного заліза* (Вісник АН, 8, 1949, 42); // *Признач. для добування заліза таким способом. Сиродутна піч; Сиродутний горн.*

СИРОІД, а, ч. 1. част. Людина, що вживає сире м'ясо як їжу.

2. діал. Людоїд. *Ти чуети? Ну, я почав йому белендіти про оті всякі чутки про сироїдів* (Козл., Ю. Крук. 1950, 235).

СИРОЇЖЕЧКА, п, ж. Зменш.-пестл. до сиріожка. *Ой лопнув обруч біля діжечки, Дівчата мої, сиріожечки!* (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 445); [Перший хор:] *Тулу-тулу коло діжечки, Навідала сиріожечки* (Коч., I, 1956, 516).

СИРОЇЖКА, п, ж. Істинний гриб з опуклою кришкою пластичастою, яскраво забарвленою шапкою на тонкій ніжці. *Сидить рижок при сосинці, Сиріожка при дубині* (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 452); *Ні я, ні Богда не внайшли хоч би поганенької сиріожки чи рижітки, — а Денис трикуфально вийшов на узлісся із десятком чи й двома чудових справжніх блих зривів!* (Рельський, Веч. розмов, 1964, 69); **У порівн. На частині валоміз [вулиці] попадались зграї собак і дітей — хлопці з червоними головками, як сиріожки, дівчатка в барвистих галатах, в тоненькими кісками під золотим фезом* (Кочуб., II, 1955, 123).

СИРОК¹, ч. 1. род. ркф. Зменш.-пестл. до сир. *Чорного гора хліб не родить, не родить пшеницю, — Вихоже вічариків, сирок і жемтуня* (Коломийки, 1969, 61); *Олександр оповів, як вони [алтайці] приготують сирки, як із коптять над вознищем на прутті* (Гжицький, Чорве озеро, 1961, 184).

2. род. рка. Сиркова маса, заправлена цукром, ізюмом, ваніллю і т. ін. у розфасовці. *Продукти, виготовлені з молока, — вершкове масло, сир, сметана, ржанка, кефір, сирки, шоколадне масло, морозиво — надзвичайно смачні й поживні* (Наука.., 6, 1968, 65); // *Спеціально упакований шматочок плавленого сиру.*

СИРОК², рка, ч. Рибя родили лососевих, поширена в річках і озерах Північного Сибіру.

СИРОКО, невідм., ч. Сильний гарячий вітер у Південній Європі та Передній Азії, що дме із пустель Північної Африки й Аравії. *Біля узбережжя Середземного моря по схилах Атлаських гір розташовані суші субтропіки з жарким сухим літом і дощовою зимою. Тут нерідко з Сахари дме вітер сирок, сухий і гарячий, який несе багато пилу* (Фіз. геогр., 6, 1957, 131); *Сьогодні трохи душно — подув африканський вітер — сирок* (Кочуб., III, 1956, 327).

СИРОМОЛОТ, у, ч., розм. Вимолочене зерно без просушування в клуні.

СИРОМОЛОТНИЙ, а, е, розм. Вимолочений і не просушений.

СИРОМУДРИЙ, а, е, діал., ірон. Дуже мудрий. — *Масток твій пса еарт, коли в тебе нема гаддині. Який ти межи людьми сиромудрий, а який ти маленький коло моєї Анчки* (Март., Тв., 1954, 155); — *Ти, Завадка, щось мені надто сиромудрий. Аби ти, прошу я вас, не перемудрувався* (Вільде, Сестри.., 1958, 488); — *Багато це ти, сиромудрий, не чує і не бачиш. Воно, правда, ніч та й не видно. Вранці буде видніше* (Козл., Ю. Крук, 1957, 358).

СИРОМ'ЯТНИЙ, а, е. Те саме, що сиріцевий. *В передпокої стелився на спочин Одиссей .. Шкуру волову під ніз в постели сиром'ятну, а зверту Руна поклав від овець* (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 339); *Сиром'ятний ремінь*; // *Пов'язаний з виробництвом сирниці. Сиром'ятний цех.*

СИРОП, у, ч. 1. Концентрований розчин цукру звичайно в фруктовому або ягідному соку. *Свіжі ягоди протирають, віджимають сік, а з мезги роблять відвар*, додаючи цукор, і готують сироп (Технол. пригот. їжі, 1957, 106); *Запаморочливо пахнула перелітні цукровим сиропом вареники — білі-білі* (Сонч., На Бат. горі, 1960, 33); **У порівн. Вино, що його має Сулман у призначений для Нелі срібний келих, таке густе, що капає крапля за краплею, наче сироп* (Вільде, Сестри.., 1958, 362).

2. фарм. Густий відвар із лікарських трав і т. ін. *У народній медицині застосовують сироп з кашусти як засіб проти катару верхніх дихальних шляхів* (Хлібороб Укр., 3, 1970, 47).

СИРОПНИЙ, а, е. Прикм. до сироп. *Нелі гідко пригублюватись до келиха, обкладеного ззовні почорнілим карбуванням.. Не приваблює її і сиропна густота вина* (Вільде, Сестри.., 1958, 363); **Образно. Ми за поезію великих почитуємо; ми лише проти тієї істинної лірики, що нічого не стверджує, нічого не заперечує, .. де немає ні глибоких людських переживань, ні справжньої любові, а солоденько-сиропні віршички чи мініатюри* (Мал., Думки.., 1959, 132).

СИРОПУСНИЙ, а, е, рел. Стос. до сиропусту. **СИРОПУСТ**, у, ч., рел. 1. Певний час, день, у які, за законами православної церкви, забороняється вживання молочної їжі.

2. Останній день масниць, неділя перед великим постом.

СИРОРОБ, а, ч. Те саме, що сировар.

СИРОРОБНИЙ, а, е. Те саме, що сироварний. *Сироробна промисловість; Сироробний завод.*

СИРОТА́, *ж.*, *ч.* і *ж.* 1. Дитина, підліток, що втратили батька й матір або одного з них. — Я сирота: без матері, без батька осталася, і він один на всім світі, Один мене любить (Шевч., I, 1963, 127); Разім любив сестру особливою, ніжною і глибокою любов'ю, якою люблять сироти старших сестер, що дарують їм втрачену материну ласку (Тулуб, В степу..., 1964, 113); — Гата нашого вбито на фінській війні, я — сирота вважаюсь (Ю. Янов., I, 1954, 43); Сказано — як батько вмер, то це ще пісироти, а як мати, то вже ціла сирота (Лв., Тарас. шляхч. 1954, 30); // Людина, що залишилася без рідних, близьких; одинок, самотня людина. Він оповістив, що він теж сирота, теж нема роду й плем'я (племени), що він козак в далекому селі Глибова (Вовчок, I, 1955, 319); [1 - й м а й с т е р:] Бійся бога! Та що ж се ми за сироти нещасні? Чей єсть у нас товариші вірники, чей озвустя на братерський поклик (Л. Укр., II, 1951, 210); *Образно. Залюнали старий жалібний Моїх покинутих пісень-сиріт (Л. Укр., I, 1951, 138); *У порівн. Гайдамаки остали, Помолились, одяглися, Кругом мене стали. Сумно, сумно, як сироти, Мовчки позлилися (Шевч., I, 1963, 77); Сиротою стоїть над шляхом хата, з побитими вікнами, непоплена, .. чорна, полупана... (Мирний, II, 1954, 179); // перен. Відна, вешався людина; бідолаха. — Ти ладен, мабуть, мене живого в землю закопати! — говорила Кайдашиха. — Ти хочеш в свою Мотрею мене, сироту, скривдить? (Н. Лев., II, 1956, 357).

Зостається (залишється, лишється і т. ін.) сиротою: а) втратити батька й матір або одного з них. Я свого отця-нещкі не знаю; я ще в сироточку восталася сиротою, — і прийняв мене мій родич до себе (Вовчок, I, 1955, 181); Задала вона, як встала сиротою, як жила в матір'ю вдов, ходила в гімназію, як сиділа в книжковій селірною добою разом з матір'ю за столом (Н. Лев., VI, 1966, 57); На сиротому році Люба залишилася сиротою (Стельмах, I, 1962, 343); Сиротою на ласці родичів лишилася [Люба] (Ле. Міжгір'я, 1953, 24); б) бути одиноким, самотнім людиною. Вмер батько наш! .. Сиротою наша мати восталася (Л. Укр., I, 1951, 9); Круглий (кругла) сироті див. круглий.

◇ Казяньська сироті див. казяньський; Мбрщити [із себе] сироту див. мбрщити.

2. *перен. ж.*, *іст.* У стародавній Русі — різні категорії феодального залежного селянства.

3. *тіл. ж.*, *ром.* Пухирці, що з'являються на шкірі людини від холоду або нервового збудження. — Як же в хаті холодно, аж сироти на руки повстає... — промовила дівчина (Григ., Вибр., 1959, 34).

Повиступали (повиступають) сироти [на тілі (шкірі)] див. повиступати; Узятися сиротами — покритися пухирцями від холоду або нервового збудження. Ніжлюбиле ажоріале обличчя, що перед тим, взявшись на холоді сиротами, аж волохатилось дрібним пушком, тепер враз освітлює, зароживалося ніжно, мов пелюстки в росі (Гончар, III, 1959, 186); Звалили [гайдамаки] старого на землю, сорочку на спині заголили. Жовта, як віск, шкіра під сорочкою вгамь сиротами, а після кількох нагайок — синіла басаманами... (Ішук, Вербівчани, 1961, 258).

СИРОТИН, *а, в.* Примк. до сироті 1; належний сироті. Не стій, багачу, на сиротинім дворі (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 221).

СИРОТИНА, *ж.*, *ч.* і *ж.*, *нар.-поет.* Те саме, що сироті 1. [І в а н:] Гляди ж, Семене, і ти, Одарко, — як побачите коли сиротину, то пошануйте її нагодуйте її, як батько дитину (Кроп., I, 1958, 108); Вчителька сказала, що він сиротина. Яке страшне, незрозуміле слово! (Чаб., Шляхами..., 1961, 76); Іде, іде козак та й у

чисте поле, Ой, там сиротина, ей, та й пшеничку поле (Укр. нар. пісні, 1958, 178); Може, й мила ту ж звалили Десь на місяць позирне, Теж загаде сиротину Та важенько і вітне (Мавж., Тв., 1955, 106); *Образно. Тонку вербу край дороги Хилить, нахилить. Низько вгнеться сиротина, Бо нема підпори (Граб., I, 1959, 197); *У порівн. Ти плачеш. Ти, що відіпнула Любов мою, як сиротину, Тепер надарю просиш, ловиш Любові хоч би крапельку (Фр., XI, 1952, 17).

СИРОТИНКА, *ж.*, *ч.* і *ж.* Зменш.-пестл. до сиротина. — Оце сиротинка, такого-то син .. Ну, хай великий росте. Ну, скажи, що ти будеш робить, як виростеш? (Довж., III, 1960, 388); — Боже мій, боже, — гадаю, сапаючи, — сироточку мій маленькій, сиротинко моя, що я тобї після себе залишу? (Мур., Бук. повість, 1959, 289); — Покарав тебе бог, сиротинко, — приказувала бабуся, вкладаючи його в ліжко (Тулуб, Людолови. I, 1957, 54).

СИРОТИНОНЬКА, *ж.*, *ч.* і *ж.*, *нар.-поет.* Зменш.-пестл. до сиротина. Щось не спиться серед ночі Сиротиноньці (Граб., I, 1959, 111); Нема долі гірш Сиротиноньки! (Черв., Поезії, 1959, 158); — Ох ти ж горе тяжке!.. Це ж Улья, сиротинонька, дитя безпритульне, — протогнає дідок із сивою борідкою (Мик., II, 1957, 309).

СИРОТИНОЧКА, *ж.*, *ч.* і *ж.* Зменш.-пестл. до сиротина. — Що котить, те й робить зо мною! Дайте сиротиночці ще на світ прожити!.. (Кв.-Осн., II, 1956, 58); [Лукерія Степановна:] Ох, безталанна ж я сиротиночка! Одним одна дитина, одну виходувала і та... (Кроп., II, 1958, 340).

СИРОТИНСЬКИЙ, *а, в.* *ром.* Те саме, що сиротинський. — Внас сніжок на обліжок, на густій лози, Побуть тебе, козаченьку, сиротинські сльози (Чуб., V, 1874, 401).

СИРОТИТИ, *очу, отіш, недок., перен.* Робити дитину, підлітка сиротою, позбавляти батька й матері або одного з них. — Не сироти моїх діточок, не вбивай жінки (Кв.-Осн., II, 1956, 416); У полі бились [воїни], сиротили Маленьких діточок своїх (Шевч., II, 1963, 91); Звісно, дома жінка та купа дітей, яких не хотілося б сиротити, але хіба ж не за іже щастя він і поведе військом через Сиваш? (Гончар, II, 1959, 401); // Залишати одиноким, самотнім. — Мати ж тремтить за сина. Не руш, говорять, не встравай, не сироти старої матері... (Ле, Міжгір'я, 1953, 11); // перен. Знедолити кого-небудь. — Голову мені рубайте, не виноград... не відбирайте від мене хліба... не сиротіть, бо загину... (Жоцько, I, 1955, 218); // перен. Залишати когось, щось. Під, волосні так жалкують! — Не кидайте нас, .. не сиротіть наших Писок! (Мирний, I, 1949, 238).

СИРОТИТИ, *ію, ієш, недок.* 1. Ставати сиротою (у 1 знач.); втрачати батька й матір або одного з них. — Тут я родилася, тут я хрестилася, тут сиротіла... тут і вмер, моя дитино (Вовчок, I, 1955, 142).

2. Втрачати рідних, близьких або коханих людей; залишатися одиноким, самотнім. — Осиротіє наш рід, то не точку, щоб моя сім'я сиротіла (Стельмах, II, 1962, 22); Весільний обід вібрав чимало гостей... Щасливий батьки із жахом усвідомлювали, що з кожної звалиною сиротіть дедалі більше й більше... (Ю. Янов., I, 1958, 624); *Образно. [К а р р о:] Коли серце почува, що воно сиротіє, то й порива його далі від людей (Кроп., II, 1958, 121).

3. *перен.* Стояти одиноким, сиротливо. Весняна і осіння вода затоплює увесь тітчин мочар, і на ньому, наче кистрате гніздо, сиротіє немудра оселя (Стельмах, I, 1962, 138).

СИРОТЛИВИЙ, рідко **СИРІТЛИВИЙ**, а, е, і. Який не має рідних, близьких; одинокий, покинутий, забутий. Чого ж тепер Кирило мовчить? Чому не заговорює гірких слів сиротливої дочки свого безмаланного товариша?.. (Мирний, III, 1954, 67).

2. перен. Який міститься, розташований відособлено, окремо від інших; самотній. Осіню. Вечора огні. Синь і синьо навокло, сиротливе вдалині перекотиполе (Сос., II, 1958, 94); Сиротлива на перше літо, землянка Вериги на друге вже мала двох сусідів (Панч, Гомов, Україна, 1954, 15); // Тужний, сумовитий. Де-не-де останнім сиротливим шелестом шепчуться сузі кукурудзи (Хотк., II, 1966, 267).

СИРОТЛИВІСТЬ, рідко **СИРІТЛИВІСТЬ**, вості, ж. Стан за знач. сиротливий, сирітливий. Почуття невольничої образи й сиротливості обгорнуло його (Панч, I, 1956, 540).

СИРОТЛИВО, рідко **СИРІТЛИВО**. Присл. до сиротливий, сирітливий. Від погляду Лукії Наартени не призовалося, що син її, притулившись під деревом, стоїть якось сиротливо, не танцює (Гончар, Тронка, 1963, 157); Літали сірі низькі змари, сиротливо стояв сусідній гай, чорний, непривабливий, мовчазний (Збан., Курял. о-вп, 1963, 180).

СИРОТНИЙ, **СИРІТНИЙ**, а, е, рідко. Те саме, що сиротливий. Сирітне життя дівчини удовою тільки з дідом призначало її до господарства, і вона почувала себе дорослою господинею, яка призначає таких поважних гостей (Ле, Нальвайко, 1957, 11); Кость є сиротний поці сидить, схилювшись над книжкою, на лісі (Вас., III, 1960, 329).

СИРОТНО, **СИРІТНО**, рідко. Присл. до сиротливий, сирітливий. Остеронь сиділа Маріка, самотньо, сиротно (Вас., II, 1959, 214); Пошарпані циновки на долоці сирітно щуряться, та з темної стіни ледве вігнані ложка портрети (Ле, Міхир'я, 1953, 203); // у знач. присудк. сл. Листа прислала мати: — Полте татусь теїні на війні. І ти мене покинув... Самій так сиротно мені... Вертайсь додому, сину! (Воскр., 3 перцемі, 1957, 354).

СИРОТОВІНА, ш, ч, і ж., діал. Сирота. Одно другого на хліб на сімь вакалкає. А я стою, пребідна сиротовіна, Нікто мене не приштає (Чуб., V, 1874, 469).

СИРОТОНЬКА, ш, ч, і ж., нар.-поет. Зменш.-пестл. до сирота. — Брате милий, брате-соколоньку, Ти покинув сестру-сиротоньку (Пісні та романи..., II, 1956, 154); *Образно. Де ж ти взялась, сиротонько, Тополенко мила? (Рудан., Тв., 1959, 89).

СИРОТУВАТИ, ую, ушп, недок., розг. 1. Бути сиротою (у 1 знач.). Я згадала, що я сиротую, що обоє я, та не при батьковій-матері вросла, живу у чужій стіні з ласки (Вовчок, I, 1955, 198).

2. Лпшатися одиноким, самотнім. На далекі заробітки Візі синів повіряджа (вдова), В люту зиму, в теплі літці — Сиротує — не важає (Грав., I, 1959, 505).

СИРОТЮК, а, ч., розг. Хлопчик, що втратив батька й матір або одного з них; сирота. Сам не знає [учитель], кого більше жалувати, чи цього сиротюка, котрий їще пищає з болю прериваними голосами, чи того хлопця, що м'є бути для родичів потіхою, а йшов насліпо у пропасть [шпірву] (Ков., Світ., 1960, 10).

СИРОТЮЧКА, н, ж., розг. Дівчинка, що втратила батька й матір або одного з них; сирота.

СИРОТЯ, яти, с. Зменш.-пестл. до сирота 1. Бідний сиротя без хліба отавляти [ворогі] (Думи..., 1941, 148); У світі є й діти одні — сиротята. Самі без опіки, без хати вони (У. Кравч., Вибр., 1958, 207); Дядько має своїх дітей, до їх його серце і лежало... До того ще дадина — злюча-презлюча, і чоловіком своїх орудувала,

а то що вже казати за мале дівча-сиротя! (Мирний, I, 1954, 71); — Видиш, жінко? Нам було прийняти сиротя Михайлове, як приносила [Анна] та просила прийняти (Коб., II, 1956, 245); — Хіба на них розсердишся? І бабуню визнають, і лацяться... А ще ж — сиротята (Головка, I, 1957, 248); *Образно. Пташенятам-сиротятам згідки доспіли (У. Кравч., Вибр., 1958, 123).

СИРОТЯТКО, а, с. Зменш.-пестл. до сирота. — Ой, ну, люлі, мале дятятко, Зостаєшся, миле, В світі сиротятко! (Укр. лір. пісні, 1958, 346); Було ж і дівча сиротятко, що ні батька, ні матері не знало, дак багатирські хлопці на неї й не дивляться (Барв., Опов., 1902, 189); [А л ь б і в а:] Я більше не могла те сиротятко мучити... (Л. Укр., III, 1952, 314).

СИРОТЯТОЧКО, а, с. Пестл. до сиротятко. Почала над ними заводити, як над померлими: — Діточки мої, сиротяточка дрібні! (Фр., II, 1950, 212); Серце крапалося на одну дужку, що не дає доньці радості у своїм дому, що наплакалося, набідилося біднее сиротяточко (Хотк., II, 1966, 98).

СИРТ див. сирти.

СИРТИ, ів, мн. (одн. сирт, у, ч., розг.). Високігірні рівні ділянки гірських систем, зайняті степами та напівпустелями. У верхніх частинах хребтів [Тянь-Шаню] трапляються рівні, горизонтальні з обривистими краями поперек — сирти (Фіз. геогр., 7, 1957, 181); Отари паслися поруч, на сирті, де послуживий вітер здуває зайвий сніг, тах що вієці й коні самі здобували собі взимку з-під снігу корм (Тулуб, В степу..., 1964, 7).

СИРТЬ, і, ж. Промислова риба родини корошових, що водиться в басейнах Північного і Балтійського морів; рибець.

СИРУВАТИ, а, е. Трохи сирій (у 1—3, 5, 6 знач.). І все-таки фільм я встиг здати, хоч для цього й довелося в останній час просидіти, не відходячи від монтажного стола, без сну, вісімдесят п'ять годин підряд. Фільм виїшов все ж сируватим, ризлим (Довж., I, 1958, 25).

СИРУВАТИСТЬ, тості, ж. Властивість і стан за знач. сируватий.

СИСНИЙ, а, б, і. Стос. до ссання. Якщо доторкнути-ся до зуб дитини, вона починає робити сисні рузи (Шк. гігієна, 1954, 80); // Який живиться соками рослини (про комаху). Під час вегетації рослини вірусні захворювання передаються головним чином сисними комахами (Карпопя, 1957, 225); За способом живлення.. шкідливі [бавовників] поділяють на сисних, що живляться соками рослин... і гризучих, що живляться тканинами стебел, листя (Техн. культ., 1956, 264); // Який служить для ссання. Ротовий апарат комах пристосований до живлення твердою або рідкою їжею. Залежно від цього у комах бувають гризучі або сисні ротові органи (Захист рослин..., 1952, 14); У бджіл порівняно короткий сисний зоботок (Веч. Київ, 12.XII 1957, 4).

2. перен. Який викликає непрямне відчуття у серці, шлунку і т. ін. Сисний біль.

СИСТЕМА, н, ж. 1. Порядок, зумовлений правильним, планомерним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь. Бажаючи дати кілька корисних заміток про деякі питання нашої мови, я не буду додержуватися якоїсь певної системи в виборі тем (Сам., II, 1958, 365); Він [І. Франко] читав усе, що попадало в руки, без плану і без системи: Шекспіра, Шіллера, Клопшток, Гете, Гейне, Гомера, Софокла, біблію (Коцюб., III, 1956, 28); Танковий бій мій генерал провадить на [у] скаженю темні. Даючи волю й ініціативу групам танків, він залізкою рукою тримає все в єдиній системі (Ю. Янов., I, 1958, 341); Під час запису... приведення в систему матеріалу фольклорист [О. В. Маркович] надавав великого значення приміткам, що допомагали

скласти уявлення про середовище побутування при-
слів'я і прикладок (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 30); // Про-
дурманний план. Тепер, скінчивши з дилемим божом своєї пра-
ці, познайомлю Вас, шановний добродію, і з самою систе-
мою, або планом роботи (Мирний, V, 1955, 360); Огляд-
ла (Любов Прохорівна місто) без якоїсь системи (Ле,
Міжгір'я, 1953, 26); // Заведений, прийнятій порядок.
Обговорення трудящими проектів законів та інших
рішень як зазальдержавного, так і місцевого значення
повинно стати системою (Програма КППР, 1961, 91);
— Потім ще одне, товариші, — продовжував Зозуля.
— Мені здається, що у вас неправильна система оплати
(Кучер, Трудна любов, 1960, 482); Країці вчителі орга-
нізують заняття так, щоб кожен учень працював певну
годину. Там, де довірили для цього умови, переводимо шко-
ли на кабінетну систему навчання (Рад. Укр., 12.II
1972, 1); Система заробітної плати може бути від-
рідною (Підручник шофера..., 1960, 318).

Карткова система *див.* картковий; **Паспортна систе-
ма** *див.* паспортний.

△ **Акордна система** *оплати [праці] див.* акордний².
2. *бот., зоол.* Класифікація. До досліджень, які від-
крили дуалістичну природу лишайникового організму,
систематикам було дуже важко знайти місце лишайни-
ків в системі рослинного світу (Укр. бот. ж., XIII, 1,
1956, 15).

3. Форма організації, будова чого-небудь (держав-
них, політичних, господарських одиниць, установ і т. ін.).
Особливо важливе місце в усьїй судовій системі нашої
країни займає народний суд (Рад. суд, 1951, 60); Яскра-
вим виявом соціалістичного демократизму є наша ви-
борча система (Київ. пр., 27.X 1950, 3); // Форма су-
спільного устрою; формація. При робовласницькій си-
стемі в раба не могло бути ніякої зацікавленості в праці
(Іст. СРСР, I, 1956, 23); Жовтнева революція вивела
Росію — одну з найбільших країн світу — з системи
імперіалізму (Ком. Укр., 4, 1968, 6).

△ **Мажоритарна виборча система** *див.* мажоритарний;
Світова система соціалізму *див.* соціалізм; **Світова
соціалістична система** *див.* соціалістичний.

4. Сукупність яких-небудь елементів, одиниць, час-
тин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням.
Основним завданням курсу сучасної української мови є
вивчення її граматичної будови (морфології, словотвору,
синтаксису), фонетичної системи і словникового складу
(Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 3); // у сполуч.
із сл. річка, ріка та власними назвами річок.
Річка з її притоками. Система Дніпра.

△ **Метрична система** *мір див.* метричний¹; **Періодич-
на система** елементів *див.* періодичний; **Річкова (вднна)
система** — сукупність природних і штучних водойм.
Потоки такої води утворювали річкової системи (Іст.
СРСР, I, 1956, 4); Величезна річкова система інтенсивно
розвивала гори, а продукти їх руйнування відкладала в
Каракумах (Наука..., 11, 1967, 48).

5. Сукупність принципів, які є основою певного
вчення. Воздвиженський взяв білет, йому вийшов Гегель.
Він почав розказувати його систему.. і почав збиватись
(Н.-Лев., I, 1956, 365); К. Д. Ушинський — ..творець
оригінальної, оснoваної на принципі народності і демо-
кратичною педагогічної системи (Видатні вітч. географі-
сти..., 1954, 83); Величезну допомогу актору, який шукає
справжньої майстерності, надає система Станіслав-
ського. Саме вона спрямована на боротьбу з ремісницт-
вом, ..утверджуючи єдино життєве в наших умовах
шлях творчого перетілення (З глибин душі, 1959, 33);
// Сукупність способів, методів, прийомів здійснення
чого-небудь. Система контролю — дійовий засіб удо-
сконалення керівництва комуністичним будівництвом

на основі справді демократичних принципів, надійна
зброя боротьби з бюрократизмом і тазганією, школа
комуністичного виховання мас (Резол. XXII з., 1961,
24); Втілення в життя нової системи планування й еко-
номічного стимулювання — одне з найважливіших за-
дань, поставлених партією на найближчі роки (Ком.
Укр., 12, 1966, 35); Розробляючи систему удобрення,
в першу чергу необхідно вирішити питання про те, чи
потребує даний ґрунт зміни (Доброва..., 1956, 148);
Система управління.

6. Будова, структура, що становить єдність законо-
мірно розташованих та функціонуючих частин. — Щоб
бути психологом, треба знати анатомію й фізіологію
нервової системи (Донч., II, 1956, 202); З корінця зародка
[капуст] розвивається золотий корінь, який своїм
розгалуженням утворює досить розвинену кореневу си-
стему (Овоч., 1956, 194); // Технічний комплекс, що
складається із взаємоз'язаних споруд, механізмів,
машин і т. ін. Енергетичні системи. Це слово народилося
ще в 20-х роках, коли вперше об'єдналося кілька електро-
станцій Ленінградської області (Знання..., 10, 1972,
8); Система мащення [двигуна] забезпечує надтождження
мастила на тертьові поверхні деталей. В неї входить
картер, насос, маслопровод, фільтр, контрольні при-
строї тощо (Зерн. комбайни, 1957, 152); Розсадні те-
лиці для зимового вирощування росади огірки і помідорів
потрібно спеціально обладнати посиленою систе-
мою озв'язання та електроідеціювання (Овоч., 1956,
142); Система освітлення автомобіля призначена в ос-
новному для забезпечення нормальних умов при роботі
вночі (Автомоб., 1957, 234); // Марка, тип, конструкція
яких-небудь машин, їх частин і т. ін. [М и р о в:] Вчора
приземлився у тебе німець на викинувачі.. Літак нової
системи (Корп., II, 1953, 17); В стриж шинелях, з гим-
нітками всієї систем обступили [бійці] ганок, пожму-
р'яють мажорку (Гончар, II, 1959, 19); Система пар-
ашута; // Сукупність предметів, пристроїв і т. ін. одна-
кового призначення. Тільки система супутників здатна
безперервно спостерігати атмосферні процеси, що від-
буваються в масштабах всієї планети (Рад. Укр., 22.V
1962, 3); // Сукупність господарчих одиниць, установ,
об'єднаних організаційно. Система освіти, з одного
боку, має забезпечити суспільство, в тому числі й народ-
не господарство, висококваліфікованими кадрами. З дру-
гого боку, вона має задовольнити потребу населення в
здобутті освіти (Наука..., 9, 1971, 3); Система охоро-
ни здоров'я.

△ **Вегетативна нервова система** *див.* вегетативний;
Геліоцентрична система світу *див.* геліоцентричний;
Геоцентрична система світу *див.* геоцентричний; **Друга
сигнальна система** *див.* сигнальний; **Коридорна система**
див. коридорний; **Лімфатична система** *див.* лімфатич-
ний; **Модульна система** *див.* модульний; **Периферична
нервова система** *див.* периферичний; **Перша сигнальна
система** *див.* сигнальний; **Повідієва система** *див.* повіді-
євий; **Саморегулююча система** *див.* саморегулюючий;
Симпатична нервова система *див.* симпатичний; **Соматич-
на нервова система** *див.* соматичний; **Сонячна система**
див. сонячний; **Центральна нервова система** *див.* цен-
тральний.

7. геог. Сукупність верств гірських порід, що харак-
теризується певними вихопними фауною і флорою.
△ **Дисперсна система** *див.* дисперсний.

СИСТЕМАТИЗАТОР, а, ч. Той, хто систематизує
що-небудь.

— **СИСТЕМАТИЗАЦІЯ**, і, ж. Дія за знач. систематизу-
вати. Найкращий спосіб систематизації знань у певній
галузі — відповідна спеціальна освіта (Смолч, VI, 1959,
137); Методика вивчення народної творчості, зокрема

питання її систематизації — важливі проблеми фольклористики (Нар. тв. та етн., 4, 1966, 73); Усвідомлення понять зв'язане з їх систематизацією і узагальненням (Рад. психол. наука..., 1958, 194).

СИСТЕМАТИЗОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мив. ч. до систематизувати. — Думки й наміри, якщо вони не систематизовані, не приведені в порядок, не варті її торішого сізгу (Шовк., Інженери, 1956, 281); // у знач. прикм. В лекції потрібний не випадково відібраний, а систематизований матеріал, який витримує критику з точки зору синтетичної оцінки (Ком. Укр., 6, 1970, 67); Серія систематизованих видань творів української класики.

СИСТЕМАТИЗОВАНО. Присл. до систематизований. Найвидатнішою пам'яткою історичної літератури Російської держави XVI ст. була «Степенная книга», в якій було зроблено спробу систематизовано викласти історію Російської держави (Іст. УРСР, I, 1953, 174).

СИСТЕМАТИЗУВАННЯ, я, с. Дія за знач. систематизувати; систематизація.

СИСТЕМАТИЗУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., Perez. Приводити в систему (у 1, 2 знач.). Фольклорист [О. В. Маркович] систематизував матеріал по темах і в алфавітному порядку (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 29); Кібернетичні машини здатні збирати і систематизувати в своїй пам'яті величезну масу інформації (Наука..., 2, 1965, 14); Понад річку пішов Голубар після цих розмов, щоб на самоті ще раз розібратися в думках, систематизувати заходи, якими збирався розпочати нові порядки в бригаді, на проходці ствола (Льв. С. Голубар, 1950, 57); Нашедку систематизувавши в голові матеріал... пішов [пропагандист] до казарм (Еллан, II, 1958, 52).

СИСТЕМАТИЗУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до систематизувати. З багатьох матеріалів, взятих кількома десятками фронтових кінооператорів, відбирались найкращі, систематизувались і потім передавались Олександрові Петровичу [Довженкові] (Знавця..., 1, 1966, 14).

СИСТЕМАТИК, а, ч. 1. Те саме, що систематизатор; // рідко. Людина, схильна до бездоганного порядку в усьому. — Я систематик... Я роблю своє діло помалу, спокійно, згодою (Фр., VII, 1951, 221).

2. Фахівець із систематики (у 2 знач.). Організується Науково-дослідний інститут в Козлові, з'явилися ботаніки, морфологи, систематики, агрохіміки, ґрунтознавці (Довж., I, 1958, 489); Систематикам було дуже важко знайти місце лишайників в системі рослинного світу (Укр. бот. ж., XIII, 1, 1956, 15).

СИСТЕМАТИКА, а, ж. 1. Групування, класифікація предметів і явищ. Насамперед треба вказати на велику серію його [академіка В. М. Свєтчикова] праць, присвячених теорії поліморфізму, систематиці залізних сплавів за аналогією поліморфізму (Розв. науки в УРСР..., 1957, 438); // рідко. Бездоганий порядок у чомусь. Який систематичний лад науки у всієї гати, яка мертвечина! ..Яка систематика, яка педантизм [який педантизм]! (Круш., Буденний хліб..., 1960, 114).

2. Розділ ботаніки або зоології, який класифікує, розподіляє на види, роди, родини і т. ін. та описує існуючі й вимерлі рослини чи тварини.

СИСТЕМАТИЧНИЙ, а, е. 1. Який являє собою систему; побудований, упорядкований за певним планом. Для задоволення тематичних запитів читачів існує [у Державній публічній бібліотеці АН УРСР], генеральний систематичний каталог (Наука..., 8, 1958, 31).

2. Який спирається на певну систему; суворо плановий. Лише за радянського часу збирання народної

творчості набуло систематичного характеру (Нар. тв. та етн., 6, 1965, 3); Систематична освіта; // Логічно впорядкований, стрункий, послідовний (про виклад думок). Не можу тобі написати такого листа, як хотілось би, щоб все по порядку і до ладу описати... Може, тому, як звикну та заспокоюся, листи будуть більше систематичні (Коцюб., III, 1956, 323); Не буде тут ніякого систематичного розповідку, але зате це правдиві слова людини, що бачила на свої очі все те лихо (Л. Укр., V, 1956, 69).

3. Постійний, регулярний. Павлуся розторося собі перш систематичною гульнею по ночах (Н.-Лев., IV, 1956, 230); Зовсім інша робота писати спомини, там треба інтенсивного і більш-менш постійного напруження пам'яті, систематичного думання (Л. Укр., V, 1956, 394); Якщо букти були повстанням просто пригноблених людей, то систематичні страйки виражали вже собою вярдовку класової боротьби... (Ленін, 6, 1969, 28); Для соціалістичного виробництва систематичне підвищення якості продукції в життєвою потребою, яка диктується корінними інтересами народу (Рад. Укр., 27.VIII 1959, 2); — А-аа! — випростав Бронко плечі, як після сну у невіддільній позиції, і тут же подумав: «Треба буде повернутись до систематичної гімнастики» (Вільде, Сестри..., 1958, 494).

4. бот., зоол. Стос. до систематики (у 2 знач.). З початку XIX ст. виникає думка про систематичну самотність лишайників (Укр. бот. ж., XIII, 1, 1956, 15).

СИСТЕМАТИЧНІСТЬ, ності, ж. Послідовність у діях, вчинках; наявність системи у чому-небудь. — Виробляв [гімназія] пам'ять, ..систематичність (Фр., III, 1950, 31); Окремий збірник — річ тяжка... В журналі може бути більше систематичності [ніж у збірнику] (Л. Укр., V, 1956, 68).

СИСТЕМАТИЧНО. Присл. до систематичний 1—3. Водограй, що густо й систематично були розташовані серед кумб... раптом вибухали дощем рясних крапель (Смоляк, I, 1958, 63); Запевне менше знаю, ніж Ви [О. Кобилянська], бо.. систематично вчилася тільки до 14 років (Л. Укр., V, 1956, 268); Розпочалося для білорусів сиротят пекельне життя. Негідна мацуха.. затроновала [затруновала] їх життя систематично (Коб., II, 1956, 320); З центру революційної Росії на Україну, де точилася запекла боротьба за Радянську владу, систематично йшла допомога кадрами, коштами, зброєю (Визначні місця Укр., 1958, 23); Обтирайте тіло водою, систематично робіть вярдовку — все це підвищує опірність організму творобам (Веч. Київ, 21.I 1963, 3).

СИСТЕМНИЙ, а, е. Стос. до системи (у 1 знач.); який є системою.

СИСТЕМНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. системний.

СИСТОЛА, а, ж. Одна з ритмічно повторюваних фаз серцевого циклу — скорочення м'язів серця після їх розслаблення (діастолі). Кров в аорту надходить під тиском, який не в сталим: при систолі — скороченні — лівий шлуночок викидає кров в аорту і тиск у ній підвищується, під час діастолі — розслаблення — тиск в аорті падає (Заг. догляд за хворими, 1957, 76).

СИСТР, а, ч. Давньосвітський ударний музичний інструмент у вигляді вигнутої металевий пластини, в яку вставлені металеві прутки різного розміру, що бряжчать під час струшування. Серед дєтрської громади царити єгипетським систром Клич до бою (Зеров, Вибр., 1966, 257).

СИСУН, а, ч. 1. Плоский черв'як, що паразитує на шкірі та зябрах риб, а також у внутрішніх органах деяких тварин і людини. Сисун печінковий.

2. Маля ссавця, яке ще ссе матку. *Додаткову підгодовлю сисунів слід починати з першого тижня* (Хлібороб Укр., 4, 1965, 18); *Щоб забезпечити нормальний розвиток лошади-сисунка та не знизити вгодованості матки, її потрібно добре годувати* (Ковярство, 1957, 140).

СИСУНЕЦЬ, вця, ч. 1. Зменш.-пестл. до сисун 2. *Зайшла [Марія] до телят. Виростить їх, викаже і — котрий уже раз! — передає іншим. А сама — до нової групи сисунців* (Хлібороб Укр., 8, 1968, 19); // *Немовля; малевька дятна*.

2. *перен., зневажл.* Молода, недосвідчена, невміла людина. *Здалося [хлопцеві], що я зверну увагу на його діачинку.. А я боявся подумати про це, не то що звертати увагу, такий же був сисунець і так нас вдома виховано* (Ю. Янов., II, 1954, 18); — *Ти ще сисунець, від горика — три вершка, і ще багато чого не бачив, — заявив Кирило Сидоренко, перевертаючи підшипники* (Собко, Звич. життя, 1957, 97).

СИСУНЧИК, а, ч. Пестл. до сисунець.

СИТА, й, ж., заст. Мед. розведеній водою, або медовий відвар на воді. *Жінки.. кутю у миски накладають та ситою розводять* (Кв.-Осн., II, 1956, 92); *Робить важке не по мені; А бджілка — діло підходяче [підходяще]; Ти дай сити їй по весні. А вже вона тобі оддяче [оддячить]* (Щог., Поезії, 1958, 303).

Медова [медяна] ситя — те саме, що ситя. В притворі стояли високі липові кадоби, в яких розводилося медяну ситю (Бурл., О. Вересак, 1959, 69).

СИТАЛ, у, ч. Дрібнокристалічний будівельний матеріал, який виробляють із скла термічною обробкою. *Якщо скла — це переолоджене рідина з великою в'язкістю, то ситали — це проміжний стан речовини між кристалічною та склоподібною формами її існування* (Знання..., 2, 1967, 2); *З ситалу, який легкістю і жаростійкістю не поступається перед сталлю, можна робити підвіконня, умивальники, ванни* (Роб. газ., 6.II 1962, 4).

СИТАЛЮРГІЙНИЙ, а, е. Стос. до ситалургії. *Ситалюргійна промисловість.*

СИТАЛЮРГІЯ, і, ж. Галузь промисловості, що виробляє ситали; виробництво ситалів. *Україна будує автомобілі, екскаватори, телевізори, радіоприймачі, літаки... став батьківщиною ситалургії — нової галузі промисловості* (Вітч., 11, 1967, 205).

СИТАР, я, ч. Майстер, що виготовляє сита; ситник (*див.* ситник 1).

СИТАРА, в, ж. Народний струнний музичний інструмент типу лютні, поширений в Індії, Афганістані, Ірані та Узбекистані. *Тихо відсунулись жари, Зорям відкрилася путь. Люди звелику ситару Радо послужати йдуть* (Шер., Інд. зошит, 1958, 31).

СИТЕННИЙ, а, е, розм. Дуже ситий. — *Сполював отут я воцяця. Ну й ситенний, крий-то боже!* (Мавж., Тв., 1955, 243).

СИТЕНЬКИЙ, а, е. Зменш.-пестл. до ситий. *У Марка з сажі аж трьох кабанців, і вже й ситеньких, узято* (Кв.-Осн., II, 1956, 397); *До нас увійшов кругленький, ситенький, статечний літній чоловік* (Досв., Вибр., 1959, 142).

СИТЕЦЬ, тцю, ч. Тонка бавовняна тканина з вибвним малюнком, рідше однотонна. *З високої конторки спускає до самого помосту жовтогарячий ситець з чорними смужками та червоними букетами* (Н.-Лев., II, 1956, 44); *Закрутилося блискуче колюче краєцької машинки, зацокала голка, лишаючи на ситці рямий шов* (Шпяв, Баланда, 1957, 191); *Продавець.. не тільки продас товари, а й прийме заможелля. — Привозь більше ситцю, — наказували колгоспниці* (Рад. Укр.,

4.IV 1961, 3); // *перев. мн., заст.* Вбрання з такої тканини. *Назустріч йому.. вийшла товста баба в строкатих ситцях* (Гог., Вибр., перекл. Хуторяна і Шинговського, 1948, 353).

СИТЕЧКО, а, с. Зменш.-пестл. до сито 1. *Нове ситечко на кілочку, а як пристаріється — садять кілочку* (Укр.-присл., 1955, 146); // *Малевьке сито. Личинки комарів можна добувати.. з дна стоячих водойм, промиваючи мул на густому ситечку* (Визначник земноводних..., 1955, 141); *В нарізані бороважки з поливалок без ситечка наливають воду з розраханку 0,8—0,5 л під кожну рослину* (Ол. та ефір. культ., 1956, 296); *Вивозили худобу, мед, віск, рибу, пшеницю.. В обмін скіфи одержували вино, що привозилося в афлорак, різні вироби антічного ремесла: бронзові дзеркала... ситечка, черпаки для вина* (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 141).

СИТНІЙ, а, е. 1. Який не відчуває голоду, найвяс. — *Ти хочеш, щоб не їли кози сіна І ситі щоб були?* (Г.-Арт., Байк., 1958, 61); [Мякола:] *Кого то обходить, що ми їмо, що варимо, чи ситі, чи голодні?* (Фр., IX, 1952, 138); — *А ми бідні чи багаті? — І не бідні і не багаті, — каже мама, — але ж ми ситі, а єш [жебрак] голодний* (Смолич, II, 1958, 12); // *чим, рідше з чого. Який угамував голод, з'ївши що-небудь* (перев. у малій кількості). — *Що вони [звірі] собі думают?.. Може, їм здається, що одною Вороною я маю бути два дні ситий?* (Фр., IV, 1950, 72); *Зараз ведмідь з'їсть її — зараз! — Чи ж буде ситий він з неї?* (Вовчок, I, 1955, 341); // у знач. ім. ситий, того, ч.; сита, той, ж.

Людина, що не відчуває голоду, угамувала його. — *Правду кажуть у народі: ситий голодом не товариш* (Цюпа, Назустріч..., 1958, 105); // *Власт. людини або тварині, що угамувала голод. На подвір'ї побрязкують ланцюгами вовкодая, а єсі надвірні будівлі озиваються диханням рогатизни і ситим, задоволенням рожанкам свиней* (Стельмах, I, 1962, 307); // *чим, рідко чого, перен.* Який має щось, зазнав чогось удосталь, довнесочу. *І жаль мені, що тебе нема тут, і радію заразом, що не довгого тобі закушати [скуптувати] тих невогод, якими ми ситі вже* (Коцюб., III, 1956, 145); *В його уяві мислю образ жінки — помарнілої, сумної та голодної, ситої тіла побоями та сльозами* (Фр., VII, 1951, 34); [Річард:] *Я вже звідти равеся, я вже був ситий так пишот, бенкетів, пестливої венеціанок ерди* (Л. Укр., III, 1952, 42).

◇ *І вовкі [булі] (б'удуть) ситі, і кози цілі; і коза [булі] (б'удуть) ситі, і (ї) сіно ціле див. коза; Ситий і окритий — забезпечений усім необхідним для існування — їжею, одягом, житлом. Увесь вік ходив ситий і окритий* (Сл. Гр.).

2. *Добре вгодований (про людей, тварин та частини їх тіла); гладкий. — Наймички в його [попа] — вражі дочки, гладкі, ситі, як годівані лопти, прокляті, газятуші! — сукав одик п'яниця на все подвір'я* (Н.-Лев., IV, 1956, 151); *З кого [воза] виїзало двоє: один ситий... а другий — залудий [худий], босий* (Хотк., I, 1966, 136); *Під низеньким штахетом пара ситих, добре догляджених [доглянутих] коней біля жоєвої тачанки. Повернувши голови від релтуха, дивляться на Галину* (Крот., Сивн., 1948, 41); *Перепелиця пуржнула перед самою Харитою і, тріпочучи коротенькими крилами, ледве перенесла на кілька ступенів своє тяжке, сите тіло* (Коцюб., I, 1955, 18); *З першого разу не любив Василя Йосиленка, сльозся, глузував в його товстого ситого брюза* (Мирний, IV, 1955, 169); — *Не забули свої маки? — Мар'яні! — зарало самоздоволення на ситому обличчі агента* (Стельмах, II, 1962, 256); // у знач. ім. ситий, того, ч.; сита, той, ж. *Добре вгодована людина. — Недарма ж кажуть люди, що поки ситий худне, то худого й біє*

візьме (Козл., Ю. Крук, 1957, 399); // Добре палитий. повний (про зерно); ваговитий. Пшеничне зерно, як криштал, переливалося на сонці, сите, лискуче, тишло око (Горд., Дівчина..., 1954, 127); // Густиї, соковитий (про траву). Метелиця вийшла в річку, припала до чистої води, а Прохор стояв на ситній траві і злегенка підвиснував (Шияв, Балазда, 1957, 242).

3. Який живе в достатку; багатий, заможний. Тут Віра Павлівна промовила: — А що, Миколай Іванович! Може, років через п'ять, а багато-багато як через десять, і я буду отут кричати. Тоді ви, .. ситі люди, і не подивитесь на мене: гідно вам буде... (Хотк., I, 1966, 58); Я міг би стати міщанином ситим, Мізерних ідеальне шукаю. Ти, Батьківчино, вчила мене жити. Дбайливо підтираючи плечем (Дмит., Київські кручі. 1962, 156); // у знач. ім. ситі, тих, мн. (ситий, того, ч.; сита, той, ж.). Багаті, заможні люди; багаті. Закинула знівом Маркова душа проти ситих (Цюпа, Назустріч..., 1958, 256); Броню відчу, як здійснюється в ньому негасима зневажливість до тих — ситих, їмущих (Вільде, Сестри..., 1958, 284); // Сповнений достатку (про життя). Перед нею проходило її сите, безтурботне життя (Мпк., II, 1957, 295); [К о с я к:] Люди завжди чогось мало — таке життя. [К р я ж:] І тобі мало? [К о с я к (посміхнувся):] Мало, тату. Зарийши, багатства хочу, життя теплого, ситого... (Гриш., Антє, 1962, 257).

4. Те саме, що ситний¹. Від ситих справ смачний. Аж зветься стій [стіл] (Фр., XIII, 1954, 99); Раптом із смачного, ситого борщу виймає на неї зейдись. Вона їла такий борщ, як служила у панів (Кожоб., II, 1955, 13); Частування було сите, але не вишукане. Гаряче молоко, масний вершковий сир із кмином (Тулуб, Людолови, I, 1957, 8); // Який свідчать про тривіність їхні. Ситий дух Печені жирної п'янить озлялий, Натомлені людей (Мисик, Верховіття, 1963, 62); // З великим вмістом жирів. На столі з'явилася пахуча зречана каша з молоком ситим (Кос., Новели, 1962, 109); Ларивон широким ножем різав розжеве сите сало (Коз., Зол. грамота, 1939, 77).

5. З великим вмістом поживних речовин (про землю, ґрунт); родючий. — Це той хліб з цілими.. Це з ситної землі хліб, — розпинався Лушня (Мирний, I, 1949, 267); У мене вишкі цілітуть раніш, ніж у всіх, — чи то ґрунт ситіший і сад од холодного вітру سخовано, чи то, може, я сама така щаслива стала (Ю. Янов., II, 1954, 227).

6. рідко. Який відзначається яскравістю, соковитістю (про барви); густий. Й чорні, палкі очі ластеками літали довкола, любуючись рівними, хвилястими контурами верховини і темжо-зеленими, ситими барвами лісів та пологин (Фр., VI, 1951, 58).

СИТИТИ, ситчу, ситиш, недок., перег. 1. заст. Підсолонувати медом (воду, квас) або розводити мед водою; настоювати мед на чому-небудь. Мало ємти ціди-ти та ситити меду — треба ще їх і продати (Загреб., Диво, 1968, 52).

2. Годувати вволю, досита; задовольняти собою або чим-небудь. — На Ітаці ні лук, ані видоні ширших немає, Кіз лиш ситить, а мліша, ніж коней вона б насищала (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 88); Навіщо ж ..поетів мрії, труд геніїв із блиском єсм своїм, коли земля єсиз не ситить, не єрїє? (У. Кравч., Вибр., 1958, 82); *Образно. Не можна сказати, щоб усі ці речі [животий одяг] були виставлені тільки напоказ, а люди мали тільки ту потігу з цієї краси, що ситили нею очі. Ні, ні! (Вільде, На порозі, 1955, 98); Здається, яби не глибокий яр, одна б ватага кинулась на другу — і полилася б річка чорної крові,.. кров би млілася,

трупи б тліли та ситили й без того сити землю... (Мирний, II, 1954, 259).

СИТИТИСЯ, їтсья, недок. Просочуватися, наповнюватися рідиною.

СИТИЦЯ, і, ж., заст. Те саме, що ситя.

СИТИСТЬ, тості, ж. Властивість і стан за знач. ситний. — Віда нам, робучим людям.. Більше літжею голодом, ніж ситості знаємо (Фр., V, 1951, 376); Першим поклав ложку Василенко. І не тому, що показував свою ситість, .. а тільки тому, що на їхньому кінці швидше справилися з обідом (Збав., Сеспель, 1961, 406); Гарецькому усе подобалося в Гарбузові, навіть його постань, що розпливалася за столом й сімволізувала ситість і задоволення життям (Кочура, Зол. грамота, 1960, 226); Бачили комсомольці когоспних свиней і дивувалися з їхньої ситості. — Кедровими горіхами годуємо, — пояснював Кержаков (Донч., II, 1956, 63).

СИТИТИ, ію, ієш, недок., розм. Те саме, що ситіпати. Вовка лають, а вовк ситіє (Укр.-Вост. присл., 1963, 148).

СИТИПАТИ, аю, аєш, недок., розм. Ставати ситим або ситішим.

СИТКО, а, с. Зменш. до сито¹.

СИТКОВИЙ, а, е. Стос. до сита (див. сито¹); // Обладнаний ситом, ситами. Масову термічну обробку настіння баштанних культур можна з успіхом здійснювати в когоспних стежалних і ситкових сушарках (Колг. Укр., 4, 1955, 30).

СИТНИЙ¹, а, е. 1. Який, маючи багато поживних речовин, добре насичує (про страви, їжу); тривкий. Ходить [Мотря] коло корови: напуває її ситним пійлом з висівками або м'якимю (Мирний, II, 1954, 110); На придолинку росла конюшина, пирій — ситний корм скотині (Горд., II, 1959, 195); Ситна вечера так підкріпила козака, що він готовий був дертись на перший-ліпший бастіон (Добр., Очак. розмир, 1965, 187); // Багатий на їжу, страви і т. ін. Йосипенко піднявся нагору, увійшов у велику хату, де завжди були гудючі бенкети, ситні обіди (Мирний, IV, 1955, 193).

2. рідко. Те саме, що ситний²; // у знач. ім. ситний, ного, ч. Гладка людина. Пита ситний худого; а куди ти йдеш (Сл. Гр.).

3. Те саме, що ситний⁵. — Достатків там більше, — почав той, — переорюють краще, та й земля ситніша. Тут з глиною — руда, а там, як вугілля, чорна (Мирний, III, 1954, 106).

СИТНИЙ², а, е. 1. Просіяний через сито. Ситне борошко.

2. Спечений з борошна, просіяного на ситі. Ситний хліб.

СИТНИЙ, а, є, заст. Настояний на меду або підсолонжений медом. Пивали [шляхтичі] по тій Україні Меди та вина ситні (Думи..., 1941, 194); Хвалиться панове Кіньми дорожми, Ісповнюють [наповнюють] срібні кубки Винами ситними (П. Куліш, Вибр., 1969, 312).

СИТНИК¹, а, ч. Майстер, що виготовляє сита: ситар.

СИТНИК², у, ч., розм. Хліб з борошна, просіяного на ситі. Ти бач яка [Україна]! В війнах, у роках, і пачеш ситником у рах, Така принадлива, хороша і для чужинських зазіхань Така далека... (Забашта, Квіт., 1960, 9).

СИТНИК, ф, ч. (Juncea L.). Трав'яниста багаторічна, рідше однорічна рослина з волотистим або гровоподібним суцвіттям, яка росте на вологих місцях; оситняк. Дністро вливається в закруглений лиман, немаче влізав з зелених густих очеретів та ситників, що здуться там [в Акермані] чагарями (Н.-Лев., II, 1956, 219); Тут [на ґрунтах Львівської області] ростуть здебільшого

рослини низької кормової якості — щучник, щасель, ситняк тощо (Колг. Укр., 11, 1961, 38).

СИТНИКІВНА, ж. Дочка ситника (дис. ситник¹).
СИТНІСТЬ, ності, ж. Властивість і стан за знач. ситний¹. З сього сіна ситності не багато (Сл. Гр.).

СИТНО. Присл. до ситний¹. Живемо ситно і не горюємо, в нас корова, масло, кури (Ю. Янов., II, 1954, 229); // у знач. присудк. сл. Кажуть — смерть усіх рівна; кажуть — на тім світі усе навпаки: тут було голодно й голодно, там — ситно й тепло (Мирний, III, 1954, 19).

СИТНЯГ, ў, ч. (*Heleocharis* R. В. г.). Багаторічна трав'яна рослина родини осокових, що росте переважно на болотах та луках; оситняг. — У Великій Лузі були страшні гуці, озера, лимани, оточені очеретом, ситнягом (Стор., I, 1957, 257); Щука киється десь, і пісочний ситняг Заспокоїться дого не може (Рильський, I, 1960, 137); Та й дозгий день на пастішнику! Сергій уже й книжки читає, і канюки з ситнягу ліві, і по болоту бродить (Мухк., Чорний хліб, 1960, 167).

СИТНЯГОВИИ, а, е. Прямк. до ситняг; // Зробл. із ситнягу. А шляшком іде дві жінки з сапанами. На сапах за плечима — ситнягові кошики (Вирган, В розп. літа, 1959, 266).

СИТНЯК, ў, ч. Те саме, що ситняг. Через дорогу — озеро, пострім ситняком поросле (Теч., III, 1957, 278); Промоптала по ляматі водяна курочка..., поклювала щось... і внову пострибала в ситняк (Мухк., День..., 1967, 73).

СИТО¹, а, с. Натягнена на обруч густа сітка, через яку просівають борошно та інші сипкі речовини або проціджують що-небудь. [К а т р я:] Тітко! Чи дасте ж ви мені сито? Мені удосвіта борошно сіяти (Крон., II, 1958, 363); Огирига з невісткою за столом вареники ліпили — чепурними біленькими трикутничками розкладали на ситі (Головко, II, 1957, 141); *Образно. Небо сіє дрібненький дощик на густе сито (Коцюб., II, 1955, 53); Його ввічливість і доброзачливість цідились крізь сито голодної офіційності (Баш, Надія, 1960, 232); *У порівн. — Як було в неділю ляжу спочивати під прищюком на призьбі, то він ширше здорову, як сито. лопущука [лопушення], саде коло мене в головах та й каже: «Спити, мамо, а я буду од вас одганяти музик (Н.-Лев., VI, 1966, 326); // техн. Пристрій у вигляді металевого листа з дрібними дірочками або сітка для просіювання та сортування сипких речовин. Дротяне сито; Сито сортувальне; // спец. Прилад для визначення товкості млина.

◇ Пройті (перейті) крізь сито й решето — багато побачивши, зазнавши в житті, здобути великий досвід, набути спритності. Волосний писар, що вже двадцять і один рік писарює, пройшов крізь сито й решето і знає добре, де чим пахне, догадаєсь, що цей учитель..., тес [неблагонадійний]... (Гр., I, 1963, 322); Він знає, що статечні господарі суєро осуджують оту свідожську бабу, котра на своєю [своєму] віку перейшла крізь сито й решето (Речм., Весн. грози, 1961, 117); Як (мов, ваче і т. ін.) крізь [густе] сито: а) (у сполуч. із сл. с і я т и, с і я т и с я і т. ін.) густо, безперервно (про дощ, мряку). Дощ не егавал, а по-чорашньому сіла, як крізь сито (Мирний, I, 1949, 335); Тисячі ніг мислила грядую..., а зєрсту, немов через густе сито, сіяєся дощ (Хижняк, Тамара, 1959, 163); б) (у сполуч. із сл. в и д и о, б а ч и т и і т. ін.) невизрно, нечітко, неокреслено. Небо насунулось важкими змарами, а нафтові ліхтарні на вулицях видно було мов крізь сито (Фр., VII, 1951, 407); Від вітру у Півня словилися очі, і він бачив козак на коні, як крізь сито (Панч, Гомон. Україна, 1954, 249).

СИТО². Присл. до ситий. Частовані дбайливо, мудро й сито, Як дома почуваять [гості] тут себе... (Риль-

ський, Сад..., 1955, 62); Радивон сам любив сито з'їсти, п'яно спити (Горд., Дівчина..., 1954, 153); Селянськими моволями пани сито живуть (Укр. присл..., 1963, 100); Він навіть ласібно і сито якось посміхається (Збан., Єдина, 1959, 68); // у знач. присудк. сл. — Та яке ж це життя...? — сляпували жінки. — Ані доспати, ані попити... Все, що здобудеш — панові... Аби йому сито було (Тулуб, Людолови, I, 1957, 48).

СИТОВИДНИЙ, а, е. Те саме, що ситоподібний.
СИТОВИЙ, а, е. Стос. до сита (дис. сито¹). Ситова рама.

СИТОВИНА, ж., спец. Хвороба дерев, унаслідок якої деревина стає дірчастою, схожою на сито.

СИТОВІЙКА, ж. Машина для сортування млина за допомогою струменя повітря, підведеного під сито.

СИТОПОДІБНИЙ, а, е. Подібний до сита, який має вигляд, форму сита.

СИТРО, а, с. Фруктовий безалкогольний газований напій. Василько випив піпльаши помаранчевого ситра (Сміл., Крила, 1954, 23); [Г а й д а р:] Дякую, але я довім не п'ю. [М р о в:] А ви ж за столом пили. [Г а й д а р:] Це я ситро наливав (Кора., II, 1955, 26).

СИТУАТИВНИЙ, а, е. Викликовий певними умовами; який виник у певних умовах. Емоції мають ситуаційний характер, зумовлений обставинами, що склались у даний момент (Рад. психол. наука..., 1958, 293).

СИТУАЦІЙНИЙ, а, е. Стос. до ситуації. Звукова мова людини як істотна її риса принципово відрізняється від ситуаційної примітивної сигналізації творини тим, що вона з самого початку становила нову якість і складалась з простих осмислених слів-речень (Наука..., 3, 1965, 61).

СИТУАЦІЙНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до ситуаційний.

СИТУАЦІЙНО. Присл. до ситуаційний.

СИТУАЦІЯ, і, ж. 1. Сукупність умов і обставин, що створюють певне становище, викликають ті чи інші взаємини людей. Для марксиста не підлягає сумніву, що революція неможлива без революційної ситуації. (Левін, 26, 1972, 205); Ситуація страшно неясна, не знаєш, чим все скінчиться (Коцюб., III, 1956, 283); З дня його тяжкого поранення минуло багато часу... За цей час докорінно змінилася військова ситуація (Ле, Надія-во, 1957, 377); У н'єсі «Простака» В. Гоголь відтворив життєві події в дуці інтермедій і вертєну, використовуючи анекдотичні ситуації (Рад. літ-во, I, 1963, 108); // Фрагмент оповіді про якусь подію (у художньому творі); епізод. Письменник уміє ефектно закінчити якийсь розділ чи ситуацію (Мовозн., VI, 1948, 31).

2. спец. Зображення на карті або плані рельєфу місцевості, розташування чого-небудь. Для історії парку важливим документом є план Білої Церкви, що складений в 1858 році. На плані детально намальована вся ситуація міста і деталі планування Олександрії аж до стежок (Парк Олександрія., 1949, 5).

СИТЦЕ, я, с. Зменш.-пестл. до сито¹. Не всім однако дано; одному ситце, другому решитце (Укр. присл..., 1963, 184).

СИТЦЕВИБІВАННЯ, я, с., текст. Нанесення на бавовняну тканину кольорового малюнка за допомогою вибивних маши.

СИТЦЕВИБІВНИЙ, а, е, текст. Стос. до ситцевибивання; // Признач. для нанесення кольорового малюнка на ситцеві. Ситцевибивна машина.

СИТЦЕВИЙ, а, е. Прямк. до ситцеві; // Пошитий із ситцю; оббитий ситцем. У кімнаті стояло ліжко з подушками, прикрите зеленим ситцевим укриттям (Н.-Лев., II, 1956, 126); Ситцева спідниця червоною

незчисленними квіточками (Мирний, III, 1954, 179);
Із-за газончика вийшла двичина в ситцевому платтячку
(Гончар, Тронка, 1963, 186).

СІТЧИК, у, ч. Пестл. до сїтець. — Він хоч і сер-
двєса, але за школу і йому душа болїла. Сказав, що при
першій ревізїції у спекулянтів щось дадуть на школу,
зач якийсь ситєць. — І за це спасибі. Коли б то в ваших
обчїнах хоч на ситчику затриматись (Стельмах,
II, 1962, 100); — Нам з тобою, хлопче, — свїтити дїр-
ками в перетїлях ситчиках, круглий рік ходити в
срубих сирових полотках... (Гончар, Таврія., 1957, 107).

СИТЮЩИЙ, а, в, розм. Дуже ситий. Оце вчора качку
обїв... Ситюща... (Коз., Зол. грамота, 1939, 43).

СИТЬ, і, ж., діал. 1. Жир (див. жир 1). Чорна борода
запїсїла, як шок, руки стали повні, м'які, а пальці
були налиті ситтю (Н.-Лев., II, 1956, 96).

2. Ситість. Собаки гладкі, аж качаються од ситї по
псарні (Н.-Лев., III, 1956, 298); — Скїльки калїної со-
лі Ми вилєсли в полє! Попєлу, зноу, послїду... Навєвно,
ніколи Не відчувала земля ще Подїбної ситї (Вирган,
В розп. літа, 1959, 134).

СИФІЛІДИ, лїд, ж., мед. Сифїлітичний виспн на
слизвовій оболонці, шкірі.

СИФІЛІДОЛОГ, а, ч. Лікар, що лікує сифїліс; фахі-
вець із сифїлідологїї. У 1909 році Заболотний захис-
тив докторську дисертацію на тему «Сифїліс, його етіо-
логія та патогенез». Це класична праця, а її автор вва-
жається найбільшим спеціалістом-сифїлідологом світу
(Знавця., 12, 1966, 26).

СИФІЛІДОЛОГІЧНИЙ, а, в. Стос. до сифїлідологїї.

СИФІЛІДОЛОГІЯ, і, ж. Галузь медицини, що вив-
чає сифїліс і розробляє засоби боротьби з ним.

СИФІЛІС, у, ч. Інфекційна венерична хвороба, збуд-
ником якої є особливий мікроорганізм — блїда спіро-
хета. II. Ераїх винайшов для лікування сифїлісу свій пер-
ший препарат «606» — сальварсан (Наука., 12, 1956,
28).

СИФІЛІТНИК, а, ч., розм. Людина, хвора на сифїліс.

СИФІЛІТИЧКА, а, ж., розм. Жін. до сифїлітника.

СИФІЛІТИЧНИЙ, а, в. Стос. до сифїлісу. Сифїлі-
тичний виспн.

СИФОН, а, ч. 1. Вигнута трубка з колїнами різної
довжини, якою переливають рїдину з однієї посудини
в іншу, розташовану нижче. Молоде вино з допомогою
сифона переливають у чисто вимиту бочку (Колг. Укр.,
8, 1957, 35); // Труба з колїнами різної довжини для
відведення рїдкої маси (води, чавуну і т. ін.) у потріб-
ному напрямку. Найкраще будувати культурні моч-
ла з сифоном для випуску води (Техн. культ., 1956, 91);
Якї-арик проходить через усе місто, огинає бавовняний
завод і... неначе втікав геть під вємлю, з клеботом пори-
наючи в великий сифон з чавунних труб понїд залїзнич-
ною колїєю (Ле, Мїнгрїя, 1953, 41); Спитиється [ківш
із сталлю] точно над горловиною сифона., розливаль-
ник підїмє стопор, і сталь полетїть у форму гарячим,
нестримним потоком (Собко, Біле полум'я, 1952,
136).

2. Посудина для газованої води та інших шипучих
напїв, які випливають з неї через трубку під тиском
вуглекислоти. Герещенко плюснує у спорожнений ке-
лишок.. запїканки, долєє власноручно із сифона зельтер-
ської (Смоляк, Мир., 1958, 454); Хтось із нас мерщї
натиснує важільчик [важїлець] сифона, пустєє шипучий
струмїнь газованої води в склянку (Речч., Твій побратим,
1962, 164).

3. Спец. Привстрїй для посилення тяги в топці паро-
воза під час стоянки.

4. Спец. У деяких моллюсків — орган, що має вигляд
трубки.

СИФОННИЙ, а, в. Стос. до сифона. Сифонна трубка;
// Заснований на принципі дії сифона (у 1 знач.). Си-
фонні водоскиди влаштувають здебільшого при великих
водоприємцях (Довідник сіль. будівельника, 1956, 104);
Іноді ртутний барометр роблять з однієї скляної трубки
без чашки — сифонний барометр (Фїзика, I, 1957,
57).

СИФОНОВИЙ, а, в. Те саме, що сифонний.

СИЧ, а, ч. 1. Хижий нічний птах бурого кольору роду
ни совиних. Зайченятко безгалусєвє Тут притулиться
на ніч і радїтимє, сердечнєв, Що не власєв лютий сич
(Крим., Вїбр., 1965, 83); Дєсь на Залужжі насадно,
з підвисанням, кричєв сич (Тют., Вїр, 1964, 259); *У по-
рївн. А Микита, Нєначє сич, у сїрїї свїтї Перед очима
вжє стоїть! Марї, та й годї! (Шєвч., II, 1963, 99);
Стоять [вартові] і вряди-годи кєлять одїн одному,
мєв сичї під стрїлоку (Кучєр, Дорога., 1958, 132).

Надўєсь (надўєсь), як (мов, вачє і т. ін.) сич дїє,
надўєтєсь; Надўтїй, як (мов, вачє і т. ін.) сич:
а) похмурий, невдоволенний; б) гордовитий, пихатий. Цар
чєнькає; А дїво-царїца, Мєв та чєпєлє жєж птагами,
Скєчє, бадўорїтьєсь. Довєнько вдєвєч положам [похо-
джам], Мєв сичї надўтї, Та щєсь нїшкєм розмєвєлям —
Здалєка нє чути (Шєвч., I, 1963, 245); З кожним кроком
розтрушує [лакеї] сичєвє шанєблиєтьє і вжє до
брами підходить надўтий, бундїючий, мєв сич (Стєль-
мах, I, 1962, 394); Сичєм (сичам, як сич) сичїти (дївї-
тїє і т. ін.) — бутї похмурнї, матї понурий вїгляд.

Коли жє перєвїє [Глухов] погляд на євєстого Кологоїду
і зосєрєжєного, замкнєтого Стєрєжєкє, вєвєнєнєтьє
похитнєлаєсь, нєвїтьє вєвїєм гєсєлє: «Є! Прєвалєтьє [план]!
Єгєїєтї! Бєч, якїм сичам сїдєтьє?» (Ряб., Жайворон-
ки, 1957, 25); Подєбалєсь і вєнє Федєровї; узєлє дїмкє
бєзжурнєкє парубєчє гєлову, хєдїть, як сич, повїєсившї
носє (Мїрнїй, I, 1954, 301); Увєчєрї, повєрнєвшїєє
із полє, вїєн гєдїнї прєсїдєжєвєє сичєм, нє озивєтїєсь жєд-
ним слєвом до матєрї (Рєчч., Вєсн. грєзї, 1961, 145);
Сичєм (як свч) жїтьє — жїтї сємїтєво, замкнєто, вїд-
лєдно.

2. перек., розм. Похмура, нєлюдєвєя осєбє; вїдлє-
дєк. [Горпїна (тєжєє Вєсїлє за рєку):] Лудє дєбрї,
пєдїєтьєсь нє оцєго сичє! .. Вєнї, бєчтє, рєзєвїєлєлєє,
щє з нїмї поштєкєвалє!.. Нє ж бє, зєсмїєлє! (Крєп.,
I, 1958, 200).

◇ Старий сич, жарт., лїдл. — про старого, звичай-
но вїдлєдєкуєтого чєловїкє. — Бєч, якїй батєкє? —
пошєнкє скєлєвє Остєпє Андрїєвї. — Вєє старий сич знєє,
є прїкїдєлєтьєсь (Дєвж., I, 1958, 220).

СИЧАННЯ, а, в. Із сичанья. — Нє їдїтї — нє гєдї
тудї! — чїєсь сичєвий гєлєс прєнїєєє вєє дєвєрїє (Мїр-
нїй, I, 1954, 203).

СИЧАННЯ, я, с. Дїє за знєч. сичанїє. Почує я зєду
тонєє вїдлєєєє сичанїє. Повєртєлєєсь. А прєстєє пєрєд
мєж облїччєм, вїсєкє пїдвїєшїєсь, стоїть грїзнє гєлєкє
(Наука., 5, 1966, 26); Нєго дїмкє плїєлє дєлє.. Нємє
рїчї. Скрїєє нєї будїнкє. Гєм мєшїн, сичанїє парї,
тїєє лудєє (Кєшєб., II, 1955, 8); Вїн прїдїєлєєє до
лємчєкї і прїєлєжєєє до сичанїє гєзу (Кундєвїч, Пов. і
пов., 1938, 134); — Хлєпчїї Дєнїє у мєнє салє окрєв.
Вїддєй сїдуї! — А тєбї єтє, шкєдє? — поцїкєлєєє
Дєнїє, нє вїдрїзєючїє спїчкї вїд вєгнє, нє якїй, рєзтє-
лєючїєсь, із сичанїєм кєпєлєє салє (Тют., Вїр, 1964, 288);
В глїєї зєтїєлєє сичанїє рєбєнкє, і вїшїєє вєєє у стрєж-
кєх мїцнїй і чєрєвошєкїєй Кєрпє Чумєк (Кучєр, Прє-
шєй., 1957, 205); В тєжрєвї чєлїєє крїкї порєнєнїє..
вєжкє скєрємєкє кулємєтїє, свїєт кулє і сичанїє осєкє-
лєє (Пєрв., Дїкий мєд, 1963, 367); Чєлїєє стрєшєнїє
удєрїє грємє тє густє сичанїє дєщє, щє стєк об брєєєтїє
(Збєн., Мєр. чєйкє, 1959, 137); Із пєнськїєх прїзєєскїє-

рабіє Ми людьми з прізвущами стали і його голос прізвуща сказали Під зле сичання ворогів (Олесь, Вибр., 1958, 267).

СИЧАТИ, чу́, ціш, недок. 1. Вдавати або утворювати звуки, які нагадують протяжну вимову звука «с». В небі зірка засвітилася; Все затихло, все мовчить, Чуть гадюку — як сичить (Граб., I, 1959, 579); Орля сичало, било крильми, звивалося і викручувалося всім тілом (Тулуб, В степу., 1964, 142); Гуска тільки погрозило сичала (Ле, Мої листи, 1945, 53); // Вдавати такі звуки від болю, холоду і т. ін. (про людину). Відколи його опарено, на ноги не статкував, ходив з костуром в руках і серед розмови часто сичав (Фр., II, 1950, 212); Жни, Гафійко, жи... Що, пучку врізала, сичиш з болю?.. (Коцюб., II, 1955, 27); Спрожого всточив [Охрім] у кропиву і аж сичав, чуваючись, так йому свербіли ноги (Тют., Впр. 1964, 263); Засніжені червоноармійці сичали від холоду (Панч, Гарні хлопці, 1959, 129); // Утворювати такі звуки під час горіння (про вогонь або щось сире). Знов Герман чекав. Огонь сичить і тріскотить у пещі (Фр., VIII, 1952, 344); Чабан замовк, і в тиші стало чути, Як мокрі дрова у вогні сичать... (Павл., Бистрина, 1959, 153); Дах провалився, і крізь чорний отвір бухало червоно, нещадно полам'я. Воно шуміло, сичало зловісно, як тисячі гадюк (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 308); // Утворювати такі звуки, проникаючи через вузький отвір (про струмків повітря, пари, газу і т. ін.). В купе запанувала загадкава тиша... Одноманітно сичав за скляною банкою [ліхтаря] газ (Досв., Вибр., 1959, 209); // Утворювати такі звуки, випускаючи пару (про паровоз, самовар і т. ін.). За широким молоком, біля вокзалу, сичав паровоз (Панч, I, 1956, 45); В гаті було тихо. Сичав сердито самовар (Рибак, Що сталося..., 1947, 81); // безос. Білий морок стояв у цесу. В чанах сичало так, ніби тут спускала пару прнайміть сотня паровозів (Загреб., Вброна 45, 1959, 11); // Утворювати такі звуки під час кипіння, закипання і т. ін. (про їжу, що вариться, смажиться, печеться і т. ін.). Довго це гримала Наумиха на чоловіка та совала горічки в ніч так енергійно [енергійно], що не раз борці, злюпнувши на вогонь, бухав та сичав, мов гадюка (Коцюб., I, 1955, 102); — Уляно, чого там люди побиралися? .. — А я знаю? — здегав кружками плечима наймиха і визоплює розачем пригорілу зверху картоплю, що сичить (Стельмах, I, 1962, 106); // Утворювати такі звуки, піннячись, нуртуючи (про хвилі, море, воду і т. ін.). Хвиля сичать за бортом (Мур., Осінні сурми, 1964, 73); І гармати й пістолі мовчать, Лише хвиля під нами сичать (Воронько, Драгі..., 1959, 112); Чути, як булькає, сичить і ніби плямкає зубами вода (Донч., Шахта., 1949, 145); // Утворювати такі звуки при дії (про механізми). В кімнаті по-задочому сичить старосвітський годинник і починає тупо відбивати години (Стельмах, Хліб., 1959, 425); // Утворювати такі звуки, посуваючись по якійсь поверхні. Лижі в бітці сичали, мов змії (Кач., Вибр., 1947, 152); Пара конячип ледве тягла наш віз, що аж сичав по піщаній дорозі (Досв., Вибр., 1959, 39).

2. Утворювати свистячі звуки, швидко розсікаючи повітря (про предмети). Мов кодро лютих змії, сичала лоза, шматуючи на клапти Федькове тло, а він... мусив був терпіти нещадні удари (Добр., Очак. розмір, 1965, 40); Кулі сичали над головами переляканих на смерть людей (Кол., На фронті..., 1959, 89); // Утворювати такі звуки, швидко рухаючись, падаючи (про повітря, дощ і т. ін.). Гострі весняні вітри сичали на просторі, пронизували до кісток (Горд., Дівчина..., 1954, 17); Дощ сичить, немов змія, Дощ січе, шипить, шумить, Хвиля звісно клекотить (Рильський, II, 1960, 54).

3. Вимовляти протяжно звук «с», заспокоюючи когонебудь, закликаючи до тиші і т. ін. Часом знімався на майдані гоїм, але ті, хто стояв при самих вікнах, сичали й циткали на задніх (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 121); // Говорити нерозбірливо, часто вимовляючи свистячі звуки. — Коло мене ходить та баба... та беззубим ротом сичить (Мирний, II, 1954, 164).

4. Говорити адаленим від злоби, люті, роздратування і т. ін. голосом. — Ходім лиш гараз у волость, нехай нас волость розсудить, а не ти з севкрутою... — Уб'ю... — аж сичав він... На щастя, Лушка почу тихий скрип босої ноги, глянув і одскочив убик... (Мирний, I, 1949, 312); Мама вступав Дарці дорогою, бере свально... за плече і вже не кричить, а сичить... — Я тебе питаю, де ти до цього часу сиділа? (Вільде, Повнод. діти, 1960, 10); *Образно. Вони [герої Краснодарі] слушно хвилі ждали, щоб гарнизон розбит у прах. Та вже сичало зради жало між грізних месників в ночах (Сос., II, 1958, 493); // на кого. Розмовляти з кимсь роздратовано, люто. На людей було сичить [фашист], еарчить, аж пирска, а до корови — так ладібно: «муча-муча...» (Баш, На землі..., 1957, 67); // перен. Висловлювати незадоволення, злুবувати (здебільшого приховано). [І в а н:] Та нехай би за діло вилаяла, ну так! А то пражо чи слід, чи не слід — сичиш, сичиш і сичиш! (К.-Карий, I, 1960, 308); Сичьтєсь панові нагай, Сичить недобиток проклятий... — Не час це зброю випускати! Рильська земля, не дрймай! (Рильський, II, 1960, 107); — Да,— погоджуться Тимофій. — Поміщики то повтікали, та їхні насіння й коріння в куркульських гатах і зуротав аж сичить (Стельмах, II, 1962, 176); // на кого — що. Неприхильно, вороже зустрічати когось, щось. Не хотім [вороги] йти в ногу з народом і злбно сичали на кожен новий крок у будівництві соціалізму (Рад. літ-во, 3, 1957, 28).

СИЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мив. ч. до сичати 1. **СИЧИК**, а, ч. 1. Зменш.-пестл. до сич. Собор послався тійню по землі, Під ним коми снують немов прижари, І круглоокий сичик на шпилі Ім послав безнадійні чари (Рильський, I, 1960, 193).

2. заст. Дитячі ласощі — подрібнене і підсмажене конопляне сім'я.

СИЧЛИВИЙ, а, е, рідко. Який сичить. В жінах, вузлуватих пальцях [Павла] сірники пирскали іскрами й ламались, сичила сірка стрібала аж до Полтви (Хор., Місто..., 1962, 10).

СИЧЛИВО, рідко. Присл. до сичливий. До церкви Лучука не впустили. Вже коло самих дверей чіпка чияво рука потягла його назад, а в оба уха відразу сичило зашепотіли: — Куди, позану, до святого храму оружний? (Загреб., Диво, 1968, 107).

СИЧУГ, ч. 1. род. 4. Один із чотирьох відділів шлуночка жуйних тварин, у якому їжа перетравлюється шлуночковим соком. Він [шлунок корови] складається з чотирьох відділів: рубця, сітки, книжки й сичува (Зоол., 1957, 170).

2. род. 4, кил. Фарширований телячий, ягвчий, свинчий і т. ін. шлунок. Свинячий сичуг готуватимеш, там усередни шлунок підклада, щоб набряк добренько... (Полт., Повість..., 1960, 465).

СИЧУГОВИЙ, а, е. Те саме, що сичужний.

СИЧУЖНИЙ, а, е. Прикм. до сичуг; // Пригот. за допомогою сичужного ферменту. Сичужні сири готують заважауванням свіжого молока з допомогою ферментів шлуночка (сичува) телят або ягнат (Укр. страви, 1957, 72).

△ Сичужний фермент — фермент, що міститься в слизовій оболонці та соку сичуга молодих жуйних тварин, які ще живляться молоком, і спричинює швид-

ке зсідання молока; широко використовується у сироварінні.

СИЩИК, а, ч., рідко. Таємний агент розпукної поліції. На площі зійдись взялося кілька лавок, на яких, ніби для відпочинку, порозсідалися якісь особи.. Це були сищики (Бурл., Напередодні, 1956, 48); *Ім'я Булгаріна — шигуна й сищика, допущика й жандармського агента в літературі, — було надзвичайно одіозним, викликало ненависть і презирство в літературних колах і просто серед порядних людей* (Наука., 4, 1966, 20).

СІ, невідм., с. Сьомий звук музичної гамми, а також нота, що позначає цей звук.

СІАМЕНЬ *див.* сіамці.

СІАМКА *див.* сіамці.

СІАМСЬКИЙ, а, е. Прикм. до сіамці і Сіам; // Виведений у Сіамі. До короткошерстої групи належать.. сіамські котки (Знання., 9, 1961, 28).

Сіамські близнята: а) близнята, які народжуються зроменним; вперше засідили в Сіамі (тепер Таїланді) в середині XIX століття; б) (жарт.) нерозлучні друзі.

СІАМЦІ, ів, мн. (одн. сіамень, мця, ч.; сіамка, в, ж.). Народність, що становить основне населення Сіаму (тепер Таїланду).

СІВ, у, рідко. 1. Те саме, що сівбá.

2. Те саме, що одягн¹. Паром, як морем, покриття балка: Сівом одягнеться лан (Щог., Поезії, 1958, 88).

СІВА, й, ж., заст. 1. Частина поля, що засівається одним змаком руки. Буде по малу йти, сіву меншу займать (Сл. Гр.).

2. Козуб або мішок з зерном, який навішують на плече, коли засівають поле ручним способом. Весною на своїх полі вони сіяли ярицю. І неждано мати зупинилась, приклали руку до грубої, з жижковки, сіви саме там, де мало бути серце (Стельмах, I, 1962, 423).

СІВАК, á, ч., діал. Сівач.

СІВАЛКА, в, ж. Сільськогосподарська машина для висіву насіння сільськогосподарських культур, кормових трав, деревних рослин, а також для внесення добрив у ґрунт. Від хати подовшали тіні, Рілля розляглась, аж синь... Доброго жита насіння Сівалка невтоманя сів (Рильський, Наша сіла, 1952, 109); — Було в нас чотири кінних сівалки, і покляли кожній засівати на день чотири гектари (Кучер, Трудна любов, 1960, 106); У 90-х роках минулого століття на мезиріччї [Орелі й Самарі] з'явилася кінні розкидні, а в 900-х роках — рядкові сошникові сівалки (Нар. тв. та етн., 1, 1966, 38); — Не бійся, Іване, не підведу, — і працеві [Петрусь] трактора, як по шнурі веде три широкорядні сівалки (Цюпа, Три явори, 1958, 60); Сухі мінеральні добрива зручно розкидати тушовою сівалкою (Колг. Укр., 4, 1957, 35); Для механізованого висіву жолудів вастосовується гніздова сівалка (Механ. і електриф., 1953, 282).

Ходить за сівалкою *див.* ходіти.

△ Квадратно-гніздова сівалка *див.* квадратно-гніздовий; Рядкова сівалка *див.* рядковий.

СІВАЛЬНИК, а, ч., розм. Те саме, що сівáч. — На сіві ти будеш сівальником на зчепі, на прополці — твоє місце на культиваторі (Рудь, Гомін., 1959, 50); Сівальник, ставай до сівалки, За плуга берись, плугатар! (С. Ол., Як ми кажем., 1951, 14).

СІВАЛЬНИЦЯ, і, ж., розм. Жін. до сівальник.

СІВАЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до сівáч. Все легшає в Яреска при боці сівачий мішок, все меншає в ньому зерна, все більше насіння в родючій материній землі (Гончар, II, 1959, 221).

СІВАЧ, á, ч. 1. Той, хто висіває насіння в ґрунт. Пішов сівач на поле й сім'я сіяв (Фр., XI, 1952, 343);

Сівачі — двоє дівчат і дід — стояли позад сівалок, доглядали за всім (Ю. Янов., II, 1954, 130); На агрегатах з трьох сівалок працює лише два сівачі (Колг. Укр., 5, 1958, 11); *Образно. Сій, сіваче, в людські груди Правди вічної зерно (Граб., I, 1959, 504); *У порівн. Як сівач на ниві, ми в душах сіймо правду і любов! (У. Кравч., Вибр., 1958, 102); Георг сипав пісок, як сівач (Ю. Янов., IV, 1959, 149).

2. чого, перек. Той, хто поширює що-небудь серед людей (знання, досвід і т. ін.). Нестожних сівачів передового досвіду став., все більше і більше (Рад. Укр., 17.XI 1960, 2); // Той, хто викликає появу, розвиток чого-небудь. Бреде над згарищами сіту Сівач вітний несамолюбий І сів в теплі ріллі кров (Перв., I, 1958, 194).

СІВАЧКА ¹, в, ж. Жін. до сівáч. Вийшла в поле літня сівачка сіяти і сів. Торбина в зерном тягне її донизу. Від утоми зитається сівачка (Довж., I, 1958, 34); Сьогодні насилляє жемі Трагійська долина весною. Сівачка іде борозною І жита зерна ясні (Воронько, Коля я., 1963, 80).

СІВАЧКА ², в, ж., діал. Сіва (у 2 знач.). Коли прегрло ступе осіннє сонце, Катерина насилала в сівачку жита і вийшла в долину на своє поле (Чорн., Визвол. земля, 1959, 206).

СІВБÁ, й, ж. 1. Дія за знач. сіяти 1. Прокіп хазяйнував на панських полі, орав на яб, кінчав пізню сієбу (Кочуб., II, 1955, 95); З лісу носимо насіння Для сієви: Тут і ясні, і клени, І дуби (Бойко, Ростіть..., 1959, 24); Велику користь мінеральні добрива дають, якщо вносити їх у рядки під час сієви (Хлібороб Укр., 6, 1965, 5).

△ Борозенна сівбá — спосіб посіву зернових культур борознами; Вузкорядна сівбá — спосіб посіву зернових колоскових культур, трав, льону, гороху, люпину і т. ін. рядками з вузьким міжряддям. Перехресна і вузькорядна сієва колоскових культур, що дав пріріст врожаю 1,5—3 центнери в гектара, стала в колоссах звичайним агротехнічним заходом (Наука., 6, 1956, 27); Гніздова сівбá *див.* гніздовий; Квадратно-гніздова сівбá — спосіб посіву пророслих культур гніздами з прямолінійним розплануванням їх у поздовжньому і поперечному напрямках; Перехресна сівбá — спосіб посіву зернових, коли половину встановленої норми висіву насіння сіють звичайним рядковим способом уздовж поля, а другу половину — впоперек. Недаліком перехресної сієви в те, що другий слід можна починати лише після закінчення передпосієного обробітку ґрунту на естій ділянці поля (Механ. і електриф., 1953, 50); Рядкова сівбá *див.* рядковий; Широкорядна (широкорядкова) сівбá — спосіб посіву пророслих культур рядками з широким міжряддям. Широкорядкову сієбу таких пророслих культур, як цукрові буряки, бавовник, кукурудза, сояшник та інші, проводять спеціалізованими сівалками (Механ. і електриф., 1953, 51).

2. Час, період, коли сіють. Тієї ж весни й віддали Остапа в економію в погоничі на всю сієбу (Головко, II, 1957, 209); На косовиці сіна або сієві Герман Карпоєвич без кінця сипав прислів'ямі (Мас., Роман., 1970, 36).

СІВБІНА, й, ж., діал. Посів (у 2 знач.). При роботі в горді або в полі не можна нічого їсти, бо птаха з'їла би сівбину (Сл. Гр.).

СІВБІЦЯ, і, ж., діал. Зерно для засіву. Будем сіяти жито, пшеницю, жито, пшеницю, всяку сівбіцу (Сл. Гр.).

СІВЕР, у, ч., діал. Те саме, що сіверко ¹.

СІВЕРКІЙ, а, е, діал. Холодний, пронизливий. Заходила осінь. З півночі.. две гострий сіверкий вітер (Кочуба, Нові береги, 1959, 11).

СІВЕРКО ¹, а, ч., діал. Холодний, пронизливий вітер. Лютий сіверко повіє, Вітер неласкавий (Перв.,

З глибоки, 1956, 265); *Із кленів, кружляючи, мідне Вже сіверко листа несе* (Дор., Серед стегу..., 1952, 93).

СІВЕРКО, діал. Присл. до сіверкий; // у знач. присудк. сл. *Надворі було сіверко* (Досв., Вибр., 1959, 173).

СІВЕРЯНИН, рян, мн. (одн. сіверянин, а, ч.; сіверянка, н, ж.). Давнє східнослов'янське плем'я, що жило в басейнах річок Десни, Сейму і Сули. «Поєсть еремених літ розповідає, що в другій половині I тисячоліття у східних слов'ян існували політичні об'єднання.. Вони називали їх полянами, сіверянами, радимичами, словенями тощо (Наука..., 9, 1968, 10); *Нащадки сіверяни, поляни, дулібів, Малага вчать ті сонячні слова, Що, ніби чародійник в рукава, Ти сипав їм — і в доброті не схиби* (Рильський, II, 1960, 88).

СІВЕРЯНИН див. сіверянин.

СІВЕРЯНКА див. сіверянка.

СІВЕРЯНСЬКИЙ, а, е. Прикм. до сіверяни. Сіверянські поселення і городища дають різноманітний і досить пошвид набір виробів з металу: наральники, серпи, тесла, рибальські гачки, ості, кресала, ножі, кинджали, колючку та ін. (Археол., VIII, 1953, 42); *Окремі риси, споріднені з сіверянською культурою городищ роменського типу... виявляються і в матеріальній культурі Нижнього Подунав'я* (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 355); // *Власт. сіверянам. Ще сіверянського в орбі живе чимало: У полі трактори, а вдача ще як рало...* (Рильський, I, 1960, 327).

СІВКІЙ, а, е, діал. 1. Сіпкій.

2. Який засіває велику площу (про зерно). *Оце зерно — як мак, сівкіше, ніж пирій* (Сл. Гр.).

СІВНЯ, і, ж., діал. Те саме, що сіва 2. *Уже вібралося все село, хто з борожками, хто з сівнями, Жінки й дівчата з ризкалями* (Фр., X, 1954, 336); **Образно. Ти йдеши з сівнем і тихо сієши В чорні скиби й незарослі рани Нове сім'я, нові надії, І вдихавши дух життя рум'яний* (Фр., XI, 1952, 17).

СІВОЗМІНА, н, ж. Чергування сільськогосподарських культур на тій самій земельній площі протягом ряду років. *Правильно встановлені на основі перспективного плану розвитку господарства сівозміни, або чергування культур на полях, у повданні з відповідною системою обробітку ґрунту та удобрень мають забезпечити підвищення родючості землі* (Наука..., 2, 1960, 32); — *Що ж у них і родитиме, як не курінь, коли сівозміни нема* (Гончар, III, 1959, 31); *Волюшки у житі, пирій і полин, — Бур'яні! Це того, що нема сівозмін* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 287); *Польова сівозміна; Овочева сівозміна*.

△ **Прифермська сівозміна** див. прифермський.

СІВОЗМІННИЙ, а, е. Прикм. до сівозміна. *Розрахунки спеціалістів показують, що в умовах зрошення на заселених і засмічених замісним бур'яном — вітраком — земля можна одержати в розрахунок на 100 гектарів сівозмінної площі 1800 центнерів товарного рису* (Рад. Укр., 24.I 1963, 2).

СІВОК, вбі, ч. 1. Жменя взятого для посіву зерна (при сіянні ручним способом).

2. Отвір у сівалці, через який зерно висівається у землю. *Коли, прижіром, закриті сівки, — коні сівалку водитимуть, а зерно в землю не посипляється, порожня земля буде* (Горд., Дітв... 1937, 149).

СІВЦІ, ів, мн., діал. Сівці.

СІДАВКА див. сідалка.

СІДАК, а, ч., діал. Сидіння (у 2 знач.).

СІДАЛИЩЕ, а, с., заст. Сидіння (у 2 знач.). *Брати Шияли, Яків та Іван, родом з Полтавщини... на власні кошти поставили в Запорізькій церкві новий коштовний іконостас, а пізніше зробили гарне сідалище, жертвник і рукомайку* (Знавця..., 12, 1968, 18).

СІДАЛКА, СІДАВКА, н, ж., діал. Сидіння (у 2 знач.). *Я сидів на сідалці у каюку* (Сл. Гр.).

СІДАЛО, а, с. 1. Перекладина, жердина у пташнику чи в клітці, на яку сїдають на ніч куря або індяки. *«Кукуріку!» — прокричав на сідалі-півень, залопотавши крилами* (Мирний, I, 1949, 409); *Сідала роблять з дерев'яних чисто обструганих брусків* (Птахівн., 1955, 174); *Рябок спитав зотів, але Рябків язик Бує в роті спутаний, неначе пухом з лях, І гзготав щось, як на сідалі індик* (Г.-Арт., Байкн..., 1958, 54); — *А чого ж так стояти! — оточе згодилися інші, — стоять усі, носі попускали, як кури на сідалі* (Вас., I, 1959, 101); **Образно. Піднявся і руку поклав на голову дочці.. На сідало час їй. Зморилася ж, сердечна. І застра як світ — на степ же йти...* (Головко, I, 1957, 257); *Мати навіть почала заїдати доньку: — Пора, діло, на своє сідало перебиратися, бо і не стамішся, як люди перестарком назвуть* (Стельмах, I, 1962, 538).

2. перек. Місце або предмет, на яких сїдять, на які сїдають; сидіння. *Дурний, хоч і чорт! І того не знав, про що даюно вже люди кажуть: що в старої сїдиної баби десять чортів сидить, та ще й на двацять сідала гуляють* (Стор., I, 1957, 21); *Вартус [Денис] цілу ніч, а досвіт напивав — Віи чуйно при вудках на сідалі кумяк* (Рильський, Поєми, 1957, 259); — *Сюди, сюди, батюшко! — привітно гує в покуття жовтавий з сонними очима чоловік.. Розсуньтєся, хлопці! Дайте батюшці сідало* (Речм., Вєсп. грози, 1961, 56).

3. розм. Частина тіла людини нижче спини; сидниці. *Отець інспектор ходив завжди з бучком у руках і боляче давав по долонам, по п'ятах, по сідалу за наймізернішу провинку* (Загреб., Шепіт, 1966, 333).

СІДАЛЬЦЕ, я, с. Зменш. до сідало 1. *Клітка була на диво хороша, і дверці щільно причинялися, і сідальце в, і все-все як слід* (Головко, I, 1957, 130).

СІДАННЯ, я, с. Дія за знач. сідати.

СІДАТИ, аю, вєш, недок., СІСТИ, сїду, сїдєт, док. 1. Зігнувши корпус, опуститися сидіннями на щонебудь; займати місце на сидінні. [К п р и л о:] *Чого ж ви стоїте? Сїдайте. Сїдайте та поблакаємо* (Мирний, V, 1955, 142); *Соломія обійшла стіл і сіла на лаві проти Романа* (Н.-Лєв., VI, 1966, 376); — *Мент, тату, і в цих [штаних] добре, — жалісно скрикнув Леко, бо ж нема вірше, як їти в новій одєжі: там не сїдєт, там не ляж* (Стельмах, I, 1962, 129); // *Опустатися на задні ноги, лапи (про тварин). Улани злякано шарпнули за повіддя, коні сїдали з розідраними мордами* (Кундзиц, Пов. і опов., 1951, 40); *Сіла [собака] на задні лапи і замахала хвостом* (Тют., Вир, 1964, 408); // *Займати місце, розташовуватися, влаштовуватися де-небудь для поїздки. — Послухай мене. Сїдай на мій віз, я тебе проведу до мого двора, що ніхто й не побачить* (Кв.-Оєн., II, 1956, 462); *Вже поїзд стояв наповнений. Маруся і Ломицький ханпок сіли в вагон* (Н.-Лєв., VI, 1966, 88); *З Константинополя сіло багато пасажирів* (Кочоб., III, 1956, 348); *Він сіє до авто* (Ю. Янов., II, 1958, 120); // *Вискакувати, вилазити на спину коня чи іншої тварини. Сісти на коня він уже не міг. Жайсак стїпнує і спритно підсадив його у сідло* (Тулуб, В стегу..., 1964, 204); // *наказ. сп. сидіти, сїдїть. Уживається як застереження, наказ не втручатися в чужі справи, не пропонувати своїх послуг і т. ін. Він уже обливається потом, тернється щокочу об плече, і знов гребе, Тоню аж жалє бере.. — Може, тебе змінити, Віталіку? — Сиди, — відказує він* (Гончар, Тронка, 1963, 234).

Сідати (сісти) на візника, заст. — наймати кінний екіпаж. — *Я не поїду додому, на візника не сїду, — дїчинка слаженулася і замовкла* (Ю. Янов., II, 1958, 70).

◇ **Бодай ти каменем сів** — уживається як прокляття, звернений до непосидючого. — *Хлопець пустував, гуляв по хаті, а тітка каже: не замай садь, бодай ти каменем сів* (Н.-Лев., VI, 1966, 363); *Муха сіла на шість днів. Муха; Не знати, де сігати, де сісти — почувати себе ніяково, непевно. Василинка ввійшла в хату і не знала, де стати, де сісти* (Н.-Лев., II, 1958, 54); **Низько сісти** — втрагати колишню високу становище, колишню впливовість (про того, хто поводився зарозуміло, хизувався перед іншими). *Смієшся ти, але спитатись треба: Ти з кого так смієшся і за що? З такого смійся, що розганяєш до неба, А низько сіти, пошився сам в ніщо* (Граб., I, 1959, 595); — *Ти, парубче, не дуже, не дуже високо літай, бо низько сядеш* (Стельмах, I, 1962, 513); [С т о р ч а к:] *Страшний він був учора на боро. Ще не бачив таким.* [К а ч а н:] *Високо літає, та низько сіє...* (Зар., Антеї, 1961, 72); **Ні сіло ні впадо** (пало): а) невідомо чому, безпривчинно. *Заводив [снів] білку вже без найменшої причини, от так собі, ні сіло ні впало* (Хотк., II, 1966, 162); *Як легко було стримувати себе ще кілька років тому! ... А чора ні сіло ні впало — перед Андрієм Петровичем розбухувався* (Шовк., Людмила..., 1962, 63); — *Ще не амінь, щоб ми так ні сіло ні пало покидали свою річку батьківщину* (Фр., IV, 1950, 101); — *Куди він такий добрий, хоч до раши прикладу, а інколи, ні сіло ні пало, аразу ж за попругу хапається* (Стельмах, I, 1962, 433); б) раптово, несподівано. — *Ти чогось шукаєш, Олю? — Ні, бабуню. Іду. — Куди? Що ти, моя дитино? Отак, ні сіло ні впало...* (Дор., Не повторю..., 1963, 66); **Пиліні** (пиліанці, пиліночки) не давати (не давати) сісти *днє*. пиліна, пилінка, пиліночка; **Сідайте** (сідай, сядьте, сядь), *гостем будете* (будеш); **Сідайте** (сідай, сядьте, сядь), щоб старості сідали — традиційна формула ввічливого запрошення, звернена до того, хто входить до хати. [Д ж о н а т а н:] *Добривдень, Річарде! [Р і ч а р д:] Здоров, здоров! Давно тебе не бачив.. Сядь, гостем будеш, а я робитиму тим часом даві* (Л. Укр., III, 1952, 45); — *Сідайте, сваго, щоб старості сідали, — просила хазайка* (Н.-Лев., II, 1956, 279); **Сідати** (сісти) за парту *днє*. партя; **Сідати** (сісти) за стіл *переговорів* — починати переговори. *Радянський уряд не раз пропонував урядом зазідний держав сісти за стіл переговорів і домовитися про те, щоб назажди і під найсудовішим міжнародним контролем знищити всі види озброєнь — до останньої бомби й останнього снаряда* (Рад. Укр., 2.IX 1961, 1); **Сідати** (сісти) *каменем* — виконувати якусь роботу наполегливо, без перерви, не відводячи із робочого місця. *Постановили: не збочувати, не давати собі волі, гонити без жалею весняні спокуси, молоді принади, каменем на все літо сісти за книжки* (Вас., II, 1959, 91); **Сідати** (сісти) на *голову кому* — цілком підкоряти когось собі, своїй волі; **Сідати** (сісти) на *своє* *квінча днє*. *квінча*; **Сідати** (сісти) на *шію днє*. *шяя*; **Сідати** (сісти) не в (на) *свої сани*; **Сідати** (сісти) в (на) *чужі сани днє*. *сани*; **Сісти** в *кальшу днє*. *кальші*; **Сісти** в *кальбжу* — потрапити в незручне становище, зазнати невдачі; **Сісти-впасти** (*пасти*); **Сісти і впасти** (*пасти*), *нар.-поет.* — тавтологічний зворот, що підкреслює інтенсивність дії, вираженої дієсловом с і с т я. *Поговала віла побратима, сіла-впала на коня й гукнула: — Ой неси мене, неси в простори, туга давить, серцю тісно в грудях!* (Л. Укр., I, 1951, 393); *Старий Баратов, склепивши свої уста і очі, кинув його [масток] на візку молодих синів, котрі і сіли і пали у столицях* (Мирний, III, 1954, 293); **Сісти** *маком днє*. *мак*; **Сісти** на *ліву підсудних днє*. *лава* *; **Сісти** на *лід днє*. *лід*; **Сісти** на *пало днє*. *пала*; *Хоч сядь та й плач — дуже скрутно, нестерпно важко комусь. І рад би Вовк в акі ворота ескочить, Та лишенько йому — куди не поглядить — Усюди*

Вовченька недоленька морочить, — Хоч сядь та й плач (Гл., Вибр., 1951, 5); *Голуб'яточко, прости за нещасного листа. Так буває часом нещасно, що хоч сядь та й плач* (Коцюб., III, 1956, 188); *Хоч сядь та й рўки згорні — немає роботи, все зроблено. Для старої Зінки не було вже й роботи: за неї робила Соломля. — Оце мені, дочко, за тобою, як у бога за дверима: хоч сядь та й рўки згорни! — не одержалась Зінка і позвалила невістку* (Н.-Лев., VI, 1966, 348).

2. *за що, до чого і з інфін.* **Приступати до тривалої роботи, що виконується сядичи.** *Зараз сідая за перепикування новели «У ершикий світ» і вийшло Вам* (Коцюб., III, 1956, 263); *Чутно хтось стука у двері. Маруся мерщій споняється, утирається і сідая за п'яльці* (Мирний, V, 1955, 97); **Сідая** [Давид] *за верстат.* *Лядою гунає, кидая човник, а десь дужками не тут, не біля ткаля* (Головко, II, 1957, 83); **Сідая** до роботи *При високому вікні* (Рильський, II, 1960, 42); *Ярина спочатку шпортаясь по хаті, коло печі, потім сідая оббирати ножем картоплю* (Л. Укр., III, 1952, 717); *Він не спить. Він засне, як батько сяде грати* (Смолиць, II, 1958, 13); *Він перес. на що, розм.* **Займати яку-небудь посаду, братися за виконання яких-небудь обов'язків.** — *Сам сяду в громадському шинку, а тебе не пущу. — Хто тобі забороняє? Сідай, про мене, сам це й дочку свою посади, — почая шинкар* (Н.-Лев., II, 1956, 260); *Іван Петрович подає [у відставку], а Кирило Іванович сіє на його місце* (Мирний, I, 1954, 156); — *Я добре пам'ятаю ту весну тисяча дев'ятсот вісімнадцятого року, коли на український трон сідая цирковий гетьман Скоропадський* (Стельмах, II, 1962, 159); *Найстаршому синові од Розиди Ізяслава, який має би право сісти на батьків стлі у Києві, подарував* (Володимир) *Полоцьк* (Загреб., Диво, 1968, 216); // **Оволодівати якоюсь технікою** (електровозом, бульдозером і т. ін.). *На електровози сіли досвідчені люди, які добре знають свою справу, вчатьсь у вузах і технікумах* (Рад. Укр., 13.V 1962, 2); *Хлопець, цілковито звільнившись з-під батькової опіки..., самостійно сіє на бульдозер* (Гончар, Тронка, 1963, 271).

Сідати на легший хліб — переходити на легшу роботу. — *З нового половиння не дав [командир роті] мені жодного.. «Ти, каже, повільно виготовиш, тобі з новими людьми важко, — сідай на легший хліб...»* (Гончар, I, 1954, 306).

3. **Поселитися десь, обирати собі постійне місце проживання і засновувати господарство; оселятися.** — *На Гончарівці перший сіє, — розказувала мені стара дуже бабуся, — .. якийсь-то Кузьма Гончар; от від нього.. і стаєа Гончарівка* (Кв.-Осн., II, 1956, 309); *Черевань докочив собі незчисленного скарбу та після війни й сіє хутором коло Києва* (П. Куліш, Вибр., 1969, 49); *Підіймала [Маруся] очі на опришка. — Чому не кинеш того, легіно? Чому не сядеш на грунт, не оженишся?* (Хотк., II, 1966, 78).

4. **Підлягати ув'язненню, позбавленню волі.** *Дукач навідріг відмовився оплатити утайку [штраф за незаконний посів] і сіє за це в губернську тюрму* (Стельмах, II, 1962, 36); — *Нас випустили, пане полковнику.. — Вийдіть зараз же і сядьте під арешт. Чусте?* (Довж., I, 1958, 146).

5. **розм.** **Обмежувати своє харчування чим-небудь.** *Сідати на вістку; Сідати на хліб і воду.*

6. **Принявучи політ, опускається на що-небудь** (про птахів, комах). *Чорне вороння сідало громадами на сніг і знов здіймалось з місця* (Коцюб., I, 1955, 80); *Сідая [голуб] припиняє на палець і випускає в дзьоба її на коліна листа* (Л. Укр., II, 1951, 192); *Комар йому на лобі сіє* (Гл., Вибр., 1951, 133); ***Образно.** *На тім і кінчалася розмова — і знов темно було докола Марусі, знов чорні*

думи сідали, як круки на пооране поле (Хотк., II, 1966, 206); // Опускаючись, приземлюватися (про літальні апарати). Хоч долини Шельди й гарна, Та занадто вже мала.. Літакам нема роботи, Наче стіл гавбильши — лан. І сідають вертольоти У Брюсселі — на майдані (Дмит., В обіймах совця, 1958, 112); Оточені [фашисти] вже втрамили іподром, де сідали їхні транспортні юнкери (Гончар, III, 1959, 272); — Політ, кажу, задумав [американський льотчик] навколо світу. Та на Чукотці сіє. А ми постіаємо тепер до нього (Довж., I, 1958, 114); Заключний етап приземлення космонавт може виконати двома способами: або сісти разом з кораблем, або катапультиватися з кабінки і опуститися на вочайному парашути (Веч. Київ, 16.VIII 1962, 3).

7. Наптовхуючись на що-небудь під час руху, зупинятися, застрявати в чому-небудь. Тоня й досі не може як слід збогнутти, що сталося з цим судном, чому воно, власне, тут? Сіло на мілину? (Гончар, Тронка, 1963, 239); — Не доглянеш, погасне літтар на бакені — і катастрофа! Саде пароплав на мілину (Мокр., Острів..., 1961, 14).

◇ Сісти на мілину́ див. міли́на; Сісти як (в́аче і т. ін.) рак на мілині́ (на мілкі́му) див. міли́на, мілкі́й.

8. Осідати на чомусь, вкривати собою яку-небудь поверхню. Стало темно по садочках. Тихо пил сідав, І село у прохолоді Ніби оживає (П. Куліш, Вибр., 1969, 399); Жосте листя, тремтячи й коливаючись у повітрі, тихо раз по раз сідало на землю, еквіруючи її пишним золотим накриттям (Гр., I, 1963, 273); // Випадати (про росу, туман і т. ін.). Стоніає далекий жаб'ячий хор, цвіркуни сфердали десь у траві. Рясно сідала роса (Дн. Чайка, Тв., 1960, 122).

9. Спускатися за лінію обрію (про небесні світла); заходити. Розкажи, як за горою Сонечко сідає, Як у Дніпра еселочка Воду позичає (Шевч., II, 1953, 8); М'ясць уже сідав, доваючись за хатами й деревами (Коз., Гарячі руки, 1960, 53); Сонце, кинувши уверх стовп червоних променів, сіло за обрієм (Чаб., Балкан. весна, 1960, 48).

10. Опускатися під впливом, дією чого-небудь, знижувати рівень своєї поверхні; осідати. В стіжку, сідаючи, тихо шелестіло сіно (Чорн., Визвол. земля, 1959, 194); Крейсер сіє кормю глибоко в воду (Трубіл., Шхуна..., 1940, 127); Хата сіла; // Ущільнюватися, втрачаючи пухкість (про сніг, тісто і т. ін.). — Гей, баби! — сердито гукнув Максим. — Вікна посибиваєт! .. Та й коровий від такого ерютоту саде в печі! (Смолич, Мпр., 1958, 41); // перен., розм. Зазнавати провалу в чому-небудь, не справлятися з чимсь; засипатися (див. засипатися³). — Кожна хвилинка для нас дорога. І якщо ми, замість того, щоб працювати..., почнемо перебуваювати ту організацію праці, яка існує зараз, переставляти людей, учити їх, то ніколи буде працювати. А з планом садемо — це вже напевне (Ткач, Плем'я..., 1961, 86).

11. розм. Втрачати силу, наугрук, ставати слабшим. Харкевич направиє промінець униз — батарейка уже сідала, світло розпливалося, перемішуючись із темрявою (Голов., Тополя..., 1965, 281).

12. З'являтися на шкірі, тілі (про прищ, чиряк і т. ін.). Даром і чиряк не саде (Укр. присл., 1963, 137).

СІДАТИСЯ, аюся, а́шся, недок., діал. Надриватися. Він було аж сідається та регоче (Сл. Гр.).

СІДАЧ, а, ч. (Eupatorium L.). Рід багаторічних трав'янистих рослин родини складових.

СІДЕЛЕЧКО, а, с. Зменш.-пестл. до сідло́. Ой зустиню, зустинючко! Мережка, шита, Тільки й слави козацької — Сиделечко екрити (Шевч., II, 1963, 61); Ми-

лий милу обіймає, На сиделечко саджав, Кіль іа місяц, Кіль а воріт, Кіль стрібає, Кіль летить... (Кост., I, 1967, 115).

СІДЕЛКА, и, ж. Частина упряжі для коней у вигляді подушків, що підкладається під чересіделок. У коней, які повернулися а роботи, необхідно жгутю розтерти плечі й спину, особливо в місяц дотикання жомута й сіделки (Ковярство, 1957, 157); Він завернувся назад підводу.. Коняка трусила задом, тразкала ногами в дощаний передок. Сиделка а'їтала набік, дуга пережмалася (Тют., Впр, 1964, 272).

СІДЕЛКО, а, с. 1. Зменш.-пестл. до сідло́. 2. Те саме, що сіделка. — Ну, ну, Воронько, — підпахає [Юхми] за полудрабок воза.. Вирушиш і без потреби підпахає на коняці сіделко (Ле, Вибр., 1939, 4).

СІДЕЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до сідло́; // Який прив'язують, прикріплюють до сідла.

СІДЕЛЬНИК, а, ч. Майстер, що виготовляє сідла. Сидельники.. оздоблювали сідла золотими й срібними цяцками (Скл., Святослав, 1959, 311).

СІДЕЛЬЦЕ, я, с. Зменш.-пестл. до сідло́. Козакост при боковій зустки не носити, Лиш про славу козацьку сидельце покрити (Чуб., V, 1874, 325); Копитами едарте, ворони, — Я в сидельці, жамо, на коні (Воронько, Поезія, 1950, 109).

◇ Що вас привнесло: чи сидельце, чи весло? — традиційна формула, якою зустрічають привбулого. — Сідайте, сидайте, любі друзі. Що ж вас принесло: чи сидельце, чи весло? — Біва принесла, — коротко промовив назмурений Левченко (Стельмах, I, 1962, 448).

СІДЕНЬКИЙ, а, е, рідко. Зменш.-пестл. до сідий. Ланок плезенький, невеличкий, сусенький, сіденький, ходить собі по горниці та щось думає (Кв.-Осн., II, 1956, 277); Поверх каменя сіденького Молоденький в'яз видніє ся (Метл. і Кост., Тв., 1906, 19).

СІДЕЦЬ, дця, ч., діал. Стілець. — Сідайте, прошу. Не дуже сидець файний, але най буде, — просила [Анна] Марусю сісти (Хотк., II, 1966, 28).

СІДІЙ, а, е, рідко. Те саме, що сівий. «Гайл гайл де діти єсть такі, Щоб кудрі батькові сідій Найвище ставили есього?» (Котл., I, 1952, 274); Скрізь сідій тужма налеті На широке поле (Бор., Тв., 1957, 67); Печаль на серденьку! Задалася Мені сіда старовина (Манж., Тв., 1955, 141).

◇ До сіді-кося — до старості. Сидітимеш до сіді-кося (Номіс, 1864, № 8885); Сідій, як лунь — дуже свий. Вкине слово [Денис], та таке, що й десять старих, сідих, як лунь, ..не видумають (Кв.-Осн., II, 1956, 398).

СІДИНА, и, ж., рідко. Те саме, що сивина. Голова його улож лисла, де-не-де сідина пробивалася між рідких волоссям (Мирний, III, 1954, 160); В божого чоловіка дога, до самого пояса, борода тече краще процвіла сідинами (П. Куліш, Вибр., 1969, 55).

СІДЛАНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до сідлати. Світ померкнуло — вітний, вітний... Стали сили в нас подвійні! Автомат на ремені, Коні тую сідлані... (Нех., Сонце..., 1947, 7); // у знач. прикм. Чекають егаса воїни червоні — В них слово вірне, елучний в них удар, В них шабл гострі, сідлані в них коні (Бажан, I, 1946, 292).

СІДЛАННЯ, я, с. Дія за знач. сідлати. Під час сідання підруги підтягують тач, щоб під передню можна було просунути один палець, а під задні — два пальці (Ковярство, 1957, 189).

СІДЛАТИ, аю, а́ш, недок., перен. Накладати й закріплювати сідло на свині (ковя або іншої тварини). Не товді коней сідають, як верхи сідають (Укр. присл., 1955, 205); У неділю вранці Брат коня сідлає

(Рудан., Тв., 1959, 73); Чабан Федь позапцем сідлає коня, закладаючи міцно попругу (Смолич, V, 1959, 698); Сідлає коня! Гей, у позовно швидко! (Рильський, II, 1960, 22); // перен., ром. Підкоряти когось собі. Великі алоді сідлають праці люд, Аж поки злива маси не розбудить (Еллан, I, 1958, 255).

◇ Сідлати своєю коня (конника), рідко — те саме, що Сідати (сіяти) на своєму коні (див. коник). — Добре, що є біля чого товктися.. — Та що там добродо? Нема тепер добра ні від сонця, ні від місяця, — сідлає дядечко свого незмінного коня (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 12).

СІДЛАТИСЯ, а́ється, недок. Пас. до сідлати. Сідлає коня, і сучотками, зеленим верхом, ішов пишній похід та закосичував плай, гейби червоном маком (Кочуб., II, 1955, 310); Мав він десять тисяч добрих коней; На всіх були вудечки золоті. Вдень і вночі сідлає дві третини, Не для війни, а просто напоказ (Крым., Вибр., 1965, 153).

СІДЛО, а́, с. 1. Упряж для їзди верхи — сидіння для вершника, яке прикріплюють на спині коня, мула і т. ін. В IV—III ст. до н. е. у сфілі існували ж'які сідла, відомі із зображень коней і за аналідами в могилах. Стремєн у сфійській час це не було (Наркс стар. іст. УРСР, 1957, 148); Коло кола стоїть Грегор і од'язує од сідла здорового мішка (Н-Лев., III, 1956, 275); Матейкові бо-язко. Високий кінь, і ще ніколи хлопець у сідлі не сидів (Донч., VI, 1957, 153); Втомлений, чіпляє він До сідла свого ослатка (Л. Укр., IV, 1954, 171); Ви спали, поклавши під голови сідла, Розбивши ворожий загін уночі (Масик, Біля криниці, 1967, 31); *Образно. Половецькі річки руським золотом наситив [Ігор]. А сам з золотого сідла у невістниці переступив... (Мирний, V, 1955, 269); // Шкіряне сидіння велосипеда, мотоцикла. Коло ганку скочив [Грім] у сідло свого мотоцикла і заревів мотором (Кучер, Трудна любов, 1960, 263).

Брати (взяти, поставити і т. ін.) під сідло — використовувати для верхової їзди, зробити верховим (перев. коня). Автомови перейшов на грзкий тон, — від сьогодні наказую: важ, як старшині, на пост не ставати. Коня під сідло взяти собі найкращого (Гончар, III, 1959, 310); Ходіти (бути і т. ін.) під сідлом — бути верховим (про коня).

◇ Вибити із сідла кого — позбавити кого-небудь спокою, душевної рівноваги, позбавити сил нормально жити, працювати і т. ін. — Так що: до матері на побивку, значить? Товариш синяк, кажеш, вибив із сідла? (Гончар, II, 1959, 155); Недовго, дуже недовго працює село Мушатеши примар Мелітару. Незвинна звила народного гніву вибила його з сідла (Чаб., Балкан, весна, 1960, 168); Вілетіти із сідла — втратити керівну посаду. Каєти став тут головою [колгоспу]. Це був крутий поворот у його житті, такий крутий, що молодий голова в перші місяці трохи не вилетів із сідла (Рад. Укр., 29.V 1961, 3); Лічуть (іде, пристало і т. ін.), як корови сідло див. корова.

2. Те саме, що сідлювати 1. Ходімо, де яйли обочини скеласті І темний осяжат Гурзуфського сідла Зайла в єдине тло налітпрозора мла (Зеров, Вибр., 1966, 112).

3. тегн. Назва деталей для пасадки, опори чого-небудь. В зовнішньому фланці [насоса] встановлено робочий клапан, що складається з стакану, пружини, сідла і шарика (Зерн. комбайни, 1957, 111); Для того, щоб забезпечити щільне прилягання робочої поверхні клапана до сідла при роботі двигуна, необхідно між штоком і стержнем клапана залишити зазор від 0,15 до 0,45 мм (Автомоб., 1957, 47).

4. Частина баранячої або телячої туші, що міститься біля шпону. У баранячій туші іноді вирубують сідло,

а від корейок туші телят і свиней відрізають поперекову частину (Технол. пригот. їжі, 1957, 49).

СІДЛОВИДНИЙ, а, е. Те саме, що сідлоподібний. В якрво випадках випадках різиту голова набуває чотирикутного вигляду з позовежними і попережними стегненями черепа — сідловидний череп (Хвор. дит. віку, 1955, 124).

СІДЛОВИНА, н, ж. 1. Довга западина, неглибока виїмка між височинами гірського хребта. Мали підійматися [колгоспники] на заросу чагарником сідловину між двома сопками (Сміль, Зустрічі, 1936, 154).

2. Вигин, западина в якому-небудь предметі.

3. Вигин на спині тварини.

СІДЛОВКА, в, ж. 1. Дія за знач. сідлати. Про початок скачок сповіщають дзвінком. За першим дзвінком роблять сідловку (Ковярство, 1957, 120).

2. військ., спорт. Спосіб сідлання коней. Похідна сідловка; Спортивна сідловка.

СІДЛОПОДІБНИЙ, а, е. Який має форму сідла, схожий на нього.

СІДЛОПОДІБНИСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до сідлоподібний.

СІДЛУВАТИ, а, е. З сідловиною. Спина у коня сідлувата.

СІДЛУВАР, а́, ч. Майстер, який робить, виготовляє сідла. В документах 1425 р. задується про існуючі у Львові цехи різників, пекарів, ковалів, крапців, шевців, сідларів (Іст. УРСР, I, 1953, 125); Гриміла музика. Строкатиж походом йшли цехи.. Кожен намагався показати.. емблеми свого ремесла.. Сідлари тягли площадку, де кілька майстрів шили сідла (Тулуб, Людолови, II, 1957, 289).

СІДНИЦІ див. сідниця.

СІДНИЦЯ, і, ж. (сідниця, ніць, жн.). Частина людського тіла, якою сідують. Під час вимірювання дитини.. повинна стояти струнко, торкатися стянк ростоміра п'ятами, сідницею і лопатками (Шк. гігієна, 1954, 44); — Ти чого набурмосився? — запитає його Дмитро. — Та так... голова болять. — Аби не сідниця! Ха-ха! — заревотав Дмитро (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 225); // Половина цієї частини тіла, що має вигляд піскулі. У хворого спостерігалось значне ожиріння в сідкладанні жиру на животі, сідницях, грудях (Фізіол. ж., II, 3, 1956, 42).

СІДНИЧКА, н, ж. Зменш.-пестл. до сідниця.

СІДНИЦЬКИЙ, а, е, анат. Розміщений у ділянці таза, сідниця. З дуже складної системи м'язів таза унім треба показати за таблицею тільки великі сідничні м'язи, які беруть участь у підтримуванні тіла людини у вертикальному положенні (Метод. викл. анат., 1955, 77); Ше в 1764 році італійський лікар описав хворобу під назвою ішіас, яка походить від латинського слова — ішіадикус — сідничний нерв (Веч. Київ, 11.II 1964, 3).

СІДОК, а́, ч. 1. Той, хто їде верхи на коні; вершник. І то там, то там [у степу] видно було, як між шаблями сипалися на смі іскри, потім падав вершник, а кінь уже без біг сідка (Панч, Гомов. Україна, 1954, 242).

2. Пасажир, що їде в найнятому екіпажі. — Слава тобі, господи! Місто! — раптово стрепенується ящик, екаючи пужалом едалину. Але є наближчий ноці які сідки, які жандарм на коліах поруч ящика нічого не бачили (Тулуб, В степу..., 1964, 24); // Той, хто взагалі їде в будь-якому екіпажі, на мотоциклі і т. ін.

СІДУВАТИ, а, е, рідко. Те саме, що сивуватий.

СІДУХА, в, ж., діал. Торговка, перекупка. Ложицький гледіть на тротуарі Дерibasовської [Дербасівської] улиці сідух з квітками та букетиками. Він скочив з дрозжкі і купив гарненький букет для Марусі (Н.-Лев., VI, 1966, 74); — Та хрін тепер найдешевший! — Мужик

чуття апетиту, починають виділятися травні соки (Шк. гігієна, 1954, 56).

3. Волога та поживні речовини, що містяться в ґрунті і живлять рослини організми. Хо сидить посеред галляя, а навкруги його панує жертва, прикра тиша.. Рослини бояться навіть тязти сік в землі, пити володу росу (Коцюб., I, 1955, 149); Усе, що сік землі ввібрало, і добро, і тепло, — В щедроті, в зелені було, Пагігна вору підіймаю, Колосся й листя наклало (Мал., Серце..., 1959, 182); Люди порадили: по дощак зліба одволожило, стеблина потягла соки (Горд., Дівчина..., 1954, 150).

СІКАНКА, ж., с. діал. 1. Шмагання, биття різками.

2. Січена капуста.

СІКАР, я, ч., заст. Той, хто був, шмагав кого-небудь за якусь провину. Підпроси сікаря..., щоб не дуже був (Сл. Гр.).

СІКАРНЯ, і, ж., діал. Дошка, на якій січуть м'ясо.

СІКАТИСЯ, аюся, аєшся, недок. 1. Нападати, кидатися на кого-небудь, маючи намір ударити, побити і т. ін. Червона, роз'юшена жіночка верещала над нами, сікалася до нас в дрючках (Коцюб., I, 1955, 258); В залі все більше зростає крик, вже нічого не можна було розібрати. Шляхтичі вже сікались один на одного, вже брязкали шаблями (Панч, Гомон. Україна, 1954, 390); Йонька бачив, що в господарстві нічого не робиться так, як він велить, гризав дверима, сердився і навіть сікався до Уляни в кулаками (Тют., Впр, 1964, 88); // Рватися до кого-небудь, намагачись укусити (про собаку). Собаки обиди робитикуля, сікались до ніг та піднімали страшений галас на ціле село (Коцюб., I, 1955, 205); Визволися з вору невп'ялий [невпр'язаний] собака..., сікався (Гуц., Скупана..., 1965, 23).

2. Починати сварку. [Ч о п о р і й:] Я диктую..! [Т е т я н а:] Іди додому! Нічого вже нам тут сікати! Налитворив [нашкодів] добре, що тепер і не знаєш, як обернутись! (Кроп., V, 1959, 153); Піймавши підварілу посмішку на обличчя котрового і залиця, він уже сікається: — Ти не любя [посміхайся],... слухай, коли старий говорять... (Гончар, Тронка, 1963, 147); // Безцеремонно втручатися (в розмову, сварку і т. ін.); вступати. [В і т а д і й (до Хоми):] А скільки в цім році прийняв від людей грошей? [Н а с т я:] Хтба він зна.. [Х о м а:] Ой Насте, ой Насте! Кажу тобі: мовчи, не сікайся! (К.-Карий, II, 1960, 172); [Х р и с т я:] А ти б, Мелашко, не сікалася з розмовою, коли не твоє річ попередю... (Кроп., IV, 1959, 13); // Настирливо, вимогливо або погрозово звертатися до кого-небудь; приставати, чіплятися. — Де це ти, Само, була? — спитала в неї Навроцька. — В Мурашківці, — обізвалася Сая. — З ким же ти там бачилася? — сікалася до неї Навроцька (Н.-Лев., V, 1966, 231); — Для чого ви їдете чи то, пак, живе? — Це така вже в нього звичка сікатися з цим запитанням до кожного (Гончар, Тронка, 1963, 118); — Я — підкуркульник? — вигукував сміливо Левко Тритуза, сікаючись до Мельника. — Куркуль, — сказав рішуче Степан (Епик, Тв., 1958, 287).

3. перев. з інфін., з чим. Намагатися щось зробити; збиратися, наміряться. Минув день і не один, як згадала стара: — Десь-то наш тепер обертаються? — Дочки віткнули, та й тільки. Ніхто з них в Кам'янці не був, то й не сікались вгадувати, де б саме вони були (Свид., Люборацькі, 1955, 144); — А за що ж він мене в'язати сікається? (Мирний, I, 1949, 293); [К і в д р а т А в т о н о в ч:] Чого не тямиш, про те не сікайся міркувати (Кроп., II, 1958, 299); // З'являтися до кого-небудь з якимись неприйнятними пропозиціями, всупереч чимусь бажанню нав'язувати що-небудь; потягатися. Сікалися і жітцани, і купці; залицялися і поповичі, так і попадаю не хотіла [Галочка] бути (Кв.-Осн.,

II, 1956, 314); Ніхто з сусід більше не вагаювався заирати в Микитині горшки, ніхто не сікався з порадами, ніхто не калямути спокую (Л. Янов., I, 1959, 309).

СІКАЧ¹, а, ч. 1. Ручне зваряддя, яким січуть, рубають що-небудь. Вряди-годи чуємо, немовби зтось сікачами м'ясо на стільниці сік (Фр., II, 1950, 341); Патраючи щойно варізаного білого гусяка, сікачем зрубав [Петро] з тушки ліве крило (Ільч., Козачьк. роду..., 1958, 270); Павло.. взяв з комина сухого тютюнового бадилля і став дробити його сікачем у вербовому коритці (Тют., Впр, 1964, 133).

2. Машина, механізм для різання чого-небудь. Для ферм великої розатой худоби створено й такі машини, як скирторіз, сікач силосу.. та багато інших (Рад. Укр., 10.XII 1960, 2); Торф'яний сікач.

СІКАЧ², а, ч. Дорослий самець кабана або морсько-го котика (з іклами). Дикі жмури-одичі, що зупується ще за сою величезні страшні ікла сікачами, вигодовуються на справжнє страховидло, сильне та люте (Вішня, II, 1956, 158); На невеликій галлявині паслись кабани. На моту ніжались поросята. Кабан-сікач підирвав коріння величезного кедр (Рад. Укр., 5.I 1964, 4).

СІКАЧКА, ж. Зваряддя, яким січуть капусту.

СІКНУТИ, ну, нєш, док., перек. і неперек., розм. Однокр. до сікнв. Василь, узопиши Івана за ноги, заля на нари, щоб не сікнула куля (Чорн., Визвол. земля, 1959, 102); Управитель, зібавши соій коров, уже з доктором звертається до Якубенка. — Лєю, хоч худобу пожалій.. — А ви наших дітей, коли вони з голоду пудли, хоч раз пожалій? — як батогом сікнує [словами] Лєсь (Стельмах, I, 1962, 564).

СІКНУТИСЯ, нуся, нєшся, док., розм. Однокр. до сікати. Раптом звідкись узявся хом'як, жовтий, з чорними латками і, як мале щеня, сікнувся до Сєверка, загавкав, мов справжній пес (Ішук, Вербівчани, 1961, 12); Антось сікнувся до першої партії, де поперед [раніше] сидів (Свид., Люборацькі, 1955, 105); [С о л д а т (частув.):] А що мені любе? Нєхай котрий сікнеться, дак я його по-воєнному! (Кроп., II, 1958, 493).

СІКОНУТИ, ну, нєш, док., перек. і неперек. Підсил. до сікнути. Гинув [Тямок] від удару і впає на купу сєжної землі, але потім схопився і, зєрбіши лопату вобіруч, сікнув нею на два сантиметри вище голови старого (Тют., Впр, 1964, 93); Солдати не пробіли й пісотної крові, як із сіконули нищівним огнем (Цюпа, Доброворець, 1971, 3); Не ставали поруч Дорожтей і Іван, в зустрінься, бувало, то голови заєртають аж за плечі, або раптом і сіконе Палачинда: — То тце дигаши? — Правдою дигаю. А тебе, Дорожте, що від криеди на кольки не схопило? (Стельмах, I, 1962, 237).

СІКТИ, січу, січєш, недок. 1. перек. Рубати що-небудь на дрібні частини чимсь гострим; подрібнювати. Природили [удова і Галя] у місто і наймалися робити, де траплялось і що бог насилав: воду носити, зороби полове, сікти капусту, тати білоти (Вовчок, I, 1955, 314); — Скажи, будь ласка, дочко, кувоварці, щоб зараз сікла м'ясо на товченики (Н.-Лев., VI, 1966, 16); Проміти розмочені єриби варять.. Відвар цідять, а єриби дрібно січуть (Укр. страв, 1957, 91); Січе [Йонька] змис сокирою (Тют., Впр, 1964, 126); // Відрубувати, відтнати; відсікати. Зарубали [явора] знову — Чують тилу мову: — Най тече кров з сілки, — Січті — не важайте, Та серденька тільки Мого не вражайте (Траб., I, 1959, 318); Сам тільки Нєсторица з кількома недобитками прибіг до царя, сдлалючи повину голову, яку, як відомо, меч не січе (Загреб., Диво, 1968, 274); // Задавати ударів холодною зброєю. Вели [Еней] єсіз [ворогів] сікти та рубать (Котл., I, 1952, 287); Вихопили [Володимир і старий] шаблі, почали рубати ворогів. Рубали,

сікли. *Перебили всіх* (Три золоті сл., 1968, 47); *«Веди, Олесе, нас! Хай огнисто січе наш меч потвори зі, аж поки жодного фашиста не буде близько на землі!»* (Сос., II, 1958, 488); // *Влучаючи в що-небудь, пробивати, кришити і т. ін.* (про дію куль, снарядів тощо). *Дем'ян сторожко виставляє піголови над берегом вирви. Кулі січуть самісінький край, і одна дзенька по Дем'яновій касці* (Смолиць, Мпр., 1958, 154); // *Швидким рухом, ударом чого-небудь розтинати, розрізати* (повітря, воду, хвилі і т. ін.). *Море сіре, злегка поморщене від вітру, весляр звільна січе його веслами* (Фр., XVI, 1955, 285); *Над чумачкою вайлою кружляє у височині шуліка, могутнім розмахом крил січе блакить* (Рибак, Помилка., 1956, 77); // *Прорізувати простір, жмару і т. ін.* (про промінні, прожектор і т. ін.). *Стріляли кулемети, прожектори сікли туман* (Ю. Янов., I, 1958, 222); *Гігантські мечі прожекторів метушливо сікли жмари* (Сміл., Сашко, 1954, 132); // *Попшкоджувати стебло, листя рослини, видаючи дріпки* (про комах). *Ненажерний дозгоносік поїдає молодий буряк, зриває корінець ранить, дротанка гич січе, лист всіга* (Горд., II, 1959, 14).

◇ **Сікти зубами** — те саме, що **Дзвонити** (видзвонювати, ляскати, поколіти і т. ін.) зубами (див. зуб). Її раз зробилося якось зливо-вижно, так що почала золоті сікти зубами (Фр., III, 1950, 457); *Гриб і Печериця таки сікли в страшу зубами* (Козал., Мандрівника, 1946, 32); *Палаче хлопчик, горить... Довго тут до біди? Як зриплати в нього груди недужі. Він зубами січе і шепоче: води...* (Перв., II, 1958, 229); **Сікти на капюсту див. капюста**; **Сікти на локшинну** — те саме, що **Сікти на капюсту** (див. капюста). *Печеніги потрапили в ворота, вони ескакували у вузькій і тісній прохід по кільканадцятаро, і їх відразу сікли на локшинну* (Загреб., Диво, 1968, 509); **Сікти на січку див. січка**.

2. *перех і неперех, карати* (багатою, різкою, лозною і т. ін.); *шмагати, пороти. Ще добре й не вижовиє [шсар], а хлопці вже і жотнулись: розперезали [Явдоху], положили, січуть...* (Кв.-Осн., II, 1956, 187); — *Він свою першу жіночку качуком сік, — і ажера, бідна, від його побоїв* (Фр., III, 1950, 452); *У кімнатці стояла широка лава. Порфілієво згоддаєся: тут сікли дубцями архистованих* (Автом., Коли розлуч. двох, 1959, 481); *Образно. *Кому хвала — кому хвала.. Мене ж, моя мачуха, сікла Суєора критика, і що ж, Це я їй дякую ї росто* (Забашта, Калпа, кетяг, 1956, 91); // *Хльоскати по чому-небудь* (про гілки, високу траву і т. ін.). *Височенні трави сікли по ногах, по руках* (Льч., Козацьк. роду., 1958, 56).

3. *перех. у сполуч. із сл. словами, язиком, перех. і неперех., перек.* *Говорити щось різке, неприємне. Дивиться [Варка], наче гараз тебе в'їсть, не солиши, словами і січе, і руба, ані приступити...* (Вовчок, VI, 1956, 293); — *Прийде час — побачиш сама: не заслужила ти слів, котрими твоє Софіянка мене січе...* (Мур., Бук. повість, 1959, 161); *І знову карала себе [Мар'яна], і видимими і невидимими словами оплакувала свої гріх, навіть не догадуючись, що вона чистіша і душею, і почуттями за багатьох тих, що сікли її своїми дзяками* (Стельмах, II, 1962, 300).

4. *неперех., перек.* *Сильно, безперервно йти, лити струменем* (про дощ); *періштити. Настала середина лютого, із сонцем, із теплим вітром... сікли й дощі* (Коб., III, 1956, 522); *Дощ січе, шипить, шумить, Хвіля злісно клеботить* (Рильський, I, 1946, 226); *Під чобітьми чавкає грязюка, зверху січе дощ* (Коз., Серце., 1947, 27).

5. *перех. і неперех.* *З силою бити, вдаряти* (про дощ, вітер, свіг і т. ін.). *Бує чотирнадцятий, бує чорний рік. Пожмурий дощ пожмуру земляю сік* (Рильський, II, 1960,

57); *Чулися страшні удари грому та густе сичання дощу, що сік об брезент* (Збан., Мор. чайка, 1959, 137); *Вітер шарпав поли шanelей, кімці башликів, сік гострим снігом обличчя* (Тулуб, В степу..., 1964, 185); *Сніг січе по щокат, наліпав на віяз, сілнить, але вона змає його слізьми* (Рочм., Весн. грози, 1961, 11); *Січе зав'рюха січнева* (Перв., II, 1958, 134); // *безос.* *Любо йому, що нікто у світі не знає, як сікло його темної ночі дощем холодним, як глушило громами, блискавками палило* (Вас., Вибр., 1954, 35); *Сікло, як градом, збивало в ніє, безпроглядною сузою каламуттю бушувало навкруги — від землі до неба* (Гоччар, I, 1959, 3); // *Впяляючись з особливою силою, викликати болісні відчуття* (про дію морозу).

6. *перех. і неперех., розм.* *Безперервно й інтенсивно стріляти, обстрілювати із автоматів, кулеметів і т. ін.; смалити. Вилізуєш місяць кулеметних в'їзд, вороги сікли по них із кулеметів і автоматів* (Коз., Гарячі руки, 1960, 149); *Юні месники йдуть, і січуть, і січуть автомати* (Сос., II, 1958, 241).

СІКТИСЯ, січуся, січешся, недок. 1. *Битися холодною зброєю. Своїй в своїй січися, рубайся, а чужий не мішайся* (Номис, 1864, № 9452); *Влопили [Володимир і Песеголовоцев] шаблі й почали рубатися. Січуться так, аж шаблі іскри мечуть* (Три золоті сл., 1968, 50); *Хмара на жмару пішла, наче й сонце не сходило з ночі. Тут еже рушничі замовкли: спочилися [повстанці з ворогами] сіктися, боротися* (Тич., I, 1957, 105).

2. *Стаючи надміру сухим, розщеплюватися та обламуватися на кінцях* (про волосся). *В добрім житті кучері в'ються, а в позамі — січуться* (Укр.-присл., 1955, 35); *Образно. *Стогне ясен: — Люба хале, Глянь на мене молодого, Як в коханні в'яну я... Як мій лист зеленій жовтне, Темні кучері січуться* (Одесь, Вибр., 1958, 45); // *Розсукуватися* (про волокно, нитку і т. ін.). *Образно. *Ловить [Роман] очима червоноу веснякувату сітку березових гілок, між якими величю плавають крижини жмарин і січуться сонячні волокна* (Стельмах, Хліб., 1959, 479); // *Розсогуюватися, обтріпуватися* (про тканину, одяг і т. ін.). *Листва січеться*.

3. *З'являтися внаслідок удару, тертя; викрешуватися. Забавка була-таки без жартів. Аж іскри сіклися з шабелі* (Льч., Козацьк. роду., 1958, 252); *Була жажлива ніч степової бурі, на небі місяць літає в жмари на жмару, сузі блискавки сіклися в повітрі* (Ю. Янов., II, 1958, 249); // *Виникати, намічатися* (про зморшкні). *Вона вже була пристаркувата, на негарному, вилицюватому, монгольського типу, обличчі еже сіклися і ткалися перші глибокі зморшки* (Збан., Бідна, 1959, 355).

4. *Пас. до сікти 1, 2, 5.*

СІКУЧИЙ, а, е. 1. *Який добре січе, рубає* (про холодно зброю). *А тільки ж котозці гору взяли [над ворогом] — як світло.. прискає радісним променем-сітвом, Котовського шию й плечі могутні зверху освітить, на шаблях сікучих, гострих шаблянок, що так тобі й чешуть, — сонце відблисне* (Тич., I, 1957, 263).

2. *Який боляче січе, шмагає* (про вітер, опади). *Після заходу сонця раптово поголоднішало. Подує різкий північний вітер, важкі темні жмари заступили небо, вночі силкує сікучий дощ* (Тулуб, В степу..., 1964, 185).

СІЛЕЗЕЦЬ див. сілєзці.

СІЛЕЗЦІ, ів, мн. (одн. сілєзець, зпя, ч.). Жителі Сілезії.

СІЛЕЗЬКИЙ, а, е. Прикм. до сілєзці і Сілезія. *Чартистський рух в Англії, збройні повстання лондонських робітників у Франції в 1831 і 1834 рр., повстання сілезьких ткачів у Німеччині в 1844 р. показали, що на арену політичної боротьби виступила нова суспільна сила — пролетаріат* (Ком. Укр., 9, 1964, 12).

СІЛКНИЙ, а, є. Яквй добре солеть (про сіль).

СІЛО, а, с. Те саме, що сямьцє. *Понає в сіло* (Номис, 1864, № 3924).

СІЛЬ, сблі, ж. І. Біла речовина з гострим характерним смаком, що являє собою кристали хлористого натрію і вживається як приправа до страв, для консервування і т. ін. *Сім год у Крим по сіль ходив* [чумак], *А сім год до Дому; Ані долі, ані щастя Ні в людях, ні дома!* (Щог., Поезії, 1958, 66); — *Може, тобі ще й солі треба до страви?* — *промовила Соломія і поставила перед Денисом солянку.* — *Посоли, то буде смачніше* (Н.-Лев., VI, 1966, 341); *Дід виїмає шматок хліба та дрібок солі, починає й собі снідати...* (Мирний, I, 1949, 151); *Вмочас* [Вустяк] *картоплину в сіль і запихав її в рот* (Вагмут, Опов., 1959, 11); *Квітнув степ на Перекопі.* *Іскрилась сіль на Сиваші* (Дмит., В обіймах соція, 1958, 9); *Образно. *В сльнянчє битвоєт і гориніах — Дружби сльє крипка.* *І Міцкевич в поколіннєт Привіта Франка* (Мас., Сорок., 1957, 92); *Серед смєл, як сон, легких, Я думок тяжкою сіллю Посипав безжурний сміа* (Рильський, Мости, 1948, 68); *У порівн. *За Ташанню по ярах шуміла, спадаючи, весняні води.* *Сива наморозь блищала на землі, як сіль* (Тют., Впр, 1964, 8); *Правда, як сіль, солона* (Тют., Впр, 1964, 542); // Біла речовина, що осідає на одязі від випарів поту. *Один по одному піднималися мінометники на висоту за командиром роти.* *Сорочки на їхніх спинях за ці дні побіліли: на них, пропотілих наскрізь, виступила й позасизала сіль* (Гончар, III, 1959, 60).

Зустрічати хлібом і сіллю *див.* хліб; Подякувати за хліб, за сіль *див.* хліб; Пріємно хліба та сблі одвідати *див.* хліб; Спасібі за хліб, за сіль *див.* хліб; Хліб та (і) сіль *див.* хліб; Цуратися (одшуратися) [від] хліба й сблі *див.* хліб.

Δ Кам'яні сіль — мінерал, що за своїм хімічним складом є хлористим натрієм; гірська порода, що складається з цього мінералу; Кухонна сіль — те саме, що хлористий натрій (*див.* натрій). *В харчовий раціон необхідно додавати кухонної солі* (Заг. догляд за хворими, 1957, 53).

◇ *Водяти хліб і сіль див.* водити; Готівий (готівба і т. ін.) з'їсти (проковтнути і т. ін.) без сблі; З'їв би (з'їла б, проковтнув би, проковтнула б і т. ін.) без сблі козо — дуже ненаврядячи когось, хто-небудь ладен завдати йому найбільших прикрощів. — *На світі люде вороги одно другому. Одно другого готове продати ні за що ні про що; одно другого готове в ложці води стопити, з'їсти без солі* (Н.-Лев., VI, 1966, 410); — *Правдиго живе* [Сєбастіян]. *А що він має з цього?.. Дехто... без солі з'їв би його* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 137); *Савченко вагорієсь, як жарина, похнюплюєсь.* *Він без солі проковтнує би від злості цього Василенка* (Збан., Сєспель, 1961, 359); *Дайти (розділяти) хліб і сіль див.* хліб; Заробітати на сіль до оселєдця, *ірон.* — нічого не заробити. *Заробив на сіль до оселєдця* (Номис, 1864, № 9852); *Звати* (дизаватєсь, дзіватєсь), *почому* (почіти) *хліб і сіль див.* хліб; *Лантух сблі з'їсти див.* лантух; *Любіти, як сіль в бці* [і тернину в бці], *ірон.* — дуже не любити когось. *Пішов русин найматєсь до графа, якого люди любили, як сіль в оці і тернину в бці* (Казк Буковини., 1963, 114); *Насіпати сблі на хвіст див.* насіпати¹; *Не до сблі кому:* а) комусь байдуже до чогось, коли є важливіша справа. *А вже жєні не до солі, коли грають на басолі* (Номис, 1864, № 10076); б) комусь дуже скрутно; непереливки. — *Мені тепер, як кажуть, — не до солі... Що то робить мене Одларочка?* (Стор., I, 1957, 89); *Робота у мене остатніми часами йшла не шарко, бо такі були справи, що було чне до солі* (Л. Укр., V, 1956, 173); [Не одін] пуд сблі з'їсти *див.* з'їдати; *Пропабєть, як сіль*

у воді — безслідно звикнути; Сіллю в бці (в очях) бути; [Мов (як)] сіль в бці (в очях) *див.* бко²; Сіль тобі в бці (в бці) *див.* бко¹; Сіль тобі на язик [печина в зуби (у вічі)] — *уживається як лайка, прокляття.* — *Щоб ти окаменіла, як Лотова жінка, за такі речі!* — *крикнув в досади Шрам..* — *Сіль тобі на язик, печина в губи!* — *оддала потику ковалюха, бо була троти н'яенька* (П. Куліш, Вибр., 1969, 120); [С т е п а н д а:] *Сіль та печина тобі в вічі! Що це ти верзєш?* (Кроп., I, 1958, 125); *У Крим по сіль — традиційна жартівлива відповідь на запитання «куди йдете, йдете, йдете, йдете?»* — *Куди йдете?* — *запитує Гнат, вступаючи жеребцєм дорожу.* — *У Крим по сіль, — веселіє очима Джмелик* (Тют., Впр, 1964, 66).

2. *перен.* Те, що становить суть, зміст чого-небудь. *Зоя й тоді не зрозуміла, в чому сіль тих віршів* (Крим., А. Лаговський, I, II, 1905, 204); — *Змаганя наше спрямованє на те, щоб у країні було більше хліба, щоб ще заможніше жили наші люде.* *У цьому — головний вигравш від змаганя, у цьому його сіль* (Хлібороб Укр., 7, 1973, 5); // *Хтось особливо значний або щось винятково цінне, важливе.*

◇ Сіль землі — видатні представники якої-небудь суспільної групи; добріша частина певного товариства. *Дєс'ятий вал...* *Чи то ж була вода, що марне так розбивалєт об кручу? То ж сіль землі, то ж сила молода ішла на смерть, на зубу немилучу* (Л. Укр., I, 1951, 184); — *Так в якому ж питанні ви не дійшли згоди?* — *Про буржуазію, отче Миколаю.. Про неї ж, — Вараса покосувєл [покосився] очима на гостей.* — *Більшість із нас гадає, що буржуазія — сіль землі* (Стельмах, I, 1962, 335); — *Гірники, писатєш?* — *Гірники, як тобі сказати, сіль землі...* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 117).

3. *перен.* Те, що надає гостроті словам, висловлюванням; дотепність. *Коли який жарт надто часто повторяти, то він втрапить свою сіль, се треба пам'ятати юмористам [гумористам]* (Л. Укр., VIII, 1965, 21); *Входять гости, От буина сіль тонкої злості Ровмоєу приправєлє ім* (Пупшкін, 6. Оєлгін, перекл. Рильського, 1949, 206); — *Крутиться [корчмар], мов той в'юн!* — *додав хтось слово полам із сіллю* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 111); // *Дотепні, але грубі слова та вислови.* *Може б, наші український гумор обійшовєсь без тої неточної солі, що пересипавє грубо єст наші часописи* (Л. Укр., VIII, 1965, 245).

◇ *Атїчна сіль* — витончений дотеп; *Відб'ажувати (відб'ажити) сблі* — говорити уїдливо, образливо, грубо. — *Здаєтьєсь, Сожко налаєл Іванця свинєю, чи що?* — *Не свинєю, а собакою, да ще старим собакою..* — *Га-га-га!* — *засмієвся Черевань.* — *Одважєє солі добрє!* (П. Куліш, Вибр., 1969, 57); *Додати сблі [та перцю]* — *зробити гострішим, дотепнішим, уїдливішим (про мову).* *Треба їх [байки] не тільки гораєдєнько виладити, а дєякі і зовсім переробити, розмову в їх поширити, солі та перцю (сього — струкуватого [стручкуватого]) додати* (Мирний, V, 1955, 331).

4. Хімічна сполука, речовина, у якій водєнь кислоти повністю або частково замінені металом. *Якщо пропустєти сірководєнь у розчин іждкого натру, то утворєтьєсь розчинна у воді натрієва сіль сірководєньної кислоти* (Заг. хімія, 1955, 313); *Мінеральні добриєна на кислєх ерунтає слід вносити у формі лужних або фізіологічно лужних солей* (Колг. енци., II, 1956, 210); *Підгодівля тварин солями мікроелементів, якщо їх не вистачє в кормах, зміцнюєш здоров'я худоби, збільшує її жєву вагу* (Наука., 2, 1957, 24); // *Просочєна нашатирним спиртом сода, яка раніше була лікувальним засобом.* *Не міг [Драгомпрєдкїк] заснути.* *Він вже пив єдєєр'янку, кюгєє солі — нічого не допомогло* (Смолчч, Мир.,

1958, 59); Вона налила йому валеріани [валер'янки], давала ножальну сіль, але Обручов до того не міг заспокоїтися (Тулуб, В степу..., 1964, 500).

△ Англійська сіль — сірчанокисла магnezія солонорірного смаку, вживана як проносне; Кисла сіль див. кислий.

СІЛЬ¹ ... Перша частина складних слів, що відповідає слову сільський, напр.: сіль а к т і в, сіль е л е к т р о, сіль к о м і т е т, сіль у н і в е р м а г і т. і т. і т.

СІЛЬ² ... Перша частина складних слів, що відповідає слову сіль, напр.: с і л ь з а в б д.

СІЛЬБАДОР, а, ч. Людина, що спілкується з іншими людьми за допомогою свисту. *Свист острова'я, або сільбадорія (тобто людей, що розмовляють за допомогою свисту), за своєю силою нагадує гудок паровоза і почути його можна на відстані до 14 кілометрів* (Наука..., 8, 1969, 19).

СІЛЬБУД, у, ч. Скорочення: сільський будинок; сільський клуб. *Вечорами в сільбуді ми читали вголос фейлетони Остапа Вишні (Жур., Звч. турботи, 1960, 39); З весни і все літо працював я в полі. В суботу ввечері і в неділю ходив у сільбуд почитати газети, журнали (С. Ол., 3 книги життя, 1968, 53).*

СІЛЬБУДИНОК, яку, ч. Те саме, що сільбуд. *Застудуєч сільбудинку, обережно вживаючи театральної термінології, розповідає Рідкодубові про н'єси, що він хотів поставити їх силами свого драмгуртка (Кир., Вибр., 1960, 160).*

СІЛЬБУДІВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до сільбуд. *Вечір. До сільбудівської зали... Навіть голова... і той прийшов (Кач., II, 1958, 17).*

СІЛЬВИКОНАВЕЦЬ, вця, ч. Скорочення: сільський виконавець — особа, що виконує розпорядження сільського органу влади. *На ганку маніжиться, на сонці вгрівається сільвиконавець (Кач., II, 1958, 51); Довго довелось бігати сільвиконавцям (Кир., Вибр., 1960, 243).*

СІЛЬВИКОНКОМ, у, ч. 1. Скорочення: сільський виконавчий комітет (як установа). *На вулиці одні чужо вітаються до голови сільвиконкому, другі ласково запитують: «Як ся маєте? Як живеете?» (Чорн., Потік..., 1956, 15).*

2. Приміщення цієї установи. *Кожного дня Іван, ідучи до сільвиконкому, розмахував своїм портфелем (Чорн., Потік..., 1956, 70).*

СІЛЬГОСП... Перша частина складних слів, що відповідає слову сільськогосподарський, напр.: с і л ь г о с п с ь в я с т а в к а, с і л ь г о с п в і д і л ь, с і л ь г о с п в і з, с і л ь г о с п м а ш и н а, с і л ь г о с п м а ш и н о б у д о в а н н я, с і л ь г о с п т е х н і к а, с і л ь г о с п у г і д д а і т. і т.

СІЛЬГОСПАРТІЛЬ, і, ж. Скорочення: сільськогосподарська артіля. *Кількість комуністів у сільгоспартілях зростає (Ком. Укр., 1, 1960, 47).*

СІЛЬГОСПБАНК, у, ч. Скорочення: сільськогосподарський банк. *Сільгоспбанк повинен безперешкодно видавати колгоспам, на їх вимогу, кошти, які зберігаються на рахунок капіталовкладень (Колг. епн., II, 1956, 652).*

СІЛЬКІСЬ, **СІЛЬКОСЬ**, присл., заст. 1. у знач. присудк. с. *Байдуже. Сількісь і пташкам — відкіля береться їх живність? куди оком не скинь, де не приклись — всюди її багато (Мврийн, IV, 1955, 295); — Так он що — все народ такий, Як кажуть, золотий! То сількісь, що не так співають, вате горілки не вживають! (Пл., Вибр., 1951, 28).*

2. у знач. вставн. с. *Нехай, гаразд; так і бути. — От, — кажу, — мене й посадили. — Ну, сількісь, — каже [чоловік], — я тебе навчу, що робить, щоб швид-*

ше випустили (Стор., I, 1957, 114); Хоча були між нами з проростом, були й восіжм труклі, та — сількісь! Просяшати та обіжнуть Марина з Калиною ті колосочки, а на вечір і в є них горщик куті (Мврийн, IV, 1955, 250); — Ей, Хієре, — Солоній сказав їй, — не сеарися, Бо, далєбі, горюх наш згине!.. сжамениса!.. Ну, сількось!.. з пїду, постю, та не там, А де-небудь в кутку, що й враз не наїде сам (Г.-Арт., Байки..., 1958, 59).

СІЛЬКОР, а, ч. Скорочення: сільський кореспондент. — *Яременко вважається передовим бригадиром, — зауважив Діденко. — Так, так. До того ж, це ж наш сількор, — пригадав редактор (Автом., В. Кошик, 1954, 7); — Люди вже гомонять: син сількор, людей до колективу підбивав, а батько з матір'ю вдома (Довж., I, 1958, 72).*

СІЛЬКОРІВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до сількор. *Поряд з поширенням передового досвіду сількорівські рейдові бригади повинні освітлювати прожектором громадського контролю всі недоборки в підготовці і проведенні жнив, добиваючи швидкого усунення виявлених хиб (Рад. Укр., 27.VI 1962, 1); Спожурний Марат Крицевий напружено зігнувся над столом. Кожен сількорівський лист він передусім розглядав з кінця — підпис і адреса (Жур., Нам тоді..., 1968, 10).*

СІЛЬКОСЬ див. сількісь.

СІЛЬМАГ, у, ч. Скорочення: сільський магазин. [К о в а л ь:] *Слухай, Гордію, вточі мені вишнівочки. (Виймає карафку). Сільмаг замкнений, а в мене гості (Зар., Авте!, 1961, 6); Купи [Григор] у сільмагі сирників та цигарок (Гуд., Скупана..., 1965, 22).*

СІЛЬНИЦЯ, і, ж. Невеличка посудина для солі, яку подають до столу. *Улас сидіє поруч полковника, стачечко вжочаючи картоплюку в сільницю (Ю. Янов., Мир, 1956, 29); Стіла для обїду накривається чистою, білою, добре випрасованою скатеркою. На стїла ставлять сільницю, перецьницю та сїрчичницю (Укр. страви, 1957, 393).*

СІЛЬНИЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до сільниці. *Баба Грицаїха винесла миску пирогів і сільничку (Н.-Лев., IV, 1956, 193); На столі з-під рушника виглядає життїй хлїб, дерев'яна сільничка (Вас., I, 1959, 197).*

СІЛЬНО, невідж., с., розм. 1. Низова організація споживчої кооперації; сільське споживче товариство. *Канцелярія сільно; Правління сільно.*

2. Крамниця сільського споживчого товариства. *В центрі його [села], на площі, перелискувались на сонці дахи кіно, пошти, лікарні, аптеки і сільно (Крот., Сини..., 1948, 48).*

СІЛЬРАДА, и, ж. 1. Скорочення: сільська рада (як установа). *Всі... так його шанують, Що вибрали недавно до сільради... (Рильський, III, 1961, 163); Винесли стола, покритого кучажем. Сїли за тим столом голова сільради та секретар (Шиян, Баладав, 1957, 115).*

2. Приміщення цієї установи. [З і н а:] *Дах сільради будемо крити черепицею. Ми ще вчора в прорабам домовились (Корн., II, 1955, 97); Пам'ятник Ленїну напроти сільради — білий, як голуб, а навкруги дерева зеленїють (Ю. Янов., V, 1959, 159).*

3. розм. Частина району, підлегла сільській раді. — *Ну, довго будете м'ятися? — кричить Гнат, осадивши огура. — Я вже всю сільраду оббїг (Тют., Вир, 1964, 328).*

СІЛЬРАДІВЕЦЬ, вця, ч., розм. Член сільської ради.

СІЛЬРАДІВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до сільради. *Сільрадівський виконавець Савка Чибіс.. признаєся Македонському, де слід шукати Ігнєного дядечка о цїй порі (Земляк, Лебедина зграя, 1971, 47); // Належний сільраді. Гнат ніколи не ходить пішки, він або їздить із кучером Кузьмою лінійкою, або верхи на сільрадівському жеребці Дунаї (Тют., Вир, 1964, 32).*

СІЛЬРАДСЬКИЙ, а, е. Те саме, що сільрадівський. Карпо Нехлюда побачив, як з вулиці на сільрадське подвір'я заїхала Ольга Ярош з комсомольцями (Шпяв, Балада, 1957, 122).

СІЛЬРЕВКОМ, у, ч., іст. Скорочення: сільський революційний комітет. Як і домовився Кузьма з Юркою учні, до приміщення сільревкому зішлись рано-вранці всі трое комітетчиків (Ішук, Вербічани, 1961, 200).

СІЛЬСЬКИЙ, а, ё. 1. Прикм. до селів 1. Петро Гараміш уцяває три роки до сільської школи і скінчив її (Фр., IV, 1950, 30); Розказував [Максим] про свої сільські походи; смішиє уста і реготався сам... (Мирний, I, 1949, 245); // Який міститься на території села. Виїздили ми зранку на машині... обідали в маленькому сільському рестораничку (Ю. Янов., II, 1958, 88); Як прижмуриш очі, так ніби не сільський ставок перед собою бачиш, а море (Вшпя, I, 1956, 346); — Нам треба їх негайно дознати, обійти і розгермети частинами. Чувте? — говорив Щорс, стоячи на сільській площі (Довж., I, 1958, 158); // Який відбувається у селі. Іздиш [Кармель] по сільські ярмарки, по хуторах (Вовчок, I, 1955, 347); Ні, не соромиться він свого батька, і якщо на сільських храмах хто-небудь в незнайомих часом запитає його, чий він, то хлопчесь з зухвалою зордістю відповідає, що він син Ярьська Матвія (Гончар, I, 1959, 7); // Який живе, працює у селі. Сільські діти давненько перестали заглядати у вулицю (Вовчок, VI, 1956, 301); Тільки й байбач [Грицько], щоб швидше стати на місце, заробити грошей, вернутись у село, купити двориче, оженитися та й важити тижим сільським громадянином (Мирний, I, 1949, 172); // у знач. ім. сільський, кіх, ж. (одн. сільський, кібо, ч.; сільська, кіб, ж.). Ті, що живуть у селі; // Власт. селу, жителям села. Сільська краса, чесність, навіть дикість, — все подобалося Ястшембському в Василю (Н.-Лев., II, 1956, 59); Весь уклад сільського життя наближається до умов міста (Ком. Укр., 6, 1975, 33); Сільські звичаї; // Пов'язаний з управлінням і самоврядуванням села. Божовський забував другого дня з сільською поліцією половити своїх кріпаків і вернути додому (Н.-Лев., II, 1956, 202); Не тичу своєю носа на волосні або сільські сходин, де миряни радяться про свої громадські діла (Мирний, IV, 1955, 351).

△ Сільська община, іст. — форма громадських відносин, що виникла в процесі розпаду первісного родового ладу. Родова община змінювалася [на початку I тисячоліття до н. е.] сусідською, або сільською общиною, яка складалася з дрібних власників-селян, господарство яких було засноване на їх особистій праці (Іст. СРСР, I, 1957, 12); Сільська Рада — місцевий виборний орган державної влади на селі. Після коротенького обіду він поїхав до Хомутенка виконавця із запискою, у якій значилося: «Цим повідомляю, що громадянкові Хомутенку Уласові Лук'яновичу негайно треба з'явитися в сільську Раду» (Тют., Впр, 1964, 151); Вникаючи в колгоспні справи, сільська Рада не випускає з поля вору роботу соціально-культурних закладів, торгово-побутових підприємств (Хлібороб Укр., 6, 1971, 33).

2. Який міститься поза межами міста, передмістя; не міський. Сільська місцевість; // Власт. не міській місцевості. Набираюсь сил од природи, од сільського повітря (Коцюб., III, 1956, 310).

3. рідко. Те саме, що сільськогосподарський 3. Росія — країна широчезна і переважно селянська, сільська (Драг., I, 1970, 255).

△ Сільське господарство — галузь народного господарства, що охоплює різні види рослинництва, тваринництва. Енергійне впровадження досягнень лінійної науки є однією з вирішальних умов піднесення сільського

господарства, зростання добробуту радянського народу (Наука., 11, 1958, 38); Співробітник Міністерства сільського господарства зоотехнік Сагайдак уже кілька годин сидів за столом, привоюючи до ладу свої нотатки (Добр., Тече річка., 1961, 3).

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ, а, е. 1. Стос. до сільського господарства, пов'язаний з ним. Процеси ерозії, якщо не вести в них систематичної боротьби, поступово можуть перетворити родючі землі в землі непридатні для вирощування сільськогосподарських культур, в яри і пустирі (Наука., 8, 1959, 28); Сільськогосподарські роботи; // Одержуваний від сільського господарства. Загальновідоме значення України як одного з основних районів виробництва сільськогосподарських продуктів і сировини (Наука., 12, 1957, 2); // Який переробляє продукти сільського господарства. Індустріалізація сільськогосподарського виробництва не тільки полегшує працю людей, сприяє прискореному зростанню виробництва продуктів сільського господарства, а й виступав активно діючим фактором.. прогресу (Ком. Укр., 6, 1975, 80); // Який використовують у сільському господарстві. Приїде [суп] на кілька тижнів, цілими днями читатиме або гратиме під тополями в шахи із своїм другом Стробоном, льотчиком сільськогосподарської авіації (Гончар, Тронка, 1963, 61); Жив.. куркуля багато. Хата під валом, дві клуні, дві повітки, комори, три пари воли, із сільськогосподарського реманенту: лобозрїйка, сівалки, плуги, шертовка (Тют., Впр, 1964, 168); // Який обслуговує потреби сільського господарства, займається сільським господарством. Завдяки своєму способу життя сільськогосподарський пролетаріат виробляв багато нового в суспільному побуті порівняно з рештою селянства (Нар. тв. та етн., 2, 1957, 69); Праця сільськогосподарського трудівника наповнюється новим змістом, змінюється її характер (Ком. Укр., 6, 1975, 81); В кожній області або групі.. області слід мати забезпечені власними великими господарствами, сучасною матеріально-технічною базою наукової сільськогосподарської центрів, які б розробляли рекомендації для радгоспів і колгоспів стосовно до особливостей даного району (Програма КПРС, 1961, 70); // Який готує фахівців для сільського господарства. — Я трохи знаю агрономію і теориництво. До армії я ввійшов в сільськогосподарську інституті (Тют., Впр, 1964, 101); Сільськогосподарська школа готувала колгоспам молодих агрономів... (Десняк, Десну., 1949, 217).

Сільськогосподарська виставка — виставка, що демонструє досягнення сільського господарства. — В штрафну роту! — сказав Орлюк таким тоном, ніби просився до Москви на Сільськогосподарську виставку. — Хоч три дні поб'юєсь!.. Три дні. А далі хоч і смерть? — Будь ласка! (Довж., I, 1958, 284); Сільськогосподарський журнал; Сільськогосподарська газета — друкований орган, у якому вміщують матеріали про сільське господарство. Випускається.. сільськогосподарський журнал. Друкуються в нім паради різні із сільського господарства (Вшпя, I, 1956, 108); Юля нишком усміянулася, задавши оповідання Марка Теена про те, як він редагував сільськогосподарську газету (Донч., V, 1957, 464); Сільськогосподарський податок — обов'язковий збір з населення, зайнятого у сільському господарстві. З установленням єдиного сільськогосподарського податку інших податків, яких би то не було, ні на які потреби, в тому числі і місцеві, запроваджувати не слід (Компартія України в резол. і рішен.. 1958, 218); Сільськогосподарський рік див. рік; Сільськогосподарський угіддя (землі) — угіддя, землі, які використовують під посіви, сіножаті і т. ін. Якщо кожний колгосп і радгосп правильно використовуватиме наявні сільськогосподарські угіддя (землі) — угіддя, землі, які використовують під посіви, сіножаті і т. ін. Якщо кожний колгосп і радгосп правильно використовуватиме наявні сільськогосподарські угіддя (землі) — угіддя, землі, які використовують під посіви, сіножаті і т. ін.

сподарські угоддя, він одержуватиме високі врожаї, створить міцну кормову базу для громадського тваринництва (Ком. Укр., 7, 1961, 11).

2. Стос. до форм трудового кооперування в сільському господарстві. Червоном і дуже важливим завданням є мобілізація розпорошених серед мільйонів селянських господарств їх заощаджень. Зміцнення низової сітки кредитних сільськогосподарських товариств повинно допомогти проведенню цього заходу (Компартія України в резол. і рішен., 1958, 279); Сільськогосподарський кооператив.

3. У якому переважає розвиток сільського господарства; аграрний. Із відсталого сільськогосподарської країни Україна перероджується на велику індустріальну країну... (Впшпа, I, 1956, 292).

СІЛЬЦЕ¹, я, с. Зменш.-пестл. до сіль 1. В слайд-волоті сміються Фіалковій узгір'я, А на приворі сільце, Мов влізачко чепурке (Л. Укр., IV, 1954, 161); Борислав був колись невеличким сільцем (Ков., Світ., 1960, 21).

СІЛЬЦЕ² див. сільце.

СІЛЬЦЕВНИЙ див. сільцевний.

СІЛЬЦЯ, і, ж. Пестл. до сіль 1. Хоч потім косарі, вішшовиши на обід, і казали, що каша з сільцею, та Одарка не чула (Мирний, III, 1954, 355).

СІЛЬЧАК, а, ч., розж. Житель села. Дід усміхнувся. — Себто ви, пане, про те прислів'я кажете, що у нас, у дурних сільчаків, живе: «У город — по гроші, у село — по розуму» (Морд., I, 1958, 53).

СІМ, семі і сім'я, числ. кільк. Назва числа і цифри 7; // чого. Кількість із 7 одиниць. Сім струн у торкач, струна по струні, Нехай мої струни лунають, Нехай мої співі літають По рідній, козаний моїй стороні (Л. Укр., I, 1951, 51); Коли Іванові минуло сім літ, він вже дивися на світ йнакше (Коцюб., II, 1955, 307); Семіт у нас було сім чи сім з половиною десятим (Довж., I, 1958, 41).

◇ Усім (усім) по сім — порівню; щоб усі були задоволені. Належ [ділч] горляки й сказав селянинові: — Ану, гаєдо, вип'ємо за то, аби всім було по сім, а нам з вами — по всім (Казки Буковини., 1968, 41); — Треба землю поділити так, щоб усім по сім (Панч, На кални. мості, 1965, 88); Дертн (здрівати, здрігати, лупіти, злупіти і т. ін.) сім шкур див. шкура; За сім земель див. земля; За сімома печатками див. печатка; Наговоріти (напелести і т. ін.) сім мішків (кіп) гречаної вівни див. вівна; Під сімома вітрами — на відкритому, нічим не захищеному місці. На роздоріжжі, під сімома вітрами стояло місто-воїн. Суворя й скупа на славу історія Мінська (Наука., 7, 1967, 14); Під (за) сімома замками держати (тримати і т. ін.) див. замок; По сім за (на) циблу; Сім потів зійде див. піт; Сім п'ятниць на тиждень див. п'ятниця; Сім раз одмір (примір), а раз відріж див. відрізувати; Чорний, як сім галок — дуже чорний. Полковник їхав не сам. З ним була дочка — чорна, як сім галок (Ю. Янов., II, 1958, 69); Як (мов, немов і т. ін.) сім баб пошептало — допомогло комусь що-небудь, хтось став іншим. — Під час маневрів ставав (полковник) такий добрий, немов сім баб над ним пошептало (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 472).

СІМДЕСЯТ, сімдесяти і сімдесятьох, числ. кільк. Назва числа 70 і його цифрового позначення; // чого. Кількість із 70 одиниць. — Ти щаслива і вродлива, будеш жити сімдесят років (Н.-Лев., III, 1956, 79); Сухий, легкий, мов джигет [батько], незважаючи на свої сімдесят років. Зір, як в орла (Гончар, II, 1959, 11); Радянська література — поняття не однозначне. По-

над сімдесятьма мовами творять письменники нашої країни (Літ. Укр., 16.I 1970, 2).

СІМДЕСЯТИЙ, а, е. Числівник порядковий, відповідний до кількісного числівника сімдесят.

СІМДЕСЯТИЛІТНІЙ, я, е. Те саме, що сімдесятирічний. Перший раз за своє сімдесятилітнє життя сер Джордж Дежбі розгубився (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 266).

СІМДЕСЯТИЛІТТЯ, я, с. Те саме, що сімдесятиріччя.

СІМДЕСЯТИП'ЯТИЛІТНІЙ, я, е. Те саме, що сімдесятип'ятирічний.

СІМДЕСЯТИП'ЯТИЛІТТЯ, я, с. Те саме, що сімдесятип'ятиріччя.

СІМДЕСЯТИП'ЯТИМІЛІМЕТРОВИЙ, а, е. Який має розмір сімдесят п'ять міліметрів.

Сімдесятип'ятиміліметрові гармата — гармата калібром у сімдесят п'ять міліметрів. Мірною повоювала на гумових колесах прицеплена до гадної машини сімдесятип'ятиміліметрова гармата (Ю. Бедзик, Полк., 1959, 316).

СІМДЕСЯТИП'ЯТИРІЧНИЙ, а, е. і. Який дорівнює сімдесяти п'яти рокам.

2. Віком сімдесят п'ять років. Сімдесятип'ятирічний дід.

3. Стос. до сімдесятип'ятиріччя. Сімдесятип'ятирічний ювілей.

СІМДЕСЯТИП'ЯТИРІЧЧЯ, я, с. і. Строк, період у сімдесят п'ять років. Сімдесятип'ятиріччя від дня народження.

2. Річниця події, яка відбулася сімдесят п'ять років тому.

СІМДЕСЯТИРІЧНИЙ, а, е. і. Який дорівнює сімдесяти рокам.

2. Віком сімдесят років. Вржало, як витримув сімдесятирічний Еренбург неймовірно нервово й фізично навантаження керівного діла Всесвітньої Ради Миру (Літ. Укр., 5.IX 1967, 4).

3. Стос. до сімдесятиріччя. Сімдесятирічний ювілей.

СІМДЕСЯТИРІЧЧЯ, я, с. і. Строк, період у сімдесят років.

2. Річниця події, яка відбулася сімдесят років тому. Відзначаючи славе сімдесятиріччя створеної і виланованої В. І. Леніним Комуністичної партії, ми передусім звертаємося до невичерпних джерел геніальної ленінської теорії, до його безсмертних творів, які й нині є дороговказом в ідейній боротьбі за комунізм (Нар. тв. та етн., 5, 1973, 3); Сімдесятиріччя заводу.

СІМЕШКА, п, ж. Зменш.-пестл. до сім'яна 1. В нашого Омелечка Невелика сімешка (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 433); У старого Лук'яна Хомуценка сімешка дай боже: він з жінкою та восьмеро дітей (Тют., Впр, 1964, 48); // ірон: [М а р т а:] Ну ж і сімешка! Чоловік не слухав і синок не слухав (Мороз, П'єси, 1959, 139).

СІМЕШЕ, а, с. Збільш. до сім'я 1. Не сім'яка — сімешце, Вже й онуки звелись (Мал., Звенигора, 1959, 352).

СІМЕЙКА, п, ж. 1. Зменш.-пестл. до сім'я 1. Буїно пишавється жито у полі, Грудника [трудівника] серце радіє: Буде сім'яці на рік цей доволі (Маяк., Тв., 1955, 54); // перев. ірон. Те саме, що сім'я 1. [Х р а п к о:] Ні, не везе таки жєні на сім'яку! Капоучьє за неї, турбуюсь, роблю-заробляю, а що вийде з того? (Мирний, V, 1955, 122); Попалає йому повість Нечуя-Левицького про Кайдашеву сім'ю; він поглинав сторінку за сторінкою, обурювався, сміявся і лягав: «Ну й сім'яка, ну й життя, хай йому лиха година!» (Севч., Опов., 1959, 27).

2. Зменш.-пестл. до сім'я 3. Мак постіляє скріє городи коло кожнісінької затки, спочивками та жмутками ріс

при дорозі; то забираєсь на дашок одною квіткою пишною, то цілою сімейкою (Вовчок, I, 1955, 323); Сидиці веселим табунцем йшли вершинами дерев. Старі сидички вели кудись свою сімейку (Збан., Курил. о-ви, 1963, 138).

СІМЕЙНИЙ, а, е. і. Який має сім'ю (у 1 знач.); не самотній. Брати Калиновичі, хоч молоді кавалери, вели життя там правильне й умірковане, що між би позаидувати їм не один сімейний чоловік (Фр., VI, 1951, 201); Курбалу тут знали всі. Жив він, як і всі сімейні робітники, в невеличкій будиночку (Досв., Вибр., 1959, 310); — Цілимих радеослам тепер народ потрібний ґрунтовний, сімейний (Хор., Ковчла, 1960, 11); // у знач. ім. сімейний, ного, ч.; сімейна, ної, ж. Людина, що має сім'ю. На порозі виникла озрядна постать господарині.. — На квартиру [квартиру], — лаконічно доповісти їй чоловік. — А ви — сімейний? — Ні, ні. — Тоді загодьте, — і пропустила в кімнату (Головка, I, 1957, 461).

2. Стос. до сім'ї (у 1 знач.), пов'язаний з життям сім'ї, у сім'ї; родинний. З одного боку — мої старечі літа, з другого — сімейні та службові обов'язки не сприяли накопчувати літературного матеріалу (Мирний, V, 1955, 430); Через кілька місяців Іван Мусійович одружився, зажив сімейним життям (Збан., Любов, 1957, 11); — Та ти не бієш, — не дає йому доказати (Петро). — На твоє сімейне щастя я не зазігав (Головка, I, 1957, 480); Старий побут, сімейне безладдя, татня залежність будь-кого може заморочити (Горд., II, 1959, 241); — Ну, годі вже, годі, — примирливо обізвався Гагарин, намагаючись завадити сімейну сварку (Тют., Впр, 1964, 236); // Розрахований на членів сім'ї. — Хіба тебе не враило, приміром, що Марійка на сімейну вечірку запитала свого класного керівника? (Дочч., V, 1957, 338); Батько грає марш — родинний, інтимний марш. Ного не виконувалося при сторонніх, його гралося тільки в тісному колі родини — увечері напередодні родинних свят.. Це був сімейний ритуал (Смоляч, II, 1958, 36); // Який належить сім'ї, переходить із покоління в покоління. Сімейна релігія; // Який здійснюється, відбувається за участю членів сім'ї. В четвер і в п'ятницю, перед весіллям, молоді запитують свою родину на весілля. Склад весільних гостей визначається сімейною радою батьків молодого й молоді окремо в кожній сім'ї (Весілля, I, 1970, 285); // Який складається з членів сім'ї. Вже мати [М. Островського] в сімейному колі мене величає синком (Уп., Вірші.., 1957, 229).

Δ Сімейне право — те саме, що Родінне право (див. родинний).

3. перен. Приватний, домашній. Ніколи ще Юля не говорила Вікторові про свої сімейні справи, про батька (Дочч., V, 1957, 258); // перен. Інтимний; душевний. Щира сімейна простота і лагідність, щось гранично мирне, циньне, затишне поєднувалося в характері Гречкуна з голодною військовою рішучістю (Ю. Бедзвк, Полкн.., 1959, 96).

4. Стос. до сім'ї (у 3 знач.). Якщо добір провадять за будовою тіла, продуктивністю і походженням птаці в тій чи іншій сім'ї, то селекція називається сімейною (Птахівн.., 1955, 66).

СІМЕЙНИСТЬ, ності, ж. 1. Стан сімейного; сімейні стосунки, сімейне життя і т. ін.

2. перен. Інтимність; душевність. Одні й ті самі люди й та сама, з невеликими змінами зовнішня обстановка створювали атмосферу сімейності (Вільде, Сестри.., 1958, 463).

3. перен. Порочний стиль добору кадрів, розподілу роботи тощо з наданням переваги, пільг родичам, друзям

і т. ін. Лодженковці записали зауваження за примиренське ставлення й сімейність при розгляді справи Мухтарова (Ле, Міжгір'я, 1953, 332).

СІМЕЙСТВЕЧКО, а, с., рідко. Зменш.-пестл. до сімейство. [Х и м к а:] А може... може нам господь і сімействечко пошле (Мирний, V, 1955, 247).

СІМЕЙСТВО, а, с., рідко. Те саме, що сім'я 1. [Н а т а л к а:] Мені здається, для того [жонатися], щоб завестися тахайство і сімейство; жити люб'язно і дружно (Котл., II, 1953, 21); — Хіба поміж шаттаріє одружені не буває? — озригнувся Данило. — Сам же казав: у нас, на Назаліці, можна землянку викопати і — живи собі хоч і цілим сімейством (Смоляч, Мир.., 1958, 28).

СІМЕЙЩИНА, н, ж. Те саме, що сімейність 3. — Оце гляну я на вас та й подумаю, — несподівано усмігнулася Заруба. — Сімейщина в нас. Усе своїми засли в правліні (Кучер, Трудна любов, 1960, 375).

СІМЕЙНИСТІЙ, а, е. Те саме, що плодівитий 1. **СІМЕЙНИТИСЯ**, нїться, недок., розм. 1. Бути в періоді утворення насіння, сім'я (про рослини).

2. перен. Часто народжувати (про жінку). Діти часто докучають. Сама й не вправляюсь. З першого року так і почала сімейнитися із году на год (Барв., Опов.., 1902, 259).

СІМЕНО, а, с., розм. Зерно для посіву. — Поки ми в старою помремо, ори собі, сій своїм сіменом, жни, коси, а мені звести в тік половину хліба.. — сказав дід Грицай (Н.-Лев., IV, 1956, 201).

СІМЕНЯСТИЙ, а, е. Те саме, що плодівитий 1. **СІМКА**, н, ж. 1. Назва цифри і числа 7; // розм. Назва різних предметів, нумерованих цифрою 7 (трамвая, автобуса і т. ін.); // Група із семи осіб. Хазяїна каф'ярні можна не лічити, бо він увесь час бігає, і радувати його за постійного члена нашої сімки важко (Ю. Янов., II, 1958, 99).

2. Гральна карта з сімома вічками. Старий Вейвода витягнув друзю сімку і так її залишив. — Тепер прийде твоя до десятка, — злобно сказав трактирник (Гашек, Пригоди. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 147).

СІМНАДЦЯТЕРО, тьох, числ. кільк. Збірн. до сімнадцяти. Ного обито, хто вітк, а їх, сімнадцятєро (з-поміж них кілька офіцерів), бредуть зараз під повстанським кономом на Скадовськ (Гончар, II, 1959, 64).

СІМНАДЦЯТИЙ, а, е. Числівник порядковий, відповідний до кількісного числівника сімнадцяти. З неприхованою гордістю щойно повідомляв Сіверцев, що його сімнадцятий об'єкт уже горить (Гончар, III, 1959, 241); До діточки йшла усміхнена юна чарівниця — сімнадцята весна (Мельн., Коли кров.., 1960, 99).

Сімнадцятий рік — 1917 рік; рік Великої Жовтневої соціалістичної революції. Проходили [поранені] по вулицях ґрунками в неогранбні шинелях, кидаючи на нас, чиновників, будь ми прокляті, погляди, сповнені ненависті і тузи. Прийшов сімнадцятий рік (Довж., I, 1958, 15).

СІМНАДЦЯТИЛІТНІЙ, я, с. Те саме, що сімнадцятирічний. У другій хаті, де стояв столярський станок, очився майструвати сімнадцятилітній невисокий сирота Григорій Шевчик — далекий родич (Стецьмах, II, 1962, 388).

СІМНАДЦЯТИРІЧНИЙ, а, е. і. Який дорівнює сімнадцяти рокам.

2. Віком сімнадцять років. Він, сімнадцятирічний, все був для неї таким же, як і десять, як і п'ятнадцять років тому. Все був дитиною, малим Юрчиком (Дор., Не повторю.., 1968, 4).

СІМНАДЦЯТКА, в, ж., розм. Сімнадцятирічна дівчина. Про таких сімнадцятюк раніше в народі говорили:

«Прє дїву, як на дрїжджах, аж сорочка на нїй трїщить» (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 4).

СІМНАДЦЯТЬ, сімнадцятн і сімнадцятьох, числ. кільк. Назва числа 17 і його цифрового позначення; // чого. Кількість із 17 одиниць. Вона задала, як сажа колись була молода, як їй було сімнадцять років (Н.-Лев., VI, 1966, 65); У свої сімнадцять весен Вустя була вже красунею (Гончар, I, 1959, 9).

СІМРЯГА, п, ж., васт. Те саме, що семіряга. Якї ж воми пани? Що збогиз сімряг і товстиз сорочок не посять? Тепер ти вже й сама жіркуеш, що не то пан, хто хорошу одєжу на собі має (П. Куліш, Вибр., 1969, 282).

СІМРЯЖКА, ж, ж., васт. Зменш.-пестл. до сімряга. Раз іде старець побіля доуру в сімряжці, а меншенький панич вихопивсь на вулицю та й давай цїкувати його собаками (Стор., I, 1957, 30).

СІМСОТ, семісот, числ. кільк. Назва числа 700 і його цифрового позначення; // чого. Кількість із 700 одиниць. — Ти гадаши, небоже, що то мала робота сімсот овець! (Фр., IV, 1950, 25); Тринадцятого вересня Перша Кімна вирушила походом на південь. Їй належало подолати відстань майже в сімсот кілометрів (Гончар, II, 1959, 371).

СІМСОТЛІТНІЙ, я, с. Те саме, що сімсотрічний. У Кирилівській церкві на Куренці в розпалї реставраційної роботи. Відновлюються сімсотлітні фрески (Жіт. Укр., 18.XI 1969, 3).

СІМСОТЛІТТЯ, я, с. Те саме, що сімсотріччя. — Усизає [дуб] тільки на схилі сімсотліття! (Вол., Місячне срібло, 1961, 74).

СІМСОТРІЧНИЙ, а, в. 1. Який дорівнює семістам рокам. Сімсотрічний шлях Львова був тяжкий, тернистий, небезпечний. Його доля і честь не раз ставилися під удар озвірих завойовників (Наука..., 10, 1956, 1).

2. Стос. до сімсотріччя. Сімсотрічний вікелі.

СІМСОТРІЧЧЯ, я, с. 1. Строк, період у сімсот років.

2. Річниця події, яка відбулася сімсот років тому.

СІМ'Я, сім'я і сімені, с. 1. Те саме, що насіння.

Буває, що повертається й холоду, дуже небезпечний для зеленої парості. Та здебільшого в травні земля вже достатньо прогрівається і чекат тільки вологи і благотворного сімені (Наука..., 5, 1971, 60); І присилоса жінці, що в її городчику вироста ружа. Та коби ружу вірвала і з ружі сім'я в'їла, то були б у неї діти (Кален., Закарп. казкв., 1955, 22); Сімена спільності й вгоди зійшли (Фр., XIII, 1954, 156); — От зловичне сім'я, ще пам'ятає! — вдякю Трохим посварився кулаком циганові в спину (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 81); *Образно. Кесля, викапана донька її, з чорним сім'ям на щоці, дивилася з паперу на свою маму, задиристо й насміхувато зморщивши тонкі губи (Бабляк, Вшнп. сад, 1960, 173).

△ Цятв'ярне сім'я див. цятв'ярний.

◇ Кропів'яне сім'я див. кропів'яний; Кропів'яним сім'ям засіяпати див. кропів'яний.

2. Насіння конопель. Я посипав в клітку сім'я, Воду наливав; Але змерз маленький чижик І співать не став (Щог., Поезії, 1958, 371).

3. Те саме, що сперма. Дуже цікаво і цінною особливістю штучного запліднення є можливість добре зберігати сім'я поза організмом і перевозити його на велику віддаля (Наука..., 10, 1956, 19); Треба планувати створення міжколоніальних пунктів штучного осіменіння, а також транспортування на плевмферми колоніє сім'я кращих півдників, які належать плеврадгоспам (Соц. твар., 7, 1956, 43).

СІМ'Я, і, ж. 1. Група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом; родина. — Ми були кріпаки. Нас небагато було: батько, мати та я — от і вся сім'я (Мирний,

III, 1954, 162); Тут ось біля хати — уся моя сім'я: бабуся, мама й тато, два братики та я (Забіла, Одна сім'я, 1950, 42); Сім'я в нашому суспільстві — це персонний осередок багатогранних людських відносин — господарських, моральних, духовно-психологічних, естетичних. І, звичайно, виховних (Рад. Укр., 11.I 1969, 4); *У повір'ї. Бригада моя — як дружна сім'я (Укр. присл., 1955, 359); Поляк давно став для них рідним, і вони трималися в ньому невимушено, як у сім'ї (Гончар, III, 1959, 18).

2. кого або в означ., перен. Група людей, народів, націй, згуртованих дружною, спільною діяльністю, спільними інтересами; родина. Отак німота запалила Велику хату. І сім'ю, Сім'ю слави! [слов'ян] роз'єдмила [роз'єднала] І тихо, тихо упустила У собі лютю акію (Шевч., I, 1963, 260); У великій сім'ї радянських фізиків, які забезпечили прогрес цієї галузі науки в нашій країні, почесне місце займаютьчені Радянської України (Наука..., 12, 1957, 13); Що там таке? Сміються всі: «Знов над верстатом Зов дрїмає...» Шумить учнівська сім'я... «От соня», думаю і я (Сос., II, 1958, 372); Соціалістична власність, що здобула перемогу в СРСР, об'єднує, згуртовує весь радянський народ в дружну сім'ю будівників комунізму (Ком. Укр., 9, 1961, 30); Радянський Союз розв'язує завдання комуністичного будівництва не один, а в братерській сім'ї соціалістичних країн (Програма КПРС, 1961, 16); // у знач. присл. сім'єю. Дружно, згуртовано. Живуть наші друзі Сім'єю одною: Казах, українець, одрот (Бойко, Про 17 літ, 1958, 9); Це в Горках було, під Москвою. Як занедужав Ілліч, Сім'єю шили трудовою Зустрітися в них вічнати (Юш., Люди..., 1959, 18).

3. Група тварин, птахів, що складається з самця, однієї або кількох самоць та малят. Голосна сім'я пташина Засівала в скритих гніздах (Л. Укр., IV, 1954, 176); У стріжких горах, де поросла кедрина, Стрижам клетком мене сім'я орлина (Рильський, I, 1960, 266); // Окрема група бджіл, що складається в робочих бджіл, матки і трутвів; рій. Вулик «ЖК» забезпечує прискорене розмноження бджолиних сімей (Хлібороб Укр., 12, 1964, 23); В одному з вуликів він обережно відкрив боковий щит, і за склоом ми побачили... бджолину сім'ю (Веч. Київ, 14.XI 1967, 3); // Група рослин одного виду, що ростуть поруч і часто мають спільні коріння чи грибицю. За рік по тому ж літ ви їдете — І бачите, що паєніці нові Над стовбурами зносяться старими. І вірте, що в гущі лісовій Сім'я дерев нелісових [яблунь, груш] ростиме (Рильський, III, 1961, 204); Невідомий повертає в далекі поля, а Бараболя, провівши його звузженими очима, вкочується в гайок і відразу нападає на точену сім'ю польських грибів (Стельмах, II, 1962, 222); // перен. Сукупність однорідних, подібних між собою предметів, явищ. Всю чисельну сім'ю стружків вибирає в себе оцей могутній бурхливий потік, що мчить з висока, десь із-за хмар (Гончар, Дорога..., 1953, 57); Рівнянням сім'ї плоских ліній називається рівняння між двома поточними координатами, що залежить від деякого числа довільних параметрів (Курс мат. анал., II, 1956, 98).

4. лінгв. Група споріднених мов, об'єднаних спільністю походження. Українська мова, разом з російською і білоруською, належить до східної галузі слов'янської групи індоєвропейської сім'ї мов (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 10).

СІМ'ЯВИЛІТТЯ, я, с., фізл. Вихід, виверження сім'я (у 3 знач.).

СІМ'ЯВИПОРСКУВАННЯ, я, с., фізл. Те саме, що сім'явиліття.

СІМ'ЯВМІСТИЩЕ, а, с., бот. Оболонка, в якій міститься сім'я (у 1 знач.). В основі підсушувальної дії зі-

жітчих препаратів лежить те, що вони змінюють колоритні властивості клітин і чим різко ослаблюють водовтримку здатність тканин. У зародках насіння і сім'ядолях цього не спостерігається, бо від дві жітчих речовин їх захищають тканини сім'ямістичі і насінні оболонки (Хлібороб Укр., 7, 1964, 20).

СІМ'ЯДОЛЯ, і, ж., бот. Зародок листя у насінні. Найважливіша частина насіння — зародок, в якого розвивається нова рослина. Зародок складається з брунечки та першого кореня. Між коренем і брунечкою міститься одна або дві сім'ядолі — перші листочки (Практ. з анат. рослин, 1955, 198); *Сходи [соі] мають дві сім'ядолі, які при проростанні насіння виносяться на поверхню ґрунту* (Зерн. боб. культ., 1956, 80).

СІМ'ЯДОЛЬНИЙ, а, е, бот. Прямк. до сім'ядбля. Сімці у фазі сім'ядольних листочків пікірують у морфологічній горщечки (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 70).

СІМ'ЯНИЙ¹, а, б. 1. Прямк. до сім'я 1, 2. Сім'яна оболонка; // Вигот. із насіння конопель. *Вже і обідати у неї посилаю борщук в живую рибку.., каша пишоняна до олій, солона тараня з пшеничними галушечками та вареники з сім'яною макухою* (Кв.-Осв., II, 1956, 54).

2. Прямк. до сім'я 3. При перемішуванні ікри і сім'яної рідини в невеликому кількості води відбувається запліднення (Зоол., 1957, 81).

СІМ'ЯНИЙ², а, б, рідко. Те саме, що сім'яний 1. Сім'яні люди коло його ладком-ладком, кожному хотілося мати зятем такого талановитого чоловіка (Мирний, I, 1954, 156).

СІМ'ЯНИК, а, ч., анат. Чоловіча статева залоза, що виробляє сперматозоїди. Розмноження людини, як і більшості живих істот, відбувається за допомогою статевих клітин, які розвиваються в статевих залозах: яєчниках у жінок і в сім'яниках у чоловіків (Анат. і фізіол. люд., 1957, 183).

СІМ'ЯНИКОВИЙ, а, е, анат. Прямк. до сім'яник. **СІМ'ЯНИК**, а, ч. 1. Той, хто має сім'ю (у 1 знач.). *Тепер Лошаков не той. Жонатий, має діток, став поважним сім'яником, поважним громадянином* (Мирний, III, 1954, 283); *Уболаєв [Гречук], чи добре розміщені солдати, чи не час би попраці білизну. У землянці важко здавався таким сім'яником* (Ю. Бедзик, Полк., 1959, 96); // Людина, що має риси, необхідні для родяного життя. *Одєї мовити.. Він заглиблюється в себе, аналізує своє внутрішнє як як громадянина, наукового діяча, сім'янина і члена великого колективу, що взявся будувати нове суспільство* (Досв., Ввбр., 1959, 248).

2. Член сім'ї (у 1 знач.); родич. — *Як я за його дочку давав, то думаю: буде сім'яник, то вже до свого діла й приляго його. Дак де там!..* (Гр., II, 1963, 320); *У порівн. — *Які то люди добрячі! Привітали мене гайжжого, як сім'янина* (Вовчок, I, 1955, 12).

СІМ'ЯНИНКА, н, ж. Жін. до сім'янін.

СІМ'ЯНИСТИЙ¹, а, е, розм. Який дає багато насіння.

СІМ'ЯНИСТИЙ², а, е, розм., рідко. Який має велику сім'ю (у 1 знач.). — *Іх батько дуже сім'янистий: в його п'ять дочок* (Н.-Лев., IV, 1956, 83).

СІМ'ЯНІЖКА, н, ж., бот. Ниткоподібний паросток, який прикріплює сім'я (у 1 знач.) до стінки плода й насінний зачаток до стінок зав'язі.

СІМ'ЯНКА, н, ж., бот. Плід рослини з жорстким шкірястим оплоднем, який не розкривається і не зростається з насінником (соняшника, гречки, ковели і т. ін.). Під час сушіння соняшника спочатку інтенсивно підсилює шкідливий оплодень.. Потім починає сохнути і ядро сім'янки (Хлібороб Укр., 9, 1965, 14); *Сім'янка ковили загострена, немов шило, в одного кінца, з другого несе*

вакручену штопором і зігнути під прямим кутом пухнасту ость (Знання., 6, 1965, 16).

СІМ'ЯПРОВІД, вбду, ч. 1. Канал для введення сім'я (у 3 знач.). Сім'яник самця [рака] — це залоза білого кольору, в якій дозрівають живчики. Вони виводяться назовні довгими, завитими трубками — сім'япроводами (Зоол., 1957, 39).

2. рідко. Те саме, що насінцепровід. Носок сошника розгортає ґрунт до вологого; насіння, що падає з сім'япроводу, одаряється у спеціальний п'ятачок і розсівається смугою шириною у вісім—десять сантиметрів, пригортається землею (Хлібороб Укр., 9, 1965, 30).

СІМ'ЯУТВОРЕННЯ, я, с., фізл. Утворення сім'я (сперми).

СІМ'ЯЧКО, а, с. Зменш.-пестл. до сім'я 1, 2. Чого цурилькаш..? ..Що заманулося, чого ти не попросиш. Чи сім'ячка, пріся, пшніца, чи то крупі, — *Всього ти в клітці.. маш..* (Г.-Арт., Байка., 1958, 79); [2 - г а м о л о д и ц я:] *А так вже: яка мати, така дочка! [1 - а м о л о д и ц я:] Яке сім'ячко, таке й віллячка..* (Кроп., I, 1958, 483); — *Ось воно, сім'ячко. Чи ж думало ти, що потрапиш до Івана Володимировича, принесеш свою тазмицю? Ну, рости* (Довж., I, 1958, 419).

СІНАЖ, ў, ч. Прісний силос, який виготовляють із пров'ялених трав. Від сіна сінаж відрізняється тим, що в ньому цілком зберігаються листя й суцвіття, а від силосу — тим, що в ньому міститься в два рази більше сухих речовин (Хлібороб Укр., 11, 1965, 15); *Зростає виробництво трав'яного борошна і сінажу* (Рад. Укр., 13.V 1974, 1).

СІНАЖНИЙ, а, е. Прямк. до сінаж; // Признач. для зберігання сінажу. В колгоспі завчасно підготовлено тезніку, силосні і сінажні споруди (Рад. Укр., 13.VI 1974, 2); *Сінажна траншея; Сінажна башта*.

СІНДИ, ів, мн. Союз давніх племен, які жили в VI—IV ст. до н. е. на Таманському півострові й прилеглий до нього частині чорноморського узбережжя та в півнізі Кубані і з IV ст. до н. е. входили до Боспорського царства. Грецькі міста Востроу Кіммерійського знаходились серед етнічно неоднорідних груп місцевого населення: скифі, сінді і сарматів, близьких між собою за рівнем соціально-економічного розвитку (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 277).

СІНЕЧКИ, чок, мн. Зменш.-пестл. до сіни. Я за молодичкою на рундукоч — *..уступи я у сінечки біленькі, а в сінечок у біленьку кімнаточку — пахло тут васьляками* (Вовчок, VI, 1956, 237); *Одесь, стоячи в сінечках, цікаво оглядає будинок та зазирає в усі двері* (Крим., Ввбр., 1965, 422).

СІНІШНИЙ, я, в. Прямк. до сіни. Відчинені сінешні двері, в хаті рух, і стукіт, і веселій гамір (Фр., IV, 1950, 452); *Христя потушила світло й вийшла на сінешній рундук* (Мирний, III, 1954, 150); *На сінешньому порозі в'їзника білородий від Сахрон у святковій одезі* (Цюпа, Краєни, 1971, 245); — *Я сам читав його записку, зім'яту й виметну тобою в сінешній куточ* (Ле, Міжгір'я, 1953, 482).

СІНИ, ній, мн. Нежила частинна селянських хат і великих міських будинків, яка з'єднує живе приміщення з гадком, рундуком або ділять хату, будинок на дві половини. *Ми ввійшли в сіни. По один бік сіней були одчинені двері в чималеньку пекарню, по другий бік — була невеличка світлиця* (Н.-Лев., VII, 1966, 266); *Через сіни, у своїй хаті коло розчиненого вікна сидить Василь* (Мирний, IV, 1955, 152); *В сінях зачуєся домін, в хату увійшов Сергій і ще хтось у довгому чорному пальті* (Тют., Вир, 1964, 162).

СНІНИНА, ж. Стебло сіна. В його зуби заплуталось сіно, вітер хоче висмикнути, а снінина метляється, аж до густої брови відстає (Кос., Новели, 1962, 60).

СІНКИ, пок, мн., розм. Те саме, що сінні. Хатина була без сінок, маленька, багато нижча, ніж колиба в лісі (Ков., Світ., 1960, 36).

СІННИЙ¹, а, е. 1. Прикм. до сіно. Минулась вже з тиждень сінна косовиця. Жита на нив'ях половині (Манж., Тв., 1955, 56); Сінний запах; // Вигот. із сіна. Велику увагу передові господарства звертають на виготовлення сінного і особливо трав'яного борошна (Хлібороб Укр., 2, 1967, 31); Для готування сінного настою беруть зелене бобове або бобово-злакове сіно високої якості (Свиляр., 1956, 160); // Признач. для зберігання, перевезення і т. ін. сіна. Сінний барж стояло на Неві кілька сот (Ільч., Серце жде, 1939, 10).

Сінна площа — площа, на якій торгують сіном. Місто Катеринослав (Дніпропетровськ). На горі, за міським кладовищем, велика сінна площа (Вітч., 4, 1962, 201).

Δ Сінна гарячка (лихоманка, астма і т. ін.) — захворювання, що виникає в осіб із підвищеною чутливістю до цвітіння рослин. Один з проявів алергії — сінна гарячка. Вона виникає у деяких людей як реакція на запах і пилок квітучих та скошений трав (Знання., 12, 1971, 19); Небажани наслідки може дати занурення обличчя в квітну троянду. Із пилку спричинює сінну астму або сінну лихоманку (Хлібороб Укр., 9, 1972, 45).

2. Якого годують сіном. Сінним конем, солом'яним волом не далеко зайдеш (Укр. присл., 1963, 286).

СІННИЙ², а, б. Прикм. до сінні. — Іди, мила, іди, не барися, А з сінного пороженька назад не вернися (Чуб., V, 1874, 130); На сіннім порозі вже стояла мати (Кач., II, 1958, 46).

СІННИК, а, ч. 1. Повітка, намет або приміщення над стайнею чи скотарником для зберігання сіна. — Приходжу у двір — уже в хаті не світяться. Так я, щоб не турбувати тебе, і пішов у сінник спати (Мирний, I, 1954, 224); Спати поклали поета на сіннику, на сейшому запашному сінні, і зарившись у нього, Тарас Григорович одразу міцно заснув (Тулуб, В степу., 1964, 90); Сіно та інші грубі корми зберігають на горщиках і спеціальних сінниках (Колг. Укр., 11, 1956, 42).

2. Матрац, набитий сіном або соломкою. Вона спить на землі, на сіннику, без подушки, поклавши тільки якусь шмаття під голову (Фр., VII, 1951, 8); [А н а а:] Було обшук. Наєть соломку з твого сінника витрусили (Галав, I, 1960, 402); — Ото буде ваше ліжко, — тихо пояснює учитель, поклавши на дощатий тапчан в сінником, застелений чистим раденцем (Кучер, Прошай..., 1957, 312).

СІННИЧОК, чкв, ч. Зменш.-пестл. до сінник 2.

СІНО, а, с. 1. Скошена і висушена трава, яка йде на корм худобі. Пахне сіном серед луки, Розлягаються пісні: Грабелки побрала в руки Молодиці голосні (Грб., I, 1959, 299); У стаїні хрюкають коні смачне стелове сіно (Мирний, I, 1949, 197); Попад вилкне на широкі степи... Майнули в вінках... високі ожереди сіна (Н.-Лев., VI, 1966, 85); — Спати будеш у хижці чи в клуні на сні? — В клуні (Стельмах, II, 1962, 76); *Образно. Матюга галактно розгалакнюється з дамами своєю копицею сіна. Шумно тиснує руку чоловікам (Головко, II, 1957, 44); *У порівн. Поверхня дерева надривається від сонця і пахне, як сіно з копиці (Ю. Янов., II, 1958, 140); // Трава, признач. для заготівлі такого корму. Остан косиє у писаря сіно (Мирний, I, 1949, 132); В результаті поліпшення лугів підвищилася врожайність сіна (Хлібороб Укр., 11, 1966, 12).

◇ За сім вовків копиця сіна показала кому — хтось безпідставно перебільшує небезпеку, загрозу

чого-небудь. — Я ще не переконаний, та маю підстави гадати: у вашого згорлого закупорена якась глибока вена або капіляри... — Я й так бачу, що вам, дорогий косяго, за сім вовків копиця сіна показалася! (Шовк., Людина..., 1962, 259); І кози (булі) (будуть) ситі, і (й) сіно ціле див. коза; Піті, як голка в сіно — безслідно зашпунути у ватовпі. Зібравшись з духом, він шугнув у текучий наповн, пішов, як голка в сіно (Гончар, I, 1959, 45); Шукати голку в сні див. голка; [Як] собака на сні див. собака.

2. тільки мн. сіна, ів. Лука з ростучими на ній травами; сама трава, яку косять для корму худобі. Хмара... пустила в відповідь вогняну стрілу... — Нещастя! — стиснула руки Палагна, — чиста виб'є сіна... (Коцюбо, II, 1955, 341); Оспівала кося моя, Сожнуть теплі сін. Переходжу лісами я — Тишина, тишина... (Рильський, II, 1960, 25); — Я думаю завтра вже почать косовицю. За Ташанку вже сіна готові (Тют., Впр, 1964, 193).

СІНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову сіно у 1 знач., напр.: сіноворушіння, сінопостачання, сінопресувальний, сінопункт і т. ін.

СІНОВАЛ, у, ч., рідко. Те саме, що сінник 1. — І я не тутешній, — обізвався третій (дідуган), що сидів на сідціях драбини до сіновалу (Л. Янов., I, 1959, 359); Парубок відкрив двері, що чимось являв підперті асередки, увійшов до хліва, поліз на сіновал (Тют., Впр, 1964, 256).

СІНОВОРУШИЛКА, ж. Сільськогосподарська машина, яка ворухить, перевертає, перетрушує сіно.

СІНОЖАТКА, ж., рідко. Те саме, що сінбжк 2. Куплю тобі жатку, Іще й сіножатку, І ставок, і мачок, І вишневецький садок! (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 145); Скаже було Хома: — Семене, вийди завтра на мою сіножатку підтяти там троха трави, твоє вже покосило! — Та чому не вийти? Вийду! — говорю (Фр., I, 1955, 67).

СІНОЖАТНИЙ, а, е. Прикм. до сінбжк 2. В сіножатні роки краще ростуть і розвиваються цінні верхові злаки (Хлібороб Укр., 5, 1971, 27); // Відведений для косіння трави на сіно. Сіножатні ділянки; // Признач. для косіння трави на сіно. Погрожуючи сіножаткою косяю, Смерть, проте, не вбила Климка зразу (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 229).

СІНОЖАТТЯ, я, с., рідко. Те саме, що сінбжк 2. На незорюваних пасовищах і сіножаттях треба ретельно боротися проти ховрагів, які найбільше пошкоджують ці угіддя (Вісник АН, 11, 1953, 47).

СІНОЖАТЬ, і, ж. 1. Косіння трави на сіно, а також час, період цього косіння; косовиця. Коли наступила пора сіножаті, Азвол відстає в горщиках кося й сів клепати (Чорн., Визвол. земля, 1959, 66); Знов, як і під час сіножаті, Ольга змушена була відробляти за свою звору сестру (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 28).

2. Місце, відведене для косіння трави на сіно. Разом вони їдали на сіножаті, в поле, на пасіку (Коцюбо, I, 1955, 321); У нас була казкова сіножаті на Десні. До самого кінця життя вона залишилася в моїй пам'яті як найкрасивіше місце на всій землі (Довж., I, 1958, 12); Всі Жменяки в'яглилися на сіножаті, щоб раніше вигнати свою отаву (Томч., Жменяки, 1964, 144); Головним резервом збільшення кормів у загірних районах України є природні сіножаті і пасовища (Хлібороб Укр., 4, 1966, 21); Шумить і шепче, і тривожить Зрадливі дощ із-за кутка, — А в серці: сонячна сіножаті, З граблями діючи струнка (Рильський, I, 1956, 56).

СІНОЗАГОТІВЕЛЬНИЙ, а, е. Стос. до заготівлі сіна.

СІНОЗАГОТІВЛЯ, і, ж. Заготівля сіна.

СІНОЗБИРАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до збирання сіна. *Сівозбиральні роботи*; // Признач. для збирання сіна. *Сівозбиральний агрегат*.

СІНОЗБИРАННЯ, я, с. Процес збирання трави на сіно, що складається із скошування трави, просушування, згрібання у валки, кошування й скиртування. *Дбаючи про високу якість кормів, агрономи і зоотехніки господарств слідкують за тим, щоб не допускати переривання трав, у стислі строки і без втрат проводити сівозбирання і силосування* (Рад. Укр., 23.IV 1971, 2).

СІНОЇД *див.* сіноїд.

СІНОЇДИ, ів, мн. (одн. сіноїд, а, ч.). Ряд дрібних комах з довгими тонкими вусиками, що живляться лишайниками, грибами, органічними речовинами, які розкладаються.

СІНОКІС, кбсу, ч. Те саме, що сівожать. *Липнева спека. Сінокіс. В якийсь дрімлюватій утомі, Злегка похитуючись, віз Пливе самотньо на Житомир* (Шер., Дорога..., 1957, 140); — *Поля багато, сінокосу ї окоп не скинути, сінокіс над самою Росєю* (Н.-Лев., III, 1956, 50); *Якось завжди спізнаюлася [Кузьма] з оранкою і сівбою, сінокіс його перестоявав, а пашня осипалась* (Стельмах, II, 1962, 296); *У порівн. *Садок був покинутий. Трава росла понад річку по долині, як на сінокосі* (Н.-Лев., II, 1956, 137).

СІНОКІСНИЙ, а, е. Прикм. до сінокіс; // Відведений для косіння трави на сіно. *В одні край від табору загася поля, в інший — залагав річковий, як море, од віку неораний степ, тисячі десятин сінокісних уйдь...* (Гончар, Таврія, 1952, 215); // Признач. для косіння трави на сіно. *Площа загінки позівка приблизно відповідає денній продуктивності сінокісного агрегату* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 254).

СІНОКОПНУВАЧ, а, ч. Сільськогосподарська машина для складання сіна в копни й стогни.

СІНОКОСАРКА, п, ж. Сільськогосподарська машина для косіння трави; косарка. *Гаріфулін привіз багато нових. Він був у колегості, бачив сінокосарку* (Донч., I, 1956, 135); *Трави на сіно збирали сінокосаркою у фазі початку цвітіння бобового компонента* (Колж. Укр., 8, 1956, 14); *Застосування на скошуванні гороху переустатковані одностружні сінокосарки скорочує затрати праці порівняно з ручним косінням у 15—16 раз* (Рад. Укр., 2.II 1962, 3).

СІНОКОСІННЯ, я, с. Косіння трави на сіно; сівожать (у 1 знач.); косовиця. *Сінокосіння треба провадити в період між колосінням і цвітінням провідних у травостой злаків і на початку цвітіння бобових* (Бот. ж., X, 4, 1953, 30).

СІНОНАВАНТАЖУВАЧ, а, ч. Сільськогосподарська машина для підбирання сіна з валків і подавання його на машину, воза і т. ін.

СІНОПІДІМАЧ, а, ч. Сільськогосподарська машина для подавання сіна під час укладання його в стогни або у сівник. *Найпростішими пристроями для підняття сіна на скирти в стогоклади типу «Журавель»... і спрощений сінопідіймач... які значно підвищують продуктивність праці* (Механ. і електриф..., 1953, 155).

СІНОПІДІМАЧ, а, ч. Те саме, що сінопідіймач.

СІНОСИЛОС, у, ч. Те саме, що сінаж. У Всесоюзному інституті тваринництва розроблено новий спосіб виготовлення з трав кормів. Цей спосіб полягає в силосуванні проп'яної трави. При цьому виходить не кислий, а прісний силос — сіносилос, або, як його назвали, — сінаж (Хлібороб Укр., 11, 1965, 15).

СІНОСТАВЕЦЬ, вця, ч. Те саме, що пшчуха². Характерною рисою пшчух є те, що вони, на відміну від інших вітрів, заготовляють на зиму сіно. За це їх зуть ще сіноставцями (Знання..., 10, 1972, 31).

СІНОСТАВКА, п, ж. Те саме, що пшчуха². Близькі до вітрів невеликі своєрідні гризуни сіноставки, або пшчухи (Осотопа), дуже характерні для Центрально-Азіатської підобласті (Посібник з зоогеогр., 1956, 121).

СІНОСУШАРКА, п, ж. Сільськогосподарська машина для штучного сушіння сіна.

СІНОСХОВИЩЕ, а, с. Приміщення для зберігання сіна. У виробничій кормів широко застосовується досушування сіна вентиляційним у стогам та механізованих сіносховищах (Хлібороб Укр., 1, 1969, 25).

СІНОТЯГ, а, ч. Сільськогосподарська машина для підбирання великих об'ємків сіна і подавання їх у сівник або сіносховище.

СІНЦЕ, я, с. Пестл. до сіно 1. *Був собі журавель Та журавочка, Накосили сінца Повні ясельця* (Укр. дит. фольк., 1962, 67); *Замість пуху напирник можна соломою або сінцем набити* (Мирний, IV, 1955, 297); *Що ж, спиняйте бистрих коней, Підкладіть сінца* (Мал., Звенигора, 1959, 38).

СІНЦІ, ів, мн. Зменш. до сіно. *Ані в сусідніх покоях, ані в сінцях нема й душі живої* (Фр., VI, 1951, 362); *Ії повели з хати в маленькі сінци* (Вас., II, 1959, 17); *Не встигла Маруся одягнутись, як грюкнули двері знадвору, в сінцях почулися кроки* (Головко, II, 1957, 378).

СІНЯНИЙ, а, е, діал. Сінепний. Демко термосить дверки стільниці (Фр., VIII, 1952, 205).

СІНЬ, і, ж., церк. Дашок у вітварі над престолом. **СІОНІЗМ**, у, ч. Реакційна націоналістична ідеологія і політична практика, що виникли в кінці XIX ст. у середовищі єврейської буржуазії ряду країн. Сіонізм є реакційною, расистською, націоналістичною ідеологією, яка повністю служить імперіалізму (Матер. XXIV з. Компартії України, 1971, 55); *Основне завдання сіонізму полягає в тому, щоб відвернути трудящіє-євреї від класової боротьби міжнародного пролетаріату, розпалити суперечності між євреями та іншими національностями* (Наука..., 2, 1960, 53).

СІОНІСТ, а, ч. Послідовник сіонізму. *Прагнучи до створення єврейської держави, сіоністи найменше думають про те, щоб полегшити долю єврейських трудящих* (Ком. Укр., 9, 1967, 74).

СІОНІСТКА, н, ж. Жін. до сіоніст.

СІОНІСТЬКИНИ, а, е. Стос. до сіонізму і сіоністів. *На Буковині до 1940 року активно діяли сіоністи так званого «правого крила», воєрема реакційна сіоністська партія «Алегаме сіоніст»* (Наука..., 2, 1960, 53).

СІП, присудк. са., розм. Уживається за знач. сіпнути і сіпнутися. *Пропалася [Олена] до пана Халаяського та його за руку сіп!* (Кв.-Осп., II, 1956, 213); *Вона [шукка] За удку хіп! А удка — сіп!* (Г.-Арт., Байки..., 1958, 81); *Король сидить на троні, держить в руці мотузок і стежить: як тільки горобці під корону наб'ються зерно клавати, — король за мотузок — сіп! — корона горобці і накрила* (Вишня, I, 1956, 449).

СІПАВКА, п, ж., розм. Те саме, що сідорога. Обличчя його враз потемніло і біля чоки затреміла нервова сіпавка — свідчення того, що голова комезаму не в жарт розгодилося (Речм., Весн. грози, 1961, 114).

СІПАК, а, ч., заст., зневажл. Сіпака.

СІПАКА, п, ч. і ж., заст., зневажл. 1. Доскіпливий, уїдлиний начальник. — *Карпо чоловік гордий та жорстокий, з його буде добрий сіпак, може, його боятимується хоч баби та молодіці*. — *говорила громада* (Н.-Лев., II, 1956, 366).

2. Сіпака. *Довго ми дивились На те, як мучили, глушили Сіпаки панські над попом, Як він, не кажучи й словечка, Корись, хилився, мов овечка* (Фр., X, 1954, 321); *По церквах — кадло й чад, А сіпаки вітри Б'ють і мучать села тирні* (Зеро, Вибр., 1966, 453).

СПАНІНА, в, ж., розм. 1. Те саме, що співання.

2. Те саме, що тяганина 1, 2. — *Ти не тихийкай, розуме недостлий, бо покладаю на савки і в повіт авезу!* — Великий крик за малий пшик! — ображено заметались вузькі, присмокотані уста. — *За що мені така співанина?* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 225).

СПАННЯ, я, с. Дія за знач. співати. Нервовий тиск дошкуляв йому на кожному кроці. При чужиз він раз по раз, щоб призовати те спання, затуляв лице рукою (Рибак, Помилка..., 1956, 41); *Я вже рада, що хоч Оксана в свою гімназію одчепиться, .. менше того спання буде в конках, сніданнях* (Л. Укр., V, 1956, 251).

СПАТИ, аю, ашш, недок. 1. перех. і неперех. Тягнути рвучкими, різкими рухами; смикати. Три молодічці вчинилися до кочерги та до держача, кричали, тхалися, спали ті причадали на всі боки (Н.-Лев., II, 1956, 358); *Буйвол спіав каруцу, вона скриптів і котиться по вагмералій грудках дороги* (Чаб., Балкан, весна, 1960, 87); У коридорі почувся кроки. Ідуть сюди. Ось уже біля дверей... *Хтось спіав за ручки* (Хижняк, Тамара, 1959, 118); *Чоловіки обступають коня... заглядають у губи, співають за гриву, гладять по шві* (Тют., Вир, 1964, 70); // Термосити когось, привертати увагу. — *Таму, а їсти хочут! — тихенько промовила Одарка, співаючи башка за рукав* (Гр., I, 1963, 278); *Ново співають за пласоюй френч товариші, але він на них не зважає* (Шияв, Партиз. край, 1946, 89); *Обступили* (Чернвці) Ларивона. Співають, шарпають, плачуть (М. Куліш, П'єск, 1960, 30).

◇ Біс спіав за язик кого — комуся вестерно хочеться скавати щось, хтось не стримується від зайвих слів. — *Пробачте, що...* — *Пробачаю, — задавнений біс спіав учителя за язик, — що зробиш: едача* (Стельмах, I, 1962, 250); *Спіати за полі кого* — те саме, що смикати за полі (див. полі). [К о р н е в:] *О, ви ще в інституті, На кафедрі, пояснювали нам Конструкції, немов читали вірші. [П а ш е н к о:] А ви, юначе, в ті часи мене За поли спіали і з-під небес Тягли на зрішню землю* (Дмит., Драм. тв., 1958, 354).

2. неперех., чим. Робити різкий рух якоюсь частиною тіла. Спіати головою.

3. перех., перен., розм. Настирливо турбувати; надмірно хвилювати, тривожити кого-небудь. Доярки.. спіали його [ветфельдшера] на всі боки (Добр., Тече річка..., 1961, 195).

4. перех. Викликати судорожно тремтіння. Підборіддя затіпалося, обличчя спіала мишка... (Мирний, III, 1954, 241); *Катрині губи вже спіала нерова дрож, а в ердах шумла буре* (Гур., Новели, 1951, 49); // безос. *Завідуюч уейшов блідий. Йому спіало щокі.* — *Карету!* — *Хлопці вже подалися в аптеку дозвонити* (Мик., Повісті..., 1956, 91); // безос. Пульсуючи, тремтячи, поколюючи і т. ін., викликати болісне відчуття. *Суше тіло його ще дужче розговаралося; очі застимало заволокою; у висках — спіало* (Мирний, I, 1954, 325); [Б е р е с т:] *Гуля.. Ой!.. [М а р і я Т а р а с і в н а:] А що воно, — спіав?.. [Б е р е с т:] Спіав, шарпав, смикав, закручує так, що дихати не можна* (Корн., I, 1955, 92).

◇ Аж [за] жижжі спіа (спіало) кого, у кого, безос. — те саме, що Аж жижжі тряється (тряється, трусилася, затрусилася, зарижжалі) (див. жижжі). *Пішли [дід з Іваном].. пражо за пасіку, лісом. Мене, малюго, аж за жижжі спіа побігти навастрі за ними та раз — у лісі темно — страшно, а вдруге — мати сама у хаті* (Мирний, I, 1954, 188); *У Проценка аж жижжі під ногами спіало; а перед очима розвернувся різний та чистий двір, а посеред нього — весілля...* (Мирний, III, 1954, 203).

СПАТИСЯ, аюся, ашся, недок. 1. Робити рвучкі, різкі рухи; смикатися. *Тихенько забриніла паутина; чорна мута замоталася в ту сітку, стала спіатися, пишцать* (Фр., XI, 1952, 198); *Він спіався, немаче на шло сіа* (Коб., Лейтенанти, 1947, 162); — *Як ви нас розшукали? — питає він.. — Дівчинка сповістила.. — Яся? Яся? Так? — скочив в свого місяця Лево.* — *Здається, Яся, тільки не спіайтеся, поки перев'язу* (Трубл., Шхуна..., 1940, 281); // Роблячи рвучкі рухи, поривається зробити що-небудь. *Спіався* (Митрунь) в платі й говорив іще голосніше: — *Та бо я не мозу пролітти.* — *Цить, ти, чорт! — шептас Гривуно й почав витягати Митруня* (Март., Тв., 1954, 147); — *Зачеплює щось: ні туди й ні сюди! І не спіайтеся, паночку: боки об мур пообшморгуєте* (шобдвирает) (Гляч., Козацьк. роду..., 1958, 347); // Неспокійно, прискорено битися (про серце). *В руках у неї старий, жовтий лист. Пальці починають тремтіти, і серце спіавється в грудях.* *Вона зсувається на долеку і тах, напівлежачи, скулена, злякана, читає листа* (Вільде, Винен..., 1959, 17).

2. Судорожно здригатися (про тіло, шкіру, губи і т. ін.). *Ось хочу не труситися — не мозу.* *Само тіло спіавється* (Донч., VI, 1957, 98); *Руки у Івана Порфировича тремтіли, голова спіалася* (Полт., Дмит. Гоголя, 1954, 250); *Вдень Шумаков полегшало. Біля потроку вищ, неро, що весь час спіався в нозі, поволі заспокоюєся* (Голов., Тополя..., 1965, 436).

3. перен., різко. Те саме, що спікатися 1. *Всім тим ворогам Радяньського Союзу, які ще спіавються до нас, які зазігають на наш завоювання, на наше добро, ма, перефразовуючи Шеченка, можемо відповісти: спіайсе, лютий враже, та не дуже!* (Тич., Магістралям життя, 1941, 111).

СПАЦТВО, а, с., заст. Крутіство. *Не тизне дума люта Про кайдани і про пуга, Про спацтво та неволю, І про царське самоголоу* (Фр., XIII, 1954, 152).

СПАЮЧНИЙ, а, в. Дієпр. акт. теп. ч. до спіати; // у знач. прикм. Спіаючий біль.

СПИНУТИ, ну, неш, док. 1. перех. і неперех. Однокр. до спіати. *Мотря спінула глиняника до себе; шматок горшка зостаєся в Карпових руках* (Н.-Лев., II, 1956, 272); *Спінула* (Чернвці) *двері Равіа зо два, так, злегненка* (Сам., I, 1958, 259); *Федір спінує тільки і кинув гранату під ковпак танка* (Смоляч, Світавок..., 1953, 606); *Дід спінує у, почувши на кінци губочки опір, рвонув і з води* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 12); *Безжский мовчки спінує плечима* (Тулуб, Людолова, I, 1957, 26); *Мокроступ спінує головою, гонорозито глянув на Теердолаба* (М. Ю. Тарн., Як на.. нві), 1958, 127); // безос. *Вас спінуло; ви кинулися, наче проснулись, розкриваєте очі...* (Мирний, IV, 1955, 314).

2. неперех. Різким рухом зрушити з місця. *Робочі коні спінули, і Золя проздала нова гурт цікавої челяді геть з двора* (Л. Укр., III, 1952, 662); *Він заплющив очі. Відчує, як зразу, з місяця, спінула і з торостинням почала машина* (Дор., Не повторю..., 1968, 245); *Трактор спінує. Добвня поточилася, епас* (Хор., Ковила, 1960, 52).

СПИНУТИСЯ, нуся, нешся, док. Однокр. до спіатися. *Сава зблизился і зотіє сдлитися. Та зірпа підняло в тій хвилі голову й ударило нею так тяжко, до землі, що всі коло нього аж спінулися* (Коб., II, 1956, 179); *Машина, спінувшись, немов морозистий кінь, покотилася* (Ю. Бедзик, Полки..., 1959, 121); *Він бачив, як спінулося від хвилювання обличчя Терещенка* (Голов., Тополя..., 1965, 267); *Болісно спінулись у Павла губи* (Донч., VI, 1957, 65).

СПОМ, присл., розм. Рвучко, різко, смикаючи. *Колі везуть сіпож* (Сл. Гр.).

СПОНУТИ, ну, неш, док., однокр., перек. і неперек. Підси. до сіпнути. Бубела сіпонує за в'язки (Земляк, Лебедина зграя, 1971, 162); Коломієць нишком сіпонує його за фалду й посадовив на стілець (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 367); // безос. Коли добре сіпонуло гарбу, Денис прокинувся (Тют., Впр, 1964, 247); Машину сіпонуло, мотор завищав (Смоляч, День., 1950, 149).

СПОНУТИСЯ, нуся, вешся, док., однокр. Підси. до сіпнутися. Сіпонується Озрим в постелі і зітхнує (Вирган, В розп. літа, 1959, 63); Перелякалась [качка] і сіпнулася од них... (Вишня, II, 1956, 219).

СІРА, я, ж., рідко. То саме, що сірка. Він мене сірою не підкурить (Сл. Гр.).

СІРЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до сірий 1—4. В левенському сіренькому убранный, в солом'яному капелюсі з ясо-саніми незабудками, вона уся ніби сяла (Н.-Лев., V, 1966, 138); — Одежуляли всіляка. Признали ті й волики. Такі гарненькі, сіренькі обидва (Тесл., 3 квітня життя, 1949, 22); Із куцка вилетіла сіренька, трохи рудувата пташка (Коп., Як вонь., 1948, 25); Настав сіренький.. вересневий ранок (Собко, Звич. життя, 1957, 271); Нецкава стала Тетяна.. Буденна якась, сіренька... (Вас., II, 1959, 104).

СІРІСЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до сіренький. Вилися між деревами якіс сірєсенкї пташечки (Вовчак, I, 1955, 145).

СІРИЗНА, й, ж. Те саме, що сірина. Атлетичного складу молодий чоловік, одягнений за останніми модами, що навіть трохи еражало на фронті сіризни Нашого, він не міг не привертнути до себе уваги (Вільде, Сестри., 1958, 136).

СІРИЙ, а, е. 1. Колір, середній між білим і чорним; барва пополу. Несподівано зразу триснуло сітжжко, і земля здавалась аркушем паперу, на яким дитина пробувала фарби — зелені, руді і сірі (Кочуб., II, 1955, 249); — Де моя сіра, шовкова спідниця? .. — звернулася панна до старої (Л. Укр., III, 1952, 602); Вона була.. висока, струнка, з великими сірими очима (Тулуб, В степу., 1964, 87); Рудні сірі. Галки на стіні Сидята, мов судді жарноти людської (Рильський, III, 1961, 274); // Блідий, з відтінком такого кольору (про обличчя, про людину з таким обличчям). Рубець і Книси були як стиглі кашуни..., а Проценко блідий-блідий, аж сірий (Мирний, III, 1954, 274); Край стола підвісяв чоловічок в темній курці, із сірим, похитаним тугою обличчям (Досв., Вибр., 1959, 279); // Із шерстю, що має барву пополу (про тварин). Пробрался в глибоку корчі сірі вовки (Хотк., II, 1966, 189); Як до млина доходить (Давид Мотузка), обіч возів порідили забачиє кобилу Тихонову сіру: в дузі стояла біля акації прив'язана (Головка, II, 1957, 39); // у знач. ім. сірий, рога, ч. Тварина сірої масті (про вола, коня, вовка, зайця і т. ін.). — Цабе, сірий! Цабе, моругий! — крикнув Карпо і крутнує батогом над рогатими головами (Н.-Лев., II, 1956, 275); Хомина пара сірих у яблуках.. брала всіх на буксир у зубних місяц (Гончар, III, 1959, 203); // Із свиною (про волосся). Очінок, підбишиш уєору, посунешся набік; сірі пасма волосся висіли з-під нього, мов посуха бадилля (Мирний, III, 1954, 11); // Неяскравий, тьмяний. Рано-рано устав Йосипенко і кинувся зразу до вікна. Сірий світ уже носився над землею (Мирний, IV, 1955, 193); Кризь цілини й вергня напіввідкрите віконце ранкове сіре світло пробивалося до вагона (Досв., Вибр., 1959, 179); *Образно. Веселка грав, вістівийши миру, Галтуючи ранкове тишу сіру (Рильський, III, 1961, 153); // Безбарвний, однотонний. Гріні жерла гармат.. були спрямовані на північ, у відкритий таерійський степ, по-осінньому сірий і непривітний (Гончар, II, 1959, 389).

Сіра речовина [мозку], фізл. — речовина, яка складається з нервових клітин і в якій містяться нервові цент-

ри різних органів. Клавин зір визоплював з натовпу.. то одну, то другу постать, і вони вже не зливалися з усіма іншими, а залишалися жити самотнім життям, неначе навки відбиті на сірій речовині її мозку (Перв., Опов., 1970, 54); Сіра свята див. свята; Сіре сукно — сирове, грубе небілене сукно, з якого шили верхній одяг (сіряки тошо). Микола.. одяг хоч і добру, а просту свиту сірого сукна (Кв.-Осп., II, 1956, 353); Сірий папір — папір низької якості. 1920 рік. 28 травня. Перший номер «Вістей» ВУЦВКУ цілком на українській мові. Сірий папір, і жому на верст стружки, соложа (Еллан, II, 1958, 136).

2. Хмарний, похмурий (про погоду, ранок, день і т. ін.). Сьогодні сіра повода і йде дощ безперестанку (Кочуб., III, 1956, 323); Задалась Оряса Гармашена, якою бачиє її востаннє, в отой сірий осінній ранок (Головка, II, 1957, 436).

3. перен. Нічим не примітний, невразливий; безлиций. Сіра, ординарна людина здатна теорити доконала собі подібних, вона навіває байдужість і смуток (Літ. Укр., 16.VII 1968, 1); На мій смак — все воно [видання «Рідний край», «Шершень»] сіре, мало цікаве, без ширшого світогляду, без темпераменту (Кочуб., III, 1956, 289); — В нас тут колективна воєска не сірий, більшість ветерани, з Інеульця прийшли, з Інеульцької системи (Гончар, Тровка, 1963, 190); // Позбавлений новизни; одоманітний; безамістовний. [А в реліа:] Твоєю буті — се віддати значить і молодість, і душу, і красу.. а цб за тев мати? Рабську долю, кудне, безгазде, сіре житотіння! (Л. Укр., III, 1952, 285); На початку березня прийшов лист від Репніної.. і надозво згоріє і прикраса його сірі будні (Тулуб, В степу., 1964, 482); // Білий з змістом (про художній твір, лекцію і т. ін.). Активний наступ повела критика проти сірих, інертних, художньо немічних творців, ремісничьких підробок під літературу (Літ. Укр., 5.III 1963, 2); // Позбавлений виразності, яскравості, оригінальності. Сіра, штампована мова дослідження завжди свідчить про відсутність творчої самотійності, свіжит і оригінальних думок (Рад. літ-во, 3, 1966, 91).

4. перен., заст. Який належить до непривілеюваного класу; простий. Важка би з людом сірим злитися, З'єднались жеребом одним, Ураз радить, ураз журитиш, Докупи навіть смерті з ним! (Граб., I, 1959, 129); Тисяча сірих грекочів — батькі і матері майбутніх Кожовит, Степаненкі, Гнатенкі і Ангелін — стояли перед гетьмансько-німецькими кулеметами (Довж., I, 1958, 133); // Неосвічений, малокультурний. — Підеш, серце, за такого сірого та репаного мужика, як і тей батько (Н.-Лев., IV, 1956, 18).

5. Уживається як складова частина зоологічних, ботанічних, геологічних, технічних та інших назв, термінів. Сірі гуся в ірїї, ірїї По чотири, по чотири Поєтіли (Шевч., I, 1963, 232); Сонця не стало видно за птаством.. Крім чайок, були там качки-крякати, і качка сіра.. і морські голуби.. (Гончар, Тровка, 1963, 31); Здорозенний сірий український віл лежить і тихо ремигає (Довж., I, 1958, 222); Сіра вільха; Сірий мармур; Сірі лісові гринти; Сірий чапун.

СІРИНА, й, ж. Абстр. ім. до сірий 1—4. Глибока зима. Небо закуталось в одиобарену сірину (Коб., I, 1956, 547); // Сіра барва чого-небудь. Сірина осіннього неба; Сірина воду.

СІРІЄЦЬ див. сірійці.

СІРІЙКА див. сірійці.

СІРІЙСЬКИЙ, а, е. Прям. до сірійці і Сірія. Сірійська мова; Сірійський народ.

СІРІЙЦІ, ів, мн. (одн. сірієць, іїця, ч.; сірійка, п, ж.). Народ, який становить основне населення Сірії.

Величезна більшість рабів [у Греції] була не греками. Це були скіфи, перси, сірійці, єгиптяни (Іст. стар. світу, 1957, 107).

СІРІЄЦЬКИЙ, а, е. Зовсім, дуже сірий. Нехай би вже були непевні Які вельможі просвіщенні: То і не жаль було б; чи так? А то сірієцький сірак Отак лютує (Шевч., II, 1953, 51).

СІРІСТЬ, рості, ж. Абстр. ім. до сірий 1—4. Ледве помітний світлячок став ширяти над лісом. Це був час страшної безбарвності, час моторошної сірості, коли заколюється день після нічної тиші (Ю. Янов., II, 1958, 218); // Сіра барва чого-небудь. Коснятин розпростався, ставав самим собою, сірість відходила йому з лица й шиї (Загреб., Диво, 1968, 534); Небо непомітно темніло разом із дощем, поки сірість не перейшла в тьму (Хотк., II, 1966, 273); // Властивість за знач. сірий 3, 4. Юним до епоходи книжки, де все вирішує допитливість, мужність, героїзм, де над усім торжествує правда. Саме читачі юначого віку найчутливіші до найменшої фальші, сірості, схематизму (Вітч., 6, 1974, 207); [К а т е р и н а:] В мене від цієї шипучки голова болить. Це, мабуть, сірість моя... (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 58).

СІРІТИ, ію, ієш, недок. 1. тільки 3 ос. Ставати, робитися сірим, сірішим. Світ зжари низько висів над землею, і все від низ темніло та сіріло (Кобр., Вибр., 1954, 3); Вище й вище здійнялося сонце над степом. Сніг осідав, сіріє (Тулуб, В степу..., 1964, 11); За вікном поволі сіріє небо, чіткіше виступають дерева (Кочура, Родина., 1962, 12); Вони [очі ворога], намотані злобою, Сіріли, ширились до брів, і рот, як в сома, костенів (Стельмах, V, 1963, 52).

2. тільки 3 ос. Виділятися сірим кольором; виднітися (про що-небудь сіре). — Зупинився я, став, слухаю.. Ні, нема нічого. Підіймаю голову — сіріє щось на дубі, а що сіріє, — не розберу (Хотк., I, 1966, 88); Між чорними сірчуками сіріли драпні точки свитки (Н.-Лев., I, 1956, 624); Навкруги сіріла крига, вузьким колом оточивши пароплав (Трубіл., Ляхтак, 1953, 53); // чим. Вікно під шторою сіріло шістьма ясними плямами (Кочуб., I, 1955, 409).

3. Втрачати природний колір обличчя, бліднути від хвлювання, втомі, гніву і т. ін. Коли він розповідав про страшнийке життя єврейської бідноти, рум'яні лиця наших хлопців сіріли від хвлювання (Вол., Дві..., 1958, 90); — Білі! — вигукнуло Козаков, сіріючи. — Ви чуєте: білі! (Гончар, III, 1959, 436).

4. безос. Розвиднятися. Ще ледве сіріло, густі тумани котилися навкруги (Гр., II, 1963, 127); Сіріло. Розвілявся раптом в небі зжари, потяг холодний вітрець з Дески (Збан., Над Десною, 1951, 20); Іще надворі й не сіріє, А Клим уже до ртчки йде (Воскр., 3 перцем!, 1957, 23).

СІРІТИСЯ, іється, недок., рідко. Те саме, що сіріти 2. Зорані суроби [сугорби] сірілися перепаленими, сухими скібами (Фр., V, 1951, 333).

СІРІШАТИ, ає, недок. Ставати, робитися сірішим. Сірішав ковила і низько стелеться білим димом (Тулуб, Людолови, I, 1957, 378).

СІРІЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до сіріти. Перехрест підвієся з ліжка... Потім різко ступив до силуета в сірючому світланні (Ле, В сполі..., 1960, 29).

СІРКА, и, ж. 1. Хімічний елемент, легкозаймиста речовина блідо-жовтого кольору, яку застосовують у промисловості, сільському господарстві, військовій справі, медицині. Шістьнадцятий елемент [періодичної системи Д. І. Менделєєва] — сірка. Це це активніший неметал, ніж фосфор (Хімія, 9, 1956, 10); В лоху палю важким духом селітри й сірки (Стар., Облога..., 1961, 79); Холера лютувала по всій Росії.. Скрізь встановили

карантин, в зараженої місцевості не приймали посилки, а листи обкурювали сіркою (Тулуб, В степу..., 1964, 299); Входить [Бараболя] до майстерні і витирає сірник. Він спочатку чакнає, шипить, бризкає сіркою та смородом і, нарэшту, займається (Стельмах, II, 1962, 60); *У порівн. Я — мов сірка: Ти дмухнеш — і я вже запалився! (Крив., Вибр., 1965, 104); На його душу, наче кам'яна гора, напернула чорні думки, — мов гарячою сіркою пекли його серце (Мирний, I, 1954, 357).

2. Жовта жирна речовина, яка утворюється на стінках вушного каналу. Вушна сірка є видозмінений, більш багатий жиром продукт потових залоз (Як запоб. заразн. хвор..., 1957, 13).

3. розм. Те саме, що жироїт. — Треба тую сірку брати, що в овочі, та волам ший парити, щоб позоліси (Укр. казки, 1951, 383); Повітря важке, густо насичене духом овечої сірки (Гончар, Таврія, 1952, 151).

СІРКАЧ, а, ч., діал. Сірник. Баба заходилає топати ніч... Постаєла чавун з крумляжми [картоплею], підклаала змизу, взяла в руки сіркач... (Скл., Карпати, II, 1954, 125).

СІРКО... Перша частина складних слів, що відповідає слову сірка у 1 знач., напр.: сірководень, сіркобність, сіркоочіщення, сіркопрофілактика і т. ін.

СІРКО, а, ч. 1. Собака, перев. сірої масті. Сірко, зібравшись [забравшись] на конюцю, Від сіна відганяє телицю... На світлі так скупий живе: І сам не пожива — і людям не дав (Бор., Тв., 1957, 169); *У порівн. [С е р б и н:] Що ж я там нашкодив, ану скажіть? [В а н:] Ага! Бач — забігали очі, як у сірка. Тобі уже, видно, лучче [краще] знати, що ти там наробиє (Вас., III, 1960, 24).

◇ Намотатися, як сірко на прив'язі — дуже напружатися, натомитися; набігатися. — Обов'язково буду завтра, бо сьогодні намаювся за день, як сірко на прив'язі, кості старечі щось ломить (Збан., Переджнів'я, 1960, 156); Позичати (позичити) очей у сірка дво. бко.; Пропав, як сірко в базарі хто — хто-небудь потрапив у безвихідне становище. Не будеш тут ходити на парі, А підеш зараз чотирма. Пропали! Як сірко в базарі! Готовте шій до ярма! (Котл., I, 1952, 159); Тягті сірка за хвіст (за хвоста): а) говорити що-небудь одноманітно, нудно; б) робити що-небудь мляво, довго; Як сіркові (сірку) мұху з істи дво. мұха; Як сіркові (сірку) на перелазі — те саме, що Як собачі на перелазі (дне, перелаз); Як у сірка із зубів [не вирвати] — дуже важко взяти щось у кого-небудь. — Не турбуйтесь, маме. Роздобуду щось [істн] по дорозі — ситт не без добрих людей. — Ой, сину, що воно є в тих людей? У добрих людей, у таких, щоб поділились, в самих нічого немає, а в тих, у кого є, — не вирвеш, як у сірка із зубів (Збан., Бдина, 1959, 32).

2. розм., рідко. Те саме, що горілка. — А сам, отець дяконок? Налявочки! — припрозує Загибіда... Еті селячого пійла! — гукнує той... Сірка мені — сірка!.. Не терплю я отих заграничних пундиків.. Нема кращого зілля, як наш рідний сірко! чим більше його п'єш, тим смачніше здається! (Мирний, III, 1954, 88).

СІРКОБАКТЕРІЯ, ія, жм. Бактерія, які спричиняють окислення сірководню до сіркової кислоти.

СІРКОВИЙ, а, є. Прикм. до сірка 1. Приляє [прив'язав] він мжуку За те, що короля раніє блудидеол.. Ламали ноги, На сірковім огні палили руку (Фр., X, 1954, 165).

СІРКОВОДЕНЬ, дню, ч. Найпростіша сполука сірки з воднем; безбарвний газ із різким неприємним запахом тухлих яєць, що утворюється при гнитті білкових речовин. До чутливих носів донеслиє пахощі тухлих яєць.

То тхнула сірководнем цілюща вода річки Авури (Трубл., II, 1955, 40).

СІРКОВОДНІВИЙ, а, е. Прикм. до сірководень; // Який містить у собі сірководень. *Сірководневі мінеральні води.*

СІРКОВУГЛЕЦЕВИЙ, а, е. Прикм. до сіркоуглєць. **СІРКОВУГЛЕЦЬ**, ю, ч. Безбарвна легкозаймиста отруйна рідина з непрямим запахом, яку застосовують у промисловості та в сільському господарстві. *Сіркоуглець — сильна отрута, що уражує головним чином нервову систему* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 53).

СІРКУВАТИ, ую, уєш, недок., Perez., спец. Покривати сіркою (у 1 знач.).

СІРКУВАТИСТИЙ, а, е. Який містить у своєму хімічному складі сірку (у 1 знач.) з певною кількістю кисню. *Сіркуватистий натрій.*

СІРНИК, а, ч. 1. Тонка дерев'яна паличка з голівкою із легкозаймистою речовиною, що загоряється від тертя. Згорівши соломю, він поліз у кишеню, вийняв сірника... черкнув — не горить... (Коцюб., I, 1955, 443); *Один сірник — і все палає, Що будувалося роками* (Гірник, Сонця..., 1958, 204); *У порівн. *Вусаті сталевари I я, поет, відразу зайнялися Від снів отих, немов від сірника, Шляхем завзятим* (Рильський, II, 1960, 293).

2. *Тільки жн.* Коробка чи інша упаковка з такими паличками. *Усміхаючись, слоноць дістав з кишені сірники і став прикурювати* (Гончар, Таврія, 1952, 91); *Стара жетухиється в темряві, як миша в пастці, ніяк не може намацати на корніці сірників* (Тют., Вир, 1964, 191); *Треба неодмінно в першому ж населеному пункті закупити свічки й сірники* (Смолич., II, 1958, 44).

СІРНИКОВИЙ, а, е. Прикм. до сірників. — *Вижинітські колись у Гелки страйк зчинили, а шведському сірниковому «королю» Крейзеру жижки трусилися, бо тут його капітали закладено* (Мур., Бук. повість, 1959, 110); // Признач. для зберігання сірників. *Сірникова коробка; // Признач. для виготовлення сірників. Сірникова фабрика.*

СІРНИЧКОВИЙ, а, е. Прикм. до сірничок; // Признач. для зберігання сірників. — *Це мої двері, — владно заявив Лутка, сльозиво зашелестіє сірничковою коробкою, і маленький, рожевий промінь на мить блимнув посеред кущів* (Епик, Тв., 1958, 128).

СІРНИЧНИЦЯ, і, ж. Футляр або підставка для коробки з сірниками.

СІРНИЧОК, чкв, ч. Пестл. до сірник. *Черкнув* (Попенко) *сірничком — і світ освітлю хату* (Мирний, I, 1954, 337); [Г н а т:] *Зрана з дому вибираєш та й забує з собою сірничків узяти, прийшлося цілий день коло сіна робити, не куривши* (Фр., IX, 1952, 341); *У порівн. *Все радіє. Навіть лоша здається веселеньким, хоч і тремтить на своїх тоненьких, як сірнички, ногах* (Хотк., I, 1966, 126).

СІРО, 1. Присл. до сірий 1, 3. *В кутку сіро полискував невеличкий розтруб вичномовця* (Смолич, I, 1958, 56); // у знач. присудк. с.а. *Що небу палило сіре лампінтя змар. Сіро було в очак кожного, сіро й на душі* (Збав., Єдина, 1959, 155).

2. у знач. присудк. с.а. Сутінно (перед світанням). *Сіро ще було. Сіре удосвітне небо, сірі хати, збиті дошки, немов отара, і сірі осінні поля* (Коцюб., II, 1955, 429); // *Похмуро, темнуватого (від хмар, диму, туману і т. ін.) Коли б вже раз побачити справжнє італійське [італійське] сонце, а то більше сіро* (Коцюб., III, 1956, 268); *Підвела [жінка] до вікна. — Глянь. За селом туманом сповитий степ. — Сіро. Я нічого не бачу! — зойкнув я* (Головко, I, 1957, 55).

СІРО... Перша частина складних слів, що відповідає слову сірий у і знач., напр.: *сі ро к б р и й, сі ро л а п и й, сі ро м а с т и й і т. ін.*

СІРОГРИВИЙ, а, е. Який має сіру гриву (про коней). *У лозі, коло крикиці, кінч знесилений полг. Сірогровий, білолобий, в таваз, в сажі та диму* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 96).

СІРОЗЕМ, у, ч. Грунт із світло-жовтим забарвленням, сформований на лесах під пустельно-степовою рослинністю. *Сіроземи Середньої Азії.*

СІРОЗЕМНИЙ, а, е. Прикм. до сірозем. *Сіроземні ґрунти.*

СІРОЛИСТИЙ, а, е. З листям сіруватого відтінку. *Оця десятина землі.. відділена від гори столітніми волооськими горітками, делікатними жерделами та сіролистими айвами, дісталась йому ще від батька* (Коцюб., I, 1955, 189).

СІРОМА, п. 1. ч. і розм. ж. Незаможна людина; бідняк. [П а н М а р к е л (до чабана):] *Як, як казав Кармелюк? Ану, ще скажи, сіромо! [Ч а б а н (згорда):] А ти ж звідки знаєш, що я сіромо? А може, в мене лану не жряно, добра не лічено?* (Вас., III, 1960, 241); *Олексю, ти ж не відчував Ні разу солодошів томи, Бо ти, знедолений сірома, Базатим силу віддавав* (Забашта, Вибр., 1958, 189); // *Нешасна людина, що викликає співчуття; бідолоха. У наймає випіс сірома.. Отож той самий сіротинна У наймає сак собі, то так Придбав, сірома, грошенят* (Шевч., II, 1963, 269); *Вачив я.. Як сірома попідтинню Згорблена тупалась; Над роботою за скибку Кровь обливалась* (Щог., Поезії, 1958, 55); [В а в (Побачив панича, почина стогнати):] *Ой лишечко! Ой, пече ж мене, пече! [С е м е н:] Отак з ним, сіромою, раз по раз діється, як тільки вздрить зорілку* (Кроп., I, 1958, 82).

2. ж., збірн., іст. Козацька біднота на Запорізькій Січі; голота. *Всі почали до хреста прикладатись; спокатку підгодила старшина, потім — значне козацтво, за ними прості козаци й сірома* (Стар., Облога..., 1961, 8); *Збиралась на раду найвідчайдушніша частина козацького товариства — сірома* (Добр., Очак. розмир, 1965, 118); // *перева. зневажл. Незаможні люди; біднота. У церкву наваляло стілько — палляця просунути нігде — і все тобі сірома сіра, крпацтво голодрабе* (Мирний, IV, 1955, 185); *Голок всю вігільнє сірому, Волю дав трудівникам, Відакам і крпакам* (Перв., Райдуга..., 1960, 171).

СІРОМАНЕЦЬ, ня, ч. Уживається як сталій епітет вовка, часто у прикладці *вовк-сіроманець*. *Кружом його Мов вимерли люде [люди]. Ані півня, ні собаки: Тільки із-за гаю Десь далеко сіроманці Вовки заивають* (Шевч., I, 1963, 107); — *Обложили сіроманця.. Можна й зараз виїжджати на полювання* (Стельмах, I, 1962, 397); *Може, то лисиця вигулювала очеретами, а може, вовк-сіроманець підшукував собі посухлий острівець, щоб розташуватися там на цілоденній відпочинок* (Тют., Вир, 1964, 230); *У порівн. — *Коли б часом хлопці не з'їли поросяти живим, мов вовки-сіроманці, — говорили дівчата, сміючись* (Н.-Лев., II, 1956, 114); *Тоді у Львові бити став на сполох Жовто-блакитний уряд.. Як сіроманці, бігли із старшини* (Бажан, Роки, 1957, 253).

СІРОМАХА, п, розм. 1. ч. і ж. Те саме, що сір'ма 1. — *Забудеш було, що ти сіромаха, і збогий, і голий, і босий* (Н.-Лев., I, 1956, 67); [П е т р о:] *Хіба без мене мало є таких сіромах, що б'ються, як риба об лід, з своїм безталанням і ніяк не виб'ються в сіркої нужди?* (Мирний, V, 1955, 181); — *Що ж будемо робити, хлопці, сироти ви мої, сіромахи?* (Довж., I, 1958, 197).

2. ж., збірн., іст., рідко. Те саме, що сір'ма 2. *На бік повстанця, яких очолює запорозький козак із сіромахи Максим Залізняка, перейшов сотник дворових козаків Потоцького Іван Гонта* (Нар. тв. та етн., 2, 1968, 32).

СІРОМАШНИЙ, а, е. Нещасний, безталанний; бідолашний. *Панові слова аж у піт кинули сіромашного Дейнеку* (Добр., Ол. солдатини, 1961, 8).

СІРОМАШНЯ, і, ж., збірн., іст., розм. Те саме, що сірома 2.— *Коли б я не ходив у походи і не був туркє та татару — ніколи не був би я гетьманом, і наша сірова сіромашня тоді на мене пельки пороззяляла б, вимагаючи, щоб мою землю заїчили до земель, які щороку розподіляють проміж зимівниками* (Тулуб, Людолово, I, 1957, 87); *Усі пани, усі дуки У наметі сіли, Наша браття сіромашня Та і не посміли* (Укр. думи..., 1955, 71).

СІРОБІКНИЙ, а, е. З сірими очима. *Катруся виростала тоненькою, сірокою, дуже схожою на матір* (В., Тарас. шляхи, 1954, 21); *//у знач. ім. сіробікний, кого, ч.: сіробіка, кої, ж. Людина, що має сірі очі. «Скажи мені, сірокий, які ви буди?» начебто спитас тихенько вона* (Довж., I, 1958, 189).

СІРТУК, а, ч., заст. Сюртук. *Зодягались, хто як мє; хто в сіртуку ходив, хто в свитині, а хто й добрий мав жупан або бекешу* (Свидв., Люборацькі, 1955, 8).

СІРТУЧИНА, п, ж., заст. Сюртук; //Благенський, поношений сюртук.— *Затьок такі попіклуєася музиками. Мабуть, заставив.. останню сіртучину* (Н.-Лев., I, 1956, 144).

СІРУВАТИЙ, а, е. З сірим відтінком, трохи сірий; сірявий. *Аеро все швидше й швидше снує на сірватому папері ланцюг нерівних літер* (Кол., Терев., 1959, 309); *Розмашиним кроком рушив він цілком, підминаючи шпичасті будки, сірватий полив і роздуманий вітрон білий димок ковилу* (Тулуб, В степу..., 1964, 113).

СІРУВАТИСТЬ, гості, ж. Абстр. ім. до сіруватий. **СІРУВАТО**. Присл. до сіруватий.

СІРЧАНИЙ, а, е. 1. Прикм. до сірка 1; //Який містить у собі сірку. *Безріччя гаюси і довгий ряд вікні Вулкан мєтає ожєж.. А нині все мовчить. Вже нє сірчаний злив, Нї пополу нежа в прапрадїдного часу* (Зеров, Вибр., 1966, 474); *Сірчаний колчедан; Сірчана джерельна вода; //Вигот. Із сірки. Перша в історії електрична машина ляляла собою сірчану кулю, насліджену на вісь і накладену на дерев'яний станок* (Нарися розв. прикл. електр., 1957, 9); *Він.. черкає сірчаною головою по коробці. Блимає воєник* (Шиян, Баланда, 1957, 110).

Δ Сірчаний цвіт див. цвіт 1.

2. Який містить у своєму хімічному складі сірку з певною кількістю кисню.

Δ Сірчана кислота — двоосновна сильна неорганічна кислота, що утворюється від взаємодії сірчаного ангїдрїду з водою. Чиста сірчана кислота H_2SO_4 — безбарвна оліста рідина, майже в два рази важча за воду (Хімія, 7, 1956, 91); *Серед величезної кількості хімічних продуктів, які мають важливе значення для народнього господарства, особливе місце займає сірчана кислота* (Ком. Укр., I, 1964, 26); *[Н а д і й к а:] Німкеня одна, газийка, що купила мене там на базарі, бризнула в очі сірчаною кислотою...* (Мороз, П'єси, 1959, 62); *Сірчаний ангїдрїд — сполука сірки з киснем (SO₂).*

СІРЧАШКА, п, ж., розм. Сірчана кислота. *[М а й с т е р (нагодїєся):] Чого тобі, агїтаторко? (Обїїляє її ва плечі). [З у б ч е н к о:] Без їнтерєнції, будь ласка. Так мені ваша жінка ще й очі замає сірчашкою...* (Мик., I, 1957, 31).

СІРЧАНО... Перша частина складних слів, що відповїдає слову сірчаний, напр.: сірч а н о к і с л и й, сірч а н о к и с л о т н и й і т. ін.

СІРЧИСТИЙ, а, е. 1. Який містить у собі сірку. *Сірчисті добрива.*

2. Який містить у своєму хімічному складі сірку з певною кількістю кисню.

Δ Сірчїста кислота — слабка двоосновна кислота; сульфїтна кислота. *Сірчистий газ розчиняється у воді і, сполучаючись з нею, утворює сірчисту кислоту* (Уроки.. хїміка, 1956, 86); *Сірчїстий ангїдрїд — сполука сірки з киснем (SO₂); двоокис сірки; сірчїстий газ.*

СІРЧИСТО... Перша частина складних слів, що відповїдає слову сірчїстий, напр.: сірч и с т о в у г л е ц є в и й, сірч и с т о к і с л и й і т. ін.

СІРЯВА, п, ж. Те саме, що сірявість. *Семафор. Водогїнка башта. І раптом вїрєаас, наїлава з сіряви така рїдна станція* (Крот., Сивн..., 1948, 40).

СІРЯВИЙ, а, е. З сірим відтінком, трохи сірий; сірватий. *Я вїйшла в сад на правїтаннє дня... Ще спала чєладь. Над ставком, лузми сірява має стєллєася клубками...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 163); *Не курить сірявий пил уздовж дорїг, в небї мєсяця блїдий проглянув рїз* (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 127).

СІРЯВИСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до сірявий.

СІРЯК, а, ч. 1. Старовинний верхній довгополий одяг із грубого сукна. *Парубки в новїх лейбїках.. Одна тїльки пошмура Степанова постать у сірому лїжєнькому сіряку пєвала ту весєлу картину* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 39); *Убрає Василь чорний сіряк, чорні рукавиці* (Коломїйки, 1969, 54); *Вся площа була повна людських голє, подєрнутх кожухїв, сірякїв, кирєй...* (Смїл., Крила, 1954, 47).

Δ [Самє так], як в сіряку (в сіряках), жарт.— тепло, добре. *Нї холодно було, нї душно, А самє так, як в сіряках, І весєло і так не скучно, На великоднїх як свєтїках* (Кол., I, 1952, 150); *Нї холодно, нї душно: як на свєтїках у сіряках* (Номїс, 1864, № 620).

2. зневажл., дорєв. Незаможна людина; бїдняк. — *Чи ти не склїзася? — вїзїрїєсє на колану панїочку чєй сіряк* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 370); *// Неосвїчена, некультурна людина з пїзїв. Нєхай би єже були нєпєвнї Які вєлєжжє прєсвїєннї: То і не жаль було б; чи так? А то сірїсїнький сіряк Отак лютєє* (Шевч., II, 1953, 51); — *Вїрите, сам я їноді дївуєюся, за що мене панич так видїляє з-помїж їнїших прїкїжчикїв. Що їому, здєвалося б, їз Сєвкї Гаркушї, з оцього врєчєкїя, сіряка, що дьогтєм пазнє, що рєєрансїє не ємїє? Одначє цїнує, трїмєє на вїду...* (Гончар, I, 1959, 31).

СІРЯКОВИЙ, а, е, рїдко. Прикм. до сіряк. *По короткїх сіряковїй одєжї пїзнали [арєштантї].. одного їз своїх товаришїв* (Фр., VIII, 1952, 254).

СІРЯТИНА, п, ж., зневажл. Про що-небудь сіре (у 3 знач.), позбавленє виразностї, ясравостї. *Всїляко популїризувєтї здобутки лїтератури — обов'язок критики, Та з не меншїм заповзяттям і принциповїстю зобов'язана вона вїступати протї сїрятинї, гєлєтури, рєжїснїцьких пїдрєок нїд мїстєцтєв* (Рад. лїт-во, 3, 1965, 8); *На стадїонї, як і в театрі, глядач не терпїть сїрятинї* (Лїт. Укр., 23.IX 1966, 4).

СІРЯЧИНА, п, ж. 1. розм. Те саме, що сіряк 1. *Тїльки тепєр скїнула очима, що усї ж то в силїх жупанєх.. а мїй — у такий дєнь у сїрячинї* (Барв., Опов., 1902, 66); *// Благєнький, поношений сїряк. Вид пєлений, потрїскаї руки, Сїрячина на плєчєх в лєтках* (Стар., Вибр., 1959, 93).

2. Домотєканє гребє нефєрбарвовє сукно. *Мїська бїднєта і особлєво пєрєдмїщани [Дрєгобїчє].. як правлє, носїли одяг дїжєє блївїший до вїбранї сєлян: сїряки з грубої воєнної ткаїни (сїрячини)* (Нар. тв. та єтн., 4, 1963, 93).

СІРЯЧИНКА, н, ж. Змешш.-пестл. до сірячина 1. *Ходив я в чумарочці, тепер в сірячинці* (Сл. Гр.); *Вийшов пристаркуватий чоловік у сірячинці і рудих розтоптак зоботляк* (Тют., Вир, 1964, 175).

СІРЯЧИННИЙ, а, е. Прикм. до сірячина 2; // Зробл. із сірячини (у 2 знач.).

СІРЯЧКА, н, ж., *звезажл., дорев.* Жін. до сіряк 2.

СІРЯЧКОВИЙ, а, е. Прикм. до сірячок.

Сірячкова шляхта, заст. — маломаєтна шляхта. *Через кілька десятиків років два перевертні розвели двоє буцтв польських гнізд на Волинській Україні, котрі замішались між сірячковою, чи зодачковою, дрібною шляхтою, колись українську й православною* (Н.-Лев., I, 1956, 131); *Сірячкова шляхта у стриж жупанах дешевого сукна цілими родинами топталась біля яток, під якими вірмени із Львова зливали бивали перські сдваби* (Панч, Гомон, Україна, 1954, 94).

СІРЯЧОК, чкв, ч. Змешш.-пестл. до сіряк. *Дієча в сірячку — Сузореазе, бліде, Картоплину силку Хапко в ротик маде* (Гойда, Сонце., 1951, 84); *Він гує свої нерозлучні годяки, ніде язав голоші, сірячок на плечі... і в Голої гори за ним тільки смуга лягла* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 151); *Надіє кружаль сірячок, — одає, що він біднячок* (Укр. присл., 1955, 353); *Отало село в загопленні від його упертості — гулом рево: — Молодця Казаюк! От тобі й сірячок-мушжичок!* (Крот., Сини., 1948, 44).

СІСТИ див. сидати.

СІСТОНЬКИ, пестл. Те саме, що сісти 1. — *Бідні жол пташечки. Вже ніде жам і сістоньки, нема вже в нас кубелечка* (Довж., III, 1960, 472).

СІТКА, н, ж. 1. Те саме, що сіть 1; мережа (у 1 знач.). *Закинувши рибальні сітку, одливали гору і почали ботажки пологати рибу* (Н.-Лев., I, 1956, 60); *Любови Кисачка рибалити і сіткою, і ятерями* (Збан., Передзвив'я, 1960, 143); // *Невеличка сіть. Отуманене вітря стрілою метіло в сітку* (Фр., VI, 1951, 313); *Дрібну рибу ловлять сіткою на круглому обручі* (Ю. Янов., II, 1958, 46); // *перен.* Складне переплетіння чого-небудь (істриг, подій, чуток і т. ін.). *Чула, що логіка цієї хитрої людини облутує її. Сама повторювала не раз: «Бійся даріє данайців», сама знала, що не треба слухати нічого, що говориться зводити, але тут гра була занадто тонка, сітка дуже прозориста (прозора) й облутувала непопмітно* (Хотк., I, 1966, 173).

2. Предмет різного призначення в перехресних виток, мотузку, дроту та ін. На голові [у Галочці], замість стрічок..., *золота сітка пов'язана* (Кв.-Осн., II, 1956, 313); *Вкрив тебе [сталевя сорочка] залізною сіткою — і ніяка шабля не візьме* (П. Куліш, Вибр., 1969, 61); *В ній [каюті] були дед неширокі сітки для спання* (Смолнич, II, 1958, 43); *На скирту поповала завантажена соломою сітка* (Логв., Літа., 1960, 20); *Вдгаю сітку і збираю У решето в дерев рої...* (Стеглямах, V, 1963, 22); *Біля пляжу стояли два стовпи, на яких члпали голейбольну сітку* (Ле, Право., 1957, 325); *За міцною металевою сіткою, що відділяла злон'ят від саду, було зелене царство* (Гончар, Таврія, 1952, 167); *Маскувальна сітка; *Образно.* В лісі було пусто. Лиш вітер гукав жежи дереважи та синдаєт, закруюючи білою сіткою далечиню... (Кюцоб., I, 1955, 81); *У порівн. В останньому проміжні сонця грала дрібненька мушва і, мов сітка, мигтіла перед очима (Кюцоб., I, 1955, 27); *Ми стояли, як сталевя сітка, від якої ж'які відлітали самі собою* (Ю. Янов., II, 1954, 25).

3. чого, перен. Те, що нагадує своїми обрисамн багато схрещених, переплетених ліній, виток і т. ін.; мережа (у 2 знач.). *Бороться [дерево] за найменший шматочок землі, сіткою корінчиків оплутує камінь* (Хотк., II, 1966, 317); *Роки не покладали на його обличчя густої сітки зморщок* (Ков., Нові Потоки, 1948, 49).

4. яка, чого. Сукупність яких-небудь шляхів, ліній зв'язку, каналів і т. ін., розташованих на певній території; мережа (у 3 знач.). *Спорудили [в колгоспі] механізований водоеін з напірною баштою, проклали сітку туб, змонтували астропіяки* (Вол., Місячне срібло, 1961, 187); *Сітка залізниця; Зрошувальна сітка.*

5. яка, чого. Сукупність однорідних закладів, підприємств і т. ін., розташованих на певній території; мережа (у 4 знач.). *Особлива увага має бути приділена розгортанню в місті і на селі сітки закладів по оздоров'я матері і дитини* (Програма КППС, 1961, 84); *Вся наша неослажна держава вкрилася сіткою великих і малих електростанцій* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 20); *Велике значення має колектування сітки партійної освіти* (Рад. Укр., 27.VIII 1959, 1).

6. розм. Сумка, сплетена з шнурків, мотузків, міцних ниток і т. ін., у якій носять продукти, дрібні речі тощо. *Так круто повернує [Бронко], що мало не зачепив старенького пенсіонера, який повертався в базару в сіткою, напханою городиною* (Вільде, Сестри., 1958, 502).

7. розм. Сорочка в тканню рідкого плетива, в'язання.

8. Клітінки, які утворюються внаслідок розліювання паперу, карти і т. ін. *Карта складена на науковій основі і має сітку паралелей і меридіанів* (Видатні вітч. географі..., 1954, 23); *Доки очі не звикнуть до гірських умов, старший лейтенант заборонив і собі, і своїм підлеглим визначати дистанції на око. Він став вимагати, щоб дані ока обов'язково перевірялись хоч би сіткою бінокля* (Гончар, III, 1959, 114).

Δ Градусна сітка див. градусний.

9. спец. Система чисел, прийнятих для виміру, оцінки чи визначення певних величин; шкала. *Основним інструментом обліку якості праці і її відображення в заробітній платі трудящих служить тарифна система, яка включає в себе тарифно-кваліфікаційні довідники, тарифні сітки і тарифні ставки* (Ком. Укр., 7, 1965, 46).

10. anat. Другий відділ шлунка жуйних тварин. *Він [шлунок корови] складається з чотирьох відділів: рубця, сітки, книжки й сичуга* (Зоол., 1957, 170).

11. работ. Гратчастий електрод електронної лампи. *Сітка становлюється між катодом і анодом і має вигляд циліндричної спіралі з тонкого дроту* (Осн. радіотехн., 1957, 15).

СІТКАР, я, ч. 1. Той, хто плете сітки.

2. Той, хто ловить рибу сіткою. *Спочатку йшло у нас про ненажерність щуки, Про різні хитроці рибальської науки, Причому діо-сіткар презирство поєвие До ловлі спінінгом, на судку й поготіє* (Рельський, Сад., 1955, 56).

СІТКІВКА, н, ж. Світлочутлива оболонка ока; ретина. *Очне яблуко.. має форму кулі, відкритої трьома оболонками — білковою, судинною і сітковою* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 156).

СІТКОВИЙ, а, б. Прикм. до сітка 1, 2, 4, 6, 8—11. *Одним із недоліків живлення радіоапаратури від сітки змінного струму є те, що сіткова напруга в різний час може коливатися в досить значний межах* (Осн. радіотехн., 1957, 48); *На раді великих будов України.. успішно застосували новий спосіб оперативного керування будівництвом — системою сіткового планування і управління* (Ком. Укр., 4, 1965, 70); // *Який виробляє сітки* (у 1, 2, 6 знач.). *Сітковий завод; Сіткова машина.*

СІТКОПОДІБНИЙ, а, е. Який має вигляд сітки.

СІТОЧКА, п, ж. Змешш.-пестл. до сітка 1—3, 6, 7. *У полі пасіка стоїть; Під деревом пишно роспане лежить; Голодний Голубок врадів, не оглядієся — Під сіточкою опинися, Бо то прикладонька була* (Гл., Байки., 1959, 142); *Крізь червону сіточку на голоді*

просвічували непокріті чорні кучері (дівчини) (Донч., III, 1956, 431); Обличчя у жінки було круглощоче, приємне.. Біля очей — тонюсінька, ледь помітна сіточка зморщок (Коз., Сальвія, 1959, 166); Вона швидко поклала у мотузку сіточку кльаха помідорів (Собко, Звич. життя, 1956, 221).

△ Водяні сіточка, бот. — зелені водорості, поширені у прісноводних, перев. стоячих водоймищах.

СІТЧАННИЙ, а, е. Те саме, що сітчастий. Любить наш народ перепела і тоді, коли він у сітчаній клітці під стрілою у дворі б'є! (Вишня, II, 1956, 167).

СІТЧАСТИЙ, а, е. Зробл. із сітки (у 2 знач.). Помічники почали старанно розмішувати паперову рідину, а він узяв форму — плоский цитрикутник з густим сітчастим дном з найтоншого мідного дроту (Тулуб, Людолови, II, 1957, 314); // Який має вигляд сітки; схожий на сітку. Хоч плантації були чисті від бур'янів, механізатори на п'ятий день після сівби пустили впоперек рядків сітчасті борони і знищили росточки бур'янів у стадії «білої ниточки» (Хлібороб Укр., 3, 1965, 12); Лусочки в передній частині тіла [у змія] бувають з білими краями, що часто утворюють білий або менш сітчастий тонкий білий рисунок (Визначник земноводних..., 1955, 124).

△ Сітчаста оболонка, анат. — те саме, що сітківка; Сітчасті судини, анат. — судини, в яких потовщені місця між порами утворюють ніби сітку.

СІТЧАСТОКРИЛІ, лих, мн., ент. Назва ряду комах з прозорими крилами, вкритими густою сіткою дрібних жвкл.

СІТЯНИЙ, а, е. Зробл. із сіті. Матля [невода] має вигляд сітняного мішка, вишитою між крилами (Навч.-досл. робота..., 1956, 55).

СІТЯНКА, ж, ж., розм. Рідка тканина.

СІТЬ, і, ж. 1. Пристрій для ловлі риби, птахів і т. ін., зробл. з міцних виток, які перехрепуються і закріплюються на однакових проміжках вузлами. Ой, захиньте, рибалочки, шовкову сіть, Та зловите щуку-рибу пакам на обід! (Н.-Лев., II, 1956, 98); Старі діди, поважні, сивобороді, похажали коло хат, то дещо тешучи, то плетучи сіті на вітра та на рибу (Фр., VI, 1951, 25); В пожежний день, коли було дозволял, По пуцах вітрину з рушницею тропив Чи сірх куроп'ят у сіть тонку ловив (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 208); *Образно. Виринають перед моєю душою забуті тіні давньої минушчини.. Чи маю вас допити, тіні, сіттю слова? (Фр., IV, 1950, 452); *У порівн. Враз понад борами і сосною Повиснує дощ, притиш, упас, як сіть (Стельмах, V, 1963, 222); // чого, перек. Складне переплетіння чого-небудь (інтриг, подій, чуток і т. ін.).— Сіть інтриг і надужить (дідиця), які похитали люд до ексцесів, дійсно обурює (Фр., VI, 1951, 208).

△ Потрапити (попасти) в сіті чи: а) дозволити комусь перехитрити, обдурити себе. Я тобі на вірність клявся, До серденька приюртає, В сіті власні я попався І за правду жарт прийняв (Л. Укр., IV, 1954, 106); б) бути залученим до виконання якоїсь непевної справи; Розставляти (розставити) сіті кому: Ловити в сіті кого — намагатися перехитрити кого-небудь, підмани когось на чомусь. — Цієї людини ніколи не зустрічала, — тихо ронить слова Тамара. — Ну що ви? — Геллерфорт не приймає розставляти сіті. — Тоді оце прочитайте, — і підсовує їй папірець з надрукowanymi на машинці рядками (Хвжияк, Тамара, 1959, 125); Вони [слідчі] й мене довели в сіті (Мас., Сорок..., 1957, 477); Сплітати (сплесті) сіті див. сплітати.

2. чого, перек. Те саме, що сітка 3. Люблю я й досі присмерки прозорі Квітневих вечорів і чорну сіть Вишневих, яблункевих верховтів (Зеров, Вибр., 1966, 43);

Любили матір всі жінки: Чоло спокійне, сіть морицинок, А очі світлі, як зірки (Мас., Сорок..., 1957, 504); Вітрами ще не застержена Дрижить осика, як німа, А сіть дощів уже мережана Тамець на листі підніма (Шпорта, Вибр., 1958, 456).

СІЦІЛІЄЦЬ див. сіціліїць.

СІЦІЛІЙКА див. сіціліїця.

СІЦІЛІЙСЬКИЙ, а, е. Прямк. до сіціліїці і Сіцилія. Знов нема вістки від тебе, А серце тривожно болить. Сумне сіцілієське небо Промінням не блисне й на мить (Дмит., Київське кручі, 1962, 152).

СІЦІЛІЙЦІ, ів, мн. (одн. сіцілієць, їйця, ч.; сіціліїйка, в, ж.). З афектованим рухом щирого сіціліїця він підняв руку й потрас цибулею (Коцюб., II, 1955, 403).

СІЧ 1, і, ж. (з великої літери). Організація українського козацтва у XVI—XVIII ст. Казає іноді Мирон, задуваючи даяня: — .Ой, не так колись було в нас, у Січі, у нашому козацькому краї (Мирний, I, 1949, 183); Булиці-казки про Січ, козацтво, про боротьбу з панями за волю, яких він слухав,.. будили в дитячій голові зимерні мрії, воляцький запал (Коцюб., I, 1955, 339); В ті часи Січ постійного місця не мала, а пересувалася в залежності від обставин. В тисяча шістсот сорок стомому році вона містилася на Микитиному Роді (Панч, Гомон. Україна, 1954, 223); // Місце розташування цієї організації. Січ нагадувала велике городище, обведене частоколом, а від річки до річки тягся ще й глибокий рів (Панч, Гомон. Україна, 1954, 224); Бульба пробирался далі тісною вулицею, що була загарачена майстрами.. і людьми всіх націй, які наповнювали передмістя Січі, що скидалося на ярмарок (Довж., I, 1958, 228).

Запорізька (Запорозька) Січ: а) організація українського козацтва, яка склалася в середині XVI ст. у пониззі Дніпра за порогами. — Я луччу [кращу] кару знаю, Ось як богинь я укараю: Пошлю вас в Запорозьку Січ; Там ваших кавєр не вважають, Жінок там на тоють мняють (Котл., I, 1952, 243); — Від козаків ми походимо. Як позомила Катерина Січ Запорозьку, одиому з куренів було визначено цієї місця під поселення. — Оленчук закуриє, замисляє (Гончар, II, 1959, 60); б) місце розташування цієї організації. Жовнір приніс вино в здоровому оливіяному жбанові, а потім побав срібні недорогі кубки і поставив на столі закуски на оливіяних тарілах. Ті оливіяні тарілки приадували столи в монастирських трапезах або на Запорозькій Січі (Н.-Лев., VII, 1966, 230).

СІЧ 2, і, ж., іст. (з малої літери). Окремий городок, що входив до складу козацької організації в XVI—XVIII ст.

СІЧ 3, і, ж. (з малої літери), рідко. Те саме, що січа. За містом січ кривала Аж до вєчера тривала (Фр., XIII, 1954, 370); — За Харків, — читали, — жорстока йде січ... — Указ — нагородження список — читали (Нех., Хто січ вітер, 1959, 209).

СІЧА, і, ж. Рукопашний поєдинок, бій із застосуванням холодної зброї (шаблі, списа і т. ін.). Мистець він бує у лицарському дїлї, так йому страшєнна січа побратима з Петром Шраєнком була не серцем, а справді ірициєм (П. Куліш, Вибр., 1969, 106); [1-й козак:] У потреби перший кидається [Грицько] в січу і вже б'є й рубає так, що й світла перед собою не бачить (Сам., II, 1958, 36); Січа та дового тривала, аж поки усіх не посікал. Шаблі попадали з рук. — Може, годі? — спинився отаман (Тяч., I, 1957, 105); Нікому в цих болах не було пощади. Здалося, зійшлася сила на силу, і доки не вирубають один одного впень, ця січа не скінчиться (Гончар, II, 1959, 387); Давно не спали вже бійці, В атаку йшли на день по тричі, Вже шабля в декого в руці Звисала мля-

во після січі (Фомін, Вибр., 1958, 193); // уроч. Кривава битва. У жорстоких січах з панями, з польськими і татаро-турецькими загарбниками вкривають себе немилуручо славою запорозькі козаки (Літ. Укр., 10.IV 1964, 2); В устах молоді вчительки голос народу пролунає немилуручим тисячорічним дзвоном, немовби звідклясь здалеку сажурмили над Дніпром прайдівські сурми, заіржавили коні на степових пагорбах, потягло потім і кров'ю древніх січ (Довж., I, 1958, 294); *Образно. Вітер снігом б'є в обличчя, засипав снігом дах. І ведуть між себе січу хуртовини у степах (Забіла, У. світ, 1960, 75).

СІЧЕНИЙ, а, в. Діспр. пас. мнв. ч. до сікти. Навкруги сугий-сугий сірий пісок, з-під якого часом визирав голова або спина мистецької січеного з тежлого мармуру елестенського звіра — слона, лева, заметених січовичним піском... (Досв., Гюлле, 1961, 150); — Мужика ніщо не показав, мужика.. з усією його хитрістю і усіма його шкірами. — Це ви говорите про шкіри, батогамі січені? (Стельмах, I, 1962, 41); // у знач. прикм. Вбирали [гроянці] січену капусту, Шатковану і озірки (Хоть се було в час м'ясопусту) (Котл., I, 1952, 167); Біля жолобі стояли червоної масті корови, порозішували вуха і зосереджено жували січений буряк (Чорн., Потік., 1956, 200); Січені котлети.

СІЧЕНИК, а, ч. Страва з посіченого м'яса, яке підсмажують, надаючи круглої або довгастої форми. Дуже багато страв готують з посіченого м'яса — січеники, смаженики, галушки та ін. (Укр. стравн, 1957, 131).

СІЧЕНЬ, чя, ч. Назва першого місяця календарного року. Січень січе та й морозить, Газда в лісу дрова возить (Гал.-руські.. приповідки, I, 1901—1905, 102); Зима відразу старшим упирем налягла на галушчку звелю. Було се в половині січня (Фр., IV, 1950, 45); Бує місяць січень як лютий, море замерзло на сотню метрів (Ю. Янов., II, 1958, 188).

СІЧКА, в, ж. 1. Дрібно нарізана солома або дрібно нарізане сіно, що йдуть на годівлю худоби. Дітки до прядіння засіли, а слуги січку різати пішли на тік... (Фр., XIII, 1954, 65); Оля почистила в хліві, замішала солом'яної січки з дрібно покритишеним буряком (Юхвід, Оля, 1959, 93); Січку січку змочують теплою водою, змішують з соковитими чи концентрованими кормами і годують худобу (Колг. епц., I, 1956, 638); // Подрібнена маса інших рослин. Очеретяна січка на апаратах безперервної дії перетворюється в целюлозу (Роб. газ., 19.IX 1963, 1); // перен. Те, що нагадує дрібно нарізану соломку тощо. Вони годили від ятки до ятки.. обидали один одного паперовою січкою (Л. Укр., III, 1952, 621); *У порівн. Гостра, холодна вода морозної січкою скалок врізається в лице рибалок, на голови люто спада (Гонч., Вибр., 1959, 268).

◇ Нарізати (утяти) січки — зробити що-небудь недоречно, безглуздо. Дорош швидко застібнув шинелю, шепнув Оксеню на вухо: — Чує мов серце — наріже він січки. Наглядай там за ним (Тют., Вибр, 1964, 172); Ну, вже утяти ти нам січки: в чім пом'янути! (Г.-Арт., Байки..., 1958, 140); Не вартий [і] торби січки (торби з січкою) хто, що — хто-, що-небудь нікуди не годиться, не має ніякої цінності, ніякого значення. Іх балаканка.. не вартя й торби січки (Фр., XVI, 1955, 9); Найфайніший левиць без кавалка поля, коня й корови не в вартій торби з січкою (Назкі Буковини..., 1968, 146); Січки ва січку кого — нещадно винищувати, рубаючи, шмагуючи і т. ін. кого-небудь. — То міножети 82! Шура пригадає, що саме такими міножетами командує Юрась. — Вони страшні? — Січуть німіца на січку (Гончар, III, 1959, 171).

2. Подрібнені зерна, подрібнені крупки. В шеретованому насінні повинно бути не більше як 3% нешерето-

ваного і 5% січки, тобто роздрібненого ядра (Екстр. метод доб. олії., 1958, 17); Рисова січка.

3. розм. Різкий вітер із снігом у вигляді дрібних зернянок. Просили [люди] більших снігів, жорстокіших морозів, скаженої снігової січки., щоб замело того німака на віки вічні (Тют., Вибр, 1964, 461).

4. гаст. Намисто з коралових обрізків.

СІЧКАРНЯ, і, ж. Пристрій, механізм, признач. для різання соломи, сіна і т. ін. Василь узявся допомагати батьковій крутити січкарню (Чорн., Потік., 1956, 353); // Приміщення, в якому встановлено цей пристрій, механізм. Думав [Потан], що треба врізати січку, міркував, коли краще околотити одвезти в січкарню (Копцюб., II, 1955, 278).

СІЧНЕВИЙ, а, в. Прикм. до січень. Займався пишній січневий ранок. Золотий промінь сонця перелинує зі сходу на захід, і верхівки синіх хмар зайнялись червоном полум'ям (Копцюб., I, 1955, 70); Ховаючи лице від крижаних дотиків ялого січневого вітру, вона дуже коротко відповідала на його запитання (Жур., До них іде., 1952, 23); // Який відбувається в січні. Січневий пленум ЦК КПРС.

СІЧНИЙ¹, а, б, рідко. Те саме, що соковитий. Січний козун.

СІЧНИЙ², а, б, мат. Який перетинає, відтвінає що-небудь. Січна площина; // у знач. ім. січна, нбі, ж. Пряма, яка перетинає криву в двох або більше точках.

СІЧОВИЙ, а, б. Прикм. до Січ¹. Вийшовши на берег, утківач почимчикував розшукувати січове начальство (Добр., Очак. розмир, 1965, 62); // Належний Січі, січовиком. — В вас такі нічмічні кубки, що ні в січю гаравд і налити. Сяте діло наш січові коряки! (П. Куліш, Вибр., 1969, 90); Минули передмістя. Показалися запорозькі січові курені.. Ніде ніякої сторожі (Довж., I, 1958, 228); // Власт. Січі, січовиком. — Може, ви чували коли-небудь про побратимство? Де вже не чувати? Се наш січовий звичай (П. Куліш, Вибр., 1969, 90); // Який входить до складу Січі, в її членов. [З о л о т н и ц ь к и й:] Дак ти кажеш, що й на Січі був? .. Добре, знаєш товариство січове? [Я к н м:] Знаю трохи (Гр., II, 1963, 539); Січовий панотець Микита нашивидку, підтикаючи риби, з-під яких видно було добрячу козацьку шаблю, окропив святою водою козацькі лави (Кач., II, 1958, 414).

СІЧОВИК, а, ч. Козак Запорізької Січі. Людська пам'ять не зговала того, коли і як оселився в них загожий січовик Мирон Гудзь (Мирний, I, 1949, 179); У січовому добу славної Січі Запорозької на ній [Гострій могилі] височів м'як кордонної сторожі січовиків (Добр., Тече річка., 1961, 14).

СІШКА, СОШКА, в, ж. 1. Невеличка або погана соха (у 1 знач.). Стоять неокривані татки.. Солома й глина — от і все, чим заліпили трушку сошки, а вітер стінами трясє, і кожна гліється потрошку (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 68); Вагрий наламає дров, забіє у пісок сошки, приладнає залізний прут, на який повісив казанок (Мокр., Слід., 1969, 68); *У порівн. Іноді воно [телятко] ралтом зупинилося і, розставивши сошками передні ноги, безглуздо дивилося на чиї-небудь ворота (Тют., Вибр, 1964, 204).

2. Те саме, що соха 2. Де оре сошка, там суза ложка (Укр. присл., 1963, 20).

3. тільки мн. Пристрій з двох невеличких ніжок або підставка з розсохи, яку використовують як опору при стрілянні з гвинтівки, кулемета і т. ін. Федяк повертає на сошках свою дову рушницю (Перв., Дикий мед, 1963, 464).

4. спец. Одна з частин керованого управління автомобіля, комбайна і т. ін. Сішка перемищує поздожовню тягу і

вертний поворотний важіль (Підручник шофера., 1960, 249); Механізм служить для передачі вусил'я від рульового вала [комбайна] до сошки руля (Зерн. комбайни, 1957, 264).

СІЯЛКА, ж., розм. Те саме, що сіялка. Там [на хуторі] — і машини всякі задля польової роботи — плуги парові, сіялки, жатки (Мирний, IV, 1955, 331); Треба важ сіяць? Будь ласка! В кожному дворі сіялка (Вишня, I, 1956, 14).

СІЯЛКОВИЙ, а, е, розм. Прикм. до сіялка.
СІЯЛЬНИК, а, ч. Те саме, що сіваць. Ось сіяльник вишнього рілляю обіставі (Манж., Тв., 1955, 104); Сіяльники — двоє дівчат і дід — стояли на дошках позади сіялою, доглядали за рівномірним розподілом зерна (Ю. Янов., Київ. опов., 1948, 45).

СІЯЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до сіяльник. Величко підійшов до молодого тракториста, коли той розвертає машину. Агрегат зупинився, сіяльниці підняли диски (Автом., В. Кошкв., 1954, 25).

СІЯНЕЦЬ, нця, ч. 1. Молода рослина, вирощена з насіння. Сіянець вирощують у спеціальних лісових розсадниках до одно- або дворічного віку (Механ. і електрик., 1953, 282); Щоб прискорити плодоношення, необхідно сіянець лимона в період інтенсивного росту заокруглювати вічком або прищипувати живцем, в'язити з плодоносної рослини (Рад. Укр., 7.I 1972, 2); // Те саме, що сіянка 1. Цибуля позналась в стрілки; сіянець повитикався з градику густо, як щит'я (Н.-Лев., I, 1956, 85).

2. розм. Уживається як прикладка до слова дощ, позначаючи його густоту, яскравість. Ген-ген, на обрії сіріє, і пахне сіянцем-дощем (Воскр., Поезії, 1951, 305); На вулиці шуміть теплий квітневий сіянець-дощ (Рад. Укр., 28.IV 1962, 3).

СІЯНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до сіяти 1, 2, 4—6. Буде біте Парям сіяне жито! А люди виростуть (Шевч., II, 1963, 400); Червоні маки!.. Скільки слагаю око, жевріла і жевріла вони на луках, ніким не сіяні (Гончар, III, 1959, 446); // сіяно, безос. присудк. сл. До п'ятинадцяти стебел може куць [півнової ярни] дати, якщо вгору сіяно (Горд., II, 1959, 304).

2. у знач. прикм. Посіяний (на відміну від дикорослого). Для свиней у всьому зонах республіки зеленій конвейер організують і сіянки кормових культур (Колд. Укр., 8, 1956, 29); // З рослинами, посіяними людиною. Сіянні луки; Сіянні пасовища.

3. у знач. прикм. Просіяний через сито, решето і т. ін. Стежечки, що звалилися вм'яю поміж кругами цвітників, були свіжо усипані сіяним піском (Мирний, III, 1954, 261).

СІЯНКА, ж. 1. Рослина, що вирощується сіянцем насіння (на відміну від саджанки). Цибуля — культура дворічна. Для врожаю ріпки спочатку треба мати сіянку, котра здебільшого вирощується в спеціалізованих господарствах (Рад. Укр., 1.II 1969, 3); Бачу, як мати шару, як підортає, як пропонує, прочищає цибулю-сіянку (Гуц., З горіха..., 1967, 144).

2. Час весняної сівки. Тут і весна саме — парче земля, сіянка підійшла (Головко, II, 1957, 217).

3. розм. Просіяне борошно.
СІЯННЯ, я, с. Дія за знач. сіятв 1. Ти ся журиш, пане брате, сіянням, оранням, Я ся журу, пане брате, першим закопаням (Коломийки, 1969, 79).

СІЯННЯ, я, с., поет. 1. Дія за знач. сіятв. В цвітінні яблуно, у сіянні вір — Хвала життю, благословення й мир! (Нех., Сонце..., 1947, 15).

2. Те саме, що сійво. Любе місяця сіяння Прожене тежбіту ночі (Л. Укр., IV, 1954, 111); Тихий місяць у сіянні над яворами вже зійшов (Сос., Так ніхто..., 1960, 101).

СІЯНЦЕВИЙ, а, е. Прикм. до сіянець 1. Сіянцева

культура тепер широко застосовується в СРСР в усіх роботах по акліматизації рослин (Розв. науки в УРСР., 1957, 357).

СІЯТЕЛЬНИЙ, а, е, дороз. Те саме, що ясновельможний.

СІЯТЕЛЬСТВО, а, дороз. Те саме, що ясновельможність. Ступице [Лука] кулаком у стлі і вукну на всю хату. — Око віджинує для його сіятельства (Кочуб., I, 1955, 146).

СІЯТИ, сію, сієш, недок. 1. перек. і без додатка. Кидати зерно, насіння звичайно в оброблену землю, певним способом розтрущуючи, розсіпаючи його. Прийшла пора сіяти, а в людей нема ні зерна (Кв.-Осн., II, 1956, 135); Хазяїн сіє овесець; Була у його ніжка невеличка (Гл., Вибр., 1951, 29); Вийшли в поле сіяти. Незвичайно була сієба над Дніпром у сорок четверту весну (Довж., I, 1958, 388); Озимина зеленіє, сходять рання ярна, сіють півню (Вишня, I, 1956, 341); *Образно. Не парікаю ні на кого.. Орю Сей переліг — убогу ниву! Та сію слово (Шевч., II, 1963, 402).

Під маркер сіяти див. маркер²; Сіяти навалюком див. навалюком; Сіяти під ібрик див. ібрик; Сіяти по скібі див. скіба.

◇ Сіяти грішні (грошіми) (грошіми) — те саме, що Сіпати грішні (грошіми) (див. сіпати); Сіяти гроші — губити гроші. Пані, погоджаючи по двору, вздріла і зняла [карбованця]. — Се, певно, ти гроші сієш? — каже на пана (Вовчок, I, 1955, 130); Тіхо (тіша), хоч мак (маком) сій див. мак; Уріджується (уріджується) там, де [і] не сіяли — з'являється там, куди не запрошували, де не чекали. Вітн ероджується й там, де його не сіяли, і підбиває хліборобів або палити панів, або скіпати з мизлучину (Стельмах, I, 1962, 614); Кореспонденти — це такі люди, що можуть еродитися навіть там, де їх і не сіяли (Собко, Біле полу'я, 1952, 156).

2. перек. і без додатка. Висіваючи зерно, насіння, займати ним яку-небудь ділянку землі; засівати. — Весна прийде, земля тепер своя, а чим сіяти? Гречки та проса он по вулицю в чулані зостаєся (Гончар, II, 1959, 150); Вигадав [дикун] колісь Нечуване і небувале диво — Заострену карлючку — землю драпав, Щоб землю сіяти і мати хліб (Рильський, II, 1960, 60).

3. перек., етн. Розсіпати по хаті, кімнаті зерно, вітаючи з Новим роком; посівати. Хлоп'ям на Новий рік ішов а з торбиною зерна в село... У кожній хаті на доліку Пшениці жменьку сіяв а (Павл., Вистрива, 1959, 17).

4. перек., біол. Поміщати мікроорганізми в живильне середовище для вирощування.

5. перек., перек. Поширювати серед людей (освіту, ідеї, чутки і т. ін.). Вітн, Іван, у «Сусті» Сіє мислі золоті Про мистецтво для народу (Рильський, III, 1961, 61); // Викликати у людей яке-небудь почуття, створювати певний настрій і т. ін. А може ж, воно [дівтя] миле було та втіше?.. А може ж, воно щастя сіяло докола і радість?.. (Хотк., II, 1966, 267); Близьке гуркотіла бою сіяло невожаке передчуття дива (Ю. Бедзик, Полк..., 1959, 20); Сіяти ворожечку; Сіяти ненависть.

◇ Сіяти недобрю славу (недобрі вісті) див. недобрій; Сіяти півнику див. півника; Сіяти рибзрат див. рибзрат¹; Сіяти розумне, добре, вічне — вести велику освітньо-виховну роботу, знайомити з передовими ідеями; Сіяти смерть див. смерть.

6. перек. Пропускати що-небудь через сито, решето і т. ін., відокремлювати менші часточки від більших, очищати від сторонніх домішок. У колорі сіє наша найжичка муку та й співає (Стеф., III, 1954, 121); Мати вже сіяла борошно на лаві на еалущики, а Христа пороскати готувала (Головко, II, 1957, 86); *Образно. Небо сіє дрібенький дощик на густе сито (Кочуб., II, 1955, 53).

7. *перех., перен.* Розсіпати рясні опади (про хмару). Хмара сіяла й сіяла — щедра, не жалуючи (Вас., Вибр., 1954, 69); *Осінь, осінь... Холодно й непривітно ставало на голих вершинах тут, близько неба. Сіре воно, повуть безконечним пологим хмарі, сіючи дощ* (Хотк., II, 1966, 266); *Торкаючись дахів теремів, плавали і сіяли мряку важкі хмари* (Скл., Святослав, 1959, 76); // *перех.* Падати на землю (про густий, дрібний дощ, сніг і т. ін.). Дощ, як кризь підситок, сіяв густий та дрібний (Мирний, I, 1949, 327); *Вже третю добу сіє на полонині дрібний мачканий дощик* (Коцюб., II, 1955, 323); *Сіяв дрібний, возкий сніжок* (Вас., II, 1959, 39); *Стогла пiana осінь. Сіяла жмичка* (Севч., На Бат. горі, 1960, 36); // *безос.* Зранку галжмарів і дого сіяло на землю *голодну, дрібну жму* (Тют., Вир, 1964, 11).

8. *перех., у сполуч. із сл. світло, проміння, перен.* Поширювати перев. неширокою смугою. М'які лапки денного світла сіяли на землю срібне світло (Кучер, Голод, 1961, 453); *Світлоок сіє Своє проміння в ясності* (Мал., Книга..., 1954, 5).

СІЯТИ, *яю, яеш, недок., уроч.* Те саме, що сіяти. Сіяло сонце, в небесах Ані хмариночки, та тихо, Та любо, як у раї (Шевч., I, 1963, 310); *Ніч ясна була та тиха, місяць сіяв серед неба* (Федьк., Буковина, 1950, 68); *Світло од зоруби золотить протилежну стіну, і круг Стасикової голови сіяв німб* (Коцюб., II, 1955, 254); *І ці сіяли, обличчя злегка зашарілоє, рухи стали жвавіші* (Л. Укр., III, 1952, 502); *Дідона сіяла красою і йшла в осереддя Праці і всієї закликала до міста майбутнього братись* (Зеров, Вибр., 1966, 236); *Племена і народи, наче сонце, Його [В. І. Левіна] ім'я сіятиме завжди!* (Павл., Бистрина, 1959, 7).

СІЯТИСЯ, *сіється, недок.* 1. Падати, сипатися в ґрунт (про зерно, насіння). Розлягайся, скибо чорна, Сійся, зерно, і рости! (Рильський, I, 1960, 323); *Сіялося зерно в росячині скали, виростала перша сμεрка* (Хотк., II, 1966, 155); **образно.* В материні відталє серце сіялись і сіялись Маркові слова (Стельмах, Правда..., 1961, 32).

2. *перен.* З'являтися, виступати на чому-небудь, густо вкриваючи поверхню. В небі сіялися зірки і виблискували в темній, як криця, воді (Вас., Вибр., 1954, 121); // *Виростати на шкірі* (про вуса, бороду). — Добре, — сказав учитель і замилувався: — Як же ти варіє, хлопче! Вже й вуса сіються (Кучер, Трудна любов, 1960, 120).

3. Випадати, висипатися при пропусканні через сито, решето і т. ін. **образно.* Цілими днями сіялись кризь сіре сито осінні дощі (Гончар, III, 1959, 193); // *Сапатися, розсіпатися* (про щось сипке). Ввали на зустріч хурою в млина до лікарні лантухи з борошном, в Лукія, вздрішши, як сіється жука на дорож, задала, вісно, гуричанка добреного прочухана (Льч., Козачьк. роду..., 1958, 453); *Гули мотори грузовиків, відхлясь ворир сіявся дрібний вапняний пил* (Донч., Дочка, 1950, 79).

4. *перен.* Іти, падати (про густий, дрібний дощ, сніг і т. ін.). Холодна дрібненька мряка сіялась з неба. Було воно, непривітно і тихо (Коцюб., II, 1955, 86); *Дощ не припиняється, весь час сіється дрібний, однокмітний, голодний* (Перв., Дикий мед, 1963, 282); *Прокинешся одного ранку — надворі вже біло, і сніжок сіється й сіється* (Гул., З горіха..., 1967, 153).

5. *перен.* Проникаючи через що-небудь, поширюватися (про світло, проміння і т. ін.) з струменіти. То один, то другий підводив голову і, кинувши оком на вікно, авідки сіялось світло, сполювався на ноги (Коцюба, Нові береги, 1959, 125); *Тихо в музеї. Через прозорий купол... сіється проміння сонця* (Цюпа, Краєц, 1961, 121); *В ха-*

ту кризь причинене вікно сіявся білий туман (Кучер, Полтавка, 1950, 21).

6. Пас. до сіятя 1, 2, 4, 6. — *Це хліб газайський. Ми це знаємо. Ми знаємо, як він сіявся, як він складався...* (Мирний, I, 1949, 266).

СІЯЧ, *а, ч.* Те саме, що сівач. Весело проходить по цих роздолгах ратай із ралом, потім сіяч із козубом, а після Петра і Павла дзвеніли дружно серги та коси (Смолич, Мир..., 1958, 155); *Де ви, правди всенародної Та братерства сіячі? Де ви, мислі благородної Теєрді духом діячі?* (Граб., I, 1959, 56); *Нема таких сіяч, щоб охопити все розумне, добре й етчне, що неможливий сіяч Максим Рильський засіяв у серця людей* (Літ. Укр., 23.III 1965, 2); **У порівн. Чого ж я стейльований вноу Ію, мов сіяч, навесні? Віоткмане серце в любові Роняє на землю пісні...* (Стельмах, V, 1963, 212).

СІЯЧКА, *в, ж.* Жін. до сіяч. Старі кологоспники шли чепом... Далі йшли сіячки — жінки й удои солдатів на чолі з Василюком Бовкуновою (Довж., I, 1958, 388).

СІЯЮЧИЙ, *а, е, уроч.* Дієпр. акт. теп. ч. до сіятя. Поблід від жаю яєний Серафим і тихо знявся мовчазний угору, Захриши від крижол сіяючим своїм (Л. Укр., I, 1951, 421).

СКАБА, *й, ж., діал.* Залізна штаба.

СКАБЮЗА, *п, ж., бот.* (*Scabiosa* L.). Багаторічна (рідше — однорічна) трав'яниста рослина родини черсакових з великими квітками різного забарвлення, яка росте в степах, на луках і лісових галівинах. В застилі дере дєкди стріку це рожев або яєкрі, ковелєць, бліду скабіозу... (У. Кравч., Вибр., 1958, 402); *Бліда скабіоза викидає волохаті шапки понад велену пінаву царинки* (Кол., Терев..., 1959, 9).

СКАБКА, *в, ж.* Тонка, гостра трієочка, гострий осколок металу, скла та ін., які застряли у шкірі, в тілі; скалка. — *А що, чи скабку вишла [ввійняла] в ноги?* (Барв., Опов..., 1902, 77); *Не помічають [тєслари] ні скабок, ні здертої шкіри на мозолястих руках* (Довж., Зач. Десна, 1957, 554).

СКАБРЕЗНИЙ, *а, е, рідко.* Непрстойний за змістом, своєю суттю; саромітний. Він любив життя... веселих бретонців, які єлики добре їсти і пити, реготати і оповідати скабрезні історії (Рибак, Помпьяка..., 1956, 90).

СКАБРЕЗНІСТЬ, *ності, ж., рідко.* 1. Абстр. ім. до скабрезний.

2. Скабрезне слово, скабрезний вислів; непрстойність, Говорити скабрезності.

СКАВКНУТИ, *не, док.* Одвокр. до скавучати, скавчати 1. Собака гавнула і тоненько, жалібно скавкнула (Хор., Незакінч. політ, 1960, 52).

СКАВЛЮ, *а, с., розм.* Той, хто скавупить, скавучить. Годі тобі скавучати! Іч, який скаво! Не ходи босий, то й не будуть тобі наступати на ноги (Сл. Гр.).

СКАВУ, **СКАВУ-СКАВУ**, *виг.* Звуконаслідування, що означає виєк собаки, шакала і т. ін. Докучай [собака], почувши вайця, спочатку дав легесеньке ієкаву-єкаву, а потім — спокійний єгаєв, і далі рівномірні єгаєв, єгаєв... (Вишпя, II, 1956, 125).

СКАВУЛІННЯ, *я, с.* Дія за знач. скавуліти. Вона зачула в дворі собачє скавуліня, вийшла в стии й гукнула (Чорв., Потік..., 1956, 334); *Буйний втер гуляє одкритими берегами і в сеистом і скавуліням налітає на сєлицє, на будиночки* (Коцюба, Нові береги, 1959, 54); *Туди було тільки титє скавуліня в присінку, там... сиділа вдова і стовнала чужим, не схожим на людський, голосом* (Перв., Нєвітаданє життя, 1958, 129).

СКАВУЛІТИ, *ліб, ляш, недок.* Те саме, що скавучати. Собака скавуліла коло гати голодним, жалієним голосом (Коб., I, 1956, 551); *Пєєж Ложка, що був, як і*

завше, біля свого Мамаю, тихо скавулія од нетерплячки й від голоду (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 248); Завертівся [Жучок], почав качатися у пухнастому снігу, скавуліти та все намагався лизнути хлпачку в губи (Збан., Сосцель, 1961, 300); За вікнами, як і вчора, бурхотів степовий вітер, скавулія і бився (Коцюба, Перед грозою, 1958, 97); Стійкою чорною іде гроза, Як постріли гарматні, грім гримить, У ворах вітер вив-скавуліть (Павл., Бистрина, 1959, 234); — Боже мій, боже мій! Що тепер буде! — скавуліла Вовчица (Сміл., Сашко, 1954, 118).

СКАВУ-СКАВУ *див.* скаву.

СКАВУЧАННЯ, СКАВЧАННЯ, я, с. Дія за знач. скавучати, скавчати. Якось уже днів через п'ять, надвечір, партизанські дозори почули знайома радісна скавучання (Збан., Крил. говець, 1953, 14); Собаче скавчання розтінулося ту ж мить — хвіртка таки добренько прищепила йому хвоста (Смолич, Реве та стогне..., 1960, 11); Скавчання губної гармонії моторошно розносилося над попаленими дворницями (Ю. Бедзвк, Полки..., 1959, 193).

СКАВУЧАТИ і СКАВЧАТИ, чү, чійш, недок.

1. Повискувати (жалібно, радісно або з нетерпінням), стяха вти (про собак та інших тварин). Молодиця... почала гукати на собаку. Собака одбіг на огород та скавучала (Мирний, I, 1949, 269); Такса Софії Петрівки лизала тарілку, а М'ялтончик, забувши пристойність, скавчав потишу, щоб звернути на себе увагу (Коцюб., II, 1955, 388); Він тримав за ошийник вічарку, і та нетерпляче скавучала (Донч., VI, 1957, 203); Повіє мене мій знайомий лісник показати своє лісеня. А воно вже й величеньке. Кинулося до свого господаря, скавчати стуха, лащиться (Коп., Як вони..., 1961, 154); // Утворювати пропалзливий звук (про предмети, вітер і т. ін.). В другій робітній скрипів і сичали пильники, і курява знімалася до вікон. В третій скреготіло залізо на точилах і зойкало, і скавучало (Ірчан, II, 1958, 271); Терпко рипить сніг під ногами, з присвистом скавучить під полозками саней (Кир., Вибр., 1960, 300).

2. *перен.*, розж. Жалібно стогнати, плакати (про людину). Спершу кричала Галя, а то і кричати перестала, тільки скавучить якось болізно [болісно] (Мирний, IV, 1955, 72); Вони стопили зв'язаного оберя й почали плати в порожній котел похідної куклі. Оберя пручався й жалібно скавчав (Кучер, Голод, 1961, 135).

3. *перен.*, розж. Набридати кому-небудь скаргами, докорами; плакатися. [Н е с м і я н:] Підсунь до мене гранати. [К н и ш:] Вам добре, ви пожили на світі. А що я бачу? [П р о х о р (до Книша):] Не скажи, бери гранату. Ставай поруч (Дмит., Драм. тв., 1958, 165).

СКАВЧАННЯ *див.* скавучання.

СКАВЧАТИ *див.* скавучати.

СКАЖЕНИЙ, а, е. 1. Хворий на сказ; який сказався.

Лаврінової спала на ум думка, чи не покусала часом матері скажена собака (Н.-Лев., II, 1956, 362); Суперечку перебив крик хлпачків, які з паліччям зналися за собакою й кричали: — Бийте її, бийте, вона скажена! (Панч, В дорозі, 1959, 174); Скажений вовк; * У порівн. Як скажений вітр, що боїться води... Чіпка кинувся, скочив узору... (Мирний, I, 1949, 309); // рідко. Який має психічний розлад; божевільний. — Незай він буде в нас скажений, — се безпечніше; а то всіз засудять... повинемо, як гуси... Так і порішили, щоб його божевільним прославити (Вовчок, I, 1955, 177); // у знач. ім. скажіння, ного, ч.; скажена, ної, ж. Хвора на сказ або божевільна людина (уживається перев. як лайка). [Т е м н и ч н и й в а р т о в и й:] Що тут у вас? (До Нарталя). Се знов оцей скажений? Ти будеш тиждо?

Проклята почваро! (Л. Укр., II, 1951, 429); — Ану, каже, де та скажена? — Се на мене так (Мирний, I, 1954, 84); Людей! Неалобних, праведних дітей Жрете, скажені!.. (Шевч., II, 1963, 375); З-під рук у батька встала [дочка] його чабанські ножиці і вже замахнулася ними обстригати... ей. — Скажена! Він відняв ножиці, дав запотилчичика (Гончар, Тронка, 1963, 65); * У порівн. Вже кореня-кореня [Халаявський], вичитував-вичитував, аж піна йому в рота б'є, мов у скаженого... (Кв.-Осн., II, 1956, 208); Мати дивиться на неї, Од злості німіє; То жовтіє, то синіє; Розхристана, боса, З рости піна; мов скажена, Реве на собі коси (Шевч., I, 1963, 161).

◇ **Боятися**, як скаженого (скаженої) собаки *див.* собака; Скажена собака — уживається як лайка. [С а м р о с ь:] А бойай ти не дівдала, щоб я об тебе паскудиє руки на перший день великодня. [З і н ь к а:] Харцизе, скажена собака! (Кроп., II, 1958, 30); — Справники — це ж собаки скажені, а не люди. Роздлене і в холодну посадовило, а то ще й батогів надав (Добр., Очак. розмпр., 1965, 210).

2. Який легко втрачає самовладання, нестримний у гніві; несамовитий, нестямний. — Ще й уранці надивався скажений станковий. Сиди, Миколо, нишком, доки вони пойдуть (Н.-Лев., II, 1956, 237); Краще приховати від скаженого Гесслера цей бунт, а потім вона розмова, хто підбурив Жюльєра і самі без коменданта покляв непокритих (Хижняк, Тамара, 1959, 196); // Який перебуває у стані несамовитості, шаленства. Роман лютий та скажений, проклинаючи брата, вибіє від пака Яковського (Коцюб., I, 1955, 106); Кинувся тікати [Марко], але його з усіх боків обступила розлючена, скажена юрба (Мик., II, 1957, 345); // Який виражає несамовитість, шаленство. Вона з жазом стопила очі в налиті кров'ю скажені чоловікові баньки, що дивились на неї з-за каменя (Коцюб., I, 1955, 401); // Який діє за власним бажанням, за власною волею, не зважаючи ні на кого; свавільний. [С е р б и н:] Вона така скажена дівка, що і ціле пекло не вдержить її, коли що задумала (Вас., III, 1960, 23); // Баский, гарячий (про коня). Сум. Безнадійність. Руїни. Наче з далеких країв налетіли Гуки на конях скажених своїх (Олесь, Вибр., 1958, 228); З вапки й собі помітили коляску із скаженими кінями (Полт., Дит. Голод, 1954, 122).

3. *перен.* Дуже сильний, значний вплив свого вияву. Не осуд, а тільки гаряче заоплення викликали серед юнкерів... його суєрні заводи проти р'якства... і навіть його відоме всій армії скажене наполеонієське честолюбство (Гончар, II, 1959, 207); // Інтенсивний, надзвичайно глибокий (про стан, почуття і т. ін.). Коли б не та скажена нудьга, то ледве чи вдалося б знайти в наших краях щасливішої людини від о. Матчука (Март., Тв., 1954, 226); Знову скажений біль заволодіє мозок. Я чую, як я по-втрячому кричу (Ю. Янов., II, 1958, 128); Горпина ще раз смикнула Коржа і в ту ж мить відскочила, побачивши, як скажена лютя спотворила його риси (Тулуб, Людолови, I, 1957, 21); // Дуже швидкий. Скаженим залопом жвали верхівці (Ю. Янов., II, 1958, 240); На ній [кіннострічці] все заметушилося в скаженому темні (Мас., Роман..., 1970, 253); // Рвучкий (про вітер). Василько біг степом, заглиблюючись від скаженого вітру, що валив його з ніг (Кучер, Вогник, 1952, 18); // Нестерпний (про холод, спеку та ін.). — Куди ти злязав по такому скаженому голоду?.. (Мирний, IV, 1955, 305); У нас така скажена спека знову, що аж думки в голові розтають (Л. Укр., V, 1956, 149); // З великими морозами; лютий (про зimu). Зима була скажена. Горобці на люту мерзли, падали (Тют., Вибр., 1964, 112); // Бурхливий (про море); // Міцний (про тютюн). Закурив [Тихін] і затягав жадібно скаженим самосадам (Головко,

II, 1957, 117); // Дуже напружений, клопітливий, заповнений справами, роботою і т. ін. [П а в л о (зговорить по телефону):] *Лежу, Сергію Сергійовичу, лежу вже шостий день, так насточортіло... Що лікарі, коли серце відало? Цей місяць для мене був просто скажений* (Корн., II, 1955, 149); // Неймовірний, дивовижний. — *То й чур йому. Нехай блукає, Дурний свій розум проклинає, На старість учиня [вчиться] брехати, А ми не будемо читати Ново скаженої брехи* (Шевч., II, 1953, 410); *Скажену пам'ять має його батько: гендіючи або вибираючи для салотопки цюярмарку десятки свиней, запам'ятовував і масть, і ціну, і навіть гандж кожної* (Стельмах, I, 1962, 23); *Мурашко назвав скажену цифру* (Гончар, Таврія, 1952, 277).

◇ Мов (як і т. ін.) скажений: а) не здатний контролювати свої вчинки, дії. *Банковський, мов скажений, повернув коня назад і прискакав в Вільшаницю* (Н.-Лев., III, 1956, 171); *Хоть стріляй, хоть рубай, лізуть [низовики], наче скажені* (П. Куліш, Вибр., 1969, 175); б) уживається для підкреслення енергійності, інтенсивності якоїсь дії, сил її вияву. *Ріка шуміла під кладкою, мов скажена* (Фр., II, 1950, 34); *Віз підкакує, як скажений; колеса стрибають по камінні* (Н.-Лев., II, 1956, 400); *Мотор заревів, як скажений, машина рвонула в міста повним ходом* (Перв., Дикій мед, 1963, 279); *Скажена ціна — надзвичайно висока ціна. Анастасія Петрівна спочатку смертельно перелякалася, а потім валомила за постій скажену ціну* (Собко, Звчч. життя, 1957, 129); *Скажене молоко, жарт. — про горілку. Першим осоловів волосний старшина... скаженого молока лишилося підходяще* (Ковінька, Кутя..., 1960, 7); *Скажені гроби — дуже велика сума грошей. — Панове громадо! — казав Джеря людям. — За що ви будете платити такі скажені гроби? Чи вже ж за ті листи гори!* (Н.-Лев., II, 1956, 260); *Він не капіталіст, щоб платити такі скажені гроби за фунт помідорів* (Багмут, Опов., 1959, 92).

СКАЖЕНИНА, в, ж. Те саме, що сказ. Кров ніби спорнула в шаттарів скаженину. Вони, мов роз'ярені червоним кумачем бики, почали троцити все, що потрапляло під руки (Панч, Снівів., 1959, 28); *У 20—30-х роках сторінки буржуазно-націоналістичної преси заливали чорна, майже патологічна скаженіна* (Рад. літ-во, 5, 1964, 36).

СКАЖЕНІВКА, в, ж., розм. 1. Те саме, що сказ. Треба дати чогось од скаженівки отому собаці рудому (Сл. Гр.).

2. Про горілку. *По старості нім кобзар вмовив у чарку сивого вуса, зчавив з нього скаженівку і тільки опісля винив* (Стельмах, Шедрий вечір, 1967, 185).

СКАЖЕНІСТЬ, вості, ж. Стан за знач. скажений 1, 2. *Приносить [син] кожного півріччя чим раз, то гірше свідочує. При таких нагодах змінлявся любов і нестощі вітця в скаженість* (Коб., I, 1956, 76).

СКАЖЕНІТІ, ію, іеш, недок. 1. Втрачаючи самовладання, ставати несамовитим, нестямним. — *Мені дух забував. Я скаженію, я наєтнію од козанія. — сказала вона* (Н.-Лев., IV, 1956, 243); *Залізні руки спотили селянина за горло. — Задуюш, старцюго проклятий. — прохрипів, скаженіючи, Леєго* (Цюпа, Назустріч..., 1958, 138); // Дуже збуджується, лякаючись і т. ін. (про тварин). *Скаженіючи, шарахав [кінь] туди й сюди, не бачачи нічого, спотикався* (Льч., Козацьк. роду., 1958, 55).

2. Біскупувати від злості; лютувати. [Д р е й с і г е р:] *Та йди ж, чого стобичиши? (Чутно, як грюкають у двері). Хіба ж ти не чуєш, як тая новолок скаженіє?* (Л. Укр., IV, 1954, 243); *Стражники скаженіли, але нічого не могли відіяти* (Гончар, Таврія, 1952, 97);

Ворог скаженіє, розгніваний мужністю прикордонників, і кидав проти застави все нові сили (Збав., Між., людьми, 1955, 36).

3. перен. Досягати найвищого ступеня інтенсивності (про вітер, хурговину і т. ін.); бушувати. *Ревела, скаженіла хуртовина в степу* (Цюпа, Грози..., 1961, 125); // Лютувати (про мороз). *Надворі тихо, холодно; мороз скаженіє* (Мирний, II, 1949, 205); *Чи ще зима не досить наглумилає? Чи ще морози будуть скаженіти?* (Сам., I, 1958, 116).

4. Ставати скаженішим (див. скажений 2, 3). Обличчя німця зробилося лютим, він ліз на Гаєрида з автоматом, штрикав дулом, очі його щосекунди скаженіли (Тют., Вир, 1964, 399); *Каламутне море скаженіло. Вже не тайлі, а бурливі вставали на морі* (Кюцюб., I, 1955, 392); *Море скаженіє в кожної хвилиною дужче й дужче* (Донч., Вибр., 1948, 151).

СКАЖЕНКУВАТИН, а, е, розм. Дещо нестримний у гвіві. *Він скаженкуватий* (Сл. Гр.).

СКАЖЕНО. Присл. до скажений 2, 3. *Бжеський скажено смикнув поводі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 20); *Козак скажено скрикнув і підкинув назад. Вся кров закипіла в мені* (Ю. Янов., I, 1958, 87); *Селом знаю скажено пролетів таратас і вершники* (Стельмах, I, 1962, 624); *Розколюється небо від громів і блискавиць, скажено реветь вітри, клекоче дощ* (Загреб., Шеніт, 1966, 345).

СКАЖЕНЮКА, и, ч. і ж., розм. Хвора на сказ тварина. *У порівн. *Наперед усіх вбіла невістка. Біжить, аж заспаналася, очі витріщила, сичить, як гадюка, плига, як та жаба, а піна з рота, як у тілі скаженюки...* (Л. Янов., I, 1959, 87).

СКАЗ, у, ч. 1. Гостре інфекційне захворювання ссавців і людини, що викликається вірусом і передається слиною хворі тварини — собаками, кішками тощо. *Заразні хвороби тварин, на які можуть хворіти люди, називають зоонозами. До них відносять сибірку, сар, сказ, ящур, чуму* (Підручник дзвиф., 1953, 44); *Щеплення проти сказу провадять якнайшвидше після укусу скаженою твариною* (Профіл. захвор., 1955, 153).

2. Надзвичайний ступінь роздратування, гвіви; несамовітність. *Очі у графа Поточцького аж аскрили під запахом хижого сказу, а сині губи крилися білою піною* (Стар., Облога..., 1961, 40); *Хоча відповідав, раптом розмугувавшись до сказу* (Ю. Янов., IV, 1959, 10); — *Плюєть мені на вашого Керенського! — гарикнув Іван і, стримуючи сказ, улописав рукою за кілок у лясоті* (Смолич, Реве та стогне..., 1960, 228); *Образно. *Година йдуть без перемині. — Хіба що гірше стане ераз, Хіба що вишній дощ поране Чи злого вітру прийде сказ* (Рильський, II, 1960, 160).

◇ Довбідти (довесті) до сказу; Кідати (кінути) в сказ кого — спільно розлючувати когось. *Звичайнісінькі вимого шкільної дисципліни доводили його до сказу* (Крим., Вибр., 1965, 324); *Могла [Стаха].. своїм сміхом розвеселити людину до сліз і довести до сказу, вбити й знову воскресити* (Вільде, Сестри..., 1958, 378); *Те, що він не міг розгадати ідеї та мети цього костюмування, кидало пана полковника в сказ* (Смолич, Театр..., 1940, 149); *Сказ нападає (нападав) на кого, рідше кого; Сказ находить (найшбв) на кого — кого-небудь охоплює сильне, нестримне почуття гвіви, рідше радості і т. ін. — То молитесь [батько] в чутку цілми вчорами, то нападає на нього такий сказ, що не тільки люди, а й боги в гаті не одержатьсь...* (Тют., Вир, 1964, 77); *На Марину найшов наче сказ: .. вона — то біла допака по пішоходах, .. то тиркала, то висистувала, мов п'яний таламидник* (Мирний, III, 1954, 231).

СКАЗА, в, ж., діал. Огріх, вада. Батько кував та перекував кожду часть по кілька разів... щоб ніде не було кази, ані задирки (Фр., IV, 1950, 191).

СКАЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнч. ч. до сказати 1. — Тітко!.. не плачте, тітко... ось хліб... — Семенкові здалося, що то хтось другий проказав ті слова — таким чудним, не своїм голосом були вони сказані (Коцюб., I, 1955, 99); В сургах дзвенять її останні слова, сказані ввечері (Хижняк, Тамара, 1959, 191); // у знач. прикм. Подоляк матав жартами наліво й направо, а словаки, весело юрмлячили довкола, на ходу зазирали йому в рот, вилюлюючи кожне сказане слово (Гончар, III, 1959, 323); // у знач. ім. сказане, ного, с. Те, що було висловлено, повідомлено. Сказаного й сокирою не вирубаєш (Номіс, 1864, № 12870); Олена була мов очманіла: .. вона не розуміла, що до неї говорять, і через те доводилося повторювати сказане (Вільде, Сестри..., 1958, 179); // у знач. ім. сказаве, ного, с. Те, що було згадане, назване вщє. З сказаного видно, що Комуністична партія оточує величезним піклуванням художню творчість народу (Рильський, III, 1956, 141); // сказано, бесос. присудк. сл. Я більше не бачив її, ніколи не бачив... Мені сказано, що її мацуха віддала в містечко на п'ять років у найми (Гр., I, 1963, 303); — Я те кажу, що вичитав в законі. Там сказано, як предок наш Ізраїль до бою став одважно проти бога (Л. Укр., I, 1951, 170); Віталію Калмикову було сказано, що губернатор сподівається його ніколи більше не бачити (Смолиць, II, 1958, 113); // у знач. вставн. сл. сказано. Уживається для узагальнення висловленого у знач. відомо, нічого дивного, як і годиться. Ще малку з матір'ю старою Ходив з торбами цей козак, Отак і впріє сиротою, У наймаз. Сказано, шарпак (Шевч., II, 1963, 126); Давня то давнина, а кале вчора діялось. Молоді літа — сказано: що замолоду чути або бачити, до кіляця воно тобі привиджується (Вовчок, I, 1955, 49); — Що ж, може, її хоч свекруха жалув? — Де там? Коли вже чоловік збиткується, то свекрусі... Сказано: чужа мати!.. (Л. Укр., III, 1952, 471); Натоміли, припилаю годюю Вони вертаються. Лиш кілька стригунця Не хочуть ні вієса, ні сну, ні сунюкою. Старого настука бере і сміх, і гніє: Ну, сказано — май! Все б то їм брикатил!.. (Рильський, I, 1960, 257); // у знач. вставн. сл. сказано. Уживається для підкреслення того, що вислів, який наводиться далі, є формулою народної мудрості — прислів'ям, приказкою і т. ін. — Ми проживемо і в злиднях, проживемо і в земляниці, на одному хлібі та воді. Сказано: «Хліб та вода — то козачья їда» (П. Куліш, Вибр., 1969, 140); — Чи я ж не вмовляла [Чіпку], чи я не благала?!.. — плаче Мотря. — ..Та що з того? Сказано: як об стіну горохом!.. (Мирний, I, 1949, 264); «Чекайте, — весело думає про себе Маковей, — чекайте... Хіба це вже й край... Стану і я згодом таким воякою, як наші полкові човки». Сказано ж: солдатам не ридишся, а робишся...» (Гончар, III, 1959, 59).

◇ Не во гнів будь сказано, заст. — те саме, що Не во (у) гнів (тобі, вам і т. ін.) (див. гнів). {П а н ь к о: | Тегер яку повав, та й жінка. Правду кажу? [К о п и с т к а:] Ні, братику, це не так. Це ти, не во гнів будь сказано, трошки брешеш... (М. Куліш, П'єси, 1960, 12); Сказано — зроблено — слово не розходиться з ділом. Кошечками, яких люди не брали, велено в ставку рибу погодувати. Сказано — зроблено (Мирний, II, 1954, 104).

СКАЗАНИЯ, я, с. 1. Жанр давньоруської розповідної літератури про історичних діячів та ті події, у яких вони брали участь; // Оповідний твір історичного або легендарного змісту; легенда. Народне сказання під-

носило чарівну постать народного месника [Г. Котовського] високо (Смолиць, Світанок..., 1953, 23).

2. заст. Дія за знач. сказати 1. Ви самі аюмили мене до сказання тих кілька [кількох] слів, пишучи яко чужий, незнакомий [незнайомий]» (У. Кравч., Вибр., 1958, 437); — Слава богу! Тут ви не маєте ані одного словечка, ані післовечка до сказання... У таких справах рішала б я одна, сама (Коб., III, 1956, 41).

СКАЗАТИ і рідко ІСКАЗАТИ, скажу, скажеш, док. 1. перез. і меперез. Передати словами думки, почуття тощо; висловитися, повідомити усно що-небудь; промовити. Нащо мені женитися?.. Будуть в мене, молодого, Козаки сміятися. Оженився, вони скажуть, Голодний і голий (Шевч., II, 1963, 205); Чіпка запріє коней та й поїзав... не сказав і куди (Мирний, I, 1949, 405); — А йди сюди, Миколко! — сказала мама (Багмут, Опов., 1959, 3); *Образно. Величні простори дихнули на нього і сказали: «Вільний!» (Хотк., II, 1966, 104); // на що. Відповісти; висловити свою думку про що-небудь. Привітаєсь гетьман і з Череванем. Черевань так зрадів, що нічого й не зміє сказати на гетьманське привітання (П. Куліш, Вибр., 1969, 83); «А що, Барвіночку зрещайтий, Яка краса [Фіалка] у нас цвітє!» Барвінок так сказав на те: «Ще ти між бур'яном — бодай би не дивидатил!» (Гл., Вибр., 1951, 140); Вона хотіла дізнатися, чи знав дочка про замір Гната, а як знав, то що скаже на те (Коцюб., I, 1955, 52); // Переказати, передати на словах щось кому-небудь. — Ідіть, Едвардові скажіть, Як чули по сій моєй. Коли не водитесь на мир, — Ми знов у бій готові (Л. Укр., I, 1951, 360); Дуже прозав Вас, щоб Ви сказали д. Боволобову про мов бажання читати останню або передостанню коректу (Коцюб., III, 1956, 383); — Віжи до Тимка і скажи: Оприся його хоче бачити (Тют., Вбр, 1964, 123); // Поскаржитися. — Чого ти скубешся? — в плачем вимовляє Чіпка. — Постій, а бабусі скажу — вона тобі дасть! (Мирний, I, 1949, 142); // Виголосити (промову, привітальне слово і т. ін.). Як все уже було готово, Тогоді якийсь їх філософ [філософ] Хотів сказати надробне слово, Та збієся і почував лоб (Котл., I, 1952, 268); Іван Бриль мав сказати промову не менше як на годину (Смолиць, Мир., 1958, 41); // Повідомити, викласти що-небудь письмово. Не буду тепера писати «достотної рецензії», бо думаю, що краще вимовлю свою думку на словах, ніж на письмі, але децю мушу таки тепер сказати (Л. Укр., V, 1956, 43); — Знаєш, як Ленін про кар'єризм сказав? «У них нема ніяких ідей. У них нема ніякої чесності...» (Стельмах, II, 1962, 215); // Порадити. Скажи мені, порадишце надаєш, Куди мені податись у прости? (Л. Укр., I, 1951, 133); — А що ж мені, по-твоєму, робити? — кричить Сагайда. — Скажи, що мені робити? (Гончар, III, 1959, 29); // розг. Розповісти. — Я вже хотіла додому, та до вас, усе літо сказати, — коли Якіс до мене прийшов (Вовчок, I, 1955, 221); До ваши приказка годиться, Тегер вам казочку скажу (Гл., Вибр., 1957, 328); І що то вже ємє [Юлекіш] їм до смаку заграли? Чи заснівати, чи присвіснути або історію сказати, то всіх відьмачів [відьмаків] наочив би (П. Куліш, Вибр., 1969, 290); // розг. Визначити ціну. [Х р а п к о:] Я ще мало й сказав — 200 рублів (Мирний, V, 1955, 126).

◇ [А] що скажеш (скажете)? — уживається як заочечення до розмови (перез. у знач. у чому річ?, що трапилося?). — Здороєт були ви, дядьку, і ви, дядько!.. — Ну, здорова!.. А що скажеш? — Що ж я скажу? Прийшла до вас — та й годі (Мирний, I, 1954, 90); — Що скажеш? — запитала вона тоном графині, недоволоєної раннім візмом приказчика (Тют., Вбр, 1964, 402); Всею [усю] правду сказати див. правда; З медом та маком сказати див. мак; І не сказати і не списати; Ні

казати, ні написати — те саме, що Ні пером не списати, ні словом не сказати (див. перб). Проїшла ще чутка така між нами, що буде [на весіллі] якийсь родич молодого, якийсь козак Чайченко, та який же хороший, та такий же гарний — і не сказати і не списати! (Вовчок, I, 1955, 188); Тра [треба] було бачити, як він піклувався, як він побивався, як він гризся, як тітка була слаба. Тра було бачити, кажу, бо ні сказати, ні написати того ніщо не вдалася (Коцюб., I, 1955, 464); І спасибі не скаже хто — хтось не виявить найменшої вдячності кому-небудь за щось. — Не буде нам ні слова, ні пам'яті; хто нас погрозив, хто нас пож'яне? Розтратять, що ми вибрали, а нам і спасибі не скажуть (Кв.-Осн., II, 1956, 25); П (і) не сказати; П (і) сказати не можна (не міжу і т. ін.); Не можна словинами сказати — не вистаєє слів, несила висловити, передати якісь почуття, описати кого, що-небудь. Вже давенько паньочки приїжджі переносили, що який-то вже там лікар полковий хороший; і брови йому чорні, і уста рум'яні, і станом високий, — така вже краса, що й не сказати! (Вовчок, I, 1955, 112); Максим Бобровник любив ліси — і не сказати... (Збан., Єдина, 1959, 10); На душі така пала туга, така печаль, що й сказати не можна! (П. Куліш, Вибр., 1969, 66); Вся біда якраз у тіж, що сили не маю робити щось поза службовою працею.. І так мені гірко, що й сказати не маю, бо все ж життя мов в літературі (Коцюб., III, 1956, 392); Нарешті вона могла сказати бабці, що ніби... ніби чусь щось під серцем. Радості бабці не можна словами сказати (Хотк., II, 1966, 56); П (ні) слова не сказати кому: а) зберегти в таємниці що-небудь, нікому не розповідати про щось. Вернувся сотник мій додому, Три дні, три ночі не вставав, Нікому й слова не сказав і не пожаувався нікому (Шевч., II, 1953, 175); б) не мати нічого проти кого, чого-небудь. Зайвої землі лежало неозорно перед тобою й за тобою... Природь, заори, скільки хоч — ні хто тобі й слова не скаже (Мирний, I, 1949, 178); На вітер сказати: а) даремно, марно висловитися; б) промовити, ні до кого не звертаючись. — Це вже Мотря і справді не знати що виробляє, — сказав Лаврін на вітер (Н.-Лев., II, 1956, 371); На (над) вуха сказати див. вуха; Не вміти (не могли) слова (двох слів) сказати див. слово; Не гріх сказати — годиться, можна, варто сказати. Осел був чесний неборак, — Не гріх сказати, що слід би й людям так, — Не то щоб що — листка займать боляса (Гл., Вибр., 1951, 67); Не можна (міжу і т. ін.) сказати, щоб...; Не скажу (сказати і т. ін.), щоб... — навряд чи буде правильно твердити... Не можна сказати, щоб вона не любила Чипку. Ні. Вона його любила — як кожна мати свою дитину (Мирний, I, 1949, 146); Щось не присилають «Буковини». Через що — не відаю. Не маю сказати, щоб дуже жалкував в цього поводу [приводу], бо нещюкава газета (Коцюб., III, 1956, 184); Катря від індічат пішла в горничні. Вона не скаже, щоб там їй жилося погано: було їй вдоволь [удосталь] їсти, і їсти, і в чому похолодити; одно тільки — не було воли! (Мирний, IV, 1955, 294); Не скажу; Не скажеш — не маю певної думки щодо чого-небудь; не знаю. Привели мене у темну .. татину .. землянка, чи влох, чи що воно таке, не скажу (Вовчок, I, 1955, 276); — Я відчував тривогу, яка росла й росла. Іноді й не скажеш, від чого вона береться (Ю. Янов., II, 1953, 69); Ні (ані) в казці [не] сказати, ні (ані) пером [не] описати (списати і т. ін.): а) те саме, що Ні пером не списати, ні словом не сказати (див. перб); б) уживається для підкреслення високого ступеня впливу чого-небудь, чогось надзвичайного і т. ін. Ані в казці сказати, ні пером не списати, який там учинився шарварок, яка там злялась буча, на тій раді (Гльч., Козацьк. роду..., 1958, 157); в) дуже багато. Що

яке Ганна Антонівна морочи в ним [учнем] колісь мали — ні в казці сказати, ні пером описати (Ю. Янов., I, 1954, 26); Ні пером не списати, ні словом не сказати див. перб; Оце (от) еказав (сказала, сказали) — уживається для вираження невгоди із чимсь, не до ладу сказаним. — Навіщо те гарне убрання? Хіба хочеш бога гнівити, чи що? — Чим бога гнівити? Санім жупаном? Оце сказав! (Н.-Лев., VI, 1966, 391); Пару слів сказати див. пара 1; Правду сказати у вічі (в бчі, до вічі) див. правда; Серце скаже (сказало) див. серце; Скажу тільки — єдине, що хочу зазначити, про що маю повідомити. Я чуєся перед Вами винним — досі не прислав до третьої книжки обіцяного оповідання. Не буду широко розводитися про причини, скажу тільки, що це було трудне для мене, майже неможливе (Коцюб., III, 1956, 221); Сказав, мов (як і т. ін.) зав'язав — те саме, що Сказав, мов (як і т. ін.) зв'язав (див. зв'язувати). Вона дедали більше цінувала Василя Арзиповича. І за те, зокрема, що жодного разу не задивив цигарку в її долі. Сказав — як зав'язав. Самостійний, міцний чоловік (Дор., Не повторю..., 1968, 166); Сказав, мов (як і т. ін.) зв'язав див. зв'язувати; Сказати [велике] спасибі — подякувати. За дві-три віричні поезії теж сказали б [упорядники альманаху «3 потоку життя»] велике спасибі (Коцюб., III, 1956, 238); — Скажіть спасибі мені, що вступився за вас. Перед секретарем одстоював! (Стельмах, I, 1962, 411); Сказати з чужого язика див. язик; Сказати, мов (як і т. ін.) на духу, васт. — розповідати все широксердно, нічого не приховувати. — З золотого нічого не забули? — Данило врозумів делікатність воєнкома: він питався, чи не утаїв чогось чоловік. — Я все сказав, мов на духу, — одверто глянув у очі воєнкомові (Стельмах, II, 1962, 158); Сказати [на] добраніч — побажати приємного сну, доброго відпочинку. Доря прийшов сказати добраніч (Коцюб., II, 1955, 370); Сказати [на] добрийвечір — привітати увечері; Сказати [на] добридень — привітатися вдень. Вейшла баба в тату, обіднилась, хлипа, сіла на лаві і на добридень не сказала (Стор., I, 1957, 22); Сказати нове слово в чому — зробити яке-небудь відкриття, домогтися значних досягнень у певній галузі науки, техніки, культури. Симуиренко сказав нове слово в розробці ефективного агротехнічного прийому, що значно підвищило врожайність садів (Літ. Укр., 25.V 1965, 1); Архітектура і монументально-декоративне оздоблення майбутньої будови мають сказати нове слово в сучасному зодчестві (Мист., 3, 1963, 19); Сказати по правді — висловитися широко, не криючись. — Посестро, голос твоїй мене лаяє! Скажи по правді! Мій Трістан умер?! (Л. Укр., I, 1951, 415); Сказати прямо (рідше навпростець) — висловитися відверто, без недомовок. Нігде правди діти, таки прямо скажу (Кв.-Осн., II, 1956, 306); Я винен в тім лише, що серце, серце має. Скажіть же навпростець, що то є гріх смертельний (Зеров, Вибр., 1966, 337); Сказати своє див. свій; Сказати своє слово див. свій; Сказати собі — обміркувавши що-небудь, вирішити. Коли змерла перша жінка, він сказав собі, що не оженився, бо не знайде вже такої вірної та коханої дружини (Коцюб., I, 1955, 41); Сказати [хоч] слово: а) обізнатися до кого-небудь. Неначе тині німі, мовчазні, ходили вони один біля одного, соромились один на одного глянути, боялись один одному слово сказати... (Мирний, IV, 1955, 244); б) розказати якусь таємницю. Хай же наважиться [Олександра] сказати хоч слово, тоді знатиме, чому в Тростянці гребінці! (Коцюб., I, 1955, 29); Сказати, як (підче, мов і т. ін.) відрубати — впевнено промовити, категорично заявити що-небудь. Сказав [робітник], наче одрубав, і вношу примок коло своєї вікна. Спробуй такому заперечити! (Кучер, Трудна любов, 1960, 198);

Слова [лихого] не сказати *див.* слово; Та й годі сказати; Сказати годі — припиняти якусь дію. *Ждала-ждала та й годі сказала* (Номіс, 1864, № 5628); — *Ох, як же втомилися ми, — почала рум'яна черниця.* — *Вже ішли ми, ішли, та й годі сказали* (Вовчок, I, 1955, 253); *Дві зими перебує Данько у класах, а потім мати сказала годі, ні за що книжок купувати* (Гончар, I, 1959, 8); *Треба сказати — варто зазначити що-небудь. Треба вам сказати, що тим часом емер наш старий ніп* (Вовчок, VI, 1956, 251); *Треба сказати, що молодий капітан має репутацію відважного офіцера* (Гончар, III, 1959, 195); [Це ще] як сказати — уживається, коли що-небудь викликає непевність, сумнів, може бути по-різному втлумачене. — *Одного тебе викликають чи це когось? — Всі командири запасу. — В часті [частині] поганяють, а восьми й дома будете.* — *Це ще як сказати, — звиває плечима Дорош.* — *Не на таке діло закручується* (Тют., Вир, 1964, 206); — *Своєю роботою, Василюку, ти... дуже задоволена?* — *Я казати. Буває цікавіша* (Гончар, Тронка, 1963, 187); *Язик не повертається* (повертається, повернувся, повернеться) *сказати див.* повертатися¹; *Як не скаже хто, що — хто, що-небудь дуже виразно свідчать про щось. Навіть будяк.. низько схилив голову, влявся своїми сивими лапами в землю та так як не скаже еспако:* — *Нічого не можна відіати — нема дошу!* (Кос., Новели, 1962, 99); [Як] *язик повертається* (повернувся) *у кого, кому сказати? див.* повертатися¹.

2. *перех. і неперех.* Наказати, авелити, запропонувати кому-небудь зробити щось. *Найнявся — як продався: скажуть дверима скрипати, то скрилай* (Укр. пресл., 1963, 78); *І цар сказав, щоб на вечерю Раби — рабилю привели, Таки Вірсавію* (Шевч., II, 1963, 92); *Вола треба добре привичаїти, щоб, коли скажеш: «шию!» — він ший підставив...* (Мирний, I, 1949, 189); *Писати так, як мені скажуть, а не хочу ба й не можу* (Коцюб., III, 1956, 167).

[Що] я сказав (сказала) — вигук, який виражає нетерпіння, роздратування тим, що не виконують швидко віддане розпорядження. — *Феранонт! що я сказав!.. Марш мені зараз до єною!* (Коцюб., II, 1955, 397); *Послабшій руки хлопцеві, Степанку й Тритузкий, однак, не воясім їх відпустили.* — *Відпустить, я сказала, — повторила вона різко* (Гончар, Бригантина, 1973, 98).

3. *перех. і неперех., перен.* Стати доказом, свідченням чого-небудь; зробити щось зрозумілим. *Робота сама за себе скаже* (Укр. пресл., 1963, 273); *Якби мої думи німці та пісню стали без слова, вони б тоді більше сказали, ніж вся моя довага розмова* (Л. Укр., I, 1951, 198); // *Втіляти в чому-небудь якусь думку. Колюдю, може, теж краще назвати не «Блискавка» — молнія, а «Блискавиця» — зарниця, бо це ж якраз відповідає тому, що Ви хотіли сказати* (Коцюб., III, 1956, 243).

4. *перех., розм.* Наперед визначити те, що буде, ставитися; провістити. *Видав мене мати за старого заміж.. Коли не жив чорнобровий, Зроби, моя пташко [ворожко], Щоб додому не вернулася... Скажи мені, тяжко! Там старий жде в старостях... Скажи ж мою долю* (Шевч., I, 1963, 58); [Д о л о н:] *Пророчице, скажи, чи я верну живий з моєї справи?* (Л. Укр., II, 1951, 269).

5. *неперех., на кого, розм.* Звинуватити кого-небудь у чомусь; наговорити. *Сама баба злизала, а на kota сказала* (Укр. пресл., 1963, 381); // *Повідомити кому-небудь про когось, щось; довести. Думала [Мотря] ніби сказати на сина, що він розбоям промишляв* (Мирний, I, 1949, 410).

6. *у знач. вставн. сл. скажімо.* Те саме, що наприклад. — *Можемо сказати, .. яка кількість води отут грається з скеллям, ну, скажімо, протягом доби?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 19); *Якби це зробив, скажімо, якийсь*

неодіток, мігто б не дивувався, а то ж літня, поважна людина (М. Ю. Тарп., День., 1963, 22).

7. Входить до складу вставних словосполучень і речень.

Гріх [слово (слова)] сказати: а) не годиться, не можна говорити щось недобре про кого-, що-небудь. — *Ні, гріх сказати, — заговорили всі разом.* — *Семен не такий! Він своїх жінок жадував* (Коцюб., I, 1955, 45); — *Так не знає де й ділася [Христя]. А шкода, добра була робітниця, .. гріх слова сказати!* — *пожаліє Рубець* (Мирний, III, 1954, 269); б) не варто нарікати на що-небудь. *Ні, гріх сказати, в нас не б'ють, навчався ще близько тут, — а як там зрідка й стусонуть, то що се значить для якута?* (Л. Укр., I, 1951, 404); *З дозволом сказати довів.* *Краще* (точніше і т. ін.) *сказати — уживається при бажанні уточнити що-небудь, правильніше висловитися. Друга частина — мандри і життя серед циган — може через те менше подобалося, що я мало знаю сю сторону, або краще сказати — зовсім не знаю* (Мирний, V, 1955, 409); [О р е с т:] *Бств іще, — або, краще сказати, була любов міжзгенерів [мінезгенерів], се була realia, містична, екзальтована* (Л. Укр., II, 1951, 24); *Легко сказати див.* *легко; Можна сказати — уживається для підкреслення можливості, допустимості якого-небудь визначення, формулювання і т. ін.* — *Вона, можна сказати, зросла при молодій графині [графині] і має досконале виховання* (Л. Укр., III, 1952, 646); — *Так австра, кажеш, а світланку стрічавсь на полі? — Як відде сонце.* — *Можна сказати, дочекалися свого свята* (Стельмах, II, 1962, 33); *Нічого не скажеш — уживається на знак згоди з чим-небудь, для підтвердження справедливості, правильності чогось, неможливості заперечити що-небудь; безперечно, справді. Таки славу дічину викопала Гордіончиза, нічого не скажеш* (Стельмах, I, 1962, 68); *Вдома.. після відставки сибіти [Курінний] не заготів, забирали на роботу в район — теж не пішов, сам попросився в майстерню; я, кажє, люблю токарювати... І таки любить, нічого не скажеш* (Гончар, Тронка, 1963, 179); *Нічого сказати: а) уживається для вираження осуду кого-, чого-небудь. — Ну, нічого сказати, паночке! — кажє Черванита Шрамові.* — *Швиденько ви добуваєте із своїх силком замки!* (П. Куліш, Вибр., 1969, 65); [Х р а п к о:] *Так отакому вас навчають? Гарному — нічого сказати...* (Мирний, V, 1955, 136); б) те саме, що Нічого не скажеш. [З а п о р о ж е ц ь:] *Оце то так! зчистив [кобзар], нічого сказати: і до ладу, і правда. Добре, далєбі, добре!* (Шевч., I, 1963, 99); *Гарна «фата» [дівчина], нічого сказати!.. А яка разманна, як вона йому у вічі дивилася, коли він смалив до неї талєки!..* (Коцюб., I, 1955, 235); *Прямо скажєм* (сказати) — уживається при бажанні висловитися відверто, без недомовок, не пом'якшуючи чого-небудь. — *Прямо скажєм, трудний хлопець, але в ньогому й таке, що хоч-не-хоч викликає симпатію...* (Гончар, Бригантина, 1973, 154); *Хотілося їсти й пити й хороше погодити.. От вони [шляхтичі] й поробили вятями ваможних панів. Прямо сказати: попродався, сподіваючись за те нагородити* (Мирний, I, 1949, 207); *Сам скажй — уживається для підкреслення того, що вилдовлена одним співрозмовником думка зрозуміла й іншому.* — *Ну як, сам скажи таки, сий молодий єй отак запакостити* (Мирний, IV, 1955, 128); *Скажй [я] тобі (вам) — уживається для підкреслення, підсилення якої-небудь думки, якогось твердження. — От Карина, поки не знає грамоти, то й байдуже нас воли без пужка [пужки] з дружики хлопцями.. А тепер глянь, як він на їх козирає! Молодець, я тобі скажу, буде!* (Мирний, I, 1954, 153); — *Прошу до столу. Самогон, скажу*

вам, одна мавлязія, — м'ячикою вертиться перед підполковником Бараболя (Стельмах, II, 1962, 64); Сказати в добрий час — уживається забобонавими людьми, щоб не зручнито кого-, що-небудь. — Не красувався б тут і яєр цей високий. Сказати в добрий час, Такий рясний, хороший та широкий: І силу, і красу він має через нас [коріння] (Гл., Вибр., 1951, 84); Сказати [щир] правду; Сказати по [щирій] правді; Треба [правду] сказати; По правді (щирості) сказавши; [Як] правду сказавши; Як (коли) правду сказати — уживається на підтвердження відверстості, ширості того, хто висловлюється; широко казучи, правду кажучи. [А еці й Панса:] Лиш так, сказати правду, невелико при старощах одвоцеті [вдвпцеві], це й віддасть від себе одичачку... (Л. Укр., II, 1951, 357); — Сказати щирю правду, і я ніколи не любила .. приятелювати в такими паннами, — обізналась Маруся (Н.-Лев., VI, 1966, 46); В неволі тяжко, хоча й воля, Сказать по правді, не було (Шевч., I, 1951, 393); Дуже Вам дякую за Ваш лист, який мені тим приємніше було читати, що написали Ви його по-українськи — і написали, треба правду сказати, дуже гарною мовою (Коцюб., III, 1956, 391); Пахне море, треба сказати, знаменито (Ю. Янов., II, 1953, 31); [К а с с а н д р а:] Невже тобі не каже в серці голос: «так буде, так і буде, не тишиш!» [Г е л е н:] По щирості сказавши, — ні, ніколи (Л. Укр., II, 1951, 298); Як правду чам сказавши, то й досі строкати коники ще сьнять ся, — не знаю, як інших (Вовчок, VI, 1956, 220); [С п і д і р С в я р і д о в и ч:] Коли правду сказати, то наша Вєфросина не така гарна, як розумна (Н.-Лев., IX, 1967, 222); Сказати просто (побросто); Побросто сказавши — уживається при бажанні підкреслити, що висловлене рвніше можна передати простіше, категоричніше. [П а р в о с:] Ну, то пльають собі на бездиріжжя, сказати просто — на погибель душ! (Л. Укр., II, 1951, 353); Узенькою стежечкою він швидко дійшов до горбка недалеко од моря, де стояла Христинина дача, попросту сказати, — рибальська невеличка хатинка (Н.-Лев., VI, 1966, 76); Як же можна отак піти, цезнути, попросту сказавши — утекти без сліду? (Котк., II, 1966, 184); Сбром (сбромно) сказати — уживається для вираження няквовості з приводу того, що повідомляється, говориться. Та... їй-богу, сором сказати, нема чим ескутиць [поему «Гайдамаки»] з друкарні [друкарні] (Шевч., VI, 1957, 24); [Та (а) і] (і) то (те) сказати: а) уживається для підсилення переконаливчости на думку мовця, міркувань; справді. Й то сказать, який воєк і дикун? одно ледащо! Але ж у нас, посидіть есак, вони не скаржились ні на що (Л. Укр., I, 1951, 404); А й те сказати: я вже дікаю, мені вісімнадцятий пішов, а в мене ще нічовісінкою немає, — ні рушників, ні спідниць такої, як личить, ні перетки нової (Мирний, I, 1954, 72); б) уживається як підсумок роздумів. Та й те сказать: Чого я турбуюсь? (Шевч., II, 1953, 93); Так [бн] сказати — те саме, що Так [бн] мовити (див. мовити). Коли перше, за пам'ятими, екслюатація [експлуатація] селянина була в стадії, так сказати, «натурального» тижачства, то при зрості капіталізму вона приймала форми гострої, смертельної боротьби (Коцюб., III, 1956, 37); Щоб (коли) не сказати більше (гіршого і т. ін.) — уживається для підкреслення можливості різкішого вислову, від якого утримується мовець. Так і чуло мое серце, що дурна управа... знов звернеться до губернатора, хоч і має вже затвердження від нього на есак посаду. Чудні люди, щоб не сказати більше (Коцюб., III, 1956, 191); — Ой, не робіть нам, пане, кривди! — Якої кривди? Це кривда, що вас, недячних лісокрадів, коли, даруйте, не сказати гіршого, стільки терпіє! (Стельмах, I, 1962, 397); Як (як бн) [тобі (вам)]

сказати; Як би це сказати — уживається у випадках, коли складно характеризувати кого-, що-небудь, відповідати на щось і т. ін. [Р у ф і н:] Невже ти не для жарту порівняє Крістину і Крусту з ними [Катонем і Ціцероном]? [К а й Л е т і ц і й:] Як сказати? Звичайне, сі дрібнішого розбору (Л. Укр., II, 1951, 361); [С е с т р а М а р х в а:] Чого се ти, сестро Сєрахино, до матушки так рано? [Сестра Сєрахино:] Як би тобі сказати? Попрохатись маю... (Мирний, V, 1955, 66); Як же се він, Макар Ієанович, урядовець, людина офіційально лояльна, прилюдно виступити... у такій справі, що вже сама в себе трюхи... як би це сказати? ..ну, трюхи небезпечна! (Коцюб., I, 1955, 167).

8. у знач. естан. сл., перес. в част. б, в: сказати [б] (сказать [бн]). Те саме, що Так [бн] мовити (див. мовити). Багатий і убогий, пашно наряджений чи латками екритий — всі пережилися між собою, збилися в купу, сказати б — ріднялися... (Мирний, III, 1954, 258); Попельнаста із рукою Миші пожунались, Це б, сказати, з польовою Хатня родичались (Манж., Тв., 1955, 257); Один був молодий собі козак, збройний, як до війни; другий, по одежі і по сивій бороді, сказати би, пін, а по шаблюці під рясю, по пістолях за поясом і по довгих шрамах на виду — старий козарюго (П. Куліш, Вибр., 1969, 49); — Пішли ці селяни до старого Стадницького, батька, сказать, нашого пана (Стельмах, I, 1962, 301); // з ос. еказав би (сказали б). Можна сказати. Борється Кеїтне веслом в бистрию, Між кригами в'ється вужок [вужем], скаже би (Коцюб., I, 1955, 430); Маленька сива борідка, ріденькі сиві вуси [вуса] — так, скаже б, років на 60, а йому ж без трюх 90 (Вас., II, 1959, 527).

9. у знач. виг. скажи (скажіть), розг. Виражає, залежно від інтонації, здивування, обурення і т. ін. з приводу чого-небудь, недовіру до чіхсь слів тощо. — Якась лиха людина закрутила на мойй пшелиці аж двадцять закруток!.. — Ой боже мій! — аж крикнула Зінка. — Ото скажіть! І в же такі лихі люде на світі (Н.-Лев., VI, 1966, 331); — Скажи, який чесний! Він гроші не хоче брати! А вемлю нашу береш? (Стельмах, II, 1962, 39).

Скажи (скажіть) на бга, заст. — те саме, що Скажи (скажіть) [мені] на мійлість (на мільость) [ббжу (ббга)] (див. мійлість); Скажи (скажіть) [мені] на мійлість (на мільость) [ббжу (ббга)] див. мійлість.

СКАЗАТИСЯ, скажеться, док. Бути вмовленим ким-небудь. Що то за гулянка на тім ериці було предселе! Слово скажеться та й сміхом перекопиться (Вовчок, VI, 1956, 229); — Ну, ну, усажуйсь, — каже Шраж, — тіба ж я тебе не знаю? Мало чого скажеться під гарячу мінуту [хвилину]? (П. Куліш, Вибр., 1969, 124).

СКАЗИТИ, сказити, док., перел. 1. розг. Зробити скаженим (у 1 знач.); // беос. — Ти б, може, Оришко, чого написала? — спитала Горпина. — І ежел! Не поможе бабі кадила, коли бабу казали, так і мені. Казити кази! (Мирний, I, 1954, 238).

2. діал. Зіпсувати. Їй чарівниця сказала маржину (Сл. Гр.); // Розбити. Тебе мама породила та сказала склянку, Ти найкраща дівчинця [дівчина] на есю Русь Карпатську (Коломийки, 1969, 155).

СКАЗИТИСЯ, скажшся, сканшся, док. 1. Захворіти на сказ. Кім заміроти під вершином і несподівано, мов еитор, кинуся праворуч... Сказися чи воєка почує? (Досв., Гюлле, 1961, 158); Собака сказився; *У порівн. Ти в гату пін, Озрім захріп, Зпанівсь, мов сказився (Г.-Арт., Байки..., 1958, 136); Дід як сказився. Скредотав збуби, стогнав, мов од зубної бої, щось мижив і ивєся, як риба, як на огні (Вас., II, 1959, 524); // рідко. Стати психічнохворим; збожеволити. [С т а р ш и н а:]

Та вже ж стара Марія не сказала, щоб не віддала своєї дочки за мене заміж (К.-Карий, I, 1960, 39); Він доводив нам, що його вдача вимагає якоїсь дії, а не сидіння в тюрмі... — Умоєте Янека, хай доведе центрові, щоб дозволили мені мікати. Бігме, я скажуся тут (Досв., Ввбр., 1959, 136).

2. Утратити самовладання від гніву, злості та ін.; дуже розгніватися, розлютитися. Почеу Грицько та це дуже сказався: вишала Хведора, трохи не був, і навалялося, що він цього Притику в усію сім'ю з світу жене (Мирний, III, 1954, 16); — Не знаєте, чого це Ауер сказався? — підморгнув він. — Нащо попри'явував катери? (Хижняк, Тамара, 1959, 108); // Розбушуватися (про море, хвилі і т. ін.). Пливути собі [козак] співаючи, Море вітер чує; Попереду Гамалія Байдаком керує. Гамалію, серце мліє: Сказилося море, Не злякає! — і зговалися За гвиал — за гори (Шевч., I, 1963, 198); А море сказилося! Воно якось люто накидається на Гетьмана. Підскакує під нього, ставить його цапки (Вишня, I, 1956, 187).

◆ Бодай (щоб, хай, нехай) ти (він, вона) і т. ін. сказався (сказилося і т. ін.); Сказієсь (сказівся б) [ти]; Сказіться [вн] — уживається як лайка, що виражає обурення кимсь, чимсь, неприязнь до кого-небудь і т. ін. — Тпру, сідий! тпру, муругий, бодай ти сказівся! — кричав Кайдаш (Н.-Лев., II, 1956, 317); А він мене спину, як і раніше, на того окаяного Коцутяру, щоб ти сказався разом із своїм Бровком (Цюпа, Назустріч..., 1958, 220); Грицько мимоволі й собі глянув туди. «Ху, сказівся ти!» (Головко, II, 1957, 560); Хоч [ти] сказієсь — уживається для підкреслення марності чийсь зусиль; щоб не роби, все марно. — Най там як хочє, а як я скавав слово, то вже не переміняю. Хоч сказівся (Коцюб., I, 1955, 440); Була собі раз Опозиція, та така остра. Годі було до неї доступити, хоч ти сказівся (Фр., II, 1950, 395).

3. діал. Зіпсуватися.

СКАЗОНУТИ, ну, вєш, док., перєз. і неперєз., однокр. Підсл. до сказати 1. — Ну, вже і оратор з тебе!.. Як устав, та як сказонує, то насилу згомонилися, так аплодували (Ткач, Крута хвиля, 1954, 171).

СКАК: ◆ На (всьому (півному, півнім)) скаку — ідучи навскак (кіньми). Перекидаючись на скаку словами, розвідники водночас уважно оглядали доколишню місцевість (Гончар, III, 1959, 433); Вони на повному скаку перестрибували з коня на коня (Тулуб, В степу..., 1964, 311).

СКАКАЛКА, в, ж. Мотузок, шнурок з ручками на кінцях, через який стрибають діти. Вона краще за всіх бігав, вправніше від усіх стрибає на скакалці і в класі і краще за хлопці лазить по деревах (Ів., Тасмивня, 1959, 125); Стрибали (спортсмени) через дитячу скакалку, то на обох ногах, то на одній, то нога через ногу (Собко, Звч. життя, 1957, 180).

СКАКАЛЮЧКА, в, ж. Зменш.-пестл. до скакалки.

СКАКАЛЬНИЙ, а, е. Який діє при скаканні. Скакальний суглоб; // Признач. для скакання. Жуки [ріпаківі квіткогризів] маленькі.. нагадують собою блішок, але не мають скакальних ніжок (Ол. та ефір. культ., 1956, 162).

СКАКАННЯ, я, с. Дія за знач. скакати. Коні ступали повільно, розвідники все тривожніше озиралися назад. — Що за знак? — не втримався першим Славик, тугий і розшарпаний від скакання (Гончар, III, 1959, 435).

◆ Скакання в гречку — заливання до чужих жінок; нешлюбні зв'язки. Більшої вини й не було, здається, в запорожців над оте скакання в гречку (П. Куліш, Ввбр., 1969, 144).

СКАКАТИ, скачу́, ска́чеш і скака́ю, скака́веш, недок.
1. Робити стрибок, стрибки; стрибати. Скаче, як теля на мотузку (Укр. присл., 1955, 304); Та й мордувалося ж скажене бісєня! І скаче, і тупоче, і по землі качається (Вовчок, VI, 1956, 271); Василько підігнув праву ногу догори, голову перекинув на лівій бік і скакав на лівій нозі (Март., Тв., 1954, 247); Пси побачили пана..., скачуть у траві (Сос., Поезії, 1950, 62); // Стрибком кидатися вниз. По берегах і корчах ситнику й кіньської м'яти вигрівалися жаби і скакали з плюскотом у воду (Кобр., Ввбр., 1954, 142); — Чим же ви докажете, що й так дуже козасте? — Чим же вам довести? Не скаката ж мені в оцієї кручі в море! — сказав Ломичуцький. — Скакайте, то пойму віру, — сказала Марта Кириліна (Н.-Лев., VI, 1966, 65); — Вона плигнула за борт. За нею поспішив і я. Ми швидко залишилися позаду брига. Люди скакали з нього в море (Ю. Янов., II, 1958, 74); // Стрибком вихлоплюватися кудись, на що-небудь. «Я скочу на коня, жену й жену без тямі, Почерез поле й ліс, через яри та ями!» (Фр., X, 1954, 205); // Стрибком переохлюпуватися на другий бік чого-небудь. Через низький тин усі собаки скачуть (Номис, 1864, № 4077); Пробігав лис голодний, Через пеньки скаче; Аж слухав: десь ворона На гіллаці криче (Рудан., Тв., 1959, 275); Скакав [пастух] за неслухняними телятами босими ногами через рови (Март., Тв., 1954, 177); Невблагамі садові пірати — хлопчакі — падали в яблуню, скакали через озорожу й тікали (Довж., I, 1958, 408); // Падаючи, ударяючись об що-небудь, підстрибувати, підлітати вгору або відлітати звідк. Скакали політяти на тендери, різав у обличчя вітер (Еллан, II, 1958, 28); // Мерехтити (про світло, тінь, відблиски та ін.). В кутах тати єє дивніше і раптовніше [раптовніше] скакали.. чорні тіні (Хотк., II, 1966, 253); На верболозах скакали рожеві відблиски багаття (Тют., Впр, 1964, 253); Зблиски червоних спалахів скакали плямами на їхніх блідих обличчях (Гончар, III, 1959, 159); // Мигтити перед очима того, хто швидко їде (про нерухомі предмети). Сідаємо на підводу і з головоломною шкорою спускаємось з гори. Нічого не можна роздивитись. Древа тільки скачуть і крутяться за тобою, перед тобою (Коцюб., III, 1956, 139).

◆ Аж збрі скачуть: а) дуже холодно, морозно; б) уживається на позначення високого ступеня вияву чого-небудь, інтенсивності якоїсь дії тощо. — То завели [пісню]. Аж зорі скачуть, — задрво кине тхось (Кучер, Трудна любов, 1960, 450); Аж іскри з очей скачуть у ког, кому — хтось дуже сердитий, лютий. Такий був [Данило] яросливий, що боже борони! як розлютиться, аж йому огневі іскри з очей скачуть (Вовчок, I, 1955, 97); Злий іде [Антось], аж іскри з очей скачуть: він же йому дасть! (Свидн., Люборацькі, 1955, 169); Голяк скакати див. гівки; На похіле дерево і [всі (всюди і т. ін.)] кози скачуть див. коза; Скакати в гречку див. гречка; Скакати в огонь і в воду за ког, з ким — те саме, що їти (їти, піти) [і] у вогонь і [у] воду (див. вогонь). Всякий Прокопові свет, і всякий Прокопові брат, За Прокопа усякий рад і в воду, і в огонь скакати!.. (Бор., Тв., 1957, 131); Скакати на задніх лапках див. лапка; Скакати по верхях див. верх; Скакати цапа див. цапа; Скакати через пліт див. пліт; Хоч у воду скай див. вода.

2. Роблячи стрибок, стрибки, перемішатися з одного місця на інше, просуватися далі. Тетер доводилося скакати з каменя на камінь, що були розкидані по дні Борівці (Н.-Лев., II, 1956, 139); // Бігти, підстрибувати. Несе, було, на гору відра з водою стара, убога жінка, а за нею чорнявий обшарпаний хлопчик скаче, — чи пізнав би

то Олександрю, багату козачку, пишну дівчину? (Вовчок, I, 1955, 34); Олекса Безик виходить з свого подвір'я, за ним по болоті скаче дівчора (Коцюб., II, 1955, 54); // Швидко текти, пати́каючись на каміня, уступи і т. ін. (про струмок, річку тощо). Це місце має красу щиро ідилічну.. Вода блищить на сонці; скачуть хвилі по каменях та навівають тишу задуму... (Н.-Лев., II, 1956, 391); *Набравшись води дошової, Буйно з узбочим гірським течією могутньою рине (струмок) і у долиних реве бистрою, по спадинах скаче (Зеров, Вибр., 1966, 131); // Швидко переходити з одного об'єкта на інший (про очі, погляд). Зеленькуваті очі скакали в нього, як жаби понад болотом (Коцюб., II, 1955, 84); — Доброго дня! — по-дорослому вітається він, переступаючи поріг, а очі його так і скачуть по кутках, все помічаючи (Гул., 3 горіха..., 1967, 182); // перен. Порущуючи послідовність, переходити від одного до іншого; думати, говорити або робити то одне, то інше. Вона нічого не могла зрозуміти: думки й гадки скакали у неї в голові (Коцюб., I, 1955, 380).*

3. Різко коливатися. *Іван Іванович теж сидів, наче змара, й не підводив голови від приладу. Сьогодні в нього щось не ладилось: стрілки скакали, корегувати було трудно (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 694); // Прискороно, швидко битися (про серце). Він тільки тямив, що.. він біжить і чує докола великий тупіт ніг, і чує у грудях, як скаче серце (Коцюб., II, 1955, 180); У старого серце скаче, Наречена гірко плаче: «В монастир піду я краще, Ніж вікатись напропаче [напропале]» (Рильський, Зім. записи, 1964, 79); // Дуже тремтіти (про плечі, пальці тощо). З голосним плачем вона упала в крісло, а він дивився на її плечі, що скакали в риданні (Коцюб., II, 1955, 304); // перен. Несподівано, різко змінюватися. Ціни скачуть; Температура скаче.*

4. Бігти навскач, з великою швидкістю (про коней). *Заянка коняка, зубивши газзіна, несамоовито скаче полем (Мирний, I, 1954, 359); Вже кінь скаче на луку, чаєть копитами траву, аж бризкає із неї сік (Тют., Впр., 1964, 69); // Іхати на коні, на конях навскач, швидко. Перехрестився неборак, Коня найкращого сідлає і скаче в Київ (Шевч., II, 1963, 200); Гайдук скакає, злившись в одне з конем (Павч, Гомон, Україна, 1954, 32); // Швидко пересуватися, іхати (про віз, коляску і т. ін.). Скакає по вулиці звозчик [візник], і знаєся за ним гуркіт коліс, як божевільний... (Коцюб., II, 1955, 173); Як на моряк кораблі безвантажні, хисткі і непевні, Мчать і гойдаються, вітрові й хвилям скоряючись буйним, Так і легка колісниця без бога-керманщика скаче, І підкидає візницю, і немом гримить, як порожня (Зеров, Вибр., 1966, 316).*

5. що, чого і без додатка, розм. Танцювати. *Ой загадали хорошененько іграти [грати], а парубку з дівчиною скакати. «Лучче [краще] я буду крутії гори копати, як я маю з поганам скакати» (Сл. Гр.); Підтикався [пнсар] та й давай вєгері скакати перед зромодою (Кв.-Осн., II, 1956, 176); Будяк скаче, не вєває, Підморєне і примовляє: «Оттак, квіти, так!» (Гл., Вибр., 1951, 242); // коло кого, перен. Робити будь-що, намагачучись догодити кому-небудь, дістати згоду на щось і т. ін. Що ж можна знати образливого в тім, що мене зацікавила.. лані Б.? Що я мусив дозго благати, дозго скакати коло неї, поки дала дозвіл написати з неї етюд...? (Коцюб., II, 1955, 437); «Я розрушаю в твоїх жилах молоду кров, — не так ти будеш коло мене скакати!» (Фр., III, 1950, 430).*

○ Будеш скакати [шганської] халіяндри дво. халіяндра; Скакати під дудку (дудочку) чюю — те саме, що Танцювати під дудку (див. дудка). Чий халб іси, під того й дудочку скачи! (Укр. присл., 1963, 88);

Скакати так, як загрів хто — підкорятися кому-небудь у всьому, діяти за чимось вказівкою. — *Тепер ви будете скакати так, як я заграю! (Фр., II, 1950, 53).*

СКАКІЦЬ, виг., розм. Уживається як присудок за знач. скакати. *Шибас дід гадками, а через дорогу наперед коней заць [засць]: скакіць! (Черемш., Тв., 1960, 240); Вовк скакіць зі скрини (Сл. Гр.).*

СКАКНУТИ, ну, вєш, док. Однокр. до скакати 1—3. Скакне [Денис], у долошки плєсне, свисне, що аж у вуздах залищить, та в'ять в боки, та тропака-тропак, що аж земля гуде (Кв.-Осн., II, 1956, 30); Ви кинулись, зводитесь, розкриваєте здивовані очі. Що за диво? Ви в лісі.. Зразу не знають, де поділася ваша сонна немць.. Вас так і рєонуло скакнати в вога (Мирний, IV, 1955, 314); Розізнавшись, скакнує Петро і ажрає досяє до другого берега (П. Куліш, Вибр., 1969, 105); Ще світ не сєйбє, як коник у поле скакнує (Тлч., I, 1957, 148).

○ Аж фєкри з очей скакнулі — дуже сердито, люто. *Пані як єлане на його, — аж іскри із очей скакнули, на лиці мінитєся (Вовчок, I, 1955, 120).*

СКАКОВИЙ, а, є. 1. Признач. для скачок. *Всю уже путь ми на полі пройшли скаковому, — Коням з гарячої шиї пора зомути поздїямати (Зеров, Вибр., 1966, 218); Травень 1915 року пам'ятний київським старожилам зомінким народним гулянням на Сирецькому скаковому полі (Мист., 6, 1965, 16).*

2. Який має високі бігові якості (про коней). *Все життя наше завалєне обставинами, перешкодами, бар'єрами. Але людина — не скаковий кінь, що, спіткнувшись на одному бар'єрі, фактично виходить з гри (Ю. Бєзвик, Альма матер, 1964, 40).*

СКАКОВИЩЕ, а, с., розм., рідко. Те саме, що скачка 2. *Мати примїтила, що її син ходить все смутний.. Вона покликкала молодих синів паісі і веліла їм забавляти сина кінським скаковищем (Н.-Лев., IV, 1956, 24).*

СКАКОНУТИ, ну, вєш, док., однокр. Підсил. до скакнута. *А кінь як скаконе (Сл. Гр.).*

СКАКУН, а, ч. 1. Кінь з високими біговими якостями. *Зоритєся [шпнкяр] на коня-скакуна (Мирний, III, 1954, 334); Наполеон нічого не сказав. Торгнув острогами арабського скакуна, і той, не торкаючись землі, висно імператора до його війська (Кочура, Зол. грамота, 1960, 62); Донський скакун; Угорський скакун.*

2. розм. Той, хто весь час скаче, не всидить на місці; постривув.

3. розм. Той, хто танцює; танцюрист. *Мавш же дружбоньку скакуна? (Сл. Гр.).*

4. dial. Коник (у 5 знач.).

СКАКУНЕЦЬ, вця, ч. Пєстл. до скакун. — Скажи, правдивий Скакунець: Скількох ти бачиш тут овець? (Год., Заяча математ., 1961, 9).

СКАКУХА, н, ж., розм. Та, що весь час скаче, не всидить на місці.

СКАЛА, в, ж., муз. Ряд звуків, розташованих за висотою. *Бєрберійська музика — це власне народні пісні з широким об'ємом скали, співані головно молоддю (Муз. праці, 1970, 399); На її [бандури] грифі під струною «до» малої октави є темперована скала.. За цією скалою можна легко і точно настроїти всю бандуру без допомоги додаткового інструмента (Нар. тв. та етн., 2, 1962, 108).*

СКАЛА, й, ж., заст. Скаеля. *Сидить ворон над скалою, Политує головою (Чуб., V, 1874, 941); Меж скалами, немаче злодій, Понад Дністром іде вночі Козак (Шевч., II, 1963, 125); Стояли великі голі скали, в них була велика, простора, темна печера (Фр., IV, 1950, 96); *Образно. Воно прийде, те нове життя, прийде у світ нове добро, треба тільки розвинути тверду скалу неправди і пробитись до світла (Коцюб., III, 1956, 40).*

СКАЛАМБУРИТИ, рю, ршш. Док. до каламбурити. — Кажуть обраду, бо ми люди безершні. — А раз безершні, то хто ж з праведників гроші бере?.. — скаламбурити винахідливий панок (Кол., Терп., 1959, 91); — Далі острова Смаєного не була! — І смаєного вовка не бачила, — скаламбурити Кузьма Осадчий (Гончар, Тровка, 1963, 154).

СКАЛАМУТИТИ, учу, ўтшш, переш. Док. до каламутьити. — Гноді тут водиться риба.. — Ага, — кивкує головою Юрко, — ми малими ловили її кошачками, наперед скаламутивши ногами воду (Томч., Жмењяки, 1964, 188); От вижор васовистів у лозах, серед трав, До ставу кинувся і скаламутив став (Мицк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 288); — І що жєні робити в нею? — невдступно вилагає Борис. — Дізнаються в районі. Скажуть, для чого ж тебе поставлено, коли одна якась придуркувата баба все село тобі під носом скаламутила ... (Кач., II, 1958, 139); [Потреб а:] Чи можна їх рушницями в спилу, тих монашок, товаришу командире?.. [Ч у м а к:] Не можна. Народ скаламутило (Мик., I, 1957, 322); Дужею про Олександру боявся Гнат скаламутити своє тихе щастя... (Коцюб., I, 1955, 70); Неясна, підсвідомо образа скаламутила його спокій. І в тому, як молода жінка збоку глянула на нього.. йому здалося щось ущипливе (Донч., III, 1956, 390).

◇ Скаламутити вбду — ввести неспокій, розлад; створити безладдя.

СКАЛАМУТИТИСЯ, пться. Док. до каламутьитися. Прозора вода враз скаламутилася, в ній затанцювали білі порожинки (Сенч., На Бат. горі, 1960, 32); Уляна помітила, як скаламутилася і потемніла Маркові очі (Мик., II, 1957, 516); В її серці все якось помішалось, скаламутилось, так що вона не знала, чи радить, чи плакати? (Н. Лев., II, 1956, 256); Йшли погмуро й мовчки, ніби разом із вечірними присмерками насунулась і думка про якусь незрозуміле для них нове життя. Вони відчули, що й Мозоліба вже скаламутилася, як повідь поєсні (Павч., II, 1956, 409).

СКАЛАМУТНІЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мнв. ч. до скаламутияти. Весняний, скаламутилий Рейн котиле по долині річки повію зірської святости (Загреб., Європа, Захід, 1961, 107); Летів давній далекий спогод і розгортав перед скаламутилим вором Жеребила картину (Загреб., День., 1964, 287).

СКАЛАМУТНІТИ, іс. Док. до каламутияти. Ріка скаламутила, несла острівиці жовтого листа (Донч., VI, 1957, 372); Після дощу вода в бухті скаламутила, бо в неї з острова занесло мамулу (Трубл., Шхуна., 1940, 8).

СКАЛАМУЧЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до скаламутияти. На початкових дільницях каналу вода вже наповнила русло.. і туди їдять в свята колосники із степових районів дивитись на неї, як на диво, на звичайнісіньку, ще скаламучену глиною воду! (Гончар, Тровка, 1963, 262); Я не хотів, щоб пам'ять про мене була скаламучена для тебе почувтям якоїсь вини за собою (Л. Укр., III, 1952, 690); — Дуже добре, коли любов приходить. Справжня, нічим не скаламучена (Степьях, II, 1962, 379); Що вона хотіла йому сказати? Чому так тоскно дивилася своїми довірливими, скаламученими боєм очима з-під безсило приспущених вій? (Гончар, III, 1959, 233); // скаламучено, безос, присудк. с. Чистото почувтїв було скаламучено, й теплоту між нами заступив тривалий холод (Літ. Укр., 16. IX 1969, 3).

2. у знач. прикм. Ніби вкритий поволокою (про очі, погляд); загуманений. Спершись щокочу на кулак, Таубенфельд сонливими, скаламученими очима дивився у

вікно (Ю. Бедзик, Полкн., 1959, 169); Всі вони озброєні і вже випали, певне, по добрій чарчині, бо очі базавос скаламучені, а обличчя не в міру розчервокилася (Шяяв, Баланда, 1957, 33).

СКАЛАМУЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. скаламутияти. **СКАЛАТАТИ**, аю, веш, док., переш.: ◇ Вік (життї) скалатати — весь вік прожити в злиднях; пробудувати. «Чудна га Мар'я! — думалося їй.. Кинула чоловіка, кинула господарство, щоб у наймаз вік свій скалатати!» (Мирний, III, 1954, 149).

СКАЛАТНУТИ, ву, веш, док., рідко. Однокр. до калатати. Скалатнує двоїночок — кінець уроку (Збан., Сеспель, 1961, 200); У Михайлини радісно скалатнуло серце — ну, повертається, нарешті, уперте дівча (Збан., Між. людьми, 1955, 153); // безос., переш. Дуже схвлювати, приголомшити. — Лікар сказав — смертельна хвороба. Одарку так скалатнуло, що вона справді мало не врізала дуба в переляку (Збан., Малін. дзвін, 1958, 71).

СКАЛАТНУТИСЯ, петься, док., рідко. Однокр. до калататися. Серце скалатнулось болясно й тривожно (Збан., Малін. дзвін, 1958, 109).

СКАЛИЗУБ, а, ч., розж. Той, хто любить сміятися, жартувати або насміхатися.

СКАЛИСТИЙ, а, е, заст. Скелястий. В глибині кону скалистий берег річки, подекуди порослий очеретом, кущою, лозою і терном (Кроп., II, 1958, 265); Від і шиді замкаки високі скалисті стіки (Фр., VI, 1951, 12).

СКАЛИТИ, лю, лшш, недок., переш. 1. Розсуювачи губи, відкривати, показувати зуби (звичайно про тварин). Стриба Рябло, вертять гвостом, Пеначе помелом, І знай, дуренький, скалати зуби Та лиже губи (Г. Арг., Байкв., 1958, 50); Ліс шумить та все гуде — голова кругом іде.. Враз шепоче Наталяся: — Я ж боюся, а боюся, — зуби скалате он ведмідь... (Тич., Комунізму далі.., 1961, 11); Коли Ксеня ще дуже залилася бурливим реготом, Катерина скалила зуби, виставляла два пальці над лобом й корчила до дівчини чортика (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 251).

◇ Скалити зуби: а) див. зуб; б) (з кого — чого, над ким-чим) насміхатися, глузувати. Спочатку насміхалися [люди], а потім і сплюзувати почали. Першим оваєса Грицько Тилолаз — панський чередник. — Чого, каже, зуби скалите над людською бідом! (Речм., Весн. грозв, 1961, 95).

2. розж. Злегка прикривати повікою, повікамп (око, очі); трохи примружувати.

СКАЛИТИ, скалію, скаліш, недок., переш., рідко. Ранити шкіру скалкою, колючкою і т. ін. Ноги собі скалате, а чоботи на кю носить (Номіс, 1864, № 11230).

СКАЛИТИСЯ, люся, лшш, недок., розж. 1. Розсуювачи губи, показувати зуби. Скалатся, як собака на вистівці (Номіс, 1864, № 12638); // тільки з ос. Відкриватися (про зуби).

2. Широко посміхатися, перев. глузуючи. Оксен мовчки сів на лінійку, засміявся: — Тебе, Гнат, постав на перегресті — німці нізащо не підійдуть. — А ти не скалясь (Тют., Впр, 1964, 311).

3. Проглядати, виднітися. — А наші черевики, — вигукнув Михайло, — черевики в продертими підощвами, кризь які скаляться панські пальці! У нас на Україні приймає на цей випадок навіть є: видно папа по галавас (Загреб., Європа 45, 1959, 53).

СКАЛІЧЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до скалічтити. Думки його повернулися назад..; намалювали йому староу немічно скаліченого діда Уласа (Мирний, I, 1949, 272); Одне лице — на милицяз стриває Сашко. Міною його покалічило ще хлопчаком.., ногу порвало.

встає на все життя скаліченим (Гончар, Тронка, 1963, 41); Конкретні картини життя змалювані в циклі «Подорожж [М. Рильського]. Перед поетом постають мила, але тяжко зранена, скалічена війною Полтава, пейзажі підземного ступу, дніпровських пласнів (Іст. укр. літ., II, 1956, 397); // у знач. прикм. Скалічені старі руки до бога здіймає [мати], Своєю долю проклянула, Сила вимовляла (Шевч., I, 1951, 235); — Ну, ти хоч і старий, а обдурити нас не обдурити, — скаже плечистий, але, побачивши скалічене обличчя старого, пом'якшив. — Ну, йди (Тют., Впр, 1964, 438); Як метелик навколо світама, закружляв Кузьма довокола скаліченого деревця і таки помітив рваний слід задніх лап звірини (Стельмах, II, 1962, 298); За кілька годин уже можна було розібрати, що є приміщенні є ліжко, невеликий столик, два скалічені стільці (Добр., Ол. солдатики, 1964, 9); // у знач. іж. скалічений, ного, ч. Той, кого скалічили. Топка [патовп] голоніла і тиснулася довокола скаліченого (Фр., V, 1951, 264); На його частя хтось завади бандитом і потім допоміг скаліченому дійти до койки (Ю. Янов., II, 1954, 61); // скалічено, безос. присудк. сл. Під Очаков [Очаків] Погнали й Максима. Там-то його й скалічено, Та й на Україну Повернено з одставкою: Бачиш, праєч ногу Чи то лічу підстрелено... (Шевч., II, 1963, 273); Іх багато, багато, багато. Темні зморшки на лідях зудит. Тиз скалічено, тиз лиш підтамо, Тиз убито, а мучено — всіх (Рильський, Поеми, 1957, 286).

2. у знач. прикм., перен. Який звівечився, зазнавши моральних травм; звівечений. [Р у ф і в:] Нема між нами всіх тих рабських душ, заляканих сурмаїн і темних мислей, скалічених горднів (Л. Укр., II, 1951, 505); Ех, дядьку Якове, моя таалановита-безталанна рідна! Мені й досі шкода не так вашої покаліченої руки, як скаліченої душі... (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 138).

СКАЛІЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. скалічити.

СКАЛІЧИТИ, чу, чшш, док., перен. 1. Завдати каліцтва кому-небудь, зробити калікою. — А хто своїх бісових вилучків натравляє кидатись еруддям? Скалічити ж дитину можна: печічки обдвити, або вбити... (Мирний, IV, 1955, 84); — Навмисне штовхнув [Шумейко] мене на циркулярку... Скалічис мене він... Куди тепер я піду? Хто дасть мені роботу (Шиян, Балайда, 1957, 105); Лютчик, глянувши туди [в бік кошари], помітив, як між куцями курajo стрибав щось схоже на зайченя. — Отож, кажуть, бог є, — заговорив батько. — А де ж він є? Хай ми прогрішили, а ягна? За що його він скалічив? (Гончар, Тронка, 1963, 6); // Поранити, пошкодити які-небудь частини тіла. Той Прометей нащадок, дотепний до струн найдорожчих, руки до крові скалічив об струки (Л. Укр., I, 1951, 190); Вона бігла назад.. Вона не мала часу на обережність — комши бив її по лицю і навіть скалічив ногу (Коцюб., I, 1955, 361); // перен. Завдати шкоди чому-небудь; зіпсувати. Скалічити дерево.

Скалічити на смерть — дуже, перен. смертельно покалічити. «Коли послушників скубе [отець Тарасій] за коси так, що трохи голови не одвірт та не викруте [викрутить] з'єзів, то вже певно, що мені голову воєсім зірв... або скалічить на смерть, а може, й уб'єз (Н.-Лев., III, 1956, 396); [Т а р а с:] Це за вас.. мово Васку скалічили на смерть.. (Корн., I, 1955, 178).

2. перен. Заподіяти моральних травм; звівечити. «Поки воно невідоме — не відчуває нічого. От — бавитись собі, співає... Ще не перестала бути дівчиною-дитиною. Але потім — чи не прийде щось велике, чи не скалічить душу?» (Хотк., II, 1966, 16); [Р о м о д а в:] Коли б я не знав, яка світла голова в тебе. Що з тобою

сталося?.. Тебе ж уся Україна знала!.. Кирюшо, друже мій, хто тебе так скалічив?.. (Корн., II, 1955, 319).

СКАЛІЧИТИСЯ, чуся, чшшя, док. Зазнати каліцтва, стати калікою. — Де там мені, старій, бігати щодня по селу та добувати молока, покинувши саму-самісіньку дитину в хаті... Борони боже, скотиться як-небудь та скалічиться... (Л. Янов., I, 1959, 44); // Поранити себе. [А н а:] Микола! А тобт що такого? Ти весь у крові [крові]! ..Чи бійка де була? Чи, може, ти скалічився де? (Фр., IX, 1952, 100).

СКАЛІЧИЛИЙ, а, в. Діспр. акт. мшн. ч. до скалічити. **СКАЛІЧИТИ**, ію, іеш, док. Стати калікою. Літо За літом минає. Помарніла [мати], скалічила, Ніхто й не пізнає, Та і кому там пізнавати Калку убову (Шевч., I, 1963, 230); [Г а в р і л о:] Тату й мамо, подаруйте Хомі хоч те ягна, що скалічило (Кроп., IV, 1959, 148).

СКАЛКА, в, ж. 1. Відколотий, відбитий шматок чого-небудь твердого; осколок. Чарка впапа додолу й розбилася на скалки (Л. Укр., III, 1952, 672); На лобі глибока рана: різонуло, мабуть, великою скалкою розбито шибки (Шовк., Інкверпн, 1956, 350); Із рюкзакa гранчасту скалку сизу бере геолога рука (Гонч., Вибр., 1959, 281); *Образно. Перед їхніми очима розбилася на скалки життя, яке ще вчора здавалося досить тривким (Загреб., Спека, 1964, 342); // Осколок снаряда, бомби і т. ін. Часами тільки бомба огнева Мосейну тишу розбивала гучно і всіх навколо ранила скалками (Л. Укр., I, 1954, 145); На подеір'я падали скалки від снарядів (Панч, Гарні хлопці, 1959, 56); // чого, перен., рідко. Те, що збереглося від минулого; залишки, уривки чого-небудь. Вони міцно потиснули руки і якийсь час стояли мочки, заглядаючи один одному в очі, відновлюючи в своїй пам'яті скалки минулого (Рибак, Помилка..., 1940, 217).

2. Тонка тріска, перев. сушого дерева. Стара мати виворнула в печі жарину, притулила до жарини скалку.. й засвітила каганець (Н.-Лев., II, 1956, 242); Наготувала [Марія] на вєчр паливо для греб. Внесла раз і другий. Присіла біля гребів і колола скалки до підпалу (Тудор, Народження, 1941, 26); Нестерчук старанно підкладає в пічку смолянський скалки (Збав., Над Десною, 1951, 57); *У порівн. Офіцер був тонкий, як скалка (Ле, Клен. лист, 1960, 72); // Така тріска, якою освітлювали хати в давнину; лучина. Уночі, як скалка догоряла, я Артемові кошулю вишизала (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 161); Федоська запалила і поставила на припічку, під коминам, тріскуючу скалку (М. Ол., Леся, 1960, 84).

3. Тонка, гостра трісочка, гострий осколок металу, скла і т. ін., які застрягли у шкірі, в тілі; скабка. Сільська дьчича аж позеленіла, побачивши, кому вона дала дорогу.. Ствилилася і почала мовби щось виколупувати з-поміж пальців — от їх би [наче] скалку, чи що (Хотк., II, 1966, 363); — Романе, ти дождоу? — запитає біля сторожки Юрій Дзюмар, витягаючи з пальця глибоко загану скалку (Стельмах, I, 1962, 399).

4. Тонкий загострений довгастий кристал льоду, інею тощо. Мороз.. — аж скалки скачуть, аж кипити! (Мирний, III, 1954, 401); Показати б Наталці оцей — в іней — ліс.. І торкати його не можна: здається, зачепи одну оту крайню гілку, — і весь ліс закрутиться, осиплеться вміть, розкришиться на скалки (Гончар, II, 1959, 137); Мороз — аж скалки літали в повітрі і різали обличчя, легені (Ле, Навляйко, 1957, 84); Якийсь похвий місяць лив на землю блакитно-срібне світло, повітря грало мірадажи скалок, немов кипіло від морозу (Хор., Незакінч. політ, 1960, 18).

5. перен. мн. Яскраві відблиски світла, звичайно на воді; польски. На бистрині блискучі скалки іеначе бітали по воді, блищали, лисніли, мивотіли (Н.-Лев.,

IV, 1956, 215); Грою місячних розсипаних оєнів Переливалася одна по другій скалка (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 249); *Образно. Зорі... Зорі... Ой, скільки вір! Тремтять у небі синьому, сиплють скалки на зрошені леводи, на луки... (Головко, I, 1957, 241); *У порівн. Коні були гладкі, тонконогі, з сучими мордажи, а шерсть вилизувала, як скалки на воді (Панч, Гомов. Україна, 1954, 33); // Найдрібніші частинки речовини, що горить або жевріє; іскри. З груби скалки скачуть (Сл. Гр.).

6. *перев. мн.* Краплі жиру на поверхні рідини. В тарілках порувала запашна з яктарними скалками юшка (Збап., Між. людям, 1955, 23); *У порівн. В їх круглих очах, що плавали на лиці, як скалки сала у ющі, світилась передсвятчна радість (Кощоб., II, 1955, 362).

7. *розм.* Те саме, що більмб. Увійшов отець Єрєтя, сучий, як опеньок, низькоокий, ще й видрокою, в скалкою на одному оці (Н. Лев., III, 1956, 370).

◇ Як (мов і т. ін.) скалка на бці (скалки в очах) [бути [світні]] — те саме, що Як (мов і т. ін.) більмб на бці (світні) (див. більмб). — Я й кажу, — гудіє Кособудський, як двіж на сполоз, — що це сміття сидить у нас, як скалки на очах (Тулуб, Людолови, I, 1957, 101).

8. Деталь прядки на верхньому веретені. Обіралась рієниця при прядінні чи залишилась її частка на скалці — все йде в узар (Рад. Укр., 26.IX 1958, 2).

9. *діал.* Скойка.

10. *діал.* Кремійш у рушниці. Курок ценькує о скалку, підсипка саркнула [зашпїла], но не вистрілило (Фр., VIII, 1952, 187).

СКАЛКОВИЙ, а, є. Прикм. до скалка 2.

СКАЛКУВАТИЙ, а, є. З гострими краями. Скалкувати камінь (Сл. Гр.); // Покритий грудками (у 2 знач.). Незчулися [біпін], як набігла тїнь, скалкувата земля потемніла під ними (Гончар, III, 1959, 11).

СКАЛЛЯ ¹, я, с., *рідко*. Збірн. до скалка 1, 2. Пляшка брязнула об причілок і розлетілася дрібнісіньким скаллям... (Смоляч, Реве та стогне..., 1960, 95); В диму й куряві, під градом виючого скалля безупинно стріляли наші артилеристи (Довч., VI, 1957, 200); Та так, хлопче, дрова рубай, щоб не було скалля. Та так, хлопче, дрова рубай, аби-м [щоб] я й не знала (Коломійки, 1969, 194).

СКАЛЛЯ ², я, с., *заст.* Збірн. до скалка.

СКАЛОЗУБ, а, ч., *розм.* Те саме, що скалзуб.

СКАЛОЗУБИТИ, блю, бшш; *мн.* скалзублять; *недок.*, *розм.*, *рідко*. Те саме, що зубоскаліти.

СКАЛОКНИЙ, а, є, *розм.* Те саме, що більмастий. *Образно. За гратами останню мичку допрядав скалокий день (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 27); // у знач. ім. скалокий, кого, ч. Той, що має більмо (більма) на оці (на очах). — Тільки про окошиту нікто не знає... — Буди й окошита, — дружньо полаяв по плечі Чепіва скалокого (Добр., Очак. розмир, 1965, 219).

СКАЛОЧКА, п, ж. Зменш. до скалка 1—6. Пійду [під] розіб'ю в скалочки отой каламарчикі (Барв., Опов., 1902, 539); Брасети та серезки, величезні срібні гудзика ві справлених в них скалочками кольорового скла, а іноді й дорожочинного каміння — усе це блищало і мінлося на сонці (Тулуб, В степу..., 1964, 40); В одну мить зчистили [люди] цешинтар так, що й трісочки й скалочки ніде не вісталось (Н. Лев., IV, 1956, 188); Мати переносить на скалочці полум'яний язичок до лаппадки (Речи., Весн. грозн, 1961, 10); На самому краю між небом і землею стоїть здоровенна чорна стіна, зверну неї наче потуваючим жаром скакають світові місячні скалочки (Мирний, IV, 1955, 79); *У порівн. — Очі в його [Морозенка] з криги, білі та блискучі, от

як тонкі скалочки з льоду бувають (Мирний, IV, 1955, 291).

СКАЛУБИНА, п, ж., *розм.* Вузкий довгастиий отвір у чому-небудь; щільна. Нарз камінні стіни ніби розступилися, кризь тіську скалубину прордерся різкий, жостий луч [промінь] світла (Фр., VIII, 1952, 316); // Отвір у замку, куди вставляють ключ. Ключ у вхідних дверях знову заторохтіє — ключ ніяк не потрапляє у скалубину (Смоляч, Реве та стогне..., 1960, 489).

СКАЛЯР, а, ч., *мат.*, *фіз.* Величина, яка, на відміну від вектора, повністю визначається числовими значенням (дійсним числом), без вказівки на напрям.

СКАЛЯРНИЙ, а, е, *мат.*, *фіз.* Прикм. до скаляр. Векторна величина, як і скалярна, може бути як сталою, так і змінною (Курс мат. анал., II, 1956, 86); В електриці до скалярних величин належать сила струму й напруга, омичний опір, потужність (Наука..., 2, 1977, 2).

СКАЛЯТИ, яю, яєш, *перех.*, *розм.* Док. до калїта. — Ой вистели, дівчино, — дав глазулицю козак дівчині поради, — ой вистели килимами двір, щоб не скаляя мій кінч вороний золотих підків (Вас., I, 1959, 132); Я слави своєї дівочької не скаляла (Барв., Опов., 1902, 60); То [червоної] прапор! — сімвола волі. Не скаляйте Його насильством. Не сплять Залобу тямною. Тримайте Той прапор високо (Черн., Поезії, 1959, 382).

СКАЛЬД, а, ч. Давньоскандинавський поет-співак. Синьоокі скалди пієничку славили красу (Сос., I, 1957, 312).

СКАЛЬКОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мпн. ч. до скалькувати.

СКАЛЬКУВАТИ, ую, уєш, *перех.* Док. до калькувати. Скалькувати креслення; Скалькувати слово.

СКАЛЬКУЛОВАТИ, юю, юєш, *перех.* Док. до калькуловати. — Як вони скалькували, — сердито бурмотів Савченко, показуючи наклади (Бойч., Молодість, 1949, 225).

СКАЛЬКУЛОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мпн. ч. до скалькуловати.

СКАЛЬНИЙ, а, є, *заст.* Скелястий. Вока, не задержуючись, видрапалася на високий, скальний берег (Фр., VIII, 1952, 195); // Який містяться, утворився у скеляній жолобині над водою (Фр., III, 1950, 12).

СКАЛЛЯ, а, ч. Волосся з шкірою з голови подоланого ворога як трофеї (у деяких диких племен). Особливо повагою (у скіфів) користувались воїни, які убили багато ворогів. Частку здобичі кожного воїна визначали за числом відтятих ним голів і знатих скальнів (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 152).

СКАЛЬПЕЛЬ, я, ч. Невеликий хірургічний ніж. Ми кинулися елевати фізіологічний розчин, глюкозу, кров, камфору. Треба було терміново оперувати, але хірург боявся доторкнутися до його тіла скальпелем (Ю. Янов., II, 1954, 13); Терезка підбирала шматки фанери відповідні кольорі, вирізувала скальпелі й підклеювала до портрета (Томч., Готель..., 1960, 226).

СКАЛЬПЕЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до скальпель. Переваги електрохірургії перед звичайною скальпельною прозалились особливо рельєфно (Беч. Київ, 12.III 1967, 4).

СКАЛЬПОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мпн. ч. до скальпувати.

СКАЛЬПУВАНИЙ, я, с. Дія за знач. скальпувати. СКАЛЬПУВАТИ, ую, уєш, *недок.* і *док.*, *перех.* Здрати з кого-небудь скальп. *Образно. — Я сидів у павільйоні, примусивши себе забути, що це мій тїр так скальпують, і шукав собі веселих думок над домовиною мого створіння (Ю. Янов., II, 1958, 25).

СКАМЕНІЛИЙ *див.* скам'янілий.

СКАМЕНІЛИСТЬ *див.* скам'янілість.

СКАМЕНІЛО *див.* скам'яніло.

СКАМЕНІННЯ *див.* скам'яніння.

СКАМЕНІТИ *див.* скам'янити.

СКАМНІЦЯ, і, ж., *діал.* Ослів. [Д о л о р е с (устає і стирає хустинкою очі):] Ходім, Анітол [А н н а (сідве на скамницю під кипарисом:)] Ні-бо ще, Долорес, тут гарно так (Л. Укр., III, 1952, 328); А в світанці при скамниці в чимбланьки б'ють, А вже ж мою дочиньку до шлюбу ведуть (Пісні та романси..., I, 1956, 101).

СКАМНІЧКА, п, ж., *діал.* Зменш. до скамніця. Констанцій.. присуває до столика крісло з скамничкою під ноги (Л. Укр., III, 1952, 270).

СКАМ'ЯНИТИ, *вїть, перек.* Док. до кам'яїти. Материнська скорбота скам'янила її лице (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 587); Не скам'янила шапта його серця, не перетворила на шматок породи, а навчила його над усі цїкувати землю і тишитися її плодами (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 220).

СКАМ'ЯНІЛИЙ, *рідше* СКАМЕНІЛИЙ, а, в. 1. Який перетворився на камінь. У товстих шарах кам'яного вулкана знаходять іноді цілі стовбури скам'янілих дерев (Урокн.. хіміка, 1956, 74); Шевченко грис олівцев, замислившись над жимсь віршем.. — Не витанцювуеться? — співчутливо спитав Вернер, підводячи очі від скам'янілої мушлі третинного періоду (Тулуб, В степу..., 1964, 267); // Який став твердим, наче камінь. Стопикаючись об скам'яніле груддя, Савка перебрів дорогу і зупинився (Коз., Блискавка, 1962, 4); // *перен.* Який зупинився в своєму розвитку, застиг у якій-небудь формі; закостенілий. Молодше, сповнене політичним шумуванням громадянство безжалісно розтоптувало й товало його провінційні скам'янілі ідеали (Стельмах, I, 1962, 329); До похідних вигуків належать такі, що утворились від інших частин мови. Це численна група скам'янілих форм іменників, дієслів, прислівників (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 528).

2. *перен.* Який став нерухомим, замір під впливом якого-небудь сильного враження, переживання і т. ін.; заціпенілий. Вони перекинулись між собою кількома незрозумілими словами і вийшли з хати, не глянувши на скаменілу Софію (Л. Укр., III, 1952, 515); Скам'яніла від горя, нерухома сиділа Лідія Андрійка над батьком (Тулуб, В степу..., 1964, 189); Сержант заїв погляд на збайдле, скам'яніле обличчя бібліотекарки (Багмут, Опов., 1959, 80).

◇ Мов (немо́в, *на́че, як і т. ін.*) скам'янілий (скаменілий) — нерухомий, без найменшого руху. Самсон стоїть, мов скам'янілий, Балдій (Л. Укр., I, 1951, 338); Катя Загаріяна сидить нерухома, наче скам'яніла (Жур., Звич. турботи, 1960, 109); І став, зажурився, Аж весь позимився Козак скам'янілий неначе (Вороний, Вибр., 1959, 80); Капітан клькканадцять мінут [хвиля] сидів, як скаменілий, без думок, без вражень (Фр., VI, 1951, 471).

3. *перен.* Який втратив здатність щось відчувати, виявляти якісь почуття. В душі скам'янілий є віра одна: В тишину, коли виповняється міра, Над світлом підноситься судна сокира, Щоб з ворога взяти за кривду сповна (Перв., I, 1958, 336); Скам'яніле серце.

СКАМ'ЯНІЛИСТЬ, *рідше* СКАМЕНІЛИСТЬ, *лості, ж.* 1. Стан і властивість за знач. скам'янілий, скаменілий.

2. *перен.* мн. Рослини, тварини чи їх залишки, що скам'яніли. Вернер розкладає і сортує на столі зразки гірських порід і скам'янілості, зібрані на Куз-Араї (Тулуб, В степу..., 1964, 267).

СКАМ'ЯНІЛО, *рідше* СКАМЕНІЛО. Прпсл. до скам'янілий, скаменілий 2, 3. На містку біля непорушеного командира скам'яніло стояли ватсовий і комісар (Трубл., Шхуна..., 1940, 215); Огей замірявся і скам'яніло, без жодного виразу на обличчі, як сфікс, дивиться в одну точку (Досв., Вибр., 1959, 210).

СКАМ'ЯНІННЯ, *рідше* СКАМЕНІННЯ, я, с. Стан за знач. скам'яїти, скаменіти.

СКАМ'ЯНІТИ, *рідше* СКАМЕНІТИ, *ію, ієш, док.* 1. Стати твердим, схожим на камінь (у 1 знач.); закам'яїти. За роки війни скам'яніла земля (Літ. Укр., 13.X 1967, 3).

2. *перен.* Стати нерухомим, замір під впливом якого-небудь сильного враження, переживання і т. ін.; заціпеніти. Калінович скам'янів на місці, не змачи, що робити (Фр., VI, 1951, 156); Іван озирнувся назад, на скелі — і скаменів. На камені верги сидів «той», щезник (Коцюб., II, 1955, 309); Петросов не поворузувся. Він скам'янів. Він почув щось неможливе. Жаліше (Донч., II, 1956, 77); Скаменів Андрій поміж двома дубами, не орузнеться, тільки серце пташиною: тук-тук (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 658).

◇ Бодай (щоб) скам'янів (скаменів, скам'яніла, скаменіла, скам'яніли, скаменіли і т. ін.) — уживається як лайка, прокляті. Що оно плаче? Відай, се «той» [чорт], бодай скаменів!.. (Коцюб., II, 1955, 321); — Ось і пішла [дочка] з двору... Де була сю пору, Щоб там скам'яніла! (Граб., I, 1959, 317); Ей, бодай вороги тії скаменіли..! (Пісні та романси..., I, 1956, 225); Мов (немо́в, *на́че, як і т. ін.*) скам'яїти (скаменіти) — стати нерухомим, без найменшого руху. Обличчя Киселя болісно скривилося і раптом немов скам'яніло (Мур., Бук. повість, 1959, 214); Вона ввійшла в хату, сіла в спальні коло вікна й наче скам'яніла (Н.-Лев., III, 1956, 162).

3. *перен.* Втратити здатність щось відчувати, виявляти якісь почуття; стати байдужим, нечулливим, черствим.

◇ Серце скам'яніло (скаменіло) *див.* серце.

СКАНДАЛ, у, ч. 1. Подія, випадок, що набувають широкого розголосу й ганьблять їх учасників. Уже переболів [піп] свій удар [утечу дружини].. Почувши про скандал, нараз почали до парадії навідуватися гості.. і все то приїждило, діло з чобітьми у душу, задавало нескромні питання (Хотк., II, 1966, 178); Єдине, чого Катерина дійсно боїться, — скандалу.. В жодному разі не можна тепер допускати скандалу (Вільде, Сестри., 1958, 105); [Т е л е г р а ф і с т:] Ви розумієте, що може статися, коли начальник станції вийде п'яний? Це ж скандал на всю Росію (Корн., I, 1955, 158); // *розм.* Шо-небудь варте осуду, нездоволення, ганебне. В вулах [Івана] лунало: *геть!.. геть з дому!.. Скандал... сором... кров шуміла в ухах, до горла щось котилося..* (Коцюб., I, 1955, 404); // Уживається як вигук у знач. г а в б а! (Зав'язується бійка..) [Розпорядник:] Який скандал!!! і в день конгресу. Це ж понаде напевно в пресу (Олесь, Вибр., 1958, 423); У кабінеті кардинала, залитий золотом і кров'ю... із синіх уст облюдне слово поволи ронить... о, скандал! (Сос., I, 1957, 398).

2. Галаслива сварка, колотівча; бешкет. Він трошки злякався: боявся, щоб Василіна коли-небудь не наробила скандалу... (Н.-Лев., II, 1956, 79); Сергій бачив, що Майя за перше-ліпше необережне слово ладна була накинудь на нього з кулаками, очинити публічний скандал (Гур., Други..., 1959, 120).

СКАНДАЛИТИ, *лю, лпш, недок.* 1. *неперек.* Влаштувати скандал (у 2 знач.); бешкетувати. — У мене в дружина, в тебе чоловік. Гляди, ще дікається — скан-

далити почне, а я скандалу не хочу (Шняп, Баланда, 1957, 244); — *Перестаньте скандалізувати!.. Людина лежить у труні, а вона репетує тут* (Вільде, Сестри., 1958, 157).

2. *перек., вист.* Гавьбити кого-, що-небудь; осоромлювати. *Гніву його не було границь. Як!.. Хтось сміє протестувати. Скандалити його полковницьке ім'я, плагіат його десь там по королівських канцеляріях* (Хотк., Довбуш, 1965, 238).

СКАНДАЛІТИСЯ, люся, лешся, недок., розм. Потрапляти у незручне, неприємне становище; осоромлюватися.

СКАНДАЛІЗОВАНИЙ, а, е, книжн. Діспр. пас. мнн. ч. до скандалізувати. *Гості на чолі з генералісциком, скандалізовані, виходять під пережоний Тарасів сміх* (Голов., Поезії, 1955, 293); *Шофери були неймовірно здивовані. Більш того, вони були скандалізовані* (Собко, Граніт, 1937, 245).

СКАНДАЛІЗУВАТИ, їю, їеш, недок., перек., книжн. 1. Викликати обурення, збентеження, зняктовіння непристойною поведінкою, ганебним учинком і т. ін. *Бувайте здорові, та нехай Вас не скандалізують оці дурниці, що я сьогодні понаписувала* (Л. Укр., V, 1956, 155); *Учитель із Бреслава Вольф не мав більшої насолоди, як підвести цензуру. Він опублікував у провінціальних сілезьких газетах пісню ерцишника і цим багато скандалізував благочестиві німецькі душі* (Тяч., III, 1957, 33).

2. Ставити кого-небудь у незручне, неприємне становище; осоромлювати.

СКАНДАЛІСТ, а, ч. Той, хто любить влаштовувати скандали (у 2 знач.); бешкетник. *Дяконов соли би краше не слухати пожурих його прорікань, бо, як не дивно, .. Васька Лобатий, цей п'яниця, скандаліст і цинік, не раз уже виявлявся правим* (Гончар, II, 1959, 352).

СКАНДАЛІСТКА, и, ж. Жін. до скандаліст. — *Це якась скандалістка! Кого Марина привела в хату?* (Вільде, Сестри., 1958, 345).

СКАНДАЛЬНИЙ, а, е. І. Прикм. до скандал; // Який, набуваючи широкого розголосу, гавьбить, ставити у незручне, неприємне становище кого-небудь. — *Це той самий [Калинович], що цій шановній людині етиснув до рук той скандальний процес клопія в графом Алфонсом* (Фр., VI, 1954, 231); *У словах Григора прозвучала жаль і хитро приховане првення вигородити свого голову із цієї скандальної історії* (Тют., Впр, 1964, 136); — *Важ уже відомо про цей скандальний випадок з вантажем колочого дроту, призначеного для перекопських укріплень?* (Гончар, Таврія., 1957, 587).

2. Який містить опис, що гавьбить кого-небудь. *Скандальна троніка.*

3. Схильний до скандалів (у 2 знач.), який раз у раз влаштовує скандали. *Нишпорять скрізь [збирачі податків], безцеремонні, скандальні* (Шер., Дружбою., 1954, 32); *Скандальна людина.*

СКАНДАЛЬНИСТЬ, люстя, ж. Властивість за знач. скандальний.

СКАНДАЛЬНО. Присл. до скандальний 1, 3. — *Екзамен тримати я їдце, тримаю і остраміся [осоромився] скандально... Латинь мене проклята з'їла* (Вас., II, 1959, 510).

СКАНДАЛЬЧИК, а, ч. Зменш. до скандал. *Радіючи скандальчикові, він навіть зупинився і сперся на ковітню, щоб вийдінш було дивитися на безплатний спектакль* (Крим., Впр., 1965, 351).

СКАНДЗЮБИТИ, бить, док., безос., перек., розм. Звести судорогою; скорчитн. — *Хто очочий був битись, тому зараз кулаки повідпадають і руки сканд-*

любить у три погібелі (Кв.-Осп., II, 1957, 113); // *Зігнути, викривити. От старість... Стаменись а ти собі байдужей! Ось, ось скандзюбить в сук* (Г.-Арт., Байки., 1958, 125); [Храпко:] *Знаєш, а чоловік прямиий... [Передерій (набтк):] То-то тебе так і скандзюбило!* (Мирний, V, 1955, 127).

СКАНДЗЮБИТИСЯ, биться; мн. скандзюбляться; док., розм. 1. Зігнутися, викривитися. *Страшна вона: в неї скандзюбилися ноги, очі вивело з лоба* (Мирний, III, 1954, 339).

2. *перек., вульг.* Здохнути. *А щоб той собака тобі скандзюбився!* (Сл. Гр.); *Я легесенько штовх його макогоном, а воно й тев... і скандзюбилося сердешне...* (Ваш, На землі., 1957, 73).

СКАНДЗЮБЛЕНИЙ, а, е, розм. Якого звало судорогою; // Який зігнувся, скорчився. — *Де є хата Олексій Ушаков? — не забуваючи, що він є німець, спотворюючи та перекуркуючи слова, спитав Прудіус у скандзюбленої бабусі* (Льч., Козацьк. роду., 1953, 464).

СКАНДІЄВНИЙ, а, е. Прикм. до скандій. **СКАНДІЙ**, ю, ч. Хімічний елемент—сріблястий м'який метал, який зустрічається в природі тільки у зв'язаному вигляді. *Легкими металами є: алюміній, скандій та деякі інші* (Цікава хімія, 1954, 84).

СКАНДІНАВ *див.* скандінаві.

СКАНДІНАВЕЦЬ *див.* скандінаві.

СКАНДІНАВИ, **СКАНДІНАВЦІ**, ів, мн. (одн. скандінаві, а, скандінавець, вця, ч.; скандінавка, и, ж.). Група народів (норвежці, шведи, датчани, ісландці), що заселяє Скандінавський півострів і прилеглі острови; особи, що належать до цієї групи народів.

СКАНДІНАВІЗМ, у, ч., *лінгв.* Слово або вислів, запозичені з скандінавських мов.

СКАНДІНАВКА *див.* скандінаві.

СКАНДІНАВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до скандінаві, скандінаві і Скандінавія. [Ярослав:] *Тебе, Гаральде, не жену я з хати, Та перелітних не спинить птахів, І, мабуть, сам збрався ти рушати До рідних скандінавських берегів* (Коч., III, 1956, 84); *Скандінавська література; Скандінавські поети.*

СКАНДІНАВЦІ *див.* скандінаві.

СКАНДОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до скандувати.

СКАНДОВАНО. Присл. до скандований. *На дльниці єп'ять пальців, посередні фронту, все це панувала незрозуміла тиша, тільки в третій ліній хтось надтріскнутим голосом скандовано вигукував як на мітингу* (Павч, I, 1956, 135).

СКАНДУВАННЯ, я, с. Дія за знач. скандувати. *Скандування вірша.*

СКАНДУВАТИ, їю, їеш, недок., перек. і без додатка. Чітко вимовляти наголошений склад у кожній стопі вірша. *Колісь... даюко... оцим напівантичним краєм у сльві ранку йшов ще юний грецький віршик. На море дивлячись, він скандував напам'ять соого Гомера* (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 47); // *Чітко і голосно вимовляти слова, поділяючи їх на склади.* — *Я Крейсер, я Крейсер, як мене чути? Як мене чути?* — *скандував біля раці Саша Сіверцев* (Гончар, III, 1959, 156).

СКАНДУВАТИСЯ, утяться, недок. Пас. до скандувати.

СКАННИЙ, а, е, жист. Прикм. до скань. Частю майстри [XVII—XVIII ст.] *замість металеві стрічки принають по контуру малюнка скручений тоненький дріт (скань), який утворює сканний орнамент, що запобігається емалевою масою* (Укр. золотарство., 1970, 38).

СКАНУВАННЯ, я, с., *спец.* Послідовний перегляд, здійснюваний переміщенням променя зору або радіо-

променя. Відомо, що Лебідь-А є одним з найінтенсивніших джерел радіоепромінювання. Ного було відкрито ще в середині 40-х років, але тільки тепер стало можливим скласти його детальну температурну карту. При скануванні цього джерела радіопроменями з дозвільною товщи 11 см знайшли, що воно має два гарячі осередки (Знання..., 4, 1967, 28); Режим сканування.

СКАНУВАТИ, ую, уєш, недок., перех. Здійснювати сканування.

СКАНЬ, і, ж., мист. Тонкий скручений золотий, срібний або мідний дріт, з якого виготовляють ажурний візерунок; ювелірний виріб із таким візерунком; філігрань: // Техніка виготовлення такого візерунка, виробу. Слов'янські майстри знали не лише відливання, штампування, карбування, .. а й скань (Дукатин.. Укр., 1970, 5).

СКАП, у, ч., діал. Вода, що стікає звідкись. Коли з даху капле, він (мороз) обертає скани в сталактити, боху доводова в мармурову скелю, людей у статуї (Кожуб., II, 1955, 433); // Вурулька. Хоч за ніч наростали скани на скелях, .. настала нова днина, приєрло сонце, зміцніли сили потоку — полетіли у бевість тонкі, льодяні плівки (Круш., Буденний хліб..., 1960, 375).

СКАПАРИТИ, рю, рши, перех., розм. Док. до капа-риги 1. Мати вбачило подивилась на Марка, метулася до кабиці, щоб скапарити сяку-таку вечерю (Стельмах., Правда..., 1964, 33).

СКАПАРИТИСЯ, рюся, ршися, док., діал. Зникнути, пропасти; // Померти. — Не лжування мені тепер у голові.. Як я маю аманувати своє життя, спинаючися посеред дорозі, то нехай уже краще скапарюся... (Круш., Буденний хліб..., 1960, 102).

СКАПАТИ див. сканувати.

СКАПАТИСЯ див. скануватися.

СКАПЕЛЮШИТИСЯ, иться, док., розм. Розкритившись, розхитавшись, відпасти (про колесо). Воли ледь тягли воза, не одне колесо під розговорю скапелюшилось і розсипалося у колії (Збав., Сеспель, 1964, 446).

СКАПЛУНИТИ, ню, ниш, перех., рідко. Док. до каплуниги.

СКАПНУТИ, не, док. Однокр. до сканати 1. Дуже березку сокирою туюди: Сльози сріблясті на корінні сканули (Граб., I, 1959, 320).

СКАПОЛІТ, у, ч. Різноварний (білий, зелений, жовтий і т. ін.), іноді безбарвний мінерал із класу силікатів, який утворює словчасні кристали.

СКАПОЛІТОВИЙ, а, е. Прикм. до скаполіт.

СКАПОСТИТИ, ошу, остиш, док., перех., розм. Те саме, що зіскувати.

СКАПОТУВАТИ, ую, уєш, спец. Док. до капотувати 1; // Піддатися капотажу. Літак скапотував.

СКАПРАВИТИ, іє, док., діал. Загноїтися (про очі). Очі [в матері] пожуміли, скаправили (Фр., VIII, 1952, 334).

СКАПУВАННЯ, я, с. Дія за знач. сканувати.

СКАПУВАТИ, ую, уєш, недок., **СКАПАТИ**, аю, аєш, док. 1. *неперех.* Стікати краплями або повільно. На колодач будяків третіли хусткі краплини, іноді скануючи (Гуц., Скупана..., 1965, 24); З мокрих дерев рідко сканує не струшена з ночі вода (Бабляк, Виши, сад, 1960, 206); *Образно. З воємом сканували останні хвилини Маринчиного життя (Кач., Вибр., 1953, 457); // Танути зверху, з країв, укриваючись патьоками, струмочками розтопленої речовини; обплізати. Свічка сканує і гасне (Тарн., 3 дал. дороги, 1961, 193).

◇ Бодай ти (він і т. ін.) сканає, як віск — уживається як лайка, проліж. [Б а б а О л е н а:] Знову цей сатана, бодай ти сканає, як віск! Знову уста мені замурує... (Галав, I, 1960, 466); [Ніби (мов, немів і т.

ін.) сканувати свічкою — худнути, марніти; танути. — Ти вже й сам бачиш, як я знемогла в силі й з кожним днем ніби сканую свічкою... (Коал., Ю. Крук, 1957, 546); **СКАНУВАТИ** кров'ю за кого, рідко — дуже іккувати-тисся про кого-небудь, переживати за когось, побивати-ся за кимсь. Боявся наш батько панського хліба. Не так уже за себе, — за нас, за дітей, кров'ю сканував (Козл., Сонце..., 1957, 54).

2. *перех., рідко.* Вкривати краплями яку-небудь поверхню. Скапати лист сльозами; *Образно. Покинала [Калина], як скошена квітка, сльозами життя своє сканувала (Черемп., Тв., 1960, 210).

СКАПУВАТИСЯ, ується, недок., **СКАПАТИСЯ**, ається, док. Танути зверху, з країв, укриваючись патьоками, струмочками розтопленої речовини; обплізати. Свічка сканується, а Семенка від молитви (молитов) упріває (Черемп., Тв., 1960, 90); Семенкишка свічка сканулася до послідки (Черемп., Тв., 1960, 91); // *перех., рідко.* Дуже виснажуватися, знесилюватися. — Кому в голові життя людини? Панська собака, панський кінь — розкошуют. А люди скануються... (Ірчан, II, 1958, 281).

СКАПУСТИТИ, ущу, устиш, док., *перех., розм.*

1. Зробити непридатним для користування; зіскувати.

2. Порухити, перервати хід чого-небудь, перешкодити здійсненню чогось. Він готовий був навіть скапустити виставу, аби б тільки дошкулити товаришеві (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 213); Кудлатий охоронець все це діло й скапустив (Ковнівка, Кута..., 1960, 32).

СКАПУСТИТИСЯ, ушуся, устися, док., *розм.* Те саме, що померти. — Шн сам чомусь скапустився (Панч, О. Пархом., 1939, 154).

СКАПУТНІТИСЯ, утуса, утишся, док., *розм.* Те саме, що скапуститися.

СКАПЦАНІТИ, ію, ієш, док., *розм., васт.* Стати бідним; збідніти. — Лески в давні-давні були перші багатирі в селі, а цей чогось скапцаніє, — сказав о. Артемії (Н.-Лев., IV, 1956, 59); Ворух скапцаніє зовсім. фірманить тепер у Дрогобичі (Фр., IV, 1950, 10).

СКАРАБЕЙ, я, ч. 1. *ент.* Пластинчастоусий жук, поширений перес. у Південній Європі, Північній Африці, Малій і Передній Азії.

2. У стародавньому Єгипті — висічені з каменю зображення священного жука, які були предметами культу, амулетами, прикрасами, а також монета, камінь і т. ін. із зображенням такого жука. Скарабей були, за уявленнями стародавніх єгиптян, символом відродження; їх клали в могилу з покійником (Археол., VIII, 1953, 72); Виймає (колекціонер) в озученої штапулки ізумрудних скарабей. Це тільки сувеніри, а в древньому Єгипті ці жуки і їх зображення вважалися священними (Знання..., 2, 1966, 27).

СКАРАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до скарати. Одні [опршки] смажили на патилах овече м'ясо, інші варили в казанках кулешу... вгадували убитих і скараних друзів (Гяжцький, Опршка, 1962, 183); // *скарано*, *безос. присудк. сл.* За що II скарано, за що II страчено, його Оленку? (Гончар, Тронка, 1963, 306).

Скараний на смерть (на горло, на голову, смертю), *заст.* — страчений. [П а р в у с:] Зроду не повірю, щоб той, хто воляє на нас притіє, міє бути справді скараний на горло (Л. Укр., II, 1954, 426); [Х м е л ь н и ц ь к и й:] Сотник Горобець теж градник і буде скараний на горло за мій наказом (Корн., I, 1955, 235).

СКАРАННЯ, я, с. Дія за знач. скарати.

СКАРАСКАТИСЯ, аюся, ашся, док., *кого, чого і без додатка, розм.* Позбутися кого, чого-небудь непрям-

пого; відкараскатися. *Набіжить який чорт, то біди не скараскасишся* (Свиди., Люборацькі, 1955, 160); — *Мені давай борщу.* — *Аниця, щоби скараскатися, насипала в миску студеного борщу* (Марг., Тв., 1954, 36).

СКАРАТИ, *аю, вєш, док., перек., чим і без додатка.*

1. Покарати за що-небудь. *Щоб скарати вчителя за його невважливість і непошаму до свого начальника, то не давати йому більше дров* (Гр., I, 1963, 324); [Г о л о с по к л и к а ч а с у д о в о г о:] *Зволив.. цезар-імператор, щоб Клея Люція скаратъ вигнанкям* (Л. Укр., II, 1951, 543); *Цяла буца знялася, Паськи сили не пожаляють, зборов'я не пошкодують, щоб скарати злочин* (Горд., Заробітчани, 1949, 13); // *перек.* Змусити когось тяжко страждати, мучитися. [М а р т і а н:] *Прощу тебе, закич який сусідок, — не можна ж так її лишити з трупом.* [К о н с т а в ц і й:] *Нееже твоя небога змерла?!* [М а р т і а н:] *Так.. [А л ь б і н а (після) можуть стипищеня знов вибухнула плачем:] Ой, доенької а за що ж ти мене скарала так?* (Л. Укр., III, 1952, 322); *Якщо доля скарас мене і тернисту простелить путь, Мов серце й на мить не здригне, Хоч камінням мене зай заб'ють* (Нагн., Вибр., 1957, 305).

2. Піддати страті; стратити. *І скарала [слуги юнака]: покотилась Голова його відтатя* (Сам., I, 1958, 194); [В с і:] *О смерть Василькові! Прозаємо Скарати вмент його отут, при нас, Скарати вмент на пострах ворогам!* (Крот., Вибр., 1959, 585).

Скар'яти на смерть (на горло, на голову, смертю), *заст.* — *стратити.* — *Того шляхтича негайно знищити, скарати на горло...* — *прорік воввода* (Ле, Наливайко, 1957, 39); — *Цієї ночі я наказав скарати на голову віроломний боляр [бояр]...* (Скл., Святослав, 1959, 602); [Х у с а:] *А знаши ти, що я тобі закон? Що я тебе скарати смертю можу за непокірність?* (Л. Укр., III, 1952, 457).

СКАРБ, *у, ч. 1.* Коштовності, гроші, цінні речі. *Усі скарби з своєї скарбиці оддав би* [Саїб] *за волю* (Н.-Лев., IV, 1956, 34); *Черевань доскоки собі незчисленного скарбу* (П. Куліш, Вибр., 1969, 49); *Ізала, кажуть, одна скупа пані і везла з собою усі свої скарби великі — така вона скупа була, що ніколи зроду не розлучалася з тими скарбами своїми ні одень, ні вночі* (Вовчок, I, 1955, 358); // Коштовності, гроші і т. ін., сховані в потаємному місці, закопані в землю. *В оцім яру в озеро й ліс повід горою, А в лісі скарб* (Шевч., I, 1963, 116); — *Піди, сину, аж до моря, До гирля Дунаю, Та виконай мої скарби, Бо я помираю* (Рудан., Тв., 1959, 86); *Не раз в дитинстві тобі захоплювали дур перекази про скарби, закопані тут запорозцями* (Гончар, Тронка, 1963, 217); **У порівн. Ці два слова [одібрати землю] дості лежали на споді кожного серця, як захопаний скарб* (Коцюб., II, 1955, 73); // *перек. мн.* Приводні багатства надр, лісів, морів і т. ін. — *В тій нашій річній подільській землі лежать величезні скарби і ждуть тільки змілої руки, котра б зуміла покориштуватися ними* (Фр., II, 1950, 369); *Свої скарби розкрив Донбас* (Рильський, I, 1956, 183); — *Дивлюся я на оці лаки, як буйно все росте у нас. Скарби які!*.. (Коп., Вибр., 1953, 346); *Дуже важливою проблемою в освоєння невичерпних скарбів океану* (Знався..., 10, 1967, 12).

◇ *Ні за які скарби [в світі]* — ні в якому разі, ні за що. *На лице дівчини, що йшла обік нього, не був би глянув ні за які скарби в світі* (Фр., VII, 1951, 247).

2. *перек. мн., чого, які.* Духовні та культурні цінності, які створила людина, [Н а р т а л:] *Ти показав мені ще інші скарби, — світ філософії, науки, хисту, — і я, нещасний варвар, думаю шире, що я рильянином навіки став* (Л. Укр., II, 1951, 431); *Соціалізм уперше в історії забезпечив трудящим масам доступ*

до скарбів людської культури, створив усі умови для її бурхливого розвитку (Ком. Укр., 12, 1961, 27); *Яке щастя! У мене на руках неоціненні скарби* — «Кобзар» *Тараса Григоровича Шевченка і твори Миколи Васильовича Гоголя* (Ковнівка, Куця..., 1960, 91); *Пісенний скарб нашого народу майже незліченний: повністю його важко зібрати навіть у найбільшому і найповнішому виданні!* (Мас., Життя..., 1960, 120); *Мояні скарби.*

3. *перек.* Хто-, що-небудь надзвичайної цінності, з винятковими достоїнствами, якостями і т. ін. *Робітник охочий, веселий, жартовливий [жартівливий] та співучий, у котрого хочі грають і жили ходять» при роботі, в великим скарбом* (Фр., III, 1950, 126); — *Тут у мене скарб. Не вірте! Насиня многолітньої пшениці везу* (Донч., VI, 1957, 429); *На лиці [Груні] було тлівий і скарбу, що великі чорні очі* (Чорн., Красві люди, 1961, 60); // *Людина або річ особливо потрібна, дорога для когось.* *Ви [книжки] мені скарб найдорожчий, ви слава моя цюнайбільша* (Зеров, Вибр., 1966, 377); *Рушниця стара, облізла, але для Романа вона — безцінний скарб* (Донч., II, 1956, 289); // *Багатство розуму, почуттів і т. ін.* *Тридцять п'ять літ Ви [М. Лисенко] надіяли всім багатством своєї душі і склали в серцях наших цілі скарби* (Коцюб., III, 1956, 252); *Ні.. Немає в серці сили, Бо ми з душі скарби свої Потроху розгубили* (Сам., I, 1958, 139); *Дякуюно за юнацькою своєю безтурботністю і не підозрював, які скарби тайть у собі душа цього простого, завжди трохи замкненого, роботячого батареїця* (Гончар, II, 1959, 61); *В свої дитинний вік відрадний Носив я в серці скарб чуття* (Зеров, Вибр., 1966, 420); // *у сполуч. із с. м. і й, розм., рідко.* *Пестливе звертання до дорогої, любішої людини.* [Н е р і с а:] *Дозволь мені вступити до театру.. [А н т е й:] Моя козана! Скарбе мій! Не дам, не дам тебе юрбі тій безсоромній!* (Л. Укр., III, 1952, 427).

4. *розм.* Господарські речі; пожитки, майно. *Те, що предки потом збили, Скарб, худобу накопили — Все козак прогайнував* (Бор., Тв., 1957, 80); *Приютоси [Ференц] звідкись свій дитячий візок з різним скарбом: своєї полотна, фарби, пап'р...* *Ікшого майна у Ференца не було* (Гончар, III, 1959, 229).

Хатній (домашній) скарб — речі домашнього вжитку. *Настрічку нам попадаються хури, маладковані горщиками, жінками, скринями і іншим домашнім скарбом* (Коцюб., II, 1955, 237).

5. *заст.* Кошти. *Буду я з тебе великі скарби мати* (Сл. Гр.); *Голова гараз почує, де раки зимують, і почав з писарем потроху обкрадати громадський скарб* (Н.-Лев., II, 1956, 259); // *у знач. присл.* скарбом. *На чп'і-небудь кошти.* *Козацьким скарбом будували [церкви]* (Сл. Гр.).

6. *заст.* Скарбиця (у 1 знач.). — *Як старшина з гетьманом розпорядила, так і зосталось. Давай посполитий до скарбу і подачку [податок] од диму, давай і підводу, і гроблі по шляхці гати* (П. Куліш, Вибр., 1969, 118).

7. *заст.* Поміщицьке володіння, маєток на Правобережній Україні. *Тато з сином служили в скарбі і пасли оба воли* (Україна..., I, 1960, 219).

СКАРБЕЦЬ, *бця, ч.* Посудина (горщик, глечик, казанок і т. ін.), в якій закопували скарб. *Умираючи, казав [Гриць] у пущі вирити під дубом два скарбіці з грошима, один матері оддати, а на того його поговати гарно* (Вовчок, I, 1955, 40).

СКАРБИК, *а, ч.* Зменш. до скарб 1. — *Наші скарбики розтануть, — обізвався Гарун-паша, — тоді ми будемо їсти з полявнич [поляв'яних] полумискіє та пити з олів'яних кубків* (Н.-Лев., IV, 1956, 36).

СКАРБІВНИК, *а, ч., рідко.* Те саме, що скарбінк 1.

СКАРБІВНИЦЯ, і, ж., рідко. 1. Те саме, що скарбівниця 2. — А якби я був царем — Знав би, що робити: Я би тільки залопив Царську скарбівницю Та це б таки того дня Драпнув за границю! (Рудан., Тв., 1959, 201).

2. Місце, де закопано скарб. Карта скарбіє при початку огляду музею показує нам місця колишніх скарбівниць (Наука..., 6, 1969, 16).

СКАРБІВНИЦЬ, чого, ч., рідко. Те саме, що скарбівник 1—3. Касир доказує, що ти господарі або зосім не платили, або казав, що вони заплатили, та не все.. Чутка про такі погани касирові очинки пішла по селі, і громада просила скинути того скарбівничого (Н.-Лев., VI, 1966, 401).

СКАРБІВНЯ, і, ж., рідко. Те саме, що скарбівниця. — Ідіте же, вірні слуги, принесіте Важкий ланцюг з скарбієні щирозлатий (П. Куліш, Вибр., 1969, 380); Поезія мусить користати в тих образі, нагромаджених уже в самій скарбієній мові, тим більше, що вони вже поетичні самі собою (Фр., XVI, 1955, 263).

СКАРБІВНИК, і, ч. 1. Той, хто відав коштами, цінними паперами та ін. у державних установах і громадських організаціях. — Кажу, етік ваш Драган — значить, етік. Недаром перед тим скарбівника нашого намислила судити (Мур., Бук. повість, 1959, 247); При розподілі обов'язків головою було обрано студента третього курсу Степана Радченка, Запорожця скарбівником (Буря., Напередодні, 1956, 54); Скарбівник банку; Скарбівник колгоспу; *Образно. Скарбівниками слави народу, літописцями назвав українських кобзарів Гоголь (Веч. Квів, 27.III 1967, 3).

2. іст. Той, хто забезпечував матеріально і технічно постачання у військових частинах і установах. Вийшовши від Потьомкіна, Головатий попрямував до флігеля, де жив незмінний скарбівник штабу Потьомкіна Василь Степанович Попов (Добр., Очак. розмир, 1965, 14).

3. іст. У Давній Русі та у давнину на Україні — той, хто відав скарбівницею князя, монастиря і т. ін.; // Начальник приказу, який відав царською скарбівницею в Російській державі XV—XVII ст.

4. заст. Чорт, який стереже закопаній скарб. — А скарбу, як хто закопає, береже скарбівник: не попустить нікому заняти [зачепити]... (Гр., II, 1963, 332).

СКАРБІВНИЦЯ, і, ж. 1. Урядова установа, яка відав державними коштами, державним майном. Знаменита мамдрієка Катерини до Криму влітку 1787 року.. коштівуєла державній скарбівниці близько десяти мільйонів карбованців (Добр., Очак. розмир, 1965, 72); Гроші на це [допомогу біднякам] він [Г. Котовський] експропріював у поміщиків та в царській скарбівниці (Смолянч, V, 1959, 29).

2. Кошта, гроші. Головний отаман напризволяще залишав рештки своєї армії і з кількома міністрами та скарбівницею поспішав до Проскурова (Стельмах, II, 1962, 49).

3. іст. Адміністративна установа Запорізької Січі, яка відала коштами; // Місце на Запорізькій Січі, де будували човни, виготовляли зброю і т. ін. Стали лагодити похід: кошовий загадав на козацькі хутори везти до Січі припас — порох, свинець і сугарі, а тим часом у скарбівниці будували човни (Панч, Гомон, Україна, 1954, 18); Чайку будували у військовій скарбівниці на Січі 60 човнів за 15 днів (Знання..., 3, 1970, 29).

4. Місце, приміщення, де зберігаються скарби. По стінах і по полицях у світлиці не видно було більш ні дорогої зброї, ні срібних кубків; бо в тую неспокійну старосвітщину, одлучаючись, не кидай було.. дома нічого, а тодай по тайниках, по підвезних скарбівницях (П. Куліш, Вибр., 1969, 67); Усі скарби з своїх скарбівниць оддав би [Саб] за волю (Н.-Лев., IV, 1956, 34);

[К у ш н і р у к:] Максиме, на тобі ось ключі од скарбівниці, там візьмеш посуд в отій меншій скрині... (Вас., III, 1960, 408); // Скринька, шкатулка для зберігання коштовностей, грошей і т. ін. — Чи знаєте, чому не можемо викрасти скарбівницю од Суздального царя? Бо на його палаці сидить когут і піє, коли наближається якась небезпека (Три золоті сл., 1968, 134); — Ну, і отік ваш пан? — допитується хтось із кутка. — А що йому лишилось робити: вночі — за скарбівницю та й чкурне (Стельмах, I, 1962, 608); *Образно. На душі — скарбівниця щастя, я в кохання наче цар. Це все ти мені даруєш, це од тебе щедрий дар! (Крим., Вибр., 1965, 284).

5. Місце зосередження яких-небудь природних цінностей. Його тляго до землі, невичерпанної [невичерпної] скарбівниці багатства (Фр., VIII, 1952, 387); — Тайга! — повторив він урочисто. — Скарбівниця в сугільлях, залізах, торфом, золотом... (Донч., II, 1956, 13).

6. чого, яка. Сукупність культурних та духовних цінностей, створених людиною. Найбільше і найдорожче добро в кожного народу — це його мова, ота жива скарванка людського духу, його багата скарбівниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки (Мирний, V, 1955, 314); Культурна скарбівниця кожної нації все більше збагачується творіннями, що набувають інтернаціонального характеру (Програма КПРС, 1961, 100); Немалим вейшло «Слово о полку Ігоревім» в золоту скарбівницю людства, бо тайт воно неув'ядної краси поетичні образи, бо вчить нас любити Вітчизну і її синів (Рильський, X, 1962, 12); Скарбівниця світової літератури; Скарбівниця марксизму-ленінізму.

СКАРБІВНИЦЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до скарбівник 1, 3.

2. рідко. Прізвнач. для скарбівниці (у 1 знач.). Всі скарбівницькі горниці блищали, лисіли, світились без сонця, немаче скрізь були розжпані по скарбах проміння сонця (Н.-Лев., IV, 1956, 36).

СКАРБІВНИЧИЙ, чого, ч. Те саме, що скарбівник 1—3. По від'їзді Віліні стегман говорив із своїм скарбівничим (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 268).

СКАРБІВНИЧИХА, и, ж., розм. Дружина скарбівника. **СКАРБІВНИЧКА**, и, ж., заст. Скринька, шкатулка для зберігання коштовностей, грошей і т. ін. — Да як це ж і сережки треба переїмити, — задала пані й подала доньці скарбівничку (Л. Янов., I, 1959, 117).

СКАРБІВНИЙ, бва, бве, заст. 1. Який належить державній скарбівниці, стосується її. — Я покину місце. Ми покатаємо в Петербург. Я питаю там скарбову чи будь-яку [будь-яку] іншу службу (Н.-Лев., V, 1966, 253); Гриць Калинович був канцеляристом при львівській скарбовій бухгалтерії ще за панцими (Фр., VI, 1951, 153); // у знач. ім. скарбівній, бовбого, ч. Той, хто жив на землях, що належали державній скарбівниці, державі. У Молочка на фільварку Зробили це диво, Змовилися всі скарбові В забастовку живо! (Укр. думи..., 1955, 316); // у знач. ім. скарбівній, бовбого, ч. Те саме, що скарбівній 2. — Дослужився неборака — ні хліба, ні табаки... Сам надолодь ходжу, як і всі. Перевіся й кінь за мною. Фуражу ні від хазяїна, ні від скарбового (Добр., Очак. розмир, 1965, 217).

Скарбівні селяни — селяни, що жили на землях, які належали державній скарбівниці, державі.

2. Прикм. до скарб 7. По другий бік яру, на горі, між зеленими житами, стояла скарбова хатуля, кошари (Н.-Лев., I, 1956, 150); На широкому скарбовому дворі — стагнене з селян добро: покормані лагуи, дрібні машини (Кач., II, 1958, 304); // рідко. Багатий. Хоч не яке там скарбове [господарство], — можна б йому ціну скласти, — та таке ж то порядненьке, любеньке, що крадішого й не бажати (Вовчок, I, 1955, 310).

СКАРБОНА, и, ж. 1. церк. Скривька, в яку віруючі складають гроші на потреби церкви. *Дея злодії в опієночі Костьом обкрадають; Обшарили всі скарбони, Святих обдирають* (Рудан., Тв., 1956, 135); [Ю да:] Я ж ні шага не маю. *Се правда, я глядіє у них скарбони, — бо я вважаюся більш від сього світа, ніж тії чисті душі* (Л. Укр., III, 1952, 138); // *заст.* Скривька, шкатулка для зберігання коштовностей, грошей і т. ін.

2. *перен., рідко.* Те саме, що скарб З. — *Руки, Докійко, руки — то все наше багатство, то наше добро, то наша скарбона!* (Коб., II, 1956, 24).

СКАРБОНКА, рідко **СКАРБОНЬКА**, и, ж. Зменш. по скарбона 1. *Ксьондз, нема що казати, голосники маю добрі, гуцулія [гупулі] теж гула в охотю, хоч і не влад, а базачі кидали до скарбони цілими левами* (Хотк., II, 1966, 7); *Довірлий люди вваж валили на Маковоя до кринички, і цілий день подзвонювали церковні скарбоньки, приймаючи мужицьке срібло і мідь* (Стельмах, I, 1962, 256); *Надумав [чоловік] швидко Скарбоньку спростити просту, дерев'яну, і в неї класти дорожє каміння* (Фр., XI, 1952, 341).

СКАРБОНЬКА *див.* скарбонька.

СКАРБОШУКАЧ, а, ч. Той, хто шукає скарби (у 1 знач.). *На початку свого шляху археолог.. здивався із скарбошукачами і дбайливо охороняє від них цінні пам'ятки старовини: кургани і склепи в дорожочініми фресками та іншими коштовностями* (Вітч., 11, 1968, 216).

СКАРБУВАТИ, ую, уєш, *недок., перен. і неперен., розм.* Збратя, нагромаджувати скарби. *Скарбує для себе* (Сл. Гр.).

СКАРГА, и, ж. 1. Висловлення незадоволення, суму, варіанція на неприємності, біль, горе і т. ін. *Вислузуєчи мої дитячі скарги, вона завжди близько приймала їх до свого серця* (Мирний, IV, 1955, 338); *Ніколи ніхто не чує від нього ні нарікань на свою сувору долю, ні скарж на тяжке життя* (Тют., Впр, 1964, 416); **Образно.* *Пальці натисли на клавіші, вони податливо зігнулися, і звуки, повні протесту й скарги, забилися об мералі шибки* (Панч, В дорозі, 1959, 83).

2. Офіційна письмова чи усна заява про незаконні або неправильні дії якої-небудь особи, установи і т. ін. [Старий юрист:] *Я чує, що Панса скаржу подає сенатові* (Л. Укр., II, 1951, 514); *Написавши скаржу і сховавши папери, Балака вийшов з хати* (Тулуб, Людолюв, I, 1957, 36).

Книга скарж див. книга; *Піті на скаржу до кого, заст.* — *подати скаржу кому-небудь, поскаржитися комусь.* [Голоси з гурту молодих воєнків:] *Хай Люція помилує весталки! До імператора на скаржу підєм, коли його скарають!* (Л. Укр., II, 1951, 528).

КАСАЦІЙНА СКАРГА див. касаційний.

СКАРГУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок., діал.* Скаржитися. *Вок скаргувався* (Сл. Гр.).

СКАРЖЕННЯ, я, с., *рідко.* Дія за знач. скаржитися. *Рубець звертає те скарження на людську неажерствість* (Мирний, III, 1954, 147).

СКАРЖИТИ, жу, жиш, *недок., перен. і без додатка, рідко.* Подавати скаржу (у 2 знач.) на кого-небудь; оскаржувати. *Вже суд вибирає з нашого села вигідити на завтра, еже Чайченка випустили, — коли вишукавсь якийсь родич шинкаря небіжчику, що скаржити прийшов, ніби шинкар колись йому збивав Чайченка своєю ворожою* (Вовчок, I, 1955, 248); *Кіт Мурилка нам казав: Ковбасу ту знакожому, За що скаржить він [Щуцик] Микшину, Сам він у Мурилки крає* (Фр., XII, 1953, 13); — *Киме [агент] важ квітти в болото, та й ідти потім*

скаржити його! — зауважє дядько (Козл., На переломі, 1947, 21).

СКАРЖИТИСЯ, жуся, жишся, *недок., на кого — що і без додатка, із стов. сл. 1.* Висловлювати незадоволення чим-небудь; нарікати на неприємності, біль, горе і т. ін.; ремствувати. *Молода дружина Кармелева.. не скаржитесь нікому, що в неї там на серці і на душі* (Вовчок, I, 1955, 355); *Йому, одному йому відкрилася вона серце.. Вона скаржилась йому на своє життя, безбарне, біде* (Коцюб., I, 1955, 332); *Мати скаржилась на батька. Зовсім зледація той* (Горд., II, 1959, 323); *Хлопець усе скаржитесь, що жерне* (Хотк., I, 1966, 167); *Прокинувшись уранці, він скаржився на біль у голові, на нудоту* (Шиян, Баланда, 1957, 49); *Воронце ніколи не скаржився, а йому скаржилися всі, і він сам це вважав цілком нормальним* (Гончар, III, 1959, 20); **Образно.* *Шурхотли камінці під колесами авто, мотор стонає і скаржився на важку дорогу* (Жур., Вечір..., 1958, 275).

Скаржитися на долю — висловлювати невдоволення своїм життям, обставинами, що склалось, і т. ін. *Нащо от хазайка — у добрі та в достатках — а й та скаржитесь на свою долю, нарікає на неї...* (Мирний, III, 1954, 116); *Сміюся я, жартую, співаю, Не скаржесь на долю зовсім і б'ю по розгартаних струнах На серці моїм* (Олесь, Вибр., 1958, 97); *Скаржитися на здоров'я — мати погане самопочуття, почувати себе хворим.* *Люба мамочко!.. Коли я которий [який] день поводжуся як слід, то не можу скаржитись на здоров'я* (Л. Укр., V, 1956, 238); — *На здоров'я, молодий чоловіче, не скаржусь, — відіск Левоко Іванович* (Гончар, Тронка, 1963, 275).

2. *Подавати скаржу* (у 2 знач.) куди-небудь на когось; оскаржувати. *Почтмейстер [поштмейстер] роздер конверт і конфіскуєє ті нещасні.. вірзики.. Звісно, я завжди протокою і буду скаржитися* (Коцюб., III, 1956, 250); *Йонька.. крутнувшись на місці, гайнув патавським шляхом прямо в Зінківів — скаржитися в райкомком* (Тют., Впр, 1964, 92).

СКАРЖЛИВИЙ, а, е, *рідко.* Схильний завжди і на все скаржитися (у 1 знач.). *Серце їх [солдатів], як і перше, клекотало од гніту й ненависті до тих випещених, ситих і здорових тижаків, що, прикрившись мурною шкурою скаржливої й плаксивої обивательщини... гонили од життя зморених і знічевених* (Вас., II, 1959, 44).

СКАРЖЛИВО, присл., *рідко.* Те саме, що скаржно. — *А коли стрижка [овець] настає? — вигукнує Корній. — Поту не менш пролляє, як інший біля доми!.. — Та це й спецодягом нас покривдили, — скаржливо бубонить він до Петра* (Гончар, Тронка, 1963, 15).

СКАРЖНИК, скаржничка, ч. Той, хто скаржитися. *Скільки доводилось батькам вислузувати скарж на нього. Немало й перепало йому від батька. Але частіш напани — вислуває Юхим уважно скаржника, а тоді до сина: «Молодечу! Отакій і рости, сину, — сердитий на всяку неправду»* (Головко, II, 1957, 507); *Щоб залаштувати справу, як того хотіли скаржники, пані вїтмову треба було задобрити подарунками* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 24).

СКАРЖНИЦЯ, скаржничі, ж. Жін. до скаржник. — *Кличте, — коротко відповів секретар обкому і відчує, як почуття ненависті починає оволодівати ним і до цієї скаржничі. Та переборює себе* (Логв., Літа..., 1960, 157).

СКАРЖНО, присл. Скаржачись на що-небудь; жалібно, сумно. *Опустиє [Михайло] очі, почав розповідати. Тужно, скаржно, з безнадією в голосі звучала та розповідь* (Збав., Сеспель, 1961, 144); — *Ох, який мені сон допіру сниєся, а ви мене розбудили, — скаржно мовив матрос* (Кучер,

Голод, 1961, 284); *Образно. — Чи вистачить хліба того зоч до рідва? Мовчанья. Тільки колосся шепоче скаржно (Шюпа, Назустріч..., 1958, 448).

СКАРКАТУРЕНИЙ, а, е, розм. Зображений у карикатурному вигляді. Райком комсомолу і редакція місцевої газети на базарній площі райцентру у світлах сатирич вивісли великий барвистий і їдко скаркатурений портрет діточки в вищипаними брівками і лаконічними нігтями (Вол., Діш..., 1958, 137).

СКАРИФІКАТОР, а, ч. 1. с. г. Машинна для скарифікації насіння.

2. с. г. Знараддя, признач. для скарифікації ґрунту.

3. мед. Прилад для пасікання шкіри.

СКАРИФІКАЦІЙНИЙ, а, е, с. г. Який служить для скарифікації. Скарифікаційна машина.

СКАРИФІКАЦІЯ, і, ж., с. г. 1. Штучне поверхнєве пошкодження спеціальною машиною твердої оболонки насіння деяких рослин для прискорення його проростання. Скарифікація насіння люцерни.

2. Глибоке розпушування ґрунту, що сприяє більшому доступу повітря в нього.

СКАРИФІКОВАНИЙ, а, е, с. г. Діспр. пас. мн. ч. до скарифікувати. Для сіва слід використовувати тільки скарифіковане насіння буркуну (Хлібороб Укр., 4, 1964, 34).

СКАРИФІКУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех., с. г. Піддавати скарифікації. При весняному підсілі багаторічного люпину його насіння треба скарифікувати або опшарювати гарячою водою (50—70 градусів), що прискорює проростання (Колг. Укр., 12, 1956, 15).

СКАРИФІКУВАТИСЯ, ується, недок., с. г. Пас. до скарифікувати.

СКАРЛАТИНА, и, ж. Гостре інфекційне захворювання людини (перев. дитячого віку), яке супроводжується високою температурою, червонуватим висипом на тілі та болем у горлі. Описана і Дора захворювала на скарлатину (Л. Укр., V, 1956, 294); Все життя тремтіла [маті] за Гришчу і ва мене.. Спочатку це були скарлатини, потім добвороти на Дніпрі, потім з'явилися жандарми, і тінь від шибениці упала на все мамине життя (Головко, II, 1957, 587).

Лежати в скарлатині дов. лежати.

СКАРЛАТИННИЙ, а, е. Прикм. до скарлатина; // Хворий на скарлатину. Скарлатинна дитина.

СКАРЛАТИНОВИЙ, а, е. Те саме, що скарлатинний.

СКАРЛАТИНОЗНИЙ, а, е. Прикм. до скарлатина. Скарлатинозний висип.. являє собою безліч дрібних червоних крапок на злегка забарвленому фоні (Шк. гігієна, 1954, 305); // Хворий на скарлатину. Скарлатинозна дитина; // Првзнач. для хворих на скарлатину. Скарлатинозна палата.

СКАРЛЮЧЕНИЙ, а, е. 1. розм. Діспр. пас. мн. ч. до скарлючити 1. На скелях росли низенькі корячкуваті ссони, скарлючені бурями (Донч., III, 1956, 234).

2. у знач. прикм. Який зігнувся, зіщулювся; скорчений. Його погляд упав на скарлючену постать Таранушки (Хижяк, Килимок, 1961, 15); // Який неприродно викривився (про руки, пальці і т. ін.). На одну ногу крива [Солоха] і правої скарлюченої руки до рота не піднесе (Кв.-Осн., II, 1956, 212); // Уже видно було, як хижо витяг [сокіл] вперед свій кривавий дзьоб та гострі скарлючені нігті (Збан., Мор. чайка, 1959, 242).

СКАРЛЮЧИТИ, чу, чнш, док., перех., розм. 1. Сильно зігнути, скорчати; // Неприродно викривити (руки, пальці і т. ін.).

2. безос. Звести судомою; зсудомити. До Василя Максимовича підходила вона [медсестра] разів із десять.. То трохи заспокоювалась діточина: нічого немовби загроз-

ливого. То голодом обсіпало всю: а що, як Черемашка знову скарлючить? (Шовк., Люднова., 1962, 250).

СКАРЛЮЧИТИСЯ, чуся, чншся, док., розм. Зігнути, зіщулютися. Захирів старий, згорбився, скарлючилося... та й умер (Мирний, II, 1954, 95); — Ось вона, неволя татарська! День і ніч у кайданах спи, працой, їж і пий скарлючившись, прикутий до лави (Тулуб, Людолови, I, 1957, 476); // Неприродно викривитися (про руки, пальці і т. ін.). Очі в нього запалили, пальці якось скарлючилися (Мирний, III, 1954, 230).

СКАРЛЮ, у, ч. Гірська порода, що утворюється під дією розтопленої магми або гарячих водних розчинів на вапняки, доломіти й мергелі і складається з силікатів кальцію, магнію та заліза. Вапнякові проширки у вапняково-лужних гнейсах представлені вапняковими розовиками і скарлюми (Геол. ж., XII, 1, 1953, 17).

СКАРПЕЛЬ, я, ч. Каменярський різець; долото. Шпунт і скарпель у руках дзвеніли, Іскри летіли йому з-під рук (Шпорта, Запоріжці, 1952, 72).

СКАРТАТИ, аю, аєш, перех. Док. до картати. — Мариня мусить зникати до того, що панна Катруся буде за три дні панєю докторовою, і треба їй честь віддати, — скарталла Мариню Олена (Вільде, Сестри..., 1958, 573); Секретар ЦК вислухав мене та тут же й скартал за оці пхники. «Сором! Сльозами ти хочеш, діточко, Гітлера бити!» (Козл., Сльозе..., 1957, 19).

СКАСОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мн. ч. до скасувати. 25 грудня 1917 року Всеукраїнський з'їзд Рад, що відбувався в Харкові, проголосив Україну Радянською республікою, а владу Центральної ради скасованою (Скл., Легенд. начдв., 1957, 24); Заняття в гімназії на цей день були скасовані (Смоляч, II, 1958, 113); // скасовано, безос. присудк. сд. Постановою громадської скасовано, землю зовсім забрано від Денуса (Гр., II, 1963, 472).

СКАСОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. скасувати.

СКАСОВУВАТИ, ую, уєш, недок., **СКАСУВАТИ**, ую, уєш, док., перех. 1. Визнавати, оголошувати щонебудь недійсним, незаконним; анулювати, відмінити. Закони в перехідний час мають тимчасове значення. І якщо закон перехіджва розвиткові революції, його скасовують або виправляють (Левін, 36, 1973, 475); — Вражожучи мужність, яку проявив у цьому бою сержант Кравцов, смертний вирок скасовую, — високим збудже-ним голосом додав Блюгруд (Ю. Ведзик, Полкв., 1959, 201); — І що ж вони [люди] голонать? — аж переизляється [Василевна] через тим, начеб вона вперше чує розмови про землю. — І що викупне цар скасував, і що від панів відріжуть ниви (Стельмах, I, 1962, 223).

2. Те саме, що ліквідувати. [В а с и л ь:] Скасуйте їх, скасуйте ті установи, що поділяли людей на багатих та бідних (Мирний, V, 1955, 98); — А я думаю, — казав один старий чоловік, — що коли наш пак такий дуже «постемповець» [переводний].. то нехай би і корчму [корчму] свою скасував, і горівки зовсім не курив (Фр., II, 1950, 364); Хлоп! А хлопів не можна брати до цеху. Коли б уряд про це додивався, він міз би скасувати самий цех за таку постанову (Тулуб, Людолови, I, 1957, 198); — Я буду старатися всіма силами скасувати ці поганські звичаї [святкування Юрія] (Хотк., II, 1966, 26).

СКАСОВУВАТИСЯ, ується, недок., **СКАСУВАТИСЯ**, ується, док. 1. Ставати недійсним, незаконним; анулюватися, відмінитися. Відтоді варз і панщина скасува-лась (Сл. Гр.).

2. тільки недок. Пас. до скасовувати.

СКАСУВАННЯ, я, с. Дія за знач. скасувати. Після скасування кріпацтва поміщики продовжували, дякуючи реформі, не менш жорстоко висискувати селян (Гич., III, 1957, 155); 29 серпня 1918 року Рада Народних Комісарів спеціальним декретом підтвердила скасування всіх

договори і акти царизму про поділ Польщі (Ком. Укр., 12, 1968, 49); Звістка про скасування «Життя [життя] і слова» була мені сумна не тільки з загальних, але й з особистих причин: зникало поле для моєї праці! (Л. Укр., V, 1956, 210).

СКАСУВАТИ *див.* скасбувати.

СКАСУВАТИСЯ *див.* скасбуватися.

СКАТ¹, у. ч., *гiрн.* Похила підземна гірничя виробка, що не має безпосереднього виходу на земну поверхню й признач. для спускання корисних копалин, пустих порід і т. ін. самопливом. Зруйноване пилом вугілья під дією власної ваги надходить у магазин, а при нестійких бокових породах у вулгеспускний скат, куди воно спрямовується за допомогою металевого жолоба (Нова техн. і технол..., 1961, 17).

СКАТ², а. ч., *спец.* 1. Колесо автомобіля, а також комплект гумових деталей автомобільного колеса. Автобус.. поволі рушиє, злегка погоджуючись на подвійний скатас (Кучер, Прошай..., 1957, 17).

2. Комплекс колісних пар паровоза, вагона. Попов шабрував підшипники від букси ведучого ската паровоза (Бойч., Молодість, 1949, 41).

СКАТ³, а. ч. Велика хижка морська риба ряду акулоподібних із плоским тілом і вузьким хвостом. Гігантського ската піймали.. рибаки у водах Середземного моря поблизу Тріполі (Веч. Київ, 22. I 1969, 4).

Електричний скат — скат, у якого на голові розташовані органи, що утворюють електричні розряди. Всім відомий електричний скат — це жива батарея з напругою в 300 вольтів і силою струму 7—8 амперів (Знання..., 1, 1966, 7); Старі рибаки казали, що там, у підводних приорах, водяться електричні скати (Собко, Скеля..., 1961, 109).

СКАТ⁴, а. ч., *диал.* Скатерка. На столас скати все лаяні (Сл. Гр.).

СКАТЕРКА, п. ж. Вигот. із тканини особливого гатунку або в'язаний виріб, яким покривають стіл. Невістка засала стіл білою скатеркою, поклала на столі хліб та сім'я (Н.-Лев., II, 1956, 25); В просторій кімнаті стояло щось із п'ятнадцять столік, окритих скатерками з грубого полотна (Трубіл., Шхуна..., 1940, 64); *У порівн. З обох боків дорож, скільки скинеш оком, ростемилась поле, окрите снігом, мов білою скатеркою (Коцюб., I, 1955, 30); Салася [луки] скатеркою (Гуп., Скупавна..., 1965, 14).

СКАТЕРКОВИЙ, а. е. Прикм. до скатерка.

СКАТЕРТИНА, п. ж. Те саме, що скатерка. Отець Паладій попросив гостя сісти за стіл, застелений білою скатертиною (Н.-Лев., III, 1956, 368); По столас, накритих білими, як сніг, скатертинами, найдіюнапиктів — ніжки змуться... (Мирний, III, 1954, 81); *Образно. Кругом поля, стени... по їх зеленій скатертині так і біга, так і грає сонячне проміння (Мирний, IV, 1955, 212); Владі рясний дощ звечора, а на ранок барвиста лісова скатертина уже вся усяна грибами (Наука... 10, 1962, 46); *У порівн. Вкриті снігом поле лежало, як скатертина, а по ньому сунули з лісу хмари військ (Ле, Україна, 1940, 256); Біжать поля навстріч — широкою скатертиною стеляться нам до ніг (Жур., Вечір..., 1958, 339).

◇ Скатертина-самобранка *див.* самобранка; Скатертиною дорога — те саме, що Скатертю дорога (*див.* дорога).

СКАТЕРТИНКА, п. ж. Зменш.-пестл. до скатертина. На столі на скатертинці білій під деревами стояли єже миски з борщем (Головко, I, 1957, 254).

СКАТЕРТИНОНЬКА, п. ж. Пестл. до скатертина.

СКАТЕРТЬ, і. ж. Те саме, що скатерка. Книгиня..

низько вклонилась гостям і почала застилати стіл білою

скатертю (П. Куліш, Вибр., 1969, 126); Жінки розставляють на майдані столи з білими мережаними скатертями (Довж., I, 1958, 191); *У порівн. От стеляться розложисті, як скатертю, зелені левади (Н.-Лев., II, 1956, 167); Плаче й сумує діброва, а сніг Білою скатертю по полю ліг... (Шог., Поезії..., 1958, 428); // перек. Рівна, гладка поверхня чого-небудь. Стежка, що веде гору, засипана снігом, і ані одного сліду стопи людської не було видно на його білій скатерті (Фр., II, 1950, 36).

◇ Скатертю-самобранка *див.* самобранка; Скатертю дорога *див.* дорога; Щоб дорога слалася скатертю — щоб все було добре в дорозі. На ганку ще випили, щоб дорога слалася скатертю (Н.-Лев., III, 1956, 72).

СКАТІРКА, п. ж., *рідко.* Те саме, що скатерка. У кутку тліє свічка перед матір'ю божою укайтчаню; під божничком стіа, застеланий [застелений] скатіркою білою (Вовчок, VI, 1956, 221); Біла скатірка на столі та поміті лави аж слаи чистою (Коцюб., I, 1955, 53).

СКАТКА, п. ж. Згорнута трубкою і зв'язана на кінцях лшавель, яку носять через плече. Брели [шляхом], обливаючись потом, бійці й офіцери із скатками на плечах (Гончар, III, 1959, 16); // скаткою, у знач. присл. У вигляді скатки. Я, здивований, осядаю себе.. І нащо це я скаткою пальто почепив, хіба справді я в далеку дорогу вирадися? (Кол., На фронті..., 1959, 109).

СКАТНИЙ, а. е, *спец.* Признач. для скокування. Скатня дошка; Скатний стан.

СКАТОВАНИЙ, а. е. Дієпр. пас. мнн. ч. до скатувати. В неволі скатований люто, Ти смерть за свободу приймає (Пісні та романси..., II, 1956, 272); // у знач. прикм. При гомоні дзвонів, котрих ніколи не має уже почути, скатований злочинець заривав перший раз тяжко і болюче (Фр., II, 1950, 117); — Скільки канчуків половували тут спикі «неслужняних буртарів». На їхніх скатованих тілах купці, феодали Строганови, робили собі мільйони (Довч., II, 1956, 61).

СКАТОЛ, у. ч., *зім.* Органічна сполука, продукт гниття білків у калі, що має специфічний запах.

СКАТОЛОВИЙ, а. е, *зім.* Прикм. до скатол.

СКАТУВАТИ, ую, уєш, *док., перек.* Те саме, що закатувати. [Мордовець:] Та я тебе за це скатую! Чувш? За це я, закачавши рукави, з тобою битись буду! (Тич., I, 1957, 291); Бабину дочку прив'язав коню до хвоста й пусти в поле. Так її скатували (Сл. Гр.); — Гомту скатували, а хижка йому одрізали, четвертували (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 15).

СКАУТ, а. ч. У буржуазних країнах — член дитячої або юнацької організації військово-політичного характеру.

СКАУТИЗМ, у. ч. Рух скаутів.

СКАУТСЬКИЙ, а. е. Прикм. до скаут. Скаутська організація; Скаутські загони.

СКАФАНДР, а. ч. Спеціальний одяг із шоломом і дихальним апаратом, що ізолює людину від зовнішнього середовища (ріднинного, газоподібного або від розрідженого простору). Вти [гідростат] спуститься до 600 метрів, де не можуть побувати ні підводні човни, ні водолази у глибоководних скафандрах (Наука..., 10, 1960, 19); Багатошарова еластична оболонка скафандра з дуже міцного матеріалу надійно захистить космонавтів від усіх несприятливих факторів (Рад. Укр., 18. I 1969, 2).

СКАЧАНИЙ, а. е. Дієпр. пас. мнн. ч. до скачати. На сцені.. в'язався Юра. На голові в нього був старий мамин капелюшок... під правою рукою скачаний невеличкий килимок (Смоляч, II, 1958, 19); Скачави шинелі гомутами висіли через плече (Юхвід, Оля, 1959, 189).

СКАЧАНІТИ, ію, ієш, док., діал. Заклякнуте.

СКАЧАННЯ, я, с. Дія за знач. скачати.

СКАЧАТИ *диал.* скáчувати.

СКАЧКА, и, ж. 1. Швидкий рух, біг коня (копей); швидка їзда на коні (на конях). *Вже п'ять годин триває неспинна скачка* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 509).

2. тільки жн. Змагання вершників; перегони. — *Люди полюбляють розваги — футбол, скачки, бокс, естафети і навіть закладку нової будови* (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 10); *Життя для того [Ілька] — це низка тяжких, грубих, тупих обов'язків, для мене ж — азартна гра, прецікаві кінські скачки, марешті, бокал старого вина* (Вільде, Сестри..., 1958, 23).

СКАЧКИ, присл., розм. Стрибаючи, підстрибуючи; встрибом. *Він б'є конячину, щоб наддати ходу, але конячина тільки занепокоєно озиряється назад... проте скачки не пускається* (Гул., Скупава..., 1965, 205); *Під'їзали [вершники] до косаря, покрутилися — про щось питалися, мабуть. Потім один крикнув щось, і скачки* (Головок, I, 1957, 119).

СКАЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. скáчувати.

СКАЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **СКАЧАТИ**, аю, аєш, док., *перех.* 1. Повертаючи, перевертаючи, надавати чому-небудь округлі, кулястої форми; дліпчати, робити що-небудь округлими. *Де не озалили веселі школяри, Поборюкалися в снігу пухкому, Скачали бабу, та й гайда додому* (Вирган, В розп. літа, 1959, 168); *І скачав в зліба кульку завбільшки в волосий горіх і непомітно шпурнув у Женю* (Сміль, Сашко, 1957, 9); // Повертаючи, перевертаючи, надавати чому-небудь форми трубки; згортати в трубку. *Віджати сир протирають крізь сито, додають сметану, яйця, масло, цукор, сіль й борошно. Все добре розмішують, ..скачують рулетом, ріжуть кусочками* (Укр. страви, 1957, 269).

2. Вирівнювати, вигладжувати качалкою та рублем що-небудь виправе (полотно, білизну тощо). *У дідуса, так як і в мене, нікого не було; сам собі й сорочки полове і мою уночі випере і повісить, уранці скача і надіне* (Барв., Опов..., 1902, 354); *Шейденко загнала [дівчинка] скот у загороду та до хустки мерції. Лап, — озгенька ще. Ну, та нічого, і на голові висозне. Ось вона скачає й* (Головок, I, 1957, 106); // Вирівнюючи, припліскуючи тісто качалкою, надавати йому певної форми. *Замисила [бабуся] і скачала коржик, посадила в пів спеткесі* (Кв.-Осв., II, 1956, 198).

СКАЯТІСЯ, скáюся, скáється, док., діал. Покаятися. — *Гляди, щоб я, посилаючи тебе, не скався...* (Вовчок, VI, 1956, 275); *Чорна гречка, білі крупні, не спадаєся [попадаєся], дівача, в руки, бо ж мені попадаєся, то й... не скався* (Сл. Гр.).

СКВАЙР, а, ч. 1. Скорочена форма англійського дворянського титулу — есквайра.

2. В Англії та США — титул суддів і місцевих службових осіб; той, хто має цей титул.

СКВАПЛІВИЙ, а, е. Те саме, що квалпівий. *Суд сквалпівий рідко буває справедливий* (Номис, 1864, № 7379); *Розг'ягував [Маруся] сплутані ноги Марусі, виймає шматку в рота. Руки були якісь сквалпіві. Щось смикало його* (Хотк., II, 1966, 250); [Н а т а л я:] *Я не точу [виходити заміж]... мене ніхто не може прищипувати... [З о л о т и п ц ь к и й:] Надто вишмова і до суперечності сквалпиво збривалася!* (Гр., II, 1963, 548).

СКВАПЛІВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. сквалпівий.

СКВАПЛІВО. Присл. до сквалпівий. *Каніман... встав і почав сквалпиво процатися ві старим* (Фр., VI, 1951, 459); *Квіти зовсім розсипалися під ногами, і Сашко сквалпиво почав збирати їх* (Баш, Надія, 1960, 18).

СКВАПНЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до сквápний.

СКВАПНЕНЬКО. Присл. до сквápненький. *Сквápненько ж тоді збираються [дівчатка] та й учительці допоможуть зібратися* (У. Кравч., Вибр., 1958, 410).

СКВАПНИЙ, а, е. 1. Те саме, що квалпівий. *Ті сквápні кроки, що чулися за вікном... та мертва й єгиптя тиша, що йшла від багатолюдних камер, віщувала, що наступав останній, судний день...* (Збан., Єдина, 1959, 183); *Вони спинились, насилу відсапуючи, тримаючись за серця, що склеєно калатали після шведкого бієту та сквápного драпання на гору* (Смолиць, Мпр..., 1958, 212); *О, він сквápний на те, щоб крадене купувати* (Сл. Гр.).

2. діал. Швидкий, спритний. *Вона метнула до шинку, а ми, дожидаючи, знов дивуємо та міркуємо, звідки повернулася ті сквápні молодці, що слушкових коней заповали* (Вовчок, VI, 1956, 262).

СКВАПНІСТЬ, пості, ж. Властивість за знач. сквápний.

СКВАПНО. Присл. до сквápний. *Вбігла Габфійка, сквápно тотоючи щось за пазузу* (Коцюб., II, 1955, 11); *Він курє жадібно і сквápно* (Смолиць, I, 1947, 51); *Біля дієчат походжєє найстарша робітниця, вона настановлена, щоб глядіти... аби робота йшла сквápно та справно* (Л. Укр., III, 1952, 491).

СКВАР, у, ч., діал. Спека. *Стар любить сквар, а молод холод* (Номис, 1864, № 8704); *Було саме полудне, сонце пекло і жєрїло посеред безжмарного неба; величезні дуби, ялиці і берези дрїмали невиджно над Івановою головою, розкішно грїючи свої верхечки в сонячнїм скварі* (Фр., III, 1950, 128).

СКВАРНІЙ, а, е, діал. Прикм. до сквар. *День.. скварний такий...* (Вовчок, VI, 1956, 326).

СКВАСИТИ *диал.* сквáшувати.

СКВАСИТИСЯ *диал.* сквáшуватися.

СКВАСИТИ, іє, *розм.*, рідко. Док. до квасіти. — *Не знаю, чи мажя люблять пляшкове пиво... може, єже сквасїло* (Март., Тв., 1954, 439).

СКВАСНЕНИЙ, а, е. і. спец. Дієпр. пас. мнв. ч. до сквасіти.

2. у знач. прикм., *розм.*, рідко. Те саме, що кислий 3. *Одесь був якийсь скваснений, мов сам не свій* (Фр., III, 1950, 108).

СКВАСНENO, *розм.*, рідко. Присл. до сквáшений 2. — *А ти подивай сїм повтраж, полюбийся видом!* — *Що за вид!* — *якось скваснено відповїдала вона.* — *Нїчого особливого* (Фр., VIII, 1952, 391).

СКВАСШУВАННЯ, я, с., спец. Дія за знач. сквáшувати. Із молока, сквасшуванням його молочнокислими мікробами, приготавлиють молочнокислі продукти: кисле молоко, ацидофільне молоко, кефір (Укр. страви, 1957, 21).

СКВАСШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **СКВАСИТИ**, сквáшу, сквáсїш, док., *перех.*, спец. Піддавати бродівню, робити кислим (у 1 знач.). квашенням що-небудь поживне.

СКВАСШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **СКВАСИТИСЯ**, сквáшуся, сквáсїшся, док. і. тільки 3 ос. спец. Ставати кислим (у 1 знач.); скисати.

2. *перен.*, *розм.*, рідко. Ставати незадоволенням, клялим (у 3 знач.). *Бачила* (Фрузя), *як він сквасїєся і відвернуєся, почувши, що вона надїється дитини* (Фр., I, 1955, 80).

СКВЕР, у, ч. Невеликий громадський сад у місті, селі, селищі. *Одного полудня, їдучи скєрєж, я побачила її* (Л. Укр., III, 1952, 612); *На околиці села молодий скєр* (Донч., V, 1957, 19).

СКВЕРИК, а, ч. Змєшп.-пестл. до сквер. *Леся не трималася, щоб не звернути у скєрик* (М. Ол., Леся, 1960, 87).

СКВЕРНА, в, ж., книжн., заст. 1. Що-небудь мерзаве, порочне; те, що викликає огиду. *За те, що не віддаєш я ліночку і скверні, Що зморика не одна прорівала чоло, Я шкочі дякую (Рильський, Поємн, 1957, 231); // чого. Тіньовий бік чого-небудь; ганебні наслідки чинсь діяльності тощо. До кінця очистити нашу планету від скверни колоніалізму, знищити його останні вогнища, не допустити відродження його в нових, замаскованих формах — така вимога епохи (Ком. Укр., 7, 1969, 32).*

2. перен., зневажл. Про підлу, мерзевну людину; поганя. [Б о б:] Він що, у Гітлера служив? [Ф р а у М і л ь х:] Кажуть, у дивізії СС, сер. [Б о б:] Тьфу! .. От до чого довоювались. З такою скверною агулюємось (Галад, I, 1960, 420); // збірн. Про вороже угруповання; нечисть. *Комуністична партія очищала свої ряди від опортуністичної скверни, від кар'єристських елементів. Після X з'їзду РКП(б) відбулась генеральна чистка партії (Ком. Укр., 9, 1969, 67).*

СКВЕРНЕНИЙ, а, е, книжн., заст. Дієпр. пас. мн. ч. до скверняти. *Прекрасний Києве на предковичних горах! .. За сквернені скари, за чорні всі діла Хай вороги твої розсипаються на порох! (Рильський, II, 1960, 221).*

СКВЕРНИЙ, а, е, книжн., заст. Порочний. — *Батько їх не діжде, щоб я коли на таке скверне діло пішов! (Кв.-Осв., II, 1956, 399); // Поганій.*

СКВЕРНИТЕЛЬ, я, ч., книжн., заст. Осквернитель. Митрополит між тільки радується, що цей незбагнений слов'янин, якого давно про себе прозвав не украшателем, а сквернителем храму, карешти етомиса в свої нестримні вигадках (Загреб., Диво, 1963, 692).

СКВЕРНЯТИ, ні, ніш, недок., книжн., заст. Оскверняти. *Умийтеся! образ божий Багом не скверните. Не дурте дитей ваших, Що вони на світі На те тільки, щоб панувать... (Шевч., I, 1963, 331); [М а р н а:] Гвалтом гла не викорениш, а більше роздратуєш... Та й гріх же душу сквернити того ради, що лихо панує? (Стар., Вибр., 1959, 348); Статутів, процедур знаєш, Естети етикету... Аз, як же смієш оці Сквернять усю планету! (Рильський, III, 1961, 296).*

СКВЕРНО, книжн., заст. Присл. до скверний. — *За все у вас добре, — гвалиться раз Максим товаришам, — одно скверно: істи нічого! (Мирний, I, 1949, 224).*

СКВЕРНОТА, в, ж., книжн., заст. Мерзота. *Ніяка Та вже поганя та сквернота Не отець його охоти (Манж., Тв., 1955, 134).*

СКВІРА, в, ж., діал. Негода. *У середині грабі, вила і сокира, якими було роблю, тоть яка сквіра (Сл. Гр.); Ось було й немає літа, Тільки сквіри та тумани (Ус., Лпстя..., 1956, 168).*

СКВІРИТИ, рю, рши, недок., діал. Плакати; скімліти. — *А мені, татуню? А мені? — скаири Петрик. — Купи й мені шаблю (Тулуб, Людоловн, I, 1957, 37).*

СКВІРИТИСЯ, рюся, ршся, недок., діал. Те саме, що сквірити. Тільки й мочить, як лазить, а як на руки, — і почне сквіритись (Сл. Гр.).

СКВІРК, у, ч., діал. Плач; скімлепня.

СКВИТАТИ, аю, аєш і рідко СКВИТУВАТИ, аю, аєш, док., перен., розм. Розрахуватися з ким-небудь. *Старий садівник Яків сказав їй, що пана Нестора нині досвіта спакуювали, сквитували, посадили на бричку і відвезли на дворець (Фр., VII, 1951, 11); // Позбутися чогось. Оз, якби не дитя... — серце реє боляче — А то б знала, як тузу сквитати (Стар., Вибр., 1959, 80).*

Сквітати гол (м'яч) — забити гол (м'яч) у відповідь; Сквітати рахунок — зрівняти рахунок у грі. *Не так просто було сквитати рахунок у матчі (Літ. Укр., 5.VI 1962, 4).*

СКВИТАТИСЯ, аюся, аєшся і рідко СКВИТУВАТИСЯ, аюся, аєшся, док., розм. Розрахуватися з ким-небудь; // Відплатити комусь за що-небудь. *Тепер ми сквитувалися, бо пишу до Вас по довгій перерві (Коцюб., III, 1956, 277).*

СКВИТУВАТИ див. сквітати.

СКВИТУВАТИСЯ див. сквітатися.

СКЕЛЕЛАЗ, а, ч. Спортсмен, що займається скелелазінням.

СКЕЛЕЛАЗІННЯ, я, с. Вид спорту — сходження на скелі.

СКЕЛЕТ, а, ч. 1. Сукупність кісток, що становлять тверду основу тіла людини та хребетних тварин; кістяк. *Скелет становить опору всього організму (Шк. гігієна, 1954, 67); Хто опише його розчарування [розчарування] і переая, коли замісто купи золота побачиш [Невеличкий] серед печери два скелети людські...? (Фр., VIII, 1952, 227); О, які були тут [у темниці] муки! І сидять там три скелети — Кості воїнів гайдуків (Нагн., Влбр., 1957, 271); *У порівн. Ченці, хсьондаи й миряни столи наекोलішак і молилися. Кілька жінок стояло навколішак, виснажені, як скелети (Довж., I, 1958, 244); // перен. Про дуже худу, виснажену людину. Вона бачила перед собою рідний скелет і... кинулася на коліна перед ліжком (Хотк., I, 1966, 175); // Сукупність твердих опорних утворень у безхребетних. Загальними загальними ознаками членистоногих є твердий зовнішній скелет з літими, розчленування тіла на членики і членисті придатки тіла (Захист рослн., 1952, 11).*

2. Тверда основа дерева. *До скелета дерева належать стовбур та основні гілки (Сад. і ягідн., 1957, 34); // Тверді прожилки, що проходять через тканину листка.*

3. Каркас чого-небудь. *Політка слугала, як ступоті-ли молотки, джигчали свердла на верстатах, як в кожним днєм до металевого скелета додавалися все нові частини машини (Автом., Шастя..., 1959, 6); Ішов перший пововнений рік. У містах це чорніли скелети обгорілих будинків (Знання..., 6, 1969, 6).*

4. перен. Те, що є суттю, основою чогось. *Скелет аргументації тої статейки чисто догматичний (Фр., XVI, 1955, 136); Людині... необхідно і розчленувати яєща, шукати їх скелет, і сприймати цілком, сповна, без всякого розчленування (Талант..., 1958, 57).*

△ **Скелет ґрунту**, геол. — частинки та уламки гірських порід, що входять до складу ґрунту.

СКЕЛЕТНИЙ, а, в. Прикм. до скелет. *Для розв'язання складних проблем етиогенезу важливим є вивчення скелетних залишків давнього населення України (Нар. тв. та етн., 1, 1966, 43); Крона [абрикоса] широко розлога або округла, з невеликою кількістю скелетних гілок (Сад. і ягідн., 1957, 22); Червиця в'їлива — дуже небезпечний шкідливий скелетних частин дерев (Шкідл. і хвор. рослн., 1956, 364).*

△ **Скелетні м'язи** — м'язи, прикріплені до кісток скелета. *Скелетні м'язи, що скорочуються, стискують вени і видаляють кров у напрямі до серця (Заг. догляд за хворими, 1957, 76).*

СКЕЛЕТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. скелетувати. **СКЕЛЕТУВАТИ**, ає, недок., перен. З'їдати м'яку частину листка, залишаючи його скелет. *Жуки прогривають поздовжні наскрізні дірки в листках, а личинки скелетують листок, вигризавши тканину (Шкідл. і хвор. рослн., 1956, 117).*

СКЕЛІНА, в, ж., рідко. Те саме, що скелія. *Ми їдемо, спочинку ні гаєлини. Коли знемацька чує: «Ось Байдар!» Дивлюся: брама, сині дві скеліни... (Лі. Укр., I, 1951, 69).*

СКЕЛЯСТИЙ, а, е. Те саме, що скелястий. Над морем піднімались високо в небо дикі, стрімкі, скелясті гори (Н.-Лев., IV, 1956, 22).

СКЕЛЯСТА, а, с. Збільш. до скеля; // Скеляста місцевість. Поступала вітру мати, де послив він пропадати: чи у скелястих сідлах, чи трусив плоди садів, чи на морі бунтував (Гудь, Дов. зорі, 1958, 18).

СКЕЛЯ, я, с. Збірн. до скеля. Налетіли жандарми та козакі... Довелося тікати в скеля Саказані, рятуватися, хто як зміг (Ле, Ю. Кудря, 1956, 169).

СКЕЛЯ, і, ж. Кам'яна брила або гора з стрімкими схилами та гострими виступами. Над самою водою стояла висока, але не широка скеля, ніби стіна з каміння (Н.-Лев., III, 1956, 37); На флаґах не було не лише дощі, а навіть стужок... Там починались дрімучі ліси і прависні стіни диких скель (Гончар, III, 1959, 95); Пристані там не було, ні затоки, де б суднам зоватись; Всюди лиш кручі, та скелі суворі, та рифи стирчали (Гомер. Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 108); *Образно. Східна околиця неба жевріла... ширше розходились понад землею золоті язички, підлизували знизу дрімучі скелі змар (Тютю, Впр, 1964, 433); *У порівн. Половчица тримала тату в залізному кулаці, мати стояла на чолі родини, стояла, мов скеля в штурмі (Ю. Янов., II, 1958, 191); Радянський Союз непохитною скелею стоїть на сторожі миру в усьому світі (Тич., III, 1957, 308).

СКЕЛЯСТИЙ, а, е. Який складається із скель, укритий скелями, із скелями. Околиця гориста і скеляста (Мак., Вбр., 1956, 434); Правооруч тяглося скелясте гірське пасмо (Трубіл., II, 1955, 142); Синіють, синіють [Карпати] удалі, стримлять вершини над головою, висають під ногами скелястими урвищами (Мур., Бук. повість, 1959, 26); // Який виникає в скелі, утворюється в скелі чи скелею (скелями). Оселяються леви в різноманітних місцевостях: в скелястих печерах, серед дупих колочич чгарників (Посібник в зоогеогр., 1956, 57); // Який має вигляд скелі, складний на скелею. Він спустився з крутої скелястої гори до Саказані (Ткач, Плем'я., 1961, 157); Шар вуґілля — чорний, міцний, скелястий стовп перед ним (Донч., Шахта., 1949, 37); // Який живе або росте серед скель, на скелях. Дарвін довів, що родоначальником усіх порід свейських голубів є дикий скелястий голуб (Наука., 1, 1959, 43).

СКЕЛЯСТИСТЬ, тості, ж. Властивість за знач. скелястий. Скелястість берега.

СКЕЛЬКА, в, ж. Зменш.-пестл. до скеля. Скачучи то в той бік, то в другий... Маруся опинилася парас на якійсь високій скельці (Хотк., II, 1966, 49); Примо-стившись біля скельки, самотній чоловічок сидів над кількома вуздями (Досв., Вбр., 1959, 308).

СКЕЛЬНИЙ, а, е. 1. Прикм. до скеля. Весело сонце на сході вставало... Скеляна вершина озгем золотилась (Шог., Поезії, 1958, 304); Василько знає: як перейти скельне каміння, там буде долина (Турч., Зорі..., 1950, 8); // Який виникає в скелі, утворюється в скелі чи скелею (скелями). Скеляна печера; // рідко. Вкритий скелями, із скелями. Маленький хлопчик жав серпою шишницю, А за Сумбаром вже лежав кордон. Цей хлопчик, певне, теж глядіє граніцу, Щоб не проліз двоногий скорпіон Суди, у скеляні ці його долини (Турч., Земле моя., 1961, 48); // Який живе або росте серед скель, на скелях. Скеляні мікроорганізми концентрують на поверхні каміння такі елементи, як кальцій, калій, фосфор, сірку, магній, мідь (Укр. бот. ж., XVII, 6, 1960, 81).

Δ Скеляний дуб, бот.— вид дуба, який зустрічається в Криму, Придністров'ї і Прикарпатті; Скеляний жайбіс — стародавні зображення на скелях, окремих

каменях та на стінах печер. Скеляний живопис і пластичні зображення дали могутній поштовх розвитку едантиності порівнювати й віставляти, аналізувати й синтезувати, показали, що можна відділити частину від цілого (Наука., 9, 1969, 19).

2. Який складається з твердих гірських порід; кам'янистий. Для спорудження Дніпровської гідроелектростанції треба було... уйняти до 3 млн. куб. м скеляного і земляного ґрунту (Іст. УРСР, II, 1957, 308); // Який провадиться в кам'янистому ґрунті. Скеляні роботи; // Признач. для робіт у кам'янистому ґрунті. На оголеному дні Вахшу... почав працювати перший скеляний екскаватор (Веч. Київ, 15. XII 1966, 1).

СКЕЛЬОВИЙ, а, е. Те саме, що скеляний. Перекинувши через невеликий скелювий виступ капронового мотуза, підстраховуючи одне одного, ми рухались вперед (Вітч., 2, 1964, 217).

СКЕЛЬЦЕ, я, с. Зменш. до скеля. Млин — цілий у снігу, все одно, що суній, тільки скельця у вікнах блищать (Мур., Бук. повість, 1959, 141); Гордії побачив у снігу блискуче кольорове скельце (Коп., Вбр., 1948, 252); *У порівн. На день мого народження Київ був чистий, як скельце (Ю. Янов., II, 1954, 16); // Лінза в окулярах, пензель і т. ін. Він пересунув окуляри нижче на ніс, поглянув на Івана Семеновича поверх скельці (Ю. Янов., II, 1954, 115); Уже вдруге виширала [господиня] у вікно на море і пильно дивилася в лінійку вистровних суден англійського флоту кряв скельця перламутрового бінокля (Панч, В дорозі, 1959, 54); У прозорій скельцяз стереотруби майор бачив коливання... очеретин, далекі розриви снарядів артилерії (Собко, Богось..., 1947, 133).

СКЕМІТН, мить, недок., роам. Те саме, що шемітн. Скеміла.. розбита голова (Кач., II, 1958, 68); Душа їй скеміла від важкого передчуття (Тулуб, Людоловн, I, 1957, 23).

СКЕПКУВАТИ, ую, уєш, рідко. Док. до кепкувати. Не завжився пан сотник і старости присилати, щоб не скепкувала вродлива Ковбанієна (П. Куліш, Вбр., 1969, 266).

СКЕПСИС, у, ч. Те саме, що скептицизм 2. Часом він [Є. Плузник] піддавався настроям холодного скепсису: «Ах, про майбутнє все я перелуцав, а про минуле все перечитає!» — але перемагали все ж надія і віра (Не ілюстрація..., 1967, 279); Хто зотів, той розуміє і збачає під зовнішньою насмішуватістю і старечим скепсисом Марка справжню юначку теплоту (Коп., Тв., 1955, 263); — Яка іронія, який скепсис на обличчі у товариша Вощенка! (Чаб., Тече вода..., 1961, 63).

СКЕПТИК, а, ч. 1. Послідовник скептицизму (у 1 знач.). Будучи матеріалістом в філософії і оптимістом у поглядях на майбутнє народу, Шевченко не має сумнівів у можливості пізнання людиною навколишньої дійсності. Він не був скептиком у питанні пізнання (Ком. Укр., 1, 1964, 78).

2. Той, хто до всього ставиться критично-недовірково, в усьому сумнівається. Який би не був скептик, — гарт було його закликає хоч би на одне вібрання чгарних синів, то в цій натхненній атмосфері, в тій каскаді блискучих промов усіякий скептицизм мусив би розтоплатись, як віск на вогні (Хотк., I, 1966, 124); Поміж славогородською інтелегенцією пішла ходити поголоска про літературно-вокальний вечірку. Славогородці здебільшого були скептики й не дуже йняли цьому віри (Вас., I, 1959, 345); Скептики, Хоми невірні, просто неперевані і стомлені люди трапляються в різні епохи (Не ілюстрація..., 1967, 323).

СКЕПТИЦИЗМ, у, ч. 1. Ідеалістична філософська концепція, яка віддає сумніву можливість пізнання об'єктивної дійсності.

2. Критично-недовірливе ставлення до чого-небудь, сумнів у можливості або істинності чогось. Я сама, коли хочете, учуся жити, борюся з непевнотами, з скептицизмом, думаю над своїм і над чужим життям (Л. Укр., V, 1956, 129); Ваєт прагну старшувати. Ранній його скептицизм, певну і постійну невдоволеність усім на світі, категоричність суджень ровесниці, знайоми приймали за самостійність (Дор., Не повтори..., 1968, 213).

СКЕПТИЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до скептицизм 1. Скептична філософія.

2. Схильний до скептицизму (у 2 знач.). Навіть скромний, а на дні душі скептичний др. Васон розісеріся і попросив о голоє [попросив слова] (Фр., VII, 1951, 110); Сербин Хрисанф був похмурий і скептичний юнак (Смолич, I, 1947, 18); // Сповнений скептицизму, просякнутий скептицизмом. З яким, тверезим, трого скептицизмом розумом, ворог еської брази... Драгоманов у своїх статтях, а ще більше в листах до галичан старався причити їх читати, студювати (Коцюб., III, 1956, 31); За ці дні у них розвіялося скептичне, а в багатьох і вороже почуття, з яким вони зустріли представників Головної ради (Мик., II, 1957, 471); // Який виражає скептицизм. Офіцер прикусив зубу, стримуючи скептичний усміх (Гончар, Таврія..., 1957, 367); *Образно. Старі дуби, за дідівським звичаєм, скептичним оком дивляться на світ (Забіда, Поезії, 1963, 17).

СКЕПТИЧНО. Присл. до скептичний 2. Дядько дивиться на цей захід [захід] скептично і друкувати листа не радить (Л. Укр., V, 1956, 159); Довго я розповідав, а Шпильна тільки скептично посміхався (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 178).

СКЕРЕДА, б, ж., бот. (*Steris* L.). Одно-, дво- або багаторічна трав'яниста рослина родини складноцвітних з жовтими квітками в суцвітті.

СКЕРОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до скерувати. Жерла гармат у чоллах були скеровані просто на місто (Смолич, V, 1959, 472); Юрмиється, коливається намоєв. Очі всіх скеровані на трубку (Довж., I, 1958, 44); Його думка, сильним зусиллям волі скерована в інший бік, працює аже над укладанням нового розділу статті (Фр., VI, 1951, 259); // скеровано, безос. присудк. сл. Ми знаємо, проти кого все це скеровано, замасковано вадля чого (Тич., III, 1957, 6).

СКЕРОВАНІСТЬ, ності, ж. Направленість, спрямованість. Певної скерованості надає значенню слова його емоційне забарвлення (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 65); // Зосередженість. Скерованість уваги людини на той чи інший об'єкт визначається його значимістю для даної особистості (Рад. психол. наука..., 1958, 74).

СКЕРОВУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мнв. ч. до скерувувати. Під час Жовтневих свят сорок першого року в районі сталося кілька одночасних, організованих і скерувуваних... однією волею і однією рукою виступів [партизанів] (Коз., Гарячі руки, 1960, 8).

СКЕРОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. скерувувати.

СКЕРОВУВАТИ, ую, уєш, недок., СКЕРУВАТИ, ую, уєш, док., перех. і рідко без додатка. 1. Корвстукують кермом та іншими пристроями, спрямовувати у певному напрямку літак, автомобіль, човен і т. ін. Капітан Гастелло скерує палючий літак на ворогів (Донч., V, 1957, 545); Човна потягло під правий берег, і Андрій.. з силою загріб веслом проти течії, скеруючи на середину ріки (Трубл., I, 1955, 93); Наш провідник брався за ланцюг, щоб скерувати човен (Коцюб., II, 1955, 300); // Направляти певним чином течію, біг, ходу і т. ін. Звідти, з північного заходу і з північного сходу, скерують свій плін до моря Чорного й Азовського всі річки басейнів Дону, Дніпра і Південного Бузу

(Смолич, Світанок..., 1953, 462); Злякано опираються, тропуть коні, але можуть рука молодого скерує їх прямо в вогонь. І ось він уже позад (Полт., Повість..., 1960, 310); Владко, беручи поплі руку свого товариша, скерує свої кроки до того пункту, що перед голиною так живо заінтересував його (Фр., VI, 1951, 225); Напереводні в новій скердовини вдарив фонтан. Нафто-ї струмки стіймали, скерували річками до нафтовоїща (Донч., II, 1956, 71); // Стежити за тим, щоб прилад, механізм і т. ін. працювали правильно, за заданим режимом. Прачки, в білих халатах, у білих косиночках, нежакні й спокійні, походили поміж [пральних] машин і тільки скерували їхні дії (Загреб., День..., 1964, 33); // на кого — що. Направляти, націлювати оптичний прилад, зброю і т. ін. на когось, щось. Настя скерує зорову трубку на фелюку (Тулуб, Людолов, II, 1957, 22); Саме в таборі і збагнув стан дичини, яку переслідує мисливець... всі отих країнців, зайчків, — і дав собі слово ніколи на них не скерувати рушницю (Ю. Янов., II, 1954, 28); Він підніс високо над головою літтарих, скерує його просто на мезонін (Смолич, II, 1958, 104); // у сполуч. із сл. погляд, зір і т. ін. Дивитися на кого-, що-небудь. — Ага... Барабаш!.. — раптом підвів голову командир і мовчки скерує на нього погляд (Сміл., Зустрічі, 1936, 45).

2. перен. Давати потрібний напрямок діяльності, вчинкам, розмові тощо. Партія скерує народ на створення матеріально-технічної бази колуміаму (Цюпа, Україна..., 1960, 290); Хто він такий, той таємничий адмірал, що після смерті Момота скерує Оксану роботу? (Кучер, Голод, 1961, 423); Розмову Павлус скерує в інший бік. — Товариші, — несподівано вигукнув він, — .. я не сказав аж про найголовніше. Я знайшов нафту! (Донч., II, 1956, 68); // Зосереджувати на чому-небудь думки, увагу, сили і т. ін. Поема Шевченка розбудила у юнака Франка поетичний талант, скерувала його увагу до народної творчості (Іст. укр. літ., I, 1954, 516).

СКЕРОВУВАТИСЯ, ується, недок., СКЕРУВАТИСЯ, ується, док. 1. Направлятися кудись; зосереджуватися на чомусь. Я певний, що ніхто не думав про смерть, думки всіх скерувалися в одну точку: перемоги (Ю. Янов., II, 1954, 26).

2. тільки недок. Пас. до скерувувати. Підпільна література революційних демократів скерувувалася проти всього тодішнього суспільно-економічного ладу (Рад. літ-во, 4, 1963, 102).

СКЕРУВАННЯ, я, с. Дія за знач. скерувати.

СКЕРУВАТИ диє. скерувувати.

СКЕРУВАТИСЯ диє. скерувуватися.

СКЕРЦО, невідм., с., муз. Невеликий музичний твір у швидкому темпі з підкресленим ритмом. Шопен радикально змінив введений Бетховеном жанр скерцо (Наука..., 2, 1960, 57); Л. Ревуцький надає пісні [На кладощі] характеру бурлячого скерцо (Нар. тв. та етн., 4, 1965, 29); // Частина великого музичного твору (симфонії, сонати) у такому темпі. Чітко.. передає оркестр децю фантастичні, начебто казкові образи скерцо, споглядають-ліричну роздумливість повільної, третьої частини [симфонії] (Рад. Укр., 8. II 1955, 4).

СКЕТИНГ-РИНК, у, ч. Майданчик з асфальтованим або дерев'яним покриттям для катання на роликових ковзанах.

СКЕТЧ, а, ч. Невелика естрадна п'єса жартівливого змісту з гострою фабулою. [П е р е д р я г і н:] Колиш воєна писала неопані вірші і дотепні скетчі для естради (Коч., II, 1956, 118).

СКІБА, а, ж. 1. Смуга, шар землі, яку вивертає плуг під час оранки. Глибоко плуг лежешами стис-

ється в чорну землю, за скибою скиба лягає, а Зінько їде за плугом, руки на чепіах, і радісно йому розкривати землякее лоно, щоб кинути в його золотее зерно... (Гр., II, 1963, 454); Запарувала рілля, тьмяно заблещали на сонці одвернуті лемешами скиби землі (Тют., Впр, 1964, 11); *У порівн. Панас Кандзюба, важкий і сірий у своїй свиті, як скиба, одвалена плугом, сіла очима нудьгу питанья: кудюю йти? (Коцюб., II, 1955, 67); // Така смуга землі як одиниця виміру орної площі. — Чуєш, громада землю тобі довірила? То знаєш, як її треба ділити?.. — А так, дячку,.. щоб і ви ні одної лишньої [зайвої] скиби не получили [одержали] (Стельмах, II, 1962, 21).

Віддавати (віддати) пoble (землю, хліб і т. ін.) за другу (третю і т. ін.) скибу — дозволити кому-небудь користуватися своїм полем за певну частину врожаю. — *Бери собі, титарю, й поле, й хліб чи з половиною, чи за третю скибу, як хоч, тільки б мені не мати клопоту* (Н.-Лев., III, 1956, 125); *Вона оддала своє поле одному чоловікові настлі за другу скибу* (Н.-Лев., II, 1956, 244); *Сіяти (розсівати) по скибі — сіяти злаки, багаторічні трави та ін. по вивернутих під час оранки шарах цілини, поля. Як в давніх-давен, так і після оранки генієськими плугами українці сіяли по скибі. Заміна палугів не спрчинилася до зміни способів сіяння* (Нар. тв. та етн., 3, 1969, 30); *Земля вбиралась в новий стрій весною,.. по скибах жито розсіває сівач, і гай лєнів красою чаріною* (У. Кравч., Вибр., 1958, 101).

2. Відрізаний ножем великий плоский шматок чо-небудь істивного (хліба, кавуна і т. ін.). Широкий ножем крає [юнак] на великі, товсті скиби пухку паланицю (Коз., Сальвія, 1959, 144); *У порівн. *Ось сонце ще більше ослало; мов скиба стиглого кавуна, червоніє овоно тільки половиною* (Мирний, IV, 1955, 322).

◇ Відрізана скиба [від хліба] — людина, яка відділяється від родини, стала жити самостійно (спочатку — про дочку, що вийшла заміж). [П е ч а р ц я:] *Що ж можу нам-отцєв? Він собі попує... Я вже тепер — одрізана скиба од хліба* (Мирний, V, 1955, 172).

СКИБІНА, п. ж., розм. Те саме, що скиба 2. *Він тримає в руці маленьку тарілку. Поклавши на неї в великої тарілки.. кілька скибин, він одніс її на стіл перед Режо* (Досв., Гюлле, 1961, 42).

СКИБІЩЕ, а. с. Збільш. до скиба. *Гомін праці в нашій армії, Бороген скибища чорнотілі... Все живе у світланкову пору Реється к сонцю, радується в ним!* (Мал., Звенигора, 1959, 184).

СКИБКА, п. ж. 1. Те саме, що скиба 2. *Ному хотілось їсти. Він сів за стіл, відрізає скибку хліба і грубо посолоє її* (Коцюб., I, 1955, 28); *Коли караван з'являвся в сьвято, Шевченко халає олівці, ішов з фортеці на цілий день із скибеню хліба і штовгаєся на міняльному дворі, мляючись соковитими баравами сїднього одягу* (Тулуб, В степу..., 1964, 180); [Ш а л і м о в:] *Дайте мені абука. [Х л а м у ш к а:] Почекай, я варас очистию. [Чистить і дає йому скибку]* (Коч., II, 1956, 459); *Образно. *Тьмяно червомила скибка молодого місяця* (Шовк., Івженерв, 1956, 340); *Високо гогорі плаєє золота скибка місяця* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 146).

◇ Відрізана скибка [від хліба] (див. скяба). [Х в р я:] *Тільки оце і дитини осталося, що Любка. Векла вже відрізана скибка від хліба* (Укр. поети-романтики..., 1968, 474); *Домжки — одрізані скибки — повиходили заміж, осли на власнім хаяїстєв!* (Ю. Янов., Мир, 1956, 132).

2. Те саме, що скиба 1. *Плуг повзе повз борозну, червело одбатувало скибку чорної пахучої землі* (Головко,

II, 1957, 23); *Нам вчулося, як шумить отакий плуг, перерізаючи полинь та тирсу і кладучи полицєю дозгу скибку* (Ю. Янов., V, 1959, 127); *Велике щастя — латочка землі!.. Крутяться оден в одним на своїй скибці, а сам лодить чорний, як земля...* (Коцюб., II, 1955, 8); — *Револуція ж зразу нас із моря темної простоти людьми зробила. Без неї нішто б нам ані життя, ані скибки землі не дав би* (Стельмах, II, 1962, 177).

3. Змеш. до скяба. *Ой ори, ори, синку, дрібнєньку скибку* (Сл. Гр.); *Осьні матусі їсти несе: Борщик у горщику, кашка у жменьці, скибка у пазусі, грушки в звартушку* (Тич., I, 1957, 98).

СКИБОЧКА, п. ж. Змеш.-пестл. до скяба. — *Мені ще добре, — думає Сежен, сидячи на лаві в кутку, — .. А скільки ж то, боже мій, бачив я таких, що в них іно скибочка того поля, а сім'я велика...* (Коцюб., I, 1955, 109); *Паріаали каєунє; сидать, їдять собі єст родиною. Присла й Горпина до гурту, взяла скибочку* (Л. Янов., I, 1959, 336); *Хтось з дружниківів дістає в торб шматок коники, покравя її тоненькими скибочками* (Скл., Святослав, 1959, 45).

СКИВНУТИ, ну, вєш, док., однокр., розм. Те саме, що кивнути. *Та й головою скивнула [жінка].. Та й здригнула* (Барв., Опов..., 1902, 116).

СКИГЛЕННЯ, я. с. Дія за знач. скіглити. *Чи скіглєння в гаях зачується пташине, Чи в літнім вітерці зашепчуть дерева... — Про неї, дар небес, що нині укрива Глибінє землі, а сню і мислю* (Зеров, Вибр., 1966, 441); — *Скиглєнням ворога не одужаєш! — кричить, озлившись, коваль* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 135).

СКИГЛИТИ, ло, лиш, недок. 1. Підввати, жалібно чи радісно повискувати (про собак та інших тварин); скавучати. *Барбос і брєгас, і залявєє, аж єво, аж скіглєє, некачє єє кого за поли од воріт до причіпка* (Н.-Лев., I, 1956, 87); [К а с с а н д р а:] *Гєни бродять по руйнах Трої і лижуть кров іше живу... зарячу... обнюють ще незадигалі трупи і радо скіглєть...* (Л. Укр., II, 1951, 307); *Улицю біжить чєсьє собача. Воно метушиться на всі боки, нютає снід і тижо скіглєть* (Вас., I, 1959, 341); // *Видавати звук, що нагадують плач (про птахів). Чайка скіглєть літаючи, Мов за дїтьми плаче* (Шевч., I, 1963, 62); *Все живе затихло, примовкло, тільки сови та пугачі літали над головами Кобзи і Марка, скіглєли, пугикали та й ще більш додавали суму* (Стор., I, 1957, 341); *Над сажими хвиллями, часом торкаючись крилом води, летіли сполошені чайки й скіглєли: «Ки-и-и... Ки-и-и!»* (Скл., Святослав, 1959, 335); // розм. Жалібно плакати (про людину). *Хлипа в голоду дівчатко З-під рядна в кутку; Під грудима [грудьми] немовляток Скиглєє в сповитку* (Стор., Поет. тв., 1958, 165); *Плакала, тужила мати. — Ну, годі скіглєти, стара, — казав Бульба. — Козак не на те, щоб возитись з бабами* (Довж., I, 1958, 219); *Тепер сестричка Ориса — лікар, завідує в районі родильним домом, дїточок вона лікує, щоб здорові були і не скіглєли* (Вишня, II, 1956, 284); // *що і без додатка, розм. Тужливо, сумно співати, грати. Тут, серед поля, скіглєть голодний люд свою голодну пісню...* (Мирний, I, 1954, 344); *Вечорами у Липки Ідуть буржуйські синьки. В кабаре скіглєть скрипки. Ляютьє вина п'яні* (Бячко, Сійськ., 1959, 355); *Хрипить орган... Скіглєть скрипка...* (Вишня, I, 1956, 51); // *Вити (про вітер). Піднялась страшенна хуртовина..., а мене так і валить, так снігом і заміта; кричу, так що з-мого крику, коли вітер на десять голосів і реє..., і скіглєть, і гоготить..* (Стор., I, 1957, 102); *Не спитьє мені єдупої ночі. Сиджу та слухаю, як скіглєть вітри на чужині* (М. Ол., Чуєш..., 1959, 33).

2. *розм.* Утворювати різкі, пронизливі звуки (про механізми, машини та ін.). Стукають молотки, скиглять терпуги, спалахують сліпучі вогні електрозварювання... (Вишня, I, 1956, 328); Сичать паровози. Скиглять вагонетки (Кач., II, 1958, 92).

3. *перен., розм.* Набрідливо скаржитися, жалітися на що-небудь; плакатися. Якщо ти поводився але із сім'єю, Не скигли, що смерті бажать твоєї (Крым., Вибр., 1965, 245); [К в л я в а (Заводить):] Втопила ж я головоюку навки за сям п'яницею! [Л у к а пі:] Мовчи! Не скигли! (Л. Укр., III, 1952, 258); — І це може бути, — погоджується Мірошниченко і дивується, чому Григорій Михайлович не скигить і не нарікає на свою долю. А нарікати є на що (Стельмах, II, 1962, 99); // Набрідливо просити що-небудь; канючити. Санько сидів на лаві й скиглив: — Ну, мамо, ну дайте чого добренького попоїсти! (Гр., I, 1963, 360); — Своєюди ще зранку ходить [дитина] за мною слідком, — розкавує далі пані, — скигить: дайте, мамо, копійку, в театр на кумедню піду (Вас., I, 1959, 211).

СКИГЛИЙ, я, ч., *розм.* 1. Людина, яка часто плаче, скигана до плачу, сліз; шкідливі. Я ніколи не був скиглим, терпляче вноси і баштє, і хлудину, і запотілиничники, а це так заболело і допекло... (Стельмах, Гусилебеді..., 1964, 115).

2. Людина, яка завжди чим-небудь незадоволена, на щось скаржиться, нарікає; нитик. Скигли і маловіри, застучені і неважитовані є і в нашому сьогоденнішньому житті. Не менше їх було і в дні громадянської війни, і в дні будівництва Кожомольська-на-Амурі і Дніпрогесу. Але не вони визначали обличчя епохи (Рад. літ-во, 4, 1963, 8).

СКИГЛИЙКА, в, ж., *розм.* Жін. до скиглий.

СКИГЛИННЯ, я, с. Те саме, що скиглення. Безутанне Марторине скиглиня драгуге його неказанню (Коцюб., I, 1955, 219); Мати рада була б сина задоволювати, та не маала чим. Йї надокучило те скиглиня, і вона промовила сердито: — Кажу тобі, що нема! (Гр., Без хліба, 1958, 50); Вальсана мучило безсоння. Він прислухався до тріску дерев у парку, до скиглиня вітру (Рибак, Помилка..., 1956, 182); Ми мовчки сиділи, і тільки прислухалися до скиглиня коліс, гуркоту й дивоту вагона на колії (Досв., Вибр., 1959, 38); Андрій чув, як вдалека долітає різнобій голосів, безтямне реготання, скиглиня гармоніки (Ю. Ведзак, Полки..., 1959, 28).

СКИГЛЯЙКА, н, ж., *розм.* Те саме, що скиглийка. Уляна голосила.. — Чого ти тут скиглиш, скигльчю! Іди у гату (Мирний, I, 1954, 314).

СКИД, у, ч. 1. *геол.* Розрив товщі гірських порід і опускання їх. Дислокації, при яких частини верств (порід земної кори) переміщені у вертикальному напрямі, навиваються скидами (Курс заг. геол., 1947, 203).

2. *відр.* Зливання зайвої (проти розрахованого рівня) води — з водоймищ, каналів тощо; скидання; // Зливання води назад у водоймище. Басейни дозволяють усунути перебої в роботі боцшувалок, подавати воду в зрошувальну сітку самопливом, проводити полив без скиду зайвої води назад у став (Хлібороб Укр., 5, 1967, 10).

СКИДАЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Який скидає що-небудь; призначений для скидання. Скидальний металізм.

СКИДАЛЬНИК, а, ч. Той, хто скидає з жатки, косарки і т. ін. що-небудь зжате. Жнуть. Жатка за жаткою. Часто магають скидальники вилами — єусто кулки (Головко, I, 1957, 340); — Сідай за кермо! —

гукнує Бартюк до тракториста. Василь сіє на трактора, скидальники — на косарки (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 82).

СКИДАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до скидальник.

СКИДАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до скидати. Величезні купи колючого дроту та скиданні під валом будівельних матеріалів ровділяють їх (Гончар, II, 1959, 356).

СКИДАНИЙ, а, с. Дія за знач. скидати. В кінці прошенія [прохання] прикинули, що о. Артемій бере велику плату за треби й не держить в церкві скриньки для скидання плати за треби (Н.-Лев., IV, 1956, 168); У зв'язку з київською відробудовою створюються сприятливі перспективи для кращого регулювання надації скидання дніпрових вод (Рад. Укр., I, 1962, 2); Повністю замкнений цикл без скидання навіть будь-якої частини стоків налагоджений на Чулоківській центральній вулгезабачувальній фабриці в Донецьку (Рад. Укр., 4, VI 1967, 2).

◇ Скидання [останньої] сорочки за себе — віддавання кому-небудь останнього, що є у когось. Хіба ж це не скидання сорочки за себе — Ваш замір дати три тисячі на видавництво?.. (Мирний, V, 1955, 392).

СКИДАТИ, аю, ашш, док., *перех.* Звалити що-небудь в одне місце. Скидай лати отам під хлібом (Сн. Гр.); Здоровань-лісничий заставив скидати стояки на те саме місце, звідки вони були взяті (Тют., Вир, 1964, 92).

СКИДАТИ і *рідко* **ІСКИДАТИ**, аю, ашш, *недок.*, **СКИНУТИ**, і *рідко* **ІСКИНУТИ**, ну, нещ, *док.* 1. *перех.* Кидати кого-, що-небудь униз. Чоловіки.. гапани сполі.. й скидали додолу (Н.-Лев., II, 1956, 184); Він на гарбі стоїть, силос скидає.. а старшокласниця його енису (Гончар, Тронка, 1963, 65); Кінь став цапки і ватанював на задні ноги, намагавсь скинути вершника (Тулуб, В степу... 1964, 353); * Образно. Ми твердо знаємо, цього єчить нас Ленін;

що все хороше, світле, прогресивне, розумне, прекрасне, створене людством, не тільки не треба скидати в корабля сучасності, а навпаки, треба дбайливо вантажити на цей корабель (Рильський, Веч. розмови, 1962, 39); // Зіштовхувати, спихати кого-, що-небудь звідкись. Ще дівчі стрибав парубкові на груді сірий пес, і кожного разу він скидав його додолу... (Доч., III, 1956, 51); — Скинь її [Мотрю] в драбини додолу, нехай собі голову скрутить, щоб знала, як лаяти на наше зорище (Н.-Лев., II, 1956, 360); Замазується [Річард], щоб скинути статую в п'єдесталу, але опуклає руки (Л. Укр., III, 1952, 122); // *безос.* — Пришли мене до костюправа. Сіло на мою ногу чотири чоловіка.. Я кричала не своїм голосом.. а мажлак тільки хрус. Я й умерла. Людєй так мов з мене скинуло. Всі полкались (Барв., Опов., 1902, 223); // Висаджувати кого-небудь або викидати щось із літака під час польоту. Літаки прибували майже кожної ночі й скидали все потрібне для рейду (Воронько, Партиз. генерал., 1946, 33); Кружля літак, щось скидає на гать... (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 208); Вікторія розповіла, як їзю згупу скинули з ворожий тил (Хижняк, Тамара, 1959, 228); // *розм.* Вивантажувати на щось вимогу речі (з поїзда і т. ін.). Начальник станції теж дає телеграму, щоб наш речі скинули на одній станції по дорозі (Коцюб., III, 1956, 338); // Різким рухом опускати, знімати (звичайно з плечей) яку-небудь попу. Аї скинує на пісок свою пошу (Коцюб., I, 1955, 390); Дійшовши до уалеса, Давньо скидає з плеча мішок, сідає перепочити (Гончар, II, 1959, 221); Скинувши з плеча граблі, похитуючись, хлопцев обережно переходить дову.. кладку (Стельмах, II, 1962, 335); // Атакуючи,

примувувати противника відступати (з висоти або з позицій, розташованих вище). За допомогою Червоної Армії втмаються армії добровольців генерала Денікіна. В Чорне море скидають його наступника барона Врангеля (Панч, На калки. мості, 1965, 77).

◇ Сквдати (скінуті) глечика (гбришка і т. ін.), вст. — у народній медицині — ставити хворому на живіт попередній підігрітий зсередьня глечик, горщик і т. ін., що діє як банки (див. банька¹). Баба Яличка гвалиться: *дівчі, каже, на тиждень глечика йому скидаю* (Кочуб., I, 1955, 300); — *Увійшла в хату, а вона, нещасна, на полу в'ється та криком кричить!.. Що ж тобі, — думаю, — робити!* Скинула я горщикок... запарку заварила. Почала утихати моя молодичка... (Мирний, IV, 1955, 378); Сквдати (скінуті) з плечей (пліч) див. плечі; Скінуті з неба (небес) на землю кого — допомогти комусь звільнитися від ілюзій, дійти до правильного розуміння реальної дійсності, тверезо сприймати навколишнє. Відповів [гуцул] таке, що зразу скинуло мене з.. небес на землю (Хотк., II, 1966, 34).

2. *перех., перен.* Позбавляти владу, усувати з посади кого-небудь. [К а з н дорога:] *Ту [тут] нас пан цар лакає, що ми бунт робимо, що ми права не маємо скидати начальника* (Фр., IX, 1952, 394); *Робітників скидали царську монархію, борючись за мир, за хліб і за свободу* (Ленін, 31, 1973, 66); — *Я людям служу... Мене люди вибрали, мене люди й скинули!* (Мирний, I, 1949, 385); *Прийшла Велика Жовтнева соціалістична революція. Вона скинула царя, вона принесла пригніченим волю* (Тич., III, 1957, 68).

3. *перех.* Знімати з себе чь з кого-, чого-небудь щось одягнене, пов'язане тощо. *Гуртом сипнули школярі до класу і, стовпившись коло дверей, почали скидати свити, складаючи їх у купу* (Гр., I, 1963, 243); *Скидав [Д. Жуван] маску і сідав коло Анни* (Л. Укр., III, 1952, 359); *Він часто скидав своє пенсне, протирав і знову чіпляв на ніс* (Мирний, III, 1954, 270); *Суворовці виймали індивідуальні пакети, скидають з Олега чоботи, накладають перед'яку* (Багмут, Шасл. день., 1951, 143); *Баба скинула з плечей сій обрус, розкутаа голову* (Н.-Лев., II, 1956, 404); *Жінка не черевик: із ноги не скинеш* (Номис, 1864, № 8852); *Він скинув шапку і сів кінці столу, як бувало й батько* (Головка, II, 1957, 394); * *Образно.* Після довгого літнього дня, коли сонце сідав, а розгечена земля поволі скидає з себе золоті шати.. Маланка з Гафійкою волочать курною дорогою утому тіла (Кочуб., II, 1955, 26); *Ліворуч і праворуч широкого плеса ясно-зеленим килимом стелився степ, що поволі починає оживати, скинувши в себе білу габу холодних снігів* (Добр., Очак. розмир, 1965, 213); // *Переставати носити якийсь одяг, якесь взуття тощо.* У неї з хромові чобітки, і вона їх не скидає ні взилку, ні влітку (Донч., II, 1956, 269); *Після війни ми скинули шинелі, ввалялися нов до мирних наших справ* (Нех., Дивлюсь..., 1949, 33); // *Втрачати. позбуватися* листя, вовни, пір'я тощо. *Поблякло все. І осокір, де круча, Скидає лист* (Юш., Люди., 1959, 201); *Красені-олені щороку скидають в цих травях свої гіллясті пантис*... (Гончар, Таврія, 1952, 263); *Плаєміні барани.. скинули в себе по 15,5 кілограма вовни кожен* (Рад. Укр., 22.VII 1967, 2); // *Очишатися, звільнитися від криви* (про річку, море і т. ін.). *Вже немилосердно пече сонце, вже отвер рве й вихрить над льодами, вже потріскались, покололись воли, але Дніпро не може скинути крижаного покрову* (Скл., Святослав, 1959, 86); // *перен.* Звільнятися від чого-небудь, позбуватися чогось неприємного, тяжкого і т. ін. — *На справжнього воїна найменше тишне та огідна сила, яка зветься пережитками капі-*

талізму в свідомості людей. Або, вірніше, він швидше скидає з себе цей вантаж, рішучіше звільняється від нього (Гончар, III, 1959, 283); *Я певен мій, що всі мую скину, Що збережу звязаття до загину...* (Граб., I, 1959, 385); // *перен.* *Перемагати, долати* якесь почуття, сон і т. ін. *Палає, весело горить багаття в бурелому, димок пахучий бабворить, скидає з тіла втому* (Гонч., Впбр., 1959, 280); *Скинувши всю попередню, може, аж занадто підкресловану офіційність та холодну недоступність строгості, поглянув [слідчий] на Надійку* (Коз., Листи., 1967, 214).

◇ Сквдати (скінуті) з очей подіуду див. подіуда; Сквдати (скінуті) з рахунку див. рахунок; Сквдати (скінуті) з себе) маску див. маска; Сквдати (скінуті) наська див. насок; Сквдати (скінуті) шапку (капелюх, бриль і т. ін.); а) вітаючись з ким-небудь, знімати головний убір. *Карпо, підходчи, скидав шапку, здорокається* (Мирний, IV, 1955, 124); *З кожного подієр'я виглядали цілими сім'ями.. Чоловіки скидали зім'яті капелюхи, а жінки, сміхаючись, закликали птис молоку* (Гончар, III, 1959, 91); *Кошовий і старшина скинули шапки і низько вклонилися запарожцям...* (Довж., I, 1958, 232); б) (перед ким, рідше перед чим і без додатка) виражати свою повагу до кого-, чого-небудь; складати шаву комусь або чомусь, визнаючи великі заслуги, особливо цінуючи когось, щось. — *А як пособите мені вібрати учне до школи? Дращю собак по селі, записую школярів, а батьки їх утають від мене.. Утають майбутніх професорів і учених, перед якими колить, може, держави скидають шапки!* (Стельмах, II, 1962, 99); *Треба знайти для її [краси] вираження відповідні форми, і такі, що коли художник переносить її, розуміючи, відчуваючи життя.. то щоб перед картиною люди шапки скидали, ходили навшпиньках, говорили пошепки* (Довж., III, 1960, 15); *Скидати (скінуті) ярмі (сніг, пуга і т. ін.)* — звільнятися від залежності, здобувати волю. *Народи встають, скидають ярмо капіталу* (Сос., I, 1957, 144); *Скинути всякий феодальний гніт, всяке оглоблення націй, всякі привілеї одній в нації або одній в мов — безумовний обов'язок пролетаріату, як демократичної сили..* (Ленін, 24, 1972, 129); *Україн народост, що скинув рабства пуга* (Рвльський, III, 1961, 151); *Скинути і (та) віддати (оддати) [останню] сорбчку [з себе] див. сорбчка.*

4. *перех.* Підкидаючи, підхоплюючи різким рухом, поміщати на щось. — *А бий тебе сила божя! — думає Максим.. — Скидай ружжо [рушницю] на плече; скидай в плеча; .. одна тобі муштра...* (Мирний, I, 1949, 222); *Хто запрягає коней, хто скидає на гарбу пугі мішки* (Тют., Впр, 1964, 86); *Терешко важко скинув на плечі репугу сіна й мовчки поніє його до кошари* (Епик, Тв., 1958, 397); *Дмитрія і дружинників зв'язали і скинули поперед сідла* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 237); // *Різким рухом підносити, піднімати щонебудь. Команда: «На есла!» Ми разом скидаємо руки* (Мур., Осінні сурми, 1964, 73); *Хлопчик, брат Терешків, що стоєє поруч батька, скинув руки вгору, мов кидає еплив* (Вас., II, 1959, 126); // *Різким рухом одягати щонебудь.* — *Коли в волюсть треба, скажи.. Та захопивши шапку, скинув [Чіпка] на плечі драгу свитину.. перший війшов з хати...* (Мирний, I, 1949, 291); *Григорій скинув на голову потерту військову кашкетку й мовчки пішов з хати* (Епик, Тв., 1958, 66); // *перен. чим.* Різко зводить вгору (брови, повіки і т. ін.). *Шухновський здивовано скинув надбрів'я. Промочав* (Збап., Малин. днів, 1953, 58); — *А я оце до тебе, Романе, за порадою.. — А що там таке? — скинув догори бровами Роман* (Кочуб., I, 1955, 105);

Дітиця.. скинула довгими віями, що досі закривали її очі (Мивко, Ясні зорі, 1951, 6).

Скидати (скинути) наприціл (гвантіакуіт, ін.) **див. приціл.**

◇ **П бокм не скинути; П бокм не скине чого, що** — всього не можна охопити поглядом, щось виходить за межі поля зору. — Попроси собі в митрополита Вільшаницю, — парафія велика, поля багато, сінокоосу й оком не скинути, сінокіс над самою Росією (Н.-Лев., III, 1956, 50); Розпростерся ти [степ] широко, Що не скине й орле око Твоє займище безкрає! (Мажк., Тв., 1955, 147); Кудлі не скинь (скинеш і т. ін.) бокм **див. бок 1**; Скидати (скинути) голову (головню) — швидко підводити голову. Григорій Іванович свиснув. Тоді він зразу скинув голову, випростав шию і заіржав (Смолич, Світанок..., 1953, 575); По тому, як Джойс скинув головою, Гайсин зрозумів, що він не хотів, щоб його справжнє прізвище було назване (Панч, На калин. мості, 1965, 131); Скидати (скинути) бокм (очіма) **див. бок 1**; Скидати (скинути) погляд **див. погляд**; Скільки бокм скинеш **див. бок 1**.

5. **перех.**, на кого, перен., розм. Перекладати на когонебудь свою роботу, свої обов'язки і т. ін. Сама [Кайдашпа] спала досхочу, робила легку роботу, а всю важку роботу скидала на Мелашку (Н.-Лев., II, 1956, 329); — Я знаю, — провадила ти, — з свого є один звичайний вихід: скинути все на аб'яких рабіню (Л. Укр., II, 1952, 685); — Всю роботу затяну на мене скинула (Коцюб., I, 1955, 264); // Знімати в себе, перекладаючи на іншого, провину, відповідальність і т. ін. Викувати не було. Одні скидали вину на других, а ті на інших (Коцюб., II, 1955, 96); На достаток Плачинди позаздрила, — в злісній тузі скидає (Роман) вину на дітичину (Стельмах, Хліб..., 1959, 411).

6. **перех.** Звалювати, кидати що-небудь в одне місце. Тузар Вовк і Максим, котрих Бурунда невідлучно провадив із собою, також прикладали рук до роботи, вносили каміння і скидали його на купу (Фр., VI, 1951, 128); Готуючи Галю в дорогу, поквально й безладно скидаючи її одержки в баульчик, Варвара ще не до кінця була певна, що саме так треба (Перв., Дикий мед, 1963, 99); Я вібрав усі фотографічні причадали, скинув їх жужжом у куток біля апарата (Коцюб., I, 1955, 260); // кому, для кого, розм. Збирати кошти для кого-небудь. Парубки скидають Семенові гроші (Крон., I, 1958, 69).

7. **перех.** і без додатка. Передчасно народжувати; мати викідень. Уварис [пастух] тільки корою, та й скинула теля (Март., Тв., 1954, 250); — Як будуть питати: де діла дитину, кажі: скинула. Упала, мов, в горица та й скинула (Мирний, III, 1954, 170); Протягом перших 3 місяців вагітності.. є небезпека скинути (Фіз. вихов..., 1954, 45).

8. ***перех.** Відводити воду з якого-небудь водоймища. Під час повені, коли скидають зайві води, все тут [ва Дніпрогірсі] реве леґ'ячим ревом (Гончар, Людина..., 1960, 245); Завдяки дренаж можна швидко весною скинути води і прискорити сієбу на 10—15 днів (Хлібороб Укр., II, 1964, 13); // Спускати з промислових об'єктів у водоймища воду, яка була потрібна для виробництва. В межах нашого міста заводи, фабрики, електростанції скидають у ріку теплі води (Веч. Київ, 22.II 1964, 3).

9. **перех.** Зменшувати на певну кількість (плату, ціну, вагу, роки тощо). З Тимошею нікто ніколи не торгувався, бо всі згикли до того, що коли він скаже яку ціну, то вже не скине й копійки (Гр., I, 1963, 283); Давид Мотука поклав два мішки на ваги й дивиться. Ші,— фунт у фунт, як в аптеці,— знає Гнида, в кого можна [недоважити]; ще й за мішки сам нагада

і скинув шість фунтів (Головко, II, 1957, 30); — Тато зовсім підтоптався. «Якби мені,— каже,— скинути з десяток літ — пішов би по диплом у технікум» (Рудь, Гомін..., 1959, 62).

10. тільки **док.**, **перех.**, **рідко.** Те саме, що **випити 1**. Він,— коли скинув чарку-другу,— зараз до кого-небудь і залицяється (Мирний, III, 1954, 87).

11. тільки **недок.**, **неперех.**, на кого — що, **рідко.** Те саме, що **скидатися 4**. Обличчям він дуже скида на вас (Сл. Гр.).

СКИДАТИСЯ, **аюся**, **а́сешя**, **недок.**, **СКИНУТИСЯ**, **вусл**, **нешся**, **док. 1**. Раптово, спільно здригатися. Реолім виріс її менший хлопчик, положилим.. Від пострілу скидається (Панч, В дорозі, 1959, 104); Павлік од несподіванки аж скинувся над книгою (Кол., Терен..., 1959, 188); // тільки **док.** Раптово занепокоїтися, оживитися; стрепенутися. — Боже мій, боже,— аж скинулася із радощів Явдоха. — Та це ж і молоти на жорнах не доведеться. Завтра вже паляницю напечу... (Донч., III, 1956, 10); — Кінець усьому! — Невже, отаман здався? — скинувся отець Софроній (Речи., Весп. грозя, 1961, 57); // тільки **док.**, **перен.** З'являтися на мить (про думку, почуття і т. ін.); промайнути. Варвара розплющила очі й побачила поруч з собою темний профіль.. — Де я бачила це обличчя? — скинулася в мозку Варвари напружена і чомусь тривожна думка (Перв., Дикий мед, 1963, 87); Скинувся подив в очі; // тільки **док.** Раптово початися; вибухнути. Скинувся сміх і затих; // Різко зводиться вгору (про брови, повіки і т. ін.). У Надії скинулася ліва брова. Так вона завжди скидається красивою, трохи надламаючо дужкою (Баш, Надія, 1960, 20); Посмутилось синє море. Хвилі скинулися, як гори (Перв., Райдуга..., 1960, 146); // з **інфі.** Запізнівшиє, поспішиє, із зашлом братися робити щось; спохвачуватися. Скидаєся зортьє годувати тоді, як на мови їхать (Сл. Гр.); // Відокремившись від чого-небудь, пошарюватися. Пожежа скинулася в хати Соколюкіє, життю переметнулася на сусідів (Земляк, Лебедина зграя, 1971, 31).

◇ **Очі скидаються (скинулись) на кого** — що — хтось подивився кудя-небудь, на когось або щось. Мертва тиша була йому відповідно. І тільки сотні очей так скинулись на нього, що він зразу обм'як (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 318); Скинутися очима — переглянутися, перезирнутися. Як скинулись [з парубку] зблизька очима, так я й додому приїхала з пасками, нічого не тямивши (Барв., Опов., 1902, 66); Скинулася Гиря й Годований очима. Один одного зрозуміли (М. Куліш, П'єсв, 1960, 27).

2. Сплескувати, піднявшись до поверхні води (про рибу). Любив [я], коли скидалася велика риба в озерці е Десні на захід сонця (Довж., Зач. Десна, 1957, 474); Над човном пролітають вечірні птаці, недалеко важко скинувся сом (Стельмах, I, 1962, 434).

3. **розм.** Давати гроші для якої-небудь спільної справи, для допомоги комусь (про багатых). Вісім чоловіка — це буде товариство. Вони скинуться зрішки і за ті гроші наймуть Горяньського землю (Гр., II, 1963, 320); Ви, дічата, молодичі, скиньтєся по гроши. Купіть мені шаровари, най драгтя не пошу (Коломійка, 1969, 117); Ми скинулись по п'ятаку, звали візника і поїхали (Панч, На калин. мості, 1965, 45).

Скинутися по слову, **заст.** — **перемовитися.** Тут скинулись по слову: Трохим розпитує.. а Денис мов і говорить в них не хоче (Кв.-Осв., II, 1956, 402).

4. на кого — що. Бути схожим на кого-, що-небудь; нагадувати когось, щось. Іван ніс на плечах весла і скидаєся на рибалку (Коцюб., I, 1955, 385); Увіходить Йоганна.. Обличчя дуже підмалюване, скидається на

маску (Л. Укр., III, 1952, 177); Івасик, як дві краплини води, скидався на свою матір (Д. Бедзик, Серце... 1961, 17); Довгий, сугорлявий о. Мойсей трохи скинувся своєю постанню і видом на тих довгих, темних аскетів святих, що малюють на візантійських образах (Н.-Лев., I, 1956, 117); // безос. День — не день і на ніч не скидається... (Вас., I, 1959, 230); До половини січня її зовсім не скидалося на зиму — глибока осінь та й тільки (Збан., Курил. о-вп, 1963, 224).

5. ким, чим. Перетворюватися в кого-, що-небудь; обертатися на когось, щось. — Скидайсь ти, Дюма, гадюкою. А я, молод, да білим каменем стану! (Чуб., V, 1874, 704); Вигодить Хима в бору, а сонце вже сідає. Чув вона в собі нелюдську силу... Скинулася вона ластівкою та й полинула (Вовчук, I, 1955, 53).

6. тільки недок., кого, чого, діал. Цуратися. Своєї мами не скидається [снів]... (Стеф., Вибр., 1945, 99).

7. чого, діал. Відмовлятися від чого-небудь. Торгуєш на око, худобина показна, а прийди до ваги, а вона легка. і ти мусиш доплатити, бо купець більше не дасть, а скидаєш торгу не хочеш, щоб не розсердити його (Фр., VII, 1952, 361); Геардія без доброї коменди [командування] вправалася більше в п'ятиках, ніж у воєнній дисципліні, полковник скинувся коменди, генерал Бем, знеохочений, плюнув на все і виїзав до Відня (Фр., III, 1950, 322).

8. тільки недок. Пас. до скидати 1—9. Майже 2 мільярди кубометрів стічних вод скидається в різні водойми (Ком. Укр., 8, 1966, 27).

СКИДАЧ, а, ч. 1. Те саме, що скидальник. Слідом за ними [жатками] йдуть скидачі з вилами на плечах (Головок, I, 1957, 296).

2. Пристрій у сільськогосподарських машинах для скидання соломи, сіна і т. ін.

СКИДКА, ж, ж. 1. розм. Те саме, що знижка. (Г е р ш к о:) Я купив тисячу пуд [пудів] пшениці на розпски. Скидки в пуда двадцять копійок проти ціни, яка буде восени (К.-Карпів, I, 1960, 37); — Краще я вам розкажу все, на суді буде скидка, — зіронізував Гамалюк (М. Ю. Гарн., День..., 1963, 371); Йдеться не про скидки на тему, не про зниження критерію.. Йдеться про те, що це можна допускати скептицизму і буркотіння, коли оцінюється велика й складна праця письменника (Літ. газ., 19.VII 1960, 1).

2. мисл. Спробок убик, який робить тварина, тікаючи, заплутуючи сліди. Глянь — скидка... Ну, тільки! Я стану з цього боку, А ти відтіля заходь. Напруж і руки, й око! Він [забць], певне, там лежить, у бур'яні... (Рильський, III, 1961, 187).

СКИДНИЙ, а, б. 1. гідр. Признач. для скидання води. Ідемо вздовж [присової] плантації. У скидному каналі відкрито шлюзи, туди дзюрчить прозора вода. Вона відслужила своє, і тепер її спускають у море (Рад. Укр., 8.IX 1962, 2); // Одержаний унаслідок скидання (про воду). Скидну воду з ставків можна використати для заповнення саду, де доцільно вирощувати корона (Хлібороб Укр., 10, 1965, 39); Скидна вода пивоварних заводів, як виявилось, містить дуже цінну антибіотичну речовину (Хлібороб Укр., 3, 1965, 47).

2. буд. Признач. для скидання будівельних відходів. Скидні колодязі.

СКИДОВИЙ, а, б, 6, геол. Який утворився в результаті скиду (у 1 знач.). Скидові гори; Скидова розколина.

СКИКСУВАТИ, ую, уєш, док., розм. Схвистити. Троханці правило се знали: В війні з врагами не плашай; .. Схикуєш раз, — тоді прощай! (Котл., I, 1952, 220).

СКИМІННЯ, я, с., розм., рідко. Дія за знач. скимі-

міння, таке, як тоді, коли він самотній блукав глухими вуличками села (Мик., II, 1957, 513).

СКИМІТИ, млію, міш і СКИМІТИ, ліо, ліш; мн. скимлять; недок., розм., рідко. Те саме, що скимліти. Наш старий собака Вовчок знову падав йому до ніг, крутився, лащився, скимів, скавав на плечі (С. Ол., 3 книги життя, 1968, 10); Серце тремтіло, здригаалося від болю, пригадуючи Нур'ялі, скиміло від жалю до нього (Тулуб, Людолови, I, 1957, 427); Одказує Зогак: «Постій, не скимай! Сміленкий зіст — то дуже добрий знак» (Крим, Вибр., 1965, 183); Вітру, як діти на розпутті, Скимлять, зриваючися в лет (Мал., Віщій голос, 1961, 34); Хоч і тремчу весь, хоч і скимлять щось біля серця, але я не боюсь того, хто лежить на горіщі (Збан., Мор. чайка, 1959, 202).

СКИМІННЯ, я, с., розм., рідко. Дія за знач. скимліти. Час від часу розлагастись різкий крик, як скиміння нічного птаха (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 200); Я відчує невимовно солодке, до болю солодке скиміння в серці (Збан., Малив. дзвін, 1958, 275).

СКИМІТИ див. скиміти.

СКИМЛЯЧНИЙ, а, е, розм., рідко. Дієпр. акт. теп. ч. до[скимліти]. Журливо, однозвучно гули телефонні дроти, поглиблювали в серці й без того скимлячу нудьгу (Бабляк, Впш. сад, 1960, 338).

СКИНДЯЧКА, и, ж., розм. Стрічка, якою пов'язують голову. — Я пов'язу на голову червону скиндячку і коси покладу (Кв.-Оск., II, 1956, 54); Доброго паміста достала [дівчина] з торбини... стрічок, скиндячок по три аршини — зеленої й червоної (Барв., Опов... 1902, 256); Меретливі постаті селян у чистеньких білих сорочках і дівчат у червоних спідницях зі скиндячками на головах (Фр., IV, 1950, 200).

СКИНЕНИЙ див. скинутий.

СКИНЕННЯ, я, с. Дія за знач. скинути 2. Скинення царя і самодержавства ми, вчителі, селянські сини, чиновники дев'ятого класу, зустріли з величезною стихійною радістю (Довж., I, 1958, 15).

СКИНЯ, і, ж. За біблійною легендою — перевосний храм, який був у давніх євреїв до побудови храму в Єрусалімі.

СКИНУТИ див. скидати.

СКИНУТИЙ, СКИНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до скинути 1—8. Скинутий раптом, у хвиль залясав (Паліпур) з корми євиз крутої (Зеров, Вибр., 1966, 248); Скинута в літака група.. об'єднала багатьох місцевих патріотів (Літ. Укр., 27.VIII 1968, 2); .. підля справу російських капіталістів і поміщиків, які по суті продовжували політику скинутого народом царя, — прикривали меншовики і єсери.. (Левін, 37, 1973, 78); Один молодий чоловік.. почав надляти на себе шортук, скинутий було для легкості рухів (Л. Укр., III, 1952, 578); Точнісінько така [Надійка], якою він її і уявляє шойко, — високо над чолом бронзово просічується попеласте волосся, чорні брови запитально скинуті згору (Дор., Не повторю.., 1968, 186); На грудях [небіжчика] тило бражчали мідяні гроші, скинуті добрими душами на перевіз (Коцюб., II, 1955, 355); //скинуто, безос. присудж. сл. Справник уже давно намагався в шкільній раді, щоб Корецького скинуто з учительською... (Гр., I, 1963, 481).

СКИНУТИСЯ див. скидатися.

СКИПА́ННЯ, я, с. Дія за знач. скипати 1 і скипати-ся1. Порушення скипання крові, зв'язані з відсутністю або недостатністю у плазмі тих чи інших факторів, можуть привести до гемофільї (Наука... 7, 1965, 38).

СКИПА́ТИ, аю, аєш, недок., СКИПІТИ, плію, піш; мн. скиплять; док. 1. Доходить до стану кипіння; закипати (у 1 знач.). Вже почала вода скипати (Стельмак,

V, 1963, 53); *Жовтогарячі паростки вогню жадібно лизали закуренний казанок, де кипіла чорба* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 159); — *Молоко скипіло, неси* (Л. Янов., I, 1959, 364); [Б а в у с я:] *Скипіє чайок. А гості ваші де ж?* (Дмит., Драм. тв., 1958, 379); *Чайник скипіє, подорожні попили чаю з сугарями і рушили* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 124); * У порівн. *Круг неї гори курились од жричі, наче скипіли гірські потоки і випарували* (Коцюб., II, 1955, 340).

2. чим і без додатка, перен. Дуже пінитися, бушувати (про море, ріку, хвилю і т. ін.); закипати (у 2 знач.). *Синя хвиля кипіла молоком біля їх ніг, а відтак танула і шипіла на піску* (Коцюб., I, 1955, 390); *Вилу темніла прітва, на дні якої кипіла дніпрова вода* (Голов., Топола..., 1965, 223); *Бріє* (Квиріло) *серед жита і дивився... як кипіло молоде жито синім шумовинням колосів, як било хвилями у чорний ліс* (Коцюб., II, 1955, 211).

3. перен. Дуже збуджуватися, дратуватися; закипати (у 4 знач.). — *Плювати на цю сільську філософію! — скипіє Кульницький* (Стельмах, II, 1962, 322); [С е л і м:] *Він звеліє повісити невинного чоловіка, а я скажеш слово в оборону, і от він розгнівається, аж скипіє* (Сам., II, 1958, 201); [Р і ч а р д] (*скипіє*, *але позамовив себе*): *Такої мови не чувано в стій хаті досі* (Л. Укр., III, 1952, 63); — *Ви не пам'ятає, що ви кажете... — скипіє раптом Василь Маркович* (Довж., I, 1958, 296); *Митька образю помітив Васю, стає проти вікна й показав йому азику. Вася скипіє і ледве втримався, щоб не вискочити на вулицю* (Епік, Тв., 1958, 357); // чим. Прймається, охоплюватися яким-небудь почуттям. *Вона вся кипіла любово радістю* (Коцюб., II, 1955, 21); *Боярин відкламався і пішов, а Дмитрій скипіє емоєм* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 207); *Окунига так і пріроста від несподіванки до лави, потім скипіла багатирською злістю і зокором* (Стельмах, I, 1962, 167).

4. перен. Наростати з великою силою (про почуття); закипати (у 5 знач.). *Горленко відчував, як обурення кипіло йому в грудях і ось-ось прорветься* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 10); *«Ні, це вже ганадто!» — і у вогкостій душі отця Вікентія кипіло обурення* (Стельмах, I, 1962, 268).

◇ Душ'я скипіє (скипіла) в кому, в кого, чия; Кров скипіє (скипіла) в кому, в кого, чия; Серце скипіє (скипіло) в кому, в кого, чия — хтось перебуває в стані великого душевного напруження, надзвичайного збудження, зумовленому сильним гнівом, обуренням і т. ін. [Е г и п т я н и:] *Ти, слухай-но, не гнівайся на мене, воно, я знаю, не годиться битись, але скипіло серце* (Л. Укр., II, 1951, 247); — *Я так і обмалла. Відьма, це ж вона — відьма! Скипіло моє серце* (Коцюб., I, 1955, 263); — *Той гайдамака ще одно сказав мені, таке, що в мені аж кров скипіла* (Фр., VIII, 1952, 40).

5. тільки док., розм. Покипівши, досягши готовності (про страву, напій тощо); зваритися. *Поки скипіло варення, вона виїла його: таки чимало* (Н.-Лев., III, 1956, 216); // Опинившись у чому-небудь киплячому (у воді, смолі і т. ін.), загинути, вмерти. — *Йому вже нікому було й пожалітися: батько у шиниці в казані скипіє, — упав який у казан* (Мирний, I, 1949, 159).

6. тільки док., рідко. Щільно з'єднатися, зіп'ятися; прикипінати. * У порівн. *Два обличчя, одне ніжне, випещене, друге Настине — засмажене, мужицьке, стимулює одно в одному, як скипіли* (Вас., I, 1959, 290).

СКИП'ЯТИСЯ¹, ається, недок., СКИП'ЯТИСЯ, п'ятися; мн. скип'яються; док. 1. Гуснути, засихаючи (про кров); запікати (у 3 знач.). *Здатність крові скипатися й утворювати згустки — загисна реакція організму*

(Наука., 10, 1965, 25); *В маляти скипіла кров біля губ...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 13).

◇ Душ'я скипіється (скипілася) в кому, в кого, чия — те саме, що Душ'я скипіє (скипіла) в кому, в кого, чия (див. скип'ятися). *Душа його.. скипілася від болю й досади* (Гончар, Тронка, 1963, 66); *Кров скипіється (скипілася) в кому, в кого, чия — те саме, що Кров скипіє (скипіла) в кому, в кого, чия* (див. скип'ятися). *Кров скипілася мені на саму думку, що таке можна про мене сказати* (Грим., Подробниці...1956, 124); *Сльози скипілися у кого — хтось уже не має сліз, утратив здатність плакати від горя, болю і т. ін. Вона не плакала, бо скипілися сльози* (Мирний, I, 1954, 158).

2. Сплаватися в тверду масу, утворювати компактні грудки (звичайно при високій температурі); спікатися. *Балки сталеві плавилась, і черепиця скипілася у грудях шлакку* (Гончар, Тронка, 1963, 216); * Образно. *Змішалися, сколотилися в юнацьких грудях любові і ненависть, скипілася в однім клубок, який весь час крутилася, каламутно збудражені думки* (М. Ю. Тарн., Незр. горізок, 1962, 192); // *З'єднуватися внаслідок паяння, зварювання і т. ін.*; злітотуватися (у 2 знач.). *На місці зварювання не було видно ніяких швів, залізна маса обох кінців скипілася водно* (Сенч., Опов., 1959, 23).

СКИП'ЯТИСЯ², ається, ається, недок., до кого, проти кого, діал. Чіплятися до кого-небудь, діймати когось. — *Чоловік скип'ється проти мене, — вже й на очі не хоче приймати...* (Вовчок, I, 1955, 214).

СКИП'ЕНЬ, п'я, ч., діал. Лютий мороз.

СКИПІДАР, у, ч., безбарвна або жовтувата рідина з їдким запахом, яку добувають перегонкою смоли хвойних дерев і використовують у медяніні, лакофарбовому виробництві та ін. — *Лаки різні, скипідар, фарби, дубильні речовини! Все це дає нам ліс* (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 101); *У приміщенні відсвіжуюче пахло скипідаром* (Вільде, Сестри..., 1958, 123).

СКИПІДАРИТИ, рю, ршш. недок., перен. Натирати скипідаром.

СКИПІДАРИТИСЯ, рюся, ршшся, недок. 1. розм. Натирати себе скипідаром.

2. Пас. до скипідарити.

СКИПІДАРННИЙ, а, в. Прикм. до скипідар. *Скипідарний запах*; // *Вигот. із скипідару, з скипідаром. Скипідарна мастика; Скипідарна мазь*.

СКИПІЛИЙ, а, в. Дієпр. акт. мн. ч. до скип'ятися. СКИП'ЯТИ див. скип'ятися.

СКИП'ЯТИТИ, ячу, ятіш, док., перен. Нагрівати рідину, довести її до кипіння; закип'ятити. *Вона поставила хліб, сало і виїшла в кухню, щоб скип'ятити чаю* (Бурл., М. Гонга, 1959, 182).

СКИП'ЯЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до скип'ятити.

СКИРТА, и, ж. Великий стіг сіна, содомі або несомолочених снопів хліба, щільно укладених певним способом для зберігання просто неба. *Десять дозвиг-предозвиг скирт пшениці стояло сподож току* (Н.-Лев., II, 1956, 183); *У Жменяковому дворі стояла скирта свіжонамолоченої соломи* (Томч., Жменяки, 1964, 206); *Звертали (фашисти) з магістральних шляхів в глухіші місця, розсилалися луками-берегами, заривалися в скирти сіна* (Гончар, III, 1959, 424); // *чого, перен., розм. Велика кількість. Щоб набрати сил надали, Поїдав (монах) ковбасок скирту* (Сам., I, 1958, 254).

СКИРТИЩЕ, а, с. Підстилка під скиртою, яка запобігає проникненню вологи, сирості знизу.

живе в скиті. Колись, кажуть, скитники були такі, що спасалися (Сл. Гр.); Скитник егер у скиті так, як жив — самотній, тихий, і про смерть його дізналися аж у кілька днів пізніше (Фр., XI, 1952, 187).

СКІТНИЦЯ, і. ж. Жін. до скітник.
СКІТНИЦЬКИЙ, а. е. Прикм. до скітник. Скитницьке життя.

СКІТОК, трка, ч. Зменш. до скит. — *Куди твій [піп] подався? — кинує [Дмитро] головою на ліс. — На те місце, де колись стояв скиток пустельника, який проводив увесь час у молитві, пості і мовчанні (Стельмах, II, 1962, 271); В 1676 році татари Ібрагіма-паші Шейтана ввійшли до церкви, і скиток, побивавши ченця, а дзвони забрали на торг (Стельмах, I, 1962, 255).*

СКІТСЬКИЙ, а. е. Прикм. до скит. Пришовши до скитського монастиря, просив [Захар], щоб заведемо його до старця Акимтія (Фр., VI, 1951, 36); // Належний скитові. Угналили [бідняки] на сході вабрати половину скитської землі (Донч., II, 1956, 9).

СКІТУВАТИ, ую, уеш, недок., розм. Жити в скиті; вести життя скитника. Хто ж у цім скиту скитувати-ме? (Сл. Гр.).

СКІК ¹, скікоу, ч. 1. Те саме, що стрибок 1, 4. Скакав [Василько] на лівій нозі... а за кожним скоком викрикував: «Гоні гоні гоні!» (Март., Тв., 1954, 247); З густої конюшини, потопачи в ній по вушка, положиво вистрибував високими скоками заєць (Коб., III, 1956, 469); Одним зручним скоком Соломія опинилася на березі (Коцюб., I, 1955, 337); Ведмідь скакав, і снігова пустеля від скоків тих стихала і гула (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 75); Щось прозороє [легінь] до Маруси і в два скоки щез між смереками (Хотк., II, 1966, 53).

◇ На гороб'ячий (горобиний) скік — те саме, що На зялячий скік (див. зялячий). Зсунулася [скеля] на гороб'ячий скік (Сміль, Сад, 1952, 23); Знали [козаки], що саме на Спиридона сонце підвищується на горобиний скік, повертає на літо (Панч, Гомон, Україна, 1954, 223); На зялячий скік див. зялячий.

2. Швидкий рух стрибками. Звір з повного скоку ввалився на бік, закосив ногами, заплінувся (Загроб., Диво, 1968, 504).

3. перек., васт. Стрибок (у 2 знач.). Почала Целя розуміти... часті і наглі зміни в її суморі, незрозумілу дражливість, безпримчиву [безпричинну] скоки від сміху до сліз (Фр., II, 1950, 318); Дивними зворотами простих фраз, неясними скоками примітивної фантазії розкривала [стара жінка]... весь білий гірського життя і всю радість його (Хотк., II, 1966, 17).

4. Танець з підскоками. Всюди скоки та музики (Сл. Гр.); Дід Андрій узяв бандуру, заграв до скоку (Кач., Вибр., 1953, 105); // Певний ритмічний рух у танці. Зробила [Христина] кілька скоків козачка легеню, плавно й граціозно (Н.-Лев., VI, 1966, 9).

5. звичайно мн., діал. Пороги. А Черемуші [Черемоші] дикий, як біс!.. А Черемуша, братя [братя], по скоках Розбиту даробу поніс (Федьк., I, 1960, 439); Досвідчений керманчик... вна... всі скоки у воді, о які розвинути може дароба (Сл. Гр.).

СКІК ². Уживається як присудок за знач. скікнути. Крик почує Рябо і ежить Ратувати курку мчить. Лиє алякаєся — скік в драбини (Стельмах, V, 1963, 375); Коли — вирк! — вискочила ласочка з земляної нори в відрець в руках, та скік у кружало верб, до копанки! (Мирний, I, 1949, 179); Наша кішка — в ліжку скік! До Мариночки під бік (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 18); Діти віточки побрали, Ведмедика ганяти стали. Ведмедик хитрий скік та скік, Туди-сюди і, скіючись, утік (Гл., Вибр., 1951, 152); Теардов-

ський сумує. Скік в стремена, давай драла... (Г.-Арт., Байки., 1958, 72).

СКІК-ВЕРТЬ. Уживається як присудок на позначення рвучких рухів з раптовими підскоками і поворотами в різні боки. Мале Нянько там гуляло; Скік-верть, сюди-туди — Та якое під той дуб і доскакало (Гл., Вибр., 1951, 61).

СКІКНУТИ, скікну́, скікне́ш, док., розм. Однокр. до скакати 1, 2. — Собакам віддам! Собакам! — скрикнула Параска, скікнувши з полу (Мирний, IV, 1955, 64); Христина.. лунко вдарила у долоні. Ворона.. тільки тоді скікнула, неохоче підіймаючи на чорні крила своє важке попелясте тіло (Стельмах, Хліб., 1959, 539); Скікнує [маг] в сідало і так помчаєся прудко, що аж викрешуєє із вітру іскри (Крш., Вибр., 1965, 199).

СКІЛЬКА, ко́к, числ. неознач.-кілк., розм. Те саме, що кілька². Підходить [Любов] до піаніно і бере скілька акордів, не сідаючи (Л. Укр., II, 1951, 10); Незчулася [хлопці], як у роботі пролетіло скілька днів (Вас., II, 1959, 235).

СКІЛЬКИ, ко́к, займ., числ., присл. 1. займ. нит. Уживається при запитанні про кількість кого-, чого-небудь. — А скільки їй літ? — вноч перебіла пані (Л. Укр., III, 1952, 646); — Скільки ще годін їзати? — поцікавився Дорош (Тют., Вир, 1964, 143).

2. займ. означ. Уживається на позначення неозначеної великої кількості кого-, чого-небудь, великої міри чогось (перев. в окличних реченнях). Скільки із сміху, відважних борців.. Зрана ляло о домогину! (Граб., I, 1959, 531); Скільки вона горя прийшла від твій самих панів, на котрих робить..! (Коцюб., I, 1955, 97); Скільки ж казок про нас [богунців] перекажуть, скільки пісень проспівують про нас! (Довж., I, 1958, 188).

◇ Скільки літ, скільк зим див. літо.

3. у знач. присл. Наскільки, як, у якій мірі. Поваж же і він її скільки міг, і любив її, як свою душу (Кв.-Осн., II, 1956, 24); Турок дає землю — займай скільки твоєї сила. Вона про це довідне знає од людей (Коцюб., I, 1955, 342); // Дуже багато. — Чому ви, матусю, свого Чипки не оженили? .. — Хіба б же я, доню, не оженила його? Казала скільки, не хоче! (Мирний, I, 1949, 325); Бідна мати! Скільки вона зараз передумає! А він лежить у спокійній землянці (Гончар, III, 1959, 26).

◇ Скільки відно; Скільк бва — далеко навкруги, до самого горизонту. Брижувата широка течія річки на жуть освітлюєся, окрита, скільки видно ліворуч і праворуч, плотами, човнами і човниками (Гончар, III, 1959, 351); Скільки ока — Дніпро перед нами леде і байдуже котис свої толи! (Стар., Поет. тв., 1958, 110); Скільки влізе див. влізти; Скількв дуця забажне (захоче і т. ін.) див. дуця; Скільки є (було) дүху див. дүх; Скільк [є (було), маю, маєш, стає, ставлю і т. ін.] сила див. сила; Скільки завбодно див. завбодно; Скільки засягнути (засягті) див. засягати; Скільки бком захобіти (зглянеш, кінеш, окінеш, скінеш, сягнеш, докінеш і т. ін.) див. бко¹, докідати²; Скільки бко сягає (дістає, згляне, обхплює і т. ін.) див. бко¹. Скільки хобеш див. хотіти.

4. числ. неознач.-кілк., розм. Те саме, що кілька². Громада знову розсипалася на скільки куп (Мирний, III, 1954, 49); Находить [Зет] в величезною брилою камінною, гучно кидає її на землю .. і розбиває великих клеєць на скільки кусні (Л. Укр., I, 1951, 446); Люба мамочко! .. Як прийшла пані Броніслава, то скільки днів не можна було ні до чого прийнятись (Л. Укр., V, 1956, 14).

◇ Через скільки часу, діал. — через деякий час; поном. Через скільки часу приходе [приходять] Харинина (Мирний, I, 1954, 84).

5. займ., присл. Уживається в значенні сполучного слова: а) у підрядних реченнях додаткових. *Навряд чи хто знає і коли-небудь узнає, скільки їх, безіменних героїв, у ці штурмові години.. назажди пішли в провал Сиваша* (Гончар, II, 1959, 419); б) у підрядних реченнях способу дії. *Катра не жаліла своїх ніг: скільки запало дуку, мчалася, спотикалася об грудку, падала у високі кучугури снігу* (Мирний, IV, 1955, 305); в) у підрядних реченнях міри або ступеня (часто із співвідносним словом стільки у головному реченні). *Дежани розступилися, скільки було можна в такій мисоті, а всі обличчя баів лишилися непорушними* (Ле, Міжгір'я, 1953, 103); *Хлібороби району не пошкодують сина, щоб країна одержала стільки гречки, скільки потрібно* (Рад. Укр., 2. III 1961, 2); *Мар'ян не стільки почує, скільки догадався, про що говорить Плачинда* (Стельмах, I, 1962, 27); г) у підрядних означальних реченнях. — *Моя мати була.. гарна з лица, краща од усіх молодичь, скільки я бачила їх на світі* (Н.-Лев., II, 1956, 174); д) у підрядних реченнях часу. — *Скільки живу я на світі, не чув я, намі-братми, щоб козак покинув де чи продає як-небудь свого товариша* (Довж., I, 1958, 255); е) у підрядних допустових реченнях. — *Старі люди скільки живуть, а такого не бачили* (Коцюб., I, 1955, 202); *Скільки вони не йшли. трясовина не кінчалася* (Тют., Впр, 1964, 321).

СКІЛЬКИМОГА, присл. Наскільки можливо. СКІЛЬКИ-НЕБУДЬ. 1. займ., присл. Уживається в позначення неозначеної кількості кого-чого-небудь.

2. присл. У тій або іншій мірі. *На шляху до скільки-небудь справжньої політичної свободи в Росії, як і раніше, стоїть царська монархія, що ворожа всякій серйозній реформі..* (Левін, 24, 1972, 49).

СКІЛЬКИСЬ, займ., присл. Те саме, що скільки-небудь. *Пошили мені чемерку домашнього сукна, скількись сорочок.., цоботи, картуз* (Збірник про Кроп., 1955, 7); *У хаті газяцькій годинник пробив скількись* (Головко, I, 1957, 173).

СКІЛЬКО, займ., числ., присл., діал. Скільки. Тут скільки сотень одічили Аркадських жвавих парубків і в ратники їх назвали (Котл., I, 1952, 209); *З-під сірого попелу тільки жевріло скільки жарим* (Вас., Вбр., 1954, 88); — *Скільки то добра за одним разом пропало..* (Мирний, IV, 1955, 249); *Пан полковник сам давав мені бунчука, щоб я його рукою займає собі айманщину, скільки за день конем об'їду* (П. Куліш, Вбр., 1969, 128).

СКІЛЬКОРО, числ. неознач.-кільк., діал. Декілька. *Та вийшло скількоро чоловіка копати буряки* (Сл. Гр.).

СКІЛЬЦЮВАТИСЯ, юється, док., розм. Скрутв-тисся, зв'язується в кільце або кільцями. *Зіщулилась [гадюка], почуєши зуркіт машини, скільцювалася, але передне колесо з розгону налетіло на неї* (Стельмах, Вел. рідня, 1954, 536); // *Пустити паросток у формі кільця*.

СКІЛЬЦЬОВАНИЙ, а, е, розм. Скручений, звитий у кільце або кільцями. *На снігу замерзає скільцьована чаюнна змія. Влітку в її пащі високо підіймається водограй* (Стельмах, I, 1962, 296); *Скільцьовані корені*.

СКІЛЬЧЕНИЙ, а, е, розм., рідко. Те саме, що скільцьований. *Сльота заливає гніздечка, розмиає корінці, вимуаює скільчені верна* (Бабляк, Виша. сад, 1960, 75).

СКІЛЬЧІТИСЯ, читься, док., розм., рідко. Те саме, що скільцюватися.

СКІМЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. скімляти і звуку, утворювані цією дією. *Відчуває [Микола] дець усередині, під самим серцем, якесь туже скімаєння* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 157).

СКІМЛЯТИ, млю, млиш, недок. 1. Вдавати протяжні, жалібні звуки (про тварин). *З-під воріт вистрибує кудлатий пес, відбіг на дорогу й стає залізувати, скімлячи, спину* (Панч. На кален. мості, 1965, 148); *Дівчинка тулила до грудей плямисте цуценя, воно скімляло, як дитина* (Перв., Опов..., 1970, 144); * *Образно. Вісма голосами вили [вітри], скімляли в Гаркушинім димарі, в гуркотом рвали на горішач стару проіржавлену кріаю* (Гончар, Таврія..., 1957, 505).

2. розм. Тихо, жалібно плакати. *Скімляло [немовля] й щось лояло оляянім ротиком* (Лльч., Козацьк. роду... 1958, 465); *Остан вийшов за поріг, щоб запросити жінку до хати, — доки вона буде надворі меранути та скімляти?* (Горд., II, 1959, 265); // *Надоїдливо скаржитися на кого-, що-небудь. Вже навіть говорити було ні про що — надій не було, а скімляти про одне й те ж — про голод та кару божу — не вистачало сили і бажання* (Збан., Сеспель, 1961, 299); *Брат.. скімлять у своїх листях, щоб забрав його до себе* (Загреб., Європа 45, 1959, 229).

3. безос. Давати відчуття тупого болю; нити, скніти, шемітати. *В грудях йому скімляло* (Смолич, Мир..., 1958, 511).

СКІМЛЯЧИЙ, а, о, розм. Дієпр. акт. теп. ч. до скімляти. *Скімляча туга*.

СКІН, скбну, ч., уроч. Те саме, що смерть. *Він перший на свою любов тяжкі дістав кайдани, але до скону їй служив без зради, без омані* (Л. Укр., I, 1951, 318); *Та не журися, мене.. За рідне слово й пісню Той син піде на скні!* (Павл., Бистрина, 1959, 67); // *Кінець. Межа. Довгий день уже при сконі* (Мисик, Біля криниці, 1967, 251).

До скону віків, рідко — назаважди, навіки, до віку. *Віро: до скону віків не порушиться слово богинь!* (Л. Укр., I, 1951, 307).

СКІНЧАТИ, аю, аєш, рідко СКІНЧУВАТИ, ую, уєш, недок., СКІНЧИТИ, чу, чіш, док. 1. перех. Доводити що-небудь до кінця, до завершення; завершувати, закінчувати. — *Чи не Обломов і я? .. Почав писати другу драму, та, мабуть, через обломощину і не скінчаю..* (Мирний, V, 1955, 344); *Праця моя посувається потроху, мушу скінчити її і відати в редакцію до свого виїзду* (Коцюб., III, 1956, 401); *Налиймо, друзі, знову і вип'ємо за ті пісні, що скінчують розмову* (Перв., II, 1958, 137); *Край воріт, скінчивши діло, Спочивають трактори* (Вирган, В розп. діта, 1959, 24); // *Завершувати навчання де-небудь. Звісно, батькові й матері трогі було дивно спершу, що чоловік, скінчивши університета та мігши бути людиною великою.. — ішов орати* (Гр., II, 1963, 61); *Мій дід скінчив гірничу школу* (Сос., II, 1958, 356).

◇ *Скінчатів дні (життя, шлях і т. ін.) — омертві. Як скінчу життя.. Щоб не чути близь образ, — Киньте часом і про мене Пару ширих, теплий фраз!* (Гр., I, 1959, 360); *Чи до мети я певної діду, Чи без пори скінчу той шлях тернистий* (Л. Укр., I, 1951, 44).

2. неперех., перег. з інфі. Переставити робити що-небудь. *Хутко буду знов писати, а тепер скінчу* (Л. Укр., V, 1956, 231); *Матюха нагмурився й пождає, поки Данюша скінчить розповідати* (Головко, II, 1957, 67); — *Ну, що? — спитав Шевчук, коли Іванов скінчив читати* (Головко, II, 1957, 617).

СКІНЧАТИСЯ, аюся, аєшся, недок., рідко, СКІНЧИТИСЯ, чуся, чішся, док. 1. Доходити до кінця, до завершення. *Прошли життя; скінчилася і воговиця*

(Мирний, III, 1954, 255); Скоро скінчилася війна, до радості стали посмертяться старі кабри (Оров., Зел. повів., 1961, 7); От іспити нарешті скінчилися (Хотк., I, 1966, 161); // Доходити до кінця, кічатися (в часі). — Чи вони сплять, чи що? Але і досі не виходять, а там, гляди, і вечір, а там і ніст скінчається (Кв.-Осв., II, 1956, 320); Здається, що ця дова осіння ніч ніколи не скінчиться (Коцюб., I, 1955, 348); Скінчився вечір (Гонч., Вибр., 1959, 329); // Досягати кінця, межі в просторі, наближатися до краю своєї протяжності. Ось перед ним скінчилася вузька вуличка і з її гирла він височить на широку площу (Фр., VII, 1951, 351); Горбки та пагорбки скінчилися, і на всі боки послалися поля (Смолич, I, 1958, 51); // Те саме, що привинятися. Тепер важке життя твоє скінчалось і попіл твоєї земля собі бере (Шог., Поезії, 1958, 307); Щойно скінчився танець: баліст курить, дічата стоять гомилим колом (Головко, I, 1957, 467); // Втрачатися, вичерпуватися, використовуватися повністю. У Михайла скінчилися сигарети, а палити хотілося нестерпно (Гонч., Жме-няки, 1964, 110); Коли б у нього скінчилися патрони, він сконав би тут страшною повільною смертю на без-дліб'ї та безодді серед розпеченого сонцем каміння (Гончар, III, 1959, 110).

2. чм. Те саме, що закінчуватися 2. Вона думала про сьогоднішній день. Чим-то він скінчиться? (Коцюб., II, 1955, 164); [Б у д і в н и ч и ї:] Се діло догге, як осіння казка. [П р и в н е с а:] Зате скінчиться справжньою весною! (Л. Укр., I, 1951, 219).

3. розм. Те саме, що вмєрти. Лишенько моє, недола моя! Як же мені їх на весілля прохати?... Що ж, як при-йду, да там і скінчусь? (Барв., Опов., 1902, 396); При-йму все горе, в муках і скінчусь, Щоб тільки ти не знав руки й зла! (Фр., XIII, 1954, 325).

СКІНЧЕНИЙ, а, в. Дієпр. пас. мнв. ч. до скінчіть 1. Балабуха.. всмак з'їв пирога, немаче після дуже важкої, але добре скінченої праці (Н.-Лев., III, 1956, 20); Товаришка моя понаму завела річ про те, що от уже весна, учиня [навчання] скінчене і час би вже їй їхати додому (Л. Укр., III, 1952, 575); // скінчено, безос. присудб. сл. Вона легко зітхнула, радіючи, що, нарешті, скінчено докучливу біганину (Смолич, I, 1958, 43); Вже.. і скінчено розмову (Мал., Звенигора, 1959, 268).

◇ Півня скінчена — наступає або наступив кінець чому-небудь. [А д м і р а л:] Цей наказ — це слаб-кість їх. Вони відчувують, бояться. Але їх півня скін-чена! (Корн., I, 1955, 56); Скінчений осел — дуже впер-та або вероюма людина; цілковитий дурень. [З а в а д с ь к и й:] По якого чорта нам до анкети того Цимбальського? Та ж то скінчений осел (Фр., IX, 1952, 375).

СКІНЧЕННЯ, а, с. Дія і стан за знач. скінчіть, скінчіти і скінчітися, скінчітися. З застосуванням сер-цем, повним надії на шасне скінчення справи свої, повертає Семен з Межибожа додому (Коцюб., I, 1955, 125); Молодий хлопець був гімлазист, що по скінченню курсу пару день пробує десь у знайомих близько Буда-пешта (Фр., III, 1950, 215); Музика зрає, весільні пісні співають. По скінченні пісні козачок (К.-Карвій, II, 1960, 47).

СКІНЧИТИ див. скінчіти.

СКІНЧИТИСЯ див. скінчітися.

СКІНЧУВАТИ див. скінчіти.

СКІП, а, ч. Підійомний саморозвантажувальний ко-роб, що рухається за допомогою каната по жорстких напрямних пристроях; застосовується для піднімання корисних копалин або породи з шахт на поверхню. Підійом руди на поверхню виконується тепер у скі-

пах.. вантажонідійомність яких на нових шахтах до-сягає 25—50 тонн (Ком. Укр., 4, 1969, 43).

СКІПА, в, ж., рідко. Те саме, що скіпка. Для лісної зони поширеним покривальним матеріалом було дерево (гонт, скіпа, тес) і солома (Дерев. зодч. Укр., 1949, 63); * У порівн. Він біг, що було моці в його тонких, мов скіпи, козах (Фр., V, 1951, 257).

СКІПАЛЬНИЙ, а, в. Признач. для скіпання.

СКІПАННЯ, я, с. Дія за знач. скіпати.

СКІПАТИ, аю, аєш, недок., Perez. Відколочати скіпки від чого-небудь; дробити на скіпки що-небудь. Вояк худий, суворий, насколюшка стоїть, що скіпки скіпає в дрвини (Тесл., З книги життя, 1918, 131).

СКІПАТИСЯ¹, ається, недок. Пас. до скіпати.

СКІПАТИСЯ², аюся, аєшся, недок., Ppam. Чіплять-ся, приставати до кого-небудь. Здумалося вражій бабі З мужа посміятися — Почала вона до його Листи па скіпатися (Шог., Поезії, 1958, 484); — Лютий був тоді офіцер. Все скіпався то до батька, то до мене, щоб показали, куди заховали зброю (Павч, II, 1956, 488).

СКІПЕТР, а, ч., іст. Оздоблена дорожочним камін-ням та різьбленим палиця, що є символом, знаком царської влади; берло. Громовержець на скіпетр сло-вової кості оберся, З трону високого естає і трічі струснує головою (Зеров, Вибр., 1966, 304); * Образно. Коли з рук князя Володимира Великого випав держав-ний скіпетр, на зміну батькові став його син — Ярослав (Цюпа, Україна., 1960, 15).

◇ Під скіпетром кого — під владою кого-небудь. Українські націоналістичні газети почали й собі вголос мріяти про «самостійну» Україну під скіпетром Габс-бургів (Грицький, У світ., 1960, 18).

СКІПЕЦЬ¹, шпї, ч., діал. Ямка глибиною в одну ло-пату.— Нааустріч їм [німцям] буде стріляти кожні куці, кожне скіпце (Павч, Іду, 1946, 7); Ближче. по-над дорогою, чоловіка з п'ять розмірають поле.. Тут же домажи б'ють скіпці (Головко, I, 1957, 329).

СКІПЕЦЬ², шпї, ч., рідко. Те саме, що скіпка. На стіні висів залізний світич, а в ньому горіє сосновий догий скіпець (Хвжяк, Д. Галицький, 1958, 286); За хвилю де не влязла юрба хлопців з чебриками, неч-ками, скіпцями, друці попри них з патиками, та й.. тарбаняють щосили! (Фр., II, 1950, 89).

СКІПКА, я, ж. Невелика тонка пластинка, відколо-та, відрубана від деревина вздовж по волоках; // Те саме, що тріска. Наламали дічата скіпок, накакали під коки (Ков., Світ., 1960, 102); Пушта.. запалив від нього [вогню] жмут соснових скіпок (Скл., Святослав, 1959, 106); * У порівн. Так як скіпка на воді крутиться, попавши на чорторій, так він [Василь Невольви] ворочався між тил армарком (П. Куліш, Вибр., 1969, 172); // Тонка тріска сухого дерева, яку використовували в давнину для освітлення; лучина. [Е ді та:] Шановний Годвінсон заслаб на очі, читаючи при скіп-ці... (Л. Укр., III, 1952, 11); Молодий еридик.. вгя з-під столу соснову скіпку, змочену в дьоготь, і запалив її від свічки (Хвжяк, Д. Галицький, 1958, 44); // Тов-кий, гострий шматочок тріски, який потрапив під шкі-ру; скалка. Залізна скіпка в ногу.

◇ Віскохнутв (збхнутв і т. ін.), як (мов) скіпка (на скіпку) — дуже худувати; змарніти, виснажитися. Маруся вислажилась, висохла, як скіпка, одначе була проворна (Н.-Лев., III, 1956, 323); Гідко скіпкама (на скіпці) узяті — хто-небудь викликає огаду. Прійшла бабуся, та ще й така, що гідко скіпкама узяті (Кв.-Осв., II, 1956, 209); На скіпці (перев. із с. т р о ш в т и, р о з б и в а т и т. ін.) — зовсім, цілком, ущент. Стрїлами під небо сягала [січа], Об шоломи мечами зарчала, Гартовані списи на скіпки троцила-лама

(Мирний, V, 1965, 267); Не здужає (не здужав) й скіп-
ня підняти, рідко — хто-небудь дуже слабкий, слабо-
сильний, виснажений. А він такий, що ні на що і дивити-
ся було; та ще перенісся, так не здужає і скіпки
підняти (Кв.-Осн., II, 1956, 104); Як (мов) скінка
(перев. із сл. с у х п й, х у д п й і т. ін.) — дуже,
у великій мірі. І гарний [Клопотовський] з лиця, але
сугий, як скінка, та замальюй, неначе захарчований
(Н.-Лев., IV, 1956, 282); Перед вершинами, в'язкою
злизу за плечима, горбиться суза, мов скінка, постань
старого селянина (Стельмах, I, 1962, 43).

СКІПНИЙ, а, в, розм., рідко. Який легко відколю-
ється, розколюється. Скіпка деревина.

СКІПОВИЙ, а, е, спец. Прикм. до скіп. В копці
будуть змонтовані базатоканатна підйомна і скіпова
машина (Роб. газ., 11.IV 1962, 2); // Який здійснюється
за допомогою скіпів. У більшості шахт кінцею від-
ватуку замінено скіповими підйомниками і потужними кон-
вейерним транспортом (Ком. Укр., 8, 1963, 26).

СКІПОЧКА, ж. Зменш.-пестл. до скінка. Знай
кида [Маруся] на Василя то пісочком, то скіпочками
(Кв.-Осн., II, 1956, 48); Вмокаючи час від часу тоненьку
скіпочку в чорнило, неквапливо й зосереджено водив
[хлопець] нем по гладенькій поверхні дошки (Коз.,
Гарячі руки, 1960, 41); * У порів. [Н а р т а л:]
От візьмуть нас.. гарненько всіх вясмолять і вапалать,
мов скіпочки. І будем ми світити в садах у цезаря
(Л. Укр., II, 1951, 434).

СКІПЧИК, а, ч., діал. Зменш.-пестл. до скіпичь.
Олександр Івашко обдивився місцевість, кожен скіпчик,
перевірив гранати й поповів (Панч, Іду, 1946, 56).

СКІПЩИК, а, ч., іст. Селянин, який оплачував
оренду землі не грішми, а частиною свого врожаю.

СКІПЩИНА, ж., іст. Оренда землі, яку опла-
чують не грішми, а частиною свого врожаю. Була у
неї земелька, стотинка, був і вітрячок, та як зосталася
удовою, та її пороздавала усе: землю — на скіпщину,
вітряк — з мірки (Кв.-Осн., II, 1956, 422); // Вид
орендної плати за землю, найняту у землевласника.
Беруть землю за скіпщину у панів (Сл. Гр.).

СКІРА, ж, ж., діал. Шкіра. Буде [швець] чоботи
шити, мені скаже скіри волочити (Сл. Гр.).

СКІРАНИЙ, а, в, діал. Шкіряний. Убирайтеся бор-
веньку у постолі скіраній (Сл. Гр.).

СКІРНІ, ревш, ж. (одн. скірна, і, ж.), діал. Чоботи.
Тепер же ми [мені] грайте, чорні скірни поторгала,
червоні ми дайте (Сл. Гр.).

СКІРНЯ див. скірни.

СКІС¹, скбсу, ч., спец. 1. Дія і стан за знач. скбшувати

2. Похила поверхня, похилний бік чого-небудь. Ско-
си можна фрезерувати кутювими фрезами (Метод.
вкл. фрез. спр., 1958, 54); Не можна користуватись
молотком із спрацьованим бойком, який жве одності-
чний скіс або задирку (Фрез. справа., 1957, 35).

3. у знач. присл. скбсом, діал. Навскіс. До двох де-
рес.. прибиті поперечка на висоті росту чоловіка. На
тій поперечці скожом до землі сперті широкі тріски з
соснового дерева (Март., Тв., 1954, 303).

СКІС², скбсу, ч. Дія за знач. скбшувати¹, скосити.

СКІСНИЙ, а, в. Який відхиляється від горизонталь-
ного або вертикального положення; похиллий, косий.
Батурін в'язував, що в м'яких породах належить бити
ріпні шпурі, у твердих — скісні (Гур., Наша моло-
дість, 1949, 117); // Розташований під кутом до гори-
зонтальної лінії, площини. Найбільш характерне
для київських килимів ритмічне повторення одного мо-
тиву прямими або скісними рядами (Нар. тв. та етн.,
3, 1962, 114); Довжелезні скісні пасма солячного світла

пронизували лісову сутінь (Ю. Бедзик, Полки., 1959,
316); // Який має похилу площину. Гонтарі ночували
в тісній луб'яній колибі, зложеної тільки з дазу, по-
кладеного на скісних платвах (Фр., III, 1950, 47);
// Який відхилився від свого звичайного напрямку і
рутається або падає по діагоналі, навскіс. В лице
б'є скісний, холодний дощ (Рибак, Помилка., 1956,
14); Не спускаючись нижче, літаки капнули над лісом
скісними бомбами, і гуляк ліси застугонили (Гончар,
III, 1959, 359).

Скісний погляд — погляд, спрямований убік. Крадь-
кома кидає [директор] скісні погляди правобіч і лівобіч
(Загреб., Спека, 1961, 147); Скісні бчі — очі, що мають
косий розріз, розкосі очі. Її трохи скісні стрі очі спа-
дазували фосфоричними вогниками (Вільде, Троянди.,
1961, 282).

СКІСНО. Присл. До скісний. Перед виром стоїть
скісно поперек усеї [усієї] ріки ряд великого каміння
(Фр., III, 1950, 7); Він лежав на соломі, над обличчям
скісно підводилися згору почорнілі кроки (Перв., Дв-
кий мед, 1963, 382); Сонце ще не вийшло, скісно, через
листя кущів і молодих дерев просвідало своє червоноста
проміння (Мивко, Нєві зорі, 1951, 179); Сніг падає
густо, зрубими латками, потрохи скісно, але немож-
но (Коб., III, 1956, 80); Його скісно есаджент чорні очі
горіли недобрим огнем (Коб., II, 1956, 130).

СКІСОК, ска, ч., вест. Сточена коса; шматок гостро
відточеної коси, який використовують замість ножа,
бритви і т. ін. Рипні [стен], немов знає вік: мінуть де-
сатиліття, і чисто виволять його, мов козака після
бою, скіском гострим (Епік, Тв., 1958, 25); Борода стир-
чала чорна, остюкувата, давно, мабуть, не бачила
скіска (Мирний, II, 1954, 37).

СКІФ¹ див. скіфи.

СКІФ², а, ч. Вузький і довгий спортивний човен для
змагань з академічної греблі. На гладь ріки виїтає
скіф — надзвичайно легке, струнке суденце (В ім'я
Вітч., 1954, 56); Гребці сіли в довгі, схожі на гострі
ножі, скіфи. Ці човни були такі вузькі і так глибоко
занурені, що здавалося, ніби спортсмени сидять просто
на воді (Собко, Стадіон, 1954, 342).

СКІФІ, ів, ж. (одн. скіф, а, ч.; скіф'янка, ж.).
Степові племена, які населяли південну частину те-
риторії сучасної УРСР в I тисячолітті до н. е. — на по-
чатку I тисячоліття н. е. По Україні проходили шлях
скіфіє і сарматів, які залишили глибокий слід в історії
Південно-східної Європи (Вісник АН, 6, 1957, 3); Він
розпитував про нові археологічні розкопки, про стоянки
первісної людини, про сади скіфіє і запорожців (Баш,
На землі., 1957, 24); В одній з них [могил], що внахо-
дилась під північним краєм кургану, поховано знатну
скіф'янку (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 170).

СКІФСЬКИЙ, а, в. Прикм. до скіфи і Скіфія. Зна-
хідки 1964—1965 років дозволяють твердити, що у
скіфських племен, які мешкали в степах Північного
Причорномор'я, були жіночі-воїни (Наука., 12, 1965, 7);
Археологічно скіфський період у Причорномор'ї гарак-
теризується курганними похованнями із своєрідним
інвентарем у вигляді зброї (Нар. тв. та етн., 3, 1964,
21); Сивий Улас Рева, дебелий як віл, стоїть на скіф-
ській могилі в двома кругороземи волами і одиалється
в степ (Довж., I, 1958, 79); // Уживається як складова
частина ботанічних назв. Дрік скіфський.

Скіфська баба — стародавня кам'яна статуя, постав-
лена на могилі скіфами або сарматами. Лише одну
квітку не відчичив повсталий люд — ту найбільшу,
що стояла в мастьку перед самими вікнами панських
покоїв на спеціально насипаній для цього степовій мо-
гилі із скіфською кам'яною бабою (Гончар, II, 1959.

31); * У порівн. Вони обоє прямують до кабінету Аркадія Валеріановича, посеред якого масивно, мов скіфська баба, стовбичить панський управитель Салоган (Стельмах, I, 1962, 19).

СКІФ'ЯНКА *див. скіфи.*

СКІФНУТИ, ву, пеш, док., діал. Скіфнути.

СКІЦЬ, присудк. сл., діал. Уживається за знач. скіфнути. Троянці наші. На землю скіць — як там були! І зараз стали розкладатись (Котл., I, 1952, 164); Мужик лишиє козу серед дороги, а сам скіць через рів. Пішов полями! Відіркса кози! (Март., Тв., 1954, 203).

СКЛАВІНИ, ів, мн. Стародавні західнослов'янські племена, що походили від венедей і населяли територію на півчч від середнього і нижнього Дунаю. У першому тисячолітті нашої ери на історичну арену виходять слов'янські племена, відомі з письмових джерел під назвою венедей, антів, склавінів (Наука., 12, 1967, 33).

СКЛАД¹, у, ч. 1. Відповідно обладнане місце, будівля або приміщення для зберігання чого-небудь (продуктів, матеріалів і т. ін.). *Схонис Іван.. мішок із житом і затаскав його до свого складу* (Март., Тв., 1954, 359); *Мазуренко сказав [Тані] їти на склад, вона пішла і одержала теплого нового ватника й.. теплі чобітки* (Собко, Матв. затока, 1962, 246); // *чого, в чого*. Ведуча кількість яких-небудь предметів, продуктів, матеріалів і т. ін., зібраних і складених в одному місці; запаси чого-небудь. *Під навісом Антон утворив цілий склад в возі, плаугі та борін* (Чорн., Потік., 1956, 295); *Жив він коло костолоу.. де Синевідські боїки мали склади своїх товарів* (Кол., Терен., 1959, 154).

◇ *Здавати на склад* що — переставати займатися чим-небудь; забувати, визнавати непотрібним. *Тяжко було розставатися із мрією стільки літ, здавати на склад усю свою діяльність* (Хотк., Довбуш, 1965, 375).

2. *чого, в означ.* Сукупність окремих частин, які утворюють що-небудь ціле. Відповідно до змін у галузі економіки нашої країни змінюється і класовий склад населення СРСР (Тич., III, 1957, 57); *Діброви відзначаються різноманітністю породного і видового складу* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 14); // *Сукупність людей, що утворюють який-небудь колектив, якусь організацію.* — *Я думаю, що новий склад сільради покаже себе краще, ніж це було за Черногуза..* (Мик., II, 1957, 362); *Виростає і міцнішає наш театр і художнім складом, і самим репертуаром* (Смолиць, Театр., 1940, 85); *Для підвищення кваліфікації треба систематично вчитися.., причому не тільки керівному складу і спеціалістам колгоспу, але й колгоспному активу, ланковим і рядовим колгоспникам* (Колг. Укр., 9, 1959, 7); // *Сукупність певних елементів, що входять у яку-небудь хімічну сполуку, речовину і т. ін.* Давно відомо, що хімічний склад рослин змінюється залежно від природно-кліматичних та географічних умов (Хлібороб Укр., 2, 1966, 34); *Людська кров не однакова. Її склад буває різний* (Смолиць, Прекр. катастр., 1956, 202).

Входити до складу (у склад) — бути складовою частиною чого-небудь. *До таких народностей, які без жаної душіла Австро-Угорщина, належали й слов'янські народи, що входили до складу імперії* (Вітч., 5, 1956, 139); *П'ятнадцять рівноправних соціалістичних республік входять до складу Радянського Союзу* (Цюпа, Україна., 1960, 82); *Орати (оратівся) в склад — орати в середині ділянки, так що скіби землі лягають усередину. Він у шістнадцять літ, зоч і жив у селі, не знає, як це орється в склад.. не вміє викласти снопи на возі* (Мухк., Чорний хліб, 1960, 71); *Особовий склад див. особовий*; *Персональний склад див. персональний*; *У (в) [свобому] повному складі*; *Усім складом — цілком, весь, повністю*. *В степу біля тракторного вагончика виробника*

нарада. Бригадири польових бригад, колгоспники, у поєному складі ланка Оксана (Головко, I, 1957, 430); *До Катюки загіг підходить уже в своєму поєному складі* (Гончар, Таврія., 1957, 381); *У складі: а) кількість в.. [Першій:] По дорозі проведеною особавізіміську [тєоавіахімівську] роботу. Команда в складі трьох чоловік відорова* (Мик., I, 1957, 482); б) як складова частина. *Він у складі експедиції Житоїнського пробивє тисячі верст по степах Новоросії у пошуках води* (Гончар, Таврія, 1952, 247).

△ *Закон стáлості складу, зім.* — один із осбовних законів хімії, який полягає в тому, що кожна хімічна сполука складається з тих самих елементів незалежно від способу її одержання. *Закон сталості складу був результатом баєаторазових аналізів різних хімічних сполук* (Заг. хімія, 1955, 33); *Склад злочівну, юр.* — сукупність встановлєних кримінальним законом ознак, що визначають певну дію, вчинок і т. ін. як злочин; *Словниківний склад, лінеє.* — сукупність слів якоїсь мови. *Осбовним завданням курсу сучасної української мови є вивчення її граматичної будови.., фонетичної системи і словникового складу* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 3).

СКЛАД², у, ч. 1. Будова тіла людини, тварини. *Зєнішніми у нього імгозантна, людина середнього віку, міцного складу, кулаком вола вб'є* (Ю. Янов., I, 1954, 60); *Кони кабардинської породи характеризуються масивним, приземистим складом* (Ковярство, 1957, 63); // *чого*. Будова якої-небудь частини тіла людини, тварини. *Типова український склад обличчя, рієне високе чола, а найбільше — то довгі сиві вуса.. важди водилиц є облян м'якого серцяє любителя української старовини, і не раз аматори козацької минувшини підходили до віда Андрія, сподівуючися вбзатити свої знання історії яким цікавим оповіданням* (Хотк., I, 1966, 80).

2. *чого, в означ.* Характерні особливості (розуму, владч., думок і т. ін.) людини. *Батько за вічними клопатами, біганінном.. мало міг мати впливу на склад його думок* (Фр., III, 1950, 72); *Базатьох сучасників А. П. Чєхова вражає гострий, аналітичний склад його розуму, тверєвість його суджень* (Наука., 1, 1960, 54); *Саме образ матері у творох Лєводи є найбільшим національним образом — за рисами характеру, за душевним складом, за способом діяння, за лексикою* (Рад. літ-во, 8, 1965, 57); *Улас має нагоду пересвідчитися, що Остап тєрєзого складу людина* (Горд., II, 1959, 295).

3. *Спосіб викладу думок, манєра письма.* *Поезія — це склад думання, це дугзовий світ людини, а не гом рижування* (Мал., Думки., 1959, 15); // *Спосіб побудови пісні, музичного твору, вірша.* *Повторєння.. єживаються складачами народних пісєнь як навмисний музикальний і віршовий засіб, як улоблена форма пісєнної складу* (Муз. праці, 1970, 28); *Народно-поліфонічний склад — один з натуралєвєнних музичних складів А. Штогарєнка* (Нар. тв. та єтн., 1, 1964, 33).

4. *грам.* Відрізок звукового потоку мови, що складається з одного або кількох звуків і визначається зміною наростання і спаду звучності. *Слухати було важко, бо доповідачка, не дочувючи сама, кричала високим голосом, ковтаючи цілі склади* (Вільде, Сєстри., 1958, 393); — *Пролєтарі єсіх країн, єднайтєся! — прочитє по складах батько і запитливо глянув на дочку* (М. Ол., Чувєш., 1959, 38).

Складі читати (складати) — оволодівати техніною читання; вчитися читати. *Хлопці єже! починали читати склади на подвижних табличках, які розкладає і складає профєсор* (Фр., II, 1950, 58); — *Ідєш повз школу — аж гудє, аж рєєє.. — так усі тії склади складають* (Гр., Бєз хліба, 1958, 20); *Знову прядки гуркотять..*

А за столом Маринка Санькові літери показує — складають (Головко, I, 1957, 177).

Δ Відкритий склад — склад, що закінчується на складотворний звук; Закритий склад див. закритий.

Без ладу й складу див. лад; Ні ладу ні складу див. лад.

СКЛАДАЛЬНИЙ, а, в. 1. друк. Признач. для друкарського набору. Коли прибула в Стрпятина друкарка Балабанів, він так захопився нею, що сам.. розташував преси, складальні каси, сортував шрифти й міше (Тулуб, Людолови, I, 1957, 308); Складальна машина.

2. у знач. ім. складальна, пої, ж., друк. Те саме, що складальня.

3. техн. Стос. до складання чогось. Здійснення конвейєризації складальних робіт [на заводі «Арсенал»] уже дало змогу.. скоротити час, потрібний для навання складальників (Веч. Київ, 10.I 1963, 3); Складальним рисунком називається рисунок, який зображує виріб, комплект або вузол у складеному вигляді (Практ. з машинозн., 1957, 235); // Признач. для складання чого-небудь. У складальному цеху складають машини з деталей, виготовлених у механічному та інших цехах заводу, а також одержаних в інших заводів (Ек. геогр. СРСР, 1957, 45); Вони [наукові співробітники Львова] запропонували зосередити робітників і машинну обробку шлюхматеріалів на одному підприємстві Львова з тиж., щоб всі інші мельові фабрики були складальними (Наука.., 9, 1959, 7).

СКЛАДАЛЬНИК, а, ч. 1. Робітник, який займається складанням або укладанням чого-небудь. Вони [книжнички-малютки] були вже в першій половині XVI сторіччя. Може, ці книжечки популяризували новонароджене мистецтво, демонстрували, яких вершин досягла майстерність словотників, складальників, друкарів (Звання.., 8, 1970, 20).

2. Робітник, який займається з'єднанням, монтажем частин механізмів, пристроїв і т. ін. Добре засвоїв складальний монтаж найвідповідальніший механізм (Веч. Київ, 15.VI 1961, 1); Паровоз фарбували, писали на ньому номер, і ось уже локомотив під гучні вигуки складальників оживав — починав шипіти, зривав з місця, покидаючи цех (Автом., Щастя.., 1959, 6).

СКЛАДАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до складальник. Складальниця керамічних килимів; Складальниця з карбюраторного цеху.

СКЛАДАЛЬНЯ, і, ж., друк. Приміщення, де готується друкарський набір. Обширна складальня була поуюрою і виглядала мов порожня (Фр., VI, 1951, 252).

СКЛАДАНИЙ, а, в. Який можна скласти завдяки рухомому поєднанню частин. Василеві він подарував складаний ніжик з двома лезами й з шилом! (Скл., Карпати, II, 1954, 84); Мічурін сидів на складаному стільці біля дереця (Довж., I, 1958, 474); * У порівн. Мажуга накрав плечі мішком і ходить селом. Згинається і розгинається, як складаний ніжик (Коцюб., II, 1955, 53).

СКЛАДАННЯ, я, с. Дія за знач. складати і складатися 1—4, 7—10. Широко треба впровадити.. преси для пресування дрібних деталей верхнього одягу і білизни та машини для складання верхніх сорочок (Наука.., 1, 1957, 6); Учасники екскурсії побували в основних цехах заводу, оглянули великий конвейєр, де йде складання тракторів (Рад. Укр., 14.VIII 1949, 3); — Ви скажіть сьому зувальцю,.. Коли він складання вірше Бунтінничих не покине, То в торму його закину..! (Л. Укр., I, 1951, 384); Однобічний підхід до складання шкільних програм з літератури робить підручники сухими, одноманітними за тематикою (Літ. Укр., 14.III 1969, 3); Ковачі публа обгорнуло тизе

зліборобське щастя. Настали роки.. складання всякого прибутку (Мирний, II, 1954, 109); — Не знаю наіть, чи зможу прилетіти до Вас образу після складання іспиту (Кол., Терен.., 1959, 140); З дванадцяти до двох ночі — в друкарню, за верстатки, до складання (Еллар, II, 1958, 43); — Це жеткий хлопчак!.. Знає множення й складання (Забіла, У.. світ, 1960, 22); Складання нарядів, обліково-звітних та інших документів у агрономів, зоотехніків та інженерів займає четверту частину робочого часу (Хлібороб Укр., 2, 1967, 21).

СКЛАДАНОЧКА, и, ж., песн. Те саме, що пісенька. Пісеньочки, складаночки, а вас не складала, Складала вас парубочки, а я переймала (Коломійки, 1969, 96).

СКЛАДАТИ і рідко **ІСКЛАДАТИ**, аю, аєщ, недок., **СКЛІАСТИ** і рідко **ІСКЛІАСТИ**, складу, складеш, док., перех. і без додатка. 1. Розмішувати що-небудь у певному порядку, в одному місці. Наймит усім вслугоуюе, подає, носить, возить, мете, складає (Вовчок, I, 1955, 309); Вона.. на ранок склала свої речі.. і поїхала в місто (Ів., Вел. очі, 1956, 82); // Збирати докупи що-небудь розкладене, розкидане в т. ін. [Груїчева (складає карти):] Се якийсь зачарований пасьянс, ніяк не виходить! (Л. Укр., II, 1951, 7); Дід-провідник.. наказав усім залазити в коміші, скласти свої клунки й бути наложотами, а сам десь вник (Коцюб., I, 1955, 348); // у що, як. Розмішувати що-небудь, надаючи певної форми. Коло неї цілий обережок квіточок, котрі вона складає пучечками докупти і в'язе в вінюк (Мирний, I, 1954, 252); Лісоруби складали в стоси останні везки від соку кражі (Стельмах, I, 1962, 399); // Зібравши докупи, розмішувати у певному порядку, надавати чому-небудь якоїсь форми. Пістора місяці лежить він нерухою, а руки все не завоюються, хоч старий Габдулла добре склав кістки і часто мастить руки ввареном рудо-червоном одоростей з Аральського моря (Тулуб, В степу.., 1964, 12); // Згортаючи, згиваючи і зменшуючи цим об'єм чого-небудь, надавати йому нової форми. Голова сламенувсь, випрямив бумагу і став складати (Кв.-Осн., II, 1956, 265); Тарас обережно складає клятьбу афіш, як реліквію дружби, спомин про незабутню вустрич (Ільч., Серце жде, 1939, 398); — Спершу глянемо, що там у нього, — складаючи бритву, каже Левко Іванович (Гончар, Тронка, 1963, 279); Зручним рухом склав [Пов] зустину косинкою, закинув собі на шию і зв'язав під бороною сувалком (Коцюб., I, 1955, 234); Харкевич перечитав листа, склав його трикутником, як робилося на фронті, надписав адресу (Голов., Тополя.., 1965, 256); // у що, на що, рідко до чого. Помішати, класть що-небудь всередину чогось або зверху на чомусь. Роман.. виносив мішки в пашнею в комори і складав на ізі (Н.-Лев., VI, 1966, 386); [Х р о м е ц ь:] Я різав виноград і до збанка складав (Фр., XII, 1954, 379); Збираю доварію ожину, складаю в коміші маслюки (Дор., Серед степу.. 1952, 95); Поволі склааа [Галина] все в просторий чеходан, не поспішаючи, поїхала на вокзал (Крот., Сини.., 1948, 9); // Надавати певного положення рукам, ногам; приймати яку-небудь позу. [К а с с а н д р а (складає в блаванням до неї руки):] Сестричко, рідна, найдорожча, молю тебе, благаю, не пийай і не примушуй говорити! (Л. Укр., II, 1951, 266); Сидить [турчина], склавши ноги калачем, і палить люльку (Вовчок, VI, 1956, 278); Москавовський поклав паланицю на столі, став і руки склав на поясі (Н.-Лев., III, 1956, 66); Скорботна жінка в чорній зустці, зав'язаній по-старомодному, склавши руки на колінах, дивиться прямо перед собою (Гончар, III, 1959, 121); // у що, до чого. Надавати певного вправу обличчю. Перед кожною промовою складав [прокурор]

своє догге, худе обличчя до усміху (Фр., VI, 1951, 271); Матюга в-ва стола склав губи в усміху презирливу й говорив, недбало кидючи слова (Головко, II, 1957, 57).

Складати (скласти) справу *див. справа*; Складати (скласти) у копія (у полужітці, у скірти і т. ін.). — розташовувати певну кількість снопів (сіна, соломки) у певному порядку. Скошений хліб того ж дня в'яжуть у снопи і складають у копні (Рад. Укр., 11.VIII 1949, 2); От вона ніби жне його (жито)..., складає у здорові полужітці (Н.-Лев., III, 1956, 326); Величезні скірти хліба. Йде під'їздять воги — скидають, складають у скірти (Головко, I, 1957, 340).

◇ Сидіти, склавши руки *див. рука*; Складати (скласти) гблово (життя, кістки, кістки) — гнути, вмирати. За що ми голови складали — В оці могили? Будеш жити, То, може, й знатимеш, небоже (Шевч., II, 1953, 235); Хай слаєн навік поміж нами, хто голову склав за народі (Сос., II, 1958, 498); Той життя своє складає, Щоб науку збагатить, Той у темряві конає і живе, щоб істи й пити (Сам., I, 1958, 79); Він [агент] зупинився на дорозі і вмісно погрозило кулаком на село: — Насміявся над нами, так за цю нашітку свої кістки склавеш (Стельмах, II, 1962, 89); Складати (скласти) до ніг що — уживається для вираження покори, залежності і т. ін. На коліна б бажаю я упасти, Сльозми виплакать горе печуче своє, До ніг милої серденько скласти (Граб., I, 1959, 362); Вірно складаю до ніг тобі дань дивуєанна й покори (Зеров, Вибр., 1966, 426); Складати (скласти) жёртви (в жёртву): а) приносити як дар кому-небудь. Вони [старійшини] першими виходили на вали, коли на Дніпрі чи в степу з'являвся ворог, водили людей на рать, від робу складали богам жёртви, чинили суд (Скл., Святослав, 1959, 12); б) робити що-небудь заради когось, поступатися власними інтересами. Всі люди невинного труду [труда], — усе те він в жёртву сердечну складає для бідного свого люду (Фр., XIII, 1954, 124); Складати (скласти) зброю *див. зброя*; Складати (скласти) криля (крильця, ланки) — ставати смирним, боязким; відмовлятися від будь-яких дій, припиняти боротьбу; скорятися. Зачуши голос ненависного професора, Микоша найменше був подібний до жёртви, що готова скласти крильця й потрапити в пащеку до собаки (Полт., Повість..., 1960, 326); Він і зосім втаємнів... Мабуть, вибалося йому, що я вже й ланки склам (Реч., Твій побратим, 1962, 7); Складати (скласти) руки *див. рука*; Складати (скласти) у труну (в могилу) — губити, зводити до світу. Луки затоплено, трави побито, Хліб недостиглий поліг на лану, Голод складає людей у труну (Граб., I, 1959, 240).

2. З'єднувати окремі частини, одержувати щось ціле (про механізми, машини і т. ін.); монтувати. Снопів-в'язка два роки робила в першій бригаді, сама Тетяна її нову складала й найкраще вивчила цей хитрий механізм (Льв., Історія радості, 1947, 197); Нові складаючі верстати, я звик ночей недобити (Уп., Вітчизна миру, 1951, 13); Організація [підпільників] доручила Валентині скласти радіоприймач (Гончар, IV, 1960, 81); // Будувати що-небудь, збиваючи, скріплюючи окремі частини. Недалеко од будинку складали рублену комору (Мирний, II, 1954, 258); А ось і школа. Поверхи високі, Великі вікна, світлі, голубі... Каменярі і муляри два роки її складали з каменю (Бичко, Вогнище, 1959, 34); Дядько .. був майстер на всі руки: чимбарував, столарував, уміє скласти лежанку та печі (Земляк, Лебедина агря, 1971, 9); // З'єднуючи літери, утворювати слова; читати. [Ж у р а к і в с ь к и й:] Оце навчешся складати слова, та така гарчачка взяла хлопця — день і ніч сидіти би за книжкою (Вас., III, 1960, 296); Чітко в редакції не знає, що лише п'ять-шість років

тому чорнороб Таловира сидів за партою в ліжкени і, нечутно ворухачи губами, складає із неслужняних літер слова (Жур., Нам тоді., 1958, 20); // Відбираючи і розташовуючи певним чином матеріал створювати що-небудь ціле (про збірник, словник і т. ін.). Петерляче чекаю обіцяного Вами для нашого альманашу оповідання.. Пришліть, коли можна, швидше, бо вже складаємо збірник (Коцюб., III, 1956, 240); Учні мені.. поналисували силу етнографічного матеріалу (переважно писень в баск), з якого я міг би був скласти чималий збірник (Вас., IV, 1960, 43).

Складі складати *див. склад* 2.

3. Створювати літературний, музичний твір (вірш, пісню і т. ін.). Легенди почали складати про неї (Л. Укр., I, 1951, 422); Вночі, коли дитина плакала, Мирон не спускає Максимчика з рук та співав йому пісні, які сам складає (Зар., На .. світі, 1957, 117); Поетеса Ганна подала думку: гуртом скласти про свою учительку співанку, добрати мелодію і повезти цей самородний витвір на свято пісні в район (Вол., Місячне срібло, 1961, 225); // Писати, створювати що-небудь, підбираючи, об'єднуючи та розташовуючи певним чином матеріали, дані і т. ін. (про ділові папери, документи і т. ін.). Я був одним із гарячих організаторів страйку — виступав на зборах, складає петиції (Вас., IV, 1960, 41); Батько складає алгебраїчний підручник (Смоляч, II, 1958, 34); Знала [Тамара] де що лежить, швидко реструвала прибулі папери, знімає копії, оформляла перепустки, складала потрібні списки (Хижняк, Тамара, 1959, 32); Навесні 1847 р. Маркс і Енгельс приїхали до таємного пропагандистського товариства: «Союзу комуністів». вважи визначну участь у II з'їзді цього союзу.. і, за його дорученням, склали знаменитий «Маніфест Комуністичної партії».. (Ленін, 26, 1972, 42); Дуже мені не легко.. скласти свою біографію (Коцюб., III, 1956, 280); Іван Антонович збирався сам скласти карти тиж будапештський кварталів, у штурмі яких він брав участь (Гончар, III, 1959, 275); // у сполуч. із сл. мир, угода, контракт і т. ін. Домовлятися про що-небудь. Хижочка.. вимагає, щоб білота гуртом узляса за куркульське колдво.. — Бо миру в куркулем ми ніколи не складемо (Епік, Тв., 1958, 103); [Н а г а р:] Він хоче скласти угоду з нами, він просить вислухати його (Корн., I, 1955, 26); Не одержуючи стипендії і потребуючи коштів на майбутнє подорож по Україні, поет [Т. Г. Шевченко] змушений був скласти контракт з петербурзьким книговидавцем І. Т. Лисенковим на кабальних умовах (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 111).

4. Зберігати, відкладаючи, поступово збирати, робити запаси чого-небудь; нагромаджувати, накопичувати. Продає Мотря молоко глечкою по глечкою, складає копійку до копійки (Мирний, I, 1949, 163); Кажуть [матві]: пора б уже нашій дитині Віно складати потроху у скрині (Щог., Поезії, 1958, 339); За чотири роки служби в економії склав він сто п'ятдесят карбованців (Коцюб., I, 1955, 104).

5. Проходити перевірку знань, умінь що-небудь робити; здавати. Він пішов до другої кімнати, де молоді робітники, майбутні інженери, складали іспити з математики (Коцюба, Нові береги, 1959, 162); Великим святом був для Максима той день, коли він на «відмінно» склав математичний аналіз (Рибак, Час., 1960, 231).

6. друк. Набирати з друкарських літер який-небудь текст. Коли вона [книжка] буде друкуватися, я хотів би, щоб її склали фонетикою (Коцюб., III, 1956, 250).

7. мат. Додавати одне число до другого; виконувати дію додання. Потім друзі множать 21 на 12 і скла-

дають обидва результати (Донч., VI, 1957, 492); Коли скласти висоту валу та глибину рову, то виходила перепона на тридцять — сорок метрів, облуптана колючим дротом (Ю. Янов., II, 1958, 237).

8. Утворювати, становити що-небудь. Всі четверо [о. Василь, матушка, Раїса і Тася] склали немов родину (Кочуб., I, 1955, 320); // Бути складовою частиною; являти собою. Улюблені в селі людські імення так часто повторювались в кожній домі, що можна було подумати: одну половину села складають Марії і Параски, а другу — Василі і Григорії (Мас., Під небом... 1961, 28); До Тичини, Рильського... долучилися десятки й десятки нових письменників, які склали славу першого покоління молоді української радянської літератури (Вітч., 11, 1967, 171).

9. З деякими іменниками утворює сполучки із значенням дії, названої іменником.

[І] ціні не [можна] скласти (не складеш) кому, чому, на що — дуже цінний, значний, достойний. Вивели й Саїбої такого арабського коня, котрому ці ціни не можна було скласти (Н.-Лев., IV, 1956, 24); В очереті справді натрапляють вони на таке багатство, якому ці ціни не складеш у степу: крилиця чистої джерельної води! (Гончар, Тронка, 1963, 222); Складати (скласти) кому/диє. вина; Складати (скласти) вірок (присуд і т. ін.) — засудити кого-небудь. Зоря історії аскара Складає вірок всім панам (Рильський, II, 1960, 136); Складати (скласти) догану, рідко — виносити осуд, виражати незадоволення; ганити. Немила та жінка Дуже недовго жила шлюбним з мною життям. Друга їй вступила; не смію догани їй скласти (Зеров, Вибр., 1966, 334); Складати (скласти) зарік — клястися, присягатися. Зажурилася (Горпина)... та й склала зарік — чоловіка свого більш не кохати (Л. Янов., I, 1959, 332); Складати (скласти) зізнання, діал. — давати показання. Кликали до суду зізнання складати (Фр., VI, 1951, 180); Складати (скласти) надію (надії) на кого — надіятися, покладатися на кого, що-небудь. Приська журилася чим його свою велику засівати і як його засівати. Вона складала всі свої надії на Карпа (Мирний, III, 1954, 60); Складати (скласти) останню шану діє. шава; Складати (скласти) пеню діє. пеня; Складати (скласти) подяку діє. подяка; Складати (скласти) поклія (уклія) — визнаю вклонятися. Клякаву вартосий, Клябеку, Тобі складаю я поклія (Зеров, Вибр., 1966, 400); Вийшла дівчина на кін, Глянувши приїтно в залу, Складала всім низький уклін (Воскр., Поезія, 1951, 292); Складати (скласти) привітання (салют) — вітати (уточнено, захоплено) кого-, що-небудь. Він іде, поджодець великий... Він стинається біля порога І від імені рідного краю Привітання, мов кляту, складає (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 86); Початок параду гримить... І витяє нічної перші складать салют свій Вітчизні (Бажан, Роки, 1957, 258); Складати (скласти) присягу діє. присяга; Складати (скласти) пробачення перед ким, кому — пробачитися перед ким-небудь; перепрошувати когось. Почуває, що треба, і не міг рушити з місця, щоб піти і скласти пробачення перед своїм опонентом, якого мів вважати тут за гостя (Сміл., Сад, 1952, 125); — Прокуратура складала своє пробачення товаришу Зарубі (Кучер, Трудна любов, 1960, 466); Складати (скласти) уявлення (уяву) — в думках відтворити; уявити. Він [Дарвін] ваздалегідь складає собі певне уявлення про ту тварину чи рослину, яка має бути створена ним у результаті штучного добору (Наука... 1, 1959, 43); Складати (скласти) хвалу (славу, гімн) — прославляти, возвеличувати, оспівувати кого-, що-небудь. Всі уважно слухали досвідчене пастухове слово... скла-

дали пастухові хвалу (Горд., Дівчина..., 1954, 200); Ми [радянські митці] повернемося на Україну в переможою і складемо славу народної-воїну (Довж., III, 1960, 51); Складати (скласти) ціну кому, чому — оцінювати кого-, що-небудь об'єктивно, належним чином. [П о г а в н а:] Хусо, я навчилась таку складати ціну всім багатам, як порохо, що в нас поїд новами (Л. Укр., III, 1952, 162); Високу ціну славі Пушкіну поет-революціонер Павло Грабовський, назвавши його одним із передових людей свого часу, на чий творчі виходувались покоління (Рильський, X, 1962, 36); Складати (скласти) шану (пошану, пошесті і т. ін.) кому, чому — вшановувати кого-, що-небудь. Трудячі республіки складають свою глибоку любов і шану генію пролетарської літератури, буревісницької революції (Рад. Укр., 27.III 1963, 1); В столиці Української Радянської Соціалістичної Республіки зібралася дочка і семи різних народів світу, щоб скласти свою шану великому революційному поетові людства, геніальному синові України — Тарасові Шевченкові (Літ. Укр., 30.V 1964, 8); Складає (кобзар) пошану коню і підкові (Мал., Звенигора, 1959, 233); Цезар богам італійським обіцяну пошесті складає (Зеров, Вибр., 1966, 258).

10. перен. Перекладати на кого-небудь будь-які обов'язки, відповідальність і т. ін. Робити ніщо не хотів, мало не всю роботу на Хієрю складали (Грив., Вибр., 1959, 111).

СКЛАДАТИСЯ, аюся, ашся, недок., СКЛАСИТСЯ, складуся, складешся, док. 1. тільки 3 ос. Утворюватися з яких-небудь елементів, частин і т. ін., мати своїм складовим частинами. Деякі альманahi лежать ще в цензурі, деякі друкуються, а деякі складаються ще (Кочуб., III, 1956, 260); Хата Оском'юка складалася лише в одній кімнаті й сім'ї (Март., Тв., 1954, 275); Камінь складався з шматків мінералів і грав на сонці багатьма відлисками (Дмит., Наречена, 1959, 6); 8 матеріалів, зібраних Леніним у питанні про державу, склали вошит під назвою «Марксизм про державу» (Біогр. Леніна, 1955, 151); // Створюватися, організуватися, оформлятися шляхом об'єднання (про групу людей, колектив і т. ін.). В 1918—1920 рр. на території України і Білорусії діяли партійні комітети, які складалися з відважних синів і дочок наших братніх народів (Ком. Укр., 12, 1963, 13); [М в л е в с ь к и й:] Зимою у нас був маленький драматичний гурток складався, були спектаклі і не без тріумфів (Л. Укр., II, 1951, 73); Контраспівки розвивалися, шукаючи нас... та ми не кидали діла, у нас склалася іноземна колегія, працювала підпільна друкарня (Ю. Янов., II, 1958, 252); // Виникати, утворюючись шляхом поєднання окремих частин (про слова, фрази і т. ін.). Він бачив, як з мітер складалися слова, і дивувався дуже. Почав уже читати (Мирний, II, 1954, 130); // Утворюватися на шкірі, із шкіри (про зморшки). У старшої дочки почали вже з куточка коло очей складатися ледве помітні брижжики (Мирний, II, 1954, 100); Вони розгладили зморшки на бабиній шії, що склалися рядами, як на старій халві (Кочуб., II, 1955, 273).

2. тільки 3 ос. Утворюватися шляхом додавання, збирання докупи, нагромадження. Минали роки, складалися століття, місто жило, завжди вірне своїм традиціям (Цюпа, Україна..., 1960, 128); Суддя годиться і важає від них десятину на користь суду, писареві — за прикладання печатки до позову... Сума складалася з мала (Тулуб, Людолови, I, 1957, 44); Все тут йому складало докупи: і комнезастово, і пованство, і те, що в папську велику пугу взнав, людиною себе відчув (Гончар, II, 1959, 279); // у що. З'єднуючись, утворювати що-небудь ціле, нове формою. Хай діні складаються

в літа, Немов зернина до зернини (Мас., Побратими, 1950, 115); На чолі задуманої жінки прибуло кілька ажорчок, що склалися в товсті фалди (Кобр., Вибр., 1954, 10).

3. Виникати, створюватися внаслідок творчого процесу (про вірш, пісню і т. ін.). Писання мое самозміть окридалося ритмом, Що б не почав я писати, вірші склалися самі (Зеров, Вибр., 1966, 333); Здається, і сама пісня склалася саме десь тут, в темні угорські ночі, серед осіннього степу, в окопах над чужим шосе (Гончар, III, 1959, 183).

4. перен. Виникаючи, набувати якого-небудь закінченого вигляду, певної форми, структури, певного змісту; формуватися, оформлятися, утворюватися. Що ж до нашої інтелігенції, то її ще досі не було, вона ще тільки починає складатися (Мирний, V, 1955, 413); Під керівництвом Комуністичної партії в Радянському Союзі ліквідовано експлуататорські класи, склалися й зміцніла моральна і політична єдність радянського суспільства (Статут КПРС, 1971, 3); Засоби виробництва і обміну, на основі яких склалися буржуазія, були створені в феодальному суспільстві (Комун. маніф., 1963, 35); // Виникати, з'являтися в думці; створюватися, вимальовуватися в свідомості, в уяві. У мене вже й фантаза складається (Коцюб., III, 1956, 166); В голові [Довбуша] складався вже сміливий план, який треба було добре обміркувати (Гжицький, Опришки, 1962, 224); Образ предмета складається у дитини в процесі дії з ним (Рад. психол. наука., 1958, 46); Іванові Луціяновичу зветілося розповісти товаришам про все, що склалося в нього в голові, зверити їм свої думки і надії (Оров., Зел. повінь, 1961, 10).

Складається (склалася, склалося) думка (враження, уява) — уявляється, здається комусь що-небудь. Складалося враження, що літак посувається повільно (Дмит., Обпалені., 1962, 122); Склалася думка, що він — ділова людина, і коли виникало яхесь важливе питання, то йшли до секретаря (М. Ю. Тарп., День., 1963, 13); Наказався триматися від командира подалі, аби в нього.. не склалася тибна уява про мене (Югов., Давні рани, 1961, 41).

5. перен., перен. і запереч. н е. Удаватися, іти на лад, виходити. Розмова з Пріською довго не складалася: мати не знала, що казати доньці-красуні, а донька літала далеко думками (Л. Янов., I, 1959, 147); // безос. От після війни багато жінці стрічаюся знайомих товаришів, а його не стріа. В наших краях, мабуть, не складалося йому побувати (Югов., Давні рани, 1961, 95).

6. Улаштуватися певним чином; набирати якогось спрямування (про життя, обставини, стосунки, справи і т. ін.). Життя досі складалося тихо, спокійно, в неї не було причини жахатися (Коцюб., II, 1955, 297); Обставини склалися так, що вже вісімнадцяти років Грицькові довелося думати про одруження (Головко, II, 1957, 512); У Ясногорській з мікометниками склалися особливі стосунки (Гончар, III, 1959, 197); Чудернацькі взаємини склалися між неуважним вихователем і надто бравими вихованцями (Шовк., Людина., 1962, 7); // безос. — На мов її складається! — заревоталася дівка (Л. Янов., I, 1959, 274); Як тепер між ними складеться? Чи захоче Тома із ними дружити? (Гончар, Тронка, 1963, 39).

7. Розташовуватися, розміщуватися у певному порядку, певним чином. Кругалі листя [опунцій] так сажо грубо склалися один над другим, як і каміння (Коцюб., II, 1955, 293); * Образно. Ново солодкі слова склалися в її серці, як сплетені квіттки в віночку (Н.-Лев., III, 1956, 340); // Згортаючись, згинаючись і зменшуючись цим у об'ємі, змінювати свою форму,

набувати нового вигляду і т. ін. Носенький, біленький, гострий, як бритва, він [ножики] усім удивовижу дався; усі ним не надивляться, не налюбуються. Як гарно складається, аж цока! а ріже як? (Мирний, IV, 1955, 174); Голови по кутках закивали, а дозорники Мажуга, на знак повної згоди, склалися і розклалися, немаче ножик (Коцюб., II, 1955, 44); // як, у що, до чого. Змінюючи положення, набувати іншого виразу, вигляду (про губи, обличчя і т. ін.). Красиві губи склалися сумною лінією, .. і сам [Марусяк] весь ставав агайдний, ніжний (Хотк., II, 1966, 81); Зморшкувате лице Петру розтягується, губи складаються в усмішку (Чаб., Балкан. весна, 1960, 8); Її уста склалися мимоволи до суму (Коб., II, 1956, 154); Густо зазмагле на сонці Семенове обличчя склалося в широку посмішку (Сміл., Зустрічі, 1936, 67).

8. Збирати що-небудь в одне місце, перев. готуючись до від'їзду. Вже знаю, що маю робити. Біжу в свою гату і починаю складатися (Коцюб., II, 1955, 266); Орлови з кримичанами, склавшись в одну гарбу, йшли тепер разом (Гончар, Таврія, 1952, 119).

9. на що. Збирати гроші на що-небудь, робити складчину. Деякі [школярі] склалися по копійці купити булку (Мирний, IV, 1955, 112); Що душа забаче — все постаче мужик, Хоча сам не складеться на світу (Граб., I, 1959, 172).

10. на кого, розм. Мати надію, поклатися на кого, що-небудь. На бога складайся, розуму ж тримайся (Номис, 1864, № 64); — Ти, небоже, не складайся на мене, сама голову маши (Л. Укр., III, 1952, 739).

11. тільки док. Відбутися, трапитися, статися (про біду, нещастя і т. ін.). Надвечір літо склалося: Страшенна буря зразу зарвала... (Гл., Вибр., 1957, 202); Із Переяслава до Сомжа гонцеві курить.. Склалося щось недобре (П. Куліш, Вибр., 1969, 112).

12. тільки недок. Пас. до складати. — Це хліб хлявський.. Ми знаємо, як він сіявся, як і складався... (Мирний, II, 1954, 163); Доцана перегородка ділила на дві рівні половини засторонок. Колись на одній половині складалося сіно (Стельмах, II, 1962, 236); Різні нафтове устаткування, що ваялося скрізь без догляду й обліку, складалося в купи (Довч., II, 1956, 304); Всі судна будуть тепер з величезні блоків і секцій; металіями складаються в цеху в агрегати до подачі їх на корабель (Наука., 2, 1957, 17); Багато збірників [народних пісень] склалися двома, а то й трьома поколіннями і перетовувалися як родинна цінність (Нар. тв. та етн., 2, 1961, 63); Гроші [на корову] склалися копійка до копійки (Довч., III, 1956, 92); Там ще й дівка не яка, а вже скриня складається, рушник до рушника згортається (Григ., Вибр., 1959, 107).

СКЛАДАЧ, а, ч. 1. Той, хто складає (у 2, 3 знач.), створює що-небудь. Пишу мало, так що не можу задовольнити замовлення на вірші від складачів альманахів, яких багато лаштується (Сам., II, 1958, 469); Складач карти, яка відбиває віддалений від нас період — X—XIII ст. ст., оперує не досить численними і не завжди виразними свідченнями письмових джерел (Наука., 4, 1972, 36); Живі голоси українських боїнів, складачів і виконавців епосу, зафіксовані видатним ученим [Ф. Колессою], можуть пролунати й через пістоліття (Літ. Укр., 28.VII 1967, 2).

Δ Складач поїздів — той, хто формує, складає ешелони, поїзди. Ми часто спинялися, чекаючи сигналів від заправача вагонів і складачів поїздів (Сміл., Сашко, 1957, 56); Новий рік на Південній залізниці почався дощем і відразу ж ускладнив роботу стрілочників, машиністів, бригад складачів поїздів (Рад. Укр., 3.I 1971, 1).

2. *друж.* Робітник друкарні, що здійснює набір (у 3 знач.). Влаштувавшись складачем у друкарні, Денис Дорошко знову поринув у роботу (Цюпа, Назустріч..., 1958, 118).

СКЛАДАЧКА, ж. Жін. до складач. Ліворуч від господаря сиділа на килимі жінка-актин Айманкуль. Вона талановито складачка усних віршів-пісень (Мас., Роман..., 1970, 207); Складачка в друкарні.

СКЛАДЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до складати 1—9. *Вже невод складений в човен* (Н.-Лев., I, 1956, 54); Чемодани складені на платформі вагона вузькоколійки (Томч., Готель..., 1960, 247); *Стіжок був недавно складений, отже, не дуже злежаний* (Гжицький, Опрішки, 1969, 180); *Невідомий.. розстебнув ватянку, добув з-під неї складений учетверо папірець і простягнув Любові Степанівні* (Голов., Тополя..., 1965, 7); *Чималі рум'яні губи були складені щільно і навіть трохи сердито* (Н.-Лев., I, 1956, 341); *Рубан.. сперся підборіддя на складені руки* (Павч, Ерік..., 1950, 29); *Вони відшукали Складений в тесаних брил кам'яних будинок Кіркел* (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 178); *В ще не розквітлу середину рослинки забрався джміль і спав, прикрившись складеними крильцями* (Стецьмак, I, 1962, 172); *За столиком, що був складений з ацилки, сиділи югослави і рідунки* (Кучер, Голод, 1961, 378); *Іншому трапилося підслухати, як він співав, й дещо перейняти — тільки що не на веселі роботи ці пісні були складені* (Вовчок, I, 1955, 349); *Щодня рота займалася бойовою і політичною підготовкою за планом, складеним Брянським* (Говчар, III, 1959, 34); *Ії складено, безог. присудк. сл.* *На передньому плані дві закути для сеней, між ними вузький прохід, де складено вілля і всяку годівлю* (Л. Укр., II, 1954, 194); *Ось і рідний будиночок. Ного стілки складено з жовтого хорського каменю* (Докч., II, 1956, 349); *Багато страшних легенд складено про той вир* (Тют., Вир, 1964, 122); — *Треба все зняти на пліску і цю пліску долучити до тієї угоди, що її буде складено під час побачення* (Ю. Янов., II, 1958, 96).

2. у знач. прикм. Який складається з кількох частин. *Складені числівники становлять собою сполучення двох, трьох, чотирьох і більшої кількості складних і простих числівників* (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 245); *В залежності від характеру призв'язкової частини розрізняють іменний і дієслівний складений присудок* (Сл. лінгв. терм., 1957, 140).

3. у знач. прикм. Який має певну будову тіла. *Надітка газдрісно оглянула міцно складену постать подруги* (Коп., Сусідн., 1955, 70); *Він був міцний і добре складений парубок* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 38).

СКЛАДЕННЯ, я, с. Дія за знач. скласти, складати. *До першої половини XVIII ст. слід віднести й складення рукописного збірника Лукаша Закристіана* (Нар. тв. та етн., 2, 1961, 62).

СКЛАДЕНЬ, дня, ч. Предмет, який складається. *Стілець-складень; Цікаву форму та орнаментальні прикраси має срібна панатія-складень з гербом архієпископа Кривошеяського. Панатія нагадує овальну коробочку, яка складається з двох випуклих кришок* (Укр. золотарство..., 1970, 92).

СКЛАДИНА, ж. Те саме, що складка 1, 2. *Молоде чоло поморичилося, очі стратили свій погідний, сонячний блиск, а довкола уст зарисувалася якась складина болю і гіркості* (Фр., II, 1950, 291); *Війська водосереджувалися понад річку в численних складинах місцевості, в гаях і передіках* (Говчар, III, 1959, 388).

СКЛАДКА, ж. 1. Рівно складена удвоє і загнута смужка тканини, паперу і т. ін.; // *перев. жн.* М'які позовдвіжні згини на тканині, утворені призбируванням,

стягненням, складанням її. — *Ой, подивися, Василюко, чи гарно стоїть на мені юбка*, — сказала Марія, повертаючись до Василюка, — *обмийай на мені складки* (Н.-Лев., II, 1956, 111); *Дівчинка.. сховала своє заплакане личко у рясних складках бабусиною плаття* (Тют., Вир, 1964, 161); // *Прямолінійний згин на тканині, папері і т. ін. На темно-сірих штанях знизу догори проходить старанно випрасована складка* (Шовк., Інженери, 1956, 176); // *Довгасте заглиблення чи борозенка на шкірі обличчя, тіла людини. Навколо уст є його лягла гірка складка* (Кожуб., II, 1955, 403); *Помужнів* (Черниш), *постаршав: між чорними бровами лягла глибока складка* (Говчар, I, 1954, 127).

2. *геол.* Хвилеподібний вигин шарів земної кори, перев. гірських порід. *В місцях, де гірські обвали і розколини розкривають внутрішню будову гір, добре видно, як шари гірських порід вгнуті у складки різної форми* (Фіз. геогр., 5, 1956, 103); *Утворення складок, тобто гірських пасм на планеті, можливо, закономірний результат еуланізму* (Наука..., 7, 1961, 21); // *Хвилеподібний вигин на якій-небудь поверхні* (на свігу, воді і т. ін.). *Тихий вітер віз вповожд річки, здіймав невеличку хвилю і широкою складкою жене вповожд течії* (Миршій, IV, 1955, 316); *Коли вєчиря пітьма стовала козака в складках і клучурах узір'я, Косіньський відірвав стомлені очі від думки* (Лє, Налівайко, 1957, 80); *Якщо намащений клейстером папір вразу наклеїти на картон, то.. на папері появляються зморшки і складки* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 24).

3. Те саме, що складчина. *Ті, що не мали наміру приступити до складки, висунулися потиленку з хати* (Март., Тв., 1954, 281); *Залучили збуджені вєчуки..: — Видати переклад окремої книгою! — А за що видати? — Організувати складку!* (Кол., Терен..., 1959, 192).

У (в) складку — разом, спільно; на спільні кошти. *Наєзди вони здобичі, Наче де на вєчорниці, В складку залюці та дієчата Назнесте курчат до ката* (Манж., Тв., 1955, 169); *Саме сьогодні офіцери батальйону влаштували урочисту вєчерю: у складку купили порося* (Гашек, Првгоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1953, 594).

СКЛАДКОВИЙ, а, е, розм. Зібраний складкою (у 3 знач.). *Вони почали по жістак зв'язувати релігійні братства, при тих братствах заводили на складкові гроші друкарні і школи* (Фр., XVI, 1955, 417).

СКЛАДКОУТВОРЕННЯ, я, с., *геол.* Утворення шарів гірських порід земної кори. *В товщах, що диференційально перемищуються, в процесі складкоутворення відбувається розшарування порід* (Геол. ж., XIII, 1, 1953, 7).

СКЛАДНИЙ, а, е. 1. З гарно збудованими, витриманими пропорційно частинами тіла. *Ії постать, поема, тіліста і разом складна, її свіже лице.., все разом вєвєрушилось в кілька дзеркала* (Н.-Лев., I, 1956, 274); *Складна та'єнучка* [дівчинка], як тільки-но розквітла вєсянна вєтточка (Кобр., Вибр., 1954, 6).

2. Добре побудований, скомпонований (про твір, мову, письмо і т. ін.); зв'язний.

СКЛАДНИЙ, а, е. 1. Який складається з кількох частин, елементів і т. ін. *Дуже важливо вже тепер мати складні добриаа, в які поряд з основними елементами живлення входить б також і мікроелементи* (Хлібороб Укр., 1, 1964, 6); *Ядро у хімічних реакціях поводитья як елементарна частинка, а в ядерних — як складна, куди входить елементарні частинки: протони і нейтрони* (Знання..., 10, 1972, 4); *Складні сполучники в наслідок з'єднання в одне слово двох слів* (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 515); // *Який можна складати завдяки рухомому або збірному поєднанню*

частин. В руках у неї складний стілець і скринька з красками (Л. Укр., II, 1951, 48); [З і н ь к о:] Треба піти в хату та ввати свого складного ножа (Кроп., II, 1958, 192).

2. Який відзначається взаємозв'язаністю багатьох частин. Зінці самій хотілося іноді, ставши отут, біля розумних машин, керувати ними, підкоряючи своїй волі всю цю складну систему коліс (Шияв, Балада, 1957, 20); Він розуміє, що шахта — це складний організм, а кожен забій має свої особливості, не знаючи яких, не зможе стати добрим бурильником (Ткач, Плем'я..., 1961, 204).

3. Який становить сукупність багатьох взаємозв'язаних явищ, ознак, відношень, процесів і т. ін. Потрапивши до міста, Павлуша Дібенко сразу же опиняється в обстановці досить складних (Головко, II, 1957, 261); Імператори Костянтин і Роман одягалися. Це була складна церемонія (Скл., Святослав, 1959, 147); Революційний переворот у свідомості величезний людський мас — складний і тривалий процес (Програма КПРС, 1961, 45); // Мудрий, хитрий, вигадливий (про форму, будову і т. ін. чого-небудь). Гімназисти... виписували на добре вигострених козанах складні візерунки та вензели (Тулуб, В степу..., 1964, 465).

4. З різноманітними і суперечливими якостями, властивостями, особливостями (про людину, її вдачу, почуття і т. ін.). Мати з більш сталим характером, з складною, тонкою і глибокою душевною організацією, добра, незвичайно любляча, вдатна на самопожертву (Коцюб., III, 1956, 286); Міцкевич був дуже складною, багато в чому суперечливою натурою (Рильський, X, 1962, 46).

5. Важкий для розуміння, вирішення, здійснення. Я маю доволі часу і починаю розв'язувати доволі складне завдання — скільки кіп могли б змолотити ті ноги за день (Коцюб., I, 1955, 241); Велике і складне питання про відтворення синтаксису, фразеології однієї моєї засобами моєї іншої не може в межах даної статті бути освітленим повно і всебічно (Рильський, IX, 1962, 78).

СКЛАДНИК, складни́ка, ч. Складова частина чого-небудь. Биття взагалісе тоді в Дрогобичі неможливим складником педагогії, а особливо елементарної (Фр., IV, 1950, 225); З розвитком науки на порядок денний стала проблема вивчення будови складників матерії — молекула, атомів, ядер (Наука..., II, 1965, 4).

СКЛАДНІСТЬ¹, ності, ж. Абстр. ім. до складний. Відзначаючи єдність живої і неживої природи, слід підкреслити складність хімічних сполук, властивих організмам (Метод. вивч. анат., 1955, 42); Народив мій! При тракторній руці, У складності прекрасного комбайна Ти данину збиравш від землі, І в тебе казка — ніби річ звичайна (Рильський, III, 1961, 239); Світ став дедалі складнішим — але хай пильніше бачать наші очі всю цю складність (Ком. Укр., 8, 1966, 60); Розмаїтість життєвих зв'язків, складність людських зв'язків і разом з тим складність людської душі — це те невичерпне джерело, що живить літературу (Вітч., 8, 1970, 163); Кібернетику цікавлять не всі керуючі системи, а тільки ті серед них, які досягли певного ступеня складності (Роб. гаа., 21.X 1962, 2).

СКЛАДНІШАТИ, ас, недок. Робитися складнішим (див. складний): ускладнюватися. Третій тиждень минає паризькому життю. А воно з кожним днем тільки складнішає (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 35); Що більше складнішали обставини, то більше було планів (Гончар, III, 1959, 223).

СКЛАДНО¹. Присл. до складний. Він чув цю владу своїх слів, і вони лилися в нього складно, зв'язно, набиралися поетичних форм (Хотк., II, 1966, 80); — Складно він говорив чоловік. Де є нього тільки й слова ті бралися (Збан., Єдина, 1959, 41); // Долодно, добре, до речі. Все є нього виходить складно, спритно, для всього знаходиться час (Ткач, Моряк, 1948, 95).

СКЛАДНО². Присл. до складний. Невеличкий мотор побудований надзвичайно складно (Полт., На.. меридіанах, 1933, 35); [Л е с я:] Ой, як складно і плутано ти висловлюєшся... (Сміл., Черв. троянда, 1955, 25).

СКЛАДНОПІДРЯДНИЙ: Δ Складнопідрядне речення, грам.— речення, що складається з двох або кількох взаємозв'язаних синтаксично нерівноправних частин, одна з яких виступає як головне речення, а інші — як підпорядковані, підрядні речення. Підрядне речення по відношенню до всього складнопідрядного [речення] виступає в ролі розгорнутого члена речення (підмета, присудка, додатка, означення, різних обставин) (Сл. лінгв. терм., 1957, 161).

СКЛАДНОСКОРОЧЕНИЙ: Δ Складноскорочене слів. грам.— слово, яке утворюється з частин двох або кількох слів; аббревіатура. Окрему групу серед складних слів становлять так звані аббревіатури, або складноскорочені слова (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 424).

СКЛАДНОСУРЯДНИЙ: Δ Складносурядне речення, грам.— речення, що складається з двох або кількох тісно зв'язаних синтаксично рівноправних частин, кожна з яких зберігає формальні ознаки простого речення. Синтаксичний зв'язок в складносурядному реченні здійснюється або за допомогою сполучників сурядності, або засобами ритмомелодики (Курс сучасної укр. літ. мови, II, 1951, 156).

СКЛАДНОЦВІТНИЙ, а, е, бот. 1. Квітки якого зібрані в суцвіття, схоже на окрему квітку.

2. у знач. ім. складноцвітті, тех. мн. Назва рослин дводольних рослин, квітки яких зібрані в суцвіття, схоже на окрему квітку; кошикоцвітті. До родини складноцвітних.. належать трави або кущі (Практ. з систем. та морф. рослин, 1955, 159); Волошка синя. Загальновідомий бур'ян з родини складноцвітних (Бур'яни..., 1957, 54).

СКЛАДОВИЙ, а, е. 1. у сполуч. із сл. частина, елемент і т. ін. Який входить як частина у склад чого-небудь. Німі Українська Радянська Соціалістична Республіка — складова і невід'ємна частина Радянського Союзу — являє собою одну з найбільших держав Європи (Ком. Укр., 11, 1966, 50); Розкриття законмірностей синтезу складових частин молока, м'яса... явч послужить основою спрямованої зміни якості тваринницької продукції (Хлібороб Укр., 10, 1969, 15).

Δ Складовий кубічний метр — одиниця виміру яров, дошок і т. ін. Дрова, хворост і пеньки облічують складовими кубічними метрами (Лісівн. і полесаз. лісозрозв., 1956, 161).

2. у знач. ім. складова, всі, ж., спец. Те, що утворює що-небудь, входить до складу чого-небудь. Галактика має дві складові — плоску і сферичну (Наука..., 6, 1962, 22).

3. Прикм. до склад¹. Дуже добре, серденько, що виписала паперу, хоч тобі складова адреса й не потрібна була, можна було й на власну (Коцюб., III, 1956, 186).

4. грам. Здатний утворити склад (див. склад²). Якщо в складі є два і більше звуків, то один з них завжди стримується як найсильніший, найвиразніший порівняно з сусідніми звуками. Цей звук утворює серйозну складу і звється складовим (Сл. лінгв. терм., 1957, 158).

△ Складові писемь — один із видів писемь, де графічні знаки пов'язані з фонемами та сполученнями фонем, які можуть утворювати склади; Складовий наголос — виділення в слові одного з складів властивими лавій мови артикуляційними способами.

СКЛАДОМЕТР, а, ч. Скорочення: складовий кубічний метр. Колосл.. одержує з кожних 10 погонних метрів (лісосмути) по одному складометру зворосту і жердин (Колг. Укр., 11, 1956, 11).

СКЛАДОНАГОЛОС, у, ч., грам. Скорочення: складовий наголос.

СКЛАДОПОДІЛ, у, ч., грам. Скорочення: поділ ва складу (див. склад² 4). Глибока, справді наукова.. характеристика нескладових голосних української мови допоможе зрозуміти й інші явища, пов'язані з українським вокалізмом, у першу чергу, питання складоподілу (Мовозн., XVI, 1961, 66).

СКЛАДОТВОРНИЙ, а, е, грам. Те саме, що складовий 4. У центрі кожного складу маємо фонему, що може бути більш або менш продовжена без жодного ослаблення чи посилення і вється складотворною, або складовою, фонемою (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 154).

СКЛАДОЧКА, в, ж. Зменш.-пестл. до складка 1, 2. На їх [панячках] плаття пишні, збіркоками унизані, складочками обішані (Мирний, III, 1954, 261); Він виглядає старшим роками, має вже кілька складочок на обличчі (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 273); Сонце вже сідало за горами, і довкола все занурювалося в тишу і спокій, сонність виповзала з найменших навіть складочок землі (Загреб., Шеліт, 1966, 56).

СКЛАДСЬКИЙ, а, є, спец. Прикм. до склад¹ 1. В гавані були причали для суден — міських і приватних, судноремонтні майстерні, складські будівлі (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 255); // Стос. до складу (див. склад¹ 1). Не можна забувати і про такі ділянки, як складське і тарне господарство, від стану яких залежить збереження і економія сировини, матеріалів, готової продукції (Матер. XXIV з. КПРС, 1971, 158).

СКЛАДУВАННЯ, я, с., рідко. Дія за знач. складувати.

СКЛАДУВАННЯ, я, с., спец. Дія за знач. складувати. Найефективнішим засобом боротьби в самозірванні наслідків є суцільний його перед складуванням (Екстр. метод доб. олії.., 1958, 12).

СКЛАДУВАТИ, ую, уеш, недок., перех., рідко. Те саме, що складати 1, 3. Повеселилася панночка, клопочеться своїм посагом.. Сама ваяла, жениха турала, — купує, крас, складає.. Як у казані кипіла! (Вовчок, I, 1955, 117); Не зійтай так безнадійно, Скорбних уст не замикай, Рук не складуй ще подвійно, З лану битви не тікай (Граб., I, 1959, 62); Які він пісні складає і як їх співає..! (Вовчок, I, 1955, 349).

СКЛАДУВАТИ, ую, уеш, недок., перех., спец. Помішати у склад для зберігання.

СКЛАДУВАТИСЯ, уюся, уешся, недок., рідко. Те саме, що складатися. Для таких бідних і осталих країн, як ти, з котрих складувалась Росія.. централізація була.. [непунучою] формою громадської організації (Драг., I, 1970, 111); Царевич вилустиг у царину печеного бугая; де він поїде, там пишениця сама в копи складується й молотиться (Стор., I, 1957, 66).

СКЛАДУВАТИСЯ, ується, недок., спец. Пас. до складувати.

СКЛАДЧАСТИЙ, а, е. 1. Який має багато складок; оздоблений складками; збористий, рясний. Складчаста завіска; * Образно. Небо на заводі зверіло якравими складчастими змарами (Гончар, III, 1959, 146).

2. геол. Утворений вигинами шарів земної кори. За геологічною будовою Карпати — складчасті гори (Наука.., 1, 1966, 30); Складчастий рельєф.

СКЛАДЧАСТІТЬ, тості, ж., геол. 1. Процес утворення гірських складок. В результаті багаторазової складчастості, що відбулася, .. колись глибоко опущені пласти [вугілля] тепер підняті до поверхні (Наука.., 10, 1963, 19).

2. Складчаста будова земної кори. Щоб з'ясувати причинний зв'язок рудних покладів зі складчастістю, необхідно вивчати, при яких умовах утворюються рудні поклади (Вісник АН, 9, 1957, 33).

СКЛАДЧИНА, и, ж. Внесення грошей, продуктів і т. ін. на яку-небудь спільну справу, а також все, зібране таким чином. Аби тільки субота, то вже повна хата наб'ється послужати, як ератимуть [музики]; слухають-слухають та й іноді і складчина почнеться (Свидя, Люборяцькі, 1955, 156); — Давайте складчину зробімо, — посеселишас Озрім. — Ваше сало, а мій хліб (Тют., Впр, 1964, 288).

У (в) складчину — разом, спільно; на спільні кошти. [Ю р к о:] Поки що прикупили ми у складчину з Павлом до батьківських наділів ще сім (Кроп., III, 1959, 217); Строкари дістають свої копійки, в складчину беруть горілку (Стельмах, I, 1962, 195).

СКЛАСТИ див. складати.

СКЛАСТИСЯ див. складатися.

СКЛЕЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до склеїти. Була одна пара повстаників, а друга — чуні, склеєні в астовожи, — цим користалася вся родина в міру потреби (Ю. Янов., Мир, 1956, 156); Окремі його [моста] частини ваюю до двадцяти тонн склеєні.. смолами (Вез. Київ, 18.III 1969, 4); — Книжка, панове, це велика кількість різного формату нарізаних чверток друкованого паперу, складеного до купи, опрацьованого і склеєного (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 182).

СКЛЕЇТИ див. склеювати.

СКЛЕЇТИСЯ див. склеюватися.

СКЛЕЙКА, в, ж. 1. Дія за знач. склеювати, склеїти. На цім місці тоді порвалася плівка (буває таке). І поки Коля Федоров морочився із склейкою, в запису утворився непоправний провал (Вітч., 2, 1969, 162).

2. Місце, де склеєно що-небудь. Склеювати можна тільки виробу з сухої деревини. Підвищена вологість деревини (понад 10 — 12%) значно зменшує міцність склейки (Турток «Умілі руки..», 1955, 59).

СКЛЕНІЙ, а, е, діал. Покритий поливою (про посуд); глазурований, полив'яний. Склений кузлик (Сл. Гр.); * Образно. Накинув вечер голубу намітку на скленій обрїї, на вишневий сад, і бачу я крізь ажурову сітку сузір'я перших золотавий рад (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 66).

СКЛЕП, у, ч. 1. Закрите підземне приміщення, в якому зберігаються труни з померлими. Времії вдалося, що десь в стіні одчинили склеп з-під землі й зійдтль, з одчиеної домоюки, встав мрець в червоній манти (Н.-Лев., VII, 1966, 15); Камінний склеп. У підземеллі, в колі сїтла, що падає десь згори, — два камінних саркофаги (Вол., Дні., 1958, 36); * У порівн. Вдень тут сіро, похмуро, як у склепі (Кол., Терен., 1959, 328); // Розташоване під землею або всередині гірського масиву заглиблення, порожнистий простір з виходом на поверхню; підвал, підземелля, печера. В тяжких кайданах, в склепі кам'яному.. сидів Валентій. Вже другий місяць (Фр., XIII, 1954, 240).

2. чого, на що і без додатка. Підсобне приміщення для зберігання зброї, господарського реманенту і т. ін.; склад. З четвертого боку майдану розташувалися військові споруди: будинок гетьмана.. писарева, судова та осаулова хати, склепи на зброю (Тулуб, Людолови, I, 1957, 402); У дворі був палисадник.. в глиби-

ні містився склеп сільськогосподарського реманенту (Перв., Невигадане життя, 1958, 102).

3. діал. Крамничя. Іду далі. До склепу в одежею.. Не зарас угадав крамнар, на який товар я купець (Март., Тв., 1954, 206); Хлопчисько під склепом парфумів Гукас: — Мило «Ампір!» (Еллан, I, 1958, 81).

4. рідко. Те саме, що склепанія 1. * Образно. Я оглянувся — аж в заході змара летить На крилах широких по синьому склепу (Бор., Тв., 1957, 76).

СКЛЕПАНИЙ, а, в. Дієпр. пас. мнв. ч. до склеплати. Будемо нагрівати штабку, склепану з мідної і залізної пластинки (Фізика, II, 1957, 6); Разом з гітлерівськими окупантами емарширував [увійшов] був у Львів і жиравий бандерівський так званий «український легион», задалегідь склепаній в Кракові (Ковал., Щурн., 1956, 232).

СКЛЕПАР, я, ч., діал. Дрібний торговець; власник невеликої крамниці. Склепар звичайно назначував ціну на всякий товар (Фр., VIII, 1952, 355).

СКЛЕПАРКА, в, ж., діал. Жін. до склепар. — Навмисне [йде Мілько] через склепок, щоби побачитися з красною склепаркою, — зареветався пан маршалок (Март., Тв., 1954, 189).

СКЛЕПАТИ *див.* склепувати.

СКЛЕПАТИСЯ¹ *див.* склепуватися.

СКЛЕПАТИСЯ² *див.* склеплітися.

СКЛЕПНИК, а, ч., діал. Зменш.-пестл. до склеп 3. Вдоволені обі партії повставали із своїх місць; люди, щоб вернути додому, а Марта, щоб відбігти до недалекого склепника по муку (Коб., III, 1956, 528).

СКЛЕПНИСТИЙ, а, в. Те саме, що склепінчастий. На пластах лежали уламки склепнистого перекриття, яке й було основою другого поверху споруди (Наука..., 6, 1967, 13); Девейт низький підвал із склепнистою стелею гесь був заваляний меблями, валізами, клунками (Голчар, III, 1959, 144); На склепнистій стелі під'їзду [Ужгородського замку] зають два квадратних отвори. Вони також служили для оборони (Званья..., 5, 1966, 26); // Який має стелею, подібну до склепіння. Склепнисте приміщення без вікон, освітлене нещедрим світлом нічної лампи (Ю. Янов., IV, 1959, 171).

СКЛЕПНИТИ *див.* склепліти.

СКЛЕПНИТИСЯ *див.* склеплітися.

СКЛЕПІННИЙ, а, в, артм. Те саме, що склепінчастий. В цих будовах видно архітектурні і конструктивні риси стародавнього зодчества, це збереглися у вигляді склепінних рублених перекриттів (Дерев. зодч. Укр., 1949, 25).

СКЛЕПІННЯ, я, с. 1. Опукле перекриття або покриття, що з'єднує стіни, підпори будівель, споруд, мостів і т. ін. Головними елементами кам'яного моста є опори, склепіння і надсклепінна будова. Склепіння спираються на опори за допомогою п'ят (Інж. геод., 1959, 372); Ному здавалося, що низьке склепіння шатти ось-ось повалиться і потягне його навіки (М. Ю. Тарн., Незд. горизонт, 1962, 56); // Опукла стеля або взагалі верхнє внутрішнє покриття, перев. утворене криволінійною поверхнею будівлі. Була то стара будова.. з поєстими стінами, глибокими вікнами, з високим склепінням замість стелі (Л. Укр., III, 1952, 574); Після низьких склепінь катакомб небо здавалось таким високим, а вірки такими далекими, що серце враз сповнювалось дивним відчуттям невимовної легкості (Смолич, Світанок., 1953, 337); Легкові автомобілі в'їжджають прямо під склепіння вокзалу (Дмит., Там, де свє., 1957, 77); Федір Архипович не раз вертався в думках до того вечора, коли його голос пролунав під високим склепінням концертного залу консерваторії (Рибак, Час., 1960, 232); * У порівн. Мріє стеля надо

мною, Мов готичне склепіння (Л. Укр., I, 1951, 153); Небо — як склепіння матове, в димці осені земля... (Тич., II, 1957, 130); // Те саме, що арка. Врешті в вузькій вуличці, з склепінням, як з катакомби, показалась процесія (Коцюб., III, 1956, 412); Він пізнав воріт склепіння, сльодці рідного заводу! (Рудь, Дон. зорі, 1958, 80); На розі Головної Дарка побачила Івонка у склепінні однієї брами (Вільде, Повол. діти, 1960, 106); // Навіс, утворений переплетенням гілок та листя дерев, кущів. З-під пахучого темно-зеленого склепіння густої рябини і верб придорожних виютилася парокінна брчка (Фр., V, 1951, 159); Велетні-дерева здіймалися, мов колони казкового храму, зливаючись верховіттям у суцільне склепіння, в непрокляну зелену стелею (Ю. Бедзик, Вогонь..., 1960, 159); // Взагалі накриття, покрив; товща. Під готичним склепінням королівського замку Ельсінор велетню Гамлетові задучило (Рад. літ-во, 3, 1965, 98); — Дивні річі, — думалося йому, — творяться під склепінням цього палацу (Жур., Опов., 1956, 232); Десь, дуже далеко в шатті, під склепінням кам'яного вугілля, не стихав безупинний рев (Донч., Шахта., 1949, 145); * Образно. Ми, не аюваляючись, повернули в степ, щоб на випадок позоні зникнути під склепінням ночі (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 22); * У порівн. Зразу Борис ішов вості у млі, мов під якимось склепінням (Фр., III, 1950, 84); // перен. Про сферичну поверхню чого-небудь. Беззвиразно миготіли зорі в глибині небесного склепіння (Кач., II, 1958, 72); Під синім склепінням високого неба розкинувся широкий, аж до самого обрію, степ (Д. Бедзик, Серце., 1961, 98).

2. рідко. Те саме, що склеп 1. Не світить місяць, не єріє сонце, Чорніє небо, як земля; І як в склепінні межі ожерлами. Межи живими годжу я (Рудан., Тв., 1956, 45).

СКЛЕПІНЧАСТИЙ, а, в. Який має форму склепіння; вигнутий півкругом, опуклий. Масивність подовжніх стік [розкопаного палацу].. застосування східчастих фундаментів.. свідчить про базалітову поверховість будівлі й склепінчасте перекриття (Літ. Укр., 12.X 1965, 2); Сестра Баала.. завела їх до монастирської трапезної — догелі вузької кімнати в високому склепінчастому стелею і позжурими голами стінами (Загреб., Шеніт, 1966, 61).

СКЛЕПКА, в, ж., техн. 1. Дія за знач. склепувати, склепліти.

2. Місце, де склепано що-небудь.

СКЛЕПЛЕНИЙ¹, а, в, рідко. Те саме, що склепінчастий. Тісна, подовгаста кімната зі склепленою стелею томула в пісчурку [напівтемряві] (Фр., VI, 1951, 323).

СКЛЕПЛЕНИЙ², а, в. Дієпр. пас. мнв. ч. до склепліти. У міцно склеплених устах і твердому підборідді відчувалась сила, з якою важко було боротись (Павч, Гомон. Україна, 1954, 149); Страшна була та постать опротилої матері, а ще страшніше було дивитися на її рівні, тонкі, міцно склеплені уста (Л. Янов., I, 1959, 396); // у знач. прикм. Ще не розглядаючи очей, крізь склеплені повіки, Варвара відчула, як в очі їй згодить яскраве тепле світло (Перв., Дивий мед, 1963, 13).

СКЛЕПЛЮВАТИ *див.* склепліти.

СКЛЕПЛЮВАТИСЯ *див.* склеплітися.

СКЛЕПЛЯТИ, яю, яєш і рідко **СКЛЕПЛЮВАТИ**, юю, юєш, недок., **СКЛЕПЛЯТИ**, плію, пїш; мн. склепліть; док., *перен.* Зводити впритул, з'єднувати, ступлювати, закривати (уста, очі, повіки і т. ін.). Пробував я його [кота] гладити по спині. Ще міцніше очі склеплював і тільки мурчав від задоволення (Збав.,

Мор. чайка, 1959, 94); Румлер *склепив повіки і сидів так кілька годин* (Рубак, Час..., 1960, 23); Батько *випростався і міцно склепив очі* (Панч, На каляні, мості, 1965, 11); // *Змушувати стулювати, закривати* (повіки, уста, очі і т. ін.). *Остан лежав на очереті й почувався ослабленим.. Не то сон, не то забуття склепляло повіки* (Коцюб., I, 1955, 358); *Німа мовчаність, що наступала після грізкого плачу, нашла на неї, склепила уста, скувала серце і душу* (Мирний, III, 1954, 359); *Легенька втома склепила мені вій* (Вас., II, 1959, 331); *Над лобом він намацав величезну гулку, пухлина від неї склепила очі* (Бурл., О. Вересай, 1959, 21).

◇ *Не склепляти* (склеплювати, склепіти) *очей* (бчі, віч, віп) — не спати, не могли заснути. *Дримає лише кувосарка, а Докія й очей не склепляла* (Кучер, Прощай..., 1957, 81); *Тільки десь гармонія Плаче цілу ніч, Гармоніст захопаний Не склепляє віч* (Забашта, Квіт..., 1960, 136); *Ніхто не бачив, як цілими ночами сидів, не склеплюючи очей, Заремба над аркушами паперу* (Сміл., Сад, 1952, 24); *Розтривожений, він до самого ранку не склепив очей* (Панч, II, 1956, 508); *Знав напевне він, що до самого ранку не склепить очі в тривозі* (Головко, II, 1957, 572); *Склепляти* (склеплювати, склепіти) *бчі* — засипати. *Не стелившись, полгали спати, але чи склепив хто очі на часинку?* (Головко, II, 1957, 168); *Лише перо світанком склепила* [Марійка] *очі, але зараз же і прокинулася* (Донч., V, 1957, 432).

СКЛЕПЛЯТИСЯ, *яється і рідко СКЛЕПЛЮВАТИСЯ*, *юється, СКЛЕПІАТИСЯ*, *склепляється і склеплється*; мн. *склепляються і склеплюються*; *недок.*, **СКЛЕПІТИСЯ**, *яється*; мн. *склепляються*; *док.* *Зближуючись, стулюватися, закривати* (про очі, повіки, уста і т. ін.). *Звернув* [Грицько] *на шлях до батьківської будки; очі подалу склеплялися, щоботи на ногах немов поважчали, по всьому тілу розпливалася втома* (Вас., I, 1959, 163); *Він то розплющував очі, то знову ажружував їх — повіки склеплювалися самі* (Смоляч, Ми разом..., 1950, 71); *Сергей.. почував, що тіло його натомлене, очі склеплюються і ноги — як колоди* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 6); [А н д р і й:] *Навітки закрились оченки, склепились рожеві устоники, замовкло серце!* (Кроп., I, 1958, 492); *Склепилися очі ці тижим сног* (Стар., Поет. тв., 1958, 75); *Чоло її нахмурилося ще дужче, тонкі зуби склепилися щільніше* (Л. Янов., I, 1959, 202); // *чим.* *Зближуючись, з'єднуюватися, зчіплюватися.* *Ім* [гусарам] *не аршуть широкі ряди Возів, що склепились гаками* (Стар., Поет. тв., 1958, 247); *Склепилися руками й ногами, учні качались по підлозі, верещали, сопили* (Збан., Малін, дзвін, 1958, 45); // *перен.*, *розм.* *Бути схожим на склепіння* (у 1 знач.), *височіти, як склепіння.* *Понад всім тим сонним, тижим раєм Склепиться чистий, тьмавий звіт небес* (Фр., X, 1954, 193); *Степ розповідає без міри й перепон, Над ним склеплялось небо білоче* (Зеров, Вибр., 1966, 74).

СКЛЕПНИЙ, а, е. Прикм. до склеп 1. *Склепна тиша.*
СКЛЕПНИК, а, ч., *діал.* Те саме, що склепяр.
СКЛЕПОВИЙ, а, ё, *діал.* Крамничний, магазинний. *Лашень вачинце* [Мілько] *за собою склепові скляні двері, збентежився, як той завчів, що його в усіх боків пси обкоцать* (Март., Тв., 1954, 189); *При ногах діда.. лежав невеликий чорноолий хлопчик в чорних міських штанах, в брудній сорочці зо склепового тонкого полотна* (Фр., I, 1955, 274).

СКЛЕПОК, шкв, ч., *діал.* Зменш. до склеп 2. *Пишов* [Мілько] *найкоротшою дорогою: через склепок в букажи* (Март., Тв., 1954, 189).

СКЛЕПУВАННЯ, я, с. Дія за знач. склепувати. *Загмаючи проводи з'єднують зварюванням, згвинчу-*

ванням або склепуванням, щоб забезпечити щільний і надійний контакт (Довідник сіль. будівельника, 1956, 243); *Наприкінці бронзового віку поряд з ливарною справою великого поширення набула техніка кування тонких металевих листів, з яких склепуванням виготовляли різні начиння* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 86).

СКЛЕПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **СКЛЕПАТИ**, склепаю, склепаєш і склеплю, склеплеш; мн. *склепають і склеплюють*; *док.*, *перен.* 1. *Клепаючи, з'єднуювати, скріплювати що-небудь.* *Склепали гострими кінцями до купи дві змичайні коси, приладнали кілька ґрунц., а до п'яти коси прив'язали по вірьовці* (Донч., I, 1956, 51); * *Образно.* — *Бачив, як гнів його брови склепає?* (Стецьмах, I, 1962, 26).

2. *тільки док.*, *розм.* *Клепаючи, виготовити що-небудь.* *Майстер узав великий аркуш білого цинкового заліза, покравя його і на очах у хлопця зупко склепає зварку на білизну* (Мнк., II, 1957, 474).

3. *перен.* *Робити що-небудь наспіх, ведбало, абяк.* — *От, — кажу, — хвалюко небесний! Три шпаківні склепає, а балачок на всю школу!* (Донч., VI, 1957, 250); — *Так і тримали без суду, поки я сам не допоміг прокурору склепати на себе вирок і кайдани за втечу, — розповів згодом Дебрич Юркові* (Козл., Ю. Крук, 1957, 427).

СКЛЕПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *перен.*, *діал.* *Будувати склеп* (у 1 знач.). *Ой же кавав пан Каньовський ще й склеп склепувати, молодю Бондарину гарно половати* (Чуб., V, 1874, 428).

СКЛЕПУВАТИСЯ, *юється, недок.*, **СКЛЕПАТИСЯ**, *склепляється і склеплється*; мн. *склепляються і склеплюються*; *док.* 1. *З'єднуюватися, скріплюватися за допомогою клепаля.*

2. *тільки недок.* *Пас. до склепувати.*

СКЛЕРА, а, ж., *анат.* *Зовнішня білкова оболонка ока, яка спереду переходить у рогівку.* *Білкова оболонка очей* (склера) *у дітей тонша, ніж у дорослих, а рогієка товстша* (Шк. гігієна, 1954, 61); *У деяких випадках після приземлення у собак були виявлені незначні крововиливки* (на носі, .. в склері очей), *але вони не призвели до серйозних наслідків* (Наука..., 2, 1960, 16).

СКЛЕРАЛЬНИЙ, а, е, *анат.* *Прямк. до склера.* *Склеральний мішок; Склеральне тільце.*

СКЛЕРЕМА *див.* склерома.

СКЛЕРЕНХІМА, а, ж., *бот.* *Тканина рослини, що складається з щільнорозташованих клітин з потовщеними здерев'янілими оболонками, які надають органам рослин міцності.* *Клітини склеренхіми в стеблах герани видовжені, в загостреними кінцями, що заходять один за один* (Практ. з анат. рослин, 1955, 91); *Склеренхіма характеризується тим, що клітини її здебільшого мертві, стінки клітин дуже потовщені і здерев'янілі* (Практ. з анат. рослин, 1955, 86).

СКЛЕРЕНХІМНИЙ, а, е, *бот.* *Прикм. до склеренхіма.* *Власне склеренхімою називаються ті склеренхімні клітини, які розташовані в корі* (Практ. з анат. рослин, 1955, 86).

СКЛЕРОДЕРМА, а, ж., *мед.* *Те саме, що склеродермія.*

СКЛЕРОДЕРМІЯ, і, ж., *мед.* *Хронічне захворювання шкіри людини, яке характеризується ущільненням шкіри і підшкірної клітковини.*

СКЛЕРОЗ, у, ч., *мед.* *Захворювання, яке полягає в розростанні сполучної тканини в судинях мозку, серці і т. ін. Від склерозу судин людина дряхліє, передчасно старіє, її вік скорочується* (Наука..., 7, 1957, 27); * *Образно.* *Література.. поєинна постійно збагачується й оновлюється новими іменами, інакше їй*

загрожує передчасне постаріння, своєрідний склероз (Літ. Укр., 20.V 1971, 4).

СКЛЕРОЗНИЙ, а, е, мед. Прикм. до склероз.

СКЛЕРОЗУВАННЯ, я, с., мед. Розростання сполучної тканини судин. На холюстерині осідають вапняні солі — відбувається склерозування судин. Вони звужуються (Наука..., 12, 1962, 39).

СКЛЕРОМА, **СКЛЕРЕМА**, н, ж., мед. Інфекційне захворювання, при якому на слизовій оболонці носа і гортани утворюються щільні, вузловіді вогнища запалення (інфільтрати). Склерома характеризується локалізацією склерозних інфільтратів у ділянці верхніх дихальних шляхів (Лікар. експертиза..., 1958, 117); Склередема (хронічне захворювання шкіри) і склерема можуть спостерігатися при значному озолюженні недоношених, а також доношених, але зворит або різко виснажених дітей (Хвор. дит. віку, 1955, 41).

СКЛЕРОМЕТР, а, ч., спец. Прилад для вимірювання твердості кристалів.

СКЛЕРОМНИЙ, а, е, мед. Прикм. до склерома. Склеронні інфільтрати.

СКЛЕРОН, у, ч., спец. Сплав алюмінію з цинком, міддю, марганцем, літійем, крмнієм та залізом, який застосовують в машинобудівельній та авіаційній промисловості.

СКЛЕРОТИК, а, ч., мед., розм. Людина, яка хворіє склерозом. Дотепність починає зватися в склеротиків ранише за всі інші інтелектуальні функції (Наука..., 4, 1966, 18); * У порівн. Микола Савич поклав листа в шухлядку під дзеркалом з наміром того ж вечора прочитати... І забув... Забув, як безнадійний склеротик (Мур., Свіже повітря..., 1962, 47).

СКЛЕРОТИКА, н, ж., анат., рідко. Те саме, що склера.

СКЛЕРОТИНІЯ, і, ж. Сумчастий гриб, який викликає захворювання рослин, і назва хвороби, викликаной ним; біла гниль; сіра гниль. Склеротинія. Цей паразит розвивається тільки на овимих культурах і є причиною весняної загибелі садів (Захист рослин..., 1952, 304); Почесним завданням наукових закладів є розв'язання проблеми боротьби з такими хворобами і шкідниками, як хвиба борошніста роса та склеротинія (Хлібороб Укр., 12, 1969, 30).

СКЛЕРОТИЧКА, н, ж., мед., розм. Жін. до склеротик.

СКЛЕРОТИЧНИЙ, а, е, мед. Прикм. до склероз. Навмірне споживання тваринних жирів може прискорити склеротичні явища, сприяти посиленню відкладенню холестерину на стінках серцево-судинної системи (Наука..., 4, 1961, 51); // Уражений склерозом. Чув міністр в кабінеті, як кахатас його старе склеротичне серце (Довж., 1, 1958, 53).

СКЛЕЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. склеювати. При склеюванні двох деталей з паперу або картону, як правило, намащують клеєм (клейстером) тонкий матеріал (Гурток «Умілі руки...», 1955, 25); У лабораторії полімерних клеїв Галліського політехнічного інституту розроблено і випробувано речовину для склеювання металевих труб (Рад. Укр., 5.1 1972, 1).

СКЛЕЮВАТИ, ю, юеш, недок., СКЛЕЮТИ, склею, склеїш, док., переж. 1. Скріплювати що-небудь за допомогою клею або чогось липкого, клейкого. З якою любов'ю він виструпував дощечки, склеював їх, намащував струнки (Донч., VI, 1959, 114); Вправо склеїв [хлопець] цигарку сливою (Сміл., Зустрічі, 1936, 27); // Примушувати злипатися; зліплювати. Клейкі відпадення попелиць, попадаючи на волокно коробочок бачонок під час розкривання їх, склеюють його (Захист рослин..., 1952, 66).

2. Виготовляти або відновлювати що-небудь розбите, розірване, розламане і т. ін., скріплюючи його частини чимсь липким, клейким. [С п і в е ц ь:] Зібрав я все, що тільки заціліло, аложив і склеїв, — арфа невеличка, та в ній нема і скіпки несаяної (Л. Укр., II, 1951, 154); Кораблика хлопчина склеїв і цілий день його пускав (Рильський, I, 1960, 180).

3. переж. Компонувати, поєднувати разом, утворювати одне логічно зв'язане ціле. Дивлячись крізь широке вікно лікарні на оскліде коло місяця, він почав повільно відновлювати в пам'яті і склеювати в одне уривки таз подій, які ціле літо вентажили його душу (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 6); Юзя писала листи ще зовсім по-дитячому, самими фактами, та й тиз не вміла склеїти докупи (Л. Укр., III, 1952, 662); Графоманско писанину в літературному потоці іноді з першого погляду не помітиши; тиз, хто вміє «писати», склеїти сякий-такий сюжет, варимувати певну сентенцію, чимало (Вітч., 6, 1968, 152).

4. переж. Відновлювати, налагоджувати, улаштувати що-небудь. — Пусти мене, Саво! Не така річ козання, щоб можна було його склеювати, коли чоно зложилося (Собко, Стадіон, 1954, 328).

СКЛЕЮВАТИСЯ, юється, недок., СКЛЕЮТИСЯ, склеїться, док. 1. Скріплюватися за допомогою клею або чогось липкого, клейкого; // Зліплюватися докупи від чого-небудь липкого, клейкого. Забруднене [попеліпце] волокно склеюється і погано піддається обробці, через що знижується якість продукції (Захист рослин..., 1952, 338).

2. Виготовлятися, складатися з частин, скріпленні чимсь липким, клейким.

3. Заплююватися, закриватися (про повіки, очі). Ноги аж брили від біганини, постіпи склеювались (Донч., VI, 1957, 120).

4. переж. док., переж., розм. Відновитися, налагодитися, оздоровитися, улаштуватися. Віда, що все-таки я ще не зовсім склеювся, от пані написала, та вже й трохи втомилася (Л. Укр., V, 1956, 195); [Н е ч и п о р е в к о:] От Іван Григорович об'явився, може б, своя робина знову склеюлася... (Лев., Драма..., 1967, 282).

5. тільки недок. Пас. до склеювати 1, 2. Широкі екрани, виготовлені в білого пластика, не склеювались, як це робилося досі, а закривалися електрострумами високої частоти (Рад. Укр., 18.VII 1962, 3).

СКЛЕЮВАЧ, а, ч., спец. Робітник, який займається склеюванням чого-небудь.

СКЛЕЮВАЧКА, а, ж., спец. Жін. до склеювач.

СКЛІК, у, ч., рідко. 1. Дія за знач. скликати, скликати.

2. Голосний, гучний вигук; окрик. У хати говірка гольосна почулася, склики й скарги (Вовчок, I, 1955, 362).

СКЛІКАНЕЦЬ, впа, ч., заст. Закличний дзвін.

СКЛІКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мпя. ч. до скликати.

Скликаний у грудні 1925 р. XIV з'їзд партії дав настанову на індустріалізацію країни як основу генеральної лінії нашої партії (Укр. іст. ж., 4, 1960, 15); Два дні тривала у Харкові нарада молодих літераторів, скликана філією Спілки письменників та обласпрофрадою (Вітч., 2, 1969, 220); // скликано, безос. присудж. с.я. А от і шлюбний день! Умовлено було не справляти дуже бучного весілля, але все ж гостей було скликано чимало (Л. Укр., III, 1952, 506); Війця Таєрійського пожу було скликано на раду (Говчар, II, 1959, 110).

СКЛІКАННЯ, я, с. Дія за знач. скликати. Скаликання пленуму ЦК стало [в 1910 р.] не тільки партійною необхідністю, воно стало юридичним обов'язком (Ленін, 20, 1971, 45); Члени Президії [Центрального Комітету КПРС] можуть обиратися, як правило, не

більш як на три скликання підряд (Програма КПРС, 1961, 121); За скликання об'єднаного засідання Рад голосували всі (Головка, II, 1957, 465).

СКЛИКАННЯ, я, с. Дія за знач. скликати.

СКЛИКАНЧИК, а, ч., заст. Зменш.-пестл. до скликанець. Дивиться Нечипір, а у церкві світиться і на двіниці дзвонять у скликанчик (Кв.-Осн., II, 1956, 106); Заходила ніч на село, на заріччя.. погляла череду на ніч, скликанчик на двіниці гадзюни до відправи (Ю. Янов., II, 1958, 207).

СКЛИКАТИ *див.* скликати.

СКЛИКАТИ, і рідко **ІСКЛИКАТИ**, аю, аєш **СКЛИКУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **СКЛИКАТИ**, склічу, склічеш, *док.*, *перех.* 1. Криком, сигналом і т. ін. збирати разом усіх або багатьох. У славному-преславному Місті в Чигирині Задзвонили в усі дзвони... Превелебную громаду Докупи скликали (Шевч., II, 1963, 158); [О л ь г а:] На полі тило... чути, як мушка летить, як перепелка своїх діток скликає (Кроп., V, 1959, 143); Жінка скликала кури на вечір, стояла перед татою й кидала з подака по жмені посіду (Кобр., Вибр., 1954, 51); Натаял.. більш-менш настроїла його [північно] і тепер у власні щилини скликала до нього молоді чарівники звуками (Збав., Сесивель, 1961, 417); Дзвінок при школі в Майдані гомонів приємний голосом на ціле село, скликавав школярів (Ков., Світ..., 1960, 5); Заість вдушила його.. Хотів би стоголосим криком розітнутися, щоб скликати всіх, щоб усі повернути в колону... (Гончар, II, 1959, 88); // Кликати, запрошувати прийти, з'явитися куди-небудь з певною метою усіх або багатьох. Під той час приїздили в Лосити якісь пані, скликали людей на Заможіє виноградник, показували їм біокосеру (Коцюб., I, 1955, 214); По обіді скликали людей на збори, але Катерина не пішла (Кучер, Вогник, 1952, 80); Ідуть гостей скликали молоді (Стельмах, V, 1963, 296); Скликаєш [Семен] людей, приляжж до себе, ніби за свідків (Март., Тв., 1954, 106); Склич до нас тих навислих панів, що воду із своїх вивають Ряків (Г.-Арт., Байкн., 1958, 57); — Ось ходім, а дівіє скличу, вони з тобою поговорять (Тют., Впр, 1964, 323).

Скликати (склікувати, скликати) збори (мітинг і т. ін.) — збирати людей в одне місце, проводити збори, мітинг і т. ін. [П а р в у с:] А нащо ти скликаєш у себе збори, не бувай тристиянином? (Л. Укр., II, 1951, 442); [Г а й д а й:] Прибудемо в Новооросійськ, треба скликати мітинги кораблів (Корн., I, 1955, 47); Скликали сход оце сьогодні та й постановили: до вечора все знести на місце — худобу там, майно всяке (Головка, II, 1957, 326); Скликати (склікувати, скликати) толку — одноразово збирати людей (сусідів, родичів і т. ін.) для виконання великої за обсягом роботи (без оплат). Весною кілька разів скликає [Созоненко] толку, відбудується і знову важив на старому місці (Стельмах, II, 1962, 402).

2. Збирати членів колегіального органу, учасників якої-небудь наради і т. ін. для роботи, діяльності, обговорення певних питань тощо. Карл I розпустив парламент і не скликає його II роки (Нова іст., 1956, 8); — Саме перед війною полтав я до Кисаа — у столиці скликали нараду завідуючих птахфермами (Мокр., Сто..., 1961, 121); Як тільки вони вийшли, Оксен.. скавав, що сьогодні хоче скликати правління (Тют., Впр, 1964, 109).

3. *заст.* Закликати (у 2 знач.). Мало ще топтали людей пінями, не доволі пролили крові, — треба було ще наукувати темний народ на інтелігенцію. Гій мимотім пригадаєсь брудні, безглуздо складені, «бру-

тальні відозви.. Скликали бити та різати всіх ворогів уряду (Коцюб., II, 1955, 164).

СКЛИКАТИСЯ, аюся, аєшся і рідко **СКЛИКУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.* 1. рідко. Те саме, що перегукуватися. Скликаються в траві джеркаві, довають намоклих коників (Горд., Дівчина..., 1954, 150).

2. Пас. до скликати, склікувати 1, 2. Сесії Верховної Ради СРСР скликаються двічі на рік. Позачергові сесії скликаються Президією Верховної Ради СРСР (Конст. СРСР, 1977, 38); У Чигирині спільно скликалася генеральна рада (Кач., Вибр., 1953, 99).

СКЛИКНУТИ, ну, неш, *док.*, *розг.* Те саме, що вигукнути. Дочка скликнула: — Ми тебе не хочемо кидати, тату! (Вовчок, I, 1955, 363); — Ні, ні, ні, я не сумніваюся, — пристрасно скликнула молода дівчина (Фр., II, 1950, 71).

СКЛИКУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до склікувати. — Якош воно буде з нею [жінкою], — зажурено подумав Химочка і пішов, прискорожуючи кроки, бо скликувані збори мали бути вирішальними (Епік, Тв., 1958, 66).

СКЛИКУВАТИ *див.* скликати.

СКЛИКУВАТИСЯ *див.* скликатися.

СКЛИНАТИ, аю, аєш, *недок.*, *перех.*, *діал.* Прокливати.

СКЛИСТИЙ, а, е. 1. Який містить скло (про гірську породу). Крайня склиста модифікація ролюту [склікатна гірська порода] являє собою чисте темне вулканічне скло і називається обсидіаном (Курс заг. геол., 1947, 65).

2. Схожий на скло, подібний до скла. Склиста поверхня [моря] вгинається довгими смугами (Дн. Чайка, Тв., 1960, 174).

СКЛИСТІСТЬ, гості, ж. Якість за знач. склістий.

СКЛИТИ, склю, скляш, *недок.*, *перех.* Вставляти у що-небудь скло. — Приходить тут сляр, пора вікна склити (Коцюб., II, 1955, 285); Круглі металеві рами люмініаторів склила товстим дзеркальним склом (Тулуб, V, 1964, 260); *Образно. Хмарки відбилися у калюжах талої води, якої й на ніч не склило льодком (Перв., Опов..., 1970, 72).

СКЛИТИСЯ, скліється, *недок.* 1. Ставати схожим на скло, подібним до скла. А море склилося. Дельфіни Не грали (Рильський, I, 1960, 255).

2. Пас. до скліти. Вже скляться вікна у великому триповерховому корпусі.

СКЛІВКА, и, ж., *єнт.* Метелик з прозорими склоподібними крильцями, гусінь якого вигризає ходи у стовбурах, коренях і під корою рослин; шкідливий дерев і чагарників. Великої шкоди смородині та агрусіві завдає склієка, яка пошкоджує пагони (Колг. Укр., I, 1954, 34); Яблунова склієка.

СКЛІННИЙ, а, е, *діал.* Ласкавий. Дуже часто тижа і склітка невістка уміє цілковито задобрити воркотливу свекруку (Фр., XVI, 1955, 65).

СКЛІННЯ, я, с. Дія за знач. скліти.

СКЛІПАТИ, аю, аєш, *док.*, *діал.* Закліпати. Юрчата.. таке Юркової наговорила, що він лише очима скліпав (Март., Тв., 1954, 109).

СКЛІТИ, скліє, *недок.* 1. Робитися, ставати схожим на скло, подібним до скла.

2. *діал.* Скліпті. А мати согла та скліла, поки востім не востіла [зосквіла], покинувши на білому світі одинадцятилітнього сироту (Мирний, IV, 1955, 293).

СКЛІЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до скліти. Лежить в багні торговища жалюгідний чоловічок, гарчить, мов комахочий, з капранців, скліюючи очей видають йому каламутні слізи (Загреб., Диво, 1968, 120).

СКЛО, а, с. 1. Прозора речовина, яку одержують плавленням і хімічною обробкою кварцового піску з деякими іншими домішками. В республіці поряд із значним зростанням виробництва основних будівельних матеріалів — цементу, шиферу і скла різко збільшується випуск місцевих будівельних матеріалів (Наука..., 12, 1957, 4); *Невеличка чарка з грубого зеленого скла лежала перекинута (Кочуб., 1, 1955, 20); *Образно. За бортом ритмічно коливалося м'яке гмучке скло васкулого моря (Тулуб, В степу..., 1964, 284); *У порівн. Повітря дрижить над землею розтопленим склом (Тулуб, Людолови, 1, 1957, 28).*

2. Виріб із такої речовини. *Керосинова невеличка лампа без скла блякала на столі (Н.-Лев., II, 1956, 288); На дерав'яному стовпі газосий ліхтар з заковченим склом (Швян, Вибр., 1947, 25); Лікар знімає пенсне і обережно протирає скло хусточкою (Донч., II, 1956, 78); Увійшов командуючий і зупинився, злегка торкаючись дошки й зудими пальцями товстого скла, що закривало стіла (Кучер, Чорноморці, 1948, 86); // Тонкі листи цієї речовини, що вставляються у віконні рами, вітрини, а також у рамки для кращого збереження фотографій, творів живопису і т. ін. *Дзвеніло скло вікон (Фр., XIII, 1954, 75); Хапа простора, чиста: кругом стін липові лави...; по стінах під склом картини (Мирний, I, 1949, 330); Катра аж лицем притулилась до скла, щоб розгледіти, а може, й пізнати (Федя) (Головко, II, 1957, 386); Вони цілими юрбами тиснуться до скла розкішних вітрин (Кол., На фронті..., 1959, 37); *У порівн. Море стояло тихо і гладеньке, як скло (Н.-Лев., II, 1956, 229); Хрущить, як скло, під кроком знову води замерзлої сляда (Сос., Солов. далі, 1957, 20).**

3. збірн. Посуд або художні вироби з цієї речовини. *Селяни великою купою стали обіч, скопа поглядаючи то на машину, то на шатро, з котрого неслися приємні запахи голодного печива та брязкіт... скла (Фр., II, 1950, 367); Художнє скло — наймодіша гамаз декоративного мистецтва західних областей УРСР (Нар. тв. та етн., 5, 1964, 43); Вже на кухні говорила [Марійка], вітаючи під брязкіт скла: — Невже я даром наварила, неже даремно напекла? (Гонч., Вибр., 1959, 331); // Окремі шматки, осколки таких виробів. *В першому покою, на кам'яному помості, було розкидане скло од битих пляшок, кістки (Стор., I, 1957, 145); Під ногами тріщало скло посичених кулями дзеркал (Гончар, III, 1959, 273); *У порівн. Піщані грудочки сухо тріщать під моїми чобітьми, наче бите скло на зубат (Кол., На фронті..., 1959, 10).**

△ **Вітрове скло** — переднє скло у машині, що протидіє силі вітру та захищає від нього. *Він помітив, що в кабіні було чисто і охайно, над вітровим склоом висів портрет якоїсь дівчини (Кучер, Трудна любов, 1960, 121); Водомірне скло див. водомірний; Кварцове скло див. кварцовий; Любове скло; Оглядове скло — переднє скло у машині, признач. для огляду дороги. *По землі неслися оті важкі змари, зриваючи замети й кураї, васіпваючи любове скло автомашини та збиваючи... із шлягу (Ле, Право..., 1957, 249); Матове скло — непрозорий різновид скла молочного кольору. *Кут меншої кімнати, відокремлений перегородкою з дикту й матового скла, мав правити завідувачеві лабораторій за кабінет (Шовк., Інженери, 1956, 16); Під сходами невеличкі двері, верхня частина яких з матового скла (Дмит., Драм. тв., 1958, 509); Оптичне скло див. оптичний; Органічне скло див. органічний; Предметне скло див. предметний.***

◇ **Чистий, як скло див. чистий; Як скло** — бездоганний у моральному відношенні. *Було н'є [Нечпир]*

ніч, гуляє, а парубками бурлакує, а удень як скло перед хазяїном (Кв.-Осв., II, 1956, 101); Нас тут триста, як скло! Товариства лягло! І земля не приймає (Шевч., II, 1963, 8).

СКЛО... Перша частина складних слів, що відповідає слову скло у 1 знач. і скляний у 1 знач., напр.: скло-бл'ок, скло-брус, скло-вір'іб, скло-виробніцтво, скло-дріт, скло-зав'бд, скло-пр'бвід і т. ін.

СКЛОВАР, а, ч. Робітник скляної промисловості, який готує скломасу. *Вся стіна в приладах. Тут і термометри, і тягоміри, і манометри, і рівноміри. Скловар... уважно стежить за всім цим складним і розумним господарством, яке контролює зід плавки в печі (Веч. Київ., 12.X 1957, 1).*

СКЛОВАРІННЯ, я, с. Виготовлення скломаси плавленням і хімічною обробкою кварцового піску. *Вперше селен почали використовувати в словарінні (Наука..., 10, 1958, 13); Процеси словаріння.*

СКЛОВАРНИЙ, а, е. Стос. до словаріння. *Словарне виробництво; // Признач. для словаріння. *Близько двох тисяч років тому римляни навчилися варити скло в спеціальних словарних печах (Наука..., 5, 1957, 12); Сучасна словарна піч зміщує більше 1000 тонн розплавленого скла (Таємн. вапна, 1957, 89).**

СКЛОВАРСЬКИЙ, а, е, рідко. Те саме, що словарний.

СКЛОВАТА, и, ж. Легкий теплоізоляційний матеріал із сплутаних скляних волокон. — *Дивись, Віталю... — скляна вона якась! — Не вона це. — А що? — Скловата... Ізоляційний матеріал (Гончар, Тронка, 1963, 237).*

СКЛОВИДНИЙ, а, е. 1. рідко. Те саме, що склоподібний. *Емаль являє собою скловидний сплав з домішкою баренікві — окисів металів (Укр. золотарство..., 1970, 37).*

2. с. г. Прозорий через вміст великої кількості азоту (про зерно певного ступеня зрілості). *Зерно твердих пшениць... має високі технологічні якості — воно скловидне, з еластичною клейковиною (Хлібороб Укр., 12, 1965, 7).*

СКЛОВИДНІСТЬ, ності, ж., с. г. Прозорість через вміст великої кількості азоту (в зерні певного ступеня зрілості). *Коли аналіз показує, що зерно пшениці містить не менше 28 процентів сирої клейковини, скловидність його не нижче 75 процентів, сила борошна не нижче 280 ервів, пошкодженість клопом-черепашкою не більше 0,5 процента, то його приймають як сильну пшеницю (Хлібороб Укр., 5, 1966, 8).*

СКЛОВОЛОКНИСТИЙ, а, е, спец. Який складається із скловолокон; зробл. із нього. *Тепер увага технічної думки спрямована на впровадження в практику будівництва трубопроводів алюмінієвих..., а також труб із скловолоконистих матеріалів, які мають високі антикорозійні властивості (Наука..., 3, 1961, 24).*

СКЛОВОЛОКНО, а, с., спец. Волокно, яке одержують із розплавленого скла. *На відміну від звичайних технологічних умов, скловолокон одержуватимуть не з скляних кульок, а відразу ж з скломаси (Роб. газ., 29.I 1965, 2); У Швеції користуються бензоцистернами з пластмаси, підсиленої скловолоконом (Наука..., 6, 1958, 11).*

СКЛОГРАФ, а, ч. Пристрій для друкування, що складається із змочуваного клейкою речовиною матового скла, на якому робиться відбиток оригіналу. *Він проглядав нерівні, на склографі надруковані рядки і тихо усміхався (Собко, Серце, 1952, 53).*

СКЛОГРАФІСТ, а, ч. Фахівець із друкування на склографі.

СКЛОГРАФІСТКА, ж. Жін. до склогографіст.

СКЛОГРАФІЧНИЙ, а, е. Стос. до склогографії.

СКЛОГРАФІЯ, і, ж. Спосіб поліграфічного відтворення тексту та ілюстрацій на склогографі.

СКЛОГРАФОВАННИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. і мнн. ч. до склогографувати.

СКЛОГРАФУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех. Друкувати на склогографі.

СКЛОГРАФУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до склогографувати.

СКЛОДУВ, а, ч. Робітник, що займається виготовленням скляних виробів дуттям. *Особливу сторінку в білоруське художнє склоробство XVIII ст. вписали кріпосні склодуви і гравірувальники, котрі працювали на мануфактурат князів Радзівіллів у селах Урччя і Налибоки (Знання., 2, 1972, 9); Склодуви не могли жити без води, як рослина без води, як тіло без душі (Панч. II, 1956, 56).*

СКЛОДУВНИЙ, а, е, спец. Стос. до дуття скляних виробів. *Склодувний цех; // Признач. для дуття скляних виробів. Перше авторське посвідчення.. за винахід склодувної трубки було виписано Антону Казимировичу Блонському 16 липня 1941 року (Роб. газ., 26.IX 1962, 1).*

СКЛОКА, н, ж. Сварка, інтрига, плітка, що призводить до ворожих стосунків. — *Замість того, щоб гуртувати навколо себе все краще, Бойченко опинився в центрі численних непорозумінь і склок (Гур., Життя., 1954, 5).*

СКЛОКРИСТАЛІЧНИЙ, а, е, спец. Який складається із дрібних кристалів, вирощених із скла, і самого скла. *Існують.. склокристалічні матеріали — ситами. Їх виготовляють з скла за допомогою термічної обробки (Роб. газ., 10.I 1965, 2).*

СКЛОМАСА, н, ж., спец. Одворідна рідка маса, яку одержують під час плавлення кварцового піску; скляна маса. *На відміну від звичайних технологічних умов, скловолокну одержуватимуть не з скляних кульок, а відразу ж з скломаси (Роб. газ., 29. I 1965, 2).*

СКЛОМОЗАЙКА, н, ж., буд. Облицювальний будівельний матеріал із кольорових скляних плиток.

СКЛООЧІСНИК, а, ч. 1. Пристрій для автоматичного очищення оглядового скла транспортних машин від дощу і снігу. *Вітроеє скло повинно бути чистим, якщо на ньому осідають краплі вологи, необхідно вклячити склоочісники (Роб. газ., 21.X 1965, 2).*

2. Спеціальна речовина для миття скла. *5000 коробочок з таблетками універсального склоочісника «Схід» надійшли до універмагу міста (Веч. Кіів, 31.III 1967, 1).*

СКЛОПАКУНОК, нка, ч., буд. Будівельний виріб для закріплення вікон, вітрин, який складається із двох листів скла, з'єднаних так, що між ними утворюється замкнений простір, заповнений сухим повітрям. *Застосування склопакунків поліпшує експлуатаційні якості віконних блоків (Рад. Укр., 21.II 1969, 4).*

СКЛОПЛАВІЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що скловарний. *Відразу біля склоплавильної печі виробу в різноманітні пластичними прикрасами набувають закінченого вигляду і не потребують дальшої обробки (Нар. тв. та етн., 2, 1957, 89).*

СКЛОПЛАСТ див. склопластик.

СКЛОПЛАСТИ, ів, мн. (одн. склопласт, у, ч.). Те саме, що склопластик. *Останнім часом дуже великого значення набувають склопластики. На основі склопластиків виготовляють кузови машин, корпуси камерів, звукопроникні плити, покрівлю, труби (Рад. Укр., 18.II 1964, 2).*

СКЛОПЛАСТИК див. склопластик.

СКЛОПЛАСТИКИ, ів, мн. (одн. склопластик, у, ч.).

Пластичні матеріали, що складаються із скловолокнистого наповнювача, скріпленого синтетичною смолою. *Пластичні маси, особливо склопластики, дедалі ширше оживаються для виготовлення труб (Наука., 8, 1958, 12); Судна з склопластику значно легші металевих, навіть перекинувшись, вони не тонуть (Знання., 11, 1973, 29).*

СКЛОПЛАСТИКОВИЙ, а, е. Вигот. із склопластику. *Дослідні гарнітури склопластикових меблів уже встановлені в каютах одного із вітчизняних китобійних суден (Веч. Кіів, 27.V 1961, 3).*

СКЛОПОДІБНИЙ, а, е. Який чим-небудь нагадує скло. *Флюс — це склоподібна або неможливої силича маса, яку за спеціальними рецептами.. виготовляють на скляних заводах (Нариси розв. прикл. електр., 1957, 88).*

СКЛОПОТАТИ, оту, бчеш, док., перех., розм. Те саме, що заклопотати.

СКЛЮРІЗ, а, ч. 1. Інструмент для різання скла. *Недавно в інституті [алмазів] створено кристали такої величини, що з них можна виготовляти склюрізи (Веч. Кіів, 16.XII 1966, 3).*

2. Робітник, що різє скло.

СКЛЮРОБ, а, ч. Робітник скляної промисловості. *Людно було сьогодні у меморіальному музеї Володимира Сосюри в Лисичанську — місті, де пройшли дитячі і юнацькі роки поета. Гірники, хіміки, склюроби прийшли сюди, щоб зустрітись з мрією поета, серцем доторкнутись до його чарівної ліри (Рад. Укр., 7.I 1973, 3).*

СКЛЮРОБНИЙ, а, е. Стос. до склюробства. *Сортовий посуд відзначають склюроби і відтинки почала випускати склюробна фірма «Райдуга» (Роб. газ., 20.II 1963, 2).*

СКЛЮРОБСТВО, а, с. Виробництво скла. *Стародавнє склюробство займало особливе місце серед інших ремесел (Наука., 1, 1961, 22).*

СКЛОТАРА, н, ж. Тара, вигот. із скла. *В харчовій промисловості використовують склотару, в якій надовго зберігається вітамінність продуктів, оскільки скло вбирає шкідливі для вітамінів промені (Наука., 5, 1957, 12).*

СКЛОТАРНИЙ, а, е. Який виготовляє склотару. *Склотарний завод.*

СКЛОТЕКСТОЛІТ, у, ч., спец. Шаруватий пластик, в якому шари скотканини склеєні синтетичною смолою. *Скляні тканини застосовуються в кабельній промисловості як ізоляція, можуть їти на виготовлення склаоекстоліту, деталей фільтрів, стержнів, канатів, труб (Рад. Укр., 3.IV 1962, 3).*

СКЛОТКАНИНА, н, ж. Тканина, що виробляється з скляного волокна. *Вперше армовані пластинки на основі склотканини запропонували радянські вчені (Наука., 6, 1973, 11).*

СКЛОЦЕМЕНТ, у, ч. Будівельний матеріал, який складається з дрібних кристалів, зв'язаних між собою склоподібним прошарком. *Варто відзначити.. едале застосування [при створенні скульптур] нового матеріалу — склоцементу (Мист., 4, 1963, 13).*

СКЛОЧНИК, а, ч. Той, хто займається склоками. *Квартирний склочник, худісан, що бешкетує на вулиці, не тільки ображають сусідів, перекожж — вони відбирають у них неповторні хвилини життя (Наука., 8, 1967, 16); [Д р е м л ю г а:] А я склочники не боюсь, хто б вони не були, — даю відсіч на повну силу (Корн., II, 1955, 310).*

СКЛОЧНИЦЯ, і, ж. Жін. до склочник.

СКЛУБИТИ, бити; мн. склублять; док., перех., розм. 1. Згорнути в клубок.

2. перен. Хаотично перемішати. Тільки війна може так склубити добро і зло (Стельмах, Правда., 1961, 360).

СКЛУБІТИСЯ, битися; мн. склубляться; рідко **СКЛУБЛИТИСЯ**, блиється, док., розм. Згорнутися в клубок, клубком; утворити клубок. З полум'я зробився дим, а радіє вимкої гадюки. Кинулася за хлопцем, а одна склубилася і зіп'ялася до його грудей (Коб., II, 1956, 94); — Я знаю такий закапелок, де завжди вимують в'юни, склубляться у клубки і чекають тепла (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 218); *Образно. Поповзла у голові [Гульк] холодної слизької думки, склубилася в одну грудку (М. Ю. Тарн., Неэр. горизонт, 1962, 112).

СКЛУБЛЕННЯ, а, е, розм. 1. Діспр. пас. мін. ч. до склубити.

2. у знач. прикм. Те саме, що клубчастий. На п'єдесталі з чорного мармуру сиділа на склublених змармурована фігура мужа з догою, кучерявою бородою (Фр., II, 1950, 97).

СКЛУБЛИТИСЯ див. склубитися.

СКЛУВАТИЙ, а, е. 1. Який містить скло. *Склувати* породу.

2. Який за складом, будовою або виглядом подібний до скла. *Склувати* маса.

СКЛУВАТИСТЬ, тості, ж. Якість за знач. еклуватий.

СКЛЮВАТИ див. скльбувати.

СКЛЯНИЙ, а, є. 1. Прикм. до скла. *Скляна маса*;

// Стос. до виробництва скла і виробів із нього. Особливого розвитку виробництво художніх виробів із скла набуло на Україні у XVI—XVIII століттях. В місцевостях, де було вдалося сировини, будувалися скляні гути (Наука., 11, 1964, 34); Скляне виробництво України за роки Радянської влади перетворилося у високоmechanізовану самостійну галузь народного господарства (Нариси з іст. укр. мпст., 1969, 130).

2. Зробл. із скла. Молодший та дідечата товпились коло рундуків, де блищали... разки усього скляного наміста (Н.-Лев., IV, 1956, 326); Невдовзі він знову з'явився в дверях із скляною банкою законсервованих фруктів (Гончар, III, 1959, 160); Крізь слюзи починає [Тимофій], що на його сорочці... залишилася лише один скляний гудзик (Стельмах, II, 1962, 207); *У порівн. Широко одкриті жажом очі заблищали, як скляні (Кочуб., II, 1955, 26); // Зі вставленим склом, стеклами; засклепаний. У покою, що виходив до ганку, крізь скляні двері видно було світло (Фр., VII, 1951, 261); Входить Кречет — він у білому халаті, підходить до скляної шафи, гримить хірургічними інструментами (Корн., I, 1955, 94); Білі будиночки з скляними галереями тонули в садках (Перв., Опов., 1970, 144); // Зробл. із штучного волокна, яке виготовляють із розплавленого скла. Скляні тканини застосовуються в кабельній промисловості як ізоляція (Рад. Укр., 3, IV 1962, 3); Тріщить під ногами серед іржі щось біле, блискуче. — Дивись, Віталіку, — кидается на блискітки Тоня, — скляна овсянка якась! — Не овсянка це. — А що? — Скловата... Ізоляційний матеріал (Гончар, Тровка, 1963, 237).

△ Скляний папір — папір з нанесеним на нього шаром молотого скла, який використовують для шліфування або полірування різних виробів. Шорстку поверхню колектора шліфують також скляним папером, закріпивши його на дерев'яній колодці (Монтаж і ремонт., 1956, 213).

3. перен. Власт. склу, подібний до скла (блвском, прозорість, дзвоном і т. ін.). Від стола президії почувся скляний дзвін ударів оліця по карафці (Гур., Життя., 1954, 320); По скляному поверху ставка, в глибини якого виширало темне зоряне небо, тижо плив

білою змарою туман (Кочуб., I, 1955, 337); Скляні бризки, як пишні тисячосівчкової люстри, висли над вододпадами (Донч., III, 1956, 505); В лісах стояв скляний дзвін — то на стовбурах лопалася льодяна кориця (Тют., Впр, 1964, 460).

4. перен. Нерухомий, застиглий (про очі, погляд). А тая жінка в фіалковій сукні, — Недбало збрана, груди впаді, погляд Скляний, безтямий!.. — Ох, жінка та була колись вродлива..! (Л. Укр., IV, 1954, 117); Жена дого нічого не говорила, лише дишлася на Тамару скляними очима (Хижняк, Тамара, 1959, 58).

◇ Жити (прожити), перебувати і т. ін., як (нащ, мов і т. ін.) під скляним ковпаком див. ковпак; Молітися скляному богові — любити горілку, онячати. Підріс [бурсак] — давай молитися скляному богові... (Мирний, II, 1954, 262); Не скляний — уживається як проханя до кого-небудь не загугати світло або не заважати дивитися на що-небудь. — Світло, світло відзастуй [не заступай], — наказав мені зпос тринлим, простудженим голосом. — .. Ти ж не скляний, хлопче? (Збан., Єдина, 1959, 53); Скляний бог — горілка. Кооператив був близько, а скляного бога там стояло повно на полицях (Ю. Янов., V, 1959, 140).

СКЛЯНИСТИЙ, а, е. Те саме, що еклуватий 2. Тихо-тихо шумять-перешиптуються осокопи, а поміж ними груддям битой цегли, сивого нездрілого граніту і мерзкої склянистої граві лежить те, що ввалялося школою (Стельмах, Правда., 1961, 50).

СКЛЯНИЦЯ, і, ж. 1. розм. Те саме, що склянка 1. Бує-то раз собі п'яниця: Все пропив, що тільки має. Чи то піст був, чи м'ясниця, Все один закон тримає. Чака.. чи скляниця — Пив (Фр., X, 1954, 393); Лише взимку, холодної години, зігрівав [Мартин Прокопович] іноді тіло якоюсь скляницею того лілля (Коп., Навколо полум'я, 1961, 125).

2. діал. Невелика скляна фляга. Коли дід убрався в Іванову одезу, витяг собі скляницю з водицею і покропився — й нараз помолодшав (Казки Буковини., 1963, 175).

3. ент. Те саме, що скліпка. Гусінь тополової скляниці завдає шкоди деяким видам тополі, особливо молодим деревцям (Шкідан. поля... 1949, 69); Яблаунева скляниця; Порічкова скляниця.

СКЛЯНИТИ, ію, іеш, недок. 1. Виділятися скляним блвском. Теордо скляніють його [університету] високі вікна (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 41).

2. перен. Робитися, ставати нерухомим, застиглим (про очі). Олена підбігла до ліжка. Гарненькі голубі, як у матері, очі дитини скляніли, обличчя чорніло від задухи (Тют., Впр, 1964, 428).

СКЛЯНКА 1, и, ж. 1. Скляна посудина циліндричної форми, без ручки, признач. для пиття, зберігання рідини і т. ін. Дзвенять ложечки у склянках (Кочуб., II, 1955, 261); Так удариє [Василь] по столі кулаком, що склянка впаді і розбилась (Хотк., II, 1966, 421); Він колотить чай, не дивлячись на склянку, і пив (Смід., Пов. і опов., 1949, 37); Варя принесла їй синеньких пролєсків з гаю, поставила на столику в склянці (Кур., Вибр., 1960, 85); // чого. Така посудина, вাপовнена чим-небудь, кількість чогось, що вміщається в такій посудині. Жінка перебіла нашу розмову, ставали перед старим Освітінським нову склянку гарячого чаю (Фр., IV, 1950, 502); Наливаю по склянці пива й підсоуюють до Гутмана (Кол., На фронті., 1959, 145); Хома наливав склянку білого вина й випивав одним духом (Гончар, III, 1959, 221); Воки підійшли до кіоска... випили по склянці вельтерської і застїшили далі (М. Ол., Туди, де бій, 1971, 178); // рідко. Взагалі скляна посудина, банка і т. ін. Попереду тої процесії йшов Ту

тович з високою, вузькою склянкою в руках (Коцюб., I, 1955, 225); — Чи ж Круж не потрапить напиться води зі склянки в вузьким горлом? (Фр., IV, 1950, 128); // Осколок якого-небудь скляного виробу. Гостра склянка в розбитій пляшці зробила глибоку рану (Довж., VI, 1957, 87).

Δ Мірна склянка — спеціальна скляна посудина з позначками на ній для визначення кількості ріднини. Якщо випадає сніг, то опадомір заносять у тепле прищиплення, де сніг тане. Одержану воду заливають у мірну склянку і визначають її кількість (Фіз. геогр., 5, 1956, 93).

2. військ. Гільза, в якій міститься заряд артилерійського снаряда.

3. техн. Назва деяких пристроїв, деталей і т. ін., що мають пилівничну форму.

СКЛЯНКА¹, ж., мор. 1. Півгодинний проміжок часу, що визначається ударом в судновий дзвін, а також удар дзвона, що означає цей проміжок часу. Тижо б'ють склянку на кораблях (Довж., Зач. Десна, 1957, 441); Крізь люмінатор долетів дзвін склянок (Трубл., Мандр., 1938, 146).

2. тільки жн. Старовинний судновий пісковий годинник.

СКЛЯНО. Присл. до скляний 3. Скляно хрустят сугий сніг під ногами (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 178).

СКЛЯНОЧКА, ж. Змешш. до склянка¹ 1. З ранку до вечора сидів він у своїй лабораторії, вогував у скляночках різні сірки й солодкі мікстури (Ів., Вел. очі, 1956, 31); Налепа [Маріора] собі скляночку й вишила в євидим заводоленням (Коцюб., I, 1955, 281); А він, той проклятий ціпок, як не випорне з рук та по плящі — так тобі на скляночки й розпалася... (Л. Янов., I, 1959, 89).

СКЛЯР, а, ч. 1. Майстер, який склить вікна, вставляє скло у вікна. — Приходить тут скляр, поря вікна склити (Коцюб., II, 1955, 285); — Я третій день посамаю до Мешкова, прошу його випустити скла і прислати скляра (Тулуб, В степу..., 1964, 187).

2. Робітник скляної промисловості; склороб. Скло відоме вже кілька тисячоліть, але склярі довший час уміли виготовляти скляні предмети лише порівняно невеликі розміри (Наука..., 9, 1971, 38).

СКЛЯРСТВО, а, с. 1. Виробництво скла; склоробство. Археологічні анахідки свідчать про те, що склярство на території України зародилося ще за часів Київської Русі (Нар. тв. та етн., 5, 1964, 55).

2. рідко. Ремесло скляра (у 1 знач.). Батько навчився прози склярства і тепер під зиму має деяку роботу (Вільде, На порозі, 1955, 162).

СКЛЯРСЬКИЙ, а, е. 1. Стос. до склярства. Перші літературні відомості про склярські майстерні або гупи належать до XV століття (Нар. тв. та етн., 5, 1964, 55); Довгий час вважалося, що склярські роботи механізувати не можна (Знавця., 5, 1973, 7).

2. Прикм. до скляр. — В тебе ж, Маню, склярський рід.. Ти ж умієш різати скло (Воронько, Три покоління, 1950, 79).

СКЛЮВАННЯ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до склювати. *Образно. Він стріпнує свою одежку, втер якоюсь шматинкою, що прашила йому за хусточку, уже немолоде, безжально склюване віспою лице (Земляк, Гнівний Стратон, 1960, 152).

СКЛЮВАТИ, юб, док., перех. Ключити, з'їдати. Завдає [шпак] деякої шкоди, бо склюєє вишню, виноград, шовковицю (Наука..., 8, 1966, 28); Порошкоподібні сузі комбікорми птицю використовуються не повністю, бо вона склюєє

більш привабливі за кольором, формою і величиною складові частини, а інші, хоч і більш поживні, залишає (Хлібороб Укр., 8, 1966, 18); Оте гайвороння вже вибило баштани — навіть маленького казунчика не лишилося в полі, навіть пуг'янки склювало прокляте вороння (Чаб., Балкан. весна, 1960, 186).

СКНАРА, ж, ч. і ж. Надміру скупна, жадібна людина. Всі, чужі й свої, вважали її за останню скнару (Вільде, Сестри..., 1958, 453); Пишна галерея.. нещадні пригноблєвачі і експлуататорі, помурих скнар і фанатичні збагачення вишляа з-під пера Тобілевича (Рпльський, III, 1955, 284); *У порівн. Я, мов несимий скнара. жадно збираю, всотую все (Бажав, Італ. зустрічі, 1961, 8).

СКНАРНИЙ, а, е. Надміру скупий, жадібний. *Образно. Не зберу я срібла, злата Скнарою рукою... (Черн. Поезії, 1959, 106).

СКНАРІСТИЙ, а, е. Те саме, що скнарий. На нього покрикує хазяйка — Катерина Іванівна..., з характером жінка, скнариста (Ів., Тарас. шляхп, 1954, 63).

СКНАРИТИ, рю, рип і СКНАРУВАТИ, ую, уєш, недок. Буги надміру скупий, жадібний.

СКНАРИСТЬ, рости, ж. Властивість за знач. скнарий. [О в ч а р е н к о:] Не буде таких повторних рис минулого, як ревнощі, заздрість, скнарість, зиск... При комуніаі не буде грошового обігу... (Корн., II, 1955, 323); Скнарість Григора як загоспа була всезаісною [загальновідомою] не тільки в Троянці, а й по навколишніх селах та хуторах (Тют., Впр, 1964, 34).

СКНАРО, рідко. Присл. до скнарий. Скнаро гроши збирає.

СКНАРУВАННЯ, я, с. Дія за знач. скнарувати.

СКНАРУВАТИ діє. скнарити.

СКНАРУВАТИЙ, а, е. Схильний до скварості. Гензель — злопець скнаруватий... (Ю. Янов., I, 1954, 211).

СКНАРЮГА, ж, ч. і ж., зневажл. Скнара

СКНІРА, ж, ч. і ж., діал. Скнара

СКНІННЯ, я, с. 1. Стан за знач. скнітв.

2. Тупий, нікотий біль. Марко відчує тривожне скніння в грудях (Рибак, Дніпро, 1953, 73).

СКНІТИ, скнію, скнієш, недок. 1. Те саме, що нбдіти 1, 2. Мені хочеться життя аскраого, блискучого діляного.. Я маю право на таке життя, як кожна людина, а тим часом мушу скніти й волочити сумне життя без надії на краіце (Коцюб., II, 1955, 435); — Скоріше б вирватися на поле, ніж скніти отут самотній з такими ялчними передчуттями для молоді дітчини (Ле, Ю. Кудря, 1956, 137); В цей день [веділю] працювати — від бога гріх, а від людей — сором. Тож і доводилось скніти в самоті з думками своїми (Щюпа. Назустріч..., 1958, 20); Тоня в цей час уже була вдома. самотньо скніла, прищизнувши в тежряві сестриної, закутаной виноградом геранди (Гончар, Тронка, 1963, 47); // над чим, на чому. Занявати душевній музи, знемагати від одвомаїтного і довгого виконання, здійснення і т. ін. чого-небудь. Мати сердиться, що він не скніє над підручниками (Гончар, Тронка, 1963, 104); Він зовнішністю своєю вже схожий був на душового пастиря ваблуканих овець, жаль тільки, що йому зтована для чого треба це було скніти на нікому не потрібній теології цілих три роки (Кол., Терен., 1959, 195).

2. Мучитися, жити в тяжких умовах. Уперед! Годи скніти рабами, Час кормигу видлягу знести! (Граб., I, 1959, 394); Володислав уже шість років скніє у вигнанні в Новгород-Сіверській землі (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 72); Іх [гуцулів] мадярські пани відтісняли з долин, Щоб вони вимірали і скніли, А вони, як орли, між гірських верховин зберегти свою гордість зуміли! (Забашта, Вибр., 1958, 133).

3. Ставати фізично слабим, втрачати силу. Христя справді скнила. Веселе молоде личко поблідло, на білому, як мармур, чолі пройшла непримітна смужка (Мирний, III, 1954, 345); Не легко матері бачити, як дочка на очах тане, скніє (Горд., Чужу півну... 1939, 62); // Дуже повільно, погано рость, розвиватися (про рослину). — Наш рідний край справді благословенний край; правда, не ростуть в ньому ні цитрини, ні золоті помаранчі, та й лавр ледве-ледве скніє (Л. Укр., IV, 1954, 132); Очунявши, перепел вразу кинувся ховатись у бур'яні, що, висихаючи, скніє при дорозі (Коп., Як воно..., 1961, 95).

4. перен. Існувати без розвитку, руху вперед, перебувати у стані занепаду. Мистецтву потрібний міцний етичний і соціальний фундамент, певні усталені цінності. Як тільки мистецтво пориває живу художню спадковність, традиції... — воно скніє і гине (Вітч., 11, 1968, 207).

◇ Душа (серце) скніє — те саме, що Душа (серце) ніє (див. ніти). Хвора, серед самоти, вона уперше піанала, що їй тяжко: душа якось скнила, серце нудилося... (Мирний, I, 1954, 56); Ще в ступу за селом все думає (Давид) про Тихона, і скнило серце за нього (Головко, II, 1957, 138).

СКОБА¹, і, ж., орн. Те саме, що скобба.

СКОБА², і, ж. 1. Зігнута півколом чи під кутом металева смужка, що, вбита в що-небудь, служать ручкою або опорою при підвізанні, відтягуванні, триманні і т. ін. Пісковий потяг за скобу, розчинилися двері, і знавору вдарив у вагон свіжий.. світанок (Ле, Ю. Кудря, 1956, 74); Хвіртка була в масивних скобах для важкої і, напевно, міцно замикалася на ніч (Вільде, Сестри..., 1958, 436); Я швидко підставив драбину до першої скоби на димарі й поліз (Сміл., Сашко, 1957, 72); Скоба підіймання і опускання [балок] на брусах в кроючки, скоби або пільца (Довідник сіль. будівельника, 1956, 115); // Назва різноманітних інструментів, пристроїв і т. ін., що мають таку форму. Іван Романович розглядав масивний стіл з інструментом, лежача на ньому, маленьке ковадло, якісь скоби, прилаштовані до товстої дошки (Коп., Тв., 1955, 332); Занесення пилу і бруду на нога значно зменшується, коли при згоді в школу закріплені скоби для очистки взуття (Шк. гігієна, 1954, 218); Глибину ходу підкопувальної скоби встановлюють залежно від довжини кореневої, що їй збирають, або глибини залегання цибулини (Колг. Укр., 7, 1958, 31); Вона принесла крамом дві товстенькі скоби і кінци їх опустила в сталь (Собко, Біле полум'я, 1952, 303).

△ Вимірвальна скоба — інструмент, яким контролюють зовнішні розміри деталей машин; Спускова скоба — пристрій у гвинтівці, рушпці і т. ін., який служить для запобігання від випадкового натиснення на спусковий гачок. Залишилось натиснути на спускову скобу — і все... Олег буде лежати мертвим (Автом., Колв розлуч. двое, 1959, 250).

2. Зігнута під кутом залізна смужка або дрот, який служать для скріплення яких-небудь частин. Хоч сволок був стягнутий залізною скобою, ..складалося ераження, що стеля ввалиться на вологу (Чорн., Потік..., 1956, 205); Йому подавали дошки, а він примошував їх вздовж і впоперек насколо купола, скріплюючи залізними скобами (Юхвід, Оля, 1959, 69); Книжки треба шивати, а не скріплювати скобами зергу, що створює незручність у користуванні (Літ. Укр., 24.X 1967, 3).

СКОБЕЛЬ¹, я, ч. Інструмент у вигляді ножа з двома ручками на кінцях для знімання кори, обстругання колод, дошок і т. ін. З того часу, як заприятелював він з Ромком, знову почали частенько бачити діда то з пилкою, то з скобелем (Донч., I, 1956, 56); При археоло-

гічних розкопках знайдено багато деревообробних інструментів: сокир, тесел, пилок, доліт, свердел, кирок, скобелів, залізних частин рубанків, ложгарів, стамесок, ножів, молотків (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 427).

СКОБЕЛЬ², бля, ч., техн. Металева дужка з гострими кілками, що забивається у двері, кришку і т. ін. для навішування замка. Не поспішаючи, одмікну [Степан] замка, зняв з скобля штабу й розчинив.. двері (Кучер, Трудна любов, 1960, 142); На скобляз обог половинок дверей висів замок (Козл., Ю. Крук, 1957, 515).

СКОБЗАЛКА, я, ж., діал. Ковзанка. Дівчинка часто просилася в баби та в Соломії, щоб.. пустили на скобзалку (Н.-Лев., VI, 1966, 389).

СКОБЗАН, а, ч., діал. Ковзан.

СКОБЗАТИСЯ, аюся, аюся, недок., діал. Ковзатися. Мама возила її скобзатися на льоду на лижках (Н.-Лев., IV, 1956, 227).

СКОБКА, я, ж. Те саме, що скоба². Олізеть і справді був гарний — металевий, блискучий, із скобкою, щоб чіпляти його за край кишені (Сміл., Сашко, 1957, 61); — Ільку, держись за верхню скобку, — почав батько (Павч., I, 1956, 385); Раніше закот під рант кришки [взувтевник] металічними скобками. Тепер ватляки нема, шкряпний рант замінено гумовим (Роб. газ., 9.I 1963, 1).

◇ Стригтися (стригти) під скобку — арізати волосся по прямій лінії на лобі й потилиці.

СКОБКОВИЙ, а, б, техн. Прикм. до скобки.

СКОБЛИТИ, лю, ліш, недок., перен. Зчіпати, знімати верхній шар чогось чим-небудь гострим.

СКОБЛИТИСЯ, литься, недок. Зчіпатися, зніматися (про верхній шар чого-небудь). Поперечна кропка є небажаним елементом свердела, бо при свердлінні в цьому місці метал не ріжеться, а скобляється (Практ. з машинозн., 1957, 72).

СКОБЛІННЯ, я, с. Дія за знач. скоблити. Належність надто великого кута різання у двосторонніх перових свердел.. зумовлює не різання, а скобління металу при роботі свердела (Практ. з машинозн., 1957, 70).

СКОБОВИЙ, а, б. Прикм. до скоба².

СКОБОПОДІБНИЙ, а, е. Схожий на скобу, який має вигляд скоби (див. скоба² 1). Для підкопування рослин на ділянках в багаторядковим стрічковим посівом широко застосовуються скобоподібні ножи (Колг. Укр., 7, 1958, 31).

СКОБОТАТИ, очу, бчеш, недок., перен., діал. 1. Лоскотати. Волос скобоче йому долоно (Март., Тв., 1954, 310); Ніздрі скоботає запашилий дух рум'янку й книської м'яти (Козл., Соцпе..., 1957, 101); *Образно. Сонечко своїми проміннями, мов легінок, скобоче та цілує леваду (Черемш., Тв., 1960, 357).

2. Скрекотати. Кожарі, задуга, товня. Не скобоче дика качка, не надугає свого вола водляній бугай, не чути пльокоту землі (Чаб., Тече вода..., 1961, 7).

СКОБОЧКА, я, ж. Зменш.-пестл. до скоба² і скобка.

СКОВ, у, ч., рідко. Те саме, що скваність. Раптом в її душі гаянули інші очі, і вона гордо випручалась із звилиного ніжного скову (Речм., Весн. грози, 1961, 136); Громи весняної грози, яка вибухнула восени 1917 року, — залпи «Аврорі» пробудили із зимового скову-ску людське суспільство (Рад. Укр., 1.V 1961, 2).

СКОВАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до скувати.

Пісня волі.. чаруючим акордом лунала в серця молоді, поривала її туди, де ще не чути кайданів, скованих на людей людьми (Кощоб., I, 1955, 334); Максим. скваний за руки і за ноги в тяжкі ланцюги..., сидів на камені (Фр., VI, 1951, 88); Сквана жазом, його провела в очі

на, він же промчався, як вітер, і зник (Л. Укр., I, 1951, 22); Табір спав. Сквоані втомою, полонені насколо сповнали, скреготіли зубами, щось вищукували й слухували (Коз., Гарячі руки, 1960, 52); Став (Устим) над кручою і дивився на сквану кригою річку, слухав тихий шелест очерету (Кучер, Черв. вогонь, 1959, 50); Природа все більше і більше занурювалася у холод, в місті володарювала зима, земля лежала сквана морозом (Збан., Сеспель, 1961, 182); * У порівн. Валя стояв нерухомо, як сквоаний (Вас., II, 1959, 185); Приголомшений, Максим стояв, наче сквоаний голодом, і не знав, що сказати Насті (Щопа, Вічний вогонь, 1960, 73).

2. у знач. прикм., перен. Позбавлений свободи, легкості, невизначеності в діях або прояві чого-небудь. (О д'яга) Сьогодні вам, Галю, найголовнішу увагу треба звернути на заключний ривок. Він у вас сквоаний, а треба, щоб був вільний, легкий, як політ (Собко, П'єса, 1958, 336); З кожним днем його погляд все довше затримувалася на дівчині, а руки стаали все більш сквоаними (Панч, Гомон. Україна, 1954, 347); Хоч розмова почалася просто й відверто, однак у кімнаті якийсь час панував сквоаний настрій (М. Ю. Тарн., Дев'ять, 1963, 302); // у знач. ім. сквоані, пих, мн. Ті, що перебувають у неволі. Бажав я для сквоаних воли. Для скрибджених кращої долі і рівного права для всіх, — Се весь і єдиний мій гріх (Фр., X, 1954, 26).

СКОВАНІСТЬ, ності, ж. Властивість і стан за знач. сквоаний 2. В поведінці Дмитра не було ні природної, ні штучної сквоаності (М. Ю. Тарн., День, 1963, 39); Хлопець ніби переродився — де й поділася ота позжурість і сквоаність у руках (Щопа, Вічний вогонь, 1960, 192); — Завжди, коли я пишу про війну, я почувую велику сквоаність (Донч., VI, 1957, 628); Помітиш, що й зараз він у стані якоїсь сквоаності й тривоги, — жартівливим рухом скуйовдила [Зорина] хлопцеві чуба (Грим., Незакінч. роман, 1962, 132).

СКОВАНО. Присл. до сквоаний 2. — Коли запишеш, то той, хто розказує, почував себе якось сквоано, напружено і вже не так розказує (Кучер, Трудна любов, 1960, 106).

СКОВЗАНКА, н, ж., розм. Те саме, що ковзанка. Я підковзнувся саме тоді, коли не то, щоб сквозавки, а й пухлого... голоду не було (Ю. Янов., II, 1958, 100).

СКОВЗАНКА, н, ж., розм. Те саме, що ковзанка.

СКОВЗАННЯ, н, с. Дія за знач. сквзати.

СКОВЗАТИ, аю, аеш, недок. 1. Рухатися по гладкій, слизькій поверхні, не відриваючись від неї. Сани сквозали по снігу; // Зрушуватися з місця, не утримуючись за гладкій, слизькій поверхні. Гострі диймові шини кішок врізувалися в шпаркувату поверхню льоду, не дозволяючи ногам сквозати (Шовк., Починається ювілей, 1938, 245); // тільки з ос. Падати, не утримавшись за чому-небудь. Пальто сквозає з плечей.

2. Легко, швидко переміститися, злегка торкаючись поверхні чого-небудь. На озері Ольгеем сквозали парусні човни (Рибак, Зброя, 1943, 90); Які знайомі ці стидці! Скільки разів його долоні сквозали по цих поручнях!.. (Ткач, Жди, 1959, 32); Немілі по тросу вільно сквозали. Тому що мотузки були не однакою завдовжки (Труבל., I, 1955, 112); // Перемішатися, переходити з предмета на предмет, не затримуючись. Масна рілля парувала від дотиків сонячних променів, вони сквозали по ній, немаче гладили її (Загреб., Європа. Захід, 1961, 291); // З'являтися час від часу (перев. про усмішку). Поштішка сквозала по обличчю.

Сквзати по поверхні чого — те саме, що Ковзати по поверхні (див. ковзати). Можна щодня писати вірші на теми дня, солоastically і бездумно сквозати по поверхні подій... але без глибокого художнього розкриття

суті і характеру цих подій — вірші не стануть сучасними і революційними (Мал., Думки, 1959, 13).

СКОВЗАТИСЯ, аюся, аешся, недок. 1. Те саме, що сквзати. Коли... Кирило вступив у ліс, ноги сквозалися у м'яго, як на паркеті (Кочуб., II, 1955, 211); За ніч затужавіли калюжі на львівському шляху, і коні сквозалися, спотикаючись на слизкому льоду (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 601); Держальце тепер уже не могло вільно сквозатися по долоні, воно дряпало шкіру і працювати далі з такою лопатою було неможливо (Донч., Шахта, 1949, 85); Очі його сквозалися по різномірних [різномірних] околицях, перебігали мимо сіл (Фр., III, 1950, 146).

2. Кататися, їздити на ковзанах, підшовах і т. ін.; ковзатися. Протоптали [діти] оцю стежку, Хоч сквожайся — не сніг, а лід (Гірник, Сонце, 1958, 166); Бавилися дітлахи, сквозалися (Хижняк, Тамара, 1959, 7).

СКОВЗКИП, а, є, рідко. Те саме, що слизький. Він, Какушевич, взгорбившись, повільно і важко дряпається вгору. Та ноги раз у раз повзуть навад по сквозких стілах гори (Кочуба, Нові береги, 1959, 309).

СКОВЗКО, рідко. Присл. до сквозкий.

СКОВЗНУТИ, ну, нєш, док. 1. Однокр. до сквзати. — Рушаймо! — сквоандував Вершовет, і миж сквознули по сніговій ковдрі, що вкривала крижане поле (Труבל., Лахтак, 1953, 168); Він машинною ступицею весло на турка, але весло сквознуло (Кочуб., I, 1955, 386); Стара кожущина сквознула з рамена і поволі асоувалася додолу, але Лутка не затримував її (Епік. Тв., 1958, 110); Він почав висмикувати ногу з твані, і гужовий чобіт сквознув у його ноги (Хижняк, Калімонк, 1961, 16); Байдарка зутко сквознула навад до озера (Смолич., I, 1958, 79); Софійчина рука сквознула по стрижній Семеновій голові і спала (Сміл., Зустрічі, 1936, 97); Пожмури погляд Богуну сквознув по нижній стружкій постаті Оксани (Кач., Вибр., 1953, 103); Світло від фар сквознуло увєр'ям (Донч., VI, 1957, 379); Іноді зваються [у хлосця] владорид очі і навіть усмішка сквозє по губах (Головка, II, 1957, 275).

2. Швидко, непомітно злетіти, вийти, вибігти, пролетіти; швидко зникнути десь-небудь. Плямо ва плєчч і шибку постукотів іще хтось. Галька кішечкою сквознула з ліжка й вибігла в сніг (Головка, I, 1957, 174); Десь далеко-далеко вагаєєє собака. З саду билетів кажан і безшумно сквознув повз веранду (Труבל., II, 1950, 74).

СКОВЗНУТИСЯ, нуся, нєшся, док. Однокр. до сквзатися 1. Я кось, коли бушує злива, Що ось прийде хвиліна нещаслива — вона сквознетєся і спаде унис (Павл., Быстрина, 1959, 83); Михайло подажуєє селянинові, сквознуєє з сакєй (Збан., Сеспель, 1961, 313); Місячний промінь сквознуєє на плєчч... (Нех., Хто сів вітер, 1959, 282).

СКОВИРНУТИ, ну, нєш, док., перен. 1. Ковирнувшись, здерти, вийняти що-небудь. Солдат баєнетом сквоирнуєє образок, і єтн упав йому під ноги (Панч, В дорозі, 1959, 76).

2. розм. Змусити впасти; повалити. — Розсерджуєє — ведмедя сквоирну (Донч., Шахта, 1949, 81); // перен. Змусити піти, залишити займану посаду, місце і т. ін. — В Криму, брат, ще всталось гадів на розвід. Дєнікіна, ч-чортяку, сквоирнули, натомиєє Антанта Врангєля вже відєодовує (Гончар, II, 1959, 200).

СКВОРИДКА, н, ж. Те саме, що скворода; невеличка скворода. Кинулась [стара] у кутню і обила йому во двєє лєць на скворідку (П. Куліш, Вибр., 1969, 299); Вони сіли до столу, де стояла скворідка в молодю

смаженою картоплею, цибулька й сало на тарілочки (Коцюба, Нові береги. 1959, 232).

СКОВОРОДА, й, ж. Неглибокий круглий посуд, в якому смажать їжу. *Вцирне тіста* (сластьонниця), *та на сковороду ує олію* (Кв.-Осн., II, 1956, 13); *Внесла жінка сковороду з яєчною* (Головка, I, 1957, 303); *На столі стояла накрита чистим рушником сковорода з смаженою картоплею* (Ткач, Плем'я..., 1961, 93); * *У порівн. Сонце стояло над головою, як сковорода, розпалене та наче огнем пекло* (Мирний, I, 1949, 379); — *Мінами як зачнуть швиргати — так навколо швиргать, як на сковороді* (Тют., Впр, 1964, 436).

СКОВОРОДЕНЬ, дня, ч., техн. Шип у вигляді трапелі для скріплення балок, дерев'яних брусків.

СКОВУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до сковування.

СКОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. сковувати.

СКОВУВАТИ, ую, уєш, недок., **СКУВАТИ**, скув, скуєш, док., *перех.* 1. Виготовляти куванням; виковувати. *Як почав ковалі кувати, то скував таку булаву, що насилу з кузні винесли* (Укр., казки, легенди..., 1957, 180); *Наш ковалі все кує Та світа — додає: — Хто був на світі всі розумніш? — Хто скував перший ніж* (Граб., I, 1959, 451); *По кузнях грюкали молоти, бо ж треба було скувати кілька десятків тисяч підків* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 253); *// рідко. Те саме, що обкувувати* 1. *Вже коли скує дід Півень вога, то це не вік, а танк!* (Довч., VI, 1957, 451); *// перех.* Наполегливо, докладаючи великих зусиль, створювати що-небудь досконале, стійке, міцне. *Розпочнемо ж, браття. Сю пісню завзяття Від старого Володимира До теперішнього Ігоря, Що розум сій із сили скував* (Мирний, V, 1955, 262); *Що недавно бачив* [Прокіп] *у мрялі, тепер здійснилось... Не буде більше бідних і багатих, земля всім нагодює. Народ сам скує собі долю, аби тільки не заважали* (Коцюба, II, 1955, 83).

2. Надівати, накладати кайдани на кого-небудь. *Прийшла з великим криком.. місцева поліція, скували першого бойка.. пов'язали же кільканайцять [кілька-вадцять] (Ков., Тв., 1958, 45); Два дні пізніше прийшли в село жандарми, вломилися до Мартинчуків, скували Марічку і забрали в місто* (Вільде, Сестри..., 1958, 334); *// З'єднувати кайданами кого-небудь з кимсь; // у сполуч. із сл. кайдани, пута, перех.* Позбавляти свободи, поведоловати. *Пішов* [Помішлій Нума] *любенко погулять і одпочить. Та, спочиваючи* [спочиваючи], *Добудує, як би то скував Кайдани на римлян* (Шевч., II, 1963, 385); *Годі ж спільної розради, Що люд путами скула; Годі з нас тієї стради, Що країна прийняла!* (Граб., I, 1959, 77).

3. *перех.* Позбавляти можливості рухатися або обмежувати її; заважати, перешкоджати легкості, свободі рухів. *Щорс не хотів скувати рух свого загону колезю галіциці, він хотів, щоб його загін пересувався легко і в будь-якому напрямку* (Скл., Легенд. начдв., 1957, 28); *Непрохідна гразюча скувала рух танків* (Ком. Укр., 2, 1969, 68); *Спека ще не скуєє рух, ще не розліалася доокіа* (Гуп., Скувана..., 1965, 202); *Тільки коли він вступив у сіни і глянув на сходи, по яких збігав поважора... — вгадки линули на нього холодною водою і скували вільність рухів* (Коцюба, I, 1955, 412); *Біль і повна фізична безпорадність знову скували його на ліжкові* (Сміл., Зустрічі, 1936, 171); *// Приводити у стан верухомості, заціпеніння. Владний погляд скуєє його, якесь незвичайне тепло охоплює всю істоту* (Хижняк, Килпмок, 1961, 88); *Холодний вітер скував усе тіло, холодні груди* (Збан., Єдна, 1959, 73); *Переляканий підівієся* [Нижифор], *хотів спохитися на ноги. Але не спохитів, бо страх скував тіло, відібрав мочу...* (Скл., Святослав, 1959, 392); *Помітивши бійця, старий мов-*

би прокинувся з глибокої задуми, що скувала його всього (Гончар, III, 1959, 144).

4. *перех.* Позбавляти можливості вільно діяти; перешкоджати свободі дій, прояву, вираженню чогонебудь. *Метод соціалістичного реалізму ніяк не скуєє творчої індивідуальності митця... а навпаки, дає найширший простір для розвитку різних творчих стилів, манер, поетиків* (Рильський, Веч. розмов, 1964, 257); *Хтось між ними був зайвий, і це скувало вільну мочу* (Гур., Наша молодість, 1949, 101); *Перший сумнів, що закривав Павлові в голову, почав усе далі рости, поступово скувати його думки і вчинки* (Кучер, Прошай..., 1957, 244); *Боротьба за мир в Європі уже сьогодні певною мірою скуєє агресивні сили імперіалізму, перешкоджає їм у придрушенні визвольного руху в інших частинах світу* (Ком. Укр., 6, 1967, 6); *Безсила лють скувала волю Віктора* (Ле, Клен. лист, 1960, 143); *// Позбавляти ворога, супротивника можливості активно діяти. Партизани України скували значні сили противника, зривали своєчасне перекидання німецьких військ на фронт* (Ком. Укр., 5, 1965, 31); *Червонофлотський ризарів когорта В порту скувала ворога полки* (Криж., Срібне весілля, 1957, 136).

Скуувати (скувати) **язік** — позбавляти можливості говорити. *За все своє життя я вперше опинився в панському маєтку. Мижотів же скувало руки, язик* (Панч. На калин. мості, 1965, 52).

5. *перех.* Шільно оточувати, охоплювати з усіх боків кого-, що-небудь. *Здається, тиша навкіи скувала бір, і вже сумні тіні, немов в нудьзі, затіяли свою довичну, німу гру...* (Вас., I, 1959, 307); *Біля Запоріжжя Дніпро вже скувала бетоном, і земля його одвєч і вночі крутить потужні турбіни* (Собко, Біле полум'я, 1952, 178); *Похлюпилишис, стояли пани навколо кафедри, і глибоке мовчання скувало юрбу* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 34); *Важка посуха скувала увесь степ, обгорнула палючим жаром весь підвєч* (Кучер, Прошай..., 1957, 19).

6. *перех.* Робити твердим, заморожуючи; вкривати льодом (річку, озеро і т. ін.). *Морозець скував гразючу* (Собко, Шлях..., 1948, 204); *Морози все дуже скували Дніпро* (Скл., Святослав, 1959, 222); *Люті морози скували землю, прикрили її снігом глибоко* (Мирний, IV, 1955, 255); *Зима випала рання, мороз даєно скував болота і малі річки* (Гжицький, Чорве озеро, 1961, 82); *// безос. Холодом скувало калюжі, і блискуче струн'я лунко тріщало під ногами* (Цюпа, Грози..., 1961, 166).

СКОВУВАТИСЯ, ується, недок., **СКУВАТИСЯ**, скуєтсья, док. 1. З'єднуватися куванням.

2. *перех.* Створюватися, організовуватися. *Коли б нам гадалося, з чого лизо скувалося* (Укр., пряс., 1963, 99); *Чулось, мабуть, йому, що через мене може скуватися лад у сім'ї* (Вас., I, 1959, 254); *Тут в ім'я слади Рад скувалися ради В Червонім Арсеналі* (Рильський, II, 1960, 40).

3. *перех.* Вкриватися льодом (про річку, озеро і т. ін.). — *Що, як наступлять знову морози, скується ставок льодом?* (Л. Янов., I, 1959, 409).

СКОВУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до сковувати. *Він знає, звідки напливає на нього скуваюча апатія: це від почуття безсилля* (Вол., Місячне срібло, 1961, 196).

СКОЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до сквітти. *Так чого ж пак тільки В серденьку тому Не стигає горе, Скоєне йому?* (Граб., I, 1959, 196).

СКОЗУВАТИСЯ, ується, недок., *діал.* Сперечатися. *Почав скузуватися, а далі й биться з парубками* (Сл. Гр.); *Староста й каже: — Годі вже нам скузуватися* (Укр., казки, легенди..., 1957, 396).

СКОЇТИ, скóю, скóбіш, док., *перек.* Зробити що-небудь (перев. погавте); учинити. — *Бачиш, сину, коли велике діло скоїть дужий і мудрий, воно не має тої вартості, як коли це очинить слабій і недосвідчений* (Казки Буковини..., 1968, 159).

СКОЇТИСЯ, скóбіться, док. Зробитися, відбутися, трапитися (перев. про що-небудь погане); учинитися. Він дуже добре знає, що в лихові, яке скоїлось для Зафїрової родини, нежає його, Тиховичевої, вини (Кочуб., I, 1955, 218); *Скоро весілля скоїлось, та не забарилось лихо* (Свидн., Люборацькі, 1955, 50); *Відчуваючи, що в землянці скоїлось щось незвичайне, я вихопив із кобури наган... і кинувся туди* (Панч, На калин. мості, 1965, 91).

Скоївся переляк див. переляк.

СКОЇКА, н, ж. 1. Стулка черепашки двостулкових молюсків.

2. Двостулковий молюск, черепашка якого вкрита перламутром і використовується для виготовлення гудзиків, прикрас і т. ін. Діти шукають скоїлок в ріці та сушого багвиння на паливо (Л. Укр., II, 1951, 129); *Губки — мирні істоти. Вони дають притулок багатьом мешканцям морського дна — скоїкам, крабам, червям, рибаж* (Наука..., 9, 1973, 26).

Перлова скоїлка — молюск, у захисному покритті якого утворюється перлина; перлівниця. У басейні річки Опала міські жителі знайшли велику колонію найцінніших прісноводних перлових скоїлок. Колонія простяглася на чотири кілометри (Веч. Київ, 15.IV 1968, 4)* У порівн. Характер має Іван — мов скоїлка у перлова, що розкривається лише вранді-годи (Рильський, Поєми, 1957, 209).

СКОКОМ, присл. Підстрибуючи, роблячи стрибки; швидким бігом. *Погонич знає норози свого батюшки і пустив коні скоком* (Н.-Лев., IV, 1956, 111); *Павло Гречаний.. скоком вибіг на середину двору* (Тют., Впр, 1964, 115).

Скоком чч ббком; То скоком, то ббком; То ббком, то скоком — по-різному; різними способами. За останні роки коєсь скоком чи ббком до нашої творчості знову почала притулятися безконфліктність чи дрібноконфліктність (Літ. Укр., 24.XI 1970, 2); — *Як поживеш? — А так собі — то боком, то скоком* (Укр.. првсл..., 1963, 18).

СКОКОМ-БОКОМ, в присл. Роблячи різні стрибки на всі боки. — *Вам би в наших літах скоком-боком та вибриком Отак-о! — І Христиня підбрала трошки руками сукню і вдарила тропака, а потім зробила кілька скоків козачка легенько* (Н.-Лев., VI, 1966, 9); // *Стрибаючи не прямо, а вбік. Диалюж — в поля щось біжить.. Я з переляку скоком-боком Та у бур'ян* (Гл., Вибр., 1951, 187); *Образно. Нишком та скоком-боком таки доступились дежто з людьці та закумули пані про всі економічні справи (Дв. Чайка, Тв., 1960, 66).

СКОЛЕКТИВІЗОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до **сколективізувати**. — *Важжайте, що відколи ми сколективізовані, то всі оці ґрунти перейшли на мої власні руки.. Я дістала медалю [медаль] на груди за свої еднаті буряки* (Гончар, I, 1954, 489).

СКОЛЕКТИВІЗУВАТИ, ую, уєш, док., *перек.* Об'єднати в колектив, здійснити, провести колективізацію. [П а р х і м ч а:] *Двадцять сім дворів сколективізував, увесь наш куток* (М. Куліш, П'єсп, 1960, 138); — *Весь село сколективізуємо, — одним духом випаємо*. Іван (Чорн., Потік..., 1956, 35).

СКОЛЕНІЙ, **СКОЛОТНИЙ**, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до **сколотити**. *Полеж скошенем я пропав, Ноги — сколоті на стерні, Чуб скуюдженний — в бур'яні* (Гірник, Совпе..., 1958, 39); *Волосся сколене гребінцем*.

СКОЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. **сколотити**, **сколювати**.

СКОЛИХАТИ, впу, інеш, док., *перек.*, *рідко*. Те саме, що **заколісати**. *Ох ти, тилий Дунай, Моїх діток поприймай! А ти, корабель новий, Сколиши моїх синів* (Чуб., V, 1874, 889).

СКОЛИХНУТИ, ну, нєш, док., *перек.* 1. Однокр. до **сколіхувати** 1. *Гляне він на лежку прозелень густих вербоволів, бачить, як зтоє там, в зеленому віночку, щойно сколихнув молоде гілля і зник* (Стельмах, II, 1962, 125); *Обтура взає весло і сколихнув воду* (Труבל., I, 1955, 186); *Спека стоїть нестерпна.. Сюди нізвідкіль не залетить вітрець і не сколихне гаряче повітря* (Гончар, III, 1959, 54); // *безос. Гримнуло кілька стрілів і сколихнуло повітря* (Кочуб., I, 1955, 351); * *Образно. Гул моторів знову сколихнув степ і повілі, ніби зрім, почав відбалатися* (Цюпа, Краєни, 1971, 34).

◇ **Сколихнути тішу** (мовчання, задуму і т. ін.) — порушити, перервати тишу (мовчання, задуму і т. ін.). *Ранком тишу сколихнув басовитий гудок* (Головко, II, 1957, 621); *Навіть пронизливий крик нічного болятьяного птаха з близького озера не розбудив степу, не сколихнув мовчання* (Донч., I, 1956, 114); *Ії задуму сколихнуло легеньке вітання дівчинки в ліжку* (Кощоба, Нові береги, 1959, 159); *Крякнули сполохані качки, сколихнувши ранкову дрімоту* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 451).

2. *перен.* Спричинити, викликати хвилювання, обурення; збудити, похвалити кого-, що-небудь. *..ладіння кріпосного права сколихнуло весь народ, розбудило його від вікового сну, навчило його самого шукати виходу, самого вести боротьбу за повну свободу* (Ленін, 20, 1971, 133); *Залпи «Аврорі» на Неві докінали і до Дніпра, сколихнули всю Україну* (Цюпа, Україна..., 1960, 43); // *Вивести із спокійного або млявого стаю, викликати похвалення. Треба було аж подій 1848 року, щоб до дня сколихнути.. його туже, самотнє життя* (Фр., VI, 1951, 153); *Приїзд Георге Доброшану сколихнув людей, підбадьорив їх* (Чаб., Балкан, весна, 1960, 292); *Наш концерт, що був несподіванкою для ковалівці, сколихнув усе село. В клубі стільки люду, що яблуку ніде було впасти* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 240).

3. *перек.* Збудити, похвалити, розворушити що-небудь (почуття, думки і т. ін.). *Цілувати батька в руку — стародавній український звичай, що символізує особливу шану й покору батькові, — сколихнув це більше розчуленість присутніх* (Смолян, Мпр..., 1958, 258); *Зустріч керівників Комуністичної партії та Радянського уряду в письменниками, композиторами, художниками, артистами.. сколихнула громадську думку* (Рильський, Веч. розмовп, 1964, 257).

◇ **Сколихнути дшу** (серце) — викликати які-небудь почуття. *Важке було дитинство у Миколи Щорса, багато горя й муки замолоду скуштував він, подій 1905 року глибоко сколихнули його дшу й залишили в ній незабутній слід* (Скл., Легенд. начпв, 1957, 10); *Йому треба було якось сколихнути Вайдину дшу, зачепити за живе його гідність* (Д. Бедзик, Серце..., 1961, 8); *Хор гучних голосів і передзвін близьких і дальніх монастирів та соборів сколихнув серця майже всіх присутніх* (Довж., I, 1958, 43).

СКОЛИХНУТИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до **сколихнути**.

2. у *знач.* прикм. Схвилюваний, зворушений. *Жінка остала, збуджена, сколихнута* (Ряб., Золототисячник, 1948, 71).

СКОЛИХНУТИСЯ, нуся, нєшся, док. 1. Почати колватися, хитатися, гоїдатися. *Важко шубовснули [мівні] в річку, і вона сколихнулася, здається, до самого дна* (Гончар, III, 1959, 352); *М'яко сколихнулось куте, замигтіли вогні літарів у вікні* (Крот., Спни..., 1948,

12); *Перед очима Ореста сколигнувся, поплив туман* (Вол., Самоцвіти, 1952, 25); *Над полем прогуркотіли перші гарматні постріли, сколигнулася земля, залу-бачився дим* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 281); // *Поча-ти рухатися, метушиться. Від возів і гармат сколигну-лася чорна хмара пілих* (Ле, Україна, 1940, 90); *Враз натопи сколигнувся, розступився, даючи дорогу новим прибульцям* (Гончар, II, 1959, 14); *Олександр знову прочитав приговор, і ще дужче сколигнулися селянські голови* (Стельмах, I, 1962, 627).

2. *перен.* Почати хвилюватися, обурюватися; ставати збудженим, поживленим. *Натопи знову сколигнувся, залезментував, завив...* Десятки рук простяглися до Романа [папія], вирвали його в тих, хто держав, і штовкнули... просто в полум'я (Гр., II, 1963, 304); — *Із району у ваше село ідуть карателі, — сказав він тихо, але всі почули його слова, і юрба сколигнулася* (Тют., Впр, 1964, 529); *Сьогодні стільки подій мало відбутися в селі, що сколигнулося відразу мало не все тритисячне населення Бородянки* (Смолич, Мир..., 1958, 173).

3. *перен.* Виникнути, з'явитися (про почуття, думки і т. ін.). *Опанас став і довго дивився слід своєму сино-ві... І сколигнулося у нього глибоке бажання рушити кудись за сивом, надганяти неворотниче* (Довж., I, 1958, 85); *Ця буря почуттів сколигнулася в моему серці, поки я слугала Ніну* (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 114).

СКОЛИХУВАТИ, ую, уеш, *недок., перен., рідко.*

1. Приводити що-небудь у рух з одного боку в другий або зверху вниз. *Вітер сколихувє листя дерев.*

◇ Сколихувати тишу (мовчання, задуму і т. ін.) — порушувати, переривати тишу (мовчання, задуму і т. ін.). *Коли гармонія замовкала, зустрію тишу сколиху-вали пісні, що їх заводили дітчата* (Чорн., Красиві люди, 1961, 3); *Спітали другі плени, сколихуючи тишу над селом* (Цюпа, На крилах..., 1961, 118).

2. *перен.* Виводити із спокійного або млявого стану. *Не раз, не два, як річка весняна, Із берегів виходив ти.* [французький] народе, І все життя сколихував до дня, І ніс у світ свої бурхливі води (Рильський, III, 1961, 263).

3. *перен.* Збуджувати, поживлювати, розворушувати що-небудь (думки, почуття і т. ін.). *Росте й вихо-дить на історичну сцену [в останні десятиліття XIX ст.] нова революційна сила — робітничство, засвою-ються соціал-демократичні гуртки, людську думку сколихувє вчення Карла Маркса, драматують і жахають капіталістичні страйки* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 20).

◇ Сколихувати душу (серце, глибоке серце і т. ін.) — викликати які-небудь почуття. *Коли радки моїх пі-сень могли б Людських сердець сколихувати глибоко в душах озвучитися луною... — Щасливий їхнім щастям поготи. Нічого б я у світі не хотів* (Перв., II, 1958, 218).

СКОЛІОЗ, у, ч., *мед.* Викривлення хребта у людини. *Сколіоз вражає багатьох дітей. Викривлення хребта буває вродженим, а частіше трапляється від непра-вильного догляду* (Веч. Київ, 2.VII 1971, 2).

СКОЛОБ, лка, ч., *рідко.* Точна подоба, копія кого-, чого-небудь.

СКОЛОПЕНДРА, в, ж. Невелика отруйна членисто-нога тварина класу багатоніжок, що живе у теплих краях. *Тут [в Ялті] зовсім нема пороку, який аж чудно, вато [зате] чимало пауків, мокриць якихсь гі-гантських..., сколопендр, москітів і т. п.* (Лі, Укр., V, 1956, 191); *Сколопендру швидко обили, і Мирон Гаєрилович з сидом переможця вигері її палицею на ве-*

ранду (Збан., Любов, 1957, 166); *Збирали вони і пре-парували рибу, раків, амій і щірок, збирали колекції метеликів, жуків, сколопендр* (Тулуб, В степу..., 1964, 278).

СКОЛОТИ *див.* сколювати.

СКОЛОТИНИ *див.* скіленні.

СКОЛОТИНИ, тин, мн. Побічний рідкий продукт, що одержують при збиванні масла з вершків, сметани; маслянка. *Поївши добре вареників та карасів, у смета-ні жарених, та випивши сколотинами..., витягли [хорунженко з панотцем] самотужки по носатці тер-нівки* (Кв.-Осп., II, 1956, 195); *У таті пазло... молокою і свіжими сколотинами* (Рудь, Гомін..., 1959, 16); *Після закінчення сколочування верхків бочки [масловиготов-лювача] зупиняють і через край випускають сколо-тини* (Механ. і електриф..., 1953, 508).

СКОЛОТИСЯ *див.* сколюватися.

СКОЛОТИТИ *див.* сколювати.

СКОЛОТИТИСЯ *див.* сколюватися.

СКОЛОЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до сколотіти. *Загрожуючи вилами, .. наче сколочені якимсь лихом, баби з диким галтом підступили до гати* (Юхвід, Оля, 1959, 311).

СКОЛОЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. сколотіти, сколо-чувати.

СКОЛОЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. сколочувати.

Сколочування масла відбувається при обертанні бочки [масловиготовлювача] (Механ. і електриф..., 1953, 508).

СКОЛОЧУВАТИ, ую, уеш, *недок., СКОЛОТИТИ,*

очу, бтшш, *док., перен.* 1. Робити каламутним, неч-стим; каламутити. *Налетіли гуси в броду, Сколотили мені воду* (Чуб., V, 1874, 90); — *Ні, памочку, — Ягна йому [Вовкові] мовляв, — Водиці я не сколотив, Бо ще й не пис [Кль], Вибр., 1951, 39]; Сколотили гуси воду, не хоче гінш пили* (Коломийки, 1969, 102); * *Образно. [Ш а в у л а (випирає густкою лоб);] Та я ж хотів казати, А ти мені всі думки сколотив...* (Коч., П'єси, 1951, 167).

◇ Сколочувати (сколотіти) спокій — порушувати спокій. *Невже ота нещасна пригода, що могла б скін-читися гірше, ніж скінчилася, так сколотила мій спокій?* (Юкоб., I, 1955, 259).

2. Розмішувати, перемішувати, змішувати що-не-будь. *Разкиш [різник] трає наравали [Венера і Куп-доччик], Цилющої води примчали..., І все те окупи ско-лотилиши, Яків слова наговоривши, Засвою рану полили* (Котл., I, 1952, 285).

3. Збиваючи певну масу, виготовляти що-небудь. *Сколотити масло.*

4. *перен.* Хвилювати, викликати тривогу, неспокій, незадоволення. *Життя досі складалось тихо, спокійно... Аж ось сьогодні він [чоловік] сколотив усе, посіяв три-вогу* (Коцюб., II, 1955, 297); — *Чув новину? — Ти про крейсер? — Сашко одягає навушники. — Ще б не чути. Всі тут сколотила його похва...* (Гончар, Трояка, 1963, 42).

5. *перен., розм.* Організувати, створювати що-не-будь. *Фінансові магнати США сколоцують вселяючий союз імперіалістів, створюють агресивні воєнні блоки* (Програма КПРС, 1961, 27); — *Спробуйте-но ви, шановний відомець, серед цього безлюддє аварійну бригаду сколотити* (Вол., Озеро..., 1959, 94).

СКОЛОЧУВАТИСЯ, утється, *недок., СКОЛОТИТИСЯ, бтнться, *док.* 1. Ставати каламутним; каламутитися. *Вода в річці сколотилася;* * *Образно. Сколотилася, збаламутилася Гафїна душа!* (Бабляк, Жванчик, 1967, 75).*

2. Розмішуватися, перемішуватися, змішуватися з рідною.

3. Виготовлятися способом збивання. Масло сколошчується з вершків.

4. тільки док., перен., розм. Трапитися, відбутися, збутися (перев. про що-небудь погане); скоїтися. — *Що се лидо таке сколошчалось несподіване? І ти, Марусю, вже не така, як колись була!* (Вовчок, I, 1955, 195).

5. тільки недок. Пас. до сколошчувати.

СКОЛОШКАНИЙ, а, е, розм. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до сколошчатися. *Мааланка сколила з призьби і пожбурнула грудкою. Квачка в курчатами кубилась на градках і, сколошкана, сердито квотала та стовбурчила 'пір'я* (Коцюб., II, 1955, 14).

2. у знач. прикм. Розкуйовджений, кошлатий (про волосся, шерсть і т. ін.). *Вітер тріпає сколошканий чуб* (Смолч., Дитинство, 1937, 65).

СКОЛОШКАТИ, аю, аєш, док., перен., розм. 1. Злякати, сполошити кого-небудь. *Чекали [мати з дочкою] дорогого гостя, що от-от не видко як затупає перед затою, сколошкає собак і відхиляє двері* (Коцюб., II, 1955, 34); // Викликати тривогу, хвилювання, неспокій у кого-небудь. *Хасен.. побує в аулі всього один день. Але за той час він добре сколошкає казахів своїми розповідями про Магнітобуд* (Донч., I, 1956, 145).

2. Розкуйовдити, зробити кошлатим (волосся, шерсть і т. ін.). *Раптом налетів вітерець, сколихнув підрізнаним волоссям діточки — сколошкає його зовсім* (Крот., Сив., 1948, 239); *Вітерець пострибає хлібами, сколошкає оес, смикнув за довгого вуса ячмінь* (Донч., VI, 1957, 257); — *Тепер уже чортні пішки такі, що не боляться й ладану, — сколошкаєши собі вуса, відмовив козак* (Ляч., Козацьк. роду... 1958, 39).

СКОЛУПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до сколупати. *Дя був увесь сколупаний* (Н.-Лев., III, 1956, 152); *Катран.. відшов на сколупаний дощами і стеловими вітрами перон станції* (Мокр., Слід... 1969, 16).

СКОЛУПАТИ диє. сколупувати.

СКОЛУПНУТИ, ну, вєш, док., перен. 1. Однокр. до сколупувати. *Стовбур черешні зайнявся вишневи́м блиском, Іван сколупнув нігтем грудочку клею...* (Гуц., Скупава..., 1965, 239).

2. перен., розм. Змусити піть, залишити займане місце; прогнати. — *Справа не в тому, що Марко підійметься на мій пост, а в тім, як його найкорше сколупнути з поста* (Стельмах, Правда..., 1961, 302); — *Слухай, Супрун, — помовчавши, глухо сказав Штепа, — нічуть виритися сколупнути нас сьогодні в кургана* (Перв., Невгадаве життя, 1958, 180).

СКОЛУПУВАТИ, ую, уєш, недок., **СКОЛУПАТИ**, аю, аєш, док., перен. Колупаючи, виймати, витягати що-небудь. *Сидіє [лід Овсій] на низькому піданному пенюку, з якого давно облупилась кора, вільною рукою сколупує світлячки* (Земляк, Гвінний Стратіон, 1960, 211); // Колупаючи, робити заглибини на чому-небудь. *Сколупувати доліску*.

СКОЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. скблювати. *При вишманні вузілля комбайнами ознакою міцності є опір вузілля сколюванню і роздрібненню* (Техн. нормув., 1958, 50).

СКОЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., **СКОЛОТИ**, сколію, сколєш, док., перен. 1. Скріплювати, з'єднувати що-небудь гострим предметом. *Сколуючи шильками своє розпушене і золотаве волосся, вона повернулася до мене* (Гриц., Подробиці..., 1956, 12); *Вона голкою сколола лавуку сорочки й замотала на ній нитку* (Чорн., Потік..., 1956, 4).

2. Заподіювати собі рани гострим предметом у багатьох місцях. *Ухопився [Хома], хоч і руки у кров сколов,*

за тернової куці і стає пробі кричати!.. (Кв.-Ося., II, 1956, 250); *На цій землі ще ніхто не зміг Дійти до квіттів, не сколовши ніг* (Мислєк, Біля криниці, 1967, 323); // Уражаючи кого-небудь чимсь гострим, нанести рани в багатьох місцях. — *Я коза-дереза, За три копи куплена, Півбока лулена. Тупу-тупу ногами, Сколю тебе рогами* (Укр.. казки, 1951, 39); — *Кажуть, геть чисто штиками скололи [Тесленка]!* — *додав зтось.* — *А зібав же вони [гайдамаки] люди!* Звірюки! (Головко, II, 1957, 615).

3. Колючи, відділяти, знімати з поверхні шар чого-небудь. *На тротуарах сколовали локмиками кригу мовчані суворого вигляду чоловіки* (Перв., Материн., хліб, 1960, 90); *Вздоєж лави просувається робочий орган струза в набором різців. Він сколює стрічку вузілля і віддає його на прокладений тут же конвейер* (Рад. Укр., 4.VI 1961, 2).

СКОЛЮВАТИСЯ, юється, недок., **СКОЛОТИСЯ**, скблється, док. 1. Скріплюватися, з'єднуватися гострим предметом.

2. Заподіювати собі рани гострим предметом у багатьох місцях.

3. Розколовшись, відпадат. *Вузілля, підрізане біля ґрунту пласта на глибину 335 м.м., сколюється* (Нова техн. і технол., 1961, 15).

4. тільки недок. Пас. до сколювати 1, 3.

СКОЛЮВАЧ, а, ч. Робітник, що займається сколюванням. *На дні кар'єру, куди скочується підрване каміння, працюють майстри-сколювачі* (Рад. Укр., 10.VII 1946, 3).

СКОМАНДУВАТИ, ую, уєш, док. Вимовити слова команди; дати команду. *Аж ось загуркотів барабан; москалі скомандували в лаву строїтись* (Мирний, I, 1949, 216); *Скомандували: «Вперед!»*, *Красошапка орлом вилітає на бруствер* (Вишня, I, 1956, 310); — *Гранатами!* — *скомандував Саайда бійцял, що стояли навпроти вікон.* — *Покажіть їм Русь!* (Гончар, III, 1959, 144); // Дати розпорядження зробити що-небудь (перев. владним тоном). — *Кучер, випрагай!* — *скомандувала дівчинка, та так грізно, що Приська не втерпіла, щоб не засміятися* (Л. Янов., I, 1959, 287); *Катерина рішуче підвелась, взяла корзину і скомандувала, щоб Валерій брав медодан* (Коп., Земля..., 1957, 43).

СКОМБІНОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до скомбінувати. *В трьох драмах цього автора [М. Метерлінка] я справді бачу нові елементи штуки, скомбіновані з великим талантом* (Л. Укр., V, 1956, 308); *Просто скомбіновані акорди, без хитрих модуляцій, а тим часом скільки почуття, скільки душі в ній, в сій простій, простенькій пісні!*.. (Хотк., I, 1966, 53); *Злочин доведений на підставі старанно підібраних і скомбінованих свідчень* (Кол., Терен..., 1959, 271).

СКОМБІНУВАТИ, ую, уєш, перен. Док. до комбінувати 1, 3. *Я дуже прошу би Вас не одмовитись зробити нові переклади, бо у мене є бажання скомбінувати так, щоб з догоди.. виплатити Вам довг* (Коцюб., III, 1956, 457); — *Весь мій задум перетоплено.. Дівчата, пам'ятаєте, я говорив вам, якби в одному агрегаті скомбінувати електрошкрібницю, шітку і пульверизатор!* (Вол., Місячне срібло, 1961, 224); — *Жду все та жду, а їх і досі нема, моїх заводських хлопців.. Мабуть, там щось уже скомбінували, раз так довго нема* (Кучер, Прошай..., 1957, 391).

СКОМБІНУВАТИСЯ, ується. Док. до комбінуватися. *Стародавні обряди і звичай народні по заведенню християнства на Русі скомбінувалися в новим, загожим елементом* (Фр., XVI, 1955, 210).

СКОМЛЕННЯ, я, с., діал. Дія за знач. сколювати. *Здається, чуєш, як у тій гуцавині з легким шумом*

вітру мішається плачливе скомлення тигра (Фр., V, 1951, 186).

СКОМЛІТИ, лю, ліш, недок., діал. Вити (диал. вїти¹). Що вже Лисиця крутилася, вертілася, що вже скомліла і плакала (Фр., IV, 1950, 77); Вітер дужче скомліть по яругах (Черемш., Тв., 1960, 115).

СКОМОРОСЬКИЙ, а, в. Прикм. до скоморох.

СКОМОРОХ, а, ч. За часів стародавньої Русі — мап-рівний середньовічний актор. Спочатку скоморози виступали в себе у селі чи місті, а потім почали ходити на тершища в сусідні села й міста і, нарешті, поклавши свій нештрий скарб у торбину, вирушали в мандрі по всій Русі (Нар. тв. та етн., 6, 1965, 52); Представниками світської музики на Русі від найдавніших часів протягом кількох століть були скоморози (Муз. праці, 1970, 50).

СКОМОРОШЕСТВО, а, с. Заняття, професія скомороха. Трудно, звичайно, точно встановити початок скоморошества на.. Русі (Іст. укр. музики, 1922, 161).

СКОМПІЛЮВАТИ, юю, юеш, перех. Док. до компілювати.

СКОМПІЛЬОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до скомпілювати.

СКОМПЛЕКТОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до скомплектувати. Були скомплектовані партизанські групи, які кожної години могли вийти в ліс (Шер., Молоді месники, 1949, 9); — Не буде в них [дівчат] бригади, — запевняв Актин. — Кавав Кіндрат Дорофійович, що тракторні бригади на той рік скомплектовані (Логв., Літа., 1960, 77).

СКОМПЛЕКТУВАТИ, юю, уєш, перех. Док. до комплектувати. Докля.. рознесла доценту бригадира і аеронома, Зарубу й все правління за те, що й досі не скомплектували укрупнених ланок та не одміряли їм землі (Кучер, Трудна любов, 1960, 482).

СКОМПЛІКОВАНИЙ, а, е, заг. Складний, важкий для розуміння, вивчення і т. ін. Експериментальна психологія.. починає з протинного кінця і аналізує об'єкт і умови психічної діяльності від найпримітивіших аж до найбільше скомплікованих (Фр., XVI, 1955, 291); Візьмім менш скомпліковане питання про грізні лаища природи. Людина неосвічена приписує їм якісь чародійні, відьомські сили і т. п. (Круш., Буденний клуб., 1960, 155).

СКОМПЛІКОВАНІСТЬ, вості, ж., заг. Абстр. ім. до скомплікований. З сином мала [бабця] довшу конференцію, звертаючи його увагу на скомплікованість теперішніх його подружних [подружніх] обов'язків (Хотк., II, 1966, 56).

СКОМПОНОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до скомпонувати. Комісія, про яку дзвонив йому Ратушний, була скомпонована (Рубак, Час., 1960, 498); Чорні вишивки, геометричні або скомпоновані з вірлянд та букетиків, виконаю дужче тонко (Нар. мист., 1966, 12); Ярош показав на кольоровою діаграму, яка приваблювала до себе вдало скомпонованими і дотепно розставленими по полю людськими фігурами і статистичними числами (Д. Бедзик, Серце., 1961, 198); Серія його зорів скомпонована скоріше інструментально, ніж вокально, і вимагав точного супроводу оркестрального (Іст. укр. музики, 1922, 271); В його [Томаса Мора] «Утопія» в чималю неперетвореного матеріалу, частенько скидається вона на важко скомпонований трактат з розумуваннями схоластичного характеру (Л. Укр., VIII, 1965, 151); Талановитий художник-сатирик В. Литвиненко яскраво виділяється своїми міцно скомпонованими багатобігунними ілюстраціями до поеми І. Франка «Захар Беркут» (Мист., 5, 1956, 11); // ском-

повівано, безос. присудк. сл. Нарешті листа було скомпоновано (Гончар, II, 1959, 52).

СКОМПОНУВАТИ, ую, уєш, док., перех. 1. Док. до компонувати 1. Я скомпонував зміст книги [«Сорок вісім годин»], ідучи, власне, за перенесеним у літературу принципом політичного плаката: виразність композиції, ударна деталь, гротеск для негативних образів (Смолиць, VI, 1959, 52); Скомпонувати черговий номер журналу.

2. Створити, написати що-небудь; скласти композицію (картини, музичного, художнього твору і т. ін.). Ім я квашу солоденьку; Здумав загадку стареньку; Попляв другу скомпонуую — Розгадайте перше цюю (Гл., Вибр., 1951, 206); Робота ж його [вчителя] була така, що має скомпонувати й вичити промову на прощання лана директора (Март., Тв., 1954, 192); Оригінально і красиво скомпонував Лисенко картину зимової хузи (Іст. укр. музики, 1922, 241); Вдало скомпонувала ювілейне панно «40 років Великої Жовтневої революції» Явдога Кляпа, яка поклала в основу композиції мотиви вітка в традиційних петриківських квітах — звоздик та ромашок (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 172); Георг Мочвал створив нову мелодію на текст Думи, скомпонував до неї музичний супровід (Вол., Сади., 1950, 37).

СКОМПРОМЕТОВАНИЙ, а, в. Діспр. пас. мнв. ч. до скомпрометувати. — Таких книжок, пане Казимире, що виходять за кордоном, а до Галичини потрапляють нелегально, прошу до мого дому не носити. Я не хочу, щоб мій муж був політично скомпрометований (Кол., Терен., 1959, 121); // у знач. прикм. Вчителька.. зауважила небережність його поведінки в скомпрометований квартири (Ю. Янов., Мир, 1956, 181).

СКОМПРОМЕТУВАТИ, ую, уєш, перех. Док. до компрометувати. — Цього не роби, бо це все тебе скомпрометує... — заспокоювала його Сусанна Уласівна (Н.-Лев., IV, 1956, 144); Луцалюк завагався. Що ж йому робити? Піти зараз з свиноферми — значить остаточно себе скомпрометувати в очак колоспників (Добр., Тече річка... 1961, 143); // Викликає недовіря до якої-небудь ідеї, справи і т. ін. Партизана найбільше клопотала думка про те, що ці ешалюники можуть скомпрометувати перед селянами ідею комуни (Мик., II, 1957, 393); Антисоціалізм — головне в ідеологічній політиці реакційної буржуазії. Скомпрометувати передові ідеали, ослабити і розколоти єдиний фронт антиімперіалістичних сил, відвоювати втрачені позиції — така мета цієї політики (Рад. літ-во, 3, 1971, 6).

СКОМПРОМЕТУВАТИСЯ, уюся, уєшся. Док. до скомпрометуватися. В часи Пушкіна написати листа до ланича значило скомпрометуватися навіть (Л. Укр., V, 1956, 270).

СКОМШТИТИ, шү, шіш, док., перех., діал. Зім'яти. **СКОМШТИТИСЯ**, шїт'ється, док., діал. Скуйовдитися. Борода скомшлася (Котл., I, 1952, 130).

СКОНАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. сконати. В Салсона знову уступила В останній час перед сконанням Незмірнай, людська сила (Л. Укр., I, 1951, 339).

2. Смерть із страшними муками. — О-о-о!.. Де та смерть моя ділась!.. — Нема на вас сконання! не дають спати... — сердито бурчить невістка, і лавка скрипить під нею (Копцюб., II, 1955, 272).

До сконання — до смерті. Квітки й поцілунок, краса й рованья життя тай сповнають тобі до сконання (Гр., I, 1963, 91); [У б о г и й б р а т:] Дякую за шану, За гостини, частування, — Не забуду до сконання! (Олесь, Вибр., 1958, 446).

СКОНАТИ, аю, аєш, док. 1. Умерти, загинути, перев. зазнавши перед тим страшних фізичних мук. Два голуби воду пили, А два колотили.. Бодай тій та сконали.

Що нас розлучили! (Укр.. лір. пісні, 1958, 341); [X у - с а:] Нехай би ти була тоді сконала, ніж мала осоромити мене! (Л. Укр., III, 1952, 163); Коли б у нього скінчилися патрони, він сконав би тут страшною повільною смертю на бездлібі та безводді серед розпеченого сонцем каміння (Гончар, III, 1959, 110); Заір відкрив закривавлену пащу, судорожно втягнув повітря і сконав (Гижичкий, Чорне озеро, 1961, 87).

Сконати на палі див. палля.

2. перен. Кічнитися, припинити своє існування. Віна тільки-но сконала у фашистському лігоі, а в Києві вже розгоріли роботу науково-дослідні інститути Академії наук УРСР (Чаб., Шляхамн., 1961, 120); Під осіннє жуємо, сконала паньска Польща (М. Ол., Чувш., 1959, 14); // Перестати проявлятися. Вогонь притих, зігнувся, дигнув востаннє й сконав (Кощуб., II, 1955, 92); [В а с л я:] Лицарська сила зробила своє, пролула на увесь світ своїм бучним заміром та й сконала (Мирний, V, 1955, 113).

СКОНДЕНСОВАНИЙ, а, е. 1. спец. Дієпр. пас. мнв. ч. до сконденсувати. В тракторі сконденсована сила десятих коней (Рад. Укр., З. III 1961, 2); // сконденсовано, безос. присудк. сл. * Образно. Він займався різними видами спорту, аж поки не зупинився на акробатиці, де, йому здавалося, сконденсовано більшою чи меншою мірою всі види спорту (Ткач, Арена, 1960, 127).

2. у знач. прикм., перен. Стиглий, але місткий, емкий (за змістом, викладом і т. ін.). Звичному каналізові ці гірші [Є. Плучжника] піддаються тяжко. Іх треба було б цитувати один за одним — настільки вони сконденсовані в своєму змісті (Не ілюстрація..., 1967, 301); // у романі «Кров людська — не водиця» Стелюх цікаво подає сконденсовану характеристику життєвих доріг, що привели підполковника Кіндрата Погибу і сотника Данила Підпригоро до війська (Рад. літ-во, 8, 1971, 12); // Дуже насичений, наповнений чим-небудь (подіями, роботою і т. ін.). Бувають дні, години такого сконденсованого часу, коли події йдуть одна за одною, і за якийсь півгодини іх минає більше, ніж за півроку (Собко, Зор. крила, 1950, 14).

СКОНДЕНСОВАНИСТЬ, ності, жс. Абстр. ім. до сконденсований 2. Глибина узагальнення, сконденсованість широкої думки зумовлює філософський і героїчний характер жанру поеми (Мал., Думки..., 1959, 48); Сконденсованість форм.. відійснена в стилістичних засобах «Вершинків» [Ю. Яновського] (Мова і стиль «Вершинків», 1955, 44).

СКОНДЕНСУВАТИ, ую, уєш, док., перек., спец. 1. Зібрати, нагромадити, скупчити електроенергію і т. ін. Сконденсувати електричні заряди; * Образно. Не знайдеи іншого годувальника-злака на землі, який би сконденсував у собі стільки праведної праці. Кукурудза вже стала на три чверті творинням людського розуму (Вол., Дні..., 1958, 102).

2. Перетворити пару або газ на рідну. Сконденсувати водну пару.

СКОНДЕНСУВАТИСЯ, ується, док., спец. 1. Зібратися, нагромадитися, скупчитися (про електроенергію і т. ін.).

2. Перетворитися на рідну (про пару, газ).

СКОНСТАТУВАТИ, ую, уєш, док., перек., діал. Установити, відзначити. Пожиканий із трезного шпиталю лікар сконстатував запалення мізку і велів зараз перенести Споріша до шпиталю (Фр., II, 1950, 284).

СКОНСТРУЙОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до сконструювати. 3-позиж сосен виринули сконструйовані з фанери й пофарбовані в різний колір колони (Десяк, Опов., 1951, 14); Перший водолазний костюм був сконструйований російським винахідником-самоучкою

Юхимом Никоновим у 1719 р. (Знання..., 1, 1966, 24); // сконструйовано, безос. присудк. сл. Американською фірмою «Боїнг» сконструйовано лабораторію для переміщення космонавтів по поверхні Місяця (Знання..., 4, 1966, 6).

СКОНСТРУЮВАТИ, юю, юєш, перек. Док. до конструювати. Радянські вчені сконструювали.. триактний вокальний апарат (Вол., Місячне срібло, 1961, 264); Цієї весни він сконструював у себе якусь особливу телевізійну антenu (Гончар, Тронка, 1963, 28).

СКОНФІСКОВАНИЙ, а, о. Дієпр. пас. мнв. ч. до конфіскувати. Наприкінці 1886 року була надрукована програма «Поступу» [журналу], невдовзі сконфіскована поліцією (Вітч., 2, 1967, 165); // сконфісковано, безос. присудк. сл. Рішенням суду першої номер його [журналу] було сконфісковано (Кол., Терен..., 1959, 291).

СКОНФІСКУВАТИ, ую, уєш, док., перек. Здійснити конфіскацію чого-небудь. «Друг» виїде нині, — може, конфіскують, бо в діщо Павлюков і про таке, що зтозна, чи стерпять.. цісарсько-королівська прокуратура... (Кол., Терен..., 1959, 250).

СКОНФУЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до сконфужити. Старенька зразу чула себе якоюсь сконфуженою тими непривичними [незвичними] для неї об'явами [внявами] чужості і співчуття (Фр., II, 1950, 301).

2. у знач. прикм. Який відчував незручність, збентеження; зніяковілий. Мати, заклопотана і сконфужена, долався горщик водою, бубонить щось (Вас., I, 1959, 326); Сконфужений і злий Куліш став незабаром прощатися (Пльч., Серце жде, 1939, 344); // Який виражає незручність, збентеження, зніяковілість. Сконфужений голос.

СКОНФУЖЕНО. Присл. до сконфужений 2. Вала сконфужено й радо осмітається (Вас., III, 1960, 329); Гонтар сконфужено розвіє руками (Баш, Вибр., 1948, 226); Рубін дивиться на охолоде й посиніле залізо сконфужено (Севч., Опов., 1959, 7).

СКОНФУЗИТИ, ужу, уєш, перек. Док. до конфузити. Я.. наемисне зробив таку авантуру в шинку.. Щоб тебе повдостити та сконфузити! (Фр., VI, 1951, 290).

СКОНФУЗИТИСЯ, ужуся, уєшся, док. Док. до конфузитися. Акакій Акакійович, хоч був трохи й сконфузився, але.. не міг не порадуватися, що всі похваляли шинель (Гог., Вибр., перекл. Хуторяна і Шмигівського, 1948, 218).

СКОНЦЕНТРОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до сконцентрувати. Основні матеріали про переслідування цензурою творів Т. Г. Шевченка (як за життя поета, так і після його смерті) сконцентровані у Центральному державному історичному архіві СРСР в Ленінграді (Рад. літ-во, 3, 1964, 74); // у знач. прикм. Доктор видивився на Целю, яка стояла перед ним усе ще бліда, з затисненими устами і в виразом якогось сконцентрованого напруження і рішучості (Фр., II, 1950, 335); Увесь вельми складний зміст фільму [про Мічуріна] сконцентрований у образі Мічуріна (Довж., III, 1960, 137); // сконцентровано, безос. присудк. сл. В мікроелектроніці на невеличкій площі сконцентровано багато елементів (Знання..., 2, 1968, 5).

СКОНЦЕНТРУВАТИ, ую, уєш, перек. Док. до концентрувати. Всю свою ненависть до хижачтва Франко сконцентрував в образі орла-беркута (Кощуб., III, 1956, 38); [С и н я в с ь к и й:] В разі здобуття Києва.. рекомендую сконцентрувати сили в районі міста (Дмит., Драм. тв., 1958, 130); // перен. Направити на кого-, що-небудь, звернути на когось, щось (увагу, думку, зусилля і т. ін.). Химченко не міг працювати гаразд, не міг сконцентрувати свою думку на програмі

(Крив., Вибр., 1965, 326); *Комуністична партія Радянського Союзу була тією головною і вирішальною силою, яка сконцентрувала волю, зусилля і енергію нашого народу на розгром вітхерівської Німеччини* (Ком. Укр., 4, 1965, 40).

СКОНЦЕНТРУВАТИСЯ, утяться. Док. до концентруватися 1. *Здавалося, що вся еражна родова гордість сконцентрувалася в інтонації того голосу [Катерини]: — Як ви смієте так розговляти зі мною? (Вільде, Сестри..., 1958, 402); У тилу противника на правобережній Україні сконцентрувалися великі партизанські сили (Шер., Молоді месники, 1949, 86); Я думаю, що вони [порівняння] часто шкодять ліризові твору; не дають сконцентруватись на одному пункті (Сам., II, 1958, 449).*

СКООПЕРУВАТИ, ую, уєш, док., перек. Об'єднати на засадах кооперації (у 1, 2 знач.). *Підприємства, колективи району вирішили скооперувати кошти на спорудження стадіону* (Веч. Київ, 30.XII 1968, 3).

СКООПЕРУВАТИСЯ, уюся, уєшся, док. Об'єднатися на засадах кооперації (у 1, 2 знач.).

СКООРДИНОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до скоординувати; // у знач. прикм. *Любила рух, яким застібуює [Наспіль] гудики на пальці. Його мужність, так здавалося Лесі, найкраще виявляла себе назовні в тому скоординованому русі (Вільде, На порозі, 1955, 84); // скоординовано, безос. присудк. сл. Студія — не помічник, а перешкода соціалізму: тут все повинно бути перемічено, заплановано, скоординовано і згідно в планом втілено в життя (Ком. Укр., 6, 1970, 33).*

СКООРДИНУВАТИ, ую, уєш, док., перек. Здійснити координацію; погодити. *Мак-Келлі, прибувши.. до Врангеля, невдоволено дав зрозуміти, що Верховна рада союзників уповноважила його скоординувати дії Криму і Варшави (Гончар, II, 1959, 297); Скоординувати, строго пов'язати питання якості, надійності й довговічності виробів щодо строків та інших показників по всіх кооперованих підприємствах — завдання великої народногосподарської значимості (Ком. Укр., 3, 1966, 27).*

СКОП, у, ч., розм. Те саме, що скупчення 2. *Житло у мене кепське — підвал, але якщо не маши де жити і скопу не боїшся — ночуй, поки не влаштуєшся (Бурл., Напередодні, 1956, 45).*

◇ Усім (цілим) скопом — всі разом, гуртом. *Усім скопом пішли [майстер] проведити свого почесного гостя (Тулуб, Людолови, I, 1957, 180); Розкуркулені поперли на нього цілим скопом, засуваючи на ходу рукава (Тют., Впр, 1964, 410).*

СКОПА, й, ж., орн. Великий хижий птах родини яструбних, що живе по берегах рік, озер, морів і живиться рибою. *До цієї групи [хижаків] можна віднести також пугача, скопу, орлана білохвостого, великого підорлика і ін. (Корвіні птахи..., 1950, 8).*

СКОПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до скопати. *На самій середині косогор [косогір] був різно скопаний настільки, щоб на йому змістилась хата з маленькою повіткою (Н.-Лев., II, 1956, 125); На дільниці, скопаний ажками, роблять посадку молоденьких яблук (Головко, I, 1957, 448); * Образно. Обличчя скопане віспом, але юнак симпатичний (Епік, Тв., 1958, 581); // у знач. прикм. Мар'янка оглянула скопану грядку (Десняк, Вибр., 1947, 115); Він почує запах скопаної землі, звідки недавно було вигорнуто картоплю (Ю. Бедзвк, Полк..., 1959, 133); // скопано, безос. присудк. сл. Клапоть її наділу якою скопано, заскороджено граблями (Стельмах, II, 1962, 340).*

СКОПАНИЙ, я, с. Дія за знач. скопати.

СКОПАТИ див. скопувати.

СКОПЕЦЬ¹, шчя, ч. Людина, якій зроблено кастрацію. *Пішли розмови про те, що.. треба б обрати гідного царя, мався на увазі, може, хоч Роман, якого прозвали скопцем за надто голу бороду (Загреб., Диво, 1968, 259); * Образно. Вибивши собі з голови обов'язок до щирої праці,.. відбивають [деякі письменники] у друзів охоту до праці, роблять їх такими ж скопцями моральними та слізниками, як і самі вони (Фр., XVI, 1955, 41).*

СКОПЕЦЬ², шчя, ч., діал. Дійниця. *Стовпилися [корови] разом.. чекаючи, аж прийде черга на кожну йти до сіней, перекутати смачного зілля і віддати в чистий скопець свій цілоденний запас молока (Фр., I, 1955, 63).*

СКОПЕЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до скопець¹.

СКОПІЛИТИ, лю, лиш, док., перек., розм. Те саме, що закопілити.

◇ Губу (губи) скопіляти, різко — те саме, що Губу (губи) закопіляти (див. губа¹). *Скопіляти нос (носа) — зморщивши носа (носіка), надати своєму обличчю презирливого або гордовитого вигляду. — Фу! — промовила вона, скопильши носика. — Як брідко стало на сій вулиці (Л. Укр., III, 1952, 604).*

СКОПИТИ¹, скоплю, скопиш; мн. скоплять; док., перек., різко. 1. Нагромадити, поступово збираючи (св-лу, енергію і т. ін.).

2. Скласти у копа.

СКОПИТИ², плю, пійш; мн. скоплять; недок. і док., перек. Те саме, що наструвати.

СКОПІЧИТИ, чу, чш, перек. Док. до копічати.

СКОПИЩЕ, а, с. Велика кількість тварин, людей і т. ін., що перебувають або зібралися в одному місці; скупчення. *Веруть [мисливці] кілька човнів і поволеньки під'їжджають до.. скопища птагів. Птахи пливають далі, а мисливці за ними (Коп., Як вони..., 1961, 66); Тільки по тому, як тривожно жевріє небосхил попереду, по скопищах військ на шляхах почувається, що війна вже десь близько (Гончар, Людина..., 1960, 87); Стріляти по ізьному скопищу без орієнтира вночі дуже важко (Ткач, Моряки, 1948, 80); // Велика кількість чогонебудь, нагромадженого в одному місці. *Війну вітрець, побігла густо-зелена хвиля, лан очил, може, вітрець розжене змарне скопище? (Горд., II, 1959, 322).**

СКОПІВАННЯ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до скопувати. *Очі, ніс і уста, великі, з товстими, хоч дуже гарно викрованими губами, були мов скопівовані з батька (Фр., II, 1950, 340); // скопівовано, безос. присудк. сл. Простора зала з гранчатими колонами прикрашена великими картинами. — Майстерно, з любов'ю скопівовано. Ось там справжнє сонце відчувається, а вода в струмку, наче скло (Автом., В. Кошик, 1954, 191).*

СКОПІЮВАТИ, юю, юєш, перек. Док. до копіювати. Вони [самодіяльні письменники] задають, що чим точніше скопіюєш якусь річ, тим правдивішим буде її образ (Деякі ппт. поет. майстерн., 1956, 50); У вірний час я виволошував цілі тиради з ролей Кропивницького, намагаючись точно скопіювати його своїм напівголосом (Минуле укр. театру, 1953, 83); Цю позу він [хлопчина], певно, скопював з якоїсь батькової фотографії, бо іншої пози й не признавав (Томч., Готель..., 1960, 13).

СКОПОЛІЯ, і, ж., бот. (*Scopolia*). Багаторічна трав'яниста рослина родини пасльонових з розвильстим стеблом і товстим повзучим кореневим, яке широко застосовується в медицині. А скільки лікарських трав росте на гірських полонинах! *Беладонна, скополія, .. папороть, конвалія, арніка гірська, лютик, медуниця...* (Знавня..., 12, 1969, 7).

СКОПОМ, присл., розм. Всі разом, гуртом; свільно. — Чого ж ви стоїте? — варептував пристав.. — Бе-

рїть їз В'яжіть! Опричники кинулись скопом (Гончар, Таврія, 1952, 425); Мали вони трьох хлопців, працювали скопом (Скл., Святослав, 1959, 20).

СКОПУВАННЯ, я, с. Дія за знач. скопувати. На ґрунтах з малим запасом поживних речовин перед скопуванням ділянки корисно внести добрива (Веч. Київ, 10.VI 1957, 4).

СКОПУВАТИ, ую, уєш, недок., **СКОПАТИ**, ёю, ёєш, док., *перех.* 1. Розпушувати землю заступом, лопатою і т. ін.; копати. Незвичайною була сієба над Дніпром у сорок четверту весну. ..Орало тракторами, але орало й коровами, й скопували лопатами (Довж., I, 1958, 388); Цілий день вона робила своє. То.. скопувала свій квітник, то насаджувала там квіти (Збав., Морчак, 1959, 230); Баба Зінка помененьку та помененьку і город скопала, і засіяла, і засадила грядки (Н.-Лев., VI, 1966, 410); Гордїй порадив скопати не якусь там грядку, а весь город і позичив на посадку картоплі (Юхвід, Оля, 1959, 104).

2. Робити заглиблення в багатих місцях, викидаючи землю заступом, лопатою і т. ін. Люди скопали ціле велике поле на горбі ровами вздовж і впоперек (Мак., Ввбр., 1954, 313).

3. Коплючи, заносити, розрівнювати що-небудь (виступ, нерівність ґрунту). Карпо загадував людям на роботу і попереду усього зваля скопати той капосний горбок на горі (Н.-Лев., II, 1956, 367).

СКОРА, й, ж., *заст.* Невиччена шкура звіра. Запали скорі й меду (на торжку), заморські пазощі й запаморочливий дух сеїшої смаженини (Загреб., Диво, 1968, 109).

СКОРЬ, і, ж., *уроч.* Те саме, що скорбота 1, 2. В важкі хвилини скорбі та недуг Я тихо йшов, куди гаділи очі (Крим., Ввбр., 1965, 29); Пожу тільки й залившається посміжнутись крізь скорб і запропонувати недужий бідарський лікіє, лікіє його батькиє, дідіє. — Може, тобі водички? (Стельмах, I, 1962, 162).

СКОРБИТИ, скорблять, скорбїть і рідко скорбію, скорбієш; *мн.* скорблять; і **СКОРБУВАТИ**, ую, уєш, недок., *по кому—чому, за ким—чим і без додатка, книжн., рідко.* 1. Дуже печалитися, тужити. Кармель нічого не одказував — ходив він часом дні цілістнькі, не промовляючи ні до кого словечка, скорбіючи та сумуючи (Вовчок, I, 1955, 355); Розкидані по нетрях несгодимий, На чужині в тяжкій самотині — ..Вони скорблять по рідній стороні (Стар., Ввбр., 1959, 19); Скорбує душа, гадаючи, що так і буде (Хотк., II, 1966, 377); Стара земля про все на світі знає — Чи радість, чи журба в людей буває. Во люди — це її любими діти. За всіх старій доводиться скорбіти (Воронько, Кавка., 1957, 65).

2. *заст.* Бути хворим. Ой щоб спало [дитя] — цастя мало, Да щоб росло — не боліло, На серденько не скорбіло! (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 3).

СКОРБНИЙ, а, е. Те саме, що скорботний. Скорбна дружина стоїть коло печі (Ю. Янов., IV, 1959, 142); Виходили люди з хати: насуплні чоловіки, парубки з сучорими лицями, із скорбними обличчями баби, молодіці, дічата (Головко, II, 1957, 319); На світланку мають прибути драгуни.. По гатах засвітилися скорбні свічечки, заплакало жіноцтво й діти, а селяни почали, немов перед смертю, одягати свіжі сорочки (Стельмах, I, 1962, 636); Ждучи тебе, я тихо плачу І думу скорбную мою Тевої душі передаю (Шевч., II, 1963, 279); Він тут упав, свичцем пробитий в груди, до скорбних трав прикинувши чолом (Гонч., Ввбр., 1959, 290).

СКОРБНО. Присл. до скорбний. Сидить скорбно поважна Докія (Коб., II, 1956, 224); — Може б,

ти побує сьогодні дома? Ще нездужави, — пильно і скорбно дивиться [мати] на нього і чує, як тремтять її повіки (Стельмах, II, 1962, 396); Криваві плями чорнії скорбно на землі (Сос., II, 1958, 497).

СКОРБОТА, п, ж. 1. Почуття, викликане глибокими переживаннями, стражданнями; печаль, сум; протилежне радість. — Я, тату, після того так пере-страждала.. така скорбота найшла на мене, що я стояла в церкві як неприкаяна (Н.-Лев., IV, 1956, 345); Не так це багато літ минуло, як умер Довбуш і народилася його пісня, а от вейбрала вже в себе тисячолітню скорботу народу, сльози гір і осінню печаль осінніх полоній (Хотк., II, 1966, 158); Глушак мовчить. Він сповнений скорботи (Довж., I, 1958, 123); Пекла в серці скорбота, тужаніло в очаз, не висихали гіркі сльози (Кучер, Дорога., 1958, 94); В його голосі відчувалася батьківська скорбота, пригашений біль (Чаб., Балкан. вєсна, 1960, 353); // Прояв такого почуття. Скрізь ебожество, лиго, скорбота, сум, а дитина метелики, пташчок гонить (Вовчок, VI, 1956, 303); Радість і скорбота В його піснях — це проща золота, Навік прощита голкою Марилі (Рильський, III, 1961, 276); Як символ великої скорботи, символ негасимої любові і відважної пам'яті Батьківщини про безсмертний подвиг її синів і дочок, що полягли в роки війни, горить Вічний Вогонь Слави на мозаїці Невідомого солдата біля Кремльської стіни (50 р. Вел. Жовтн. соц. рев., 1967, 21).

Від (од) скорботи — через глибокі переживання, страждання. Молодий хлопцев од скорботи не чує того лютування бурі, не чує стукоту й гуркоту (Н.-Лев., I, 1956, 567); У (в) скорботі — охолопений глибокими переживаннями, стражданнями. Прибув Щорс з групою вершників. Швидко зісковчав з коня і, знявши шапку, підійшов у скорботі до труни Боженка (Довж., I, 1958, 210); Біля воріт у скорботі стояла Федора і її сини (Цюпа, Назустріч., 1958, 187).

2. *перех. мн.* Те, що викликає глибокі переживання, страждання, нещастя, лихо, прикрість, в їх причиную. Вечері під брамою полязали прочани. Попринесли вони сюди, до святих стін, до ченців свої скорботи, свої гіркі сльози (Ів., Тарас. шлях, 1954, 17); Забула про мене давно ти, Про тебе давно я забул! У тебе є нові скорботи, Я в радіщі нові пірнує (Рильський, I, 1960, 144).

3. *рідко.* Біль. Швидка робота живото скорбота (Номіс, 1864, № 5578).

СКОРБОТНИЙ, а, е. 1. Який глибоко переживає, страждає від чого-небудь (про людину); печальний, сумний; протилежне радісний й. Замовкне Щур, покірний, скорботний (Вас., I, 1959, 230); Скорботна жінка в чорній густці, вав'язаній по-старомодному, склавши руки на колінах, дивиться прямо перед собою. — Мати, — каже Савайда (Гончар, III, 1959, 121); Над вигоном знову з'явся лемент і тужне голосіння скорботних матерів, жінок і сестер вербеських рекрутів (Ішук, Вербівчани, 1961, 43); // Який виражає глибокі переживання, страждання; власт. людині, що так переживає, страждає. По скорботному виразу його очей видно було, що смерть Аркадія вразила його глибоко (Вільде, Сестри., 1958, 158); Нервовий тик довго смикав його тонкі губи, і вираз суворого обличчя став скорботним (Тулуб, В стову., 1964, 130); Вона стояла зі скорботною усмішкою на вкритім пилком обличчі (Головко, I, 1957, 52); // *заст.* Пов'язаний з трауром; траурний. Ного покляли на скорботні мари. Та стая над ним у бій нещадній звал! Ішли бійці... — Тримай-теся, комунари! — Вперед їх віз Домбровський Ярослав (Тер., Серце., 1962, 14); Скорботний марш; Скорботне вбрання.

2. Сповнений, прийнятий скорботою, смутком, тугою; який містить у собі що-небудь сумне, тужливе. Як він [Шопен] пішов без вороття, То звуки Моцарта, скорботні і величні, Його проводили у сутінки довічні (Рильський, II, 1961, 215); *Мертвим належне віддав я; для тебе, читачу сердечний, Знову продовжую я повість скорботну свою* (Зеров, Вибр., 1966, 335); *То був спів урочистий, сповнений воззалецнення подвигу та утіко-вічення світлої пам'яті загиблих бойових товаришів, — скорботний спів над братською могилою невідомий солдатів* (Смолич, Мпр., 1958, 69); *Скорботна звістка; // Який завдає скорбота, який є причиною скорбота. Коли, наспівавшись, солдати вкладалися спати, то один, то другий підсідає до Шевченка і починає тизу розмову або розповідь йому своє мимукле і скорботні події, які привели його сюди* (Тулуб, В степу., 1964, 214); // Тяжкий, безрадісний. На глибини сибірських руд Козаїте світлі почування: *Не гине ваш скорботний труд І дум високе прагнення* (Траб., I, 1959, 272); *Квола і немічна в людина сама одна, і все життя самотнього скорботне* (Довж., I, 1958, 499).

3. Який викликає, навіває скорботу, який справляє сумне враження. Немало я пройшов скорботних сіл, Просторож спеченим, бездонним (Стельмах, V, 1963, 167); *Проглянувши був місяць скорботний з-за лип, Поглянув — жажнувся й стоваєся углиб* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 87); *Находить присмерк. Затяжний. Скорботний вечір листопада* (Шер., Дорога., 1957, 125).

СКОРБОТНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до скорботний. Елементи трагизму, скорботності, наявні в якому життєствердуючому мистецтві Моцарта, були частковим відображенням соціальних конфліктів, драматичних колізій дійсності (Мист., I, 1956, 45).

СКОРБОТНО. Присл. до скорботний. Невідомий почав жадібно їсти. Мати сіла поруч, підперла щоку долонею і скорботно дивилась на нього (Є. Крач., Квіти., 1959, 45); *Вона стояла у дверях в блідим обличчям Мадонни і скорботно розгадала уста* (Кочуб., II, 1955, 398); — *Хочу поговорити з вами про наших юних натуралістів... — Щось накоїли? — скорботно запитала Серафіма Іванівна, глянувши і на Антоніну Павліону* (Мокр., Острів., 1961, 82); *Дзвонили до вечерні: басовитий дзвін скорботно копився у повітрі і відлунював над Дніпром* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 134).

СКОРБОТОНЬКА, в, ж., нар.-поет. Пестл. до скорботта. *Ой не піду, мати, додомоньку спати: Є на серці скорботонька, далеченько знати...* (Укр. нар. пісні, I, 1964, 239); *Мертве море не таке гірке, Як моя скорботонька* (Крм., Вибр., 1965, 81).

СКОРБУВАТИ див. скорботити.

СКОРБУТ, у, ч., мед., заст. Цинга. Недостача вітаміну С в організмі характеризується симптомами цинги (скорбуту) (Хвор. дит. віку, 1955, 114); *Шевченко написав листа до А. Козачковського, в якому задував про своє перебування на Україні, про торування в Орську й під час Аральської експедиції на скорбут і на головні болі* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 349).

СКОРЕГОВАНИЙ, а, е, книжн., друк. Дієпр. пас. мнп. ч. до скорегувати. З'їзд [XXII] зобов'язує всі партійні організації мобілізувати трудящих на боротьбу за виконання скорегованих у бік підвищення завдань семірічного плану (Резол. XXII з., 1961, 18).

СКОРЕГУВАТИ, ую, уєш, док., перех., книжн., друк. Те саме, що скоректувати. Ліс росте десятки років, за рік не перетриває доцільності чи шкідливості якогось крилатого і сміливого новаторства, щоб скорегувати... (Ле, Право., 1957, 290); *І. Карпенко-Карий скорегував також у цій частині третьої дії*

[«Лімерівни»] окремі вирази відповідно до нових обставин (Рад. літ-во, 6, 1957, 82).

СКОРЕКТУВАТИ, ую, уєш, перех., книжн., друк. Док. до коректувати 1, 2. *Скоректувати попередні записи.*

СКОРЕНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мнп. ч. до скоротити. *На Україну все сунула й сунула трьохсоттисячна армія окупантів. Проте Україна не була і не могла бути скореною* (Скл., Легенд. вачлив, 1957, 25); *Він в бою, З своїми вірними братами, За рідну Грецію свою Полює, не скорений катанами* (Нагн., Зустрічі., 1955, 59); *Для Бальзака в ці хвилини скрипка, скорена рукою старого кріпака, відновлювала давні і незабутні* (Рибак, Помелка., 1956, 125); *Густав так і не знає досі, де вона живе. Він перестав допитуватися, скорений двоючою ласкою* (Хвижпак, Келінок, 1961, 89); // у знач. прикм. *Фашистські загарбники побачили на окупованій території України не покірних і скорених рабів, а. грізні мисливці* (Ком. Укр., 10, 1964, 44); — *Ми [радянські вчені] свято віримо в те, що скорений атом повинен давати людям щастя* (Рибак, Час., 1960, 223).

СКОРЕНЯТИ див. скореняти.

СКОРЕННЯ, я, с. Дія з знач. скоротити, скоротити. *Мріяли [грецькі імператори] після скорення Болгарії посуватися далі — на північ і схід* (Скл., Святийослав, 1959, 205); *Жоліо-Кюрі — комуніст. Комуніст — лауреат Нобелівської премії. Комуніст — великий знавець справи скорення атома* (Рибак, Час., 1960, 394).

СКОРЕНЯТИ, яю, яєш, недок., **СКОРЕНИТИ**, нію, нієш, док., перех., розг. Вивншувати, усувати кого-, що-небудь. *О, горе, ти горе! Чого без розбору Ти лопиш і єжишот, і вроду не в пору, І нащо минаєш багато на світі З того, що давно тут порв б скоренити?* (Шог., Поезії, 1958, 444); [В с:] *Смерть католиків! Смерть їм, супостатів! Вєсь рід скореним!* (Кост., I, 1967, 230).

СКОРЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до скорий.

СКОРЕНЬКО. Присл. до скорєбський. — *Я побіг у сад і скоренько вирівав собі цівку з бузини* (Гр., Без хліба, 1958, 58); *А в'ютант вибіє на горбок, розглянувся і тернувся скоренько до генерала* (Мак., Вибр., 1956, 170).

СКОРЕСЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до скорій.

СКОРЕСЕНЬКО. Присл. до скорєсенський. *Він дожда день і другий пробув, говорив і ходив, з печі очі, да усе так скорєсенько* (Барв., Опов., 1902, 98).

СКОРЕЦЬ, рия, ч., діал. Вузький довгий килим. *Сяде [Марія] ввечері скорці-коверці повстани ткаки, кетти червоні та жовті на чорному тлі розкидати... — теж милуєся* (Мур., Бук. повість, 1959, 41).

СКОРИЙ, а, е. 1. Який швидко рухається; швидкий. *В заті стало тило.. Нараз обівалялися, вдаряючи об шибки, грубі й скорі каплі дощу* (Коб., III, 1956, 227); *Руться вдалі за вітром скорим куці і трави на землі* (Перв., II, 1948, 65); *Немов вітри, вируйте хвилі скорі, до вас одиць, до вас подібний я* (Сос., II, 1958, 109); // Який проходить, відбувається у швидкому темпі. *Пані наша.. з себе була висока, оградна, говірки скорі, гучної* (Вовчок, I, 1955, 258); *Скора тода розварилася його лице, обила потом* (Мирний, I, 1954, 284); *Сонце тям часом підбилося ген високо, і навіть скорий рух автомашини не здатний був перемогти його палючі промені* (Смолич, I, 1958, 45).

Піті (вийти і т. ін.) скорою ходбою — піти, вийти і т. ін. швидко, не затримуючись. *Піднявшись, скорою ходбою пішов [Андрійко] до клуні* (Кочуб., I, 1955, 443); *Уперед вийшов Петро скорою ходбою, а за ним плавствє неродо Семен* (Март., Тв., 1954, 122); **Скорій поїзд**, розг. — пасажирський поїзд, який рухається з підвищеною швидкістю, без зупинок на маленьких станціях. *До перону прискочив скорий поїзд і через хвилину по-*

мчас далі (Ле, Міжгір'я, 1953, 359); З окриленім серцем летів я в столицю У поїзді скорім крізь луки й бори (Бячко, Вогнище, 1959, 15); Скорім маршем оройті (дістатися і т. ін.) — за менши строк, ніж належить, пройти, дістатися і т. ін. *Зейди уся банда мала скорім маршем, вертами дістатися до Косова і вдарити несподівано* (Хотк., II, 1966, 233); *Скорім маршем пройшла їзда на свіжих семиградських конях* (Ле, Україна, 1940, 173).

2. Який здійснюється, провадиться швидко, без затримки, в короткий проміжок часу. *Де руки й охота, там скоро робота* (Укр. присл., 1955, 81); *Какара.. штургнув (Сивоока) під бік, але відразу й відкопчов, встергаючись скорої вдачі* (Загреб., Диво, 1968, 186); // Який повинен з'явитися, відбутися, статися через короткий проміжок часу, незабаром. *Потім мені врожилася. Мені випало скорє багатство, лист і дорожа* (Коцюб., II, 1955, 247); *Тільки й розмови було [у селі] про скорий князів приїзд* (Хотк., I, 1966, 95); *Не отожнюйте гітлеризм з німецьким народом! Не отожнюйте скору безславу загибель гітлеризму з долею Німеччини!* (Довж., III, 1960, 34).

У (в) скóрому часі; У (в) скóрній час — незабаром, швидко. *Перші [1917 р.] звістки про революцію в Петрограді були одержані на Україні 27 лютого і в скорому часі розійшлися по всій її території, викликавши величезне політичне піднесення трудящих* (Ком. Укр., 2, 1967, 30); [В а с п л ь к о (твердо):] *Гадаю, в скорий час я повернусь; Бо я не злодій, не убив нікого, Чого ж тримати стали б там мене?* (Крот., Вибр., 1959, 568).

◇ До скорого побачення *див.* побачення; На скóру руку *див.* рука; Скорім поглядом окидати (окінувти) — те саме, що Дивитися (глянути і т. ін.) *бістрым оком* (те. бістрий). — *Що ж тобі за миза така?.. — Багато, Грицьку, розказувати... — це раз зітхнувши, одмовив Чіка й скорім поглядом окинув хату* (Мирний, II, 1954, 168).

3. розм. Бистрий, швидкий у своїх діях, рішеннях і т. ін.; моторний, спритний. *Андрійко скорий був, накий, як іскра* (Вовчок, I, 1955, 275); *Він сидів.. тиг.. а вона, легка та скоро, знай крутилася коло його* (Мирний, III, 1954, 279); — *Наглядай як снід в коломорі, Бо ті Миші красти скорі* (Фр., XII, 1953, 34); // у знач. ім. скорій, рога, ч., розм. Той, хто швидко, вправно працює. *Літвиному горб на животи, а скорому на плечач* (Укр. присл., 1955, 192); // до чого. *Охочий, прихильний до чого-небудь. Катруся була завжди скоро до сміху й жартів* (Кобр., Вибр., 1954, 127).

◇ Скорій на бігу — який швидко бігає. *Камілла страшна воєвоєниця і знахурка, і чарівниця, і скоро на бігу була* (Котл., I, 1952, 197); Скорій на руку *див.* рука.

СКОРИНА, в, ж. 1. Твердий зовнішній шар хліба, пірога і т. ін. [Х о р:] *Гоп, мої гречаники, гоп, мої білі, Чого ж мої гречаники на скорині сіли?* (Кроп., V, 1959, 254); // Кусок хліба, пірога і т. ін. [Б е к е р:] *Будуть мені ткачі за скорину роботи* (Л. Укр., IV, 1954, 230).

◇ Хліба ні скоріна — нема ні куска хліба; нема шкоти іжі. *Ой, косили косарики Піатори недлі, — Не бачили косарики Хліба ні скорини* (Укр. думи., 1955, 266).

2. Верхній затверділий шар чого-небудь. — *Може б, ти побує сьогодні дома?.. — Не можу, мало, — глазо відповів [Дмитро], розбиваючи носком скорину снігу* (Стельмах, II, 1962, 396).

3. рідко. Те саме, що шкірка.

СКОРИНКА, в, ж. Зменш. до скоріна. *Мар'я сиділа коло столу... незотя жувала скоринку хліба* (Мирний,

III, 1954, 152); *Татусь, цілуючи свою дитинку, Невляничого хліба дав скоринку...* (Л. Укр., I, 1951, 31); *Від стоми хитаючись, ледве поведе [хлопчисько] і хліба сучого скоринку гризе* (Забіла, Малим., 1958, 5); *В долин зійшов місяць. На приміраді скоринці снігу, як на воді, лягла його доріжка* (Стельмах, II, 1962, 398).

◇ Ні скоринки нема — те саме, що Хліба ні скорини (*див.* скоріна). *Треба їхати орати у поле, А в дорозу й скоринки нема* (Мас., Сорок., 1957, 363); *Ні скоринки хліба — те саме, що Хліба ні скорини* (*див.* скоріна). *В хаті не було ні скоринки хліба, ні крупинки будь-чого їстівного* (Бойч., Молодість, 1949, 4).

СКОРИНОЧКА, в, ж. Зменш.-пестл. до скоріна. — *Хліба ж хто повітрить, що ти тільки раз учора годувала дитину скориночками?* (Тесл., 3 князі життя, 1949, 64); — *Тимко любий мені — і все тут! З ним хоч на край світу піду, скориночку хліба їстиму, аби у ням, аби вдвоє! Оце тобі моє слово* (Тют., Впр, 1964, 97).

СКОРИСТАТИ, їю, їеш, док., з чого, рідко. Те саме, що скорістуватися. [К а с с а н д р а:] *Ні, ніколи не люблю того, хто так підступно скористав в нашої недолі* (Л. Укр., II, 1951, 287); *Один хитрий, прохистий лизеар, лов пєсик, скористав із чужих сніз* (Хотк., I, 1966, 126); *Івоніка й Михайло скористали в той хвилі й сіли снідати* (Коб., II, 1956, 47).

СКОРИСТАТИСЯ *див.* скорістуватися.

СКОРИСТУВАТИСЯ, їються, їстүється, їстүється і СКОРИСТАТИСЯ, їюся, їєшся, чим і з чого. Док. до користуватися, корпєтатися. — *Його зараз же спіймали і нагам при ньому знайшли. На мов шаста — не скористувався він ним* (Тют., Впр, 1964, 169); *Скориставшись телефоном, що стояв біля мене, я за телефон розмовляв із Станіславом* (Трубіл., Глєб. шлях, 1948, 44); *Щоб не бути в хаті, де ми щохвилини наражалися на господаря, ми скористувались в його пропозиції прогулятися в його гаю-садовочку* (Досв., Вибр., 1959, 60); *Буржуазія боїться повної свободи, повного демократизму, бо вона знає, що свідомий.. пролетаріат скористається свободою для боротьби проти панування капіталу* (Лєнін, 12, 1970, 112); — *Роззубилися турки, а ми скористувалися з цього і пробіглися в Дніпро* (Тулуб, Людоловц, I, 1957, 62); *Арґентинскон раптомо замовк, йому спало на думку скористатися в приїзду галичан, щоб підняти себе в очач новгородців* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 197).

СКОРИТЕЛЬ, я, ч., рідко. Те саме, що покоритель. *Із темних брїл життя ти силою напруг Витісуєш Нове — і синій виднокруг Обійми розкрива скорителєві неба* (Рильський, I, 1960, 292).

СКОРИТИ *див.* скоряти.

СКОРИТИСЯ *див.* скорятися.

СКОРИН, присл., діал. Скоріше. *Доводилося економі мало не після кожного дощу набавлять дівчатам п'ятака, щоб скорій буряк копали* (Горд., Заробітчани, 1949, 122); *Пригадаєш Грицькові гімназист Валя, якого він бачив на святках з Галею. — Ото їй скорій до пари, — думає собі Грицько* (Вас., I, 1959, 176).

СКОРИСТЬ, рості, ж., розм. Те саме, що швидкість. *Літєво вище. Ось ми вже на найвищому пункті, сідасмо на підводі і з головоломною скорістю спускаємось з гори* (Коцюб., III, 1956, 139); *Просувалася [яшірка] з великою скорістю поміж людські ноги. Нємачє плала водою* (Март., Тв., 1954, 294); *Знов гуркоче літак... Там безсонний пілот розвиває невидану скорість* (Сос., II, 1958, 10).

У (в) скорості — те саме, що У (в) скóрому часі (*див.* скорій). *Після того в скорості подався наш Яременко із села* (Хотк., I, 1966, 87).

СКОРИШ *див.* скоріше.

СКОРІШЕ, *рідше СКОРІШ*, присл. 1. Вищ. ст. до скб́ро¹. *Піп хоче великого приходу, а сам жеде, хоч би сто скоріше умер* (Укр. присл., 1963, 222); — *Іди, сину, щасливим.. Бережи здоров'я на чужині, про нас не забувай та скоріше вертайся* (Стельмах, 1, 1962, 472); *Усі товпились коло човнів, кожний хотів скоріш зайняти місце, пражостити свої клунки* (Коцюб., 1, 1955, 350).

◇ **Скоріше** (скоріш) *всього* — найімовірніше. *Ми, певне, не приїдемо, бо, скоріш всього, ми і на великдень тут зостанемося, щоб не перебувати Лілі учення* (Л. Укр., V, 1956, 134).

2. Точніше, більшою мірою, в більшій мірі. *Я все ж таки трошки оптимістка, чи то скоріш прогресистка, і думаю, що світ іде не до гіршого, а до кращого* (Л. Укр., V, 1956, 164); *Одержане завдання не було для нього тягарем, воно скоріше було йому благословенням і перешкодою в царину бажаних подорожів* (Говчар, III, 1959, 432).

Скоріше (скоріш)..., *ніж* (аніж)... — уживається у порівняльному звороті із знач.: а) краще, охочіше. (Нарта л.) *Римлянин всяк загине сам скоріше, ніж варвару дасть волю* (Л. Укр., II, 1951, 431); б) більше. *Шукаючи очима, де б сісти, він тихо поніс свою загорнену у білий підрашник, скоріш жіночу, ніж чоловічу, постать до садової лавки* (Коцюб., 1, 1955, 314); — *Гордію Івановичу!.. Понавеш скоріш в голосу, ніж в вигляду, Грибовського, переляканий Мандрика швидко зачинив двері* (Довж., I, 1958, 371); *Вони [грузовики] скоріше нагадували кримські каруци, аніж машини дальнього слідування* (Кучер, Голод, 1961, 435).

СКОРІЯТИ, *яю, яэш, док., перех., діал.* Розбудити. *Ліпше врати тихо, тихо, аби братів не скоріяти* (Сл. Гр.).

СКОРО¹. Присл. до скб́рій 1,2; вищ. ст. скоріше, *рідше скоріш*. *Вал котилася скоро, наче вихор, Здіймає воду рівно з берегами* (Фр., XIII, 1954, 347); *Щастя скоро покидає, а надія — ніколи* (Укр. присл., 1963, 184); *Десятихк вавелькотас щось так скоро, що Гнат не вразу второпав* (Коцюб., 1, 1955, 34); *Мачусі самій доводилося поратись і на полі, і в домашньому господарстві. Допомоги від своїх дочок ще не скоро чекати: одній було п'ять років, а другій — вісім* (Головко, II, 1957, 512); *Посивистуючи і голосно вже говорячи, подалися легіни направо, і скоро затихли кроки їх коней за поворотом* (Хотк., II, 1966, 250); *Скоро приїде весна. У вітрах і снігах з дихання її відчуваю* (Сос., II, 1958, 243); *Тільки сповиєся і побіг уперед і скоро змішався із тими, що бігли з горбіє* (Тют., Вир, 1964, 501); // у знач. присудк. сл. *Через короткий проміжок часу (настане, почнетсья). Швидко весни одцвітають, Хутко літні дні минають, Скоро вже й зима...* (Вирган, В розп. літа, 1959, 18); *Скільки вони отак простояли... не пам'ятала соня, але коли підвела голову, від переляку поголола в грудях: — Ой Юрію, вже скоро світанок...* (Стельмах, I, 1962, 529).

СКОРО², *стол., рідко*. 1. *часовий*. Уживається на початку підрядного речення часу і означає, що дія головного речення відбувається відразу після дії підрядного речення; уживається у знач. т і л ь к и, я к т і л ь к и, л и ш т і л ь к и. *Суха солома, як порох, бралася враз озем, скоро він до неї доторкався* (Гр., II, 1963, 301); *Ось під'їзав і сам Шрам. Скоро загледів його сиву бороду, гарав вози поодкочували геть і повиходили до його назустріч* (П. Куліш, Вибр., 1969, 70).

2. *умовний*. Уживається на початку підрядного умовного речення, яке виражає реально можливу умову; уживається у знач. *я к щ о, у т о м у в и п а д к у, к о л и*. *Ділиться [село] на три присілки. Скоро кль-*

ка заток при купі, то вже й присілок (Март., Тв., 1954, 312); // у сполуч. з част. б (б и). *Уживається в підрядному умовному реченні, яке виражає бажаву, передбачувану або суперечну дійсності умову. Тільки надвірні двері вдержували ту силу води, що так би й линула в тату, скоро двері відчинилися б* (Гр., I, 1963, 419); // у сполуч. з част. в ж е (у ж е). *Уживається в підрядному умовному реченні, яке виражає умову, що є причиною або обгрунтуванням того, про що говориться в головному реченні. — Якове, ти міг би затопити в грубіці, скоро встав жуєл — почувся в ліжка кислий жінкий волос* (Коцюб., II, 1955, 434).

СКОРОБИТИ, *блю, биш; мн. скороблять; док., перех.*
1. *Зробити нерівним, покоробленим, зігнутом*.
2. *розм. Скорчити, скривити (людину або частину її тіла)*.

СКОРОБИТИСЯ, *биться; мн. скоробляться; док.*
1. *Зробитися нерівним, зігнутом*.

2. *розм. Скорчитися, скривитися (про людину або частину її тіла)*.

СКОРОБЛЕНІЙ, *а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до скоробити; // у знач. прикм. Біля скороблених дверей лежав порослий мохом дикий камінь* (Перв., Невгадаєве життя, 1958, 146).

СКОРОВАРКА, *и, ж. Герметично закрита посудина, призначена для прискороженого готування страв. Дуже зручна скороварка, створена в Мелітополі. Вона має три відділення, герметично закрита. І жа вариться при температурі 120—150 градусів* (Рад. Укр., 13.III 1967, 4).

СКОРОДЖЕНІЙ, *а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до скородити; // скороджено, безос. присудк. сл. Се ще вилати по воді писано, а граблями скороджено* (Укр. присл., 1955, 176).

СКОРОДИТИ, *джу, даш, недож., перех. і без додатка*. 1. *Розпушувати землю бороною, граблями; боронувати. Оніся тикнула йому в руки граблі, й він мусив скородити, а потім очистити доріжки* (Н.-Лев., III, 1956, 107); *По примороженій ріллі не скородили озимини, щоб не вривати скиби в корінцями* (Горл., Цвітн., 1951, 18); * *Образно. І [пустиню] обрали кінської копця, Скородили списи* (Фр., XIII, 1954, 281); *Кулі. з форкотом скородили свіжу рілля* (Стельмах, II, 1962, 193); // *чим. Залишати на чому-небудь сліди у вигляді довгих заглибин. Коли його кінь вгрузав у сніг, то полісовици починає шаруватими передами скородити поле* (Стельмах, I, 1962, 87).

2. *розм. Те саме, що дряпати¹*. 1. *Вона [панночка] мене й щипав, і штирхав, і грєбінцем мене скородити, і штильками коле, і водою зливав* (Вовчок, I, 1955, 109).

3. *перен., рідко*. *Завдавати ударів кому-небудь. Де тільки яка заваруха на ярмарку або на храму, де пагне бійкою, — безпримітно й Інокентій там треться. Чи молоді, чи старі чоловіки затівають бійку, йому байдуже: вривається в гирько-фуктовичком у кулаці — і пішов скородити направо й наліво* (Тют., Вир, 1964, 21); *Гукнув Карпо до сусідів, торкаючи рукою шаблю біля боку: — Паміе скородити треба, нехай земля трохи почекає* (Ле, Україна, 1940, 276).

СКОРОДИТИСЯ, *диться, недож. Пас. до скородити*. 1. **СКОРОДИЮЧИЙ**, *а, е, рідко*. *Те саме, що швидкодіючий. — Тут потрібні якісь рішучі й скородіючі заходи* (Шовк., Інженери, 1956, 238).

СКОРОДРУКАРНЯ, *і, ж., заст.* Друкарня, оснащена скородрукувальними машинами.

СКОРОДРУКУВАЛЬНИЙ, *а, е, заст.* *Стос. до друкування на машинах з плоскою формою за допомогою циліндричного вала.*

СКОРОЗДРА, *и, ж., діал.* Скороспілка.

СКОРОЗДРИЙ, а, е, діал. Скороспілий. Ся ягода скороздра, то тим рано і поспіла (Сл. Гр.).

СКОРОЗДРІЛИЙ, а, е, діал. Скороспілий. Чорний-бо вес скороздрілий, так ми його й назіємо (Сл. Гр.).

СКОРОЛІСКИ, ів, мн., діал. Проліски.

СКОРОМ, у, ч. М'ясна або молочна їжа, заборовена церковними правилами для вживання у пісні дні. Пряла [Грицха] в село вовну й повісла, а ва то [те] дівчала.. то мучи, то скорому (Март., Тв., 1954, 64); — Дома пощуса, а коли їду на ярмарки, то мущи і скором вживати, — щиросердо і збентежено признається сповідник (Стельмах, 1, 1962, 189).

СКОРОМИНА, в, ж. Те саме, що скором. — Покійні батьки мої.. були страшенно богомольні. Щоб ото вони сяято же пропустили або скоромини аїли в піст — боронь боже! (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 74); — Багато родичів має наша пані Софія по заарницях та все, видно, католики... Ніяких постів не визнають, поїдають скоромину і в петріку!.. (Гончар, Таврія, 1952, 220).

СКОРОМИНКА, в, ж. Пестл. до скоромини. З черцями не їсть [Левко], а сам собі готує страву, що-небудь смачніше, а то й скороминку (Коцюб., III, 1956, 144).

СКОРОМИНУЧИЙ, а, е. Те саме, що скоромнущий. Розмовляла [Люба] в Юр'ян, згадуючи кожну дрібницю з свого скороминучого щастя (Кочура, Зол. грамота, 1960, 518); Людське життя не таке вже довге, щоб розміривати його на тижасові скороминучі захоплення і розчарування (Рад. літ-во, 4, 1967, 25).

СКОРОМИНУЧИСТЬ, честі, ж. Абстр. ім. до скоромнущий. Мотіями розпачу й відчаю проймає й інша його [М. Грцана] новела, власне, стюд — «В обняттях демонів. Це — коротенький, густо забарелений містикою ескі про скороминучість людського буття (Рад. літ-во, 2, 1957, 24).

СКОРОМИНУЩИЙ, а, е. Який швидко минає, проходить (про час, роки, став і т. ін.); недовговічний. Бували в мене в перших днях шкільного життя прикрасі в товаришах, але ті прикрасі були хвилеві та скороминущі (Фр., XVI, 1955, 432); Поки нашого аку, втішайність Скороминущим життям (Зеров, Вибр., 1966, 262); Марині стало шкода цієї короткочасної вижи, як свого скороминучого дитинства (Дмит., Наречена, 1959, 163); // Який відбувається, триває недовго. Раз у раз перекопувалися ми, що талант переважає всі скороминущі літературні моди, що справжньому талантові, як вода рослині, доконче потрібна життєва, жива вода пради, без неї він засихає (Рильський, Веч. розмови, 1964, 144); Вона ще більше схудла за останній час, на вазмаглому обличчі іноді випливали легка скороминуща посмішка (Жур., Вечір., 1958, 190); Тіні надворі робилися довіг, швидкі й скороминущі (Смолч., II, 1958, 13).

СКОРОМИНУЩИСТЬ, честі, ж. Абстр. ім. до скоромнущий. Бойова дружба народжується і міцніє швидко, як швидко часом і кінчалась через скороминущість життя (Довж., I, 1958, 299); Найістотніша ознака моди — скороминущість, а одна з провідних, вирішальних ознак мистецтва — довготривалість (Рильський, Веч. розмови, 1964, 174).

СКОРОМИТИ, млю, мвш; мн. скоромлять; недок., розм. Те саме, що скоромитися.

СКОРОМИТИСЯ, млюся, мвшся; мн. скоромляться; недок. Істи у пісний день скором всупереч релігійним заборонам. Мати у піст.. йї.. молока не дає їсти, бо «скоромитися можна тільки тиж дтям, що це щизьку ссуть, або слабши» (Григ., Вибр., 1959, 112).

СКОРОМНИЙ, а, е. 1. Виготовлений з м'яса або молока та заборонений церковними правилами для

вживання у пісні дні. Пісна страва не пристає так бо живота, як скоромна (Укр. присл., 1963, 67), Терентій відразу насупився, але нічого не сказав, умилюючи скоромні товченики (Стельмах, I, 1962, 596); // у знач. ім. скоробінь, ного, с. М'ясна або молочна їжа. Денис часто сміявся з Романа, що він слугав матері, все ходити до церкви, стівас і читав на крмасах, не їсть скоромного в піст (Н.-Лев., VI, 1966, 316); Висаокі сусідки, що забігали вряди-годи [до Гафії] солт повичити, смачно вдихали пагоці скоромного (Бабляк, Живачик, 1967, 79).

Скоробіньний день — день, коли за церковними правилами дозволяється вживати скоромну їжу. Коли не забредеш к Мірошнику бувало, У його в і зліб, і сляк, і сало, Чи то в скоробіньний день — із маслом бузунці, Книші, вареники і всякі лагоминки (Греб., I, 1957, 69).

2. перен., розм. Непристойний, цинічний; масний. І регім, і вигуки, і скоромні вигадки, і дензньт склянок, і цюкіт ножів — все ажішалось у галас безладній та бийкий (Стар., Облога., 1961, 24).

СКОРОМНИК, а, ч., розм. Той, хто вживає у пісні дні скоромну їжу, не постує. Колись раз привели одного скоромника, що в середу їв, мов той цуцик, скоромне (Кв.-Осн., II, 1956, 243).

СКОРОМНИЦЯ, і, ж., розм. Жів. до скоробінь. **СКОРОМНО**, присл. Істи скоробінь — скоромитися. Німець каже, що постить все половину; одень їсть скоромно, а вночі постить (Номіс, 1864, № 940).

СКОРОМОВКА, в, ж. 1. Швидка, поспішна мова або швидкий темп мови. Було добре чути кожен тихий голос, вірке схлипування Катрусі і заспокоїлишу скоромовку розгніваної Ульяки, Чумакової жінки (Кучер, Прошай., 1957, 79); — А я оце у Калинівку приїхала, — солоденькою скоромовкою затрікотіла стара, — дай, думаю, вайду, погляну, як мої діточки поживають (Собко, Звчч. життя, 1957, 123); * Образно. В темряві чулися крики поранених, голоси команди, тріск автоматних черв, важка скоромовка кулеметів, свист кулі і сичання осколків (Перв., Дикий мед, 1963, 367); // у знач. присл. скоромовкою. Швидко, поспішно. Всю фразу Анатолій випалив скоромовкою (Гур., Життя., 1954, 91); Ориська заговорила скоромовкою, в виразкою напкою казаття в голосі (Вільде, Повнол. діти, 1960, 161).

2. Жанр народної творчості — жартівливий вислів, скомпонований із важких для швидкої вимови слів. Різноманітними були засоби й методи виховання та навчання в народі. Серед них дуже важливу роль відігравала народна поетична творчість.. Загадка розвивала кмітливість і спостережливість. Скоромовка удосконалювала мову (Нар. тв. та етн., 2, 1964, 85); Народні дитячі пісенки, приказки, скоромовки, загадки, примовки, казальбури — все це ербітими родинками бачить і переливається на сторінках журналу «Малютко»! (Рад. Укр., 8, I 1965, 3).

СКОРОМОВЧКА, в, ж. Пестл. до скоромовка. **СКОРОПАЛ**, а, ч., розм. Те саме, що кулемет. — О-о-й! Ой! — пролунало есвід ва постріом, і важкий град кулі із скоропала валився навкруги очеретів (Ле, Вибр., 1939, 78).

СКОРОПАШКА, в, ж., розм. 1. Те саме, що дряпак 1. Дянько сів, сестра волочить. Волочить позиченою скоропашкою (Гончар, II, 1959, 220).

2. Те саме, що сох 2. Соли мають багато назв (черкуша, трояк.. оралка, ралка, скоропашка) (Нар. тв. та етн., 3, 1969, 29).

СКОРОПИС, у, ч., рідко **СКОРОПИСЬ**, і, ж. 1. Тип письма, для якого характерне зв'язне написання літер у слові та велика кількість лігатур. У XV ст. набуває

поширення скороніс. Від попередніх туніс письма він відрізняється і загальним виглядом, і конкретним написанням окремих літер (Наука., 2, 1973, 44); Сагайдачний розстебнує жупан і втягує в внутрішньої кишені складений учетверо аркуш, списаний закрученим скоронісом (Тулуб, Людолова, 1, 1957, 178); [М а р т и в:] Я неграмотний? Вибачай! То ти неграмотний, бо умієш тільки молитви читати, та й то по батьківському молитвеннику, а по чужому не втнеш!.. А я й скоронісь розбираю (К.-Карий, 1, 1960, 332).

2. заст. Стенографія. Вона старанно вичала скороніс і робила записи стенографічними знаками (Донч., V, 1957, 228).

СКОРОПІСЬ див. скороніс.

СКОРОПЛІДНИЙ, а, е. Здатний швидко давати плоди після васаждения (про плодови та ягідні культури). На Україні вишня в однію з найбільш поширених скороплідних і невибаглих плододив рослин (Хлібороб Укр., 2, 1970, 30).

СКОРОПЛІДНІСТЬ, ності, ж. Здатність швидко давати плоди після васаждения (про плодови та ягідні культури).

СКОРОСПЕЧЕНИЙ, а, е, розм. 1. Недавно, тільки що створений, організований. — Марія Йосипівна Кленова, — свідчила далі зловісна анонімка, — дочка німецького громада дала, який перебував на радянській землі кілька років, маючи на те якісь скороспечені права (Ле, Клен. лист. 1960, 12).

2. Який недавно став ким-небудь, отримав звання, посаду. Яків Сажню посміхнувся. — Моряк з мене скороспечений, товаришу капітан-лейтенант. Вперше я на морі (Ткач, Крута хвля, 1956, 124).

СКОРОСПІЛІЙ, а, е. 1. Який рано й швидко досягає повного розвитку (про рослини, плоди та сільськогосподарські тварини). На баштані рясно повилася заг'яз скороспілий кашун і диль (Кач., Вибр., 1947, 74); Могилу недавно було обкладено дерном, та на ньому вже встигла вирости молода трава, а якийсь скороспілий вівсюжок навіть заколосяся (Донч., V, 1957, 538); Сіра українська порода качок.. є найбільш скороспілою і найменше вишколюю до кормів та умов утримання (Хлібороб Укр., 5, 1965, 9); Кролі — це не тільки смачне й дешеве м'ясо, а й ціна гуртова сировина. Вони дуже плодючі й скороспілі (Хлібороб Укр., 2, 1969, 49); // Стос. до розведення швидкоростучих порід, сортів. Щоб різко прискорити темпи виробництва м'яса, треба повністю використати переваги свинарства як галузі найбільш скороспілого тваринництва (Рад. Укр., 4.1 1962, 1).

2. перен. Найдто швидко зроблений, організований; недостатньо продуманий. Всіляка мода [в поезії], де зріють скороспілі примітиви, минає, а щире слово, роджене життям і долею народу, захищається, перемагає (Мас., Роман., 1970, 89); — Скажу тобі, Ярославе, не хотів я цього весілля вашого скороспілого, не так це робиться в нас (Гончар, Людина., 1960, 48); Партия рішуче виступає проти суб'єктивізму, всякого роду прожектерства, скороспілих висновків і поспішних, відірваних від реальності рішень та ігнорування досягнень науки і практичного досвіду (Ком. Укр., 10, 1967, 18).

СКОРОСПІЛІСТЬ, лості, ж. Здатність рано й швидко досягати повного розвитку (про рослини, плоди та сільськогосподарські тварини). Щоб підвищити скороспілість і витривалість баштанних рослин до низьких температур... застосували ранні квітневі посіви одночасно з висівом частини насіння у звичайні строки (Колг. Укр., 5, 1957, :3); За скороспілістю білі довогузі свині поступаються перед багатьма породами

(Свннар., 1956, 49); Підвищення життєвості, скороспілості та інших якостей потомства, що виникають в результаті схрещування, дає змогу різко збільшувати продуктивність тварин (Наука., 9, 1960, 25).

СКОРОСПІЛКА, я. 1. ж. Плід, що рано й швидко визрів, а також рослина, що дає такі плоди. Як приїздила бабуся із села, всім гостинцям із дороги привезла: Майці — динь-скороспілку, ягідок, А Климів, оливок, — пиріжок (Нех., Ми живемо., 1960, 32); — Обтрусил скороспілку і падалиці навизбури, — загадав роботу Прозорові (батько) та й пішов знову до альтанки (Шпяв, Балавда, 1957, 217).

2. ж., перен. Те, що надто рано або швидко з'явилося, виникло, надійшло. Пристрасті в нас улалися, скороспілки люлій області, 3 ран, що життя задало, ще тіба шрами болять (Фр., XIII, 1954, 306); Лиш круки дзюбати та сиві діди не радють, віщують недобре та гудять весну-скороспілку (Дн. Чайка, Тв., 1960, 189).

3. ч. і ж., перек., розм. Про людину, що надто швидко досягла повного розвитку. — Сергій наслідяє з тебе? — насторожується вся горшкувата голова Шмаїна. — То зараз же, при тобі, в три ший вутурю, в бєвість нажену його, пєсюду такого! Іч, скороспілка черева! (Стельмах, Хліб., 1959, 121).

СКОРОСПІШНИЙ, а, е. Те саме, що скороспілий 2. На світі багато чого здається дивовижним. Здивувало й Палажку скороспішне одруження Оксани й Савки (Грим., Незакіч. роман, 1962, 271).

СКОРОСПІШНІСТЬ, пості, ж. Абстр. ім. до скороспілий.

СКОРОСПІШНО. Присл. до скороспілий.

СКОРОСПІШЛИЙ, а, е. Те саме, що скороспілий. Для присадибного саду найбільш цінними в скороспілий сорти (Хлібороб Укр., 11, 1966, 31); Племінне стадо скороспілих польських кролеват виведено в дослідному господарстві «Українка» (Рад. Укр., 6.1 1965, 1); Важливе джерело збільшення виробництва м'яса — швидкий розвиток найбільш скороспілого галузі тваринництва — свинарства (Колг. Укр., 7, 1962, 14); Цей молодик має славу талановитого науковця. Але слава та — скороспілий й роздута (Шовк., Інженери, 1956, 157); Більшість поезій збірки.. має етюдний характер із скороспілими, прохідними висловками (Літ. Укр., 29.VII 1969, 2).

СКОРОСПІЛІСТЬ, лості, ж. Те саме, що скороспілість. Для одержання високих і сталих урожаїв в кожному господарстві треба висівати не один, а два-три сорти пшениці, які різняться між собою біологічними властивостями — зимостійкістю, скороспілістю, а також продуктивністю (Хлібороб Укр., 8, 1964, 5); Встановлено, що скороспілість курчат залежить... від кольору пір'я. Швидше за інших росте молодня з чорним пір'ям, трохи повільніше — в коричневим, найгірше — з білим (Хлібороб Укр., 8, 1969, 47).

СКОРОСТРІЛ, а, ч., заст. Кулемет. — Як сонце випало з-за чорного лісу і прогнало туман, перед нами зарисувалась ворожа лінія. Хотіли повернути назад, але в тій землі закокотів скоростріль і примусив стоятися в рів (Ірчан, II, 1958, 59); Йому надозин світліли кулі автоматичного скорострільа (Смолян, Сорок вісім... 1937, 263).

СКОРОСТРІЛЬНИЙ, а, е, військ. Який має велику скорострільність, робить постріли один за одним, через короткі інтервали. Чулися кулеметні черги, постріли скорострільних гармат... (Перв., Дикий мед, 1963, 350); — Курсанте Шмаїленко, що це таке? — Рєсїйська скорострільна гвинтівка зража 1891/30 року, — відрепортував Павло [лейтенантові] (Багмут, Службу Рад. Союзу, 1950, 11).

СКОРОСТРІЛЬНІСТЬ, вості, ж., військ. Кількість пострілів, які можна зробити за одиницю часу; // Стрільба в короткими інтервалами. Павло, Сергій, Федір і ще десяток курсантів — ентузіастів скорострільності спробували нові прийоми (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 64).

СКОРОТАТИ, аю, а́сн, перех. Док. до коротати. Не маючи роботи, щоб скоротати час, виймала (Дзвінка) зі скрині намиста... і прибрала їх перед дзеркалом (Гжицький, Опришки, 1962, 198); До п'ятої дишалось майже дві години. Дві години чекання... Де їх подіти, скоротати? (Дор., Не повторю..., 1968, 262).

СКОРОТЕЧНИЙ, а, е. Який швидко тече. Скоротечний Дніпро; // Який швидко проходить, минає (про час, роки, стан і т. ін.). Скоротечні дні.

△ Скоротечної сущоти — туберкульоз легенів, який швидко розвивається і за короткий час призводить до смерті. Він копає із Фабіаном.. криницю, добує в ній до вічного холоду, простудився там і невдовзі зміг на скоротечні сущоти (Земляк, Лебедина зграя, 1971, 10).

СКОРОТИТИ див. скорбчувати.

СКОРОТИТИСЯ див. скорбчуватися.

СКОРОТЛИВИЙ, а, е, фізл. Який має здатність скорочуватися. Скоротливі елементи надширкових залоз.

СКОРОТЛИВІСТЬ, вості, ж., фізл. Здатність тканин живого організму скорочуватися. Основоною властивістю всякої м'язової тканини є скоротливість (Анат. і фізіол. люд., 1957, 15).

СКОРОТНИЙ, а, ё, мат. Який можна скоротити (про числа). Скоротний дріб.

СКОРОТНІСТЬ, вості, ж. 1. фізл. Те саме, що скоротливість. Властивість м'язів — скоротність — доцільно показати на ізольованому литковому м'язі жаби (Метод. вкл. анат., 1955, 47).

2. мат. Властивість чисел скорочуватися. Скоротність дробу.

СКОРОХВАТ, а, ч., розм. Спритна, метка людина. **СКОРОХВАЦЬКИЙ**, а, е, розм. Спритний, меткий (про людину). Кламко, гнучкий, високий, гошій, допитий і скорохвацький, має за плечима торбину (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 207).

СКОРОХОД, а, ч. 1. Той, хто швидко ходить. В нас дорога не для скороходів: Належить їм понад кручі (Фр., XIII, 1954, 331); // спорт. Спортсмен із швидкісною ходьбою, бігу (на лижах, ковзанях і т. ін.). Іван Петрович Погребняк по праву вважається піонером спортивної ходьби, був першим чемпіоном УРСР з цього виду легкоатлетичної програми, а згодом і виступав чудовим скороходом (Веч. Київ, 11.X 1967, 2); // У давнину — слуга, що біг перед екіпажем володаря, а також говець, посильний. Попереду козацьких саней бігли скороходи і кийками розганяли людей (Тулуб, Людолови, II, 1957, 448); [Х у с а:] Яка ж їй саме звістка пожадана? Я зміг пошлю до пані скорохода в відповіддю, аби я знав питання (Л. Укр., III, 1952, 172).

2. Робітник, що здійснює проходку швидкісним методом. Підземні скороходи працюють за базатокалічним графіком, виконуючи за зміну по три цикли. Досягнути темпа проходки забезпечать дострокове введення в експлуатацію восьми нових лав (Роб. газ., 30.I 1962, 1). 3. тільки мн., фольк. Чарівні роботи, які швидко череснують на велику відстань того, хто їх взуває. Якби мав я скороходи, Я б помав, як вітер, прудко (Л. Укр., IV, 1954, 121).

Чоботи-скороходи, фольк. — чарівні чоботи, які швидко череснують на велику відстань того, хто їх взуває. Колись простий народ, висловлюючи найпотемнішу думку про помноження своєї сили і могутності, створив

смільну казку про чоботи-скороходи (Рад. Укр., 10.IV 1959, 1).

СКОРОЧЕННЯ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до скоротити. У небезпечних же виробництвах і шкідливих для здоров'я робочий день повинен бути скорочений до 4—6 годин на добу (Левін, 32, 1973, 152); Мовлення може бути скорочене настільки, що співрозмовники можуть розуміти один одного буквально із післявог (Рад. психол. наука., 1958, 235); Величина шлунока пристосовується до його наповнення, тобто в шлуноку ніколи нема порожнього простору, він завжди скорочений (Наука., 8, 1959, 27); Моя Грен, чого ти така сумна, сумна? Вже тиждень без роботи — скорочена вона (Сос., I, 1957, 323); // скорбчено, безос. присудк. с.м. Від Козельця, через Чернігівщину, Сумщину, Курську й Орловську області, дорогою [на Москву] набагато скорочено (Рад. Укр., 19.XII 1961, 4); Микола відчує, що Гіря непридільний до Радянської влади, але не міг зрозуміти... чому під час чистки апарату млина його, Гірю, не скорочено (Гжицький, Вел. надії, 1963, 13).

2. у знач. прикм. Який після скорочення став менший за кількістю, об'ємом, величиною і т. ін. Професор готував для перевидання скорочений курс своєї наукової праці (Смолич, Мир., 1958, 82); Яскравим проявом піклування партії та уряду про добробут трудящих є поступове переведення робітників і службовців на скорочений робочий день (Наука., 2, 1960, 2).

3. у знач. прикм. Виражений коротко, позначений початковими літерами, частиною слова (слів) або коротким словом. Наказовий спосіб доречніший для передачі несподіваної дії, викликані попереднім розгортанням подій; скорочене ж дієслово вживається тільки із значенням раптовості дії, не зумовленою прямо іншими діями (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 391).

СКОРОЧЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. скоротити, скорбчувати і скоротитися, скорбчуватися. Нова техніка і скорочення робочого дня вимагають переходу до вищого ступеня організації праці (Програма КПРС, 1961, 65); Скорочення описових елементів, аконізм, драматизація розповіді... все це було новою сторінкою в історії української прози, яка з появою Коцюбинського знаву продемонструвала можливості українського письменства (Рад. літ-во, 4, 1964, 90); Нелюдські методи експлуатації, звірячі режими, встановлені колонізаторами в поневоленіх ними країнах, привели до різкого скорочення населення колоній (Ком. Укр., 2, 1961, 43); Коли ми спокійні, то не відчуваємо скорочень серця (Наука., 3, 1968, 28); Четверта сестя Верховної Ради СРСР одностайно прийняла закон про нове значне скорочення збройних сил Радянського Союзу (Наука., 2, 1960, 7); При скороченні дробів коефіцієнти чисельника і знаменника скорочуються на їх спільний дільник (Алг., I, 1956, 72).

2. Скорочена назва, скорочене позначення когось, чого-небудь. Дарницький шовковий комбінат — ДШК. А його робітники це скорочення розшифровують жартома: — Даші шовк країні! (Рад. Укр., 12.XII 1962, 3).

3. Пропуск в якому-небудь тексті; купюра. — Я просив би дати певні маленькі пояснення, — тягнув даліше незнайомий... — Тут є деякі скорочення (Кобр., Вибр., 1954, 210).

СКОРОЧЕНО. Присл. до скорбчений 2, 3. Його звали Пров Касій, а скорочено Провка (Мяк., II, 1957, 484).

СКОРОЧУВАЛЬНИЙ, а, е, фізл. Те саме, що скорбтливий. Білки м'язової тканини пралять за своєрідні механо-хімічні молекулярні машини, що трансформують хімічну енергію деяких сполук у механічну.

роботу. Це — скорочувальна функція біаків (Наука., 9, 1965, 59).

СКОРОЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. скоробувати. Розтягування і скорочування штучних м'язів — теж складний процес (Наука., 7, 1964, 2).

СКОРОЧУВАТИ, ую, уєш, недок., **СКОРОТИТИ**, очу, бтиш, док., перек. 1. Робити що-небудь коротшим (див. короткий 1). Вони йшли напростець, через запланні луки, через ґрунські хащі очерету, через маленьку затоку і протоки, склиі морозом. І це мало не втричі скорочувало їм шлях (Тулуб, В степу., 1964, 307); Радянські люди еміють чудове скорочувати відстані між мрією та її стіленням у життє (Ком. Укр., 5, 1967, 29); Одчайдушно скорочував [дяк] молитви (Кач., II, 1958, 23); Щоб скоротити свою путь, вирішує [Тоня] брести через ляман напростець (Гончар, Тронка, 1963, 224); Нарешті відкладає [Начко] окремо готові до друку речі, а окремо такі, які треба було скоротити (Фр., VI, 1951, 258); // Зменшувати, обмежувати тривалість у часі. При капіталістичному виробництві розвиток продуктивної сили праці має на меті скоротити ту частину робочого дня, яку робітник витрачає на самого себе (Маркс, Капітал, т. I, кв. I, 1952, 322); Він бачив перед собою не бідного брата, але нещасну свою судибу, що перед часом скоротила його батькові жите [життя] (Ков., Тв., 1958, 59); Щоб якомога скоротити час несподіване рандеву, він пішов був швидше (Шовк., Івженері, 1956, 254); // Робити менш помітним час протікання чого-небудь. Це вони [дівчата] скорочували його нудний день, наповнювали турботами вечір (Мушк., Серце., 1962, 105); Дні, а головне, вечори таліся такі безмежно дові, що нічим їх не можна було скоротити (Гжицький, Чорне озеро, 1951, 365).

2. Коротше виражати що-небудь, позначаючи його початковими літерами, частиною слова (слів) або коротшим словом. Зловис [Мікола] себе на тому, що.. прийняв іктернативську [інтернапську] манеру скорочувати прізвища (Збан., Курп. о-ви, 1963, 417).

3. Зменшувати, обмежувати кількість, об'єм, величину і т. ін. чого-небудь. Розвиток суспільних форм культурно-побутового обслуговування безперервно скорочуватиме обсяг трудових затрат в домашньому господарстві (Ком. Укр., 7, 1961, 67); Досвід багатьох колективів показав, що, скорочуючи адміністративно-управлінський склад, можна без шкоди для виробництва зекономити дуже багато трудових (Колг. Укр., 6, 1956, 2); Поставивши перед собою завдання знищити Україну як державу, перетворити її на сільськогосподарську провінцію Німеччини і скоротити населення до потрібного мінімуму, гітлеризм хинувся виконувати це завдання з небаченою ненажерливою люттю (Довж., III, 1960, 54); — Я видавав кожному з них [матросів] по тридцять грамів води на день. А потім скоротив і цю норму (Кучер, Голод, 1961, 206).

4. мат. Виразити у менших числах яке-небудь математичне відношення, поділивши обидві частини його на яексь число. Скорочувати дріб.

5. Звільняти з роботи. — Хай вона горить така робота! Там не дорває, там перерває... Хіба це мое діло? Я машину повинен знати і край... А вони кондукторшу [кондукторку] скоротили! (Кучер, Прощай., 1957, 61).

СКОРОЧУВАТИСЯ, ується, недок., **СКОРОТИТИСЯ**, рбтяться, док. 1. Ставати коротшим (див. короткий 1). Під час великих протистоянь, що повторюються кожні 15—17 років, відстані між Марсом і Землею скорочуються приблизно до 56 мільйонів кілометрів (Вісник АН, 2, 1973, 22); Несподівано зляпонець

згадав, що коли взяти напрямом на Солоні зтуроти, то дорога скорочується вдвоє (Донч., VI, 1957, 82); // Зменшувати свою тривалість у часі. Від склерозу судин людина дряхліє, передчасно старіє, її вік скорочується (Наука., 7, 1957, 27); У міру зростання продуктивності суспільної праці в нашій країні і далі скорочуватиметься робочий день (Ком. Укр., 4, 1967, 57); З розвитком техніки праця стає дедалі легшою, скорочується її тривалість (Ком. Укр., 12, 1967, 41); Тепер, коли обідня перерва, а також післяробочий час скоротилися, центр ваги в проведенні лекцій переноситься на неробочі дні, на суботу і неділю (Ком. Укр., 5, 1968, 50).

2. Зменшуватися, обмежуватися (про кількість, об'єм і т. ін.). Відомо, що затрати праці набагато скорочуються з використанням нової, більш досконалої техніки (Колг. Укр., 9, 1956, 4); В результаті спалювання сірки замість колчедану білий як у два рази скоротиться завіс сировини на завод, знизиться вартість її перевезень (Наука., 6, 1959, 24); Посівна площа скоротилася більше як на двадцять процентів в порівнянні в 1913 роком. Голод і розруха панували в країні (Цюпа, Україна., 1960, 54); В багатьох бригадах число робітників скоротилося на 4—6 чоловік, а продуктивність праці зросла в півтора-два рази (Рад. Укр., 1. VIII 1951, 2).

3. фіз. Стискаючись, зменшувати довжину, ширину, об'єм (про тканини, органи, клітини). Як виявилось [при біохімічних аналізах мускулів], в основі патологічного процесу в мускулах лежить порушення обміну цукру, внаслідок чого не відтеорюється енергія, а уражена група мускулів втрачає здатність скорочуватися (Наука., 8, 1959, 32).

4. мат. Мати здатність у результаті ділення на яке-небудь число виражатися в менших числах. При скороченні дробів коефіцієнти чисельника і знаменника скорочуються на їх спільний дільник (Алг., I, 1956, 72).

СКОРПЕНА, я, ж. Ріба родини окуневих із колючими плавцями, що живе в субтропічних морських водах; морський іорж. Морський іорж, або скорпена, — невеличка риба завдовжки близько 30 сантиметрів, що живе в Чорному морі коло берегів, серед каміння і водоростей, де вона живиться дрібною рибою (Наука., 7, 1956, 27).

СКОРПІОН, а, ч., зоол. 1. Отруйна членстова тварина ряду паукоподібних, поширена у країнах з теплим та жарким кліматом. Ізор побачив оидну сіру комазу.. Це був великий скорпіон, відворотна комаза, небезпечна своєю отрутою (Донч., IV, 1957, 11); Тут [у Кизил-Джарському яру] метушилися білясті терміти, там сидів світло-жовтий скорпіон (Знання., 3, 1966, 29); * У порів. Скорпіоном язык той був нам, він трує нас і жаєть неспино (Лі. Укр., I, 1951, 200); Вогонь наших кулеметів і гармат припшпилює фашистів до землі. Вони зиваються в своїз щілинах, наче скорпіони (Кач., Вибр., 1953, 410).

2. перек. Про підступну, підлу людину. [Н а р т а л] Кубло гадючє перед ворогами під ноги стеляться, мов позидгали, а перед братом сторчака стають і раді закусати! Скорпіони! (Лі. Укр., II, 1951, 428).

СКОРС, а, ч. Загнутий кінець полоза савей. Санчата були з підвіями, снігу навалило багато, він вица під скорсами — везти було зовсім легко (Смолич, IV, 1959, 154).

СКОРТИТИ, тіть, док., безос., кому, заст. кого, пер. з инфін., а також із спол. ш о б, розм. Дуже захотітися, забажати. [О р и с я:] Я вісім років не був дома і тепер хочу пожити в селі, а на той рік, може, й мені скортисть в Європу (Кроп., III, 1959, 42); — Вам я флашку [пляшку], і мене скортілю випити її то

половину (Фр., XIII, 1954, 339); Катрі так скортіло прати квітку, притулити її до уст, віддати їй хоч крапельку своєї розбурханої весняними піснями ніжності (Мельв., Коли кров..., 1960, 100); Мишуні раптово скортіло, щоб струє перестав діяти, і його треба було б наково.. встановлювати (Ю. Янов., II, 1954, 149).

СКОРУХ, а, ч., діал. Горобина. Темна задумааєся, уперла очі у корч скоруха, а діти надарма чекали, щоб вона їм оповідала ще (Кобр., Вибр., 1954, 162).

СКОРУШИНА, н, ж., діал. Горобина. У червонім хмисті шумить край ріки скорушина (Турч., Земле моя..., 1961, 44).

СКОРЦ, а, ч., діал. Узорчата вовняна тканина, яку вишарують на стіну як килим. На Буковині з домотканих виробів зустрічаються килими у формі видовжених прямокутників і килимки невеликого розміру, що мають назву «скорц» (Нар. тв. та етн., 4, 1958, 64).

СКОРЦОНЕРА, н, ж., бот. (*Scorzonera* L.). Багаторічна трав'яниста рослина родини складноцвітих; козелець. Скорцонеру дрібноцвіту.. велика розгата худоба до утворення плодів їсть погано (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 103).

СКОРЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. м'яв. ч. до скорчити. Однококого штовхнуто до гурту скорчених од болю і відчаю, маєся бути тепер поводирем своїх скаалченим браттям (Загреб., Диво, 1968, 280); Семена сидить на скорчених під себе ногах і прикладає до ватри трісок (Черемш., Тв., 1960, 88); // у знач. прикм. На підлоав.. у неприродній позі лежав скорчений чоловік (Ле, Право... 1957, 196); Хотів був стрляти [хоружий], та скорчена рука не змогла направити постріла (Довж., I, 1958, 252).

СКОРЧИТИ, чу, чинш, док., перек. 1. Док. до борчити. Почує [Іван] ще трісок кості, гострий до нестерпучості біль, що скорчило тіло (Коцюб., II, 1955, 351); // безос. Марко заскреготів зубами, скрикнув, скорчило його судорогами, і він беззахисно об землю (Стор., I, 1957, 343); // скорчило від болю (Смолич, Сорок вісім..., 1937, 40).

2. Дуже зігнути (у 2 знач.). Скорчити ноги.

3. розм. Скрививши своє обличчя, надати йому іншого виразу. Коли Келембет, порушуючи встановлену звичку, назвав його Іваном Петровичем, — той скорчив таке обличчя, що розсмішило самого Василя (Ю. Янов., II, 1954, 101); Розважачи товаришів, скорчив [бульдозерист] таку міну перед об'єктивом, що мимоволі всміхнешся (Гончар, Тронка, 1963, 186).

4. перек., рідко. Перемогти, подолати кого-небудь. Біль твоїй такий великий, що його можуть почути і відчуті скрізь, але тебе скорчили віки насильства, і та плачеш, стогнеш.. і — мовчиш (Ірчан, II, 1958, 65).

◇ Скорчити Лазаря — прикинутися безталланним, нещасним. — Чого ти здиґавш? — гримне на неї голова. — У чоловіка навчалася?.. Той теж, як прийшов, то такого Лазаря скорчив... (Мирний, II, 1954, 41).

СКОРЧИТИСЯ див. скорчуватися.

СКОРЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., рідко, **СКОРЧИТИСЯ**, чуся, чиншся, док. 1. Вгинатися, кривитися в корчах. Він увесь тремтів, як у трясці, скорчувався і ховався під подушку (Мирний, I, 1954, 362); Він скорчився од болю (Коцюб., I, 1955, 407).

2. Дуже згинатися (у 2 знач.). Ой, знати, знати, хто оженився; Скорчився, зморчився Та й закручився (Укр. лір. пісні, 1958, 118); Старий скорчився від морозу (Фр., II, 1950, 35); Його руки скорчилися досередині (Коб., II, 1956, 190); Під носом легла доросла людина, а над нею скорчився хлопчик (Баш, Проф. Буйко, 1946, 45); Два сусіди по камері сплять, мов мертеві. Вони лежать скорчившись (Кол., Терев., 1959, 281);

* Образно. Темна стара церковка. Уся вона наче скорчилася від старості (Бовчок, I, 1955, 302).

◇ Скорчитися в три погібелі — дуже зігнутися, згорбитися. Палажка сіла на лаві й скорчилася в три погібелі (Н. Лев., II, 1956, 329); Якеж скорчився в три погібелі і майже боком підкотився до гайдюка (Довж., I, 1958, 269).

3. Набрати певного виразу (про обличчя). Швейк так висолопив язика, що його обличчя скорчилося в кумедну гримасу, а очі самі заплющилися (Гашек, Привгоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 73).

4. тільки док., розм. Вмерти, згинути. Кому нашої землі сточеться, той під нею скорчиться (Укр., присл., 1955, 408).

СКОРШЕ, присл., розм. Те саме, що скоріше. Петрій прискорив ходу, щоб скорше відстатися наверх (Фр., V, 1951, 8); Письменниця не пригодує своїх жалів і не терпить скорше встати від недухи (Ле, В спомі..., 1960, 336); — Ти покаяв? — спитала вона скорше в співчуттям, ніж в докорам (Загреб., Спека, 1961, 195).

СКОРЮВАЧ, а, ч., рідко. Те саме, що підкрювач. Існує енергія потужніша, ніж енергія атра атома. Енергія людини — скорювача сил природи (Рибак, Час..., 1960, 847); Скорювачі космосу.

СКОРЯТИ, яю, яеш, недок., **СКОРЯТИТИ**, скорю, скорш, док., перек. 1. Насильно встановлювати свою владу, завойовувати (країну, місто і т. ін.); підкоряти. Протягом століть імператори Східної Римської імперії поширювали межі імперії й скорили межам велику частину тогочасного світу на заході й півдні (Скл., Святослав, 1959, 129); — Я помру вже скоро, — далі гордо дівчина мовляла. — Але знайте: не скорили і не скорите ніколи ви моє Батьківщини, де живуть народи вільні (Гур., Друзі., 1959, 14); // Змушувати коритися. Нас нікому не скорити, Бо родина ми одна (Рильський, Мості, 1948, 55); Такий уже наш радянський народ, що його нікому й ніколи в світі не скорити (Шпан, Партаз, край, 1946, 36).

2. перек. Повністю оволодівати чим-небудь, робити придатним для використання; освоювати. В центрі уваги нашої літератури стоїть людина... що глибокою мислю прозирає таємниці природи, сильною волею скоряє природу (Рильський, IX, 1962, 18); Служнянка стала нам земля — її скорили наші люди! (Нех., Двільсь..., 1949, 25); Вони [руки] будують великі міста, пробивають гори, прокладають залізниці, скоряють моря (Кол., Терев., 1959, 227).

3. Підкоряти своїй волі, своєму впливові, викликаючи довір'я, любов, симпатії і т. ін. Красою слова, блиском уяви — він оглушив Марту, скорив, водив за собою (Коцюб., II, 1955, 294); [Ж а в н а:] А ви така ж... Зразу всіх скорили. Добре співтасте... (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 51); — Ну, допомагай, що діється в Дорнау, Іване Петровичу, — сказав він, і це дружнє звертання на ім'я та по батькові остаточно скорило капітана (Собко, Запорука..., 1952, 35).

Скоряти (скоряти) серце кого — змушувати покохати кого-небудь. Бує [Савка] певний, що в такому одязі та ще на моточкалі одразу скорить серце Парасочки (Мивко, Моя Милківка, 1962, 30).

4. перек. Повністю оволодівати ким-небудь, захоплювати когось (про почуття, думки, стан і т. ін.). Він підвів голову, щоб глянути на вогонь, і не помітив, коли знову її опустив. Його скорив кам'яний сон (Галав, Горп., 1956, 225); Мотиви смутку й розпачу не могли скорити ту, що на щиті своєму написала: кубий, не здамся! (Рильський, III, 1956, 284).

СКОРЯТИСЯ, яюся, яєшся, недок., **СКОРЯТИТИСЯ**, скорюся, скоршися, док. 1. Ставати залежним від чьог-

небудь владі, виявляти покірність завоюванкам, володарям; підкоряться. Болгари не скорялись Візантії. У відповідь на жорстоку розправу Никифора каган Крив зібрав велике військо, підняв всю Болгарію (Скл., Святослав, 1959, 205); Він наказав заповорожком молодцям залишатися спокійно по селах, скоряться коронному гетьманові і судовій місцевій владі (Тулуб, Людолови, І, 1957, 30); Недобитки січової руїни, зоробріші, завзятіші, не скорились ворогові, звали собі знідо в Туреччині (Коцюб., І, 1955, 334); Дома тим часом Евст сів мочин великий замислив; Сина Атрея уби, і народ йому мовчки скорився (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 65).

2. перек. Ставати повністю освоєним, робитися придатним для використання. Любо йому силу свою прикладати, любо відчувати, як перед тією силою скоряється замалоюяна порода (М. Ю. Тарн., Неар. горизонт, 1962, 10); Нам скорилися ріки і гори, і піски невідомих пустель (Уп., Укр. поема, 1950, 52).

3. Покоряться, ставати покірним чий-небудь волі, впливу і т. ін. Манають роки... Як і раніше, виводять його на муштру. Та, як і раніше, не скоряється його душа (Ів., Таємниця, 1959, 217); Батько кінчав свій вік, а син починає. Силою легше скоритися (Коцюб., ІІ, 1955, 155); Довелось Ольві скоритися і залишитися в селі для зв'язку (Цюпа, Три явори, 1958, 44); Вперше хлопця відкрито не скорився материній волі (Гончар, Тронка, 1963, 104); — Вже й тепер чують далекі й близькі народи — піднімається в руської землі сила, і не буде в світі сили, яка б не скорилася їй... (Довж., І, 1958, 276); // Піддаватися дії чого-небудь, потрапляти під вплив чогось. Коли її привели в комендантуру на допит, вона, немовби скоряючись натхненню... зразу від порога попрямувала до столу й, спритно взявши маузер, що лежав там, застрелила двох офіцерів гестапо й двох солдатів (Довж., І, 1958, 299); — Мама, мамо! — Доччин голос наче теплом облягнув жорстке серце матері. Одарка, мимоволі скоряючись ніжній силі, робить рух назустріч дочці (Речм., Весн. грози, 1961, 108); Скоряючись якомусь передчуттю, поверталася [Олена] не шляхом, а стежкою через молодий лісок (Вільде, Сестри..., 1958, 13); Харкевич був певен, що прізвисько командира дивізії змусить пихатого лейтенанта скоритися (Голов., Тополя..., 1965, 12); // Беззаперечно слухатися кого-небудь. Так кормило до вікна — і діти почали... хлипати. Але мама гримнула, і доводилося скорятися (Смолич, ІІ, 1958, 29); — Води... — Не можна, товаришу командир. — Дороги скорився. Ліг на траву (Тют., Вир, 1964, 320); Зорина так наполегливо і ласкаво просила прийти, що Жуси [Боровий] скоритися (Грим., Незакінч. роман, 1962, 128); // Ставати слухняним, підкорятися (про тварин). Укритий милом кінь важко зронив, але, скоряючись руці володаря, то злітає на пазорб, то знову спускався в долину (Кочура, Зол. грамота, 1960, 113); Непідвудкі степові коні не одразу скорялися людній (Тулуб, В степу..., 1964, 319); Почувши наказ, пєс не хотачи скорився. Він спинився на місці, але гавкати не переставав (Труби., Шхуна..., 1940, 29).

Скоряться (скоритися) владі — визнавати яку-небудь владу. Вночі далеко було видно заграву пожежі, що спалахнула в долині Черемоша. Горіла хата тих, хто не скорився владі (Петльов., Хотинці, 1949, 170); Скоряться (скоритися) наказові (дисципліні, заковові і т. ін.) — беззаперечно дотримуватися наказу (дисципліни, закону і т. ін.). Закінчивши огляд, обидва нові лікарі, скоряючись мовчазному наказові червоного, вийшли з палати (Шовк., Людина..., 1962, 325); Скоряючись дисципліні, Козаков, звичайно, виконав би всякий наказ

командира (Гончар, ІІІ, 1959, 432); Його бабуся, скоряючись блазородному законові покоління, перед смертю садовила маленькій пагінець майбутнього клена (Ле, П'раво..., 1957, 61).

4. Преміяються з чим-небудь, приймати що-небудь, не сперечаючись, без опору. Важливий в факт, що життя нашої економічної політики ми провели, скоряючись виключно практичним обставинам і необхідності, яка впливала із становища (Ленін, 44, 1974, 42); Раїса скорилася. Вона з покорюю приймала зрубність о. Василя (Коцюб., І, 1955, 331); Есесівці тупали в своїй обвислій, званьбленій уніформі, опустивши погляди вниз, тупо скоряючись долі (Гончар, ІІІ, 1957, 451); Тільки ж мій дум не схитнувся, не скорився дикій у негоді, Скупив всі сили свої — перетерпіти біду (Зеров, Вибр., 1966, 335).

СКОСА, присл. Не прямо; скосивши очі. Семен глянув скоса на жінку (Март., Вибр., 1954, 100); Шафорост скоса виркнув услід Морозову (Баш, На.. дорозі, 1967, 138).

◇ Позирати скоса див. позирати; Скоса поглядати див. поглядати.

СКОСАР, я, ч. Безкрилий жук родини довгоносоків, шкідник рослин. З багатодітних шкідників значить втрап урожаю трав можуть завдавати люцернова соєка... люцерновий скосар (Шкід. і хвор.. рослини, 1956, 242).

СКОСИСТИЙ, а, е, діал. Скисний, похвиль. Скосиста гора (Сл. Гр.).

СКОСИТИ¹ див. скобувати¹.

СКОСИТИ² див. скобувати².

СКОСИТИСЯ див. скобуватися².

СКОСМАТИТИ див. скосмачувати.

СКОСМАЧУВАТИ, ую, уєш, небок.. СКОСМАТИТИ, ачу, атиш, док., перек., розм. Розкуйовджувати, коллатити що-небудь.

СКОСОБОЧЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до скособчятися. — Коли це вони естигли вчинити такий погром? — гнієно думав Хацький про німців, наблизачою до бетонованого заводського паркана, скособоченого ударом повітряної землі (Гончар, ІІІ, 1959, 424); Перейшов [Аркадій] дорогу і завернув у паг.. Де-не-де виділи скособочені від вітру полукипки (Вільде, Сестри..., 1958, 23).

2. у знач. прикм. Який має викривлений бік, викривлену постать (про людину); кривобокий. Юрко мовчав. Він стояв скособочений, малий, настобурчений, як голодний щиглик (Мухк., День..., 1967, 95); // Перекошений на один бік, викривлений, несиметричний. На галлявині стояв невеличкий, скособочений, напіаруйнований будинок (Мокр., Острів..., 1961, 21); Вителю підходить до скособочених дверей і пальцями напискає на клямку (Стельмах, І, 1962, 846).

СКОСОБОЧИТИ, чу, чпш, док. 1. перек. Нахилити набік; зробити косим, перекосити. Скособочивши голову до трубки, він голосно викрикує слова, сугуб, усміхаєся й зрідка позирає на Ксеню (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 312); // безос. Його якось скособочило.

Скособчятися бчі (оченята, очіма) — подивитися косо. Хлопчак подивився на Марка, який стрибав на кошурах, скособочив уваго оченята (Стельмах, Правда..., 1961, 22).

2. неперек. Почати іти, летіти косо. Дош скособочив, став спадати, його шуміння зникало (Рибак, Зброя..., 1943, 107).

СКОСОБОЧИТИСЯ, чуся, чпшся, док. Нахилитися набік; перекошитися. Колиш вони [дерев'яні будинки], мабуто, мигували око, але в роками — постаріли, посірили, скособочилися (Панч, На калин, мості, 1965, 262); — Щось у вас, хлопці, скурта скособочилася, це,

гляді, не встигнете од неї од'їхати, а вона вваляється (Мухк., Чорний хліб, 1960, 35); Машина загурчала, розвернулася і пішла, скособочившись, по нерівній дорозі (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 376).

СКОСОґРП, гору, ч., діал. Косоґрп. Він зійшов із скосогору і наблизився до греблі (Гр., I, 1963, 416).

СКОСТЕНІЛИЙ, а, е. Те саме, що закостенілий. Тіла їх були сині. скостенілі, аморожені (Фр., II, 1950, 36).

СКОСТЕНІЛИСТЬ, дості, ж. Властивість і стан за знач. скостенілий.

СКОСТЕНІННЯ, я, с. Дія і стан за знач. скостеніти. Процес скостеніння проходить поступово, і не всі кістки скелета костеніють одночасно (Шк. гігієна, 1954, 68).

СКОСТЕНІТИ, ію, іеш, док. Те саме, що закостеніти. Обидва панцирі [спинний і черевний] з'єднуються між собою в боків; ці з'єднання можуть у одних видів [черепні] скостеніти, а в інших залишатися м'якими на все життя (Визначник земноводних., 1955, 82); Я ж не сплю, як очора, Сиджу дні і ночі Над жмутком паперів, Мов би роблю діло... Мозок, що змерив, Скостеніє безсило (Гр., I, 1959, 432).

СКОТ, у і 4, ч., збірн. Четвероногі свійські сільськогосподарські тварини. Пригадає (Василь) свої давні дитячі літа, як з Грицьком та Васелем пасли скот (Мирний, IV, 1955, 134); Скот заганяли в загороди, тільки обкопані ровом (Н.-Лев., II, 1956, 18); Скот не пасється на полях, і пастигу вважають, що спати під поливом — небезпечно (Ю. Янов., I, 1958, 104).

Ставтів (матів) за скот (скотів) кого — жорстоко, грубо поводилися з ким-небудь. Паміє за те там (у печці) мордували (мордували) і жарили во всіх боків, Що людям льоготи не давали і ставили їх за скотів (Котл., I, 1952, 135); Дяхи.. мали.. нас за скот (П. Куліш, Вибр., 1969, 117).

СКОТА, в, ж., діал. Нора, лігво. Гадюки.. збираються у свої скоти (Сл. Гр.); * Образно. — Сидять [Самусь, Іскра та Абазин] у своїй скоті на Чортоманьку та в нудьві ханьки жуть (Морд., I, 1958, 104).

СКОТАР, я, ч. 1. перев. мн. Ті, що займаються розведенням скоту. Скотари мали собі од вітру.. халабуду... вони кошами провіялися; їх ставили на колеса, щоб легше було перевозити на друге місце (Стор., I, 1957, 267); Лівобережні племена кочових або напівкочових скотарів рушили на Правобережжя, перетворюючи нові в пасовища (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 84).

2. Робітник, що доглядає, вирощує скот. В темній лісовій гущавині на той [трембітні] звук відкликається інший, різкий голос — то ріг скотаря (Фр., III, 1950, 8); Серафима вважалась на Дослідному старшим скотарем тваринницької ферми (Дор., Не повторю., 1968, 103); Оплати праці скотарів розроблена так, щоб стимулювати їх до кращого догляду, одержання вищих приростів (Хлібороб Укр., 9, 1963, 7).

СКОТАРИТИ див. скотарювати.

СКОТАРКА, а, ж. Жін. до скотар. [Х у с а:] Я не на те учу рабину по-римськи, щоб потім їх скотарками роботи (Л. Укр., III, 1952, 168); Скотарки доїла корів (Турч., Зорі., 1950, 28); — З'ясуйте, будь ласка, йому, Густаве Августовичу, що мені потрібні насажперів скотарки (Гончар, Таврія, 1952, 149).

СКОТАРНИК, а, ч. Приміщення для скоту. Новий заїдуничий уже веде половину крова на скотарнику (Риб., Золототисячник, 1948, 165).

СКОТАРНЯ, і, ж. Те саме, що скотарник. Вже покидаючи скотарню, Семен звернув увагу на кумедну тварину біля величезної собачої халабуду (Сміл., Зустрічі, 1936, 150).

СКОТАРСТВО, а, с. Розведення скоту як галузь сільського господарства. Тухольський народ живе головню скотарством (Фр., VI, 1951, 22); — Для кирівів — трави перше діло, бо ж вони живуть в самого скотарства, — пояснив, під'їжджаючи, Максимє (Тулуб, В степу., 1964, 250); У нас на Україні найбільш розвинуте молочне скотарство (Хлібороб Укр., 6, 1963, 23).

СКОТАРСЬКИЙ, а, е. 1. Стос. до скотарства. Скотарський радгосп.

2. Належний скотареві. Скотарський ріг.

СКОТАРЮВАТИ, ію, ієш і **СКОТАРИТИ**, ію, рши, недок., с. з. Займатися розведенням скоту. Кортить мужа очарити [розводити овець], мене скотарити, Та будемо на сметані обід готовити (Коломийки, 1969, 64).

СКОТИНА, в, ж. 1. збірн. Те саме, що скот. Скотина їде пасується, рідком їдуть за нею батько і мати (Шевч., II, 1963, 362); Вигнає пастишок скотину на поляну (Хотк., I, 1966, 136); На цих землях і велось панське господарство, де сіяли пшеницю та вирощували табуні скотини (Кочуба, Нові береги, 1959, 85); [М о т р я:] Піді, синашу, та допоможи дідові упорядкувати скотину (Моров, П'єси, 1959, 15); // Однє тварина. Та й справді, хороший був ослик, людяний, смирний, служливий. Жалко скотину (Кочуб., II, 1955, 151); * У порівн. — Кундель, бач, який здоровий, мого скотина (Пл., Вибр., 1951, 130).

2. перен., розм. Про грубу, жорстоку, підлу людину. Вона допевнилася, що її муж — скотина. То чи ж годна вона любити скотину людською любов'ю? (Март., Тв., 1954, 268); // Уживається як лайливе слово. — Гудь! — обзивав учитель. — Судя!.. — Накарачки, скотинко! — укинує учитель (Мирний, I, 1954, 328); — Прощайте, а інтелігентна людина, і прошу... — Я теж інтелігент! — ледве стримуючи лют, розділяю і тило сказав Щорс. — Ми обов'язалися на народні гроші, скотина (Довж., I, 1958, 172); — Но, но! — галасує начальник поліції. — Не пащекуй, скотинко! (Ю. Янов., I, 1954, 171).

СКОТИНКА, в, ж., збірн. Пестл. до скотина 1. Дода довелось завітати все господарство на повнім году, скотинку, тату, садок, сусідів — словом, усе (Хотк., I, 1966, 102); [1-й чоловік:] Ану, рушаймо! Обсудились трохи, відпочили, і скотинка підпалась, ну й гайда (Кроп., II, 1958, 493); А ще ж я маю корову-годовницю. Що вся вона була неначе цуцька; Дак нечестивець загубив її, Безвинну.. скотинку (Крим., Вибр., 1965, 180).

СКОТИНОНЬКА, в, ж., збірн. Зменш.-пестл. до скотина 1. [М о т р я:] Повернулася наша скотинонька. А я думала — пропали наші кормилиці [годувальниці] (Моров, П'єси, 1959, 16).

СКОТИНЮКА, в, ж., розм. Те саме, що скотина.

СКОТИНЯКА, в, ж., розм. Те саме, що скотина. Чечени кожного дня порили кинджалами горло скотиняці, зловленій на дорогах та пастичниках (Тют., Впр, 1964, 462); [Ш е в ц о в:] Торти б його вали... цю скотиняку Новаковича!.. (Гр., II, 1963, 522); [С т о р о ж:] Не купець, а скотинка!.. Ше й шубу панську нап'ял!.. (Кроп., IV, 1959, 217).

СКОТИНЯЧИЙ, а, е. Прикм. до скотина. Понеслася голоси пташкови, понеслася крики людські, заводі скотинячі і все дужче-дужче авались у одін голос (Мирний, I, 1954, 66); Широко втоптана дорога стала вузкою. Із села йшла розложиство, багато скотинячих і людських ніг її топтали (Хотк., Довбуш, 1965, 69).

СКОТИСТО, присл., рідко. Полого.

СКОТИТИ див. скочувати.

СКОТИТИСЯ див. скочуватися.

58); *Тоня, скочивши з машини, одразу підбігла до батька* (Гончар, Тронка, 1963, 65); // *Швидко наблизитись, підійти до кого-, чого-небудь. Сальтані, щось почувши знадвору, стрепенулася, скочила до дверей* (Л. Укр., III, 1952, 714); *Офіцер, як кібець, скочив до передляної Ульяні і одним ривком роздер дівчині ношене плаття* (Ле, Право..., 1957, 135); // *Швидко віддалитися від кого-, чого-небудь. Мати скочила від плуга, стала між улаком і сином, готова за хлопця прийняти кару* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 18); // *через що. Стрибувши, перебрался через що-небудь. Поки там один скочив [робітник].. через паркан і побіг шукати Нуту, а напоначки поліз до ями* (Фр., IV, 1950, 18); *Василь скочив через вузьку річкуку й пішов між аєрбами* (Н.-Лев., II, 1956, 82); // *перек., розм. Непослідовно, безладно, швидко перейти від одного до іншого у розмові, думках і т. ін. Розмова скочила на національний ґрунт* (Н.-Лев., III, 1956, 234).

◇ **СКОЧТИ** в гречку *див.* гречка; **СКОЧТИ** через пліт *див.* пліт.

2. **Швидко встати, піднятися з чого-небудь. Злякалась** [Маруся], *скочила з місця, та й не може ступити* (Кв.-Ося., II, 1956, 36); *Панич, як заць, скочив з-за столу і, не надіваючи одержі, дьорнує, наче еітер, з гати* (Мярвий, IV, 1955, 60); *Вранці скочила* [Марія] *з постелі, немов хто підкинув* (Вільде, Трояцкі..., 1961, 295); // *до чого, рідко. Швидко, з запалом взятися за що-небудь. Кілька парубків скочили до танцю, потягнувши за собою дівачку* (Кочуб., I, 1955, 234).

СКОЧТИ на ноги — *швидко встати на ноги. Мое* *ужаєна змію, скочила Маруся на ноги* (Хотк., II, 1966, 122); *Олег Іванович швидко скочив на ноги і зазирнув у запічок* (Голов., Топола..., 1965, 17).

3. **Швидко сходити, з'їздити кудись-небудь. Дєорак** *верти кудись скочив і повернувся незабаром* (Вовчок, I, 1955, 175); — *Скочиви зараз до Оленковець по папюця, нехай прийдуть мене висповідати* (Март., Тв., 1954, 223); [К о с т и к:] *Побудете, дідусю, зараз за радиста, а я скочу у лісок та виріжу дрекко для перехідного прапора* (Мороз, П'єса, 1959, 180).

4. **Не утримавшись на чому-небудь, упасти. Пляшка** *гарілки скочила з стола слідком за скатеркою і покотилася по землі* (Н.-Лев., II, 1956, 56); *Пань тріснує патлатою чуприною, і чудернацькі окуляри, блиснувши сонцем, скочили з носа і затіліпалися на чорній шворці* (Стельмах, I, 1962, 49).

СКОЧКИ, *присл., розм. Те саме, що навіскач. Хлопець* *смикнув коня й понієса скочки* (Головко, I, 1957, 100); *За півгодини півода скочки прибула на місце* (Смил., Зустрічі, 1936, 37).

СКОЧНИЙ, а, е, *діал. Веселий, радісний, ритмічний. Зразу веселі, скочки акорди лилися з струн, але живо вони перейшли в якісь тужніші* (Фр., I, 1955, 339); *В міському саду військової оркестр.. пресав скочку польку* (Коал., Ю. Крук, 1957, 405).

СКОЧУВАННЯ, я, с. *Дія за знач. скочувати і скочуватися. Скочування сізгу в цілїндри або кулі — дуже рідкісне явище природи* (Наука..., 5, 1958, 21); *Зміцнення духу пролетарського інтернаціоналізму в рядах комуністичних і робітничих партій невіддільне, як учить В. І. Ленін, від рішучої боротьби з узякого роду хитаньями і відступами від цього випробуваного принципу, із скочуванням на націоналістичні і ревізіоністські позиції, протиставленням одних народів іншим, одних комуністичних партій іншим компартіям* (Рад. Укр., 6. II 1957, 1).

СКОЧУВАТИ, ую, уеш, *недок., СКОТИТИ, *скочу-, скотївш, док., перек. І. Котятчи по похилїй поверхні, спускати вниз. Дівчата просто з високих штабелів**

скочували по рейках на платформі важкі кругляки (Мур., Бук. повість, 1959, 138); *Скотили* [селяни] *воза в балку* (Смил., Сад, 1952, 100).

2. **Котятчи, зрушувати з місця що-небудь. Юрко з Уласом скотили камінь в кутку печери, вигребли землю з ями й знайшли здоровий казан з червінцями (Н.-Лев., III, 1956, 293).**

3. **Згорати в трубку, валити і т. ін. Він зняв бушлат, повісив зняв сорочку, Білизна чисту бережно скотив (Мал., Книга..., 1954, 78).**

СКОЧУВАТИСЯ, уюся, уешся, *недок., СКОТИТИСЯ*, *скочївш, скотїтїся, док. 1. Котятчєсь по похилїй поверхні, спускатися, падати вниз. Гора була така крута, що в великі дощі річка скочувалась з водою униз* (Н.-Лев., II, 1956, 260); — *Цей шєстїт я знайшов біля підніжжя гірського урвища. Значить, єін колись скотився з гори* (Довч., II, 1956, 48); *Угорі почулося шарудіння, і аниє скотився камінчик* (Трубл., Мандр., 1938, 101); *Кавун, круглий, стиглий кавун, здається, чудодійно сам скотився з воза* (Ковінька, Кутя..., 1960, 27); // *Котятчєсь, перевертаючись, падати, з'їжджати вниз* (перев. про людяну). — *В одну мить я скотився клубком з куні* (Цюпа, Три явори, 1958, 19); *Згори клубочком скотився чоловік* (Тют., Вир, 1964, 315); // *Спозвати з чогось, падати звідки-небудь. Івась лежав у кутку розкинувшись, розп'ястившись. Голова його покотилася на подушці, а тіло скотилося [з сіряка] на землю* (Мярвий, I, 1954, 174); *Чорна смужева шапка скотилась з голови на траву* (Н.-Лев., II, 1956, 168); *Там, скотївшись з подушок, лежить на голому полу згора Макариха* (Л. Янов., I, 1959, 52); // *Сунучись, переміщатися в інше місце, нахилитися* (перев. про голову). *Ії голова скотилась на залом спинки канапи, аж звислася набік* (Н.-Лев., IV, 1956, 257); // *Спускається до горизонту* (про місяць, сонце і т. ін.). *Місяць поволи скочуваєся у лісову гушчавину* (Стельмах, Хліб..., 1959, 78); *Сонце за обрій скотилось В тилї покої свої...* (Бойко, Про 17 літ, 1958, 99); *Скотилась в небї зїрка* (Шпян, Балада, 1957, 51); // *Переміщатися, стікати, текти вниз* (про воду, сльози, краплі поту і т. ін.). *Скочуєтесь по схилу, стічні води руйнують ґрунт* (Колг. Укр., 3, 1956, 39); *Одна по одній виступали і скочувалися по жовтих запалах цюкал круглі, прозорі горошинки сліз* (Коз., Гарячі руки, 1960, 16); *Майор сидів блідий, пухлясті вуси обвисли, з кітчика носа краплинами скочуваєся піт* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 230); *З гострих кітців листя дощички [дрібні краплі дощу] скочувалися на долушиння* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 91); *З Мар'янчиних очей на білий галат скотилась слеза* (Дєсяк, Вїбр., 1947, 213).

2. **З'їжджати, спускатися вниз по похилїй поверхні. Поеозка** *скочуєється з горбка в долину, проскакує дерев'яний місток на потічку* (Ірчан, I, 1958, 305); *Покавались перші лави петлюрієціє. Вони скочувалися в балку з гвинтієками наперєвіє* (Довж., I, 1958, 183); *З гори скотилась велика поєозка і стала перед пороєм* (Н.-Лев., I, 1956, 143); *Мотоцикл скотився з насипу у рієчак* (Смолпч, V, 1959, 790); *Кіль уже стояв на ногах, позираючи в крчуку, куди скотився єїз, і боляко щуплює вуза* (Чорн., Потік..., 1956, 102).

3. **розм. Швидко спускатися, збігати, злазити звідки-небудь. Стерняки та картоплящама з скочуєсь до микитїєського ставочка, де були отакенні корони, аж поки їх не поєиглуєшували божбами (Стельмах, Гуслебєдї..., 1964, 107); *Він вигорєм пронїєся мїмо кітнати Кажана, скотєся на першїй повертї і побїє довгим коридором до виходу* (Донч., Вїбр., 1948, 55); *Скотївшись з велосипєда, вона уєопила Тоску в обїєми* (Смолпч, Мвр..., 1958, 57).**

4. *перен.* Відмовляючись від попередніх поглядів, відходити, відступати до чого-небудь (перев. від чогось передового, прогресивного). *Ревізіоністи заперечують історичну необхідність соціалістичної революції і диктатури пролетаріату, керівку роль марксистсько-ленінської партії, підривають основи пролетарського інтернаціоналізму, скокуються до націоналізму* (Програма КПРС, 1961, 37); *З початку першої світової війни праві керівники соціал-демократичних партій II Інтернаціоналу, які давно вже скокуюлися в болото реформізму, повністю зрадили справу робітничого класу* (Ком. Укр., 9, 1964, 18); *Не треба надто простолиньо розуміти і знамениту формулу Чернишевського: «Прекрасне — це життя», бо тоді можна скокитися до грубого натуралізму* (Рильський, IX, 1962, 165).

5. *перен.* Наступати, надходити. *Тихо скокитися сумрак на сю веселу маленьку оселю* (Хотк., 1, 1966, 43).

◇ *Камінь із сьрця скокитися див. сьрце; Ніче (пібз і т. ін.) камінь скокитися з душі див. камінь.*

6. *тільки недок.* Пас. до скшбувати.

СКОШЕННИЙ¹, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до скокити¹. *Хлопець.. дикнує пречистим повітрям, насиченим теплою паром, розтертію в лісі живицею та пахощами цвітів і скошеної десь на лісовій поляні трави* (Фр., III, 1950, 8); *Серед лузів в покосах м'якого, недавно скошеного сіна.. стоїть невисока будівля* (Дмит., Там, де сьв..., 1957, 25); *Виноградні лози напроти бункерних печер були скошені кулеметами, наче косами* (Гончар, III, 1959, 376); *Виростеш колись, сину, дізнаєшся, як умирали ми під стінами не одного Сталінграда.. як падали, скошені вогнем ворожих мін і кулеметів, ідучи в атаки* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 28); *На платформах ешелонів лежать покотом згорі, поранені. Сотні, тисячі їх, покривавлених у болях, скошених тифом, мучаться на воязах, на відкритих платформах* (Гончар, II, 1959, 128); * *У порівн. Як скошені, всі тров впали на зім'яній сизі* (Ле, Навівайко, 1957, 84); // *у знач. прикм.* *Вже луки почервоніли під промінням заходу; скошена трава ще дужче запахла* (Н.-Лев., I, 1956, 417); *Пахло пилком, прибитим за ніч россою, скошеним злібом* (Б. Кравч., Бувальщина, 1961, 80); *Від ріки віяло теплом, від скошеного лузу — розіпрілою за день на сонці травою* (Тют., Впр, 1964, 254); // *скошено, безос. присудк. сл.* *На сизих луках скошено отаву, I літо буйне в береги вейшло* (Рильський, II, 1960, 119).

СКОШЕНИЙ², а, о. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до скокити². *Кам'яні площини еркерів звернені на південний захід, а скло вікон скошене так, що жарке літнє сонце не буде перегрівати кабінети* (Звання..., 1, 1972, 11); *Широко розкинуті могутні, скошені назад стрілоподібні крила, мчить у повітрі красивий літак обтічної форми* (Наука..., 5, 1959, 33); *Його масенькі очі, скошені вбік, уникали прямої зустрічі в поглядом бегена Панасовича* (Речм., Весн. грози, 1961, 68); // *у знач. прикм.* *Край міста зупинився чоловік, замукаменим, скошеним поглядом змряв далину* (Стельмах, Хліб..., 1959, 393).

2. *у знач. прикм.* *Перекошений на один бік, викривлений. Миттю перегонився [Терешко] через скошений перелаз, перебіг невеличке подвір'я* (Епік, Тв., 1958, 41).

СКОШЛАННИЙ, а, о. 1. *рідко.* Діспр. пас. мнв. ч. до скошлатити і скшбшати.

2. *у знач. прикм., рідко.* Те саме, що конілатий 1. — *Поможі, сестрице, — сказав поранений у плече солдат із скошланою рудою борідкою* (Перв., Дикий мед, 1963, 217).

СКОШЛАТИ, аю, аеш, док., *перез., рідко.* Те саме, що скошлатити.

СКОШЛАТИСЯ, ається, док., *рідко.* Те саме, що скошлатитися.

СКОШЛАТИТИ, ачу, атиш, док., *перез.* Зробити кошлатим (у 1 знач.). *Інженер знав з Василька картуз і жартома скошлатив йому волосся* (Донч., V, 1957, 65).

СКОШЛАТИТИСЯ, иться, док. Стати кошлатим (у 1 знач.). *Лежить хлопець пластом, тільки губахи спраглими ворушуть, тільки дише важко, поривно. Очілиці глибоко запали, брови вицвіли, скошлатились* (Збан., Сеспель, 1961, 369).

СКОШЛАТИТИ, ію, іеш, док., *роам.* Те саме, що скошлатити.

СКОШУВАННЯ¹, я, с. Дія за знач. скшбувати¹. *Роздільне збирання буває ефективним лише при своєчасному скошуванні злібів та при правильній організації робіт по підбиранні і обмолоту валиків* (Хлібороб Укр., 6, 1965, 4).

СКОШУВАННЯ², я, с. Дія за знач. скшбувати².

СКОШУВАТИ¹, ую, уеш, *недок., СКОСИТИ*, скошю, скшбш, док., *перез.* 1. *також без додатка.* Зрізати косою або косаркою траву, збіжжя і т. ін. *Сьогодні зранку на ставку скошуватимуть розгозу та комиш* (Донч., I, 1956, 50); *Поки жнемо — доти й Ею, а як скосили — то все й поліл* (Укр. присл., 1955, 46); [К а з и д о р о г а:] *А він тим часом поле вбрав і заляв, луку скосив і забрав сіно* (Фр., IX, 1952, 389); *Одцвілися волошки у липні, А у серпні скосили жита* (Нєх., Під., зорюю, 1950, 172); * *У порівн. Купка [людей] заколихалася, затупцювалася. Це гразу, мов її хто косою скосив, пала на коліна додолю* (Мирний, III, 1954, 308); *Повела [кохана] очима, як скосила, Хлодком повіяло від неї* (Мал., Звенигора, 1959, 52); // *перен.* *Різким ударом збивати, зрізувати що-небудь. Знаєнацька бронемашини відкрили вогонь. Кулемети їх, як ножем, скошували стебла соняшників та кукуррудзи, в якій залегли наступаючі* (Гончар, II, 1959, 318); *Дуб падав не сам. За одним замахом він скопив десятки дерев, що росли поблизу* (Загреб., Європа 45, 1959, 49).

2. *перен.* Позбавляти життя; знищувати, вбивати. *Рушай, друже, борозною, Доки служить сила, Доки доля серед поля Обоз не скосила* (Грб., I, 1959, 521); *Тиф скопив сестру так швидко і раптово...* (Сос., II, 1958, 417); *Іван вогнем із автомата Скопив п'яток [фашистів], що йшли на нього* (Підс., Загули..., 1960, 52); — *Не судилося мені бути коханою жінкою і дружиною. Вже у самому Берліні недобиті фашисти скосили мого рідного Ваню* (Козл., Сонце., 1957, 20); // *безос. Розпоряджаючись, він стояв уже під самим світлом, де його цюмити могло скопити бандитськю кулею* (Гончар, II, 1959, 70).

Смерть скосила див. смерть.

СКОШУВАТИ², ую, уеш, *недок., СКОСИТИ*, скошю, скшбш, док. 1. *перез.* *Надавати чому-небудь косій форми, положення, напрямку.* *Для зменшення тертя об метал боксові грані свердла скошують під кутом 2—3°* (Практ. з машинозн., 1957, 70); — *Бог з ними, з його книжками! Я давно його книжок не читав і не читатиму. Нехай вже Ольга читає, — сказала Катерина з заістю, скопивши набік свій рот* (Н.-Лев., I, 1956, 568).

2. *перез., що і неперез., чим.* *Повертати, обертати в певний бік (очі, погляд). Він сидить у новій задузі, весь час.. скошуючи очі вбік* (Ю. Янов., I, 1958, 136); — *Хочеш, а їх зараз владду! — прошепотів Леонід, скошуючи погляд на німців* (Гончар, IV, 1960, 60); *Лазар скопив жовті білки і скривлений дивився услід*

грають у скраклі (Папч, В дорозі, 1959, 270); Дуже корисні легке веслування, гра у скраклі, крокет, теніс, бадмінтон (Роб. газ., 7.IV 1973, 4).

2. заст. Криплення у дерев'яному плузі, в яке встромляють дшкло. Як дійшла екскурсія до дерев'яних плузів — тут учені туди-сюди — розгубилися.. Пастух і дав відповіді професорові: — Оце, — каже, — скраклі... (Горд., Дівчина., 1954, 301).

СКРАКЛЯ, і, ж. Дерев'яна циліндрична цурпалка, признач. для гри в скраклі. Він відразу ж вибиває стоячу скракло (Донч., IV, 1957, 379).

СКРАКОЛЬ, скраклія, ч. Те саме, що скраклія.
СКРАНЬ, і, ж., діал. Скраня. Грубі краплі поту виступили йому на чоло й зісувалися [зсувалися] на скрань (Коб., Земля, 1940, 137).

СКРАП, у, ч. Металева сировина, що складається з відходів виробництва і брухту. Виробничники почали заважати електронаплавильні шари: на дно легкий скрап, потім важкий, а зверху — легку шилту (Веч. Київ, 11.IV 1961, 1).

СКРАПЛЕНІЙ, а, в, спец. Діспр. пас. мнн. ч. до скраплити; // у знач. прикм. Скраплені гази.. доставляються в спеціальних залізничних цистернах із заводу на міські газорозподільні станції (Наука., 11, 1956, 10); Температура скрапленого гелію 4,2° К (Наука., 8, 1971, 25).

СКРАПЛЕННЯ, я, с., спец. Дія за знач. скраплити. Одержують його [азотне дуброво] шляхом скраплення газоподібного аміаку під тиском (Наука., 8, 1958, 36).

СКРАПЛИТИ *див.* скраплювати.
СКРАПЛЮВАННЯ, я, с., спец., рідко. Дія за знач. скраплювати. На радянських заводах у великих кількостях добувають з повітря кисень, азот та інертні гази шляхом скраплювання (Цікава хімія, 1954, 5).

СКРАПЛЮВАТИ, юю, юст, *недок.*, **СКРАПЛИТИ**, лю, лш, *док.*, *перех.*, *спец.* Перетворювати у рідкий стан. Держлаан УРСР і Український раднаргосп. виділили досить коштів, щоб на Гнідинціському промислі побудувати цього року дві стабілізаційні установки, відділяти на них попутний газ від нафти, скраплювати його (Роб. газ., 3. IX 1965, 2).

СКРАПЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **СКРАПЛИТИСЯ**, ляється, *док.*, *спец.* 1. Переходити у рідкий стан. Якщо стан водяної пари стає таким, при якому вона починає скраплюватися, то таку пару везуть насиченою (Фізика і с. г., 1948, 22); Двоокис еуглецю легко скраплюється при тиску в 60 атм. (Хімія, 10, 1956, 118).

2. тільки *недок.* Пас. до скраплювати.

СКРАПНУТИ *див.* скрашувати.
СКРАПУВАТИ, ує, *недок.*, **СКРАПНУТИ**, нє, *док.*, *розм.* Спадати звідки-небудь краплями. Холод таки пробірав — мжичка сілася на непокриту голову, скрапувала з голого віття дерев за комір (Смолич, Реве та стогве..., 1960, 393); Галя нахилила обличчя, і з її очей скраплили на брудну скатерку столика сльози (Смолич, Світанок., 1953, 473); * Образно. Уже пініч скрапує зорями за вікном (Мущк., Серце., 1962, 261).

СКРАСИТИ *див.* скрашувати.
СКРАСИТИСЯ *див.* скрашуватися.
СКРАСНІЛИЙ, а, е, *розм.* Діспр. акт. мнн. ч. до скрасніти. Діточина нервово відкинула смолисте пасмо, що вибілоє з-під хустини, підвела скрасніле, смагляве обличчя (Рад. Укр., 9.IV 1963, 3).

СКРАСНІТИ, ію, їст, *док.*, *розм.* Те саме, що почервоніти. Валерик скрасніє, як іскра (Гончар, Таврія, 1952, 85); Всі зареготали знову, загомоніли, а Михайлик, скраснівши, мов жарина, скаж'яніє (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 370).

СКРАСТИ *див.* скрадати.

СКРАСТІСЯ *див.* скрадатися.

СКРАШАТИ *див.* скрашувати.

СКРАШАТИСЯ *див.* скрашуватися.

СКРАШЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до скраєйти. В Миргороді мітинг велелюдний Біла підніжся пам'ятника того, що спорудив повстелі народ, Бує скрашений, мов променем весняним (Рильський, III, 1961, 107).

СКРАШУВАТИ, ую, уєш і **СКРАШАТИ**, аю, аєш, *недок.*, **СКРАСИТИ**, ашу, асіш, *док.*, *перех.* 1. Робити красивішим, привабливішим, приховуючи недоліки, вади і т. ін. Вилицювате обличчя [парубка] скрашувала приємна усмішка (М. Ю. Тарн., День., 1963, 17); Біля кирпатенького носа прижостилося кілька циток ластовиння, що не псували, а скрашували.. засмагле личко (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 15); Його сірі очі блищали, у їх світилася глибока думка; вона скрашала його оживкувате лице з широкими скулами, з гулястим носом, з широким ротом (Мирний, IV, 1955, 18); Відістні [хатвині] скрасили і вишиті рунічки, і кетяги калани, і запашне сіно на покуті (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 173); Опалим листом, як лиючи пір'ям, вона [осінь] лише намагатиметься скрасити неблаганне змирання літа (Ле, Міжгір'я, 1953, 65); // Робити що-небудь не таким тяжким, безраднішим, неприємним. Вона [сестра Катря] скрашувала безрадніє дитинство Тараса, виховувала в ньому любов до природи (Літ. газ., 20. I 1961, 2); Одно тільки скрашало його життя невелике: надія на краще, що жевріла в його серці (Коцюб., I, 1955, 104); Приїзд Степана на багатому скрасив сучні дні молодого дівчини (Добр., Очак. розмвр, 1965, 288).

2. Своєю наявністю, присутністю надавати кому, чому-небудь красивого, привабливого вигляду. — Не моє, що нею розмовляє людина, скрашує її, а чистота і ясність душі (Кол., Терен., 1959, 302); Господарка.. заводила на столі квіти, що скрашали накритий до бенкету стіл (Досв., Вибр., 1959, 254); Росли там [у лузі] над водою старі дуби в берегах; вони й місце скрашали, і холодок запорозьким братчикам давали (П. Куліш, Вибр., 1969, 137); // що, чим. Прибираючи чим-небудь, робити красивішим, привабливішим. Ти мені заповідає скрасити могилу твою В білий мармур і пшоц і в криваві осінній рожі (Л. Укр., I, 1951, 214); Мороз мережками скрасив усе віконце (Кост., I, 1967, 73).

СКРАШУВАТИСЯ, ується і **СКРАШАТИСЯ**, ається, *недок.*, **СКРАСИТИСЯ**, асіється, *док.* 1. Ставати менш тяжким, безраднішим, неприємним. Село, куди Іван приїзав, В садах зеленіх мов ховалось. Садочок — давня наша вітха, Ім наше божество скрашалось (Укр. поети-романтики., 1968, 330).

2. тільки *недок.* Пас. до скрашувати.

СКРАЮ, присл. 1. На межі чого-небудь, на кімці чогось, на початку або на кінці ряду. Іван скринує весла у перший скраю човен (Коцюб., I, 1955, 385); Безрідні стоять скраю, дивляться смутно на чуже горе, та й своє в серці ворушиться (Л. Укр., III, 1952, 568); Я сиділа скраю од девері (Мирний, I, 1954, 85); Заларили [наймички] собі квашу й поставили горщик скраю на печі (Н.-Лев., III, 1956, 208); На вільному ослоні скраю сів [Давид] (Головко, II, 1957, 127).

2. у знач. прийм., з род. е. Уживається при вказівці на розміщення когось, чогось-небудь на межі або на кімці чогось. Це було кологоспне подір'я. Воно стояло скраю мальовничого села (Ю. Янов., I, 1958, 303).

СКРАЯНИЙ, а, е, *розм.* Діспр. пас. мнн. ч. до скраятти. Майданієна возкижи очима задивлялася на міцно скраю Андрійову поставу (Кач., II, 1958, 10).

СКРЯЯТИ, *аю, аєш, док., розм.* Те саме, що скрбїти.
СКРЕБАЧКА, *в, ж.* 1. Зваряддя у вигляді гострої лопатки для зшкрїбання чого-небудь. Прибирання з вертата дрібної стружки і пилу виконується за допомогою щітки, скребачки або ганчірки (Фрез. справа..., 1957, 236); Скребачками і садовими щітками очищають дерева від лишай, моху і відмерлої кори (Колг. епн., II, 1956, 451); // Лопата на довгому держаллі для зчпшання льоду, бруду і т. ін. Словами криги не зрубаш. Треба брати в руки ломи, скребачки, лопати і негайно очистити від льоду вулиці і тротуари (Веч. Київ, 21.I 1963, 1).

2. Великий ківш з гострим краєм для зачерпування ґрунту або яких-небудь сипких матеріалів. Транспорт підсоплого дерев'яним скребачками зній і виносить його за межі приміщення (Рад. Укр., 24.V 1962, 2).

3. Пристрій в конвейерах, що пересуває насипний вантаж. Контурна скребачка.

4. Металева пластинка, прикріплена біля входу у приміщення для зчпшання бруду з взуття. Перед входом у курник роблять скребачки для очищення взуття від бруду (Зоол., 1957, 128).

5. арз., рідко. Те саме, що скреблб 1. Відколюючи від кременюго куска гострі трикутні пластини, людина навчилася виготовляти кам'яні гостроконечники та скребачки (Іст. СРСР, I, 1957, 4).

СКРЕБАЧКОВИЙ, *а, е.* Те саме, що скребковий. Тепер у наших шахтах працюють вугледобуєні і вїрничепрохідницькі комбайни, потужні скребачкові транспортери (Розв. науки в УРСР., 1957, 408).

СКРЕБКОВИЙ, *а, е.* 3 скребком (скребками) (у 2 знач.). Зручним і ефективним в роботі показав себе скребковий транспортер для очистки тваринницьких приміщень від ґною (Наука., 6, 1956, 22); Головним засобом доставки вугілля в очисному вибої є скребкові конвейери (Вісник АН, 2, 1973, 55); // Признач. для зшкрїбання чого-небудь. У свинарнику встановлено автонапувалки. Гній прибирають трактором, обладнаним скребковою лопатою (Хлібороб Укр., 6, 1967, 16).

СКРЕБЛО, *а, с. 1. арз.* Кременіве зваряддя першої людини, яким користувалися для різання, скобління, обробки і т. ін. чого-небудь. В процесі розвитку мислистоє, поряд з дерев'яним списом з гострим обпаленим кінцем, появились і нові кам'яні зваряддя праці: гостроконечник.. і скребло (Іст. УРСР, I, 1953, 12).

2. Те саме, що скребніця. Чистити [кошеї] скреблом не слід, бо його зубці подривають і ранають шкіру (Ковярство, 1957, 149).

СКРЕБНИЦЯ, *і, ж.* Металева щітка для чищення кошеї. До складу предметів, що додаються до кавалерійського сідала, входять: аркан фуражний, сітка для сіна, торбинка для скребниці (Ковярство, 1957, 189); Омелян Кирилович показав, як треба чистити лошат, і потім дав кожному піонерові по скребниці (Багмут. Опов., 1959, 108).

СКРЕБНУТИ, *ну, нєш, док., перет. і неперет.* Одвокр. до скребті. Скребну редеку, що аж із хати тїкай (Номис, 1864, № 3448); Одинадцять косарів ударної бригади скребнули майданчиками по косах (Ле, Історія радості, 1947, 182); Проходячи близько Софії, він усміянуєсь і привітливо, залюбно кикує головою. Софію скребну по душі той уклїк (Л. Укр., III, 1952, 542).

СКРЕБОК, *бкї, с. 1. арз.* Те саме, що скреблб 1. На Мішкській стоянці знайдено велику кількість кременних виробів — різних різців та скребків, оброблених ножеподібних пластинок, проколок та ін. (Вісник АН, 12, 1957, 57).

2. Те саме, що скребачка 1—3. На стовбурах і основних гілках дорослих дерев кора повинна бути гладенька й чиста. Для цього їй потрібно скрбїтати у вологу погоду восени, спочатку сапками чи спеціальними скребками, а потім стальними щітками (Озелен. колг. села, 1955, 153); Як і в свинарниках, гній в нових корівниках вичищають скребком (Хлібороб Укр., 11, 1967, 18); Експааторник виконує не лише земляні роботи, а й розвантажує з бортових автомашин щєбїнь. Для цього він виготовляє і встановлює спеціальний скребок (Веч. Київ, 11.IV 1966, 2).

СКРЕБТИ, *бї, бєш, мин. ч.* скрїб, скреблб, лб; *недок., перет.* 1. також без додатка. Проводити по якій-небудь поверхні чим-небудь гострим, жорстким, дряпаючим або зачіплюючим. Запанувала мочачка, тільки чути було, як постогнує Огоньков і скребе бритвою Чумаченко (Тют., Впр, 1964, 382); // безос. Кругом стїн скребло, у комині гуло (Стор., I, 1957, 352); // Знімаючи верхній шар чим-небудь гострим, жорстким, чистити що-небудь. Надсадно ревучи моторами, вони [екскаватори] скребли кошами глинисте дно (Лїт. газ., 31.VII 1952, 2); Настя слопила свою лопату і так ретельно почала скрєбти боки канаєи, що земляні бризки летїли врозтїч (Коп., Вибр., 1948, 71); // Тручи чим-небудь гострим, жорстким, робити щось чистим, блискучим. — А те, що вони [конї] трохи вразні, то нічого не зробиш — у кізках же сплять.. Скільки ти не скрєбти та не чисти, то воно більше лебєда не буде (Тют., Впр, 1964, 27); Я сидїв доого-доого, стежачи, як він скрєбе рашпїлем кусок мїди, ватиснутий у лецата (Горький, Дитинство, 1947, 96).

◇ Мбркву скребті див. мбрква; Пербм скребті, ірон.— писати. Лягли тумани в Фїнської затоки, Пером гусиним скрїб чиновний люд (Дмит., Книга боротьби, 1939, 56).

2. Чухати яку-небудь частину тіла. Люди слухають [Мирнова] поглядившись. Інші — потилицю скрєбуть... (Мирний, II, 1954, 86); — Ану, потягаємось, чия-то візьме,— подумав він, скрєбучи бороду (Мирний, III, 1954, 193).

◇ Скребті [у] голову — надокучати. — Мати скрєбе голову: женись та й женись!.. дїчат мені рає... (Мирний, I, 1949, 341).

3. також без додатка, *перет. у сполуч. із сл. д у ш а, с е р ц е*, *перет.* Завдавати турбот, хвилювань; тривожити, мучити. Досяда скрєбе, як кішка лапоу (Номис, 1864, № 3365); — Горе скрєбло й скрєбе мою душу (Стор., I, 1957, 161); Прада по серці скрєбе (Фр., X, 1954, 79); Велика туєа скрєбе їй серце (Мирний, IV, 1955, 103); // безос. Люду мимо чимало пройшло, Радий гомїн та жарти,— байдуже... А на серці у мене скрєбло, І не легше було менї, друже! (Граб., I, 1959, 91).

◇ Кїпки скрєбуть (скреблї) дїшу; Котї скрєбуть (скреблї) на серці у кого — те саме, що Котї шкрєбуть на серці (див. кіт). В самого [Михайла Хмельницького] при тих статечних мїркуваннях душу кїпки скрєбли (Ле, Хмельницький, I, 1957, 330); Як то було слухати Маруської? На лицї вистигала усмішка — жарти, мовляв, жартуєте — а на серці котї скрєбли (Хотк., II, 1966, 216); Чортї скрєбуть у кого — хто-небудь засуджує свої попередні дїї. Призначє я його, а в самого чортї скрєбуть. Треба було б таки порадитись спочатку (Ле, Міжгір'я, 1953, 131).

СКРЕБТІСЯ, *бїєся, бєшея; мин. ч.* скрїбєся, скреблбєся, лбєся; *недок.* Дряпаючи по чому-небудь або зачіплюючи щось, створювати шум. Ось щось луснуло, щось ворухнулося, щось дєсь заскрєбло. То миша скрєбєтєся чи пацюк? (Мирний, III, 1954, 161); В кишенях він

завжди носив коробочки в різних жуках, і ті жуки драпали, шелестіли, скреблися в коробочках (Довч., IV, 1957, 44).

◇ Кішки скребуться в серці у кого — те саме, що Коті шкребуть на серні (див. кіт). Не вшити носа, коли в серці кішки скребуться, робити добру міну при доємі не добрий зрі, — на таке здатний не всякий (Шовк., Людана..., 1962, 225).

СКРЕГІТ, готу, ч. 1. Різкі скрипучі звуки, що утворюються сільним тертям кам'яних, металевих і т. ін. предметів. Із скреготом відчинилися двері порожньої камери, що була поруч з мостою, в'язна штовхнула (Петльов., Хотинці, 1949, 42); Від моря чути час од часу мовби гарматні вибухи та скрегіт каміння-голішів (Головко, I, 1957, 473); Її голос схожий на скрегіт заржавілого заліза (Дмит., Розлука, 1957, 98); Скрегіт крижаного громада, що скресло ріки будили собою все навкруги (Гончар, II, 1959, 203); // Такі звуки, утворювані роботою механізмів, машин. Салочка із скреготом годила по рядках (Горд., II, 1959, 332); Він [сніг] немов приглушував усі звуки — і сміх молоді, і автомобільні сирени, і скрегіт трамвайного гальма (Довч., V, 1957, 319).

2. Звук, утворюваний тертям верхнього ряду зубів об нижній. Вигляди вони під поетичний скрегіт зубів розлюченого Коростилєвського (Грим., Незакінч. роман, 1962, 88); * Образно. Радянський народ — народ трудивник, творець, народ, який уперше в історії людства, під шалений скрегіт різних ворогів, що кльцєм оточували нас, своїми руками, без будь-чийої допомоги побудував першу в світі країну соціалізму (Рад. Укр., 4.XI 1956, 1).

◇ Скрєгіт зубівний — страшенна лють, злість. СКРЕГНУТИ, ну, вєш, док. Однокр. до скреготати, скреготіти. Все ближче коні, лица ват, Скрєстилися, скрегнули шаблї (Сгельмах, V, 1963, 9); Ти скрегнув зубами і стис кулака (Головко, I, 1957, 80).

СКРЕГОНУТИ, ну, вєш, док., однокр. Підсил. до скрегнути. Трохи менше скрегонує в лоті зубами (Кос., Новели, 1962, 125).

СКРЕГОТІННЯ, я, с. Дія за знач. скреготати і звуку, утворювані цією дією. Таки сунули.. Наєть поранені тамували стогін у собі, вслухаючись у наростаюче галляне скреготання (Гончар, I, 1954, 339); Блиск сталі і скреготання лега в шугалді ніби полоснули Дожку по голому тілу (Папч, II, 1956, 42); Які нагадала годичи І молодість давню яку Оце скреготання жабинне В нічному лункум ставку! (Рильський, III, 1961, 86).

СКРЕГОТАТИ, оту, бчеш і СКРЕГОТИТИ, оту, отіш, недок. 1. Створювати скрегіт (у 1 знач.). На річці скреготє крига, стрій весняний присмерк вєсь у тригозі (Кочуб., II, 1955, 260); Я піднімаюся й прочиняю двері. Вони скреготють від вимови застуди (Мас., Роман..., 1970, 358); Вони [танки] ревіли, скреготали гусеницями об брук (Хижняк, Тамара, 1959, 88); В третій [майстерні] скреготіло залізо на точилах і войкало, і сквучало (Ірчан, II, 1958, 271); Аж тепер Катерина побачила, що ганяла голі жорна, й почувла, як вони скреготіли на всю хату (Чорв., Визвол. земля. 1959, 7); Дець, певне в майстерні, одноманітно скреготіли машини (Юхвід, Оля, 1959, 136).

2. Утворювати скрегіт (у 2 знач.). Скреготав [діл] зубами, стоєная, мов од зубної болї (Вас., II, 1959, 524); Поранений скреготіє зубами і задихався (Кочура, Зол. грамота, 1960, 108).

◇ Скреготати (скреготіти) зубами див. зуб. 3. розг. Те саме, що скрекотати, скрекотіти 1. Горобчик прокинувся, аж дивиться, сидить на сучку сорока білобока та так скреготє, аж очі заплющила

(Л. Укр., III, 1952, 482); Тут все скреготє: птахи і комахи, Вєю ніч, не замовкаючи й на мить (Дмит., Осінь..., 1959, 15); // Напривно квакати (про жаб). Оце, мабуть, доць буде, що так скреготють жаби (Сл. Гр.); // перек. Швидко, безупинно говорити. Олена, як та сорока, скреготє, що на ум збрєде (Кв.-Осн., II, 1956, 42); Панїтки скреготять, як ті сороки (Мирний, I, 1949, 198).

СКРЕГОТІННЯ, я, с. Дія за знач. скреготіти і звуку, утворювані цією дією. В тригожно-хижий звук спєлися гомін багатотисячного війська, скреготіння заліза, кінське іржання, гуркіт (Кочура, Зол. грамота, 1960, 61); Він.. не віриє у те, що скреготіння ключа в дверях може означати для нього вихід на волю (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 41); [Г а н д ж а:] Сиджу і скло гризу.. Ага, пивний бокал.. Зуби у мене — бачте? Як у доброго козла.. Мідяки ними гну.. Хапці чують те скреготіння — і подалі від мене відсуюються.. (Мокр., П'єси, 1959, 196); Леє ераз ожив. Крякали ворони, цєрінькали синиці, драпували сороки своїм дружнім скреготінням (Дєсняк, Вибр., 1947, 145).

СКРЕГОТИТИ див. скреготати. СКРЕГОТЛИВИЙ, а, е. 1. Який скреготє, скреготять, утворює скрегіт. За річкою, там, де в густій сутінї серб викало продовження шосє, в цей момент з'явилось поєлясте скреготливе потворище (Гончар, Людана..., 1960, 151).

2. Подібний до скреготу (про звук). Огидний, скреготливий брякіт розтроєного скал.. начє розлорє по швах пришикну тишу сумирної вимовї ночі (Смолич, Рєвє та стогє.., 1960, 654); Дубова брама зі скреготливим рипом відчинилась (Добр., Очак. розмвр, 1965, 29); Пилка і справді змінила в Саранчукєвих руках свій болісний скреготливий звук на співучу мелодію (Довч., Шахта..., 1949, 133).

СКРЕГОТНУТИ, ну, вєш, док. Однокр. до скреготати, скреготіти. Коли Кузьма Осадчий прорубує свіжу траншею, вємля під його бульдозером скреготнула ріко, металєво (Гончар, Тронка, 1963, 285); Скреготнули обидва важкі вєсучє, на порозі вирєс кремєвий Пилиш Шугалїя (Кучер, Трудна любов, 1960, 138); Він вчєсує, як підїзав лєковичок і несподівано скреготнули гальма (Рудь, Гомін.., 1959, 17); — Ствоай пістолєт й набирає гєть! — скреготнує зубами Брайко (Загреб., Дєнь.., 1964, 136).

СКРЕГОТНЯ, і, ж. Дія за знач. скреготати, скреготіти і звуку, утворювані цією дією.

СКРЕГОТУХА, н, ж., розг. Та, що безупинно скреготє, скреготять (у 3 знач.). Заскреготала сорока, та що дала, то все хутичи та все дрібніш.. — А бодай тобі заїтпало, скреготухо! — крикнє горобчик (Л. Укр., III, 1952, 482).

СКРЕКІТ, коту, ч. 1. Різкі короткі й часті, схожі на тріск, звуки, які видають деякі комахи, птахи і т. ін. Її [социні] веселий скрекіт будиє тебе щоранку (Фр., IV, 1950, 356); Крізь вікно доходила свіжість ночі і скрекіт цєркунів (Тулуб, Людолєви, I, 1957, 40); Дець поряд чуєся веселий скрекіт жаб (Гжипький, Опрішка, 1962, 34).

2. перек. Такі звуки, утворювані роботою кулемета, мотора і т. ін. Ніч крихто тріщить пострілами: скрекіт кулемєта, людськїй гомін, вибухи гранат і дєсь стогін (Епїк, Тв., 1958, 537); Раптом у пісню вриєветься і чимдалі чутнішим стає скрекіт мотоцикла (Головко, I, 1957, 388).

СКРЕКОТІННЯ, я, с. Дія за знач. скрекотати і звуку, утворювані цією дією. Нєсподіванє різкє скрекотіння немєв рєвбудило їх (Довч., V, 1957, 476).

СКРЕКОТАТИ, *очу́, бчеш і СКРЕКОТИТИ, очу́, оти́ш, недок.* 1. Вдавати скрекіт (у 1 знач.). *Сорока в дворі скрекоче, Гостей возвіцає* (Укр. поети-романтик... 1968, 404); *Нечутно промайнує кажан, скрекоче коник — тут і там — стуються миші* (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 129); *Розжакались, плагають, скрекотять [жаби]* (Гл., Вибр., 1951, 122); // *перек., розм.* Швидко, безупинно говорити. — *А ти, сороко, не скрекочи... Киш на своє гніздо! — скрикнув він на неї [Параску].* *скоса блимнувши оком* (Мирний, IV, 1955, 362); *Тишу порушувало двоє: Вінцусиха, що скрекотіла, як сорока, то тут, то там, і п'яний Яшка Смолоук* (Мур., Бук. повість, 1959, 153).

2. *перек.* Утворювати скрекіт (у 2 знач.). *З якого села десь під горою, у вишнях, скрекоче кулетет* (Кос., Новели, 1962, 56); *Тут неузвано скрекотіли три лобозорійки на одній одноманітній, але бадьорій ноті* (Коп., Сусіди, 1955, 69).

СКРЕКОТИННЯ, *я, с.* Дія за знач. скрекотіти і звуки, утворювані цією дією. *Далеке скрекотіння, ажесь мелодійне цвіріннявання долинуло до слуху Миколи Петровича* (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 170).

СКРЕКОТИТИ *див.* скрекотати.

СКРЕКОТНЯВА, *п, ж.* Дія за знач. скрекотати, скрекотіти. *В затоці Жабя таку скрекотняву учинила, що вже ні людський гоґин, ані стукіт До мене не сягали* (Вирган, В розп. літа, 1959, 240).

СКРЕКОТУХА, *п, ж., розм.* Та, що безупинно скрекоче, скрекотить (у 1 знач.).

СКРЕКОТУШКА, *п, ж.* Пестл. до скрекотуха. *Жаба-скрекотушка.*

СКРЕМСАТИ, *аю, аеш, док., перек., розм.* Порізати що-небудь посліхом, неакуратно, незграбно.

СКРЕПЕР, *а, ч.* Землерийно-транспортна машина, основним робочим знаряддям якої є підйомно-поворотний ківш з ножами; застосовується в будівельній і гірничій справі. *Скрепери і бульдозери використовують для спорудження земляних гребель* (Колг. енци., II, 1956, 24); *Тупорізі бульдозери та схожі на велетенські кегури скрепери дієчина бачила вперше* (Дмит., Розлука, 1957, 185).

СКРЕПЕРІСТ, *а, ч.* Робітник, що працює на скрепері. *Скреперист, ледве помітно повертаючи важелі, то посилал скрепер у напівтемну пащу штреку, то повертав його звідти уже наповненим рудою* (Наука..., 4, 1963, 34); *Іван Хітерин організував із комсомольців кілька бригад підземної кваліфікації: бурщики [бурильників], скреперистів, кріпильників* (Ю. Янов., Мир, 1956, 178).

СКРЕПЕРІСТКА, *п, ж.* Жін. до скреперіст. *Під час війни Стоколас працював на Уралі, повернувся звідти одружений з білявою скреперісткою* (Ю. Янов., Мир, 1956, 168).

СКРЕПЕРНИЙ, *а, е.* Првкм. до скрепер. *Знову підземне скеляніня сповнилося скреготом скреперних лебідок* (Ткач, Плем'я..., 1961, 133); // *Здійснюваний за допомогою скрепера. Скреперна доставка поступала місцем перед хиткими конвейерами, застосування яких дало можливість довести довжину лави до 80—90 м* (Гірн. пром., 1957, 26).

СКРЕПІЦЯ *див.* скрепіння¹.

СКРЕС, *у, ч.* Те саме, що скресання. *І труд людський, пісень жаркий потік, Дніпровські далі весняного скресу — Мойого серця подадуть адресу, Бо я у ній прописаний навк* (Мал., Запов. джерело, 1959, 252).

СКРЕСАННЯ, *я, с.* Дія за знач. скресати¹. *В цей день знову ждали скресання річки, як чогось небувалоого* (Гончар, II, 1959, 200).

СКРЕСАТИ¹, *ас, недок., СКРЕСНУТИ*, *но, док.* Звільнятися від криги (про річки, озера і т. ін.). *Цілий день вітер гуде надворі; надвечір скресає річка* (Коцюб., II, 1955, 259); *Першими скресають великі ріки, за ними — менші й аж потім — річечки* (Мухк., День..., 1967, 29); *Скресли блакитні озераця* (Дмит., Вірші..., 1949, 151); // *Ламатися й починати рухатися* (про лід). *В березні замети осідають, скресає лід, вода реве із ярю* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 11); *Біля моста гуркоче лід, скресає на Сулі* (Гонч., Вибр., 1959, 309).

◇ *Крига скресла див.* крига.

СКРЕСАТИ², *аю, аеш, недок., СКРЕСНУТИ*, *ну, неш, док., рідко.* Те саме, що воскресати. *Діаня зєроїє, уейшовши у свідомість мас, відорджуються, аж жийє: вони, скресаючи щомить, рушійною силою стають, збуджують нас на боротьбу* (Тяч., III, 1957, 22).

СКРЕСАТИ³, *ас, недок.* Те саме, що спаліхувати. *По небу повзли густі, олов'яно-сірі хмари, часто скресали блискавки, і слідом за ними гриміло* (Грм., Спн., 1950, 70); // *Те саме, що блищати.* *Сині насторожені очі, коли жартує [хлопець], скресають лукавими іскорками* (Грм., Спн., 1950, 11).

◇ *Скресати очі* — те саме, що Кресати очима (див. кресати). *На нього люто дивилася Соломія, його давав тяжким, наче залізним поглядом старий Князевич, на ньогом скресає свої очі, повні кипучої злоби, молодий Ігор* (Кучер, Прошай..., 1957, 216).

СКРЕСЛЕНИЙ, *а, е.* Дієпр. пас. мнв. ч. до скресати.

СКРЕСЛИЙ¹, *а, е.* Дієпр. акт. мнв. ч. до скреснути¹. *Біля скреслої річки — глухий, розгойданий шум. Люди жетущилися біля човна* (С. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 54).

СКРЕСЛИЙ², *а, е.* рідко. Дієпр. акт. мнв. ч. до скреснути².

СКРЕСЛИТИ *див.* скреслювати.

СКРЕСЛЮВАТИ, *аю, юеш, недок., СКРЕСЛИТИ*, *лю, лш, док., перек.* 1. Знімати копію з чого-небудь. 2. Вкривати суцільно штрихами; // *Робити багато закреслень.*

3. Креслячи, витрачати що-небудь (папір, туш і т. ін.).

4. рідко. Те саме, що писати 1. *Пишучи лист, різночасно скреслила я вірш* (У. Кравч., Вибр., 1958, 437).

СКРЕСНУТИ¹ *див.* скресати¹.

СКРЕСНУТИ² *див.* скресати².

СКРЕСНУТИ³, *не, док.* Однокр. до скресати³. *І шабіл скреснули і епали, І порох покривє сіножатє* (Мал., Звенигора, 1959, 87).

СКРИВА, *присл., рідко.* Те саме, що скбса. *Олексій подивився на хлоп'ят скрива* (П. Куліш, Вибр., 1969, 300); *Дазаров скрива вирнув на полковника* (Панч, I, 1956, 85).

СКРИВАВТИ, *влю, виш; мн. скривавлять; док., перек.* Залити, покрити, замазати, забризкати кров'ю. *Він [княздал] верховинцеві товариш вірний був, І не питаючи впаплати, В боля йому не раз поваги роздобує, Скривавивши ворожі шати* (Зеров, Вибр., 1966, 403); * *Образно.* *Вже вечоріло і промін останній скривавив білу гречку* (Головко, Вибр., 1936, 270); // *Поранити до крові.* *Будуть шарпати одж суворі єлки і скривавлять колючками руки* (Л. Укр., I, 1951, 222); *Зціпивши губи, схопила вона в бруку уламок шибки і кинулася різати ремени, скривавивши собі руки склож* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 451).

СКРИВАВТИСЯ, *влюся, вишся; мн. скривавляться; док.* Залитися, покритися, замазатися, забризкатися кров'ю. *Я не забуду перший бій, коли скривавилися шаниці* (Уп., Вірші..., 1957, 157); *Скривавились прекрасні білі груди [Севастополя], Руїна й смерть по вулицяц ходили* (Рильський, Сад., 1955, 109).

СКРИВАВЛЕНІЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до скривавити. [О р ф е й:] Мені самому казкою здається, що руки сі, скривавлені від праці, колись могли перебити струни (Л. Укр., I, 1951, 446); Поганцем пошукати [граф] у амагнці й мочки ткнув хлопцеві в його скривавлені собачими зубами пальці три карбованці (Дочч., III, 1956, 52); * Образно. Свід був скривавлений світанком, і море вгамувалося (Рибак, Що сталося..., 1947, 166).

2. у знач. прикм. Залитий, покритий, замазаний, забризканий кров'ю. Ряду поспішився вкинути у воно скривавлену.. одержу (Коцюб., I, 1955, 376); Лежала [дівчина] скривавлена, нерухома, може, навіть мертва, на труні батька (Фр., VI, 1951, 159); Стояв [офіцер] осторожно і довгою витирав скривавлене обличчя (Головко, II, 1957, 458); Вийшла бабуся на дорогу, підняла скривавленого гусяка (Рибак, Помилка..., 1956, 60); * Образно. Тригожний, скривавлений, голодний відходив у безвість 1919 рік (Гжицький, Вел. надії, 1963, 6); Скривавлений день на дорогах лягає, і вечір дозорцем встает мовчазним (Перв., II, 1958, 299).

СКРИВАТИ, аю, ашп, недок., СКРИТИ, скрию, скрієш, док., перек., розм. 1. Поміщати кого-небудь у потайному місці, щоб не побачив хтось сторонній; ховати. Іван, хоч брав від неї заплату, то не тільки не повідомляв її, але надто ще скривав у себе в хаті перед нею її чоловіка (Март., Тв., 1954, 263); — Так а дезертир скривав? А ось ходім, я відів скличу, вони з тобою поговорять (Тют., Вир, 1964, 323).

2. Не давати можливості іншим помітити, виявити що-небудь; приховувати. Він почув, що його стара антипатія до свого чоловіка збільшилася, і не заважала собі праці скривати се (Фр., VII, 1951, 259); Я тиж часом розглядала книжку і дедалі все менше могла скрити від круглих очей антикварія, що справді «оцінила» її (Л. Укр., III, 1952, 741); Носил припас до столу, щоб скрити своє заплакане лице (Мирний, IV, 1955, 52).

3. тільки 3 ос. Робити кого-, що-небудь непомітним, недоступним для зору; заслоняти, закривати. Указав лакуза на другу блакитну порт'єру, що непримітно скривала вхід у боковій стіні (Мирний, III, 1954, 276); На плечах має поводитар з біляра покров баристий, що служив за плащ у нього І скривав ножі й пістолі (Л. Укр., IV, 1954, 136); // Робити що-небудь (властивість, якість і т. ін.) менш помітним, очевидним. Йі струнка фігура візнялася од напрузи, як туючий лук, а фантастичний синій плащ і червона спідниця не могли скрити міцних форм молодого тіла (Коцюб., I, 1955, 368).

4. Не говорити, не розповідати комусь про що-небудь, приховувати щось. Не дав [Славко] по собі ні знати, що говорить неправду... Умів на славу скривати свої таємниці перед людьми (Март., Тв., 1954, 300); Тепер, коли вони лишилися самі, без людей.. та намагались скрити в розмові один від одного свої думки і свій неспокій, тригожа зростала, збиралася круг них, немов гримлячий газ (Коцюб., II, 1955, 169).

5. рідко. Накривати чим-небудь.

◇ Скривати (скриті) молоді, етн., васт.— одягати на голову молодого головний убір заміжньої жінки. Ввесь батюшин дівр був споконенний народом, бо в той час заразом привели скривати усіх молодих з села (Н.-Лев., II, 1956, 182).

СКРИВАТИСЯ, аюся, асься, недок., СКРИТИСЯ, скріюся, скрієшся, док., розм. 1. Перебувати в якому-небудь потайному місці, знаходити себе таємний притулок, ховаючись від кого-, чого-небудь, уникати зустрічі з кимсь. Максим Онуцук побачив від своєї хати пана та зараз забіг за вугол, аби скритися (Стеф., I,

1949, 208); Здається, що дівчина, чуючи його [слово «горбата»], кожний раз немов хотіла скритися від немилосердних людських поглядів (Л. Укр., III, 1952, 581); Чи в черниченьки Мені скритися, Чи до річечки йти ступитися? (Черн., Поезії, 1959, 159); Коли за густими ялинами скрилися від людських очей, Франка вибігла наперед, ножами толочила траву (Чорн., Визвол. земля, 1959, 63); * Образно. — Замість вилити панський гнів і царський, Ти скрився в поетичні закамарки! (Фр., X, 1954, 139).

2. Таємно піти, втекти звідки-небудь, ховаючись від кого-небудь, рятуючись від чогось і т. ін. Ой чи бач, лаше, як пан Хмельницький На Жостім Піску підбісся? Од нас, козакі, од нас, юнаки, Ні один лашок не скрився! (Дума..., 1941, 195); Ввесь караван О пінах із двора пустився, Від всякого дозору скрився,— Його зовав густий туман (Укр. поети-романтики..., 1968, 595); // Відходити звідки-небудь непомітно, таємно. Набрал собі [дід] борошна, буряків, капуста, картоплі й скрився з села на всю зиму (Мирний, IV, 1955, 237).

3. Переміщуючись, віддаляючись, ставати невидимим, непомітним, зникати з поля зору. Беруть [черниці] гуменю під руки і ведуть до хвіртки, куди і скриваються всі (Мирний, V, 1955, 111); В ранній тумані козаченько скрився (Бор., Тв., 1957, 113); [К а с с а н д р а:] Ок тії два [воїни].. [П о л і с е н а:] Нічого, місяць скрився за змару, і Долин припас додолу. Вони не бачать (Л. Укр., II, 1951, 276); Світла вірка та й за гору скривался (Сам., I, 1958, 141).

Сонце скривається (скріюся) — сонце заходить. А нічю, як скривється пекуче сонце, спаде денна задуга,— тільки й дигнеш свіжою прохолодою (Мирний, III, 1954, 140).

4. перек. недок. Не говорити, не розповідати комусь про що-небудь, приховувати щось. Я б і досі мовчала про свій стан здоров'я... хоч, певне, се було б гірше, бо по ширості жити легше, ніж скриваючись (Л. Укр., V, 1956, 356).

СКРИВДЖЕНІЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до скривджити. В Івановій пам'яті татова смерть не так довог жила, як знайомість з дієчам, що, скривджене ним безневинно, поємним довір'я рухом подало йому половецку цукерка (Коцюб., II, 1955, 312); [М и к и т а:] Я скривджений судьбою І маю право мстити за отца. Хоч знаю сам, що в час рішучий бою Не доведу я помсти до кінця... (Коч., П'єса, 1951, 53); Це був кретин, природою і людию скривджений каліка.. Він за пару золотих на рік та за якусь там траву нас громадять гудобу (Гашек, Пригоди .. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 226); Вона почувала себе самотньою, всіма забутою, скривдженою (Збав., Між.. людьми, 1955, 162); Не раз скривджені графські наймити й сільська біднота оголошували страйки, пускали червоного піна в панські фольварки [фільварки] (Хлібороб Укр., 10, 1969, 30); // у знач. прикм. Додою Золототисячником повернувся призначений, скривджений (Раб., Золототисячник, 1948, 22); В очах скривдженого поета блиснув промінь надії (Дмит., Розлука, 1957, 90); Хоч як гірко розкошались її роки, але ніщо не озабило, не вчерствило її сумирного скривдженого серця (Стельмах, I, 1962, 6); // у знач. ім. скривджені, них, мн. (одн. скривджений, него, ч.; скривджена, ної, ж.). Ті, кого што-небудь скривдв. Бажає я для скванів волі, Для скривдженити кращої долі (Фр., X, 1954, 26); Бразд знає, що в Любчі ображених, скривдженити, покараних г'єбагато (Ска., Святослава, 1959, 261); Побитий хлопчина в'язою годою зобидженого і скривдженого почвалає геть від берега (Збав., Любов, 1957, 63); — Смикають судді і з правого і з винного, а яка користь з їх вироків, коли не

суд, а сам скривдений мусить виконати його! (Тулуб, Людолови, I, 1957, 38); // скривджено, безос. присудк. сл.— Чим тебе скривджено, чим уражено? (Хотк., II, 1966, 33); У Лариси хороша, чиста душа, але еродюю її скривджено: волосся неприємне руде, обличчя у ластовинні, і вся вона занадто вже суворяла (Баш, Надія, 1960, 29).

2. у знач. прикм. Який виражає почуття кривди (у 1 знач.). Немовля спало, дрібеньке личко, безброве й безбаране, здавалось перенапруженим, скривдений вираз застиг на ньому (Гуд., Серпень..., 1970, 25).

СКРИВДЖЕНІСТЬ, ності, ж., рідко. Стан за знач. скривдений 2. Гузь розворушив у його душі почуття скривденості (Бурл., М. Гончар, 1959, 20).

СКРИВДЖЕНО. Присл. до скривдений 2. Губи бабусі скривджено засталися (Гончар, III, 1959, 319).

СКРИВДИТИ, джу, диш, перек., док. 1. Док. до кривдлив. Вже як менший брат чим її скривдити, так Галя й славочка не зможе вимовити і втече од усіх (Вовчок, I, 1955, 288); Ми справді трохи скривдили його (Фр., IV, 1950, 22); Стало їй солодко, що в неї з'явився в рідкому домі загисник, який не дасть її скривдити (Тулуб, В степу..., 1964, 342); Насмізатися з нього, скривдити його нікто не наважеться (Гончар, III, 1959, 55). Він навіть не уявляв собі, як це можна скривдити дівчину, щоб потім гіркі слова ковтала, борікаючи за обман та наругу (Головко, II, 1957, 514).

2. перек. чим, розм. Наділити чим-небудь у недостатній мірі або наділяти чимсь поганим, позбавити чогось. [Гор п п в а:] Мене бог не скривдив кумами. Хвалити бога, не чураться мене простої (Н.-Лев., II, 1956, 501); Підходить парубічко, ростом бог не скривдив (Ковінька, Кутя..., 1960, 110); Її сестрички мають те, в чому її так скривдила природа: еродю (Вільде, Сестри..., 1958, 103).

3. рідко. Порухити вірність чому-небудь. Хай нагада себе в цім слові Здавен прихильний вам піт: — Не скривдив він святій любові І пориванням давніх літ! (Стар., Поет. тв., 1958, 43); Тільки третій в легніні, Що його Пігул відзначив, Тільки цей надій не скривдив, Хаюнець рицарської вдачі (Шер., Дорога..., 1957, 45).

СКРИВІТИ див. скривлювати.

СКРИВІТИСЯ див. скривлюватися.

СКРИВЛЕННЯ, а, в. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до скривляти. Відскоки [жандар] і побачив нове обличчя, скривлене гнівом (Кочуб., II, 1955, 205); Серце розривається від болю, коли згадавш скривлене короткою гримасою обличчя Коваля (Собко, Срібний корабель, 1961, 233).

2. у знач. прикм. Який має несприродний вигляд, характерується несиметричністю і виражає незадоволення, презирство або біль. У вікні залягав жіночий очінок, у дружку скривлене заплакане лице дитини (Мярний, IV, 1955, 194); Пригадався чомусь Кирилової батько. Лисий, в синім волоссях на ватляку [потягачі], з порепаними руками і все скривлений, ніби його щось боліло (Ірчан, II, 1958, 87).

3. у знач. прикм. Непрямий, нерівний, вигнутий. Сильно тряпнувши дверима, вона густо застукала в коридорі оголеними деревяшками скривлені забалушки (Епік, Тв., 1958, 430); Розставив [Дем'ян Кізка] дугою скривлені ноги (Крот., Синь..., 1948, 40); // Перекошений. Мамстій Чумак.. підійшов до хати і постукав у маленьке, скривлене віконце (Мик., II, 1957, 309); // Покручений. Парубок ступав крок вперед, а назустріч йому по скривлений доріжці між хрестами виходить якась постать (Стельмах, II, 1962, 341).

СКРИВЛЕНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. скривлений 2, 3.

СКРИВЛЕННЯ, а, с. 1. Дія за знач. скривляти, скривлювати.

2. Викривлена частина чого-небудь. Як правило, дефекти постави розвиваються в дитячому і юнацькому віці. В цей період виникає небезпека серйозних скривлень зроста (Наука..., 7, 1970, 56).

СКРИВЛЮВАННЯ, а, с. Дія за знач. скривлювати. **СКРИВЛЮВАТИ**, юю, юєш і **СКРИВЛЯТИ**, яю, яєш, недок., **СКРИВИТИ**, скривляю, скрививши; мн. скривляють; док. 1. перек. Робити що-небудь кривим, зігнути, нерівним; викривляти. Старий віл борошни не скривить (Укр. присл., 1963, 286); // безос. Не поможе бабі каділо, коли бабу скривило (Номис, 1864, № 5667); // Надавати несприродного вигляду обличчю, його рисам і т. ін. Переляк скривлює обличчя дружини (Стельмах, I, 1962, 285); Кайдашица знов притулила губи до чарки..., скинула в рот один ковток і дуже скривила губи (Н.-Лев., II, 1956, 281); Несказанно гірке почуття отуманення впапувало нею і скривило боляче її уста (Коб., II, 1956, 36); Винувата посмішка скривила йому обличчя (Баш, Надія, 1960, 98); // безос. Осокін швидко заві очі, і рот йому скривило жажом (Ткач, Плем'я..., 1961, 258).

◇ **Скривіти** кісну міну — зробити гримасу, виражаючи незадоволення, здивування. — Спитала я в неї вчора, чи не хоче піти в парк на музику, — вона скривила кісну міну і спитала: — Пощо? (Л. Укр., III, 1952, 530).

2. *неперек.*, рідко. Повертати збік. Коли дійшли до темного місця, де вулиця скривлювала, а лампи не було близько, Шварц потаємно шарпнув його за рукав (Фр., VII, 1951, 413).

◇ **Скривіти** душею — те саме, що **Покривіти** душею (див. **покривіти**). В цей час вона не могла скривити душею і розповіла усе про своє прохання (Стельмах, II, 1962, 233).

СКРИВЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся і **СКРИВЛЯТИСЯ**, яюся, яєшся, недок., **СКРИВИТИСЯ** і рідко **ІСКРИВИТИСЯ**, скривлюся, скривившся; мн. скривляються; док. 1. тільки 3 ос. Ставати, робитися кривим, зігнути, нерівним; викривлятися. Хребет, внаслідок слабості м'язів і зв'язок, ..скривляється (Хвор. дит. віку, 1955, 125); // Схилитися набік; перекошуватися. Підорізі кроки затричали з одного боку, вся покритая [клубні] враз скривилася набік, посунулася одним приліжком униз (Гр., II, 1963, 303); // Набувати несприродного вигляду (про обличчя, його риси і т. ін.). Кайт мовчить, нічого не говорить, але уста його скривлюються в терпку іронічну посмішку (Кол., На фронті..., 1959, 161); І в його рук випав капелюх, а лице скривлювалося до плачу (Черемш., Тв., 1960, 112).

2. *перек.* Робити гримасу, виражаючи незадоволення, презирство, а також від болю і т. ін. Дід винувато скривився, колино лунає очима (Вас., II, 1959, 189); Микола був би говорив далі, але о. Альойстій скривився так, як би що дуже важне взяв на язык (Март., Тв., 1954, 171); Махно скривився в презирливій гримасі (Гончар, Таврія..., 1957, 524); Наполеон скривився: ліва щока нервово смикнулася, і обличчя постаріло (Кочура, Зол. грамота, 1960, 272).

◇ **Скривітися**, як середя на п'ятницю див. п'ятниця.

СКРИВЛЯТИ див. скривлювати.

СКРИВЛЯТИСЯ див. скривлюватися.

СКРИВОДУШИТИ, шу, шшш. Док. до криводушности.

Цар скриводушив перед Семеном Палієм: не дав йому гетьманщини, — клявся, та скриводушив (Укр. казк. легенди..., 1957, 440); Поет і совість. Вона завжди на чатах, вона не дасть скриводушити в роздумуваннях

над найскладнішим — над життям (Рад. Укр., 4.11 1964, 3).

СКРИВОДУШНИЧАТИ, аю, аеш, док., рідко. Те саме, що скриводушити. — Пам'ятаеш, як ми в комісарж допитувалися у тебе, де закопана зброя, що залишилась для підпілля? — Не знаю, — скриводушничает (Стельмах, Правда..., 1961, 168).

СКРИГАТИ, аю, аеш, недок., розм. Те саме, що скрипіть. В клуні темно.. Ступонить під копитами земля, скривають немалані тачачки (Кос., Новели. 1962, 59); // Те саме, що скреготати, скреготіть.

СКРИГНУТИ, ну, неш, док., розм. Однокр. до скрігати. У хаті чути — скригнув стілець, і тільк ворухнулася на стелі (Головко, I, 1957, 172); Він так ворухнувся хатніми дверима, так скригнув на порога зубами, що..., вдалося їй, аж миски підскочили й задзвонили на прилажку... (Кос., Новели, 1962, 156).

СКРИЖАЛЬ, і, ж., книжк. і. Дошка, плита з написанням на ній текстом, звичайно священним, культовим. По стінах не картини, не ікони — розвішані там білі скриваля, а на їх — дрібні.. письмена (Вас., I, 1959, 337); [Т і р д а:] Стоп огляньти не поведе нікуди, не скаже хмарний стовп: іди ва мною. Не спустить бог нові скриваля в неба — ще ж не сповнився й давній заповіт (Л. Укр., II, 1954, 160); — Грецькі боги, то й словеса ізні, — змиває Сивоюк плечима. — Скриваля знайшов Мойсей кам'яні трьома мовами (Загреб., Диво, 1968, 680); * Образно. Якби мені до рук скриваля Долі, Я розписав би їх по власній волі (Мисик. Біля кривиці, 1967, 315); * У порівн. Воїні безсмертні імена На їм [камені] засяють, мов скриваля чисті, І материнські слюзи горьоті Його нутро камінне пропечуть (Мал., Серце..., 1959, 67).

2. перео. жн., які, чого, перен. Те, що зберігає, куди записані пам'ятні події, дати, імена і т. ін. «Книгою життя» називає народ свою Конституцію. На її золотих скривалях записані благородні закони соціалістичної демократії (Тяч., III, 1957, 312); Року 1959 історія світового кінематографа записала на своїх скривалях ворушніві рядки про нечуваній ва розмахом огляд прогресивного кіномистецтва земної кулі, яким був Перший Московський Міжнародний кінофестиваль (Мист., 5, 1961, 30); Українські пролетарі писали не одну яскраву сторінку на скривалях нової історії молоді Радянської республіки (Цюпа, Україна... 1960, 58).

СКРИЖАНІЛИ, а, е. Діспр. акт. мнв. ч. до скриваніти. Він [струмок] у природноньому виярку вимощував над собою скізову боровенку і шукає собі свого протіку [протоку] на скриванілі землі (Стельмах, Правда..., 1961, 14); * У порівн. Він ворухнувся, кинув на мене очима, в яких викресалися застигалі, ніби скриванілі, іскрички суми і несподівана радість (Ле, Правда..., 1957, 11).

СКРИЖАНІТИ, ію, іспн, док. 1. тлякки 3 ос. Вкритися кригою або льодовою кіркою. Річка скриваніла; // Те саме, що замёрзнути 1, 3. — Ну, а ти, Мар'яне, не боїшся ітати до того Сибіру, в оту холоднечу? Там і душа може скриваніти (Стельмах, I, 1962, 28).

2. Те саме, що похолбнути 3. У жінки образю скриваніла душа: знову якісь.. недоїмки несе це довголетелеє начальство (Стельмах, I, 1962, 511).

СКРИЖАПЕЛЬ, я, ч., сад. Сорт зимових яблук.
СКРИЖИТИ, скривж, скривжш, док., перен., рідко. Те саме, що екстренити 1. Він сидів перед нею, скривжшши ноги (Рябак, Помішка..., 1940, 102).

СКРИК, у, ч. Раптовий, уривчастий крик, вигук. Скрик був голосний. Семенова мати була в садку й почула (Гр., Без хліба, 1958, 45); Ген-ген на тім боці стаю

ледь майорять серед ночі купальщиці.. Плескіт, дівочі пустотливі скрики, сміх (Головко, I, 1957, 450).

СКРИКАТИ див. скривкувати.
СКРИКНУТИ див. скривкувати.
СКРИКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. скривкувати. Вогнища збудження в центральній нервовій системі зумовлюють руховий неспокій, скопуювання, скривкування, розмову, ходіння, що іноді спостерігається під час сну (Шк. гігієна, 1954, 57).

СКРИКУВАТИ, аю, ушн і рідко **СКРИКАТИ**, аю, аеш, недок., **СКРИКНУТИ**, ну, неш, док. 1. Раптово, уривчасто видавати крик. Нагорюювавшись та наболівшись,.. спала [мати] неспокійним сном — то встала вона у сні, то знов скривкувала, сплипувала (Вовчок, I, 1955, 360); — Ой! — алякано скривкують жінки і разом втискуються у звітку (Стельмах, Хліб..., 1959, 270); Ось кризь сон один скриває Лячно, рідко так: Навіть в сні його лякає Гадівський кулак! (Фр., XIII, 1954, 180); Юрій глянув униз і радісно скривкує (Собко, Зор. крила, 1950, 40); // Видавати голосні, пронизльві звуки (про тварин, птахів). Лише де-не-де спросонія скривкувала самотня сорока (Деспяк, Вибр., 1947, 145); Нивько над нами, враз пролетівши, скривкує птаг (Тяч., II, 1957, 319); // перен. Гучно, пронизльвно густі, свєстити час від часу (про гудок, сирену і т. ін.). За розчиненням вікном вирувало місто, скривкували сирени атомашин (Довч., V, 1957, 559); Десь поблизу — безперестанку скривкують гудки кранів і паровозів (Ваш, Дніпр. зорі, 1953, 62); Десь ва хатою глухо скривкувала коса, котрій виклепували гостре жало (Мушк., День... 1967, 59); Місто спало.. А еракті знов скривкують брукітки й заєримлять... (Головко, I, 1957, 168).

2. Раптово, голосно говорити, вигукувати щонебудь. — Здається, вона йде. Килино! — скривкує Параска. — Ти молодша, у тебе очі краще бачать — пзнавай, то не Зінька (Мирний, IV, 1955, 63); — Альшо! — скривку я, на ходу принавши до воза (Цюпа, Три явори, 1958, 21); — Ой Степане Васильовичу! — радісно і лячно скривкує Зося. — Це ви?! (Стельмах, I, 1962, 647); — Що се ти, дурню, наробиш! — скривнула Хвєска. — Нащо ти порівав жуланок? (Стор., I, 1957, 37); — Правда? — радісно скривкує хлопчик, і очі його засяляли, як зірочки (Тют., Вир, 1964, 176).

СКРИМЦЮВАТИ, юю, юеш, док., діал. Мішво зв'язати. Як піймали його, бідолаху, то назад руки скримцювали так, що ані сюди, ані туди не можна ними повернути (Сл. Гр.).

СКРИНЕЧКА, ш, ж. Змєш.-пестл. до скривня. Сім пар черевиків я стоптала, А осьмюю [восьмюю] пару в скринечку словала (Чуб., V, 1874, 157); Попрошачьє Побратим з Чорним Орлом, взяв ту скринечку та й пішов (Вас., II, 1959, 411).

СКРИННИК, а, ч. Той, хто виготовляє скривні.
СКРИННЯ, і, ж. Великий ящик з кривкою і замком для зберігання одягу, коштовних предметів і т. ін.

От Іван устає, Скарб із скривнь достав, Насипав дукатів горю (Граб., I, 1959, 297); Вона стукала віком, брякала ключами, викидала одєжу, що лежала зверху в скривні (Н.-Лєв., VI, 1966, 390); Кілька років зберігала Яресчича в скривні.. сивове срібло (Гончар, I, 1959, 43).

◇ **СКРИНЮ** дбати див. дбати.
СКРИНЬЯР, а, ч., діал. Скривник.
СКРИНЬКА, в, ж. 1. Змєш.-пестл. до скривня. І сім, і кімнати були заставлені скривнями, скривньками та усякими пакунками в князівським добром (Н.-Лєв., VII, 1966, 208); Подивилась [Оленка] на ситєць на той, та й положила в скривньку його (Тєсл., З книги життя, 1949, 136); В передпокої, в нутку на скривньці,

сидить віщулившись злопчик (Довч., V, 1957, 499); // Маленька коробка для зберігання коштовностей, якх-небудь дрібних предметів і т. ін. *Винис* [Наум] скрипку в грошима.. — *Бери*, — каже, скільки хоч, .. тільки величи мого дитя (Кв.-Осн., II, 1956, 84); *В рукаві у неї складний стілець і скрипка з красками* (Л. Укр., II, 1951, 48); *Бжеський манірно розкрив скрипку, яку покаяливо подав йому Свенціцький, і викинув грамоту в печаткою на шпурт* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 19); *З самого ранку я взяв свою скрипку в щитками й еуталіном і пішов до міста* (Сміл., Сашко, 1957, 183).

Палехська скрипка *див.* палехський.

2. Невеликий з щільною яшк, куди вкладають кореспонденцію (листи, газети, журнали і т. ін.), бюлетені на виборчих дільницях і т. ін. *В брамі була редакційна скрипка на листи й статті* (Фр., VI, 1951, 251); *Скрип уже гранку йдуть селяни до виборчих дільниць. Кинувши бюлетені у скрипку, вони не розходяться по домікат* (Козл., Відродження..., 1950, 62); // *перев.* у сполю. із сл. п о ш т о в и й. Спеціально обладнаний ящик для листів, що відправляються поштою. *Кміта вернувся додому, і зараз, не гаючись, написав лист та й вкинув у поштову скрипку* (Н.-Лев., IV, 1956, 329); *Написав, побіг до сільської канцелярії й опустив у поштову скрипку своєю першою в житті листа* (С. Ол., 3 книги життя, 1968, 9); *Улянка дійшла до пошти й зупинилася в скрипку листа* (Довч., IV, 1957, 93).

◇ *Скрипка з секретом* — те, що ще не пізнане, невивчене; те, що криє у собі щось невідоме. *Вода по перспективному еміціоні енергії незрівнянно цінніша від нафти. Проте поки що вона — скрипка з секретом, яку доведеться ще відкривати величезним напруженням бумаж тисяч вчених* (Наука..., 8, 1963, 20).

СКРИПНОВИЙ, а, б. Прикм. до скрипки. Дуже типовим прикладом капіталістичної мануфактури є також скриповий промисел.. (Ленін, 2, 1969, 378).

СКРИПНОЧКА, и, ж. Те саме, що скрипечка. *Весна красна, Що ти нам принесла? — Коробочку з веретенцями, А скрипничку з чератницями* (Укр. дит. фольк., 1962, 60); *З гарячковою поспіхом припала [Гінда] до скрипнички, де держала між своїми речами в коробці від сірників.. граші* (Кобр., Вибр., 1954, 72); *Подорожляє [полковник] Надю.. з таким штучним військовим поклоном і подає якусь малесеньку скрипничку* (Л. Укр., III, 1952, 485).

СКРИПНІЧКА, и, ж., розм. Те саме, що скрипка і.

СКРИП¹, у, ч. Різкі, високі звуки, утворювані тертям, стисканням і т. ін. предметів або їх частин. *Заробітчани йшли мовчки. Не доходячи до лісу, почули вони жалібний скрип половики* (Мирний, I, 1949, 226); *Чути скрип пер, шелест паперу, бряк ножиць* (Фр., IV, 1950, 31); *Розмову перервав скрип дверей* (Галан, Горь., 1956, 96); *Віддалялася й стихла пісня, і тоді вразини став скрип журналу над колодажем* (М. Ол., Леся, 1960, 83); *Северин... цюгожав бікля батогом, гарба із скрипом рухав далі* (Тют., Впр, 1964, 66); // *Звуки, які видають деякі птахи (снігурі, деркачі і т. ін.). Полотно біліють на жовтім ламатті, Лужки процітають, та скрип деркача* (Степальма, V, 1963, 35).

◇ *З(зі) скрипом* — дуже трудно, через силу або нехотя. *Неспокійне життя Крутогори зі скрипом, непередбаченими зупинками, поволи, але неутихливо шло вперед* (М. Ю. Тарн., День., 1963, 121).

СКРИП², виг. 1. Звуконаслідування, що означає різкі, високі звук від тертя, стискання і т. ін. предметів або їх частин.

2. розм. Уживається як присудок за знач. скрипіння. *Аж у сінях двері скрип, Далі в хату двері рип, Шелеп*

кум у хатку! (Рудан., Тв., 1959, 218); *Заворушилося колесо проти води, тільки скрип, скрип, скрип!* (Степальма, II, 1962, 307).

СКРИПАК, а, ч., діал. Скрипаль. *Вчився [А. Л. Ведель] в Київській Духовній Академії, де був диригентом студентського хору, а також першим скрипаком — солістом студентського оркестру* (Іст. укр. музика, 1922, 144).

СКРИПАЛЬ, я, ч. Музикант, який грає на скрипці. *Розчиняються двері і виходить.. скрипаль зі скрипкою і жінка* (Коч., II, 1956, 534); *Загледіючи на Чернишеві офіцерські погони, скрипаль рвучко сплосив йому навушницю і, зігнувшись дугою, заграє «Катюшу»* (Гончар, III, 1959, 13).

СКРИПАТИ, аю, аеш, недок., розм. Те саме, що скрипіння. *На річку йшла, щоботи скрипали, А з річки йшла, щоботи злопали* (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 393); *Шкільна звіртка скрипає раз у раз* (Козл., Ю. Крук, 1950, 90).

СКРИПАЧ, а, ч. Те саме, що скрипаль. — *Коли б ви знали, як сумно скінчив своє життя такий геніальний скрипач, як Паганіні...* (Вільде, Повнол. діте, 1960, 22); *Вже на початку XVII ст. скрипачі входить до складу полкової музики Війська Запорізького* (Укр. нар. муз. інстр., 1967, 132).

СКРИПАЧКА, и, ж. Жін. до скрипач. *З приємністю зустріли радянські музиканти вістку про те, що в сім'ю лауреатів конкурсу ввійшла й американська скрипачка* (Рад. Укр., 2.IV 1958, 4).

СКРИПЦЯ¹, СКРЕПЦЯ, і, ж., васт. Масивні дерев'яні кайдаки. *Ой, на руки кайдаки, На ноги скрипці! Та й вкинула строзату В темну темницю* (Укр.. думи..., 1955, 69); *Забили в скрепцю [вдовиченка], Та й повели до прийому* (Шевч., II, 1953, 253).

СКРИПЦЯ², і, ж., розм. Те саме, що скрипка. *Та й гарно ж грали [музика]..: скрипця так і вистіпує, бубни гудуть, зуркотять, цимбали, мов двояники, двояють* (Стор., I, 1957, 147); *Цимбали б'ють, жаліблива скрипця Давенить плачем* (Мал., II, 1948, 30).

СКРИПІННЯ, я, с. Дія за знач. скрипіння і звуку, утворювані цією дією. *Від часу до часу проносилося оздухом [повітрям] жалісле, сумне скрипіння* (Коб., I, 1956, 463); *По залу пробіг веселий гоґні і скрипіння стільців* (Козл., Ю. Крук, 1957, 382); *З вулиці линуло, поволи стихнувшись, скрипіння снігу від її швидкої ходи* (Шпяв, Балайда, 1957, 5).

СКРИПІТ, поту, ч. Те саме, що скрип¹. *Переходив [світ] зашлями у дике, невовише виття — вихру чи звіря? А з ними у парі йде скрипінт та стоїти грабових конарів* (Круш., Буденний хліб..., 1960, 263).

СКРИПІТИ, плб, ппш; мн. скриплити; недок. 1. Видавати скрип (*див.* скрип¹). *Сичі в гаю перекалялись, Та асен раз у раз скриплі* (Шевч., I, 1963, 3); *Давенить важкий лацюг, залізна брама скрипуть, зачинаючися* (Хотк., II, 1966, 202); *Скрипять вози, тхось трипло гейкає на воли* (Кос., Новелл, 1962, 26); *Сніг скрипуть під ногами* (Мас., Роман., 1970, 244); *Східці блаженного ганочка скриплать під моїм важким кроком* (Кол., На фронті..., 1959, 127); // *безос.* — *Вжи-ажі, вжи-ажі, — скрипліло під людськими кроками* (Тют., Впр, 1964, 481); // *чм.* Утворювати скрип чим-небудь. *Він був голоден і злий. Скриплі чобітьми, гримає дверима* (Кочуб., II, 1955, 366); *Машина скрипуть тормозами* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 57); *Бійці пошули не відразу. Виходили курити надвір, скриплі дверима, каганець раз у раз блимає на стелі* (Тют., Впр, 1964, 387); // *Видавати різкі звуки, схожі на скрип* (про снігурів, деркачів і т. ін.). *Скриплать червоні снігурі [снігурі]. В дубову кору даяте стука* (Щог., Поезії, 1958, 319).

◇ Скрипніть зубами див. зуб; Скрипніти пером (перами) — писати. За столом три писарчуки, зігнувшись у дуку, скрипіли перами (Коцюб., I, 1955, 37).

2. перен., розм. Говорити різким, неприємним голо-сом. Йому здалося, що стара щось скрипить. Обернувся назад і крикнув: Чого хочете? (Коцюб., II, 1955, 278); — Ваше прозвіще, добродію? — скрипить тихо [слідчий Ігнатовський] (Збав., Бдина, 1959, 106); // Неприємно звучати (про музичні інструменти). Задумався Марина. В ушах гує бубон, скрипіли скрипки (Н.-Лев., I, 1956, 99).

3. перен., розм. Жити, існувати (звичайно з труднощами, абияк). Василь Тимофійович Воблий завжди казав про Райка в жартівливому тоні; проте було помітно, що якась сила тягла його до старого товариша. — Скрипиш іще? — так привітав здала Василь Тимофійович Райка (Вас., I, 1959, 141); — Скрипило потроху. Бачите, навіть ложки вирізує, — показав [Юрій] рукою на покриту стружкою доліску (Стельмах, I, 1962, 647).

4. перен., розм. Виявлятися з великою силою (про мороз). Мороз лютує, аж скрипить, Луна червона побілла (Шевч., II, 1953, 98); За вікнами лютувала зима, скрипили міцні морози (Коз., Серце матері, 1947, 47).

СКРИПКА, в, ж. Смичковий чотирьохструнний музичний інструмент, найвищий за регістром. Іде [На-стуся] недалеко, рве баранок, квічається [заквітчується] і співає. А сотник налагоджує скрипку (Шевч., II, 1963, 191); Уже в сінях дослухаєся Славоко якоїсь дуже дрібненької музики. Хтось грає на скрипці (Март., Тв., 1954, 259); Любве до музики мати моя дістала в стадишню від свого батька Кіндрата Самійленка, котрий добре грає на скрипку (Сам., II, 1958, 410); В хаті бумка бубон, бражчали цимбали, високо і тонко виводила скрипка (Смолич, Мир., 1958, 67); * У порівн. Серце скажено заграло, неначе скрипка на весілі (Н.-Лев., VII, 1966, 250); [С а в к а:] Ти позалля на неї: рученята, як ціпки, сама, як скрипка (Вас., III, 1960, 62); Трештіли осинні вітри. Може — як скрипка, а може — як хворі діти (Ю. Янов., I, 1958, 76).

△ Друга скрипка — скрипаль, який виконує в струнному або симфонічному оркестрі другий (менш виразний) голос або підсилює перший голос; Перша скрипка — скрипаль, який виконує у струнному або симфонічному оркестрі перший голос, найбільш виразний і важливий. Однією з характерних ознак складу оркестру є переважування першої скрипки (Укр. муз. спадщ., 1940, 16).

◇ Грати першу (головну) скрипку див. грати ²; Грати свою скрипку — у якій-небудь спільній роботі, справі виконувати свою, окрему ділянку. Що таке австрійник у бригаді? Це, обравно кажучи, диригент у кравецькому ансамблі, де кожен грає свою скрипку (Веч. Київ, 22.V 1971, 2); Як (мов, немів і т. ін.) на скрипці грає — хтось говорить дуже красиво, приємним голосом. — Як славно він говорить, немов на скрипці грає, — похвалив [Плачунда] у думці вчителя (Стельмах, I, 1962, 502).

СКРИПКОВИЙ, а, є. Прикм. до скрипка. Скрипковий струни; Скрипкові звуки; Скрипкова гра; // Виконуваний на скрипці, написаний для скрипки. Життя і творчість Р. Галера тісно зв'язані з перебуванням його на Україні. Саме тоді написав він багато романсів, фортеп'яних творів, скрипкових та віолончельних п'єс (Мист., 4, 1968, 26); Скрипковий концерт; // Пов'язаний із грою, виконанням на скрипці. Провідне місце серед переможців [другого Міжнародного конкурсу імені П. І. Чайковського] займають радянські скрипачі, які успішно пройшли випробування трьох турів

і продемонстрували великі переваги радянської скрипкової школи (Рад. Укр., 21.IV 1961, 4); Наші фортеп'яни і скрипкові методики мають багато досягнень (Мист., 6, 1963, 22); // Який вигодоває скрипка. — Радості моєї не було краю, — розповідає скрипковий майстер, — коли виявив цілими і нешкодженими оброблені ще до війни деталі майбутньої скрипки (Веч. Київ, 3.I 1966, 4).

△ Скрипковий влюч — потний ключ високого регістру.

СКРИПЛИВИЙ, а, в. Те саме, що скрипучий 1, 2. Скрипливе дерево догого живе (Укр., присл., 1955, 145); Він почав звільня писати гусячим, скрипливим пером (Фр., VI, 1951, 170); Наввечір скриплива арбу з'їла на річці... Ходженський шлях (Ле, Міжгір'я, 1953, 220); Тато навстїж відчиняє наші скрипальні ворота (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 175); — Я став підійматись узору... Коли це чую за собою якийсь скрипальний. скрипкий.. голос (Григ., Вибр., 1959, 383).

СКРИПЛИВО. Присл. до скрипчивий. Понад берегом скрипаво проїжджав обоз (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 756).

СКРИПЛЯЧИЙ, а, в, розм. Те саме, що скрипучий. Найму собі голову двоколку арбу і на цьому скрипльчому інструменті поїду на роботу (Коцюб., III, 1956, 153).

СКРИПНИК, а, ч., заст. Скрипаль. — Микита Уласович найняв сліпого скрипника на весілі грати (Кв.-Осв., II, 1956, 210); Після полуденку та похастулку скрипники розігналися, а челядь з легінями ростанцювалася (Черемш., Тв., 1960, 221).

СКРИПНУТИ, ву, пеш, док. Однокр. до скрипніти 1. Ледве чути скрикнули двері (Фр., VIII, 1952, 267); Десь скрикнув журавель, брязнуло чеберко (Цюпа, Назустріч., 1958, 66); Скрикнули колеса вагонів, і поїзд легенько почав відходити (Трубул., Мандр., 1938, 22); Скрикнули розгитані партії (Гончар, Земля., 1947, 136); Дорош скрикнув ліжком, тижо засміявся (Тют., Впр, 1964, 166); Скрипнувши кобятими, легко пройшов [Дмитро] по хаті (Стельмах, II, 1962, 328).

СКРИПОК, пк, ч., розм. Те саме, що скрип ¹. У неї завжди легенько поскрипували лаковані тубфи; раниш цей скрипок дуже драгував його (Вол., Місячне срібло, 1961, 125); Колесо крутиться на замороженому в лід грабовому кілку і розкручує на довший-предовгий тишині змуги санчата а прихильною до них дівчиною в козючку.. Чим швидше з натрудженим скрипком кружало колесо, тим більше переживають [подруги] за дівчину (Стельмах, Хліб., 1959, 56).

СКРИПОНЬКА, в, ж. Зменш.-пестл. до скрипка. Вставай, вставай, п'яниченьку! Годи тобі спати. Заграв ти нам на скрипонеці, Дай потанцювати (Мирний, IV, 1955, 302); Змайструю собі скрипонецку, скрипонецку малу (Тич., III, 1947, 70); Учора еранці Лукаш майстрував собі скрипку.. Яка чудова скрипонецька виїшла! (Донч., VI, 1957, 114).

СКРИПОТІТИ, оту́, отіш, недок., розм. Те саме, що скрипніти 1, 2. Летється після і крик, Сжугал лица горять, І смички у музик — Скрипотять, скрипотять... (Гойда, Сонце., 1951, 94).

СКРИПОЧКА, в, ж. Зменш.-пестл. до скрипка. Іде ковак гулицею, У скрипочку грає (Укр. нар. пісн., 1, 1964, 69); А скрипочка би не грала, якби не той смичок (Коломийки, 1969, 286); Ще малим хлопцем він зробив маленьку скрипочку і сам вичився грати козачка (Н.-Лев., II, 1956, 172); Більше діча на панелі На скрипочці грає сумній (Мал., Звенигора, 1959, 216); * У порівн. Легка була [дівчинка], як скрипочка (Гончар, Таврія, 1952, 177).

СКРИПТ, у, ч., *васт.* Рукопис. *Запитайте в редакції.. чи будуть коли друкувати мою нотатку..? Як не будуть, то нехай мені вишлють назад або дадуть скрипт братові* (Стеф., III, 1954, 253).

СКРИПТУРА, в, ж., *васт.* Зошит. *Хлопці і дівчата сідають.. і розкладають книжки, скриптури і т. ін.* (Фр., IX, 1952, 190).

СКРИПУЧЕ. Присл. до скрипучий 2. *Усатенко засміяся догого й скрипуче* (Воскр., Весна., 1939, 9); *Звернувся [Савченко] до Василенка скрипуче, невдоволено: — Ну, що там ще?* (Збан., Сеспель, 1961, 327).

СКРИПУЧИЙ, а, в. 1. Який скрипить, утворює скрип (див. скрип 1). *Скрипуче колесо довшє ходить* (Укр. присл., 1955, 146); *Скрипучі сани широко розколюються на повороті* (Тулуб, Людолюбов, II, 1957, 124); *Вартовий глянув на його документ в печатку Генштабу і пропустив у скрипучу хвіртку* (Голов., Тополя., 1965, 23); *Безногий поправа скрипучий саморобний протез, скрипяся, відчуши бив* (Петлюв., Хотинці, 1949, 82); *Прорвався крізь облогу змар блідий місячний промінь, упав на стару скрипучу лину* (Дмит., Наречена, 1959, 207).

2. Різкий, неперемінний, схожий на скрип (див. скрип 1). *Він говорив тихо, скрипучим, монотонним голосом* (Коцюб., I, 1955, 292); *Він зареготав ажким зворобливо скрюченим сміхом* (Досв., Вибр., 1959, 74); *На луках лунають скрипучі голоси деркачів* (Знання., 5, 1970, 29); — *Добрий ранок, вороне. Ти їсти хочеш? — Птиця б'є крильми по клітці і повторює своє скрипуче вітання* (Стецьмах, I, 1962, 9).

3. *перен.. розм.* Великий за силою вияву; дуже сильний (про мороз). *Придавили люті, скрипучі морози* (Млк., II, 1957, 26); *Вдарили скрипучі морози, дерево тріскалось, і вранці знаходили замерзлі галок* (Донч., III, 1956, 123).

СКРИПУЧО, присл. Те саме, що скрипуче. *У надвечірній тиші скрипучо співав сніг під Мстиславовами чобітьми* (Хвжвяк, Д. Галіцький, 1958, 242).

СКРИСТАЛІЗОВАНИЙ, а, в. Дієпр. пас. мнв. ч. до кристалізувати. *Думки [в поезіях К. Поліщука] не всюди.. кристалізовані, образи не всюди конкретні й доладні* (Сам., II, 1958, 385); *Не можна сказати, щоб він не виник з-під рідної стріхи ніяких васад, Навпаки. Міг би був вийти в світ в яскро кристалізованім світлоглядом* (Круш., Буденний хліб., 1960, 122).

СКРИСТАЛІЗУВАТИ, ую, уєш, *перех.* Док. до кристалізувати. *Сьогодні рада б я кристалізувати, очистити чуття й перетопити його в альтруїзм* (У. Кравч., Вибр., 1958, 364).

СКРИСТАЛІЗУВАТИСЯ, ується. Док. до кристалізуватися. *Висловлює [поет] поетичним словом тільки те, що.. єспіло євстатисць, вясникитись, кристалізуватись і утворити ясну, органічну цілість* (Фр., XVI, 1955, 333); *Думка ця, хоч муляла мовок Безбородької від початку теороби отця Аркадія, достигла і кристалізувалася за секунду* (Вільде, Сестри., 1958, 198).

СКРИТИ див. скривати.

СКРИТИЙ, а, в. розм. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до скрити. *Юрми розбуджених звуків тривожно несуться в повітрі, а по чорній землі, скриятий у п'ятому, пливє людський потік* (Коцюб., II, 1955, 363); *Він не міг витримати цього фарисейського співчуття, свого поганого скритого задоволення, що світилося в очах усіх цих жмизх добрих сусідів* (Хотк., II, 1966, 178); // *скрито, безос. присудж. сл.* *Де було скрито таємне? У землі? В безодні?* (Л. Укр., IV, 1954, 283); *Все дав нам рідний край. Скільки в надрах його скрито!.. Батьківщина — то наш рай* (Граб., I, 1959, 316).

2. у *знач. прикм.* Який тримають у таємниці; прихований. *Ій здавалося: та щира привітність Одарки, та її ввічливість та шаноба мали за собою якусь скриту надію, котру вона дост не показувала* (Мирний, III, 1954, 355); *Скрита могутня сила заволоділа і її молодшою дочкою Ольгою* (Кобр., Вибр., 1954, 12); *Тиміш, мабуть, теж віддав себе тій скритій боротьбі, що точиться в селі між прихильниками Миронця і друзями агронома Яроша* (Д. Бедзик, Серце., 1961, 46).

СКРИТИКУВАТИ, ую, уєш, *перех.*, рідко. Док. до критикувати. *Тільки мама часом скритикує гострше, а Миша то смішить мене навіть своїми дифирамбами* (Л. Укр., V, 1956, 76); *Без критики важко обійтися: адже сам себе не скритикуєш, сам собі поради не даси* (Рад. літ-во, I, 1969, 60).

СКРИТИСЯ див. скриватися.

СКРИТИСТЬ, тості, ж., *розм.* Властивість за знач. скритий 2. *Посипалися на Готліба кару та буки, котрі.. довели його до скритості і важкої алості і так до решти інсували його моральну істоту* (Фр., V, 1951, 288).

СКРИТКА, в, ж., *діал.* 1. Покритка.

2. Схованка. *Я зловив той макуз [шматок чорного хліба] у скритку за стріхою і держу його докині* (Фр., III, 1950, 206).

СКРИТНИЙ, а, в. 1. Який приховує свої почуття, настрої і т. ін., неохоче спілкується з іншими; замкнутий. [М а р у с я:] *Та скритний же який [Василь] Нікому того не покаже, не признається* (Мирний, V, 1955, 25); *Дівчина росла невеселою, скритною* (Міст., I, 1966, 29); // *Власт. такій людині. Характер мій, я й сама це бачу, який скритний, хоч мені й самій це не подобається* (Л. Укр., V, 1956, 9).

2. Який приховують від людських о ей; таємний; потайний. *Розкриттясь, розцвілилась Скритий темниці. Вийдуть мученики* (Кост., I, 1967, 108); [П е ч а р п ц я:] *Любов — скритне діло... вона в душах наших, у серцях наших..* (Мирний, V, 1955, 162).

СКРИТНИЦЯ, і, ж., *бот.* (*Scrophis Ait.*). Одворічна трав'яниста рослина родини злакових.

СКРИТНІСТЬ, ясті, ж. Властивість за знач. скритий 1 і став за знач. скритий 2. — *Я ненавиджу скритності.. Я була в вами така щира* (Л. Укр., III, 1952, 620); — *Найголоніше.. — повна скритність пересування, суворе маскування. Армія пересувається на нові позиції, і цювоє не повинен знати ворог* (Ю. Бедзик, Полк., 1959, 310).

СКРИТНО. Присл. до скритий. *Дієча щоночі бачило ажигь людей, котрі прийшли до батька-матері всяке добро та оддавали скритно до слогу* (Мирний, II, 1954, 133).

СКРИТО, *розм.* Присл. до скритий 2. — *Ви приїшли скрито.. а що далше буде?* (Фр., II, 1950, 153); *Все, що в душі вашій діється скрито, вчую я емить, прочитаю по них [очах]* (Л. Укр., I, 1951, 249).

СКРИЧАТИ, чу, чіш, *док.*, *розм.* Те саме, що закричати 1—3. *Вона мене як скочить за шию обіручі!.. Руки холодні, як гадюки. Хочу скричати.. дух мені захоплює* (Вовчок, I, 1955, 109); *Миласю! скричала жінка..* (Сос., II, 1958, 440); *Сла собі [баба] на дорозі та й їсть, що аж за вуздами тріщать. Надійшли люди та скричали на бабу* (Україна., I, 1960, 122).

СКРИЧАТИСЯ, чуся, чішся, *док.*, *розм.* Стомитися, знемогти від тривалого крику. *Почервонів середній пальчик у дитини, став пухлим.. Воно за ніч іскричало і ніч не спало* (Барв., Опов., 1902, 530).

СКРИШИТИ, скршю, скршиш, *перех.* Док. до кришити. *Насилу вілля скришила [Горпина], страшу наготувала* (Мирний, I, 1954, 224); *Ординці воїна скри-*

шили, На землю опало тіло біле (Стельмах, Жито..., 1954, 93).

СКРІПІТИСЯ, скріпінитися. Док. до кришітись. *Образно. Федір вірив; Олекса — не верболіз. І хочеться, щоб не скрішилась і не струляла в дітлаху його душа (Мушк., Серце..., 1962, 130).

СКРІЗЬ ¹, присл. 1. По всіх місцях; по всій території; всюди, повсюди. Молода Вийшла мочка в хату, Та й пропала. Скрізь шукали, До світу шукали, Та не нашли (Шевч., II, 1963, 212); Скрізь, де не гляну, сузі тутмані розлялися (Л. Укр., I, 1951, 251); Того року золера лютувала по всій Росії.. Скрізь встановили карантин (Тулуб, В степу..., 1964, 299); Хлопчик ловить рибу там, де вчора Скрізь пустина слаася неозора (Рильський, III, 1961, 69); // У будь-якому, у кожному місці. Мелася маленька, як вузлик, і скрізь може приховатись (Вовчок, I, 1955, 339); Він копає, сіє, сає, і поливає скрізь, де б не оселився, бодай ненадоого (Смолич, II, 1958, 8); // Уживається як уточнення певного місця, визначеного іменником. Скрізь по людях скаалася і про мене слава (Пл., Вибр., 1951, 233); Скрізь по селу, як у двони двонять — про крадіжку (Мирний, I, 1954, 184); Матей нарубає вербовиз кілкіє і сокарою вбиває їх у берег, бо ж скрізь над рікою має рости дерево (Стельмах, I, 1962, 452); Іхали ми дуже пожалу..., бо скрізь на вулицях нас хотіли зупинити сорчки (Ю. Янов., II, 1958, 119); // В усіх справах, в усьому. Невістка.. скрізь остивала (Н.-Лев., II, 1956, 284); І море шоковистой базовни, І сад, що у пустелі вишка.— Це все про нього (В. Леніва) спогад неможливий, Скрізь мисль його і скрізь його рука (Рильський, II, 1960, 240); // Уживається як узагальнююче слово при переліку. Папери були скрізь: і на столі, і на полицях, і навіть стіни були обліпані ними (Кощуб., I, 1955, 37); Біла вовіє, під возами й подає — скрізь було видно запорожціє, що порозалалися на траві (Довж., I, 1958, 242).

Завжди й скрізь — повсякчасно і повсюдно. [Е д і т а:] Мій рід не звик ждати крайньої потреби, він завжди й скрізь ішов у першій лаві (Л. Укр., III, 1952, 34); Пушкін скрізь і завжди жадібно прислуговав.. до життя (Рильський, X, 1962, 33); Скрізь і всюди — в кожному місці, повсюдно. Пани не тільки панували над хуторами й селами, над родовими й неродовими маєтками; не тільки переорювали широкі й довгі лани селянами та хуторянами, іноді їх міняючи на дозгоногиз хорте, — панський дух витав скрізь і всюди (Мирний, I, 1949, 207).

2. розм., рідко. У будь-який час; повсякчасно; завжди. Дід.. взяв ложку й почав її годувати. Марина виринула в-за печі й сказала буцім сердитим голосом: — Ну, вже ви, тату, скрізь її балуєте (Григ., Вибр., 1959, 225).

3. розм., рідко. Зовсім, цілком, повністю. А ж гульк — в Дніпра поєвирнали Малі діти, сміючись. — Ходімо єртіться! — закричали. — Зійшло вже сонце! (Голі скрізь; З осокі коси, бо дієчата) (Шевч., I, 1963, 5).

СКРІЗЬ ², прийм., із знат. в., діал. Крізь. Аби б тільки вони удох, то їм ні до чого діла нема: їм і скрізь жари сонце сяє, їм і під дощем сухо (Кв.-Осн., II, 1956, 307).

СКРІПА, п, ж. 1. спец. Присрій, що скріплює окремі предмети, частини механізмів, споруд і т. ін.; // Те, що зв'язує окремі частини розповіді, тексту і т. ін. Ці слова [займенники х т о, ш о та ін.] в відносини, або, як їх ще називають, сполучними. Вони познозначні, бо мають усі ознаки познозначних слів, але виступають як слова-скріпи (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 524).

2. васт. Підпис, що підтверджує справжність якого-небудь документа.

СКРІПІТИ ^{дич.} скріплюватися.

СКРІПІТИСЯ ^{дич.} скріплюватися.

СКРІПКА, м, ж. Металевий затискач для скріплювання паперів. Папір у кількох місцях затиснула канцелярські скріпки (Собок, Звич. життя, 1957, 72); * У порівн. Крізь натовп, наче мотузок крізь мило, пройшов високий, вузькоплечий, худий, як скріпка, директор (Кол., Терев..., 1959, 301).

СКРІПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до скріпінити. — Хочеш суницю? — простягав [дівчинка] до мене повну козубеньку, посередині скріплену прутиком (Стельмах, Гусп-лебеді..., 1964, 87); Іх [грошей] було так багато, скріплених упоперек білим клеєним папером (Коз., Листи..., 1967, 189); Клеєрисько було рієне, скріплене крижаною кіркою (Гуп., Скупапа..., 1965, 109); Дружба й братерство народів нашої Батьківщини скріплені кров'ю їх краєвих синів,.. пролітою.. в боях за перемогу Великого Жовтня (Ком. Укр., II, 1967, 12); [К о в ш я к:] Ми даємо посвідку про шлюб.. А це документ, в якому записано про любов і скріплена державою сім'я... (Корн., II, 1955, 232); // скріплено, безос. присудк. сл. Весіллям Лева в дочку короля Бела було скріплено угорсько-руський союз (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 557); Канцелярія гетьмана виготовила листа до його величності і поштоваження полковника. І те, і друге було урочисто скріплено (Ле, Нальвайко, 1957, 199); Шлюб скріплено, на пальці надіті обручки як символ вірності на все життя (Наука..., 9, 1964, 51).

СКРІПЛЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. скріпінити, скріпляти. Для скріплення металевих форм.. потрібно було кільканадцять довгих болтів (М. Ю. Тара., День..., 1963, 233); Стародавні будівельники вшукували інші, більш надійні способи скріплення каменів між собою (Тавмн. вапна, 1957, 9); Всюди ради та намови його амагали [схплюали] до одного: до скріплення дружні, товариських і братерських зв'язків між людьми (Фр., VI, 1951, 37).

2. спец. Те саме, що скріпа 1.

СКРІПЛЮВАЛЬНИЙ, а, е, спец. Нкий використовується для скріплювання чого-небудь. Скріплювальний матеріал.

СКРІПЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. скріплювати. **СКРІПЛЮВАТИ**, ю, юеш і **СКРІПЛЯТИ**, їю, їеш, недок., **СКРІПІТИ**, скріплю, скріпінш; мн. скріплять; док., перек. 1. чим і без додатка. З'єднувати одне з одним, присладувати одне до другого. Щоб уникнути ковзання вітці оди по одному, або боковим зсувіє, вітці скріплювали між собою дерев'яними нагелями (Дерев. зодч. Укр., 1949, 57); Йому подавали дошки, а він примощував їх вдовж і упоперек наволо купола, скріплюючи залізними скобами (Юхвід, Оля, 1959, 69); *Образно. Він [міст] з берегом правим лієвій Сталевим хребтом скріплює (Дор., Серед степу..., 1952, 53); // Об'єднуючи окремі частини, робити щось цілієним, моволітним. Солдатська пісня, прозодячи лейтмотивом через усе оповідання і скріплюючи його в єдине ціле, підкреслює думку автора про непереможну міць і красоту, властиві народої (Рад. літ-во, 2, 1957, 108); // Робити ґрунт щільним, унеможливаючи асуви і т. ін. Дерева, які ростуть на схилах, скріплюють корінням ґрунт, запобігаючи його розмиванню і змиванню талими водами або дощами (Колг. Укр., 1, 1957, 38).

2. чим і без додатка, перен. Робити кого-, що-небудь більш стійким, міцним, непопущним. Робітничий клас і його Комуністична партія в тією силою, яка скріплює союз між [соціалістичних] націй і керує ним (Теза про 300-річчя воз'єдн... 1954, 21); Польський народ, обчаючи в нас своїх вірних друзів і рятівників, поривався назустріч нашим воїнам, кров'ю скріплював бра-

терство народів (Літ. газ., 31.V 1951, 3); [А н н а:] Ви ще не знаєте, що значить влада, що значить мати не одну правду, а тисячі узброєних до бою, що можуть і скріпяти й руйнувати всесвітні трони (Л. Укр., III, 1952, 411); *Хіба ж не сава Сталінграда Скріпила дружбу фронтову?* (Мур., Піонер. слово, 1951, 166); // Згуртовувати, єднати. *Скріплювало всіх товариське почуття й відповідальність* (Коз., Вибр., 1947, 64); // рідко. Підтримувати кого-небудь морально, бути розрадою в тяжкі хвилини. *В думці він потішав своєю Ганю, скріплює своїх товаришів, заохочував їх сміло держати гору піднятий стаяг* (Фр., I, 1955, 305); *Заточників [в'язнів] що в чужині скріплює, Піддержує святу надію? Знай: Той ясний погляд вір, що їм звіщає [вказує] Промінню путь в любий, рідний край* (У. Кравч., Вибр., 1958, 224).

◇ **Скріпляти** (скріплити) дух чий, кому; **Скріпляти** (скріплити) сім'я чий, кому — робити кого-небудь морально стійким, непохитним. *Надійся лиш на себе і свій дух Скріплай, зміцняй* (Стар., Вибр., 1959, 69); [Друга жінка (молодиша. Так само склоняється перед Присілкою):] *Скріпи мій дух, він немцний, сестрице!* (Л. Укр., II, 1951, 481); [С т е п а н:] *Дома чоденне некло... — і одна тільки мря, що від тебе буде рятуюнок... тільки тією мрією й жив, тільки вона мені сили скріплюла...* (Стар., Вибр., 1959, 368).

3. чим і без додатка. Засвідчувати ділові папери, документи підписом, печаткою. *Зігнувся [офіцер] над столом і настольничу черкнув на ньому [блакит] кілька слів і скріпив їх затривати підписом* (Стельмах, Правда..., 1961, 192); — *А тепер, значить, підіжді підписуватися. От прямо скраю й підіжді. А ми в секретарем тоді скріпимо* (Головка, II, 1957, 59); // Узаконювати щось, оформивши відповідні документи. *Поки поділили землю, записали і скріпили відповідними актами, минуло чимало часу* (Собко, Запорука..., 1952, 83); // перен. Підтверджувати, підкріплювати щось чим-небудь. *Варішали — бастувати. Бастувати до переможенного вівця, скріпівши постановою словом честів* (Вас., Не-вібр. тв., 1941, 192); *Я гукаю всім важ, хто уміє скріпити слово ділом...* — *Я з вами* (Голов., Поезії, 1955, 59).

4. рідко. Підсумовувати, стверджувати сказане раніше. — *Чи базато постраждало за правду?* — *Є вже таки чимало в божім раю, — вітнула глибоко бабуся...* — *Так, в божім раю, — скріпила Орися* (Стар., Облога..., 1961, 62).

◆ **Скріпити** (скріпивши) серце: а) затамувати почуття гіркоти, незадоволення; стримати гнів, обурення тощо. *Здрігнув [Наум] увесь, скріпив серце, а слогов знай глота* (Кв.-Осн., II, 1956, 86); *Антін Глушук, скріпивши серце, ходить, як неприкаяний. Душить його влість* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 88); б) (тільки Скріпівши серце) дуже неохоче, всупереч власному бажанню. *Господар з другої кімнати виносить зелену філанжку в настоянним на горляці вишняком, наливає його в густо припалі пилоч чарки, потім, скріпивши серце, відтіляє заслінку від печі, приділяється, що можна впасти з неї* (Стельмах, I, 1962, 114).

СКРІПЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся і **СКРІПЛЯТИСЯ**, яюся, яєшся, недож., **СКРІПІТИСЯ**, скріплюся, скріпівши; мн. скріпляться; док. 1. З'єднуватися одне з одним, приєднуватися одне до другого. *При зближенні окремі улашки плавеї можуть скріплюватися своїми кореневими частинками, а також коренями ростучих на них рослин, утворюючи більш значні острівки* (Бот. ж., X, 3, 1953, 38); // Ставати шільнішим (про грунт).

2. перен. Ставати більш стійким, міцним, непорукливим; // рідко. Набиратися сил, зміцнювати своє здоров'я. *Під очима соснами ти повинен найближчий час*

твоїм відпустки перебувати. В тебе.. ще на кілька років праці, тож треба до неї тут скріплюватися (Коб., III, 1956, 152); // Напружувати всі сили, очікуючи чогось неприємного. *Паллант любесенький злочина Скріплюєсь, стоїть, як твердий дуб, І жде, яка то зла личина Йому нам'ята точе чуб* (Котл., I, 1952, 257).

◇ **Скріпнітися** дужом, заст. — домогтися повного самовладання; взяти себе в руки. *Серце його скріпніло глибоко.. Але швидко він скріплює дужом* (Фр., VI, 1951, 89); **Скріплітися** (скріплітися) на силах (силою), заст.: а) ставати морально стійким; збиратися з силами. *Ти мушиш передусім випочити й на силах скріплітися. Так, моя добра й щира сестрице! Не трать зараз відваги!* (Коб., II, 1956, 316); б) зміцнювати своє становище (перед боєм). *Забара дасть Бозуну змогу стягти потуги, скріпнітися силою* (Стар., Облога..., 1961, 29).

3. тільки недож. Пас. до скріплювати, скріпліяти. *Найсвятіше, найдорожче в житті майже завжди скріплюється кров'ю* (Стельмах, II, 1962, 282); *У багатьох грамотах часто вказується, що документ скріплюється печаткою* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 52).

СКРІПЛЯТИ ДИВ. скріплювати.

СКРІПЛЯТИСЯ ДИВ. скріплюватися.

СКРІПНІЙ, а, є, спец. Який використовують для скріплювання чого-небудь.

СКРІВЛЕНИЙ, а, є, рідко. Те саме, що скривавлений. *Пронситься в тишині розпочавше риками лева в розбомбленого зоасаду. — він, скривлений, сильний, безумний, емирає уже три дні* (Бажан, Політ..., 1964, 19).

СКРІВ'ЯНИТИ, ня, ніш, перен., рідко. Док. до **скрив'янити**. *З дітьми гуляв [Устим] на полі в «дверкача», Аж доки на коншині за потрапу Не скрив'янили злочинці плеча* (Мал., Книга..., 1954, 87).

СКРІВ'ЯНІЛИЙ, а, є. Діспр. акт. мнв. ч. до **скрив'янити**. *Кінч позирає на хлопця великими скрив'янилими очима* (Гуц., З горіха..., 1967, 122).

СКРІВ'ЯНІТИ, іє. Док. до **скрив'янити**. — *Хмари над Кулішівкою скрив'янили, та буде так, наче земля здригається* (Гуц., З горіха..., 1967, 21).

СКРІСОНИЙ, а, є. Діспр. нас. мнв. ч. до **скрив'янити**. *Гарна собою, бистрою молодича, одягнена в містке, скросне по її міцному тілові абрамля, підняла від стола голову і привітно посмігнулася* (Д. Вєдзик, Серпе..., 1961, 64); ***Образно.** *Чорноус скросний в добрячого матеріалу! Розумний, ініціативний, завзятий — усе в нього горить* (Минко, Ясні зорі, 1951, 146).

◇ [Вє] на один копіял **скрив'яни див.** копіял; [Вє] на одну колодку **скрив'яни див.** колодка; **Гарно** (міцно і т. ін.) **скрив'яни** — який має гарну (міцну і т. ін.) будову (про людину, її фігуру). *Захар Давидович доого дивився вслід гарно скросній, міцній, повний певності в своїй силі постаті Горлого* (Дєсняк, Дєсну..., 1949, 237).

СКРІОТИ, скрїю, скрїш, перен. Док. до **крїбїти**. *Оце ж я тільки що скрїола.. блуку та вже й втомилась* (Л. Укр., V, 1956, 281).

СКРОМАДИТИ, джу, дши, недож., перен. 1. Зчипати чим-небудь гострим верхній шар чогось; скоблити, скрєбти. *Баба Оришка стояла коло столу, скромодила його ножем і змивала* (Мирний, I, 1954, 253).

◇ **Моркву скромодити див.** моркву.

2. Шкребути чим-небудь гострим, твердим по якійсь поверхні, утворювати неприємні звуки. — *У хаті тихо; чути, як ложка скромодє [скромодить] об миску, як човгав Хіря від столу до печі* (Мирний, III, 1954, 27); // перен., жарт. *Странно писати, надскаючи на перо. Люба мамочко! Про подоріж в Алуку.. вони вже тобі, певне, просторо [докладно] писали, бо вчора щось там підня скромодили — мені, воістно, не показували* (Л. Укр., V, 1956, 231).

3. *розм.* Те саме, що чухати. *Колісника наче зі кома-рі кусали у потилиці, так він її раз по раз скромдіав, зодичи погмюпшишсь по садку* (Мирний, III, 1954, 359).

СКРОМАДІТИСЯ, джуся, дьшся, *недок.* 1. *розм.* Утворювати звуки, скребучи, шкрябаючи по чому-небудь. *А я чую, щось у сінях скромдітється в кутку* (Барв., Опов., 1902, 217).

2. Пас. до скромдіати 1.

СКРОМАДІННЯ, я, с. Дія за знач. скромдіати.

СКРОМНІПЕДІЙ, а, е. Пестл. до скроби́ний. [М а н я:] Такий невинний, скромнийкий, святенький, задуманий..., а він ось що [злодій]! (Фр., IX, 1952, 17); *У кімнату заходить висока, чорноброва дівчина з розкошми очима, в скромньому зеленому пальті* (Зар., На.. світі, 1967, 75).

СКРОМНЕНЬКО. Присл. до скромніенький. *Чепур-некий жрець Ізиди.. Скромніенько длаць свою простер* (Шевч., II, 1963, 421); *Я скромніенько зауважила, що в справедливих міркуваннях моєї дорогої вчительки є перебільшення* (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 88).

СКРОМНИЙ, а, е. 1. Який не любить підкреслювати свої заслуги, достоїнства і т. ін., хизуватися ними. *Про мене склалася така думка, що я — людина надзвичайно скромна, і я боюся своїх читачів розчарувати* (Вас., IV, 1960, 56); *Це була манера розповіді старих солдатів і скромних людей — захоплюватись діями товаришів і лишати себе в тіні* (Смолч., День., 1950, 10); // Який не претендує на особливе становище. *Мічурін усміх-нувся. Він дуже любив цього скромного трудівника, завжди приємного й доброзичливого* (Довж., I, 1958, 417).

2. Стриманий у поведженні, вихований; протилежне розв'язаний. *Чистота тут ідеальна, народ скромний, трохи суворий у звичаях* (Кочуб., III, 1956, 333); *Ми стали скромні, стали непомітні, Скупі на жест і мову запальну* (Зеров, Ввбр., 1966, 84); *Навідав [листвоша] його в цілому ґурбо з нуків та внучок. — Чудові люди у вас, Федоре Кузьмичу, чудові, душа радіє, — лагідно говорив Мічурін, дивлячись на скром-них еродливих дітей* (Довж., I, 1958, 449); *Стривайте, та хіба ж це Мишуня? Скромний, сором'язливий, некапильний, незграбний Мишуня? Залаяканий дівча-ти, червоий перед ними од сорому за власну безпо-мічність?* (Ю. Янов., II, 1954, 139); // Морально стій-кий; цнотливий. *Розбечені дівчата його не цікавили, а скромні, хороші дівчата хоч і сабили, але.. серйозні наміри у нього не було* (Головка, II, 1957, 514); // Який свідчить про стриманість у поведженні, вихованість. — *У нас в королі, артисти, великі злочинці. великі інкей-вители, а я теж не останнього рангу особа, — його скромний вид сперечався з його остатніми словами* (Л. Укр., III, 1952, 579); *Каринський з цікавістю придивився до скромної постаті викроба* (Шовк., Інженери, 1948, 42).

3. Який нічим не виділяється серед інших, не має ніяких особливих рис, ознак і т. ін.; не видатний; простий, звичайний. *Подаючи.. скромну автобіографію, я не маю на меті, ні прихованій, ні явній, виставляти себе як виняткову людину* (Вас., IV, 1960, 8); // Невгадливий — в оздобленні, оформленні і т. ін. *Підго-дять памі Люба в панною Ромцею. Панна в темному, скромному обранні* (Вас., III, 1960, 476); *Увесь Воєн-ський полк стояв на коліні перед скромним воєнком Унечі* (Довж., I, 1958, 147); *Він сів у скверку напроти райкому і дого дивився на скромний сірий будиночок* (Тют., Впр, 1964, 309); *У квітні 1840 року в Петербур-гі вийшло перше видання «Кобзаря». На скромній сі-ренькій обкладинці напис: «Т. Г. Шевченко. Кобзарь»* (Вітч., 3, 1967, 170); *Він уже бачив каштанові кучері,*

які вибилися з-під скромного берета (Довч., VI, 1957, 195); *Його [В. І. Леніна] портрет — в селянській замі скромній, Його портрет — в землянці у бійця* (Раль-ський, II, 1960, 197); // Який не привертає уваги; неясковий; непоказний. *Зацїла на скелі крем'янисті Скромна квітка* (Забашта, Пісня..., 1961, 22); *Росте на них [моглах] подорожник..., будяк, скромні, лагідні незабудки* (Тют., Впр, 1964, 72); *Ласкаві метелики із скромними крильцями сідають на подорожники, на деревці* (Туд., Скупана..., 1965, 205).

4. Недостатній щодо кількості, якості і т. ін. *Серед дуже скромних страв стала гранчаста пляшка з розе-деним спиртом* (Д. Бедзик, Дніпро..., 1951, 12); *Скром-на вечеря перетворюваалася в добрячу гулянку* (Тют., Впр, 1964, 206); *Трапега була сита, але суоро скромна* (Тулуб, Людолова, I, 1957, 430); // Без претензій на розкіш, багатство і т. ін. — *Прийміть, любий наш на-не директоре, цей скромний дарунок на споми від уда-них учениць* *По цім слові подали йому дівчатию прегар-ний альбом* (Март., Тв., 1954, 196); *На не дуже бучному, скромному весіллі, де були тільки найближчі товариші і родичі, Митайло навіть вилне більше, ніж дозволя-собі, і зухвало кричав «гірко»* (Коп., Земля..., 1957, 105); // Без пишних фраз, без перебільшених оцінок і т. ін. *Я не проти, що вона, Та статейка, скромна* (Воскр., 3 перцем, 1957, 194).

5. Невеликий, незначний. *Гармату поставлять [повстанці] на п'єдестал як пам'ятник епохи гордіз своїх діянь і дивитимуться на неї в усміжком, дивуючись її скромним розмірам: всі гармати минулого здаються скромними* (Довж., I, 1958, 52); *Скромний бюджет; Скромний титул; // Обмежений (про бажання, вмогі і т. ін.). Чуючи скромні і дрібні жадання робіт-ницькі, він.. починає уже сміятися з робітників* (Фр., V, 1951, 435); *Добре, що хоч сусіда його згодився помі-нятися в Чужаком місяцями, хоч сіли одвох — і то.. доб-ре. Але це тільки першого дня на таких скромних умо-вах помирився хлопець* (Головка, II, 1957, 264).

СКРОМНИК, а, ч. Людина скромного поведження.

СКРОМНИЦЯ, і, ж. Жін. до скроби́ник. *Жакліну, скромницю Жакліну, яка соромилася читати своєме власні вірші, наче хто підміня* (Мур., Свіже повітря., 1962, 167).

СКРОМНИЧАННЯ, я, с., *розм.*, *рідко*. Дія за знач. скромнічати.

СКРОМНИЧАТИ, аю, авш, *недок.*, *розм.*, *рідко*. Виявляти надмірну скромність; применшувати або замовчувати свої заслуги, достоїнства і т. ін. — *Богене Вікторовичу, не скромнічайте. Ферганщина може пишатися таким лікарем, як ви! — з милою посмішкою звернувся Саїд до Храпкова* (Ле, Міжгір'я, 1953, 169).

СКРОМНИСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. скроби́ний. *Володимир Ілліч вражає не тільки своєю величю і геніальністю, а й простотою і скромністю. Він не тер-пить ніяких звеличень своєї особи* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 152); *Йі скромністю і працьовитістю були в цілому всі знані* (Коб., III, 1956, 493); *Вона при кожній нагоді в обіді почала.. своїх дочок, що гордились — це гріз, а скромність — найкраща окраса для молоді дівчини* (Вільде, Сестри., 1958, 514); *Всюди видно хазяйновиту господино. З кожного кутка віє скромністю і ватишкою* (Тют., Впр, 1964, 425); *Одягнений він був скромно, у куртку спортивного фасону і штани-золфага, ал ця скромність була не воєнім щира, бо і куртка і штани пошиті з вишуканого матеріалу* (Вільде, Сестри., 1958, 471).

СКРОМНО. Присл. до скроби́ний. *Софія тільки велека осмітнулася на відповідь, скромно спустивши очіці* (Л. Укр., III, 1952, 502); *Гармоніст підкреслено*

скромно привітаєся і сія на лаві (Кпр., Вибр., 1960, 368); Йшла [Обришська] різною, поважною ходою, а заразом якось скромно... (Коб., III, 1956, 12); Дві товсті руські коси скромно, але зі смаком короною вінчали горду голівку (Ле, Право., 1957, 11); Вона вдянена дуже скромно, в береті і широкому пальті (Коч., II, 1956, 73); Цієї зими скромно, без весілля, одружилася вона (Крот., Свнх., 1948, 47); Де-не-де скромно синіли в жовтій стертій нешошені овиротілі волошки (Довч., IV, 1957, 261); Скромно поцятковані груди кулика і друге крильце були закривавлені (Стельмах, Правда., 1961, 23); Почав [письменник] жити в приватних лекцій. В Ічні скромно оплачуваєся цей труд (Вас., IV, 1960, 45); Кращина передмістя. Це треба підкреслити, щоб стало зрозумілим, як скромно заробляла й жила ця дівчина (Вільде, Опов., 1954, 73); Жив він спокійно і скромно (Едлай, I, 1958, 216).

СКРОМНЯГА, п, ч. і ж., розм. Те саме, що скрбінник і скрбінниця. Вона була певна, що в майбутньому його где щось незвичайне, це ж із таких скромняг виростають ті, що стають потім відомими, роблять відкриття (Гончар, Тронка, 1963, 251); Бачура вгадує Петра Гуржія, а бачить перед собою такого ж скромнягу фронтового розвідника Герцогу в Заураля (Чаб., Тече вода..., 1961, 139).

СКРОНЕВИЙ, а, е. Прикм. до скрбня 1. При відсутності частинок цілених... лобної чи скроневої кістки обличчя стає асиметричним, потворним (Наука., 2, 1959, 30).

СКРОНЯ, і, ж. 1. Бокова частина черепа від вуха до лоба. Довляєся на панну Анелю. Біда, зігнулася... Стискає долоньми скроні (Кочуб., II, 1955, 261); — Товариші, — почав комісар. — Служить чесно трудовому народові, — він приклав руку до скроні (Тют., Впр, 1964, 360); У скроня стукало й дзвеніло. Він відчує, що далі не може бігти (Мик., II, 1957, 327).

2. мн. Волосся, що росте на цих частинах черепа. Капітан Чумаченко, літній високий мужчина з молоджавим обличчям і сивими скронями, стояв поруч неї (Гончар, III, 1959, 218).

СКРОПИТИ *див.* скрбпліювати.

СКРОПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до скропіти. Скроплена легеньким дощем земля відпочивала під ласкавим сонячним промінням (Хвнжяк, Д. Галицький, 1958, 6); Водю скроплена живюю, Неопалима у вогні... Іде родиною одною Країна Рад в негасні дні (Рильський, III, 1961, 94); // скрбплено, безос. присудк. сл. Жито зелене скроплено кров'ю (Мушк., Серце., 1962, 306).

СКРОПЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. скрбпліювати.

СКРОПЛЮВАТИ, юю, юєш і **СКРОПЛЯТИ**, яю, яєш, *недок.*, **СКРОПИТИ**, скроплію, скрбпши; *жн.* скрбплят; *док.*, *перез.* 1. без додатка і чим. Обдавати, вкривати краплями, бризками; оббрызкувати. По гуляцях повали бочки в воду, скроплюючи куряву (Фр., II, 1950, 306); Бачиш, як виповзла тучі, Громож потріскують рано, Скроплюють землі родючі (Шпорта, Вибр., 1958, 50); Там підсмалять [Михей кабанчика], там водою скропять, а потім ножем пошкребе (Зар., На. світі, 1967, 196); * У порівн. На хвилюну ванімію [Бровко], а далі києву головою, ніби його скропили водою (Добр., Тече річка., 1961, 123); // Виступати краплями на обличчі, тілі (про піт). Сажно і Петрова стояли трохи осторонь... Вони згилювалися, може, більше від усіх. Ізні чола теж скропили крупні краплі холодного поту (Смолиць, Прекр. катастр., 1956, 204); // чим, *заст.* Збрызкувати кого-небудь водою, щоб виликувати, розвіяти чари і т. ін. [Г а л я:] Так от воно що: тебе причарували чорні очі... Я зараз приїеду Зінку-шестузу, то вона скропить тебе водицею й розіб'є ті

чари (Стор., I, 1957, 289); — Скроплю свяченою водою, — Горіш ти... — Нанеко мож, Не звора, ні, — кохаю я! (Пушкін, Б. Овєгін, перекл. Рильського, 1949, 76).

СКРОПЛЮВАТИ (скропліяти, скропіти) [власною (своєю) кров'ю землю (шлях і т. ін.) — те саме, що Зрбшувати (зросити) [власною (своєю)] кров'ю землю (трави, шляхи і т. ін.) (*див.* зрбшувати)]. Ми йшли по кинутим полях і еперто в божі відступали, скропили кров'ю димний шлях, але чужинця не благали (Уп., Вірші., 1957, 160).

2. тільки *док.*, *перез.*, *розм.* Сильно вдарити. Андрій грізним поглядом кинув на Олексю і скропив нагайкою бистрого коня (Фр., VIII, 1952, 248).

СКРОПЛЮВАТИСЯ, юється і **СКРОПЛЯТИСЯ**, яється, *недок.* 1. Вкриватися краплями, бризками. Обличчя горить і скропляється потом, Ба й трепет холодний мене обгорта (Крм., Вибр., 1965, 62).

2. Пас. до скрбпліювати, скропліяти 1.

СКРОПЛЯТИ *див.* скрбпліювати.

СКРОПЛЯТИСЯ *див.* скрбпліюватися.

СКРОПНУТИ, ну, неш, *док.*, *перез.* Однокр. до скрбпліювати, скропліяти. Христі почулося, мов й хто скропнує теплим дощиком, легенький лоскіт пробіє по всьому тілу (Мирний, III, 1954, 304).

СКРОФУЛІЧНИЙ, а, е. Прикм. до скрофульбз; // Хворий на скрофульбз. Вона відказала їм [женихам], і я не хотів її силувати. Один, бачите, скрофулічний... а другий п'яниця і каряр (Фр., VIII, 1952, 41); Агала-Феліцітас і Ольга Федоренко, близнички [близнючки]... були найздоровіші з-поміж скрофулічних (Коб., III, 1956, 297).

СКРОФУЛЬБЗ, у, ч. Те саме, що золотуха. Діти, які виликовують від скрофульбзу, рідко зворіють наділі тяжкою формою туберкульозу легень (Хвор. дят. віку, 1955, 239).

СКРУБЕР, а, ч. Циліндричний апарат, пристрій для очищення промислових газів від небажаних домішок. Йї подобалося уявляти, що відбувається у цих височенних, герметично закритих скруберах і холодильниках (Собко, Справа., 1959, 85).

СКРУГЛІТИ, ію, ієш, *док.* Стати округлим; округлитися. Риси лица всі покоротшали, скругляли (Л. Укр., III, 1952, 601).

СКРУПУЛ, а, ч. Стара одиниця аптекарської ваги, що дорівнює 20 грамам (1,244 г).

СКРУПУЛЬБЗНИЙ, а, е. Надзвичайно точний, детальний. Вчитавишся в його [О. О. Потєбні] скрупульбзний аналіз шляхів творення тропи, починаючи відчутно розуміти художню необхідність словесного образу (Рад. літ-во, 2, 1961, 48); // Який дотримується абсолютної точності, дуже ретельний у чому-небудь. Він був романтиком краси міста і життя, але він був і скрупульбзним практиком економіки й побуту (Смолиць, День., 1950, 51); — Ох і скрупульбозна ж людина! — лютуєв Осокін. Він... змушений був показувати, пояснювати та відповідати на нескінченні запитання Штаркова (Ткач, Плем'я., 1961, 257).

СКРУПУЛЬБЗНИСТІ, ності, ж. Властивість за знач. скрупульбзний. Точність і скрупульбзність повинні бути невід'ємною рисою кожного конструктора (Зван'яв., 3, 1965, 2). [А в д р й:] Жив [Льобик] окремо. Обідає у нас за плату. І єсоби єносис якусь скрупульбзність, щось хоробливе (Л. Укр., III, 1952, 720).

СКРУПУЛЬБЗНО. Присл. до скрупульбзний. Було так дивно, що в цьому варі бою, де зинули сотні людей... двоє людей старанно і скрупульбзно в'ясували справу, яка вже давно вирішилася самим життям (Ю. Бєдзик, Полки., 1959, 212); Може здаватися, що,

так скрупульозно розглянувши переклад одного вірша, я вимагаю від перекладача буквральності (Пнт. перекл., 1957, 152).

СКРУТ¹, у, ч., розж. Те саме, що скрута. — В мене велике господарство, а мене великий скрут; я не змію до підня спати, а з підня по хатах погоджати та люльку смоктати, — дивогора [цокотала] Опіся над правим вузом у Балабузи (Н.-Лев., III, 1956, 177); Ми отак молоком більше перебуваємося, бо такий скрут — ніколи ще такого не було... (Кос., Новели, 1962, 113).

До скруту треба — конче потрібно, необхідно. Туди [до дому] він не часто забігає; хіба вже до скруту чого треба, то заїде (Мирний, III, 1954, 67); Як прийшлось (прийдеється, припаде і т. ін.) до скруту кому — коли було (буде) важко, у важкий час, у важких обставинах. Отак тепер і во мною сталося. Було, на собаку ким, то слухи друга, а як прийшлося до скруту, то святой їх знає, де вони поділись (Шевч., VI, 1957, 45); [2-й чоловік:] Як припаде тобі саме до скруту, от тоді той глтай і притириться в гості, ну і муситимеш накинути процент!.. (Кроп., I, 1958, 479).

СКРУТ², у, ч., діал. 1. Поворот. Вона, плачучи, гляділа за ним з містка, поки не щез на скруті за горбочком (Фр., I, 1955, 364); Коли в'їздили в лісі в гори, вдарилося колесо на скруті до сушого пня, а віз перевернувся (Март., Тв., 1954, 221).

2. Петля, кільце, витоқ. Шумить і грізно б'ється о каміння ріка Стрий, перепливаючи срібною гадюкою є три скрути невеличке гірське село (Фр., III, 1950, 7).

СКРУТА, ж, ж. 1. Складні, важкі обставини, труднощі. (П а в с а.) Син добрий самогійт іде в неволю, щоб тільки батькові допомогти. Той батько — Рим у тяжкій скруті, сину (Л. Укр., II, 1951, 459); Трудно, значайно, й зараз, але трудно зовсім якось по-інакшому, бо знаєш тепер, заради чого доводиться скруту пережити, знаєш, що незабаром кінець їй (Гончар, II, 1959, 342); Історія нашого театру почалася в обставинах найбільшої скрути (Смолич, Театр..., 1940, 242); Звичайно ласівий [Б. Хмельницький] і стриманий, на слово дотепний, кмітливий у скруті — у гніві був страшний (Павч, Гомон. Україна, 1954, 80); // у сполуч. із сл. година, хвилина і т. ін. Важкий період для кого-небудь. Москва! — Сюди в тяжку годину скрути Думками рвався я в біду І прагнув тут побутти (Воскр., 3 перцепі, 1957, 50); На очі наверталися сльози, але трималась [Леся], не плакала: адже соромно розкисати в години скрути (М. Ол., Леся, 1960, 65); У хвилину болю й скрути, у життя найтяжчу мить всюди видно, всюди чути, як полощеться її шумить променисте і відне... більшовицьке знамено (Рух, Дон. зорі, 1958, 44); // Складні душевні переживання, тяжкий моральний стан людини. Давно вбачає, що мучи люті — То жереб мій; Що вік мій в некукій скруті, В нудній німії (Граб., I, 1959, 162); В ту ніч Мигася не міг заснути. — Ні краю ні кімця думкам... Таких тягот, такої скрути Ніколи б не здолав він сам (Воскр., I всерйоз..., 1960, 61).

◇ Виходити (вийти) з скрути — знаходити можливість, спосіб позбутися труднощів, ускладнень і т. ін. Мпронець відчув зуби і вирішив не здаватися. Люди довірили йому господарство, перед людьми й звітувати... Не в такої скрути виходив Семен Парамонович! (Д. Бездик, Серце..., 1961, 76); — Ми на праєльні голови ламаємо, як би його вийти з скрути (Минко, Вибр., 1952, 104).

2. Тяжке матеріальне становище; нестатки, нужда. — Не края я ті гроші — позичив, бо скрута прийшла

мені (Вас., I, 1959, 144); Бачить Петро, як слугають його з газдрістю старі, що прожили в лютій скруті, слугають і сповнюються надіями молоді (Ів., Вел. очі, 1956, 128); Ім [багатим] усе дозволено, вони не знають скрути і злигоднів (Кочура, Зол. грамота, 1960, 14); Внаслідок постійних переслідувань з боку об'єднаних сил реакції та її агентури, а також матеріальної скрути здоров'я Я. Галана помітно погіршило (Іст. укр. літ., II, 1956, 596); // в чим, яка. Брак, недостатня кількість чого-небудь; нестача. Десь після війни, коли стала скрута з будівельним матеріалом, дідої давали за дуба добрі гроші, але він не продав його (Мухч., День..., 1967, 53); Кілька разів нагадував [Преображенський], що будівництво ажраз зазнав грошової скрути (Ле, Міжгір'я, 1953, 172).

СКРУТЕЛЬ, **СКРУТІЛЬ**, тля, ч., діал. 1. Петля, кільце.

2. Скрутень. Скруті соломи.

3. Сувій, згорток. Виліз [Мошко] на скриню, сажує на полицку, прибуту під самою стелею, і дістав відти скрутіть похованих паперів (Фр., II, 1950, 347); Урядник.. несе книжку під плавою, а Трохим-десятий — сито з якимись паперовими скрутями (Козл., Щурч., 1956, 169).

СКРУТЕНЬ, **СКРУТІНЬ**, тия, ч. Скручений жмут соломи, сіна, прядива і т. ін.; // Щось скручене трубою, кільцем, клубком. Посеред лісу лежить скрутень заліза — хто найде, обмине (Номпс, 1864, № 102).

СКРУТІТИ діє. скручувати.

СКРУТІТИСЯ діє. скручуватися.

СКРУТІТЬ діє. скрутять.

СКРУТІНЬ діє. скрутень.

СКРУТКА, ж, ж. 1. Те, чим що-небудь скручують, туго зв'язують до купи, разом. — Я ажмурюся і епімаю материн сніп, бо вона під перевело підтикає кінець скрутки (Чорн., Визвол. земля, 1959, 68).

2. Те саме, що скрутень. Прикріплюють пучки кошику до поперечин каркаса скрутками соломи, льону, конопель, вірвокою і рідше в'язальним дротом (Колп. Укр., 10, 1958, 11).

3. розж. Те саме, що самокрутка. Бандуренко мовчи скрутив половину великої скрутки й пішов до своєї кімнати (Мур., Жила.. вдова, 1960, 12).

СКРУТНЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до скрутний.

СКРУТНЕНЬКО. Присл. До скрутенський; // у знач. присудк. сл. Кирило Касянович позитум головою: — З молодими чабанами скрутненько (Чаб., Катюша, 1960, 214).

СКРУТНИЙ, а, е. Який вимагає великого напруження, великих зусиль для здійснення, проведення, подолання і т. ін. чого-небудь; важкий, складний. О. Нестор дозеву гялюю мовчав, мабути, силуючись розпунтати оту скрутну загадку, що тежною жарою виринала перед ним (Фр., VII, 1951, 131); Діло, дивлюсь, і в начальстві скрутне, Менше і в мене до нього пошамі: З одного ж боку похвалит мене, З другого боку — виносит догани (Воскр., 3 перцепі, 1957, 357); // перев. у сполуч. із сл. пора, час, година, хвилина і т. ін. Який супроводиться особливими труднощами, ускладненнями. То була дуже скрутна пора моєї молодості (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 63); Залишитесь у цей скрутний час без людини, яка.. утримує весь дж., — це різноточна тому, що загинути взагалі (Вільде, Сестри..., 1958, 345); Не знає, не відає людина в скрутну годину, куди їй податись, як бути (Цюпа, Назустріч..., 1958, 124); Він, Максим, добре знає, як згубно опускає руки в скрутну хвилину, як страшно спинається на половині дороги (Рибак, Час..., 1960, 768); Семен майже невідомо відчуває якісь обов'язок допомогти дічині

із свого села в скрутний для неї момент (Сміл., Зустрічі, 1936, 22); // Сповнений труднощів, пов'язаний з важкими матеріальними умовами, з нестатками. Ні мати, васмикана скрутним побутом істота, ні тиж більше батько.. не змогли ні похитити дочці, що ж таке людське щастя, ні запитати в неї, якого б щастя вона хотіла (Ле, Міжгір'я, 1953, 22); Часто він віддавав свій немудрий товар.. і тоді доводилося переживати скрутні бездільні дні (Стельмах, Хліб..., 1959, 134); Скрутне життя.

◇ Вихідити (війти) з скрутного становища див. вихідити; Під скрутну річку; Під скрутну годину; Під скрутний час: а) за тяжких, складних обставин. — А оце, — кажу йому (становому), — у вас і служба! Та ще під такий скрутний час, як тепереньки (Мирний, IV, 1955, 350); б) при нестатках, нужді. — Бідні люди завжди продають дівчат під скрутну годину, — дала вона і важко зітхнула (Тулуб, Людолюв, II, 1957, 350); У отця Сидора легше розжитися під скрутну руку, він охоче позичає навіть гроші (Донч., III, 1956, 95); Скрутне становище: а) складні, важкі обставини. Протитанкову артилерію ще не встигли підтягнути, і пізота, атакована бронетранспортерами, опинилась у скрутному становищі... (Гончар, III, 1959, 139); Данило помітив її скрутне становище, легко стрибнув на землю й без церемонії запропонував їй допомогу (Панч, Снів., 1959, 11); б) нестатки, нужда. Незабаром, після передчасної смерті батька, родина Олексюк опинилась в скрутному становищі (Іст. укр. літ., II, 1956, 577); Опинившись у скрутному матеріальному становищі..., Аркадій подумав про вишляється теплі води (Вільде, Сестри..., 1958, 40).

СКРУТНІСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до скрутний. СКРУТНО, присл. 1. Присл. до скрутний. Скрутно прийшла година голодна: З осені хліб пупували (Манж., Тв., 1955, 54).

2. у знач. присудк. сл., кому і без додатка. Важко через складні обставини, великі труднощі. [А й т р а:] На брамі Полківна аж воляла, побачивши, як Ахилесу скрутно (Л. Укр., II, 1951, 263); Коли скрутно в житті доведеться тобі, Зрадять віра. — поглянь лиш на таз, Хто до краю поклав свої сили слабі (Граб., I, 1959, 127); Він оповідає Ользі про свої поневіряння.. — Скрутно мені, дочко. Без одного літа уже вісімдесят мені. Куди піду я? (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 38); Не раз і не два Воронцов шов у бойових порядках пізоти, коли було скрутно, а іноді — коли й не зовсім скрутно (Гончар, III, 1959, 20); // Складно у матеріальному відношенні. Скрутно було їм (батькам), слабим, старим, платять за мене у школу ту, та стягаєть, платили (Тесл., З книги життя, 1949, 66); З отаки [борженків] я брав, кільки хотів та й що хотів. Бо мужикові як скрутно, то він нічого не пожає (Март., Тв., 1954, 211); // з чим. Не вистачає чогось. — Однуши ти своє поле за життям на мене й на Петруся. Ти знаєш, як тепер стало скрутно з землею (Н.-Лев., IV, 1956, 223); Після війни у нас, як і в багатьох інших районах, розорених і пограбованих німецько-фашистськими загарабниками, дуже скрутно було з тяглом (Рад. Укр., 9.III 1946, 2).

СКРУТНУВАТИ, а, в. Трохи скрутний. СКРУТНУВАТО, присл. до скрутнувати; // у знач. присудк. сл. [Г а л у ш к а:] Добре [живеться]. Тільки в матерію скрутнувати, особливо товар на чоботи дістати важко (Корн., I, 1955, 318).

СКРУТНУТИ, ну, вєш, док., перек., розм. Однокр. до скручувати 2—5, 9. Терешко швидко знайшов.. галузку, наліз на неї... жінку скрутнувши її, одірвав від прикорня (Епик, Тв., 1958, 413); Час від часу вони [бі-

логвардійці] на мить зупиняються.. Ось один із них уже епає — його підбив не Яресько, хтось інший, а той, другий, підхопивши кулет, скрутнує у бік і тікає (Гончар, II, 1959, 24); // безос. Згадав [Гордій] це, і його всього мов скрутнуло (Гр., II, 1963, 54).

Скрутіти головою — хитнути головою, вражаючи подив, незгоду, несхвалення і т. ін. Мар'я прикро подивилась на Явдолу, скрутнула головою і мовчки вийшла з хати (Мирний, III, 1954, 72); Червоноармієць скрутнує головою і міцніше стиснув у руках рушницю (Кос., Новели, 1962, 123).

СКРУТНУТИСЯ, нуся, вєшся, док., розм., рідко. Однокр. до скручуватися 2—7; // Те саме, що крутнється 1. Раптово вона почула, що за плечима в неї щось стоїть.. Скрутнулася вона на місці.. і стрілась очима з тою кіньською головою (Коцюб., I, 1955, 279).

СКРУТОК, тка, ч. Те саме, що скрутень. Зодяк [Бовдюг] стрячину стару, поклав на плече скруток соломи, еперся ногами в землю, а кілком у лавочку (Тют., Впр. 1964, 80).

СКРУТОНЬКА, в, ж. Зменш.-пестл. до скрута. — Воно [горе] ж на всіх нас лягало [лягло] рівним тягарем і роздавить нас разом, укупі... — Не на всіх, не на всіх однаково! — ..крикнула Катря і заломила в скрутоньці руки (Стар., Облога..., 1961, 16).

СКРУХА, в, ж. 1. Тяжкий, гнітючий настрій. Пам'ятаєш, ..Як мене давила скруха і рятунку не було? (Стар., Поет. тв., 1958, 137); Скруха взяла Тараса за серце (Ільч., Серце жде, 1939, 320); Ні сльоз, ні думок — тільки скруха тяжка на душі (Ле, Право..., 1957, 130); // Співчуття, жаль. Валя в неприхованому скрухо дивилась на Стагурського. Марі не малі (Смолич, Ми разом..., 1950, 164); — І треба ж було спотити осколок у такий момент! — ві скрухою промигав Шумаков (Голов., Тополя..., 1965, 404); // Те, що завдає гострі небудь непримножності, страждань. Не в малому зрості скруха (Воскр., 3 порцемі, 1957, 168).

2. Визнання своєї провини, вияв каяття. Побіч провинука стоєє ніп і говорює йому догоє і переконуюче.. про скруху, про покуту за гріхи (Фр., II, 1950, 117).

Скруха серця — те саме, що Мукі совісті (див. совість). [Д ж о н а т а н:] Сам Годвінсон кавав, що коли ти покрито прийдеши, повний каяття і скрухи серця, — він тобі пробачить, як і громада (Л. Укр., III, 1952, 105).

СКРУХО, присл., рідко. Те саме, що скрушно. Лук'ян дивився [на дітей] і скрухо хитав головою (Панч, Снів..., 1959, 35).

СКРУЩАК, а, ч., діал. Скрутень. Тугий скрущак в рушницю, мокрий і замашний, гатиє в лускомом в спни направо й наліво (Коцюб., II, 1955, 355).

СКРУЧЕНИЙ, а, в. Дієпр. пас. мин. ч. до скрутіти. Він виліз з брочки, підійшов до ринтовання і тупо поглянув на мотузку, нерівну і трохи скручену (Коцюб., II, 1955, 196); Ударом шабля розсікла Тужава скручений аркан (Вахан, Рокі, 1957, 235); Яків виліз на ніч, мовчки вийняв з кишені скручену в дудку маленьку книжечку й кинув Грицькові. — Читай, батьку! (Вас., I, 1959, 169); Скільки тут добра — і готові задники... і передки, і червона шкура, скручена мужжом (Чаб., Катюша, 1960, 158); З вересня до коїття на деревах можна побачити листки, скручені навутичними докупі (Колг. Укр., 5, 1962, 41); Вона щось прала.. Збоку лежала скручена ковбасками білузна (Грив., Незакінч. роман, 1962, 192); Отаман став.. в човні, коло його ніз лежала кодола, скручена кружалом, неначе гадюка (Н.-Лев., II, 1956, 227); Коси Луки скручені на потилиці високим.. вузлом (Гончар, Тронка, 1963, 200); Як глянула вона на Чіпку, що з скрученими назад рука-

ми стояв..., несамовито завилався божевіллям смігом (Мирний, I, 1949, 412); *Металеєві кильця скували його [орда] ноги, крила були скручені на спини* (Тудуб, В степу..., 1964, 152); *Закінтовжені талони з польового дозору саме висаюють з передньої талочки скрученого віжками офіцера* (Гончар, II, 1959, 338); *Ноги зв'язали, руки зв'язали, у рот уклали онучу*. Зганьблена, скручена, сиділа на коні Маруся (Хотк., II, 1966, 244); // *скручено, безос. присудк. сл.* Крамольний «Друг» був закритий, і всім урочисто було одолено, що голову відрі нарешті скручено (Кол., Терен., 1959, 253); // у знач. прикм. *Лунко ляснула в темряві скручені віжки* (Вас., I, 1959, 289); *Прогор попростував до саду й почав там обирати на гілках сухе скручене листя* (Шняп, Балавда, 1957, 69); *На жартицах чорнли обгорілі бильця залізних віжок, скручена бляха* (Кучер, Голод, 1961, 332).

СКРУЧУВАЛЬНИК, а, ч. Робітник, який працює на скручуванні дроту і т. ін. *За післявоєнні роки тут [на заводі] підготували.. вдвоє більше скручувальників* (Рад. Укр., 17.IV 1954, 1).

СКРУЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. скручувати. *Гострозубцями різють електричні проводи і дрот, відкошують зайві кілки після скручування* (Монтаж і ремонт., 1956, 6); *У Київській експериментальній майстерня.. виготовили машину, яка об'єднує в один суцільний окремі процеси одержання волокон, їх обробку, сушіння, скручування і намотування* (Рад. Укр., 4.XII 1962, 1); *Не можна допускати скручування коренів у садильній ямі* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 260).

△ **Скручування листя** — вірусна хвороба рослин, що характеризується деформацією листя, а також один із симптомів вірусного, бактеріального чи грибкового затривання рослин. *Скручування листя належить до небезпечних згороб бавовнику, бо знижує кмілість коробочок, погіршує якість волокна* (Захист рослин., 1952, 354).

СКРУЧУВАТИ, ую, уеш, недок., **СКРУТИТИ**, учу, утиш, док. 1. *перех.* Крутячи, звивати що-небудь. *Сучи аркан, Дурний сукань, Та й скручуї тугенької* *Во туркам всім Вистіть на ім Прийдесть догенької* (Г.-Арт., Байкн., 1958, 165); *Кабельне виробництво — складне і багатогранне.. Виріб у процесі виготовлення проходить десятки різноманітних операцій: його витягають, скручують, перемотують* (Воч. Київ, 17.VI 1961, 2); // *Крутячи, сплітаючи нитки, пасма, стебла і т. ін., робити, виготовляти що-небудь. Із дроту держальце скрутить він умудрився* (Гл., Вибр., 1957, 135); *Стара вже оставалась позаду: важко їй було підняти снопа, важко скрутити перевесо: руки раз по раз слабшали* (Григ., Вибр., 1959, 359); *Візити швиденько з соломі скрутила* (Секлета), *у ніч на жар візити і родував* (Головко, II, 1957, 43); // *Повертаючи в протилежні боки краї мокрої тканини, видавлювати воду чи іншу рідину. Так скрутила [Мотря] сорочку в руках, що вона чвакнула.., а бризки хлопнули Кайдашисі в очі* (Н.-Лев., II, 1956, 286); *Шура акуратно скрутила руками наскрізь промоклу онучу, і з неї потекло* (Гончар, III, 1959, 216); // *Згинати, скорчувати* (перев. про дію вогню). *Стрник ледве тремтів у руці Акселя, яка.. стежила за вогником, що повололених скручував білу трісточку* (Досв., Вибр., 1959, 267); // *Згоргати що-небудь трубкою, клубком, кильцем і т. ін.* *Щоб кімці в мене не знайшли листа, я його скручував у трубочку і прив'язував корое до хвоста* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 19); *Майстри почали згадитися своєю силою: один зав'язував узлом і розв'язував валянку коцюбу, другий скручував у дудочку срібний німецький талер* (Ту-

луб, Людолови, I, 1957, 174); *Попапцем скрутив [Малінка] галстука, сунув у бокову кишеню* (Вас., I, 1959, 136); *Мав Дужнович при собі шинелю в складці, але не догадався її розкрутити. Як скрутив її ще в таборі з допомогою і за еказікою Гладина, так і зараз тираж на собі скрученою* (Гончар, Людина., 1960, 98).

Скрутити думо, вулло. — *студити в кулак руку так, щоб великий палець просунувся між вказівним і середнім. — Вона тобі ось цього піднесла. — і, скрутивши разом дві долі, стара ткнула ними в вічі чоловікові* (Мирний, III, 1954, 115); *Тимко, що саме стирала після омивання, скрутив під рушником думо. ЧОС на, погриз. А на вулицю ходив і ходитиму, тебе не спитаю* (Тют., Вир, 1964, 8); **Скручувати (скрутити) кулак (кулаки)** — *згинати і притискати до долоні стиснуті пальці. [К в у р:] Діду! ти багато знави пісень? Заспівай мені. Заспівай такої, щоб.. аж жиди жотали!* (Скручує кулак і розгортає його) (Мирний, V, 1955, 89); *Скочив Олексій із свого місця, неначе гразу виріс, скрутив кулаки, щипав зуби од таємної радості* (П. Кулеш, Вибр., 1969, 291); **Скручувати (скрутити) цигарку** — *наспаюючи тютюн на шматок паперу і туго завиваючи його, робити цигарку. Сів я.., одну цигарку долі кинув, другу скручу* (Мур., Бук. повість, 1959, 23); *Микита скрутив цигарку, одвернувся від дівчат і затуляв вуза* (Кроп., I, 1958, 78).

2. *перех.* **Повертаючи** бік шия, голову, намагаючись побачити кого-, що-небудь, простежити за кимсь, чимсь. *Скручую в'язи і дивлюся в чорну столову за сірим вікном* (Коцюб., II, 1955, 252); *Скрутив [Славко] у її бік ший і водив очима за її ризами* (Март., Тв., 1954, 267); // *Непривродно повертати* (кінцівки, шию і т. ін.). *Геору Скрипучий ревматизм скрутив суглоби ніг* (Бажан, Вибр., 1940, 162); // *безос.* *В'язи йому після фронтної контузії скрутилися ото трози набік, і голова на них майже не рухалась* (Гончар, II, 1959, 13); *Тимко підскочив до грека заду, паацією.. стьобнує по шії. Той заревів від болю. Голову йому скрутили набік* (Тют., Вир, 1964, 484); // *Ввертати кому-небудь руки назад і, тримаючи або зв'язавши їх так, позбавляти можливості чинити опір. Її знов запають [слуги] за руки, скручують і в'язуть* (Л. Укр., II, 1951, 127); *Панські полізачі накиннулись на чоловіка, скрутили, зв'язали йому руки* (Стельмах, I, 1962, 430); *Вона по кожному стріляла, але за мить її уже й саму скрутили, затопили обличчям у тачанку* (Гончар, II, 1959, 264); // *Крутячи, повертаючи, відокремлювати, зривати чи пошкоджувати що-небудь. По дорозі він коштувак обивав траву, молоденькі вишні скручував, одчавував гілки* (Мирний, IV, 1955, 97); — *Надибали ми якийсь в сусідньому ешелоні кілька шклиць агельсинів та абл.. — блискає в усмішці зашмарований Прошка. — І, клянусь, не ми пложби скручуваали, згость до нас уже їх поскручував* (Гончар, Тронка, 1963, 131); — *От, і ваджа дістає, Іване Івановичу! Чорта з два тепер скрутають* (Вишня, I, 1956, 321); *Він не випустив [кільця], а сильно вивернув його ліворуч і так скрутив бугаві зубу, що той заревів від болю* (Тют., Вир, 1964, 115).

◇ **Могті волові рогів скрутити двоє ріг; Скрутити в'язи двоє, в'язи; Скрутити голову:** а) *убити* (тварину), *відкрутивши голову. — Постригай же..! Скручу в голову твоєму піневі, — сказала Кайдашиза* (Н.-Лев., II, 1956, 371); б) *(собі) загинути, дуже покалічившись. Роби ти, що зоти [хочеш].. Хоч голову скрути, Про жене!* (Г.-Арт., Байкн., 1958, 61); в) *(комусь) убити когось* (уживається як погроза). [Ж а н д а р с:] Я кождому голову скручу, хто би посміє в тебе ситатися (Фр., IX, 1952, 135); — *Ти кого б'єш? Ти знаєш, хто*

Арена, 1960, 35); Рубанок в його руках свистів, стружки, скрутившись в спіралі, літали з-під його долонь (Томч., Готель..., 1960, 90); // Засихаючи, підгинає край (про листя, пелюстки і т. ін.). Тім від акації була ріденка, мерзтива. Маленьке листя на деревах поруділо, скрутилося від спеки і пилу (Чаб., За півгодини..., 1963, 24); Об'їдені [дичинками] частинки хвої стають жовтими і скручуються, що надає ушкодженім гілкам кучерявості (Колг. Укр., 5, 1962, 40); // Дуже згинатися, скорчуватися (перев. під дією вогню). Бомба глушила якраз всередину будинку.. Давоє залізо скручувалося..., зривалося униз (Жур., Вечір..., 1953, 375); Горить і скручується у пал'язя сірник (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 27); На гусениці [танка] горить і скручується обуглене колосся пшениці (Логв., Давні рани, 1961, 37).

3. Лягати, лежати, згорнувшись кільцем (перев. про повзуну). Вляг тудляого пенька на кущі скрутився чорний вужак (Дочч., I, 1957, 41); * Образно. Вискочила [блискавка] з тмар, мов огняний змії, зміїт скрутився, звилася, як гадина, і оперезала піснеба (Н.-Лев., II, 1956, 389).

Скручуватися (скрутітися) в клубок (клубком, в клубочок, клубочком і т. ін.) два. клубок, клубочок.

4. Зішкулуватися, підгачаючи коліна до грудей. Скручуватися (скрутітися) в три погібелі — те саме, що Згинатися (згинується) в три погібелі (див. згинатися). Кому ж не вистачало місця на сидінні, примощувався під стіною, скручувався де-небудь у темному кутку в три погібелі і був щасливий (Збан., Сеспель, 1961, 8).

5. тільки док. Скорчнтися від болю. За таке слово, почуте колись у цьому дворі, батько міг оперезати батогом так, що аж скрутився (Д. Бедзик, Дніпро..., 1951, 202); Гризор упертице [собаку] батогом, аж скрутився той (Гуч., Скупана..., 1965, 23).

6. тільки док., перек., розм. Бурхливо зреагувати на що-небудь, не стримуючи гніву, злості, задрощів і т. ін. Семен мало не скрутився в нетерплячку, чекаючи, поки становий пообідає (Кочуб., I, 1955, 125); — Писарша скрутилася од злості! — сказала Ватя (Н.-Лев., IV, 1956, 185); Він так може в'їсти словом якогось односельчанина, що той аж скрутився (Стельмах, I, 1962, 234); // уявл. Померти.

◇ Бодай (щоб і т. ін.) [же] ви скрутілися — уживається як прокляті, побажання смерті, загібелі кому-небудь. — Гей! соб, сиві, соб, бодай ви скрутилися!.. Тпру! (Кочуб., I, 1955, 111).

7. Змінювати напрямок свого плінку, пролягання (про річку, дорогу і т. ін.); // безос. Минули [подорожні] тільки зат.. Коло зати, де жінка нашла овечку, скручувалося доріжкою вгору (Кобр., Вибр., 1954, 154); // розм. Перевертатися, перехилитися набік. Скрутилася [літак] на крило і приземлилася догори дригом (Ю. Янов., I, 1954, 54); // перек., розм. Змінюватися на гірше, перетворюватися на щось небажане. Геройство Процееє скрутилося йому в біду (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 157); Скрутилася тепер світ та й годі... (Стельмах, I, 1962, 602); // тільки док., перек., розм. Зазвати невдачі у справах. Хоч би я за пана пішла, як моя доля така, то й пач скрутилася; а як моя добра доля, то піду [іду] ва н'яницю, то й н'яниця поправиться (Укр. присл., 1963, 182).

8. тільки док., перек., розм. Втратити розум, збожеволіти. [Г а в р и л о:] Зовсім скрутився Хома; зробив собі з нитки судку, пішов до річки, став над опалюком, я гукаю, щоб ішов робить, а він рукою маха (Кроп., IV, 1959, 152); Засумувала панночка, аж змаріла і зблідла. Стара зовсім скрутилася, — не зна далі, на

яку ступити (Вовчок, I, 1955, 114); Тепер Турові речі за вечерею не адавались уже Петру жартами; мабуть, справді скрутився од жиру запорожець (П. Куліш, Вибр., 1969, 100).

◇ З глузду скрутітвся див. глузд.

9. тільки док., безос., перек., розм. Статися (про щось небажане, неприємне). — Ось їй треба дакувати. А то — скрутилося б нам... Настел!.. Настел!.. — озирнувся він, шукаючи очима дівчину (Речм., Весн. грози, 1951, 107).

◇ [І] скрутілося (скрутіться) і (та) змолблося (змілеться): а) (що) що-небудь швидко сталося (стається), відбулося (відбудеться). — Можна нам ненадоого до вас податися?.. — Можна, звичайно, можна, три кімнати порожні стоять... Це не проблема. Надто поспішно все вирішуєте, от де заковика. За одну мить і скрутилося і змолблося (Собко, Справа..., 1959, 288); б) (кому) комусь дісталоя (дістанеться) за яку-небудь провину. — Петре! — кажу я, — гляди лишень, щоб тобі не скрутилося та не змолблося за цю кукурудду (Н.-Лев., III, 1956, 281); Вона назад Уже тікати хоче, Та бджола жалаять і шигають в очі.. Аж тут Свині Скрутилося і змолблося (Іванович, Перебендя..., 1960, 93); Кому (комусь) скрутіться, а кому (жіні, тобі і т. ін.) змілеться — один винен, а відповідати доведеться іншому. [С о ц ь к и й:] Та вже я почуваю, що буде мені морда бита, мовляв: кому-кому скрутилося, а мені змелеться (Кроп., II, 1958, 487); [Федора (стурбовано):] О, це мені зноу напасть, кому скрутилося, а Федорі змелеться! (Вас., III, 1960, 146); Присутні в кузні зрозуміли, що назрівала халера, і всі напо-тально глянули на старого Переуду.. Найбільше непокоїся Терешко Контуш. «Кому скрутилося, а мені змелеться», — думає він (Ішук, Вербічани, 1961, 89); Не змелеться, то скрутіться — хоч так, хоч інакше; щось та буде. — Та ти не журися, Лєсю, — веселіше заговорив Петро Антонович, помітивши доччин смуток. — Якоє воно буде. Не змелеться, то скрутилося... (М. Ол., Лєся, 1960, 136).

10. тільки недок. Пас. до скручувати 1, 2, 4.

СКРУШЕНИЙ, а, е, розм., рідко. Дієпр. час. мнв. ч. до скрушити. І сернише до неї розум, скрушений бідою (Сл. Гр.); Стоїть він, скрушений бідою, і дум тяжких не відгана, нема в душі його спокою од саві Остапа Горбана (Мур., О. Горбань, 1938, 73).

СКРУШИТИ, скрушу, скрушим, перек., розм., рідко. Док. до крушити. Володимир.. дає наказ заборонити зичеські жертвоприношення, скрушити Перуна та інших богів, що й було зроблено, неважаючи на опір Жервола (Іст. укр. літ., I, 1954, 101); Не в одного поді на обличчї, що його зсушила журба, скрушила нуджа, грав усміх завязати, блискали очі (Вовчок, I, 1955, 366); [Ц и г а н к а:] Може б, я поворожила? Вгадаю зразу, які очі зсушили, які скрушили!.. (Кроп., IV, 1959, 163).

СКРУШНИЙ, а, є. Який виражає сум, журбу, скорботний. Він уже готовий був збурунути у віні лайкою, але ввійшла скрушний погляд тітки Оксани, плечем одчинила двері (Мухк., Чорний хліб, 1960, 119); // Сповнений суму, журби. Відчував [Байда], що Ярошеві тяжко на серці.. Недарма ж вилетіло з його грудей оте скрушне «лох ти вже не підведи» (Д. Бедзик, Серце..., 1961, 159).

СКРУШНО. Присл. до скрушувати. Дял не давно стало ясно, що в ізньому житті не все гаразд.. Скрушно поглянула на сина, на чоловіка і почала збиратися (Ле, Хмельницький, I, 1957, 62); — Не поцілю, — скрушно втхнує Йонька. — Уже годі в двадцять, як стрілає (Тют., Впр. 1964, 399); Він.. підтягував до світла по

нівчені чоботята й скрушко похитував головою (Стельмах, Шедрий вечір, 1967, 129).

СКРЮЧЕНИЙ, а, е, рідко. Дієпр. пас. мнв. ч. до скрючати 1. *Нероб окрмлений Ваал На горат золота сидить, І з пальціце, скрючених від жаху, Під молитви й церковний спів Стінає кров робітників...* (Сос., I, 1957, 471); *Постаті Дмитра та Дзюби зникають у клубку скрючених злобою та істерією ворожих тіл* (Коз., Гарячі руки, 1960, 101); // у знач. прикм. — *Ну-ну! Я тобі дам! — посварилася на його своїм скрюченим пальцем баба. — Ви всі, баку, шибеники однакові* (Мирний, III, 1954, 303); *Лишился Рос лежати під плотом, на снігу, із виряченими очима, скрюченими руками, поцленим кулею у серце* (Скл., Карпати, II, 1954, 200).

СКРЮЧИТИ *див.* скрючувати.

СКРЮЧИТИСЯ *див.* скрючуватися.

СКРЮЧУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **СКРЮЧИТИ**, чу, чш, *док.*, *перех.* 1. Згинати, скорчувати.

2. *техн.* Зчіплювати кроками.

СКРЮЧУВАТИСЯ, уюся, уешся, *недок.*, **СКРЮЧИТИСЯ**, чуюся, чашся, *док.*, *рідко*. Згинатися, скорчуватися. — *Ава-ава-аа, — скрючилось [щось] од холоду й пішло качатись по снігу* (Вас., I, 1959, 305); *Селянин аж скрючилось від надмірної напруги, натискаючи на чепізи* (Мянюк, Наместе..., 1957, 22).

СКРЯКНУТИ, ну, веш, *док.* Однокр. до скрякувати.

СКРЯКУВАТИ, ую, уеш, *недок.* Крякати час від часу.

СКУБ, **СКУБ-СКУБ**, присудк. сл., *розм.* Уживається за знач. скубнути. *Скуб, та й висмикнула з нього перо* (Чуб., II, 1878, 135); *Як сірі вовняні клубочки, котилися біля по стернах. Голови в стерню — скуб-скуб...* (Головко, I, 1957, 269).

СКУБАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до скубання. *Скубальні роботи; // Признач. для скубання. Скубальні машини.*

СКУБАНИЙ, а, о. Дієпр. пас. мнв. ч. до скубти, скубати. *Чорні та рівні [брови], Зроду не скубані, Оченькі сині, Небом голублені* (Дор., Літа..., 1957, 39).

СКУБАНЯ, я, с. Дія за знач. скубати. *Почалося скубання вбитих.. перепелиць* (Крим., Вибр., 1965, 402).

СКУБАТИ *див.* скубти.

СКУБАТИСЯ *див.* скубтися.

СКУБІННЯ, я, с. Те саме, що скубання. *Як відбере [відьма] дев'ять волосів, та дев'ятий і рвоне воєсім.. Пан Забрюла, повитиравши слюзи, що так йому і текли від скубіння, став питати відьму* (Кв.-Осн., II, 1956, 192).

СКУБКА, я, ж., *розм.* 1. Смикання за волосся, вуха і т. ін. як кара. *Не первина Гаал терпіти від матері лайку, скубку, штовгати; щасливий той день, коли проходить без їх [них] (Мирний, IV, 1955, 29); Дітям заводилося скубки, коли вони неухажно відповідали на сителеві запитання* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 88).

2. Кар'ярська гра, при якій того, хто програв, смикать за волосся.

СКУБНУТИ, ну, веш, *док.*, *перех.* і без додатка. Однокр. до скубти 1, 2. — *Куди ж це? — спитала пакиятка. — До Києва, — скубнувши себе за вус, відповів Тиміш (Пльч., Козацьк. ролу..., 1958, 361); Дмитрик скубнує по дорозі за хвіст козу* (Коцюб., I, 1955, 130); *Хочеться йому наздогнати Меланку і скубнути за «телачі хвостики» [кієвк] (Жур., Вечір..., 1958, 7); Його руки так і нишпорили, щоб козось скубнути, щипнути, штовгнути* (Добр., Ол. солдатки, 1961, 48); *Дід Танасій не без того, щоб коли не нагомонів на його, часом і за чуба скубне, а за очі звалить хлопця* (Вас., I, 1959, 268); — *Самі ми нікого не чіпаємо по-дурному, а чому нас кожний намагається скубнути?* (Шовк.,

Інженери, 1956, 365); *Хто йде, — гороз скубне: гребець скубне у жменю; Іде косар і жнець — нагарбають в кишеню; Прискочить дівора, — і в пелену смикне...* (Г.-Арт., Байки..., 1958, 60); *Він.. покрикує на коней, що поровалась на ходу скубнути трави* (М. Ол., Леся, 1960, 9); — *Ми хіба в тих, що й самі готові скубнути, де би вдалося* (Фр., VII, 1951, 355); **Образно. От в Росії та на Східній Україні, так там багатіє скубнуца, що й пір'я полетіло* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 33).

СКУБОНУТИ, ну, веш, *док.*, *перех.* і без додатка. Підсил. до скубнути. [X в е д і р:] *Вачиш, що батько від тебе розумніший?.. (Знову скубе його за чуба).* [Д е м і д:] *Ой-ой! ..аж слюзи потекли з очей, так скубонули..* (Кроп., III, 1959, 171).

СКУБ-СКУБ *див.* скуб.

СКУБТИ, бу, беш; *мин.* ч. скуб, ла, ло; і **СКУБАТИ**, скубаю, скубашч, *недок.*, *перех.* 1. Захоплюючи пальцями, злегка смикати що-небудь. *У матері затпалісь губи, вона хутко нахилилась і почала сунути пальцями скубти торочки на скатерці* (Панч, В дорозі, 1959, 136); *Боводжо скубе рукою рижого вуса, поважно киває головою* (Тют., Вир, 1964, 207); *Вже засинаючи, Давид почує, як щось дрібно ватупотіло по доліці, підійшло до постелі і почало скубати її* (Стельмах, I, 1962, 140); // *також без додатка. Захоплюючи пальцями, дзьобом, зубами і т. ін. волосся, пір'я, вовну тощо, завдавати болу. Кинулися [хлопці] до Кирила і почали скубти* (Мирний, I, 1954, 151); *Пташки метушаться в клітках, щечечуть, чіпляються за дротинки, скубуть одна одну* (Коп., Як вони..., 1948, 3); // *також без додатка, розм.* *Караючи кого-небудь, смикати за волосся, вуха і т. ін. — Послушники скубе [отець Тарасій] за коси так, що трохи голови не одірве* (Н.-Лев., III, 1956, 396); [X и м к а (обніма його і, беручи за ухо, стиза скубе):] *А це тобі, щоб ти так ніколи не робив, як досі...* (Мирний, V, 1955, 247); // *перен., розм.* *Зпущатися з когонебудь; гнобити, визискувати когось. — Фрґітське плем'я не проклято, Що всякий еретик скубе* (Котл., I, 1952, 244); — *Уже наше таке життя: то з того боку рвуть, то з другого — скубуть.. Хіба ти сама не знаєш, як жили? Не покрацало...* (Мирний, III, 1964, 108).

2. Обривати посьміком що-небудь. *Олександра сиділа оддалік та скубла китицю білого цвіту авакції* (Коцюб., I, 1955, 36); *Дарка скубе по дорозі зелені ще порічки* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 9); **Образно. Вітер скуб солому по стрізах, а на розриті городи спускались хмари ворон* (Коцюб., II, 1955, 77); // *Відриваючи що-небудь губами, зубами, дзьобом, з'їдати; щепати. На припони коні отаву скубуть* (Шевч., I, 1963, 94); [Б а б у с я:] *Пастіться, любі качематка, Скубть собі м'яку травичку* (Олесь, Вибр., 1958, 476); *Пас [чоловік] свої два пішні молоді воли; ні, не пас, а пускає їх лише, щоб нюхали траву, бо ж вона була ще ваніжна.., щоб із грубі пилки могили її скубати* (Коб., I, 1956, 540); // *Очищати від пір'я (забиту птицю); паграти. [М о р о з и х а:]* *Візьми ж котра курей та поріж за хатю, а тоді вже й скубти..* (Кроп., I, 1958, 78); — *Ви маєте тепер свої клопотки: кури різати... індики скубати...* (Вільде, Сестрн., 1958, 572); **Образно. — Ми оба не з тих золотих птахів, щоб їх можна скубти* (Фр., VII, 1951, 355); // *перен.* *Діставати, одержувати що-небудь хитрістю, силою і т. ін.; уривати.*

◇ **Волбєся скубти** [на голові (на собі)] — те саме, що **Волбєся рвати** [на голові (на собі)] (*див.* волбєся). *Прини аж волосся на собі скубе, чому випустив дівчину й не спитав, де живе* (Три золоті сл., 1968, 158).

3. Роздирати, робити пухнастим (вовну і т. ін.). *Старі на печі, вовну скубучи, кизкають* (Барв., Опов..

1902, 103); — *Куди вже вам битись з козаками! Скубти б вам тільки вовну з татарками та пір'я дерти татаркам на перини* (Н.-Лев., VII, 1966, 241); // *Смикати вовну і т. ін., виводячи нитку при прядінні. Сиділа [Мар'яна] недалеко від лежанки й прала кужіль, з правої.. руки, крутячись, опускався важкий почимок, а ліва — скубла й скубла ж'яку пражу* (Стельмах, II, 1962, 399); *Кулина мочки сіла за прядку, скубла волокно, слянула й тьала нитку* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 234); *Мати скубе мичку; раз по раз покловою в пучки і.. співає* (Кос., Новела, 1962, 20); // *Смикаючи, розбирати на пасма. Ми заходилися скубти старий канат, мочити його і розмочалювати, готуючи в той же час пачки, щоб запитати що нажмо в щілини* (Ю. Янов., II, 1958, 69); // *також без додатка. Відокремлювати пухнасті відростки від стрижня пера. Стара матушка примоцувалась під грубою, ставила перед собою решето з пір'я і скубла* (Коцюб., I, 1955, 329); [О д а р к а:] *Важ тепера тільки казок казати та скубти пір'я — ото ваши уся й робота* (Крош., I, 1958, 102).

4. *розм.* Необережно або невміло стригти. *Волотрик що витис і почав стригти. Довго він скуб мене. Одщипнув ножицями шматочок вуза* (Б. Кравч., Буващина, 1961, 11); *Вона посадила Антона до вікна.. і почала стригти й скубти волосу, бакенбарди, бороду...* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 145).

СКУБТИСЯ, б'єся, б'єшся; *мж.*, ч. **СКУБ'ЄСЯ**, лася, лосє; і **СКУБАТИСЯ**, **СКУБ'АЮСЯ**, **СКУБАЄШСЯ**, **недек.** 1. *Захоплюючи пальцями, дзьобом, зубами і т. ін. волосся, пір'я, вовну тощо, завдавати болю. Панич узяв за оселедчик чорнозорового хлопця, що стояв скраю. Той, як аструб, вирвався. — За що ти скубешся? Дивись — який!* (Мирний, I, 1949, 195).

2. *Б'ючись, висмикувати один одному пір'я (про птахів). Почали [горовці] битися. Та так б'ються, та так скубуться, аж догори скачуть, аж пір'я з них летить* (Л. Укр., III, 1952, 480); // *перен.* Бити один одного, смикаючи, тягуючи за що-небудь. *Як розлючена кішка, він кинувся до Тимка і схопив за комір кофуса. — Ану годі, воляки! — суворо прикрикнула Любов Іванівна. — Чого скубеться...? (Збає., Таємниця..., 1971, 199); // перен.* *Вовкати; змагатися між собою. — Нехай Еней і Турк скубуться, А ви [боги] глядіть своїх чубів* (Котл., I, 1952, 243); *Пани скубуться, а в мужиків чуби болять* (Сл. Гр.).

СКУВАТИ *див.* **сқувувати**.

СКУВАТИСЯ *див.* **сқувуватися**.

СКУГІКАТИ, б'єч., *недек.*, *розм.* *Провизливо кричати, верещати (про порося). Вона проклінала все, що попадалось їй на очі, — свиней, курей, поросят, щоб не скугикали* (Довж., Зап. Десна, 1957, 466).

СКУГІТИ, н'єть, *недек.*, *розм.* *Те саме, що скугівати. Скугити, як порося* (Сл. Гр.).

СКУГОЇТИ, в'єть, *недек.*, *розм.* *Підсил. до скугівати. Десь за стіною скугоють порося, реве теля* (Вирган, В розп. літа, 1959, 294).

СКУТОТАТИ, б'єч., *недек.*, *розм.* *Те саме, що скугівати. Поїли свині полюву, поївши полюву, скугоцуть* (Сл. Гр.).

СКУГУ, *сиз.* Звуковаслідування, що означає крик свині.

СКУДЕЛЬ, і, *ж.*, *заст.* Глина. — *Не суть то боги, — терпаче право своє чорний з хрестом, — но глина, скудель: микі є, а на утро [вранці] розсипається на пороз* (Загреб., Диво, 1968, 47); // *Глиняний горщик або інша посудина. [Я р у н:] Почали [будівники] скудель перевертати і вапном закидали мене!* (Коч., П'єсп, 1951, 35).

СКУДЕЛЬНИЙ, а, е, *заст.* *Примк. до скудель.*

СКУДЕЛЬНИК, а, ч., *заст.* Гончар. *А хіба мало було діла в скудельників? .. Вони робили з глини горці, курчаєи* (Скл., Святослав, 1959, 314).

СКУДЕЛЬНИЦЯ, і, *ж.* У старовину — глибока широка яма, в якій ховали померлих від масових епідемій, голоду і т. ін.; кладовище для масових поховань. *Обидві ці могили відносяться до епохи Київської Русі і, видимо, являють собою скудельниці — братські могили, в яких звали жертви епідемій або воєнних сутичок* (Нарисн стар. іст. УРСР, 1957, 468).

СКУДЛАТИ, аю, аєш, *перех.*, *розм.* *Док. до кудлати. Скудлати волосся.*

СКУДЛАЧИТИ, чу, чєш, *док.*, *перех.*, *розм.* *Те саме, що скудлати.*

СКУДЛИТИ, лю, лиш, *док.*, *перех.*, *розм.* *Те саме, що скудлати.*

СКУДНИЙ, а, е, *рідко.* 1. *Кількісно невеликий, недостатковий*; // *Неряний (про сльози). Найгірш удоєу мучило безсоння — вона бралася плакати якимись скудними, старечими сльозми* (Вовчок, I, 1955, 314).

2. *Бідний, одноманітний. День почався.. Я знав наперед єсю його просту і скудну програму і намагався не думати про неї* (Коцюб., II, 1955, 425).

СКУДНІСТЬ, вості, *ж.*, *рідко.* *Властивість за звач. скудний.*

СКУДНО, *рідко.* *Присл. до скудний.*

СКУДОВЧЕННИЙ, а, е, *розм.* 1. *Дієпр. пас. мжв. ч. до скудвчати. Він помуриє очі в землю, — довге чорне волосся, скудочене від запеклої крові, звисало йому на очі* (Фр., IV, 1950, 468).

2. *у знач. примк.* *Скуйовджений, сплутаний (про волосся, шерсть і т. ін.); // Із скуйовдженим, сплутаним волоссям, шерстю і т. ін. Почулися якісь крики, і скудовчений, відізаний чоловік вибіг наперед, репетуючи* (Гр., II, 1963, 304).

СКУДОВЧИТИ, чу, чєш, *перех.*, *розм.* *Док. до кудвчати.*

СКУДОВЧИТИСЯ, чуєя, чїєся, *діал.* *Док. до кудвчтися.*

СКУДОТА, н, *ж.*, *рідко.* *Те саме, що скудність.*

СКУЙОВДАНИЙ, а, о, *рідко.* *Дієпр. пас. мжв. ч. до скуйовдати.*

СКУЙОВДАТИ, аю, аєш, *перех.*, *рідко.* *Те саме, що скуйовдати.*

СКУЙОВДЖЕНИЙ, а, е, 1. *Дієпр. пас. мжв. ч. до скуйовджати* 1. *Навис [полин] над урвищем скель і трас бородою над самим морем, непаче фаян дико скуйовдженою воєюю* (Коцюб., II, 1955, 288); *Нависають над очима скуйовджені вітрами чорні брови* (Сміл., Сад, 1952, 68).

2. *у знач. примк.* *Покошланий, сплутаний (про волосся, шерсть і т. ін.). Спереду їх стояв крєзний хлопць в розіграному піджаці, з напуцєним на лоб руським скуйовдженим чубом* (Вас., IV, 1960, 29); **Образно. На фоні чорного неба і скуйовджених змар, що.. клеотіла єгорі, побачив він таку ж чорну тїнь, що майже зовсім зливалася з небом* (Голов., Крапля..., 1945, 47); // *З покошланим, сплутаним волоссям, шерстю і т. ін. У дядька Лупу.. біла скуйовджена голова і зовсім молоді рум'яни на щоках* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 53).

СКУЙОВДЖЕНО, *Присл. до скуйовдженої* 2. *Під кашкетом сторч, скуйовджено і без пуття вирилося прєпаскудне руде волосся. Юра зітхнув і надів кашкет...* (Смолич, II, 1958, 70).

СКУЙОВДЖУВАТИ, ую, уєш, *недек.*, **СКУЙОВДЖИТИ**, джу, джєш, *перех.* 1. *Коплатити, сплутувати (волосся, шерсть і т. ін.). Вова скуйовдєє п'ятірнею волосся* (Дочч., V, 1957, 304); *В кімнату залєтєє поривний вихор, скуйовдєєє на Савченковій голові волосся,*

підняв на столі папери, розсіяв по підлозі (Збан., Сеспель, 1961, 444).

2. тільки док., розм. Порухуючи звичайний порядок, перемішати, переплутати що-небудь. — Мама все скуйбодила докупи. Оце мої сорочки, а це твої (Н.-Лев., II, 1956, 85).

3. тільки док., розм. Те саме, що зім'яти 1. Скуйбодити спідницю.

4. тільки док., діал. Схвилювати, збентежити. Вертілася [Ютурна-мавка], як шапка, і всія скуйбодила собою [собою] (Когл., I, 1952, 283).

СКУЙБОВДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., **СКУЙБОВДИТИСЯ**, джуся, дшєся, док. 1. Кошлатитися, сплутуватися (про волосся, шерсть і т. ін.). Звешайно на четвертий день після зараження миші захворювали: шерсть скуйбоджувалася, .. тварини відмовлялись від їжі (Мікр. ж., XVIII, 4, 1956, 39); М'яке русеє волосся [Павла] скуйбодилося на високому лобі (Збан., Ліс. красува, 1955, 9).

2. тільки недок. Пас. до скуйбоджувати 1.

СКУЙБОВДИТИ *див.* скуйбоджувати.

СКУЙБОВДИТИСЯ *див.* скуйбоджуватися.

СКУКА, в, ж. Те саме, що нудьга 1, 2. Стає і дощик накрапати.. Скука, холод (Граб., I, 1959, 289).

Скука берє (взяла і т. ін.) — те саме, що Нудьга берє (взяла, заїла і т. ін.) (*див.* нудьга). Взяла мене тяжка скука (Чуб., V, 1874, 2).

СКУЛА, й, ж. 1. мор., ав. Вигнв, що утворюється у місці сполучення борту і днища судна.

2. рідко. Те саме, що вилиця. Сірт оці [Васеля] блищали, у їх [них] шитилося глибока думка, вона скрашала його.. лише з вітроками скулами (Мирний, IV, 1955, 18).

СКУЛАСТИЙ, а, е, рідко. Те саме, що вилицюватий. Нис [у Харитини] товстий, круглий, вид скуластий, всі голова широка (Григ., Вибр., 1959, 256); Скуласте, відкрите обличчя з гострим підборіддям, міцно стулені уста, — все говорило за його велику силу волі (Деспяк, Вибр., 1947, 231).

СКУЛЕНИЙ, а, е, 1. Діспр. пас. мн. ч. до скуляти 2. Старші, слабовиті, скулені вдвоє або ледве виличені а [він] ран мусили стояти взаду (Фр., III, 1950, 191); На полу.. покотом лежали скулені од холоду трое дітей (Вас., I, 1959, 301).

2. у *анач.* прикм. Який зіщулювся, скорчився (від холоду, болю, страху і т. ін.). Він сидів скулений, змерзлий, стривожений, забувшись в сам кут квітки [намери] (Фр., IV, 1950, 477); Грицько, скулений, помагаючи побитому рукою, вишов в хати (Март., Тв., 1954, 282); Скулений Сльоза сидів на кормі [Панч, На каляв. мості, 1965, 203]; // Який зсутулювся, згорбився. Перед ним стояв старець з догоєю бородою, скулений, з лицем, що виражало неказанку втому і ослаблення (Фр., III, 1950, 131); Фіалек був велетню.., призивався в гренабери, завжди стояв правофланговим — і тепер аж височів над усіма, серед похилих, скулених, пригнічених товаришів (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 762).

СКУЛИТИ ¹, лю, лиш, недок., *перех.*, рідко. Те саме, що мружити. Кім скулить очі, жалібно явочить... (Кодюб., I, 1955, 151).

СКУЛИТИ ², лю, лиш, док., *перех.* Зігнути, скорчати своє тіло, частини його. Вона стояла коло дерева, згорнувши руки на грудях і скуливши плечі від холоду (Кудачч, Пов. і опов., 1951, 50); Головоюку [голівоньку] скломив.. ніженьку скули (Сл. Гр.); // *безос.*, у *столуч.* із сл. б о д а й, що о б. Уживається як лайливий вислів. Бодай тебе скулило втроє.

СКУЛИТИСЯ ¹, люся, лишся, недок., рідко. Те саме, що мружитися. Вней спилещь, як вишов з лісу. На сонці скулився, мов крїт (Воскр., Подвись.., 1962, 95).

СКУЛИТИСЯ ² *див.* скулюватися.

СКУЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, недок., рідко, **СКУЛИТИСЯ**, люся, лишся, док. 1. Шулитися, корчитися (від холоду, болю, страху і т. ін.). На ту заздуку Андрій якось інстинктивно скулювався та й схиляв голову на груді (Крим., II, 1972, 24); Леон зблід, скулився під градом тих сів (Фр., V, 1951, 281); Він весь скулюється і напружився — наче ладнався зробити стрибок (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 453); // тільки док. Зсутулитися, згорбитися. Ше більше скулився [дід], зморщився в грибочок сушений.., якось посіріє уєсь, непаче землі грудочка (Хотк., II, 1966, 361); Батько скулився ще гірше: окупація на ньому позначилася горбом (Кач., II, 1958, 296).

2. Скручуватися в лубок. Іжак пробіг, може, зо три кроки, потім скулився в борозді [борозні] (Фр., IV, 1950, 65); // Скорчуватися, примостившись де-небудь. Злидні [казкові істоти] скулюються під порогом темною купою (Л. Укр., III, 1952, 254); Скулився [Бекірі] долі біля порога (Кодюб., II, 1955, 155); Орися, скулившись, лежала на бочку (Тют., Вир. 1964, 222); Сашио скулився на тачанці коло кулемета (Ю. Янов., II, 1958, 177); *Образно. Місто скулилось, накрите чорним радком ночі, і спало не спало — слугало (Грчан, II, 1958, 91).

СКУЛЬГ'АВІТИ, ію, ієш, док., розм. Стати кульгавим. **СКУЛЬПТОР**, а, ч. Митець, що працює в галузі скульптури. Горький запросив мене поїзтити.. на народне свято, і от жи, а також.. відомий в Росії скульптор І. Я. Гінцбург, що приїзав сюди [на Капрі] ліпити Горького, виїзали в неділю грані хзтою (Кодюб., III, 1956, 326); Образ Сергія Мироновича Кірова.. ваявся відбити.. й скульптори, й художники, кінорежисери й поети (Тич., III, 1957, 22); *Образно. Справжній недагог не може бути режисером, він — скульптор, який ліпить характер молодой людини... (Довч., V, 1957, 450).

СКУЛЬПТОРКА, в, ж. Жін. до скульптор Я бував частіше тільки у дядині та ще у Старицькій (там тепер Зіна скульпторка..) (Л. Укр., V, 1956, 289); Скульпторка [В. Г. Мухіна] вуміла «тілити» в монументальній формі типові риси радянської людини (Вітч., 3, 1970, 191).

СКУЛЬПТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до скульптор; // *Признач.* для праці скульптора. Деє.. запав молот скульпторський коло розбитої статуї і, пробившись до Річарда, подає йому молота (Л. Укр., III, 1952, 84).

СКУЛЬПТУРА, в, ж. 1. тільки *одн.* Вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну або рельєфну форму і виконуються способом втісування, виллявання, різьблення, ліплення тощо з твердих чи пластичних матеріалів (каменю, металу, дерева, глини і т. ін.). [Р і ч а р д:] Ви хочете, щоб грядів а скульптуру? Не жожу я, бо грядником не вдався (Л. Укр., III, 1952, 62); Риси реалізму притаманні й античній літературі і скульптурі, і Рабле, і Боккаччо, і Аріосто, і Шекспіру, і Гете (Рильський, IX, 1962, 171); Чимало творів живопису, графіки та скульптури присвячено самовідданій праці радянських людей у повоєнні роки (Мист., 1, 1958, 13).

2. Твір цього виду мистецтва (статуя, бюст, барельєф і т. ін.). Хата, грубо збита в колод; великий коминик, на ньому бюст; статуєтки і кілька улажків античної скульптури (Л. Укр., III, 1952, 7); Вестибюль музею образотворчих мистецтв. Масивні сходи ведуть на другий поверх. Колони, дзеркало, кілька скульптур (Дмит., Драм. тв., 1958, 509); // *вбірн.* Сукупність таких творів. Грецькі фауни й сатири можуть собі бути які хочуть брідки, а проте жи любуєлося ними в скульптурі (Фр., XVI, 1955, 296).

СКУЛЬПТУРКА, ж. Зменш. до скульптура 2. Процес виготовлення окремих скляних скульптурок вимагає справжньої віртуозності (Наука., 11, 1964, 35).

СКУЛЬПТУРНИЙ, а, е. 1. Стос. до скульптури. Скульптурна секція; Скульптурне оформлення будинку; // Який є скульптурою. Усміхаються сфінкси, веселі барви сяють навіть на стінах гробовиці, і рідко трапляється сумний вираз на скульптурних та мальованих поличках тих папірусових трин, де замикались мумії чорні (Л. Укр., IV, 1954, 273); Стоять на Карловім мосту гігантські скульптурні постаті, суворі святи і воїни, дивляться на яскраво прикрашені набережні (Гончар, III, 1959, 457); // Признач. для виготовлення скульптур. Скульптурна глина; // В якому створюють, виготовляють скульптури. Скульптурна майстерня.

Скульптурна група — скульптура, яка зображує групу людей, тварин і т. ін. З вулиці панський палац був прикрашений скульптурними групами діточа-русало (Чорн., Визвол. земля, 1959, 25); Скульптурну групу, талановито виконану на рукоятці бронзового ножа, було знайдено.. в стародавньому могильнику на березі Омі (Веч. Київ, 8. IX 1969, 4).

2. перек. Рельєфний, з чітко окресленими контурами, формами; придатний для відтворення в скульптурі. Це позаторік заходився я був ліпшити в воск — і нічого не вділя, тиж що перед очима нема нічого доброго скульптурного (Шевч., VI, 1957, 115); Скульптурне обличчя; // Виразно, чітко змальований (про художній образ у літературному творі).

СКУЛЬПТУРНИЙ, ності, ж. Властивість за знач. скульптурний 2. Ідейна глибина і революційний нафос драматичної поеми [О. Левади й А. Малишка] «Арсенал», скульптурність образів, драматична напруженість, чиста й чарівна, як води дніпровської, мова твору, — все це дало прекрасний матеріал Г. Майбороди для створення однойменної опери (Мист., 1, 1961, 24); Скульптурність обличчя.

СКУЛЬПТУРНО. Присл. до скульптурний 2. Григорій Тютюнник володіє умінням скульптурно ліптити образи своїх героїв і відзати в них життя (Рад. Укр., 5. III 1963, 3).

СКУМБРІЄВИЙ, а, е. 1. Прикм. до скумбрія. Скумбрієва ікра.

2. у знач. ім. скумбрієві, вх, жн. Родина окувеподібних риб, до яких належить скумбрія звичайна, скумбрія японська і т. ін.

СКУМБРІЯ, і, ж. Цінна морська промислова риба родни скумбрієвих. З води ползли ніби два чорні тини з мережі. На товстих шнурках теліпались чорні раки... подекуди блищав білий дрібний баламут, чи скумбрія (Н. Лев., II, 1956, 228); Горпина в вабонним жатом розгадала небачений морський риб — ..осетріє і чеугу, срібну скумбрію (Тулуб, Людолови, I, 1957, 290); Тут [у магазині] є все: копчене червоне сало, світла янтарна олія, борошно, консерви, різна крупа, маринована скумбрія, лимони (Чаб., Балкан. весна, 1960, 271).

СКУМПІЯ, і, ж., бот. (*Cotinus Mill.*). Куш або невелике дерево з зеленувато-жовтою деревиною та дрібними квіточками, зібраними у великі волоти; рай-дерево. Скумпія — цінна порода чагарника, що має широке застосування в багатьох галузях народного господарства (Колг. село, 13. VII 1954, 3); З книжок віда Ялісея я знала, що чарівна скумпія не змирає навіть поді, коли з неї віреуть усе листя (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 64).

СКУНС, а, ч. Дрібна хижка тварина родни кунциєвих з цінним темно-коричневим або чорним хутром, яка, захищаючись, викидає на відстань смердючу рідину; // Хутро цієї тварини.

СКУНСОВИЙ, а, е. Прикм. до скунс. Скунсове хутро; // Зробл., поштий з хутра скунса. Скунсовий комір.

СКУПАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мн. ч. до скупати. У Ніл скупанес спити В пелюшках долі.. Дитяточко (Шевч., II, 1963, 364); Олена пам'ятала ту голину, коли акушерка піднесла їй.. скупану вже дитину (Вільде, Сестри..., 1958, 348); *Образно. В однім Дукаї скупані слов'яни, І воля в них — одна! (Рильський, II, 1960, 174); // у знач. прикм. Маковосві здавалось, що вони розмовляли не про цей грім, що заготовів тільки-но, і не про цей скупаний ліс, що руткою зазеленівся поблизу, а про інший грім, і про інший ліс, ще кращій, ніж цей (Гончар, III, 1959, 409).

◇ Як (мов, немів і т. ін.) скупаний: а) дуже мокрий. Ділий дощ полив з вишневого листу на Івася.. — Бач, осього змочив, — утираючи лице, сказав Івась. Грицько режотавсь. Він і сам був як скупаний (Мирний, IV, 1955, 96); Кіль засапався і весь мов скупаний. А Пилипкові забило дух (Головка, I, 1957, 100); б) дуже чистий. Страшне пекло бою відгуркотіло, і чистий, як скупаний, сирпневий ранок лежав до ясних горизонтів (Гончар, III, 1959, 61); Як (мов, немів і т. ін.) скупаний у м'єрві воді — пригвічений, сумний. Минув уже тиждень, як спорожніє хутір П'ятигори, а люди, що залишилися, все ще ходили, як скупані в мертвої воді (Панч, Гомон. Україна, 1954, 125); Як (мов, немів і т. ін.) скупаний у молоці — виплеканий, випешений. Посадник Коскитин.. був завжди мовби скупаний у молоці — пещенобілий, червонокубий, а здоров'я в ньому так і дивитіло (Загреб., Диво, 1968, 231).

СКУПАР, я, ч. Скупа людина. — Бачиш, там коло печі стоїть панна Олімпія, донька Крамського, мого сусіда. Старий скупар, гроші має — го-го! (Мак., Вибр., 1954, 21); — Започеї сєйшми — приходить на вечерю до нас, заманеться соломиши — через місяць заглянь. Я не скупар (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 84); *У порівн. Женилися здумає [Погорелький], так там трясеться над нею, як скупар над хтозна-яким скарбом (Кол., Терек..., 1959, 138).

СКУПАРСТВО, а, с. Властивість за знач. скупий 1. Про нього говорено, що він невичайно доброго серця, їй завждивано [закидалося] скупарство (Коб., II, 1956, 32); — Сам бог-отець видить — від душі одриває!.. — Ох, Володимире, Володимире, заведе скупарство і грошлюбство вас не до бога, а в сліди безп'ятого [чорта] (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 37).

СКУПАТИ, аю, аєш, перек. Док. до купати. — Породила мене мати В високих палатах. Та й понесла серед ночі У Дніпрі скупати. Купаючи, розмовляла Зо мною, малою (Шевч., I, 1951, 358); Розділили [дівчпнку]. Скупали. Наділи чисту сорочку. — О, як нова копійка! — есміжидлася «тютьа Галя» — завідувачка (Головка, I, 1957, 90); Ну хто ж свою дитиночку не прийме до ладу, — не спротив їй густиночку, скупає у меду? (Тич., II, 1957, 11); *Образно. Ох, як любо Скупати в голоді лице жарке! І слухати ..таємні вісти [вісти], Що шепче округу трава й листки на дубі! (Фр., XIII, 1954, 86).

◇ Скупати руки (ву) крові — убити кого-небудь; бути причетним до вбивства. Здавалося йому, що якби знайшов ворога і відомстив, скупав руки у ворожій крові, — все минуло би ся (Хотк., II, 1966, 108); Як (мов, немів і т. ін.) скупав в окрпіи кого: а) комусь раптом стало жарко; хтось дуже розхвалювався. Враз Голяшів! мовби скупали в окрпі!.. Він побачив довгасту ямку, заповнену водою.., вовсім не схожу на слід людської ноги (Загреб., Шепіт, 1966, 351); б) хтось дуже запальний, гарячий, гнівний.

СКУПАТИСЯ, аюся, аєшися. Док. до купатися. Вспавишсь добре в голодку, він скупається в Росі, поплуд-

жест; // Неряшний (про слюзи, дощ і т. ін.). Він замкнувся в кабінеті, поклав важку сиву голову на руки й заплалав скупими старечими слізьми (Донч., III, 1956, 447); Холодна волога осідала на чорних стовбурах і гіллі дерев і скупими краплями падала на інженера, коли він продирався через гушавину (Багмут, Опов., 1959, 41); // Нераскряний (про вогонь, світло і т. ін.). [Фігенія:] Я сидітиму перед скупим багаттям Недужа тілом і душею згора (Л. Укр., I, 1951, 161); Лампадка перед образом ліла скупі темніе світло (Донч., II, 1956, 68).

СКУПИНДРА *див.* скупендра.

СКУПИНДРЯГА *див.* скупендряга.

СКУПИНДЯ, *індй, ч. і ж., розм.* Те саме, що скупендряга. Земелька са була Латинська, Заваятий цар в ній був Латин; Старий скупиндя.. Дрижає, як Кайн, за алтин (Котл., I, 1952, 164).

СКУПИТИ *див.* скуплювати.

СКУПИТИ *див.* скупобувати.

СКУПИТИСЯ *див.* скуплюватися.

СКУПИТИСЯ¹, *плюся, пішся; мн.* скупляться; *недок., на що, без додатка і в тифін.* Неохоче витратити, давати іншим що-небудь, уникати витрат. — Та ну, брате, не скупися, Пович-таки грошей! (Рудан., Тв., 1959, 99); — Як кого, то годув [Кіндрат] і поїть. Для своїх підлабузників не скупиться на народне добро (Головко, II, 1957, 495); *Образно. Почала [бабуся] нарідати на дідуся, який так прилип до свого моря, що навіть не мав часу прийти на станцію нас зустріти. Потім перепало морю, що на рибу скупиться (Збан., Мор. чайка, 1959, 7); // *чим, на чому.* Бути надміру охадливим. Ще в осмі вона.. скупилася і хлібом, і топилом (Мирний, IV, 1955, 287); Нежалоосердно скупилася Окунь не тільки на одерж, ає й на гарчуванні (Стельмах, I, 1962, 364); // *на що.* Бути стриманим у вияві чого-небудь. Після цієї зустрічі Тимко ходив похмурий, скупилася на ласку (Тют., Впр, 1964, 265); Шрам ніколи не скупилася на похвалу, коли було за що хвалити (Собко, Вогонь..., 1947, 117).

СКУПИТИСЯ² *див.* скупобуватися.

СКУПІТИ, *я, ч.* Те саме, що скупар.

СКУПІСТЬ, *пості, ж.* Властивість за знач. скупий. Стіляся [учні] з нього, з його скупості (Фр., IV, 1950, 236); Вона хотіла напекти її наварити, щоб усе було, як у людей, щоб ніхто її не осудив за скупість та неестинність (Чорн., Потік..., 1956, 8); Скупість рухів.

СКУПІТИ, *ю, іеш, недок.* Ставати скупим. Ми есе скупієм (Сл. Гр.).

СКУПІШАТИ, *ю, аєш, недок.* Ставати скупішим.

СКУПКА, *в, ж.* Дія за знач. скупити, скупобувати.

СКУПЛЕНІЙ¹, *а, е, розм. 1.* Дієпр. пас. мив. ч. до скупити. Родинні нещастя [мати ослабла, а батько втратив посаду і настала біда] зробили мене ще більше скупленім і сербозним (Кочуб., III, 1956, 281).

2. у *знач.* *прикм.* Зосереджений, зібраний.

СКУПЛЕНІЙ², *а, в.* Дієпр. пас. мив. ч. до скупити.

СКУПЛЕННЯ¹, *я, с.* Дія за знач. скупити. Ловлять [керманчці] найменші ознаки будучої небезпеки.. Вісма жилами свого мускулістого тіла, всім скупленям своєї уваги... (Хотк., II, 1966, 408).

СКУПЛЕННЯ², *я, с.* Дія за знач. скупити.

СКУПЛЮВАТИ, *юю, юєш, недок., мн.* скупити, *плю, пиш; мн.* скуплять; *док., перек., розм.* Те саме, що скупчувати. Усі, без різниці національності, скуплюють свої сили, щоб вилити стільного ворога [самодержавство] (Кочуб., III, 1956, 283); — Люди потребують віри... чогось певного... до чого б мали добиватися і скуплювати свою енергію (Фр., IV, 1950, 315); Вона схилилася в ту величину над полотном і вигладжувала

його в одному місці раз в раз своєю долонею, скуплюючи.. як здавалося, всю свою увагу (Коб., III, 1956, 472).

СКУПЛЮВАТИСЯ, *юється, недок., мн.* скупитися, *плюся, пиш; мн.* скупляться; *док., розм.* Те саме, що скупчуватися. Сомкова старшина бачить, що лихо, скупилася тісно, плечем повз плече, да назад до намету (П. Куліш, Вибр., 1969, 169); — Часом, як скупитися в канцелярії багато бумаг та треба буде викликати когось на вечірні роботи в канцелярію, то я був би дуже придатний до цієї роботи (Н.-Лев., IV, 1956, 341); Здавалося, що весь остаток його енергії, сил духовних і фантазії скупилася на одній думці — видобувати нафту на своїх ґрунті (Фр., II, 1950, 220).

СКУПЛЯННЯ, *я, с., розм.* Дія за знач. скупляти.

СКУПЛЯТИ *див.* скупобувати.

СКУПЛЯТИСЯ *див.* скупобуватися.

СКУПНИЙ, *я, б.* Прикм. до скупка. Скупні операції; // *Признав.* для скупки. Скупний пункт.

СКУПНИК, *а, ч.* Той, хто скуповує що-небудь для перепродажу. Скупники й роздавальні контори постачали селянам пряжу і скуповували в них тканини, які остаточно оброблялися на мануфактурах (Іст. СРСР, II, 1957, 135).

СКУПНИЦЯ, *і, ж.* Жін. до скупник.

СКУПО. Присл. до скупий. Жив він собі тихо, скупю оженився на такій же скупій, як і сам, памочці, — та й складало добро (Мирний, II, 1954, 263); Щороку орані поле покращалося лише скупю.. травою, а більше стирчало бур'янами (Кобр., Вибр., 1954, 45); Скупю платять за переїз (Смолиць, I, 1958, 48); В гори до опришків вісти доходили скупю (Хотк., II, 1966, 237); Бомушканида годувала скупю (Казки Буковини..., 1968, 12); Чому так рідко, так скупю обиваються наші гармати? (Коз., Гарячі руки, 1960, 140); Скупю розповідає [Янош] літніми вечорами біля вогнища про свої далекі краї (Гончар, II, 1959, 30); Помітивши до себе увагу, старий скупю посміхнувся (Папч, Синів..., 1959, 6); Крізь вузьке вікно скупю проникало денне світло (Чорн., Визвола, земля, 1959, 57).

СКУПОВУВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. скупобувати. Скуповуванням молока капітал підкоряє собі і дрібних землеробів, — особливо при створенні так званих вівриних молочарень, поширення яких було констатовано вже в 70-х роках... (Ленін, 3, 1970, 253).

СКУПОВУВАТИ, *ую, уєш і розм.* **СКУПЛЯТИ**, *яю, яєш, недок., мн.* скупити, скуплю, скупши; *мн.* скуплять; *док., перек., 1.* Купувати все або багато чого-небудь, у багатьох місцях, у всіх або багатьох. — Пішла я вчора на Хрещатик скуповувати по магазинах деякий дріб'язок (Н.-Лев., IV, 1956, 236); Заходився [Микола] скуповувати в магазинах деталі для майбутнього телевізора (Збан., Курил. о-ви, 1963, 154); Зранку Параска піде на базар, скупить чого треба (Мирний, IV, 1955, 62); Слова управителя.. занепокоили Терентія Плячиду, який що бравий цінні скуплю у кількох переселенців садиби й хати (Стельмах, I, 1962, 24).

2. тільки *недок.* Купувати що-небудь для перепродажу. Ціпка перетав хліба робити, став по ярмарак їздити, полотна скуповувати та перепродувати (Мирний, I, 1949, 368); Батько її торгував волами, скуповував по ярмарак у мужиків тудуби й спродував більшим гандлярям [гандлярям] (Кобр., Вибр., 1954, 70); Скуповував Кулик корів, овець та свиней по глухих селах, знав їх у великі міста і повертався в чималим барвиж (Чаб., Катюша, 1960, 25).

СКУПОВУВАТИСЯ, *уюся, уєшся і розм.* **СКУПЛЯТИСЯ**, *яюся, яєшся, недок., мн.* скупитися, скуплячись, *скупшишся; мн.* скупляться; *док. 1.* Купувати все необхідне; робити покупки. Віт хотувалася, скуповувалася,

щоб угостити Власова на славу (Мирний, IV, 1955, 144); — Потрошу я почала скуплятися (Мирний, III, 1954, 169); Осерко теж пішов на ярмарок, погодити, обдивитися треба. Чи він не господар? Скупитися треба, зима йде (Горд., II, 1959, 183); Поїзав [на базар] колосів, скупився, що йому треба (Нар. тв. та етн., 3, 1958, 127).

2. тільки недок. Пас. до скупбувати, скупляти. СКУПОЩІ, ів, мн. Те саме, що скупність. У скупощах не кохайся (Номас, 1864, № 4675).

СКУПУВАТИ, ую, уєш, недок. Те саме, що скупитися. Хто скупце, той деїчі купце (Сл. Гр.); Не скупую я ніколи для гостей (Рильський, I, 1960, 256).

СКУПУВАТИЙ, а, е. Трохи скупий. — Баба скупувата, але ви попростіть її заренько, може, вона почастиє вас (Шпян, Партыз. край, 1946, 22); Четвертий день у наших медсанбаті, Де ніч ховає в тиші розмови скупувати, Лежав мій друг-танкіст (Мал., Чотирь літ, 1946, 6).

Скупуватий на слова (на слово, на мову, у мові) — який не любить багато говорити; небагатослівний, небалакучий. Обличчя в нього чорне від куряки, руки великі, міцні, тільки сам скупуватий на слова (Кучер, Дорога., 1958, 215); От який у мене тато: Він на слово скупуватий, Та як скаже щось коли — Всі послухають в селі (Стельмах, Живі огні, 1954, 76).

СКУПУВАТО. Присл. до скупуватий. Очі його привітно, але скупувато всміхалися (Смил., Сад, 1952, 5).

СКУПЧЕНІЙ, а, е. 1. Дієпр. см. мн. ч. до скупчтв. Всі оці тисячі бійців, скупчені зараз у селі, були вже для нього як власні сини (Гончар, II, 1959, 400); Уся долина була заставлена поєзаними юртами, вони стояли не рядами, а скупчені навколо юрт тисячником (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 538); // скупчено, безос. присудк. сл. Ми присутні сьогодні на великому святі: відкриваємо музей Тараса Григоровича Шевченка, де скупчено спадщину геніального українського поета (Тич., III, 1957, 334).

2. у знач. прикм. Який зібрався, зійшовся в одне місце. Семпроній повагом іде до дверей попід стіною, щоб не переодити поміж громади, скупченої посеред темниці (Л. Укр., II, 1951, 477); Козак важко видряпаєся на ваз фортеці.. і, дивлячись на скупчене козацтво, витер полою мокре чоло (Ле, Наливайко, 1957, 88); Заступаний венацька вогор обернувся лицем до козацької лави і так, скупчений, в німжу дивувався гасить на місці (Кач., II, 1958, 415); // Який згромадився в одному місці. Лунає вибух. І там, де щойно була скупчена крига, закрувала, запліналася холодна сива вода (Рад. Укр., 12.VIII 1959, 3); // Який розташувався близько один від одного; // Уживається як складова частина ботаничних назв, термінів. Двокички скупчені.

3. у знач. прикм., рідко. Зосереджений. Світло вогниці свічки ледве освітало Йозову фігуру, його опущені долду руки, двубоке обличчя з виразом скупченої уваги, широкі уста (Кочуб., I, 1955, 243); Обличчя його враз стало скупчене, очі глянули гостро й пронизливо (Смолиць, Реве та стогне..., 1960, 671).

СКУПЧЕНІСТЬ, ності, ж. 1. Велика кількість розташованих в одному місці, на невеликій території людей, предметів і т. ін. Скупченість населення; Скупченість будов.

2. рідко. Зосередженість (людини).

СКУПЧЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. скупчтв і скупчтвися. [Черн в х:] Скупчення військ і транспорту противника в районі Бистриці триває (Дмит., Драм. тв., 1958, 179); Прибула розвідка і заявила, що скупчення противника начебто не спостерігається (Шер., В партыз. загонах, 1947, 124).

2. Велика кількість зібраних, зосереджених в одному місці людей, предметів і т. ін. Корпус Жюно був затриманий біля села Синаєт на великими скупченнями пізньої князя Багратіона (Кочура, Зол. грамота, 1960, 180); Наштогнувшись на велике скупчення криги, він [корабель] змушений був повернути на південь (Видатні вітч. географі., 1954, 54).

Δ Розгані скупчення, астр.— системи зірок, в яких зорі розташовані тісніше, ніж у навколишньому просторі. Щоб відшукати нові комети, потрібно вивчити зоряне небо, запам'ятати розташування туманностей та зоряних скупчень (Наука..., 6, 1964, 58).

СКУПЧЕНО. Првсл. до скупченій 2, 3. В СРСР культуються кущова форма арагісу, у якого боби заєв'язуються скупчено біля основи куща (Ол. та ефір. культ., 1956, 197); Відчує і Кравець важливість хмелі й скупчено, напружено каже: — Такі! Я думаю, що й тут можна підняти народ (Хотк., Довбуш, 1965, 167).

СКУПЧИТИ див. скупчувати.

СКУПЧИТИСЯ див. скупчуватися.

СКУПЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. скупчувати і скупчуватися.

СКУПЧУВАТИ, ую, уєш, недок., СКУПЧИТИ, чу, чий, док., перех. 1. Збирати, зосереджувати в одному місці, в одних руках і т. ін. Казуб скарби скупчує він у своєму палаці на Петромі (Тулуб, Люболова, II, 1957, 346); // Зосереджувати, сконцентровувати (війська) у великій кількості на невеликому просторі. — Там вогор скупчує п'язот багнетів і пістолів сотні хмелі (Кач., II, 1958, 353); Там, де Городище прикривалося болотами, він думав виставити лише ріденький лапучо партизанів, а основні сили скупчити на сухих лісових спусках у ар (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 734); // Розташовувати близько один від одного. — Головою треба архітектором думати. Навіщо отак житло скупчувати? Дизайти ж нічим (Хижняк, Невгамовна, 1961, 255); // рідко. Об'єднувати, згуртовувати в одне ціле що-небудь, розрізнене. Повернувся [Володимир] до Києва.. мовби цар усієї землі Руської, яку скупчив і утвердив своїми походами (Загреб., Диво, 1968, 213).

2. Напружувати дія чого-небудь (увагу, думки, волю і т. ін.). Параскіця преститься, скупчує увагу і.. побожно приказує: «Тати апостру.» (Кочуб., I, 1955, 278); Скупчує волю, беру шапку, виху огонь, сердито берусь за ручки од дверей: «Годі..» (Вас., Незібр. тв., 1941, 47); Залишатися під водою Михайло більше не міг. Скупчив рештки сил і гребнув руками. Він вискочив на поверхню води, немов корок з пляшки (Загреб., Європа 45, 1959, 19).

СКУПЧУВАТИСЯ, ується, недок., СКУПЧИТИСЯ, нться, док. і. Збиратися, сходитися до купи, в одне місце. Люди скупчуються гуртками коло вогів (Вас., I, 1959, 114); Люди скупчилися біля хати (Кочуб., I, 1955, 121); Після дощу було приємно подихати ароматом вологої землі, і гості скупчилися на веранді (Панч. На калин. мості, 1965, 54); Підперши правим бок, сидів Хмельницький рівно у сідлі. Навколо нього скупчилися вартя (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 80); // Зосереджуватися, сконцентровуватися у великій кількості на невеликому просторі (про війська). Головні сили скупчуватимуться кілометрі за тридцять на південь (Труба., I, 1955, 56); Все руське військо скупчилося на лівому березі (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 393); // Об'єднуватися, згуртовуватися навколо кого-, чого-небудь. Навколо Судислава почали скупчуватися його однодумці (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 51); Коло Гуци скоро скупчилися молодь. Він усе знає (Кочуб., II, 1955, 66); // Збиратися у великій кількості; нагромаджуватися. Особливо скупчувалась крига біля мосту (Шпян,

Балавда, 1957, 60); *По обіді замкнувся він у світлиці, де переховував різні папери, грамоти, метрики і приєлеї, що потроху скупчуються в кожній осілій і важко-ній родині* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 35); *На олійні скупчилися гори настиля* (Коз., Вабр., 1947, 42); // Розташовуватися близько один від одного. *Над вигоном он берсти скупчилися, на хліціці напірають* (Тесл., З книги життя, 1949, 117); *Поблизу тісно скупчилися хатки старого робітничого селища* (Шовк., Інженери, 1956, 5).

2. рідко. Спрямовувати, звертати на кого-, що-небудь свою увагу, свої думки, зусилля і т. ін.; зосереджуватися. *Складачі.. мовчали і скупчилися кожний при своїй роботі; лиш часом цей або той золоско прочитає пару слів рукопису* (Фр., VI, 1951, 253); // Спрямовуватися, звертатися на кого-, що-небудь (про увагу, думки, зусилля і т. ін.). *Вся увага хлопцева скупчилася на двох потужних вітрах [турах], молодому й старому* (Загреб., Диво, 1968, 63).

3. тільки недок. Пас. до скупчувати.

СКУПЩИНА, н, ж. Верховний представницький орган державної влади в Соціалістичній Федеративній Республіці Югославії.

СКУП'ЯГА, н, ч, і ж., розм. Те саме, що скупердяга. *Відчима [вітчима] йшли [у пекло], тесті-скуп'яги, Зяті і свояки* (Котл., I, 1952, 128).

СКУРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до скуріти. *Цигарка та, скурена до нікуди, шкварчить біля його синявих губ* (Вішня, I, 1956, 184).

СКУРИТИ *див.* скурювати.

СКУРИТИСЯ *див.* скурюватися.

СКУРЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. скурювати 1.

СКУРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **СКУРИТИ**, скурію, скуріш, *док.*, *перез.* 1. Випалювати, докурювати до кінця (цигарку, люлька). *На другий день ранку і став він на роботу. Тяжко.. І цигарки скурити немає коли* (Головко, I, 1957, 178); // Витратити, використовувати на куриво. — *Ти багато тютюну скурис, твоє м'ясо прокоптіло* (Казки Буковини..., 1968, 186); — *Як він спитав на підтанянтті, хто скурив газету, я хотів збрехати, що не бачив, але не зміг* (Гончар, III, 1959, 34); *Лист пожмакано, але нічого — на куриво годиться. Правда, не читаний же лист... Прочитати б, а тоді вже скурити...* (Смолчч, Мир..., 1958, 159).

2. рідко. Витратити на виготовлення горілки, самогону і т. ін. — *Для своїх підлабуників не скупиться [Кіндрат] на народне добро. Не одну сотню пудів з економії на самогон скурили* (Головко, II, 1957, 495).

СКУРЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **СКУРИТИСЯ**, скуриться, *док.* 1. Витратитися при курінні.

2. тільки *недок.* Пас. до скурювати.

СКУСАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до скусувати. *Верталася [Параска] з озороду. Руки по лікті в землі, ноги рясно скусані комарами* (Горд., II, 1959, 323).

СКУСАТИ, аю, аєш, *док.*, *перез.* Покусати в багатьох місцях. *Комарі гудуть, двенаять, співають і так було скусають шию й руки, що дового ходиш з пухирями* (Довч., VI, 1957, 213).

СКУСИТИ ¹ *див.* скушати.

СКУСИТИ ² *див.* скупчувати.

СКУТЕР, а, ч. Швидкохідне спортивне судно — великий глісер із підвісним мотором. *Із всіх видів спортивних змазань в водно-моторного спорту найбільшою популярністю на Україні користуються гонки на скутерах і моточовнах* (Спорт..., 1958, 67); *Нізтво, крім Львоки, не міг.. дістатися без черги скутера і прокатати на ньому потрібну йому людину* (Мокр., Сто..., 1961, 90).

СКУТЕРІСТ, а, ч. Спортсмен — гошник на скутері.

СКУТЕРІСТКА, н, ж. Жін. до скутеріст.

СКУТИ, скубу, скуєш, *док.*, *перез.*, рідко. Те саме, що скувати; // *безос.* Все, що видно оку, Снігом замело; *Річенку широку Кридою скуло* (Граб., I, 1959, 319); **Образно. Не скути кайданами душі народні!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 193).

СКУТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до скувати і скурти. *Волохили [в'язні] на нозах важкі ланцюги. Руки їх теж були скуті* (Рибак, Помилка..., 1956, 91); *За голим столом, скутий вузьким пальтою поверж кожущка, сидів начоломіт* (Панч, II, 1956, 481); *Неосудного одарис паралич. Він унап, охопленний тваринним жагом і скутий немічю* (Мнк., II, 1957, 377); *Доки плаударж не буде знищено — армія його буде в'язана, скута* (Гончар, II, 1959, 320); *Тихо навкруги. А там десь позаду скутий морозом Дніпро, теж мовчить, заснує дозгим вишюм сном* (Хижняк, Тамара, 1959, 123); // у знач. присудк. сл. *О Дніпро, Дніпро, мій Славуто, Широю і слаєш ти еси, Чи вбито князя, а чи скуто; Мене до нього занеси* (Мал., Звенигора, 1959, 34); // у знач. прикм. *Скутий Дніпро замело кучугурами* (Довч., Дочка, 1950, 25).

2. у знач. прикм. Позбавлений невимушеності, легкості, природності. *Біля дверей сиділо двоє козачків старшин. Вони вирізнялися серед гостей і своїм одягом, надто важким для вадущилого літа, і скутими манерами* (Панч, Гомон, Україна, 1954, 47).

СКУТИСТЬ, тості, ж. Відсутність невимушеності, легкості, природності. *На її обличчі блукала зніяковіла пошмишка, в звичних рухах примітна була обережність і скутисть* (Перв., Дикий мед, 1963, 132); *Він [Шота Руставелі] зумів високо піднятися над середньовічною скутністю думки, релігійною та національною обмеженістю* (Мнст., 6, 1966, 38).

СКУТО. Присл. до скурти 2. *Всі мовчали: при ньому чомусь почували себе скуто, наче він вищий начальник* (Голов., Тополя..., 1965, 128).

СКУТОК, тку, ч., *заст.* Наслідок, результат. *Моєа милаєа, купіла.. Про алі у розлуці пригоди, Про скутку нерівного бою...* (Стар., Влбр., 1959, 59); *Авіація мала незвичні скутки: жодній авіаціїлі білена не піддавалася* (Хотк., Довбуш, 1965, 160); *Напишу до одної кримської меценатки, хоч славе напевне думая, що то буде без скутку* (Л. Укр., V, 1956, 312).

СКУФІЧКА, н, ж. Зменш.-пестл. до скуфійка.

СКУФІЙКА, н, ж. 1. Зменш. до скуфій.

2. Те саме, що скуфій. *Він задер голову так, що пошлушницька чорна скуфійка з'їзала аж на тім'я* (Н.-Лев., III, 1956, 389); *Юрій побачив ченця.. Зібране в пучок на потилиці волосся скидалося на позаторішню траву, що виірала з-під старенької скуфійки* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 184).

СКУФІЯ, і, ж. Гостроверха шапка з чорного або фіолетового оксамиту у православного духовенства, монахів. — *Як приїзав до нас той передній старий пан, я накинусь свою скуфійу, надів найновішу, найпросторішу рясю.. та й пішов до його [нього]* (Н.-Лев., I, 1956, 126); *У вузьку шіртку [монастиря] прородити хлькя ченця у чорній рясат та гостроверхия скуфійах* (Рибак, Помилка..., 1956, 134).

СКУЧИТИ, аю, аєш, *недок.*, **СКУЧИТИ**, чу, чш, *док.* 1. Відчувати скуку; нудьгувати. *Ламічі скучати їй не давали: щодня, щовечора з нею бавились, то в карти грали, то пісенько співали...* (Вовчок, I, 1955, 259); — *Невже ви тут скучате, в цьому раю? — спитав Леонід Семенович* (Н.-Лев., IV, 1956, 82); *[А н д р і й:] Ти, я бачу, справжній друг! Не даєш скучати мій жінці* (Мороз, П'єсн, 1959, 38).

2. за ким — чим, без кого — чого і без додатка. *Почувати туту через відсутність кого-, чого-небудь, сумувати без когось, чогось. Скучаю я не за Києвом, а за своєю род-*

ною, за вами і за доброю, нормальною роботою (Лі. Укр., V, 1956, 230); Біля воріт владналися по-святочному задягнуті старі козакі, які скучали за військом, як мати за дітьми (Панч, Гомон, Україна, 1954, 446); — Чого ти, Мелашко, журитися, аж з лиця спала? — питає у неї чоловік. — Скучила за матір'ю (Н.-Лев., II, 1956, 325); Кінька тижня Франка не бачилася з подружжям і дуже за нею скучила (Чорн., Потік..., 1956, 84); Розказала [Маруся] їй те, як скучала і журилася без нього (Кв.-Осп., II, 1956, 60); Данило їй не вгадує про сестру, наче гробу її не було, а стара дуже скучає (Вовчок, I, 1955, 98); — Ой, а я скучаю вже! Мамонька мені приснилася, ще й якесь село... чуже (Твч., II, 1957, 324); Говорила [Луція], що життя їй ще наладиться..., скучити [чоловік] — сам ще й просити прийде (Головко, II, 1957, 147); // трон. Скучає, як собака за києм (Укр. пресл., 1955, 305); — Гей, дайбаку, що наговорюєш на папа? Може, за буцегарню скучиш? (Степелях, I, 1962, 303); // Відчувати брак чого-небудь істинного. — Коли б же ти знав, як я скучаю за простою козацькою стравою... як кулашем, саламатом (Пльч., Козацьк. роду..., 1958, 410).

СКУЧЕРЯВИТИ, влю, виш; мн. скучерявлять; *перех.* Док. до кучерявити. *Образно. Ой ти, дубочку кучерявай, Ой, а хто ж тебе скучеряєє? (Фр., XI, 1952, 25).

СКУЧЕРЯВИТИСЯ, втсья; мн. скучерявляться. Док. до кучерявитися.

СКУЧЕРЯВИТИ, ію, ієш, док., розм. Стати, зроби́тися кучерявим.

СКУЧЕРЯВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнп. ч. до кучерявити; // у знач. *прикм.* Анатоль любовно гладить скучерявлену собаку *поств.* (Кач., II, 1958, 301).

СКУЧЧИТИ *див.* *скупати.*

СКУЧНЕНЬКИЙ, а, е. Досить скучний. *Скученька* людина; *Скученька* книжка.

СКУЧНЕНЬКО, кнжк. 1. Присл. до *скупчєнький*. 2. у знач. *присудк. сл.*, кому і без додатка. Про почуття нудьги, туги, яке охоплює кого-небудь. Юзим, шкільний сторож, нішов вечеряти додому, і мені одному скученько. Сідаю — пишу сей щоденник (Вас., IV, 1960, 17).

СКУЧНИЙ, а́, б́. 1. Який відчуває нудьгу; невеселій. Чарівник сидить у березняку на траві сумний і скучний (Вас., II, 1959, 55); // Який виражає нудьгу. Обличчя в Ліщині охмуріло, стало скучне (Вас., II, 1959, 151); // у знач. *ім. скучний*, нібо, ч.; *скупча́*, но́і, ж. Той, хто відчуває нудьгу. *Скучних і нудних на весіллі нема, Та їх взагалі нам не треба* (Воскр., 3 перцем, 1957, 203).

2. Який викликає нудьгу; нецікавий. *Тепер моя нога в «нормальному» стані... дозволяє писати і навіть скучні книжки читати* (Лі. Укр., V, 1956, 187); *Збори були для мене скучні* (Тют., Вбр., 1964, 405); // Який не викликає інтересу. — *Пане Ястшембський! наші вельможні панки такі маніри, такі тонкі та скучні!* (Н.-Лев., II, 1956, 63); *Бронко на перших порах відвася Сташці досить скучним партнером* (Вільде, Сестри..., 1958, 386); // Який викликає нудьгу своєю одноманітністю, монотонністю, похмурістю. *Раптом... почався спів, вільний, розмірений, скучний* (Коцюб., II, 1955, 131); *Вона [картина], безперечно, виграла б при меншому забарті. Тоді не викликали б критичного напрямку думки ні зайвна скучного неба, ні настирливість зеленої стіни жита* (Довж., III, 1960, 104); // Позбавлений різноманітності, яскравості, радості. *Я маю право на таке [яскраве] життя, як кожна людина, а тим часом мушу скінути їй волохити скучне життя без надії на краще* (Коцюб., II, 1955, 435); *Відтак попливали дні за днями. Скучні, одноманітні* (Хотк., II, 1966, 168).

СКУЧНО, 1. Присл. до *скучний*. *Масницю провели ми доволі скучно* (Коцюб., III, 1956, 428); *Наталія стигла скаржилася, що їй жити важко у княгині, скучно* (Вас., II, 1959, 57).

2. у знач. *присудк. сл.*, кому і без додатка. Про почуття нудьги, туги, яке охоплює кого-небудь. — *Ти чудний чоловік, — все тебе нудьга бере, а мені ніколи не буває скучно* (Н.-Лев., IV, 1956, 45); *Сергієві скучно було іхати самому* (Тют., Вбр., 1964, 142); *Дуже скучно за дожом* (Коцюб., III, 1956, 266).

3. у знач. *присудк. сл.* Про відчуття нудьги, яка панує де-небудь. *У нас... на святки було скучно, бо була дуже погана погода* (Лі. Укр., V, 1956, 6); *Ми цілим гуртом пішли на вечір до відомого астронома Мейера... скучно було так, що гинули мухи* (Коцюб., III, 1956, 334).

СКУЧНУВАТИЙ, а, е. Трохи скучний. *Жив [псьменник] подвійним життям. На роботі одним — буденним і часом скучнущим редакційним, а вечорами і на світланку — творчим, цікавим* (Кучер, Голод, 1961, 201).

СКУЧНУВАТО, 1. Присл. до *скучнуватий*. 2. у знач. *присудк. сл.* Про відчуття нудьги, яка панує де-небудь. *У нас усе гаразд, тільки дуже порожньо і скучнувато* (Лі. Укр., V, 1956, 188).

СКУШАТИ, аю, аєш, *недок.*, **СКУСИТИ**, *скупш*, *скупши*, *док.*, *перех.*, *розм.*, *заст.* Спокушати. [С т а р ш и н а:] *Всі гроші громадянські треба здати у казначейство, щоб не скупшали* (К.-Карпій, I, 1960, 39); *В шинках повно народу, всі п'ють. Таки так скупає мене нечистий, куди не повернеш, та й годі* (Н.-Лев., III, 1956, 256); — *Е, бракути, — каже чорт. — Як же б ми вас і скупшали, коли б не знали, яке серце у людей!* (Стор., I, 1957, 88).

СКУШТУВАТИ, ую, уєш, *перех.* Док. до *куштувати*. — *На поцурайтесь хліба-солі, Борщу скуштуйте, галушок* (Котл., I, 1952, 205); — *А що це ти, Корнїю, обминаєш нашу кату? Хоч би горілки зайшов скуштувати* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 44); *Важке було дитинство у Миколи Щорса, багато горя й жуки замолоду скуштував він* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 10).

◇ *Давати (дати) скуштувати пєрцю кому* — те саме, що *Давати (дати) пєрцю (дів. давати); Облизня скуштувати див.* *облизень*; *Скуштувати березової каші (кашк) див.* *березовий*; *Скуштувати лозини (лозанів, нагаїв, аршинів і т. ін.)* — бути побитим лозиною, вагалям, аршином і т. ін. *Щодо Симона, то з ним розмова буде вдома і він таки скуштує добрих лозанів* (Полт., Двт. Гоголя, 1954, 117); [С о т в и к:] *Шуткувати я не люблю. Пісочни нагає скуштуєш сразу, Як не послухавши мого приказу!* (Кроп., V, 1959, 232); *Петро весело засміявся, ніби хтозна-який задоволений з того, що Васко скуштував відомого аршина* (Збав., Малін. дзвін, 1958, 85); *Скуштувати меду якого* — зазнати чого-небудь на власному досвіді, відчуття щось самому. — *По правді сказати, умирати я не емраю.. Ну, та це нусте — спробувати можна. — Тим наче, — додає свій дід, — що доведеться тільки раз на віку скуштувати того меду!* (Стар., Облога..., 1961, 11); *Скуштувати, почому (почім) ківни ліха див.* *ківни*; *Скуштувати хліба див.* *хліб*.

СКУШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **СКУСИТИ**, *скупш*, *скупши*, *док.*, *перех.* Кусаючи, відділяти частину чого-небудь.

Скупшувати (скусити) *набій*, *заст.* — заряджаючи рушницю набосом з паперового голівко, відривати її зубами. *Пан з небораком чатують за краком; Виймають з торбин причадали, Набої скусили і з цілої сили По кулі в рушниці вагнали* (Стар., Вбр., 1959, 113).

СЛАБАК, *а, ч., розм. 1.* Той, хто має невеличку фізичну силу. *Здаєку Рубін здавався йому слабаком, але в міру того, як Індиченко наближався, перше враження його почало мінятися* (Сенч., Опов., 1959, 3).

2. Той, хто не відзначається твердістю, стійкістю, силою волі. — *Деяких наших сталеварів калічать оті, що з блоками та фотоапаратами по цеху шведляють. Тяжкватий [тямкий] не зіпсується, а слабак — швидко* (Рудь, Ромін., 1959, 98).

3. *перен.* Людина, яка не має певних знань, навчків і т. ін. [Михайло:] *Звідки у вас такі спортивні знання? [Поліна:] О, можете бути певні, я важ не який-небудь слабак* (Собко, П'єси, 1958, 367).

СЛАБАЧОК, *чк., ч.* Пестл. до слабак. — *Ми що — слабаки? Нездорові? Щоб наша отут не взяла? І другого дня на будові Одеса дві норжи дала!* (С. Ол., Вибр., 1959, 223).

СЛАБЕНЬКИЙ, *а, е.* Зменш.-пестл. до слабий. *Переболів душею за тебе, голубочко моя слабенька. Коли б швидше минулася хвороба твоя* (Коцюб., III, 1956, 165); — *Не дивись, Павлушо, краще засни, — ти же слабенський, тобі треба заснути. — Мамочко, я ще не хочу спати, мені так гаряче...* (Л. Укр., III, 1952, 487); *Коли дивися [чоловік] на дітей, то серце йому розривалося: бліді, голодні й такі слабенські, що падали од вітру* (Три золоті сл., 1968, 93); [Альбіна:] *Вона через нудьгу така слабенка духом* (Л. Укр., III, 1952, 305); *Ура! вже от-от має розлитися по плавальні лугай і по зарічних галях, зейдкі слабенський і теплий вітрець доносить запах черемхи* (Тулуб, В степу..., 1964, 486); *І знову в провалля, з-під його ніг, дійшов до нього слабенський поклик, заглушений лісом: — Іва-а!* (Коцюб., II, 1955, 351); *Він брав жваву участь у співанках, бо любив і знав народну пісню, хоч і мав слабенський голос* (Кол., Терев., 1959, 44); — *Уявіть собі, кадри слабенські, восмі слабенські* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 31); — *Слабенські віршики. Все переспіву в чужого голосу* (Щопа, Вічний вогонь, 1960, 135).

СЛАБЕНЬКО. Присл. до слабенський. *Галя якось слабенсько плече у долоньки* (Вовчок, I, 1955, 294); [Співець (торкає струни, щоб показати їх голос):] *Слабенсько грають. Та зате сі струми колісь бриніли у руках пречистих святих співице, пророке забутих* (Л. Укр., II, 1951, 154).

СЛАБИЙ, *а, е. 1.* Хворий, ведучий. *У невеличкій кімнаті лежить на ліжку слабий хлопчик* (Л. Укр., III, 1952, 487); *Він дого не признавався, що він слабий, насила волович ноги, а все-таки годив на роботу* (Н.-Лев. II, 1956, 211); — *Слабий я був, не міг битися, але ж не здригнулася рука: забив ротмістра, як собаку* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 410); *У порівн. — *Чого він став такий блідий, як смерть, та нужденний, неначе слабий?* (Н.-Лев., II, 1956, 344); // у знач. ім. слабий, ббого, ч.; слаба, ббі, ж. *Хвора людина. [Дняков (до Нарталя):] Тебе прошу, посидь коло слабого, поки ми в паню зготуєм купля* (Л. Укр., II, 1951, 406); [Пісар:] *Гарна бісова дівчина: оком поведе — й слабого в постелі звезде* (К.-Карий, I, 1960, 47); *Слаба жалібно стогнала день і ніч* (Коцюб., I, 1955, 465); // на що, рідко чим. *Хворий якою-небудь хворобою; у якого щось болять. Невдавно оселився тут один еаличанин, слабий на туберкульоз* (Коцюб., III, 1956, 408); *Миша давно вже поїдав у Холм, хоч трохи пізніше, як усі емігранти, бо був слабий на горло* (Л. Укр., V, 1956, 8); *Червоні заплакані очі були сухі, як у людей, слабих гарячкою* (Н.-Лев., VI, 1966, 69); // *Який не відзначається міцністю* (про здоров'я). *Дорош знав, що працювати фізично йому буде тяжко, бо здоров'я його ще слабе* (Тют., Впр, 1964, 110); // *Який функціонує з відхилення-*

ми від норми (про організм, його орган). *Слабий організм; Слабі легені; Слабе серце.*

2. *Який має невеличку фізичну силу; протилежне сил'яний.* *Слабий, боязливий, негарний в лиця, Він сирота був, без знізда, без вітця* (Фр., XIII, 1954, 412); *Третій чоловік, низенький, слабий, навіть трохи горбатенький, був усім відомий* Коростильов (Тют., Впр, 1964, 464); // у знач. ім. слабий, ббого, ч.; слаба, ббі, ж. *Той, хто не має великої фізичної сили. Слабий з дужим не борись* (Номис, 1864, № 1417); *Хома любив Павла так, як слабий любить сильного* (Тют., Впр, 1964, 372); // *В яких немає достатньої сили* (про руки, ноги, м'язи і т. ін.). *Смирнесенько коло молодіці сидів ся дівчинка малаа... часом горнучись до старої, що її з плачем обнімала й привортала слабижи, недолазими руками* (Вовчок, I, 1955, 369); *Вона біла, хоч ноги в неї були слабіші, ніж очора* (Коцюб., I, 1955, 363); // *Який знесилився, ослаб від хвороби, втому, голоду і т. ін. Тоді я був після хвороби ще слабий. Тепер трохи подужчає* (Мирний, V, 1955, 423); — *Запас я у сніг; хоч що вже жучусь, не здвигну [сани] й на п'ядь. Конята змучені, а слабий* (Фр., XIII, 1954, 38); *Обличчя дівчинки порожіло, але вона була ще така слаба, що не могла говорити і лежала з закритими очима* (Тют., Впр, 1964, 429); // *Неміцної будови, схильний до захворювань; хворобливий.* — *Як я одружився, на перший рік послав на мого сина, оцього Івана. Уродився він дуже слабий* (Стор., I, 1957, 214); // *Який погано, повільно росте* (про рослину); // *Який втратив колишню гостроту, притупився* (про слух, зір, пам'ять). *Не його слабий очам продишиться ту густу темноту, яка зараз обняла хату!* (Мирний, I, 1954, 321).

◇ *Слаба* *стать див.* *стать; Слабий як учётверо мотуз, ірон.— дужий, сильний.*

3. *Який не відзначається твердістю, стійкістю, вольовим характером. Його натура була слаба... він томів, як кажуть, щоб упасти і не забитися* (Мирний, III, 1954, 186); *Між родиною в печері На спині, слабий душею, Атта Троль лежить, задумавсь* (Л. Укр., IV, 1954, 142).

4. *Який не має великої сили, влади, великого впливу, авторитету. [Старий:] Той християнський бог від науки слабий, лиш над хворобами він має силу* (Л. Укр., II, 1951, 519); *Слаба держава; // у знач. ім. слабий, ббого, ч.; слаба, ббі, ж.* *Той, хто не має великої сили, влади, великого впливу, авторитету. Хто, коли, ставши в обороні бідних і слабих, не прийшов в розлад з жіними й сильними?* (Кобр., Вибр., 1954, 37); *Ленін іде! Слово його беріте, Бідні, обдерті, слабі* (Павл., Вєст'рина, 1959, 5); // *Який втратив свою воєнну міць, знатність до опору, наступу і т. ін.* (про армію, її підрозділ).

5. *Незначний силою, ступенем впливу. Я упав від мук; Загитався стяг в слабім стиску рук Серед темряви непрозідної* (Граб., I, 1959, 343); *Із слабиж шумом, стожим на шум тополиного листу, злітали [посмітють] поперед морди коня* (Тют., Впр, 1964, 99); *Слабий посміх; // Неяскравий, тьмяний. В обові Турна тихо стало, і тільки-тільки що блищало* *Од слабиж бідлих озовників [вогників]* (Котл., I, 1952, 220); *Де-не-де биличили на стовпах ліктарі-керосинки, кладучи слабі відсвіти на землю* (Гончар, I, 1959, 37); // *Неголодний. Все це сказано було поволі, хоча слабиж, але різним і ршучим голосом* (Фр., VI, 1951, 300); // *Незначний, малий. Треба було робити, не дивлячись ні на слабу силу, ні на нездорове тіло, щоб не пропасти з голоду* (Мирний, I, 1954, 50); — *Моя душа занадто мала для великих терпінь, мої сили занадто слабі...* (Хотк., II, 1966, 223).

Слабій вніслів (вїраэ) — вніслів, який не може передати всієї повноти почуттів, думок і т. ін. Я так звик до тебе, ні, це слабкий вираз, краще, так порідниться з тобою, що ти мені потрібна, як повітря, як вода... (Кодюб., III, 1956, 149).

6. Непереконаливий, необгрунтований. Слабий доказ.

7. Який не досягає потрібного рівня розвитку; відсталий. — Ферма в нас була слаба, породистих корів не було, а тепер у армії є новий завфермою, він це діло повернув (Тют., Вир, 1964, 178); // Який не має певних знань, навиків і т. ін. Слабий фахівець; // Недосконалий у художньому відношенні. Порад з хорошими вїршами є вїрші слабі, розтягнуті (Рад. літ-во, I, 1962, 13).

◆ Слаба голова — те саме, що Слабка голова (див. слабкий); Слаба струна (струнка) див. струна, струнка; Слабе місце; Слаба сторона — те саме, що Слабке місце; Слабка сторона (див. слабкий). Батарей сміливіше пристріляються до гусениць [танка], кодунають дорогу, дуплять в лоб, шукають слабого місця в броні (Ю. Янов., I, 1954, 54); — Я знаю їх [панів] слабі сторони, їх прищички, їх непрактичність, непорядність, негосподарність (Фр., VII, 1951, 231); Слабий на угїри див. угїри.

СЛАБИНА, й, ж., розм. 1. Те саме, що слабїсть 2. 2. перек. Людина або тварина, що має невелику фізичну силу. Дивитись [старий Горлицвіт] на Карово, позитище головою: — Слабина, пази трясується, мов драка. — А звідки ж йому сили набратися, коли в нього ребра вїйною покалїчені? — показав Дмитро на запалій, у рубцях, бік свого коня (Стельмах, II, 1962, 268).

3. перек. Вразливе місце кого-, чого-небудь. Судити про байку міядки по окремих недалих або слабенкїх творцях — неправильно. Треба бачити і слабіну і досвідченїя (Рад. літ-во, I, 1969, 61).

4. Те саме, що слабїсть 5. СЛАБИНА, я, ж., розм. 1. Те саме, що слабинка 3, 4. Любе Горобець машини.. Знаючи цю його слабінку, багато чого іншого прощав старшому механіку директор МТС (Збан., Передзвїв'я, 1955, 301); Любе [Зігфїд] красивий, елегантний.. одяг. Так само має слабінку до різаних красивих і чимось незвичайних речей, здебільшого дрібничок (Коз., Лїстї., 1967, 112).

СЛАБИТЬ, бості, ж. 1. Слабїсть і став за знач. слабїй 2—5, 7. Слабїсть стюжеть — вразливе місце багатьох поем (Мал., Думки.., 1959, 62); Коли схематизм погодить не від поспїшностї, не від слабостї таланту, його причини треба шукати в першїй чергї в недостатнїм знаннї життїя (Талант., 1958, 80).

2. Недостатнїсть або занепад фізичних сил. Зривається [Прїсїлла], ханая Рудина за руки. Але опускається на колїна, тремтячи від слабостї і крайньої стурбованостї (Л. Укр., II, 1951, 505); — Приїшла на мене старїсть та слабїсть (Н.-Лев., I, 1956, 109); Він почував таку слабїсть у всьому тілі, що, здавалось, ляже отуп у бїюрі, як спрацьований кїнь (Кол., Терен., 1959, 369); Хвороба вже минала, але в ногах ще почувалася слабїсть (Кучер, Черв. вогонь, 1959, 3).

3. Хвороба, вездужаннїя. Ця людина або доведо недужала й тільки що встала в постелї, або має в собі якусь заданену слабїсть, невингоїну й смертельну (Н.-Лев., IV, 1956, 322); Іх [камер для хворих в'язнїв] усі чотири: для тифусових [тїфозних], шкїрних, гїрурїчних та очних слабостей (Фр., IV, 1950, 178); — Занедужав [дїядко], Дмитре. Чи то на холоднїй землї слабїсть вїстав, чи вода застудила (Стельмах, II, 1962, 409).

Падуча слабїсть див. падучий.

4. Відсутнїсть твердого характеру, сили волї. Вчителька відчула, що нічна Ігня розмова зачепила такі струни і так розчудила Павленка, що він боявся її продовжувати, може, він навіть засуджував свою хвилинну слабїсть (Скл., Хазїїви, 1948, 127); Він швидко кїпав вїями, немов боявся, що зрадлива слївоза викотиться з ока, а нежеже йому, старому, показувати свою слабїсть, плакати перед неївїстою (Перв., Дїкий мед, 1963, 455).

5. Звичка, нахил (перев. негативнї), від яких немає бажаннїя або сил відмовитися. Пан радник був відомий своєю слабїстю виголошувати тости (Фр., VI, 1951, 211); Має Цимбал свої слабїсть, над якими в Криничках кожному дозволено було потїшатися. Завязаний голуб'ятник, він мїг годинами гасати з малечю по селу за голубами (Гочвар, I, 1959, 10); // Прихильнїсть, схильнїсть, пристрасть до кого-, чого-небудь. За чимало рокїв, що прожив [Корнїй] в Павлом, знав виключно слабїсть до жїнок і те, що не чистило «бїднїзї» (Головко, II, 1957, 412); // Те, що викликає до себе чїю-небудь симпатїю, є чїєюсь пристрастю. — Кїнь — це моя слабїсть. Третїй рїк я тут лїкарем і весь час жїю про власнїй вїзд... (Збан., Малїв. дзвїн, 1958, 35); — Це [сїгналїзація] — моя слабїсть, я — інженер за освітою (Ю. Янов., I, 1954, 195).

6. Вразливе місце кого-, чого-небудь. Він бачить свого класового супротивника, а разом з тим знає свою слабїсть і свою силу (Еллан, II, 1958, 88).

СЛАБИТИ, їю, їеш, недок. 1. Те саме, що слабїнути. Усе так само годила удова на поденїцїну, та усе менша її плата була, затїм, що вона усе старїла, слабїла, все більш трапила мїць і пружнїсть (Вовчок, I, 1955, 314); Робота євїмжу, в душнїй гатї та є чаду від каганїця, була ще важка для малоздорової Оксани, і вона марїла та слабїла ще дужче (Л. Янов., I, 1959, 32); Руки його слабіли і тремтіли від тягаря, що лежав на вилах (Тют., Вир, 1964, 116); Без діла слабіє сила (Укр. присл., 1955, 84).

2. Бути слабим (у 1 знач.); хворїти. Пошесть пішла по всім казармам. Люди не переставали слабїти і ємїрати (Н.-Лев., II, 1956, 211).

СЛАБИШАННЯ, я, с. Дїя за знач. слабїшати. СЛАБИШАТИ, аю, аеш, недок. Ставати, робитися слабїшим (див. слабїй 2, 5). Мати усе смутїла і слабїшала (Вовчок, I, 1955, 242); Вона почувала, що її сили слабїшають (Н.-Лев., III, 1956, 251); — Не треба, козакї, — слабо пручаєся вона, чуючи, як горять її щокї і як вона дедалї слабїшає в його руках (Тют., Вир, 1964, 222); Опїр сейменїв [ханських стрїльцїв] слабїшає (Тулуб, Людолови, I, 1957, 456).

СЛАБКЕНЬКИЙ, а, є. Зменш.-пестл. до слабкий. Про цаганицькї води треба сказати, що вони трохи слабкенькї й зовсім не викинуть заданїних [заданнїх] катарїє живота та легкїх [легенї] (Н.-Лев., II, 1956, 394).

СЛАБКІЙ, а, є. 1. Який має невелику фізичну силу; противлежне с н л н п н і. Мотря кинулась до Мелашки та її почала видирати держача з рук. Мелашка була слабкїша і випустила його (Н.-Лев., II, 1956, 358); // В яких немає достатнїї сили (про руки, ноги, м'язи і т. ін.). Олена.., сполїшии своєю слабокїм рукою зловїє за чуба, почала бити його (Довж., I, 1958, 193); Він стояв облїччїм до моря, гойдаєся на слабокїх, мов не своїє ноги (Ткач, Ждї.., 1959, 26); Чорна євїлиця посїдала На кривах старих ялинач, Важко б'є слабокїми крильми (Л. Укр., IV, 1954, 166); // Який зневилася, ослаб від хвороби, втомї, голоду і т. ін. Вижив Шакур, та здоров'я до нього не повернулось. Він був такий слабкий, що годинами лежав нерухомо, надсадно кашляє (Тулуб, В степу.., 1964, 8); Бує слабкий [Танасїй] від голоду, але про

їжу не думає (Мур., Бук. повість, 1959, 87); // Погано розвинений, нездоровий, неміцний. *Проценко диткує всією своєю слабкою грудниною* (Мирний, III, 1954, 189); *Слабкі нерви* [Ломницького] *потребували мертвого спокою* (Н.-Лев., VI, 1966, 12).

2. Який не відзначається твердістю, стійкістю, волевою характером. *Хто вам сказав, що я слабка, що я корюся долі?* (Л. Укр., I, 1951, 316).

3. Незначний силою, ступенем вияву. *Від звороби обличчя вкривалося слабким плямистим рум'янцем* (Л. Укр., III, 1952, 698); *Шхуну безжалісно кидало з землі на землю навіть при слабкому вітрі* (Тулуб, В степу..., 1964, 272); // Неясковий, тьмяний. *Крізь два маленькі віконця на лівій стіні, наполовину замілені папером, зринається слабке, рожеве вечірнє світло* (Л. Укр., IV, 1954, 211); *Побачили [біяці] перед себе відхилені двері, крізь які пробивалося слабке світло* (Гончар, III, 1959, 254); // Неголосний. *Чутко з-під дерев над Йорданом слабкий бренькіт струн* (Л. Укр., II, 1951, 153); *Шофер заграв у ріжок, проте звук його був слабкий* (Смолич, I, 1958, 46); // Незначний, малий. *Встановлено, що навіть при слабкому засоленні ґрунтів урожай сільськогосподарських культур різко знижується* (Хлібороб Укр., 10, 1969, 13); // Ледь помітний, відчутний. *Вносять Прісцїлу з слабкими ознаками притомності* (Л. Укр., II, 1951, 434).

4. Який має невелику потужність, енергію. *У виселок нещодавно провели електрику, але напруж була дуже слабка, тьмяно освітлена кімната вилядала незатишно й погмуро* (Дмит., Наречена, 1959, 181).

5. Недосконалий у художньому відношенні. *Перекази його були слабі художньо* (Рильський, IX, 1962, 22).

6. Неугно патягнутий, загвинчений і т. ін. — *У нас зовсім слабкий лівий прос* (Донч., II, 1956, 90).

◆ *Слабкі гайка див. гайка.*

7. Неміцний, ненасичений. *Слабка кислота; Слабкий розчик; Слабкий чай.*

8. Нещільний, м'який (про ґрунт, породу і т. ін.). — *Вода.. найшвидше слабкий ґрунт, розмила його і прорвала цю природну греблю* (Ткач, Плем'я..., 1961, 114).

▲ *Слабке керування, грам.* — синтаксичний зв'язок між словами, при якому вибір відмінкової форми пояснюючого слова обумовлюється в підпорядковуючому словом, а змістом висловлювання.

◆ *Кішка слабка, рідко* — те саме, що *Кішка тонка* (коротка) (див. кішка); *Слабка голова* — верозумна людина. *Старовинна мудрість доводить, що на слабі голови влада впливає погано* (Мик., II, 1957, 494); *Слабкі струни* (струнка) див. струна; *Слабке місце; Слабка сторона* — щось найвразливіше, найдошкульніше у кого-небудь, у чомусь. *Я особисто любив бити в мотор, а Шеєч знав інші слабі місця німецької черпаки* [Ганка] (Ю. Янов., I, 1954, 85); *Цей мерзотник доти провокував Загайчика, доти шупав його в усіх боків, поки не нащупав слабого місця* (Вільде, Сестри..., 1958, 479); — *Я за вклячення Цимбала до спортивної команди. У Цимбала в слабі сторони? Нехай так, але ж у нас ще в майже п'ятора місяця для підготовки* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 81); *Слабкий ша уторн див. уторн.*

СЛАБКІСТЬ, *кості, ж.* 1. Властивість і стан за знач. слабкий 1—4, 6—8. *Слабкість нервової системи* — це її висока реактивність, чутливість нервової системи і вузькі межі її працездатності (Рад. психол. наука..., 1958, 351); *Слабкість вітру; Слабкість каната; Слабкість ґрунту.*

2. Недостатність або занепад фізичних сил. *З надмірної слабкості темніло в очі і піднімалися коліна* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 103); *Рана зваголася,*

він уже почував себе краще, напади слабкості і запаморочення вже минули (Собко, Справа..., 1959, 190).

3. Відсутність твердого характеру, сили волі. *Жанет кусала губи й напружено дивилася в одну точку, щоб стримати слово, яка здавалася їй ознакою непростимої слабкості* (Жур., Вечір..., 1958, 246); *Платон зневажав себе за слабкість, клявся, що вже ніколи не питає* (Зар., На.. світі, 1967, 69).

4. Вразливе місце кого-, чого-небудь. — *Ти боїшся, Оноре, сам перед собою визнати свою поразку. В цьому твоє слабкість* (Рибак, Помилка..., 1956, 27).

СЛАБКО. Присл. до слабкий 3, 6. *Розлився [звук] десь далеко понад густим лісом та все лунає слабко.. й замирає десь у тихих лісових западинах* (Н.-Лев., II, 1956, 268); *Слабко дуже підперезала його,— дитина зараз і розкривається* (Сл. Гр.).

СЛАБКО... Перша частина складних слів, що відповідає слову слабкий у 1—4, 6 знач., напр.: *слабко-зв'язаний, слабкоспресований і т. ін.*

СЛАБКОДУХНИЙ, а, е. Те саме, що *легкодухний*. *Звичайно байдужа і, здавалося б, зовсім позбавлена волі, ця слабкодуха жінка в хвилини, коли небезпека загрожувала її дітям та близьким, на очі перероджувалася* (Перв., Невгадане життя, 1958, 121); *Перелякане жіноцтво істерично кричало, декотрі слабкодухі панки зом'яли* (Бурл., О. Вересай, 1959, 14); — *Ви хотіли сказати... професор Крутояр виявився слабкодухим і одразу ж пристав на пропозицію Бунча?* (Ю. Бездик, Вогонь..., 1960, 13); *Коли б на цьому все закінчилося, розмова, власне, була б дуже коротка: етік, галкався, Трапляються і такі, слабкодухі. Але тут справа інша* (Жур., Опов., 1956, 142).

СЛАБКОДУХІСТЬ, *хоті, ж.* Абстр. ім. до слабкодухний. *Іванові Черволицьку було тільки 25 років, коли його спіткало несправне лізо — він отримав зір.. Іван Черволицько не вплив слабкодухності* (Літ. Укр., 10.IV 1962, 3); *Все ж в останню мить переміг* [Федір] *у собі те бажання [відмовитися від виступу]. Йому таки шкода було після такої підготовки, після стількох переживань спасувати, щоб потім каятися та каясти себе за слабкодухність* (Ткач, Арена, 1960, 124).

СЛАБКОСТРУМОВИЙ, а, е, *фіз., техн.* Стос. до використання слабких струмів. *Слабкострумова апаратура; Слабкострумова реле.*

СЛАБКУВАТИЙ, а, е. Трохи слабкий. *Довелось лягти на холодний метал палуби, плечем допомагати, щоб венкіль послуховався його слабкуватих дитячих рук* (Ле, Клен. лист, 1960, 170).

СЛАБКУВАТО. 1. Присл. до слабкуватий. 2. у знач. присудк. сл. Не все гаразд. *У Петра Івановича слабкувати з індивідуальною технікою* (Ковічка, Кутя..., 1960, 45).

СЛАБНУТИ, ну, *неш, недок.* Ставати, робитися слабким (у 1, 3, 6 знач.); *слабим* (у 2, 5 знач.). *Хлопці бачили, що від слабне з кожним днем і спадав на силз* (Фр., VI, 1951, 194); *Чує* [Юра], *що сили вже слабнуть що в грудях пусто* (Кочуб., II, 1955, 341); *Я вийшов з села знову на стоговий шлях, відчуваючи, як слабнуть мої ноги* (Сміл., Сашко, 1957, 149); *Оксен був поранений. Дві кулі потрапили йому в живіт. Він сів на дно окопу і відчує, що слабне* (Тют., Впр, 1964, 537); *Я йду, аж доки м'язи мені не починають слабнути* (Мик., II, 1957, 66); *Опівночі очі слабнуть, пальці умлівають, а нитку мустить* [Марія] *прости даліше* (Стеф., I, 1949, 223); *У загальній тиші лунко відбивалися Бронкові кроки по тротуару. Ступав різкіше — відгомін аростас, тишіше — гул від кроків слабнує* (Вільде, Сестри..., 1958, 278); *І чим моє слово для тебе привабило? Ні меду, ні ласки,*

ні пристані тихої. Та бачу, любов твоє довісім не слабе (Мал., Звенигора, 1959, 59); Приводні паси до верстаті то слабнули, як пуцні віжки, то натязувалися до відзачу (Бойч., Молодість, 1949, 282).

СЛАБО. присл. 1. Присл. до слабій 5. Пріцилла гитав заперечливо головою і слабо осміхається (Л. Укр., II, 1951, 451); Дорош потав на себе двері і переступив через поріг і сувеньку тісну кімнату, слабо освітлену однією лампочкою в газетним абажуром (Тют., Впр, 1964, 146); — Що тобі? — питає [Оля] слабо. А Мотря добре чув, що Олин голос втрапив свою звичайну зрінокваженість (Вільде, Вишев., 1959, 25).

2. рідко. Неміцно. Намацає [Василь] цеглину в стіні — слабо трималася. Положив у пазуку, поліз наверх (Хотк., I, 1966, 117).

3. Погано, мало. Слабо вродило буришки [картоплю] (Сп. Гр.); // у знач. присудк. сл. Недобре кому-небудь (про фізичний стан). Дивиться Сторонський на сестру, а вона так посоловила і на лиці міниться. — Чи не ває вам, сестро? — Слабо мені (Мак., Вибр., 1954, 110).

СЛАБО... Перша частина складних слів, що відповідає слову слабій у 2, 3, 5 знач., напр.: слабоароматний, слабоконтрастний, слабодухий, слабоосвітлений і т. ін.

СЛАБОВИТИЙ, а, е, розм. Неміцної будови, схильний до захворювань; хворобливий. Він і справді співчуває мені, бо й сам був шуплий, слабовитий (Дн. Чайка, Тв., 1960, 34); Баба його була старою та слабовита і все недужала (Н.-Лев., IV, 1956, 196); Лада — його жінка, молода, але до часу вов'яла, дуже слабовита (Л. Укр., III, 1952, 717); // Який має хворобливий вигляд. По світлиці розкошуются убогі, худі, декотрі й слабовиті постаті в подертій та латаній одезі (Л. Укр., IV, 1954, 243); // рідко. Хворий. [О р н с я:] Нема роботи, татко слабовитий, до тяжкої праці не зотять приймати (Фр., IX, 1952, 425).

СЛАБОВИТІСТЬ, тості, ж., розм. Властивість і стан за знач. слабівитий.

СЛАБОВИТО, розм. Присл. до слабівитий.

СЛАБОВІЛЛЯ, **СЛАБОВОЛЛЯ**, я, с. Відсутність твердої волі.

СЛАБОВІЛЬНИЙ, **СЛАБОВОЛЬНИЙ**, а, е. Із слабою волею. Сюжет її «Безталанної» І. Карпенка-Карого побудований на мотивах коханія і ревнощів, які призводять до того, що слабівільний, безхарактерний Гнат убиває свою дружину, тишу і люблячу Софію (Рильський, III, 1955, 285); Марія Іванівна була непохитна в своїй рішучості, як це буває іноді в слабовільних людях (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 117).

СЛАБОВІЛЬНІСТЬ, **СЛАБОВОЛЬНІСТЬ**, ності, ж., рідко. Властивість за знач. слабівільний, слабовільний.

СЛАБОВОЛЛЯ див. слабівілья.

СЛАБОВОЛЬНИЙ див. слабівільний.

СЛАБОВІЛЬНІСТЬ див. слабівільність.

СЛАБОГРУДИЙ, а, е, розм. Із слабими, нездоровими легенями; // у знач. ім. слабогрудий, дого, ч.; слабогруда, дої, ж. Людина із слабими, нездоровими легенями. [6 ф р е м:] Слабогрудим лікарі освітують молоко пити, от і ви, таточку, питимете та й поздоровієте (Кроп., IV, 1959, 347); Цілий день тривав суд.. Іноді всередини на селіє повітря вилазиє упрілий, в розтебнутім кожурі котрийсь із слабогрудих, що вже не міг сидіти більш у духоті (Головко, II, 1957, 184).

СЛАБОГРУДІСТЬ, дості, ж., розм. Властивість за знач. слабогрудий. Мінськ міг мати справді лихий вплив через тому і ті враження, що я там мала, і через те анемія та слабогрудість могли загостритись (Л. Укр., V, 1956, 404).

СЛАБОДУХ, а, ч. Те саме, що легкодух. [Д у д а р:] Секретарю комсомолу. Ти ж не слабодух. Тримайся! (Мик., I, 1957, 81).

СЛАБОДУХИЙ, а, е. Те саме, що легкодухий. Якийсь слабодухий Гнат у сім'ї. На людях, у роботі не такий (Горд., II, 1959, 242); Висміюючи суєту і ниття слабодухих, нікому не потрібних, зайвих людей, — «дичавників» своєї країни, — він [М. Горький] висловлює надію, що незабаром, застра, прийдуть інші, інші, сильні, сміливі люди (Тич., III, 1957, 225); // у знач. ім. слабодухий, того, ч.; слабодуха, хої, ж. Людина із слабою волею. [Г а н а а:] Ось перед нами малиновий стяг, Що від нас в битви, виграні Богданом. Сей прапор слабодухі не тримали (Дмит., Навіки разом, 1950, 129); Ходи по тій землі, де Каменяр зодив, І пий із тих джерел, які його поїли, І знай, він не чекав, що приїде диво з див Для слабодухих, кволиз, м'якотлих (Забашта, Вибр., 1958, 43).

СЛАБОДУХІСТЬ, хості, ж. Абстр. ім. до слабодухий. Учора, йдучи повз неї [хату], бачила вона похорон, а потім і обід, де моторна молодиця поралася жаваю, майже весело, поштуючи гостей, і ні краплі сльіз або слабодухості (Дн. Чайка, Тв., 1960, 69); Мене мучить погане передчуття, та я доваюся з ним перед товаришами, — соромно за свою слабодухість (Кол., На фронті..., 1959, 62).

СЛАБОНЬКИЙ, а, е, діал. Слабенький. [З а в а д а:] Ви слабонькі, але проте жмете добре (Фр., IX, 1952, 342); — Він, з слабоньким здоров'ям своїм, ..боронив по-богатырськи перед силою полум'я мов добро! (Коб., III, 1956, 286).

СЛАБОПІДЗОЛІСТНИЙ, а, е. Із слабо вираженими процесами утворення підзолу (про грунт).

СЛАБОРОЗВИНЕНИЙ, **СЛАБОРОЗВИНУТИЙ**, а, е. Недостатньо розвинений. Вони [монополії США] скупують по монополію низьких цінах товари слаборозвинених країн і збувають з них по високих цінах свої товари (Рад. Укр., 13.XI 1954, 4); Слаборозвинуті рослини.

СЛАБОРОЗВИНУТИЙ див. слаборозвинений.

СЛАБОРОСЛИЙ, а, е. Який погано, повільно росте (про рослину). У ґрунтових теплицях розсаду висаджують стрічковим способом, з відстанню між стрічками 60—70 см.. (сильнорослі сорти садять рідше, слаборослі — густіше) (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 56); У зоні каштанових ґрунтів на ділянках з неглибокими залеганням ґрунтових вод великі перспективи може мати карликове садівництво на слаборослих підщепках (Колг. Укр., 2, 1956, 34).

СЛАБОРОСЛІСТЬ, лості, ж. Властивість за знач. слаборослий. Слаборослість дерев [айви] та великий розмір плодів здешевляють роботи по догляду та збиранню врожаю (Знання..., 8, 1966, 32).

СЛАБОСИЛИЙ, а, е. 1. Який має невелику фізичну силу. Се Мойсей, позабутий пророк, Се дідусь слабосилий, Що без роду, без стад і жінко Сам стоїть край могили (Фр., XII, 1953, 485); — Слово правди, Ларисо Петрівно, — то гірша зброя. І байдуже, хто її вигострив — велетень чи хвора, слабосила дієчина (М. Ол., Чуеш..., 1959, 65); [Д у д а (слабосилий, туберкулезний юнак у старожу, залатаному, але чистому комбінезоні):] Добрий день, фрау Мільз!.. Вони пронохали, що збирає підписи (Галан, I, 1960, 381); // у знач. ім. слабосильний, того, ч.; слабосіла, лої, ж. Фізично неспільна, квола людина або тварина. Щодня, з'являючись до синарні, ветфельдшер передусім скеровував свої кроки до недужих і слабосилих (Добр., Тече річка..., 1961, 159); // Який погано, повільно росте (про рослину). Хліба цей рік видалися слабосилими (Гончар, Таврія, 1952, 215); Над ним [шляхом] берези, плакальниці

білі, Немос на гарті, стали і стоять, І каонять віти, коалі, слабосилі (Зеров, Вибр., 1966, 388).

2. рідко. Те саме, що слабкий 3 і слабкий 5. В підвалі напісжорк. Діт чи три лампочки — слабосилі, тридцятишатові .. ледве освітлювали вузький прохід (Мущк., Дінь..., 1967, 92); Ще тільки одна тонесенька ниточка держить її (Авелью), завішено між небом і безоднею, а ся ниточка — се голос Шимонової, тремтячий, слабосилі (Фр., VI, 1951, 438); Сталось дивне диво: занегааний та позований наш спів.. знову почина повертати у ті ж глузі кутки рідного краю, тільки вже не слабосилим зможемо, а дужим гуком (Мирний, V, 1955, 416).

3. Який не відзначається твердістю, стійкістю, вольовим характером; // у знач. ім. слабосильний, лого, ч.; слабосила, лоі, ж. Той, хто не відзначається твердістю, стійкістю, вольовим характером. Де згадується ще, Сумнівається ще Ум., .. Там ви, думи, летить, Слабосилим крпінтє (Фр., X, 1954, 18).

4. Недосконалість у художньому відношенні. Слабосильний твір.

СЛАБОСИЛІСТЬ, дості, ж. Властивість за знач. слабосильний 1, 3, 4. Павло зник і не реагував так болючо на свою слабосилість, бо надіявся на краще (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 48); У церковній літературі, як зауважив Горький, був створений позитивний образ — Христос. Але на цьому типі .. прижителєя протиріч життя якраз виявилася слабосилість цієї літератури (Талант..., 1958, 36).

СЛАБОСИЛІЯ, я, є. Недостатність або занепад фізичних сил.

СЛАБОСИЛЬНИЙ, а, є, рідко. Те саме, що слабосильний. Здавалось, жодне з її дітей не держало її душі в такім болючім руху, як сей слабосильний чоловік! (Коб., II, 1956, 283); // у знач. ім. слабосильний, ного, ч.; слабосильна, ної, ж. Той, хто не відзначається твердістю, стійкістю, вольовим характером. Треба тільки дужому повернутися, щоб слабосильний знову перевернувся у покрірного (Мирний, IV, 1955, 30).

СЛАБОТА, и, ж., рідко. Те саме, що слабість 3, 4. Людина есмь... мене єнтуть слаботи; Я чую їх, не сила ждутьки (Грб., I, 1959, 114); Нічого не перепатуюва (староста), щоб не виказувати батьківської слаботи (Ле, Хмельницький, I, 1957, 233).

СЛАБОУМНИЙ, а, є. Те саме, що недоумкуватий. Багров зробив в Федора такою вже слабуною, що йому одна дорога — в Тверки, а не в драму (Л. Укр., V, 1956, 290).

СЛАБОУМСТВО, а, с. Те саме, що недоумство. СЛАБОХАРАКТЕРНИЙ, а, є. Позбавлений сильної волі, твердого характеру. Горпина Іваніена.. на всі боки чистила слабохарактерного чоловіка (Збан., Переджнів'я, 1955, 328).

СЛАБОХАРАКТЕРНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. слабохарактерний.

СЛАБОХАРАКТЕРНО. Присл. до слабохарактерний. СЛАБУВАННЯ, я, с. Стая за знач. слабувати. — Та нікто її не навідається до мене.. — А це так справді й було. Усі вже вижили до слабування її. Не перше, мов (Тесл., 3 книги життя, 1949, 81).

СЛАБУВАТИ, ую, уєш, недок. Бути хворим; хворіти, неадужати. [Г а л я:] Чи не занедужав він? [І в а н:] Не думаю, він чоловік ще кремений, йому тільки сорок і п'ять років, і він ніколи не слабував (Сам., II, 1958, 116); Я не можу нічого робити, третій місяць лежу в клініці і тяжко слабую (Копюб., III, 1956, 453); Теердо-хліб, вісіно, хавян добрий, але старий, то й слабувати почав останнім часом (Цюпа, Крайня, 1961, 317); // на це, рідко члм. Хворіти якою-небудь хворобою, мати хвору якусь частину тіла, якийсь орган. Ще перед ма-

турою почав [Андрій] слабувати на груді й на очі (Фр., I, 1955, 293); — Моя жучка слабує на нерви, і лікарі послали її на море лічитись купанням (Н.-Лев., V, 1966, 137); Вет пасажири почували на пароході [пароплаві] та цілу ніч слабували морською слабістю (Копюб., III, 1956, 410); — Умираю, Грицько, — тихо признає дід.. Але оскільки дід не слабував ні на яку хворобу, він не помер відразу (Довж., I, 1958, 66); Кілька років старий слабує на ноги (Ле, Мої листи, 1945, 130).

СЛАБУВАТИЙ, а, є. Трохи слабкий. Слабуватий хлопець.

СЛАБУВАТО. Присл. до слабуватий. Коська бичка за бичком тягає, а мені аж плакати хочеться — візьме яке-небудь паршеве биченя, та й знову поллавець прикипає надого до Жоря. — Тут, мабуть, місце погане, — кажу пожмура. — А так, — погоджується Коська, — тут слабувано беруть (Збан., Мор. чайка, 1959, 34).

СЛАБШАННЯ, я, с. Дія за знач. слабшати.

СЛАБШАТИ, аю, аєш, недок. Те саме, що слабшати.

Марта Кирилівна почувала, що її ноги слабшають, не наче їх хтось підтинає чимсь (Н.-Лев., VI, 1966, 88); Руки раз по раз слабшали (Григ., Вибр., 1959, 360); Позиції імперіалізму продовжують слабшати, а позиції борці за мир, за національну незалежність народів, за соціалізм стають все міцнішими (Рад. Укр., 7.ХІ 1960, 2); Коли вийшло сонце, шторм почав потроху слабшати (Тулуб, В степу..., 1964, 277); Чим довше евагався [Славко], тим сміливіше слабшала (Март., Тв., 1954, 344); Протягом 10—12-радового е'ялення їх [комет] якразість слабшав у десятки й сотні разів (Наука..., 2, 1959, 17); Оце вліччина співав-співав своїх любих вісень; а там — двієс: обіраєєя голос... слабшав, тизшав... (Мирний, I, 1949, 327).

СЛАВА, и, ж. 1. Широка популярність як свідчення загального схвалення, визнання чийось заслуг, таланту, доблесті і т. ін. Якщо добре працюватимеш, честь і славу матимеш (Укр. присл., 1955, 365); Не для слави — для вас, мої браття, Я свій скарб найдорожчий зовів (Л. Укр., I, 1951, 348); Навіть по смерті імення твоє не загинуло, і завжди Світлою буде слава твоя між людьми, Ахіллесел (Гомер, Одиссея, церкв. Б. Тена, 1963, 397); Заслужено ликула по еколяшній крайна слава про хоробріх русичів (Хвнкия, Д. Галицький, 1958, 367); Деколи Іван Антонович трохи навіть гавдрив ранній славі Бранського (Гончар, III, 1959, 198); // кого. Відомість кого-небудь у певній сфері. Ще в школі вона справедливо заслужила славу чи не найправильшої рисувальниці (Шовк., Інженери, 1956, 274); // Доблесті діла, героїчні подвиги. Спасибі, відую, що ти загавав В голові столітній ту славу ковачу; Я її онукаж тепер роктавав (Шевч., I, 1963, 439); Колиш в есселі стаяк загладли в гір столітній дуби та граби, свідки слави козачкої, а тепер їх унучата обступили рікою межею ті зелені яри (Н.-Лев., I, 1956, 153); // чого, чия. Той, ким пшанються, хто своїми заслугами, талантом і т. ін. привніє широке визнання, відомість кому-, чому-небудь. Довбуш! Слава Опришківства і всеї Гуцульщини (Хотк., II, 1966, 153); Я ніяк не можу прибути у Київ, щоб разом з другими ешанувати нашу гордоцю [гордість] і нашу славу — Марью [Марію] Костянтинівну Замковецьку (Мирний, V, 1955, 422); А слава ецена — Саксаганський Кого він в нас не чарував.. — Аких він тинів не едавав? (Черн., Поезія, 1959, 259).

Півний кавалер бредна Сліва див. півний. **◇** Вбіватися (вбїтисся) в славу див. вбіватися 1; Віддавати (віддати) славу див. віддавати; На славу: а) для прославлення кого-, чого-небудь. Не мент тепер, старому, Булаву носити. Нехай носить Нааєвське Козакам на Славу (Шевч., II, 1963, 160); — Бачиш того

юнака, що, списом підпираючись, ходить. Він зонай-ближчий до світла. Він паростком першим, на славу Роду твою італійського, звійде в поетря нагріне (Зерв, Вибр., 1966, 252); б) дуже добрий, прекрасний, чудовий. Картина — не злопечі! Люди казали: от би спарува-ти — на славу була б пара!.. (Мирний, III, 1954, 163); Кімната вийшла на славу (Гончар, Тронка, 1963, 324); Заптерий старим сажом та часником борщ був на славу (Дмит., Розлука, 1957, 186); в) дуже добре, прекрасно, чудово. Він зотується, скупоується, щоб угостити Вла-дова на славу (Мирний, IV, 1955, 144); — Не будемо будити ні бабуню, ні матір!.. Ляжемо собі в клуні на сі-ні та й виспимось на славу (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 183); Усі за столом стали шумніші. Кожен говорив щирим тоном од звичайного, і говорили багато. І при-борами стукали шумніші, а вже що їли — на славу! (Головко, II, 1957, 48); г) дуже. — Ні, вже не окаянку, Таки емру, — пожалкуй. Ще й ногою другну! І святих не скляй! Вилазти на славу! (Г.-Арт., Байки..., 1958, 156); — Дівчата на славу красиві (Кв.-Осн., II, 1956, 310); Не виходіти із слави див. виходіти; Окривати (окріти) славою, рідко — те саме, що Укривати (укріти) славою (див. укривати). І може — (о, солодка мрія!) — Гучною славою окрив Якийсь невілас мій портрет І скаже: тож-то був Поет! (Пушкін, С. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 63); Окривати (окріти) славою, рідко — те саме, що Укриватися (укрітисся) славою (див. укрива-тися). Рицарство, що на морі билось, Невжируючи вог-ки Славою окривлось (П. Куліш, Вибр., 1969, 413); Піднімати (підіймати, підняти, відійняти) на щит сла-ва див. піднімати; Примазатися до слави див. примазу-ватися; Складати (скласти) славу див. складати; Слава І (ї) прослава див. прослава; Тільки [ї] слави (слава), що..., розм. — тільки говориться, вважається так (та-ка), а насправді інакше (інакший). [І в а в:] Коли б ме-не так дівчина любила, то була б у мене й сорочка вишива-на, і стьожка шовкова, а то яка у мене стьожка? Тільки слава, що стьожка: мотузка, а не стьожка! (Кроп., I, 1958, 93); Шосє (тільки й слава, що шосє) проведено так нерозумно, що воно раз у раз лізе вгору (Коцюб., III, 1956, 145); У (в) славу кого, рідко — те саме, що Па (в) честь (див. честь). Поет новий, що доля озрестила Так само, гайговою короля [дуба] Навеса у славу синя: дуб Данила (Рильський, III, 1961, 282); Укриватися (укрітисся, покриватися, покрітисся) славою див. укриватися, покриватися; Укривати (укріти, покривати, покріти) славою див. укривати, покривати.

2. Загальна думка про кого-, що-небудь; репутація. Далеко йде хороша слава, а худая ще дальше (Номис, 1864, № 4453); — Скрізь по людях складала і про мене слава, Он і в полі, вітрику, кипить моя страва (Гл., Вибр., 1951, 233); — Ну, що тобі сталося від того, що, може, і сказав усердя [сперсердя] яке слово чоловік? — питаєся суддя.. — А слава? — доводила Пріська (Мир-ний, III, 1954, 59); [Р у ф і в:] Така була поважна та Собіна і роду мала добру славу (Л. Укр., II, 1951, 368); — Чого ти водилася з Денисом? Ти знаєш, яка за ним слава ходить? (Тют., Впр, 1964, 239); По цей час живе в народі добра слава про Василя Трубенка (Довж., I, 1958, 95); // звичайно у сполуч. із сл. недобрій, л в х и й і т. ін. Погана думка про чісь дії, вчянки і т. ін. Слава про злодійкувату Яедошку одбала гіть у пактєва та офіцєрєва заїздити до неї (Мирний, I, 1949, 235); Таку був славу наєві [Тимоха] на сєтїй постоя-ний [постоялий], що стали було люди й цуратисє (Кв.-Осн., II, 1956, 256); Не дєт нєчї карт оцї Любо цілу-вала [Катєрива], Поки слава на все село Недобєра стала (Шевч., I, 1963, 22); Ріє парубок — росла й незорюша слава про нього. Люди звали його заїдєж (Коцюб., I,

1955, 444); Пожмура слава йшла слїдом за сотнєю свя-щенника Прїреви по євєрєкїх і лісовїх терєнах польськєго прикордоння (Загреб., Шенїт, 1966, 54); // рідко. Честь, добре ім'я. Прокїньєся, кумо, пробудїєся Та кру-гом себе подїєсь, Начай на ту дївоцу славу Та ширим сєрцєм нєлукаво Хоть раз, сєрдєго, соблуди (Шевч., II, 1963, 417); — Луччє [кращє] менї руку утєть, — луччє менї очєй рїшїтєсь, кїм відїтати славу моєї дочкї на поругатєльєство [ганьбу]! (Кв.-Осн., II, 1956, 441); // Безчєстєя, ганьба. — Хто крає грєшї, у когє воли на руках булї, — той хай і одєтка [відповїдає]. А чєрє вї-що ж народ таку славу терпїтєма (Мирний, IV, 1955, 197); Не боюсь я поговору, Не боюсь слави, Бо люблю тебе, мїй милїй, Щїро (Черв., Поезії, 1959, 128); [І в а в:] Ось вернєтєся Олєкса, ось пїдє гарзд: і Мар'єна повєсє-лє і слави нїякої не будє... (Вас., III, 1960, 38).

◇ Вїзволїти з слави — допомогти вїйти з скрутного становища, позбутися безчєстєя, ганьби. Вона нїколи Нєспїла не любила; вїм їй потрібен був, щоб вїтєгати її з нєволї, вїзволїти з слави... (Мирний, IV, 1955, 57); Наробїти слави див. нароблювати; Пускати (пустїти) славу на (про) когє, рідко Пускати (пустїти) у славу когє — ославляти, знеславлювати, ганьбити когє-не-будь. Випровадїли нєчєстєю старостє... А на парня [парубка] пустїли славу, що й повїє не збує! (Кв.-Осн., II, 1956, 489); Нї за що, нї про що пустїти у славу (Г.-Арт., Байки..., 1958, 148); Славу чїнїть (учїнїти) — знеславлювати, ганьбити. — Та бо мовїть ужє, тїткол! Хоч тєпер мовїть — не чїнїть слави, голубчє-ко (Сл. Гр.); Все очї вєору підїмали, По сєту нашєму вєдїхали [зігхали], Щє рамо їх побєрєла смєрть; Щє трєхи слави учїнїли, Не єсіх на сєтїй подурилї (Котл., I, 1952, 144); У славі ходїть — бутї єганьблєним, знеслав-лєним.

3. перєв. у сполуч. із сл. — ходїти, пїти, роз-пускати і т. ін. Чутка, звїстка про когє-, що-небудь. Слава про тє свєто пїшла кругом по сєлах, дє чє не заїєсь прєзник мїроносїцє (Н.-Лєв., VI, 1966, 367); Сїнїця славу розпускєтє, Щє зочє морє вєпалєть (Гл., Вибр., 1951, 37); // Поговір, перєсуди, розмови. Не мїнула слава тєя, Не марнє пїшла. Удєвїцє у м'є-лїнїцї Сїна прїєрєла (Шевч., II, 1963, 207); Пїшла по сєлу слава, що Вєклє стоїть у рєєтїєї і подушнє платїть (Кв.-Осн., II, 1956, 423); Принаєлєся [дочка], що Сєвє Пєтровїч подаруєє.. Порубєє батькє густку сокурїю, дочку ту бїє ужє, бїє. Слава по вєсьму сєлу (Головко, II, 1957, 192).

4. Вигук, який виражає схвалення, визнання і т. ін. [Б п и с к о п:] Щє бог тобї показує? [П а р в у с:] Аєжєж! Вовєнїий круз спускєєтєся на мєнє і голосї мєнї сївєють єслєвє! (Л. Укр., II, 1951, 498); Гуртєж заспївалї [запорєкї]: «Слава тобї, Гамалїю, На вєсь сєтї євєлїкїй... Щє не дєє тї товєрїєтєу Зєкутї на чужїнї!» (Шевч., I, 1963, 202); Слава народу, що їдє у вїкєш Вєлєтїя сємлєшєж кроком! (Рильський, III, 1961, 121); // Бойовий поклик, ура. І сєрцє стрїкуючї лєт, мї розгорєлуєє у лєву і рїнулї пїд крїкї «сєлєвє!» на лєву вєрєга (Сос., II, 1958, 409); За смужкєю водї здрї-нуєєя тужєм, вєтрїцєлї шєлєгї і бєглєдїо лєтє рєкулє-ло: — Сєлєвє!! З рєжїєлєм, в єлємї, в єгїєтєкєлєм нє-пєрєвїє вїєпєлюєєлєєє з шєлєгєю хутєрїєнї (Гончар, II, 1959, 250).

Слава бїговї (бїгу) див. бог; Слава гїсподовї; Слава тобї гїсподї див. гїсподь; — Слава Ієсусї! — Навїкї Слєвє! дїєл. — форма вїтаннєя і вїдповїдї на ньєго. Вїн лєгкєо стрїбєє з камєнє на камїнь, нєчє євєрєкїй пє-тїє, і єтєєє стрїчїєж, абї тїлькї почутї сєтїй єєлєс. — Слава Ієсусї!.. — Навїкї слава (Коцюб., II, 1955, 317); Сївєтїти славу див. єпївєти.

◆ **Вводити** (ввести) в славу **днв.** **ввбдети**; **Мати славу:** а) бути широко відомим, популярним. [Р у ф і н:] *Видно, любий тєсто, що ти давко вже в Римі не бував, а то ти б знав, хто має славу в Римі* (Л. Укр., II, 1954, 359); б) (кого) вважатися ким-небудь. *Має* [Владко] *славу дуже забавного [дотепного] оповідача* (Фр., VI, 1951, 142); **У (в) славі:** а) прославлений героїчними подвигами, талантом і т. ін. *Мельникова донька прийшла додому і жила тепер у великій славі. Дуже її хвалили за те, що допомогла аргументувати розбієницьке гніздо* (Три золоті сл., 1968, 136); — *Ви скажіть, що він у мене Буде жити в шанобі, в славі, Тільки, воістко, хай забуде Різні вигадки лукаві* (Л. Укр., I, 1951, 382); *Одлунає гроза, і повертеться ви, як герої, додому у славі, дорожє земляки, побратими і друзі мої!* (Сос., II, 1958, 219); б) невдячений, зганьблений. — *Хіба ж ти не знає, що так воно буде? — кризь сльози вимовляє дїчинка. Тепер ти пойдеш, мене в славі покинеш, — будуть мене люди обжнати. Бо хто ж візьме тую дїчинку-наймичку, що парубок покинув* (Вас., I, 1959, 113).

СЛАВАЙСУ, *виг.*, *дтал.*, *заст.* Слава Ісусу. *Парубок вчимо зняв капелюха й приєтався до них: «Славайсу!»* З цього можна було зрозуміти, що люди — в західних областях України (Ю. Янов., Мир, 1956, 110).

СЛАВЕН *днв.* *славний*.

СЛАВЕТНИЙ, а. е. 1. Який має широку славу, популярність; знаменитий. *Йому до впадоби було, що в їх у селі та живе такий великий чоловік, — от цілком так, як город там якийсь хвалиться люди своїм славетним ученим чи що* (Гр., II, 1963, 248); *Люди тихо гомоніли, з пошаною розглядаючи славетного полковника* (Кач., Вибр., 1953, 45); // *Добре відомий багатьом, усім. Він кожен мусить відвідати цей славетний заповідник* (Ле, Право., 1957, 97); *За моєї пам'яті вже не було славетної київської «конки» — неграбної споруди на колесат, що пересувалась по рейках, тягнена художими шканими...* (Рильський, Веч. розмови, 1962, 7); // *Прославлений героїчними ділами, подвигами і т. ін. Хіба можна забути ці славетні тридцять років, роки індустріалізації країни* (Цюпа, Україна., 1960, 60); *Не завадило б нікому — ні маюму, ні старому — знати край славетний мій* (Уп., Вірші., 1957, 170); // *Пов'язаний з героїчними ділами, подвигами. Солдат пройшов славетну путь До краю і до дна. І знов пройде, коли пошлють, Коли гукне війна* (Воронько, Вел. світ, 1948, 6); // *Який прославляє кого-небудь. Дивним іззеруком багато сіле пописано край мого* [напису] *про славу безжменного владаря, змалювано царя славетні очинки* (Л. Укр., I, 1952, 252).

2. *розм.* Підвій поваги, пошани. *Всякою стало розумно [зрозуміло], який справді славетний та величний у своїй простоті той сільський мир, в которого Катка вибрав свою Марусю* (Сл. Гр.).

СЛАВЕТНО. Присяг до славетний. *Чи то ж — оповідай мені — не вони Стинали славетно вразів голови; Чи то ж не їх мужність та сила В пригоді тебе боронила?* (Граб., I, 1959, 305); *Він [стят] на Керч і Тамань, на Потсдамський прорив Легендарних жатросів славетно водив* (Нагн., Вибр., 1957, 118).

СЛАВЕТНІСТЬ, *ності*, ж. Абстр. ім. до славетний. **СЛАВІТИ**, *влю*, *вещ*; *жн.* славляті; *недок.*, *перех.* 1. Звеличувати, прославляти кого-, що-небудь. [М н х а й л о (чита газету):] *От тобі і старший писар Іван Барильченко! Перекласний [першокласний] артист, всі газети в один голос славляті* (К.-Карий, III, 1961, 58); — *Я, цар царів, я, сонця син могутній, собі оцю зброницю збудував, щоб славили народи незчисленні* (Л. Укр., I, 1951, 252); *Наш народ свідомо бореться за перемогу ідей партії і свідомо славити у своїй творчості ці ідеї* (Рильський, III, 1956, 149); *Вітчизну славою я*

свою, — Усіх народів щит! (Нагн., Вибр., 1957, 117); **Образно. Сонячний день млясно дихав запашиним теплом свіжої ріки, і двикоголоді жайворонки дружним хором славили весну* (Добр., Тече річка., 1961, 181); // *Те саме, що благословляти* 3. *Тут нова хатинка слава, що я не бачив, а ось криниця, що я її не вкмітив [помітив], — додвлялася та дослухаюся та день славою, що удень все видно* (Вовчок, VI, 1956, 230); *На жадюючи, як опускали в яму домовину і співали піні із гулявним дячком вітну пам'ять, молилася й Катря. Але й знов — і молитви в неї не ті: славила сіре небо й мряку і сиву далечину, куди ген стеляться невідомі дороги. Хай невідомі, але ж дороги, не яма...* (Головко, II, 1957, 208).

2. *Оспівувати кого-, що-небудь, співати на честь когось, чогось. Поети славили в піснях віддавна Україну* (Л. Укр., I, 1951, 317); *Даремно намагалися сиві бандуристи розважити Тараса, славлючи над величним Дніпром і нічним степом його козацькі подвиги* (Довж., I, 1953, 266).

3. *Поширювати недобру славу про кого-, що-небудь; безчестити, ганьбити. А що найлуше [найбільше], так от тіл зовиці! ті вже по усім усюдам підуть славити, що невістка не вуміла хороше паски вичинити [виробити] і не пригладіла, як вона пеклася* (Кв.-Осен., II, 1956, 227); *Хіря славити Пріську на всю Мар'янівку і сяка і така, і неміпанка, і нечупура!* (Миряний, III, 1954, 21); [Я л в н а:] *Ото, нехай бог боронить, за ково ж мовиш ти мене, що думави, я буду славити тебе проміж людьми?* (К.-Карий, II, 1960, 68); // *Засуджувати чи-небудь дії, вчинки. Піду лучче [краще] до шинкарки Горілки нап'юся! Нехай добрі люде славляті, Що в шинку почую, — Що за тиждень заворую — За ніч прогаючу* (П. Куліш, Вибр., 1969, 324); // *жн.* *Вважати когось ким-небудь.*

4. *розм.* *Говорити, розповідати щось про кого-, що-небудь. Батько її Кобзана отамакував у Січі і все море сплавив, поринаючи на дно ва дорогими тими дукатами й кораллами, — так-то люде було славляті. А то ще було кажуть, що він по той бік Дніпра у Польщі якимись козаками орудував* (П. Куліш, Вибр., 1969, 264); // *жн.* *Називати. Звідки отой чоловік? Яку він отчизною славити Землю? Якого він роду і де його нива отецька?* (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 39); // *тільки з ос. жн.* *Ходять чутки, поголоски, розмови; розповідають. — Та нехай я тільки його побачу, бабуню, чи справді він такий, як славляті* (Вовчок, Вибр., 1937, 63); *Славляті, ніби молодий етанан — великого розуму козак і в бою звитяжений воїн* (Кач., II, 1958, 431).

5. *заст.* *Співати величальну пісню.* **СЛАВІТИСЯ**, *влюся*, *вишся*; *жн.* славлятіся; *недок.* 1. *Мати широку славу, популярність. — Велике життячко [Опішня] і давне... Ще за ковачими воно славилося...* (Миряний, IV, 1955, 372); *Візантія довог процвітала, славилася* (Скл., Святослав, 1959, 144); // *жн.* *як хто і без додатка. Бути широко відомим у певному відношенні. Загогочена мимовільним порятунком бідняк зорих, вона стала думати, чи не можна завести традиційну аптечку, якою прабабки славилися* (Кобр., Вибр., 1954, 105); *Мій небіжчик тато був коваль і славився на всю околицю не тільки хорошою та триською роботою свого ремесла, але й своєю живою, гостинною та людською вдачею* (Фр., IV, 1950, 463); *Командир корабля капітан III рану Журба, який славився своєю хоробрістю в бою, розгубився й заніміє* (Ткач, Моряки, 1948, 12); *Хто не знає у Троякіціт завжди доброї, жартівливої та співучої головици Насті, що славила у селі як найкраща мазальниця?* (Тют., Вир, 1964, 425); — *Вчися я вомоду шецьовати. Шець, який навчав мене, правда, був добрий, славився на все місто* (Збан., Єдина, 1959, 139).

2. уроч. Прославлятися, звелічуватися. *Славає, зем- ле радянська єдина, Славає, дружбо людей на землі!* (Рильський, III, 1961, 140).

3. розм. Хвалитися, вихвалитися. *Не славется царе- вою Святою [війною]. Бо ви й самі не знаєте, Що царик колять* (Шевч., I, 1963, 337).

4. Пас. до славити 1, 2. *Будь-яка справа людяно стається і людяно славиться.* Ця народна мудрість набула в нашому суспільстві особливо глибокого і конкретного змісту (Ком. Укр., 3, 1967, 6).

СЛАВІСТ, а, ч. Фахівець із слов'янської філології. *Що п'ять років у столиці однієї з слов'янських країн збираються міжнародні конгреси славістів, організатором яких виступає Міжнародний комітет разом із національними комітетами багатьох країн* (Літ. Укр., 11.VI 1968, 1).

СЛАВІСТИКА, я, ж. Те саме, що слов'язнознавство. *Славістика сприяла міжнародному співробітництву і взаємному збагаченню передовими ідеями і культурними цінностями слов'янських і неслов'янських народів, допомогла визначити той вклад, який внесли слов'янські народи в світову культуру* (Нар. тв. та етн., 4, 1963, 3).

СЛАВІСТИЧНИЙ, а, е. Стос. до славістики. *За після- воєнні десятиріччя горизонти славістичної науки розширилися в умовах тісної співпраці всіх слов'янських країн на соціалістичних засадах* (Нар. тв. та етн., 1, 1968, 16).

СЛАВІСТКА, я, ж. Жін. до славіст.

СЛАВІСТСЬКИЙ, а, е. Стос. до славістики.

СЛАВКА, я, ж. Невеличка співоча пташка, що має бурувате забарвлення і гніздиться звичайно на землі. *Скільки веселого птаства жило, пурхало, перекажалося в гущавині!.. Нижче, зовнішній двір у листві, настроював голос соловей, озивалася славака, перестрибували з гілки на гілку синиці* (Гончар, Таврія, 1952, 167); *У густому листі посивувала славака* (Коп., Вибр., 1948, 164).

СЛАВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до славити 1, 2. *Кий криється туманом, Голубим, як отчий дим... Віси кланяються пламанам Препрославленим твоим* (Парвже). *А й прославлені за діло, Будуть славлені повік* (Рильський, III, 1961, 261); *Що ж робитимеш віднині, Людом славлений різьбяр?* (Нагн., Вибр., 1950, 25).

СЛАВЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. славити 1, 2. *Спіє та славлення дічат, гомін людський, музика, захід сонця... — усе помічалось, переплуталося* (Вовчок, Вибр., 1946, 181); *«Троянди й вишні»* [М. Рильського] — книга новаторська своїм змістом. *Присвячена красі природи, славленню праці і мистецтва, вона в той же час гостро актуальна і злободенна* (Криж., М. Рильський, 1960, 150).

СЛАВНЕНЬКИЙ, а, е. Зменш.-пестл. до славіний 3, 4. — *Ох, мамо, купи мені отаку зустку!* — *Ох, от цю! Цю! Цю рябенку, славлененьку!* *Або цю червононьку!* (Вовчок, I, 1955, 304); — *Він дуже славлененький.* *Білаєвський, очі інколи сірі, а інколи голубі, чуб пушистий і спокійний* (Стецьмах, II, 1962, 77); — *Яке славлененьке!* — *порушило тишу голосний вигук Жабі.* *Диви, маленьке, жовтавецько-зелене, лузає щось...* *Вистріка!* (Досв., Вибр., 1959, 47).

СЛАВНЕНЬКО. Присл. до славлененький. — *Чуєш? — промовляла брати 'дно до 'дного. — От як йому [брату] буде! От як виборно [гарно]! — І Галя погукнула: «О, славлененько! О, любовенько!»* (Вовчок, I, 1955, 294).

СЛАВНЕСЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до славлененький. — *Ой, ти, Байдю та славесенський, Будь мені лицар та вірнесенський* (Укр. думи., 1955, 16).

СЛАВНЕСЕНЬКО. Присл. до славесенський.

СЛАВНИЙ, поет. СЛАВЕН, вна, вне. 1. Який уславив себе чим-небудь, має велику славу; знаменитий.

Від далекого логова опришки ледве доносяться звуки пісні. *Все про нього, все про славного, вічно пам'ятного героя Гуцульщини Олексу Добуша* (Хотк., II, 1966, 155); *Повернувшись після госпітальної вояки, Савайда був неприємно вражений, що його ротою — славною ротою Бряньського! — тепер командує якийсь Кармазин* (Гончар, III, 1959, 331); — *О Дніпре, Дніпре, мій Славету, Широкий славен ти єси, Чи вбито князя, а чи скуюто, Мене до нього занеси* (Мал., Звенигора, 1959, 34); // *Який відзначається героїчними ділами, подвигами і т. ін.* *Згадалось старому життю його славне; і тихі щасливі дитячі літа, і славні козацькі справи, літа неволі тяжкої* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 205); *Славний шлях боротьби і перемог пройшов український народ за роки Радянської влади* (Ком. Укр., 6, 1968, 6); // у знач. ім. славіний, ного, ч. Людина, яка здобула собі славу, прославилася. *Не забувай і славному: Славний добре знає, Що не його людию люблять, А ту тяжку славу, Що він тяжкими словами Виліз на забаву* (Шевч., I, 1951, 260).

2. Широко відомий, популярний. *Тим шляхом, що, звиниши гадюкою, посилає од великого села Пісок аж до славного колись Ромодана, — йшов молодий чоловік* (Мирний, I, 1949, 125); *Батько був славний коваль на всі околиці села* (Фр., IV, 1950, 188); *Вечері того дня відбувався концерт славною піаніста* (Коб., III, 1956, 323); // ким, чим. Який добре відомий ким-, чим-небудь. *З Шаєнці їздять гуляти в околиціні місця, славні своєю красою* (Н.-Лев., II, 1956, 410); *Славний той жіст знаменитиш чотирма вороними бронзовими кіньми* (Вишня, I, 1956, 302); *Кіле славен своїми чудовими людьми, палкими патріотами соціалістичної Батьківщини* (Рад. Укр., 10.III 1967, 1).

3. Який викликає симпатію; гарний. *Таке славне дитяточко, веселе й вдороє* (Вовчок, I, 1955, 66); — *Ось Гай був...* *Такий славний хлопчина... Молодий, моторний, совісний такий* (Гончар, III, 1959, 66); *Дядько мій, Микита-чорнокнижник, Шеєць і мрійник, славний чоловік, Все життя розповідає про ніжність, Хоч її не бачив цілий вік* (Мал., Звенигора, 1959, 20); // Який виражає симпатію. *Уважно дивиться [Роман] на дівчину, посміхається їй... Яка гарна усмішка, які славні очі в нього...* (Стецьмах, I, 1962, 361).

4. Який дає задоволення, радість; приємний. *Було се ранком, — ранок славний, ясний, пахучий; уночі дощ перепав* (Вовчок, I, 1955, 252); *Славний обід у тітки.* *Простий..., але такий смачний, що як згадаєш, то й слину ковтнеш* (Коцюб., I, 1955, 464); *Славна Київська осінь!* (Тер., Ужвинок, 1946, 17); // *Дуже добрий.* — *Колі чумакував, була в мене славна пара круторогих* (Стецьмах, I, 1962, 49).

СЛАВНІСІНЬКИЙ, а, е. Те саме, що славлененький.

СЛАВНІСІНЬКО. Присл. до славінісінський. *Крикнуло [дитя]: «Мамо!.. мамо!» Та так жаєбно, славінісінсько, немаче просить, щоб мама його не губила* (Кв.-Осн., II, 1956, 457).

СЛАВНО, присл. 1. Присл. до славіний 4. [К а т р я:] *Він і співає славно, голосно та так чуло* (Стар., Драм. тв., 1941, 21); *Як славно червоною глиною підведена призьба* (Стецьмах, I, 1962, 649); [С а ш к о:] *Ніхто ж так славно не розкаже нам про природу, як Наві́йка* (Мороз, П'єса, 1959, 12); *Велика настала сім! Троянці дуже славно бились, Рутульці трохи поживились, Насилу розвела їх ніч* (Котл., I, 1952, 250).

2. різко. Із славою. *Раз ужирати кождому [кождому], але славно ажирати — се не кождому лучається* (Фр., VI, 1951, 89); *В одній сім'ї зростали, Разом ішли на біг І славно ужирали Гастелло, Кошовий* (Нагн., Вибр., 1950, 189).

3. у знач. присудк. сл. Про почуття задоволення, прийнятності, яке охоплює кого-небудь. — Учора я ходив геть аж за тв. Славно так. Попід лісом ідеш, не душно, пташки співають (Мирний, III, 1954, 346); Славно у тій пастиці. Дихать — не надихається! Легко, вільно! (Вовчок, I, 1955, 382); Татко наказав посилати сестрим піском усі стезьки кола будинку.. Славно буде! Чудово! (Л. Укр., III, 1952, 663); // Так мені славно стає на душі, що я вже не якийсь там пастушок, а стаю жемцем (Стельмах, Шедрий вечір, 1967, 68).

4. у знач. виг., рідко. Уживається на означення схвалення, згоди; добро. — Славно, славно! — закричали всі звірі і дуже величали Лисову розсудливість (Фр., IV, 1950, 69); Обняла [Маруся] опришка і поцілувала в повні губи. Голім одобренья [схвалення], трохи насмішливого, трохи задрісного, пройшов покоєм.. — Славно! Славно! — кричали гості. — Ще раз! (Хотк., II, 1966, 75); — Я ще змалку таку озоту маю до грамоти, що господи! — От і славно.. Приходь щовечора до мене, будемо вчитися (Коцюб., I, 1955, 447).

СЛАВНОЗВІСНИЙ, а, в. Який відомий багатьом людям; який здобув собі славу; знаменитий. Мене скільки років, сам він стане славнозвісним трактористом. Журнети його друкуватимуть у столичних газетах. Журналісти писатимуть його біографію (Довж., I, 1958, 81); Український радянський театр увібрав у себе все найкраще, що було створено театром корифея, славнозвісними акторами — Кропивницьким, Саксаганським (Цюпа, Україна..., 1960, 113); // Який користується особливою популярністю. Ось і «Нікітський сад».. Знаменитий і славнозвісний ботанічний садок, мабуть, чи не на члєу Берону... (Вишня, I, 1958, 180); Славнозвісний український гопак.. відомий і далеко за межами батьківщини (Нар. тв. та етн., 2, 1962, 54); Не можна не замилуватися красою будинків Праги, її чудовими пам'ятками, її садами, славнозвісним Карловим мостом (Рельський, III, 1956, 313); // чим. Який добре відомий чим-небудь. Бас, славнозвісний сатирою, славий гекзаметром Понтік — Співнишки любі були тих товариських вібрань, і незрівнянний Гораций вітшав нас багатством мелодій (Зеров, Вибр., 1966, 334).

СЛАВНОЗВІСНИСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до славнозвісний. Бучма — друг перетворення дійсності. Бучма — ворог порожньої модності. Запорукка його славнозвісності — у народі й народності (Тич., II, 1957, 38).

СЛАВОЛЮБ, а, ч. Той, хто любить славу, прагне до неї. Він не був ні славолюбом, ні грошолобом, ні хитруном, ні тим, що може під ударом образу ж пригнутись чи слягавити душу (Стельмах, Правда..., 1961, 49).

СЛАВОЛЮБНИЙ, а, в. Який любить славу, прагне до неї. Не бачили ніколи руського князя й уявляючи його як славолюбну, горду.. людину, Іоанн був певен, що Святослав приїде на зустріч з почтом, у найкращому своєму озброєнні (Скл., Святослав, 1959, 609).

СЛАВОЛЮБСТВО, а, ч. Любов до слави, прагнення до неї. [В а л е н т:] Чим прислужився я до слави бога? Чим сам собі я славу заслужив? [М а р т і а н:] Де ти мачився славолюбства? (Л. Укр., III, 1952, 288).

СЛАВОНЬКА, н, ж. Пестл. до слова 1—3. [М а р у с я:] Я благаю буду бога, Щоб допоміг тобі скоріш вернутись і славоцьки добути (Сам., II, 1958, 25); Нам, братця, нам, братця.. Славоцьки шукати, Ворога губити (Укр. поети-романтики..., 1968, 136); — Краще в полі нашому над мене немає, Аж до моря славоцька про мене літає (Гл., Вибр., 1951, 233); Заєць, рута зелененька, Попад берегами, Знапастила я славоцьку Темняки ногами (Щог., Поезія, 1958, 65); Пряла вдень я й уночі, Тепер перестала: Про кудельцю мою Славоцька постала (П. Куліш, Вибр., 1969, 389); — Ой, козаче,

утікай Та й на мене славоцьки не пускай (Укр. лір. пісні, 1958, 142).

СЛАВОСЛІВ'Я, **СЛАВОСЛОВ'Я**, я, с. Прославляючи кого-, чого-небудь у піснях, промовах і т. ін. Всі, хто сидів ближче до князя, підхоплювали славослов'я, одні поперед одного празнули.. провалясити здравіцу на його честь (Загреб., Даво, 1968, 549); // Надмірне вихвалляння кого-, чого-небудь. Якщо рецензенти ухвалитимуться від об'єктивних оцінок.. тоді наша критика перетвориться в нікому не потрібне славослов'я (Літ. Укр., 19.1 1965, 3); — Слово честі, втечу зараз відси, коли він не перереє цього потоку славослов'я (Козл., Мандрівники, 1946, 74).

СЛАВОСЛОВИТИ, влю, виш; мн. славословлять; недок. Прославляти кого-, що-небудь у піснях, промовах і т. ін. Десь чути приглушений багатоголосий хор, співають протяжно і журливо, не то славословлять когось, не то благодять (Коцюба, Перед грозою, 1958, 96); — Князь Святослав! — покотилося у натовпі. Всі мовчали. Славословити руського князя, як кметі веліли їм славословити каганів, коли ті приїжджали до Доростола.. — ні, ніхто їм цього не веліє (Скл., Святослав, 1959, 363); // Надмірно вихвалити кого-, що-небудь. Царські лагузи ширили в Петербурзі чуточки, що цар хоче дарувати кріпакам волю і чим вижати свою любов і турботу про них. В газетах уже почали славословити царя «освободителя» (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 62).

СЛАВОСЛОВЛЕННЯ, я, с. Те саме, що славослов'я. — Важ, Тетяно Федорівно, думайтеся, нечаче ви тільки про те й дбаєте, щоб.. про нього вносу заговорили мовою піднесених вигуків та славословлень (Шовк., Людина..., 1962, 427).

СЛАВОСЛОВ'Я див. славослов'я.

СЛАВУТНИЙ див. славутний.

СЛАВУТНИЙ, я, в, **СЛАВУТНИЙ**, а, в, заст. Славетний. Спогадаймо поетів незабутню Про далеку вільну країну, Про стару Шотландію славутню (Л. Укр., I, 1951, 351); Вперед, вперед, сини родини Славутний день вже наступив! (Пісні та романси.. II, 1956, 265); Нас так мало, так мало в породі могоїтньої Нездоланих бійців, що рушали під Трою; Про ті герці страшні, про ту пору славутню Навіть чудно і гадувать німі герою (Зеров, Вибр., 1966, 422).

СЛАЙД, **СЛЕЙД**, а, ч. 1. Рухоме сидіння у гоночному човні.

2. Кольоровий діапозитив.

СЛАЛОМ, у, ч. 1. Вид лижного спорту — швидкісний спуск з гір на лижах за звивистим маршрутом, який позначається контрольними віхами, прапорцями. Змагання з слалому.

Гігантський слалом — швидкісний спуск з гір на лижах по трасі великої довжини, але меншої, ніж звичайно, звивистості.

2. Змагання в спуску по гірських потоках на одновісних байдарках.

СЛАЛОМІСТ, а, ч. Спортсмен, який займається слаломом. Район [Карпат] повинен стати одним з головних центрів підготовки слаломістів (Рад. Укр., 4. II 1964, 4).

СЛАЛОМНИЙ, а, в. Прикм. до слалом. Слаломна траса; // Признач. для слалому. Слаломні лижі.

СЛАНЕВИЙ, а, в. Який має слань. Сланеві рослини.

СЛАНЕЦЬ, вцю, ч. Гірська порода, що має шарувату будову і легко розшаровується. У верхній частині розрізу середнього девону на Волині переважають верстви доломітні, вапнякі, серед яких також трапляються проєртки пісковиків та глинистий сланець (Геол. Укр., 1959, 279); Прародний покривельний сланець — це тонкошарувата гірська порода, яка утворилася з

глинястих сланців і відзначається рівною поверхнею (Рад. Укр., 31.VIII 1951, 3); Уже місяць блукають комсомольці в тайгових нетрях. У двох місяцях знайшли вони родовища залізняка у сланцю (Донч., II, 1956, 44).

△ Аспідний сланець див. аспідний; Горючі сланці — глинясті, піскуваті й вапнякові породи, що містять продукти розкладу органічної речовини і внаслідок цього здатні горіти; використовуються як сировина для перегонки і як паливо. Величезні поклади горючих сланців зустрічаються у Карпатах (Цюпа, Україна., 1960, 89).

СЛАНКІЙ, а, 6. Який має стебло, стовбур і гілки, що стеляться по землі. Коли немає потреби в садивному матеріалі, сланкі пазами [суниця] одночасно в розпушування ґрунту і виполованям бур'янів знищують (Сад. і ягід., 1957, 256); // Уживається у складі ботаничних назв. Сланкий льон — росте невисоким сланким кущем, має велику кількість коробочок (Техн. культ., 1956, 12); Сланка коношинка.

СЛАНЦЕ... Перша частина складних слів, що відповідає слову сланець, напр.: сланцєперєрбїяий, сланцєхімічний і т. ін.

СЛАНЦЕВИЙ, а, е. 1. Прикм. до сланець. Сланцеві породи; // Який одержується із сланцю. Сланцевий газ суцільно використовується як паливо для газифікації міст (Веч. Київ, 5.XI 1968, 4).

2. Стос. до видобування, переробки і технічного використання сланцю. Сланцеві шахти; Сланцева промисловість.

СЛАНЦЕПЕРЕГІННИЙ, а, е. Признач. для перегонки горючих сланців. Головними районами сланцевої і сланцеперегінної промисловості в Естонії, Ленінградська область і Поволжя (Ек. геогр. СРСР, 1957, 28); Сланцеперегінний завод.

СЛАНЦЮВАТИЙ, а, е. Здатний розшаровуватися (про гірські породи). Сланцювата глина.

СЛАНЦЮВАТИСТЬ, тості, ж. Шарувата будова гірської породи, здатність її розшаровуватися. Сланцюватість пісковика.

СЛАНЬ, і, ж. Нерозчленоване на стебло і листки тіло нижчих і деяких вищих рослин (грибів, водоростей, мохів і т. ін.). Японці дуже люблять зелену морську водорість.. і зготувать в її соковитой ніжній слані чудовий салат (Наука., 3, 1961, 26); Слань ливайникіє.

СЛАСНИЙ, сласна, сласнє. 1. Схильний до надмірної почуттєвої насолоди; хтивий. — Чому мене не тяглоє дотак мужчини? ..Я згадую себе колишню. Я дуже сласна. Я не могла б жити раніш двоа місяцє, як живу тепер, без найменшого бажання (Ю. Янов., II, 1958, 88); Пан обозний поспішиш доволу, до сласної жіночки (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 438); // Який виликає почуттєвий потяг. Ловода не забує про той шепт сласний (Ле, Україна, 1940, 188); // Який виражає схильність до почуттєвої насолоди, почуттєвого потягу. Він має ..булькати очі в тижим поблиском, короткый нє і руді вєдє над широким сласним ротом (Панч, Гомон. Україна, 1954, 46).

2. розм. Який виходить за межі загальноприйнятих норм у чому-небудь; непристойний. Солдати весело пережидалися між собою словами, в якіз, навіть не знаючи мови, дієчата чудово розуміли брудні, сласні натяки на їх адресу (Ле, Право., 1957, 145); Сласні анекдоти.

3. розм. Те саме, що ласій.

◇ Сласний кусок — те саме, що Ласій шматок (шматочок, кусок, кусочок) (див. ласій). На сласний кусок найдеться куток (Номс, 1864, № 12011).

СЛАСНИСТЬ, ності, ж. Схильність до надмірної почуттєвої насолоди; хтивість. — Я не знаю, що буде по-

тім, я боюся й жагаюся цього.. Я відчуваю справжній панічний страх. І млюсть, і сласність (Ю. Янов., II, 1958, 138).

СЛАСНО. Присл. до сласній. Ніздт його сласно затрептіли (Смолч, Сорок вісім., 1937, 355); Карпович сам, Хоч аскетичним славиться життям, Муркоче сласно, ніби кіт в пічуці (Рильський, II, 1956, 42); Не тим погоріли, що сласно їли, а тим, що не гляділи (Номс, 1864, № 7239); Я б покинув мєсоруба, Та зрубав одного дуба, Та на інші два аажив, Та отиц, што сласно жив, — Всіц царіє, паніє, гульвієцє На дубах отиц повієцє (Перв., Райдуга., 1960, 96).

СЛАСТОЛЮБЕЦЬ, бия, ч. Той, кому властиве сластолюбство. Таку «Людмилу» ризиковано було б залишити наодинці в сластолюбним Чорномором, коли б це справді був Чорномор (Смолч, Мир., 1958, 85).

СЛАСТОЛЮБНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що сласній 1. **СЛАСТОЛЮБНО**, рідко. Присл. до сластолюбний. — Василіюк, голубонько, блааау тебе... — сластолюбно звивається чоловіче бурмотіння (Стельмах, I, 1962, 582).

СЛАСТОЛЮБСТВО, а, с., рідко. Те саме, що сласність. Розбираючи характер Фальстафа, ми бачимо, що головною рисою його є сластолюбство (Про мєст. театру, 1954, 10).

СЛАСТЬОН, а, ч. Пампушка з пшеничного борошна, смажена в олії, обсіпана цукром або полта медом. Підійшов [Пархім] до сластєонниці... — Подавай сластєона! (Кв.-Осн., II, 1956, 475); Там, де баби кричали похриплими голосами: «Сластєони, сластєони!», тїкнуло перегорілою олією (Панч, На калин. мості, 1965, 21); — Мєльником будеш! Ворошино молотимеш, шодня пшеничний маїнци та сластєони їстимеш (Донч., VI, 1957, 260); *У порівн. Я недотепний некти оповідання як оладки або сластєони (Мирний, V, 1955, 421).

СЛАСТЬОННИЦЯ, і, ж. Жінка, яка пече і продає сластєони. Тут [на ярмарку] сугдальці з богами та з книжками заваляцями, а побіля їх сластєонниця в зрубку: тільки спитай.., то й вицїне міста, та на сквороду ує олію — аж шкварчїты — та зараз і пражеть [праже] і подає (Кв.-Осн., II, 1956, 13).

СЛАТИ¹, шлю, шлєш; мн. ч. слав. слала, ло; наказ. сп. шлє; недок., перєз. 1. Відсилати, направити кого-небудь кудись в певною метою, з певним дорученням. Як Турн біснується, лютує, В сусідні царства шлє послає, Чи сто із них не порятує Проти Троїанських влїз синів (Котл., I, 1952, 191); Того ж таки тижня самого занедужає панночка. Охав і стогне, і кричить. Стара глякалає, плаче, по лікаря шлє (Вовчок, I, 1955, 113); — Любий джурол шира дяка тїи, що шлє тебе до мене, але я прийїти не могу на запросини ласїдї (Л. Укр., I, 1951, 433); — Куди і в якіт справ посилає цар своїз послає, мені в Москві не одписано. А царєв сласти своїз людей вільно куди заманеться, як і королю вашому (Рїбак, Перєсл. Рада, 1953, 51).

Слати за рушніками див. рушнік; Слати сватів див. сват¹; Слати старостів див. староста.

2. Відправляти що-небудь поштою або через пошльного для передачі комусь; посилати. — Почає Хоціньський до мене вцацати; просити і до себе, дає мені гостинці, шлє мені в сахарні по голові сатару (Н.-Лєв., I, 1956, 125); Чутка у гаю була така, Що ніби Щука та частенько, Як тільки зробитєся темнєнько, Лисци ї шлє то щупачка, То сотєньку карасиків живєньких (Гя., Вибр., 1951, 43); Я думаю.., що можна гроші просто на його адресу сласти (Л. Укр., V, 1956, 374); З Василєм не губила зв'язку, щочої слала листи на фронті (Логв., Давні ранц, 1961, 59); // перен. Виявляючи своє ставлення до кого-небудь, звертати до нього мову,

усмішку і т. ін. Федь, відходячи, шле солодку посмішку офіцерові (Ю. Янов., IV, 1959, 186); Він з жаром фанатика звертався до бога, слав йому неміло складені молитви, щоб Тимофій приплив до берега (Стельмах, II, 1962, 203).

СЛІТІ погрози — погрожувати. Була війни сумна пора.. Всі слали горогу погрози (Сос., I, 1957, 433); Слітні привіт (вітання, покліни, покльони, поздровлення і т. ін.) кому — вітати кого-небудь (звичайно у листі) або передавати вітання. Про нього пишуть у газетах і шлють привіти земляки (Сос., II, 1958, 439); — Що ваш Роман може нового написати! — вже сердиться десятичкий. — Жив, здоров, чого і вам бажає, а далі всім шле покльони від високого неба і до низької землі (Стельмах, I, 1962, 512); Слітні прокльони (прокльяття) кому, чому — проклинати кого-, що-небудь. Вхопившись рукою за груди, щось шепче [чоловік], припавши ниць до землі... Чи то покльони б'єд а чи прокльони шле?.. (Мирний, I, 1954, 358); Люди є різні. Характери різні. Отак і в козанні: один гагаєє, Ставить вижого, прокльони шле грізні (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 91); Не візьме білий рушницю в руки, Страшного списа не ожиге... Прокльяття шле, безсилий з муки, На панування світове (Гр., I, 1959, 259).

◇ **Нехай** (хай) бог (господь) шле що, заст.— уживається при побажанні добра, здоров'я і т. ін. Нехай бог шле добре здоров'я і жінці і діточкам твоїм (Шевч., VI, 1957, 201).

3. Направляти, скеровувати що-небудь у певному напрямку, до когось, чогось. Вчора грало-шуміло воно [море] Без вітру, Сьогодні вже тихо і лагідно до берега шле свої хвилі (Л. Укр., I, 1951, 150); За кожну краплю крові слав він кулі у ненависні ступи ворогів (Сос., Солов. далі, 1957, 34); Високе небо виблискувало, як полум'я в відрі, сляло на землю тижі шуми (Тют., Вир, 1964, 374); // Спрямувати на щось, кудись (проміння, світло, погляд і т. ін.). Моз зачарований, стоїть Базилісарай. Шле місяць з неба промені злотисті (Л. Укр., I, 1951, 70); В золотім небі зорі, як сілчички, шлють байдуже світло на замовклий брук (Сос., II, 1958, 100); Печальний шлють очі погляд у сірі безодні, качуть пристрасно, ждуть сонця, привіту, далекої ласки (Хотк., II, 1966, 266).

СЛІТІ ², стелю, стелеш, недок. Те саме, що стеліти. Стелить перед столом рушник (Сл. Гр.); Вона перед ними стеле оксамити та атаєси, що від старої панії має (Вовчок, I, 1955, 115); Четверо дітей ляглося уже лягати спати на полу, а Лега сляла їм (Гр., II, 1963, 353); Насилау я дждався вчора, та мерції зсєліє сляти і ліг спати (Мирний, IV, 1955, 353); Увійшла господарка, принесла соломи й почала сляти нам постіль (Досв., Вибр., 1959, 73); Ще пам'ята донині сивий Київ Рядки друкованих уперше літер... На Федорова гріб із львівськиз ясенів Пожовкле лията стеле львівський вітер... (Павл., Бистрина, 1959, 24); *Образно. Осінє сляла по землі свої золотавий килим... (Збан., Над Десною, 1951, 133); Товстощі столітні дуби ще сляли ранкові тіні по косовору до ставка (Ле, Ю. Кудря, 1956, 100); Відходив день, і сляла ніч тумани... (Сос., I, 1957, 475).

СЛІТІ покосів (покіє) — те саме, що Клясти покосів (покіє) (див. клясти). Легко косить на горі: вітер прогладжує, коса коротенька. Зієтється низько косар — і стеле, стеле, стеле покіє за покосом (Хотк., II, 1966, 316); Коси знов сичали в траві, косарі бовтались у болоті, сляли покоси (Горд., II, 1959, 199).

СЛІТІСЯ ¹, плється; мим. ч. слявся, слялася, лося; недок. 1. Направлятися, йти до когось з чимсь дорученням. Мене мати та й не була — Самі сльози лють-

ся: Од милого людей нема, Од нелюба шлються (Нар. лірика, 1956, 252).

2. до кого. Те саме, що заслятися 2.
СЛІТІСЯ ², стелюся, стелешся, недок. Те саме, що стелітися. Під ногами сляєся пухкий килим з трави і листя (Кучер, Пов. і опов., 1949, 84); Барвінок ціє і зеленє, Сляєся, розстїляєш (Шевч., II, 1963, 399); Праворуч, сльїлки оком сяєнеш, сляєся степ (Гр., II, 1963, 82); Густий ліс — неїжджений, неходжений, сляєся навкруєи (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 276); Перед нею сляєся три шляхи. Котрим шляхом бігти? (Н.-Лев., II, 1956, 83); Часом дим ішов угору, а часом сляєся по землі, сивиною, як туманом, покриває луз (Тют., Вир, 1964, 253); Христа узопила рядно, подушки і побієла слятися (Мирний, III, 1954, 161); Посидіши так одне проти одного, Тиміш Іванович казав: — Стелєся Саломонія Пилипеня сляєся (Вшпя, I, 1956, 350).

◇ Шоб дорога сляєся скатертю див. скатерть.
СЛЕБЕЗУВАННЯ, СЛЕБІЗУВАННЯ, я.с. Дія за знач. слезебувати, слезізувати.

СЛЕБЕЗУВАТИ і **СЛЕБІЗУВАТИ**, ут., уєш, недок., розм. 1. Читати по складах. Досі Наумиха не знала, що Семен вчитьєся грамоти.. Наумиха аж скипіла, почувши, як й Семенко слезебує з навісної книжки (Кочуб., I, 1955, 102); [С т х а:] А ти письменний? [Г а п о в:] Слезебує потроху (Сам., II, 1958, 158); // Мляво, повільно, одоманітно читати або розповідати. Дивись, як слезізує, аж нудно слухати (Сл. Гр.).

2. Недоброзичливо, несхвально обговорювати кого-, що-небудь; пересуджувати. По городу пішла поголоска. Люди слезебували про їх довіє гулянки удово поза городом (Мирний, III, 1954, 198).

3. Говорити багато, без утину, безладно, часто про що-небудь неістотно, нецікаве, не варте уваги. Параска рада, слезебує по всьому місту, який у неї син розумний (Мирний, IV, 1955, 78); // Говорити запобігливо, підслєсивно. — А ми ждемо, не дожждемоєся вас, — почав він слезебувати перед нею (Мирний, IV, 1955, 145).

СЛЕБІЗУВАННЯ див. слезебування.

СЛЕБІЗУВАТИ див. слезебувати.

СЛЕЗІТИ, йть, недок., розм. Повільно текти, втікати краплями або тоненькою цівкою (про рідну). Яром вода слезить (Свидн., Люборацькі, 1955, 18); // бєгос. Середина землянки. Стїни кирі, смуєи по стїнах — видко, що по них слезить (К.-Карий, II, 1960, 153); Підвієся я на лікоть, гляну... нога, як колодка... а з великого пальця так і слезить (Тесл., З книги життя, 1949, 45).

СЛЕЗІТИСЯ, йтьєся, недок., розм. Те саме, що слезіти. Все ще лежала [дівчина] нерухома... з невеличкою ранкою на чолі, з якої кров слезилася каплями (Фр., VI, 1951, 162).

СЛЕЙД див. слайд.

СЛЕНГ, у, ч., лінез. 1. Розмовний варіант професіонального мовлення; жаргон.

2. Жаргонні слова або вирази, характерні для мовлення людей певних професій або соціальних прошарків, які, проникаючи в літературну мову, набувають помітного емоційно-експресивного забарвлення.

СЛЕСЕР, а, ч. Багатоплшковий верстат для перерізного розпилювання деревини (рейок, колод).

СЛИ, спол., діал. Якщо. Коли з розумним говорю, то ся розуму наберу, а сли з дурним, то й сєтл загублю (Номіс, 1864, № 5687); — Сли дістанеш відповідь, лист, то не їдь просто до двора, а поїдь в гостинця просто на толоку (Фр., III, 1950, 439).

СЛІВА, п, ж. 1. Садове і лісове плодове дерево або кущ з соковитими плодами перев. фіолетового або жовтого кольору з величкою довгастою кісточкою. Між

зеленою листвою вишняку, груші, слив та яблунь біліли чепурні заточки (Мирний, I, 1949, 128); Тоненькі глянці слив зникали під вагою темно-синіх сливок (Фр., IV, 1950, 201); Підіймалася [біля хвіртки] стара, з потрісканим стовбуром і сіллям слива (Стельмах, I, 1962, 157).

2. Плід цього дерева або куща. Навиши рецепти поведла з яблук і слив, спосіб жаринування слив і грушок (Л. Укр., V, 1956, 178); Смиють сливи, червонобокі повні персики вгинають гілля... (Гончар, III, 1959, 128); На чистих яблуках і сливах, укритих ніким не займаною патиною, бриляти найчистіші дощові краплини (Довж., I, 1958, 95); *У порівн. Стоїть дівчинка там же, над прірвою, дивиться на нього — такі великі темні очі, як сливи... (Крот., Снів..., 1948, 17).

◇ [Сидіти] як (на́че і т. ін.) [сорбка] в сливах — ніяково почувати себе. Сидить, як сорока в сливах (Номис, 1864, № 3193); [Га л я (помітивши, що Яєдоха наче в сливах):] Ходімо, Дуню, й ми туди.. А ви посидьте тут (Мирний, V, 1955, 153).

СЛИВЕ, присл., розм. Те саме, що майже. Букали вони наманяли сливе цілий день (Н.-Лев., III, 1956, 291); В пострі було тихо. Останнє листя падало з дерев сливе без шелесту (Л. Укр., III, 1952, 565); Ми відчули сильну втому і аж тоді згадали, що не спали сливе цілу ніч (Досв., Вбр., 1959, 109); Боєць сливе біг, ажмога ширше розставляючи ноги, щоб не впасти.. Нарешті прибіг на умовлене місце (Тют., Впр, 1964, 316).

СЛИВЕНЬ, присл., розм. Те саме, що майже. — Ходжу по тих покоях, немаче по надрію. Де ж пак, од кутка до кутка сливень цілі гонці! (Н.-Лев., I, 1956, 162).

СЛИВИНА, н, ж., розм. Те саме, що сліва. Нема над рибу линику, м'ясо свинку, згоду сливину, а дітку Марину (Номис, 1864, № 7524).

СЛИВКА, н, ж. 1. Те саме, що сліва. Садок там гарний, тільки, звичайне, залучений.. В там хороші дуби, бересті і сливок видимо-невидимо (Л. Укр., V, 1956, 245); Сидіс Славо в садку за хатою. Там стояв під сливою старий осліт (Марг., Тв., 1954, 229); — А мені сливок там жарі... Так забажалося кислого (Тесл., 3 кнги життя, 1949, 81).

◇ Ускобичте у сливкі — опинитися у непрямому становищі. От у такі сливки ускобичли наші старости! Підняли облизня (Кв.-Осн., II, 1956, 443).

2. розм. Те саме, що пісанка. СЛИВКОВИЙ, а, е. Прікм. до слівка. З обох боків гранати сиривають в корінням дерева з сливкової алеї (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 412).

СЛИВНИК, ч. 1. род. а. Садок із сливових дерев або молада сливова порість. Хата була стара, напівзруйнована, з одного боку — ясени, з другою — сливник та горобина (Вас., IV, 1960, 10); Леоруч — вишник, ближче до ставка — сливник... (Вишня, II, 1956, 339); У вузьких в'язках, обставлених тинами, тягло з сливників тонким припазом диму (Павч, В дорозі, 1959, 32).

2. род. у, діал. Слив'янка. СЛИВНЯК, а, ч. Те саме, що сливник. Столітні верби над низьким парканом. У сливняку солом'яний курінь (Зеров, Вбр., 1966, 81); Садок той уєсь був заріє вишеням, сливняком і рясними грушами і яблунями (Сл. Гр.); Міцний сливняк.

СЛИВОВИЙ, а, е. 1. Прікм. до слівка. Перед моїми очима майнула німецька колонія з високими білими мурованими домами, котрі тонуть в зеленіх грушевих та сливових садках (Н.-Лев., II, 1956, 388); Внизу село лежить таке кучеряве. Кучерт тополеві, срібненькі підіймаються гору; інші, чорні, повисали над клунями; ще інші, вишневі, сливові позивають хати (Тесл., 3 кн-

ги життя, 1949, 111); Сливове гілля; // Вигот. із слив (у 2 знач.). Михайло сидів на борозні і те пирого з сливовим повидлом (Томч., Жиєняки, 1964, 40).

2. Кольору стиглої сливи. Жхара була сливовою, з підпаленими сонцем краями, щогвилі густішала, наливалася виручою каламуттю, доки не стала внизу чорною, гвгрі жовтогарячою, як глина на призьбі (Тют., Впр, 1964, 327).

3. Уживається у складі назв окремих шкідників слив та деяких інших плодкових дерев. Сливовоа плоджерка — метелик, менший за метелика яблуневої і грушевої плоджерок, темно-коричневого кольору (Хлібороб Укр., 5, 1966, 31).

СЛИВОВИЦЯ, і, ж. 1. Те саме, що слив'янка. Навколо було чути сміх, жарти, дзенькіт склянок, по вінця повних дужмяної сливовиці (Жур., Вечір..., 1958, 270); Він вийшов на кутку і незабаром повернувся в невеличкому пляшечко в руках. — Неважно в мене були земляки, то оце передали... Сливовиця на меду (М. Ол., Леся, 1960, 167).

2. діал. Горілка із слив. СЛИВОНЬКА, н, ж. Пестл. до слівка. *Образно. Звела мене не біда, А дівчина молода.. Губоньками зраїла [захопила], Губоньками, Сливоньками (Пісні та романск..., II, 1956, 122).

СЛИВОЧКА, н, ж. Зменш.-пестл. до слівка. Навкруги могили зеленіє молодий садок. Тут єсть і сливочки, і яблуні, і морелі, і навіть виноград (Коцюб., III, 1956, 45).

СЛИВ'ЯНКА, н, ж. Сливовоа наливка або настояйка на спирті, горілиці і т. ін. Кубками пили слив'янку, Мед, пиво, брагу, сирівець, Горілку просту і калганку, Курієсь для дуку яловець (Котл., I, 1952, 73); Дід Андрій на radoцях знайшов ще у льоху барильце міцної слив'янки (Кач., II, 1958, 471).

СЛИВ'ЯНОЧКА, н, ж. Пестл. до слив'янка. — Слив'яночки, дитинко, принеси, — наказала їй господина. — Тей, що в гранчатою штофі, на меду... (Добр., Очак. розмир, 1965, 203).

СЛИЖ¹, а, ч., розм. Невелика прісноводна риба родини коропових, тіло якої майже без луска, вкрите слизом; сиква. Він і його сини.. внай ляскають патицками, моз слижі в теорсті зиваються (Фр., VIII, 1952, 10); *У порівн. Він [хлопчик], як слиж, висуваєсь з-під долонь і утикає під стіла (Черемш., Тв., 1960, 35).

СЛИЖ², а, ч. Поперечний брус у стелі з хмизу. Стріха займалася. Мишко чув, як тріщить солома.. Кологосники прибігли, коли вже опаи крокаи й горліи слижі (Загреб., Європа 45, 1959, 293).

СЛИЗ, у, ч., розм. СЛИЗЬ, і, ж. В'язка рідна, що виділяється деякими клітинками рослин, тварин і людини. У будь-якій водній рослини, що її наскляють, виділяють слиз — органічні речовини (Наука., 9, 1970, 13); Грипозна інфекція передається від хворої людини здоровій через краплини сливи, слизу (Наука., 1, 1958, 20); Шкіра риб зверху вкрита сливом (Вигот. чуцел..., 1956, 5); // Слизький, в'язкий наліт на поверхні чогоньбудь, що виникає від вогкості і бруду. [К а м о:] Як набридло! Жандарма глумливий оскал, а під пальцями слиз кам'яної стіни (Левада, Драма..., 1967, 5); Щось ворухилося [на дві річки] і випиналося.. жажало Оріску холодом і слизю (Тют., Впр, 1964, 520).

СЛИЗЕНЬКИЙ, а, е, пестл. Те саме, що слизькенький.

СЛИЗЕНЬКО, пестл. Присл. до слизькенький. СЛИЗИСТИЙ, а, е, рідко. Те саме, що слизуватий.

СЛИЗИТИ, їть, недок., розм. 1. Бути, робитися слизькцем. Шлях слизит після мряки (Сл. Гр.).

2. Те саме, що слезіти. *Ідемо до річечки, що текла або слизила внизу край вигону, серед очерету та осоки* (Н.-Лев., VI, 1966, 93); — *Слизить вода, осувається порода... але хіба це новина? То ж звичайні умови для шатобудівника* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 198); *Там [на схилі двох гір] слизило невеличке джерельце й була змога воду пити доскоchu* (Льв. Міжгір'я, 1953, 154).

СЛИЗНУТИ і **СЛИЗТИ**, зву. знеш.; мин. ч. слиз і слизнув, ла, ло; док., розм. Те саме, що зслізнати і зслізти. *Глядь назад — понури скали Всі від мене пострікали. Довгим рядом в степ біжать... Слизли — сліду їх не знаєш* (Бор., Тв., 1957, 75); *Слиз. наче крізь землю пішов* (Сл. Гр.).

Щоб (бодай) ти (він і т. ін.) слизі! — те саме, що **Щоб (бодай) ти (він і т. ін.) зслізі!** (див. зслізнати). *Проклята горіючка...! Щоб вона слизла в світу божого для людського щастя!* (Кв.-Осн., VI, 1957, 678).

СЛИЗНУТИ, ну, веш, док. 1. Легко, швидко сковзнути по гладкій поверхні. — *Дошки-сестрички, тісніше ляжте! Хай хвиля по вас слизне і в море полетить. Не пускайте води до нас!* (Ю. Янов., I, 1958, 159).

2. Рухаючись повз кого-, що-небудь, майже торкнувшись його. *Голі по лікті руки, вогні, в запалом свіжого м'яса, слизнули повз мої щокі* (Коцюб., II, 1955, 357).

3. перен. Пробігти не зупиняючись, не затримуючись довго на чому-небудь (про погляд, зір і т. ін.); // також чим. Швидко гляннути. *Сестра придивалась до неї пильніше, потім швидко поглядом слизнула по всім її постаті* (Л. Укр., III, 1952, 746); // *З'явиться на мить і зникне* (про усмішку, тривогу і т. ін.); *промайнути. Іван помітив, як тривога слизнула по обличчю у неї, звелла її брови* (Коцюб., II, 1955, 347).

СЛИЗНЯК, а, ч. Те саме, що слизнік 1, 2. *На жаль, велика вага черепашки не дозволяє культивувати їх у космічному кораблі. Слизняки (Limax maximus) більш придатні для цього* (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 5); *Йому здавалось, що до боку його причепився якийсь поганий слизняк* (Фр., III, 1950, 441); *Палео зблід, у грудях знову запекло, в очах потемніло: — Слизняк! Ти й тут блягуток стов...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 585); *У порівн. *Різ за роком минав, а я лизив по світі, мов той слизняк, тизо, безслідно, в вічній страсті перед вуїком* (Фр., I, 1955, 346).

СЛИЗОВИЙ, а, є, фін., анат. Який є слизом, який складається із слизу. *Слизова рідина; Слизова речовина; // Який містить у собі слиз, який виділяє слиз. Слизова залоза; // Стос. до слизу. Слизовий бактерій — це мало вивчена хвороба (Шкідл. і хвор. рослин, 1956, 304); // у знач. ім. слизова, вбі, ж. Те саме, що Слизова оболонка. Хвороба [ячур] проявляється підвищенням температури, висипанням дрібних пухирів, які містять серозну рідину, на шкірі і особливо на слизовій рота* (Лікар. експертиза..., 1958, 145).

△ **Слизова оболонка** — тонка, завжди вкрита слизом оболонка, що вистеляє внутрішню поверхню деяких органів людини та хребетних тварин. *Під впливом переливання крові теорія на очах воскресла: шкіра і слизові оболонки розеюють, озололі кілцівки зігріваються* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 288).

СЛИЗОВИК, а, ч. Нижча безхлорофільна рослина, що живе на залишках рослин. *В клітинах бактерій, синьо-зелених водоростей, слизовиків, грибів кромкалю немає* (Практ. з анат. рослин, 1955, 29).

СЛИЗОТА, в, ж., розм. 1. Слизькість (на дорогах, стежках і т. ін.), що виникає від дощу, ожеледі тощо. *Кінч не кований та й боїться слизоти* (Сл. Гр.); *На горі, йдучи прямо посеред вулиці, позади якісь сірі жіночі постаті... слизуючись мовчки подолати слизоту*

(Григ., Вибр., 1959, 383); — *Де так, сину, довго барився? А я вже чого не передумала: чи не опав на дорозі. Мерзлата, слизота тепер, що й здоровий валиться з неї* (Стельмах, Правда..., 1961, 96).

2. Те саме, що слиз. *Ніздрі його [вовна] затриміли і покрилися слизотою* (Тют., Впр, 1964, 506); *У нього [коця] задні ноги циркульем, а ока тече якась слизота* (Вішня, I, 1956, 54).

СЛИЗОТЕЧА, і, ж. Захворювання дерев і кущів, яке супроводжується виділенням слизу із гілок і стовбура. *Слизотеча... спостерігається переважно на деревних культурах при пошкодженнях стовбурів* (Захист рослин..., 1952, 87).

СЛИЗОТИТИ, тіть, недок., розм. Підсил. до слизнати. *Стіни [хатки] попрогнивали, висаювалися... а повесні текла всяка нечисть — слизотіла й пінула* (Марний, I, 1949, 234).

СЛИЗТИ див. слизнати.

СЛИЗУВАТИЙ, а, е. 1. Вкритий слизом. *Слизуватий сало* (Сл. Гр.).

2. Подібний до слизу, який нагадує слиз. *Камбі — це тонкий слизуватий шар, що міститься між лубом і деревиною. Його можна помітити ранньою весною, коли зняти кору з молодого гілки дерева [верби]* (Стол.-Буд. справа, 1957, 9); *Розрізавши алоє, можна побачити желеподібну середину листка, що складається з великих клітин, наповнених слизуватим соком — чудовою лікарською речовиною* (Хлібороб Укр., 6, 1968, 45).

СЛИЗЬ див. слиз.

СЛИЗЬКЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до слизький.

СЛИЗЬКЕНЬКО, пестл. Прися. до слизькенький.

СЛИЗЬКИЙ, а, є. 1. Дуже гладкий, який майже не утворює тертя, на якому важко втриматися, встояти; який ледве утримує на собі кого-, що-небудь; ковзкий. *Христя спускається з гори. Та й слизька ж яка! Ноги так і йдуть; коли б це не внасти* (Мирний, III, 1954, 242); *Він давно згубив свого картузика, клякка разів падав на слизькій дорозі* (Коцюб., I, 1955, 135); *Вразнула десь васуєш, і в казemat важко опав чоловік, віраваши з слизької драбинки* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 103); *Земля після дощу стала слизькою* (Томч., Готель..., 1960, 12); // *Якого ледве можна втримати в руках; порський. Таке слизьке, що й двома руками не одержиш* (Укр. присл., 1955, 295); *Назустріч мені постілали з базару жінки..., з їх коштів, повних слизького м'яса, виглядали бареток і пероцист* (Коцюб., II, 1955, 361); *Важкі колоди й слизькі дошки випорскували в рук, падали в ковбани разом з людьми* (Довж., Зат. Десна, 1957, 305); // у знач. ім. слизьке, кобо, с. Дуже гладке місце, на якому важко втриматися, встояти. *У порівн. *Гесподина підійшла, обережно ступаючи, наче на слизькому* (Ткач, Плем'я..., 1961, 71); // перен. Який може призвести до поганих наслідків; ненадійний, небезпечний. — *Великий світ, та слизькі дороги: той, дивись, там підскознуєш, той — там спіткнуєш, .. і не наї, зрішним, карати свого брата! — відмовив Максим* (Л. Янов., I, 1959, 296).

◇ **Виводити (вивести) на слизьке; Збивати (збити) на слизьке** — ставити кого-небудь у скрутне, незручне становище. *Гурій «відкусює» свого суперника удивними словами; водночас не губить надії валуцати його у якийсь сільце чи вистети на слизьке* (Вол., Місячне срібло, 1961, 266); *Заганяти (заганяти) на слизьке див. заганяти¹; Заганятися (заганятися) на слизьке див. заганятися; Залишати (залишати), лишати, лишати на слизькому* — залишати кого-небудь у непевному становищі. *Залишили [поклонники] в нові борги, плачучи надію виборсатися після вічання. Потім зітхав поверталась [Клавда] до них спаною, залишаючи на слизь*

кому (Вільде, Сестри..., 1958, 454); Зв'одити (звесті) на слизьке див. зв'одити; Крутітися (покрутітися) на слизькому — бути у скрутному становищі, зазнавати труднощів. — *Торговці людей татарських за Перекоп не пускали. Нейай покрутіться на слизькому, гаспиди* (Рабак, Переясл. Рада, 1953, 570); *Наганяти (нагнати) на слизьке див. наганяти; Підбивати (підб'яти), збивати, зб'ити) на слизьке — проковувати, птовхати когонебудь на якісь нещевні, небезпечні вчинки. Лише згодом зблизнула смисла появи отієї вітраної [Зіни], коли вже й ніч почала спливати, а Груні й Надії все нема та й нема. Ой лишенько, це ж ота шльондра і її на слизьке підбила!* (Баш, На. дорозі, 1967, 182); *Коли ж дехто з [іноземних] туристів намагався провокаційними запитаннями збити її на слизьке, — ця звичайна прибиральниця поводиться з такою самоповагою, що її годилося би наслідувати кожному* (Вітч., 4, 1964, 209); *Попадати (попасти) на слизьке (рідко на слизьку); Скохати (наскохити) на слизьке — опинитися в скрутному, незручному становищі. — Мені здалось, що ти, Андроне Попаловичу, потрап на слизьке, а признатися не хотів, — засміявся Броварник (Стельмах, Правда..., 1961, 223); Троянці схаменулись, Та всі до Турна і сунулись; Пам Турн тут на слизьку потрап Вилле, хитрив і уживався, І тільки к Гибру що добрався, То в воду стриб, — пущився вплаз (Котл., 1, 1952, 241); — Треба довідатися, куди ті гроші йдуть. — Старшина побачив, що наскочив на слизьке, і зараз звернув у бік: — Гроші всі цілі (Гр., II, 1963, 360); Припертий (приперте), прив'ерте) на слизьке — який опинився у безвихідному становищі. *Припертий на слизьке, німець, зрештою, добуває із своєї торби нещасну копійчану бірку (Гончар, Таврія, 1952, 154); Ставати (статі), ступати, ступити) на слизький шлях (на слизьку дорогу) — втрачати правильний напрямок у діяльності, поведінці тощо. [Я ро ш е н к о:] Ви стали на слизький шлях, товаришу Заболотний. [В і к т о р:] Я не знаю, чому ви набулися повчати мене [Лев., Драма..., 1967, 374]; Притикуєна, заколашши панича, ступав на слизький шлях (Мирний, V, 1955, 360).**

2. Вкритий слизом. *Я чую, як в траві метелик колизнеться, Як гадина слизька до зїлля доторкнеться* (Бор., Тв., 1957, 69); *Христинка Максиміона кинула слизького коропа в таз* (С. Кравч., Бувальщина, 1961, 108); *Медуза Морський голодець... Кругле, як мисочка, біле... слизьке, голодне й прозоре...* (Вшвіня, I, 1956, 176); *Гарбузи б'ють прямо об землю, а потім в їхніх волохистих павах вибирають слизьке насіння* (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 60); *Торні стіни невеликої кімнати були аж слизькі від ціли* (Коцюб., I, 1955, 39).

3. Який містить слиз або схожий на слиз. *Оля любовно ворухила довгі кімця ще сировий ковбас... без огиди дячулючи руки у слизьку юшку, що стікала на дошку стола в жертвої птиці* (Коцюб., II, 1955, 360); *Вітер лине отах над болотом, де й вода вся важка, мов свічадо тм'яне, обрана в ряску й слизьке баговина [баговиння]* (Л. Укр., I, 1951, 224); *Під льодом вода заткнулася, зогрїлася, слизька, зелена* (Горд., Чужу ниву..., 1947, 144).

4. перен. У якому прихована щось небезпечно, двозначне, сумнівне і т. ін. *Не знаю, чи видрукують [«Гата шогара»], бо тема в цензурного боку дуже слизька* (Коцюб., III, 1956, 256); *Він збираєсь поговорити в Карпат на досить слизьку тему* (Шовк., Інженери, 1948, 109); // *Який умів легко, спритно знаходити вихід із скрутного становища, вдаючись до хитрощів, підступу. Серед них ми бачимо... редактора «Нової ради», слизького і шквуртливого* (Блян, II, 1958, 241); // *Нещевний, нещврий. Хто розбере цього чоловіка — надто вже він тихий та слизький, влєсидивий та вкрадливий* (Чаб.,

Балкан. весна, 1960, 295); *Не алюбила його Докля. Не за ті цукерки, що дітям не дав, а за те, що якийсь він слизький був, дуже низько клянявся усім Чумакам* (Кучер, Прошай..., 1957, 82); // *У якому в щось непристойне, слаسه; // Який виражає щось непристойне, слаسه. Ного слизькі, блудливі очі Зирчать [зирять], як з нірок зобрази...* (Шпорта, Мужність, 1951, 91).

СЛИЗЬКІСТЬ, кость, ж. Властивість і стан за знач. слизький.

СЛИЗЬКО. Присл. до слизький. *Взявся [Іван] чистити коропчаків. Луска сипнула на лице, риба слизько виплювалася з рук* (Гуц., Скупана..., 1964, 247); // *у знач. присудк. сл. Де дощ іде, а де слизької* (Укр., присл., 1955, 288); *У нас нині віділає, мокро страз, слизько* (Коцюб., III, 1956, 171); *Колонка стояла на зорбику, тут було слизько, розлита вода позамерзала, легко було впасти* (Сенч., На Ват. горі, 1960, 9).

СЛИЗЬКУВАТИЙ, а, е. Довсть слизький.

СЛИМАК, а, ч. 1. Безхребетна тварина роду червононогих моллюсків; равлик. *Голе м'яке тіло слимака акрите слизом, що залишається, як добре видимий слід, на шляху, яким проповз слимак. Слимак — строго кольору* (Шкідн. поля..., 1949, 11); *Виноградні слимаки давно споживаються в їжу людиною, а устриці вважаються делікатесом* (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 5); *У порівн. *Вона, мов той слимак у свою шкаралущу, стовпалася у власне горе* (Коцюб., I, 1955, 122); *За годину години Слимачком повеє над ним [князем] (Фр., XIII, 1954, 19).*

2. перен., розм. Безхарактерна, слабовільна, пікчемна людина. — *Цей безвольний слимак не страшний. Він боїться викриття і мовчатице* (Хвцпак, Невгамовна, 1961, 42).

3. заст., розм. Послушник. *Добре врем'я угодишши і сіркою хліб накуриши, — Без крику крадуть слимаки Гусей, качок, курей, індиків у Гегалів і Амаликів, Що роблять часто і доки* (Котл., I, 1952, 226); — *Дивіться... ондечки стоїть недоук попович, що тиняєсь по монастирях, був слимаком та розписє* (Н.-Лев., IV, 1956, 294); — *Певно, твої слимаки подумали, що і я польський пан, — зауважив Сагайдачний, — бо дого не хотіли відчинити* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 124).

СЛИМАКОВИЙ, а, е. Прикм. до слимак 1.

◇ *Слимаковим хідом — дуже повільно. Слимаковим ходом постував відділ наперед, — уже Бурунда почав нетерпитися [нетерпелівитися]* (Фр., VI, 1951, 123); *Жаль, що у нас комуєсь усе мусить їти таким тихим слимаковим ходом* (Л. Укр., V, 1956, 95).

СЛИМАКУВАТИЙ, а, е. Який нагадує слимака, схожий на слимака (у 1 знач.). *Як дитина, плєска [Прокіп] у долоні, коли срібні плитки описували по дощці гарні слимакуваті закрути* (Фр., II, 1950, 265).

СЛИМАЧОК, чка, ч. Зменш. до слимак 1. *Я побіг на пасовисько, назирає усяких дрібних слимачків, накопав хробачків і виловив з води добру жменю жаб'ячої ікри* (Фр., III, 1950, 253).

СЛИНА, в, ж. Рідина, що виділяється особливими залозами у ротовій порожнині людини та хребетних тварин, зволожує ротovu порожнину й сприяє змочуванню та перетравлюванню їжі. *В Кайдаша натекло, повний рот слини* (Н.-Лев., II, 1956, 280); *Мав він неприємну вичку, розмовляючи, забуватися і брикати слиною на співбесідника* (Гончар, Таврія, 1952, 139).

◇ *Говоріти (вигукувати, даяти і т. ін.), щоб сліна на язик принесе — говорити, кричати і т. ін. все, що заманеться. — Се була кренка [міщан] жінка і остра на язик, почала шарпанися во мною і даяти, що сліна на язик принесе* (Фр., IV, 1950, 393); *Ковтати сліну див. ковтати; Розпускати (розпустити) сліну див. розпускати; Сліна квітиться (покотилася, течє, потекла і т. ін.);*

Сліна на язык набігає у кого, кому: а) комусь дуже хочеться з'їсти або випити щось смачне, апетитне. *Він тоді [працюючи на фабриці] пив пиво.. Чисте, золоте, холодне пиво... Гьфу! слина котиться...* (Коцюб., II, 1955, 8); *У мене аж слина покотилася від гадки про м'ясо та про пиріжки* (Багмут, Опов., 1959, 5); *Оповідая Іван про все те [що варилося у їхній печі] так смачно, що аж слина текла по губах* (Збан., Сеспель, 1961, 224); *Коли пан Дулькевич удрів рибу, в нього потекла слина* (Загреб., Європа 45, 1959, 98); б) комусь дуже хочеться мати, придбати щось, оволодіти чим-небудь і т. ін. *Цариця, цар, дочка Лавина Зглядалися проміж себе, із рота покотилася слина, До себе всякий і гребе Які достались їм подарунки* (Котл., I, 1952, 173).

СЛІННИТИ, ню, вшш, недок. 1. перек. Змочувати, зволожувати слиною. *Побіг [Кравцовський] до Славака й зачав його обнімати й цілувати. Слинне його в'язним ротом* (Март., Тв., 1954, 260); *Кулина мочки сіла за прядку, скубла волокно, слинила й тязла нитку* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 234); *Ось восереджено щось пише, раз у раз слинячи олівець, тітка Явдоха* (Зар., Світло, 1961, 16).

2. перек., перек., розм. Плакати. [Б е б е х:] *Чи не сором тобі, пане сотнику, хлипати, мов стара баба? Тільки що зрабрюєш, а теперечи й слинши* (Стор., I, 1957, 296); — *І мати ото тебе відпустила? — А що вона? Вона й тепер слинить, ну й хай слинить. Подумави — жіночі слодози!* (Збан., Єдина, 1959, 354).

СЛІННИТИСЯ, ться, недок. Змочуватися, зволожуватися слиною. — *Як то слинитесь? Я ще не чує, щоб земля слинялася* (Фр., IV, 1950, 10).

СЛІНІВКА, в, ж., вет., зах. Яшур.

СЛІНКА, в, ж. Пестл. до сліна. *Денис сів на піску, витер рукавом сонку слинку в губіе. — А що, хлопці, буде, як телюця снитесь? — запитає він басом* (Тют., Впр, 1964, 44).

◇ **Ковтати слинку див.** ковтати; **Розпускати** (розпустити) слинки *див.* розпускати; **Слинка** *квітється* (покотилася, течє, потекла і т. ін.) у кого, кому — те саме, що **Сліна** *квітється* (покотилася, течє, потекла і т. ін.) (*див.* сліна). *Руха тязлася до чарки, котилася слинка* (Мирний, III, 1954, 268); *В о. Мойсеє аж слинка покотилася. Чудові пацюці торкнули його фантазію* (Н.-Лев., I, 1956, 118); *Салат, редька густо зеленіють біля тину — в Гриця аж слинка течє: це б він тут поласує...* (Збан., Сеспель, 1961, 427); *«Наварили б вареників, Сіли край стола...» Тут старому вже по горлі Слинка потекла...* (Рудан., Тв., 1959, 170).

СЛІННИЙ, а, е. Прямк. до сліна. Слинний рефлекс. △ **Слінні залози** — залози, що виділяють слину. *Із сливових слинних залоз на всяку їжу течє.. слина — мастильна слина для легшого прослиняння їжі в шлунку* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 7); *Молоді шершні живляться соком, що його виділяють слинні залози личко* (Наука..., 2, 1970, 14).

СЛИНОВИДІЛЕННЯ, я, с. Виділення слини із слинних залоз. *Сухі харчові об'єкти спричиняють сильне слиновиділення, вологі, навпаки, — слабе або ніякого* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 14).

СЛИНОВИДІЛЕННЯ, я, с. Виділення слини із слинних залоз.

СЛИНОВИДІЛЬНИЙ, а, е. Стос. до слиновиділення. *Слиновидільний процес; Слиновидільний рефлекс.*

СЛИНОГІННИЙ, а, е. Який сприяє виділенню слини. *Слиновиділення у поросят на різні корми відбувалось по-різному.. Найменш слиногінними виявились вівсяна дерть і пшенична мука* (Фізіол. ж., VI, 3, 1960, 359).

СЛИНОТЕЧА, і, ж. Надмірне виділення слини. *Нікотин, який є в тютюні, шкідливо впливає на нервову*

систему підлітків, викликаючи у них головний біль, нудоту, слинотечу тощо (Шк. гігієна, 1954, 56).

СЛИНОЧКА, в, ж. Пестл. до сліна.

◇ **Ковтати слиночку** — те саме, що **Ковтати слину** (*див.* ковтати). *Гості слиночку косять, Сміхотворам потурають* (Гл., Вибр., 1954, 213).

СЛИНТЯЙ, я, ч., розм. Те саме, що **слиньб** 2. *Греба ізоловати наших білців від нестійких, боязливих, слинтяїв* (Довж., I, 1958, 146); *Всі.. чули владний голос Масла. Він гиркає на інженеріе, обиває неробами і слинтяями, а тих, хто пробуєа озригнатися, залякуєа* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 215).

СЛИНТЯЙКА, в, ж., розм. Жін. до слінтїяй.

СЛИНТЯЙСЬКИЙ, а, е, розм. Прямк. до слінтїяй.

СЛІНЯ, і, ж., заст., рідко. Сліна. *Як до мене заговорить, течє з губи слиня* (Чуб., V, 1874, 141).

◇ **Розпускати** (розпустити) сліни, рідко — те саме, що **Розпускати** (розпустити) слину (*див.* розпускати). [В а р к а:] *Ти чогось сліни розпустиє, як баба Горпина* (К.-Карий, I, 1960, 305).

СЛІНЯВИЙ, а, е, розм. 1. У якого постійно течє сліна з рота. *Хома тут і слуха, і найбільш усього, як стануть про скарби розказувати: як один чоловік в дідусев горбатеньким та на одну ногу кричим і на одно око сліпим та слинявим зустрієсь меж горбами* (Кв.-Осв., II, 1956, 229); [О д а р к а:] *Через тебе пропустила череду, телюця раба ескочила до Окунія, слинявий Семен зайняє в загіт* (К.-Карий, I, 1960, 202); — *Мамо, аби золота, аби діамантова була ото його слинява Дочка, то не взяв би її!* (Вільде, Сестри..., 1958, 83); *Посадив жінку на стару слиняву кобилу задом наперед.. і так повіз на ярм* (Хотк., II, 1966, 258); // у знач. ім. слінявий, вого, ч.; слінява, вої, ж. Людина, в якій постійно течє сліна з рота. [Г р и ц ь к о:] *Чи п'яти їй цілувати, щоб не міняла мене на слинявоого?* (Стар., Вибр., 1959, 252); // **Вкритий слиною**, вологий від сліни. *Гостий крамар і собі приложив жирнючи та слиняї губи* (Мирний, III, 1954, 89); *Слинявим ротом поліз [Салогов] цілуватися* (Стельмах, I, 1962, 518); *Він поклякє сабоку, кине у червону і слиняву пащу плитку шоколаду* (Тют., Впр, 1964, 408); // *лай.* — *Ти мене битимеш!* .. *Ти, слинява, задрипанка?* *Ану едарі едарі — Олександра найбільшала до Насті грізно, як чорна змара* (Коцюб., I, 1955, 72).

2. перек., зневажл. Безвільний, безхарактерний, нічемний. [Ж і в к а (до сусідки):] *Чого сей грець [грек] слинявий припався? Адже воємі, як побачить кров* (Л. Укр., II, 1951, 521); *Такою поезією розважати тільки слиняві пакки.. а не зачитувати їх тут на шостій році революції* (Вишня, I, 1956, 233).

СЛІНЯВИСТЬ, вості, ж., розм. Властивість за знач. слінявий. *Дівчина ненавиділа його за слабість, за слинявість* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 264).

СЛІНЯВКА, в, ж., вет., зах. Яшур. *Чути, що кадається [поширюється] сусідніми селами слинявка. Маржина дуже мучиться. То кадиються в піску болячки, ратиці гниють, відпадають. Корови траплять молоко...* (Круш., Буденний хліб..., 1960, 361).

СЛІНЯВО, розм. Присл. до слінявий. — *Добрий рюк, — ніякогоє чоловік, не знаючи, що й подумати. А до нього тим часом з-а воріт, слиняво похуюючи, проставляють голови круторозі* (Стельмах, I, 1962, 571).

СЛІНЯВЧИК, а, ч., розм. Нагрудник для маленьких дітей з дупкої тканини або клейовки для захисту одєжі від сліни й забруднення.

СЛІНЬКО, а, ч. і ж. 1. Людина, в якій постійно течє сліна з рота.

2. перек., зневажл. Безвільна, безхарактерна, нічемна людина.

СЛИХ, у, ч., *васт.* Слух, чутка. Прийшли слухи до мамої, що милого обито (Сл. Гр.).

◇ Ані (ні) сліхом [не] сліхати [ані (ні) відом (в вічі) не видати] *див.* сліхати; Сліхом знати (чувати і т. ін.) — з чуток, з переказів знати, чувати і т. ін. Бач, чуприна вже сивіє, Дітки підрастають і про рідну Україну Сліхом тільки знають... (Укр. поети-романтики..., 1968, 531); Сліхом сліхати [відом (в вічі) видати] *див.* сліхати.

СЛІХАННИЙ, а, е, *васт.* Дієпр. пас. мнв. ч. до сліхати.

Де це (се) сліхано — уживається при вираженні здивування або обурення. Де ж це видано, де ж це сліхано, щоб він оддав дитину комусь чужому, а не самій матері...? (Мирний, IV, 1955, 226).

СЛІХАТИ *теп.* ч. не *оживається*, *недок.*, *перез.*, *васт.* Чутн.

◇ Ані (ні) сліхом [не] сліхати [ані (ні) відом (в вічі) не видати] — не чути, невідомо нічого про кого-, що-небудь, немає когось, чогось. Ані сліхом сліхати, ані відом видати (Номис, 1864, № 1939); От години по години Стала упливати, А Якіма не сліхати, Видом не видати (Рудан., Тв., 1959, 79); Його ексцеленція приступив до стола в газетамі... Оє, а се що таке? Другоє опозиційника, «Стінника Польського», ні відом видати ні сліхом сліхати! (Фр., IV, 1950, 164); Сліхом сліхати [відом (в вічі) видати]! — традиційна формула, якою зустрічають здебільшого того, хто давно вже не був у когось, десь. Зесенко став перед ганком, зняв фашіндер [цвільдр] і приїтаєся до дам. — О! сліхом сліхати, в вічі видати! — гукнула Христина в-за стола (Н.-Лев., V, 1966, 243); — Лука Федорович! Сліхом сліхати, в вічі видати! Скільки літ, скільки зим! Та ще й в скринько... Прошу до гати! (Мирний, III, 1954, 200); [К а л е н к і:] А, сліхом сліхати! Здрастуйте, Платоне Калістратовичу! [А б л а к а т:] Здороєньки були! З неділею вас! (К.-Карий, I, 1960, 183).

СЛІЩЕ, а, с., с. г. Місце, де розставляють льон або полотво для просушування і відбілювання.

СЛІВЦЕ, а, с. і. Зменш.-пестл. до слів 1. Дідок усе її потішає якімись маленькими, сухенькими слівцями (Хотк., II, 1966, 294); Одно невеличке слівце «Дінь як молотком ударило її в голову (Мирний, I, 1949, 240); // Влучче, дотепше, виразне слово. Особливо жвавої надають розповіді широко представлени в байках Глібова різного роду слова і слівця від окремих часток до цілих слів, характерних для усного мовлення (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 427); Інколи можна зверігати — в перекладах з близької мови — і деякі діалектними або особливо цікаві слівця (Рильський, IX, 1962, 80).

◇ Влучче слівце — те саме, що Влучити слівце (*див.* слівце). — Що це — «шамовка»? — спитала Наталка. — Все, що жуємо. — Влучне слівце, — поморщився Дробот (Жур., Нам тоді..., 1968, 127); Гбстре (загбстре і т. ін.) слівце — те саме, що Гбстре (загбстре і т. ін.) слівце (*див.* слівце). Старий якою звуває з вічат, але вони одали, ніби не помічають того насмішкватого тону. Тільки вапальна Варя Кочубей насурмилась, ладна вже була колючити Сою якімсь вострим слівцем (Ткач, Плем'я..., 1961, 52); Закидати (закінюти) слівце кому, за кого — те саме, що Закидати (закінюти) слівце (*див.* слівце). Влас Харитонович тим часом кеапнєся і Надію залучити на підмогу: — Закинь йому слівце. Тебе він послуха (Баш, На.. дорозі, 1967, 144); — Хочеш, а за тебе [матері] слівце закину? — Не треба. Хочу побути вдома (Збан., Курил. о-ви, 1963, 203); Забвяти слівце [добре (прихильне)] за кого — те саме, що Забвяти [добре (прихильне)] слівце (*див.* замовляти). Альошка — начальник, і що б то за батька замовити

перед Чучком слівце! Хіба ж довадасться? (Логв., Літа..., 1960, 141); Красне слівце — те саме, що Красне слівце (*див.* красний); Мішє слівце *див.* міцний; [Не] для (з-для, ради) красного слівця *див.* красний; Не промовлять (не промовити) [і] слівця — те саме, що Не промовлять (не промовити) і слова (*див.* промовляти). Як-то тихо, глухо!.. По тижнях слівця було не промовимо бо-го (Вовчок, I, 1955, 266); Ні слівця, ні ціслівця *див.* ціслівця; Перекіннутися слівцем — те саме, що Перекіннутися слівом (*див.* слівце). Стожмювалася вона дуже, це правда: то в лікарні, то на курсах кваліфікації. А все ж таки могла б уряди-годи з невісткою слівцем перекинутися. Де там! (Мур., Жила.. вдова, 1960, 76).

СЛІЦ ¹, у, ч. і. Відбиток ноги чи лапи на якій-небудь поверхні. На чистім сліцу свіжий слід мамої ноги (Мирний, IV, -1955, 305); Вершники спочатку проскакали вгору берега Орт, де сніг був густо списаний вовчими та лисчими слідами (Тулуб, В степу..., 1964, 208); Тут, на масляни чорноземі, заряснили сліди копит (Стельмах, II, 1962, 215); Ступас [гісте] важко, але енергійно. На старанно вимитій і натертій до блиску підлозі залишалися сліди його вогких підшох (Коз., Листв., 1967, 35); // Заглибини, смуги і т. ін., що залишаються на якійсь поверхні чи в просторі від переміщення чогось. Скільки разів бачив пав сліди від вога коло цегельні (Кочуб., II, 1955, 258); Вони виходили в поле. По зблуклих тужавих луках перед ними вже пролягли свіжі сліди наших танків і самоходок (Гончар, III, 1959, 165); По річці — свіжий саний слід (Тют., Вир, 1964, 519); Пронсяться по морю наші торпедні катери, зааашаючи за собою дозві піняві сліди (Довж., I, 1958, 100); На ході прокотилася зірка, залишивши за собою свіжий слід (Петльов., Хотинці, 1949, 174); *Образно. Одного разу я овірнуєся, бо чие на пачат слід чужих очей, слівський, холодний (Кочуб., II, 1955, 188).

В одній слід (у два сліди, в кілька слідів і т. ін.) боронувати (дискувати, продискувати і т. ін.) — боронувати рілля, проходячи бороною один, два рази або кілька разів. Після збирання ерожаю зеленої маси.. поле зорала бєлотним плугом і продискували в один слід (Хлібороб Укр., 11, 1966, 5); Скультивований пар в чотири сліди, розпушений бородами, чистий.. ґрунт не дав випаруватися волозі, не тріскається (Горл., Дівчина..., 1954, 259); Слідом за оранкою рілля дискували в кілька слідів (Соц. твар., 2, 1956, 24).

◇ Болій слід занів *див.* западати; Гарячий слід *див.* гарячий; Замітати (заместі) сліді *див.* замітати; Заплутувати (заплутати) слід (сліді) *див.* заплутувати; Затирати (затерти) слід (сліді) *див.* затирати; І слід загів *див.* загудіти; І слід захолюбив (захолюб) *див.* захолюбити; І слід пронадав (пронав) *див.* пронадати; І слід прєстіг (прохолобив, прохольв, прочав і т. ін.) за ким-чим, чий — не стало видно когє-, чого-небудь: кудись зник хтось, зникло щось. Коли він.. вилє насред двору — панича уже і слід прєстие (Мирний, IV, 1955, 60); — Настел.. Настел.. — овірнуєся він, шукаючи очима дівчину. Але Насті і слід прєстие (Речм., Весн. ерви, 1961, 107); Отямнєся [Пляп] тєді, як щось стпнуло за полу: мацнує рукою за кишеню, а за торбинкою з тютюном вже й слід прєстие (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 45); Принєсли сніданок, а гворіт вже й слід прєстие (Збан., Малин. дзвін, 1958, 71); Гетьман зєвал.. витягати словані човни. А тил човніт давню й слід прєстие (Ю. Янов., II, 1954, 123); Ітій (їти) по гарячих слідях — робити щось, не гаючи часу, відразу після того, що відбулося, сталося і т. ін. Революційна епоха вимагала від сатириків, крім всього іншого, ще й надзвичайної оперативності, швидкої реакції. Щоб не відстати від вимог часу, письменники повинні були йти по гаря-

чих слідів подій (Рад. літ-во, 4, 1963, 123); Іті́ (піті́) слі́дом (по слі́дах) див. іті́, піті́; Іті́ (піті́), ступа́ти, ступи́ти і т. ін.) у (в) слі́дкого, чий, васт. — продовжувати діяльність, спосіб життя тощо когонебудь із попередників, дотримуючись його ідей, поглядів і т. ін. [Д ж о в а т а н:] Кому потрібна та краса? [Р і ч а р д:] Мені і тим, що в слід мій підуть (Л. Укр., III, 1952, 50); Мокрого сліду не залишиться (не зостається) — те саме, що Мокрого місця не залишиться (не зостається) (див. мокрий). — Ех, якби туди [в Абіссінію] наші льотчики полетіли: Молокоє, Водоп'янок, Леваневський! Та від тих фашистів і мокрого сліду не залишилось би! — гаряче вигукнує Віктор (Автом., Коли розлуч. двос, 1959, 59); Не гбден у слід ступи́ти; І в слід не вступи́ть хто, що кому, чому, чий — хтось нічого не вартий, щось нічого не варте у порівнянні з ким-, чим-небудь. Він і в слід його не вступить (Номсч, 1864, № 105); Що там за сильний ярмарок став у тому Довгопіллі Куди нашою! І в слід не вступить (Н.-Лев., I, 1956, 57); Не залишилося (не залишиться) і (й) сліду когочого, чого — те саме, що Не зосталося (не зостається) й сліду (див. зостається); Не зна́ти і сліду див. зна́ти; Не зоста́лося (не зостається) й сліду див. зоста́тися; Плута́ти (свої) сліди́ див. плута́ти; По гаря́чих слі́дах див. гаря́чий; По живи́х слі́дах див. живи́й; Позамі́тати сліди́ див. позамі́тати; По свіжих слі́дах; Сви́жими слі́дами — те саме, що По гаря́чих слі́дах (див. гаря́чий). Ось, брате, справжній тобі випадок по сержих слідах. Спробуй, зроби з нього яку-небудь драматургічну сценку на злобу дня (Ю. Янов., I, 1954, 60); При́йти в порожній слі́д див. порожній; Слі́д запав див. запа́дати; Слі́д запався чий — те саме, що Слі́д запав (див. запа́дати). [З о л о т н и ц ь к и й:] Він туди [на Січ] втік та й слі́д його запався (Гр., II, 1963, 539); Слі́д у слі́д — вслі́д за ким-, чим-небудь, не відстаючи від когочого, чогось. Яр збігає круто вниз. Іти доводилося слі́д у слі́д — один за одним (Голов., Тополя..., 1965, 105); Два автоматники слі́д у слі́д ступали за полковником (Перв., Дикий мед, 1963, 473); Оволодіння літературною майстерністю завжди йде слі́д у слі́д і нерозривно з опануванням живим матеріалом (Смолч., VI, 1959, 220); Топта́ти слі́д (слі́ди) до когочого, куди — часто бувають в когонебудь, десь. — Хай вони [панники] собі пишаються та морочать, кого знають, а самі будемо слі́д топтати на кутки. Дічата там як перемті (Вас., Опов., 1947, 33); Не то́бі слі́ди топтати — Ішого чекаю я до хати. Він от-от повернеться додому з-під завій, переборозши втому (Мал., Звензгора, 1959, 32); Тримати́ слі́д див. тримати́.

2. Подрапи́на, рубець, пляма і т. ін., залишені чим-небудь; знак від чогось. Тяжко вдарив [Роланд] Тим своїм мечем Дюрандо В скелю, що слі́ди зосталися І по сей день на каміні (Л. Укр., IV, 1954, 140); На щоква виступили червоні слі́ди пальців (Н.-Лев., II, 1956, 119); На смаглявому обличчі біліє кілька ямок — слі́ди втрапоної віспи (Стельмах, II, 1962, 105); Тимко відвів руку Евдара, і вона шкрябнула ножем по грубці, прописала слі́д (Тют., Вир, 1964, 365); // Те, що залишилося після когочого, чогонебудь, є ознакою чогось, свідчить про щось. Він поглядає на столик, на розгорнуту книжку, на слі́ди недавнього материкового пробування в гостинній [вітальні] (Н.-Лев., VI, 1966, 19); // Характерний відбиток, який з'явився внаслідок чогось. Ярина сидить біляда, непорушна, в слі́дах переляку та боротьби на обличчі (Коцюб., I, 1955, 161); Розкоша́на [Ганна], аж ніби припухла в лиця... з тіньми під очима, з слі́дами п'яних безсонних ночей (Гончар, II, 1959, 254); // Наслідок чьогось діяльності, якої-небудь події і т. ін. Ужертви́ й слі́ду не покинуть На обікраденій землі... (Шепа., II, 1963, 348); В думці лиши́вся і досі від неї [князів] слі́д

невидимий (Л. Укр., III, 1952, 742); Перший обов'язок людини: залишати після себе на землі хороший слід — як не дерево, то будинок, як не квіти, то пісню (Реч., Твій побратим, 1962, 13); І знов пішли ліси й лани Чернівецької сторони, Слі́ди пожежі, битий шмал, Козацькі шати по лісах (Бажан, Рокв, 1957, 235); Київська Академія залишила глибокий слід не лише в історії українського народу. В її стінах почалися предствами всієї слов'янської народів, особливо білорусів та росля (Літ. Укр., 7.V 1971, 3).

◇ Без слі́ду зникнути (щезнути і т. ін.) — десь подітися, нічого не залишивши після себе. В голові у Соломі розвиднілось. Жаз її щез без слі́ду (Коцюб., I, 1955, 357); Бульбашки, спливаючі..., танули без слі́ду (Досв., Вибр., 1959, 254); І (й) слі́ду не було чогочого — не існувало ще чогочогонебудь. Літ за п'яттори сотні не тільки чого пааучу, а й самих Пісок і слі́ду не було (Мирний, I, 1949, 178); І (й) слі́ду нема́ (немає, не етало) когочого, чого — зовсім зник хтось, зникло щось. — Та когочого ти, чоловіче, питаєш? — Окуля Карпа. — Е-е-е... його вже давно й слі́ду нема... (Мирний, I, 1949, 131); На другий день рано діти кинулись до пиріжків... — пиріжків і слі́ду нема... (Коцюб., I, 1955, 442); Оглянувся — Галайди немає... «Де Галайда?» — Максим каже. І слі́ду не стало... (Шевч., I, 1963, 125); Напа́дати (на)вє́сти на слі́д див. навє́сти; Напа́дати (на)па́сти, на-трапа́ти, на́трапати, пона́дати, пона́сти і т. ін.) на слі́д когочого — знаходити, виявляти ознаки перебування когочого, чогочогонебудь. Ой то не сороки скрекотали: То Га́ та Кончак на слі́д Ігорів напали (Мирний, V, 1955, 277); Ні слова не сказав [Терентій] про свою згодку, бо ще, може, люди нападуть на слі́д налія (Стельмах, I, 1962, 462); На третій день повернувся [міліціонер] в район і доповів начальствоу, що цигани нагло загубилися серед лісостепу і що на їхні слі́ди натрапили не вдалося (Тют., Вир, 1964, 72); Як заходила небезпека, що полиція попадала на слі́д ладів, то вони передавали йому речі на ззовок (Март., Тв., 1954, 318); Ні слі́ди (слі́дів) — ніякого натяку на присутність, перебування, наявність і т. ін. когочого, чогочогонебудь. Життя тут [на вершині] ні слі́ду, Лиш вітер соєще (Фр., X, 1954, 380); Ні слі́ди, ні кілці; хоч де хазяйство не іздить, де не розпитує — нема та й нема, як у воду капе (Кв.-Осп., II, 1956, 396); Ні слі́ду думки. І ні словечка... ні післявечка... (Коцюб., II, 1955, 255); Од садів — ні слі́д; і од хат, де квіти ми й росли... (Досв., II, 1958, 482); Носі́ти (вє́сти) на собі слі́ди чогочого — мати, зберігати ознаки чогочогонебудь. Хто б що не робить і як його не робить на користь народот — все то буде носити на собі слі́ди всевітнього поступу та розвою (Мирний, V, 1955, 358); Українська поезія середини ХІХ ст. несла на собі слі́ди могутнього впливу Тараса Григоровича Шевченка (Вітч., 3, 1963, 151); Слі́ду не лиша́ється (не лишається) див. лиша́тися.

3. Те, що уціліло, збереглося від руйнування, шпещення, загибелі і т. ін. Збудований колись на кордоні Римської імперії Троянськ вал, що слі́ди його ще й досі тягнуться по степах Придністров'я, навра́д чи міг навіть в часи розбудови рівнятися могутністю з цим валом — настимом свіжо вивергнутого з траси каналу ґрунту (Гончар, Тропка, 1963, 190); Ліворуч від катрага темніє кауна, а над нею самотніє лісова ґруша — єдиний слі́д того, що й у цьому кутку колись шумів ліс (Стельмах, II, 1962, 33); // Рештки чогочогонебудь на чомусь. В кутку чорна дошка в слі́дах крейди, в кілці хати стіла (Л. Укр., III, 1952, 572); Павли прийшов сюди просто з свого сарайчика... і на пальцях у нього були слі́ди фарби (Донч., VI, 1957, 49); Вишад у нього не дуже привабливий; вогонь, вода, сажка, піт — усі

лишило сліди на худому обличчі і потріпаному одязі (Ю. Янов., V, 1959, 169); // *перев. мн.* Залишки того, що минуло, зникло. Стає добре спати і в грудях ніде не болять, значить, останні сліди бронхіту зникли (Л. Укр., V, 1956, 409); *Смугляве, з ординим носом обличчя іноземця ще зберігало сліди колишньої ероди* (Гончар, III, 1959, 226); *У порівн. На рідких дозих місяць вже бишачи іскорки солі, наче слід останнього приморозку (Тулуб, В степу..., 1964, 114).

4. *заст.* Земля, пісок і т. ін. з того місця, де ступала чиясь нога. Почепила [Явдох] іва на ший кашучок, а в тім кашучці жаб'яча задня права лапка, та в неї ж пересушене серце.. та Микитиною сліду трохи (Кв.-Осн., II, 1956, 205).

◇ *Проклина́ти* слід кого, чий — проклинати когонебудь. Щовечора Василина проклинала слід Ястшебського і щовечора вигодила вона на греблю виглядати його (Н.-Лев., II, 1956, 80).

СЛІД², *присудк. сл.*, також з інфін. Треба, необхідно, потрібно, варто. [Л ю б о в:] Читала все, що під руку попадало..! [О р е с т:] Так і слід. Літературу, як і життя, треба знати з усіх боків (Л. Укр., II, 1951, 22); *Іти їм слід було швидше, щоб до того, як завидніє, прибитися до рибальських лісів* (Тют., Впр, 1964, 433); *Народку творчість, як і всю культуру взагалі, слід розгадати в зв'язку з історією суспільства* (Рильський, III, 1956, 142); // *Личить, годиться. — І воно так слід добрим людям робити? — прирзо кинула вона чим питаням у вічі товариству* (Мирний, I, 1949, 408); *Йому не слід було дивитись, як обряджатамуть матір, і він вийшов надвір* (Кощоб., II, 1955, 277).

Куди [не] слід — туди, куди [не] можна, [не] дозволено і т. ін. — *От і пропав чоловік! — каже Пацюк. — Хай не лізе, куди не слід! — одказав Матія* (Мирний, I, 1949, 293); *Гримав [лід] на нього, наказував судити біля верстата і робити діло, а не тикати свого носа куди не слід* (Перв., Невгадане життя, 1958, 26); *Як слід: а) добре. Пан даєно голавсь Остапоєт, що він його народити як слід за вірну службу* (Мирний, IV, 1955, 29); *Христя сказала: — Та ховайте [гроші] як слід. Бо тепер на ярмарки такі митці з міста наїдають, що нечужесь, як і витягнуть* (Головко, II, 1957, 120); *Шість місяців від нього не було чути й слова, потім написав, що влаштувався як слід* (Сенч., Опов., 1959, 39); б) як годиться, як належить, як заведено. *Задвоєнли дізнати. Поповали громадою [козака та дівчину]* (Як слід, по закону (Шевч., I, 1963, 8); [X у с а (до Управителя):] Слудай, Собо, сьогодні в мене будуть гості з Риму, високі родом гості! То пильнуй, щоб тут усе було як слід (Л. Укр., III, 1952, 146).

СЛІДЕЦЬ, *дід, ч., заст.* Таємний агент розшукової поліції. Почали знов засати за Кармелем шукачі, почали знов сліди Кармеля висліджувати (Вовчок, I, 1955, 366).

СЛІДЖЕННЯ, *я, с., рідко.* Дія за знач. слідити¹ 1—4. *Вже й [пробували] слідити за Іваном..., але слідження ні на що не придалось* (Фр., III, 1950, 143).

СЛІДИТИ¹, *сліджу, слідиш, недок.* 1. *за ким—чим, заст. кого, що.* Іти слідом за ким-небудь. *За нею ходив гречиний молодець, слідиш — прослідив аж до світлоньки* (Чуб., III, 1872, 315); // *Переслідувати когонебудь, намагачись наздогнати, захопити. Латинці до лісу слідили Одважних наших робішак* (Котля., I, 1952, 228); *Підскокити хвиля та й лягас; Судно поєона не слідиш* (Укр. поети-романтики..., 1968, 596).

2. *за ким—чим, заст. кого, що і з підрядним реченням, розм.* Те саме, що слідкувати 3. *Хіба, може, тільки Петро як-небудь підудзріє [підглядів] їз, бо пильно слідиш за Оксаною* (Кв.-Осн., II, 1956, 446); *Йосип назирці*

сліди, куди вона піде, Параска словалася у ратевському сабку і, скільки не ждав він її, що вийде — не вигодила (Мирний, IV, 1955, 35); *Ще ж така й мала була, а бувало як і за Катрею слідиш вже стали, розкаже* (Давид) *Зінці, що передали, де піджидав, і зайне дієчина* (Головко, II, 1957, 76); *Що станеться тоді, Як несподівано він стріється Судді Чи Театмені? Що, як хто його вже слідиш?* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 97).

3. *за чим, із спол. щ о б, розм.* Те саме, що слідкувати 2. *Він — стражний... законом наставлений на те, щоб за порядком слідиш...* (Мирний, IV, 1955, 376).

4. *за ким—чим, заст. кого, що, із спол. я к, щ о, часто із сл. о ч н и а, розм.* Те саме, що слідкувати 1. *Слідиш пильно за всіма... звернула вона увагу на дооз [чоловіків]* (Фр., VIII, 1952, 321); *Громада не вигодила очей із Стрибога та й слідила цікаво й терпеливо, що він зробить* (Март., Тв., 1954, 138); *Вона усміталась, вона жартувала, Я ж тільки очима за нею слідиш* (Вороний, Вибр., 1959, 108); *Максим тривожними очима слідиш вріст води* (Фр., VI, 1951, 123).

5. *ро і без додатка, заст.* Слідкувати (у 4 знач.). Вони розбирали між собою живо ті носі, високі думки, слідили їх розеток у цілмі сучаснім світі (Фр., I, 1955, 293); *Наш закон — це рух — в нім жити, Ясно думати — слідиш* (Фр., XIII, 1954, 397).

6. *кого і без додатка, заст.* Шукаючи, нападати на слід (перев. звіра). Старий староста і каже: — *Ми собі ловці, удалі молодці... Ідали, слідили і нічого не получили* (Кв.-Осн., II, 1956, 56).

СЛІДИТИ², *сліджу, слідиш, недок.* Залишати брудні сліди на чому-небудь. *Бородатий швейцар націлвся на Гайсина шаброю. — Так це ти тут слідиш, голубчику?* (Панч, На кален. мості, 1965, 117).

СЛІДИТИСЯ, *слідишся, недок.* Вкриватися слідами. *Фашисти їх лютою смертю лякали. І знали все далі В задимлені далі. Слідилися кров'ю дороги відталі* (Воронько, Три покоління, 1950, 23).

СЛІДКОМ, *присл., звичайно в сполуч. з прийм. з а.* 1. Те саме, що слідом 1. *Дві Бочки ішло колось селом, Одна з горілкою, повненка, Друга — порожня, тож слідком* (Гл., Вибр., 1951, 17); *Галасуючи, побігли всі слідком за коноводами* (Гр., II, 1963, 296); — *Сьогодні ще гранку ходить [дигна] за мною слідком, — розказує далі пані, — скидуть: байте, мано, копійку, в театр на кудмедію піду* (Вас., I, 1959, 211); *З-за вергіє далекіх гір вискочили кругалі змари, білі, як срібло.. Слідком за ними висунулись чорні густі змари* (Н.-Лев., II, 1956, 389); *Він пішов слідком за Олесею до її хати, що стояла край залезного вигону* (Стецьмах, II, 1962, 114).

2. У напрямі руху, переміщення когонебудь, чогонебудь. *Микола догдо дивесь слідком за нею, як синіє оддаєки на возі її керсет і чорніли коси на голові проти вечірнього сонця* (Н.-Лев., II, 1956, 230).

СЛІДКУВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. слідкувати. [П е т р о в о н:] *З учорашнього дня, міс Фансі, за вами встановлено слідкування* (Галаа, I, 1960, 437); *Тепер він [літак] кружляє поблизу. Це нагадувало слідкування. Напасники захвилювалися* (Трубл., Шхуна..., 1940, 271).

СЛІДКУВАТИ, *ую, уєш, недок.* 1. *за ким—чим, заст. кого, що, із спол. я к, щ о, часто із сл. о ч н и а.* Дивитися на те, що переміщується, рухається; стежити. *Мелашка слідкувала за ними, доки вони не зайшли за залізні ґратки* (Н.-Лев., II, 1956, 342); *Вони попрощались, а Семен ще догдо слідкував очима за високою, міцною постаттю Мотрі* (Кощоб., I, 1955, 43); *Ще за м'ячем слідкувати можна, але за окрежими гравцями — неможливо ніяк* (Вишня, I, 1956, 405); *Юнга слідкував, як човник віддалявся і, нарешті, зник* (Трубл., Шхуна...,

1940, 187); // Не відриваючи погляду, дивитися на що-небудь, спостерігати щось. *Наймолодший звук сидить близьенько Край діда і слідкує його рухи* (Л. Укр., I, 1954, 52); — Я страшенно люблю читати, — казав я... слідкуючи за поплавом закинутаї вудки (Ю. Янов., II, 1958, 70); *Габійка стояла ні жива, ні мертва, а надію слідкувала за моїм читанням* (Збан., Любов, 1957, 281); *Сажно... слідкувала за професором пером, що шпарко підплизувало на зрубому пергаментному папері* (Смоляч, I, 1958, 60); // Уважно приглядатися до чогось, щоб не пропустити будь-яких змін. *Комсар наказує: — Не зменшуючи швидкості, маневрувати, слідкувати за дорогою* (Ю. Янов., I, 1954, 53); *Темінь придавила човен до води, і на ньому насторожено слідкують за берегом дві людини зі зброєю в руках* (Степняк, II, 1962, 57).

2. за чим, із спол. щ об. Навлядати за чим-небудь для контролю, забезпечення порядку і т. ін. *То годував [Понька] корів, то коней, то зазирає до свиней, то слідкував за провіантом* (Тют., Впр, 1964, 431); — *Пускай, юни на повну швидкість... Одначе... пам'ятай про гальма, слідкуй за атмосферними* (Гончар, III, 1959, 208); *Марина слідкувала за тим, щоб всі накази Валі виконувалися точно* (Собко, Зор, крипа, 1950, 273); // за ким. Пилькуватися, дбати про кого-небудь. *Вона почала слідкувати за собою, гарно зачісуватися, одягатися* (Томч., Готель..., 1960, 177).

3. за ким—чим. Стежити за ким-, чим-небудь перев. з метою викрити, підняти і т. ін. *Роман ходив у ліо часом зранку, часом надвечір, і не було неділі або якого святка, щоб він не пішов у той лісок. Селомля приїхала це й почала слідкувати за ним* (Н.-Лев., VI, 1966, 383); *Шпиги слідкуватимуть за кожною новою людиною, яка лише зійде з поїзда на станції Ставки* (Вільде, Сестри..., 1958, 257).

4. за чим. Уважно стежити за розвитком, зміною, станом чогось. *Я вже давно слідкую за П [О. Коблявської] літературним поступом, і вона мене дуже цікавить, яко талані і яко людиною* (Л. Укр., V, 1956, 264); *В. І. Ленін, очолюючи революційну боротьбу трудящих усієї Росії, уважно слідкував за розвитком робітничого і соціал-демократичного руху на Україні* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 94); // Цікавлячись подіями, станом речей у певній галузі, бути завжди об'язаним з ними. *Старий Ястишевський любив слідкувати за політикою* (Н.-Лев., II, 1956, 39); *Невтомний, він слідкує за всіма новинами науки, до всього прилагується, прилядається* (Грим., Сва., за 1950, 14).

5. за ким, роам. Іти, ходити слідом за ким-небудь. *Ми й слідком за нею слідкували, — іде вона, оглядається, а заглядіши, що й двганяють, побіжить* (Вовчок, I, 1955, 266); *Коли я за лобною ваажиду слідкую, Невже хто осудить налялівість [уліалівість] тую?* (Крим., Вибр., 1965, 285); *Блаженко, нахмуриши брови, погоджав по оговенній, і Хома Хавцікий, якого він признає своїм ординарцем, слідкуює тепер за ним з такою ж готовністю, як колись Шовкун за старшим лейтенантом, щоб нахмуриши виконувати перше-лішне завдання командира* (Гончар, III, 1959, 155); *Образно. *Бавати ескамо лиха та гора довелоя йому [Т. Г. Шевченкові] пережити на своєму віку; від сажого малку слідкували вони за ним і до останку, як та іржа, почала його серце* (Мирний, V, 1955, 309).

СЛІДНО, присл., газ. Видно, помітно. [П а р в у с] *А гадай же, що він сказав на запит, чом у нього не слідно крутити цесаря в господі: асим нехтують не тільки християни! — сказав Руфін, прегордо усміхнувшись* (Л. Укр., II, 1951, 425); *Усмішка промайнула ледве слідно по П обличчю* (Коб., I, 1956, 103).

СЛІДОК, джк, ч. Песта. до слід¹ і. [М а в к а:] *Що ж там? Я шукала хзідок, ерибкіе... [П е р е л е с - в н и к:] А не пригадалась до моїх слідків?* (Л. Укр., III, 1952, 207); *Річний пісок слідок ноги твоєї і досі ще — для мене! — не заис...* (Плужник, Вибр., 1966, 164); — *Ой, пішов ти є море, Мусівку, — голосила вона мовчки, — та й слід твій солона вода зміла. Та коли б я знала та бачила, є б той слідок доломями пригорнула та до берега тебе покликкала* (Ю. Янов., I, 1954, 264).

СЛІДОМ, присл., звичайно у сполуч. з прийм. з а. 1. Безпосередньо за ким-, чим-небудь, не відстаючи; услід. *Вийшов [старший брат] з хати, а за ім [ним] усі брати слідом* (Вовчок, I, 1955, 312); *Ступав [панотель] за війтом слідом, трохи на п'ять не наступає* (Март., Тв., 1954, 254); *Як на долоні, видко є Балабена — спереду сами і ще одні сами, а слідом і весь козацький загін* (Головко, II, 1957, 345); // Одразу або негабаром після чого-небудь. *Блавака розтала змару, слідом ударив ерім* (Ю. Янов., II, 1958, 175); *Прозримоти останки слона Опанас, слідом за чим, після недогої тиші, жалісно рипнули двері* (Довж., I, 1958, 92).

◇ Аж (тільки) шав пішов слідом вис. вид. 2. Наслідуючи кого-небудь; так само, як хтось. *Колв слідом за мною вся жіноча половина галдячих корчильє є історичним нападі, то се валоє моїм стрімбом* (Л. Укр., III, 1952, 704); *Може, мене заводить пам'ять, але мені здається, що саме покалами називав Донець, слідом за дніпровськими рибалками, заводі, ватона, варічки на Дніпрі...* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 53); — *Хоч воно тепер і подешевшало життя, однак не чого йти слідом за своїм двоюрідним братом. Осироти наш рід, то не точу, щоб моя сім'я осиротла* (Степняк, II, 1962, 22).

СЛІДОНЬКО, а, ч. Песта. до слід¹ і, 2. СЛІДОНІТ, а, ч. Той, хто добре розуміється на слідках, хто вислідуює звіра по слідках. *Ще до революції.. служив [Степан Глушак] у знаменитого Арсеньєва провідником по нетрах... Це першокласний старий мисливець і слідопит* (Довж., I, 1958, 101); *Як мисливець обережний, Зетробійник везголітній, Посивілий слідопит Прилаєв теплим ухом, Щоб почути шум даєвий, До ласкавої землі, — Так і та, поете, слухай Голоси життя людського, Нові ритми уловляй* (Рильський, I, 1956, 60); *У порівн. *Вбираши в себе кожен краєвид, Запам'ятати хочеш кожне слово, Почути десь венацька, випадково. Ідеш через життя, мов слідопит* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 104); // Людина, яка веде пошуки кого-, чого-небудь.

Червоні слідопити — члена загону (перев. шонерського), що ведуть пошуки героїв війни, фактів героїчних подій і т. ін. *Кривозацькі, червоні слідопити настійно продовжують пошуки невідомих героїв Великої Вітчизняної війни, місць їх подвигів* (Ком. Укр., 3, 1970, 74).

СЛІДОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до слід¹ і, 2. — *Невже се Пашинчич слідочок? Збилось уночі є шльху? — вдарило Катрі є голову* (Мирний, IV, 1955, 306); *На жовтім пісочку Два слідочки знали. Гой, один слідочок — То мово милого, А другий слідочок — Коячкого* (Нар. лірика, 1956, 167); *Впала віронька понад лісом, вкрасала вогненний слідочок* (М. Ол., Чуш., 1959, 47).

СЛІДСТВО, а, с. 1. Розслідування обставин, пов'язаних із злочином, яке проводять органи юстиції. *Справа донеслася до жандармерії, почалося слідство* (Фр., III, 1950, 46); *Ладно одержав згодом матеріал слідства, що з усією очевидністю встановлювали Маркву єму* (Мпк., II, 1957, 553); // роам. Розшуквання, дізнання про кого-, що-небудь. *Приїздив інспектор*

член земської управи, було слідство, допити — і все скінчилося тим, що її перенесено [переведено] до другої школи (Копюб., I, 1955, 307); Прийшов [панотець] до кухні й переводив ціле слідство, хто вбив шибку (Март., Тв., 1954, 247).

Бути (перебувати і т. ін.) під слідством; Бути (пробути) у (в) слідстві, заст.— бути притягненим до судового розслідування у зв'язку з підозрою у причетності до злочину. Він колись був під слідством: розбалакався з одним пацієнтом, а той написав на нього донос. Лебеве ажурнувся, бідолаха (Тулуб, В степу., 1964, 293); — Вас викликано на офіційну розмову, і тут немає Миколи Тихоноєвича, а в прокурор.— Пробачте, — підніопись з стільця Масло. — Я цих тонкощів не знаю. Не був ніколи під судом і слідством (Хижняк, Невгасовна, 1961, 310); Так в слідстві близько року я пробує (Фр., XII, 1954, 74); Весті (чинити, учинити і т. ін.) слідство; заст. Писати слідство — вести розслідування якої-небудь судової справи для виявлення винних. До о. Василя наїзали в міста урядовці чинити слідство (Вас., Талант, 1955, 44); Привезли [братів] у город, зараз заперли бідолах в острог та й почали писати слідство (Стор., I, 1957, 49); І не допитуєш нічого, і слідства не пишучи, начальство забило чоловіка в кайдани й потягло на вулицю (Стельмах, I, 1962, 624); Органи слідства — те саме, що Слідчі органи (див. слідчий). Радянська криміналістика.. озброєв органи слідства, прокуратуру і суд науковими методами і засобами збирання, фіксації і дослідження різних доказів, забезпечуючи встановлення істини (Наука., 9, 1957, 14).

2. збірн., розм. Ті, що ведуть розслідування судової справи; слідчі. Варчука безвідступно лизоманили дужки, що ж робити з кіньки? А що, коли у село наїде слідство, почнуть докопуватися до всього? (Стельмах, II, 1962, 220).

СЛІДУВАННЯ, я, с. Дія за знач. слідувати 1, 2. За хвилинку озвинулася ще раз і побачила, що як на пшоєвому капелюсі яміни напрям чого слідування на сто вісімдесят градусів і йде слідом за нею. Це і збентежело і заїтригувало Ніну (Добр., Тече річка., 1961, 76); Вактажі далекого слідування.

СЛІДУВАТИ, ую, уеш, недок., 1. за ким—чим. Рухатися слідом за ким-, чим-небудь. Теофан слідував за паном (Фр., II, 1950, 367); Заставляла [Юля] на останні копійки, які він виторгогував за рибу, купувати морозиво, водити в кіно, слідувати за нею по пляжах, куди б вона не йшла (Тют., Впр, 1964, 449); // Відбуватися, з'являтися, бути безпосередньо після чого-небудь. Жарти слідували один за одним, все смішніші та дотепніші (Тют., Впр, 1964, 87); Коли перші [старі] співаки до захрипу побожні пісні, то молоді переплітали їх світськими, часто не зовсім пристойними коломийками, за якими слідували сміхи та тіги (Вільде, Сестри., 1958, 45); // перек. Керуватися у чому-небудь чимись прикладом, брати щось за зразок. Відштовхуючись від сонета тієї ж назви у Івана Франка, Рильський [у вірші «Сікстинська мадонна»] хоче підкреслити в богематері не божественне, а людське, слідуючи в цьому за Шевченковою поемою «Марія» (Криж., М. Рильський, 1960, 145).

2. рідко. Рухатися (йти, їхати і т. ін.) куди-небудь; перебувати.

3. кому, чому, перек. Дотримуватися чого-небудь, керуватися чимись у житті, діяч, творчості. Грабовський слідував великому запоеіту, що його висловив Некрасов: «Поемом можеш ти не быть, но гражданином быть обязан» (Іст. укр. літ., I, 1954, 489).

4. з кого, перев. безос., розм. Належить одержати з кого-небудь щось. — Там в слобожан слідує.. триста

рублів. Збери їх і скажи — дарую я їм той зиск (Мирний, III, 1954, 363).

5. тільки з ос., у знач. безос. присудк. сл., розм. Те саме, що слід 2. Себе самого наперед Застав робити, що слідує, А лиш потому інших вчи,— Тоді в дороги не схибиш (Фр., XI, 1952, 67); — Я не-не знаю, з-за що заслали твого батька, але якщо він буде такою своломою, як ти, його слідувало розстріляти разом із тобою (Тют., Впр, 1964, 165); — Ну як, хлопці, дамо Куликові на пострі? — Воно після всього й не слідувало б,— завожонили в гурті,— та тільки... (Гончар, II, 1959, 56).

Як слідує, заст.— те саме, що Як слід (див. слід 2). [Г а л я:] Учитель читає що-небудь, а ми пишемо; потім він дивиться, чи правильно написали, чи значки, як слідує, розставлено... (Мирний, V, 1955, 134); Дурний школяр Демис, запрігши шкату в санки, із школи поспішав до батька ночувати, Щоб завтра по закону, Як слідує, пашнею заставь (Греб., I, 1957, 59).

СЛІДУВАТИ, ую, уеш, недок., діал. Слідувати (у 1 знач.). Так і біга, так і слідує за ним (Сл. Гр.).

СЛІДЧИЙ, а, е. 1. Стос. до слідства, слідчого. Вже всі розвідки слідчі Скітчені. Злочинцю лютий... Завтра виступлять на тебе! (Л. Укр., IV, 1954, 154); // Який здійснює слідство. Зводом його приващали головою слідчої комісії. Другі подворовляли, раділи, а він не відчує ніякої радості (Збан., Сеспель, 1961, 191); // Признач. для ведення слідства. Слідча кімната. Крісло для одвідувачів. За столом пристійний, бистрий слідчий (Кач, П., 1958, 395); В Леєка просякнутість на душі: виходить, ще бог милуєє його від слідчої кімнати (Стельмах, I, 1962, 81).

Слідчі органи — органи, які ведуть попередє розслідування обставин, пов'язаних із злочинном. Справу про напад біля мосту ми передамо слідчим органам (Шиян, Баланда, 1957, 97); По відзнаках на їхні [офіцерів] позогах Сидорчук розгадає, що це представники військових слідчих органів (Ю. Бедзик, Полки., 1959, 210).

2. у знач. ім. слідчий, чого, ч. Службова особа, яка здійснює слідство. Знайдений біля мертвого залізний коловорот багато дечого розповів слідчому (Донч., III, 1956, 12); Слідчий натужно скрипів пером, закінчуючи складати протокол дізнання (Кол., Тереш., 1959, 258); На порозі з'явилася огрядна постать чорного.. пана.. В Леєка тіпнула душа і докупи зібралися брови: парубок пінає судового слідчого Костя Івановича Чорнокижнього (Стельмах, I, 1962, 81); * У порівн. — Чого вас тут носить? — допитуєє Ільєвський, як суворий слідчий (Гончар, IV, 1960, 62).

СЛІЗКА, ц, ж. Пестл. до слюза. Вона нічого йому не сказала, тільки слізки заблищали на очах (П. Куліш, Ввбр., 1969, 111); Не одна слізка пролилась, не одне гордоше колінко заламалося перед її сном... (Вільде, Сестри., 1958, 359).

Крізь слізку — те саме, що Крізь слезу (див. слюза). Дрючком Хведько разів із шість оперезав (батько).. Тоді Хведько крізь слізку Так Батькові сказав: «Коли б було знаття, що застидська дрючина Так міцно дошкуча... Я б впер дрючок в огонь, а різку б не палив!» (Л.-Арт., Байки., 1958, 78).

◇ Відлізвуться (відлізв'ялися) кому чийсь слізку див. відлізв'ятися; Відлізв'яються (відлізв'яються), оділізв'яються і т. ін.) слізку кому чій — те саме, що Відлізв'яються (відлізв'яються) комусь чийсь слезу (див. відлізв'ятися); Літти слізку див. літти; Пускати (пустити) слізку (слізку) з очей див. бок!; Умив'ятися (умитися) [гіркімн (гарячим і т. ін.)] слізками див. умив'ятися.

СЛІЗЛИВИЙ, рідко СЛЮЗЛИВИЙ, а, е. 1. Який часто плаче; плаксивий; // Який слюзить (у 1 знач.).

Олекса щось показував, говорив, та дід недоуває. Тільки дивився здивованими сльозливими очима (Цюпа, Краєни, 1971, 147).

2. перек. Надмірно чутливий (про людину); // Сповнений особливої чутливості, який викликає розчулення; сентиментальний. — А хіба романтика легкою буває? Коли вона легка, то це так, не романтика, а сльозлива мелодрама (Собко, Нам спокій..., 1959, 18); Чоловік довідався, де перебуває дружина, пише сльозливі листи, просив вернутися, бо він німічний, зворий, одинокий (Збан., Сеспель, 1961, 179).

СЛІЗЛИВІСТЬ, рідко СЛЪОЗЛИВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. сльозливий, сльозливій.

СЛІЗЛИВО, рідко СЛЪОЗЛИВО. Присл. до сльозливий, сльозливій. Його борода тряслася, а червоні очі сльозливо моргали (Хотк., I, 1966, 159).

СЛІЗНИЙ, а, е. 1. акат. Стос. до виділення сліз. Слізні залози; Слізний канал; Слізний мішок.

2. Стос. до сльози. Де плаче сестричка — слізана криничка (Сл. Гр.); По запалих щокках [брата] текли сльози і товалили у вусах. Стояє, не помічає тієї некучої слізної жилиці (Цюпа, Назустріч..., 1958, 14); // перен. Пов'язаний із стражданнями, горем і т. ін. Не буде милості від неба, То ж волю нашу в слізку путь Ілани на торжище ведуть (Мал., Народження..., 1939, 66).

3. Повний сліз (про очі). Гато сивий одхили дочку од себе і всімгнуць слізкими очима: — Не епізнала батька сивого! (Головко, I, 1957, 245).

4. Сповнений скарг, прохань і т. ін. і розрахований на те, щоб розчулити кого-небудь, викликати співчуття. Писар написав до консисторії ніби молитву, і молитву дуже слізну, написав і до консисторії і до архієрея разом, мабуть, щоб прощення не потайли (Н.-Лев., IV, 1956, 167); Микола написав слізною листом. На далекі Курли. Просився: візьми, тату, буду помічником тобі... що заведно робитиму, аби бути з тобою (Збан., Курял. о-ви, 1963, 132); // Жалібний (про тов, голос). [С т а с ь (роблено позіхаючи):] Дядю, чого такий слізний тон узяв? Мені здається, що взагалі увесь цей переполох безпідставний (Вас., III, 1960, 384); У снігах Віктор почує слізний материн голос і зрубий, розгніваний батьків (Автом., Коли розлуч. двос, 1959, 74).

СЛІЗНО. Присл. до сльозливий 4. Стоїть місяць над горою, а сонця немає, мати сина в доріженьку слізно провжджає (Чуб., V, 1874, 532); Слізно прощалася [Мільда] з тою мирною, старою хатою, де так красно, так спокійно проплили її молоді літа (Фр., VIII, 1952, 120); Клакно вже всю геть обійняло полум'я... З хати вилітає усе. Скриня вже надворі. Біля неї Скибица в дитиною на руках слізно убивається (Головко, I, 1957, 348); Відне дитя мучилося, муками напувало матір, ще віршими через те, що так слізно благає вирятувати його (Дн. Чайка, Тв., 1960, 67); Тамара реалася додому і слізно просила лікарів, щоб її виписали (Хвижняк, Тамара, 1959, 270); *Образно. Важкий сум, як гітійський, липкий туман, плаче тоді над селом і злипає слізною устами жіночими на колодках (Цюпа, Назустріч..., 1958, 442).

Слізно шліпати (рмдіати і т. ін.) — дуже шліпати. Добрійший дощ промизує землю. По обличчю Панаса Половця бігли дощові краплі, збоку видавалося, що він слізно плаче коло готової могили, у всього вагону текли дощові сльози (Ю. Янов., II, 1958, 177); Ой то не сива возуленька закувала, Не дрібні пташки зашебетали — То Ярослава рано до снід сонця слізно ридала (Мирний, V, 1955, 274).

СЛІЗОНЬКА, н, ж. Пестл. до сльозів. Умовк кобар сумуючи: Щось руки не грають. Кругом хлопці та дівчата Слізоньки етирають (Шевч., I, 1963, 45); Зоста-

лася Маруся сама.. Схилила головоньку на білу ручку, сльозоньки з очей так і капотят! (Кв.-Осн., II, 1956, 35); [Мотря:] Стелися ж вам путь-доріженька, м'якенько стелися, обігрій вас в пути ясне сонечко весняне, обсуши ваші сльозоньки соляний вітер степовий (Мороз, П'єси, 1959, 15); *Образно. За вікном з вишини хлари сльозоньки ляють, налилися ніч край вікна (Сос., Влизька дитина, 1960, 223).

◇ За [дрібними] сльозоньками [і (ї)] світу (світа і т. ін.) [божого (білого)] (нічого) не бачити — те саме, що За сльизьмі (сльозами і т. ін.) [і (ї)] світу (світа) [білого (білого)] (нічого) не бачити (див. сльозів). Караульні так і женуть її від холодної. Піде, сердешна, додому, за сльозоньками її світу не бачити (Кв.-Осн., II, 1956, 265); Дівчатка.. почали вбратись.. Джергочуть коло мене, а мені вже так жалко, що її саовечка не скажу; за сльозоньками світу божого не бачу! (Вовчок, I, 1955, 5); — От чого я так журюся, Чого ревно плачу, За дрібними сльозоньками Світоньку [світонька] не бачу (П. Куліш, Вибр., 1969, 417); Ковтати сльозоньки — те саме, що Ковтати сльозн (див. ковтати). А сам, сердешний, сльозоньки ковтає: Ї калята, да воротта немає (Гл., Вибр., 1951, 27); Обливати (обліти, обливати, обмийти, полівати, політи і т. ін.) [гіркими (гарячими, рясними і т. ін.)] сльозоньками когось, що — те саме, що Обливати (обліти, обливати, обмийти, полівати, політи і т. ін.) сльозами (сльизьмі) (див. сльозів). Маруся ж так і повисла йому на шию і обмала його сльозоньками (Кв.-Осн., II, 1956, 59); [О д а р к а:] Щоранку її щовечора поливала я її [вербу] дрібненькими сльозоньками. Задаю було тебе і вірко-вірко залучу (Кроп., I, 1958, 61); Обливатися (облітати) [гіркими (гарячими і т. ін.)] сльозоньками — те саме, що Обливатися (облітати) [гіркими (гарячими і т. ін.)] сльизьмі (сльозами і т. ін.) (див. обливатися). Дума [Галочка], може,.. тяжко йому, може ще до світу і ерече... Та від таких думок аж і ніг валилася, прилягла на ліжку, сльозоньками обливаючись... (Кв.-Осн., II, 1956, 328); Розпускати (розпустити) сльозоньки див. розпускати; Сльозоньки [дрібні] залівють (заліли і т. д.) бчі (лиця і т. ін.) — те саме, що Сльозн залівють (заліли і т. д.) бчі (лиця і т. ін.) (див. залівати). Від тяжкого горя її [дівчини] та недолі Щеміло нас серце не раз; Як горох рясні, сльозоньки дрібні заливали очі у нас (Мирний, V, 1955, 294); Уміватися (умітати) [гіркими (гарячими і т. ін.)] сльозоньками див. уміватися.

СЛІЗОЧКА, н, ж. Пестл. до сльозів. — І я піду у наймити! — каже один брат. — От як! — промовила Галя, а сльозочки закапали одна по другій шведенько (Вовчок, I, 1955, 293); Діти матері жаліться стали: «Ведмедик, мамо, обдуриє, Гостинички пов...» А в оченятах слізочки бачилися... (Гл., Вибр., 1951, 152); — Готочку! І ви, і Микола не побачите більш моїх слізочок (Кв.-Осн., II, 1956, 357).

СЛІП, а, ч. 1. Споруда у вигляді похилої площини з спеціальними пристроями для відтягування суден на берега та спускання їх на воду. Намічено збудувати єдине на 50 суден і сліп для спускання ялт на воду (Веч. Київ, 12.III 1957, 1).

2. Похилити тунель на китобійних судах для відтягування китів з води на верхню палубу.

СЛІПАК, а, ч. 1. розм. Те саме, що сліпець 1. 2. тільки мн., вульг. Очі. — Всю роботу татю на мене скинула. А скажу їй що, то так на тебе подивиться своїми сліпаками, що аж страх бере за плече... (Кощуб, I, 1955, 264); [С т р а т о н:] Хто казав! Своїми сліпаками сам бачиш, а ви кажете! Можу ось прояснити, коли не вірите... (Козл., Щурі..., 1956, 252); * У порів. Черні скособочені залучки.. маленькими веленкувата

ми вікнами, наче сліпаками, роз'їденими трахомою, стежать за кожним проходом (Кол., Терен., 1959, 35).

3. зоол. Те саме, що сліпець 2. Мало хто знає цю незвичайну істоту. І не дивно — мешкає вона під землею. Це один з видів гризунів. — сліпак малий (Наука., 1, 1966, 29).

4. ент., діал. Сліпень (у 1 знач.).

5. розм. Те саме, що каганієць 1. Мірошниченко підіймає над головою чадлий вогник сліпака, пильно оглядає всі збори (Стельмах, II, 1962, 13); Близьми [в минулому] по кутках приземкували хат каганці-сліпаки, гуділа біля лежанки материна прядка, а ми, маленькі й сині, стигали на печі (Чаб., Шляхами., 1961, 124).

СЛІПАТИ, сліпаю, сліпаеш, недок., розм. 1. Дивитися, шулячись, напружуючи зір, намагаючись щось розібрати, побачити. Довго летів [піп], сліпаючи щогвилини на небо, чи не побачить бога (Казки Буковини., 1968, 20); // Роблячи що-небудь перев. при поганому освітленні, напружувати зір. — Я краще [краще] б щось цікаве прочитала, ніж мала б нудитись та сліпати очима над тими шиттями, — сказала Саяя (Н.-Лев., V, 1966, 272); Добре хоч електрика тепер і не так очі болять, як при лампі, коли доводилось сліпати в окулярах. Тепер так ясно, що деже письмо він і без окулярів уже розбавля (Кучер, Трудна любов, 1960, 491); // по чом., над чим. Читати, ледве розбираючи літери, по складах, через слух. Сліпас було Яким по часівці (Н.-Лев., I, 1956, 174); // Дивитися підсліпувато. * Образно. Запале неживим місячним світлом дрімале село. Сліпають проти місяця сонними вікнами хати, змуряються всі сіні куштрами стріхами (Мушк., Чорний хліб, 1960, 14).

2. Іти, йтати поночі. Бодай тебе, дівчинонько, сім раз відкоє тріпає. Така нічка теменька, я до тебе сліпає (Коломийки, 1969, 146); — Куди ви проти ночі? — каже [стара]. — Та переночували б любовеньку, побавились і вже завтра по видному й поїхали б. А тепер чого сліпати? (Свидн., Люборацькі, 1955, 86).

СЛІПАЧИЩЕ, а, ч. Збільш. до сліпак 1.

СЛІПАЧКА, в, ж., розм. Жін. до сліпак 1.

СЛІПАЧОК, чкв, ч. Зменш.-пестл. до сліпак 5. Із запічка Ксея бере лучину, засвічує сліпачок, і з тими безпачиним вогником тихо ступає до столу (Стельмах, I, 1962, 379).

СЛІПЕНЬ, пня, ч. 1. ент. Двокрила комаха, самка якої живиться кров'ю тварин і людини. Великої економічної шкоди тваринництву завдають сліпні, нападаючи на тварин в жаркі сонячні дні (Профіл. захвор., 1955, 115).

2. тілкий мн., вульг. Очі. Ото витріщив сліпні, а нічого не бачить — бодай тобі повиласили! (Номис, 1864, № 3715).

СЛІПЕНЬКИЙ, а, в. Зменш.-пестл. до сліпий 1—5, 7. Дураєва [Гриць] дїда тому, що той був сліпенький на одне око (Збав., Сеспель, 1961, 427); Ще як було воно муршавим сліпеньким цуценятком, то, як і всі, годувалося маминим молоком (Мельн., До раку., 1961, 5); Набоєрт вже посутило, але вікна будинків наперед лишались неосвітленими. Лиш де-не-де спалахували і мерехтливо миготіли сліпенькі вогники (Смолч, Світанок., 1953, 174); Знає тихо й не видно нікого, бо сліпенькі зірки недобачають, а місяця нема... (Григ., Вибр., 1959, 188); // у знач. ім. сліпенький, кого, ч.; сліпенька, кої, ж., пестл. Людина, позбавлена зору. На майдані збилося чимало народу біля кобзаря.. Сліпенький співав про зруйнування коша (Стор., II, 1957, 281).

СЛІПЕНЬКО. Присл. до сліпенький. В кутку, поставлений на брилу ракушняка, сліпенько блимає каганієць (Смолч, Світанок., 1953, 229).

СЛІПЕЦЬ, пця, ч. 1. Людина, позбавлена зору. Пішла Ієга і вже дуже веселенька, аж землі під собою не чує; а постріває старця або сліпця, то й подасть милостиню (Кв.-Осп., II, 1956, 288); Сліпець метався, як на пожежі, розставивши руки, доки намацає те, що треба (Тют., Вир, 1964, 386); Думи співають лише тамаановиті професійні сліпці, звичайно сліпці, кобзарі й деякі лірники (Муз. праці, 1960, 330); * У порівн. Іван йшов далі, простягнувши наперед руки, наче сліпець (Коцюб., II, 1955, 350); // перек. Той, хто не помічає, не розуміє, не бачить того, що відбувається навколо, нездатний правильно осягнути що-небудь. — Зрозумійте й згайте собі Ви, сліпціє покоління, Що, як згудіште душу живу, Заговорить каміння (Фр., XII, 1953, 489).

◇ Сліпці святають кого — хочеться спати кому-небудь, нападає дрімота на когось.

2. зоол. Невеликий гризун, що живе під землею, має недорозвинені очі, сховані під шкірою, і зуби, пристосовані для риття землі. Найбільш розповсюдженими і небезпечними з гризунів є хоарами., а на сході УРСР — також сліпець, або зіньська щена (Шкідл. і хвор. рослин, 1955, 10); Восени, після збирання врожаю і оранки полів, саме в лісових смугах і на їх обочинах скупчуються звичайна, лісова, курганчикова і хатня миші, сіра полівка, сірий хом'ячок., сліпець та ін. (Вісник АН, II, 1953, 46).

3. розм. Дитяча гра. У вікон школярі співали, Халандри циганки скакали, Іграли [грати] в кобзи і сліпці (Котл., I, 1952, 92).

СЛІПИ, ів, мн., вульг. Очі. Карпо, що повернувся перед світанком від Онопрія, не встиг ще й очей як слід ступити. Почувши у вогонні голос батька, він недоволено пробурмотів спрощені: — Ще ж темно... Не думай і поспати. — Темно... Розтули сліпи — розвидниться (Шук, Вербівчани, 1961, 39).

◇ Залив'яті (залітв) сліпи — те саме, що Залив'ятв (залітв) голову (бчі, п'амороки, пельку і т. ін.) (див. залив'ятв). [Д а в н л о:] Залив сліпи зранку, то вже й не тямши, що верзеш! (К.-Карий, I, 1960, 180).

СЛІПІЙ, і, ґ. 1. Позбавлений зору, здатності бачити; протилежно з р я ч и й. Перебендя старий, сліпий, — Хто його не знає? Він усім довштається Та на кобзі грає (Шевч., I, 1963, 52); Іа темних сіней напомачки виходить сліпий Вихтір (Тют., Вир, 1964, 207); * Образно. Душа народу не сліпа, вона стоюка; До могила героїв Поетів-вікні не заросте тропи (Рильський, III, 1961, 279); // у знач. ім. сліпий, п'бо, ч.; сліпа, пої, ж. Людина, позбавлена зору. Сліпий не побачить, так видума (Номис, 1864 № 6844); Там [у пеклі] .. Були багаті і убогі, Прямі були і кривонозі, Були видюці і сліпі (Котл., I, 1952, 138); Сліпий відшукав патерицею камінь, сіє і, перевівши подиз, почав скидати з себе торби, бандуру (М. Ол., Леся, 1960, 36); Сліпа показана в поемі в стані крайнього душевного пригнічення: сон дочки вщуче їй нещастя (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 106); * У порівн. — Що з ним станеться, як ми пожremo?. Останеться він на світі, мов сліпий без поводдаря! (Стор., I, 1957, 57); Коваль був чоловік розумний. Сам був неписьменний і дуже жалював з того.. Чи газета попадеться, чи книжечка — біда неписьменному. Сам як сліпий (Головок, II, 1957, 241); // розм. Те саме, що короткозорий 1; // Який не бачить (про очі). Естерка все говорила, а слози все стікали з її сліпих очей (Коцюба, II, 1955, 178); * Образно. Сліпими очима заглядала в маленькі вікна чорна гірська ніч — а оповідання плем'ся одно за одним, мов полкові квіти (Хотк., II, 1966, 17);

// Який не бачить у певний період доби (про птахів — курей, сову). Сполохані сліпі кури кидалися по горішці, падали в сіки на світ (Н.-Лев., II, 1956, 360); // від чого. Який погано бачить у даний момент (через слюzzo, хвилювання, переляк і т. ін.). — Пошлемо, пошлемо [радіограми], — заспокоїв Чабанузу завідувач пошти. І тільки після цього буря зміну й змінилась слізьми, сліпа від них, поплоталась вона додому, пішла додому тяжко розбитою горем людини (Гончар, Тривка, 1963, 196); // перен. Неписьменний, неосвічений; // у знач. ім. сліпий, пого, ч.; сліпа, пії, ж. Неписьменна, неосвічена людина. Тамусь, як почує, що в селі лікнеп відкривається, сразу й закомандував: «Іди, Настуню. Змажу не жовла, то хоч тепер надолужуй, бо тяжко сліпому, ой як тяжко!» (Речм., Весн. грози, 1961, 40).

Сліпий дощ — краплистий короткочасний дощ у сонячний день. Черкиш.. підставив обетрене, пошерхе обличчя приємним краплистим ударам. — Ви бачили таке: сонце і дощ! — Сліпий дощ! — Чому сліпий? — Навпаки, яснокий!.. (Гончар, III, 1959, 393); Ішов сліпий дощ. Купалися в дощовій хвилі листівки, літали низько, понад самі трави (Мущк., Серце.., 1962, 22).

△ Сліпа карта — учбова географічна карта без позначених назв; Сліпа пляма див. пляма.

◇ Держати́ся (трима́тися і т. ін.), як сліпий плоть (ціпка і т. ін.): а) невідступно слідувати за ким, чим-небудь. — А я вже вас держу, як сліпий плоть, — шепотів Іван до Соломи, йдучи за нею (Кожуб., I, 1955, 348); б) точно дотримуватися чогось. Триматися канонів, як сліпий ціпка, теж не слід, бо тоді ніколи не виростеш в шкільському штандарті (Загреб., День.., 1964, 231); [І (ї)] сліпому видно що; [І (ї)] сліпий побачить (розглядить і т. ін.) що — про щось очевидне, зрозуміле, ясне. Сліпому видно, як валиться їхній [фашистський] картковий будиночок, а вони віддають в себе пережо́жців (Ю. Бедзик, Полкн., 1959, 74); Се й сліпий розглядить, що се натрет [портрет], а не живий чоловік... (Кв.-Осн., II, 1956, 20); Сліпа курка див. курка.

2. перен. Який не помічає, не розуміє того, що відбувається навколо; нездатний правильно оцінити, осягнути що-небудь. Поки робітники і селяни лишаються пригнобленими поміщиками і капіталістами, поки школи лишаються в руках поміщиків і капіталістів, покоління молоді лишається сліпим і темним (Ленін, 41, 1974, 299); [С е м е н:] І нащо б то воватиш... Звісно, не нам, сліпим людям, відати про ті діла, але ж на мою думку, то краще було б не вовати... (Кроп., I, 1958, 112); [М а р і я Р о м а н і в н а:] Не сердьтесь, подумайте. Я зовсім не хочу образити вас, але ж в такі сліпі матері, які в великій любові до своїх дітей штовхають їх часто у прірву... (Дмит., Дівоча доля, 1960, 51); // до чого, різко на що. Який не звертає уваги на кого-, що-небудь, не виявляє зацікавленості в чомусь; байдужий. Вчений будь-якого фаху чи практик із практик і в сімейському господарстві чи в промисловості, глухий до нікч, сліпий до картин і статуї, байдужий до цвітіння й розкоші живої природи — не може назватись повноцінною людиною (Рильський, Веч. розмови, 1964, 136); Біг [стрілець], як облукавший, летів без пам'яті, нічого не видів, не чув. Сліпий на все, що його оточувало, глухий на смертельні воїки товаришів, на їх крики і благання про рятунок (Кобр., Вибр., 1954, 183); // Одуренний, забитий. Воззри [поглянь], пречистая, на їх, Отих окрадених, сліпих Невольників (Шевч., II, 1963, 353); Ти [грочанка] станеш дрібною піщанкою, Ти будеш сліпою рабою, Не дівчиною, не жінкою, А — жертвою розбою (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 94).

3. перен. Який не усвідомлює своїх дій, діє не роз-

мірковуючи. Ми живемо, як на вулкані або краще — ми самі той вулкан, джерело якого сліпий уряд хоче засипати трісками і тям спанити вибух! (Кожуб., III, 1956, 285); Справа будівництва соціалізму і комунізму вмагала свідоміт творчість, а не сліпий виконавчі, заражених пережитками рабської психології минулого (Рад. літ-во, 3, 1971, 74); // Який не має розумних цілств (про почуття, переживання і т. ін.). Так будь же розумна людина: Сліпес чуття загнуждай, — Не дуже вдавайся в козання, І будеш ти мудрим украй (Крим., Вибр., 1965, 242); Задристі сліпа. І що гостріша вона, то ще більш сліпа (Коз., Листи.., 1967, 154); // Який діє, виявляється стихійно, випадково. [Ф е д о н:] Сказати правду, випадок сліпий звістив про тебе: учень твій один вступити хтіє [хотів] у гор панегіристе і на араок умілости своєї твою ентмаламу проспівав (Л. Укр., III, 1952, 434); Злощистися (Петро Іванович) на себе за те, що дався в руки який сліпий силі і дозволив їй поштитися над собою (М. Ю.Тарн., День.., 1963, 337); Не визнає сліпої долі: самі будувем ми життя (Твч., II, 1957, 217).

Сліпа куля (чєрга і т. ін.) — куля, що випадково залетіла кудь-небудь, улучила в когось, щось. Кілька хвили тому впає, скошений сліпою кулею, його давній приятель (Ю. Бедзик, Полкн., 1959, 198).

4. перен. Який не освітлює або погано освітлює. Пляча сутеніти, електрична лампочка під стелею замилася сліпою (Панч, На калин. мості, 1965, 283); Каганця сліпого загашено, щоб часом не підглянух Сусід Гаєрило, поліцій німецький (Рильський, Мости, 1948, 86); // Непроглядний (про ніч, темряву і т. ін.). Ви, певне, знаєте легенди про в'язнів-богатирів. Ото сидить такий в'язень у темниці не рік, не два, і здастесь йому, що він осліп, але то сліпа та ніч, що навколо нього (Л. Укр., V, 1956, 435); Оля прикинула до місяця... шпорою розглянула очі, до болю едивляючись у сліпу темряву (Юхвід, Оля, 1959, 263).

5. перен. Крізь який нічого не видно, погано видно (про вікно, скло). Хатчина була справді поганенька, Маленька, з трьома віконцями сліпими, аморщилась вона якось, іскорчилась — три чисниці їй до смерті (Гр., I, 1963, 403); Крізь сліпе віконце сяяло тьмяне світло, купо вималюючи скриню і велику ніч (Голов., Тополя.., 1965, 17); // Який зливається в суцільну масу (про хуртовину, завірюху і т. ін.). Близько сонце, але хвилі чорні, мов крила птаства жижого... А даї покрила все сліпа та біла зуга (Л. Укр., I, 1951, 313); І ми побачили в імлі, За хуртовиною сліпою, Шматочок рідної землі, Напередодні езатий з бою (Уп., Укр. поема, 1950, 101); Вони доого петляли в сліпому коловороті заві, падали, по поля провалювалися у вагати і підводились (Стельмах, I, 1962, 245).

6. Який здійснюється без участі зору, якому не передус зорев сприйняття. Юліні пальці вже вноє літають над клавішами... їй зовсім не треба дивитися на клавіші, вона вчилася друкувати за сліпим методом (Перв., Опов.., 1970, 164).

Сліпий політ; Сліпа посадка — політ, посадка, які здійснюють у темряві, тумані, хмарах без орієнтирів за допомогою самих лише приладів. Радіолокаційна техніка дає змогу здійснювати сліпий політ на далекі і близькі віддалі, сліпу посадку на аеродром, запобігати зіткненню з іншими літаками, горами, високими будівлями тощо, а на морі здійснювати плавання вночі, етумані і по вузьких фарватерах (Курс фізики, III, 1958, 253).

7. Який не має виходу, проходу, отворів. Сліпа шата; Сліпа вулиця; // Який не має вікон. Тут [у Станбулі] уже справжній схід, європейців не видно, сліпі доми з гаремами, ка'в'рні, ослики, деретші, фрукти, велень (Кожуб., III, 1956, 348); До нього [подвір'я] зі всіх боків

припарали сліпі стіни сусідніх домі (Фр., II, 1950, 12); // Замурований (про вікна, двері). Увійшов (Михайло) до хати, дістав глекчик в сліпого вікна, що в стіні, відірвав шкибку житнього хліба і взявся їсти кисле молоко просто в глекчика (Томч., Жменьяк, 1964, 300).

△ Сліпнї кішечка, анат.— початковий відділ товстого кишечника у людини і вищих хребетних тварин. В окремі випадки еострики можуть залізати і в сліпну кишку і викликати газворковання червоподібного відростка (Шк. гігієна, 1954, 328); Сліпнє боронування, с. г.— боронування, яке провадиться до появи сходов. Після схода гараж починається обробіток постів. Перше сліпнє боронування в два сліди провадимо навскоси (Колр. Укр., 5, 1962, 17).

◇ Загнати у сліпу вулицю кого — поставити у безвладне становище кого-небудь. — Як доречно він загав... питаннї На Бронка вишлись ест, і здавалося, що Філіпч своєю логікою загав його у сліпу вулицю (Вільде, Сестри... 1958, 489).

СЛІПНІТИ, сліпнїти, сліпнїти; мн. сліплять; недок., перен. і без додатка. 1. Позбавляти зору, робити сліпим кого-небудь; осліплювати. [К о б з а р:] Та мене то нікто не сліпав — сам осліп, од добра осліп (Мирний, V, 1955, 88); // Псувати очі, працюючи при поганому освітленні або надто напружуючи зір. Дівчата денно і ніч сліпили очі, гапуючи розкішні покси, гаманці й ковахи (Тудуб, Людолова, I, 1957, 269); Невільниці собі сліпили очі При світлі казанця убогим і чадним (Рильський, III, 1964, 127).

2. тільки з ос. Засліплюючи, заважати добре бачити, дивитися (про світло, сяйво, що-небудь блискуче і т. ін.). Смиється тут провора вода... палаючи, іскриться сонце та сліпнїть очі (Фр., III, 1950, 7); — Пройдїть у цей кінець, тут проміння не сліпнїтиме вам зір (Смолиць, Прекр. катастр., 1956, 353); Здалека сліпнїть очі цинкової дав багатиревої хати (Цюпа, Назустріч..., 1958, 39); Сіня блискавка сліпила очі (Довж., IV, 1957, 117); Сієюю заблуквали на сонці, сліпили очі (Тют., Вир, 1964, 539); * У порівн. Ії розширені очі на якусь мить ставали невидючими, немаче їз сліпило далеке марево землі (Стельмах, I, 1962, 555); // безос. Ному вогнем сліпило очі (Шпорга, Запоріжці, 1952, 42); // Стомлюючи очі, зір надзвичайною яскравістю, різноколірністю, барвистістю і т. ін., заважати дивитися. Сліпнїть очі його [моря] блажити (Коцюб., I, 1955, 396); Соковита велємі [лісу] сліпила очі (Тудуб, Людолова, I, 1957, 41); Стіна будинку сліплять очі блискою (Вільде, Сестри..., 1958, 66); Яскравий день сліпав очі (Гончар, II, 1959, 207); Оксамитова різнобарвна запаска обхоловала її стан і на темнім фоні кімнати, проти світла, сліпила очі (Досв., Гюлле, 1961, 26).

3. тільки з ос. Засліплюючи, заліплюючи, залєваючи очі, позбавляти людину можливості добре бачити. Білі метелики снують кругом Ларька, сліплять, сідають на голову (Вас., I, 1959, 104); На голови паророжцям полєтїло каміння, бочки, гаряча смола і, нарешті, мішки з піском, що сліпав їм очі (Довж., I, 1958, 241); Сніє сліпав очі, вітер пробивався під ноги фубайки, та Дмитро не помічав цього (Зар., Світло..., 1961, 55); Минула заваєність хлоп'яча. Ось уже чою і нім заросіє, до очей підкочуться, сліпнїть... (Д. Бедзак, Студ. Води, 1959, 16).

4. перен. Вражати красою, розумом і т. ін. Ішла чутка, що така була краса його... що не можна й очима було надивитися, бо сліпила вона, як те сонечко пломенїсте (Вовчок, I, 1955, 358); [Н е р і с а:] Тобюо бунши, а б його сліпила всім блиском генія свого й Еллади (Л. Укр., III, 1952, 443).

СЛІПНІЦЕЮ, присл., розм. Те саме, що сліпнїа.

Ліве сліпнїцею (Сл. Гр.); *Образно. Бує вітер, і ніч сліпнїцею лігла у очі (Мик., II, 1957, 22).

СЛІПНІА, присл. 1. Не дивлячись нікуди, не бачачи нічого; наосліп. Не знаходячи собі місця, рушиє кудись [Іван] нажання, сліпнїа почала берегом, доки не опинилася біля баркаса (Гончар, Новели, 1954, 125).

◇ Сліпнїа унадаїти двоє унадаїти.

2. Не знаючи напевно обставин, не маючи точних даних. На запального Сагаїду іноді знаходилося таке, що він, забуваючи про всяку обережність, між сліпнїа полїзти на рожен. З Кармазіним цього ніколи на трапалось. Обачний, розсудливий, поміркований, він у найкритичніші хвилини не втрачав розважливого спокою та самоладання (Гончар, III, 1959, 374).

СЛІПНУТИ, ну, нещ; мн. ч. сліп, ла, ло і сліпнув, нула, ло; недок. Ставати сліпим, втрачати зір. Од поганого зерна і кури сліпнуть (Укр., присл..., 1955, 286); Прадїт сидїть там дого, сліпнуть почав у тежкому і воєному підземелї (Кучер, Трудна любов, 1960, 228); // Втрачати здатність добре бачити (про очі). Щасливї дні, щасливї ночі. Коли при світлі любовї. Хоч мерзли пальці, сліпнїли очі, .. Я так над книжкою сидїв (Фр., XIII, 1954, 411); // від чого. Погано бачити певний час через яскраве світло, дим, сльозы, перше збудження і т. ін. Вийшовши на вулицю. Ясенї тропи сліпнїє від густих, щедрих променей світла, що лютьься з неба (Ю. Бедзак, Альма матер, 1964, 121); Дорошенко відчує, що сліпнїє від лютї, від нахлинулої в голову крові (Гончар, Тронка, 1963, 212); *Образно. З гуляць розходяться люди, крамниці гаснуть, запляшують очі — двері і вікна — і остріє сліпнїє (Коцюб., II, 1955, 407).

СЛІПНУЧИЙ, а, в. Дїспр. акт. тов. ч. до сліпнуги. Синові діти здавались [матері] дрібними, сліпнуге око есе спочивало на біляхх головатк [дітей] (Коцюб., II, 1955, 271); Чи висушиш ти слової нашї, сонце. На сліпнучих очах? (Олесь, Вїбр., 1958, 324).

СЛІПНІЯК, а, ч., ент. Невеличка хоботна комаха жовтого або зеленого кольору з добре розвиненими крилами, що в шкідливом рослин. Найшвидшими літунками серед комах вважаються метелики із родини бражників і сліпнїяки (Знавня..., 3, 1972, 32).

СЛІПО. Присл. до сліпнїти. Стадницький подумав, сліпо повлянує на людей, закуєся примлявї, в виснутою ниточкою болю уста (Стельмах, I, 1962, 629); Сліпо, не думуючи, я підкорився Антошї. Я робив есе, що він менї наказував (Мик., II, 1957, 57); Втішалася вона тим, що, хоч і пізно, а все ж зрозумїла, що сліпо жила (Голов., Тополя..., 1965, 104); Відтворюючи ефекти освітлення, подібні до трембрандїтського. Шевченко не переносив із сліпо в картині Рембрандта (Мист., 4, 1956, 44); *Образно. З-під насупленої обшарпаної стріхи сліпо дивилоса на схід одне вікно-шапка (Чорн., Визвол. земля, 1959, 5).

СЛІПО... Перша частина складних слів, що відповідає слову сліпнїй у і знач., напр.: сліпоглухонісний і т. ін.

СЛІПОГЛУХИЙ, а, б. Який не бачить і не чує; // у знач. ім. сліпоглухі, хїх, мн. (одн. сліпоглухий, хбо, ч.; сліпоглухі, хбі, ж.). Люди, які не бачать і не чуять. Вїбраційні відчуття допомагають сліпоглухим орієнтуватись у навокішній дійсності (Рад. пєнтол. наука..., 1958, 17); Винахідники створили чимало пристроїв і апаратів, які полегшують спілкування із сліпоглухими (Наука..., 10, 1968, 37).

СЛІПОНАРОДЖЕНИЙ, а, в. 1. Який народився сліпим; // у знач. ім. сліпонарджений, нїх, мн. (одн. сліпонарджений, ного, ч.; сліпонарджена, ної, ж.). Люди або тварини, які народилися сліпими.

2. перен. Те саме, що сліпнїй 2.

СЛІПООКНИЙ, а, е, розм. Із сліпими або підсліпуватими очима. *Образно. *Раптом спилився Томш, Бгору погляну Томш — Дім сліпоокий втисся між ослинних будов* (Бажаєв, Роки, 1957, 195).

СЛІПОРІД, рода, ч., розм. 1. Людина, сліпа від народження.

2. перен. Людина, яка не помічає і не розуміє того, що робиться навколо, неадекватно оцінювати, досягнути щонебудь. *Та тіба ж ти, сліпороде, не бачиш, серед якої см'ї вона вироста, якими традиціями вихована* (Фр., III, 1950, 404).

СЛІПОРІДНИЙ, а, е, розм. Те саме, що сліпонароджений. *Дарма й сонцезі, що в глухих нетрях землі ристється якесь сліпороде вітр'я [кріт]: тай собі ристється та підпушує емолю* (Мирний, IV, 1955, 295).

СЛІПОРІДНИЙ, а, е, розм. Те саме, що сліпонароджений. *Я тільки магнув рукою, горбатого жовила виправить сліпородний — ніколи не побаче світла..* (Мирний, III, 1954, 248).

СЛІПОРІДНИЙ, а, е, заст., книжн. Сліпонароджений. — *Відній, сліпороджений ти діти! — сказав їм крізь сльози Шрам. — Нехай господь змилюється над вашою темнотою! Пустить коней, пустить! Не заступайте дороги..!* (П. Куліш, Вибр., 1969, 116); // у знач. ім. сліпороджений, них, мн. (одн. сліпороджений, ного, ч.; сліпородженія, вої, ж.). Люди, сліпі від народження. *Посідали наші старці та убогі, а між ними все більше сліпі та сліпородженні* (Морд., I, 1958, 48); *Сліпородженних вгадай, що ніколи не бачили світла* (Зеров, Вибр., 1966, 180).

СЛІПОТА, і, ж. 1. Став за знач. сліпий 1. (М в х а й л о:) *Як жаль татка! Скільки у нього енергій.. і на тобі таке нещастя: сліпота!* (К. Карий, III, 1961, 64); *Його педагогічна акуратність і автоматична точність при всіх вадах — глухоти, сліпоти й німоті.. — все це було незвичайне, незрозуміле і драматичне* (Смолиць, I, 1958, 85); *Той [дід] був сліпенький на одне око. Ту сліпоту онук вважає найсерйознішим дідовим недоліком* (Збан., Сеспель, 1961, 427).

Δ *Куряча сліпотá див. курячий; Свіговá сліпотá див. сніговий.*

2. перен. Нездатність, невміння помічати те, що відбувається навколо, правильно оцінювати його. *За сліпоту і самодурство Горлова доводилося платити людському кров'ю, людськими жертвами* (Вітч., 8, 1958, 165); *Ідея сліпота, моральна незізоованість, відсутність глибоких переконань і принципів породжують соціальну розвешеність, безпринципність, моральне падіння, духовну спустошеність* (Веч. Київ, 2.III 1966, 2).

3. збірн., розм. Сліпі люди; // перен. Неписьменні, неосвічені люди. — *А у вас чудо — необрази, панно Маріє!.. — Дяшки й собі кинулись дивитись на образи тодин одного торкають: — бач, кажуть, бач! зей що то боаослов! зараз і завважиє! Не ми, сліпота!* (Свидн., Люборацькі, 1955, 83).

СЛІПУВАТИ, үю, үєш, недок., розм. 1. Бути сліпим; погано бачити.

2. у знач. присл. сліпуючи. Недобачаючи. *Мати.. знай копірса, сліпуючи, то очіпки, то румчики на придане дочці* (Кв.-Осп., II, 1956, 442); // *Навпомуацки. Кобзар, сліпуючи, взяв руку, пригорнув її до вуст і на мить припав удичним поцілунком* (Ле, Україна, 1940, 418).

3. перен. Не мати здатності правильно розуміти і оцінювати щонебудь, розбиратися в чомусь. (С о т н и к:) *Ми Сліпуючи, і ремтеуєж, і плачем* (Стар., Вибр., 1959, 487); // *також чим. Я розумю сліпуючи* (Сл. Гр.).

СЛІПУВАТИЙ, а, е. Те саме, що підсліпуватий. — *Мати ддавала сліпувату дочку [заміж], — сказав Тупотун* (Барв., Опов., 1902, 328).

СЛІПУВАТО. Присл. до сліпуватий. *Сінеши дєрєи не були ще взятї на засувку, і він просто вайшов до хати. Маленька газова лампочка сліпувато блищала на стїні* (Кочуба, Нові береги, 1959, 356).

СЛІПУНЕЦЬ, нця, ч., розм. Те саме, що каганець 1. [Степан п да (Засєбує каганець):] *А при цьому сліпунцєві тіба розглянеш його як слїд?* (Мороз, П'єс, 1959, 114).

СЛІПУЧЕ. Присл. до сліпучий 1. *Ранкове сонце сліпуче сяяло просто в очі Семенові* (Сміл., Зустрічі, 1936, 24); *Сліпуче мигнула доєга, схова на спис блискавка, вдарила синім вістрям у гору, що зеленїла між двох будинків* (Мушк., День., 1967, 3); *Електрика горїла ясно й сліпуче, навіть не мигаючи, затопили сліпучим світлом людей* (Кучер, Трудна любов, 1960, 453); *Наволо під сонцем сліпуче іскряться сніги* (Стельмах, II, 1962, 259); *Медалі в заложеними колодками сліпуче сяяли йому на грудях, збираючи сонце* (Гончар, III, 1959, 16); *Вийшов до столу піонер-сурмач, сліпуче блиснула на сонці сурма, він підняв її єгору й вєграв* (Донч., V, 1957, 530); *Сліпуче блищить Дніпро, еквритий біля берегє нерієною кригою* (Літ. газ., 6.I 1955, 4).

СЛІПУЧИЙ, а, е. 1. Який сліплять очі (про сонце, світло, блиск і т. ін.). *Сліпуче сонце освітало струнку постать татарки, граю на рудих, сєтєжопофарбованих козач* (Кочуб., I, 1955, 285); *Під сліпучим сонцем сяяли безкраї сніги* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 34); *По небу пливають важкі грозові хмари. Сліпучі блискавки полюсують видюкилі* (Збан., Між.. людьми, 1955, 24); *За вікнами пливла непроглядна ніч, а тут сяяло сліпуче електричне світло* (Кучер, Полтавка, 1950, 9); *Стукають молотки, скіглать терпучи, спалізують сліпучі вогні електрозварювання..* (Вишня, I, 1956, 328); *Образно. *Про тих [думаю], чїї сїмфонїї й балади.. Картини, драми, статуї, поеми Крізь ночі і віки сяють нам сліпучим — ні! — живоотєоричним сяєвом* (Рильський, II, 1960, 61); // *Який засліплює очі, заважаючи добре бачити, дивитися* (про світ, доп, пісок і т. ін.). *Крізь їдкий, сліпучий дим, Крізь море творчого страждання Очак яснє молодим Світанок пашного єднання* (Рильський, II, 1946, 28); // *Надзвичайно іскривий. Над сєлом стоє зимовий ранок, блакитний і до болю в очах сліпучий* (Кучер, Вогник, 1952, 33); *До Чупахїки їхали возами. Дороги лежав спиною до вітру, мружився на сліпучу голубїнь неба* (Тют., Вир, 1964, 137); // *Надзвичайно чистий* (про щось біле). *Гори Гренландїї і Антарктиди сзєванї під снїгом і льодом. Тільки пражовисні схили найвищих вершин чорнїють в сліпучїй білизні снїгового покриву* (Фіз. геогр., 5, 1956, 118).

2. перен. Чудовий, прекрасний; який справляє велике враження (про зовнішність, красу). *Єрєстїна Коєльо, єже не молода, але все ще в слїдах сліпучї краси, обпєкла його презирливим поглядом* (Ю. Бєдзик, Вогонь., 1960, 104); // *Який приваблює, чарує; надзвичайно прємний. Секретар, не випускаючи Рїдководовї руки, прєспїшаючи, даєє поради.. Збоку стоєє агїтпроп і єсмїхався своєю сліпучою усмішкою* (Жр., Вибр., 1960, 235); *Мрїї були такі сліпучї й прїнаєні, що Яєк лимоволі єпустиє поводї* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 4).

СЛІПУЧИСТЬ, чості, ж. Абстр. ім. до сліпучий. *Чистим, до сліпучостї ясним бачать [хлопці і дївчата] небо над собою* (Гончар, Людина., 1960, 34); *В моєму дворїку на Київській Половинї пишмо зацєли єшнї й черешєнки, начє єєлкі діти стоєть у бієлєнких сорочєчєх, та таких чистїх, що вони аж сяють на сонці у сорожєлїєвї сліпучостї* (Мас., Роман., 1970, 107).

СЛІПУЧО, присл. Те саме, що сліпуче. *Пишмо, сліпучо освітяться золотї палати, сєтї розкїшно*

обраних вельмож, галантних кавалерів, красивих дам будуть мести в граціозні, гармонійні вінки мекують під ніжні звуки невидимих оркестрів (Хотк., II, 1966, 57); Сліпучо спалахнула блискавка, і гуркіт грому сповістив про початок нічної грози (Донч., VI, 1957, 82); Бує сонячний день, сніг виблискував сліпучо (Збан., біана, 1959, 63); Покирав, кривити цинкового блякло, сліпучо блищать на сонці (Вільде, Сестри..., 1958, 540); В морі, немаче в небі, світаються вірки — білі, зелені, червоні, в ньому підіймається в самого дна сліпучо яскрава красуня Венера (Збан., Мор. чайка, 1959, 189).

СЛІПУШКА, ж., ж., розм. Те саме, що каганець 1. Сліпущка на комині блимає, веретено зурчить, тонка шитка в'ється... (Горд., Сильніше смерті, 1946, 18).

СЛІПЦЕМ, присл., розм. 1. Те саме, що слішма. 2. Те саме, що настірливо. — Хіба я смола, щоб я лил кому до чоїт? От Соломів, то це правдива смола: сліпцем лізе тобі в вічі (Н.-Лев., VI, 1966, 406).

СЛОБІДКА, ж. 1. Частина міста, квартал, що аберіг історичну назву за професією, національністю і т. ін. людей, які жили колись там. Ми зустрілися з ним на березі Азовського моря — поблизу Матроської Слобідки під Маріуполем (Смолч., VI, 1959, 11); На Монастирській слобідці без суду, без свідства, за саму лише підозру в зв'язках з більшовицьким підпіллям було розстріляно ерпуку старих матросів та робітників (Гончар, II, 1959, 35).

2. Те саме, що слобода 2. Йде попереду Марко, а за ним ідуть хлопці з слобідки (Ів., Вел. очі, 1956, 124); Ой на горці, на приворці, Там стояла та слобідка (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 61); Таля Довбушуківка — була то слобідка, аложена в чотирьох заток (Фр., VIII, 1952, 147).

СЛОБІДОНЬКА, ж. Пестл. до слобода 2 і слобідка. Знай навіки, голубонько [горлиця], Що меті ліс, що меті ліс; А запаня слобідонька, То єтні ніс, то єтні ніс (Пісні та романси..., II, 1956, 141).

СЛОБІДСЬКИЙ, а, є. Стос. до слободи і слобідки. Біла слобідська церква вже кужками стояла люди (Тулуб, В степу..., 1964, 486); Шура безперестану цокотіла, розповідаючи слобідські новини (Добр., Тече річка..., 1961, 217); // Якій живе у слободі, слобідці. Слобідські хлопці — шевці Казімірка та млинарського слюсаря Федько — лазили вже тям [підземним ходом], що до річки (Смолч., II, 1958, 51); // у знач. ім. слобідський, кого, ч. Той, хто живе у слободі, слобідці.

СЛОБОДА, ж. 1. іст. Поселення в Київській Русі, на Україні і в Росії в XI—XVIII ст., жителі яких тимчасово звільнялися від феодальних повинностей і податків. По обидва боки яру і прилеглих балках розташовувалася старовинна слобода Яреми Кут, що дістали собі назву від якогось Яреми, козака-запорозця, першого ковоцельця цієї місцевості (Добр., Тече річка..., 1961, 11); // Частина міста, квартал, де жили люди однієї професії, національності і т. ін. За містом були слободи, а на заході — Віскунічі й козацькі курені (Тулуб, Людолови, I, 1957, 166); Подався [Омелько] від царевого двору до своїх: до козаря Шумила Жданова, в Гончарську слободу (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 579); У Москві Петро [І] часто бував у Німецькій слободі, серед інженерів, які оселилися в Росії (Іст. СРСР, II, 1957, 8).

2. Велике село, селище. Була у нас сусідка — удова Пилипица; господарина на всю слободу. Яка гата, які городи, садок, скільки поля, степу, і баштан, і пасіка, і млин — чого вже не було там! (Вовчок, I, 1955, 183); Ніч така горiana, голуба і прозора. По всій слободі талтан співає молодь. Під тинами гомонять чоловіки (Головко, II, 1957, 233); // Відокремлена частина великого села.

СЛОБОДИ, бід, мн., іст. Пільги, привілеї, які надавалися на певний час тим, що оселялися на незаселених землях. Людей закликали на слободи на двадцять років, слободи вже кінчаються, а селяни не хочуть втрачати воли; і одні пробують тікати, а інші мстяться й пристають до козаків (Панч, Гомон. Україна, 1954, 186); // Незаселені землі, на яких селялися ті, хто втік від панського гніту. Піщани закричали... що від поляків діди та батьки із тікали сюди на слободу, а тепер поляки сюди посилають панувати (Мирний, I, 1949, 189); Гайчура мусив тепер відбувати панщину, як і всі посполиті. Спробував він уткати знову кудись на слободи, але не зайшов і до другого хутора, як гайдуки Сеняцького настигли і, закованого в заліза, привели назад (Панч, Гомон. Україна, 1954, 62).

СЛОБОДЯНИН, а, ч. Те саме, що слобожанин 3. Перетягала високою греблею, річка напроти слободи утворювала тут широке плесо, до якого з обох берегів спускалися садки і городи слободян (Добр., Очак. розмир, 1965, 28).

СЛОБОДЯНКА, ж. Жін. до слободянина.

СЛОБОЖАНИН, а, ч. 1. Той, хто живе на Слобожанщині.

2. Той, хто селився і жив на слободах. Після того, як одчалуся од султана кримський там, слобожани почали селитись по степам; стали забирали і наші воляності, землі, не так прості люди, як ті підпанки (Стор., I, 1957, 176); За вечерю Балака уважно вислухав господарські новини й наказав челядникам, де і що робити, спитав, чи вчасно сплачують слобожани даники (Тулуб, Людолови, I, 1957, 37).

3. Житель слободі. [І в а н:] Чи на часат було стоїти, чи походом йдеш — все мучиш... яку-небудь пісню, і в кожну пісню задаєш кого-небудь із наших слобожан... (Кроп., I, 1958, 112); Прикрашена квітками й дзвінками, трійка птицею мчала по слобідських вулицях, викликаючи задрощі слобожан (Шван, Вибр., 1947, 5).

СЛОБОЖАНКА, ж. Жін. до слобожанина.

СЛОБОЖАНСЬКИЙ, а, є. 1. Прикм. до Слобожанщина. Я, повний ще невинеснутими вражіннями, хотів поділитися ними з собою подібного істотого і почав оповідати свої заваги слобожанською малозрозумілою гуцулові мовою (Хотк., II, 1966, 314); Бабуся казала, що чим шаліло возили колись з Перекопу сіль, тараню, а ще раніше кримські татари ходили грабувати Руську землю і слобожанські поселення (Автом., Колл розлуч. двое, 1959, 43).

2. рідко. Те саме, що слобідський. Вечір був теплий, тихий... слобожанськнх висвистував, і удала долітали веснянки слобожанськнх дівчат (Стор., I, 1957, 228).

СЛОБОНІТИ див. слобоняти.

СЛОБОНІТИСЯ див. слобонятися.

СЛОБОНЯТИ, яю, яеш, недок., **СЛОБОНЯТИ**, нб, віш, док., перек., заст., розм. Звільняти, рятувати. — Кириле, скажи... чим мені тебе наарадити [нагородити]? Ти ж не рає слобожан мою голову од смерті! (П. Куліш, Вибр., 1969, 98); Ти царство покинує, Щоб духом ожити; Зтраєє усі пута, Щоб нас слобонить (Фр., XI, 1952, 50); Я свою хуру мерції слобоние, Та й утікати додому хотіє (Шог., Поевіз, 1958, 126).

СЛОБОНЯТИСЯ, яюся, яешся, недок., **СЛОБОНЯТИСЯ**, нбся, нішся, док., заст., розм. Звільнятися, рятуватися. Від кайдан [кайданів] перш усіх козаків Кочубей слобонився (П. Куліш, Вибр., 1969, 424).

СЛОВАК див. словаки.

СЛОВАК, ів, мн. (одн. словак, а, ч.; словачка, ж.). Західнослов'янський народ, який становить основне населення Словаччини, що входить до складу Чехословацької Соціалістичної Республіки. На південь від

Польщі розташована Чехословаччина.. Вона населена двома близькими слов'янськими народами — чехами і словаками (Фіз. геогр., 6, 1957, 52); Словаки везуть туристів на човнах напад сливе до самої Шавниці (Н.-Лев., П, 1956, 416); З градики через подвір'я до нього дрібною попіпаш старенька згорблена словачка (Гончар, III, 1959, 318).

СЛОВАР, я, ч., *в.заст.* **СЛОВНИК**. Він [путівник] мені дуже потрібен через татарський словарь, що на кінци його (Кошуб., III, 1956, 175); Львівська вулиця — це також свого роду школа, де тон і словарь для всіх [дітей] однаковий і обов'язковий (Фр., VI, 1951, 144).

СЛОВАРНИЙ, а, е, *в.заст.* **СЛОВНИКОВИЙ**.

СЛОВАЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до словаків і Словаччина. Співець, прозвучіла словацька мова радісно задзвеніла відусілля... (Гончар, III, 1959, 315); М. Рильський багато зробив як блискучий перекладач шедеврів російської, польської, словацької поезії (Мал., Думка..., 1969, 19); Чеський і словацький народи і досі зберігають свіжину пам'яті про Шевченка, автора поеми про видатного сина чеського народу Яна Гуса (Життя і тв. Т. Р. Шевченка, 1959, 191).

СЛОВАЧКА *див.* словаки.

СЛОВЕНЕЦЬ *див.* словенці.

СЛОВЕНИ, ів, мн. 1. Застаріла назва всіх слов'ян. 2. Назва деяких східнослов'янських племен. На півночі, в басейні ов. Ільмені, жили слов'яни новгородські, або, як називав їх літопис, словени (Нарцис стар. іст. УРСР, 1957, 357); «Поєсть ережених літ» розповідає, що в другій половині I тисячоліття у східних слов'ян існували політичні об'єднання.. Вони називав їх полянами, сіверянами, радимичами, словенами тощо (Наука..., 9, 1968, 10).

СЛОВЕНКА *див.* словенці.

СЛОВЕНСЬКИЙ¹, а, е. Прикм. до словенці і Словенія. Східнослов'янські мови у порівнянні з південними (болгарською, македонською, сербохорватською, словенською) і західними (чеською, словацькою, польською, серболужицькою, кашубською) мають систему своїх визначальних рис, що характеризують їх як підгрупу слов'янських мов (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 10); Багато хто в російських радянських перекладачах перекладає польських, чеських, словацьких, болгарських, сербських, словенських письменників (Рильський, IX, 1962, 70).

СЛОВЕНСЬКИЙ², а, е. Прикм. до словені.

СЛОВЕНЦІ, ів, мн. (*одн.* словенець, шля, ч.; словенка, ж.). Південнослов'янський народ, який становить основне населення Словенії, що входить до складу Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії. Югославію населяють споріднені між собою народи південнослов'янської групи: серби, хорвати, словенці, босняки, македонці, чорногорці (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 45).

СЛОВЕСА, *вс, мн., в.заст.* Слова. І слухала, як молодий Дивочий гость [гість] той говорив. І словеса його святія [святі] На серце падали Марії (Шевч., II, 1963, 359); [С т о х а (ханапа його за руку і цілує):] Ох, батечку ж мій, я вже й не знаючу, як за вас бога молити. [В и ч о к:] За ці словеса велике тобі спасибі (Кроп., I, 1958, 447); Сотник прочитав грамоту. — Твоє щастя, — сказав невдоволено, повертаючи її вершичкою, — будь не государево діло, ти б у мене пригостився за словеса свої (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 144).

СЛОВЕСНИЙ, а, е. 1. Прикм. до слова 1. У своїх поглядах на мову, а також у практичному застосуванні словесного матеріалу Панас Мирний виступав продовжувачем шевченківських традицій (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 460); В творчості Тичини 30—40-х років кількість словесних новостворів помітно зменшується

(Іст. укр. літ., II, 1956, 369); *Образно. Як пшениця зріє на ниві і складається у копи і скирти, так і воно, те насіння, запашиє у серце й думку, зріє словесним колосом і складається у народні оповідання й легенди (Стор., I, 1957, 99).

2. Який здійснюється за допомогою слів. В дальній кімнаті, за обитими дверима, знову продовжали словесне змагання два волюси: низький, амірлівий, і високий, напосідливіший (Хор., Місто..., 1962, 57); Зрозуміло, що макароніями як словесний прийом жумору не мають народного джерела і вникають на книжково-літературному ґрунті (Мовозн., IV-V, 1947, 26); // Який амальовується, передається за допомогою слова. «Гула українська нощь...» «Вступ цей є одною з верхових словесного пейзажу в світовій літературі (Рильський, X, 1962, 33); Деякі висновки Потебні, стосовні мови взагалі, палідні і для літературознавства, для розуміння процесу створення словесного образу в поезії (Рад. літ-во, 2, 1961, 48); // Текстовий (на відміну від музичного). Не припинялася робота над українською народною словесною і музичною творчістю та народним побутом і в тяжкі роки Великої Вітчизняної війни (Нар. тв. та етн., I, 1957, 6); Зауважимо, до речі, що цитати із дум та є пісень без музичного їх оформлення, тобто без мелодії, а в думках це й без супроводу кобзи, базато втрачають. Загалом кажучи, словесні тексти пісень і дум завжди треба записувати і дуже бажано демонструвати разом з їх музикою (Рильський, IX, 1962, 205); // Не закріплений письмово; усний. Словесна обіцянка.

3. Стос. до словесності (у 1—3 знач.). Всі видатні російські і українські художники слова першої половини ХХ ст. очилися у М. Горького не лише словесної майстерності, але насамперед методу художнього відтворення дійсності (Іст. укр. літ., II, 1956, 440); Поезія за природою своєю є найкрасивішим, найвиразивнішим видом словесного мистецтва (Літ. газ., 12.1 1962, 2).

СЛОВЕСНИК, а, ч. 1. *в.заст.* Особа, що одержала філологічну освіту; філолог; // У дореволюційній середній школі — викладач словесності. Словесник Адріан Петрович одного разу прийшов на урок якийсь особливо збуджений і піднесений (Смолиць, Театр..., 1940, 11); Хорошим, точним іменем називали колись учителя літератури: словесник. Словесник — це майстер, чарівник слова (Літ. Укр., 26. IX 1969, 2); // У дореволюційній Росії — студент філологічного факультету, відділу.

2. Викладач мови і літератури в сучасній школі. Вчитель-словесник повинен навчитися підносити своїм учням літературні твори як художнє ціле (Рад. літ-во, 2, 1965, 63).

СЛОВЕСНИЦЯ, і, ж. Жін. до словесника.

СЛОВЕСНИСТЬ, *пості, ж. 1. в.заст.* Художня література та усна народна творчість, а також сукупість творів літератури й фольклору якогось народу. Національна форма, словесність наша, і писана й усна, є інтернаціональною за своїм змістом, за своїми тенденціями (Рильський, III, 1955, 166); Усна словесність відтворила улюблені народні образи сміливої, волелюбної, гордої людини, вірної своїй батьківщині й національним традиціям (Рад. літ-во, 3, 1971, 24).

2. *в.заст.* Філологічні науки (лінгвістика, стилістика, літературознавство і т. ін.). Він оце тільки повернувся з університету після урочистого річного акту. Як ректорів і професору російської словесності, йому довелося виступити в великому промовою (Тулуб, В степу..., 1964, 227); В 1915 р. він захистив дисертацію на вчений ступінь майстра арабської словесності (Видатні вітч. географі..., 1954, 136); // Дисципліна, предмет у дореволюційній середній школі, яка давала систематичні знання з літератури. В Чернігівській гімназії його читали

словесності був Леонід Іванович Глібов, байки якого Кошач знав майже всі напам'ять (М. Ол., Леся, 1960, 11).

3. Назва філологічних дисциплін у сучасній школі. Словесність поміж інших шкільних дисциплін мусить перебувати в найбільшій стосунках з мистецтвом кіно (Літ. Укр., 6.VIII 1965, 2).

4. *заст., розм.* Усні заняття з солдатами дореволюційної російської армії, на яких вивчали військові статуті. Він жив подвійним життям. Одне було у всіх на очах: на плацу, в смердючій і гаміравій казармі, на солдатській словесності. Але було у нього ще інше, таємне й глибоке життя, про яке могли здогадуватися лише друзі (Тулуб, В степу..., 1964, 124); В одному з прищепів [казарми] якийсь підрозділ розташувався на заняттях словесністю. Саранчук трохи постояв, послухав і одійшов (Головко, II, 1957, 450).

5. *заст., розм.* Усне повідомлення, переказ. Та од вас ні письма не перечуши, ні словесності не перекажеш (Св. Гр.).

СЛОВЕСНО. Присл. до словесний 2. Що пером пише, словесно й каже (Чуб., V, 1874, 802); Музикознавці наших днів на підставі висловлювань Шевченка в «Щоденнику» та повістях і на підставі того, як він словесно передає свої відчуття від музики, кажуть, що і в цій галузі Тарас Григорович був глибоко обдарований і мав великі, хоч і не систематичні, знання (Рильський, III, 1955, 252).

СЛОВЕЧКО, а, с. Зменш.-пестл. до слів 1. — Чого ж ти, Василюк, мовчиш? промов до мене хоч словечко, моє серце. Чи слати до тебе старостів, чи ні? (Н.-Лев., II, 1956, 61); На два мої листи (картка з Криму і лист відвіди) не відстав я од Вас ані словечка — і се мене непокоїть (Кожуб., III, 1956, 398); У них [співів] була своя окрема мова, яка складалася з дового ряду специфічних спортивних словечок, що їх не завжди розуміє батько (Вільде, Сестри..., 1958, 172); От хай хтось хоч найменше словечко похвали викаже на його адресу, одразу ж, як віск, розтопиться його душа (Збан., Сеспель, 1961, 78).

◇ **Закидати (закинути) словечко кому, за кого, про кого** — те саме, що **Закидати (закинути) слів** (див. слів). Коли учителька Олена Михайлівна провела його до воріт, закинув їй словечко про ученицю 4-го класу Воченко Прісю (Ю. Янов., Мвр, 1956, 157); **Замовіти (добре (прихильно)) словечко див.** замовляти; **Не ароніти ні (ані, й) словечка див.** ароніти; **Не промовляти (не промовити) і словечка див.** промовляти.

СЛОВИНИ, вен, мн., діал. Сватання; * **Образно.** [Пісбар:] Чи заручини справляєте отут під деревами? [Рябін:] Не заручини, а словини, пане писарю. Говоримо собі слово по слові (Фр., IX, 1952, 84).

СЛОВІНЕЦЬ див. словініці.

СЛОВІНКА див. словініці.

СЛОВІНСЬКИЙ, а, е. Прикм. до словініці. Словінська мова.

СЛОВІНЦІ, ів, мн. (одн. словінець, пня, ч.; словінка, в, ж.). Західнослов'янська народність, яка живе у Польщі. Взуття для коней з давніх-давен широко застосовується в польському селі Кюки, де живе невеличка слов'янська народність — словініці (Веч. Київ, 15.II 1971, 4).

СЛОВНИК, а, ч. 1. Книга, в якій в алфавітному чи тематичному порядку подано слова якоїсь мови (з тлумаченнями, перекладом на іншу мову і т. ін.). Словники — справжні, пунці словники з широким ілюстративним матеріалом — а не тільки введенням в одно місце мовних багатств, а разом з тим і свідченням розумового, душевного багатства (Рильський, IX, 1962, 124); Перші українські словники кінця XVI — початку XVII ст.

мали значення своєрідних енциклопедичних довідників (Вітч., 5, 1969, 185); Орфографічний словник; Перекладний словник.

Диференціальний словник див. диференціальний; **Тлумачний словник** див. тлумачний; **Частотний словник** див. частотний.

2. *тільки одн.* Сукупність слів, які використовуються в чий-небудь мові. Радію кожному слову, що входить у твій [П. Тичині] словник (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 60); Словник Михайла Окуня («Розумний і дурень») рясніє такими термінами, як «розписка», «ексель», «квитанція», «трактат», «комерція» (Життя К.-Карго, 1957, 182); // Сукупність слів певної мови; лексика. Окремі діалектними можуть увійти і входить до словника літературної мови, втрапивши своє вузьке, місцеве значення (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 9).

△ **Активний словник** див. активний; **Пасивний словник**, *літ.* — запас слів у будь-якого носія мови, значення яких він розуміє, але сам їх не вживає.

СЛОВНИКАР, а, ч. Той, хто укладає словники; лексикограф. Одню із найскладніших проблем при виготворенні Словника української мови... є визначення його реєстру.. У цьому відношенні словникарі покладаються не на свої власні смаки чи уподобання, а на ту лексичну базу, яка в у їх розпорядженні (Наука і культура..., 1970, 301).

СЛОВНИКАРСТВО, а, ж. Те саме, що лексикографія.

СЛОВНИКАРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до словникар і словникарство.

СЛОВНИКОВИЙ, а, е. 1. Стос. до укладання та видання словників. Словникова справа має не тільки величезну практичну вагу, а й не менше теоретичне, пізнавальне, філософське значення (Рильський, IX, 1962, 125).

2. Прикм. до словник 2; лексичний. Слово — один з основних елементів мови. Сукупність назвених у мові слів становить словникової склад мови (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 56).

СЛОВНИЦЯ, і, ж., *заст.* Словник (у 1 знач.). Тимченкові цензура дозволила друкувати «Словницю», і перший том (А — О) друкується вже (Кожуб., III, 1956, 156).

СЛОВНИЧОК, чк, ч. Зменш.-пестл. до словник 1. Гоголь додавав до своїх теорій спеціальні словнички (Рильський, IX, 1962, 66).

СЛОВО, а, с. 1. Мовна одиниця, що являє собою звукове вираження поняття про предмет або явище об'єктивного світу. Він бачив, як в літер складалися слова, і дивувався дуже (Мирний, II, 1954, 130); Майор говорить не голосно, а майже шепоче, як те листя. Проте всі чули кожне його слово (Гончар, III, 1959, 96); Коли надійшла його черга відповідати... він зблід і довог не міг сказати першого слова (Тют., Впр, 1964, 55); Слово — важлива одиниця мовної комунікації. Воно в засобом як найточнішого логічного викладу думки, так і її естетичного оформлення (Сучасна укр. літ. м., V, 1973, 55); * **Образно.** Він [ліс] співає то грізно, то шокково, Як морська безсмертна глибина, — Не одно ж там розцідось слово, Запала пісня не одна (Рильський, III, 1961, 13); * У порівн. Мене ще й досі владно кличе моїх степів саята трава, така і рідна і пахуча, немов козанці слова (Сос., II, 1958, 368); // Закливання, що, за марновірним уявленням, має магичну силу. [Б а б у с я:] Та вони [ворожбиті] вже слово таке знають. Туману пустили і здіймили (Л. Укр., II, 1951, 523).

Впимальовувати (впимальовати, змальовувати, змальовати) словами — розповідати, писати про кого-, що-

△ Друківане слѡво *див.* друківаній.

3. Висловлювання, фраза. *Що б не сказав він, його слово закон* (Мирний, IV, 1955, 118); — *Не виплолюйся, синку, з нерозумним словом, бо назад ніяково вертатися* (Коцюб., I, 1955, 33); *Він був фанатик-церковник, він з хатом слухав на сході слова про закриття церкви* (Донч., II, 1956, 10); — *А ти ще послухай, не заводити. Всеке мудре слово має випову, як каже товариш Корній Недоку* (Збав., Малюк-дзвін, 1958, 63); // *розм.* Відповідь, розповідь. *Хлопчик дивиться на неї.. — Се ваші книжки? — вона пита в його. Нема одказу. — Чи ви любите книжки читати? — Знов нема слова* (Вовчок, I, 1955, 385); — *Розкажіть, як ви жили? Чи були ви щасливі? — Капітан деякий час сидить мовчки, обличчя його жмаріє. Як він жив? Чи був він щасливі? Не так просто, видно, на це відповісти. Чекаючи його слова, старшокласники уважно дивляться на нього* (Гончар, Тронка, 1963, 148); // у формі оруд. в. мн. слівами кого, чийми. Уживається у знач. «як говорив (писав, учив і т. ін.) хто-небудь». *Що ж до моєї фотографії і біографії, то я якось раз одписував уже одному галичанину словами Лермонтова: «Поет! хто в імені твоєм?!»* (Мирний, V, 1955, 400); — *Ой, нащо він [півкарбованець] мені, Васильку! — А може, й знадобиться вам у гаяльстві, — відповів [овук] словами батька, ще не розуміючи, що вже ніякого гаяльства не має їхня родина* (Стельмах, I, 1962, 6).

△ Крилаті слова; Крилатий вислів (віраз); Крилата фраза *див.* крилатій.

◇ Без зайвих слів *див.* зайвий; Блудити словами *див.* блудити¹; Випускати слова на вітер *див.* випускати; Віддавати (віддавати) слово подяки *див.* подяка; Добрим словом прелуджиться *див.* прелуджуватися; Живе слово *див.* живий; Закидати (закінити) слово кому, за кого, про кого — звертатися до когось із клопотанням про кого-небудь; Закидати словом кому — починати з ким-небудь розмову, викликати на розмову когось. *Наздогнав [чоловічого] його на вулиці і йшли юрбою за ним. Спершу мовчки, потім стали словом закидати йому, допитуватися знов. Але Гордій і тепер нічого не розповідав важливого* (Головко, II, 1957, 323); *Замовити [добре (прихильне)] слово *див.* замовляти; За словами (кого, чийми, у знач. вставн. сл.) — як було сказано ким-небудь. На плечах у нього міцно сидить рудива лобата голова, яка, за словами Сагайда, готувалася людині-велетній, а опинилася помілково у Маковейчика* (Гончар, III, 1959, 55); — *За його словами, мені на роду написано етопитися. Проте щоразу я впеваюся, що мене зарано примушували виконувати це вішування. Щоразу я оживав* (Ю. Янов., II, 1958, 65); *Згадувати (згадувати) добрим словом *див.* згадувати; Згадувати (згадати) лхім (поганім і т. ін.) словом *див.* згадувати; Згадувати (згадати) недобрим словом *див.* недобрим; Здобуватися (здобується) на слово *див.* здобуватися; З чужих слів — за чийсь, а не своїми власними даними, спостереженнями; Кількома словами *див.* кілька²; Кресати слова *див.* кресати; Крутіти словами *див.* крутіти; Ляяти (обзавати, прозивати і т. ін.) останніми (усякими і т. ін.) словами кого — обзвати когось образливо, грубо. Жінки розлютились і осміяли. Вони тапалися руками за гвинтівку, галасували, дяли унтера останніми словами, обзивали вітром, собакою, падлюкою... (Коз., Гарячі руки, 1960, 123); *Олександр лютує в душі, обзиває брата усякими словами* (Стельмах, II, 1962, 41); *Мірне слово; Мірні слова *див.* мірний¹; Марнувати слова *див.* марнувати; Медві слова *див.* медвіній; На вітер кидати слова *див.* вітер; На вітер пускати слова — те саме, що На вітер кидати слова¹ (*див.* вітер). — Гідротехнік Ковалів запевняє... що на**

Очеретяниці уже цього року буде ставок довжиною п'ять кілометрів... А Ковалів — людина обережна, він не буде пускати слів на вітер (Чаб., Тече вода... 1961, 125); На словах: а) усно. *Прибіг гінець [говець] з письмом к Латаму.. і на словах додав: — Царю Латине неправдивий! Ти слово царське гмаєв* (Котл., I, 1952, 183); *Не буду тепера писати «достотної рецензії», бо думаю, що краще вимовлю свою думку на словах, ніж на письмі* (Л. Укр., V, 1956, 43); — *Ти дзвониш у справі Богдана? — Розповім на словах* (Ю. Янов., II, 1958, 95); б) тільки у розмові, а не в дійсності. *Буржуазна демократія на словах обіцяє рівність і свободу* (Ленін, 39, 1973, 268); *На словах наче й добрий, дає* (Огієнко) *матері навіть поношу хлопцеві нош прикрити, а почуваеться, якби сила, — передувши би і Яреська, і матір, і весь їхній рід* (Гончар, II, 1959, 138); — *Який мудрий знайшовся! На словах, як на цимбалах, а на ділі, як на балабайці...* (Мур., Бук. повість, 1959, 273); *Небагатьма словами — те саме, що Кількома словами (*див.* кілька²); [Не] вартий (варт) доброго (людського) слова хто — хтось [не] заслуговує на позитивну оцінку, на схвальний відгук. Чи вартий той людського слова, Хто відкидає, як сміття, Діла Веласкеса й Серова, Матейка й Репіна життя? (Гильський, III, 1961, 217); Не обмовлятися ні (й, і, жодним і т. ін.) словом *див.* обмовлятися; Не номікати (не ном'янути) лхім (поганім і т. ін.) словом *див.* поминати¹; Не промовляти (не промовити) і слова *див.* промовляти; Обдурувати (обдурити) кбжне слѡво (зміст кожного слова) *див.* обдурувати; Обертати слѡво *див.* обертати; Обертатися (обертнється) з словами (словом) *див.* обертатися; Обзаватися (обзаватися) словом *див.* обзаватися; Обкидати (обкидати) [найгіршими і т. ін.] словами *див.* обкидати¹; Обкладати словами *див.* обкладати; Обмінюватися (обмінюватися) словом (словами) *див.* обмінюватися; Обмовлятися (обмовитися) словом (словами) *див.* обмовлятися; Обронити слѡво *див.* обронювати; Обцецьками не вірвеш (не витягнеш і т. ін.) слова *див.* обцецьками; [Одним] словом; Однѡ (однѡ) слѡво, у знач. вставн. сл. — уживається як узагальнення сказаного перед цим; коротко кажучи. Так само не сплю, не їм, мучуся і нічого не можу робити. Слово — інвалід, і не знаю, коли кінець буде сьому (Коцюб., III, 1956, 438); — *Нам, товаришу Оленчук, зараз потрібні люди, які досконало знають Сиваш, уміють орієнтуватися на ньому не тільки вдень, а і вночі, в цілковитій темряві. Одним словом, нам потрібні провідники* (Гончар, II, 1959, 393); *Ми знайшли дорогу на військові французькі кораблі, ви чули з газет про бунт на крейсєрі, одно слово, було зроблено шматочок роботи, не мені цим хвалитися і не вам про це слухати* (Ю. Янов., II, 1958, 252); *Велика масштабна роль завжди приєдна на актора. В ній багато відтінків, нюансів, одне слово — в що грати* (Вітч., I, 1970, 173); *Озв'ятися (озв'ятися) словом *див.* озв'ятися; Пару сів написати (сказати і т. ін.) *див.* пара¹; Перекидатися (перекинутися, перемовлятися, перемовитися і т. ін.) словами (словом) — коротко говорити з ким-небудь; час від часу казати що-небудь один одному. *Передні мовчали, і тільки ззаду рядка сусіди перекидалися словами* (Коцюб., I, 1955, 399); *Нічого, як скригтєсь пекуче сонце, спаде денна задуха, — тільки й дигнеш свіжою проголодою, тільки й посидиш з добрим чоловіком, перекинешся з ним живим словом* (Мирний, III, 1954, 140); *Скільки жінок завидують на її достатки, а завидувати нема чого, бо нема з ким по-людськи словом перекинутися* (1962, 321); *Поминати (пом'янути) добрим (нешлим і т. ін.) словом *див.* поминати¹; По слѡву кого, чьому, васт. — за чийсь наказом. Чигають [розбійники]***

чумацьке добро, вичікують слушного часу, коли б в одну мить, по слову ватажка, кинутись на табір (Коцюб., I, 1955, 184); Пусті слова див. пустий; Скинутися по слову див. скидатися; Слова дурно (даремно, марно) тратити (випрачатити) — говорити, не досягаючи мети. — Та що я маю слова дурно тратити! Вона й не слухав! (Вовчок, I, 1955, 24); Слова [лихого] не сказати — не висловитися погано про кого-небудь. — Задай [свну]: у яких ми злиднях жили, в якій нужді гинли, та ніхто про нас не скаже слова лихого... (Мирний, I, 1949, 403); Словами мастіти див. мастіти; Слобом і ділом допомагати (помагати, сприяти і т. ін.) — подавати конкретну допомогу. Вернувшись «на тилі водив», сподіваюсь застати молодий гурт в розцяті сили й енергії, тоді й сама з озотою поможу їм і словом і ділом (Л. Укр., V, 1956, 207); Член партії повинен.. словом і ділом сприяти зміцненню дружби народів СРСР (Статут ККРС, 1971, 5); У (в) двоє (кількох) словах — дуже коротко, стисло. Так ото слухай, скінку вже в двох словах. По оглядимах царського двірка подались ми назад у монастир (Коцюб., III, 1956, 143); У (в) коротких словах див. короткий; У (в) небагатьох словах — те саме, що У (в) коротких словах (див. короткий); У (в) одне слово — одночасно, разом. Запорожці так собі його подобали, що зогали [зівзвали] раду, да й буз Іванця кошовим. — Іванця! — аж скрикнули всі у одно слово (П. Куліш, Вибр., 1969, 59); Зупинились запорожці, алязи в коней і повернулись до Сві: — Прощай, наша Січ-мати, — сказали вони майже в одне слово (Довж., I, 1958, 239); Узяти (взяти, забрати) свої слова назад — відмовитися від сказаного раніше. [М п л о в с ь к и й:] Олександрі Вікторівно! Ви жорстокі! Я же урочисто взяв назад свої слова! (Л. Укр., II, 1951, 33).

4. Обіцянка виконати що-небудь. — З буданим, мабуть, нічого не станеться. Я запевняю. — Ні! Слово? — Слово! (Коцюб., II, 1955, 269); — Чи слова свого давнього не забули? — допитуються і Сердюк, і Сердючиха (Стельмах, I, 1962, 59); // Згода на шлюб. — Дявце в нас в невеличке. Ви, дявцю, хочте сердіться, хочте ні — а Орисі я нікому не віддам. І якщо ваше слово, то й женись б (Тют., Впр, 1964, 96).

◇ Вірнати на слово див. вірнати; Вірте (новірте) [можу] слову, у знач. еставн. сл. — уживається, щоб перекопати співрозмовника в чому-небудь. Повірте слову, мій шановний друже, Посмертного життя не хочу я собі (Л. Укр., I, 1951, 98); — Я, товаришу командир... відакний.. Повірте моему слову, я на повнім лонду стрибав з поїзда, (Гончар, III, 1959, 38); Держатися свого слова [своїх] слів — те саме, що Додержувати [своє] слова (див. додержувати). Настя положила варік якнайчастіше навідуватися до хрещениці. Вона завжди держалася слова (Мирний, IV, 1955, 68); — Незай аміденні прочина.. своїх держатися слов [слів]! (Котл., I, 1952, 280); Додержувати (додержати) [своє] слова див. додержувати; Дотримати [своє] слова; Справдити (стрімати і т. ін.) [своє] слово — те саме, що Додержувати (додержати) [своє] слова (див. додержувати). Морити не буду, та й не годувати му дурно, не бійся. І в перший же день дотримала [Мартоха] слова (Л. Укр., III, 1952, 638); Плачунда дотрима свого слова; ніде не жалієся, помічувай деякий час про свою пригоду і чумаки (Стельмах, I, 1962, 237); Робітничий клас, колективне селянство, трудова інтелігенція України під керівництвом Комуністичної партії в честю дотримали свого слова — достроково, у жовтні 1970 року, завершили п'ятирічку (Матер. XXIV з. Компартії України, 1971, 4); Ти просиш прихрати до вашого вїзду, але я не можу цього зробити, бо обіцяла нашим пождати їх тут і тепер можу їх засмути, а може й образити, коли не стримаю слова (Л. Укр., V, 1956, 154); Зраджувати (зрадіти) своїм

слову див. зраджувати; Ламати (зламати, поламати і т. ін.) [своє] слово — відмовлятися від раніше сказаного. Лани Яковські не зикали ламати слова (Коцюб., I, 1955, 106); — Він як шов на війну, то приказував тут жити. І я, матінко, його слова ламати не буду (Тют., Впр, 1964, 510); — Царю Латине неправдивий! Ти слово царське зламав (Котл., I, 1952, 183); — Кажуть, що вже пообіцяв він видати свою дочку Інаїгерду за норвезького короля Олафа Тостого. Але хай поламає своє слово, раз до нього засилає послає руський князь (Загреб., Диво, 1963, 237); На чєсне слово див. чєсний; На чєсному слові вісіти (триматися і т. ін.) див. чєсний; Повертати (повернути) слово [назад] кому — відмовлятися від сказаного раніше. — Коли твої нелюб до тебе такий сказавши, що уважила твоє прогання, то й я повертаю тобі назад твоє слово (Стор., I, 1957, 41); — Ярино, — він враз упав на коліна, — єдина моя, неже ти не бачиш, що я тебе покочав, когачо безмірно. Ще не пізно, поверни Максимові слово, стамь зі мною під вінець (Панч, Гомон, Україна, 1954, 74); Повірити на слово див. повірити¹; Подавати слово див. подавати²; Приймати (прийняти, тримати і т. ін.) на [чєснє] слово — те саме, що Приймати (прийняти) на віру (див. віра¹). Як і всі антрепренери українських театрів, М. К. Садовський тримав трупку «на слові» (Минуло укр. театру, 1953, 168); З рекомендаціями, Як воно й годиться, В курник вжостилася Лисиця. Приймає її На чєсне слово в штати Осел вузатий (Іванович, Перебєндя., 1960, 29); Слово гонору, заст. — те саме, що Слово чєсти (див. чєсть). Наливайко кинув курити люльку, до сотника ближче підступив: — Рукодобний суга! То ж, певне, слово гонору давав своєму пану на вірне слугування? (Ле, Наливайко, 1957, 260); Слово згоди — обіцянка виконати що-небудь. [А ндромаха (уї-чодить)!] Хвала богах! Пішла таки лідійці! Пішла не бій. Цар Ономай сказав: «Я маю слово згоди від Кассандри» (Л. Укр., II, 1951, 291); Слово чєсти див. чєсть; Служується (справдилоса) слово чєсти — збувається (збулось) чєсьє переобачєння, пророкування і т. ін. Справдилосє його слово. Разом в Яношеж, просто зі стєпу, прийшов Яреско в революцію (Гончар, II, 1959, 30); Твердий (міцний і т. ін.) на слово хто — хтось дотримується сказаного, обіцяного. Василь Семенович — чоловік твердий на слово (Мирний, I, 1949, 206); Тримати слово див. тримати.

5. тільки одн. Прилюдний виступ, промова де-небудь. Полум'яним більшовицьким словом, особистим прикладом стійкості, безстрашності її відаги комуніста лєнінськє надихали радянськєх людей на героїчні подвєги (Ком. Укр., 5, 1970, 39).

◇ Брати слово див. брати; Вітальне слово — промова, якою вітають кого-небудь; Вступне слово — промова, яку вголошують на початку зборів, конференцій і т. ін. Традиційне вступне слово говорить нинішній директор школи (Літ. Укр., I, VIII 1969, 2); Забрати (забрати) слово див. забирати; Занєвиста на слово — зголоситися на виступ (на зборах, мітингах і т. ін.). Абрамович, сподотміши, підєстає. — По-перше, я не хотів... — А по-друге, запишіть на слово, товаришу Абрамович (Ле, Міжгір'я, 1953, 111); Мати слово див. мати²; Надавати (надати) слово див. надавати²; Надгробне (прощальне) слово — промова, яку вголошують під час прощання з покійником. Як все уже було готово, Тоді якийсь їх філософ [філософ] хотів сказати надгробне слово, Та збієся і почував лоб (Котл., I, 1952, 268); Маковєя підняв на ноги трикрапний сєло, який покє проводився у братську мєшулу Ясногорську та її товаришєв. Вже було сказано прощальнє слово, вже люди розбігалися по своїх місцях, виконуючи

команди, збираючись знову в дорогу (Гончар, III, 1959, 455); Напутьне слово — поради, побажання, що висловлюються кому-небудь у дорогу; напуття. Віщій ним дорожила, і Леночка, певно, вдоводалася, як важливе для них її напутнє слово (Ю. Янов., II, 1954, 10); Коли серед шуму, дзвону зброї і кінського тупоту були віддані останні розпорядження, Боженко, як і завжди, закінчив свою промову напутнім словом (Довж., I, 1958, 197); Наступати (наслідати і т. ін.) словом на кого — у розмові домагатися чого-небудь від когось. Він наступає тепер на Сидорчука кожним своїм словом, сухим і гострим, як ніж (Ю. Бедзик, Полки., 1959, 88); Одбирати (одібрати) слово — те саме, що Забирати (забрати) слово (див. забирати). — Високий трибунал складає подяку всім, хто тут висловився і хто присутній при цьому, — знову вклонився пан Дулькевич. — Хто в панів членів трибуналу хоче одібрати слово? (Загреб., Європа 45, 1959, 452); Позбавляти (позбавити) слова див. позбавляти; Просіяти (попросіяти, попрохати) слова див. проіти, попросіти, попрохати; Слово має що (надається і т. ін.) кому — хтось одержує дозвіл прилюдно вступити з доповіддю, пропозиціями і т. ін., має право висловитися. — Слово для інформації має товариш Гуца (Мик., II, 1957, 42); — Слово для пропозиції має командир Таращанського полку товариш Боженко (Довж., I, 1958, 166); — Слово для доповіді «Про розроблення саперного батальйону полуботківцями» надається депутати Сунпру. Але не встигла Мирослава Сунпру, війшовши на трибуну, сказати першу фразу, як Гудзіл зупинив її: — Пробачте, переб'ю на хвилинку (Головок, II, 1957, 522); У (в) кого є слово? — хто хоче висловитися? Нарешті Петро Карпович утихомирює людей (на сході). — ..У кого є слово або пропозиція? (С. Кравч., Квіт., 1959, 160); Утрачати (утратити, втрачати, втратити) право слова — бути позбавленим можливості висловитися. [Г о л о с п о к л и к а ч а:] Оскаржений, що сам себе веє Парус, образив тяжко мастат святині і через те утратив право слова (Л. Укр., II, 1951, 531).

6. тільки одн. Жанр літературного твору у формі ораторської розповіді.

7. тільки жн. Літературний текст до вокального твору. Одарочка сла у тому холодочку, почала пестити віночок і співала якусь.. пісню. Без слів була та пісня, та люба, привітна така (Мирний, I, 1954, 252); Відомі такі повдання: слова народні, музика композитора такого-то; слова поета такого-то, музика народна (Рильський, IX, 1962, 225); Максим Рильський — це той радянський поет, на слова якого українські композитори написали найбільше творів (Мист., 2, 1955, 38).

△ Пісня без слів див. пісня.

◆ Класти на м'язку (на ноти) слова див. класти.

◆ Без слів (слова) — мовчки, нічого не кажучи. І ти не згадаш того сароту... Кого ти без мови, без слова навчила Очила, душею, серцем розмовлять (Шевч., I, 1963, 145); Мати без слова поставила на стіл молоду картоплю з укропом і, перехопивши мій погляд, вітнула (Степмах, Шедрий вечір, 1967, 32); Вся постать говорила без слів: «Ану-ну, чим ви тут займаєтесь?» (Головок, II, 1957, 133); Вибачай (вубачайте, вбач, вбачте) на [цьому (цім)] слові див. вибачати; Вуличне слово — грубе слово або вислів, що перебуває поза нормами літературної мови; вульгаризм; Гостре (загостре і т. ін.) слово — сповнений дотепу, влучний, дошкульний вислів або одне слово. Він любить скавати гостре слово (Гжицький, У світ..., 1960, 52); Гострі слова гітали з її присодлих материнських вуст, як важкі блискавиці (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 48); — Наш добрий газетник, буває, Трохи загострі говорить

слова, Трохи штрафув застрого... (Рильський, I, 1960, 318); Гострий на слово див. гострий; Гріх слово (слова) сказати див. сказати; Давати (дати) слово див. давати; Держати слово: а) те саме, що Додержувати (додержати) [своєї] слова (див. додержувати). Лучче [краще] не обіцяти, як слова не держати (Номис, 1864, № 10676); Петлю всім існує: — Одначе ти, Омиську, жартівник! Зумію я віддячити. Держати слово зник... (Вичко, Сійся., 1959, 366); б) виголосити промову. Була в гурті маленька Жанна Д'Арк: ..Вона держала слово, і багато великих слів у ньюму помічалось: братерство, рівність, воля, рідний край... (Л. Укр., I, 1951, 187); Сотник, Михайло Заїстний, взяв шапку перед своєю батогою і до неї обернувся тизкою мовою: — Панове, товариство-громадо! Дозвольте до вас слово держати! (Стар., Облога., 1961, 9); До слова кажучи див. казати; До слова мовити див. мовити; До слова прийшов слів. приходитися; Загубити слово див. загублювати; Здавати (здатися) на слово чие, яке — погоджуватися з чимсь, піддаватися на що-небудь. — Отсе зять, а то дочка... Розсудіть їх, як ваша ласка, по правді... Я вже здаюся на ваше слово, як розсудите, так і буде... (Кочуб., I, 1955, 37); [М а р у с я (падає перед ємєнею):] Матушко! простіть мені грішак я, грішак... Здалася на слово улесиле, здалася на речі лукаві... (Мирний, V, 1955, 115); З двох слів; З одного слова — з самого початку розмови. Тимко з двох слів мізе в біжку і б'є чим попало (Тют., Впр, 1964, 243); З першого слова розуміти (зрозуміти) див. першій; З ціми (тими) словами; При тім (цім, сім) слові; При цих (тих) словах — кажучи щось. З цими словами о. Василь кидав скісний погляд на Раїсу і позівав (Кочуб., I, 1955, 330); — Лучче [краще] полая сухий тин: може, виросте, — сказала Соломля і з тими словами взопила відро, котре стояло коло криниці, і вилала воду на тин, просто до Романа (Н.-Лев., VI, 1966, 306); — І боє, видно, той панський, а не наш. — Сумний, мовчазний погнутився Грицько при тім слові (Мирний, I, 1954, 302); — Ох, круглоголова, натанцюється твоя від неї... — І при цих словах вона мижоволі швидко і неспокійно глянула на свого Віталіка, що, віцупишиши, сидів поруч з Томєю (Гончар, Тронка, 1963, 140); Й (ні) слова не сказати див. сказати; Ківане слово див. ківаний; Красне слово; Красні слова див. красний; Криве слово див. кривий; Кругле слово див. круглий; Легкий на слово див. легкий; Лнівий на слово — який не любить багато говорити, вступати і т. ін. Денис ніколи не входив у суперечки, бо був лнівий на слово і знає, що ніколи Сергія не переспорить (Тют., Впр, 1964, 243); Метке слово — дошкульна мова. Чи від того, що вона нахилилася, чи може й від того, що метке Грицькове слово влучило.. Й у серце.., лице Христине.. покрилося червоним заревом [рум'янець]... (Мирний, I, 1949, 277); Міцне слово див. міцний; Міцненьке слово див. міцненький; Набір слів див. набір; На [своєму] слові стояти (стати і т. ін.) — догримувачься якої-небудь позиції, відстоювати свої погляди, дії тощо. — Ви собі робіть, як знаєте... а я на своєму слові стану: я за Чайченка дочку не 'дам [відам], поки жив (Вовчок, I, 1955, 215); На цьому (цім, сім, тім, останньому і т. ін.) слові; На ці слова — коли про це йшла мова; у той час, коли говориться. На самому цьому слові одчинилися двері і почтальйон [поштар] подає мені третій лист ваш (Шевч., VI, 1957, 46); — Я Марти не віддам. — Я Марта на цім слові у світлицю входить (Вовчок, VI, 1956, 250); На останньому слові [станового] в хату ввійшли: козачий голова з писарем та панський старшина з старостою (Мирний, I, 1949, 376); [Л ю б о в:] Не думай, що я нічого не розумію (на сі слова входить мати Ореста збоку і спинається

ва трельажем) (Л. Укр., II, 1951, 55); Не вартий (не варті) слѡва [добрѡго] — те саме, що Не вартий [ламаного] грош [шага, шеляга і т. ін.] (див. вартий). Кожен завсатаний парубок, кожна дівчина, що подала рушники, втрачали рптом в її очах ціну, не варті були доброго слѡва (Коцюб., II, 1955, 30); [Не] для [здля, радп] краснѡго слѡва див. красній; Не можна слѡвами сказати див. сказати; Ні (ані) в кзці сказати, ні (ані) перѡм описати (списати і т. ін.) див. сказати; Ні перѡм не списати, ні слѡвом не сказати; Не можна слѡвом розказати, ані перѡм описати див. перѡ; Останнє слѡво: а) (чиє, кого) категоричне, остаточне ршення про кого-, що-небудь. — Це моє останнє слѡво. Я не то що за вас не хочу видавати своєї дочки, а її ні за кого не видам, — сказала Каралаєва і подумала про себе: «Не видам її заміж, аж доки сама не вийду» (Н.-Лев., VI, 1966, 54); Хотіє [Дорошенко] заговорити, але непржежний якийсь намул від недавньої розмови, власне, від того, що не за ним лишилося слѡво останнє, «вергнє», — не давав цього зробити (Головко, II, 1957, 197); б) (чѡво) досягнення науки, техніки і т. ін. [Л і к а р:] Бідовий народ [панчюкп]! Прочитав останнє слѡво науки і думав, що вже всю мудрість прогинула (Л. Укр., II, 1951, 40); Це був великий лікарський кабінет, обладаний за останнім слѡвом лікарської техніки (Смоляч, Прекр. катастр., 1956, 357); Маяковский створив для грандіозного змісту своєї поезії блискучу нову форму — ораторський тонічний вірш, що став останнім слѡвом багатоголового історичного розвитку російського вірша (Поезія..., 1956, 138); — Ввели [конструктори] механізм так званої безжукної наладки. Це — новинка! І останнє слѡво техніки — це електромагнітні фрикційні муфти (Вітч., 2, 1956, 104); в) виступ підсудного перед вивченням вироку; Перейти від слів до діла див. перехідити; Перше слѡво див. перший; Плѣтиво слів див. плѣтиво; Погубити слѡва див. погубити; Подавати (пода́ти) слѡво див. подавати¹; Прийти до слѡва див. приходити; Прискікуватися до кожного слѡва див. прискікуватися; При сліві — при нагоді; як буде про це йти мова. Мати поплакала, пожурилася нещасливою синовою долею і пообіцяла при сліві батьковій сказати (Мирний, IV, 1955, 37); Приставати (присѣтати) на слѡво див. приставати; Пробач (пробачте, пробачай, пробачайте) на [цѡмому (цім)] сліві див. пробачати¹; Роззідратися на слѡво (на слѡва) — стати балакучим. На диво, роззідратися сьогодні Лєво на слѡва (Стельмах, I, 1962, 64); Сильні слѡва див. сильний; Сіпати слѡвами (слѡва) див. сіпати; Сказати нове слѡво див. сказати; Сказати своє слѡво див. свій; Сказати [хоч] слѡво див. сказати; Скупувати на слѡва (на слѡво) див. скупити; Скупуватий на слѡва (на слѡво) див. скупуватий; Солідке слѡво — надмірно ласкаве, улюблене висловлювання. Гандзю моя, Гандзю мила, Чи ти мене напоїла? Чи любистком, чи чарами, Чи солодкими слѡвами? (Пісні та романи..., II, 1956, 47); Прилащитися підлаза хоч до кого: Солодкі слѡва Примають великого й малого, — То вже така дурниця світова (Гл., Вибр., 1951, 91); Тими ніжними, солодкими слѡвами Зоня могла все зробити з Юзею, що хтіла (Л. Укр., III, 1952, 649); Солоне слѡво — грубий, непристойний вислів. Ми всталили пригадати кілька пліток в фабричного життя й анекдотів, кілька солоних слів проковтнути і роземішити двічат-монтажницю (Ю. Янов., II, 1958, 112); Тверде слѡво див. твердий; У (в) вузькому (стрѡмому, професійному, тісному, точному і т. ін.) розумінні [цѡго] слѡва див. розуміння; У (в) вкращому (висок-кому і т. ін.) розумінні [цѡго] слѡва див. розуміння; У (в) повному (повній) звиченні (розумінні) [цѡго] слѡва ([ціх] слів) див. повний; У (в) прямому (звичай-

ному, буквальному і т. ін.) розумінні [цѡго] слѡва див. розуміння; Узяти (взяти) слѡво див. узяти; Учене слѡво — книжний вислів, книжна мова. Не було б у вічі, що це автор розказує, та ще й ученими слѡвами (Мирний, V, 1955, 402); Рекомендацію докинув аероном, Що між вузластими проводив нас куцями І лекцію читав нам, неопітам трѡм, Леб кокетуючи ученими слѡвами (Рильський, III, 1961, 202); Хоч би [тобі] слѡво: а) тихо. І зорі зникли. Хоч би слѡво, Хоч би де голос обізвався (Шевч., II, 1963, 33); б) не говорити хтос. — А моя ціл вєчори мовчить, хоч би тобі слѡво, чекає, що я скажу (Стельмах, II, 1962, 354); [Що і] слів [людських] нема (не вистачає і т. ін.) — дуже добре, надзвичайно гарно і т. ін.; неможливо висловити, характеризувати тоно. Чисто тут і гарно незвичайно. Годують так смачно, гарно і гігієнічно, що і слів нема на позвалу (Коцюб., III, 1956, 353); У пучок останні віти зв'язем, Що морозом називають їх... Часом можна висловити пейзажем Те, для чого слів нема людських (Рильський, III, 1961, 315).

СЛѡВО... Перша частина складних слів, що відно-відає слѡву слѡбу у 1 знач., напр.: слѡво в і в е р ж е н н я, слѡво п о к а ж ч и к і т. ін.

СЛѡВОБЛУД, а, ч., *зневажл.* Людина, якій властиве слѡвоблудство. Досить послухати його примітивні дотепи..., щоб врозуміти, що це звичайнісний базил і слѡвоблуд (Рад. літ-во, 3, 1958, 36).

СЛѡВОБЛУДДА, я, с., *зневажл.* Те саме, що слѡвоблудство. Я. Галан широко і майстерно використовує своє багатство для пародіювання і висміювання демагогічного слѡвоблуддя ворожого пропаганди (Літ. газ., 24.VII 1952, 2).

СЛѡВОБЛУДНИЙ, а, е, *зневажл.* Стос. до слѡвоблудства.

СЛѡВОБЛУДСТВО, а, с., *зневажл.* Пусті беззмістовні розмови, балачки. Земля ця всесіяна, як мати Людини, Отож в слѡвоблудстві по ній не ходи! (Гірняк, Стартують..., 1963, 12).

СЛѡВОЖИВАННЯ, я, с. Вживання слів у мові з тим чи іншим значенням. Досконалість форми досягається точними описами, правильним слѡвоживанням (Рад. літ-во, 6, 1968, 68).

СЛѡВОЖИТОК, тку, ч. Те саме, що слѡвоживання. Традиційна книжна літературна мова [на кінець XVII ст.], як і раніше, не мала єдиних, упорядкованих правил, що регулювали б її граматичні норми і слѡвожиток з урахуванням зміни, які сталися під впливом народної мови (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 109); Етюд — це передусім чіткість думки, стрункність ви-кладу. Великий розмір вимагає найвиразнішої образної мови, бездоганного слѡвожитку (Літ. Укр., 18. VI 1965, 3).

СЛѡВОВІВІД, воду, ч., *грам., вєст.* Дери́вація (у 3 знач.).

СЛѡВОВІВІДНИЙ, а, є, *грам., вєст.* Стос. до слѡвово-воду. Слѡвовивідний суфікс.

СЛѡВОЗМІНА, и, ж., *грам. і.* Зміна граматичних форм слѡва, а також способи такої зміни. Слѡвозміна іменників тісно пов'язується із лексичною структурою (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 35).

2. Розділ морфології, що вивчає зміну слів. В морфології при вивченні слѡва розрізняють слѡвотвір.. і слѡво-зміну, що вивчає зміни закінчень або, рідше, основи слѡва, так звані слѡвозміні елементи (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 343).

СЛѡВОЗМІННИЙ, а, е, *грам.* Стос. до слѡвозміни. У системі слѡвозміних форм існують досить численні паралелі, які виконують певні стилістичні функції (Сучасна укр. літ. м., V, 1973, 281).

СЛОВОЛІТНИЙ, а, е, спец. Стос. до словоліття. Словолітна майстерня.

СЛОВОЛІТНИК, а, ч., спец. Робітник словолітного виробництва. Зараз важко сказати, де, коли.. з'явилися перші книжки-малютки. Вони були вже в першій половині XVI сторіччя. Може, ці книжечки популяризували новонароджене мистецтво, демонстрували, яких вершин досягла майстерність словолітників, складальників, друкарів (Знаєннє..., 8, 1970, 20).

СЛОВОЛІТНЯ, і, ж., спец., част. Майстерня для відливання друкарських знаків і літер.

СЛОВОЛІТТЯ, я, с., спец. Виготовлення з металу друкарських знаків і літер способом лиття. Гутенберг, застосувавши словоліття, гарт і прес, поклав початок книгодрукуванню в Європі (Наука..., 2, 1968, 36).

СЛОВОНЬКО, а, с. Зменш.-пестл. до слів 1. — Чого ж ти, Ганночко, да так записалася? Устеньок кажинових своїй да й не одкрив, словонька тихого да й не промовиш! (Барв., Опов..., 1902, 57).

СЛОВОСКЛАДАННЯ, я, с., грам. Утворення складних слів способом з'єднання двох або кількох слів, основ чи коренів в одній лексичній одиниці. Словоскладання — дуже продуктивний спосіб творення якісних і відносних прикметників. Звичайно складні прикметники компонується з двох таірних основ (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 215); Найпоширенішими способами формування нових новостворів у наш час є словоскладання і утворення лексичних словосполучень (Мовозн., XVI, 1961, 89).

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ, я, с., грам. Найпростіша синтаксична одиниця мови, утворена з двох або кількох повнозначних слів, пов'язаних між собою в граматично-мовній плані і за змістом. Вільними словосполученнями вважають такі синтаксичні утворення, складові елементи яких, зберігаючи свої лексичні та граматичні значення, можуть бути структурними компонентами інших синтаксично-семантичних об'єднань (Мовозн., XVIII, 1963, 59); Мовна палітра обдарованого письменника завжди широка, вона вбирає в себе різні щодо їх образності категорії лексики і словосполучень (Мова і стиль «Вершинників», 1955, 45).

СЛОВОТВІР, віру, ч., грам. 1. Творення слів у мові, а також спосіб їх творення. Словотвір — творення від існуючих у мові слів та їх форм нових слів або форм з новим значенням чи відтінками значень за допомогою відповідних лексико-граматичних засобів (Сл. лінгв. терм., 1957, 173); // Новостворене слово. Особливо цікависті [у думках] являють складні, подібні до гомерівських, прикметники та іменники: домодержавець, алоупротивна (хвиля), людославне (Запорожжя) і т. ін. У пізнє такіх словотворів, скільки нам відомо, нема або майже нема (Рильський, IX, 1962, 229); Письменник [М. Старицький] прагне збагатити українську літературну мову. Звичайно, не всі його словотвори увійшли до літературної мови, але деякі здобули право на життя (Іст. укр. літ., I, 1954, 415).

2. Галузь мовознавства, що вивчає будову слів і способи їх творення. При вивченні слова розрізняють словотвір, що охоплює морфологічні елементи, які формують лексичне значення граматично виражених понять, так звані словотвірні елементи, і словозміну (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 343); Відзначено, що поступові, еволюційні зміни в структурі української мови відбуваються в наш час не лише в галузі лексики і фразеології, а й у словотворі (Мовозн., XVI, 1961, 89).

СЛОВОТВІРНИЙ, а, е, грам. Стос. до словотворення. Морфологія — це наука про словотвірну будову слова, парадигматичну систему мови і граматичні (морфологічні) категорії (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 15).

СЛОВОТВОРЕННЯ, я, с., грам. Те саме, що слово-

твір 1. Маючи в тому чи іншому випадку обмежений словниковою запас даної мови, рішуче розсуває [перекладач] його рамки, не відступаючи і перед словотворенням на міцній підвалині законів і особливостей рідної мови, зміло використовуючи інколи заборонені до рідної мови іноземних слів і виразів (Рильський, IX, 1962, 60); [Юрій:] Коли б ти знала, яка це прекрасна наука — мовознавство!.. А словотворення! Наприклад, від слова «любити»: любов, любисток, любощі, нелюб, улюбленець, люб'язний, волюблюний, любо, любаска (Лев., Драми..., 1967, 244).

СЛОВОТВОРЧИЙ, а, е, грам. Стос. до словотворення. Народна українська мова в своїй словотвірній основі довший час жила самостійно (Піт. походж. укр. мови, 1956, 145); Словотворча система української мови; // Який використовують при творенні слів. До словотвірних морфем належать корінь, префікс і суфікс, що разом утворюють основу іменника (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 125).

СЛОВОТВОРЧИСТЬ, чості, ж. Творення нових слів. Шевченко, як виразник могутньої словотворчості народу, підніс українську народну мову до рівня високорозвинених літературних мов своєї епохи (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 6); Народ — творець і вічний, неможливий збагачувач, удосконалювач своєї мови; народна словотворчість — невичерпне, кришталісто-чисте джерело цього збагачення й удосконалення (Нар. тв. та етн., 2, 1965, 35).

СЛОВОТЛУМАЧЕННЯ, я, с. Тлумачення, пояснення значення слова.

СЛОВ'ЯНИ, в'ян, жн. (одн. слов'янин, а, ч.; слов'янка, в, ж.). Велика група споріднених мовою та культурою народів, що живуть у східній і центральній Європі та азійській частині Євразії і утворюють три парості: східнослов'янську (росіяни, українці, білоруси), західнослов'янську (поляки, чехи, словаки, лужицани), південнослов'янську (серби, болгари, хорвати, словенці, македонці). Слов'яни були споконвічними жителями Середньої і Східної Європи. Численні пам'ятки їх матеріальної культури відомі з II тисячоліття до н. е. (Іст. УРСР, I, 1953, 29); — Благородний і протосердий слов'янин, він [Святослав] завжди попереджав про свій погляд: «Хочу йти на вій» (Довж., I, 1958, 293).

СЛОВ'ЯНИН див. слов'янин.

СЛОВ'ЯНІЗАЦІЯ, і, ж. Дія за знач. слов'янізуватися. Війни слов'ян (антис і склавініе) на Балканському півострові привели до слов'янізації більшої частини півострова і до утворення тут слов'янських держав (Іст. УРСР, I, 1953, 39); Особливо поширився процес освоєння слов'янами балканських земель і слов'янізація Візантії в кінці VI — на початку VII ст. (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 353).

СЛОВ'ЯНІЗМ, у, ч., лінг. 1. Слово або зворот, що увійшли у східнослов'янські мови з церковнослов'янської. 2. Слово або зворот, запозичені неслов'янськими мовами з будь-якої слов'янської.

СЛОВ'ЯНІЗОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мінв. ч. до слов'янізувати. Засуджує на увагу гіпотеза болгарського ученого Б. Георгієва..., що глаголиця в восьм новим, штучним афавітом, який винайшов Кирило в середині IX ст. Кирилиця ж являє собою слов'янізований грецький алфавіт (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 500).

СЛОВ'ЯНІЗУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех. Робити слов'янським за мовою, звичаями, культурою і т. ін.

СЛОВ'ЯНІЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок. і док. Робитися слов'янським за мовою, звичаями, культурою і т. ін.

СЛОВ'ЯНКА ¹ *див.* слов'яни.

СЛОВ'ЯНКА ², и, ж. Один з найпоширеніших мічурінських сортів яблуні. *Слов'янка* — це гібрид Антонівки звичайної і Ренета анаанасного, зустрівання яких І. В. Мічурін провів у 1889 р. з метою виведення високоякісного витривалого сорту зимового періоду дозрівання (Юним мічур... 1955, 66).

СЛОВ'ЯНОЗНАВЕЦЬ, впа, ч. Фахівець із слов'янознавства. *Міжнародна нарада слов'янознавців.*

СЛОВ'ЯНОЗНАВСТВО, а, с. Сукупність наук, які вивчають слов'янські мови, літературу, історію, культуру та побут слов'ян; славістика. *Слов'янознавство як комплекс різних наук, що вивчають історію, мову, літературу, фольклор і побут слов'янських народів, зародилося в період так званого відродження слов'янських народів в кінці XVIII — на початку XIX ст. (Нар. тв. та етн., 4, 1963, 3); В епоху єднання і зближення народів перед радянським слов'янознавством стоїть почесне і відповідальне завдання: розкрити духовні скарби слов'янських літератур, узагальнити їх досвід (Рад. літ-во, 5, 1971, 4).*

СЛОВ'ЯНОЗНАВЧИЙ, а, е. Стос. до слов'янознавства і слов'янознавців. *П'ятий Міжнародний конгрес славістів, як і попередні, ставив своїм завданням підведення підсумків у вивченні мови, літератури, фольклору, історії, етнографії та мистецтва слов'янських народів, а також накреслення головних проблем розвитку слов'янознавчої науки (Нар. тв. та етн., 4, 1963, 5).*

СЛОВ'ЯНОЛЮБ, а, ч. Прихильник усього слов'янського.

СЛОВ'ЯНОФІЛ, а, ч. Прихильник, прибічник слов'янофільства. *Белінський зривав маску і з слов'янофіліє, і з космополітіє і стверджує революційно-демократичний погляд, який вимагає поважного ставлення до розвитку кожної національної культури і в кожній з них бачить особливу форму розвитку загальнолюдської культури (Рад. літ-во, 11, 1949, 99).*

СЛОВ'ЯНОФІЛКА, и, ж. Жін. до слов'янофіла.

СЛОВ'ЯНОФІЛСТВО, а, с. 1. У Росії середини XIX ст. — реакційний суспільно-політичний напрям, представники якого висували ідею особливого, самобутнього розвитку Росії, відмінного від розвитку капіталістичного Заходу, та ідеалізували патріархальні елементи слов'янського суспільного ладу й культури.

2. Погляди, переконання слов'янофілів.

СЛОВ'ЯНОФІЛСТВУВАТИ, ую, уеш, недок. Бути слов'янофілом, дотримуватися слов'янофільських поглядів.

СЛОВ'ЯНОФІЛЬСЬКИЙ, а, е. 1. Стос. до слов'янофільства. *Подібно до Чернишевського і Добролюбова він (Т. Г. Шевченко) різко критикує великодержавницькі впади реакційних слов'янофільських органів (Укр. літ. критика..., 1959, 56).*

2. Власт. слов'янофілам. *Розуміючи, що слов'янофільська нетерпимість щодо інших народів і безвідний космополітизм є виразом реакційних історичних тенденцій, Белінський з особливою силою нападає на космополітіє (Рад. літ-во, 11, 1949, 99).*

СЛОВ'ЯНОФІЛ, а, ч. Противник культурно-політичного зближення із слов'янськими народами і державами; ненавесник усього слов'янського.

СЛОВ'ЯНОФІЛСТВО, а, с. Погляди і дії слов'янофілів.

СЛОВ'ЯНОФІЛСЬКИЙ, а, е. 1. Стос. до слов'янофільства.

2. Власт. слов'янофілам.

СЛОВ'ЯНСТВО, а, с., *зб'ркн.* Те саме, що слов'яни. *Київ — колиска трьох великих народностей східного слов'янства, Дніпро — чиста їх купіль (Рильський, III, 1955, 25);*

Віковий бастион слов'янства на заході — чеська краса столиця вирувала радісною позитивно сьята (Гончар, III, 1959, 457); // Слов'янське походження, слов'янський характер кого-, чого-небудь. Найлегше доводиться слов'янство негрів (давніх племен): вони не виходили у Скїфію, скїфами не називались і жили в центрі гаданої території формування найдавніших слов'ян (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 133).

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до слов'яни. Три східних слов'янських народи: російський, український і білоруський — сими однієї матері (Рильський, III, 1956, 15); *Він.. починає перебирати папери. Перекладає, переробки, переспівує з стародавнього індійського, слов'янського, грецького, єврейського й германського ясу (Кол., Терен., 1959, 45); Вони, спускаючись на заріччя гальмаз, луню ячми в міжгір'ї, мов лебеди з старовинних слов'янських пісень (Гончар, III, 1959, 338); // Власт. слов'янам. Плачінда замовкає. Йому б хотілося, щоб така, з чарівними слов'янськими рисами обличчя, дівчина сорожилась, паленіла і мочала перед ним — це справжній тип української молоді (Стельмах, I, 1962, 326).*

2. Який стосується давньої писемності слов'ян; церковнослов'янський. *Над самою кримичкою, на кам'яній ріпній стіні, було видно стерті сліди якогось напису слов'янськими буквами (Н. Лев., II, 1956, 125); Галузе угору: над дверима слов'янською е'язю напис.. Зацікавлений Саранчук відчинив двері і переступив поріг (Головко, II, 1957, 450).*

СЛОВ'ЯНЩИНА, и, ж., *заст.* 1. Слов'янські землі. *Оскресні (воскресні), Боже, пресвітлий співаче! Та де ж ти так довго ночуєш? Давно вже по тобі слов'янищина плаче (Пісні та романси..., II, 1956, 153).*

2. Те, що характеризує слов'ян, належить їм (мова, побут, культура і т. ін.). *Відколи тямить історія, католицям був усе завзятим ворогом слов'янищини і хто знає, чи не приніс їй більше шкоди від уст кривавих війн з мадярами, німцями та татарами! (Фр., Публіцистика, 1953, 32).*

СЛОБІК, а, ч. Висока посудина із скла, глини, фаянсу і т. ін. майже циліндричної форми з трохі звуженою верхньою частиною; скляна, глиняна або фаянсова банка. *На верхній полиці знаходжує в слоїках сало і макарони, сушені груші й талю у круглих дерев'яних коробках (Коцюб., II, 1955, 263); Марта Гаєриліна принесла термос з гарячим настоянком на липовому цвітті чаю, слоїк меду (Коз., Сальвія, 1959, 222); На Платівщині банку іноді називають слоїком (Полт.-кнївський діалект..., 1954, 123); // Флакон, у якому тримають ліки, помаду і т. ін. *Вздвож стін стояли зашклені шафи з усіякими слоїками, ретортами та блискучими інструментами, віддусь гостро пахло медикаментами (Козл., Мандрівник, 1946, 31); Вона спиртом із слоїка помилла руки і зразу ж підступила до нього, відкотила розрізаний рукав гімнастюрки і стала розбинтовувати руку (Головко, А. Гарнаш, 1954, 325).**

СЛОБІКОВИЙ, а, е. Прикм. до слбїк.

СЛОБІСТИЙ, а, е, *кул., ром.* Який складається із шарів; листковий.

СЛОБІСТІВЬ, тості, ж., *кул., ром.* Властивість за знач. слобістий. *Для надання тісту слобістості.. в різні розпушувачі тіста (Технол. пригот. їжі, 1957, 224).*

СЛОБІТИ, слобі, слбїш, *недок., перек., кул., ром.* Робити шари з чого-небудь, укладати що-небудь шарами.

СЛОБІТИСЯ, слобіться, *недок., кул., ром.* Ставати слобістим, лягати шарами.

СЛОБІЧОК, чка, ч. Зменш. до слбїк. [М ар ці я:] *Ось випий [ліки], се на серце дуже добре. (Подає маленький слоїчок Йоваант) (Л. Укр., III, 1952, 179).*

СЛОИ, я, ч. Те саме, що слібок.

СЛОЙКА, в, ж., розм. Булочка із слоювого тіста.

СЛОИОНИЙ, а, е, розм. Те саме, що листковий 2. Обід вишню дуже смачний. Бульйон з пирогами, печеня з зайце та баранини... слоїони тістечка з горіхами та родзинками (Тулуб, В степу..., 1964, 220); — Ах, мамочко, — з невідробленою рабістю вишукнула Грина, побачивши улюблений слоїоний пиріг з яблуками (Бойч., Молодість, 1949, 227).

СЛОИ, 4, ч. 1. Великий трав'яний ссавець з довгим коботом і двома бивнями, що живе в тропічній Африці та Азії. Індійський слон... досягає 3 м висоти і важить понад 4 т. Це мешканець густих, тінистих і вологих заростей тропічного лісу (Зоол., 1957, 162); *У порівн. Гладкий портьє, незграбний, як слон..., наче вріс в жовту стіну (Коцюб., II, 1955, 411); Оглядний, важкою ходюю балансує, ступає він по ребрах... кістка, як цирковий слон на боці (Ле, Міжгір'я, 1953, 14).

Морський слон — веточна назва хоботирого тюленя. Біля її [Антарктиди] берегів до цього часу збереглося багато китів і тюленів. Серед них своєю величиною виділяється морський слон (Фіз. геогр., 5, 1956, 122); Існує два види морських слонів... Якщо на суходолі вони надзвичайно незграбні, то у воді почувують себе, як риба (Знавц., 5, 1970, 32).

◇ Роздувати (роздуті, рідко видувати, відутні) з м'як слона — те саме, що з м'як робити (зробити) слоні (див. м'як). — Мені відповісти нічого. Олексій Кіндратович в'їздив на мене, роздув і з м'як слона, а я — вінка (Логв., Літа... 1960, 151); Дорожчик ще й досі не може відверто глянути людям у вічі. Дегто почав уже й підтрукувати над ним. Мовляв, бригадир видуває з м'як слона і без причини жарудиться (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 197).

2. Шахова фігура, що пересувається по діагоналі на будь-яку кількість клітин. Слон ходить і бере фігури противника, пересуваючись по діагоналях в усякий бік на будь-яку кількість полів (Перша книга шахіста, 1952, 24); Ваня і Льоня грають... Надто глибоко в тил зайшла чорна королева. Відступ відрізано, і вара вона борсається в куточку, рятуючись від двох тур і меткого слона (Собко, Любов, 1935, 6).

СЛОИЕНЯ, яти, с. Маля слона. Я вийшов з дому, коли було ще темно, і благополучно минув половину шляху. Але тут дорож мені заступила слониха, яка відпочивала із своїм слоненям (Веч. Київ, 19.XI 1969, 4); *У порівн. Дорі став на порозі, сірий і незграбний у своїх довгих, аж до підлоги, різноманітних штанах, а батько дивився на його ноги, негнучкі й грубі, як в слоненяти (Коцюб., II, 1955, 367).

СЛОИНИК, а, ч. 1. Зменш.-пестл. до слів 1; // Маленька фігурка слона; іграшковий слон. На буфеті, тумбочці, етажерці і вікні — всюди стояли фігурки маленьких слоників, білих лебедиків, сірих гусей і жовтих каченят (Чорн., Пісні..., 1958, 71); Мама слоника Купила Заводного (Бойко, Ростіг..., 1959, 80).

2. ент. Жучок з довгим хоботком, який є шкідливим рослини; довгоносик. П'ятикратний слоник... розповсюджений по всій степовій і лісостеповій зонах УРСР (Шкідл. рослини, 1949, 132); Дівчинка стукала обережно по стовбурах дерев, і падали на розстелене рядно, удаючи жертви, казарки і слоники (Донч., IV, 1957, 142).

СЛОИИХА, в, ж. Самка слона. Треба підпустити стадо до себе крок за сто. Ах, який вітер не подув в Юриного боку — слонихи такі чуйні! (Смолянч, II, 1958, 45).

СЛОИОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до слів 1. Слоновий хобот; //Такий, як у слона. Слонова постава ніг спричиняється скороченням голякової кістки (Свєнар., 1956, 19).

Слонова кість (кістка) — бивні слонів і мамонтів, що використовуються як цінний матеріал для виготовлення різних художніх виробів, прикрас і т. ін. Араби вели торгівлю з багатьма країнами; їхні базари приголомшили європейців небаченими доти товарами: кинджалами з дамаської сталі..., бухарськими килимами, різьбленою слоновою кісткою, виробами з бірюзи і перли (Розповіді..., 1970, 6); Засушені квіти, без кольору і запаху, майстерні в'ялять в слонової кістки і пер чужоземних птаві... — все те висіла на стінах, як свідки і співучасники далеких забав і ночей (Вільде, Сестри..., 1958, 451); Тонка, струнка, з великими чорними очима в надзвичайно довгих в'яз, з косами нижче колін, вона адагалася граціозною статуєю до слонової кістки (Тулуб, В степу..., 1964, 57); *У порівн. [Д. Ж у а н:] Сі руки, що були, мов ніжні квіти, тепер стали, мов слонова кість, мов руки мучениці... (Л. Укр., III, 1952, 387); Батькова розцукрована міддю гурлага висіла на гвізду під затюго..., вона була блискавка, обшмугана травами, відполірована, як слонова кістка (Гончар, Тронка, 1963, 324); Слонової кістки (кістки): а) жовтуватий (про колір). Барва її лиць не була й тепер рум'яною, востанє й досі легкий відтінок слонової кістки в загорілим обличчя (Л. Укр., III, 1952, 664); Все тут милає око: і нові парти кольору слонової кістки, і зручно розташовані лампи, і зелені на підвіконнях (Наука..., 12, 1962, 60); б) фарба такого кольору. Замість слонової кістки, що застосовувалась при відтворенні Севастопольської панорами, брав [художник] сепію в озрою для деталей переднього плану картини і ультрамарин — для деталей заднього (Мист., 1, 1959, 38).

△ Слонова хвороба див. хвороба; Слонова череп'аха, зоол. — велетенська наземна черепаха; Слоновий папір, спец. — товстий шорсткий папір для малювання або креслення.

◇ Мов (наче, пеняче, як і т. ін.) виточений з слонової кістки — дуже гарний, досконалої правильної форми, виточений. Се був високий, еродивний парубок з високим чолом, отіменим золотистими кучерями, з простим, мов із слонової кістки виточеним, носом (Фр., IV, 1950, 454); Тизий рожевий світ облягав її чудове, матове біле лице та руки, одслонені до плечей, неначе виточені з слонової кістки (Н. Лев., IV, 1956, 7).

2. Прикм. до слів 2. Слонова позиція; Слоновий пішак. **СЛОИОВИСТІЙ**, вості, ж. Захворювання людини, що супроводжується значним і стійким потовщенням шкіри і підшкірної клітковини; еліфантіаз. До числа тяжких недуг, що заважають багато неприємностей людям, належить і хвороба, яка зветься слоновістю (Наука..., 1, 1961, 11).

СЛОИОВНИК, а, ч. Приміщення для слів. **СЛОИОПОДІБНИЙ**, а, е. Схожий на слова (у 1 знач.). Рукалася металізована підома, слоноподібні ентажні машини сповнювали повітря гуркотом і смородом (Жур., Зв'яз. гурботи, 1960, 125).

СЛОИЯ, яти, с. Те саме, що слоненя. **СЛОИЯТИСЯ**, яюся, ятєся, недок. 1. рідко. Ходити сюди-туди, в різних напрямках, без певної мети; тиняться. То не чоловік, а тіль чоловіча слонялка по гати: їй не було покою на сному світі, і не приймала її сира земля! (Мирний, I, 1954, 339); Пильно дивилася [Санька] ва тил, щоб він ходив у школу, а не слонявся де-небудь понад Ташанню або по ярах без діла (Тют., Вир, 1964, 155); *Образно. Ой ходить сон..., Слоняється, тиняється, Дитиньки питається (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 13).

2. діал. Іти нетвердою ногою, хитаючись. Люди беруть його під руки і ведуть пов гурт. Василь слоняється (Мирний, V, 1955, 96); Раптом слонис [хтось] друка з

лати й почав гепати по машинах, влучаючи, щоб якнай-дошкульніше. Аж зривіє... Коли ж не міг уже підняти рук, кинув і, слоняючись, подався до загонів (Головко, I, 1957, 68); // Хитатися з одного боку в другий. Ой, кінч на гору спотикається, А козак на конику все слоняється (Чуб., V, 1874, 873).

СЛОНЯТКО, а, с. Пестл. до слоня.

СЛОНЯЧИЙ, а, е. Прикм. до слон 1. Слонячий зоб; // Такий, як у слона. Сиді [жандарм] поруч із своїми колегами і кивав великою слонячою головою (Чаб., Балкан. весна, 1960, 81); Ішов [фашист], важко переставляючи слонячі ноги (Збав., Бдица, 1959, 267).

СЛУГА, й, ч. і ж. 1. У поміщицькому та буржуазному побуті — людина для особистих послуг у домі. Марта Кирилівна сиділа на канані, вапнувши ногу на ногу, й думу думала. Слуга приніс самовар, поставив на столі (Н.-Лев., VI, 1966, 55); — Вибачайте, що лишаю вас на самоті... У мене слуг немає — я все сама (Коцюб., I, 1955, 254); — Як тільки вийде гуляти дівчина, слуги її ні на крок не відпускають, бо наказав вельможа (Тют., Вир, 1964, 224); *У порівн. Шестірний кинувся, наче слуга, розкніпаючи двері Петрові Петровичеві (Мирний, I, 1954, 336); // тільки ж. Жінка, що прислугує в домі. Стала вона жалуватися: — Що мені робити? Нема слуги! Чи не дасте ви мені яку з ваших? (Вовчок, I, 1955, 259); Киннула слугу Йосипенкову, ажовкля, зарарчовану дівчину (Мирний, IV, 1955, 199); // заст. Озброєні люди, що перебувають на службі у кого-небудь. Іде значний чоловік у кованому возі... Слуги йдуть кінно округе воза (П. Куліш, Вибр., 1969, 174); По дорозі, перед голубим риданом шестерню, що в ньому пан Пампушка-Стародупський їзав, оточений не тільки кріпаками, а й найманми слугами, а й кінними джурми та лейстровим козацтвом, похід ногами в змістивих скакунів раз по раз шастали сайгаки чи лисиці (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 10); // тільки ч. Лакей у ресторані, готелі і т. ін. Він вайшов в гостиницю і довідався од слуг, що Каралаша взяла номер на другому поверсі (Н.-Лев., VI, 1966, 51); — Ти не ходи в калярню... Він [хазяїн] каже: мені не треба такого слуги. Рустем слур, невірний... (Коцюб., I, 1955, 161); // перен. Людина, яка завжди готова виконувати чиясь бажання, волю і т. ін. Черниці уклоняються. [Г о л о с и:] Буде, матушко, по слагодолі твоєму. Ти наша мати — ми твої слуги (Мирний, V, 1955, 75).

Ваш (твій) покійний слуга, заст.— форма ввічливого закінчення листів. З пошаною zostаюсь Ваш покійний слуга (Драг., II, 1970, 553).

2. Людина, яка служить кому-, чому-небудь, захищає чийсь інтерес. Не втягуєати армію в політику — це лозунг лицемірних слуг буржуазії і царизму... (Ленін, 12, 1970, 104); [Ж а н д а р м:] Ви мені не смієте стиду робити. Я царський слуга (Фр., IX, 1952, 125); [Н а р т а л (убігав):] Де вброд? Гей, Рубіні! боронімося! [Р у ф і н:] Я зброї не здійму на слуг закону (Л. Укр., II, 1951, 423); *Образно. Поет любить слово. Але він — не слуга слова, він — його володар (Рильський, III, 1956, 72); // Людина, яка працює в ім'я кого-, чого-небудь, видана комусь, чомусь. Партія вчить житице бути відданими слугами народу і полум'яними співцями його великих звершень (Ком. Укр., 7, 1961, 6).

Бжкий (господній, христовий) слуга — представник духовенства. О. Василь боронив свої права і йшов війською на Раїсу, обертаючись раптом з слуги божого в слугу Марса (Коцюб., I, 1955, 321); [Г а в р и л о:] Ідїть у фортецю і не забувайте, що сказав вам смиренний божий слуга, полковий дяк Гаврило (Корн., I, 1955, 219); [М а т у ш к а г у м е н я:] Жду я від неї вірної гос-

подньої слуги, справної черниці (Мирний, V, 1955, 83); [Є п и с к о п:] В такому стані взяти його не можу. (До дяка). Беру тебе, слуго зривостий (Л. Укр., II, 1951, 499).

СЛУГІНЯ, і, заст., рідко. 1. ж. Те саме, що служниця 1. [Й о г а н н а (до Марції):] Прошу пробачити твоїй слугині, що не встипила тобі назустріч (Л. Укр., III, 1952, 177).

2. ч. Те саме, що слуга 1. Вельможная пані... Кожному слугині По золотому дала (Чуб., V, 1874, 1017).

СЛУГІВНИЦЯ, і, ж., заст., рідко. Те саме, що служниця 1. [С а б і н а:] Шкода етрапи, пане, бо е тепер кому гостей вітати і без твоєї слугівниці (Л. Укр., III, 1952, 169).

СЛУГУВАТИ, я, с. Дія за знач. слугувати. Степан за п'ять років свого слугування у Варшаві за денщика поручикові Петрову набачився і людей, і сімту (Л. Янов., I, 1959, 207); Ми знаємо низку висловлювань поетів про те, що наріжним каменем своєї теоричної діяльності вони вважають громадське слугування (Рильський, III, 1956, 350); Скворода ані землі не має, ні маєтків. Зате він усе життя своє присвятив слугуванню народові (Тич., III, 1957, 107).

СЛУГУВАТИ, ую, уєш, недок. 1. Бути слугою (у і знач.), прислугою у кого-небудь. Він слугував у свого пана (Сл. Гр.); Осе вже друий рік у мене слугує [Параска] і — спасибі їй — і слугняна, і робоча, і порядку держиться (Мирний, IV, 1955, 356); Пішов [Тарас] до школи прозатися разом і за школяра, і за відбасторожа, який має слугувати і школярям і їх учителям-дяком (Вас., II, 1959, 365); // кому і без додатка. Прислужувати за столом. Гостям мала слугувати сама панна Броніслава (Кач., II, 1958, 448).

2. кому. Бути на службі у кого-небудь. Чесно і щиро слугувала [Мелашка] підстарості Мотрони, яку любила, як сестру, і поважала, як матір (Ле, Хмельницький, I, 1957, 114); Жінка давно слугувала комісарові, отруюючи за свої дрібні доноси мізерні подаянки (О. Бедзик, Вогонь..., 1960, 148); // Виконувати чиясь бажання, волю, догоджати кому-небудь. — Пане поручику, ви знаєте, що сьогодні жіночий день? Мусите нам слугувати! (Панч, На калин. мості, 1965, 61); Музи на кузні сваритись з сусідками. Я через поріг — сусідки зі скаргами до мене. Бачив, що часто винною буває дружина, бо ні з ким не разувалася, вважала, що всі повинні слугувати їй (Хор., Ковдла, 1960, 20); // Виконувати певні обов'язки при кому-небудь. Навпаки зустріє одне знайоме обличчя вояка... Слугуючи воякові збройно, доводиться зустрічатися з усякими людьми (Ле, Наливайко, 1957, 60).

3. чим і без додатка. Бути корисним кому-, чому-небудь, працювати в ім'я когось, чогось. Закінчило ж наш щирий від серця приїст пожаданням Вам дозвіт та часних літ на користь рідному краю, якому Ви так щиро та непохитно слугували до свого (Мирний, V, 1955, 373); У дні погоди і негоди Ти весь — одна незламна рать. Ти силу дав мені, народе, Тобі піснями слугувати! (Рильський, III, 1961, 244); І сьогодні великий вірненьський поет [О. Туманян] своєю теоричною слугує благородній справі дружби між народами (Вітч., 2, 1969, 183); // перен. Впливати, діяти якимись чином на кого-, що-небудь. Чи то йому доля не слугувала, чи то його ще час не настав? Він не ганявся за наживою (Мирний, III, 1954, 187); Не слава гетьмана, вояки, а молодість йому тоді слугувала (Ле, Україна, 1940, 141).

4. кому і без додатка. Виконувати своє призначення, свою роль. Низькорослі кошлаті алтайські коники, невбавлямі на корм, легкі і невтожкі, тупали й тупали дні і ночі, підіймаючись на найкрутіші кражі, скрізь

вірно служуючи бійцеві (Гончар, III, 1959, 89); В цю пору прекрасно слухували шалли в українських стінах (Ле, Україна, 1940, 391); // у сполуч. із сл. відмовлятися. Переставати діяти (про частини тіла, органи людини). Тіло їй боляче закло,... і ноги ще дужче обважніли, поклякли, ладні кожної хвилини зламатися в колінах і одмовитися слугувати надалі (Епік., Тв., 1958, 432); Рука нащупує затвор, але плече відмовляється слугувати — кров б'є цієюкою (Логв., Давні рани, 1961, 37); // за що, чим. Використовуватися для чого-небудь. Засилаю до Вас невеличку віршу, що разом буде слугувати і за автограф для ювілейного числа «Свободи» (Мирний, V, 1955, 414); Не дивно, як під час наїзді бойових, що їх мій рідний край зазнав коліс чимало, За стратегічний пункт конопалі слугували. Звичайно сіють їх до самої стіни. А в боку тильного яріє хміля.. І хитрі засідки в гущаючі гозає (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 199); В 1834 році на острові Мадагаскар один французький мандрівник знайшов половину величаної лачної шкаралупи. Для тубільців вона слугувала блюдом (Знання..., 5, 1966, 25).

СЛУЖАКА, и, ч., часто у сполуч. із сл. вірний, добрий і т. ін., розм. Досвідчений, сумлінний службовець (перев. про військових). — Він досвідчений і... прози суворий служака, але ж на ньому тримається весь розпорядок у роті (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 29); Хай думає полковник, що прислали йому служаку, просилого від тизокеанських солоних вітрів, пров'язаного всіма прикордонними сонцями (Заргеб., Шеніт, 1966, 267); Лікар був вірний служака Форда (Смольч, Сорок вісім..., 1937, 154); *У порівн. Вибіг [Крайнюк] знову надібр, та так і бродив між тими бочками до самого ранку, як заправський служака нудної караульної служби (Кучер, Голод, 1961, 151); // зневажл. Розв'язав ціла порода пустомолотів, закутив в панцир інструкцій, служак, яких голими руками не візьмеш, у яких треба вміти воювати (Гончар, Тронка, 1963, 81).

СЛУЖАНКА, я, ж. Те саме, що служниця 1. Сьогодні, як приїздив Бергман, знялася страшена бівачина, газайки, служакки металась, як божевільні (Л. Укр., V, 1956, 254); Іван подивився, де служанка гайб положила... хлібину забрав, у свою конурку заніс (Україна..., 1, 1960, 149).

СЛУЖАНОЧКА, я, ж. Пестл. до служанка. — Скажіть, які ж служаночки йому до сподоби? — поцікавилася Настя. — Чи чорняві, чи біляві? (Гончар, I, 1959, 33).

СЛУЖБА, я, ж. 1. Дія за знач. служити 1—5, 7, 8. Найшли на мене думки одна другої тяжче, одна другої важче. Пригадалась моя служба і в Гадячому, і в Прилучі (Мирний, V, 1955, 342); Вона поспішила, що у неї, крім документа про службу в Наросетті, більш нічого нема (Довс., Вибр., 1959, 69); За чотири роки служби в економії склав він сто н'ятдесят карбованців (Коцюб., I, 1955, 104); — Іванець був собі не значний товариш, да за свою щирну службу старому Хмельницькому мав велику в його [нього] повагу і шанобу (П. Куліш, Вибр., 1969, 58); Якщо виготовлені іє стали рейки і колеса загартовувати, то вони жатимуть значно довший строк служби (Наука..., 10, 1962, 18); // обов'язок, визначений посадою. Служба ганяла мене по деяких повітах, і я звернувся тільки позавчора (Мирний, V, 1955, 373); — Не вперу ж ти приїзє, Олексю, — змуритесь Мірошниченко. — Саме треба землю надляти. — Нічого не поробиш — служба (Стельмах, II, 1962, 129); Його справою було неухильно виконувати свою службу. І він її виконував (Гончар, Тронка, 1963, 138).

◇ **Поставити на службу** *диз.* поставити¹; **Стояти на службі** кому, чому — бути корисним для кого-, чого-

небудь. Ми.. ніби забули, що обов'язковою ознакою роману, поеми, музичного твору, картини, статуї є те, що вони, висловлюючи.. передої ідеї свого часу, стоячи на службі народу, повинні бути красиві (Рильський, IX, 1962, 162).

2. Праця, заняття як засіб існування. Ходили всі брати шукати собі роботи, служби й по місті, й по селах округи (Вовчок, I, 1955, 309); У свого господаря він повинен зимом всяку службу (Фр., V, 1951, 210); — Чом же ви, дядьку, не сказали, що у вас наймичка є? Може б я тоді у вас і не стала, а деінде шукала служби (Гр., II, 1963, 260); Я не скінчив і сільської [школи]; ходив три роки та й перестав, бо пішов після батькової смерті на службу (Март., Тв., 1954, 214); // Місце, де хто-небудь працює, служить. В будні Іван гадив на службу і повертався пізно, в обідню пору (Коцюб., II, 1955, 219); Павло Сергійович бачився тепер з Тасєю тільки на службі (Дмит., Розлука, 1957, 313); // заст. Озброєні люди, що служать у кого-небудь. Болярська служба.. все ж таки поважала Максима Беркута (Фр., VI, 1951, 11).

Брати службу у кого, заст. — ставати на роботу, найматися до когось. Якщо тобі дуже уподобався пан Троицький, то бери у його службу; а чує, що він пан і замужній і не дуже лукавий (Шевч., VI, 1957, 210); **Буть (бувати) у службі, заст.** — служити по найму. Хто у службі не буває, той і нужди не видає (Укр. присл., 1963, 80); **Ставати (стати) на (заст. у) службу** *диз.* ставати¹; **У (в) службі** — у наймах. Я бив в службі добре, то за панами не позвається б (Укр. присл., 1963, 83); **Я в службі виростаю; мабуть, відроду на чужих працюю, бо хто, коли ж'я [мене] в службу дав, сама вже того не тямую** (Фр., XIII, 1954, 112).

3. Перебування в армії, відбування військового обов'язку. Військова служба в ряді Збройних Сил СРСР є почесний обов'язок громадян СРСР (Конст. СРСР, 1977, 30); Семен побував у Григорія.. Казарма нагадала йому його власну службу в армії (Сміль., Зустрічі, 1936, 201); Наскільки між Черниш зрозуміти, цей рудий сержант відбував службу в 1941 році саме тут, на кордоні (Гончар, III, 1959, 8); // Певна галузь військових знань, обов'язків, а також система обслуговуючих установ у структурі армії. Сергій розкрив статут гарнізонної служби й почав читати розділ про обов'язки вартового (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 21); Нині лейтенант хоробельної служби — випускник Вищого військово-морського училища — не тільки прекрасно навчений бойовий офіцер, а й спеціаліст з широким інженерно-технічним кругозором (Рад. Укр., 22. II 1962, 3); Інтендантська служба; Санітарна служба; // у сполуч. із означ., заст. Збройні сили, армія будь-якої країни. Голошений отаман зустрів його з розкритими обіймами і своїм наказом переродив ротмістра Вільгельма Габбурга в полковника української служби Василя Вишиваного (Стельмах, II, 1962, 47); Дозодили чутки, що.. якийсь прапорщик царської служби гуртує по селах недоволену голоту (Гончар, II, 1959, 47).

Дійсна військова служба *диз.* дійсний.

4. чого і з означ. Галузь виробництва, а також установка, організація, що відає тією або іншою ділянкою роботи. Служба погоди; Служба Сонця; Служба часу; Батько Попова був досить значний галізанційний службовець — ревізор служби руху (Бойч., Молодість, 1949, 63); Створюється комунальна служба в сільській місцевості. В багатьох селах вже діють комбінати комунального обслуговування (Матер. XXIV з. Компартії України, 1971, 38).

5. тільки мн. Надвірні підсобні господарські приміщення, будівлі. — Важне місце. Тут безпримін-

но треба оселитися. Отам дворець поставити, туди геть служби, по горі і Псла завести садок родючий (Мирний, IV, 1955, 158); Тут два палаці: старий (Олександр III) і новий. Парк, масток, виноградники, служби і т. ін. (Вшпя, I, 1956, 164); Була в нього чимала садиба в мурованим двірцем, в добрих будинках, службами й комоарами (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 9).

6. збірн., заст. Слуги, прислуга. Вийшли [гості]... виведені службою в свічки (Фр., VI, 1951, 217); Всі терплять, бо всі хочуть перетерпіти і переїзати в ту казкову, багату країну, де цілком рідке щастя. Тому покірно зносив [Матвій] і голод, і бруд, і грубу поведінку служби [на пароплаві] (Грицан, II, 1958, 253); Перш усього будив [Степан] службу, казав давати їсти товарів і коням (Круш., Буденний хліб..., 1960, 45).

7. Виконання в церкві релігійних обрядів; богослужіння. У неділю ніп прийшов правити службу богу, а в церкві — тільки дяк і паламар (Казки Буковини..., 1969, 19); Миталчевський прийшов у церкву й став на крилаті. Служба ще не починалась (Н.-Лев., II, 1956, 127); За старою звичкою все село було в церкві, вистоявало довелю монастирську службу (Мик., II, 1957, 358).

Служба божя див. божий.

8. розм., заст. Військовослужбовець, солдат (перев. у звертанні). Усяк шанку зміне та й скаже або: «Добридень, або «Здрастуйте...!» — А служба нічирик (Кв.-Осп., II, 1956, 15).

◆ Відслужити службу: а) відбути строк військової служби; б) стати непридатним внаслідок тривалого користування, вийти з ладу. Бриг одслужив уже службу на моряз (Ю. Янов., II, 1958, 68); Несті службу — виконувати певну роботу, обов'язки, доручення тощо. Пістоліття несе Грешак службу в тайзі (Довж., I, 1958, 102); Вартості встали і пішли мостом нести службу (Тют., Впр, 1964, 304); Всім стало на мить весело від войовничого вигляду хлоп'ят, від того, в яких запалом і старанністю несе воно свою нехитру службу (Гончар, Маша., 1959, 19); Службу служити: а) робити щонебудь корисне, потрібне, необхідне комусь, чомусь. — Скажи нивозикам, що я, як і давніше було, шанку їх і милістю своєю жалувати завжди стану, аби вони тільки кравці нашому рідному службу служили по справедливості, стояли за віру та волю (Рыбак, Пересел. Рада, 1953, 15); б) мати певне значення, виконувати свою роль, своє призначення. Там, де потребується піднесення, урочистий тон... архаїзми можуть вірно служити свою службу (Рильський, III, 1956, 74); Службу услужити — зробити якусь послугу. — От після зустрічі він кажє-говорить нам такі речі: «Ей ви, ловці, добрі молодці! услужите мені службу, покажите дружбу...» (Кв.-Осп., II, 1956, 57).

СЛУЖБИСТ, а, ч., розм. Той, хто старанно, але формально ставиться до своїх службових обов'язків. Стражнич був старий, суворий службист, але мав також дрібні діти і не раз думав, що в них буде, як його не стане (Фр., VI, 1951, 170); — Ну, він не сувий службист, як я колиш думав, він людина в живим серцем і зовсім не сердитий (Ткач, Моряк, 1948, 97).

СЛУЖБОВЕЦЬ, вця, ч. Той, хто займається розумною працею, а також фізичною працею, пов'язаною не з виробництвом, а з обслуговуванням когось, чогонебудь. Віддалився також адміністратор, розійшлися і службовці (Фр., VI, 1951, 300); Почаши своє життя як дрібний канцелярський службовець, Іван Карпович [Тобілевич] рішуче порвав з чиновницькою роботою і присвятив себе українському народному театрові (Рильський, III, 1956, 275); Минає робочий день. Один по одному в

приміщення виходять службовці (Шпя, Баланда, 1957, 151).

СЛУЖБОВИЙ, а, е. 1. Стос. до служби (у 2 знач.). Службові обов'язки; Службові справи; Останніми часами я так обтяжений всякою службовою роботою, що не маю часу писати (Коцюб., III, 1956, 249); До кабінету зайшов Землянський в папкою креслень і службових паперів (Бойч., Молодість, 1949, 155); Нізто не знав, чому несподівано директор виїзав у службові відрадженья (Жур., Звич. гурбота, 1960, 37); // Признач. для виконання обов'язків по службі. Страшенно важко сидіти в суцільному віжундірі в тісним крозжальним комірцем, але день буденний, час службовий (Тулуб, В степу..., 1964, 25); Матрос в'язався рантож одного вецора перед закінченням службового часу, коли в приймальній нікого не було (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 106); // Признач. спеціально для носіння на службі (про одяг). З вітара вийшов Навроцький — він скінчив службовий одяг, залишився в чорній ясі (Мик., I, 1957, 291); // Якби перебував на службі. З своїм братом службовим.. заводи [Проценко] сміло підтож річ (Мирний, III, 1954, 190); В. І. Ленін підкреслював необхідність.. організувати ділові зєтти всіх відповідальних службовців осіб перед масами робітників і селян (Ком. Укр., I, 1970, 40); // у знач. ім. службовий, вою, ч. Те саме, що службовець. Чутка про масток у тридцять тисяч не давала нікому покою. Про його балакали й полуники, і панки, і службові, і навіть великі пани (Мирний, III, 1954, 282).

Службівка книжка, заст. — посвідчення, документ, що підтверджує особу. Продав [Антін] хату, взяв собі від вітпа сию книжку службову та й мав йти деєш найматися, служби собі шукати (Стеф., I, 1949, 13).

2. Допоміжний, другорядний. Як у справжнього художника, деталям приділене [у Ф. Кричевського] відповідне службові, підпорядковане місце (Вітч., 2, 1961, 173); // Підсобний. Є [на механізованій птахофермі] й службові приміщення — для зберігання яєць, майна, для зберігання і готування кормів, котельня тощо (Колг. Укр., 6, 1956, 32).

△ Службові слова, грам. — слова (сполучники, прийменники, частки), які виражають різні відношення між повнозначими категоріями слів у мові. Сполучники є класом службових слів, який вживається для вираження логіко-граматичних зв'язків між однорідними словами, словосполученнями і частинами складного речення (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 514).

СЛУЖБОВКА, н, ж., розм. Жін. до службовець. Жодний директор та взагалі нікто не словє взяти службовку, яку треба ще підучувати (Вільде, Сестри..., 1958, 533); Коли літак приземлявся, уїїшла службівка санітарного відділу й перевірива наш посідки про щеплення віспи (Дмит., Там, де сяє..., 1957, 44).

СЛУЖБОВО. Присл. до службовий 1. Його [секретаря міському] всі сприймають тільки службово, тільки через його посаду, жуть від нього рішень, голодних і несибних (Загреб., Дєнь., 1964, 227); // По службі. Я родилася року 1863, 27 падолиста в малім містечку Гура-Гумора в буковинських горах. Звідти був батько перенесений [переведений] службово до Сучачи (Коб., III, 1956, 554); До самого літа вона не розмовляла тоді в Кукуликом, окрім як службово (Загреб., Дєнь., 1964, 102).

СЛУЖБОНЬКА, н, ж. Пестл. до служба 2. — Служба моя тут, у тайзі... — говорив від. — Служба? — адивувався Панкратов. — В оццх нетрях? — Служба, голубчики, службонька (Донч., II, 1956, 58).

СЛУЖЕБКА, н, ж., розм. Те саме, що служниця 1. [Л і с о в и к:] До кого ти подібна? До служебки, за-

рбіниця, що працює гіркою окрайчик щастя зтіла заробити і не змогла (Л. Укр., III, 1952, 243); Зевислава кидала службівкам, одягненим у білі довгі сорочки, щоб підклали гостям (Загреб., Диво, 1968, 174).

СЛУЖБІВНИК, а, ч. 1. Церковна книга, що містить тексти для богослужіння.

2. розм., рідко. Те саме, що слуга 1.

СЛУЖБІВНИЦЯ, і, ж., розм., рідко. Жін. до службівник 2.

СЛУЖІВНИЙ, а, е. 1. іст. Те саме, що служіливий 1. 2. заст. Який перебуває на військовій службі. *Ой ви, козачки, ви служивий, чи не бачили братика моего?* (Чуб., V, 1874, 907); // у знач. ім. служіливий, вого, ч. Військовослужбовець, солдат. *Пар швидко написав, що дійсно стара кульбака подарована ним цьому служіливому... печатку царську поставив* (Україна., I, 1960, 10); *Високий чорнобородий чоловік... не зазігаючи в воза, гукнуло караульному, що стояв біля розмалюваної в три кольори будки: — Ей, служивий, дозово проїзди!* (Бурл., Напередодні, 1956, 3); *Старий служивий простягав манірку, в якій збереглося трохи теплої, несмачної, але такої жаданої води* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 98).

СЛУЖІВНИЙ, а, е. іст. 1. У Російській державі XV—XVII ст. — який перебував на державній (перев. військовій) службі. *По польському праву служили селян не було і козаків хотіли повернути в стан навязного [найманого] чужого війська* (Л. Укр., VIII, 1965, 252).

Служілі люди — у Московському великому князівстві та Російській державі XV—XVII ст. — ті, що перебували на державній службі. *Поміж разом з селянами роздавались дрібним служилим людям за службу при дворі або у війську князя* (Іст. СРСР, I, 1957, 96); *Назустріч козакам поспішали князі Пожарський і Волконський. Військо їх було погано вимуштроване і нашідику віbrane з служилих людей та з хлопів* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 335); *Служилим людям, що працювали на окраїнах Росії... дооручали складати чертєжи* (карти) *нових земель* (Видатні вітч. географи., 1954, 9).

2. У дореволюційній Росії — який одержав звання, чини в нагороду за державну службу, а не в спадок. *Служиле дворянство*.

СЛУЖИТЕЛЬ, я, ч. 1. заст. Те саме, що слуга 1. *На свого служителя добре клацав-поклацав: Служителю мій вірний! Велико тобі значки од моїх рук забрати* (Думи., 1941, 104).

2. Службовець нижчого рангу в деяких установах. *Припустімо, що служитель вперше взодить до кімнати, де собака, вперше приносить їй їжу. І жа почала діяти, коли він підніс її до собаки* (Фізюл. вщюї нерв. діяльн., 1951, 101); *Служитель музею*.

3. чого і в означ. Той, хто служить чому-небудь, працює на користь чогось. *Якби не осміхнулася Георг, можливо, більш-менш мирно закінчилась би розмова між створим і вимогливим служителем науки та його врозумілим нащадком* (Шовк., Людина., 1962, 310); *Образно. — *Що можете сказати ви мені? Кажіть, служителю вбогості людської! — Отець Герасим не обізвався й словом* (Довж., I, 1958, 91).

Служителі культури *днв. культ*; **Служителі церкви** — особа духовного звання. *Що служителі церкви і проповідники «божого справи» — особи ні в якій мірі не святі і не божі, — ні для кого не повинна* (Мельн., Коли кров., 1960, 142); *Сьогодні був його перший вихід між гуляючі люди по тому, як отець Генатий вняв сан служителя католицької церкви* (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 359).

СЛУЖИТЕЛЬКА, я, ж. Жін. до служитель.

СЛУЖИТИ, служу́, служи́ш, недок. 1. *неперех.* Працювати, займаючись розумовою працею, а також фі-

зичною працею, пов'язаною не з виробництвом, а з обслуговуванням кого-, чого-небудь. *Селаброс наслулу висидів в скарбовому баку, де він служив* (Н.-Лев., V, 1966, 106); *Я став газетярем, видавав і редагував (неофіційно) щоденний часопис, а відтак перенісся до Чернігівського земства, де служу й досі* (Кочуб., III, 1956, 281); — *Я — листоноша. Мені на сьогоднішній день п'ятдесят років, а який більшу половину я служу на пошті* (Ю. Янов., I, 1958, 256); // *ким, заст. за кого*. *Буга, працювати на якійсь посаді. Мій батько — звали його Лавро Невітайло — служив за чорноставського лісника* (Вовчок, VI, 1956, 296); *Прийздив Шаляпін... З ним прийздив молодий чоловік — міланер Терещенко (київський), який служив директором в Петербурзі [урзькому] оперному театрі* (Кочуб., III, 1956, 425).

2. *неперех.* Бути слугою (у 1 знач.), прислугою; виконувати роботу по найму. — *Коли хочеш в нас служити, поведись слугою* (Вовчок, I, 1955, 311); *Мелашка служила в Києві в прокурніці* (Н.-Лев., II, 1956, 341); *Про найми не було більше розмови, проте нишком всі знали, що доведеться Гафійці служити* (Кочуб., II, 1955, 50); *Ще до революції, коли він разом з голдом Дерсу Узала служив у знаменитого Арсеньєва провідником по нетрях Уссурійського краю, вже тоді тайові китайці прозвали його Тигровою Смертю* (Довж., I, 1958, 101); // *ким, заст. за кого*. *Працювати ким-небудь. Він іздавав, як служив колись у лісах людей наймитом...* (Вовчок, I, 1955, 150); *В корчі служила за наймичку стара баба* (Н.-Лев., II, 1956, 217); *Майнула [Нагалка] в Херсон, служила нянькою в адвоката, і тілвки; оце. вивчалась, в чім була* (Гончар, II, 1959, 33); // *кому і без додатка*. *Прислуговувати за столом, за обідом і т. ін.* *Едіта, Річард і Деєт відіають до столу. Крістобель їм служить, ідять в мовчанні* (Л. Укр., III, 1952, 38); *Прийшов нам і панч — обід подавай, за столом служи: те прийми, те подай, те перемий, перетри* (Мирний, III, 1954, 156).

Служити у (в) дворі, *заст.* — виконувати в когось різні роботи по домашньому господарству, а не в полі і т. ін. *Бодай добрі люди не дочекали в дворі служити так, як я і мої діти* (Укр. присл., 1963, 98); *Ще його Домна піклується про його, сирота, наймичка, що служить разом із ним у дворі* (Кочуб., I, 1955, 97).

3. *неперех.*, *кому*. Виконувати які-небудь обов'язки щодо когось, виконувати що-небудь, підкорюючись чийсь волі, владі і т. ін. — *Зазивав мене і кошовий... а я кажу: ні, братчики, піду я тому служити, хто визволяє мене із бусурманської землі* (П. Куліш, Вибр., 1969, 56); — *Кони, коні підвели, ясновельможний пане, — Служимо вам, як самому Гаусу, але коні не такі...* (Стельмах, I, 1962, 91); // *Робити які-небудь послуги, бути готовим виконати чийсь бажання, прохання і т. ін.* — *Я люблю твого сина, я присягла з ним жити і йому служити!* (Фр., VI, 1951, 135); [М п л е в с ь к и й:] *Саме лицарська роль... обороняти слабших, служити своїй дамі* (Л. Укр., II, 1951, 72); // *також у сполуч. із с. г о д и т и*. *Працювати, намагачись передбачливо виконати чві-небудь бажання. І за що мене карать, Я й сама не знаю! Мабуть за те, що всякому Служила, годила...* (Шевч., I, 1963, 294); *Довго епінкала вдова Загірня Оленку, ажала її світлом широким... Не аякалася нічого молода Оленка, на вічні найми себе обрехала* [прирікала]: — *Годитиму, служитиму, ніде не загину* (П. Куліш, Вибр., 1969, 277); *Тяжко образила Чіпку громадянська неправда. «Чи я не служив? чи я не годив?»* (Мирний, I, 1949, 163).

Вірю і правдою служити днв. віра ? **Готів** (готівва, щасливий, щаслива) **служити вам** (тобі і т. ін.) —

уживається як запевнення у відданості, вірності і т. ін. *Поки ж моєї сили і змоги — я готов служити Вам, чим і як зможу* (Коцюб., III, 1956, 261); [Автош:] *Здаюся на вашу ласку, мій майстре. [Магістер:] Мій пане, я щасливий вам служити* (Л. Укр., III, 1952, 112); *І нашим і вашим служити див. ваш; Чим міжку (можемо, маю, маємо) служити?* — форма ввічливого офіційного пропонування своїх послуг. — *Чим міжку служити?* — спитала вона із трогли непевним голосом (Л. Укр., III, 1952, 514); — *Вибачте, будьте ласкаві. Професор Карташов з Петербурга. Маю честь освідчитись, — скавав прибулий. — Чим можемо служити? — запитав Виков* (Довж., I, 1958, 441).

4. *неперех.*, кому, чому. Працювати на користь кого-чого-небудь, в ім'я когось, чогось. — *Мій батько.. радо служить громаді* (Фр., VI, 1951, 23); *Яке глибоке щастя — жити, Бути відним імені людини, Народу й людськості служити* (Рильський, III, 1961, 166); *Своїми великими творами Горький дійсно служив, як і служить нині, мільйонам і десяткам мільйонів трудящих* (Ком. Укр., 3, 1963, 84); // *Бути відданим, вірним чому-небудь, якійсь справі. Не дорікай: «Забудь він осторогу! Сам згубю кличе... хто, пак, винен тут?» Не вірше нас він бачить неспромогу Добру служити, а лаяється тут* (Граб., I, 1959, 302); *І скаже [хтось]: жив, писав, приймає хвали й образи; А втім, нікому нам не брагне диваків... Та що, коли додасть: вате в житті ні разу Неправді не служив!* (Рильський, I, 1960, 272).

5. *неперех.*, кому, чому. Бути корисним кому-, чому-небудь. *Мужичі руки складали до бруса брус, до балки балку, і все те мусить тепер служити на користь людям* (Коцюб., II, 1955, 80); *Література наша, як і вся радянська громадськість, чесно служить справі комунізму* (Рильський, IX, 1962, 17); // *Діяти якимсь чином на когось, щось. Трестан у недугі лежить, ослаб мов дитина, не служить нічого йому всі чари Мерліна* (Л. Укр., I, 1951, 414); // *Ставати у пригоді, бути придатним для кого-, чого-небудь. Ще Віктор Гюго доводив, що всі слова можуть служити поезії* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 84); *Цієї речі Тона не мала права віддати, гирлиця ще служитиме й батькові, і їй* (Гончар, Тронка, 1963, 324); // *Застосовуватися з користю для кого-небудь, використовуватися кимсь з певною метою. Людина здавна примусила вітер служити собі* (Фіз. геогр., 5, 1956, 88).

Дбля, (фортуна) і т. ін.) *служить кому — комусь щастить. Відно, одрадіянам сама доля служила!* (Мирний, IV, 1955, 246); — *Диво велике, — каже Петро Сердюк, — нічого сказати. Служить вам добре фортуна, пане гетьмане* (П. Куліш, Вибр., 1969, 183).

6. *неперех.* Перебувати на військовій службі, бути військовим. *Жив-бує гуцул Іванко. Одного дня йому сказали, що має служити у цісарській війську* (Казки Букочини.., 1968, 9); *Лейтенант Боровик служив на Балтійському флоті, командуючи торпедним катером* (Собко, Справа... 1959, 146); *Батьки їхні.. служили офіцерами на кордоні за Львовом* (Ю. Янов., II, 1954, 32).

Служу (служим) Радянському Союзу — відповідь військового Радянської Армії на відзнаку, нагороду і т. ін. *Розвідники зустріли полковник Горлиценко, прийняв короткий, але хвилюючий рапорт Прокопа Журби.. — Спасибі за службу, ораі!* — *Служим Радянському Союзу!* — гаркнули ті в один голос (Кучер, Голод, 1961, 135).

7. *неперех.* Виконувати своє призначення, роль. — *Послужки, моя ти збров, Молодій ще сили, Послужки йому так ширю, Як мені служила!* (Шевч., II, 1963, 335); *Він був у засмалцьованім кашкеті і ще більш засаленому сурдуті, ніби цей одяг не один рік служив госпо-*

дареві за рундуком з олією й салом... (Досв., Вибр., 1959, 55); // *Виконувати свої функції* (про частини тіла, органи людини). *Гей, чого так засмутився, Стає серед дождю? Тягни, друже, поки тянеш, Поки служать ноги!* (Граб., I, 1959, 523); *Очі йому вже не служили і навіть окуляри не помагали* (Коцюб., II, 1955, 125); *Хотілося швидше встати і йти, йти, але тіло навідріт відмовлялося служити* (Гончар, II, 1959, 131).

Здоров'я (ейла) не служить — немає здоров'я, сила. *Моя урядова праця забирала у мене весь час, та ще здоров'я не служить* (Коцюб., III, 1956, 256); *Іще таки й після Хмельницького не раз давалися старий Шрам шаблею; далі, почувачись, що вже не служить сила, аложив в себе полковництво* (П. Куліш, Вибр., 1969, 53).

8. *перех.* і без додатка, у сполуч. із сл. служба, панакхид і т. ін. Відправляти церковну службу. *Ой полетіть, зайворони, Мої сивокрилі, До батечка та скажіть, Щоб службу служили Та за мою грешну душу Псалтир прочитали* (Шевч., II, 1963, 148); *Стає [панотець] розважати Наума, поки позиходились джук; далі пішли у церкву, ніхто став служити панакхиду* (Кв.-Осп., II, 1956, 88); — *Даром, брате, музика не грає, ніхто молебня не служить* (Тют., Вир, 1964, 82).

9. *неперех.* Стояти на задніх лапах, піднявши або витягнувши передні (про деяких тварин). — *Я [Цудик] те роблю, чого ти не зумієш: На задніх лапках я по-чочоному служу* (Гл., Вибр., 1957, 152); *Старий Лянке так зачитався, що й не помітив, як на пісню перед ним терпеливо служив Шейнс* (Мак., Вибр., 1956, 382).

◆ Службу служити див. служба.

СЛУЖИТИСЯ, служиться, недож., безос. 1. Хочеться, в можливість служити (у 1 знач.). *Проценко дивну всею своєю слабкою грудничкою. Йому легко й служиться й живеється* (Мирний, III, 1954, 189).

2. Відправлятися (про церковну службу). — *Хочеш, щоб і в церкві служилося, щоб і даєш божий сумував за душею, щоб люди з горуваами і хрестом тиши, а даєш всього три карбованці* (Стельмах, I, 1962, 415).

СЛУЖІННЯ, я, с. 1. уроч. Дія за знач. служити 3—5. *Не знаю, які поради практичні можу Вам дати про те, що слід би Вам робити, щоб наблизитись до Вашого ідеалу служіння людям* (Л. Укр., V, 1956, 129); *Любов до народу — це служіння народові, а не ідея служіння* (Довж., III, 1960, 224); *Кожен свій радок і образ, кожну пісню і поему, роман і повість ми повинні віддати на служіння партії* (Мал., Думкв., 1959, 5); *Белінський борюся за служіння мистецтва суспільним інтересам* (Корн., Разом із життям, 1950, 70).

2. Те саме, що служба 7. *Стара графиня сиділа в кріслі просто царських врат. Вистояти служіння їй було важко, болячі ноги* (Довж., III, 1956, 59).

СЛУЖКА, н. 1. ж. і ч., заст. Слуга (у 1, 2 знач.). [Мартин (один):] *Треба десь такого служку до стат, щоб при горницях був, бо Омелько старий для прислуги* (К.-Карпий, I, 1960, 350); *Знайомо уже молодичка-служка увійшла, розставила стіл серед гату; накрива, настановила тарілок і знову вийшла* (Мирний, I, 1954, 333); *Євген олягнувся: на порозі стояли дві молоді служки* (Стельмах, I, 1962, 349); *Опанас Грінчук, нащадок нужденних рипників, розповів мені, що він служив колись служкою в одній кав'ярні у Львові* (Кучер, Дорога... 1958, 163); *Ранком ми лагодились їти до староства, коли служка готуюла повідомила нас, що в коридорі чекає на паню [пані] швачка* (Досв., Вибр., 1959, 98); *Пишна галерея прихильників і служок зрощового мішка.. вийшла з-під пера Тобілевича* (Рильський, III, 1956, 276); *За католицькою церквою тягнуться й інші чорно-*

сутанні служки імперіалізму, в тому числі уніатські банкрути (Мельн., Обляччя., 1960, 9).

2. тільки ч. Слуга в монастирі або в архієрея. — Я роду козачого, — усе .. йому розказав. Він [його преосвященство] слухав, поглядає на мене, поглядає на свого служку (Вовчок, VI, 1956, 253); Монастирські служки, схожі на чорне зайворонка, чистили й розм'яли від снігу доріжки (Панч, Гомон, Україна, 1954, 445); Після виходу з в'язниці він показав і пішово служкою в Лавру (Смолюч, Мур., 1958, 12); *У порівн. Обніс [Черевань] усіх; не минує і Василя Невольника, хоч той стоєє собі оддалік, мов у монастирі служка перед іауменою (П. Куліш, Вибр., 1969, 62).

СЛУЖНИК, а, ч., заст. Слуга (у 1, 2 знач.). Вербауди пихато повертали на всі боки свої гордовиті голівки, поки хазяї та служники в смугастих строкатих закатах знімали з них великі важкі в'юки з бавовною (Тулуб, В степу., 1964, 52); Снігу насипало багато, і служники пораються, прочищають стежки (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 283); У великому, добре освітленому залі вешталися служники, прибираючи посуд після вечірнього чаю (Добр., Ол. солдатика, 1961, 110); Маєродін покликав служника, котрий вийде з кофейні, гарної, як маєританська калпичка (Н.-Лев., V, 1966, 130).

Служникі церкви — те саме, що Служитель церкви (див. служитель). — Якщо старий — служник сьвятої церкви, шана мусить бути подвійна, бо в його особі ти ображаєш сьвяту церкву (Тулуб, Людолови, I, 1957, 25).

СЛУЖНИЦЯ, і, ж. 1. У поміщицькому та буржуазному побуті — жінка, що прислуговує в домі, кому-небудь. Служниця чепурила покої, подніжці білили будинок знадвору (Л. Укр., III, 1952, 649); Шляхтанки в служницями вишукували собі по крамницях мудровані брашна (Тулуб, Людолови, I, 1957, 7); Біля ганку дві служниці на снігу чистили віниками величезний барештий.. килим (Головко, II, 1957, 480); *Образно. Доля йому посмілася. Він тязнує до неї обома руками, затіє швидше оволодіти нею і зробити її своєю служницею (М. Ю. Тарн., День., 1963, 33).

2. перек. Те, що служить інтересам когось, чого-небудь, сприяє якійсь справі. Католицька церква стала служницею міжнародного імперіалізму (Мельн., Обляччя., 1960, 11); Буржуазна етнопсихологія, що виникла на основі вимог наукового розвитку, продовжувала розвиватися в епоху імперіалізму під впливом реакційних суспільних запитів імперіалістів, поступово перетворюючись на їхню сумішню служницю (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 33).

СЛУП, а, ч., заст. Стопн. Кайдаш прикупив трохи колодок, щоб поставити Карпові хату.. Тільки почалася надворі весна, він закопав слупи (Н.-Лев., II, 1956, 305); Десь за днем, як у казці. Ось уже її основа біліє, і слупи височать.., глину баби місять... Росте моя хата (Мур., Бук. повість, 1959, 37); У воді стояли почорнілі соснові слупи (Перв., Материн.. хліб, 1960, 6); // чога. Опора склепіння будь-якої споруди, будівлі. Всі заєзали і стали струнко. Кам'яні.. слупи темного підземелля почувли.. хор гололе, який виконував пролетарський гімн (Смолюч, Світанок., 1953, 334).

СЛУПЕЦЬ, п'я, ч., заст. Зменш.-пестл. до слуп. Супрун безтору купив половину добрячого середового слупця (Стецьмах, II, 1962, 114).

СЛУПЧИК, а, ч., заст. Зменш.-пестл. до слуп.

СЛУХ, у, ч. 1. тільки одн. Одно з п'яти зовнішніх чуттів, що дає можливість сприймати звуки за допомогою спеціального органа — вуха. Слух мій напружений чув в тій хвили Шелест іголки [голки] у твоїй руці (Фр., XIII, 1954, 30); Слухав я пісню. Невіт її ходи слов-

лював слухом крізь гоїмн труда (Тич., Зростаї.., 1960, 8); Він говорив тихо, і Тамара напружувала слух, щоб не пропустити жодного слова, старалася запам'ятати все, що він скаже (Хижняк, Тамара, 1959, 49); // Здатність чути. Так якось тоді заострилася мій слух, що, мабуть, був би вчує, як трава росте (Март., Тв., 1954, 201); Чохав тяжко зітхнув і, обпершись на вільзу, став дрімати, але слух його був гострий і чутливий, не обитий сном (Тют., Вир, 1964, 320); Око у хлопця гостре, слух напрочуд тонкий (Логв., Давні рани, 1961, 11); // Здатність правильно сприймати і відтворювати музичні звуки. Слуху Юра не має. Він немилосердно фальшивить (Смолюч, II, 1958, 12); У Миколи був чудовий альта і слух (Думка про театр, 1955, 29); // перек. мн. Те саме, що вуха 1. [Д. Ж у а в:] Але я вам не буду споеідатись, — мої гріхи не для паняських слухів (Л. Укр., III, 1952, 369).

△ Абсолютний слух див. абсолютний.

◇ Весь (весь, увесь) — слух — хто-небудь починає уважно слухати щось або прислухатися до чого-небудь. Застиг міністр біля стола, подавши вузом убик, оком — наскік. Зростає триогола. Весь — слух (Довж., I, 1958, 53); І весь ви увага, і весь ви зір, і весь ви слух, бо читали і чули, що дорога від Севастополя до Ялти повна дивних і зорових, і слухових несподіванок... (Впшня, I, 1956, 160); Відбрати (відібрати, одібрати, одібрати) слух — позбавляти здатності чути. Ні слова Мотра, пішла, зігнувшись, мов не до неї річ. Тяжка печаль одбирав і слух, і мову (Мирний, I, 1949, 291); Дійти до слуху когось — стати відомим когось-небудь.

[Д ж о н а т а н:] Рікарде, будь радий, що ти перед товаришем сказав се, бо якби ці слова дійшли до слуху громади й вчителів... (Л. Укр., III, 1952, 50); І слухи загуділи див. загудіти; Музичний (музикальний) слух див. музичний, музикальний; Нагостріти слух — приготуватися з напруженою увагою й інтересом слухати; уважно прислухатися; На слух; По слуху: а) тільки слухаючи або прислухаючись (визначати, узнавати, сприймати і т. ін. що-небудь). [Б а т у р а:] Я вам одвадцять кажу, — на слух не сприймаю вірші (Корн., II, 1955, 250); Досвідчений і допитливий механізатор на слух розпізнає неполадки у двигуні (Хлібороб Укр., 3, 1965, 47); Роман по слуху пішов до воріт і враз зупинився: притулювшись до хвіртки, стояла захована ворітницею і тінями дівчина і руками затиснула уста, щоб не розмійтисся (Стецьмах, I, 1962, 341); б) по пам'яті, без нот (співати, грати і т. ін.). [О л е н а:] Ні як не до беру, що в них [нотах] до чого. Стоять переді мною на папері, як пуголовки. Я більше на слух беру (Мокр., П'єси, 1959, 279); — В нашому роді всі дуже полюбляли музику, дід і батько по слуху грали на скрипочці, виміняний років п'ятдесят тому в заліджого волошина (Стецьмах, Правда., 1961, 287); Насторбжувати (насторбжівати, насторбжувати, насторбжувати) слух див. насторбжувати, насторбжувати; Не вірити [рзбуви (власному)] слуху — те саме, що Не вірити своїм (власним) вухам (див. вірити). Вірю я в правду свого ідеалу, і коли я тую віру зачала, ..ласним очам я б не вірила й слуху, я б не опевнялася ні тілу, ні дузі (Л. Укр., I, 1951, 271); Обертатися (обертнутися) на слух див. обертатися; Перевтілюватися (перевтілятися) в слух див. перевтілюватися; Пронускати (пронустіти) повз вуха (див. вуха). Вона байдуже пропускала його [слово «смерть»] повз свій слух, а саме яєище вивдалось їй таким далеким, нереальним і безвладним (Кочуба, Нові береги, 1959, 134); Ставати (статі) — слух і зір — почитати дуже уважно прислухатися й придивлятися. Дівчина притайла подих і стала — слух і зір (Головко, II, 1957, 178).

2. *перев. мн., розм.* Звістка, повідомлення, достовірність яких точно не визначена; чутки. *Не всякому слуху вір* (Укр. присл., 1955, 189); *Прийшли слухи до милої, що милого вбито* (Чуб., V, 1874, 829); *Поміж народом ходили слухи, що на тім місці, де стоїть Борислав, були давніми часами великі татарські війни* (Фр., VIII, 1952, 350); — *Постій, — сказав тут мрійник довогодий. — Дійшли до мене Дивоюженні слухи, що ваші бджоли з гречки і розмаю багато меду й воску виробляють...* (Іванович, Перебендя..., 1960, 54).

Ні слуху, ні вісти (ні прелуху, ні мови) — немає ніякої звістки, відповіді. *Я не маю від Миши ні слуху, ні вісти і не знаю, як він гадає за своїм весіллям* (Л. Укр., V, 1956, 93); *Ні слуху, ні прослуху* (Укр. присл., 1963, 197); *Гукну* [Ярослав] *у безнадійнітьми. Ні слуху, ні мови* (Загреб., Диво, 1968, 379); *Ні слуху, ні дху див. дух; Слух запав див. западати*.

СЛУХАВКА, н, ж., розм. Частина телефонного апарату, признач. безпосередньо для слухання і говоріння; телефонна трубка. *Заграницький політик покинув писання, підійшов до телефону, віддзвонив і притулює слухавку до вух* (Фр., IV, 1950, 45); *Академік некавально підійшов до столу, стоячи, приклав слухавку до вуха* (Загреб., День..., 1964, 68); — *Др-р-р-р!* — *Телефон уже ясно ковоє какає.. Зірвала [Поліна] в гачка важку металеву слухавку* (Хор., Місто..., 1962, 8).

СЛУХАННЯ, а, е, рідко. Діспр. пас. теп. і мин. ч. до слухати. Такі слова, як «потерчата і «жуць», ..слухати зі сцени, можуть залишитися незрозумілими для.. слухача (Рильської, IX, 1962, 42).

СЛУХАННЯ, я, с. Дія за знач. слухати 1—4. *Вертієся отець Абабайні на кірслі на всі боки, зазирає слухачам просто в очі, щоби їх змусити до уважного слухання* (Март., Тв., 1954, 166); *Ротмістр не між дочекатися, коли урветься пісня і велівають його від вижшеного слухання співає, що вратував його* (Добр., Очак, розмир, 1965, 93); *Після одержання від реєстраційного органу акта, .. а також додаткових документів, суд привчає день слухання справи* (Цвв. кодекс УРСР, 1950, 126).

СЛУХАТИ, аю, аеш, недок. 1. *перех.* і *неперех.* Сприймувати слух на створювані ким-, чим-небудь звуки; намагатися сприймати що-небудь слухом. — *Закнижничий, уха наставайте І слухайте, що я скажу* (Котл., I, 1952, 249); {З а п о р о ж е ц ь:} *А що нам вага старшина? почує, так послухає, коли має чим слухати, та й годі* (Шевч., I, 1963, 98); *В темний вечір зим холодних В парту кинувши книжки, Ми збирались коло ерубки Слухать нашині казки* (Шог., Поезії, 1958, 187); *На галлеу вискажує з гуцини сарна і, зачарована чудовим концертном, зупиняється, витягає цікаву жордочку.. і слухає* (Кочуб., I, 1955, 148); *Гаї шумлять — Я слухаю* (Тич., I, 1957, 15); *Стоїть Катра, слухає й не чує нічого* (Головко, II, 1957, 235); *Йшли повід горю травами в тобою, слухали дівочу пісню на горі* (Гонч., Вибр., 1959, 30); **Образно. Слухає далек орлина зейтяжної пісні мотие* (Сос., II, 1958, 461); // *Сприймаючи слухом, чути що-небудь; напружено вслухатися, прислухатися до чого-небудь. Еней наш насторочив уха, Мов чоловічий голос слухає, Те чує і старий Анхиз* (Котл., I, 1952, 155); *Пустив [надзиратель] її до кімнати й причинив двері назад, але не замикав. Став тихенько коло дверей і слухав* (Хотк., I, 1966, 174); *Виталає [пораєвний] великого валанічного єдинника. Прикладає до вуха, слухає, чи йде* (Довж., I, 1958, 59); *Хотілось ще й це слухати його устий, приємний і щирий голос* (Десняк, Вибр., 1947, 193); *Забилось серце. Слухать став: о, як вона співає!* (Тич., I, 1946, 124); *Настя згопила.. млинєць, похапцем накинула свиту і побігла слухати до сусіди під*

вікно (Н.-Лев., VI, 1966, 363); // *Прислуховуючись, вникати в що-небудь, намагатися зрозуміти що-небудь або дізнатися про щось. В городі він живе у свого родича столяра, слухає розмови робочого люду, вчитьсь пісень* (Кочуб., III, 1956, 28); // *Вислуховувати кого-, що-небудь. Всі Бертольдіві погрози Слухає [поет] мовчки, усміхаєся* (Л. Укр., I, 1951, 385); *Він уміє не просто слухати, а викликати у свого співрозмовника бажання висловити все, що важким тягарем лежало на серці* (Тужуб, В степу..., 1964, 214); *Вона слухав уважно, нотує в па'ати іхні скарги і почувас, .. як ніби м'якшають, відходять душею ці люди, що їм уже, здається, й скаржитись набридло* (Гончар, Тронка, 1963, 80); // *Сприймати органами чуття, відчувати що-небудь. Нам слухати тільки тут безсонними ногами, як палнуть дерева і алопотить огонь...* (Сос., I, 1957, 284); *Мабуть, він перебуває у такому віці, коли музику слухають ще ногами* (Сеня., Олов., 1959, 41).

◇ *Джмелів слухати див. джміль; Краєм вуха слухати див. край¹; Одним вухом слухати див. один; Саулати обомі вухами — намагатися уважно сприймати слухом, бути уважним; Слухати через верх див. верх.*

2. *перех.* Вислуховуючи, визначати стан і роботу внутрішніх органів (серця, легенів, бронхів). *Розбудила [Тамара] Марину Хоміону, Віру. Зібралися вони біля неї, слухали серце, чи не б'ється* (Хижняк, Тамара, 1959, 190).

Слухати пульс — дотиками пальців рук визначати кількість поштовхоподібних коливань стінок кровоносних судів, що характеризує стан серцево-судинної системи. — Ви не захворіли часом? — Мирослава земчим ружом лікаря взяла його руку і стала слухати пульс (Головко, II, 1957, 443).

3. *перех.* Публічно розглядати судову справу, заслухувати показання підсудного. — *Підсудний Іван Орляк, у вас під час арешту знайшли серед речей оце. Що це? — запитав військовий юрист Величко, слухаючи зізнання підсудного у військовому трибуналі* (Довж., I, 1958, 281); // *Заслуховувати що-небудь, виголошувати на зборах, засіданні і т. ін., з метою розгляду, оцінки і т. ін. Народний комітет слухав із уважною, коли вона говорила* (Кучер, Полтавка, 1950, 33); — *Що ж там на зборах, Мироне, слухали-узнавали?* (Стельмах, II, 1962, 44).

4. *перех., розм.* Вивчаючи щось, відвідувати лекції, заняття або бути присутнім на лекціях, заняттях. *Знову виїхала стара Історія: вважала на одному факультеті, а лекції слухав на іншому* (Довж., I, 1958, 21).

5. *перех.* Дотримуватися чніх-небудь порад, прохань, повчань; слухатися. *Слухай агронома — буде едоставля хліба вдома* (Укр. присл., 1955, 369); *Не слуха Чіпка матеріної ради. Степ, привіля, — от що йому сниться!* (Мирний, I, 1949, 163); — *Молоді, слухайтеся у есьому старших. Про лікування рач слухайте старого Бовдого* (Довж., I, 1958, 239); // *часто із запереч. н е. Брати до уваги чніє слова, зважати на кого-, що-небудь. Людей слухай, а свій розум май* (Номіс, 1864, № 6144); — *Та де там воно е!* — *Свиня йому мовляє, — Брегна! Не слухай! Я ж була, І Гаа, і пила, Всі загоденьки ободила, І смітники, І сучочки, А доброго нічого там не оздріла* (Гл., Вибр., 1951, 45); *Надаремне Остап запевняє, що він чужий тут, надаремне оповідає, як він опинивсь у плавнях, — його не слухали, як не слухали лементу жінок, проклявони Ряду* (Кочуб., I, 1955, 377); *Дитвора.. бігала боса по нерозталому снігу, не слухаючи гвичий материнських погроз і проклять* (Довж., I, 1958, 173); [Прісцілла:] *Не можна, друже, нам, християнам, слухати прохання, бо то ж інакше повоюна вірних одкинутися мусила б од віри* (Л. Укр., II, 1951, 381); — *Слухай його назваки. Завжди галасує про*

одне, а робить інше (Гончар, III, 1959, 181); — І не слухайте його, пришепелюватого! Що він тяжить? Меле таке, як в білої гарячки! — затарабанила Олена (Стельмах, I, 1962, 572).

І слухати не хоче (не хочу, не хотів і т. ін.) — хто-небудь категорично відмовляється від чогось. Пішов брат випроводити бабу. Баба й слухати не хоче (Коцюб., I, 1955, 457); — Ні, Терентію, так не можна. Не можна, не можна, не можна. І слухати не хочу. Неподобство (Довж., I, 1958, 452); Грицько спочатку і слухати не хотів [про одруження], хоч до двадцяти років погуляю! Але потім став потроху зникати до цієї думки, тям бляш, що і самому було важко (Головко, II, 1957, 512); Слухати лекції (лєкцію) дов. лекція; Собака б його слухав! — уживається як лайливий вислів на адресу того, хто обманув кого-небудь або дав невдалу пораду. Собака б його слухав! (Номис, 1864, № 13084).

6. *перез.*, *розм.* Коритися кому-, чому-небудь, виконувати чийсь накази, розпорядження; слухатися. — Од Самари до Глухова вся старшина зове мене зетьмаком, бо в Козельці на раві всі полковники, осаули, сотники, всі значні козаки присягли мене слухати (П. Куліш, Вибр., 1969, 85); — Ти тепер найстарший у громаді, — еримів Степан. — Що ти скажеш, так має бути, а всі тебе мають слухати (Март., Тв., 1954, 178); — Остале, а ж дивно мені — отак тебе воли слухають! (Головко, II, 1957, 210); Навіть Лекове відвідування Тетяни не викликало ніяких розмов, бо це була воля батьків, а їх треба слухати, чи то вони посилають на якусь роботу, чи на заручки (Стельмах, I, 1962, 68); *Образно. Розуму серце не слуха і тяжко у грудях щемить... (Сос., II, 1958, 470); // Вимушено зважати на щось. Я роблю, що можу, хоч можу я дуже небагато, бо от навіть з великим трудом дописую сей лист — ноза не дав, нагадує, що мушу її слухати передовсім іншим (Л. Укр., V, 1956, 63); // *перез.* із *запереч.* н. е. Підкорятися кому-, чому-небудь, слухняно діяти (про керовані механізми, предмети або частини тіла). Василь теж став як уюканий і не зна бляш, що й казати. На думці ж то й багато дечого в, так зяк не слуха (Кв.-Осв., II, 1956, 36); [Е л е з а р:] Хоч рук моїх послухалася арфа, але не слухав ні рало, ні сокира (Л. Укр., II, 1951, 137); Не можу... Не слухають ні руки, ні ноги... І голосу немає... (Хотк., I, 1966, 69).

Слухай [мою] команду!; Слухайте команду! — підготува військова команда, після якої дають конкретний наказ, розпорядження. — Слухай мою команду! — вигукнув Марко, уже тут привичаючись до військового діла (Тют., Впр, 1964, 288); [Е у х т а:] Слухайте команду. Узять швабри, шланги (Корн., I, 1955, 45).

7. тільки *наказ.* сп. слухай, слухайте, *перез.*, *розм.* Уживається при звертанні до кого-небудь *перез.* на початку розмови для привернення уваги. — Слухай, Тимоше, покинь мою розлуцицію! покинь, коли не хочеш калясти вік! (Вовчок, I, 1955, 51); — Слухай, Пауль, — *перез.* перекаж мої думки Петер. — Ти ж не стрляй у нашого брата (Кол., На фронті..., 1959, 14); Він озирнувся й егукну до своїх ремісників: — Грицю, Лаврін, сюди! Слухайте, щоб у школу ні ногою (Панч, Гарні хлопці, 1959, 18).

8. тільки *І ос.* слухаю, *перез.* Уживається як відповідь підлеглої особи на розпорядження або оклик, яка указує на прийняття цього розпорядження до виконання або на готовність (при оклику) виконати щось. — Ферантите, зараз мені пережидати гнід поза стайні!... — Слухаю пана (Коцюб., II, 1955, 396); Досить, здається, Брянському хоч уві сні окликнути його, як Шокун образу тижо відгукнеться: — Я вас слухаю (Гончар, III, 1959, 27); — Охрім, — покликав Чугай ко-

гось із темряви. Шустрий боцьць прибіг швидко і нечутно. — Слухаю (Тют., Впр, 1964, 314).

СЛУХАТИСЯ, аюся, ашся, *недок.* 1. Дотримуватися чтїв-небудь *поряд.* прохань, повчань. [І в г а:] Яки ж то усі доброго розуму слухалися, то й дурних би та нещасних на світі не було... (Мирний, V, 1955, 235); — От завжди так, — не слухаєшся, бігаєш, куди неопотрібно, поки загорюш, а потім возяєш з тобою! (Л. Укр., III, 1952, 635); Марійка в усьому слухалась бабусі, та була нею дуже задоволена (Збан., Старший брат, 1952, 83).

2. Коритися кому-, чому-небудь, виконувати чийсь накази, розпорядження і т. ін. Заставляли бігати за скотом, за лошатами. Не слухався — бляш (Мирний, IV, 1955, 169); — Звольте, друже мій, слухатися команди, — по-дружньому посварився на нього Бутаков (Тулуб, В степу..., 1964, 258); // *перез.* із *запереч.* н. е. Підкорятися кому-, чому-небудь, слухняно діяти (про керовані механізми, предмети або частини тіла). [К о б з а р:] А поможи мені, синку, кобзу пересунути, а то старий уже став, руки не слухаються... (Гр., II, 1963, 550); Трактор його ніяк не хотів слухатися і, випиуючи по майдану п'яні зигзаги, прямував кудись у степ наомаля (Гончар, Троїнка, 1963, 188); Лопата вислизав з рук, не слухався, на доколях роз'ятрилися рани-мозолі (Хижняк, Тамара, 1959, 243); За розміром утвореної землі «ракет» набагато поступається перед річковим трамваєм. Судно добре слухався стерня (Наука..., 4, 1967, 27).

◇ Ногги не слухаються дов. ноггі.

3. тільки *І ос.* слухаюся. Те саме, що слухати 8. — Іванов! розпорядися, щоб стражники кружом двір і хату оточили і нікого звідси не випускали! — наказав пан становий жандареві. — Слухаюся! — одказав той (Мирний, IV, 1955, 370); — Пустити! — наказав Боженко. — Слухаюся, — тарачаюцьць вирівняв у сідлі, збираючись летіти з наказом (Довж., I, 1958, 168).

4. *Пас.* до слухати 1—4.

СЛУХАЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до слухач. В слухачьких висловлюваннях.. знаходимо досить точні спостереження над природою (Рад. Укр., 18. II 1972, 3).

СЛУХАЧ, а, ч. 1. Той, хто слухав кого-, чому-небудь. Сумної заграв бережно і стиха, Так, що градом ляються слівом в слухача (Щог., Поезії, 1958, 396); Потураичин був політичний агітатор, поза програму своєї політичної партії нічого бляше слухачам не роз'ясняв (Март., Тв., 1954, 363); Ідеї і образи, закладені в музично-пісенному фольклорі, допомагають композитореві наблизити свій твор до масового слухача (Мист., 6, 1955, 11); Принцип популярності і доступності спрямований на те, щоб матеріал лекцій чи бесіди свідомо засвоювався слухачами (Ком. Укр., 11, 1969, 82); *Образно. Бокати барки... що ткнулися носом у воду, — єдині слухачі у Джузеппе. Та ще зібра море (Коцюб., II, 1955, 415).

2. Той, хто навчається, в студентом навчального закладу. Молодий Лімбах був слухачем університету (Фр., IV, 1950, 252); [К о ч е р г а:] Нас дуже цікавить, хто зостанеться нашими слухачами, а хто назавжди покине стіни вищої школи (Мик., I, 1957, 176); Ще до війни в академії його завжди ставили за приклад слухачам командирського факультету (Ю. Бедзек, Полки..., 1959, 8); Слухачі технічному сходовознавства збираються їхати на мовну практику в Душанбе (Мас., Роман., 1970, 112); // Той, хто підвищує свої знання в гуртках, на курсах, у постійно діючих семінарах і т. ін.; учасник постійно діючого семінара, член гуртка і т. ін. В Одесі Степан Олійник читав свої сатиричні вірші слухачам обласної школи колегоспних капрів (Літ. газ., 3. VIII 1950, 4); Підносили партійне навчання на рівень сучасності — зна-

чить озброювати слухачів міцними і глибокими знаннями (Ком. Укр., 9, 1968, 44).

Вільний слухач, заст. — особа, допущена до занять та іспитів у вищому навчальному закладі без зарахування до складу студентів. В той час я мріяв стати художником, я малював дома і брав приватні уроки малювання, мріяли коли-небудь потрапити в Академію художеств хоч вільним слухачем (Довж., I, 1958, 14); На підставі свідоцтва гімназії... мене допустили вільним слухачем в університет (Минуле укр. театру, 1953, 20).

СЛУХАЧКА, и, ж. Жін. до слухач. Баба Зінька була дуже оважливою його слухачкою. Любила слухати його оповідання і Роман (Н.-Лев., VI, 1966, 328); Він помічає, як соковитий голос хоружного положив серце дівчинки, і в його грудях підіймалося недобре почуття і проти самого співця, і проти юної слухачки (Добр., Очак. розмир, 1965, 93); Карат зрозумів, що думають його слухачки (Шовк., Івженери, 1956, 125); Тепер я живу не сама, найшла собі компанію, слухачку московських фешішальських (фельдшерських) курсів (Л. Укр., V, 1956, 197).

СЛУХАЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теш. ч. до слухати 1—4. Нині проблема № 1 в інженерів — створення слухачих і розмовляючих автоматів (Знання., 4, 1967, 13).

СЛУХНЯНЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до слухняний. — Ох, дитино моя нерозумна, — каже [дід], — не тобі зі старцями по світу ешталитися! Ти дівчинка слухняненька; виростеш, гарна будеш; не для тебе торба наша латана (Морд., I, 1958, 43).

СЛУХНЯНЕНЬКО. Присл. до слухняненький. Вони слухняненько коло мене поспали; він сумно дивиться, вона ж наче усі шматки погубила, тільки усе до його ближче горнулася (Вовчок, I, 1955, 205).

СЛУХНЯНИЙ, а, е. Який слухається когось-небудь, який завжди підкоряється, не суперечить нікому; покірний, послухний. У базатого пана було двоє синів. Старшенький удався собі тихий, слухняний, все за книжкою сидів, а меншеньке таке виродилося швидке (Стор., I, 1957, 30); Хоч він був слухняний і робив все, що хто не казав би, все-таки не обійшлося без нагани й кари (Кобр., Вибр., 1954, 201); Менший син книжні був слухняний, запобігливий, тихий, і коли б не хлоп'ячий одяг, його можна було б прийняти за дівчину (Скл., Святослав, 1959, 32); Віціці — переважно вінницькі, подільські, наддністрянські колегоспівки — слухняні й працюючі (Гопчар, III, 1959, 25); *Образно. І ти, моя едиканя, Вставш із-за моря, З-за туману, слухняная Рожеева зоре! (Шевч., II, 1963, 110); — Сила і розум людини роблять долю слухняною... (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 568); // Який виражає покірність; сповнений послуху (про очі, погляд, обличчя і т. ін.); // перен. Який швидко приводиться в дію, зручний у керуванні, легко піддається обробці і т. ін.; піддатливий. Він стоїть, як постамент, і наче спирається важкою рукою на слухняне сталеве гальмо (Донч., II, 1956, 148); На тачанці стоєв кулеж, удосконалений і пристрійаний, слухняний і повороткий, вивірений, надійний «максим» (Ю. Янов., II, 1958, 222); Іванко перетягує кліщі в свої руки і вже сам перевертає залізяку, яка став слухняною (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 200); У дужих дні — немов слухняна гайна, Покірна волі й пальцям різьбаря (Плужник, Вибр., 1966, 79).

Слухняне знярдія когось, чого — той (те), що виконує чужу волю. Народні маси на своєму власному досвіді переконуються, що буржуазна держава — слухняне знаряддя монополій (Програма КПРС, 1961, 46).

СЛУХНЯНІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. слухняний. [Р у ф і н:] Мені брідка слухняність поневола, — я ж не рабину взяв собі за жінку (Л. Укр., II,

1954, 342); Шатай його поважав за акуратність і слухняність (Ю. Янов., I, 1958, 158); Франко найбільш технічними сторонами діяльності повіства вважав пропаганду серед народу слухняності, пасивності і непротивленства злу (Вісник АН, 4, 1949, 45); — Машина [«АН-2»] одразу сподобалася мені слухняністю в повітрі, легкістю в керуванні (Веч. Київ, 2, IX 1967, 4).

СЛУХНЯНО. Присл. до слухняний. Слухняно внесла [Гайнка] дров, затопила піч (Гр., II, 1963, 432); Згодовніла за день опришки дивились жадібно на багатий стіл, однак слухняно чекали знану від Добуша (Гжипський, Опришки, 1962, 49); Рубин підівся і слухняно пішов у кухню мити руки (Сенч., Опов., 1959, 10); Машина слухняно неслася під гори (Ле, Міжгір'я, 1953, 156); Залізю слухняно подається, краї тоншають (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 202).

СЛУХОВИЙ, а, е. 1. Стос. до слуху (у 1 знач.). Складна робота мовного апарату відбувається, в основному, поза контролем свідомості, рефлекторно, координуючись спеціальними центрами вищої нервової системи, мовних та слухових, розташованими в корі головного мозку (Худ. чвт., 1955, 18); Звукові коливання повітря приймає барабанна перетинка, яка завдяки цьому набуває коливальних рухів. Одночасно з цим коливаються слухові кісточки середнього вуха (Шк, гігієна, 1954, 64); Інтересно, як не раб поет якийсь велике зорове або слухове враження розбирає на дрібні дотикові враження і при їх допомозі силкується викликати в нашій душі образ зовсім відмінний від тих складників (Фр., XVI, 1955, 265).

2. Який здійснюється за допомогою слуху (у 1 знач.). Слуховий зв'язок; Слухове спостереження; // Який утворюється за допомогою слуху. Відтворюючи велетську роботу багатотисячного колективу, Франко [у вірші «Каменярі»] майстерно поєднує зорові образи із слуховими (Рад. літ-во, 2, 1963, 92); Як і в Коцюбинського, у Тичини — в ще більш розвиненому вигляді — можна часто спостерігати своєрідне «встрєчення» асоціацій різного плану — слухових, зорових, дотикових і інших (Поєзія., 1956, 31).

3. Признач. для слухання, який дає можливість чути. На столі лежить термометр, слуховий апарат, вимірювач тиску — все необхідне для лікаря-фізіотерапевта (Літ. Укр., 27. VI 1969, 1).

Слухове вікно (віконець) — вікно в покрівлі будови для освітлювання, провітрювання горнища і для виходу на дах. На горнищі було темно, тільки крізь слухові вікна примітно пробивалося сіре небо (Кучер, Пов. і опов., 1949, 102); Чотирикутник слухового вікнаца вбитий срібним місячним сльвом (Тулуб, Людолови, II, 1957, 456); Горнище тонуло в синюватому холодному морю. З круглого слухового вікнаца відкривався неосяжний обшир — зрєбля (Голов., Тополя., 1965, 411).

СЛУЧАЙ, слўчаю, ч., розм. Те саме, що випадок 1, 2. Серце плаче, як здаваю Хоч невеликі случаи і невеликі ти дні, Що пронеслися надо мною (Шевч., II, 1963, 173); Думка його, як він не одягав її, знай вертілася коло того случаю з арф'ячкою (Мирний, III, 1954, 275); [Ш у м е й к о:] От тобі й на! Нащо вже я передоюк, а твого случаю за шістьдесят сім років життя ще ніколи не бачив (Мик., I, 1957, 492); Ніхто краще його не ставив до бою... У тих-то случаях поширивалося його вєдєж і впоперек, що козак, як прозвали його Шрамом, то й забув реєстроє його прїзївєще (П. Куліш, Вибр., 1969, 53); — Значить, ти вже батько. По такому случаю і ми з тобою по чаруники вип'ємо (Стельмах, II, 1962, 73).

На (про) всякий случай — те саме, що На (про) всякий випадок (див. випадок). [Х л о п е ц ь:] Ну, нащо ж ти се кажеш? [Д і в ч и н а:] На всякий случай... (Л. Укр., II, 1951, 103); Як вже дуже смертнось,

війшли в будинок; тоді в ньому було тільки чотири світлички: у двох жін сам пан, а дві пустували, про всякий случай, для гостей (Стор., I, 1957, 184); На случай чого — те саме, що На випадок (див. випадок). На голові [діда] солома який бриль; на нелчі, на герлізі, висить торба з хлібом та свита — на случай негоди (Мирний, I, 1949, 150).

СЛУЧАТИСЯ, а́ється, недок., **СЛУЧИТИСЯ**, чі́ється, док., розг. Те саме, що трапля́ється. — Чого в молоді годи не случасться? — ..мовив він. — Я пам'ятаю, як у свою кріпачку, дівчина така була, так улюбився, що задумував женитись (Мирний, III, 1954, 269); Чи случалося їй задивитись на палаючий у печі вогонь.., чи дають їй блато мати масного млинця, то вона візьме його і їсть, і разом реговеться так, що олія тече по підборіддю (Григ., Вибр., 1959, 351); У Вільні, городі преславнім, Оце случилося недавно (Шевч., II, 1963, 178); [1 - ш а д і в ч и н а:] Хіба що там у вас случилося? (Вас., III, 1960, 15); Забув, якого року, наевні, напередодні паски, повідь случилася така, якої ніхто, ані дід наш, ні дідова баба не знали (Довж., Зач. Десна, 1957, 483).

СЛУЧИТИСЯ див. слухатися.

СЛУШНИЙ, а, е. 1. Який відповідає, підходить, найбільш прийнятний, зручний, вигідний кому-небудь за даних обставин, у даному випадку. Я ж довог, тяжко працював і слушного часу все ждає (Фр., XIII, 1954, 144); Зрозумі [Сагайдачний], що ґрунт для серйозної розмови був слушний, і одразу перейшов до своєї мети (Тулуб, Людолови, I, 1957, 154); Вирішено — тільки за сено, тільки слушний момент — накидатись на конвою (Збан., Єдина, 1959, 83); Вибравши слушну хвилину, він тихо попросив у мене пробачення (Гур., Новели, 1951, 222); // Потрібний за даних обставин; придатний, підходящий. По дорозі, мабуть, самі вразд не тямлячи, для чого це, — хто ламає з тину шлок, хто хапає що тільки було слушне: десь біля стіжки вила, ключку, дрючок якийсь (Головко, II, 1957, 345); // Який сприяє успіхові, розвитку чого-небудь; сприятливий. Він очікував слушного випадку, який би остаточно, перед усіма колагоспінками, викриє класово ворожу діяльність Ізюно (Кур., Вибр., 1960, 361); // Якого заслужили своїми діями. Брюзовецький доказав таки свого, точ після й прийняв слушну кару од гетьмана Дорошенка: пропав під килями собачою смертю (П. Куліш, Вибр., 1969, 193).

2. Який відповідає істині; правильний, справедливий. Корінко, скривившись, вислухав цей слушний і набридлий йому закид, та хіба він винен? (Кач., Щастя, 1940, 55); Письменникові справді доводиться зважати на характер, настрої, бажання своїх героїв і часом відмовлятися від того, що здавалося слушним, але що могло б не сподобатися героєм (Талант..., 1958, 134); // Який має достатні підстави; обґрунтований. Той молитовний вираз очей, ті розумні від шаленого залопотання губи переконали її остаточно, що підозріння... яке давно мучало її серце, є слушним (Вільде, Сестри..., 1958, 509); — Запитання ваше слушне, Михайло Григоровичу, — промовив після паузи Мурашко (Гончар, Таврія, 1952, 255); // Який відбиває суть чого-небудь; який має певне значення, заслуговує на увагу, важливий. У статтях і виступах К. І. Чуковського висловлено також чимало слушних думок про творчість Шевченка безвідносно до її перспектив (Рад. літ-во, 5, 1962, 107); Зустрілася [письменники] в своїми читачами й вислухали багато слушних порад (Кучер, Дорога..., 1958, 116); — Ти теж міг би придатися до моєї думки. Бо хіба ж не правда, що моя пропозиція слушна? (Чаб., Тече вода..., 1961, 127).

СЛУШНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до слухний. Ви немож соромитесь трохи за сі вірші, але не тим ро-

зумію, щоб признавала слушність такій соромливості, а тільки тим, що по собі знаю се почуття (Л. Укр., V, 1956, 432); Містер Гарбер, наш юриконсулт, визнає цілковиту слушність Грегемові відповіді (Кулик, Записки консула, 1958, 188); Брокко остаточно визнає слушність початку старшого товариша, хоч биль від розчарування ще довог отруявав йому життя (Вільде, Сестри..., 1958, 224); Сиді [Ярема] смирно, вдавав з себе уважного слухача, прикривав очі повіками, стверджуючи слушність слів пана емісара (Загреб., Шепіт, 1966, 61).

СЛУШНО. Присл. до слухний 2. Радянські етнографи цілком слушно ставлять наголос на виченні побуту сучасного робітництва й селянства (Рильський, III, 1956, 413); Десь возмулася [в Аркадії] неприязнь до директора, але ж Пилип Данилович слушно каже. За справедливості і поважають, люблять його в школі (Коп., Тв., 1955, 329); Слушно свого часу зазначає М. Добролюбов, що стіль Шевченкової поезії акнайтісніше пов'язаний з поезією дум (Вітч., 3, 1964, 198).

СЛЮДА, я, ж. Прозорий шаруватий мінерал класу силікатів, що широко використовується в техніці. Слюда — це матеріал природного походження. Вона являє собою прозорий мінерал, що розщеплюється на дуже тонкі, гнучкі й пружні листочки (Монтаж і ремонт..., 1956, 15); Слюда — мінерал кристалічної тонкошарової будови (Слос. справа, 1957, 57); *Образно. Хрумтить, як скло, під кроком знову води замерзлаї слюда (Сос., Солов. далі, 1957, 20); *У порівня. Потьмарилася, погасла краса дуба: листя зробилося холодним і цупким, як слюда, кора потемніла (Тют., Впр, 1964, 244); Мороз спадає на вікна слюдою, і бродять сніги від зорі до зорі (Гер., Поезії, 1950, 31).

СЛЮДИСТНИЙ, а, е. Який містить слюду, багатий на слюду. У надрат приазовських районів Донецької області розвідано великі запаси.. слюдистого мінералу, який є цінним будівельним матеріалом (Рад. Укр., 27.III 1964, 3).

СЛЮДЯНИЙ, а, є. 1. Прямк. до слюда. Ми не знаємо ніякої реакції (у природі та в лабораторії), при якій алюмосилікати в глоритовим ядром безпосередньо переходять в алюмосилікати з слюдяним ядром чи напиками (Вибр. праці В. І. Вернадського, 1969, 39); // Який містить слюду. Іноді в пісковиках, поряд з зернами кварцу, зустрічаються й інші мінерали, якщо каолін, то — це каоліновий пісок, а коли в пісковикі в слюда, то — слюдяний пісок і т. д. (Курс заг. геол., 1947, 69); // Зробл. із слюди; вигот. із використанням слюди. В радіотехніці застосовуються слюдяні конденсатори (Кур фізика, III, 1956, 44); Чумак сів обережно на лаву під слюдяним віконцем (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 176); Олексій запустив руку в сідню кишеню свого плаща і дістає звідти коричневий слюдяний футляр (Логв., Літа..., 1960, 55); // Який виготовляє вироби із слюди або з використанням слюди. Ленінградська слюдяна фабрика.

2. Який нагадує слюду, схожий на слюду (блиском, прозорістю, шаруватістю і т. ін.). Слюдяними півками намерзав уздовж берегів перший лід (Тулуб, Людолови, II, 1957, 156); Минула ще добра година, доки відлетів останній шершень. Затихли движчання і шелест слюдяних крилець (Донч., V, 1957, 80); Телятко, зробивши довг негатур діло, зацокотіло слюдяними копитечками по долівці, дитячими очима вставилося на вогонь (Тют., Впр, 1964, 507).

СЛЮСАР, я, ч. Робітник, який обробляє метали ручним або механізованим інструментом, а також складає, регулює, ремонтує машини та механізми. — А ти що за слюсар? — беручи ковала рукою за шворот, пи-

тається Гамва (Мирний, IV, 1955, 187); Як фазовий і незвичайно здібний слюсар-самоук, він .. має пасю до відчуження [відчуження] замкнє (Фр., II, 1950, 240); — Найкращі воїни — це вчорашні робітники, шахтарі, слюсари, колгоспники, взагалі люди чесні трудові професії (Гончар, III, 1959, 25); З усіх дітей тільки я не раз бував у ідеалі, коли носив за нашим слюсарем його валізку скриньку з інструментом (Сміл., Сашко, 1957, 41); Перш ніж потрапити до рук слюсарів-ремонтників, кожна колісна пара проходить контроль ультразвуком (Наука..., 9, 1959, 23).

СЛЮСАРНИЙ, а, е. Який стосується ручної або механізованої обробки металів, складання машин і устаткування, ремонту металевих виробів. У складі експедиції були: землемір Кожевін, унтер-офіцер Решетников, який знає слюсарню і збройну справу (Видатні вітч. географи..., 1954, 57); Десять комплекс електромотажних робіт вклучає в себе два слюсарні і столярні операції (Монтаж і ремонт..., 1956, 57); // У якому здійснюють ручну або механізовану обробку металів, складання, ремонт і т. ін. машин та механізмів. В дитбудинку працюють різні майстерні — шевська, швацька, слюсарна і інші (Панч, В дорозі, 1959, 273).

Слюсарний інструмент — ручний або механізований інструмент для обробки металів; **Слюсарні роботи** — роботи по обробці металів у холодному стані слюсарними інструментами.

СЛЮСАРНЯ, і, ж. Слюсарна майстерня. У слюсарні біля Дожової фабрики пишуть і сшивуть циркулярки (Фр., VIII, 1952, 400); Тут розташувалися ятки та рундуки «базарних людей», кузи, бондарні, слюсарні та інші майстерні (Тулуб, Людолови, I, 1957, 401); Вті біжить в теслярний цех, До начальника наверх, У слюсарню, у малярню, Із поверх на поверх (Воронько, Три покоління, 1950, 76).

СЛЮСАРСТВО, а, с. Ремесло, заняття слюсара. Старий Столярюв.. славися на цілий Пересип і Слобідку як неперевершений майстер слюсарської справи і перейняв слюсарську професію від батька, діда, ба і прадіда — відколи слюсарство взагалі пішло на Русі (Смолянч, Світанок..., 1953, 77).

СЛЮСАРСЬКИЙ, а, е. Прямк. до слюсар. Іх батько працював у колоспні ковалем і приче до ковальської та слюсарської роботи й обох синів (Кучер, Зол. руки, 1948, 155); Як-так батько призначався до слюсарського та ковальського ремесла, з якого потім і жив до кінця своїх днів (Мшвуле укр. театру, 1953, 9); Зілов поступово набував високої слюсарської кваліфікації (Смолянч, I, 1947, 277); — Ти, мабуть, знавиш, як шанують твого батька на заводі. Знавиш і те, що вищого за мій восьмий слюсарський розряд на заводі ніхто не має (Вітч., 2, 1956, 106).

СЛЮСАРЮВАТИ, я, с. Дія за знач. слюсарювати. Никодим Онуфрійович тепер, коли після сорока років слюсарювання почав спадати на силах і втрачає роботу у заводі Гена, має все ж таки заробітку... (Смолянч, V, 1959, 91).

СЛЮСАРЮВАТИ, юю, юєш, недок. Виконувати слюсарю роботу, займатися слюсарською справою; бути слюсарем. Никодим Онуфрійович кожного свого одприка [нащадка], тільки той доходить робочого віку, навчає слюсарювати і поступово виводить у митці цього тонкого і розумного майстерства (Смолянч, V, 1959, 90); Сергій Григорович і бляхар, і токар. І слюсарює сам. На всі руки умілаць (Мист., 5, 1966, 15); Петро допомагає на монтажі устаткування, коли треба було — слюсарював (Роб. газ., 21. X 1965, 2).

СЛЯБ, а, ч., техн. Сталева плеската прямокутна заготовка, з якої наступною прокаткою роблять листову сталь. Сучасне металургійне виробництво сталі

базується на відливанні великих зливків і прокатці із напівпродукт — блюми [сталеві заготовки квадратного перерізу] і сляби (Вісник АН, 4, 1971, 89); Довгий і складний шлях проходили зливки, аж поки з них утворяться сляби (Знання..., 7, 1970, 11); Слябінг дає сляби... Сляби йдуть на листопрокатні стани. Прокатні стани дають тонкий сталевий лист (Вісник, I, 1956, 332).

СЛЯБІНГ, а, ч., техн. Потужний прокатний стан для обтискання важких сталевих зливків у плескати прямокутні заготовки — сляби. На заводі в поєдн. металургійним циклом продукція сталеплавильних цехів у вигляді зливків вадою 8—25 тонн надходить для дальшої переробки на блюмінг або слябінг. Ці великі обтискні стани є основними металургійними агрегатами (Вісник АН, 4, 1971, 89); Великі верстати... слябінги і гідротурбіни — не перелічити всього, що робить завод у Калінінці для нашої країни (Собко, Біле полум'я, 1952, 119).

СЛЯКОТА, і, слякоть, і, ж., розм., рідко. 1. Те саме, що сльота 1. За туманами, слякотою на село глинку нові думи (Горд., Чужу виву..., 1947, 145).

2. перен. Про мерзенних, нікчемних, жалюгідних людей. Робітники і селяни нітрохи не заражені сентиментальними ілюзіями панів інтелігентів, всієї цієї повожненської та іншої слякоти.. (Ленін, 35, 1973, 190); Рима навівав Голованієському таке: — Ах же, панська ти слякоть, Я навчу тебе плакати (Рильський, III, 1956, 65).

СЛЯКОТЬ диє. слякотя.

СЛЬОЗА, і, ж. 1. тільки мн. Безбарвна прозора солоноувата рідина, яку виділяють розмінені в очній ямці залози при деяких фізіологічних або психічних станах (при подразненні, болю або сильних душевних переживаннях і т. ін.). Віда не дуда: як стане думь, то аж сльози йдуть (Укр., присл., 1963, 40); Богинь напав від чаду дур; Дим очі їв, лилися сльози, З нудьки скакали так, як кози (Котл., I, 1952, 217); [О д а р к а:] Згадаю було тебе і гірко-гірко заплачу. От і зараз губи вже ї сміються, а сльози ще тремтять на очах (Кроп., I, 1958, 61); У Щорса від сміху виступили сльози (Довж., I, 1958, 167); Мати ніжно горнула [дитину] до себе, і в очах її блищали сльози. Сльози радості (Головко, I, 1957, 93); Сльози, великі, як еранішка роса, іскрились у променях сонця на її довгий віяз, а на душі було зараз так радісно, так лагідно і легко (Коз., Вісімсот..., 1953, 126); *Образно. Айстри задумані, квіти останні, осені пізньої сльози багрянні... (Сос., Так ніхто..., 1960, 109); Четвертий дьме іде неспиню дощ. Багато сльіз в важмареного небді (Микт., В обіймах сонця, 1958, 40); *У порівн. Журливо, тихо гомонить вода, — Немов сльозами, краплями спада (Л. Укр., I, 1951, 71); Дві краплинки, ніби сльози, спали з ясен на руку (Гонч., Вибр., 1959, 43); // тільки одн. Одна краплина такої ріднини. Галя піднесла головушку — у, які ж байскали в очницяз дві сльози дужі! (Вовчок, I, 1955, 305); Чиясь гаряча сльоза впала йому на опечену руку, і була вона для нього найдорожчою нагородою в житті (Цюпа, Назустріч..., 1958, 373); Я глянув на маму, а вона дивиться на мене такими сужними і водночас ласкавими очима, і раптом сльоза з неї — кап... (Барчун, Опов., 1959, 8); *Образно. Він іноді тикає себе в підборіддя свічкою, яку тільки за змильку перед тим погасив і з якої ще котилась гаряча сльоза жовтого восу (Микт., Кадильниця, 1959, 31); // тільки одн., у знач. збірн. Певна кількість такої ріднини ва протилежність до одної краплини. Настя обводила очима шкільні стіни. В очах — сльоза. Процясється (Вас., III, 1960, 311); Кирило Смолярчук протер очі: вони еранці завжди захищали йому й бралися сльозою, наче запорошені (Кос., Новелл, 1962, 182); Максим проводжав підслізуватими,

заслонили сльозою очима обох хлопців, аж поки вони не ховатимся за дерева (Бабляк, Літонис., 1961, 27); *Образно. Вересень постеле синь-полотна, задимиться в дощовій сльозі (Мал., Запов. джерело, 1959, 72); *У порівн. У снах жінок поскрипують нові клееної двері, на яких, як сльоза, відкиає ся поранкове сонце (Стельмах, I, 1962, 221).

Благати (прода́ти), випла́кувати, ви́плакати і т. ін.) сльі́зми (сльоза́ми) — плачем намагатися викликати співчуття в кого-небудь; сльі́зно просити. *Зараз і старого покшакми; зачинилися з мил, а зачинившись, стали прохати,— попадає словами, а мати моя сльозами* (Вовчок, VI, 1956, 222); — *Не дай мене; молитимусь, із сажого неба Долою виплачу сльозами І пошлаю до тебе* (Шевч., I, 1963, 309); *Видавлювати (відавити) сльі́зми (сльозу́) див. видавлювати; Ви́плакати сльі́зми — дуже багато поплакати. Як же втратив я її [милу]. — Сльозми виплакає свої* (Л. Укр., IV, 1954, 85); *Втирати (втерти) сльі́зми (сльозу́) — плакати. — Сама знайшла собі страшну смерть, пожагаючи людям. Господи, як жаль бідої доброї Соломії,— говорили молодичці, вертаючись з кладовища з бабою Зінкою та втираючи сльозми* (Н.-Лев., VI, 1966, 418); *Молодичка давай благати, давай простити, сльозу втираєти* (Збан., Єдина, 1959, 77); *Гарячі сльі́зми див. гарячий; Гірки (пекучі, рясні і т. ін.) сльі́зми — болісний, нестримний плач, ридання. Про Якова вона не змогла згадати без того, щоб пекуча туга не скрутила, мов у пучці, її серця, щоб не порвалася разом з гіркими сльі́зми ще тяжчі, ще гірші прольови* (Мирний, I, 1954, 276); *Не дивуйте, що думи глибокі Будять речі та сльозми пекучі* (Л. Укр., I, 1951, 26); *Даватися сльі́зми (сльоза́ми) — задихатися від приступу плачу; ридати, захлюнаючись. Хоч мати і була для неї доброю і не гробила ніякого гла, проте Орися не могла забути, як по почат давилася сльозами, випрохуючи любові, вимолуючи Тимка, і від тиз сльі́з оцідала в Орисиних жилах гіркота* (Тют., Вир, 1964, 508); *Мар'ян дивиться на дружину, сміється, етішаючи її, а вона дається сльозами і злипанями* (Стельмах, I, 1962, 30); *До сліз: а) дуже, надзвичайно. — Оселедець! — згадає своє прізвище в класі, — і до сліз боляче стало за батька, бо то через нього так докучали* (Коцюб., II, 1955, 374); *До болю близька, До сліз дорога ця земля під ногами!* (Нел., Хто сів вітер, 1959, 259); б) дуже сильний. *Слухачі не видержали, крик нестямний, крик радості до сльі́з, потім до забуття... знаєш і ламає своїм єдинок оселю вокзалу* (Мирний, III, 1954, 273); *Дрібні сльі́зми літи (впливати); Умиватися (умитися, обмиватися, обмивати, заливатися, залитися і т. ін.) дрі́бни́ми сльі́зми див. дрі́бни́й; Залива́ти (залити) сльі́зми (сльі́зми) див. залива́ти; Залива́тися (залі́тис) сльі́зми (сльі́зми) [гіркі́ми (пекучи́ми і т. ін.)] див. залива́тися; Зглі́нутися (ува́жити) на сльі́зми — задоволювати чесьє сльі́зне прохання, поставитися співчутливо до когось. [Г е л е в:] *Боги з Олімпу зглігнули на сльозу, .. на благаня наші, — без зброї поддали ворогів* (Л. Укр., II, 1951, 302); [Х р а п к о:] *Як би уважили на сльозу [молодичці] — пропали б мої 200 рублів в процентом, а то грошечки дома будуть...* (Мирний, V, 1955, 131); *Змахнути сльозу́ (сльі́зми) — різким рухом витерти сліди плачу. Марійка змахнула сльозу з очей і здавано тяжко винесла свою повноту в темний коридор, щоб і люди бачили, що от-от з'явиться на світ нове життя* (Стельмах, II, 1962, 20); *Сльозми деякі амагнучи* (Сос., I, 1957, 375); *Зронити сльозу́ див. зронити; З сльі́зми (сльоза́ми) [на о́чі (в о́чі)] — плачучи. Майже з сльі́зми в очах покидає капітан пороги офіцерського касино* (Фр., VI, 1951, 390); *Останній раз помілилась [Онся] перед батьківськими образами й з сльозами ви́тала з батькового двору* (Н.-Лев., III, 1956, 83); *Процайте, гори і вокзали, куди летів наш дикий шаял, і ви, дядьки, що проводжали полки з сльозами на очах...* (Сос., II, 1958, 423); *Мати зі сльозами почала розповідати про свого мужа* (Стельмах, II, 1962, 212); *Зупинити сльі́зми див. зупиняти; [І] сміх і сльі́зми див. сміх; Кіплять (кіп'яли) сльі́зми в (на) о́чах див. кіп'яти; Кі́тяться (покотілися, лінуть) дрі́бні (рясні), пекучі і т. ін.) сльі́зми по чому — хто-небудь гірко, невтішно плаче. — *Гай — сказав Микола і вгамок, тільки грубі, пекучі сльозми покотилися по його бідому, замученому, порохом припалому лицю* (Фр., I, 1955, 366); *Криваві сльі́зми див. кривавий; Крі́зь сльі́зми* (перев. з дісл. промовляти, говорити, відповідати, віддати, посміхнутися, сміятися і т. ін.) — плачучи. *Заплакала Ярина, Як тая дитина, І крі́зь сльозми промовляла: — Покине! покине!* (Шевч., II, 1963, 334); — *Іди вже, — майже крі́зь сльозми говорила вона. — Чувш, дець літаки гудуть?* (Тют., Вир, 1964, 266); — *Іду, брате, — крі́зь сльозми відповідає жінка. — Бодай нікому так не іхати* (Стельмах, I, 1962, 9); — *Іваночку, то воєні іше, — посміхнулася Ульяна крі́зь сльозми. — То війна, а це життя* (Довж., I, 1958, 392); *Ні, я хочу крі́зь сльозми сміятися, Серед лиха співаєти пісні* (Л. Укр., I, 1951, 41); *Літи сльі́зми див. літи; Мі́тисся сльозою (сльі́зми) див. мі́тисся; Моліти сльі́зми див. моліти; Мо́ре слі́з — дуже багато слі́з. Все горе те, все море слі́з, .. Всі жуки ті, що ти поніс, Народе мій, забудь!* (Фр., XIII, 1954, 123); *Навертаються (навернулись) сльі́зми [на о́чі] — хто-небудь готовий заплакати. Вона знову заламала руки, знову, як поламани, вагрючили пальці: на о́чі наворачуалися сльозми, от-от бризнуть...* (Мирний, I, 1949, 341); *У Олександрі Василієні наворачуалися сльозми* (Довж., I, 1958, 409); *Налива́ти (наливати) сльі́зми див. налива́тися; Обліва́ти (обліти, обмивати, обмити, подлива́ти, політи і т. ін.) [гіркі́ми (гарячими, рясними і т. ін.)] сльі́зми (сльі́зми) кого, що — сильно плакати над ким-, чим-небудь, часом від радості. *Татко ручку доні цілуєте і гіркими сльозами обливає* (Л. Укр., I, 1951, 31); *Раптом убіває до кітнати Поет Тарас Григорович Шевченко, Стискає Олдріджа в міцний обіймач, Гарячими сльозами обливає* (Рильський, I, 1956, 170); *Живий жаль брав дітчину за серце, рясними сльі́зми обливала вона не тільки лице, а й лапатні виноградні лист* (Коцюб., I, 1955, 272); *Облива́ють (облили) дрі́бні (гіркі, рясні і т. ін.) сльі́зми кого — хто-небудь гірко, невтішно плаче; Обте́рти (обітерти) сльі́зми див. обтирати; О́чі сльі́зми (сльоза́ми) забігають (забігли) див. забігати; Пла́кати (заплакати, ридати, заридати) [гіркі́ми (дрі́бни́ми, кривави́ми і т. ін.)] сльі́зми (сльоза́ми) — гірко плакати, ридати. *Кармель іде гасм і співає, коли бачить — недалеко від шаялу молода дівчина зрива якесь вілля й плаче гіркими сльі́зми* (Вовчок, I, 1955, 350); — *Чи згадає далеку милу й заридав дрі́бними сльі́зми на чужині?* (Л. Укр., I, 1951, 306); *Образно. *День стрітали — де зиталось жито, Де сльозами плакала трава...* (Ю. Янов., V, 1959, 18); *Глухо шумів дощ об дах. Сивими дрі́бними сльозами плакала вікна* (Говчар, IV, 1960, 84); *Пролива́ти (проліти) сльі́зми див. пролива́ти; Пуска́ти (пустити) сльі́зми (сльозу́) — плакати. — Любве згадала, .. сльозми пускаши?* (Ю. Янов., II, 1958, 106); *Наш серцеший Завроха сидить, мов гарячим борщем погалинуєш.. і поблід, і посиче, .. і сльозми пустив* (Кв.-Осн., II, 1956, 219); *Іван розчулено сльипнує, пустив сльозу, обхоние ручку за шию Сеспеля, поцілував у худючу вилицю* (Збан., Сеспель, 1961, 298); *Роніти (ронити) сльі́зми (сльозу́) див. ронити; Сльі́зми закругтілися в (на) о́ці (о́чі) див. закругтітися*;****

Сльози заливають (залили́ і т. д.) бчі (лиць і т. ін.) *див.* заливати́; Сльози кру́тяться (сльоза́ кру́титься) в оча́х *див.* кру́титися; Тікі сльози — плач, при якому не хлипають і сльози спокійно течуть з очей. З свого віку дитячого *поперед* усього пам'ятаю нашу *зату білу та матусині сльози тихі* (Вовчок, VI, 1956, 220); Тремтять (тремтіли) сльози на оча́х — хто-небудь от-от готовий заплакати; Умива́тися (уми́тися) сльі́зми (сльоза́ми і т. ін.) *див.* умива́тися; У сльоза́х: а) заплаканий, з сльі́зми на очах. В сльоза́х ніто не бачить, а як пісні співаю, — так чу́ть (Укр. присл., 1955, 136); В жалю, в сльоза́х і гіркім смутку Богиня сіла в просту будку, На передку сів Купидон (Котл., I, 1952, 217); Стояла [Ганна] в сутні на стежці — в задумі, чи у ваганні, чи, може, в сльоза́х (Гончар, II, 1959, 260); б) у гбрі. На кару Сіроті остались. В сльоза́х росли, та й вирости (Шевч., I, 1963, 114); У сльози — починати плакати. Ув одні́ тільки була в них журба: не давав їм бог діточко. Так що ж? Настя, як здума про себе, то зараз у сльози (Кв.-Осп., II, 1956, 24).

◇ Зозу́льні сльози *див.* зозу́лин.

◇ Вилля́ти (вилити) сльоза́ми — плачучи, полегшувати свій стан, трохи заспокоюватися. Розказає би про те лицо, Та чи то ж повірати... Та й нащо те знати, чи сльозами перед вами *буду вилляти*? (Шевч., I, 1963, 31); Петрусь *припає до подушки — і не словами, а сльозами вилляє їй своє лицо* (Мирний, I, 1954, 332); Вилля́ти (вилити) сльози *див.* вилля́ти; Вилля́ти (вилити) [бага́т (бага́цько)] слі́з чи́ж — привосяди горе, завдаючи болю, змушувати когось плакати, переживати. — Ти знаєш, він який *суцїца, Паливода і ворлозір; По сїту як іще побігав, Чиїсь багацько вилєє сліз* (Котл., I, 1952, 66); Вису́шувати (вису́шити) сльози (сльозу́) *див.* вису́шувати; Віточити сльози [з очей] *див.* витобчувати²; Відліа́ються (відліа́лися) сльози *див.* відзива́тися; Відліа́ються (відліа́ються) ове́чі сльози; Відлиа́ються (відліа́ються) сльози *див.* відлиа́тися; Горю́чі сльози *див.* горю́чий; Да́ти вблю сльоза́м — плакати не стримуючись. Стоїть Катря серед поля, Дала *словам волю* (Шевч., I, 1963, 34); Ніну підкосило його *зауваження*. Вразило, боляка, вона нічого не знайшлася *відповісти на своє випрадання, мерщій побігла додому і дала волю сльозам* (Гур., Через замети, 1961, 37); Довбиди (довести) до слі́з кого — приводити кого-небудь до плачу. — Наш брат і *жартує так... що іншого й до сліз доведе* (П. Куліш, Вибр., 1969, 135); Гадала бudo дітки зрушити її, до сліз довести, щоб заплакала (Хотк., II, 1966, 97); Заговору́вати сльози (з *запереч.* нє сліз) — заспокоювати, утїшати, втїхомирувати. — Чого ж тепер Кирило *мовчить? Чому не заговорює гірких сліз сиротливої дочки свого безталанного товариша?*.. (Мирний, III, 1954, 67); Закипа́ють (закипіли) сльози *див.* закипа́ти; Залипа́ють (залипи́ти), зоставля́ти, зоставити і т. ін.) на сльози — лишати в чарці, склянці і т. ін. недопитий алкогольний напій, що, за народним повір'ям, сириняється до горя. — Та випийте-бо, *сваго, більше. Не вже оце ви зоставляете стільки на сльози?* (Н.-Лев., II, 1956, 281); Засива́ти землю сльі́зми *див.* засива́ти; За сльі́зми (сльоза́ми) [і (ї)] світу (світа) [білого (бжого)] (нічого) не бачити — гірко плачучи, страждаючи від горя і т. ін., нічого не помічати, не звертати ні на що уваги. А та безталанна за сльі́зми й світа бжого не бачить і слова не промовить (П. Куліш, Вибр., 1969, 136); — Любий, милий, *кровоночко моє! Пишемо ми з Марєю цього листа, а за сльі́зми світа білого не бачимо* (Логв., Давні рани, 1961, 19); За сльозами за гіркими і світа не бачить [Катерина], Тілько *сина пригортає, Цілає та плаче* (Шевч., I, 1963, 28); Серце в неї *цежило, боліло; голова,*

як отуманена; за сльозами вона нічого не бачила (Мирний, I, 1949, 319); Захли́на́тися (захли́нутися) сльоза́ми *див.* захли́натися; Захобі́тися (зайті́ся) сльоза́ми *див.* захобі́тися²; Кідає (кідало, кінуло) в сльози (в сльозу́) *див.* кідати; Кідатися (кінутися) в сльози — почати плакати. *Кинулась Явдоха в жалю та сльози* (Мирний, I, 1949, 357); Ковта́ти сльози *див.* ковта́ти; Котóбі (котó) на сльози *нема́ (не вїстачити і т. ін.) див.* кіт; Крокоді́лячі (крокоді́лові) сльози *див.* крокоді́лячий, крокоді́лі; Кулака́ми сльози утира́ти — попадати в скрутне становище. Не раз *Зозуля Горлицю згадала, Як кулаками сльози утирала* (П., Вибр., 1951, 134); Лі́ти (пролива́ти) крокоді́лячі (крокоді́лові) сльози — лицемірно, удавано шкочувати з якогось приводу, нещиро співчувати кому-небудь. Клаус Менерт *очинив усю підступну систему ідеологічних диверсій, які велися з території ФРН проти Чехословаччини. Тепер Менерт але крокоділячі сльози з приводу вчесьної долі чехів і словаків* (Літ. Укр., 27.XII 1968, 4); Мішóк сліз, *анєважл.* — *плаксива людина.* [К а т е р и н а:] І як я могла з тобою *дружити, в таким жїшко сліз!* (Корн., I, 1955, 306); Наковта́тися сліз *див.* наковта́тися; Насасі́тися (насасі́тися) сліз *див.* насасі́тися; Облиа́тися (облі́тися) [гіркими (гарячими і т. ін.)] сльі́зми (сльоза́ми) *див.* облиа́тися; Обсипа́тися (обсипа́тися) сльі́зми (сльоза́ми) *див.* обсипа́тися; Обсу́шувати (обсу́шити) сльози *див.* обсу́шувати; Палкі́ (палю́чі) сльози *див.* палкі́й, палю́чий; Пі́ти сльози *чи́* — мучити, кривдити кого-небудь, знущатися з когось. Скільки *днів моїх ти губиш! Скільки сліз моїх ти в'єш! Чи таки ж мене ти любиш? Чи одну мою даєш?* (Пісні та романси..., II, 1956, 15); Повилля́ти сльози *див.* повилля́ти; Пробі́ти сльозі́ю ко́го — плачем зворушити, розчулити когось; Розлиа́тися (розлі́тися, розлі́тися) [палю́чими (гіркими і т. ін.)] сльі́зми (сльоза́ми) — гірко, невтішно плакати, ридати. Катря *опала коло тїї кам'яної постелі на колїна, розливається сльі́зми* (Вовчок, I, 1955, 230); Дитина *закоршмається на руках у Дожни, аплікала чогось, ... а Дожна так і розліялась сльі́зми* (Коцюб., I, 1955, 123); Розпика́ти (розпесті́ти) до сліз кого — глумити, насміхаючись і т. ін., виводити з рівноваги, доводити до плачу кого-небудь; Розпуска́ти (розпускі́ти) сльози *див.* розпуска́ти; Сльі́зми *зїтїся див.* злива́тися; Сльоза́ сльозу́ *побїває див.* побива́ти; Сльози *скипїлися див.* скипї́тися¹; Сміа́тися сльоза́ми *див.* сміа́тися; Спнїа́ти (спнїа́ти) сльози *див.* спнїа́ти; Схобі́ти сльі́зми (сльоза́ми) — гірко плакати, знесилюватися від плачу; Тонкі́й на сльози *див.* тонкі́й; Точі́ти сльози: а) плакати. Над *огнем отамаи точить п'яні сльози, і перчина носа сїтїться із тьми* (Сос., I, 1957, 368); б) доводити до плачу. *Шастя, як і горе, — точить сльози* (Укр. присл., 1963, 181); в) кривдити кого-небудь. *Гуляли ляхи, порались ксьондзи, дуріли, казились, точили сльози і кров народу* (Стор., I, 1957, 367); Угнати в сльози — довести до плачу. — Ні, треба їз *узнати в такі сльози, щоб і приказки не підбрав до них, зїба тоді покаються* (Панч, Гомон, Україна, 1954, 307); Ударі́тися в сльози *див.* ударі́тися; Ховати сльозу́ — стримувати плач. *Хтось... сміється оком карим, Сльозу ховаючи* (Рельський, II, 1960, 18); Як у котá сліз — дуже мало.

2. *перев. ж.* Плач, ридання. Сльозами *горю не поможеш* (Укр. присл., 1955, 70); *Настає великдень, він пов'язується у Данила з материними словами, бо батько не вилляв із чужих зат і випивав у всіма, хто його частує* (Ю. Янов., II, 1958, 184); *Продер я стріху... сліз на землю, і пішов від смерті, пішов, зитаючись од сліз...* (Сос., II, 1958, 396); *Були особливо прикрі ці*

безпричинні й незрозумілі мамині сльози (Смоліч, II, 1958, 23); *Образно. *І звуки танків, і пісні, й гармоні сльози голосні в оці горі вечорової...* (Сос., II, 1958, 362).

3. *перев. мн. Горе, страждання. Гостям сміх, а тазам сльози (Номіс, 1864, № 11947); До неї горювали мої всі малатка, сльози свої їй несли, вона ж дарувала їм усміх (Л. Укр., I, 1951, 230); Він знав, що сльози й радість — це невід'ємні частки людського життя (Ю. Янов., II, 1958, 44); Ми йдемо вми відплатити за сльози, кров, за муки, що бідний люд віки тернистим шляхом лив... (Сос., I, 1957, 52); Так і Грузія в годину Лизовісної грози, Як зиталася непевні Історичні терези, Врятував народ російський Від неволі, від сльози (Рильський, III, 1961, 109); *Образно. Не так це багато літ минуло, як умер Добуши і народилася його пісня, а от вибрала вже в себе тисячолітню скорботу народу, сльози зір і осінню печаль осінніх полонин (Хотк., II, 1966, 158).*

4. *перев. мн., перек. Краплини соку, вологи, що виділяються на поверхні чого-небудь. О, сльозки ран було На тім прекраснім тілі! Скільки сліз По стовбурі струному [берези] протекло (Рильський, III, 1961, 170).*

СЛЬОЗАВІЙ, а, е. Який сльозиться (у 1 знач.) або сльозить (у 1 знач.). Вона одкинула назад голову і заглянула сльозавими очима в червоні повік, що ставали завжди такими після наливки, дивилась звернувши на кучеряву голову хлопця (Коцюб., I, 1955, 403); Гриць повернувши голову та й дивився сльозавими очима на Семеничу (Март., Тв., 1954, 81); Стара Тібан відкинула всі сумні думки і есмігнулась до місяця сльозавими очима (Гвицький, Чорне озеро, 1961, 404).

СЛЬОЗИНА, ж. 1. Одна краплина сліз. На очах дрижали дві важкі сльозини, Наче із намиста бубніні перлини (Крим., Вибр., 1965, 115); З його замучених очей вихиталися одна за одною кілька сльозин, а в грудях вирвався стогін (Скл., Святослав, 1959, 28); Кость помічав, як дві сльозини перлинами блищать у її широко відкритих очах (Донч., I, 1956, 55); *Образно. Он зоря покотилась, то зірка Покотилась сльозина небесна. Так, сльозина то впала (Л. Укр., I, 1951, 77); *У порівн. Під скелінням черехи їй динкої абянути глибоко дигало лісове джерело, і його дигання народжувало чистий, мов сльозина, струмок (Стельмах, II, 1962, 144).

Пускати (пустити) сльозину — те саме, що **Пускати (пустити) сльози (сльозу)** (див. сльоза). Вони стали сердечно дякувати старенькому докторові їй усмі. Гриб від зворушення аж пустив сльозину (Козл., Мандрівничка, 1946, 33).

2. *перек. Крапля соку, вологи, що виділяється на поверхні чого-небудь. Він поправив під зілкою сухостою.. підсіжнич, .. витер з надтріснутої кори берези сльозину соку (Стельмах, Хліб..., 1959, 434).*

СЛЬОЗИНКА, ж. Зменш.-пестл. до сльозина. Дрібні краплі крові і поту текли по його виду, а в очей не пробивалась ні одна сльозинка (Стор., I, 1957, 345); Подишся на чарівну молодю дівчину, а в неї на очах сльозинки брижуть (Вишня, II, 1956, 380); Не міг [Харитон Макарович] елякнати на Тамару, запліщуючи очі, щоб була зарадлива сльозинка не впала на Тамарину руку (Хижая, Тамара, 1959, 8); Витер [старий] з надтріснутої кори берези сльозинку соку, сумовито посміхнувся червоноголовою дятлу (Стельмах, I, 1962, 423); *Образно. Подишся на рослину: Кожну квітку і травинку Криє божева сльозинка — Діамантова росинка (Щог., Поезії, 1958, 274); *У порівн. Поклик журавлів блакить осінню кров, і на квітках тремтить сльозинками роса (Гонч., Вибр., 1959, 298).

Змахнути сльозинку — те саме, що **Змахнути сльозу (сльози)** (див. сльоза). Одна з французенок.. змахнула

сльозинку і, вимовляючи м'які, милозвучні слова, склилась і притиснула до своєї щоки холодний метал автомата (Жур., Вечір., 1958, 289); Зронити сльозинку див. зронити.

СЛЬОЗИСТИЙ, а, е. Те саме, що сльозавий. * Образно. У вікна темні і сльозисті Сіють очі променисті (Рильський, II, 1950, 52).

СЛЬОЗИТИ, зійти, недок. 1. *неперех.* Виділяти сльози, плакати (про очі). Витер сердито шматував убогу одіж, наскрізь пронизував тіло. А очі, що журно відшлюналися в туманну далину, сльозили (Головко, I, 1957, 122); Лежав [Аркадій] спокійно, але обличчя видалося їй якимсь зміненим.. Ліве почервоніло око сльозило (Вільде, Сестри..., 1958, 93).

2. *перех.* Викликати в когось сльози на очах. Гострий запах палекої сірки ще не вивітрився, він свердлив у ності і сльозив очі (Голов., Тополя., 1965, 5); Попів вітром не розвіяло. Він і досі запорошує, сльозить очі старим матерям і літнім вдовам, що не знали материнства (Літ. Укр., 2.VI 1967, 3).

3. *неперех., перек.* Витікати по краплині; сочитися. Вони надубали степову криничку, джерело, що ледве сльозило й виповняло природну западинку, оброслу травою (Коцюб., I, 1955, 342); Оглянув Кметик обережно бубька, розпука таженська озорнула його душу: ліва нога в коліні надвоє зламана, а в-нід лівого крила сльозить кров червона і тепла (Ков., Світ., 1960, 123); // Нестя обмальводи. Влітку часто-густо вона [річка Сура] ледь сльозила, а зараз несла каламужну воду широким потоком (Панч, Гомон. Україна, 1954, 315).

СЛЬОЗИТИСЯ, зійтись, недок. 1. Наповнюватися сльозами, виділяти сльози (про очі). Око, яке сльозилося, порожевіло, і сльоза покотилась по скроні (Вільде, На порозі, 1955, 307); Обличчя було червоне, припухле, сльозили очі (Кочура, Зол. грамота, 1960, 360); На старість очі в Дорогтя сльозяться на холоді й без холоду (Стельмах, I, 1962, 318); *Образно. На околомодно і темно, Сльозиться небо (Вичко, Сійся., 1959, 300).

2. *перех.* Виділяти краплі соку, вологи. Темно-целяста печінка, свіжа й блискача, сльозилась ропом (Коцюб., II, 1955, 361); Де тільки не доводилося йому спати за роки війни! В неприкритих казармах; у землянках, де стіни сльозились прозорим соком, що викапував [виступав краплинами] з кінців перерубаних коренів (Загреб., Спека, 1961, 14); // Витікати по краплині; сочитися. Теллий сік З дерев розчадкнуги по малу Сльозивсь (Стельмах, V, 1963, 59); *Образно. В широко відкритих очах дівчини сльозиться горе. Але вона не плаче, тільки до крові кусас запечені губи (Цюпа, Назустріч..., 1958, 191); // Покриватися краплями вологи; пітніти. Надворі була мряка. Повиті туманом, заграбовані вікна нудно сльозились, наклаючи на нас туєу (Досв., Вибр., 1959, 122); Шибки сльозилися, крізь них видно сіру, неприкритну в осінній сльоті вулицю (Десняк, Опов., 1951, 77).

СЛЬОЗЛИВИЙ див. слізливий.

СЛЬОЗЛИВИСТЬ див. слізливість.

СЛЬОЗЛИВО див. слізливо.

СЛЬОЗОВИДІЛЕННЯ, я, с. Виділення сліз слізним залозами. Посилене сльозовиділення.

СЛЬОЗОВИДІЛЬНИЙ, а, б. Стос. до сльозовиділення. Сльозовидільний процес; // Який виділяє сльози. Сльозовидільні залози.

СЛЬОЗОВИЙ, а, е. Те саме, що слізний 1—4. Я відчує у собі прискорену діяльність сльозових залоз. Треба було чекати сліз (Ю. Янов., II, 1958, 123); Поемки самі замикаються, і надмір сльозової води між ними випливає назовні і затримується у вигляді двох прозорих кульок у кутках очей (Вільде, На порозі, 1955, 45).

СЛЬОЗОТЕЧА, і, ж. Надмірне виділення сліз при захворюванні або подразненні очей. Для цієї хвороби (грипу) також характерні світлобоязнь, сльозотеча, підвищена роздратованість, закладання носа, сухий кашель (Наука..., 1, 1958, 21); При постійній сльозотечі (що посилюється на вітрі) пускають в очі кминок крапів (Лікар. рослинн..., 1958, 42).

СЛЬОЗОТОЧЛИВИЙ, а, е. 1. Який викликає надмірне виділення сліз. Одна паризька косметична фірма випустила носочистку, змислену просочені сльозоточивою речовиною (Наука..., 4, 1968, 13); Сльозоточиві газу.

2. перек. Перейнятий чутливістю, сентиментальністю. — Впадаєте в сентиментальність, шановна пані!. Поетичні вислови та сльозоточиві фрази не до лиця вам (Фр., IV, 1950, 357); Сльозоточива і поєртова п'еса.

СЛЬОЗОТОЧИТИ, чить, недок. Виділяти сльози (про очі). Підсіпують моралі трагичні очі й завжди сльозоточили (Доця., I, 1956, 114).

СЛЬОТА, я, ж. 1. Хмарна, сира погода з дощем або мокрим снігом, із багном на землі. Восени й весною, як розпочинається негідь та сльота, все містечко з хатами й крамничцями немаче плаває в болоті, рідкожу, аж проворому (Н.-Лев., I, 1956, 50); Неждові після цього Ярина заворіла. Звичайно, першою причиною цього була старість, літа, але найбільше важило, мабуть, те, що почалась осінь, негода, сльота (Скл., Святослав, 1959, 83); Надворі сльота, — холодно й неприємно в порожній кімнаті (Коз., Зол. грамота, 1939, 13); *У порівн. І пішли, Як сльота, сумні оповідання... (Рильський, I, 1956, 144); // Невинний дощ, мряка або мокрий сніг. Сльота стала з усіх небесних сит (Смолич, I, 1947, 38); На всю ніч сльота чи мжичка Над лісами наисала (Дор., Літа..., 1957, 14); Над привольними степами гули холодні вітри. Часом падав сніг, мжичила сльота (С. Ол., З книги життя, 1968, 95); Холодна сльота салитьте очі, б'є в груди слизкий вітер (Мушк., Серце..., 1962, 279); // Багво на землі, дорозі від дощу або мокрого снігу. І сонце засяє, і висіє сльота (Мая., Чотири літа, 1946, 110); То пилко, то сльоти, то сльота Партизанську скригають дорожу (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 132); На роз'їжджені шляхазь загружали коні, ламалися колеса рідвані та поштовиц карет, тільки круторого мало зважали на безрешеву сльоту, байдуже місили товнисту землю (Рибак, Помілка..., 1956, 311); // Те саме, що негідь. Чи в погоду, чи в сльоту — Веселий йду на роботу (Укр. нар. пісні, I, 1964, 146); Розцвітає і в'яне природа, Проминає сльота і погода (Фр., XIII, 1954, 81).

2. перек., лайл. Набрідлява, надокучлива людина. — А хто це на дурничку причепився до саней?! .. — Це я, — підіймає голову Люба.. — Сльота! — Від сльоти чую, .. не ображається дівчина (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 124); Та й як До такої підійдеш? А як вигукне: — Відчепися, сльота! (Мяснк, Біла криниця, 1967, 214).

◇ Як сльота — невідступно, надокучливо, набридливо. Вона [біда] й за ним ходила змалку, як сльота, поки не відкрився перед ним чарівний світ книжок, повний незаних чудес (Кол., Терен..., 1959, 78).

3. у знач. присл. сльотію. Невідступно, надокучливо, набридливо. Лізеши сльотію (Номис, 1864, № 2757); Білі метелики вже перестали сльотію літати в вічі, йому стала видніше (Вас., Опов., 1947, 8); — То ти казав, а не я. Облиш мене, незугарний, та не ходи сльотію. Я нічого істсько не обціла. Ну що це за нещастя... — заглупіла дівчина (Добр., Очак. розмвр, 1965, 278).

СЛЬОТАВИЙ, а, е. Сирий, з дощем або мокрим снігом, з багном на землі. Бже вечоріло. Забиралося на сльотаву, погану ніч (Фр., V, 1951, 211); Згасає похмурий,

сльотавий день (Кучер, Зол. руки, 1948, 254); Сльотавої осені поетеса їздила кіньми в гості до приятельки (Вітч., 2, 1971, 162); Там [у місті] хати — одна на одній сидять, а людей — як лободи у сльотаво літо (Казки Буковинц..., 1968, 9).

СЛЬОТИТИ, тить, недок., бесос., розм. Падаєти певними, дрібними краплями (про дощ); мрячати. Коли на свято припадає повожий день, то, звичайно, кажуть — деньок, мов по замовленню [на замовлення]. Так говорили і горничальські активісти, коли настав день Першого травня. Ще напередодні сльотило (Речм., Весн. грозн, 1961, 182); Недарма кажуть: в осінню пору сім погод за день — сльотить, морозить, мете сніговицею... (Хлібороб Укр., 11, 1967, 32).

СЛЬОТЛИВИЙ, а, е. Те саме, що сльотавий. Сльотливий, зимний і понурий Осінній день уже смеркаєся (Фр., X, 1954, 185); Слюгад про одну осінню сльотливу днину обливало його душу холодним злющем образи, сорому, гніву... (Речм., Весн. грозн, 1961, 5).

СЛЬОТНИЙ, а, е, розм. Те саме, що сльотавий. День був сльотний, дощ падав безперестанку (Коб., II, 1956, 244); Такі думки стугали в Тасиній доліві в похмурий, сльотний день, коли вони повертали з кладовища (Дмит., Розлука, 1957, 21).

СЛЬОТЯНИЙ, а, е, розм., рідко. Те саме, що сльотавий. *Образно. Як кожде валося за свою роботу, то журба цезла, а натомістю причепилася наново до всіх трох [грех] сльотяна нудьга (Март., Тв., 1954, 143).

СМАГА, смагій, ж. 1. Сильне бажання пити; спрага. Стомлена ватага З заробіткє чимчикує.. Смага З ніг валає небораків (Мажж., Тв., 1955, 43); Вода кругом чопає ще більше дражнила його; печія й смага ще гірше пекла його в грудях, у горлі (Н.-Лев., II, 1956, 233).

2. Наліт у роті, на губах від спраги і т. ін. — В мене вночі спадає смага на рот та на губи, — треба промочувати (Н.-Лев., III, 1956, 186); Біля тину стоїть поремений — закурене лице, смага на губах, змучений (Головко, I, 1957, 352); Ні спочинку, ні сну не забаг, Ні забави-розваги, Бо він бачив смагу на губах У зомлілх від спраги (Павл., Бистрина, 1959, 158); // Пересохла півка на губах від підвищеної температури при гарячці і т. ін. [Я в до х а:] А на губах смага, аж потріскались губи!.. (Кроп., II, 1958, 479); По білому обличчю з запалими очима, по смазі на губах знати було, що полегшало не дуже (Головко, II, 1957, 438); Хвороба спекла її губи темною смагою (Тулуб, Людолови, II, 1957, 407); // Підвищена температура тіла від хвороби; гарячка. На устах чорно — смага попекла; одні очі горіли, як уюльки тліли з глибоких аж широкого чола (Мирний, IV, 1955, 76).

3. Золотисто-коричневий або темно-коричневий колір шкіри людини, якого вона набуває під дією сонячного проміння та вітру; засмага. Лице взялось смагою, — темне, як голошешка, а на тій голошешці білий зуб, як льон (Вас., Вибр., 1950, 191); У нього й досі на обличчї Смага сльоськи, гарячих літ (Мас., Поезії, 1950, 153); Тепле проміння пестило їзні тіла, і золотавий, неповторний відтінок смаги лягав на шкіру, ніби відсіт сонця (Собко, Стадіон, 1954, 351); *Образно. З її зеленого листа пробиваються разочки лягд, на які вже сонце кинуло свою першу смагу (Стельмах, I, 1962, 485).

СМАГЛИЙ, а, е. 1. Те саме, що смаглий. З-за одного століка підівієся молодий мужчина зі смаглим, байдим лицем (Кобр., Вибр., 1954, 30); Він з моря вишлює — молодий, У всій своїй красі і силі, Блаиснувши крапельки води На мускулєстїм, смаглим тілі (Шер., Дорога..., 1957, 91); В петлиці блакитні Смаглий лютчик ромашку влітає... (Нех., Під.. зорею, 1950, 172); *Образно. Біля отчого порога Усе цвітуть кохані сні, І пісні чар,

і милий сміх, і смагла юність, мов горіх (Мал., Листн., 1961, 14).

2. Який пересох, запісав або вкрився нальотом від спраги, гарячки і т. ін. (про губи). Вона гладила його по голові, по щоках, дивилася затуманеними очима в маленьке худе личко з різними бровами і шестітла смаглими губами (Ткач, Арена, 1960, 65); — Чого, бедоки-ме, зажурився? — посмітаючись смагла уста, а карі очі грають добрим блиском (Стецьмах, I, 1962, 363); Смагли губи і в нього і в неї — жарко (Гончар, Тронка, 1963, 51).

СМАГЛИЙ, я, ч., розм. Смагливий чоловік, юнак. — Так ти мене не впізнала? — весело окинувши її оком смаглий, поставивши барилло на землю (Гончар, Тронка, 1963, 185).

СМАГЛИСТЬ, логі, ж. Властивість за знач. смаглий. Великий старовинний парк, один з тих парків, що їх колись насаджували та поливали в таверійських мастках заробітчани та місцеві степовики, ті, чиї акуки та правнуки зараз ціле літо шебечуть у затінках цього парку та смагліють біля моря до мулатної смаглості (Гончар, Тронка, 1963, 220).

СМАГЛИТИ, ію, ієш, недок. Ставати, робитися смаглими, смаглявими (у 2 знач.).

СМАГЛИШАТИ, аю, аєш, недок. Ставати, робитися смаглишим (див. смаглий 1).

СМАГЛЮВИДИЙ, а, е. Який має смагляве обличчя; із смаглявим обличчям; смаглолиций, смаглювольний. Море бризкає під змари, неба між кругою шибу, смаглолиці сталевари в передероззі ловлять рибу (Рудь, Дон зорі, 1958, 77).

СМАГЛЮЛИЦЬКИЙ, я, е. Який має смагляве обличчя; із смаглявим обличчям; смаглювольний, смаглолиций. — Перестань, — стогне смаглолиций боцьц з рукою на пере'язі, відвертаючи сердито обличчя (Тют., Вир, 1964, 375); Смаглолиця Катерина-трудівниця в сад іде, Але не в гості, — Садовод вона в колгоспі (Нагн., Вибр., 1957, 156).

СМАГЛЮЧОЛИЙ, а, е, поет. Те саме, що смаглолиций. Бачиш, сонце встало над полем, і зникають сніги, і на бурю гудуть дерева, Щоб синам дати вістку, хлопцям твоїм смаглочолом (Мал., Звенигора, 1959, 105); Не турбуйся, він прийде, юнак смаглочолой, Від блакитної Ворскли, в Полтавських околицях, Візьме руку гарячу й не зрадить ніколи Цей, прославлений в праці, молодий комсомолец (Забашта, Нові береги, 1950, 40).

СМАГЛЮВАТЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до смагловатий. Бує письменницька надю млою. Літ сорока чоловік; смагловатенький, щелепи вдорозі, вуса ріденькі, борода немає зовсім (Тесл., 3 книги життя, 1949, 179).

СМАГЛЮВАТИЙ, а, е. Трохи смаглий, із смаглявим відтінком. В її смагловатому личкові з'явилися.. ної риси, що робили його серйознішим, виразнішим і в той же час ніжним (Добр., Ол. солдатки, 1961, 70); На щоках лейтенанта знову грає здоровий смагловатий рум'янець (Гончар, III, 1959, 214).

СМАГЛЮВАТИСТЬ, тості, ж. Властивість за знач. смагловатий.

СМАГЛЮК, а, ч., розм. Те саме, що смаглий. **СМАГЛЯВЕНЬКИЙ**, а, е. Пестл. до смаглий. Парубочку молоденький та ти смагльєвенький, Чи всім людям чи лиш мені такий солоденький (Коломийки, 1969, 158).

СМАГЛЯВЕЦЬ, вця, ч., розм. Те саме, що смаглий.

СМАГЛЯВЦЬКИЙ, а, е. 1. Темнуватого кольору, забарвлення (у порівнянні із звичайним кольором шкіри людей білої раси). Стає сторож друкарні, молодий ще й кривий хлопцев із смаглявою шкірою й опухлим облич-

чям (Фр., VI, 1951, 251); Лице його, трохи подогостає, мало барву якусь смагляву (Март., Тв., 1954, 231); Амангельди зовсім роззублюється, і його смаглява шкіра стає бронзовою від краски, що заливає йому обличчя (Багмут, Опов., 1959, 99); Густа смагліста щетина облямовуєла його смагляве, горбноносе обличчя (Ряб., Золототисячник, 1948, 56); // Який має таку шкіру. Румуни всі, як один, були смагляві, чорноокі, догообразні (Вільде, Повнол. діти, 1960, 373); Тамара познайомилася в сусідню-полькою і з смаглявою серблянкою Зарою (Хижняк, Тамара, 1959, 186); За нею.. йшла молода ще на вигляд, у вишиваній сорочці та рясній спідниці, смаглява, як циганка, мати (Шпьян, Вибр., 1947, 310).

2. Який засмаг, загорів на сонці й на вітрі; засмаглий, загорілий. Обличчя в усіх [дівчат] обвітрені, смагляві, в пошерхлими од вітру губами (Головко, II, 1957, 7); Лариса підвела на нього очі; смаглявий, тепер він видавався зовсім чорним (Гур., Други., 1959, 75); // перен. Який дозрівав. Цій дівчині йшов шістнадцятий рік. Вона доспівала, як стрункий і повний колос смаглявого жита (Мик., II, 1957, 396); Дорошенко сідав на траєт, погляд його спочивав на пшеницях, що підходять аж до посадки, смагляві, повноколосі (Гончар, Тронка, 1963, 217).

СМАГЛЯВИСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. смаглявий. Запашний сміх легко тупиться до білої сорочки, відтінюючи прозору смаглявість обличчя Марії (Ільч., Вибр., 1948, 32); Смаглявий бує [боцьц], аж чорний. Але й кривіш ту смаглявість проступила на обличчі недобра смертельна блідість (Коз., Близкавка, 1962, 120).

СМАГЛЯВИТИ, ію, ієш, недок., розм. Ставати, робитися смаглявим (у 2 знач.). Шум течії заспокоїливий. З музикою води не дисонує віддалений щебіт дитячих таборів, розкиданих по березу, де смагляють школярі та дошкільнята, вивезені сюди з різних підприємств району (Гончар, Циклон, 1970, 146).

СМАГЛЯВКА, в, ж., розм. Смаглява жінка, дівчина. Пономовида смаглява височочола, вийшла з відром із недалекого подвір'я, обкладеного жовтим нідзрватим каменем (Гончар, Тронка, 1963, 295); — Мені вже заплатали, — потуплюючи вір, прошепотіла смаглявка (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 169); Не помітила смагльєвка, Як смігнувся [усміхнувся пастух] їй (Гойда, Угор. мелодії, 1955, 47).

СМАГЛЯВОЛИЦЬКИЙ, я, е. Який має смагляве обличчя; із смаглявим обличчям; смаглолиций, смаглолиций. Березевою сицицею Сад напружений дзвенить, І тебе, смагляволицько, Я не можу не любити! (Рильський, II, 1960, 141).

СМАГЛЯВОНОГИЙ, а, е. Який має смагляві ноги; із смаглявими ногами. Смаглявоногі дівчата дріботять перед його велосипедом, весело гордають: — Партизан! Партизан! (Загреб., Європа. Захід, 1961, 262).

СМАГЛЯВОЧКА, в, ж. Пестл. до смагльєвка. Дітлашня, нашорошена, як зайчята, знову чує: — Ех ти ж, смагльєвочка! (Гончар, Тронка, 1963, 223).

СМАГЛЯВОЧОЛИЙ, а, е, поет. Те саме, що смаглолиций. До вброд узялись діди, батьки, сини, І внуки підвелись, міцні, смагльєвочолі (Мал., Чотири літа, 1946, 155); На старім донецьким полі єніано булися два світи: вулярі смагльєвочолі і володарі-кати (Уп., Вірші., 1957, 176); *Образно. У дворах щедрих розрізів виноград, підносяться росляні чашечки петуній, оксамитно-ніжні.. гвоздики, смагльєвочолі чорнобриці (Літ. газ., 4.IX 1952, 2).

СМАГЛЯВОЩОКИЙ, а, е. Який має смагляві щокки; із смаглявими щоками. Ні! Це бує не той Тимко, що колись, — смагльєвощокый, пружинистий, із свіжою,

малиноюю шкірою на вилицях і білозубим блиском раптової посмішки (Тют., Вир, 1964, 469).

СМАГЛЯСТИЙ, а, е, розм. Те саме, що смагловатий. Купив [Григор] у сльмазі сірників та цигарок. Запах на ганку, пригостивши смаглястого тракториста (Гуд., Скупана., 1965, 22).

СМАГНУТИ, ну, неш; мик. ч. смаг і смагнув, ла, до; недок. 1. Набувати засмаги, ставати смаглявим під дією сонячного проміння й вітру; засмагати, загоряти. Сонце ще пече так, що очевидно чути, як смагнуть щокі (Сенч., На Ват. горі, 1960, 172).

2. Пересихати від спраги, гарячки і т. ін.; укриватися пересохлою плівкою, запікати (про губи). Хай смагнуть губи, але тут ти невіддільна від тих, кому трудн., і хоч робота твоя нескладна., але й ця проста робота кимось мусить бути зроблена, без твоїх пікетів діло не піде (Гончар, Тронка, 1963, 259).

СМАЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до смажити. Незабаром подали й вечерати, понаставляли тих потраф. Чого там не було: вареники, млинчики, жарений дроздик, смажені в сметані караї (Стор., I, 1957, 184); Всі дуже звалили перепічки, смажені на салі (Донч., Секрет, 1947, 112); — О, я знаю, що [що] ти в великопаньківському [великопаньківському] роду! ..Сонцем не смажена, голодна не була (Хотк., II, 1966, 232).

2. у знач. прикм. Пригот. для їжі смаженням. Після порастати наймичка принесла.. смажених курчат (Н.-Лев., III, 1956, 71); Гості, пригощаючись смаженим мигдалем, чинно бесідували з господинею (Гончар, Таврія, 1952, 126); Смажене насіння; // у знач. ім. смажене, ного, с. Страва, приготовлена смаженням. Пекли коржі й смалили качки, збирали в дорогу смажене й пряжене (Полт., Дпт. Гоголя, 1954, 103); Тваринні жири в похилому віці бажано замінювати рослинними, рекомендується уникати смаженого (Наука., 4, 1962, 50).

◆ Пахне смаженням див. пахнути.

СМАЖЕНИНА, и, ж. М'ясна страва — смажене або запечене (перев. посічене) м'ясо; печеня. Сам метр-дотель підкотив стілок на козичатка, на якому в срібному посуді парувала смаженина (Рябак, Час., 1960, 116); До смаженини подають відварену картоплю і посилають зелену петрушку (Укр. страви, 1957, 137).

СМАЖЕНИЦЯ, і, ж., рідко. Те саме, що смаженя.

СМАЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. смажити 1. Грузинська кухня має цілий ряд історично усталених особливостей. До них належать: широке використання баранини; ..смаження м'яса на відкритому вогні (Технол. пригот. їжі, 1957, 4); Щоб під час смаження курка або курча окрилися рум'яною шкіркою, змасте їх сметаною (Веч. Київ, 19.1 1971, 4).

СМАЖЕНЯ, і, ж. Страва із смажених яєць (перев. курячих); яєчня. Жінка мотулась до печі і, невагаючи на те, що втомила на полі, зотіла розпалювати соломку й смажити смаженю (Н.-Лев., I, 1956, 414); Глять зразу ж дістав гроші і дав матері, щоб купила лєчка й зробила смаженю (Чорн., Визвол. земля, 1950, 32).

СМАЖИТИ, жу, жиш, недок. і. перех. і без додатка. Готувати їжу (м'ясо, рибу і т. ін.) перев. із жиром на вогні, на жару без використання води; жарити. Міцанки смажать на сковородах рибу під пекучим сонцем (Н.-Лев., VII, 1966, 356); В вузлі горить огонь, варять і смажать (Фр., VII, 1951, 133); — Моя [дружина] ще до війни кожного ранку їрники на свинячому смальцеві смажила (Тют., Вир, 1964, 465); Монголи пасли коней, смажили на багатті свіже кінське м'ясо (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 394); // Тримачки на вогні, на жару, добре пропікати (насіння, горіхи і т. ін.); // розм. Підпікати когонебудь на вогні, на жару. — Не дуже лишень давай волю язикові, бо як почує Ярежка, то й за це посмажить

нас на вишкварки.. — Смажис еже він козаків на вишкварки.. — обізався Супрун (Н.-Лев., VII, 1966, 131); *У порівн. Сам [пан] високий, носатий та сузгий, немаче хто його три дні на сковороді смажис (Н.-Лев., III, 1956, 260).

2. перех. і неперех., розм. Сильно гріти, припікати (про сонце); пекти, палити. Коло пугів працює веселій народ. Сонце смажить радісні обличчя (Ю. Янов., II, 1958, 166); Над нами висіло безжмарне небо. Безжмарно смажило сонце (Минко, Понва чаша, 1950, 37); // Робити сухим, пошерхлим (губи, обличчя і т. ін.). Холод пройняв все її тіло, тоді як зітхання гаряче-гаряче так і смажис [смажить] уста, так і суше [сушить] у роті (Мирний, I, 1954, 311).

◆ Голову смажити, рідко — те саме, що Голову ламати (див. голова). І спати полягали, і поснули усі, а з все смажу собі голову: де я тії очі іскристі бачив? (Вовчок, VI, 1956, 330).

СМАЖИТИСЯ, жуся, жишся, недок. 1. тільки 3 ос. Готуватися на вогні, на жару перев. із жиром без використання води (про їжу); жаритися. Мав він такий тонкий нюх, що по запаху диму міг безпомилково визначити, у чий хаті смажиться сало (Тют., Вир, 1964, 240); Хутко розпалив [Лаврін] у пічці вогонь, обліував зайця і поклав його смажиться (Донч., III, 1956, 126); // Пропікати на вогні, на жару (про насіння, горіхи і т. ін.). В олійниці насіння шеретується, і смажиться, і пахне хатнім затихом (Мисик, Біля криниці, 1967, 156).

2. розм. Те саме, що пектись 2. Сліпучий день.. З кінцями, в тачанками смажиться на сонці закіптужені пилують, пострілі, мов степові птахи, повстанці (Гончар, II, 1959, 110); На березі було мало олохих до морських споглядань, видно, новачки не постишали смажиться під неможливим кримським сонцем (Збав., Сеспель, 1961, 39).

СМАЖИННЯ, я, с. Дія за знач. смажити. — Коли б нам знайти доброго куцаря: я ненавиджу те смажіння та печіння (Н.-Лев., III, 1956, 95).

СМАЖНИЙ, а, є. Який укрився смагою, запікся (про губи); запечений. Одарка умовляла Христю і все знай змочувала холодною водою смажні Прісвичий уста (Мирний, III, 1954, 64); Олена облизувала смажні уста, причинила вічко (Мушк., Серпе., 1962, 288).

СМАК, у, ч. 1. Одно з п'яти зовнішніх чуттів, що виникає в людині й тварині при подразненні слизової оболонки язика харчовими та деякими вехарчовими речовинами. Проворні матушки сьорбнули й покрилялись; не ймучи віри своєму смакові, гості поглядали одні на одних, доки не розшолопали, що то була вода з перцем (Н.-Лев., III, 1956, 111); Будь-якого певного значення смак в житті земноводних не відіграє (Визначник земноводних..., 1955, 15); // Якість, властивість їжі й питва, що відчувається під час їх вживання. — Присмо до столу, звинить, коли, може, щось не так — за смак не ручаюся, а гаряче буде (Степльмах, I, 1962, 594); Шмак не від того, щоб, як спілі вишні, Покуштувати, що воно на смак (Рильський, III, 1961, 178); *Образно. Після кожного подижу хотілося швидше відчувти ще раз цей неповторний смак весняного повітря (Собко, Зор. крила, 1950, 8); // Якість, властивість їжі й питва, що дають задоволення. Вона одрізала овірка: овірок був несолодий, дуже кислий, без усякого смаку (Н.-Лев., III, 1956, 96); [Г а д ю к а:] На голодні зуби і камінь має смак (Кроп., V, 1959, 486); *Образно. Дост чуже [Віталій] на губах смак її речучого поцлунку, яким вона опалила його там, на винограднику... (Гончар, Тронка, 1963, 105); Розквітачений народ, спробувавши смак волі, розгорнув свої крила (Чаб., Шляхамн., 1961, 34); // розм. Те саме, що сма-

вотів 2. — Вони в свитках ходять та отаку ковбасу за не знати який смак уважають (Фр., III, 1950, 122); // Бажання їсти, охота до їди; апетит. Зараз в печі, вона [страва] так приязно пахла, лоскотала в роті, будила це більший смак (Мирний, III, 1954, 269); П'яний козак зіпсував смак до їжі та вина (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 151).

Добиратися смаку див. добиратися¹; Органи смаку — органи чуття у людини й тварини, що містяться в язичці та в м'якому піднебінні й служать для розпізнавання якості та властивостей їжі й питва. Органи смаку у новонароджених дітей розвинені найбільше порівняно з іншими органами чуття (Шк. гігієна, 1954, 59); Прісний смак див. прісний.

2. Розвинуте почуття прекрасного, здатність до естетичної оцінки. Все, чим він пишається і цинить у собі, його розум, смак і культура, навіть його ідеї — все зодунали, все зростили оці лани (Коцюб., II, 1955, 393); Вплив на вироблення у мене літературного смаку мали два вчителі: Іван Верхратський і Юлій Турчинський (Фр., I, 1955, 13); Вона добре малювала, мала тонкий художній смак, розуміла все прекрасне (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 270).

◇ Знати (мати, тямти) смак — добре розбиратися в чому-небудь, розумітися на чомусь; любити що-небудь. [С о г я и к:] Поки сто раз не поцілує, Й читати не хоче! А бурсак! Собачий сину, знаєш смак (Шевч., II, 1963, 196); До прання я маю смак. Мати навчила (Чорн., Визвол. земля, 1950, 213); [П е т р о:] Павле Палоговичу, я чув, що ви й у віршах смак тямите, бо й самі їх пишете (Сам., II, 1958, 145).

3. Схильність, любов до чого-небудь, зацікавлення чимсь; уподобання. Різниця в поглядах та в смаках довела, врешті, до того, що вони обридли одно одному й мусили розійтись (Коцюб., II, 1955, 135); У неї вже встиг виробитись смак до такої наполегливої праці (Донч., V, 1957, 335).

◇ Виходити (ввійти) в смак — починати відчувати задоволення від чого-небудь, виявляти дедалі більший інтерес до чогось. Дедалі в смак виходить [Вертольд] / потроху в себе в графстві Гінші заїчай заводис (Л. Укр., I, 1951, 380); Знаходити (знайти), находити, найти) смак у кому — чому — відчувати інтерес до кого-, чого-небудь. Декому робота ця здається нудною, одноманітною, а Порфир і в ній знаходить для себе смак (Гончар, Бригантіна, 1973, 111); — Не буду ж і я його [шлях] копати. Незай його чорти розкопують, коли знайдуть у йому смак, — бубонів саж до себе Кайдаш (Н.-Лев., II, 1956, 274); — Рутулець Турн тебе вже свата... І ти в йому находиш смак (Котл., I, 1952, 178); На смак чий — відповідно до чийсь поглядів, міркувань, уподобань. Як Вам подобається наш періодичні видання: «Громадська думка», «Рідний край», «Шершень». На мій смак — все воно сіре, малочікає (Коцюб., III, 1956, 289); Крапивницький на свій смак і розсуд верховодить (Чорн., Визвол. земля, 1959, 24); Під смак кому, чий; По смаку кому, чьому — подобається, імпонує кому-небудь. Я мусив мовчки признати, що такі подружжя не зовсім під мій смак (Л. Укр., III, 1952, 684); — Служба по мені, по моему смаку і вдачі (Н.-Лев., VI, 1966, 13); Припадати (припасти) до смаку кому — подобатися, імпонувати кому-небудь. — Розмова припадає мені до смаку (Н.-Лев., VI, 1966, 28); — Шукаю відповіді на запитання: чому ви припали до смаку отій Катерині? (Рибак, Час..., 1960, 327); Приходиться (привітисся) до смаку див. приходитися.

4. Манера, стиль, зразок. Розвилась в Польщі в XVI і XVII віку [віці] широко комедія...; не гинло також проб створити поважну світську драму в смаку класичним

(Фр., XVI, 1955, 216); Бульба з нагоди приїзду синів запросив усіх сотників... Гості сиділи за столом у світлиці, прибраній на смак того часу (Довж., I, 1958, 219).

5. У знач. присудк. сл. Те саме, що смачно 3. [І в а в (одажує носик від куриці і їсть):] У-у, смак! (Мирний, V, 1955, 228).

◆ Добирати (добрати, доходити, дійти і т. ін.) смаку: а) відчувати задоволення від їжі й питва. Він хоч і хильнує удвоє більше за двох, але тільки зараз оце починає смаку добирати (Баш, На. дорозі, 1967, 196); Проценко мовчав, ковтаючи чай... Він ніяк... не доходить смаку (Мирний, III, 1954, 274); б) виявляти дедалі більший інтерес до чогось. Любов Прохорівна добрала смаку в науковій праці свого Женічки (Ле, Міжгір'я, 1953, 78); До смаку: а) так, щоб було смачно. Вона почала кущувати кашу. — І трохи не солона!.. — Я ж мов до смаку сомила, — неміло одказала та (Мирний, III, 1954, 355); б) з великим апетитом. От узяла та й полетіла [Гава], Щоб недалеко у ярку, На самоті посидать до смаку (Гл., Вибр., 1951, 90); в) гарно, вишукано. На ній була сукня хоч і не нова, але пошта до смаку (Панч, На калин. мості, 1965, 133); г) відповідно до чийсь вимог, уподобань. І що то вже змів [Олексій] їм до смаку заграли! (П. Куліш, Вибр., 1969, 290); д) доскоху, до повного задоволення. — Мені дуже спішно треба тільки перейти [колію]. Візьміть штраф, вилайте до смаку, але я мушу (Ле, Міжгір'я, 1953, 9); е) (кому) подобається, імпонує; до вподоби. Полякам, що були на Україні, Життя колосине дуже до смаку (Підс., Поеми, 1954, 65); Не міг великий князь Київської Русі завжди знати, що робиться на околицях Руської землі. А це було до смаку боярам (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 71); 3 (із, зі) смаком: а) з великим апетитом. — Їсти — страж хочеться... З яким смаком троцицься їстивені! Аж за ушамі лягають... (Коцюб., I, 1955, 459); б) гарно, вишукано. Одагається [Розумовська] скромно, але з витонченим смаком (Томч., Готель..., 1960, 265); Йй подобалася ця затишка, зі смаком обставлена кімната (М. Ол., Чуеш..., 1959, 26); в) із задоволенням, з приємністю. Давно я нічого не читав... з таким смаком (Мирний, V, 1955, 378); Сьогодні, після догого перерви, він зі смаком писав свої етнографічні замітки (Стельмах, II, 1962, 164); Набирати (набрати) смаку для кого — ставати важливим, значущим для когось, набувати неабиякого значення. Все — робота, життя, відносини з товаришами... — все це набрало для нього особливого смаку (Собко, Біле полум'я, 1952, 135); У (в) смак: а) з великим апетитом, з насолодою. Балабухал... в смак з'їв пирога (Н.-Лев., III, 1956, 20); б) смачно. Тобі, дивлячися на гуцульський сніданок, очі роєм лізуть та оскома зуби дре [дере] — таке воно кисле. А гуцулови саме тоді в смак (Хотк., II, 1966, 355); в) доскоху, до повного задоволення. От як тая Павлютиха покине нас самих, то мати з попадею за плач мерщій, і добре, у смак, наплачуться собі (Вовчок, VI, 1956, 222); Утрачати (утратити) смак: а) ставати менш смачним. Шипшина втратила від морозу свій смак (Коп., Лейтенанти, 1947, 5); б) переставати смакувати кому-небудь. І враз риба втратила свій смак, охота до їжі одлетіла геть (Коцюб., II, 1955, 22); в) переставати подобатися комусь, радувати кого-небудь. Сили покидали його, очі, якісь розпорошені і водянисті, глибоко запалили, життя втратило смак (Коцюб., II, 1955, 342); г) (до чого) переставати цікавитися чим-небудь; знеохочуватися.

СМАКІВЩИНА, в, ж., розм. Оцінка певних явищ тільки за суб'єктивним уподобанням (у літературі, мистецтві тощо). Неприпустимими є в дослідженнях про радянську літературу смаківщина, панегірична риторика, якими іноді підміняється аналіз (Рад. літ-

во, 6, 1964, 25); Чим вищий буде теоретичний рівень дискусій, тим вільнішими вони будуть від групових пристрастей, роздратованості і смаклетцини (Літ. Укр., 12. I 1964, 4).

СМАКОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до смакувати. Матрос коства жадібно слину і все говорив та говорив про різні страви, смаковані на віку (Кучер, Голд, 1961, 268).

СМАКОВИЙ, а, е. Стос. до смаку (у 1 знач.), пов'язаний з шпм. На слизовій оболонці язика по-різному розміщені сосочки, чутливі до основних смакових подразників (Рад. психол. наука..., 1958, 22); Українська кухня з давніх часів відзначалась великою різноманітністю страв і їх високими смаковими й поживними якостями (Укр. страви, 1957, 3).

СМАКОВИТИЙ, а, е. Те саме, що смачний 1, 2. Пурхав (метелик) у пахозах пишних квіткок Та пив смаковитий, солодкий із сок [сік] (Шог., Поезія, 1958, 337); Закивав головою німець і жадібно потягнув підврями смаковитий запах смаженої риби (Тют., Впр, 1964, 516); — Х-ху ти! Та й смаковит ж [Христя]! — махнувши рукою, мовив він (Мирний, III, 1954, 183).

СМАКОВИТО. Присл. до смаковитий. Дітям — розкиш: обляжуть крижницю з усіх боків, набиратимуть воду в пригорщі й смаковито п'ють (Гончар, Тронка, 1963, 222); Довго сидів [Канушевич] коло грубки, підкидаючи вугілля і смаковито курячи цигарку (Коцюба, Нові береги, 1959, 80); // у знач. присудк. сл. Ложка щербі, що ви сливаєте в рот, якось смачно ложкове за язик.. Зайється, навигляти пив би, очима їе — так хороше та смаковито (Мирний, IV, 1955, 320).

СМАКОТА, й, ж., розм. 1. Те саме, що смак 1. — Тітка Катерина насмажила на салі якитось чудовиз, нечуваної смакоти, коржиків (Коп., Земля..., 1957, 112).

2. Що-небудь дуже смачне. — Яка смакота і красота на столі! — захоплювалася Любочка (Собко, Справа..., 1959, 17); — Явіль собі підійкоти засмажених голуб'ячих тушок. Розкиш! Смакотал! (Збан., Бдина, 1959, 104).

СМАКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. смакувати. Він говорив.. з якимось теоробливим смакуваням, ніби кожен слово обсмотував, перш ніж його виплюнути (Головко, II, 1959, 343); Самої читацької інтуїції чи гурманського смакування ніколи не було достатньо для широкого погляду на літературні явища (Літ. Укр., 17. XII 1968, 2).

СМАКУВАТИ, їю, їеш, недок., перех. і неперех. 1. що, чим. Їсти, пити, насолоджуватись смаком чого-небудь. Проценко потягував старе смаковите вино, Рубець смакував крутий та солодкий чай (Мирний, III, 1954, 290); Водій смакував ковбасу з хлібом і дивувався, що Максим не доторкнувся до їжі (Кочура, Родина..., 1962, 75); Чабан Горпищенко тільки радіє в душі, дивлячись, як люди смакують його водою (Гончар, Тронка, 1963, 54); *У порівн. Юра нечутно цмокає губами, немов смакує щось дуже солодке (Донч., VI, 1957, 384); // Повільно їсти, пити що-небудь, визначаючи, оцінюючи смакові якості споживаного. — Та пий-бо одразу, не смакуй! — приказав о. Хведор, регочучись дрібно (Н.-Лев., I, 1956, 122); Марфа Петріна, смакуючи, випила свою стопку, оцінивши вино, мовляв, таке смачне, що й наливки такої не настотиш (Коп., Земля..., 1957, 141); — Ти спробуй, молодиче, — запрошував молодий Шумейко покупців. — Це ж не яблуко, це справжній мед.. Надкушувала молодичка маленький шматочок, смакувала й кричалася: — Ой, і кимле ж та тержке (Шпан, Балада, 1957, 217); // кому. Вкликати у когось бажання їсти, пити що-небудь. Алетит у Федора Іполитовича не аменішися. Не поспішаючи, немаче кожний відправлений

до рота шматок маришак йому смакує, він в'їв усе (Шовк., Людина..., 1962, 228); Цап полюбляв викрадати з чаюніцею варену картоплю.. Не так йому смакувала сама картопля, як сіль на ній (Земляк, Лебедина зграя, 1971, 55); — Та ні, такі справді щось кава мені не смакує. Чи то, може, не ви самі варили? (Хотк., II, 1966, 11); Голубці, хоч тітка Клава не пошкодувала до них ні м'яса, ні приправ, вже не смакували гостям (Вільде, Сестри..., 1958, 194); // кому. Подобатися чим-небудь; приваблювати. Не можна сперечатися про смаки, бо що, мовляв, одному до уподоби, те іншому, може, й ніяк не смакує? (Мик., II, 1957, 51).

2. перех. Відчувати задоволення, приємність від чого-небудь, бути вдоволенним чимсь. Зненавидь до той фігури гострила мою увагу. Я смакую її хибі, дефекти тіла, маленьку душу, безсилій розум (Коцюб., II, 1955, 256); Солдати стояли похмурі. Вони не смакували радощів перемоги (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 428); Граф не витримав і знову заревовав, задалегідь смакуючи враження, яке справить зараз його вивагда (Донч., III, 1956, 17); // З особливим задоволенням вимовляти слова, речення, розповідати що-небудь. — Палуба зводом! — Сердюцький офіцер, витончений артист, смакує кожне слово (Кач., II, 1958, 319); Бундючний і водночас уеласлий, він говорив повільно, мовби смакуючи кожне своє речення (Грим., Подробіці..., 1956, 96); // Милуватися чим-небудь. Особливе враження справили на П. Майбороду гуцульські народні пісні, з якими він уперше спізнався під час експедиції у Карпати влітку 1940 р. Він смакував кожну ноту й записав мелодію (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 70); Хранючи їхали.. в скелястий нетрач, вслухалися в голіи чадацького бугаяна, і кожен по-своєму смакував ту красу (Лє, Міжгір'я, 1953, 67); // Обмірковувати, аналізувати що-небудь, переживаючи, заглиблюючись у деталі, тонкощі. Посиділи мовчки, — він, смакуючи своє літо, а я — роздумуючи та розгадуючи... (Вовчок, VI, 1956, 269).

СМАКУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до смакувати. **СМАЛЕНИЙ**, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до смаліти 1, 2, 4.

2. у знач. прикм. Який засмалівся, засох на сонці й вітрі. Хотіла б я змарюю бути.. Тоді б я дощем замулила На смалених вбогих полях (Дн. Чайка, Тв., 1960, 323); // Який обсмалено на вогні; // у знач. ім. смалений, ного, ч. Той, хто обсмалівся. Легко посмізнусь, повільно розтулила уста: — Смаленому завжди зидкись оземем чи димом пахне (Стельмах, I, 1962, 624).

◇ Дуба смаленого плесті — те саме, що Дуба смаленого правіти (див. дуб); Дуба смаленого правіти див. дуб; [Не] бачити смаленого вівка див. вівк; Пахне смаленим див. пахнути.

СМАЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. смаліти. **СМАЛЕЦЬ**, льцо, ч. Жир, витоплений перев. із свинячого здору. І живуть [сестри] нічого собі.. І кабана проти Нового року щораз колють. Сало й смалець неводні (Вирган, В розп. літ., 1959, 295); Мовчки смакував [Глушук] зарум'яненою свининою, що з неї стікав смалець (Чорн., Потік..., 1956, 214); Павло прийшов до дому, скинув коужа і поліз на піч. Яедога поддала йому гарячого молока із смальцем (Тют., Впр, 1964, 370); // Жир, витоплений з птні. — Гуска, моя свашко, в господарстві.. все одно, що вітва або свина, вибачайте в ціл слові; з неї м'ясе, з неї смалець, з неї пір'я (Н.-Лев., III, 1956, 55); Марія пішла до рідної матері, взяла гусячого смальцю (Горд., Сильніше смерті, 1946, 29); // Взагалі будь-який жир. Сорочка [у Хорона], з'явана узлами, ..Як решето, була в дірках; Замазана була на палець, Засалена, аж капав смалець (Котл., I, 1952, 130); П'яні червоні обличчя, блискучі від поту й смальцю, що

на їх повиступає, якось чудно розтягалися (Гр., II, 1963, 317).

◇ Мати смалець у голові — те саме, що Мати мій в голові (див. лій).

СМАЛІТНІ, смалеб, смалішн, недок. 1. перек. Обпалювати вогнем, очищаючи від щетини, решток пир'я і т. ін.; обсмалювати. В титаревій хаті патрали птіцю на поросата, а на городі смалили кабана (Н.-Лев., III, 1956, 74); Днів за два до від'їзду почали готуватися до далеких мандрів. Пекли коржі й смалили качки (Полт., Дтв. Гоголя, 1954, 103); // Пошкоджувати вогнем щонебудь. — Горенко мов, що воно [чарівне перо] пальці смалить! — сказав Юруш..., отік з хати, облизуючи попечені пальці (Н.-Лев., III, 1956, 299); При печаз смалює (діварник) шкіряні рукавиці... (Рудь, Дон. зорі, 1958, 12); // Піддаючи дії вогню, покривати кіптявою, робити чорним. Хто ж може вижгати від ердолювої тендітної палочки, щоб вона перед таким егечором шла смалити своє личенко та рученята в пекарні? (Л. Укр., III, 1952, 497); // Завдавати опіків вогнем або чимнебудь гарячим. Чи баче хто, щоб Параска коли в церкві обмилала свічку..., або справила панихиду за свою покійну матір, щоб чорти на тім світі не смалили її на огні (Н.-Лев., II, 1956, 18).

2. перек. Обпалити, висушувати шкіру, роблячи її смуглою, темною (про дію сонячного проміння й вітру). Його смалює сонце (Ю. Янов., II, 1958, 180).

3. неперек., розм. Сильно гріти (про сонце); пекти, палити. На небі ні жаруки. Сонце смалить так, ніби стоїш у печі (Хижняк, Д. Галльський, 1958, 29); Сонце смалює немилосердно (Ю. Бездик, Вогонь..., 1960, 14); // Бути дуже сильним, лютим (про мороз); квітка. Хіба ж не звісно вам, що зрана, Поки зоря зійде рум'яна, Найбужче все мороз смалить? (Фр., X, 1954, 313).

4. перек., і без додатка, розм. Палити тютюн, цигарку, люльку і т. ін. з особливим задоволенням, часто, довго тощо. Жук так немилосердно смалює папіроску, що вона аж шкварчала (Мирний, I, 1954, 336); Людей тягло на сон, смалили мажу, знехотя переможалися (Горд., II, 1959, 174); Як об ван-Роот смалює свою люльку й мочки прислухався до розмов (Загреб., Європа 45, 1959, 394); Ходить [Андрій] в кутка в куток по кімнати, смалить цигарку за цигаркою і сповідається (Баш, На.. дорозі, 1967, 153); // Вживати тютюн, цигарки і т. ін. (про курця). — Не куриш? — Ні, я не курящий. — Добре робш. Ая смалю це в'яля, мабуть, із коліски (Ю. Янов., II, 1954, 143).

5. неперек., з чого і без додатка, розм. Інтенсивно стріляти з вогнепальної зброї (перек. залпами або часто); палити. Кинувся [Віктор] вперед. За ним підвелися Юхим, Олексій і Володя і, зігнувшись, смалює в гарячих автоматах (Автом., Коли розлуч. двос, 1959, 493); Він захилявся й смалює із нагана У кожного, хто озиратися смів (Перв., II, 1958, 403); — Подумає я, подумає, а тоді й кажу: «Підтягніть артилерію і смалить прямою наводкою» (Тют., Впр, 1964, 261).

6. неперек., перек., розм. Енергійно, азартно, з особливою силою робити що-небудь, діяти (уживається замість ішого дієслова, зміст якого розкривається контекстом). [Степан Демидович:] Так вам прочитати [вірші]? [Писар:] Ставайте в позицію та сразу й смалить (Сам., II, 1958, 130); — Стоятиме курить в саду над водою, кухар у білій намітці годуватиме відпочивальників компотом, смалитиме оркестр, крутитиметься кіно (Ю. Янов., II, 1954, 194); Доць так і періциць, так і смалить, аж дим по землі йде (Кучер, Голод, 1961, 279).

◇ Смалити літкої див. літка; Смалити халлякві до кого — залещатися до кого-небудь, загравати з кимсь.

Як вона йому у вічі дивилася, коли він смалює до неї халлякві! (Кочуб., I, 1955, 235).

СМАЛІТИСЯ, смалюся, смалішся, недок. 1. Пектися на вогні. — Чувш? Будеш в печі смалитися за те твоє круть-верть, за ті смішки (Н.-Лев., VI, 1966, 406); *Образно. Хоч в тому чорному диму й крутилися та вертелися її [Катрині] самотні гіркі думи, — та не падали вони на огнище, не смалілися і не горіли, а ще більше розпросторювалися і гуляли собі по волі (Мирний, IV, 1955, 293).

2. Пас. до смаліти 1, 2.

СМАЛІННЯ, я, с. Дія за знач. смаліти.

СМАЛКНІ, а, б, розм. 1. Дуже сильний, різкий, пронизливий (про вітер, мороз і т. ін.). Восени, як почалася зурдига та смалкі вітри, він вастудив собі скривленого рота й щелепи (Н.-Лев., IV, 1956, 319).

2. різко. Дуже жаркий. Дні стояли гарячі, смалкі, задуха не зменшувалася навіть ноцями (Скл., Святослав, 1959, 330).

СМАЛЯТИНА, и, ж., розм. Запах смаленого. — Це .. поросятники, щоб смажити цілі поросата.— Олеса облизалася, наче почула смалятику од поросата (Н.-Лев., III, 1956, 93); // Щось смалене, із запахом гару. Кожори, стайні, волярня — все повідкривано, есодні ваяються подерті мішки, смердить смалятиною (Тют., Впр, 1964, 327).

СМАЛІНУТИ, ну, в'єш, док., розм. Однокр. до смалити 5, 6. — А я вас на мушці тримає ось-а за цього куца, — позвалися молодий партизан.. — Хотів було вже смалювати (Автом., Коли розлуч. двос, 1959, 411).

СМАЛЬТА, и, ж. 1. Яскраво-синя фарба для фарбування паперу, скла, гончарних виробів і т. ін.

2. Непрозоре кольорове скло, яке застосовують у мозаїці. Виробництво смальти, поливи і емалі в технічному відношенні було близько до виробництва скла, і тому, очевидно, всі ці декоративні матеріали вироблялись певною групою слярів (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 430); Сивоок сам доглядав, як варилася смальта для великих мозаїк, які має викладати (Загреб., Диво, 1968, 666); // збірн. Різної форми шматочки із такого скла. Один із.. малюнків, заради експерименту, набрав смальтою, і мозаїка своїм образним звучанням виявилася на диво близькою до античних (Нар. тв. та етн., 3, 1967, 22); Всередині собор був прикрашений фресковим розписом, а підлога викладена з різьблених шиферних плит, інкрустованих кольоровою смальтою (Знання., 3, 1965, 26); // Кубок, пластинка з такого скла.

СМАЛЬЦЮВАТИ, ю, їєш, недок., перек. Намазувати, насичувати або забруднювати чим-небудь масним.

СМАРАГД, у, ч. Коштовий прозорий камінь яскраво-зеленого забарвлення; ізумруд. Зелені, як морська гвиля, смарагди епереміжку з червоними рубінами облямовували всю ікону (Донч., III, 1956, 143); Кидав [Вініус] усе оком на господарю. Дістав з кишені.. каблучку із смарагдом у вінчику, одягнув її на палець (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 397); *Образно. Кожному того дня задувалася вітризна, і уявлялася вона вся в сонцевім вогні, з золотими шокками небес, галтована смарагдами трав (Загреб., Європа 45, 1959, 280); *У порівн. Дивилася [Алла Михайлівна] на море, що було неспокойне того дня, переливалось то темною крицею, то яром смарагдом (Л. Укр., III, 1952, 612); Трава була соковита, зелена, як смарагд (Тулуб, Людолови, I, 1957, 16); От я дивалася на ваше личко, Ганнусю. Тонке, благородне, і очі, як смарагд (Д. Бездик, Серце., 1961, 213).

СМАРАГДОВИЙ, а, в. 1. Прямк. до смарагд; // Зробл. із смарагду, смарагдів, оздоблений смарагдом, смарагдами. В житрі діамантовій, з хрестом смарагдовим, в шаті, золотом вишиваній, стилив голову свою

перед судією владика (Вишня, I, 1956, 91); Білий шовковий костюм французького крою із смарагдовими гудзиками й шовкове трико зgrabно охоловляли його стан (Тулуб, Людолови, I, 1957, 97).

2. Який має колір смарагду; яскраво-зелений. Може, то казка змалюва тієї смарагдової луки, плеск тепловодної річки...? (Л. Укр., I, 1951, 309); Перед галлявиною смарагдовим муром протягався змішаний ліс (Мас., Роман..., 1970, 15); Літак тим часом кидав швидкоплинну крилату тіню на зелені узгір'я й смарагдові долини (Дмит., Там, де сяє..., 1957, 25).

СМАРИДА, я, ж. Морська промислова риба, що має на голові й тулубі голубі смуги. Смариди об'їдають медузу. Вони скупчилися нижче, ніж своєю жертвою та дном, і по черзі роблять блискавичні наскоки, запаюють шматки драглистої маси (Наука..., 3, 1972, 13).

СМАРКАТИЙ, а, е, розм. Те саме, що шмарк'ятій. — Фогель, — продовжував сержанта, — скажи отак щиро, хто з вас ліпший: ти чи цей смаркатий хлопчисько? (Д. Безяк, Студ. Води, 1959, 32).

СМАРКАЧ, а, ч., розм. Те саме, що шмарк'ятій. На гулянку ходила [Домніка] зрідка й називала всієї хлопціє прямо смаркачами (Коб., II, 1956, 110); Розсердився [Ковальчук], нагрімав на неї і сказав, що врятував її він, а не Левоко, який тоді був ще смаркачем (Трубіл., Шхуна..., 1940, 42).

СМАРОВОЗ, а, ч., діал. Шмаровоз. **СМАРУВАТИ**, ую, уєш, недок., перех., діал. Шмарувати. З тими побітками він сїдав на приспу [привзбу] і витирав їх шматочком від порошу і смарував дьогтьом [дьюгтем] (Стеф., I, 1949, 113); Загоріш — кричи, вийси від болю, а тебе будуть смарувати веджежим лосем (Хотк., II, 1966, 173).

СМАЧИТИ, чу, чїш, недок., розм. 1. перех. Додавати що-небудь до страви для поліпшення смаку.

2. неперех., кому. Те саме, що смакувати 1. Усі сіли вечерати й усі примічали, як він потроху їсть теперки — й їстм не смачила якось вечера (Вовчок, I, 1955, 300).

СМАЧНЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до смачний. [Е м м а:] Я ж тобі кажу... Вони от зараз прийдуть. Принесуть смаченького хлібця і каю... (Л. Укр., IV, 1954, 212); Крилатого друга ми ніколи не обминали. Частували... смаченьким шматочком (Ковінька, Кутя..., 1960, 28); // у знач. ім. смаченьке, кого, с. Те, що має приємний смак. Добре я знаю того тестя — такий же злидаряк, як і ми, зрішні. Ну, товаришеві ж хочеться хоч поговорити про смаченьке — нехай поговорить (Хотк., I, 1966, 166); — Я вам тут.. смаченького попойсти примесла (Собко, Кавказ, 1946, 49).

СМАЧНЕНЬКО. Препл. до смаченький. То було по одному шматочку м'ясу в борщ кидано, а то аж два скинула: «Хай, думаю, пообїда смаченько, мій тазяїн дорогий» (Тесл., З квітки життя, 1949, 20); [Г о с п о д и н я (частувано):] Простіть вас малий Омелько, Щоб ви випили смаченько (Олесь, Вибр., 1958, 433); Рядочком їхали [козаки] гарненько, З любок тютюну тягли смаченько, А хто на конику куняє (Котл., I, 1952, 195).

СМАЧНИЙ, а, є. 1. Приємний на смак. Багатий на смачні страви, розкішній на дорогі трунки обїд почався (Мирний, I, 1949, 389); Слааний обїд у тіткі... Такий смачний, що як загадаш, то й слику кокетнеш (Коцюб., I, 1955, 464); Піріє з кеасолою дуже смачний і м'який, Данилю його їсть натхненно (Ю. Янов., II, 1958, 184); Він жадібно їв береговий сік, солодкий і смачний (Цюпа, Добротворець, 1971, 22); // у знач. ім. смачне, ного, с. Те, що має приємний смак. Любить білочка смачне (Коп., Як вони..., 1948, 38); // у формі род. в. одн. смач-

ного! Уживається в знач. вгг. як традиційне побажання доброго апетиту. — Смачного! Почувайтесь, як їдама! — завжди приїтно зустрічає гостей одна з кралиц червою на поверхтах готелю... Куточки чаювання створені тут недавно, та вони вже полюбився мешкацям (Веч. Київ, 12. II 1975, 4); // Який пошпріє прїєма на смак їжа (про запах). Ресторани й кафе ярні, де їда для нас стала тільки досадною потребою тіла... викликали часом в нашій уяві напівзабуті картини, запах смачної пари обїду в родинному коді (Коцюб., II, 1955, 356); Із куточних дверей на веранду вдарило смачним запахом страв (Чорн., Визвол. земля, 1959, 36); // Який подобається курцям (про тютюн, цигарку). [К р и в о н і с:] Ніколи тютюн такий смачний не був, як в бою (Корн., I, 1955, 247); — Смачний тютюнець? — питає Орлик, по широті наспіваючи тютюну в жменю (Чорн., Визвол. земля, 1959, 163).

2. розм. Який має гарну зовнішність; привабливий, привадний. — Така смачная молодиця, І глянї умерла залюбки... Рум'яна, поена, білолиця, Хто глянє, то лизне губки (Котл., I, 1952, 145).

3. перех. Який свідчить про задоволення, насолоду, приємність від чогось. Йон дового не міг заснути... Він все чогось чекає, немов усе прислухався, його драгує смачний запах і сон Марїїччи (Коцюб., I, 1955, 266); З котрчини спочатку чується смачне зіттаннє... а далі аювоу — ріане диваннє (Стельмах, I, 1962, 99); По шеревї покотився густий смачний смїз (Дмит., Обшлєві..., 1962, 164).

4. перех., ірон. Який дає задоволення (ше про їжу). — А що, дивовале сину! — каже, підходячи, батько Пузач. — Смачні кїш кошовї? (П. Куліш, Вибр., 1969, 147); — Мої еселючі такі смачні, як кислиці. Он баба Ганна вже ї скричалась од їз, як середа на п'ятициу (Н.-Лєв., VII, 1966, 118).

СМАЧНО, присл. 1. З апетитом, охоче. Справнику справили обїд, він смачно поповів і поїзав (Вовчок, VI, 1956, 234); Розп'яжені коні сразу ж почали смачно вїризати молоду пїрійку (Стельмах, II, 1962, 268); // Маючи, вживаючи і т. ін. вдосталь смачної їжі. — Їдять і п'ють вони смачно, сплять розкішно, слуги роблять і годять їм (Вовчок, I, 1955, 379); Навє в казці, котик жив: Тепло спав і смачно їв... (Бойко, Ростїть..., 1959, 82); Гостей запросили до столу. Частували щєдро й смачно (Тулуб, В степу..., 1964, 343); // у сполуч. із дієсл. парувати, пахнути і т. ін. Аптитно. В хатї народ. Смачно парувє страва (Коцюб., II, 1955, 281); На все подвїр'я пахло доспїлими баклажанами і — різко та смачно — кропом і часником (Коз., Лїстї..., 1967, 5).

2. Із задоволенням, насолодою. Цмокнув Омекїї так смачно, що чути було по всїй хатї (П. Куліш, Вибр., 1969, 291); Смачно позїгнувши, Омелян Федорович взяв ручку і схилює над аркушем паперу (Зар., Світло, 1961, 96); — Хотїла я вам оце, Софіє Карїєно, одну річ присовїтувати [порадити], — смачно говорила оєрдїна, рясно збрана мадам Шило (Гончар, Таврїя, 1952, 126); — Ну, що? Будемо сватами, чи з гарбузами дєдму підїш? — жартує Шкапонд і смачно регоче (Стельмах, I, 1962, 257).

3. у знач. присудк. сл. Про задоволення, яке відчуває хто-небудь від чогось прїємного на смак. [К р и в о н і с:] (До 2-го вартового): А ти чому не п'єш? Хїба не смачно? (Л. Укр., II, 1951, 320).

4. у знач. присудк. сл. Добре комуєс (живеться, працюється і т. ін.). Живє хто в свїті необачно, Тому нїде не буде смачно (Котл., I, 1952, 295); — А що, поводатарко, смачно? — кричала Параска (Н.-Лєв., II, 1956, 338).

СМАЧНЮЧИЙ, а, е. Дуже смачний (у 1 знач.). — Ой, які смачніючі! Спасибі, товаришу Зубі! Правильно, дорослим людям, як оце я, саме і слід дарувати такі цукерки (Собко, Справа..., 1959, 17).

СМЕРД, а, ч. 1. У стародавній Русі — селянин який входив у селянську общину і сплачував данину феодалові. У складі челяді вотчинного господарства основною робочою силою були не раби, а частина вільних общинників, що попала у феодалну залежність, — смерди (Нар. стар. іст. УРСР, 1957, 386); — Час тепер не вільний! Як же можна смерда з конем Од рілля узяти? Тепер весна: смерду в полі. Саме час орати (Кост., I, 1967, 95).

2. перен., заст., зневажл. Про людину незнатного походження. Там крик (багатіів): — Ви там, смерди! .. Бунтарська проклята голота!.. (Сос., I, 1957, 471).

СМЕРДІВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до смерд 1. Українець в городях робити і мости мостити — теж смердівський обов'язок (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 35).

СМЕРДІТИ, джу, діш, недок. 1. чим і без додатка. Мав, виділяти неприємний запах, погано пахнути. — Пхе! що це так смердить в покоях? Чи тютюн, чи оселеді? (Н.-Лев., II, 1956, 56); Черниш полова. Зрета земля нудотно смерділа мінними газами (Гончар, III, 1959, 49); // безос. Я своїм носом чула, що з її вивода цілу петріку на все село смерділо вишкарками (Н.-Лев., II, 1956, 18); На горішці так смерділо, що аж у носі дерло (Чаб., Катюша, 1960, 52); // Курити смердючий тютюн, смердючі цигарки і т. ін. Вля стовпа в бліндажі смердіє поганю сизарю німецький вартовий (Довж., I, 1958, 135); // перен., розм. Бути огидним. Вже не тільки ідеологічній етичному наших часів, але й передовим людям однаково смердять кати всіх часів і народів, партій і класів (Л. Укр., VIII, 1965, 8).

◇ Щоб [і] дух не смердів дух.

2. ким, чим, перен., розм. Нагадувати когось, щось, виявляти ознаки, властивості кого-, чого-небудь; відголтв. — Зовні ковак ніби, а пальцем ткнеш, смердить шляхтичем, — мовив Хмельницький, сідаючи у фотель (Рубак, Переясл. Рада, 1953, 74).

СМЕРДОТА, п, ж., розм. 1. Те саме, що сморід. — В нас не то, що в горобі — куштіла [кушпела] тобі та смердота. В нас повітря чисте, на груди таке цілюще (Мирний, III, 1954, 306); Як гніт отой, смердоту млючи, тлів, — Зникаш ти, моя мако-надіє, На кращу долю, на щасливі дні! (Граб., I, 1959, 312).

2. перен. Про мерзуну, підлу людину. У повертаю барабан револьвера, а дядько Василь магає рукою: — Не стріляй, він уже й так готовий... Сам дійшов. Фу, смердота яка! (Кос., Новели, 1962, 59).

СМЕРДЮЧИЙ, а, е. Який має неприємний, поганий запах; сморідний. По хаті пішов такий чад, такий смердючий дим, що Кайдашиха завашила (Н.-Лев., II 1956, 304); Він затягав раз-два смердючою маторкою і, одурманений, відчу, що всталося (Вагмут, Щасл. дєвья..., 1951, 72); // Наповнений смородом. Після смердючої казарми... світ божий наче зміявся до їх зеленою осеняною травою, синім небом (Н.-Лев., II, 1956, 215); Десь на третій чи четвертий день у цій смердючій темній конурі я вже почував себе старожилом (Збан., Бдєна, 1959, 60); // перен. Який викликає гадливе почуття (виглядом, вчинками і т. ін.); огидний, брідкий. — То се ти його [паньча] так чєстив?.. — Я ще йому не те зроблю, п'янозі смердючому! (Мирний, III, 1954, 227); — Я й не знала, що з мужика можна пана зробити! Навчи, Доцько, і мене цієї штукуванняї, бо вже так мені надобло те смердюче мужицтво (Вільде, Сестри..., 1958, 330); // Уживається як лайка. Смердючі пси, недолюдики кри-

саві, .. вам не зламать Вітчизни, що у славі злялась до зір і розцїла, як сад (Сос., II, 1958, 177).

СМЕРДЮЧИСТЬ, цості, ж. Абстр. ім. до смердючий. **СМЕРДЮЧИЙ**, а, е. Те саме, що смердючий. Всі полягли, мов поросята В базні смердючому (Шевч., II, 1963, 83); Смердїчі дими.. запирають віддих (Ков., Тв., 1958, 38); — Привела [справа] пана доктора аж на нашу смердючу Кінську... (Вільде, Сестри..., 1958, 421); [П а н С т а с ь (до людей):] Я всіх вас і вашим смердючим ковром на Сибір спроваджу (Вас., III, 1960, 219); Петрусь прочитає голосно: «Стара собака, смердючий одуде, журмило, Тютюно Івановичу, соломяне опудало!» (Н.-Лев., III, 1956, 338).

СМЕРЕКА, в, ж. (*Picea abies* L.). Багаторічне вічнозелене хвойне дерево з конусоподібною кроною; ялина зпичайна. Смереки гомонять високі (Л. Укр., I, 1951, 201); Тут, на верховині, красувалися смереки з їх могутніми кронами (Жур., Вечір..., 1958, 275); * У порів. Де ж ти, моя далека! Немож зажури мене смерека, Стоїш ..сама (Вороцько, Мирний неспокій, 1960, 92); // Деревина цього дерева. Для виготовлення опор повітряної високовольтної лінії застосовують сосну, модрику, смереку і дуб (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 9); // збірн. Зарослі цього дерева. Над головою нависають гірські кражі, отриті буюм і смерекою (Кучер, Зол. руки, 1948, 95).

СМЕРЕКОВИЙ, а, е. Прикм. до смерека. Покликав [Іван]: — Марічко!.. М'яке запила смерекового гілля ковчугло той поклик (Коцюб., II, 1955, 347); Стежка вела високими верхами і густими смерековими борами (Фр., V, 1951, 58); Довкола, на горах і в долинах, шумить і гудє смерековий ліс (Чорн., Визвол. земля, 1959, 6); // Зробл., вигот. із смерек, з її гілок. Піду на градки, і Семенко зі мною .. Зробив я йому сапочку смерекову, їде по слїдах та ї собі називається, аж зопріє (Мур., Бук. повість, 1959, 8); Солдат на буюкій корі Вирізає те слово тесаком Та й закрив смерековим вінком, Щоб не вєдєдє старший офіцер (Вороцько, Три покоління, 1950, 8); // Засаджений, порослий смереками. Сині смерекові гори затянені холодною імлюю (Ю. Бєдзєк, Украдені гори, 1969, 3).

СМЕРЕЧА, атя, с. Молода смерека. Сам посадив гіллясте смереча, Щоб виросло зелєне серед літа (Мал., I, 1956, 152).

СМЕРЕЧИНА, п, ж. Смерекове дерево; смерека. Де-де несміло виростає нужденна смеречина або ще нужденніший ловець (Фр., VI, 1951, 7); Втрєс вища смеречини здибилась нова, в небо вєвинчена пужина — вишка бурова (Рудь, Дон. зорі, 1958, 67); * У порів. Вирив я в те, що треба кожному, наче тій смеречині, що в густому лісі зросла, скільки сил став пробиватися до сонця (Мур., Бук. повість, 1959, 17); // збірн. Смерекові зарослі, смерековий ліс. Один гектар стиглої смеречини затримує щороку 37 відсотків усіх опадів, а один гектар бучини — більше 25 (Літ. Укр., 13. IX 1968, 4); // Смерекова палиця. — Клейо-о-о-о! — кричав [гуцул] зєдїти і пускав смеречину. І летїла вона, дзєвєнчи, як струна нап'ята, прєстїкаючи корчі по дорозі (Хотк., II, 1966, 315).

СМЕРЕЧКА див. смерічка.

СМЕРЕЧНЮК, а, ч. Співуча пташка родини в'юркових; шур.

СМЕРЕЧЧЯ див. смерічка.

СМЕРІЧКА, **СМЕРІЧКА**, п, ж. 1. Зменш.-пєстл. до смерека. По дорозі він старанно обминав куці розлого-го ліщю та невеличкі смерічки (Фр., III, 1950, 84); Над провалляж, на самім краю, Стоїть висока, рєна, ніби свїчка, У гостроєртії шапочці смерічка (Павл., Бєстрина, 1959, 83); Під тою скалою не плала, але таки тіка-

ла бистра зірська річка. Над нею висіла смеречка, держачися корінням вершка скали (Март., Тв., 1954, 186); Принадно зеленіли по восьмому стоїщу смеречки (Гжицький, Опришки, 1962, 12); *У порівн. Тепер Іван був уже легінь, стрункий і міцний, як смерччя (Коцюб., II, 1955, 313).

2. Вид орнаменту. Смерччя.. часто аживається у вишиванні (Гуцульська кераміка, 1956, 44); Для одягу цієї групи (східної частини Закарпаття) характерні озонані тканини (опинка, запаска, пояс), виконані здебільшого.. переплетом [переплетенням] ниток — смерччя, качела [ромби] (Нар. мист., 1966, 14).

СМЕРЧЧЯ, СМЕРЕЧЧЯ, я, с., збірн. Смерековий ліс, гай; смерекова памолодь. Мило було продиратися між кущами ліщини, кристалити буками, колючим смерччям (Хотк., II, 1966, 44); Молоде смерччя вигиналося над ними таке рідне, таке миле, як руки матері (Турч., Зорі., 1950, 18); Від карпатської маржини, Від смереччя та ожини,.. Черешом перебирає Світале золоте трембіт (Мал., Шедре літо, 1949, 15); // Гілки, віти смереки. Докинув [Іван] у ватру смерччя (Коцюб., II, 1955, 348).

СМЕРК, у, ч. Те саме, що смеркання 1,2. Перед смерком я вийшов на берег (Довч., VI, 1957, 289); Сонце сіло за Черепанову гору, запав смерк (Смолчч., Мвр., 1958, 59); *Образно. Близк і свист протнули смерк, Жар сустр померк (Бажан, Італ. зустрічі, 1961, 34); *У порівн. Біла снігова їмла стовпа над просторами, наче чудернацький білий смерк (Смолчч., Реве та стогне.., 1960, 590).

◇ Від (од) світання до смерку див. світання; До смерку — до настання темноти. До самого смерку билиць козачи та пани на вершак. І тільки чорна ніч розсела оорогіє на обидва боки (Н.-Лев., VII, 1966, 242); Часом Дарка так і до смерку ждала, а Юза не прилюдилась.. Дарка почала вичитувати панні, ледве та я прийшла.. Чом ви-те, панно, не вийшли зараз по обіді? (Л. Укр., III, 1952, 632); З (од, від) ранку до смерку див. ранок; На смерку — коли смеркає. Одного вечора, вже на смерку, надімає я за озеро (Вовчок, VI, 1956, 317).

СМЕРКАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. смеркати. Тихий večтр. Мить смеркання. Тепла звила в груді б'є... (Перв., II, 1958, 78); *Образно. Ясна ніч нагадувала такий згасаючий день, що носить уже в собі смеркання вічності (Гончар, III, 1959, 124).

2. Напівтемрява, яка настає після заходу сонця; сутінки. Вже майже не видно їх у ранніх осінніх смерканні, і звуки сурм ледве чути (Гончар, II, 1959, 406); // Час між заходом сонця і настанням ночі. Смеркання. Засвітились у Виборському домі Ряди просторих вікон (Бажан, Вибр., 1940, 142).

◇ Від (од) світання до смеркання див. світання; До смеркання — до настання темноти. Тепер Уална хоч трохи більше поспить: все-таки в економії вона працює лише до смеркання (Стельмах, I, 1962, 481); З (від) ранку до смеркання див. рання; З (од, від) ранку до смеркання див. ранок; На смерканні — після заходу сонця; коли смеркає. Бій закінчився на смерканні повним розгромом двох німецьких батальйонів (Збан., Тасмнця., 1971, 299).

3. у знач. присл. смерканням. Після заходу сонця; коли смеркає. Смерканням робітники цукрофаїнадного заводу передали в Медвин, що на світанку мають прийти драгуни (Стельмах, I, 1962, 636).

4. перен. Стан занепаду. На роботі в ним траплялися чудні припадки.. Хазяїн його не слотів такого клопоту й відпровадив його до лікарні, куди він оце ступив, переживаючи духовне смеркання (Мик., II, 1957, 233).

СМЕРКАТИ, ає, недок., СМЕРКНУТИ, не; мн. ч. смёркло і смёркнуло; док. 1. безос. Темніти після захо-

ду сонця; вечоріти, сутеніти. Уже і сонечко відійшло, Уже й зайшло, смеркати стало, — Не йде, сердешная, в село (Шевч., II, 1963, 116); Смеркає. Доеєті тіні протгатаються через майдан (Л. Укр., II, 1951, 265); Надворі смеркало. Захід жеврт. Де-де займалися зорі (Тесл., З книги життя, 1949, 44); Ще не остигло смеркнути, як кілька лісників з рушницями оточили землянку (Довч., IV, 1957, 74); Поволі згасає череней день. Смеркло (Довч., I, 1958, 85); *У порівн. Ся улица веєла у пекло.. У ній і одень було, мов смеркло, Од диму вся була чадна (Котл., I, 1952, 127).

2. перен. Закінчуватися, наближатися до кінця. — От вже смеркає ваш день, і світає мій ранок, — сказав Павлуш Малинка (Н.-Лев., IV, 1956, 239); Капіталізму вже смеркає пуп! Усі дороги — в комунізм ведуть! (Нех., Під. зорею, 1950, 5).

СМЕРКАТИСЯ, ається, недок., СМЕРКНУТИСЯ, вється; мн. ч. смёрклося і смёркнулося; док. Те саме, що смеркати. — Ходім, сину, смеркається, Коли пущать в кату; А не пущать, то й надворі Будем ночувати (Шевч., I, 1963, 34); Вже смеркалось, коли учасники Інспектування спустилися вниз, до своїх автомобілів (Гончар, II, 1959, 392); Після зазватої, хоч тизої спекі цякось швидко смерклося і запав морок (Коцюб., I, 1953, 314); Пова тизими водами Сумно та й смерклося, Ой, як голос між горами, Щастя розбилоса (Пісні та романси.., II, 1956, 57); Осінній день уже смеркаєся, Димилсь гори (Фр., X, 1954, 185).

СМЕРКНУТИ див. смеркати.

СМЕРКНУТИСЯ див. смеркатися.

СМЕРКОВИЙ, а, є. Який буває під час смеркання (про світло); неясний, слабій. Надворі поночило.. Здавалось, що ми під землею, в якитось велетенських копальнях, котрі несподівано освітлю вверху каламутний смерканий світ (Н.-Лев., II, 1956, 389).

СМЕРКОМ, присл. Після заходу сонця; коли смеркає. — Тепер едєнь вихоплюватися з замка небезпечно. Треба переждати до вечора. Вийдемо смерком (Н.-Лев., VII, 1966, 205); [М а к с и м:] Як то — оце вже хочете йти? [П р і с я:] Може, скажете, рано?.. Я ж давно вже у вас. Смерком на часину прибіла та й до півночі досиділа (Вас., III, 1960, 160); За роботою ніколи дітей і не бачила по видному: ще й не світ — в дому, а верталась вечері смерком (Головко, II, 1957, 240).

СМЕРКОМА, присл., розм. Те саме, що смерком. Того дня Сагайдак покидав ферму вже геть смеркома (Добр., Тече річка., 1961, 89); Іванові випало здавати рибу, і в берез він повернувся уже смеркома (Гончар, Південь, 1951, 135).

СМЕРТЕЛЬНИЙ, а, е. 1. Який призводить до смерті, має своїм наслідком смерть (про рану, хворобу і т. ін.). Чує лицар серед бою, що смертельна рана в грудях (Л. Укр., I, 1951, 433); З тюремних стін винесе [Мірош] зароди смертельної недуги, котра перед часом зажене його в могилу (Фр., I, 1955, 236); // Вживання або вдячання якого викликає смерть (про отруйні речовини). Василь у цю ніч думав про те, коли ж дасть смертельну отрупу ще одному імператору Візантії (Скл., Святослав, 1959, 619); Леткі речовини, які виділяють деякі рослини, отруйні для багатьох бактерій, паразитичних грибів, квіткових рослин.. Смертельні вони і для тварин (Мікр. ж., ХХІІ, 6, 1960, 32); // Який загрожує смертю, може привести до загибелі, смерті. На вневаяг чужинця відповідає [красує] смертельний ударом (Хотк., II, 1966, 375); Рятіне коло траншей перетворилося для німців на смертельний зашморг (Збан., Тасмнця., 1971, 254); Смертельний ризк.

◇ Біти смертельним босм див. бій; Смертельна хв'ятка — те саме, що Мертва хв'ятка (див. мертвий).

Гнат, розуміючи, що це кінець, впав на луку сідала і зепитися за нього руками смертьєльною хваткою (Тют., Впр., 1964, 71); Смертьєльний бій див. бій; Смертьєльний випадок — випадок серйозного захворювання, тяжкої травми, що може закінчитися або закінчується смертю. — Що надзвичайного в тому, що викликали професора? Це тільки в нашому обивательському містечку люди такі провінціали, що за їх поняттям професора викликають тільки у смертьєльних випадках (Вільде, Секстри..., 1958, 98).

2. Який супроводить смерть. Всюди смертьєльне тропинка, крик, рев роздирали небеса (Кобр., Вбр., 1954, 183); Смертьєльний стогін.

Смертьєльна блідість — надзвичайна блідість. Зирнувши на мене, вона раптом стисла, усмішка геть зникла їй з обличчя, — вона вкривається смертьєльною блідістю (Кол., На фронті..., 1959, 28); Смертьєльна тиша — цілковита тиша. Лазар побачив поле й почує тишу, якусь незвичайну, смертьєльну тишу (Коцюб., II, 1955, 198); Смертьєльна тиша опанувала весь будинок (Собко, Зор. крила, 1950, 90); Смертьєльний сон — смерть.

3. Те саме, що смертьєний 1. Зважав [вважав] я вас, царі, богами, Гадав: хто вам отут суддя? Ви ж, бачу, рішні серцем в наші, Смертьєльні також, як і я. І ви полатитесь без сили, Як листя в дерева старе (Граб., I, 1959, 276); // у знач. ім. смертьєльні, них, мн. (одн. смертьєльний, ного, ч.; смертьєльна, вої, ж.). Люди; протилежне без смертьєний 2. Ніжна й смутна, блискучи-ми сльозами зрошаючи очі, Так удається Венера [до Юнітера]: «О ти, що ділами смертьєльних і не смертьєльних одвіку владаси і мечаєш перуни! Що мій Еней заподіати міє проти тебе такого..» (Зеров, Вбр., 1966, 227).

4. Те саме, що смертьєний 2. [К а с с а н д р а:] Не буду я ні прости, ані ткати. Жалобні шати маю, а на покрити смертьєльний ти сама давно напярла (Л. Укр., II, 1951, 262).

Від коліски [аж] до смертьєльного корита — від пародження до смерті. Ім то прихильність чинить — не дати мені ані на тхилу супокою, пекти і смалити мене на вільнім огні від коліски аж до смертьєльного корита! (Фр., III, 1950, 123); На смертьєльний постелі [бути (лежати)] див. постіля; Смертьєльне ложе — те саме, що Смертьєне ложе (див. ложе). Щось непотрібне і легке було у них [словах], так наче хорий потишав хорого на смертьєльному ложі (Коцюб., II, 1955, 217); Все про себе він міг би розповісти хіба тільки на смертьєльному ложі (Вас., IV, 1960, 7).

5. перен. Який досягає найвишого ступеня свого вягу; надзвичайно сильний. Холод смертьєльного болю й розпуки Стискає моє серце, затемнює світ (Фр., XIII, 1954, 27); Зв'язані кури тріпотіли у кошиках, виривалися з них, падали на тротуарі і били крилами об камінь з смертьєльним жахом (Коцюб., II, 1955, 361); Жінка іронічно усмітається, а широко розкриті очі швидко бігають з смертьєльною тривогою... (Л. Укр., III, 1952, 577); Раптом одчує [Давид] у собі таку смертьєльну тушу, моє серце хто взяв і здавив у холодній сльизкій руці (Головко, II, 1957, 83); Смертьєльна атома; Смертьєльна образа; Смертьєльна небезпека.

◇ Смертьєльний вброд — непрямирєваний, лютий вброд. Корінці чисті, здорові, не знають ще свого смертьєльного ворога (Коцюб., I, 1955, 206); Яресько, стиснувши зуби, випускає з берега по них кулю за кулею, бачив, як падає у воду то один то другий з смертьєльних його ворогів (Гончар, II, 1959, 251); Смертьєльний гріх — те саме, що Смертьєний гріх (див. смертьєний). — Піп панотець не велить і каже, що гріх смертьєльний туди ходити (Кв.-Осп., II, 1956, 27).

СМЕРТЬЄЛЬНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. смертьєльний 1, 5.

СМЕРТЬЄЛЬНО. Присл. до смертьєльний 1, 2, 5. Смертьєльно скалічений чоловік звичайно не чує найтяжчої, найстрашнішої рани (Фр., I, 1955, 179); З гулиці пошаму, немов смертьєльно хвора, заходить Орина і важко спирається на тин (Собко, П'єси, 1958, 45); Запаташив журним криком: За віщо ж... Смертьєльно вік борюєся з віком. Губили страдників кати? (Граб., I, 1959, 101); Біг кудись і Андрій. Куля, що смертьєльно цвоознула йому понад вухом, згнала його прудніше (Д. Ведзик, Студ. Води, 1959, 91); Діля була смертьєльно бліда (Кобр., Вбр., 1954, 88); У смертьєльно етомленні, згасили очак спалахували воєники (Гончар, III, 1959, 369); Всім своїм естоєм давав [Бачура] зрозуміти, що він смертьєльно стомився (Чаб., Тече вода..., 1961, 34); Сусід до сусіда ходив рідко, хіба що візкою в дові, смертьєльно нудні вечори (Тют., Впр., 1964, 173); // у знач. присудк. с.а. — Кожен важ скаже, що пими морську воду, та ще при голодуванні, небезпечно, навіть смертьєльно (Кучер, Голод, 1961, 205).

СМЕРТЬЄНИЙ, а, е. 1. Який не живе вічно; протилежне без смертьєний. [Я р о с л а в:] Смертьєний чоловік прокаав дорогу до світла небесних, і цього не забути еже поєні! (Лев., Драм., 1967, 452); Смертьєні люди час від часу хворіють, лікуються, одужують, знову хворіють (Скл., Святослав, 1959, 384); // у знач. ім. смертьєні, них, мн. (одн. смертьєний, ного, ч.; смертьєна, вої, ж.). Люди; протилежне без смертьєний 1. — Чи дого буде те казитись і стид Олімпіє робить? Щодень проміж себе сеаритись і смертьєних з смертьєними травить? (Котл., I, 1952, 242); Добре б, не будучи богом, воскреснути, Смертьєним довести, що смерті нема (Мур., Осіні сурми, 1964, 58); *У порівн. [К а с с а н д р а:] Що жможуть проти долі всі боги? Вони законам вічним підлягають так, як і смертьєні (Л. Укр., II, 1951, 274).

Простій смертьєний див. простій.

2. Признач. для умираючого або для мертвого. Ше смутніша — Жаний. Чоловік її — сам! В ніч луку, мов під смертьєним, страшним покриттям! Безпомічний, діткі ще маленькі... О, мати! (Л. Укр., IV, 1954, 263).

На смертьєний постелі [бути (лежати)] див. постіля; На смертьєний одрі див. одр; Смертьєна постіля — місце, на якому людина випрає або лежить мертва. Не минули дві неділі, Як до смертьєної постелі Дон-Кіхота всі зібрались, Хто лиш знав його в селі (Фр., XII, 1953, 204); Смертьєне ложе див. ложе¹.

3. Те саме, що смертьєльний 1, 2, 5. Він рмо неволі й зліжкі тиранів розбива; Даєні смертьєні рани зотіть, Відновля людські права (Л. Укр., IV, 1954, 125); Наглолося ще більше кров'ю лице Маруська... Нелюдським вимахом голови вириває він зі смертьєної пасти (Хотк., II, 1966, 199); — Он яка ти! Думає... Що думав! — Сама ти була душою мовою. На фронті під громи й крики смертьєні — а бачив тебе (Головко, I, 1957, 79); Феджк важко дитав, смертьєний піт уже акрив його сірий до синьки лоб (Перв., Дикий мед, 1963, 467); Кінь еже опав додолу і заборався в смертьєні мукач (Тулуб, В степу..., 1964, 10); Мені не треба нічого — ні ласки, ні привіту. Упас на траву і став механічно повторювати своє закланання, свою молитву, витворену в глинину чорної нудьги і смертьєної туги (Вас., II, 1959, 32); «В'яжить його!» І стільки смертьєної тривоги було в цім крику, що оговні в очак Тараса блиснує знову... (Сос., I, 1957, 392).

◇ Бити смертьєним ббем див. бій; Випити смертьєну чашу див. чаша; Облягати на смертьєний постелі див. облягати; Погана, як смертьєний гріх див. гріх; Смертьєна годіна див. годіна¹; Смертьєна камера — те саме, що Камера смертьєників (див. смертьєник). — Бачиш, Лялю,

в усіх наших я, здається, найменш сильний.. А я хочу бути дужим у всіх відношеннях. Бо нам, очевидно, всяко доведеться. Можливо, де й врукочаш... Котоський, між іншим, у смертній камері займався спортом (Гончар, IV, 1960, 73); Грюкотать залізні двері смертних камер. Людей виводять на смерть (Турч., Зорі..., 1950, 283); Смертна кара — страта. — Самодержавство це жило і поволи очулювало од переляку, а незабаром вищирило й ікла. Хвилю по цілій країні прокотились поєрми, смертними карами скінчилися повстання у флоті (Головко, II, 1957, 314); Смертна мить; Смертний кінець — те саме, що Смертна година (див. година¹). Здалося їм в останню смертну мить, що плачуть вони в надзорану сяючу далину (Довж., I, 1958, 331); Клянись..., що буду скрізь єдиним, чистим, як наші гори і сонця, і з честю їм'я комуніста нести до смертного кінця (Сос., II, 1958, 431); Смертна присяга (клятва) — присяга, клятва життям. Ми присягаємося смертною присягою (Смолч, II, 1958, 92); Смертний бій див. бій; Смертний вирок див. вирок; Смертний гріх: а) за релігійним уявленням — гріх, який не можна спокуювати, який карається вічним муками на тому світі. [М а т у ш к а г у м е н я (кладає їй руки на голову і молиться):] Укріпи її [Марусі] розум молодий, напути на неї добре; захисти своїми молитвами од всього злого, гріха смертного (Мирний, V, 1955, 72); б) велика провина; Смертний сон — те саме, що Смертельний сон (див. смертельний); Смертний час див. час.

СМЕРТНИК, а, ч., розм. Людина, засуджена до страти. Перед смертю вони написали до своїх рідних листи, які передали на волю через своїх адвокатів. Скільки віри й життєлюбства було в листах цих смертників (Цюпа, Назустріч..., 1958, 35); На вежля спадала вечірня маа, як вартя на розстріля матрості вела.. Я смертників бачив обличчя, як сніг, упали вони, лиш один з них побіг (Сос., I, 1957, 450); // Приречений на смерть. *У порівн. Як на приреченого, як на смертника глянув Спартак на Бодана, коли цей з новими своїми друзями виходив уже з КП (Гончар, Людина..., 1960, 123); На цих людей дивились, як на смертників, і ніхто не задрів порівняно великому їх заробітку (Кол., Терен..., 1959, 300).

Камера смертників — камера у в'язниці для засуджених до страти. З камери смертників Кулигез звільнили повсталі херсонські робітники (Гончар, II, 1959, 10); Пригадую, що за тюремними переказами тринадцята камера — це камера смертників (Збан., Єдина, 1959, 229).

СМЕРТНИЦЯ, і, ж., розм. Жін. до смертниц.
СМЕРТНИЦЬКИЙ, а, е, розм. Прикм. до смертниц.
Важким був наш перший смертницький день (Збан., Єдина, 1959, 230).

СМЕРТНІСТЬ, ності, ж. 1. Властивість за знач. смертний 1.

2. Кількість випадків смерті за який-небудь період серед певної групи людей (жителів країни, населеного пункту і т. ін.). Епідемії, спричиняючи високу захворюваність і смертність, становлять велику небезпеку для суспільства (Підручник дезинф., 1953, 58); Смертність від рака легентів у курців десятикратно більша, ніж у некурців (Наука..., 1, 1960, 35).

СМЕРТНО. Присл. до смертний 3. Поранений смертно, розгутається звір, кипить і клякоче роз'ятрений вир (Рильський, II, 1960, 172); Дивилися усі на покійницю: лежала вона — скавав би пала, коли б не така біла смертно (Вовчок, I, 1955, 165).

СМЕРТОВБИВСТВО, а, с. Те саме, що убійство. Сам Олекса убивав рідко, видно, при якихось особливих умовах.. Причиною смертовбивства могла бути участь

в організації походу на опришків (Хотк., Довбуш, 1965, 191); Харчів мещало і згодом не стало зовсім.. Шоденні, щогодинні сутички на цьому ґрунті відбувалися в таборі, часом доходили до смертовбивства (Ле, Наливайко, 1957, 411).

СМЕРТОВБИВЧИЙ, а, е. Стос. до смертовбивства. — Синочку, — не постуналася стара, — після такої смертовбивчої війни як не одружитися! (Ю. Янов., II, 1954, 100); Мине хвилина-друга, ще чорніші змери затають небосхил, ще грізніші громи струснуть землю, і смертовбивча блискавка ширятиме в кінець в кінець (Полт., Повість..., 1960, 231).

СМЕРТНОСНИЙ, а, е. Який призводить до смерті, викликає, несе смерть. Гармати ревіли, мов люті звірі, кидали в своїх гирі тяжкі, смертоносні кулі (Фр., II, 1950, 62); Юра схоплюється. В руці в нього смертоносна шабля (Смолч, II, 1958, 48); Страх так діє, як смертоносна повітряна отрута і, отже, так само скорочує життя (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 195); // перен. Згубний, небезпечний, загрозовий. Поєзди смертоносний подих, Доцї неважких мокрий бич.. Усе це речі, антирішки Не схожі до ідилїї з книжки (Рильський, Поема, 1957, 164).

СМЕРТНОСНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. смертоносний.

СМЕРТНОСНО. Присл. до смертоносний. Гримли постріли, зататакає кулемет смертосно (Козл., На переломі, 1947, 130).

СМЕРТОНЬКА, и, ж. Пестл. до смерть 2. Озваєся нудний, пискливий голос: — Ох, моя смертонько... де ти? (Коцюб., II, 1955, 276); [Б а б а О л е н а:] Нині, коли смертонька ходить за ним з косяю, він світом нудить і кисне, як кваша (Галан, I, 1960, 459).

СМЕРТОЧКА, и, ж. Пестл. до смерть 2.
СМЕРТЬ, і, ж. 1. Припинення життєдіяльності організму і загибель його; припинення біологічного обміну речовин в організмі або його частині. Всі організми переживають роки, старіння і смерть (Наука..., 8, 1968, 9); Фізіологічна смерть; Смерть клітини.

2. Припинення існування людини, тварини; протилежне ж и т т я; кончина, скін. Тяжко недужала біда Олександра; лежала сама, і води нікому подати; лежала й смерть дожидала (Вовчок, I, 1955, 36); Смерть його, як і життя, нелюдська була (Мирний, I, 1954, 48); Куди подітись? Він не хотів загинути такою безславною, страшною смертю (Коцюб., II, 1955, 171); Не заічти, скільки їх тут полягло. Ті, що підіймалися їм на зміну, бачили їхню смерть, але це їх не страшало (Гончар, II, 1959, 444); — Оце недавно ми не загнали теляці в двір, а вовк вискочив з ліска та й обгриз бік. Телячку не одрятували од смерті, — пропала (Н.-Лев., VII, 1966, 284); При раптовій смерті припиняється нагнітальна діяльність серця, а отже, і кровообіг (Наука..., 7, 1970, 37); *У порівн. [К а с с а н д р а:] Ненависний мені той шлюб, мого смерть, а ж так його боює (Л. Укр., II, 1951, 300); — Востань почули [богунці] свого нудива: — Ненавидьте рабство, як смерть, любіть революцію, як життя (Довж., I, 1958, 122); // Те саме, що Смертна кара (див. смертний). [М о л о д ш и й р и м л я н и н:] Скоріше б вирок той! Чого марудять [К л і в т і:] Патроне, як гадаєш, що їм буде? [М о л о д ш и й р и м л я н и н:] Ну, звісно, смерть. [К л і в т і:] Яка? [М о л о д ш и й р и м л я н и н:] Яку присудять (Л. Укр., II, 1951, 513); Благов князя [священник], що дав дозвіл вистовідати та впривчатиши яндей, засуджених на смерть. Князь прогноа священника (Н.-Лев., VII, 1966, 136); // кому. Уживається як заглик до помсти, відплати. [В о я к и:] Негай мовити Доволі! Годі! Чого він вигороджує злочинця? Хто як

Перелякати́ся на смерть (до смерті) *див.* перелякати́ся; Перемага́ти (перемога́ти) смерть *див.* перемага́ти; Пита́ння життя й смерті *див.* пита́ння; Побли́днути як смерть — стати надвичайно блідим. — Вік, вік, — крикнула Уляна і як смерть поблідила... Пропала ж я! (Мирний, I, 1954, 312); Помі́яти смерті *див.* поміва́ти²; Поме́рти (уме́рти) не своєю смертю *див.* сві́й; Поме́рти (уме́рти) своєю смертю *див.* сві́й; Прийма́ти (прийма́ти) смерть *див.* прийма́ти; При́ смерті — в дуже тяжкому, небезпечному для життя стані. — Чи жи́вий він, чи ні. В сорок першому я валиши його в оточенні майже при смерті (Ю. Бедзик, Полк..., 1959, 42); Прихо́дять (прихо́дила, прийшла́, при́йде) смерть — хтось помирає (помирає, помер, помере). — Як же мені важко! Чи се смерть моя приходить!.. (Вовчок, I, 1955, 201); Не глядячи на Одарчині сльози, молитви, смерть не приходила (Мирний, I, 1954, 60); Він думає: «Я старий... Прийде незабаром смерть і разом з мною покладе в домовину і мою думку...» (Кочуб., III, 1956, 9); Проси́ти (проха́ти) [у бога] смерті, *васт.* — виявляти небажання жити. [В а с п л ь:] Як навіжений, кидався я перший у січу, прохаю у бога смерті... (Мирний, V, 1955, 107); Скалічи́ти на смерть *див.* скалічи́ти; Скара́ний на смерть *див.* скара́ний; Скара́ти на смерть *див.* скара́ти; Смерть загляда́є (загля́нула, зазира́є, дивіться і т. ін.) в очі (у вічі) *див.* бачи́ти¹; Смерть занесла́ своєю гб́стру ко́су *див.* заво́євати; Смерть за плечима́ у кого — хтось дуже хворий, старий, скоро помере. Зари́дає ко́вар, запалає са́пими очима. Дивува́лися дієчата: Вже смерть за плечима, А він, са́пний, сивоусий, Про колишнє плаче (Шевч., I, 1963, 155); — Вік мій вже недовгий... Смерть за плечима (Н.-Лев., VI, 1966, 366); Смерть за смерть — помста вбивством за вбивство; відплата. Де́втом нескорених було: «Кров за кров! Смерть за смерть!» І земля горіла під ногами окупантів (Веч. Київ, 24.I 1969, 2); Смерть кб́сить (скоси́ла) кого — хтось помирає (помер), гине (загнув). Не можна й підвести обличчя до кулеметного щита. У нїм є проріз для прицілу, і смерть крізь нього нас косила (Сос., II, 1958, 385); Смерть найті́ (знайті́) — загинути, померти. Наш Геріал остервенівся, Забує, що на часок зайшов; В наметі ж Мезану був пустися, Там може б смерть собі найшов (Котл., I, 1952, 226); Смерть узяла́ (забра́ла) кого — хтось помер. Умерла баба... не буде більше баби... Смерть узяла бабуся... (Мирний, I, 1949, 155); Якте Герасимович [Кухаренко] базато збирався писати й певно лише би чималоцікавих праць, коли б нагла й траєчна смерть не забрала в нас ще одного вірного сина (Кочуб., III, 1956, 49); Соба́ча смерть *див.* соба́чий; Стоя́ти (б́твля́ і т. ін.) на смерть — битися, боротися стійко, не шкодуючи життя. — Відступати нам нікуди. Може, ко́жусь іа нас тут судилося заинути, не доживши до дня перемоги. Але пам'ятаймо одне: на нас лежить велика місія. Будемо ж стояти на смерті! (Гончар, III, 1959, 117); На смерть сто́ять пролетари́ за се́вободу (Довж., I, 1958, 59); Зама́х на а́ляка Дамька, він лише поси́лює у ньому бажання битись, битись з ними непримирно, на смерть... Стискає у руці гвинтівку (Гончар, II, 1959, 230); [Тільки] по смерть [дб́ре] поси́ляти *див.* поси́ляти; Три ч́сниця́ до смерті *див.* ч́сниця́; У (в) смерть: а) так, що наступає смерть. — Забув. У смерть забув. Он глянтьте! — і волаказала на золотогового півня, що лежав коло печі (Мирний, I, 1954, 237); Васи́ль протанцюва́є уже три ву́лички... Онда́ вже й хату видно... Постріа! І... нема Васи́ля. Упас він просто в танцю на дорогу — в смерть (Довж., I, 1958, 89); б) дуже, сильно. — Кажуть, Степка за ним у смерть побивається... (Зар., На. світі, 1967, 261); Час сме́рті *див.* час; Шука́ти сме́рті — робити

щось необачно, ризикуючи життям. Мар'ян журило подивився навколо, поглянув на козацьку й турецьку могили... і в жалем подумав, скільки то марно пропало люду на білому світі. Чого було тим турчинам шукати смерті в чужому степу? (Стельмах, I, 1962, 635).

3. розм. Щось дуже погане, неприємне, небажане. [Острожи́в:] Щасливий випадок! А то ризикує застатися тут зовсім без товариства, а для нас, людей столичних, се просто смерть (Л. Укр., II, 1951, 83).

СМЕРЧ, у, ч. Великої руйнівної сили повітряний вихор, який виникає в грозовій хмарі і потім поширюється згори донизу у вигляді стовпа або хобота, захоплюючи пісок, воду і т. ін. Вітер смерчі білі, стрілині Із води зривас (Л. Укр., IV, 1954, 96); Смерчі й урагани досить часто піднімають у повітря масу води і разом з нею ракіє, косяки оселедців, які й скидають де-небудь далеко на континенті (Наука..., 8, 1956, 35); *У порівня. Катастрофа походу Вишневецького блискавично набижалася, як смерч (Ле, Наллвайко, 1957, 99); // Те, що нагадує такий вихор. Освітлені вибухами, водні смерчі від мін та снарядів розтінали п'ятому (Довж., I, 1958, 317); Артилерійський смерч налетів на ворожі позиції, і стали вони раптом темними і непроглядними (Ю. Бедзик, Полк..., 1959, 220); *У порівня. В повітрі тонко засвітило. Могутній стовп вогню смерчем здійнявся в небо (С. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 8).

СМЕРЧОВИЙ, а, є. Прикм. до смерч.

СМЕТА́НА, в, ж. Верхній жирний шар кислого незбираного молока; сквашені вершки. Яке [молоко] вже поставлене на сметану, а яке ще стояло під лавкою (Кв.-Осн., II, 1956, 189); На столі стояла здорова миска вареників в маслі, тарілка з сметаною, молочна каша (Н.-Лев., II, 1956, 54); Лукерка внесла шматок хліба і бляшаний кузов сметани, подала Тимкові (Тют., Впр, 1964, 38); Ми їли запечену в сметані картоплю (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 73); *У порівня. Засміявся [візник] — зубів у його незліченно, а білі ті зуби, білі, як сметана (Вовчок, I, 1955, 118).

◇ Як варення у сметані *див.* варення.

СМЕТА́НКА, в, ж. 1. Пестл. до сметана. На столі масло, жовте, тверде... густа сметанка і чорний хліб (Кочуб., II, 1955, 245); — І жте, прошу вас, вареники! Та сметанки беріть побільше і масла не шкодуйте! (Вишня, I, 1956, 318).

2. Те саме, що верхній I. Рано п'ю каву (чай скасувала), навіть з сметанкою, а не з молоком (Л. Укр., V, 1956, 208); Любою поглянув [Аркадій Петрович] на пахучий напій, понюхав теплий ще хліб і вилаяв Савку, що кожушок на сметанці занадто тонкий (Кочуб., II, 1955, 400).

◇ Сметанку збрати́ (зібрати́) з чого — брати собі щось найкраще, найвигідніше, перше. без особливих зусиль. Збирають [бездарні автори] сметанку з усіх спеціальних праць, дають по правді тільки [тільки] кусі боотанку, препаровану для їх власного смаку (Фр., III, 1950, 38); — Я своїм товаришом не набиваюсь — він сам за себе говорить. Але глядіть, скажу вам, щоб потім не калялись: хтось сметанку збере, а вам і сироватки не дістанеться (Стельмах, I, 1962, 198).

3. перен., ірон. Найвпливовіша частина суспільства. Найвища сметанка, магнатське, аристократичне товариство держалося, як вазюви, в своїм тісній, замкненій кружку [колі] (Фр., VI, 1951, 204); [Л е с ь:] Через тиждень буде зібрана делегатація всіх районів повіту. Сама сметанка. Зможемо й всіх накрити (Ірчан, I, 1958, 202).

СМЕТА́НКАР, а, ч., рідко. Те саме, що цінкозна́йця. СМЕТА́НКОВИЙ, а, є. Прикм. до сметанка 2; // Пригот. із вершків або з вершками. Сметанковий крем.

не міг. Хоч як смикався — не допомагало (Загреб., Європа 45, 1959, 17).

2. Судорожно здригатися (про тіло, шкіру, губи і т. ін.); спатися. Броніславові повіки дрижали, і шкіра смикалася йому на вискаж (Досв., Вибр., 1959, 157); На обличчі — напружений вираз. Потріскані від вітру та морозу губи.. смикались (Головко, II, 1957, 443).

СМІКНУТИ, ну, неш, док. 1. перез. і неперез. Однокр. до смікати 1—3, 5, 6. Нап'явся [Евей], за відлочки смикнув, аж дерево те затріщало (Котл., I, 1952, 124); Марія смикнула Василу за рукав так, що у неї рукав затріщав (Н.-Лев., II, 1956, 116); Васюк смикнув віжки, і кіньські копита затупотіли по мосту (Шиян, Баланда, 1957, 55); Кузьма смикнув головою, потім аж нашіпкоти підвівся й уп'явся у верхніми очима (Панч, Гарні хлопці, 1959, 164); Сіла вона на гребені, незчулася сама, аж узала веретено; смикнула з кужеля пасмо, вивела нитку... (Мирний, I, 1949, 242); Хто йде, — горозкубне: гребець кубне у жменю; Іде косар і жнець — назграють в кишеню; Прискочить дівогоспа, — і в пелену смикне... (Г.-Арт., Байки..., 1958, 60); [Д р е м л ю г а:] Можє, спати підеш? Ти багато столичної смикнув... [Т е р е щ е н к о:] Горлака тепер мене не бере (Корн., II, 1955, 342); // безос. Гудок паровоза, Смикнуло вагон, — труснуло сонного Петра (Головко, I, 1957, 438); — За голову сімради торік вийшла [дочка куркуля], ва Матюху... — За Корніа? Що був осенкомом при олості? — Давида аж смикнуло (Головко, II, 1957, 12).

◇ Смикнути за язик (за язика) див. язик; Смикнути люлька (цигарки і т. ін.) — закурити люльку, цигарку і т. ін. — А чи не смикнули б, пане! Павле, люльки? — спитає наймит. — Смикнув би, — пробльохоче Павлує, — так люльки не знайду (Стор., I, 1957, 59); Смикнути цівкою див. цівка.

2. неперез. Різким рухом зрушити (з місця). Мар'ян натяг віжки. Коні смикнули з місця (Чорн., Визвол. земля, 1959, 172).

3. неперез., розм. Швидко піти, звикнути. Над ними стояла дівчина в рожевій суконці й радісно махала кубцєм рукою.. Вони нишком підвелися і смикнули безшелесно в траву (Козл., Мандрівники, 1946, 15).

СМІКНУТИСЯ, нуся, нешеся, док. Однокр. до смікатися. Трактор смикнувся, заскреготів гусеницями. Затріщало сухе бадилля, здригнулася земля (Збан., Переджнів'я, 1955, 358); Дивлюсь — воно [воронівня] узору полетіло Да й нуць на шлю барану І, кісті впаутаєши йому у вовну блу, Смикнулося нести, да ба! вага не в силу (Греб., I, 1957, 66); Матюха смикнувся, але щось мов за поли його сгратило й не пустило едарити в першу ж мить (Головко, II, 1957, 134); Ротмістр смикнувся було роздягатися, але парубок уже зник за очеретом, тоді він видопів пістоль і стреляє у очерет (Панч, Гомон. Україна, 1954, 188); У Гафті Тислянички поголомо в рудях, смикнулись уста, вся кров, здавалося, едарила в серце (Скл., Карпати, II, 1954, 412); В Олександра смикнулася брова, обличчя скривилося і постріло (Кочура, Зол. грамота, 1960, 75).

СМІКОНУТИ, ну, неш, док., перез. і неперез., однокр., розм. Підсл. до СМІКНУТИ. Злякано зиркнувши на вартового, смиконує [візник] віжками й круто повернує коні (Досв., Вибр., 1959, 159); Він панну смиконує за плазтину, тая впапа додому (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 233); Люльки [дід] не паица, а горілочку пив. Смиконе і напідпитку ласкаво промовить: — .. Читай, читай... (Ковінька, Чому я не сокіл..., 1961, 70); Сердито затягувався [Оверко] скаженім самосадам. Санько, ото в брилі, аж закашлявся, сердега, як смиконує (Головко, I, 1957, 219); — Кінь як смиконе, як залопотить по лісі, Яременко впаутаєся у віжки (Хотк., I,

1966, 86); // безос. Цебер смиконуло й піднесло гору (Гр., Без хліба, 1958, 149).

◇ Смиконутися за язик (за язика) див. язик. **СМІКОНУТИСЯ**, нуся, нешеся, док., однокр., розм. Підсл. до смикнутися.

СМИРЕННИЙ, а, е. 1. Який усвідомлює свою мізерність, нікчемність; позбавлений гордовитості. Списав її [книжку] смиренний слуга господи.. брат Веріфікус (Л. Укр., III, 1952, 740); [Г а в р и л о:] Ідіть у фортецю і не забувайте, що сказав вам смиренний божий слуга, полковий дяк (Корн., I, 1955, 219).

2. Покірний, лагідний. Бойко сидить на лаві. Смирений, тихий бойко (Хотк., II, 1966, 420); // Який виражає покору, лагідність. На смиренному обличчі старости хижішають темні, а розкиданіми прожилками очі (Стельмах, I, 1962, 639); У панегіричних теораз автори піднесено вихваляли того, кому присягували віри, а про себе говорили у смиренному, зневажливому тоні (Рад. літ-во, 5, 1962, 87); // Сповнений покорю. За сими йшли [у пеклі] святі понури, Що не дивилися і на світ, Смирений були натурю. Складали руки на жвіт (Котл., I, 1952, 128); // ця смиренна грамота здається королеві нечуваною зухвалістю (Тулуб, Людолова, II, 1957, 497).

СМИРЕННИК, а, ч., розм. Чоловік покірної, лагідної вдачі; // ірон. [С о к у р е н к о:] За що ж ви гніваєтесь на мене? [С т е п а н і д а:] За що? Ач яка ти люба, ач який смиренник! (Кроп., I, 1958, 127).

СМИРЕННИЦЯ, і, ж., розм. Жін. до смиренник. [Г о р п и н а:] Господь з тобою, Одарко! Я того чоловіка ніколи і в мойї хаті не бачила! [О д а р к а:] Ти думаєш, що я нічого не знаю? Ай удаєця, ай смиренниця! (Кроп., I, 1958, 159); [Р я ж о в к о (крутнувши оус):] Так куди поклажу, смиреннице? (Мик., I, 1957, 287).

СМИРЕННІСТЬ, пості, ж. Властивість за знач. смиренний. Ти ще не знаєш, яку вагу має доброта і смиренність (Коб., II, 1956, 331).

СМИРЕННО. Присл. до смиренний. Коли сільська дячиза смиренно й одверто признала вищість своєї станіславської колежанки [приятельки], — між ними запанувала цілковита гармонія (Хотк., II, 1966, 368); Зушкнись проти двох рибалок, що смиренно стояли собі і жовчали, Турчинович згорда випнує нижню губу (Кол., Терен., 1959, 38).

СМИРЕННЯ, а, с. 1. Дія за знач. смиріти, смирятися і стан за знач. смирітися, смирятися.

2. Покірність, лагідність. [М е с с і я:] Таке смирення вірше від гордині (Л. Укр., II, 1951, 112).

3. Відсутність гордовитості; усвідомлення своєї мізерності, нікчемності. — На ньому брамицька шовкова жофта гламйда, а по гламиді чорніють латки: це символ його чернецького смирення та вбожества (Н.-Лев., IV, 1956, 274); Не з блиском і гонором людина повинна йти в дім молитви, а з смиренням і покорюю. Такий був непорушний догмат віри Уляки Григорієвни (Добр., Очак. розмвр, 1965, 292).

СМИРЕНСТВО, а, с., заст. Покора, смирення. — Стоять повалені наоколішки в сімю князівці натопком у смиренстві перед властю. І стогін та ревище на майдані (Головко, II, 1957, 312); Катерина без зайвої задержуватості, але й без зайвого смиренства, виклала крамареві справу по-купецькому, логічно (Вільде, Сестри., 1958, 290).

СМИРИТИ див. смирятися. **СМИРИТИСЯ** див. смирятися.

СМИРНА, н, ж. Ароматична смола, яку використовують для обкурювання, приготування запашних масел і т. ін. Дід знай правився коло свого улика, то окурює

його смирною, то навощував воцанкою (Мирний, I, 1954, 192); Тоскно співав хор, чаділо безліч свічок, повітря, єсте від диму, гпазло смирною, воском і парфумами (Кочура, Зол. грамота, 1960, 329).

СМИРНЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до смірний. Він звернує до брами й подає милостиню тільки смиренньким на взір старця (Н.-Лев., IV, 1956, 305); До Михайла підійшов смиреннький чоловічок і, усмігнувшись, привітався (Досв., Вибр., 1959, 102).

СМИРНЕНЬКО. Присл. до смірнєвський. Сидіє Козутик з красими крильцями. Глянула Лисичка та й смикну ковтає, Підійшла смиреннько, хусткою махає (Фр., XIII, 1954, 259); Ти тільки те й робив, що вправенько, смиреннько за газяйським плугом ходив (Ковицька, Кута..., 1960, 112); // у знач. присудк. сл. Якось було скорботненько й тизенько, смиреннько (Вовчок, I, 1955, 302).

СМИРНЕСЕНЬКИЙ а, е. Пестл. до смірнєвський. Катра свого вечора да така ласкава була й весела, і смиренсенька така, що я такою її зроду не бачила (Вовчок, I, 1955, 197).

СМИРНЕСЕНЬКО. Присл. до смірнєвський. Смирнесенько коло молодиці сиділа ся дівчинка мала (Вовчок, I, 1955, 363).

СМИРНИЙ, а, е. Покірний, лагідний (про людину); спокійний, не ерочастий, не злий (про тварину). — Усе парубочтво — як одик. Усіх знаємо, усі чесні, усі добрі, усі смірні (Кв.-Осв., II, 1956, 397); Каленяк уже давно не бачив свою дружину такою смирною. Побовоався, що вчинить времлю, а вийшло наспакі — принишка (М. Ю. Тарн., Незр. горвоант, 1962, 39); Воли такі смірні, тихі... (Мирний, I, 1949, 351); З хліва в дірку, вище од дверей, виглядала смірна коняка з добрими очима (Н.-Лев., II, 1956, 376); // у знач. ім. смірний, ного, ч.; смірна, ної, ж. Покірна, лагідна людина. Смирного ї на тім світі б'ють (Номис, 1864, № 4079); Кожному упала нарізна дорога, — Смілому багата, смирному убога (Щог., Поезії, 1958, 273); // Який впраже покірність, лагідність. — Який ви ще молодий та зелений! — сказала Каралава, зитаючи головою і дивлячись в самієнькі смірні очі Ломичькому (Н.-Лев., VI, 1966, 53); — Підводи готові. Можна їзати, — сказав він і сів на стілець. Говорив смирним, тихим голосом (Тют., Впр, 1964, 33); // Спокійний у вияві, протіканні (про життя, роботу і т. ін.). Чи ж не казав ти мені, що злетіла корона злотиста з того чола з того часу, як я до роботи взялась, тихої, смірної (Л. Укр., I, 1951, 260).

СМИРНІСТЬ, ності, ж., рідко. Властивість за знач. смірний. Володимир Семенович був чудовий чоловік. Стільки смирності, двікатності.. я ще не стрічала у мужчини (Фр., IV, 1950, 373); Хоч нерадо, але все-таки мужика Броня свою смирність відстаивати набіг (Март., Тв., 1954, 444).

СМИРНІТИ, їю, їеш, недок. Ставати, робитися смирним. — Оленко, ось я тобі... Тікай-но зейди, — сварилась мати. Мала на хвилю смірніла, а потім.. знову бралає за сою (М. Ол., Леся, 1960, 52).

СМИРНІШАТИ, аю, аеш, недок. Ставати, робитися смірнішим (див. смірний). — Ти як дивишся за роботою? — Як можу, так і стараюся, — смірнішав й обмежується улесливою посмішкою полуплене обличчя приємного (Стельмах, I, 1962, 553).

СМИРНО. 1. Присл. до смірний. І знов похилилась голова униз смірно й ласкаво, мов голова ласкавого раба (Н.-Лев., II, 1956, 41); Багато з них думає, як оце Сташка: захопивши місце за верстатом, треба сидіти смірно, бо покірною поставою збудеш більше, ніж криком і кулаком (Вільде, Сестри..., 1958, 390); [М а т у ш к а

г у м е н я:] Краще зайди у церкву та богу помолися, а тоді й до мене зайдеш, коли хоч, та тихо та смирно побалакаєм (Мирний, V, 1955, 84).

2. у знач. виг., військ., заст. Струнко. — Смирно! — гриміє старшиєм, відчиняючи двері і вступаючи в залу (Гр., Без хліба, 1958, 27); [С т е п а н:] Смирно, товаришу боєць! Як стоїте перед старшим сержантом? (Корв., II, 1955, 85); Міліціонер, що прохидив якраз мимо, повернує до Тижка туго шю. — Ти чого зуби скалиш? Стояти смірно! (Тют., Впр, 1964, 360).

СМИРНОВА, й, ж., розм. Те саме, що смірнєння 2, 3. — А за її добрість, за її смирноту, покірність треба їй такого мужика, щоб їй був як отець (Кв.-Осв., II, 1956, 62).

СМИРЯТИ, їю, їеш, недок., **СМИРИТИ**, смірїю, смірїш, док., *перез.* 1. Силою примушувати коритися; придушувати (повстання, збройний опір і т. ін.).

2. Угамовувати, тамувати яке-небудь почуття, бажання і т. ін. [Г у р т пророк і в:] Дочка сіонська гордувала нами, за те її Вааліє син смириє (Л. Укр., II, 1951, 132); [Я р о с л а в:] Неправда! Не виганяєць він тепер, Бо често ємер за Русь на полі брані, Дял Києва смиривши гордий дух... (Коч., Песн, 1951, 107).

СМИРЯТИСЯ, їюся, їешся, недок., **СМИРИТИСЯ**, смірїрюся, смірїрешся, док. 1. Ставати смирним, покірним; коритися чий-небудь волі, впливу. [Є п и с к о п (підходить повагом з дальшого кутка до Нарталя):] Смирись, мій сину... (Л. Укр., II, 1951, 428); Кінь зробив великий стрибок... Прикоротив [Григорій Іванович] удечку. І кінь враз смириєся і став (Смолич, V, 1959, 700); // Підкоряється чий-небудь владі, силі і т. ін. Тут ще чуєш предвічний той голос, і клониться дух у покорі, й смирається бунт (Хотк., II, 1966, 408).

2. тільки недок. Пас. до смірять.

СМИСЛ, у, ч. 1. Уявлення про щось, поняття, розуміння чого-небудь. [О л е с я:] Такий тільки чоловік усюму дає інший смисл, і в те, що нам часто збачається вже мертвою, він вдюває дух животоворящий... (Кроп., II, 1958, 335); // Роль, важливість чого-небудь. Робітничча самостійність, вплив робітників на свою фракцію, розв'язування самими робітниками питань своєї партії — ось у чому великий історичний смисл того, що відбувається (Ленін, 23, 1972, 50); Глибокий політичний смисл полягає в тому, що «Русалка Дністровая» була книжкою, головиним героєм якої був народ (Рад. літ-во, I, 1957, 110).

2. Внутрішній зміст, суть чого-небудь; значення. І поезія, і звуки, і образи — все зрушувало, все розкривало ззований гарячий смисл і усміталось (Хотк., II, 1966, 119); Скільки краси в товаристві, в любові людини до людини! Скільки високого смислу в почутті рідності і дружби народів! (Довж., III, 1960, 70).

3. Мета, завдання, призначення чого-небудь. Ми не вкладаємо смислу нашого життя в саму працю, лише те, що ми за нашу працю одержимо (Коб., III, 1956, 103); Партія існує для народу, в служінні йому бачить смисл своєї діяльності (Програма КПРС, 1961, 122); // розм. Користь, вигода. — Чи в смисл приймати такі страждання за дурненький, малий факт, за факт одстажки якогось там жандара? (Хотк., I, 1966, 176); — А який, скажи мені, смисл у зустрічанні саме рослин різноманітних видів? — питає Жуков (Довж., I, 1958, 474).

СМИСЛОВИЙ, а, є. Стоє. до смислу (у 2 знач.). Коли якась дрібниця в картині написана недбало, вона може залишитися непожаченою, в плакаті є кожна деталь несе смислове навантаження, маючи інколи вирішальну роль для розкриття його змісту (Наука і культура..., 1971, 270); Певне значення в сучасній українській орфографії має також смисловий, або семантично-диференціюючий,

принцип письма (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 417); *Вставні слова у «Вершників» майже не вносять помітного смислового відтінку* (Мова і стиль «Вершників», 1955, 50).

△ **Смисловий наголос див. наголос.**

СМИЧЕЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до смичок¹. [Н а с т я:] *Оця ж скрипочка і світ мені замалітрила!.. Як поведеш.. смичечком по струнах, то ніби серце мені нібище перетнеш!* (Кроп., II, 1958, 40).

СМИЧКОВИЙ, а, в. I. Стос. до смичка (див. смичок¹). В малому містечку розвивалися смичкові тони скрипки в акомпанементом фортепіано (Кобр., Вибр., 1954, 207).

2. На якому грають смичком (про струнні інструменти). *Карпатська деревина незамінна при виготовленні смичкових і щипкових інструментів* (Рад. Укр., 5.I 1964, 1); // у знач. ім. смичкові, вих, мн. Музичні інструменти, на яких грають смичком. *Струнні інструменти України залежно від жанри гри на них класифікуються на щипкові (гусли, кобза, бандура, торбан).. та смичкові (гузок і скрипкова сім'я)* (Знавця., 7, 1971, 21); // *Признач. для виконання на таких інструментах. З першого погляду вражає незвичайне для нас явище — в'єднання в одному квартеті духової і смичкової груп* (Укр. муз. спадщ., 1940, 17).

СМИЧОК¹, чка, ч. Дерев'яна паличка з натягнутим уподовж пучком кіньского волосу; служить для видобування звуку на струнних музичних інструментах. *Висіла на стні заплена скрипка і смичок над люпнотроєм з розгорнутими нотами* (Л. Укр., III, 1952, 582); *Арсен повіє смичком по струнах. Полюлись звуки скрипки* (Дмит., Розлука, 1957, 92); *Образно. *Хтось невидимим смичком провів по символу піднебесці, по близк змарав, і вони забрили, як скрипка* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 8); *У порівн. [Х о т и н а:] *Як взяв [Роман] молоток у руку, то так він у нього і заходив по кувадлі [куваді], як смичок по скрипці!* (Кроп., II, 1958, 67).

СМИЧОК², чка, ч. Те саме, що смич¹. Собаки, напишеш води, лягли на моріжку.. Рудий козак злими очима глянув на зортіє, смичнув за смичок і поволих із до двору (Панч, Гомон. Україна, 1954, 23).

СМІЛИВЕЦЬ, вид, ч. Смілива людина. Жменька сміливця, оточена на висоті ворогами, відбивалася до останнього набою (Літ. газ., 2.III 1950, 4); — *Ну хто ж із вас полізе першим? — спитав Шумейко, розглядаючи прибуцят. Та сміливіця не виявилась* (Шняв, Баланда, 1957, 66).

СМІЛИВИЙ, а, в. 1. Який не знає страху, не боїться небезпек; відважний, хоробрий. *Неначе птахи чорні в гаї, Козацтво сміливе літає; Ніхто на світі не втечє!* (Шевч., I, 1951, 202); *Всім хотілося послужити чи хоч побачити сміливіх матросів, які перші у флоті підняли повстання* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 16); // у знач. ім. сміливий, вого, ч.; смілива, вої, ж. Людина, яка не знає страху, не боїться небезпек. *Сміливого і куля не бере* (Укр. присл., 1963, 326); *Защуміло село, як на! призер обджоли: сміливий і неспіливий збирався в кули, ежомили, радилась* (Мирний, I, 1949, 302); // Який виражає сміливість, відвагу, хоробрість. — *Через наші двері розбишака не простроне би ножа, — обізвався Настя сміливим голозом* (Н.-Лев., VII, 1966, 269); *Вигнався він — парубок на славу. Очі сміливі, чуб буйний та чорний, як ніч* (Мік., II, 1957, 76); // Який свідчить про відвагу, хоробрість. [П р и в і с а:] *Невже тобі неволя не обридла?* [Л і н ц я р:] *Обридла, тиж-то я її боюся і третє вже на неї не поважує знов сміливим та необачним вчинком* (Л. Укр., II, 1951, 215); *Керуючи п'ятьма арміями, він [маршал] за місяць удалим жанаєрами і сміливими операціями розбив Врангеля* (Ю. Янов., II, 1958, 236).

2. Який не боїться труднощів, невдач, перешкод; рішучий. *Це, певне, ретельний дослідник, новатор і сміливий експериментатор нашої соціалістичної науки* (Ле, Право.., 1957, 8); *В. І. Ленін підходить до марксизму як пронікалий, далекоглядний і сміливий творець* (Літ. Укр., 23.IV 1963, 1); // у знач. ім. сміливий, вого, ч.; смілива, вої, ж. Людина, яка не боїться труднощів, невдач, перешкод. *Не бієся нічого, нічого, нічого.. Широка дорога, дорога, дорога Відкрита для сміливих скріпок* (Мур., Піонер. слово, 1951, 42); // *Сповнений сміливості, відваги, дерзання. Серед «Тюремних сонетів» Франка, якими він кинує, між іншим, сміливий виклик офіційно прийнятій естетиці, .. є один, який особливо хочеться процитувати* (Рильський, IX, 1962, 35); *Наші смілі кроки в космосі, є підкоренні сил атомного ядра.. викликають подив і захоплення всього прогресивного людства* (Наука.., 4, 1963, 3); // *Який заціпає, поручує гострі, назірілі, болочі питання. Знов сідала [Маруся] на камінь, знов слугала сеобідницю, сміливих оповідань опришка* (Хотк., II, 1966, 80); *Тигий Тасьмин чув.. волеюбні розмови майбутніх декабристів, чув паки, беззастіжно сміливі слова поета* (Рильський, X, 1962, 26); // *Який містить у собі щось нове, своєрідне; незвичайний, нетрафаретний. Як гарно марилась на шкільній лаві, скільки робилося сміливих, але часом і недосажних проєктів!* (Коцюб., I, 1955, 222); *Ного [архітектор] будинки сміливі й прості і досі прикрашають наші міста* (Ю. Янов., II, 1958, 27); *Мічурін показав Камініну всі свої досягнення, всі зразки нових дерев, всі сміливі почи-вання* (Довж., I, 1958, 485).

3. Небезпакій, несоромливий у поводженні з іншими. *Соломля була така проворна та смілива, що нікого не минала своїм язиком* (Н.-Лев., VI, 1966, 304); *Вона була така гарна і така смілива, що в її присутності в Йоньки дубів язик* (Тют., Вир, 1964, 224).

4. Який різко виділяється серед інших. *Що то вже за молодича була красовиця!.. змалювати б таку та дивитись, не впускаючи з очей, та саможу всіматисся на ту красу сміливу та веселу* (Вовчок, I, 1955, 243).

СМІЛИВІСТЬ, вості, ж. 1. Властивість за знач. сміливий. *Боляся вороги руського навального нестрижого бою.. Сміливістю, хоробрістю, відвагою, безстрашним руського війська був знаменитий руський бій* (Хлявняк, Д. Галицький, 1958, 337); *Неуцільне прагнення вперед, сміливість думки, ясність перспективи, нетерпимість до косности, рутини — ось що характеризує діяльність ленінської партії* (Ком. Укр., 5, 1960, 45).

2. Смілива поведінка, рішучість у вчинках; хоробрість, відвага. *Вона не сподівалась од Мелашки такої сміливості й спочатку не знала, що казати* (Н.-Лев., II, 1956, 358); *Сміливість і буйність — то були ознаки характеру Олексі* (Хотк., Довбуш, 1965, 131); *Аж от поїзд рушає далі. Не здохали його айдамаки.. Не вистачило сміливості* (Довж., I, 1958, 38).

Брати [на себе] сміливості див. брати; **Додавати** (додати, надавати, надати) сміливості — робити сміливими. *Ваше сплечуття моїм замірам і обіцянкам надіслати дещо додають мені сміливості* (Коцюб., III, 1956, 242); *Надворі стало зовсім поночі. Темрява додає бідній Василю сміливості* (Н.-Лев., II, 1956, 84); *Моє жогання надає йому сміливості* (Ю. Янов., II, 1958, 22); **Мати** сміливість — бути сміливим; осмілюватися зроби́ти що-небудь. — *Вліз у сім'ю, взяв чужу жінку.. Май же сміливість чесно покатуватися* (Коцюб., I, 1955, 408); — *Моя сміливість в куркулями гуляти, май тепер сміливість подивитись людям у очі* (Стельмах, II, 1962, 377); **Набратися** (набратіся) сміливості — ставати сміливішим. *Завчя набрався сміливості та й каже:*

«Ще одкоши живу в цьому лісі, нікто передо мною шапки не здімає» (Н.-Лев., III, 1956, 292).

СМІЛИВІШАТИ, аю, аеш, недок. Робитися, ставати сміливішим (див. сміливий). — *Говорить зі мною, як із простим.* — *Які ви добрі, .. Степане Васильовичу. Ви мене й додому доведете?* — *сміливішає Василюк* (Стельмах, I, 1962, 584); *Стрільби не чути. Бійці сміливішають; видно, як то тут, то там вигулакне котрийсь з окопу* (Гончар, Лядина..., 1960, 109).

СМІЛИВО, присл. 1. Присл. до сміливий. З юрми вишню якийсь оградний чоловік, сміливо підступивсь до нас (Кочоб., I, 1955, 258); *Тимко сміливо відкрив двері. У місячній сльоті кроків за два від порога стояв якийсь чоловік* (Тют., Впр, 1964, 268); *Молодь сміливо виступає за нові прогресивні методи роботи, домагається значного підвищення продуктивності праці, зниження собівартості продукції* (Хлібороб Укр., 6, 1966, 8); *Нікто до Т. Г. Шевченка так сміливо і щиро не показує в мистецтві життя казаків* (Вітч., 3, 1968, 155).

2. Без зусиль; легко, вільно. *Якесь здоровецьке вікно сіріє; таке здорове, що в його чоловік сміливо увійшов би, не ступивши голови* (Н.-Лев., VI, 1966, 96); // *З повним правом. Несподів цей Я можу сміливо назвати чудесним* (Рильський, III, 1961, 222); *Цю смолу тут-таки варили в казані два запарожці, яких сміливо можна було вагати за чортів* (Довж., I, 1958, 227).

СМІЛИЙ, а, е. Те саме, що сміливий. *Ті пішли за ним, розмовляючи за Колісника, що який-то він сміливий та водатий* (Мирний, III, 1954, 274); — *Хороші слова: смілого куля боїться, смілого штик не бере* (Збан., Ліс. красува, 1955, 121); *Річ старого звеселила збори, всі побачили смілу вдачу — правду в очі різел* (Горд., II, 1959, 270); [Мордовець:] *Ти до мене в упередженніях підходиш, і смілий, благородний вчинок мій — тобі байдуужий і чужий...* (Тич., I, 1957, 297); *Молодий лікар ішов на смілий і ризикований експеримент* (Дмит., Наречена, 1959, 139); *Він знав, що частка і його труда у наших смілих, огнених будовах* (Рильський, II, 1960, 109); *Лєнінізм — це думка сміла, це партія нашої мови* (Укр. присл., 1955, 331); *Сміле слово — то наші гармати, Смілі вчинки — то наші мечі* (Граб., I, 1959, 394); *Увійшла [бабуся], тизенько ступаючи, вклонилась пані та й питає: — А що вам треба, пане? Пані аж з місяця вбралась, що стара така сміла* (Вовчок, I, 1955, 122).

СМІЛИСТЬ, лості, ж. 1. Властивість за знач. сміливий. [Милевський:] *Перший раз бачу у молодій дівчині таку сміливість думки!* (Л. Укр., II, 1951, 23).

2. Те саме, що сміливість 2. *Гріаний крик боярина абудив і в Максима його звичайну сміливість і рішучість* (Фр., VI, 1951, 31); *Віддавна смілості й одвазі Шумить по веселити хвала* (Рильський, II, 1960, 296).

Брати (на себе) сміливість — те саме, що **Брати (на себе) сміливість** (див. брати); **Мати сміливість** — те саме, що **Мати сміливість** (див. сміливість). — *Мамко, розповій я вам пошею.* — *Яку, синку?* — *Таку, що йдуть до царя сватати мені дітку.* — *Мати перелакалася, бо не мала смілості, але таки пішла* (Калитв, Закарп. казки, 1955, 32); **Набиратися (набратися) смілості** — те саме, що **Набиратися (набратися) сміливості** (див. сміливість). — *Смілості, бачили, набрались...* *Що ж? Дожунались, дозрались...* (Рильський, I, 1960, 319).

СМІЛИТИ, ію, ієш, недок., рідко. Робитися, ставати смілим.

СМІЛИШАТИ, аю, аеш, недок. Робитися, ставати смілішим (див. смілий). — *Нічого, люди добрі, Ликсандр не знає...* — *смілишає вєдоком* (Стельмах, I, 1962, 364).

СМІЛКА¹, и, ж. Пестл. до смолі.

СМІЛКА², и, ж. (*Silene L.*). Трав'яниста рослина родни гвоздичкових з яскраво-червоними квітками і в

клейким угорі стеблом. *Уся зелена степова скатерть.. була ніби ваткана квітками: червоними купами смілки, синіми дзвониками, жовтими степовими тюльпанами* (Н.-Лев., I, 1956, 408); *П'яним духом дише деревий, озивається святим куреєм смілка* (Вас. I, 1959, 330).

СМІЛКО, присл., діал. Сміливо. *Так не смілко береться* (Сл. Гр.).

Не смілко кому — страшно кому-небудь. *Не смілко було йому з таким лицем [з такою особою] просто розговорювати [розмовляти]* (Кв.-Осв., II, 1956, 317).

СМІЛО, присл. 1. Присл. до смілий. — *Се я, пакотиче, кажу, — сміло виступила вперед ще молода молодича* (Мирний, III, 1954, 308); *Коли ревав кругом гармати, ішов він сміло на багнет* (Сос., II, 1958, 371).

2. Те саме, що сміливо 2. *В нашому дворі стоїть старий-престарий пенюк. Широкий — на ньому сміло можна сісти двох* (М. Ол., Чусеш., 1959, 79).

СМІЛЯК, а, ч., рідко. Те саме, що сміливець. [Шевченко:] *Радий був мою найблишу шану Віддати тому, хто в лавах декабристів, Хто в лавах перших руських сміляків За правду і за волю стаяв підняв* (Коч., III, 1956, 129); *Відчинилася кріпосна брама і прийшла сміляків, яких переслідували, прокинувшись, вапорожці* (Довж., I, 1958, 246).

СМІЛЯНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що смоляний. *Хлопчаки запалили смілянну лучину у виплетеній з дроту сітці* (Стельмах, I, 1962, 434); *Горнець котлової доганяє, а обов сміляні* (Номис, 1864, № 8006); *Хвилястий чорний чуб спадає на високий прямий лоб. З-під сміляних брів усмітаються веселі очі* (Стельмах, II, 1962, 388).

СМІЛЬЧАК, а, ч. Те саме, що сміливець. *План [нападу] Бурунди був .. дуже розумний, і Бурунда був єдикий смільчак до виконання свого плану* (Фр., VI, 1951, 71); *В шаленому темні, відстрелюючись і маневруючи, Калюжий із своєю четвіркою смільчаків наблизився до бляндажів* (Ле, Мої листи, 1945, 101).

СМІТИ, смію, смієш, недок. 1. Насмілюватися, наважуватися робити або казати що-небудь, осмілюватися. — *Одна робити все сміліше — І пошею, і напише.. Друга рада б, та не сміє, Мос соромиться, не сміє, Мабуть, їй судилося так* (Гл., Вибр., 1951, 230); *Вона при матері не сміла змагатися з сестрою, бо знала, що мати завжди стане в обороні Софії* (Л. Укр., III, 1952, 505); [Сербин:] *Не було ще чоловіка на світі, щоб сміє мене вразити і щоб даром пройшло йому сев* (Вас., III, 1960, 23); *Саянка любила брата з ревностю ведмедичі. Кожному, хто сміє його ображати, вона ладна була перервати горлянку* (Тют., Впр, 1964, 154).

Не смій (не смієте) — уживається як форма категоричної заборони робити що-небудь. — *Доки не здаси всіх екзаменів, з двору виводити [мотоцикл] не смій!* (Гончар, Тронка, 1963, 101); *Кинулись партизани до Хусякова. Наперейми їм Глушак. — Смійте! Смійте! Не смійте стріляти!* (Довж., I, 1958, 122); *Не сміти дихнути* — те саме, що *Не [наважуватися] дихнути* (див. дихнути). *Наш дім поставлений в куточку затишеному: Ні Австр, ні Апельют не рушать мого дому; Фавоній і Борей дихнуть не сміють там* (Зерв, Вибр., 1966, 204); **Смію думати (завітати і т. ін.)** — уживається як звичлива форма ствердження або запитання. — *Я смію думати, що не буду для вашої дочки ні варваром, ні тираном, ні деспотом* (Н.-Лев., VI, 1966, 54); [Антоп:] *о (стає на порозі і здивовано оглядає кату): Маєстре хвалений! Смію запитати, ви певні в тім, що се його домієка?* (Л. Укр., III, 1952, 111); *Як ти смієш (він сміє, ви смієте, вони сміють, ти смів, він смів і т. ін.)?* — уживається для вираження обурення чийсь словами, діями, вчинками. — *Як ти смієш таке говорити на свою матір?* — *суворо крикнув Кайдаш*

(Н.-Лев., II, 1956, 299); — Як ти зміла являтися у мою хату, коли в мене чужий чоловік є? — аж скрепоче, аж ногами тупоче та сичить Кирило Іванович (Мирний, I, 1954, 158); — Що ти за птиця? Ти — Яєня! Як зміло ти мене питати? (Гл., Вибр., 1951, 40); Левою нараз рвонуся, мов струна, кинуся до неї, схопив руками. — Як ти змілет! — крикнула вона, висланувши в обійми (Цюпа, Наустріч..., 1958, 69); Дочка круела відміниця, грає на інструменті, — та як вони зміють її не прийняти? (Гончар, Тронка, 1963, 162).

2. *перев. із запереч. н. е.* Мати право на що-небудь. *Собіа Петрієна отямилася скоро.* — Аркадій! Ти збожеволів! Ти не змієш оддавати землі (Копюб., II, 1955, 391); *Нас не лякає бомб виття, Бо ми ж усі — солдати, І зброї в битві за життя Не зміємо складати* (Перв., II, 1958, 250).

3. *Бути в змозі робити що-небудь. Наша радянська дійсність створює ґрунт для відродження людської особи в усіх її поєноті і цілності — зміти неможливе, творити корисне і праве* (Рад. літ-во, 4, 1967, 62); // *Бути здатним; могли.* — Як мені доведеться губернатора обчїм прохати, то я не знатиму, як перед ним і стояти? Владу та не змітиму й устати! (Кв.-Осн., II, 1956, 283).

СМІТІНА, я, ж. Частина сміття. * *Образно.* *Понюхала [Екбаль-танем] білила і вернула перекупці, коротко мовчиши: «Не треба».* — І певне, що не треба! — несподівано палко підхопила перекупка, — пробач смітїні в-нід твоего порога! Я ж і сама бачу, що ти й так білиша від лілеї (Л. Укр., III, 1952, 714).

СМІТІНКА, я, ж. Зменш.-пестл. до смітїна. *Носком ваянка накаваєш [Яків] відірвати від підлоги якусь смітинку* (Збав., Ліс. красуня, 1955, 21); *Атаманчук помовчав, а заклопотаним виглядом зглянув смітинку в настільного скла* (Ряб., Жайворонки, 1957, 93).

СМІТІСЬКО, а, с., розм. Те саме, що смітїнік. * *У порівн. Перед чималою, брудною кам'яницею, на тісному та брудному дворі, що видавався, наче смітїсько, стояв великий гурт людей* (Л. Укр., III, 1952, 555).

СМІТІТИ, смічу, смітиш, недох. 1. Розкидати або губити сміття; насмічувати. [М а р у с я (зупинилася проти Микити і з жартом говорить):] *А ти, парубче, не зміти по хаті* (Кроп., I, 1958, 71); [О н у к а (золосніше):] *Я питаю, що це тут змітять та сіє завжди бур'яни?* (Вас., III, 1960, 263).

2. *перен., розм.* Бути нестриманим у словах, у вияві своїх почуттів і т. ін. *Дюрант вирішив чекати і слухати. Може, серед тих слів, якими так смітиє Коліна, випадє вигребти йому вервину* (Рибак, Час..., 1960, 601).

СМІТІНИЙ, а, б, розм. 1. Стос. до сміття. *Смітїна купа*.

2. Який, ростучи у великій кількості, засмічує, глушать культурні рослини, посіви. *Обробіток деревни в оборотом пласта дозволяє, крім усього іншого, очищати посієв костриці лучної від смітного малопоживного різнотрава'я* (Хлібороб Укр., 5, 1969, 14).

Смітїна риба — дрібна малоцінна риба. *У ставах району [Димерського на Київщині] є чимало смітїної риби — карася, пічкара, в'юна* (Колг. Укр., 2, 1961, 28).

СМІТІНИК, смітинка, ч. Місце, куди скедають, ввозять сміття, непотріб; вваляще. *Вдень лазила [вдова] на смітинках, Черепки збирала, Примовляла, що синові Гостинця ховала* (Шевч., I, 1963, 233); *Хлопчик лишився круглим сиротою. Ріс де довелось і як довелось. Іє покидьки, підібрані на смітинках* (Ткач, Арена, 1960, 65); *Малесеньке подвір'я, з трьох боків обмежене низькими, обдряпаними будинками..., виглядало*

радше як огидливий смітник, ніж як подвір'я (Фр., IV, 1950, 201); // *перен.* Засмічене місце. *Кругом хат скрізь смітник, скрізь грязь, купки гною* (Н.-Лев., I, 1956, 50); *Я не люблю, коли на будівельному майданчику базар і смітник* (Кучер, Дорога..., 1958, 44); // *перен., зневажл.* Місце вигнання зрадників Батьківщини, де вони, живлячись подачками місцевої буржуазії, не приймають ворожій діяльності проти свого народу. *Пому лизали чоботи і здмухували пушинку, — це робили його ж солді, привезені окупантом в обози, розшукані по європейських смітинках* (Ю. Янов., II, 1954, 21); *Були й цей же збрід промажних, Були так, що ледве отік, Що на смітник буржуазний Ледве ноги доволік* (С. Ол., Вибр., 1959, 373).

◇ **Викидати (викинути) на смітїнік історії** кого, що — визнавати, вважати кого-, що-небудь скомпрометованим, політично неспроможним, таким, що вичерпав себе. *Життя викинуло їх [фашистів] з усіма розбійницькими атрибутами на смітїнік історії. Слава героїв, що відстоювали і визволяли рідну землю, живе і житиме у віках* (Рад. Укр., 10.IV 1964, 3); *Історія працює на соціалізм. Не за горами той час, коли людство покінчить з капіталізмом і викине його на смітїнік історії* (Нар. тв. та етн., 2, 1961, 6); **Викидати (викинути, повкидати і т. ін.) на смітїнік** кого, що — визнавати, вважати кого-, що-небудь непотрібним, некорисним, не вартим уваги. — *Тобі жінка була любя, поки робила, а як занедужала, то й на смітїнік здатен викинути* (Л. Янов., I, 1959, 55); *Є така частина критиків, яка з оготою позикадала б свої твори на смітїнік, а їх автора — вишнула б з літературних лав, щоб і пам'яті не лишилось про його* (Вас., IV, 1960, 56); — *Вона зрозуміє, нарешті, підлість свого недавнього божка і викине його на смітїнік* (Гнищків, Чорне озеро, 1961, 344).

СМІТІНІКОВИЙ, а, е. 1. Прікм. до смітїнік; // *Признач. для сміття. Смітїниковий лщик*.

2. Який засмічує, заглушає культурні рослини, посіви. *Смітїникова рослинність; // Який виріс на смітїнику. Хіба своє ка' ми не сієм так само уперто, як смітїниковий бур'ял насієш?* (Копюб., II, 1955, 256).

СМІТІНИЦЯ, і, ж., діал. Смітїнка.
СМІТІНИЧОК, смітїничка, ч. Зменш.-пестл. до смітїнік. *Літали вони [горобці], гралися, по смітїничку громадили та й знайшли три конопляні зернятка* (Л. Укр., III, 1952, 480); * *Образно.* *О зоре ясна моя, Ведеш мене з тюрми, з неволі, Якраз на смітїничок Миколи* (Шевч., II, 1963, 297).

СМІТІТС... Перша частина складних слів, що відповідає слову сміття у 1 знач., напр.: сміттезб і р а д ь а л ь н и й, сміттезбірник, сміттесп а л ь в а л ь н и й, сміттесп а л ь в а н ь і т. ін.

СМІТІТСВИЙ, а, е. Прікм. до сміття у 1 знач. 2. *Сміттево купа; // Признач. для сміття (у 1 знач.). Сміттево відро*.

СМІТТЕПРОВІД, вбду, ч. Вертикальний канал у стіні будинку, що ним видаляють на нижній поверх щ в підвал у центральній сміттезбірник побутове сміття з квартир багатоповерхових будинків. *Багатоповерхові будинки обладнуються сміттепроводами*.

СМІТТЯ, сміття, с. 1. Дрібні, перев. сухі покидьки. *Найстарша Паяльникова дочка, Василина, обмітала коли порога сміття* (Н.-Лев., II, 1956, 29); *З дверей прищепення прибиравлиця виносить урну із сміттям* (Голдовко, I, 1957, 477); *Вітерець крутить по подвір'ї сміття й папірці* (Ю. Янов., II, 1958, 234); * *У порівн.* — *Зараз же перебирайся в село! Не переберешся — завтра розкидаю, мов сміття, і твою хату!* — *Не дїждешся, пані!* (Стельмах, I, 1962, 421).

◇ **Вибісити** (внести) **сміття** з хати *див.* **ввибісити**; Не **валіється** на **смітті** *див.* **валіється**; **Носіти** (повести) **сміття** під хату: а) те саме, що **Вибісити** (внести) **сміття** з хати (*див.* **ввибісити**). Не **носи** **сміття** під чужу хату (Укр. присл., 1955, 167); б) про зло, заповідяне замість вдячності за зроблене добро; Як **сміття** — дуже багато, безліч. — *Годинники у них, як сміття* (Гончар, III, 1959, 295).

2. *перек., розм.* Те, що не має значення, цінності і т. ін.; що-небудь зайве, непотрібне. — *Лєно, сміття — зневажливо буркує Лімбах, відкладаючи книжку, якої заголовок, очевидно, не зміг прочитати* (Фр., IV, 1950, 244); *Розуміння високого обов'язку перед народом зобов'язує літераторів вести боротьбу проти..* *вкрителень і вясмієння рідної мови совєтським сміттям* (Рад. літ-во, 12, 1967, 51); *У порівн. Чи *вартий той людського слова, хто відкидає, як сміття, Діла Веласкеса й Серова, Матейка й Рєпіна життя?* (Рильський, III, 1961, 247).

3. *лайл.* Людина, яка здійснює ганебні, підлі, мерзенні вчинки. *Кинуєся нам до пані і насилу одірвав її від Хрєсті. — Вона... вона... — пручаючись у руках у пана, зупала пані... — Погані! сміття!* (Мирний, III, 1954, 253); — *Хіба це чесний пролетарій? Це блазень, якого можна купити й продати... Це покидьок, сміття!* (Шиплв, Балада, 1957, 122); *Народ одностайно зиріше вжестити оунієське сміття з нашої віальної української землі, щоб не плювало воно наших днів, не затмарювало радості нашого щасливого життя* (Мельн., Коля кров., 1960, 138).

СМІТТЯР, а, ч. Той, хто займається прибиранням та вивезенням сміття.

СМІТТЯРКА, в, ж. Жін. до **сміттяр**.

СМІТТЯЧКО, а, с. Пестл. до **сміття** 1. *Гребе коцька на сміттячку, Курчаток сликває* (Г.-Арт., Байки., 1958, 170); *Біля крамнички ось, де продають хрєстички, книжечки, іконки, чернець один сміттячко замітає мітлою* (Тєсл., 3 книги життя, 1949, 142).

СМІХ, у, ч. 1. Переривчасті, характерні звуки, які утворюються короткими видихальними рухами як вияв радості, задоволення, нервового збудження і т. ін. — *Тей голос, тей сміх я слушає би цілий він, та й то, здається, не наслукаєся б, — сказав Рожан* (Н.-Лєв., VI, 1966, 316); *Діччата наближалися, і все ясніше та голосніше чулися їхні голоси та сміх* (Тют., Впр, 1964, 12); *Лунає з вулиці дитячий сміх* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 141); **Образно. Яке сьогодні блакитне небо, яке високе і чисте! А золотий сміх сонця!* (Коцюб., II, 1955, 185); *У порівн. *На жулаз нешвидкий Вона верталас із ясного саду, Ясна, як сад, і радісна, як сміх* (Рильський, I, 1960, 184); // *тільки ми. Веселі розмови, розваги і т. ін. Еней по частю без поміж Вдаєвся в карти, ігри, сміхи, А о Юноні і забує* (Котл., I, 1952, 175); *На панцині не робила, як друзі, а більше бавилась — заводила сміхи та реготи* (Мирний, IV, 1955, 33); // *перев. мн.* Насмішки, глузування. *Буде тобі, титарієно! Заплачеш, небого, За ті сміхи!* (Шєвч., II, 1963, 99).

Без сміху — не сміючись, серйозно. *З ним був такий випадок, якого без сміху він не може тепер згадати* (Коцюб., II, 1955, 427); *На нього [обер-майстра] без сміху не можна дивитись: на ногах якісь ботфорти петровських часів, на голові величезний кристалитий капелюх* (Гончар, Маша., 1959, 27); *Гомерічний сміх див. гомерічний; Зараді* (задля, для) **сміху** — заради жарту, щоб посміятися. *Фотографія Тимка. Ходив із хлопцями на ярмарок у Зільків та й «знаєся» заради сміху* (Тют., Впр, 1964, 455); *О. Хведор був веселий, реготун.. Його повні червоні уста, здається, були зроду складені задля*

сміху (Н.-Лєв., I, 1956, 116); *Стигне ровчин, став, мов дуб, поки доставляють його.. Хоч бери та воєнище розоводь на мисоті і розітрівай ровчин. Але ж то хіба для сміху* (М. Ю. Тарп., День., 1963, 347); *З сміхом — сміючись. І хоча й би ти в душі Злюка.. сердитий, Та на личенько мов з сміхом, весело зирки ти* (Крм., Вибр., 1965, 100); *З сміхом обганяють його веселі юрби молоді, попадаються навустріч закозані пари* (Головко, I, 1957, 485).

◇ **Брати** на **сміх** *див.* **брати**; **Заводити сміхи** та **реготи див. рєгит**; **Заливатися** (залитися) **від** (од) **сміху**; **Заливатися** (залитися) **сміхом** — вестримно сміятися. *Обидві удовиці реготались, аж заливались од сміху. Насміявшись волюю, Хрєстина попроцалась з зазайкою й вишила* (Н.-Лєв., VI, 1966, 33); *Тимко, забившись під кону, заливається від сміху, дивлячись, як Марка осатаніло вистрибує на одній нозі* (Тют., Впр, 1964, 274); — *Я ось, дячку... осьдечки! — заливаючись сміхом, обізвася Карпо, опинившись вразу на другім боці* (Мирний, I, 1954, 273); *Не стримаєся й Прудивус, залився сміхом... а від того сміху.. глядачам ставало там ще смішніше* (Льч., Козацьк. роду., 1958, 214); **Залюгатися** (залюгтися) **від** (од) **сміху**; **Залюгатися** (залюгтися) **сміхом** *див.* **залюгатися**; **Захлинатися** (захлинутися) **сміхом** (**від сміху**) *див.* **захлинутися**; **Заходитися** (зайтися) **сміхом** *див.* **заходитися** 2; **Качатися** **від** (зі) **сміху** *див.* **качатися**; **Кідає** (кідало, кйвуло) **в сміх** *див.* **кідати**; **Кишки рвати** (порвати і т. ін.) **зі** (зо, від) **сміху** *див.* **кішка**; **Курці** на **сміх** *див.* **курка**; **Курям** на **сміх** *див.* **курі**; **Лопнути** **від сміху** — дуже сміятися; **Лускати** **зі** (зо) **сміху** *див.* **лускати**; **Людям** на **сміх** *див.* **люди**; **Лягати** **від** (од, зо) **сміху** *див.* **лягати**; [Мало не] **підати** **зі сміху** *див.* **підати**; **Наробити собі сміху**; **Подати себе на сміх** — виставити себе у смішному вигляді. — *Той [грішник] дума, що вже він меделан, та й силкується гавкати і щоб то і товсто, і страшно, так тільки сміху собі наробити* (Кв.-Осн., II, 1956, 248); *Прохор Осацєнко був козак не з величизни; щира душа, себе на сміх не подасть* (П. Куліш, Вибр., 1969, 264); **На сміх**: а) заради жарту. — *Поміняйте ж! мнюю своєю одежу. А дід мав подерту одежу, каже: — Хаюче, говорши зі мнюю на сміх.. — Не на сміх я з вами говорю... справді хочу мінятися* (Казки Буковини., 1968, 175); *Вертевіці на сміх назвали село Вербовочкою, хоч у йому [вньому] не було вербової й вліки* (Н.-Лєв., II, 1956, 240); б) для насмішки, для посміху. *Бодай же вас, цюкотузи, Та злидні побили, Як ту матір, що вам на сміх Сина породила* (Шєвч., I, 1963, 23); — *Тоді на тобі один рядок, бо ти два не годна знати... — і дав [Андрій] Химі один рядок, на сміх усім заробітчанах, мов неповноліткій* (Кач., II, 1958, 9); *Не до сміху (сміхів) кому — у когось немає бажання, причин і т. ін. веселитися, сміятися. Забродчки жартували, сміялись, а Миколі було не до сміху, не до жарти* (Н.-Лєв., II, 1956, 231); *Хлопці щиро сміються, тільки Віталюкові, здається, не до сміху* (Гончар, Тровка, 1963, 159); — *Ти й зараз прийшов посміятися з старого батька. А я вже вбився в літа, мені не до сміхів* (Зарєб., Спека, 1961, 333); **Піднімати** (підіймати, здіймати, знімати і т. ін.) **на сміх** **кого**, **що** — те саме, що **Брати** на **сміх** (*див.* **брати**). *Гомонили стига чоловіки; і було знати по їх очам, що вони піднімали на сміх це жіноче свято* (Н.-Лєв., VI, 1966, 370); *Ніколи не підіймай на сміх бідного чоловіка* (Фр., IV, 1950, 66); *Краще б оця малєнька дівчина потягла його за чуба* (Ав. Янов., II, 1954, 133); — *До якого заводу? — питаєте. І тут вас знімають на сміх. Невже ви не знаєте, що в Косопілі є цукровоий*

завод? (Зар., На. світі, 1967, 13); Побирати на сміх *днє*. побирати; Подаватися сміхом *днє*. подаватися; Помирати (помірати) зб сміху *днє*. помирати; Сміх берє *днє*. брати; Сміх напав на кого — комуся захотілося сміятися. *Напав на мене якийсь сміх* (Н.-Лев., III, 1956, 273); Сміхи справляти *днє*. справляти; Сміх розбирає кого — те саме, що Сміх берє (*днє*. брати). *Макар Іванович бігав по хаті... а Хо не може далі витримати... Його розбира такий сміх, що аж кольки під зрудьми спирають* (Кожоб., I, 1955, 168); *Ти чого вибляюши зуби? — адивувався батько. — Во є що вибляюати, — ще більше розбирав мене сміх* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 19); Сміху з себе паробити — вислати себе у смішному вигляді. *Не поженитися ні трази, а сміху з себе паробие* (Кв.-Осн., II, 1956, 315); Сміх узяв *днє*. узяти; Спінняти (спиніати, зупиняти) сміх *днє*. спінняти, зупиняти; [Так і (мало не)] покотитися [побокотом] зі сміху (від сміху) *днє*. покотитися; Троби не упати зі (зо) сміху — сміятися до нестями, до знемоги, реготати, згинаючись до землі. — *Та се, — бий тебе сила божа! — Бородай син, — скриньку одиш з москале і трази не упав зо сміху* (Мирний, I, 1954, 259); Узяти на сміх *днє*. узяти; У сміх хто — хто-небудь почав сміятися. *Ми знаю у сміх: — То се такі післи! ..? — Вони питають: «А які?»* (Л. Укр., I, 1951, 406); Хоч би (хоча б, хоть би, коли б) на сміх; І (ї) на сміх — уживається при вказівці на найменшу міру у здійсненні, виявленні і т. ін. якоїсь дії. *Хоч би ні сміх де могла О давній дівні говорила* (Шевч., II, 1963, 65); *Чи ви живі, чи пожирали; чи я діждусь коли, чи ні, Щоб клатки часом переслали Паперу братнього жени? Проза, молю... Що більше відю? Хоча б хто на сміх написав...* (Грб., I, 1959, 340); *Коли б тобі на сміх було де видно свічку. А бо в селі де на опічку Мачива каганець* (Г.-Арт., Байки..., 1958, 49); *Нема й на сміх* (Укр., присл., 1963, 16); *Як на сміх — ніби навмисне. Як на сміх, плуг нахилець вискочив з борозни і на горі Андрієві опишує зерку, на ріллі* (Д. Бедзик, Студ. Воли, 1959, 16); *І у землякхат, як на сміх, Голодний плач дітей блідих Нас зустрічає докором вічним...* (Сос., I, 1957, 465).

2. у знач. присудк. сл. Про те, що здатне розсміятися, викликати подив. *Чужа біда Панькові — сміх; Своя ж і стид, і срам, і еріх* (Бор., Тв., 1957, 156); *Який же там король стає Жабам у пригоді? Такий король, що сміх та й гоот* (Гл., Вибр., 1951, 122); *В Москві великий без адреси Когось шукати — просто сміх* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 57).

◇ [1] сміх і гріє (і гріх, і плач, і сльози) — про те, що одночасно і смішне і сумне. — *Сестра каже, що Муся теж вважала крутити ножами блюдечка, викликаючи дуріє і просячи з них поради... — І сміх і горе, — після науки промовила Ляля* (Гончар, IV, 1960, 74); *І сміх і еріх було дивитися на цю недоладну постать, натоптану глобою і болем* (Стельмах, II, 1962, 89); *Тіль[хи] де-де праваславні! По улах стогаєли Та, стознучи, за батюшку господа благаєли. Сміх і сльоза!* (Шевч., I, 1963, 245); [1] сміх і ліхо *днє*. ліхо².

3. Виставляння когось, чого-небудь у смішвому вигляді; висміювання. Сміх — ось що було, за визначенням сажого Гоголя, благородною особою в його «Ревізорі». Цей сміх потряс царську Росію (Рильський, III, 1955, 217).

Стати сміхом — стати предметом насмішок. *Хто кого перемаже... Або вони [сусіди] мене, або я їх! Як вони мене, то я сміхом стану в селі!* (Март., Тв., 1954, 206).

СМІХА, невідм., ч., розм. Про те, що здатне розсміятися, викликати подив. — *Чи не сміха? Як йому заклали ріпники, так усе доразу в ним сталося!* (Фр.,

IV, 1950, 21); — *А тіба коля 'погано буде купити? ..І стодолу поставити... Не гіршу від Косованової? Ну та й заздирці буде, сміха!* (Мур., Бук. повість, 1959, 49).

СМІХОВАНЕЦЬ, вця, ч., розм. 1. Те саме, що сміхун. — *Цить, дурню! — кричали до нього сміхованці-хлопці, що, почувши стук, засіли були за дверима і зробили Грицеві таку несподіванку* (Фр., II, 1950, 57); *Ми вдвоємо, що не віримо. Приповідам услямо. А один... такий сміхованець, та дотинає мужикові до жового* (Март., Тв., 1954, 203).

2. Посміховище, сміховище (у 1 знач.). *Лемківський [з повісті Неуча-Левичького «Причепи, картини з життя Волянської України»] упав до крайнього краю, втратив пошану до жінок... та не маючи сили розійтися з нею, ані взяти її в руки, стає за свої різкі виступи сміхованцем задля неї* (Драг., I, 1970, 283).

СМІХОВИНА, овини, ж., розм. Щось смішне. *Уд зареготалися, почувши про таку сміховину* (Гр., Без хліба, 1958, 20).

СМІХОВИНКА, и, ж., розм. Коротка, смішна, цікава розповідь. *Сам Антонас розказує сміховинки, реготаясь з усміа, піднісуєся* (Ірчан, II, 1958, 297); *Мені пригадується сміховинка про діда і хлопців, які підсадили його на коня...* (Літ. Укр., 22.I 1963, 3); // *Ввагадка, вимисел. Найвеселіший народ коняри... І хто найбільше співаочок знає — вони. Ще не видно стада, а вже чути вигалайкування [голосні розмови] — то знай, що коні жемуть. Та все з жартом, із сміховинкою* (Хотк., Довбуш, 1965, 88).

СМІХОВИННИЙ, а, е. 1. Сповнений сміхом, жартам, гумором. *Юрко співає в товаришами сміховинку пісню; співаючи, ступали вояки в лад кулаками по столу* (П. Куліш, Вибр., 1969, 302); *Задали жінки Савчину пісню, і його веселі приказки, і оте: «доброро здорова, п'ючи», і його сміховинні побажання* (Д. Бедзик, Дніпро..., 1951, 101).

2. Який не можна сприймати серйозно. *Варто з'ясувати Езеліні те прикре і сміховинне непорозуміння в Мариню: неже вона могла заідоарити якусь інтимність?* (Рибак, Помилка..., 1956, 161); // *Який може викликати сміх, справляє смішне враження. Сміховинними здаються... дореволюційні тиражі книг і газет* (Веч. Київ, 29.II 1964, 3).

СМІХОВИННИСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до сміховинний. *Руки, готові повиснути на шії партнера, повисли в повітрі. А відчуючи сміховинність такої пози, жінка пройнялася жовчною глобою* (Лє, Мої листи, 1945, 12); — *Пане Горн, чому на перше читання п'єси прийшли люди, які нічого спільного не мають в театрі? — .. Вони й зараз вважаються видатними театральними діячами в нашому місті, — відповів Горн, сам добре розуміючи сміховинність своєї відповіді* (Собко, Запорук..., 1952, 191); *Передова російська і українська комедія ніколи не знижувалась до легкої роважливості, сміховинності, а завжди підносила важливі питання суспільного життя* (Укр. літ., 9, 1957, 93).

СМІХОВИННО. Присл. до сміховинний. *Світлана, спочатку кидуєся танцювати, сміховинно, мов журалик, викидаючи і згинаючи коліна* (Збав., Тазмвнця..., 1971, 342); *Мокрський трази подумав, шепчучи про себе ті ж слова, від чого товстіть його губи сміховинно ворухлися і викликали веселість у обох учнів* (Лє, Хмельницький, I, 1957, 117); *У середині минулого століття молодий прийшов на стадіон. Перший світовий рекорд був сміховинно малий — 24,5 метра* (Наука..., 7, 1967, 56).

СМІХОВИСЬКО, а, с. 1. Те саме, що сміховище. *Чудовисько, сміховисько... [мене] осмішило* (Коломийки, 1969, 106); [Н а с т я:] *Сміховисько! ..Сестра у третій*

за чиновником!.. А тут рідний син жениться на дочці чабана, на обібранці! (Кроп., II, 1958, 61).

2. Глум, варуга, посміх. — *Не себа — сміховисько.. Пляма на пляму лізе... — Не моя вина, тут Фокій бродив... — усміхається Роман (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 164).*

На сміхвінці [людям] — те саме, що На посміх [людям] (див. посміх). Батькове сімейне життя вєлось на якесь сміховисько (Збірник про Кроп., 1955, 15).

СМІХОВИЩЕ, а, с. 1. Те, з чого сміються, глузують; об'єкт насмішки, глузування. *Охрімі, не зробис сміховище села, Покинь, кажу, панів, водитися з ними годі! (Греб., I, 1957, 55); — То ти хочеш, щоб твоя жінка ходила, як та обірана циганка? То ти хочеш, щоб я була сміховищем для людей? (Н.-Лев., I, 1956, 384).*

2. невід., розм. Про те, що здатне розсмішити, виікликати сміх. — *Ой, сміховище!.. Дорого б я дав, щоб побачити таке видовисько, — негавая пам Бжеський (Тулуб, Людолови, I, 1957, 53).*

На сміхвінці [людям (людське)] — те саме, що На посміх [людям] (див. посміх). — *А як така царівниці комедія! буде качатися п'яна на гачці на сміховище людям! — спитала тихо й сумно мати (Н.-Лев., II, 1956, 157); Чоботи, одержа, лице — все в Запорозжя було вишаче в болато, викачане.. Можна було б подумати, що він нарядився так напевне, на сміховище людське (Вас., II, 1959, 113).*

СМІХОТА, й, ж., розм. Про те, що здатне розсмішити, виікликати сміх. *Очевидячки, це вже сміхота, бо якщо я причинний, то й усі, в кого часом був зденеруванка, теж причинні! (Крим., Вибр., 1965, 569); — Учора на затоці сміхота була. Галка Маколов чепіоніє мало не підрізала [не обігнала]... (Собко, Матв. затока, 1962, 40).*

СМІХОТВОР, а, ч., заст. Те саме, що сміхотворець. *У наших славіні царстві, Де стоять гречані гори — Уродились сміхотвори (Гл., Вибр., 1951, 213); [П р і с ь к а (до Данила):] Ой, пропаду з рогом! Ти такий сміхотворі.. (Кроп., I, 1958, 529); Сміхотвор мусить бути одягненим вуличним комедіантом (Збірник про Кроп., 1955, 374).*

СМІХОТВОРЕЦЬ, рця, ч., заст. Людина, яка смішить, веселить, розважає інших; // Те саме, що гуморист. *Дак ото і питають: а вас якими вітрами у сміхотворці занесо?.. Що вас спонукало за перо взятися? (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 67); Наші газети вигогували видатних сміхотворців, починаючи від Остапа Вишні (Літ. Укр., 25.V 1971, 2).*

СМІХОТВОРИТИ, рю, раш, недов., рідко. Виікликати сміх; смішити. [К у к с а:] *Та годі тобі сміхотворити! От який, ві-богу, етішній! (Кроп., I, 1958, 215); Андрій відзначався тим, що вмів покенкувати з дічат. Тільки зустрієся десь з діточиною при людях, так і пішов, так і пішов сміхотворити (Збав., Незабуттє, 1953, 14).*

СМІХОТВОРНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що сміхвінний. *Потім співали, хто що вмів. Були тут і.. польські пісенки, насть і наші туди ж між гурт попали, тільки.. сміхотворні й сороміцькі (Н.-Лев., I, 1956, 181); Вишачось, що на кожного з них, хто сидів тут, було якесь зинувачення. Найчастіше — це нікчемні, сміхотворні зинувачення (Збав., Єдина, 1959, 58); Пізніше я взяв, що вайпані в ту арку Відпущені кошти для бачі і парку. Стоєвичить до жар над містечком вона. Хоча сміхотворна, зате показала! (С. Ол., Вибр., 1957, 239).*

СМІХОТВОРНІСТЬ, вості, ж., рідко. Абстр. ім. до сміхотворний. *Найменший нажим або перебільшення, з метою більшої сміхотворності малюнка ролі, нещадно*

пристались Кропивницьким (Збірник про Кроп., 1955, 322).

СМІХОТВОРНО, рідко. Присл. до сміхотворний. СМІХОТІНКА, в, ж., розм. Легка усмішка. *Біла Маркових сувє ворузилась задируквата сміхотинка (Стельмах, Правда.., 1961, 364).*

СМІХОТЛИВИЙ, а, е. 1. Схильний багаті й часто сміятися; якого легко розсмішити. *Дрібно зарегаєта сміхотливий хлопчик (Вас., II, 1959, 332); Сміхотливий, з задирукватими й лукавими очима, Мишко не стерпів, чмигнув (Ів., Тарас. пляхи, 1954, 168); Здалося на мить Шеремету, що на його очах сонячно дорослішають оці сміхотливі підлітки (Рад. Укр., 12.XII 1973, 2); *Образово. Осін, сміхотлива й весела, ходить зворами, селами й вергами, забирається на самі сторчові грунті [горби] (Турч., Зорі.., 1950, 61).*

2. Який виражає, містить у собі сміхотливість, веселість, радість і т. ін. *Поруч із оповіданнями Яновського могодньо лунали в дні війни оповідання Олександра Дожженка.. Пізніше до них приєднався сміхотливий і глибоко людський голос Остапа Вишні (Рильський, Веч. розмови, 1964, 195); Штовгнула [Христиня] Юрка, з розгону скочила на лід і, піднявши носки вгору, поїхала на підковах. Дзвонар сміхотливим поглядом провів діточину (Стельмах, I, 1962, 63); Я яляну на Степана. Його оченята, сміхотливі і сірі, поблискували задоволено (Збав., Незабуттє, 1953, 20).*

3. Який може виікликати сміх, змусить розсміятися. — *А батько мене ж часом не прочить воловодом? — збирає той [Роман] уста на сміхотливу оборку (Стельмах, I, 1962, 305); Ліворуч.. сміхотливою купкою сиділо з ністора десятка дічат (Смолиць, Театр.., 1946, 140).*

СМІХОТЛИВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. сміхотливий. *Дічата вступали до театрального інституту, Марію прийняли, а Міл не потрапила: на перешкоді стала її сміхотливість (Вол., Місячне срібло, 1961, 33); Юні жєнихи відчували провини й про себе проклинали сміхотливість, яка їх врадила (Ю. Янов., II, 1954, 124).*

СМІХОТЛИВО, присл. до сміхотливий 2, 3. *Дідусь не заперечував. Чухав тільки за вухом, біля лисини, поморгував сміхотливо очима (Збав., Мор. чайка, 1959, 27); Устима гручним порухом поправила густку, сміхотливо відкочилила повні уста (Стельмах, I, 1962, 262).*

СМІХОТНЯ, і, ж., розм. Те саме, що сміх. Підняли [парубки] прожеж себе іграшки та сміхотню (Кв.-Осп., II, 1956, 117).

СМІХОТУН, а, ч., розм. Те саме, що сміхун 1. *В поємі «Перебендя» сам Шевченко тонко подає читачам подейний образ кобзаря: спочатку пророка, а в кінці сміхотуна і танцюриста (Тяч., III, 1957, 153); — Веселий він! — говорять всі, хто зна Його одверту, невідробну вдачу. — А сміхотуні! — хтось скаже на додачу (Бачко, Простота, 1963, 119).*

СМІХОТУХА, в, ж., розм. Та, що вмів смішити, веселити.

СМІХУН, а, ч., розм. 1. Той, хто вмів смішити, веселити. *Він був безуважно веселий, і хто його не знав, — не йяво віри, щоб цей, здавалось, безпечний сміхун був батьком багатьох дітей (Досв., Вибр., 1959, 133); Більшість із них [бійців] вперше переступала поріг у беропу. Хомичок, сміхун, забавляв, розкарячився, ваяляні роз'їхалися в світу: — Одна нога в Азії, друга — в Європі! (Говчар, Циклон, 1960, 26).*

2. Те саме, що смішко. *Дехто в класі сміхнувся.. — Як називався? — скрикнув о. Телесницький до одного такого сміхуна (Фр., IV, 1950, 218); Зажди так — що одному на шкоду, те іншому на сміх. Йде людина дорогою, підсвігнеться, розлягнеться на*

весь зріст — побачать те сміхуни — заливаються (Збав., Курпл. о-ви, 1963, 216).

СМІХУНКА, п, ж., розм. Жін. до сміхун 1. Була це Настя, чорноброва сміхунка (Тудор, Народження, 1941, 73).

СМІШЕЧКИ, чок, жм. Пестл. до смішки. Свекор, той жартами, смішечками під'оджував. Терпіла-терпіла, чоловіку поскаржился (Мур., Жила.. вдова, 1960, 73).

СМІШІЙКА, п, ж., розм. 1. Насмішкуватий, веселий, радісний вираз (очей тощо). Юрко замислено покусував верхню губу.. Ярослав шукав у його очах знайомих смішинок і не знаходив (Мушк., День.., 1967, 93).

2. Те саме, що смішок 1. Тиміш Прудивус посміхнувся, але смішкину пригасив, бо за мить мала початись дія (вистава) (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 207); *Образно. На тротуарі — дванькіт сміху. Мов дрібні монетки, по асфальту Котяться смішинки (Кор., Поезії, 1967, 59).

3. Смішінкою — злегка усміхаючись. Коли прийшла Марина, Федір прибрав байдужого вигляду і запитав з смішинкою: — Ну, що сказав знахар? (Мушк., Серце.., 1962, 186).

СМІШІТИ, тп, шпш, недок., перег. Викликати сміх. Бородавці сміших устх, розказував українські анекдоти, котрі так і сипались з його язика, немаче насіння з торби (Н.-Лев., VI, 1966, 85); Якось прийшов до них дядько Кирило, почав смішити Дениса і жалу Денисову сестричку (Коп., Хата хлопчика.., 1957, 4); Він сміших дівчат тим, що допетно перекиривав старшица, серед них і досить поважних людей села (Вол., Місячне срібло, 1961, 175); // Своєю неподладністю, безглуздістю і т. ін. викликати сміх у кого-небудь. Чому так багато акмен? Її запитання сміших Віталія. — Антена, мамо, одна, а то прийомні рамки! (Гончар, Тронка, 1963, 92); Лікували справно і наполегливо і, що особливо дивувало і навіть смішило Дороша, заставляли його співати, переконуючи при цьому, що він так швидко вилікується (Тют., Впр. 1964, 200).

◇ Смішити людей (горобців і т. ін.) — бути об'єктом насмішки для кого-небудь. [В а р е в н і к:] Демку, побратиме, перестань смішити людей, не сорозся. Ну що ти все дурака валяєш? (Кроп., II, 1958, 232); А час би людям перестать Солом'яного Діда пхати і тільки горобців смішити; Тепер не пугалом добру навчати (Гл., Вибр., 1951, 141).

СМІШКИ, ів, жн., розм. Те саме, що сміх 1, 2. Вже ж мені минулися Дівоцькі смішки (Чуб., V, 1874, 211); Все смітється: сестрицька маленька Перед огнем, та я, та ненька У пізній час; Пісні та смішки до піночці (Граб., I, 1959, 427); В очар [у Каті] ніякої серйозності. Завжди смішки (Багмут, Опов., 1959, 103); — Да скажи ж, Мотре-серденько, як се ти все те знаєш?.. — Посилала я сороку-білобоку, а вона мені принесла дві вісті під правим крильцем: одну про Данила, а другу про Кирила. Та так смішками та жартами й одмовилась, а правди не сказала (Вовчок, I, 1955, 61); — Мене піднімуть дєтські на сміх. А мені ліпше смерть у битві, ніж смішки дєтських (Н.-Лев., VII, 1966, 51); Ці смішки мало турбували Івгу, вона майже не звертала на них уваги (Донч., IV, 1957, 200); Він питає, де Петро, А Оксани смішки (С. Ол., Вибр., 1959, 78).

◇ Напівні (узялі) смішки кого — комуся захотілося сміятися. Очі їй стимулились вужче, Леночка аж тупотить. Татка тут напав смішки: — Ну й чудна ж ти! (Гнч., II, 1957, 326); — Пишмуха на всю хату зарегається. Узялі і мене смішки (Мирний, IV, 1955, 379); Паробіти смішків з кого — осміяти, висміяти кого-небудь. Зять довідаєся, що протопиша наробила смішки з його теці (Н.-Лев., III, 1956, 205); На смішки кому — те саме,

що На сміх (див. сміх). Колись приповідали собі на смішки: «Кавас Іван, що видів Штефан, як пан із бжуку з лококом та й дуже вона була смачна» (Козл., Сонце.., 1957, 10); Не до смішків кому — те саме, що Не до сміху (сміхів) (див. сміх). Може будуть сміятись? Нааряд. Не до смішків їм (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 38); Смішки стрібти див. стрібаї; У (в) смішки — заради жарту, щоб посміятися. [К у к с а:] Ви навісімне чи у смішки? [Д р а н к о:] Пошуткував з вами трішки (Кроп., I, 1958, 206); — Отих перснів подавали йому дівчата і панни з смішки з цілої нашої парафії (Н.-Лев., IV, 1956, 282); Усе (все) смішки кому — хто-небудь тільки сміється, веселиться. — Вам усе смішки та жарти, а нам нема часу жартувати (Н.-Лев., III, 1956, 322); [Я р и н а (знає сміється):] А що ж? Тут і закочусь? Вже присоїєся? [Г а п т і в:] Тобі все смішки... (Л. Укр., III, 1952, 718).

СМІШКО, а, ч. Той, хто любить сміятися; сміхун. Смієся, смішку, дам тобі кишку (Номис, 1864, № 12670).

СМІШКОМ, присл., розм. Жартуючи, сміючись. Підходить до його усе смішком, смішком, а далі як уважить (Сл. Гр.).

СМІШКУВАТИЙ, а, е, розм. 1. Який любить насміхатися, глузувати, схвильний до насмішки; насмішкуватий. Не був хлопчина й смішкуватий, аж тут наче скортіло покепкувати з себе самого (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 440).

2. Який виражає насмішку. Стояв [дід] обчї нього і щось нишпорив у скалі, коли-не-коли звертаючи на нього смішкуватий погляд (Фр., III, 1950, 136).

СМІШЛИВИЙ, а, е. Те саме, що сміхотливий. Так і зріс [Василько] на самоті, сам із собою. Не воікривий був, не смішливий (Вовчок, I, 1955, 275); Прибув звед саперів на чолі з молоденьким, чорнявим, дуже смішливим лейтенантом (Собко, Запорука.., 1952, 145); Змалку росло воно хитре, пронозливе, гостре на речі, і ласки ніхто не забачив з іскряних смішливих очей (Дв. Чайка, Тв., 1960, 154); Семен дості мовчав, але смішлива іроніянка гримаска вже кричала йому губи (Ільч., Серце жде, 1939, 255); — Філька Помагайбіс у нас мастак, — серйозно сказав високий підмайстер з широким смішливим ротом, від якого хотілини ждеш усмішки (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 206).

СМІШЛИВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. смішливий. Обличчя жінки було молоде, чорні очі — гарячі, шедкі, і в глибині погляду блимав воєнник смішливості (Смолич, Світанок.., 1953, 329).

СМІШЛИВО, присл. до смішливий. — А тіба ви, тату, бачили ракету? — смішливо подає голосок Тоня (Гончар, Тронка, 1963, 10); Побачивши ефект від свого жарту, Петро Карлович смішливо провадив далі: «А то ще, уявіть собі, зустрічаю недавно одного знайомого, офіцера англійської армії» (Ільч., Серце жде, 1939, 124).

СМІШНЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до смішній 1. Чи западла в ті часи думка щось смішненьке написати? Признаєся чесно: така думка виникла (Ковівська, Кута., 1960, 90); Дівча славне, смішненьке, бо все просторікує і резоньорстоує [резонерствує], як наша Дора (Л. Укр., V, 1956, 259).

СМІШНИЙ, а, е, 1. Який містить у собі щось смішне, забавне, утішне. Прийшлася цікавому хлопцеві до сподоби дідові перекази, страшні, а іноді й смішні (Мирний, I, 1949, 186); Дорошенко вже чує про те, що донька Яцубина.. слашувалася працювати на канал, чуже про це у веселих викладах з різкими смішними подробицями (Гончар, Тронка, 1963, 204); // у знач. ім. смішнє, вбо, с. Те, що викликає сміх. Хоча за паном отамамом стежила тільки одна людина, він і перед нею позував, не розуміючи грані між великим і смішним (Стельмах,

II, 1962, 48); Для теорення і сприймання гумору і взагалі смішного потрібен високий рівень душовної культури (Літ. Укр., 15.VIII 1967, 3); // Який своєю зовнішністю, недоладністю і т. ін. викликає сміх. — Ой лишечко, який ти смішний! — крикнула Настя на всю хату і зареготалась (Н.-Лев., VI, 1966, 395); — А повернись-мо, сину! Який-бо ти смішний, — каже Буябба до синів, намагаючись повернутися Остана (Довж., I, 1958, 217); Вона усміталась йому, маленька, сміхна в своїй великій жовнірській куртці (Кунданч, Пов. і опов., 1951, 48); // Який виражає сміх. Тимко чмигнув у рукав, але не від розповіді Гауріла, а з того смішного виразу обличчя Юлі (Тют., Впр, 1964, 216).

2. Який сприймається із сміхом, насмішкою. А тоді це гірше... Допити, суд, позіція — він опикувся б у смішному становищі (Коцюб., I, 1955, 408); [М и к о л а:] Мене не згадали його смішні порозки (Мвк., I, 1957, 478); // Дивний, незвичайний яким-вобудь якостями, ознаками і т. ін. Смішний сей сатм! (Фр., X, 1954, 143); Любве моя смішна — я добре й сам це знаю, Але — не гасне все вона, Як іскра овкана, вона в душі палає (Рильський, I, 1960, 97).

◇ До смішного — найвищою мірою, надзвичайно. Олесь була до того заскочена несподіваним поворотом справи, що до смішного роззубилась (Вільде, Сестри..., 1958, 372).

СМІШНІСТЬ, ності, ж., рідко. Абстр. ім. до смішній. Урядники аж боки зривали зо сміху, читаючи ті його [пана] реляції, подиктовані любовою і проймаї тїм жором [гумором] тісних умів, що.. не відчувають своєї смішності (Фр., VIII, 1952, 91); Спізнена молодість має в собі.. смішність (Вільде, На порозі, 1955, 36).

◇ До смішності — те саме, що До смішного (див. смішний). — Він чоловік без серця, без душі, жстивий, а до того консерватив до смішності (Коб., I, 1956, 152).

СМІШНО. 1. Присл. до смішний. Роман захизкає так протиню та смішно, що аж малі діти зареготались (Н.-Лев., VI, 1966, 406); Кравець довог вагаєсь, доки, смішно надимаючись, заважає-таки запропонувати Яснопорській свої послуги (Гончар, III, 1959, 199); Малого зроста, в баб'ячим обличчям, з довгим попійським волоссям, Матно виглядає смішно (Ю. Янов., II, 1958, 226); // у знач. присудк. с. Христі спершу було смішно, а як насунули люди дивитися, то їй і соромно стало, і страшно... (Мирний, III, 1954, 88); Інший на собі волосся б рвав, що потрапив до станогого, а йому, їй-право, смішно (Стельмах, I, 1962, 581); — Ну-сі! — сказав він.. — Візьми цю ютку.. — Йому [Юрі] зробилося смішно і він пткнує (Смоляк, II, 1958, 17).

2. у знач. присудк. с. Те саме, що безглуздо. Про якусь роботу або виїзд у теплі краї і думати смішно, бо й по заті не годен перейти (Коцюб., III, 1956, 458); — Сьогодні вранці розкрив свій чеходанчик... Костюм білий, літній... Смішно! І нащо я його вожду? (Довж., I, 1958, 180).

СМІШНУВАТИ, а, е, розм. Трохи смішний. За кожним чоловічим або жіночим іменем та прізвищем.. христівка зовсім не проста, іноді смішнувата, а часом і трагічна людська історія (Рильський, Веч. розмови, 1962, 27).

СМІШНУВАТО, розм. Присл. до смішнуватий. Мала привіжність бачити свій портрет, мальований в Києві, — не знаю чому, але воно човось таки смішнувати на се дивитись (Л. Укр., V, 1956, 337); З коротко підстриженою борідкою він [дід] виглядав смішнувати (Земляк, Гвінний Страгон, 1960, 302).

СМІШОК, шкв., ч. 1. Нетривалий, короткочасний сміх. З мене виїтов триплий смішок. — Ха-ха! О, з пана Адама відомий апостола... (Коцюб., II, 1955, 259); Засмі-

явся Іван Бондар і з задоволенням почує у коридорі смішок своєї Марійки (Стельмах, II, 1962, 22); Він засміявся лукавим, приглушеним смішком, і смішок цей не сподобався Тимкові (Тют., Впр, 1964, 268); // Про жартильвий, усміхений вираз (очей, обличчя). Раяном Людмила глянула на свого супутника, і в очай блиснув затамований смішок (Головко, I, 1957, 483); По обличчях присутніх пробіг смішок (Ткач, Плем'я..., 1948, 111).

3 смішком — злегка усміхаючись. Загомонили всі одразу в коридорі про Обугляку. Без серця, із глумливим смішком: кооперація — це не коня з конюшні, не в коморі хліб (Головко, II, 1957, 170); — Писати [протокол] на самого себе? Та швидше руки мені повідсикають! — Кажу це в смішок (Збан., Єдина, 1959, 70).

2. у знач. присл. смішном. Жартома, несерйозно. Агент .. смішком, багатозначними натяками то сак, то так підкочується до дядьків, етирається в довір'я (Стельмах, I, 1962, 195).

СМІЮН, а, ч., розм. Те саме, що сміхун.

СМІЮНКА, в, ж., розм. Жін. до сміхун.

СМІЮХА, в, ж., вигважл. Те саме, що сміхунка.

СМІЯТИСЯ, сміюся, сміється, недок. I. Видавати сміх від веселощів, радості, першого збудження і т. ін. Чутко з покоїв, як там сміються, говорять, жартують голосно (Вовчок, I, 1955, 265); — Ха-ха! — сміявся Іван (Коцюб., II, 1955, 346); Жарти сідували один за одним, все смішніші та дотепніші, всі сміялися (Тют., Впр, 1964, 87); Хтось екидає дотеп, всім стає весело, і біійці сміються довог, еволю (Гончар, III, 1959, 33); *Образно. За карії оченята, За чорні брови Серце рвалося, сміялося, Вишваало мову (Шевч., I, 1963, 48); Пташля у далек біла павутина, І сміялось небо, як блакитний сад (Рильський, II, 1960, 83); // Уміти видавати сміх.

Дитя вже сміється; // Веселитися, радіти, бути у веселому, радісному настрої. Росли у купочці, зросли; Сміялись, грались перестали. Неначе й справді розійшались.. (Шевч., II, 1953, 343); // розм. Виражати веселій, радісний настрої і т. ін. (про очі, обличчя тощо). Ії чорні коси були обшиті доволка голови, а чорні блискучі очі сміялися (Фр., I, 1955, 82); // Видавати, утворювати звуки, що нагадують сміх (про птахів, звірів). Вздохж греблі шумли верби. Над ставом у куцах сміялися солові! (Головко, I, 1957, 69).

◇ Крізь сльози сміятися див. сльоза; Сміятися — аж за живіт (живот) братися (взятися) див. живіт; Сміятися в кулак див. кулак; Сміятися на кутні [зуби] див. кутній; Сміятися сльозами — одночасно радіти й плакати. Вельможна громада Не втерпіла, ударила Старики ногами. А я дивлюсь, поглядаю, Сміюся сльозами (Шевч., I, 1963, 76).

2. з кого — чого, рідко над ким — чим, кому, чому і без додатка. Насміхатися, глумувати з кого-, чого-небудь, висміювати чийсь дії, звички і т. ін. Чужому лхвові не смійся (Укр., присл., 1963, 34); Денис часто сміявся з Романа, що він слухає матері, усе ходить до церкви (Н.-Лев., VI, 1966, 316); Багатою зубатого Дічина шанув; Надо мною, сиротою, Сміється, кепкує (Шевч., I, 1963, 12); Пішла [Марія] гаутиги вулицями низом поза левадами, щоб хоч люди не бачили та не сміялися: іде побита, нежликана до чоловіка (Головко, II, 1957, 150).

◇ В бчі (у вічі) сміятися див. око¹; Кірун сміються — те саме, що Кірум на сміх (див. кірун). Корній іронічно посмігнувся їй, силкуючись говорити басом, закрутив: — Не знаєте Платона? Він завжди вигадує таке, що часом кури сміються (Досв., Вибр., 1959, 255); Сміятися в душі з кого — чого, рідше над ким — чим — глумувати, кепкувати з кого-, чого-небудь, не виявляючи цього зовні. Відчував [Михайло] себе востім безпорадним у життєйській суеті, просто зловчиськом перед цим,

видно бувалим парубком, і сам з себе сміється в душі (Збач., Сеспель, 1961, 164); — Певне, сміється в душі надо жмою, що так безнастанно говорю! (Март., Тв., 1954, 267).

3. Говорити про що-небудь несерйозно, не зовсім розсудливо; ставитися до чогось легковажно. — Вони думають, що ти мати, — сміється Тимко, а Ориса ловила комах і написала пташеняткам в ненажерливій пельки (Тют., Ввр, 1964, 519); — Цікаво, яке сьогодні зведення Інформбюро? .. А про нас передадуть? — У зведенні? Ти що — смієшся? Це... дрібний епізод (Гончар, III, 1959, 161).

СМОВДЬ, і, ж. (*Peucedanum* L.). Багаторічна трава з гранчасто-борозенчастим стеблом родини зонтичних. — Микола, глян, сітлочки смовді! — Це була рослина з товстим, налитим соком солодким лопуцьком (Сенч., На Бат. горі, 1960, 274); Тут [у степу] особливо виділяється зеленувато-сталеві плями квітучої турси. Над нею височать вітрами зонтиками жовті квітки смовді (По заповідних місцях..., 1960, 40).

СМОВЗИК, а, ч., орн. Те саме, що півзник. Крім дятла, частими супутниками самиць в їх мандрівках за кормом бувають корольки .., смовзики (Корисні птахв..., 1950, 64).

СМОГ, у, ч. Густий туман, змішаний з димом, кіптявою. У Токіо, Нью-Йорку, Лондоні та інших великих містах дим і спрацьовані гази часом утворюють такий смог, що оголошується стан тривоги (Знання..., 11, 1971, 12).

СМОК, а, ч., заст. Насос. — Це газогенератор, — пояснював Валерик, — він працює на кам'яному вугіллі, на антрациті... Він акрас і рухає своєю силою всі смолки (Гончар, Таврія, 1952, 210); Тонко подзвонювали поршні нагнітаючі смолки (Рибак, Час..., 1960, 435); Бляя пожежної смока загальну (Скиба) у діжку, чи вода в (Головко, I, 1957, 345).

СМОКВА, и, ж. Те саме, що смокбвниця. Край шляху смолки листям тихо мають (Фр., XIII, 1954, 324); При шляху зростає смока на камінню... Хто шов — топтався по її корінню... (Крив., Вибр., 1965, 106); Ми принесемо богині смолки медово-солодкі, Тежний, жидкий виноград і молодий голуб'ят (Рильський, I, 1960, 178); Заергу, з високим дерев густолистяним, висали... Груші, й гранати розкішні, і яблуць плоди соковиті. Смолки солодкі й маслини (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 207).

СМОКІВНИЦЯ, і, ж. Те саме, що смокбвниця.
СМОКІНГ, а, ч. Чорний піджак з довгими, обшитими шовком вилгонами. В салон-вагоні було душ п'ять офіцерів куреня і двоє цивільних. Один навіть у смокінгу (Головко, II, 1957, 532); Коли з'явився [Безбородько] в залі, нагладжений, рожевий ще від гарячої купелі... у смокінгу... відразу зверну на себе увагу (Вільде, Сестри..., 1958, 51).

СМОКНУТИ, ну, веш, док., перек. і без додатка. Однокр. до смоктати 1. Дитина.. кричить і не стихає.. Притулиться [до грудей], чи смокне, чи ні, та й назад, знову у крик!.. (Мирний, I, 1954, 94).

СМОКОВИЙ, а, е, заст. Првкм. до смок. Смоковий двигун; Смокова машина.

Смобова станція — те саме, що Насбона станція (див. насбоний). — Діду Корж, .. ви потрустїте інженерів, що так пошалу вилевають воду з рудні! — Корж шов до смобової станції, й там гриміє його голос (Ю. Янов., Мир, 1956, 174).

СМОКОВНИЦЯ, і, ж. (*Ficus carica* L.). 1. Плодове субтропічне дерево роду фікус родини шовковичних; івжир. — Великий старань ти докаєв тут, і жодна рослина — Ні виноград, ні олипка, ні груша, ні градки во-

родні, Ані смоквонця — тут без твоєго не росте пілаування (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 401).

2. Солодкий плід цього дерева.
СМОКТАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до смоктанья. Вока [дифтерія носа] часто проходить непомітно, виявляючись лише сопучим диханням і утрудненням смоктально-го акту (Хвор. дпт. віку, 1955, 10).

СМОКТАННЯ, я, с. Дія і стан за знач. смоктати. З другої хати доносився до неї бражкіт посуду та смоктанья чаю (Мирний, III, 1954, 76); Голодне смоктання під грудьми нагадало Недельну, що він досі й риску не жав у роті (Логв., Давні рани, 1961, 135).

СМОКТАТИ, смокчу́, смокчеш, недок., перек. і без додатка. 1. Рухами губ і язика втягувати в рот з чогонбудь якусь рідку масу, ріднину і т. ін. Ми з архітектором стояли біля джерела і крізь скляні трубочки смоктали із склянок воду (Десняк, II, 1955, 405); Цілі дні воно [теля] куцало, але завжди піднімало голдову, коли зводив до нього Митко, і очоче смоктало молоко з соски (Донч., VI, 1957, 144); // Втягувати молоко матері в рот із сосків грудей, вим'я; годуватися материнським молоком; // розм. Повільно пити, втягуючи і пропускаячи ріднину крізь зуби. Спокійно налив [Жав] собі чарку вина і звільна, смакуючи та смокчучи, випив її (Фр., I, 1955, 333); У вагоні, виселеному сажкою житньою соломою, триста корів; яка лежить, яка стоїть, інша смокче воду з чапї автопоїлки (Вол., Місячне срібло, 1961, 285).

2. Ссучи, висмоктувати, витягати органами тіла з іншого організму ріднину, вологу або рідку масу. Гессенська жужа в житньому стеблі смокче сік (Горд., II, 1959, 328); Тисячі жовтакіє в насолоду смокчуть міжне шмичне молочко (Донч., VI, 1957, 57); Дослідження показали, що комахи, які смокчуть клітинні соки, в шкідливими для медоносних рослин (Бджільн., 1956, 29); // Убирати, всмоктувати з ґрунту вологу, поживні речовини (про рослини). Лежать гори, зеленями укріті. Міцно врізується корінь в грудь землі, смокче соки (Хотк., II, 1966, 42).

◇ Смоктати кров див. кров.
3. Убирати, усмоктувати в себе рідку масу, ріднину, газ і т. ін. (про який-небудь спеціальний пристрій). Кілька хвили Рега поргався в моторі, а тоді кинув ключа, макнув безнадійно рукою.. Не смокче бензину. Лопнула трубка (Мушк., Серце..., 1962, 150); Товстий шланг, захлапуючись, уже смоктає з одного водозбірника воду, а хлопці закімчували другий (М. Ю. Тара., Незр. горизонт, 1962, 115); // Засмоктувати кого-, щонбудь. [Лукаш (раптом скрикує):] Пробі! Гинь! В драговину попав! Ой, смокчел тягне! (Л. Укр., III, 1952, 220); // розм. Вдихати, втягувати в себе (повітря, пар) і т. ін.). Довгі зачі вуха лоскотала тиша осінньої ночі, а ніздрі смоктали пазоці сузої стерні та зі'лого полинну (Трубл., I, 1955, 41); *Образно. Здалеку бовнує дзвін, вроніє степом, і простори смоктали його, і він танує, танує (Головко, I, 1957, 58).

4. Повільно їсти щонбудь, роздрібнюючи, розминаючи, розчиняючи і т. ін. їжу в роті. — Їсти так газотлоє — аж шкура болить, — кавав він, рвучи не доданий Шестірним шматок булки і смокчучи сало (Мирний, I, 1954, 333); Тетеря, з обв'язаною рушником головою, смокчучи квашенє яблуко, сльовував під ноги зернятка (Рибак, Перелєс. Рада, 1953, 65); // Тримуючи щонбудь у роті, змочувати його слиною і стискати язиком та губами. Дітвора ставала на віддалі... і, смокчучи пальці, боляко видивлялась, як цигани ворущається в своїх дірявих наметях (Панч., Іду, 1946, 79); Юра смокче пачмок і немовби пускає дим колечками вгору (Смолч., II, 1958, 47).

◇ Смок'тати л'юльку (кальїн і т. ін.) — те саме, що Курити л'юльку (кальїн і т. ін.) (див. курити¹). Порог ходив ще дового по двору, смоктав л'юльку та сплювавав... (Мирний, I, 1949, 251); Полковник мрійно смоктав свою л'юльку, натискаючи на тютюн.. палачем (Ле, Наливайко, 1957, 56); Троє козаків стояли біля своїх коней, а четвертий сидів на стогі й смоктав л'юльку (Панч, Гомон, Україна, 1954, 26); Смок'тати цигарку (самокрутку, тютюн і т. ін.) — те саме, що Курити тютюн (тютюнець, цигарку і т. ін.) (див. курити¹). Ми по черзі смоктали єдину, начинену міцним.. тютюном самокрутку (Бабляк, Жванчак, 1967, 9); Він набив л'юльку й почав смоктати міцний, задушливий тютюн (Стар., Облога..., 1961, 68).

5. перен. Безперервно мучити, непокоїти, хвилювати (про почуття, думки, переживання і т. ін.). Пасло жалкував, що не міг взяти участь у цій справедливій розплаті, й гірка досада знову почала смоктати його серце (Кучер, Голод, 1961, 432); Понад десяток років мене смоктає спогади про юність золоту і про перше нещасливе кохання до дівчини (Ле, Право..., 1957, 361).

6. перен. безос. Про відчуття тупого, вничого болю в серці, шлунку і т. ін. Міцніше смоктало під грудьми від голоду (Тулуб, Людолови, II, 1957, 159).

◇ Смок'тати к'б'ло (біля) с'ерця (від с'ерцем, за с'ерце) — боліти, виступати з лівого боку грудної порожнини, де міститься серце. — Що це, куме, пора прийшла? — питає Ульяна. — Шабаш! — кинувши шапку об землю, кричить Грицько. — Коло с'ерця мого смокче, так і смокче, так і смокче! (Мирний, I, 1954, 302); Виключив [Трохим] мотор, вийшов з кабіни, впаів наді беріжку. В голові губило, обличчя палаало, смоктало цюбь біля с'ерця (Збав., Любов, 1957, 74); Смок'тати під л'южечкою див. л'южечка.

СМОКТОЇТИ, ну, нещ, док., перен. і без додатка, розм. Підсл. до смокнути. Пан писар уже давно випив і простої, випив і каганової, не забув смоктоїти і перчикової (Кв.-Осн., II, 1956, 264).

СМОЛА́, ї, ж. І. Липкий пахучий сік, який виділяється хвойними і деякими іншими рослинами. В'їзали [подорожні] в лісок. Тут було затишно і пахло смолою (Кожуб., I, 1955, 308); Дивися він на багаття, спостерігаючи, як полум'я пожирив зелені гілки, а з них виступає, закипаючи, смола (Гончар, III, 1959, 81).

2. Темна в'язка з непрямим запахом органічна речовина, що утворюється при сухій перегонці дерева. Він велів зробити чотири дерев'яні скриньки: дві окувати золотом... а інші дві обмазати смолою і дьогтем [д'югтем] (Фр., IV, 1950, 138); Смола кипіла в казані над вогнищем (Тулуб, В степу..., 1964, 371); Смола — це зовичайний деревний д'юготь (Уроки.. хіміка, 1956, 69).

Δ Шевська смола́ — згущена варінням темна в'язка з непрямим запахом органічна речовина. Є в н'юго на л'євій щопі родиме п'ятенце з копійчу завітл'юхти, м'би зтось.. шевської смоли прилітне для розваги (Тют., Вир, 1964, 80).

◇ Пришп'ятати (пришп'янути, чп'ялятися і т. ін.), як (мов, нем'ів і т. ін.) [шевська] смола́: Смолою пристав'ятати (прист'ятати, чп'яляватися, причеп'ят'ятати і т. ін.) — те саме, що Причп'ялюватися (причп'ялятися, причеп'ят'ятати), як (мов, нем'ів і т. ін.) в'язка (реп'ях, [шевська] смола́ і т. ін.) (див. причп'ялюватися). Він знав, що Грицяц прилипне до його, як шевська смола, і слога не одчеп'ється (Н.-Лев., IV, 1956, 205); — Знаєш, Ааберт, не липни до мене, як реп'ях. Що ти від мене хочеш? — Дивися, який! Сам смолою пристає, а потім ще й затупує... (Автом., В. Кошик, 1954, 161); Причп'ялюватися (причп'ялятися, причеп'ят'ятати), як (мов, нем'ів і т. ін.) [шевська] смола́ див. причп'ялюватися.

3. перен., розм. Про нав'язливу, надокучливу люди-

ну. — Хіба я смола, щоб я лип кому до чобіт? От Соломія, то це правдива смола: салпцем лізе тобі в в'єчі (Н.-Лев., VI, 1966, 406).

4. тільки мн. Органічні речовини, які одержують синтетичним способом і використовують у різних галузях промисловості. Вживані для розділення радіоактивних металів смоли мають мало виявлені кислотні властивості (Наука..., 11, 1956, 15); Львівський і Дніпропетровський лакофарбові заводи освоїли виробництво.. смола із вастосуванням жирних кислот важить рослинної олії (Ком. Укр., 3, 1968, 33).

◇ Як смола́ (перен. із сл. ч о р н и й) — дуже чорний. З десятих скірт хліба палаало.., а од їх піднімався густий дим, то чорний, як смола, то білий, як осянний туман (Н.-Лев., II, 1956, 196); На рундуці в непокрітій, чорною, як смола, головою стоє Остап Тур (Чорн., Визвол. земля, 1959, 83).

СМОЛ'ЄНИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до смолітп. Від перекинутаї днищем догори щойно смоленої шагади назустріч Петру Васильовичу і вантажникові Григорію звелось аж кілька чоловік (Смолиць, V, 1959, 33); // у знач. прикм. Через поле розлає, За високий гірський перевал. Пролаяли.. слоди смолених шпал (Брат., Вересень, 1949, 12).

СМОЛ'ІЛЬНИЙ, а, е. Який служить, признач. для смоління.

СМОЛ'ІЛЬНИК, а, ч. Фахівець із смоління.

СМОЛ'ІЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до смолійник.

СМОЛ'ІСТИЙ, а, е. 1. Прикм. до смола́. Соснові голки містять багато смолистий речовин (Колг. Укр., 11, 1961, 29); // Який утворюється при горінні смоли. Смолистий вустий дим в'їдався в очі од сирого цурупака (Мвк., II, 1957, 41); // Насичений запахом смоли. Стоять [сосни], немов діди в кожухах, Смолистий дум у ніддрі б'є (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 76).

2. Який містять у собі смолу, багатий на смолу. Біле, а кори одверте, смолисте, дерево блискотить до сонця (Фр., I, 1955, 368); Смола кипить, як турецька кава. Вогні під нею палакатять і штурляють іскри на боки. Смолисті дрова попались! (Ю. Янов., II, 1958, 128).

3. Дуже чорний. З яруги виліз широкоплечий гершник з пожмурик, дикуватим обличчям і чорною смолистою бородою (Тют., Вир, 1964, 90); Чорноока Настя речучко відкинула за плечі туфлі, смолисті коси (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 4).

4. Якого смолили, просякнутий смолою. По смолистіх скрипучих ваптах, Як по клаєтшах, пробіжи. Все, що хочеш мені сказати, Тут, під небом, і скажи (Забашта, Вбр., 1958, 11); Зашаруділа під смолистим днищем лілина (Гонч., Вбр., 1959, 247).

СМОЛ'ІСТІСТЬ, т'єсті, ж. Властивість за знач. смолійстий. Смолистість сосни; // Міра вмісту, наявності смоли в чому-небудь. Визначити смолистість дерева.

СМОЛ'ІТИ, смолю́, см'ялш, недок., перен. Натирати, покривати, просочувати і т. ін. смолою. Носився бриз по морях, атаючи паруси, поновляючи щогли і переходячи від діди до окутів. Смолили його будівничі, смолили й прапучки (Ю. Янов., II, 1958, 68); Під кручою кілька васмагаліз козаків смолили новий, недавно збудований човен (Добр., Очак. розмпр, 1965, 62).

СМОЛ'ІТИСЯ, см'ял'ється, недок. Пас. до смолітп.

СМОЛ'ІННЯ, я, с. Дія за знач. смолітп.

СМОЛКА, п, ж. Те саме, що смілка². Це була галлявина на Козачій горі, повна ромену і васильків, і червоних смолкоз з клейкими стебламими (Донч., IV, 1957, 262); Ідути до школи школярі. Червона смола в тихім лузі Чекає полум'я горі (Мал., Звенигора, 1959, 281).

СМОЛК'ІЙ, а, є, рідко. Те саме, що смолійстий. Смолке поліно соснове (Сл. Гр.).

СМОЛОВАР, а, ч. Те саме, що смоляр.

СМОЛОВНИЙ, а, е, рідко. 1. Те саме, що смолистіий. *Запалала при смерці смолова ялиця: горить моя доса-донька, мов сухая ялиця (Л. Укр., I, 1951, 203); Там, де скелі кам'яні стояли, Лягли смолови запалити шпалі (Дор., Єдність, 1950, 56).*

2. Те саме, що сосновий. — *У тебе зата дубоває, У мене смолова (Чуб., III, 1872, 148).*

СМОЛОГОП, а, ч. Те саме, що смоляр. *Автоматизація [на коксохімічному виробництві] доторібно змінила зміст праці, поліпшила її умови. Робітники, що були люкочими, смологопами, ... перекваліфікувалися (Ком. Укр., 9, 1963, 30).*

СМОЛОКУР, а, ч. Те саме, що смоляр. *Мало хто пам'ятає у селі чорного від природи й дьогтю смолокур. Ілька Трохименка (Стельмах, II, 1962, 361); Живе тут в темі незаймані дібров Відлюдний смолокур і звіролов (Бажан, I, 1946, 303).*

СМОЛОКУРІННЯ, я, с. Добування смоли, скипидару і вугілля з деревини хвойних дерев способом нагрівання без доступу повітря. *Для смолокуріння використовують пенки та осмолену дров'яну деревину хвойних порід (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 101).*

СМОЛОКУРНИЙ, а, е. Стос. до смолокуріння. *Смолокурний промисел; // Признач. для смолокуріння. Смолокурна яма.*

СМОЛОКУРНЯ, і, ж. Приміщення для смолокуріння. *Біля насипу, недалеко від смолокурні, відділилася висока незграбна тіль (Стельмах, I, 1962, 74); Кладову попелу виявлено саме на тому місці, де в давнину стояла смолокурня (Рад. Укр., 4. II 1964, 1).*

СМОЛОНОСНИЙ, а, е. Який містить у собі смолу. *Рослини розподілені [в довіднику] по групах: ... ефіро-олійні, смолоносні, ... садові (Видатні вітч. географи..., 1954, 140).*

СМОЛОПЕРЕГІННИЙ, а, е. Признач. для перегонки смоли. *На одному з коксохімічних заводів у Донбасі робітники, споряджуючи смолоперігінну апаратуру, виявили на дні резервуарів білу металічну рідину (Наука..., 5, 1973, 24).*

СМОЛОСКІП, а, ч. Переносний світильник звичайно у вигляді палиці з намотаним на кінці просмоленим ключком для освітлення, підпалювання і т. ін. чого-небудь; факел. *Спальня в важку Гостомисла. Ніч. При дверях два хлопці зі смолоскипами (Фр., IX, 1952, 248); Юрко високо тримає смолоскип, освітлюючи позмуре склепіння (Донч., IV, 1957, 549); Попереду йшов пастух зі смолоскипом і освітлював шлях коням, що тягли віз (Гжицький, Опршкп, 1962, 55); *Образно. Перестало битися серце Лумумби, але смолоскип, який він запалив, палаєкотить під вітром свободи, що гуляє над просторами Африки (Рад. Укр., 17. I 1962, 4); *У порівн. Підпалене ворогом місто згоріло, як велекенський смолоскип (Кач., Вибр., 1953, 400); Висушена за літо гарячим сонцем солома, дерево спалахували, як порох; смолоскипами палали гати, хліви (Збан., Таємниця..., 1971, 23).*

СМОЛОСКІПОВИЙ, а, е. Прямк. до смолоскіп.

СМОЛЯНИЙ, а, б. 1. Прямк. до смоля. *Я пам'ятаю вечір темний Тепер далекої весни, Зелений берег, ас таямний, Смоляни пахнуть сосни (Шог., Поезії, 1958, 189); Смола кипить... Старі корабельні майстри... могли й годі побачити майбутню корабля в тих смоляних булька-ках (Ю. Янов., II, 1958, 127); Смоляна жаса в процесі роботи [карбування] створює рівномірний опір оброблюваної поверхні дії інструменту (Дукага., Укр., 1970, 45); // Який утворюється при горінні смоля. *Смоляний дим; // Зробл. із смоли. Тільки в однім місці монгольського табору блищалося світло: се горіло-палаєкотіє смоляний світич (Фр., VI, 1951, 99); // Просякнутий,**

покритий, натертий і т. ін. смолою. З самого [чорта] таке полум'я приска, менше стонадцять кіп смоляного вітка палає (Вовчок, VI, 1956, 271); Коло церкви палали смоляні бочки (Коцюб., II, 1955, 363); Смоляний канат.

2. Який містить у собі смолу, багатий на смолу. *Смоляна сосна.*

3. Дуже чорний і блискучий (про волосся). *Хачатуров обвів блискучими очима комсомольця і поглядів двома пальцями свої чорні смоляні вуса (Донч., II, 1956, 209); Звичним рухом поправляє [Маня] пасмо смоляного волосся, що вибилося з-під беретта (Собко, Любов, 1935, 34).*

4. рідко. Сосновий. *Б в продажу нейлової ялиці... А щоб вони патрили натурально, Екстрактом із оббри-кують сосновим, І шшечки на них чіпляють справжні, Позичені у смоляному лісі (Мур., Осінні сурми, 1964, 95).*

СМОЛЯНИЙ, а, ч. Те саме, що смолоскіп, [б - й год о с:] *Запалюйте літтарі й смоляники. Освічайте шлях славному козацтву (Сам., II, 1958, 69).*

СМОЛЯНИСТИЙ, а, е. 1. Який віддає смолою (про запах). *Смолянистий запах; // Зробл. із смоли. Дві руки, наче промені білі, Осявали жагалеє лице, Дві косички лилися й леліли, Як важке смолянисте кльце (Мал., Звенигора, 1959, 214).*

2. Який містить у собі смолу. *Здобув [Микола] і сузу смолянисту дошку. Заходився невеличке, іграшкове віно майструвати (Збан., Курил. о-ви, 1963, 204).*

3. Дуже чорний і блискучий (про волосся). *Ніна доторкнулася рукою до високого чола Платона... Ніжно пальцями перебирала смолянисте волосся (Цюпа, Грози..., 1961, 113).*

СМОЛЯНКА, и, ж. (*Viscaria R o e h l.*). Рід рослини родини гвоздикових, що цвітуть червоними квітками і мають угорі клейкі стовбли. *На високі стовбли підні-має білі пагучі квіткі... лабазик шестипелюстковий, поруч цвіте смольянка клейка з червоними квітками-китицями та клейкими під суцвіттям стовблами (По заповідних місцях..., 1960, 31).*

СМОЛЯР, а, ч. Той, хто займається смолокурінням. [С т а р о с т а:] *Невже дурною буде [Тетяна], щоб виго-увати себе для смольара!.. (К.-Карий, I, 1960, 141).*

СМОЛЯРНЯ, і, ж. Те саме, що смолокурня.

СМОЛЯРСТВО, а, с. Ремесло смоляра. *На Поліссі було розвинуто смольярство, теслярство, бондарство, столярство, плетіння кошків з лози, рогожі (Матеріали з етногр..., 1956, 50).*

СМОЛЯРУВАТИ, үю, үеш, недок. Займатися смолярством. *Землі у нас було сім чи сім з половиною десяти. Земля була не дуже родюча, і тому... батько ще наймався в підводчики та смольарував (Довж., I, 1958, 11).*

СМОЛЯСТИЙ, а, е. Який містить у собі смолу, багатий на смолу. *Димить, палає ватра; полум'я жадібно ковтає смольасту деревину (Тулуб, Людолови, II, 1957, 589).*

СМОЛЬ, і, ж.: Чорний, як смоль — дуже чорний. *Коси у неї, як смоль, чорні та доггі-доггі, аж за коліно (Кв.-Осн., II, 1956, 25).*

СМОЛЬНИЙ, а, е. Який віддає смолою. *Дядькові Кузні рубанком а псує Дошки (Із смольний дух мене й-нить і нині) (Рильський, II, 1946, 184).*

СМОРЖ, а, ч. Істинний гриб родини зморшкових із звивисто-складчастою шапкою. *Розмірковує, куди ж зайнути по гриби: в березину чи в загороду Костюкі, де весною бувають сморжі (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 145); Крізь прилу лісову підстилку смлюються зринути на світ поморщені шляпки ранньовесняніх істїних грибів-сморжів та зморшків (Наука..., 4, 1962, 46).*

СМОРІД, роду, ч. Неприємний, смердючий запах. *В шатках, в глибочих ямах, серед задухи й смороду, од*

яких крутиться голова, працюють у темряві тисячі робітників (Коцюб., II, 1956, 38); Руки їй болали від важких ножниць, сморід овечого поту, зною і бруду з дрібних сухих пилки від вовни забивали їй дих (Тулуб, В степу..., 1964, 145); Вікна й двері в палати були зачинені, від гострого смороду чобіт, дьогтю важко було передихнути (Скл., Святослав, 1959, 402); // перен. Про те, що викликає плотисті огиди, відраз до кого-чого-небудь. Чиясь владійкувата рука нишпорить по сагах... сіючи отруйний сморід монархічної реакції (Еллан, II, 1958, 220); Задується, стопаля рамя весна, земля протрала, над смородом війни почувалася хвилюючий, ніжний подих ожелої природи (Ю. Янов., II, 1954, 99).

СМОРІДНИЙ, а, е. Прикм. до сморід. Сморідний запах; // Наповнений смородом. Главоцський метася е тежому кутку брудного сморідного барака (Жур., До пш іде..., 1952, 182).

СМОРОВІДЛО, а, с., розм. Те, чим змазують осі колеса і т. ін. Прибіг нахар (до хворого), Гудою, свобою, віхтем, деркачем,.. довблею, смороцидом, — нічого не діє! (Вовчок, VI, 1956, 273).

СМОРДИНА, и, ж. 1. Багаторічна чагарникова ягідна рослина родини ломкаменевих з чорними, білими, червоними або жовтими ягодами. Соловей мій, соловечко, Та не літай поверх саду мого, Не сідай ти на смордині (Чуб., V, 1874, 590); // збірн. Сукупність таких рослин. Смордину можна садити на всіх ґрунтах, крім сухих піщаних, заболочених та засоленних (Колт. Укр., I, 1954, 33); Брунькоїд пошкоджує всі плодні породи, а також смордину та агрус (Шкідл. і хвор. рослин, 1956, 354).

2. Істівна кисло-солодка ягода цієї рослини; // збірн. Сукупність таких ягід. Любиш смордину — люби й охочину! (Укр. присл., 1955, 271); Цілющі властивості суніці, малини, сморидини були відомі ще в давнину (Рад. Укр., 30.VII 1971, 4); *У порівн. Вліденький хлопчик.. націлю на Оксена чорні, як сморидина, очі (Тют., Впр, 1964, 175).

СМОРДИНІВКА, и, ж. Наливка з ягід сморидини. **СМОРДИНКА**, и, ж. Зменш.-пестл. до сморідни. **СМОРДИННИЙ**, а, е. Те саме, що сморіднивий.

СМОРДИННИК, а, ч. Ділянка, де посаджена сморидина, а також зарості, кущі сморидини. **СМОРДИНОВИЙ**, а, е. Прикм. до сморідни. Ігор лежить горілиць під тіньку сморидинового куща (Довч., IV, 1957, 12); // Вигот. з ягід сморидини. Сморидиново варення.

СМОРЧОК, чкá, ч., діал. Зморчок. Сморчки не шкідливі, проте їх дуже важко відрізнити від «близючків» — строчки, які їстять.. отрупу (Знання..., 10, 1971, 28).

СМОТРИТЕЛЬ, я, ч., дорев. Службовець, що зайнявся наглядом, спостереженням за ким-, чим-небудь. Смотровель увійшов у клас, ступив на кислиці, покосився й дав сторчка (Н.-Лев., III, 1956, 317); Лазар кеневдіві тюржского смотрителя, якому тюржа дала прізвище «морда» (Коцюб., II, 1955, 191); Вчися [Валерик] тільки на високі баби, краще за.. прикажчикских синків, які тільки й знали, що бігати до смотрителя з доносими (Гончар, Таврія, 1952, 75); Штатний смотритель ушлицца Іван Микитович Зозулін схилив голову набік (Полт., Дят. Гоголя, 1954, 20).

СМОТРИТЕЛЬСЬКИЙ, а, е, дорев. Прикм. до смотритель. Можна й смотрительське місце втратити (Полт., Дят. Гоголя, 1954, 285); // у знач. ім. смотри-

тельська, кої, ж. Кімната для смотрителів. Пішла вона у смотрительську і, вся тіпаючись, подала бумагу (Мирний, I, 1954, 360).

СМРАД, у, ч., заст. Сморід. Потім солому підпалили [трошнці].. Смрад, чад і дим кругом носились (Котл., I, 1952, 272); Вис е печі, свист у горні. Дим і смрад, і дим з оземж. Непозитні, непоборні — ми куємі! (Тяч., I, 1957, 176).

СМУГА, и, ж. 1. Видовжена, обмежена чим-небудь частина якоїсь поверхні, простору, що виділяється на загальному фоні своїм виглядом, кольором і т. ін. Засинили довгі смуги толоки, екриті синіми та фіолетовими квітками (Н.-Лев., VI, 1966, 85); Широки смуги пшениці заможних хліборобів черувалися з вузенькими та довгими стьожечками бідиачької кукурудзи (Смоляч, I, 1958, 51); Крізь щілину відхилених дверей вузенька смуга світла тглася із великої кімнати (Досв., Вибр., 1959, 44); *У порівн. Вдалині синіми смугами виднілися.. ліси (Тют., Впр, 1964, 78); // Довга риска, лінія на якій-небудь поверхні. Попідмощуєвали ми на спину горби, позаб'язували вуха старими густочками, покосовидили на чоках смуги (Н.-Лев., IV, 1956, 315); Петрові виступили смуги на лиці, червоні, як розкряний буряк (Март., Тв., 1954, 120); // Довгастий знак на тілі від удару. Жовітри почеркали Партовою спину смугами од самої шиї (Н.-Лев., VII, 1966, 171); Ремінний батіг ляснує серед відьмової спини, востаєваючи на ній довгу смугу (Мирний, IV, 1955, 310); // Складка на шкірі обличчя, тіла людини або тварини. По зблідлому сухому обличчю, котре не казало про розкоші та достачі, пробігали позмурі смуги (Мирний, I, 1954, 319); Застизале обличчя вогнем ненависті валаялось, і смуги зморщеного лоба розпрямлялися (Ле, Міжгір'я, 1953, 91); // Про те, що набуло видовженої, довгастої форми. Вже третій день над степом здалині накреслювалася на небі легка смуга напівпрозорих жмар (Тулуб, В степу..., 1964, 113); // Суцільний ряд, лінія кого-, чого-небудь, розташованого один поруч з одним. Делегати з'їзду і гості — шикуються в смугу — лаву (Еллан, II, 1958, 24).

2. Довгастий шматок тканини, паперу, металу і т. ін. Папи поканичали здорові камети з полотна та повсті, облицьовані червоними та жовтими шовковими смугами (Н.-Лев., VII, 1966, 217).

3. Зона, пояс, що характеризується певним кліматом, рослинністю і т. ін. В лісовій смугі північної половини європейської території селища гаштоували на берегах річок та озер (Іст. СРСР, I, 1956, 6); Ломірна смуга; // Певна ділянка, територія, де відбувається щонебудь або яка відведена під щось чи зайнята чимсь. Колона, мичуши смугу трясовик., зморена, обилпа багнокою, видобулася, нарешті, знову на тристе, загускле дно (Гончар, II, 1959, 418); Перекопська річнина.. починається за Дніпром, на тілень від Каховки, смуга пісків тягнеться вздовж ріки з південного заходу, нехай-майкий степ аж до Мелітопольщини (Ю. Янов., II, 1958, 179); // Місцевість, що займає певне географічне положення. Увечері пож знався, ввійшов у смугу Малих Карпат (Гончар, III, 1959, 334); — Доповідають [чиновники] про те, щоб малоземельних та безземельних селян переселити не в середню сибірську смугу, а на Камчатку (Стельмах, I, 1962, 16).

Прикордонна смуга — територія, що тягнеться вздовж кордону. Невесело жилося німцям і гетьманцям у прикордонній смугі — кожної ночі, невідомо в якому місці, невідомо якими силами, а все нові й нові удари (Скл., Легенд. вачднв, 1957, 44); Природна смуга див. природний; Прифронтова смуга — територія, що тягнеться вздовж фронту. В середині стіни вона [дивізія] досягла прифронтової смуги і стала розвантажуватися

на станції *Горовастиця* (Тют., Впр, 1964, 485); *Смуґа* ослисті *див. осідість*.

Δ *Захвсна́* (полезакхсна́, лісова́) *смуґа* — штучне лісове насадження, що його створюють на полях для захисту посівів від бур і суховіїв, поліпшення водного режиму ґрунту і запобігання його ерозії. *Навколо саду вирішили [школярі] посадити захисну смуґу в акації, клені, берізі* (Донч., V, 1957, 201); *Позеакхснї смуґи, водоїжи, ставки... Ліси в степу... Нема палючих вітрів, нема чорних вихорів і бур...* (Вишня, I, 1956, 396); *Суховій біжить по полю, Заплітається в трави. Він кланє жорстоку долю, Падає в смуґи лісові* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 106); *Пристоббурва смуґа див. пристоббурний*.

4. Ділянка земельноґо уґіддя, відмежована від сусідньої ділянки. *Трактор робив у полі нечувані діла.. — Що скажеш, Опанасе? — вернувся Губернатор до Опанаса, що орав свою неписану смуґу* (Довж., I, 1958, 84); — *Ще й сонце не сіло, колижми свою смуґу перейшли. Внали на стерню, рук і ніг не чуємо.. Куди ж там: такий шмат утлялі!* (Мур., Бук. повість, 1959, 13).

5. *перек.* Проміжок часу, період, відміняний від попереднього або наступного певними подіями, явищами і т. ін. *Чернишевський справедливо назвав найважливішу смуґу в розвитку російської літератури XIX століття гоголівський періодом* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 138); *Людина, вступивши в партію, вступає в нову смуґу життя, на її плечі лягає величезна відповідальність не лише за себе особисто, а й за поведінку оточуючих людей* (Ком. Укр., 9, 1963, 69); // *Період у настрої, стані людини. У нього смуґа нового завзяття і дианої ніжності, він закохався в Тілу Уленшпігеля* (Мас., Роман..., 1970, 114); // *Період наявності, існування чого-небудь. Прийде весна, прийде друга, .. Не раз суму зникне смуґа; Усмї зауля* (Граб., I, 1959, 334).

6. *перек.* Послідовний безперервний ряд подій, явищ і т. ін. *Левін бачив, що Росія перша має почати смуґу революційної нової історичної епохи* (Біогр. Левіна, 1955, 46).

7. у знач. присл. *смуґою*. В один ряд, в одну лінію. *По них [узгір'ях], у довжину, рівною.. смуґою простяглися ліни* (Коцюба, I, 1955, 459); *По шляху з Черекоту, розтягнувшись дожеlezною смуґою, мчать автомобілі* (Гончар, II, 1959, 359).

СМУґАСТИЙ, а, е. 1. Укритий смуґами (у 1 знач.). *Позаду залишилися широкі вересняські степи, зелені баштанні, усіяні рябими, смуґастими каузнами* (Цюпа, Україна..., 1960, 224); *За кілька кварталів ізній шлях гереничила смуґаста паличка, і міліціонер зажадав у Ярослава права. Він сказав, що Ярослав порушує права* (Мушк., День..., 1967, 121); // *Який має малюнок, візерунок у вигляді смуг. Щоденним одягом [Ваґрича] стала смуґаста санаторна піжама, єдиним документом — санаторно-курортна книжка* (Дмит., Обпадені..., 1962, 6); *Льонька поправив матросський смуґастий тільник на грудях і пішов* (Трубіл., I, 1955, 133); // *Який має забарвлення у вигляді смуг (про тварин). Помчали в степ прудкової олені та смуґасті зебри* (Гончар, II, 1959, 31).

2. Який розміщується смуґами. *Розмалювана в неїти скрижа має основний візерунок, розміщений на віку і фронтальній стінці... а на бічних лиштках — розмалювані.. смуґасті орнаменти* (Нар. мист., 1966, 45).

Δ *Смуґастий спектр* — оптичний спектр випромінювання та поглинання невзаємодіючих або слабозвзаємодіючих між собою молекул. *В деяких випадках спектри світної пари і газів виходять смуґами.. При великій дисперсії ці смуґасті спектри розпадаються на дуже велику кількість найтонших ліній* (Курс фізики, III, 1956, 325).

СМУґАСТІСТЬ, тості, ж. Властивість за знач. *смуґастий. Смуґастість порід*.

СМУґАСТО. Присл. до *смуґастий*.

СМУґАЧ, а, ч. Рід водоянн ссавиців ряду китоподібних з неглибокими поздовжніми складками (ніби смуґами) шкіри на шві та череві.

СМУґЛИЙ, а, е. Темнуватого забарвлення (про шкіру). *Лежить Жук, здавши голову воору. Такий же п'якатий, чорний; по щоках його смуглого виду поп'ялося пухке волоссячко* (Мирний, I, 1954, 331); *Смуґле лице його незалежне, дихає завзяттям і нахабством* (Тют., Впр, 1964, 96); // *Який має таку шкіру (про людину). Хлопцеві не терпілось відгадати, за що ж саме обрала й відзначила Шура оцю людину, смуглого, худорлявого лейтенанта* (Гончар, III, 1959, 409); *Смуґлий автоматних дивиться у небо* (Сос., II, 1958, 293).

СМУґЛІСТЬ, лості, ж. Властивість за знач. *смуґлий*.

СМУґЛІТИ, ію, ієш, *недок.* Ставати, робитися смуглим. *Шкіра від сонця смугліє; // Виділятися смуглим кольором. Ориса спала, розжетавшись від спекоти, зібгана рядно лежало під ногами, в розхристаному вирізі сорочки смугліла шия* (Тют., Впр, 1964, 269).

СМУґЛІШАТИ, аю, аєш, *недок.* Ставати, робитися смуглішим (див. *смуґлий*).

СМУґЛОВІДИЙ, а, е. Те саме, що *смуґлоліцій*. *Він був середнього зросту, смуглолодий, одягнений у простий стрій костюм* (Донч., VI, 1957, 639).

СМУґЛОЛІЦІЙ, я, е. Який має смугле лице. *Дя хітрки постішала смуглолиця висока дічина* (Томч., Жмеяки, 1964, 27); *Ось виходить [на сцену] кучерявий Смуґлоліцій залопец бравий* (С. Ол., Вибр., 1959, 205).

СМУґЛЯВЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до *смуґлявий*. *Що слово Улита промовить, так і зчервоніє; а що смуглявенька, то ще кращій здається той рум'янець* (Барв., Опов., 1902, 217); *Тут народився Олег, мій син, і Вова мій, синок смуглявенький* (Сос., II, 1958, 476).

СМУґЛЯВНИ, а, е. Трохи смуглий (про шкіру). *Очі в Єремі білишали, смугляві щоки почервоніли. Вид аж нашіє вінюм* (Н.-Лев., VII, 1966, 73); *Смуґляве, з орлиним носом обличчя іноземця ще вберігало сліди колишньої вроди* (Гончар, III, 1959, 226); **Образно. Гарчий, смуглявий лисень забарвие червоною одобою вишнеї саду* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 49); // *Який має таку шкіру (про людину). Між рядками селянських коней, жиравив, схудлив, вештаються [на ярмарку].. смугляві патлаті цигани з своїми шапками* (Н.-Лев., VII, 1966, 357); *Із низенької хати вийде мати смуглява моя, буде сына свого вигладати...* (Сос., I, 1957, 213); // у знач. ім. *смуґлявий, воґо, ч.; смуглява, вої, ж. Той (та), що має трохи смуглу шкіру. Смуґлява й русявенька ває у очах моїх стояли. Як видіння...* (Тич., Зростаї..., 1960, 67).

СМУґЛЯВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. *смуґлявий*. *«Боже, який він став, — не вводить з нього очей Ніна. Крізь смуглявість обличчя виступає зрадлива жостизна, і весь він похорий зараз на прилялово чорнобривця, зірваного передчасно* (Цюпа, Грози..., 1961, 113); **Образно. Плоди [яблуни] досягають в кінці серпня — на початку вересня. Вони крупні, плескуваті-округлі... з незначною смуглявістю на сонячному боці* (Сад. і ягід., 1957, 59).

СМУґЛЯВІТИ, ію, ієш, *недок.* Ставати, робитися смуглявим; // *Виділятися смуглявим кольором*.

СМУґЛЯВІШАТИ, аю, аєш, *недок.* Ставати, робитися смуглявим (див. *смуґлий*).

СМУґЛЯВКА, и, ж., *розм.* Те саме, що *смуґляйка*. *Рівнятися з нею могла тіба що тільки Вустя, Давньою смуглявка-сестра* (Гончар, Таврія, 1952, 103).

СМУґЛЯВО, рідко. Присл. до *смуґлявий*.

СМУґЛЯВОЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до смуґлявка. *Ходить смуґлявочка... Щастям насичена, Сонцем косичена* (Мал., Серце..., 1959, 88).

СМУґЛЯК, а, ч., розм. Чоловік або хлопець із смуґлявою шкірою.

СМУґЛЯНКА, и, ж., розм. Жінка або дівчина із смуґлявою шкірою. *З усіх жінок, яких він знав, жодна не могла змагатись у красі з цією смуґлянкою* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 173); *Олександра, її подруга Марія і незнайома Сергієві смуґлянка зустріли його з радістю* (М. Ол., Туди, де бій, 1971, 179).

СМУґЛЯНОЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до смуґлянка. *У сторожці Смольного щоранку Двері відчинялися і всі зустрічали дівчину-смуґлянку З стьожкою червоною в косі... Як народу сила... Мури всі, фортеці всі зміла, — На порозі Смольного зустріла Леніна смуґляночка мала* (Бичко, Сійся..., 1959, 70).

СМУґЛЯСТИЙ, а, е, рідко. Трохи смуґлий; смуґлявий. *За ворітьми стоїть високий і худий чоловік без шапки і босий, ноги його брудні... З худих плечей звисає ладяїтня і крізь нього... світиться голе смуґлясте тіло* (Смоляк, II, 1958, 22).

СМУґНАСТЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до смуґнастий. *Панки якісь два стоять коло неї [шафи]. Піджачки смугнастенські, коміреці білі в обох* (Тесл., З книги життя, 1949, 157).

СМУґНАСТИЙ, а, е, розм. Те саме, що смуґастий. *Поднеуди рибали асні костюми українські, мішани з смугнастими молдавськими та болгарськими* (Н.-Лев., V, 1966, 141); *У кухні чути було — Галка в ночах оджидала сорочку смугнасту Романову* (Головко, I, 1957, 160).

СМУґОВИЙ, а, е, спец. Вигот. у вигляді смуг. *Смуґова сталь.*

СМУґУВАТИ, ую, уєш, недок., перек., розм., рідко. Бити, ударяти кого-небудь, залишаючи на тілі довгі смуги. *Раз у раз здіймалася й опускалася рука..., смугуючи звіра* (Донч., I, 1956, 176).

СМУґЖЕЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до смугжа. *В заті столяє присмерк, і тільки жовті смугжечки світла пробивались крізь шпари зачинених віконниць* (Коцюб., II, 1955, 163); *— Хоч би це який куц картоплі продавти в тій [тієї] смугжечки... і то б же яка це запомога була!* (Тесл., З книги життя, 1949, 113); *— Треба йти в колосл. На нову путь ступати. Годі вам шапачинкою на смугжечці крутитися* (Коцюба, Нові береги, 1959, 359).

У (в) смугжечку — те саме, що У (в) смугжу (див. смугжа). *Хоч коричневий, широкого крою костюм в ледь помітну сіру смугжечку був, далєбі, не новий, все ж сидів він на юнакові гарно* (Ткач, Плем'я..., 1961, 143).

СМУґЖКА, и, ж. Зменш.-пестл. до смуга 1, 2, 4. *Сонцелюба на далєкі плаєні, на зубчасту синювату смугжу сієу* (Ткач, Арена, 1960, 68); *Між виритим каналом і річкою лишилися тільки невеличка смугжа землі* (Донч., Пісня..., 1947, 60); *Закурєє [Гопшка], ..виштовхнує крізь широкі нідрі дві смугжи диму, .. сіє на колодязний зруб* (Тют., Впр, 1964, 426); *В нього план новобудови, Там є смугжа сієя — То в Криму вода Дніпрова По каналу плиє* (Бойко, З Дон. краю, 1952, 72); *Поєє був зроблений із смугжов цупкої матерії* (Ю. Бєдзик, Вогонь..., 1960, 164); *Образно. *По обличчю дівчинини пробігала інколи смугжа не то досади, не то таяжнього задоволення від парубкового залицяння* (Коцюб., I, 1955, 234).

У (в) смугжу — у вигляді паралельних ліній (про малянок, візерунок і т. ін.). *Петро Семенович був одягнений у літній просторий в смугжу костюм* (Збав., Тасмівця..., 1971, 405); *За порогом.. стояв джептьльмен*

у гарно випрасуваніх чорних брюках у сіру смугжу (Смоляк, Рече та стогне..., 1960, 549).

СМУґКУВАТИЙ, а, е, рідко. Те саме, що смугастий.

СМУґЖНИЙ, а, е, спец. Те саме, що смуговий.

СМУТА, и, ж. 1. розм. Невеселий, важкий настрій, викликаний горем, невдачею і т. ін.; сум, журба. *Смута, як камінь, серце даєть, Іще єнитить нудьга лиха* (Укр. поети-романтики..., 1968, 343).

2. заст. Заколот, заворушення, безпорядки. *Так-то, люди! Були бійки, Були в нас і смути, Та такої, як се була, — Такої й не чути!* (Рудан., Тв., 1956, 253).

3. заст. Незгода, розбрат, чварн. — *Люди, в цей нелегкий час житейської смути святий монастир не може захистити вас* (Стельмах, I, 1962, 638).

СМУТЕН див. смутний.

СМУТИТИ, смучу, смутиш, недок., перек. 1. Викликати смуток у кого-небудь, робити смутним когось. *Смутиш мене, що не скоро відстану од тебе листа і знов буду турбуватися* (Коцюб., III, 1956, 319); *— Тату, — раптом озвалася Мирослава. — Мені дуже тяжко смутити тебе, але сьогодні так сталося, що я не можу...* (Головко, II, 1957, 586); // *Наповнювати смутком* (серце, душу). *Коломийки мої любі, що в вас так миле? Та не смутить — розвеселить серце нещасливе!* (Коломийки, 1969, 92); *І слово кожне, яке єси прорік [поет], Смутить нам буде серце бідне* (Сам., I, 1958, 185).

2. перек. Робити що-небудь похмурим; засмучувати. *Дідівські ікони, обквітчані жовтими воєдниками та васильками, потемніли, злинали й смутили головний кутюк хати* (Л. Янов., I, 1959, 141); *Ополудні йду до моря і здаєа Бачу, що воно сієється, як маєа. І мені його смутити стало жалє* (Павл., Бистрина, 1959, 87).

СМУТИТИСЯ, смучуєа, смутиєа, недок. Відчувати смуток (у 1 знач.); ставати смутним; сумувати. *Як ти смутиєа, вороги тиєаєа* (Укр. присл., 1955, 70); *Ми сієи поруч, смутні та мовчані, Одно на одного дивились і смутились* (Л. Укр., IV, 1954, 118); *Це була Гляя [дїда та баби] звичка: коли одне смутилоєа, друге обов'язково муєа розважати* (Ю. Янов., I, 1954, 110); *— Дїду, не смутїєа так. От прийде Червона Армія і поєикуєа в заводу тиз, що вас викинули* (Турч., Зорі..., 1950, 133); // *Наповнюватися смутком* (про серце, душу). *На порожній шлунок і душа смутїєа* (Укр. присл., 1963, 57); *У дні весняні, дні осінні Ти, серце бідне, не смутїєа* (Мал., Звенігора, 1959, 280).

СМУТИСТЬ, тості, ж., розм. Те саме, що смуток 1. *Більше смутості, як радості* (Номіс, 1864, № 9354).

СМУТКОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до смуток. *Підходила [Лєся] до фортепіано, торкала одноруч холодне клаєиші — обзивались вони смутковими жалєями* (М. Ол., Леєя, 1960, 112); *Дорожє життя виєира людина. Вони бєають короткі й бєаїрні довєи, радїєні і смутковї* (Літ. Укр., 14.VI 1968, 1); *Образно. *Вдєаєлиєа мріє у смутковї шати І понєєли мене в дивний, мовчанний край* (Л. Укр., I, 1951, 138).

2. рідко. Траурний, жалобний. *Софія сидїла на канапцї в чорній жалобній сукні. Вираз її обличчя не зовєім відповїдає смутковому убранню* (Л. Укр., III, 1952, 514).

СМУТКУВАТИ і **СМУТУВАТИ**, ую, уєш, недок., розм. Те саме, що смутитися. *Пієля Василєєвоєа вєєєєєа смуткувала Марина осїнь, смуткувала й зиму, а на рїдво єже їє розвеселиєаєа!* (Н.-Лев., I, 1956, 87); *Одніє [одвієє] недїлі смуткувала я дуже сама* (Вовчок, I, 1955, 194); *Він не свариєа ніколи з тими, хто вважєа свою думку правдоєю, а бачиєи в другий людєа лєбу за неоднаковї з ними думки, дуже смуткуєаєа* (Сам., II, 1958, 226); *Стоєєне [матї], тужить... За дїло неєота беретьєа Або, смутуючи, кєиить: «Гарєєю, солоєєєю»*

мій! Як жив, овивсь до мене, сину!..» (Укр. поети-романтики... 1968, 578); *О, знаю я, Чого моя Душа смуткує і болить* (Сам., I, 1958, 98).

СМУТНЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до смутній. *Ой, їдъ, мій милий, та й не співайся. Вже твоє вечерея пылом припала, Вже твоє мила смутненька стала* (Нар. лірника, 1956, 366); *Гуза була дівчина, така вже тиса, що на часе она чогось смутненька* (Вовчок, I, 1955, 185).

СМУТНЕНЬКО. Присл. до смутнєвський. — *Як то тепереньки нам буде! — смутненько каже молодичка. Зіткнула і задумалась* (Вовчок, I, 1955, 125).

СМУТНЕСЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до смутнєвський.

СМУТНЕСЕНЬКО. Присл. до смутнєвський. *Нехай буйний вітер по степах пролітає, Струнки твої зачіпає, Смутнєсенько, жалібнєсенько грає-виграє...* (Морд., I, 1958, 557).

СМУТНИЙ, **СМУТЕН**, тн́а, тн́е. 1. Який відчуває смутко; якого охопив сум; сумний, журний. *Із-за гаю сонце сходить, За гай і заходить. По долині увечері Козак смутний ходить* (Шевч., II, 1953, 131); *Рибалки були веселі, жартували.. Один Микола сидів смутний, похиливши свою чорноголосу голову* (Н.-Лев., II, 1956, 229); *Ішли жінки смутні в клунками в руках* (Головко, II, 1957, 171); *Голубонько-дівчинонько, Зірньою мою! Не птайся, моя мила, Чого смутен я* (Рудан., Тв., 1959, 125); **Образно. Смутна муза літа в самотині, Кличе поета свого* (Л. Укр., I, 1951, 73); // *Який виражає смутко, сумний настрої. Згорбились, осунулись, Гизоєвич смутними очима поглядає на затиш і оселі, що лишає за собою...* (Кочуб., I, 1955, 230); *Смутне Кайдашеве бліде лице освітлюєся рожевим світлом* (Н.-Лев., II, 1956, 347); *Не дивись на мене поглядом смутним, — Знаю, ти не любиш, марши тільки ним...* (Олесь, Вибр., 1958, 74).

2. Сповнений, проїнятий смутком. *Цілий клубок думок, смутних і радісних, заворушився в моїй голові* (Вас., IV, 1960, 40); *Спогади Тараса Григоровича про своє дитинство завжди були дуже смутні* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 7); *Смутен сон насивсь Сватославу, затьмарив чоло його ясне* (Забіла, У.. світ, 1960, 169); *! Сповнений невеселих думок. Лопух зоревала [зірвала] і накрила [дівчина], Неначе брилкомом, свою, Своєю головоножку смутною* (Шевч., II, 1963, 356); // *Який минає, проходить і т. ін. у смутку; невеселій, безрадісний. [О л е к а:] Дівчатом покляч чо нічого не кажить, а то і гуляня буде смутною* (Вас., III, 1960, 15); *Нехай побачу я в смутні для мене дні Утішу щирую та усміху яснї* (Л. Укр., I, 1951, 58); *Рідко він тепер співає: тільки на весіллях і в смутну годину* (Стельмах, I, 1962, 339); *Меркнут зорі, білою стіною Смутен день на обрії остає, Сивий сніг ваносить поле бою, Чорний ворон білий струп кляв* (Рильський, II, 1960, 186).

3. Який викликає смутко. *Смутна новина мене дуже-дуже засмутила* (Л. Укр., V, 1956, 18); *Убогїй ниви, убогїй селі, Убогїй, обшарпаний люд, — Смутнї картички, смутнї-невеселї, А тиших не знайдеш ти тут* (Гр., I, 1963, 13).

СМУТНІСТЬ, ності, ж. Стан за знач. смутній 1. *Виді вашу смутність і хотів порадити вам* (Сл. Гр.).

СМУТНІТИ, їю, їсш, недок. Ставати смутнем. *Батько усе ходив по дорогах і вертався сивіший та пожурніший; мати усе смутніла і слабшала* (Вовчок, I, 1955, 242); *У сутні жмарної ночі Щораз блідий місяць зника; Смутніють щораз твої очі, Вродлива дівчино морська* (Л. Укр., IV, 1954, 97).

СМУТНО. Присл. до смутній. *Дівчина собі стоїть, Неначе окопана, під гаєм, І смутно, сумно позирає На той широкий божий став* (Шевч., II, 1963, 354); *Дарка всміхнулась уперше за всю розмову і то смутно* (Л. Укр.,

III, 1952, 652); *Вона.. сіла на канапі й смутно погналила голову* (Н.-Лев., III, 1956, 34); *Так смутно горять ліхтари у вечірньому білому місті* (Сос., I, 1957, 149); // у знач. присудк. сл. *Смутно мені та сумно мені, моя я в чорну жару ввійшла* (Вовчок, I, 1955, 61); *Смутно, триожно було на душі, і мимоволі огортає страх* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 105); // у сполуч. із спол. щ о. *Про почуття жалю, що виникає внаслідок чого-небудь: прикро. Було смутно, що не мав я радощі [радощів] побачити свій перший твор, коли він був надрукований* (Вас., IV, 1960, 40); [М а в к а:] *Ні, любий, я тобі не дорікаю, а тільки — смутко, що не можеш ти своїм життям до себе дорівнятися* (Л. Укр., III, 1952, 230); *Смутно, що з такого раю Зробили ми долину мук безкраю, Де тільки й можна плакати-ридати* (Сам., I, 1958, 122).

СМУТОК, тку, ч. 1. Невеселій, важкий настрої, вкльканий горем, невдачею і т. ін.; сум, журба. *Лиза та радість, по котрій смутко наступав* (Укр. присл., 1955, 274); *Смутко молодїй звернує увагу всіх гостей* (Н.-Лев., I, 1956, 144); *Жалко кидати тих амалечку виплеканих воликів, тих вірних товаришів у дорозі, що так розуміють смутко і радощі газайковї...* (Кочуб., I, 1955, 182); *Коли ж тобі доля засяє І смутко мене обвіє, — Нам щось, може, знов загадає Про щастя — твоє і мов* (Рильський, I, 1956, 48); **Образно. Напоєні смутком, лежали навкруги простори...* (Цюпа, Назустріч..., 1958, 6); // у знач. виг. *Уживається для вираження суму, журба. — Смутку мій, де б мені вас переночувати? .. Чи не знає Савка? Підемо до Савки, в нього добряча газайка* (Кочуб., I, 1955, 382); — *Ой смутку мій, що з тобою, дитино! — мов крильми, зайнула білими в кїтаїх рукавами чорна молодичка.. і жалюко запитала в Люби: — Ви в ополонку вскочили?* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 162).

◇ *Вдаватися (вдїтись, впадїти, впасти) в смүток* — робитися сумним, засмучуватися. *«Венерин сину! не жатайся, — Дїд очеретяний сказав: — І в смутко дуже не вдавайся..»* (Котл., I, 1952, 199); *Завдавати (завдїти) смүтку кому* — викликати у кого-небудь сумний настрої, засмучувати когось. *Я.. просто боялась озиватися до людей, аби їм не завдавати смутку* (Л. Укр., V, 1956, 354); *Зайти (оповїтись, повїтись і т. ін.) смүтком; Смүток упав на що; Смүток сховївся в чому* — стати сумним, засмутитися (про очі, душу тощо). *Ії сивї, як і Дарчинї, очі зайшли смутком; вона похилилась, як вербичка* (Л. Укр., III, 1952, 633); *Лице [дїдов] стало аж чорне, очі повилися смутком, туюю...* (Мирний, I, 1954, 178); *Впає смутко.. на материнї очі* (Н.-Лев., VI, 1966, 319); *В її глибокиї і задумливиї очах сховаєся смутко самотності* (Десняк, Вибр., 1947, 6); *Набрїтиса смүтку* — зазнати багато клопоту, прикроїсть, неприсмостей. — *Розкажу вам про Якова Харченка, якого він смутку набрався у Жмелинцїх, заличуєнцїх до Козанїни* (Вовчок, I, 1955, 70); *Навбїднїти (навестїти, паганїти, нагнїти, навіївати, навіювати, навіїти і т. ін.) смүток на кого* — що; *У (в) смүток привбїднїти (привестїти, увбїднїти, увестї і т. ін.) кого* — викликати у кого-небудь невеселї думки, засмучувати когось. *Слова «З Новим роком по якісь давнїй, привичнїй асоціяції.. наводять на мене смутко..»* (Л. Укр., V, 1956, 431); *Сумнї Василевї оповїданнї напали на мою душу смутко та невеселї думки* (Н.-Лев., VII, 1966, 286); *Сей галас і репетуєаннї Троянїх сїх в смүток привїла; Плаксїевєв в синком прощаннїя У сїх з очей слїзки тягло* (Котл., I, 1952, 233); *Не знїтнї, кудї (де) подїтиса від смүтку днє. подїтиса; Пересумувати смүток днє. пересумувати; Смүток обїїмїєс (обїїмїєт, обїїєнїєв, облягїєс, облягїєт, обліє, охобїєс, охобїєт, охобїєт і т. ін.) кого, що; Смүток нахбїднїєт (нахбїєт, налягїєс, налягїєт і т. ін.) на кого* — що — хтось стає сум-

ним, засмучується. *Звісно, чоловік і в щасті, то часом смүток обіймає* (Вовчок, I, 1955, 260); *Голова ваша похилилася, смүток облягає душу, несподівані думки почали ва серце щипати* (Мирний, IV, 1955, 312); *Тижко.. проводжав далекію кіоску журавале, і тижий смүток облягає його серце* (Тют., Впр, 1964, 11); *Смүток все більше отололює Данька* (Гончар, II, 1959, 146); *Смүток стоїть (залагає і т. ін.) де — невеселій настроїй паугу де-небудь; У смүтку — огорнений сумом. Прийшла до нас Маруся. Сидимо усі тихо собі у смүтку* (Вовчок, I, 1955, 222).

2. Сумний, зажурений впрас (очей, обличчя і т. ін.). *Сидить (жінка) над книжкою, але не читає, ..ма змарнілому обличчю смүток* (Л. Укр., III, 1952, 591); *Ми двоє шли й не зговорили, Ти вся засніжена була, Сніжинки грали і зорили Над смүтком тижого чола* (Рильський, I, 1960, 125).

◆ До (сіннього) смүтку — дуже багатого, сила-силевна. *Роботи набралоса до смүтку* (Вас., Впр., 1950, 108); *— Негай ласкавий пан тримає в своїй економії кілька чеченців, ..бо роботи було до сіннього смүтку, а наймити гуляли в лісах* (Стельмах, I, 1962, 639).

СМҮТОЧОК, чка, ч. Пестл. до смүток 1. *Через гору високу тоненький шкурочок. Чому ж, любку, не приходиш — який то смүточок* (Коломийки, 1969, 136).

СМҮТУВАТИ *див.* смүткувати.
СМУХ, у, ч. 1. Те саме, що смүшок. *Я вже, пані-брате, Дбаю не такі Бідний людя на одеву Смухи та читки* (Шот., Поезії, 1958, 114); *І чого тільки тепер не ма на ярмарку? І кожузи нижче п'ят, .. і коротенькі, обшиті смүгом кожушки* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 143); *А кожуз на тому Банди, Ну й кожузі! ..Не жалеє краєць — поставив Добрий смүх* (Перв., 3 глибини, 1956, 320).

2. *розм.* Густиї волосяний покрив ссавців; шерсть. *Звірка ..Сидить (біля вогню) і сам собі радіє, Що смүх його Озгоє, моя літом сонце, гріє* (Греб., I, 1957, 71).

СМУХАТИЙ, а, в, *розм.* Прям. до смүх 2. *Знали люди, що, поласившись (під час польових робіт) на зайвий невід риби або на смүхатого звіра, залишаться вони без талба* (Тулуб, Людолові, II, 1957, 180).

СМУШЕВИЙ, а, в. Прям. до смүшок; // Зробл., поштий із смүшка. *Тій стрічку купили. Кому шапочку смүшеву, Чобітки шкалові, Кому ситку* (Шевч., II, 1963, 220); *Генерал взяв шапку і важко опустив голову у смүшевий копір* (Тют., Впр, 1964, 503); *Лужинський був задякнений тепер уже в якусь хвацьку чи то венгерку, а чи шлягетський одновортний піджак з смүшевою оторочкою* (Ле, Клев. лїст, 1960, 177).

СМУШЕЧОК, чка, ч. Пестл. до смүшок. *Зайшов (Джмелік) у хату в коротенькій кавалерійській куртці, обшитій сивим смүшечком, наваксованих чобітках* (Тют., Впр, 1964, 163).

СМУШКАР, я, ч. Кушвір, що вчиняє смүшки та шва вироб з них.

СМУШКОВИЙ, а, в. 1. Пов'язаний з одержанням смүшків. *При смүшковому напяржі вічарства більшу частину народжуваних баранчиків забивають в користувальницький отарах на смүшки в 2-3-денному віці* (Колг. енци., II, 1956, 564).

Смүшкові породи овець — цінні породи овець, які розводять для одержання смүшків. *Смүшкові породи овець розводять (на Україні) в невеликій групі районів Полтавської, Дніпропетровської, Одеської та інших областей* (Колг. енци., II, 1956, 649).

2. Те саме, що смүшевий. *Семен скося дивиться на гитрого й впертого ватажка в кожузі й смүшковой шапці в навушниках* (Сміл., Зустрічі, 1936, 162); *Смүшковой копір.*

СМУШОК, шка, ч. Шкурка, хутро новонародженого ягняти. *До їх гурту ішов парубок, високий, білявий, ..у свийй з решетилеских смүшків шапці* (Мирний, III, 1954, 32); *Повно юати та смүшків в тачанці в дядьків, повно буржуйських кунцих та лисиць* (Гончар, Таврія..., 1957, 549); *Каракуль. В перекладі — чорна квітка. Так здавна називали двоокожих за красою зявлячий смүшок з шовковистою, блискучою вовною й чудовим малюнком, що формою нагадує пелюстки троянди* (Знання..., 3, 1972, 4); **Образно. М'яко шепотіє під ногами росіяний смүшок споришу* (С. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 13); **У порівн. На небі навівали дрібки, мов смүшки, жмарки* (Н.-Лев., IV, 1956, 11); // *Шкура, хутро вівці. Увійшов у прижого Павла. Шуб, шуб на вішалці висить, та все такі.. Смүшки руді, вороні, і аж поласкуються, дорожй все якісь* (Тесл., 3 книги життя, 1949, 157); *Цигейкову шубу шийть з високоякісного смүшка, а віці, які дають його, повинні не менше двох разів на рік проходити обробку креоліном* (Наука..., 8, 1959, 20).

СНАГА, й, ж. 1. Фізичні сили, енергія. — *Роблю, мамо, до криваго поту, і вже снаги нестает* (Кв.-Оск., II, 1956, 401); *Вигострю, вичочу зброю іскристу, Скільки достане снаги мені й хисту* (Л. Укр., I, 1951, 126); *Уже дідові нестает снаги, вже серце стукает в грудях важко і глузо, туманиться голова* (Мик., II, 1957, 316); // *Внутрішні сили, можливості. — Що ж робити, коли я не можу здолати себе, не маю снаги стримати навісних жрій* (Л. Янов., I, 1959, 373); // *Життєздатність чого-небудь. Над нею [школою] одені й інші шуміли можуть, повні сил і снаги осокори* (Збан., Малн. дзвін, 1958, 3); *Прозлода саду снаги і меду надає плодам* (Голов., Перша книга, 1936, 207).

◆ До снаг(и): а) (кому) те саме, що Під сілу (*див.* сіла). *Властивоство мікростіту заховані глибоко. Вони несподівані. Їх розкриття складне й коштує дорого. Воно до снаги тільки всевітньому об'єднанню вчених* (Наука..., 1, 1971, 21); б) (рідко) цілком, повністю. *Нікто не скаже нам так, як би ти хотів, Що доля завтра зробить з нами? Чи доведеться це подуше заплатити, Чи до снаги вже розплатився?..* (Г.-Арт., Байки..., 1958, 84); [X о м а (до народу):] *Подождіть мені, негай я спродаю до снаги, то, може, там наскіпаю яких сот п'ять чи шість..* (К.-Карий, II, 1960, 222); *З усієї снаги — з усіх сил, з надзвичайним напруженням, з великою інтенсивністю. Розірвалася граната. Зайшовсь кулемет в усієї снаги* (Перв., II, 1958, 401).

2. *Творчий запал, завзяття; пристрасть до чого-небудь. Саме картина [І. К. Айвазовського] «Серед хвиль», написана у вісімдесятирічному віці, і в.. свідченням вічно молоді снаги його* (Довж., III, 1960, 86); // *Стан душевного піднесення. Ідейне здоров'я, міць і снага — ось що визначає творчість українських радянських письменників* (Воч. Кнів., 20.V 1971, 1); // *перен.* *Запальність, пристрастність, жагуність. По крихітці, по пилинці збирає він [митець] самоцвітні життя, вносячи за кожну внахідку дорого плату: жар серця, снагу души, пломінь мозку* (Літ. Укр., 8.I 1963, 1); *Ми віддаємо належне споєнню революційної снаги художнім творам, які виховують у людей духовну незалежність* (Рад. літ-во, 4, 1968, 83).

3. *перен.* *Бажання, прагнення. Смерть негаче прийшла його в свої обійми, позбавила волі й снаги до життя* (Ю. Бедзак, Вогонь..., 1960, 127).

4. *Спрага, жага. Губи сохнуть од снаги.*
СНАЖНИЙ, з, є, *діал.* Сльняний, не виснажений.

СНАЙПЕР, а, ч. 1. Стрільць, що володіє мистецтвом влучної стрільби. *За кулеметниками почали прибувати стрілецькі роти, п'ятірки розвідників, санітари,*

снайпери... (Ле, Право., 1957, 181);—*Гду на фронт. Стану снайпером, кулемницею, ким завгодно, аби метити ворогам за Петра, за всіх убитих і скалічених...* (Цюпа, Доброворець, 1971, 39).

2. чого, перен. Той, хто досяг великого вміння, високої майстерності. *Швейцарська ліга радіолюбителів кожного року організовує традиційні змагання короткохвильовиків усього світу. Великий інтерес викликає ця спортивна зустріч і серед радянських снайперів ефіру* (Рад. Укр., 7.І 1965, 3).

СНАЙПЕРІВ, рова, розв. Прикм. до снайпер; належний снайперові. *Далеко від села Луганського.. до Ленінграда, та не чужа земля покрила молоде снайперове тіло* (Вішня, І, 1956, 309).

СНАЙПЕРСТВО, а, с. Мистецтво влучної стрільби. *Думка про снайперство міцно васіла хлопцеві в голову. Він вирішив за всяку ціну дійти свого* (Довч., ІІ, 1956, 289).

СНАЙПЕРСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до снайпер. — *Точно, — погодився Сашко, — наскільки мені відомо, снайперська справа — професія психологічна* (Ю. Янов., І, 1954, 98); *«Свій разужок снайперський у січні розпочав я з друзями вестити»* (Гонч., Вибр., 1959, 188); // *Такий, як у снайпера; влучний. Снайперський удар.*

2. Стос. до снайперства. *Червоні білці — снайперські стрільці* (Укр.. присл., 1955, 399).

СНАЙПІНГ, у, ч., спец. Снайперська стрільба. *Школа снайпінгу.*

СНАРЯД, ч. 1. род. а. Один із видів боєприпасів для стрільби з гармати. *В Гусакові часто рвуться снаряди* (Вас., Незібр. тв., 1941, 205); *Німецький снаряд прошумів над будинком в наш бік і вибухнув десь недалеко* (Гончар, ІІІ, 1959, 163); *Разом з бомбами доконала реальна міна й снаряди* (Баш, На землі..., 1957, 36); **У порівн. Окружле, мов снаряд, тіло хижої птаці чогось нагадало* Гимюфію Січкаря (Стельмах, ІІ, 1962, 40).

2. род. а. Пристрій для спортивних вправ. *До програми змагань входило багато.. комбінаций на перекладині, брусах та інших снарядах* (Спорт., 1958, 122); *Стройовим кроком підійшов [Сергій] до турника і спинився в чотирьох метрах від нього. — До снаряда! — вигукнув офіцер* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 50).

3. род. а. Механізм, апарат, технічний пристрій для провадження яких-небудь робіт, наукових досліджень і т. ін. *Глибинні геофізичні снаряди дають можливість обходитися без «речових доказів» розташування пластів [землі]* (Наука., 11, 1965, 32).

Керований снаряд — безпілотний літальний апарат, що рухається за траєкторією, визначеною системою керування. У післявоєнний час ракети почали використовувати для дослідних польотів на великі висоти. Посилена увага приділялась створенню ракетних керованих снарядів (Наука., 8, 1958, 15).

4. род. у, заст. Спорядження (у 2, 3 знач.). *Держась [держачись] воєнного обряду, Готовили [бойря] задалегіть Базацького всякого снаряду, Що сумно аж було глядіть* (Котл., І, 1952, 189).

СНАРЯДНИЙ, а, е. Прикм. до снаряд 1. *В дворі Арсеналу величезна купа димучих снарядних гільз* (Довж., І, 1958, 59); *Земля усяїна снарядними осколками* (Вол., Самоцвіт, 1952, 158); // *Який утворюється, з'являється і т. ін. внаслідок розриву снаряда. Ми реалі проліски там, де снарядні ями вгасили сніг* (Сос., Солов. далі, 1957, 145); *Від поранених несло снарядним димом і запеченою кров'ю* (Тют., Вир, 1964, 492); // *Признач. для зберігання снарядів. — Артилеристи е, — виступив наперед Житченко, — та біда тільки — снарядів у нас обмаль.. — Він відкрив снарядний ящик. — Бачите? Раз, два, три. Оце й усе* (Гончар, ІІ, 1959, 78); // При-

знач. для виготовлення снарядів. *У снарядній майстерні.. виник вибух* (Добр., Очак. розмвр, 1965, 136).

СНАСТІТИ, снащу, снастїш, недок., перен. Обладнувати снастями (судно, човен і т. ін.). *Снастити судно.*

СНАСТЬ, і, ж. 1. Знаряддя, приладдя, пристрій тощо для якого-небудь заняття, ремесла і т. ін. *Покинеш лобу жінку, Чумацьку снасть, воля і класка пар плугів,.. Покинеш все, кажу, на радїсть ворогів!* (Г.-Арт., Байка., 1958, 127); — *Да... — сказав він* (Водолаз), *подумавши. — Справа ця не важка, тільки дуже дамо я вже під воду не ходи. Та й снасті всієї вам у нашому місті не дістати* (Собко, Скеля., 1961, 52); *В одній половині ІІ [коморі].. зберігається всяка пасічницька снасть* (Кол., Терен., 1959, 108); // *Знаряддя, пристрій для лову риби. Товариство почало виходити з куреня; здоровкалось з рибалками, котрі порались то колом снасті, то коло свого убогого добутку* (Мирний, І, 1954, 349); *Чоловік вузьким, як щупачок, човником ладить рибальську снасть* (Стельмах, ІІ, 1962, 236); *Рибалка мовчки витяг свою снасть і під'їхав до берега* (Десняк, Вибр., 1947, 68); // *заст. Одяг, предмети озброєння і т. ін., необхідні для спорядження військовослужбовця. Приставив [Турн] тарани до брами, В ворота зачали гатити; Обвірки затряслись, мов рами, І снасть од бов вся тріщить* (Котл., І, 1952, 285).

2. *перен. мн. Трос, канат і т. ін. для управління парусами, обладнання шогл тощо. Штурман Іван дивиться на напнуті вітрила, чув шум і рипіння снастей* (Довж., Зач. Десна, 1957, 426); *Дує холодний вітер, йшов сніг, палуба і снасті судна почали скригати шаром льоду* (Видатні вітча. географі., 1954, 33); **У порівн. Ліс стоє рівно округе, підніраючи небо, позитуває й рипів, як корабельна снасть* (Ю. Янов., ІІ, 1958, 210).

3. *Опорна частина споруд, установок і т. ін., на якій тримаються всі інші їх складові частини. Де не оздалась Свиня І стала чухати об драбину Багмом обланану спину, Та так же тре, аж снасть тріщить* (Гл., Вибр., 1951, 159); *Раділи люди. Уже вони турбувалися об тім, коли орати, коли засеїти; ..обдїлялися снасті у возів, у плугів, що несправне — справляли* (Мирний, ІІ, 1954, 60).

4. *розм., рідко. Те саме, що скелет 1. Я така, що тільки снасть моя була* (Номис, 1864, № 8218).

◇ *Самі (одні) снасть зробилася (стїла і т. ін.) хто, з кого — хто-небудь дуже схуд. З Настуєї мнї часом зробилась одна снасть...: ізохла, зчорїла, змарїла* (Барв., Опов., 1902, 452).

СНИТИ, сню, снїш, недок., розм. 1. *про кого — що, ким, чим і без додатка. Бачити уві сні. Тої ночі.. спав [Тарас] твердо і спив про приобїцяну роботу* (Ков., Світ., 1960, 47); *Кувїтїн вїрив, що обов'язково побачить Ленїна. Він жив, він снїв цією мрією* (Збан., Сеспель, 1961, 62); *І все ж Ольєв він не мїг забути. Він ходив з мріями про неї, снїв нею* (Кол., Терен., 1959, 131); // *перен. Переставати діяти, ругатися; зупинятися (про машини, механізми і т. ін.). Церква, обкутана аж до купола чорним лажїтїям ясенків. А далі.. снїть шестїкрилий Говорушїн вїтраж* (Кир., Вибр., 1960, 166); // *Переставати виявляти ознаки життя; затїати. На дальнїх узбережжїх Снїть в задумї тїхї герби* (Ус., На.. берегах, 1951, 124).

І (ш) *не снїв хто — і не снїлося кому-небудь. — Зроду-віку нїкто й не снїв такого багатства та розкоші* (Вовчок, І, 1955, 307).

2. *з інфін. Бачити уві сні здійснення чогонебудь. Якось мати обмовилась, що колись ІІ донька і марїла, і снїла купити справжнї коралл* (Стельмах, І, 1962, 603).

СНІТИСЯ, снїбся, снїпїся, недок. *Ввижтїся уві сні, з'являтїся в сновидїннях. Голоднїї курці просо снїть*

ся (Укр. прісл., 1963, 59); *А знаєш, смілося мені: Удень немаче місяць слодив, А ми гуляєм понад морем Удвох собі* (Шевч., II, 1963, 121); *Крізь сон колієся тяжко а плакає, Що змерла ти, смілося мені* (Л. Укр., IV, 1954, 89); *Мар'янові саме тепер смілася Фросина. Він бачив, як вона.. лугом йшла до нього з обідом* (Стельмах, I, 1962, 474).

І (ї) [в (ві, вві, у, уві) сні] не смілося (не спіється) кому: а) неможливо кому-небудь навіть уявити щось. [Лі к а р:] *Либонь і ми в сьвіт час книжки читали, та ще такі, про які панночкам і не смілося* (Л. Укр., II, 1951, 40); — *Не раз доводилось [Потопальському] бувати в таких бувальцях, що, може, кому й не смілося* (Збан., Сеспель, 1961, 84); — *Яку ж, Гервасію, надбавку дав пан? — першим питається Лесь Якубенко. — Таку, що декому і в сні не смілося!* (Стельмах, I, 1962, 563); б) хто-небудь навіть не думає про когось, щось. *Коли так по Семені, другого дня, і не сподівалась, і не смілося мені, та й посаптає він* (Вовчок, I, 1955, 3); *Славкові й не смілося відвідувати Кранцьовську* (Март., Тв., 1954, 337).

СНІТКА, в, ж., розм. Те саме, що яглиця.

СНІЦАР, я, ч. Майстер з художнього різьблення по дереву й карбування по металу. Спеціалісти визнають, що наші давні золотарі досконало володіли всіма технічними прийомми, які були відомі кращим сніцарям світу (Наука..., 6, 1969, 35).

СНІЦАРСТВО, а, с. Ремесло сніцаря. Золотарство розвивалося в тісному зв'язку з іншими видами мистецтва.. Особливо помітний його зв'язок з архітектурою, з мистецтвом графірування.., сніцарством тощо (Укр. золотарство..., 1970, 143).

СНІЦЯ, і, ж. Подовжній брус, за допомогою якого кріпляться інші частини плуга, воза, культиватора і т.ін. Під час руху забороняється провадити мащеня машин.. або відати на сніцю і раму культиватора (Механ. і електриф..., 1953, 108); *Основою копювача є рама, змонтована на двоколісному ходу і причеплена до молотарки сніцюю* (Зерн. комбайни, 1957, 80).

СНІЩЕ, а, ч. іс., зневажл. Те саме, що сон¹ 2. *Еней заснує і бачить сніще: Пред ним стоїть старий дідище* (Котл., I, 1952, 199); *Не знаю я, — чи я живу, Чи вже давно умер душею, А чи заснує я тільки нею І бачу сніща наяву...* (Черн., Поезії, 1959, 337).

СНІВНИЦЯ, і, ж. Ткацьке зваряддя — пристрій, на якому сплутують основу якої-небудь тканини. В горницях було тихо, тільки було чути, як за стіною рипіла снівниця, немаче скреготала сорока (Н.-Лев., VII, 1966, 118); *У порівн. *Глазо стувоніли й поскрипували* [крила вітряка] і, мелячи комусь мливо, намотували на свої кінци, мов на снівницю, місячну пряжу (Стельмах, I, 1962, 152).

СНІГ, у, ч. Атмосферні опади у вигляді білих зіркоподібних кристалів чи пластивців, що становлять собою скучення таких кристалів. Зима без снігу — літо без глибо (Укр. прісл., 1955, 100); *По улиці вітер віє Та сніг замітає. По улиці попідтинню Вдова шкандибав* (Шевч., II, 1963, 143); *Надворі йшов лапатий сніг, немаче в повітрі літали горобці* (Н.-Лев., VI, 1966, 348); *Сніг падав безшумно й рівно* (Рильський, I, 1960, 125); *Образно. *Промениста ромашка запарошила снігом увесь лан* (Кучер, Дорога..., 1958, 142); *У порівн. *Часом очеретяний початок, зачеплений Соломією, лопався й обсилав її білим пухом, мов снігом* (Коцюб., I, 1955, 361); // *Сувільна маса таких опадів, що лежить на поверхні чого-небудь. Лечу, лечу, а вітер віє, Передо мною сніг біліє* (Шевч., I, 1963, 241); *Яка гарна буде та гора взимку серед чорних лісів, коли її окриє білий сніг* (Н.-Лев., VII, 1966, 78); *По розваз, де ще недавно лежа-*

ли сніги, стояла густа і чорна, як дьоготь, вода (Тют., Впр, 1964, 99); *У порівн. *Синіли невеличкі ліски, чорніли гупорки, за ними піски, мов сніги, біліли і вибухували* (Мирний, I, 1954, 256); *На столі білий як сніг обрус, добіри трави й напикти* (Л. Укр., III, 1952, 472); // *Холодний край. Ти нас з України Заємає, голит і голоднит, У сніг на чужину Та й поріває* (Шевч., I, 1963, 249).

◇ Боятися, як торішнього снігу — зовсім не боятися. [М п к в т а:] *Гляди, щоб я тебе іноді, бува, не мазну по губах!.. [М а р у с я (регоче):] Ох лишенької Я ж тебе так точнісінько боюся, як торішнього снігу* (Кроп., I, 1958, 79); — *Ну й зляк у тебе.. Гляди, Іванові скажу. — Боюся я його, як торішнього снігу, — стрепенулася Марійка, і на зібраних устах її заворушилась упертість* (Стельмах, II, 1962, 26); *Буль (буде, є) [стілків] кбрстіє (потіхи і т. ін.), як з (із) торішнього снігу — зовсім не було, не буде, немає користі, потіхи тощо. — Добре, ясновельможна княгине, добрей Прийду та допоможу тобі, хоч і з мене певно буде користі, як з торішнього снігу* (Н.-Лев., VII, 1966, 114); — *Якби не гукати на вас, не думати за вас, то було би з вашої роботи стільки потіхи, як із торішнього снігу* (Фр., I, 1955, 60); *Вічний сніг див. вічний. Вічний. До білого снігу — дуже довго, тривалій час. — Я вам, дадьку Савко, як дам, то до білого снігу не забудете* (Зар., На.. світі, 1967, 268); *До глибокого снігу — до глибокої зими. — Як напровесні випустити свиноту з подвір'я, то вона без догадки аж до глибокого снігу нагуляє жир* (Стельмах, I, 1962, 72); *До [першого] снігу — до початку зими. — Страше їй святешні чоботи, так вона їх, зминяйте, вже і в буденні м'яєє і навіть тепер, до снігу, носить* (Стельмах, II, 1962, 21); *Зимбю (взимку) сніг не дістанеш див. діставати; Орати носом сніг див. орати; Побіліти, як сніг див. побіліти; Потрібний (потрібен), як торішній сніг див. потрібний; Сніг куріться див. курітися¹; Як сніг на голову див. голова.*

СНІГИР див. снігур.

СНІГО... Перша частина складних слів, що відповідає слову сніг, напр.: снігозбірний, сніголом, снігонагром адження і т.ін.

СНІГОВАЛ, у, ч. і. Падання дерев від снігового урагану чи від осілого на кронах снігу.

2. Повалені таким ураганом чи снігом дерева. Щоб запобігти розмноженню короїтів, треба.. негайно ліквідувати вітровали та сніговали (Шкіди. і хвор.. рослин, 1956, 419).

СНІГОВИЙ, а, б. і. Прикм. до сніг. *За садком видко було чийсь хатину стареньку, снігові намети підходили їй аж попід віконечка* (Л. Укр., III, 1952, 518); *Вони [танки] мчали на повній швидкості, розкидаючи гусеницями сніг, залишаючи позад себе білі смерчі снігової порохі* (Тют., Впр, 1964, 500); // *Зробл. із снігу або в снігу. Кругом хати був вільний прохід; поміж бабами ще виднілися просвіти; у ті просвіти носили сніг, закидали їх. Не забарилася снігова стіна вирости кругом хати...* (Мирний, II, 1954, 10); // *Який песец сніг. Мені трапилося бачити початок снігової бурі на морі, се була така грандіозна картина хаосу, що я, певне, ніколи її не забуду* (Л. Укр., V, 1956, 219); *Шofer на першій стоянці відпочинку висловив думку, що на другу половину дня може розходитися негода, снігової бури, під час якого краще перестояти десь у хutorі* (Ле, Право..., 1957, 248); // *Який утворини із снігу. Вона ваяючки каталася по доріжках з сьвері і спускалася там з невеличкої снігової зірки* (Забіла, Катруся..., 1955, 41); *По-переду брело двоє з автоматами, догнали ногами вони розмітали тоненьке снігове покривало і лишали по собі*

на брукові чорні незграбні сліди (Хижняк, Тамара, 1959, 37).

Снігові баба див. баба¹; **Снігові воді** — вода, яка утворилася від танення снігу. *Сніги тануть, біжать в гір долинами прудкі протічки снігової води* (Мирний, I, 1949, 367); *Дощова і снігова вода має в собі найменше доміжок, це найчистіша вода, що мало чим відрізняється від дистильованої* (Уроку.. хіміка, 1956, 50); **Снігові лінії (межі)** — лінії в горах, вище якої сніг на поверхні землі зберігається протягом усього року. *В жарких країнах снігова лінія проходить на значній висоті. Наприклад, в Кордильєрах під екватором вічні сніги починаються на висоті 4800 м* (Фіз. геогр., 5, 1956, 114).

2. **Вкритий снігом.** *Снігова плоча простяглась навкруг; ..стра хмара Закрила небо* (Фр., X, 1954, 326); *Вранці прийшов до Цюриха.. Дуже гарний середньоевропейський городок, облямований сніговими вершинами Альп* (Кочоб., III, 1956, 272); *Простягли у синь Карпати свої вершини снігові* (Сос., II, 1958, 421).

3. **Схожий на сніг, подібний до снігу** (білістю, блиском і т. ін.). *Здавалось, ніби то були дві рідні сестри, а не мати з дочкою.. Однаковий цейт лица — сніговий, білий* (Н.-Лев., I, 1956, 169); *Снігова постеля; Сніговий халат.*

4. **Багатий снігами.** *Стояла холодна, снігова зима* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 229).

5. **Уживається як складова частина ботаничних і зоологічних назв, термінів.** *Антонієка звичайна під впливом зрощення в більшій мірі посилює інтенсивність ростових процесів, ніж кавальє сніговий* (Хлібороб Укр., I, 1967, 33); *У цей день в «Ляхтаках» побачили надзвичайно білих, так званих снігових чайок* (Трубл., Ляхтак, 1953, 33); *Всі знали, що в горах багато.. снігових барств, які нападають на одинокую людину* (Тулуб, В степу.., 1964, 116).

Δ **Снігові шісення** — грибова хвороба озимих зернових культур і багаторічних злакових трав, яка розвивається рано навесні, в період танення снігу; супроводжується відмиранням листків і загниванням кореневої частини. *Снігова шісення озимих.. — хвороба злаків, що її спричинює гриб *Puccinia nivale** (Укр. с.-г. енци., III, 1972, 223); **Снігові сліпоті** — ураження очей, викликане довгим перебуванням на освітленому сонцем засніженому просторі. — *Я довго плавав у пісничних морях. Там люди хворіють на снігову сліпоту* (Тулуб, В степу.., 1964, 258); **Сніговий плуг див.** плуг; **Сніговий подорожник див.** подорожник².

СНІГОВІТНИЙ, а, е, рідко. Багатий снігами. *Сонце зодилось жовте і косе, Ніч надходила довага, німа. Того року упала на Роси Сніговита, безжална зима* (Мас., Сорок.., 1957, 308).

СНІГОВИЦЯ, і, ж., розм. 1. Те саме, що сніговітний. *Білі кругом сніговиці мели* (Ус., I сьогодні.., 1957, 54); *Мабуть, недавно прощурила тут сніговицю* (Коп., Лейтенант, 1947, 3); ***Образно.** *Крив'я вишневу сніговицю Я ненароком, мимохт'я Згадав про іншу танцюєнку, Про інший час, про іншу мить* (Рильський, II, 1956, 192).

2. Те саме, що сніг. *Конекята чаланили по сніговиці, пасажири сиділи задумливі* (Збан., Сеспель, 1961, 328); *Холодний вітер жбурав у вікно сніговицю* (М. Ол., Леся, 1960, 172); *Як тільки штовгнула [жінка] двері, пружний вітер жбурнув їй в очі сніговицею* (Літ. Укр., 20.VI 1967, 1).

СНІГОВИЙ, ю, ч. Сильний вітер із снігом; завірюха, метельця. *Півночі осент та з першими сніговіями в Харкова на Подтавшину плавом попалили голодуючі* (Говчар, IV, 1960, 71); *Скитчилась нарешті довага полярна*

зима зі сніговіями, лютими морозами (Гжницький, Чорне озеро, 1961, 88).

СНІГОВІЙНИЙ, а, е. Прикм. до сніговітний. *Сніговітний вітер; // Який супроводжується сніговіями. За вітками, заплітеними воєним снігом, синіє рання сніговітня ніч* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 213).

СНІГОВІЙНИЦЯ, і, ж., рідко. Те саме, що сніговітний. — *І куди він хоче ітати по такій заметі? А тут не нині, то застра жди нової сніговітницьи* (Фр., III, 1950, 263); *В горах ще зима. Шувають холодні вітри, лютують сніговітницьи* (Вітч., 2, 1964, 218).

СНІГОЗАТРИМАННЯ, я, с. Штучне затримання снігу на полях для збільшення запасів волог в ґрунті та утешлення озимини. *Щоб ефективніше використати зимові опади, треба за допомогою снігозатримання нагромаджувати сніг на тих площах, де це найбільш потрібно* (Хлібороб Укр., I, 1966, 15); *За виму Геніака ланка поставила на полі щити для снігозатримання.. і одержала добре зібридне насіння* (Багмут, Подвиг.., 1961, 44).

СНІГОЗАТРИМУВАННЯ, я, с. Те саме, що снігозатримання. *На місяць, з яких сніг здувається вітрами, потрібно організувати снігозатримування* (Бот. ж., X, 4, 1953, 30); *Третього дня вся бригада вже закінчувала снігозатримування і вогосицю криги* (Кучер, Вогник, 1952, 60).

СНІГОЗАХИСНИЙ, а, ё. Який служить для захисту залізничних колій, автомобільних та інших шляхів від снігових заметів. *Насадження, що захищають земельні угіддя, шляхи і населені пункти від вітрів та занесення снігом, в вітро- і снігозахисними* (Лісівн. і полезах. лісозр., 1956, 44).

СНІГОЗАХИСТ, у, ч. Захист залізничних колій, автомобільних та інших шляхів від снігових заметів.

СНІГОЗБИРАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для збирання снігу. *Снігозбиральні машини.*

СНІГОЗБИРАННЯ, я, с. Прибирання снігу із залізничних колій, автомобільних шляхів, вулиць і т. ін.

СНІГОМІР, а, ч. Прилад для вимірювання висоти снігового покриву та його щільності.

СНІГОМІРНИЙ, а, е. 1. Прикм. до снігомір. *На великій кількості рівноміртних спостережних станцій, постіє і обсерваторій провадяться регулярні вимірювання висоти і щільності снігового покриву. У важкодоступних місцях установлюються.. суцарні опадоміри, .. дистанційні снігомірні рейки* (Наука.., 12, 1964, 39).

2. **Стос.** до вимірювання висоти та щільності снігового покриву. *Снігомірні виміри показали, що в зимітних кліматичних умовах безперервно скорочується площа зледеніння всіх пісничних островів* (Рад. Укр., 22.I 1971, 1).

СНІГОНАВАНТАЖУВАЧ, а, ч. Машина для навантаження снігу на автомашини. — *В різних районах міста розставлені снігозбиральні машини, снігонавантажувачі, машини для поспання вулиць піском* (Веч. Київ, 13.XI 1958, 1).

СНІГООЧИСНИЙ, існа, існа. Признач. для очищення від снігу. *На майдані працювала снігоочисна машина* (Довч., V, 1957, 425).

СНІГООЧИСНИК, а, ч. Машина для очищення снігу із залізничних колій, автомобільних шляхів, вулиць і т. ін. *Будівельники одержали ряд нових машин: вібраційні бабді для бетону, селісовоговий 14-тонний самохідний причіп Д-179 Б, снігоочисники* (Наука.., 12, 1960, 27); *Пересування снігоочисника, який розвиває швидкість до тридцяти кілометрів на годину, здійснюється за допомогою дизельного привода* (Рад. Укр., 14.II 1965, 1).

СНІГООЧИЩЕННЯ, я, с. Очищення від снігу залізничних колій, автомобільних шляхів, вулиць і т. ін.
СНІГООЧИЩУВАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що снігоочіщувальний.

СНІГОПАД, у, ч. Випадання снігу (перев. у великій кількості). *Зима прийшла сніжна, із густими снігопадами* (Донч., VI, 1957, 375); *Снігопад вже припинився, тільки зрідка сіялась легка пороша* (Гур., Друзі..., 1959, 23); *У деяких вірських районах після великих снігопадів потемніння іноді настає в січні* (Звірі.. Карпат., 1952, 7).

СНІГОПАДДЯ, я, с., рідко. Те саме, що снігопад. *Тільки на четверту ніч, на світанку, стихився вітер, припинилося важке снігопаддя і настала дивовижна тиша* (Шопа, Грози... 1961, 78).

СНІГОПОДІБНИЙ, а, е. Схожий на сніг, подібний до снігу (білістю, блиском і т. ін.).

СНІГОПРИБИРАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що снігозбиральний. *Снігоприбиральні машини.*

СНІГОПРИБИРАННЯ, я, с. Те саме, що снігозбирання.

СНІГОПРИВИРАЧ, а, ч. Те саме, що снігоочіщувач.

СНІГОРОЗЮРЮВАЧ, а, ч. Сільськогосподарське знаряддя для створення снігових валів на полях з метою снігозатримання; сніговий плуг. *Чимало снігу на забуложна затримати, користуючись кіткими або тракторними снігорозюрювачами* (Колг. евл., II, 1956, 528); *Як тільки лани колгоспу.. вкрилися білою коврою, механізатори вивезли на поля снігорозюрювачі* (Рад. Укр., 16.1.1971, 1).

СНІГОРОЗТАВАННЯ, я, с. Розтавання снігу.
СНІГОРОЗТОПЛЮВАННЯ, я, с. Розтоплювання снігу.

СНІГОСТУП *див.* снігоступ.
СНІГОСТУП, ів, мн. (одн. снігоступ, а, ч.). Лижі для пересування по глибокому снігу. *Снігоступи, які полегшують сибірським мисливцям пересування по глибокому снігу в тайзі, відомі у нас, в Радянському Союзі, багатьом* (Веч. Київ, 9.IX.1967, 4).

СНІГОТАНЕННЯ, я, с. Танення снігу. *Завдяки бурхливому таненню снігу, вона [Гренландія] однієї чудової весни виявляється нижче нульової зони сніготанення* (Довж., III, 1960, 323); *У середині березня в Карпатах вшвидку починається загальне сніготанення* (Наука... II, 1963, 30).

СНІГУВАННЯ, я, с. Зберігання овочів із використанням снігу. *Коли снігування проводять, пересипаючи порцеляди снігом, із укладать на снігову підстилку шаром в один коренелід* (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 326); *Для захисту картоплі від нагрівання є кілька заходів. Одним з них є снігування* (Картопля, 1957, 270).

СНІГУР, рідко **СНІГУР**, а, ч. Невеликий співучий штах родивий в'юркових з червоним оперенням грудей у самців і буровато-сірим у самок. *Пищити снігур — скоро зима буде* (Укр.- прсл., 1955, 98); *На вльську прихостилась червоногрудий.. снігур* (Коп., Як вони..., 1961, 114); *Ім'я своє снігур дістає від слова сніг. Адже ці пташки, як народним повір'ям, перші вісники зими* (Наука..., 12, 1973, 56); — *Нащо важ так келити, мій боже милій? — Снігур Зосяю перебиває* (Греб., I, 1957, 46); — *Чого цетрінкаши, дурний, чого голосиш? ..Що заманулося, чого ти не попросиш, ..Всього ти в кіточці по саме нелязь [годі] маш, Ще й витребенькуеш, на долю нарікаєш, — Так в кітці підітка корис снігур старий* (Г.-Арт., Байк..., 1958, 79).

СНІГУРИК, а, ч. Зменш.-пестл. до снігур. *На двір би побіг: — синички там, снігурики, — ні в віщо обуться, вдягаться* (Тесл., 3 книги життя, 1949, 165).

СНІГУРКА, п, ж. 1. Казкова істота, уособлення снігу у вигляді молодої дівчини у пишному білому вбранні. **У порівн. Я люблю свою кімнату. Білу, наче снігурка, з букетом тріста на столі* (Кочуб., II, 1955, 410).

2. Яликова прикраса у вигляді такої істоти. *Весь день прикрашав ялинку. Робив це урочисто, остерігаючись, щоб не розбити якусь блискучу кульку чи снігурку* (Мокр., Слід., 1969, 196).

3. тільки мн. Ковзан з широкими полозками й сильно загнутаю передньою частиною. *Ковзани в подарунок на свято прислав Павлушці вчителювому дядьку його з міста, Сава Петрович, снігурки вуться* (Головко, II, 1957, 215); *Сидачи на підлозі, він прив'язує до валинок старі, почорнілі від трітні снігурки* (Яб., Жайворонки, 1957, 197).

СНІГУРОНЬКА, я, ж. Пестл. до снігурка 1,2.

СНІГУРОЧКА, п, ж. 1. Пестл. до снігурка 1, 2. **У порівн. Іноді Михеєй соромливо гарцював конем перед Шурою, і вона, білолиця, тендітна, мов снігурочка, задумано поспіхалась йому* (Гончар, III, 1959, 441).

2. тільки мн. Те саме, що снігурка 3.

СНІДАНКОВИЙ, а, е. Прикм. до сніданок. *Мимала сніданкова пора, почали сходитися всі звірі* (Укр.- казк., 1951, 66); *//Який відбувається за сніданком. — Вчора прибує в Чигирині і сьогодні запрошений паном Яном на сніданкову розмову наш пан Михась Хмельницький, — заговорив Жолкевський* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 67).

СНІДАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. снідати. *Снідання кітхилося, коли.. слуха підійшов до заграничного політика* (Фр., IV, 1950, 38); *На столі все було готове для снідання* (Скл., Святослав, 1959, 30).

2. Те саме, що сніданок 1. *Ой, варжи, варжи, вороний коню, На круту гору їдучи; Ой, згадай, згадай, серце-дітино, Снідання готуючи* (Укр.- лір. пісні, 1953, 257); *Сторож.. поставив снідання на стіл* (Мирний, I, 1954, 325); *Настя по-дівоному вибігав в другу кімнату, там поспіхалась сама до себе й вносить снідання* (Стельмах, II, 1962, 318).

Друге снідання — те саме, що Другий сніданок (*див.* сніданок).

3. Ранковий час, коли звичайно снідають. *Слім на коні оляп та й поїзали. Було це в снідання, а так в обідню пору вже й вернулись обидва* (Головко, II, 1957, 296).

Від снідання — починаючи з того часу, коли звичайно снідають. *Від снідання косили [косарі] без перепочинку* (Тют., Впр, 1964, 247); *Добре снідання — те саме, що Добрий сніданок* (*див.* сніданок). *Було добре снідання, прийшов час доїти корову* (Тют., Впр, 1964, 436); *До снідання — у ранкову пору, до того часу, коли звичайно снідають. До села було тільки вісім верст, і вона вступила в його [нього] ще до снідання* (Гр., II, 1963, 259); *Сбнче* (було) у (в, під) снідання; *Сбнче* (сбнечко) підбилося (підійшло, піднялося і т. ін.) на снідання — про не дуже ранню ранкову пору. *— *А то якось сонце було так, як під сніданням.. Пішла [Явдох] до бікля. Коли уїзгодить, згадаться.. — Нема бікля* (Тесл., 3 книги життя, 1949, 23); *На другий день — сонце в снідання — заходить на колгоспний двір якийсь дід* (Тют., Впр, 1964, 241); *Черниця знов говорить: — Втомилися.. Ледеє дилаємо. А там додає: — Вже сонечко підбилося на снідання...* (Вовчок, I, 1955, 253); *Сонце вже підбилося висоенько, як на пізно снідання* (Багмут, Опов., 1959, 19).

◆ *Віддати* (віднести, залишити і т. ін.) мійшам на снідання що — те саме, що *Віддати* (віднести, залишити і т. ін.) мійшам на сніданок (*див.* сніданок).

Поки б химера мудрий дід, Теорили б, лежа, епопею,
Парили б скрізь понад землею, Та все б гексаметри плели,
Та на горіщі б однесли Мишам на снідання (Шевч.,
II, 1963, 423).

СНІДАНОК, яку, ч. 1. Їжа, признач. для споживання
вранці. З'їв [Аркадій Петрович] без апетиту сніданок і
пішов по халягістеву (Коцюб., II, 1955, 396); Халягі збу-
див Шевченка о шостій годині. На столі вже чекав си-
тний і смачний сніданок (Тулуб, В степу..., 1964, 90).

2. Те саме, що снідання 1, 3. По готелях глухо дудуть
вже гонги, склипаючи на сніданок (Коцюб., II, 1955, 413);
Після сніданку губернатор показав гостям своїх коней
(Довж., Зач. Десна, 1957, 439); // у знач. присл. снідан-
ком. Коли снідають. — Ну, зараз на добраніч. Я ще маю
обміркувати цю справу, а сніданком, — стичує [Чорно-
книжний] голос, — непомітно приходить до мене...
(Стельмах, I, 1962, 449).

Добрий сніданок — останні години ранкової пори.
Вже в добрий сніданок другого дня прибіг посланець
(Ле, Вибр., 1939, 52); В добрий сніданок підійшов [Чор-
воус] до села, де жила дружина покойного друга
(С. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 16); Другий сніда-
нок: а) їжа, признач. для споживання незадовго до обі-
ду; б) час незадовго до обіду, признач. для споживання
їжі. Ще до обіда [обіду], перед паським другим снідан-
ком, панна Юзя пробігла мазурковим кроком по довгій
жовтенській, мов золотий, стежці до альтанки (Л. Укр.,
III, 1952, 666); Паліти на сніданок див. паліти¹;
Сніце (сбнечко) підбілює (підійшло, піднялось і т.
ін.) на сніданок — те саме, що Сніце (сбнечко) підбі-
лює (підійшло, піднялось і т. ін.) на снідання (див.
снідання). Як сонце підбілює на сніданок, Катерина
одержала у Генріха кривавицею затружені гроші
(Чорн., Визвол. земля, 1959, 79).

◆ Віддати (віднести, залаштати і т. ін.) мійшам на
сніданок що — не цінуючи чого-небудь, занедбувати
його, доводити до псування. В бібліотеці.. вистав порт-
рети поважних предків; дивляться вони розумними оч-
ма на виснажених нащадків, що не тільки не заклали
нової бібліотеки, а навіть стару оддали мишам на сні-
данок (Коцюб., III, 1956, 154).

СНІДАНОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до сніданок 1.
[Р в и д я:] Поки ми прийдемо [з рибалки], то жіночки
наші любі і сніданочок приготують... (Зар., Антеї,
1962, 256).

СНІДАТИ, аю, авш, недок., неперех. і розм. перех.
Істи вранці, з'їдати сніданок. — Ну, снідайте ж, поки
овець позогнав. А я тим часом ужиюся та зберуся, та й
рушимо! (Мирний, I, 1949, 149); Ранок. Віктор в Люд-
милою снідають (Головка, I, 1957, 459); // чим. Істи
що-небудь уранці на сніданок. В голодку, під крислати-
ми горізами... снідають [робітнички], чим зто мас
(Коцюб., I, 1955, 210); Вітчиз з синами сидли за столом
і снідали суним хлібом з часником (Л. Укр., III, 1952,
562).

Варіти (зваріти, наваріти і т. ін.) снідати — готу-
вати страви на сніданок. — Буди Гаєрила і Тимка.
Бики у дворі ждуть. — Куди ж це? — заклопоталася
стара. — Я ще й снідати не зварила (Тют., Впр, 1964,
89); От мати наварила йому снідати. Принесла до бере-
га та й клице: — Івасику-Телесику, приплинь-бо сюди
(Тют., I, 1957, 151); Давати (дати, подавати, подати
і т. ін.) снідати — подавати страви на сніданок. Нічого
пану зоружженку робити! Зевів снідати подати (Кв.-
Осп., II, 1956, 207); Коли Олена подала снідати і за-
питала його, як спалося, Дорош, посмітаючись, сказав,
що спалося добре (Тют., Впр, 1964, 108).

◇ [Ніби (як, наче і т. ін.)] не снідав хто — мало
сил в кого-небудь; хтось млявий, довго, повільно

робить щось. — Отут владімо [колесо]! — виводячи
хлопця з заціпенілості, вказує Тоня місце на межівнику
[межпівку].. — Та жвавіш повертайся! Не снідав, чи
що? (Гончар, Тровка, 1963, 34).

СНІЖАНІЙ, а, е, рідко. Те саме, що сніжиний.
Кілька разів підталалий сніг примерзає корою... утвори-
валася міцна сніжана покриття навіть на... озерах (Ле,
Хмельницький, I, 1957, 150); Сніжани важкі змарі...
проносилися в небі роаними клаптами (Ле, Право...,
1957, 241).

СНІЖЕЧОК, чку, ч. Зменш.-пестл. до сніжок.
Замерало поле скрізь, рілля, стерня, трава Сніжечком
біленьким припала (Греб., I, 1957, 73).

СНІЖИНА, п, ж. Велика сніжинка. В хатині було
так тихо, що було чути, як знадвору легенькі адорюві
сніжинки падали на шибки (Н.-Лев., VI, 1966, 348);
До вікон ліпилися лапаті сніжини (Рад. Укр., 8.V 1968,
4); * У порівн. Христа заприжмитила, як від того [пан-
чевого] погляду, наче сніжина від теплового дугу, тала па-
ні, ще краще усміхаючись (Мирний, III, 1954, 159).

СНІЖИНКА, ж, ж. Кристал снігу у вигляді зіроч-
ки. Мизотили за вікном сніжинки (Л. Укр., I, 1951,
145); Велика сніжинка сіла на онукову рукавичку
(Ю. Янов., II, 1954, 110); Надворі знов зима, і падають
сніжинки, і вітер їх несе в туманну далечину... (Сос.,
I, 1957, 277); * Образно. Рідні [татові] долони Гладять
голови наші малі... Тільки чом це сніжинка на скроні
Не розтане ніяк і в теплі? (Бичко, Сійся..., 1959, 177);
* У порівн. Заходить Лена [медсестра], як сніжинка,
біла (Гонч., Вибр., 1959, 376); Голаubi кружляють Віш-
ми сніжинками, Солов'ї сміються У гаю (Рильський,
I, 1960, 166).

СНІЖИНОЧКА, п, ж. Зменш.-пестл. до сніжинка.
Білесенькі сніжиночки, Вродились ми з води; Легенькі,
як пушиночки, Спустилися сюди (Воровий, Вибр., 1959,
68); За сто літ, може, не впала сюди ні одна крапля дощу,
ніколи ні одна сніжиночка не торкнулася поверхні цієї
червоної пустини (Хотк., II, 1966, 106).

СНІЖИСТІЙ, а, е. Те саме, що сніжиний. Крізь зе-
мети сніжисті, Крізь задуму осель Ляжуть галлею
вісти (Рильський, II, 1960, 222); Скоро зима. Дога,
сніжиста, гірська зима (Хотк., Довбуш, 1965, 363);
Весь збрід красувався.. в білорунних варостях калинових
кущів, у сніжистому зборі голоду (Ільч., Козацьк. роду...,
1958, 377).

СНІЖИСЬКО, а, ч. Збільш. до сніг.

СНІЖИТИ, йть, недок., безос., розм. Падати, іти
(про сніг). Вітер майже затих, ледь-ледь сніжило (Збан,
Ліс. красува, 1955, 22); Сніжило. Насувалася буря
(Ільч., Серце жде, 1939, 235).

СНІЖКА, п, ж. 1. Невеличка, тверда грудка, зліп-
лена із снігу. Вискакую на подвір'я, змиваюся першим
снігом, ліплю сніжки, шпурляю в верховіття осокора
(Збан., Малин. давні, 1958, 299); Юрко наздоганяє,
на бігу ліплю сніжки, ціляю ними у вертку діточки (Коз.,
Вибр., 1947, 29).

У (в) сніжки грати (гратися, гуляти) — брати
участь у грі, при якій ті, що грають, намагаються заке-
дати один одного грудками, зліпленими із снігу. З шко-
ли п'ям'я іде молоде, В сніжки грають веселі хлоп'ята...
(Нех., Ми живемо..., 1960, 43); Осторож хлопчики із
сміхом та вереском гралися в сніжки або будували фор-
тецю з снігу (Тулуб, В степу..., 1964, 465); Він катався з
хлопцями на санках, гуляв у сніжки (Ів., Пошта..., 1943,
33).

2. тільки мн., кул. Білки, збиті з цукровою пудрою і
зварені в киплячому молоці.

СНІЖНИЙ, а, е, рідше СНИЖНИЙ, а, е. 1. Прямий
до сніг. — Лавина, як відомо, складається з мільйонів

невинних сніжних клатиків (Фр., VI, 1951, 272); Аж ось і місто. Сніжна курава його старі покрілаі покрито (Шпорта, Тв в серці..., 1954, 172); Мечик ураз розігнався, випередив Віктора і пішов перший цілиною, зіймаючи сніжний пил (Донч., V, 1957, 472); // Зробл. із снігу або в снігу. Ти замерз? Ану ходім Будувати сніжний дім! (Бойко, Ростіть..., 1959, 30); З настанням зими у більшість нових житлових масивів міста... у подвір'ях будинків залито ковзани, споруджено сніжні вірки для дітей (Рад. Укр., 29.І 1964, 3); // Який несе сніг. Сніжний вітер.

2. Вкрпний снігом. Сонце гилилось уже на захід і кривавим блиском обливало сніжні полонини (Фр., VI, 1951, 315); Мимо ферми і криниці У шикляв, як білий, Понеси свої рушники В сніжне поле два стрільці (С. Оп., Вибр., 1959, 79); Все мені сняться привали на сніжних дорозгах (Голов., Близьке..., 1954, 30).

3. Багатий на сніг. Зима тисяча дев'ятсот двадцять четвертого року була сніжна й... сувора (Довж., I, 1958, 471); Одного сніжного дня, коли вся комуна лежала під замети, знову прийла Ладнов (Мик., II, 1957, 498).

4. Схожий на сніг, подібний до снігу (білістю, блиском і т. ін.). Сніжну скатерку розстелимо в саду (Рильський, I, 1956, 43); В житах майнуть рукава білі... — сніжне полемо (Мас., Сорок..., 1957, 387).

СНІЖНИК, а, ч. Спеціально підготовлене місце для скучення і зберігання снігу. Коли для водойми немає придатних місць..., споруджують резервуари для збирання дощової води або сніжники для створення запаса снігу (Колг. енци., I, 1956, 223).

СНІЖНИЦЯ, і, ж. Сильний вітер із снігом; заметь. На другий день похолоділо, завіяла ще більша сніжниця (Турч., Зорі..., 1950, 201).

СНІЖНО. Присл. до сніжний 4. Цеїтуть навколо червоні краватки, біліють сніжно сорочки (Збан., Курил. о-ви, 1963, 113); На козирку кашкета сніжно срібляться дві пелюстки — .. чоловік спочатку прямує садами (Рад. Укр., I, V 1968, 3).

СНІЖНОЯГДИНИК, а, ч. Те саме, що кораліна³.

СНІЖОК, жкў, ч. Зменш.-пестл. до сніг. Сине море замерзав Льодком тонесеньким Та припадає Сніжком білесеньким (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 307); Рипить сніжок, снігові полозок, санки летять під білі намети ялин лаватих (Л. Укр., I, 1951, 312); Сіва дрібний, вогкий сніжок (Вас., II, 1959, 39); Легенький сніжок, останній подих подолаю! весною зими, пустотливо кружляє в повітрі (Досв., Вибр., 1959, 274); *Образно. Сніжок упав на скроні... І білим лебедем понад Дніпром У даль мійнула молодість кривою (Стельмах, V, 1963, 208); *У порівн. Почав [Назар] уже сивим волосом, як сніжком, присипатись (Вовчок, I, 1955, 138); Привело до царя тиз дев'ять коней. Біленькі, як сніжок (Три золоті сл., 1963, 174).

СНІЗКА, н, ж. 1. Зменш. до сніза 1.

2. Те саме, що сніза 2. Намітаючись у душі, мусиє [Терентій] похнювати панові, що таке.. снізки в армі (Стельмах, I, 1962, 50).

СНІП, снопа́, ч. і. Зв'язаний оберемок зрізаних стебел (з колосками) хлібних злаків та інших культур. Одрядили трохи не всім селом вийшли в поле: чоловіки та парубки з грабками, а жінки та дівчата снопи в'язати (Мирний, IV, 1955, 248); На доброму житі нажинала [Катерина] півтори копи, наризала по дітські снопи кучерявого горогу (Стельмах, II, 1962, 209); Бовваніли поставлені купками високі снопи кукурудзи (Гончар, III, 1959, 218); *Образно. Брочка рушає, а за нею, голосячи, біжить жінка, і позад неї колитається чорний сніп волосся (Стельмах, II, 1962, 166); *У порівн. На хайлах гоїдалися уламки [корабля]. Людей було розкидано по

морю, як снопи по ниві (Ю. Янов., II, 1958, 80); — Один раз пройшов [дядько] вагом..., потім ще раз — всюди напаківано людей, як снопи на возі (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 227); // Великий букет квітів; оберемок якхнебудь рослин. На столі палає різнобарвний сніп квітів (Цюпа, Нааустріч..., 1958, 374); Тарас Григорович приніс оберемок хмизу, сніп кураю.. Звичинні руками розпалив вогонь (Тулуб, В степу..., 1964, 304).

Заробляти (жати, косити і т. ін.) за [п'ятий (дев'ятий і т. ін.)] сніп — жати, косити і т. ін., одержуючи плату певною частинкою врожаю. — Атом! Шо громаді, те й бабі, — посмітався криво Гаарило. — Ще доведеться на старість за сніп заробляти (Коцюб., II, 1955, 53); Блітку, в жнива, вся сім'я виходила на заробітки, — жати за сніп (Вас., Неїбр. тв., 1941, 157); Сьогодні нарешті дійшли до згоди, що зажинки будуть першим днем страйку. Умови всюди мали бути однакові: жати за п'ятий сніп, чоловік в день має заробити сімдесят п'ять копійок, жінка — п'ятдесят, підліток — тридцять п'ять, дитина — двадцять, а строкарям подвоїти заробіток (Стельмах, I, 1962, 503); Не раз доводилося бувати Ониськові в цих краях, особливо в жнива, доводилося косити в того ж Биковця за дев'ятий сніп (Цюпа, Три явори, 1958, 30).

◇ Повалитися (звалитися і т. ін.), як (в'аче, мов і т. ін.) сніп — важко впасти всім тілом. [М и к и т а:] Чуєш, я вже мертвець!. Пташка манесенька крильцем зачепе [зачепить] злегенька, і я звалюся, як сніп... (Кроп., I, 1958, 118); Христя, наче сніп, повалилася додолу (Мирний, III, 1954, 253).

2. перек. Потік променів, іскор і т. ін., що розходяться пучком. Сіно домалює поволі, і лиш часом бузгне в тріском сніп іскор (Коцюб., II, 1955, 65); Сніп автомобільного світла різкує по вікнах (Ле, Історія радості, 1947, 174); *У порівн. Посипались іскри снопами, Запалає вся кузня огнем (Граб., II, 1959, 574).

СНІПОК, СНОПОК, шќ, ч. 1. Зменш.-пестл. до сніп. — Гастіть снопи! — .. Але ця робота мало на що придаєся: колосся вже обмалюєся, прибіжило, і сніпки лиш чаділи, обліті водою... (Коцюб., I, 1955, 121); Дощик іде, накрапує, А я, молодая, поза городом пишениченьку жму.. Милый іде, халяти мене, Узяв серпок да нажав снопок (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 71); — Не нажму я й снопка сьогодні; не здужаю й рук підняти (Вовчок, I, 1955, 83); [В а р в а р а:] Колись ми були в Києві у секретаря ЦК. У нього в кабінеті під усіма стінами снопки пишениці від Посмітного, Дубковецького (Корн., II, 1955, 301).

2. Те саме, що кўнка 1. — Залодився [старий] пересипати повітку, — пошити ще сніпками та обмазати, то й готова буде (Коцюб., I, 1955, 50); Почали класти стодолу, вже і заводни зробили, .. лиш би ще вшити, але ще збіжжя змолотити б, щоб сніпки для вшивання були (Кобр., Вибр., 1954, 195); На її хаті, зриваючи сніпки і лати, вже орудували поденщинці Плачинди (Стельмах, I, 1962, 34).

СНІПОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до сніпк. Ось вона цюсь нагляділа в траві.. Висмикнула якесь стебло, обтрусила землю, розгорнула траву, знову висмикнула, ще й ще, за'зала сніпочок (Дн. Чайка, Тв., 1960, 24); З житніх сніпочків пошита покрівля Рівнесенько криве те наше будівля [ту нашу будівлю] (Коцюб., I, 1955, 426).

СНІП'Я, я, с., розм. Збірн. до сніп. Ми кидаємось до скирти, розкидаємо сніп'я сюди й туди (Гончар, Людина..., 1960, 320); По землі від сонця лягло золоте сніп'я променів (Цюпа, Нааустріч..., 1958, 130).

СНІСАР, я, ч., васт. Слюсар. Він у нас снісарем, — замки справа, відра (Сл. Гр.); Для золотої смальти

смісарі виковували тонюсінкі листочки золота (Загреб., Диво, 1968, 666).

СНОБ, а, ч. Людина, яка беззастережно схвляється перед модами, манерами, смаками — усім, що прийнято в буржуазно-аристократичному середовищі. Коли в сорокових роках після відвідання Москви полум'яний кожухіст Анрі Барбюс повернувся в Париж, його з гадючою підступністю пробували атакувати сноби літературно-мистецьких салонів (Рад. Укр., 10.IV 1963, 3); // Людина, яка свої смаки, манери і т. ін. вважає внятківими і ставиться зневажливо до людей з іншими смаками, манерами і т. ін. Нехай це снобів покоробить — Я до землі вклоняюсь вам, — Невомним, мудрим хліборобам, — Батькам і сестрам, і братам (Гірник, Стартуть..., 1963, 13); Як хочеш від людей шаноби, Любове і кві бері у путь, А то лиш допотопні сноби Теюю поезію приймуть (Ридльський, III, 1961, 85).

СНОБІЗМ, у, ч. Поведінка, манери, склад думок, властиві снобові. Борючись за виховання художнього смаку, проти примітивності й сирості, слід побоюватися епаданія в дешеве естетство, в снобізм (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 7).

СНОВІГАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. сновігати.
СНОВІГАТИ, аю, вєп, недок., розм. 1. Ходити без певної мети, без визначеного напрямку. Пожежу егасили, люди розійшлись. Тільки три постаті хазяїє сновігали по пожариці, мов тіні (Кочуб., I, 1955, 123); Скаже Доктя скинути наші коневі — кини (Дмитро); А не скаже — цілий день сновігати мов хати, закладаючи то в одно, то в друге вікно (Стельмах, II, 1962, 396); // Поспішно рухатися, снувати в різних напрямках, назад і вперед. Бджоли сновігали роєм над пасікою, немач краплі бризкали вздовж і впоперек (Н.-Лев., III, 1956, 21); Біля школи людей уже зібралось чимало. Тут-отіли на банку чобітьми, курили, зомоїли, сновігали в коридор, з коридору (Головко, II, 1957, 53); Від станції великим шляхом понад лісом праворуч сновігають автомашини (Ле, Клев. лист, 1960, 37); Вгору та вниз, як човники на верстаку, сновігають поїзди з вантажами... (Мас., Роман., 1970, 342).

2. перек. Переходити з одного предмета на інший, не зосереджуючись ні на чому (про очі, погляд, думки і т. ін.). Заглядав [Василь] у очі. А вони сновігали неспокійно (Рибак, Помилка., 1940, 178); Хижені мрії, чудні думки сновігають у голові (Коз., Вибр., 1947, 113).

СНОВИЦА, в, ч. і ж. Те саме, що лунаїтик. Сльоза, в самій білизні, босий, в мокрих ногах, нагадував у темному борі сновиду (Панч, На калин. мості, 1965, 212); Левоко побоюється дивитися на місяць, бо тоді сновидою станеш і в місячні ночі будеш без пам'яті ходити по селу (Стельмах, II, 1962, 124); *У порівн. Цілий день Влада ходила [дівчина], мов яка сновиди (Л. Укр., I, 1951, 181); Цілу ніч не спалося — тилилася сновидою коло школи (Вас., Талавт, 1955, 33).

СНОВИДІЯ, я, с. Те саме, що сновидіння. Чи сон жейі склепить поклау віі, Покри очі, атомлені від мрії, То крізь важкі, ворожії сновиддя Я чую голос любого привиддя (Л. Укр., I, 1951, 213); Сагайда крізь теплу дріноту слухав Еній.. зомін, думачки, що це, песно, йому ще снується сновиддя (Гончар, III, 1959, 315).

СНОВИДІННЯ, я, с. Образи, що виникають під час сну; те, що сниться. Яещица сну і сновидін, оточені таажицнстю протягом багатьох століть, дістали в працяц І. П. Павлова наукове пояснення (Психол., 1956, 104); Почуття втрапи [сина] не покидало Матвія Матвійовича і ночами; в триожних сновидіннях він неодмінно щось і когось шукав (Вол., Місячне срібло, 1961, 5); Під враженням сновидіння ходила [Зіна] цілий день (Баш, На.. дорозі, 1967, 210).

СНОЗА, и, ж. 1. Тонка перекладнічка у вулику для підтримання сот. Дід Грицай взяв струга та сокуру і загодіє майстрував коло стариз дукіє, приставляв нові два [дена]..., поновляв снози (Н.-Лев., IV, 1956, 211).

2. Те саме, що завіза. Узав ярмо у свої руки Павло, заєзго тукнуло об землю раз, другий, ярмо затріцало, снози переламалися... (Горд., I, 1959, 248).

СНОПІК, а, ч. Зменш.-пестл. до сніп. Один чоловік пішов у неділю брати копи — возить додому. От накаєв зовсім еіз, тільки ще так остававсь один снопик положити (Мирний, V, 1955, 326); Виставлені [на Виставці передового досвіду] снопики прославлених високопродуктивних сортів пшениці (Хлібороб Укр., 5, 1971, 34); Валерик вийшов до них із-за куца зі своїм свіжжм яскравим снопиком зелєні та квітє (Гончар, Таврія, 1952, 288); В печі тріснуло поліно, викинувши з піддувала снопик ісор (Льв., Серце жде, 1939, 336); *У порівн. Він не хотів утікати, чєвою славу когацьку від нього толтати. І каєв ворогів, як снопики (Мас., Життя..., 1960, 122).

СНОПІЩЕ, а, ч. Збільш. до сніп. Ярника потягала великий ліщиновий сніп на горбок. Важкий снопище був, і дівчинка зупинилась відпочити (Донч., IV, 1957, 136).

СНОПОВИЙ, а, б. Стос. до снопа (у і знач.). Снопове сортування [стебел конопель] значно простіше, воно складається з поділу партії сировини на декілька сортнономерів (Техн. культ., 1956, 185); // Признач. для возіння, сушіння і т. ін. снопів. Другого дня еранці Дмитро на одному сноповому воє, а Микола з Бєзеном на другому виїхали з двору (Гжизький, У світ..., 1960, 156).

СНОПОВ'ЯЗАЛКА, и, ж. Сільськогосподарська машина, яка косить і в'язє в снопи жито, пшеницю і т. ін. Снопи після лобогрійки і самоскидки необідно в'язати еручку. Ця трудомістка операція механізована при збиранні хліба снопов'язалкою (Колг. енци., I, 1956, 469); Снопов'язалку чекали есляк по-євоєму. Більшість у сєі просто цікавилася. Щоб косила машина й сама скидала — це бачили, а от щоб сама й в'язала — це вже надто (Ле, Ії кар'єра, 1947, 10).

СНОПОВ'ЯЗАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для в'язання снопів. Удовиченко забрав Тєтяну в третю бригаду, щоб полагодити снопов'язальний апарат у живогарці (Ле, Історія радості, 1947, 197); З нього [конопляного волокна] виготовляють тарні ткачини, вірвовки, снопов'язальний шпатає, брезенти (Техн. культ., 1956, 122).

СНОПОВ'ЯЗАЛЬНИК, а, ч. Той, хто в'язє снопи.
СНОПОВ'ЯЗАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до снопов'язальник.

СНОПОК див. сніпк.

СНОПОПОДАВАЧ, а, ч. Пристрій у молотарках для подавання снопів у молотильний барабан.

СНОПОПОДІБНИЙ, а, е. Схожий формою на сніп. Снопоподібні куці.

СНОПОСУШАРКА, в, ж. Пристрій для сушіння злакових та інших культур у снопах.

СНОПЧИК, а, ч. Зменш.-пестл. до сніп.

СНОТВОРНІЙ, а, е. Який викликає сон, усипляє. Ніколи не треба починати прийом снотворних препаратів без призначення лікаря (Наука..., 12, 1969, 45); Снотворні таблетки; // у знач. ім. снотворне, ного, с. Ліки, що викликають сон. Не треба єживити снотворне, коли без нього можна обійтисся (Знання..., 3, 1968, 29); Він пхикає, хлипає і вередує. Батько запропонував дати йому снотворного (Смолич, II, 1958, 81).

СНОТВОРНО. Присл. до снотворний. Верєс застосують .. як засіб, який заспокоює нерви і діє частково снотворно (Лікар. рослини..., 1958, 157).

СНОХАЦТВО, а, с., розм. Статеве співжиття свєкря з невісткою.

СНОХАЦЬКИЙ, а, е, розм. Прикм. до снотгч.

СНОХАЧ, а, ч., розм. Свекор, який має статеві зносини з невісткою.

СНОХОДА, н, ч. і ж., рідко. Те саме, що лунатик. *У порів. Сам не стямився [Михайлик], як замугикає стиха та й подався, моя той снохода, вниа до міста, шляху не вибираючи (Гльч., Козацьк. роду., 1958, 338).

СНОЧІ, СНОЧІ, присл., діал. Учора ввечері. «Дали мій гадкині сночи паяти! Їсти та й забули чебер узяти.» (Марг., Тв., 1954, 70); Бронко з'явився на вокзалі у Нашому до першого поїзда, що відходить у напрямі Ставок. Каминський поїхав туди ще сночі (Вільде, Сестри..., 1958, 259).

СНОЧІ див. сночі.

СНУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для снування. Паша забігала в чесальний, снувальний, мотальний і красильний цехи і кликала всіх на вулицю (Бурл., Напередодні, 1956, 239); В'язальниць вчимо управляти.. снувальною машиною (Рад. Укр., 8.IV 1959, 3).

СНУВАЛЬНИК, а, ч. Той, хто снує пряжу, виготовляючи основу для тканини; // Робітник, що працює на снувальній машині.

СНУВАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до снувальник.

СНУВАННЯ, я, с. Дія за знач. снувати. В такий час [наприкінці літа] природа, здається, до всього чуйно, тривожно прислухався і чітко тримає над землею кожний звук: і дівоку пісню, і скрип воза,.. і те снування коників, що неначе найнялися і таки віткали над людьми живу, але невидиму сітку зі своєї музики (Стельмах, I, 1962, 603).

СНУВАТИ, сную, снуєш, недок. 1. *перех.* Готувати основу для тканини; перемотувати необхідну для основи кількість ниток з котушок на один великий вал. Десять під кінець зими батько вносив у хату освітлену, і мати починала снувати основу (Менко, Моя Милківка, 1962, 57); *Образно. Він підіймає голову і крізь листву бачить, як кружиться місяць, снує.. над селом своєю золотистою основою (Стельмах, II, 1962, 104); // Намотувати (пряжу на мотовило). Христя снувала на мотовило найтоншу пряжу з шпальки, облічувала чисниці (Ішук, Вербівчани, 1961, 243).

2. *перех.* Переплітаючи нитки, волокна і т. ін., з'єднуючи їх, виготовляти щось; // Виділяючи клейку рідку, утворюючи павутину (про павуків та інших членистоногих тварин). Павуки снували павутинку, коларі джигчали, мошка хмарамі носилася (Мирний, IV, 1955, 14); Снуючи своє павутиння, паук попереває прикріплює першу волокнину.. до трав'яного стебла, гілки або іншої точки опори» (Наука..., 12, 1965, 50).

◇ Снувати павутиння див. павутиння.

3. *перех., перен.* Створювати, плекати щось у своїй уяві. Старий батько під золоті [доччині] пісен.. снував рожеві плани (Фр., III, 1950, 60); Люди думали про своє, вони снували надії на ліпші часи (Д. Бедзик, Дніпро..., 1951, 22).

◇ Снувати думки (думку) — думати (перев. слухаючи щось). Трагедія злегла позитувало,.. кожен пасажир снував свої думки (Донч., II, 1956, 100); Сергій прислухався до сумної мелодії,.. снував якісь думки (Епик, Тв., 1958, 281).

4. *неперех., розм.* Поспішно рухатися в різних напрямках, назад і вперед. По рейках в усі боки снують поїзди, вантажені електрички, рудюк (Головко, II, 1957, 228); Між залізничним вокзалом і центром міста продажували снувати веселі автобуси (Чорн., Красні люди, 1961, 26); Закопотно снували бджоли (Грим., Сян..., 1950, 31); // Рухатися назад і вперед, прокладаючи основу (про ткацький човник). Снують скрізь човники... Гуркотять верстати... (Тич., II, 1957, 262);

// Ходити без певної мети, без визначеного напрямку; вникати. Я снував по покосах, моя неприкааний, не знаючи, що робити, за що ваятиса (Фр., IV, 1950, 299); Якийсь час снував [Лукаш] по двору, заглядаючи в усі куточки (Збан., Тазмниці..., 1971, 77); // Швидко рухати чим-небудь. Бігав [Іван Іванович] від озера до озера, снував гарячкою спінінгом, а риба не брала (Збан., Курил о-ви, 1963, 42).

5. *неперех., перен.* Переміщатися в просторі (про хмари, дим і т. ін.). Снували, клубочилися над пришишкою Вербівою сірі, холодні хмари (Ішук, Вербівчани, 1961, 181); По вулиці ще снувала ранкова мла (Донч., V, 1957, 541); За рікою вже снують тумани, Хвилі шум доноситься в Дніпра (Ющ., Люди..., 1959, 204).

6. *неперех., перен.* Безперервно вникати в уяві у великій кількості (про думки, мрії і т. ін.); роїтися. Чари літнього вечора так пестять Гаю, молоді думки снують у її голові (Мирний, IV, 1955, 152); Кочубей шов знайомими вулицями, а в голові снували згадки... (Зар., Світло, 1961, 39); Стара Хмелючка вітала і знову схляється над рядком,.. а в голові снують думки — про дочку і онуку (Цюпа, Країни, 1971, 235); // Поставати в уяві. В голові [Павла] снували плани, один крашій від другого (Кир., Вибр., 1960, 35).

СНУВАТИСЯ, снується, недок. 1. Використовуватися для виготовлення основи тканини; // Піддаватися снуванню; // *безос.* Що у мене в полі — сється, орється, А прийду додому — прядється, снується (Чуб., V, 1874, 533).

2. Утворюватися внаслідок переплетення і з'єднання в одна ціле ниток, волокон і т. ін. — Тринадцятка снується (Коцюб., I, 1955, 62); // Безперервно розмотується, витися (про нитку). Нитка оджоманітно снувалася з клубка (Кобр., Вибр., 1954, 4); *Образно. Це буде мій твір, може, крашій за ті, які читали люди, це буде повість для єдиного читача, найбільше єдиного і чуткого. І це буде нитка, що єднає смерть із життям, а поки вона снується, я ще живий (Коцюб., II, 1955, 183).

3. Те саме, що снувати 4—6. Парубки, ріпники, вози й тачки снувалися довкола (Фр., II, 1950, 8); Люди снуються туди і сюди — хто знає, куди й для чого (Коцюб., II, 1955, 413); В весняному небі снувалися наддивожику ніжні хмарки (Довж., I, 1958, 287); Од цигарок снується дим, І пазне житом молодим (Мал., Любов, 1946, 74); Хочеться працювати, снується плани — а це вже добре (Коцюб., III, 1956, 369); Новий вже замисел снується, Новий потрібно брать рубіж (Дор., Тобі, народе..., 1959, 63).

4. *перен.* Поширюватися в просторі. Від образів і покуття снуються пахощі купальського зілля (Стельмах, I, 1962, 649); // Безперервно звучати (про звуки, мову і т. ін.); литися. Снувалася пісня в присмерку (Ірчан, II, 1958, 236); От і снується спокійна розмова, Скручені круто димлять цигарки (Мал., Звенигора, 1959, 186).

5. Пас. до снувати 1—3.

СНЯДІТИ, іє, недок. Покриватися плісенню. Сир почав снідяти (Л. Янов., I, 1959, 215).

СОБ. 1. Вигук, який повертають волів або коней ліворуч. Ой соб, сивий, цабе, шарий, будемо орати, А дічина чорнобрива буде поганяти (Коломийки, 1969, 65); Він бачив уже валку саней з колодами, брусами,.. волохатих коней, закутаних у власку пару.. Віол Соб-собі.. (Коцюб., II, 1955, 34); На ріллі поблизу од воза парю вдорозенних сивих волів волохаті чоловік.. Батогом аленяка торкнув бороженного: — Соб, сирій! (Головко, I, 1957, 125).

2. присл. У лівий бік; ліворуч. Чумаки, їдучи волами в Крим по сль та рибу, звертали цоб, щоб напоїти і

попасти волю (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 62); Бички були молоді, нетямучі. Деяке їх п'яз «соб», а вони вернули «цабе» (Тют., Вир, 1964, 10).

СОБАКА, п. ч. і рідше ж. і. Домашня тварина родни собачи, яку використовують для охорони, на полюванні і т. ін. По квітничку собака поскакає, Усе понівечив і потоптає (Гл., Вибр., 1957, 174); Чіпка вступив у двір. Велика, чорна, худлата собака кинулась на його з-під загороди (Мирний, I, 1949, 269); Хряпнула хвіртка, і цеповий собака загавкав і з цепу рвався — до воріт (Головко, II, 1957, 44); Нині собаки використовуються у карному розшуку і як поводири сліпих, шукають корисні копалини і підземні гриби трюфелі, доглядають дітей і пасуть худобу, охороняють державні кордони, виносять із поля бою поранених, шукають міни (Знання..., 7, 1970, 29); У витягнутій.. руці він тримав поводок мисливського собаки (Довж., I, 1958, 422); Подознали до району, викликали з міліції собаку-шукача (Вишня, I, 1956, 416); *У порівн. Десь узялися свині та так і опали мене навкруги, як ті собаки (Н.-Лев., III, 1956, 283); — Блаженні додому напишуть, все відрапортують в армію... Взляса, скажуть, Хома собакою на землякві... (Гончар, III, 1959, 309).

Спуска́ти (спустити) соба́к (соба́ку) *див.* спуска́ти.

◇ Бі́тний (бі́та) соба́к, рідко — те саме, що Бі́тний жак (*див.* жак). Управитель пана, бита собака, послухав хлопцеві мови, подивився на нього та й промовив на Шевченкове прозання: «Не оддамо ми тебе м'яляру, бо нам самим такій треба» (Вас., II, 1959, 387); Боятися, як скаженого (скаженої) соба́к — дуже боятися. — О, дуренька Солошка співає! — кричали вони й мерщій тикали до хати, щоб не зустріла вона де їх, бо боялися її, як скаженої собаки (Мирний, I, 1954, 55); Вішати соба́к *див.* вішати; Голубний, як соба́к — дуже голодний. — Поклади мене у віз із рибою. — Аї! Рубай! По всій Польщі люди голодні, як собаки. Рибу розкрадуть, і пана... — То єви мене хоч на чорті — тільки вези! (Довж., I, 1958, 269); Дивитися (подивитися, вульг. витріщатися, витріщитися і т. ін.), як (мов, наче і т. ін.) соба́к на вісівці — дуже пильно, здивовано дивитися на щось. — Давно, бабо, пороса здолаю! — Язик тобі колякою, — накрила баба фартухож відро [з ковбасами]. — Шезки, чого витріщися, наче собака на висівці (Мушк., Чорний хліб, 1960, 108); Дразніти (дратувати) соба́к *див.* дразнити, дратувати; Жі́кати (бути і т. ін.), як кіт (кішка) з соба́кою *див.* кіт, кішка; Загбі́ться (закживе́), як (мов, наче і т. ін.) на соба́ці — те саме, що Присо́хне (присихне), як на соба́ці (*див.* присыхати). — Ой, Левку! — чує [Христинна], як від руку мокро шелестить його сорочка... — й починає сльозувати. — Не треба, Христинко, — втішає він її. — На мені все завітться, мов на собаці (Стельмах, I, 1962, 606); Загребі́ти (зарі́ти і т. ін.), як (мов, немов і т. ін.) соба́ку — поховати без обряду. Тепер тільки зосталося їй піти за його мертвим трупож... Чи так кинути? Хай візьмуть — пошматують і загребуть, як ту собаку, без попа, без обряду церковного (Мирний, III, 1954, 22); — От що, ти ... — почав Матюха важко. — Тільки ти мені не скажеш по правді про отой лист, так і знай: до ранку загребежо опут у ямі, як собаку! (Головко, II, 1957, 146); З'ї́сти соба́ку *див.* з'їдати; Злий (лихий і т. ін.), як (мов, немов і т. ін.) соба́к — дуже злий. — Де ж мені, панотче, дітись? — каже жінка. — Він мене б'є... Хоч дурний, та такий злий, як собака (П. Куліш, Вибр., 1969, 120); Змерзну́ти, як соба́к — дуже замерзнути; [І] з соба́ками не пі́ймати кого — даремно ловити когось; хтось надійно сховався. — Ну, по сій же мові та будьмо здорові! — каже

Назар.. — Тепер я вільний хоч на півроку; з собаками не піймають (Вовчок, I, 1955, 141); І (й) соба́к не Іпа́ть — багато чого-небудь. Оратор винуєто пожінуєся: — ..Землі у нас тіба що під нітями... А тут ось у пана її й собаки не їдять (Панч, На калин. мості, 1965, 88); І соба́к не гавкіє (не загавкала) — ніхто й не згадає. — Поки гладкий худне — худого на чейштар понесуте. і собака не гавкєє (Стельмах, I, 1962, 22); Пропав — і собаки не загавкали (Укр. присл., 1963, 196);

Любі́ти, як соба́к пали́цю *див.* палиця; Любі́ти, як соба́к циблу́ю — те саме, що Любі́ти, як соба́к пали́цю (*див.* палиця). — Хто ти такий, питаю в тебе. Ти мій панцанний? Еге, так? — Ні, князю! Од чого мене бог помилює. Я панцину люблю, сказати по правді, як собака цибую (Н.-Лев., VII, 1966, 168); Мов соба́к обгрі́злі *див.* обгрізати; Ні за соба́ку пропа́сти (загинути і т. ін.) — абсолютно даремно пропасти, загинути і т. ін. [Федора:] До ладу не в'істе — все ті карбованці та червінці складаєте. А помете, то якась [жінка] випорожнить кутки та й спасибі не скаже. Так ні за собаку й пропаде (Вас., III, 1960, 135);

Ні́який (ні́яка, ні одні́, ні одна́, жбден, жодний, жбдна) соба́к, вульг. — ніхто. — Чотири рої миски згопив, тров здержав, один утік: ніяка собака до помічі не стала (Дп. Чайка, Тв., 1960, 88); — В обзід правим флангож! Зайняти з першим і третім батальйоном позицію біля мосту! Щоб ні одна жива собака не вислинула на Київ! (Довж., I, 1958, 151); [Ось] де (в чому, тут і т. ін.) соба́к зарі́тий (заріта) — ось у чому суть справк. — Чіткої системи полаяді в тебе ще нема. Ось в чому собака заритий (Головко, II, 1957, 524); [Потрі́бний], як соба́ці дру́гий хві́ст (печена цибуля і т. ін.) — те саме, що Потрі́бний, як соба́ці п'я́та но́га́ (*див.* нога́). — Жартуй собі, молодий чоловіче, а дивчатами... коли вже мавш таку озоту до жартіа, а навони — як собаці другий хвіст, — вже трохи м'якше зауважи Перегуда (Ілук, Вербівчани, 1961, 202); Потрі́бний, як соба́ці п'я́та но́га́ *див.* нога́; Присо́хне (присихне), як на соба́ці *див.* присыхати; Соба́к з його́ слуха́в! *див.* слухати; Соба́ками підши́тий *див.* підшитий; Соба́к ганя́ти *див.* ганяти; Соба́ки ві́ють від чо́го — щось дуже погане, неприємне викликає в кого-небудь відразу. [Романюк:] Письменник приїзав сюди працювати, йому тиша потрібна... а від твоїх писень собаки віють (Корн., II, 1955, 196); Такий, що [ї] соба́к не перескочить *див.* перескакувати; Уся́кий (уся́ка) соба́к, вульг. — кожний. — Мене тут усяка собака знає, адже я місцевий (Чаб., Балкан. весна, 1960, 86); Ухо́пив, як соба́к обі́в'тці *див.* обмітці; Хоч на хвіст лий соба́ці, вульг. — дуже несмачний. — Не борщ, а кисла юшка, хоч на хвіст лий собаці! (Козл., Мандрівники, 1946, 43); Хоч соба́к гоні́ (ганяй) — Що й собаку не вдержжш — дуже холодно. — Один [фівн] каже: «Ну й холодно ж у нашому бліндажі, хоч собак гони. Давай оцю сосонку звалюмо та натопимо» (Тют., Вир, 1964, 291); Холодно в хаті, що й собаку не вдержжш (Укр. присл., 1963, 25); Як (мов, немов і т. ін.) вірний (вірна) соба́к — дуже віддано, запобігливо. Ко́лісник пизті́в, одпихався, а вона, як навівна, то одскакувала від його, то, прискакуючи, горнула, мов вірна собака (Мирний, III, 1954, 277); Як соба́к — дуже багато; [Як] соба́к на сіні — про того, що сам не користується чим-небудь й іншим не дає. [Старш в н а:] Та ти мені не кажи, а його знаю добре... як собака на сіні: сам не їсть і другому не дає, вродний ірод (К.-Карий, I, 1960, 59); Як соба́ці мұ́ха з'ї́сти *див.* мұха; Як соба́ці на перелазі *див.* перелаз.

2. перен., зневажл. Про злу, жорстоку, недоброчинну людину. *Якась собака викишторила, що в листі друковане, і мене кличуть на пошту, щоб одкрити при мені листи (Коцюб., III, 1956, 250); // Уживається як лайливе слово. — Собако! блюдолизе! Ізуйте поганій! — .. сипав Жук докорами на Шестірного (Мирний, I, 1954, 336); — Собака, — вилаявся дід і блиснув своїми .. очима у бік уланів (Д. Бедзик, Студ. Волд., 1959, 21).*

3. до чого, перен., рідко. Той, хто досяг досконалості в чому-небудь; вмiла, спритна, завзята в чомусь людина. *За сими [вершниками] плентався розбишака, Нептунів син, .. Мезан, До бою був самий собака (Котл., I, 1952, 195).*

4. Хижий свавець родини собак. У Карпатах водяться.. *видра, борсук, норка, тхір тежний, горностай і лисиця. Останнім часом з метою акліматизації сюди завезено єнотовидного собаку (По заповідних місцях..., 1960, 58); Дикий собака динго.*

▲ **Летючий собака див.** летючий.
СОБАКАР, я, ч., заст. Наглядач за мисливськими собаками; псар. *Що тих собакарів, хто його зна, скільки було (Сл.Гр.).*

СОБАКІВНИК, а, ч. Фахівець із собаківництва.
СОБАКІВНИЦТВО, а, с. 1. Галузь тваринництва, яка займається розведенням собак і поліпшенням їх порід. *Базато уваги собаківництву надавали інки (Знання..., 7, 1970, 28); Колосніні пастухи одержать з першою на Україні школи пастушого собаківництва хороших поліпників (Веч. Київ, 23.1 1958, 3).*

2. окремо господарство для розведення собак.
СОБАКОВОД, а, ч. Те саме, що собаківник.
СОБАКОВОДСТВО, а, с. Те саме, що собаківництво.
СОБАКОГОЛОВИЙ, а, е. Який має голову, подібну до собачої. У лісах [Африки] водяться великі людиноподібні мавпи — горила.. і шимпанзе, а також бегліт жартишок і собакоголові павіани (Фіз. геогр., 6, 1957, 124); // у знач. ім. собакоголові, вих. мн. Загальна назва великих наземних мавп із головою, подібною до собачої.
СОБАКОЗНАВЕЦЬ, вня, ч. Фахівець із собакознавства.

СОБАКОЗНАВСТВО, а, с. Наука про собак, їх породи, розведення і використання, а також про методи догляду за ними.

СОБАКОПОДІБНИЙ, а, е. Схожий на собаку, подібний до собаки.

СОБАКУВАТИЙ, а, е, розм. Злий, жорстокий, недоброчинливий, прискіпливий. *Злостився Омелько й на дворян городових, які так щільно царя оточували, на есаків спальників та стовпників, навіть на собакувачих стрільців (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 513); // у знач. ім. собакуватий, того, ч. Зла, жорстока, недоброчинлива, прискіплива людина. — Мамо! чого цей собакуватий в'язне? — плаксиво гукнула дівчина (Крим., Вибр., 1965, 349).*

СОБАКУВАТИСТЬ, тості, ж., розм. Властивість за знач. собакуватий. *Ставала на заводі власна пиха, що її він не зміг подолати в собі, його важерливість і панська скнарність, його собакуватість у ставленні до підлеглих людей (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 253).*

СОБАКУВАТО, розм. Присл. до собакуватий. — *Роби, що велено, — собакувато висвірився обовний, шкірячи свої шербаті зуби (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 14).*

СОБАРНЯ, і, ж., збірн., розм. Те саме, що собачий. Для собарні в різницях було привозять цілого зарізаного вола й розкидають яловичину по траві (Н.-Лев., VII, 1966, 283); В каламутній нітьмі гулиць лютувала собарня (Речм., Весн. грози, 1961, 170).

СОБАЦЮГА, в, ч. і ж. 1. Збільш. до собака 1. *Гавкує, як із бочки, — і кудлатий собацюга летів із-за*

куща на Якова з вициреними зубами (Вас., II, 1959, 63); Розжился [Селептії], розбагатів, поприв'язував собацюг по чотирьох кінцях подвір'я, щоб стерегти замазані в бовдур золоті черв'ячки (Тют., Вир, 1964, 173).

2. розм. Те саме, що собака 1. — *Султан! Брат мій!.. Султан! Ах ти ж, собацюга моя... (Мик., II, 1957, 254).*

СОБАЦЮРА, в, ч. і ж., розм. Те саме, що собацюга. *Здоровенний собацюра наздогнав їх на перелазі, накинувся з зарчанням на Дуняшу (Цюпа, Грози..., 1961, 279); — Відпочивав оце я в селі.. Ліжко мені в саду під яблунею поставили. А настане ніч — не засну: годни до двох собацюра гавів і гавів (С. Ол., 3 книги життя, 1968, 200).*

СОБАЦЬКИЙ, а, е, рідко. Те саме, що собачий. *Звання козацьке, а життя собацьке (Укр. присл., 1963, 208).*

СОБАЧА, ать, с. 1. Мала собака-саміці; цуценя. *Улицею біжить чиясь собака. Воно метушиться на всі боки, мотав слід і тижо скигить (Вас., I, 1959, 341); Вже Данько з матір'ю наближався до дверей, як раптомо.. вихотилося йому під ноги кудлате собака (Гончар, II, 1959, 140); *У порівн. — Геть з очей! — і сповивши за руку, як те собака, вона вишвиринула [вкинула] Галю з хати (Мирний, IV, 1959, 82).*

2. перен., зневажл. Про дитину. — *Гонто, Гонто! Оце твої діти. Ти нас ріжеш — заріж і їх: Воки католик.. — Убийте пса! а собачат своєю [рукою] заріж (Шевч., I, 1963, 133).*

СОБАЧАТИНА, в, ж. М'ясо собаки. *Все живе винищене, навіть собаки погинули, і Пелехатий [вовк] уже став забувати смак собачатиною (Загреб., Шепіт, 1966, 10).*

СОБАЧАТКО, а, с. Зменш.-пестл. до собача 1. *Дещо собачатко тут взялося Кудлате, жиршаво, мале, Загавало і аж зайшлося, — Таке було на вдачу яле... (Воскр., I всерйоз..., 1960, 70).*

СОБАЧЕНЯ, яти, с. Те саме, що собача. *Щеня кидається до воріт і.. починає дякати, з-під коротких оксамитових губ його вибивається веселий пружок зубів, і тому здається, що собаченя одноразово гавкає і сміється (Степльмах, II, 1962, 288); Мале шодудиве собаченя зголоділо обнюхувало сміття (Досв., Вибр., 1959, 34); *У порівн. Кінь не відстає від юного газана, мов собаченя (Ю. Янов., I, 1954, 238).*

СОБАЧЕНЯТКО, а, с. Зменш.-пестл. до собаченя. *Сусідній пан подарував Стремиському молодого поймтегра — Байду. Що за веселе та смішне собаченятко! (Рильський, Бабине літо, 1967, 56).*

СОБАЧИЙ, а, е. 1. Прикм. до собака 1. *Між бурлаками почалася тривога: одні казали, що пани насипали зумисне в крилиці отрути, друї казали, що пессор годув людей собачим м'ясом (Н.-Лев., II, 1956, 211); Подавали солодке. Савка гримів ложечками і простявав білі у рукавичках руки між літні панів і собачі морди (Коцюб., II, 1955, 388); Дещо здалека чуся гомін, собаче гавання (Досв., Вибр., 1959, 65); Оленячі і собачі запряги й досі в найпоширенішим транспортом на пічоті (Наука..., 3, 1971, 54); // Зрел. із хутра собаки. Собача шуба.*

Δ Собача кропива див. кропива; Собача петрушка див. петрушка 1; Собача рбжа див. рбжа; Собаче мило див. мило 1.

2. у знач. ім. собачі, чх, мн. Родина хижих свавців, до яких належать собака, вовк, лисиця і т. ін.

3. перен. Власт. собачі; такий, як у собаки. *Вдача собача: не брезгне, то й не дикує! (Укр. присл., 1963, 170); [М о л о д и ц я:] Погляд [у Сербина] якийсь собачий — як яляне, то аж мороз по кожні підє (Вас.; III, 1960, 25); Опустився [Денис] перед нею [криницею] на*

жоліна, .. засунув у чорну дірку голову, жадібно прилав до холодної, як лід, чистої, свіжої води і довго пив її собачими хльобками [ковтками], не переводячи подику (Тют., Вир, 1964, 244).

◇ Собача вірність (відданість) — надзвичайна вірність, відданість. — Собача вірність у нього! (Фр., IV, 1950, 32); Собача смерть — ганебна смерть. Пропає [Брюховецький] під клями собачою смертю (П. Куліш, Вибр., 1969, 193); Собачий нюх у кого — хтось має здатність легко схоплювати, підмічати, розуміти що-небудь приховане, таємне. [Ц в г а н к а:] Герцик увесь день зорить за мною... О, у нього собачий нюх (Кроп., V, 1959, 473); Собачі бчі — очі, що виражають відданість, покірність. Ситник дивився на кляз якими собачими очима (Загреб., Диво, 1968, 531).

4. перен., розм. Дуже тяжкий. Ой, чумаче, чумаче, життя твоє собаче (Укр.-присл., 1963, 91); Полюєш рідко співавав комендантові у його собачій роботі (Хор., Незакіч. політ, 1960, 108).

5. перен., розм. Надзвичайно сильний, крайній у своєму прояві. Я ще дуже безсильний, то правда, — але болю не чую. Тільки голод, собачий голод!.. (Фр., I, 1955, 348); — Знаєте, яка тут нудьга... Яка собача нудьга сидіти в цих прокислих виноградниках (Гончар, III, 1959, 195).

◇ Собачий хлбод див. хлбод.

6. розм. Уживається як складова частина лайливих висловів. «Добре, годі! тепер співай!» «Не вмію, їй-богу!» «Не божиш, собача шкур!» (Шевч., I, 1951, 89); — Нащо це ти, собачий сину, Тут каламутиш берег мій Та коати ніс поганій сіві у чисту оцюю воду? (Гл., Вибр., 1951, 39); До групи полонених заперожців.. підбіг зоружений. — Вперед! Ідть, собачі душі! (Довж., I, 1958, 250).

СОБАЧИНА, п, ж. 1. Те саме, що собачатина. [А в з о р г е:] Ти дав Дружка забити? [С т а р и й Б а в м е р т:] А що ж, зібав з голоду здихати?.. [Б г е р:] Чи то ви завжди такі лакоми на собачину? (Л. Укр., IV, 1954, 218).

2. Хутро собаки. Шапка з собачими.

3. розм. Запах собаки, собачої шерсті; пси́на.

СОБАЧИЩЕ, а, ч. Збільш. до собача 1.

СОБАЧКА, и, ч. і рідше ж. 1. Зменш.-пестл. до собачка 1. [К а в у п і р:] Удівляю у вас ота куценька собачка, — так і хана за литки (Кроп., II, 1958, 137); Невеличкий собачка.. спочатку зустріг із хоробрих наступом, а потім.. забився десь і замовк (Збан., Таємниця.., 1971, 226); *У порівн. — По вашій милості сьогодні треба ждати надирателя.. — Чого ж по моїй милості? — Того, що ви лащитесь, як та собачка. І вже поспішили сказати, кому що треба (Мирний, I, 1954, 334).

2. Те саме, що гашітка. [К а с ь я в:] А ось як [стріляти]. (Показує). Потім придає собачку і бабах! (Кроп., V, 1959, 557); Клацнув [хлопець] собачкою й знову поклав револьвер у кишеню (Кпр., Вибр., 1960, 101).

3. спец. Пристрій у машинах, механізмах, який перешкоджає зворотному рухові зубчастого колеса.

▲ Лугова собачка — північноамериканський ховрак.

СОБАЧНИК, а, ч., розм. 1. Людина, що ловить або скуповує собак для продажу чи вироблення хутра. Враз розлігся в темноті різкий свист собачника Савки, що аж шаргнулися коні (Папч, Гомон. Україна, 1954, 415).

2. перен., зневажл. Те саме, що посіпака. — А скільки їз [поліцаїв], тил своїх там [у концтаборі] собачників? (Збан., Єдина, 1959, 392); — Повернувся [Йона] в село таким катюгою, в собачники до них [фашистів] пішов.. (Гончар, Циклон, 1970, 61); // Уживається як лайливе

слово. Собачник тил Чей же ти знаєш, що батюшка ждуть вина? (Мяк., Кадильниця, 1959, 46).

3. Любителі собак.

4. Пріміщення, де утримують собак для наукових дослідів.

СОБАЧНИЦЯ, і, ж., розм. Жін. до собачник 1—3. СОБАЧНЯ, і, ж., збірн., розм. Собаки. Незабаром знов.. загуділи роги і заскачула собачня (Стор., I, 1957, 390); Коли десь за лісом посилювалися голоси і люті галкала собачня, розвідники міцніше стискували автомати (Автом., Коли розлуч. двох, 1959, 338); *У порівн. Нам було видно, як довготелеса Майстриза виставляла не стіа із плетених кошиків страви.., як гарикала на дітей, що, мов оси, накидалися на все те, залядаючи на стіа, як голодна собачня (Збан., Єдина, 1959, 299); // Уживається як лайливе слово. — Ті паразити [фашисти], — справа ясна, їм людей треба, то й ловають. А от чого цим гадам, поліцаям, треба? Упадають, мов вічарки. Собачня нещасна! (Збан., Таємниця.., 1971, 148).

СОБІ. 1. Дав. в. оди. зворотного займ. себе.

2. част., розм. Уживається при дієсловах, а також при інших словах, які виступають у ролі присудка, підкреслюючи, що дія відбувається вільно, незалежно. Стануть собі [закохані], обіймуться, — Співа солоденько; Послухають, розвідуться, — Обоє раденькі (Шевч., I, 1963, 56); Улітку наша річка обмілила І лише собі ліново (Рильський, I, 1960, 248); Ви бачите, як він [майстер] коло печі ходить, збоку важ дається, що він лікар собі, маленький біленький лікар (Ю. Янов., II, 1958, 241); Жила проти нас міщаночка.. Було, як не побачиш, весела собі, чебетлива (Вовчок, I, 1955, 261).

◇ Знай собі — не зважаючи ні на що, ні на кого. Ніби в таті, На холоді сердешна мати Під тинком, знай собі, сидить (Шевч., II, 1963, 118); І (ї) собі — також, слідом за кимсь, у свою чергу. — Якого о Якое! — кличу. Мовчить, немаче не чує, спить. Тоді я й собі на бік, та й справді заснує (Вовчок, I, 1955, 74); Розсердився старий, ерминує дериґа, пішов. А Карпо й собі надусь, мов індик (Коцюб., I, 1955, 302); Нічого собі: а) (при дієсл.) досить добре, непогано. Годують нічого собі, в її сніданок з 4 трав, в 6 1/2 обід з 8 трав, фрукти і каша (Коцюб., III, 1956, 348); б) (при ім.) такий, як треба, досить добрий, непоганий. Нічого собі галін Микола дався (Гр., I, 1963, 316); — Воно й справді каша нічого собі (Хотк., II, 1966, 11); Такий собі див. такий; Так собі див. так.

СОБІВАРТИСТЬ, тості, ж. Витрати підприємства на виготовлення товарів, що складаються з витрат на засоби виробництва й заробітної плати. Підвищення продуктивності праці і зниження собівартості продукції можна досягти тільки при правильній організації виробництва, нормування, обліку і оплати праці (Рад. Укр., 6.I 1959, 2); Зіставляючи собівартість продукції з середньою ціною її реалізації, можна виявляти, наскільки вигідна господарству та чи інша культура або галузь (Ком. Укр., 5, 1960, 55); Собівартість деталі складається з суми вартості матеріалу, виробничої заробітної плати і побічних витрат (Фрез. справа.., 1957, 244).

СОБІЧИТИ, чу, чинш, недок., перек.,⁷ див. Привласнювати. Бідна мати ускаржалась [скаржились] йому на Тиможу, що все собічить; і то мов, і це не ваще (Свєдн., Люборацькі, 1955, 166).

СОБКАТИ, аю, ашн, недок. 1. Вигукати «соб», повертати волів або коней ліворуч. Хто [з чумаків] на воліків собкає, хто покрикуєє на двох верблюдів та сумну віслучку, що плетала за валкою (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 25).

2. ким, перек., розм. Те саме, що помикати 1. — Відколи світ стоїть, так ведеться, що багатії, як зотять, так і собкають бідакими (Чорн., Визвол. земля, 1959, 33).

СОБНУТИ, ну, неш. док. Однокр. до собкати 1. Собнує (Остапо) на воли.. Воли служляно звернули «соб» (Головко, II, 1957, 210).

СОБОЛЄВИЙ, а, е. Прикм. до соболя 1, 2. Хутро норки за своєю красою, міцністю і договічністю стоїть на першому місці після соболевого (Веч. Київ, 31.I 1961, 4); // Зробл., пошитий із хутра соболя. З бородами [посил.], у парчевих соболевиц.. шубах (П. Куліш, Вибр., 1969, 168); Згадує отець Никон чудовий соболевиць комір, пошитий із шкурки звірка, який трапляється лише в гряди-годи (Донч., II, 1956, 9).

СОБОЛЕНЯ, яти, с. Те саме, що соболя.
СОБОЛЕНЯТКО, а, с. Зменш.-пестл. до соболеня.
СОБОЛІК, а, ч. Зменш.-пестл. до соболя.
СОБОЛІНИЙ, а, е. 1. Те саме, що соболєвий. З предметів розкоші привозились [з Росії на Україну] дорожє хутро, особливо соболине, дорожє ткачини (Іст. УРСР, I, 1953, 285).

2. нар.-поет. Темний, густий і шовковистий (про брови). Ну, що їй [Параскіці] в тих густих, соболиних брів, що зрослися докупі та високо зляглися над очима, як два орлячі крила у вільному розмазті? (Коцюб., I, 1955, 267); Не жаляючи славе, Маляють [романісти] і ходу [живочу].. І ніжки точені, і соболиних брів Хвилясті лінії (Рильський, Поеми, 1957, 26).

СОБОЛІЦЯ, і, ж., розм. 1. Самка соболя.
2. Ласкаве називання жінки (перев. при звертанні). — Ой поважай сестру свою, сироту вдовицю; Козай, кожай молодицю, гарну соболицю (Чуб., V, 1874, 935).

СОБОЛІВНИК, а, ч. Фахівець із соболівництва.
СОБОЛІВНИЦТВО, а, с. Розведення соболів у розплідниках і заповідниках.

СОБОЛІВНИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до соболівництва.
СОБОЛЯ, яти, с. Маля соболя. Кішки вальовки вигодують.. соболят та лисенят у звірофермах (Знання.., 9, 1971, 29).

СОБОЛЯТКО, а, с. Зменш.-пестл. до соболя.
СОБОЛЯТНИК, а, ч. Мисливець, що полює на соболя. Поки не випав сніг, хотілося полювати на білок, а потім, можливо, і на соболя залишитись — як тільки випаде сніг, соболятники розстаються капкани (Знання.., 3, 1970, 18).

СОБОЛЯЧИЙ, а, е, розм. Те саме, що соболєвий. На хурах везли меду, вина, горілку.., оксамитове та шовкове празничкове убрання, соболячі шуби (Н.-Лев., VII, 1966, 217).

СОБОЛЬ, я, ч. 1. Невелика тварина родини куницевих із темно-коричневим або темно-бурим шовковистим пухнастим хутром. Останнім часом соболя так розплодились, що ріст його доводиться обмежувати. Бо соболя — лижак і знищує білок (Знання.., 9, 1969, 17); Бувало і соболя бив [Чепиж], і кунцицю (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 146).

2. Хутро цієї тварини; виріб із такого хутра. — Коли сідом за мною вся жіноча половина глядачія корчилась в істеричнім нападі, то се вдалося моїм «трюмфом», і сибірські багачі дарували мені соболя і самоцітти (Л. Укр., III, 1952, 704); На гусарах були кунциці оксамитові, підбиті шовком й облямовані дорожми соболями (Н.-Лев., VII, 1966, 218); *У порівня. В мене брови — як той соболя (Шог., Поезії, 1958, 81).

3. розм. Ласкаве називання чоловіка (перев. при звертанні). — Козаченьку, мій соболю! Візьми мене із собою — Помандрую я з тобою! (Чуб., V, 1874, 84).

СОБОР, у, ч. 1. У дореволюційній Росії — збори урядових або виборних осіб для розгляду й розв'язання питань організації, управління і т. ін. Для обговорення в присутності царя найважливіших державних справ у Москві періодично почали скликати Земські собори, що складались з представників духовенства, бояр, дворян і купців (Іст. СРСР, I, 1957, 113); // Збори, з'їзд представників духовенства християнської церкви. Через два місяці редактор журналу «Безвірний» .. читав-перечитував постанови церковного собору (Еллан, II, 1958, 35); У березні 1946 на Львівському соборі віруючі уніати порвали з папським Римом і воз'єдналися з православною церквою (Літ. Укр., 12.VII 1968, 3).

△ **Стоглавий собор** див. столглавий.
2. **заст.** Зібрання великої кількості людей в одному місці для розваги, відпочинку і т. ін. Мені тут [у Владі] не скучно, а вчора то й зовсім весело було, був тут собор, багато людей, танцювали.. на страшній спеці на горі, грали, співали, варили страви (Л. Укр., V, 1956, 150); — От, — крикне пані, — який собор! Аби я з двора, то й не питай роботи! (Вовчок, I, 1955, 264); // у знач. пр. собором. Разом, спільно. Собором і чорта поборем (Укр.. присл., 1963, 160).

3. Головна чи велика церква міста; головна церква в монастирі. Бувли та пишні були по Гамзі похорони. Не в своїй церкві намірились правити їз, а в городі, в соборі (Мирний, IV, 1955, 202); — Чи на весілля в соборі, чи на похоронах якогось багача хор наш виступав — завжди свіжа копійка у мене в кишені бражчала (Шняв, Баллада, 1957, 86); Одним з шедеврів архітектурного мистецтва древньої Русі в Софійській собор у Києві (Іст. УРСР, I, 1953, 82).

△ **Кафедральный собор** див. кафедральный.
СОБОРНІЙ, а, е. 1. Прикм. до собор 1.
△ **Соборне уложення** — кодекс законів Російської держави періоду феодально-кріпосницького ладу. Собору було запропоновано затвердити новий збірник законів, який дістав назву «Соборного уложення» (Іст. СРСР, I, 1957, 154).

2. Прикм. до собор 3. Сильне враження на Тасю справи один з експонатів соборного музею (Дмит., Розлука, 1957, 34); Золото старих соборних бань свіпуче блищить проти сонця (Собко, Матв. затока, 1962, 4); // Який служить у соборі або функціонує при ньому. Уже перші «роз'яснення» [універсалу].. в такою помпоно виголошувано найбільшотимішими соборними протодіаконами, примусили задуматись багатьох (Головко, II, 1957, 431); Деякі графіти Софійського собору свідчать, що соборні дяки мали учнів, котрих навчали грамоти (Наука.., 10, 1970, 24); З перших же нот всі його епізнали. Це був перший тенор соборного гору (Смолчя, II, 1958, 38); // Який здійснюється, відбувається в соборі, пов'язаний з ним. Він.. теж був зараз тут, на великій соборній відпразі (Гончар, II, 1959, 203).

Соборна церква — те саме, що собор 3. **Поєт** [князь] нового гетьмана з старшиною в соборну.. церкву (П. Куліш, Вибр., 1969, 172).

3. **заст.** Об'єднаний; неподільний.
СОБОРНІСТЬ, ності, ж., **заст.** Властивість за знач. соборний 3.

СОБОРУВАННЯ, я, с., **церк.** Обряд помазання елеєм тіла тяжкохворого чи вмираючого.

СОБОРУВАТИ, ую, уш, **недок.** і **док.**, **перек.**, **церк.** Здійснювати над ким-небудь соборування.

СОБОРУВАТИСЯ, уюся, утешся, **недок.** і **док.**, **церк.** 1. Приймати соборування.

2. тільки **недок.** **Пас.** до соборувати.
СОБОР'ЯНИН, а, ч. Священнослужитель соборної церкви.

СОБРАТ, а, ч., книжн. Людина тієї самої професії, того самого середовища і т. ін.; товариш по заняттю, професії тощо. — Я бачив духовних, що.. проводили ночі за картами та пиятикою і підіймали на сміх своїх власних собратів (Фр., IV, 1950, 324); Артисти самодіяльного театру з цілком зрозумілих причин ще поступаються майстерністю перед своїми старшими собратами (Рад. Укр., 5.IV 1959, 1); Собрат по перу; // Тварини стосовно одна одної. Багато соваців та птаців.. живуть у тісних відносинах взаємодопомоги з різними своїми собратами (Веч. Київ, 12.XII 1957, 4); // перен. Про щось із ряду подібних предметів, явищ і т. ін. Дзвінками гудками вітали свого молодшого собрата кораблі, що стоять на рейді (Рад. Укр., 22.III 1963, 4).

СОБА, й, ж. Хвжий вічний птах з великою круглою головою, великими очима й коротким гачкуватим дзьобом. Піраховано, що одна сова поїдає за рік таку кількість мишей, яка може знищити цілу тонну зерна (Зоол., 1957, 123); Деся крикнула сова смутно та жалібно, немаче жалілась або плакала, мов дитина (Н.-Лев., V, 1966, 167); В тайні всіма голосами верещали перелякані сови (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 68); * У порівнян. Руденський чоловічок заблимав, як сова, очима (Досв., Вибр., 1959, 267); І засохли всі сльози, Сльози молодії. І тепер я розбитес Серце людю гою, І не плачу, і не стваю, А вию совою (Шевч., I, 1963, 352); [Б о б р е н к о:] Глядіть же ви, як тільки що зачули, То зараз нам ви дайте певний знак. [2-й к о з а к:] Так, знаємо; совою крикнем (Сам., II, 1953, 35).

СОВАННЯ, я, с. Дія за знач. сьвати і сьватися. Почулось якесь шарудіння, наче хтось похачцем перевертає папери, совання стільцями (Вільде, Пов. і опов., 1949, 3); Верстатці гудуть, яди раз по раз стукотять.. совання та шархання човника чути на всю хату (Л. Укр., IV, 1954, 212).

СОВАТИ, аю, аеш, недок. 1. перех. Рухаючи щось, помішати його кудив-небудь. Щоб призовати його [нервовий дрозд], клязь соває руки в кишені халата (Добр., Очак. розмпр., 1965, 164); Пеліканка [самка пелікана] тим часом витягла з своєї торбинки малесеньких рибок і совала їх в розкриті дзьоби своїх пташенят (Тулуб, В степу.., 1964, 392); // Давати щось кому-небудь посліпно, недбало чи потай. Бачить [Явдоха], що салдат [солдат] і не дивиться на неї, та й стала йому совати бульбичі в руку (Кв.-Осн., II, 1956, 12); Не вірили [в'язні], що Іван каже правду.. А він уже совав до простягнених рук шматочки хліба та цибулі (Збан., Єдина, 1959, 127).

◇ Сьвати дрючки в коліса — те саме, що Вставляти (ствівити і т. ін.) півлиці (півлицю і т. ін.) в коліса (в колісо) (див. колісо). Соває [Перегуда] дрючки в коліса на перших кроках козалиського голозування (Кучер, Трудна любов, 1960, 265); Сьвати [свого] нбса див. нбс.

2. перех., розм. Направляти щось кудив-небудь пошповхом, різким рухом. Кулаки його [Шестірного] заходили над чорним Жуковим обличчям; соває він їх і під ніс йому, і в зуби (Мирний, I, 1954, 335).

3. перех. і неперех., що, чим. Переміщувати щонебудь, рухаючи по якійсь поверхні вперед, назад і вперед, у різні боки. Василина мовчала й з залістю совала стільцями по помості (Н.-Лев., II, 1956, 78); Освітлювачі совають по долівці апаратуру.. Скоро почнетесь знімання (Ю. Янов., II, 1953, 29); Якісь час вони торгувалися, соваючи одна до одної кошик (Чорн., Визвол. земля, 1959, 194).

Ледве сьвати ногами (ногги) — не мати змоги нормально ходити від утом, хвороби, старості і т. ін. Балабуза, ледве соваючи ногами, посунув до хати (Н.-Лев., III, 1956, 14); Горіли городи, зникали цілі села.. Хоч хто

й живий зоставсь, то ледве соває ноги... (Л. Укр., I, 1951, 279).

СОВАТИСЯ, аюся, аешся, недок., розм. 1. Кидатися на кого-небудь; сикатися.

◇ Сьватися з кулаками *(з кулаком) див. кулак.
2. Переміщатися по якійсь поверхні (на сидницях, на руках, усім тілом і т. ін.). Вахла.. соваєся просто задом по землі, підпираючись руками; обидві ноги йому відтято (Смолич, Мир.., 1958, 177); Я сидів на печі і, уявляючи себе пароплавом, гудів і соваєся у гарячому прі, яке сушилося для піона (Багмут, Опов., 1959, 3); // Рухатися назад і вперед, прокладаючи основу (про ткацький човник); // Неміцільно прилягаючи до чогось, погано триматися; асовуватися. Щур постіпає вниз по сходях, забувши вайти, що замість черевчиків на ногах у його соваються одні чийсь калоші (Вас., I, 1959, 240); // Повільно ходити, танцювати і т. ін., не піднімаючи ніг, тягнучи їх. Коли танцювала [Сташка], очам було любо глянути на неї. Не соваєся по підлозі, а пуртає над нею в легкості жетеліка (Вільде, Сестри.., 1958, 378).

3. Сидячи, неспокійно крутитися на місці. Зазирає [Валя] з-за спини в карти, нервово соваєся, нетерпляче підказує (Вас., Вибр., 1954, 264); Володислав соваєся по лаві, пильно стежило, як Судислав ховає гроші за навузу (Хвжияк, Д. Галицький, 1958, 413); Коли оркестр стихає на перепочинок, він починає неспокійно соватися на своєму стільці (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 239); // Безладно рухатися (перев. про руки). Кляті руки соваєся соди і туди — то пригладжували вуса, то обмикували піджаки, то лізли до кишені й виймали кісет та мерції ховали його назад (Смолич, Мир.., 1958, 54).

СОВГАЛКА, и, ж., розм. Те саме, що сьванка.

СОВГАНКА, и, ж., розм. Те саме, що ковзанка; // Спускалка. По обіді закинула Ганнуся лижси на плечі і поїхала на совганку (Коб., До світа, 1905, 12).

СОВГАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. сьватити і сьватися. Юзі пригадались найвеселіші хвилини з їх колишніх танцюв. забаб.. совгання.. совгання по сім... (Л. Укр., III, 1952, 652).

СОВГАТИ, аю, аеш, недок., розм. 1. перех. і неперех. Те саме, що сьвати. Дівчина і через ту стерню хутко перейшла, так вправно соваючи по ній босими ногами, що й не покололася (Л. Укр., III, 1952, 737); Друга гармата совала відкрита. Козак засунув у неї щітку й почав нею совати (Павч, Гарні хлопці, 1959, 98).

2. неперех. Те саме, що ковзати.

СОВГАТИСЯ, аюся, аешся, недок., розм. 1. Те саме, що сьвати 4. Ніби не на вестлі, а на позорони соваються по кутках родичі молодої (Збан., Сеспель, 1961, 400).

2. Те саме, що сьватися 3. Діти востузилися, соваєсь (Горд., Буян, 1938, 24).

3. Те саме, що ковзатися.

СОВЕНЯ, яти, с. Маля совн. Корова йшла вночі. Маленьке Совеня (А сови і опівніч так бачать, як знідня [опівдні]) Сказало: «Ізвержи, небого, — Там ля, упадеш!» (Бор., Тв., 1957, 161).

СОВЕНЯТКО, а, с. Зменш.-пестл. до совеня.

СОВИК, а, ч., розм. Те саме, що совок. Марія сьопила лішок, почепила на ящик і совиком насипала борошно в нього (Головок, II, 1957, 39).

СОВИК, а, ч. У північних народів — верхній одяг з кашпоном, вигот. з оленячих шкур хутром назовні. В п'яках і совику він був подібний до якогось звіра, але не страшного (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 90); Вершмет спокійно латає совик (Трубул., Лахтак, 1953, 153).

СОВИНИЙ, а, е. Прикм. до сова. А рибалці це не вперше: Ще ізмалу він ізвик Служать пугача в діброві І

2. у знач. ім. совоподібні, них, мн. Ряд корисних квіткових птахів, до якого належать вухата сова, сич і т. ін.

СОВОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до совбк. *На лавці [у парку] сиділи мамки, няні.. в майбутньому громадянами на руках, старші малеча далами по землі, виписуючи на ній паличками, совочками й лопатками мудрі малюнки* (Досв., Вибр., 1959, 369); *Неелегка праця палеонтолога: спершу лопатом, а потім совочком, можемо і щіткою треба перебратися сотні тонн ґрунту* (Знання..., 1, 1971, 13).

СОВ'ЯТКО, а, с. Те саме, що совенятко.
СОВ'ЯЧИЙ, а, е. Те саме, що совиний. *Герман... видний збіа для сов'ячих очей. довго слухав* (Фр., VIII, 1952, 369).

СОГДІЄЦЬ див. согдїїці.
СОГДІЙКА див. согдїїці.
СОГДІЄСЬКИЙ, а, е. Прикм. до согдїїці і Согдіана. *В Ермітажі в срібне согдїєське блюдо.. На йому зображений цар на троні* (Наука..., 9, 1969, 47).

СОГДІЙЦІ, ів, мн. (одн. согдїєць, їйця, ч.; согдїйка, в, ж.). Давня північно-східна іранська народність Середньої Азії, яка з середини першого тисячоліття до н. е. населяла Согдіану. *Согдїйці глибоко шанували вогонь, вважаючи його силою, що очищає* (Наука..., 9, 1969, 47).

СОГРІШАТИ, аю, аеш, недож., **СОГРІШИТИ**, аш, піш, дож., рел., розм. Робити, чинити гріх (у 1, 2 знач.); *грішати. Нічим ми так не соврїшаєм на світі, як язиком, осуджати [осуджуючи] один одного* (Кв.-Осв., II, 1956, 253); — *У вас трапиться гріх, і ви... ви хочете спокунувати його в монастирі? .. Я не согрїшила* (Вільде, Сестри..., 1958, 429); *Діточка хреститься й два слово, що согрїшила вона в останній раз* (Донч., III, 1956, 25); — *Тільки я й согрїшила раз на віку, як у корчмі пробіла заїзною кочергою відкопі голову...* (Н.-Лев., II, 1956, 14).

СОГРІШИТИ див. согрїшати.
СОДА, и, ж. 1. Загальна технічна назва натрієвих солей вугільної кислоти, які широко застосовуються в техніці й побуті. *Сода різко погіршує фізичні та фізіологічні властивості ґрунтів і надає їм лужної реакції* (Наука..., 10, 1958, 37); *У кольоровій металургії сода потрібна для виробництва алюмінію, нікелю.. В чорній металургії сода допомагає видаляти з чавуну сірку* (Рад. Укр., 19.1 1963, 2).

СОДА див. сода.
Δ Каустична сода див. каустичний.
2. Двоуглекислий натрій — білий кристалічний порошок, який використовують у медицині та кухарстві. *Сода.. має вигляд порошку білого кольору* (Підручник дезинф., 1953, 115); *Ми дали силучу соду — ви п'єте шилучу воду* (Уп., Вірші..., 1957, 185).

Питна сода — те саме, що сода 2. *Для ам'якшення твердої води додають бурі, питку соду, мигдальні висіви* (Як запоб. заразн. квор..., 1957, 20).

СОДАЛІТ, у, ч. Мінерал класу силікатів, який має у своєму складі натрії. *Каолінове ядро було встановлено у польових шпатах... ультрамариновит... та інших цоалітах... содаліти, нефеліні* (Вибр. праці В. І. Вернадського, 1969, 106).

СОДНИК, а, ч. Однорічна трава, рідше півкуцк ролни лободових з вузькими м'ясистим листям і дрібними двостатевими квітками. *Содник росте чистими заростями або разом в соляцям трав'янистим* (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 134).

СОДОВИЙ, а, е. Прикм. до сода; // Який виробляє соду. *Ім'я В. І. Леніна присвоєно ряду великих підприємств важкої індустрії — Донецькому содовому заводу... Одеському верстатобудівному й Жданівському металургійному заводам та ін.* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 74); *Для содової промисловості, крім кухонної солі, потрібний вапняк* (Наука..., 11, 1956, 13); // Який містить у собі

соду. *Содові озера мають велику кількість розчиненої соди* (Курс заг. геол., 1947, 121).

Содова вода — напій, що становить собою розчин соди та кухонної солі в газованій воді. *Дружина нашівського пароха.. жестом попросила налити їй у склянку содової води* (Вільде, Сестри..., 1958, 186); *Як охолодні рідини застосовують: .. содову воду, гас, скипидар, масло з сіркою та ін.* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 201).

СОДОМ, у, ч., розм. 1. Крайне безладдя; метушня, шум. *В кімнаті піднявся якийсь содом* (Н.-Лев., III, 1956, 42); *Віля Наумишиної хати — содом. Вогонь обгорів стоболу, стїжки, перекинувся на хату. На подстрї спека, як у печі* (Коцюб., I, 1955, 121); — *Він краще нас бачить, краще розуміється в цьому содомі [під час обстрілу]* (Гончар, Новели, 1954, 18).

2. *васт.* Крайня аморальність, розпуста, що панують де-небудь. — *Вертайся, дочко, додому, Годі допнувати, Годі ж свого содому В людях виробляти! Чи се ж таки не диво, Та й не дивовина, Щоб по тижню мед, пиво Смоктала діачина!* (Г.-Арт., Байки..., 1958, 178).

◇ **Содом і гоморра**: а) крайне безладдя; метушня, шум. — *Вулиця їхня — содом і гоморра: трамваї, автомобілі, лихачі...* (Головко, II, 1957, 591); б) крайня аморальність, розпуста, що панують де-небудь.

СОДОМА, и, ж., розм., рідко. Те саме, що содбм. *В хаті.. колотничі: содома піднялась, що й не сказати* (Свцда., Любоградські, 1955, 189); [М а т р о н а:] *Як зачнуть податки відбирати... то кожного разу така содома піднімається, такий гармидер, така лайка* (Фр., IX, 1952, 403); *Скажи людям вразу, що то для них землю ділять, то тут така б содома знялася, що живцем пожерли б один одного...* (Коцюб., II, 1955, 24).

◇ **Содма і гоморра** — те саме, що Содбм і гоморра (див. содбм).

СОДУХА див. сбдуха.
СОДУХИ, ів, мн. (одн. сбдуха, в, ж.), розм., *васт.* Кінець, загибель. [Б е к е р:] *Де він, той катюга? .. [В і т т і н г:]* *Ось нехай тільки словимо, буде йому сбдуха* (Л. Укр., IV, 1954, 244).

СОЄВНИЙ, а, е. Прикм. до сбя. *Соєві боби; Соєві посіви; // Пригот. із сої, із соєю. Замість 0,5 кг макухи треба дати 0,5 кг соєвого або 0,8 кг горохового борошна* (Соц. твар., 2, 1956, 30); *Соєві цукерки.*

СОЗ, у, ч., іст., розм. Скорочення: а) спільний обробіток землі; б) те саме, що теоз. *Приблизно ва місяць перед жнивими в кожному прийшла делегація сусіднього созу «Жовтень»* (Донч., I, 1956, 74); — *У мене інше діло. Записався у соз — товариство спільного обробітку землі. Щоб гуртом із нужди вивбавитись* (Стельмах, II, 1962, 412).

СОЗІВЕЦЬ, вця, ч., іст., розм. Те саме, що тобзівець. — *Ви його, товаришу, до себе на завод візьміть, бо я уже і дивитись на цього созівця не можу.. Увесь вік нема мені в ним тихої та мирної години* (Стельмах, II, 1962, 413).

СОЗІВСЬКИЙ, а, е, іст., розм. Стос. до созу. *Коли созівська делегація пішла, Леско Стригун.. сказав: — Ну, хлоп'ята, а тепер тримайтеся міцно!* (Донч., I, 1956, 75).

СОЙКА, и, ж. Лісовий перелітний рудувато-сірий птах родини воронових, який має білувату з темними смугами голову і невеликий чубчик червоноуватого відтінку. *Сойка хрипіла в верхках смерек* (Фр., VI, 1951, 11); *Сойка — підступна птиця; вона мастак нищити дрібне птаство* (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 34); *Прийшла зима.. Важкий настав час для синичок, чубатих пострілюк, собок, поважків, горобців* (Веч. Київ, 9.1 1971, 3).

СОЙМ, у, ч., іст., заст. Те саме, що сейм. Він покляв їм, що теперішні вибори до сойму дуже важні (Март., Тв., 1954, 363); *Тепер Варшава була великодушніша і веселіша, ніж завжди: в ній відбувався Вальний сойм* (Тулуб, Людолов, I, 1957, 6).

СОЙМИК, а, ч., іст., заст. Те саме, що сеймик. *Малю ї соню тягнешся засідання соймика* (Тулуб, Людолов, I, 1957, 28).

СОЙМОВИЙ, а, е, іст., заст. Стос. до сойму. *На соймових засіданнях — лайка і докори брутальніші, ніж часом на базарі* (Кач., II, 1958, 449).

СОКИРА, и, ж. Зваряддя для рубання і тесання, що являє собою насаджену на дерев'яний держак залізну лопать з гострим лезом з одного боку та обухом з другого. *По обіді Гнат узяв сокиру та подався на подвір'я лагодити пліт* (Коцюб., I, 1955, 33); *Матвій нарубає вербових кліток і сокирою обиває їх у берег* (Стельмах, I, 1962, 452); *Як ішов [Давид] у вату, взяв сила-трійчатки й поставив у кочерах. А під лавою сокира — хай тільки поткнується [нападники]* (Головко, II, 1957, 135); *У порівн. — *Мовчи! — писнула пані, наскокуючи.. Та во всяго мажу, як сокирою, стару по обличчю!* (Вовчок, I, 1955, 136); — *Совинський на дочці Польського оженився... взяв плацувату циганку, з таким носом, як сокира...* (Мирний, I, 1949, 249); *Застряє [Янек] у юрбі, як сокира в деревині, і не жиг ані рушити далі, ані повернутися до пана* (Тулуб, Людолов, I, 1957, 5); // *Такий предмет як старовинне зваряддя страши і як один із давніх видів зброї. Прийшов і кат з сокирою, найнятий татарин, котрого Вишневецький держав при своєму дворі* (Н.-Лев., VII, 1966, 136); *Для обвояння війська в царських майстернях виготовлялись пластинчаті панцирі, бронзові гостровержі шоломи, луки й бойові сокири* (Іст. СРСР, I, 1957, 13).

◇ **Вигострювати** (вигострити) сокиру — те саме, що **Нагострювати** (нагострити) сокиру (див. нагострювати). *А щоб збудити Хиренку волю, треба миром, Громадою обух сталити; Та добре вигострять сокиру — Та й заходиться вже будити* (Шевч., II, 1953, 288); **Гострити сокиру** див. гострити; **Знаходити** (знайти) сокиру під (за) лавою (лавою), ірон. — *знаходити річ, яку ніхто не губив, і там, де вона звичайно лежить. — Знайшли? — скептично глянув на дітей бакещик. — Сокиру під лавкою!* (Мокр., Острів., 1961, 43); **Класти під сокиру** — **врубувати**. *Лежить він [ліс] на межі трьох сіл, і жодне з них не милое його: кладе під сокиру* (Стельмах, II, 1962, 268); **Ладен** (ладна) хоч би й голову під сокиру покласти — **уживається** як присягання, запевнення в правдивості чого-небудь. — *Що він прямує до однієї матеріальності, я за це ладен хоч би й голову під сокиру покасти. Я чинився з ним в гімназії й знаю його добре* (Н.-Лев., V, 1966, 277); **Нагострювати** (нагострити) сокиру див. нагострювати; **Піднімати** (підіймати, підняти, підійняти) сокиру див. піднімати; **Піднісати** (піднести) сокиру див. піднісати; **Хоч сокиру вішай** — про важке, задушливе повітря у приміщенні. — *Прибирайте з столу свої ляльки та недокурки. І вікно відчиніть. Диму ж, хоч сокиру вішай* (Кучер, Голод, 1961, 458); — *Мотрились Роман приходить.. Надиме за годину, хоч сокиру вішай* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 295).

СОКИРИСЬКО, а, с. Збільш. до сокіра.

СОКИРИЩЕ, а, с. Держак сокири. **Підбіг** [Білокінь] до нього, хапав за горло, заміряється сокирою. *Повисли на сокирищі жінка й дочка* (Довж., I, 1958, 71); *З-під сокири при кожному ударі порскали іскри, сокира туманила, а кленове слизке сокирище прикипало до рук* (Тюг., Впр, 1964, 461).

СОКИРКА, и, ж. Зменш.-пестл. до сокіра. *Не лежи, кажу.. Сюди-туди мотнився, сокиркою порубай, ціпом*

помчай, скотинько пороби, от в тебе в'ять [звону] грошики (Кв.-Осн., VI, 1957, 668); // *Невеличка сокирка. Микола відшукав на антресолях свої інструменти. Пилочка, рубанок, стамеска, сокирка, струг* (Збан., Курял. о-во, 1963, 204); *У порівн. *Борода йому [панку] була гладенько виголена; як та сокирка, видалася вона вперед* (Мирний, II, 1954, 150).

◇ **Знаходити** (знайти) сокірку під (за) лавою (лавою) — те саме, що **Знаходити** (знайти) сокіру під (за) лавою (лавою) (див. сокіра).

СОКИРКІЙ, ірбок, м., бот. (*Consolida*). Однорічна трав'яниста рослина родини жовтцевих, що цвіте фіолетово-сирими, зрідка рожевими або білими квітками. У саду пожиж.. старими високими ґрушами і розмоєми яблунями, серед зеленої трави росли різні квіточки — голубі фіалочки, червоні трав'яночки, сині сокирки (Мирний, I, 1954, 252); *В полі наскубла [Олеся] величезний букет волошок і темно-лілових сокирок* (Донч., VI, 1957, 36).

СОКИРНИЙ, а, е. Прикм. до сокіра.

СОКИРНИК, а, ч., діал. Тесляр. — *В цьому Замості тільки твої муляри та сокирники... Бодай гостей би з Варшави, а чи з Кракова запросити б...* (Ле, Надваїчак, 1957, 15).

СОКИРНИЦЬКИЙ, а, е, діал. Прикм. до сокірник. *Сокирницька робота.*

СОКИРЧИНА, и, ж. Зменш. до сокіра; // *зневажл.* *Погава сокира. Сокирчина і поганенька була, він і її у діло пустив: пішла за півосьмухи [горілки]* (Кв.-Осн., VI, 1957, 681).

СОКИРЯКА, и, ж. Збільш. до сокіра.

СОКИРЯНКА, и, ж., діал. Кирка.

СОКИРЯЧИЙ, а, е, розм. Те саме, що сокірний. *Шаповал ішов на любий його серцю сокирячий переулок* (Автом., Коли розлуч. двох, 1959, 667).

СОКІЛ¹, кола, ч. 1. Хижий птах родини соколиних з міцним гачкуватим дзьобом, кривими кігтями і довгими гострими крильми. *І сокіл вище сонця не літає* (Укр. присл., 1963, 45); *Чи винна ж голубка, що голуба любить? Чи винен той голуб, що сокіл убило?* (Шевч., I, 1963, 4); *Назорі вона [вже] вся обмержена візерунокчастими ґратами: там нбито тримали соколи, начених для ханського полювання* (Гончар, Тронка, 1963, 177); *У порівн. *Найчастіше припливає молодий козак Семен, уродливий парубок, хисткий, як очеретина, смілий, як сокіл* (Вовчок, I, 1955, 90); [Г і с т ь 8:] *Бачте — соколом припливає [Іван]* (Олеся, Вибр., 1958, 442).

2. *перек., уроч.* Про радянського льотчика і радянський літак. *Був син лютчик.. Скільки їх, соколі, ціле літо шугав під самим небом, і навіть взимку чули їхній гуркіт десь за змарами..* (Гончар, Тронка, 1963, 63); *Понад 600 відважних радянських соколіл поеторили безсмертний подвиг Миколи Гастелло. Більш як 450 лютчиків здійснили повітряні тарани* (Ком. Укр., 6, 1975, 19).

3. *перек., поет.* Юнак або чоловік, який відзначається красою, сміливістю, молодечтвом. *Ідуть з фронту кожосомолці, Славні соколи — орли!* (Нар. тв. та етн., 4, 1958, 25); *Постаріли обов, згорблили. Не старіє тільки радість у їх серці: батько радіє своїм сином; мати не надивиться на свого сокола* (Мирний, I, 1954, 345); // *розм.* *Ласкаве називання юнака чи чоловіка (перев. при звертанні).* *А Оксана, як голубка, Воркує, цілує. То заплаче, то воляє, Головоюньку сльотить: «Серце мов, доле моя! Соколе мій милий!..»* (Шевч., I, 1963, 91); *Стара запалака й каже: — Ніхто вже не стрічатиме тебе, мій соколе ясний, окрім [крім] мене, старої!* (Вовчок, I, 1955, 97); *Сили мої, мої соколи, не розлюблю я вас ніякі!* (Сос., II, 1958, 457).

СОКІЛ², кола, ч., спец. Інструмент штукатура у вигляді дерев'яного чи алюмінієвого щитка з ручкою посередній, який використовують для нанесення і розгляджування розчичу.

СОКІР, кора, ч., розм. Те саме, що осокір. *Тріщать дуби, сокори, відляга і всяке дерево* (Сл. Гр.); *Здалося ратом Орлюку, що апав він... в дідіа човен і весляна повідь підлопила його й понесла хутко-хутко* (Довж., I, 1958, 287).

СОКОВИЖИМАЛКА, и, ж. Пристрій для вичавлювання соку з фруктів, ягід і овочів. *Тепер чого тільки не побачиш у міській квартирі: холодительники, пилосоци, пральні машини, соковижималки, вентилятори...* (Наука і культура..., 1971, 337).

СОКОВИЙ, а, е. Прикм. до сік 1, 3; // Признач. для одержання чи виробництва соку. *Соковий завод.*

СОКОВИЙ, а, ч., заст. Березень. *З берез стікає сік, на них розпукується бруньки (звідси слов'янська назва березня — соковик)* (Наука..., 3, 1971, 60).

СОКОВИТИЙ, а, е. 1. Який містить у собі багато соку. *В старому садку зеленіла соковита трава* (Н.-Лев., II, 1956, 38); *Віти гнуться під вагою соковитих яблук, груш та сизобоких слив* (Хлібороб Укр., 10, 1969, 19); *Гриби найкраще збирають на світанку. Тоді вони міцні, думляні, соковиті* (Знання..., 6, 1969, 17); *М'ясо рака біле, соковите, ніжне, смачне* (Укр. страви, 1957, 124); // *Порослий свіжою зеленою рослинністю. Будуть свіжом дзвеніть соковиті гаї, літаки воркуватимуть в небі, і тоді в пісні комсомольські свої прочитаю для віток, для тебе* (Гонч., Вибр., 1959, 73); *Дорога й далі йшла вздовж Уралу. Луки навколо були соковиті й пишні* (Тулуб, В степу..., 1964, 88); // *перен. Дуже насичений, густий, смільний (про запах, аромат). П'який, соковитий дух ішов від живої розпареної землі* (Гончар, Таврія, 1952, 18).

△ **Соковиті корми** — рослини корми, що містять багато соків, поживних речовин (коренеплоди, гарбузи, сплюс, жом і т. ін.). *Соковиті корми мають дуже важливе значення в свинарстві* (Свинар., 1956, 152).

2. *перен.* Яскраво-червоний (про губи, рот); свіжий. *Його соковиті губи червоніли на тлі білих зубів, як вишні на білій тарілці* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 225); *Він дивився на Зінку, на її різні білі зуби, милувався її золотистим волоссям, її повними, соковитими устами* (Шиян, Балада, 1957, 4).

3. *перен.* Яскравий, чистого тону (про колір, забарвлення). *Коли караван з'являвся в сягто, Шевченко халав олівці, ішов в фортеці на цілий день із скибкою хліба і штовгався на міняльному дворі, милуючись соковитими барвами снідного одягу, верблюдами, ішаками* (Тулуб, В степу..., 1964, 180); *Народні розписи вражають соковитими кольорами, які гармонійно поєднуються у найрізноманітніших композиціях* (Мист., 1, 1953, 33); // *Який відзначається барвистістю, яскравою гамою фарб, кольорів (про картину, фреску і т. ін.). Пронизані сонцем і повітрям, соковиті, вони (натюрморти) допомагають сильніше відчутти могутню силу і красу природи* (Мист., 6, 1965, 20); // *Якому властиві яскраві барви (про пори року, місяці і т. ін.). Стояє вересень — проворий, соковитий, багатий місяць* (Коп., Як воші..., 1948, 61); *Дерева в саду хитав вітер, жовтий лист летить до ніг мені. Як раніше, осінь соковита викликає стомки й пісні* (Сос., II, 1958, 7); *Укоїтчена, соковита... пливала [весна] в Катрусині обійми і цілувала її в личко* (Мельн., Коли кров..., 1960, 99); // *Своєрідний, характерний, яскраво виражений; колоритний. Соковите, барвисте танцювальне мистецтво українського народу* (Нар. тв. та етн., 2, 1962, 53).

4. *перен.* Багатий, образний, влучний (про мову,

вслів і т. ін.); барвистий. *В дружній сім'ї братніх народів буйно та пишно розквітла наша самобутня культура... завуцала в дружньому хорі всіх голосів наша соковита чудесна українська мова* (Цюпа, Україна..., 1960, 10); *Базачество малювання людської душі, тонкий сумор, соковитий дотеп визначають характер новел* [С. Олійника] «Верблюди», «Дамочка в голубому платті», «Дядько з характером»... та ряд інших (Вітч., 4, 1958, 151).

5. *перен.* Який звучить чітко й виразно, має м'яке, оксамитове забарвлення (про голос, звуки і т. ін.). *Гі гарний соковитий голос розлягає луною по лісі* (Досв., Вибр., 1959, 47); *Над притизлим Трухановим островом, над пляжами і Матвійською затокою соковитий баритон оголосив, що перемогу у веслуванні... здобули двоє* (Собко, Матв. затока, 1962, 30).

СОКОВИТИСТЬ, тості, ж. Властивість за знач. соковитий. *Штучно достигає помідор ніколи не матиме тієї прозорчості соковитості й того аромату, ніж той, що дійшов на грядці* (Вільде, Сестри..., 1958, 335); *Різні буряки втрачають соковитість... і тварини їдять їх не так охоче, як цілі* (Колг. Укр., 11, 1961, 23); *«Важко було [відзначав К. Станіславський] без хвилювання читати цей дивний за своєю художністю, яскравістю і соковитістю твір* [«Кобзар»]. У кожному була вся душа Шевченка, його думка, його ідеї, його серце...» (Веч. Київ, 10. II 1964, 3); *Дмитро Гнатюк — оперний співак, що вражає насамперед теплою і соковитістю голосових барв* (Мист., 4, 1967, 29); *Соковитість кольорів*.

СОКОВИТО. Присл. до соковитий. У глибокому вибаку, на тому місці, де розтанув останній сніг, соковито зеленіла молода трава (Панч, II, 1956, 432); *Узяв своє вугільний жар: збудивши апетити, дві тетерки і наш глузар запазли соковито* (Гонч., Вибр., 1959, 280); *Граюри приваляють силою вкладаєні в них емоції, соковито виіпаленими образами, зресолю майстерністю графічної мови* (Мист., 5, 1966, 31).

СОКОЛЕНЯ, яти, с. Те саме, що соколя 1.

СОКОЛЕНЯТКО, а, с. Зменш.-пестл. до соколеня.

СОКОЛИК, а, ч. 1. Назва деяких великих хижих птахів родини соколинних. *Над верховіттям дерев цілими гаярами носяться кібички — ці меткі і граціозні корисні соколики* (По заповідних місцях..., 1960, 68).

2. Пестл. до сбілка 1. *Далі став [Трохим] проситись: — Пусті мене, братику, голубчику, соколику!* (Кв.-Оси., II, 1956, 416); [Марія Романівна:] *То віддайте малюків у дитячий будинок. [Дід Сава:] Ніащо! От — здійсняться моя мрія, повернуся вейдти [з космосу] — усновою. Замість тих соколиків, що в танках згоріли* (Дмет., Дівоча доля, 1960, 54).

3. *перен. ж.* Пестливе звертання до кошей. *Льонька Устюжанін стояв на санях на повний зріст. Однією рукою держав віжки, а другою енергійно зльоскав батогом, вигукуючи: — Несіть, соколики, несіть, рідні* (Збан., Тьмниці..., 1971, 179).

СОКОЛІНИЙ, а, е. 1. Прикм. до сбілка 1. [Н а с т у с я (вертається заквітчана, співаючи):] *«Якби мені крила, крила Соколинні, Полетіла б я за жилим, За дружиною»* (Шевч., II, 1963, 191); *Образно. *Нас в погодні нежало лягло, Та прогалим в рядях не було — Нових месників слава Вкраїна, Щоб не слаба сім'я соколина* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 133).

2. Власт. соколові, такій, як у сокола (див. сбілка 1). *В серцях відвага соколина, і гнів, і лють до лихих зграй. Під вул гармат хай пісня лине, нехай звучить про рідний край* (Сос., II, 1958, 183); *І де пройшла Богунців сила соколина, Там груди стомлені зела Радянська вільна Україна* (Шер., Щастя..., 1951, 164); // *перен.* Дуже шльий, проникливий (про око, очі). *Навіть соколине око*

Панталахи в сутні не могло добачити засідки (Фр., II, 1950, 262); Він стояв, поклавши руку на ефес шаблі, високий, стрункий, і соколиними очима дивився на свій завіт (Десняк, Десну..., 1949, 354); // перек. Який виражає гордість, сміливість, силу (про погляд, очі). [Т е к л я:] Я вас перед усіма вихваляю.. У нього, кажу, і погляд соколиний, хода молодецька (Кроп., I, 1958, 411); Проймає погляд соколиний Вікіє градиущий далечинь (Рильський, Сад..., 1955, 8).

3. у знач. ім. соколіні, них, мн. Назва родини хижих птахів з міпцим, гачкуватим дзьобом, до якої належать сокіл, крохет та ін.

СОКОЛІНО, поет. Присл. до соколиний 2. Слава йому ранкові і джеві, Що збирали землю в пишній цвіт, Як уперше очі Галіччє Соколино глянули на світ (Шпорта, Вибр., 1958, 405).

СОКОЛІХА, п, ж., розм. Те саме, що соколиця. СОКОЛІЦЯ, п, ж., розм. Самка сокола (див. сокіл¹ 1). Обозний помітив у піднебесній високості сокола та соколицю, які то ширяли, то шугали ген над самим озанцем (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 32); *У порівн. Жінка в його була молода і в себе гарна, прудка й моторна, як соколиця (Вовчок, VI, 1956, 218); // Ласкаве називання жінки (перев. при звертанні). Годі ж бо, вестро, тужити, мріяти жалібно, Годі квалит-проквалити, яка соколице (П. Куліш, Вибр., 1969, 367).

СОКОЛІЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до соколик. — А в мене ж він був один, мій соколичок (Григ., Вибр., 1959, 127).

СОКОЛОВИЙ, а, е. Те саме, що соколиний. Дим, сивий, як соколове крило, обертає його відусіль (Загреб., Диво, 1968, 107); — Як-то було й по-якому? — став Павла питати дід сивий, дивлячись йому в очі своїм оком соколовим (Вовчок, I, 1955, 174).

СОКОЛОНЬКО, а, ч., нар.-поет. Пестл. до сокіл¹ 1. Лети, лети, соколоньку, Та й на мою стороньку (Укр. лір. пісні, 1958, 151); *У порівн. [Д р у ж к и:] А у сімчак три верхи, Та нікуди Максимові вейти, Треба йому соколоньком летіти, Щоб біля Галини сидіти (Кроп., II, 1958, 105).

СОКОЛОЧОК, чка, ч. Пестл. до сокіл¹. — Брати мої, брати мої, Брати соколочки! Прижджайте ви до мене А шокедьчєчки! (Укр. лір. пісні, 1958, 433); [В а с и л ь Т е т е р я:] Зажурилася, захопоталась Соловейкова мати: Чого, сироньку, сивий соколочку, Сам сидиш у садочку? Ой, за годилу, за годаночку Полюки собі по галочку (Н.-Лев., II, 1956, 429).

СОКОЛЯ, ятв, с. 1. Птаха соколиці. 2. Пестл. до сокіл¹ 2, 3. Ой, на нашій Чорногорі сніги забітали, Як радянські соколята до нас прилетіли (Коломийка, 1969, 393); — Оце косарі, Оце робота, — удавано захоплюючись, узявся в боки Повчанський. — Спасибі, соколята (Тулуб, Людолови, I, 1957, 90); Всі живі і здорові, то як же не взятися за щоку та не кигикнути ташчанською чайкою: «Сини ж мої, соколята, тільки ж важи й багата!..» Уже б вона й васівала, та невістки сорожиться (Тют., Вибр., 1964, 216).

СОКОЛЯТКО, а, с. Пестл. до соколя. Люлі, соколятко, Виростај шасливий! Вийдеш ти із батьком На широкі ниви (Мас., Сорок..., 1957, 278).

СОКОЛЬНИК, а, ч., іст. Той, хто доглядав ловчих птахів, навчав їх і полював з ними. Обслуговував мисливські промисли в [феодалвнх] маєтках [Полісся] спеціальні групи селян (ловці, стрільці... сокольники і т. ін.) (Іст. УРСР, I, 1953, 123).

СОКОЛЬНИЧИЙ, чого, ч., іст. У Росії XV—XVII ст.— боярин, який видав царським полюванням із ловчих птахами (перев. соколами). При дворі Олексія Михайловича утримували в ті часи близько 3000

різних ловчих птахів, за якими наглядали 300 осіб челяді на чолі з сокольничим (Знання., 3, 1971, 32).

СОКОРИНА, и, ж., розм. Те саме, що осокоріна. Широка сокорина Віта розпустила... А над самою водою Верба позилалась (Шевч., II, 1963, 24); Я під старою сокориною сію, під столітнім деревом моїм на мінухи його покручених і побитих часом коренях (Довж., III, 1960, 454); // у знач. абіри. Те саме, що осокірійка. Старих дубів присадисті підмурки, Ожинник, сокорина, лозняки (Дор., Серед степу..., 1952, 85).

СОКОРИТИ, рю, ріш, недок. 1. тільки 3 ос. Видавати короткі, уривчасті звуки «ко-ко» (про курей). Як літнім рамком зчервоніють змари Над сонечком, що весело естає, І пан старий, надівши окуляри, Пройіти з комори видає,.. Тоді вся дробина калюче і сокове, І сокорить, і жаткає, й пишчить (П. Куліш, Вибр., 1969, 368); Крізь уранціній сон чує Матейко, як мати відчинила віконниці, як сокорили за вікном кури (Довж., Пісня..., 1947, 13); — Ко-ко-ко-ко! — сокорить Петька [півень] і дивиться артистові в руки, бо знає, що йому зараз дадуть чогось смачного (Вишня, II, 1956, 325).

2. перек., розм. Говорити швидко, жваво, безуважно. — Заспокойся, Прокошо, не гарячись, — сокорить біля нього Одарка. — Тимко парубок, жо, й гарячий, але роботацій (Тют., Вибр., 1964, 97).

СОКОРИННЯ, я, с. Дія за знач. сокоріти і звуки, утворювані цією дією. Коли немає вітру, тоді в підірному селі так тихо, що скрізь в кожного подвір'я і на кожній вулиці виразно чути ремігання волів, і заводжане пирскання коней, і.. сокоріння курей (Епік, Тв., 1958, 394).

СОКОРУХ, у, ч. Рух соку в рослинах, особливо інтенсивний весною та влітку. У відповідні періоди року або від несприятливих зовнішніх умов у дерев ряду порід настає так званий стан спокою — опадає листя, приймається сокорух тощо (Хлібороб Укр., 10, 1966, 46); Назва першого місяця весни пояснюється тим, що в цьому місяці починається сокорух білокорої берези (Рад. Укр., 27.II 1971, 4).

СОКОТАННЯ, я, с. Дія за знач. сокотати і звуки, утворювані цією дією. День починає, як завжди, з курлякани журавля над колодязем, мукання худоба біля корита, сокотання курей під коморою (Панч, На кален. мості, 1965, 59).

СОКОТАТИ, очу, бчеш і СОКОТІТИ, очу, отіш, недок. 1. Те саме, що сокоріти. Гафійка сиділа на призьбі.. Біля нїз її кружились кури і сокотали, допомінаючись їжі (Кожуб., II, 1955, 19); Пролінує шумлянка, і кури знову зграєю сходяться, сокотать (Мирний, I, 1954, 52); Лепече та кочче [крамар], хвалить крам, нема, мов, крашого й на світі (Н.-Лев., I, 1956, 59); Поміталась [доярка], сокотіла, а сама непомітно розминала.. пальці опущеної руки: такі стомляса (Рома, Зел. повінь, 1961, 49); *Образно. Гудуть гармати, наче грім, Сокоцуть автомати (Перв., Солд. пісні, 1946, 95).

2. Те саме, що скрекотати. Не перестаючи сокотати, вона [сорока] перелітала з дерева на дерево (Панч, Ілу, 1946, 93); [Я в д о х а:] Вбіла Христа Ревенкова, Василена Шкаренкова і почали сокотати, мов ті сороки (Кроп., II, 1958, 452).

СОКОТИТИ, очу, отіш, недок., перек., діал. 1. Беретти. — Що буде а дїтми, як маму важкунту кудись далеко? — думає Василько. — Хто їм раду дасть? А вона ж так просила сокотити дїтей, так заповідала (Турт., Зорі..., 1950, 114).

2. Стерегти. Сон налягав. Щоб одігнати його, Іван встромає очі в живий вогонь. Він мусить сокотити вогонь, сю полонинську душу (Кожуб., II, 1955, 329);

Сокотив я віаці в зеленій долині, Сокотив та слухав, як дзвонці [давоніки] дзвонили (Перв., Слов. балади, 1946, 138).

СОКОТИТИСЯ, *оу́ся, оти́ся, недок., діал.* Берегт-ся, остерігатися. *Він знову обертається назад, хоче сказати Чіці, аби сокотилася і не ударилася об той там камінь (Черемш., Тв., 1960, 115); Кожної миті слава наш мусив міняти керунок, кожної миті чує я команду Івана: «Сокотися!» (Мур., Бук. повість, 1959, 32).*

СОКОТИННЯ, *я, с.* Дія за знач. сокотіти і звуки, утворені цією дією. *Чути куряче сокотіння (Коч., П'єса, 1951, 325); З устх боків чути сокотіння, кудкудакня тисячоголосого хору птаці (Веч. Київ, 4.III 1958, 3).*

СОКОТИТИ *див.* сокотати.

СОКОТУХА, *п, ж., розм.* 1. Те саме, що курка 1.

2. *перен.* Жінка, яка любить багато говорити; цокоту-та.

СОКРОВЕННИЙ, *а, е, книжн.* Те саме, що заповітний 1. *Гловацькому зотілося б заирнути не в мішок і не в скриню, а в душі цих людей, зрозуміти їх сокровенні душі (Жур., До них іде..., 1952, 80).*

СОЛАНІН, *у, ч.* Отруйна речовина, що належить до органічних сполук і зустрічається в рослинах родини пасльонових. *У позеленіх бурбах і ростках [картоплі] нагромаджуються отруйна речовина — соланін (Укр. справл., 1957, 181).*

СОЛДАТ, *а, ч. 1.* Рядовий військовослужбовець сухопутних військ. *Галич чоловік став солдатом тут у Києві (Л. Укр., V, 1956, 125); За поручиком увійшов гайдукастий солдат з рушницею (Панч, В дорозі, 1959, 73); Кадровий політпрацівник, він знав тисячі шляхів до серця солдата (Гончар, III, 1959, 206); Всі боролися за Отчизну милу, Як за життя, — солдат і генерал (Рпл-ський, II, 1960, 251); *Образно. Переді мною — газета-солдат, газета-воїн, незмінний товариш і друг кожного бійця в поході, в бою і на відпочинку (Веч. Київ, 11.I 1971, 3); *У порівн. Прапороносці закам'яли вказу під насапном. Прапор стоїть між ними посередині, теж як солдат (Гончар, III, 1959, 371); Над столиком висить фарбований косинець, на ньому рівно, жовби солдати, вишукувалися проскурри (Стельмах, I, 1962, 444); // Військовослужбовець взагалі.*

Віддати (віддати) *в* солдати, *іст.* — послати на військову службу; брати у солдати. *Збираєся [писар] Гамоху... оддать у солдати, а самому всім орудуєвати (Кв.-Осв., II, 1956, 266); Сина Івана молодого Оддали в солдати За те, що ти не навчила Панів шанувати (Шевч., I, 1951, 372); Заголяти в солдати *див.* загбляпати²; **Йти** (піти) *в* солдати, *іст.* — йти на військову службу. *«Ой, у лузі та при березі Зауціла калина, — Не за кого піду я в солдати — За тазяцького сина» (Укр. думи..., 1955, 283); Могіла Невідомого солдата — могила безвісного воїна, яку вшановують як пам'ять про всіх, що полягли в боях за Батьківщину. Як символ великої скорботи, символ неважисної любові і едичної пам'яті Батьківщини про безсмертний подвиг її синів і дочок, що полягли в роки війни, горить Вічний Вогонь Слави на могилі Невідомого солдата біля Кремлівської стіни (50 р. Вел. Жовтв. соц. рев., 1967, 21).**

2. *чого, перен.* Відданий, дисциплінований, стійкий учасник суспільного руху, член якої-небудь організації і т. ін. *Килизей спалагнув... Буду тим, ким і зараз є солдатом революції буду! (Гончар, II, 1959, 112); Українські радянські письменники — солдати миру. Прапор негаламної, рідної Комуністичної партії осяває їх, паючі рідної землі напоюють їх груди, даючи на-снаву для боротьби за найвищі ідеали людства, ...за мир у всьому світі! (Рельський, IX, 1962, 161).*

СОЛДАТИК, *а, ч. 1.* Зменш.-пестл. до солдат 1. *Солдатик, порівнявшись в дачиню, сплилися (Вас., II, 1959, 41); Раптом в казарми вискочив невеличкий солдатик і подався через двір (Добр., Ол. солдатик, 1961, 134).*

2. Дітяча іграшка, яка зображає солдата. *Я, дев'ятирічний хлопчик, часто приходив сюди погратися олов'яними солдатиками (Донч., VI, 1957, 237).*

3. *у знач. присл.* солдатиком. *Стоячи, навісточки.*

СОЛДАТИСЬКО, *а, ч. і с.* Збільш. до солдат 1.

СОЛДАТИЩЕ, *а, ч. і с.* Збільш. до солдат 1.

СОЛДАТИВ, *това, тов.* Прикм. до солдат 1. *Ось добре видно й солдатове обличчя (Ю. Янов., I, 1954, 151).*

СОЛДАТКА, *п, ж.* Дружина солдата. *Не ра було зверталися до мене солдатки, щоб прочитати невідро-го листа з фронту або страшно оповіщення про смерть чоловіка (Є. Кравч., Київ., 1959, 86); Солдат на трибуні, а навколо на майдані... повно солдаток! Ждуть, чий прийшов? (Гончар, Тронка, 1963, 210); Вільність микільських воєнків не повернулася додому. Поедоєлі солдатки, побачивши когось з трибули, волосили на все село (Минко, Моя Мпнківка, 1962, 101); // Вдова солдата.*

СОЛДАТНЯ, *і, ж., збірн., зневажл.* Солдати. *Маленьке сльацьє кишло змерзало, ало ю і назабно солдат нею, що поканивалася в кожну тату так, що й поверну-тися було ніде (Коз., Гарячі руки, 1960, 186); Які-розказав, що ледве пробрався до мене — така сила солдатні на дорогах (Мур., Бук. повість, 1959, 182).*

СОЛДАТСТВО, *а, с. 1. васт., розм.* Те саме, що солдатування.

2. *збірн.* Люди, які відбувають військову службу; солдати. *Хепсі словає Ярему від... солдатства, яке прагнуло лікчувати «бівцю американського майора» (Загреб., Шепіт, 1966, 336).*

СОЛДАТСЬКИЙ, *а, е.* Прикм. до солдат 1. *Корній лежав і думає: «От як то оно пішло з моїм життям! Зріс по волі, а тепер прийдеться скуштувати солдатський муштри!» (Л. Укр., III, 1952, 565); Сьогоднішнє, давнє, майбутнє В піснях героїчних дзвенять, — На варті — нехитна, мотушня Безсмертна солдатська рідня! (Гірник, Стартують..., 1963, 63); Вся солдатська маса підвелася раптом, як одна людина (Довж., I, 1958, 47); Хороша річ нічний привел і добре діло солдатський сточнок (Жур., Вечір..., 1958, 276); Моя солдатська доля почалася далеко-далеко від рідних краєв (Загреб., Європа. Захід, 1961, 69); // Признач. для солдата, для солдатів. *На майданчик в'їзало чотири військові автомашики із солдатськими похідними кулями (М. Ю. Тарн., День., 1963, 144); // Признач. для носіння солдатів (про одяг, взуття і т. ін.). Уляна стояла сама в скромній хатині тітки Антоніни й скидала в себе звичайний свій солдатський одяг (Довж., I, 1958, 329); Люди в солдатських сірих шинелях посилали з окопів покони всім рідним і знайомам (Донч., III, 1958, 115); Десь ходив [Юхименко] і знову повертає: скрадило рпнли його чоботи солдатські (Кач., II, 1958, 347); // Який належить солдатіві. *Хорват тим часом показує Козакову свої солдатські документи (Гончар, III, 1959, 109); Затурилкала [заграла] солдатська окопна гармошка (Довж., Зач. Десна, 1957, 11); // Власт. солдатів, такий, як у солдата. *Солдатська виправка; // Який складається із солдатів. Крім дворянської кінноти і стрільців, були створені полки нового військового строю — солдатські (пізотні), рейтб'єрські (кінні) і драгунські (мішаної служби) (Іст. СРСР, I, 1957, 155); // Який виник у середовищі солдатів. — *Ти ж чує, Самієв, солдатське прислів'я: де прапор пронесено, там уже ми в землю вросли (Гончар, III, 1959, 348).*****

Солдатське сукно — сіре грубе сукно для шинелів. Вікна були щільно затулени важкими порт'єрами з солдатського сукна (Тулуб, В степу., 1964, 187); Солдатські діти — у Росії XVIII ст. — діти селян, мішан і т. ін., які виховувалися в полкових школах і завдяки цьому одержували право служити нарівні з дворянами. — Це, сину, після кріпащини.. багато з наших селян — миколаївські солдати, челядь панська, солдатські діти не одержали аніякої землі. Отак, у чому був чоловік, у тому й вишшов на волю (Стельмах, I, 1962, 300).

СОЛДАТЧИН, а, е, розм. Прикм. до солдатка; належний солдатці. *Аз ти, дощучку, дощучку, краплині із тучі, На дітей, на беззліб'я мов не зважай,.. на стерні колочі, На солдатчину долю — убогий врожай (Мал., Звенигора, 1959, 348).*

СОЛДАТЧИНА, ж, ж., васт., розм. Солдатська служба. *Шевченкою здавалося, що він живе тут вже кілька тижнів, а насправді кіччався тільки перший тиждень його солдатчини (Тулуб, В степу., 1964, 110); Іван вирішує йти в солдати замість свого друга Семена. Треба вгадати, що значила в ті роки солдатчина, з її муштрою, безпра'ям рядового, знущаннями офіцерів, і тоді зрозумітим стане високе благородство Ненюкитового (Мар'яч, Повесть про нар. артиста, 1954, 154).*

СОЛДАФОН, а, ч., розм., зневажл. Обмежений, некультурний, грубий військовий, інтереси якого не виходять за межі вузькопрофесійних занять і знань. *Отупілі солдафони, есесівці та хортисти, хай навіть і не до кінця пострижені тому, все ж перестали набридати Дмитрові (Коз., Гарячі руки, 1960, 62); Для Пушкіна була глибоко ненависна Росія царя, Росія грубого солдафона Аракчеєва (Рильський, III, 1956, 174).*

СОЛДАФОНСТВО, а, с., розм., зневажл. Повединка, спосіб дій солдафона; обмеженість, грубість, безкультур'я.

СОЛДАФОНСЬКИЙ, а, е, розм., зневажл. Прикм. до солдафона; // Власт. солдафонові. — *Можеш сідати! — сукнує він [офіцер] Чіпарію, з жонглерською вправністю мінляючи свій солодко-вечіливий тон на солдафонську грубість (Смолиц, Прекр. катастр., 1956, 83).*

СОЛЕ... Перша частина складних слів, що відповідає слову сіль у їх знач., напр.: солевіддільник, солевміст, соленос, солеробдний, солерозчійник, солерудник, солесос, солесохта і т. ін.

СОЛЕВАР, а, ч. Той, хто вварює сіль з води. *Лісоруби та вуляри, солевари й мисливці, сірома й люда багатші.. поспішали на Січ (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 67); Недалеко від Євпаторії збиралися всі, хто кинув сувикі окупантам. Це були переважно каменарі та солевари (Збан., Сеспель, 1961, 16).*

СОЛЕВАРІННЯ, я, с. Добування солі виварюванням її з води. *Близько тисячі років тому на Русі добувалися метали, існувало солеваріння, виготовлялися мінеральні фарби (Цікава хімія, 1954, 4).*

СОЛЕВАРНІЙ, а, е. Стос. до солеваріння.

СОЛЕВАРНЯ, і, ж. Підприємство, де виварюють сіль. — *У них [кушці Строгонових] тут свої солеварні були, вагоди, фортеці... (Донч., II, 1956, 12); Дослідники краю вважають, що вже в часи Великої Римської держави в горах Покуття існували копальні, край славився своїми солеварнями (Мас., Під небом., 1961, 111).*

СОЛЕВИДОБУВНИЙ, а, е. Стос. до солевидобутку.

СОЛЕВИДОБУТОК, тку, ч. 1. Процес добування кам'яної солі.

2. Видобута сіль.

СОЛЕВИТРИВАЛИЙ, а, е. Який може рости на засоленних ґрунтах (про рослини). *Найбільш солевитривалими є люцерна, бураки і зернові (Хлібороб Укр., 10, 1964, 15).*

СОЛЕВИТРИВАЛИСТЬ, лості, ж. Властивість за знач. солевитривалий. *При побудові сілозміни на засоленні землях необхідно враховувати солевитривалість сільськогосподарських культур (Хлібороб Укр., 10, 1964, 15).*

СОЛЕВОЗ, а, ч. Той, хто возить сіль. *Підводника цього всі тут знали: Оленчук Іван Іванович — сиваський солевоз, виноградар (Гончар, II, 1959, 13).*

СОЛЕДОБУВАННЯ, я, с. Добування солі. *Слов'янське розташованій в місці залиття Казенного та Сулого Торців, в районі, що здавна відомий як центр соледобування (Наука., 5, 1966, 11).*

СОЛЕДОБУВНИЙ, а, е. Стос. до соледобування.

СОЛЕКОП, а, ч. Той, хто добуває кам'яну сіль. *Під землею, на глибині п'ятюроста метрів... жовтуватим кволим світлом горіли лампочки солекопів, відсеїв вогніть п'ямляю грає на великих брилах солі (Скл., Карпати, II, 1954, 269); Солекопи добре вичили і зараз застосовують прохідницький комбайн, яким вони щодня проникають у товщу кам'яної солі (Рад. Укр., 17.VII 1959, 3).*

СОЛЕКОПАЛЬНЯ, і, ж. Копальня, в якій добувають кам'яну сіль. *Зараз солекопальні — це висококомбіновані шахти-галереї (Ком. Укр., 6, 1965, 32).*

СОЛЕЛЮБНИЙ, а, е. Який добре росте на засоленних ґрунтах (про рослини).

СОЛЕМІР, а, ч. Прилад для визначення вмісту розчиненої у воді солі.

СОЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до соліти. 2. у знач. прикм. Пригот. соліням. *Іли вони риб, смажену, в'ялену й солену (Загреб., Диво, 1968, 35); Овочі споживаються або тільки сирими (салат, редиска та ін.), або сирими і вареними, квашеними, соленими (капуста, помідори, огірки, квасуни та ін.) (Овол., 1956, 3).*

СОЛЕНІОД, а, ч., спец. Дротяна спіраль, намотана на осердя, навколо якої при пропусканні електричного струму створюється магнітне поле. *При малій індуктивності котушки виготовляються у вигляді одношарових соленоїдів, а при великій — намотуються в кілька шарів (Осн. радіотехн., 1957, 99).*

СОЛЕНІОДНИЙ, а, е, спец. Стос. до соленоїда.

СОЛЕНОСНИЙ, а, е. Який містить у собі природну сіль. *Вперше [на Україні] соленосні відклади були виявлені в районі м. Ромен (Геол. Укр., 1959, 398).*

СОЛЕПРОМИСЕЛ, слу, ч. Промислове добування солі; // Підприємство, що здійснює промислове добування солі. *В 1926 році доревольційний видобуток донбаських солепромислів було перекрито (Знання., 2, 1973, 12).*

СОЛЕПРОМИСЛОВЕЦЬ, вця, ч., дорев. Власник солепромислового виробництва. *Російські солепромисловці Строгонови привозили в Стародуб сіль і мали там двір і солні амбари (Іст. УРСР, I, 1953, 286).*

СОЛЕПРОМИСЛОВИЙ, а, е. Стос. до солепромисловості.

СОЛЕПРОМИСЛОВІСТЬ, вості, ж. Галузь промисловості, що займається добуванням і обробкою солі.

СОЛЕСТІЙКИЙ, а, е. Те саме, що солевитривалий. *Одержанню високих урожаїв рису на засоленних ґрунтах сприяє також вирощування більш солестійких його сортів (Хлібороб Укр., 7, 1966, 21).*

СОЛЕСТІЙКІСТЬ, кості, ж. Властивість за знач. солестійкий. *Як реагують рослини на засоленість ґрунтів та їх солестійкість, легко встановити з допомогою*

методу, розробленого співробітниками кафедри біофізики Московського державного університету (Хлібороб Укр., 3, 1972, 43).

СОЛЕТВОРНИЙ, а, е. Який в результаті певних хімічних реакцій утворює солі. *Всі окисли, що належать до перших трьох груп, об'єднують під загальною назвою солетворних окислів* (Заг. хімія, 1955, 308).

СОЛЕСЦІЗМ, у, ч. Неправильний у граматичному відношенні зворот, синтаксична помилка в художньому творі.

СОЛІЛЬНИЙ, а, е. Признач. для соління, засолювання.

СОЛІЛЬНИК, а, ч. Робітник, який засолює щонебудь.

СОЛІЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до солільник.

СОЛІЛЬНЯ, і, ж. Те саме, що соліряня 2.

СОЛЯТИ, солю, солити, недок. 1. *перех.* Сипати сіль у якийнебудь чи на якусь їжу, в яке-небудь шито, приправляти сіллю для смаку. *Старий, трохи згорблений дід... умочав сухар житнього хліба у воду, соляе сіллю і смотав його* (Мирний, I, 1954, 165); *Гутман наливає знову склянку холодного пива, солять його* (Кол., На фронті..., 1959, 145); *На закуску готують помідори в цибулю і перець, для чого помідори ріжуть кружальцями, подавають оцтом, солять, перчать і посипають зелену цибулею* (Укр. страви, 1957, 37); **Образно. Ернст з упертістю й монотонністю ідіота п'яв його щораз даліше, немилосердно солячи рани його душі* (Фр., VI, 1951, 295); *Ми боролися, Ми не спали, В заірості буйних літ Трупади дороги укривали, Порохом солили хліб* (Нагн., Вибр., 1957, 302).

2. *перех.* Заготовляти щонебудь про запас, поспіаючи сіллю або кладучи в солоний розчин; засолювати. *Отаман возив рибу в Ажмані і продавав її свіжою на базарі. На м'ясані не солили рибу в бочках на просілі* (Н.-Лев., II, 1956, 223); *Дажі вголос обговорюють різноманітні способи солити озірки й готувати наливки* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 145); // *жарт.* Тривалий час не використовувати чогось. — *Скоро дамо першу руду, Григорію Петровичу. Любо глянути, як працюють... Тільки от що, братику: ви там хвостовище у кладовій не затискуйте. Соляте їх, чи що?* (Квач, Плем'я..., 1961, 59); *Данько вирішив, не гаючись, скористатися цими порадами [купити їжі]. Справді, не солили ж йому свій капітал! Все надголодь та надголодь. Треба ж хоч раз коли-небудь наїстися вголю!* (Гончар, I, 1959, 44).

3. *неперех., перен., розм.* Робити неприємності, шкандити кому-небудь; насоловати. *Беген Вікторович виліз з-за столу і, широко обурившись, але побоюючись цієї людини, міг тільки й сказати, майже пошепки: — Три роки вже солять їм, думаєте, я не бачу?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 263).

◇ З'їв би (з'їла б, з'їли б і т. ін.) не солівши — те саме, що з'їв би (з'їла б, проковтнув би, проковтнула б і т. ін.) без солі (див. сіль). *Нас би з'їли не солівши* (Номіс, 1864, № 3438).

СОЛІТИСЯ, солитися, недок. 1. Піддаватися солінню.

2. Пас. до соліти 1, 2.

СОЛІДАРИЗАЦІЯ, і, ж. Дія і стан за знач. солідаризуватися.

СОЛІДАРИЗУВАТИСЯ, уюся, усьєся, недок. і док. Виявляти, виражати свою солідарність з ким-небудь. *Книжкова освіта ще не дає життєвої освіти... Життєва освіта, ось в чім річ! Щоб чоловік привикає жити в людях, порозумівається з ними, солідаризується* (Фр., VII, 1951, 257); *Перемога над Каргатом недешево далась його опонентам, а з ними Русевич солідаризувався повністю* (Шовк., Інженери, 1956, 26); *Климент Аркадійо-*

вич [Тімірязєв] солідаризувався з тими оченими, які мужньо захищали науку і людську свідомість від реалістично-ідеалістичного дурману (Наука..., 7, 1956, 30).

СОЛІДАРНИЙ, а, е. 1. Який виявляє, виражає свою солідарність з ким-, чим-небудь. *Ми чуємо себе ближчими до них [представників російської науки і культури]... чуємо себе солідарними з ними у всьому, що дала нас дороге і святе і високе* (Фр., XVI, 1955, 354); *Ми, радянські робітники, цілком солідарні з борцями Алжиру* (Веч. Київ, 29.III 1958, 1); // *Сповнений солідарності, прийнятий солідарністю... для того, щоб здобути перемогу, щоб зробити соціалістичний переворот, пролетаріат повинен бути здатним до солідарної дії, до справи повалення експлуататорів* (Ленін, 41, 1974, 380).

2. юр. Який відповідає за щось спільно з ким-небудь; заснований на солідарності (у 2 знач.).

СОЛІДАРНІСТЬ, ності, ж. 1. Активне співчуття яким-небудь діям, думкам; спільність поглядів, інтересів. *...робітники мирно виходили на вулицю, припиняючи роботу із солідарності з усіма страйкарями* (Ленін, 11, 1970, 330); *Міжнародна солідарність була і лишається наріжним каменем комуністичного і робітничого руху* (До 100-річчя... В. І. Леніна, 1970, 67); — *Може, послухаємо ти, кого привела до нас революційна солідарність і в ким нам пліч-о-пліч на ворога йти?* (Гончар, Таврія..., 1957, 310).

2. юр. Спільна відповідальність.

СОЛІДАРНО. Присл. до солідарний 1. — *Трудовим людям у місті й селі треба єднатися, організуватися в один фронт і боротися проти них [польських панів] відважно, солідарно й нещадно* (Козл., Ю. Крук, 1957, 455); *Уже тим, що він тут заступив командира роти, що до нього солідарно всміхаються бійці, старшина має незаперечне право зватися тут командиром* (Ле, Право..., 1957, 117).

СОЛІДНИЙ, а, е. 1. Добре зроблений, міцний. *На пароплаз було перетягнено солідний сталевий прос* (Ю. Янов., II, 1954, 94).

2. Який відзначається поважністю, серйозністю (про людину); статецький. *Був він з тих людей, яких звать солідними, імпозактними та наділяють іншими подібними епітетами* (Дмит., Розлука, 1957, 27); *Закінчили [сапери] проходи серед мін, а потім виділили солідну людину на допомогу дитячому горю* (Ю. Янов., II, 1954, 13); // *Характерний для такої людини, власт. їй. Балабушига пішла в опочивальню й в одчинені обидві половини дверей вийшла солідною годою, повагом* (Н.-Лев., III, 1956, 236); *Жеваний, рудий, в чорних, як суглики, розумних очима, він намагався тримати себе, як дорослий, говорив солідним голосом* (Шер., Молоді месники, 1949, 23); // *Який справляє позитивне, вигідне враження (про речі). Пряміщення на одному з столичних вокзалів. Невелика, оздоблена в солідною пишністю зала* (Коч., II, 1956, 41).

3. Який добре зарекомендував себе, користується авторитетом. *Нам би хотілося, щоб у кожному селі при кожній кулбі та був би хороший драматичний гурток, злитий, витриманий, солідний...* (Вшпяя, I, 1956, 239); *Вона потрапила... у велику і солідну клініку професора Шульги* (Рибак, Час..., 1960, 153); // *Який здобув визнання, має авторитет. — Знаєте, що сказав один солідний учений, прочитавши вашу статтю?* (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 193); // *На якого можна поклатися (про людину). Порадив ще мені купець знайти собі солідного напарника до концесії* (Козл., Сонце..., 1957, 124).

4. Який відзначається ґрунтовністю, серйозністю, глибиною. *З-під його [І. Франка] пера вийшов цілий ряд*

солідних наукових праць (Коцюб., III, 1956, 35); // Який відзначається своєю важливістю, значимістю. *Мав званих єтн., солідний диплом, Часом поради дає в райгазеті* (С. Ол., Вибр., 1957, 298); *Батько Славака служив у Києві; мав солідну посаду в міністерстві юстиції* (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 95).

5. *розм.* Який має показну зовнішність, значний своїми розмірами, повнотою. *Увагу його чомусь привернуло солідний громадянин у шубі, що саме проходив поблизу* (Гончар, Маша..., 1959, 12); // *Значний величиною, силою і т. ін.; великий* (про річ). [Б е з к о р о в а й н и й:] *Добре було б зараз після кешірку солідний біфштекс* (Мур., Радісний берег, 1961, 21); *Підвищує голос якесь ніби воєні молоді людина, що її не в силі пристарити такі солідні роги окулари* (Крот., Сини..., 1948, 7); // *Значний за кількістю. Підрагував* [Павло Сидорович цифр]. *Червоном олівець євот солідну суму і замислюєся* (Є. Кравч., Квіти..., 1959, 179); *Закінчив* [Василь Пожар] *робітфак, еступив на історичний факультет, одержував уже соліднішу стипендію...* (С. Ол., З книги життя, 1968, 36).

6. Який досягнув зрілого віку. *Розважний, солідний, років за сорок, він мав у підлеглих і в начальства значний авторитет як знавець своєї справи* (Гончар, III, 1959, 198); *Слухало його декілька го дві солідних людей і чоловік п'ять молоді* (Горький, Про л-ру, 1949, 69); // *Зрілий* (про вік). *Я чимало прожив на світі. Що й казати — солідний вік. Всіх широт обвівав мене вітер, Вачив безліч морів і рік* (Дмит., Київські кручі, 1962, 162); *Це ж, напевно, той солідного віку письменник, що кожного літа три роки піоряд приїздив до них у колгосп і так пильно приглядався до всього* (Крот., Сини..., 1948, 11).

7. Який змушує переконалися в чому-небудь, звачати на щось; перекопаний. *Як батько почнуть* (сварити), *краще моччати. Бо в батька аргументи.. солідніші* (Вашня, I, 1956, 11).

СОЛІДНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. солідний. *Всі вони мали велику шанобу до пана Адама за його рівний характер, солідність і гуманізм* (Коцюб., II, 1955, 253); *Вона нажмице неприродно супилась, змурилась, намагаючись видатись Морозову більш літньою і солідною, але кожен повляв, кожна оця його невизнама пошмика одразу ж, наче вогнем, спалювали уся її солідність* (Ваш, Надія, 1960, 42); *Поповнішав* [Дмитро Іванович] *і лиця, набрався солідності й поважності* (Сенч., На Ват. горі, 1960, 71).

СОЛІДНІШАТИ, аю, аеш, недок., рідко. Робитися, ставати солідним, соліднішим (див. солідний).

СОЛІДНО. Присл. до солідний. *Ватя йшла повагом, солідно* (Н.-Лев., IV, 1956, 119); *Зять солідно покашлював, піднесено звучали тости* (Ю. Янов., I, 1958, 624); *Хтось нахилцьї [у полі] .. н'є просто в барилі, потім передає посудину водької, і той, напиючись, солідно радить возити воду цистерною, а не отакими барильцями* (Гончар, Тронка, 1963, 185).

СОЛІДОЛ, у, ч. Густе мастило, яким змащують ходові частини транспортних машин, різне устаткування і т. ін. *Деякі підшипники змащуються густою мазю — солідолом або технічним газеліном* (Фрез. справа..., 1957, 29); *Скоро висохнуть* [зоботи], *а там помастять* [Василь] *солідолом, бо можуть потріскатись* (Гуд., З горіха..., 1967, 33).

СОЛІННЯ, я, с. 1. Дія за знач. солітні 1, 2. [М а р ф у ш а:] *Матушка кажить: «Нолі б доцки пройшов, щоб.. після того вібрати, то саме б локві були оєрки для соління»* (Кроп., II, 1958, 335); *До найпростіших способів переробки овочів належать квашення, соління та сушіння* (Колг. енци., II, 1956, 252).

2. збірн. Засолені про запас харчові продукти. *Лезать біля діжок із соліннями тверді та дзвінкі головки капусти* (Гуд., З горіха..., 1967, 150).

СОЛІПСИЗМ, у, ч. Суб'єктивно-ідеалістична філософська теорія, за якою існує тільки людина і її свідомість, а об'єктивна дійсність існує лише в свідомості індивіда.

СОЛІПСИСТ, а, ч. Послідовник соліпсізму.
СОЛІПСЯЧНИЙ, а, е. Прикм. до соліпсізм і соліпсіст.

СОЛІСТ, а, ч. Співак, музикант або танцюрист, який виконує сольну партію, соло. *Сайд Алі й сьогодні ішов у цей парк, виключно щоб відпочити.. та послухати спів солістів, які змагалимуться у виконанні старовинних узбецьких пісень* (Ле, Міжгір'я, 1953, 16); — *Я думаю, — сказав Вагнер членам штабу козуні, — що Яша Кривов, мій кращий учень, з якого я зроблю першого соліста на кларнеті, він має рацію* (Мик., II, 1957, 511); *У танці бере участь весь колектив, і на його фоні виступають окремі солісти* (Мист., 6, 1958, 19).

СОЛІСТКА, н, ж. Жін. до соліст. *Ще недавно лунав у театрі [Київському оперному] чарівний голос Галини Олійниченко, а тепер наша вихованка — солістка Великого театру СРСР* (Мист., 3, 1959, 14); *Жінка чекала того вечора, коли молоді срібноногосі співаки випустять солісткою і назовуть її ім'я* (Вол., Місячє срібло, 1961, 335).

СОЛІТЕР 1, а, ч. Стрічковий черв'як, який паразитує в кишечнику людини і тварини. До них [другої групи глистів] належать різного роду стрічкові глисти (солітер), які іноді бувають завдовжки 6—10 см (Шк. гігієна, 1954, 328).

СОЛІТЕР 2, а, ч. Великий брильянт в оправі.
СОЛО. 1. *невідм.*, с. Музичний твір чи окрема його партія, які виконує один інструмент або один співак. *Соло для скрипки; Соло на кларнеті; // Таков або окрема партія, частина його, які виконує один танцюрист. Після* [танцювання] .. *чого майстерного соло здається, що буря ентузіазму кидається всім у ноги, у руки* (Фр., VI, 1951, 225).

2. *присл.* Без участі інших, окремо від інших (про виконання музичних творів, танців). *Баритон заспівав солю жалібно пісню* (Н.-Лев., III, 1956, 308); *Петрик сьогодні аж у двох піснях співав солю* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 239).

СОЛОВЕЄЧКО, а, с. Зменш.-пестл. до солов'їно 1. *В леваді пісеньок співають косарі, І соловецько цибече* (Бор., Тв., 1957, 59); — *Ти ж мій голубчику!.. Ти ж мій соловецьку, синочку мій козаний, дорогий!.. — стига приказу вона* (Вас., I, 1959, 323).

СОЛОВЕЙ, в'я, ч. 1. Маленький перелітний корисний птах родини горобиних з сірени оперенням, самець якого чудово співає, особливо в період гніздування. *Соловей співає, поки дітей не введе* (Укр., присл., 1963, 242); *Соловей а обох боків стаєу по вербах висистували* (П. Куліш, Вибр., 1969, 276); *Колісь від скрути й гаму з Пішов в зелену діброву Послухать пісню солов'я* (Щог., Поезії, 1958, 319); *Довкола тьоткали солов'я, а то чомусь стало тихо-тихо* (Панч, II, 1956, 512); *У порів. *Я хочу співать, як в саду соловей...* (Рильський, I, 1960, 115).

Розливатися солов'єм див. розливатися.
2. *перен., розм.* Людина, яка має гарний, певен, високий голос і володіє мистецтвом співу; // *Про поетів-лірика. У золоті моря очей діялось не надіявся.. Я — України соловей* (Сос., II, 1958, 308); *Нагнаний, гарячий спів В. Сосюри довог чаруєатиме любей земі, закозаний у прекрасне. Ще за життя поета народ наріє*

його «солов'їм України» (Літ. Укр., 7.І 1969, 3); // трон. Балакув, базіка.

СОЛОВ'ЯЙКІВ, кова, кове. Прикм. до солов'їю 1, 2; належний йому. *Що то ласкотить, В ясній повітрі аж дзвенить? То солов'їєк спіє* (Вороний, Вибр., 1959, 91); — *Ой, солов'їєкове гніздечко!* — гукнула Настечка і озлянулася навколо себе (Стельмах, II, 1962, 126); // Власт. солов'їєкові; такий, як у солов'їєка. У неї солов'їєкє голос.

СОЛОВ'ЯЙКО, а, ч. 1. Пестл. до солов'їєв. Усі хатки у розквітчанні садкав, як у білих вінках, славно солов'їєко щечебе (Вовчок, VI, 1956, 275); *Бджоли гули, пташки щибетали, а солов'їєко виспівавас — аж у вухах ляцало* (Тесл., Вибр., 1950, 145); *Солов'їєко — хорисна птвичка, вона чер'ячки та кузьки есакі їсть* (Вишня, II, 1956, 330); *Гомін жаршу.. збуджує Маковея. Наче крїав величний радїсний оркестр пролітас він, ратний солов'їєко. Йому хочеться співати* (Гончар, III, 1959, 299); *У порівн. *Нехай думка, як той ворон, Літас та кряче, А серденько солов'їєком Щечебе та плаче* (Шевч., I, 1963, 50); *Любка співала, мов солов'їєко в гаю, та вишивала великий рушник* (Н.-Лев., II, 1956, 244).

Розливатїся солов'їєком дис. розливатїся.

2. Те саме, що солов'їє 1. *Серед лучних і лісових комахоїдних птахів, які приносять велику користь населенню, добре відомий співець солов'їєко* (Хорисні птахи, 1950, 60).

3. розм. Дитяча іграшка-свисток, зроблена у вигляді пташки. *Влучаютам із калючка Гостиниці виїмала* (Ганна); *І хрестики, й дукачики, й намиста разочок Яриночі, і червоної З фольги образочок, А Карпові солов'їєка Та коників пару* (Шевч., I, 1963, 319).

СОЛО-ВІКСЕЛЬ, я, ч. Вексель з підписом одвієї особи, яка має здійснити платїж. — *На наших очах, мов сїча, догоряє Росїя древнїх родів: економїчний разїт, заводїні, соло-векселї і звичайні векселї витїснюють нам ербовї дошки* (Стельмах, I, 1962, 39).

СОЛОВЕНЯ, ятн, с. Те саме, що солов'я.

СОЛОВЕНЯТКО, а, с. Зменш.-пестл. до соловеня.

СОЛОВИП, а, е, рїдко. Те саме, що булавий. *Конї темних мастей — воронї... гнїдї, порїєнїю в світлоїрїми, сїтїло-рїжїми та соловїєми мають бїльш високї лужнїсть кровї* (Ковпрєсто, 1957, 29).

СОЛОВІВ, ева, еве, діал. Прикм. до солов'їєв. *Бувають хвилї, коли солов'їєва пісня надоїсть менї* (Фр., III, 1950, 407).

СОЛОВІВ, я, ч., діал. Соловей. Соловей ляцали між вїлками липи (Фр., VII, 1951, 22); *О Баяне, солов'їє давнїй! Якби ти співав про цей поїзд, по деревах скачуци уявнїх, у підїмарнїй вносїчїся лїт* (Забїла, У.. світ, 1960, 160); *У порівн. *Ой дїєчно, дїєчнонько, співай лїтї піснї, Бо співаєш дуже гарно, як солов'їє в лїсі* (Коломїєв, 1969, 93).

СОЛОВІТИ, їю, ївш, недок., розм. 1. тїльки 3 ос. Ставати невизразним, тїмнятиї (про очї, погляд). *В есїк Дарєса затопїє* [Ентел]: *З очей аж їскри полетїли. І очї лїні соловїєли, Сердешнїй об землю упав* (Котл., I, 1952, 98); *Розливатїся по жїлах* [горїяка], і червонїє лїудїна, солов'їєво у неї очї, і голоснїше вона балакає (Вишня, I, 1956, 57).

2. Ставати в'ялим, сонним (від утоми, сп'яніння і т. їв.). *За кїлька хвїлїн до столу, де солов'їє Максим, пїдїїшла з шїмпанським офіціантка* (Цюпа, Вічнїй вогонь, 1960, 139).

СОЛОВ'ІНИЙ, а, е. Прикм. до солов'їєв; належний йому. *Вїстром донєсдо До мене щибетанїя солов'їєне* (Рїльський, Дал. небосхїли, 1959, 67); *Лїне пісня в гаю солов'їєна* (Сос., II, 1958, 447); *На Українї Спїє солов'їєнїй Грїмїть в гаїх* (Шпак, Вибр., 1952, 63); // Словнєнїй

спїву солов'їєв. *Менї приснились ночї солов'їєнї, Дїєчї спїєчї, пахоїтї лєвїд* (Рїльський, I, 1956, 240); *Одного солов'їєного надвєчїр'я.. Стародуб і Черкашїн поїгали на набережнї — зблизька гїякнїти на Днїпро* (Дмїт., Розлука, 1957, 305); // У якому гнїздїтьсїє і співають солов'їє. *Сади солов'їєнї і росїєнї Налїватїмуть лїд і гортїмуть цїєтом* (Мал., Звенїггора, 1959, 171); // Власт. солов'їєвї; такий, як у солов'я. [М а р у с я:] *Якби в мене крїєчка, солов'їєнї очї, Полетїла б я в дорогї темнєнької ночї* (Н.-Лев., II, 1956, 452); *Що солов'їєнї Вустїк голос, коли скрїєна порожнїя?* (Гончар, Таврїя, 1952, 13).

СОЛОВ'ІНО, присл. Подїбно до солов'я; як у солов'я. *Голос Знїєковїча зазвучав сїєнїше, а потїм ераз пїшов угорю-ггору, задєвнїє солов'їєно* (Збан., Малїн. дзвїн, 1958, 230); *Пїєня, мов крїєлами, лїне ї одною тобою сїє... А серце співає солов'їєно: «Марїє, Марїє моя!»* (Сос., Так нїхто..., 1960, 84).

СОЛОВ'ІХА, я, ж., розм. Самка солов'я. *Ой там на горї.. солов'їєко гнїздо вїє. Всю нїчкї не спає та все щибетас, Собї солов'їєку прикликає* (Укр. нар. піснї, I, 1964, 67); *Неподаїтї обїзвася солов'їє, жїчучї до себе солов'їєку* (Стельмах, Правда..., 1961, 469); *Була пора, коли солов'їєчї ежє поїєводїли малїтї і солов'їєчї перестали розгажати своїх подруг спїєом* (Дмїт., Нарєченє, 1959, 71).

СОЛОВІВОВИЙ, а, е, рїдко. Те саме, що солов'їєнїй. *Серед улїтїх золотом просторїє І бачу мов без жїтнєного шматка... Блакїть... пташкї... з-пїд солов'їєовїх хорїє, Мов нїж, вражас стогїн мужїка* (Граб., I, 1959, 171); *Крїєз сон їому чуєтьсїє спїє солов'їєовїєнїй* (Л. Укр., I, 1951, 341).

СОЛОВ'Я, ятн, с. Пташа солов'я. *З гнїзда малї злетїли солов'їєта. І солов'їєка струїше крїєло* (Забашта, Пієня..., 1961, 76); *У порівн. *Звуки гїтїтали їє струн, як щибетанїє солов'їєта, пурхали за вїкно* (Цюпа, Вічнїй вогонь, 1960, 158).

СОЛОВ'ЯТКО, а, с. Зменш.-пестл. до солов'я.

СОЛОВ'ЯЧИЙ, а, е, рїдко. Те саме, що солов'їєнїй. — *Ти знаєш що, Іване, — сказав Карпо, — якби ми наглядїли гнїздо солов'їєчє, то що б було?* (Мїрнїй, I, 1954, 246); *Якби менї крїєльця, Солов'їєчї очї, Зїєлкає бї я, полетїла Темнєнької ночї* (Укр. нар. піснї, 2, 1965, 219).

СОЛОД, у, ч. Продукт штучного пророщування зерен хлїбних злаків, що мїстїть активнї ферментї і вїкорїстовуєтьсїє при вїготовленнї пива, спїрту, дрїжджїв, квасу і т. їв. *Без солоду пива не зварїш. І ми ежє звїєли до того, що на солод їдуть тонкї найкращого зерна* (Наука..., 4, 1966, 25); *Солод готують з єрна ячменю, вїєса або жїта* (Свїнар., 1956, 144); *Мустїє Завїрїєта нїч і день клопотає коло єрна, перєгортас, перєлопачуєас... проїєвас, охолоджуєас, щоб не пїшов овєс на солод* (Горд., Дївчїна..., 1954, 126); // перєн., рїдко. Те саме, що насолба. *Осїнь єсїм багата. Досїть є на дворї, Не пустує хата, Надбаню в коморї. А ж трїєчїть по калїнах... Не жїтїє, а солод! Так брїньчятї на струнах; Справдї ж лїтїє голод* (Граб., I, 1959, 374).

СОЛОДЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до солбдкїєв. *Ім я коашу солодєньку; Здумав загадку старєньку* (Гл., Вибр., 1957, 292); — *Мужу мїє солодєнькїє, на бїду-сь жє [мене] лїшїє... — жємїєсь Палаєна* (Кочуб., II, 1955, 353); — *Я тодї сїдїє у пїєнїцї, — вїправдуєася солодєнькїє паноє з блудлїєвїємї очїма* (Панч, В порозї, 1959, 315); *Обує єнергїєно дрїєвїтїє поруч, заєдїєвас у очї запопадїєво, єговрїєє вуркотлїєвїєм солодєнькїєм єолосом* (Збан., Переджївн'я, 1960, 73); *Мова їого була солодєнька, жєснєнька, гоч на чїрїєк її, пробачтїє; жєдїє, як вїскочїть у кого на тїлї* (Мур., Бук. повїєсть,

1959, 9); Лисарша глянула Ватї в очї і немаче прочитала в їх, в ласкавому солодєнькому вїдчливому поглядї, причину ласкавих запросин на чай (Н.-Лев., IV, 1956, 58); Байдуже перебігла [жїнка] по ньому поглядом, уклїтчала своє обличчя солодєнькою усмішкою і вївійшла до купе (Досв., Вибр., 1959, 206); // у знач. ім. солодєньке, кого, с. Солодка їжа. [В а р к а:] Я тільки б і їла солодєньке! (Кроп., II, 1958, 218); — Хто ж то не любить солодєнького? — засміялася куховарка й побїгла до кухнї (Крот., Свнц., 1948, 54).

СОЛОДЄНЬКО. Присл. до солодєнькнї. — От і не скажу! Нехай кортить! — сказав Клопотовський і якось солодєнько смїхнувся (Н.-Лев., IV, 1956, 303); // у знач. присудк. сл. І йому тьохнуло оно [серце], трїпнулось; і так любєнько стало на душі, так гладєнько та солодєнько! (Свнц., Люборацькї, 1955, 184).

СОЛОДЕЦЬ, дїцї, ч. Те саме, що солідка. Я тепер уже розбиралася у всякому зїллі... емїла розїзнавати солодець (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 42); Темно-зелений куц солодїю в яскравою червоно-фіолетовою кїткою росте над тїм місцем, де знаходиться прїсна вода (Веч. Кнїв, 26.11 1969, 4).

СОЛОДЖЕННЯ, я, с. Дїя за знач. солідїти і солідїти.

СОЛОДИЛЬНИЙ, а, е. Стос. до солодження; // Признач. для солодження.

СОЛОДИЛЬНИК, а, ч. Робїтник, який готує солод.

СОЛОДИЛЬНИЦЯ, ї, ж. Жїв. до солідїльнїк.

СОЛОДИТИ, джї, дїш, недок., перег. і без додатка. 1. Робити солодкам або солодшм, додаючи цукру, меду, варєня і т. їв. «Скїльки цукру?» — Скажуть дїти, Коли будуть солідити кашу на столї (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 47).

2. спец. Пророкувати зерно на солод; перетворювати в солод. Солідити ячмінє.

3. перег. Давати насолоду. Буржуа і кардинал Справляють сей останній бал... Сплелися всі, хто кат свободї, Кому вино солодїти шлунок, Хто хоче на чужїй разумок Ходити в златї, у шовкаах... (Сос., I, 1957, 461).

◇ Солідити душу чїю, кому — утїшати кого-небудь. Він став солідити свою душу гульнею та горїлкою... (Мирнїй, II, 1954, 291).

4. перег. Робити легшим, приємнішим; скрашувати. — Вони [твори Галїчка] так легко підходять і під наші народнї мелодїї... вони солідили менї не одну гїрку звичку в життї, додавали менї сили і смїливостї не в одній тяжкій пригодї (Вїтч., 5, 1956, 143).

СОЛОДИТИСЯ, дїться, недок. Пас. до солідїти.

СОЛОДИЧ, ї, ч., дїал. Солодець.

СОЛОДІ, ей, жи. Грунти, що утворилися з солонцїв і солонцюватих ґрунтїв під впливом їтенсивного промивання їх водою. У Херсонській і Миколаївській областях для пасовищного використання, переважно вїцїями, вїдводяться природнї кормовї угїддя, непридатнї для обробїтку — схили, вигони... Значна частина їх розташована на малородючих... солодях (Колг. Укр., 5, 1962, 30).

СОЛОДІВНЯ, ї, ж., спец. Примїщення, де готують зерно для солоду.

СОЛОДІЙ, ї, ч., розм. 1. Той, хто любить солодке.

2. Те саме, що ованїст.

СОЛОДІЙКА, п, ж., розм. Жїв. до солодїї 1. Наступає і Парася дуже люблять ласувати солодєньким... Такї вже вони солодїїки, оця пара дїчатї! (Коп., Подарунок, 1956, 41).

СОЛОДИСНІЙНИЙ, а, е, розм. Дуже солодкий. Якї солодїснїї години перебуваю я, сидїчи там [у гаю] в самотнї або гуляючи ранком, а часом ввечерї! (Н.-Лев., I, 1956, 189).

СОЛОДІТИ, їв, недок. 1. Перетворюватися в солод. Зерно солодїє.

2. Набувати солодкого смаку при легкому бродїннї. Квас солодїє.

СОЛОДКА, п, ж. Багаторїчна рослина родни бобових, корїнь якої використовують у промисловостї та медицинї; докриця. Солодка, солодець (Слугурїза) — рїд багаторїчних трав'янистих рослин родина бобових (Укр. с.-г. енци., III, 1972, 231).

СОЛОДКАВИЙ, а, е, рїдко. Те саме, що солодкуватїй. Вона вїд несподїванки сплеснула руками... уста розплилися в ажоршукватїї солодкавїї посмїшкї (Стельмах, I, 1962, 413).

СОЛОДКАВО, рїдко. Присл. до солодкавїй.

СОЛОДКІЙ, а, е. 1. Який має приємнїй смак, власт. цукровї, медовї і т. їв.; протилежне г і р к н їй, к и с л и й, с о л о н и й. Груші були здоровї, як кулакї, та солодкї, як мед (Н.-Лев., II, 1956, 377); Ще дїтиню бігав вїд там, з утїхою смакуючи солодкий виноград (Кочуб., I, 1955, 189); Уваляється йому, як вони з Марком їдуть з роботи і їдять квасу..., обом по бородах тече солодкий солодний сїк (Тют., Впр, 1964, 283); Жостє листя, оголенї вїти, синїй голод їде з вїшнїми... По капсуниках бігають дїти і солодкї їдять качани (Сос., I, 1957, 205); // Пригот. із цукром, медом, варєнням і т. їв. (про їжу, пїтво). Тут вороги солодких прїянкїв-медовикїв, в'яки бублики (Вовчок, I, 1955, 304); Подала пирїг... Солодкий, начїнка з варєня, а в ротї так ї танє (Багмут, Опов., 1959, 7); Ми їли запечену в сметанї картоплю, пїли солодкий прохолодний квас (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 73); // у знач. ім. солідке, кого, с. Їжа, яка має приємнїй смак, власт. цукровї, медовї тощо, або пригот. із цукром, медом, варєнням і т. їв. [К о н о в:] А хто ж на солодке не ласїй? (Кроп., II, 1958, 418); Всїм вїдомо — коли Кїра поїсть солодко, то сразу став добрішою (Коп., Десятикласник, 1938, 71); // у знач. ім. солідке, кого, с. Фрукти, цукерки, тїстечка і т. їв., які подають наприкрїпї обїду тощо; десерт. Обїдали у Кляжевичїх... Обїд: борщ з кашею, голубці, курчата й солодке (Кочуб., III, 1956, 153); // Позбавлений солоного смаку (про воду і т. їв.).

Вода тут справдї смачна, солodka, не вїдощить, як в їнших степових колодязях, тужлими яйцїями (Гончар, Тривка, 1963, 54); Я їз прозорї крївицї нап'їсь солодкої води (Сос., I, 1947, 137); // Уживається у складї назв деяких рослин. — Мамо, а солодкий горох ми посадимо тут? (Стельмах, I, 1962, 631); Солодкий перець.

Солідке вино — вино, вигот. із сортїв винограду, що мають у своєму складї значну кїлькїсть цукру. Олексії Іванович наливав по чарцї собї, панотцевї й кумовї доброй оковитовї, а кумї — червоного, солодного вина (Мирнїй, IV, 1955, 226); Солідке молоко — молоко, яке не пїдавалося бродїнню. Жїнки розставляють на майданї столи з бїлими мережанїми скатертїями, ставлять борщ, лїб, картоплю, молоко — кисле й солодке (Довж., I, 1958, 191).

△ Солідкий корїнь див. корїнь.

◇ На солідкїм медї див. мед.

2. розм. Те саме, що смачнїй 1. Коли в брат, — солодшїй хлїба шмат (Мал., Вїщїй голос, 1961, 87).

3. Який викликає приємнї відчуття, дав насолоду (про запах, аромат і т. їв.). Птицї спївали, кїткї сповняли повітря солодкими паюцїями (Н.-Лев., III, 1956, 295); Під широкою розложеними галузїями соски цїли... синї та бїлї фїалки, а солодкий їх запах приминався здалека (Кобр., Вибр., 1954, 84); Знов конаєлї пахнуть в гаю, бїлї й нїжнї, як вїтер у полї... Аромат їх, солодкий до болю, так нагадує юнїсть мою... (Сос., Близька дальна, 1960, 148); // Приємнїй для слуху,

звучить ніжно, привтно; якій м'яле слух. Солодковзвучний голос.

2. Який м'яле слух своїми звуками, словами і т. ін. Солодковзвучна мова.

СОЛОДКОВЗВУЧНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. солодковзвучний.

СОЛОДКОМОВНИЙ, а, е. Який уміє гарно, цікаво, захоплююче говорити; красномовний; // Який м'яле слух своїми звуками, словами і т. ін. Шевчик або кращик посила їй наздогінці такі солодкомовні привітти, що в неї аж дух спирає в грудях (Мирний, IV, 1955, 296); Пісню чула я стару, солодкомовну (Зеров, Вибр., 1966, 487); // Облесливий.

СОЛОДКОМОВНО. Присл. до солодкомовний. Із дівчатами розмовляє він не своїм голосом, солодкомовно, елегічно, під дівочий голос ладить (Горд., Дівчина..., 1954, 183); — Дай, думаю, по-своєцьки, загляну до вас перед дощем, — солодкомовно заговорив дядечко (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 33).

СОЛОДКОМОВСТВО, а, с. Уміння гарно, цікаво, захоплююче говорити, майстерно висловлювати свої думки. [С а г а й д а к:] Кузьма Пилипович, так би мовити, став жертвою власного солодкомовства (Дмит., Драм. тв., 1958, 474); // Облесливість.

СОЛОДКУВАТИЙ, а, в. Трохи, злегка солодкий (у 1, 3, 4, 6, 7 знач.). Маговський в нестерпно душний день сидів під кипарисами, пив теплий солодкуватий напій (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 285); Анис — трава'яна рослина. Прямістю в його зерна — дуже дрібні, солодкувати на смак з своєрідним запахом (Укр. страви, 1957, 154); В зажкову шліпку таяне солодкуватим духом (Тют., Впр, 1964, 451); Солодкувати очі пана одразу налилися білою і шаленим гнівом (Стельмах, I, 1962, 447); Він дивився на пещере, в солодкуватою усмішкою обличчя свого співбесідника (Д. Бедзик, Плем'я..., 1958, 51).

СОЛОДКУВАТИСТЬ, тості, ж. Властивість за знач. солодкуватий. Героїни картин М. Пимоненка були прості люди. Глибоке розуміння народного життя дало можливість митцю уникати його ідеалізації, а також солодкуватості, сентиментальності, які мали місце у творчості деяких його сучасників (Мист., 2, 1962, 32).

СОЛОДКУВАТО. Присл. до солодкуватий.

СОЛОДНЕЧА, і, ж., розм. 1. Те саме, що солодість. — Це дорога горілочка. Паточка й полинь! Усе зкупилі і солоднеча і гіркість! — сказав Копронідос (Н.-Лев., III, 1956, 387).

2. Те саме, що сблодоші. Сахар, цукерки — яка їм ціна! Хто їх захоче згадати! Ї солоднеча — ті милі уста: їх би бажав скуштувати (Крим., Вибр., 1965, 276).

СОЛОДОВИЙ, а, е. Прикм. до сблод; // Пригот. із солоду, з солодом. Він узяв клепку від розсоллого барильця з-під озирки, обіє кілька зіздків і напнув на них тоненький дріт з пляшок від солодового квасу (Смолиць, II, 1958, 16).

Солодковий цукор — те саме, що мальтоза; Солодкові ростки — відход пивоварного виробництва, які використовують як корм для тварин. Перед годуванням солодові ростки намочують у воді і змішують з іншими кормами (Свинар., 1956, 150).

СОЛОДОВНИК, а, ч., розм. Те саме, що пивовар. В документах 1425 р. згадується про існуючі у Львові цехи різників, пекарів, ковалів, крапців, шевців, сідлярів, солодовників (пивоварів) та ін. (Іст. УРСР, I, 1953, 125).

СОЛОДОВНИЦЯ, і, ж., розм. Жін. до солодовник. **СОЛОДОВНЯ**, і, ж., спец. Те саме, що солодівня. У поміщицьких господарствах існували численні підприємства для переробки сільськогосподарської сировини — цукральні, броварні, солодовні, олійниці, сукноваль-

ні та ін. (Іст. УРСР, I, 1953, 348); В другому кінці двору стояла рублена солодовня (Панч, Гомон. Україна, 1954, 82).

СБЛОДОШІ, ів, ж. 1. Кондитерські вироби, ласощі і т. ін. Айша в маїї виноградній альтанці сидить і їсть сблодоші, лікливо відкинувшись на навзенькому осломі (Л. Укр., II, 1951, 334); Пригадую, як ще малими дітьми.. ходили колядувати, і нам виносили печені з м'якми та цукру гіркувати сблодоші (Гуц., З горіла..., 1967, 133); В повсякденній раціоні робітників уїшли такі гарчі, як м'ясо, масло, молоко, риба, айца, фрукти, сблодоші (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 87); *Образно. Христина одбила його од веселої компанії і проти не замкнула в гатині, а Марта годув його рематичними сблодошами (Н.-Лев., VI, 1966, 40).

2. перен. Вищий ступінь задоволення; насолода, втіха. «Він музика, пале, пречудовий. Всю дорогу веселе нам душу, Розгоняє [розганяє] своєю грою туцу, То я, пале, взяв його з собою, Щоб і ти знав сблодоші тії, Щоб пізнав ти його тоніє чарів» (Фр., XII, 1953, 325); Старовинна мудрість доводить, що на слабкі голови влада впливає погано. Занавиши її отруйний сблодоші, людина.. втрачає почиття міри (Мик., II, 1957, 494).

СОЛОДУН, а, ч., розм. Те саме, що солоді.

СОЛОДУХА, н, ж., заст. Страва, пригот. із житнього солоду.

СОЛОДУШКА, н, ж. (Hedysarum). Рід багаторічних (рідше одворічних) рослин родини бобових. Солодушка — дуже красива.. рослина з великими яскравожовтими квітками, зібраними в дозгу, виструнчену китицю (По заповідних місцях..., 1960, 38).

СОЛОДШАТИ, ає, недок. Ставати солодким, солодшим (див. солодкий).

СОЛОДУСНЬКИЙ, а, е, розм. Дуже солодкий. **СОЛОДЯТКО**, а, с., діал. Коханій, кохана. А я би ся не здрімала, хоч би заснітало, Коби прийшло солодятко та й защебетало (Коломийки, 1969, 136).

СОЛОЖЕНИК, а, ч. Солодкий шпиріт. На м'янци накладають підготовлені яблука і вагортають їх трубочкою. Дві трубки з яблуками кладуть на сковороду, а поверх них — інші дві трубки, заливають їх піною білкіє і.. запікають. Після охолодження верх соложенника прикрашають яблуками (Укр. страви, 1957, 339).

СОЛОМА, н, ж., збірн. 1. Сухі світло-жовті стебла злакових рослин, що залашаються після обмолоту і які використовують як корм скотині, паливо, а також для підстилки, покриття будівель і т. ін. Чіпка, дивись, уже й зліб висмолюти, сама солома стоїть, завалиє усеє город ожередами (Мирний, I, 1949, 163); Хима, сиди на ослончику, підкладала солому у зрубку (Кочуб., I, 1955, 86); В стайні худібка стоїть, труду солому грає (Фр., XIII, 1954, 306); Матраци [в готелі] тверді, напхані соломою. Подушки дають одну, тонісіньку; як млинець (Н.-Лев., II, 1956, 394); — Може, вам, тату, допомогти чим-небудь? Дров привезти на зиму чи соломи корові на підстилку? (Тют., Впр, 1964, 75); Уїйшла господарка, принесла солому й почала слати нам постіль (Досв., Вибр., 1959, 73); Деїр поріє спорішем. Спереду невеликий старосвітський полковницький будинок, соломою окритий (Довж., I, 1958, 217); З-під брила з соломи На мене дивиться мій брат (Рильський, III, 1961, 292); Немаю творіє присягати О. Саенко великому Ковзареві. Портрет поета, виконаний художником 1925 року в техніці кольорової соломи, увійшов до експозиції музею Шевченка в Києві (Літ. Укр., 28.I 1964, 2); *Образно. Невдовзі з'явилася іза-на борта і солома Віталієвого чубчика та збудьнік палеї (Гончар, Тронка, 1963, 237); *У порівн. З нею щось сталося: вона знов почула легкого, як солома (Кочуб., I, 1955, 280); Уваляю її собі

маленькою, з білявою, як солома, голіскою, голубилими оченятами (Досв., Вибр., 1959, 13); // Сухі стебла скошених бобових рослин, рідше — кукурудзи і т. ін. Порівняно велику кількість білка містять у собі зелена маса, солома та полова бобових культур (Зерн. боб. культ., 1956, 3); *Борошно виготовляємо влітку й восени. Використовуємо для цього сіяні і природні трави, солому гороху, люпину та кормових бобів* (Хлібороб Укр., 6, 1963, 8).

◇ Зникнути, як (мов, немів, наче і т. ін.) гółка в соломі — загубитися безслідно (перев. у ватовпі). *Кирила вже не було. І як він не виглядав його, той, наче гółка в соломі, зник у ватовпі людей* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 12); *Убратися в чужу солому [та] ще й неслестити — зайнятися без дозволу або з ласки господаря яєсь місце, приміщення і т. ін., поводитися нескромно, ветакотно. [М а р у с я (своїла):] А що це за харцявки такі найшли у тату! Чого ви завелись! Ач! Убратися у чужу солому, ще й неслестити! Та вас тут пов'язати треба* (Кост., I, 1967, 278); *Шукати гółку в соломі — те саме, що Шукати гółку в сіні* (див. гółка). *Григор усе тупцяєсь. Питати [про дівчину] без імені — гółку в соломі шукати. На слуху піднімуть* (Гуд., Скупана..., 1965, 22).

2. Стебла злакових рослин на корені. *Виривав [мати] серпа Маєці з рук і дав Килині, тая кидається на жито і жне, як вогнез палить, аж солома свище під серпом* (Л. Укр., III, 1952, 235); *Головним засобом боротьби з шкідливцями повинно стати виведення відповідних сортів, які матимуть коротку і міцну соломку* (Хлібороб Укр., 6, 1967, 10).

СОЛОМАХА див. саламаха.

СОЛОМІНА, п, ж. 1. Одна стеблина соломн (у 1 знач.). *І за соломину вгопитися, хто топиться* (Укр. присл., 1955, 270); *Одна соломнина висунулась в брички, і він задививсь, як вона хитається* (Свидн., Люборачькі, 1955, 117); *Так музика грав.. Тягне Хірю на гулянку, наче вітер соломину* (Григ., Вибр., 1959, 102).

◇ *Хвататися (хвататися, схопитися, вхопитися і т. ін.) за соломину — намагатися використати щяву, хоч і безнадійну можливість вийти із скрутного становища, врятувати себе. Коли людині загрожує смерть і нема ніякого порятунку, вона хапается за соломину* (Щопа, Назустріч..., 1958, 193); — *Він показував.. пергамент з великою синьою печаткою, — вгопились Горпина за соломину.. — Принеси мені той наказ. Тоді дам тобі добру пораду.. Урвалася остання надія* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 398).

2. Порожниста стеблина злакових рослин з потовщенням на місцях прикріплення листків. *Озимина з короткою соломинкою.*

СОЛОМІНКА, п, ж. Зменш.-пестл. до соломіна. *Одні [бджоли] лезли по коруту, другі сиділи на соломінках* (Мирний, I, 1954, 281); *Дідусь було з кисличок дубових чорнило їм робить, соломинкою писати бублички* (чить їх було (Тесл., З книги жеття, 1949, 103); *Обмолочений стіжок горить.., і на вітрі тремтять окремі соломинки* (Стельмах, II, 1962, 154); *Ні колоскові, ні соломинці не дасть [Жменяк] жарно пропастн* (Томч., Жменяки, 1964, 29); *Вони пройшли через бар, де на височенних стільчиках сиділи кудлаті молодики з дівчатками і щось смоктали через соломинки* (Зар., На.. світі, 1967, 79); *У порівн. *Вир боротьби крутий нас, як соломинку в час поєни* (Гричяв, II, 1953, 7); // *перек. Єдина, хоч і безнадійна можливість вийти із скрутного становища. Соломинка порятунку.*

◇ *Триматися на соломинці — те саме, що Вісіти (триматися і т. ін.) на волосіні* (див. волосіна). *Чого вони хочуть від нього? Його душі чи його землі? Скоріше*

землі... Ще будуть вони гризти її, мов камінь, а запишати свою ж кров'ю... Хоча зріх зараз думати про кров, коли власне життя тримається на соломинці (Стельмах, I, 1962, 628); *Хапатися (хвататися, схопитися, вхопитися і т. ін.) за соломинку — те саме, що Хапатися (хвататися, схопитися, вхопитися і т. ін.) за соломину* (див. соломіна). *Про Гриця бовкнули німичкові, а той уже радий за соломинку схопитися, аби врятуватися. Забелюкотиє щось по-соломі і дозволи Грицеві обдиштися машинку* (Речм., Весн. грозн, 1961, 95).

СОЛОМІСТИЙ, а, е, спец. 1. Який має великі стебла і дає багато соломн (про злакн). *Соломисте жито.*

2. Який містить у собі велику кількість соломн. *Щоб запобігти підмерзанню коріння дерев і кущів у перші роки після садіння, ґрунт під ними на зиму утеплюють шаром застовиши в 10—15 см соломистого ґною, торфу або листя* (Озелен. колг. села, 1955, 155).

СОЛОМІСТИСТЬ, тості, ж., спец. Властивість за знач. соломістий 1. *Змінні норми виробітку і витрати пального на гектар прямого збирання комбайнами розроблено залежно від складу агрегату, довжини ґонів, пропускну здатності молотарки, врожайності й соломистості хлібів* (Хлібороб Укр., 12, 1964, 18).

СОЛОМІТ, у, ч. Легкий будівельний теплоізоляційний матеріал, який вигот. із соломн у вигляді спресованих плит, мат і т. ін. *Соломітом називають прямокутні плити з соломн, спресовані.. і прошиті дротом* (Колг. енци., I, 1956, 115).

СОЛОМІТОВИЙ, а, е. Прикм. до соломіт.

СОЛОМКА, в, ж. 1. збірн. Зменш.-пестл. до солбма. *Підіріс і Дениско.. Хату замітає оце, соломку плав у ґрубу* (Тесл., З книги жеття, 1949, 72); *Насіла мольба.. Ще за три дні батько гладенько вистругав тік і притрусив його соломкою* (Панч, На кални. мості, 1965, 35); — *Коли б то знав, де єпадеш, — казав колись мій дід, — соломки б підстелав!* (Коз., Гарячі руки, 1960, 23); // у знач. присл. солбмкою. *Тонкими смужками. Нарізані соломкою буряки тушкують до півготовності, додаючи бульйон і оцет* (Укр. страви, 1957, 90).

2. Те саме, що соломіняк. *Почав він пір'ячко до пір'ячка збирати, соломку до соломки складати та гніздечко зивати* (Л. Укр., III, 1952, 483).

3. збірн., спец. Стебла льону, конопель. *Льняна соломка після мочіння чи розстилання або хімічної чи фізичної обробки її називається льняною трестом* (Техн. культ., 1956, 81); *Вирішальне в роботі льонаря, крім насіння, одержати високоякісну соломку* (Хлібороб Укр., 3, 1969, 14).

4. Назва деяких сортів цукерок, печива, макаронів і т. ін., що мають вигляд вузьких довгих паличок або трубочок.

СОЛОМО... Перша частина складних слів, що відповідає слову солбма, напр.: солмоволокуша, солмовзбріач, солмокрутка, солмоабзв'яч, солмопідійм'яч, солморозкид'яч, солмосилосор'язка і т. ін.

СОЛОМОКОПНУВАЧ, а, ч. Пристрій до зернового комбайна для збирання соломн в копниці. *Для збирання соломн комбайн обладнують соломкопнувачем; він збирає соломку в копниці і ставить їх у полі* (Механ. і електриф., 1953, 214).

СОЛОМОНІВ, нова, нове: ◇ Соломівнове рішення (вирішення) — мудре, внахідливе розв'язання спірного або складного питання. *Справа закінчилась соломовим рішенням: в Демка Петровича зняли податок, а Юхрима забрали працювати в округу...* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 205); *Підпоручик недогово згодився із соломовим вирішенням важкого питання* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 212).

СОЛОМОНЬКА, в, ж. Пестл. до солом'я. *Комарі гудуть, стати не дають. Ой уткнуся я головонькою [голівонькою] У ячмінку соломоньку, Незай ніжки тнуть* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 29).

СОЛОМОПОДАВАЧ, а, ч. Привстрій до зернового комбайна для подавання соломи у соломокошувач.

СОЛОМОПОДРІБНЮВАЧ, а, ч. Те саме, що соломорізка. *Бердянський завод сільськогосподарських машин імені Першого травня розпочав масовий випуск соломоподрібнювачів для тракторних ферм* (Роб. газ., 14. IX 1963, 1).

СОЛОМОПРЕС, а, ч. Прес біля зернового комбайна для утильнення соломи. *Щоб комбайн з соломопресою обслуговувала одна людина, на пресі встановлена світлова сигналізація обриву шпагату і звукова сигналізація намотування шпагату на дзвоб* (Колг. Укр., 8, 1961, 15).

СОЛОМОРИЗКА, в, ж. Сільськогосподарська машина для різання соломи, зеленої маси і т. ін. на корм. Відстяжку скотині та ін. Найпростішою машиною для етикування січки є ручна соломорізка (Механ. і електриф., 1953, 473); *Щоб виготовити вітамінні настої, сосові, ливнові або ліцецеві гліки пропусають через соломорізку* (Колг. Укр., 4, 1961, 31); *Зрізані рослини [маку] сушать і подрібнюють на соломорізках* (Колг. енци., I, 1956, 698).

СОЛОМОТРАНСПОРТЕР, а, ч. Конвейєр для переміщення соломи у соломокошувач, на скирту і т. ін. Для укладання соломи в скирту користуються кінними сітками або соломотранспортерами (Механ. і електриф., 1953, 214).

СОЛОМОТРАС, а, ч. Привстрій у молотарці та комбайні для відокремлення соломи від зерна і полови. *Завдання соломотраса — витрусити з соломи зерно та різні дрібні домішки і однічас безперервно виносити витрушену солому за межі машини* (Зерн. комбайни, 1957, 19); *На відміну від інших комбайн С-8 обладнано клавнішим соломотрасом, що забезпечує краще відокремлення зерна* (Колг. Укр., 9, 1956, 45); *У порівн. *Щоразу, як тільки вони на ворота, у мене серце вдаряє в'яти і починає ось кидати, наче в соломотрасі...* (Кучер, Прошай..., 1957, 192).

СОЛОМ'ЯНИЙ, а, в. 1. Прикм. до солом'я. *Парубок обіперся підборами в сніг, натиснув плечима, і солом'яна хура вгнулася набік* (Шванг, Балайда, 1957, 32); // *Зробл. із соломи. У садочок входить молодий хлопцев в солом'яному брилі* (Шевч., II, 1953, 168); *Так, удача Орлюк. Ось його тата, біла, в теплом солом'яному стріхою* (Довж., I, 1958, 324); *Він увесь час присиствує, прицмокує і тупоті чобітьми в солом'яних чунях* (Тют., Вир, 1964, 516); *Після табірних твердих нар солом'яна постіль здавалася їм пухомо перинною* (Хижняк, Тамара, 1959, 264); // *Пригот. із соломи. Грубі солом'яні корми... тепер заготовляють тільки подрібненими і запареними* (Хлібороб Укр., 9, 1965, 25); *З весни минулого року ми стали дріжджувати сіни і солом'яне борошно, завдяки чому менше витрачаємо концентрованих кормів* (Колг. Укр., 5, 1961, 31); // *Укритий соломою. В холодку солом'яний курнік, а коло куреня — грабіл, коса* (Вас., III, 1960, 133); // *Із будівлями, вкритими соломою (про село). На цілому селі не видно було ні одного дерева, навіть верби. То було село вовсім солом'яне та очеретяне* (Н.-Лев., II, 1956, 218); *Село солом'яне було, Куди не глянеш — стріхи* (Воскр., 3 перцем, 1957, 323); // *Який утворюється при згорянні соломи. Високо і струнко відіймається над затами солом'яний дим* (Павч, В дорозі, 1959, 34); *Для підвизчення врожаю і цукристості буряків дуже велике значення має деревний і солом'яний попіл* (Колг. Укр., 2, 1956, 17).

2. Який має колір соломи; світло-жовтий. *Завадки вже не було на сцені. На його місці стояв юнак з буйною солом'яною чуприною* (Вільде, Сестри..., 1958, 475); *Перебирала [Ксеня] руками кінчик солом'яної коси, перекинутої через плече* (Голов., Тополя..., 1965, 148).

3. Якого годують соломою. *Синнім конем а солом'яним олом не далеко зайдеш* (Номіс, 1864, № 10216).

4. перен. Який легко можна порушити; нестійкий, неміцний. *Краще солом'яна згода, як золота згада* (Укр. присл., 1963, 157); *Ії його щирість ще зашкодить, а досять вона може хоч солом'яної згоди, яка завжди краща за золоту заду* (Шовк., Інженери, 1956, 204).

◆ *Солм'яна вдова, жарт.* — жінка, яка тимчасово залишилася без чоловіка або не живе з ним. *Анея — солом'яна вдова, двоє дітей, скупа пенсія* (Фр., VI, 1951, 450); [М а р і я:] *Куди ти пойдеш від свого дому? Кидаш, покидаш мене? Знову? Знову мені солом'яною вдовою жити* (Собко, П'єси, 1958, 266); *Солм'яний вдівець, жарт.* — чоловік, який тимчасово залишився без дружини або не живе з нею; *Солм'яний парубок, жарт.* — неприязливий, негарний хлопець. *Солм'яний парубок золоту діжку бере* (Укр. присл., 1955, 119).

СОЛОМ'ЯНИК, а, ч., розм. 1. Маград, набитий соломою. *На возі стояла велика дубова скриня і кілька менших; поміж них, умотовишись на солом'яниках і перинах, сиділи Уляна Гризіварна, Маруся, Каталка* (Добр., Очак. розмір, 1965, 278).

2. Опудало, зробл. із соломи. *А горобці кричать: — У панському саду стояли генерали — Та й тям на голову сідали, А це солом'яник... Не боїтесь, Під носом пурхат і сміються* (Гл., Вибр., 1957, 192).

3. Солом'яний короб. *Втерши слюзи, вона, наче птиця, стрепенулася і винулася господарювати... порядкувала навіть людьми, що вносили кадоба, діжка... солом'яники та бодню* (Н.-Лев., III, 1956, 83); *Біля верстата височили два солом'яники, на зерно й'мучу, яких уже давно не плетуть* (Кучер, Трудна любов, 1960, 111).

4. Солом'яний капелюх. *Бойківські повстані красані та підгірські солом'яники, — все те густою, брудною, сірою хмарою вкривало толоку* (Фр., V, 1951, 375).

5. Грубе взуття, сплетене з соломи. *В солом'яниках або добаних з дерева черевках тінками сновисали то тавору очоранні воїни, прокиданючи і себе, і головного отамана* (Стельмах, II, 1962, 245); [М а р к о:] *Очуманіла баба, вовсім очуманіла! Корую у валанці взути, в самій у солом'яниках у таку стужу!* (Мороз, П'єси, 1959, 13).

СОЛОМ'ЯНИЙ, а, в. Пестл. до солоний. — Нічого, потерпи, але за твої синяки відідається комусь солом'яними словами (Тют., Вир, 1964, 125); // у знач. ім. солоненьке, кого, с. Щонебудь солоне. — *Чого ж вам, дідуся? — Принеси чарочку та солоненького чогось заїсти* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 62).

СОЛОНЕЦЬ, шиб, ч. 1. Грунт, що утворюється із солончак у результаті вимивання з верхніх шарів водорозчинних солей. Відрізняють солончак, що містять солі у верхньому горизонті, та солонці, у яких легкорозчинні солі вимиті в глибші шари, а в колідній частині валилися увібраний натрії (Наука., 10, 1953, 37); *Попід глинищем, серед колючих хаців та червоного бур'яну, що росте на солонці, розчищено невеличку нивку* (Л. Укр., III, 1952, 124); *Солонці та солончак без попереднього докорінного поліпшення під плодів насадження непридатні* (Сад. і ягід., 1957, 167).

2. Озеро або джерело з солоною водою.

3. Рослина родини лободових із соковитим стеблом і колоскоподібним суцвіттям; відзначається солевитривалістю. *Солонечь траєвистий* — це перша рослина при заростанні солончаків (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 130); *Отман* вибрав місце коло одного ґриха, де нісак заріс.. червоним солонцем (Н.-Лев., II, 1956, 226).

4. Ділянка ґрунту із джерелом солоної води.

5. Місце, де кладуть, розсіпають сіль для диких тварин. *Щоб розвести і закріпити в господарстві козуля, тут створено штучні солонці. Молоту сіль мадуть у спеціальні корита, а сіль-лизунець — у розколинку пенька* (По заповідних місцях..., 1960, 184).

СОЛОНЕЧНИК, а, ч. (*Galatella Cass.*). Подьова трав'яниста лікарська рослина з жовтими квітками, настійкою якої вживають при простуді. *Жовтими квітками прикрашав степ густо опушений сивий, як відусь, солонечник* (По заповідних місцях..., 1960, 24).

СОЛОНЬ, а, е. 1. Який містить у собі сіль (про водоїми). *І падають сімги рожеві пташки На море заплузе і солоне* (Рильський, II, 1960, 129); *Солоні озера щодо кількості і величини площі займають перше місце серед озер* (Курс заг. геол., 1947, 12); *// Який містить у собі сіль і має характерний смак, що його надає сіль (про воду в таких водоїмах, бризки і т. ін.). Вода в стічній озерах прісна, а в безстічній — солоня* (Фіз. геогр., 7, 1957, 53); *Високі гори з ревом розбивались об каміння, стіна солоних бризок здіймалась угору* (Дюпч., III, 1956, 342); *Пашу до берега в анемілі. — Далеке світиться вікно. — Такі гіркі й солоні гори...* (Сос., I, 1957, 307); *// Покритий сіллю такої води. Джузеппе втягав в себе той запах, облизує губи, вікно солоні, височить на березі відкритої фарби і зараз починає співати* (Кочуб., II, 1955, 414); *// Просіянутий сіллю (про повітря, вітер). Де б я не живу, та повсюди шумить Чорного моря шовкова блакить, Пахнуть солоні вітри на світанні, Степу гарного трави дужмяні* (Мас., Як пахне земля, 1953, 36); *Я стою над морем і в насолоду дивлясь свіжим морським.. солоним поєтрав* (Трубль., III, 1956, 183).

2. Який має смак солі, містить у собі сіль (про сльозу, кров, піт). *Стоять чумаки.. круг колючого, поглядаючи сумно голови.. Солоня сльоза не в одного заисла на довгий вусах...* (Кочуб., I, 1955, 182); *Він розуміє, що шмрав: недурно еже кілька разів раптом, без кашлю й болю, виповнювався його рот солоною кров'ю* (Тулуб, В степу..., 1964, 12); *Вокон призначаю [Дмитро] і вперто йшов уперед. Чує, як солоний піт шипав спину* (Стельмах, II, 1962, 383); *// Вкритий потом. У плечі солоні урєса станка. Коней останні покинули очора* (Гончар, IV, 1960, 14); *Пітними солоними устами припадає [Данило] до вжитого поля* (Стельмах, II, 1962, 68).

◇ Як солонного зайця [ганяти] див. заєць.

3. Приправлений сіллю, із характерним смаком, що його надає сіль (про їжу). *Приліт у Ричинських був дійсно аристократичний, з шампанським та солоним миздажем* (Вільде, Сестри..., 1958, 52); *// Який достатньо або надмірно посоленій. Варилу [сраву] з просяного борошна на воді без солі, бо їли його з солоним сиром* (Стор., I, 1957, 266); *Вона почала кришувати кашу. — І трохи не солоня! А кришувала, кажеш? — Гримнула вона на Килину* (Мирний, III, 1954, 355); *// у знач. ім. солбне, ного, с. Іжа, приправлена сіллю; смак солі. Запра буде тише лікарство [наші ліки] і можна буде їсти кисле і солоне* (Кочуб., III, 1956, 443); *Новонароджені діти добре розпізнають солодке, гірке, кисле і солоне* (Шк. гігієна, 1954, 59).

4. Пригот. про запас із сіллю, в розчині солі. *Вже і обідати у неї поспіло: борщиз в живогом рібною... каша пшоняна до олії, солоня тараня з пшеничними галушечками та вареники з сім'яною макухою* (Кв.-Осн., II,

1956, 54); *Поки Оля поралась.. а Романова мати готувала перекусити їм — голодна картопля в мундирах лишилась від вечері, солоні овирки. — .. Роман уже й вернувся* (Головко, II, 1957, 598); *// у знач. ім. солбне, ного, с. Засолені про запас продукти.*

5. перен., розм. Виразний, дотепний, але грубий; непростий. *Речею гурт, кидав солоні дотепи, на-мшкі (Чаб., Балкан. весна, 1960, 337); Можна посто-ривати його [ім'я] безліч раз дужкою, пошепки і вголос, тільки б ніхто не почув, бо образу ж почнуться двозначні розмови, розпитування, солоні жарти* (Перв., Опов., 1970, 124).

◇ Солбне слбво див. слбво.

6. перен., розм. Дуже тяжкий. *Солоне життя; Солоня робота; // Зароблений тяжкою працею. Вона мусить так тяжко працювати на шматок хліба, той гіркий та солоний шматок* (Кочуб., I, 1955, 97).

◇ Сьорбвти солонного — знаття тяжкої праці, горя, вуждн, злиднів і т. ін. — *Мені, товаришу майор, рано довелося сьорбнути солонного* (Баш, На.. дорозі, 1967, 153).

СОЛОНІНА, и, ж. 1. Засолене про запас м'ясо. *Він розв'язує мішок, витягав звідти солонину, зубами рєє червоне м'ясо* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 149); *Солонина за своєю поживною цінністю поступається переди свіжам м'ясом, бо частина поживних речовин втрачається при засолованні і вимочуванні* (Технол. пригот. їжі, 1957, 44).

2. дал. Сале. *Катерина в дерев'яного відра годувала льошку.. і милувалася, як пишно росте, — буде м'ясо і солонина* (Чорн., Потік., 1956, 228); *Гердаичка стала у вікні, зрубав, солоником проросла, і, позіхаючи, говорила* (Хотк., II, 1966, 255); *З дуб'я листя, з дуб'я листя висцло на долонку, А я тебе, діеча, люблю, як кіт солонину* (Коломійка, 1969, 127).

СОЛОНІНКА, и, ж. Пестл. до солоніна. *Стою, мовчу, а він на своє завертає: «Грошима, каже, багато не обіцяю, але їстихте добре. Не тільки мамалигу з квасним молоком, а й капусту густої з сметаного покуштувати, і солоникки кавалочок дістанеш...»* (Мур., Бук. повість, 1959, 10); *[В а с п л и ц а:] Можє, ви й борц їстимете? Наш, селянський? [К о т о в с ь к и й:] А чому ж? [В а с п л и н а:] Із солоником. Зараз винесу* (Мокр., П'єсн, 1959, 34).

СОЛОНІЩЕ, а, с., розм. Те саме, що солонечь 4.

СОЛОНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. солоний. *Аж дотепер не знає [Дорошенко], що так важко буде йому розлучатися з тим життям, з ватками, вапалом канатів, солоністю моря, кивиком чайок...* (Гончар, Тронка, 1963, 199); *Мінімальну прирємну солоність продукту чи страви ми відчуваємо при певній ваговій концентрації солі* (Наука..., I, 1968, 39); *// Ступінь висіту солі, насиченість сіллю. Риба і плакнтон живуть лише при певній температурі і солоності води* (Рад. Укр., 21. I 1965, 3).

СОЛОНКУВАТИ, а, е. Те саме, що солонуватий. *З моря тягнув теплий солонкуватий вітер* (Собко, Шлях., 1948, 179); *Недалеко Чорне море, і від нього приносять вітри солонкувату воگیсть* (Квр., Вибр., 1960, 116); *Припадає [Сашко] щокоро до понурої теплої морди, по якій котилися.. великі кімські сльози, такі ж солонкувати, як і в людей* (Юхвід, Оля, 1959, 17).

СОЛОНО, 1. Присл. до солоний 1, 3, 4, 6. — *Солоня їдять [селяни], видно, що н'ється, — пожегавши, по-жартував від* (Гончар, Гаврія, 1952, 40); *До смерку не спиналися [чумаки] від раня, Щоб зжувати в степу не довелось. Солоня юшка, аж гірка тараня, Ще й піт солоний. Солоня жилось* (Дор., Тобі, народе..., 1959, 36).

◇ Не солоня сьорбавши див. сьорбати.

2. у знач. присудк. сл. Про відчуття солоного смаку. *Сонце стоїть десь над головою. Піт заливася очі, і солоно стає на сухих губах* (Гончар, III, 1959, 57).

3. у знач. присудк. сл. Тяжко, скрутно. *Ми, ганяючись за достатком, почотом [шапою] та славою, так часом бавимось з людьми, що від наших забавок буває їм дуже солоно!* (Мирний, IV, 1955, 294).

◇ Сблоно прихдиґтися (прийтися) кому — тяжко комусь, хтось зазнає тяжкої праці, труднощів, горя, непримностей і т. ін. *У Галичині роки з п'ятсот тому назад... солоно приходилося руському народові, котрий звали вони [князі та бояри] смердами* (Драг., I, 1970, 325); *Вийшли [солдати] од ротного, сміються; дякують Максимові, що, коли б не він, дуже б солоно прийшлося...* (Мирний, II, 1954, 123).

СОЛОНУВАТИ, ую, уєш, недок., розг. Те саме, що солонувати².

СОЛОНУВАТИЙ, а, е. Трохи, злегка соловий. *В солонуватих ставках Присивашия тежп росту коропа і приріст його м'яса за вегетаційний період на 65—145 процентів вищий, ніж у сазана* (Хлібороб Укр., 11, 1967, 8); *Важкий дух похових васильків, чебичку розлягався в солонуватому повітрі* (Н.-Лев., V, 1966, 163); *На губах [у волів] блищали великі нерівні краплини поту. Він такий же теплий і солонуватий, як і в людини* (Стельмах, Хліб., 1959, 436); *Він не міг, як генерал Кудьбашикий, нагримати, сказати міцне славеце, кинути трохи солонуватий жарт* (Рябак, Час., 1960, 191).

СОЛОНЦЕВИЙ, а, е. Прикм. до солоніць 1. *Ефективним засобом підвищення родючості солонцевих ґрунтів є гіпсування* (Хлібороб Укр., 8, 1966, 8).

СОЛОНЦЮВАННЯ¹, я, с., гідр. Дія за знач. солонцювати¹. *Противільтраційні заходи, побудовані на ущільненні стінок і дна каналів, значно економічніші порівняно з солонцюванням і іншими способами* (Наука., 2, 1957, 6).

СОЛОНЦЮВАННЯ², я, с., розг. Дія за знач. солонцювати².

СОЛОНЦЮВАТИ¹, юю, юєш, недок., перех., гідр. Збільшуючи в ґрунті вміст солей натрію, підвищувати його водонепроникність (у зрошувальних каналах, водоймах і т. ін.). *Половник під'їхав до ставкового майстра й здибував його, розповівши, як саме треба солонцювати місце під ставок* (Ю. Янов., Мпр, 1956, 40).

СОЛОНЦЮВАТИ², юю, юєш, недок., розг. Істи щонебудь солоне, ласувати чимсь солоним. *Порог ще довго солонцював талавиркую [рибою], обсмоктував кожну кісточку, кожен шматочок* (Мирний, II, 1954, 153); *Метнувся Данько до гарби, приніс торбу, насипав кожному [верблюдові], мабуть, по фунту [солі]: — Солонцюйте, тільки не ревіть!* (Гончар, Таврія, 1952, 187).

СОЛОНЦЮВАТИЙ, а, е. Який містить у собі значну кількість солей натрію (про ґрунт). *Солонцюваті ґрунти поділяються на солончаки і солонці* (Колг. енци., I, 1956, 570); *Матроси знов узлялися за лопати. Під першим шаром спочатку пішла солонцювата сіра глина, потім жирна глина з різким запахом нафти* (Тулуб, В степу., 1964, 275).

СОЛОНЦЮВАТИСТЬ, тості, ж. Наявність у ґрунті значної кількості солей натрію.

СОЛОНЧАК, у, ч. 1. ґрунт, який у поверхневому шарі містить легкорозчинні солі в концентраціях, що негативно впливають на розвиток сільськогосподарських рослин. *Можна сіяти [рис] й на таких маюродючих ґрунтах, як солонці і солончаки* (Хлібороб Укр., 4, 1966, 20); *Сива трава на солончаках біжить, як вода* (Гончар, Тронка, 1963, 316).

2. Озеро або джерело з солоною водою.

СОЛОНЧАКОВИЙ, а, е. Прикм. до солончак. *Сузілля місця, мокрі низини та солончакові ґрунти для маюми непридатні* (Колг. Укр., 1, 1954, 33); // *Із солончаками. У солончакових сиваських степах ростимуть бавовна, рис, рожева герань та інші цінні технічні культури* (Літ. газ., 22.VIII 1961, 1); // *Який росте на солончаку. Птахи протягом зимового періоду харчуються солончаковою узбережною рослинністю та водоростями* (Знання., 2, 1973, 32).

СОЛОНЧАКУВАТИЙ, а, е. Який містить у собі легкорозчинні солі в невеликій кількості (про ґрунт). *Внесення органічних добрив під цукрові буряки в кількості 15—20 т на гектар у повдманні з мінеральними добривами слід вважати обов'язковим на змитих, солонцюватих та солончакуватих ґрунтах* (Добрива., 1956, 216); // *Із солончаками (у невеликій кількості). Солончакуватий степ.*

СОЛОПИТИ, плю, пиш; мн. солоплять; недок., перех., розг. Те саме, що висоліплювати. — *Гарно язика солопие [тур], так і хотілося мені підскочити та відкабетьувати [відрізати] ножем. Ото б печена була!* (Загреб., Диво, 1968, 81).

СОЛОПІЙ, я, ч., лайл. Дуже неуважна, некітливна людина; роззява. — *Ох ти солопій! А ще й маши себе за розумного чоловіка, — сказала писарша* (Н.-Лев., IV, 1956, 61).

СОЛОПІТИ, ію, ієш, розг. Дивитися на кого, щонебудь, широко розкривши очі, перев. безтямно. *Солоніє [Роман Маркович], червоніє, еражений неадекватною музикою сілє* (Горд., Чужу виву., 1947, 63).

СОЛОСІВ, у, ч. Пісня для сольного виконання. *Чотирнадцять років він [С. Людкевич] komponує перші гори та солосіви* (Літ. Укр., 26.XII 1969, 21); *Лисенкові обробки народних пісень — солосіви і гори в супроводі форте'яно — відзначаються передовим великою любов'ю і, так скажу, пошаною до народної музики* (Рельський, III, 1955, 359).

СОЛТНС, а, ч., іст. У Західній Україні (до 1939 р.) та в Польщі (до 1950 р.) — сільський староста. *Гасали від села до хутора солтиси і поліцаї, конфіскували за борги останню радницю, виводили з двору оплаканих гірких сілєзми тудобину* (М. Ол., Чуєш., 1959, 23); — *Ви десь гадали собі, що пани вічні і ви вічно колами солтисом будете...* (Козл., Сонце., 1957, 36).

СОЛЮКС, а, ч. Сильна електрична лампа в рефлекторі на штативі, яку використовують для лікування світлом. *На території ферми в кімната відпочинку, душова, їдальня, магазин, закінчується будівництво профілакторію, обладнаного солюксом, квісарною лампою* (Хлібороб Укр., 9, 1966, 20); // *Опромінювання такою лампою з лікувальною метою. Здраєкція обладнана найновішою медичною апаратурою. Тут можна одержати кварц, солюкс, електромажасж, водні та інші фізіотерапевтичні процедури* (Рад. Укр., 9.X 1962, 3); *Призначити солюкс.*

СОЛЯНИЙ, а, е. Δ Соляна кислота — одноосновна сильна неорганічна кислота, розчин хлористого водню у воді. *Соляну кислоту добувають розчиненням у воді хлористого водню* (Заг. хімія, 1955, 287); *Найбільш уживаною палальною рідиною є травлена соляна кислота* (Гурток «Умілі руки.», 1955, 98).

СОЛЯНИЙ, а, е. Прикм. до сіль 1, 4. *В степ котиться понад Сивашем тачанка. Вода вийшла, і Глиле море оволилося дном, сивіє, покрите соляним нальотом* (Гончар, II, 1959, 410); *Упавши на білу поверхню сметани, соляні крупинки враз подзьобали її сіримі цяточками* (Севч., На Бат. горі, 1960, 33); *Соляний шток — це соляний стовп великих розмірів, який утворюється, коли під дією тиску сіль переміщується в глибини до поверхні*

(Нафта..., 1957, 36); // Який містить у собі сіль. Часто ріки, Широкі багна, соляні озера Перебігали шлях його (Фр., X, 1954, 374); На Україні найпотужніші (більше кілометра завтовшки) соляні породи виявлено у Дніпровсько-Донецькій западині та північно-західній країні Донбасу (Наука і культура..., 1972, 91); Соляний розчин; // Пов'язаний із добуванням солі; признач. для добування солі. Майнацькі соляні промисли відразу ж після звільнення Криму були націоналізовані, і дорожчійна сім'я стала надбанням всього народу, який протягом Імперіалістичної і громадянської війни третій над цілющою сіллю (Збан., Сеспель, 1962, 9); А під Краковом слова віталіні Чує [поет] при виході в соляні копальні, Де портретом Леніна навів Заорушиє нас простий робітник (Рильський, Дал. Вєбосхил, 1959, 42); // Пристосований для обробки, зберігання, транспортування і т. ін. солі. Соляний млин; Соляний склад.

СОЛЯНКА¹, н, ж. 1. Невелика посудина для солі, яку подають до столу. — Може, тобі ще й солі треба до страви? — промовила Соломія і поставила перед Денисом солянку (Н.-Лєв., VI, 1966, 341); Підсунує [Каленік Романович] до себе тарілочку з сметаною і труснує на неї солі в солянку (Сєнч., На Бат. горі, 1960, 33).

2. Те саме, що солоніць 4.

СОЛЯНКА², н, ж., кул. 1. Густа юшка з дрібно нарізаними шматками м'яса або риби і гострими пряними приправами. Російська кухня характерна великим асортиментом заправних супів (щі, борщі, солянки, розсоляники) (Технол. пригот. їжі, 1957, 3); Риб'яча солянка.

2. Тушкована капуста, пригот. з м'ясом, рибою або грибами.

СОЛЯНКА³, н, ж., розм. Те саме, що курай¹. Чорноозерна — одна з найкрасивіших дільниць [Чорноморського] заповідника... Тут силіють мілкі соляні озера, зарослі зеленим очеретом і червоною солянкою (Знання..., 9, 1969, 11).

СОЛЯНОКІСЛИЙ, а, е. Стос. до солей соляної кислоти.

СОЛЯР¹, а, ч., заст. 1. Солевар.

2. Той, хто торгує сіллю. Купили [церкву] дорогоцінкі солярї бєсь над Днїпром за сіль і на своїх возах привезли до Дрогобича (Фр., XVI, 1955, 299).

СОЛЯР², у, ч., розм. Те саме, що Солярове масло (див. солярівий). Гривовики не гарчать, труючи повітря ядучим димом від соляру (Кучер, Трудна любов, 1960, 277); Магут, гас, бензин, соляр, природний чи штучний газ, торф і вугілля — ось види палива, на які вона [газова турбіна] може працювати (Наука..., 10, 1961, 15).

СОЛЯРИЗАЦІЯ, і, ж. 1. мед. Опромінювання сонцем (звичайно в лікувальній меті).

2. фот. Перетворення негативного зображення в позитивне при сильній передержці пластинки або шлівки під час знімання.

СОЛЯРІЙ, ю, ч. Спеціально обладнане місце для приймання сонячних ванн. Гіппократ перший рекомендує для здоров'я сонячні й повітряні ванни. Його співвітчизники вбачали в цьому звичайку потребу й будували солярії на дахах своїх будинків (Наука..., 2, 1973, 10).

СОЛЯРКА¹, н, ж., заст. Жін. до соляр¹ 2.

СОЛЯРКА², н, ж., розм. Те саме, що Солярове масло (див. солярівий). Реєли [машини], пирзали перегаром солярки, триожно сигнальні (Збан., Курял. о-ви, 1963, 196); — Під час збираальної я солярку в бригади возу кіньми, — раптом згадав чомусь Степан (Коп., Подарунок, 1956, 24).

СОЛЯРНИЙ, а, е, спец. Пов'язаний із сонцем. До найстаріших фігурних орнаментів кралеєвського декоративного ткацтва належать солярні орнаменти, пов'язані з культом сонця та небесних світил (Нар. тв. та етн., 6, 1966, 50); Солярні температури.

СОЛЯРНЯ, і, ж. 1. заст. Копальня для добування солі. Ми соларню підєм озглядіть [оглянути]. В нас солі найбільшї достатки (Фр., XI, 1952, 416).

2. Спеціальне підприємство або цех для соління риби, м'яса, різних рибних та м'ясних виробів і т. ін. В копильнях... готували красну рибу, в соларнях складали в новенькі діжечки й цебрики просолені лососі (Загреб., Диво, 1968, 232).

СОЛЯРОВИЙ, а, е: Δ Солярове масло — продукт перегонки нафти, який використовують як паливо для дизелів, мастило для легких механізмів і т. ін. Для дизельних двигунів використовуються важкі палива —... соларове масло та ін., які добувають під час перегонки нафти (Автомоб., 1967, 109); Боротьбу з бур'янами ведемо обприскуванням посівів соларовим маслом (Хлібороб Укр., 4, 1972, 26).

СОЛЬ, невідм., с. П'ятий звук музичної гамми, а також нота, що позначає цей звук.

СОЛЬВАТ, у, ч. Молекулярна група, що утворюється внаслідок сольватації. Застосовуючи різні методи дослідження, вдалося довести, що при розчиненні багатьох речовин молекули їх зв'язуються з молекулами розчинника, утворюючи особливого роду сполуки, так звані сольвати (Заг. хімія, 1955, 210).

СОЛЬВАТАЦІЯ, і, ж. Взаємодія між частинками розчинника і розчиненої речовини.

СОЛЬВЕНТ, у, ч., хім. Суміш рідких вуглеводнів, яку використовують як дезінфікуючий та розчинний засіб. Сольвент — прозора, майже безколірна рідина з сильним специфічним запахом (Підручник дезінф., 1953, 191).

СОЛЬДО, невідм., с. Італійська мідна монета, яка була в обіроті до 1947 р.; дорівнює $\frac{1}{20}$ ліри (див. ліра²). — Легким шаром ви стираєте на ніч її [помаду] в лице, і рано встає свіжі, як од роси троянда... Кожна склянка — чотири сольдо (Кочуб., II, 1955, 405).

СОЛЬНИЙ, а, е. 1. Який виконують соло. Композитор [Монарт] написав також ряд проникливих сольних пісень на слова німецьких поетів (Мист., 1, 1956, 45); Пісня розпочиналась сольним вступом (Збан., Малин. дзвін, 1958, 230); У хлопчика голос ніжний, він співає в гурті дівчаток, жустить виконувати сольні партії (Мас., Роман..., 1970, 38); Сольний номер; Сольний концерт.

2. Який виконує соло. Сцени ці скомпозовано для сольних голосів, хору й оркестру (Іст. укр. музики, 1922, 111).

СОЛЬНО. Присл. до сольний 1.

СОЛЬОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до сіль 1, 4. Заливають їх [помідори] сольовим розчином різної концентрації залежно від стиглості (Колг. Укр., 8, 1956, 36); Сольова маса; Сольовий режим.

2. Те саме, що солеварний.

СОЛЬФЕДЖІО, невідм., с., муз. 1. Вокальні вправи для розвитку слуху й голосу та ввукта навичок читати ноти.

2. Навчальна дисципліна, признач. для розвитку слуху учнів. Майбутній композитор, крім курсу гармонії... вивчає: сольфеджіо, аналіз музичних форм, ..інструментовку (Мист., 1, 1969, 11).

СОЛЬФЕДЖУВАННЯ, я, с., муз. Дія за знач. сольфеджувати. М. Завадішина у своїй практичній роботі з дитячим хором приділяла 30—40 хвилин сольфеджуванню (Мист., 6, 1958, 22).

СОЛЬФЕДЖУВАТИ, ую, уєш, недок., муз. Виконувати сольфеджіо (у 1 знач.).

СОЛЬФЕДЖУВАТИСЯ, ується, недок., муз. Виконуватися як сольфеджіо (у 1 знач.).

СОМ, а, ч. Велка присвоєнна хижка безлуска риба родини сомових з кількома парами вусів. Йому сьогодні поцятало: він зловив такого сома, що коли його продали, то вистачило ходити в кіно тьохна й поки (Тют., Впр, 1964, 449); М'ясо сома дуже смачне і поживне (Хлібороб Укр., 3, 1968, 47); *У порівн. Над ворітками, якраз посередини, на кружалі вирізана була чоловіча пика: рот — як у сома (Мирний, I, 1949, 368); — Стаєте, тітко Маріє, моворич! — підморгує [десятьквний] бровами і нерівно вигукнувши тонкими, наче в сома, вусами (Стельмах, I, 1962, 511).

СОМА, п, ж., спец. Так звана «смертна частина» тіла організму, яку війсьманісти протиставляють зародковій плазмі, що є нібито потенційно безсмертною і передається з покоління в покоління.

СОМАТИЧНИЙ, а, е, спец. 1. Стос. до сомн. Соматичних клітин.

2. Який стосується тіла; тілесний. Багато вчених вважають, що необхідним етапом ракового переродження клітини є певна соматична мутація (Наука..., 3, 1967, 38).

Соматична первісна система — частина нервової системи людини й тварини, що являє собою сукупність чутливих і рухових нервових волокон, які іннервують скелетні м'язи.

СОМАТОЛОГІЧНИЙ, а, е, спец. Стос. до соматології. Соматологічні дослідження.

СОМАТОЛОГІЯ, і, ж., спец. Галузь медицини, що вивчає розміри і пропорції людського тіла (ріст, вагу і т. ін.) за життя людини. У галузі антропологічних наук працювали секції: фізіологічної антропології, соматології людини, анатомічної антропології (Нар. тв. та етн., 6, 1964, 4).

СОМБРЕРО, невідм., с. Іспанський крилатий капелюх, поширений в країнах Латинської Америки. Легкі крилаті капелюхи сомбреро, які носять скрізь в країнах Латинської Америки, завжди пов'язані в нашій уяві з яскравим тропічним сонцем (Рад. Укр., 10. I 1964, 3).

СОМЕНЯ, яти, с. Мала сома; малий, молодий сом. Живе сом в якійсь одній ковбані і майже ніколи її не кудав.. Соменята — ті жеткіші, вони бродять по всій річці (Вишня, II, 1956, 254).

СОМЕНЯТКО, а, с. Зменш.-пестл. до соменя.

СОМІК, а, ч. Зменш.-пестл. до сом. Біля його ніз на шпирці злюпочється спіймана риба. Тут і два окунці, цупачок, а на гачок глибинної вудочки попався сомик (Автом., Щастя..., 1959, 12).

СОМІПА, а, ж. М'ясо сома як їжа. Що сомина, що свинина (Номис, 1864, № 8116).

СОМІЙНИЙ, а, е. Прикм. до сом. Ще й сонце не сіло, а він з кучером Кузьмом вже лагодяться рибалити, на якусь там відому лише їм сомику яму (Головко, II, 1957, 488); Петро впав навколішки, нишпорив у чорній воді.. Сома не було. Він десь, певно, мучив на всю свою сомику швидкість до найдавшин закрутки свого царства (Загреб., Спека, 1961, 273); // Пригот. із сома. Сомина юшка; // Власт. сомові, такий, як у сома. Сомині еса.

СОМІВСЬКО, а, ч. Збільш. до сом.

СОМІЩЕ, а, ч. Збільш. до сом. — Ну, кит не кит, а сомище, заобляшки з корою, теж може оперезати хвостом, аж виляски підуть.. — негавав Микола (Автом., Коли розучу двох, 1959, 197); Хитрий сомище не йшов ні на яку принаду (Донч., VI, 1957, 214).

СОМНАМБУЛА, а, ч. Те саме, що сомнамбула.

СОМНАМБУЛА, и, ч. і ж. Людина, хвора на сомнамбулізм; сповида, лунатик. *У порівн. Вона себе тримала, наче всі сні, наче сомнамбула, котра не керує очинками своїми (Ю. Янов, IV, 1959, 59).

СОМНАМБУЛІЗМ, у, ч. Те саме, що лунатизм. Нічого незрозумілого в точки зору тверезої науки і здорового глузду немає в «лунатизмі», або, як його називають медики, сомнамбулізімі. Вже доведено, що це не що інше, як один з досить численних розладів сну (Наука..., 9, 1965, 30).

СОМНАМБУЛІЧНИЙ, а, е. Стос. до сомнамбулізму. **СОМОВИЙ**, а, е. 1. Прикм. до сом; // Признач. для ловіння сомів. Сомовий гачок; // Пригот. із сома. Сомова юшка; // Власт. сомові, такий, як у сома.

2. у знач. ім. сомові, вих, жн. Підрід присвоєдних безлуских риб, до яких належать різні види сома.

СОМОК, мкя, ч. Зменш.-пестл. до сом. Бувало, що за день йому щастило словити й кілька рибин — головатих сомків чи якусь плотву (Ле, В сполі..., 1960, 81); [В а к у л е в к о:] Сомки трапляються добрі, так кілограми на п'ять, вісім, а то й більше (Корн., II, 1955, 202).

СОМОН, прикм., невідм. Рожево-жовтий (про колір); палевий.

СОН¹, сну, ч. 1. Фізіологічний стан спокою організму людини і тварини, що настає періодично і супроводиться повною або частковою втратою свідомості й ослабленням ряду фізіологічних процесів. Сон — це внутрішнє замкнуття, що виникає в корі великих півкуль головного мозку і в активних нервових процесом, який захищає нервові клітини від перенавантаження (Знання..., 3, 1968, 28); При світлі осової свічки.. вона взялась до роботи і так захопилася, що забула про втому та сон (Коцюб., I, 1955, 354); Шуря, здригаючись, спала три-вожним сном (Гончар, III, 1959, 191); — Посни, дочко, сон усі теороби лікує... (Зар., На.. світі, 1967, 283); *Образно. Сон, влетіши до хати, тебе Харито під своє крило (Коцюб., I, 1955, 16); // Те саме, що спаний. Мати, вся ще у білмі, схлилась над ним припущала од сну лицем (Коцюб., II, 1955, 374); Влаштуватися делегатам на сон довелося в темряві (Гончар, II, 1959, 183); // Те саме, що сплячка. 1. Зимовий сон ведмедя; // спец. Стан рослини, при якому проходить зміна в положенні листя або пелюсток квітки під впливом зміни освітлення і температури; // Зимове замирання рослин. Дерева прокинулися від зимового сну; // перен. Стан повного спокою, тиша в природі і т. ін. Уночі не спило всі, а вулиця, село у сні, і всюди тихо (Вовчок, I, 1955, 242); Настала ніч, хороша літня українська ніч, коли вітрець замирає, спека спадає, холодок та сон сповиває землю (Мирний, I, 1954, 62).

Зі (зо) сну — тільки що прокинувшись або не зовсім прокинувшись; спросоння. Кайдашиха вногу зо сну озела на печі й встала тоді, як надворі зовсім розвиднілось (Н.-Лев., II, 1956, 283); Жінка спустилася з постелі нош... і смачно, тріли зринуло зо сну, оповидала, що їй спилося (Коцюб., II, 1955, 283); — Чого ви мене так пізно будили? — запитав він хрипким зі сну голосом (Тют., Впр, 1964, 7); Кризь (через) сон — не зовсім заснувши або не зовсім прокинувшись. Біля острова лужко викинувся сом і перелякано, кризь сом, зачали лебеді (Стельмах, I, 1962, 455); Ото раз вночі.. чую я через сон, щось затупотіло над хатою, немаче приїшло на коні (Н.-Лев., III, 1956, 275); На сон глядущий див. глядущий; Пробуджуватися (пробудитися, прокидатися, прокинутися) від (од, зі) сну — переставати спати; Уві (вві) сні — під час снання. Раптом дівчина, стрімнувшись, починає голосно говорити уст і сні (Гончар, III, 1959, 321).

△ Гіпнопе́дичний сон — психофізіологічний стан спокою організму, при якому в пам'яті людини вводиться і закріплюється в ній певна інформація. *Гіпнопе́дію* однаково жірою не можна визнати ні гіпнопе́дичним, ні природним сном. Це цілком оособливий психофізіологічний стан, який слід так і назвати — гіпнопе́дичним сном (Знання... 5, 1966, 7); Летаргі́йний (летаргі́чний) сон *див.* летаргі́йний.

◇ Богаті́рський сон *див.* богаті́рський; Вганя́є в сон *кого*; Сон наляга́є (наліг, найшо́в і т. ін.) на *кого*; Сон прихобі́ть (пришшо́в) до *кого* — хочеться спати кому-небудь. *Вже на мене сон налягає, а його нема* (Н.-Лев., III, 1956, 280); *І от на Уляку найшо́в сон* (Довж., I, 1958, 354); *Тільки й відпочиває [Давид] уєї сні. Але й сон приходить ненадовго* (Хвжняк, Д. Галицький, 1958, 593); *Вибива́тися (вб́итися) зі сну* — переставати нормально спати. — *Плотно́ку я затоває у кишеню, бо їду й дрмаю... Так і дивись, що забуваю...* — *Вибились люди зі сну... А маршеві кіпця не видно* (Гончар, III, 1959, 76); *Відганя́ти (в́ідгіна́ти, проганя́ти, прогіна́ти, розганя́ти, розгіна́ти і т. ін.) сон* — не давати заснути. *Перед його очима маячила чудова річка Тодозина постать, немаче яке диво, котре одганяло сон од його очей* (Н.-Лев., VII, 1966, 106); *Шоб прозати сон, що наалягає на нього теплою хвилею...*, *хлопець бродив по світлиці* (Лют., Впр, 1964, 470); *Стручисті не спалося.. Думки всякі розганяли сон* (Гр., II, 1963, 299); *Впадати в сон* — засинати. *Фелікс дивився і прижмає; часом він спадав у сон, і йому все снилося, як вони йшли Львівською на Лук'янівку* (Ю. Янов., II, 1954, 36); *Засну́ти вічним сном *див.* заснува́ти*; *Камінний сон* — те саме, що Кам'яний сон (*див.* кам'яний). *На ранок, як сідали треті пісні, зникає той «перелесник», а дівчина Уко́йтчана, убрана засипала Камінний сном* (Л. Укр., I, 1951, 181); *Кам'яний сон *див.* кам'яний*; *Кло́вняє на сон*; Сон кло́вняє *див.* кло́вняти; *Мертве́цький сон *див.* мертве́цький*; *Мертвий сон *див.* мертвий*; *Морить (моріло) на сон*; Сон морить (*мор'яє *див.* мор'яти*); *На сон знемага́ти *див.* знемага́ти*; *Не береться (брався) сон *див.* бра́тися*; *Нена́че (мов, немов і т. ін.) від (од, зі) сну прокину́ться (пробуду́ється і т. ін.)* — вийти зі стану глибокої задуми, забудя. *Баба Зінька опам'ята́лася, немаче прокинувшись од сну. Вона поклала в скриню порозкидане убрання, зачинила й замкнула скриню* (Н.-Лев., VI, 1966, 403); *Нена́че (мов, немов і т. ін.) крізь сон (уві сні) ба́чати (чу́ти і т. ін.)* — поясню, невразно, нечітко бачити (чувти і т. ін.). *Вре́м'я слухав немаче крізь сон і не зводив очей з пана Дзеньковського* (Н.-Лев., VII, 1966, 212); *«Чи чуєш ти, Катерино? Віжи зустрічати! Уже прийшов! Віжи швидше! Швидше веди в хату!»*. *Слава тобі, христе-боже! Насилу джда́ла!»* і *Отче наш тихо-тихо, Мое крізь сон, читала* (Шевч., I, 1963, 321); *Спочатку, в глибини сяду, Гнат, мов крізь сон, чує якісь неслні звуки* (Стельмах, II, 1962, 347); *Нена́че (на́че, як і т. ін.) у (в) сні ходи́ти (жи́ти і т. ін.): а) бути заглибленим у свої мрії, переживання і т. ін., не бачити, не помічати навколишнього. *Я по Сумській їду, в провулок ліворуч, немов у сні* (Сос., II, 1958, 476); б) бути у стані, близькому до несприятливості. *Знесилившись від втрати крові, він ішов наче в сні, ледве переставляючи ноги* (Перв., Дикий мед, 1963, 255); *Ні (і) сном ні (і) думом не зна́ти (не віда́ти і т. ін.) *див.* дух*; *Ні сну, ні відпочинку *див.* відпочинок*; *Оберіга́ти сон *див.* оберіга́ти*; *Перебі́нати (перебі́ти) сон* — невчасно будити. *Важливо спростояні позідав. Йому перебіли сон* (Хвжняк, Д. Галицький, 1958, 302); *Перший сон* — час безпосередньо після засинання. *Устає туман.. І голодком прогнає мій перший сон* (Зеров, Вибр., 1966, 44);*

*Потягну́до (потяга́б) на сон (до сну) *див.* потягні́; Сви́нцєвий сон *див.* свинцєвий; Смерте́льний (сме́ртний) сон *див.* сме́ртельний, сме́ртний; Сном-ду́хом не зна́ти (не віда́ти і т. ін.) — те саме, що Ні (і) сном ні (і) думом не зна́ти (не віда́ти і т. ін.) (*див.* дух). — *Сном-ду́хом не знаємо, — виправдувався бригадир. — Самі ламаємо голову: хто б міг?* (Гончар, Південь, 1951, 133); *Сном знемога́ється *див.* знемага́тися*; *Соло́дкий сон *див.* соло́дкий*; *Сон [десь] тікає (тіка́в, уті́к і т. ін.) від *кого**; *Сон зліта́є (зліта́в і т. ін.) з очей у *кого* — не може заснути хто-небудь. *Тарас Григорович усе думає, думає про минуле, і сон тікає від нього* (Тулуб, В степу..., 1964, 131); *Нимидора не спала: сон десь далеко уті́к од неї* (Н.-Лев., II, 1956, 177); *Сизий серпанок зоряної ночі покряє сну́ю і море.. У таку ніч сон злітає з очей, а мрії поломилі розум і серце* (Дмт., Наречена, 1959, 14); *Сон зміг (зборів і т. ін.) *кого* — заснув хтось. *Я нечулась, як опала на лаву, як і сон мене зміг...* (Н.-Лев., III, 1956, 286); *Знову зостаєся Петрусь сам; знову словои, молитви... аж поки не зборов його сон* (Мирний, I, 1954, 332); *Сон зморить (змор'яє) *див.* зморюва́ти*; *Сон знемага́є (знемі́г) *див.* знемага́ти*; *Сон на б́чі не йде *див.* бо́к*; *Сон [не] бере́ (брав) *див.* бра́ти*; *Сон не приста́є (не пристава́в) *див.* пристава́ти*; *Сон не присту́пає (не присту́па́ти; Сон [не] узя́в *див.* узя́ти*; *Спати важкі́м сном *див.* спа́ти*; *Спати ві́чним (гробови́м і т. ін.) сном *див.* спа́ти*; *Спати (засни́ти) сном пра́ведника (пра́ведників, пра́ведних і т. ін.) *див.* пра́ведник, пра́ведний*; *Твердий (рідко товстий, товсте́нький) сон* — міцний, непробудний сон. *Коли ж тепер забула* (Варвара) *про змегазу, то заснула.. таким твердим сном, що хоч гармати коти, то не добудишися* (Март., Тв., 1954, 319); *Голодуха не відпові. Очі йому склепилися, він улає з коня і заснує твердим сном* (Довж., I, 1958, 253); *Скільки-то разів, як засила світло і галля в хазяйкою спокійнеюво асипала й товстим сном спала, потомлемо, побитому наймити малому снилося, що усі ті пташи рабопері злізали в стін* (Вовчок, I, 1955, 297); *Тонкий (товсте́нький) сон* — неміцний, тривожний сон. *Швидко й світло загасло; поскули панни товкни, чуйним сном* (Н.-Лев., I, 1956, 142); *Лежить [Даринка] і чує крізь тоненький сон, як недалеко біля неї Ласка щипає траву* (Вирган, В розд. літа, 1959, 265); *Хлі́ть (хлі́ло) на сон (до сну)*; *Сон хлі́ть *див.* хлі́ти*; *Ца́рство *див.* ца́рство*.***

2. Те, що сниться; сновидіння. *Отакий-то на чужині Сон мені приснився! Ніби знову я на волю, На світ народився* (Шевч., II, 1963, 45); — *А раз приснилась, — признався далі Павло, — начебто я особисто величчє увесь світ від ярма капіталізму. — Ніщо не посмітнувся, почувши сон Павла* (Довж., I, 1958, 187); *Батька свого Данько пам'ятав мало, але часто бачить його в снах* (Гончар, I, 1959, 7); *У порівн. *Час летіє, немов на крилах, І мов сон, життя минало* (Л. Укр., I, 1951, 374); *Хмарка плаче кучерява, тихо, як сон, розтає* (Сос., II, 1958, 30); // *перен.* Те, про що мріє людина; мрія. *Нині всі його Надії й сні сповнились; та, котру він полював, його замітно [взаємно] любить І відна шураї любові* (Фр., XIII, 1954, 201); *Спокій тиз, що віраєть нам, Ми берегти каляєся ревно. Ну, що ж, не збудуть нашм снам, Хоч і жалітамея напевно!* (Дмт., В обіймах сонця, 1958, 62); *Тінь і слід — і дружба, і кохання, і вигнання, й порив, і сні? Та неже було це дождидання Зовсім неможливої весни?* (Рильський, II, 1960, 110); // *перен.* Те, що сприймається як нереальне, примарне, оманливе; протилежне д і с н і с т ь. *Хви́лі го́йдають Рустема.. скачуть, як в танці, зорі ростуть, зникають... так чудно, так дивно... Чи сон —*

чи дійсність? (Коцюб., II, 1955, 154); У неї ласкає волося і свіжі й радісні вуста... Немов під ноги квітти стеле і очі п'є йому до дна... Вона — не сон, вона Ягелла — дочка магната Рудзяна (Сос., I, 1957, 349).

Золотий сон: а) присне сновидіння, що дає відчуття щастя, насолоди. Заснувши, Софія потопала у золотий снах (Л. Укр., III, 1952, 503); Невже вона справді з години на годину може бути тут? Іноді Чернишеві це здавалося малоймовірним, як еблиск золотого сну (Гончар, III, 1959, 391); б) мрія про щастя, радість. В самоті, ериоті Давні сні золоті Розійшлись... Нале дам по лугах (Фр., XIII, 1954, 82); Приємних снів! — побажання доброго відпочинку тому, хто збирається спати; добраніч. Він наклав напошки кожохок, начепив на голову кубанку і вишшов з тати... — Пріємних снів! — крикнув, закриваючи двері (Тют., Впр, 1964, 165).

◇ I (й) в (ві, вві) сні не сийлося (не сийтсья) див. сийтсья; I (й, навіть) уві (у) сні не приснитсья (не присийлось [би], приснитсья не могло) див. присийтсья; Сон наяву див. наяву; Сон рябї кобиля див. кобиля; Сон у руку див. рука; [Спати] і в (уві) сні бачити — дуже прагнути чогось. Антон аж труситься Пожитька з земельного комітету встинути. Щоб — самому. Спити — і в сні бачити себе на його місці (Головко, А. Гармаш, 1971, 387); Як страшній ліхтїй і т. ін.) сон — про щось погане, неприємне, в існування чого важко повірити, що не можна пояснити.

СОН², сону, ч. (Pulsatilla A d a n s.). Лікарська рослина родини жовтцевих з великими ліловими квітками. Уся зелена степова скатерть.. була ніби заткана квітками: червоними купами смілки, синіми дзвониками, жовтими степовими тюльпанами, фіолетовим соном (Н.-Лев., I, 1956, 408); Всі діачата.. почали члплати на пагіці хто букетик фіалок, хто дзвоник сону, хто барвистоті заплоті чи й напероку квітку (Смолич, Мпр., 1958, 26); Там, де недавно лежав ще сніг, цвітуть уже ніжні проліски та волохатий сон (Дмит., Наречена, 1959, 24).

△ Вівчий сон див. вівчий.

СОНАНТ, а, ч. 1. Приголосний звук, при творенні якого голос переважає над шумом. Разом з р, л, м, н, і, j (й) біабальне в (ю) залучаємо до сонантів (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 188).

2. У деяких слов'янських мовах — приголосний або півголосний звук, який один або разом з іншими звуками утворює склад.

СОНАТА, в, ж. Інструментальний музичний твір, який складається з трьох-чотирьох різних щодо характеру та темпу частин, з яких одна має форму алерго. Сонату заграйте мені, потужну,.. сонату Бетховена (Коб., III, 1956, 52); У вісім років композитор [Моцарт] уже був автором ряду сонат та симфоній (Мист., I, 1956, 44); Ася і Зіна мусили вичити нову велику й важку сонату (Ів., Вел. очі, 1956, 80); *Образно. Я зочу тільки нагадати Похилі люди, річку, луз і серця місячні сонати (Елдан, I, 1958, 66).

СОНАТИНА, в, ж. Нескладна, невелика соната.

СОНАТНИЙ, а, е. Прикм. до соната; // Який структурно, формою або якимсь-небудь ознаками нагадує сонату, пов'язується чимсь з нею. Діалектику шевченківської драматургії композитор [С. Людкевич] показав з складній, але логічній і стрункій наскрізній формі, що поєднує монотематичний тип розвитку з сонатним (Мист., 3, 1961, 26); Тематичний розвиток у цій пісні [«По за яром»] — блискучий зразок сонатного мислення в його народній інтерпретації (Нар. тв. та етн., 4, 1964, 62).

△ Сонатне алерго — форма музичного твору, побудова-

на на протиставленні й розвитку двох тем, як правило, контрастних. Своєю конструкцією увертюра до «Чорножорців» [опера М. Лисенка] нагадує сонатне алерго з повільним вступом, жвавою головною партією, ліричною побічною й урочистою маршовидною кодою (Укр. клас. опера, 1957, 170).

СОН-ДРІМОТА (сну-~и), ч. і ж., фольк. Неміщій сон. Обняла його сон-дрімота (Мирний, I, 1954, 335); Уже тривожений сон-дрімота Зійшов на землю крадькома (Шпорта, Ти в серці.., 1954, 175).

СОНЕТ, а, ч. Віршована строфа, яка складається з 14 рядків, перев. п'ятистопного ямба — двох чотиривіршів та двох тривіршів. Франко, оборонець поневоленої жінки і знавець жіночого серця, звернувся узау своїм сонетом, писаним про жіноче серце (У. Кравч., Вибр., 1958, 423); Якось під час зустрічі Павло похвалився їй, що один сонет у своїй збірці присвячує їй (Головко, II, 1957, 489); Сонет М. Рильського набув нової якості й водночас не втрапив своїх старих перевернених віками переваг (Літ. Укр., 17.III 1970, 2).

СОНЕТКА, в, ж., заст. Кімнатний дзвінок із шурком, за який сміякали при потребі викладати слугу або служницю. Євеліна встає. Смікає сонетку (Рибак, Помилка., 1956, 189).

СОНЕТНИЙ, а, е. Прикм. до сонет. Сама думка [І. Франка] дати в канонічній сонетній формі суворо реалістичне, навіть натуралістичне зображення побути австрійської тюрми виявляє велику сміливість (Рильський, III, 1956, 271).

СОНЕЧКО, а, с. 1. Пестл. до об'єкту 1—4. Спускалося сонечко за зелену гору (Кост., I, 1967, 39); Сонечко мазало сніг по горбиках [горбиках], стало тепленьким (Кв.-Осн., II, 1956, 310); Раю-пораженьку Яне Сонечко сходило (Теч., I, 1957, 48); В квітах барвистих Дічина сєє, В оченках чистих Сонечко грає (Рильський, I, 1960, 108); Данька з Васильком, зачуши весну, повилазши з гати на сонечко (Гончар, II, 1959, 194); — Зійшло комсь і для мене сонечко, та задрісно стало дружим — і заступили... (Коцюб., I, 1955, 140); Теперішн.. таке непривітне, таке темне, безрадісне!.. Там тільки, у туманному просторі грядущого горить-єєє ясне сонечко правди! (Мирний, I, 1954, 347); *У порівн. Бувало, вигляло [Каруся] із жижи, Як тая квіточка з роси, Як тая сонечко з-за змари (Шевч., II, 1963, 268); // Уживається як ласкаве звертання до дорогої, милої людини. Жду твоєї відповіді, мов ти сонечко ясне, мов любиє дитячочко (Коцюб., III, 1956, 192); [Г о л о с М а р г а р и т к и:] Васильку, де ти, сонечко моє?.. (Крот., Вибр., 1959, 536).

2. Невеликий жучок круглої або подовженої форми, що має червонувате або жовтувате з чорними цяточками забарвлення. — Бач, колашина! — відказав [Івас].. — То сонечко! — угадав Грицько (Мирний, IV, 1955, 9); Крапчасте сонечко повзло по бур'яниці, коле, переділля. Прися обережно взяла його на долоню (Гончар, Циклон, 1970, 52); З мисливців на попелуці згадамо.. невеличкого жучка, що називається сонечком (Шкідл. поля.., 1949, 34).

СОНЛИВИЙ, а, е. 1. Який любить багато спати, схильний до сну. Хто лінивий, той і сонливий (Укр. присл., 1955, 20f); Схопився Тугокопильий.. та мерці до візка, чи світає? Чи пора у двір гуляти, сонливий робітників на справаляння з худобою підіймати? (Ковінька, Кутя.., 1960, 115); // Який хоче спати, охопений сном; сонний. Після вечері посадила Явдоха Павла на покуті, вимитого, чистого і сонливого (Тют., Впр, 1964, 132); *Образно. Конем скрадався парубок, обминаючи людні місця, чвалуючи.. мавціями, по сонливих степях та дрімливих лісах (Пльч., Козацьк. роду..,

1958, 319); // Власт. тому або який буває в того, хто хоче спати. *Спершись щокою на кулак, Таубенфельд сонливими, скаламученими очима дивився у вікно* (Ю. Бедзик, Полки..., 1959, 169).

2. Який викликає, навіває сов. *Чути музику, що пошаму стигає і переходить у тихий, одноманітний, сонливий шум старого лісу* (Вас., III, 1960, 244); *На гурті П'ятигоря стояла сонлива тиша. В розпеченому повітрі дзвеніли тільки колагі, та на ставку часом скидалась риба* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 22).

СОНЛИВИЦІ, *вщч, м.н., нар.-поет.* Стан, коли весь час хочеться спати. *На мого сина дрімливці, сонливиці і сплячки* (Чуб., I, 1872, 112); — *Чи є у вас крикивиці?.. — Ні, нема.., а є сонливиці та дрімливці* (Мирний, V, 1955, 347).

СОНЛИВІСТЬ, *вості, ж.* Стан за знач. сонливий. *Сонливість і сон, можна сказати — сонне еалмування, поділяє життя організму на несонну і сонну фази, на весільно активний і пасивний стан організму* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 65); *Мене охопила страшна сонливість. Я почав провалюватись у міцний сон* (Ю. Янов., II, 1958, 132); *Образно. *Листя на корчах вже жовкло: осіння втома і сонливість лежали вже на дівроті* (Мак., Вибр., 1956, 567).

СОНЛИВО. Прися. до сонливий. *Деся далеко на околиці містечка сонливо цыкала перед сніданням собака* (Панч, II, 1956, 62); *Образно. *Сонливо річка плаве* (Фр., XI, 1952, 179).

СОНМ, *у, ч., книжн.* Велика група, зібрання когось, чого-небудь. *В «Енеїді» Котляревський змалював сонм олімпійських небожителів* (Рад. літ-во, 5, 1964, 121); // Велика кількість, безліч когось, чого-небудь. *Сонми змар скотилися, тисячово гармат ударив зрім, блискавиця весь світ осліпила* (Хотк., II, 1966, 221); *Вля електричних літарів збирались сонми нічних метеликів та комах* (Дмет., Розлука, 1957, 100).

СОНМИЩЕ, *а, с., книжн., ірон.* Те саме, що сонм. *У саєному місті Безпалтелуку Збиралась лицарів буй-тури без лику [ліку]. То зійшлася в «Народнім дворі» Всі поборники, буй-тури, богатири.. А з-поза них невідступна Сорока Поглядала на сонмище* (Фр., XI, 1952, 354).

СОННИЙ, *а, е. 1.* Прикм. до сон¹. *В. А. Гіляровський у Москві запропонував особливий, легкий варіант електронаркозу, при якому сонний стан у хворих викликається слабим імпульсним електричним струмом* (Наука., 11, 1956, 18); // Пов'язаний із сном. *Харкевич сіє на колоду і понер обличчя долонею, намагаючись звільнитись від сонної мості* (Голов., Тополя., 1965, 252); *Образно. *Воно [море] потягається слабо і в сонній мості ніжно вкидає перші хвилі на берег* (Коцюб., II, 1955, 415); // Який буває, з'являється, виникає всі сні. *Ночі темної дивні почвари Заглядали в бессонні очі, і страшніші, ніж сонні кошмари, Ті привиддя бессонної ночі* (Л. Укр., I, 1951, 65); *Як часом з'являється нам, що уже не існує. — То лише мислі потьмарені, образі сонних омана* (Зеров, Вибр., 1966, 196); // Подібний до того, який буває всі сні. *Вранішнє сонце обливало його м'яким світлом, пестило його вид, очі, наганяло сонне надуття..* (Мирний, I, 1949, 252); // Який здійснюється всі сні. *Захоплення сонною терапією в багатьох випадках виявилось недоречним; бо при раді заговорювань центральна нервова система потребує.. збудження діяльності нервових клітин* (Наука., 7, 1955, 21); // Здійснюваний тим, хто спить. *Регіт покривав навіть сонні вітанця худоби* (Коцюб., II, 1955, 327); *Деякий час сиділа [Олеся] непорушю, прислухаючись до сонного дихання сплячих хлопчика й дівчинки* (Тют., Вир, 1964, 25); // Признач. для сну. — *В нічну добу, в годину сон-*

ну, Прокрастис можна поуз стан {ворогів} (Котл., I, 1952, 223).

Δ СОННА артерія — одна з парних артерій, розміщених вздовж дихального горла, яка несе кров до голови. *Ділянку сонної артерії легко знайти на річці верхнього краю гортані* (Наука., 7, 1970, 37); **СОННА** хвороба — інфекційна хвороба тропічної Африки, що передається через укуси мухи цеце і супроводжується пропасницею, головними болями та великою сонливістю. *Лікар Давід Брюс знайшов причину сонної хвороби — муху цеце* (Знання., 8, 1965, 24).

2. Який спить, перебуває у стані сну. — *Перестаньте, вітру! Не шуміть, ялини; Не лякайте нагло сонної дитини* (Граб., I, 1959, 288); *Почав він [польський загін] рубати і колоти сонних заповрозців* (Довж., I, 1958, 246); *У порівн. *Пішла [дівчина], ажилась, напилася [зілля], Мов не своя стала, Вірує, втретє, та, мов сонна, В степу заспівала* (Шевч., V, 1, 1963, 59); // **Млявий**, малорухомий, позабавлений жвавості. *Вони в огузженнєм обминали сонних, млявих од голоду гадюк, що купами лежали на купинах* (Коцюб., I, 1955, 360); *В чистій світлиці нікого не було, тільки джигчали на віконці сонні мухи* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 23); // **Власт.** тому або який буває в того, хто спить. — *Не спи, не спи! — говорить яєний місяць. — бо як заснеш, я прокинй наведу, немов стрілу, і встрілю в сонне око* (Л. Укр., I, 1951, 135); *Маленькі діти сплять на лажмітті або в материнських пеленках; на сонних, спітких ліччак чорні лішай мух* (Тют., Вир, 1964, 331); // **Охопленний сном**; у якому всі сплять. *Сонечко вийшло, Збудилось сонне село* (Рудан., Тв., 1956, 77); *Сріблестий місяць тизо Чаріне світло лив на сонну вєбю* (Фр., XIII, 1954, 222); *Квалпий перестук її обляток м'яко попав до сонної оселі* (Стельмах, I, 1962, 403); // **перен.** Безлюдний, притихлий. *Тарас довего годис сонними безлюдними вулицями Києва* (Лв., Тарас. шляхи, 1954, 340); *На якійсь сонній тихій станції у вагон зайшов довего телесий хлопць* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 259); // **перен.** Який перебуває у стані повного спокою; нерухомий. *Просто з моря бризнули угору тонкі волни сонячного проміння, гарчим приском розсипались.. вони по тилій поверхні сонного моря* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 62); *Люблю я темну ніч і золоті зірки, Що грають у просторі і дивляться згори на сонні садки* (Рильський, I, 1960, 95); // у знач. ім. **сонний**, пого, ч. Той, хто спить. *Сонного будити не слід, бо він надалі просинається саме в цей час* (Знання., 3, 1968, 29).

Мов (які т. ін.) **сонна** муха: а) хто-небудь повільний, млявий, з літними рухами; б) повільно, мляво. *Мляво, як сонна муха. Навіть читати не хочеться* (Коцюб., III, 1956, 146); **Сонне царство**: а) якась кількість людей, охоплених сном. *Коло його розвернулося сонне царство люду* (Мирний, I, 1949, 309); б) стан, коли всі засинають, сплять. *Він все ще надіявся, що всі скоро заснуть і запанує те сонне царство, яке дасть йому можливість вийти з хати на побачення* (Тют., Вир, 1964, 18).

3. Який щойно прокинувся, не випсався, який хоче спати. *Сонна наймичка вискочила і одсунула засов в двері* (Н.-Лев., IV, 1956, 54); *Під вікнами ходив вартовий. Він теж був сонний, і сон даєно вже вс'язов не тільки його думки, але й його рухи* (Ю. Бедзик, Полки..., 1959, 165); [В а с л и н а:] *Тиждень ходиш на роботу сонна. В гуртку не вчиши* (Корп., II, 1955, 253); *Образно. *З-за Дніпра майже не стріляли. Зрідка лунала сіпна черга яковсь сонного кулемета* (Голов., Тополя., 1965, 137); // **Власт.** людині або який буває в людини, що не випсався, хоче спати або щойно прокинулася. *Він сонні очі протирає, В руках збанок пустий держав* (Рудан., Вибр., 1949, 60); *В хаті заскрипіло ліжко, і*

сонний голос тривожно запитав: — То ти, Оксене? (Тют., Впр, 1964, 25); // перен. Пасивний, бездіяльний. Можеш ти, мій сонний люде, Знайдеш сну кінець (Одесь, Вбр., 1958, 18); *Має він ще одну рису... зміння надзвичайно швидко, майже блискавично пережити від млявого, сонного стану до згуртовано-жизного, спритного, зібраного* (Тют., Впр, 1964, 240).

4. Який виглядає сон; світовий. — Вам неодмінно полегшав, враз я дам вам сонного порошку, ви заснете (Рибак, Помилка., 1956, 299).

СОННИК, а, ч., заст. Книга, у якій тлумачаться сні. Я родилася 29-го падоліста... Старі люди і сонники кажуть, що цей день — день недоли (Коб., I, 1956, 123); Сниться Лежкові сон, який можна тлумачити без усяких сонників (Драч, Іду..., 1970, 18).

СОННИЦІ, ниць, мн., нар.-поет. Те саме, що сонливці.

СОННІСТЬ, пості, ж. Стан за знач. сонний. Сонність... в незнайомій минула, як побачила його мешканця (Вільде, На порозі, 1955, 44); Воно [скавуліня собаки] тривало кілька хвилин, а відтак розійшлося в тишині ночі, і цілковита сонність, здавалося, обгорнула все навкруги (Коб., II, 1956, 95); Байдужість і здавана сонність у погляді не завадили купцеві помітити зневіру в людя (Загреб., Диво, 1968, 147).

СОННО. Присл. до сонний 1—3. Візничкова спина сонно гиталась... в боку на бік (Коцюб., II, 1955, 374); Шелестять на горді соняшники та десь у берегах сонно кричить теолог (Тют., Впр, 1964, 273); Одноманітно і сонно люпає вода в пологі береги (Ткач, Арена, 1960, 68); // у знач. присудк. са. То життя було, хоч і під п'яною оболудою. А тут — тихо та сумно, як у болоті; сонно, німо, як серед мертвого царства (Мирний, I, 1949, 397); В майстерні було тепло, затишно, сонно (Ю. Ведзик, Альма матер, 1964, 144); // перен. Одноманітно, розмірено, однотонно. Мляво і сонно тягнеться вєсідання соймику (Тулуб, Людолови, I, 1957, 28); Численні маленькі церкочки та каплички... помічаєш і в старих, і в нових районах міста. Ізні давни бажать сонно і сумно (Вітч., 7, 1964, 159); // перен. Без ініціативи, пасивно, мляво. Невже все в Галичині мусить іти так сонно, мляво, так якось по-патріархальному...? (Фр., VIII, 1952, 401).

СОННОТА, н, ж., розм. Те саме, що сонливість. — Ви мені даєте такі книжки, що я тільки позігав з ними, а часом таки й дрімаю, бо вони наводять сонному (Н.-Лев., V, 1966, 299); Петров стріпнувся головою, ніби звилину тому прокинувся і тепер одгала рештки сонноти (Шовк., Ішженери, 1956, 172).

СОНОРНИЙ, а, е. При творенні якого голос переважас над шумом (про приголосний звук). Сонорні звуки — приголосні звуки, у творенні яких голос (музикальний тон) переважає над шумом (Сл. лінгв. терм., 1957, 175); // у знач. ім. сонорні, вих, мн. Приголосні звуки, при творенні яких голос переважає над шумом. Сонорні властиві ознаки як голосних, так і приголосних (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 134); Залежно від місця і способу творення сонорні поділяються на дві основні групи (Сл. лінгв. терм., 1957, 176).

СОН-ТРАВА, я, ж. Те саме, що сон². Не сон-трава вночі процвітає, То дівчина з калиною Плаче, розмовляє (Шевч., II, 1963, 12); Замість пролісків, які не люблять тепла і тому швидко з'являють у земляці, на його століку стояла самотня квітка сон-трави (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 31).

СОНЦЕ, я, с. I. Центральне небесне світло сонячної системи, що має форму гігантської розжареної кулі, яка випромінює світло й тепло. Термоядерні реакції, які відбуваються в надрах Сонця, супроводжуються

виділенням великої кількості нейтринів (Знання., 7, 1965, 11); Сонце виглядало з-за дїброви, неначе висунуло золоте чоло з пучком золотих кучерів навкруги (Н.-Лев., VII, 1966, 89); Зажурився Тарас Григорович, і на сторінках його крихітної книжечки з'явилися сумні рядки про те, що не грів сонце на чужині (Тулуб, В степу..., 1964, 156); *У хоріан. Із ослячим якразе сядо великої, мов сонце, люстри (Стецьмаз, I, 1962, 296).

◇ Від (од) схід сонця див. схід; Доки (пбви) [й] світу (світа) [й] сонця (світу-сонця, сонця-світу і т. ін.) довіку, поки небесне світло світить, весь час; вічно. — Лише минеться та й забудеться, а добре — довіку зостанеться добрим, житиме поміж людьми, поки й світу сонця! (Мирний, IV, 1955, 338); б) (із запереч. н в при присудку) ніколи. — Щоб я тебе з Визорами не бачив, доки світу й сонця... (Тют., Впр, 1964, 250); Дивувалися на шотландську волю I сторони чужі люди, Всі казали: «Поки світа сонця У ярмі шотландський люді не буде!» (Л. Укр., I, 1951, 362); До [світ] сонця — дуже рано, до настання дня. — Грай, музико! До світ сонця Все проп'я, щоб люди знали! (Грав., I, 1959, 530); Повставали [мні] раненько, до сонця (Вовчок, I, 1955, 74); До схід сонця див. схід²; Зайшло вже навкім кому — хто-небудь помер. 24 липня славному синові українського народу Максимові Рильському зайшло сонце навкім (Нар. тв. та етн., I, 1970, 53); Засіє (засіяло) сонце див. засіяти; За сонцем — у напрямку руху сонця; Зхід сонця див. захід²; Красне сонце див. красний; Крутіти (вертіти) як (мов, немов) циган сонцем див. циган; Місце під сонцем — місце, призначення в житті, суспільстві і т. ін. Поезія Янки Купали змальовувала величний образ працелюбного білоруського народу, який усвідомив свою роль в історичному процесі, своє право на місце під сонцем (Літ. Укр., 6.VII 1962, 2); Навпакі сонця — проти руху сонця, не в тому напрямку, в якому рухається сонце. Йшла [паночка] по воду, як бабуся її навчила: не прямо до крилиці, а вулицями обходила навпакі сонця (Кв.-Осн., II, 1956, 198); Під сонцем — у світі, на землі, на волі. Я квітку не можу вірвати, бо їй, як людині, болить. Як нам, мов серце крилате, під сонцем їй хочеться жить (Сос., II, 1958, 110); Проти сонця — обличчя до сонця. — Хлопці! — крикнув я. — Нас гражені! Ми ідемо проти сонця, на південь, а тут наша мусить лежати на протилежну сторону (Ю. Янов., II, 1958, 71); [Різном] із сонцем — рано, удосвіта. Дужка була вишати разом із сонцем, бо не близька дорога (Гончар, Тронка, 1963, 178); Світа-сонця не бачити (побачити) — бути в неволі. — Ой забрано б його, забрано. Сидить він во темниці..., світа-сонця не бачить (Тют., Впр, 1964, 304); Сонце в крузі див. круг¹; Сонце заходить (зайшло) див. заходити; Сонце з обід [звернуло] див. обід; Сонце під обід [підійшло [підпавло і т. ін.] див. обід; Сонце скривався (окрилося) див. скривався.

2. Відбиття, підображення чм-небудь або у чомусь цього небесного світла. Вода в широкому Дніпрі, Де плавають сонця, В старій крилиці, У відрі, В баклазі у бічці (Воровько, Мирний неспокій, 1960, 56); // Величезна розжарена маса чого-небудь, що нагадує небесне світло; яскравий спалах чого-небудь. Ніхто з учасників експедиції не бачив самого вибуху [атомної бомби], не бачили вони над просторами океану того зловісного... сонця, що його засвітила варварська рука (Гончар, Тронка, 1963, 199); Нагрітий спочатку метал тепер треба було тільки підігрівати. І електричні сонця знову засяли біля всіх шести шівів (Собко, Біле полум'я, 1952, 312).

3. Світло й тепло, що випромінюються цим світлом. Опришок постояв звилинку, весь у сонці, потім злегка

трупц [натиснув] ногою величезний камінь (Хотк., II, 1966, 204); Сонця було там [надворі] так багато, що йому бракувало місця (Смолич, II, 1958, 7); Хай думає поковник, ще кричали йому служак, просоломо від тижокемських солов'яків вітрив, про'яленого всіма прихордонними сонцями (Загреб., Шеніт, 1966, 267); *Обриго. Стоять [хати] в кришталевих сережках танучих бурдюк, з яких на землю повільно капає й капає сонце (Гончар, II, 1959, 40); // Відбиття, відображення сонячного проміння. Знову перед тобою грав сонцем іржавою сталеву стіна (Гончар, Тронка, 1963, 240); Чудернацькі окуляри, блиснули сонцем, скочили з носа і затепілися на чорній шворці (Стельмах, I, 1962, 49); // Місце, простір, охоплені світлом і теплом цього світила. Сидять на сонці зружикі й яблука на тичках тоненьких (Вовчок, I, 1955, 216); Шлях в нього по-дівоному красива, ніжна й біла, наче він ніколи не виходить з цієї землянки на сонце (Гончар, III, 1959, 24); // Ясна сонячна погода. Думаю спочити, брати сонячні ганки, як буде сонце, але зараз тут доволі холодно і жарно (Коцюб., III, 1956, 365); Хочу послати свого листа та піти тою моря повалятися, поки сонце (Л. Укр., V, 1956, 409); // Життєдайна, животворча енергія цього світила. Він пригадує село, в садку наліт сонцем сливи (Сос., II, 1958, 436); Із-за вагончика виїшла дівчина... мабуть, рожелиця Ліні, тільки куди мічнула, здорівша за неї, — з вогню та з сонця вся! (Гончар, Тронка, 1963, 186).

За сонця — протягом денного часу, поки видно; завжди. [М а р т н :] Ну, сину, поспідаш, та й з боже в путь! Уже коні готові, щоб сьогодні [сьогодні] за сонця в город поспіє (К.-Карий, I, 1960, 326); Гуляючи привало ще й при світлі смолоскипів, бо не годилося відправляти людей за сонця (Загреб., Диво, 1968, 409); За хвіст та на сонце — розкрити чинює сутність, викрити кого-небудь, показати чинює непорядні, негарні дії, вчинки. — Картопля в кагатах почала горіти, а силає, то, мабуть, уже й згорів. Хто кагатував? Колода. По закутках усі гудуть, от вона і його за хвіст та на сонце... (Кучер, Трудна любов, 1960, 370).

4. перен. Про те (того), хто (що) в джерелом життя, щастя, радості і т. ін. для когось. Нема мого миленького, нема мого сонця; Ні з ким мені розмовляти, Сидя у віконця (Укр. лір. пісні, 1958, 347); Позирає щораз в віконця, Чи не трапиться вона, Його щастя, його сонце, Його зіронька ясна (Граб., I, 1959, 346); Кого я показала, Стала сонцем той мені (Черн., Поезії, 1959, 177); *У повір'я. Раз у раз щасливо, як на сонце, позиркує [мати] на сина (Гончар, Тронка, 1963, 148).

5. перен. Те, що освітлює шлях, той, хто веде за собою (у житті, боротьбі і т. ін.); провідна зоря. [Т і р ц а:] Близько день! В новій славі сонце простяє, згине ніч! (Л. Укр., II, 1951, 154); — Це такі дні, що наше життя до сонця повертають (Стельмах, II, 1962, 178); І раптом сонце виїшло для них! Прийшли зі слоду протсті й скромні хлопці, червоні солдати, прогнали багатіїв та фашистів, і тепер царани вперше в житті стали людьми, справжніми господарями... (Чаб., Балкан, весна, 1960, 146); // чого, у сполуч. з ім. правда, воля, свобода, слава, щастя і т. ін. Означає те, на що вказують названі іменники. Тоді, як грім під час негоди Впаде на голову камінь, Нам сонце правди і свободи Засяє в тисячох огні (Вороний, Вибр., 1959, 201); Це ти [партія] привела нас крізь бурі й негоди До світлого щастя, до сонця свободи (С. Ол., Вибр., 1957, 29); //Що-небудь світле, хороше, прекрасне. Залюба сонце і в наше віконця (Укр. присл., 1963, 156); — Нове життя прорядлось до сонця, до світла, до пережоги! (Довж., I, 1958, 460); //Тепло, приязнь, людяність. Мене ті-

шити, що в Гнатюковім серці багато сонця, од якого і тепло і ясно його приятелям (Коцюб., III, 1956, 392); Своєю присутністю в трупі, а також своєю грою в п'єсах і напрочуд лагідним поводженням з людьми вона внесла сонце і ласку в колектив (Мист., I, 1955, 8).

6. Центральна планета інших планетних систем. — Як у сесетні, в макрокосмі: серед безмежної темряви — безконечні сонця, сонця, сонця! (Гончар, IV, 1960, 76); Якби зібрати з неба всі зірки і всі сонця з усіх небес на світі, моя любов горітиме яркіш [яскравіше] (Сос., I, 1957, 235).

7. Гімнастична вправа на турніку. Він запається за перекаладину й на витягнутих руках робить своїм тілом коло — сонце, як називається це спортивною мовою (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 82).

СОНЦЕ... Перша частина складних слів, що відповідає слову сонце у 1 знач., напр.: сонцезахід, сонцеподібний, сонцесхід, сонцесяйво, сонцесяйвня, совцехмарний; у 3 знач., напр.: сонцедійний, сонцезбрій, сонцекрїлий, сонцелюбство, сонцепібсний, сонцебкий, сонцепад і т. ін.

СОНЦЕБРИЗНИЙ, а, е, поет. 1. Який випромінює світло й тепло. Сідай у небі, сонцезбрига, вечірня зіронько моя! (Гонч., Вибр., 1959, 356).

2. перен. Радісний, натхненний, повний щастя, надій. Радість праці! Тут люди пізнали Це святе почуття на собі. І вже пішло легку, сонцезбризу, Затягли і дорослі, й малі... (Вичко, Вогнище, 1959, 82); Я приніс і сумнів, й надії, Хжари кривди й сонцезбризі мрії (Гривк, Сонце..., 1958, 23).

СОНЦЕВНИЙ, а, е. Те саме, що сонячний 1. Кожному [партзанові] того дня згадувався вітчизна, і уявлялася вона вся в сонцевім вогні, з голубими шовками небес, загтована смарагдами трав (Загреб., Європа 45, 1959, 280); День заодив на вечір у буття, сонцеве плавання... кімчалось (Ю. Янов., I, 1958, 124); Феб у сонцевім візочку Поганяв огнистіх коней (Л. Укр., IV, 1954, 183).

СОНЦЕВНИК, а, ч. 1. розм. Астрофізик, який займається дослідженням Сонця і простору, пов'язаних із його вивченням. Астрофізики так і поділяють себе — на сонцевиків і зіроньків (Рад. Укр., 6. I 1965, 3).

2. Одноклітний тваринний організм підкласу найпростіших з кулястим тілом, від якого відходять численні псевдовіжки.

3. Денний метелик із короткими крилами.

СОНЦЕВОРОТ, у, ч., розм. Народна назва сонцестояння. — 22 червня — день сонцевороту, найдовший у нас день (Гончар, Людина..., 1960, 301); — Як зустрічали ми в грещач сонцеворот, то й зустрічатимемо (Загреб., Диво, 1968, 554).

СОНЦЕЗАХИСНИЙ, а, є. Який захищає від сонця, признач. для захисту від нього.

СОНЦЕЛЯКИД, а, е, поет. Сповнений світлом і теплом сонця. І землю нашу, землю сонцелику Доці умиють молоді (Нагн., Вибр., 1950, 5); Сонцеликий день; // Який приносить щастя, радість. А у Жовтні сонцеликому в славному великому, — Сила всім братам-народам виростає нова (Тич., II, 1957, 298); Стоїти упаду в майбутньому бою За радість, за народ, Вітчизну сонцелику (Фомін, Вибр., 1958, 93); // Веселий, радісний. Все ідуть колони, Рідні, сонцеликі (Бойко, З Дов. краю, 1952, 38).

СОНЦЕЛИКУВАННЯ, я, с. Використання променів сонця з лікувальною й профілактичною метою. — Геліотерапія, сонцеликування, зараз наймодніша з медичних способів (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 362).

СОНЦЕЛЮБ, а, ч. Той (те), хто (що) любить сонце. Я — сонцелюб. Я живу повним життям тільки влітку, тільки тоді, коли шаленіє сонце (Севч., Опов., 1959, 253); Маленькі клени тагнулися вгору. Жадібні сонцелюби, вони наперейми з іншими реаліза вгору, квапилися рости (Жур., До них іде..., 1952, 93); *Образно. Минуло п'ять років відтоді, як відійшов у вічність великий сонцелюб — поет-академік Максим Тадейович Рильський (Літ. Укр., 5. IX 1969, 1).

СОНЦЕПОКЛОННИК, а, ч. Той, хто поклоняється сонцю і всьому прекрасному на землі. Молода поезія.. прийшла з рук співице Жовтня В. Чумака й П. Тичини пафос революційного романтизму, од рук великого філософа й сонцепоклонника М. Рильського успадкувала заповіт мудрості (Вітч., 3, 1967, 154); // рідко. Той, хто поклоняється Сонцю як божеству.

СОНЦЕСЯЙНИЙ, я, с. Момент проходження Сонця через найпівнічнішу або найпівденнішу точку екватора, який буває двічі на рік і якому відповідає найкоротший і вайдовший день. Влітку Сонце піднімається опідні дуже високо; найвище положення воно займає 22 червня. Цей день називають днем літнього сонцестояння (Астр. 1956, 28); Короткі дні у грудні, але найкоротшими вони бувають в період зимового сонцестояння (Наука..., 12, 1961, 52).

СОНЦЕСЯЙНИЙ, а, е, поет. 1. У якому багато сонця, сяювений світлом і теплом сонця. Тепер прийшла вона [весна] на нашу землю — владна, сонцесяйна, ширококрила (Рад. Укр., 27. III 1968, 4); День видився сонцесяйний (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 8); Я прибув [у село]. Й серце мов розколось. Далі ясні, сонцесяйні! (Ус., 1 сьогодні..., 1957, 54).

2. перен. Наповнений щастям, радістю, який виражає радість. Крокami саженими йде вона [Вітчизна] по шляху розгорнутого комуністичного будівництва назустріч своєму сонцесяйному майбутньому (Рад. Укр., 24. I 1962, 1); Вона не мала сили відірвати від його сонцесяйної, погляду своїх очей (Збав., Доля, 1961, 146).

СОНЦЕСЯЙНО, поет. Присл. до сонцесяйний. Небо над головою стало знову сонцесяйно блакитним (Собко, Справа..., 1959, 120).

СОНЮГА, а, ч. і ж., розм., зневажл. Те саме, що сонько. — Уставай, бісова сонюго!.. — і вона так його стусонула в ребра, що він аж стопився (Гр., II, 1963, 299).

СОНЯ, і, ч. і ж. 1. розм. Те саме, що сонько. — І не сором, вчу отакій соні бути? (Мирний, III, 1954, 243); Рако-чранці, що де слід сонця, він уже розбудив комсомольців. — А ну, соні, годі потягатися, годі вилезуватися! (Донч., II, 1956, 27); Валька була страшенна соня, і припущення, що в цей час вона могла не спати, було неймовірне (Севч., На Ват. горі. 1960, 24).

2. тільки ж. Невеличка жовтувато-сіра тваринка ряду гризунів, що проводить зиму в сплячці. Соня лісова в Радянській Карпаті дуже поширена (Звірі.. Карпат.. 1952, 38); Лісова соня — маленька вірніца, збенкетжено визирнула з покинутого сорочачого гнізда, яке вона облябувала собі на зиму (Донч., IV, 1957, 78).

СОНЯХ, а, (про насіння) у, ч., розм. Те саме, що сбиляник. Поле соняхів стривожено маже цупким листям, киває головами (Ю. Янов., II, 1954, 199); На лавці.. сиділа руденька білка і, швидко цмокаючи язичком, вилузувала сонях (Тич., I, 1957, 246); Знову набрав [хлопець] в кишені соняху жменю (Головко, I, 1957, 365); *У порівн. Мов сонях, квітне літо (Мал., Віщий голос, 1961, 19).

СОНЯЧНИЙ, а, в. 1. Прикм. до сбнце 1—3. Далеко-далеко мрія морська далеч, неначе обсыпана золотими скалками та іскрами сонячного проміння (Н.-Лев.,

VI, 1966, 58); Очімаказала [Марія] на захід, де в сизій імлі купався сонячний диск (Ю. Бедзик, Полки., 1959, 51); За кормою, в золотому озвірі сонячних іскор, шли білокрилими птагами баркаси кос-аральських рибалок (Тулуб, В степу..., 1964, 266); // Здійсшований за допомогою сонця, сонцем. Сонячне сушіння — це найбільш поширений спосіб сушіння тютюну (Техн. культ., 1956, 384); Маю окрему гату і думаю спочити, брати сонячні ванни, як буде сонце (Коцюб., III, 1956, 365); // Створеної сонцем, промінням сонця. Жінка моя гарче обійма Вас і запрошує до своєї власної хати, що.. рада-радіська прихриту Вас і від зтеки сонячної, і від жау (Мирний, V, 1955, 415); Сонячна паяма минула двері і переповзла на другий бік стіни... (Досв., Гюлле, 1961, 29); // Створеної видбїтням проміння сонця. Десь там, за Карпатами, в гуркоті боїв, в мавці знамен, в сонячній перебільску зброті народжується зараз його, Яношова, революція (Гончар, II, 1959, 70); // При якому світліть сонце. Було щось невимовно радісне, життєдайне в цьому сонячному доці (Довж., I, 1958, 95); 3-під квітчастих хусток маківіть обличчя [дівчат] на сонячному морозі (Головко, II, 1957, 125); // Який діє завдяки використанню енергії сонця. У Радянському Союзі споруджується перша в світі сонячна електростанція (Наука..., 12, 1961, 7); Сонячна батарея; Сонячна установка; // Пов'язаний з вивченням Сонця. Астрономи різних країн за єдиним планом вивчають сонячні і метеорні проблеми (Наука..., 7, 1958, 7).

Δ Сонячна корона — найвіддаленіші та найрозрізненіші шари атмосфери Сонця, які під час його повних затемнень сприймаються у вигляді сяйва, що оточує диск Сонця. Наєколо затемненого Сонця спалахує сяйво — сонячна корона, яка являє собою зовнішні частини сонячної атмосфери (Астр., 1956, 74); Сбвлячна сибетма — сукупність небесних тіл, що складається із Сонця і планет, які обертаються навколо нього. Марс — четверта за порядком від Сонця велика планета сонячної системи (Наука..., 9, 1957, 8); Сбвлячний годинник — годинник, що складається з циферблата й стрілки, тівь від якого, падаючи на циферблат, визначає час. Спражний сонячний час може показувати тільки сонячний годинник (Астр., 1956, 36); Сбвлячний удар — тяжкий хворобливий стан, що настає внаслідок сильного перегрівання голови промінням сонця. Жема накавала юннатам прихриту голови, щоб, бува, з кимось не трапиться сонячний удар (Мокр., Острів..., 1961, 64); Сбвлячні плями див. пляма.

2. Сповнений яскравим світлом сонця, з сонцем. День був погожий, сонячний (Н.-Лев., II, 1956, 389); Погода стояла тепла і сонячна (Тют., Вир, 1964, 125); Над Ай-Петрі летів, як розливи ріки, тихий вересень, сонячний, любий... (Сос., I, 1957, 252); Літом сонячний пшениця В полі буйно колоситься (Боїко, Ростіть..., 1959, 56); // В якому багато світла й тепла сонця. А там десь — сонячні краї, і дічина в оджезі білій, і сні дитинній мої... (Рильський, I, 1960, 164); — Дорогий Іване Володимировичу! Скажи нам що-небудь таке, що б ми могли переказати дітям сонячної Грузії, як твій мудрий заповіт (Довж., I, 1958, 492).

3. Освітлений, затятий сонцем. Скляні двері виходять на великий балкон в видом на море, на сонячому сторону (Коцюб., III, 1956, 403); Швидко насуюються тучі, зловісні тіні біжать по землі... а тут, над Херсоном, це сонце світить, і двоє їх мовчки стоять на цьому сонячному острівку (Гончар, II, 1959, 104).

Сонячний зайчик — те саме, що зайчик 2. На його лапках.. чоботях ворухилися темні сонячні зайчики (Стельмах, I, 1962, 216); *У порівн. Перед очима тремтіли тільки прозорі, мов живі, хвилі, а по них

стрибає сонячним зайчиком поплавець з гусячої пір'їнки (Збав., Тасмунця., 1971, 15).

4. *перек.* Який виражає радість, щастя; проївнятий життєрадісністю, оптимізмом; світлий. *Комуністична партія закликає радянських художників творити сонячне, проївняте високими ідеалами мистецтва* (Мист., 1, 1964, 2); *Серце жити і любити хоче, Теорити хоче сонячні пісні* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 97); // Який виражає веселлий, радісний настрій, щастя. *Маєло було сказати, що її обличчя осваєла сонячна посмішка. Воно світилося щастям* (Жур., Вечір..., 1958, 399); *Ти одна стоїш передо мною В білім платті, з сонячним чолом* (Мас., Сорок..., 1957, 227); *Сонячне обличчя*; // Який супроводжувався успіхом, удачею, щастям. *Семен ясно бачив, що тиждень цей не був сонячним для його друга* (Собко, Біле полум'я, 1952, 221); // Нічим не затмарений; безхмарний. *На сонячку, на радісну дорогу Великий Ленін всі народи веде* (Вирган, В розп. літа, 1959, 23); — *Мені хочеться бути майстром на весь світ і щоб життя навкруги було красиве та сонячне* (Ю. Янов., II, 1958, 223).

5. Яскраво-жовтий із золотистим відтінком, схожий кольором на сонце. *В тизім плесі потічка, над яким горіли чарівні сонячнім цвітом та синіє лабуштан низькою черевикі, жалібно кужали жаби* (Коцюб., II, 1955, 313); *Оркестри різних організацій, оперізани сонячними трубами, дивали в цей день вальсами та маршами* (Гончар, Земля..., 1947, 3).

△ Сонячне сплетення, анат.— велике скупчення нервових вузлів симпатичної нервової системи, що міститься з обох боків червовій аорті, позаду шлунка. Під час операції було пошкоджене.. сонячне сплетення (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 94).

СОНЯЧНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до сонячний 2—4. Весела сонячність, блакить, тепло господарюють у світі (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 152); *В очах і сонячність уклітанц полян Майнула, і поля як шок зазеленіли* (Рильський, Поема, 1957, 23); *На його обличчя миттю набієла сонячність, воно стало щироприєтним* (Загреб., День..., 1964, 199); *Сама вона теж була вся чистота, сонячність, усмішка природи* (Гончар, Тронка, 1963, 291).

СОНЯЧНО. 1. Присл. до сонячний 4. Як гарно, як сонячно жити й любити у Вітчизні моїй! (Сос., II, 1958, 50); *Болгарський павліон густрієає нас великим сонячно веселим панно* (Вол., Дні..., 1958, 39); *Якби встав з землі Тарас, подивився на нашу молодь, на наше життя, він посмігнувся б сонячно і ясно, бо побачив би, що його пророкування збулися* (Чаб., Шляхами..., 1961, 23).

2. Подібно до сонця, як сонце. *Плаєла сонячно сія; // Сонцем, сонячними променями. Дзвеніла жайворонки, і степ третіє сонячно* (Головко, I, 1957, 200).

3. у знач. присудк. сл. Світить сонце; світло і тепло від сонця. *Надворі так гарно: сонячно, тепло...* (Тесл., 3 книги життя, 1949, 3); *В кімнатах сонячно і майже порожньо* (Гончар, Тронка, 1963, 95).

СОНЯШНИК. 1. род. а. Одворічна трав'яниста олійна рослина родини складноцвітних з високим грубим стеблом і великою жовтою квіткою (суцвіттям). Один соняшник розкинує розкішний лист над озорожею й схилив важку жовту голову через тин (Н.-Лев., III, 1956, 21); *В горді соняшники жовті на тин посилювалися* (Головко, I, 1957, 107); *У порівн. *Застебнутий на всі гудзики, туго підтягнутий, чистий, він стояв на брутстві, справді, як соняшник у цвіту* (Гончар, III, 1959, 39); // род. у, у знач. збірн. Названі рослини в сукупності ввиду. *Одного соняшнику сієа* (Бараболя) *двадцять десятинок з гаком...* (Ковівька, Кутя..., 1960, 92); *Соняшник*

досить чутливий до внесення органічних і мінеральних добрив (Хлібороб Укр., 7, 1966, 9).

2. род. а. Зрізана голівка або квітка цієї рослини. *У порівн. *Поправила* (братова) *біля столу наваленим і повернула мила, округле, мов соняшник, обличчя до Якова* (Стельмах, I, 1962, 489).

3. тільки мн. Поля, на яких ростуть ці рослини; самі рослини цих полів. *Тільки доїхали* (вершники) *до перших хат, як з соняшників вийшли два білці* (Тют., Вир, 1964, 332); *Хвилювалися жита, цієли соняшники* (Шияв, Вибр., 1947, 142).

4. род. у, збірн. Насіння цієї рослини.— *Вона була міщанка, перекупка: хлібом торгувала, рибою, соняшником...* (Мирний, II, 1954, 166).

СОНЯШНИКОВИЙ, а, в. Прикм. до соняшник. *Плати аж горять, нитки сиварені в соняшниковому цвіті, бузиновій агоді, вільховій корі...* (Горд., II, 1959, 19); *В'ється над дієчатами соняшниковий пилок, осідає на косинки, на руки, на лиця...* (Гончар, Новели, 1954, 102); — *Ходімо танцювати*, — сказав він їй, *дихнущи в лице запахом тютюну, змішаного з запахом підмажених соняшникових зернят* (Тют., Вир, 1964, 128); *Гнув і я спину на його соняшникових плантаціях* (Ковівька, Кутя..., 1960, 92); // Зробл., вигот., зібрані і т. ін. з соняшника. *У низькій сільському клубі блимає казанець, в якому петріскувала соняшникова олія* (Воскр., Весна..., 1939, 14); *Примна терпкуватість гразу їй підказала, з яких квіток носили його* [мед] *бджоли*. — Соняшниковий? — Соняшниковий, самий свіжий (Стельмах, II, 1962, 239).

СОНЯШНИЦІ, ниць, мн., діал. Народна назва гострого шлункового захворювання.— *Так його за життя і узяло; чи соняшниці, нехай бог боронить! чи що?* (Кв.-Осн., II, 1956, 196); — *Що з тобою, жінко? — спитав чоловік. — Соняшниці, чоловіче, — заголосила молодича* (Стор., I, 1957, 45).

△ Заварювати (заваріти) соняшниці див. заварювати. СОНЯШНИЧИНА, и, ж. Стеблина соняшника (у і звач.). *Лише де-не-де бованні похилена вітром тичка з соняшничини* (Гончар, II, 1959, 389); *Ганяло хлоп'я на соняшничині по сільській куряній вулиці* (Цюпа, Краєпи, 1971, 29).

СОНЯШНИЧИННЯ, я, с. Збірн. до соняшничина. *Обідрає соняшничиння та кукурудзиння мокрими мітлами теліпаються коло хат* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 508); *Зоя встала, вгладяє на босу ногу, підкинула в лежанку соняшничиння, яке лажала на голому коліні* (Земляк, Лебедина зграя, 1971, 144).

СОНЬКО, а, ч. і ж., розм. Людина, яка любить спати, багато спить. *Враги Троянські почивали.. Остаємо ж сих хротти сонькіе* (Котл., I, 1952, 220); — *Христинко, вставай! Підіймайся, сонько!* (Стельмах, I, 1962, 519).

СОП, у, ч., рідко. Те саме, що сопіяня. З загороби доноситься важкий соп скотими (Мирний, IV, 1955, 136).

СОПІЛКА, и, ж. Український народний духовий музичний інструмент із дерева або очерету, що має форму порожнистої трубки з отворами. *Якийсь парубок став грати на сопілці* (Жобр., Вибр., 1954, 125); *Його батько робив сопліки з липи й продавав на базарі* (Папч., В дорозі, 1959, 165); *У порівн.— *Говорить* [Вівдя] *тонісінько, мов сопліка грає* (Н.-Лев., II, 1956, 264).

СОПІЛКАР, а, ч. Той, хто грає на сопілці. *На кожноту огляді художньої самодіяльності можна почути чудові виступи сопілкарів* (Укр. нар. муз. інстр., 1967, 31).

СОПІЛКОВИЙ, а, с. Прикм. до сопліка. *В журкотінню* [журкоті] *стружка чується шепоти, а в шумах смерек соплікові.. ноти* (Хотк., II, 1966, 34); *В основу*

музичного портрета Лукаша [в балеті «Лісова пісня»] покладені ніжні сопілкові награвання (Нар. тв. та етн., 2, 1965, 23).

СОПІЛОНЬКА, в, ж. Пестл. до сопілка. [М а в к а:] Ти розкажи мені, я зрозумію, бо я ж тебе люблю... Я ж пойняла [зрозуміла] усі пісні сопілоньки твоєї (Л. Укр., III, 1952, 229).

СОПІЛОЧКА, в, ж. Зменш.-пестл. до сопілка. Грає би на сопілочці вербовій Тужливу ту мелодію без снів, Що грає вітер в гущі смерекової (Фр., XIII, 1954, 415); Маленька сопілочка й тепер, як і колись, залишається улюбленим інструментом українського народу (Укр. нар. муз. істр., 1967, 31); *У порівн. Як зведе [Оксана] пісенюк... так як та сопілочка або тихесенький дзвоник... (Кв.-Осв., II, 1956, 426).

СОПІЛЧИННА, в, ж., розм. Те саме, що сопілка. [Ю р а с п к:] Вийму сопілочку і клавіатурку заграю для почину (Воронько, Казка..., 1957, 35).

СОПІННЯ, я, с. Дія за знач. сопіти, сопіти і звуку, утворювані цією дією. З-під білих ряден почулася сонне сопіння (Кочуб., I, 1955, 241); Вертлюці женуть до Перекопу череди волю, всю ніч над степом — зляски [ляски] батогов, важке сопіння худоби (Гончар, II, 1959, 81); Із станції Підзамче доносяться важкі удари заліза, дзвеніть буферів, задихане сопіння паровозів (Цюпа, Назустріч..., 1958, 272).

СОПІТИ, пилі, пінш; мн. сопілять; і СОПІТИ, пү, пінш; мн. ч. сіп, сопіла, лб; недок. Важко дихаючи, перев. носом, видавати звуки за присвистом. Деякі так так глоснули, Що де упали — там заснули, Сопли, харчали і зрпали (Котл., I, 1952, 74); Бондаренко жовчки мисив сніг ногами в драпачи чоботів і важко сопів носом (Головко, II, 1957, 297); Скриплять гарби, цьвозкають батогови, сопуть коні (Тют., Впр, 1964, 332); // безос. Вдавати звуки за присвистом (у горлі, грудях при хворобі). Кашель угамувався, хоч у грудях все-таки сопо, хрипало (Мирний, I, 1954, 305); // перен. Діючи, працюючи, утворювати звуки за присвистом (про пристрій, машину і т. ін.). У кузні ковала нічого не змінилось. Так само сопів міз, гримав клевець (Кобр., Вибр., 1954, 181); Пускаючи жемчужну слину піни, Сопуть буксирні (Вирган, Квіт. берегів, 1950, 127); Важко сопучи та чмитаючи, він [паровоз] ледь-ледь тягнув за собою кілька .. вагонів (Збан., Сеспель, 1961, 7).

СОПКА, в, ж. Горб або невисока гора округлої форми. Далекохідна тайга проноситься під літаком тисячами кучерявих сопок (Довж., I, 1958, 111); В долині уже стемніли тіні, а далекі золоті сопки, облиті сонцем, все ще горіли й горіли, як вогні (Гончар, III, 1959, 173).

СОПЛИВИЙ, а, в, розм. 1. У якого течуть з носа соплі. Там вовчари [селяни], не знали й за що, а тут діло якне — за себе, за тих он байдів та соплявих, що злякано з вікон виглядають (Гончар, II, 1959, 20).

2. перен., зневажл. Дуже молодий, який не має досвіду, не вміє чогось робити.— Ой ти, соплявий! та ти зроду не пас товару, кращого за свиней (Н.-Лев., I, 1956, 468); — А ну зараз же піди викинь [гвинтівку] у річку!.. Ти ба який воля соплявий! (Цюпа, Три явори, 1958, 27); Санько... аж закашлявся [від диму з самосаду] — ..У, соплявий! — в презирством глянув Оверко на нього (Головко, I, 1957, 219).

СОПЛИВІСТЬ, вості, ж., розм. Властивість за знач. соплявий 1.

СОПЛІ, пель, мн. (одн. сопля, і, ж.). 1. Слиз, виділення з носа.— Він полотняні штани підсмикне, соплі витре й як ушкоарит навприсядки, то таку пилочку здійме, ніби два табори циган на батогов б'ються (Тют., Впр, 1964, 30).

2. тільки одн., перен., зневажл., рідко. Про людину, яку не поважають, до якої ставляться зверхньо. Перед нею стояв Гунька.. ледащо і злидень, остання людина у селі, — не людина, а бридка сопля, з яким гидко було словом перекинутися (Д. Бедзик, Дніпро..., 1951, 90).

СОПЛІЙ, я, ч., зневажл. Маленький хлопчик. Дамилко віднімав у багачих сопіле паску й крашанки (Ю. Янов., II, 1958, 185).

СОПЛО, а, с. Кінцева частина труби або трубчаста конічна насадка, признач. для регулювання струменю газу, парів, рідин, що з неї виходять. Гази, які утворюються при згорянні робочої суміші, з величезною швидкістю викидаються через західний отвір — сопо (Курс фізики, II, 1956, 249).

СОПЛЯ див. соплі.

СОПЛЯК, а, ч., розм. 1. Слиз, що виділяється з однієї ніздрі.— Він, маю, за те био Майку, що ви йому пийжра не спекі, — лепече мааенький хлопчик з двома сопляками, що потекли з носа (Кочуб., I, 1955, 441).

2. перен., зневажл. Про молодшу недосвідчену і невмілу людину, яку не поважають.— Чому ти раніш за це не думає, сопляк ти паршивий? — залено, з презирством промовила Рагіла, блискаючи на сина сердитими очима (Вас., II, 1959, 16); — Хіба не казали тобі, сопляк, що спершу парубок повинен своє місце посісти поміж людей, звестися на власні, а тоді вже заводити собі постмейство? (Смолиць, Мир., 1958, 7); — Не вірю я, щоб ви так моментально підняли руки перед цим.. сопляком (Шовк., Іжнепери, 1956, 398).

СОПНУТИ, ну, веш, док. Однокр. до сопіти, сопіти. Він сопнув носом (Збан., Малин. дзвін, 1958, 168).

СОПРАНО, кевідж., с. і ж. 1. Високий жіночий голос. Менша [сестра] вищукала докірливо дзвінким сопрано (Крим., Вибр., 1965, 347); Слабеньке сопрано металічне, як зачепений урок, виконувало.. естрадну пісенку про коханця (Дмит., Наречена, 1959, 185).

Δ Колораатурне сопрано див. келоратурний.

2. Співачка з таким голосом. О, князь чував той романс не раз! чув і в концертах від модних сопрано, чужого і в легатних товариствах (Л. Укр., III, 1952, 502).

3. Високи за регістром різновиди деяких музичних інструментів.

СОПРАНОВИЙ, а, в. Прикм. до сопрано. Кожний куток у Горнилиці виставляв.. свій хор і змагався один з одним чи то якими сопрановими голосами... чи густими теноровими (Речм., Весн. грозів, 1961, 151).

СОПТЯ див. сопіти.

СОПУН, а, ч., розм. Той, хто сопе, має звичку сопіти. Коли Ярошенко в Чумаком.. постунали в двері глітач, їм відчинив сам старий сопун (Речм., Весн. грозів, 1961, 236).

СОПУХ, а, ч., діал. Сморід. Ця духота й цей сопун запапорочували деразу кожного свіжого, що входив до хати (Март., Тв., 1954, 313); На нього дикнула моторошна глибока ями важким солодкуватим сопухом (Кол., Терен., 1959, 59).

СОПУХА, в, ж., діал. 1. Сажа. — Якви не він, та й би мене аж на весні нашили, якви сопуха з печі аж на дорогу вдарила (Стеф., Вибр., 1945, 99); *У порівн. Сорочки чорні, як сопуха (П. Куліш, Вибр., 1969, 127).

2. Сморід.

СОПУХА, в, ж., розм. Жін. до сопун.

СОРАТНИК, а, ч. 1. Той, хто воює або воював разом з ким-небудь; товариш по зброї. По Щорса витяжний дорогі веде юнакві Балабай, соратник Орлеанка.. Сабуров, герої донецьких степів, гримлять по Україні, як

бура, з шаблюк, і гранат, і штиків... (Сос., II, 1958, 461).

2. Одподумець і товариш по боротьбі, суспільній діяльності. *Одподумцем і соратником російських революціонерів-демократів у визвольній боротьбі був Т. Г. Шевченко — палкий поборник дружби російського і українського народів* (Ком. Укр., 5, 1967, 63); *Левін посилає на Україну своїх бойових соратників* (Цюпа, Україна..., 1960, 36).

СОРАТНИЦЯ, і, ж. Жін. до соратник. *Покохавши Івана, Ольга неминуче повинна була стати і стала його соратницею у тій боротьбі, яку розпочала тоді молода демократія Галичини* (Кол., Терен., 1959, 186); *Повагою і любов'ю українського народу до видатної діячки Комуністичної партії і Радянської держави, друга і соратниця Ілліча було сповнене шанування 100-річного ювілею Н. К. Крупської* (Вітч., 4, 1969, 219).

СОРБЕНТ, у, ч. Тверда або рідка речовина, здатна поглинати газ, пару та рідину. *Для очистики багатьох речовин і розділення сумішей різних сполук користуються так званими сорбентами* (Наука..., 12, 1962, 15).

СОРБИТ, у, ч. Речовина, яку одержують із глюкози і використовують замість цукру в харчуванні хворі діабетом.

СОРОГО, невідм., с. Південна алакова рослина з волотистим суцвіттям, подібна до проса. *Вдосвіта тяглася до Каффи круторогі буйволи з важкими гарбами виноград, червонобокий яблук і кизилу, в. лантухами пшениці, сорога та кукурудзи* (Тулуб, Людолев, I, 1957, 413); *Сіють сорго в умовах Півдня республіки, коли температура ґрунту на десятисантиметровій глибині досягає 14—16 градусів тепла* (Хлібороб Укр., 5, 1969, 17).

△ **СУДАНСЬКЕ СОРОГО** *див.* суданський.

СОРИТ, у, ч., лог. Злитий або лавстоговий силогізм з кішчевим висновком, виведеним із ряду носилко без проміжних умовисновків.

СОРМАЙТ, а, ч., мет. Дуже твердий сплав, виготовлений на основі заліза. *Робочі органи культиваторів наварюють сормайтом. Це забезпечує самозаточування із і більш тривалу службу* (Рад. Укр., 26.IV 1961, 2).

СОРОК¹, а, числ. кільк. Назва числа 40 і його цифрового позначення; // Кількість із 40 одиниць. *Тож найбільший пророк наш блукає сорок літ вкупі з нами в пустині* (Л. Укр., I, 1951, 291); *Сорок запорозьких чайок виплавали в Чорне море до турецьких берегів* (Довж., I, 1958, 266).

◇ **Наговорити** (напелесті і т. ін.) *сорок бочок арештантів, жарт.* — те саме, що **Наговорити** (напелесті і т. ін.) сім мішків (кіп) гречаної вівни (*див.* вівна).

СОРОК², а, ч. Давньоруська одиниця лічби, що відповідає чотирьом десяткам; // Набір, в'язка хутра з чотирьох десятків однорідних шкурку. *Поваду за великим послом посольські служили люди у чорних каптанах несли сто сорок сороків соболів* (Рибак, Переясл. Вада, 1953, 53).

СОРОКА, в, ж. 1. Лісовий птах родини воронових з довгим хвостом і чорно-білим пір'ям, що видає характерні звуки — скрекотіння. *Понад поляною все яструби літають, ворони... сороки* (Фр., IV, 1950, 52); *Десять заскрекотала на дереві сорока* (Томч., Готель., 1960, 254); *У порівня. *А дієчата, Мов ті сороки, цокотали* (Шевч., II, 1963, 209).

◇ **Зазира́ти** (заглядати), як соро́ка в (на) [гб́лу] кі́тку, *жарт.* — уважно приглядатися до чого-небудь. *Цілий вечір він просидів напочатки біля коритечка..., зазирає у нього, як сорока в кістку* (Тют., Вир, 1964, 158); *Заглядає, як сорока на голу кістку* (Номис, 1864, № 13792); *Сорбка на хвості принесла що — кому-небудь стало ві-*

домо про щось (про відомості, одержані від того, кого не хочуть називати, чи невідомо звідки або від кого одержані). — *В вас, мамо, був Ломицький? — А тобі вже сорока на хвості принесла звістку? — сказала мати* (Н.-Лев., VI, 1966, 56); — *Оце сорока на хвості принесла, що ви збираєтесь переселятись* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 34); *Як соро́ка лапою (по тину) — те саме, що Як кў́рка лапою (див. кў́рка). Пише, як сорока лапою. Пише, як сорока по тину* (Номис, 1864, № 6078); *Як соро́ка на тину (кілку, колу, рідше на терніні): а) незручно. Юрко і в клубі, і в драматичному гуртку, і на вулиці почував себе так, як сорока на тину* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 221); *Примощується [Левко] на веротях, як сорока на кілку* (Стельмах, I, 1962, 280); *Примощується, як сорока на колу* (Номис, 1864, № 13785); б) невлаштовано. *Він живе, як сорока на терніні: вітер повернувся — полетіла* (Укр. присл., 1963, 23); в) *(перев. із сл. в е р т і т с я, к р у т п т с я і т. ін.)* неспокійно вести себе. *Вернисься, як сорока на тину* (Укр. присл., 1955, 175); [Як] *соро́ка на хвості рознісуть — хто-небудь швидко поширює якісь чутки, широко оповідає усіх або багатьох.* — *Тепер Борух, як сорока на хвості, рознесе по всіх усядах про весілля!* (Н.-Лев., I, 1956, 141); — *Чи рознесла сорока на хвості, Що я уже директорша?* (Піде., Жарт., 1968, 63).

2. *перен.* Про надмірно балакучу людину (перев. живну). *Іван почує правдичу ненависть до тої сороки [княжнї], що, здавалося, не мала ніякісного розуміння про божий світ і про клямоти життя* (Фр., III, 1950, 154); — *То тільки ви, сороки, як збіжтєся, то зараз не про діло, а про ски торочите, — зауважило Оксан* (Тют., Вир, 1964, 108).

СОРОКА... Перша частина складних слів, що відповідає знач. слова сорок¹, напр.: *сорокава́тний, сорокапудо́вний, сорокати́сячний, сорокати́сячний і т. ін.*

СОРОКАВІЩЕРНИЙ, а, е. Який ви́мішує сорок відер. *На великому плацу, під горою, стояли цілі яруси великих сорокавіщерних бочок з вином* (Кучер, Голод, 1961, 147).

СОРОКАГОДИННИЙ, а, е. Який триває сорок годин. *На Шебелинському газовому промислі досягнуто в середньому сорокагодинного міжревізійного періоду роботи на глибині понад дві тисячі метрів* (Рад. Укр., 16.I 1965, 1).

СОРОКАГРАДУСНИЙ, а, е. 1. Який має сорок градусів. *Він горіє, стогає, б'єся в маячні сорокаградусній...* (Гончар, Циклон, 1970, 89).

2. у знач. і.м. сорокаградуса, ної, ж., розж. Горілка, що має 40 градусів.

СОРОКАЛІТНИЙ, я, е. Те саме, що сорокарічний. *Хлоп не старий, може сорокалітній, ходив.. познюплений* (Март., Тв., 1954, 224); *Ного вродиле випечене обличчя сорокалітнього чоловіка.. було задумане* (Собо, Справа..., 1959, 22); *Ганна Іванівна святкує.. сорокалітній ювілей своєї театральної роботи* (Вишня, I, 1956, 243); *Гомерична утла, яку влаштував Тарас на честь приїзду синів... в цілїм баракон, з козою, в медах сорокалітніми... і докладний опис Тарасового життя показують, як змугтливі художній дар Гоголя* (Рильський, III, 1958, 220).

СОРОКАЛІТТЯ, я, с. Те саме, що сорокаріччя. *Лягли удали широким світлом Не раз перейдені мости, Яким же цїлїм-недоцїлїм Сорикаліття залпесті?* (Мал., Серце..., 1959, 47).

СОРОКАМЕТРОВИЙ, а, е. Довжиною в сорок метрів. *Кулемети вдарили по петардїях з сорокаметрової дистанції...* (Довж., I, 1958, 183).

СОРОКАРІЧНИЙ, а, е. 1. Який здійснюється, виконується, триває сорок років. *Сорокарічне існування*

радянської держави, грандіозні соціальні зміни і перетворення у житті нашої країни... — все це зумовлює появу і розвиток радянського епосу (Мал., Думки..., 1959, 58).

2. Віком сорок років. 1921 року сорокарічний Уільям Фостер вступав до лав Комуністичної партії США (Веч. Київ, 24. II 1971, 3); Висаджено сорокарічні липи насколо майдану (Довч., V, 1957, 219); // Пов'язаний з таким віком. Сорокарічний ювілей; // Витриманий сорок років (про вапої).

СОРОКАРІЧЧЯ, я, с. 1. Проміжок часу, що дорівнює сорока рокам. Епоха пореформеного сорокаріччя позначена гострою класовою боротьбою (Іст. укр. літ., I, 1954, 344).

2. Річниця чого-небудь, що відбулося або почалося сорок років тому. Якось запросила мене молоді на своє свято — сорокаріччя комсомолу (Є. Кравч., Квіти..., 1959, 121).

СОРОКАТІЙ, а, е, діал. Строкатий; рябий. Усічїть мені голову на порозі, як гадині сорокатій, коли б я зрештою зрадив (Март., Тв., 1954, 178); Пообвішуваний [Семен] торбами, з довгою палицею в руці, з сорокатою шапкою на голові (Фр., I, 1955, 73).

СОРОКІВЕЦЬ, вця, ч., заст. Те саме, що сороківка 1. — Пан дав по два сорокіці за день орняка (Фр., VIII, 1952, 10); Рябі забралася в панське просо і розкошуєвали доти, доки їа не зайняв лановий... Вони, може, на сороківець зробили шкоди, а з чоловіка витягнуть карбованців з п'ять (Стельмах, I, 1962, 568).

СОРОКІВКА, и, ж., заст. 1. Дрібна розмінна монета вартістю двадцять копійок, або сорок крейперів. Так ти не хочеш, як дід сорокієк (Номіс, 1864, № 5010); Більш як сорокієк за день роботи їй таки не давали [пані] (Л. Укр., III, 1952, 664); // Грошовий знак вартістю сорок карбованців. Він, неначе шпалерами, обклаєє їх [стіни] скатертинами керенок вартістю в сорок і двадцять карбованців — сорокієки ближче до божниці, двадцятки — до помийниці (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 15).

2. Пляшка (перев. з горілкою), що вміщає сорокову частину відра або четверту частину літра. На голому, не застеленому рушничком столі... лежаче окраєць суботнього зачерствілого вже хліба та... сорокієка з каламутною самогоною (Смоліч, Реве та стогне..., 1960, 88).

СОРОКОВИЙ, а, е. 1. Числівник порядковий, відповідний до кількісного числівника сорок. Брати Столяріві докінчуєвали вже чи не сороковий рейс з хінца в хінєць Третього Малого провулка (Смоліч, V, 1959, 114).

2. заст. Те саме, що сорокавідірний. Качали [робітники] на вірвокат сорокові бочки (Мирний, II, 1954, 78).

СОРОКОВИНИ, вин, мн. Сороковий день після чїєї-небудь смерті; поминки в цей день. — От вийдує сороковини, то й части, боже, Харитонові ї одружитись і висватитись (Н.-Лев., III, 1956, 10); — Нема вже, дїду, Михайла Михайловича ї на світі: позавчора сороковини справляли (Л. Янов., I, 1959, 362); Милуть сороковини, він знову сюди принесе і полотню, і теплу, мов живу душу, хлібину (Стельмах, I, 1962, 183).

СОРОКОВУСТ див. сорокоуст.

СОРОКОПУД, а, ч. Невеликий хижий птах ряду горобцеподібних із загнутим дзьобом і кігтями. Незай костогризи та сорокопуди черешки об'їдають, незай ханя всі гусята повб' — він ані не бачить, ані не чує нічого! (Фр., II, 1950, 86); Пролетіє із здобиччю запасливий сорокопуд (Земляк, Гвівний Стратіон, 1960, 300).

СОРОКОУСТ, **СОРОКОВУСТ**, а, ч. У православній церкві — молитви по покійникові, які читаються протягом сорока двій після смерті. Кайдашиха роздала старцям щедру милостиню, дала священникові на сорокоуст (Н.-Лев., II, 1956, 354); // Сороковий день після чїєї-

небудь смерті. — У нього сьогодні сорокоуст, буде поминки справляти по своїй бабі (Кучер, Трудна любов, 1960, 497).

СОРОМ, **сбому**, розм. соромá, ч. 1. Почуття сильного збентеження, зніяковіння через свою погану поведінку, недостойні дії, вчинки і т. ін. У кого совісті нема — нема ї сорому (Укр., присл..., 1955, 165); Божеський почервоніє: навіть на самоті не міг він задувати цього ганебного випадку без жагучого сорому (Тулуб, Людопови, I, 1957, 12); Як тільки в її увазі малювалася картина, що ось вона, Олена, вночі крок за кроком крадеться за своїм чоловіком..., то гарячий сором заливав ї з ніг до голови (Тют., Впр, 1964, 108); // Почуття моральної відповідальності за свою поведінку, вчинки і т. ін. Чи тобі усидать «Вісник»? Мені — ні. Писав тричі, але вони сорому не мають (Коцюб., III, 1956, 431); // Почуття вніжності, сором'язливості. Ходили [мешканці Олімпі] голі без забору. Без сорому, на киталт циган (Котл., I, 1952, 262); Забула сердешна [Леся] на той час і стид, і дівочий сором: замулила йому тусточку глибоку рану, а сама так і впаля на його; плаче, голосить, серденьком наиває (П. Куліш, Вибр., 1969, 108).

Краска сбому див. красака.

◇ Без сбому (рідко без соромá) — не соромлячись, без зазуджуючи своєї поведінки, вчинків. Німецька буржуазія 1848 року без усякого сорому зраджує селян, своїх найприродніших союзників... (Ленін, II, 1970, 118); За нею Козаки ходили. Поки едова без сорома Дочку породила (Шевч., I, 1963, 159); Без сбому (соромá) казка, у знач. еставн. сл. — уживається для вираження осуду чїєї-небудь поганої поведінки, недостойного вчинку і т. ін. Знає не виснаєса [Лавріє] і так інаємєса, що, без сорому назка, пішов по обїді в клуню, ліг у застеронку на соломі ї спав до самого вечора (Н.-Лев., II, 1956, 314); Згорятї (згоратї) від (з) сбому див. згорятї; Кров'ю змігї сбром див. змігватї; Не знатї, де (куді) діватї (діти, подїти) бчі від сбому див. діватї, подїти; Ні (ї) стїда (ні страму), ні (ї) сбому (соромá) немáє (немá) в кого — хто-небудь дуже безсоромний. Сварку насилу розігнала Озрїмова жінка... — І стїда вам немає, і сорому! — батькувала вона, розжухаючи прутком (Тют., Впр, 1964, 129); — А я так скажу, люди добрі, що нема в тебе, Лисице, ні стїда, ні сорому... (Речи., Весп. грози, 1961, 89); Очі у Параски, як зорі, грає, лице нашіло радістю. — Ні страму їй, ні сорому, — подумав Яків (Мирний, IV, 1955, 58); Паленїти від (з) сбому див. паленїти; Сбром заливає (залів і т. ін.) обліччя (лице і т. ін.), див. залівати; Сбром їсть бчі див. бко 1; Сбому наїстїся — зробивши що-небудь осудливе, осоромитися. Наслухалась вона на ярмарку, аж сорому наїлася (Коцюб., I, 1955, 271); — Він знайшов раз на вулиці шістсот крон, віддав ї в поліцію, і в газетях про нього писали, як про чесну людину, а він з цього тільки сорому наїєса (Гашек, Пригода.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 127); Сбому (соромá) немáє (немá) кому, в кого — хто-небудь безсоромний. Христя.. ображено прошептала: — Чортова верстає! і сорому їому немає! (Мирний, III, 1954, 151); — Цїдується з тим дурним дяком, в сорома нема дївці (Н.-Лев., III, 1956, 67); Спопелїти від сбому див. спопелїти.

2. Недобра слава, безчестя; ганьба. Раптом зброя заблищала, і гукнуло військo хорож: — Ми готові їти до бою! Краще смерть, ніж вічний сором! (Л. Укр., I, 1951, 377); — Вам це байдуже, а для дївчини — оди сорож и людський поговір (Стельмах, I, 1962, 402); // Ганьбвий вчинок. Насилу вліз [п'явенький сотник] у хату Та ї ліг собі тихенько спати, Щоб Настю, бачте, не збудить Та сорома не наробить (Шевч., II, 1963, 199).

◇ Завдавати (завдати) сорому (рідко сором, соромá) кому; Робити (зробити) сором кому — осоромлювати, знеславлювати кого-небудь. Він ламає завіти корану та впадає їй сором перед людьми (Коцюб., II, 1955, 135); Неправедлива усага — се сліпий аустрля: не болють того, на кого був вимірений, а тільки робить стрільцеві сором (Фр., XIII, 1954, 279); Набиратися (набрáтися) сорому див. набирáтися; На сором кому, у знач. вставн. сл. — уживається для вираження незадоволення чісно-небудь поведінкою, вчинком, осуду їх і т. ін. А тут, на сором мені, люди йдуть на поле та ще юрбами (Н.-Лев., II, 1956, 24); Покривати (покрáти) соромом див. покривáти; Укривати (укрáти) соромом див. укривáти.

3. у знач. присудк. сл. Те саме, що соромно. Стаме-нусть, то аж сором, яка з мене господина... (Вовчок, I, 1955, 281); Йому було сором дивитися людям в очі (Хотк., II, 1966, 178).

Сором сказати див. сказáти; Студ і сором див. студ. 4. у знач. виг. Уживається для вираження осуду чісно-небудь поганій поведінки, недостойних дій, вчинків і т. ін. — Сором! сором! з грецької мови — трійка! (Крым., Вибр., 1965, 331); Виписувати з Москви [бухгалтерів]? Сором! Нехай уже інженери... (Ле, Міжгір'я, 1953, 22).

5. розж. Зовнішні статеві органи людини. Галчан поривався першим уйти в хату, але молодий не пускав його, бо він мужчина і йому не слід дивитися на дівочий сором (Коцюб., I, 1955, 282); Замість портів на Лучковій висіли смішні пацьорки, які не прикривали навіть сорому (Загреб., Диво, 1968, 77).

СОРОМИТИ, млю, мши; мн. соромлять; недок., перех. 1. Докоряти кому-небудь, висміювати когось за що-небудь, викликаючи в ньому почуття сорому. Було як це твереза Настя, то памі умисне її соромить: — От дівка..., от ледащиця! (Вовчок, I, 1955, 267); Щось тільки скажеш чи зробиш не так, зараз і соромлять: — Такий великий, а що витворас (Стельмах, Гусп-лебеді..., 1964, 141).

2. Робити, чинити кому-небудь сором (у 2 знач.); безчестити, ганьбити. — Це, може, вас соромить, що я роблю роботу в неділю? — спитала вона в Ломицького (Н.-Лев., VI, 1966, 25); Божемо глянув на Савку так зрімо, що той сразу же зблід. — Ти чого, сучий сину, соромиши мене перед робочим класом? (Довж., I, 1958, 170).

3. Ставити в незручне становище; викликати замішання. А панка зойкнула, немов мала дитина, У сні налякана. От так пройшла хвилинка — Він стига дивиться, — а панни вже нема, і щось пекучу кров у грудях підійма, і чути серця стук... Що ж? Мало це смішити, А чи соромити, чи, може, застудити? (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рпльського, 1949, 31).

СОРОМИТИСЯ, млюся, мшися; мн. соромляться; недок., кого, чого, за кого — що, без додатка, з інфіні. 1. Відчувати сором (у 1 знач.). — Карі очі В неволі гаснуть; розказувать [розкувать] Козак сестру свою не хоче, Сам не соромиться конат В ярмі (Шевч., I, 1963, 104); Од щирих слів любой жінки серце його эпокоювало; ..він тепер соромися свого давнього безпуття (Мирний, I, 1949, 363); — Таке безстидство в очі говорить [Гервасій] і ні крапельки не соромиться (Стельмах, I, 1962, 518).

2. Відчувати незручність перед ким-небудь за когось, щось; ніяковіти. Ви немов соромитеся трохи за сі вірші (Л. Укр., V, 1956, 432); Стало прозвужіло жалій Катерині: Мариня соромилась за неї (Вільде, Сестри..., 1958, 507); // Почувати себе ніяково. Настя притягла Соломію до стола. Соломія все опинилась та соромилась (Н.-Лев., VI, 1966, 340); Тоня й Віталій сиділи в кузові паризько... ніби трохи соромились одне одного (Гончар, Тронка, 1963, 38); // Виявлять сором'язливість. Ці-

чина, буцім не своїми руками, вилла кофту, плазту; даді, не соромлячись, і сорочку (Стор., I, 1957, 83); Діти, яким уже було по де'ять, десять, а то й більше років, соромилися при попові роздягатися догола (Тют., Вибр., 1964, 392); *Образно. Орлом налітає він [вітер] на зелену ліщину, обіймає її, мов козак дівчину, а ліщина, соромлячись, відхилала від нього свої віти (Коцюб., I, 1955, 35); // Не наважуватися, не наслідуюватися зроби́ти що-небудь через сором'язливість. Ти сама за два дні ажаріла, мов од тяжкого недуга. Соромишся ти прохати панію Ганну, щоб узляла і тебе з собою, як поведе дитей одвідувати із любого дядька (П. Куліш, Вибр., 1969, 283); [Т а н я:] Ви знаєте — вона співає. Та ще як співає, — чудо. [М а л ь в а н о в:] Як же це я досі не чує? Ми ж сусіди. [Т а н я:] А вона при вас соромиться (Коч., II, 1956, 27); * Образно. З-за жари місяць ще не визирає: Соромиться з'являтися рано, повний (П. Куліш, Вибр., 1969, 407).

СОРОМІТНИЙ, а, е. 1. Те саме, що сороміцький. Хату вимазано дьогтем: паничів срамотно так покальовано і соромітні слова (Головко, I, 1957, 218); Те соромітне підморгування, що ним почаствує Султан Катерину, буквально її перевернуло (Вільде, Сестри..., 1958, 402).

2. Який не чуває сорому (у 1 знач.), не соромиться; безсоромний. — Шелесь, шелесь по дубині, Шапки хлопці погубили. Тільки наймит не згубив, Удовітку полюбив... — Соромітна, нехай їй лихолі (Шевч., II, 1953, 54).

СОРОМІТНИК, а, ч. Людина, що не має сорому (у 1 знач.), зневажає правила пристойності; безсоромник. Добре виговає людина може читати все. Обурюється природними речами може тільки морально звикнута свикота або рафіновані соромітники, які, керуючись своєю псевдомораллю, не дивляться на зміст, а розлючено кидаются на окремі слова (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 193).

СОРОМІТНИЦЯ, і, ж. Жін. до соромітник. — Йди мені зараз, соромітнице, до твого батька й скажи йому, що завтра я, Костаки, пришлю від Йона старості... (Коцюб., I, 1955, 251).

СОРОМІТНИЦЬКИЙ, а, е. Те саме, що сороміцький. СОРОМІЦЬКИЙ, а, е. 1. Який виходить за межі загальноприйнятих норм у чому-небудь; непристойний. Цілями днями по вулицях трипо кричав п'яний народ, співав сороміцькі пісні, лаявся, заводив бійки (Коцюб., II, 1955, 365); Знос залунала сороміцька лайка, ляпаси (Тулуб, В степу..., 1964, 185); Смілася [Векла] і говорила їй стига сороміцькі слова, аж Марія почервоніла (Головко, II, 1957, 149); Сороміцькі картинки.

2. Який виражає чію-небудь безсоромність. Хлопець зняковіє ще більше, аніж від прилипань [залпцян] молодички в сороміцькими очима (Загреб., Диво, 1968, 168).

СОРОМЛЕННЯ, я, с., рідко. Дія за знач. соромити. — Ви, ідеалісти, узброєні в свій ідеалізм, як черепаха в щит, — вас не еколотити таким соромленням (Хотк., I, 1966, 40).

СОРОМЛИВИЙ, а, е. Здатний відчувати незручність, бентежитися, ніяковіти. Роман мовчав, ступивши очі в землю. Він був трохи соромливий, і йому стало ніяково (Н.-Лев., VI, 1966, 318); Дівчата.. приходили до хатичитальні чистісінькі, напатчені, соромливі і насторожені (Тют., Вибр., 1964, 40); *Образно. На синьому полотнищі неба дівочими косами струнуче віття соромливої береви (Стельмах, I, 1962, 264); // Пройнятий бентеженням, зніяковінням. Гай ще більше прижмурився і говорив далі з своєю соромливою делкатністю (Гончар, III, 1959, 38); // Який виражає збентеження, зніяковіння.

Легеньке зітхання та якийсь боязкий, соромливий погляд в блискучих очей нагадували, що, може, Грицько й правду сказав... (Мирний, I, 1949, 277); Я дививсь .. в соромливе обличчя твоє (Сос., I, 1957, 201).

СОРОМЛИВІСТЬ, вості, ж. Властивість і стан за знач. соромливий. Кризь дівою соромливість Я бачу, як тремтить жага тавжня (Л. Укр., IV, 1954, 114); Ольга готова була кинутися до нього, але її стримувала соромливість, вона червоніла... (Дор., Не повторк..., 1968, 22).

СОРОМЛИВО. Присл. до соромливий. Соромливо закуталася [Маруся] в сорочку, оглянувшись, чи не побачив хто (Хотк., II, 1966, 135); Дівчата засоромились від загальної уваги. Декотрі стилили соромливо голови (Головко, I, 1957, 392); *Образно. Молода берега соромливо світила крізь ліщинник білим тілом (Довч., III, 1956, 74); Молода червонокора вишенька боязко й соромливо стукала у вікно сніжнобілою галузкою (Дмит., Наречена, 1959, 169).

СОРОМЛЯЖИЙ, а, е, діал. Соромливий. Страх була Маруся соромляжа і як заглядить чужого чоловіка, то не то що личечко, а й ніжечки, здається, малесечки порум'яніють (Вовчок, I, 1955, 381); Гронович — це соромляжий, наймолодший хлопцеві із шостого класу (Крем., Вибр., 1965, 311).

СОРОМЛЯТИСЯ, яюся, яшся, недок., діал. Соромитися. Тепер пані запрошувала їх до себе в гості, але вони чогось соромлялися та тільки дякували за ласку (Дн. Чайка, Тв., 1960, 77).

СОРОМНИЙ, а, е. 1. Те саме, що сороміцький. Одна жінка казала про себе, що вона бва, зривала із себе сорочку і ходила голістенька, соромні речі говорила (Л. Укр., V, 1956, 166); Панотець ганьбить їх [селян]..., показує на них пальцями та прикладає до них погані або й соромні прозвища [прізвиська] (Фр., VIII, 1952, 73); // у знач. ім. соромне, ного, с. Те, що виходить за межі загальноприйнятих норм пристойності. Чує [дядько] тільки, що соромне розказувалося (Мирний, V, 1955, 338).

2. Який соромить (у 2 знач.) кого-небудь, приносить безчестя, ганьбу. [Міріам] Я всім і все ненавижу [неванджу] за нього [за Мессію], і ворогів, і друзів... і той закон небесний, що за гріх безумних покілінь [покілінь] вимагає страждання, крові й смерті соромного того, хто всім любив і всім процає (Л. Укр., II, 1951, 120); Сі нищи, тиш, покірни, бост, обдрані. — се соромний докір для тебе, громадо (У. Кравч., Вибр., 1958, 243).

СОРОМНО, присудк. с. Стан, коли людина відчуває сором. Він біг стернею, наче тікає від кого, і чує, що йому чогось соромно (Коцюб., I, 1955, 99); Люба закриває обличчя руками, їй і в темряві соромно своїх думок (Стельмах, I, 1962, 360).

Соромно сказати див. сказати.

СОРОМОТА, в, ж., розм. 1. Те саме, що сором 1, 2. Кужелина не пряде, ти робото моя, Як я тебе не випраду, соромото моя (Коломійки, 1969, 71).

2. у знач. присудк. с. Те саме, що соромно. Ой вийди я за ворота і стану, як сирота. Ледаціця з мене кпиться. — Мені соромота (Чуб., V, 1874, 296).

СОРОМ'ЯЗЛИВИЙ, а, е. Те саме, що соромливий. Маруся діва страж плога, Зовсім мов панна, хоч за книжки, Сором'язлива єже така... (Греб., I, 1957, 86); Не спалося Андрію тої ночі... Мов живе дивилися з імли Ганнусині сором'язливі очі (Підс., Загули..., 1960, 26); Чутка ласкаво усміхається на це сором'язливе перше почуття (Літ. Укр., I, III 1963, 3); *Образно. В траві синіли фіалки, дикий гіацинт і сором'язливі білі зірочки суниці (Тулуб, В степу..., 1964, 115).

СОРОМ'ЯЗЛИВІСТЬ, вості, ж. Властивість і стан за знач. сором'язливий. Я, забувши свою недавню сором'язливість..., взяла й насукала аж на самі очі його сиву шатку (Мирний, I, 1954, 78); Враз зникає його сором'язливість (Донч., II, 1956, 149); В очах [Миколи] завжди проглядала юнацька ніяковість, ароджена сором'язливість (Мас., Життя..., 1960, 95).

СОРОМ'ЯЗЛИВО. Присл. до сором'язливий. — Та емчайтеся, а то покину, — сором'язливо одказала Христя (Мирний, III, 1954, 1955); Він сором'язливо показав мені свої вірші (Рильський, III, 1958, 411); *Образно. З-за садків над горою випорскує таранкуватий місяць і сором'язливо глянує через ґруші до хвіртки (Ле, Вибр., 1939, 181).

СОРОМ'ЯЗНИЙ, а, ё. Те саме, що соромливий. Хазаї й хазаїські сини й дочка, бачачи, що вона добра робітниця, а дівчина звичайна й сором'язна, були до неї добрі (Гр., II, 1963, 260); Війці-іздові з почуття сором'язної делікатності ніколи перші не заводили розмови про Бранського (Гончар, III, 1959, 199).

СОРОМ'ЯЗНИСТЬ, вості, ж. Властивість і стан за знач. сором'язний. Якщо зовні він був схожий на батька, то свою сором'язність перейняв, певне, від матері (Дмит., Наречена, 1959, 200).

СОРОМ'ЯЗНО. Присл. до сором'язний. Помогоніти Радивон уміє, знає: де, що сказати, не те, що інший — гомоніти хочеться, а сказати нічого, тож людина і мене не знати чи або ж сором'язно мнеться (Горд., Дівчина..., 1954, 218).

СОРОЧА, ати, с., розм. Те саме, що сорочені¹. **СОРОЧАЧИЙ**, а, е. Прямк. до сорчка. Нишпорив [Сергіюк] по чужих городях та садках, драг сорочачі гнізда, бився з діворою (Тют., Вир, 1964, 26).

СОРОЧЕНЯ¹, яти, с. Пташеня сорочки.

СОРОЧЕНЯ², яти, с. Зменш.-пестл. до сорчка 1, 2. Сидить собі [Марія] коло вікна і в поле дивиться, і шив Малесеньке сороченя (Шевч., II, 1963, 361); Пошкрякувала [Маруся] просто на них вжочені нижче пупа сороченята й вигнала надвір «баїтись» (Вільде, Сестрп., 1958, 553).

СОРОЧЕНЬКА, в, ж. Зменш.-пестл. до сорчка 1, 2. — До мене так привикло [дитя], що й матері не знало; було жінка стане надівати йому сороченьку, то воно од неї і рученятами, і ноженятами (Стор., I, 1957, 215).

СОРОЧЕЧКА, в, ж. Зменш.-пестл. до сорчка 1, 2. Мотря у одній тонкій сорочечці, у білій спідниці (Мирний, IV, 1955, 170); Я висипав у подів сорочечки хлопчика насіння (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 63); *Образно. Позбиравися круг них [озер] Верітки — ледве мріють, — Стоять в сорочечках лялих і білі ніжки микють (Нагн., Зустрічі..., 1955, 7).

СОРОЧИЙ, а, е, рідко. Те саме, що сорочачий. Сорочий сід; Сороче гніздо.

СОРОЧИНА, в, ж. 1. розм. Те саме, що сорчка 1, 2. Скинувши ряску, лишився [єпископ] в новій козацькій сорочині лепського галтування (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 412); // Тоненька, блаженська сорочка. Як пролази Митруню крізь пліт, то з поспіху роздер на собі сорочину (Март., Тв., 1954, 148); У Маріки теж уже сині бриніли од холоду губи, під благою сорочиною гелями ходили дрижаки (Вас., II, 1959, 213).

2. Зменш.-пестл. до сорчка 1, 2. Як Ганнусі не любити, коли молоденька, Як вишиє сорочину, як мачок дрібненький (Коломійки, 1969, 153); Вона шив сорочину — малесеньку-малесеньку (Фр., I, 1955, 80); Хлопці дедто в костюмках, а дедто просто в штанякатах та сорочині (Тют., Вир, 1964, 57); *Образно. Берева в ясні сорочині Десь за вітром зібралася в путь (Гірняк, Сонце..., 1958, 57).

СОРОЧИННИ, чін, жн. Те саме, що сороковини. Справляли Наум і Настя.. і третини, і дев'ятили, .. і сорочини.. І що то за обіди були! На усе село (Кв.-Осн., II, 1956, 98).

СОРОЧИНКА, я, ж. Зменш.-пестл. до сорочина 1. Личко [у Оленки] бліде, сорочинка обстрипана... плаче бідна (Тесл., 3 книги життя, 1949, 29).

СОРОЧКА, я, ж. 1. Жіноча або дитяча патільна білзна. Хатки біленькі виглядають, Мов діти в білих сорочках (Шевч., II, 1953, 24); Якась розгрістана, в одній сорочці жінка просовувалась крізь наповн ближче до хати (Коцюб., II, 1955, 178); — Роблю я все машиньно. Думаю лише про те, що мило треба покласти на сугу, що одеколом треба заткнути пробкою, сувію одгати після сорочки (Ю. Янов., II, 1958, 159); // Жіночий одяг, який одягають поверх білзни. Завітчана, в червоному накістї, сорочка вишивана, в черевичках, — ну, діточина!.. як зірочка! (Вовчок, I, 1955, 72); Материні шлюбні абрання — біла сорочка, вишита великими червоними квітками, вишивана шовкова стідниця, теж у квітку... — все так хороше патло домог (Довж., I, 1958, 330); * Образно. Земля.. сором'язливо спускала з свого тіла димчату сорочку ночі і відкривала своє пишне лоно (Мирний, I, 1954, 318); На яраціці огрочки і каву в рабїї сорочці (Стельмах, V, 1963, 319).

2. Чоловіча патільна білзна або одяг, що надягають поверх білзни, для верхньої частини тіла. Екшела там сильно хробравался [хоробрився], аж до сорочки весь ровдзляся (Котл., I, 1952, 96); Вставши раненько, Раман прибрався в вишивану сорочку, в новий суконний.. жупан (Н.-Лев., VI, 1956, 309); Вона все ж таки перепляла його через поріг і, не соромлячись, стала стягати з нього верхню і нижню сорочку (Тют., Вир, 1964, 474); Рукав стїдної сорочки закотилася на руці аж по лікоть (Гочар, III, 1959, 22); // Старовинне захисне військове спорядження, вигот. з дроту, сталі і т. ін. на вразок цього одягу. По стїнах висять.. шабал, піцалі під сїрблом, старосвітські сагайдаки татарські, .. сталеві сорочки (П. Куліш, Вибр., 1969, 61); Довго рубалися воїни!.. Розрубав на ньому [козакові] вражий лях залїзну сорочку (Довж., I, 1958, 260).

Δ Гамівні сорочка див. гамівний.

◇ Залїзнітися (зостáтися, бути і т. ін.) в одній сорочці (без сорочки) — утратити всі засоби до існування, дійти до крайньої матеріальної скрути. — А там, може, і таксу прибавлять. — А поти прибавлять, то ми без сорочки зостанемося (Мирний, III, 1954, 141); Як у матері три дочки, так буде без сорочки (Номис, 1864, № 13983); Змóкнути (промóкнути і т. ін.) до [я́мних] сорочок (сорочки) — те саме, що Промóкнути (змóкнуту) до нітки (див. нітка). Вони дурнісінько блукали.. в оситнягах, не знайшли бурлак і тільки змогли до самих сорочок (Н.-Лев., II, 1956, 235); Знімати (зйáти, стягáти, стягáти) останню сорочку; Залїзніти (оставляти і т. ін.) без сорочки — доводити когонебудь до крайньої матеріальної скрути. Хоч в бідного багатий останню сорочку зніме, ніхто не посміє заступитись (Кв.-Осн., II, 1956, 255); — Щоб і нога в школі!.. Стерцюю, щоб і нога не була!.. Школа останню сорочку стягне з тебе (Тесл., 3 книги життя, 1949, 39); Дочки оставляють без сорочки (Номис, 1864, № 9312); Зйáти (скáнути) і (та) віддáти (оддáти) [остáнню] сорочку [з себе] — віддати кому-небудь усе, подїлятися з ким-небудь усім, що тільки є у когось. Останню сорочку зніме та оддасть (Номис, 1864, № 4463); — Моя стара дуже богомільна.. Любить, щоб про неї казали: «Ой як Андрїїха-баба, так от богомільна...» І як хто знає уже оцю її прижму, то знай тільки грай отакої, так вона й сорочку останню скине та віддасть (Хотк.,

I, 1966, 90); — Батько твій окупантам і Петлюри останню сорочку віддає! (Довж., I, 1958, 162); — Для тебе знає би і сорочку з себе, Аби ото послужався. Так ні! (Підс., Жарты... 1968, 7); Оббирáти (оббírати) до сорочки див. оббирáти; Промóчнати до сорочки див. промóчувати; Скидáння [остáнньої] сорочки з себе див. скидáння.

3. Захисна оболонка чого-небудь. Природа завбачливо обвила серце захисною сорочкою, щоб зберегти його (Рад. Укр., 7.1 1969, 4).

◇ Без сорочки родитися (народитися, вродитися і т. ін.) — бути нещасливим, безталанним. Не для мене був той пишній цвіт, Обсипались на їхніх пелюсточках... Але не скажущь, що на білий світ Я народився, як кажуть, без сорочки (Павл., Бистрина, 1959, 222); У сорочці родитися (народитися, вродитися і т. ін.) — бути щасливою людиною, яка в усьому, скрізь має удачу. — Мабуть, ви в сорочці родились, що вам так спуснулось отут сьогодні, — сказала есела Мокрієвська в жартах (Н.-Лев., V, 1956, 295); Він народився в сорочці. Він досяг усього, чого тільки може побажати собі найшгадливїший честолюбець (Шовк., Людїна... 1962, 64); — Що ві жноу? — запитає Кикало. — Ви в сорочці вродилися, — відповіє лікар, — тільки два перелами, руки і лівої ноги, — як ви живі лишилися, не розумію (Собко, Біле полум'я, 1952, 208).

4. слєц. Порожнина в машинах і апаратах, признач. для циркуляції рідниа або газу, які охолоджують чи нагрівають що-небудь. Як охолоджувач використовують один з компонентів пального, що надходить в охолоджуючу сорочку, створену подібними стінками камери зоряння і сопла (Наука..., 8, 1958, 17).

СОРТ, у, ч. 1. Категорія, розряд якого-небудь товару щодо його якості. Обносять [гостей] якимись сугими налачиками, печеними для економїї вдома з 2 сорту муки (Коцюб., III, 1956, 425); Купив-таки [батько] велосипед доциї Маринї — шість місяців довелося економити: курити третїй сорт тютюну замість вищого (Смолиць, Мир..., 1958, 60); // Різновид предмета, товару, виробу однакового матеріалу, однієї виробки і т. ін. Вари, республіку, сталь, вери всіх сортів, і на рало, і на зброю, і на машину, і на рейку (Ю. Янов., II, 1958, 242); Терентї на верандї змішував парникову везлю різних сортів (Довж., I, 1958, 412); Олена не розумїлась на сортах нави (Вільде, Сестри..., 1958, 207); Сорти латунї; // розм. Група людей різного суспільного і майнового стану. Не нашого сорту, їди собі к чорту (Номис, 1864, № 9434); Усяка губернія розписана на уїзди, а що люди.. у сабодях та у селах живуть, так ті розписанї по своєму сорту (Кв.-Осн., VI, 1957, 664).

Першїй (первий) сорт: а) найкращїй, найвищїй якості. — Ось, Зою, матерїа [до стїнївкї] першїй сорт. А ну, намалюй їз так, щоб весь цєх смїявся! (Собко, Біле полум'я, 1952, 261); б) дуже добре, якнайкраще. [Х р а п к о:] Чому не взятись? Оборудувє це діло — першїй сорт! (Мирний, V, 1955, 125).

2. Культурні рослини, що відрізняються від інших рослин цього самого виду певними біологічними й господарськими властивостями. Воля вигела сорт посухостїткої пшеници (Донч., V, 1957, 238); На виноградниках люди збирають пізнї сорти винограду (Томч., Готель..., 1960, 38).

3. розм., іром. Характер, якість чого-небудь. Як Ви думаєте, чи моя поезїя такого сорту, щоб її триматися хоч одною рукою.? (Л. Укр., V, 1956, 140); Море буває трьох сортів: туже море, звильове море й буряне море (Вишня, I, 1956, 174).

СОРТАМЕНТ, у, ч. 1. Набір виробів різних видів, сортів, розмірів (перев. у металургїї). Полтнїшилась

якість металу, розширилася сортамент прокату, труб і металовиробів (Матер. XXIV з. Компартії України, 1971, 13).

2. Установлені стандартом розміри і форми певних матеріалів, виробів промислового призначення. Одержане число округлюється до найближчого більшого в сортаменті на метал... і таким чином установлюється необхідний діаметр заготовки (Технол. різального інструм., 1959, 76).

СОРТИМЕНТ, у, ч. 1. Сукупність сортів і видів однорідних з господарського погляду рослин, вирощуваних у певному районі. Запровадження сої в кормових сівозмінах став одним з важливих заходів у справі поліпшення складу кормів, особливо в степових районах, де сортамент відносно бобових культур обмежений (Зерн. боб. культ., 1956, 116); Районований на Україні сортамент аблуці та греші досить багатий (Сад. і ягідн., 1957, 243).

2. Різновид лісоматеріалів, порід дерева певного розміру, форми і т. ін. Розробляють [стовбури дерев] на потрібні сортаменти, сортують, в'яжуть у пלותи і сплавляють за призначенням (Стал.-буд. справа, 1957, 54).

3. рідко. Те саме, що сортамент 1. Рентабельність підприємства чорної металургії зростає в основному за рахунок зменшення собівартості і зміни структури сортаменту в бік підвищення питомої ваги рентабельніших видів продукції (Ком. Укр., 8, 1965, 24).

СОРТНИЙ, а, е, спец. 1. Належний до певного сорту.

2. Належний до високого, цінного або спеціального сорту.

СОРТНИСТЬ, ності, ж., спец. Абстр. ім. до сортний. Відомо, що сортамент і якість сталі, як і її клякість, є важливим показником технічного рівня будь-якої держави (Наука..., 5, 1962, 33); Врожай картоплі, як і всіх сільськогосподарських культур, у великій мірі залежить від сортаменту та якості насінного матеріалу (Картопля, 1957, 149).

СОРТО... Перша частина складних слів, що відповідає слову сорт у 1, 2 знач., напр.: сортовий вчений, сортовий виробувач, сортовий виробничий, сортозмішання, сортолінійний, сортобмін, сортосіткайт. ін.

СОРТОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до сортувати. Дняне тіпане волокно здають державі сортованим і в'язаним (Техн. культ., 1956, 104); Садильний матеріал повинен мати добру кореневу систему..., на ньому не повинно бути пошкодження. Він повинен бути обов'язково сортованим (Озелен. колг. села, 1955, 96).

СОРТОВИЙ, а, б. 1. Прикм. до сорт 1, 2. Перестренті гібриди, якщо вони задовольняють усі вимоги, що ставляться до сорту, розмножуються у великій кількості, одержують сортову назву і передаються виробництву (Юнім мічур., 1955, 59); // Стос. до сорту. При сортюванні прополовані виривають усі нещипові рослини для даного сорту (Ол. та ефір. культ., 1956, 284); Поставлено завдання рішуче поліпшити насінництво зернових культур і... перейти на суцільні сортові посіви (Рад. Укр., 25.VI 1957, 1).

2. Який належить до високого, цінного або спеціального сорту (у 1, 2 знач.). Наказано було сортувати ліс ближче до вагонів підкинути (Мур., Бук. повість, 1959, 175); Одне з важливих завдань нового п'ятиріччя — поже основи створити і передіти до посівів тільки високоякісним сортним насінням (Матер. XXIV з. КПРС, 1971, 174); Сортове вагізо; Сортове насіння.

СОРТОВИПРОБНИЙ, випробна, випробне. Те саме, що сортовипробувальний. Сортовипробний сад і вино-

градник артлі — це майже дві тисячі гектарів (Наука..., 7, 1960, 31).

СОРТОВИПРОБУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для випробування сортів сільськогосподарських культур. На Україні вивчається [гібрид вишні з черешнею] в сортовипробувальних садах та науково-дослідних закладах по плодівництву (Юнім мічур., 1955, 74); Сортовипробувальна ділянка.

СОРТОВИПРОБУВАННЯ, я, с. Перевірка й оцінка сортів сільськогосподарських культур у польових умовах. У нас уже стало традицією, що окремі господарства та передовики систематично займаються дослідною справою та сортовипробуванням (Хлібороб Укр., 10, 1964, 26).

СОРТОДІЛЯНКА, в, ж. Ділянка, признач. для випробування сортів сільськогосподарських культур. В 1966 році на сортоділянках Інституту рослинництва було одержано п'ятнадцять гібридних популяцій (Наука..., 8, 1968, 21).

СОРТОДІЛЬНИЦЯ, і, ж. Те саме, що сортоділянка. Як свідчать досліди сортоділяниць, для збагачення сілової маси на білок боби можна вирощувати також з сісож (Колг. Укр., 12, 1961, 8); Василько знає, де на сортоділянці випробується червона болгарська кукурудза (Вол., Дні..., 1958, 153).

СОРТОЗАМІНА, в, ж. Повна планова заміна старого районного сорту сільськогосподарської культури новим, продуктивнішим і ціннішим. За останні 10 років у республіці дієчі проведено сортозаміну озимої пшениці, що значною мірою сприяло підвищенню врожайності (Хлібороб Укр., 1, 1972, 3).

СОРТОЗМІНА, в, ж. Те саме, що сортозаміна.

СОРТООНОВЛЕННЯ, я, с. Періодична заміна сортового насіння сільськогосподарської культури високоякіснішим насінням цього самого сорту. Сортооношення зернових провадимо через два-три роки (Хлібороб Укр., 3, 1972, 10).

СОРТОПРОКАТКА, в, ж. Прокатка сортового заліза.

СОРТОПРОКАТНИЙ, а, е. Признач. для прокату сортового заліза. Колектив зміни сортопрокатного цеху Дніпропетровського металургійного заводу імені Комінтерну достроково виконує виробничі завдання (Ком. Укр., 5, 1963, 62); // Вигот. із сортового заліза. Опрацьована нова технологія відливання низьководуєлецевих прокатних валяків; сортопрокатні валяки... показали в експлуатації високу зносостійкість (Розв. науки в УРСР..., 1957, 431).

СОРТОПРОКАТНИК, а, ч. Робітник, який займається прокатом сортового заліза. Багато надпланового прокату для тракторної та автомобільної промисловості видали сортопрокатники (Роб. газ., 22.V 1962, 2).

СОРТУВАЛКА, в, ж. Сільськогосподарська машина, що розподіляє зерно, овочі за сортами та очищає їх від домішок. На сортувальці «Кускута» можна очистити посівний матеріал лише від насіння дрібнонасіної повилики (Шкідв. і хвор. рослин, 1956, 271); Після первинного очищення і просушування, якщо насіння має вологість не вище 14 процентів, його пускають на сортувальку, а потім засипають у насіннесховища (Хлібороб Укр., 8, 1965, 6).

СОРТУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для сортування чого-небудь. Сортувальня [картоплі] провадять на машинах або на сортувальних столах (Овоч., 1956, 276); Сортувальний пункт; Сортувальний відділ; // у знач. ім. сортувальна, ної, ж. Приміщення для сортування чого-чого-небудь. Їм подобалася загальна картина шахти з її підземними мезаніжами, естакадою, сортувальню, бункером (Собко, Нам спокій..., 1959, 67).

Δ Сортувальна гірка — на залізничних станціях — наспів у формі гірки, через який проходить колія, призвач. для сортування вагонів при формуванні та розформуванні поїздів. *Та тут-таки й було що показати. Потрійний елетенський перекидач... сортувальна гірка для кількох ешелонів, двоколіїні штреки (Ткач, Плем'я..., 1961, 343).*

СОРТУВАЛЬНИК, а, ч. Робітник, який сортує що-небудь. Тільки для обслуговування нового листопротяжного стану.. підготовлено понад 500 операторів, акумуляторників, різальників металу, сортувальників (Наука..., 6, 1956, 15).

СОРТУВАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до сортувальник. Сортувати тютюн найкраще на спеціальних столах. Це поліпшує умови роботи і значно підвищує продуктивність праці сортувальниць (Техн. культ., 1956, 389).

СОРТУВАЛЬНЯ, і, ж., розм. Приміщення для сортування кого-, чого-небудь. В сортувальню загляне (майстер): — Як робота, хлоп'ята? (Шпорта, Запоріжці, 1952, 45).

СОРТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. сортувати. Під час сортування [баклажанів] відокремлюють плоди деформовані, плямисті і пошкоджені (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 182); Вже тепер розробляються нові зразки машин для автоматичного сортування листів (Знання..., 7, 1970, 4).

СОРТУВАТИ, үю, үеш, недок., перек. Розподіляти, відбрати що-небудь за сортами. Очищують і сортують насіння трав на зерноочисних машинах загального призначення (Хлібороб Укр., 7, 1966, 11); Розробляють [стовбури дерев] на потрійні сортименки, сортують, в'яжуть у пакети і складають за призначенням (Столб. справа, 1957, 54); // Розкладати що-небудь за розміром, якістю, вартістю і т. ін. Перед замочуванням сортували стебла [ковополь] за їх довжиною і товщиною (Наука..., 10, 1956, 25); Шегченко сортував монети і складав їх різними стопочками, починаючи від ясножовтих золотих імперіалів... до важких брантантських мідних п'ятаків (Тулуб, В степу..., 1964, 337); // Розподіляти що-небудь за якимись спільними ознаками. Сортуючи листи, Целя пригадала собі факт з перших тижнів своєї бюрової служби (Фр., II, 1950, 314); Все розклав Павло Михайлович на столі, стільцях і ліжку, ще раз переставляючи, сортуючи, щоб краще й простіше виглядало на стінах (Кучер, Трудна любов, 1960, 489); // перек., розм. Розподіляти, відбрати кого-небудь залежно від певних ознак, особливостей і т. ін. Швидким досвідченим оком оглядали й сортували воки [татарів] невідників (Тулуб, Людолов, I, 1957, 162); Батько починає оголосити сортувати сьогорічних випускників, прикидаючи, хто з них де опиниться (Гончар, Тровка, 1963, 164).

СОРТУВАТИСЯ, үється, недок. Розподілятися за сортами, за певними спільними ознаками. Бужкери, в яких зберігається і сортується вийнята з-під землі руда, своїми розмірами і складною формою вражають навіть бувалого гірника (Ткач, Плем'я..., 1961, 342).

СОРУС, у, ч., бот. Сукушність органів розмноження, спорангіїв, що розташовуються один біля одного на вживій частині листя папороті та деяких водоростей. Із сіднього боку листка [папороті] ми побачимо жовто-бурі плямки. Це — соруси (Практ. з систем. та морф. рослин, 1955, 76).

СОС, виг. Уживається як міжнародний радіосигнал, що сповіщає про небезпеку, катастрофу, аварію, які загрожують життю людей; // у знач. ім. Японський сейнер.. подав сигнал СОС, сповістивши, що сім на міліну поблизу Філіппінського острова Лусон (Знання..., 6, 1968, 30).

СОСИСКА, ш, ж. Невелика ковбаска, яку перед уживанням відварюють. Сосиски і сардельки — це різновидність варених ковбас (Укр. страви, 1957, 80); Баба сіла до столу, спиртно згопила сосиску, покляла її на скибку хліба і почала їсти (Собко, Звич. життя, 1957, 57); * У порівн. Виставив [фельдфебель] наперед чотири пухляки, як сосиски, пальці (Коз., Гарячі руки, 1960, 117); // тільки жн. Страва із таких ковбасок. В ідалоні — і галас і гамір шодня. — Біфштекс...! — Сосиски і пиво! (Нех., Хто сім вітер, 1959, 243).

СОСИСКОВИЙ, а, е. Прикм. до сосійска.

СОСКА, п, ж. Гумова трубочка у формі соски, яку дають смоктати немовляті. Знайшла [Катерина] в столику стару соску, виполоскала в теплій воді, намила молока в пляшечку. Дитинка дудило, аж молоко булькало в пляшці (Мушк., Серце..., 1962, 255); Ориса спросоння зацюкала губами, як дитина, що шукає соски (Тют., Впр, 1964, 269).

СОСКОВИЙ, а, е. Прикм. до сібска. Через 40—50 хвилин після народження телят виполювали з сосковою напувалки молозивом (Соц. твар., 1, 1956, 51).

СОСКОВИЙ, а, е. Прикм. до сібска.

СОСКОПОДІБНИЙ, а, е. Подібний до соски. Найбільш поширені сорти лимонів яйцевидної форми із соскоподібними кісточками (Укр. страви, 1957, 312).

СОСНА, сібний, ж. 1. Вічнозелене хвойне дерево, перек. з прямим високим стовбуром, довгою хвоєю і невеликими шишками, або такі дерева в сукушності. З-за темних сосен, з-за кучерявих дубів пробивалися рожеві промені (Вовчок, I, 1955, 302); Вищі від усіх дерев стояли тут сосни.. в голіми, жовтіми, як ескі, стовбурами і зеленими, яскравими вершинами (Скл., Свято-слав, 1959, 14); Де березина витісняла сосну та пропускала паруси сонця, все здавалось, залите було зеленим бенгальським вогнем (Кочуб., I, 1955, 308); Весною сосна найбулькіше росте — відкладаються нові квітники, вона росте в товщину й угору (Ю. Янов., II, 1958, 124); * У порівн. Прайжй [Еней], як сосна (Котл., I, 1952, 290); // Деревина цього дерева. Вогник над сівчюкою ворухиться, як бджола коло квітки, пагне мертвяком і стружками в сосни (Ю. Янов., II, 1958, 184); // Гілка цього дерева. Бачу — по дорозі сосну розкидають (Шог., Поезії, 1958, 116); — Та хай сосни е посадити наламають! — гукнула котрась [з дівчат] (Головка, II, 1957, 97).

2. Сосновий гай, ліс; сосняк. Незабаром вони натрапили на громаду хлопців, що сиділи в сосні на піску (Тют., Впр, 1964, 41).

СОСНИНА, п, ж. 1. Окреме дерево сосни. Самотня соснина в полі, бодай висока, але не договічна й коола (Еллан, II, 1958, 67); У затишці гіллястої, як дуб, сосники сім [Марко] на пень кимсь недавно зрубаною дерева (Чорн., Визвол. земля, 1959, 160); // Деревина сосни. Легіт в Карпат приносив запах сосники (Вітч., 4, 1965, 202); // Гілка сосни. Великі шиби укаїтмалися.. сосниною, перистим папоротником, шовковою травою (Вас., I, 1959, 79).

2. збірн. Будівельний матеріал або дрова з сосни. В земляці.. було тепло й чисто, як у добре доглянутій хаті, пахло присмаглою сосниною (Хор., Незакінч. політ, 1960, 73).

3. Сосновий гай, ліс; сосняк. Зараз за селом... лісок, сосника... (Фр., IV, 1950, 185); Постаєвали [Урушак та Нагорний] в сосники над крутим схилом (Горд., Дівчина..., 1954, 262).

4. Соснова колода або палиця. Перечепиєся [Сидорчук] об соснину, яка лежала біля плоту, і мало не полетів сторч головою (Ю. Бедзик, Полкн., 1959, 158); — Андрійку! Ось палиця.. Микола поплазував до ополонки,

итовхаючи поперед себе соснину (Збан., Курил. о-ви, 1963, 235).

СОСНОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до сьбн́а. Зелень соснових гілок виглядала в-нід снігу так свіжо, що мимозіть кидалась у віні (Коцюб., II, 1955, 439); Тихо наді мною Сосновий бір шумить (Мур., Ідуть..., 1951, 166); Зовсім близько чорнала смуга соснової посадки (Головко, II, 1957, 83); За берегами озерець лісове, глуже й чорне, соснова глиця падала в нього тисячу років (Ю. Янов., II, 1958, 211); // Зробл. з сосни. Човни і байдаки падали, Соснові пороги тріщали (Котл., I, 1952, 103); Тимко увійшов у сосновий дощаний будиночок (Тют., Впр, 1964, 342).

2. у знач. ім. соснові, вих, жм. Родина хвойних рослин, до якої належать сосна, ялина, піхта і т. ін. **СОСНЯК**, а, ч. Сосновий гай, ліс; соснова памодь. Барбара і Лашка вийшли погуляти в сосновій діброві.. Барбара знала місцевість, обліцала сосняком провезти подругу аж до річки (Ле, Наливайко, 1957, 246); — Таки справді ростуть борошки в сосняку! — сказала я на велику радість Тарасика (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 142); За кілька кілометрів зупинились [біженці] в густому, молодому сосняку (Коз., Гарячі рупк, 1960, 233).

СОСОК, сќа, ч. Зовнішня частина молочної залози ссавців і людини, що має форму заокругленого виступу. З перших днів після народження поросят їх треба закріпити за певними сосками свиноматки (Свинарство, 1956, 219); Я налетів.. і розрубав його з ключиці і аж до лівого соска (Сос., II, 1958, 410); Схилившись над дитиною, Орися плакала, а воно, заплющившись, чмокало Тимковими губами, шукало соска (Тют., Впр, 1964, 524).

СОСОНКА, в, ж. 1. Зменш.-пестл. до сьбн́а. Ой у полі сосна тонька виросла; Вітер повіває, сосонку хитає (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 214); Темно-зелені сосонки стояли густими, різними лавами (Фр., VII, 1951, 319); Під захистом кучерявих соснок я знайшов здоровенний дубовий пень (Вол., Дні.., 1958, 55).

2. Народна назва рослини роднини хвощів, що зовнішнім виглядом нагадує сосну. Пішов (Петро) над потік і вирвав сосонку: такий бур'як.., що росте на вогзих квасних ґрунтах, трохи схожий на соску своїми гіллячками (Март., Тв., 1954, 295); Мозила поросла берізою та біднуватою сосонкою, крізь яку просвічувалася руда глина (Воскр., Весна.., 1939, 33); Зарості водяної сосонки на виму відмирають і, загниваючи, забирають багато кисню (Рад. Укр., 2. III 1962, 3).

3. у знач. присл. сьбонкою, сьбонками. Сходяться кінцями так, як гілки сосни. Скласти сосонками.

У сьбонку — розміщений так, як гілки сосни. Хлопчак, який зник на пошному серйозі відповідати на запитання старших, стулив до купи широкуютати, в сосонку брови (Стельмах, Правда.., 1961, 14).

4. рідко. Особливий вид заплітання волосся, коли коса сплітається із шести пасом. Катя косюньки в сосонку Запліта (Воронько, Три щастя, 1948, 27).

5. рідко. Різновид вишавки, що нагадує сосну. Вони знайдуть зелені естонські рукавички, вишавані білою сосонкою (Кучер, Трудна любов, 1960, 356).

СОСОЧКА, в, ж. Зменш.-пестл. до сьбска.

СОСОЧКОВИЙ, а, е. Прикм. до сьбсочок.

СОСОЧОК, чка, ч. 1. Зменш.-пестл. до сьбсчк.

2. Горбочок на поверхні шкіри, слизовій оболонці і т. ін., що має здатність реагувати на що-небудь. На слизовій оболонці язика по-різному розміщені сосочки, чутливі до основних смакових подразників (Рад. психол. наука.., 1958, 22).

3. Горбочок або відросток на поверхні рослини,

через який вона смокче соки з іншої рослини. Льонова повитиця має тонке, як нитка, стебло, на якому утворюються сосочки, що ними вона висмоктує з рослини льонової соки, живучи за її разуюнок (Ол. та ефір. культ., 1956, 109).

СОСТАВ, а, ч., зал. Ряд залізничних вагонів, зчеплених разом і готових до відправки або таких, що вже рухаються. Праворуч — будинок вокзалу з.. дверима, що виходять на перон, ліворуч — колії і численні залізничні состави, що стоять і рухаються на них (Коч., II, 1956, 323).

СОСУН, а, ч., розм. 1. Маля ссавця, що ссе матку.

2. перен., зневажл. Молода, недосвідчена, невміла людина. [Т р о я н:] Може, боїться, що молоді вас обжене, почне вчити! [1 - й ш а х т а р:] Що-о? Та я їм, сосунам, покажу таку науку! (Мокр., П'єсв, 1959, 216).

СОСУНЕЦЬ, шця, ч. Зменш.-пестл. до сосун. — Там... сосунець вискочил! Щоб не привадили, часом (Вишня, I, 1956, 373); — Ех, — подумав тоді Байда, — оце б Кліш з ним побалакав!.. Це не Ілько — материн сосунець (Панч, I, 1956, 379); — Забирайся звідси, сосунець паршивий! (Ю. Бедзик, Полкн.., 1959, 130).

СОСУНЧИК, а, ч. Те саме, що сосунець. — А я так собі, не плачу, тільки серденько в мене болять, як у молодесенького телятка-сосунчика, якого налигали й едуть продавати на ярмарок (Тют., Впр, 1964, 29).

СОТАТИ, аю, беш, недок., перен. 1. Мотаючи, витягувати щось звідки-небудь. Такий клуб усє соташи, всі нитки висотавши (Сл. Гр.); [Г о н е ц ь (вскрик):] Королю величній! З'явився якийсь сміхотвор, що гарячу смолу ковта, стовжжи з рота сота (Кроп., IV, 1959, 160); *Образно. Сотав, наче нитку на веретені, асфальтову дорогу прудка «Волга» (Літ. Укр., 5. V 1970, 2).

◇ Сотати дулі — показувати дулі. Юрба дітей крадеться до повітки і почила заглядати у загородку крізь щілини, одні регочуть, другі язика показують або дулі сотають (Кроп., II, 1958, 478); Сотати жили — те саме, що висотувати (висотати) жили (див. висотувати). — Колись у Сєтїаві начальником станції був пан Вацлер. О, той уже зміє сотати жили із своїх підлеглих і знуцаєся з них, як тільки міг (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 204); Сотати книжки — змушувати, виснажувати, роблячи що-небудь непримне. — Оце ще недаєничко ці кляді були нашими оборонцями, а теперечки вони ладні кишки з нас сотати (Н.-Лев., VII, 1966, 169); Сотати нерви — те саме, що висотувати (висотати) нерви (див. висотувати). Вимагали збільшити плани, Наполігши на резерви... Нащо Лєсю кричати, Що сотають тільки нерви..? (Воскр., 3 перцемі, 1957, 186).

2. Тягнути, різко смикаючи, виривати що-небудь. — Семенку, піди та нарові отвірї у решето.. Та не сотай отвірчє [отвірчєння], але рви попри саме биль.. (Стеф., I, 1949, 141).

3. Висмикувати нитки з тканини. Тонке поткання [піткання], не зашите в кінцях.., сотав вітер (Дв. Чайка, Тв., 1960, 180).

СОТАТИСЯ, аюся, бєшєся, недок. 1. Мотаючись, витягати звідки-небудь. Ізю розмовою перебив телеграфїст, який ушнїпився очима у білу стрічку, що, висїнаючись, соталася із телеграфного апарата (Панч, I, 1956, 347); *Образно. Тепер ніяких думок не було в голові, тільки біль та шматки розрізаних видінь соталися і спліталися там (Стельмах, I, 1962, 181); *У порівн. Його слова милися з уст одно за другим, неначе соталися ниткою (Сл. Гр.).

2. Висмикуватися, випадати з невідрубаного або обшарпаного краю тканини (про нитки). Запхай кінці в середину, щоб не соталось (Сл. Гр.).

3. перен. Виходити з чого-небудь суцільним струменем, потоком і т. ін. Пароплаз з чорним димарем і трьохмачеревоними на ньому смугами вилітає з себе дим, що поклау сотається в повітрі (Ю. Янов., II, 1958, 44); Доц зміє з нього [розп'яття] пилюку, і кров з пробитих цвяхами ніг соталася тонкими струменями (Гончар, III, 1959, 12); З кожина сотаєся вгору.. димок (Гуц., З горіха..., 1967, 49).

4. перен. Рухатися в різних напрямках. Страшний блиск клімків сотаєся над головами (Ю. Янов., I, 1958, 168); // розм. Іти, часто обминаючи, обходячи що-небудь. Семінаристи не вулицею йшли, а соталися поза ділками (Свидн., Люборацькі, 1955, 199).

СОТВОРЕННИЙ, а, е, книжн. Дієпр. пас. мян. ч. до створіння. Ті перлини — це ахаліми цяста, сотворені надзвичайним почуванням незвичайних істот (Коб., II, 1956, 359); Вона пливе в прозорій танці, Простерши блиск два крила... Вона сотворена для лету (Рильський, Мости, 1948, 75); // створено, безос. присудк. сл. Серед екслайціте та американціте є товариства імені Омара Хайяма і сотворено йому справжніснівський культ (Крим., Вибр., 1965, 222).

СОТВОРИТЕЛЬ, я, ч., книжн. Те саме, що бог. — Слава тобі, сотворителю! От жи і в хаті (Н.-Лев., IV, 1956, 122).

СОТВОРИТИ *див.* створя́ти.

СОТВОРИТИСЯ, йтсья, док., книжн. 1. Зробитися, здійснитися, відбутися. — Сотворилося таке, що я вже рад був і втекти, так нікуди — задні на передніх плають, усе змішалось (Тют., Вир, 1964, 51).

2. Перетворитися на кого-, що-небудь, стати кимсь, чимсь. Гітлерівський капітаном сотворився третій партизан — низенький на вріст, бо ні на кого вищого капітанський мундир не налазив (Ю. Янов., I, 1954, 63).

СОТВОРІННЯ, я, с., книжн. 1. Дія за знач. створіння. — Все ж такого розору, вогню та нівечення від сотворіння світу не бачено (Довж., I, 1958, 343); — Сюди/ Звідси видно все. Навіть бог після сотворіння світу бачив менше, ніж я зараз (Загреб., Європа 45, 1959, 240).

2. Те саме, що створіння. Чи життя, яке кипіло в тім світі дрібних створінь, збудило в її душі яку думку, який спомин? (Коб., I, 1956, 100); Чим загадав вас після вашої смерті хоч одне створіння на світі? (Хотк., I, 1966, 55).

СОТВОРЯТИ, яю, яеш, недок., **СОТВОРИТИ**, ворю, ворипш, док., *перех.*, книжн. 1. Те саме, що створювати. Дивно Іванові, що такі красні гори, такі веселі, а сотворив їх злий [чорт] (Коцюб., II, 1955, 329); Щось зовсім нового, зовсім відірваного від світу його вражень чоловік ніколи не міг і не може сотворити (Фр., XVI, 1955, 11); Такаж каже: — Мрія наша, скажу вам, такий хитрий сотворити, щоб очі обирав (Ю. Янов., II, 1954, 233).

Перепічку створіти див. перепічка.

2. Робити, здійснювати що-небудь. Я за ноги Вхопив його та й укинув Максима святого У крикицю... Таке-то Сотворє я, сину! (Шевч., II, 1963, 277); Дякую Вам за гроші і кажу наперед, що я їх Вам ані віддати не годен, ані сотворити щось таке, аби Вам воно стало за ті гроші (Стеф., III, 1954, 234); Як не тебе — твою мовилу Я на шляхах війни знайду. І припаду грудьми до неї, І серця кров'ю і телом... І нове чудо воскресіння Я, мое міся, сотворю (Дмит., В обіймах..., 1958, 58); // у сполуч. з ім. Здійснювати те, що назване іменником — прямим допитком. Прочане перезрестились і сотворили молитву (П. Куліш, Вибр., 1969, 68); Як тільки циганка сотворила тев ворожбитство, в баби лице почорніло, з рота виступила піна (Тют., Вир, 1964, 16); Як тільки з'явив-

ся князь у дверях, пресвітер Ларивон сотворив коротку молитву (Загреб., Диво, 1968, 698).

СОТЕ, невідм., с. Страва під соусом, перев. приготівана на великому вогні. Із закусокних овочевих консервів велике поширення мають фаршировані оочі, оочі, нарізані кружальцями (соте), овочева ікра (Укр. страви, 1957, 63).

СОТЕЙНИК, а, ч. Скворідка з товстим дном і високими прямими боками, в якій готують перев. соте. Пасерувати оочі треба в сотейнику в товстим дном або на сквороді (Технол. пригот. їжі, 1957, 89); Сотейники різних форм і місткостей виготовляються із сталю — найкращого з нових жаростійких матеріалів (Рад. Укр., 25.II 1972, 4).

СОТЕННИЙ, а, е. 1. іст. Прікм. до сбтня 5. Тут, у Голтві, за часів Богдана Хмельницького було сотенне управління козацького полку (Вітч., 3, 1968, 129); // Стос. до сотні. Сотенною старшиною усе були Забрюці (Кв.-Осн., II, 1956, 152); В кривоку заулку лежала оселя сотенного хорунжого Лава (Панч, Гомон. Україна, 1954, 73); Вперше Миргород згадується в літописах, датованих XV століттям, як сотенна, а пізніше як полкове місто (Визначні місця Укр., 1958, 464).

2. у знач. ім. сбтєнний, ного, ч., іст. Особа, яка очолювала сотню (у 4 знач.). З однією.. дружиною й рушиш до города Остра Добриця, а там відприсеся в сотенного й опинишся в Любачі (Скл., Святослав, 1959, 58).

3. у знач. ім. сбтєнний, ного, ч., іст. Те саме, що сбтник 1, 3. — Стрільять тебе я тут не стану, ти ще згодишся нам, сміття! — казав сотенний (Сос., II, 1958, 402).

4. розм. Вартістю сто карбованців. [А г а п о в:] У нього в кишенях повинно бути сто карбованців, ціла сотенна бумажка (Кроп., II, 1958, 181); Це були гроші. Багато, на кілька тисяч карбованців новісінькі, аж хрусткі, сотенні (Дор., Не повторн., 1968, 34).

СОТЕНСТВО, а, с., іст. Стан, обов'язки, звання сотника. Від отця до сина так сотенство і переходило (Кв.-Осн., II, 1956, 153).

СОТЕНЬКА, в, ж. Пестл. до сбтня 1. Як тільки зробиться темненько, Лисиці й шле [Шука] то шупачка, То сотеньку карасиків живеньких Або личів гарненьких... (Гл., Байки..., 1959, 91); — Ми, батюшко, вже й маємо сотеньку карбованців, — сказала баба Зінька (Н.-Лев., VI, 1966, 324); // Те саме, що сбтня 1. — За те ж ми, бач, в науку, Із ласки, з милості панів, Вліпили сотеньок із п'ять тобі [Рябкові] киль (Г.-Арт., Байки..., 1958, 54).

СОТНИЙ, а, е. 1. Числівник порядковий, відповідний до кількісного числівника сто. Килигей стояв перед стром і з затаного радістю слухав перекик: десятий... двадцятий... сотий... двохсотий! (Гончар, II, 1959, 44); Піднесено й урочисто ознаменує український народ дві сотих роковин в дня смерті свого великого сина — Тараса Шевченка (Літ. газ., 24.III 1961, 1).

[В] сбтній раз — дуже велику кількість разів. Старий гаджі, може, сотий раз оповідає свою подорож до Мехки (Коцюб., I, 1955, 288); — Що ж робити? Де вижді? — в сотий раз питає себе Дорош (Тют., Вир, 1964, 134).

2. Який одержують після ділення на сто. Сталь для залізних конструкцій і мостів, десять сотих процента вуглецю й не більше п'ятнадцяти сотих мангану [манганіту], ну, там сірки й фосфору поменше, значить усе, як годиться (Ю. Янов., II, 1958, 241).

[І] сбтної частки — найменшої кількості. Все просив [Квітка], що бачив, а я певна, що він з того і сотой частки не перечитав (Л. Укр., V, 1956, 362); На одну сбту —

у найменшій мірі. Вона просто не знала ні одного слова, яке могло б хоч на одну соту передати її почування (Собко, Гравіт, 1937, 245).

СОТКА, ж. 1. Те саме, що сѣтня 1. Обходив [дід] церкву рівно сто разів, підлаштуючи так, аби сотка припадала саме під схід сонця (Хотк., II, 1966, 136); Навачив на книжку ціну лише 75 крейцарів і мав надію, що хоч яку сотку зароблю за то [те], що пишає у поті чола (Мак., Вибр., 1954, 8); В торбині був уже розпечатаний лист, чистий папір, зрєбинець і декілька соток зреші (Панч, Гомон, Україна, 1954, 61).

2. Одна сота частина якої-небудь одиниці, міри (перев. гектара, трудовдя і т. ін.) — *Оце такий для мене горбді! П'ятнадцять соток?!* (Вишня, I, 1956, 439).

3. тільки жн. Дуже велика кількість, безліч когочого-небудь. Толокою.. бігли та перешрещувалися сотки ледво [ледве] видних стечечок (Фр., III, 1950, 84); Сотки людей перейшли, не замітили бідака, не подав ніхто помічної руки (Ков., Світ., 1960, 24).

4. розж., рідко. Міра горілки, що дорівнює сотій частині відра; // Пляшечка такого вмісту. На комині дві пляшечки-сотки стоить (Тесл., 3 книги життя, 1949, 146).

СОТНИК, а, ч. 1. На Україні в XVI—XVIII ст. — особа, яка очолювала сотню (у 5 знач.), обиралася спочатку козаками, а згодом призначалася гетьманом або царем. На чолі сотні стояв сотник, якого обирало козацьке населення полку або призначав гетьман, а іноді й полковник (Іст. УРСР, I, 1953, 275); Пишинами рядами Виступають отамани, Сотники з паками і гетьмани (Шевч., I, 1963, 74); Охороняючи гурт людей од яничарів, полагали усі до одного козаки сотника Петра Недоли (Стельмах, I, 1962, 175).

2. Те саме, що сѣтєнний 2.

3. Особа офіцерського чину в козацких військах до революційної Росії та контрреволюційних формуваннях періоду громадянської війни. З Кам'яця-Подільського — останньої резиденції еволюционного отамана військ України Симона Петлюри — крізь лінію фронту пробрався підполковник полтичного відділу Кіндрат Позуба і сотник Дамило Підпригора (Стельмах, II, 1962, 47); Троя петлюрєвські старшин — полковник, сотник і хорунжий — були зодягнені в барвистий.. одяг (Смолянч, V, 1959, 262).

СОТНИКІВНА, ж. Дочка сотника. — *Найду тобі рівню Хоч за морем синім, Або крамаріану, Або сотниківну, Таки панну, сину (Шевч., I, 1951, 231); — Сідайте, люди добрі, — каже [суддя], — та скажіть мені, чи ви бачили коли нашу сотниківну?* (Стор., I, 1957, 39).

СОТНИКІВСТВО, а, с. Те саме, що сѣтенство. Михайлик думає не про своє несподіване сотниківство, ..мислі його повертались раз по раз до некованих коней (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 415).

СОТНИКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. сотникувати. — *Чи не краще було б Северина під рукою мати на чолі гусарів!.. — Ваш Северин переріс гусарів, і сотникування йому надто легке стало* (Ле, Наллвайко, 1957, 215); *Золотаренко іграв мочки, навіть сунув брови, ніби був невдоволений, що обличчє сотникування у Ніжині* (Панч, Гомон, Україна, 1954, 209).

СОТНИКУВАТИ, ую, уєш, недок. Виконувати обов'язки сотника; бути сотником. — *Ви у дев'ятнадцятому році сотникували отут в гайдамаках* (Рибак, Час., 1960, 299).

СОТНИЧЕНКО, а, ч. Син сотника. Як налагодились знову прийматись за вибори, гласний Сасенко, син сотниченка, попрощав слова (Мирний, I, 1949, 382).

СОТНИЧИХА, ж., розж. Дружина сотника. Обстанога: спальня сотничиха; в кутку ліжка з пологом

(Стор., I, 1957, 288); *Заспокоєна сотничиха, попрощаючись із гостем, іде спочивати* (Минуле укр. театру, 1953, 57).

СОТНИЧКА, ж., розж. Те саме, що сотничиха. *Дивляться люди: по селу йде наша пані сотничка* (П. Куліш, Вибр., 1969, 268).

СОТНЯ, і, ж. 1. Одинича рахунку однакових або однотипних предметів, явищ і т. ін., що дорівнює ста; сто. Де один пакує, там сотня бідує (Укр. присл., 1963, 115); *Сеж'я [сім'я] моя щодень росла і вже до сотні доростала* (Шевч., II, 1963, 83); *Був місяць січень чи лютий, море замерзло на сотню мерте* (Ю. Янов., II, 1958, 188); // розж. Сто карбованців. Прийшлося [Грицькові] під ослині лічти заробітки, тільки сотню і налічив! (Мирний, I, 1949, 173); — *Кажу, Романе, по-божому, що візьмеш на рік від сотні? — обернувся Семен до брата* (Коцюб., I, 1955, 107); *Кожну сотню Махшеєв перев'язував миткою* (Тулуб, В степу., 1964, 337); // розж. Грошовий знак вартістю в сто карбованців.

2. вбереш і в сѣтню див. вбрати 1.

3. тільки жн. Дуже велика кількість, безліч когочого-небудь. *Сотні ніг ступали в одно місце, і там вибивався великий слід* (Хотк., II, 1966, 54); *На дозвіг стелажат, прикрашених квіттами, красувалися сотні сортів його [Мічуріна] гібридів* (Довж., I, 1958, 464).

3. У давньоруському війську — військова одиниця, що первісно складалася із ста чоловік. Кінні дружини і полки пішців складалися з окремих одиниць — десятків, сотень (Хвжвяк, Д. Галицький, 1958, 367).

4. На Україні в XVI—XVIII ст. — адміністративно-територіальна та військова одиниця; складова частина полку. Полк ділився на сотні. На чолі сотні стояв сотник, якого обирало козацьке населення полку або призначав гетьман, а іноді й полковник (Іст. УРСР, I, 1953, 275); *Як ерзнуть [полки козацькі], сотнями ударять, Перед себе списи наставають, То мов літлою все метуть* (Котл., I, 1952, 188); *По вулицях і на майдані .. тільки вартіві по сотнях перекидалися окремими словами* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 270).

5. У давній Русі, в Росії й на Україні — станова організація. Ремісничі сотні простували через Соборний майдан (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 380).

6. Військовий підрозділ в козацких військах до революційної Росії та в контрреволюційних формуваннях періоду громадянської війни. З самого дозвіту жлоці вартують біля казарми, вичають розпорядок дня кінної сотні полуботківців (Головко, II, 1957, 468); *Ми із вступали, сотню гайдамацького полку імені його сїтлості гетьмана Скоропадського* (Ю. Янов., II, 1958, 250); // У період громадянської війни та в перші роки Радянської влади — підрозділ у складі військ червоного козацтва.

◇ Чѣрні сѣтні див. чѣрний.

СОУС, у, ч. 1. Рідка приправа до страв. Насіння муту еживається в їжу як у цілому, так і в меленому вигляді для виготовлення соусів, макаронів (Зерн. боб. культ., 1956, 142); *Сачко.. розпрямляється в поросля, пошваюючи його густим білим соусом* (Дият., Розлука, 1957, 41).

2. перен. Те, що супроводжує або доповнює основне, головне. *Всі ті факти чисто економічні не раз і зовсім не потрібно підіває [редакція] національним соусом* (Фр., XVI, 1955, 134).

◇ Під сбуосом яким — в тому чи іншому вигляді, трактуванні, висвітленні і т. ін. — *Не хотіли відпустити вас як художника.. Відпустили як жатроса. Але під яким би соусом не було, — важливо те, що відпустили* (Тулуб, В степу., 1964, 244); — *Уяви: .. чиниші, сго-*

жі на провінціальних кумась, під соусом «боротьби за високу мораль» копаються у чийсь брудний білизні, лізуть своїми довгими лапами в чужу душу (Мур., Свіжо повітря..., 1962, 168).

СОУСНИП, а, е. Прикм. до соус.

СОУСНИК, а, ч. Те саме, що сбуєння.

СОУСНИЦЯ, і, ж. Посудина у формі довгастої чашки з ручкою, в якій подають соус. *Різні підливи, сметану, трин з оцтом до закусок подають у соусницях* (Укр. справи, 1957, 395).

СОФА, й, ж. М'який широкий диван з поручнями і низькою спинкою. Крісла й софа кріті червоном, поруччата в них з червоного дерева різьблені та цуцьковані (Л. Укр., IV, 1954, 233); *На широченій софі можуть лягти впоперек шість чоловік* (Сєвч., На Бат. горі, 1960, 75).

СОФІЗМ, у, ч. Умовисновок, що формально здається правильним, а насправді заснований на навмисне неправильному добірї вихідних засад; словесне плетиво, що вводить в оману. *Для революційного пролетаріату політичні софізми лібералізму дають маленький, але цинікий матеріал, щоб обізнатися з дійсною класовою природою навіть передових елементів буржуазії* (Ленін, 10, 1970, 194); [Р у ф і п:] *То ж скільки треба тонких софізмів смелости, щоб вловити у християнський невід римську душу...* (Л. Укр., II, 1951, 508).

СОФІСТ, а, ч. 1. Представник давньогрецьких філософів V—IV ст. до н. е., в центрі уваги яких було мистецтво красномовства та питання етики, політики, теорії пізнання.

2. Той, хто використовує софізми дляведення явно неправильних думок, тверджень. *Майстрами навмисне неправильних міркувань, розрахованих на те, щоб ввести в оману свого співбесідника, були, наприклад, старогрецькі софісти* (Логіка, 1953, 80); *Він [В. І. Ленін] тепер обізвав П'ятакова софістом, фразером, неймовірним плутаником* (Смолич, Мпр., 1958, 317).

СОФІСТИКА, ц, ж. 1. Вчення софістів (у 1 знач.).

2. Міркування, що базуються на софізмах; застосування софізмів. *Правильне мислення несумісне з софістикою* (Логіка, 1953, 81); — *Цю софістику ви лишіть для козовь ішого. Нас це не перекопує* (Головко, II, 1957, 533).

СОФІСТИЧНИЙ, а, е. Заснований на софізмах; схильний до софістики (у 2 знач.). *Софістичні вигверти — улюблений прийом мислення сучасної імперіалістичної буржуазії* (Логіка, 1953, 81); *Яким мілким видавася їй її власний ранішній суд!* *Якою софістичною і вимушеною резинація Стоколос!* (Фр., II, 1950, 324); *Софістичні хитрування.*

СОФІСТКА, ц, ж. Жін. до софіст 2.

СОФІТ, у, ч. спец. 1. Частина декорації на сцені, що зображує стелю або небо. *Основне призначення паду — закривати від глядача верхню частину сцени (колонники, переходи, жестики, софіти)* (Мист., 1, 1969, 38).

2. Освітлювальна арматура з декількома джерелами світла в одному рефлекторі. *Ця кімната [лабораторія фізико-оптичного аналізу] обладнана провідними, софітами, фотоапаратами, прожекторами, рентгенівським апаратом* (Знання..., 10, 1965, 15).

3. Видна звнзу поверхня якої-небудь архітектурної деталі.

СОФКА, п, ж. Зменш. до софа. *Він.. заснує, зовсім відкинувши голову на бокую подушку софки* (Фр., III, 1950, 222); *Замість чудової, на всю стінку, канапи, на якій він так любив сидіти з книжкою в руках, .. тупила ся якась голуба софка* (Л. Янов., I, 1959, 441).

СОФОРА, п, ж. (*Sophora* L.). Багаторічна листопадна або вічозелена рослина родини бобових з непарно-пирчастими листками і квітками, зібраними в китиці або волоті. *Довговічність, густа і добре розвинена крона дають можливість застосовувати софору як головну породу, що утворює основний намет полезагисного лісонасадження* (Колг. енци., I, 1956, 711); *З давніх-давен люди звернули увагу на дивовижні цілющі властивості софори* (Наука..., 7, 1968, 29).

СОХА, й, ж. 1. Товста жердяна, стовп, перев. з розсохою на кінці, що служить підпорою, підставкою до чого-небудь. *З горища виглядали в стіи дві сохи, висушувши кінці — розсічки* (Н.-Лєв., III, 1956, 337); *Завалена [хата] сітгом, підперта на причіпках крижми, від часу потемнілими согами...* (Гончар, II, 1959, 140); // *Такий стовп, що використовують при будуванні печей, хат і т. ін. Ой під стоїть на созах* (Сл. Гр.); *Брат мій, Акітін, погорі чисто, сам зворий, сім'я посіла, а протє заробив-таки, зол'яє уже хату на сохи...* (Л. Янов., I, 1959, 353); *За чотири дні і сохи встановили, і совоки уклали* (Довч., IV, 1957, 259).

2. Примітивне землеробське знаряддя для орання землі. *За.. степами ідуть наші з бунчуками; А я з плугом та з сохою, Понад нивою сухою* (Щог., Поезії, 1958, 62); *В землеробстві до революції застосовувались примітивні знаряддя — сохи, косулі, дерев'яні плуги і бороми* (Колг. Укр., 11, 1957, 8).

СОХАТИЙ, а, е. 1. Подібний до сохи (у 1 знач.); // *З розгалуженими рогами. Із гуцульми показала ся велика, горбокоса, сохата голова незнайомого самця* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 53).

2. у знач. ім. сохатий, того, ч., рідко. Те саме, що лось. *Як романтично він уміє оповідати Про норвє лебедів і зичаї гусей, Про те, що раз його поранений сохатий Леде-леде не затоптає* (Рильський, II, 1946, 172); *Ї впередило кіляка ведмедів і сохатих* (Довч., III, 1956, 57).

СОХЛИЙ, а, е. Який висох, став сухим. *Вітер прошумів поміж сохлою травою* (Мирний, III, 1954, 62); *Ні сили віщої не дарувала доля, Ні слави славної мені не прирєкла, І час мене змете, як сохле листя з поля* (Рильський, I, 1960, 272).

СОХНУТИ, ну, неш; мин. ч. сох і сохнув, ла, по; і рідше СХНУТИ, схну, схнеш, недок. 1. Ставати, робитися сухим, втрачаючи рідину, воду, вологу. *А коли б хто спитав диточок: де ваші сорочечки? де ваша одужинка? — дитки тому покажуть, що їх сорочечки сохнуть он тамечки на березі* (Вовчок, I, 1955, 288); *Одспівала коса моя, Сохнуть теплі стін* (Рильський, II, 1960, 25); // *Випаровуючись, зникати (про рідину); висихати. Підє [дівчина] на шлях подивитись, Поплакати в ложи, — Защебече соловейко, — Сохнуть дрібні слюзи* (Шевч., I, 1963, 18); [Р і ч а р д:] *Геть розкотились золотії кубки і сохле жарно добрее вино* (Л. Укр., III, 1952, 115); *Чохов розтебнує на ньому гімнастерку, налив на груди води. Вона согла з швидкістю спирту* (Тют., Вир, 1964, 320); // *Позбуватися рідини, що вкриває яку-небудь поверхню; обсихати. — Тим ви, хлопці, дома втираєтесь? — Батько рукавом, мати подолом. а я на печі так согну!* (Укр.. присл., 1963, 55); *Вона вскочила в Лєврінову хату, вхопила кочергу та й свиснула нею по купі горшків, що согли на лаві* (Н.-Лєв., II, 1956, 362); // *Ставати дуже сухим; пересихати. Губи сохнуть од снаги* (Сос., I, 1957, 404); // *безос. В горлі у нього сохле, дихання переривається, в голові молотить кров* (Тют., Вир, 1964, 198); *Йому робилося душно; зітхання палке-гаряче, у роті сгло...* (Мирний, III, 1954, 208); // *Ставати твердим, втрачаючи необхідну вологість; засихати. Сонце пекло, тишениця согла*

(Коцюб., II, 1955, 62); [Р і ч а р д:] *Глина согне, час не жде, ти знаєш* (Л. Укр., III, 1952, 45); *Доця обмалъ, земля репається, колос в'яне, зерно сгне...* (Вишня, I, 1956, 111).

2. В'янути, гинути від несприятливих умов, пошкодження і т. ін. (про рослини). *Коло тину Согне на тичині Хмляв зелений* (Шевч., II, 1963, 167); *Яблунька не цвіла, а сохла на бідному кам'яному ґрунті* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 136); *На грядках маки червоні Сгнуть і хиляться від спеки* (Шог., Поезії, 1958, 258).

3. перен. Виснажуватися, худнути від переживань, тяжкої праці, хвороби і т. ін. *Ах я бідний, нещасливий Да й крилець не маю, Согну, чазку в далечині; Всяк день умираю! (Пісні та романси... II, 1956, 56); [М о л о д и ц я:] Може, согне, сердешний (Михайло), у кайданах, з неволі турецький (Вас., III, 1960, 26); Істи нічого не хоче [жінка]. На очах согне... (Цюпа, Назустріч..., 1958, 46); [Н я в њ к а:] Стала сгнуть вона та жалатися у сні (Кроп., V, 1959, 228); Зовсім подуріли [панічі], з лица спали, сгнуть (Вовчок, I, 1955, 108); // за ким, розм. Страждати від кохання до кого-небудь. *Вона за ким согне, а він і не огне* (Укр., присл., 1955, 113); — *Він теж за Степкою согне. Пісню про неї склав* (Зар., На... світі, 1967, 320); // над чим. Наполегливо, старанно, іноді аж до виснаження працювати над чим-небудь. *Епос складає я; і ти вже над епосом согнеш* (Зеров, Вибр., 1966, 346); *Согнути над книжкою*.*

◇ **Серце обгне (сгне):** а) хто-небудь дуже переживає, мучиться. — *Мамо, мамо! Скажіть мені словечко, скажіть! Моя душа переболала... мое серце сгне!* (Вовчок, I, 1955, 264); б) (за ким) страждати від кохання до кого-небудь. *Та минали дні й ночі, минали місяці, а той, за ким согло її серце, не з'явився перед батьківським двір* (Д. Ведзик, Серце..., 1961, 39); **Сбхнути від злести** — дуже злитися. — *Вони [музики] аж зеленіють і согнуть від злести, дивлячись на ващу [панську] вагню* (Стельмах, I, 1962, 288); **Сбхнути з нудоти** — дуже нудитися. — *Вернусь у прийомку... І согну з нудоти. Ходжу або зріюся, ставши під зрубку* (С. Ол., Вибр., 1959, 111).

4. перен. Втрачати здатність рухатися, діяти (про частини тіла). — *Б'ю кілок тут, — шептає зловіско [Юра], — і согнуть руки та й ноги* (Коцюб., II, 1955, 344).

СОЦБУДІВНИЦТВО, а, с. Скорочення: соціалістичне будівництво. *Не жарко, ні, тили ми на заліза мур, — і от, як наслідок, соцбудівництва спіє!* (Сос., I, 1957, 483).

СОЦДІГОВІР, дігговіру, ч. Скорочення: соціалістичний договір. *Нікого обліку роботи не було, виходило так, що договір існував лише на папері. Видно було, що справа з цим соцдоговором кепська й болюча; збори зваливалися* (Довг., II, 1956, 117).

СОЦЗАБЕЗ, у, ч. Скорочення: соціальне забезпечення; // Установа, що займається соціальним забезпеченням. — *На боротьбу з бандитизмом вас не пошлемо — хорий. — Так що ж, а соцзабез, може, накажете ніт?* (Стельмах, II, 1962, 189).

СОЦЗМАГАННЯ, я, с. Скорочення: соціалістичне змагання. *Кращі робітники відділки на двох п'ятихонках в прапорах вирушили в сусідній радгосп перевіряти договір на соцзаганя (Гончар, Тронка, 1963, 226); В заводах іде соцзмагання, Щоб виконать план!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 183).

СОЦЗОВ'ЯЗАННЯ, я, с. Скорочення: соціалістичне зобов'язання.

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТ, а, ч. Член соціал-демократичної партії, прихильник соціал-демократії (у 1 знач.).

Карл Лібкнехт був одним з перших німецьких соціал-демократів, які відверто виступили проти імперіалізму і небезпеки імперіалістичної війни (Нова іст., 1957, 37); *Комуністична партія Радянського Союзу робить усе для того, щоб розширити контакти з соціал-демократами різних країн* (Ком. Укр., 5, 1960, 28).

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЗМ, у, ч. Ідеологія й тактика соціал-демократії.

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНИЙ, а, е. Прикм. до соціал-демократа. *Що з радикаліє певна частина виділяється з чисто соціал-демократичну фракцію, свого я давно ждала* (Л. Укр., V, 1956, 258); *Наш час особливо настійно вимагає: .. добиватися встановлення ділових контактів і товариського обміну думками в соціал-демократичними партіями* (Ком. Укр., 5, 1960, 26); // Який здійснюється соціал-демократами. *Нові умови соціал-демократичної роботи, які створилися в Росії після жовтєвої революції, висунули на чергу питання про партійну літературу* (Левін, 12, 1970, 92); *Соціал-демократичний рух*.

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЯ, і, ж. 1. Загальна назва соціалістичних партій, що виникли в другій половині XIX ст. *Соціал-демократія бореться проти всього капіталістичного суспільства, знаючи, що нема на світі нішого захисника миру і свободи, крім міжнародного революційного пролетаріату* (Левін, 17, 1971, 218); *Не розумію я... що се за погрози, що коли їм [галіццьким соціал-демократам] не дадуть грошей, то тільки вони перейдуть до польської соціал-демократії* (Л. Укр., V, 1956, 170); — *Е, батечку, даруйте, ви таки розбирались в економіці! Навіть мене здивували. Чи не пахне тут соціал-демократією?* (Стельмах, I, 1962, 18).

2. *Течія в сучасному міжнародному робітничому русі, що виступає з позицій реформізму*.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ, і, ж. Дія за знач. соціалізувати і соціалізуватися. *Якщо селяни Росії хочуть здійснювати соціалізацію землі в союзі з робітниками, які проведуть націоналізацію банків і створять робітничий контроль, — вони наші вірні співробітники, найвірніші й найцінніші союзники* (Левін, 35, 1973, 253); // Прилучення до суспільства. *Будь-яка людина долає шлях від новонародженого до дорослої людини, піддаючись, як то кажуть, процесу соціалізації через цілеспрямоване виховання і комплексний вплив багатьох соціальних факторів* (Наука..., 6, 1970, 52).

СОЦІАЛІЗМ, у, ч. 1. Перша фаза комуністичної форми, суспільний лад, що приходить на зміну капіталізму, заснований на суспільній власності на знаряддя і засоби виробництва, владі трудящих, керованих робітничим класом на чолі з марксистсько-ленінською партією. *Перехід від соціалізму до комунізму є законодавчий, історично неминучий процес* (Наука..., 3, 1959, 1); *Соціалізм, планове соціалістичне господарство відкривають найширший простір для всього прогресу науки і техніки* (Матер. XXIV з. КПРС, 1971, 45).

Світова система соціалізму — соціальна, економічна і політична співдружність вільних, суверенних народів, які йдуть по шляху соціалізму й комунізму, об'єднані спільністю інтересів і цілей, тісними взаєминами міжнародної соціалістичної солідарності. *Світова система соціалізму справляє вирішальний вплив на всі революційні сили нашої епохи, сприяє їх зростанню і зміцненню* (Ком. Укр., 7, 1968, 71).

2. *Учення про побудову такого суспільного ладу. Теорія Фур'є... вродила в мені янот симпатії до соціалізму* (Коцюб., III, 1956, 287); *Хоча від мови Левченка повіло.. соціалізмом, але вона вразила Чорнокнижного* (Стельмах, I, 1962, 449).

Δ **Науковий соціалізм** — те саме, що соціалізм 2. Сторонній Марксом і Енгельсом науковий соціалізм являє собою теорію і програму революційного робітничого руху (Ком. Укр., 5, 1968, 13).

3. Збірна назва різних дрібнобуржуазних і буржуазних вчень про реформу капіталістичного суспільства шляхом згладжування антагоністичних суперечностей. Соціалізм буває різний, є навіть на світі політемічний соціалізм, є соціалізм міщанський, є соціалізм пролетарський (Ленін, 13, 1971, 118).

Δ **Утопічний соціалізм** — домарксовське вчення про соціалістичну перебудову суспільства, в якому не було правильних матеріалістичних уявлень про суть соціалістичного суспільства і шляхи його розвитку.

СОЦІАЛІЗОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до соціалізувати. Кооператив, якщо він оголошує все суспільство, в якому соціалізована земля і націоналізовані фабрики й заводи, є соціалізм (Ленін, 36, 1973, 152).

СОЦІАЛІЗУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех. Перетворювати у власність усього суспільства, робити соціалістичним. Ленін висуває гасло — соціалізувати землю та передати її безкоштовно малоземельним селянам (Смоліч, Мир..., 1958, 97).

СОЦІАЛІЗУВАТИСЯ, ується, недок. і док. 1. Піддаватися соціалізації, ставати соціалістичним.

2. тільки недок. Пас. до соціалізувати.

СОЦІАЛ-ІМПЕРІАЛІЗМ, у, ч. Різновид опортунізму, політика підтримки соціал-демократами імперіалістичного уряду своєї країни.

СОЦІАЛ-ІМПЕРІАЛІСТ, а, ч. Прихильник соціал-імперіалізму; той, хто провадить або підтримує політику соціал-імперіалізму.

СОЦІАЛ-ІМПЕРІАЛІСТИЧНИЙ, а, е. Прикм. до соціал-імперіалізм і соціал-імперіаліст.

СОЦІАЛ-ІМПЕРІАЛІСТСЬКИЙ, а, е. Те саме, що соціал-імперіалістичний.

СОЦІАЛІСТ, а, ч. 1. Прихильник, послідовник соціалізму (у 2 знач.). Соціалістом Енгельс став тільки в Англії (Ленін, 2, 1969, 9); Чиманія настільки перевернула мій світогляд, що в незвичайно ранній час, який я був до 12 років, я став на 13 році життя атеїстом, а на 14 — соціалістом (Козл., III, 1956, 281).

2. Прихильник, послідовник соціалізму (у 3 знач.). В Швейцарії вони [комуністи] підтримують радикале, не випускаючи, проте, з уваги, що ця партія складається з суперечливих елементів, почасти з демократичних соціалістів у французькому стилі, почасти з радикальних буржуа (Комув. маніф., 1963, 63).

Утопічний соціаліст — те саме, що соціаліст-утопіст. У передових капіталістичних країнах — Англії і Франції — з планами перебудови капіталістичного суспільства виступили утопічні соціалісти (Нова іст., 1956, 118).

3. Член соціалістичної партії. Листівки передав у село якийсь чесний соціаліст-заїзничник в дено (Козл., Ю. Крук, 1957, 363); П'яний хлопчак.. замовито ваяв, що він тільки-но власноручно застрелив у передмісті Гундова двох верів і трьох соціалістів (Ю. Бездик, Полки..., 1959, 130).

СОЦІАЛІСТИЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до соціалізм 1. Ми горячі брали розкрили уже в період соціалістичний (Сос., I, 1957, 456); Соціалістичне суспільство; Соціалістична держава; Країни соціалістичної співдружності.

Світова соціалістична система — те саме, що світова система соціалізм (див. соціалізм). Утворення світової соціалістичної системи — найвідоміша історична подія після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції (Ком. Укр., 10, 1967, 12).

2. Який ґрунтується на принципах соціалізму (у 2 знач.). Жовтнева революція і встановлення нового, соціалістичного ладу створили найсприятливіші умови для розвитку науки в СРСР (Наука..., 12, 1957, 7); // Власт. суспільству, що побудоване на принципах соціалізму або який існує в цьому суспільстві. З усією діяльністю судів у нашій країні тісно зв'язано зміцнення соціалістичної законності (Рад. суд охороняє..., 1954, 13); Забули великі соціалістичні хліборобські господарства... (Вішня, I, 1956, 291); Ніщо не буде перешкоди, що в основі нашої естетики лежить праця, скажу точніше — соціалістична праця (Рильський, IX, 1962, 165); Соціалістична промисловість; // Сформований в умовах соціалістичного суспільства. Чим виражається основні нові якісні риси сучасної української поетичної творчості? Це творчість нового, соціалістичного народу в глибокому усвідомленні спільності інтересів і прагнень (Рильський, IX, 1962, 212); З чудовою ясністю бачить Головако ті сторони душі трудового селянина, які роблять його надійним союзником і другом соціалістичного робітника (Не ілюстрація..., 1967, 168).

Герой Соціалістичної Праці див. герой; Соціалістичне змагання див. змагання.

3. Який відповідає принципам соціалізму (у 2 знач.), прийнятій його ідеями. — Наш важкий раціоналіст, поклонник розуму.. намернує на соціалістичну віру, на матеріалістичний світогляд (Фр., IV, 1950, 314); Пролетаріат диктує мистецтву реалізм, запальний соціалістичний ідеалом, революційною пристрасстю, почуттям любові до людей (Талавт., 1958, 23); Соціалістична мораль; // Спрямований на перетворення суспільства за принципами соціалізму. Боротьба за знищення панування капіталу є соціалістична боротьба (Ленін, 12, 1970, 91); Ми переживаємо велетенську історичну, неповториму добу, ім'я якій — соціалістична революція (Еллар, II, 1958, 59).

Δ **Соціалістичний реалізм** див. реалізм.

4. Стос. до соціаліста (у 1, 3 знач.). В моїй пам'яті.. один епізод, про який оповідає жент один із тих, що були суджені в перших львівських соціалістичних процесах (Фр., IV, 1950, 179); Ілько приніс у село львівську соціалістичну газету (Козл., Ю. Крук, 1957, 346).

СОЦІАЛІСТИЧНО. Присл. до соціалістичний. Соціалісти Швейцарії, як і інших передових країн, можуть і повинні визнати воєнний захист вітчизни тільки, коли ця вітчизна буде перебудована соціалістично.. (Ленін, 30, 1972, 188); Геніальний український поет [Т. Шевченко] вчить і сучасного читача почувати революційно й соціалістично (Літ. Укр., 15.VI 1965, 3).

СОЦІАЛІСТКА, в, ж. Жін. до соціаліст.

СОЦІАЛІСТ-РЕВОЛЮЦІОНЕР (~ а - ~ а), ч. Член дрібнобуржуазної, ворожої марксової партії, що утворилася 1902 року в Росії з решток народницьких груп; есер. Українська національна дрібнобуржуазно-куркульська буржуазія в її інтелектуальну на чолі (українські соціалісти-революціонери.. українські соціал-демократи та ін.) сподівається і намагається врятувати своє становище з допомогою англо-американських шпигів (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 26).

СОЦІАЛІСТ-УТОПІСТ (~ а - ~ а), ч. Прихильник, послідовник утопічного соціалізму. Чернишевський був соціалістом-утопістом, який мріяв про перехід до соціалізму через стару, кріпосницьку, селянську общину.. (Ленін, 20, 1971, 165).

СОЦІАЛ-ПАТРІОТ, а, ч. Те саме, що соціал-шовініст.

СОЦІАЛ-ПАТРІОТИЗМ, у, ч. Те саме, що соціал-шовінізм.

СОЦІАЛ-ПАЦИФІЗМ, у, ч. Різновид опортунізму, підтримка соціал-демократами імперіалістичної

політики буржуазії своєї країни під прапором пацифізму.

СОЦІАЛ-ПАЦИФІСТ, а, ч. Прихильник соціал-пацифізму, той, хто проводить або підтримує політику соціал-пацифізму.

СОЦІАЛ-УГОДОВЕЦЬ, впа, ч. Той, хто здійснює політику соціал-угодовства. При владі український соціал-угодовець — націоналіст України перетворювався фактично в іноземну колонію, а робітники і селяни України — в рабів міжнародного імперіалізму (Компартія України в резол. і рішен., 1958, 46).

СОЦІАЛ-УГОДОВСТВО, а, с. У робітничому русі — відмова від класової боротьби, примиренське ставлення до ворожого табору, змова з класовим ворогом.

СОЦІАЛ-УГОДОВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до соціал-угодовства і соціал-угодовця.

СОЦІАЛ-ШОВІНІЗМ, у, ч. Опортуністична течія в міжнародному робітничому русі, що виникла в роки першої світової війни (1914—1918 рр.) і, заперечуючи її імперіалістичний характер, висунула ідею захисту буржуазної батьківщини в імперіалістичній війні, проповідувала класовий мир з буржуазією. Соціал-шовінізм, це — завершений опортунізм (Левін, 27, 1972, 113).

СОЦІАЛ-ШОВІНІСТ, а, ч. Той, хто проводить, підтримує соціал-шовінізм. Соціал-шовіністи, тобто соціалісти на словах, шовіністи на ділі, — це люди, які визнають тоталіст вітчизни в імперіалістській.. війні (Левін, 31, 1973, 165).

СОЦІАЛЬНИЙ, а, е. 1. Пов'язаний із життям і стосунками людей у суспільстві; суспільний. — *Забув би усіх громадянські питання, ні в які соціальні справи не втручався... щоб мене ніхто не зачіпав* (Н.-Лев., VI, 1966, 11); *Часто в неділю можна було бачити, як він.. сидів тут же з книжкою в руках, здебільшого на соціальні теми* (Хотк., I, 1966, 151); *Автоматизація в нашій країні має величезне соціальне значення, тому що звільняє людей від стомлюючої праці* (Наука., 6, 1960, 13); // *Породженні умовами суспільного життя, певного середовища, ладу. Алкоголізм як соціальна хвороба є породженням епохи капіталізму* (Наука., 10, 1958, 31); *Славу співає український народ таким борцям проти поміщиків, проти соціальної несправедливості, як Устим Кармакюк та Олекса Довбуш* (Рильський, IX, 1962, 222); // *Існуючий у певному суспільстві. — Це була державна людина, — сказав урочисто вчитель, — яка не помирилася з соціальним ладом, вирішила змінити його революційним шляхом* (Ю. Янов., II, 1954, 122); *Вони [закохані] німали записку так: «В смерті нашій винити недосконалість соціальних форм життя»* (Смоляч, II, 1958, 117); // *Здійснюваний у суспільстві. — Питання про теми дитячих книг, — це, розуміється, питання про лінії соціального виховання дітей, — говорить О. М. Горький* (Літ. газ., 14.IX 1950, 1); // *Зумовлений поділом суспільства на класи. У своєму класі, де з сорока учнів тридцять п'ять були діти поміщиків або міських багатіїв, Юрковий весь час давали відчуття його соціальний стан* (Багмут, Опов., 1959, 20); — *Не багатійте про національні ідеали, коли самі бігцем поспішаєте в ярмо соціальної і національної панцини!* А я не точу... щоб наша Україна була фільварком Німеччини (Стельмах, I, 1962, 332).

Δ Соціальне забезпечення див. забезпечення; Соціальне страхування див. страхування.

2. Який має на меті зміну суспільних виробничих відносин. Для справжнього визволення робітничого класу необхідна підготовлювана всім розвитком капіталізму соціальна революція.. (Левін, 6, 1969, 192); *Це був полум'яний борець за соціальне визволення батьківщини, за свободу людської думки* (Рильський, IX, 1962, 39).

СОЦІАЛЬНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до соціальний. Вона [цензура] звужувала коло тем, вихолощувала соціалістичність змісту чи образу (Збірник про Кроп., 1955, 81); *В заслугу Драгоманову слід поставити перші спроби в українській критиці.. порушити питання про соціальну тематику і проблематику в українській літературі, про принцип соціалістичності в їх художній розробці* (Укр. літ. критика., 1959, 217).

СОЦІАЛЬНО, присл. З суспільного погляду; у суспільному відношенні. — *Реформа дала селянству землю, задовольнила його соціально, — акварієм пальцем підкреслює статистик свої слова* (Стельмах, I, 1962, 331); *Комедія «Дворянские выборы» [Г. Квітки-Основ'яненка] — один з найбільш соціально загострених творів вітчизняної драматургії дощеченського періоду* (Вітч., 4, 1964, 171).

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ, а, е. Стос. до економіки суспільства, пов'язаний з нею. *Досвід соціально-економічного розвитку когоспу вже третій рік демонструється Виставкою досягнень народного господарства СРСР. Це свідчить про життєвість соціально-економічного планування і необхідність практичного його здійснення на селі* (Ком. Укр., 6, 1975, 82).

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ, а, е. Пов'язаний з культурою суспільства. *Зростає відповідальність Рад за розвиток суспільного виробництва, керівництво місцевим господарством, виконання планів соціально-культурного будівництва* (Ком. Укр., 6, 1975, 43).

СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИЙ, а, е. Стос. до суспільного побуту, пов'язаний з ним. *У ранніх творах поета [Т. Шевченка] позитивні образи діють переважно у сфері історико-героїчної і соціально-побутової* (Укр. літ. критика., 1959, 53).

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ, а, е. Стос. до політичного життя суспільства, пов'язаний з ним.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ, а, е. Стос. до психології суспільства, окремих людей у суспільстві, пов'язаний з нею. *Особливості російського і українського класичного мистецтва полягає в тому, що воно зуміло домогтися глибокого розкриття соціально-психологічної сутності людини* (Вітч., 3, 1970, 190).

СОЦІАНІСТВО, а, с. Раціоналістична течія протестантства, що проголошувала Христа людиною, заперечувала християнське вчення про трійцю та деякі інші церковні догмати. Русь була православна, хоч також кальвіністська [кальвінізм] й соціаніство починало в ній ширитися (Фр., XVI, 1955, 414); *В той час [у XVII ст.] на Україні значного поширення набув антитринітаризм, або ж соціаніство (заперечення трістості бога), — найбільш радикальна і раціоналістична течія протестантства* (Наука., 3, 1970, 40).

СОЦІАНІНСЬКИЙ, а, е. Стос. до соціаніства. *В кінці XVI ст. виникло на Україні також багато протестантських шкіл кальвіністського і соціаніського напрямів* (Іст. УРСР, I, 1953, 205).

СОЦІОЛІНГВІСТИКА, и, ж. Галузь мовознавства, що ставовить синтез соціології та лінгвістики і вивчає питання суспільного існування й суспільні умови розвитку мови.

СОЦІОЛОГ, а, ч. Фахівець із соціології; той, хто займається соціологією. *Буржуазні соціологи не бачать і не хочуть бачити головного — матеріальних джерел розвитку людського суспільства — і помічають тільки суб'єктивні, ідейні мотиви.. діяльності людей* (Ком. Укр., 5, 1961, 67); — *Я дуже мало розбираюсь в економіці, хоча й не чужаюсь трактатів соціологів* (Стельмах, I, 1962, 18).

СОЦІОЛОГІЗАТОРСЬКИЙ, а, е. Який виходить з позицій соціологізму, заснований на них. *В роки впливу*

на історичну науку чиколи? Покровського в археологію проникли соціологізаторські ідеї (Вісник АН, 6, 1957, 4); Найважливішою проблемою українського кіно цього періоду [30-х років] було... переборення соціологізаторських і формалістичних уявлень про значення образу людини в кіномистецтві (Укр. кіномист., II, 1959, 11).

СОЦІОЛОГІЗАЦІЯ, і, ж. Вирішування певних питань з позицій соціології. *Соціологізація в літературі.*

СОЦІОЛОГІЗМ, у, ч. Спрощене розуміння суспільно-історичної зумовленості фактів і явищ, яке ігнорує специфіку різних форм суспільного буття. *Багато праць, що вийшли в 20-х і на початку 30-х років, з одного боку, ґрунтувалися на голий емпіризм, а з другого — на абстрактний соціологізм (Розв. науки в УРСР..., 1957, 37); Марксистська естетика однаковою мірою спрямована як проти формалізму, буржуазного естетства, так і проти вульгарного соціологізму (Рад. літ-во, 3, 1964, 21).*

СОЦІОЛОГІЗУВАННЯ, я, с. Дія за знач. соціологізувати. *Радянська історична наука на протязі всього свого розвитку вела боротьбу з голим емпіризмом і абстрактним соціологізуванням (Розв. науки в УРСР..., 1957, 54).*

СОЦІОЛОГІЗУВАТИ, ую, уєш, недок. і док. Вирішувати будь-які питання з позицій соціологізму.

СОЦІОЛОГІЧНИЙ, а, е. Прикм. до соціологія. *Відносна самостійність історичного матеріалізму в системі марксистсько-ленінської філософії зростає, що пояснюється передусім виникненням нових суто соціологічних проблем (Ком. Укр., 7, 1970, 21); // Присвячений питанням соціології. Іван Франко у всіх своїх соціологічних працях широко пропонує марксистське учення (Тяч., III, 1957, 524); Соціологічні дослідження потрібні сучасникам як результат нашого самопізнання (Літ. Укр., 2.VIII 1968, 4); // Стос. до суспільства і його законів, пов'язаний з ними. Хто-хто, а Франко ніколи не відкидає соціологічної критики і сам дає чимало її неперевершених взірців (Літ. Укр., 17.XII 1968, 2); При соціалізм припинають своє діяння соціологічні закономірності, властиві тільки антагоністичним формаціям (Ком. Укр., 4, 1962, 54).*

СОЦІОЛОГІЯ, і, ж. Наука про суспільство та закони його розвитку. *Сфера наукових інтересів радянської соціології став дедалі ширшою (Літ. Укр., 12.VI 1970, 1); Критика літературних творів не може бути відділена від соціології (Еллад, II, 1958, 87); Соціологія як наука немислима без математики (Наука..., 8, 1967, 9).*

СОЦПОХОДЖЕННЯ, я, с. Скорочення: соціальне походження. [Остроградський] *А ви як якого соцпоходження? (Ваш, П'єсп, 1958, 173); — Я був при виконанні своїх службових обов'язків, тобто на своєму посту, і зайшов до громадянки Ляшенко, соцпоходженням із середняків (Тют., Впр, 1964, 151).*

СОЦСТАН, у, ч. Скорочення: соціальний стан. *Почає [начальник міліції] питати й записувати: ім'я, вік, соцстан, партійну належність (Головка, II, 1957, 163).*

СОЦСТРАХ, у, ч. Скорочення: соціальне страхування.

СОЦУМОВА, н, ж. Скорочення: соціалістична умова.

СОЦЬКИЙ, кого, ч., іст. 1. Особа, яка очолювала сотню (у 4 знач.). *Представник городян, соцький Микула, за словами істописцу, перекопував Данила зовсім вишкити бояр (Іст. СРСР, I, 1956, 57); Мирослав, погоєриши в соцьким, якому було доручено стежити за порядком на дворі, підійшов до Марії (Хлявчак, Д. Галлицький, 1958, 24).*

2. У дореволюційній Росії, в тому числі й на Україні — нижчий поліцейський служитель на селі, якого обирали на сільській сходці. *Не задав [старий], що вдома*

чекає його нове лихо: соцький з десятником прийшли правити податі (Кочуб., I, 1955, 92); Вийшов старшина із ценом, староста, писар, соцькі, десятицькі (Хотк., I, 1966, 140); На третю ніч урядник із соцькими робив трус у Цибуліній оселі (Головка, II, 1957, 231).

СОЧЕВІЦЯ, і, ж. 1. Однорічна трав'яниста рослина роднини бобових. *Розширення посівів і підвищення врожайності таких багатих на білки культур, як багаторічні бобові трави, люпин, горох, соя, вика, сочевиця та інші, .. в невідкладним завданням колгоспів і радгоспів (Наука..., 1, 1958, 26); Лийся, дощичку, кругом, А найбільше над вісоком, .. Зайскрися на сочевиці, На люцерні і на виці (Стельмах, Колосок..., 1959, 17).*

2. збірн. Зерна цієї рослини, що використовуються для харчування. *У літописах згадується про горох і сочевицю, як про продукти, що широко використовувались для харчування населення Київської Русі (Укр. страва, 1957, 232).*

◇ *Продатися за міську сочевіці — погодитися робити що-небудь за дрібну вигоду, користь. Він бачить перед собою інші, вищі цілі життя.. Він не продатися в неволю за міську сочевиці! (Фр., III, 1950, 455).*

СОЧЕВІЧНИЙ, а, е. Прикм. до сочевіця. *Нові кондесатори мілітарні — менші за сочевичне зерно (Веч. Київ, 8.I 1971, 4); // Зробл., вигот. із сочевіці (у 2 знач.). Домішування сочевичного борошна до пшеничного в кількості 15—20% підвищує клякість білка в хлібі на 3—4% (Зерн. боб. культ., 1956, 50); Отого злізного пайка вистачало [Сеспелю] на раз якусити, ота сочевична бурда перевертала весь шлунок (Збан., Сеспель, 1961, 222).*

◇ *За сочевічню юшку продавати (продати) — зраджувати кого-, що-небудь за дрібну вигоду, користь. Магнати продають Народ за юшку сочевичну (Перв., I, 1958, 174).*

СОЧИВО, а, с., заст. Сік із конопляних, макових та інших зерен, вживаний замість олії, та страва з таким соком. *Іжа в нині була одномоментна, убога — юшка з в'яленої риби з прісними коржами..., сочиво з гороху або квасолі (Скл., Святослав, 1959, 16).*

СОЧИСТИЙ, а, е. Який містить багато соку. *Тинь від смереки така пріятна, а зеленя така сочиста, м'яка (Хотк., II, 1966, 316); У низинах та в балках шовком позитувались сочисті трави (Козл., Сонце..., 1957, 101); // Образно. Над луками виткнулось сонце, сеїже і сочисте, як розрізаний каєун (Панч, Гомон, Україна, 1954, 322).*

СОЧИТИ, чу, чіш, недок. 1. тільки 3 ос., перех. і неперех. Випускати, виділяти про краплі яку-небудь рідину. *Третій [потік] — лиш сочить, сльозить із каменя (Хотк., II, 1966, 301); // Падати дрібними краплями. Сочив дощ, пливли жари, шарпав вітер (Десняк, II, 1955, 314).*

2. перех. Добувати, вибрати сік, рідину з чого-небудь. *Щасливий в світі той, хто.. із сільників [стільників] в лип'янку мед сочить, з овечок овачицю зстригає (Бор., Тв., 1957, 58).*

3. неперех., за ким-чим, розм. Підстерігати кого-небудь, стежити за кимсь, чимсь. — *У нашого ж вчителя в цей певний час певні гості бувають. Сочити, сочити за ним треба (Стельмах, I, 1962, 486); Не довіряючи дітям і на жакову зернину, Панкратій Семенович сочив тепер за кожним її кроком, за кожним поглядом (Коз., Блискавка, 1962, 173).*

СОЧИТИСЯ, чіться, недок. Витікати, виділятися краплями або тонким струменем; просочуватися. *Десь з глибини сочилися підземні джерела і гасили вогонь (Кочуб., II, 1955, 211); Кризь усі пальці Сіверцева сочилися кров (Гончар, III, 1959, 264); Темно-фіалкове вино*

сохилося у них поміж пальцями, по склянках, які тримали в руках (Вільде, Повнол. діти, 1960, 378); *Образно. Життя його сохилося гіркою отрутою, капало холодними краплями байдужості і труїло кожного, хто ближче стояв до Голубенка (Епік, Тв., 1958, 200); // чим. Виділяти, випускати з себе рідину краплями або тонким струменем. Довго мочив [Тимко] водою розбиті вуха, що сохилося кров'ю (Тют., Впр, 1964, 217); Під ранок ущур [доц]. Але все — стріти, дерева, тини і паркани — сочилися холодними мутними крапельками (Коз., Гарячі руки, 1960, 115); // перен. Проникати, проходити крізь що-небудь (про світло, звуки і т. ін.). З лівого віконця, крізь ґрати сочиться ніжний струмок місячного світла (Мам., Тв., 1962, 52); Світло місяця, що сочилося крізь дерева, викришало у всій його згорбленій постаті неймовірну розгубленість (Ваш, Надія, 1960, 322); // перен. Повільно минати, протікати і т. ін. А дні сочилися за днями, й стогнало горе, наче ліс... (Стельмах, V, 1963, 14); // перен. Відчуватися, виявлятися в чому-небудь; проступати. Мирон Журба сміється теж, але крізь його сміх сочиться тривога (Епік, Тв., 1958, 536); Притулюєш [Устна] до холодного заліза. Воно опалило її чоло, але не могло охолодити гніву, що, здавалось, уже починає сочитися з її тіла (Стельмах, I, 1962, 396).

СОЧКА, ж, ж. 1. Зерно сочевиці.

2. заст. Лінза. *Образно. Ніби якась невидна рука пересунула сочку в Дарчиному оці (Вільде, В'є восьма, 1945, 150).

СОША, і, ж., розм. Те саме, що шосє. Соша привітно лине в село долиною з гори (Сос., I, 1957, 156); Віл [кінь].. ошалелі вовсім, зринув з поводя і вискочив на сошу (Гончар, III, 1959, 88).

СОШЕ, невідм., с., розм. Те саме, що шосє. Попереду гарне соше, але вузьке (Ю. Янов., I, 1958, 277).

СОШКА див. сівка.

СОШНИК, а, ч. 1. Гостра металева частина сох, культиватора, плуга і т. ін., що зрізає шар землі. Археологічні дані свідчать про те, що на IX ст. в Поволжі уже появилася соха з залізним сошником, яка почала витісняти залізну мотилу (Іст. УРСР, I, 1953, 41); Полозовидний сошник робить у ґрунті вузький проріз без виносу на поверхні вологих частинок (Механ. і електриф., 1953, 61).

2. Привстрій у сівалці чи садельній машині, за допомогою якого висівають насіння або садять рослини. Рижий сіють зерновими рядковими сівалками суцільним способом або через один сошник (Ол. та ефір. культ., 1956, 179); Поряд з висівними апаратами сошники є важливими і відповідальними робочими органами сівалки (Механ. і електриф., 1953, 59); Із сошників тече добірне зерно У теплу землю (Виргав, Квіт. береги, 1950, 14).

3. Металева пластина в лафеті артилерійської гармати, що утримує відкочування гармати в момент пострілу. Правильний стопив за правило й згаряч проорав сошником — повернув гармату навіть на більший кут, як треба було (Головко, I, 1957, 289).

СОЮЗ, у, ч. 1. Тісна єдність, тісний зв'язок між ким-, чим-небудь. В союзі з революціонерами передових країн і з усіма пригнобленими народами проти всяких і всіх імперіалістів — така зовнішня політика пролетаріату (Ленін, 32, 1973, 329); — Товариш Саеченко раз на мітингу людям.. про союз робітників з трудящим селянством говорив, — похвалявся хлопцем (Стельмах, II, 1962, 177); // Спільне подружжє життя. Мати здалека рукою благословляє наш союз. — Моя дружино!.. Сині очі на тлі червоного хреста щасливо плачуть... (Сос., II, 1958, 418); // Угода, домовленість з ким-небудь про щось. Укладаши в Василієм Шуйським вигідний союз, шведський король весною 1609 р. надіслав до Новгорода

сильний загін війська (Іст. СРСР, 1956, 160); — Перси хриють про військовий союз з козацтвом проти турків (Тулуб, Людолови, II, 1957, 422).

2. Об'єднання груп людей, організацій, держав для яких-небудь спільних дій, спільної мети. Наприкінці бронзового віку виникли великі союзи племен (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 87); Продукенти цукру — цього білого українського золота — утворили союз «Укрцукр» (Смолич, Мир..., 1958, 92); Основа основ нашого тісного співробітництва, його жива душа і справожуча сила — це, звичайно, непохитний бойовий союз комуністичних партій країн соціалізму, єдність їх світоглядів, єдність цілей, єдність волі (Матер. XXV з. КПРС. 1976, 8).

3. Державне об'єднання, що складається з декількох держав, земель і т. ін. з однією верховною владою. У нас, в Радянському Союзі, Усі народи, як брати: і росіяни, й білоруси, і українці, я і ти (Нех., Ми жвємо..., 1960, 9); Наволо в міліонах [мільйонах] голосів Союз республік молодих гримів (Рильський, I, 1956, 192).

СОЮЗКА, и, ж., спец. Передня частина заготовки взуття або шкіряна напівка на носок і піддом взуття. Іде [парубок] озвучається в свої аршинні чоботівка, що ва ніч встигли підняти вгору незугарні, обшиті союзками носи (Стельмах, I, 1962, 100); — Тату, тату, я не хочу чобіт з союзками! (Юхвід, Оля, 1959, 28).

СОЮЗНИЙ, а, е. 1. Який входить у союз (у 2 знач.) з ким-, чим-небудь, з яким встановлений союз. Дві мугутні постаті держали сплетені лаврові гілки двох союзних партій (Кобр., Вибр., 1954, 186); Союзні війська прибули сюди не для війни (Гончар, II, 1959, 35); Генерал Хертлі.. офіційально представник самого президента союзної нам держави (Ле, В своєї..., 1960, 261).

2. Прямк. до союз 3. Союз Радянських Соціалістичних Республік є союзна держава, утворена на основі добровільного об'єднання республік Радянських Соціалістичних Республік (Конст. СРСР, 1977, 5); З союзнаго в республіканське підпорядкування передано тисячі промислових підприємств (Рад. Укр., 13.II 1957, 1); // Який входить у союз, перебуває в союзі. Українська Радянська Соціалістична Республіка в результаті вільного самовизначення її народу, на основі добровільності і рівноправності разом з Радянськими Соціалістичними Республіками.. об'єдналась у Союз Радянських Соціалістичних Республік — єдину союзна багатонаціональну державу (Конст. УРСР, 1978, 20).

3. Те саме, що всеююзний. Верстатобудівний завод союзного значення.

СОЮЗНИК, а, ч. 1. Той, хто перебуває в союзі (у 1 знач.) або може діяти в союзі з ким-небудь, пов'язаний з кимсь спільністю інтересів, поглядів і т. ін. В селянстві бачимо ми головною з можливих союзників пролетаріату.. (Ленін, 13, 1971, 214); — Конче треба було звернутися до інтелігенції, пошукати серед неї союзників (Фр., VI, 1951, 219); — Про те, щоб у мене було якомога більше союзників, я почав дбати з першої ж зливини (Шовк., Ілжєверн, 1956, 74); *Образно. Мир завжди був вірним союзником соціалізму (Кон. Укр., 3, 1965, 26); Література, кіно, мистецтво — союзники комсомолу (Рад. Укр., 3.II 1967, 1).

2. Той, хто перебуває в союзі (у 2 знач.) з ким-, чим-небудь. Йому хотілося в війні сразу ж поділати і союзники все нарієні — і кров, і ніт, і лізгодні (Довж., I, 1958, 299); — Наступають завазго, — сербозим тоном каже Хома. — Після упертих боїв три дивізії союзників вдерлися в сільський населений пункт (Гончар, III, 1959, 205).

СОЮЗНИЦЯ, і, ж. Жін. до союзник. В 1806 р. почалася війна Росії з Туреччиною, що була тоді союзницею Франції (Іст. УРСР, I, 1953, 401).

СОЮЗНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до соборник. В першу мить Хома був щиро захоплений такою роботою союзницької авіації (Гончар, III, 1959, 425); Робітничі і селянські сили... влаштовували прийом для союзницьких генералів і офіцерів (Загреб., Європа, Захід, 1961, 251).

СОЮЗНО-РЕСПУБЛІКАНСЬКИЙ, а, е. Пов'язаний з державним управлінням, здійснюваним міністерством Радянського Союзу через міністерство союзної республіки. Рада Міністрів СРСР... об'єднує і спрямовує роботу загальносоюзних і союзно-республіканських Міністерств СРСР (Ковтс. СРСР, 1977, 15).

СОЯ, і, ж. Трав'яниста одворічна рослина родини бобових, насіння якої використовують для виробництва харчових продуктів (молока, олії, крупи, борошна і т. ін.) та в техніці. *Однією з найбільш цінних зернобобових культур, яка за кількістю перетравного білка в зерні перевершує всі інші бобові, вирощувані в Степу УРСР, є соя* (Колг. Укр., 4, 1959, 26); *Соя висівають одночасно з кукурудзою квадратно-гнездовим способом в одне гніздо* (Соц. твар., 3, 1956, 24).

СПАД¹, у, ч. і. Дія і стан за знач. спасти, спадати і, 3, 4. *Треба сказати, що перші тільця у рухові мусять від прямолинійного спаду убік відхилятися* (Зеров, Вибр., 1966, 165); *Цейтун спад і весел лет — Все в одній акорді...* (Мас., Сорок..., 1957, 40); *Після піднесення, глибокої вибуху пристрастий настає спад* (Рибак, Помилка..., 1956, 28); *Ці бесіди бадьорили Шевченка, жили надію на спад реакції* (Тулуб, В степу..., 1964, 156); *При швидкому спаді барометричного тиску [у хворого] значно підвищувався артеріальний тиск* (Наука..., 7, 1962, 49).

◇ **Іти** (йти, піти, бути, звертати, звернути і т. ін.) на спад: а) почати зменшуватися в об'ємі, кількості і т. ін. *Озимина, кукурудза, горох відтісняють на карті, а значить і на землі, малосильні культури: пішли на спад — овес, трави* (Рад. Укр., 19.XII 1961, 2); б) вступати в період свого завершення, наближатися до кінця. *Оленка працювала вдень, а як війна вже почала йти на спад, стала вчитися і у вечірній школі* (Кучер, Трудна любов, 1960, 230); *Бій пішов на спад* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 65); *Вільшають ночі. Коротшають дні. Літо звертає на спад* (Тер., Щедра земля, 1956, 84); в) почати опускатися до горизонту (про сонце). *На схилі дня, як сонце йшло на спад, з примор'я ми... вернулись назад* (Гонч., Вибр., 1959, 257); г) почати занепадати. *Ще так недавно життя галицької молоді було свіжим джерелом енергії... тепер все пішло на спад* (Кол., Терек..., 1959, 357); *На спаді: а) вкінці, близько до кінця. Череневі ніч уже на спаді* (Сміл., Сад, 1952, 65); *На спаді дня Василь зачинає крамичню* (Літ. Укр., 3.XI 1969, 1); б) у стані, що наближається до занепаду. *Буржуазне суспільство на спаді* (Смоляч, Мвр., 1958, 327).

2. рідко. Те саме, що водоспад.

СПАД², у, ч. Похила поверхня чого-небудь, пологий спуск (гори, горба і т. ін.). *Упаде [потік] на дорожку, борозенько перебіжить її — і знов по другій боці на стрімкім спаді почне свій біс шалений* (Хотк., II, 1966, 301); *Може, збився він з дороги, Може, вітром одірвало І, як тріску ту, загнало На крутий Ельбруса спад?* (Шер., Дорога..., 1957, 20); *Майже кожним дозором на нашій вулиці можна вийти до чудових горбів з пологістими спадами* (Сміл., Сашко, 1957, 15).

СПАДАННЯ, я, с. Дія за знач. спадати. *Ще зусилля, ще останні, Ще — найважчий крок! Там, за Віслою, спадання Вогняних вірок...* (Мас., Срібна дорога, 1946, 15); *З цим безконечним рухом, з цим безупинним спаданням дрібних крапель плывуть і гадки* (Кочуб., II, 1955, 32); *Щоб горох не ламався, борокувати слоди потрібно після спадання роси* (Зерн. боб. культ., 1956,

39); *Богомолець перший дав справжню картину спадання кров'яного тиску від центра до периферії* (Фізіол. ж., II, 3, 1956, 29); *У зворобі [коклюші] розрізняють три періоди: катаральний (запальний), період спазматичного кашлю і період спадання* (Шк. гігієна, 1954, 311).

СПАДАТИ, аю, аєш, недок., **СПАСТИ**, спаду, спадеш, док. і. Падати, летіти донизу під дією власної ваги. *Метеори раз у раз спадали з неба на степ* (Н.-Лев., I, 1956, 457); *Передня куча [кухва] спала їй на ноги та притюкала їх* (Кочуб., I, 1955, 273); // з чого. Падати, відлітаючись, відокремлюючись від чого-небудь, не утримуючись на чомусь. *Галлеши гору — шапка спадає з голови* (Н.-Лев., II, 1956, 415); *Вона [весна] — у краплях, що спадають дзвінко І з голів віт, які стрясє птах* (Рильський, III, 1961, 190); *Вона прикрила віт, і дві здоровенні сльозини спали з її очей* (Мирний, I, 1954, 289); *Хустина їй з голови спала, і волосся розпустилося* (Головка, I, 1957, 206); // Опадати, обспасти за дерев, кущів і т. ін. (про листя, пелюстки, плоди тощо). *Вишиває осінь на канці зеленій Золоті квітки. Квітки оживають і в дерев спадають Жовті нагідки* (Олесь, Вибр., 1958, 227); *На сонці ясени горять, Спадають згоди з шовковиць...* (Рильський, I, 1960, 281); // Відмираючи, випадати з корінням (про волосся). *Лисий я, волосся спало, Решта білая, як сніг* (Рудан., Тв., 1956, 58); [М а т у ш к а г у м е н я:] *Суха волосина не спаде з голови без волі всевидячого [всевидячого]* (Мирний, V, 1955, 73); // Осідати, спускатися донизу (про пил). *На майдані пил спадає, Замокчас річ...* (Тич., I, 1957, 56); *Отара вже пройшла, спав пил на вулиці* (Головка, II, 1957, 226); // Літати, стікати згори вниз. *Через... цілими проступила вода й почала спадати двома чималими цівками в лях* (Стар., Облога..., 1961, 53); *Вода каскадами спадала в басейн* (Панч, Ерік..., 1950, 56); // Випадати, йти (про опади) або осідати (про росу ітн.). *Доц, знаний вітром, спадає цілими зав'язами* (Панч, На калин. мості, 1965, 205); *За місями день зачас, на траву спадають роси* (Гур., Друзі..., 1959, 11); *Та гей, бихи! Зорежо поле, Постім ярес зерно, А спаде дощик, незабаром В землі пробудиться воно* (Рудан., Тв., 1959, 134); // Опускаючись, відкривати що-небудь. *Неначе мереживо, мрійно спадає з будівель ришовань забрало* (Сос., I, 1957, 456); *Образно. *Приємне маревом розвіялось, мрійна поволока спала з очей* (Горд., Дівчина..., 1954, 14); // Опускаючись, сидати, падати на що-небудь. *Громада бурзкіт спала на очерет* (Стеф., I, 1949, 90); // Опускаючись, займати попереднє положення. *Отець Олександр уайшово страшенно лютий, аж коси ворухаються... А нідрі — то спадуть, то роздмуться* (Мик., Кадилиця, 1959, 11); // тільки недок. Розташовуючись, пролягаючи, опускатися полого, покато або стрімко. *Круча сажив і два завязки круто уривалася згори і спадала у воду* (Гр., I, 1963, 352); *Дорога круто спадала вниз, до Дністра* (Петльов., Хотинці, 1949, 6); *Згори до самого низу спадали терасами зелені схили* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 105); *По схилу лівого берега, що амфітеатром спадає до Дніпра, блимнули яскраві стрічки вогників* (Кочуба, Нові береги, 1959, 140).

◇ **Куди бчі спали див.** бко і; [Мов (наче і т. ін.)] полудя з очей спадє (спала і т. ін.) див. полудя; Спадати на голову — несподівано ставати для кого-небудь об'єктом клопоту, турбот і т. ін. — *Іноді величезне горе, що спадає на голову, менше вражає, як дрібничкова неприємність* (Досв., Вибр., 1959, 276); Спадати (спасти) в непамять див. непамять; Спадати (спасти) на думку див. думка; Спадати (спасти) на згадку (на пам'ять, заст. на ум і т. ін.) — те саме, що Спадати (спасти) на думку (див. думка). В зв'язку з цим

спадать на згадку поетичні рядки з відомої збірки Л. Перемогайського (Рад. літ-во, 3, 1971, 10); Чомусь спало на згадку Ядосі, що.. бачила біла монополюкми Якима (Донч., III, 1956, 7); Спадали на пам'ять [Микиті] усі ліки та знадіб'я, які жилиають підвереджені [з підірваним здоров'ям] люди (Л. Янов., I, 1959, 312); Чогось мені спала на ум та гадюка, що я бачив в березі (Н.-Лев., VI, 1966, 97); Спадати (спасті) на розум див. розум; Спасти на коня (кбней, кбника) — сісти на коня. — Ой, не еспішиса а пан Перебийніс Та й на коника спасти, А вже ж зача а хлопко малий Та як снопики класти (Укр. думи., 1955, 106); Усі трос спали на коней та й пожмули — тільки іскра з-під копит кінських сипнула (Вовчок, I, 1955, 360); Ще одній клоніт спав з плечей див. клоніт.

2. Звішуватися донизу кінцем або кінцями. З ліжка додолу чорніше від ніченьки Повага спадас коса (Граб., I, 1959, 437); Доєт сиві вуса, що мальовничо спадали униз, зажди доводили в обман м'якого серцем любителя української старовини (Хотк., I, 1966, 80); // Звисати, спускатися донизу певним способом. Його руське волосся спало догустими кучерями на плечі (Фр., V, 1951, 16); Жмути білого полотна жузом скривали її коліна і спали хвилями додолу (Н.-Лев., VI, 1966, 11); // на що, до чого. Покриваючи що-небудь, звисати донизу, нависати над чимсь. Червоні торочки, що спали аж на білу шию, не перемогли червониз, як калина, губів (Н.-Лев., I, 1956, 150); Смолисті брови похмуро спали на очі Баш, Вибр., 1948, 166); // Перехилитися через що-небудь. Одні [квіти] випростались угору, інші, спадаючи через одутлуваті гілки білої вази, падали аж на її боки (Епік, Тв., 1958, 280).

3. Зменшувати силу вияву; слабнути. В його душі змалася боротьба, підносила і спала хвиля збурених почуттів (Кобр., Вибр., 1954, 35); Гвалт спадас, пальба вщухла (Гончар, II, 1959, 25); Триожна напруженість, що опанувала було сходом, спала (Багмут, Опов., 1959, 23); // Ставати меншим, нижчим. Спада температура, Сон зника, як забуття (Мал., Звенигора, 1959, 181); Остап поправлявся. Гарячка згодом спала, рана швидко затягувалася (Коцюб., I, 1955, 372); Трохи спав жар [у Оленки], а під ранок знов заметалася вона знеможена (Хижняк, Тамара, 1959, 189); // Ставати тихішим, не чітко чутишим. З дальніх завулків, через городи її сади, тихо спадаючи, долітала пісня (Десняк, Десну., 1949, 200); Голос його швидко спадас, переходив у важкий шепіт (Гончар, IV, 1960, 59); Голос морської стихії слабшав, спадас (Збак., Сеспель, 1961, 28); // Поступово втрачатися, зникати. Часом, серед такої гарячки, вся енергія його спадала, і якийсь голос говорив в нім: «Навіщо?.. кінець! Дійшов до краю!» (Коцюб., I, 1955, 25); Марина глянула на вишні, що стояли без листу і нагадували їй, що спаде колись і її краса (Н.-Лев., I, 1956, 99); // Випаровуючись або розсіюючись, розріджуючись, зникати. Туман спадє.. він знов в дому вишнитись (Вовчок, I, 1955, 217); Втрещь дихну. Пора спадати росам (Ющ., Людв., 1959, 29); Відбилися зорі в дзеркалі ріки, спадас дим розвіяний, безсилий (Сос., II, 1958, 326); — Не доглянула [пташниця] індичат та рано випустила написти, поки ще роса не спала (Мирний, IV, 1955, 337).

Спєка спадє (спєла) див. спєка.

◇ Спадати (спасті) з гблосу — втрачати голос. [В б о р н і й:] Тахтауловський дяк н'є горілки багато і уже спадє з гблосу (Котл., II, 1953, 11); [Т р о х н и м:] А вона [вчителька] другий раз і гблосу не зведе... [І в а н:] Авжеж, як полочриши на тебе, то з гблосу спадеш! (Григ., Вибр., 1959, 470).

4. Знижувати свій рівень, зменшуватися кількісно

(про воду). Як тільки почала спадати в Дніпрі вода, прибережні люди були здивовані даєно не баченим напливом плоти (Коцюба, Нові береги, 1959, 27); Ще пігодими — і вже по повені. Вода спаде, поштикається сховане каміння (Хотк., II, 1966, 394).

◇ Спадати (спасті) з ціни (у ціні) — дешевшати, знецінюватися. — А пани — все пани — з ціни не спадають! (Рудан., Тв., 1959, 165); Вічно жалувася [Мошко], що заробок малий, що шірки спадають у ціні (Фр., III, 1950, 46); Спадати (спасті) на силах (із сил) — втрачати силу. Після сорока років сясорювання почав [Никодим Онуфрійович] спадати на силах (Смолиць, V, 1959, 91); Сох [Іван] щораз більше і спадає із сил (Фр., III, 1950, 180).

5. Втрачати нормальну вагу; худнути, марніти. Прошло роки зо два, зо три, наряди поносилися, тіло стало... і з.. Оришки вийшла.. баба-старчиха (Мирний, IV, 1955, 31).

◇ Спадати (спасті) з лиця (з личенька, на лиці, на виді і т. ін.) — худнути, марніти. На лиці помітно спадла [Любов Прохорівна] і все щось міркувала, інколи навіть уголос (Ле, Міжгір'я, 1953, 320); — Молода дівчинонька, Чого з лиця спала? (Укр. думи., 1955, 167); Дарма що з личенька спала, а справдешна козачка! (Вовчок, I, 1955, 344); Спадати (спасті) з тіла (у в) тілі, на тілі і т. ін.) — худнути, втрачати нормальний вигляд. — Ото слааний ти, мій Юруше! — каже князь, об'їхавши свої лани, городи та садки. — Робота в тебе, як на огні горить, тільки наймити чогось неначе з тіла спали (Н.-Лев., III, 1956, 296); — Усе, було, тужусь, роблю — аж з тіла спала (Гл., Вибр., 1951, 8); Трофейні важкі битови її красиї чистокровні рисаки спали в тілі за кілька важких переходів (Гончар, III, 1959, 88).

6. Охоплювати кого-, що-небудь, пошпруватися на кого-, щось (перев. про світло). Світло спадас з лівого боку у всі три кімнати (Л. Укр., IV, 1954, 245); Доєт сілчучі промені спали.. в садок (Смолиць, I, 1958, 92); *Образно. На строгий профіль її зарублого на сонці, проте гарного обличчя спала тінь затасної образи (Кач., Вибр., 1947, 28).

7. перен. Звільняти кого-небудь від чогось. Над давнім лихом України Жалкуем-тужим в кожний час, з пачем жедемо тії годичи, Коли спадуть кайдани з нас (Л. Укр., I, 1951, 54); // Минатися, проходити. Трохнцям легше стало, І тяжке горе з серця спало (Котл., I, 1952, 159); У нього навіть спала сонлива байдужість (Багмут, Опов., 1959, 81); // Переставати бути помітним, сходити. — Хм! — ажикнула Солога і усмішка з лиця її спала (Мирний, I, 1954, 57).

◇ [Наче (неначе, мов і т. ін.)] гора [з плечей (з пліч)] спала з ког — відпали турботи, не стало важких обов'язків, полегшився важкий душевний стан. Як я не недугувала, як не боліла, але по болю почула, що з мене неначе гора спала... (Мирний, I, 1954, 86); [Наче (неначе і т. ін.)] камінь з душі (з грудей) спав у ког, кому — комусь стало легко, спокійно на душі. [А в а с т а с і й:] Неначе камінь спав з душі у мене! Тепер я весело піду на смерть! (Кост., I, 1967, 216); Йонові наче камінь з грудей спав. Легше якось зробилося на серці (Коцюб., I, 1955, 270); Спадати (спасті) з розуму див. рбзум.

8. на ког — що, перен. Діставатися, припадати кому-небудь. Ті обов'язки цілим своїм тягарем спали на селян, на громади (Фр., VI, 1951, 39); Суворі і жалючі карі спадають на голови сміливих (Тулуб, Людолови, I, 1957, 397); Най на мене ест нещастя разом спадуть в неба, Ростатися із тобою — згіршого не треба (Коломійки, 1969, 170); Це найбільше нещастя, що спало на із

родину, смерть батька, зовсім відібрало в Нелю охоту до життя (Вільде, Сестри..., 1958, 352); // на кого, кому. Находити на кого-небудь, оволодівати кимсь (про почуття, став, настрої і т. ін.). Чого.. Не раз се на мене, моя змара яка, спадає сумнівна задума тяжка? (Л. Укр., I, 1951, 11); Відчує [Гнат], як спадає йому на серце тихомірний спокій (Панч, В дорозі, 1959, 49); Ледеє що відбулася я трохи по тяжкій втраті вашого батька... вже спав на мене цей новий смуток (Коб., II, 1956, 313); Хто їх [гуморески] почне читати, тому одразу ж на повіки спаде тишій, глибокий сон... (Мокр., Сто..., 1961, 11); // рідко. Діставатися, переходити у спадок. Помер Рудевич, і мати розпродала все, що після нього їй спало (Збірник про Кроп., 1955, 53).

9. перен. Наставати, надходити, наближатися. Тихо-сенський вечір На землю спадає (Сам., I, 1958, 132); На гори спадає смеркання (Мас., Роман..., 1970, 350); — Я вже не перебуду цієї осені. Як спадає осіння мряка, то задушить мене (Март., Тв., 1954, 153); І тільки як спали на землю вечірні сутінки, — припинився бій (Кочура, Зол. грамота, 1960, 108).

СПАДАЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до спадати 1—4. Він бачив спадаючий в неба вогонь, а там, за морем, в далекій перспективі сяли перед ним мусульманські реліквії (Коцюб., I, 1955, 293); Через річкики з острівою на острівці були перекинуті над кипучою, спадаючою водою асенькі місточки (Н.-Лев., I, 1956, 163); Воно ніби сиділа десь на скелі над водою... Спадаюче на груди її личі волосся вдавалося на сонці червоним плавним золотом (Коб., I, 1956, 138); «Прекрасний, може, заключний акорд наших великих боїв», думає Черниш і, відкинувши спадаючу на чоло спитілу чуприну, подає команду «ю-чутись» (Гончар, III, 1959, 416); Відчинив [Василь] вікно. Жадбно пив нічну прохолоду. А внизу бігав спадаючий ритм міського життя (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 26).

СПАДЕНЬ, дня, ч., заст. Захід. Сонце вже спускалося за гору і горіло проженимим огнем, золотячи сумні курчаві змари, що з боків, моя кабаки, облягли спадень (Миряні, I, 1954, 68); У лісі душно, а тут ще й вогк... — Куди це в путь? — А в сходу аж на спадень, бо й там лол живуть (Тич., I, 1957, 101).

СПАДИНА, ж, ж. Спадиста місцевість, поверхня. Криї стежки вились по каменистій спадині (Коцюб., I, 1955, 392); Набравшись води дощової, Буйно з увбочи вірської течією могутньою рине [струмок] І у долині раве бистриною, по спадинах скаче (Зеров, Вибр., 1966, 131).

СПАДИСТИЙ, а, е. Якій має схил, спад (про місцевість, площину і т. ін.). — Держить горою! Беріть цабе! — гукнує Бородавкін позад його. Фесенко взяв цабе на спадистий бік горбика (Н.-Лев., V, 1966, 241); Перед військом піднімається легідо спадистий горб, і на тім горбі росли чотири старі липи (Мак., Вибр., 1956, 168); Іван іде спадистою стежкою внив (Кол., Терев., 1959, 299); Він звернує з дороги на зеленій моріжко спадистого берега, хотів відпочити, та вірвався і перевертом полетів униз (Коцюба, Перед грозою, 1958, 16); // Нахлиплий, невзвсім прямовисний. Володя нахлиплився вперед через ручку гойдаки, і Варя могла прилягти на його спину, наче на спадисту спинку фотеля (Григ., Вибр., 1959, 420).

Спадистий лоб — лоб, який має невеликий схил згори до перенісся. Спадистий лоб, перерізаний рідчакми глибоких зморщок, закінчувався вачіскою густого, зовсім сивого волосся (Собко, Граніт, 1937, 79); Спадисті плечі — похилі плечі. У Джитрові все подобалося Полю: і постать з трохи спадистими, дужими плечима, які, вдавалося, могли витримати хоч який тягар, й руки, що зликали до роботи (Автом., Щастя..., 1959, 50).

СПАДИСТИСТІТЬ, тості, ж. Абстр. ім. до спадистий. СПАДИСТО. Присл. до спадистий.

СПАДКОВИЙ, а, е. 1. Стос. до спадковості; пов'язаний із спадковістю. — Можливо, це в нього спадкове. Я маю на увазі характер (Довж., I, 1958, 441); Найбільша увага приділяється тепер питанню про спадкову передачу кров'яних груп (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 280); При генетичній дії ядерні випромінювання безпосередньо впливають на спадковий апарат живих організмів (Хлібороб Укр., 6, 1966, 35).

2. Стос. до спадщини, спадку. Чому він не згадує нічого про Рєзину та про їх спадкову справу? (Фр., VI, 1951, 248); Філько ватримався на селі, щоб впорядкувати свої спадкові справи (Вільде, Сестри..., 1958, 49); // Одержаний у спадщину, належний кому-небудь за правом спадщини. На рубежі XIV та XV століть.. зображення на московських великокнязьських печатках стає більш усталеним і переходить від батька до сина, тобто набуває значення спадкового знака (Наука..., 10, 1965, 38); Спадкове ім'я.

△ Спадкове право — галузь права, що регулює перехід майна померлої особи до її спадкомців.

3. Родовий, потомствений. Вподобала я в простій козацькій спадковій пуху своїм поважним родом (Барв., Опов..., 1902, 425); Він відносно спокійно терпить і ліричні заоплення, і скороминучу ефідність язика Лисовського, для якого, очевидно, і спадкове дворянство, і багатство мають далеко меншу вагу, аніж убогий мужицький побут і пісні (Стельмах, I, 1962, 42); // Який передається з покоління до покоління (про ремесло, фах і т. ін.). Він не був простим вчителем. Освітлення народу було спадковою діяльністю його роду. Вчителлями були його батько, й дід, і діти його теж були вчителями (Довж., I, 1958, 291); // рідко. Споковичний, постійний (про населення певної місцевості і т. ін.); корінний. — І ви киянка? — З діда-прадіда, спадкова... — Катерина засміялася (Рибак, Час..., 1960, 587).

СПАДКОВІСТЬ, вості, ж. 1. Одна з основних властивостей живих організмів, що проявляється в збереженні і відтворенні у нащадків основних ознак зовнішньої і внутрішньої будови та фізико-хімічних особливостей і життєвих функцій батьків. Вчені проникають у найглибші процеси формування фізичних особливостей людини — в закони спадковості (Нар. тв. та етн., 6, 1964, 8); Спадковість — це, по суті, закріплення до свідю, пережитого живого системою, і передача його від покоління до покоління (Наука..., 2, 1966, 5); Завдяки зустрічанню гібриди мають двоїсту спадковість і тому здебільшого краще пристосовуються до зовнішніх умов оточення (Ювім мічур., 1955, 25).

2. Сукупність природних властивостей організму, одержаних від батьків. Якщо черенкувати змінені ділянки рослинного організму, можна одержати рослини із зміненою спадковістю (Укр. бот. ж., XVIII, 1, 1961, 20).

3. Одержання чого-небудь у спадщину, у спадок. У вірші «Воженко» Малишко образно втілює ідею спадковості революційних традицій (Іст. укр. літ., II, 1956, 631); // Спадщина, спадок. Від Леніна нам у спадковість Вогонь безсмертя перейшов (Підс., Героїка, 1951, 130).

СПАДКОВО. Присл. до спадковий 1. Мічуринське вчення.. виходить з того, що нові властивості рослин і тварин, набуті ними під впливом умов життя, можуть передаватися спадково (Наука..., 8, 1956, 31).

СПАДКОДАВЕЦЬ, вля, ч. Особа, що передає кому-небудь спадщину. Якщо хто-небудь в дітей спадкодавця помере.. його спадкова частина переходить до його дітей (Цив. кодекс УРСР, 1950, 69).

СПАДКОЄМЕЦЬ, мця, ч. 1. Особа, що одержала спадщину або має право на її одержання. *Обов старі Моримухи померли, так що Опанас лишився одиноким спадкоємцем своєї батьківщини* (Фр., IV, 1950, 278); — *Хто? Хто це поспіє зробити? — запитає Прозор, нервуючись. — Адже спадкоємцем всього майна лишаюсь я!* — Е ні. Е ще Марія в тебе, сестра твоє... *Вона теж спадкоємиця* (Шпяв, Баланда, 1957, 69); // *Рідна дитина, перев. син. Зрікся я земних нащадків по собі, — адже чернець не має спадкоємців від плоті своєї* (Л. Укр., III, 1952, 743); — *Я їх, чоловіки, знаю. Їм обов'язково подавай сина. Спадкоємця!* (Ряб., Жайворонки, 1957, 156); // *Син правителя або інша особа, до якої має перейти влада. Князь помер без причастя, без сповіді, найірише ж — не повідомиши про свою останню волю, не визначивши спадкоємця своєї влади* (Загреб., Диво, 1968, 413).

2. *перен.* Продовжувач чієї-небудь діяльності, справи, певних традицій і т. ін. *Володимир Ігалич став тим, кому мріють наслідувати... тисячі й сотні тисяч спадкоємців Ленінової роботи* (Еллан, II, 1958, 297); *Воїстину прекрасні діла творить він [народ] у галузі духовної культури, — він, законний спадкоємець усіх віків і народів, — він, творець нової історичної ери, — він, камелляр, хлібороб і співець!* (Рильський, IX, 1962, 213); *Попросив [режисер] познайомити його з колгоспними механізаторами — спадкоємцями коваля Вакули* (Вол., Місячне срібло, 1961, 355).

СПАДКОЄМНИЦЯ, і, ж. Жін. до спадкоємця. *Мартинюк спостерігав Іру, єдину в своїх батьків спадкоємицю, з дитинства розбещену тим, що їй у всьому догоджали* (Дмит., Наречена, 1959, 16); *Добра в книжці було багато... Діди й прадіди її, що сиділи на Київському столі — а книжника Ольга по закону вважала себе їх спадкоємицею, — не одразу збрали це добро* (Скл., Святослав, 1959, 102); *Вірна учениця Тараса Шевченка, спадкоємиця кращих традицій російських революціонерів-демократів, Леся Українка виступає провісником великої всеочищаючої бурі* (Знання..., 2, 1971, 17).

СПАДКОЄМНИЙ, а, е. 1. Одержаний у спадщину. *Своїх ґрунтів не збільшив [Варела]; синові залишив той самий спадкоємний хутір* (Стефаньма, I, 1962, 80).

2. Який від народження належить до певного соціального стану. *Конституція встановлювала в Болгарії монархічний лад: главою держави проголошувався спадкоємний князь* (Нова іст., 1957, 72); // *Який належить до родини, що здавна займається певним ремеслом, якоюсь діяльністю, справою і т. ін.* *Григорій Григорович Андрусак — спадкоємний лісоцик. Народився в селіщі Ясіня, батько був лісовиком* (Літ. Укр., 31.VII 1962, 2).

3. Заснований на переході чого-небудь від одного до іншого; який переходить послідовно від одного до іншого. *Партійний працівник повинен глибоко розуміти події, бачити не тільки нове, що народжується, а й його спадкоємний зв'язок з попереднім* (Ком. Укр., 9, 1968, 57); *Ставлення радянської науки до ідейної спадщини минулого визначається, як відомо, марксистським положенням про поступальний, спадкоємний характер усього розвитку* (Вітч., 8, 1968, 172).

СПАДКОЄМНИЦЯ, і, ж. Те саме, що спадкоємиця. — *Мушу вам, татку, показати фотографію моєї нареченої... Спадкоємиця величезної камениці на Грабені* (Фр., II, 1950, 293); *Молоді повинні не тільки добре знати і любити наше славне минуле, а й відчувати себе безпосередньо спадкоємицею справ і подвигів старшого покоління* (Ком. Укр., 1, 1967, 19).

СПАДКОЄМНИСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до спадкоємний. *Книга Юліана Туєйма... відкривається Міцкевичем перекладом вірша [О. Пушкіна] «Воспоминанья».*

Тут — не тільки небажання Туєйма змагатися з найбільшим генієм польської поезії, а й вияв похуття спадкоємності (Рильський, IX, 1962, 76); *В основі марксистсько-ленінських поглядів на культуру лежить ідея спадкоємності та прогресивного характеру розвитку суспільства* (Нар. тв. та етн., 2, 1967, 16); *Спадкоємиць — велика нездоланна сила. Все нове повинно мати своє продовження, розвиток, удосконалення* (Рад. Укр., 4.I 1969, 1).

СПАДКОЄМНО, Присл. до спадкоємний. **СПАДКОЄМСТВО**, а, с. Одержання чого-небудь у спадщину. *Спадкоємство за законом має місце в усіх випадках, коли і оскільки його не змінено в заповіті* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 69).

СПАДКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. спадкувати. *Були часи, коли [виробничий] досвід передавався лише в межах сім'ї по прямій лінії спадкування від батька до сина, від матері до дочки* (Ком. Укр., 4, 1962, 33); *З правом особистої власності тісно зв'язане право спадкування. Значно розширена свобода заповіту. Кожен громадянин може відповісти все своє майно або частину його кому хоче* (Рад. Укр., 19.I 1964, 3).

СПАДКУВАТИ, ую, усш, недок. і док., *перен.*

1. Одержувати спадщину від кого-, чого-небудь.

2. Мати право на одержання спадщини, бути спадкоємцем, спадкоємицею.

СПАДКУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Передаватися за спадковістю. — *Треба закріпити в ній [пшениці] куцистість і добріше зерно, щоб це спадкувалося в звичайних умовах* (Донч., V, 1957, 239).

2. Пас. до спадкувати 1.

СПАДЛЮЧИТИ, чу, чшш, док., *перен.* розм. Зробити кого-небудь підлим. *Федір кинув: — Видно, совість мучить. Треба ж було так себе спадлючити!* (Підс., Загуля..., 1960, 79).

СПАДЛЮЧИТИСЯ, чуся, чшшся, *док., розм.* Стати підлим.

СПАДНИЙ, а, е. Який спадає, знижується; протилежне в с х і д н и й. *Якісним прикметником власливо передавати порівняльну характеристику ознаки у двох напрямках інтенсивності — висхідному і спадному* (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 163).

△ **Спадні** інтонації, *лінга*. — інтонація з поступовим зниженням тону; *Спадні прогресія, мат.* — прогресія, члени якої розташовані від більшого до меншого. *Члени нескінченно спадної геометричної прогресії при достатньому віддаленні від початку ряду можуть стати меншими від будь-якого даного додатного числа* (Алг., II, 1957, 100); *Спадний наголос дов. наголос*.

СПАДОК¹, дку, ч. Те саме, що спадщина. *Спадок, котрий по кількох роках дістала його жінка, вяртавав його від крайньої бідності* (Фр., III, 1950, 72); *Ні родини, ні доброї людини. А якби оце тепер були після мене які спадки, де б та й родина набралась* (Барв., Опов..., 1902, 353); *Стара батьківська оселя... спадок за вітром пішов, згорів* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 293); — *А се ж тобі навіщо? — питала я, показуючи на сулію... — А се учительський спадок!.. Мій попередник тримав у сій сулі горляку, ну, а в мене вона, звісно, порожня стоїть* (Л. Укр., III, 1952, 574); *З перемоєю Великого Жовтня творчий спадок Шевченка став об'єктом всебічного та глибокого, справді наукового дослідження* (Літ. Укр., 9.III 1965, 2); [Л ю б о в:] *Спадок — се фатум... що мститься до чотирнадцятого коліна* (Л. Укр., II, 1951, 13).

◇ **Діставати** (дістати, брати, взяти і т. ін.) у спадок що — те саме, що **Діставати** (дістати, брати, взяти і т. ін.) у спадщину (див. **спадщина**). *З минулого ми беремо собі в законний спадок тільки прогресивне, збага-*

чучи ним свою культурну скарбницю (Рильський, III, 1956, 209); Діставатися (дістатися, передаватися, передатися, мати і т. ін.) у спадок (рідко у спадки) — те саме, що Діставатися (дістатися, передаватися, передатися, мати і т. ін.) у спадщину (див. спадщина). Ніхто достеменно не знає, хто цей колодязь копав, у спадок від батьків, від діди дістає він теперішнім чабанам (Гончар, Тровка, 1963, 55); Дітам у спадок передаються лише природні задатки, які розвиваються в процесі навчання і трудової діяльності (Хлібороб Укр., 1, 1964, 42); — Тільки й має чоловік від батьків у спадки здоров'я, і те забрали, все висмоктали (Мур., Бук. повість, 1959, 104); Залишати (залишити) у спадок див. залишати; Переймати (перейняти) в спадок див. переймати.

СПАДОК², дку, ч., рідко. Те саме, що спад¹ 1.

◇ Іті (їти, піти) на спадок — те саме, що Іти (їти, піти, бути, звертати, звернути і т. ін.) на спад (див. спад¹). Телле літо йде на спадок, Осінь в хлібом напоїс (Мал., Серце..., 1959, 175).

СПАДЩИНА, в, ж. 1. Майно і т. ін., що переходить після смерті його власника до іншої особи. Коли молодому Захарі минуло вісімнадцять літ, він захотів обняти [забрати] своє добро... і попросив Сергія, щоб віддав йому батьківську спадщину (Фр., IV, 1950, 146); — Коли тьох помер, так обертає [староста] спадщину на свою користь при живих спадкоємцях (Тулуб, Людолови, I, 1957, 297); // рідко. Окрема річ з такого майна. [Ч в р - а а] Ні, ні, не збивайте мене, одріз [обріз] добра зброю, а моя рушниця — це краща. Ось вона, моя сестриця й порадниця. Дідовська спадщина... (Мик., I, 1957, 90); // розм. Те, що залишлося від попередника. — Дарівна [твори] ви, отче Вікентію, купали чи, так би мовити, спадщина? .. — Приїз із собою, — кисло відповідає молодий панотець (Стельмах, I, 1962, 265).

2. Явища культури, науки, побуту і т. ін., що залишилися від попередніх часів, від попередніх діячів. Коли нещастям, горем битий Не заскелівсь, не звидів я, А встал, щобі братам служити, То єсте — спадщина твоя (Фр., X, 1954, 265); Великою популярністю користується літературна спадщина Т. Г. Шевченка в країнах народної демократії (Рильський, III, 1955, 261); Характеризуючи культурну спадщину, яку передали сармати пізнішим поколінням, не можна обминути киммаретва (Археол., VIII, 1953, 73); Костомаров величезну за обсягом наукову спадщину. Вона досить складна, а нерідко й суперечлива (Нар. тв. та етп., 3, 1967, 24); Визначне місце у ленінській ідейній спадщині займає теорія соціалістичної революції (Ком. Укр., 5, 1970, 45); // Наслідки, перев. негативні, чийогось панування, чийогось діяльності, якогось процесу і т. ін. Народ потяє до книжки, до світла, празнує акнайшеидше покінчити з ганебною спадщиною, яку залиши нам царизм (Цюпа, Україна..., 1960, 66); Почав [Карпо] начальницьким тоном: — І коли вже ви побудете капіталістичної спадщини — очого богузтва (Шиян, Балада, 1957, 148); У двадцятому році тиф його не минує. Після тифу спадщина: якостенів хребет. Це важка хвороба (Трубл., I, 1955, 90).

3. рідко. Те саме, що спадковість 2.

◇ Діставати (дістати, брати, взяти і т. ін.) у спадщину що: а) успадковувати майно, річ і т. ін. або явища культури, науки, побуту тощо. Набивав [Брянський] записки свої планшет і, всміхаючись втомленими очима, звороз Чернишев: — Коли що трапиться зі мною, зівьжш, друже, оцей планшет у спадщину (Гончар, III, 1959, 114); б) успадковувати якусь хворобу, певні рвєс впадчі і т. ін.; Діставатися (дістатися, передаватися, передатися, мати і т. ін.) у спадщину: а) переходити

від кого-небудь у користування до наступника. На Голій горі Актон Глузук має два морєи поля, що дісталися в спадщину від батька (Чорн., Визвол. земля, 1959, 7); б) переходити від одного до іншого за спадковістю (у 1, 2 знач.). Давно відомо, що ознаки, набуті організмом протягом життя, передаються у спадщину (Шк. гігієна, 1954, 5); Залишати (залишити) в спадщину див. залишати; Переймати (перейняти) в спадщину див. переймати.

СПАЗМ, у, ч. Мимовільне тривале судорожне скорочення м'язів (стравоходу, кишечника, шлунка, горла і т. ін.). Осатаніла гража баба І крикнула, як на животі, Зробилась зараз дуже слаба.. І спазми жили потягли (Котл., I, 1952, 182); Недоречний нервовий спазм стис горло старого жорстким і холодним кільцем (Вол., Місячне срібло, 1961, 8); В основі захворювання [гіпертонії], як встановила наука, лежить спазм дрібних артерій (Наука..., 4, 1961, 51); // чого, перек. Раптово загострення, сильний напад якогось почуттів. І тільки пісня... Можливо, стлумить спазми ностальгії (Вахан, Роки, 1957, 282); Серце напружено б'ється в грудях, спазми радості стискають мені горло (Кол., На фронті..., 1959, 195).

СПАЗМА, в, ж. Те саме, що спазм. Мовку. Не могу. Спазма перещипнула голос (Кощуб., II, 1955, 260); Усі розійдуться, серце здушить спазма, почнеться знову приступ (Кучер, Трудна любов, 1960, 384); Хтось тремтіє і сльнує в п'ятки, задихався від нервової спазми (Тулуб, Людолови, II, 1957, 112).

СПАЗМАТИЧНИЙ, а, е. Прикм. до спазм і спазма. Спазматичний приступ; // Викликаний спазмами, зі спазмами. Сміх такий голосий, аж наче спазматичний (Фр., VII, 1951, 56); Дух спирту лоскотав ніздрі, і спазматичним рухом горло ковтало слину (Кощуб., II, 1955, 92); Тулий спазматичний бізь стискає порожній шлунок (Тулуб, Людолови, I, 1957, 378); Тут знову озолує Дарку спазматичний плач... (Вільде, Поввол. діти, 1960, 171).

СПАЗМАТИЧНО. Присл. до спазматичний. Малий Мирон затрусився. Щось спазматично зашпало в його горлі і зараз попустило (Фр., IV, 1950, 340); — Як же мені бути? Хоч ви скажіть... — спазматично ковтаючи слови, озвасалє жінка (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 49); Іван Іванович лежав знесиленний, спазматично дигаючи (Вагмут, Опов., 1959, 60).

СПАЗМОФІЛІЯ, і, ж. Захворювання дітей (перев. до 2-х років), що характеризується приступами судорог і підвищеною збудливістю нервової системи. Спазмобілія — захворювання, яке виявляється в приступах судорог у різних групах м'язів (Хвор. дит. віку, 1955, 132).

СПАЙ, ю, ч., спец. 1. Місце з'єднання спаяних частин; шов. З'єднання .. коарцу з жетлами ускладнювалось тим, що матеріали мають різний коефіцієнт терморозширення, внаслідок чого спай руйнується (Веч. Київ, 4.1 1974, 4); // розм. Місце з'єднання частин чогонебудь. Піч була з зелених водолазких казлів, та на спаях червоною глиною помазувано (Кв.-Осн., II, 1956, 320).

2. Сполучення, з'єднання кількох різних металів або металу з неметалами. Радіоелектроніка і електротехніка, машинобудування і вакуумна техніка — ці та інші галузі промисловості потребують багатьох деталей із спайв неметалевих матеріалів з металом (Веч. Київ, 16.1 1967, 2); // Компонент такого сполучення, з'єднання. Якщо спаяти кінці двох металевих дротин, наприклад, з вісмуту і міді, і нагріти один із спайв, залишаючи другий холодним, то в такому колі виникає електричний струм (Курс фізики, III, 1956, 109); Електрору-

ийша сила термoeлектричного елемента залежить від використуваннх матеріалів і різниці температур спайк (Звання..., 11, 1965, 19).

СПАЙКА, ж, ж. 1. спец. Те саме, що спай 1. З електропроводу безпечно дзелення дзелнок та тьозкав, як сьожий лід на річці, електричний дрiт на спайці (Ле, Міжгір'я, 1953, 154).

2. перен. Тісний зв'язок, єднання; згуртованість. Розразування німецьких фашистів на розчленування СРСР — саме завдяки братерській спайці всіх частин нашої Батьківщини вазнали невдачі (Тич., III, 1957, 197); Почуття лiктя, товариській спайки і взаємодопомоги знаходиться свій найкрасивіший вираз у могутньому розмазку єсенародного соціалістичного змагання (Рад. Укр., 12.II 1972, 1).

3. біол. З'єднання різних тканин, органів; місце такого з'єднання. Спайка пiкчуль великого мозку; // мед. Патологічне з'єднання тканин внаслідок запальовального процесу, що часом порушує діяльність окремих органів. В результаті загосних поранень черевної порожнини утворюються спайки, що через багато років після поранення можуть спричинити як віддалений наслідок травми непрохідність кишечника (Курс патології, 1956, 52).

СПАЙНИЙ, а, е, мн. Який має спайність (про кристал). Спайний кристал; // Який утворюється внаслідок розколювання такого кристала.

СПАЙНІСТЬ, пості, ж., мн. Здатність кристала розколюватися у певних напрямках, утворюючи в розкол плоскі поверхні. Характерною ознакою складу є досконала спайність, завдяки чому вони поділяються на найтонші пружні і гнучкі пластинки (Курс заг. геол., 1947, 57).

СПАКОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мн. ч. до спакувати. У хаті порожньо, речі зібрані й спаковані (Ле, Міжгір'я, 1953, 336); // у знач. прикм. Хлопець вибіг в хату, вносячи спаковану апаратуру (Ю. Янов., IV, 1959, 79); // спаковано, безос. присудк. с.в. От уже й речі спаковані.. Можна рушати (Коцюб., I, 1955, 230).

СПАКОВУВАТИ, ую, уеш, недок., **СПАКУВАТИ**, ую, уеш, док., перен. Укладати що-небудь у пакунок, паку і т. ін., заклеюючи, перев'язуючи. У друкарні порався наймит Ярема. Він закічував друком невеличкий тираж газети і старанно спакував його в чпориці, щоб це зрання рознести (Епiк, Тв., 1958, 163); //що. Укладати, збирати свої речі в чемодан, валізу і т. ін., готуючись у дорогу. Шевченко швидко підвісив, одгасуєся, поснідав, одержав сухий пайок, спакував.. свої речі (Тулуб, В степу..., 1964, 85); Взуся [дятел] в чорні черевики, Спакував у торбу ліки, Взяв ціпка і окуляри Та й з зайчигою у парі Йде скоріш до зайця в хату: Треба ж зайця рятувати (Стельмах, V, 1963, 368); // кого, розм. Укладати, збирати чий-небудь речі, готуючи в дорогу. Старий садівник Якте сказав їй, що панна Нестора нині.. спакували, сквитували, посадили на бричку і відвезли (Фр., VII, 1951, 11).

Спакувати (спакувати) чемодан (чемодани, валізу, валізи і т. ін.) — складати речі в чемодан, валізу і т. ін. для транспортування, зберігання тощо. Наспіз спакувала [Ярослава] чемодани й здала покоївці номер (Дмит., Розлука, 1957, 232).

СПАКОВУВАТИСЯ, уюся, уешся, недок., **СПАКУВАТИСЯ**, уюся, уешся, док. 1. Укладати, збирати свої речі в чемодан, валізу і т. ін., готуючись у дорогу. Лишилось тільки ще спакуватись... Се було одно з тих нечисленних 'требав', які мене так утомили і не давали спати (Коцюб., II, 1955, 222); Кажуть, що Крутьчица передала комусь крамичцю, спакувалася і має візгати кудись (Мушк., Серце..., 1962, 252).

2. тільки недок. Пас. до спакувати.

СПАКОСТИТИ, ошу, остиш, перен., розм. Док. до спакоствити; // Зганьбити, скривдити, знівечити. По-б'ють [мужики] йому усю піку, повідставляють окуляри, порозривають на ньому одержу, спакоствити нінащо чоловіка (П. Куліш, Вибр., 1969, 199); // Занапастити. Обох сразу облягло неказанне зло. Зло на себе, що так спакощене молоде життя, зло на людей, що допомогли його спакоствити (Мирний, III, 1954, 400).

СПАКОЩЕНИЙ, а, е, розм. Діспр. пас. мн. ч. до спакоствити. [В а с и д ь:] Коли б ти знала, як огнем кипить мов серце до тебе, яким жалем проймається душа моя, що так беззачинно спакощене життя твоє...? (Мирний, V, 1955, 107).

СПАКУВАТИ див. спакувати.

СПАКУВАТИСЯ див. спакуватися.

СПАЛАХ, у, ч. 1. Короткочасне світіння, раптовий зблиск полум'я, яскравого світла і т. ін.; миттєве сяйво. Туман розсіявся, стало видно тремлячі спалахи далеких вогнів десь за обрiєм (Шовк., Інженери, 1956, 107); Сиве поле до самого лісу моргало численними спалахами артилерійських батарей (Гончар, III, 1959, 373); Сліпни слалахи блискавок (Коз., Серце матері, 1947, 71); Велику небезпеку для космонавтів являють сонячні спалахи, під час яких інтенсивність радіації в космічному просторі.. підвищується в кілька тисяч раз (Наука..., 10, 1962, 9); *У порівн. У залі, мов спалах блискавки, протоплюється легенький сміх (Збан., Передзвонів'я, 1955, 122); // Раптовий блиск очей при збудженні. Гостро блиснули очі Петоракожуга. Опустив голову, пригасив віями вогненний спалах в зорі своєму (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 86).

Δ Лiмпа-спалах див. лiмпа.

2. перен. Сильний короткочасний раптовий прояв спалаху, настрою і т. ін. Жадоба [волі] породжувала такі спалахи народного гніву, які повстали під проводом Болотникова, Разіна, Пугачова (Рильський, IX, 1962, 147); — Я хочу, щоб оцей.. спалах ентузіазму після побудови шашти перейшов у рівний і ясний вогонь, який ерле людину все життя (Собко, Нам спокій..., 1959, 101); // Раптове роздратування, прояв гніву, досади, обурення. Не раз накидалася Ольга Владієна на Артема Петровича з образливою лайкою.. На багато днів псувалася настрий після таких спалахів, і не міг Артем Петрович спокійно сидіти вдома за столом (Хвiжвяк, Килимок, 1961, 23); Злість, що кипіла в ньому на Олексю, поволі остигала. Як ненавидить він у собі ці спалахи, а побороти їх не може! (Вільде, Сестри..., 1958, 91).

3. перен. Раптове виникнення, а також інтенсивний розвиток якого-небудь явища. Тригожина вість про несподіваний спалах епідемії холери вже озопила навколишні села, перекинувшись до міста (Кол., Терен., 1959, 51); При гібридизації нібито відбувається спалах урожайності (Вол., Озеро..., 1959, 52); Реактивизм до певної міри — сезонна хвороба, причому гострі спалахи її бувають найчастіше в холодну пору року (Хлібороб Укр., 2, 1965, 39).

СПАЛАХКОТИТИ, очу, отиш, док., розм. Те саме, що спалахнути. Вона поглянула на дiтр, що в нiм через низенький тил видно було, як метушилися жовніри, і в її очах спалахотили й знову погасли вогники (Досв., Вибр., 1959, 81).

СПАЛАХКУВАТИ, ую, уеш, недок., розм. Те саме, що спалахувати. Спалахкувало на небі променисте сяйво і розсипалося по снігу коліщатками... (Сос., I, 1957, 267).

СПАЛАХНЕННЯ, я, с. Дія за знач. спалахнути, спалахувати. Низька температура спалахнення дає можливість палити спалахувати при високому тиску і температурі повітря, що полегшує запуск холодного двигуна (Автомоб., 1957, 110).

СПАЛАХНУЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мнв. ч. до спалахнути.

СПАЛАХНУТИ *див.* спалахувати.

СПАЛАХУВАННЯ, я, с. Дія за знач. спалахувати. Він помітив і те, чого не помічав раніше: ..спалахування крапель, що падали на сніг з пригрітими сонцем крижані бурулбок на яблунях (Багмут, Опов., 1959, 59); *Спалахування електричної лампочки.*

СПАЛАХУВАТИ, ую, уєт, *недок.*, **СПАЛАХНУТИ**, ну, неш, *док.* 1. *тільки з ос., чим і без додатка.* Раптово і швидко загорітися яскравим полум'ям; займатися. Пришла [Оршика] перед ватрою і, ломлячи дрібно гілочку, любувалася, як вони спалахують (Хотк., II, 1966, 29); *Під час старту [космічного корабля] паливо спалахнуло.* Тиск у камері підвищується до кількох десятків атмосфер (Веч. Київ, 16.VIII 1962, 3); *Оце спалахне вісь, — який світ пробіжить по гаті, заграє на черних шибках вікон (Мирний, III, 1954, 134);* *Спалахнула дівчинця, наче хтось засвітив велику свічку нагорі, щоб людям було видно на вулицях (Кочура, Зол. грамота, 1960, 152);* // *безос.* Інколи ночами таку й справді горіло вєсь, Щоправда, зрідка й ненадовго — спалахне та й погасне скоро (Головко, II, 1957, 362); // *також у сполуч. із с. вогонь, полум'я, пожежа, іскра і т. ін.* Спалахнула разів траплялося, що з маякої іскри спалахнула й була велика пожежа (Скля., Святослав, 1959, 70); *Полум'я спалахнуло здоровими язиками (Н.-Лев., II, 1956, 36);* *Врешті черкнулася криця об кремль, спалахнула на мент іскра (Коцюб., I, 1955, 346);* // *тільки недок.* При млявому або нерівному горінні час від часу розгорілися сильніше; займатися на мить. Михайло не рушив з місця. Сигарета спалахувала в пільмі (Томч., Жменяки, 1964, 152).

2. *тільки з ос.* Починати світити, світитися, сяяти, випромінюючи або відбиваючи світло. В царському дворі та й в інших будинках спалахують трикожні світила (Л., Укр., II, 1951, 324); *В безжарну погоду часто в небі спалахує напрохот гарне багатокольорне північне сяйво (Фіз. геогр., 5, 1956, 127);* *Спалахує лампа під великим кольоровим абажуром (Мик., I, 1957, 406);* *Спалахують фари, і сіється сніг... (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 186);* *Ось спалахнула сліпуча блискавка (Шняв, Баланда, 1957, 185);* *Пучок сонячного проміння, як райдужна куля, спалахнує раптом на шпалі радіоцогли (Довч., II, 1956, 143);* *Спалахнула ракета, дерева шарханулися вгору (Тют., Вир, 1964, 532);* // *чим і без додатка.* Раптово освітлюватися яскравим світлом. Сліпучі спалахи залили небо, що гурчало і спалахувало безпастанно (Горп., Дівчина., 1954, 151); *Сонце тільки-но вийшло, і спалахнули рожевим полум'ям сніги (Цюпа, Назустріч..., 1958, 315);* *Стід спалахнує. І померзнули дорі останні (Дор., Серед степу..., 1952, 18);* // *тільки недок.* При слабкому або нерівному світінні час від часу сяяти яскравіше; починати сяяти з більшою силою, ніж перед цим. У вікні було світло, воно спалахувало нерівно, певно горіло в печі (Л. Укр., III, 1952, 565); *Над далекою шахтою спалахували відсвети багрового полум'я (Довч., Шахта..., 1949, 9);* // *Засвічуються багаті вогнями. За шибками багатих будинків вже спалахували і сяяли тріпотливі вогники величезні, під саму стелю, різдвяні ялинки (Тулуб, В степу..., 1964, 465);* *Київ уже спалахував святковими ілюмінаціями Першотравня (Цюпа, На крилах..., 1961, 249);* *Місто раптом спалахнуло нам назустріч різкими разками тьмяних у смерканні електричних огні (Смоляч, День..., 1950, 128);* // *Раптово виникати (про постріл, вибух і т. ін.).* Попереду знову спалахує постріл, потім кілька пострілів зразу (Голов., Тошоя..., 1965, 313); *Стріляли міномети. Вибухи спалахували по горбу, в тому напрямку, куди йшли бій-*

ці (Тют., Вир, 1964, 312); // *Починати блищати, сяяти; виділятися блиском.* Гострим полиском земля спалахує після бурі у місячну ніч (Л. Укр., I, 1951, 232); *На риштованні спалахують цвяхи (Бажап, Вибр., 1940, 82);* *Гризеник срібною плямочкою спалахнує на сонці, упав на гальку (Собко, Скеля..., 1961, 10);* // *Різко виділятися своєю яскравою барвою.* Спалахували над його [Львова] кварталами червоні прапори (Цюпа, Назустріч..., 1958, 127); *Між блискавкою і громом Кіуц калінової спалахнує (Вирган, В розп. літа, 1959, 39).*

3. *тільки з ос., чим і без додатка.* Починати блищати під впливом якихось почуттів, переживань (про очі). Коли Вогневик говорить, очі його спалахували, на тонких губах грає посмішка (Збан., Малин. дзвін, 1958, 157); *Люльки задиміли, як димарі, а чорні очі спалахнули, як вовчі (Коцюб., II, 1955, 152);* // *Виявлятися у блиску очей (про почуття, переживання).* В прижмутих очах йому спалахували зі іскри (Коп., Лейтенанти, 1947, 197); *Раптом у зіниці Арсенія спалахнули зитруємі вогники (Льч., Вибр., 1948, 132).*

4. *тільки з ос., перен.* Раптово виникати, інтенсивно розвиватися. Спалахували сміх, вигук (Сенч., На Бат. горі, 1960, 9); *Спалахувала бойова пісня (Трип., Дорога..., 1945, 59);* *Слово за словом, і між ними вже спалахує чвара (Гончар, Тронка, 1963, 181);* *В небуття відійшли ті часи, коли тідемі віспи, холери, чуми спалахували в селах та містах нашої країни (Веч. Київ, 25.X 1968, 2);* *За одну хвилину на кордоні спалахну бій (Збан., Між. людьми, 1955, 33);* *Перед сіванком стрілянина спалахнула з новою силою і потім притихла (Багмут, Записки..., 1961, 42);* // *Раптово виникати, бурхливо розгорітися (про події, явища і т. ін.).* Події спалахнули, ..застрібають так швидко, як ото кінострічка (Мас., Роман., 1970, 253); // *Раптово зароджуватися (про почуття, бажання і т. ін.).* Кожаня спалахнуло несподівано в її нальїї темоті (Барв., Опов., 1902, 399); [X в о р а:] *В мені спалахнула ненависть До тих, що нищили мою любов (Л. Укр., I, 1951, 119);* *В ньому спалахнуло непереможне бажання одразу смерті й ні про що не думати (Ю. Янов., II, 1958, 206);* *Раптом спалахнула в ньому вірка образа (Мик., Повісті..., 1956, 74);* // *безос.* Жаль торкнув Івана, у врудя спалахнуло.. До зрудий притиснує [жінку], як своє щастя (Вас., I, 1959, 302); // *Блискавично зривати в свідомості, пам'яті (про думки, згадки, рішення і т. ін.).* Раптом ручкою зрів [Мелько] голодує.. така несподівана й блискавка спалахнула у голові думка (Головко, I, 1957, 369); *У свідомості [Гаркуші] спалахнула голодна блискавка: Диста читати не варто (Дмят., Обпалені..., 1962, 63);* // *безос.* Раптом у голові спалахнуло .. — а чи не від Левака часом звістку якусь передасть панотець? (Цюпа, Назустріч..., 1958, 171).

◇ **Прийстрасті спалахують див. прийстрасть.**

5. *чим, від чого, рідко з чого і без додатка, перен.* Раптово проявлятися якимсь сильним почуттям; сильно збуджуватися, драгуватися, гвіватися (про людину). Патрицій спалахує, але стримується і тільки поглядає на єпископа (Л. Укр., II, 1951, 231); *Більше цікавив Гайсина другий, Рогач. Спалахує, як сузі дрво (Панч, На калін. мості, 1965, 150);* [П е т р о:] *Як я накриво слово сказав, то ви зараз і спалахнули (Мирний, V, 1955, 137);* *Гнівом спалахнує гордий боярин (Фр., VI, 1951, 103);* *Вона почула знайомиї сніг і зрозуміла. І раптом спалахнула зістю: недобра радість налялялась їй в серце (Коцюб., II, 1955, 182);* *Корній спалахнує з гнією і почав лягти дочку (Гр., I, 1963, 409);* *Вона вся спалахнула цікавістю. Це ж либонь тасмиця доктора Гальванеску от-от має їй відкритися (Смоляч, I, 1958, 83);* — *Я клопотатимусь. Я доб'юся... Тут в хоршій, чесні люди, —*

спалатнує він весь бажанням одразу діяти (Тулуб, В степу..., 1964, 34); — Відступати? — Боженко спалатнує від обурення (Довж., I, 1958, 179); // тільки док., без додатка. Сильно розсердитися; сквипіти. Гафійка спалатнула. — Брезня! То люди брешуть. Він нічого не крає (Кочуб., II, 1955, 12); — Як міг ти таке сказати? Як повернувся в тебе язик на такі речі? — спалатнула Ганна Михайлівна (Л. Янов., I, 1959, 371); — Заговчи! — спалатнує Дорош, знісно блиснувши окулярами (Тют., Вер, 1964, 189); // тільки док., чим. Яскраво і пристрасно проявляє себе в чомусь у певну мить. Він речучо ступив крок, аж до самого краю помосту, і раптом спалатнує натхненним словом над глухим шумом на майдані... (Головко, II, 1957, 310).

6. чим і без додатка, перен. Раптово вкриватися рум'янцем (від хвилювання, збудження, сорому і т. ін.). Овеса спустила вії на цюки й спалатнула на виду (Н.-Лев., III, 1956, 138); Лобода на мить спалатнує барвами сорому (Ле, Україна, 1940, 190); — Я ще, здається, вашого хліба не переїла, — мов пісню спалатне Зося (Стельмах, I, 1962, 538); — Оце тобі на та радуйся! — спалатнує лицем Хома і ще нижче опустив голову (Тют., Впр, 1964, 82); Тамара, коли подала мені руку, спалатнула рум'янцем (Грим., Подробщи..., 1956, 82); // Червоніти від припливу крові (про обличчя, щоки, вуха і т. ін.). Її щоки спалатують, як мак, потім бліднуть, погасаючи (Ю. Янов., I, 1958, 182); Він міркував. Час од часу його обличчя спалатувало (Досв., Гюлле, 1961, 29); Її очі засяли; личко спалатнуло рум'янцем (Вовчок, I, 1955, 228); Обличчя його раптом спалатнуло, він аж засяяв з радості (Мик., II, 1957, 325); У Васі спалатнуло... вуха. Він розгублено дивився на свій план (Збан., Мална, дзвін, 1958, 170); // Раптово з'являтися, яскраво проступати (про рум'янець). Зла фарба спалатнула на її щечинці цюкак (Стельмах, I, 1962, 84); Павлуся посмінулася, і на цюкак його спалатнує легкий рум'янець (Довч., II, 1956, 13).

СПАЛЕННИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до спалити. На місці бої, спаленої фашистами, ..звезлає он яка гата (Цюпа, Назустріч..., 1958, 440); Зимно в бараці. Добова норма дров давно вже спалена (Гончар, II, 1959, 130); Прийдеш над сю гору, — пустиня, спалена сонцем, ні прутинка, ні гіллячки (Мирний, I, 1954, 279); Курилася спалена сучаєм рілля (Панч, В дорозі, 1959, 48); Хліб засихав на полі, спалений доводривалою спекою (Кол., Терен., 1959, 52); Мить Голодурка стомлений, розпузлий, спалений сонцем і вітрами (Довж., I, 1958, 253); Задавлений плач, глухий болісний клетив у грудях виривався з одкритих, смаюю спалених, уст (Мирний, I, 1954, 360); Спалені морозом легені ніби провоточать (Головко, II, 1957, 311); // сиблено, безос. присудок. са. В самім замку невеличку Церковку святую Не спалено (Шевч., II, 1953, 126); В одному тільки Городнянському повіті.. було знищено шістнадцять поміщицьких маєтків, спалено дві винокурні (Скл., Легенд. качдів, 1957, 6); Хату спалено, а старого Демида нещадно побито (Довж., I, 1958, 307).

◇ Мості свої (за собою) спалено — вже неможливо повернутися до чого-небудь, продовжити щось. Щось у телефоні клацнуло, задули дротки. Розмову закінчено, мости спалено за собою (Чаб., Тече вода..., 1961, 173).

2. у знач. прикм. Який зазнав дії вогню, сонця і т. ін.; обпалений, почорнілий. Навколо лежала спалена, сплюдрована, гола, як після потопу, земля... (Загреб., День..., 1964, 89); *У порівн. Кам'яні шпалі.. рожевіли на небі... а ліси по схилу гір чорніли немов спалені (Кочуб., I, 1955, 290); // Висохлий від спеки. Піди на спалені покоси, що в раз останній роси п'ють (Олесь, Вибр., 1958, 202); Випали ще дощі тихі, з сонцем. Спа-

лені трави одволожило (Головко, II, 1957, 230); // Дуже засмаглий. Теплий вітрець обвівав її чорне спалене лице (Н.-Лев., I, 1956, 113); // Пересохлий від внутрішнього жару; вкритий смагою, запечений. Спалені губи в трудом розривала [баба] та білим язиком їх зволожувала (Стеф., I, 1949, 44).

СПАЛЕНИЩЕ, а, с., діал. Згарше (у 2 знач.). З весною бойко вже безпечно корчуч пеньки і сіє на спаленищу [спаленищі] своє «біжжя» (Фр., III, 1950, 79).

СПАЛЕНІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мін. ч. до спаленити. Вікну брязнула, розлетілась шибка, посипалося скло.. З кам'яного будинку.. височила спаленіла Надія Маркіна, напустилася на злоп'яків, що.. грали в цурки (Горд., Буян, 1938, 17); // у знач. прикм. Який уквився смагою, запікся (про губи). Не розмикає [воїв] спаленілих губ (Важан, I, 1946, 298).

СПАЛЕНІТИ, ю, їеш, док. і. Раптово перейнятися яким-небудь сильним почуттям. Дівчина спаленіла знос і гдарила роздрознено якусь муку у коня на шиї (Коб., Покора, 1899, 30); — Ховати? Від кого? — спаленіла Вуся. — Від тих, що на фронті? Що на голодних пайках сидять? (Гончар, II, 1959, 149).

2. Дуже почервоніти (від сильного почуття, хвилювання і т. ін.). — Я Дарки не дам, бо я без неї як без рук. Пошуйкай-но це такої дядки. Дарка спаленіла. Се вперше мати так виразно погасіла її (Л. Укр., III, 1952, 668); Парубок страшенно тут змішався, Весь спалені і догго не рішався Сказати слово (Фр., XIII, 1954, 287); Вуся, спаленіши при одному цьому імені, поспішила сховати свої рум'яниці у свіжому Ганциному віллі (Гончар, Таврія, 1952, 355); — А які очі маши? Поглянь на мене. Сивоок спаленіє на виду (Загреб., Диво, 1968, 167).

3. Укритися смагою, запектися (про губи).

СПАЛЕННИЙ, а, е, спец. Здатний горіти, згоряти. СПАЛЕННІСТЬ, ності, ж., спец. Властивість за знач. спаленний.

СПАЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. спалити. У могилі біля села Бористки розкопано поховання воїна, захованого після обряду спалення (Наука..., 12, 1965, 6); Відкачуть [установки] з надр землі сотні тисяч кубометрів висококалорійного газу. Тільки мізерна частина цього цінного палива використовується для спалення під котлами.. Решта викидається в атмосферу (Рад. Укр., 28.VI 1962, 2).

СПАЛЕНЬКА, и, ж. Зменш.-пестл. до спалья. Прибирали [діти] в спаленькат. «Щоб було гарно, — казали, — як у віночку» (Головко, I, 1957, 91); Погасили світло, повернула [Катерина] у спаленьку... знову впала на ліжку (Збан., Передзвон'я, 1960, 192).

СПАЛИМНИЙ, а, е, спец. Те саме, що спаленний. СПАЛИМНІСТЬ, ності, ж., спец. Властивість за знач. спаленний.

СПАЛИТИ див. спалювати.

СПАЛЮВАТИ див. спалюватися.

СПАЛЮВАННЯ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мін. ч. до спалювати. Нормальний день звичайно починався букетом запахів: запах спалюваного денатуратного спирту, потім свіжозвареної кави (Вільде, III, 1968, 428); Що міг ще сказати Лобода, спалюваний ревнивою лютістю на свою жону...? (Ле, Надлявайко, 1957, 373).

СПАЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. спалювати. Різне паливо дає при спалюванні різну кількість теплоти (Фізика, II, 1957, 37).

СПАЛЮВАТИ, юю, юеш, недок., СПАЛИТИ, спалію, спаліш, док., перек. 1. Піддавати дії вогню, знищувати вогнем. Молодь розкладає великі вогнища, спалюючи на них старі цуктарні хрести (Стельмах, II, 1962, 329); Я було написала до Вас листа та й спалила його, щось

він мені дуже недоладним здався (Л. Укр., V, 1956, 163); У вітер вскочило два злоці і... закричали разом: — Дядьку Замфіре, дядьку Замфіре! ваш виноград рубають. Біжте мерщій, а то весь вирубають та спалять... (Коцюб., I, 1955, 215); Відразу після збирання врожаю треба спалити стерню (Хлібороб Укр., 4, 1969, 26); *Образно. Чого боятися, коли найстрашніше пройшло крізь її серце вогнем і спалило там все? (Коцюб., II, 1955, 181); // безос. — Років п'ять тому пісела грожом спалило (Збав., Тасмунія..., 1971, 49); *У порівн. Оповідас [Сава], що двадцять років в Америці прожив, як у печі спалив (Чорн., Пісні..., 1958, 88); // Витратити на опалення, на освітлення і т. ін. Мотря під холод дві дошки спалила, бо не було чим у хаті прокурити... (Мирний, II, 1954, 45); // перев. док., кого, розм. Знищити вогнем чим-небудь майно (хату, будинок і т. ін.). — Я йому [панові] такого пуцу піня!... — зрізно каже Чіпка. Дід аж не стямився... — Стамивесь! Його спалим, а через його й други погорять... (Мирний, I, 1949, 158); — Може, це Григор підпалив? — пошепки каже Микита Дудка. — Кажуть, він і пана Базилювця спалив, — погоджується Василь (Панч, Гарні хлопці, 1959, 26); — Ну за віщо... нас скривдили, роздагли? Чи ми спалили когось, чи хату обібрали, чи злочин який вчинили? (Шнян, Балазда, 1957, 52); // Висувувати, знищувати сильною спекою. Це полудень спалує Пандж і Гунд Ватрою геніту (Перв., I, 1958, 109); — Святий, огнений господине [совце]! Спалюєси леги, степи (Шевч., II, 1963, 388); // перен. Знищувати, руйнувати, розвивувати. Горілка без вогню розум спалить (Укр. присл., 1955, 207); Ії душа озветься ширістю, яка спалить недовіря... (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 228).

◇ Спалити свої (за собою) кораблі див. корабель; Спалити [свої] мости — рішуче порвати з чим-небудь, зробити неможливим повернення до чогось. Улевиши себе між студентів, Денис скривився. Ні, назад не було вороття. Він сам спалив мости і не шкодує (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 212).

2. Обпикати вогнем або чим-небудь гарячим; обпалювати. На світло сердега в вітню полетів, До свічки напхнувся, та й крильця спалив... (Шог., Поезії, 1958, 337); *Образно. [М а р у с я:] Ти вже боїшся й глянути на мене? Не бійся, не спалю тебе очима (Сам., II, 1958, 83); Від шаленого кружляння паморочилася голова, один раз Орися заточилася, але Тимко підтримав її рукою, спалив блазуню усмішкою (Тют., Впр, 1964, 128).

3. Викликати відчуття, подібні до тих, які виникають від обіку (про дію морозу, вітру); обпикати; // Спричиняти хворобливе відчуття жару, печії і т. ін. І хоч Дніпро під боком, але справа спалює людей (Гончар, Таврія..., 1957, 570).

4. перен. Сильно діяти на когось-небудь, змушувати зазнавати якогось гострого відчуття; завдавати моральних страждань; мучити. Ревнощі оті, що спалювали злоця не раз, — диму ж без вогню не буває!.. Сержант з полігома таки двічі проводжав її додому і навіть трішки подобаєся їй (Гончар, Тровка, 1963, 251); Несвітський сором спалюєва Тіну, вона затулила обличчя долонями, схлипує (Мушк., День..., 1967, 28); // у сполуч. із сл. душою, серце. Викликати важкі болісні переживання. [М е с с і я:] Та що тобі спалило душу, жінко? [М і р і а м:] Не знаю, чи некависть, чи любов (Л. Укр., II, 1951, 113).

СПАЛЮВАТИСЯ, юся, юєся, недок., СПАЛІТИСЯ, спалиюся, спалішся, док. 1. розм. Знищуватися вогнем; згоряти. Уночі в превеликий вітер загорілась невеличка халабудка, та од тієї халабудки спалилася і весь хутір (Стор., I, 1957, 50); «Сонечко, сонечко, заглянь у віконечко, свої крильця розпусти, до милого по-

летив.. Мати перехопила той погляд: — Не долетить, в огні спалиться (Тют., Впр, 1964, 375).

2. перен., розм. Втрачати сили, здоров'я (через важку працю, нестатки, переживання і т. ін.); виснажуватися. Тільки Дарка одна в цьому завороженому світові спалюється від тасминого вичікування (Вільде, Б'є восьма, 1945, 163); // Змучуватися (про серце, душу і т. ін.). Чарує одвага саїна короля, — За лицарі серце спалилось, На берез він скаче й до левів [козаків] мовля.. — Віддайтеся на милость, на ласку мою (Стар., Поет. тв., 1958, 228).

3. тільки недок. Пас. до спалювати. Буре вугілля спалюється в топках електростанцій, на паровозах, у промислових котельнях, а також у побуті (Наука..., 7, 1956, 7).

СПАЇ, і, ж., діал. Згаріще. Я щойно побачив витік Дніпра, та мене мало тишили враження: в очі стояла ковбана — запіснявала, чорна; доокі — спай, з повернутими ніц, обгорілими соснами (Літ. Укр., 21. XI 1967, 2).

СПАЇЛЬНИЙ, а, в. 1. Признач. для спання. В спальній кімнаті, над ліжком Христини, висів на стіні предорогий килим (Н.-Лев., VI, 1966, 37); Спальня частина приміщення була розміщена біля печі — єдиного джерела тепла (Дерев. зодч. Укр., 1949, 10).

Спальний вагон — вагон з місцями, признач. для спання. В купе спального вагона четверо пасажирів.. грають в преферанс (Головко, I, 1957, 437); Спальнік мільбн див. мішбк.

2. Признач. для спальні (у 1 знач.). Спальний гарнітур.

СПАЇЛЬНИК, а, ч., іст. У російській державі XV—XVII ст. — придворний, в обов'язки якого входило допомагати царю при одяганні й роздяганні, супроводжувати його під час поїздок і т. ін.; // Така людина при дворах інших володарів. Ввечері, коли спальники роздали його.., наказав він негайно викликати.. Есаада (Тулуб, Людолови, II, 1957, 361); Поново було [при палаці київського князя] придворних, ключників.. стольників, чашників, спальників (Загреб., Диво, 1968, 645).

СПАЇЛЬНЯ, і, ж. 1. Кімната для спання. Спальня сотничихи; в кутку ліжко з пологом; кругом дивани й дивалики (Стор., I, 1957, 288); Не було в ній [хаті] челяді. Не було ні вітальні, ні спалень, де довго висипляються (Довж., I, 1958, 325); Зібравшись увечері в спальні, дівчатка з замиранням серця питали одна в одну, чи немає застра якого посту (Донч., III, 1956, 23); У спальні повітря має бути абсолютно чистим (Наука..., 10, 1956, 17).

2. Комплект меблів для такої кімнати. Спальня з карельської берези.

СПАМ'ЯТАТИ, яю, аєш, док., перен., розм., рідко. 1. Те саме, що згадати. А скільки ці дні понесли із собою злилин, прикрих і милих, смутку й радості — хто ж годен спам'ятати! (Кобр., Вибр., 1954, 3); — Таж хто іхні наймення спам'ятає? Правда, моя баба, як когось звати, всіх знає (Збан., Малін. дзвін, 1958, 91).

2. Те саме, що опам'ятати. Наречений Наталі.. наприкінці обіду озветься, чи, вірніше, спам'ятала його наречена, яка майже силоміць заставила його вийти з нею у садок (Вільде, III, 1968, 68).

СПАМ'ЯТАТИСЯ, яюся, аєшся, док., розм. Те саме, що опам'ятатися. Все це сталося так несподівано й чудно, що Іван не встиг спам'ятатися (Коцюб., II, 1955, 347); Спам'ятався він тільки тоді, коли Васюк спинив машину біля гусачеської школи, в якій містився санбат (Перв., Двигий мед, 1963, 343); Ми ще й досі не спам'яталися після нашого нескінченного сгодження нагору (Загреб., Переходимо..., 1971, 24).

Не спам'ятіться, як... — не встигнути й відчути, як... Микола й не спам'ятався, як минув той другий місяць [відпочинку], як прийшов день, коли треба було захищати ліс з його рощами і вертатись додому (Гжиський, У світ..., 1960, 99).

СПАНІЄЛЬ, я, ч. Порода довгошерстих коротконогих мисливських собак з обвислими довгими вушами, а також собака цієї породи. Сидів [Мвішек] на канані напроти Євгеїми. Плямистий дорідний спанієль емоється у нього в ногах і сонно поводив головою (Рибак, Помилка..., 1956, 263).

СПАНІКОВАНИЙ, а, е, рідко. Охопленої павікою. Спаніковані маляри і поліцаї вивітали з хат роздягнуті і боє (Кучер, Дорога..., 1958, 137); Спаніковані обіагелі причаїлися за владими віконницями (Панч, На калин. мості, 1965, 125).

СПАНІЛИЙ, а, е, розм. 1. Дієпр. акт. теп. ч. до спаніти. Польські тогочасні пани, екрай випецені та без міри спанілі в розкоші, не могли знести негодого військового таборового життя (Н.-Лев., VII, 1966, 216).

СПАНІТИ, їю, їеш, док., розм. Те саме, що запаніти. Вони вже зовсім спаніли (Н.-Лев., V, 1966, 141).

СПАННЯ, я, с. Дія і стан за знач. сп'яти. Позабірали їх [дітей] до покоїа. З того часу не було.. спокійного спання Олесі (Вовчок, I, 1955, 28); Дітвора становлено додатково годиною для спання (Дочка., I, 1956, 50); — Вставай, вставай, дитя, не будь вередою. За спання не купиш коня (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 140).

На спання збирається (збралося) кому, безос. — комусь хочеться (хотілося) спати. Як тільки її [вечерю] докопав, у той же раз збиралося йому на спання (Март., Тв., 1954, 240); Немі спання кому, чому — не спиться кому-небудь. Ой у полі конопельки вже газеленіли. Карим очам спання нема, ніженки зомліли (Коломвйкн, 1969, 78).

СПАНТЕЛІЧЕНИЙ, а, е, розм. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до спантелічити. Павло підскочив до Гриценка, і той, розгублений і спантелічений несподіванкою, випустив з рук рушницю (Квр., Вибр., 1960, 137); Спантелічений такою увагою і сердечністю, Боровий справді не знав, як і дякувати (Грим., Незакінч. роман, 1962, 176); Яскравий жемт сонячного проміння одерся до комірчини, і екрай спантелічений пачок кинувся у прогрізену в підлозі дірку (Дочка., II, 1956, 10).

2. у знач. прикм. Розгублений, звіяковідий, абентежевий. — Хіба я хоч коли більше червінца правив за будь-яку потребу? Спантелічений селяни не знали, що скавати зитрому панотцеві (Стельмах, I, 1962, 266); Він дав задній хід і зовсім близько під'їхав до спантеліченого хлопця (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 102); Козирнувши, дружинник повертає квіток спантелічений Марії. — Приємно познайомилися: теж amator драмгуртка (Вол., Місячне срібло, 1961, 46); // Якій виражає розгубленість, замішання, здивування, збентеженість. Повернулася [Катюша] до Ілька, який недоволено поглядає на наш спантелічений обличчя (Чаб., Катюша, 1960, 31); Прийшов [крейсер] ніби для того, щоб розбентежити ігню молоду увау, привернути до себе спантелічений погляди і цих підлітків-старшокласників (Гончар, Тронка, 1963, 36).

СПАНТЕЛІЧЕННЯ, я, с., розм. Дія за знач. спантелічити і стан за знач. спантелічитися. Він побачив перед собою Ольгу.. Спантелічення Максима було, мабуть, настільки великим, що і Катря і Передерій звернули на це увагу (Рибак, Час..., 1960, 345).

СПАНТЕЛІЧЕНО, розм. Присл. до спантелічений 2. Мартин спантелічено закліпав очима (Збан., Малин. дзвін, 1958, 92); Розпитавши, хто вони, звідки і в якій справі прийшли, сторож спантелічено почував потилицю (Земляк, Гвівний Стратіон, 1960, 113).

СПАНТЕЛІЧИТИ див. спантелічувати.

СПАНТЕЛІЧИТИСЯ див. спантелічуватися.

СПАНТЕЛІЧУВАТИ, ую, уеш, недок., **СПАНТЕЛІЧИТИ**, чу, чеш, док., перет., розм. Викликати розгубленість, замішання, подив у кого-небудь. І слова Лукійченка, і його погляд спантелічили Рубіна (Сенч., На Бат. горі, 1960, 5); Розмазнує [Ствопа] і тріснує по ведмежій морді літстерем. Очевидно, ця відістч, хоч і слабка, спантелічила ведмедя (Труби., Ляхтак, 1953, 62); // Змушувати втрачати послідовність думки; збивати. Слухаючи його, він робив якісь змішані знаки, намагався не то спантелічити його, не то привернути до себе увагу (Кочуба, Нові береги, 1959, 117); // Впливаючи яким-небудь чиним, спонукувати до зміни поведінки. [З а х а р к о:] Коли б Ганка не спантелічила Василя?.. І знов подумав і так: вона мати! Звичайно, вона бажає, щоб.. дитині якнайкраще, якнайлегше... (Кроп., II, 1958, 155); Не спантелічити [Марину] вельмиим словом (Горд., Дівчина..., 1954, 104).

СПАНТЕЛІЧУВАТИСЯ, уюся, уешся, недок., **СПАНТЕЛІЧИТИСЯ**, чуся, чешся, док., розм. Втрачати здатність обдумано діяти; розгублюватися; бентежитися. — Слова, прошу слова! — не стримуюсь я. Вольф од несподіванки спантелічується (Кол., На фронті..., 1959, 157); Гарячка жерла молодіцю.. Замфір спантелічивсь. Він дозволяє жерожакам робити з жінкою, що їм забавлять, аби звести її на ноги (Кочуб., I, 1955, 228); Незнайомець зовсім спантелічився, дивиться на мене, як баран на нові ворота (Збан., Мор. чайка, 1959, 17); // тільки док. Почати поводитися, діяти верозумно. [Ф ф р е м:] Я забрав собі в голову, що мені тут [у слободі] нічого робити, що я там десь потрібний... І помилюся, а за помилку поплатися... Іншим якось сходить з рук, а я спиткнуса; підвієся, та вже ервнту під ногами не почує і спантелічився... (Кроп., IV, 1959, 358).

СПАНЬКО, а, ч., розм. Те саме, що сплюк 1. — Оце другий спанько, — вставай, Федір Ілліч! — штовхнує він безцеремонно.. Лисенка (Шер., В партія. загонах, 1947, 68).

СПАПЛЮЖЕНИЙ, а, е, Дієпр. пас. мнв. ч. до спалпюжити. Вона [партія] очолила боротьбу трудящих мас проти всіх видів експлуатації людьми людиною, за національну і людську гідність трудящих, спалпюжену буржуазією і поміщиками (Ком. Укр., 1, 1959, 8); Ні розмов, ні думок про коханя не буде. Спогане оно, спалпюжене, згадувати про нього гидко (Собко, Стадіон, 1954, 255).

СПАПЛЮЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. спалпюжити. **СПАПЛЮЖИТИ**, жу, жеш, перет. Док. до спалпюжити. — На весь світ вас.. обляю й спалпюжу (Фр., XI, 1952, 433); [Ж е л а б о в:] Ні, Соню, над трибуною суду лунати мусить голос із народу: його почують, Соню, і його ніщо нічим спалпюжити не зможе (Голов., Драми, 1958, 287); — Хто навів нас на самогон? Ти. Хто спалпюжить діда? Ти (Кучер, Трудна любов, 1960, 504); — Для недомодків немає нічого святого... Була б Ілля воля — і зірки, і сонце — все б спалпюжили (Мур., Бук. повість, 1959, 207).

СПАРАЛІЗОВАНИЙ, а, е, Дієпр. пас. мнв. ч. до спаралізувати. — Хто йде? — Свої! — Анатоль на пікроці стає, спаралізований. Цей голос... як же не пізнати! (Кач., II, 1958, 305); Гребла єловити момент, коли рибина вперше відчує небезпеку і ніби закам'яніє, спаралізована страхом (Кол., Терен..., 1959, 38); // у знач. прикм. Його жінка мала спаралізовані обі ноги (Фр., VIII, 1952, 43); Рука не ворухиться. Спаралізована (Вільде, Сестри..., 1958, 480); // спаралізовано, безос. присудк. сл. Накруги його [Хо] панув жертва, прикра

тиша.. Від ведмеда до мурашки — все спаралізовано страхом (Кочуб., I, 1955, 149).

СПАРАЛІЗУВАТИ, ую, уєш, *перех.* Док. до паралізувати. Страшне зворушення, що запанувало нею в останні години, спаралізувало цілковито її уста (Коб., II, 1956, 318); Одчай залив розум [Анатоля], спаралізував дитиня (Кач., II, 1958, 382); Циклом цього чоловіка спаралізував мене (Вільде, Пов. і оп., 1949, 23).

СПАРАШУТУВАТИ, ую, уєш, *ап.* Док. до парашутувати. Модель піднялась високо вгору, на жито, здавалось, застигла там, над головою курби, потім плавно спарашувала на землю (Донч., I, 1956, 74).

СПАРДЕК, а, ч., *мор.* Верхня легка палуба на трипалубних суднах XIX — початку XX ст. або палуба середньої надбудови на суднах сучасної конструкції. Гасом, потім гарячою водою з жином шмарували спардек (Квач, Жди., 1959, 12); Антон Васильович піднімається на спардек, його широка долоня впевнено лягає на штурвал (Літ. Укр., 13.VII 1965, 2).

СПАРДЕЧНИЙ, а, е, *мор.* Який являв собою спардек. Спардечна палуба; // Який має спардек; із спардеком. Спардечне судно.

СПАРЕНИЙ¹, а, е, I. Дієпр. пас. мин. ч. до спарити¹.
2. у знач. *прикм.* Який працює, діє у парі з ким-, чим-небудь. — Варту біля казарми увечері посиділи. Спарені стоять варту (Головко, II, 1957, 506); // З'єднаний у пару для роботи, для дії разом; в якій об'єдвано дві частини; здвоєний. Перший і останній вагоник того кучого поїзда скидалися на дзвони, османієні спареними кулеметами (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 75); Досліді Шміда показали, що спарене крило і в прямую потоці викликає більший опір, ніж звичайне крило (Знання., 8, 1971, 28); В депо розробляється нім другий варіант спарених тролейбусів (Веч. Київ, 16.II 1967, 1); // Який виконується двома особами, двома колективами і т. ін. На деяких шатлах.. застосовується соціальна система розробки із спареною роботою лас (Нова техн. і технол., 1961, 83); Широко використовують спарену і групову роботу верхописних агрегатів, зокрема на металургійних токах (Хлібороб Укр., 6, 1965, 26).

Δ **Спарена** їзда — на транспорті — обслуговування локомотива, автомашини і т. ін. двома бригадами, двома особами, що змінюють одна одну.

СПАРЕНИЙ², а, е, Дієпр. пас. мин. ч. до спарити².
СПАРЕНИСТЬ, ності, ж. Стан за знач. спарений¹.
СПАРЕНО. Присл. до спарений¹. 2. Двома кранами спарено підняли копер.. вагою у 75 тонн (Ком. Укр., 7, 1968, 62).

СПАРЖА, і, ж. 1. Багаторічна трав'яниста рослина родини лілійних з тонкими, ледве помітним листям. — Дика спаржа, — поксив віт, покусуючи соковите стебельце (Вол., Дні., 1958, 85).

2. Один з видів цієї рослини, культивованої як овоч, а також підземні пагони її, що їдуть у їжу. Спаржа, помідори, суниці, полуниця, сичя капуста.. устеляли ґрядки, немаче оксамитовий килим (Н.-Лев., III, 1956, 232); Спаржа в високоцінним, смачним овочем, що появляється ранньою весною (Укр. страви, 1957, 214); Спаржу промивають, обережно очищають від шкурочки.. так, щоб не пошкодити головку — найціннішу частину паростка (Технол. пригот. їжі, 1957, 25).

СПАРЖЕВИЙ, а, е. Прямк. до спаржа. Спаржева розсада; // Привгот. із спаржі, з спаржею. Спаржевий сун; // Уживається як складова частина ботанічних і зоологічних назв. Спаржева kwasоля; Спаржевий жул.

СПАРНИЙ¹ *днє.* спарювати.

СПАРНИЙ², рю, рш, *док., перех.* 1. Док. до парити; // Скип'ятити, перев. витримавши на малому жару в

печі (молоко, вершки); спряжити. — Спарила [Войцехова] те молоко, відставила набік (Фр., VI, 1951, 142); Процідила [Марія] частину молока в глечики, а частину в горщик, щоб спарити на снідання (Вільде, Опов., 1954, 13).

2. Зігріти до утворення пари. Аби мерцій сніг з землі, аби швидше сонце та теплі дощі спарили її (Мирний, III, 1954, 66); // Допустити псування, гниття і т. ін. чого-небудь вологого внаслідок зігрівання. Спарити сіно; // Пошкодити собі що-небудь через натирання. — Я ж казав тобі, Григоре, ще вчора шлею буланому поєсто підбити. Тож кінч може толку собі спарити (Крот., Свни., 1948, 56).

3. Пошкодити вогнем або чим-небудь гарячим; обпекти. Біла хустка була в неї майже на ніс насушена, так спарило їй сонце лице (Коб., III, 1956, 471); // Обварити; опшарити. Як би го [його] окропом спарис (Номис, 1864, № 3386).

4. *перен., розм.* Побити різким, батогами і т. ін.; відшмагати, висікти. Ти моїх орендарів нагайкою спарис (Сл. Гр.).

СПАРИТИСЯ¹ *днє.* спарюватися.

СПАРИТИСЯ², рюся, ршся, *док.* 1. тільки з ос. Док. до паритися 2. Коли зачалають рябенського [кабанця], то це вже ясно, що без ковбаси не обійдеться та й кров'янка спаритися (Збан., Сеспель, 1961, 225); Молоко спарилось.

2. Стати прілим, гнилим від вологи й тепла. — Него да, вітри, дощі, зїба можна скитувати мокрі снопі? — без усякої шани відповідає дівчина.. І люди собі за нею тлянуть — тай вітер провіє, щоб не спарились... (Горд., Дівчана., 1954, 236); Добре висушене насіння кміну зберігають у залізних, щільно закритих коробках, стежачи за тим, щоб воно не заліснявало і не спарилось (Лікар. рослини., 1958, 42).

3. Обпектися чим-небудь гарячим. Хто спарився на окропі, той і на холодну воду дмухне (Номис, 1864, № 5792).

4. Укритися потом (від спеки, духоти і т. ін.). Стало душно, він геть увесь спарився (Мик., II, 1957, 305).

СПАРНИК, а, ч., *вал.* Стержень, що з'єднує ведучі колеса паровоза з колесами спареної осі або колеса двох спарених осей.

СПАРОВАНИЙ, а, е, I. Дієпр. пас. мин. ч. до спарувати. Замість одного зараз спаровані вартові стоять на воротах (Головко, II, 1957, 527); 30 спарованих теплець на початку року мали отелитись (Колг. Укр., 2, 1956, 7); *Образно. — Мудре питво мед, — мовив він, — в ньому, як у житті, — віржота спарована з солодоцями... (Бурл., О. Вересай, 1959, 72); // спаровано, безос. присудк. сл. [А н н а:] І мов [щастя] вкрадемо, голубе мій! І мов серце розбито, і мене з нелюбом спаровано! (Фр., IX, 1952, 115).

2. у знач. *прикм.* Те саме, що спарений¹. 2. Куди іє спарованою кулемета вибавали фонтанчики сутої землі вже недалеко від окопу (Перв., Дикий мед, 1963, 466).

СПАРОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. спарбувати і спарбуватися. На товарний фермах поряд з спаровуванням чистопородних тварин застосовуються різні, найбільш продуктивні, види спаровування (Колг. енци., II, 1956, 294); Перед закінченням періоду несучості у гусок з'являється інстинкт висиджування. Вони починають дого сидіти в гніздах, уникають спаровування і припиняють нести яйця (Колг. Укр., 6, 1958, 29).

СПАРОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **СПАРУВАТИ**, ую, уєш, *док., перех.* 1. Об'єднувати в пару з якоюсь метою. [Дівчата (сміються):] Спарувать би сотника з тіткою Катериною; нехай би собі удвох танцювали! (Стор., I, 1957, 304); Посеред двору стоє віз, запря-

женій молодими бичками.. Старі воли дідо продає, зразу купи цих бичків і спарував (Томч., Готель., 1960, 72); // Добирати під пару за якимись ознаками. Виставлять діди на базарі, отих коників розписаних, стоять вони такі різні, що жодного спарувати за схожістю не можна (Нар. тв. та етн., 4, 1966, 46); // Об'єднувати двох для спільного життя, в одній сім'ї. — А що, кажуть, Возьмем за дитину? Тебе б оце. — Добре, каже Покойна [покійна] Марина, Чому не взять? — Взяти тебе Ми та й спарували з Ярничкою до купи... (Шевч., II, 1963, 330); Маленька Галя спарувала Максима з Яздохою вже навіки (Мирний, I, 1949, 236).

2. Сприяті зустрічі, знайомству, зближенню і т. ін. кого-небудь з кимсь; зводити. Спарувати парубка з дівчиною — їй подавай — вона зведе (Кв.-Осн., II, 1956, 444); // Одружувати. Як спарувала я Ганнусю з Василем, то свата другого дня привезла мені пирожки, усе по два в парі позв'язувати (Барв., Опов., 1902, 298); У неділю спарували Якова (Мирний, IV, 1955, 40).

3. с. г. Те саме, що злучати 2. Ремонтних свинок спаровують в 9 місяці, коли вони мають живу вагу в середньому 110 кілограмів (Колг. Укр., 2, 1961, 26); Добра доярка мусить не лише майстерно доїти корову, а точно знати, коли їй треба спарувати, як підготувати отелення (Чаб., Катюша, 1960, 236).

СПАРОВУВАТИСЯ, уюся, уешся, недок., **СПАРУВАТИСЯ**, уюся, уешся, док. 1. Об'єднуватися в пару з якоюсь метою.

2. Знаходити собі пару; об'єднуватися за взаємною прихильністю. Коли Яків побачив Степана із Ольгою, на його.. обличчі колигнулося роблене здивування: — Уже й спарувалися? Може, а позорону та й зразу на весілля? (Степан, II, 1962, 11); // Одружуватися. У неділю вона спарувалась з сльпим своїм (Шевч., II, 1963, 244); **П о р ф р і й!**: А ось чули ми, що ти спаруватись задумав. [І. Товстоліс:] Та як вам сказати... хотілось би. Та, боюсь, знаєте, старий (Коч., II, 1956, 278).

3. тільки з ос., с. г. Те саме, що злучатися 2.

4. тільки недок. Пас. до спарбувати.

СПАРЮВАННЯ, юю, юєш, перек. Док. до пародіювати. Письменик [В. Чечявський] зумів дуже дотепно спарювати найхарактерніші особливості художньої манери Остапа Вишні (Рад. літ-во, 6, 1964, 86).

СПАРТАКІАДА, ц, ж. Масові змагання з різних видів спорту. До участі в спартакіаді рідника залучаються фізкультурники шахт, цехів та відділів, ті, що пройшли медичний огляд і відповідну підготовку (Нар. тв. та етн., 4, 1962, 34); В програмі спартакіади входили змагання з легкої атлетики, плавання, гімнастики, баскетболу, волейболу, кульової стрільби і велоспорту (Спорт., 1958, 152); Всесоюзна спартакіада.

СПАРТАКІАДНИЙ, а, е. Прікм. до спартакіада. Масові спартакіадні старти стали новим важливим етапом у розвитку фізкультурного руху на Україні (Рад. Укр., 20.VI 1971, 1).

СПАРТАНЕЦЬ, нця, ч. 1. Громадянин старогрецької держави Спарти, жителі якої з дитинства привчалися до суворого способу життя, відзначалися загартованістю й витривалістю. Населення Спартанської держави поділялося на дві групи: спартакці і ілотів. Спартакці були потомками греків-завоювальників, ілоти — потомками місцевого підкореного населення (Іст. стар. світу, 1957, 89); Спартакці й перси привчалися підростати до чимраз тривалішого голоду, щоб виробити у нього сильний характер, витривалість (Знання., 6, 1966, 8).

2. перек. Стійка, загартована, витривала людина. Взуїт в нас, своїх учнів, надумав робити спартакці,

він такий був жорстокий і суворий, що канчук його завжди гуляв по чий-небудь з наших спин (Минуло, Укр. театру, 1953, 14).

СПАРТАНКА, н, ж. Жін. до спартанець. [Гелен а:] Хто ж тепер повірить цнотливості спартанок, як і цар свою царицю зрадицею слави (Л. Укр., II, 1951, 326); Одну хвилину їй здавалося, що має прийти й покріпити його [сина] на силах, бути.. спартанкою; а в другу — висміювала сама себе, що ради зовнішнього ефекту жертвує життям сина (Хотк., I, 1966, 173).

СПАРТАНСЬКИЙ, а, в. 1. Прікм. до спартанець 1 і Спарта. Спартанська держава.

2. Власт. спартанцеві. — Мене ростила ти й не дала спартанської вмістості переносити голод і спрагу (Хотк., I, 1966, 175); Спартанське життя воюва якідось три десятки літ причало його до бою в відкритому степу, до лісів, до спочивання в сідлі на бойовому коні (Ле, Хмельницький, I, 1957, 66); // Позбавлений зручності, вигод; простий, скромний. Полчила [Лукія Назарівна] ліжка і прикинула в умі, що далеко не на всіх вистачає навіть цих спартанських ліжок (Гончар, Тронка, 1963, 79).

СПАРТАЧИТИ, чу, чшш, перек., зневажл. Док. до партачати. [Прокуратор:] Такі ж і їх поети: на грецькій лад Горация спартачати, і вже вінець на чолі..! (Л. Укр., III, 1952, 449); — Яксна сировина тиж, хто її найкраще використає, хто не спартачати.. а зробить справжню річ, не брак.. (Коз., Листв., 1967, 156); — Спартачила [Стеха] таку нагоду та ще й похаали жде від мене (Вільде, Сестри., 1958, 562).

СПАРТОЛІТИ, лю, лшш, перек., зневажл. Док. до партолити. Жінка вже спартолила пісний борець з саміської ботики та сиріцею (Н.-Лев., IV, 1956, 319).

СПАРУВАННЯ, я, с. Дія за знач. спарувати і спаруватися. [Т н м і ш:] Ну, дозволю разок поцлувати на заклад нашого спарування. [Лукер:] Тоді ж і цілуватимеш, як спаруєш (Кроп., V, 1959, 583).

СПАРУВАТИ див. спарбувати.

СПАРУВАТИСЯ див. спарбуватися.

СПАРЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. спарювати і спарюватися. Спарювання жуків розпочинається з 2-ї декади червня (Шкідн. рослин, 1949, 134); Менш зручнм в спарюванні трикімнатних квартир (Жилий буд. колгоспника, 1956, 33).

СПАРЮВАТИ, юю, юєш, недок., **СПАРИТИ**, рю, ршш, док., перек. Те саме, що спарбувати 1, 3; // Об'єднувати в одне ціле дві однакові частини. Найбільш раціонально спарювати в одноповерховому будинку двокімнатні квартири з одним або двома вкладами (Жилий буд. колгоспника, 1956, 33).

СПАРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, недок., **СПАРИТИСЯ**, рюся, ршся, док. 1. Те саме, що спарбуватися 1, 3.

2. тільки недок. Пас. до спарювати.

СПАС¹, а, ч., черк. 1. Те саме, що спаситель¹. Всі вийшли, цюкне замок два рази, і Лазар лишився між чистим ліжком, столом під настільником, напроти спаса (Кочуб., II, 1955, 194); Надія пожітила, що до кутка з нагородами Вознига ставився з не меншою пошаною, ніж до святого спаса: сідаючи за стіл, він перехрестився до ікони і шанобливо вклонився до грамот (Баш, Надія, 1960, 246).

◇ Нехай (хай) спас боронить!, заст. — те саме, що Нехай (хай) бог боронить (мілує)! (див. бог). Не перший тей та й не останній Влас, ..Он не таких стяло, — нехай боронить спас! ..А що ж робитимеш? То сказано — війна! (Г.-Арт., Байки., 1958, 130).

2. Церква, монастир на честь спасителя (у 1 знач.). Погулявши неділю ізо дві.., йдуть було [запорожці] аж

в музиками до Межигірського спаса. Хто ж іде, а хто з прощальником танцює до самого монастиря (П. Куліш, Вибр., 1969, 77).

3. Назва кожного з трьох церковних свят, що відзначаються православною церквою з 1 по 15 вересня за старим стилем. Прийшов спас, бери рукавиці про запас (Номіс, 1864, № 468); Дере на пасіці Панько свій мед на спаса (Г.-Арт., Байк., 1958, 127); Посіли грущі й аблука на спаса (Довж., Зап. Десна, 1957, 504).

СПАС², у, ч.: ◊ Немá (немáе) спáсу днá. немá. СПАСА́ННЯ, я, с. Дія за знач. спаса́ти¹. Скоро відростає [свинорій] після спаса́ння і добре витримує витоптування (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 141).

СПАСА́ТИ¹, áю, áеш і рідше СПАСУВА́ТИ, ую, уем, недок., СПА́СТИ, сý, сéш; мнн. ч. спáс, лá, лó; док., перек. 1. Пасучи, давати худобі з'їдати траву, посіви і т. ін. Там чужаки ходять, В руках воли водять, Траву спасають (Чуб., V, 1874, 964); На безколючих просторах — лиші гуцул ще спасає маржикюк (маржикню) вершечки трав (Хотк., II, 1956, 155); Бувають.. випадки, коли озимина переростає і її спасають. Цього не слід допускати тому, що тварини витоптують рослини (Хлібороб Укр., 8, 1972, 17).

2. З'їдати траву, посіви і т. ін. (про траводільних тварин). Спасає вілля сивий оленець (Думи., 1941, 164).

СПАСА́ТИ², áю, áеш, недок., СПА́СТИ, сý, сéш; мнн. ч. спáс, лá, лó; док., перек. 1. розм. Те саме, що рятува́ти. Сам [цар] спасає своїх мирян (Котл., I, 1952, 289); — Хто такий? Чого тут лазиш? .. — Корою спасаю, сам знаєте, яке наше життя: все забирає німець. Голі й бої, хоч лаєш та помирай (Тют., Впр, 1964, 438); [Петро:] Галя прибігла до мене, уся в слюзах... Плаче, голосе [голосить]: спаси мене, спаси! Батько, каже, силають за Печарицю заміж (Мирний, V, 1955, 177); Лаврін висмикнує в Мелашиних рук рогача і спас живоття трьом полумискам (Н.-Лев., II, 1956, 362); — Товаришу начдиш! ..Спасить... — простогнає поранений Павлік Радецький і спав непритомний в обійми Щорса (Довж., I, 1958, 183).

2. рел. За християнським віровченням — визволити від вічних мук у загробному житті. Чорна риза не спасе, а біла в гріх не веде (Номіс, 1864, № 205); — Святая сило! Спаси мене, мій боже милій! — Тільки й промовила [Марія] (Шевч., II, 1963, 361).

Бо́же (гбсподи і т. ін.) [тебе́ (менé і т. ін.)] спáси, вáст. — уживається для вираження небажаності, недопустимості, заперечення чого-небудь. — Бо́же ж тебе́ спáси — не бий по людині, а бий по дровах (Хотк., I, 1966, 86); [Т е р е щ е н к о (перевиває)] Я ризаєш? Бо́же спáси!.. Увесь час пасував. Мені незручно було одмовитись... Я карти ненаайджу! (Корн., II, 1955, 299); Спáси́ти (спáсти) [сво́ю] дýшу — у християнському віровченні — подвижництвом, постом, молитвами замолювати гріхи, взнаються від вічних мук у загробному житті. В ту пору була мода на пустельництво, то й він пішов до Тебідія спаса́ти душу (Фр., IV, 1950, 157); [К н у р ц х а:] Ти ж сам крутиш та вертіє, та й довертіє до того, що одна [дочка] душу запакувала. Хай же хоч друга спасе свою (Мирний, V, 1955, 84).

СПАСА́ТИСЯ¹, áється, недок. Пас. до спаса́ти¹.

СПАСА́ТИСЯ², áюся, áешся, недок., СПА́СТИСЯ, сýся, сéшся; мнн. ч. спáсся, спáслася, лбся; док. 1. розм. Те саме, що рятува́тися 1. Дали [воїни] ажраз до лісу тягу, Бистріше бігли од хортів; Спасались бідні на одеагу Від супостатів, ворогів (Котл., I, 1952, 228); Я вже пошила.. плаття, на Лимані буду спаса́тися від жири у йому (Л. Укр., V, 1956, 12); — Ну, слава тобі господи! — гадаємо. — Таки ми на сей раз спаслиса! (Фр., I, 1955, 73); Марусяк рвонує його за бороду, і,

лиш бистрим рукою підкинувши голову, корчмар спаса (Хотк., II, 1966, 197).

2. рел. За християнським віровченням — подвижництвом, постом, молитвами замолювати гріхи, визволитися від вічних мук у загробному житті. — Недалеко відсіля спасається пустельник; велику силу він має у господа — усякий гріх оджолить (Стор., I, 1957, 86); Знає [Левко] дуже добре, що в монастирі не спасаються, а ведуть розпутне життя (Кодюб., III, 1956, 144); — А хто піде в Єрусалим або щороку в Києві в Лаврі паску їстиме.., той спасається (Н.-Лев., II, 1956, 329).

СПАСЕ́ННИЙ, а, е, розм. Який дас, привносить рятунок; який рятує або сприяє врятуванню від чогонебудь. [Л ю ц і й:] Чи ж ми сами не помагав реане слабого й одурити, у потрібі, щоб тільки він важив спасенних ліків? (Л. Укр., II, 1951, 420); Всю ніч лютувала негода, всю ніч розганяла світичухи весняних гостей.. І, трусячись, мокрі, холодні, голодні, чекають шпакі спасенного ранку (Дн. Чайка, Тв., 1960, 189); Як розвидкилося, вийшли ми з того спасенного куреня (Хотк., I, 1966, 170); Віткачка пішла просто на спасенне світло (Кач., II, 1958, 73); // Бажаний, прємний. — Не хочу я йти, не хочу перебаранчати йому. Вчення — спасенне діло (Н.-Лев., VI, 1966, 390); Ольга стала для нього порятунком, пам'ять про неї — спасенною відрадою (Кол., Терен., 1959, 131); // За релігійними уявленнями — достойний заступництва бога, небес. Очі йому відкрились, яко чоловікові спасенному, він і впізнав їх трьох: один святий Петро, другий святий Ілля, третій між ними сам господь (Барв., Опов., 1902, 458); // Благовірний. Не тільки в самій Тулолицині видний і спасенний був вплив Захара Беркута; його знали люди на кільканадцять миль довкола (Фр., VI, 1951, 37); // у знач. ім. спасе́нний, ного, ч., заст., розм. Той, хто спáс (див. спаса́ти²) свою душу. Хотіли [люди] за свою роботу мати бльший заробток. Що ж, вольному воля, а спасенному — рай (Стельмах, I, 1962, 580).

СПАСЕ́ННА думка — вдала думка, добра порада і т. ін., що підказує вихід із скрути, привносять успіх, удачу в чому-небудь. — Я поцілю брата за цю спасенну думку (Н.-Лев., IV, 1956, 178); Спасе́нна ду́ша — добра людина, істота. — Чи вже таки спасенної душі не буде на нашу немів, застити нас?... А то й отопитись нічим (Барв., Опов., 1902, 488); — Заць [заець] ось — душа спасенна, Як жив, ні в ніч, ні деню Зла нікому не хотів (Фр., XII, 1953, 11); Хто там? Може, яка спасенна душа єнизу в? Ловіть мене (Вишня, I, 1956, 195).

СПАСЕ́ННИК, а, ч., рел., заст. 1. Праведник. *У повір. — Чи це, батюшко, нас послали до вас на роботу за спáстіння душі, неначе́то спасенникиє, чи таки на справдішню панщину? — питали люди в батюшки (Н.-Лев., III, 1956, 175).

2. Говільник. Почав [Петро Купріянович] гримати, та лягти, та проклинати всіх, починаючи з жінки.. і кіначує спасенниками, що, говіючи, шкідли шаза на його жакіюки викинути (Л. Янов., I, 1959, 214).

СПАСЕ́ННИЦЯ, і, ж., рел., заст. Жін. до спасе́нник. — Та одчиний, спасе́нице! Хіба ми не знаємо, що ти дома. Он в вивода дим іде: не само ж воно в печі топиться! — кричить Хаброня (Н.-Лев., III, 1956, 254).

СПАСЕ́ННИЦЬКИЙ, а, е, рел., заст. Прикм. до спасе́нник. Спасе́нницьке життя.

СПАСЕ́ННО, розм. Присл. до спасе́нний. Мовчанка його спасенно вплинула на жсьв Абеля. Мсьв Абель утихомирився (Смолич, Сорок вісім., 1937, 117).

СПАСЕ́ННЯ, я, с., рел., заст. Те саме, що спаса́ння 3. [К н у р:] Мала дитина голодна плаче, погодувати треба, а вона з чернищами про спасення баіка (Мирний, V, 1955, 90); [Д ж о н а т а в:] Ти, Річар-

де, для слави готовою душі спасення забути (Л. Укр., III, 1952, 108).

СПАСИБІ, і. виг., кому, чому, без додатка і з спол. що. Уживається для вираження, висловлення вдячності за зроблене добро, виявлену увагу і т. ін.; дякуємо; дякуємо. [За порожець:] Оце то так! виступив, нічого сказати: і долади, і правда. Добре, далєбї, добре! Що хоче, то так і отне. Спасибі, спасибі (Шевч., I, 1963, 99); — Спасибі, мамо, що ви мене жалуете, що за нелюба не оддастє! (Вовчок, I, 1955, 62); [Як пчм:] Ну, от я вже й наївся... (Устас). Спасибі вам за хлїб, за сїм! [В а с к л и н а:] На здоров'я! (Гр., II, 1963, 539); Спасибі дїточкам, що написали до мене (Коцюб., III, 1956, 310); — Підложїть що-небудь під голову, чогось немов шияшко стало. Так... спасибі (Л. Укр., III, 1952, 705); — Спасибі тобі, земляче, за новини (Тют., Вир, 1964, 440); // ірон. Уживається для вираження невдоволення, незгоди, прп відмови від чого-небудь неприємного, небажаного і т. ін. — А Ядодуху хто з свїта зєвє? — питає гостро Чинка... — То це я, синчу?... — Уж же не я... — Спасибі... (Мирний, I, 1949, 410); — Просїмо до полудня! — сказав Денис і показав рукою на порожню миску. — Спасибі! я вже пополуднувала дома. Дойдай, Денисе, на здоров'ячко, та тільки не об'їдайся, — сказала Соломія і посунула порожню миску до Дениса. — Спасибі за ласку, — обїзався Денис (Н.-Лєв., VI, 1966, 340).

І спасибі не скїже днє. сказати; Сказати [вєликє] спасибі днє. сказати; Спасибі і простибі (простибіг) днє. простибі, простибіг; Спасибі й за це (те); Спасибі й на цюму (тєму) — добре, що хоч так. — Чого же се ємо! [боршопо] чорне? — ..То ємо трохи з горїлєм, ..днєм припахає... Спасибі й за це! — дякували чоловіки (Мирний, IV, 1955, 256); Покликали його раз до двору дрова рїзати, дали за цілий днє важкої праці сорокїєку — і за те спасибі...! (Коцюб., I, 1955, 87); — Більше нічого не допитуйтесь. — Ну, спасибі й на цюму, спасибі, дороженькїх, — радїсно закутулася [Веремїїха] біля вєртї (Стельмах, II, 1962, 287).

2. у знач. присудк. с. Треба бути вдячним за що-небудь. Новорїчні бажання не пішли менї на користь, — хоч єс-таки спасибі за них добрим людям (Л. Укр., V, 1956, 126); «Спасибі, Що Сонечко на єсню повернуло, А то б земля була навєк столонула, заснула» (Тич., I, 1957, 50); — Спасибі Мар'їні, що таку славу кримицю викопала (Стельмах, II, 1962, 294); Горпищенко зняв з стїни карту Криму, подає ад'ютантовї: — Повєсиш у бландажї. Пішли. Спасибі дому цюму, пїдемо їк другуєму, як говорєє колєсь мїй покїйний дїд (Кучер, Голод, 1961, 74); // у знач. вставн. с. Штовхаєсь я; аж землячок, Спасибі, признаєсь, З циновици гудзиками (Шевч., I, 1963, 243); // також у сполуч. із залежними с. — Назначили нам землю, спасибі добрим людям, а стара затялася і не хоче брати отїєї пїдєсїятини, що від Денисенка відходить (Стельмах, II, 1962, 22); Та ось якраз дзєнок...[спасибі же бо йому] на коридорї кїнець урока сповїстив (Тич., II, 1957, 31).

3. у знач. присудк. с. Добре, щастя, що... Та вже за те спасибі, що як розпятав [цвлєюрїк], чим Маруса недужа, так разом і зїбравсь (Кв.-Осн., II, 1956, 82); Докучає було та робота. Докучає, — аж пече; та що врадїш? Спасибі хоч за те, що не б'ють дєсїть раз на днє, як от по інших, чужо (Вовчок, I, 1955, 102).

4. у знач. ім., невідм., с. Подяка. — Коли, Нептун, менї ти дядько, А я племїнниця тобі, Та ти ж менї хрещений батько, Спасибі зароби собі. Моєму поможи Єнєю, Щоб він з ватагою своєю Щасливо їздив по водї (Котл., I, 1952, 110); Та й ганяєсь ж Потапович за тим спасибі! ..Таке йому смачне те генеральське спасибі!

(Мирний, I, 1949, 194); Рукам, що цей узор любовно вишивали..., Спасибі тай летить над Волю повогону (Рильський, III, 1961, 127); — Виорю своє, а потїм Давидовї ї тобі пособлю. — Спасибі. — Спасибі не відбудуєш (Стельмах, I, 1962, 631); // також у сполуч. із означ. велике, сердечне, щирє і т. ін. Велике спасибі Вам за Ваш подарунок (Мирний, V, 1955, 409); Приїждїть від мене сердечне спасибі за обїчану поміч словом і ділом (Коцюб., III, 1956, 114); Хома починає при єсїх бїдцях читати майоровї листа від Ядодухи... «Передай від мене і від дїток наших щирє спасибі твоїм офіцєрам, що прописали нашому голові...» (Гончар, III, 1959, 204).

◇ За спасибі — без плати. Дїд знову забалакає: — ..Я людям служу, громаді служу — так, за хлїб, за спасибі... от цо! (Мирний, I, 1949, 158); [Д е н и с:] Чорта в два я їз [ховрахїв] ловитиму за спасибі... (Кроп., II, 1958, 11); В плещї була не горїлка, а кислий оцет. Хоч оцту теж за спасибі не купили, але Сивокїз обраився ї, відпаюєуючись, пішов з вєслїя (Панч, На калин. мостї, 1965, 10).

СПАСІВОНЬКИ, виг., у знач. ім., розм. Те саме, що спасибі 1, 4. — Оце дєвизун! — знялися вигуки такалєжників. — Стосильний! — Куди там! — От спасівоньки, Харитокочунї! (Ваш, Надїя, 1960, 201).

СПАСИТЕЛЬ, я, ч. і. рєл. За хрєстиянським вїровчєнням — мїфологїчний засновник хрєстиянства, що нїбито врятував людство, спокотувавши його грїхи. Слава вам, Убогим людям, чабанам, Що приєтамаи, заговали І нам спасителя спаси Од Грєда (Шевч., II, 1963, 364); // Ікона зображення цього святиого. Він їмється перед поглядоми образї, перед тьмаїним малюванням стїн, ставить біля спасителя свою євїчєчку (Стельмах, II, 1962, 294).

2. розм. Те саме, що рятівник. Кабанцєвогє Івася євї трохи на руках не носатє. — Ось хто наш спаситель! Ось хто спас нас від володнї смертї (Мирний, IV, 1955, 245); Батько сидів з вєслою на коржї — вєселїй і дужїй. Він почував себе спасителем потоплюєчих, герєм-морєплавецєм (Довж., Зач. Дєсна, 1957, 484).

СПАСИТЕЛЬКА, ж, ж., розм. Жїн. до спаситель 2. — Я не буду спасителькою Тугольщини (Фр., VI, 1951, 105).

СПАСІВ, сова, совє; Спаєова борода, єтн. — те саме, що борода 3. Чи же помїтиш, як на стєрнях вїтри спасову бороду заколишуть і осїнїї доцї натягне силу стїку над кушуватю озиминою? (Стельмах, II, 1962, 326).

СПАСІВКА, я, ж. і. розм. Піст, що припадає на кїнець лїта (з 1 по 15 сєрпня за старим стилем). [Мє л а н ї я Г р я г о р ї в н а:] Може, ти лагодїшиє і в петрїєку скоромне їсти? [Т р о х и м:] А їстиму. І в спасїєку їстиму... (Кроп., IV, 1960, 195); У спасїєку раз менї в євольтє треба було. Іду. Надєорї так зарно; сонєчно, тепло... (Тєсл., З книгї жїття, 1949, 3); Навїть в розїмїлєку спасїєку в нєго крутилася криєа вїтракїє, євїклякючї поєвє у сєлян (Стельмах, I, 1962, 513).

◇ Приєтавати (прїєтати) мов (як, нїчє і т. ін.) мїха в спасїєку днє. прїєтавати; Як (мов, немєв і т. ін.) мїха (мїхи) в спасїєку — єрдєтївї, в'їдливї. — Менї аби була [дївчина] робоча та проєрна та цоб була трохи кусаєва, як мїзи в спасїєку, — сказав Карпо (Н.-Лєв., II, 1956, 266); Як у спасїєку єоловєїкє заєспїєвє — вїколє. [М а р і с я:] Я люблю дєцєо другогє, чуєтє?... За вас я годї вїйду замїж, як у спасїєку єоловєїкє заєспїєвє (К.-Карпї, I, 1960, 353).

2. Сорєт яблук, груш, що достїгають у такїй час. **СПАСІВСЬКІЙ**, а, є, розм. Який буває у спасїєку (у 1 знач.). Дїшиєш, не надїєшиєсь, як буєвє в спасїєкє жаротї, пїсля довгєї пунї, не наситїши жадобї, допає-

шиє до голодної криниці (Стор., I, 1957, 333); // Який достигає у спасівку. — Як пожовкла та помарніла! Жовта, як стигла спасівська диня (Н.-Лев., IV, 1956, 293).

СПАСІВЧАННЯ, а, е, розм. Те саме, що спасівський. Облявшиє шиями, як вірні друзі, обмазували [копі] гостями кусючих спасівчанів муж (Ішук, Вербівчани, 1961, 34).

СПАСІННЯ, я, с. 1. розм. Дія за знач. спасті 1 і спастієса 1. — Дяя спасіння Кисва всі погляди були звернені на нас. Я взявся за справу (Довж., I, 1958, 184); [Герцог:] Мій канцлерє, спастіє менє! Спасіть... Я єю державу за спасіння дам! (Крот., Вибр., 1959, 589).

2. розм. Можливість врятувати кого-, що-небудь або врятуватися; вихід з небезпечного, скрутного становища; рятунок, порятунок. — О, праця сьветє діло! В ній і мораль, в ній спасіння моралі жінкою! (Н.-Лев., VI, 1966, 61); Скочиє [Маруся] на коня — і.. кинуєся в шумливі, киплячі топи. «Тепер уже спасіння!» (Хотк., II, 1966, 247); Зрозуміла Катерина, що пропозиція Сулямана не брати сестер в матір'ю у свій дім — це її спасіння (Вільде, Сестри..., 1958, 509); // Те, що рятує від чого-небудь. [В х о д ц є в:] Тільки її спасіння, як почнетися тризона. Тоді хоч божи мжушуть вас сидіти тихо (Коч., II, 1956, 388); В це люте холодних вітрє голодніє.. тільки її спасіння — Віщулились дуже в своєму кутку (Перв., II, 1958, 293).

◇ Немá (нема́є) спасіння — те саме, що Немá (нема́є) спáсу див. немá. — Взяла, дурна, та й вискочила заміж за припадочного Петьку Козолапа... А воно, трасця, як розвилосє, вірнє, спасіння нема... (Зар., На.. світі, 1967, 67).

3. част. За релігійними уявленнями — рятунок від вічних мук у загробному житті. Він говорив... що добрим людям бог дасть спасіння, а грішним будуть чорт мучити в пеклі (Н.-Лев., III, 1956, 86); У світлиці було тихо. Ушнупишиє у євангеліє, там сиділо двоє дідіє і шукало спасіння у святим письмі (Тют., Впр, 1964, 512); Про що розповідала книжка? ..Коли б від цього навіть замжало спасіння душі — однаково недужа була сказати (Ю. Янов., II, 1958, 143); // жарт. На городі бузина — пов'яло хоринна, А хто мене поцілує, заробить спасіння (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 33).

СПАСКУДЖЕННЯ, а, е, розм. Дієпр. пас. мнв. ч. до паскудяти. Той тяжкий стогін не дійшов тільки до серця Марусі. Воно вже було спаскуджене, споганене котанням душоуба, і в той час, коли батько проклинає свого найлютішого вєрова, донька молилася за його (Л. Янов., I, 1959, 311); // спаскуджене, безос. присудк. с. Пильними очима водила [свєкруха], по таті недоволенє, відмована, мов за час її відсутності спаскудженє тату (Горд., II, 1959, 235).

СПАСКУДИТИ, джу, даш, переж., розм. Док. до паскудяти 1, 2. Старий стару хвалить, що добрий борць верить, а молодий свою гудить, що не зварить, то спаскудить (Номис, 1864, № 9044); [О р е л:] А ви бачили, як він спаскудив поле?! (Корн., Над Дніпром, 1960, 71).

СПАСКУДИТИСЯ, джуєя, дашєя, розм. Док. до паскудятиєса.

СПАСТИ¹ див. спадати.

СПАСТИ² див. спастати¹.

СПАСТІ див. спастати².

СПАСТИСЯ, спадеться, док. Стати плоским, меншим за об'ємом (про еластичні порожнисті предмети або органи). Його спорожнілі кровоносні судини спалиє і тепер чинили вже опір введенню крові (Довж., Зач. Десна, 1957, 308); Легені спалиєсь.

СПАСТІСЯ див. спастатися².

СПАСТИЧНИЙ, а, е, мед. Те саме, що спазматичний. З гежоразіями [кровотечами] зв'язують... і деякі паралічі, особливо так звану хворобу Літляя (спастичні паралічі кінцівок) (Хвор. дит. віку, 1955, 20).

СПАСУВАННЯ, я, с. Дія за знач. спасувати. Догляд за культурним пасовищем полягає в додержанні певної черговості пасування загонів. Після пасування чергового загону необхідно підкосити рештки трави та проборонувати площу (Хлібороб Укр., 12, 1965, 18).

СПАСУВАТИ див. спастати¹.

СПАСУВАТИ, ую, уєш. Док. до пасувати². В селі нема такої техніки, щоб він пасував перед нею (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 203); Дали б мені кувалду до рук — я б показав, що то є за буюковинець, ні перед ким не пасував би (Мур., Бук. повість, 1959, 74).

СПАТИ, сплю, спиш; мн. сплять; недок. 1. Перебувати у стані сну. Троянці покотом лежали і на дозвіллі добре спали (Котл., I, 1952, 156); Чую я — всі сплять, аж хропуть; а мене і сон не бере (Мирний, I, 1954, 79); Спая. Солодко, міцно і навіть сон бачу (Кочуб., II, 1955, 252); Шура, здригаючись, спала тризвичним сном, спала й не спала, шила і марила наляу (Гончар, III, 1959, 191); На високому стовбурі старого в'язу в лелеки зніди сплять лелеки (Довж., I, 1958, 85); *Образно. Ще сонце спить, пташки мовчать (Шевч., I, 1963, 304); Золоті і сніжно-білі квітти латаття спали в розкритими вікнами (Донч., Секрет, 1947, 78); За вікном спить ніч, в темне небо загорнена, зорями прихорошена (Збан., Сеспель, 1961, 100); *У порівн. Лежить вона, неначе спить, хороша й свіжа, як квітка (Вовчок, I, 1955, 83); // Мати нормальний сон. Вже і тепер нехай у мене заспокоїєся, спляю (Кочуб., III, 1956, 325); // із запереч. част. н е. Страждати безсонням; мати веміцний сон. [Х и м к а:] Задає [панч] мені загадку таку, що я не спала й не іла, аж на лиці жарніла.. (Мирний, V, 1955, 221); [О л і м п і а д а І в а н і в н а:] Журитьсь [Люба], байдке, не спить по ночах (Л. Укр., II, 1951, 39); // перен. Бути безлюдним, затихлим. Спало в темі село, коли з дзвіниці дзвони загуділи (Фр., X, 1954, 307); Було пізно. Місто спало, натружене буденними справами (Чаб., Балкан. весна, 1960, 246); Мосток спав. Німо. Покої, комори, сараї — змежили очі (Головко, I, 1957, 67); // перен. Бути у стані повного спокою, верухомості. З нетерплячкою відшлялися вони у темряву, та нічого не бачили й не чули. Річка спала (Кочуб., I, 1955, 349); Тизо. Вєчір. Спить тайга (Довж., I, 1958, 112); Подовіють колоски пшекиці, Жито спить, як в озері вода (Мас., Сорок., 1957, 20); Я до моря вишов рано — море спить (Павл., Вєстрина, 1959, 87); // перен. Лежати мертвим; бути похованим де-небудь; покоїтися. Під калиною дівчина Спала, не оставала: Утомилось молодець, Навіки спочило... (Шевч., II, 1963, 12); Лягнатько більше не овалосє... На світлі нежилось, награлосє... Затихло... спить... (Гл., Вибр., 1951, 61); — Хай мирно сплять собі мерці; Нам — підкуватися жиєчми (Граб., I, 1959, 160); Вмер мій батько. І брата не стало. Сплять вони під хрестом край села... (Сос., I, 1957, 244).

Клáсти спáти див. клáсти; Клáстєся спáти див. клáстєся.

◇ Валéтом спáти див. валéт; Лаври не дають спáти див. лавр; Спáти без задніх ніг; Спáти без пам'яті; Спáти важким сном; Спáти як камінь (як мертвий) — спати міцно, находившись, натомившись і т. ін. — Спить [Павлик] без задніх ніг. Накозається за цілий день — ледве додому чапає (Стельмах, II, 1962, 399); — Я повертаєся з роботи.. натомлений і холодний.. Лягає долі і спав без пам'яті (Ю. Янов., II, 1958, 85); Чоловік спить як камінь (Стеф., I, 1949, 223); [Р і ч а р д:] Я сам про себе забував не раз: вєднь працював, вночі, як мертвий, спав (Л. Укр.,

III, 1952, 11); Спати́ вичіни (гробови́м і т. ін.) сном — бути мертвим. Як віді́де сонце правди та зоди, Я тоді ві́чим сном буду спати (Л. Укр., I, 1951, 65); Спати́ і в (у)ві́ сні́ бачити див. сон¹; Спати́ мов (як, ні́че і т. ін.) за́битий (уби́тий) див. за́битий, уби́тий; Спати́ сном пра́ведника (пра́ведників) див. пра́ведник; Спати́ сном пра́ведних (пра́ведних сном) див. пра́ведний; Спати́, як після ма́ку (ма́ківки) див. мак, ма́ківка.

2. перен. Бути бездіяльним, пасивним, млявим. В'явала [безваді́йність] силу й перече́ла добуватися кращо́ долі... Не дивно, що серед тако́го становища люди ни́длі, спали (Мирний, IV, 1955, 326); — Камкою годуйте [худобу]! Сі́чійте, здо́брюйте і годуйте. А то спите тут, не ви́шукете [жорнів] (Гончар, Тронка, 1963, 7); // Не виявля́тися, не проявля́ти себе (про почуття, здібності і т. ін.). Сумлі́ння спить... Ве́сь повний гніву розум Спалюється даремне розбудить (Дв. Чайка, Тв., 1960, 271); Спить сила, думка у то́бі дрі́ма (Дор., Тобі, народе..., 1959, 76).

◇ Сє́рце спить (спало́) чие, у кого — хтось залишається (залишався) байдужим. Вона моли́лась більше з обов'язку, її думка притому мовчала, її серце спало (Л. Укр., III, 1952, 648).

3. розм. Бути в стате́вих зносінах з ким-небудь. Обходила [Олена] Ганну Тетері́ну аж два місяці за те, що та ніби хизувалася серед жінок агородної бригади своїми чарами і називалася, що як за́гоче, так напустить їх навіть на Оксена і поробить таке, що він сам при́йде до неї спати в ко́жору (Тют., Вир, 1964, 108).

СПА́ТИСЯ, спя́ться, недок., безос. Про бажання, схильність, можливість і т. ін. спати, заснути; про той чи інший стан сну в кого-небудь. «От кому добре спить-ся!» — каже [Софі] поше́нком [поше́пки], киваючи мені на його (Вовчок, I, 1955, 377); Йі не спало́ся: сон де́сь далеко блукає від неї... (Мирний, III, 1954, 113); Неспокі́йно спало́ся Тиховиче́ві то́ї но́чі (Коцюб., I, 1955, 220); — Як спало́ся, як відпочивало́сь, Степане Васи́льовичу?.. — Соло́дко спало́сь (Стельмах, I, 1962, 591).

◇ Спя́ться, мов (на́че, як і т. ін.) після ма́ківки див. ма́ківка.

СПА́ТКИ, пестл. Те саме, що спати́ 1. Спатки поклада [магуса] нас, кри́в (Тесл., З книги жеття, 1949, 72); Я ж не ві́зду до кі́мнати, та й на зиму кла́ють спатки: сьма́є води голубі (Тич., Хор., 1958, 20).

СПА́ТЛАНІЙ, а, е, розм. Сплатаний, скуйовджений (про волосся, шерсть і т. ін.). Вона розчесала спатлане волосся (Вовчок, I, 1955, 300).

СПА́ТОНЬКИ, пестл. Те саме, що спати́ 1. Ой, пряду, пряду, Спато́ньки хочу... (Укр. лір. пісні, 1958, 362); [Ч а л и й:] Іди ж, голу́бу, та й спато́ньки лягай, а й листи ще напишу (К.-Карий, II, 1960, 299); Жінка сиділа напівочіпки біля дочки, умовляла її: — Ну, Люсю, ну, золотко... Тато нас чекає... — Спато́ньки, — рю́жаме Лю́ся (Мушк., Серце., 1962, 267); *Образно. За сонцем змарю́нка пливе, Черво́ні поли розстала́ І сонце спато́ньки зове У синє море (Шевч., II, 1963, 203).

СПА́ТОЧКИ, пестл. Те саме, що спати́ 1. В саду ви́шні Зелене́нькі — У нас ді́тки Молоде́нькі, Вони спато́чки Радє́нкі (Укр. дит. фольк., 1962, 55).

СПА́ТУНЕЧКИ, пестл. Те саме, що спати́ 1.

СПА́ТУНІ, пестл. Те саме, що спати́ 1.

СПА́ТУСІ, пестл. Те саме, що спати́ 1. Спату́сі на бі́лій поду́сі! (Сл. Гр.).

СПАХА́ТИ, аю, а́еш і СПАХУВА́ТИ, ую, у́еш, недок., СПАХНУ́ТИ, ну́, ве́ш, док. Те саме, що спалю́вати. Жар же́вріє і ерди́-годи спа́хав на голо́вешка́х (Н.-Лев., IV, 1956, 239); Спа́хнув сі́рник, і в бі́лдо́му сві́тлі з'явилася перед нею вели́ка фі́гура о. Васи́ля (Ко-

цюб., I, 1955, 316); То тут, то там у ві́кнах хати спа́хне вогонь і гасне знов (Гонч., Впбр., 1959, 344); Спа́хне — ударить — прогрімить, зати́хне за горою — і вже спі́шить і вже шумить згорі́ над головою (Тич., I, 1957, 67); Шинка́р поглядає на його — неласка́вий був погляд той: неначе яка і́скра спа́хувала з чорного його́ ока (Вовчок, I, 1955, 243); Спа́хнули о́чі тепло́ й чисто... (Сос., II, 1958, 429); Погля́дила [вчителька] його́ по голо́ві й глибо́ко загля́нула йому в ві́чі. І дитина спа́хнула ви́разом тако́ї одя́ки за цю ласку, що вже сміливо полі́зла на своє місце (Дн. Чайка, Тв., 1960, 103); — Ві́н палкий, а одві́даний. Спа́хне, розсе́рдиться та зараз і одві́де (Н.-Лев., VI, 1966, 365); Вона з до́сади скрасніла, о́ця Настя Пе́вна, спа́хнула черво́ніш від коралі́в, що їй ши́ю обтя́жували (Льч., Козацьк. роду., 1958, 505); Рум'я́нець гу́стий спа́хував на личку (Вовчок, I, 1955, 192).

СПАХНУ́ТИ див. спахати́.

СПАХУВА́ТИ див. спахати́.

СПАЦЕ́РА, и, ж., діал. Прогулянка. Да що ж вона, пане брате, під явором робить? Ой з тим розлучником на спа́церу ходить (Чуб., V, 1874, 385).

СПАЦЕ́РУВА́ТИ, ую, у́еш, недок., діал. Прогулюватися. Купаю́ся рано, а потім сиджу в парку або йду спа́церувати (Стеф., III, 1954, 233).

СПА́ЦІР, у, ч., діал. Прогулянка. — Приходить не́для по ро́зказі, всі [во́яки] йдуть на спа́цір (Март., Тв., 1954, 424).

СПАШ, у, ч. Псування, знищення трав, посівів тваринами; потрава. [Д а н и л о:] Який же спаш його́ бив зробив? Тепер глибо́ка осінь; здається, вже й трави нема (К.-Карий, I, 1960, 177); Де́сятки ді́тей-пасту́хів з вели́чезними ці́пками в руках ва́ртували хлі́б од спаші́в (Л. Янов., I, 1959, 416); На його́ найкра́чій сандоми́рці бродила маслаку́вата лю́дська худоба. Пра́вда, об'ї́дчик зайняв її, ко́нтора стя́гне з дядькі́в за спаш (Стельмах, I, 1962, 353).

У спаш ускочи́ти (забресті́, подати́ся і т. ін.) — зайти на посі́в, сіно́косі (про худобу). Уже й маленькі ло́шата й телля́та одвика́ють скакати, бо ко́три хоч трохи ви́ще підско́чить, то й ускочи́ть у спаш (Сам., II, 1958, 343); Знаючи норов нашої́ ша́пи, я дуже опа́саяся [побою́вався], щоб вона куди́сь не забрела в спаш (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 77).

СПАШЕ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до спа́сть^а. На рі́чкових лука́х були ще не во́сім спаше́ні кі́ннотою сіно́коси (Ле, Побратими, 1954, 25); Треба пам'я́тати, на скі́льки разі́в стане па́ші на якому́ участку [на́]якій діля́нці], щоб не вигнати худобі́ на спаше́не вже місце́ (Хотк., Довбуш, 1965, 84).

СПАШНЕ́, во́го, с., заст. Плата за спаш. [Ж і в к а:] В мене ніяко́ї ре́штанці́ [недо́їмки] не було! [П и с а р:] Як то не було? А шкільне, а спашне (Фр., IX, 1952, 49).

СПА́ЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мнн. ч. до спа́ювати. Технологі́я процесу пая́ння в наш час надзвичайно різномані́тна. Така різномані́тність зумовлена різни́ми спосо́бами розі́грівання спа́юваних дета́лей і при́пою на місці́ з'єднання́ чи всього́ виробу (Знання., 2, 1966, 30).

СПА́ЮВА́ННЯ, я, с. Дія за знач. спа́ювати.

СПА́ЮВА́ТИ, ую, у́еш, недок., СПА́Я́ТИ, аю, а́еш, док., перен. 1. З'єднувати пая́нням; злютовувати. При обрива́нні про́води зро́щуються, для́ чого необхі́дно зачи́стити їх кі́нци, спа́яти і ізолю́вати стрі́чкою (Підру́чник шо́фера..., 1960, 184); // З'єднувати плавле́нням.

2. перен. Об'єднувати в одно́ нерозривне ці́ле; з'єднувати; // Робити монолі́тним, монолі́тнішим; згру́товувати. Одна́ жета́ спала́ нас (Сос., I, 1957, 395).

крижані (Цюпа, Краєви, 1971, 152); *Буде спекотний липневий день* (Літ. Укр., 14.XI 1967, 2).

СПЕКТАКЛЬ, ю, ч. Театральна вистава. *Гшов «Запорожець за Дунаєм», Марко Лужич [Кропивницький] грає Караса. Спектакль справив на мене величезне враження* (Минуле укр. театру, 1953, 12); *Була збудована сцена задля домашнього спектаклю* (Мирний, V, 1955, 408); *Мама не знаю коли збереться тобі написати, бо тепер оця Маня Старицька втягла її в народні спектаклі, що Маня сама уряджує в чайній, то все репетиції та різні театральна справа...* (Л. Укр., V, 1956, 285); *Театр потроху замирає. Хвиля людей вже вискотилася з нього. Тепер стукали двері скрізь за кулісами, випускаючи акторів. Спектакль закінчено* (Ю. Янов., II, 1958, 159); // *перен.* *Яке-небудь цікаве, незвичайне видивще, дивний випадок і т. ін.* — *Интересний, — каже, — з степуірським дяком спектакль був учора в нас... Новісінькі карти були в мене, і він... — Грищенко зареєстрал, — і він чисто порвал. П'ять рублів я виграв у нього* (Тесл., З книги життя, 1949, 112); *Лабораторія сповнилася хлопанням води та дзенькотом посуду. Петушек був розчарований: очікуваний спектакль не відбувся* (Шовк., Інженери, 1956, 47).

СПЕКТИ¹, спечу́, спечо́ш; *мин.* ч. спік, спекла́, лó; *наказ. сп.* спечі́; *док., перен. і без додатка.* 1. Приготувати їжу, нагрівати на вогні або на жару (у печі, духовці і т. ін.). *Чи очинила [Оксана] хлібця, чи спекла — мерщій до подре: там їй ждуть* (Кв.-Осн., II, 1956, 423); *З останнього борошна спекла [Горпана] дві перепічки, борщу та картоплі зварила* (Гр., I, 1963, 251); — *Я думала, що ті багатирі вміють добре спекти, заварити. Але мені довелося всьому вчити невістку* (Н.-Лев., II, 1956, 288); *Хазяйка спекла штук із п'ять картоплі — В жару, як колись пастухом пік у полі...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 289); // *розм.* *Засмажити (м'ясо, рибу і т. ін.). Мати постаралася найдками: вона готувала юшку з куркою..., спекла двох курчат* (Мирний, IV, 1955, 144); — *Якби можна, забив би я оце парочку диких гусей та засмажив на маслі... Або підстрелити, знаєте, зайця та спекти до бурячків у сметані* (Кочуб., I, 1955, 199); — *Чим же тебе й прищипує? Хіба хочеш спекти?* (Л. Янов., I, 1959, 144); *Панай спекла дуже смачну печеню в ведмежого м'яса* (Трубл., I, 1955, 275).

◇ **Спекті́ ра́ків (ра́ка) див.** рак¹; Як коржб, так коржб! Як спечемо, то й дамб! — *уживається у відповідь на чийсь безпідставні, набридливі домагання. Отаманша винесла на вечерю черстоного хліба і вчорашньої смаженої риби...* — *Чи вже ж, пане отамане, в тебе не знайшлося кращої риби нам на вечерю?* — *спитав сердитий Микола...* — *Оце! Як коржб, так коржб! Як спечемо, то й дамб!* — *сказав намішкуюватотаман і тими словами роздратував Миколою* (Н.-Лев., II, 1956, 249); Як (мов, немов і т. ін.) *остання спік (спекла́, спеклі́)* — *сумно кому-небудь, зажурився хтось. — Чого втпташ, мов остання спекла? — знову допитується Олена...* — *Хіба ж, мамо, у цій лажманні можна виходити на вулицю?* (Стельмах, I, 1962, 155).

2. *перен., зневажл.* Виготовити, створити що-небудь дуже швидко, без особливих зусиль. *Я недотепний пекти оповідання як оладки або сластони, а все ж таки буду поспішати його спекти загодя* (Мирний, V, 1955, 421).

3. *розм.* Пошкодити шкірний покрив, слизову оболонку вогнем або чим-небудь гарячим; обпекти. *Нахилився батько над сином. Обгоріла, почорніла білява голівонька... Все личенько спік огонь і очі вів* (Гр., I, 1963, 449); // *Перегріти, дуже засмажити на сонці; // безос.* [М а к с и м:] *Геть чисто шию спекло, а Юхим зовсім*

язика вивалив... Буде знати, як зо мною робити! (Вас., III, 1960, 86); // *Пересушити, вкрити смагою, тріщинами губи (про гарячку, внутрішній жар і т. ін.); // у сполуч. із сл. серце, душу, перек.* *Завдати моральних страждань, мук. Війна спекла їм серця, як чорною блискавкою, і почорніли вони за один день, обуглились у неможливій людській скорботі* (Тют., Вир, 1964, 266).

4. *Знищити вогнем, спалити (зокрема про вид стра-ти).* [П о к л и к а ч:] *Названий Парусом найгіршу кару зухвальством заробив — його живцем спечуть на дзиглику залізнім... [Ж е р ц і:] Отак його! Він заробив! Спекти!* (Л. Укр., II, 1951, 537).

СПЕКТИ² див. спікати.

СПЕКТИ́СЯ¹, спечу́ся, спечо́шся; *мин.* ч. спікся, спекла́ся, лóся; *док.* 1. *тільки 3 ос.* Стати готовим до вживання, побувши в гарячій печі, духовці, в жару і т. ін. (про хлібні виробі, страви). *Спеклася паска і висока, і жовта, і ще у печі зарум'янилась* (Кв.-Осн., II, 1956, 66); *У груці, в приску з-під дубових дров, Спеклася картопля* (Гальський, II, 1960, 95); // *розм.* *Засмажитися (про м'ясо, рибу і т. ін.). Тетерук швидко спікся, і клопець почав вечеряти* (Довч., II, 1956, 65).

2. *перен., розм.* *Перегрітися, дуже засмагнути на сонці під час спекі; обпалити собі шкіру. А сирота її в селі, її єдина дитина! ..Спеклося бідне на жару. Ло-пуцькі їсть, ставочки гатить В калюжах в дитьми у яру* (Шевч., II, 1963, 29); [М а р у с я:] *До вечора, мабуть, зовсім спечуся... Коли б уже швидше сонечко заходило...* (Вас., III, 1960, 82).

3. *розм.* *Загнунти у вогні, згоріти. Пани до одного спеклись, Неначе добрі поросята, Згоріли білії палати, А люде тихо розійшлись* (Шевч., II, 1963, 121); // *перен.* *Знавати провалу в чому-небудь; уїтїяматися. На таких фальшованих цифрах Поцілуйко одного разу мало не спікся, але, зрештою, усе обійшлося* (Стельмах, Правда..., 1961, 184).

СПЕКТИ́СЯ² див. спікати́ся.

СПЕКТР, а, ч. Багатоколірна смуга, яка утворюється при проходженні світлового променя через призму або яке інше середовище, що заломлює проміння. *Яке обудне сонці! Його спектр має чудодійну властивість, його проміння ламається в прозорих алозах фізичного повітря* (Довч., II, 1956, 305); *У порівн. *Вені від молота летять До зір веселою і спектром...* (Сос., I, 1957, 470); // *спец.* *Кольорова смуга або сукупність кольорових ліній, що утворюються при пропусканні випромінювань речовини, яка світиться, через особливі оптичні прилади і яка залежить від хімічного складу цієї речовини. У кожній речовині в своїй спектр позначаються певні лінії, які саме промені і в якій мірі поглинаються нею* (Наука..., 4, 1963, 27); *В результаті вивчення спектра Юпітера було уточнено особливості його обертання, відмінного від обертання твердого тіла* (Знання..., 4, 1966, 4).

△ **Магнітний спектр** — розміщення силових ліній магнітного поля в різних напрямках. *Картина розліцення залізних опилків у магнітному полі називається магнітним спектром* (Фізика, II, 1957, 134).

2. *чого, перен.* Ряд однорідних, але відмінних одне від одного явищ, дій і т. ін. *В останні роки в медичній практиці застосовується вітчизняний антибіотичний препарат мікроцид, який має широкий антибактеріальний спектр дії* (Мікр. ж., XXIII, 1, 1961, 67); *Спектр людських почуттів надавчий широкий. Це і робинні почуття, батьківська і материнська любов, уподобання й поваги дитячого і юнацького віку, товаришування, кохання* (Наука..., 7, 1971, 37).

СПЕКТРАЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до спектр. *Вчені вважають, що спектральна інтенсивність лазера зможе перевищити спектральну інтенсивність випромінювання Сонця в десятки тисяч разів* (Веч. Київ, 31.XII 1968, 2); *Спектральні лінії; // Признач. для одержання спектрів. Застосовуючи спектральні прилади різної конструкції, можна виявити на Сонці багато... утворень* (Наука..., 2, 1957, 12); *// Який базується на викорістанні спектра, спектрів. Розроблено прискорений спектральний метод визначення... окису кальцію, окису марганцю в мартенівських шлаках* (Наука..., 9, 1956, 2).

Δ **Спектральний аналіз** — дослідження хімічного складу речовин на основі вивчення її спектрів. *Спектральний аналіз дає можливість робити висновок не тільки про агрегатний стан тіла, що випромінює світло; цей аналіз є одним з найтонших методів хімічного аналізу* (Курс фізики, III, 1956, 326); *Дослідження спектральним аналізом приводить до висновку, що складається вона [атмосфера Венери] з двох газових шарів: верхнього (тонкого і розрідженого) та нижнього, глибина якого значно більша* (Знання..., 4, 1966, 3).

СПЕКТРО... Перша частина складних слів, що відповідає слову спектр у 1 знач. і спектральний, напр.: спектрогеліокувіограф, спектрограф, уявлення і т. ін.

СПЕКТРОГЕЛІОГРАФ, а, ч. Спеціальний спектрограф для одержання фотографічних зображень Сонця в монохроматичних променях. *При спостереженнях із спеціальними сонячними приладами — спектрогеліографами і спектрогеліоскопами — було виявлено «спалахи», що на короткий час з'являються у фотосфері Сонця* (Наука..., 8, 1956, 26).

СПЕКТРОГЕЛІОСКОП, а, ч. Прилад для візуальних спостережень поверхні Сонця в монохроматичних променях.

СПЕКТРОГРАМА, н, ж. 1. Фотографічне зображення спектра. *За допомогою дифракційного спектрографа та електронно-оптичного перетворювача були зняті спектрограми супутників* (Знання..., 4, 1966, 5).

2. Набір частот, характерний для коливань механічного та електромагнітного походження, одержаних за допомогою спектрографа (у 2 знач.). *Під інтенсивність, або силою, звука звичайно розуміють сумарну інтенсивність усіх складових тонів даного голосного; її вимірюють за допомогою так званої кривої інтенсивності на осцилограмі, а також на спектрограмах* (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 65).

3. **СПЕКТРОГРАФ**, а, ч. 1. Оптичний прилад, признач. для фотографування спектрів. *Прилад, в якому спектр виходить на фотопластинці, називається спектрографом* (Курс фізики, III, 1956, 324); *З допомогою спектрографа можна визначити склад і зволоженість ґрунту* (Наука..., 10, 1974, 5).

2. Прилад для аналізу частотного складу коливань механічного та електромагнітного походження.

СПЕКТРОГРАФІЧНИЙ, а, е. Стос. до спектрографії. *Спектрографічні дослідження.*

СПЕКТРОГРАФІЯ, і, ж. Розділ фізики, що розв'язує завдання спектроскопії методом фотографування спектрів за допомогою спектрографів. *Навіть незначну різницю у кольорі чорнила... можна виявити методом так званої абсорбційної спектрографії* (Наука..., 9, 1957, 15).

СПЕКТРОМЕТР, а, ч. Прилад для одержання спектрів і вимірювання спектральних характеристик речовин.

СПЕКТРОМЕТРИЧНИЙ, а, е. Стос. до спектроскопії. *Спектроскопічна установка.*

СПЕКТРОМЕТРІЯ, і, ж. 1. Галузь спектроскопії, що розробляє методи виміру спектральних характеристик речовин.

2. Вимірювання довжини світлових хвиль за допомогою особливих оптичних приладів.

СПЕКТРОСКОП, а, ч. Прилад для спостереження оптичних спектрів. *Астрономи також розкладають світло, що йде до нас від небесних світил, на складові частини за допомогою особливих приладів, які називаються спектроскопами* (Бесіди про всевіт, 1953, 45).

СПЕКТРОСКОПІСТ, а, ч. Фахівець із спектроскопії. *Останнім часом визначенням атмосферного тиску на Марсі зайнялися спектроскопісти* (Знання..., 4, 1966, 8).

СПЕКТРОСКОПІЧНИЙ, а, е. Стос. до спектроскопії. *В результаті спектроскопічних досліджень була надійно установлена наявність в атмосфері Венери тільки кисню, води та вуглекислого газу* (Знання..., 9, 1965, 8); *Спектроскопічний генератор з електронним управлінням вимірює природні явища, що відбуваються протягом мільйонної частки секунди* (Наука..., 3, 1959, 60).

СПЕКТРОСКОПІЯ, і, ж. 1. Розділ фізики, який вивчає властивості оптичних спектрів. *Інститут фізики Академії наук БРСР... дістає визнання в нашій країні й далеко за її межами своїми успішними дослідженнями в галузі люмінесценції і спектроскопії* (Наука..., 11, 1971, 14).

Δ **Ядерна спектроскопія** — розділ ядерної фізики, в якому вивчають характеристики станів атомних ядер і характеристики ядерних випромінювань. *Проводяться роботи в галузі ядерної спектроскопії з використанням електростатичного генератора* (Розв. науки в УРСР..., 1957, 130).

2. Дослідження спектрів за допомогою спектрокопа. **СПЕКТРОФОТОМЕТР**, а, ч. Прилад для порівняння яскравості світла в окремих ділянках спектра. *Двох секунд вистачить метеорологам, щоб установити райони снігопаду за сотні кілометрів. Таку можливість дає їм електричний прилад, побудований за схемою спектрофотометра* (Веч. Київ, 1.II 1971, 4).

СПЕКТРОФОТОМЕТРИЧНИЙ, а, е. Який провадять за допомогою спектрофотометра. *Радянський астроном М. О. Козирев ще 1955 року спектроскопометричними спостереженнями відкрив світіння газів [на Місяці], які вибивалися в кратера Альфонс* (Наука..., 3, 1972, 14).

СПЕКУЛЯВАННЯ, юю, юєш, недок., чим, на чому, васт. на що і без додатка. 1. Займатися спекуляцією (див. спекуляція¹). *Він спекулянт, живе в цьому будинку і часто їздить до Одеса [Одеси] спекулювати* (Мик., II, 1957, 318); *Сімнадцять років тому мсьє Івар приїхав до Парижа спекулювати на воєнних риставках* (Смолцін, Сорок вісім..., 1937, 247); *// Використовувати складні обставини, труднощі і т. ін. для власної наживи. Спекулюючи на труднощах, капіталісти і різного роду ділки роздували ціни на виноробну продукцію* (Знання..., 9, 1965, 6).

2. *перен.* Будувати свої плани, розрахунки на чому-небудь, використовувати щось у корисливих інтересах. *Погляда [Петро] на всі по-барські Та ганьбить їм'я шаттарське. Спекулюючи заняттям, Дорогим і рідним нам, Вимагає він повсюди, Щоб йому годили люди* (С. Ол., Вибр., 1959, 195); — *Не думай, що я без серця, що спекулюю на смерті [на смерті] свого мужа* (Фр., IV, 1950, 358).

СПЕКУЛЯНТ, а, ч. 1. Той, хто займається спекуляцією (див. спекуляція¹). *На ґрунті продовольчих труднощів [1919 р.] поширилось так зване мішечництво... Спекулянти-мішечники зривали державну продовольчу політику, надзвичайно підвищували ціни на хліб, що про-*

давався на приватному ринку (Іст. УРСР, II, 1957, 156); Він рає на голові чуб, що спекулянти так наєло, мов з душі, вирвали худобину (Чорп., Визвол. земля, 1959, 35); — Мій татусь служив за залізниці. В міліції. Ну, є така міліція на транспорті, вона за порядком слайдків, спекулянти різних та карних злочинців вилочують (Збан., Курял. о-ві, 1963, 184).

2. перен. Той, хто будує свої плани, розрахунки на чому-небудь, намагається використати щось у корисливих інтересах.

СПЕКУЛЯНТКА, ж. Жін. до спекулянт. Були серед привезених то спекулянтки, пізніше на гарячому, то зелені сектантки (Гончар, Тронка, 1963, 321); Кури.. розгрібали знобок і дружно цокотіли із жвавістю армаркових спекулянтток (Тют., Вер, 1964, 94).

СПЕКУЛЯНТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до спекулянт. У ті часи спекулянтським героїзмом було проскочити є місто на торг з парю пудів хліба.. крізь забороджувальні заводи і завітки міліції (Стельмах, II, 1962, 35); Розбитий проїдисейт, він і тут не розгубився, своїми спекулянтськими здібностями зачарував гестапівців, став їхнім голубом і врятував своє життя (Хижняк, Невгамова, 1961, 160).

СПЕКУЛЯТИВНИЙ¹, а, е. 1. Стос. до спекуляції (див. спекуляція¹), заснований на ній. Капіталістичні підприємства, які мають обмежений оборотний капітал, часто-густо вдаються до спекулятивних операцій, щоб збільшити свій оборотний капітал (Компартія України в резол. і рішен.., 1958, 151); Привозить [Соломія] відтіля вовняні кофточки і взагалі дефіцитний крам, а тут його перепродує то спекулятивних цінах (Кучер, Процька.., 1957, 208).

2. Який займається спекуляцією. Спекулятивні елементи.

СПЕКУЛЯТИВНИЙ², а, е, книжн. Заснований на спекуляції (див. спекуляція²); умоглядний. Спекулятивна філософія; // Схильний до спекуляції. Спекулятивний розум.

СПЕКУЛЯТОР, а, ч., заст. Спекулянт.

СПЕКУЛЯЦІЯ¹, і, ж. 1. Скуповування та перепродаж цінностей (цінних паперів, товарів, майна і т. ін.) з настійним курсом для одержання зиску на різниці в курсі, в цінах. Інфляція призводить до зростання спекуляції золотом та іноземною валютою (Вісник АН, 6, 1957, 19); Роздизилась [Клавда] по світі і взялась за спекуляцію площами під забудову (Вільде, Сестри.., 1958, 454); // Незаконне скуповування та перепродаж товарів за підвищеними цінами для наживи. Всі оті розмови про спекуляцію городиною — не що інше, як пітки (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 151).

Δ Біржова спекуляція — фінансова операція, що полягає в скуповуванні та перепродажу біржових цінностей для одержання зиску на різниці в курсі; біржова гра на підвищення або пониження курсу цінних паперів. З головою пірнує [Коліна] у біржові спекуляції (Рябак, Час.., 1960, 333).

2. перен. Розрахунок, намір, що ґрунтується на використанні чогось з корисливою метою. Заперечення або прикриття класової боротьби є найгірший вид лицемірства в політиці, є спекуляція на темноті і забобонах найбільш нерозвинених верств народу.. (Левін, 23, 1972, 248).

СПЕКУЛЯЦІЯ², і, ж., книжн. Філософська умоглядна побудова. Ідеалістичні спекуляції.

СПЕКУЛЬНУТИ, ну, пем, док., розм. Однокр. до спекулявати. Аркадій Річинський з бухгалтерської точністю наприкінці кожного ділового року отримує свої дивіденди. Це заохочувало його спекулювати на акціях фірми (Вільде, Сестри.., 1958, 56).

СПЕЛЕОЛОГ, а, ч. Фахівець із спелеології; людина, яка досліджує печери. На своїх засіданнях спелеологи обговорюють техніку пересування і техніку безпеки в печерах, підсумки експедицій, розробляють плани нових подорожей (Веч. Київ, 25.I 1968, 2).

СПЕЛЕОЛОГІЧНИЙ, а, е. Стос. до спелеології. В 1962 році спелеологічна експедиція.. відкрила Анакопійську безодню в районі курортного містечка Новий Афон (Рад. Укр., 8.VII 1965, 4).

СПЕЛЕОЛОГІЯ, і, ж. Наука, предметом вивчення якої є печери, умови їх утворення, особливості їх гідрографії, тваринний і рослинний світ печер і т. ін. Спелеологія.. — комплексна наука. Вона вивчає будову печер, їх походження, мікроклімат, досліджує сучасних і викопних мешканців підземних порожнин (Наука.., 4, 1968, 18).

СПЕЛЕОТУРИЗМ, у, ч. Вид туризму, учасники якого займаються оглядом, вивченням печер. Нещодавно і на Україні вперше організовано об'єднання спелеологів — Українська республіканська секція спелеотуризму (Наука.., 4, 1968, 21).

СПЕЛЕОТУРИСТ, а, ч. Турист, який займається оглядом, вивченням печер. В Тернопільську область вирушила.. експедиція київських спелеотуристів (Веч. Київ, 20.III 1968, 1).

СПЕРВА, рідко **СПЕРВУ**, присл., розм. Те саме, що спершу. Все військо сумно журмотало, Сперва тишенько, посли [потім] в глас Гукнула разом: «Все пропало!» (Котл., I, 1952, 283); — Нехай сперва очуває клопця, а там батько повернеться (Панч, Гарні хлопці, 1959, 108); Усе пішло .., як і було сперва; тільки Гаючка щодень змінялася (Кв.-Осн., II, 1956, 358); [2-га д і в ч и н а:] Ото завше так — як сперва дуже весело, то після будеш плакати (Вас., III, 1960, 13); Уступили ми сперву до своєї родички; зраділи нам, приймають (Вовчок, I, 1955, 216).

СПЕРВОВІКУ, присл., рідко. З давніх часів; віддавна. Спервовіку не було нічого — тільки сила, рузі! (Тич., I, 1946, 86); У своєму щоденному житті ми оточені речами, про походження яких не думаємо, вважаючи підсвідомо, що вони існують спервовіку (Вітч., 5, 1974, 155).

СПЕРВУ див. сперва.

СПЕРЕГОДОМ, присл., діал. Згодом. Горпина десь сперегодом затягла другу пісню (Фр., I, 1955, 61).

СПЕРЕДУ. 1. присл. З передньої, лицьової сторони; протилежно з а д у. — Яки побачили тебе селяни, і не пізнали б! — торохтіла Христя, обдивляючись подругу і спереду, і ззаду, і з боків (Мирний, III, 1954, 176); — Знаєш, як буває у вашого брата? Причепується трохи спереду, а на спині або в голові пух (Н.-Лев., VI, 1966, 7); Кульницький повернує до своєї брочки, на тій і досі спереду було написано: «Чорта перегонити!» (Стельмах, II, 1962, 254); // На деякій відстані перед ким, чим-небудь; попереду. Траз-таз-таз-таз... — сиплять волосські горіхи свої двійкий голос на твердий камінь, але де — спереду, ззаду.. — не знаю... (Коцюб., II, 1955, 407); Кайдашиха вгніздила на весь віз, Кайдаш сіз спереду й поганяє воли (Н.-Лев., II, 1956, 316); Я забівав з оператором спереду, ставав збоку, вискакував на сідці (Ю. Янов., II, 1958, 97); Увесь Богуський полк стояв на коліях перед скромним вокзалом Унечі. Командири вишикувались спереду (Довж., I, 1958, 147).

◇ Ні скляду, ні ладу, ні спереду, ні ззаду — дуже непоказний, непривабливий. Вона й зроду така. Як то кажуть: ні скляду, ні ладу, ні спереду, ні ззаду... (Ряб., Жайворонки, 1957, 40).

2. присл., рідко. У майбутньому; попереду. Десь да-

леко за мною осталася рідна домівка, а спереду — каменні муровані стіни школи (Вас., I, 1959, 185).

3. присл., рідко. Раніше, в мвнулому; перед цим. — Га, синку, — сказав він, відшучуючи вниз голову, — що ж робиш? Минулого [мвнулого] не вернеш! Слухайчи тебе, приходиться зібрати сказати так, як той русин каже: «Кіло б то а спереду той розум має, що заду!» (Фр., III, 1950, 384).

4. прийм., з род. в. Уживається при означенні місця перед ким-, чим-небудь; на передньому боці чогось. Бондаренко вже намірився підізти під вагон ешелону, що стояв поряд, але раптом увагу його привернув шум і жетущня спереду состава, що оце прибув тільки-но з Кубилиць (Головко, II, 1957, 458); Складки спереду спідниці.

СПЕРЕСЕРДЯ, присл. В пориві гніву, дуже розсердившись. Сталеський спересердя кинув на стіл ніж і вилку, які досі держав у руках (Фр., VII, 1951, 391); Зосина мати спересердя відмовилася від доньки (Стельмах, I, 1962, 649); // Від злості, досади. [Д р а н к о:] Тут серце спересердя перепало тобі, мов на жухелиці!.. (Кроп., I, 1958, 178); Спересердя він став червоний, мов печений рак (Павч, Синів., 1959, 9); Сукенку привіз [Ладик] важку, зимову, жоуту, в велику клітку. Ладикова маю що не плакала спересердя, але сукенку Олені заплувала (Вільде, Сестри., 1958, 6); // Гніваючись, сердячись. Бувайте здорові! Сподіваюсь, що Ви не спересердя не пишете до мене? (Л. Укр., V, 1956, 173); Ася спересердя вдігала шубу, підлогу і сидіти не хотіла (Горд., Буян, 1938, 74); // У момент роздратування, сильного абудження; під гарячу руку. Мене від діда силоміць відобрали [відібрали], кажучи, що від дуже мене розпестили і нічого доброго не навчили. Із-за того від завінались були на дядю [батька] і спересердя спростили ліс Цухонів кутський господареві (Черемш., Тв., 1960, 379); Пекарі ніякого чукали помилуці і починали випрадуватись.. Спересердя чи з похмілля вони взяли свою злість на цих.. хлопця (Ів., Тасмвниця, 1959, 154); // Сердито. — Добрий був чоловік, — влетіла обзивалася Балабуха й знов спересердя потяг люльку так, що огонь знов запалахотів (Н.-Лев., III, 1956, 98); Вітер ув-запивав, аж стогне спересердя (Ірчан, II, 1958, 225); — Ви толком можете сказати щось, чи ні? — гриміє спересердя роздратований Красовський (Кач., Вибр., 1953, 235).

СПЕРЕЧАЛЬНИК, а, ч. Той, хто сперечається, любить сперечатися. Василь Опанасович, перезирнувшись з дружиною, поспішає до сперечальника — пригасити розбухзані пристрасті (Полт., Дят. Гоголя, 1954, 147).

СПЕРЕЧАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до сперечальник.

СПЕРЕЧАННЯ, я, с. Дія за знач. сперечатися. Він не любив Комашка за самостійність його одачі, за його заваділі сперечання й опозицію і.. за його чесність (Н.-Лев., V, 1966, 307); Він почав пригадувати едвідування батька іншими робитками, гарчачі їхні сперечання, часто до пізньої ночі, про те, хто кого перемаже на війні (Павч, Синів., 1959, 42); Радіють [батько й син] іноді просто й щиро — від життя, від того кипіння щоденного в розмовах і сперечаннях.. бо все їм боляче, як робиться щось не до ладу (Мик., II, 1957, 90); Вона була рада, що сестри там.. не було, — все ж би вона зажадала трохи своєю розмовою та сперечанням (Л. Укр., III, 1952, 498); // рідко. Полеміка. Ї ще немало таких філософів, які.. мають пристрасть до теоретичного сперечання, до голої дискусії в пресі (Тач., III, 1957, 494).

СПЕРЕЧАТИСЯ, аюся, а́сься, недок. 1. Вести суперечку (у і знач.), доводячи що-небудь. Ми одвох, хоча-чи по хаті, говоримо, сперечаємось, та так завзато, як

ніби від нашої суперечки залежить щастя громадське (Коцюб., I, 1955, 467); Другий вать не сперечаєсь з тещою, мовчав собі та читав книжки (Н.-Лев., III, 1956, 203); Довго довелося генералові сперечатися з Обручовим. Обручов бояєсь відступити від букви закону (Тулуб, В степу., 1964, 241); Ми маємо право і повинні сперечатися про долю і шалли нашого радянського мистецтва, нашої радянської літератури (Рильський, IX, 1962, 176); Хлопчик знає, що батькове слово завжди тверде й розсудливе і що сперечатися з батьком не можна (Донч., V, 1957, 33); // Заперечувати проти чого-небудь, не давати своєї згоди на щось. У Марії Павлівні часом збиралась її товариші на пораду, Микола Васильович ніколи не сперечаєсь проти таких зборів у його доміці (Л. Укр., VIII, 1965, 205); «А що буде, як Денис мене свататиме, а мати моя буде так сперечатись, як.. Терпилиха?» — несподівано майнула думка в Насті (Н.-Лев., VI, 1966, 355).

Не сперечаюся; Не буду сперечатися — уживається для вираження згоди з ким-небудь. — Ет, балакавина! Зрештою, за поетів не буду сперечатися, вам се ліпше знати (Л. Укр., III, 1952, 703).

2. Відстоювати своє право на що-небудь, на володіння чимсь. Подано автомобілі — розвезти акторів по доміках. Дехто почав сперечатися за місця в машинат. Кожний хотів їхати в першу чергу (Ю. Янов., II, 1958, 60); Командири батареї люто сперечалися за кожний шмат землі: вже не вистачало місця для артилерійських озброєних (Гончар, III, 1959, 404); // чому, рідко. Чинити опір чому-небудь; противитися. [М а р у с я:] Стривай, Микитю! Бог один бачить, що ти робиш з моїм серцем! Не маю сили сперечатися твоїй волі.. (Кроп., I, 1958, 99).

3. перен. Не поступатися перед ким-, чим-небудь якніпсь якостями, властивостями; суперничати. Ти ускинулася, — і враз Все змергло перед милим зглядом; З огнем очей свійїх амаз Не міг сперечатися рядом (Граб., I, 1959, 229); Миські літтарі сперечаються з місяцем (Сос., I, 1957, 88).

СПЕРЕЧКА, п, ж., рідко. Те саме, що суперечка. В клубі натовп людей, промови, гамір. Одна пара.. у папкій сперечці обдивається од гурту і кинув на обидві почату розмову (Л. Укр., II, 1951, 163); Любив він, в рицарських чеснотах самоук, В сперечку інколи удатися гарячу (Рильський, Поеми, 1957, 230).

СПЕРЕЧЛИВІЙ, а, в, рідко. Схильний до сперечань.

СПЕРЕЧЛИВІСТЬ, вості, ж., рідко. Властивість за знач. сперечливий.

СПЕРЕЧЛИВО, рідко. Присл. до сперечливий.

СПЕРЕЧНИК, а, ч., рідко. 1. Те саме, що сперечальник. Ніх не скінчатись одвічні сії спери, та й як мають скінчатись, коли сперечники одно одного не розуміють (Л. Укр., V, 1956, 32).

2. Те саме, що супротивник. [В 'я з е н ь - л и ц а р:] Ні, Зевес не був тираном нізьким, єти почесно карав своїх сперечників великих (Л. Укр., II, 1951, 186).

СПЕРЕЧНИЦЯ, і, ж., рідко. Жін. до сперечник.

СПЕРМА, п, ж. Рідина із статевими клітинами, яку виділяють чоловічі статеві залози.

СПЕРМАТОГЕНЕЗ, у, ч. Розвиток чоловічих статевих клітин у сім'яниках людини і тварин.

СПЕРМАТОЗОЇД, а, ч. Чоловіча статева клітина людини, тварин і деяких рослинних організмів; живчик.

СПЕРМАЦЕТ, у, ч. Речовина, яку виділяють із білої жироподібної маси, що міститься в особливій порожнистій голові кашалотів, і використовують у парфюмерії, медицині й техніці.

СПЕРМАЦЕТОВИЙ, а, е. Прикм. до спермацет. *Спермацетова маса; // Вигот. із спермацету. Спермацетова мазь; Спермацетове мило.*

СПЕРМІЙ, я, ч. Чоловіча статеві клітина покритонасінних та більшої голонасінних рослин; гамета.

СПЕРМІН, у, ч. Втяжка з сім'яних залоз тварин, яку використовують як лікувальний засіб.

СПЕРТИ *див.* спирати.

СПЕРТИЙ, ЗІПЕРТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мн. ч. до сперти, зіперти. *Аж ось загорілася в неї щокі... відкрилася уста від напору спертого в грудях духу, аж пашисть Галя (Мирний, I, 1949, 342); — Взюпів сокиру, пережестився, поправає ноги, що були сперті на двох коренях... та й жбу вуйка [ведмедя] (Фр., IV, 1950, 26); Старий згорбився, опустив погляд, ніби розглядаючи сухі жилаві руки, сперті на ковчезку... (Ряб., Золототисячник, 1948, 19); В кімнаті стояли два матраци, зіперті на цеглини, два стільці, стіл під вільком і комодик (Вітч., 6, 1947, 91); Усяка практика, сперта на обернуту теорію, як правило, успішно розвивається по євхідній і приносить добрі наслідки (Літ. Укр., 18.VIII 1967, 1).*

2. у знач. прикм. *Задушливий, несвіжий, з важким запахом (про повітря). І сперте повітря, і шалені скоки, і гарячі почиття будили спрагу (Фр., VIII, 1952, 64); Він приліс з собою в душину і сперту атмосферу зачиненої хати воєність і свіжість літнього дощу (Кочуб., I, 1955, 316); — Звісно, зараз, коли цвітуть бузки, там по садках круцяє пазме, ніж у казармі, — при цих словах Яресько ще гостріше відчув, яким спертим, важким повітрям б'є із-під нар (Гончар, II, 1959, 248).*

СПЕРТИСЯ *див.* спиратися.

СПЕРШ *див.* спершу.

СПЕРШЕ *див.* спершу.

СПЕРШУ, рідше **СПЕРШ**, *діал.* **СПЕРШЕ**, присл.

1. На перших порах; спочатку. *Мати спершу сміялася. Думала — жартує, Потім бачить, що не жарти. Та й каже: — Мар'яно! Треба буде старості ждати (Шевч., I, 1963, 151); Спершу не з якою охотою пішов був Артем до отари. Але скоро звик і до овець, і до степу (Головко, II, 1957, 212); Він, кажуть, сперш хороше з своєю жінкою жив, та мати її, теця вже, не любила його (Мирний, V, 1955, 336); // В перший момент. *Побачили [брати] на своїй клуні одсієт од Струкової пожежі і подумали спершу, що зорить їх власна клуна (Гр., II, 1963, 300); Равує спершу недобровільно взле листа, але коли опізнає дідів почерк, задихнувся від радості (Логв., Давні рани, 1961, 30); // Насамперед, перш за все. *З дверей виткнулось спершу відро, до половини виповнене водою, далі руська голова дівчини (Кочуб., I, 1955, 13); [Р о м а н:] Наважаясь спершу все їй розказати, а зустрієся з батьком її, не емочав і виліз серце!.. (Кроп., II, 1958, 53); Спершу дали йому поечертати, а потім він до пізньої ночі гомонів з чабанами про їхнє життя (Гончар, II, 1959, 30); Сперш обірааа [Марія] снів, а потім... повернулася до парубка (Головко, II, 1957, 100); // Раніше, перед ким, чим-небудь. *[К о с т ь:] Моя мати вчила мене змаку: не халайся їти ніколи, а спершу подумай гарненько, чи не забув чого (Вас., III, 1960, 171); — Казали, море, а де воно? — чуєся з тежраві молодий голос.— Зуб на зуб не попаде, а йому пляжі подавай,— сміючись, відповідає інший.— Спершу Сивач перебріді (Гончар, II, 1959, 400); Слава про нього сперш приблизить, А вже він сам з'являвся пізніше... (Шер., Генерал Орлеанко, 1948, 31); [С а н ь к о:] Ти, Мишко, сперше в школу приходь, хай там читати тебе научать... (Вас., III, 1960, 509).****

Спершу всього; Сперш усього — в першу чергу. Треба було спершу всього їх [пісні] вишипорити та ви-

збирати і, звівши докупі, розібрати: що то і чого воно коштує? (Мирний, V, 1955, 372).

2. рідко. *Знову, ще раз; а самого початку. — Та що ж ти мені десять разів розказуєш і все не так. Батько з приймитом тебе обікрає, чи що? — Та ні! Ось дождь-те, а все вам спершу розкажу (Кв.-Осн., II, 1956, 278).*

СПЕСИВЕЦЬ, *вця, ч., розм., рідко.* Те саме, що чванікб. *Той красивий, як намазований, з ницою душою спесивця, цій — приязний і соромливий, з одвертим серцем дитини (Добр., Тече річка..., 1961, 191).*

СПЕСИВИЙ, а, е, рідко. Те саме, що пихатий. *Багата спесивая — румник на кілочку; В убогої сиротини брови на шмурочку (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 277); — Він [суддя] у нас не спесивий: я колись п'ять пасом ваду піднесла.— він, спасибі йому,.. узня і діло зробив (Кв.-Осн., II, 1956, 278); Спесивий тон.*

СПЕСИВИСТЬ, вості, ж., рідко. Властивість за знач. спесивий. *Зубов недбало тицьнує Головатому два пальці, і на його молодому, без жодної зморшки обличчі відбилася кічми не призована спесивість розбещеного царедворця (Добр., Очак. розмр., 1965, 417).*

СПЕСИВО, рідко. Присл. до спесивий. *Зелена Хмелина розмовляє і на Лопух спесиво поглядає, А той сміється у кутку, Бо чує не раз брехню таку (Гл., Ввбр., 1951, 144).*

СПЕЦ, а, ч., розм. 1. Представник інтелігентської професії — виходець із пролетарського середовища (назва, поширена в СРСР до середини 20-х років). *Прискаючи його [завод] знову, новий господар, Радянська влада, не міг ще обійтися без тих, хто розпоряджався тут до революції, кого тепер називали «спецами» (Шовк., Інженери, 1956, 77); Марат відчув себе глибоко ображеним за Крушину. Як він, отой безпартійний спец, наслідуються роботи зауваження самому редакторові? (Жур., Нам тоді..., 1968, 35).*

2. Те саме, що спеціаліст. *Специ вважали, що на ремонт [станції] треба вісім місяців (Трубіл., I, 1955, 133); — Я, каже, по дереву майстер. Ну, це правда, він по дереву спец! (Рудь, Гомін..., 1959, 90).*

СПЕЦ... Перша частина складних слів, що відповідає слову спеціальний у 1 знач., напр.: спецавіація, спецвзуття, спецвідділ, спецзавдання, спецпідготовка, спецрэйс, спецарчування, спецчастіна, спецкбл а і т. ін.; у 2 знач., напр.: спецсемінар і т. ін.

СПЕЦГОСП, у, ч. Скорочення: спеціалізоване господарство. *Ми й далі розвиватимемо спеціалізацію господарств на виробництві основного виду продукції, особливо в тваринництві. Створені в районі спецгоспи підтвердили євхідність цього (Хлібороб Укр., 8, 1965, 18).*

СПЕЦИФІКА, н, ж. Відмітні особливості предмета, явища; те, що характерне для певного предмета, явища. *Пісня має свою особливу художньо-поетичну специфіку. Не кожен вірш співється і не кожен віршований рядок кладеться на музику (Мал., Думки..., 1959, 68); Специфіка балету полягає в дуже складних, умовних зв'язках танцювального образу з повсякденним життям (Міаст., 1, 1959, 30).*

СПЕЦИФІКАТОР, а, ч. Той, хто займається спеціфікацією яких-небудь матеріалів.

СПЕЦИФІКАЦІЯ, і, ж. 1. Визначення і перелік специфічних особливостей чого-небудь; розподіл на класи, групи за спільними ознаками, властивостями; класифікація. *Специфікація машин.*

2. Технічний документ, в якому зазначено назви частин, вузлів і деталей певного виробу, а також вказано їх кількість, матеріал, вагу і т. ін.; документ з перелі-

ком умов, яким повинен відповідати замовлений предмет.

СПЕЦИФІКОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до специфікувати.

СПЕЦИФІКУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перег. 1. Проводити специфікацію (у 1 знач.) чого-небудь; класифікувати. *Специфікувати книжки.*

2. Складати специфікацію (у 2 знач.) чого-небудь. *Специфікувати прилад.*

СПЕЦИФІКУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до специфікувати.

СПЕЦИФІЧНИЙ, а, е. 1. Характерний тільки для кого-, чого-небудь, власт. виключно комусь, чомусь; своєрідний. *Море бугає, в повітрі зогість і специфічний дух моря* (Коцюб., III, 1956, 131); *Мирне співіснування в основно мирного змагання між соціалізмом і капіталізмом у міжнародному масштабі і становить специфічну форму класової боротьби між ними* (Програма КПРС, 1961, 52); *Переклад на українську мову, скажімо, з російської чи білоруської мови специфічні труднощі, які не завжди легко подолати* (Рильський, III, 1956, 130); *У них була своя окрема мова, яка складалася з дового ряду специфічних спортивних слівечок, що їх не завжди розуміє батько* (Вільде, Сестри..., 1958, 172).

2. спец. Який має особливі властивості, будову, склад. *Специфічний білок.*

СПЕЦИФІЧНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. специфічний. *Та обставина, що публіцистика наближається як до науки, так і до художньої літератури, визначає специфічність її форми, яка характеризується єдністю раціонального й емоціонального, логічного й образного* (Рад. літ-во, I, 1970, 90).

СПЕЦИФІЧНО. Присл. до специфічний. *Перекладач дуже часто стоїть перед небезпекю — або підкорити рідну мову іноземній стихії, або, навпаки, народити нову перекладу в дуже національні, специфічно національні шати* (Рильський, IX, 1962, 65); *Класики марксизму-ленінізму довели, що специфічно людське мислення є суспільним продуктом* (Наука..., 5, 1958, 35).

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ, і, ж. Дія і стан за знач. спеціалізувати і спеціалізуватися. *Неможлива праця без спеціалізації при сучасних умовах техніки і соціального ладу* (Л. Укр., III, 1952, 684); *У Москві рано виникла спеціалізація ремісників. Так, у Кузнечній слободі виготовляли переважно ковальські вироби, у Котельниках — котли, в Бронних слободах — броню* (Іст. СРСР, I, 1957, 81); [Бондар:] *Землі тут важкі, а спеціалізація, Гордію Климовичу, — справа хороша. Хай одна бригада хліб вирощує, а ви — сади* (Зар., Антєй, 1961, 32); *В процесі економічного і науково-технічного співробітництва країн соціалізму, координації їх народногосподарських планів, спеціалізації і кооперування виробництва складається новий тип міжнародного поділу праці* (Програма КПРС, 1961, 20).

СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до спеціалізувати. *На найбільшому підприємстві Латвії, спеціалізованому на випуску сортового посуду, на місяць раніше строку стала до ладу механізована ліч* (Роб. газ., 11.III 1975, 1).

2. у знач. прикм. Признач. для роботи або використання в якій-небудь одній спеціальній галузі; який має спеціальне, особливо призначення. *Спеціалізовані радгоспи забезпечують населення міст... свіжим молоком, маслом... яблуками, виноградом та іншими продуктами* (Хлібороб Укр., 2, 1969, 3); *Великі спеціалізовані підприємства, створені на основі соціалістичного поділу праці, мають гарантований збут продукції на світовому соціалістичному ринку* (Ком. Укр., 9, 1962, 16); *Виз-*

дила (Оленка) *весь Поділ, тричі ходила в Пасаж до спеціалізованої крамниці, де продавали пластинки* (Кучер, Трудна любов, 1960, 184); *Спеціалізований завод.*

СПЕЦІАЛІЗУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перег. 1. Давати спеціальні знання, навички в якій-небудь галузі науки або техніки; навчати якоїсь спеціальності. *Спеціалізувати студентів.*

2. Призначати для роботи або використання в якій-небудь одній спеціальній галузі. *На вирощуванні овоців треба спеціалізувати в першу чергу приміські радгоспи, які здатні забезпечити населення дешевою і доброякісною продукцією* (Ком. Укр., 10, 1958, 2); *Слід було б спеціалізувати кілька комбикормових заводів на виготовлення тільки комбикорму для птиці* (Рад. Укр., I.VI 1967, 2).

СПЕЦІАЛІЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок. і док. 1. з чого, на чому, в чому і без додатка. Набувати певних знань, навички в якій-небудь галузі науки або техніки; набувати якоїсь спеціальності. *Змушений спеціалізуватися [ремісники] на одній, механічній, звичайно посидючій роботі* (Фр., IV, 1950, 208); *Він спеціалізувався на біології* (Коп., Лейтенант, 1947, 113); *Фалько спеціалізується з етнології* (Вільде, Сестри..., 1958, 503); *Оксана Сергіївна спеціалізувалась в педіатрії* (Ю. Янов., II, 1954, 66).

2. на чому, в чому і без додатка. Закріплюватися за якою-небудь однією спеціальною галуззю, мати спеціальне, особливо призначення. *Господарство... спеціалізується на виробництві зерна та технічних культур, а також яєць і молока* (Ком. Укр., 6, 1975, 76); *В колгосп в дві комплекси бригади. Одна спеціалізується на дорощуванні молодняка, а друга — на відгодівлі худоби* (Хлібороб Укр., 11, 1966, 16); *Спеціалізувався [завод] на виконанні замовлень для великої сім'ї* (Беч. Квів, 20.IX 1967, 2).

3. тільки недок. Пас. до спеціалізувати.

СПЕЦІАЛІСТ, а, ч., з чого, по чому і без додатка. Той, хто досконало володіє певною спеціальністю, має глибокі знання в якій-небудь галузі науки, техніки, мистецтва тощо; фахівець. *Астма так мучить, що розказати трудно... Пережучився я так місяць і поїхав до Києва, до спеціаліста-професора* (Коцюб., III, 1956, 439); *Тисячі молодих спеціалістів — інженерів, діячів науки, культури, освіти і охорони здоров'я, вихідців з робітничих і селян, вилилися в ряди інтелігенції Румунії* (Ком. Укр., 10, 1962, 59); *Авторитет головною інженера має велику вагу, та й Русевич дуже досвідчений спеціаліст* (Шовк., Інженери, 1948, 46); *Разом зі мною тут у вас гостює спеціаліст по лісогосп. (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 206); // розм. Той, хто досяг високої майстерності в чому-небудь, знавець чогось. [Л ю б о в:] Цікава б я знати психологію спеціалістів по чужих справах* (Л. Укр., II, 1951, 53); *І кожен є нас спеціаліст, і всякий шанує нас. Чи він обозник, Чи танкіст, Чи чоботи ламає* (Воскр., 3 черцем, 1957, 34); — *І судка в мене така, як у діда, і сяду близьенько коло нього. То він таває рибину за рибину, а я тільки очима балажу, дивлячись на свої поплавиці. Великий спеціаліст* (Коп., Сов. равок, 1951, 9); *Я був спеціаліст по гороб'ячій гніздах...* (Сміл., Сашко, 1954, 5).

СПЕЦІАЛІСТКА, и, ж. Жін. до спеціаліст. Мені важко було визначити її професію: зовнішність не давала будь-яких виразних означок; вона могла бути і радгоспою колгоспницею, і ланковою, а може, й якоюсь колгоспною спеціалісткою — зоотехніком, рахівником (Смолянц, День..., 1950, 95); *В кожному селі є жінки-спеціалістки, які найкраще знають всілякі пісні й обряди* (Муз. праці, 1970, 377).

СПЕЦІАЛЬНИЙ, а, е. 1. Признач. виключно для кого-, чого-небудь; який має особливе призначення.

До приїзду дорогого гостя будувалися спеціальні рублені покої в старій розкішній діврові (Ле, Налвайко, 1957, 222); Спінним порядком будувалися спеціальна залізнична вітка, щоб можна було доставляти по ній в глибини Криму будівельні матеріали (Гончар, II, 1959, 353); Робітник, насунивши спеціальні окуляри на очі, заглядає до печі (Ю. Янов., II, 1958, 241); Спеціальні верстати; Спеціальний випуск стіназети; // Який чимсь виділяється серед інших; не такий, як інші; особливий. Сьогодні були спеціальні причини, задля яких нам бажав поговорити в попом (Фр., VIII, 1952, 37); — Лікар взяв.. // під свій спеціальний догляд (Коб., III, 1956, 186); // рідко. Який відзначається більшою, ніж звичайно, мірою свого вияву. Те, що вона була в душовій — прищепило їй певну повагу до людей не з світського стану, але спеціальна нехтіть до гостя [попа] перемогла (Коцюб., I, 1955, 314).

Спеціальний кореспондент — співробітник газети, журналу і т. ін., якого редакція посилає куди-небудь із певним завданням. [К р и к у н:] Я з радістю і жив би на передовій. Але я спеціальний кореспондент по фронту і мушу бути, на жаль, у штаба, щоб освітлювати все (Корн., II, 1955, 10).

2. Який стосується окремої галузі науки, техніки, мистецтва і т. ін.; признач. для спеціалістів цієї галузі. З-під його [І. Франка] пера вийшов цілий ряд солідних наукових праць.. і багато спеціальних статей в різних журналах (Коцюб., III, 1956, 35); В інституті Денис учився наполегливо, а в спеціальних дисциплінах був нестольний. Він безкінечні години просиджував за креслярською дошкою (Сенч., На Ват. горі, 1960, 103); Зробивши деякі зауваження спеціального характеру, начар-арт [начальник артилерії] поздоровив Черниша з успіхом його бойового експерименту (Гончар, III, 1959, 415).

Спеціальна освіта — освіта (вища або середня), що дає певну спеціальність. На чолі кожного коледжусу стоять тепер здебільшого досвідчені керівники, майже всі вони мають спеціальну агрономічну освіту (Колг. Укр., 4, 1958, 5); Спеціальний курс — те саме, що спецкурс. З 1915 р. М. К. Гудзій став приват-доцентом Київського університету, і в так практичних заняття і читав спеціальні курси (Рад. літ-во, 3, 1957, 33); Спеціальний навчальний (учбовий) заклад — заклад (вищий або середній), який готує працівників певної спеціальності. Все ширше розгортається підготовка спеціалістів у вищих і середніх спеціальних учбових закладах (Наука.., 12, 1957, 5).

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ, ності, ж. 1. Окрема галузь науки, техніки, мистецтва і т. ін.; сфера чивісної діяльності або вивчення чого-небудь. Потім признався [Адаменко], що його спеціальність — медицина, а в армії був за ветеринарного фельдшера (Ю. Янов., II, 1958, 246); — До війни я був лектором. Моя спеціальність — історичний матеріалізм... (Перв., Двкий мед. 1963, 275); // Основна кваліфікація; професія, фах. Набув [Захар] сталої спеціальності (Ле, Правос., 1957, 231); Потрібні йому були різні люди: і лікарі, і цирульники, і теслярі, і ливарники, і архітектори, і каменярі, і друкарі — різні майстри різних спеціальностей (Ів., Тасмівця, 1959, 172); Лелекач був добрим майстром-мебелником. Але не працював за спеціальністю (Томч., Закарп. опов., 1953, 192); // розг. Улюблена справа, заняття, в якому хто-небудь виявляє уміння, хист. Тепер за тобою установиться спеціальність писати біографічні реферати (Л. Укр., V, 1956, 222); Уміє Юрих оповідати як ніхто! Славися тим. А спеціальністю його були оповідання про Добуша (Хотк., II, 1966, 153).

2. Властивість за знач. спеціальний 2. Спеціальність терміна.

СПЕЦІАЛЬНО, присл. 1. Присл. до спеціальний 2. Стаття написана надто спеціально.

2. Поглиблено, професійно, як спеціаліст. Спеціально вивчає [Іван] тільки такі мови, як грецька, латинська (Кол., Терен.., 1959, 34); Франко спеціально не висловлювався про Чернишевського як про літературного критика, але цілком очевидно і загальновиізно, що естетичні погляди останнього справили на Франка-критика великий вплив (Рад. літ-во, 3, 1957, 41).

3. З певною метою, з певним наміром; навмисно. Коли б зібралось багато дітей, могли б вести не родичі, а хтось один, спеціально запрошений (Коцюб., III, 1956, 370); — Я прийшла спеціально з Берліна обізнатися з виногардарством у господарстві доктора Гальванеску (Смолч., I, 1958, 50); // Не для кого іншого, не для чого іншого. Про море ще не писав, але збираю матеріали і думаю написати спеціально для Вас (Коцюб., III, 1956, 432); Чоловік зрозумів, що я спеціально для нього вийшов на дощ, щоб такі поговорити з ним (Ле, Опов. та нариси, 1950, 120); Моє за рідними дітьми, хочуть за ними [пораненими] Оленчук. Спеціально для них тримає під сидінням у запасі кілька кавунців (Гончар, II, 1959, 121).

4. Тільки, виключно. В кутку майстерні двоє зайняли спеціальні тим, що ремонтують кузови та сидіння шoferам (Гончар, Тронка, 1963, 179); // част. Зокрема. За високими матеріями я нічого не сказав про дрібні справи світу свого, а спеціально про мої (Л. Укр., V, 1956, 397).

СПЕЦІВКА, н, ж., розг. Спеціальний одяг (куртка, комбінезон, халат і т. ін.) для роботи на виробництві. В кутку маларські кози з відром і квачем, поряд на стільці робоча спеціалка маляра (Коч., II, 1956, 537); На ньому була шахтарська спеціалка (Гур., Наша молодість, 1949, 107); Ідучи на роботу, Гнат одягав парусинову спеціалку, наскрізь промащену мастилами (Чорн., Визвол. земля, 1950, 16); *Образно. Раніше гранатовий камінь вважався лиш дорожочинною прикрасою, а нині очні виршили одягнути його в робочу спеціалку (Рад. Укр., 11. II 1968, 4).

СПЕЦІЯ, І, ж. 1. перев. жн. Прянощі, які додають до страви для поліпшення смаку її аромату; приправа. З горбду вони поверталися з обережками листяних спецій (Рудь, Гомін.., 1959, 10); В узбецьких стравах своєрідний є підбір.. спецій (м'ята, кориця, гвоздика, імбир, шафран і т. п.) (Техвол. пригот. їжі, 1957, 4).

2. част. Зілля (у 2 знач.).

СПЕЦКОР, а, ч. Скорочення: спеціальний кореспондент. Матвій Діденко як спецкор «Зорі комунізму» встигав побувати і в цехах, де зустрічалися новатори, і на технічних конференціях (Автом., В. Кошки, 1954, 260).

СПЕЦКУРС, у, ч. Курс лекцій у вузі, який являє собою поглиблену розробку спеціальної, окремої теми за програмою, запропонованою лектором. Кінорежисура, крім загальної режисури, ..складається з спецкурсів: монтаж, композиція кадру, робота з актором (Міст., 1, 1969, 11).

СПЕЦОДЯГ, у, ч. Спеціальний одяг для роботи на виробництві. В замащеному нафтою брезентовому спецодязі всі трое Італі, очевидно, просто з роботи додому (Донч., II, 1956, 100); Працюючи з препаратами миш'яку, треба одягати спецодяз, окрема шлем, рукавиці та захисні окуляри (Шкідя. і хвор.. рослин, 1956, 53).

СПЕЧАЛИТИ, лю, лиш, док., перех., діал. Засмугнити. — Що ти, сестро, зробила? Нашу матір спечалила! (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 481).

СПЕЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнп. ч. до спекти. — Оце вам м'яка паланиця, а се і хліб, сьогодні тільки

спечений (Мирний, I, 1954, 167); *І жа в них була однамітка, збога — юшка з в'яленої риби з прісними коржами, спеченими на каміннях вознича* (Скл., Святослав, 1959, 16); — *От бач, яка паска у нас хороша придалась? От і печений баранчик і порослятко дуже мудре спечене...* (Кв.-Осн., II, 1956, 237); *Мати мовчала, її очі були сухі, мов спечена сонцем земля* (Панч, Іду, 1946, 27); *Крізь спечені гарячкою уста інколи добувався тихий стогін* (Коцюб., I, 1955, 229); — *Ма-мо... — ледь чутико ворухаться спечені жаром губи* (Коз., Гарячі руки, 1960, 128); // у знач. прикм. *Що дикі свині бувають по лісах, се кожний знає і не чудується занадто: вони, орешті, не такі страшні і небезпечні, а спечені навіть смачки* (Мак., Вибр., 1956, 372); *Христя увійшла вся заплакана, держачи в другій руці спечену руку* (Мирний, III, 1954, 77); // у знач. ім. спечене, ного, с. Хлібобулочний вв'їр або вв'їроби, приготовлені способом випікання. Стари досвідчені колгоспники дають оцінку кулінарним вистворам жінок, ераговуючи як смакові якості, так і зовнішнє оформлення спеченого (Нар. тв. та етн., 3, 1961, 157).

◇ **Щобно** (тільки що, тільки-но) спечений, трон. — те саме, що новоспечений. *Глибоко зітхнувши, далі заговорив [Ковалюшин] тям твердим тоном, яким щойно спечені начальники звертаються до підлеглих* (Шовк., Людина..., 1962, 168).

2. у знач. прикм. Розморений, з почервонілим від спеки або внутрішнього жару лицем. *Надійшов [професор]... а за'їм поліцій, оба спечені, бо жара некла* (Мак., Вибр., 1954, 333); // *Укритий смагою* (про губи). *Сень подав йому воду з добавком, і Василь дого-дого не віднімає спеченіх уст від посудини* (Фр., I, 1955, 175); *Вона розтуляла спечені губи й ловить повітря...* обіймає пухкими рученятами шию лікаря (Коцюб., I, 1955, 144); // *Випалений сонцем та засухою, без рослинності* (про степ, ниву і т. ін.). *Сонечко стоїть нязько на загоді й червонить своїм світлом гарячим спечений степ* (Л. Укр., III, 1952, 476); *Стожолена, спечена, пилом прибита, Журиться нива, дощем не полита* (Мавж., Тв., 1955, 42).

СПЕЧЕНИЙ², а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до спектій². В сучасному доменному виробництві вирішальну роль у збільшенні виплавної частини відіграє агломерат (спечена з вапняком руда) (Рад. Укр., 24.I 1963, 2).

СПЕЧНИЙ, а, е. Прикм. до спека. *Нажурен ясний, сонячний, спечений день* (Ю. Янов., IV, 1959, 43); *Починалося спечне літо, якого Бальзак не любив, бо спека погано впливала на його серце* (Рибак, Помп'юка..., 1956, 266); *Село потонуло у тій особливій, теплій передвечірній сутні, яка повисла передгір'я Кавказу спеченими літніми вечорами* (Собоко, Кавказ, 1946, 34).

СПЕЧНО. Присл. до спечений; // у знач. присудк. с. *Спечно було в стелу коням і людям* (Ю. Янов., II, 1958, 172); *Тепер загляньмо в термічний цех. Тут гарнуть інструмент...* В цеху спечно й шумно (Знання..., 1, 1970, 13).

СПІВАТИ, аю, аєш, недок., **СПІТИ**, зіп'ю, зіп'еш, док., *перез.* 1. Випивати зверху або з поверхні чого-небудь. *Я стебла пригинав полинні, Гірку спиваючи росу* (Перв., I, 1958, 431); *Спивати верхки з молока*; **Образно. Сонце спило сніги з вулиць, підсохли рано тротуари* (Тудор, Народження, 1941, 5); // *Робити напій неміцним, неодноразово зливаючи його і розбавляючи водою. Спивати квас; Спивати чай.*

2. розм. Пити, випивати (у 1 знач.). *Є в чому погодити, є що з'їсти й спити* (Гр., II, 1963, 313); — *Не розумію я, що вона з чоловіком своїм зробила. Чи вона спити дала йому що, чи так уже його біда та горе скрутили* (Хотк., I, 1966, 74); *І ми, перше ніж хліба взяти чи ста-*

рого спити вина, трічі будемо повторяти друзів заперених [випробуваних] імена (Рудь, Доп. зорі, 1958, 39); **Образно. — За годину зіп'є її [мряку] сонце, що аж любо буде!* (Коб., II, 1956, 184); // *Висмоктувати з чого-небудь. Мохнати джміль із будяків червоних Спиває мед* (Рильський, I, 1960, 265).

3. *перек.* Вилковувати молоде зерно (про птахів). *Ой тишеюю пташки спили, ніщо молотити* (Коломийки, 1969, 222).

СПІВАТИСЯ, аюся, аєшся, недок., **СПІТИСЯ**, зіп'юся, зіп'ешся, док. 1. Призвичаюватися до пияцтва, ставати п'явницею. *Багато які політичні вигнанці, не здолавши свого горя, топчили його в горілиці, спивались* (Життя К.-Карого, 1957, 43); *Нечипорів батько та був собі велика ледачишка: спився і завіся нінащо* (Кв.-Осн., II, 1956, 101).

◇ З **к'ругу** (з пуття і т. ін.) **спітисся** — остаточно опуститися, втратити здоровий глузд через пияцтво. — *Все пропие той п'явницею. Все дощенту, поки і сам в к'ругу не спився* (Мирний, III, 1954, 368); — *Чи ти здурів сьогодні, чи ти спився з пуття, — закричала Марія спересерда* (Н.-Лев., II, 1956, 120).

2. діал. Упиватися.

3. тільки недок. Пас. до співати.

СПІЖ¹, у, ч., діал. Свидина.

СПІЖ², у, ч., *заст.* Бронза (у 1 знач.). *Дивись: мій [колодяз] простий зруб із дерева старого; Ні жаруру мені, ні спижку дорогого Ніхто ніколи не приніс* (Щог., Поезії, 1958, 292); *Чимало тоді золота й срібла накидали городяни в розтоплену мідь, щоб співав цей дзвін любистим голосом, і сам Варфоломей Копистка висипав тоді в киллячий спиж усю свою калитку* (Льч., Козацьк. роду..., 1958, 376); **У порівн. — О!.. — хлипає переляканий циган, висмикуючи свою брудну подерту сорочку, з-під якої визирали темні, як спиж, волозаті груди* (Коцюб., I, 1955, 213).

СПІЖЕВИЙ¹, а, е, діал. Прикм. до спиж¹. *Спизевий куш.*

СПІЖЕВИЙ², а, е, *заст.* Прикм. до спиж²; // Зробл. із спижку. *Проміння біле ..ряхтять вогнем на золотих покрасах царських палат..., кладе вінці на шоломи спизеві* (Л. Укр., I, 1951, 441); *Горіли різно свічки у високіх спизевих канделябрах* (Рибак, Перенсл. Рада, 1948, 11).

СПІЛИТИ, лю, леш, док., *перез.*, діал. Здійвяти шл. *Іду я, — це як подме вітер, так і спилив кіптюгу поперед мене* (Сл. Гр.).

СПІЛЮК, лка, ч., *спец.* Тонка шкіра, яку одержують розпильюванням більш грубої шкіри по товщині.

СПІЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. спільювати. *При спільюванні дерева треба робити попередній надруб з того боку, куди має впасти дерево* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 135).

СПІЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., **СПІЛЯТИ**, аю, аєш, док., *перез.* 1. Зрізувати шилкою. *Кілька днів він викорчував старі пні, спилував сузі дерева* (Збал., Мор. чайка, 1959, 227); *Спиляли [хлопці] старого осокора, привезли у дотр* (Тют., Впр, 1964, 358).

2. Згладжувати, вирівнювати напилком або терпугом нерівності на поверхні чого-небудь.

СПІЛЯНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до спільяти. — *Може, це од спільної верби пенюк, — думає Яків* (Вас., Вибр., 1944, 120); *На клені, що ріс біля входу, акуратно спилана верхівка* (Донч., VI, 1957, 320).

СПІЛЯННЯ, я, с. Дія за знач. спільяти.

СПІЛЯТИ *див.* спільювати.

СПІЛЬНА, присл., розм. Те саме, що пільно: *Поглянула я тоді спільна на його [нього]: червоний, обду-*

тий якийсь він (Вовчок, I, 1955, 277); Той погляд дерзкий в моїх думках встає, Зазира мені спильна у очі (Манж., Тв., 1955, 49).

СПИЛЬНУВАТИ, ую, уєш, док., діал. З'явитися вчасно; улучити час.

СПИН, у, ч.: $\diamond$ Без спіну,— те саме, що Без упину (див. упін). Оляса була без краю, без міри щаслива: їй бажалося їздити, летіти без спіну, без гірця (Н.-Лев., III, 1956, 145); Немá (немáс) спіну кому, чому — те саме, що Немá (немáс) упину (упіну) (див. немá). [М а р'я н а:] Козаки не так люблять! Козак коли полюбить, то нема йому спіну на світі, на все готово для тієї, котору [котру] покохав (Вас., III, 1960, 33); Дивна дівоча едача — хоч і натомилися, а заласує душа, буїна веселість рветься, молодій силі нема спіну (Горд., II, 1959, 48); Не ма́ти (не зна́ти) спіну — те саме, що Не зна́ти упіну (див. зна́ти). Жаль у материнім серці не має спіну, не знає увагу... (Мирний, I, 1949, 292).

СПИНА, и, ж. I. Задня частина тулуба людини від шиї до кривців. Високий стан [Пріські] остє, прями спина зігнулася в дугу (Мирний, III, 1954, 14); Зінькові так полегшало, що він уже сидів на ліжкові з закладеною за спину подушкою (Гр., II, 1963, 483); — Стій! — раптом штовхнув він візника в спину, — не бачиш, приїхав... (Коцюб., II, 1955, 376); Денис відкрив спиною двері і трохи не впає на руки злощів, що стирпувалися біля дверей (Тют., Вир, 1964, 294); Роздланутий Юра лягав на спину, і мати укривав його до плечей (Смоляч, II, 1958, 13); Художник, заклавши руки за спину, стояв у кутку, зосереджено щось розглядаючи перед собою на підлозі (Гончар, III, 1959, 266); // Верхня частина тулуба тварини. Описувала [Прохіра] їм свою корову, чорну, з білими латками на спині й морді (Коцюб., I, 1955, 262); Узле [Кіт] куму [Шуку] на спину прижмоєти, Поніс до стаєу та й пустий (Гл., Вибр., 1951, 108); Сафрон скочив з брички, м'якою вісаянкою ретельно... витер коням спини, боки (Стельмах, II, 1962, 179); * Образно. Ріка росте, випинає брудну мозутну спину, валить каміння по днищу (Хотк., II, 1966, 320); // у знач. присл. спиною. Повернувшись обличчям у бік, протилежаїй кому-, чому-небудь. Вона сиділа спиною до того місця, відтіля підкрився Чіпка (Мирний, I, 1949, 164).

За (пóза) спиною: а) безпосередньо за ким-небудь. Сидить [Клієнт] за спиною молодого римлянина у вищому ряду (Л. Укр., II, 1951, 514); За спиною у вартового знайшли Наклеєну кимсь... партизанську листівку! (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 212); б) за плечима. — Заста твоє, що автомат у мене був за спиною! — з веселими погрозами думає телефоніст (Гончар, III, 1959, 58); У кожного за спиною телінався лантук, аж назад тягнув (Тют., Вир, 1964, 356); в) ваїяїїїїї відстані за ким-небудь. Різає [Оленчук].. скибку, коли за спиною раптом затупотіло — галопом пролітає кудись... Килигеева кімтата (Гончар, II, 1959, 121); г) позаду кого-небудь, так, щоб той не міг бачити або чути. Покойові їй проходу не дають: пройде вона — очима так і проводять, за спиною регочуть (Мирний, IV, 1955, 233); За його спиною близьята починали значуще переглядатися між собою (Стельмах, I, 1962, 69); Хоч їй всі дружно й підказували на мигає, але вона й живе тих не могла второпати і тільки витріщалась за спиною вчителя (Гончар, Тронка, 1963, 39); д) в минулому. За спиною в неї нелегке життя з своїми тратами, болями... (Гончар, Тронка, 1963, 102); З-за (із-за) спіни — ззаду кого-небудь. — Здорова була! — укинув їй на саме вухо Чіпка, закраєшись з-за спіни (Мирний, I, 1949, 165); З-за спіни в дівчинку, не випускаючи її, виткнувся рудий і казав: — Піймає

біля льоку (Головко, II, 1957, 174); Спини не чути див, чути; У спіну: а) (у сполуч. із сл. погрожува ти, говорити, двітисся і т. ін.) услід. Він підняв руку й, погрозивши нею в спину провідникові, хрилим голосом буркнув (Коцюб., I, 1955, 287); Коли Степан вийкнув на коней, перекрестила [Марійка] в спину чоловіка (Стельмах, II, 1962, 235); б) (у сполуч. із сл. бачити, побачити, забачити і т. ін.) ззаду, не в обличчя. Забілку старий забачив тільки у спину (Мирний, I, 1954, 282); — Саєка! де мій одєколон? — Аркадій Петрович Малина вихилився у вікно і сердито кричав у спину своєму лакею, що помагав випрягати з фаетона спітнілі коні (Коцюб., II, 1955, 383).

$\diamond$ Гладіти (поглядати) по спіні козо; Гріти (погріти) спіну кому — бити, карати кого-небудь. — От ми й відішлемо його назад, у нас своїз шибеників доволі, хай там поглядать його по спині... (Коцюб., I, 1955, 381); Нею [пагайкою], віши на царство, Гріт [Петро I] спину вельможним (Г.-Арт., Байки..., 1958, 162); Гвїти (погвїти) спіну див. гвїти, погвїти; Дати покі в спіну див. ніж!; Живіт присєх до спіни див. живіт; Живіт притягує (притягує) до спіни — дуже хочеться їсти. Чути, як хтось помішує ложечкою в склянці чай. Скло дзвенить тонко, знайомо, і від того ще більше притягує живіт до спіни (Збан., Єдина, 1959, 103); За спиною у кого, чияю — без відома, згоди, участі кого-небудь; таємно. [Т а в я:] Хіба я не анаю, що говорили у мене за спиною? Що я таке? Газетний фотограф, маленька мишка з лейкою (Коч., I, 1956, 501); — Ходять чутки, що в румунську дивізію, котра за нами стоїть, поналязили фашистські офіцери та й каламутять воду — за нашою спиною... (Гончар, III, 1959, 206); За спиною не носити чого — те саме, що За плечима (собію) не носити (див. носити). Механізація — то знання, а воно, як відомо, за спиною не носить (Літ. Укр., 16.VI 1970, 1); За спиною не лє див. літв; За [широкою] спиною кого, чияю — під чияю-небудь опікою, чийсь захистом, заступництвом. Дмитрові здавалося, що Гайченко не на своєму місці, що він живе собі за широкою спиною Боровика, як у бога за пазухою (Збан., Переджив'я, 1960, 17); Комáшки бігають (бігали) по спіні див. бігати; Морбз (дрож і т. ін.) по спіні перебігає див. перебігати; Морбз (морбзєц) іде (шоб, пішб, побіг, подирає і т. ін.) пóза спиною (по спіні); Морбзом сишнуло за (пóза) спиною див. морбз, морбзєц; Морбз (холод, холодо́к) подєр (подра́в) по спіні (пóза спиною) див. подєрти; Мурашки (мура́хи) бігають (забігали, лязять, пішай, полізли, пробігли і т. ін.) за (пóза) спиною (по спіні) див. мура́шки, мура́ха; На своїй (власній) спіні звідати (спробувати і т. ін.) що — взнати чогось особство, на власному досвіді. — Та що мені Вам про це розказувати, як Ви самі добре знаєте, на своїй спині усе... зєдали? (Мирний, V, 1955, 418); Шевченко, що на своїй спині спробував сваволю дикого панства... до глибини серця ненавидє помічників (Рєльський, III, 1956, 245); На чужій спіні вижджати — користуватися наслідками чия-небудь праці; використовувати когось для досягнення своєї мети. [Ф е д о р а:] Цію весну ніжилась, наче пані, а тепер хочеш на чужій спіні вижджати... (Зар., Антє, 1962, 49); Не розгивати спіни; Не розгиваючи спіни [працювати] див. розгивати; Обертати (обертати) спіну кому, повертати (повертати) спіною (спінами) див. обертати, повертати; Обтирати спіною (спінами) стіни (крїду) див. обтирати; Підширати (підієрти) спіною стіни (одвірок і т. ін.) див. підширати; Показувати (показати) спіну див. показувати; Розгивати (розгівати, розправляти, розпрівати, випростувати, випростати) спіну: а) трохи відпочивати, перепочивати. Олександра некла

зліб, варила траву, мила сорочки дітям і не мала часу й спину розігнути (Коцюб., I, 1955, 67); На чужій ниві не мала [Лукія] часу розправити спину (Чорн., Пісні., 1958, 4); б) відчувати свою силу, звільняючись від чогось тяжкого, неприємного. Найбільше стискалось воно [серце], коли перебував [учитель] людські звички про страшну нів.. Романа вона, очевидно, не підкосила. А як в більш слабких людях? Як Мар'ян Полярчук? Він тільки починав випростувати спину... (Стельмах, I, 1962, 650); Спінна не розгинається в кого — хтось багато, без відпочинку працює. Багато в таких господарів... котрі цілий вік свій у роботі та роботі, руки та ноги спочинку не мають, спина не розгинається ніколи (Мирний, I, 1954, 47); Спісувати (спішаті) спінну див. спісувати; Стояти за спінною чиею — таємно опікати кого-небудь, надавати йому підтримку; таємно скеровувати чиясь діяльність. — Чого ти мене страшиш тими, хто за твого гендлярського спиною стоїть? (Стельмах, II, 1962, 39); Устроїти (всадити) ножа (ніж) у спінну — те саме, що Дати ножа в спінну (див. ніж); Контрреволюція примовкала, збирала сили, щоб на четвертий день спробувати всадити ніж спінну повсталому пролетаріату, — вона підняла юнкерів на постання (Знання., II, 1967, 7); Ховатися (сховатися) за чужу спінну (за чужі спінні) див. чужий.

2. Те саме, що спінка 3. Один [пан] іде.. копір увесь, і на руках, і на спині вишито (Кв.-Осн., II, 1956, 283); Учора я так наїздився по Хоролу на човні, що аж спина пальта мого була мокра од поту (Мирний, V, 1955, 349); Він не був у військовій формі, а.. в чоботях з штанами накупив і золуїї сатинової сорочки, порвані на ліктях і на спині (Тют., Впр, 1964, 343).

СПІНАННЯ, я, с. Дія за знач. співати і співатися.

◇ Спінання на котурні — вияв зарозумілості, зверхності. Автор [І. Волошин] все бачить і уміє бачити. Але, побачивши, він уміє і спокійно, без претензій, без спінання на котурні все це по-діалоговому.. розповісти читачеві (Смолиць, VI, 1959, 200).

СПІНАТИ, аю, аєш, недок., перех. Зводити будівлю або окремі її частини. На підпорі піднялися нові цегли, на стінах робітники вже спинали крокви (Чорн., Потік., 1956, 369).

СПІНАТИСЯ, аюся, аєшся, недок., **СП'ЯТИСЯ** і **ЗП'ЯТИСЯ**, **ЗІПНУТИСЯ** і **ЗП'ЯТИСЯ**, зіпнуся, зіпнешся, док. 1. Тягучись угору, намагатися щонебудь дістати, поставити, побачити і т. ін.; підніматися на пальцях ніг. Христя підвела голову, глянула на Марину, що спиналася на мисник доставити посуду (Мирний, III, 1954, 227); Сину мій, дрібна моя пташино.. Ти зіп'яся в шибку залягати (Рильський, Орл. сім'я, 1955, 85); // Піднімати передні ноги, лапи, осідаючи на задні, або ставати на передні з лежачого положення (про тварину). Кони спиналися дикби (Смолиць, Реве та стогне.., 1960, 724); Жук бряжчав ланцюгом, спинався на задні лапи і голосно гавкав (Кучер, Черв. вогонь, 1959, 16); Цап круїтнувся, зіп'яся дикби І.. тикать, задражнивши хвіст! (С. Ол., Вибр., 1959, 160); Борсаєся [кінь] в кюветі.. намагаючись зіп'ятися на передні ноги (Гончар, III, 1959, 88); // Вилазити, видиратися куди-небудь, докладаючи певних зусиль. — О-ох! Поздоров, боже, добрих людей.. — казала Пріська, спинаючись на ніч (Мирний, III, 1954, 52); — Татко ідути! Дядько ідути! — кричала дівчора, спиналася на п'яті (Дн. Чайка, Тв., 1960, 117); Деревина лягла через ополонку. Конопельський, напружуючи всі сили, почав спинатися на неї (Збан., Курил. о-ви, 1963, 236);

Зіп'ялася [дівчинка] на лаву, простягла руку під настільник і витягла з-під його краєць пальниці (Л. Янов., I, 1959, 142); // Обпиратися об що-небудь, спиратися на щось. Івась або Василько прилізе, став дикби коло матері, спинається її на руку, не дав задрімати (Мирний, I, 1949, 172); — Мамо, а мамо, чи ви спите? — гукав тихенько Оксана, спинаючись на лікоть (Григ., Вибр., 1959, 336); Одарка стояла, зіп'явшись на любиму хвіртку, що за городом (Ле, Вибр., 1939, 111).

На носкі спінатися (зіп'ятися і т. ін.) див. носок; Спінатися (сп'ятися, зіп'ятися, зіпнутися і т. ін.) на ніжки (на ноженята і т. ін.): а) ставати на ноги, вставати, набирати стоячого положення (про дітей). Чіпляючись за одвірок, зіп'ялася [дитинча] на тоненькі рахітичні ніжки (М. Ол., Леся, 1960, 84); Галина спиналася на.. ноженята і радісним дитячим лементом зустрічала появу Павла (Ле, Опов. та нариси, 1950, 132); б) вчитися ходити, підстаючи.

◇ Спінатися (зіп'ятися і т. ін.) на ноги див. ногі; Спінатися на котурні див. котурні.

2. Підніматися угору, на якість підвешення. Він з трудом зачав спинатися по ковзких облазах (Фр., II, 1950, 29); Хлопці бродили в густих, масних болотах.. спиналися на верхи земних насипів (Ков., Світ., 1960, 25); Дівчина зіп'ялася на урешці і стала на весь ріст (Смолиць, Ми разом.., 1950, 55); Кожен творить щось своє, робить ніби жале якийсь діло: той зварює шви.. той фарбує, високо зіп'явшись (Гончар, Тронка, 1963, 341); * Образно. Розкішні кристалі куці.., скривши підгір'я, спиналися на гору, звалили гірляндами над жовтим проваллям (Коцюб., I, 1955, 189); // Підноситься над чим-небудь; зводиться, височіти. По підгір'ях спинаються зодягнуті в ризитованні нові цегляні стіли (Гончар, Зустрічі.., 1950, 35); // Задрипатися. Куточки губів розповзалися в посмішку, кирпатенький ніс ще дужче зіп'яся угору (Кир., Вибр., 1960, 57); // Чіпляючись за що-небудь, обвиваючись навколо чогось, підніматися все вище й вище (про рослину); п'ятися. По рещитці спинався густий, біло й синьо цвітучий повій (Фр., III, 1950, 363); Гарбузи в'ються поміж картоплею, спинаються на вишні (Гуц., З горіха.., 1967, 135); За гарбузами, що сп'ялися на тин.. Посукує танк, аж грунт повід-ногами Схитнувся у матері (Мисник, Верховіття, 1963, 79).

3. на що, перен., розм. Накопичувати, доставати необхідну кількість коштів, вшукувати засоби для чогонебудь; стягатися. Рід Схитнущьких не міг позвалитися старозиньким родоводом і тільки-но спинався на гласний герб (Ле, Налівайко, 1957, 252); — Більше не буду працювати в Шмалія — нема роботи. — Ой, — тижо войкнула мати.. Так уже думалось на цю хату зіп'ятися (Стельмах, I, 1962, 135).

4. тільки недок., проти кого, діал. Перечити; чинити опір. — Еге! ти ще й спинаєшся проти мене! — заговорив Антош (Свиди., Люборецькі, 1955, 153); // Упиратися. Гошка прибічує його коло полудрабка.. Теля спинається, харчить, оре ніжками сніг у дворі (Тют., Впр, 1964, 517).

СПІНЕНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до*спінити. Гнівно закрутилася виром на місці спинена вода, мов не розуміючи, пощо се спинають її в бігу (Фр., VI, 1951, 117); // спінено, безос. присудк. с. Іванов лежав у своїй кімнаті.. — блідий, внервовлений, але кровотечу спинено (Смолиць, Реве та стогне.., 1960, 358).

СПІНИТИ див. спів'яті.

СПІНИТИСЯ див. спів'ятися.

СПІНКА, к, ж. 1. Зменш.-пестл. до спина 1. Дитина, ще не міцна в спинці, незабаром втомилася сидіти,

хитнулася, перекинулася (Л. Укр., III, 1952, 639); Шийка в неї була тоненька, так що через платтячко проступали хребці, і коли вона нахилилася, щоб знову збирати ляльки, то спинка вигнулася (Тют., Вир, 1964, 473); Я ввійшла одно поростатко та хотіла погратись та погладити по спинці (Н.-Лев., III, 1956, 283); Кішка спинку вигинає, на Маринку поглядає (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 17).

2. Опора для спини у стільці, дивані, кріслі, лаві і т. ін. *Кружок світлиці стояли прості, непомалявані, з високими спинками стільці* (Н.-Лев., III, 1956, 15); *Я сиджу мовчки коло панни Анелі, чую заду високу спинку саней* (Коцюб., II, 1955, 254); *Він сперся на спинку свого крісла* (Хотк., I, 1966, 43); *Шинюк.. Вздож стола лави з спинками* (Л. Укр., IV, 1954, 220); *Огир одкинувся на спинку кавани* (Головко, II, 1957, 51).

3. Деталь одягу, яка покриває задню частину тулуба. *В сукнях широко застосовується силует з клетювою спинкою, розширеною від лінії пройми є нарядний платтяк* (Мист., 5, 1968, 39); *Передусім [при розкритті матеріалу] вирізували структурні лінії, що утворюються внаслідок в'єднання.. спинки, пілочки та рукавіє* (Нар. тв. та етн., 3, 1969, 46).

4. Те саме, що коринієць 2. *Кімната на другому поверсі була.. кабінетом господаря. Тут стояли шафи в книжках і в гарних палітурках, в шкряпаних з золоті спинками* (Порв., Атака., 1946, 152).

СПИНКОВИЙ, а, ё. 1. рідко. Те саме, що спинний.

Спинкове сало; Спинкова щетина.

2. перен., заст. Вельможний.

Спинкове п'яństwo див. п'яństwo.

СПИННИЙ, а, ё. Прямк. до спіна 1. *Балюком називають спинну частину риби, візану нижче основи ребер* (Укр. страви, 1957, 69); // *Який міститься на спині. Він був такий худий, що хребет виступав з-під його лансердака, як зубчастий спинний плавець* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 115); *Туго заплетена коса Орисі непорочно лежала в спинному річціку, червону ситуаєву блауку ворухи етєрець* (Тют., Вир, 1964, 13).

△ **Спинний мозок** — відділ центральної нервової системи людини і хребетних тварин, розташований в каналі хребта. Спинний мозок лежить у хребтному каналі і має вигляд циліндричного тяжа, який єгорі сполучається з головним мозком (Анат. і фізіол. люд., 1957, 143); **Спинний хребет** — те саме, що Хребетний стовп (див. хребетний). *Учився [Хайні] до стукотіння в висказ, до болю спинного хребта* (Хотк., I, 1966, 158).

СПИННОМОЗКОВИЙ, а, ё. Стос. до спинного мозку. *Наочним прикладом спинномозкового рефлексу людини є колінний судожильний рефлекс* (Метод. викл. анат., 1955, 183); *Спинномозкова рідина; Спинномозковий нерв.*

СПІНОК, нку, ч.: ◇ **Нема́** (нема́є) спінку кожу — те саме, що **Нема́** (нема́є) в'пину (уш'пину) (див. нема́). *Нема краю тижою Дунаю, Нема спинку здовиному синку* (Чуб., V, 1874, 275).

СПІНОНЬКА, н, ж. Пестл. до спіна 1. *Ой у перепілки та спинонька болить* (Укр. дит. фольк., 1962, 92).

СПІНОРІГ, рога, ч. Рива ряду зрослощеплевих, тіло якої покрите кістяними пластівцями, а спинний, черевний і авальний плавці мають великі колючки. *Вживання м'яса спинорога викликає важке отруєння* (Наука., 7, 1956, 27).

СПІНЧАТИСЯ, аюся, аєшся, недок., розм. Те саме, що **сперечатися**. *Хіба це можна спінчатися з губернатором?* (Сл. Гр.); *Штурмує п'яндігу [п'яндіцу] у вузький прохід через кухню, і хоч технік і там спінчаєся, спотикаєся, падає, Мамайчук за хвилю виволік.. техніка надвір* (Гончар, Тровка, 1963, 130).

СПІНЯТИ, аю, аєш, недок.; **СПІНЯТИ**, спнівю, спнівш, док., перек. 1. Припняти рух кого-, чого-небудь, примушувати когось, щось стати; зупняти. *Догнала я її, беру за руку, спняю: — та куди ж ідеш, Катре?* (Вовчок, I, 1955, 221); *Пливе човен води повен, Нікто не спняє, Кому спнять — рибалоньки На світі немає* (Шевч., I, 1963, 144); *Кайдаш сточи з війї, побіє за волами, спняє їх, биз жуааком по мордах, але вже воли не могли здержати вова* (Н.-Лев., II, 1956, 317); // *Припняти роботу машини, механізму, підприємства і т. ін. Спняє [Кривуля] млин, боляко озируючись на Мотору, а коли вгоруєся з машином, партизана вже не було* (Квр., Вибр., 1960, 295); — *Спняйте печі, — сказав він. І всі печі спнили* (Рудь, Гомін., 1959, 8); *Доктор Гальванеску .. ратом спняє мотор* (Смолиць, I, 1958, 71); *Незчулася [молодниця], як і прядку спнила була і похилилася над нею в задумі* (Головко, II, 1957, 205).

Спняти (спняти) кров — припняти, ліквідувати кровотечу. *Спнили кров. Поцо спняти? Незай тече та клетють* (Фр., XIII, 1954, 144); [С т е ф а н і я:] *Нарешті пощастило. [Я н і п а:] Спнили кров! [С т е ф а н і я:] Спнили* (Смил., Черв. троянда, 1955, 31).

2. Припняти розвиток, перебіг чого-небудь, переривати якусь дію, якийсь стан, процес і т. ін. *Жагаєся з любові, — гадає, що коханя Нам працю спняє* (Крив., Вибр., 1965, 65); [Р і ч а р д (не спняючи розповіді, бере єдину і працює далі, виліплюючи щось із глини):] *Бувало так і раком застане, як дивлюсь на царівницю, що люди зауть Венеція* (Л. Укр., III, 1952, 20); *Міаціонер спняє Рух машин — дав їм [дітям] нуть* (Нех., Хочу быть., 1949, 15); *Імперіалізм безсилый спняти нездоланний вивольний процес* (Програма КПРС, 1961, 5); *Одні намагалися спняти бійку, а другі реаліє до бою* (Коцюб., I, 1955, 154); *На печі колишній солдат не міє спняти кашлю* (Ю. Янов., II, 1958, 217); *Угом припала [Зівька] до дверей, диванка спнила і почула тепер* (Головко, II, 1957, 174); [П л а т о н:] *Спнять оркестр, не треба музики* (Корн., I, 1955, 143).

Спняти (спняти) сльбзи (рідання і т. ін.): а) (чий) змушувати кого-небудь перестати плакати. *Заговорила [дівчина] ... слези покотилися.. Не думає він спняти їх, не хотіє слова мовити* (Вовчок, I, 1955, 149); б) (свої) переставити плакати. *Озеро синіи сльбзи сходить. Над ним небо: не плач! — каже, а само рідань спнять не може* (Тич., I, 1957, 116); **Спняти** (спняти) сміх (регіт): а) (чий) змушувати кого-небудь перестати сміятися. *Засміялися солдати біля печі. Лейтенант реучко оглянувся на них, але не заперечив, не спняє сміху* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 189); б) (свої) переставити сміятися.

3. Затривувати того, хто йде, їде або має намір піти, поїхати звідкись. *Вієташи його [автомобіль] на вадук, Сазно на мить стала. Ії нікто не спняє. Накручи було тижо й жертво* (Смолиць, I, 1958, 96); *Пшла [Зівька] стежкою одна, пригнічена, ображена.. Він не спняє її і чим задає ще більшого болю і більших страждань* (Шиян, Балада, 1957, 176); // *Відмовляти кого-небудь від якогось вчянку, примушувати не робити чогось; стривувати. — І годі вже тобі! що мало того крику, — спняла мати Карпа* (Н.-Лев., II, 1956, 271); [Л і у і а:] *Як почнуть Діпртховий будинок руйнувати, то і буду там перша і не дай тому боже, хто мене спняти-ме!* (Л. Укр., IV, 1954, 251); *Були гарячі, що й домалієся-таки вже скакати сход та й до землі братися і до маєтку. Проте розважливіші спнили до якогось часу* (Головко, II, 1957, 258); *Довго слухала Маруся і не знала, як Олену і спняти, бо та радесенька була точ до вечора*

товкти про свого боярина (Кв.-Осн., II, 1956, 34); Підпара не любив жарти. Але Максима не легко було спити. Він вже моргав до Гаврила (Коцюб., II, 1955, 53); Виломила не прута, а цілу коляку, та тільки розвела рота, щоб з лайкою зразу накинутися, як Василь замотав рукою, — мовляв, ц-с-с... Це одразу спинило стару (Хотк., I, 1966, 101).

4. Звертати, спрямовувати на кого-, що-небудь (погляд, увагу і т. ін.). Коли старий коваль спинав свій важкий погляд на своїх яблунях і вишнях, обличчя його темніло (Жур., Вечір., 1958, 278); Обличчя товстого Омка наливається кров'ю. Він спинав на Вустимковій важкий погляд (Багмут, Опов., 1959, 12); Він свою увагу знову спинив на маленьких темних, газмалачованих дерегах (Досв., Гюлле, 1961, 22); // Затримувати на кому-, чому-небудь (погляд, увагу і т. ін.). Вибачай.. за те, що спинив твою увагу на таких позаних людях (Коцюб., III, 1956, 154); Хоча обов'язав, але не спинив на ньому погляд (Сміл., Пов. і опов., 1949, 127); // Приймавати до себе, затримувати на собі (чийсь погляд, чиясь увагу і т. ін.). Більше, ніж сей заголовок, спинив мою увагу девіз (Л. Укр., III, 1952, 740).

Спінятися (спінятися) б'ю (бю) див. бю; Спінятися (спінятися) свій вибір на кому — чому — вибрати кого-, що-небудь. Він спинив свій вибір на Криничному, правильно врахувавши, що Ігоря легко купити (Багмут, Шасл. день.., 1951, 73).

СПИНЯТИСЯ, йося, яєся, недок., СПИНІТИСЯ, спінятися, спінитися, док. 1. Переставати рухатися, прийняти свій рух; ставати, зупинятися. У неділю коло Колясникової квартири зняв спинялися карети, коляски (Мирний, III, 1954, 286); Татарське зілля витика поруч з води ясно-зелені, гострі мечі. Я спиняюся, кладу весло і дивлюся (Коцюб., II, 1955, 265); Поїзд спиняється. Світло перонного літара упало в купе (Головко, I, 1957, 456); Спинялися води, Закут в лід (Граб., I, 1959, 287); Карпо добіг до води та й спинився (Н.-Лев., II, 1956, 376); Автомобіль спинявся. Лопнула камера (Рибак, Що сталося..., 1947, 119); На годиннику на стінці неможливо спинялися стрілки тлі (Забіла, У. світ, 1960, 25); *Образно. Спинялося атмо на порозі І дивше полум'яз на все (Рильський, I, 1946, 72); // Переставати працювати, функціонувати (про машину, механізм, підприємство і т. ін.). Кулажети спинялися, коли завдання було виконано (Ю. Янов., II, 1958, 178); // Переставати битися (про серце). Хвилина, мов кайло, тяжка, і серце спиняється знов... (Сос., I, 1957, 337); Уляся почувати, що на неї неначе одразу хтось сипне жаром: в неї спинялося серце (Н.-Лев., IV, 1956, 339).

Кров спіняється (спінялася) — припиняється (припинялася) кровотеча.

2. Приїхавши, прибувши куди-небудь, тимчасово поселитися, влаштуватися в когось, десь. Партизани швидко навчилися будувати собі житла. Спинялися на новому місці загін, — і за день-два виростало справжнє селище (Збав., Ліс. красуна, 1955, 41); Вчора надвечір приїхав до Одеси і спинявся у Луценка (Коцюб., III, 1956, 347); // Тимчасово припинивши просування вперед, розташовуватися в якомусь місці (на відпочинок, ночівлю і т. ін.). По дорозі я спинявся в Афінах. Обдивився Акрополі (Коцюб., III, 1956, 351); — Так де ж будемо спинятися на сніданок? (Смолич, I, 1958, 44); Я спинявся на спочинок У розкішному гаю (Крим., Вибр., 1965, 79); Пак обожий наказав спинитися на перепочинок (Ільч., Юзацьк. роду., 1958, 11).

3. Прийняти свій розвиток, перебіг, перериватися (про якусь дію, якийсь стан, процес і т. ін.). Доц не спи-

няється, сіє! (С. Ол., Наші знайомі, 1948, 19); Акорди.. спинялися, наче струни разом порвалися (Н.-Лев., III, 1956, 305); Робота спинялася, голка випала з рук (Л. Укр., III, 1952, 473); Без учителя човся діло не ладилось, і спів скоро спинялися (Вас., I, 1959, 101); Погаснули вогні. Спинився трамвайний рух (Сос., I, 1957, 476); Риндіт зачекав, поки спиняться великанний його жартом сміх (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 22); // Переставати говорити, співати і т. ін., уривати свою мову, пісню тощо; замовкати. Вуйко Юра все пахжав люлькаю і ні одним словом не перебивав його. Василько кілька разів вирнув на нього, та не спинявся (Турч., Зорі., 1950, 172); Соломля спинялася на чужі словах пісні і не мала сили співати далі (Н.-Лев., VI, 1966, 388); // перен. Приймаючи свій природний хід, переставати розвиватися далі. Час не спиняється. Чимало літ минуло (Вовчок, I, 1955, 96).

4. Переставати робити що-небудь, переривати якусь дію, заняття. Я веду роль, невміло, може, як дебютант, мучу себе і других і не можу спинитися (Коцюб., II, 1955, 264); Як тільки було спинитися [Прокіп] в роботі, то вже стоїть та й стоїть, витріщивши очі на одне місце (Н.-Лев., III, 1956, 124); Юзя повисла на її правці, і Мартоха мусила спинитися, щоб не втратити неароком панської дитини (Л. Укр., III, 1952, 634); Ліда сіла за стіл, пише листа, спинялася, перчитує (Корн., I, 1955, 140).

Не спінятися (не спінятися) ні перед чим — те саме, що Не зупинятися (не зупинятися) ні перед чим (див. зупинятися); Ні перед якими жертвами не спінятися (не спінятися) див. жертва; Спінятися (спінятися) на місці (на досягнутому і т. ін.) — те саме, що Зупинятися (зупинятися) на досягнутому (див. зупинятися). В науці особливо не можна відставати. Хто спинявся на місці, задовольнився досягнутих, той неминує лишався задачу (Наука., I, 1957, 15); Спінятися (спінятися) на шідорозі (на півкробці) див. півдороба, півкроб.

5. Зосереджуватися, затримувати свою увагу на чому-небудь. Він спиняється над кожним реченням і думає (Л. Укр., III, 1952, 743); Не має [Кирило] сили, не тїє спинитися над тим, що з ним робилося (Коцюб., II, 1955, 211); // Затримуватися, зосереджуватися на кому-, чому-небудь (про зір, погляд). Мій погляд спинявся мимоволі на Лідчинім обличчі (Коб., II, 1956, 317); Погляди всі спинялися на циферблаті годинника (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 119); // у сполуч. із сл. очі, око. Не відриваючись, дивитися на кого-, що-небудь. Очі тонули в зелено-золотій глибині й спинялися на густих зелених вербах над водою, на блискучій тижій воді (Н.-Лев., III, 1956, 21); Андріїві очі трюхи доше, ніж вичайно, на шляху спинялися (Д. Бедзінк, Студ. Води, 1959, 16).

Спінятися (спінятися) поглядом на кому-чому — довго й щільно дивлятися в кого-, що-небудь. Подорожувалиши із сином, спиняється [Килігей] поглядом на змилених, тремтючих конях (Гончар, II, 1959, 11).

6. на чому. Докладно розповідати про що-небудь, заострювати на чомусь увагу. Реаліст в крайчому розумінні цього слова, Франко в своїх прозаїчних творах любить спинятися на двох темах (Коцюб., III, 1956, 40); Дідро (1713—1784) особливо спинявся на гігієні розумової праці дітей (Шк. гігієна, 1954, 20); Слід окремо спинитися на терапії.. хворих з розладами дихання (Наука., 6, 1959, 27).

7. на кому — чому. Обирати кого-, що-небудь з-поміж інших, надавати перевагу комусь, чомусь. — Я вже старіюся, час би взяти собі невісточку в хату; та не знаю, до кого б оце старостів саати. — Молодиці пере-

брали язиком усіх дічат на селі, пересудили й багатиз, і бідних, та й спиталися на одній: то була Варка (Н.-Лев., II, 1956, 170).

8. тільки недок. Пас. до спійати. Ліс, не спляючись ворожою людською рукою, обсіяв, обсадив деревами усі гори й неглибокі долини (Н.-Лев., I, 1956, 153).

СПІРА́ННЯ, я, с. Дія за знач. **СПІРА́ТИ** і **СПІРА́ТИСЯ**. **СПІРА́ТИ**, аю, а́ш, *недок.*, **СПЕ́РТИ** і **ЗПЕ́РТИ**, зіпру́, зіпрéш; *жм.* ч. **спер** і **зіпéр**, ла, ло; *наказ. сп.* **зіпрі́я**; *док.*, *перех.* 1. Робити занадто тісним простір, зайнятий чим-небудь. З обох боків спірають його [Дніпро] високі скелі (Стор., I, 1957, 250); // Натискаючи, штовхаючи, примушувати кого-небудь відійти, відсунутися. Заметушилися [козакі] і, спіраючи один одного, подалися всі до віддущики (Стар., Облога., 1961, 53); // тільки з ос. Здаваючи, викликати відчуття фізичного болю; утруднювати дихання. Важке зітхання.. давити її, спірав (Мирний, IV, 1955, 83); Запашний дуг спірав легені (Горьк., Заробітчани, 1949, 29); Дарку сперли якісь боля під грудьми (Вільде, Б'є восьма, 1945, 169).

[Аж] кілька спірають (сперли); [Аж] кілька спірав (сперла) кого — хтось відчуває колючий біль у грудях, животі. Його розбира такий сміх, що аж кілька під грудьми спірають (Коцюб., I, 1955, 168); — Я видів, що в мене жінка дуже красна: в в ким у неділю межі люди покдаються. Не одного аж кілька сперла, що його жінка та не така (Март., Тв., 1954, 155); Спірав (спіравло, спірало) дух (відіхав, підіхав, груди, у грудях і т. ін.) кому, безос. — важко дихати комусь від надміру почуттів, сильних переживань і т. ін. Від радощів дух спірав у грудях Васильєвих, серце на хвилину перестав битися (Мирний, IV, 1955, 79); Чернишеві спірало груди. Кожке Ференцово слово ранило його (Гончар, III, 1959, 289); Грицькові аж подих сперло в грудях від раптового згоди (Головко, II, 1957, 556).

2. Пригуляти, опирати для стійкості. Один зляав свою голову набік до стіни, другий спірав свою на поруччя (Март., Тв., 1954, 212); Вуйко Дорко спер руки на коліна і вдивився в землю (Мак., Вибр., 1954, 29); Олена сидить біля столу, зіперши голову на руки (Собко, Любов, 1935, 37); // *перех.* Основувати на чому-небудь якісь докази і т. ін.

3. діал. Зупиняти. Сумні літа — їх не сперти (Граб., I, 1959, 348); Річ Посполита не могла сперти своєю силою татар і намагалась не братувати васалі турецького султана (Панч, Гомон, Україна, 1954, 123).

◆ **СПІРА́ТИ** (спе́рти) **вину** на кого, діал. — те саме, що **СКЛА́ДАТИ** (скла́сти, звалювати, звалити і т. ін.) **вину** (див. **вину**). — *Навіщо ти псуєш курей, а вину спіраєш на малих звірків?* (Укр. казки, 1951, 72); **СПІРА́ТИ** **дорóгу**, діал. — не дозволяти іздати, ходити на певних ділянках дороги. — *Що робиш, боярине? За що спіраєш дорогу?* (Фр., VI, 1951, 41).

СПІРА́ТИСЯ, аюся, а́шся, *недок.*, **СПЕ́РТИСЯ** і **ЗПЕ́РТИСЯ**, зіпру́ся, зіпрéся; *жм.* ч. **сперся**, **спе́рлася**, **лося** і **зіпéрся**, **пéрлася**, **лося**; *наказ. сп.* **зіпрі́яся**; *док.* 1. Штовхаючи, притискаючи один одного, збивається в тісний гурт. Всіх багатир до комори веде; Сперлась прилишкля, напружено жеде Хатба строма (Граб., I, 1959, 240); *Бидло спералося перед вузькою вітркою, що веде в обори в свининець, і от-от має прорватись в неї* (Л. Укр., II, 1951, 208); // Затримуватися, спричпляючи відчуття болю у грудях, утруднюючи дихання (про дух, зітхання і т. ін.). *Важке зітхання спіралося у грудях і раз по раз виривалося здавленим криком плачу* (Мирний, IV, 1955, 27); *В його руці її рука, У грудях сперся дуг* (Воровий, Вибр., 1959, 170).

2. Пригулятися, прихилитися до кого-, чого-небудь,

налягати на когось, щось, переносячи на нього частину своєї ваги. *Стара вже не мала сили кроку перейти, не спіраючись на молоду невістку* (Вовчок, I, 1955, 363); *Спіраюся на мур і годинами стежу, як безшелесно бродять тіні в місяця на місці* (Коцюб., II, 1955, 413); *Годі вже читати; і він сперся на спинку свого крісла* (Хотк., I, 1966, 43); *Степан Федорович лежав, зіпершись боком на моток шнурка* (Коз., Вибр., 1947, 98); // Використовувати що-небудь як опору; упиратися. *Старий Горичівт виходить з борозни, спірається на істик і довгим поглядом дивиться на небо* (Стельмах, II, 1962, 267); *Як стояв [пастух], спершись трембітою в землю, так і застиг* (Коцюб., II, 1955, 323); *Беген Черниш сидів на траві оддалік, спершись підборіддям на руки* (Гончар, III, 1959, 65); *Он стоїть сирий дід, зіпершись грудьми на високий держак лопати* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 95); *Ілько підтягнув коліна ближче до грудей, зіперся на них ліктями, задумався* (Ряб., Жайворонки, 1957, 65); // *Мати якусь опору, підпірку*. *Показав [Тур] на великий голубник, що одним кінцем своїм спіраєся на дах хижі, другий же — на гілку старого дуба* (Скл., Святослав, 1959, 69); *Здається, що небосхил одалілі спірається на землю* (Фіз. геогр., 5, 1956, 8); *Білий ваяок сперся на скали В темнім парку на горі* (Перв., II, 1958, 140).

◆ **СПІРА́ТИСЯ** (спе́ртися) на плече **див.** плече.

3. *перех.* Знаходити підтримку у чому-небудь, викликати свіччуття у когось. — *Чимала в нашому колективі тепер парторганізація, — на неї спіра-тимуся* (Ю. Янов., II, 1954, 193); *У всій своїй багатогранній діяльності партія спірається на такі масові організації трудящих: Раби, профспілки, Ленінську Комуністичну Спілку Молоді та інші.. громадянські організації* (Цюпа, Україна., 1960, 107); *Хочеться на дужко зіпертися, лагідністю відчуття його і опертість, щоб її він доброго навчив..* (Шер., Дружбою., 1954, 78); // Використовувати як доказ, зразок; мати основою щось. *Одні [шукачі посади у буржуазній Польщі] не втрачали віри у свої дипломи, інші у своїй найгноті пробували спертися на букву конституції, яка гарантувала .. право на працю* (Вільде, Сестри., 1958, 455); *Молодий український роман має на кого рінятися, має на що спертися. Зразком для нього передусім стає російський роман — соціально-проблемний, реалістично правдивий* (Рад. літ-во, 3, 1963, 31); *Хто відкидає всі і всіякі традиції, той не має на що спертися у творенні нового* (Ком. Укр., 1, 1965, 58).

СПІРТ, у, ч. 1. Горюча, багата на алкоголь рідина, яку одержують перегонкою деяких продуктів, багатих на цукор і крохмаль. *Покришки в брязком впади з чистери, вогонь торкнувся спирту, і легка блакитна жарка вся поливала над ним* (Коцюб., II, 1955, 91); *На сушці негатива треба було дві години. Ми витирали плямку чистим спиртом, щоб вона скоріше сохла* (Ю. Янов., II, 1958, 141); *Вільшій бараничк рочинчались в дистильованій воді, а ті, що в ній не рочинчались, — у спирті* (Мікр. ж., XXII, 6, 1960, 53); // Один із видів такої ріднини, який вживають як алкогольний напій. *Масою раніш не пив спирту, болячись, що згорить від нього* (Гончар, III, 1959, 122); *Коньячний спирт витрикують мінімум три роки у спеціальних дубових діжках* (Наука., 4, 1969, 19); * *У порівн. Веселим холодоком війнуло, П'яним, як спирт, дзвінком, як мідь* (Бажан, Рок, 1957, 205); // *Алкоголь взагалі*. *О. Хведор знов зареготався і налив дві чарки горілки. Запало в хаті спиртком, хорінкам* (Н.-Лев., I, 1956, 118).

2. Назва класу органічних сполук, що являють собою групу речовин із водним залишком. Сировиною для виробництва бутилового спирту є борошно (Вез.

◇ Як на папері списаний *див.* папір.
СПИСАННЯ, я, с. Дія за знач. списати 1, 5, 6 і списатися 2.

СПИСАТЕЛЬ, я, ч., *іст.* Те саме, що переписувач.
[Ярослав (суворо):] Хто це такий? [Спль-в естр:] Та це ж наш Свічкога! Списатель книжний (Коч., П'єси, 1951, 31); Як потрапили Кирило у квіт біля собору, де списател сиділи та де за стіною книги лежали, про все забув (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 173).

СПИСАТИ *див.* списувати.
СПИСАТИСЯ *див.* списуватися.
СПИСИК, а, ч. Зменш.-пестл. до списе¹. *Образно. Лідія сиділа нерухома, вперто дивлячись на золотий список свічки (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 130).

СПИСНИК, а, ч., *іст.* У давнину — воїн, озброєний списом. Зображення сарматських списників, піших і кінних, вбереглися на рельєфі Трифона з Танаїса (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 227).

СПИСОБОРЕЦЬ, рдя, ч., *іст.* Те саме, що списник.
СПИСОВИЙ, а, е. Прикм. до списе²; // Нанесений списом. Списова рана.

СПИСОК, ску, ч. 1. Письмовий перелік кого-, чого-небудь. Пани зрадили, і зразу пішли писатись устами грамоти та списки. Хто йшов на викуп. Хто заставався на оброці (Мирний, IV, 1955, 204); Прошу.. подати мені список книжок, які мають перекладатися (Коцюб., II, 1956, 123); Шляхтичів карали безчестям. Із.. записували до ганебних списків, щоб позбавити їх на наступному соїмі шляхетства і честі (Тулуб, Людолови, II, 1957, 551); До школи повадила малеча, якої навіть у вчительських списках не було (Стельмах, II, 1962, 100); Роздавали [зброю] по списку, записуючи номери (Гончар, Людина..., 1960, 77); // Число, склад кого-, чого-небудь. Гіперболічний елемент.. не суперечить реалістичному мистецтву, а в його складовою частиною, — інакше нам довелося б викреслити із списку реалісте Мішкевича, Гоголя, Щедрина, Маяковського (Рильський, IX, 1962, 230).

Титульний список *див.* титульний; Чорні списки *див.* чорний.

2. Документ, який містить перелік певних відомостей. Трудовий список.

△ Послужний список *див.* послужний; Формулярний список *див.* формулярний.

3. Рукописна копія чого-небудь. Я не бачив і не знаю, чи є у вас справдешний список переробленого в думу «Слово» (Мирний, V, 1955, 427); Вірш «Я не надужаю, ні року...» [Т. Шевченка] не призначається до друку й поширювався у списках (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 510).

СПИСОМЕТАЛЬНИК, а, ч. Спортсмен, який займається метанням списа (*див.* списе²). Спершу атлети носили снаряд [ядро] у політ в розбігу, запозичивши техніку штовгання у списометальників (Наука..., 11, 1968, 60).

СПИСОМЕТАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до списометальника. Можна.. відзначити добрі результати списометальниць (Рад. Укр., 8.V 1967, 4).

СПИСОНОСЕЦЬ, сдя, ч., *іст.* Те саме, що списник. Головною силою асирійського війська була піхота. Вона складалася із списоносців, тобто воїнів, озброєних списом, стрільців в лука та праці і щитоносців (Іст. стар. світу, 1957, 41).

СПИСОПОДІБНИЙ, а, е. Який має форму списа (*див.* списе¹).

СПИСОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до список¹. Докоряв [Коля] йому, як це він не помітив і навіть не

дивився на той списочок, в якому значилося і його прізвище серед тих, що викликалися на розмову з ректором (Тют., Впр, 1964, 58); Генатовський знову до Шеметуна: — Списочок неблагонадійних у вас? — У мене (Збав., Єдина, 1959, 107).

СПИСУВАННЯ, я, с. Дія за знач. списувати. Списування Юрко закінчив уранці наступного дня, перед тим як іти в школу. Списав він рівно дві сторінки (Довч., Ю. Васюта, 1950, 84).

СПИСУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, СПИСАТИ, спашу, спішеш, *док.*, *перех.* і *без додатка*. 1. Писати, відворюючи текст оригіналу; робити рукописну копію. Зроблю Маленьку книжечку. Хрестами і візерунками з квітками Кругом листочки обведу. Та й списую Сквороду (Шевч., II, 1953, 45); Накажіть тільки переписувачів [переписувачеві], щоб списував так, як у мене написано (Мирний, V, 1955, 395); Спишіть ці оповіданнячка з «Дзвінка», посправайте всі гризи, які-но знайдете в лозі (Коцюб., III, 1956, 120); // Переписувати написане іншим, видаючи за своє. — От ти ще й піонерське слово даш, хоч і не піонерка це. Навіщо ти даш списувати Чернякський? (Ів., Таємниця, 1959, 24); Своєдні Маринка Уроків не знала, Домашнє завдання в Галинки списала (Бойко, Ростіть..., 1959, 97).

2. Писувати, заповнювати графічними знаками (аркуші, сторінки і т. ін.). Волила б [Жанна] списувати сторінки щоденника, викладати на них свої потаємні мислі (Д. Бедзик, Серце..., 1961, 248); // Витрачати при писанні. Скільки він списав паперу... Як друці весну веселу Зустрічали за двоєм! (Граб., I, 1959, 512); За три дні Юрко вже списав на ці листи не тільки своєї пера й чорнило, але й Ількові (Козл., Ю. Крук, 1950, 192).

3. розм. Розповідати в письмовій формі про кого-, що-небудь; описувати. Вірші були в прихильному до Андрія тоні: списували вехіри за горітьми стожнячком їх в Галею (Вас., I, 1959, 158); Ніхто б не розказав, ніхто й не списав би всіх його думок (П. Куліш, Вбр., 1969, 159); Ми спочивали серед буйних трав, Цяцькованих, мерезжаних квітками, Що кольорів їх дивних не списать і не лічити (Рильський, III, 1961, 194); Бурлеска палітра була зайдіна для Котлярського, який взявся списати життя своїй епохи (Рад. літ-во, I, 1971, 40); // Занотовувати для пам'яті і т. ін. — Інший погабує, скільки озьме [взімє]. Коли би ти списував, кому скільки даш (Кв.-Осв., II, 1956, 139); Я списав усі назвища хатні, господарські, назвища одєжі, посуду (Н.-Лев., II, 1956, 410); Любила [Янова] розповідати пригоди в свого життя.. Одно з таких оповідань списала я (Кобр., Вбр., 1954, 19); — Ти мені спиши на папірець правила отого віршування, бо так не запам'ятаю... (Збав., Сеспель, 1961, 343).

◇ Ні (ані) в кзці сказати, ні (ані) пером списати *див.* сказати; Ні пером не списати, ні слівом не сказати *див.* перб.

4. Завосити кого-, що-небудь до списку. [Р я б и в а:] Паме писарю, списуй усіх, хто ту [ту] є (Фр., IX, 1952, 396); Він витяг з-за пазухи аркуш, згорнений учетверо, і подав до висловів. Це тиз, що списували в земельні громади: на виселок уже двадцять три душі записалося (Головко, II, 1957, 84); Коли ти проти свого нічого не мав, то от я тобі спишу ті ноти, що я хотіла б купити (Л. Укр., V, 1956, 30); // Робити детальний письмовий перелік, опис чого-небудь для обліку. Вона вештається в блокнотом і олівцем у руках по кімнатах, немаче збирається списувати меблі (Вільде, Сестри..., 1958, 106); Несподівано до Майдана приїхав становий, списав усі, що було в хаті й на подвір'ї (Кач., II, 1958, 10).

5. Документально оформляючи, записувати як витрачене або непридатне. Багато таких [старих] суден те

пер списують, ріжуть, вантажать на платформи й відправляють на металургійні заводи (Гончар, Тронка, 1963, 245); Списати старі деталі.

6. Відчисляти, звільняти в запас або зі складу екіпажу корабля. — *Бачите, мене демобілізували, вірніше, списали в запас і от прислали... працювати в армію* (Тют., Впр, 1964, 101); *Другого дня, коли пароплав відчалив з аеротрипний рейс, Щербаня як порушника наказом капітана списали з судна* (С. Ол., З книги життя, 1968, 48).

Списати по чистій дні. чистій.

7. розм. Сповідати про що-небудь письмово. Якщо маєте, напишіть мені адресу тієї паризької книгарні, що продає виключно чужомовні книжки (Сам., II, 1958, 467); *Дуже йому вдячна за лист і за всі новини, що мені списав* (Л. Укр., V, 1956, 15); // Складати текст документа, втілювати свої задуми в твір (літературний, музичний). Укладає [о. Нестор] собі, як він поїде до Львова, відшукає знайомого нотаріуса, спíše заповіт (Фр., VII, 1951, 80); *Зінько так собі думає: — Велика душа в того чоловіка була, що цю книгу списав, бо він розібрав, що й ми люди* (Гр., II, 1963, 327); *Бачить син — у заті печало, і не буде вже спокою. Пісню спíšeш на папері — вирвуть з рук і пошматують* (Гнч., II, 1957, 17).

8. Точко відтворювати, копіювати що-небудь. Хочеться сказати художникам: не шукайте обов'язково далеко, не списуйте точних копій з природи, коли пишеш у неї (Довж., III, 1960, 110); // Зображувати (в літературі, живопису), використовуючи кого-, що-небудь як прототип. Чим більше вчитувався [М. Гоголь] — тим більше бачив, скільки повчального було в поемі, якій віддав увесь молодечий ватаг, уся снагу, з себе самого списуючи її героя (Полт., Повість., 1960, 381); // розм. Малювати чий-небудь портрет, змальовувати когось, що. — *Чого ви так на мене видивляється, погана стала? А ще недавно маляр приходив списувати* (Панч, Гомон, Україна, 1954, 136); *Я дивився на діда. Зроду такого не бачив: біле волосся, густе, як ліс, прикривало йому високе чоло, брови насунулись на самі очі, а широка борода аж до пояса доходила. Отак узяв би певель та й списав вам Сатурна* (Стор., I, 1957, 79); // Покривати малюнками; розписувати, розмальовувати. Що тільки в біблій прописано, усе чернець той мов живе списав скрізь по монастириві (П. Куліш, Вибр., 1969, 76).

9. перен., розм. Бити, шмагати, залипаючи на тілі сліди ударів. Тільки і можна живою лежати, а горі-черев'я. — і не думай: так її усюди списали (Кв.-Осв., II, 1956, 188); — *Дивись, як списав мене старий, — відкинула [Марта] зустку* (Стельмах, II, 1962, 381).

Списувати (списати) спіну — бити, шмагати, залипаючи на спині сліди ударів. *Нагай, яким він [урядник] частенько списував селянам спину, слухався його краще, ніж язик* (Гр., Без хліба, 1958, 22); **Списувати (списати) шкіру (шкіру) дия. шкіра, шкіра.**

СПИСУВАТИСЯ, усяє, утєша, недок., СПИСАТИСЯ, спiшусь, спiшєшєся, док. 1. Обмінюючись листами, встановлювати зв'язок; домовлятися про що-небудь у листах. *Списуватися з тіткою.. воєсім не варт було* (Л. Укр., V, 1956, 375); *Чи не можна б покористуватися деякими готовими перекладами..? З перекладачами можна б списатися і поправити переклади, де треба* (Кошуб., III, 1956, 363); — *З усім світлом, кже [Поля], спiшусь, набиратю насіння і такий кйтчик розведу, якого в нас ніхто ще й не бачив* (Ряб., Жайворонки, 1957, 171).

2. Відчислятися, звільнятися в запас або зі складу екіпажу корабля. Він теж відставник, до полюса під

кригами плавав, а коли списатися довелося — сам прийшов у майстерню (Гончар, Тронка, 1963, 181).

3. перен., розм. Ставати професійно слабшим, втрачати здатність творити яскраво, виразно (про письменника, журналіста, композитора і т. ін.). *В душі він жалів Ярослава: «Розтратить себе, спiшєшєся. А то й скрутить в'язи»* (Мушк., День..., 1967, 30).

4. тільки недок. Пас. до спiсєувати. *Щ'ятизломникє тепер саме списується з «Зорі»; незабаром буде подано його в цензуру* (Кошуб., III, 1956, 120).

СПИТАТИ, аю, аєш, перєх. і неперєх. Док. до питати. *«Чого в'янеш, моя доню?» Мати не спитала, За старого, багатого Нищечком єднала* (Шевч., I, 1963, 57); *Хто побачить було вербу тую, то кожен спитав, як вона єрєла тут сама, поміж дубів величких* (Вовчок, I, 1955, 338); — *Ось зараз заїдемо до крамнички, спитаетмо, почім кужак* (Тулуб, В степу..., 1964, 209); *Він не знав і вона не знає, Про що спитати? Як почать?* (Мур., Весілля..., 1949, 16); *Що було Парасці робити? Спитати сина урок — вона спитала, коли б сама знала* (Мирний, IV, 1955, 115); *Грицьке аж лячно стало, коли батько сказав, що в цьому будинку вони спитаеть собі квартиру* (Добр., Ол. солдатки, 1961, 7); — *На вулицю ходив і ходитиму, тебе не спитав* (Тют., Впр, 1964, 8); — *Уструєнує, — насупившись, мурмотів він. — Один уструєнує, а з десатуб спитаетмо* (Гончар, Тронка, 1963, 172); **Образно. Весна єже на порозі. І неодмінно, неодмінно вона спитавє а уста, хто забує про неї* (Веч. Кнів., 12.III 1968, 3).

Спитати на здоров'я дия. здоров'я.

◇ **Спитати брєду дия. брід; Язык не повертается (повертiвся, повернувся, повернеться) спитати дия. повертiтис'я¹; [Як] язык повертается (повернувся) спитати дия. повертiтис'я¹.**

СПИТАТИСЯ, аюся, аєша, док. до питатися. — *Чого ти в Мар'яніку здилає? — єукнує Колісник.. — У Мар'яніку? Спитайтесь баби, що ви надю мною надирати настановили* (Мирний, III, 1954, 357); — *Я пройшов довгу вулицю, спитавшись у однієї жінки тільки про дорожу* (Смл., Сашко, 1954, 147); — *А покажи лишень, скільки в тебе грошей? — спиталася молодиця* (Кв.-Осв., II, 1956, 476); *Катря спиталася, чи Доктя Петріана ще тут* (Головко, II, 1957, 384); — *Спитайся, синку, його: нехай би наравє, куди б тобі піти* (Кв.-Осв., II, 1956, 401); *Дужка говорить: «Куди ти йдеш, не спитавшись? На кого покинує Батька, немьку стареньку, Молоду дівчину?»* (Шевч., I, 1963, 9); — *Тепер я не спитавсь у вас і сама вип'ю.. Які ж ліки підуть на користь, коли їх пити як попало?* (Л. Укр., III, 1952, 529).

◇ **Спитатися брєду** — те саме, що **Спитати брєду (дия. брід)**. — *Та я єже заручений, — кажє їй.. — Заручений! Не спитавшись брєду, та суетесь у воду!* (Вовчок, VI, 1956, 247); — *Один пiшов, не спитавшись брєду, та й досі нема. Такий Сиваш* (Гончар, II, 1959, 59).

СПИТИ дия. спiвати.

СПИТИИ, а, є. Дiспр. пас. мєн. ч. до спiти. *Була і вишнієка, і тернієка, і дулієка.. та був і єрушевий коєс, єже спитий* (Кв.-Осв., II, 1956, 241); *Чи до краю спита чаша, — Рабєтєв чаша вiковє?* (Граб., I, 1959, 66); // у знач. прикм. *Спитий чай; // спiто, безос. присудк. єл. З'їдено ж'єся і кроєї спито В бойовицєх трудних на зорі. Воруку колює, стигєє жито само Затуляє обрiє старі* (Мал., Звеннєгєра, 1959, 83).

СПИТИСЯ дия. спiватис'я.

СПИТЛЮВАТИ, аю, аєш, перєх. Док. до питлювати. *Спитлював я файку жита і цибух пшєниці, Щоби було на коровай на зижні ж'єскиці* (Коломнiкє, 1969, 57).

СПІТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *розм.* 1. *перез.* Те саме, що *випробувати*. — Це нас *господь спитує* (Хотк., I, 1966, 168); *Вдягають вояки Високі, гостроєрзі шшицаки*. *Спитують лукіє силу бойову* (Важан, I, 1946, 301).

2. *неперез.*, *також з інфін.* Те саме, що *спітуватися*. *Написнула [Левантіна] на двері плечем раз, удруге, стрептє.. Двері трищали, але кіляця не виривалися*. *Вона спитувала ще кілька разів, напружуючися щосили, але нічого не помагалось* (Гр., II, 1963, 290).

СПІТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, *розм.*, з *інфін.* Намагатися що-небудь робити; пробувати. *Спитуваєш він жінку змовляти, та не така-то вона* (Вовчок, I, 1955, 127); *Марно спитувалися [Оврам і Демвід] одурити й спантеличити премудрого Козака Мамає (Ляч., Козацьк. роду... 1958, 286).*

СПІХАТИ, аю, аєш, *недок.*, **ЗПІХНУТИ** і *рідко СПИХНУТИ, ну́, вєш, **СПІХНУТИ**, спихну, спихнеш, *док.*, *перез.* 1. Штовхаючи, зрушувати з місця, перемишати. *Іван жердиною спихав плота на бистрину* (Чорн., Потік..., 1956, 6); *Дружно зіпхнули [татарів] кошен в море* (Коцюб., I, 1955, 402); *Тетяна Федорівна підступила до Друзя замайши не впритул — так рішуче, ніби зіпхнути його зі своєї пуні зібралася* (Шовк., Людiana..., 1962, 426); *Заревіла прешрашена буря.. упирається у ліс, преть [пре] його, мов з місця хоче його спихнути* (Кв.-Осп., II, 1956, 413); // *Штовхаючи, скидати згори вниз*. *Финили [бурсаки], що тільки в голову прийде: одні випускали із стаю воду, ламаючи заставки, друзі спихали з гори в Терезе величезне каміння* (Вас., I, 1959, 239); — *Неуцасний!* — *міркували люди*. — *Певно, здрімався над єришми і зіпхнує каганець зі стола в солому* (Фр., II, 1950, 236); *Як стріла, шугнула [орляця] просто на Уласа і вже зотіла вдарити його крилом, щоб зіпхнути в бескеття* (Н.-Лев., III, 1956, 300); *Вона вибрала зелимну, коли я поправляв парус.. і спихнула мене у воду* (Ю. Янов., II, 1958, 66); // *Двері стукан [Еней], добуваюся, Хотів був заткну з ніжки спихнути* (Котл., I, 1952, 115); *Образно. — *Найгірше, що вся місцевість навколо танкодоступна, — скаржився Маковей через брестер Хацьцькому*. — *Якби він [ворог] зіпхнує нас звідси, з цього насили, то нікто б не добіг до лісу...* (Гончар, III, 1959, 363).*

2. *перез.*, *розм.* Позбавляти кого-небудь якогось становища, влади і т. ін.; скидати, усувати. *Нехай Еней.. спиха Латина з ступця, Нехай поселить тут свій рід* (Котл., I, 1952, 292); *Він бачив, що в в столоначальника помічник, котрого легенько зіпхнути* (Мирний, I, 1954, 156); — *Що, сину, зіпхнує Ониську з парафії?* — *перша спитала в Балабузи мати* (Н.-Лев., III, 1956, 51); — *На ця виборак Мироненка треба спихнути.. бо він на головувані, як дуб, ерстасє* (Вол., Місячєє срібло, 1961, 203).

3. *перез.*, *розм.* Намагачись позбутись кого-, чого-небудь, відправляти, влаштувати і т. ін. його кудись. *Французи напитували фактора, якому б зіпхнути безмішних товар* (Смолиц, Світанок., 1953, 20); [М а к с н м:] *Доньку ладні за кого-небудь зіпхнути? Що вона еаж — хату пересидла?* (Ю. Янов., III, 1959, 193); *Давно й усім відомо, що згорого, який може відвести лікар, Самійло Овстїйович під будь-яким пристойним приводом обов'язково комує зіпхне* (Шовк., Людiana..., 1962, 318); — *Діло в мене просте: зочу скоріше спихнути звідси такою женишка, щоб не ганьбив парубочтво* (Стельмах, I, 1962, 281).

◇ **Спихати** (*зіпхнути* і т. ін.) з *очей* — звільнятися від кого-, чого-небудь надокучливого, небажаного. — *Слухай, Грицю, — зашепотіла я братові*. — *Ти ви-*

гадай що-небудь таке, щоб гувернантку зіпхнути з очей (Мирний, IV, 1955, 340).

4. *на кого, перез.*, *розм.* Перекладає на кого-небудь щось обтяжливе (роботу, провину і т. ін.); звалювати. *Мартоха навіть не раз спихала голоку господарську роботу на старших дочок* (Л. Укр., III, 1952, 667); *На неї вже дехто почав спихати й відповідальність за підірє авторитету бригади* (Коз., Листи..., 1967, 223); *Григорій усе хатне старається зіпхнути на її руку* (Стельмах, I, 1962, 306).

СПИХАТИСЯ, ається, *недок.* Пас. до **спихати**.
СПИХНУТИ *див.* **спихати**.
СПИХНУТИЙ (*рідко*), **ЗПІХНУТИЙ**, а, е. Дієпр. пас. мнж. ч. до **спихнути**, **зіпхнути**. *Серед поодиноких [перехожих], зіпхнутих, загналих на бруліку, він побачив свого сина Вориса* (Загреб., Диво, 1968, 141).

СПИЦЯ, і, ж. 1. Один з дерев'яних або металевих стрижнів, що з'єднують маточину колеса з ободом. *Старші господарі очима знавця оглядають колесо, придивляються.. чи ввійшла на своє місце кожда спиця* (Фр., IV, 1950, 189); *Біле вересневе сонце жигтить і мигтить, валуаючись двома світляними клубками у спицях селомашини* (Гончар, I, 1954, 465); *З тихим шумом обертались, мигтаючи спицями, два величезні маховики* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 55); *У *порівн.* *Дні, наче спиці в колесі, мелькають один за одним, всі однакові і непримітні* (Мухк., Чорний хліб, 1960, 49); // *Один з тонких металевих стрижнів, що становлять каркас парасольки*.
◇ *Десять спиць в колесі див. колесо*; *Не останія спиця в колесі див. колесо*.

2. Тонкий довгий стрижень з трохі загостреним кіпцем для плетення. *Ланка Анея плете якусь густку — і не підводить очей од спиць* (Коцюб., II, 1955, 249); *Сиділа, обклаєшись подушками, зі спицями в руках* (Мухк., День.., 1967, 55); *У *порівн.* *Очі арили нерухож, колючі, як дві е'язальні спиці* (Кол., Тереш.. 1959, 44).

СПИЧАК, а, ч. 1. Молодий паросток очерету. *Узляшись за руки, пробирались [хлопчаки] зеленим дном саги, щоб нарвати спичаків — молодих ніжно-крижких пагонів очерету, що були такі солодкі і принадні* (Цюпа, На крилах..., 1961, 88); // *розм.* Те саме, що *колючка* 1. *Я стрімко, прудко побіг. Біг щосили. Об терен штанкєната порвав, ноги на спичаках поколов* (Ковівка, Чому я не сокл.., 1961, 69).

2. Рибя-самець під час нересту.
СПИЧАКУВАТИЙ, а, е. Який формою, зовнішнім виглядом нагадує спичак (у 1 знач.). *Хотіли високі будяки стояли настановрчєні і не горіли посту-патись молодим, що гнали спичакувате пагіння із землі* (Цюпа, Краєни, 1971, 85).

СПИЧАСТИЙ, а, е, *рідко*. Те саме, що *гостроверхній*. *Степова — то висока, спичаста могила за Чорноставом* (Вовчок, VI, 1956, 338).

СПИЧКА, и, ж. Загострена паличка. *Де козаки чи кашу варили, чи крує овнища в салою на спичак сиділи.. він до їх і пристає* (П. Куліш, Вибр., 1969, 158); *На колоса [Федоров] спичкою галушку у відрі, покуштував* (Шер., В паргза. загонах, 1947, 75); *У *порівн.* *То учувався йому глухий, здавлений сміх; то, мов ненароком, гострі, як спички, жарты в розмові* (Мирний, I, 1949, 310).

◇ **Брати** (*взяти* і т. ін.) на **спічки** *кого* — кепкувати з кого-небудь. — *Там сусідчи любі та милі так тебе на спички і беруть, а тут ще і дома* (Мирний, IV, 1955, 82); *Загавляти [гострі] спічки у сєрце див. сєрце*; *Старчята (стримїтні) спічкою в (на) бці (очах) див. старчята, стримїтні*.

СПИШНА, присл., *розм.* Гордовито, поважно. *Ой приїзас щиглик спишна, Сів собі в саду на вишні* (Укр.

вар. пісні, 2, 1965, 377); По салому вона походжала спишна (Л. Укр., III, 1952, 506); Школярські парти.. позби-вено тепер воїдками й кліницями, і вони почали позирати кохь навіть спишна (Гр., Без хліба, 1958, 10); // Зверхньо. Походжали [підприємці] собі гордо по Бориславі, спишна позирали на робітників і радісно затирали собі руки (Фр., V, 1951, 371).

СПИЩАТИ, щу, щіш, док., розг. Те саме, що пропи-щати. Жінка вишла з терпльок: ухопила чоловіка за рамя та й спищала: — Таже говори, Мільку, чого мовиш...? (Март., Тв., 1954, 190); — А я не мама? — спищала і знову підкочила худощава [худорлява] і дрібна, як воробець, Журавлиха (Коб., III, 1956, 511).

СПІВ, у, ч. 1. Дія за знач. **співати**. Катря припини-лася. — Що він таке співає? — спиталася, аж загну-лися співу того: — що він співає? (Вовчок, I, 1955, 203); Кожної суботи у нас збиралися гості і починались співи еуртом (Думки про театр, 1955, 34); Обірвала [Марія] спів (Головок, II, 1957, 100); В голосі хлопця під час співу чується і радість, і непевність (Стельмах, II, 1962, 205); — Спів пташиний потіха одна, — Хоч голодна, спі-ває веселенько, Роважкає пташине сердечко (Л. Укр., I, 1951, 61); Стояє би тут і слухав дотемна Невгаєвий вітру спів: весна, весна, весна (Мисик, Біля кривниці, 1967, 50); // Звуки, утворювали цією дією; наспів. Дуже приємньо було йому чути, що у гаті співає голосок, а вітер заносив теплим повітрям і спів, і слова (Вовчок, I, 1955, 310); Здалека доносились різні спі-ви: — то співаали парубки та дівчата, сходячись на вулицю (Л. Укр., III, 1952, 477); На задній підводі хтось співав. Повільний, журилий спів далеко лунав над ілюстими луками... (Гончар, III, 1959, 183).

2. Виконання пісень, арій і т. ін. як мистецтво, за-няття. Ходив старий на торг у Київ да, йопавши там десь дідуся, зараз і загарбав його до Черевана: дуже ко-лає Черевань у його співак (П. Кулш, Вибр., 1969, 195); Шкода, що я 10-го повиний іхати.. і через те не можу намілуватися, певне, добрячим співом Лисенкі-ського зору (Мирний, V, 1955, 396); Слуху Юра не має. Він немилосердно фальшивить. Його співи — це просто лемент і верек (Смолч, II, 1958, 12); Вечір був чомусь особливо зворушливий. Усім добором репертуару, харак-тером виконання, настроєм ладної зазученості.. совьного співу (Мас., Роман., 1970, 321); Гуртовий спів-невід'ємна частина побуту нашого народу, його життєва необхідність (Нар. тв. та етн., 2, 1966, 60); // пере-ми. Предмет викладання в школі. Вільність виклада-чів музики і співів теорю проводять уроки, озброюють учнів знанням осново музичного мистецтва, розвивають їх музичні здібності (Ком. Укр., 7, 1964, 47); Він може викладати спів у школі (Ю. Янов., V, 1959, 179).

3. Рідко. Те, що виконується голосом, голосами (піс-ня, мелодія і т. ін.). Хор співає партесні співи (Н.-Лев., VI, 1966, 368); На шлях я вишла ранньою весною і ти-хий спів неспівий заєвала (Л. Укр., I, 1951, 43); Як їй мило співи колиської Та влітати в перші сні синко-ві (Вирган, В розп. літа, 1959, 29).

◇ Лебедячий спів див. лебедячий.

4. перек., поет. Творчість поета, який символічно вступає в образі співаця. Під вічним внітом чорних дум Сужному співу дав я волю (Грб., I, 1959, 189); Рідна земле, шаслива й багата, Мій уклан тобі, мій тобі спів! (Рильський, III, 1961, 139).

СПІВА, в, ж., рідко. Те саме, що спів 1, 3. Всі гуля-ють. А де ж Гонта? Чом він не гуляє? Чому не п'є з козаками? Чому не співає? Нема його; тепер йому, Ма-буть, не до неї, Не до спів (Шевч., I, 1963, 136).

СПІВАВТОР, а, ч. Особа, що є автором чого-небудь разом із кимсь. Роман «Хіба ревуть воли...» в'язився як

результат довоєї і напруженої роботи його основного автора Панааса Мирного і співавтора Івана Білика (Рад. літ-во, 18, 1955, 122).

СПІВАВТОРСТВО, а, с. Спільне з ким-небудь автор-ство. Наша дружба і теорія співпраці зайшли так да-леко, що ми навіть надрукували одного євєяткового вірша, написаного в співавторстві — Іван Ле, Юрій Яновський (Ле, В сполі..., 1960, 371); Ряд проєктів пам'-ятників створив М. Лисенко в співавторстві з Л. Мура-віним (Іст. УРСР, II, 1957, 515).

СПІВАВТОРСЬКИЙ, а, е. Стос. до співавтора і спів-авторства. Співавторський гонорар.

СПІВАК, а, ч. 1. Людина, яка уміє й любить співати, багато співає. Козак Мамай — мандрівний запорожець .. і гультай, жартун і філософ, бандурист і співак (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 61); Як він схилявся перед пісню! Як задрів устм без винятку співакам, котрі мали сміливість розгавляти на людях рота (Ю. Янов., II, 1954, 97); Стефик усіх вуличних співаків у Львові знає (Жур., Вечір., 1958, 254); // Той, хто співає. Зуваалий спів наближався, наростає, наче десь в далекому степу. Невдози на дверях в'язився і сам співак: присадкуватий карачконовий бовць (Гончар, III, 1959, 147); // Той, хто займається співом професійно. Вальбомах [пла-тівок] лежали симфонічні концерти, цілі опери, багаті записи народних пісень, романси у виконанні ви-датних співаків (Кучер, Трудна любов, 1960, 184); Бує Кропивницький не лише великим знавцем, а й талано-витим співаком, виконавцем і популяризатором укра-їнської пісні (Нар. тв. та етн., 3, 1965, 14); // Співоцький птах. — Слухав жайворонкі. От співаки! Любо, коли пташки співають (Коп., Подарунок, 1956, 21); Відте-дувачі [виставки].. зможуть придбати чучела диких пта-ків, виберуть собі грампластинки з піснями лісових і степових крилатих співаків (Знання..., 4, 1966, 12).

2. Рідко. Те саме, що співець 1. Життя йшло, а було в житті тому і кайдани, і голоду, і холоду, і всього, що мусть в'язати співак невольного народу (Кочуб., I, 1955, 175).

СПІВАКА, в, ч., розг. Те саме, що співак 1. [В н - б о р н и й:] Ти, небоже, і співака добрий. [П е т р о:] Не так, щоб дуже (Котл., II, 1953, 32); Дід Опанас ба-гато знає пісень і був колись великий співака (Вас., II, 1959, 521); — Щоб не пінає я Солов'я, Щоб не пінає су гарку птицю; Як тільки оком наведу, То і егаду, де співака, — Так дядькові кавав небіж (Грб., I, 1957, 77).

СПІВАННИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мнв. ч. до **співати**. Хлопці миловаві ціліньше притиснулись один до одно-го під враженням тієї музики і тієї пісні, співаної звіль-на (Фр., VI, 1951, 179); З вирю в свій край летять пташ-ки. Чи не здається їм, що принесуть з собою Нові, ще не співані пісні..? (Л. Укр., I, 1951, 176); // співано, безос. присудк. сл. Хтось стиха завів пісню, до нього пристає ще один голос, а за хвилину підхопила й решта... Співано чумацьку пісню (Кочуб., I, 1955, 178).

СПІВАННИК, а, ч., заст. Збірник пісень, віршів. Цікавий співанник другої половини XVII ст. зберігся в біблїотеці родини Чарторийських.. Дещо найбагатший збірник українських народних пісень (63 записів) (Нар. тв. та етн., 2, 1961, 58); Джерелом для вивчення давнього синлабичного віршування служать виключно старі руко-писні співанники — збірники віршів (Рад. літ-во, 2, 1962, 62).

СПІВАННЯЦЯ, і, ж., діал. Пісня. Доки-м була коло нянька та й коло мамиці [мамі], Все-м сиділа, вгадувала [вгадувала] хлопцям співанця (Коломийки, 1969, 94).

СПІВАНКА, в, ж. Репетитор хору. Серафима Мико-лаївна, помітивши мій голос і слух, відібрала мене до сво-

го хору, і я з своєю молодшою сестрою Оксаною вечорами ходив на співанки до школи (Тич., III, 1957, 133); Неви-гид на співанку трьох голосів вона, безсумнівно, сприйня-ла б як тяжку особисту образу (Смолич, Мир., 1958, 31).

СПІВАНКА, н, ж. Те саме, що пісня. Вона тоненьким голосом затягнула колискову співанку (Фр., V, 1951, 119); Жителі Коломиї славляться зміням складати жанрові лірично-побутові співанки (Визначні місця Укр., 1958, 540); Ліричні співанки і думи Федькоєвича створені під значним впливом гуцульської народнопісенної творчості. Поет творчо використовує стилі, поезику народних ліричних пісень (Іст. укр. літ., I, 1954, 334); Поетеса Ганна подала думку: гуртом скласти про свою вчительську співанку, добрати мелодію (Вол., Місячне срібло, 1961, 225); // Пісенні звуки. З поля приносив вітер співанку (Март., Тв., 1954, 100).

СПІВАНКОВИЙ, а, е. Прикм. до співанка. То ж далеко все було, десь за горами. Дозодило, як казка, як співанкова подія (Хотк., II, 1966, 235).

СПІВАННЯ, я, с. Дія за знач. співати. Він почав передражнювати в співан.. дяка, далі вчителя.. Леонід Семенович передає навіть саму вчителеву міну співання (Н.-Лев., IV, 1956, 124); Героїстичними з нами були дві пісні. Ми не загадували їх співання собі наперед, але їх мотиви вишкілали раз у раз самі — як відгук на якусь пам'ятку (Смолич, День., 1950, 102); // Звуки, утво-рювані цією дією. — Де ж ти був, кажу, соколе, у яко-му краю, що не чує його співання, могого [мого] одчаю? (У. Кравч., Вибр., 1958, 53); [А п д р о м а х а:] Я боюсь іржання коней, бражоту меча... а найгірше того смертельного співання стріли! (Л. Укр., II, 1951, 261); // Те саме, що співанка. [Петро:] А тіба сьогодні [сьогодні] співання не буде? Ми ж тице гаразд і не висичили нової пісні! (Гр., II, 1963, 499).

СПІВАНОЧКА, н, ж. Пестл. до співанка. Гей, пилку я по Дунаю і так сі [собі] думаю: Нема кращих співано-чок, як у наших краях! (Коломийки, 1969, 91); Не виводь! [дівчата] співаночок на весь деір (Фр., X, 1954, 15); — Коли ж це ви встигли такі гарні співаночки скласти? (Жур., Опов., 1956, 185); Я свої співаночки в Москву по-силаю (Кривж., Калпа. міст, 1940, 60).

СПІВАТИ, аю, аєш, недок. 1. *неперех.* Вдавати голосом музичні звуки. Мені наче сниється, що гитав мене хтось у колісці і співав надо мною тихесенько (Вовч., I, 1955, 3); — То й не заспівав нічого.. — Я не змію співати (Мирний, III, 1954, 182); В одному місці хором співають, а в другім не квітється (Коцюб., II, 1955, 239); Діти намагаються співати басами (Довж., II, 1959, 92); *Образно. Співав Маланці колос, сміється лука ранніми росами, дзвоном коси (Коцюб., II, 1955, 42); Як він може зубрити зараз, в такий вечір, коли спі-вав все накружи і він сам поеві почувтя нового, не зна-ного досі (Гончар, Тронка, 1963, 104); Гуркочуть заводи мотузні, співав щаслива земля (Довч., II, 1956, 373); Іскрилась перед очима, дзвеніє, співав веселий весняний день (Коз., Сальвія, 1959, 216); // Уміти голосом передавати мелодію, маючи для цього відповідні природні дані. [Н а д е ж д а П е т р і в н а:] Я вже од вашої тіточки довідалась, що ви співаєте (Л. Укр., II, 1951, 68); // Виступати зі співом професійно (на естраді, в опері і т. ін.). Приїздив Шаляпін. Приїзав.. з Монте-Карло, де він тепер співав (Коцюб., III, 1956, 425); — Голос з цього Андрійка прямо з серця жили вимотує. Тільки в імпера-торському театрі співають (Стельмах, II, 1962, 58); // Професійно займатися співом; систематично брати участь у якомусь хорі. Чи наші діти співають в хорі? Опшиш мені, як все пройде у Вас (Коцюб., III, 1956, 310); // *перен.* Говорити, читати співучо, розтягуючи слова,

як при співі. Тепер тільки почує [Карпо Петровч] дзвінкий хлоп'ячий голос, який безперестанку співав: — Сім раз по вісім — п'ятдесят шість... (Коцюб., II, 1955, 367); Набравшись духу, затяг [Хасцький]...: — Го-варішу вєвдїї старіший лейтенант! — Антонович давно вже помітив, що Хома починав отаким манером спі-вати всякий раз, коли йому від чогось боляче і прикро на душі (Гончар, III, 1959, 309).

Співати до сну — виконуючи колискову пісеньку, приспяти кого-небудь. Утомившись, лягає [Іван] десь під сінож... і співали йому до сну та й будили його своїм дзвоном гірські потоки (Коцюб., II, 1955, 307); **Співати до тівців див. тівець.**

2. *перех.* і *про кого* — що. Голосом виконувати якийсь музичний твір. Ідуть шлягом чумаченьки, Пугача співають (Шевч., I, 1963, 31); Сліпий кобзар під чийсь возом обїдав з своїм хлопцем, а другий кобзар чути, як грає і співав про Морозена (Вовч., VI, 1956, 231); Молодці жартували, смілились, співали пісню, аж луна розлягалась по полю (Коцюб., I, 1955, 59); Весняного ранку Співай, моя любя, веснянку! (Л. Укр., I, 1951, 40); Десь співали пісню на селі дівчата (Гонч., Вибр., 1959, 30); Дівчинка сиділа на печі і співала коткої колискову (Тют., Впр, 1964, 540); // Виконувати партію в музичному спектаклі. З давніших знайомих в тут, окрім Гриневецького, Білійський (той, що «партію Смокач мав співати») (Л. Укр., V, 1956, 338).

◇ **Співати відхідну (одхідну) кому, чому** — вважати кого-, що-небудь причеренням на загибель, прощатися з кимсь, чимсь назавжди. Топить, топить, топить... — співають йому відхідну комши з правого боку. — Пошибе, зибель, зибель... — підхолює ліве крило (Коцюб., I, 1955, 367); Неабиякі, не прості то були погорони, то дворян-ство зовало свого предводителя, то панство співало одхідну своїм розкошам (Мирний, IV, 1955, 202); **Співати лазаря:** а) просити милостиво; жебракувати. Хома з Паньком Живуть було панками. На старість прожи-лись обидва з торбичками Співали лазаря — і змерли від тиньком (Бор., Тв., 1957, 143); — Подишся на себе! На кого ти тепер став сзожий: .. не то пасічник, не то дяк, не то лірник, що співав лазаря на ярмарак (Н.-Лев., VI, 1966, 393); б) скаржитися, прикидатися нещасним, обійденим долею. На другий рамок він став співати перед сестрою лазаря, який він нещасний (Мир-ний, I, 1949, 371); — Цітете, як повна рожка, рум'я-нець на всю щоку! І з лица не старі і дружею молоді! Годі вам лазаря співати! Ще й замж підете, — говорила Христинна (Н.-Лев., VI, 1966, 33).

3. *неперех.* Шебетати, свистіти, кукурікати і т. ін.; мати здатність шебетати, свистіти, кукурікати і т. ін. (про співочих і деяких інших птахів). На небі хоч би тобі змариночка; пташечки співають веселенько (Кв.-Осп., II, 1956, 225); Он держак кричить у лузі, Соловей співає в кущах (Щог., Поезії, 1958, 143); Жайворонек співав, аж луна йшла під блакитне небо (Коцюб., I, 1955, 75); От ми: «Кукуріку!» — він дума На нас, що то пісень співа (Л. Укр., IV, 1954, 102); Співав пере-п'яка (Рильський, I, 1960, 187); — Чуєш? — Чує. Ле-беди співають... (Стельмах, I, 1962, 470); // *перен.* Утворювати звуки за допомогою крилець, віжок і т. ін. (про комаху). Туго бриніла.. муза на шибі. То замю-кала, повзуючи по склі, то знов співала.., залптувавши в складках занавіски (Хотк., II, 1966, 132); Ти в небі бачив голубіє, Чує, як співають бджоли (Перв., II, 1958, 51).

Перші (другі, треті) півні співають див. півень; Співати півнем див. півень.

4. *неперех., перен.* Мелодійно звучати, видавати співучі звуки (про музичний інструмент, дзвінок, гудок

і т. ін.). *Ти пам'ятаєш, як в п'ятки Баян на палубі співав.* (Перв., II, 1958, 114); *Деся на скелях співали фандари* (Ваш. Вибр., 1948, 40); — *Отак заводські гудки у нас над Дніпром: на дош — хриплять, а на добру погоду — співають лунко* (Гончар, III, 1959, 284); *Співав дзвоник у світлах і чистих коридорах, діти біжать у просторий клас* (Кучер, Дорога..., 1958, 79); *Кришталі співав від кожного дотуку* (Собко, Матв. затока, 1962, 65); // *Видавати високі протяжні звуки при певній дії* (про робочий інструмент, пристрій і т. ін.). *Погляньте: ось житло працюючої людини.. Співають тут весь день фуганки*

голоски і стружки золоті звиваються й зм'яються... (Ряльський, I, 1956, 95); *Співала пилака, дзвеніли сокири, сипалася тирса, стружки, тріски* (Рудь, Гомін..., 1959, 68); // *Подавати свистали* (про поїзд, автомашину і т. ін.). *Деся співала електричка, протинаючи тьму полей* (Кучер, Голос, 1961, 452); *Не дзвонять трамваї, не мерехтять баресті реклами, не співають авто...* (Гончар, III, 1959, 246); // *Видавати тонкі звуки, розсікаючи повітря* (про кулю, стрілу і т. ін.). *Довкола тоненькими голосами співали кулі* (Панч, В дорозі, 1959, 95); // *Видавати звуки, схожі на скрип, свист і т. ін.* *Піски тьокдають, піски співають під ногами прохолодного* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 3); *У надерній тиші скрипучо співав сім під Мстиславоємим кобінським* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 242); // *безос. Стояли морози, сніги лежали білі.. Під ногами співав, під сльозами тріскотили* (Вас., II, 1959, 143); // *Густи, завивати* (про вітер, хуртовину і т. ін.). *Вітер почина грати на далеких горішних. Дзв... тонко співав він в одколото скалку, докучно бринить, як муха...* (Жоцюб., II, 1955, 321); *В степан вітри співають лунко, метелиця веде танець* (Забіла, У. світ, 1960, 26); *Співала над нами завія зимова* (Перв., II, 1958, 417); // *безос. Вітер з години на годину дужчає.. Жалібно співало в димарі* (Мирний, III, 1954, 11).

5. *неперех., перен.* *Бути перейнятим радісним збудженням, хвилюванням, захопленням і т. ін.*; // *ким, чим.* *Слов'януться якими-небудь мелодійними звуками, плашким шепотом і т. ін.* *Солов'ям рідний гай співав* (Ряльський, I, 1956, 297); *Небо співало жайворонками* (Гончар, II, 1959, 441); *Жовтогаряче поле.. співав косами, сріблястим серпами* (Стельмах, II, 1962, 408); // *Бути особливо слухняним у чийось вправних руках, у того, хто діє, працює натхненно, з піднесенням* (про знаряддя праці, робочий інструмент, матеріал і т. ін.). *Сокира грав й співав у нього в руках. Він усе робить нею, мовби то була третя рука* (Хотк., II, 1966, 354); *Залізо й дерево аж співали в діда, поки сила не повизначила з його рук* (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 23).

Душа співає (співала); *Серце співає* (співало); *Все (щось) співає* (співало) *у кому, у кого — хтось має (має) піднесений настрій, відчуває (відчував) радість, щастя.* *Весь час душа співає* (Жоцюб., III, 1956, 358); *Батько Дніпро тече собі — спокійно, і діси на гораз стоять, як на картині художника, — просто душа співає од такої краси...* (Ю. Янов., I, 1954, 65); *Серце старого гірника співало, солодко щезало від радісного передчуття* (Ткач, Плем'я..., 1948, 90); *Йому раптом зробилося легко і навіть весело. «Додою! Додою!» — співало все в ньому* (Тют., Вир. 1964, 58).

6. *перех. і про кого — що.* *Прославляти, оспівувати в своїй віршах, піснях і т. ін. кого-, що-небудь.* *Не все співати нам про квітти Та любитися Дніпром...* *Година — дбати про шлях освіти, Люд забезпечити добром* (Граб., I, 1959, 166); *Прочитавши його [оповідання], Ви, може, добродію, здивуєтесь: що це на старість почав я про козання співати?* (Мирний, V, 1955, 375); *Я своїм трудом твій труд співаю* (Дор., Тобі, народе...,

1959, 6); *Співа* [поет] *про Рим, згубивши міру. А про того будівника, що збудував йому квартиру, — Не проспівав ще ні рядка!* (С. Ол., Карась..., 1961, 55).

◇ *Співати гімні* (гімна, славу і т. ін.) *кому, чому — славити, прославляти кого-, що-небудь.* *Я співаю гімна тобі, мов велике місто!* (Ю. Янов., I, 1958, 108); *Співайте їм [зв'язтяням] славу, поети* (Сос., I, 1957, 458); *Співати дифірабми див. дифірабм; Співати осанну див. осанна; Співати хвалу кому, чому — хвалити, вихваляти кого-, що-небудь.* *Вона [усмішка] так змінювала Катерину, що декому здавалось: не так уже Брага, може, й перебільшував, співаючи дружини хвалу...* (Гончар, Тронка, 1963, 277).

7. *перех. і неперех., перен., розм.* *Говорити, твердити що-небудь* (перев. довго або утесливо). *До нього з розпитками, так він знай своє співа усе: «Дай, таточку, грошей»* (Кв.-Оси., II, 1956, 251); *Не так би був тице співав шановний волецький господар, якби був знав, що роблять хлоп'ята, гуравшися з його рук* (Фр., VI, 1951, 147); *Вона за ним убивалася, сумувала, плакала. Та він того не чує, не бачив. Він тепер знай співав про неправду людську* (Мирний, I, 1949, 399); *Вчора йому на козаниці «Левку, миленький» співала [Христинна], а сьогодні вже в дурні шив* (Стельмах, I, 1962, 152).

◇ *З чужого голосу співати див. гблос; Співати в інший тон; Співати інакше* (інше і т. ін.) — *говорити не те, що раніше, висловлювати іншу думку.* *Маруся широко розкрила очі на свою маму. Вчора мати нарікала, що Ломичський прийшов в гості до їх в піджаку, неначе до міщан, а сьогодні співав зосім в інший тон і трощи не лав Ломичського за той фрак* (Н.-Лев., VI, 1966, 27); *Співати в один гблос; Співати тієї [ж] — говорити, повторювати те саме.* *Турбувався [Лушня] тільки про одно: коли б перше Ципки побачитися в Петром та Якимом та наструнчити їх, щоб уже в один голос співали...* (Мирний, I, 1949, 314); *Одно заталося, каже, що не буде купити жити, а друге й собі тей співав...* (Жоцюб., I, 1955, 33); *Співати іншої пісні* (іншу пісню) *див. пісня; Співати не тієї (не тій) — говорити, діяти інакше, ніж було сказано раніше.* [П е р е п а д я:] *Тепер, бачите, його едова не тій співав. Полосив а сінце, а вона вишила з силами.. та й не допуска мені те сіно брати* (Мирний, V, 1955, 124); *Співати такої* (якої) — *говорити саме так; говорити щось несподіване, дивне.* — *Нащо вам розводити ті воли та плуги: ви вже старі, — такої співав зять* (Н.-Лев., III, 1956, 200); — *Бач, якої співа! — дума Храпко* (Вовчок, VI, 1956, 279).

СПІВАТИСЯ, *ається, недок. 1.* *Виконуватися, відтворюватися голосом* (про пісню, мотив і т. ін.). *Цілу дорогу то сопілка його грала, то пісня ніби сама співалася* (Н.-Лев., II, 1956, 311); *Пісня була гучна, співалася легко* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 392); — *Візьми цю ноту.. Йому зробилося смішно, і він пхикнув. Як же її взяти, коли вона тільки співається, а взагалі її ж нема?* (Смолян, II, 1958, 17); // *безос.* *Пішли спогоди, розповіді. За весільним законом життя й моці народного духу говорилося й співалося про веселе й радісне* (Довж., I, 1958, 337); *В обох містах, угорському і австрійському, грали циганські оркестри, сяяли вікна кафе і ресторани, там співалося і пілося* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 300); // *перен.* *Відтворюватися в пам'яті, уяві, сприймаючись внутрішнім слухом* (про пісню, мотив і т. ін.). *Дорогою все йому співалася у голові пісня, що колись Юрко співав* (П. Куліш, Вибр., 1969, 303); *Стукають колеса, рівномірно, нудно, а в Матвієвому серці співажка співається.* *Ой, така любя. Ой, така мила* (Грчав, II, 1958, 250).

У пісні (піснях) *співается* (співалося), *безос.* — *в* (було) *змістом пісні* (пісень). *Здавалось йому, ніби він..*

тілшки тепер добре її владіє, бо справді була вона така, як у пісні співалось (П. Куліш, Вибр., 1969, 291).

2. **БЕГОС.** Мати бажання, настрої, можливість співати; бути спроможним співати. *Ти кажеш: заспівай!.. Колись мені співалося і дужий був мій спів* (Гр., 1, 1963, 85); [Д о м а х а:] *Водай вже тобі, Василю, так легко співалося, як мені дивається!* (Кроп., II, 1958, 119); *Лукії сьогодні твоє не співається* (Гончар, Тронка, 1963, 157); *Не співалося тієї весни Настуні веснянок. Та, врешті, не одна вона їх не співала, нікто не співає* (Збан., Сеспель, 1961, 369).

3. **ПАС.** до співати 2, 6. *Думи співалися під акомпанемент кобзи (бандури)* (Іст. УРСР, I, 1953, 176).

СПІВАЦЬКИЙ, а, в. Прикм. до співак. Знайомились із побутом професійних співаків-кобзарів і ліриків, натрапляємо на сліди їх цехових організацій і співацьких шкіл (Муз. праці, 1970, 287); // Який складається із співаків, охоплює співаків. *Дуже радий був почувти від вас про широкі плани і заходи організації співацьких товариств у Галичині* (Муз. праці, 1970, 544).

СПІВАЧКА, ж. Жін. до співак. — *А тепер, діду, заспівайте нам на прощання, бо ввечір вже не побачимось, — звернулася до його [нього] молоденька учениця драмжурсі, сама невеличка співачка* (Вас., II, 1959, 521); *Після заговла, либонь уста у співачки зайняли іншою роботою* (Л. Укр., III, 1952, 660); *Скільки б не було в гурті співачок — Остап розплатив найскладніше плетиво голосів, відрізняв з-поміж них сріблясту нитку Олесиною* (М. Ю. Тарв., Незр. горизонт, 1962, 80); *Хтось крикне: «букета!» — і цілі пучки квіток полетіли під ноги співачки* (Мирний, III, 1954, 273); *Я розповів офіцерові, що ми актори — моя дружина навіть співачка* (Досв., Вибр., 1959, 68); *Я вчора випустив з тежничі співачку зборкану [привборкану] мою: Нехай летить між гнізди птаці, Щобче весело в гаю* (Грб., I, 1959, 274); *Я співачка недові страждущим.. тому, що не можу бачити і не жаліти, що між людьми забагато голодних, нещасних...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 242).

СПІВАЧОК, чкя, ч. Зменш.-пестл. до співак 1. *Ой я співак, співачок, я співасти годен, Я співав би цілий день, коби-ж [коби б] не голоден* (Коломийка, 1969, 98).

СПІВБЕСІДА, ж. ж. Бесіда, розмова з ким-небудь. *Наливайко вже був неприступний для тижого співбесіди, це був командир, і його накази зник виконувати полковник Мазур* (Ле, Наливайко, 1957, 258); // Спеціальна бесіда на політичну, наукову і т. ін. темп, розрахована на обмін думками між присутніми, на в'ясування яких-небудь питань. *Кожне поняття повинно еживатися в тому самому розумінні. Це найелементарніша умова, яку повинен виконувати кожен письменник і доповідач, кожен, хто виступав в дебатах і в співбесідах, у дискусіях* (Логіка, 1953, 79).

СПІВБЕСІДНИК, а, ч. Той, хто бесідує, розмовляє з ким-небудь. *Він очоче відповідав Діброві, радіючи, що знайшов собі балакучого співбесідника* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 61); *Співбесідники не помітили, що до їхньої розмови, стоячи зблизька, прислухався чоловік* (Бурл., О. Вересай, 1959, 51).

СПІВБЕСІДНИЦЯ, і, ж. Жін. до співбесідник. *Співбесідниця студента була вапеклим прихильником найтісніших зв'язків літературного співжету з життям* (Смолян, Розм. з чит., 1953, 170); *Ставши біля мармурової колоди, Якіна якийсь час непомітно спостерігала співбесідницю* (Жур., Вечір., 1958, 247).

СПІВБРАТ, а, ч. Людина тієї самої професії, того самого середовища і т. ін.; товариш по заняттю, професії тощо. *Багато яскравого і дорогого залишилося в душі моєї від знайомства в старшим моїм співбратом по перу*

[Яккою Купалою] (Теч., III, 1957, 448); *Я й синіє, і зеленіє, — А все в чолі стирчає з Ігнатом, У лощій пристрасті співбратом* (Рильський, Поеми, 1957, 180); *Зв'язківці не знали, що їх робити, — збились докупти, дивилися на поквпачу біганину своїх співбратів по зброї* (Збан., Сеспель, 1961, 248).

СПІВІДАВЕЦЬ, вця, ч. Той, хто видає друковані твори разом із ким-небудь.

СПІВІВІННИЙ, а, е, юр. Винний у чому-небудь разом із кимсь. *Вона бачила не раз батьма, що впадові розпуку, коли не міг знайти робітників, і жимової уважала їх співівинними в руйнації батьківського маєтку* (Кобр., Вибр., 1954, 102); *Дарку знову озортає страж. Вже не за себе, але за тих негнайомих співтоваришок, співівинних у цій справі* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 197).

СПІВІВІННІСТЬ, ності, ж., юр. Стан співівинного; спільна з ким-небудь вина.

СПІВІВІНУВАТЕЦЬ, тця, ч., юр. Особа, винна в чому-небудь разом із кимсь.

СПІВІВІНУВАТИЦЯ, і, ж., юр. Жін. до співівинуватець.

СПІВІВІДНЕСЕНИЙ, а, в. Діспр. пас. мін. ч. до співвідності. *Образ героя Шолохова [Соколова з твору «Доля людини»] співвіднесений з ідеєю великих гуманістичних звершень радянського народу і освітлений цією ідеєю* (Про багатство л-ри, 1959, 94); *Драматичне у Муратова завжди співвіднесене з індивідуальним досвідом ліричного «я» і переконали своєю строгою стриманістю* (Рад. літ-во, 10, 1968, 15).

СПІВІВІДНЕСЕНІСТЬ, ності, ж. Властивість і якість співвіднесеного. *В слов'янських мовах, як і в багатьох інших мовах світу, в основі дієслівної граматичної категорії часу лежить поняття співвіднесеності дії (стану) з моментом мовлення* (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 367).

СПІВІВІДНЕСЕННЯ, я, с. Дія за знач. співвідності. *Співвіднесення переживань героя з об'єктивною дійсністю, з реальним станом речей принципово відрізняє Франка від Достоевського, споріднюючи його з Л. Толстим* (Рад. літ-во, 4, 1964, 51).

СПІВІВІДНОСТІ *див.* співвідності.

СПІВІВІДНОСИТИ, бшу, бспш, недок., **СПІВІВІДНЕСТИ**, с'у, с'ш; мін. ч. співвідніє, несл'я, л'б; док., *перех.* Установлювати співвідношення з чим-небудь або між собою; зіставляти, порівнювати. *Складність виччення індивідуального стилю полягає в тому, що індивідуальний стиль — це та крапля води, у якій відбивається сонце; його треба співвідносити із загальними тенденціями літературного розвитку* (Рад. літ-во, 1, 1961, 39).

СПІВІВІДНОСИТИСЯ, в'ється, *недок.* 1. Перебувати у співвідношенні, зіставленні, порівнянні з чим-небудь або між собою.

2. *Пас.* до співвідності.

СПІВІВІДНОСНИЙ, а, в. Який перебуває у співвідношенні з чим-небудь або між собою; який може бути співвіднесений з чимсь. *Відносна форма вартості і еквівалентна форма — це співвідносні неподільні моменти, які еважно один одного обумовлюють..* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 54); *Слово — не сама дійсність, а лише її умовне позначення. Воно має зміст і значення лише тоді, коли воно співвідносне з дійсністю* (Рад. літ-во, 6, 1968, 65).

СПІВІВІДНОСНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до співвіднесений. *Співвідносність поняття; Граматична співвідносність дієслів різних класів.*

СПІВІВІДНОШЕННЯ, я, с. Взаємне відношення, взаємний зв'язок, взаємна залежність різних величин, предметів, явищ. *Після другої світової війни змінилося*

співвідношення сил між капіталізмом і соціалізмом на користь соціалізму (Тич., III, 1957, 327); Останнім часом багато написано в приводу розуміння співвідношення творчого методу і світогляду художника (Мист., 5, 1957, 3); У співвідношенні висот даху і стін жилаї будівлі завжди переважала [на Україні] величина даху (Дерев. зодч. Укр., 1949, 10).

СПІВІДПОВІДАЧ, а, ч., юр. Особа, що є відповідачем у якій-небудь справі разом із кимсь.

СПІВІДПОВІДАЧКА, в, ж., юр. Жін. до співвідповідч.

СПІВІСНИЙ, а, е, техн. Який має спільну з іншими вісь, розташований на одній осі з іншими.

СПІВІТЧИЗНИК, а, ч. Людина, що має спільну з ким-небудь вітчину. Біліе його красень корабель у водах найвіддаленіших арзіпелагіє, білосніжно сяє під пазьками таких островіє, де раніш нога його співітчиизника не ступала (Гончар, Тронка, 1963, 198); Перша людина, яка проникла в космос, — це наш співітчиизник, громадянин Союзу Радянських Соціалістичних Республік Юрій Олександрович Гагарін (Рад. Укр., 14.IV 1961, 1).

СПІВІТЧИЗНИЦЯ, і, ж. Жін. до співітчиизника. На п'єдесталі пошани після завершення чемпіонату стояли три наших співітчиизниці (Веч. Київ, 2.II 1971, 3).

СПІВІЛАСНИК, а, ч. Людина, що володіє чим-небудь разом із кимсь. — Люцю ти вийдеши заміж за багатого чоловіка, то він стане не тільки співіласником фірми на теорій частині спадщини, а внесе і свій капітал... (Буря, Новоріодні, 1956, 107); Членами сімейної общини у слов'ян могли стати і не родичі, тобто всі ті, які працювали на землі, ставали її співіласниками (Нар. тв. та етн., 3, 1966, 34).

СПІВІЛАСНИЦЯ, і, ж. Жін. до співіласника.

СПІВВОЛОДІННЯ, я, с., книжн. Спільне з ким-небудь володіння чимсь.

СПІВВОЛОДІТИ, ію, ієш, недок., книжн. Володіти чим-небудь разом із кимсь.

СПІВГРОМАДЯНИН, а, ч., книжн. Громадянин тієї самої держави (стосовно інших громадян). Староста хоч був, як і його співгромадяни, противником православія, але все-таки належав до тих важливіших та практичніших господарів, котрі вважали ліпшим бодай про око притримуватися православія (Фр., II, 1950, 149); Зовні руки в наших дітей. І як же не схилитися перед великою мудрістю нашої рідної Комуністичної партії, яка дала змогу проявитися різноманітним здібностям наших юних співгромадян! (Літ. газ., 16.X 1959, 4).

СПІВГРОМАДЯНКА, в, ж., книжн. Жін. до співгромадянина.

СПІВДОПОВІДАЧ, відачя, ч. Той, хто виступає із співдоповіддю. Володимир Ілліч піддав критиці позицію Каменєва, який виступав співедопідачем у питанні про поточний момент (Ком. Укр., 3, 1967, 15).

СПІВДОПОВІДАЧКА, в, ж. Жін. до співдоповідч.

СПІВДОПОВІДЬ, і, ж. Невелика доповідь або повідомлення з питавь основної доповіді. Запитували доповідачем самого Голубаря, а співедопівдє — начальніка шахти (Ле, С. Голубар, 1950, 62); Про пригодницьку та фантастичну літературу цікаво говорив у своїй співедопівді Юрій Дольд-Михайлик (Літ. Укр., 12.I 1965, 3).

СПІВДРУЖБА, в, ж. Те саме, що співдружність 1. Геріко-романтична радянська дійсність сповнена звилюючих явищ, народжених соціалістичним співжиттям, співдружбю людей і цілих народів (Мист., 3, 1957, 1); Важливім у досягненні колективності і масовості народної поезії в творча співдружба між самодіяльними і професіональними майстрами пісні (Нар. тв. та етн., 1, 1957, 26).

СПІВДРУЖНІСТЬ, пості, ж. 1. Взаємна дружба єднання. Пліч-о-пліч в народах Радянського Союзу, в тісній співдружності і нерозривній єдності будують нове, соціалістичне життя трудящі багатьох країн Європи і Азії (Ком. Укр., 4, 1961, 8).

2. Об'єднання кого-небудь, засноване на дружбі, єдності поглядів, інтересів. В Союзі Радянських Соціалістичних Республік створилась братерська співдружність вільних, рівноправних народів (Тич., III, 1957, 503); Безсмертні ідеї В. І. Леніна стали прапором і практичним керівництвом до дії для мільйонів трудящих країн соціалістичної співдружності (Рад. Укр., 15.VIII 1965, 3).

СПІВЕЦЬ, вія, ч. 1. Той, хто складає вірші; поет. Назова [Джамбул] Пушкіна всенародним акинелем, тобто всенародним співцем (Рильський, X, 1962, 18); Своєю творчістю Шевченко довів всьому світові, чий він співі і чий співець (Ком. Укр., 5, 1961, 80); Любили ямб співі великі і шліфували, мов граніт. Вішвіражав і серця крики, і спів душі, і цілий світ (Дмит., Київські кручі, 1962, 106); *Образно. Народ наш — співець; він живе — мов співя про майбутнє (Мур., Ідуть..., 1951, 96); // кого, чого. Той, хто зображує, оспівує, прославляє кого-, що-небудь у літературі, музиці, живопису і т. ін. Франко наче спочивав на дітях од моря сіз і гора, співцем якого він зробився (Коцюб., III, 1956, 39); — Я став Донеччини співцем. Я вийшов з піснюю із бою і на перо зміняв багнет (Сос., Близька далина, 1960, 150); Народ бачить у своїх художників співців героїчної творчої праці (Літ. газ., 4.IV 1961, 1).

2. Те саме, що співак 1. Він співав з вібрацією в голові, намуриши брови і підігнати чоло, як подобав молодому співцеві (Л. Укр., III, 1952, 585); Раніше ці народні співі [кобзарі] завжди співали на ярмарках та базарах (Донч., VI, 1957, 238); [М е л е ш к о:] Я дійсно деякий час співав у опері, проте... [Л і с о в а:] Ми вас полюбилі вже давно — як .. прекрасного співця (Коч., II, 1956, 488); Розбудить Із незабаром соловей — Співець гайв понаддніпрових (Ус., Лави..., 1948, 73).

СПІВЕЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до співець. — Я його талам співецький Так високо поважаю, Що співцем своїм придворним Я зробить його бажаю (Л. Укр., I, 1951, 382); Хист мій співецький збудила прославлена в місті Корінка (Зеров, Вибр., 1966, 334).

СПІВЖИЛІЦЬ, лпя, ч., рідко. Те саме, що співмешканець. Інженер не був байдужим співжильцем по кімнаті. Він з охотою допомагає Клименкові в оволодінні знаннями (Ле, В сноші..., 1960, 151).

СПІВЖИТИ, живү, живівш, недок., рідко. Те саме, що співіснувати. В межах цього методу [соціалістичного реалізму] мирно співживуть і романтика Яновського..., і урочистий пафос Бажана, і жвава невимужена розмова Теардовського (Рильський, IX, 1962, 8); Дереза своїм корінням співживуть в різноманітних ерибах. Останні ціально обплітають кілочки кортнівці (Знапя..., 6, 1969, 17).

СПІВЖИТТЯ, я, с. 1. Спільне життя, спільне існування. Бували в мене в перших днях шкільного життя прикриті з товаришами, але ті прикриті були хвилі та скороминущі і швидко перейшли в прижме товариське співжиття (Фр., XVI, 1955, 432); Народи творять.. поеми — про мир і дружбу, світле співжиття, про серця радієне биття (Тарн., З дал. дороги, 1961, 260); Під прозорими стінками скляного вулика розкривається багато важливіших подробиць співжиття бджілі (Бджоль, 1955, 10); // Суспільне життя, його норми, звичаї. Геріко-романтична радянська дійсність сповнена звилюючих явищ, народжених соціалістичним співжиттям, співдружбю людей і цілих народів (Мист.,

3, 1967, 1); *Всезнайка, зі всіма безпардонно запам'ятована.. Марина була трудною у спізжитті* (Вільде, Сестри., 1958, 203); // *Тривале спізівснування організмів різних видів, яке забезпечує їм взаємну вигоду; симбіоз. При садінні тису треба пам'ятати, що це мікоризне дерево, тобто воно живе в симбіозі (спізжитті) з мікоризними грибами, які постачають йому азот та інші корисні речовини* (Наука., 4, 1961, 37).

2. *Подружжє життя. Все її спізжиття в Аркадієм, оті довіг двадцять п'ять років, були самою тижчасовістю, самим очікуванням* (Вільде, Сестри., 1958, 4); *Ліву він знав не перший день. Знав, що вона розійшлася з чоловіком на третьому місяці спізжиття* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 255); // *Статові зносини.*

СПІЗВУЧНИЙ, а, в. 1. муз. Який утворює спізвуччя. *Спізвучні ноти.*

2. Який має схоже, подібне звучання; який має алагоджене, гармонійне звучання. *Спізвучні слова.*

3. *перек.* Який відповідає чому-небудь, гармонійно з чимсь; внутрішньо схожий, подібний. У цій суперечці, звичайно, було багато наїногого, але було в ній і щось приємне, спізвучне її почуттям (Баш, Надія, 1960, 34); *Підаючи різкі критичні естетику Лібельта, Шевченко висловлює свої погляди на мистецтво, спізвучні поглядам М. Чернишевського* (Наука., 3, 1961, 16).

СПІЗВУЧНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до спізвучний. *Л. Вишеслаєський уважний і вибагливий до рим.. Для нього важит спізвучність останні слів вірша, абереженія еффонії* (Вітч., 4, 1963, 204); *Народність мистецтва, народність літератури — це ідейна спізвучність художнього твору в думках і прагненнями трудового народу* (Рильський, IX, 1962, 166); *Загибель ескадри, «Гадюка», «Лють» [кінофільми].. привертють до себе увагу насамперед глибокою спізвучністю добі* (Мист., 6, 1965, 3).

СПІЗВУЧНО. Присл. до спізвучний. *Летється й летється тужлива дума Оленчукова, і спізвучно їй озивається в душі Фрунзе все пережите в тюрмах, виношене на етапах* (Гончар, II, 1959, 409).

СПІЗВУЧЧЯ, я, с. 1. муз. Поєднання двох або кількох звуків при одночасному звучанні. *В багатопкуплетних обробках [В. С. Косенка] кожен новий розділ (куплет) гармонізовано новими фактурними, ладогармонічними прийомами, нерідко дуже складними спізвуччями* (Нар. тв. та етн., 1, 1967, 64).

2. книжн. Злагожене, гармонійне звучання. *Громозкий гул віків і тихий шерх трави В його чутті одним спізвуччям злиті* (Перв., I, 1958, 228).

3. У віршуванні — повторення подібних голосних звуків, а також схоже звучання кінців рядків; асованс, рима. *Для поезії.. в свої закони, тільки їй притаманні спізвуччя* (Рад. літ-во, 11, 1967, 52).

4. *перек.* Внутрішня подібність, відповідність.

СПІЗІСНУВАННЯ, я, с. Одночасне або спільне існування кого-, чого-небудь. *Спізівснування народної поезії і літератури цілком можливе. Сучасна література допомагає народним талантам глибше усвідомити дійсність* (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 22); *До жироного змагання, до мирного спізівснування радянської уряд клице всі держави світу* (Довж., III, 1960, 7).

СПІЗІСНУВАТИ, ую, уєш, недок. Існувати одночасно або разом із ким-, чим-небудь. *Від перемоги соціалізму в першій країні до його перемоги у всесвітньому масштабі соціалізм і капіталізм житимуть поруч, тобто будуть спізівснувати* (Ком. Укр., 10, 1960, 20); *Він був не в тих багатирів, А цілився у генералів.. Та надто рано застарів І сам похирав в чинодрали. Спізівснуть з таким не мед* (Воскр., Подивись., 1962, 14); *Рослини спізівснуть — це, так би мовити, стан*

миру. Проте він триває недогого, та й, зрештою, мир цей оманивий (Знання., 2, 1967, 12).

СПІЗІСНУЮЧИЙ, а, в. Дієпр. акт. теп. ч. до спізівснувати. *У кожній країні щодня відбуваються численні, одночасні і, значить, просторова спізівсуючі одностронні метаморфози товарів..* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 120).

СПІВКА, в, ж., рідко. Те саме, що співанка. — *Ось нехай Максим буде виводити, — казав один, — ви не дивіться, що на співці він іззаду стоїть та кунає* (Вас., I, 1959, 101); *Євген Панасович.. прискорював підготовку свого хору. Відбувалися останні спізівки* (Реч., Весн. грозн., 1961, 155).

СПІВКВАРТИРА́НТ, а, ч. Те саме, що співмешканець.

СПІВКВАРТИРА́НТКА, в, ж. Жін. до співквартирант.

СПІВКУ́РСНИК, а, ч., рідко. Те саме, що однокурсник. *У дверях аудиторії стоїть незграбний, широкоплечий Стенура, їхній друг і спізкурсник* (Гончар, Людина., 1960, 8); *За нею впадали в інституті спізкурсники* (Збан., Малін. дзвін, 1958, 244).

СПІВКУ́РСНИЦЯ, і, ж., рідко. Жін. до спізкурсник. *Зненацька випалили обличчя однієї колишньої жіночної спізкурсниці, Нонки, вона лишилась в аспірантурі, жила в гуртожитку* (Мухом., День., 1967, 165).

СПІВЛІВНИЙ, а, в. 1. Який умів і любить співати; який багато співав. *Зінкові подобався її спів.. Гайка й справді була дуже співлива* (Гр., II, 1963, 340); *Давид співливий був. Цілі дні на полі ж, на оранці — воли поганяв й співав* (Головка, II, 1957, 11).

2. Схожий на спів; наспівний, співучий. *Владика щось писав та й писав, а зелений клечальний передвін, газаний і співливий, хоч і суперечив церковним приписам, щиро тішив його* (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 381).

СПІВМЕШКА́НЕЦЬ, нця, ч. Той, хто мешкає з ким-небудь в тій самій квартирі, кімнаті і т. ін. *Сергей був далекою і від Лариси, і від спізмешканців по кімнаті, і від людей, з якими працював на доміні* (Гур., Друзі., 1959, 159); *Швейківе спізмешканець, постукавши у двері, почав про щось домовлятися з варткою* (Гашек, Пригоди. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 562).

СПІВМЕШКА́НКА, в, ж. Жін. до спізмешканець.

СПІВМІ́РНИЙ, а, в, рідко. Те саме, що співмірний. *Визначення повинно бути співмірним. Це значить, що визначаване і визначаюче поняття мають бути рівні обсягом* (Логіка, 1953, 34).

СПІВМІ́РНІСТЬ, ності, ж., рідко. Властивість за знач. співмірний.

СПІВМНО́ЖНИК, а, ч., мат. Один із множинів, що входять у той самий добуток. *Піднесення до степня — в окремих випадках множення, коли перемножується кілька однакових співмножників* (Алг., I, 1956, 5).

СПІВНАЙМА́Ч, а, ч., юр. Особа, що наймає кого-, що-небудь разом із кимсь.

СПІВНАЙМА́ЧКА, в, ж., юр. Жі. до співнаймач.

СПІВНИЙ, співна, співне, рідко. Стос. до співу. *За прийнятою в теоретичних працях класифікацією існує три основних типи віршової інтонації: пісенний, або співний, для якого характерна симетрична структура рядків, декламаційний (риторичний, ораторський) і говірний (розмовний)* (Рад. літ-во, 6, 1966, 41); // *Схожий на спів; наспівний, співучий. Мчижо в боє на мить додому в піснями й сонцем на вустак.. І знов — назад, на біг, де клице тонкий і співний куді свист..* (Сос., II, 1958, 339); *Розливалась мова її спіана В коридорі догори — там і тут* (Бичко, Простота, 1963, 83);

// Співочий (про птаха). *Ти пурхай із гнізда на гілку, Ти будь соловейком співним!* (Крим., Вибр., 1965, 240).

СПІВНІСТЬ, ності, ж., рідко. Властивість за знач. співний. С. Людкевич казав на велике значення співності (мелодійності, пісенності) в практиці Шевченка (Рад. літ-во, 9, 1968, 91).

СПІВНО, рідко. Присл. до співний.

СПІВМОВЕЦЬ, вця, ч. Виконавець пісень речитативом. *Послужливий чашник, з устами як сазар. Кобзар-співомовець припадний.. Гостей ціла низка; прихильні, гощайні. Тамушній господар над ними* (Крим., Вибр., 1965, 268); *Любого всім співомовця приєди тим часом окличник, — Муза любила його, але злом і добром надісла: Світло очей погасила, та спів дарувала солодкий* (Гомер, Одисея, перекл. Б. Тена, 1963, 138).

СПІВМОВКА, я, ж. Гумористичний вірш, в основу якого покладено анекдот, прислів'я і т. ін. *Співомовки* [С. Рудавського]. — це блискучі вірші-гуморески, часто сатиричного характеру, спрямовані проти поточних соціально-побутових явищ (Іст. укр. літ., I, 1954, 323).

СПІВОНУТИ, ну, вѣм, док., розм. Дуже голосно за співати. *Здіймається веселий гамір: «Оце взяв! Оце співонує!»*. Швидко коло бураки збивається коло, починають йому підслівувати (Вас., III, 1960, 439).

СПІВОЧИЙ, а, е. 1. Стос. до співу, співів. *І де та мій моя, надії парубочі — Розбуркати співочим слоом край..?* (Стар., Поет. тв., 1958, 45); *Співоча культура!* // Який складається із співаків, охоплює співаків. Тільки після того, як на естраді почала шикуватися співоча капела, всі задали, що тут має бути концерт (Вас., Вибр., 1954, 37); *Не було на Україні повітря, де б не організувалися вже «просвіти» — з неодмінними співочими і театральними гуртками* (Смолич, Мир., 1958, 91); // Який виховує, готує співаків. — *Ой, зірвється!.. Зараз зірвється. — Не бійся, — зауважив хлоп'ячий голос, — вона, кажуть, у співочій школі очилася...* (Мяшко, Ясні зорі, 1954, 189).

2. Те саме, що співучий 1. *Ох, які ж вони співочі! Співка частя в молодизі!.. Мое озеро, їхні очі — все б дивилося я у них...* (Тич., II, 1957, 198); *Юнак у душі не вважав співа за професію. Не тим теплом огрѣвала його співоча едача* (Ле, Право., 1957, 41); *Літо веселе, співоче минається, Спокій стає на землі...* (Рильський, I, 1960, 102); *Ледве струмки задзвеніли співочі, Пташки заспівали дрібні* (Л. Укр., I, 1951, 45).

3. Який уміє співати, мелодійно свистіти і т. ін. (про птаха). *Сказав би — весна, якби де співочу птицю чути* (Свидн., Люборацькі, 1955, 201); *Чимало оленів і диких кіз трапляється по цих лісах, а ще більше співочих пташів* (Тулуб, Людолов, I, 1957, 368); // Який багатो співає, мелодійно свистить і т. ін. *Ліс аж дзвенить від пташиного співу. Ось я чую співочого дрозда* (Коп., Як вони., 1948, 17).

СПІВПЕРЕЖИВАННЯ, я, с. Дія і стан за знач. співпереживати. Закон створення і осягнення художнього твору — це закон активного переживання і співпереживання. Поза ним неможливе ні повноцінне високохудожнє відображення життя, ні справжнє почуття прекрасного (Мист., I, 1965, 11); *Справжнє читання — це співпереживання. Тільки за цієї умови вичення художнього твору стає ідейним вихованням* (Літ. Укр., 26. IX 1969, 2).

СПІВПЕРЕЖИВАТИ, аю, аєш, недок., перех. і неперех. Переживати разом із ким-небудь, поділяти увесь переживання. — *Мало, дуже мало приємного бути присутнім при поразці. Я волюю, як і більшість людства, співпереживати переможі* (Собко, Срібний корабель, 1961, 10); // Створюючи літературний або сценічний образ, уміти перейматися почуттями й думками зображуваних героїв.

СПІВПРАВИТЕЛЬ, я, ч. Правитель, який править разом з іншим правителем, поділяє з ним усю повноту влади. *Після Діоклетіана управління державою перейшло до його співправителів. Між ними зав'язалась довга боротьба, яка закінчилась перемогою імператора Константина* (Іст. стар. світу, 1957, 195).

СПІВПРАЦІВНИК, а, ч. Той, хто займається якою-небудь діяльністю, працює разом із кимсь. — *Я ж не познайомив. От який став. Прошу, мій... — він перечеписав об це слово і додав, — мій співпрацівник по цеху Василь Подак* (Хижняк, Невгамовна, 1964, 76).

СПІВПРАЦЮВАТИ, юю, юєш, недок. Займатися якою-небудь діяльністю, працювати разом із кимсь. — *Якби були підозріння, що я співпрацюю з поліцією, що ви... ви особисто, слухайте, подумали б про мене?* (Вільде, Сестри., 1958, 284).

СПІВПРАЦЯ, і, ж. Спільна з ким-небудь діяльність. *Наша дружба і творча співпраця залиши так далеко, що ми навіть надрукували одного «святкового» вірша, написаного в співавторстві — «Іван Ле, Юрій Яновський* (Ле, В сніпі., 1960, 371); *За післявоєнні десятиріччя горизонти славістичної науки розширились в умовях тісної співпраці всіх слов'янських країн на соціалістичних засадах* (Нар. тв. та етн., I, 1963, 16).

СПІВПРИЧЕТНИЙ, а, е. Причетний до чого-небудь; причетний до чогось разом із іншим (іншими).

СПІВПРИЧЕТНІСТЬ, ності ж. Причетність до чого-небудь; спільна причетність. *Можна було б послатися на сторінки «Захарованої Десни», де в умовах суєроро, збогого, підневільного життя старого села для юного героя відкриваються дивовижні світи краси — в природі, у співпричетності до праці* (Не ілюстрація., 1967, 73).

СПІВРЕДАКТОР, а, ч. Редактор, що працює разом з іншим редактором. *Як співредактор, а пізніше як самостійний редактор місячника «Літературно-науковий вісник».. одержував я місячно забезпечену постійну плату* (Фр., I, 1955, 40).

СПІВРЕЖИСЕР, а, ч. Режисер, що працює разом з іншим режисером. *Театр знає різних митців: і блискучих живописців — творців асравого декоративного фону, і справних ілюстраторів місця дії. На зміну їм прийшов художник сучасного типу — співрежисер, співавтор постановки* (Мист., 5, 1968, 16).

СПІВРОБІТНИК, а, ч. 1. Той, хто працює разом із ким-небудь, допомагає йому в якійсь справі. — *Я мушу дякувати долі, що придбає такого цінного співробітника і товариша, — тепло відгукується Бутаков* (Тулуб, В степу., 1964, 244); *О. С. Попов разом зі своїм найбільшчим співробітником Петром Миколайовичем Рибкіним створив радіопередавач, здатний випромінювати достатньо потужні радіохвилі* (Наука., 3, 1959, 16).

2. Особа, що працює в якійсь установі; службовець. *Співробітник пішов, забравши газети, а Начко лишився сам* (Фр., VI, 1951, 259); *Школа двоюродна [двоюродна], гарна, з начальства ніхто не заглядав, співробітники — учителі — хороші* (Вас., IV, 1960, 37); *Годивник пробив шість.., співробітники прокуратури почали розводитися* (Кучер, Трудна любов, 1960, 234); // Особа, що бере участь як автор у роботі періодичного або багатотомного видання. [О с т р о ж и в:] *Ах, от, Оресте Михайловичу, щоб не забути! Наша редакція дуже інтересується мати вас своїм постійним співробітником* (Л. Укр., II, 1951, 15); *Відповідь була втішна: ..оповідання тахи буде видрукуване, і Севиїн надіслав Гоголеві журнал, як своєму співробітникові* (Полт., Повість., 1960, 436).

Науковий співробітник — посада працівника науково-дослідної установи, а також особа, що займає цю

посаду. Організувався Науково-дослідний інститут в Козлові, в явилися наукові спіробрітники (Довж., I, 1958, 489); Євгенія Григорівна працювала науковим спіробрітником в інституті генетики (Донч., V, 1957, 237).

СПІВРОБІТНИЦТВО, а, с. і. Спільна діяльність, спільні дії. Щире міжнародне спіробрітництво європейських народів можливе тільки при тій умові, коли кожний в цих народів є повним господарем у своєму власному домі (Комун. мавіф., 1963, 25); Економічне спіробрітництво країн соціалізму піднялося на новий щабель (Резол. XXIII з., 1966, 4); Мирне співіснування, дружба і спіробрітництво завжди були важливими чинниками поступального розвитку суспільства (Рад. Укр., 27. I 1966, 2); Тісне спіробрітництво етнографія й фольклориста.. в річчю самозрозумілою і цілком обов'язковою (Рильський, III, 1956, 147).

2. Праця в якій-небудь установі; // Участь як автора в роботі якогось друкованого органу. Для спіробрітництва в «Правдѣ» Ленін запрошує О. М. Горького (Біогр. Левіна, 1955, 120); В телеграмі.. натаялося на бажаність мого постійного спіробрітництва у «Зорі» (Трубл.. Глиб. шлях, 1948, 33).

СПІВРОБІТНИЦЯ, і, ж. Жін. до спіробрітницк. — Оце, товариші, наша нова спіробрітниця, — сказала Крушина (Жур., Нам тоді.., 1968, 24); Вчора я зовсім несподівано, через люди, довідалась, що мій «Атта Троля» вже друкується у «Віснику». Редакція свого шановного журналу, де я маю честь вважатися постійною спіробрітницею, певне, чекає, аж я пошлю передплату, і через те мені книжок не посилася (Л. Укр., V, 1956, 296).

СПІВРОБІТНИЧАТИ, ю, аш, недок. V. Займатися якоюсь діяльністю, працювати разом із ким-небудь. Фрагко спіробрітничася з передовими діячами визвольного польського руху (Іст. УРСР, I, 1953, 535).

2. Бути спіробрітником якої-небудь установи; // Брати участь як автор у роботі якогось друкованого органу. Вже з другого номера «Вінок» (1927) Я. Галак активно спіробрітничася в журналі, виступаючи з п'єсами, оповіданнями, статтями, памфлетами (Іст. укр. літ., II, 1956, 595); В ній [газеті «Маяк»] колись спіробрітничали Едуард Багряцький, Бабель, Катаєв, Паустовський... (Вітч., 8, 1958, 104).

СПІВРОЗМОВЕЦЬ, вця, ч. Те саме, що співрозмовник. Сашко впізнала його. Це був її комп'ютер, загадкової мічній співрозмовець... (Смолч, I, 1958, 91); Коли в Сірко був в іншій обстановці, він помітив би призьдильні цяточки в очах співрозмовця (Сенч., Опов., 1959, 207).

СПІВРОЗМОВНИК, а, ч. Той, хто розмовляє, говорить із ким-небудь; учасник розмови, бесіди. Діалог завжди повинен розкривати і суть розмови, і взаємини між тими, хто розмовляє, а також і характер кожного з співрозмовників (Смолч, Перша книга, 1951, 75); Розмовляв він завжди спокійно, по-діловому і називав співрозмовника лише на прізвище, яєно ігноруючи ім'я та по батькові (Збав., Мални. дзвін, 1958, 11); Він виявлявся чудовим співрозмовником, палко закоханим у свою рідну Полтавщину (Минко, Повна чаша, 1950, 7); *Образно. А співрозмовник в тебе завжди є — Це гошит в колєнкоровій оправі (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 40).

СПІВРОЗМОВНИЦЯ, і, ж. Жін. до співрозмовник. Петров пильно вдивлявся в очі співрозмовниці (Ряб., Золототвоячник, 1948, 149).

СПІВСПАДКОЄМЕЦЬ, мця, ч., юр. Особа, що успадковує яко-небудь майно разом із кимсь.

СПІВСПАДКОЄМНИЦЯ, і, ж., юр. Жін. до співспадкоємця.

СПІВСПАДКОЄМНИЦЯ, і, ж., юр. Те саме, що співспадкоємця.

СПІВСПАДКОЄМСТВО, а, с., юр. Участь в успадкуванні чого-небудь разом із кимсь.

СПІВТВОРЕЦЬ, рця, ч., книжн. Той, хто є творцем чого-небудь разом із кимсь. Генерал-лейтенант поглядом прижуржену очей обвів присутніх, найближчих помічників і спітворюців великої операції, ніби залікаючи їх до найбільшої уваги (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 208); І в мовознавстві, і в літературознавстві М. Т. Рильський був.. активним спітворюцем ряду праць, що були здійснені в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка і в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР (Нар. тв. та етн., 2, 1975, 38).

СПІВТВОРЧИСТЬ, чості, ж., книжн. Спільна творчість. Прагнення перетворити свої міста на справді комуністичні.., природно, активізувало спітворючу архітектуру і художників (Образотв. мист., 4, 1974, 31).

СПІВТОВАРИШ, а, ч., рідко. Товариш по якум-небудь заняттю, якійсь справі, роботі і т. ін. Життя він.. бачив виразніше і точніше, аніж.. спітовариші його по праці (Тич., III, 1957, 123); Я розказав мою пригоду в телеграмою, що не справилася найменшого враження на мого спітовариша (Ірчан, II, 1958, 367).

СПІВТОВАРИШКА, в, ж., рідко. Жін. до спітовариша. Дарку знову огортив страх. Вже не за себе, але за тих незнайомих спітоваришок, співвипускників у цій справі (Вільде, Повнол. діти, 1960, 197).

СПІВТРАПЕЗНИК, а, ч., книжн. Той, хто трапезує, їсть за одним столом разом із ким-небудь.

СПІВТРАПЕЗНИЦЯ, і, ж., книжн. Жін. до співтрапезника.

СПІВУДАР, у, ч., спец. Те саме, що співударяння. На борту автоматичної міжпланетної станції встановлено наукову апаратуру. Вона реєструє різні дані для вивчення космічного випромінювання, магнітних полів, міжпланетної речовини і спіударів з мікрометеоритами (Наука.., 3, 1961, 21).

СПІВУДАРЯННЯ, я, с., спец. Дія за знач. співударяється. Метеорна частинка вторгається в атмосферу Землі з швидкістю 12—72 км/сек.. Внаслідок спіударяння молекули і атомні частинки її повітря утворюють ся вільні електрони та іони (Наука.., 1, 1965, 30).

СПІВУДАРЯТИСЯ, яється, недок., спец. Стікаються, ударяються одне об одне. Електрони та іони можуть спіударятися при своєму русі і з нейтральними молекулами повітря. Ці зіткнення не мають великого значення доти, поки швидкість іонів мала (Курс фізики, III, 1956, 127).

СПІВУДІЛ, у, ч., заст. Співучасть. Була видана в Женеві 1881 р. брошура.. написана не мною, але при моїм спіуділі (Фр., I, 1955, 18); Великий спіуділ взяв ме в цю ділі жіноцтво (Крим., Вибр., 1965, 566).

СПІВУМІСНИК, а, ч., книжн. Співучасник у значенному замірі; спільник.

СПІВУМІСНИЦЯ, і, ж., книжн. Жін. до співумісника.

СПІВУН, а, ч., розм. Людина, яка вміє і любить співати, багато співає. Бравий [Максим], широкоплечий, як з заліза збитий, а до того ще й меткий, як заць, співун, реготун... (Мирний, I, 1949, 213); Переді мною був той Павло, безжурний співун і баламут, якого я зовсім бачити. Це був серйозний, витриманий юнак (Збав., Ліс. красуня, 1955, 10); // Про співочого птаха. Лобачив він між рястом Солов'я і став йому гукати: «Здоров, співуні!» (Гл., Вибр., 1957, 139); Даремно шукать очі в небесній синяві співуня (Донч., VI, 1957, 238).

СПІВУНКА, в, ж., розм. Те саме, що співуха.

СПІВУХА, в, ж., розм. Жін. до співуна. До співу співуха додавала вирази руками, станом (Мир.

пів, III, 1954, 273); Прочинилися двері, і на порозі його маленького кабінету стала Наталя, відома співака та перемішниця (Збав., Сеспель, 1961, 416).

СПІВУЧАСНИК, а, ч. Той, хто бере участь разом із ким-небудь у якійсь справі, діяльності і т. ін. В боротьбі за справу миру, за ясне життя нове кожен з нас тебе [М. Гоголя] сьогодні співучасником зове (Тич., II, 1957, 284); Йшло слідство... Не каже [снів] правди ні про себе, ні про співучасника (Дор., Не повтори..., 1968, 236); Цілоком слушно вважав він [О. І. Білецький] читача активним співучасником творчого процесу, залюбки до вичення читацьких інтересів (Рад. літ-во, 18, 1955, 32).

СПІВУЧАСНИЦЯ, і, ж. Жін. до співучасник. Льола М. — моя давня приятелька, товариш моєї юних літ, співучасниця пережитого вомолоду (Смолич, Розм. з шт., 1953, 147); [Ж е к а:] Хто б він не був, ти не можеш цього робити! Бо раз ти ховаш його влочин, ти сама робишся його співучасницею (Мам., Тв., 1962, 443).

СПІВУЧАСТЬ, і, ж. Спільна участь із ким-небудь у якійсь справі, діяльності і т. ін. Усі свідки сих страшних розкопок стояли, мов осуджені, немов усіх із прилапано [спіймано] на співучасті в страшнім, нелюдським влочині (Фр., IV, 1950, 48); — Може бути такий варіант, — почав він, роздумуючи, і його погляд обійшов усіх — від Петра до Прощенка і Савки, закликаючи кожного до співучасті в нараді (Д. Бедзінк, Дніпро..., 1951, 182).

СПІВУЧЕ. Присл. до співучий 2. Голос його бриніло ласкаво й співуче (Тулуб, Людолови, II, 1957, 455); Під ногами співуче подзвонюють молоді крижильки, потріскує шершавий сніг (Стельмах, II, 1962, 262).

СПІВУЧЕНЬ, чья, ч., рідко. Той, хто вчиться або вчився десь разом із ким-небудь; однокласник, однокурсник. У Слуцькому замку у оленського каштеляна Яроніка Ходкевича гостив пан Скушевський, далекий по жіноці родич і співучень (Льв. Наливайко, 1957, 252); Аркадій підійшов до вурту, коли Яша Баркні, оточений великим колом співученів, розводив свої теревені (Коп., Тв., 1955, 388); На розгорнутому фронтиспісі зміщений орфорт В. Штернберга, Шевченкового друга і співучня по Академії мистецтв (Мист., 3, 1964, 23).

СПІВУЧЕНИЦЯ, і, ж., рідко. Жін. до співучень.
СПІВУЧНИЙ, а, е. 1. Який умів і любить співати; який багато співав (про людину). Мартася така ж була на вдачу весела, співака та чебетлива, як і мати (Н.-Лев., VI, 1966, 415); [І в а н:] А я міркую собі — що воно так заливається? І що то за співака таке зародиться: і робить — співа, і гуляє — співа, навіть, як і спиш, то співаши? (Вас., III, 1960, 27); // Багатої людьми, які співають; сповнений співу. Звенигородщина — співакач туюк України (Вас., II, 1959, 359); // перен. Піднесений (про настрої). Співакач настроїв душі мовби увічнювався тепер ще й цим прибуттям морського гостя [крейсера] (Гончар, Тронка, 1963, 37); // перен. Який безперестанно шумить, нагадуючи монотонний спів. Дене-де попадаєся під ноги безсмертник і стирчали біляві пухлясті вінички туриси, співакач степової трави, що від найлегшого подиу вітерця починає тонко бриніти, як жива (Гончар, III, 1959, 62); В степат моїх не перестану Любити сонячні твої Гірські шоломи, Казахстане, Гірські співакач ручай! (Мас., Срібна дорога, 1946, 87); А поїзд — на південь. До моря Співакач летить ешелон (Нагн., Вибр., 1950, 51); Під ногами у них була річна земля, навкруг шуміли смоленські співакач ліси (Цюпа, Назустріч..., 1958, 258).

2. Схожий на спів; мелодійно-протяжний, наспіваний. Голос у неї був тихий, якийсь співакач та ласкавий (Мирний, IV, 1955, 337); Співий музика узлася за ві-

щі струни.. Старий чарівник усмізнувся, замислюєся троху і вдарив обіруч; і гучно порикули хвилі співакач (Дн. Чайка, Тв., 1960, 153); Аким пощипував струни дозбри, співакач речитативом імпровізацію пісню (Тулуб; В степу..., 1964, 53); — Ах, докторе, — заговорила [Валія] співакач, волинською говіркою, — де ж ви пропадали? (Вільде, Сестри..., 1958, 218); Проснуєся Мар'ян від якогось монотонного голосу і тонкого співакач поєстиву (Стельмах, I, 1962, 172); // Який характеризується протяжними мелодійними звуками. Вірши Кобзареві мовуці.. Перелив ти [М. В. Лисенко] у пісні співакач! (Мирний, V, 1955, 232); Полюлись .. дивні мелодії, співакач, глибокі та ясні (Н.-Лев., III, 1956, 305); Стружме вода, безліч ключів б'є, чистих, річкованих, що зливаються в єдину, тиху й співакач музику води (Гончар, Тронка, 1963, 171); Дмитро зразу ж ревно взявся за роботу, наповнюючи невелику хатину димжачим пилком, шарудінням фубанка і солодким співакач шелестом стружки (Стельмах, II, 1962, 397); // Який видає протяжні однотононі звуки. Парубок розгономисто навітьже відкривав співакач ворота (Стельмах, II, 1962, 406); Стугоніли при вантажненні на платформі співакач рейки (Хижняк, Тамара, 1959, 16); Дивилась [Докія] на сірий шпал, що.. біг вдаль, тягучи на високих стовпах співакач дроти (Цюпа, На крилах..., 1961, 38); Сосни роззлюпані між Мене приваблюють сюди, і музика співакач пилкох, і дружний свігопад опилок [турис] (Забашта, Нові береги, 1950, 92); // перен. Сповнений веселого гамору, мелодійних, радісних звуків. Я тепер, коли співакач ранком Я роздумам вечірнім оддаюсь, — Перед Мічурінім, перед Бербанком З глибокою пошаною клонюся (Рильський, II, 1960, 70); Я сам, немов співакач день, Мов повині весняна (Дмит., Київський кручі, 1962, 31); Погоже, співакач світання яєт! (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 9); На любові до рідної землі, до зелені гаєт і перелісків, до співакач росянок сїтанькі вироста його любов до шати (М. Ю. Тарн., Нзар. горизонт, 1962, 122); // перен. Дзвінкай, гучний. Просто під ноги лягла співакач арфа й гуде на всі струни. Стою і слухаю (Кочуб., II, 1955, 227); Комар найшов у стріпці сопілочки й безжалібно спалив — заважав, співакач.. (Ковівка, Куля..., 1960, 28).

3. Те саме, що співакач 3. Співакач пташки ціле літо не вгавають у його садках-лісах (Мирний, IV, 1955, 219); «Добрий день, Козуте, ти, співакач птице!» А Козутик каже: «Добрий день, Лисиче!» (Фр., XIII, 1954, 259); Весною Чижик молоденький, Такий співакач, проворенький, В садочку все собі скакав (Гл., Вибр., 1951, 16); Весна! Блакити! У полі трактори ідуць. І в'ється співакач жайворон (Тич., II, 1957, 152).

СПІВУЧАСТЬ, чості, ж. Властивість за знач. співакач. Український народ здавна славиться своєю музичальністю, співакачстю (Нар. тв. та етн., 2, 1967, 17); Жили по сусідству у В'юнищат дві дівчини Ліда та Тамара. Обидві ходили до школи, обидві славилися співакачстю і красою (Чаб., Шляхам..., 1961, 15); — Добри вечер, — почує Берестовець приємний голос, підкреслено чітко вимовя якого врівноважувалася протяглою співакачстю (Перв., Опов., 1970, 126); «Лімеріана» і «Невіличка» [Марка Вовчка] відрізняються співакачстю, мелодійним пісенним ритмом розповіді (Рад. літ-во, 18, 1955, 84); Кукала і Кокас просто дивують нас розматістю метрї і ритміє, багатством строгіки, співакачстю, давнїстю слова (Рильський, III, 1956, 400); Скрипки [А. Сградіваріуса] відзначаються гудожньою вишуканістю форми, чарівною співакачстю і повнотою звуку (Укр. нар. муз. інврт., 1967, 141).

СПІВУЧО. Присл. до співакач 2. — Пий! — співакач відповіла вона й поставила відро на цямрину (Ту-

луб, В степу..., 1964, 87); *Діюча стояли, обхопиши одна одну, і коли машина на вибоїні нахилалася, то вони всі... гуртом співаю скрикували* (Гуц., Скупана..., 1965, 189).

СПІВУШЕЧКА, п. ж. Зменш.-пестл. до співуха.

СПІВХАЗЯЙН, а, ч., заст. Той, хто в хазяїном когось, чого-небудь разом із кимсь. *Тужна розмова з погоничем труїла його свідомість. Він, Ремо, співхазяїн* (Досв., Гюлле, 1961, 107).

СПІВЦІВ, цєва, цєве. Прикм. до співцець; належний співцеві. *Одно серденько між всіма Глас птацін [пташки] розпізнало, Одно серденько пісня та Співцева розрушала* (Кост., I, 1967, 60); *Тебе, Еврідіко, Кликкала вірна співцева душа* (Зеров, Вибр., 1966, 220).

СПІВЧУВАННЯ, я, с. Те саме, що співчуття. *Так от який він, Юрчик... Так от чого були варті усі його співчування й обцікання* (Хотк., II, 1966, 269); *Часто він думає, що лікарі... набули звичку співчувати хворим, і тому хто знає, щире це співчування чи добре засвоєна звичка?* (Тют., Впр, 1964, 200); *На тих, хто глипав голосно, Іван Бріль грізно гримав — за малодушне співчування... дезорганізаторові пролетарської єдності* (Смолнич, Мир..., 1958, 16).

СПІВЧУВАТИ, аю, аєш, недок. 1. Чуйно ставитися до чийого-небудь горя, до чийіхсь переживань. *Про нього говорять, йому співчують, за ним плачуть і пишуть йому довіг й ніжні листи* (Коцюб., I, 1955, 409); *Нічого порадити тобі не могла, бо я не змію радити, а тільки розуміти і співчувати* (Л. Укр., V, 1956, 345); *Ахтін від усієї душі співчував лиху Семжі... Вони булися, мов риба в сітці, щоб прогудувати десять ротів* (Чорн., Впзвол. земля, 1950, 12).

2. Прихильно, доброзичливо ставитися до когось, чого-небудь; схвалювати щось. *Не у всьому я можу цілком співчувати Вам* [О. Кобелянській], *так, напр., я не поділяю Вашого нітчанства [ніцпанства], бо сей філософ ніколи не їмпуовав жєні яко філософ* (Л. Укр., V, 1956, 266); — *Ви не ображаєтеся на мене, будь ласка, товаришу Бачура, я співчуваю вашим думкам, але... не вірю. Розумієте? Я не вірю, що вас хтось підтримує* (Чаб., Тече вода..., 1961, 54); // *Підтримувати діяльність, напярм якої-небудь організації, партії, бутя ідейно близьким до неї. Маси співчують більшовикам, стаючи всією на шлях революції* (Лєнін, 39, 1973, 135).

СПІВЧУВАЮЧНИЙ, а, в. Дієпр. акт. теп. ч. до співчувати. *За партійним складом делегати [II Всеукраїнського з'їзду Рад] поділялись майже на дві рівні частини: комуністів і співчуючих* (їм було 428, фракція об'єднаних російських та українських лєвих есерів і співчуючих їм налічувала 414 чоловік (Іст. УРСР, II, 1957, 107); // у знач. прикм. *Залучення до кандидатів [партії] здійснюється шляхом обліку найбільш співчуючих робітників і індивідуальної роботи з ними* (Компартія України в резол. і рішен., 1958, 184); *Шлюпка з н'ятма чоловіками неважно обтіяла. В ній поїзав також помічник Анча, що так вдало зіграв перед Марком роль співчуючого жатроса* (Трубіл., Шхуна..., 1940, 203); // у знач. ім. *співчуючий, чого, ч.; співчуюча, чої, ж. Той, хто підтримує діяльність, напярм якої-небудь організації, партії, що ідейно близький до неї. — Ви член партії? — враз спитав Гайсин. Пугало, занукуєць, відказав: — Тому, хто був у інших партіях, треба аж н'ять рекомендацій. Це не так легко. Співчуючий!* (Панч, На калин. мості, 1965, 145); // у знач. прикм. *Те саме, що співчутливий 2. Він послаблєними шєнкєлями осадив Орлика назад. І знає до цибатого спокійним, немовби співчуючим голосом: — Е-ей кєпська ваша справа, я бачу* (Тич., I, 1957, 267).

СПІВЧУТЛИВИЙ, а, в. 1. Який із співчуттям ставиться до інших; чуйний. — *В умовах зими працювати на бетонуванні куди складніше, — наче співчутливої порадики, нагадав секретар* (Гур., Другі..., 1959, 173); *На Карпатах кінч підбирав в мене: Мила нєнє! Як же воно буде? — Говорили співчутливої люди* (Воровько, Мирний неспокій, 1960, 66); *Робиться [людина] добрішою, відвертішою, співчутливошою, довірливошою, тому що в щось чарівне... в природі цієї [весняної] пори року* (Тют., Впр, 1964, 137).

2. Який виражає співчуття, доброзичливо, прихильно ставлення. *Очі мої бачили десятки облич, співчутливої погляди* (Рибак, Зброя..., 1943, 154); // *Сповнений співчуття, чуйності. Таке співчутливе ставлення до неї не відомож: їй досі людей особливо вразило Ольгу, розчулюю їй ще дужче* (Шиян, Балавда, 1957, 59); *Після цих одвідин Кєлємбет знову стає такий, як і був, припинивши чим співчутливої балачки* (Ю. Янов., II, 1954, 104).

СПІВЧУТЛИВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. співчутливий. [С п а р т а к:] *Свою ти справу робиш непогано, Поранєні тебе не раз хвалили За догляд, за співчутливість...* (Дмит., Драм. тв., 1958, 42); *Дитячі стосунки в тваринами — це ціла школа людяності, співчутливості* (Хлібороб Укр., 5, 1971, 35); *Мстислаєв захинув в татати, торкнувся єуса і глянув на Дмитрія. В цьому погляді єловив Дмитрія співчутливість і рішучість* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 211).

СПІВЧУТЛИВО. Присл. до співчутливий. *Семен глянув на порожній Фльхвич рукав, співчутливо сказав: — Важко тобі тепер* (Шиян, Балавда, 1957, 104); *Завзято копала [Лєся] ями і не помітила, як долоні взаєли пухирями...* — *Боляче? — співчутливо спитала Майя* (Хижняк, Нєвгамовна, 1961, 3); *Цілу ніч кричала дитина, місця собі не знаходила... От чому зібрались казати й співчутливо вітхают* (Довч., I, 1956, 121); *Уявна довог восереджено і співчутливо дигилася в збідєле обличчя своєї подруги* (Сміл., Зустрічі, 1936, 88); *Фєдєр Петрович співчутливо позитав головою: — Доспіваєє ти, Іване, видно, до ручки* (Збан., Єдна, 1959, 213).

СПІВЧУТТЯ, я, с. 1. Чуйне ставлення до чийого-небудь горя, до чийіхсь переживань. *Серце бажало співчуття од других, близьких, що могли зрозуміти й оцінити те, чим він тепер живе* (Коцюб., II, 1955, 431); *Їй хотілося вилити своє горе, поділитися ним зом з шофером, знайти співчуття* (Загреб., День..., 1964, 166); // *Почуття жалю, викликає чий-небудь нещастя, горем. По взяттю Максима до неволі, старєса [Тугар] піддобритись до нього, не іє співчуття, а з гитрості* (Фр., VI, 1951, 101); *Ахтін не мав до цих людей у душі ніякого співчуття* (Чорн., Впзвол. земля, 1950, 14); *Мужність, з якою вона боролася в сілєзїми, викликала у нього глибоше співчуття, ніж могли б викликати її слєззи* (Вільде, Опов., 1954, 62); // *Жаль, висловлене усно або письмово з приводу нещастя, горя, що спіткали когось-небудь. Приїждіть мєє щирє співчуття у Вашому горі і бажання сили перенести його* (Коцюб., III, 1956, 266); *Юржи людей ідуть, щоб віддати йому останню свою шаку та висловити співчуття його рідним* (Головко, II, 1957, 628).

2. Доброзичливо, прихильно ставлення до когось-небудь; підтримка, схвалення. *Всі дигилася зі співчуттям на писаря, що аж упрієв, читаючи яєсь письмо від старості* (Март., Тв., 1954, 64); *Шєвченко в своїє творєвє з глибоким співчуттям ставився до інших народів колишньої царської Росії — до казаків, єрусинів, татар, башкирів* (Тич., III, 1957, 335); *Гриць глянув на старшокласників, але на жодному обличчі не помітив співчуття до себе* (Добр., Ол. солдатки, 1961, 30).

СПІД, спóду, ч. 1. Нижня частина, дно чого-небудь. Тільки по легкому рузові жила на ватагових руках помітно, що на споді в посуді одбувається щось (Коцюб., II, 1955, 325); — На споді в скрині в карточка від товариша мого чоловіка (Стеф., I, 1949, 254); Все глибше й глибше вони копали перед собою землю, і всі тупо дивилися на спід виритих ямок (Панч., В дорозі, 1959, 48); На споді кар'єру була вода (Гур., Наша молодість, 1949, 395); На самім споді тачанки лежали в сімї пачучі яблука (Гончар., III, 1959, 73).

Догорі спідом: а) верх нижньою частиною, дном. Насеред казні лежав перевернений догори сподом верхня зазіної пучі (Фр., II, 1950, 256); б) те саме, що Догорі ногами (дном) (див. догорі). — Догорі сподом поставимо світ — я це добре собі уявляю! І першим ділом — покінчимо з війною... (Смолиць, Мпр., 1958, 76); На спід — під що-небудь. Пошили сукні всім жупани, На спід же білії каптанки, — Щоб був козак, а не мужир (Котл., I, 1952, 187).

◇ Підвернути під спід кого — підкорити кого-небудь чийсь владі. Всім світом буде управляти (Еней), По всіх усядах вогвати, Підверне всіх собі під спід (Котл., I, 1952, 155).

2. Нижня частина предмета, блежча до основи, до землі; низ. Підпалили сосну від споду до верху (Чуб., V, 1874, 394); Горький запросив мене поїхати на чудесній яхті в Fore de Greco, город під самим Безувієм, на народне свято.. В городі скрізь вінки, вибудовані були башти, обітхани в вершечка до самого споду коралями (Коцюб., III, 1956, 326).

3. Зворотний, нещасливий, повернений донизу бік чого-небудь. Дмухнув вітер, і прибережний верболиз умишу біля річки раптом посивів — то з нього полетіло останнє листя, замісичієєє в повітрі білим сподом (Донч., VI, 1957, 372); Є у неї скриня-сундук, на споді кришки — фотографія Тижка (Тют., Впр, 1964, 455); // Нежвля скоривка хліба. — Ось яка м'яка і легка, як пух, — казала вона, стукуючи під спід палляниці кулаком (Барв., Овов., 1902, 32).

Під спідом: а) унизу, знизу. Вогонь потріцає троти під спідом і викиає дим (Коцюб., II, 1955, 347); б) з ввороту. Часом найкраща тканина під спідом — просто груба ряднина (Л. Укр., I, 1951, 201).

СПІДВЕЙ, ю, ч. Шведкісні гонки на мотоциклах по доріжці стадіону. Аси спідвею зустрінуться в нашій країні, потім у Франції (Рад. Укр., 11. I 1973, 4).

СПІДКА, и, ж., розм. 1. Те саме, що віворіт; // рідко. Підкладка. Спідка добра, а верх подраний (Сл. Гр.).

2. Нижня скоривка хліба. Спідка палляниці.

СПІДЛЕНИЙ, а, е, розм. Який спідлився, спідлів.

СПІДЛЕННЯ, я, с., розм. Дія і стан за знач. спідливтиса і спідлігти. — Ніякого, ніякого нема виходу для мене, тільки спідлення, потоптання власного прапору (прапора) або смерть? (Фр., VI, 1951, 294).

СПІДЛИТИСЯ, люся, лишся, док., розм. Те саме, що спідлігти. — Я впає, це правда! Я спідлився, — не перчу (Фр., VI, 1951, 288).

СПІДЛІТИ, ію, ієш, док., розм. Стати підлим. — Простити ласки у нашого заклітого ворога?.. Ні! Чей же.. серце ще не спідліло до рештів! (Фр., IV, 1950, 97).

СПІДЛОБА, присл. 3-під насуплених брів; недовірко, недоброзичливо. Христа глянула на Оршину.. рот увалився, підборіддя угору задралося, ніс униз погнувся; одні очі жесеріли спідлоба в глибоких амах (Мирний, III, 1954, 300); Я засипав його питаннями, та він позилме голову і якось спідлоба дивився на мене, немовби або не віриє у щирість мого [мого] зацікавлення, або міркував над тим, як би викрутитися від моїх

запитань (Фр., IV, 1950, 283); Спідлоба стежила [Саяя], що робитиме Каргат далі (Шовк., Іжженер, 1956, 46); Тижко ще більше почорнів, дивився на всіх спідлоба, часто курив і цілими вечорами мовчки просиджував під татом (Тют., Впр, 1964, 266).

СПІДЛОБ'Я, присл., рідко. Те саме, що спідлоба. Озирнувся він і хижо спідлоба глянув на січовика (Стор., I, 1957, 335); Хлопець одійшов.. і мовчки спідлоба дивився (Вас., II, 1959, 54); — Ні, я сіла не відпочивати, — заперечила Фрося, спідлоб'я зиркаючи на Андрія (Гур., Наша молодість, 1949, 319).

СПІДНИЗУ, присл. Знизу, з-під чого-небудь. Спіднизу віяло.. холодом (Хотк., II, 1966, 217); Часом воно [вікно] зачинене, тоді Роман тихенько спіднизу підтягма відчиняв його (Вас., I, 1959, 60); Стояла веселка.. Червоне спіднизу рівно вгальсь, фіалкове ж ізверху, з опуклого боку (Тют., I, 1957, 243).

СПІДНИК, а, ч. Те саме, що спідняк 1. Посеред колоди влюблений круг, в який положено по його формі камінь. На ньому лежить і обертається другим — верхняк, який не зсувається з спідника (Сміл., Сад, 1952, 251).

СПІДНИЦЯ, і, ж. 1. Жіночий одяг, що покриває фігуру від талії донизу. — Покину до себе світ підруж, покажу їм, яке в мене добро буде: які юпки, шовкові спідниці (Кв.-Осн., II, 1956, 436); Другі в платках та запасках, голови шовковими платками повив'язують, а Мотра з вибічної юнки та спідниці не вилазила (Мирний, I, 1949, 140); Переводила [Маланка] задуманий поляд на дочку. Відтак поправляла на ній намисто, обшмикувала сорочку, укладала складки спідниці (Коцюб., II, 1955, 30); — А естанть-но, панно, нехай я подивлюся на вашу спідницю, чи ряска (Л. Укр., III, 1952, 643); Відчинилися двері, і на порозі стала дівчина. З кишені її куценкої спідниці визирала ручка маленького кольта (Досв., Вибр., 1959, 17); * У порівн. Його догга сина сукмана, руда на фалдах, скривала ноги аж до землі, — наче спідниця (Коцюб., II, 1955, 377); Гошка красується у широких, як спідниця, галфе (Тют., Впр, 1964, 419); // спідниці, ніць, мн. Кілька таких одевин, які надягали під убрання для надання пишності. — Що це воно за пані! Прийшла простоволоса, немаче дівка. Чи надула спідниці, чи намостила обручі під сукню, що така товста (Н.-Лев., III, 1956, 63); Станіславівська дмичка умостилася ліпше на лаві, розправила спідниці, виставила ноги, аби видно було її лаковані черевичи (Хотк., II, 1966, 367); // У деяких народів — чоловіче убрання, що нагадує такий одяг; // Частина жіночої сукні від талії донизу.

Спідня спідниця див. спідній.

◇ Держатися (триматися) за спідницю, ірон. — не проявляти самостійності, підкорятися волі якої-небудь жінки. — Він з її волі ніяк не виїде: мов тая дитина, за спідницю держиться, зовсім свого глуду рішиєся! (Дн. Чайка, Тв., 1960, 78); У (в) спідниці, ірон. — у жіночій подобі. В Христининій кімнаті немаче жив якийсь нетяга-бурлака в спідниці. Усе було розкидане, усе лежало не на своєму місці (Н.-Лев., VI, 1966, 22); Тетяна прожогом, з руками москала в спідниці, кинулася одчиняти школу (Коцюб., I, 1955, 310).

2. перен., розм. Жінка як представник своєї статі. [С т е п а в:] Ти подумай, почали приходити додому люди, що, як і я, побудали.. навіть у самому Берліні, у всіх столицях закордонних, були під командою знаменитих генералів, а вдома що, хто начальство? Хто командує? Спідниця (Корн., II, 1955, 90); — Зублять тебе, Карне, спідниці. Не ганяйся за ними вельми, комсь підковнешся, епадеш і вже не зведешся (Мущк., Чорний хліб, 1960, 140); — А ми вже думали — не прийдеш,

промінням товариство на якусь спідницю... (М. Ю. Тарн., Неар. горизонт, 1962, 128).

СПІДНИЧАННИЙ, а, е, розм. Прикм. до спідниці 1. — *Що ж ти ще і відкараскуєшся, що ти мові курки не припинала, як моя зозулястенька приволокла на лапці шманделок [шматок] твоєї спідничаної пілки?* (Тют., Впр. 1964, 6).

СПІДНИЧАННА, в, ж., розм. Те саме, що спідниця 1. *Надійшла Текля.. в зеленій спідничині* (Свідв., Люборацькі, 1955, 69); *Як ударили в підбори трактористи з ланковими, Як вігнули ті дівчата спідничинами новими* (Перв., II, 1953, 49); // *Стара, поношена спідниця*. Була [Левантіна] боса, в самій сорочці та в лизенькій спідничині (Гр., II, 1963, 272); — *Це моя спідниця стара.. Вачу — окучі в тебе воєсім стерлиць. Візьми цю спідничину — як знахідка буде* (Збан., Єдина, 1959, 46).

СПІДНИЧИНКА, в, ж. Зменш.-пестл. до спідничанина. — *Може, діво, спідничинку б накинута та патлаи троти заплела, бо як заїде хтось...* (Стельмах, I, 1962, 155); *Пішла Галянка в школу. Пішла попервах у пофарбованій полотняній спідничинці* (Ковінька, Чому я не соклі..., 1961, 43).

СПІДНИЧКА, в, ж. Зменш.-пестл. до спідниці. *Перше виступило дівчатко в червоній спідничці* (Март., Тв., 1954, 196); *Вона була вже напіростажена: коротенька біла спідничка на білих шлейках, не досягаючи до пачки, відкривала голі коліна* (Коцюб., I, 1955, 404); *Поле [індійця] був зроблений із смужок цупкої матерії і чимось нагадував шкряпану спідничку шотландських стрільців* (Ю. Бедзак, Вогонь..., 1960, 164); *Він нахилився до нашого в Жабі чедмана і, витягнувши чорного серпанку сувійку в буйною, щедро гофрованою спідничкою, розіп'яв її в руках* (Досв., Вибр., 1959, 68); [П а в л о:] *Вибач на слові, хоч би запитати й тебе: чого ти стаєш уцацати на вулицю?.. [М ш х а й л о:]* *Хоч би етнографії ради... [П а в л о:]* *Яка там етнографія? Чого лукавиш? Спіднички тягнуть...* (Стар., Вибр., 1959, 150).

СПІДНИЧНИЙ, а, е. Прикм. до спідниці; // Признач. для спідниці, спідниць. *Хоч як дивно це чути сьогодні, але китобійний промисел розвивався спершу виключно завдяки гонимі за матеріалом для спідничних каркасів* (Наука..., I, 1972, 39); // *Який виготовляє спідниці*. Спідничний цех.

СПІДНИЧНИК, а, ч., розм. 1. Кравець, що шве спідниці.

2. *перек.* Той, хто дуже любить жінок; залицяльник, зальотник. *Самчук сердиться.. Розмірний стариган і спідничник не хоче ні з ким розмовляти* (Мельв., Порідд..., 1959, 21).

СПІДНИЧНИЦЯ, і, ж., розм. Жін. до спідничник 1. **СПІДНИЙ**, я, с. 1. Який міститься внизу; нижній. *Стіни церкви надвору, зокола оббиті дощечками... верхній рядок закривав спідний для заступу церкви од великих карпатських дощів* (Н.-Лев., II, 1956, 401); *Спідні валузки смерек, тонкі і посполі, звалили додолу, як руда борода* (Коцюб., II, 1955, 347); *Марійка погнав розривала до спідньої шкурички свіжоспечену хлібину* (Стельмах, II, 1962, 235); *Комендант прикусив спідню губу* (Д. Бедзак, Дніпро..., 1951, 92).

Спідня кишеня — кишеня, що міститься з внутрішнього боку одягу — піджака, пальта і т. ін. *Давид мовчки й обережно згортає листа.. аж у спідню кишеню піджака* (Голово, II, 1957, 124); *Вигор розстебнув бушлат і вишляв з спідньої кишені потерту книжку* (Кучер, Чорноморці, 1948, 41).

2. *Який надягають під убрання* (про білвану). 3-*під кучої гімнастюрки в сержанта виглядала озвістям спідня сорочка* (Гончар, III, 1959, 8); *Кум запамав недогоарок і, як був, у самих спідніх штанях.. пройшов до плит-*

ки (Хор., Незакінч. політ, 1960, 74); *Вона вишила.. на всій його спідній білизні монограми* (Гашек, Пригоди., Шейка, перекл. Масляка, 1958, 158); // *у знач. ім.* *спідне, вього, с. Білвана, яку надягають під убрання. Вночі люди залишалися у самому тільки спідньому, стали неспокійно, обливалися потом* (Збан., Єдина, 1959, 220); // *у знач. ім.* *спідні, ніх, мн.* *Підштанки, кальсонні. Зевелі [полковник] двірському кравцю та шевцю обшить мене. Пошили мені.. скількись сорочок та спіднік, чоботи, картуз, жилетку і штани* (Збірник про Кроп., 1955, 7); *Ятушок дістав десь циганську голку.. й, сговарившись під возом у самих спідніх, лагодив собі верхні штани* (Земляк, Лебедина зграя, 1971, 101).

СПІДНЯ СПІДНИЦЯ — спідниця, яку надягають під убрання. — *Наня, дайте чорну спідницю!.. Стійте, стійте, дайте перше спідню, червону, шовкову спідницю, бо я не знайду* (Л. Укр., III, 1952, 603).

СПІДНЯК, а, ч. 1. Спідне жорно у млині.
2. *Нижня дека кобзів, бандури. Обмацавши ручку, спідняк та верхняк кобзи.., повів [Остап] по всіх дванадцяти струнах зразу* (Бурл., О. Вересай, 1959, 64); *Бандура складалася з двох основних частин — короби режонатора (по-народному пудло) та грифа. Пудло має верхню та нижню дека (верхняк та спідняк)* (Укр. нар. муз. інстр., 1967, 83).

3. *Нижній круг гончарного станка. Звичною рукою обмацував [Мамай] начинник: верхняк і спідняк, веретено і п'ятку, а потім, замислившись, восередженю покручував станок ногою* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 328).

4. розм. *Збиране молоко. Вершки з глечиків позбирають, а спідняк позливають у суцїі та ото й продають дешево* (Сл. Гр.).

СПІДОМЕТР, а, ч. Прилад, що показує швидкість руху автомобіля, літака і т. ін. і пройденій ним шлях. *На спідометрі стрілка часом показувала швидкість відсімдесят кілометрів за годину* (Ле, Клеп. лист, 1960, 79); *Не вперше спідометр мові машини нараховує кілометри будапештського шосе* (Перв., Атака..., 1946, 170).

СПІДСПОДУ, присл. 1. *З місця, розташованого внизу, нижче від того, чого-небудь; знизу. — Цур йому, як м'яко! Неначе на перині, та ще щось й гойдав тебе спідсподу, неначе гойдалка!* — *промовив отець Харитин* (Н.-Лев., III, 1956, 168); *Пому прийшло на думку, чи не можна зачерпнути [спирт] спідсподу. Адже горіло лиш зверху* (Коцюб., II, 1955, 92); *Жито спідсподу жовте, не став сили для наливу* (Горд., II, 1959, 322).

2. *З нижньої поверхні, з нижнього боку; // З внутрішнього, зворотного боку; з вивороту. Дядько гуляк, а в Йоньки на спині баранячий смужок. Замість того, значить, щоб пришити його спідсподу, Йонька зашпамає і прикинував [привив] його зверху* (Тют., Впр. 1964, 515).

СПІДТИХА-ТИХА, присл., розм. *Потай, нешком, крадькома. Ні, я не буду сточувати, Бо й ти приснишся. І [є] малій Райчочк мій спідтихати-тиха Підкрадеши, наробиш лиха...* (Шевч., II, 1963, 401); // *Стиха, потихеньку. Спідтихати-тиха серце її щось недобре вічувало, боіало, кило...* (Мирний, I, 1949, 398).

СПІДТИШКА, присл., розм. Те саме, що спідтихати-тиха. *Спідтишка мішки рве* (Номис, 1864, № 3038); *Миттю кинувся [Івоніка] спідтишка в напрямі, де бачив постать* (Коб., II, 1956, 201).

СПІДУШКА, в, ж., розм. Те саме, що спідка 2. *Вона щедро сипнула згїд на густо посолону четвертинку хліба, спідшука якого жовтіла перепеченим дубовим листом* (Стельмах, I, 1962, 322).

СПІЖАРНЯ, і, ж., вост., діал. Комора. — *А в спіджарні — боже кріпкий!.. М'яса, сала.. І довжешний ряд*

ковбас (Фр., XII, 1953, 30); Відносячи сама справушки до спіжарні, переконалася [попада], що бракує муки й сиру (Март., Тв., 1954, 311).

СПІЗНАВАТИ, наб, набш, недок., **СПІЗНАТИ**, аю, аш, док., *перех.* 1. Виявляти в кому-, чому-небудь когось знайомого або щось знайоме; упізнавати. *Брат сестри не спізнав* (Чуб., V, 1874, 918); *Ти ж мовчки сиди-ла, й не міг Тебе я спізнати відразу* (Сам., I, 1958, 127).

2. Набувати знань в якійсь галузі; спізнавати, вивчати що-небудь. — *Як чоловік сам сів, сам оре, сам сапає, — спізнає все ліпше* (Коб., II, 1956, 164); — *Ти у світ іди, Милий синочку, Ти усе спізнай* (Рудан., Тв., 1956, 68); — *Як не може сеїма на небо піднятися, так їм спізнати ерамоту* (Мирний, I, 1954, 154).

3. Одержувати відомості про кого-, що-небудь; бути, ставати об'язаним з чимсь, відносно когось. [К і н д р а т:] *Як якийсь.. праправнук наш Своїх дідіє спізнати забажав, То знайде він звістки про нас усіякі* (Сам., II, 1958, 33).

4. *перех.* док. Зрозуміти суть кого-, чого-небудь. *Поглядиш й панотець по голові, та, мабуть, не побатьківськи, бо хоч мале було, а збраз спізнало, що він несекалий* (Свцид., Люборацькі, 1955, 9); // *Виявити, викрити* (щось таємне, заборонене). [Т е к л я:] *Ви ж розумний кавалер, то й подумали б, що буде, як люде спізнають, що я буду від вас гостиниці...* (Кроп., I, 1958, 412); // *Знайти на власному досвіді, пережити щось. Не спізнавши болю од розлуки, Не спізнавши радості стрічання* (Крив., Вибр., 1965, 293); *Син коваля, рано осиротіши, спізнає аїк* [П. Франко] *ую гіркую життя* (Гич., III, 1957, 166); *Хто, друзі, у мандрівках не бував.. Той доброті людської не спізнає* (Рильський, Згр., 1960, 32); *Давно колись, у молоді роки, Окрім Пієнь спізнав хвилюючу й непереможну пристрасть: він шукав скарби* (Дочк., Дочка, 1950, 61); — *Коли ти спізнавши почуття кохання, тоді сам відповиси на своє запитання* (Бурл., Напередодні, 1956, 108).

5. *перех.* док. Зустріти, вперше побачити кого-небудь; познайомитися з кимсь. *Моя Параска, спізнавши мене, хорошиш хазяїнам хліб повертала, а за мене подавала рублики* (Барв., Опов., 1902, 176); *Там [у Варшаві].. Туїма спізнає я Юліана* (Рильський, III, 1961, 271).

СПІЗНАВАТИСЯ, набся, набшся, недок., **СПІЗНАТИСЯ**, аюся, ашся, док. 1. з чим. Зустрічатися, стикатися з чим-небудь, зазнавати на власному досвіді, переживати щось. *Діточинька ряс топтала, Загулялась, не вгадала, Як стала жаритись.., З журбою спізналась* (Гл., Байк., 1959, 199); *Хто раз спізнається з почуттям страгу, не скоро зможе віднапараскатися від нього..* (Кошуб., I, 1955, 154); *Відчуши у серці підмогу, — Із частям спізнавши ти* (Гірник, Сонце.., 1958, 49); *З сирітським лихом добре я спізнався, Бо рано й сам без заступу зостаєся* (Мєвск, Біля криниці, 1967, 346).

2. з ким. Зустрічати, вперше бачити кого-небудь; знайомитися, сходитися з кимсь. *Як з тобою спізнавалась, Сухі дуби розвивались, Як любитись перестали, Одмолатки поєздили* (Чуб., V, 1874, 62); *Розкажу важ, як ще у двадцятих годах спізнаєся я з тим дідуганом* (Стор., I, 1957, 150); *З очими-то заодіюватими ледацюгами, гультіпаками спізнаєся Чіпка* (Мирний, I, 1949, 263).

СПІЗНАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мив. ч. до спізнавати.

2. у знач. прикм. Який спізнався з ким-небудь. *Ледве спізнавши, мене з тобою Синій гечір від і колисає* (Перв., I, 1958, 443).

СПІЗНАННЯ, я, с., *рідко*. Дія за знач. спізнати.

СПІЗНАТИ *див.* спізнавати.

СПІЗНАТИСЯ *див.* спізнаватися.

СПІЗНЕНИЙ, а, е. Який спізнився; запізнений. *Проїдять останні спізнені екіпажі* (Копюб., II, 1955, 427); *Особа спізнена шведською уїїшла* (Міцк., П. Тадеуш, *перекл.* Рильського, 1949, 43); *Останнього дня перед від'їздом надійшла.. спізнена листівка від Геонка* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 134); // *Який відбувся, стався, настав і т. ін. із запізненим; пізній. Воно [село] тепер тумиться в своїй садках, що задля спізненої весни тільки що покрилися сріблястими бруньками* (Фр., VIII, 1952, 9); *Ти — як удар святого грому, Як дощ для спраглої землі. Тобі несуть і відкриваю Я й радість, ніжну та безкраю, І блідні, спізнені жали* (Рильський, I, 1960, 174).

СПІЗНЕННЯ, я, с. Дія за знач. спізнатися. *Щоночі приходили відомості про великі землетри, про спізнення залізничі [поїздів]* (Фр., IV, 1950, 45); *Іх ждала велика відповідальність за спізнення* (Н.-Лєв., IV, 1956, 263); *Надіяжа грозумляла, що йому не подобаються й спізнєнка* (Коз., Листи.., 1967, 144).

СПІЗНИТИ, шб, шш, док., *діал.* Спізнитися. *Вас прошу вибачити мені сю дряпанину, але хочу застра раненько в Неаполі відправити, бо вже й так спізнала* (Л. Укр., V, 1958, 412).

СПІЗНИТИСЯ *див.* спізнаватися.

СПІЗНИЛИЙ, а, е. Який спізнився; запізнений. *Майже на ходу трибуноу в один в вагоні якийсь спізнений пасажир* (Трубул., II, 1955, 24); *На вулиці було тихо, темно й пусто.. Ні переожого на панелях, ні спізненої автотомашини* (Шовк., Людина.., 1962, 424); *Ах, сльози! сльози! Спізнаний помічник, сівдок безсилля й гальби* (Лє, Міжгір'я, 1953, 53); // у знач. ім. спізнений, лого, ч. Той, хто спізнився, затримався десь. *Спізнений шведко проходили порожнім Хрещатиком* (Лє, Історія радості, 1947, 101); // *Який відбувся, стався, настав і т. ін. із запізнєнням. Весна завжди капає на степовика. А минішля, спізнала, особливо* (Рад. Укр., 5.VI 1971, 2).

СПІЗНИТИ, іє, док., *безос., розм.* Те саме, що смєркнути. — *Ну, сину.. підемо, поки зовсім не спізнало, — каже до його батько* (Вас., I, 1959, 208).

СПІЗНИВАТИСЯ, аюся, ашся, *недок., рідко* **СПІЗНЯТИСЯ**, аюся, ашся, *недок., рідко* **СПІЗНИТИСЯ**, спізнюся, спізнишся, док. 1. Приходити, прийжджати або наставати пізніше, ніж треба; запізнюватися. *Роман став пізно вертатись додому, вранці все засипав, все спізнюваєся до роботи на поле* (Н.-Лєв., VI, 1966, 318); *З якогось провулка вибігли двє дівчаток, що, видно, спізнювалися до школи* (Жур., Вечір.., 1958, 284); *Ніхто з братів.. На північні відправи не спізняєся, У божій службі не дримає важкій* (Фр., XIII, 1954, 290); — *Спізнаються газети, де я живу* (Сос., I, 1957, 337); — *Пора, запрагайте, — чути було голося, — щоб не спізнитися нам на станції!* (Вас., I, 1959, 116); *Спізнитися на виставу актор не може ніколи* (Смолян, Театр.., 1940, 8); // *Затримуватися, бути де-небудь довше, ніж передбачалося. «Іду я хоч одеїдаю свою матусю, — думає [Наталія].. — Може, встанне попрощаєся... Хоч побачу своє село.. Спізнюєся, то мати проведуть»* (Вовчок, I, 1955, 100); *Від обори, спізнившись, поспішав один серед пустки маленький зусій* (Копюб., II, 1955, 58).

2. з чим і без додатка. Здійснювати, виконувати що-небудь пізніше, ніж треба. *Не знав [Кузьма] ні любові, ні жадоби до землі.. Якось завжди спізнюваєся з оранкою і сівою, сінокіт його перестюював* (Степелях, II, 1962, 296); *Цар під старість ожениєся* (За походами спізниєся) *і на горе, на біду Взяв царицю молоду* (Перв., Рай-дуга.., 1960, 86).

СПІЗНЯТИСЯ *див.* спізнаватися.

СПІЙМАТИ, аю, аш, док., *перех.* 1. Наздогнати, зловити того (те), хто (що) рухається, віддаляється. *Як божєвілий.. бієа* [Грицько] *по селу і хіба спійма-*

ють та прив'яжуть, то оганеться (Мирний, I, 1954, 302); Простягає [ні] ланку до клубочка з ниткою, хоче його спіймати (Коцюб., I, 1955, 439); Вороненя з гніздо упало, і я в траві його спіймав (Сос., II, 1958, 66); Ковед спіймали [партизани] між тополлями, очистили сани від снігу і поклали на них поранених (Тют., Впр, 1964, 528); *Образно. [1 - й к о з а к (до циванки):] Ану, заворожі, нехай я знаю, Якого я собі спіймаю частя (Сам., II, 1958, 42); // Схопити кого-небудь за щось. Федір Іванович, спіймавши руку дівчини, міцно потиснув її (Головко, II, 1957, 596).

2. Захопити яку-небудь тварину як здобич, живцем. Якось раз Данило Млака Захотів спіймати рака У потоці при горбу (Фр., XIII, 1954, 249); Він розказував, як.. раз живого кабана на вулиці спіймали [бурсаки], закололи (Мирний, III, 1954, 210); Він рибу варить! Дина, що спіймав уранці! Такого смитого! (Коцюб., II, 1955, 22); Я зайчика зустріла, дримав він на горбку. Була б його спіймала — зогуля Ізлякала: ку-ку! (Тич., I, 1957, 36).

3. Вслідивши, розшукавши кого-небудь, затримати, заарештувати. — І який там біс кублитися вночі на тому винограднику? Скоро спіймаю — поперебиваю ноги... — чує вона суворий батьків голос (Коцюб., I, 1955, 246); — Хто це? — Я його спіймав у клумі в полові. Це — стражник! (Ю. Янов., I, 1958, 155); — На всі шляхи пошлю вертепів, щоб спіймали вчорашнього божого старця (Стельмах, I, 1962, 288); // розм. Застати когось де-небудь. Ще недавно Лобанова трудно було спіймати в кабінеті (Ткач, Плем'я., 1961, 35); // перев. на чому, перен., розм. Викрити кого-небудь, звинувативши в якихось негативних вчинках, діях і т. ін. — Об чому се так загадалася? — Христя зиркне та так зразу й займеться! Неначе її на чому недоброму спіймають (Мирний, III, 1954, 221); — Люди по соломинці збирали, а ти носилками розносиш? А худобу чим годувати будемо? .. Забирай носилки і більше з ними в артільний двір не приходь. Спіймаю ще раз — передам у суд (Тют., Впр, 1964, 28); // перев. на чому, перен. Раптово помігати, виявити що-небудь у себе або в когось. Дорошевці зробилося досадно, бо він спіймав себе на тому, що не повбавлений себелюства (Тют., Впр, 1964, 162).

◇ В лбжці [воді] не спійматі див. лбжка; В ступі не спійматі кого — те саме, що В лбжці [воді] не спійматі (див. лбжка). Усі народовці львівські держали себе в цій справі так, що, як кажуть, і в ступі їх не спіймаєш (Драг., II, 1970, 197); На місці злочинну спійматі див. місце; Спійматі на гарячому див. гарячий.

4. перен., розм. Сприймаєть органами чуттів. Трудно було дитині спіймати зимеру мелодію пісні (Коцюб., II, 1955, 308); Якви людина захотіла припасти до неї [землі] щокочу, то почула б, яка вона тепла, і спіймала б тонкий, ні з чим не зрівняний запах ніжного дихання (Тют., Впр, 1964, 187); // Зрозуміти, збагнути.

Спійматі погляд (бчі) [на собі] — відчуті на собі чий-небудь погляд, зустрітися поглядами. Кузнецов, спіймавши на собі її погляд, поспішиє сказати: — У мене, товариші, є пропозиція зробити перерву (Головко, II, 1957, 466).

◆ Облзня спійматі див. облзень; Спійматі лянса — дістати удар по щопі або шві долонею. Спіймав [Оврам].. такого лянса — аж пика йому почервоніла, а потім і зелена стала, бо ручка в Параски-Роксолани була ніероку замашенька (Ільч., Козацьк. роду.. 1958, 259).

СПІЙМАТИСЯ, аюся, аєшся, док. 1. Потрапити у пастку, сітку, на гачок і т. ін. (перев. про звірів, птахів,

рибу). По стежці йде старий медвідь, — Сильця він і не сподіваєсь — Аж разом цуп! Та й і спіймаєсь (Фр., XIII, 1954, 265); — Вони [дуки] на людей капкани ставлять, як на вовка. Спіймаєсь, — здеруть із тебе шкуру, обблбють дочиста (Коцюб., II, 1955, 55).

2. перев. на чому, перен. Бути викритим в якихсь негативних вчинках, діях і т. ін. Йому досадно і на мужиків, і на себе. Як він міг спійматися на такому простому питанні (Стельмах, I, 1962, 370).

◇ Спійматися на гарячому — бути викритим під час здійснення злочину. — Спіймаєсь [Кузь] на гарячому і хоче знайти для себе яєсь виправдання (Тют., Впр, 1964, 32).

СПІКАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до спікання. Захист від теплових випромінювань спікальних машин.., розроблення індивідуальних засобів захисту.. та десятки інших важливіх тем увійшли до плану роботи (Роб. газ., 28. XI 1962, 2).

СПІКАЛЬНИК, а, ч. Робітник, який проводить спікання.

СПІКАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до спікальних.

СПІКАННЯ, я, с. 1. Щільне з'єднання окремих частинок твердої речовини при високій температурі. Спікання торф'яних пластів.

2. Процес одержання твердих і пористих грудок із дрібновзернистих або пилюватих матеріалів; агломерація. Уперше в металургійній практиці здійснено промислове випробування технології спікання агломераційної шихти з застосуванням кисню (Рад. Укр., 23. III 1971, 2).

СПІКАТИ, аю, аєш, недок., СПЕКТІ, спечу, спечіт; мик. ч. спік, спекля, лб; наказ. сп. спечі; док., перек. Проводити, викликати спікання. Чисті метали виділяються в вигляді порошоків.. З металевого порошку виробу формують.. пресують і спікають (Знання.., 8, 1971, 13); Якщо єміст заліза в ньому [агломераті] не перевищує 50—55 процентів, то для того, щоб випасти тонку чавуну, треба спекти не менше тонни агломерату (Наука.., 7, 1955, 35).

СПІКАТИСЯ, ається, недок., СПЕКТИСЯ, спечеться; мик. ч. спікає, спекляє, лбся; док. 1. Гуснути (про кров); скипатися.

2. З'єднуватися в одне тверде ціле внаслідок спікання. Антрацитове вугілля не спікається (Сіль. тепл. електростанції, 1957, 25).

3. тільки недок. Пас. до спікати. При виготовленні алмазного інструмента з дрібних частинок алмазу порошок алмазу змішується з порошком металу, а потім виріб пресується, нагрівається і спікається (Наука і культура.., 1970, 143).

СПІКЕР, а, ч. 1. Голова палати парламенту в ряді країн (вапр., в Англії — палати громад, в Австралії, США — палати представників, у Бірмі — палати депутатів).

2. Особа, що повідомляє глядачів про рішення судів на змаганнях з боксу.

СПІКІРУВАТИ, ую, уєш. Док. до пікірувати. Один з літаків круто спікірував (Донч., VI, 1957, 177); *Образно. Трохи попереду, над лугом, ширяє малий сокіаборівітер.. Ось враз він склав крила і спікірував униз (Коп., Як вони.., 1961, 79).

СПІКЛИВИЙ, а, е. Який легко піддається спіканню. Деякі сорти вугілля (коксівні, або спікаєт) використовуються для одержання коксу (Ек. геогр. СРСР, 1957, 20).

СПІЛ спбу, ч. 1. зст. Спілка, союз. *Образно. — Поміняймоє серцями.. Поміняймоє зараз, і наш спіл кохання стане віковичним (Н.-Лев., IV, 1956, 234).

2. іст. Половинщина. — То тільки моя десятина, а

пшениця людська. Половину за сія, другу за погички (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 214).

◇ Брати сія у чому — те саме, що Брати участь (див. брати). Кони прижили, некаче й вони брали сія у верці, ставали гонки, були один одного копитами (Н.-Лев., VII, 1966, 240).

СПІЛЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до спілий.

СПІЛЕЦЬ, льця, ч., заст. Спільник. — Ну, це не дуже гарний буде для нас спільник та супражич, — сказав Радюк. — Ще й який гарний спілець вийде з мене. От побачиш! (Н.-Лев., I, 1956, 614).

СПІЛИЙ, а, е. Який посів (про плоди, овочі, злаки і т. ін.); дозрілий, достиглий. Як бідную покаже осінь твар і сіяла овоц поживтіє, Він трусить яблука і сушить на узвар (Бор., Тв., 1957, 58); Чорний дрізд у муравах шовковиц Шукав спілих, медових агід (Рильський, I, 1960, 202); Очі.. бачать рудаве золото спілих хлібів (Степмак, I, 1962, 293); Ще не розпрощаєся [дуб] з торішньою одержаною — сугим кучерявим листям, серед якого де-не-де висіли спілі жолуді (Гжицький, Опршкы, 1962, 217); *Образно. Вже сіялого літа він одвоєв дядині кадубець меду (Гуц., Скупана..., 1965, 22).

△ Спілий ґрунт — ґрунт, що за своїм фізичним і біохімічним станом готовий під посів або посадку сільськогосподарських культур; Спілий ліс — ліс, який досяг граничного віку і придатний для використання.

СПІЛІСТЬ, лості, ж. Якість і стан за знач. спілий. Збирання льону [треба] провадити в ранній жовтій спілості (Шкідн. і хвор.-рослин, 1956, 224).

△ Спілість ґрунту — стан ґрунту, готового під посів або посадку сільськогосподарських культур. Весняне переорювання провадити при нормальній спілості ґрунту і відразу ж пускають борони або шлейфи (Овоч., 1956, 61); Спілість лісу — стан лісу, придатного для використання.

СПІЛИТИ, іє, недок., розм. Ставати спілим (про плоди, овочі, злаки і т. ін.); дозрівати, стигнути. Як починає жина спіліть, то червона, а як приспіє, — чорна (Сл. Гр.).

СПІЛКА, и, ж. 1. Тісне єднання, зв'язок. Вийшли ми, браття, з народу, Діти робочих родим. Спілка братерська її свобода — Шлях перед нами один (Пісні та романи..., II, 1956, 278); Статуї, і садові куртини, і шафи книжкові — все свідчить тут мені, Що спілка з музиками твої скрашав дні (Зеров, Вибр., 1966, 395); Якось батько виявив подвійну Юркову бухгалтерію і припинив з ним торговельну спілку (Чорн., Визвол. земля, 1959, 92); — Що ви хотіли! Яка ж їх сила, робітників отих, у місті — тисячі. Ну, та й спілка не та, що в нас: дружний народ! (Головко, II, 1957, 334).

Йти (піти) до спілки — об'єднуватися. Ідуть до спілки тільки рівний з рівним (Л. Укр., I, 1951, 170); Тримати спілку з ким — товаришувати; водити компанію. Не тримай з нами спілку (Номис, 1864, № 1206); У спілці з ким: а) разом, спільно з ким-небудь. Михайло, сам неписемний, держав у спілці з Іваном газету. Ім вичитуєва Іванца (Март., Тв., 1954, 71); б) у компанії з ким-небудь. — Хочеш ти бути в спілці з нами, то будь по своїй волі, і нішто тебе до цього присилувати не має права (Мирний, IV, 1955, 331).

2. Об'єднання людей, пов'язаних спільними умовами життя, спільною метою; товариство. Коло Гуці скоро скупилася молодь.. Од нього вперше почули, що села скрізь гуртуються в спілки (Коцюб., II, 1955, 66); Європейський соціалізм із самого свого початку не думає тільки виступати проти старого порядку, а зараз же поставив намір й нового впорядкування громадського, зараз же наліг на таку річ, як спілка, толока, праця громадою (Драг., II, 1970, 72); // Невеличке об'єднання

людей з спільними інтересами в торгівлі, виробництві тощо. — Що ж, чи помиритеся ви в тому місті? Там же вас п'ять чоловік в спілці? — спитав батькиця (Н.-Лев., IV, 1956, 95); [Д ж о н с:] Ми, пане майстре, хтіли заложити всі три гончарську спілку (Л. Укр., III, 1952, 94); // Компанія. *Образно. Найкраща спілка і товариство при писанні орґейнальних белетристичних речей — се робоча лапна.. і чотири сітли (Л. Укр., V, 1956, 289).

3. Громадське об'єднання, організація (часто в назвах товариств, партій). Всесоюзна Ленінська Комуністична Спілка Молоді — самодіяльна громадська організація молоді, активний помічник і резерв партії (Статут КПРС, 1971, 27); Спілка радянських письменників містилася в затисненому особняку на тижій вулиці (Донч., V, 1957, 355).

△ Професійна спілка див. професійний.

СПІЛКОВИЙ, а, ь. Прикм. до спілка 2, 3. Скрізь, усюди пішли розмови про велике спілкове діло (Круш., Буденний хліб..., 1960, 182); Кожсомольські організації стали частіше проводити єдиний спілковий день, на якому обговорювалися питання виробничого і внутрішньоспілкового життя кожсомольських організацій (Укр. іст. ж., I, 1960, 9).

СПІЛКУВАННЯ, я, с. Взаємні стосунки, діловий, дружний зв'язок. Праця і спілкування людей між собою обумовили і виникнення звукової мови (Наука..., 8, 1963, 33); Мовою міжнародного спілкування і співробітництва народів Радянського Союзу стала російська мова (Розв. мов соц. націй, 1967, 83); Переклади художньої літератури.. — неоціненної ваги політичний і культурний чинник. Це — знаряддя спілкування між народами (Рильський, III, 1956, 97).

СПІЛКУВАТИ, ю, ўєш, недок., рідко. 1. перепех. Те саме, що спілкуватися 1. Шляхтичі Збороські .. спілкують з ханами на шкоду краю (Ле, Наливайко, 1957, 28).

2. перех. Те саме, що єднати 4. Його [перекладача] робота — .. супроводжувати візити дружби, спілкувати народи у будівничих починаннях (Пит. перекл., 1957, 7).

СПІЛКУВАТИСЯ, ўюся, ўєшся, недок. 1. Підтримувати взаємні стосунки, діловий, дружній зв'язок із ким-небудь. Вчитель повинен бути завжди і єсюди вчителем. Його обов'язок — піднімати, благороджувати всіх тих, хто з ним спілкується (Збан., Малін, дзвін, 1958, 215); Павло Арсенюч [Гравоський] був дуже товариською людиною, завжди любив і умів спілкуватися з інтересними людьми (Рад. літ-во, I, 1965, 603); Колиш дід розповідав Михайлові, що млинару спілкуються з чортами, які женуть воду на колеса їх млинів (Томч., Жменяки, 1964, 63); // Розуміти одне одного; порозуміватися. Мова художника — мова його образу, бо художник-актор спілкується з народом за допомогою мови сценічної .. образів (З глибин душі, 1959, 34); Мурашки спілкуються за допомогою звуків, схожих зі «скрипкою» коника (Веч. Київ, I.XII 1967, 4).

2. Об'єднуватися для спільних дій. Українське панство на західноукраїнських землях спілкувалося з австрійським урядом та польською шляхтою і разом з ними пригноблювало народні маси (Іст. укр. літ., I, 1954, 95).

СПІЛЧАНИН, а, ч., розм. Член спілки; товариш, компаньйон. Уважно допитуваєся [письменник] — хто та над чим працює, .. нарікає на те, що спілчани мало його турбують і відвідують (Рад. Укр., 13.XI 1960, 3).

СПІЛЧАНСЬКИЙ, а, е. Прикм. до спілка 2, 3. — Ох, різні в тебе на шатті кожсомольці будуть, Катю.. — А це ж, мабуть, добре.. — Добре, тільки дуже складно в розумінні спілчанської роботи (Собко, Нам спокій..., 1959, 57).

СПІЛЧЛИВИЙ, а, е, діал. Товариський. Іван чоловік спілчливий; як спілчливий люде, то добре, а як той соб, а той цабе, то эле (Сл. Гр.).

СПІЛЬНИЙ, а, е. 1. Який належить усім або багатьом. *Щоб лиха не знати, треба спільним плугом спільне поле орати* (Укр. присл., 1955, 349); *Ще в димних просторах жості держави, ладнаючи спільні мости, Іван з Краснодона і Ян із Варшави здружились, як рідні брати* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 42); // Який належить одному й іншому (іншим); який є загальною приватною властивістю двох і більше осіб. Є їм чого пережити обом, адже той запаленогований передавач [передавач], так безнадійно потрощений бурєю людських пристрастей, був ігній спільним виторгом (Гочвар, Тронка, 1963, 109); *Право власності може належати двом або декільком особам спільно, частками (спільна власність)* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 14); // Признач. для колективного користування (в якійсь групі, в якомусь колективі). В спільній ідеальній він казав йому сідати насупроти себе (Фр., II, 1950, 180); — *А настило той тин здався? А дже ж у нас двір коло хати спільний, хоч на йому й стоїть і твоя й моя повітка та загорода* (Н.-Лев., II, 1956, 354).

2. Який виконується, досягається і т. ін. всіма (в суспільстві, групі, колективі). *Робота спільна, як пісня вселяма* (Укр. присл., 1955, 348); *Розумію, що Вам допущили вже наші спільні справи, вже хочеться опочити на чомусь іншому* (Коцюб., III, 1956, 379); *Слава братерству й дружбі, загартованим у спільних боях за свободу!* (Рильський, III, 1956, 58); *Пригадав [поет] комсомольський зліт. Спільну працю в селі (Шер., Дорога..., 1957, 9); У спільному поході інших руських князів проти половців сіверські князі відмовились брати участь* (Іст. СРСР, I, 1956, 56); *У вчених Радянської України, хоч в якій би галузі науки вони не працювали, одна спільна мета — служити соціалістичній Батьківщині, справі комунізму* (Ком. Укр., 2, 1969, 60); // Який здійснюється, проводиться і т. ін. разом із ким-небудь. Вони [мати й син] раді були обом, що знову живуть спільним життям, як ще тоді, коли стара могла ходити по світі (Коцюб., II, 1955, 278); *З Андрієм у Каті відносини були такі ж хороші, дружні, як і в початку їх спільного життя* (Гур., Життя..., 1954, 170); // Колективний, груповий. *Уся її фігурка тремтіла зі зворушення на саму згадку про товаришів спільних снідань* (Фр., II, 1950, 291); *Краудте між час людьми, спільні обиди, вечері, літературні читання, які відбуваються часто* (Коцюб., II, 1956, 422); *Спільні дії комуністичних і робітничих партій — настійна вимога часу, яка відповідає корінним інтересам усього революційного руху* (Ком. Укр., 6, 1967, 10); // Який виявляється, проявляється всіма присутніми, оточуючими або всіма в якійсь групі, в якомусь колективі. Так теоріми свої пісні і мотиви переписі дикунки, що в пориві спільного екстазу імпровізували строфу за строфою (Еллав, II, 1958, 56); // Який твориться, видається або підтримується всіма присутніми, оточуючими (про звуки, гомін і т. ін.). *Всі воки [голоси] злились... у один спільний голос, який веде пісню, дозгу, скучну, монотонну* (Коцюб., II, 1955, 131); *Помалу спільний гомін стихав* (Л. Укр., II, 1951, 536).

Спільними зусиллями (сілами, турботами і т. ін.) — гуртом, колективно. *Радянські фольклористи спільними зусиллями покажуть світові красу, силу й велич творчості українського народу* (Рильський, IX, 1962, 214); *Спільними силами засвітимо в наших селах електричні вогні — вогні Пережоги (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 51).*

3. Той самий для одного й іншого (інших); який стосується одного й іншого (інших). *Окрім Тасі, вони згаду-*

вали багато спільних знайомих (Коцюб., I, 1955, 318); — *Великий вчений Дарвін довів і пояснив нам, як у боротьбі за життя з'явилися різні ознаки у потомків спільних батьків* (Довж., I, 1958, 459); // Який стосується того самого предмета (про спогади, думки і т. ін.). [А н д р і й:] *Важно, що ми купі зросли, маємо спільні спогади* (Л. Укр., III, 1952, 719); *І от вони вдвоє в Марію. Плузуть спільні думки* (Рибак, Перейсл. Рада, 1948, 51); // Який має однакове відношення до всіх, до кожного (в якій-небудь групі). *Російська мова фактично стала спільною мовою міжнародного еднанья і співробітництва всіх народів СРСР* (Програма КПРС, 1961, 101); *Любі мої Ви і в горі, і в radoцax все були купі, наче троянді рожеї на кущуку спільній* (Л. Укр., I, 1951, 230); *Громада зела ті джерела до спільного русла, обвела їх невисокою підмурівою у вигляді підкови* (Вільде, Сестри..., 1958, 40); *Пірамідою називається многогранник, в якого одна грань, що називається основою, в якій-небудь многокутник, а всі інші грані, що називаються бічними, — трикутники, які мають спільну вершину* (Геом., II, 1954, 37); // Власт. кільком, багатьом людям, характерний для кількох, багатьох явищ. *Тисячам людей у житті властиві чисто зовнішні спільні ознаки, що створюють інколи помилкове враження всеохоплюючої подібності різних характерів, темпераментів тощо* (Рад. літ-во, 6, 1971, 4); // у знач. ім. спільне, ного, с. Те, що властиве кільком, багатьом людям, характерне для кількох, багатьох явищ. *Не правда ж, в чаче щось спільне між вогнями і співом? Як окремі вогні згорі змішали свій дим, так і окремі хорі, як положив сильні і яскраві, злилися... в мозаїку згуків* (Коцюб., II, 1955, 238); *Антоїна... ровесниця Лени і її товаришка по гімназії, подруга по рідній традиції, але спільного між ними мало* (Л. Укр., III, 1952, 719).

[Мати (було)] *багато спільного — бути чимсь дуже схожим на когось, що-небудь, нагадувати когось, щось. В діяльності художників-передвижників, що мало багато спільного в діяльності композиторів-куцкістів, брали наші [українські] художники активну участь* (Рильський, IX, 1962, 150); *Рубної вдалося, що це говорить не бабуся, яку він сьогодні вперше в житті побачив, а мати — так багато було спільного в імпонаціях, навіть в самому ладі мови* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 8); *Не мати нічого спільного з ким-чим-не мати ніякого відношення до когось, чого-небудь. Радикали заявили, що нічого спільного з москвофілами не мають і на жодну роботу з ними не підуть* (Коцюб., III, 1956, 150); *У час комедійних персонажів чомусь позбавляють розуму, а треба робити зовсім навпаки. Комедійний характер нічого спільного з розумовою неадаптивністю не має* (Довж., I, 1958, 21).

△ Найменше спільне кратно див. кратний.

◇ Зв'язати (звесті) до спільного знаменника див. знаменник; Знаходити (знайти), находити, найти) спільну мову див. знаходити, находити¹.

СПІЛЬНИК, а, ч. 1. Той, хто бере участь у чому-небудь спільно з кимсь. — *Не знаю, чи одностуді ми з вами, але спільника в мені ви, здається, матимете* (Шовк., Інженери, 1956, 72); *В кукуруді сидів Сабуров з своїми спільниками і стежив за всім* (Шиян, Партиз. край, 1946, 20); **Образно. В сріблестім верболоті, Тамні спільники мої, Не підкорюши серця прозі, Співають пісні солод'ї* (Рильський, III, 1961, 84); // Той, хто поділяє чіп-небудь думки, погляди, смаки; првбичник, однодумець. *Перекажи їй від мене найсердечніше привітання... Вона здається мені спільником з кашпакі... не проти тебе, а за тебе* (Коцюб., III, 1956, 140); *В особі Свирида молодь мала ніби сильного спільника* (Коп., Вибр.,

1948, 107); — Я розумію таке почуття, — сказав капітан Чумаченко, радіючи, як кожний, хто несподівано знаходить собі душевного спільника (Гончар, III, 1959, 280); Ідейним спільником В. Стефаніка і Л. Мартовича, їх близьким товаришем був талановитий письменник-демократ Марко Черемшина (Іст. укр. літ., I, 1954, 689); // перен. Те, що сприяє, допомагає кому-, чому-небудь. — Вода, що так недавно була спільником і другом, з допомогою якої гідромеханізатори вирили оці котловани, перемістили мільйони кубометрів ґрунту, ця вода тепер стала лютиим ворогом будівників (Жур., Вочір., 1958, 135); В нашій країні театральне мистецтво стало могутнім спільником педагогів у вихованні майбутніх будівників комуністичного суспільства (Мист., 2, 1968, 9).

2. Співучасник яких-небудь ганебних або ворожих дій, учинків; поплічник. Тепер нема вже більше ні одної у світі людини, яка б вірила хоч трішки в нього. Навіть одностудійці, навіть спільники по об'єкту і шпигунству не довіряють йому (Стельмах, II, 1962, 357); Феодан починала непокоїтись, що .. Василь був її спільником у зблизі двох імператорів.. Такий спільник був небезпечний, він надто багато знав (Скл., Святослав, 1959, 381).

3. Те саме, що союзник 2. Жодного слова не сказав Бела Данилович, тільки хитав головою і тайком поглядав на посла, хай переконаються, які могутні спільники у нього (Хлпняк, Д. Галлицький, 1958, 568); Усе своє життя цей кесар присвятив боротьбі в римськими імператорами.. У цій боротьбі казан Симеон мав своїм спільником і киевського князя Георгія (Скл., Святослав, 1959, 205); Десь от-от мав підійти козацький спільник Тузай-Бей (Кач., II, 1958, 419); Погиба вже по-справжньому й не знає: хто ж заслужує кари. Вчорашні вороги робилися спільниками, вчорашні спільники ставали лютими ворогами (Стельмах, II, 1962, 50).

4. іст. Селянин, що орендував землю споловнина. Спільники садили капусту споловину (Сл. Гр.); — Візьми усе моє поле наспів: собі забери половину хліба, а половину везеш з мій ткі, щоб було нам старим на гарч. ... а як ми, спільники, померемо, тоді все моє поле буде твоє (Н.-Лев., IV, 1956, 193); // Член товариства, артілі і т. ін. Коли Ви маєте думку пристати до нашої видавничької спілки, то я побалакаю з нашими спільниками (Мирний, V, 1955, 394); Ви, вапевне, маєте право на свої 50 примірників, .. скільки примірників належиться Вашому спільникові..? (Л. Укр., V 1956, 250).

СПІЛЬНИЦТВО, а, с. Участь, співробітництво в чому-небудь спільно з кимсь.

СПІЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до спільник. — Шукаю спільницю. — В якому ділі? — спитала пані (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 260); Марія була спільницею Шури у думках і прагненнях (Собко, Вогонь., 1947, 87); [Н о р м а:] За вашу любов він віддає вам тм, що зробив вас спільницею свого злочину (Галан, I, 1960, 423).

СПІЛЬНИЦЬКИЙ, а, в. Стос. до спільника, спільництва.

СПІЛЬНІСТЬ, ності, ж. і. Однаковість для всіх; те загальне, що притаманне кожному з порівнюваних явищ. Їх [російський, український і білоруський народи] об'єднала спільність історичного розвитку, близькість мови, в них була одна доля (Цюпа, Україна., 1960, 13); В радянському суспільстві існує спільність корінних інтересів робітничого класу і колосального селянства (Ком. Укр., 9, 1961, 32); Всі українські нахти характеризуються художньою спільністю (Нар. тв. та етн., 2, 1962, 102).

2. Нерозривний зв'язок, єдність. Поділ праці у майбутньому складеться на основі неухильного зростання

спільності науково-технічних основ різних професій (Наука., 1, 1962, 50).

Мати спільність див. мати².

3. Об'єднання людей, згуртованих спільними умовами життя, метою, інтересами. В процесі удосконалення соціалістичних суспільних відносин в СРСР сформувалася нова історична спільність людей — радянський народ (Ком. Укр., 6, 1975, 50); В країнах, які визволилися від колоніального гніту, відбуваються бурхливі процеси консолідації та формування нових етнічних спільностей — народностей і націй (Нар. тв. та етн., 2, 1962, 150).

СПІЛЬНО, присл. Разом, гуртом, спільними силами. — Він уся виборчу справу на свої плечі взяв.. По селах їдуть та люди підбадьорює, щоб усі спільно за діло бралися.. (Мирний, IV, 1955, 364); Найбільш переконливим доказом існування сімейної общини на Поліссі свідчить порядок землекористування. Всі селяни-старожили твердять, що колись вони обробляли землю спільно, бо вона була їх загальною власністю (Нар. тв. та етн., 3, 1966, 37); Командири загонів вирішили зустрітись, щоб спільно обговорити цілий ряд некуцяз питань (Шлях, Партиз. край, 1946, 38); // у сполуч. із прийм. з. Разом із ким-небудь. Постановили скакати слод, були із Ліщиніки посланці — збалакалися, що сход відбудеться спільно з ліщинівцями та зеленоріцями (Головко, II, 1957, 260); Я знає уже всі таємниці кінювиробництва ще до мого приїзду на фабрику. Я придивлявся й оцінював людей, з якими мені доводилося спільно йти (Ю. Янов., II, 1958, 18); // Одночасно. Обличчям до мого обличчя слонюся, Хай слови полують в нас спільно (Л. Укр., IV, 1954, 80).

СПІЛЬНОМІРНИЙ, а, е. Який можна виміряти однаковою з чим-небудь мірою; сумірний. Спільномірні величини.

СПІЛЬНОМІРНИСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. спільномірний. Спільномірність величин.

СПІЛЬНОРУСЬКИЙ, а, е. Спільний для всієї Київської Русі; який мав значення для всієї Київської Русі, поширювався на всю Київську Русь. У своїх численних працях Ф. Є. Корш.. указував на існування єдиної в минулому спільноруської мови (Мовозн., XIII, 1955, 20); В XVI ст. уже були в повному розвитку.. найголовніші і найхарактерніші риси мови української народності. В лексичному складі цієї мови, поряд із словами спільноруського, з'явилися нові (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 65).

СПІЛЬНОСЛОВ'ЯНСЬКИЙ, а, е. Спільний для всіх слов'янських племен у мивулому; який мав значення для всіх слов'янських племен, поширювався на всі слов'янські племена. У давньоукраїнському письмі вживало слово «падерник». Воно утворилося від спільнослов'янського слова «падер» — костриця, терміття, що лишається після тертя конопель чи льону (Наука., 10, 1973, 46).

СПІЛЬНОТА, и, ж., рідко. Те саме, що спільність 1, 2. — У нас збігаються смаки, колего. Чи не тому, що наші прізвиська мають у собі якусь спільноту (Загреб., Диво, 1968, 135); Поняття краси Періз підносить до найвищого, найтоншого розуміння.. Та понад усе для творця було вболівання за братерство народів. Він знав, що без всепланетної спільноти націй і рас не може бути дійсною ідеалю краси на землі (Вітч., 5, 1967, 217).

СПІМНУТИ див. споминати.

СПІН, у, ч., фіз. Момент кількості руху електрона та інших елементарних частинок, аумовлений їх внутрішнім рухом, подібним до обертання. Наочно спін можна уявити як обертання частинки [найелементарнішої] навколо своєї осі (подібно до добового обертання Землі).

Важливо врахувати, що величина спіну, тобто момент електричного обертання, має певні й незмінні значення для кожної окремої частинки (Знання..., 7, 1967, 13).

СПІНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до спінити. Дуже сузе волосся добре мити спіненими у воді яєчними жовтками (Наука..., 3, 1967, 29); // у знач. прикм. Стежка заїмта була каламутною, спіненою водою (Фр., II, 1950, 28); Страшно дивитись тоді на тебе [річку], як кидатися поторою на береги, підгори.. вигризаєш, і вашиш у спінене море, і з'їдаєш, і далі летиш (Хотк., II, 1966, 320); Васа і Золя, постоявши ще кілька годин і подивившись на білий спінений слід, залишений теплоходом, і собі рушили з пристані (Трубл., Мандр., 1933, 114).

Спінений кінь — кінь, пократий піною, потом. На спіненим коні, пообдиранім гіллям та колючками, припавши до його шиї.. Ізала.. якесь людина (Фр., VI, 1951, 91); У стоїще на мокром, спіненому коні влетів Фока (Живцький, Опрішки, 1962, 31).

Δ Спінені матеріали — матеріали, виготовлені спінюванням спеціальної рідкої маси. В тридцяті роки одалося створити перші полімерні, а потім і спінені матеріали на основі поліуретанів (Веч. Київ, 12.XI 1969, 4).

СПІНИТИ див. спінювати.

СПІНИТИСЯ див. спінюватися.

СПІНІНГ, ч. 1. род. а. Рибальська сваста, що складається з вудлища, котушки з волосінню, металового повідка та блешні з гачками. Кузьма Дем'янович не тільки завзятий мисливець, а й добрий рибалка. Закінувши разів з десятком спінінга, втімає кілька рибин (Мокр., Острів..., 1961, 89); Крізь молодий дубляк на березі побачила [Надія] Івана Степановича з спінінгом у руках.. Він стояв у воді і змотував волосінь (Чорв., Красні люди, 1961, 70).

2. род. у. Ловлення риб за допомогою такої свасті.

СПІНІНГІСТ, а, ч. Рибалка, що ловить рибу спінінгом. Серед цих, здебільшого випадкових, вудкарів і спінінгістів був один інженер, Петром Геннадійовичем звався (Ле, В споці..., 1960, 82); Особливою популярністю у гірників користується ловля риб з спінінгом. На щорічних змаганнях кращі спінінгісти нагороджуються Довролітним товариством рибалок цінними подарунками і дипломами (Нар. тв. та етн., 4, 1962, 35).

СПІНІНГОВИЙ, а, е. Прикм. до спінінг. Магазини спорттоварів пропонують рибалкам спінінгові вудлища із склопластику (Знання..., 9, 1970, 1); Спінінгова котушка; // Який здійснюють за допомогою спінінга. Спінінговий лог; // Стос. до спінінгу. Спінінговий спорт.

СПІННЯ, я, с., рідко. Дія за знач. спіти. Мое любе зерно, тебе нині оддам До літа, до сонця, до спінья (Тич., III, 1947, 100).

СПІНОВИЙ, а, е, фіз. Стос. до спіну. Магнітне поле, що викликається рухом електрона навколо своєї осі, називається спіновим (Наука..., 6, 1962, 38).

СПІНОЗІЗМ, у, ч. Матеріалістичне філософське вчення відрейландського філософа В. Спінози.

СПІНЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. спінювати. Розробили [хіміки] апаратуру для вторинного спінювання поролону, що дає можливість повністю використати відходи (Веч. Київ, 24.VIII 1971, 1).

СПІНЮВАТИ, юю, юєш, недок., **СПІНИТИ**, ню, нвиш, док., перех. Покривати піною, перетворювати на піну. Розрізуючи гвалт, спінуючи їх і здригаючись від напруження, величезний пароплав швидко плає проти течії (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 359); Туї струмочки то дзвінко б'ються в клепки дійниці,

то глухо спінують надосне молоко (Стельмах, II, 1962, 310); *Образно. З українськими веслярами акваторію Матійєвської затоки у Києві спінуючи це спортсмени Вірменії та Грузії (Рад. Укр., 12.V 1971, 4).

СПІНЮВАТИСЯ, юється, недок., **СПІНИТИСЯ**, нться, док. Покриватися піною, перетворюватися на піну. Море спінулося, забилось і заклопотало (Рудан., Тв., 1959, 462); Минає якийсь час, і ріки входить у свої береги і знову течуть відносно повільно і спокійно, щоб після нової зливи спінутись і розлитись широким потоком (Наука..., 11, 1963, 28).

СПІР¹, спіру, ч. 1. Словесне змагання; обговорення чого-небудь двома або кількома особам, в якому кожна з сторін обстоє свою думку, свою правоту. — Основною нашою спору нехай буде.. атеїзм.. (Хотк., I, 1966, 51); Оце, закінчивши собі у маючі дозволя, Відпочиваємо добу (Сьєодні є нас неділя). Про те, Який там день у вас [в Америці], Тут вишшов спір між нами (Воскр., 3 перцем, 1957, 129); // Полеміка (звичайно в пресі) з різними питаннями науки, літератури, політики і т. ін. Бувають такі спори і така боротьба думок у пресі, які допомагають читачам ясніше зрозуміти питання політики, глибше усвідомити їх значення, твердіше розв'язати їх (Ленін, 24, 1972, 160); Мені часто.. наші громадянські рухи, спори, толки, антагонізми та симпатії видаються бурями в шкляній воді (Л. Укр., V, 1956, 62); // Серйозна суперечка; сварка. І каже Лев: «Я вараз поділю [йму]; Галдіть, щоб не було ніякого тут спору, Бо перекору не терплю!» (Гл., Вибр., 1951, 110); // перен. Суверенність, зіткнення. Весь вік з водою він [байдак] у спорі, Все пінить гвилю і тремтить.. А тій, байскупій, що за горе — Спласнула й геть собі біжить (Черв., Поезії, 1959, 193).

2. перег. мн. Взаємні домагання щодо володіння чим-небудь, посідання чогось і т. ін., вирішуваних переважно судом. Між Рудим і Лукашевичем багато літ ішла судово-ва тягачина за границю їх маєтностей. Спір той перейшов до них від колишніх власників (Рильський, Веч. розмови, 1964, 43); Кожне дисциплінарне стягнення робітника або службовця може оскаржити в комісії по трудових спорах (Рад. Укр., 15.I 1967, 4).

СПІР², спіру, ч., розм. Швидкість, спритність, успішність (у роботі, діяльності і т. ін.). — Постаріли ми ще за сі години — нема й того спору в руках, що й тоді був (Барв., Опов., 1902, 503); [М а т і:] Ей, рибонко, то ви вже обробились? Ну, що то сказано, як хто робітний та здужає?.. А в нас — маленька нишка, та й то бог спору не дає.. (Л. Укр., III, 1952, 234).

СПІРАЛЕПОДІБНИЙ, а, е. Який має вигляд, форму спіралі. До цього комплексу [ювелірних виробів] входять браслети в розширеними кілцями, ..серги, прикрашені зерно, спіралеподібні підвіски (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 336).

СПІРАЛЬ, і, ж. 1. Крива лінія, що робить ряд закономірно змінюваних обертів навколо певної точки на площині або навколо осі. Описати спіраль; Рухатися по спіралі; // Річ, предмет і т. ін. у вигляді такої лінії. Сутю місцевими в круглі і овальні браслети, прикрашені поперечними рубчиками, кружками, крапками і спіралями (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 123); Рубанок в його руках світлів, стружки, скрутившись в спіралі, літали з-під його долонь (Томч., Готель..., 1960, 90); Бактерії бувають різної форми; деякі з них мають вигляд кулі (коки), інші — вигляд палички (бацили), а треті (спирохети) — вигляд спіралі (Як заоб. зароз. хвор., 1957, 27); // у знач. присл. спірально. По такій лінії. Вузькі дверцята врівень із землею були прочинені. За ними, у п'єтажі, круті ледве помітні сходи спірально здіймалися вгору (Тулуб, В степу..., 1964, 51);

Синій димок од люльки понесенкою спіраллю розправляється і знову звивається згорі в маленьку стро-голубу змарку (Кол., На фронті... 1959, 30).

2. Смуга (перев. металева), дріт різного спеціального призначення, закручені по такій лінії. Червоні спіралі в лашці ледве пересилювали льохову теміль приміщення (Ле, В сноші... 1960, 215); Спіраль дозникника.

3. Фігура вищого пілотажу. Пілот виконав спіраль.

СПІРАЛЬКА, и, ж. Зменш.-пестл. до спіраль 1, 2.

СПІРАЛЬНИЙ, а, е. Првкм. до спіраль. Спіральна лінія; // Який має вигляд, форму спіралі. Відомо, що спіральні раковини моллюсків іноді залишаються без господаря. Але, як правило, не надовго (Наука... 4, 1966, 32); Туманність Андромеди має так само, як і наша Галактика, спіральну будову (Бесідн про всевіт, 1953, 134); // З нарізкою такого вигляду, такої форми. Спіральні свердла з кінцевою заточкою вастосовуються для свердління вздовж волокон (Стал.-буд. справа, 1957, 137).

СПІРАЛЬНО, присл. Спіраллю, по спіралі. Браєсти із спіраллю завинченими кінцями були знайдені в 1896 р. в кургані (Археол., II, 1948, 76); Через 8—14 днів колонії (бактерії) ставали помітними і для неозброєного ока... Нитки досягали досить значної довжини і на кінцях звичайно завивалися спіралью (Вибр. праці М. Г. Холодного, 1970, 197).

СПІРАНТ, а, ч., літкв. Приголосний звук, що утворюється тертям видихуваного повітря в щільні між зближеними органами мовлення, напр.: в, с, з, х; щільний (фрикативний) приголосний.

СПІРАНТНИЙ, а, е, літкв. Який є спірантом. Спірантні звуки.

СПІРІЯ, і, ж. Чагарникова рослина родини розових із білими, рожевими або червоними квітками, зібраними в зонтикоподібні суцвіття; таволга. Є дуже багато видів і сортів спірей, що займають першорядне місце серед... квітучих кущів (Озелен. колг. села, 1955, 90); Тут ростуть клени, вишні, каштани, кущі білоцвітної спірей, багато бузку (Вітч., 9, 1964, 142).

СПІРИТ, а, ч. Той, хто вірить у можливість спілкування з душами померлих, хто займається спиритизмом. Недалоко спіритомі Юрченкої тепер дихнули не давали: — Загіпнотизуй, щоб їсти не хотілось, — співає збоку за рукав (Кир., Вибр., 1960, 70); *У порівн. Вона сподівалась якогось чуда, підступила, немаче .. спірит, до дверей і загомоніла: — Вийди, мій милий! (Н.-Лев., IV, 1956, 256).

СПІРИТИЗМ, у, ч. Містична віра у потойбічне життя душ померлих і в можливість спілкування з ними. — Ти й твоє нема.. назапались за границею усякових [усяких] найномодніших штук: і спиритизму, і гіпнотизму (Н.-Лев., IV, 1956, 248); Франко викривав містичизм, окультизм, спиритизм декадентів (Вісник АН, 4, 1949, 48); // Уявлюване спіритами спілкування з душами померлих за допомогою різних прийомів (крутіння стола, блюдець і т. ін.) і за посередництвом медіумів. — Розкажіть, про що ж ви розмовляли зі мною на відстані, та ще й сперечались? Може, ви займаєтесь спиритизмом? (Кол., Земля... 1957, 147); Більше цікавиться [князь] спиритизмом, аніж державними справами (Стельмах, Хліб... 1959, 628).

СПІРИТИЧНИЙ, а, е. Стос. до спиритизму, пов'язаний з ним. Я взагалі давно вже втратила віру в «духів» і спіритичних і всяких інших (Л. Укр., V, 1956, 396); // Првкм. до спірит. Звичайно, в спіритичні здібності безжурного олецькуватого Юрченка нікто не вірив, але весело було дивитись, як він самозаглиблено засукував рукава, робив надмірно серйозне обличчя (Кир., Вибр., 1960, 70).

СПІРИТКА, и, ж. Жін. до спірит. — Я спіритка й маю єднання з духами (Н.-Лев., IV, 1956, 246); — Вона питала дух Пушкіна, чи доведуть її окупанті.. Каже, що Олександр Сергійович відповів якимось жартом.. Хіба не осточортіють йому всі ці спіритки, — зітхнув Серьожка (Гончар, IV, 1960, 74).

СПІРИТСЬКИЙ, а, е. Првкм. до спірит. Туманні стамі подобатись не може, «Загробний світ» спіритський — борони боже! (Л. Укр., I, 1951, 98); Спіритські вигадки.

СПІРИТУАЛІЗМ, у, ч. Релігійно-ідеалістичне філософське вчення, що визнає дух сутністю і першоосновою світу, заперечує можливість пізнання матерії і підміняє знання сліпою вірою в духів.

СПІРИТУАЛІСТ, а, ч. Прихильник, послідовник спиритуалізму. Титуловано його [Г. Сковороду] і українським Сократом, і українським Платоном... називано і дїєтом, і пантїєстом, і спіритуалїєстом (Літ. Укр., 4. XII 1962, 3).

СПІРИТУАЛІСТИЧНИЙ, а, е. Стос. до спиритуалізму, заснований на ньому.

СПІРКА, и, ж. 1. Серйозна суперечка; сварка. Казала [Гайка] тільки, що була в матері і там при їй сталася спірка в діда Дороша з сином (Гр., II, 1963, 386); Онисько оселився в батьківській хаті доглядати москалевої худоби. І стала та худоба кісткою в горлі як в одного брата, так і в другого. Підкалася за неї спірка та ворожнеча між братами (Мирний, I, 1949, 217); — Батька того за землю в сїміу жєив Когути., Підговорив Болярчука Микиту. Заєвди спірку за межі, і той мого Романа люшнєво... Череп провалив... (Цюпа, Назустріч... 1958, 46); Від безпросвітних злиднів Гаушукки не знали й дїя, щоб не було в їзній хаті спірки (Чорн., Визвол. земля, 1959, 9); // Сперечання, лайка. Марта, справді, пересилюючи себе, слугала пересудити з нею спірку (Горд., II, 1959, 291).

[Бўти в спірці — порвати стосувки, не розмовляти з ким-небудь. Марко в спірці з дояркою Санькою був, що своїх корів занегаляла, а Маркові задріла, насмілася... (Горд., Дівчина..., 1954, 13).

2. Те саме, що спір 1. [П е т р о:] Та об чїм у вас спірка?.. [П е ч а р н ц я:] Ганні Васильовні не подобалися мої думки (Мирний, V, 1955, 147); [М а ш а:] У нас маленька спірка на історичну тему, товаришу Лотоцький (Мик., I, 1957, 238); Ці спірки про сюжет перетворилися для нас у щось на зразок шахової гри без дошки (Донч., VI, 1957, 621).

СПІРНИЙ, а, е. 1. Який викликає спір (див. спір 1). У рамках окремих організацій або партії в цілому можливі дискусії в спірних або не досить ясних питаннях (Статут КПРС, 1971, 14); Спірний є.. погодження самого слова «фарфор». Лінгвісти вважають, що це слово походить від арабського слова «фатфурі» (Розповідь..., 1970, 6); У висоту досягає [драконове дерево] 60 метрів, окружність стовбура 13 метрів. Вік його спірний — від двох до чотирьох тисяч років (Веч. Київ, 16. X 1967, 4).

2. Який є предметом спору (див. спір 2). Знаючи хитрість і нечесність Шнайдера, сумнівалася [Регіна], чи вдасться здобути від нього спірну суму (Фр., VI, 1951, 270); Прийшла до старости одна жінка й узляла балакати з їм [ним] про якусь спірну балку, де сіно дуже хороше (Крим., Вибр., 1965, 422).

СПІРНИЙ, спірні, спірне, розм. 1. Спірний, вправний (про людину). Чоловік спірний до роботи (Сл. Гр.); // Прудкий (про коня). Спірний кінь (Сл. Гр.).

2. Який виконується, здійснюється швидко й успішно (про роботу, справу і т. ін.); // Швидкий (про ходу).

Він ішов незалежно своєю важкуватою, поважною і разом з тим спірною дорогою (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 41).

СПІРНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до спірний.

СПІРНО, розм. Присл. до спірний. Люди спірно й весело розчищали пустир (Бойч., Молодість, 1949, 31); Все в його спірно та гарно йшло (Барв., Опов., 1902, 144); Він працював поваді, розмірковано, не хапачуєш, але робота посувалася спірно (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 226); Добрячі коні спірно жмуть поміж синими разками хат (Стельмах, Хліб., 1959, 75).

СПІРОМЕТР, а, ч. Прилад для визначення ємності легень вимірюванням об'єму повітря, що його видихає людина після найглибшого вдиху. Об'єм повітря, яке ми вдихаємо і видихаємо, можна виміряти спірометром. Цей прилад складається з двох циліндрів: зовнішнього і опущеного в нього догори дном внутрішнього (Анат. і фізіол. люд., 1957, 76).

СПІРОХЕТА, ж. Хвороботворний мікроб, який має виткоподібне, спіральне зігнуте тіло. Збудником поворотного тифу є мікроорганізм, що називається спірохетою Обермейєра (Підручник дезинф., 1953, 92).

СПІРОХЕТОЗИ, ів, мн. Інфекційні захворювання людини і тварин, збудником яких є спірохети. Спірохетози — хвороби тварин, що їх спричиняють спірохети (Укр. с.-г. енци., II, 1971, 255).

СПІСА, н, ж., діал. Остень. По озері, Мов навуки, снують човни легенькі — То рибаків великі сіті таянуть, Кричать, гребуть веслами та до сонця Поблискують зубцями спіс спижески (Фр., X, 1954, 388).

СПІСІНТИ, ів, док., діал. Виснажитися (про землю). Всі вони у ропаці, бо земля.. спіснала та не родить, а лише з'їдає мужицьку силу (Черемш., Тв., 1960, 302).

СПІТИ¹, спію, спісш, недок. 1. Ставати спілим, дозрілим (про плоди, овочі, злаки і т. ін.); дозрівати, достигати. Ой з-за гори вітер вів — Калина не спіє (Чуб., V, 1874, 83); Спіють еруші й яблука (Рильський, Бабине літо, 1967, 39); Навіть грудень не криєв світами ті долини, де зеленіть дерева і спіють мандарини (Забіла, У.. світ, 1960, 107); В степан полатаських ниви спіють (Мас., Срібна дорога, 1946, 87); *Образно. На ланах ерає сонячна хвиля; під хвилею спіє хліборобська доля... (Мирний, I, 1949, 125); Іх ябали скарби далеких берегів, Де шире золото в підземних жилах спіє (Зеров, Вибр., 1966, 470).

2. перен. Досягати повної фізичної та духовної зрілості (про людину).— Ось бачиш що? ти на порі, I Ярина спіє... (Шевч., I, 1951, 276).

3. розм. Ставати готовим до вживання (дovarючись, досмажуючись і т. ін.). Може, у доньки ковбаси не спіють, тісто не сходить? (Ю. Янов., II, 1954, 213).

СПІТИ², спію, спісш, док., перез., розм. Заспівати, проспівати. Не дали соловейкові ні їсти, ні пити, Заставляють соловейка славних пісень спіти (Чуб., V, 1874, 317).

СПІТИСИ, спіється, недок., рідко. Те саме, що спітн¹. Далі видніється, нива спіється (Мал., Серце..., 1959, 19).

СПІТКАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до спіткати.

СПІТКАННЯ, я, с. Зустріч із ким-, чим-небудь. Він дивився в небо, на двійку птахів, які немовби віщували спіткання з таємничим Козаком Мамаєм (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 21); Вернувшись з замку після того пам'ятного спіткання з Сулятицьким, Дідушок зачинився у хаті з сином (Гжицький, Опришки, 1962, 85).

СПІТКАТИ, аю, аєш, док., перез. 1. Зустріти когоч-небудь, хто рухається навпроти. Раз у поведілок.. спіткав він Староміського на дрогобицьким ринку (Фр., III, 1950, 68); Вертаючись яхось з городу, Прієська спіткала їх обох. Степан ішов похмурий та сумний, а Дунь-

ка щось весело йому цокотіла (Л. Янов., I, 1959, 261); // Натрапити на кого-, що-небудь на своєму шляху, десь, в якомусь місці. Рідко можна спіткати таку неспритну, сумну, темну, як торна, хату (Барв., Опов., 1902, 31); В молодих київських громадах можна завжди спіткати Ваші (М. Драгоманова) нові книжки і почути базато мови про них (Л. Укр., V, 1956, 46); Немудро граю те (Цимбалі), без жодних струн, спіткав Він на горіщі десь (Рильський, Поеми, 1957, 243); Це тут.. ворожа куля Тебе спіткала. Білий світ Пропле, мов дим, перед тобою I зник назавжди вдалині (Воскр., 3 перцем!, 1957, 442).

2. тільки 3 ос. Трапитися з ким-небудь; випадати на долю. Мати не знала, Дивувалася, що се тата Мар'яну спіткало? Чи не пристриг? Саде шити — Не те вишиває (Шевч., I, 1963, 151); За тиждень до покрови ми обробилися. Дали уже і робота хатня, легше б було, та мене лизо спіткало (Мирний, I, 1954, 91); В грудях билось єдине жадання: Щоб тебе не спіткало страждання (Граб., I, 1959, 264); — Гляди! спіткає й тебе лиза година, згадаш тоді Тетяну (Л. Янов., I, 1959, 55); Горє спіткало Данила.., померла Анна (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 550); Дорошенко відчував, що Якубу справді, видно, спіткало яхось нещастя (Гончар, Тронка, 1963, 204); Щодо вирощення нових сортів плодотворних дерев, то тут спіткала нас невдача: загинув той сорт, на який я покладав великі надії (Грим., Подробинці..., 1956, 5).

СПІТКАТИСИ, аюся, аєшся, док. 1. з ким. Зустрітися з ким-небудь, хто рухається навпроти. Під чорним лісом спіткався чорт з бісом (Укр. присл., 1963, 229); // Зійтисся разом, побачитися де-небудь. Проїхав літо, тогді знов я з тобою спіткався (Метл. і Кост., Тв., 1906, 372); // перен. Трапитися на чьомусь шляху. — Як підростеш, то терпи усе, що на тропку спіткається. Жити між людьми важко! (Барв., Опов., 1902, 358).

◇ Спіткати́ся з поглядом чийм — то саме, що Зустрінутися (зустрітисся) з очима (з поглядом, з поглядом) чийми (чийм) (див. зустрічатисся).— Вона-таки за того [те] нічо не знала, — сказав [Семев] нерадо й зухенько глянув убк, бо спіткався з Олениним поглядом (Март., Тв., 1954, 124).

2. тільки 3 ос. Трапитися з ким-небудь; випадати на чьось долю. — Коли я посварюсь або батько, то не на лихо, а на добро вай, для миру вас отуєж, а там усього спіткається... (Барв., Опов., 1902, 63); Сидить козак на тіл боці, — Грає сине море. Думає, доля зустрітеться, — Спіткався горє (Шевч., I, 1963, 9).

СПІТКНУТИСИ два. споткнітисся.

СПІТНІЛИЙ, а, е. 1. Діспр. акт. мнв. ч. до спітнати. Василько зієз з верби, спітнілий і червокий від соролу (Донч., V, 1957, 42); Ярема задоволено витер спітнілий з напружи лоб (Епік, Тв., 1958, 228); Шоєвкун, похитуючись, дрімав в сідлі. Мокра, спітніла за день спина тепер замерзла (Гончар, III, 1959, 75); // у знач. прикм. Акрадій Петрович Малина визилуєсь у вікно і сердито кричав у спину своєму лакею, що помагав випрегат з фатка спітнілі коні (Коцюб., II, 1955, 383); Всі воки, спітнілі й червокі, хапалася як можна швидше скидати з воза сіно на стіжок (Вас., Вибр., 1950, 47); Сонце бачить на спітнілих лобах (Л. Укр., II, 1951, 242); Бригадир підбіє зіпрілий, васпанний, витер спітнілу шив картузом (Тют., Впр, 1964, 236).

2. у знач. прикм. Вологий від поту, просякнутий потом. Як це приємо — спітнілу Скинуть сорочку (Пірівек, Совце..., 1958, 43); Настя некаєтно розпрасала в руці скручену і спітнілу цидулку (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 125).

3. у знач. прикм. Укритий краплями осілої пара.

За вікнами висів туман, спітнілі шибки плакали (Панч, На калин. мості, 1965, 18); Старий Виштак висів спітнілу пляшку (Зар., Світло, 1961, 68).

СПІТНІТИ, ію, іеш, док. 1. Укритися потом. В дворі Настя вимішує свиняч у цебрі 1 — з цебра пара. Настя спітніла (Вас., III, 1960, 330); Взмижу від Олофір тажко газгоріє. Пішов вудити окуліє і, доки прорубав ололожку, спітніє (Донч., III, 1956, 107); Василь відчує, що його руки спітніли (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 114); Враз мені стало душно, аж чоло спітніло (Грим., Подробці..., 1956, 79); // Стати вологим від поту, просякнутися потом. Матроска душа в комбайнера жива, спітніла тільняшка ряба, для хлопця такого і мирні жива — гаряча нова боротьба (Уп., Вірші..., 1957, 60).

2. тільки 3 ос. Укритися краплями осілої пари; запотіти. Шибки в вікнах спітніли, немаче плакали гіркими словами (Н.-Лев., VI, 1966, 348); Кожна бочка опечатана сургучем і позначена крейдою. Стегла і стіни пивниці спітніли (Томч., Жмевяки, 1964, 34).

СПІХ, у, ч. 1. розм. Те саме, що пбспіх і. За годину прийав добродіїв Бранський. Той спіх, з яким він уейшов у господу, досить свідчив, що славетний лікар звик навіщати або дуже слабих, або занадто нетерплячих хворих пацієнтів (Л. Янов., I, 1959, 133); Ще кілька хвилин — і, може, вже буде пізно. Почав спішити — і мало не завалив усієї будови. Ні, тут спіхом нічого не зробиш (Хотк., I, 1966, 117); Чого б їм було вириватися зараз, коли нічого не трапилося? А то ж отакий спіх. Що за така причина? (Головко, II, 1957, 323).

Без спіху — те саме, що Без пбспіху (див. пбспіх). — Тепер, — каже Дуб, — скористуємось жи: Зостаємуться з нами очолі. А решта, без спіху, негай по черзі За плесом зника в кучеряві лозі (Стар., Поет. тв., 1958, 220); Можна принаймні цигарку без спіху викурити (Головко, I, 1957, 280); Не к спіху, рідко — немає необхідності поспішати з чим-небудь, щось не потребує негайного виконання. — Я вірю, що ви не забудете занести [книгу] до вашого від'їзду. — Я можу навіть заєтра. — Ні, ні. Зрештою, це ж не к спіху. Ви занесете її перед самим нашим від'їздом (Головко, II, 1957, 489).

2. розм., рідко. Моторність, спритність. Параска і наймичку розцітала, бо при її [Галиному] спіху наймичка була лишня (Мирний, IV, 1955, 115).

3. діал. Результат, успіх. Узляла [Оксана] голку, протягла нитку, та й забула узлика зав'язати, та сіла край віконця і давай би то шити. Зной виводить та виводить... і спіху нема (Кв.-Осн., II, 1956, 438).

СПІЧ, у, ч. Коротка привітальна застільна промова (на урочистому обіді, банкеті і т. ін.). [П а ш к е в и ч:] Тост гостю. Іване Володимировичу, ваші бажання! .. [М і ч у р і в:] Я хотів би в цьому столітті досягнути якогось мірою на світовий порядок. Я маю на увазі створення запланованих спадкових змін. [С і в ц е в:] Для новорічного спіху це занадто (Довж., I, 1958, 429).

СПІЧНУТИ, вў, вєш, док., діал. Спочити. — Я не можу зараз назад вертати, — відповіла дівчина. Я мушу спічнути (Коб., III, 1956, 325); Сінокоси спічнуть од худібки, заростаючи велико зелом (Коцюб., II, 1955, 337); — Спічки це троха, спічки. — Ні, будеж їти, — і підіймалася [Маруся] на зранені ноги (Хотк., II, 1966, 276).

СПІШЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мін. ч. до спішати. 2. у знач. приж. Який спішвся. Спішена кавдиєзіа Пароженкї наступала по шосе (Панч, О. Пархом., 1939, 134); Розступилися [люди], даючи спішеному полковникові прохід до кобарів (Ле, Хмельницький, I, 1957, 5); Спішені козакі, закріпивши попопи між кінями,

везли на них поранених побратимів своїх (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 187).

СПІШИТИ див. спішувати.

СПІШИТИ, шў, шїш, недок. 1. з инфін., з чим і без додатка. Старатися, намагатися якнайшвидше зробити що-небудь, виконати якусь роботу; квапитися, поспішати. Готова справа вся стояла, Спішили всі за стіла сидать (Котл., I, 1952, 205); Спішу поділтисся з Вами звісткою (Коцюб., II, 1956, 230); Оленчук не спішиє з відповіддю, розумючи, що від його слова, від його поради зараз багато що залежить (Гончар, II, 1959, 396); Хліб той місила [Марія], до печі доглядалася, халапочись, так наче Тизін у дорогу куди вираджаєся, а хліба в хаті не було, та спішила (Головко, II, 1957, 153); *Образно. Спішили [вітряк] домолоти чесьє мливо, скрипіли, і шарпались, і стогнали під вітром (Стельмах, I, 1962, 169).

Не спішачі — те саме, що Не поспішачюч (див. поспішати). — Іди ж, братику, іди швидше. Роби йому, Мотре, як бабуся казала. Та роби гаразд, не спішачи... (Кв.-Осн., II, 1956, 197).

2. Швидко йти, бігти, пльвти, іхати і т. ін.; прагнути якнайшвидше потрапити, вчасно прийти, не спізнитися кудись. Він біг, спішиє до своєї квартири (Фр., VII, 1951, 250); Тут немає чим дитать, спішимо на свіже повітря (Коцюб., I, 1955, 243); Мати одразу ж босими ногами опускається на гогукуату долітку і спішиє до печі (Стельмах, I, 1962, 135); Батько нічого не сказав синові, побачивши, як той спішиє з двору, щоб завидна впоратися з оранкою (Томч., Жмевяки, 1964, 23); *Образно. Чорними клубами перекочуються [хмарви] і спішиє, спішиє, спішиє... (Хотк., II, 1966, 90); З зерном машини Спішиє до станції — пора ж гаряча! — Жива! (Дор., Серед степу..., 1952, 36).

◆ Спішити поперед батька в пекло див. пекло.

СПІШИТИСЯ див. спішуватися.

СПІШИТИСЯ, шўся, шїшся, недок., розм. Те саме, що спішити. Мартоха немов спішилася натішитися своєю дитиною і пестила її так, що Пріська з Улянкою аж зненавиділи мазуху (Л. Укр., III, 1952, 667); Тарас спішиєся з від'їздом; він хотів уже бути на дівріці, бо здавалося йому, що там якісь веселі гадки придуть до голови (Ков., Світ., 1960, 69); Маленька перекуся тязлася уже дві години. Памство не спішились, гомоніли, жартували (Фр., II, 1950, 368); У сумраці другого поранку спішилася незугарно одягнена постать, оперезана вузьким ремінцем, саїтним гостинцем покванно вперед (Коб., II, 1956, 92); *Образно. Години йдуть — куди вони спішиєся? (Л. Укр., I, 1951, 180).

СПІШКА, в, ж., розм. Дія і стан за знач. спішити 1. — Прошу слова для позачергової галки. — В залі зашуміли. — Що там за спішка? (Головко, II, 1957, 522).

Без спішки — те саме, що Без пбспіху (див. пбспіх). — Можна було [робити колоскопідіймач] без спішки, без гарячки. Ще взмижу (Головко, I, 1957, 432); Наш кожен крок розротований е часі, Все робиться чітко, точно, без спішки (Дор., Серед степу..., 1952, 80); [Не] спішка (спішки) — щось [не] е терміновим, негайним. Не було гудзика біля коїтра. Тизін сказав жінці. Але їй ніколи ж. Ось тільки хліб у піч посаджав. — Ну, та не спішка, — магнув Тизін рукою (Головко, II, 1957, 154); — Я йому ще одну переївочку влаштую. На селі про нього всяку всячину говорять. Мені замїж зараз не спішки (Логв., Літа., 1960, 136).

◆ Спішку пороти — те саме, що Пороти гарічку (див. гарячка). — Я б на твоєму місці — не поїхала б. Нізащо! Дочекаєся б таки листа. В такому ділі спішку пороти — злочин! (Головко, Літа., 1956, 199).

СПІШНЕНЬКИЙ, а, в. Пестл. до спішний. — *Ого! Отець-карлючка вже нанизу! Хоч маленький, але спішненький. — обізвався Тарасій (Н.-Лев., III, 1956, 379).*

СПІШНЕНЬКО. Присл. до спішненький. *Скоро на світ займеться раченко, То я вийду на місто-спішненько (Пісні та романси... I, 1956, 239); По слизоті він сміленько Став спускатися спішненько (Мавж., Тв., 1955, 179).*

СПІШНИЙ, а, в. 1. Який вимагає негайного виконання; терміновий. *Хтось не одписав образу, бо має багато спішніх писаних (Л. Укр., V, 1956, 352); — Я дотримуюся тієї думки, що, коли в спішній роботі в серйозність, — цю роботу ніколи не зробити так швидко, як треба (Ю. Янов., II, 1958, 112).*

Спішний лист; **Спішне повідомлення** — лист, повідомлення, що їх терміново доставляють за призначенням. *Поштар приніс спішне листя (Трубіл., II, 1955, 19); — Чортзна-що робиться! — занепокоївся тамбовський губернатор, одержавши раптом спішне повідомлення (Довж., I, 1958, 396).*

2. Який здійснюється, робиться швидко, квалітивно. *Почалися спішні, але спокійні збори в дорогу (Шер., В партиз. загонях, 1947, 55); Надто спішних висновків Білому робити не хотів (Собко, Біле полум'я, 1952, 110); // Швидкий, квалітивний (про ходу, кроки і т. ін.). — А ви тут глядіть, щоб до обіду було все готове, — наказав їм Дарці й Якову і подався спішною ходою до стайні (Л. Укр., III, 1952, 666); Ішли [війська] спішнім маршем, дні і ночі, майже не відпочиваючи (Голчар, I, 1954, 60); З коридора долинули спішні легкі кроки (Десняк, Опов., 1951, 49); // рідко. Який минає, проходить швидко, непомітно. *Тоді дорога спішна, коли розмова потішна (Укр. присл., 1955, 275).**

Спішним порядком — терміново, негайно. *Спішним порядком будувалася спеціальна залізнична гілка, щоб кожма було доставляти по ній з глибини Криму будівельні матеріали (Голчар, II, 1959, 353).*

3. розм. Моторний, спритний (про людину). *Ханкий, верткий, в'юкий та спішний на едачу, він і в звичайний час все чогось ніби кудись хапався, кудись поспішав, вертівся, метушився (Н.-Лев., VII, 1966, 249).*

СПІШНІСТЬ, носі, ж. Абстр. ім. до спішний 1. *З гирла [річки] чулися інші звуки. Їх галасливість говорила про спішність, завітність роботи (Ле, Міжгір'я, 1953, 249); Незважаючи на спішність роботи, і до цього Шевченкового твору перекладач поставився дуже уважно (Рад. літ-во, 4, 1969, 64); Будівництво мосту було справою виняткової спішності.*

СПІШНО. 1. Присл. до спішний 2. *На вокзалі — лемп гудків: спішно перетягаються паровики й вагони на лівий берег Дніпра (Еллан, II, 1958, 42); Бутаков спішно докреслював географічну, гідрографічну та мореплавну карти Аралу (Тулуб, В степу..., 1964, 403); Одного разу Синаєва спішно викликано з виробничої ділянки до контори (Ле, Міжгір'я, 1953, 172); — Дочка моєї сестри вужі показати себе на всякому місці; тільки що зробили ви діло спішно, да коли б воно не вийшло смішно! (П. Куліш, Вибр., 1969, 160); Спішно піднявшись на рачній ворі, З косами йшли на живих косарі (Шог., Поезії, 1958, 427); Маруся глянула... З пригорбка спішно біжить якийсь чоловік (Хотк., II, 1966, 239); [Ю р не ст (молодий. Задиғанний, спішно протоплюється і займе місце коло поета):] Яка досада! Як я запізнився! Кінчається промова? (Л. Укр., II, 1951, 511); // діал. Неперляче. Коли попадає [муха] в шліпку між рамою й склою, дивичаєла нервою і спішно (Хотк., II, 1966, 132); — Мамо! — Чого тобі? — Я хочу щось сказати, — мовив він спішно (Л. Янов., I, 1959, 418).*

2. у знач. присудк. сл., кому, з інфін. і без додатка.

Не вистачає терпіння, не терпиться. *Хлопець з чужності станув, хоча по ньому було видно, що мов здержування його майже боліло, так спішно було йому йти (Коб., III, 1956, 43); — І спішно йому [вітрові], нема що казати: усе наперед виривається (Кобр., Вибр., 1954, 165).*

СПІШНОК, шкү, ч. Зменш.-пестл. до спіш 1, 2. *Спішкы, спішкы! Побіжи під ткацьку стріжку, там тчуть і правдту, межі починко дадуть (як праясти сідають) (Укр. присл., 1963, 95).*

СПІШУВАННЯ, я, с. Дія за знач. спішувати і спішуватися. *Вдень Суворов об'їжджав полки, перевіряючи, як іде підготовка техніки до штурму, практична посадка й висадка десантів, спішування кавалеристів на випадок, якщо ні? час атаки їм доведеться брати участь у пішому строю (Добр., Очак. розмир, 1965, 329).*

СПІШУВАТИ, ую, уеш, недок., **СПІШИТИ**, шу, шив, док., перех. *Примувувати злітні з коня, кошей. Численні міномети заговорили з такою силою, що довелося негайно спішити один полк, зайняти ним оборону (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 327).*

СПІШУВАТИСЯ, уюся, уешся, недок., **СПІШИТИСЯ**, шуся, шився, док. *Злазити з коня, кошей. Верхники спочатку проскакали вздовж берега Орі, де сніг був густо спаний совицями та місячними сідлами. Козловський раз у раз спішувалася, уважно їх розглядав (Тулуб, В степу..., 1964, 208); Кіннотники, спішившись, чекали нас біля розлогого дуба (Шиян, Партиз. край, 1946, 216); Через короткі інтервали на дорозі почали рватися снаряди, намагаючи рудніше кудло ворогів. Але воно з гучком та свистом проскочило між розривами, спішилось і чорним потоком кинулось в обхід комітетчикам (Стельмак, II, 1962, 193); // розм. Злазити з велосипеда, виходити з машини і т. ін. *Василь у саду спішився і повіло сиспед і руках (Десняк, Десну..., 1949, 217); Вілісі повастрягали в баюраг, і генерали спішивались і брели непролазними шляхами (Довж., I, 1958, 357).**

СПЛАВ¹, у, ч. Складна речовина, що утворюється здебільшого при твердінні рідких систем з двох або кількох елементів (перез. металів). *У сучасній техніці широко застосовуються різноманітні сплави, одержані з двох, трьох та більшої кількості металів і неметалів (Цікава хімія, 1954, 16); На основі алюмінію створюють сплави, які втричі легші, ніж сталь, і водночас міцніші за неї (Наука..., 9, 1956, 5); Рязанов над силу молотить колючкою по дзеркальних вічках контейнера. Дзеркала були вилиті з товстого гучкового сплаву і ніяк не піддавалися (Логв., Давні рави, 1961, 47); // перен. Послання різних елементів, частин і т. ін. чогонебудь. *На нас дивилася мозаїка дна: фіолетові плями густих водоростей [водоростей], блакитні очі підводних пісків, стара бронза і темно-синя емаль, що зливалася в один вогняний сплав (Кацюб., II, 1955, 289); Урочисто грає духовий оркестр. В найскладніших звукових сплавах, у зіткненні мотівів, мідних сурж, золотів, лютар і нових пісень народжувалася народна героїчна символіка пережоги нового життя на землі (Довж., I, 1958, 93); В поезіях Шевченка маємо органічний сплав різнорідних елементів народної творчості з його, Шевченковою, яскаравим, винятково образним словом (Рад. літ-во, 1, 1966, 85).**

СПЛАВ², у, ч. 1. Дія за знач. сплавити, сплавляти² 1. *Ліс треба було рубати вище по ріці, там спуск хороший, зате сплав колод коштував дорого (Кол., Терен..., 1959, 300); В цьому році раніше від звичайного почався сплав лісу по стрімкій гірській річці Черемош (Рад. Укр., 19. III 1958, 8); // Сплавний промисел. Тут побирають усі гроші, бо в Вишніці сидять ті промисловці, що тримають сплави; тут же ті гроші пропиваються (Хотк., II, 1966, 383); В Ільнику на причалі робітники сплаву*

навантажували платформи лісом (Чорн., Визвол. земля, 1950, 56).

2. Пліт із сплавного лісу. Лісові підприємці.. почали висилати [Вовкуна] зі сплавами до Журава, ба й до Окони, повітряючи йому продаж дерева (Фр., III, 1950, 48); — А що вже сплави збивати та гонити, то річки йому в цій роботі поміж нас не було (Мур., Бук. повість, 1959, 16).

СПЛАВАТИ, аю, аєш, док., перек., розм. Плаваючи, добувати скрізь, у багатьох місцях. Батько її Ковбана отаманував у Січі і все море сплавав (П. Куліш, Вибр., 1969, 264).

СПЛАВАЧКА, н, ж., діал. Сплавний промисел. Молодичі речують, аж за боки беруться. А баба згадується поміж ними і вже оповідає, як чоловік приходить із сплавачки (Хотк., II, 1966, 404).

СПЛАВИТИ¹ *див.* сплавляти¹.

СПЛАВИТИ² *див.* сплавляти².

СПЛАВИТИСЯ *див.* сплавлятися¹.

СПЛАВКА, н, ж. Дія за знач. сплавити, сплавляти¹ 1. Сплавака металів.

СПЛАВЛЕНИЙ¹, а, е. 1. Дієпр. пас. мнн. ч. до сплавити¹ 1. Залізо, сплавлене з хромом.

2. у знач. прикм., перек. Об'єднаний в одне нерозривне ціле.

СПЛАВЛЕНИЙ², а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до сплавити² 1. Співчасно сплавлений ліс; // у знач. прикм. Накопичилися величезні запаси сплавленого деревини.

СПЛАВЛЕНІСТЬ, пості, ж. Абстр. ім. до сплавлений¹ 2. В останні роки життя Маневич працював все так же напружено і захоплено. Живопис його набуває чіткої матеріальності, сплавленості, колорит стає складнішим (Образотв. мист., 1, 1973, 30).

СПЛАВЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. сплавити, сплавляти¹, сплавлювати 1. Зелений карбід кремнію — хімічна сполука вуглецю з кремнієм — одержується штучним шляхом — сплавленням кварцового піску в вугільним порохом з невеликою домішкою металевих осушок у електродпечі (Технол. різального інстр., 1959, 58).

СПЛАВЛЮВАТИ¹ *див.* сплавляти¹.

СПЛАВЛЮВАТИ² *див.* сплавляти².

СПЛАВЛЮВАТИСЯ¹ *див.* сплавлятися¹.

СПЛАВЛЮВАТИСЯ² *див.* сплавлятися².

СПЛАВЛЮВАЧ, а, ч. Робітник, який сплавляє метали.

СПЛАВЛЯННЯ¹, я, с. Дія за знач. сплавляти¹ 1. Заготовка поляє в сплавленні двох частин металу під дією високої температури (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 182).

СПЛАВЛЯННЯ², я, с. Дія за знач. сплавляти² 1. Заготовлену в лісі деревину перевозять до споживачів по сплавених ріках і залізницями. Сплавлення лісу обходиться в 5—8 раз дешевше, ніж перевезення залізницею (Ек. геогр. СРСР, 1957, 54).

СПЛАВЛЯТИ¹, аю, аєш і рідше **СПЛАВЛЮВАТИ**, юю, юєш, недок., **СПЛАВІТИ**, влю, виш; мн. сплавлять; док., перек. 1. З'єднувати плавленням. Сплавити залізо з хромом.

2. перек. Об'єднувати в одне нерозривне ціле; пов'язувати, з'єднувати. Садження трояк дерев на відзнаку якоїсь події — поширений у фольклорі мотив. Шевченко не просто переносить у свою поезію ці мотиви. Він із сплавою з особистими глибокими думками і почуттями (Нар. тв. та етн., 1, 1961, 45); Хай сплавить нас в гранітному єднанні І чиста ніжність, і пекучий єні! (Грінк, Стартуть..., 1963, 36); Картина російської дійсності, змальована в цій поемі [«Коробейник» М. О. Некрасова], так і залишилася б мозаїкою, якби поет не сплавив усі її елементи єдиним, всеохоплюючим ліричним почуттям (Рад. літ-во, 12, 1971, 53).

СПЛАВЛЯТИ², аю, аєш і рідше **СПЛАВЛЮВАТИ**, юю, юєш, недок., **СПЛАВИТИ**, влю, виш; мн. сплавлять; док., перек. 1. Відправляти, перемішати плавом за течією річки. Бистрець бісється й піниться, з розгоном вітають у нього менші потоки, десь-не-дець у них позастраєвало дерево, що сплавалили весною, та от не стало води (Хотк., II, 1966, 350); Артем уже знав, що в тартаки такі великі в місті, а ліс туди платими по Дніпру литвини сплавають (Головко, II, 1957, 213); — Ми й дуби нарубаємо у Самарських пузах і сплаavimo їх Дніпром через пороги (Тулуб, Людолови, II, 1957, 192).

2. перек., розм. Намагачись позбутись кого-, чого-небудь, відправляти, влаштовувати кудись, передавати кому-небудь. [Р о м а н ю к:] Немає на кого спертись... [К о в ш м к:] А нащо ти Карпа Корнішовича сплавиє рибку ловити, а на його місце Вакуленка зяє? (Корн., II, 1955, 240); // Продавати, збувати що-небудь. — А де решта краму? По кіосках розтикає? На базарі опіймають, так ти через державну торгівлю вирішиє сплавиє, на пляз з кіоскерами (Кучер, Трудна любов, 1960, 524); — Я їх привіє, аби вони забрали його [фортепіано] в лобард.. Буде непогано, коли ми його сплаavimo (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 114).

СПЛАВЛЯТИСЯ¹, яється і **СПЛАВЛЮВАТИСЯ**, юється, недок., **СПЛАВИТИСЯ**, виться; мн. сплавляться; док. 1. З'єднуватися плавленням.

2. перек. Об'єднуватися в одне нерозривне ціле; пов'язуватися, з'єднуватися. Публіцистика в найкращих своїх зразках завжди тяжіла до художнього синтезу. Це та галузь творчості, де своєрідно сплаваються художня і наукова чи ділова мова (Рад. літ-во, 4, 1963, 62); Жовто-багряні фарби, ніби сплаваючись у єдиній масі, передають враження від того недовгого періоду осіннього в'янення, коли все сповнене урочистого спокою (Образотв. мист., 4, 1971, 11); Весна, обов'язок, кохання, надії — все сплавилось в Артемовому серці (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 102).

3. тільки недок. Пас. до сплавляти¹, сплавлювати.

СПЛАВЛЯТИСЯ², яється і **СПЛАВЛЮВАТИСЯ**, юється, недок. Пас. до сплавляти², сплавлювати 1. Найкраще стенове сіно, суше та зелене, як чай, пресувалося по таборах у тюки і вже в такому вигляді сплавилося на казовську пристань (Гончар, Таврія, 1952, 215); Хто бачив, як сплавиється ліс, той може уявити собі, як спускаються стояки уклоном (Роб. газ., 23.II 1964, 2).

СПЛАВНИЙ, а, б. Стос. до сплаву (див. сплав² 1). Сплавний період; // Прядатий для сплаву; признак. для нього. Заготовлену в лісі деревину перевозять до споживачів по сплавених ріках і залізницями (Ек. геогр. СРСР, 1957, 54); День і ніч води Київського сплавного рейду бороздять невеликі потужні катери, які формують каравани лісу для сплаву по Дніпру (Колг. село, 3.VII 1954, 3); // Який доставляється сплавом, який сплавляють. Опозудні Варвара перейшла місток через Протоу, всю заганену набряклим і почорнілим сплавним лісом (Перв., Дикий мед, 1963, 104).

СПЛАВНИК, а, ч. Робітник, що займається сплавом лісу.

СПЛАВНИК, а, ч., розм. Те саме, що сплавник. Тяжка й небезпечна праця сплавици на гірських ріках-потоках (Скл., Карпати, II, 1954, 302).

СПЛАКАНИЙ, а, е, розм. 1. Який багато плакав, пролив багато сліз; змучений від плачу. Візь, що підносие груди слаканої жінки, почав утихати (Кобр., Вибр., 1954, 11); Плакани і зі'ялені горем, стоять в улогов'ях домовин сім'ї полегалих (Мельн., Коли кров., 1960, 25); // В якому відчувається стримуваний плач.

— Скільки тато дав [поля]? — спитала [Зоя] стисненим, сплаканим голосом (Коб., III, 1956, 484).

2. Із слідами сліз, змочений сльозами, розпухлий, почервонілий від плачу (про очі, обличчя); заплаканий. Неня сівку у руці придержувала і сплаканими очима потакувала, що баба буде гинути (Черемш., Тв., 1960, 39).

СПЛАКАТИ, сплáчу, сплáчеш, док., розм. 1. *неперез.* Почати плакати або трохи поплакати. *Сплакав Іваць край тополі. Очі одвертає* (Рудан., Тв., 1959, 93); *Коли Олена розповіла їй зміст листа, вона сплакала, замість що-небудь на відповідь сказати* (Коб., I, 1956, 101); *Мати сплакала і поїхала, поцілувавши сина в голову* (Свидн., Люборацькі, 1955, 26); *Доліський чоловік сплаче та й еже, а на панцину йде, подітисся йому ніде* (Хотк., Довбуш, 1965, 41).

2. *перез.*, *перен.* Сльозами змити якусь ганьбу. [З а х а р к о:] *Плач, плач, безпутний!.. Сплач з серця відсуту, котра пригнітила його! Може, хоч го дна зринуть чисті сльози* (Кроп., II, 1958, 179).

◇ **Сплакати бчі** — плачучи, зіпсувати собі зір. *Сплакала очі темної ночі, Що світлонька не бачу* (Чуб., V, 1874, 184).

СПЛАКАТИСЯ, сплáчуся, сплáчешся, док., розм. Пролити багато сліз; змучитися від плачу. *О, далеко ж зайшов сокіл К морю птиці бити, Та храброго [хороброго] еже Ізоря Полю не воскресити [воскресить].. І сплакались руські жони, Стали голосити* (Рудан., Тв., 1956, 255).

СПЛАКНУТИ, ну, неш, док., розм. Трохи поплакати. *Обнялися [хлопці], поцілувалися, сплакнули та й розійшлися* (Федьк., Буковина, 1950, 60); *П'ять-шість бабусь стареньких придибало провести покійницю, тизо сплакнута* (Мирний, III, 1954, 137); *Сплакнучи тут же у Янички, Мокрина побігла до тати* (Козл., Ю. Крук, 1950, 152); // *Заплакати тихо, непомітно. Тут аж сплакнула [мати]; далі й каже: — Йдіть, люди добрі, туди, відкіля прийшли* (Кв.-Осн., II, 1956, 443); *Гаяла не сплакнула від матерньої образи, їй було тільки так гірко від матерньої неправди, так серце її запеклось...* (Мирний, IV, 1955, 82); *Довідавшись про Гриців намір, мати, звичайно, як мати, сплакнула, але не затримувала сина* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 99).

СПЛАКУВАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. сплáкувати і звуки, утворені цією дією. *Дитина пробуджується. Пружить сповиті ніжки і повертає голівку в бок. З глибини хустки йде її тихе сплакування* (Тудор, Вбр., 1949, 324).

СПЛАКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, розм. Плачучи, судорожно вдихати повітря. — *Чого ти кричиш? — ерісно запитав він. — Чого ж вони дражняться? — сплакуючи, одмовив Кирилко* (Мирний, I, 1954, 153); **Образно. Верби сплакують листям, і золоті сльози єнало за водою* (Тют., Вир, 1964, 377).

◇ **Сплакувати бчі** (вчі і т. ін.) — плачучи, псувати собі зір. [6 в а:] *Почуваю, що це великі дні, а ми не бачимо їх. [І тежне серце, і темні очі плачуть... [А н т і в:] У нас [сліпих] думка — це очі, і не треба сплакувати їх...* (Ірчан, I, 1958, 132); *Розійшлися їхні долі, Мабуть, еже не буде стрічі, Хоч за них [дітей] батьки в костюлі сплакують старенькі вічі* (Павл., Пальм. вігт, 1962, 58).

СПЛАНЕРУВАНИЙ, а, е, ав. Дієпр. пас. мнв. ч. до спланерувати.

СПЛАНЕРУВАТИ, ую, уєш, док., *перез.* і *неперез.*, ав. Поступово, плавно знизнитися на літальному апараті; // *Планеруючи, посадити що-небудь. Гідроплан поцастило спланерувати на воду; // Повільно, плавно знизнитися (про птахів). Поранений [чирок] спланерував у очерет* (Мухк., День..., 1967, 74).

СПЛАНОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до спланувати. *Ходжу, дякуюсь на ці правильно сплановані будови фортеці* (Ле, В сполі..., 1960, 196); *Лісорозсадник виявився великим і дуже розумно спланованим господарством* (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 106); *«Дощова трилогія» [М. Рильського] — це не поема, а цикл, але спланований і збудований за всіма правилами архітектоники* (Криж., М. Рильський, 1960, 72); *Дієтич томе світової класики дасть українському студентству спланована за вузівськими програмами нова серія «Вершини світового письменства»* (Вігт., 11, 1969, 221); // *сплановано, безос. присудк. сл.* *Було заздалегідь сплановано точки, в яких має перебувати «Луноход-1» наприкінці кожного сеансу руху по Місяцю* (Рад. Укр., 22.I 1971, 3); *Створено гасптральне бюро самодіяльних митців, сплановано обмін творчими колективами в межах України* (Веч. Київ., 4.XII 1968, 3).

СПЛАНУВАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. спланувати.

2. Розташування окремих частин чого-небудь стосовно одна одної. *Він придилявся не тільки до загальною спланування парку, але і до кожної рослини окрема* (Ле, Право..., 1957, 101).

СПЛАНУВАТИ, ую, уєш, *перез.*, док. 1. Док. до планувати. *За всю свою довозаїтню працю якщо він і спланував щось путнє і реальне, то це тіба що моторного чоина «Світлану»* (Збав., Курил. о-ви, 1963, 41); *Хати ще будувалися, а навколо них уже зеленіли садочки. Із насидили кілька років тому, коли спланували вулицю* (Мпню, Ясні зорі, 1951, 27); *Щоб забезпечити гудобу достатньою кількістю зеленки кормів, треба з осені правильно спланувати посіви культури зеленою конвейбра на наступний рік* (Колг. Укр., 8, 1956, 31); *Тисячок зроуміє, що його робота буде залежати від того, наскільки він зуміє її спланувати, надати їй гострої заободженості* (Збав., Між., людськи, 1955, 150); *Правильно спланувати продаж сільськогосподарських продуктів державі з урахуванням якості земель можна тільки на основі оцінки землі за рентажним доходом* (Ком. Укр., 12, 1968, 29).

2. Скласти план (у 3 знач.).

СПЛАНХОЛОГІЯ, і, ж. Розділ анатомії, що вивчає внутрішні людини і тварин.

СПЛАТА, и, ж. Дія за знач. сплатити, сплáчувати. *Сплата членських внесків — це один з найперших обов'язків комуніста* (Матер. XXIV з. КПРС, 1971, 125); *Вимоги страйку були звичайні — єдино можливі в умовах політичного терору окупанції: сплата заборгованості рбтникам і службовцям, підвищення розцінок у зв'язку з дорожнечюю, восьмизодинний робочий день* (Смолич, V, 1959, 609); — *Тялясися уєєсь рік цим степом, стагаючи з тутешніх дикунів податки. Працюєш, працюєш — ніякої тобі подати, і головне, ніяк не добитися повної сплати податків* (Тулуб, В степу..., 1964, 329).

СПЛАТИТИ дис. сплáчувати.

СПЛАТИТИСЯ, сплáчуєся, сплáтишся, док., розм., рідко. *Платячи гроші, звільнитися від боргу. — Я в семінарії єдує, Довги робив... Щоб з них сплатитися, Шукає багато оженитися* (Фр., X, 1954, 187).

СПЛАТНИЙ, а, є. Стос. до сплати. *Сплатний ордер.*

СПЛÁЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до сплатити. **Образно. Візьму стебло в твої робочі руки, З яких іще не затрилася вілана, І я пізнаю в нім часи розкути І цастя, кров'ю сплácено, сповна* (Стельмах, Жито..., 1954, 11); // *сплácено, безос. присудк. сл.* *В обох членські внески було сплácено за серпень місяць* (Д. Беззик, Дніпро..., 1951, 10).

СПЛÁЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. сплатити. *По сплácенню контрибуції [складчини на газету] у єсіз гостей мов гора з плечей зсунулася* (Фр., I, 1955, 187).

СПЛÁЧУВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. ч. до сплáчувати. На поверхні буржуазного суспільства плата робітника уявляється як ціна праці, як певна кількість грошей, сплачуваних за певну кількість праці (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 532).

СПЛÁЧУВАТИ, ую, уєш, недок., **СПЛÁТИТИ**, сплáчу, сплáтиш, док., *перех. і без додатка*. Вносити плату за що-небудь, на відшкодування чогось; платити, виплачувати. Порадилися із Проколом та й едалися до газети, що таму наймала. Своє лихо оповістили, питаємо, чи буде її рада на те, щоб ми поденно за таму її сплачували (Вовчок, I, 1955, 139); [Г а л у ш к а:] Ми за машини, що належать МТС, сплачуємо. Ми державу ніколи не обидимо (Корня, I, 1955, 318); — Дівчина вже заручена; одмовити — треба сплатити за безцеста (Л. Укр., III, 1952, 470); [С я л ь в е с т р:] Дозволь тобі цей вітер подарувати, Ново сьогодні в грека я купиле, Лиш двадцять гривень хитрому сплатиш (Коч., П'єсв, 1951, 109); * *Образно*. — Будуть вони [образи загблих] стояти на чужині, як вічна пам'ятка, вічне нагадування всьому світові про жертви нашого народу, який грудьми зустріч навагу фашистських орд і сплáчує масною кров'ю визволення Європи... (Гончар, III, 1959, 124); // Вносити збір, встановлений організацією, установою, державою. Все життя Чуплак бідуює: то стягає на своє поле, то будуює собі хату, то сплачує податки — і не баче світу (Чорн., Визвол. земля, 1959, 181); Членом КПРС може бути кожний громадянин Радянського Союзу, який визнає Програму і Статут партії, бере активну участь у будівництві комунізму, працює в одній з партійних організацій, виконує рішення партії і сплачує членські внески (Статут КПРС, 1971, 4); // Повертаючи гроші, звільнятися від боргу. Зібав [Карпо] нінащо, а довгі не сплатив... (Кочуб., I, 1955, 304).

◇ **Сплáчувати (сплатити)** давн кому, чому — оцінювати по заслугах, у повній мірі; приділяти достатню увагу, час. Ну, от і добре. Музи давн сплатив я... Перекладімо ж як фінал прислів'я: Годину — емісі, а роботу — час! (Рильський, II, 1960, 82).

СПЛÁЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до сплáчувати. В 1913 році царська Росія купувала за кордоном близько дев'яти мільйонів тонн кам'яного вугілля і коксу. За це сплачувалося втричі більше золота, ніж виручала Росія за все продане нею жито або майже половину вартості експортованої пшениці! (Рад. Укр., 25.VIII 1957, 1).

СПЛЕБЕІЗУВАТИ, ую, уєш, док., *перех., розм., рідко*. Зробити плесем. — Бачу, газетарська компанія сплебейзувала тебе, ось що! (Фр., VII, 1951, 100).

СПЛЕНІН, у, ч. Лікарський гормональний препарат, який одержують із селезінки великої рогатої худоби і застосовують для лікування токсикозів вагітності, променевої хвороби, для нормалізації азотистого обміну і т. ін. Експериментальні дослідження показали, що спленін значно продовжує життя кроликів, уражених раковою пухлиною (Фізіол. ж., VI, 2, 1960, 156).

СПЛЕСК, у, ч. 1. Дія за знач. сплéскувати, сплеснѹти і сплéскуватися, сплеснѹтися, а також звуки, утворювані цією дією. Чути було сплески хвиля (Ю. Янов., II, 1958, 157); На середині [ставка], від сплесків риби, розгодилися широкі кола і губилися в осціт [Панч, Гомон. Україна, 1954, 128]; Невидимі крила цирят пролопотіли над верхів'яттям дерев і згодом обізналися сплеском в лісовому озерці (Стельмах, I, 1962, 400); Зіна була займатися своєю справою і не чула нічого, крім сплесків весел (Ів., Вел. очі, 1956, 85); Я чує грім олесків, схожий на сплески тисяч голубиних крил (Рильський, IX, 1962, 145); Сколихнулось повітря від сплеску полотнищ (Рад. Укр.,

8.XI 1960, 1); // Підйом хвилі, що плещеться. Водяні сплески, здавалося, дозюпували до неба (Мушк., Серце., 1962, 233); Часом же помічали баранця на червоній хвилі й зіскакували на ноги, бігли обіж, доки за нами гнались розгнівані води. Сплески висітали так високо, що ми крізь них дизали подвійною швидкістю штурму (Ю. Янов., II, 1958, 51); Широкє синє плесо перед нами в пінлястих сплесках: вишійши сазани на гулякку (Гонч., Вибр., 1959, 256); * *Образно*. Сплески пісні й сміху тонуть В розколицаній ріці (Бажан, Рокн, 1957, 284); Кінч піднімає копита Над сивими сплесками жита (Мал., II, 1948, 46).

2. *спец.* Коротке, але великої сили випромінювання радіохвиль, яке відбувається на планетах та зірках сонячної системи. Відкриті недавно високі сплески радіовипромінювання Юпітера свідчать про величезні розряди, які можливі лише при еруптивних [пов'язаних з виверженням] процесах могутньої сили (Наука., 7, 1961, 20).

СПЛЕСКАТИ¹, сплескаю, сплескаєш і сплещѹ, сплещеш, док., *перех. 1*. Ударивши або здавивши, зробити плоским; сплющити. Куля случила в орден — сплескала свинець, а груди не дістала, безсила! (Голов., Блпзке., 1948, 28).

2. Плескаючи по шматку тіста, зробити хлібину, перепічку і т. ін. Якби тільки борошенця із маїна того дістати Та перепічку сплескати (Манж., Тв., 1955, 184).

СПЛЕСКАТИ², сплещѹ, сплещеш, док., *перех. і без додатка, розм.* Сказати щось зайве, неправдиве; впадати. Малакка не дуже няла [вняла] віри тому. Чого люди не сплещуть. І вона потай од своїх побіла, немое за ділом, до Кандзюбизи (Кочуб., II, 1955, 29); — А думаете, у вас великі достатки? — образилася Одарка. — Один сірник та жменя конопель, то й край усім достаткам! — Бог із вами! Що це ви таке страшне сплескали, — штовхнула її Настя (Л. Янов., I, 1959, 386); // Сказати щось непристойне. [7-й парубок:] Іноді таке неподобне сплеще [Соломій], що й парубоків соромно слухати, не те, що дітці (Кроп., I, 1958, 68).

СПЛЕСКАТИ³ *див.* сплéскувати.

СПЛЕСКАТИСЯ, ається, док. Стати плоским від удару або здавлювання. — Вона [машинна] ту палицю як підхопила, як черконе! Так к лихій водині всі зуб'я й сплескалися! (Мирний, IV, 1955, 245).

СПЛÉСКУВАТИ і **СПЛІСКУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **СПЛЕСНѹТИ**, нѹ, нѹєш і рідко **СПЛЕСКАТИ**, сплещѹ, сплещеш, док. 1. *неперех.* Рухаючись, видавати плескіт (у 1 знач.) (про річку, хвилю і т. ін.). Сплескує сівтанком .. річка (Тер., Уживок, 1946, 176); Ледєє чуткий сплескує Дунай (Юш., Людв., 1959, 176); Аж ось рожева барва зникла, повія раптової вітер, хвиля сплеснула голосніше (Л. Укр., III, 1952, 608); На озерці залопотів крилами крижень, сплеснула вода і така тиша-тиша (Стельмах, I, 1962, 401); // *безос.* Андрій натрапив на шматок руди, розматхнувся і кинув його в темний простір перед собою. Трохи згодом десь далеко сплеснуло: на споді кар'єру була вода (Гур., Наша молодість, 1949, 395); * *Образно*. Кові трусливі дрібною ристю, на водах сиділо повно людей, і то з-поміж них сплескував сів (Смолич, Мир., 1958, 191); Сів [Іван] під стіною жита... Тут було затишно, вітер сплескував над головою, поскубуючи чуб (Гуц., З горіха..., 1967, 103); // Б'ючи по воді, піднімаючи хвилю, створювати плескіт (про рибу, птахів і т. ін.). Расними хвиляками мерехтіла ріка, на поверхні якої розливалися кола в місяцях, де сплескувала риба (Грим., Незакінч. роман, 1962, 213); Ні листочок не шелестє, Ані рибонька не сплесне (Бичко, Вогнище, 1959, 112); * *Образно*. Хто так

любить життя і весну щирим серцем своїм молодим, коли місяць від щастя сплесне в водах неба веслом золотим? (Гонч., Вибр., 1959, 44); // перен. Раптом виникати, поширюватися (про звуки). *Короткий посивст сплеснує раптом з-під дерев* (Смольч., II, 1958, 88); *Надривний голос сплеснує неждано високим чойь і зразу ж обірвався* (Стеглях., II, 1962, 200); *Сплеснує притишений сміх дівочий серед голубої сутні* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 120); *Незабаром у третьому купе сплеснула легкокрила півня* (Минко, Повна чаша, 1950, 171).

2. *перез.* Утворювати звуки, махаючи, ударяючи крильми (про птахів). *Розвіялися тучі, сплеснує крильми осінній птах* (Мур., О. Горбань, 1938, 55); **Образно. Весна прийшла, на сильному Дунаю Сплескала лебедичими крильми* (Фр., XI, 1952, 247); // *Сплескаючи повітря і ударяючись об щось, утворювати звуки (про крила). В журнику знову налякано сплескують дужі крила, й різкий, задержуватий голос північ ще раз крає сонну тишу* (Бабляк, Літопис..., 1961, 4); *Барвисті крила Широкого поміжгом звору здійнялись і сплеснули...* (Л. Укр., I, 1951, 134).

3. *перез.* Ударяючи чим-небудь об щось, видавати характерні звуки плескоту, ляскоту і т. ін. *Великий, головатий... бичок [риба] сердито сплескує хвостом, пливає на дні баркаса* (Збав., Мор. чайка, 1959, 67); *Натовп сплеснує тисячами працюючих рук* (Впк., Тв., 1958, 349).

Сплескувати (спліскувати, сплеснути) рукамі у (в) долоні, долонями, у (в) долоньки і т. ін.) — звінши руки, ударяти злегка в долоні, перев. під впливом якогось сильного почуття або з метою привернення уваги до себе. *Івас злясав у боки і пішов викрутом по хаті... Як та дзига, крутився він на одному місці, пристукував ногами, сплескував рукамі* (Мирний, I, 1954, 201); [М а р т і а в:] *Що сталося? [А р д е н т:] Я статую розбив* (Мартин сплескує рукамі) (Л. Укр., III, 1952, 316); — *Ой боже ж мій! — сплескувала рукамі Федора. — Яка ж ти стала...* (Цюпа, Нааустріч..., 1958, 279); *Під повіткою лежала здута, мов гора, руда корова, на неї... падала, вилася, в землю билася розчпичена, розгрістана Гапа; дві-три сусіди їй собі вигукували, божжали, спліскували у долоні* (Дв. Чайка, Тв., 1960, 70); *Як сплесне Чайчица рукамі, як заплаче! — Господи милій! За що можу дитяти щастя немати* (Вовчок, I, 1955, 219); *Трохи не посварилася — кому ким бути, бо всі хотіли бути єдиноким каченям. Та бабуся тричі сплеснула в долоні, і всі замовкли* (Ів., Таємниця, 1959, 27); *Павло махнув байдуже рукою, а тоді сплеснув раптом долонями, мов щось загадав, і голосно засміявся* (Кучер, Прошай..., 1957, 4); *Перебирає-перебирає [сотник], думає-думає... далі як сплесне у долоньки, як заговорить сам собі у хаті* (Кв.-Осп., II, 1956, 153).

4. *перез.* Викидати назовні, наверх те, що легше за воду, яка плеше, вирус. **Образно. Натовп клекоче, як казан з окропом, сплескує гаряче шумовиння сміху* (Вол., Самопівні. 1952, 57).

СПЛЕСКУВАТИСЯ і СПЛІСКУВАТИСЯ, утяться, недок., СПЛЕСНУТИСЯ, сьється, док. 1. Рухаючись, видавати плескіт (про хвилю). *Розмірено сплескувалася дніпровська хвиля знизу* (Гончар, Таврія, 1952, 98); **Образно. У відповідь на постріл тиша сплескувалася кулею жетною чергою* (Перв., Невигадане життя, 1958, 190); *Кинулася [Катря] лише тоді, як тиха розмова чоловіків за столом... сплеснулася веселими вигуками* (Головко, II, 1957, 505); // *Б'ючи по воді, піднімаючи хвилю, створювати плескіт (про риб, птахів і т. ін.). Десь бабахнує охотник в рушницю — сплеснулася від того рибина в березі* (Хотк., I, 1966, 80).

2. З шумом переливатися через край чого-небудь.

Дзвінок спліскувався в глибокі колодязі вода з переповнених відер (Загреб., Диво, 1968, 102).

СПЛЕСНУТИ ДИВ. спліскувати.
СПЛЕСНУТИСЯ ДИВ. спліскуватися.
СПЛЕСТІ ДИВ. сплітати.
СПЛЕСТІСЯ ДИВ. сплітатися.

СПЛЕТЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до сплестіти. *У нього батіг там, може, з цілої волячої шкури сплетений* (Укр. казки, 1951, 126); *Фуфайки ж, сплетеної Раїсою, він не має права скидати цілу зиму* (Коцюб., I, 1955, 329); *На кожному кілку сушилися ятері, чудові дебеті ятері, сплетені майстерною рукою дядька Йони* (Довч., IV, 1957, 202); *Варка вітром вискочила до колірчихи і внесла кілька сплетених в житнього колоса та сухих квіток вінків* (М. Ол., Леся, 1960, 144); *Низько звисала сплетена із лози й присипана землею стега* (Скл., Святослав, 1959, 269); *Частина старих типовах ліжницьких дукачів з бантами зроблена із срібла і оправлена в шнурочки, сплетений із срібного дроту* (Дукат., Укр., 1970, 47); *Косматим, сплетеним в жмут корінням вока [ялиця] трималася за цей край урвища* (Мур., Бук. повість, 1959, 27); *Шабалі лежав горілиць, закривши обличчя сплетеними у пальцях долонями* (Д. Бездик, Серце..., 1961, 115); *Національний і соціальний гніт сплетені були між собою тісно і являли одим нестерпим бич* (Рильський, III, 1956, 40); *В старечій голові Субудая стувалася хитро сплетені думки* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 382); // *сплетіно, безос. присудк. с. Сьогодні ще стоїть вона [Країна Рад] в вінку терновім, Але вже сплетено лавровий їй вінок!* (Рильський, II, 1960, 188); *Усе, що тільки мною зроблено, Нічим блискучим не оздоблено, Не з нитки сплетено шовкової, А з конопляної, сурової* (Бичко, Простота, 1963, 36).

СПЛЕТЕННЯ, я, с. 1. Дія і стан за знач. сплестіти і сплестітися. *Письменника... створює колектив — громадськість — республіка — наша радянська країна шляхом впливів по тисячах зв'язків, стиків, сплетень внутрішнього світу письменника з дійсністю, з єдиною радянською культурою* (Кундзіч, Дієзн..., 1956, 136); *Могутня економічна база країни і дедалі тісніші господарські зв'язки між республіками вумовили сплетення інтересів усіх націй країни і, по суті, алітти їх в один загальнонародний інтерес* (Ком. Укр., 5, 1967, 7).

2. Те, що являє собою з'єднання, переплетення чого-небудь. *При... новокаїновій блокаді досягається тимчасова фізіологічна перерізка [перерізування] основних нервових стовбурів і сплетень, що іннервують [здійснюють іннервацію] життєво важливі органи грудної і черевної порожнини* (Фізіол. ж., II, 5, 1956, 82); *У льонарів переважають невражливі плечових сплетень, що може бути з'єднане з напруженням м'язів плечового пояса* (Лікар. експертиза..., 1958, 91).

△ *Сбнячче сплетення див. сбнячний.*

СПЛЕТІННЯ, я, с. 1. Місце, де з'єднується, перплітається що-небудь. *Віктор догог тикав автоматичною ручкою в сплетіння дротів, а потім плюнує і відійшов...* (Зар., Світло, 1961, 12); *За містом, де коїлі стрічки, Де сплетіння шляхів..., Гуркотять поїзди електричні Водоспадом на Фастів, Ірпінь...* (Крпж., Під зорями..., 1950, 8).

2. Ціле, що становить собою переплетення окремих його частин. *Іван підступає ближче і раптом у сплетінні вербових коренів помічає величезну шуху* (Кол., Терен..., 1959, 37); *Між вузлуватим сплетінням дубового гілля горіло весняне небо* (Перв., Невигадане життя, 1958, 37); *Угорі, на химерному невидимому сплетінні металевих конструкцій бурової, блимають вогні* (Цюпа, Краєви, 1971, 49).

3. **Поснавання**, **переплетення** чого-небудь. *Оправа другого турчачого рога в Чорній Могилі ще багатша. В основу її рисунка покладено билинний сюжет, в якому фігурують фантастичні звірі, птахи та люди.. Фантастичні звірі зображені у найвидавленіших сплетіннях (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 529); // перен. Суміш, поснавання якихось явищ, подій і т. ін. Цілою кавалкадою зривається до мене галас сгвалтованої гулиці, — якесь дивне сплетіння сміху, співу, крику, плачу й розміреного топоту любських ніг (Кол., На фронті.., 1959, 109); Стрімкі чи повільні переходи почуттів, їх зіткнення, протиставлення, сплетіння — така стихія його [А.Малишка] ліризму (Вітч., 10, 1963, 123).*

Сплетіння обставин — те саме, що **Збіг** обставин (*див. збіг*). — *Трагічне сплетіння обставин, жорстоке обв'язування чоловіка, мала дитина, самотня жінка в далекому містечку... І ніде жодної рідної душі... (Загреб., Шеніт, 1966, 297).*

СПЛІЧНИТИСЯ, чється, док., розм. **Вивихнути** плече (про коня). *Ми з Прокопом Івановичем зотіли вже рушати, а тутечки, мені на лизо, сплечивсь мій кінь (Стар., 1, 1957, 177).*

СПЛИВАННЯ, я, с. Дія за знач. **спливати**, **спливати**. *Рядяські атомні підводні човни можуть здійснювати навколосвітні походи без спливання (Рад. Укр., 16.II 1967, 3); Спливання легкого зерна на воді.*

СПЛИВАТИ, аю, аєш, недок., **СПЛИСТИ**, спливу́, спливеш; *мин. ч. сплив, сплила, лó; і СПЛИВТИ, в'у, в'єш; мин. ч. сплыв, спливлá, лó; і рідко СПЛИНУТИ, ву, в'єш, док. 1. Пливучи, віддалятися, зникати з поля зору. Тепер нічого того нема. Нема й не вертеться вже, як не може ніколи вернутись на ріці піна, що спливає за водою (Коцюб., II, 1955, 344); Читаючи, старий часто спочивав і дивився на річку, на останні крижини, що спливали геть (Львч., Звнч. хлопець, 1947, 66); Спливають Дніпра переливи (Бажан, Нашому юнацтву, 1950, 9); *Образно. Колосальна енергія Волги протягом багатьох століть даремно спливала в море (Рад. Укр., 14.IX 1950, 2); // перен. Безслідно зникати, пропадати, втрачатися для кого-небудь. Тяжкі часи настали в родині Івана по смерті газди. Загнидилося безладдя, спливали гаразди, продавалися царинки одна по одній (Коцюб., II, 1955, 312); Як тільки господарство потрапило до його рук, все почало непомітно спливати, наче за водою (Збан., Любов, 1957, 12); Каламарчики та коробочки з дієвими чарами, томики зривіли та романіє, дзеркальце в квітках — все кудись спливало в маленького столика, а на їх місці тежніла тепер гора шкідливих книжок (Вас., I, 1959, 219); // перен. Проходити, не затримуючись, не залишаючи помітних наслідків, слідів. Я зрозумів, що тригоги минули Дяг Брата не сплинувши без ворота (Перв., II, 1958, 428); Твоя краса, мов час, мінлива, спливає, як по весні вода (Сос., II, 1958, 95).*

◇ **Багато** (чимало) **воді сплило** (спливлó, спливé) — те саме, що **Багато** (чимало) **воді утекло** (утечé) (*див. вода*). *Відтоді багато води сплило в Дніпрі і в Самарі, але пригадується події тих днів так виразно, наче було це вчора (Дмит., Наречена, 1959, 116); Було, та сплило (спливлó); Що було, те за водою сплило (спливлó); Що було, [й] те сплило (спливлó) — щось давно зникло, пройшло, минулося; чогось немає вже. — Що там старе згадувати! Було, та сплило... (Ряб., Жайворонки, 1957, 106); — Що було, те за водою сплило. Почнемо ми з Миколою жити й учитись заново (Збан., Курал. о-ви, 1963, 84); У їх же що було, й те сплило, а дядько ще придбає собі (Мирний, IV, 1955, 136); [В а р а:] А ти держись! Куни собі гітару, ти ж колись так грав, що всі дівчата умівали... [Р о м о д а н:]*

Що було в молодості, те.. сплило (Корн., II, 1955, 302); Спливати з рук — безслідно зникати, пропадати, утрачатися для кого-небудь. Масний подільський чернозем.. спливає з їхніх рук, як спливає весною прибережний пісок (Стельмах, I, 1962, 281); Спливати (сплисти, спливати) [за] водою — мінати, проходити назавжди, без вороття. За водою спливає в синє море Все, чим дійсність гірка та сумна (Граб., I, 1959, 335); Олімпіада Никанорівна сумовито позитала вголово, показуючи, що гасмучена тим, що її молодість уже сплила за водою (Збан., Передзвнив'я, 1955, 126). Горе вже пройшло, сплило водою (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 126).

2. Легко рухаючись, пересуваючись, віддалятися, зникати з поля зору. *Плінич б'є; спливають змари; Тоне місяць в тумані (Граб., I, 1959, 286); Соломії здалося, що з неба сплили змари, а надворі вразу виаснилося (Н.-Лев., VI, 1966, 400); Іх [гір] чола покриває тінь змарини, спливає вона — і пасмо світла рине і заливає знов громади гір... (Ющ., Люди.., 1959, 137); // Поволі віддалятися, зникати з поля зору (про нерухомі предмети стосовно до тих, що рухаються). Сидимо у вагоні.. У вікна дивимось степ і все спливає, як безконечне море (Коцюб., II, 1955, 234).*

3. *перен. Поволі, непомітно для кого-небудь мінати, проходити (про час, пору). Час спливає, і вони [діти] собі росли та виростали одно одного краще (Вовчок, I, 1955, 309); Як вода в Росі, спливали дні (Панч, Гомон, Україна, 1954, 101); Поволі спливали зливини, цюкаючи колицатками в старому годиннику (Жур., Вечір... 1958, 204); — Ми й незчулися, як спливає час і перевалило за плінич (Баш, На.. дорозі, 1967, 158); [В с і (разом):] Зіронуки, квітеньки Повертайтесь швидше до нас, — З вами зкупі, в гурті Сплине весело час (Стар., Поет. тв., 1958, 233).*

4. *Текти по чому-небудь увнз; стікати, збігати. На дні дубри росла трава, буйна, висока, бо суди спливали дощови вода (Март., Тв., 1954, 245); Хитнувся [Рустем] і раптом захопився за бік. По пальцях спливала кров (Коцюб., II, 1955, 154); Сльози спливають йому з очей і зарощують обличчя (Смолич, Мпр., 1958, 165); Доц барабани по криші лімузина, спливає по вкнах (Дмит., Розлука, 1957, 224); По обличчях іздіві спливали патьоки бруду, грязюка ліпилася на коштовну одіж (Загреб., Диво, 1968, 231); Сплинули води брудними потічками, прилетіли бузьки з далеких країн (Кобр., Вибр., 1954, 172); Дві грубі слези сплинули по її обличчю (Фр., VI, 1951, 167); *Образно. Сон, що розслаблює тіло й душевні змінає тригоги, Сплинує на нього (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 340); // Тупачи, підпливаючи водою, сповзати по якійсь поверхні внз (про сніг, лід і т. ін.). Напровесні, коли спливають під промінням снігу, починають набрякати соком брумьки на деревах (Літ. Укр., 15.III 1968, 1); // Звсати, спускатися внз; спадати. З-під шолома спливало довге і густе, світоче вже волосся на його плечі (Фр., VI, 1951, 58); // Розташовуватися в напрямі довизу (про складки, зморшки і т. ін.). Від очних «мішків» .. шкура її спливала до підборіддя якимись нездоровими жовтуватими складками (Вол., Місячне срібло, 1961, 324).*

◇ **Полуда** з очей **спливлá** *див. бко 1*; **Спливати** (спливати) з вуст (з язика) — легко, без зусилля або без обдумування промовлятися. — *Він мені ще тоді навроци, що я буду колись з голоду подитати. — І здійснилося, брате, — сказав Швейк, у якого сьогодні мимоволі спливали з вуст самі рими (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 602); Спливати (спливати) на язик — з'являтися, вникати, щоб бути висловленою вголос (про думку, фразу і т. ін.). Він.. бавакає про все, що йому спливало на язик, бо після вчорашнього дня в*

неабиякого похмілля він відчуває потребу виговоритися (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 585).

5. Зникати, сходити з чого-небудь (про рум'янець, фарбу і т. ін.). Вона думала й турбувалась і за себе, й за його, а найбільше за свою репутацію. Рум'янець сплив з її лиця (Н.-Лев., V, 1966, 140); Максим став посереднім, вирівнявся й провів рукою по лиці. Соромливість сплила з його, і воно стало поважне, навіть строге (Вас., I, 1959, 102); Директор змінив маску. З обличчя сплила облесна чемність, і воно стало якимось більш людським (Вільде, Троянди.., 1961, 120).

6. чим. Знемагати, знесилуватися, проливаючи багато крові, сліз, поту і т. ін. Тієї ж ночі програміст постріляв з куркульського обріза, і Таран, спливаючи кров'ю, упав на порозі власної хати (Жур., До них іде.., 1952, 118); — Дмитре, сину, Хіба я плачу, — спливаючи величкими сльозами, ступила [мати] крок до сина (Стельмах, II, 1962, 207); На третій день сердешний Оксентій вже спливає потом. Не того, що в залі задушно було, а внутро не витримувало і душа просилася з тіла геть (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 637); — Коли б не добрі люди, що підібрали мене і непритомного відвели до лікарні, я до ранку спливав би кров'ю (Д. Бедак, Дніпро.., 1951, 72); *Образно. Не спиться козакам. Тече поволот річ. Спливає зорями суха серпнева ніч (Шпорта, Вибр., 1958, 495).

7. Підніматися з глибини води або іншої рідини на поверхню. З поража піркують [діти]. Шубовість — і немає, Хто вирине далі — змагання в хлоп'ят. І раптом спливають і регот лунає, Виходять із річки засмагл до п'ят (Шер., Дорога.., 1957, 107); В розпачі та кидалась [риба] в морську глибину, то спливала до самої поверхні (Збан., Мор. чайка, 1959, 126); Щоб овріку не спливали і весь час були в розсолі, накладене дно кладуть невеликий ґніт — кусок граніту або мармурової плити (Укр. страви, 1957, 408); За кожним його заматом .. спливе поверх води його загоріле тіло та так і плигоне вперед (Мирний, IV, 1955, 318); Підводний човен спливає посеред бухти (Гонч., Вибр., 1959, 388); Так і сія [Біда] у воду.. Погли шинелі у воді піднялись, сплили (Трубіл., I, 1955, 49); Триматися всіма силами, аби не сплинути враз, несподівано. Бо тоді кінець — легені не витримують (Логв., Давні рани, 1961, 45); Ой стонула дівчина, стонула, Іно хусточка китавка наверх сплинула (Чуб., V, 1874, 368); *Образно. Аж ось і смеркло; місяць сходить, На небі зіронька сплила (Граб., I, 1959, 259); Галас сплив над майданом (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 47); // перен. Виявлятися, проявлятися. Михайло тільки думає, що стопить своє коханню, а воно не тонуло, спливало наверх і кидало йому докори (Томч., Жменяки, 1964, 138); Докори і сварки підіймали стару сороженку, наповерх [наверх] сплили забуті криди й грізи (Коцюб., II, 1955, 96); Напевне інцидент з раднаркоміською комісією мусив би якоюсь мірою спливати в обовоєреннях роботи адміністрації будівництва (Ле, Міжгір'я, 1953, 178); // перен. Випливати, поставати, уявлятися (про думку, згадку, спогад, образ, видіння і т. ін.). Можовалі сама по собі спливала іноді непрохана думка, куди ж влучить перша [куля]? В скроню? В плече? (Коз., Гарячі руки, 1960, 149); Сонце травня! Сонце травня! І спливає згадка давня: Як ми йшли з прапорами Святого волянені (Нех., Під. зореку, 1950, 125); Якійсь час курчли [Праклії і Семен] мовчки, і, мабуть, в що хвилину перед очима їм спливали чарівні жарева (Головко, I, 1957, 282); Минуло спливало перед ними в дичному тумані (Перв., Невгадане життя, 1958, 268); Андрій невідрино дивився усім колоні, але вже інші видіння спливали перед його очима (Гур., Наша моло-

дість, 1949, 236); Зникнення Серейка розтривожило Надю. Мое наєзу, спливає перед нею скривавлений, наскрізь пробитий скалкою міни його батько — Павло Ходак (Баш, На.. дорозі, 1967, 145); Образ дівчини, з тими дивними очима, сплинує, як живий (Вас., I, 1959, 112).

Сплива́ти (спли́вті) наверх див. наверх; Сплива́ти (спли́вті) на думку див. думка; Сплива́ти (спли́вті, спли́вті) в пам'яті (на пам'ять) — пригадуватися, виникати в пам'яті. Сплива́ти в пам'яті й розгорталися в уяві цілі картини (Головко, II, 1957, 317); Все повільніше й повільніше спливають на пам'ять цифри, голова туманиться (Збан., Сеспель, 1961, 220); В пам'яті знову сплили Гандючієві докірливі Василені слова (Кос., Новели, 1962, 159); Ось і зараз спливає все в пам'яті; і він перегортає свою власку ненаписану книгу життя (Цюпа, Краєни, 1971, 40); Сплива́ти (спли́вті, спли́вті) в спогадах — пригадуватися; Сплива́ти (спли́вті) в уяві (перед очима, перед бач) — уявлятися. Образи декабристів спливають в нашій уяві і при відвіданні села Кам'янки на Кіровоградщині (Визначні місця Укр., 1953, 16); Живе так спливає Край незабутній перед очі (Граб., I, 1959, 309); Сплива́ти (спли́вті, спли́вті) на ум див. ум.

8. тільки док., перев. із запереч. в е. Пливучи, бути з ким-небудь на одному рівні.— Хай тобі всьачка, Якиме! — перепочишай трохи, мовите ви.— З тобою не сплиवेश. А я думаю, що ти тільки по-сокирачому і змієш (Мирний, IV, 1955, 318).

9. тільки док. спли́вті і спли́вті, перен. Переплисти вплав. Велять мені річку брести, широкою та глибокою. Не сплисти, а ні збрести, ні очима перекинути (Чуб., V, 1874, 456).

◆ Спли́вті з рбзому див. рбзум.

СПЛИВА́ТИСЯ, ається, недок., СПЛИ́СТІСЯ, спливе́ться; мин. ч. спли́вся, сплила́ся, лбся; і СПЛИ́ВТИСЯ, вється; мин. ч. спли́вся, спливлася, лбся; док. I. Пливучи, збиратися, скупчуватися в одному місці. Іноді байдаки спливалися і мало не торкалися один одного (Тулуб, Людолови, II, 1957, 170); Сплилось до біса Жаб великих і маленьких, Старих і молоденьких (Гл., Вибр., 1951, 122); Коли стара качка закричала щось по-своєму і всі діти спливалися докупки та звели одне до одного дзьобки і загомоніли — Дорош відчує, як щось давонуло за горло [здавило у горлі] (Тют., Впр, 1964, 377); // З'єднуватися в один потік (про річку, ручаї і т. ін.). Що Черемош Чорний і Білий отут Спливаються, се не дивниця; Адже ж мусять спливатися десь (Фр., XI, 1952, 418).

2. Легко рухаючись, пересуваючись, збиратися, скупчуватися в одному місці. На чистій блакиті, як білий шум на воді, спливалися дрібненькі хмарки й обклали місяць, жов теору дитину ватюю (Вас., I, 1959, 367); У пивній стояло кілька мармурових столиків, підлогу густо посипано тирсою, дим тютюнових ерзація плавав шарами, не пооднюючись та не спливаючись (Ю. Янов., I, 1958, 539).

3. рідко. Стікаючи, збиратися, скупчуватися в якому-небудь місці (про річку). Тригожо якось стало отцям, кров їх, хоть холодна, зачинала нерівніше бити і спливалася вся в зрудь к серцю (Фр., VIII, 1952, 139).

СПЛИВА́ЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до сплива́ти. Батько думає про свого Овер'яшка, дивився на спливаючу кригу (Льч., Звнч. хлопень, 1947, 66); Впоперек сідала поперед себе тримає [Коснятин] оленя, спливаючого кров'ю (Зарб., Диво, 1968, 241).

СПЛИ́ВТІЙ див. сплива́ти.

СПЛИ́ВТИСЯ див. сплива́тися.

СПЛИ́ГНУТИ див. спли́гувати.

са, ... де сплітались у непроникливу сітку корчуваті дуби, липи, вільшина, верби й лози (Скл., Святослав, 1959, 333); Найчастіше Кузьмів мажовав для неї... для Тусі. З-під його руки виходили ніжні-ніжні, мов живої, польові дзвіночки, спліталися в вітради вапашні кетми (Збан., Сеспель, 1961, 199); Віковічні величезні сірі колоди [дерев] підірали могутню, без листя... мереживо галуззя, що сплелася над головою у сучільне ажурне скелетиння (Гжицький, Опришки, 1962, 204); Порічки і малина сплелася в непролазні хаці (Мущк., День..., 1967, 52); *Образно. Готування до Першого травня почалося безпосередньо після всіх цих подій і йшло тількима лініями, що спліталися в один вузол (Мик., II, 1957, 527); // Переплітатися між собою (про пальці, руки, тіла і т. ін.); охоплювати одне одного, переплітаючи руки й ноги. Тіла спліталися і розпліталися, щоб сплестися знову, потім хлопчачи по одному стали вирипати (Собко, Скеля..., 1961, 12); Вужаки, один по одному, іноді сплітаються, повільно зникали в норі під пенькою (Донч., Вибр., 1948, 212); Першими вилетіли на арену три вершини й почали кружол, стоячи на сідлах і тісно сплітаючись руками (Тулуб, В степу..., 1964, 311); Водночас нагнулись [голови лосів] докизу і роги обох сплелися навівки (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 53); З-під печі вилізло смугасте кошеня. За ним вихотилось друге. Вони сплелися в живий сірий клубок на підлозі (Збан., Переджив'я, 1955, 267); // перен. З'єднуватися, зливатися одне з одним. Треті лються, сплітаючись з мелодіями Моцарта (Н.-Лев., III, 1956, 311); Ці запахи в'ялих рослин, ця маюсна й хитлава іма сплітаються, в'ються й течуть одним маявичим струмком (Бажан, Рок, 1957, 191); В нього раптом в'ялилося стільки сльє, що навіть не міг висловити, бо вони вижром крутяться в голові, сплітаються і не знаєш, в чого почати (Коп., Вибр., 1948, 83); Там, за річкою, сплелися парубочі Дзвінки, розгонисті, гарячі голоси (Рплський, Поеми, 1957, 212); Гніє і жука сплелися в душі старого (Стельмах, I, 1962, 421); // перен. З'єднуючись, зливаючись, утворювати що-небудь. Щасливий годин та дружній сміх сплітаєся в єдину симфонію звуків (Гончар, III, 1959, 157); Спогади спліталися в барвну мережку (Загреб., Європа, Захід, 1961, 180); В тричоловжизний звук сплелися годин багатотисячного війська, скреготіння заліза, кіньське іржання, гуркіт тисяч фур, артилерії (Кочура, Зол. грамота, 1960, 61); Дості весна була для нього великим клубком, у якому сплелися тисячі справ (Жур., Вечір..., 1958, 158).

2. перен. Утворюватися, поставати, виникати внаслідок поєднання чого-небудь. Одні одні говорили, а другі друзе — і з тих розмов спліталася сітка, в якій ні кінця, ні початку (Коцюб., II, 1955, 73); Сплелася тут з боротьби і звитязи України лавровий вінок (Дмет., Вітчизна, 1948, 13).

3. тільки недок. Пас. до сплітати 1, 2. Те, що так мудро спліталося його головою, розлетілося, мов сивий попів (Стельмах, II, 1962, 341).

СПЛІТКА, в. ж. Те саме, що плітка 1. — А нелай і ти можеш допустити на хвилю, що я буду віршити підлим спліткам? (Фр., VI, 1951, 383); У нас починається з нею цікава розмова, всякі сплітки про гостей, наречену і т. інше (Коцюб., III, 1956, 425).

СПЛОДЖЕНИЙ, а, е, розм. Діспр. пас. мнв. ч. до сплодити. Дрияди напегно не вжили співати пісні, сплодженої над берегами Прута чи то Черемоша (Фр., III, 1950, 89); Заекав [І. Франко] хвилю і потім знову почав читати свої печальні сонети, сплоджені його тугою в цій тісній казні (Сміл., Сад, 1952, 56).

СПЛОДИТИ, сплоджу, сплодиш, док., перек., розм. 1. Те саме, що народити. — Діток сплодив [панотець]

двоєко — карапуза-хлопчика та свекруху-дівчинку (П. Куліш, Вибр., 1969, 96); Отець Трішин.. сплодив за п'ять літ шестеро дітей (Март., Тв., 1954, 403).

2. перен. Дати початок чому-небудь, створити щось; бути причиною виникнення, появи чого-небудь; породити. [Г о с т о м и с л.] Вона боїться Тих мар пустих, що сплодила вночі Стривоженка уява (Фр., IX, 1952, 294); Трудно думи всі Разом сплодити (Рудан., Тв., 1956, 70).

СПЛОДИТИСЯ, сплодиться, док., розм. 1. З'являтися, виникнути. У його голові сплодилася гірка думка.

2. Виснажитися, перестати родити (про землю). — А знаєш, Грицьку, — змішався одутлий Маття, — чого в тебе земля не родить? Не того, що сплодилася, ні! То бо тебе карає... (Мирний, I, 1949, 402).

СПЛОІТИ, сплюю, сплюїш, док., перек., заст. Зробити плійку на чому-небудь.

СПЛОМЕНІТИ, ію, ієш, док., поет. Раптом яскраво забліщати, засвітитися. І сталося дивне диво: осмігнулася поблідла уста, повесіли очі спломеніли живо (Л. Укр., I, 1951, 240); // Швидко і сильно почервоніти (від хвилювання, ніяковості, радості і т. ін.); спалахнути. Ву-танька спломеніла, наче жаром обсіпана (Гончар, II, 1959, 169).

СПЛОХА, присл., розм. Легко, просто. — А чого ти там боялась? Хіба я вояк, чи що? Тебе не злякаєш сплоха; о, тебе не злякаєш! (Н.-Лев., VI, 1966, 404); — Ще, брат, Федора сплоха не зігнеш... Гнули його в три погібелі всякі недолі, гнули, як лозу на клубочку... А що — зігнули?.. (Мирний, IV, 1955, 233); — Він сердитий, грізний, до нього сплоха не підійдеш, а ми його об'їдемо (Хвиляк, Квильмок, 1961, 36).

Не сплѡха, рідко — ве скоро. — Чи не закинуть [сітку] ще раз? Сонце не сплоха віде, — кавав дід Панас (Н.-Лев., I, 1956, 66); — Та не сплоха же й вертється [чоловік] — додала баба. — Озі! — зітхнула Христя. — А я думаю, він уже швидко прийде (Мирний, I, 1954, 238).

СПЛОХУВАТИ, үю, үєш, док., розм. Припуститися помилки; схибити. — Звісно, нове діло, то трохи був і сплохував, тепер поправляю (Вас., I, 1959, 89); — Пізнаю поважеский рід, — тило усмігнувся вчитель. — Всі за правду стоять.. От тільки Павло трохи сплохував, мало собі Катрі з рук не випустити... (Кучер, Трудна любов, 1960, 120); Певне, тепер тільки розсилопас [Коростилеский], як по-дурному повієся. Муси би й оком не моргнути: нічого, ніколі Ліви не знає й не відає. Вперше в житті отак сплохував... (Грим., Незакінч. роман, 1962, 202); // Виявитися не на рівні своїх можливостей. Важкувато було всім п'ятірці дічат, а надто останніми днями. Та нікто не сплохував: застра Микола Джитрович побачити, що і хіміки-аналітики, і лаборанти справили його довір'я (Шовк., Інженери, 1956, 341); Розпалений Олексій смикнув облюбований ним сніп і... не витягнув... — Тепер.. буде балачок на все село, як сплохуєся Кіндраті Алвошка (Логв., Літа., 1960, 21); — Я думаю, що в тебе буде більше видержки. Та, мабуть, не під силу тобі званні чемпіонки країни. Сплохуєся... (В ім'я Вітч., 1954, 25); // перед ким-чим. Поступитися чимсь перед ким-, чим-небудь. — Чого а так сплохуєся перед ним? — думав беген Вікторюк (Ле, Міжгір'я, 1953, 361).

СПЛОЩЕННИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до сплощити.

2. у знач. прикм. Який має форму чогось стиснутого, придавленого зверху; приплюснутий. Моїм непосереднім сусідом.. був якийсь Волянський — тизий та спокійний хлопчик, з головою так видовженою і сплещеною з боків, як я не бачив ні в кого потому (Фр., IV,

1950, 226); *Форма гальок.. здвожена, веретеноподібна, дещо сплюснена* (Геол. ж., XVI, 4, 1956, 63).

СПЛОЩЕНІСТЬ, пості, ж. Абстр. ім. до сплющений 2. *Сплюсненість лицевого скелета неолітичних черепів, знайдених на території України, пов'язується з ознаками, зовсім не характерними для сучасних монголоїдів* (Нар. тв. та етн., 3, 1964, 20).

СПЛОЩЕННЯ, я, с. Дія за знач. сплющити і сплющитися.

СПЛОЩИТИ *див.* сплющувати.

СПЛОЩИТИСЯ *див.* сплющуватися.

СПЛОЩУВАННЯ, я, с. Дія за знач. сплющувати і сплющуватися. *Постійно зігнутий тулуб може привести до сплющування грудної клітки* (Шк. гігієна, 1954, 230).

СПЛОЩУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **СПЛОЩИТИ**, шү, шіш, *док.*, *перех.* Здавлюючи, натискаючи, ударяючи і т. ін., робити плоским; розплющувати.

СПЛОЩУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **СПЛОЩИТИСЯ**, шіється, *док.* і. Ставати плоским від здавлювання, натискування, удару і т. ін.; розплющуватися.

2. *тільки недок.* Пас. до сплющувати.

СПЛҀТАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до сплҀтати. *Дня у євюдизода не було... Замість мотора — наші ноги й руки. Ми йшли вперед і такечки ругали машину.. Було дуже цікаво, бо уявлялось, що мчимо ми на розвідку в аеротанку. Мчали.. дуже повільно, наче ноги наші були сплҀтани* (Донч., V, 1957, 189); // у знач. прикм. *Він знов безтямлю, бездумно почав битися, шарпався ногами, звивався, мов уж, усім своїм сплҀтаним тілом* (Хотк., I, 1966, 115).

2. у знач. прикм. *Безладно переплетений, перплутаний. За ворітьми стоїть високий і худий чоловік без шапки і босий. Нови його брудні і волосся сиве та сплҀтане* (Смолич, II, 1958, 12); *Звернули [мати й сина] в стежки, обминули куці із сплҀтаним тонким гіллям* (Кол., Лейтенанти, 1947, 46); *На полі вітер зовсім здиравів. Наптає сплҀтаним клубком, забиває дуз (Стельмах, II, 1962, 383); Варвара бачила перед собою.. сплҀтані стебла пшениці, здавлене в землю колосся* (Перв., Дикий мед, 1963, 438).

СПЛҀТАНІСТЬ, пості, ж. Абстр. ім. до сплҀтаний 2. *Погля штифтів граблин [ексцентрикового мотопила комбайна] підбирають залежно від стану полеєлості і сплҀтаності хліба* (Зерн. комбайни, 1957, 51).

СПЛҀТАННЯ, я, с. Дія за знач. сплҀтати.

СПЛҀТАНО. Присл. до сплҀтаний 2.

СПЛҀТАТИ *див.* сплҀтувати.

СПЛҀТАТИСЯ *див.* сплҀтуватися.

СПЛҀТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. сплҀтувати і сплҀтуватися. *Піднімають тресту руками або граблями, не допускаючи сплҀтування стебел* (Колт. Укр., 7, 1956, 30); *Давні є та і за вимогою, очевидно, залися в одну фонуку и. Про це свідчить часте сплҀтування літери ы в і (и)* (Літ. Укр., I, IX 1967, 4).

СПЛҀТУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **СПЛҀТАТИ**, аю, аеш, *док.*, *перех.* 1. *Порушувати певний порядок чого-небудь, робити безладдя у чомусь. Він [промовель] теж стомився від спеки і ледве підшукує слова, щоб нічого не забути і не сплҀтати* (Тулуб, Людоловн, I, 1957, 29); *Навальний наступ Радянської Армії сплҀтає розрахунки багатьох біженців* (Собко, Запорука., 1952, 8); *Що тобі у серце впало, Мислє сплҀтало твоє?* (Перв., II, 1958, 255).

◇ *СплҀтати [всі] карти* *див.* карта. *СплҀтувати* (сплҀтати) *слід* (сліді) — те саме, що *ЗплҀтувати* (зплҀтати) *слід* (сліді) (*див.* зплҀтувати). — *Щоб сплҀтати сиди на випадок провокації, я й прийшов сюди раніше призначеного часу..* (Цюпа, Назустріч., 1958, 26).

2. *перев. з ким — чим.* *Помилково сприймати одне за інше; не знаходити, не бачити відмінностей між чим-небудь. Високу ідейність і суцільну цілеспрямованість соціалістичного мистецтва поет [О. Влизько] часом сплҀтає з нехитрою утилітарністю* (Не ілюстрація., 1967, 236); *Він — селянка, а вона — коваль.. Ах, а сплҀтає, та чи це важливо? Винна в тому миста мітна далаь. Що з усього робить дионе диво* (Рильський, I, 1960, 303); *Той, хто хоч раз побував у осинньому лісі, ніколи не сплҀтає ясний промінь стрункого ячєна з червокуватим, в глибині захованим жєврінням старого корчуватого граба* (Собко, Нам спокій., 1959, 3).

3. *Обмотуючи, обкручуючи чим-небудь, зв'язувати когось, щось. А там панові не вподобався, Писарині якому, — Ноги здабавть, руки сплҀтають і зєзуть до прийому* (Рудан., Тв., 1956, 41).

СПЛҀТУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **СПЛҀТАТИСЯ**, ається, *док.* 1. *Порушувати порядок свого розташування, свою послідовність і т. ін.; перемішуватися. Тепер уже не можна було розпізнати, де вороги, а де свої, вершники сплҀталися* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 510); *Думки в голові сплҀталися* (Головко, II, 1957, 594).

2. *Заплітатися* (про язик). *Йому потрібно.. випити.. жїцного мїлїція [лишук], Щоб трого сплҀтався язик у молодця* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 261).

3. *тільки недок.* Пас. до сплҀтувати.

СПЛҀЮВАННЯ, я, с., *діал.* Дія за знач. сплювати. — *Тю, тю, дурний! — загукали деякі розумніші звірі. — Гадає, що аж сам любить мід, то вже і кожій інший готов за мід продати і душу і сумління.. Вуйко [Ведмідь], почувши ті вигадки та сплювання, засоромився дуже і, бурчачи щось собі під ніс про брак смаку у тих глухих звірів, заліз у кут* (Фр., IV, 1950, 126).

СПЛҀЮВАТИ, юю, юєш, *док.*, *діал.* *Полцювати* або *плювати*. *Підержала [Золотариха] мене за п'яти, пошпталала щось і сплювала* (Барв., Опов., 1902, 71).

СПЛҀЮГВІТИ, влю, вшш; мн. сплюгівати; *док.*, *перех.*, *рідко.* *Зганьбити, заплямувати, принизити когось, що-небудь. Він не був ні славолюбом, ні грошоллюбом, ні хитруном, ні тим, що може під ударом образу ж пригнущити чи сплюгавити душу* (Стельмах, Правда., 1961, 49).

СПЛҀЮГВІТИСЯ, влюся, вшшя; мн. сплюгівляться; *док.*, *рідко.* *Стати зганьбленим, заплямованим. Рука твоє кривдоє [кривдою] сплюгавиться, Переміньтєся в злобу людоє* (Фр., X, 1954, 74).

СПЛҀЮНДРОВАНІЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до сплюндрувати. [Гарісчандра:] *Міста, і села, І палати їх [князів] поницент, маєтки СплҀндровані* (Фр., X, 1954, 416); *Воно [місто] було далеке вже від нього, сплюндроване і покїєчене ворогом* (Рибак, Час., 1960, 47); [Н і в а:] *Я теж від себе геть думки жєну Про рїдний край, сплюндрований ордою* (Діпт., Драм. тв., 1958, 38); *І зараз, читаючи безсмертні рядки «Слова», ми ніби бачимо, як виступають на захист сплюндрованої ліхми напасників земля руські полки* (Цюпа, Україна., 1960, 15); // у знач. прикм. *Бїла стїн сплюндрованою будинку лежала трупи людоє, у яких це так недавно пристрасно билася серця* (Скл., Карпати, II, 1954, 234); // *сплюндровано, безос. присудк. сл.* *То сля, то так прийшли [Марія і Йосип] додому. Зодай не довелось нікому Узрїти таке.. Отой гайочок! І не знать, Де він кохався. І хатина, Все, все сплюндровано. В рїні їм довелось ночувать* (Шєвч., II, 1963, 366); — *Сїноп сплєно і сплюндровано* (Тулуб, Людоловн, I, 1957, 14).

2. у знач. прикм. *Який зазнав руйнування, нищення, грабування, спустошення. На краю спустошеного села, сплюндрованого і безлюдного, стоїть мініатюрна церковця без хреста і без дзвонів* (Вас., II, 1959, 23); *Це була*

спльондрована й споганена земля, — ніщо на ній не росло, не родило і не живилося (Смоляч, Мир., 1958, 155); *Криваве перегрета, трагічне поле битви, спльондрований край!* Звідси ти ще рідніший синоньному серцю (Гончар, III, 1959, 10).

3. у знач. прикм. Який зазнав катування. В *Клішклях* біля жандармського поста лежали під тином пострілами. Без кожухів і чобіт, пограбовані й спльондровані (Літ. Укр., 20.VI 1967, 1).

СПЛЮНДРОВАНІСТЬ, ності, ж. Стан за знач. спльондрованій 2, 3.

СПЛЮНДРУВАННЯ, я, с. Дія за знач. спльондрувати.

СПЛЮНДРУВАТИ, ую, уєш, док., перек. 1. Зруйнувати, знищити. — *Злякався [пав], думає, що Прокіп пішов набирати товариство, щоб спльондрувати замчище* (Мирний, I, 1954, 183); — *Усі.. ми здатні в один день і десятину літу спльондрувати, та не здатні за весь вік і однієї деревини вихотати* (Л. Янов., I, 1959, 349); — *6 такі герої, що визнаються, скільки сто гнізд розорив. Сусідський хлопцев, Грицько, наїсть ластів'яче гніздо спльондрував* (Коп., Як вони., 1961, 146); // *Розграбувавши, знищити; спустошити. Багато в'єрміїних сіл попалили й спльондрували татари* (Н.-Лев., VII, 1966, 95); [Горніг:] *Спльондрували [ткачі] весь дім фабрикантові, геть від пивниці до стіхи* (Л. Укр., IV, 1954, 247); *Дев'ятнадцятирічний юнак попрацював з батьківською затою і пішов жмтитись ворового, що спльондрував рідний край* (Добр., Тече річка., 1961, 7); // *перек. Спотворити, перевернути; згазбити що-небудь. В розгулі хижому він [ворог] правне спльондрувати Селятин здобуток наших рук* (Рильський, II, 1960, 174); *Він тижо наснівував свою улюблену пісню, котра завжди нагадувала йому, що нема такої сили в світі, яка могла б спльондрувати правду людську* (Рибак, Перейсл. Рада, 1953, 285).

2. Жорстоко розправитися з ким-небудь; замучити, закатувати. — *Або переходь до католицтва чи до унії, або тікай світ за очі, бо однаково спльондрують* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 178); — *Казали мені батьки, що на Закарпаття восени вдерлися угорські фашисти, багато наших людей спльондрували, — жовила Вілія і засмутилася* (Мас., Роман., 1970, 242).

СПЛЮНУТИ див. спльюбувати.

СПЛЮСНЕННЯ, я, с. Дія і стан за знач. спльюснуті і спльюснутися; // Те саме, що спльюсненість. *Неоціненні дані дали спостереження за шмучними супутниками Землі. Візьмемо, наприклад, таку найдавнішу проблему, як визначення точної величини сплюснення земної кулі* (Наука., 5, 1960, 57).

СПЛЮСНУТИ, ну, неш, док., перек. Здавивши, натиснувши, вдаривши і т. ін., зробити плоским.

СПЛЮСНУТИЙ, а, е. і. Діспр. пас. мнв. ч. до спльюснуті. *Вийшов Адам Антонович — золотата, куца доха на ньому, синє галіфе з-під дохи видніється... дорога шапка, «пиріжок» сплюснута з боків...* (Ряб., Жайворонки, 1957, 138).

2. у знач. прикм. Який має форму чогось стиснутого, придавленого зверху; плескатий. *На.. возі, засланім килимом, понуро сидить несолонський голова Хома Слонь, з небритим, сплюснутим лицем* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 334); *Гарбузи бувають різної форми (кулеподібні, сплюснуті, циліндричні), різного забарвлення* (Укр. страви, 1957, 209); *Іван, лежачи животом на сплюснутому матраці, прикусивши язика, виводив на краю газети якісь слова* (Збан., Сеспель, 1961, 293); *Мозайка — вірусна твороба.. Листя [цибулі] стає гофрованим, сплюснутим... звисає вниз* (Хлібороб Укр., 5, 1969, 21).

СПЛЮСНУТИСЯ, неться, док. Стати плоским від

здавлювання, натискування, удару і т. ін. *Літак ударився сторч об камінку склаю і, сплюснувшись коржем, загоріся* (Ле, Клен. лист, 1960, 90).

СПЛЮСНУТИСТЬ, тості, ж. Стан за знач. спльюснутій 2.

СПЛЮХ, а, ч. 1. розм. Чоловік, який любить спати, багато спить. *Небагом заготілася Демидову спати. Луцицький висміяв його, що такий сплюх* (Мак., Вибр., 1954, 61); *Солодко позіхав парубок.* — *Сплюх нещасний! Щелепи вивернеш! Чим тоді зліб жуватимеш? — кепкує Уляна* (Стельмах, I, 1962, 99).

2. діал. Засць.

СПЛЮХА, в, ч. і ж. 1. розм. Людина, яка любить спати, багато спить. *Кинувся сонний [вартівник], на ноги зрівсає і бачить: берег німий оживає, гуде голосами чужими.. Не бачив сплюха в предсмертний свій час ні кресних, ні малих* (Дв. Чайка, Тв., 1960, 157); **Образно. Алеєю назустріч біг безладний натовп солдатів і селян. Лайками й погрозами будили сплюху ніч* (Кач., II, 1958, 230).

2. Те саме, що спльюшка. *Ганяється [сич] скрізь за сплюхом та скигить та дико регоче* (Дв. Чайка, Тв., 1960, 157).

СПЛЮШКА, в, ж. Невеликий збгах родини сов'язчи рудуватого, сірого або бурого забарвлення. *В далеких гаях тоненьким голоском плакала сплюшка: сплю-ю... сплю-ю...* (Коцюб., I, 1955, 293).

СПЛЮЩЕНІЙ, а, е. і. Діспр. пас. мнв. ч. до спльющити. — *Тільки переступив поріг, як побачив дідизного старця.. Руки — як курячі ніжки, спина стулилась з груб'юми, і так увесь височ, як сплющений чорнобривчик між листами псауриці* (Стар., I, 1957, 151); *Ми бігли лико паровоза, що лежав на боці, сховався паровоз, немаче конас, мико нагромаджених безладною купою потрощених вагонів, — то сплющених, то розламаних надовок* (Кол., На фронті.., 1959, 98); *Очі йому були міцно сплющені* (Ткач, Ждн., 1959, 25); // у знач. прикм. *Крізь сплющені очі Давид бачить, як перед ним золотому комашиною товчуться зорі* (Стельмах, I, 1962, 482).

2. у знач. прикм. Плоский від здавлювання, натискування, удару і т. ін. *Мідяні труби простягали.. покручені кінци, сплющені, ам'яклі, наче стоптані кишки* (Коцюб., II, 1955, 94); *В піднятім смерчами ґрунті желькають, поблизкуючи, сплющені.. казанки* (Гончар, III, 1959, 365); *Коло бочки залаяла сплющена снрядна гільза* (Кучер, Голод, 1961, 442); // *Який має форму чогось стиснутого, придавленого зверху. Пльощахи.. звалися баштові рушниці, з широкими на кінци і сплющеними ґирлами* (Стар., Облога., 1961, 31); *Обличчя у нього було якесь пташине, з великим сплющеним носом* (Коз., Гарячі руки, 1960, 46); *Навоколо нього журно шуміли колоски, маленькі, сплющені, ніби вимолотив хтось на пні* (Цюпа, Наузстріч.., 1958, 447); *Плоди кабачків довгі, циліндричні, у патісона — сплющені, за формою подібні до тарілки або дзвіночка* (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 277); *Тіло у видри сплющене, розширене до хвоста. Хвіст теж сплющений, сильний* (Знання., 1, 1970, 29); *Найточніші виміри показали, що Земля сплющена біля полюсів і здута біля екватора. Це результат її обертання навоколо осі* (Наука., 8, 1956, 25).

СПЛЮЩЕНІСТЬ, ності, ж. Стан за знач. спльюснений 2. *Клеро (1713—1765) знайшов співвідношення між сплюсненістю Землі і силою тяжіння на її поверхні* (Знання., 11, 1966, 24).

СПЛЮЩЕННЯ, я, с. Дія за знач. спльющити.

СПЛЮЩИТИ див. спльющувати.

СПЛЮЩИТИСЯ див. спльющуватися.

СПЛЮЩУВАННЯ, я, с. Дія за знач. спльющувати.

СПЛЮЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **СПЛЮЩИТИ**, шу, шийш, *док.*, *перех.* 1. Здавлюючи, натискуючи, ударяючи і т. ін., робити плоским; розплющувати. У 1507 р. два італійці.. винайшли геніальний метод виробництва скляних дзеркал. Плитку скла виготовляли з шматка циліндричної форми, який розтинали і сплющували (Знання.., 8, 1973, 28); // *безос.* Один вагон сплющало, як консервну банку, пережовало двері і вікна (Тют., Вир, 1964, 347); **образно.* Віль був ступодовими молотами, сплющувало тіло (Загреб., День.., 1964, 288); Турні і саж був розбішака І Лика сплющює в один мах (Котл., 1, 1952, 236).

2. у *сполуч.* із *сл.* очі, повіки і т. ін. Прикривати (очі) повіками; заплющувати. Лев науєсє, сплющює очі, Стоїть, ані писє.. (Рудав., Тв., 1956, 173); — В тій куряєвій зоряній млі — тільки сплющює очі — пакєтє мої юні, мої перші фіалки (Вас., Внбр., 1950, 44); // Тісно стгулювати що-небудь, щоб не допустити проникнення рідини. Вушні раковини [бобра] мають ж'язи, які при пірнанні сплющюють їх, не пропускаючи юду (Веч. Київ, 11.VII 1957, 4).

◇ **Сплющити [навікя] бчі** — померти. Краєлось серце, амерзали слєози, Поки не сплющює навікя очі. Побіжать дітки із тати є кљуно: — На кого кинує ти нас, татуно? (Граб., I, 1959, 333).

СПЛЮЩУВАТИСЯ, уєтєся, *недок.*, **СПЛЮЩИТИСЯ**, штєся, *док.* 1. Ставати плоским від здавлювання, втискування, удару і т. ін. Публіка ждала, що він от-от здїїтється і полєтєть, але шар почав сплющюватєся так, що його боки позападали (Н.-Лєв., I, 1956, 435); Ударившись об стїя, м'яч сплющюєтєся, потїм знову набирає форми кулі (Фїзика, I, 1957, 28); Літак ударився сторч об камїнну скєлю.. Мєтал подекуди розтопїєся і потїк, сплющюєся в якусь безформну масу (Ле, Киев. лєст, 1960, 90); Під впливом еїдєнєтрової сили, яка особливо велика біля екватора і зовєсь відсутня на полюсах, земна куля сплющюєся і набула форми сфероїду, сзожого на форму мандарика (Наука.., 5, 1960, 57).

2. Прикриватися повіками (про очі); заплющуватися. Орїшкє, вицїлившись нїє [половину] третьої [чаркї], зовєсь змєжєла, очі її сплющюєтєся, голова так і зїтєтєся з боку на бїк (Мирний, III, 1954, 331); Стою. Сплющюєтєся очі менї, голова хїлїтєся. Кїняю (Тєсл., 3 кнєви жїтїя, 1949, 53); // Тїсно стгулюватися, щоб не допустити проникнення рідини в що-небудь. Вушні раковини [бобрів] мають мускули, які при пірнанні сплющюєтєся, не допускаючи проникнення води (Наука.., 8, 1959, 34).

СПЛЯМИТИ, млю, мїш; *мн.* сплямїять; і **СПЛЯМУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* 1. Забуднути, залишивши палим на чому-небудь. Обзирали [дамш] свої сукні, щоб не сплямити дотїкож о цєглу, камїня (Фр., V, 1951, 260); [Нє о ф і т - р а б:] Убрання панське жїтка поспїшає змїняти на верету рабську швидше, щоб не сплямити є нашїй «чїстїї» затї (Л. Укр., II, 1951, 226).

2. *перен.* Зганьбити, ославити кого-, що-небудь; заплямувати. Вєє тї скєргї пропадали, Кожїсара не підпопали, Нї навітє не могли сплямити (Фр., X, 1954, 287); [Д о л о р е с:] Я наречєна, і нїкто не може мене сплямити, навітє дои Жуан (Л. Укр., III, 1952, 336); — Ви, мамо, — кажу, — своїми вигадками й батька засмучуєтє; мене й його сплямуєвали (Барв., Опов., 1902, 239); // Учинити паругу над кїм-, чїм-небудь. — Ти в рївїах тепєра, єдиний наш гїра, Вороги найсвятїше сплямили (Л. Укр., I, 1951, 129); // Порушити чїстоту чого-небудь, привязати чїмсь неподобним. Нїяка брєгня не смїє сплямити мої уста (Коб., II, 1956, 364); [О р л я к:] Свої смертний час я стрїну як солдат.

Ми честь свою нїчим не сплямуєвали. Вітчїзна-мати не забудє нас (Лєв., Драми., 1967, 128).

СПЛЯМЛЕНИЙ, а, е. Дїєпр. пас. мнв. ч. до сплямити. Видко було великий стїя, накритий червоним сукном, страшенно сплямлєним чорнїлом (Л. Укр., III, 1952, 557); — Менї здаєтєся, що я сповнїє бї десєть раз бїльшїй гїрї, ябї подає йому руку, якбї дружнїє стїснєтє ту руку, сплямлєну найтяжчїм ячїночєм (Фр., IV, 1950, 235); // у *знач.* прикм. — Я не хочу ставати на заваді між ним і його родиною. Коли моя сплямлєна особа заважє [заважає] кому.. (Март., Тв., 1954, 449).

СПЛЯМОВАНИЙ, а, е. Дїєпр. пас. мнв. ч. до сплямувати. Нїкїє Побожнїсть і Віра, і дїва небєсна Астрєя Зємлю, сплямовану кров'ю, — останїя з богїє — покидає (Зєров, Внбр., 1966, 303); Прошай, Дєрманський монастирє, колиєсь славий, нєщодавно сплямований спївучєстю є крїваєих бандєрїєських злодїяньах (Мєльн., Коли кров.., 1960, 46).

СПЛЯМУВАТИ див. сплямити.

СПЛЯЧИЙ, а, е. 1. Дїєпр. акт. теп. ч. до спїати. Просто проти дєверї, на блакїтнїй ковдрї лєжка спокїїю [лежить] спляча Галя (Коч., II, 1956, 465); До узголів'я сплячїх поруч Остапа і Андрїя схїлилася мати (Довж., I, 1958, 222); Комендант не спрїтїєся нї на що їнїше, як наказати капраловї обернути сплячєго на жївотї .. на спїну (Гашєк, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 287); — Гїмжу, остаааї! Сїтєа єжє, — розштовхуєла Уляна сплячєго сїна (Тют., Вир, 1964, 7); Горобці верєцїли по вербах, збираючи сплячї хрїщї (Март., Тв., 1954, 113); Тишу сплячєго сєла до рєштї сполохаєо безладнє кукурїкєння пїєнїє (Коцюб., I, 1955, 247); // у *знач.* ім. сплячїї, чїх, *мн.* (одн. сплячїїй, чого, ч.; спляча, чої, ж.). Тї, що сплять. Бїйцї посунули за ним, обєрєжєо перєстїпаючи чєрез сплячїх (Гончар, III, 1959, 253); Сплячї солодїю хрїпїли (Збан., Тємнїця.., 1971, 186); Першїй, зто трапїєся .. нашїм подорожнїм, бує запорожєць, що спєає посєред сємої дорогї.. Намїлуєавшїєсь сплячїм, Бульба пробїраєся далї тїсно юлуєцєю (Довж., I, 1958, 227).

2. у *знач.* прикм. Який перебуває в стані повного спокою, верухомий. Пожє євожїєми сплячїчї гєлїєкама молодїх грїбкїє лєжали сївжєжєогїєнїєї трупї нєбїжчїєкїє (Кєал., Мандрївнїкї, 1946, 11); // *розг.* Позбавлений жївєвостї, бадьоростї; млявий. — Мабуть, я від того такий сплячий, що так багато їм, — розважєє сєбї не раз Слєаєк (Март., Тв., 1954, 240); // Який не проявляє сєбє. Ось лєубїна, .. у якої не було наєдїи дїяє того, щоб у нєї пробудїлиєся гїбїннїє якостї її душі. Вони є нїї сплять. Цє лєубїна з сплячєю сєвїєтю, вона дозволяє сєбї ганєбнї єчїкїє (Довж., III, 1960, 332).

△ Спляча брїнька — брїнька, що звичайно не розвиваєтєся у пагїв. За здатнїєтю до проростєння брїнькї подїляють на нормальнї і сплячї. Нормальнї брїнькї проростають у наступнєму пїсля утворєння рїцї, сплячї можуть багато рокїє не розвиватїєся (Виробн. євц. сад., 1969, 46).

3. у *знач.* прикм., *розг.* Який викликає сон; снотворний. Пан третього вєчєра вїллєя понїд постїль сплячїй напїй, лїг і прикинуєся, що спїть (Калїв, Закарп. казкї, 1955, 146).

СПЛЯЧКА, п, ж. 1. Стан різко понижєної життєдїяльностї органїзму, що настає у дєякїх сєавнїх у нєспрїяєтлїві дїяє них порє року. Під час сплячкї [тварїн] такї процєсї жїттєдїяльностї органїзму, як дїєтаннє, вїдїєннє, завальємовуєтєся, а гєрчуваннє не вїдбуєавєтєся зовєсь (Знаннє.., 3, 1969, 11); Під час вїмової сплячкї тємпєратура тїла тварїн дужє знїжуєтєся, вєонї мєнїше спожївають кїсьню і довгїй час не жїваєтєся (Хлїбороб Укр., 5, 1966, 47); Факєл утєає на зєїра ..

Біль і жар розбудили з зимової сплячки і протверезили звіра (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 86); *Образно. Земля неначе от-от позстане, пробуджуючись від морозної та бурної сплячки (Ле, Право..., 1957, 275); Ніч липнева зводиться від сплячки (Мал., II, 1948, 14); // Опієння холоднокровних тварин, що нагадує сон. Коли суворі чумотські морози до дня проморозують ріки, чорна рибка теж закопується у мул або... просто змерзає у лід. Настав зимова сплячка (Наука..., 11, 1964, 19); Прокладається саламандра від зимової сплячки на початку квітня (Визначник земноводних..., 1955, 33); У жарку пору слимак за допомогою слизу, який швидко підсихає, приклеює черепашку до стовбура чи гілки дерева і спадає в сплячку (Зоол., 1957, 31); Рання весна — найсприятливіший час для лову змії. Прокинувшись від зимової сплячки, вони поки що малорухливі (Веч. Київ, 28.III 1963, 4).

2. розм. Важкий, непробудний сон; непереборна сонливість. Вже при обіді знесиловала його сплячка; ледве додержував (втримував) до кінця (Март., Тв., 1954, 239); // перек. Стан душевного опієння, апатії, пасивності, бездіяльності. Прокинувся народ від .. сплячки і люто кинувся бити крамарів, мурз, работорозів і лизгарів (Тудуб, Людолови, I, 1957, 452); Кипуча Тамарина натура болісно переносила вимушену сплячку. Вона хотіла ще більше діяти, робити так, щоб видно було плоди її старань (Хижняк, Тамара, 1959, 94).

3. мед., розм. Те саме, що Сонна хвороба (див. обпаний). Під час укусу цієї комахи (мухи цеце) в людську кров потрапляють дрібні паразити, що спричиняють невиліковну, як на сьогодні, згору — сплячку (Наука..., 1, 1969, 38).

СПЛЬБОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. спльбовувати. Замисла [бабуся] і скачала коржик, посадила в піч спеклись, і усе з пригоєрками та спльбовуванням (Кв.-Осн., II, 1956, 198); Він ніколи не вживав жодних чарів, примівок, ворожества, усіх отих спльбовувань, вагоєртів (Хотк., Доббуш, 1965, 130).

СПЛЬБОВУВАТИ, ую, уєш, недож., **СПЛЮНУТИ**, ну, неш, дож. 1. перек. і неперек., шик. Впикдати, видалити що-небудь з рота плювком; випльбовувати. Юра отямлюється від того, що його раптом занурюють головою в річку. Він нирзав, спльбує щоє солоне і віддаркує з легені пісок (Смолиць, II, 1958, 55); Тереть, в обв'язану рушником головою, смочує кашене яблуко, спльбує над ноги зернятка (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 65); Чоловік понору сіпнує оком, жінка щоє йому шепнула, і обое безвизивно сплюнуло лущинням (Кач., II, 1958, 45); *Образно. Аж налаяла Палажка та й сплюнула, сердите слово (Барв., Опов., 1902, 152).

2. неперек. Впикдати, видалити слину, мокротиння з рота плювком; плювати. Смоктав [Юрчик] немилосердно. Одну [люльку] викурював, другу набивав, безперестанно спльбовує набік (Хотк., II, 1966, 153); — Не дряпайся, кицько, — відхилив голову управитель і спльбує (Стельмах, I, 1962, 583); Яків вилив чарку, кракнув, скривився, сплюнув (Мирний, I, 1954, 293); Гаєрилко сплюнує, бо йому набігло поєєн рот слини (Юцюб., I, 1955, 131); — Чого ж, ми не ледачі, — сказав він і, сплюнувши в руки, міцно вцепився ними в рядняні цупкі зупирі (Говчар, II, 1959, 152); — Переписься так! — сердито сплюнула шиккарка (Ільч., Козачьк. роду..., 1958, 423).

СПОБІГАТИ, аю, аєш, недож., рідко, **СПОБІГТИ**, біжй, біжйш, дож. 1. п. рез. Настигати кого-, що-небудь; доганяти. *Образно. Збігають мої молодощі марно, а й спобігати їх не можна вже... (Крим., Вибр., 1965, 380); // Знаходити кого-, що-небудь десь, в якомусь стані

або захоплювати зневацька когось; заставати. [Р о м а н:] Мамо не щонеділі бачу її в церкві, а ще ні раз не спобіг її так, щоб перестріти та поздороватись (Кроп., II, 1958, 9); — Уб'ю, як спобіжу в лісі, бо не лізь, — кавав він [лісничий] спершу, поки був молодий і люди не знали гаразд його вдачі (Л. Янов., I, 1959, 346); На розпити, де Тимоху спобігти можна, сказали, що в караульному приміщенні (Головко, А. Гармаш, 1971, 490); І батька жалувать не стану, Як на крадіжці спобіжу (Манж., Тв., 1955, 123); // Те саме, що зустрічатись. — Задумує [Яків] уже земляний млин будувати... Спобіг десь якогось німця. Той і нагадає йому про земляний млин... (Мирний, I, 1954, 167); — Світ широкий — десь спобіжись ласки в чужих людей, коли не дозодіє рідному батькові... (Л. Янов., I, 1959, 358); // Вибрати зручний, підходящий момент для здійснення чого-небудь. [А н т о п:] Коли ж то буде? [О р и ш к а:] Як тільки спобіжу таку годину, що вони [батько] не будуть сердити!.. (Кроп., I, 1958, 172).

2. перек. Траплятися з ким-небудь (про горе, нещастя, хворобу і т. ін.). [С у х о в і й:] Про те, що повинно козача спобігти, краще мовчи, бо того не обминеш і не одвернеш (Кроп., V, 1959, 312); Вона, як, може, нікто в селі, знала, що Гната спобігло велике родинне горе (Вирган, В розп. літа, 1959, 304); // неперек. Раптово наставати. Тільки простежились на кручач перші зелені шовкові килижки, як спобігло нове лихо (Юхвід, Оля, 1959, 100).

СПОБІГТИ див. спобігати.

СПОБОРНІК, а, ч., жмжж. Завзятий, пристрасний захисник, прихильник кого-, чого-небудь; поборник. І вас — Споборники святої воли — із тьми, із смради [сираду] і з неволи Царям і людям напоказ На світ засиведу надали Рядами дозвими в кайданак... (Шевч., II, 1963, 298); Крив нестрі і пустинні голі Воли [очі Т. Шевченка] відвлялись вдалину, В тюрму сибірську кажану Споборників святої воли (Бажан, Роки, 1957, 241); // Той, хто бере участь разом із ким-небудь у якійсь важливій справі; соратник. Пройти перед січовиками парадом спало Богданові Хмельницькому на думку в останню хвилину. Було це несподіванкою для всіх його споборників (Панч, Гомон. Україна, 1954, 243).

СПОВАГА, присл., розм. Те саме, що побагом. П'ятірка сивих плотарів Сидла в тінля зоріє, Варик кашу на триніжку, А молодий «козачу ніжку» Смоктав і річ сповага єв (Мал., Звенигора, 1959, 330); Прже заряджав рушницю і передає їх Парамонові, а той сповагає по верхниках (Кочура, Зол. грамота, 1960, 107).

СПОВАГОМ, присл., розм. Те саме, що побагом. Антосьо сповагом подибає здоєж село до матері (Свидя, Люборацькі, 1955, 170).

СПОВАГУ, присл., розм. Те саме, що побагом.

СПОВАДИТИ, джу, дш, дож., перек., розм. Потураючи, попускаючи, привчити кого-небудь до чогось. — Отак, як бачите: нема того, щоб виговорити прислуай, — він жартує. Отак і сповадити наймичю! Чого ж вони будуть слухати? (Мирний, III, 1954, 213).

СПОВАДИТИСЯ, джуся, дшся, дож., розм. Звипнутися постійно, часто робити що-небудь (звичайно небажане для інших). — Що ж, як немає грошей, — йому тихо Приська. — Хіба б не радніш віддати?.. Коли й заробити ніде. — Брехня! — обіраєв Грицько. — То така едача ледача, така зачка бісова! Сповадивсь так зоди по їх разі по десять та проси, у ноги кланяйся!.. (Мирний, III, 1954, 13).

СПОВАЖІНЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мнн. ч. до споважіння; // у знач. прикм. Катя стояла поруч з ним, споважінла й серйозна (Ільч., Серце жде, 1939, 32); З палацу, супроводжуваній сотнями цікавих, споважін-

лих і змурих очей, вийшов Аркадій Валеріанович (Стельмах, I, 1962, 627); Ми вернемося з тобою Спознажінні, посилає (Рильський, II, 1960, 201).

СПОВАЖІННЯ, ію, існу, док. 1. Набути серйозного, поважного вигляду. — Ах, боже мій! Тут з кудоти чого не зробиш? — відповіла вона, все ще сміючись, потім споважніла (Л. Укр., III, 1952, 600); Став собі [Мицько] дома перед дзеркалом, споважнів, випрямився (Март., Тв., 1954, 193); Андрій хотів сказати їй щось пряме й безпосереднє, але тут же стримався й споважнів, загадавши свої останні заміри (Гур., Наша молодість, 1949, 58); // Виразити серйозність, поважність, стати серйозним, поважним (про обличчя, очі). — А ти ж не сієш в думках? — Теж і сію, і саджу, — споважніло горбоносе обличчя [Дмитра] (Стельмах, II, 1962, 41).

2. Стати внутрішньо серйознішим, поважнішим, аришим. Демид Райденко справді одмінився: немов постарішав, споважнів (Гр., II, 1963, 56); Народ споважнів. Скрізь, усюди пішли розмови про велике спілкує діло (Круш., Буденний хліб..., 1960, 182); Після останніх подій Стецюра помітно споважнів, працював уважно, перестав гулякити (Дмит., Наречена, 1959, 241).

СПОВЗАННЯ, я, с. Дія за знач. сповзати. Під час розробки крутопадаючих (із стрімким схилом) шарів є небезпека не тільки обрушення бокових порід, але і їх сповзання (Наука..., 3, 1958, 31); Не можна дарувати великим молодим людям легковажного ставлення до життя, сповзання в утриманство чи аполітичність (Ком. Укр., 8, 1966, 58).

СПОВЗАТИ, аю, ашш, недок., **СПОВЗТИ**, зү, зеш; мик. ч. сповз, лд, лб; док. 1. Повзучи, спускатися з чого-небудь. Сповзала [Маруся] по мокрій траві у якусь яму, судорожно-похаливо халапючись за корінь (Хотк., II, 1966, 273); Сажно бачила, як з урочища, по скелях і каміні, сповзали люди до води (Смолч, I, 1958, 104); Тамара сповзла з соломи і наблизилася до дверей (Хежвяк, Тамара, 1959, 264); Онисій Каланча опав на коліна і, заєрібаючи руками своїйши чорнозем, сповз у яму (Петльов., Хотинці, 1949, 166); *Образно. Вушком зів'яло надвечір'я, і ніч сповзає із Аратату... (Брат., Грудка..., 1962, 27); // Поволі, з великими труднощами спускається, злизати з чого-небудь. Шхуна повільно почала сповзати слизьким від олії настилом до ріки (Тулуб, В степу..., 1964, 263); Стогне Оксень Недомірко і, тримаючись рукою об стіну, повільно сповзає з полу (Цюпа, Назустріч..., 1958, 73); Потьє сповз із бочки й поволі зняв картопуз (Рибак, Опов., 1949, 229); Розвита півторатонка газуркотла застудженним мотором, сповзла з порома й зникла в змарі куряви (Перв., Невгадане життя, 1958, 80); *Образно. Юрбою турів нагорби дніпрові На водоній сповзали до ріки (Бажан, I, 1946, 163); // перен. Поволі, поступово опускається і поширюватися (про дим, туман і т. ін.). Дим із присадкуватих хат сповзає по мокрих стрізах (Павч, II, 1956, 503); З вершини Ільницького кража .. тумани сповзали в долину (Чорн., Визвол. земля, 1959, 116); Дош перейшов у жичку — мабуть, густі осінні змари зовсім сповзали в гірських вершин і лезли тут, на підвір'ї (Дмит., Наречена, 1959, 113).

2. Не втримавшись на чому-небудь, поволі асовуватися, падати. Дико скрикне ординець-татарин, Сповзачи з високої луки (сідла) (Мал., Звенигора, 1959, 84); Назустріч нам біє маленький хлопчик, у великій шапці, що все сповзала йому на очі (Коп., Подарунок, 1956, 25); Моя машина раз у раз сповзала із слизької, роз'юшеної дороги (Ю. Янов., II, 1954, 7); З останніх сил вона трималась за канат. Але сил не вистачало, і дівчина почала швидко сповзати вниз (Трубл., II, 1950, 84); Перше, що він побачив, — це ясне, як левон, волосся. Біла

зустка сповзла .. на плечі (Коцюб., II, 1955, 197); Прокпа так і штовгнуло щось. Спраз сповз із плеча (Головко, I, 1957, 207); Окулярні сповзали старому на кінчик носа (Ільч., Звнч. хлопцеві, 1947, 66); *Образно. Сповзла з блискучого.. місяця змарка (Мухк., Серце..., 1962, 174); // Осуватися, осідати під дією ґрунтових вод, дошів і т. ін. Зітхнувши, Маруся узяв за свої камінь.. Він дійсно лупився від атмосферних змін, і верства за верствою сповзала вниз (Хотк., II, 1966, 285); Там, де Козача гора зовсім близько присунулася до ріки, берег був крутий і сповзає у воду, оголюючи вузлувате, покручене коріння старих лип (Донч., IV, 1957, 175); Стоїть ота залупка обшарпана вітрами й негодою, а з-під неї сповзає розмита глина (Стельмах, I, 1962, 522); // Поволі стікати вниз (про річку). Доконала стояв гуркит оскіженілої води, важкі струмені повільно сповзали з гребінки [Греблі] і, як гірський обвал, розбивалися об скелі (Голов., Тополя..., 1965, 84); У шибки затуркотів дощик. Товариші звилінку сповзали, як поволі дрібні краплинки поволокою затягали скло, знеможено сповзаючи вниз (Досв., Вибр., 1959, 193); Василь витирає спитніле обличчя, але ніт стружкама сповзає за комір (Хежвяк, Килимок, 1961, 15); Вино було таке густе, що аж потрібно переливати келишки. Солодко-терпка маса сповзала на язик (Вільде, Сестри..., 1958, 364).

3. Розташовуватися по похилій площині. Нижче, туди ік морю, сповзає поміж синьї греди каміння ярозелений капорець (Коцюб., I, 1955, 399); Пенки давно вже залишилися позаду. Стежка почала сповзати вниз по крутому схилу (Перв., Дикий мед, 1963, 147); То сповзе [шлях] під зарослі кручі, де зміїні сідли лягли, то зведеться ураз до тучі, де літають гірські орли... (Уп., Вірші..., 1957, 118).

4. Сходити, зникати, оголюючи якусь поверхню. Тільки-но сповзає із землі сміг, ледь просякнула стежина, Настуся скидала важкі ненависні материнські недюности (Збан., Сеспель, 1961, 368); Як тільки сповзла з вертів сніги і гори відкрили зеленими килимами полонин, на долаз.. завирувало життя (Кажичків, Опришки, 1962, 7); // перен. Поступово зникати (про рум'янець, усмішку і т. ін.). Зося, широко розкриши очі, ніби теперше слухає тяжку повість села, і ніжний рум'янець, мов тінь, сповзає з її обличчя (Стельмах, I, 1962, 648); Його усмішка, наче та пишна хризантема, на яку побуде морозний вітер, почала поволі блякнати, сповзати з лиця (Д. Бедик, Серце..., 1961, 139); Замість відповіді з вуст молодіци сповзла усмішка (Логв., Літа..., 1960, 7).

5. перен. Поступово відходити від чого-небудь передового, нового і т. ін.; скочуватися до чогось. Той, хто думає, що в радянському мистецтві можуть мирно ужитися і соціалістичний реалізм і формалістичні, абстракціоністські течії, той немилуче сповзає на чужі позиції мирного співіснування в галузі ідеології (Літ. Укр., 12.IV 1963, 1); Віддаючи належне в цілому правийній оцінці творчості В. Стефаніка в ранній статті Г. Алексинського... не можна забувати, що незабаром після поразки революції 1905—1907 років, з настанням епохи реакції останній сповз на позиції одвоєтстві, ультимативістств, богошукачів (Рад. літ-во, 5, 1971, 61).

СПОВЗАТИСЯ, ається, аємося, ається, недок., **СПОВЗТИСЯ**, зється, земося, зетється; мик. ч. сповзася, сповзалася, лбся; док. 1. Повзучи, збиратися разом, в одному місці, наближатися одне до одного. До дучайки [у стовбурі берези], заїкляз тече Волога сїєжа і солодка, прудко Сповзатється мурашки (Рильський, III, 1961, 169); Тіка колись казала, що в жарке літо, коли в лісі пересихає земля, до болітця сповзатються гадюки (Мухк., Дель..., 1967, 46); Доки ми, сповзались, розглядаємо кабель та гадаємо всякі догадки, на шляху в

глибини стелу ратом зблизку вогник, задеркоти мотоцикла (Гончар, Людина., 1960, 304); *Образно. Думки.. сповзаються і розповзаються в парубочій голові (Стельмах, I, 1962, 445); // перен. Скупчуватися, зосереджуватися в одному місці. Хіба цього Музея переслухавши?.. До нього з усього району сповзалися чутки (Зар., На. світі, 1967, 20); Убогим було все те устаткування в санаторії «Талас», але й так треба було дивом дивуватися, як воно все те сповзло на голе місце та надало цьому будинкові санаторного вигляду (Збан., Сеспель, 1961, 21).

2. перен. Поволі, поступово сходиться, з'їжджється. З заходом сонця цигани сповзалися до табору (Ткач, Арена, 1960, 49).

СПОВЗ'ЯЮЧИЙ, а, в. Діспр. акт. теп. ч. до сповзати. Лід, нагромаджений на вершинах гір, під впливом своєї ваги повільно «стікає» по схилах гір або долинах, утворюючи потужну льодяну «річку». Цей сповзаючий лід називається льодоюшкою (Фіз. геогр., 5, 1956, 116).

СПОВЗТИ *див.* сповзати.

СПОВЗТИСЯ *див.* сповзатися.

СПОВІВАЛЬНИЙ, а, в. Стос. до сповивання.

СПОВІВАННЯ, а, в. Діспр. пас. теп. і мнв. ч. до сповивати. До Горя слоами промовляв [Всеволод]: — Мої [квіти] вже готові: Біла Курська стоїть-виравають, Мого слова книжого чекають! А мої куряни — Люди скрізь відомі! Під суржми сповивані, Шоломами вишквані (Мирний, V, 1956, 263); Мртють бори за борями, очерети за очеретами, в еустий туман сповивані, дримотами пов'язані, блими снігами глибоко зав'язані (Вас., I, 1959, 228).

СПОВІВАННЯ, а, с. Дія за знач. сповивати. Недостатність рухів, тиснення на кісткову тканину (сповивання дитини, тисним одягом, взуттям і т. п.), неправильне положення спричиняються до неправильного росту кісткової тканини (Шк. гігієна, 1954, 72); Гадюка кусила хлопчика.. Хлопчиків негайно було зроблено парову ванну з вологим сповиванням. Через десять днів дитина одужала (Літ. Укр., 8.IX 1967, 2).

СПОВІВАТИ, аю, аєш, недок., **СПОВІТИ**, спов'ю, спов'єш і сповію, сповієш, док., *перез.* і без додатка. 1. Загортати в пелюшки (звичайно немовля). Кайдашица припадала коло свого окука, немаче коло своєї дитини, вчила невістку, як дитину купати, як сповивати (Н.-Лев., II, 1956, 294); Мар'янка у опочивальні свого сина ніжно сповива (Шпорта, Ти в серці.., 1954, 147); Проснулася [мати] — нема нічого.. На сина глянула, взяла Ного тилечко сповива (Шевч., II, 1963, 318); Молодичі сповили на лаві колодку, обмотали її повивачем, а Соломія вхопила колодку, взяла її на руки, немаче дитину, і понесла до стола (Н.-Лев., VI, 1966, 396); // чим і без додатка. Обмотувати сповивачем (звичайно немовля). Випиши по царці — по другій, молодичі почали дуріти та сповивати повивачем колодку, убаваши її в пелюшки (Н.-Лев., VI, 1966, 396); Сусідка швиденько попустила дитину, заворнула в чисті пелюшки, сповива (Кочура, Зол. грамота, 1960, 344); *Образно. Раз по раз нагинаються вони [в'язальниці], пригортаючи до себе кожен сніп, моє.. дитя, сповивають переселами, ніби сповивачами (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 51); // у що, чим. Загортати, закутувати немовля в що-небудь, чимсь. Батрачка Грабчук Сповива дитинця — у ганчірку брудну, У лаштківці лляні (Гойда, Сонце.., 1951, 81); Напоїли рбменом, Сповили тебе В пелюшки шовкової, Кволя та слабе (Шог., Поезії, 1958, 176); Як народила [Катря] на світ у ляднях — сповива в драгтя, та відмові вже журба й не покидала (Головко, II, 1957, 288); *Образно. Нащо ви мені руки зв'язали, Пелюшками мене сповили..? (Граб., I, 1959, 559); // Загортати, за-

мотувати кого-, що-небудь у щось, чимсь. [Я р о с л а в:] Ну що — сповив? (Пробує оповити ногу). Вперед, кога окута! (Коч., П'єси, 1951, 100); Не знави ти ще, Харитино, кого будеш перев'язувати.. Може, сповиши у чисті свої полотна і самого тазяна, поряного кулями, посиченого картечкою.. (Гончар, II, 1959, 411); *Образно. Непереможна дримота наповідала все міцніше й міцніше, кожним своїм подихом, авдалося, млясно сповивала небезпечними тенетами все тіло, наповнювала голову важким сивцем (Донч., II, 1956, 65); // Обкручуючись, обвиваючись навколо чого-небудь або охоплюючи щось з усіх боків, покривати собою. Сіре каміння випирало повсюди, дерева та дикий виноград сповивали його (Льч., Серце жде, 1939, 405); Зеленими.. вусиками він [хміль] обмацував і сповивав кожну цеглину, кожний камінець (Донч., II, 1956, 61); // тільки док., перен. Народити. Сповива убога мати сина В Моринцях на нашій Україні (Рплський, Зім. записи, 1964, 14); Вагітні жінки за щастя мали зустріти його [Козака-Мамая], бушиши при надії сповити сина (Льч., Козацьк. роду., 1958, 41); // перен. Вирощувати, виховувати. Я.. глибоко перекопаний у простому, у ясном. Народ тебе сповивав, народ тебе пеленав, тобі народ і силу, і хист, і талант дав (Ковітька, Чому я не соклі.., 1961, 66); Стасибі трудницінькій тій землі, Шо сповива Вас [Якуба Коласа] і пісень навчала! (Рплський, Сад.., 1955, 33).

2. перен. Оволодівати ким-небудь, захоплювати, захоплювати когось (про почуття, певний стан). Легко тріпочеться його серце; дивні якісь радощі.. сповивають його душу.. (Мирний, I, 1949, 150); — У мене сповива серце нудьга, аєсь передчуття гризе, — сповистила вона пальці (Стар., Облога.., 1961, 42); Його сповива солодка втома (Кочуб., II, 1955, 211); Під цей спокійний, прихильний голос Олену сповива дивна, блаженна дримота (Вільде, Сестри.., 1958, 14); // Попирюючись, огортає, обволікає, охоплювати що-небудь. Настала кіт, хороша літля українська ніч, коли вітрець замирає, спека спада, холодок та сон сповиває землю (Мирний, I, 1954, 62); Лани в промінні сонце сповиває; у сім промінню [промінні] колос полове (У. Кравч., Вибр., 1958, 159); Рясний приржег уже сповив вулицю (Шовк., Інженерп, 1948, 316); Широку гірську долину літньою заліває ніч. Кинула чорний серпанок на гори, скелі, на ґрунті, сповива столітні кедрі (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 199).

СПОВІВАТИСЯ, аюся, аєшся, недок., **СПОВІТИСЯ**, спов'юся, спов'єся і сповіюся, сповієся, док. 1. чм., у що. Загортатися, закутуватися в що-небудь. *Образно. Земля сповивалася пелюшками туманів, тепло дигала в короткому сні (Тют., Впр, 1964, 106); // Сплітатися одне з одним. *У порівн. Марина із Степаном обнялись, моє сповилися разом (Епік, Ть., 1958, 531).

2. тільки недок. Пас. до сповивати. *У порівн. Те, що в дитячих літах чутесь.., потім якое забувається, наче туманом сповивається (Григ., Вибр., 1959, 445).

СПОВІВАЧ, а, ч. Те саме, що повивач. За колишніх часів.. батьки закручували новонароджених у туй сповивачі, які завязали їм не тільки ругатися, а навіть набути влучного положення для сну (Хвор. дит. віку, 1955, 122); *У порівн. Раз по раз нагинаються вони [в'язальниці], пригортаючи до себе кожен сніп, моє.. дитя, сповивають переселами, ніби сповивачами (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 51).

СПОВІТИ *див.* сповивати.

СПОВІТИЙ, а, в. Діспр. пас. мнв. ч. до сповивати. Перед самим перелазом Дитина сповита — Та й не туга, й новенькою Святиною вкрита (Шевч., I, 1963, 311); У промінні від свічки він побачив сина, який лежав, спо-

вигий білим полотном (Скл., Святослав, 1959, 275); — Та що ж говорить... — знякоєві Чиж. Порамена рука його була сповита великим бинтом (Довж., I, 1958, 189); Із великі будинок з колонами привидом білим глянцю дівками вікон-дверей. Де-не-де забито дошками. Весь у виноград дикий сповитий (Головка, I, 1957, 209); Чи не здається їм [пташкам]... Що в краю темному, сповитому журбою, Блискать пісні, мов блискавки ласні? (Л. Укр., I, 1951, 176); Не туманами дали сповиті — В синім жареві обрїй зрина (Шпорга, Вибр., 1958, 96); На околиці степ, сповитий нічною пітьмою, дивлюю їм в обличчя холодною воєжкістю (Шовк., Інженери, 1948, 85); // у знач. прикм. Малесенький голосок дзвонить тишенько і любенько над сповитим братиком (Вовчок, VI, 1956, 343).

СПОВІТИСЯ *дв.* сповиватися.

СПОВІТОК, *тк*а, *ч.* Те, у що загортають немовля, — пелюшки із сповивачем. *У порівн. Хотіла б я упусти за водою... І вода подала мене б у легкі хвилі загортала, немов дитину в тонкий сповіток (Л. Укр., I, 1951, 192); Він лежав у мотузах, аламаній, безсилий, як дитя в сповітку (Ле, Україна, 1940, 386); // *рідко*. Те саме, що сповивач. Мати принесла їй цілу купу новеньких, випрасуваннх сорочечок, сповітків, пелюшок (Юхвід, Оля, 1959, 297).

◇ Із сповітк^а — з віку немовляти. — Слухай, який у тебе стаж? По-моєму, ти редактор із сповітк^а (Гончар, Циклон, 1970, 148); У (в) сповітк^у — у віці немовляти, немовляти. — Тепер господарює в мене моя дочка-єдиниця, бо старших дочок боє прибрав до себе, ще як були в сповітку (Н.-Лев., IV, 1956, 308); Дітей, маленюки немовляти, їх тільки шкода. Чи на те еродились, Аби у сповітку пізнали голод, спразу...? (Л. Укр., I, 1951, 167).

СПОВІТОЧОК, *чка*, *ч.* Зменш.-пестл. до сповіт^к. Малесенький голосок дзвонить тишенько і любенько над сповитим братиком, що дремає у сповіточку (Вовчок, VI, 1956, 343); І що творилося з дідом Гукотом... Він мариє, жив і спить окопом. Бувало візьме в сповіточок і страшно важно йде селом (Воскр., 3 перцем!, 1957, 177).

◇ З [самого] сповіт^кчка (розм. сповіт^кчку) — з віку немовляти. — Бува й таке, що з сповіточку ласки добра не знаєш, — вік заїкуєш під палкою... (Вовчок, I, 1955, 141); — А ви малечку рибалите, відусю? — З самого сповіточку, як тільки ходити навчився (Збан., Мор. чайка, 1959, 69); У (в) сповіт^кчку — у віці немовляти, немовляти. Я свого отця-неньки не знаю; а ще в сповіточку зосталася сиротою (Вовчок, I, 1955, 181); — Їм [дітям] розі'мятися [хочеться], силу показати, а ви плачете над ними, мов над тими, що в сповіточку (Збан., Малін. дзвін, 1958, 135).

СПОВІТТЯ, *я*, *с.* 1. Дія за знач. сповіти. Ой спи, дитя, без сповіття, Поки мати з поля прийде (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 3).

2. Те, у що загортають немовля, — пелюшки із сповивачем. Тихо заколисує дитя.. молодиця, Загортуючи [загортаючи] сина в сповіття (Бажаєв, Італ. зустрічі, 1961, 53).

СПОВІТУХА, *и*, *ж.*, *розм.* Те саме, що повітуха. Сім'я тріпа на коржі баба сповітуха дала онукам (Барв., Опов., 1902, 435).

СПОВІДАЛЬНИЙ, *а*, *в.* Подібний до того, як на сповіді; відвертий, щиросердний. Вірші Марії Пригари розтворюють душу справжністю емоційного заряду, сповідальною довірливістю інтонації (Літ. Укр., 13. IX 1974, 2).

СПОВІДАЛЬНИК, *а*, *ч.* 1. Священник, який слухає сповідь; духівник. — Панна Стефанія намагається на-

слідувати своєму сповідальникові? — спитав Петро, оже не приховуючи іронії (Д. Бедзик, Украдені гори, 1969, 84).

2. Особа, що прийшла на сповідь до священника.

СПОВІДАЛЬНИЦЯ, *і*, *ж.* 1. Жін. до сповідальник 2. *церк.* Спеціально обладнане місце для сповіді в храмі. До наших днів збереглася деяка кількість предметів церковного обладнання XVI—XVII ст. Це лави, призначені для.. вищого духовенства, і сповідальниці (Нариси з іст. укр.. мист., 1969, 32); *У порівн. Знайшла Лисичка нору під каменем, влізла до неї, мов до сповідальниці, та й кличе Півня (Фр., IV, 1950, 80).

СПОВІДАЛЬНИСТЬ, *ності*, *ж.* Абстр. ім. до сповідальний. Сповідальність.. притаманна для багатьох прозайків на порозі їхнього становлення (Літ. Укр., 28. IX 1974, 3).

СПОВІДАЛЬНЯ, *і*, *ж.*, *церк.* Те саме, що сповідальниця 2.

СПОВІДАННЯ, *я*, *с.* Дія за знач. сповідати і сповідатися. Я читав Душі невинне сповідання, Любої чистоті признання (Пушкін, Є. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 96).

СПОВІДАТИ, *аю*, *аєш*, *недок.*, *перех.* 1. *церк.* Здійснювати обряд сповіді, вислуховувати члїсь покаяння в гріхах і відпускати їх. Ой узяли безталанну, Закували у кайдани, Сповідали, причащали (Шевч., II, 1963, 104); — Певно, зтось на селі нагло заслаб, та це мене кличуть сповідати та причащати слабого (Н.-Лев., IV, 1956, 111); Увечері, після служби, отець Сидір сповідав півчлїх (Донч., III, 1956, 124).

2. Розповідати на сповіді про свої гріхи. [М а т у ш - к а г у м е н я:] Тяжко людям, гірко їх дітям, — ні перед ким свої гріхи сповідати (Мирний, V, 1955, 74); Раз задумав циганчук Гріхи сповідати. Іде просто до попа (Рудан., Тв., 1959, 261); Тяжко бити покломи перед іконами тому, хто вважає їх просто за мальовані дошки, тяжко сповідати гріхи попові, уважаючи його за гіршого грішника, ніж сам (Л. Укр., VIII, 1965, 191).

3. *перен.*, *розм.* Примушувати відверто признатися в чому-небудь, розповісти про щось. — Чого це ти неначе сповідаєш нас? Наші бурлаки ніколи не сповідають нас, — сказала Марія, присвоюючись ближче до Михалчевського (Н.-Лев., II, 1956, 133); [Д ю с е н б а в:] Наш поля висадився в цьому районі десантом. Ми пішли в розвідку і надбали одного суб'єкта.. Почали його сповідати — він і розказав про все (Лев., Драм., 1967, 131); // Лаяти кого-небудь, вичитувати комусь. Вона йому вичитувала, вона його сповідала, вона кропила його, .. садила чортами так обережно, так делікатно, як тільки можна було в неділю, по службі божїй (Коцюб., II, 1955, 11); Іван Антонович довго й нудно пробрав свого лейтенанта. Він любив сповідати молодий (Гончар, III, 1959, 279); Скажкя голова колоску збори. Почали сповідати Кліма (С. Кравч., Бувальщина, 1961, 95); // жарт. Бити, шмагати кого-небудь. Сповідали Іллюху від п'ят до уха (Номис, 1864, № 4011).

4. *рідко*. Те саме, що сповідувати. У стародавній Русі була створена значна релігійна література, в тому числі полемічна, спрямована проти інших вірувань. Відомо, що у Києві відбувалися релігійні диспути між київськими.. ченцями та іноземцями, які тут проживали і сповідали іншу релігію (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 504).

СПОВІДАТИСЯ, *аюся*, *аєшся*, *недок.* 1. *церк.* Бути на сповіді, приймати обряд сповіді. Не сповідаєш [Охрім], Не причащавсь Сім рік [років] і не хрестився! (Г.-Арт., Байка., 1958, 136); Мабуть, уперше за своє життя отець Сидір не радів сьогодні великій кількості бажаючих сповідатися (Донч., III, 1956, 124); У суботу

вихованці сповідалися. Гриць чекав черги до аналоя, біля якого.. стоєть отець Данило (Добр., Ол. солдатика, 1961, 94).

2. Кається в гріхах під час сповіді. Поки Маруся сповідалася, Наум із Настею і хто ще був у них із сусідів вийшли у сіни (Кв.-Осн., II, 1956, 85); — Сповідається не хочу, бо нема в мене згріхів. Я чистий, вижитий словами, і мені нічого не треба (Прчаж, II, 1958, 177).

3. перен. Відверто признаватися комусь-небудь у чомусь, розповідати про щось. Ми в траві за валом посідали і розмовляли, сповідалися один другому (Шевч., II, 1963, 80); Сповідається перед сиком Середа, говорив йому про свій страшний гріх (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 202); Федір своє вже сказав, тепер уважно слухав. Знає — це тільки йому сповідається друг, со тим, найдорожчим, що зайало в душі, як святиня, не з кожним поділишся (Збан., Сеспель, 1961, 346).

СПОВІДАЧ, а, ч., рідко. Те саме, що сповідник 1. — Мені, як сповідчелі, краще відомі блукання його душі (Тулуб, Людолова, I, 1957, 103).

СПОВІДНИЙ, сповідна, сповідне, рідко. Прикм. до сповіді. Монологічність [форма монологу].. надає ліричному творові особливої безпосередності, сповідної інтонації (Рад. літ-во, 12, 1968, 6).

СПОВІДНИК, а, ч. 1. Священик, який слухав сповідь; духівник. [З о в я:] Уперше в житті потребує я сповідника (Коб., II, 1956, 321); // Людина, який відверто признається у чомусь, повіряють заповітні думки і т. ін. — Я й перед вами, тату, сповідаюся в цій грішани. Ви для мене гідний сповідник (Круш., Буденний хліб.., 1960, 145).

2. Особа, що прийшла на сповідь до священника. Хоч співголоса перемовляються сповідник і отець духівник, але прихожанам, що стоять неподалік, добре чути всю розмову (Стецьмах, I, 1962, 188).

СПОВІДНИЦЯ, і, ж. Жін. до сповідник 2.

СПОВІДУВАННЯ, я, с. Дія за знач. сповідувати. У 1685 р. Людовік XIV скасував Нантський едикт (указ), який дозволяв сповідування протестантської релігії (Нова іст., 1956, 45).

СПОВІДУВАТИ, ую, узн, недок., перех. 1. Дотримуватися якої-небудь релігії, якимось віровченням. Він [папа Пій IX] засуджував свободу совісті, тобто право сповідувати ту чи іншу релігію або зовсім не визнавати її (Нова іст., 1956, 201).

2. перен. Відкрито визнавати, наслідувати якусь вченню, якісь погляди, переконання. Більшість учених капіталістичних країн дуже далеко від діалектичного матеріалізму, їх філософські погляди непослідовні, багато хто з них свідомо сповідую ідеалізм, який навіяє їм буржуазне суспільство (Ком. Укр., 2, 1967, 83).

СПОВІДЬ, і, ж. 1. У православній і католицькій церкві — обряд покаяння в гріхах перед священником і відпущення ним цих гріхів. Вона жалкувала Яєдоху: вона бачила тут кару божу. — Отже й померла — без сповіді, без святого причастя... (Мирний, I, 1949, 405); — З вами, їй-богу, нагрішили повну гату, ще й кімнату. Ще добре, що перед сповіддю! — говорила Лекерія Петріна (Н.-Лев., I, 1956, 591); [Д. Ж у а в:] Веди ченця, коротша буде справа. Скажи йому, що сповіді бажає есесвітній зріпник дон Жуан (Л. Укр., III, 1952, 367); Тільки двері відхилила [молодниця] — Чоловік озвався: — Чого тебе на сповіді Батюшка питаєся? (Рудав., Співомовк., 1957, 6); У церкві він буває у великий піст на говіння, щоб принести інспекторові вітальні довідку про сповідь та святе причастя (Смолян, Мир., 1958, 32).

◇ Як на сповіді — відверто, щиро, широко, нічого не приховуючи. Нічого робити бідному чоловікові: взяв та й признався князеві, як на сповіді (Стор., I, 1957, 54);

Він, звичайно, слабший на характер, пішов до Глафіри Іванівни і все, як на сповіді, розказав (Мик., Кадильничка. 1959, 13).

2. перен. Відверте признавання в чому-небудь, розповідь про щось. Вони ще дуже заговаришували. Почалися таємні сповіді важких думок та гадок (Мирний, I, 1949, 366); Не знаю я, чи не буде часом Вам нелюбо слухати чужої сповіді, але я просто почуюваю потребу висловитись перед Вами (Крим., Вибр., 1965, 569); Говорив [Марко] в боєм і голосі, краючи сумною сповіддю змучене серце (Цюпа, Назустріч.., 1958, 104).

СПОВІЛЬНЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до сповільнити.

2. у знач. прикм. Повільніший від звичайного, зі зменшеною швидкістю. Хай розквітають сади і колосяється хліба на ґрунті, очищеному від мін сповільненої дії, залишених війною (Ком. Укр., 4, 1960, 10).

СПОВІЛЬНЕНИСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до сповільнений 2.

СПОВІЛЬНЕННЯ, я, с. Дія за знач. сповільнити, сповільнювати і стан за знач. сповільнятися, сповільнюватися. Можливо, забалакалися кочегари і зменшився тиск пари в котлах, можливо, щось інше трапилось у машині, але саме через це сповільнення ходу торпеда пройшла перед самим носом «Атлантоса», не зачепивши його (Трубл., Шхува., 1940, 159); Стан різкого сповільнення, пригнічення життєвих процесів прийнято називати анабіотичним станом, або просто анабіозом (Наука.., 10, 1956, 18).

СПОВІЛЬНИТИ див. сповільнювати.

СПОВІЛЬНИТИСЯ див. сповільнюватися.

СПОВІЛЬНЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. сповільнювати.

СПОВІЛЬНЮВАТИ, юю, юєш і рідко **СПОВІЛЬНЯТИ**, яю, яєш, недок., **СПОВІЛЬНИТИ**, ню, нпш, док., перех. Робити повільнішим, зменшувати швидкість чого-небудь. Холодна або занадто гаряча вода чи холомо дуже сповільнюють або зовсім припиняють життєдіяльність дріжджів (Укр. страви, 1957, 300); Коні сповільнили біг, а потім перейшли на звичайний крок (Томч., Жменяки, 1964, 62); Перед ченцями стоїть завдання сповільнити реакцію ядерного синтезу до такої міри, щоб вона проходила спокійно, повністю підкорячись волі людини (Наука.., 11, 1961, 32).

СПОВІЛЬНЮВАТИСЯ, юється і рідко **СПОВІЛЬНЯТИСЯ**, яється, недок., **СПОВІЛЬНИТИСЯ**, ниться, док. Ставати повільнішим, зменшувати свою швидкість. З'ясувалось, що людський організм може витримувати досить значне зниження своєї температури. Життєві процеси при цьому дуже сповільнюються (Наука.., 10, 1956, 19); На слабо похилених рівнинах, де рух води сповільнюється, породи відкладаються (Фіз. геогр., 5, 1956, 111).

СПОВІЛЬНЮВАЧ, а, ч. Пристрій або речовина, що сповільнює рух, дію чого-небудь. Ланцюгові реакції застосовуються в ядерних реакторах, для роботи яких потрібні сповільнювачі нейтронів. Найкращим сповільнювачем є чиста важка вода (Наука.., 7, 1962, 26); Сповільнювач автоматичного подавача снігу у молотарці.

СПОВІЛЬНЯТИ див. сповільнювати.

СПОВІЛЬНЯТИСЯ див. сповільнюватися.

СПОВІРЕНИЙ, а, е, розм. Діспр. пас. мнв. ч. до сповірати.

СПОВІРИТИ див. сповірати.

СПОВІРЯТИ, яю, яєш, недок., **СПОВІРИТИ**, рю, рпш, док., перех., розм. 1. на кого. Виявляючи довір'я, доручати комусь-небудь щось. На віда Бутурлаку уї свої мастки сповіряє (Сл. Гр.).

2. кому. Розповідати що-небудь, що не підлягає розголошенню. *Своїх намірів він не сповідав дома нікому* (Мирний, III, 1954, 55); — *То він журиється, що не знає, де свої думи подіти, кому їх сповірити...* (Мирний, IV, 1955, 341).

СПОВІСТІ, ім, ісі, док., перек., розм. Сказати, розповісти кому-небудь щось. *Я ж би своєму миленькому всю правду сповіла* (Чуб., V, 1874, 5).

СПОВІСТИТИ див. сповіщати.

СПОВІЩАННЯ, я, с. Дія за знач. сповіщати.

СПОВІЩАТИ, аю, аєш, недок., **СПОВІЩІТИ**, іті, ітіш, док., перек. і неперек. 1. кого, що, рідко кому, чому, про кого — що, що, також із спом. щ о, к о л и. Давати знати комусь, повідомляти когось про кого, що-небудь. *Ви мене сповіщали, що задля друкування Ви повість переписували окремо* (Мирний, V, 1955, 432); *Він згадає, як Іваніве золуб вже не раз сповіщав табір про повернення роти* (Збав., Крип. гонець, 1953, 7); *Пароплаве, що йшов з моря, наближався до берега і дав гудок, сповіщаючи про своє прибуття* (Трубл., Гляб. шлях, 1948, 30); — *Коли справа в вас піде до ладу, то дайте мені знати, сповістять мені зараз* (Н.-Лев., VI, 1966, 59); [К у к с а:] *Дружечки! Ну ж, гукніть весільної! Сповістять божий мир про нашу радість!* (Кроп., I, 1958, 221); *Бронця .. поїзала на другий день до міста сповістити інспектора, що все склалося гаразд* (Март., Тв., 1954, 458); *Може, оті сурмачі з сурмахи, що поблискують їм у руках, тільки їй ждуть, щоб обернутися і сповістити кожен своєму війську радісну вість?* (Гончар, II, 1959, 403); // *кого. Повідомляти заздалегідь, попереджати. Говориться в казці, що восени сповіщав баран козу теплим басом: — Зима буде-є!* (Козяк., Щура., 1956, 201); *Зупинився [Жайсак] за підверсти від аулу і надіслав одного з жителів [джигітів] сповістити наречену про своє наближення* (Тулуб, В степу..., 1964, 382); // *Доводити до відома; інформувати. Зустрічає [Даша] поїзди, знаходить людей, які з тривогою чекають пересадки, видає їм плакарти, оформляє квитки і сповіщає, коли буде їхній поїзд* (Жур., Вечір..., 1958, 207); *Доктор Гальванеску сповістив, що огляд його господарства Сахно може почати завтра* (Смолиць, I, 1958, 66); // *Робити донесення кому-небудь про щось; доповідати. В штабі читалися його рапорти, де він гордо сповіщав, що його полк в складі ста двадцяти дивізій шавель готовий піти куди завгодно* (Ю. Янов., II, 1958, 233); *Баєратіон сповіщав, що пробитися через Мозаліє він не зміг* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 116); *Комбрига сповістили, що в районі Лисянки з'явилось близько двохсот німецьких танків, які йдуть на прорив* (Збав., Т. Шашло, 1949, 44); // *Робити донос; доносити. — Ні, цього не можна одкладувати [відкладати] далі! — рішуче промовив Андрій Петрович, — треба зараз же сповістити кого слід. Хай кнайшвидше беруть його звідцілі* (Вас., I, 1959, 297).

2. Подавати сигнал про що-небудь. *Не можемо ми згук той забути, що сповіща повітряну тривогу* (Перв., II, 1958, 212); *Сторож, тричі ударивши у дзвона, сповістив про свій прихід на нічну варту* (Епік, Тв., 1958, 466); *Гуркіт грому сповістив про початок нічної грози* (Довч., VI, 1957, 82); *Дзвінок сповістив про кінець останнього уроку, але діти не підводились* (С. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 29); **Образно. При дорозі на межі його поля зеленіла верба. Жменяк не викорчовував її тільки тому, що вона першою сповіщала про весну* (Томч., Жменяки, 1964, 6).

СПОВІЩАТИСЯ, ається, недок. 1. про кого—що, також із спом. щ о. Повідомлятися, ставати відомим. — *Ні, ти послужай, що тут сповіщається!* — гукнув загоплено Орест (Досв., Вибр., 1959, 285); *Ярослав*

одержав з дому листа, в якому сповіщалося, що Ольга в супроводі батька приїде до Львова на новорічний бал (Кол., Терев., 1959, 166); // *безос. Це був лист-сповідь, лист серця, в котрому Пашу сповіщалося про попереднє життя Герасима Львовича* (Ю. Янов., II, 1954, 68).

2. Пас. до сповіщати. *По гучномовці сповіщається весь цех, хто і як працював минулі 60 годин, яких дивився показники, скільки прокатав металу понад завдання* (Рад. Укр., 3.I 1971, 1).

СПОВІЩЕНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до сповістіти. Сповіщене про відкриття пам'ятника населення Ганджів валам валио на сільський майдан (Епік, Тв., 1958, 513); // *сповіщено, безос. присудк. сл. Ще на підступі до цієї першої зупинки було сповіщено, що в зазку в шторжом пароплава «Ленин» в Севаторії не зупиниться* (С. Ол., З книги життя, 1968, 67).

СПОВІЩЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. сповістіти. Чи чули вони сповіщення свого дозорного — невідомо, могли й не почути (Ле, Мої листи, 1945, 115).

2. Те, що сповіщається комусь. *Ваденік, даючи вказки, ходив з одного кінця до другого, коли дістає сповіщення, що за перегаткою вода проривається на відкритий берег* (Коцюба, Нові береги, 1959, 373); *З кількох пунктів з годинни на годинну чекає [генерал] сповіщень про постріли на тому березі* (Ле, Мої листи, 1945, 160).

3. Письмове повідомлення. *Він дурив себе, коли читав сповіщення про розлучення, думає, що разом з тим читає смертний присуд своєму козанню* (Собко, Справа., 1959, 155); *У хату Заєрних увійшов тяжкий смужок. Так пережили тиждень, другий, — наче перейшли нестерпно важку дорогу, — і поступово звиклися з тим сповіщенням, що так і лежало на еткі, припалє пилком* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 149).

СПОВНА, присл. 1. Цілком, повністю. *Вона не зміла одважувати свою любов, як в аптеці, і серце своє віддавала сповна, не замислюючись і не шкодуючи його* (Перв., Магерня. хліб, 1960, 38); — *Не пожу я, Яремо, доки сповна не сплячу панам за їхні здирства* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 529); *Коли наярнула війна — чашу лиха випив він сповна* (Гонч., Вибр., 1959, 270); — *Не забігаючи й додому, подалась я в ясла до Тижка. Ти б його тепер і не пізнає. Ще б! Як на війну йшов, йому ж і місяця сповна не було, а ще вже ось без місяця не чотири роки* (Вирган, В розп. літа, 1959, 279).

◇ **Чи ти (він, вона, ви) сповнів рбзуму див. рбзум.**
2. У повному складі. *Степан розповідає, що вчора ще прибув у Щербаньку .. суд весь сповна і заарештованих пригнали* (Головко, II, 1957, 183); // *Повною мірою. Робимо ми найвеличнішу справу, Дружба в нас добра, велика й міцна, Добре будувє Радянську державу, Що наділила нам щастя сповна* (Шпорта, Вибр., 1958, 350).

СПОВНЕНІЙ¹, а, е. 1. Дієпр. пас. мн. ч. до сповніти. *Старий мечет, сповнений нині так густо зерном, як колись правовірними за панування турків, був чорний од чорних згадок про криваві події* (Коцюб., II, 1955, 178); *Пропливають, сповнені плодами, На Херсон, на Київ кораблі* (Нагв., Вибр., 1957, 14); *У відчинене вікно струмували сніговаті потоки літньої ночі, сповнені паточами квітів і досягаючих життів* (Цюпа, Країни, 1971, 286); *Коли вони [солон'ї] тьохкають, адається, все на світі стигає і вся ніч тоді сповнена тільки солон'їних співом* (Гончар, II, 1959, 245); *Очі в неї сповнені були сльозами* (Вовчок, VI, 1956, 241); *За Народного дому Ользі доводилось бачити лише у парадному електричному освітленні, прикрашеним килимами, .. сповненим добріною публікою* (Вільде, Сестри., 1958, 463); *Велике й*

людяне серце було в Миколи Щорса, сповнене ненавистю до ворогів (Скл., Легенд. начдив, 1957, 60).

2. у знач. прикм. Наповнений по вішня, заповнений до краю. Ного відерце перше пробиває лід у крикиці, що уночі замерзає, і туди він сповнений вітра під гору (Вовчок, I, 1955, 295); — Шановному гостеві перша чарка! — промовив він, передаючи сповнену чарку Вові (Вас., I, 1959, 92).

3. у знач. прикм., чого. Повний чого-небудь; у якому немає вільного місця, все зайняте чимсь. — Печера тая у їх [розбійників] сповнена золота (Вовчок, I, 1955, 307); — Восени щоб вороними кінями Ілалі достатки до двора, Щоб ламалися [ломалися] з багатства скрики, Сповнений дівочого добра (Шер., Дорога..., 1957, 101); // перен. Насичений, просякнутий, переповнений чим-небудь. Чітко згадувалися слова Ніни, сповнені злоби (Донч., V, 1957, 437); Вечір був сповнений чарливої літньої краси (Шер., В партію. загових, 1947, 81); // перен. Який виражає яке-небудь сильне почуття, переживання і т. ін. (про очі, погляд, вираз обличчя тощо). Глибокі очі жінки були сповнені гора (Цюпа, Три явори, 1958, 22); — Ного й трясцю не доб'єш! — блиснуло сповненим ненависті оком Сафрон (Стельмах, II, 1962, 45); Зморшувате сузеньке обличчя розгадалось, просякніши очі, хоч і вціліл, але все такі ж — сповнені ніжності й доброти (Кочура, Зол. грамота, 1960, 46); Поглядом, сповненим адивування й обради, він дивився в обличчя Матюші (Шиян, Балайда, 1957, 96).

СПОВНЕНИЙ¹, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до сповніти.

СПОВНЕННЯ¹, я, с. Дія за знач. сповніти, сповнювати¹ і сповнітися, сповнюватися¹.

СПОВНЕННЯ², я, с., розм. Дія за знач. сповніти, сповнювати² і сповнітися, сповнюватися². Ішов Максим Беркут посеред величкої ватаги тухольських молодців на сповнення громадянської воли (Фр., VI, 1951, 74); — Чи має я хоч одну чисту радість, чи хоч рає почує задоволення од сповнення кралиц людських обов'язків...? (Коцюб., I, 1955, 260).

СПОВНІТИ див. сповнювати¹.

СПОВНІТИ див. сповнювати².

СПОВНІТИСЯ див. сповнюватися¹.

СПОВНІТИСЯ див. сповнюватися².

СПОВНЮВАТИ¹, ю, юеш і СПОВНІЯТИ, яю, яеш, недок., **СПОВНІТИ**, ню, виш, док., перек. 1. чим. Накладаючи, наливаючи, насипаючи і т. ін., робити що-небудь повним, заповненим; наповнювати, заповнювати. Старша савічка .. влучає молодим келези, сповнює їх вином (Нар. тв. та етн., 2, 1962, 99); Шар прив'язали вірвовками як слід і почали сповняти його газом (Н.-Лев., I, 1956, 435); Допали крикиці та боржіж, сповнивши відра, додому побралися. Нас перестріє батько... (Вовчок, I, 1955, 206); Я добав дуплянки, Садиє із відом ці сади. Із ним якогось дня чи ранку Медали сповню кадуби (Стельмах, V, 1963, 22); // Поширюючись, охоплювати, насичувати повітря, приміщення і т. ін. чим-небудь. Бляшаний пароходик [пароплавник] вислизує з рук і полпиз по помості, поринаючи носом, немов на хвиллях, та сповнюючи зату гострим держанням металу (Коцюб., II, 1955, 371); Запаши величезні яблука піддєнних сортів сповнюють повітря тонкими пахоцками лікеру (Гончар, III, 1959, 128); Весна слава тепло, свіжий аромат відживної юної зелені сповняє повітря (Досв., Вибр., 1959, 361); Ридання матері й дочки сповняли всю кату, і ніхто не знає, що робити (Ірчан, II, 1958, 138); Помаранчі сповнили своїм запахом велику простору залу (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 218); Жайворонки сповнили небо жагучим співом (Чаб., Тече вола..., 1961, 150).

2. Займати собою якийсь простір, якесь місце. Відвдувачі сповнювали ідалью (Трубіл., Шува..., 1940, 66); Еллінське військо гутко сповняє весь майдан і розтікається в різні боки по вулицях Трої (Л. Укр., II, 1951, 324); Таке сіть міцна рука на борт з морського глибу. Сріблом виблискує луска, — сповняє човен риба (Забіла, У.. світ, 1960, 113); Її повна фігура сповнила нешироке крісло (Н.-Лев., IV, 1956, 46); *Образно. Тяжка туга, мов хмара, налягла на Зінькову кату, сповнила її всю (Гр., II, 1963, 434).

3. чим., перев. із сл. серце, душу і т. ін., перек. Викликає яке-небудь сильне почуття, переживання і т. ін. Хрипіння й стогін, від яких підскакувало все тіло, били по нерах... Кожне вітхання глибше, ніж попередні, кожний помітніший суборганний рух тривогою сповняли всю мою душу. Може, це останній?... (Хотк., I, 1966, 132); Яким вином вона [весна] тебе п'янить, Якою радістю сповняє груди! (Перв., II, 1958, 187); Звістка Іванова про три сотні гангівців, добуті сю ніч Артемовим загonom, сповнила серце його гордістю за товаришів (Головко, II, 1957, 618); // часто із сл. серце, душу. Проймати, охоплювати собою (про сильне почуття). Чим даєт залишалась за ним рідна земля..., тим дорожчими ставали Чернишеві його бойові товариші... Це почуття побратимства, мабуть, сповнювало й інших бійців (Гончар, III, 1959, 125); Радість сповнювала вщерть молодого лейтенанта (Собко, Вогонь..., 1947, 3); Помітніши слози в Гафійчиних очах, вона замовкла, жаль сповняє її серце і виштовдує догем вітханням... (Коцюб., II, 1955, 31); Високі почуття сповнили душу Гречука (Ю. Бедяк, Полки..., 1959, 103).

◇ **СПОВНІТИ** кожну жылку див. жылка.

СПОВНЮВАТИ², юю, юеш і СПОВНІЯТИ, яю, яеш, недок., **СПОВНІТИ**, сповню, сповніш, док., перек., розм. Виконувати, здійснювати що-небудь. Сповнював [сторож] сумлінно даний йому наказ (Фр., VII, 1951, 404); Сповняю свою обіцянку і посилаю Вам для ювілейного числа «Свободи» свої «Хмарі» (Коцюб., III, 1956, 250); Старий Іванка здавався від усіх найбільшкнішим. Сповняє свою звичайну працю (Коб., II, 1956, 84); [М а р т і а п:] Се Мім свій обов'язок сповняє — знає дає, що спати час (Л. Укр., III, 1952, 325); — Спасибі вам, друзі!... — Підняв Іван високо руку, — Клянусь, що сповню повинність святу (Стар., Поет. тв., 1958, 209); Хвилин привітних скільки ми лишили мрій-замірів багатю не сповнили, діл кинули... (У. Кравч., Вибр., 1958, 79); Мушу сповнити обіцянку (Мяк., Кадильниця, 1959, 9); [А да м (пада на коліна, простягає руки):] Не обивай... [О л о н к а:] Я не знаю тебе. Підземна [підпільна] Галичина кличе мене сповнити свій обов'язок... (Ірчан, I, 1958, 209); // Дотримуватися чого-небудь. — Коли-неколи ти в церкві побачиш його, а побачиш, то, як пень, він стоїть. А я ж таки.. І до святих знаменуюсь... і пости сповняю (Тесл., З книги життя, 1949, 131); // Учиняти, робити що-небудь погане. Злочинець, доки не сповнить злочину, не в й злочинцем (Фр., VI, 1951, 468).

Сповіднувати (сповніяти, сповніяти) заком — дотримуватися догм релігії, виконувати обряди. Пам туторняцький Без напасті живе й без біди, Бо сповняє закон християнський (Сам., I, 1958, 154); — Треба сповнити закон, — сказав Терлецький (Н.-Лев., III, 1956, 56); **Сповіднувати** (сповніяти, сповніяти) заповідь — діяти у відповідності з тим, чого вимагає заповідь. [К і т т е л ь г а в с:] І що се за дурість на тебе напала? .. Подумай про свою присягу. Сповняй божі заповіді, будь добрим (Л. Укр., IV, 1954, 238); **Сповіднувати** (сповніяти, сповніяти) [своє] слово — виконувати обіцянку. Догастих буряків кагат Заводу серце звеселяє, — То слово Партії сповняє Бригада

сміливих дічат (Рильський, II, 1960, 105); Співнювати (сповняти) службу, заст. — те саме, що Несіть службу (див. служба). [П а в с а:] Ти ж повинен жити, щоб службу Римові сповняти чесно (Л. Укр., II, 1951, 459); В Бересті він сидить тисяцьким, княжу службу сповняє (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 527).

СПОВНЮВАТИСЯ¹, ююся, юєшся і **СПОВНЯТИСЯ**, яюся, яєшся, недок., **СПОВНИТИСЯ**, яюся, яєшся, док. 1. чм., рідко без додатка. Ставати повним, заповненим; наповнюватися, заповнюватися. Медом соти сповняються (Криж., Срібне весілля, 1957, 69); Коридор сповняється газами (Гончар, III, 1959, 260); // Насичуватися, переповнюватися чим-небудь. Ті дрібненькі події, якими сповнювалося її життя, утворили своєрідне зажжене коло (М. Ю. Тарв., Як на .. виві, 1958, 30); Редакція сповнюється шумом розмов (Мас., Роман., 1970, 103); На другий день у селі все прокидалося й сповнялося село спокійним, щоденним гомоном (Вовчок, I, 1955, 365); Хата швидко сповнялася м'якими вечірніми тінями (Коцюб., II, 1955, 156); Горниця сповнилася якимись нечутливими дивними пачоцями (Н.-Лев., IV, 1956, 31); Надвечір величезне дворище сповнилося муканням корів, овечим меканням (Кол., На фровті..., 1959, 68); Заграв над розлогою річкою сонце гранітне і сповниться степ пісню жайвороккіо (Трпш., Дорога..., 1944, 4).

2. Ставати зайнятим ким-небудь. Городи та легади.. сповняються шумливою дитворюю (Вас., I, 1959, 155); Дворище сповняється юрбою маскованих і немаскованих, розмаїто убраних гостей (Л. Укр., III, 1952, 348); Кімната Олексима Петровича сповнилася людьми (Ів., Тасниця, 1959, 121).

3. переж. Проїнятися, бути охопленим чим-небудь (почуттям, думками, ідеями і т. ін.). Бачить Петро, як слухають його в задрістю старі, що прожили в лютий круті, слухають і сповнюється надіями молоді (Ів., Вел. очі, 1956, 128); Вона була весь час біля всемогутніх людей, біля халяв життя — і від цього сама сповнювалася сили й упевненості (Загреб., Європа. Захід, 1961, 82); Озель слухав доньчину балажку, і його серце сповнюється теплою радістю (Досв., Вибр., 1959, 268); Поступово замість обчаю душа його сповнювалася ненавистю (Тулуб, В степу..., 1964, 112); Захар сповнився .. злоби проти пакства (Крим., Вибр., 1965, 416); Мріє, не зрадь! Ти ж так дове мила свої чари в серце хадібне мое, сповнилося серце уцерьт (Л. Укр., I, 1951, 268); Позвалила мати, і Борисове серце сповнилося гордощами (Коп., Подарунок, 1956, 15); Ударив [Стародуб] по клавішах раз, удруге й відчує, як його мозок і серце сповнились ідей, забриніли звуками (Дмпт., Розлука, 1957, 104).

СПОВНЮВАТИСЯ², юється і **СПОВНЯТИСЯ**, яється, яється, недок., **СПОВНИТИСЯ**, сповніється, док. 1. Здійснюватися, реалізуватися, виконуватися, проводитися в життя. Сон чудний сповнюється мій! (Фр., XIII, 1954, 439); Є такі люди.., що для них сповняються іноді найтайшні [найпотвемніші] забушені бажання (Марг., Тв., 1954, 221); То ж сповнілось мені те бажання, — Подались ми на море зупенько, і по тхлях морських погуляння Почали ми в неділю раненько (Л. Укр., I, 1951, 17); [С т е п а в:] Ти внаши, яка до війни у мене була мрія? І вона сповнилась (Корн., II, 1955, 88).

2. безос. Мінати, закінчуватися (про досягнення ким-небудь того чи іншого віку). Миколі Щорсу сповнювалось чотирнадцять років (Скл., Легенд. начдлв, 1957, 10); Хлопцеві сповнялось сімнадцять років (Ле, Право..., 1957, 24); Мені приходить телеграми, Мені сповнилось двадцять п'ять (Павл., Бистрина, 1959, 189).

СПОВНЯТИ² див. співнювати¹.

СПОВНЯТИ² див. співнювати².

СПОВНЯТИСЯ¹ див. співнюватися¹.

СПОВНЯТИСЯ² див. співнюватися².

СПОГАД, у, ч. 1. Те, що збереглося в пам'яті; відтворення в пам'яті того, що раніше нею фіксувалося. Якись солодкі, любі спогади та думи колисали його серце: в серці жижотить лунала пісня (Коцюб., I, 1955, 70); Прямостишис під землянкою, почає я викидати свої найскравіші спогади (Вас., II, 1959, 30); Має пам'ять добру він на речі й імена і спогади беріє, немов добірний овоч (Рильський, Поеми, 1957, 210); // Відтворення у розповідях, у розмові, в думці того, що збереглося в пам'яті. Кожному хотілось поділитися з друзями спогадами в тихій і задумовій розмові (Тулуб, В степу..., 1964, 308); Тут, на древній, підмитій водою горі, пішли спогади, розповіді (Довж., I, 1958, 337); Хто знає, чи не дідусеві легенди, спогади та перекази про давнину і заронили в Танину душу першу любов до рідного краю (Гончар, Людина..., 1960, 57); Здавалося їй, що вона — не вона, а справжній воєнка, ніяких спогадів, а натомість бойова дійсність (Трубл., I, 1955, 77).

Збігло на спогад — згадалося, пригадалося. Збігло на спогад, як десять років тому Роман, закінчивши десятирічку, прийшов до нього сюди ж, в кабінет, і заявив про своє неухильне бажання вступити до військової школи (Крот., Сивн., 1948, 94); На спогад: а) щоб пам'ятати, не забувати про кого-, що-небудь. Він турячі — козла гірського — роги Прибив у себе на приклад, — може, На спогад про колишні полювання (Рильський, III, 1961, 162); Анка хутко зняла з себе з грудей значок КГМУ і приколола його до дідової сорочки. — Це на спогад.. від мене, діду (Донч., II, 1956, 59); б) згадавши кого-, що-небудь. Чому на спогад сих покірних слів рука стискає невидиму зброю, а в серці крики бойові лукають?.. (Л. Укр., I, 1951, 195); Спливати (спливати, спливті) в спогадах див. спливати; Спогадами перенісатися (перенестися) див. перенісатися; Спогади повертаються (повертатися, повернулася) див. повертатися¹.

◇ Зосталися самі спогади — нічого не залишилося. Від цегельні зосталися самі спогади — димар, одна заіржавіла вагонетка і вогнила собача буда (Смолч, II, 1958, 105).

2. Побіжне називання кого-, чого-небудь, зауваження про когось, щось; згадка, згадування. Ваше ім'яння є вигнанні, під карою слів заборонено спогад про нього (Л. Укр., I, 1951, 247); У Назона теж Ти про рибалку спогади знайдеш, Хоч коротенькі (Рильський, I, 1960, 168); З усіх усію неслися чутки, що й скрізь отак — не женуть паньскою хліба, допомагаються більшої ціни. І це бадьорило. А забастовка князівце на плантаціях — спогад про неї навіть найбільшим невірам в'язав язики (Головко, II, 1957, 236).

3. тільки мн. Записки або перекази про минуле. Я Вам пришло або скажу прислати початок моїх спогадів (Л. Укр., V, 1956, 256); — Коли хочете знати, — проходу не дає [Наташка], щоб я написав до Ізюної шкільної газети спогади про громадянську війну (Ю. Янов., I, 1958, 256); Багато пісень, оповідань, казок і спогадів про Великий Жовтень, про героїку громадянської війни побутує в народі (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 54).

СПОГАДАНКА, в, ж., розм. Те саме, що спогад 1. Вже чую: встав, іде, гуде на мене в тих дні, що минули, ажара-спогаданка... (Вас., II, 1959, 71).

СПОГАДАННЯ, я, с., розм. Те саме, що спогад 1. Журавлі?.. Це ж мої спогадання З літ минулих летять і течуть (Воронько, Мирний веселіт, 1960, 123); Із спогадань його вивів крик: сварилися тонкогубий із низьколобим за місце біля вкна (Панч, На калин. мості, 1965, 172); *У порівн. Я пройшов над Алазанню, Над

потоким водням, Сивим, ніби спогаданя, І, як пісня, молодим (Рильський, Мости, 1948, 67).

СПОГАДАТИ *див.* спогідувати.

СПОГАДАТИСЯ *див.* спогідуватися.

СПОГІДКА, ж., розм. Те саме, що спгіад 1. Коли що й зоставить [старий рік] у людській згованці-споминці, то все же то буде не кипуче життя-страждання, а тільки спогідка про його (Мирний, IV, 1955, 287).

СПОГІДОЧКА, ж. Зменш.-пестл. до спогідка. Нині, дітоньки, я з вами, а завтра полику, не лишу вам спогідочок... без сліду загику... (У. Кравч., Вибр., 1958, 124).

СПОГІДУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **СПОГАДАТИ**, ію, ієш, *док.*, *перех.*, також із спог. що, я к, ко л п, *неперех.*, про кого—що, розм. за кого—що, розм. 1. Те саме, що згідувати. — Сьогодні я цілу дорогу стояла край вікна, дивилася та спогідувала колишні часи (Л. Укр., III, 1952, 523); Ти сілеши як місяць; Чорнії маши ти очі... Де вже така гордовита Відниці спогідувать спочел... (Крим., Вибр., 1965, 290); Як змарі, купчатсья літа. Спогідую минулу славу (Шер., У день... 1962, 21); — Жила я в батька-матері, — боже мій милый! Тепер спогідаю, як-то жилось тоді мені! (Вовчок, I, 1955, 259); — Але що ж я на те пораджу, коли в мені серце розривається, кілька разів спогідаю про свої гроші! (Фр., III, 1950, 19); — От спогідайте: коли ви бачили в церкві хоч одного пана, або паню, або панянку? (Свидн., Люборацькі, 1955, 61); Хто ж за мене спогідає? (Рудан., Тв., 1959, 109); [П а р в у ж:] Шось вони мудрують, філософії спогідують поважськи та всякі панські світові звичаї (Л. Укр., II, 1951, 408).

Спогідувати (спогідати) добрим слівом кого — говорити про кого-небудь щось хороше. Настане легший час, — І добрим словом спогідає Потомок вільний мертвих нас! (Граб., I, 1959, 152).

2. Думати, уявляти що-небудь. — А що, сину, — каже дід, — Треба спогідати, А де-то ми ті скирти Будем закладали? (Рудан., Тв., 1959, 156).

СПОГІДУВАТИСЯ, уюся, уєсья, *недок.*, **СПОГАДАТИСЯ**, іюся, ієсья, *док.*, розм. 1. Те саме, що згідуватися 1. Що божий день, каханий друже, Мені спогідувася ти... (Граб., I, 1959, 110); Мені спогідувалися казки про чарівну гору (Л. Укр., III, 1952, 597); — За дорожу все промайне перед очима — і перша зустріч у Ялті, і нічне палюче море, і моя перша сповідь перед Тобою — сповідь з першої зустрічі. Зашумить дубовим шумом Зелений Гай під Гадячем, і спогідатсья мос берлінське лікування з невисипуюю думою про Тебе (Драч, Іду..., 1970, 91).

2. тільки *недок.* Пас. до спогідувати 1. В листку ж тому, що сьогодні передали мені, і там мов ймення спогідувася серед «борці, мученикі, герої»... (Л. Укр., III, 1952, 679).

СПОГІПЕННИЙ, а, е, розм. Діспр. пас. мнн. ч. до спогідати. Коли тіль Алі падала на гарч сусіда, харч вважася спогіпеним, і хлопця карали (Вол., Самошвіти, 1952, 19); Ніколи не забуду того страшного, болем, жахом і грижею спогіпеним лицу Нануди, коли її вивели з деберки [ярка]. Її волосся було все замулене болютом, на руках сліди крові (Фр., I, 1955, 268); Це була спюндрована й спогіпена земля, — ніщо на ній не росло, не родило і не живилось (Смолпк, Мвр..., 1958, 155).

СПОГІПНИТИ *див.* спогіпювати.

СПОГІПНИТИСЯ *див.* спогіпюватися.

СПОГІПАНІЙ, а, е, розм. Діспр. акт. мнн. ч. до спогідати.

СПОГІПІТИ, ію, ієш, *док.*, розм. Стати гіршим, погіршати. Без його для Гаїл наче другий світ почавсь, — і все на йому спогіпано (Свидн., Люборацькі, 1955, 174);

Я слухаю ці розмови під дубами, і так мені чомусь робилося тоскно, так жалко [жалко], що сїт спогіпаніє, поки я виросту (Довж., Зач. Десна, 1957, 493); // Ослабнути фізично; змарніти, податися. — Питки чочеш, сину? — спитаєся, підійшовши, Грицько. — Пий на здоров'я. Ач, як спогіпаніє (Мирний, I, 1954, 302); // Стати не таким гарним, красивим; втратити красу, вроду. Її звичайно ніжше й лавідне лице на толю відражає спогіпаніє (Коб., II, 1956, 136); — Може од морської води в Марусі простигне той дурний дівочий пал... Та вона й таки добре спогіпаніє од морського купання... (Н.-Лев., VI, 1966, 49); — Ото спогіпаніє так? — спогіпаніє глянула дієчина у вічі йому. — Не спогіпаніє, а змарніла, — поправив її Артем. — Дарма. Вернеться здоров'я, вернеться і врода (Головко, А. Гарман, 1971, 273).

СПОГІПЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **СПОГІПАНІТИ**, ію, ієш, *док.*, *перех.*, розм. Робити що-небудь брудним, поганям, нечестим. — Забирай із собою і свої лази, щоб не спогіпювали мені хати! (Коб., I, 1956, 243); Як рвонувася на дніпрові кручі Ненависна, підла нічуря, Рушники подерла на очуці, Береги спогіпаніє Дніпра (Турч., Земле моя..., 1961, 78); // Робити гідкам, брідкам, негарним. Може, підстрижені вуса спогіпаніє його дочиста (Март., Тв., 1954, 350); // Псувати що-небудь. Взяти його до майстерні він не хотів, щоб «паршива вівця не спогіпаніє всієї отари» (Тулуб, Людолови, I, 1957, 238); Згадалася Ніна. Де вона зараз? Дурне теля, отак усе спогіпаніє, отак усе спогіпаніє (Ю. Бездик, Альма матер, 1964, 279); // Плямуючи, притижуючи, ганьбити, пашлюкити кого-небудь. Її сестра, Тека, хотіла молодого гарного волога до себе притягнути і спогіпанієла її різними видужками (Коб., I, 1956, 485); Як сказали йому «остро пильнувати», то він розуміє се так, що всякого арештанта, котрий укаже голову в вікні, треба спогіпаніти останніми словами (Фр., II, 1950, 354); // Порушувати чистоту, святість кого-чого-небудь; оскверняти. [Г о д в і н с о н (спустивши очі на білію):] Розмова з нечестивим і праведні уста спогіпаніть може (Л. Укр., III, 1952, 75); — Ви наслідилися сказати, що як я притулила руку Корзові до своїх губів, то тим і себе спогіпаніє, і її (Крим., II, 1972, 224).

СПОГІПЮВАТИСЯ, ююся, юєсья, *недок.*, **СПОГІПАНІТИСЯ**, іюся, ієсья, *док.*, розм. Робитися брудним, нечестим; // Осквернятися. Заплету вінок з лісових квіток. Я поет, я ними завітчаюся. Раптом зілля спле, Як торкне мене, І гуде дібровиця зелена... Бо спогіпанієся я і не варт вікна (Крим., Вибр., 1965, 71).

СПОГІПДАЛЬНИЙ, а, е. 1. Пов'язаний з процесом спогіпданья, характерний для спогіпданья. Ахсьє уважно подивилася на Огєя... — Прочотка, — стиза промовеє він до неї, піджавши її спогіпдальний вираз. — Вам зрозуміло все тут? (Досв., Вибр., 1959, 265); Хомі.. лишалось тільки обрати собі позицію спогіпдальну (Рвбак, Час..., 1960, 749); На пероні з'являється Малоштан. Він з батіжком. Стає перед рейками і замирає у спогіпдальній позі (Мик., I, 1957, 42).

2. Схильний до спогіпданья. Юність, виразником і співцею якої був Тичина в «Сонячних кларнетах», — це юність переважно спогіпдальна, мрійлива (Поєзія..., 1956, 24); Розум будієчника комунізму не спогіпдальний, він нерозривно зв'язаний з практичною діяльністю людини (Ком. Укр., 6, 1961, 57).

СПОГІПДАЛЬНИК, а, ч. 1. Той, хто спогіпдає що-небудь; спостерігач.

2. Той, хто схильний до спогіпданья. До сіл близьких, слабідок даєшкіт — Не від людей, а до людей Цей любовідрець-спогіпдальник [Г. Сковорода] Не поспіша-

ючи іде (Дор., Тобі, народе..., 1959, 42); Інтелегентами-споглядальниками були й герої другого великого твору Паустовського 20-х років — роману «Осяйні змарив» (1928) (Рад. літ-во, 7, 1965, 59).

СПОГЛЯДАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до споглядальник.
СПОГЛЯДАЛЬНИСТЬ, ності, ж. 1. Властивість за знач. споглядальності. В дитинстві у мене був певний нахил до споглядальності. Я був дуже мрійливим хлопчиком (Довж., 1, 1958, 13); Поезія Лесі Українки на зарубіжні теми були далекі від туристської споглядальності (Літ. газ., 4. II 1958, 3).

2. філос. Пасивне сприйняття дійсності без активного впливу на неї. Вивчаючи матеріалістичну філософію Фейєрбаха, Чернішевський рішуче відкинув її споглядальність, протипоставивши їй дійовий матеріалізм з його прагненням до революційної зміни світу (Іст. УРСР, 1, 1953, 467); Порвавши з споглядальністю попередньої філософії, марксизм надав їй активного, перетворюючого характеру, тісно зв'язав її з суспільно-історичною практикою (Ком. Укр., 5, 1968, 13).

СПОГЛЯДАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. споглядати 1. Вона ніяк не може надивитись на свою милу, зграбненьку канючку. У тому спогляданні застала Софію Надя, відвіваючи в салон (Л. Укр., III, 1952, 503); Я йшов не постійно, поринувши у споглядання давно знайомих дороги (Перв., Материн.. хліб, 1960, 7); Споглядання зр не задовольняло Стюбу. Його цікавили зорі, оскільки вони були об'єктом мрій про міжпланетну, а може, й міжзоряну подорож (Трубіл., Лахтак, 1953, 179); Деякі хлопчики так захопилися спогляданням, що за звичкою позасовували пальці в роті (Кир., Вибр., 1960, 265).

2. Заглиблення у свій внутрішній духовний світ; самозаглиблення, самоспоглядання. Глибока ерудитія, знання історії і культури народу присутні завжди в його [М. Рильського] творчості; .. не ліричне споглядання — а любов, не тільки і порох живого бства, а безсмертя труда в людському існуванні хвилюють душу поета (Мал., Думки..., 1959, 12).

3. філос. Вихідний ступінь пізнання, чуттєве відображення дійсності в свідомості людини. Від живого споглядання до абстрактного мислення і від нього до практики — такий є діалектичний шлях пізнання істини, пізнання об'єктивної реальності (Ленін, 29, 1972, 142).

СПОГЛЯДАТИ, аю, аєш, недок., **СПОГЛЯНУТИ**, ну, леш, док. 1. тільки недок., *перех.* Дивитися на кого-, що-небудь, розглядати когось, щось. Ходила в ліс споглядати красу осінньої природи (Л. Укр., V, 1956, 17); Мандрує мала людина по світу з ранку до вечора, дива ескі на ньому споглядав, розуму набирається (Вас., Вибр., 1950, 189); — Привіт мрійникам! — повертає хлопці на землю знайомих голос... — Венеру споглядаєш? Барвами заходу милуєшся? (Гончар, Тронка, 1963, 123); // *перех.*, *неперех.*, *за ким* — *чим*. Пасивно спостерігати, стежити очима за ким-, чим-небудь. Учителька станула при вікні і споглядала радісно за дітвором (Череш., Тв., 1960, 65); Прижириє усіх [парубків] Максим Кривоніс, який досі тільки споглядав Ізну сварку (Павч, Гомон. Україна, 1954, 34).

2. *неперех.*, *перех.* на кого-, що-небудь. Мати боязко на його споглядала — егілеу не вбачала, тільки думу-думу на чолі високих похмурім (Вовчок, I, 1955, 224); Катруся тішаєся своїм новим убранням і гордо споглядала на заплітани гуджиками рукавиці сорочки (Кобр., Вибр., 1954, 87); Вийшла мати до царя назустріч в злібом-смілю; тільки цар на неї споглянув, зараз і пізнав (Стор., I, 1957, 70); Коли він знову підніс очі і споглянув навкру-

ги..., замість панича побачив гидке лице (Кобр., Вибр., 1954, 63); Дівчата, моє квітти на грядці, .. як хлопці споглянуть на красних, шепчуться ті веселенько (Дн. Чайка, Тв., 1960, 153).

СПОГЛЯДАЧ, а, ч. 1. Той, хто споглядає (у 1 знач.) що-небудь. Може, кому й гарною здається та зата зверзу, але ж то це не дає права споглядачеві вріватись до хати в середину і цінувати та оглядати все, що в ній є, без дозволу господаря (Л. Укр., V, 1956, 99).

2. Той, хто схильний до споглядання (у 1 знач.), до самоспоглядання. Життя наших колеосіве швидко іде вперед. Сільський інтелігент не може бути байбужим споглядачем цього життя (Тич., III, 1957, 304); Радянські люди не сторонні спостерігачі, не байбужі споглядачі, а, як повновладні господарі свого життя, безустанно дбають про добробут країни (Ком. Укр., 2, 1962, 34).

СПОГЛЯДАЧКА, ц, ж. Жін. до споглядач.

СПОГЛЯНУТИ *див.* споглядати.

СПОГОРДА, присл. З почуттям особистої переваги; гордовито, звисока. — Проляго не втручатись більше в мої справи, — оскільки вона мене, окудаючи спогорда всю постать мою сіро-зеленими очима (Л. Янов., I, 1959, 442); Наливайко почервонів, але не стримав себе і спогорда глянув на спантеленого цією новиною Жолжеського (Ле, Україна, 1940, 27); Немов оджнілася дівчина, помітивши Тизлі. Спогорда питала хлопця. З подивом роздівлялася (Горд., Дівчина..., 1954, 211); А ця! Бач, як тримається спогорда. Навмісне цюсь у сінях пореється, щоб змусити його довше чекати (Цюпа, Назустріч..., 1958, 67).

СПОДАР, а, ч., *розм.* 1. Те саме, що государ. За сими племтаєсь розбишака, Нептунів син, сподар Мезап (Котл., I, 1952, 195); В римській ідоцькій землі Се беззаконіє творились. Либонь за Деція царя? Чи за Нерона сподаря? (Шевч., II, 1963, 281).

2. Те саме, що господар. Ви, сподарі, не питайте та кобаса мені дайте (Сл. Гр.); *Образно. Оддайай собі, степе-сподарю, досита, І дивись крізь туман, як ключами-стадами Журавлі лінуть в вирії до нового літа (П. Куліш, Вибр., 1969, 404).

СПОДАРЯКА, н, ч. Збільш. до сподар. Думу думає сподаряка (Сл. Гр.); Сюди, туди повернеться — на все сподаряка (Сл. Гр.).

СПОДВІЖНИК, а, ч., *книжн.* Той, хто бере участь разом з ким-небудь у якійсь важливій, відповідальній справі; соратник. Капітан вмовкав, поглинутий своїми думками. Десятикласники зівдусіаь жадібно зорять на нього. Він для них як сподвижник Магеллана (Гончар, Тронка, 1963, 153); У революційній боротьбі і в життєвих винегах Маркс завжди діставав найбільш надійну і ділову підтримку свого бойового сподвижника і найближчого друга — Енгельса (Ком. Укр., 5, 1968, 11); Живо-творним джерелом для Кропивницького і всіх його сподвижників була й щира прихильність і підтримка прогресивних діячів культури братнього російського народу (Мист., 3, 1955, 35).

СПОДІВАНІЦЯ, і, ж., *книжн.* Жін. до сподіванник.
СПОДІВАНИЙ, а, е. На якого сподівається, розраховують, про якого мріють. Замість сподіваного страшеного грому, що має бути початком руїни, чути лише глухе воркотання, сердитий гуркіт елеття (Фр., IV, 1950, 338); В несаможитому забіт дзвоніє він [народ] почув голос давно сподіваної волі. — До церкви, до церкви! Воля прийшла (Мирний, IV, 1955, 185); — А чому ж ім не вступити [в біж] — некавалом віддукується Черниш, проводжаючи задумливим поглядом нове, не зовсім сподіване поповнення (Гончар, III, 1959, 129); // На якого довго чекають, якого бажають. [О л е с я:] На споді-

ваного гостя багато треба, прийду, коли здумаю (Кроп., II, 1958, 287); *Ще де-ятьнадцятого року, шаттарським злопчиком малим, коли сподіваного строку я ждаю, що батько прийде в дім...*, почує у вперше: «Комуніст» (Уп., Вірші..., 1957, 67); // у знач. ім. сподіване, ного, с. Те, на що сподіваються, розраховують, чого чекають. *Гаяла усе дожидала чогось особаюого, сімло та весело дожидала вона, та разом же з тим далоса навнаки їй, аж дождатися сподіваного* (Вовчок, I, 1955, 320); *У Києві на Подолі Було колись... і ніколи Не вернеться, що діялось, Не вернеться сподіване, Не вернеться...* А я, брате, Таки буду сподіватись, Таки буду виглядати, Жалю серцю завадати (Шевч., II, 1963, 53).

СПОДІВАНКА, и, ж. 1. Очікування чого-небудь бажаного, радісного, приємного у поєднанні з упевненістю в можливості його здійснення. Ні з ким розмовляти невізвичайно молодій, і не промовлять нічого устеньку рожеві, та й без мови вичутиться на дівоному личеньку усі дівочі мислоньки і думоньки, уся туга й смуток, й сподіванка (Вовчок, I, 1955, 336); *Незабаром після того вийшла воля. Все зашуміло кругом, прорвалася гребля людських сподівань на краще життя* (Мирний, IV, 1955, 295).

2. Надія на що-небудь; припущення, що ґрунтується на ймовірності, можливості чого-небудь. *Марні надії, даремні сподіванки... нікто не прибуде, нікто й не думав про те, що тут сидять холодні, стурбовані люди й... чекають рятунку...* (Коцюб., I, 1955, 348); *Поскріб [впадець] голову, виласяє сітька разів й махну рукою, залишивши сподіванки на які-небудь прибутки од книги* (Вас., I, 1959, 346); *За обідом, по першому обмін думками про життя, Флора Германівна висловила сподіванку, що він, певно, прийде зовсім на роботу* (Коцюба, Нові береги, 1959, 139); // Те, на що або той, на якого можна надіятися, покладатися, що (хто) є відрадою, опорою для кого-небудь. *І вперше він синам сказав: — Товариші, Товариші мої, мої великі діти, Моя і кров і плоть, сподіванка моя!* (Бажан, Вибр., 1940, 64).

Перевіршувати (перевіршити) сподіванки див. перевіршувати; **Покладати сподіванки на кого-що-те саме, що Покладати сподівання (див. сподівання); У (в) сподіванні — сподіваючись, плеваючи надію.** *Хитрий, крутий злобливий лорд в сподіванці на те, що швидко кров'ю наш народ в тяжкій війні зійде* (Гонч., Вибр., 1959, 311).

СПОДІВАННЯ, я, с. 1. Дія і стан за знач. сподіватися. *Пережили ми... зиму; діждали знов весни. Чуток було чимало для нашого жахання й сподівання* (Вовчок, I, 1955, 232); *І молилася я, й сподівалася я, Чи не гляне хоч раз любо доля моя. І минали аїта, дожидала її, Та даремні були сподівання мої* (Гр., I, 1963, 7); *Хай ще тиждень-другий справляє свавілля мороз, але вже повітря напоєне сподіванням весни* (Кир., Вибр., 1960, 413).

2. **перев. мн.** Упевненість у можливості здійснення чогось бажаного, потрібного, приємного; розрахунки на що-небудь, передбачення. *Земля й небо мліли так солодко в теплом повітрі, що будили сподівання, навівали аєсь частя* (Н.-Лев., I, 1956, 464); *З починаю, обваженою віркими думками головою вона прислухалася до останніх звуків затихаючої в селі весільної музики, з якими гинули її останні надії, останні сподівання...* (Коцюб., II, 1955, 31); *Українська народна сатира і дотепний гумор відтворюють цілий світ відчуттів, настроїв, переживань, думок і сподівань найширших мас трулящих!* (Рильський, IX, 1962, 186).

Виправдати сподівання чий — зробити так, як на це хтось розраховував. *Найдовше затримався Батий біля Крем'янця. Никодим виправдав Данилові сподівання,*

уперто оборонялися крем'янцями (Хижняк, Д. Галцький, 1958, 489); *Над (повад) [усяке] сподівання — всупереч тому, на що можна було розраховувати. Товар пішов, над сподівання, добре, замовлені пригодило чимраз більше* (Фр., VIII, 1952, 408); *Зупинилася на хвилинку, ніби дожидаючи Славкового слова. І очі над усяке сподівання вахпнали, а вона їх витирала хустинкою* (Март., Тв., 1954, 448); **Перевіршувати (перевіршити) [усі (всі)] сподівання** — показувати результат кращий, ніж передбачалося. *Сказно слухала, як зачарована. Вона чекала побачити тут чимало цікавого, але це перевіршило всі її сподівання* (Смолич, I, 1958, 70); **Перевіршувати (перевіршити) сподівання див.** **перевіршувати; Покладати сподівання на кого-що — розраховувати на кого-, що-небудь, чекати чогось від кого-, чого-небудь.** *Шевченко покладав великі сподівання на зживописну Україну* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 145); **У (в) сподіванні — надіючись, сподіваючись.** *До Одеси — в сподіванні податися за кордон — з'їхалися наймогутніші петроградські банкіри, московські мануфактурники, промисловці Донбасу й Кривого Рога* (Смолич, V, 1959, 10).

СПОДІВАТИСЯ, аю, аєш, недок., **перех.**, **заст.** **Надіятися.** *У одволиці синок любий, Як сокіл ясенький. Вона його годувала, Пестила, кожала, Із ним вона доживати Віку сподівала* (Кост., I, 1967, 96).

СПОДІВАТИСЯ, аюся, аєшся, недок. 1. **перех.** і **неперех.**, **кого, чого, на кого — що.** **Чекати кого-, що-небудь; дождатися.** — *Гой, гоя, гоя! Нові поколі Нумо лиш квічати, Гостей сподіватися* (Шевч., II, 1963, 95); *Одного вечора Олександра сподівалася Василь* (Коцюб., I, 1955, 64); *Сподіваюсь від моря дуже багато, — спасибі йому та південному сонцюві, минала моя пропасниця лиха* (Л. Укр., V, 1956, 52); *Хмари пливли низько над землею, можна було сподіватися дощу* (Десняк, Опов., 1951, 96); *На Людмилу Забойську сподівалася увечері, а вона заважлася серед дня* (Панч, На калині, мості, 1965, 166); *Іде козак дорогою, Кожик йому спотикається, Сидить дієка у віконечка, На вечерю сподівається* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 118).

Не сподіватися [чогось (такбго)] від кого — не надіятися, що хто-небудь може так зробити. *Стара не сподівалася чого од дочки* (Н.-Лев., III, 1956, 334); — *Ні, ти таки недобра, — не сказати своїй єдиній сестрі! Я навіть не сподівалася від тебе* (Л. Укр., III, 1952, 747); **Хто б сподівався? — уживатися для вираження подиву з приводу чого-небудь.** *Еге, ото була історія! Наш пан господар ходили на масницю — у маскараді! Хто б сподівався?* (Л. Укр., V, 1956, 226); *А за спиною вже гомоніли: — От вам і Ганна! Хто б сподівався, га!* (Гончар, II, 1959, 226); **Як і слід (треба) було сподіватися — як наперед можна було передбачити.** *Він напружив усю свою волю і круто повернувся. Довгий коридор був, як і треба було сподіватися, порожній* (Багач, Щасл. день..., 1951, 32).

○ **Сподіватися з моря погоди (див. ждати).** — *Сиди й сподівайся з моря погоди! Ти не міг раніше щось придумати?* (Стельмах, II, 1962, 321).

2. на кого-що, без додатка, в стил. щ о, щ о б, з інфін. **Розраховувати, покладати надію на що-небудь; надіятися.** — *Сподіваймося на літні часи! — промови Кармель* (Вовчок, I, 1955, 364); *Не сподіваюся, щоб наш зарібок були великі* (Коцюб., III, 1956, 400); *Ні, я хочу кряв слови сміятися, Серед лиха співати пісні, Без надії таки сподіватися, Жити хочу! Геть думи сумні* (Л. Укр., I, 1951, 41); *Батько сподівається на мов швидке повернення з фронту* (Кол., На фронті..., 1959, 13); *Слопися [Чубенко] руками за гришу, сподіваючись, що кінь доведе до загону* (Ю. Янов., II, 1958, 215); **Споді-**

лає Лукія застати сина вдома, а заглядила його ще зда-ленку на металевій вишці (Гончар, Троянка, 1963, 90); — Якщо нема надії на бога, то будемо сподіватися на людей, — негослоно промовив Нагорний (Стельмах, I, 1962, 182); // у знач. встан. с. Уживається для вираження сподівання, надії на здійснення чого-небудь. [П с н х і а т р:] Головне, не треба читати на ніч. Тоді, сподівайся і безсоння мине (Л. Укр., II, 1951, 66); [П а в л о:] На місяць їду. Сподіваюсь, ти проведеш мене (Корн., II, 1955, 161).

3. тільки наказ. сп. сподівайся, сподівайтесь. Уживається для вираження глузування, коли хто-небудь не має наміру щось зробити. — Та що він собі мислить, що я довіку буду молотити йому на гармані.. Ахжє, сподівайся, ге-ге-ге! (Кочуб., I, 1955, 379); — Ач, уже їм.. і за батька треба знати. Еге ж, так я вам і скажу. Сподівайтєся (Д. Бедяк, Студ. Воля, 1959, 18).

СПОДІЯНИЙ, а, е, розм. Дієпр. пас. мнн. ч. до сподіяти; // у знач. ім. сподіяне, воно, с. Те, що хто-небудь учинив, зробив. Хома тїкає, мов загнаний звірок.. Акі страхи шматували його темну душу — жєт, лють, чи приречєність, а чи пєкучий жєлє до себе за сподіяне (Довж., I, 1958, 94).

СПОДІЯТИ, їю, їєш, док., перєз., розм. Учнитє, зробити. — Що ти сподієш — говорю їому. — А що я сподіє? Будеш вільна, — от що! (Вовчок, I, 1955, 137).

СПОДІЯТИСЯ, їється, док., розм. Учнитєся, ставтєся, траптєся. І може в тихій твоїй затї Я буду знову розмовляти з тобою, друже мій. Бюєсь! Бюєся сам себе смитати, Чи се коли сподієтєся? (Шєвч., II, 1963, 66); [У л я н а:] Скажїть, що винєсли ви з страшного жїстєу вїйни?.. [М а в д р п к а:] Я страждає. Тут таке діялось... [У л я н а:] Те, що тут діялось, не сподієтєся ніколи. Це був час героїє і мучєникїє нашого народу (Довж., I, 1958, 364); Що мріялось — сподієлось: багатї жївєа, небачєні урожаї збирають онуки і правнучки (Говч., Вибр., 1959, 352).

СПОДОБА: Бїти не до сподоби кому — те саме, що Бїти не до уподоби (див. уподоба). — Чи ж тобі не до сподоби? — питаю. — Хороший, — промовила [Маруся] смїєа (Вовчок, I, 1955, 190); Бїти (припадати, припасти і т. ін.) до сподоби кому — те саме, що Бїти (припадати, припасти і т. ін.) до уподоби (див. уподоба). Не знаю, чи будуть Вам до сподоби, але я дуже дякуєа би Вам, коли б Ви.. справили, що можна, та написали менї свою думку щодо моїх праць (Кочуб., III, 1956, 117); По облїчї Софїї видко, що її надто до сподоби те убрання (Л. Укр., III, 1952, 499); [П р о ч а н и н:] Наво там було його [пророка] шукати? Затяжєа би собї його слова, коли вєжє так припали до сподоби, та ї живє би праведно в своїм жєтєку (Л. Укр., III, 1952, 135); Прихїдїти (прїїтї) до сподоби див. прихїдїти.

СПОДОБАННЯ, я, с. Схильність, інтерєс, смак до чого-небудь; уподобання. З часїє давнїх нерушнї зєичаї. Сподобаня та прижїтї людськї (Граб., I, 1959, 559).

СПОДОБАТИ, аю, аєш і рїдко СПОДОБАТИ, аю, аєш, док., перєз. 1. Покохати, полюбити, виявити схильність до кого-небудь. За Тєтяку сто кїп дав, Бо Тєтяку сподобас (Пієвї та романє.., II, 1956, 11); Мїй жєник був хорошїй такий, господї! Чорнякїй, ставнїй... Так-то вєжє я його сподобала! (Вовчок, I, 1955, 3); Тимофїй сподобав її і навїть сватає ще до вїйни (Ряб., Золото-тєсячнїк, 1948, 159); Полїтнїцїї знаєа, що мєтжего хлопця сподобав крємєзнїй чорнобородїй коваль Кузьма (Горд., Заробїтчєннї, 1949, 45).

2. Вїбрати собї що-небудь до смаку, за власнїм бажаннєм; облюбовувати. Може робити [Іван], що собї сподобас, а от є голові у нього вєсі тї журби, що їз перєживє, і тї, що жєдуть його (Круш., Будєвнїй хлїб..,

1960, 61); — От сподобавшє якусь роботу, відчуєш сер-цєм, що вона твоєа — тодї ї бєри її обоєа рукама, ово-лодївай (М. Ю. Тарн., Нєзр. горєзонт, 1962, 124).

СПОДОБАТИ див. сподобати.

СПОДОБАТИСЯ, аюся, аєшєя і рїдко СПОДОБАТИ-СЯ, аюся, аєшєя, док. 1. Відповїдаючи чїм-небудь смакам, бажаннєм, настроєм, задовольнїти їх. До берега якраз пристала, йа земля з чєвкїє повставала.. Ся Кумськюю зємєльєа зєвалає, Вона Троянцям сподобавєся (Котл., I, 1952, 113); Стара мати ласкаво поглядєла, як син прибуєа та опоряджєа свою хатину, але Соломїї вєє цє дуже не сподобалось (Н.-Лєв., VI, 1966, 374); Дїєчина спївала якусь пієню. Йому сподобавєся голос дїєчини (Кочуб., I, 1955, 22); Світлї ї чїстї кїмнати, обставєнї кїтєтами, сподобалїсь гостєвї (Тєкач, Черг. завданнєа, 1951, 145); // безос. Тут їому сподобалось жїтї (Фр., VI, 1951, 53); Вєсє-таки менї сподобалось в школі. Зї мною тут говорили, як є дорослїм, і не тїлькє не тє-галєа за вузєа, а ї не лєялєа за мїй євчїнок (Смїл., Сашко, 1957, 7).

2. Викликати почуття симпатїї, привабити когось до себе. Юрко постєрїє, що їм сподобавєся хазїєновї (Н.-Лєв., III, 1956, 289); Ми два рази були в театрї — ходили слухєть одногю французькюю актєра, що дуже нам сподобавєся (Л. Укр., V, 1956, 134); Молодшїй лєйтєнант Сахно, акий лєжєає на двїєнїцї, недєвно прибуєа у дївїзїон є поповнєннєм. Вїн сподобавєся обстрїлякїм артилєрїстам хлопчєю безпєсєреднїстю ї чїрїєстю (Пєрв., Опов., 1970, 138); // Викликати потяг, інтерєс у особи їншої статї. Лєєя не спускаєа з його очєй, а в тих очєх сїєла ї ласка, ї жєлє, ї цюєє їще таке, що не вїмовшї тїжєкими словами. Сподобавєсь, вїдїмо, козак дїєчїнї (П. Кулїш, Вїбр., 1969, 61); Настєя їому сподобалась, і становїй заслає до неї старостє (Н.-Лєв., III, 1956, 251); Вїйми, мамо, хустку менї є скрїнї, Сїню в дїкїх рожєах, є дїєчюч, Кажуть, менї лєвоє в тїй хусткїнї, Хлопцю я сподобатїєся хочєа (Забашта, Квіт., 1960, 135).

СПОДОБАТИСЯ див. сподобатися.

СПОДОБИТИ див. сподобїяти.

СПОДОБИТИСЯ див. сподобїтєся.

СПОДОБЛЯТИ, аю, аєш, недок., СПОДОБИТИ, доблїб, доблїш; мн. сподоблять; док., перєз., зєст. 1. Виявляючи увагу, прихїльнїєть, давати мож-лївїєтьє зазнавати чого-небудь, робити щось. — Слава богу, — подумав тато, — що сподобїє мене дїждати сєї годїни, що я сїна своєго бачу (Свїдн., Люборєацькї, 1955, 72); — Може, таки я цє одужєаю, може, господь сподобїє мене цє яку сорочку спрєстї.. (Л. Янов., I, 1959, 56); // безос. Не сподобило до справжнєюї Золотї грамотї дожити (Коз., Зол. грамота, 1939, 54); // Визнавати гїднїм, достїннїм чого-небудь; удєстєковувати. [С п л ь в е т р:] Тєбє ж господь сподобїє дївнїх знанїї [знанє] І чуднюму мїстєцтєву научїє (Коч., П'єсп, 1951, 15); — Коли я сподобїє тєбє своєї ласки, то слава твоєа станє ще лїпша.., — сказав Брєжїє (Н.-Лєв., VII, 1966, 127).

2. Робити кому-небудь чєсть своєю увагою, ласкою і т. їн. — Сїдїйте, будьтє ласкаві. Я дуже радїй, що вє сподобили нас одєїдїнами є цїї глашїнї, — говорїє Нєзрєцькїй, подєючи стїльєцї панїчєм (Н.-Лєв., V, 1966, 202).

СПОДОБЛЯТИСЯ, аюся, аєшєя, недок., СПОДОБИ-ТИСЯ, доблїєся, доблїшєся; мн. сподоблятьєся; док., зєст. 1. чого. Бути удєстєовннїм чого-небудь. — От кумєдїт! Сподобїєся є таки чєстї од кїляєа на старостї лїт (Н.-Лєв., VII, 1966, 170); Отєць Онуфрїї.. доповтє учаснїкам вєчєрї про тє, що вєсі воки сподобїєсь вєлїкюї божєю ласкю і чєстю, бо сїдїєть за однїм стєлом з послєнцєм його свєятостї (М. Ю. Тарн., Дєнь..,

1963, 276); *Ігумен закликав Сивоока до своєї келії, посадив на грубий дерев'яний стілець, не став дивуватися, що русич досі не сподобився хрещення* (Загреб., Диво, 1968, 256).

2. в інфін., із спол. щ о б. Мати честь, бути гідним, достойним. — *Сподобилась і я йому поклонитись, та далеченько стояла, так збоку, може, він мене й не бачив* (Кв.-Осн., II, 1956, 283); [М а т у ш к а г у м е н я.] Треба великий скус пройти, щоб сподобитися чесно і свято носити чернецку одезу (Мирний, V, 1955, 74).

СПОДОБНИЙ, а, е, заст. 1. Красивий. А в шикарки мед-горілка добра, Ще й до того дівчина сподобна (Чуб., V, 1874, 259).

2. кому. Який подобається, відповідає чьім-небудь смакам. — *Привіз я вам панию молоду, — чи сподобаєте? Сам сміється, радіє; кому-то вже така краля не сподобна буде!* (Вовчок, I, 1955, 120); Народні співі завжди були сподобні студентам (Н.-Лев., I, 1956, 340).

СПОДОМ, присл., розм. У певній частині, нижче чого-небудь; внизу, знизу. *Сподом обірані вишні, а вгорі ще* (Сл. Гр.); *В недалекім лісі сподом усе забілілося від дикого часнику, що власне починає уже відцвітати* (Фр., III, 1950, 250); *Помітив [Грицуньо], що в одній місці надерзали пси троякі птама сподом* (Март., Тв., 1954, 146); **Образно. Світове горе велике. Він надивився на нього. І вдома і по світах. Скрізь бідні сподом, багаті звергу* (Коцюб., II, 1955, 41).

СПОЕТИЗОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до споетизувати. *Воля, воля і воля! Це чарівне слово, споетизоване столітнім дідом, розпалювало кров у хлопця* (Коцюб., I, 1955, 339).

СПОЕТИЗОВУВАТИ, ую, уєш, недок., **СПОЕТИЗУВАТИ**, ую, уєш, док., *перех.* Те саме, що споетизувати.

СПОЕТИЗОВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Те саме, що споетизуватися. *У взаєминах молоді споетизується і оспіюється міцна дружба, чистота почуттів, розум, сміливість* (Рад. літ-во, 6, 1957, 31).

СПОЕТИЗУВАТИ *див.* споетизувати.

СПОЄНИЙ¹, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до споейти. *Жорстоко б'ють [заробітчани] нещасних, споених прикличками новачків* (Гончар, Таврія, 1952, 56); **Образно. Приходить на землю благодатне літо. Споенене воно буде славних трудових звершень, споене ритмом праці людей* (Рад. Укр., 18.V 1968, 1).

СПОЄНИЙ², а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до споейти. *Віг хлопець і.. кричав: — Сирііііі сирііііі!.. [Цибуля! цибуля!] До кого гукає він? Кому хотів продавати? Чи не камінням отим, що були споені вперше в суцільну стіну, а тепер знову почали жити окремим життям?* (Коцюб., II, 1955, 401).

СПОЄННЯ, я, с. 1. Дія за знач. споейти.

2. Місце, де що-небудь споеється, з'єднується. *Дім боярина збудований був із ерубиз, у чотири гранки гладко обтесаних і виблєж на споенях вигладжених ялиць* (Фр., VI, 1951, 74).

СПОЖИВА, и, ж., *розм.* Те саме, що пожива. — *Ви ж самі знаєте, які наші делеки довірливі, не розберуться, що нас нема, опустяться на подвір'ї та й попадуть отим воєководам на споживу* (Стельмах, I, 1962, 7); *Здоров, удодки красивий, тебе не мучить тут нішто, ти покешеш смачну споживу своєї удодисі в гніздо* (Сос., II, 1958, 116); *Далекиж громом котися тисячоголосий вигук тих, кого Наполеон вів на Росію, обіцяючи багату споживу на цю невідомиз, але загадкою привабилз простораз* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 62).

СПОЖИВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до споживати. *Головним фактором при регулюванні власної ваги*

повинна бути не кількість споживаних калорій, а якість (Наука., 4, 1966, 30).

СПОЖИВАННЯ, я, с. Дія за знач. споживати. — *А ти знову щось писав... — Медичну записку про своє голодування в морі. Про споживання морської води* (Кучер, Голод, 1961, 357); *Під правильним режимом харчування слід розуміти.. розумний розподіл їжі протягом дня, відповідну черговість страв, своєчасне споживання їжі і створення добрих умов для її споживання* (Укр. страви, 1957, 12); *Урожай [картоплі] від весняного садіння використовується для споживання протягом літа і на початку осені* (Колг. Укр., 4, 1956, 24); *Національний дохід розподіляється на дві основні частини: споживання і нагромадження. Основна частина споживання — це витрати на оплату праці* (Наука., 6, 1970, 2); *Рівень споживання духовних цінностей.*

Товари народного (широкого, масового і т. ін.) споживання — предмети, що служать для задоволення найперших побутових потреб населення. Дніпропетровщина за рахунок власних ресурсів може повністю задовольнити потреби трудящих в товарах народного споживання (Рад. Укр., 21.IX 1960, 2); *З року в рік зростає виробництво товарів масового споживання, розширюється їх асортимент та поліпшується якість виробів* (Вісник АН, 11, 1957, 12).

Δ Суєспільні фонди споживання — частина фонду споживання, яка використовується для задоволення потреб членів соціалістичного суспільства незалежно від кількості й якості їхньої праці. *У піднесенні матеріального і культурного рівня життя народу важливу роль належить суспільним фондам споживання* (Матер. XXIV з. Компартії України, 1971, 37); *Фонд споживання — у соціалістичних країнах — частина національного доходу, що її використовують для особистого і суєспільного (невиробничого) задоволення потреб. Фонд споживання [в колгоспі] не обмежується лише оплатою, одержуваною по праці, а доповнюється громадськими фондами споживання* (Хлібороб Укр., 5, 1969, 27).

СПОЖИВАТИ, аю, аєш, *недок.*, **СПОЖИТИ**, ивү, ивєш, *док.*, *перех.* 1. Уживати як їжу, як п'єтво; їсти або пити. *В голові йому вже добре бринить... Частує: — До тебе, куме, до тебе, Свириде! — а усе сам споживав...* (Вовчок, VI, 1956, 264); *Засідали [газди] за мережний стіл... і споживали євпні сєжу кулешу та гулянку гостру* (Коцюб., II, 1955, 335); *Картопля споживають у печеному, вареному, тушкованому та жареному вигляді* (Картопля, 1957, 8); *Скільки дякували Мстиславові, що напознами крилиці зробили! Хоч і багато споживали води — та вистачало її на всіх* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 315); — *На тежій гоцині бджоли менше споживають меду* (Стельмах, I, 1962, 595); — *Неси ж.. куже, — то [жито] назад Та спожий на щастя* (Рудав., Співомовки., 1957, 31); — *Самі спожили свіженьку й гарну рибу, а ви, моваля, їжте й холодну й нетрону* (Н.-Лев., II, 1956, 249).

Споживайте (спожійте) на здоров'я! (здорові!) — усталений вислів, який уживають як відповідь на слова вдячності за щось. *Начальник подає ладькові жостуєтату вузьку руку. — Спасибі за допомогу. — Споживайте на здоров'я, — засміявся невідомий* (Стельмах, II, 1962, 229).

2. Використовувати, витратити для задоволення яких-небудь потреб. *Близько тисячі возів провозить щоранку крізь кафецькі брами — і місто або споживає привезене або вантажить кораблі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 414); *Оскільки рослини споживають вологу протягом усього вегетаційного періоду, зрошуєвальну норму води подають не всю відразу, а частинами* (Хлібороб Укр.,

5, 1964, 20); Лампа Едісона з вугільною ниткою була міцна, але споживала багато енергії, даючи порівняно мало світла (Фізика, II, 1957, 125); — Люд не шкодує панського добра, якого неспроможний спожити в погоді, нищить ерамоти на приймелі панські (Ле, Наливайко, 1957, 24); — Яке то щастя дано людині! — заговорює знову Блаженко, заворожений картинкою неослаженого світлого простору. — Отакий світ!.. Не зміє вона його спожити! (Гончар, III, 1959, 66).

СПОЖИВА́ТИСЯ, а́ється, недок. 1. Знаходити застосування; використовуватися. Частина життєвих засобів, напр. харчові продукти, паливо і т. д., споживається щодня і тому щодня ж повинна замінюватися (Маркс, Капітал, т. I, кв. I, 1952, 174); Споживається [капуста] як у свіжому, так і у кашеному вигляді (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 137).

2. Пас. до **спожива́ти**. Встаю о 8-й г., ..., 4 рази на день їм, — не лінухи євшені, що споживаються в протягу [на протязі] цілого дня (Л. Укр., V, 1956, 191).

СПОЖИВА́ЦТВО, а, с. Абстр. ім. до **спожива́цький**. Боротьба на ниві естетичного виховання — це боротьба за нову людину, проти індивідуалізму і породження ним споживацтва, практицизму як єдиного ставлення до життя (Мист., 2, 1965, 22).

СПОЖИВА́ЦЬКИЙ, а, е. Власт. тому, хто прагне тільки до задоволення власних потреб. В цій писанині його зробили ошуканцем, який, спекулюючи на споживацьких настроях, роздуває свій авторитет і експлуатує багатство землі (Стецьмах, Правда., 1961, 445); Антиподом Чіпки [в романі Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?】 є дрібний власник Грицько.. В цьому розумі майстерно розкрито найтонші відтінки психології представника зашкарублого дрібного власника, що живе виключно своїми споживацькими інтересами (Іст. укр. літ., I, 1954, 390); Зображуючи тонке розуміння і сприймання мистецтва народом і, особливо, народними талантами, Шевченко підкреслює суто споживацьке ставлення дворян до мистецтва, їх байдужість і черствість до живих мистецтва і його творців (Мист., 2, 1966, 16).

СПОЖИВА́Ч, а, ч. 1. Особа або організація, що використовує, споживає (у 2 знач.) якусь продукцію. Наші робітники, колгоспники, учні, студенти, трудовая інтелігенція — пожайдає їй немаситні споживачі нашої продукції. Жодних тиражів хороших книжок не вистачає — це ми знаємо добре (Рильський, IX, 1962, 15); — Споживачі продукції нашого заводу — це інші зм-заводи та твориничські господарства мало не всього Радянського Союзу (Шовк., Інженери, 1956, 128); Найбільш значимими споживачами палива, зокрема природного газу, є металургія та енергетика, електростанції (Вісник АН, 4, 1971, 3); Все, що виробляє бджола (мед, віск і отруту) — на все є споживач (Хлібороб Укр., 3, 1965, 47).

2. Те саме, що **покупце́л**. Правильне розміщення торговельної сітки сприяє кращому обслуговуванню споживачів, підносить культуру торгівлі (Рад. Укр., 1. IX 1950, 3); Нині споживач уже не бере підрад усе, що йому пропонують, а вибирає більш добротне, красиве, модне (Ком. Укр., 2, 1965, 17).

СПОЖИВНИ́Й, споживна́, споживне́. Стос. до споживання. Мірза запросив Ремо до їжі — чаю з перепічками та лишками ласощів і пояснив жучинцеві, що нагабстеу цих вартювх немає меж; од них завжди треба говати все, що тільки має якусь вартість чи споживну принаду (Досв., Гюліе, 1961, 67); Віртуальне значення для ефективності суспільного виробництва й темпів його зростання має поліпшення споживних властивостей продукції (Наука., 6, 1970, 5); //Привдатий для споживання

як їжа; їстівний. До недавнього часу він думає, що ці гриби — поганки, а в партизанських лісах довідаєся од лісників, що вони споживні, а приправа з них — хоч куди й навіть часником пахне (Стецьмах, II, 1962, 144).

△ **СПОЖИВНИ́Й** ва́ртість див. ва́ртість.

СПОЖИВО́К, вку, ч. Уживання для їжі; споживання. Прізвись [родич] було рибу й спродував людям — хто провирить, а той собі на споживок ішла (Вовчок, I, 1955, 181); — Наказав вельможа, що як тільки слуги провалять і допустять до того, що вона побачиться із своїм коханям, то кине їх на споживок голодним вовкам у глибоку темну яму (Тют., Впр, 1964, 221); // Їжа, харчі. І знов довгі роки упертої праці, терплячої безупинної праці мурашник, що ледве здобував собі глибокий споживок (Тулуб, Людолови. II, 1957, 319).

СПОЖИВСПІ́ЛКА, н, ж. Скорочення: сп о ж и в ч а с п і л к а. З'явилися і не знай раніше сільськими покупцями обов'язки споживспілок: вони приймають від населення непродовольчі товари, а також легкові автомобілі, мотоцикли на комісію (Наука і культура., 1972, 227).

СПОЖИВЧ́НЙ, а, е. Який служить для задоволення потреб споживання. У новій літургиці є можливість серйозно підписити постачання населенню споживчих товарів (Матер. XXIV з. КПРС, 1971, 59); За своїми споживчими властивостями тканини з мішаним волокон стоять приблизно на однаковому рівні з тканинами, які виробляються тільки з бавовни (Ком. Укр., 2, 1965, 21); В умовах Мічурінська споживча стиглість плодів [пшениц шафранного] при зніманні їх в кінці вересня настає в останній декаді листопада (Юним мічур., 1955, 69).

△ **Споживча кооперация** — добровільне об'єднання трудящих для організації торгівлі та громадського харчування на селі, а також для заготівлі сільськогосподарських продуктів і сировини. Нема такого села на Україні, де б споживча кооперация не організувала обслуговування населення (Ком. Укр., 1, 1968, 17); Споживча кооперация доводить до сільського населення виробі міської промисловості і постачає місту сільськогосподарську продукцію (Рад. Укр., 15. XII 1953, 2); Споживче товариство: а) добровільне кооперативне об'єднання колгоспників, робітників і сільської інтелігенції з метою задоволення за допомогою торгівлі потреб у товарах народного споживання, а колгоспів — у товарах господарського призначення, а також з метою сприяння збуту лишків сільськогосподарської сировини та продуктів. В журбі обе просиділи до опівнічної години, аж поки в дверях не з'явилась постать Антома Безбородька, голови споживчого товариства (Стецьмах, Правда., 1961, 136); б) торговельна точка, магазин такого об'єднання. Сьогодні вечері до Гайдарівського споживчого товариства привезли товари: ситцеві, мадеполам, підметки, цукати, сірники (Воскр., Весна., 1939, 7).

СПОЖИ́ТИ див. спожива́ти.

СПОЖИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мив. ч. до **спожити**. Кужа, червона від спожитих тринків і неважовна в своїх домаганнях, гупас.. на стоиди (Мик., I, 1957, 178); Крім спожитої на пасовищі і скошеної на підгодівлю зеленої маси, літом коровам дають і концентрати з такого розрахунку, як і зимом (Хлібороб Укр., 2, 1966, 18); Позитивний вплив фосфору, спожитого бавовником у перші 10 днів після сіва, позначається протягом усього вегетаційного періоду (Техн. культ., 1956, 236).

СПОЖИ́ТКУВА́ТИ, їю, уєш, док., Perez., розм. Те саме, що **спожити**. Дехто.. думає про те, чи не можна б інакше спожиткувати сей дивний, воюючи та легко запальний плин [ропу] (Фр., VIII, 1952, 349).

СПОЖИ́ТОК, тку, ч. Те саме, що **споживок**. [Т р о х и м:] Не мати спожитку Через злії люде, Скажи мені,

мос поле, Коли добре буде? (Кроп., V, 1959, 146); // Те саме, що здбичч 1. Чи вдарити на Синан-башу й спожитком задобрити Низ запорізький, щоб прийняли до себе з усім військом? (Ле, Україна, 1940, 171).

СПОЖИТТЯ, я, с. Впкористання, витрачання чогонебудь для задоволення яких-небудь потреб. Коли що й робиться, то видно, що не для свого спожиття, не для себе, а так, по зчаю,— аби робити (Вовчок, I, 1955, 171); Він життям дістає з буди зчорнілу від довогого спожиття дерев'яну круглу чашу... наточив межу (Загреб., Циво, 1968, 115).

СПОЗАДАННА, СПОЗАДАННЯ, присл., розм. Те саме, що здавна. Бує у нас мальований електрик для води, спозаданна бує (Вас., II, 1959, 463).

СПОЗАДАННЯ див. спозаданна.

СПОЗАКОЛИШНІЙ, я, с, розм. Дуже давній.

СПОЗАРАНА, присл. Те саме, що спозаранку. Вадик сирішше, що він навчиться прокидатися так, як Вірочка, спозарана (Збач., Тасмениця., 1971, 386).

СПОЗАРАНКУ, присл. 1. Дуже рано, на світанні, з раннього ранку. То Доля грядки копле (копас), Красу садить, розум сіа, Призволяє, пристіпує: — Сходи, красо, до снід сонця, Ти, розуме, спозаранку! (Фр., X, 1954, 16); — Чого ти так спозаранку розреготалася? Іди в хату (Хотк., I, 1966, 103); Він розбудив мене спозаранку (Трубл., Глеб. шлях, 1948, 141).

2. Занадто рано, раніше, ніж треба. Спозаранку лягає [Макар] спати й, добре спочивши, встаєає свіжий, бадьорий [бадьорій] уранці (Л. Янов., I, 1959, 53); [Б о р в с:] Бач, деякі гості ще спозаранку учора пороз'їжджались, а Ізміялови всталися ночувати (Кроп., I, 1953, 423); *Образно. Чує молитви глухі..., Бачив слюзи дітей і калк, І страждання чужі спозаранку Опекли мов серце навк (Шпорта, Мужність, 1951, 47).

СПОЗАРАННЯ, присл. Те саме, що спозаранку. Не так уже присмно дічині, спозарання вискочивши з вагончика, постішати мерцію до умивальника, де вже до тебе нальопано, пінітьає мило (Гончар, Тронка, 1963, 258); Як дуб листочки пожовтілі Тримай на своєму глілі Аж до травневого розмаю, Отак і я своє кохання, Зимом обите спозарання, У серці юному тримаю (Павл., Вистрива, 1959, 206).

СПОЗИВАТИ, аю, аєш, недок., перек., заст. Притягати до судової відповідальності. — Я питає у людей поради, щоб таки його спозивати (Барв., Опов., 1902, 335).

СПОЗИРАТИ, аю, аєш, недок., заст. 1. на кого—чо. Поглядати. Пампочка тільки обертається туди—сюди та на все цікавим оком спозирає (Вовчок, I, 1955, 103); Інструктор по праці спозирає збоку на хлопця з явним задоволенням (Гончар, Брантанна, 1973, 111).

2. за ким. Стежити. Стає помічати — мій колега спозирає за мною. Глянувши якомь увечері у вікно, я заглядив, як блиснула кокарда... (Вас., II, 1959, 78).

СПОІТИ див. спобювати².

СПОІТИ див. спобювати¹.

СПОКАЯТИСЯ, аюся, аєшся, док., заст. Закаятися, заректися. — Не халявся, дитино, бо не гаразд халятитись.. Бо як в недобру годину позгаєтись, то можна й спокаятись... (Вовчок, VI, 1956, 329).

СПОКВІЛО, СПОКВОЛЯ, присл., рідко. Поводі, поналу. Все спокволя та спокволя йшов Олексій (П. Курліш, Вибр., 1969, 299).

СПОКВОЛЯ див. споквівло.

СПОКІЙ, спббю, ч. 1. Відсутність руху і шуму; нерухомість, тиша. Тепла розкішна ніч кривала землю й розливалася спокій на все, що животіло й дигало на землі (Н.-Лев., VII, 1966, 214); [Г о л о с п о к л и к а ч а:] Народе римський, спокою просить суд! (Сурми. Галас

помаду тишиються) (Л. Укр., II, 1951, 530); І крики, і рев, і жалібне жукання наповнили тишу світло-зелену полянку. Шез спокій, потопталася трава (Хотк., I, 1966, 137); В лісі було тихо, ніщо не порушувало його спокою й величі (Скл., Святослав, 1959, 14).

2. Стан душевної рівноваги, відсутність хвилювань, сумнівів, клопотів і т. ін. За собою життя веселе, розкішне, без праці, без клопоту; перед собою — вбоге доживання віку... гірка турбота, замість спокою (Мирний, I, 1949, 370); Ії поєкі, трюзи бліді цюки спатицли рум'янець, в тихиз очах світилися спокій та щастя (Кочуб., I, 1955, 69); Блаженна радість розливалася в Юрилім естєі — такий світльований патетичний спокій (Смолиць, II, 1958, 99); Я хочу бути спокійний, а прагну спокою. Щоб не ворухнулася ані моє спостереження думка, ні мої важкі солдатські чоботи (Кол., На фронті... 1959, 5).

Дай (дайте) спббій — вигук, що виражає втому перестати що-небудь робити, говорити і т. ін. [Л ю н ц я:] Тинцю! Чого ти причепилася до мене? Дай мені спокій, прошу тебе! (Фр., IX, 1952, 429); — Дай ти мені спокій з тим халяйством, — одкаже Ясь (Н.-Лев., I, 1956, 304); Облали мене три баби, доконче в руку цілувати. — Лишіть! Дайте спокій! (Март., Тв., 1954, 207); Дати спббій: а) (кому) забезпечити спокійне існування, привести в стан душевної рівноваги. Люди мені так обридли, що ще ї досі в трудом перенюшу їх, і тільки белюддя дає мені спокій (Кочуб., III, 1956, 310); б) (кому, чому) облиштити, не турбувати. Бачачи, що ця справа така болюча для нього, я дав спокій і не розшуквав подробиць (Кочуб., III, 1956, 330); Ну, я дам спокій єій розмоєі, а то щось дуже дового виходить, а вже пора кінчати (Л. Укр., V, 1956, 133); Ремо дав йому спокій поміркувати (Досв., Гюлле, 1961, 87); в) перестати. Вчора від ранця до полудня доц дає спокій (Л. Укр., V, 1956, 343); Загубити (згубити, втратити, втратити і т. ін.) [світі] спббій — жити в постійній турботах, клопотах, в тривозі і т. ін. Того дня, коли Павло знайшов траюнду в чагарниках, він загубив свій спокій (Томч., Готель., 1960, 36); Він давно вже згубив свій спокій, давно його не стало, аж із тєі тємної ночі, як він під замазєями бує (Гр., I, 1963, 257); Чим ближче було до пилитєки, тим більше Малашка отрачала спокій. Не давала спокою ї Гафійці (Кочуб., II, 1955, 29); Лишіть (лишіти) в спббю див. лишіть; Мати спббій див. мати²; Не давати (не дати) спббю кому — турбувати, тривожити, переслідувати кого-небудь. У хаті півень бує, здоровий та горлатий, Чезадкаж він спокою не даєає (Гл., Вибр., 1951, 117); — З жєлю, значить, — знову подає голос хазяїн, якому Наталчина земля, видно, не давала спокою (Гончар, II, 1959, 219); Ми ішли походом бойовим, Не давали оруогу спокою (Шер., Життя., 1947, 62); Багато думок не дають спокою Тарасові (Ів., Тарас. шляхи., 1954, 203); Не знати; (не мати, не давати собі) спббю — жити в напруженні фізичному й моральному. — От тепер і старій Мотрі таки спочинок бує, а то сердешна мати не знала спокою ні вдєнь, ні вночі... (Мирний, I, 1949, 355); Малашка не мала спокою. Чутки про землю ожили а весно, нає посподили з зіллям укуні і з ним розросталися (Кочуб., II, 1955, 42); Немá (немáе, не булò, не бóде) спббю кому — хто-небудь зазнає турбот, клопотів, прикростей, тривоги і т. ін. Немáє Мотрі спокою й у церкві; і так її не спускають з очей (Мирний, I, 1949, 137); Залишился Гордій удвоє із Мотрею при своєму наймолодшому синку — Денисові. Та не було їм ні спокою, ні зашукати старість: вдався Денис безжалєним, лївливим, зрубим і злодійкуватим (Тют., Впр, 1964, 240); Немá (немáе) спббю від кого — кому-небудь доводиться зазнавати

турбот, тривоги, переслідувань від кого-небудь. — А тепер — немає нікому спокою від нього [стражника] (Мирний, IV, 1955, 358); — Вертись, нечистий вас носить! І тут мені немає від вас спокою! (Довж., I, 1958, 78); Оберігати спокій днів, оберігати.

3. Повний відпочинок, бездіяльність. Нічого не читав, хоч книжок і газет — стільки хочеш. Просто потребу спокою і самоти (Коцюб., III, 1956, 404); Поляжили мене днів на 2—3, думають, що перестане боліти [нога], як побуде в спокою (Л. Укр., V, 1956, 253); [Ю р ч е в к о:] Стало поваго. Серце. (Ховав ліки). Потім. Зараз найголовніше для творого — спокій (Дмит., Драм. тв., 1958, 559).

Виходити (вийти) на спокій — відходити від справ, переставати працювати. — Та хумко старий наш дяк виходить на спокій, тоді буде тобі місце (Вовчок, VI, 1956, 245); Вічний (віковичний) спокій: а) за релігійними уявленнями — спокійне життя в раю після смерті. — Подайте милостинку убогому каліці за спасення своєї душі, за вічний спокій своїх родителів [батьків]... (Н.-Лев., VII, 1966, 135); [Р і ч а р д] (Чутко орган, грає Requiem... Сідав коло вікна і слухав): О!.. відуж раю? Він обіцяє вічний спокій... спокій, та й годі... (Л. Укр., III, 1952, 122); б) смерть. Не думала [стара] про рай, в тімкы рено блазала, щоб Ї діти не засілаи земляк сівьми, хай він [бог] пошле Ї прости селянське щастя, в їй хоч і зараз вічний спокій (Стельмах, I, 1962, 33); Ітй (їти, піти, одхдти, одійти і т. ін.) на спокій (до спокію): а) їти відпочивати. Все на спокій, на спочивок йшло по музиках (Вовчок, I, 1955, 170); *Образно. Сонце одходило до спокою, червоном світлом обдаючи землю (Мирний, III, 1954, 92); б) помирати. Мажит Гафурі пішов уже на спокій. Але перед смертю своєю він шавлю ненависті класової молодшому поколінню поетів передав (Глч., III, 1957, 249).

4. Уміння володіти собою; витримка. Лежали заповрозці коло возів і, полизкуючи люльками, в убивчим спокоем дивилися на місто. Деякі грали у шахи (Довж., I, 1958, 241); — Перш за все — спокій, — сказав дівчінко наш командир (Ю. Янов., I, 1958, 94); — Товариші, — сказав він спокійно, і тільки невзначайна блідість обличчя показувала, якого зусилля волі коштує йому той спокій і стриманість (Гончар, III, 1959, 117); // Урівноваженість, стриманість характеру, натурі. На евиду у діда старчий спокій, а протє — гострий огняний погляд, котрий прикриваали.. одствурчені брови (Мирний, I, 1954, 165); Його стрі очі променіють тихим світлом, на блідому евиду й високому чолі спокій і погорда... (Коцюб., I, 1955, 333); Тонко вигнуті брови [дівчини] то гостро змурилися, то лагідно розбігалися, надаючи одразу есьому обличчю виразу спокою, задоволення й сердечності (Гончар, III, 1959, 320).

◇ Олімпійський спокій; Спокій олімпійця — надзвичайна врівноваженість, незворушність, стриманість. Керманці воступать коло керми, щось підтеують, аднають. Генер тільки зрозуміє я олімпійський із спокій (Хотк., II, 1966, 396); — Зате на роботі [у Валерія Івановича] спокій олімпійця — зауважила Мариса (Гончар, Бригантина, 1973, 59).

5. Відсутність війни, громадських безпорядків, хвилювань і т. ін.; мир, порядок. Спокій буде на землі, як не стане палити війни (Укр., присл., 1955, 437); Треба спшити, доки спокій. Барикади ще не викинуті (Фр., VI, 1951, 156); Поки не було Гуци, в селі був спокій. Що тут казати. Гуца і Проклі збунтували народ (Коцюб., II, 1955, 96); Ми — за мир і спокій, за те, щоб цієї наш сад в краєі своїй по есій землі... (Сос., Вірші, 1954, 36); // Спокійне, тихе життя. На нього війнуло.. тим знайомим теплом і дальні,.. ситим спокоем,

який до еподоби був жінці і драгував Антона (Коцюб., II, 1955, 285); Ця весна відчутніше потривожила нажанганський урівноважений спокій (Ле, Міжгір'я, 1953, 25); Ви ніде Легкого не шукаєте спокою. То ж сам народ у руки вам кладе Народного поета чисту зброю (Рильський, II, 1960, 167).

Іїй в спокій (спокію), заст. — побажання паслявної дороги тому, хто відходить, від'їжджає. [Р у ф і н:] Процай, Семпронію. [П р і с ц і л л а:] Іди в спокою (Л. Укр., II, 1951, 477); Спокій тобі (вам), заст. — привітання з побажанням жити без хвилювань, клопоту і т. ін. [Т і р ц а] (повертаючись їти від них:) Спокій вам, сестри! [Ж і в к н:] І тобі спокій! (Л. Укр., II, 1951, 150).

6. Філософська категорія, що відображає відносну нерухомість, сталість предметів і явищ навколишнього світу. Всі тіла перебувають у відносному русі; кожен спокій, який спостерігаємо ми, в відносний (Фізика, I, 1957, 80).

7. бот. Стан рослини, при якому припиняється її ріст. Темпи змін у насінні або у вегетативному органі протягом періоду спокою.. визначаються природою рослини і умовами зовнішнього середовища (Овоч., 1956, 32).

СПОКІЙНЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до спокійний. — Не бієш, мов серце, то все верішня. — говорить козак. — Бувай собі спокійненька, Галю! (Вовчок, I, 1955, 324).

СПОКІЙНЕНЬКО. Присл. до спокійненький. До газина! За наймита!.. Мати смутненька та тривожененька... А старший син одказав спокійненько на сю епостку: — Добре, маю (Вовчок, I, 1955, 292); Старий епостку епроку, що висіла на тину, і, розмахуючи нею, як киреис арканом, побіг на хлопці, що спокійненько собі говорили, поспираючись на лопати (Тют., Впр, 1964, 93); Розгуляю [дячка] собі в порту спокійненько (С. Ол., 3 книги життя, 1968, 65).

СПОКІЙНИЙ, а, е. 1. Який перебував в стані спокою (у і знач.). Непроглядний гай стоїть тихий та спокійний, тежний та свіжий (Вовчок, I, 1955, 367); Погода чудова, тиха, безжарна, вітру нема, море спокійне (Коцюб., III, 1956, 352); Туди, тихі й спокійні в ту нічку були ліс і поле (Л. Укр., I, 1951, 199); Спокійне повітря відпочивав недого. Вітер потроху перелягав, шамотить над горами (Ю. Янов., II, 1958, 50); // Який перебував в стані рівноваги. Ти, поете, слухай Голоси і ласки, й праві, Тежний ерїх і сеїтлий сміх, І жадні не як Феїда, А з розкритими очима На спокійні терези (Рильський, I, 1960, 216); // У якому нема великого руху, шуму. Маруся окунула оком.. спокійний куточок свого еніздечка (Н.-Лев., VI, 1966, 87); Він лежить у спокійній землянці, і війни нема, в лише білий місяць на порозі (Гончар, III, 1959, 26); Живуть [ляльки] у садку, в дуплі старої еруші. Там улаштувано їм спокійну, затишну кімнатку (Довж., VI, 1957, 10); // Який відзначається спокоем, стриманістю, рівністю в протіканні, у виявленні. На друшій день у селі усе прокидалося й сповнялося село спокійним, щоденним гомоном (Вовчок, I, 1955, 365); Над есім панув тільки ритмічний, стриманий шум, спокійний, певний у собі, як живич еічності (Коцюб., II, 1955, 228); Рядом із сонцем, в безіртній вишині парить ора, і рїдка долітас евідтам, в небесних просторіє, спокійний клекіт (Хотк., II, 1966, 145); На палубі порипують снасті. Дзе річкий, спокійний бриз (Ю. Янов., II, 1958, 81); Присутні евали спокійну, еидно, давно розпочату розвою (Гончар, III, 1959, 294); // Повільний, розмірений. На поліч прийшла Варвара. Іт спокійні рухи, з якими вона еешталась по гаті, збирала одему та натягала дітам панчішки, певний важкий іїд босил ніє, поважне облич-

ча — все те навівало на пам'ять Наталю спокій (Коцюб., II, 1955, 164); Надворі вітер притишає, а дощ ллє спокійнішим теплом (Коб., III, 1956, 191); Молодиця преварна, рокі їй, певно, сорок, годя спокійна і навіть велична (Ю. Янов., I, 1954, 62); Поев рейки стрілошниця йшла повільним і спокійним кроком (Сос., Близька дальна, 1960, 266); // Який дозволяє увикнути турбот, незручностей, зберегти спокій. Приємна й тиза своїм спокійним сімейним побитом, стала вона [хата] тепер притоном гуляти п'яної (Мирний, I, 1949, 399).

Спокійний стан — стан повної нерухомості. Дим піднімається вгору через те, що повітря знаходиться в спокійному стані; отже, на найближчий час не передбачається зміни погоди (Фіз. геогр., 5, 1956, 95).

△ Спокійна сталь — сталь, яку одержують при більш повному, в порівнянні з киплячою і напівспокійною сталлю, розкисленні рідкого металу і яка характеризується більшою однорідністю властивостей. Подія сталі на групи залежить від кількості кисню, що міститься в ній у вигляді сполук (оксидів). Так, в спокійній сталі кисню менше, в киплячій більше, а у напівспокійній ще більше (Наука., I, 1963, 30).

2. Який не відчуває хвилювань, тривоги і т. ін., який перебуває в стані душевного спокою (про людину). В душі Ломицького немаче виповодилося. Він був спокійний і думав, як приступити до діла (Н.-Лев., VI, 1966, 76); Максим Беркут усюди був однаковий, спокійний, свободний в рухах і словах (Фр., VI, 1951, 11); Капітан стояв спокійний та величний, командуючи кораблем (Ю. Янов., II, 1958, 139); // Власт. такій людині. Запевнившись, що в гаті нема більше нічого небезпечного, він скупив усю силу волі, щоб дати обличчю своєму спокійний вираз (Коцюб., I, 1955, 166); Пого задуманість була спокійна і розважлива (Ю. Янов., II, 1958, 160); — Дивуюсь вашій поведінці. Вскочили в гату, кричите. Вам не глативо розмовляти з людьми у спокійному тоні? (Тют., Впр, 1964, 68); // Який виражає душевний спокій, врівноваженість. Вона оглядала його широкі плечі, спокійне лице, на якому несподівано якось виростала борода і осли чоловіча повага (Коцюб., II, 1955, 40); Переляк плямою пройшовся по завжди спокійному обличчю жінки, дитинка її перейшла в прискорене сльозування (Стельмах, I, 1962, 168); Я бачу діда. В кабінеті він пише щось. Спокійний вид, у нього думи в струнний лети (Сос., II, 1958, 356); // У якому відсутні ознаки хвилювання, тривоги, занепокоєння і т. ін. Криза взяла стіни телефонну трубку й покликав своїх хлопців спокійним голосом, який вони завжди чули в болах (Ю. Янов., I, 1958, 106); — Час нам обідати, — сказала Марта Кирилена спокійним голосом, немач між нею та дочкою нічого неприємного й не трапилося (Н.-Лев., VI, 1966, 69).

Будь спокійний (спокійна); Будьте спокійні — не турбуйтеся (не турбуйтеся), не хвилюйтеся (не хвилюйтеся). Будь спокійний за мене, а прийду здорова (Л. Укр., V, 1956, 357); — А тепер, кажу, напишу в Дунаю. Дивись, кажу, там сама. За мене — будь спокійна (Гончар, III, 1959, 205); — Добре, я залагоджу справу, будьте спокійні (Коцюб., I, 1955, 225); Бути спокійним за когось, заст. про кого-що — не відчувати хвилювання за когось, що-небудь; бути певним у когось, чому-небудь. За них Черний був спокійний. Непокійли його йшли, такі, як рядовий Ягідка (Гончар, III, 1959, 343); Після дружнього одруження, хай на богомільній до фанатизму, але бездоганно чесній Лілі, він міг би бути спокійним за своєї права батька, та ці права були в нього відібрані жестивою природою (Стельмах, I, 1962, 398); Він знає, що говорить поміж людьми і Денис, але про Дениса він був спокійний (Н.-Лев., VI, 1966, 413).

3. Який має врівноважений характер (про людину). Спокійний та тихий на вдачу, він не любив гурту, не любив крику, шуму та співає парубочьких та дівачьких (Н.-Лев., VI, 1966, 309); Нута був спокійний, любив жарти і кпини, з робітниками поводився, як з добрим сусідями (Фр., IV, 1950, 12); Він був спокійний, розсудливий і по жмоті призовував свої почуття (Смолиць, II, 1958, 10); // Власт. такій людині; такій, як у врівноваженої людини. Коли хто спокійної вдачі, то терпить, хоч і погано йому жити (Л. Укр., VIII, 1965, 192); // Який не порушує спокою, не завдає турбот, клопоту оточуючим. Тут чудесний, спокійний і чесний народ, з яким добре жити (Коцюб., III, 1956, 408); // Смирний (про тварин). У безперервній скорбній русі все мимо, мимо, мимо... Азі... Дядьки в брилях суворости з огнем докору у очах... Тітки, бабуся та дівчата. Воли спокійні: «Цоб, цабє...» (Сос., II, 1958, 459).

4. Який протікає в спокої (у і знач.), без тривоги і клопотів. Першого дня нічого не перестрілося війську козацькому, і спокійний був відпочинок уночі на степу (Вовчок, I, 1955, 332); Синім благовонним шатром розпростералося небо, в спокійнім спочиванню лежать гори (Хотк., II, 1966, 42); Надворі дощ шумить і плеще... Заснуло все спокійним сном (Сос., I, 1957, 470); // Без різких температурних і погодних змін, коливань (про пори року, дня); тихий, лагідний. Дина була лагідна, спокійна, хоч дитину винести (Коб., III, 1956, 82); — Яка тиза і спокійна ніч, — сказав він, — ніби зовсім немає ніде людей (Ю. Янов., II, 1958, 165); Осін у плавнях тиза, спокійна. Безгучно ронять верби пожовкле листя на чисті застигли плеса води (Гончар, II, 1959, 372); // Не пов'язаний з турботами, клопотами. Ніяка спокійна творча робота зараз неможлива (Коцюб., III, 1956, 285); Я вже не кажу про те, що писання споминів про таких близьких людей, якими були для мене і дядько і Ковалевський, не може вважатися спокійною роботою (Л. Укр., V, 1956, 394); // Споვნений спокою. Іноді йому частить, і його молоді «як рухає думку. Іноді кризь молодість пролядає спокійна досвідченість життєвого шляху (Ю. Янов., II, 1958, 32).

5. Приємний для ока, який не дратує, не подразнює (про колір, світло). Нові [будинки] пишались дротяними сітками, пофарбованими у спокійний, сталевий колір (Вільде, Сестри..., 1958, 109); Спокійні, навіть монотонні, з своїм однобарвним ромбодієм.. рисунком, ровенські рядна і полтавські килими (Вітч., 2, 1964, 183).

СПОКІЙНІСІНЬКИЙ, а, е, розм. Дуже спокійний. **СПОКІЙНІСІНЬКО**, розм. Присл. до спокійнісімакий. Лжича [Іжачиха] лишилася спокійнісінько на своїм місці (Фр., IV, 1950, 65); Зайчик, сірий і волохатий, спокійнісінько сидів собі у ящику на задніх лапках, а передні старанно умцвав мордочку (Зван., Між., людьм., 1955, 207); В наймітій морозі він спокійнісінько обходився без рукавиць (Гончар, III, 1959, 187).

СПОКІЙНІСТЬ, пості, ж., рідко. Властивість і стан за знач. спокійний. Її поважність, природжена спокійність і навіть її неповорушливість.. ще більше надавали їй салонного поважного тону та солідності (Н.-Лев., IV, 1956, 44); — Ану, де тут мої земляки? — питає [Гончар] нарочито голосно, браваючи спокійність, ніби прийшов суди, куди щодня заходить, щоб просто погостити (Баш, На., дорозі, 1967, 240).

СПОКІЙНО. 1. Присл. до спокійний 1, 2, 4. Вода в зеленому плесі стояла спокійно (Гонч., Готель..., 1960, 12); Спокійно дивала земля, від радості ясна (Гонч., Вбр., 1959, 330); Капітан встав, умцєв і почав одягатися, звільна, спокійно (Фр., VI, 1951, 440); — Посидь, Левку, спокійно (Стельмах, I, 1962, 280); Високоюй бузько чалапан спокійно по багнистих плесах сіножати

(Кобр., Впбр., 1954, 156); Орля сиділо тихо, спокійно, і коли Жайсак вишшов, спустивши полог юрти, заплющив очі й заснуло (Тулуб, В степу..., 1964, 144); Гоєорис ковал розважно й спокійно, а саж, як хмара, похмурий — такий уже в (Головко, II, 1957, 221); Макоєвич запав кабелі в руки і біжить уздовж лінії. Доки лінія йде байраком, Макоєвич відчував себе спокійно (Гончар, III, 1959, 57); А почне мені дриматись, Я під голови м'якеньку, Щоб було спокійно спати, Підгорну мою рученьку (Шог., Поезії, 1958, 254); Ніч минула спокійно, а який холодний день і зовсім заспокоїло село (Коцюб., II, 1955, 95); Соломія поралась коло печі, баба доглядала дитини. Сім'я жила тихо та спокійно (Н.-Лев., VI, 1966, 373).

◇ Не давати спокійно спати кому — турбувати, бенкетити кого-небудь. А тут, як на те, ще й особливе діло, важне діло, що давно вже клопоче із солову, не дає спокійно спати (Мирний, III, 1954, 258); [П а р т н а в а н і:] Тебе, Асан, чекаю. Та без тебе ми також не давали паничам спокійно спати! (Голов., Осівь..., 1938, 48); Спокійно міже спати — хто-небудь може заспокоїтись, не турбуватися про щось. Тепер я можу спокійно спати, твої міцні стіни стануть між мною і цілим світом (Коцюб., II, 1955, 228); [К а й Л е т і ц і я:] Але в життя думки ті не перейдуть, на те занадто наш Руфін філософ, і цезар наш спокійно може спати (Л. Укр., II, 1951, 364).

2. у знач. присудк. сл. Тихо, без метушні, без шуму. Бує чудовий липневий рамок.. Скрізь було тихо, спокійно (Коцюб., I, 1955, 215); Якусь мить довкола було тихо й спокійно (Смоляк, I, 1958, 57); // Мирно, без громадських безпорадків. В околиці Житомира було ще спокійно, але вже звідусіль доходила чутка про страши козацькі загони. Богданове військо вже побідно йшло після Корсунської битви од Білої Церкви на Гончаризу і прямувало на Волинь (Н.-Лев., VII, 1966, 161).

3. у знач. присудк. сл. Без тривог, без переживань. Мені тут, у п. Ольги, дуже добре.. і дуже спокійно (Л. Укр., V, 1956, 342); Так солодко, спокійно... Не встает би й на суд страшний, не звієся б і до долі... (Коцюб., II, 1955, 27).

Спокійно на серці (на душі) у кого — хто-небудь перебуває у стані душевної рівноваги, душевного спокою. Він запускає пальці в пухнату вовну або з батьківським почуттям брав на руки ягня — і дух полонини вієв тоді над ним та кликає у гори. Ставало спокійно і тепло на серці (Коцюб., II, 1955, 334).

СПОКОНВІК, присл. Те саме, що споконвіку. Після роботи хто куди, — Хто в драматичний, хто в спієвний, Хто вчитьсь крою та шиття (Це діло споконвік дівоче Теж необхідне для життя) (Забашта, Нові береги, 1950, 91).

СПОКОНВІКІВ, присл. Те саме, що споконвіку. Радянські люди вихували крила Тій мрії, що споконвік жила: В Гагарині ця мрія зазоріла! (Нех., Чудесний сад, 1962, 66); Споконвік стоїть Комишанка над самою водою (Гончар, Бригантина, 1973, 11); Споконвік щедря на таланти наша земля (Знання..., 3, 1970, 8).

СПОКОНВІКУ, присл. З найдавніших часів; здавна, а давніх-давен. Синє кришталеве небо весело лисніло та світилось сонце на веселому небі, неначе воно одно споконвіку не зазнало жодного горя та мук (Н.-Лев., VII, 1966, 140); Іде опієдні Софія абсолютною заповідним степом. Абсолютно заповідний це той, що споконвіку його не торкався плуг (Гончар, Таврія, 1952, 262); Як це водиться споконвіку, люди найбільше почали розмовляти про майбутній урожай (Ткач, Жди..., 1959, 87).

СПОКОНВІЧНИЙ, а, е. 1. Який існує з найдавніших часів, здавна; одвічний. [С і н о в:] Я саж з Елади.

Елада — се ж колиска споконвічна святої волі. Правний син Елади без рідної стихії жить не може (Л. Укр., II, 1951, 307); Пусто, безлюдно в ущелині. Лише шум потоку порушує споконвічну тишу гір (Гончар, Новели, 1954, 182); Поважно й урочисто розповідали [діди] про давню минуле, що самі застали або що чули від таких же сиуих дітів. Про зніт споконвічний, про наружу, про нелюдське знущання (Головко, II, 1957, 237); Я був сином степу, сином ріллі і жураю, хлюстких осінніх дощів і споконвічної бідності (Чаб., За півгодина..., 1963, 14).

2. Корінний, основний (про населення певної місцевості, представників певного середовища). Слов'яни були споконвічними жителями Середньої і Східної Європи (Іст. УРСР, I, 1953, 29); Бойко — споконвічний мешканець Карпат, як і гуцул, але він дуже різниться від гуцула (Ірчан, II, 1958, 240); // Постійний, вічний. Созоненко заримав залізюм, відчинив хвіртку, і на подвір'я боком, боком, болячись зачепити господаря, обережно втиснувся споконвічний боржник Василенко (Стельмах, II, 1962, 93); По двоє на одному коні, ну й ну! — реготав збоку Мєфодій Кулик, споконвічний настух, що все життя випасає.. табуни робочих верблюдів (Гончар, II, 1959, 13); Не віряться, що тут колись жили споконвічні наймити і бідари (Кучер, Дорога..., 1958, 19).

СПОКОНВІЧНІСТЬ, пості, ж. Абстр. ім. до споконвічний.

СПОКОНВІЧНО. Присл. до споконвічний. Держава існує не споконвічно (Енгельс, Походж. сім'ї..., 1948, 135); На вємяк, що їх ми можемо розглядати як споконвічно східнослов'янські, було знайдено близько двох десятків римських медалійонів (Археол., VIII, 1953, 51).

СПОКУСА, н, ж. 1. Те, що притягує до себе, спокушає, вабить. Почув і він про ті скарби Та й замотав собі на вуса; «Еге, говоре [говорить]: от якби знайшлася мені така спокуса!» (Шог., Поезії, 1958, 363); Млинковський не втерпів: налиє і випив чарку, заткнує графин затичкою й попроси вивести цю спокусу з хати (Н.-Лев., III, 1956, 185); — Чай... — замислено повторив Карпат. — Гм... Склянка гарячого чаю. Це ж непереборна спокуса! (Шовк., Інженери, 1956, 118); *У порівн. Найбільш слабодухм.. хотілося, безнадійно магнувши на все рукою, закрити душу горлякою, яку в бутлях, мов спокусу, привезли раз і вдруге прикажчики (Стельмах, I, 1962, 193); // перев. мн. Що-небудь дуже звабливе на вигляд; щось смачне, красиве, принадливе. Базар кипів, переливався райдугою багатобарного життя, вабив до себе всіма своїми спокусами (Кач., Вибр., 1953, 421); Багато було спокус до дорож до школи (Донч., V, 1957, 147); // Потяг до чого-небудь, бажання володіти чим-небудь заманливим, звабливим. З биттям серця розважав Маруся запіснявля і шкіряні ва'язки, вакуп від спокуси очі і вєсна убогий зміст свого бордюжка [шкіряного мішечка]. Метал задзвенів (Хотк., II, 1966, 285); Оварка не встала перед такою спокусою, — взяла ті чоботи (Цюпа, На зустріч..., 1958, 63); // Велике бажання зробити що-небудь. На хвилину відчув велику спокусу розповідати їй все, поскаржитися просто, як рідній сестрі (Головко, II, 1957, 562); Спокуса велика — поговорити, побути разом з цікавими людьми (тут був письменник Бунін, Черемнов і інші) — а через те часами грішину проти роботи (Коцюб., III, 1956, 414); Перший десяток татар промчав стрімголов. Важко було стриматися від спокуси, хотілося вискочити з лісу і зчепитися в ворогом (Хижяк, Д. Галицький, 1958, 589); // Те, що збуджує чуттєвий потяг. — Ну та й молодийця! Оце яка спокуса! Ова! Ну та й цяця! Хоч залицяйся або женихайся! (Н.-Лев., IV, 1956, 213); За складками її простенької одєжі крилясь завидна спокуса

дужмяної молодості (Стельмах, II, 1962, 152); Від спокус земних я панцир маю, — Любов твою, незайману красу (Нагн., Вибр., 1950, 146).

◇ Далі від спокуси (спокусе) — щоб уникнути біди, неприємностей. Відніс (Удовенко) атомат з двору далі від спокуси, закинув у яр (Д. Бедзик, Дніпро., 1951, 249); Ядохта швидше та швидше твела сивка на край майдану, далі від гомонських спокус (Ільч., Козацьк. роду... 1958, 190).

2. васт. Гріхове випробування; гріх. [П а р в у с:] Тільки ж вислухати, як той поганин ображає бога і перемочувати — се теж спокуса (Л. Укр., II, 1951, 408); Сташка призналась, що в охоту читає це реальні книги... про ерیشіцу, що покалась, а потім стали святими, про те, як святі борються з спокусами (Вільде, Сестри., 1958, 384); У «Житті Антонія Великого» читачів цікавили перипетії боротьби Антонія з бісівськими спокусами (Іст. укр. літ., I, 1954, 50).

СПОКУСИТЕЛЬ, я, ч., рідко. Те саме, що спокусник. Хто ти: чи ангел мій ласкавий, Чи спокуситель мій лукавий? Розвій ці сумніви до дна! (Пушкін, Б. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 84).

СПОКУСИТЕЛЬКА, в, ж., рідко. Жін. до спокуситель. Оце ж він проклятий наслав на мене оту куму спокусительку (Н.-Лев., III, 1956, 252).

СПОКУСИТИ див. спокушати.

СПОКУСИТИСЯ див. спокушатися.

СПОКУСЛИВИЙ, а, е. 1. Здатий спокусити (у 1 знач.); замавлний, привабливий. Від них [яблук] линув до кімнати тонкий, спокусливий запах (Деспяк, Десну., 1949, 290); Я не хотів і на мить піддатися спокусливому бажанню залезти на відпочинок (Збан., Ліс. красуня, 1955, 112); — А що, Марусе, коли нам поїхати самим? — подав спокусливу думку Степан. — Невже ми не зможемо правувати кінями? (Добр., Очак. розмир, 1965, 207).

2. Чуттєво збудливий, звабливий. Легке жіноче вбрання шестисте, напалчене спокусливою «Джікокодую» (Кач., II, 1958, 339); Він постає перед її очима якимсь іншим, привабливим і спокусливим, як ерїш... (Швян, Балада, 1957, 6); А ж помолодіє старий і з кожним днем починає вигадати таким собі спокусливим чортом (Збан., Єдина, 1959, 357).

СПОКУСЛИВІСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до спокусливий.

СПОКУСЛИВО. 1. Присл. до спокусливий. За оєрожею спокусливо шелестіла зарості білої акації (Севч., На Бат. горі, 1960, 24); Тільки тепер Сунпрун бачить, як по-бісівськи спокусливо вбиваються на приваблюючу обличчя жінки червоні яблука рум'яниці (Стельмах, II, 1962, 122).

2. у знач. присудк. сл. Привабливо, замавлливо. Знати все! Це спокусливо (Смолиць, II, 1958, 54).

СПОКУСНИК, а, ч. 1. Той, хто кого-небудь спокушав або спокусив (у 1 знач.). [П а р в у с:] Геть, самано-спокуснику! Геть, камел! Се ти прийшов тортури завадати стражденним душам! Ти призвести хочеш до зради нас! (Л. Укр., II, 1951, 475); Нищечком, навшипиньки пішов батько в атаку на спокусника [чорта]. Цял одна — схопити ненависного за хвоста! (Ковівека, Кутя., 1960, 7); Чомусь вдалося принизливим сказати цій любляній людині, що не п'є. Ще подумав Масло, що він не мужина. І він відповів спокусникові байдуже: — П'ю... по маленькій можна... (Хвжвяк, Невгамовна, 1961, 78).

2. Чоловік, що зваблює або звабив дівчат, жінок. Серце Полине було розбите, спаскуджена й сплюдрована душа. Спокусника свого вона... прокляла на все життя (Смолиць, Мир., 1958, 246); У теорії [«Наймичка»

Т. Шевченка] підкреслено моральну стійкість Лукії, яка, ставши матір'ю-покриткою, зрозуміла до кінця огибну мораль свого спокусника (Іст. укр. літ., I, 1954, 253).

СПОКУСНИЦЯ, і, ж. Жін. до спокусник. — Причепилась спокусниця до спокусниці. Еге, так? Одна одну спокушав (Н.-Лев., V, 1956, 298); Не шкодував [граф Потоцький] ні людей, ні грошей... заради прикраси красуні Софії, зрадившої жінки і спокусниці пасинка (Хлібороб Укр., 3, 1970, 41).

СПОКУТА, в, ж. Відбування покарання за вчинення злочину, провини і т. ін.; каяття. [П а в л о:] Нагрішиш уволою, пора каятись. Тільки не знаю, чи ставити господь віку на спокуту? (Кроп., II, 1958, 357); Не підеш до церкви — буде тобі таке, що краще світла не бачити: і вров у спокуту приєзди повну хуру, і паркам полагод, і іншу роботу зроби (Тулуб, Людоловн, I, 1957, 77); — Постривай, — спинив Хмельницький сенатора, — чи ж не той самий король зволю у сеймі вирікти, що ми всі розбишаки та гультаї, і для нас немає іншого способу спокути, як смерть на палях? (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 551); Тепер вона зрозуміла, вона готова ширю перепросити... але чи прийме її спокуту твердий Кайменко? (Гур., Новели, 1951, 51).

СПОКУТАТИ див. спокутувати.

СПОКУТНИЙ, а, е. Стос. до спокути.

СПОКУТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. спокутувати.

Спокутування вини (пробивни) — виправлення, загляджування вини, провини і т. ін. Динамічність творчості — це не спокутування провини, не випрадовування перед новим часом, а постійне оновлення, нові народження (Рад. літ-во, 4, 1967, 27); Спокутування гріхів — замолування гріхів. Він [єпископ] був не на самоті в богом — перед вечірню, тобто перед відправою, котра, нагадуючи нам про гріхопадіння прародителя, кличе до спокутування гріхів (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 247).

СПОКУТУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., рідко **СПОКУТАТИ**, аю, аєш, док., перех. і без додатка. Заспокутувати чим-небудь прощення за щось. Все виглядало непривітним та страшним, мов то не життя було колись людське, а темні кам'яниці, в яких спокутували ерїшні душі (Мирний, III, 1954, 305); — Ви мусите забути той інцидент. Я, я його спокутувала цим прийдом до вас, у вас... Чабак (Ле, Міжгір'я, 1953, 74); — А ти ж як хотів? — Очі Валерія Івановича посуворішали. — Проштрафисе, то й спокутуй (Гончар, Брангівна, 1973, 9); За що, не знаю, а караюсь, і тяжко караюсь! І коли я спокутую, Коли дїжду краю, Не бачу й не знаю! (Шевч., I, 1963, 241); // Нести покарання за злочин, провину; розплачуватися. [Х р а п к о:] Чуєш — тільки побачу я дого у своєму дворі, тільки дійде до мене чутка, що він потчється біля тебе — не жакуй тоді на мене, як доведеться тобі черничку вік спокутувати... (Мирний, V, 1955, 176); Боря просив [учителя], аби призначену Валентині кару поділити їм на двох, бо так спокутувати легше (Гончар, IV, 1960, 79).

Спокутувати (спокутати) гріх (гріхи) а) молячись, дотримуючись посту і т. ін., заслуговувати прощення за що-небудь, зроблене проти релігійно-моральних догм, настанов і т. ін. Щоб спокутувати свій і чоловічі гріх, Горпина почала все більше давати милостиню бідним людям, молилась у церкві, у себе вдома, залучалась слізьми (Цюпа, Назустріч., 1958, 64); — Промайнуло життя, немов та петрічана нічка, перебігло, немов та весняна вода, всталося того віку, як на кожариний носок: не встигну й гріхів спокутати (Л. Янов., I, 1959, 332); б) визнаючи свою провину перед ким, чим-небудь, намагатися її виправити. Високоповажаний і

дорогий пане Володимире! ..Маю надію скоро побачитись з Вами і тоді вже спокутую всі гріхи свої перед Вами за давге мовчання (Кожуб., III, 1956, 315); — Дозвольте спокутувати свій гріх перед Вами, Андрію Олександровичу: після наради я був такий схвильований, що забув подякувати вам... (Шовк., Інженери, 1956, 369); В бою нема того в загоді, Щоб в тил знаходили шляхи. У ролі стибие, так у зводі Свої спокутуши гріхи (Мал., Серце., 1959, 228); Спокутувати (спокотати) життям що — умрати, жертвувати собою ради чого-небудь. [О р е с т.] Любо, єдина моя, не плач! Я життям готов спокутувати ту злишину, коли я нібито по воли розстався з тобою (Л. Укр., II, 1951, 89); Спокутувати (спокотати) [свою] вину (провіну) — добрим ділом, вчинками, доброю поведінкою намагатися заслужити прощення за що-небудь, зроблене проти когонебудь. — Ні, я наперед уже одեսатеро спокутував свою вину, ваким тце поповниш її (Фр., I, 1955, 339); — Є нагода спокутувати вам свою вину перед трудовим народом (Гончар, II, 1959, 77); — Винен я, винен. Розумію і все, все зроблю, брате, щоб спокутувати провину... (Скл., Карпати, II, 1954, 204); Він би найбільшу муку стерпів, найбільшу кару переніс, аби спокутати свою провину (М. Ю. Тарн., День., 1963, 337).

СПОКУТУВАТИСЯ, уст'ся, недок. Пас. до спокутувати.

СПОКУТУЮЧНИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до спокутувати. Зуміли [постановники] фільму «Наймичка» пробудити в артистці.. всі почуття Ганни — закозаної, неприкаяної, спокутуючої, потайної матері, наймички (Рад. Укр., 6.ІІ 1964, 3).

СПОКУШАННЯ, я, с. Дія за знач. спокушати. — Я тобі вже сказала: до спокушання однокрилізце ми залучали дівчат і молодичь... прегарних, гожих і прикладних (Льч., Козацьк. роду... 1958, 476).

СПОКУШАТИ, аю, аєш і рідко **СПОКУШУВАТИ**, ую, уєш, недок., **СПОКУСИТИ**, уш'ю, уєшш, док., перех. 1. Викликати сильне бажання мати що-небудь, робити щось (привадище, вигідне, приємне і т. ін.); приваблювати. Хуторами та колонієсти, виходячи на людські логи, переїмаючи заробітчани на жалоських шляхах, спокушали їх тепер насамперед водою (Гончар, Таврія, 1952, 27); Дуже спокушала дужка постукати в вікно і попросити притулку (Хвнвяк, Тамара, 1959, 260); Почали міркувати [багатирі], якими баршинами можна краще спокусити Зінька (Гр., II, 1963, 321); Хоча Плахінда уже востаннє, ще весною дав собі зарік не мати справи в певному добром, але ці коні такі спокусили його і породою, і піаціною (Стельмах, I, 1962, 498); Зину Ананій спокусив тим, що пообіцяв вивезти її до Парижа (Ю. Янов., I, 1954, 132); // Бути привадливи, спокусливими. Сама незчулася вона, як простягла руку, взяла, що їй подобалося, що спокушала, та й занула в свій лапучок чуже добро (Л. Янов., I, 1959, 46); Крім торгівлі, скрізь спокушали різні розваги, кожному по змові (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 412); // Викликає зацікавленість, інтерес своїми певними якостями. Любовна лірика В. Короткого гоєсім позбавлена афектованих пристрастей і тієї спекулятивно-галасливої сенсаційності, що спокушають подеколи й неопанані поетів (Рад. літ-во, 7, 1968, 19); Кібернетика — чудо двадцятого століття — спокушала найвідважніших, тих, хто умів бачити далеко вперед (Веч. Квівн, 26.ІІІ 1969, 2); // без. Років десять я не брався писати гуморески. А потім все ж таки спокусило... (Мокр., Сто., 1961, 11); // Намагатися викликати до себе чуттєвий потяг, симпатію, прихильність. Морене бистроока, — готово! Не встоїть ніяка душа. Я з досвіду знаю із свого: Не дурно вона спокушал (Крэм., Вибр., 1965, 277); Знаючи чарівливу силу свого

сміху, вона досить вправно володіла ним, спокушаючи того, хто слухав (Баш, На.. дорозі, 1967, 207); Довелось Жайсаків розповісти, як вона намагалась його спокусити в горах Ала-Тау (Тулуб, В степу., 1964, 373).

2. на що і з інфін. Принаджувати або спонукати, заохочувати до чого-небудь. Зреїстою єсть не втерпів: — Скажи, що тебе спокушає, Брате мій, жити отут, на уалісі, в ярах та по горах? (Зеров, Вибр., 1966, 262); Він і спокусив мене на цю далеку подорож (Коп., Сон. ранок, 1951, 166).

3. Схилити до недоволених, небажаних учинків, хибних переконань; змушувати відходити від певного життєвого напрямку. [Б п в с к о п (до неопіта-раба):] Не спокушай його. Він простий духом, а царство боже для таких найближче (Л. Укр., I, 1951, 225); Ратом сам незчуєся [брат], Як у руках коса нагострена горить, Блищить гадюкою; і тягне, й спокушає... (Рильський, Поєми, 1957, 28); — Мовчи, блазню! — гукнула вона. — Сам безвірний, та й Масю спокушує! (Крэм., Вибр., 1965, 343); [К о п и с т к а:] Випий, вірньо!.. Та випий, ну тебе к лихій матері! [П а р а с к а:] От сатана, такі спокусив. Ну, за ваше всіх здоровлячко [здоров'ячко]!.. (М. Куліш, П'єсп, 1960, 14).

◇ Біс (чорт, нечистий і т. ін.) спокушає (спокуєєв) кого, част. — хто-небудь не може утриматись від гріховних учинків. Що мені робити? Мене спокушає нечистий (Н.-Лев., III, 1956, 252); Спокушати долю — робити щось-небудь пов'язане із зайвим ризиком, небезпекю. [О с т р о ж и в и:] Орест Михайлович, не спокушайте долі: вона не любить, коли нею нехтують її фаворити (Л. Укр., II, 1951, 84); Хтось із чоловіків запропонував випити за майбутнього інфанта, але жінки зашпили й замазали руками: борюк боже, не спокушаймо долю! (Перв., Опов., 1970, 27).

4. Домагатися любові жінки, дівчини або намагатися викликати її, не маючи серйозних намірів; зводити. [К в і т к а:] Я тебе оточу розкошами, я тебе обі'ю котаням, я тебе сп'яно ласкамі.. [Л у ч и ц ь к а:] Не надійуйте, не спокушайте! (Стар., Вибр., 1959, 422); Галя, щоб показати чоловіка батькам, поехала його в рідне степове село, де перед тим, як вийти за свого вагара, вона деякий час секретарювала в сільраді і де її спокусив місцевий завзлубу (Гончар, Тронка, 1963, 297).

СПОКУШАТИСЯ, аюся, аєшся, недок., **СПОКУСИТИСЯ**, уш'юся, уєшся, док. 1. на що, чим і без додатка. Піддаватися спокусі, бажанню мати що-небудь, робити щось (привадище, вигідне, приємне і т. ін.). Петрик уже четвертий шматок [перога] маминна.. Щоб не спокушатись, став я дивитись під стіла (Вагмут, Опов., 1959, 7); Старий не спокусився на панську чарку і поіс своє горе в самотню хатуку біля діброви (Стельмах, I, 1962, 44); Септер він твердо знає: Роман не піддався на його улачання, не спокусився отамануванням. Він таки шукає шляху в табору (Ткач, Арена, 1960, 49).

2. з інфін., без додатка. Схилатися до чого-небудь, піддаватися бажанню зробити що-небудь. — Ти — непутячий батько, що спокусився жінку в сина одбивати, — не спималася Горпина (Л. Янов., I, 1959, 337); Качок було так багато, що Лука Тихоноєч спокусився і влучним пострілом збив двох (Донч., III, 1956, 83).

СПОКУШЕННИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнн. ч. до спокусити. У вітринах книжкових крамниць час від часу бачив [М. Гоголь] книжки про Україну. Спокушений назвою, купив збірку українських пісень Максимовича (Полт., Повість., 1960, 433).

2. у знач. прикм. Якого спокусили, який піддався спокусі. Гримлять тривожно фанфари й барабани..

Кінець виставі, що показала спокушеного Йосифа (Ю. Янов., II, 1958, 21).

3. у знач. прикм., у чому, рідко. Те саме, що досвідчений. Не минуло ще й року з часу заснування трупи («Товариство»), як вона наважилася показатися перед спокушеними у сценічному мистецтві глядачами (Життя Сакаганського, 1957, 73).

СПОКУШЕННЯ, я, с., рідко. Дія за знач. спокусити, спокушати. Мирний в оповіданні «Лихий попутав» не минає і вузькоїтимжого життя свої героїні, в межах розумного показав її перше почиття коханця, і сцени спокушення, і любовці, і почиття в стані вагітності, полога та ін. (Рад. літ-во, 12, 1968, 20).

СПОКУШУВАТИ *див.* спокусити.

СПОЛІСКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. споліскувати. **СПОЛІСКУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **СПОЛОСКАТИ**, оці, бцеш і **СПОЛОСНУТИ**, ну, нєш, *док.*, *перех.* Обмивати, обполіскувати, освіжати водою або іншою рідиною (часом злегка, наспіж). Леся додего стояла біля умивальника, намиливала руки, споліскувала водою і знову намиливала (Хижняк, Невгамовна, 1961, 250); [П а в ь к о:] Сьорбаніть, дядьку Мусію! [К о п и с т к а (погавгавиши, взяв чарку, ситилив, сполоскав зуби):] І не пив би, дак через зуби... Крутять і крутять (М. Куліш, П'єса, 1960, 11); — Ех, сорочко, моя сорочко! Я сам тебе скоро виперу, в Дунай тебе споліскуу! (Гончар, III, 1959, 9); Засміялис чарівниці, Рам'я й лоні [лона] сполоснули, Підняли угору руки Та в безодні і майнули... (Шог., Поезії, 1958, 96); Як завжди сполоснула [Марія] цідило й повісила його над плитою (Вільде, Опов., 1954, 13); Павло Заброба сполоснує у морі руки і почав перев'язувати Званцева (Кучер, Голод, 1961, 230);

*Образно. Через час Чи через два прийшов улас І легіон з Єрусалима, Од того Ірода.. Ножі солдати сполоскали В дитячій праведній крові! Такеш-то на світі сталось! (Шевч., II, 1963, 363); Відразу тежрєва в хаті вяржевіла, червокий світ, мов червоною водою, сполоснує білу стіну (Вас., II, 1959, 7).

СПОЛІСКУВАТИСЯ, уюся, уєся, *недок.*, **СПОЛОСКАТИСЯ**, опуся, бцешся і **СПОЛОСНУТИСЯ**, нуся, нєся, *док.* 1. Обмиватися, обполіскуватися, освіжатися водою або іншою рідиною (часом злегка, наспіж). *Образно. Воно [поле] лише сполоскалося в дощі (Коб., II, 1956, 143).

2. тільки *недок.* Пас. до споліскувати.

СПОЛОВІНИ, присл. На половинних засадах, навпіл з ким-небудь. Позичте глини споловини (Укр. присл., 1963, 311); Знову подав голос газані, якому Наталчина земля, видно, не дала спокою. — А може, зі мною в супрязу? Споловини, га? Чи таки й справді собі десь уже на стороні сівача напруїтила [примітила]? (Говчар, II, 1959, 219).

СПОЛОВІНИТИ, ню, нєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Розділити надвоє, навпіл; зменшити що-небудь удвоє, забирати половину чого-небудь. — Ось вони, капосні! Тут і Кошиків розбишак! — Задорожній наблизався до хлопців. — Я не розбишак! — А силосну аму хто споловини? А Олекса хто мало не втопив? — Задорожній повірив то на Віктора, то на сина головного інженера (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 14).

СПОЛОВІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мін. ч. до споловіти. Тритонка.. котилася і котилася між буйними стінами споловілої пишениці (Баш, Надія, 1960, 237); Скрипник — сугий, миршавий парубчак у споловілих галанцях та молдванській сорочці (Кодюб., I, 1955, 231); Припавши лицем до споловілої від засухи, мертвої трави, Бронко лежав у тіні старезної чорнокорі липи на горбку (Вільде, Сестри..., 1958, 221).

СПОЛОВІТИ, (с. Док. до половіти. Засмалені сонцем

бронзові вії [К: мнєцького] зовсім споловіли на кінчикях (Вільде, Сестри..., 1958, 283).

СПОЛОМ, присл., *заст.* Разом, спільно. Ного жінка мене виходила сполом з своєю дочкою; в їх хаті я й зросла (Вовчок, I, 1955, 181).

СПОЛОНІЗОВАНИЙ, а, е, рідко. Дієпр. пас. мін. ч. до сполонізувати. Здоровий дерев'яний дім Дуїна-Левченка був на Липках, де тоді проживали славіє вилитково аристократичні сім'ї, усіякі полтавські, чернівецькі та здебільшого київські сполонізовані дідичі (Н.-Лев., I, 1956, 617).

СПОЛОНІЗУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.*, рідко. Те саме, що споліячти.

СПОЛОНІЗУВАТИСЯ, уюся, уєся, *док.*, рідко. Те саме, що споліячтися.

СПОЛОСКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до сполоскати. Блишчоті граніт, обсипаній піском, Сполосканий водою сніговою (Дор., Єдність, 1950, 55); Взяв [чоловік] парасольку. Згадалося, як ось так, підкачавши штанці, виброджуєє свіжими, сполосканими теплим дощем травами... (Мокр., Слід..., 1969, 145).

СПОЛОСКАТИСЯ *див.* споліскуватися.

СПОЛОСНУТИ *див.* споліскувати.

СПОЛОСНУТИСЯ *див.* споліскуватися.

СПОЛОСОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до сполосувати. Прийшов [Онисько] додому, весь нагаали сполосований (Цюпа, Три явори, 1958, 27); Вулиця на всю широчінь сполосована широкими смугами [рівакєй] (Коз., Сальвія, 1959, 6).

СПОЛОСУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.* 1. Побивши чим-небудь, залпатти в тілі шрам, рубці і т. ін. у вигляді смуг. [Я к і в:] Воно ж дитя ще. А коли б того ж хлопця так сполосувати? (Кроп., III, 1959, 64); Декого з бідняків сполосували [поляки] нагайками (Ірчан, I, 1958, 288).

2. *перен.* Перетяти у різних напрямках. Стежки сполосували поле.

СПОЛОТІТИ, споліб, спіблєш, *док.*, *перех.* Очистити від бур'яну город, грядку, яку-небудь сільськогосподарську культуру. — Я ж тобі пишеницю сполола, картоплю сполола та підсила! — Так, звичайно, виговорювала сеєкруха Варці (Григ., Вибр., 1959, 319).

СПОЛОТНІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мін. ч. до сполотніти. Полковник.. спинив свої примружені очі на сполотнілому обличчі Вадима Успенського (Панч, В дорозі, 1959, 66); Він сидів проти вікна, німий і пошмурий, ворухив сполотнілими губами та сужно позитував головою (Кучер, Прошай..., 1957, 218).

СПОЛОТНІТИ, ію, їєш, *док.* Стати дуже блідим, побіліти від сильного хвилювання, переляку, горя і т. ін. Сталось щось неймовірне. Миронцеве обличчя сполотніло, ноги підкосилися, насили втримався, щоб не впасти від цього страшного удару (Д. Бєдзєк, Серце..., 1961, 73); Мати сполотніла, дивиться, слова не вимовить (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 23).

СПОЛОХ¹, у, ч. 1. Тривога, переляк, збентеження або хвилювання, що охопили багатьох. Одні стоять, мов тороплєні, друзі метушаться на місці, мов рятунку шукать... А ватажок ще й глузує, бачачи такий сполох (Кодюб., I, 1955, 184); На весь повіт сполохів нагнав самовільний сход в Буїмурі (Горд., Чужу науу..., 1940, 75); Сполох скрізь панує: отари розбились, скотина безладно реє, а люди ще гірші од звіра, ганяються тижо за людьми, і люди біжать од людей в плачєм та проклянож (Дн. Чайка, Тв., 1960, 148); Решта [петлюрівців] в страшєннім сполоху шаснула в сіни, збиваючи один одного з ніг, застрягаючи в дверях (Крот., Сини..., 1948, 166).

2. Сигнал тривоги у випадку якого-небудь нещастя (нападу ворогів, пожежі і т. ін.). *Деся на горі спалахнує вогонь.. Це означає сплѡх, так часто робили, коли до Києва наближалась полѡца (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 54); *У порівн. Звітка про загрозиє станѡвище, передана Чемерицею, як сплѡх, пролетіла по будівництву (Копюба, Нові береги, 1959, 374).*

◇ Бїтъ (ударїти, ударити) [в дзвїн] на спблѡх: а) подавати сигнал тривоги, пер. б'ючи у дзвїн, у випадку якогось нещастя, якоїсь небезпеки. *Виразно чути було тепер, як били в дзвїн на сплѡх у Лицинтѡці (Головка, II, 1957, 345); Так і жив Яресько, місяцями не влязачи з коня, охороняючи з хлопцями степ, аж поки чашинський дзвїн не одарив оце на сплѡх (Гончар, II, 1959, 33); [П а с і ч н и ч к а (бере вузлик):] Бїжи, Романе, до мами та скажи їй — хай на сплѡх ударити, бѡр Іванович, скажеш, вѡдї дзвонити на пожежу (Ю. Янов., III, 1959, 80); б) виявляти занепокоєння, тривогу. *Розбузлїх, багатослівних романів.. в'яляється не так і мало. А критика щось не дуже б'є на сплѡх (Рад. літ-во, 3, 1963, 24); Задзвонити на спблѡх — б'ючи у дзвїн, подавати сигнал тривоги у випадку якогось нещастя, якоїсь небезпеки.**

СПБЛѡХ ³ *див. спблѡх.*

СПБЛѡХАНІЙ, а, е. І. Дїспр. пас. мін. ч. до спблѡхати. *Моя жїнка, сплѡхана стогоном із спальні, метушлась туди (Копюб., I, 1955, 417); Сплѡханий світлом, зижак зїє голову й пильно дивився у віконце (Грубл., Шхуна..., 1940, 194); Сплѡхане людми диє птаство шугало в небї. З бездонної блакитї долиняє клекїт молодих орлїв (Цюпа, Краєпн, 1971, 346).*

2. у знач. прикм. Занепокоєний, збентежений, стурбований; охоплений страхом, переляком, тривогою. — *Чого вая? — хинувась вона, сплѡхана, на мов привітання, а очї дивляться так сувро, неприїтно (Вас., I, 1959, 249); Стара Кудрига, сплѡхана, сидить на припїчку, погїдливо киває головою (Ле, Ю. Кудря, 1956, 109); // Якого сплѡхали, зїгнали з місця. Над дїбровою зїдуєсь вилося та шугало сплѡхане лісове птаство (Н.-Лєв., VII, 1966, 92); На болотах за Ташанню безуважно кричав кулик, іноді спрѡсник скинула сплѡхана чайка (Тют., Впр, 1964, 254); Сплѡхана сова залопотїла крильми і в дриятїкї перелетїла на грушкї (Вїльде, III, 1968, 260); // Який виражає страх, переляк, тривогу. *Тепер з-пїд бїтївї вїблискували тїльки його голубї сплѡханї очї (Смїл., Сашко, 1957, 42); Кругом метушїня, бїганїна, сплѡханї крики (Гончар, II, 1959, 170); Вшїтель тїленько стужав у вікно, і через якусь хвилину чує сплѡханий і радїсний голос Марїї: — Романоку, це ти? (Стельмах, I, 1962, 649); // Сповнений тривоги, переляку. *Мїж людми сплѡхана метушїня. Вїсьєко з жахом перешїптується (Вас., III, 1960, 376); — Крокодил! — блискає в Костя сплѡхана думка (Довж., I, 1956, 49); Натѡпом пройшов сплѡханий шест (Мик., I, 1957, 333).***

СПБЛѡХАНО. Прїсл. до сплѡханий 2. — *Каменотесїл! — сплѡхано, як на пожежу, крикнув Кушнїр і метушєся з сїней (Вас., I, 1959, 237); За віконцем, на подївїтї, сплѡхано кричать кури (Коз., Сальвія, 1959, 28); Його погляд сплѡхано пробїг повз Олену, щось зблиснуло в очах і одразу ж погасло (Мущк., Серце..., 1962, 286); Любчик сплѡхано озвнучєся, мов загнаний у пастку вїр (Хижняк, Невгамовна, 1961, 151); *Образно. *Сплѡхано метушєсь і вшїєстїло жито (Донч., VI, 1957, 82).**

СПБЛѡХАТИ *див. спблѡхувати.*

СПБЛѡХАТИСЯ, аюся, аєся і **СПБЛѡШІТИСЯ**, лошўся, лѡшнїся, *док.* Відчувши страх, переляк, на-

сторожитися, занепокоїтися. *Жїнки сплѡхались. Стара кляла й сїкалась до Раду, а той, похмурий і стурбований, поясняє їй щось пошєтки (Копюб., I, 1955, 376); — Що ви надумали? Невже ота крадіжка? — сплѡхався учитель (Кучер, Трудна любов, 1960, 493); У Боронїкї була баба Яєдѡха. Якось вона проковтнула голку, всі старшенно сплѡшились (Панч, На калин. мостї, 1965, 6); // Налякавшись, насторожитися, почати метушню або й зовсім залишити своє місце. [П а в л Ѳ (стає супроти єїх):] *Жабї квакнули, сови грякнули, сплѡхались горобці (Кроп., II, 1958, 381); На жайданї, на тополїях круг церкви, раптом сплѡхались галки (Головка, I, 1957, 140); Вїсї сплѡшились і дурними очима дивилися на пїзніх вїдвїдувачїв (Чорн., Вїзвол. земля, 1950, 191).**

СПБЛѡХИ, їв, мн. (рїдше одн. спблѡх, у, ч.). 1. Те саме, що сплѡх 1, 2. *Снїє на вїтїтї сїрблѡж висне, бїлий, бїлий сад. А над обрїєм алоєтнї сплѡжи гармат (Сос., II, 1958, 198); Уже дєсь сплѡжи зїмвоого сїтманку, Зїтїє сон, залїпав кволї єїї (Крїж., Срібне весїлля, 1957, 73); *У порівн. *Зустрїчнї машини пролїтали як далекї сплѡжи (Собко, Гранїт, 1937, 12).**

2. Яскраве вїдбїття променїв, світла. *Зелено-жовтї сплѡжи блуждали по двєрїях, по стїнї коло них (Плїч., Серце..., 1939, 21).*

3. *діал.* Півнїчне сїяво. — *У снїжнї ночї сплѡжи не сяють. — Промѡєнї дїд. — Се просто мїсяць сходить (Л. Укр., I, 1951, 295).*

СПБЛѡХНУТИ, нї, нїш, *док.*, *перез.* Одвокр. до спблѡхувати. — *А що я чує? Нашу Катрїю сватають. Тїм словом сплѡхнує нас усіх: хто сидїє — схопїєся; хто стоїє — у кутѡчок горнучєсь... (Вовчок, I, 1955, 208); Задзелєнчєв дзвонїк повз будїнок Польського — і на гвїдїну сплѡхнує веселе гульбїще (Мирнїй, I, 1949, 386); Розмова тиха, щоб нїкого не сплѡхнути (Довж., III, 1960, 355); Вдарю бѡвтом раз і вдруге, Сонку рїбу сплѡхну (Шог., Поезїї, 1958, 143).*

СПБЛѡХНУТИЙ, а, е. Дїспр. пас. мін. ч. до сплѡхнути. *Сплѡхнуте уночї зайброння лїтало по парку мїж деревами (Стор., I, 1957, 377).*

СПБЛѡХНУТИСЯ, нїся, нїшєся, *док.* Одвокр. до сплѡхатися. *Од свого покряку чоловїк не сплѡхнуєся (Стор., I, 1957, 335); [П о л і к с е н а:] Служай, чи ти безумна? Тѡж збїжється людї! Готѡвї ще й алейцї сплѡхнутїсь! (Л. Укр., II, 1951, 273).*

СПБЛѡХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **СПБЛѡХАТИ**, аю, аєш і **СПБЛѡШІТИ**, лошў, лѡшнїш, *док.*, *перез.* 1. Викликати страх, переляк, тривогу, вселяти занепокоєння. — *Нащо ти її так сплѡхав? Вона тепер подума, що вже вѡвїтї мїра, коли привїли панѡтцє? (Кв.-Осн., II, 1956, 85); [А в д р і й:] Може, ачєчєв'я сплѡхав вас, то вже не гївайтєсь, Досїпе Степановичу! (Кроп., I, 1958, 491); Вїн догадаєся, що сплѡхав економєську сїм'ю, котра вкупї з наймїчкїми і малими дїтьми дерла нїр'я (Н.-Лєв., I, 1956, 168); Повернувшись уночї з МТС, Онїсько Артемѡвич сплѡхав на радїцїях усю сїм'ю (Гончар, Південь, 1951, 93); Ажати смерть єїх сплѡшиєся, В тїру, в печалї єїх утопиєся (Котл., I, 1952, 290); // Ілякаючи, примушувати насторожитися, знїмати метушню або й зовсім залишити своє місце (перев. людей, тварин, птахів). *Раз у раз сплѡхують вони шакала і раз у раз знаходять подѡбѡваних гавали жертвєкїя (Тулуб, Людолови, II, 1957, 550); Хотїє [Денїс] закурити, та побояєся: тїтїю далеко чує, то щоб не сплѡхати зодїєя (Гр., II, 1963, 252); Денїс.. щось перекинув, певно старє вїдро, воно затѡрѡзїло і сплѡхало геєрї голубїв (Тют., Впр, 1964, 242); Раптовий пострїл на крайньому лївому фланєу сплѡшиє цю отару сїро-зелєних тварин (Досв., Гюлле, 1961, 64).**

2. перен. Переривати, порушувати який-небудь стан, певну дію і т. ін. *Вона аж розсердилась на маму, що сподогала своїм гуканням її золоті мрії* (Н.-Лев., IV, 1956, 110); *Хлопець, здіймаючи бриля, питає присмички баритоном: — Чи вільно сполохати задуму вашу, панно?* (Коцюб., I, 1955, 161); *Караат не бачив Лариного обличчя. Він чує лише її тихий подих. Вона ніби боїться сполохати ту радість, що проймає зараз їх обох* (Шовк., Інженери, 1956, 371); *Така перелякана [Дарка] своїм щастям, що боїться його сполошити одвертим запитанням* (Вільде, В'є восьма, 1945, 47); *Огонь.. сполошиє дитячі сни* (Сос., II, 1958, 271).

СПОЛОШЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мін. ч. до сполошити. *Сполошений ступом кінських копит, олень кинувся навітківача* (Фр., IV, 1950, 141).

2. у знач. прикм. Те саме, що сполбханий 2. *Забігали, заметушилися безладні юрби сполошеної шляхти* (Кач., Вибр., 1953, 62); *Сполошений хлопець аж підскокоче, але не розгубився* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 197); *Над самими хвилями, часом торкаючись крилом води, летіли сполошені чайки й скігали* (Скл., Святослав, 1959, 335); *Андрійко схопив газету і забігав сполошеними очима по сторінках* (Павч, II, 1956, 493).

СПОЛОШЕНО. Присл. до сполошених 2. — *Що там, у замі? — сполошено перептає [Прохор], глянувши на вблідлу матір* (Шиян, Валанда, 1957, 70).

СПОЛОШИТИ *дис.* сполбхувати.

СПОЛОШИТИСЯ *дис.* сполбхатися.

СПОЛОШНИЙ, а, б. Стос. до сполоху (*дис.* спблх 1). *За центральну кульмінацію другої частини симфонії [Б. Лятошвського] править її середній епізод, що ґрунтується на вищезгаданій. То і сполошний дає тризвон, і кривавий зойк битви* (Мист., 3, 1969, 29).

СПОЛУКА, ж. 1. Речовина, в якій атоми одного або різних елементів з'єднані між собою за допомогою певного типу хімічного зв'язку. *Азот як один з основних елементів живлення входить до складу багатьох.. сполук, що утворюються в рослинах* (Хлібороб Укр., 4, 1968, 14); *Термін «комплексні» означає складити. На відміну від звичайних сполук більшість комплексів побудована не безпосередньо з атомів, а з готових молекул, які можуть існувати і самостійно* (Наука.., 8, 1963, 10); *Тож як немає в речі безсмертно тривалою тіла, Досить найменшої сили, щоб кожну сполуку розбити* (Зерв, Вибр., 1966, 130).

Комплексна сполука *дис.* комплексний; **Органічні сполуки** — хімічні сполуки, які містять вуглець. *Тепер штучно одержують понад 2 тисячі нових органічних сполук* (Наука.., 3, 1957, 25); **Хімічна сполука** — речовина, одержана в результаті хімічної взаємодії, або реакції, двох чи кількох речовин. *Молекулам переважної більшості хімічних сполук за звичайних умов властива інертність* (Наука.., 4, 1963, 27).

2. тільки жн., мат. Сукупності, утворені з давніх елементів у заданому числі і відрізняються одне від одного тільки складом елементів (незалежно від порядку).

3. Те саме, що поєднання 1. *Земля.. складена з невеликої кількості хімічних елементів. Із різних сполук утворюють всю різноманітність гірських порід і мінералів* (Наука.., 1, 1957, 24); *Між людьми, героями й богами Любу сполуку робив Амур: Смертники в героями й богами Танцювали знай любовний тур* (П. Куліш, Вибр., 1969, 393).

СПОЛУМ'ЯНИТИ, ію, ієш, док., розм. Стати червоним від хвилювання, сорому, тіву і т. ін.; запалитися, почервоніти. *Марина Хомієна, побачивши, як сполум'янило Тамарине обличчя, швидко підбігла і силоміць потягла її за руку до гурту* (Хлїпняк, Тамара, 1959, 168);

Глянула на Михайла донька господаря, чорноока красуня Кулай, і вся сполум'янила (Літ. Укр., 4.XII 1962, 1).

СПОЛУЧАННЯ, я, с. Дія за знач. сполучати.
СПОЛУЧАТИ, аю, аєш і рідко СПОЛУЧУВАТИ, ую, уєш, недок., СПОЛУЧИТИ, лучу́, лучиш, док., перег. 1. Скріплювати, зв'язувати одне з одним (кінці, деталі і т. ін.); з'єднувати. *Амфіон — розважний, думливий, старший виразом очей, ніж віком, — уможує те каміння, сполучує його і виводить жур* (Л. Укр., I, 1951, 445); *Сполучити кінці дроту*.

2. Змішувати разом що-небудь різнорідне. *З ними блукають і ті [філософи], що, подвійну основу признавши, Землю в воду, наприклад, повітря з вогнем сполучають* (Зерв, Вибр., 1966, 145); // *Поєднувати одне з одним, пов'язувати у взаємній відповідності, гармонії. Народ у колосі був дружний, роботящий, прекрасно між сполучити державні інтереси з особистими* (Вишня, I, 1956, 423); *Особливість почерку Нарбута полягає ще й у тому, що він у книжковій графіці одало сполучав шрифти із зображенням. Це старовинне мистецтво поставлено Нарбутом на неперевершену висоту* (Нар. тв. та етн., 6, 1966, 31); *Найбільший ефект наука дає тоді, коли вона сполучає далекий пошук з конкретним виходом у практику... який впливає на технічний прогрес* (Наука.., 3, 1972, 7); // *Займатися чим-небудь одночасно з чимсь іншим, суміщати одне з одним. У нас обов'язки лікаря сполучав старший офіцер* (Трубл., II, 1955, 481); *Тисячі матерія, які сполучають виховання дітей з роботою на підприємстві і в установі, тепер мають можливість віддавати своїм малым у дитячі ясла та садки* (Рад. Укр., 4.I 1962, 4); *Стільки широких обов'язків можна сполучити і ґрівно важити* (Л. Укр., III, 1952, 684); // *Містити, поєднувати в собі одночасно які-небудь риси, якості, властивості. Як кожний великий актор, Марко Лукич [Кропивницький] володіє секретом сполучати простоту і витонченість* (Минуле укр. театру, 1953, 34).

3. чим. Установлювати зв'язок з чим-небудь, між чимсь. *Підлогу галереї устеляють дошками і з двором сполучають одним-двома сходами, розміщеними проти входу в сіни* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 14); *Сибірляк також рекомендував сполучити каналами Печору з Вичегодою* (Видатні вітч. географі.., 1954, 101); // *Установлювати зв'язок між ким, чим-небудь за допомогою шляхів або інших засобів зв'язку. За містком, що сполучав нове і старе місто, пряма брукована вулиця розгалужувалася на кілька лапаних вулицьких провулків* (М. Ол., Леся, 1960, 31); *Чотирикілометровий міст сполучав із континентом Венецію — місто, що, як кажуть поети, нагадує жрті, зіткану із повітря, води, землі і неба* (Знамя.., 8, 1969, 17); *Він живє побіг до телефону.. — Прошу сполучити мене з дирекцією поліції* (Фр., IV, 1950, 166).

4. Створювати одне ціле, робити єдиним; об'єднувати. *[М е ц е в а т:] Ви не повірите, як я працюю, щоб якогось подолати сюю дикість і недовіраливість, щоб сполучити в одну родину дві частини люду корінського — римлян і ґреків* (Л. Укр., III, 1952, 448); // *перен. Єднати когось-небудь з кимсь на ґрунті спільності поглядів, певними стосунками, почуттями і т. ін. Се були ті тасміні митці, що сполучували тих двох жінок, так далеких від себе і суспільним ставовищем, і традицією* (Фр., VII, 1951, 31); *Часто Проперцій мент довіряв свою сповідь вогненну: Щира й правдива приязнь нас сполучила обох* (Зерв, Вибр., 1966, 334).

СПОЛУЧАТИСЯ, аюся, аєтєся, недок., СПОЛУЧИТИСЯ, лучу́сь, лучи́шєся, док. 1. З'єднуючись частинами, перемішуючись, утворювати суміш; змішуватися.

Власної форми не мавши, у тілі однім сполучившись, Вікне ажання провадили: все, що холодне, — а гарячим, Все, що важке, — те а легким, все тверде — а рідким і текучим (Зеров, Вибр., 1966, 299); // Вступати в хімічну реакцію з чим-небудь (про елементи речовини). Сполучаються із сіркою, ртуть утворює стійкий мінерал кіновар (Наука., 10, 1963, 15); Як відомо, всі предмети повсюдного світу складаються в простих речовин — елементів, що, сполучаючись між собою, утворюють величезну різноманітність складних речовин (Наука., 3, 1957, 23); // Послудуватися, пов'язуватися у взаємній відповідності, гармонії. *Ленін учив, що в керівництві підприємствами принцип єдиноначальності має сполучатися в широким залученням мас до управління виробництвом* (Ком. Укр., 4, 1960, 38); В діяльності Л. Боровиковського завжди сполучалася творчість поетаромантика і праця ученого — фольклориста, етнографа, філолога, лінгвіста (Бор., Тв., 1957, 8); // Міститися, посідуватися одночасно в кому-, тому-небудь (про які-небудь риси, якості, властивості). В ці змилени все здавалося йому прекрасним: стиснуті білі губи, пощеле від йому догасте обличчя, на якому солдатська сувороість так природно сполучалася з дівочою ніжністю (Жур., До них іде., 1952, 28).

2. Мати зв'язок з чим-небудь або бути з'єднаними між собою; з'єднуватися. *Озеро.. було не широке, але довге, в одному місці вузькою протокою сполучалось з річкою* (Збав., Між.. людьми, 1955, 20); *Ще одну істину встановив Магеллан: існує один світової океан, тобто води всіх океанів сполучаються між собою* (Дмит., Там, де сніг., 1957, 40).

3. Збираючись разом, докупити, створювати одне ціле (колектив, гурт і т. ін.); з'єднуватися, об'єднуватися. Як пізніш англійці і шотландці сполучились в спільну державу, То англійці вчилися у шотландців, Як любити волю, честь і славу (Л. Укр., 1, 1951, 362); *Богунів ж не сподіє йти нас визволяти, бо мусить зачекати на волюні сили, щоб з ними сполучитись* (Стар., Облога., 1961, 69).

СПОЛУЧЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мн. ч. до сполучити. В двері просунулось обличчя.. з двома золотими сережками з одного боку — одна в усі, друга — в ніздрі, — сполученими тонесеньким ланцюжком (Л. Укр., III, 1952, 713); *На шахті панув сувора діловитість, сполучена в високий творчим ентузіазмом* (Літ. газ., 14.ІХ 1950, 2); *Океани сполучені між собою і всі разом утворюють єдиний Світовий океан* (Фіз. геогр., 6, 1957, 30).

2. у знач. прикм. Нерозривно пов'язаний з чим-небудь; який неодмінно супроводжує що-небудь інше. Він [шсар] перебрає а думці усі діла, які траплялись в еполаті за останні часи, думає, чи не-були вони сполучені з якимиш інтересами благодичного, і не знаходив таких діл (Н.-Лов., IV, 1956, 133); *Робота по копальнях земного воєску в Бориславці тяжка, сполучена з великими небезпеками для людського життя* (Ков., Світ., 1960, 50); *Кожний виїзд у місто був сполучений з видатками, і для того вони рідко коли виїздили* (Коб., I, 1956, 98).

3. у знач. прикм. Об'єднаний, спільний. На той крик прибіг другий підмайстер, і оба сполученими силами кинулись на маляра (Фр., I, 1955, 228).

4. у знач. прикм., техн. Який перебуває у взаємодії, взаємно зв'язаний; спряжений. Деталі зі сполученими поверхнями; Сполучені ресурси.

Δ Сполучені посудини *див. посудина*.
СПОЛУЧЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. сполучити, сполучати і сполучитися, сполучатися. В особі Макара було дивне і рідке сполучення книжника і спортсмена

(Смолич, I, 1947, 18); *Природа прекрасна. Несмак не притаманий їй ні в сполученні кольорів, ні в формах* (Довж., I, 1958, 483); *Сині очі, а волосся чорне — Сполучення, що бачимо ми рідко, — Навіки відпечатались мені У пам'яті* (Рильський, III, 1961, 194).

2. Зв'язок між віддаленими пунктами за допомогою яких-небудь засобів пересування; можливість зв'язку з ким-, чим-небудь. *Світовий ринок свіжких колосальний розвиток торгівлі, мореплавання і засобів сучасного сполучення* (Кому. маніф., 1963, 31); *Тролейбусне сполучення відкрито в Сімферополі, Ялті, Херсоні* (Матер. ХХІІ з. Компарті України, 1961, 58); *В сірській частині країни [В'єтнаму], яка густо заросла лісом, річки використовувались як зручний шлях сполучення* (Наука., 3, 1958, 53); *Зносу на кілька днів перервалося сполучення в більшій частині села, що лежала по той бік річки* (Сміл., Сад, 1952, 254).

Δ Паралельне сполучення *див. паралельний*; Хід (ход) сполучення — рів (рови), який (які) з'єднує (з'єднують) земляні укріплення. *День у день севастопольці разом з матросами й солдатами будували в горі і на ріпинні військові укріплення.. прокладали глибокі ходи сполучення* (Кучор, Голод, 1961, 61); *Два ходи сполучення, викопані глибок майже на повний людський зріст, давали можливість вийти з нього [бліндажа] і на правий, і на лівий бік широкої вулиці* (Голов., Тополя., 1965, 344).

3. рідко. Те саме, що сполука 1. *Нині довідатись маємо про інші властивості тілаєць, Про розмаїтість їх зовнішніх форм і потім — про кількість різноманітних сполучень, у котрих ми їх зустрічаєм* (Зеров, Вибр., 1966, 168).

Δ Реакція сполучення — хімічна реакція, в результаті якої з атомів або молекул двох чи кількох речовин утворюються молекула одної нової речовини. *Отруйні діяння окису вуглецю на організм також зумовлюється властивістю його вступати в реакції сполучення* (Хімія, 9, 1956, 112); *Фразеологічне сполучення — стійке послідовне слів, що виступає в мові як єдиний неподільний і цілісний за значенням вислів*.

СПОЛУЧИТИ *див. сполучати*.
СПОЛУЧИТИСЯ *див. сполучатися*.
СПОЛУЧНИЙ, а, е. 1. Який скріплює, з'єднує, зв'язує що-небудь; признач. для сполучення. У Кошаріні [Польща] створили бетон без цементу.. За сполучний матеріал працює обладане вално і кременез (Наука., 12, 1973, 45); *Сполучний канал*.

Δ Сполучна тканина — тканина організму людини і більшості тварин, яка містить велику кількість міжклітинної речовини і виконує опорну, живильну та захисну функції. *Розвитком рака повинно передувати а місці його утворення ослаблення функцій сполучної тканини* (Вибр. праці О. О. Богомоцької, 1969, 269).

2. грам. Який служить для з'єднання, сполучення звуків, слів, речень. Сполучний голосний; Сполучний звук; Сполучні слова.

3. уроч. Тісно зближений, згуртований; єдиний. *Пролунав дужий гетьманів голос: — Відітні і навіки а Москвою сполучні будьмо! — Навіки — вибухну майдам* (Рябак, Переясл. Рада, 1953, 4); *Серцями й думками сполучні і непохитні, мов граніт, — Ми а братом руським нерозлучні!* *Живем в союзі тріста літ!* (С. Ол., Вибр., 1959, 31).

СПОЛУЧНИЙ, а, е. Який можна послудувати, суміщати з чим-небудь.. *для буржуазної вимога реневраженості нації дуже часто різноманітна на ділі проповіді національної винятковості і шовінізму, дуже часто сполучна з проповіддю розділення і відчуження націй* (Ленін, 25, 1972, 139).

СПОЛУЧНИК, а, ч. 1. *рідко*. Те, що єднає, об'єднує кого-, що-небудь. *Українська народна поезія є сильним сполучником усіх тридцяти мільйонів українського народу* (Муз. праці, 1970, 246).

2. *грам.* Службова незмінна частина мови, яка служить для поєднання слів і речень у синтаксичне ціле. *Сполучник (і, а, але, проте, причому) — вживається для утворення сурядних словосполучень і для поєднання сурядних та підрядних речень* (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 26).

СПОЛУЧНИКОВИЙ, а, е, *грам.* Зв'язаний в синтаксичне ціле за допомогою сполучника. *Сполучникова конструкція.*

СПОЛУЧНИСТЬ, ності, ж. Здатність, можливість поєднуватися. *За останні два роки вивчено породи [бройлерів] на кращу сполучність щодо результатів схрещування* (Наука... 3, 1961, 39).

СПОЛУЧНОТКАНИНИЙ, а, е. Стос. до сполучної тканини. *Щитовидна залоза у дітей за своєю будовою відзначається ніжністю сполучнотканинної оболонки* (Шк. гігієна, 1954, 91).

СПОЛУЧУВАНИЙ, а, е, *грам.* Який сполучається. *Щодо характеру взаємозв'язку сполучуваних слів, словосполучень чи речень розрізняють сполучники сурядності, або сурядні, і сполучники підрядності, або підрядні* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1954, 335).

СПОЛУЧУВАНІСТЬ, ності, ж., *грам.* Здатність сполучатися з чим-небудь. *Семантика і морфологічна структура дієслів накладають обмеження на їх сполучуваність з певними родовими, особовими і часовими формами* (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 364).

СПОЛУЧУВАТИ *див.* сполучати.

СПОЛЮВАТИ, юю, юєш, *док., перек., розм.* Добути звіра чи птицю на полюванні. — *Сполював отут я зайця, Ну й ситенний, крий-то боже!* (Мажж., Тв., 1955, 243).

СПОЛЯЧЕНИЙ, а, е. Який став схожим на поляка за звичаями, мовою, культурою і т. ін. *Прибув [на сеймик] і київський воевода магнат Тишкевич, з українського православного роду, але вже вусім [зовсім] сполячений* (Н.-Лев., VII, 1966, 160).

СПОЛЯЧЕННЯ, я, с. Дія і стан за знач. сполячати, сполячувати і сполячтисся, сполячуватися.

СПОЛЯЧИТИ *див.* сполячувати.

СПОЛЯЧТИСЯ *див.* сполячуватися.

СПОЛЯЧУВАННЯ, я, с. Дія і стан за знач. сполячувати і сполячуватися.

СПОЛЯЧУВАТИ, ую, уєш, *недок., СПОЛЯЧИТИ*, чу, чий, *док., перек.* Змушувати перейти на польську мову, засвоїти польські звичаї, культуру і т. ін.; ополячувати.

СПОЛЯЧУВАТИСЯ, уюся, уєся, *недок., СПОЛЯЧИТИСЯ*, чуся, чийся, *док.* Ставати схожим на поляка звичаями, мовою, культурою, виглядом, характером і т. ін.; набувати польського вигляду, характеру; ополячуватися. *Завзятий фанатик польський король Сигізмунд III постановив силою завести по всій Україні унію. Взуїти розсипались по Україні й смугали духовенство й народ до унії. Значніші православні нами приставали до католицької віри й сполячувались* (Н.-Лев., VII, 1966, 23); *Батько його, Родіон, не спокунився на обіцянки польських панів, не сполячився* (Літ. Укр., 3.Х 1967, 1).

СПОЛЬЩЕНИЙ, а, е. Те саме, що сполячений. *Габорж Ігав спольщений німець Шемберг* (Мак., Вибр., 1956, 469).

СПОЛЬЩЕННЯ, я, с. Дія і стан за знач. спольщити, спольщувати і спольщитися, спольщуватися.

СПОЛЬЩИТИ *див.* спольщувати.

СПОЛЬЩИТИСЯ *див.* спольщуватися.

СПОЛЬЩУВАННЯ, я, с. Дія і стан за знач. спольщувати і спольщуватися.

СПОЛЬЩУВАТИ, ую, уєш, *недок., СПОЛЬЩИТИ*, шу, ший, *док., перек.* Те саме, що спольщувати. *Фанатик Сигізмунд III заповнявся зовсім зломити православну віру і напертути народ і духовенство до католицтва, спольщити Україну* (Н.-Лев., VII, 1966, 17).

СПОЛЬЩУВАТИСЯ, уюся, уєся, *недок., СПОЛЬЩИТИСЯ*, чуся, шийся, *док.* Те саме, що спольщуватися. *Князь Костянтин вже давно перейшов на католицьку віру й спольщився* (Н.-Лев., VII, 1966, 6).

СПОМАГАННЯ, я, с., *розм.* Те саме, що допомігати. **СПОМАГАТИ**, аю, аєш, *недок., СПОМОГТИ*, бжж, бжеж, *док., розм.* Те саме, що допомогати. *Про клопа дбає він [пан Мигуцький], Як дбає про коней і волів.. Весною хлібох спомогає він, Щоб літом в голоду не мав* (Фр., X, 1954, 272); *Цей, хто не зможе брата у неволі, вайвей між людьми є, мов куклі у полі* (У. Крач., Вббр., 1958, 214).

СПОМІНИ, у, ч. Те саме, що спомігати. *Стрича [з Настею] розбуркала в йому спомини давнього щастя, розжоврила вгамоване кохання* (Копюб., I, 1955, 26); *Спомини про Рєвину не покидали його, він рвався до неї думками, мріями* (Фр., VII, 1951, 251); *Рідні пісні навіювали на нього багато споминів, змушували задуматися над своїм життям* (Гончар, III, 1959, 132); *На мить блиснуло в очі злий вогник, та зараз же згас: спомин про обіцянку, дану Кариському й Васюті, прижусю Каргата стриматися* (Шовк., Інженери, 1956, 178); *Зовсім інша робота писати спомини, там треба інтенсивного і більш-менш постійного напруження пам'яті* (Л. Укр., V, 1956, 394); *Переважає більшість переказів, оповідань, легенд, споминів, пісень і прислів'їв про Шевченка.. — це теорії, згеріті щирим почуттям, сповнені глибоким думок, яскраві й безпосередні* (Рад. літ-во, 2, 1964, 137).

На [добрій] спомини — те саме, що На спомігати (*див.* спомігати). *Вона йй на спомин подарувала свій чорний платок. — Носіть на здоров'я та згадуйте мене! — сказала Христа* (Мирний, III, 1954, 363); — *Прийміть, любий наш пане директоре, цей скромний дарунок на спомин від урядних учениць!* (Март., Тв., 1954, 196); — *Візьміть очю оптику від мене на добрий спомин. Таких окулярів у Києві небагато.. — Спасибі, — просто і весело відповіла Тоня* (Собко, Матв. затока, 1962, 10).

◇ Легкий на спомини — який з'являється, приходять у момент розмови, згадки про нього. — *Осудю б Дмитра Косарика.. Я ще не закінчив думки, як нас обізнала машина.. — Здрастуйте, товариші! — Косарик! Славо честі, Косарик! — От уже дійсно легкий на спомини* (Панч. На каляв. мості, 1965, 293).

СПОМИНАННЯ, я, с. Те саме, що спомігати 1. — *Там, у вемкому раї, на Вкраїні, Про нас ні чутки, ані споминання! Не плач, матусенько, моя ти рого рани!* (П. Куліш, Вибр., 1969, 421); *Йому чуже зачарування, Йому гадюка споминання Влива трутисну каяття* (Пушкін, С. Овєгін, перекл. Рельського, 1949, 32).

СПОМИНАТИ, аю, аєш, *недок., СПОМ'ЯНУТИ і *д. ал.* **СПІМНУТИ**, ну, нєш, *док., перек.* і з *спол.* що, я, ч, з *прійм.* п р о, *розм.* з а, о. 1. Відтворювати в пам'яті, свідомості події, обставини, образи і т. ін. мвнуло, відновлювати уявлення про кого-, що-небудь; згадувати. *От так-то бідна Маруся, не хотівши й споминати про Василя, тільки об нім однім і думала* (Кв.-Оєв., II, 1956, 40); *Споминання вони якось чабана Ілька, що своїми піснями приворожив до себе молоду пані* (Вас., I, 1959, 133); *Спом'янула [Катря], як ми були на егіпчинах у Чайченка, як танцювала в Булаху на егіпці**

(Вовчок, I, 1955, 245); Чого тільки не загадалось і не передумалось за цей вечір... Данило Васильович навіть спом'янує учительку Степаниду, яка давно вчителювала в Марковому селі (Стельмах, Правда..., 1961, 231); Про минулість [минуле] ніколи не загадувала [Анна]. Коли спімнує іноді хто про її горе та про померлого судженого її, вона предічно бектежилася (Коб., II, 1956, 254).

◇ Не споминайте (не споминай) ліхом — те саме, що Не поминайте (не поминай) ліхом (див. ліхо). [Маруся:] Процвай, чернеца рясю, не споминай лихом ту грішницю, що носила тебе, прости той гріх, що крива всі... (Мирний, V, 1955, 113); Спом'янеш (спом'янего, діал. спімнеш, спімнего) моє слівко — уживається як запевнення в тому, що все буде так, як сказано. — Спом'яни моє слово: як будеш ти доброю, ніколи нічим не зобиджу тебе, — він підійшов до неї, пригорнув до себе, і Мар'яна озонила його обома руками (Стельмах, II, 1962, 402); — Спимнете колись моє слово, що я радий вам на добре, але тоді буде запізно (Фр., VII, 1951, 255).

2. Побіжно, випадково називаючи, згадувати когось, що-небудь, зауважувати про когось, щось. — Від учорашнього дня і цур йому і нех йому від мене; і не споминай про нього (Кв.-Осн., II, 1956, 206); Хоч усім відомо, що красти гріх і погано, але їм ніхто про це не споминає (Коцюб., I, 1955, 462); — Не хотіє я довше у нього остаєтися, а ще до того боляся, що скоро йому це раз спімну о паперак, то він возьме та й спалить із (Фр., II, 1950, 349).

3. рідко. Справляти поминки; поминати. — Процвай, братику, — тихо й чуло шепотіс Корж. — Тобі буде краще. Відстраждає ти своє. Годі! Поховаємо тебе, спом'янемо, як брата рідного... (Тулуб, Людолово, I, 1957, 384).

СПОМИНАТИСЯ, вється, недок., **СПОМ'ЯНУТИСЯ**, вється, док. 1. Приходить на пам'ять, відновлюватися у свідомості; згадуватися, пригадуватися. — Знавш що, Андрію? Мені часто споминяється твоє життя у Шакулі. То було страшно, тяжке життя (Коцюб., I, 1955, 448); Спом'януєсь їй яснокий Михайло... який він тихий був, люб'ячий... (Вовчок, I, 1955, 100).

2. Набувати знову здатності нормально мислити, діяти; опам'ятовуватися, отямлюватися. — Знову припаз до чогось, наче замовлений. Та спом'янься і спам'ятайся нарешті, бо осьдечки зараз усе полетить у піч! (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 38).

3. тільки недок. Пас. до споминати 2. Пару разів споминалося чиясь ім'я в «Ділі» (Л. Укр., V, 1956, 395).

СПОМИНКА, и, ж. Те саме, що спобгад. Умер Ігнат навкі в діточому серці. Бсть про його споминки, е жалє, а козанька, мов пташка в вирій, одлетіло (П. Куліш, Вибр., 1969, 285); В кузні було весело й привітно, як ніде, і ще й доці споминка про татову кузню будить в моїй пам'яті, може, найпримніші й найщасливіші хвилі мого дитинства (Фр., IV, 1950, 465); А як має ти, брате, Про давна загади — Піднять в голові Споминку про бучі та чвари старі, Тоді, віщий брате, Починає спускати Десять соколів На табун лебедів (Мирний, V, 1955, 261).

СПОМИНОК, вку, ч., рідко. Те саме, що спобгад. Усе проминуло... Усе наче полум'я вгладило, а в споминку живесеньке, аж сяє... (Вовчок, VI, 1956, 297).

СПОМКА, и, ж., діал. Спобгад. Горє вкрислю якимсь туманом, зосталася спомка, аж ось і вона мерзне, потугає, час і її стирає (Мирний, I, 1954, 231).

СПОМОГА, и, ж., розм. Те саме, що допомігга. Раз до ксьондга забрела Кривая на ноги І, бідняка, на дітей Просила спомоги (Рудак., Тв., 1959, 214); До алого духа мовив фараон: — Будь ти мені порадики і спомога,

Щоб мій народ мене без перепон Вважає за бога (Фр., XIII, 1954, 258).

СПОМОГТИ див. спомогати.
СПОМОГТИСЯ, бжуся, бжешся, розм. Те саме, що спромогтися. Хто як спомгється... дають, да все з такою увагою, чи книшик, чи палачичку (Барв., Опов..., 1902, 115); Спомгєся трішки Трохим, піднявся на ноги (Кв.-Осн., II, 1956, 414).

СПОМ'ЯНУТИ див. споминати.
СПОМ'ЯНУТИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до спом'янути.

СПОМ'ЯНУТИСЯ див. споминатися.
СПОНДЕЙЧНИЙ, а, е, поет. Прикм. до спондей; // Написаний спондеями. Спондейні вірші.
СПОНДЕЙ, я, ч., поет. В античному віршуванні — стопа з двох довгих складів; у силабо-тонічному віршуванні — стопа з двох наголошених складів.

СПОНДИЛІТ, у, ч. Гостре хронічне запальне захворювання хребців людини, здебільшого туберкульозного характеру, що призводить до руйнування їх та утворення горба.

СПОНОЧІТИ, іє, док., безос. Настати, проявити свої ознаки (про піч). На дворі вже зовсім споночило (Гр., I, 1963, 409); Вечері, тільки споночило, тихий стук продає біля дверей невисокої.. хати Кравчуків (Собко, Нам спокій..., 1959, 73); Вже воно [сонце] при заході, вже скоро воно й зовсім зставється, і споночів надворі (Гончар, II, 1959, 129).

СПОНТАННИЙ, а, е. Викликаний внутрішніми причинами, без впливу, діяння ззовні. Найцікавіша особливість ядерної реакції поділу полягає в тому, що вона супроводиться самоїльким (спонтанним) випусканням нейтронів (Курс фізики, III, 1956, 374); Найбільш примітні й стимулюючі з усіх фізичних справ — це природні, спонтанні рухи тіла (Знання..., 8, 1966, 13); Гарантія нашого майбутнього полягає саме в тій спонтанній пошані, яку один народ відчуває до інших (Гашек, Пригоди... Швейка, перекл. Масляка, 1958, 317).

СПОНТАННІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до спонтанний. Спонтанність усного мовлення.

СПОНТАННО. Пресл. до спонтанний. Хвилі плазми починають здійснювати все вище й вище, самочинно (спонтанно) наростаючи (Наука..., 12, 1972, 12).

СПОНУКА, и, ж. Те, що викликає бажання, потяг до чого-небудь, змушує діяти, робити щось певним чином. Перед нею стоїє і страждає від внутрішніх переживань чоловік, ім'я якого жажало шляхту, а їй давало незрозумілі спонукки до життя (Лє, Україна, 1940, 410); Буржуазні соціологи не бачать і не хочуть бачити головного — матеріальних джерел розвитку людського суспільства — і помічають тільки суб'єктивні, ідейні мотиви та спонукки діяльності людей (Ком. Укр., 5, 1961, 67).

СПОНУКАЛЬНИЙ, а, е. Який є спонукою до чого-небудь або який спонукає до чогось. Ні у комуністичних партій, ні у жодній соціалістичній країні нема спонукальних причин для розв'язування війни і воєнного нападу на інші країни (Маніф. миру, 1957, 23); Спонукальним моментом трудової діяльності людини є усвідомлення нею мети своїх трудових зусиль (Ком. Укр., 2, 1974, 61).

▲ Спонукальне речення — речення, яке виражає різні форми волевиявлення, від прохання чи застереження до категоричного наказу.

СПОНУКАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до спонукати. Спонуканий добротним наміслом роврадити чужі страждання й самому ровважитись, Юхименко загальнує до кімнати (Кач., II, 1958, 342); Андрій відштовхнує його [божевільного], і він полетів. Спонуканий жалістю,

Андрій дістає з кишені і кишує шматок хліба (Довж., I, 1958, 244).

СПОНУКАННЯ, я, с. Дія за знач. спонукати. Зумів [М. Шолохов] глибоко і проникливо зобразити духовні спонукання, передати внутрішній світ своїх героїв (Літ. газ., 8.IX 1959, 1).

СПОНУКАТИ *див.* спонукати.

СПОНУКАТИ, *яю, аеш і СПОНУКУВАТИ*, *ую, уеш, недок.*, **СПОНУКАТИ**, *аю, аеш і рідко СПОНУКНУТИ*, *вү, неш, док., перек.*, до чого, на що, з інфін. і без додатка. Викликає у кого-небудь бажання робити щонебудь; змушувати, схилити, заохочувати до якоїсь дії, певного вчинку. — Я почав занебувати науки, і ніякі кари, ніякі грози, ніякі лайки не могли х'я [мене] спонукати до ліпших поступів (Фр., I, 1955, 346); Кидати інститут спонукала мене жага творчої праці, для якої життя в інституті, в інтернаті аж ніяк не сприяло (Вас., IV, 1960, 43); Аскогорській здавалося, що єсуди він тут продовжує жити. Продовжує спонукати й підтримувати, дозволяти й забороняти, діяльно втручається поєсакчас в життя своїх біюціє (Гончар, III, 1959, 192); Мої спогади я присвячую молодим, сміливим і чуйним. Ім віддаю я на суд юнацькі помилки й перемоги, щоб збудити їхні думки, щоб спонукати їх на шукання яскравіших просторів і горючостів (Ю. Янов., II, 1958, 22); — Цікавий чоловіча був той Річинський, — подумав Орест Білинський, замислившись над тим, що саме могло спонукати його оженитися з такою парабляночкою, як Олена Ладиків (Вільде, Сестри..., 1958, 314); Тільки рухом ніг немовби спонукав спітнілого свого коня навасти годи (Ле, Міжгір'я, 1953, 8); Мова учительки спонукувала мене пильніше зазайомлятися [зазайомлюватися] з творами наших митців слова (У. Кравч., Вибр., 1958, 339); Ображене самолюство спонукувало нізачу не поступатися перед цією слабкою жінкою, яку він колись знав (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 181); Бжезьского можна спонукнути на певні вчинки, тільки зачепивши його самолюство (Тулуб, Людолове, II, 1957, 264).

СПОНУКАТИСЯ, *ається, недок.* Пас. до спонукати. Як і кожна діяльність, процес мовлення спрямовується певними цілями, спонукатися тими чи іншими мотивами (Рад. психол. наука..., 1958, 234).

СПОНУКАЧ, спонукача, ч. Той або те, що спонукє до чого-небудь.

СПОНУКАЧКА, и, ж. Жін. до спонукач.

СПОНУКЛИВИЙ, а, е, рідко. Те саме, що спонукальний.

СПОНУКНУТИ *див.* спонукати.

СПОНУКУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до спонукувати. Революцію можуть робити тільки маси, спонукувані глибокими економічними потребами (Лєнін, 14, 1971, 220); Спонукуваний нетерплячкою, Олекса швидко подався в другий кінець гін (Добр., Тече річка..., 1961, 179); Кін, не спонукуваний і не енакий, сам наддав годи, полетів і геть божевільно (Загреб., Диво, 1968, 221).

СПОНУКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. спонукувати.

СПОНУКУВАТИ *див.* спонукати.

СПОПЕЛІТИ *див.* спопеліяти.

СПОПЕЛІТИСЯ *див.* спопеліятися.

СПОПЕЛІТИЙ, а, е. Дієпр. акт. мн. ч. до спопеліяти. Наукига метулася до стіжків, а вони стояли то чорні й спопелілі, то жовтіли ще, як жар у печі... (Кочуб., I, 1955, 122); Ще верона дихала димом згарити, спопеліти жист і сіл, коли в найбільшій залі англійської етуплиці... зібралася делегати з 63 держав світу (Знавч., 7, 1973, 18); Ми бачили стільки стражданья і муки На цій спопелілій кривавій землі (Перв., II, 1958, 415).

◇ Спопелілий серцем — душевно спустошений, бай-

дужий до всього через великі страждання, тяжкі умови життя. Жила [Лукина] невесело і незатишно, доживала віку. Байдужа до всього на світі, спопеліла серцем (Вол., Місячне срібло, 1961, 327).

СПОПЕЛІННЯ, я, с. Дія і стан за знач. спопеліти. Що чекає її у майбутньому? В душі було спопеління і порожнеча (Тулуб, Людолове, II, 1957, 238).

СПОПЕЛІТИ, *ю, іеш, док.* 1. Перетворитися у попіл, згоріти вщент. Мовчки підняв батько сина і поніс до вога. Ручка в його зависла, а в її картузики недогорті... одеча спопеліла, опадала... (Гр., I, 1963, 449); Надгорі весна, а листя давно облетіло, спопеліли всі квіти й трава. Дєрева пошвертало [снарядами] з корінням (Кучер, Голод, 1961, 26).

◇ Спопеліти від сьрому — дуже засоромитися. — Я думала, спопелію від сьрому, коли мені сказали (Вільде, Сестри..., 1958, 303).

2. *перек.* Живучи в тяжких умовах, борючись з чим-небудь, втратити сили, стати душевно спустошеним; // У боротьбі з чимось, у переживаннях розтратитися, втратитися.

СПОПЕЛІЯТИ, *яю, яеш, недок.*, **СПОПЕЛІЯТИ**, *лю, ліш, док., перек.* 1. Перетворювати у попіл, сьвалювати вщент. Він [Бетховен] же писав музику для людей! а не для орди штурмовиків, яка попала на себе на батьківщині книжки Гейне, а тепер спопелєє міста, знищує пам'ятки старовини інших народів (Автом., Так народж. зорі, 1960, 25); Хомині очі теж мєчуть іскри. Якби могли, вони б усе спалили, усе спопеліли — сіно, хліб пєанський, будинки, саму землю обняли б вознем... (Кочуб., II, 1955, 64); Тонна бомба рознесла вщент будинок, стояла воєнною коєю й спопеліла єсть густий сад (Кучер, Голод, 1961, 138).

◇ Спопеліяти (спопеліти) серце (серця) — завдавати кому-небудь великих душевних страждань, викликавши величезної сили почуття до себе. [О л ь г а:] Так за коєє ж ти? [Т и м о ф і й:] За в'язний індієїд, за його рокєстї, за безмежну силу почуттів, за пристрасть згубну, що спопелєє серця (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 24); Господар чємодана.. чоловік в енергійним сгіднім обличчям і вдумливими чорними очима, які, здається, от-от спалазнуть вогнем і спопелєють.. жіноче серце (Ле, Міжгір'я, 1953, 8).

2. *перек.* Знищувати, перемагати у жорстокій боротьбі. Сєвєстополь! Пильно на сторожі, як герой, стоєти у бою, не схиливши голову свою, орди спопелєючи вєрожіт (Гонч., Вибр., 1959, 226); Ви чога, колонізатори, Грабувати ідете, бити? Тут народний гнів, як в кратері, Вас навкі спопелить (Шпорта, Вибр., 1958, 128); // Піддавати нещадній критиці, гостро висміювати коєго-, що-небудь. В дні війни на тимчасово окупований території в устах радянських людей поезія Т. Г. Шевченка звучала як сьвященна правда; вона спопелєла вєрога і життєдайним струєм живила серця радянських людей, підтримувала їх, кликала до перемоги (Нар. тв. та етн., 4, 1961, 105).

◇ Спопеліяти (спопеліти) очима коєго — дуже презирливо, гнівно дивитися на коєго-небудь. Підігріваючи себе своїми ж жалісливими й гнівними словами, він спопелєло бідного Костянтина Павловича помутнілими від обурєння очима (Коз., Сальвія, 1959, 176).

СПОПЕЛІЯТИСЯ, *яюся, яєся, недок.*, **СПОПЕЛІЯТИСЯ**, *люся, лієся, док.* 1. Перетворюватися у попіл, згоряти вщент. [Д ж о р д а н о Б р у н о:] Нині я спопелєюся — тільки це єже не в мені справа! І не в людях обдурєння — їх я не виню. Я залюблю в полум'я — єсе ж таки я був правий (Кор., Вогонь, 1968, 10); Світло нової доби не вдалося потьмарити димом однієї з найкровопролитніших воєн за єсю історію люд-

ств. Спопелалась земля, перетворювалася в згаріща міста і села, але незламною залишалася віра в перемогу над фашизмом (Знання..., 3, 1974, 1); [С о в а:] Заходить сонце, ніч страшна настане, Гуцули згинуть, згинуть партизани. Усі Карпати буйні спопеляться (Воровько, Казка..., 1957, 70); *Образно. Хай сонце в серце, як у вікна, Увійде, сонцю місце в, Хай спопелиться і хай зникне Дрібне, вузесеньке, «своє» (Бичко, Сісія..., 1959, 148).

2. тільки 3 ос., перек. У боротьбі з чим-небудь, у перевантаженні витрачається (про сили, життя і т. ін.).

◇ Спопелється (спопелиться) серце — хто-небудь зазнав великих душевних страждань. Сліз нема, тому що коли спопелиться все серце від муки — висихають і сахови у тому воєні (Тулуб, Людолови, II, 1957, 152).

СПОПЕЛЯЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до спопелити. Відомо, що енергія сонця може бути спопелюючою. Але вона може перетворюватись у троядку, в яблуку цвітіння! (Рад. літ-во, 1, 1969, 10); На початку війни було написано й знієне, спопелююче послання Тичини «Тебе ми знищимо — чорт в тобою!» (Рад. літ-во, 3, 1968, 77); Своім спопелюючим словом Горький викривав капіталізм як систему грабежу і насильства, загарбницьких воєн (Рад. Укр., 17.VI 1951, 3).

Спопелююча ненависть; Спопелюючий гнів — ненависть, гнів, що найсильніше виявляється. Галанова гаряча кров сієрїла серця мільйонів це більшою любов'ю до Батьківщини і нищівною, спопелюючою ненавистю до ворогів (Ком. Укр., 8, 1962, 51); Який на обличчі в нього був розпач і гніє, пекучий, спопелюючий! (Довч., III, 1956, 436); Спопелюючий погляд — погляд, що виражає ненависть, презирство, гнів. — Так, — відповіла я, сувало витримуючи її спопелюючий погляд. — Я хочу їсти (Вільде, Сестри..., 1958, 542).

СПОПІДЛЮБА, присл., рідко. Те саме, що спідлюба. Ми пишались й раділи, від'їжджаючи в Донбас, — Тільки хлопці спопідлюба подивлялися на нас... (Воскр., 3 перцем!, 1957, 72).

СПОПУЛЯРИЗОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мян. ч. до спопуляризувати. Оцінки новелістичного таланту Стефаніка товочасною російською, польською, чеською, болгарською, німецькою критикою дають підставу твердити, що якби творчість українського письменника була ширше й більше спопуляризована в перекладах на мови народів світу, вона послала б значно помітніше місце (Рад. літ-во, 5, 1971, 62).

СПОПУЛЯРИЗУВАТИ, ую, уєш, док., перек. 1. Пропагуючи, зробити широко відомим. Віт [М. Гулак] бачить своє завдання в тому, щоб якнайширше спопуляризувати творчість великого грузинського поета [Шота Руставелі] серед російських читачів (Рад. літ-во, 9, 1966, 66).

2. Викласти що-небудь у доступній, дохідливій формі.

СПОРА, и, ж., біол. 1. Мікроскопічний зародок рослинних організмів (водоростей, грибів, лишайників, мохів, папоротендібних), який служить для їх розмноження, поширення, а також для збереження виду в несприятливих умовах. Спори грибоків можуть зберігатись у ґрунті, не втрачаючи життєздатності, 5—6 років (Техн. культ., 1956, 31); Спори сажки отруйні для тварин і викликають викидні у корів та свиней (Шкідн. і твар. рослин, 1956, 131); Із мохів бризнув у небо фонтан золотого пилу, мов із порхаєки, що, дозрівши, викидає вгору мільйони спор (Гжвцький, Чорне озеро, 1961, 58).

2. Оточені щільною оболонкою одноклітинні зародки найпростіших тварин класу спорівників, які служать для поширення виду та його збереження в несприятливих умовах.

СПОРАДИЧНИЙ, а, е. Який здійснюється, відбувається, виконується час від часу, не постійно, який не має рівномірності; нерегулярний. Хоч участь Марка Вовчка у французькому літературному процесі 60—70-х років XIX ст. була спорадичною, все ж вона лишила помітний слід (Рад. літ-во, 11, 1966, 31); В українському віршованстві спорадичні публікації статей, присвячених аналізу Шевченкового вірша та народнописемного віршування, що мали місце в 20—30-х роках, зм'янилися в післявоєнний період ґрунтовними дослідженнями (Сучасна укр. літ. м., V, 1973, 212).

СПОРАДИЧНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до спорадичний. Спорадичність висвержень сонух зумовлена повільним наростанням тиску газів на глибині (Курс заг. геол., 1947, 242).

СПОРАДИЧНО. Присл. до спорадичний. Жару вже не буває, кашель дуже рідко і спорадично (се вже два тижні, третій, як довсім не кашляю) (Лі. Укр., V, 1956, 405); Конкретне вичення свіогочасної читацької аудиторії зараз лише розпочинається й ведеться поки що спорадично, окремими ентузіастами (Рад. літ-во, 1, 1973, 83).

СПОРАНГІЙ, я, ч., бот. Орган рослини, в якому утворюються спори безстатевого розмноження. На кінець літа на нижньому боці листків [папороті чоловічої] розвиваються двома рядами по боках жилки круглі спорангії (Лікар. рослин., 1958, 217).

СПОРЗНИЙ, а, е, рідко. Брудний, порочний.

СПОРЗНО, рідко. Присл. до спорзний.

СПОРНИЙ, а, е. 1. Який іде, здійснюється успішно і швидко (про роботу, діяльність). Де руки і охота, там спора робота (Укр. присл., 1963, 273); Іде робота радісна і спора, веселіша за найкращу гру (Забіла, Промені, 1951, 87).

2. рідко. Досить великий за розміром, об'ємом. Раа ігав мужик дорогою, а жінка йшла до міста і несла на плечак спорий тлаужак (Україна..., 1, 1960, 282); Із глибини своєї скрині вона видобула спорий рукавець зі срібними таларями (Фр., VIII, 1952, 61); Спора частини Всесвіту перебуває в плазменому [плазмовому] стані (Наука..., 8, 1971, 32).

СПОРИТИ, рю, рш, недок. 1. розм. Те саме, що сперечатись. Знала [Стеха] натуру свого старого, що коли ти набуває, то хоч спор, хоч лаїся, а вже він від свого не відступиться (Кв.-Осн., II, 1956, 128); Як не спорила Марина Карповна з чоловіком, але знала, що вже коли він чоєо вазомі, то не переспорить (Мирний, I, 1954, 154); [Р о м а в ю к:] Людина він заслужена, при орде нах, але треба людям правду сказати. З ким не зустріньється, сразу спорить і, як щось не по-його — вилає (Корв., II, 1955, 202).

2. перек. Змагатись, не поступатись у чому-небудь. Кінь ірже, та не говоре [говорить], Тільки в вітром в гоні спорє [спорить], Тільки земля б'є в одвіт, Не жалючи копит (Шог., Поезії, 1958, 442).

СПОРИТИСЯ, рися, ршся, недок., розм. Те саме, що спорити 1. Мужик із жінкою часто спорились: кому з них робити трудніш (Україна..., 1, 1960, 214); Наукою з ним споритися вона не годна (Коб., III, 1956, 323); Часом княгиня Ольга жагається, — що ж це сталося нині на Русі? Адже споряться між собою земля, городи, села, всі люди! Куди, куди йде Русь? (Скл., Святослав, 1959, 53).

СПОРИТИСЯ, рітсья, недок., розм. Іти, здійснюватися успішно і швидко (про роботу, діяльність). Труд спориться, коли співа душа. Хай буде це чи повість, чи поема (Дмет., В обіймах сонця, 1958, 11); Андрий тотіє твоє дня вакичати роботу над діжкою, але ніяк не спорилася в нього праця (Томч., Гоголь..., 1960, 90); Життя справді став дедалі кращим і веселішим. А коли добре

живеться, то й робота спориться (Ком. Укр., 7, 1960, 4).

СПОРИШ, *ф.*, ч., бот. (*Polygonum L.*). Рослина родини гречкових з дуже галузистими або прямостоячими стеблами, яку використовують у народній медицині як в'яжучий і сечогінний засіб. Позаростали стежки-доріжки, Де походили козакові ніжки, Позаростали споришами, Де походили з товаришами (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 357); *Дер заріс споришем та зелені, неначе луки повесні* (Коцюб., I, 1955, 43); *На зарослій дрібним споришем і травою дорозі, де тільки біліють неглибоко вибиті колії, з'являється постань Данила Зайчучка* (Стельмах, II, 1962, 167); *У порівн. Лемківка притоптана та завіяла пилж, мов той спориш на вигоні (Кос., Новели, 1962, 62).

СПОРИШЕВІЙ, а, е. З споришу. *Дехто почав уже й дрімати, пригрітий сокцем на ласкавій споришевій постелі* (Гончар, Людина., 1960, 83); // *Покритий споришем. Під недовершеним сплетінням вікових лип тагнеться в споришевіх берегах старий чужуцький шлях* (Стельмах, II, 1962, 138).

СПОРІДНЕНІЙ, а, е. 1. Пов'язаний спільністю походження. *Цієї походу страшної орди були Уєри, багата країна, заселена племенем, спорідненим з монголами* (Фр., VI, 1951, 57); *У більшості випадків споріднене розведення призводить до ослаблення потомства, спричиняє зниження...* вживання молодняка, плодючості птиці (Птахівн., 1955, 55); // *Який має спільну причину. Атеросклероз, стенокардія (грудна жаба), інфаркт міокарда — споріднені захворювання* (Хлібороб Укр., 12, 1968, 39).

2. *перен.* Близький, схожий з ким-, чим-небудь за своїми якими-небудь ознаками і т. ін. *В Буймирі давно від Нарожнього знали, що меншовики споріднені з ворогами народу, хоч і зуть себе теж демократами...* (Горд., Чужу піву., 1947, 279); *Розвиток спеціалізації і кооперування, а також доцільне комбінування споріднених підприємств — одна з найважливіших умов технічного прогресу і національної організації суспільної праці* (Програма КНРС, 1961, 65); // *Відповідний, близький кому-, чому-небудь, співзвучний з ним. Існує думка, що перекладач має право і повинен перекладати тільки ті речі, які йому внутрішньо близькі, тільки тих авторів, з якими він почуває себе спорідненим. Взагалі це вірно* (Рильський, IX, 1962, 95); *Теоричість Гр. Григоренка тематично споріднена з теоричістю В. Стефаника* (Рад. літ-во, 1, 1958, 80).

СПОРІДНЕНІСТЬ, пості, ж. Абстр. ім. до споріднений. *Розвиток продуктивних сил у пізньому палеоліті привів до того, що на зміну окремих відокленим груп людей раннього палеоліту... з'явилися нові об'єднання, тісно зв'язані спільним життям, працею і кровною спорідненістю* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 19); *Він докопався, що в особистому користуванні когоспінників є до п'яти десятка корів, зв'язаних з рекордистками кровною спорідненістю, — і всі вони відзначаються рекордними надоями* (Вол., Місячна срібло, 1961, 262); *Єдність походження, спільна історична доля, територіальне суцільство, мовна спорідненість, близькість психіки та світоглядну нерозривними узами пов'язують російський і український народи* (Рильський, IX, 1962, 127); *Дивовижна спорідненість характерів зближала їх* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 71); *Всесвітня історія ще ніколи не бачила у взаємовідносинах десятих націй і народностей такої непорушної єдності інтересів і цілей, волі і дій, такої духовної спорідненості, довіри і взаємного підкування, які поєднують єврейський і братньому союзі радянських народів* (Рад. Укр., 23. II 1972, 1).

Хімічна спорідненість — здатність речовин вступати в хімічну взаємодію. Слюди і польові шпати з точки зору

твердого тіла морфологічно являють собою антиподи: їх структура має бути дуже різною, незважаючи на їх глибоку хімічну спорідненість (Вибр. праці В. І. Вернадського, 1969, 106).

СПОРІДНЕННЯ, я, с. Те саме, що спорідненість. *Патріархальні відносини у скіфів мали форми, що цілком змінилися. Споріднення вели по чоловічій лінії* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 150); *Благословенно будь споріднення і переукування душ! Із мрійних обидва ми* (П. Тичина та М. Рильський) зросли на землях (Тич., II, 1957, 32); // *Стосунки між родичами людей, що взяли шлюб, а також стосунки подружжя з їх кровними родичами; свонство. За життя Аркадія Меланія на кожному кроці підкреслювала своє посвячення в Аркадієвою родиною, а тепер виходить, що вона мало що не соромиться цього споріднення* (Вільде, III, 1968, 304).

СПОРІДНЕНО. Присл. до споріднений.

СПОРІДНИТИ *див.* споріднювати.

СПОРІДНИТИСЯ *див.* споріднюватися.

СПОРІДНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **СПОРІДНИТИ**, нію, нієш, *док.*, *перех.* 1. Тісно зв'язувати, робити близькими, схожими за звичкам, переконаннями і т. ін.; зближувати, зріднювати. [І в а с б:] *Іх споріднює тяжка однакова доля...* (Ірчан, I, 1958, 108); *Єдина сонячна мета гурту, споріднює, запалює всіх радянських людей в їх повсякденній величній діяльності. Ця мета — комунізм!* (Літ. газ., 30. VI 1949, 1); *Як пісня споріднює людей, очищає душу, дає змогу відчувати найдорожче, душевне надбання народу!* (Горд., Цвітк., 1951, 30); *Печаль мене з усіма споріднила, що в мачуєгах марнують цвіт надій* (У. Кравч., Вибр., 1958, 71).

2. *Робити подібними, схожими. Піднесений настрої раптом спав, і десь в глибині свідомості досадно мугало трюти усвідомлення, що його поведінка є чомусь споріднювала його з Хлестаковим* (Головко, II, 1957, 487); *Видатні письменники* [М. Рильський і О. Новиков-Прибой] *у всьому були справжніми синами свого народу. Я визначив потім риси, які споріднювали обох цих прекрасних людей: простота, щирість, любов до людей* (Мас., Життя., 1960, 22).

СПОРІДНЮВАТИСЯ, юєся, юєшся, *недок.*, **СПОРІДНИТИСЯ**, нієся, нієшся, *док.* Ставати близькими, спорідненими за звичками, переконаннями і т. ін.; зближуватися, зріднюватися. *Минуло усього лише один день роботи конгресу, а ми вже встигли споріднитися один з одним* (Тич., III, 1957, 432); // *Звичкай до чого-небудь; зживатися, освоюватися. Заграйземійділу Рабов сам вартує в росаднику цілу ніч, не покидаючи лабораторії. Як зберести Мічуринський сад, з яким він споріднився вже, і полює його, й виріс у ньому духовно за кілька років* (Довж., I, 1958, 471).

СПОРІСТЬ, рості, ж. Абстр. ім. до спорів 1. *Спорість в роботі, дружність, зміня її азарт, з яким працювала тут слобідська молодь, лютила Шумейка* (Шиян, Баланда, 1957, 221).

СПОРО. Присл. до спорів 1. *Печали наш бориславців рити-копати свої... ґрунти... Не споро йшла робота, не живо зиск напичав* (Фр., I, 1955, 128); *Качалисту і бурякову плантації доглядають сім агрегатів. Споро йде робота* (Рад. Укр., 20. VI 1962, 2).

СПОРОВИЙ, а, е, біол. 1. Прямк. до спора. *Передпосівна обробка насіння ячменю споровими бактеріями, виділеними з його ризосфери, підвищувала врожайність на 20—25%* (Мікр. ж., XXII, 5, 1960, 20); *Спорова катина; // Здійснюваний за допомогою спор. Спорове розмноження; // Який складається із спор. У рослині, ураженій цією хворобою [сажкою], волоть повністю руйнується і перетворюється на темну спорову масу, покриту білою півкою* (Хлібороб Укр., 4, 1972, 24).

2. у знач. ім. спроби́в, вих, мн. Рослини, що розмножуються спорами і не мають квітів та насіння. На початку юрського періоду клімат поліпшується, і район Києва поступово перетворюється на болотяну низину, де росли тропічні та субтропічні представники споробитів і голонасінних (Знавня..., 12, 1971, 18).

СПРОБИ́ТИ — застаріла назва всіх відділів нижчих рослин, мохоподібних і папоротеподібних, що розмножуються спорами. Вчені вважають, що на нашій планеті зростає близько 150 тисяч видів вищих споробитів та квіткових рослин (Роб. газ., 10.X 1974, 4).

СПОРОВИ́К, а, ч., біол. Найпростіший тваринний організм, який паразитує в клітинах, тканинах і порожнинах тіла тварин і людини; розмноження його зв'язане з утворенням спор.

СПОРОДЖЕННИЙ, а, е, розм. Діспр. пас. мн. ч. до спородити.

СПОРОДЖЕННЯ, я, с., розм., рідко. Дія і став за знач. спородити, спороджувати 2.

СПОРОДЖУВАТИ, ую, уеш, недок., **СПРОДИТИ**, роджів, рдіши, док., перех., розм. 1. Те саме, що нарбджувати 1. — Спородила я дітей Вже й не так багато — Лиш Івана та Степана, Лиш Явдошку та Грицька, Лиш Настусю та Марусю (С. Ол., Вибр., 1959, 126); Мати спородила його серед мовчазних скієт, і він мерщій подає голою (Загреб., Диво, 1968, 31).

2. перен. Давати початок чому-небудь, створювати щось, бути причиною появи когось, чогось. Всеосяжна глобальність, характерна для нашого часу, здатна водночас спородити і невід'ємність особи від часу, і її відокремленість (Рад. літ-во, 6, 1971, 7); // Пробуджувати, викликати що-небудь. Калитчин двір спороджує страж, безволя (Горд., Чужу виву..., 1947, 156); Відмова Тимчасового уряду признати автономію України... і недовозначне продовження колоніальної політики царського урядництва — спородили обурення й викликали протест у найрізноманітніших колах українців (Смолч. Мир..., 1958, 427).

◇ Як мати спородила — те саме, що Як мати народила (родила) (див. мати¹). Я тоді до нього: — Скидай сорочку!.. — Знає і сорочку... Пішов він, як мати спородила (Хотк., I, 1966, 84).

СПРОДИТИ див. спорбджувати.

СПОРОЖНЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мн. ч. до спорожнити. Здорова пляшка вже була спорожнена (Н.-Лев., IV, 1956, 206); За столом сидів Симкович і вже клював носом. Перед ним стояла наполовину спорожнена пляшка (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 250); Рушів потаєм зазад не спорожнений. Во місто було голодне, і йому замість хліба прислали дітей... (Ю. Янов., I, 1958, 71).

2. у знач. прикм. Нічим не заповнений; пустий, порожній. Онисія Степанівна забирала спорожнені миски (Н.-Лев., III, 1956, 107); Спорожнені джиги раз у раз спускалися по воду (Кач., II, 1958, 481); // Нічим не зайнятий; вільний. Тільки кінв жовітський, немов здичавіла тварина, на диваки обернувся й страшним стрибком поніс.. спорожнене сідло (Ле, Україна, 1940, 286).

СПОРОЖНЕННЯ, я, с. Дія за знач. спорожняти, спорожняти. Спорожнення шалунка.

СПОРОЖНИТИ див. спорожняти.

СПОРОЖНИТИСЯ див. спорожнятися.

СПОРОЖНІЛИЙ, а, е. 1. Діспр. акт. мн. ч. до спорожняти.

2. у знач. прикм. Нічим не заповнений; пустий, порожній. Перед опухлими очима старої поставали то гарчі тільця дітей, то її спорожніла, чорна від часу діжа (Стельмах, Хліб..., 1959, 219); Головуючий енергійно постукає у спорожнілу карafkaу, жагадає спокою (Ле, В свої..., 1960, 21); Над спорожнілою мискою во-

стання переживається відверний горщик (Мпк., II, 1957, 80); // Нічим не зайнятий, не заповнений; у якому нічого немає; вільний. Останній спорожнілий трамвай пішов у дено (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 26); Кожушок почав ремонтувати спорожнілі будинки (Кпр., Вибр., 1960, 86); Поїзд уже віддалявся, а вони все ще стояли на спорожнілій платформі (Панч, На калвн. мості, 1965, 303).

3. у знач. прикм., перен. Духовно спустошений, без інтересу. Він все ще стоє на порозі, немале не наважуючись переступити його і звійти в свою.. квартиру — в своє спорожніле життя (Смолч. VI, 1959, 17).

СПОРОЖНІТИ, ію, ієш, док. 1. тільки 3 ос. Стати пустим, порожнім; опорожнити, випорожнитися. Розпозичає [Охрім] гроші то тому, то іншому, ще до того й погуляти любив, та й не скаменуєся, як подебр'я спустіло і ковачі скрині спорожнили (Вовчок, I, 1955, 95); Останній кіш спорожнів. Метал заповнює усе (Собко. Біле полум'я, 1952, 285); // Стати нічим не зайнятим, не заповненим, звільнитися від чьогось-небудь присутності. Сигнал сповістиє про початок уроку. Коридор миттю спорожнів (Багмут, Щася день..., 1951, 20); Берег спорожнів, рибалки пішли геть (Ю. Янов., II, 1958, 191).

2. перен. Відчутти себе духовно спустошеним, незадоволеним до активної творчої діяльності. Як спорожнів, спустіє я нині!.. Як живу Одноманітно! (Рильський, Поеми, 1957, 37).

СПОРОЖНЮВАТИ див. спорожняти.

СПОРОЖНЮВАТИСЯ див. спорожнятися.

СПОРОЖНЯТИ, ію, ієш і **СПОРОЖНЮВАТИ**, ію, ієш, недок., **СПОРОЖНИТИ**, рожнів, ржіши, док., перен. 1. Видаляючи що-небудь звідкись, робити порожнім, незайнятим; опорожняти, випорожняти. Поки Векла спорожняла торбу, Іван, її батько, сидів понурячи голою (Григ., Вибр., 1959, 54); [Ш а п і г а:] Доброго ранку, старичи. Одержуйте свійши бетон, спорожняйте платформу (Мпк., I, 1957, 233); Наймити вже спорожнили доженні вози і один напуєв коней (Козл., Ю. Крук, 1950, 11); Сталевар, спорожнивши піч, відійшов набіж (Донч., VI, 1957, 399); // З'їдаючи або випиваючи що-небудь, робити посудину порожньою. Старий [господар] сидів притишено і поєдає, як ми зголоділо спорожняли кулик (Досв., Вибр., 1959, 85); Пан маршалок спорожнює свою чарку (Фр., II, 1950, 369); Усі пили й їли. Спорожнили одну півкварти, приніс Цупченко друєу (Гр., I, 1963, 312); Поки спорожнили перші миски, розмова за столом не в'язалась (Головко, А. Гармаш, 1971, 390); // безос. До вечора десятикльоврамовий кіш черешень спорожнено серед веселих розмов (Гжицький, Вел. надії, 1963, 281).

2. фізл. Виділяючи кал через пряму кишку, робити шлунок порожнім. Коли вони причалять до пристані.., служники почнуть спорожнять.. здоровецькі шлуки (Н.-Лев., I, 1956, 574).

СПОРОЖНЯТИСЯ, яється і **СПОРОЖНЮВАТИСЯ**, юється, недок., **СПОРОЖНИТИСЯ**, їться, док. Ставати порожнім, незайнятим (про яке-небудь місце, приміщення, посуд і т. ін.); опорожнитися. Спорожнялися шкряні торби, а шалька не ругалася (Тулуб, Людопови, I, 1957, 225); Реверуар [обприскувача] спорожнюється при звичайних наконечниках.. через 16—18 годин (Шкідн. і хвор. рослин, 1956, 67); Бочки спорожнювалися дуже швидко (Донч., V, 1957, 212); Всі почали розходитись додому, Джерина хата спорожнилась (Н.-Лев., II, 1956, 182).

СПОРОК, рка, ч. Споротий верх поношеного верхнього одягу.

СПОРОНОСНИЙ, а, е. Який містить у собі спори. Спори плаунів легко розсіюються від найменшого коли-

вання повітря, тому збирають спороснісі гліоки, зрівають їх (Лікар. рослини..., 1958, 170).

СПОРОТИ¹ *див.* спорювати.

СПОРОТИ², спорю, спбреш, док., перех. і без доплатки, розг. Покарати, сувільно побивши кого-небудь різками, батогами, канчуком, нагаєм і т. ін.; вперотити. *Бодай кат спорю!* (Номис, 1864, № 3686); *Годис Рябоко їм, мов болячі й чираку, А що за те Рябку? ..лице спорюли батогами* (Г.-Арт., Байки..., 1958, 55); *І роблять [хлопц] нанцину, терплять, І кожне пильне, кожне скорє* (Як ні — нагайка паєчі спорю!) (Фр., X, 1954, 273).

СПОРОТНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до спорбтн¹. **СПОРОТІСЯ** *див.* спорюватися.

СПОРОФІЛ, а, ч., бот. Видозмінений листок спорових рослин, на якому в спорангіях утворюються спори.

СПОРОФІТ, а, ч., бот. Нестатеве покоління у рослин, яким властиве чергування нестатевого і статевого покоління.

СПОРОХНІЛНИЙ *див.* спорохнявілий.

СПОРОХНІТИ *див.* спорохнявіти.

СПОРОХНЯВІЛИЙ, рідше **СПОРОХНІЛИЙ**, а, е. 1. Діспр. акт. мнн. ч. до спорохнявіти, спорохніти. *Недалеко од того місця, де вони стояли, ваялась стара липа, зламана й повалена бурєю, вже спорохнявила й трухлава, поточена шашелями* (Н.-Лев., VII, 1966, 124); — *Ти, спорохнявілий діду, краще зробиш би, коли б плакав за свої зрізи й молився богу* (Фр., VI, 1951, 182).

2. у знач. прикм. Який перетворився на труху; порохлявий. *Микола ледве напалав ножами в кропиві сучий спорохнявілий пенюк* (Н.-Лев., II, 1956, 257); *Білі спорохнявілі пні стирчали густо одні коло одних* (Драч, Іду..., 1970, 181); *Зі спорохнявілого дерева випають наверх крижка дерев'яна мука* (Черемш., Тв., 1960, 49); // *Який агнів усередні. Спорохнявілий зуб.*

СПОРОХНЯВІТИ, ію, іеш і рідше **СПОРОХНІТИ**, ію, іеш, док. 1. тільки 3 ос. Зробитися трухлими, перетворитися на труху; струхлявіти. *Дуб уже емер, засох, вільхи спорохнявіли, кора на березах зжовкла* (Загреб., Європа 45, 1959, 49); — *Кодома вже спорохнявіла* (Н.-Лев., IV, 1956, 316); [Л у і з а:] *Хоч би хто взяв батога, та вам гарту додав, а то вам уже й кості спорохніли* (Л. Укр., IV, 1954, 251).

2. перен. Стати немичним, дряхлим; одряхліти. *Не вистачить [свля] — вігнешся, скрутишся .. та й спорохнявіш у тих хацаз* (Мур., Бук. повість, 1959, 17).

СПОРСАТИ *див.* спбркувати¹.

СПОРСКУВАТИ¹, ую, уеш і **СПОРСАТИ**, аю, аеш, недок., **СПОРСНУТИ**, ну, неш, док. Не втримавшись на чому-небудь, падати, зісковзувати, скочуватися. *Снопки значно поважчали й іноді стали спорсати в вил* (Л. Янов., I, 1959, 101); *Возив мій Гаврилко Ільковом конячку спит в виниці, та якось не догледів, бочка спорснула, упала та й потекла* (Л. Янов., I, 1959, 385); *Він уже добрався до червоного буга, сповився низу, але рука спорснула, і хлоп'як свбрбнує води* (Ільч., Звнч. хлопцев, 1947, 11).

СПОРСКУВАТИ², ую, уеш, недок., **СПОРСНУТИ**, ну, неш і діал. **СПОРСЬКАТИ**, аю, аеш, док., перех. і неперех. Покриваючи бризками, злегка змочувати; вбрызкувати. [Дід Яків (н'є в кварти воду і спорскує ротом на підлогу):] *Оце підмету чисто, бо вечері будуть тут збори колгоспні* (Козл., Шури..., 1956, 284).

СПОРСНУТИ¹ *див.* спбркувати¹.

СПОРСНУТИ² *див.* спбркувати².

СПОРСЬКАТИ *див.* спбркувати².

СПОРТ, у, ч. Фізичні вправи (гімнастика, атлетика, спортивні ігри, туризм і т. ін.), які мають на меті розвиток і зміцнення організму. *Ми тут з тобою відраптаємо займежє, екскурсіями, водяним спортом* (Л. Укр., V, 1956, 224); *Я зацікавився спортом, як і кожний хлопець на моему місці, але таланти виявилі пізніше, коли працював уже на заводі* (Ю. Янов., II, 1954, 17); *Програма змагань з кілького спорту дуже різноманітна* (Спорт..., 1958, 78); *От і пішов, значить, дід подишатися на наших майстрів спорту — силачі* (Вишня, I, 1956, 400); // *перен.* Заняття, яким дуже захоплюються, яке здійснюють із завзяттям та пристрастю. *Якщо для одних секс став своєрідним спортом, то інші бачать у статевій розпущеності форму протесту проти суспільного регресу* (Наука..., 10, 1967, 15); *Цькуванія Дмитра швидко перетворилося на спорт. Воно принесило садистам справжню насолоду* (Коз., Гарячі руки, 1960, 71).

Майстер спбрту *див.* майстер.

СПОРТ... Перша частина складних слів, що відповідає слову спортивний, напр.: спортвиробл, спортгурток, спортзал, спортінвентар, спортклуб, спорткоманда, спорткомітет, спортлотб, спортмайданчик, спорторганізація, спорттоварн і т. ін.

СПОРТИВКА *див.* спортивка.

СПОРТИВКИ, вок, мн. (одн. спортивка, н, ж.), розг. Легке взуття для занять спортом.

СПОРТИВНИЙ, а, е. Прикм. до спорт. *Влітку під час спортивних змагань Гейко проплив дванадцять миль (Ткач, Моряк, 1948, 22); Спортсмена досконалість випромінювала із кожного його м'яза* (Смолян, Сорок вісім..., 1937, 185); *Активний відпочинок для працівників розумової праці — спортивні ігри, фізкультурні вправи, прогулянки, читання художньої літератури тощо* (Наука..., 10, 1956, 16); // *Признач. для занять спортом. Коли на уроці фізкультури в спортивному залі фізкерівник скомадував їм: "Ліворуч! — то нікто з них не міг виконати команду* (Гончар, Тронка, 1963, 141); *В.. спортивному костюмі збоку на галлявині перекидалася Юзефа в дівчатами м'ячем* (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 20).

Спортивна площадка *див.* площадка; **Спортивна форма** — ступінь професійної підготовки спортсмена, коли він може повністю проявити свої можливості. *При занятті улюбленим видом спорту організм спортсмена досягає стану тренуваності за допомогою правильної систематичної форми тренувань, а при відповідному тренувальному режимі спортсмен набуває «спортивної форми»* (Знання..., 4, 1967, 30); **Спортивний майданчик** *див.* майданчик; **Спортивного складу** — який за зовнішніми даними нагадує спортсмена. *Він.. напівлежав на снігу і зовсім без подиу, спокійно дивився на неї. Гарний, видно високий, спортивного складу юнак, — це вона одразу помітила* (Коз., Листа..., 1967, 96).

◇ **Спортивний інтерес** — бажання переверити свої здібності, своє вміння досягти чого-небудь без потреби, просто так. *Досягнувши свого, химерна дівчина втрачала спортивний інтерес до упокорення об'єкта і починала гострити нігтики на ішму жертви* (Вільде, Сестра..., 1958, 380); *Івана захоплює вже судо спортивний інтерес: що той тип стане робити, коли його легко буде помітити* (Кол., Терен..., 1959, 240).

СПОРТИВНО. Присл. до спортивний. *В той час, як Стоколос бував легко, весело й спортивно, — Корж напани, — .. наче добурюючись до серця ворога, скованого збрилою руди* (Ю. Янов., Мир, 1956, 173); // *Як спортсмен. Борис був підкреслено, спортивно гнучкий* (Собко, Біле полум'я, 1952, 5).

СПОРТМІСТЕЧКО, а, с. Комплекс спортивних споруд для занять різними видами спорту; спортивне містечко.

СПОРТСМЕН, а, ч. Той, хто систематично займається спортом (добровільно або в зв'язку з професією). Хлопчина високий і стрункий, завзятий спортсмен, якого в усьому полку знали, як весельчака і балакуна (Ю. Бедзик, Полк., 1959, 221); *Відомі трудючі б'єву на великі дистанції. У спортсмена настав момент, коли йому ніби неустачає повітря, груди горять, дихати важко, серце от-от зупиниться (3 глибини душі, 1959, 112); Радянські спортсмени порадували Вітчизну видатними перемогами у міжнародних змаганнях (Рад. Укр., 9.VIII 1959, 1); *У порівн. Легко, як спортсмен, він проносив своє важке м'язисте тіло на міцних ногах (Ткач, Моряки, 1948, 108).*

СПОРТСМЕНКА, в, ж. 1. Жін. до спортсмен. Кожний вимагав — широкий розвін вправної спортсменки — наближав її ще на два метри до берега (Смолиць, Прекр. катастр., 1956, 71); *На міжнародних змаганнях гімнасток, що відбулися у Швеції, чудових успіхів добилися радянські спортсменки (Рад. Укр., 29.III 1961, 4).*

2. перев. ж.н., розж. Те саме, що спортивки. — *Тіла, — кричить Льоня.. — А де твої сандали або спортсменки? (Ів., Таємниця, 1959, 43); Дівчатка ходили в спідничках з блузочками, в босоніжках і косиночках, хлопці — в широченних, добре відпрасованих штанях.., спортсменках і майках (Тют., Вир, 1964, 57).*

СПОРТСМЕНСЬКИЙ, а, е. Прикм. до спортсмен. Сила в нього спортсменська (Збан., Мор. чайка, 1959, 134); *На маестро — легка шовкова спортсменська сорочка попеластого кольору, неначе в повітря зіткана (Ле, В своїй.., 1960, 270).*

СПОРУДА, н, ж. Те, що збудоване, споруджене; будівля, будова. Дорога його лежала поза елеватор, повз цю височезну споруду з бетону, що була без вікон і ніби й без дверей (Гончар, Тронка, 1963, 295); *Вечері мибудя в горісьському театрі. Це — нова, досить велика, прекрасна своєю архітектурою споруда (Вол., Сади.., 1950, 116); Найкращі споруди країни — палаци спорту і стадіони, манежі.., іподроми, басейни, ігрові зали — розкинуті двері краєм з краєм атлетів, перемагаюч спартаків союзних республік (Рад. Укр., 16.VII 1971, 4); *Образно. Вченившись за якусь думку, він боявся згубити її, боявся, що вся нашія думка сконструйована на споруда розвалиться (Ю. Бедзик, Полк., 1959, 100); // розж. Яке-небудь саморобне спорудження, пристрій, предмет і т. ін. Данило.. підходить до коліски. У споруді, виплетеній із шелюги, спить маленький чоловічок і зрідка плямає устами (Стельмах, П., 1962, 164); *Вона, сміючись, казала на мене.. «спрашу» (човен), бо я був тонкий і довгий, як ця левеняка споруда для плавання (Ю. Янов., II, 1958, 153).**

СПОРУДЖАННЯ, я, с. Дія за знач. споруджати.

СПОРУДЖАТИ *див.* споруджувати.

СПОРУДЖАТИСЯ *див.* споруджуватися.

СПОРУДЖЕННИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до спорудити. Дзвін, споруджений в незугарних кам'яних брил, покэрбованих старовинними написами, а подекуди й малюнками, був свого роду метрикою міста (Вільде, Сестри.., 1958, 516); *Гераченко піднявся на дозорку вишку, споруджену на вертєвці сосни (Грим., Сив., 1950, 43); Генерал пройшов до столика, спорудженого в кутку з якийсь дверей (Гончар, III, 1959, 249); // у знач. прикм. Споруджені машини, каті з хиткішим теплом підносили руду на-гора (Досв., Вибр., 1959, 306); Незадовільна якість споруджених будівель завдає значної шкоди народному господарству, погіршує побутові умови населення (Рад. Укр., 27.VIII 1959, 2); // споруджено, безос. присудк. сл. Через кілька годин міст*

все ж таки було споруджено (Тулуб, В степену.., 1964, 252); В республіці [УРСР] відбудовано, реконструйовано і споруджено заново високопродуктивні доменні і мартемнєські печі (Наука.., 1957, 2).

СПОРУДЖЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. спорудити, споруджувати. На спорудженні форту працювали всі разом: матроси, козаци й піхота (Тулуб, В степену.., 1964, 290); *Я бачив командура вночі на спорудженні моста (Довж., III, 1960, 121); Доброю школою трудового загартування студентства стала їх участь у спорудженні народногосподарських об'єктів республіки та ударних комсомольських будов країни (Матер. XXIV з. Компартії України, 1971, 43).*

2. Те саме, що споруда. — *А то що за спорудження видніються в кінці саду? — запитав Баніт (Ткач, Арена, 1960, 139).*

СПОРУДЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до споруджування. — *Зверни увагу, Ліно, як споруджувальні роботи виконано, — казав Кузьма на ту ділячку, де крила каналу були вже сформовані (Гончар, Тронка, 1963, 190).*

СПОРУДЖУВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. ч. до споруджувати. Чехословаччина і Угорщина вже одержали радянську нафту по нафтопроводу «Дружба», споруджуваному силами п'яти братніх країн: СРСР, НДР, Угорщини, Польщі і ЧСНР (Рад. Укр., 1.III 1963, 4); *Концентрація капітальних вкладень на вирішальних ділянках, усунення розпорощення капітальних затрат, прискорення введення в дію споруджуваних підприємств повинні стати неодмінною умовою планування і організації господарства (Програма КПРС, 1961, 75).*

СПОРУДЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. споруджувати.

СПОРУДЖУВАТИ, ую, уеш і рідко **СПОРУДЖАТИ**, аю, аш, недок., **СПОРУДИТИ**, руджї, рудш, док., *перез.* 1. Будувати, зводити що-небудь (перев. велике, складне). У містач жили будівельники, які зміли споруджувати великі будівлі (Іст. середніх віків, 1955, 72); *Штаб протиповітряної оборони наказав негайно копати щілини й споруджувати бомбозахища (Донч., III, 1956, 398); Рано починається трудовий день тил, хто споруджує канал (Гончар, Тронка, 1963, 258); Пам'ятник Шевченку споруджам — пам'ятник, що в виляю єсенародної любові до Тараса (Тич., III, 1957, 75); — Саме найкраще було б спорудити земляні захисти ген там на площині (Стар., Облога.., 1961, 41); Спорудили [у колгоспі] механізований водогін з напірною баштою, проклали сітку труб (Вол., Місячне срібло, 1961, 187); // розж. Робити, виготовляти що-небудь перев. ручним способом; майструвати. Позавчора возилась споруджуючи собі відповідне до літньої погоди убрання (Л. Укр., V, 1956, 389); *Вдова Валя споруджувала дегузиці, майстрував іграшкові електропоїзди (Гончар, IV, 1960, 79); Сашко сам спорудив її [веранду] і власноручно обсадив квітами (Смолиць, V, 1959, 16).**

2. *розж., рідко.* Збирати, налаштувати або організувати що-небудь. Разом в цим листом споруджує до Вас невеличку посилку (Мирний, V, 1955, 395); — *Спорудимо гостям такий бенкет, як ото був у королів та у царів (Морд., I, 1958, 156); // Варяти, приготувляти їжу. — Спорудимо юшку, — каже Сутомлин, вибираючи найкращих бичків-кнугів (Гончар, Тронка, 1963, 336); — А ти б одну таку вечерю спорудила, щоб по ній ніколи більше їсти не готілося (Кач., II, 1958, 30).*

СПОРУДЖУВАТИСЯ, ується і **СПОРУДЖАТИСЯ**, ається, *недок.* Пас. до споруджувати, споруджати 1. *Під'їзали ми до сусіднього майдану, де завод споруджується (Зар., Світло, 1961, 47); Тисячі солдатів працювали*

без відпочинку на земляних роботах. Повсюди споруджувались укріплення (Кочура, Зол. грамота, 1960, 285).

СПОРУДЖУВАЧ, а, ч., розм. Той, хто споруджує що-небудь, працює на спорудженні. Разом із споруджувачами траси метро трудяться будівельники другого мостозагону (Рад. Укр., 19.X 1965, 4).

СПОРУДИТИ *див.* споруджувати.

СПОРХНУТИ *див.* спурхувати.

СПОРХУВАТИ *див.* спурхувати.

СПОРЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. спбрювати.

СПОРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **СПОРЮТИ**, спорю, спбреш, *док.*, *перех.* Розрізняючи або розриваючи нитки по шву, відокремлювати щось нашите поверх чого-небудь. *Він дістає в кишені ножа і поламає споров собі погони* (Ю. Янов., IV, 1959, 51); — *Виходить, що коли б ви знали, що ці речі мають умовні позначки, — продовжував суддя, — то ви б їх не брали?.. — Або спороли б ті позначки? — запитає суддя* (Кучер, Процай..., 1957, 437).

СПОРЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **СПОРЮТИСЯ**, спбрється, *док.* Відриватися по шву.

СПОРЯДЖАННЯ, я, с. Дія за знач. споряджати 1.

СПОРЯДЖАТИ, аю, аєш, *недок.*, **СПОРЯДИТИ**, джю, дїш, *док.*, *перех.* 1. Забезпечувати усім необхідним, готувати для відправлення куди-небудь; збирати, вряджати когось куди-небудь. *Жінки, бабусі озоче їх [піонерів] приймали. Споряджали в дорогу гарчак, напучували* (Ле, Клен. лєст, 1960, 71); *Синою Мар'яши Пліт в дорогу споряджав* (Ус., На.. берегах, 1951, 113); *Встали рано; дядина скоренько спорядила мене, — ми й пішли до Золотарихи* (Барв., Опов., 1902, 70); *Спорядивши воза, Кирило виніс кілька клумків збіжжя нового урожаю* (Ішук, Вербівчани, 1961, 7).

2. *розм.* Робити, виготовляти що-небудь, перев. ручним способом; майструвати. *Нові улії струже, споряджав* (Грицько) (Барв., Опов., 1902, 144); *Того року батько спорядив мені прегоршій ґринджолці [ґринджолята]* (Вовчок, VI, 1956, 304); *Можна.. за гроші спорядити Корабель хороший* (Рудан., Тв., 1956, 94).

3. Готувати що-небудь, приводити в стан готовності; опоряджати, налаштовувати. *Спорядили обід ситий, На двох розділили* (Рудан., Тв., 1959, 272); *Череваниха з Лесею поїхали поперед, щоб усе дома як слід спорядити* (П. Куліш, Вибр., 1969, 110).

4. Забезпечувати зброєю, військовим спорядженням; екіпірувати. *Двадцять—тридцять чоловік одного козака споряджають* (П. Куліш, Вибр., 1969, 118); *Дбайливо спорядив Данило своє військо, і сам одягнувся, немов на свято* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 568); *Наполеон спорядив армію приблизно в 600 тис. і вторгся в Росію* (Нова іст., 1956, 93).

СПОРЯДЖАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **СПОРЯДИТИСЯ**, джуся, дїшся, *док.* 1. Здійснюючи підготовку до чого-небудь, забезпечувати себе усім необхідним; збиратися, готуватися. *Отак Свирід навалявся, В путь-дорогу споряджався, І озуся, і одягся, Мов на ярмарок убрався* (Україна., I, 1960, 203); *З ним [політруком] споряджався в раптової поїзді і мій батько* (Цюпа, Три явори, 1958, 18); *Вона спорядилась їти храмувати до тітки, в друге село* (Барв., Опов., 1902, 103); *Сайд поважно спорядився, сів на коня й поїхав* (Ле, Міжгір'я, 1953, 108).

2. *тільки недок.* Пас. до споряджати.

СПОРЯДЖЕНІЙ, а, в. Дієпр. пас. мнн. ч. до спорядити. *Пасіка була захищена і споряджена* (Стор., I, 1957, 228); *Так вони й поїхали до Москви удвоє з Мишкою, добре споряджені в дорогу інтендантами полковника Горпищенка* (Кучер, Голод, 1961, 326); *Свіжі, щедро*

споряджені найновішою технікою врангеліські корпуси, здавалось, все зметуть на своєму шляху (Гончар, Таврія., 1957, 561); // *споряджено, безос. присудк. сл.* *Того же дня по обіді було споряджено до Вишневецького посланця* (Ле, Наливайко, 1957, 80).

СПОРЯДЖЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. спорядити, споряджати. *Савонні урядовці.. при спорядженні експедиції ігнорували організацію наукових робіт* (Видатні вітч. географі., 1954, 41).

2. *збірн.* Сукупність предметів, пристроїв, необхідних для чого-небудь. *Ліна в тилому загваті оглядає Тоню в її дорожньому спорядженні* (Гончар, Тронка, 1963, 167); *Біля ліжка дяді Антона лежало наготовлене рибальське спорядження* (Сміл., Сашко, 1954, 73); *Легко може доставити [літак АН-22] в найвіддаленіший куточок Радянського Союзу будь-яке великогабаритне спорядження: бульдозери, важкі верстати,.. бурові вишки і т. п.* (Знання., 3, 1966, 4).

3. *збірн.* Предмети озброєння, обмундирования та побутового вжитку бійця, а також пристрої для їх перенесення. *Прийти до фінішу за найкоротіший час і не втратити в поході жодного бійця, жодної речі із спорядження — таке завдання маршу* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 90); *Розвідники летіли на великій висоті, а тому вчайне спорядження авіаторів — комбінезони, шлемофони, окуляри, парашути за спиною — доповнювалось у них ще й кисневими масками* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 4); *Рух поїзді припинився. На станціях застряли ешелони з бойовим спорядженням, боєприпасами, з людською силою* (Д. Бедзін, Плем'н., 1958, 89).

СПОРЯДИТИ *див.* споряджати.

СПОРЯДИТИСЯ *див.* споряджатися.

СПОСІБ, собу, ч. 1. Певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось. *Время побачив, що треба змінити спосіб діяння, щоб часом його свободи не спустошилися зовсім вкрай, до решти* (Н.-Лєв., VII, 1966, 27); *Панотцям припав до сподоби такий спосіб розмови, отож ухопилися і вони за нього* (Март., Тв., 1954, 215); [Х н м к а:] *Треба ж чимсь заробити.. [І в а к:]* *То отакий способом заробляти?..* (Мирний, V, 1955, 245); *Збракували багачі Данька. Та згодом він сам знайшов спосіб допомогати родині: з весни промишляв рибом* (Гончар, I, 1959, 8); *Виявилось, що отець Вікентій самотужки вперто вичає медицину і особливо способи лікування травами* (Стельмах, I, 1962, 251); *Вона викликала Марійку, і та продемонструвала на дощці свій спосіб* (Донч., V, 1957, 363); *Велике значення для ефективного використання органічних добрив має час і спосіб їх внесення* (Хлібороб Укр., 12, 1968, 14).

Кустарнім способом *див.* кустарний; **Спосіб життя** — уклад, характер життя. *Ігала а сюди просто ратуватись, мені треба було змінити обставини, вразення, спосіб життя* (Л. Укр., V, 1956, 355); *Постійне піклування суспільства про кожного трудівника — одна з особливостей радянського способу життя* (50 р. Вел. Жовтн. соц. рев., 1967, 34).

△ **Олімпійський спосіб** (змагання) *див.* олімпійський; **Спосіб виробництва** — діалектична єдність продуктивних сил і виробничих відносин на певному ступені розвитку суспільства. *Отже, ми бачимо, що сучасна буржуазія сама в продукт дового процесу розвитку, раду переорєтєтє у способі виробництва і обміну* (Комув. маніф., 1963, 32).

2. Те, що служить знаряддям, засобом і т. ін. у якій-небудь справі, дії. *Найкращий спосіб — отрута. Наприклад — морфій.. Чого ж я мучусь? Чому не умираю? ..Вода теж притягла мою увагу, хоч се був би найгір-*

ший спосіб (Коцюб., II, 1955, 263); Воля, Рада й Аліна, прийнявши квіти, відмовилися скористатися з такого допотопного способу пересування, як візник (Ю. Янов., II, 1954, 96); Перекладач з однієї мови на іншу з не тільки способом збагачення духовного досвіду читачів, а й способом збагачення мови, на яку той чи інший твір перекладається (Рильський, IX, 1962, 59).

Добріати спосіб див. добирати.

3. Граматична категорія дієслів, що виражає відношення дії (або стану) до дійсності, встановлюване мовцем. Типовими морфологічними ознаками дієслова, що відрізняють його від інших частин мови, є зміна за особами, часами і способами (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 319); Категорія способу включає в себе форми дійсного способу, наказового (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 387).

△ Дійсний спосіб див. дійсний; Наказовий спосіб див. наказовий; Підрядне речення способу дії — підрядне речення, в якому визначається спосіб або дається характеристика дії чи стану, які відображені в головному реченні; Умовний спосіб див. умовний.

СПОСІБНИЙ, СПОСОБНИЙ, а, е, розм. 1. Те саме, що зручний 1, 2. Дорога спосібна (Сл. Гр.); Тепер уже для Марусі ясно було, що треба лиш вичекати спосібної хвилі й тікати (Хотк., II, 1966, 264).

2. На що, до чого і без додатка, з тифін. Те саме, що здатний 1. — Люди мене люблять, шанують.. Якби спосібний був і потреба була, то й ще б на ворога став (Коп., Навколо полум'я, 1961, 12); Вони уважають нас спосібними на поважні розмови, і через те говорять з нами по правді (Л. Укр., V, 1956, 39); Річечко увесь піднялася; озем горіло його обличчя, і на все був він тепер спосібний (Хотк., I, 1966, 55); — Тетяна, царство небесне, останніми часами зовсім не спосібна до роботи була, — додав Мотря (Л. Янов., I, 1959, 80).

3. Те саме, що здібний 1. Мій тато був з Медики родом, має двох братів — усі три були хлопці гарні, спосібні (Фр., III, 1950, 202); — Не буде екзаміні.. Батьошка не хоче. Я була виготовила одну групу спосібніших хлопців, та діло стало за законом божим (Л. Укр., III, 1952, 571).

СПОСІБНІСТЬ, СПОСОБНІСТЬ, ності, ж., розм. 1. Те саме, що нагода. При.. спосібності попроси його запитати в редакції.., чи прийняли б там повість п. Ольги (Л. Укр., V, 1956, 341).

2. Те саме, що здатність 1. Не тільки один Араб[ажин] прихильний до Вас, а є нас більше, тільки що не всі мають спосібність виявити Вам ту прихильність, а публічно виявляти — бояться (Л. Укр., V, 1956, 46).

3. Те саме, що здібність 1. Коли батько почав дуже згадати спосібність свого сина, хлопець почервонів, як рожа (Фр., III, 1950, 216).

СПОСІВНО, присл., розм. Те саме, що зручно 1, 2. Возом спосівніш їхати, ніж дорогою (Сл. Гр.); Куди йому спосівно йти (Сл. Гр.).

СПОСОБНИЙ див. спосібний.

СПОСОБНІСТЬ див. спосібність.

СПОСТЕРЕГТИ див. спостерігати.

СПОСТЕРЕГТИСЯ, ежўся, ежўшеся; мим. ч. спостерігся, спостеріглася, лўся; док., діал. 1. Помітяти. Так роздумуючи, Целя й не спостеріглася, коли була вже близько поштового будинку (Фр., II, 1950, 310).

2. Опам'ятатися. Вибила дев'ять година.. Він [адвокат] аж тепер мов спостерігся (Фр., II, 1950, 51).

СПОСТЕРЕЖЕННИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до спостерігати; // у знач. ім. спостережене, ного, с. Те, що спостеріг хто-небудь. Невже ж може людина жити й не спостерігати того, що діється довкола неї? Не

спостерігати не може, а от фальшиво сприймати спостережене, як досі в Бронком бувало, може (Вільде, Сестри.., 1958, 244); Вигодами з особисто пережитого й спостереженого, письменник [Ю. Смолич] прагнув художньо відобразити історію того покоління, що розпочало своє свідоме життя разом з Великим Жовтнем (Іст. укр. літ., II, 1956, 464).

СПОСТЕРЕЖЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. спостерігати, спостерігати. Умію спокійно розважати в тривожні моменти, держати свої нерви в руках, маю якийсь дар спостереження (Л. Укр., III, 1952, 693); Він саме гакіньки свої астрономічні спостереження, коли вноч знався сівжий вітер (Тулуб. В степу.., 1964, 401); Позад будинку, що з його даху Черниш віє свої спостереження, стояв інший будинок такого ж стандартного типу (Гончар, III, 1959, 242).

Приклади спостереження — прилади, за допомогою яких спостерігають, стежать за ким-, чим-небудь. На деякій відстані від пілота, трохи нижче, за приладами спостереження сидів штурман. Він безперервно дивився вниз на землю (Хор., Незакінч. політ, 1960, 4).

2. Те, що виявили, помітили після уважного розгляду, вивчення, дослідження і т. ін. кого-, чого-небудь. — Треба тікати звідси! — говорив Остап Соломій, оповідаючи їй свої спостереження (Коцюб., I, 1955, 375); Якийсь.. дивився у вікно в сільраду, час од часу ділячись з товаришами своїми спостереженнями (Головко, II, 1957, 159); Свій досвід, свої експерименти й спостереження він намагався узагальнити й занотувати (Гончар, III, 1959, 114).

СПОСТЕРЕЖЛИВИЙ, а, е. Здатний добре все помічати, підмічати, звертати увагу на щось приховане, внутрішнє, суттєве. Патер був людиною спостережливою. Він помітив недовіраливий-старожий погляд поета (Тулуб. В степу.., 1964, 437); Гагара дуже спостережлива птиця. І дуже гостроока, — бачить вона кроки на сто так, як не можна бачить у найудосконаленіший бінокль (Вишня, II, 1956, 178); // Який відзначається такою здатністю. Спостережливим оком Чепіга відразу помітив, що Вітряні Гори були вулицею відвертих, чесних трудолюбів (Жур., Вечір.., 1958, 368).

СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. спостережливий. Іван Франко, з властивою йому гострою спостережливістю і доказовістю думки, відзначає, що Коцюбинський ніг би зайняти почесне місце у будь-якій літературі (Літ. Укр., 26.IV 1963, 2); Підсвідомо, з дівочою спостережливістю Надя відзначила, що Микола симпатичний, хоч і по-смішному кирпатенький (Ткач. Плем'я.., 1961, 51).

СПОСТЕРЕЖЛИВО. Присл. до спостережливий. Скоували мене спостережливо насторожені, до нахабства відверті.. очі господині (Збан., Малюк. дзвін, 1958, 24).

СПОСТЕРЕЖИТИ, а, е. Який служить, призвач. для спостереження за ким-, чим-небудь. Насіть у маленькі спостережні віконця заборол наложившись [галічанів] втикати стріли (Хевжяк, Д. Галицький, 1958, 120); Він уважав за потрібне розважити її, і не находив нічого ліпшого, як повести на одну із спостережних вишок, звідки вони вдвоє милувалися.. божбовими вибухами (Гончар, Тронка, 1963, 298); // Який застосовується для спостереження, в основі якого лежить спостереження. Розроблення автоматичних міжпланетних станцій.. дало можливість нашим evening перейти від спостережних методів вивчення Всесвіту, через товщу земної атмосфери, до замірювань різних параметрів безпосередньо в космосі (Рад. Укр., 12.IV 1966, 4).

Спостережний пункт — спеціально підготовлене і обладнане місце для ведення спостережень за ким-, чим-небудь. Поки встановили гармати, телефоністи провели

лінію до спостережного пункту на передовій (Головко, 1, 1957, 286); [О р л и к:] На цьому місці вириєм окопчик і спостережний обладнаєм пункт (Лев., Драм., 1967, 80).

СПОСТЕРЕЖНИК, а, ч. Те саме, що спостерігач 1. Якщо на рівній місцевості подивитись в усі сторони, то місцевість здається кругом, в середині якого.. [міститься] спостережник (Фіз. геогр., 5, 1956, 8); Чим краще обладнані агрометеопости, чим досвідченіший спостережник на них, тим ефективніший матеріал можна одержати (Хлібороб Укр., 1, 1969, 36).

СПОСТЕРЕЖНИЦЯ, і, ж. Жін. до спостережника.
СПОСТЕРЕЖНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до спостережника. — У мене.. неабиякий спостережницький талант, та він виявляється аж тоді, коли вже запізно (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 198); // Основою якого є спостереження. Астрономія із спостережницької науки блискучим перетворюється в експериментальну, практичну (Наука.., 6, 1961, 6).

СПОСТЕРЕЖУВАНИЙ, а, е. Який служить, вкороистовується для спостереження, є об'єктом спостереження. Вчений про кров'яні групи виникає з вивчення явищ, спостережуваних іноді в суміші крові двох тварин того самого виду (Вибр. праці О. О. Богомольца, 1969, 277); Важливі в основу розходження між обчисленнями і спостережуваними положеннями Урана, вчені відкрили планету Нептун (Наука.., 2, 1959, 10).

СПОСТЕРІГАННЯ, я, с. Дія за знач. спостерігати. Загиблений у це спостерігання, пропуская [Начко] мимо вуха всі розмови й шепти (Фр., VI, 1951, 227); Особливо хвилює спостерігання комуністичних рис саме в колегіальному побуті (Смолич, Розм. з чвт., 1953, 208).

СПОСТЕРІГАТИ, аю, аєш, недок., **СПОСТЕРЕГТИ**, ежү, ежеш; мн. ч. спостеріг, спостерегла, лб; док., перев. Дивлячись, помічати кого-, що-небудь, звертати увагу на когось, щось. Рево ваалюбки спостерігав, як зникали зі столу ласощі (Довж., Гюлле, 1961, 67); Федоренко з цікавістю спостерігав з вікна вагона строкаї смужки селянських нивок (Кач., Вибр., 1947, 163); Очі спостерігали, як подачно злігав земля, зяльнена від бур'янів, глибоко зорана, розпушена (Ю. Янов., II, 1954, 166); Хазайнова кума підняла на всю хату гаалт: вона спостерегла, що пропав її подарунок (Л. Янов., I, 1959, 47); Не вірячи власним очам, спостеріг [Отава] серед старих і молодих жінок.. худого злощя в сірому пальтечку (Загреб., Диво, 1968, 96); // тільки недок., перев. за ким — чим. Стежити, слідкувати за ким-, чим-небудь. Троти оддалік сиділи під парасольками жінки і пильно спостерігали за дітьми, які бавились у воді при березі (Хлївняк, Квлюмок, 1961, 47); Абдулаев.. наказує [Тимкові] стояти під хлівом, спостерігати за татою (Тют., Вир, 1964, 495).

СПОСТЕРІГАТИСЯ, ається, недок. 1. Ставати явним, помітним; помічатися. Заострення боротьби пролетаріату з буржуазією спостерігається в усіх передових капіталістичних країнах.. (Ленін, 17, 1971, 169); Незважаючи на те, що валяа в ґрунті багато, в рослинах інколи спостерігається його недостача (Хлібороб Укр., 4, 1968, 14).

2. Пас. до спостерігати. У серні Персеїди становлять 70 процентів усього числа метеорів, які спостерігаються неозброєним оком (Веч. Кнів, 19.VIII 1961, 3).

СПОСТЕРІГАЧ, а, ч. 1. Той, хто спостерігає, стожить за ким-, чим-небудь, підмічає щось. Спостерігачі услаїа на партаз, музиканти ґрупувалися по кутках (Збан., Малин. дзвін, 1958, 177); Лезо.. сокири виблискувало на сонці сріблястим промінчиком, приковуючи до себе напружену увагу цікавих спостерігачів (Кур., Вибр.,

1960, 322); Ні один історик, коли він хоче бути з народом, не може займати «нейтральне» становище, не може бути лише спостерігачем, а повинен стати активним бійцем (Укр. іст. ж., 2, 1960, 34); // Особа, яка за професією або за дорученням займається спостереженням за ким-, чим-небудь. Броунов [П. I.] почав свою трудову діяльність у Головної географічній обсерваторії, спочатку спостерігачем, а згодом — фізиком (Видавні вітчі. географі.., 1954, 103); Спостерігачі природи.. котують у своїй записниках, коли прилітають ластівки, коли озивається перший соловейко (Рильський, Веч. розмови, 1964, 61); Ми [футболісти] були цілком готові, все визначили точно, і тоді наш спостерігач помітив три зелені ракети (Ю. Янов., II, 1954, 29).

2. вїськ. Той, хто стожить за діями ворога, вносить поправки в наведення гармат під час стрільби. Поки що ніяких ознак появи ворога спостерігачі не помічали (Збан., Незабутне, 1953, 18); — Ворожа артилерія сильно б'є по моєму участкові.. очевидно, дець в гарній пункт для ворожого спостерігача (Ю. Янов., I, 1958, 112); Видимість тут [у горах] стала набагато краща, ніж на рівнині. Тому наводчикам і спостерігачам, які звикли відзначати відстані в умовах рівнини, тут ці відстані здавались меншими від справжніх (Гончар, III, 1959, 114).

СПОСТЕРІГАЧКА, я, ж. Жін. до спостерігача 1. На цьому стадіоні, обсадженому молодими липами і кленами, Еріка Штальберг почувала себе якоюсь сторонньою спостерігачкою (Собко, Стадіон, 1954, 6).

СПОСТИГАТИ, аю, аєш, недок., **СПОСТИГНУТИ** і **СПОСТИГТИ**, гну, гнеш; мн. ч. спостіг, ла, до; док., перев. Те саме, що настигати 1, 5. Коли був [Микола] на середині пуні, спостігли його воєки (Загреб., Шеніт, 1966, 9); Із листопада 1854 року люта буря, що прийшла з моря, спостігла Кримські береги (Наука.., 11, 1971, 60); На дорозі серед степу мене ніч спостігла, а вночі дощ ливний, вітер рвакий.. (Вовчок, VI, 1956, 247); — Ми перелобили сев горе, що спостігло нас так неждано (Хотк., II, 1966, 178); Смерть точила зуби на творчу радість письменника [Я. Галана] і спостігла його на посту, за працею (Ком. Укр., 8, 1962, 51).

СПОСТИГНУТИ див. спостігати.
СПОСТИГНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до спостігнути. — Ой, рятуйте! ..Спостігнутий чим скриком, Василік відразу ж подався настьоки від баби (Довж., Зяч. Десна, 1957, 374).

СПОСТИГТИ див. спостігати.
СПОСТИТИ, спощү, спбстїш, док., розм. Дотримати посту, не поїсти скоромного певний час. Цілий день не їли й не пили, наче зареклися спостити той день святий і світлий (Барв., Опов., 1902, 96); — Ви знаєте, що зто сьогодні спостити цілий день, той ніколи не потопатиме в воді (Н.-Лев., II, 1956, 265).

СПОСТИТИСЯ, спощүся, спбстїшся, док., розм. Виважити себе, дотримуючись посту і не вживаючи скоромного в їжу. Роман спостівся, амарніс, зблід, спав з тіла. Очі стали здорові й витрішкуюаті; рум'яні уста пожовкли (Н.-Лев., VI, 1966, 389).

СПОСУДИТИСЯ, дється, док., безос., діал. Пошастити, поталанити. — Мабуть, ви в сорочці родились, що вам так спосудилося отут сьогодні, — сказала есела Мокрївська з жартами (Н.-Лев., IV, 1956, 295); — Я бачу по ваших очах, що не спосудилося. Еге?.. — Ваша правда. Знов не здалося! — обїзався Ломицький (Н.-Лев., VI, 1966, 77).

СПОТАЙНА, **СПОТАЙНЯ**, **СПОТАННЯ**, присл., розм. 1. Крадькома, потай, щоб інші не бачили, не чули, не знали; вишком. Вона еже щось різдала, міряла, тупила клейстером докучи, але робила все те не на столі,

а спотайна, у себе на колінах (Л. Янов., I, 1959, 330); — І спотайна слизьке шипіло зло: Коли б я був один, — лише б для мене ниви Гойдади колосом! (Рильський, Поеми, 1957, 27); [Кирп'я:] Музиченко лавку завіє, [Меланія Григорівна:] Що ти кажеш, коли ж це він поспів? [Кирп'я:] Поспів. Оборудовав [оборудував] все спотання (Кроп., IV, 1959, 208).

2. Несподівано, раптом. Бремля зітхнула важко, спотання сповився в подушки і сіє на ліжку (Н.-Лев., VII, 1966, 150).

СПОТАЙНЯ див. спбтайна.

СПОТАННЯ див. спбтайна.

СПОТВОРЕННИЙ, а, е. Діспр. пас. мін. ч. до спотвбрити. [Міріам:] Я знаю, що якби з'явилась я, некавістю спотворена в обличчі, вони загнулись би і запитали: — Яке тобі до всіх нас діло, жінко? (Л. Укр., II, 1951, 121); Нерчин відвів очі від спотвореного жастою обличчя Румлера (Рибак, Час., 1960, 22); Спотворений вибухом і спалений каркас пароплава лежав тепер посеред річки (Д. Бедзик, Дніпро..., 1951, 196); Тільки трудяща людина знає істинне кохання й дружбу, не спотворені грошовими стосунками, тільки їй зрозумілі і справжня чесність, і благородство (Рад. літ-во, 5, 1958, 74); // у знач. прижм. Меблі лежали усуміш, спотворені і розбиті (Смолич, II, 1958, 41); // спотворено, безос. присудк. сл. Я до міста вий, де клаптанні туману Спотворено красу доли і буйних плаюч (Зеров, Вибр., 1966, 491); У кожного вилицювате монгольське обличчя було спотворено випеченим на лобі тавром (Тулуб, В степу..., 1964, 93).

СПОТВОРЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. спотвбрити, спотвбрювати. Презирливе ставлення до людини, до її внутрішнього світу, свідоме спотворення її тіла в скульптурі і живопису проищує всю творчість абстракціонізму (Ком. Укр., 2, 1963, 60); Шевченко гостро виступив проти вульгарного спотворення дійсності і її мовного виразу в українській літературі (Мовозн., XVII, 1962, 15).

2. Те, що спотворене. Великі заслуги Ломоносова в створенні російської літературної мови. Він очистив її від спотворень, загасарилх церковних зворотів та непотрібних іноземних слів і наблизив до живої народної мови (Іст. СРСР, II, 1957, 46).

СПОТВОРЕНО. Првсл. до спотвбренній. Спотворено поді пісні мої бриніли (Л. Укр., I, 1951, 177).

СПОТВБРИТИ див. спотвбрювати.

СПОТВБРИТИСЯ див. спотвбрюватися.

СПОТВБРЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. спотвбрювати. При поширенні процесу рубці, що утворилися, можуть спричинити виворот повік, значне звуження рота, що в запущених випадках веде до спотвбрювання (Як запоб. зарази. хвор..., 1957, 66).

СПОТВБРЮВАТИ, юю, юєш, недок., **СПОТВБРИТИ**, рю, рийш, док., *перез.* 1. Надавати кому-, чому-небудь неприємного, непривабливого вигляду. Завжди здається, що вона розпатлана, та це не тільки не спотворює її, а навпаки — надає їй якоїсь моторошної приваби (Перв., Опов., 1970, 105); Високий [Горшценко], стрункий, у пілотинських чоботях і ватнику, в сірій кубанці на голарет. Але навіть ця форма не могла спотворити легкої, рудячої постаті підтягнутого військового моряка (Кучер, Голод, 1961, 124); // Позбавляючи природного вигляду, робити негарним, потворним (облущчя та його частини). Тавро задрості і розгубленості спотворювало його [обличчя Хоми] (Рибак, Час., 1960, 737); Найдуже обличчя вразили її очі. Божевільна лють спотворювала Із (Ткач, Арена, 1960, 78); Жорстока пошмішка на мить спотворила його легідне обличчя (Кач., II, 1958, 433); — І отаке віспа та наробила! І

осиротила, сердешну, і отак на увесь вік спотворила! (Головко, А. Гармаш, 1971, 285).

2. Робити непридатним для вжитку, використавня; псувати, вівечити; // Робити неповноцінним у моральному відношенні. Капіталістичний поділ праці спотворює людей (Ком. Укр., 6, 1961, 54); // Негативно впливаючи, порушувати нормальний хід чого-небудь. Лише соціалізм і комунізм, очили К. Маркс з Ф. Енгельс, повісттю збільють літературу і мистецтво від усього, що залямувало і спотворювало їх розвиток при капіталізмі (Рад. літ-во, 3, 1964, 25); Мені спотворила життя Злочинна чарівниця; Але я маю пречуття, Що верне всю красу життя Мені одна зірниця (Вороний, Вибр., 1959, 169).

3. *перез.* Подавати, показувати що-небудь у неприродному, перекрученому вигляді. Народний великий поет Шевченко багато витерпів після своєї смерті від фальсифікаторів, від буржуазних націоналістів, від шпівонів і диверсантів, які в своїх інтересах спотворювали образ українського землі (Тич., III, 1957, 82); Ревізіонізм перекручує марксистсько-ленінське чечення, спотворює досвід соціалістичного будівництва (Ком. Укр., 1, 1969, 22); Буржуазні політики, реакціонери, зрадники робітничого класу зацікавлені в тому, щоб спотворити істину і водночас створити видимість правильності своїх міркувань (Логіка, 1953, 81).

СПОТВБРЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **СПОТВБРИТИСЯ**, риться, *док.* 1. Ставати неприємним, непривабливим, потворним. Обличчя Бастерта спотворилося від гніву (Собоко, Запорука..., 1952, 148); // Набувати неприродного вигляду, неприродних ознак. При великому збільшенні телескопа вигляд світла внаслідок коливань повітря спотворюється (Астр., 1956, 50); Уста, що солодко співали й виговляли Солодкі речі або туди жалі, Тепер шипіють від лютості, і голос Спотворився, неначе свист (Л. Укр., I, 1951, 108).

2. Робитися непридатним для чого-небудь; псуватися. Кісткати кроючки легкі і еластичні, але ламкі і порієляно швидко сточуються об пражу, через що спотворюються петлі (В'язання..., 1957, 5).

3. тільки *недок.* Пас. до спотвбрювати. В Північно-Американських Сполучених Штатах всякий самостійний робітничий рух парализувався, поки частина республіки спотворювалася рабством (Маркс, Капітал, т. I, кв. 1, 1952, 301).

СПОТВБРЮВАЧ, а, ч. Той, хто спотворює, перекручує що-небудь. Пристрастно і гнієно Ленін виступив проти спотворювачів марксизму (Біогр. Леніна, 1955, 100); Спотворювач істини; Спотворювач фактів.

СПОТИКАЙЛО, а, ч., *розм.* 1. Той, хто йде нерівною ходою, спотикається.

2. Те саме, що спотікач 1. Довго-довго не збували [пані] із голою [голів] похмілля; День і ніч вони крутилися, то лилась слив'янка, Варенуха, спотикало, сахарна палаянка (Укр. поети-романтики..., 1968, 566).

СПОТИКАННЯ, я, с. Дія за знач. спотікатися. Не дрібні спотикання й вазання — Велетеньські Франкові діла На дорогу в незасне світання Волелюбна вітчизна взяла (Рильський, III, 1961, 224).

◇ Камінь спотікавня див. камінь.

СПОТИКАТИ, юю, аєш, *недок.*, *рідко.* 1. Те саме, що спотікатися. Іде козак, коня веде, А кінь йому спотикає (Чуб., V, 1874, 43); Не хочеться мені, мати, По ріллі спотикати, За плугом спити ламати (Укр. дум., 1955, 24).

2. Те саме, що спотігати. І спотикало його таке кожного разу, коли він давав собі слово їти чужо додому, — а наприкінці виявлялося, або він по дорозі поваиває десь тин, або випрає коня візникові (Гашек, Пригоди.. Швейка, *перекл.* Масляка, 1958, 198).

СПОТИКАТИСЯ, аюся, а́ешся, *недок.*, **СПІТКНУТИСЯ** і **СПОТИКНУТИСЯ**, нуся, ве́шся, *док.* 1. Невдало, неаручно ступаючи або раптово зачіплюючись за щось ногою, втрачати рівновагу. *На те коя кують, щоб не спотикався* (Укр.-првсл., 1955, 106); *Іде [баба] і спотикається, паличкою поперед себе дороги шукає, вовсім так, як сапа* (Фр., IV, 1950, 521); *Михайло Соє, біжачи в темряві, спотикався об каміня і поклавши будівельниками дерев'яні балки* (Ткач, Племя., 1961, 113); *Кінь спіткнувся, і Данило, не втримавшись, вилетів з сідла* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 277); *В темряві об щось спіткнувся [Рубанюк] і упав* (Цюпа, Назустріч..., 1958, 56); *Пішов Гоґта похилившись; Іде, спотикнеться* (Шевч., I, 1963, 138); *Біз [басмач] — спотикнувся об горбок і упав* (Перв., з глибини, 1956, 20); **Образно. Низько у небі стримить, як золотий серп, пізній місяць.. Через його спотикаються змаринки, пружкі й ворухливі, як рибки* (Вас., II, 1959, 263); // *на кого — що, розм.* Наскакувати, нагакатися на кого-, що-небудь. Вони, держачись одно за друге та спотикаючись на бочки, потихеньку виїздили з лозю (Коцюб., I, 1955, 244); *Вертаючись, вона спіткнулася на Севирида* (Мирний, I, 1954, 242); *Одного дня спотикнувся [спв] на гріб своєї мами* (Стеф., I, 1949, 108); // *тільки недок.* Йти нетвердою ногою, ледь пересуваючи ноги (від утомл., слабості, якихось переживань і т. ін.). *То спотикаючись з журби, то помиляючись, сая-так вийшла [Врга] на рундук та тут і впала* (Кв.-Осн., II, 1956, 285); *Ковбаня спустив у лозь про весілля любові доні.. дві бочки меду, що згоуть п'яне чоло, або спотикач, — такого, що од одного кубка спотикатимешся* (П. Куліш, Вибр., 1969, 266); *Це був солатий. Може, він був поранений, а може, біг дуже здавляка, бо спотикався на кожному кроці* (Донч., III, 1956, 57); // *перек., розм.* Наймитуючи, працювати до знесилля. — *Учися, — кажуть [батьки] було, — учися, щоб хоч ти не страждає, як ми, не спотикаєш по победщинах* (Тесл., з книги життя, 1949, 66); *Хай би епікані в ньому того шарпаного піднаса, що за чужим видлом по чужих нивах спотикався...* (Гончар, III, 1959, 414).

2. *перек., розм.* Зупинятися, не справлятися із своїм завданням, допускати помилки, зустрічаючись з труднощами, перешкодами. *Найчастіше спотикаються на перекладі омоніма і взагалі багатозначного слова, коли з двох-трьох його значень вибирають якраз недоречне* (Кундзяк, Дієзи., 1956, 9); *Мистецтво рухають уперед ті, хто шукає, часом, може, і спотикаючись, а не ті, хто вважає, що вже знайшов — і заспокоїся на тому* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 262); *У другому турі на п'ятому, трізи незвичайному, завданні спіткнулося чимало учасників* (Наука., 7, 1967, 60); // *Замовкати, відчуваючи трудність у вимовленні чого-небудь, затихати на слові, фразі.* Хлопча увлялось за письмо і стало не спотикаючись читати (Кв.-Осн., II, 1956, 481); *Почав [Мокрицький] спотикатися на сучасних староських термінах, від чого зм'явся ще гірше* (Вол., Місячне срібло, 1961, 227); — *Навчилися й ми цієї техніки використовувати оту саму еід... еідравліку, — спіткнувся був трізи на незвичнім слові Каванок* (Крот., Спвн., 1948, 53).

3. *перек., розм.* Робити хибні кроки у житті, діяльності; оступатися, помилятися. [Р я б и й:] *Спіткнувся на життєвих просторах, громадяни начальники*. [Я к і в:] *Дуже часто спотикається* (Зар., Атеї, 1961, 21); *Звісно, керувати колгоспом — справа нелегка, особливо людям, що не мають досвіду. Тут можна і спіткнутися* (Цюпа, Назустріч..., 1958, 320); — *Ви спотикнулися, я думаю, востаннє, Остап Іванович, — каже Начальник, — давайте жити й працювати* (Ю. Янов., IV, 1959, 130).

СПОТИКАЧ, у, ч. 1. Горілка або спирт, настояний на мускатному горісі і прянощах. [М и х а й л о:] *Оставався пляшка спотикачу. Пиди ж [Тетяво], принеси* (Котл., II, 1953, 68); — *Я його, знаєте, запросив кілька разів до себе... похастував наливкою та добрим спотикачем* (Н.-Лев., IV, 1956, 113).

2. Місце, де спотикаються. *В Городищі спотикачі, Тини й перелаз* (Гл., Влбр., 1957, 242).

◇ **Ловити спотикачів** — часто спотикатися. *Іде було [отець Василь] вдиццю, спотикачів ловить і розмовляє сам із собою* (Хотк., I, 1966, 74).

СПОТИКАЧА, присл., розм. Спотикаючись.

СПОТИКНУТИСЯ *див.* спотикатися.

СПОТІНЬГА, присл., *діал.* 1. Нипшком. *Пішла з годити з хати в хату. Бо дуже довгі руки мала... Усе спотиньга й потягну що-небудь* (Барв., Опов., 1902, 365); — *Він і божисе і хрестисе, що забля того служив Дорощенкоє, щоб укустит його спотиньга, як ото куса за литки, не гагаючи, лукавий пес* (Морл., I, 1958, 121).

2. Несподівано. *Відкіль стрілка не взаляса і спотиньга в стеено еп'ялася* (Котл., I, 1952, 284).

СПОТИЧКА, в, ж., розм. Те саме, що суньчка. *Жовніри, перейшовши річку вбрід, стикались з козаками, бились в густих спотичках з ними* (Н.-Лев., VII, 1966, 243); *І тут сталася спотичка. Віктор Баско, який досі сидів, овочкувато [повуро] позирючи на Маринку, раптом брязнув своєю чаркою об підлогу і вибіг з кімнати* (Речм., Твій побратим, 1962, 150).

СПОТІЛНИЙ, а, е, розм. Діспр. акт. мін. ч. до спотіти. *Уєсь спотілий, задиханий і перетомлений, він ледво [ледве] дихав* (Фр., VII, 1951, 351); *Він ештер рукою своє спотіле чоло* (Григ., Влбр., 1959, 66).

СПОТІТИ, ію, іеш, *док.*, розм. Укритися потом; спітніти. *Така хата тепла, що спотієш дрижачи* (Укр.-присл., 1963, 25); — *Нехай наїдається добре, поки аж спотіє* (Кв.-Осн., II, 1956, 473).

СПОХВАТИТИСЯ *див.* спохвачуватися.

СПОХВАТУ, присл., розм. Дуже швидко, поспішаючи; поспіхом, похашцем. *Вискочила [Настуся] на умицю, зопалу та спохвату забувши навіть зачинити двері* (Н.-Лев., IV, 1956, 262); *Надія, не вагаючись, забрала паспорт, спохвату згребла в чехолан пожитки і прожогом виїхала з готелею* (Баш, На.. дорозі, 1967, 216); // *У пориві якого-небудь почуття; згарячу.* *Спохвату ллкнувши про дівчину, він одразу ж і завагався був, бо факт, який мав він на увазі, був лано непереконливий і недостатній, щоб послати сумнів у Грицьковому серці* (Головко, II, 1957, 553); *Хлопець забув про рани, спохвату митнув рукою, ознує, прикусив губу* (Жур., Опов., 1956, 214).

СПОХВАЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **СПОХВАТИТИСЯ**, ва́чуся, ва́тшися, *док.* 1. Несподівано гадувати забуте, помічати, виявляти щось (недоглядан, помилки, суть чого-небудь і т. ін.). *Деся так біла дев'ятої або й десятої хтоє золосно позівав і спохвачуваєся: — Гай, гай, а я й забує, людоньки добрі, що в хаті сої чекають...* (Козл., Сонце., 1957, 115); *Вже одягаючись, спохвачуєся Динька, що нема шапки* (Зар., На.. світі, 1967, 335); *Лише тепер спохвачуєся всі, що лелеки-то прилетіли, а сідати їм ніде* (Козл., Сонце., 1957, 46); *Бронко не дуже розбалакуваєся, бо скоро спохвачуєся, що той, хто питає, краще поінформований від того, кого впитує* (Вільде, Сестри., 1958, 233).

2. Опам'ятовуватися, одумуватися, усвідомлюючи хибність своєї поведінки, думок, намірів і т. ін. *Але чому ж саме вона [Катря], а не Оленка стала такою башкою? — Напевне, така любов, — міркував про себе Журавко, але швидко спохвачуваєся і відганяє оте жареве якнайдалі* (М. Ю. Тарн., День., 1963, 243); *Радивон.. тут же*

спогзватися: *вдало чи невдало сказав він?* (Горд., Дівчина., 1954, 263); — *Молодець!* — *вищукула Вікторія і відразу спогзвилася, перейшла на шепіт* (Хижняк, Тамара, 1959, 223).

СПОХІВ, хову, ч., діал. Схвл. На обривистім спогзові Чорної гори побачив [Іванко] *двох людей* (Фр., VIII, 1952, 317); *По легкій спогзові бляшного даху збіг [Панталага] на сам [самий] краєчок* (Фр., II, 1950, 259).

СПОХМУРА, присл., розж. З-під лоба, похмуром. *Спохмура дивиться* (Сл. Гр.); *Вони спохмура поглядали.*

СПОХМУРНІЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мнв. ч. до спохмурніти. *Спохмурнілий, з темним обличчям, опустили руки, стояв він* (Скл., Святослав, 1959, 80); *Люда сиділа в хаті... віч-на-віч з пригніченими, спохмурнілими батьками* (Вол., Дні., 1958, 139); *Спохмурнілий Марат Крицевий напружено зігнувся над столом* (Жур., Нам тоді..., 1968, 10).

2. у знач. прикм., перен. *Похмурий, темний* (про предмети і явища природи). *Від спохмурнілого лісу лягали незграбні тіні* (Збан., Малян. дзвіп, 1958, 17); *То один, то інший з церковнослужителів неспокійно поглядає на спохмурніле... небо* (Гончар, II, 1959, 358).

СПОХМУРНІЛО. Присл. до спохмурнілий. «Хазяї» *степенно [статечно] подакували, відмовилися, тільки спохмурніло задумалися* (Збан., Єдна, 1959, 157).

СПОХМУРНІТИ, ію, ієш, док. 1. Стати похмурим, незадоволеним, надутим; насуватися. *Отоді на Карпа й понало. Спохмурнів він, мочазний став, вовкуватий* (Коцюб., I, 1955, 305); *Горлицючку при згадці про старшу дочку, в якій заміжжя склалося не довсім вдало, спохмурнів* (Гончар, Тронка, 1963, 18); *Як вийшла [Текля] заміж, ніби піднікнула, ніби зтось лийкий викрав з неї веселу, добру душу: спохмурніла, зсохлась лицем, переналася голосом...* (Д. Бедзик, Украдені гори, 1969, 170).

2. Зморщитися, надутися, зсунутися при вираженні незадоволення, гніву і т. ін. (про обличчя, брова). *Сквинне обличчя раптово спохмурніло. Недоволений одвіс очі од дошки* (Головко, I, 1957, 335); *Обличчя Ганкара спохмурніло, в його великих очах спалазнула іскри сміву* (Ю. Бедзик, Воговь..., 1960, 69).

3. Потямніти від гніву, хвалювання, болю і т. ін. (про очі). *Замігдра поспізнавсь, але зараз же його очі спохмурніли* (Добр., Ол. солдатки, 1961, 58); *Його самоодоволене, пещене обличчя почало мінатися — спохмурніли очі, він'ялися губи...* (Д. Бедзик, Украдені гори, 1969, 170).

4. перен. Зробитися похмурим, темним. — *Диви, як спохмурніло небо, гаряча, знать, буде робота* (Мал., Звенигора, 1959, 102); *Сонце тим часом сговалоє за степом. Високі горби спохмурніли, чіпка сутінь стелилась по склаєх* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 19); *Танули в синій імли вершинки. Пісні вже не було чути. Спохмурніло поле* (Цюпа, На крилах..., 1961, 24).

СПОХМУРНІШАТИ, аю, аєш, док. Стати похмурішим. *Микита Петрович спохмурнішав ще дужче* (Мур., Бук. повість, 1959, 203).

СПОХОВАСТИЙ, а, е, діал. Похиллий, спадистий. *Герман опинився недалеко вічарської колиби, що стояла на спогзастій, безліській площині* (Фр., VIII, 1952, 371).

СПОЧАТКУ, присл. 1. Перед чимсь іншим; спершу, раніше. *Спочатку вона пам'ятає себе чорною, вічно в сажі, коло панських свиней* (Коцюб., II, 1955, 13); — *Ти б спочатку розпалив огонь під казаном, а тоді воду носив* (Тют., Впр, 1964, 134); *З кожирчим спочатку чується смачне зіттаня, старечий скрип ліжка, а далі знову — рівне дихання* (Стельмах, Хліб..., 1959, 103).

2. З самого початку; знову, наново. *Скоро край і п'ятому десятку, і юнацький пал не до лиця...* Але так

зотлієш би — спочатку I — признатись щиро — без кінця! (Рильський, I, 1956, 264).

СПОЧИВ, у, ч., розж. Те саме, що спочінок. *Біль спітнула спину рве, А треба ж із серпом без розгину згинатись...* *І тільки й спочивує, що у старої Ганьки Води напиться з полив'яної баньки* (Рильський, Поеми, 1957, 234); *Із міста до міста шляхами курними Два вершинки мчаться. І коні під ними Потомлені, в милі, вбули про спочив* (Воронько, Драгі..., 1959, 92); *Хто йде вперд — не думає про спочив* (Бичко, Сійся..., 1959, 35); **Образно. На спочив сонечко сідає, І нам за ним плести...* *Хай спочиває...* *Після труда Спочив, мій краю, й ти!* (Граб., I, 1959, 230).

СПОЧИВАЛЬНЯ, і, ж. 1. Кімната для спання; спальня. *Одна [світличка] була спочивальнею, а друга — чим тільки можна: і залом, і їдальнею, і вітальнею* (Гр., II, 1953, 38); *Поклаши руку під щок, Курсант спокійно засинає...* *Ще триста хлопців поруч з ним В просторій чистій спочивальні Неповторимі бачать сни...* (Шер., Дорога..., 1957, 149); *Провітали матір до дверей спочивальні і побажали їй на добраніч, Юрій взяв свічку і пішов по кімнатах просторого будинку* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 21).

2. Комплект меблів для такої кімнати. *Чим не підходять для неї оті [меблі] з батьківського дому?.. Спочивальня — тисова. Кажуть, не модна вже сьоводні, — але що з того?* (Вільде, Сестри..., 1958, 504).

СПОЧИВАННЯ, я, с. Дія за знач. спочивати. *Чорним очкам нема спання, ніжжам спочивання* (Коломійки, 1969, 74); *Король Едвард не сподіваєсь Шотландського повстання, Його лицарство розійшлось Уже на спочивання* (Л. Укр., I, 1951, 358); **Образно. Все росте. Синім благосним шатром розпростерлося небо, в спокійнім спочиванню лежать гори, зеленими укриті* (Хотк., II, 1966, 42).

СПОЧИВАТИ, аю, аєш, недок., **СПОЧИТИ** і рідко **СПОЧИНУТИ**, іву, ієш, док. 1. Те саме, що відпочивати I. *Ішов Кобзар до Києва Та сів спочивати* (Шевч., I, 1963, 39); — *Я устає і побріє дорогою, та бріє я недого — сів спочивати* (Вовчок, VI, 1956, 247); *Робилось душно, — я жадав, Щоб де під деревом спочити* (Шог., Поезії, 1958, 375); *Копас собі й Семен. Утомиться — сяде, спочине, скрутить цигарку* (Хотк., I, 1966, 127); *На Малазювж курани Спочити сіли журавлі* (Нагн., Вибр., 1957, 25); *М'ясе травицею прикрив [Вовк], А сам спочинуть ліг* (Гл., Вибр., 1951, 23); *Недавно, повернувши з Криму, де спочивав літом, написав новелку для алмазнаху в честь Кобиланьської* (Коцюб., III, 1956, 259); — *От побіла мене літа та нещаслива година! Сподіваєлася на старість спочити, — от і спочила! — закінчила стара* (Мирний, III, 1954, 72); **Образно. Вітер... спочиває десь на Дніпровій косі* (Ю. Янов., I, 1958, 96); *Обридли днівє суга людська, Спучився він спочити в темноті* (Гл., Вибр., 1951, 85).

◇ *Очі спочивають* (спочивали, спочили, спочинуть і т. ін.) *на кому — чому; Око (погляд) спочиває* (спочивало, спочило, спочив, спочиве і т. ін.) *на кому — чому — хтось задивляється* (з замишлянням, захоплено, з цікавістю і т. ін.) *на кого, що-небудь. Досі наші очі спочивали на морі* (Коцюб., II, 1955, 418); — *Панна Обринська була... готова і в воду спочити, щоб лиш не уступити мені... Але я... — Але ви? — зацікавилась жінка, і її очі спочили з... заінтересуванням на мені* (Коб., III, 1956, 158); *Стріжко здиьмалася скеля... на якій око... спочивало од фарб* (Коцюб., II, 1955, 289); *На ній спочиває погляд Іванових очей, але сама не сміла й зирнути на нього* (Фр., III, 1950, 177); *Дорошенко сідає на траві, погляд його спочиває на пшеницях* (Гончар, Тронка, 1963, 217); *Серце (сєрдєнько) спочиває* (спочило і т.

ін.) — хто-небудь знайде (знайшов) душевний спокій, заспокоїться (заспокоїся). *Згадаймо! може, серце Хоч трохи спочине* (Шевч., I, 1963, 65); *Думка спить і серденько спочило; Я дивлюсь на обличчя твоє; Тихе море спокую навчило Незгамовне серце моє...* (Л. Укр., I, 1951, 67); **Спочива́ти** (спочі́ти) душею (серцем) — знаходити душевний спокій, заспокоюватися. *Спасибі тобі, велике спасибі за лист. Я хоч на хвилину спочую душою* (Кочуб., III, 1956, 162); **Спочива́ти** (спочі́ти) на лаврах див. лавр.

2. Те саме, що спати. [Гривцько (узіходляч):] *Я думаю, що ви ще спочиваєте. Доброго ранку вам!* (Мирний, V, 1955, 181); *В ту суботню ніч, коли всі вже спочивали у вертепанському палаці, не спочивала тільки господиня — Євеліна Ганська* (Рибак, Помилка..., 1956, 42); — *Вечеряли у світлиці, Мед, вино пили; І в кімнаті на кроваті Спочити лягли* (Шевч., II, 1953, 184); *Може, мати на полу спочити лягла — спить: очі закриті* (Головко, II, 1957, 421); *Князь і не спочинує... Та п'є, та гуляє аж у гаї... Бо в покоях Дочка спочиває... Реєє заляз: — Будем пити, Аж поки наша доня спить* (Шевч., II, 1953, 15); *образно. *Ніч тиза, всі вулиці в сні спочивають* (Л. Укр., IV, 1954, 98).

3. перек., уроч. Бути мертвим, лежати в могилі. [Настя:] *Чи живий ще тут мій милий син Панас? Чи, може, спочиває вже у сирій землі* (Н.-Лев., II, 1956, 459); [Хмельницькві:] *Прощай, Туре. Тебе покриємо високою могилою, щоб століття люди бачили і знали, де спочиває славий син народу нашого...* (Корп., I, 1955, 256); *Старий спочив уже на цвинтарі* (П. Куліш, Вибр., 1969, 264); *В могилі героєв спочив капітан, Безстрашний моряк з України* (Нагв., Вибр., 1957, 207); *По смерті я мирно спочину в оселі спокійній* (Зеров, Вибр., 1966, 249); *Коли бій замре й розплиється пороховий дим... мерві спочинуть на межі у братських могилах* (Ю. Янов., I, 1958, 154).

Спочива́ти (спочі́ти) в бозі, *заст.*; **Спочива́ти** (спочі́ти) вічним сном — бути похованим, лежати у могилі. *Ось калюца на дорозі. Давно тут спочиває в бозі якийсь-то князь, тепер святий, що мєсник обив його лихтй* (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 130); *Вічним сном спочивають там [на кладовищі] герої-гвардійці...* (Вишня, I, 1956, 309); *Делегація.. покалаа.. землю, вгзату в могилу І. П. Котляревського в Полтаві, й ероно червоної наміни, під якою спочиває вічним сном великий син України* (Веч. Київ, 11.IX 1969, 1); **Спочива́ти** *навіки* — умерти; бути похованим. *І знову плаче трембіта. Тепер вже на смерть... Спочиває хтось навіки по тяжкій праці* (Кочуб., II, 1955, 314); *Син його не повернуєся з Балканських гір: навіки спочиває.. у братській могилі аж у Воляри* (Стельмах, I, 1962, 339); [Тут] **спочива́є** (спочі́в, спочі́ло) прах (тіло) кого — хтось похований, лежить у могилі. *На його [Онуфрієвського монастиря] цвинтарі, який колись містився біля монастирської церкви, спочив прах Івана Федорова — великого вітчизняного просвітителя* (Наука..., 1, 1973, 40).

СПОЧИВА́ТИСЯ, ається, *недек., безос., розм.* Відповідувати силі після втоми (фізичної чи душевної); // Проводити час на дозвіллі, не працюючи. *Обидва сля на канану, Сірко почав розпитувати, як іздилося Кільчеському; як сподобався йому Крим, як спочивалося* (Севч., Опов., 1959, 184).

СПОЧИВА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до спочива́ти 1. *образно. *Всі вони [хлібороби] разом були як би одною силою, одною міццю, що йшла проти другої сили й моці, спочиваючи в землі* (Кобр., Вибр., 1954, 44).

СПОЧИВОК, вку, ч., *розм.* Те саме, що спочінок. *Ніч криє і місто, і табір ворожий.. Поснули усі до спо-*

чивку охочі (Л. Укр., I, 1951, 112); *Він ще трохи посперечався для ввічливості, але, врешті, зостаєся. Видимо, радий був теплу й спочивкові* (Хотк., I, 1966, 164); *Знесилени втомою, попадають [малолітки] десь під нісомугою просто в грядку, на короткій спочивок* (Гончар, Бригантина, 1973, 109).

Без спочива́чу — те саме, що **Без спочі́нку** (див. спочі́-чюк). [Матвії:] *А він.. нарізні до всіма роботу всяку робе [робить]; одпочиваючи, каже, як умру. [Всі:] Надто працював, без спочивку* (К.-Жарий, II, 1960, 164); [Микита:] *Ох, мене ж моя ріднесенька, нащо ти мене породила? ..Маю я без спочивку страждати..* (Кроп., I, 1958, 117); **Іті на спочі́вок** — те саме, що **Іті на спочі́чюк** (див. спочі́чюк). — *Та по панцині усі додому, до своєї хати, ідуть на спочивок* (Вовчок, I, 1955, 149).

СПОЧИ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мнв. ч. до спочі́ти 1. *Послужливо відкрив [Шаула] ворота, доки сотник сів на спочилого коня* (Ле, Наливайко, 1957, 113); *До тебе муж твій пишній доторкнетися, Зо сну розбудить, — і спочилі руки йому простягнеш для обіймів ти* (Рильський, II, 1960, 91).

СПОЧИ́Н, у, ч., *розм.* Те саме, що спочінок. *Добраніч вам хоч на хвилину; Ми будем стражами спочинку До перших променів зорі...* (Стар., Поет. тв., 1958, 195); *Не до спочину в колосі! — по всій країні йдуть живці!* (Шпорта, Твої літа, 1950, 36).

Без спочі́ну — те саме, що **Без спочі́нку** (див. спочі́чюк). *Голуб летить і летить без спочину* (Шпорта, Мужність, 1951, 43); *Він ще не відав, у який бік піде, але знав — йтиме без спочину все життя* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 111).

СПОЧИ́НОК, нку, ч. Відновлення сил після втоми, припинення праці, руху і т. ін.; відпочинок. *Вдома чекає [Маланку з Гафійкою] спочинок і сон* (Кочуб., II, 1955, 27); *Останніми днями працював, забуваючи про їжу, про спочинок* (Ільч., Серце жде, 1939, 220); // Проведення часу без праці, на дозвіллі. *Тижими літніми вечорами, в години спочинку, він брав свою стареньку скрипку, ерав і наспівував російські, українські та білоруські пісні* (Мас., Життя..., 1960, 5); *Купаються в морі дівчата, Лунає веселий сміх. Дівчата легкі, мов качата, Діждали спочинку і стіх* (Воронько, Славе мпр, 1950, 75); // *Коротка перерва під час якоїсь дії; перепочинок. Дорога довга.. Ми ідемо, спочинку ні хвилини* (Л. Укр., I, 1951, 69).

Без спочі́нку — безперестанку, безперервно; не відпочиваючи. *Проживав Олеса, працюючи без спочинку* (Вовчок, I, 1955, 29); *Всі були прийняті думкою про посталу Прагу.. І тому наказ, яким керувався полк, без спочинку поспішавши вперед, здавався Козакову його власним наказом* (Гончар, III, 1959, 431); **Іті на спочі́чню** *іті*; **Кіміяти спочі́нку** — кімнати, у якій відпочивають (на підприємстві, у водолікарні, на вокзалі і т. ін.). *Після роботи і обіду Жанна часто залишалася в кімнаті спочинку* (Собко, Гравіт, 1937, 90); **Не давати спочі́нку кому**: а) не давати можливості відпочити кому-небудь. *Михайло розмахував косяю, гострив її, не даючи собі спочинку* (Томч., Жмеяки, 1964, 114); *По смерті матері Гарецький захопився сам господарювати і не давав людям спочинку, сам щодня на полі заледявав* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 336); б) безперервно тривожити, непокоїти кого-небудь. *Важкі випробування падали на їх голови одне за одним, не даючи ні спочинку, ні спочинку* (Довж., I, 1958, 424); **Не знати спочі́нку** — те саме, що **Не мати спочі́нку** (див. мати 2). *Приходилося [Мотрі] у чужих людей косити, хліб варялети, спити не розгинаючи, спочинку не знаючи...* (Мирний, I, 1949, 133); *Ганнича банда не знала тепер спочинку* (Гончар, Таврія..., 1957, 547); — *Тут день і ніч міркуєш розумом,*

не знаючи спочинку (П. Куліш, Вибр., 1969, 458); *Образно. Земля весь час дрижить, не знає спочинку (Гончар, III, 1959, 277); Не ма́ти спочинку див. ма́ти*; Ру́ки [та но́ги] не знають (не знали) спочинку; Ру́ки [та но́ги] не ма́ють (не мали) спочинку — хтось, не відпочиваючи, багато працює (працював). Заголені руки [Джузеппе] ніколи не знають спочинку (Коцюб., II, 1955, 414); — Хто за тобою ходив? Чи́ руки спочинку не знали, восту́пячись біля тебе? (Мирний, III, 1954, 28); По наших селах українських багато є таких господарів... котрі цілий вік свої у роботі та роботі, руки та ноги спочинку не мають (Мирний, I, 1954, 47).

◇ Вічний спочинок див. вічний.

СПОЧИ́НУТИ див. спочивати.

СПОЧИ́ТИ див. спочивати.

СПОЧУВА́ННЯ, я, с., рідко. Те саме, що співчуття́, співчува́ння. Не треба їй ні сліз, ні спочування, їй треба тільки волі і простору (Л. Укр., I, 1951, 194); Галечка заприїмтила, що молоді дівчина й думки не має гордувати нею та нехтувати, а питає з щирим спочуванням до її лихої долі (Н.-Лев., IV, 1956, 310).

СПОЧУВА́ТИ, аю, а́шш, недок., СПОЧУ́ТИ, ую, у́еш, док., рідко. 1. Те саме, що співчувати́. Я люблю тебе так через те, що на других ти мало похожа... Що ти здатне життя впрокумуєш. Спочувати в борні чоловіку (Граб., I, 1959, 440); Люди спочували йому, але далі спочуття діло не йшло (Коцюб., I, 1955, 339); Горпина цілком спочувала Мелашці (Л. Янов., I, 1959, 152); — А на мене, — говорю, — то я б із малою дитиною розмовляла. Нехай мені спочує абизто! Свої думки-гадки повимовляю, поплачу... (Вовчок, I, 1955, 261).

2. Те саме, що відчувати́. — Мені їх любі слова чується, а їх хотання спочуваю, в мене серце схне!.. (Вовчок, I, 1955, 222).

СПОЧУ́ЛИВИЙ, а, е, діал. Співчутливий. Менший брат ще вірши палкий та спочуливий (Вовчок, I, 1955, 309).

СПОЧУ́ТИ див. спочувати.

СПОЧУ́ТЛИВИЙ, а, е, рідко. Те саме, що співчутливий. Мариня, яка все бачить і більше розуміє, чим мої освідчені сестрички, водить по мені спочутливими.. очима (Вільде, Пов. і опов., 1949, 189); Марко киди спочутливі.. погляди на дівчину (Горд., Дівчина., 1954, 7).

СПОЧУ́ТЛИВО, рідко. Присл. до спочутливий. — Чого є вам, тітко? — спитала Ярина спочутливо (Павч, Гомон. Україна, 1954, 282); Спочутливо і уважно молоді слухали вірку повість про долю старого (Горд., II, 1959, 232).

СПОЧУ́ТТЯ, а́, с., рідко. 1. Те саме, що співчуття́. Коли ти від людей ждеш одмови, Чи шукаєш у них спочуття — То співай не про ранок любові, А про захід вечірній життя (Граб., I, 1959, 508); — Теж люди! — в робленим спочуттям, іншим голосом казав Муляр (Вас., I, 1959, 90); Вона надійшла до Прієски й, слова не мовивши, міцно поцілувала її. Це був перший поцілунок, що зазнала Прієска на селі від чужих людей, це було перше спочуття до її горя (Л. Янов., I, 1959, 182).

2. рідко. Те саме, що почуття́. І звідки дзвін? І звідки вгруді спочуття безкрає? Не «Воскресіння», не «Різдво» — нове повітве торжество шумить і наближає (Тич., I, 1957, 135).

СПОШЛИ́ТИ, лю, лепш, док., перех., розж. Зробити що-небудь пошлим.

СПОШЛИ́ТИСЯ див. спощлятися.

СПОШЛИ́ТЯСЯ, аюся, я́сяся, недок., СПОШЛИ́ТІСЯ, люся, ли́ся, док., розж. Ставати пошлим. Як слово іноді спощляється гаряче, Попаєшися на язик дотепного ділака (Рильський, Поеми, 1957, 272).

СПОЮВА́ННЯ¹, я, с. Дія за знач. сп'ювати¹.

СПОЮВА́ННЯ², я, с. Дія за знач. сп'ювати². Споювання́ називаються з'єднання брусків або дощок по двоєжній ребрахи. В результаті спювання дістають столярний щит (Стол.-буд. справа, 1957, 180).

СПОЮВА́ТИ¹, юю, ю́еш, недок., СПОЮ́ТИ, спю́ю, спю́біш, док., перех. Даючи багато спиртного, доводити когось-небудь до сп'яніння. — Є там [у селі] така п'янка, що спює людей, а потім забирає за зорілку килтарі [кептарі] (Гжицький, Опрішкка, 1962, 223); — Можеш сам пити, але моїх квартирантів не спюєй, — сердито метала колючі іскри на Затюнова Пилипюна (Чаб., За півгодина., 1963, 28).

СПОЮВА́ТИ², юю, ю́еш, недок., СПОЮ́ТИ, спю́ю, спю́біш, док., перех. Пригавяти, скріплювати що-небудь (у столярній роботі).

СПОЮВА́ТИСЯ¹, юється, недок. Пас. до сп'ювати¹.

СПОЮВА́ТИСЯ², юється, недок. 1. Те саме, що з'єднуватися́. — Поля наші спювалися разом, неначе земля сама бажала того (Коб., II, 1956, 153); Як парубок хоче кочне ділку взяти, то.. як увійде в хату, усія якнайборше [якнайшвидше], де лавки спюються; тоді йому її вже ніхто не відіб'є (Коб., I, 1956, 482).

2. Пас. до сп'ювати².

СПРАВА¹, п, ж. 1. Робота, заняття людини, пов'язані з розумовим або фізичним напруженням; те, що робить людина, чим займається; діло, праця. Шрейбер наказав переправлятися на протилежний берег. Вода була ще по-весняному висока. Довелося будувати міст. Цю справу доручили Макишеву (Тулуб, В степу., 1964, 251); Оріся весь час плакала і тремтіла, в неї все валюлося з рук, взявшись за діло, вона не доводила його до кінця, це сердило стару, і вона.. накрїчала на невістку, щоб та.. робила свою справу, бб вже час вистодити з хати (Тют., Впр, 1964, 278); — Ти не повриши, командире, яка це тонка штука — кувати троянду, щоб була вона ніжна й шершава.. Викувати троянду не кожний зуміє, і я щоразу повертався до цієї справи (Ю. Янов., II, 1958, 223); Вже третій рік я дяркою. Справа ніби сама в руки дається, а мама все поглядає обок і все ще не вірить, що я так досконало оволодівла справою (Хлібороб Укр., 5, 1968, 12); // Робота, заняття і т. ін., пов'язані з виробництвом, службою, громадськими обов'язками і т. ін. Перші дні по мому приїзді треба було взятися на службовій справі (Мирний, V, 1955, 399); Викликаний повісткою до губерньського суду в якійсь земельній справі.. побіг Купріян до Чернівова раннім-рано до схід сонця і ввечері повернувся додому (Довж., I, 1958, 83); Активна і свідомо участь трудящих в управлінні всіма справами суспільства здійснюється не тільки через державні органи, а й з допомогою розгалуженої мережі масових громадських організацій (Ком. Укр., 6, 1975, 36); // Уживається в складі назв установ, відомств і т. ін. Ви, певно, читали вже в газетах звістку про те, що міністерство внутрішніх справ затвердило статут нового добродійного товариства імені Шевченка (Коцюб., III, 1956, 198); Науковим центром по розв'язанню проблем підготовки металургійної сировини на Україні є лабораторія підготовки металургійної сировини, що входить до складу Інституту гірничої справи АН УРСР (Наука., 7, 1955, 35); // Уживається в складі назв службових посад. У Варшаві я проробив майже рік, — спочатку при російсько-українсько-польській репатріаційній комісії по обміну військовополоненими, а потім керуючим справами посольства (Довж., I, 1958, 18); — От прочитаю вам, що.. наш подільський губернатор пише поді міністру внутрішніх справ про наші страйки, — і Степан Васильович поліз рукою у

внутрішню кишеню (Стельмах, I, 1962, 504); // у сполуч. з ім. у рол. в. Заходи, що стосуються якої-небудь галузі суспільного життя. Треба, щоб уся справа виховання, освіти і навчання сучасної молоді була вихованням в ній комуністичної моралі (Лепін, 41, 1974, 294); Історія не знає держави, де б з таким розмахом, як у Країні Рад, була поставлена справа освіти, так повно задовольнялися душовні запити людини (Ком. Укр., 5, 1967, 18).

Братися (взятися) до справи — починати діяти, приступати до виконання чого-небудь. Хлопець завжди пильнує, ретельно береться до справи (Донч., I, 1956, 479); Молодий, легкий, смаглявий, Гомілиний, ніби птах, Він уважно взявся до справи із секатором в руках. Там відріже зайву парость, Там під'яже сілку (Гильський, III, 1961, 201); Важка (трудна, нелегка і т. ін.) справа — те, що вимагає напруження, великих зусиль і т. ін. для здійснення. [Діяння кон (подумавши):] Се справа трудна... Сам я не здолаю розважити її (Л. Укр., II, 1951, 408); Весті справу — здійснювати, виконувати, робити що-небудь. Він вважав себе ватажком, і його згодились [хлопці] слухати, але як він має вести далі справу — бізме не знає (Д. Ведзик, Студ. Води, 1959, 64); Вирішувати (вирішувати) справу — розв'язувати певним чином якийсь питання. Обличчя його було відвертим і простим, воно зробило на ректора хороше враження, і він за цю коротку згадку вирішив справу і щось тихо сказав секретарці (Тют., Вир. 1964, 62); Віддаватися (віддавати) справі: а) захоплюватися чим-небудь. Безтурботно стаєлячись до інших наук, він міг до самозабуття віддаватися справі, зв'язаній з технікою, роботі в радіоуртку чи в гуртку авіамоделистів (Гончар, IV, 1960, 78); б) заглиблюватися у яке-небудь діло, заняття, зосереджуватися на чомусь. Він, посміхаючись і радіючи, що може, нарешті, віддати улюбленій справі, Засвітив свічку, розклав свої малюнки (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 49); Відкладати (відкласти) справу (справу) — червоніти здійснення, виконання чого-небудь на пізніший строк. В селі темно і тихо. Всікі продавці «ямурта» (яць), винограду, чадр і іншого відклали свої справи на будень (Коцюб., I, 1955, 291); Майстер золотих (срібляних, срібних) справ; Майстер ювелірних справ, заст.— ювелір. З другої половини XVIII ст. побутують такі назви, як «майстер золотих і срібляних справ», «срібляних справ майстер» (Укр. золотарство... 1970, 6); Майстер своєї справи див. майстер; Перейти до справи (до справ) — почати діяти, приступити до виконання, здійснення і т. ін. чого-небудь.

— Що саме ви хотіли з дипломатії? — не давши йому огоготатись, одразу перейшла до справи Людмила. Павло назвав автора (Головко, II, 1957, 488); Вурж чаю не стотів і голодним офіційальним током сразу перейшов до справи: — На якій підставі ви не виконали наказу Наркомзайської? (Довж., I, 1958, 142); Потім скрутив [Чечура] цигарку й перейшов до справ (Дмит., Розлука, 1957, 297); Повертати (повернути) справу (справу) — надавати здійсненню, розв'язанню яких-небудь питань певного спрямування. Був [Микола] приємно вражений тим, як повернув справу Андрій. Товариш враз виріс у його очах, бо Микола розумів, що сам він до такого б не додумався (Збан., Курял. о-ви, 1963, 146); Всі менше ждали на те... та й ніби тішилися, що Мицько був згодившимся та повернув справою так, як їй і слід бути (Март., Тв., 1954, 198); Проста справа — щось нескладне, неважке для розуміння, вирішення, здійснення. — Виміряти кіс — не така вже й проста справа, не у всякого вистачить кебети. — А ви ж як виміряєте? (Стельмах, I, 1962, 254); Спільна справа — те, що здійснюється всіма у суспільстві, колективі і т. ін.

— Земля нам потрібна для спільної справи — для Любарського радєспу. Треба допомогти йому (Стельмах, II, 1962, 142); Справа вийде (виходить і т. ін.) інакше — що-небудь вабирає, набере зовсім іншого або протилежного характеру, виявлення. — Треба вибиратись з Лубен зовсім, треба вивезти з Лубен халком, що можна вивезти. Я гадаю, що справа вийде інакше (Н. Лев., VII, 1966, 146); Справа важливіша див. наживний¹.

△ Повірений у справах див. повірений; Потбчні (біжучі) справи — пункт порядку денного зборів, засідань, нарад і т. ін., змістом якого є певне коротке оголошення, повідомлення тощо. Повістка дня така — взяв він папірець і читає: 1) заява громадянина хутора Огирі, Обухівської сілради, Кушніренка і 2) поточні справи (Головко, II, 1957, 57).

◇ Бути в (у) курці справ (справі) — знати справжній стан речей, бути обізнаним у чому-небудь, добре поінформованим про щось. На Капрі збираюсь, аж настануть морози... Ще не раз до того часу напишу до Вас, тож будете все в курці справ (Коцюб., III, 1956, 400); — Обгородив [Борейко] себе такими як, сам, обивателями, вони його звалять, а він їм усе процає. Одним словом, тобі розговувати не треба, ти й так у курці справи (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 356); — В другій і третій бригадах ланки очолюють мезанізатори. — Не мезанізатори, а члени рілньничих ланок, — підправив голову тов. Гончар. — Ви не в курці справи (Рад. Укр., 7.IV 1961, 2); Вбїти справу — досягти бажаного результату у чому-небудь. Суддя був сердитий ще й тому, що [на процесі] було аж два адвокати, та не міг справи вбити (Март., Тв., 1954, 109); Взяті справу в свої руки — включити щось у сферу своєї дії. Завчому тільки свою радість, що власне Ви взяли цю справу в свої руки, бо вже давно почувается пекуча потреба в упорядкуванню видань для людей (Коцюб., III, 1956, 120); Відкладати (відкласти) справу (справу) в довгий ящик (у довгу шухляду) — зволікати з чим-небудь, затримувати здійснення, виконання його на тривалий, невизначений час. Центральна рада, не відкладаючи справи в дозгу шухляду, образу продала Україну німцям (Вишня, I, 1956, 445); Із-звнанія справди знанія; І справі кінець — те саме, що і ділу кінець (див. кінець¹); Кишеньківська справа див. кшненківській; Мокра справа див. мокрий; Справа стоїть добре (погано і т. ін.); Справи стоять добре (погано і т. ін.) — виражає оцінку стану здійснення, виконання і т. ін. чого-небудь. Справа з газетою стоїть, здається, дуже погано (Коцюб., III, 1956, 162); Справа стоїть (стояла і т. ін.) так; Справи стоять (стояли і т. ін.) так — виражає стан здійснення, виконання, розв'язання і т. ін. чого-небудь. Щодо мого наміру вступити в монастир, то справа стояла так. Я дуже цікавився життям ченців (як белетрист...) і... мав намір залишитися на довгий час у євському монастирі Кузьми-Дем'яна, що коло Алушти (Коцюб., III, 1956, 292); Справ по горло у кого — хтось дуже зайнятий, надзвичайно завантажений. У Дмитра було справ, як говориться, по горло — то укрупнення, то сіоба, то електростанція, а це вже й ремонт тракторів починається (Збан., Переджив'я, 1960, 412); Усе (це і т. ін.) у справі — уживається для вказівки на наявність порядку в чому-небудь, налагодженості, підготовленості і т. ін. чогось. [Петро:] Я тим часом і порогу, і куль, і самопалів, і всяких знарядів надбав, щоб усе у справі було (Кост., I, 1967, 183); Як [ідуть (йдуть, там і т. ін.)] справи — у якому напрямі розвиваються події, як відбувається, здійснюється і т. ін. що-небудь. Ну, як же там «Пледа», Як справи йдуть у нас? Чи «Музи співодайні» Навідуєть там вас?

(Л. Укр., I, 1951, 38); *Півгодини тому Козаков був по-сланий на переправу розвідати, як там справи* (Гончар, III, 1959, 361); *Зустрілася кілька самої з пораненими. Хтось із колони запитав: — Ну, як там [на фронті] справи, братиці? (Тют., Впр, 1964, 492); Як стоїть справа з чим — у якому стані перебуває розв'язання, здійснення і т. ін. чого-небудь. Я дуже інтересуюся, як стоїть справа з виданням книжок у Видавничій Спілці (Коцюб., III, 1956, 224).*

2. *Задум, намір зробити, здійснити, виконати і т. ін. що-небудь. — Орда сполохав наше військо. Пропавша справа! В шалаті упаде дух, військо втрапить мужність, жовніри розлетяться з поля битви, наче сполохані курі з сідала (Н.-Лев., VII, 1966, 234); // Певна ситуація, що складається на даному етапі, в даний момент. Можна було б гнівно хряснути дверима, кинути обраливу лайку, але ж це не пособить справі (Стельмах, I, 1962, 299); Він підійшов скрадлими кроками до стола, міцно затис у пальцях черемхоє пужало.. Потім зодяг шалку і, еримнувши дверима, вийшов з кабінету. Цим своїм вчинком він трохі не погубив усієї справи (Тют., Впр, 1964, 148).*

Довідити (довесті) справу до кінця (до краю) — закінчувати здійснення, виконання чого-небудь. Поможіть уже, любий пане Володимире, довести справу до якогось кінця, бо страх як гроші потрібні і то зараз (Коцюб., III, 1956, 280).

◇ *Промазати справу, фам. — зазнати невдачі, не мати успіху в чому-небудь. По-можли, негаразд відкладати твою [материнну] «Сітсову річ на великдень», — тепер кращій сезон, а тоді дежто роз'їдеться, дежто з лютістю замотається, то ще й знов промажуть справу (Л. Укр., V, 1956, 222); Справа лягнула див. лягнути; Справа на лад (до ладу, добре і т. ін.) іде (пішла, піде і т. ін.) — налагоджується успішне здійснення чого-небудь. — Ідіть та побалакайте з Марусею... та коли справа з вас піде до ладу, то дайте мені знати, свєстїть мені зараз (Н.-Лев., VI, 1966, 59); Справа на мазі див. мазь.*

3. Те, що безпосередньо стосується кого-небудь, входить у його завдання. *Ново справою було неухильно виконувати свою службу. І він її виконував (Гончар, Тронна, 1963, 138).*

Власна (особиста, приватна) справа — те, що пов'язане з своєю особистістю, торкається тільки її. Всі були прийняті думкою про повстання Прагу.. Козаков дивився на все це, як на свою особисту справу, звичайну і природну (Гончар, III, 1959, 431); А буває ще й так, що та приватна справа і сама звіщилася (Мирний, V, 1955, 418); Кривна справа — те, що дуже близьке кому-небудь і глибоко хвилює когось. Радянський народ сприйняв накреслення ХХІІІ з'їзду КПРС як всенародну програму будівництва комунізму, як свою рідну і кривну справу (Ком. Укр., I, 1967, 4).

◇ *Справа життя — щось надзвичайно важливе, серйозне для кого-небудь. Маю робити й робити Те, що належить мені.. Не пополам ізгорем — Буду робити до пунтя Те, про що ми говорим: Справа мого життя (Дор., Тобі, народо.., 1959, 67).*

4. *Спеціальність, професія, коло занять, певна галузь знань або навчок. Баба Зінька приставила вогтувати обід молодичь, котрі добре знали куховарську справу (Н.-Лев., VI, 1966, 368); Гимка і Марка не послали на фронт з тям ешеломом, у якому вони їхали, а залишили в резервних частинах.. З тиждень вони очилися військової справи (Тют., Впр, 1964, 487); Уроки ковальської справи віє Каленик Романович Лукійченко (Сєвч., На Бат. горі, 1960, 4); Словникова справа має не тільки величезну практичну вагу, а й не менше теоретичне,*

піднавальне, філософське значення (Рильський, III, 1956, 82); // Коло чіхсь повноважень. Голови не було, а секретар сказав, що він у комісії зараз по огляду будівель, і радів їм туди до нього, як діло важке. Але потім сам, вислуздавши із [Зіньку та Півнівську], теж руками розвіє — нічого не поробиш, мовляв: справа це начміліці (Головко, II, 1957, 170).

△ *Гірничі справа див. гірничий.*

5. *Питання або ряд питань, які вимагають розв'язання. Давид довоє не барився вже, улаштував іще деякі свої справи й рушив додому (Головко, II, 1957, 82); Чи варто було саати тут час! Вільгельм кинувся з кімнати. Тепер у нього є справа до бургомїстра! (Загреб., Європа. Захід, 1961, 152).*

◇ *Болі́ча справа див. болічний; Ма́ти справу (спра́ви): а) те саме, що Ма́ти діло (див. діло). Наталля, безумовно, хвилювалася. Мати справу з живою людиною — зовсім не те, що лікувати лялька (Донч., VI, 1957, 10); Сьогоднішній хлібороб має справу не з примітивними знаряддями, а з досконалою технікою, мінеральними добривами і хімічними засобами, широко застосовує досягнення агрономічної та зоотехнічної наук (Ком. Укр., 6, 1975, 80); б) мати ділову потребу у чомусь. Все розкажу... потому. А тепер маю до тебе справу... (Коцюб., II, 1955, 127); Сагайдак доводилось не раз мати з Антоновичем різні справи (Гончар, III, 1959, 331); Зупинився я аж тоді, як уздрів перед собою судовий будинок. Бо я й тут маю справу. Звідаюся, чи той гурт, що я купив, уже записаний на мене (Март., Тв., 1954, 204); У (в) справах; У (в) справі: а) з певною метою, для з'ясування, виконання, здійснення і т. ін. чого-небудь. Мені треба було ітати в Казовку у справах (Вітч., 8, 1958, 91); Ти мене питала про Пятицького.. Я бачився з ним всього 2 рази, бо він ходить до нас тільки в справах (Коцюб., III, 1956, 413); Оксана Кульбака.. іде проєдати сила. Вирушаючи в справах на ГЕС, директор приходить і її, бо це майже по дорозі (Гончар, Бригантина, 1973, 148); б) (чого) з приводу розв'язання, здійснення, виконання і т. ін. чого-небудь. Дуже мені прикро, що не вдалося умовити Мирного погодитися з Спілкою в справі видання «Новій» й дружит нових, недрукованих праць (Коцюб., III, 1956, 215).*

6. *Документи, які стосуються якої-небудь особи, події і т. ін. Настя ходила до адвоката. Адвокат розпитався, перелаяну справу й позитав головою (Коцюб., I, 1955, 76); Господарство школи було все на виду, справи підшитої в папки, описані (Збав., Малпа, давн, 1958, 25); Він уважно перечитав всю справу Шевченка і здивувався: був там і обвинувальний акт, і протоколи допитів, і вирок. Не було тільки тих віршів, за які спіткала його така жорстока доля (Тулуб, В степу.., 1964, 79); // юр. Судовий процес з приводу якого-небудь злочину, якоїсь кримінальної або карної події і т. ін. [М а т р о н а:] А поки що, добродію, прошу мені не заважати слухати справи і більш не озиватися до мене (Л. Укр., II, 1951, 527).*

Заводити справу — оформляти ділові папери з приводу вчиненого ким-небудь злочину, якоїсь події негативного характеру і т. ін. — Тут слід заводити справу не на голову колгоспу, а на того, хто призвів до такої плутанини в постачанні колгоспів (Кучер, Трудна любов, 1960, 240); Особба справа див. особбовий.

◇ *Здавати (здаті) справні див. здавати; Зробити справу — учинити розправу над ким-небудь. — Я засяду на тебе [ведмеда] в тім шиверті! Все мені одно, смерть або життя, а з тобою мушу зробити справу! (Фр., IV, 1950, 26).*

відпочинку — знаходив цей відпочинок.. на полюванні (Рильський, Веч. розмови, 1964, 215); Спірва в томі (в тім), що... — те саме, що Річ у томі (у тім), що... (див. річ¹). *Справа в тому, що на запитанні: що легше — чи переклади з далеких мов, чи переклади з мов близьких? — ми відповідаємо: у певному розумінні важчі саме переклади з близьких мов* (Рильський, IX, 1962, 63); *Справа в тому, що Іван Антонович збирався сам скласти карти тих будапештських кварталів, у штурмі яких він брав участь* (Гончар, III, 1959, 275); *Спірване в томі (не в пьому і т. ін.) — уживається на позначення того, що члесь припущення або твердження не має ніякого зв'язку з висловленим. По телеграфу привітають в Москві Указ уряду про присвоєння Поліщукувця звання Героя Радянського Союзу. — Який же він собою? Силач? Борець? Шибайголова?.. — Справа ж не в тому, силач він там чи ні, — терпляче пояснює Бранський міст подругу. — Головне, що він не розгубився в рйшучу хвилину* (Гончар, III, 1959, 35); — *Кажеш, боїшся, щоб у дезертири не попусти. А я й повірила. А справа, виходить, не в цьому. Безсердечний ти!* (Головко, II, 1957, 577); *Спірва пахне скандялом — загрожує неприємність. Федір знаходить поважні причини уникнути маршу, хоч нога вже загоїлась. Коли до згавань залишається швидень. Круглоє розуміє, що справа пахне скандялом* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 83); *У томі то й справа — уживається для наголошення, підкреслення того, про що йдеться. Хлюпне урожаєм земля кучерява — Ось що ми можем, зерната маї, Ось яка сила! У тому то й справа, Не забувайте ж землі, ріллі* (Дор., Тобі, народе..., 1959, 20); *Чорна справа; Чорні спірви див. чорний*.

СПРАВА², присл. З правого боку; протилежне з л і в а. *В вузьких вуличках, як в коридорі, було безлюдно і сумно. Справа і зліва безконечно тяглися спресовані маси дерев, цегли* (Коцюб., II, 1955, 403); *Снаряди вже реальсь зліва, справа, спереду, ззаду* (Гончар, III, 1959, 360).

СПРАВДЄШНИЙ, я, є, розж. Те саме, що справжній. *Якби не жовте листя в садках, то можна було б подумати, що наворітні не бабине літо, а справдешне літо* (Н.-Лев., II, 1956, 183); — *Ну ж, Меласю! Дівчина, шак дівчина! — каже дід, всміхаючись та глядачи у сячке личенько перемучене. Дарма що з личенька спала, а справдешна козачка!* (Вовчок, I, 1955, 344); *Давид Маркович Розенберг і Гриць Частій не помітили, як помалу перетворилися на справдешних друзів* (Шовк., Інженери, 1948, 317).

СПРАВДЖЕННИЙ, а, є. Дієпр. пас. мля. ч. до справдіти. *Сидів [Яць] на лаві, опершись обома ліктями о стілі і стискаючи в обіймах свої справджені мрії, свої мільйон* (Фр., II, 1950, 235); *Наша думка, наша пісня — Справджені мрії!* (Рильський, III, 1961, 27).

СПРАВДЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. справдіти і справдітєся.

СПРАВДЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. справдіжувати і справдіжуватєся.

СПРАВДЖУВАТИ, ую, уєш, недок., **СПРАВДИТИ**, справдіж, справдіш, док., *перез.* Запроваджувати, втілювати в життя, робити дійсним, реальним. *Самі вони ніколи не думали, не гадали. За них думала мати, а справджували її думку бородавці та піщани...* (Мирний, I, 1949, 198); *Твої мрії мені подобаються, але справдити їх не так і легко, а чому се так, поговоримо потім, бо я вже тепер втомилась писати* (Л. Укр., V, 1956, 340); *Але ця природа красна і байдужа, і німа. Невприсима, нежовкама, Як некелийний той Харон! Йї одно перед очима, Щоб справдити свої закон...* (Стар., Вибр., 1959, 24); // Виконувати, робити і т. ін. що-небудь.

Хто, як не ми, спізнали це, справджуючи свої історичний похід і бачачи на кожному кроці, як жорстоко скридилася війна радянської матір. Скільки синів і дочок зазнали вороги (Довж., I, 1958, 335); // *перез.* і *нечез.* Своїми діями, вчинками і т. ін. відповідати чому-небудь, бути гідним чогось; виправдовувати. *Знала [Надія], дядько злий на неї: вона не справдила його сподівань на роботі, підвела його* (Баш, Надія, 1960, 170); *Важкувало було всім п'ятірці дівчат.. Та ніхто не слогував: ваетра Микола Дмитрович побачить, що і хімічні-аналітики, і лаборанти справдили його довір'я* (Шовк., Інженери, 1956, 341).

СПРАВДЖУВАТИСЯ, уєтєся, недок., **СПРАВДИТИСЯ**, справдітєся, док. I. Запроваджуватися, втілюватися в життя, ставати дійсним, реальним; здійснюватися. *Гордівіє мрії про те, щоб бути мужичим адвокатом, не справджувалися: ніякі мужики до його не йшли, а йшли всілякі прокозувати добродії* (Гр., II, 1963, 41); *Справджутєся пророцтво геніального основоположника наукової астронавтики К. Е. Цюлковського про те, що першими поєтять у космос радянські люди* (Наука... 2, 1958, 13); *Годі про плани, бо ще ніхто не знає, як вони справдяться* (Л. Укр., V, 1956, 247); — *Лягай спати, не турбуйсь. Перед сном присниєсь тобі сон, перед сном і справдється* (П. Куліш, Вибр., 1969, 186); *Мрія поєтова справдилася.. Кожний народ у Радянському Союзі не тільки знає тепер ім'я Пушкіна, а й читає його рідною мовою і любить творити великого поєта російського народу* (Рильський, X, 1962, 18).

2. тільки недок. Пас. до справдіжувати.

СПРАВДИТИ *див.* справдіжувати.

СПРАВДИТИСЯ *див.* справдіжуватєся.

СПРАВДІ. 1. присл. У дійсності, насправді, дійсно. *І загадував літа свої Давиді, благі!.. Де, як, коли і що робилось? Було що справді, а що снилось..!* (Шевч., II, 1953, 27); *А він: — Так се справді ви тут? Ми чули, та віри не йняли. Брат ваш дуже за вами журиться* (Вовчок, I, 1955, 11); *Не знаю, чи справді воно так, чи то мені приснилось, чи, може, сні переплелись із спогадами.. — вже не пригадаю* (Довж., I, 1958, 65); *Так сміється, що не можна зрозуміти, чи жартує чоловік, чи й справді жде копієчку* (Стельмах, I, 1962, 258); *Героїка Вітчизняної війни — це справді невичерпне чисте джерело. З нього черпають і будуть черпати силу душі і стійкість нові і нові покоління радянських людей* (Ком. Укр., 6, 1975, 20).

2. у знач. *встаєи. ся.* Уживається для підтвердження достовірності висловлювання; відповідає за значенням словом: дійсно, насправді. *Діточка, справді, як та квіточка, розпукуєтєся; таке славне дитяточко* (Вовчок, I, 1955, 66); — *А ходимо, справді, це раз до матері, — сказала Горпина* (Мирний, III, 1954, 43); — *Але, справді, уявляти собі, що кожен наш земляк виростив два плодощі дерева...* (Довж., I, 1958, 486); *Справді, незабаром комітетки з'єдналися з усім збройним робітничим загонем з цукрового заводу* (Стельмах, II, 1962, 194).

Справді ж; Справді ж бо; Та й справді; Та й справді ж бо — уживається для підтвердження чого-небудь, для запевнення в чомусь. — Так Дарці ж я не присягалась, ні, справді ж, нічого не обіцала, а Зоні перед олтариком заприсягалась! (Л. Укр., III, 1952, 659); *На полу спить панна Олена.. Та й справді ж бо краля була!* (Кв.-Осп., II, 1956, 202).

3. у знач. *пит.* частки. Уживається для вираження сумніву в чому-небудь. [З е т:] *Заспівав би, а ми послузали б отак між ділом. [О р ф е й:] Справді? Ще?* (Л. Укр., I, 1951, 447); — *Справді? — здивовано згела брови Ясногорська. — Тільки один-єдиний раз? На все*

життя? (Гончар, III, 1959, 196); — *Ой, то ти красуня в мене! — не прикидаючись, здивуєвася і зрадів Барабола. — Справді? — засоромлено одвертається від нього і, пригинаючись, заглядає в шматочок дзеркала, вмощеного в стіну (Стельмах, II, 1962, 292).*

СПРАВДІШНІЙ, я, с, розм. Те саме, що справжній. *Лаш лизнує язиком і крикне: — Ясноволеможні панове! Та це ж омана! Це мана! Це не град і не сніг, а справдішня солона сіль! Князь нас піддури! Навіє на нас ману! (Н.-Лев., VII, 1966, 90); Його називали в селі «Тупий». Яке ж його справдіше прізвисьце, то Славоко не знає (Март., Тв., 1954, 274); Груди її сильно зхиливали, очі блищали, знів був справдішній (Фр., II, 1950, 297); Справдішні річки, такі, як Псьол чи Ворскла, Оріль або Самара, через які довгого переправлялись Данкові, були вже десь далеко, як у дитинстві (Гончар, Таврія, 1952, 31).*

СПРАВДОВУВАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. **справдовуватися**. *Онися обернулася і прикусила язика: в одичених дверях стояв Балабуга, а за ним в стінах стояла Олеся і наслідкувати дивилася на всю ту справу та справдовування (Н.-Лев., III, 1956, 179).*

СПРАВДОВУВАТИСЯ І СПРАВДУВАТИСЯ, усяя, усся, недок., розм. Те саме, що **сперечатися**. — *Ці ж самі слова я чує улітку від нашого чередника, коли він справдовуєвася з одним чоловіком за ягня (Мик., Кадильниця, 1959, 39); Довго кричала Онися, довго справдуєвася.. Маруся (Н.-Лев., III, 1956, 179).*

СПРАВДУВАТИСЯ *див.* **справдовуватися**.

СПРАВЕДЛИВЕЦЬ, вця, ч. Той, хто бореться за правду, кому властиве почуття справедливості, хто у своїх діях і вчинках без упередження керується об'єктивними фактами. *Великий справедливець, він [радянський борець] власними грудьми захистив народи світу, по яких могутні розбійники мали пройтись потопом (Гончар, III, 1959, 458); Легендарний ватажок народних мас на Поділлі в ХІХ ст. Кармалюк звався Устим, тобто «справедливий» (Наука..., 2, 1972, 27).*

СПРАВЕДЛИВИЙ, а, е. 1. Який діє на підставі об'єктивних фактів, позбавлений упередження; протилежне н е с п р а в е д л и в и й. *Щодо ректора О. Барусевича, то хоч ми й любили його і вважали справедливим, але доступу до нього не мали (Фр., IV, 1950, 232); Хтось мене, буває, лайкає, Скаже: — Ти сварлива. — Але люблять всі мене, Бо я — справедлива! (Воскр., 3 перемі, 1957, 201); За лівом краєм стола сидить поруч секретаря парторганізації строгий і справедливий Іван Дмитрович, від якого протягом трьох років перепало майже кожному і з яким усі зараз згодні, що перепало цілком заслужено (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 20); Діяльність господарського керівника, як організатора і вихователя, найбільш плідтоворна тоді, коли він принципальний, справедливий, чуйний, коли він — людина зібрана, високої культури, глибоко знає економіку і своє виробництво (Ком. Укр., 2, 1966, 13); // Заснований на правдивому, об'єктивному ставленні до кого-, чого-небудь. *Суд скапливий рідко буває справедливий (Укр. присл., 1963, 135); Натопн чекає справедливого присуду (Еллан, II, 1958, 191).**

2. Заснований на вимогах справедливості (у 3 знач.). *У справедливих армій доля завжди прекрасна (Гончар, III, 1959, 7); — Радянська слава покладе край війні, негайно запропонує справедливий мир усім народам (Юхвід, Оля, 1959, 213); Народ вступив у рішучу битву за встановлення нового, справедливого суспільного ладу — радянського, соціалістичного ладу (До 40-річчя Вел. Жовтв. соц. рев., 1957, 3); // Який має законні підстави, достатньо підтверджений, обгрунтований. *У селян нема і бути не може іншого засобу добитися здійснення**

*своїх справедливих вимог, як приєднання до свідомого пролетаріату, що веде боротьбу під червоним прапором міжнародної соціал-демократії (Левін, 15, 1971, 147); Яків покійно схилив голову, як під справедливу кару (Вас., II, 1959, 57); Я не знаю, що мені робити, щоб збулись твої докори. Все-таки вони не зовсім справедливі (Л. Укр., V, 1956, 117); // у знач. ім. справедливий, його, с. Те, що виражає об'єктивність, відповідає морально-етичним і правовим нормам. *Глибоке проникнення в суть явищ, .. захист нового і справедливого від зла і несправедливості.. лежить в основі цього методу [соціалістичного реалізму] (Мал., Думки..., 1959, 7); Суспільні поняття прекрасного, як і справедливого, морального, в світлоглядні поняття (Талант..., 1958, 13).**

СПРАВЕДЛИВА ВІЙНА — війна проти загарбників за свободу й незалежність. *Засуджуючи загарбницькі, імперіалістичні війни, марксистсько-ленінці вважали справедливи і підтримують війни на захист завоювань народів від імперіалістичної агресії, за національне визволення (50 р. Вел. Жовтв. соц. рев., 1967, 59); Своїм захисам, свободи і миру! Війна Вітчизнана — війна справедлива! (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 194).*

3. рідко. Те саме, що **справжній** 1. *Як було заспіває Нечая, то тобі здеться, що от-от козати вийдуть! по плечах так і силкає морозом. Справедливий чумак був! (Вовчок, I, 1955, 40); // Точний. Чи справедлива вага? (Сп. Гр.).*

СПРАВЕДЛИВІСТЬ, вості, ж. 1. Властивість за знач. **справедливий** 1, 2. *Його не могло не обходити, що Евеліна так кепсько думає про людей. Він мусив довести їй справедливість своїх поглядів (Рибак, Помпика..., 1956, 292); Комуністична пропаганда сильна своєю правдою. Вона розкриває історичну справедливість справи робітничого класу (Ком. Укр., 10, 1959, 9).*

2. Правильне, об'єктивне, неупереджене ставлення до кого-, чого-небудь. *Чуття справедливості до самого дня бунтується против того. Або звертай на іншу дорогу, або не жий [живи], — ось що воно каже (Фр., I, 1955, 341); Тут справедливість вимагає зазначити, що Бевен тієї миті все ж знайшов у собі краплину мужності, щоб озирнутись (Донч., VI, 1957, 23); Процаєва Варчук з Гуркалом на його квартирі, і два почуття востро боролось у ньому: скардність і справедливість (Стельмах, II, 1962, 219).*

◇ **Віддавати (віддати) справедливість** *див.* **віддавати**; **По (всій) справедливості** — справедливо. — *Часом буває заїде спор [спір], лайка; він із усіх розсудити і по усій справедливості розбере (Кв.-Осп., II, 1956, 349); — Розділи [гостинці] по справедливості, Василюю, — нагадає Петро (Д. Бездик, Украдені тори, 1969, 33); Комуністична партія Радянського Союзу виробила нову Програму, яку по справедливості називають Комуністичним Маніфестом сучасної епохи (Ком. Укр., 9, 1964, 38).*

3. Людські відносини, дії, вчинки, які відповідають морально-етичним і правовим нормам. *Правда і наука, суспільна справедливість, високі етичні ідеали, неосяжні здобутки людського розуму, — ось що написано нетлінними буквами на прапорі нашої Комуністичної партії (Рильський, Веч. розмови, 1964, 122).*

СПРАВЕДЛИВО. Присл. до **справедливий** 1, 2. *Справедливо судить: хто покритивжений, ви захистить, Сироті і одвоци по правді чинить, І добро научітьсе робити (Л. Укр., V, 1956, 84); — Будуть, будуть ділити [землю]. Вам більше прийдеться, бо ви безземельні. Коли б тільки справедливо ділили, щоб люди не билась поміж собою... (Кошоб., II, 1955, 43); В суворій задумі стояли бійці навколо могили, слухаючи прощальне слово вояки майора Воронцова. Він справедливо вважався найкращим оратором в дивізії і полку (Гончар, III, 1959, 123);*

Максим Горький був втіленням живого зв'язку між російською класичною літературою і літературою соціалістичного реалізму, основоположником якої ми справедливо і називаємо його (Рильський, IX, 1962, 151); Довженко нікого не відіграв, до всіх ставився справедливо (Мист., 6, 1968, 21).

СПРАВЖНІЙ, я, с. 1. Який є насправді, в дійсності; істинний, дійсний. Зараз справжнє весня, дерева в цвіт, повно квіток (Кочуб., III, 1956, 427); Сумнію не було: це було справжнє кам'яне вуґілля. А матроси вже натягли тмишу та кураю, запалили вогнище, склали шматки вуґілля нещільною пірамідкою (Тулуб, В степу..., 1964, 274); // Не штучний, не підробний. Усі образи повакитчувани були усякими квітками: коли улітчеку, то справжніми, а на зиму, то робленими з шпалеріє (Кв.-Осн., II, 1956, 311); Зовсім інакше почувався, коли не з іршковию, а зі справжнім інструментом маши справу або коли підпнуть тебе до мотора й ти сам уже можеш його відкрити (Гончар, Бригантина, 1973, 110); // Щирий, не вдаваний. В'ються вони кругом паничок... стріляють то сюди, то туди своїми гострими одягами, викликають то справжній, то притворний регім... (Мирний, III, 1954, 262).

△ Справжня півчїт див. півчїт 1.

△ Називати (назвати) речі справжніми іменами див. називати; Показувати (показати) справжнє обличчя див. обличчя.

2. Який відповідає певним вимогам, який є досконалим, взірцем, ідеалом чого-небудь. Тільки в праці разом з робітниками і селянами можна стати справжнім комуністами (Ленін, 41, 1974, 302); Робота була така гарна, така чиста, колесо було так штурно зроблене, наче його зробив справжній майстер (Н.-Лев., II, 1956, 171); Скінчилиши Академію і ставши справжнім художником, Тарас Григорович задумав провідати рідний край (Мирний, V, 1955, 312); Справжній педагог не може бути ремісником, він — скульптор, який ліпить характер холодої людини... (Довч., V, 1957, 450); Словники — справжні, пугачі словениці з широким люстративним матеріалом — в не тільки зведенням в одно місце мовних багатств, а разом з тим і свідченням розумового, духовного багатства (Рильський, IX, 1962, 124).

3. Надзвичайно подібний до кого-, чого-небудь, дуже схожий з кимсь, чимсь. Пацюк [парубок] собі худощавий [худорлявий], низенький, мишастий, справжній Пацюк, такий і прудкий (Мирний, I, 1949, 260).

4. Яким повинен бути, який відповідає дійсності. — Правду кажучи, раніше і люди, і явища життя для мене виступали децю применшеними. І тільки на фронті цієї війни я склав справжню ціну і самому собі, і своїм товаришам (Гончар, III, 1959, 341).

СПРАВЖНІСЬНИЙ, а, е, розм. Те саме, що справжній. Усміхнувся [Дорошенко], згадавши, як одного разу, ще давно-давно, доставили з Канади партію закуплених коней, диких, необ'їжджених, справжнісньких мустанґів, пускали з палуби їх на берег, і тут же берегові хлопці кидалися на круті їхні шії, ловили, а осторонь стояв Будьонний... посміхався... (Гончар, Тровка, 1963, 152); За три доби Тимко відразу відчує себе не лише дорослим, а й воїном. Він побував у бою. У справжніснькому бою... (Збан., Тасмівці..., 1971, 248); А що вже Ясеню гарячий на руку — іншого й не знайдеш такого. На все піде, «правдолюб», справжніснький тобі донкіхот (Ю. Беляк. Альма матер, 1964, 89).

СПРАВЖНІСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до справжній. Саме тепер, побачивши її вже заміною, притихлою і змарнілою від сімейних турбот та переживань, Гриня відкривав собі Тамару у її справжності, в її самогренчій подружній вірності (Гончар, Тровка, 1963, 120); Вимо-

гою правдивості і справжності, чесності і безкомпромісності у житті і мистецтві звучить заключний рядок вірша (І. Муратова) «Реліґка на диспуті»: «Хай всі сурми сурмають по-справжньому» (Рад. літ-во, 8, 1958, 8).

СПРАВІТИ див. справляти.

СПРАВІТИСЯ див. справлятися.

СПРАВІВКУ, присл. З давніх часів, здавна. — Таких дворян, як мій батько, тут у Білій Церкві колись було чимало. А в містечку усі вони мали справітку свої ґрунти та левади (Н.-Лев., VII, 1966, 270); До російського народу, як народу-проводиря, справіку тяглися інші народи, — і вікопомна Переяславська Рада була виявом волі українського народу поднатися навіки з братнім народом російським (Рильський, IX, 1962, 147).

СПРАВКА, в, ж., розм. Те саме, що довідка. Прикладі гордоничий: чи наведена справка?.. А тут йому в одну шкуру справку дай (Мирний, I, 1954, 288); — Ми обоє зі справкою до вас. Ви про землю говорите, а ми в справі землі й зайшли до вас (Коб., III, 1956, 527); Маючи на руках справку від командувача, до того ж, тільки-но повернувшись з Литовського, Оленчук міг би залишатися вдома (Гончар, II, 1959, 429).

◇ Наводити (навести) справки (справку) — дізнаватися, довідуватися про кого-, що-небудь. Тепер я не хочу тебе клопотати, а як скінчили іспити, то попрошу тебе навести мені деякі справки в Петербурзі, чи не знайдеться якомсь моя послана в ліху пугач стаття про нову драму Гауптмана (Л. Укр., V, 1956, 376); — По-вашому питає батька-матір — признають за соєю дитину — і бери. А по-нашому ще.. наведи справку (Мирний, I, 1954, 287).

СПРАВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до справити 1—5. Хай було те весілля бідним, справленим на позичені гроші, а все-таки залишилося воно в пам'яті Ганки Пилипівни як найурочистіший день життя (Собко, Біле полум'я, 1952, 91); Грогольський усміхнувся.. і казав далі, задоволений з враження, справленого на гостя (Тулуб, Людолови, I, 1957, 11); З віда-прадіда сиділи Калimoni в цій низенькій хатчині, на цьому добре справленому шматкові землі (Круш., Буденний хліб..., 1960, 36); Плаття-балатони з грубого сірого сукна, однак справлені, безсумнівно, в найкращого краєця (Смолч, Мир., 1958, 112); // справлено, безос. присудк. сл. Вся троїста тут музика Гарний ерізала танець, Справу справлено — кінець! (Перв., Каза., 1958, 41).

СПРАВЛЯННЯ, я, с. Дія за знач. справляти 3, 5. — Мені здається, що можна не задавати собі великого клопоту з виправою. Ще буду мати час до справляння строї (Л. Укр., III, 1952, 505).

СПРАВЛЯТИ, ля, яєш, недок., **СПРАВІТИ**, влю, вши; мн. справлять; док., перех. 1. розм. Здійснювати певні заходи з приводу свята, події і т. ін.; відзначати. Чи міг Вася байдуже писати про біяць, який пробирався з ним трансільванськими лісами... справляв Жостивей свята під мокрими шкурками в угорських хуторах? Ні, про цих людей Вася міг писати тільки з гарячою ніжністю (Гончар, III, 1959, 190); — Новоїлля вже справляли? — запитає Марію Рубанюк (Цюпа, Назустріч..., 1958, 435); І в день, коли славний народ України Своєю комсомолу справля іменини, — Я теж над простором святкового стола Бокал підіймаю за цвіт комсомолу! (С. Ол., Вибр., 1959, 27); Надходить осінь. Одробились у полі; справили обжинки (Вовчок, I, 1955, 61); Вже, може, цієї осені справлять вони свідчини в нову хату (Стельмах, I, 1962, 135); // Улаштувати, організувати (бал, бенкет, гулянку і т. ін.). — Князь справляв бучні бенкети. Приїжджала сила гостей (Н.-Лев.,

VII, 1966, 8); *Ті, що не містились у хаті, розклали на по-двір'ї возом і справляли коло нього веселі ерища* (Коцюб., II, 1955, 354); **Образно. Налагодь струни волоті: Бенкет весна справляє* (Олесь, Вибр., 1958, 42); // *Виконувати культури обряди. — Нема вже, діду, Михайла Михайловича й на світі: позавчора сороковини справляли* (Л. Янов., I, 1959, 362); *Треба було після нахагиди справити, за старовинним поганським звичаєм, поминки на «гробках»* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 16).

◇ *Брехні справляти див. брехня; Вітрішки справляти* — те саме, що Вітрішки продавати (купувати, ловити, їсти і т. ін.) (див. вітрішки). — *Навідайся лише до папа! Може, вже час і ліжко перестилати, а ти тут витрішки справляєш! — несподівано накинута Гетяна на Пріску* (Л. Янов., I, 1959, 209); *Заручини справляти* — святкувати заручини, гуляти на бенкеті, вечірни з нагоди оголошення кого-небудь нареченою і нареченим. — *Коли ж, коханий пане канцлеру, думали справляти заручини? Треба мені, як святої, це знати* (Н.-Лев., VII, 1966, 63); *Ліпу справляти див. ліпа; Посиденьки справляти див. посиденьки; Походеньки [та посиденьки] справляти див. походеньки; Сім неділь (вихідніх) на тиждень справляти див. тиждень; Смішки (сміхи, реготи і т. ін.) справляти* — сміятися, реготати і т. ін. (перев. безпідставно). *Дука щасливий не спить: Добре йому у палатах під кришею Вина-горлочку пить. Любо йому у теплі вигріватися. Смішки справляти з гістьми* (Граб., I, 1959, 606); *Москалі.. лабузнилися до Явдоги, а Явдога справляла з ними сміли та реготи...* (Мирний, I, 1949, 236); *Стояла [Тоця] в колі сержантів з полігона і дихи та реготи з ними справляла* (Гончар, Тронка, 1963, 45); *Справляти балачку* — вести пусту розмову. — *Ми цікавіші од вас і не всі любимо тільки справляти балачку про квітки та вишивання* (Н.-Лев., V, 1966, 156); *Справляти дрижкакі (дрижакá)* — те саме, що їсти (ловити, ханяти, вбивати і т. ін.) дрижкакі (дрижаків) (див. дрижкакі). *Хоч яка невідь, аж горобці поховаться, аж всі люде дрижкака справляють, аж жито дощем та вітром виложить, а Опанас своє: «Ловка погодка-о»* (Григ., Вибр., 1959, 159); *Справляти мандрі* — мандрувати. — *Мені нужда, аж вона в мандрі вдарилась? Дишсь — яка журба!! Не переина їй мандрі справляти...* (Мирний, III, 1954, 115); *Справляти мовчянку див. мовчянка; Справляти нужду див. нужді; Справляти (справити) весілья див. весілья; Справляти (справити) гáлас (гóмін)* — здійснювати шум, крик. *Двоє їх, а такий гáлас справляють, що аж голова наморочиться* (Коцюб., I, 1955, 151); *Вернувся [Петро] на подвір'я, аж там усі веселяться. Гомін справили такий, мов справді на бенкеті* (П. Куліш, Вибр., 1969, 95); *Справляти (справити) обід кому і без додатка* — те саме, що Давати (дати, ставити, поставити) обід (див. обід). *Справнику справили обід, він смачно попові і поїзав* (Вовчок, VI, 1956, 234); *Справляти (справити) нахагиду див. нахагидá; Справляти (справити) пріємність див. пріємність; Справляти теревені* — те саме, що Прáвити теревені (теревені-вєні) (див. прáвити ?). — *Та вже там аж парус [самовар], а ви все сидите та теревені справляєте* (Н.-Лев., IV, 1956, 280).

2. *Виклика́ти* яке-небудь почуття, враження і т. ін. *Я люблю свою кімнату.. Але найбільшу радість справляв мені вікно. Цілий день в нього дивиться море* (Коцюб., II, 1955, 410); *Мені справляв Олена журбу: я боюся за її будучину* (Коб., II, 1956, 295); *Пожимався Тарас, думаючи, що ніхто вже не прийде попрощатися з ним: уже хлопчики рабника справили йому велику візду своєю присутністю* (Ков., Світ., 1960, 70); // *Спрáчнвяти* що-

небудь, бути причиною чогось. — *Нащо вам розговорювати те, що не зовсім ще загоїлося, що при найменшій доторканню справляв страшенний біль і муку?* (Хотк., I, 1966, 38); // *Робити, здійснювати щось відносно кого-, чого-небудь. Спеціально виготовлені пропалісні мазі справляють болегаспокійливу дію* (Наука., 5, 1968, 46).

◇ *Справля́ти (справі́ти)* вплив на кого-, що-небудь; впливати. *Ідеї Леніна справляють могутній вплив на весь хід світової історії* (Біогр. Леніна, 1955, 286); *Перемога соціалістичної революції в Росії справила величезний запальючий вплив на трудящі маси інших країн* (До 40-річчя Вел. Жовт. соц. рев., 1957, 13); *Справляти враження див. вра́ження?*

3. *Виконувати, здійснювати що-небудь. Студла-змари́ла* [Мар'я]..; *ледве вештається по хаті; хатню роботу справляв, а останню вже Христа* (Мирний, III, 1954, 175); *Посередній табору розташувався завін каштеляна Яна Жоравського, який справляв денну сторожу* (Пауч, Гомон, Україна, 1954, 322); — *Без тебе я не живу, а маявся: чи справляю хоч трохи своє діло — біжу до тебе* (Кв.-Осн., II, 1956, 332); *Дві роботи ти вже справив, На весь світ себе уславив* (Перв., Казка., 1958, 61); // *Втілювати в життя, робити що-небудь дійсним, реальним. [В а с і л ь:] Тільки про що-небудь дбають [ватажки], свої гордовиті заміри справляють, а до людей їм байдуже* (Мирний, V, 1955, 107); — *Відповідав за все гетьман коронний, а польний тільки мав пильно справляти його накази, ото ж а їх до чьоти й справив...* (Стар., Облога., 1961, 40).

◇ *Справля́ти* свої діла — займатися своїми справами. — *Ну, Федоре, — сказав він, — ти тепер їди додуку та справляй свої діла, а я з неділі накажу, щоб задля тебе хату будували* (Мирний, IV, 1955, 228); *Справляти службу* — те саме, що Службу служити (див. служба). *У кожній тварині вся цілість формуються з суки різних начатків; .. формують усі вони органи різні. Що неоднакову службу у цілому тілі справляють* (Зерв, Вибр., 1966, 178); *Увага подвоюється, збільшують, побільшуюче скло справляв свою службу* (Коцюб., I, 1955, 207).

4. *Усувати* пошкодження, несправності, лагодити що-небудь поламаане, розбите і т. ін. *Раділи люди. Уже вони турбувалися об тім, коли орати,.. обдивлялися снасті у возі, у плугі, що несправне — справляли* (Мирний, III, 1954, 60); — *Мені старий Панько і кашичу справляв, бо геть-чисто побилася* (Тют., Впр, 1964, 286); *Чоловік той подякував і попросив поміти. Василь ж принявся, разом справили віз* (Кв.-Осн., II, 1956, 53); *Тося справила пережет — всім переметам пережет, на сто гачків різного калібру* (Смолич, Мпр., 1958, 35); // *розм.* *Робити* правильним, вносити поправки в друкованому чи писемному тексті; виправляти. *«В небі місяць страшний» справді краще справити, — нехай буде «В небі місяць з'явився смутний»* (Л. Укр., V, 1956, 80); *«Вас хотіли просити, аби Ви були ласкаві справити провонис і мову в збірничку моїх образків* (Стеф., III, 1954, 250); // *розм.* *Перевиховувати кого-небудь, прищеплювати йому країні навички, позитивні якості, норми поведінки і т. ін.* *Майці дуже на сей раз закортіло стати виготовелькою, як Іра, щоби справляти таких непристойних дітей* (Горд., Дітя., 1937, 281); — *Мені тут закидали, мовби я розізнав кадрів! Ми хотіли справити Марка і Павлюка, та ці люди надто теоробливо ставлять до критики!* (Горд., Дівчина., 1954, 284).

5. *розм.* *Придбавати* що-небудь у власність, ставати володарем чогось. — *Я купив пару добрих коней, справив панську бричку, возив панів по всій околиці* (Н.-Лев., VII, 1966, 279); — *Хлівці повиправля, клауцьку окрес, —*

таке все позапускане. А там конячку справить, та сам і заїбець сіатиме (Тесл., З книги життя, 1949, 19); // Купувати, шити (про одяг, взуття і т. ін.). Вже недалеко були й зелені святки, а Роман і гадки не мав справляти для Соламії нову одягу (Н.-Лев., VI, 1966, 383); — Що ж, то, може, для спектакля мавш справляти костюми? — А так! (Л. Укр., III, 1952, 510); Прибав, сірома, грошенят, Одягу справив, жулянику Та ні відсіля і ні відтіля Купив садочок і хатину (Шевч., II, 1953, 269); Мав [Кузьма] що випити, мав чим вакусити, мав гроші і навіть уже перші чоботи справив (Стельмах, II, 1962, 315).

6. з кого — чого. Правити, вимагати (борг, податок і т. ін.). З метою забезпечення своєчасного і повного надходження в бюджет податку в обороту доцільно справляти його, як правило, безпосередньо з підприємств, а не з збутових організацій (Рад. Укр., 30.III 1957, 3); Розумні та багаті люде поважали Загара, бо він був чоловік потрібний, здатний і ніколи не оказував помогти: ось коли базатиру треба гроші справити, та не хочеться бачити голодній сім'ї, — то Загара пошле (Григ., Вибр., 1959, 153).

7. розм. Спрямувати, скеровувати що-небудь кудись. Одного дня панна Ніна знов веліла Іванові запрягти. Коли вийшла, казала йому справити фаeton в прошиний бік від того, в який звычай іздійти (Фр., III, 1950, 162); — Дідусю! Дайте-бо мені весельце, далєбі я швидше од вас справлю човен у затинок! (Л. Янов., I, 1959, 320); // Направляти кого-небудь у певному напрямку. [Г е р а с н и (до Марусь):] Та не реиса так. Матушка вумень сама їз [гайдамаків] стріла і суди справля (Мирний, V, 1955, 95); Ішаа безперестану вийско — а я Справляла його на берлінську дорогу (Воскр., Поезія, 1951, 83); Командир, як тільки почув про страшний червониз, скочив убик і прибіг до дітей, що пасли корів, а діти справили його туди, звідки й наступили червоні (Ірчан, I, 1958, 285).

◇ Справляти (справити) на добру дорогу (на вірний шлях) кого — те саме, що Направляти (направити) на путь істини (на добру, праведну путь, вірну дорогу і т. ін.) (див. направляти). «Допевне, Потурайчин справить мене на добру дорогу!» — міркував [Славко] собі й дождав Потурайчиного приходу з великою нетерплячкою (Март., Тв., 1954, 363); — В тім і сила дружби, щоб підтримати товариша, який схибнувся, напущити його, на вірний шлях справити (Логв., Літа..., 1960, 147).

8. розм. Відправляти, відсилати що-небудь кудись. Хотіла я раніш послати сю справити, але перше ждала грошей, а потім два дні пішло на роботу (Л. Укр., V, 1956, 209).

СПРАВЛЯТИСЯ, яюся, яюсья, недок., **СПРАВИТИСЯ**, влюся, влюсья; мж. справляється; док. 1. Успішно виконувати яку-небудь роботу, якісь доручення, обов'язки і т. ін.; бути спроможним виконувати, здійснювати що-небудь. — Хоч би ти, Софію, помогла мамі справлятися, а то вона вовсім в ніг збилась сьогодні, — каже пан старший дочці (Л. Укр., III, 1952, 496); Настали жнива.. Баба Зінка мусила наймати наймита, а Соламія справлялась і в хаті і на полі, робила й жіночу й чоловічу роботу (Н.-Лев., VI, 1966, 403); Іноді аж диву дається [чоловік], як його Настечка справляється з усім. І де тільки в неї умість береться?... (Стельмах, II, 1962, 105); Треба мені заробляти, треба своїх діток годувати. Не справляю сама (Бовчок, I, 1955, 273); Повано, серденько, що всі вийдять з дому, як то ти справишся сама... без мами, без Лізи (Коцюб., III, 1956, 188); І що тільки могло б вийти з такого кожмоляця! Вкажіть йому дорогу, дайте науку, дайте техніку і тоді

посилайте куди завгодно.. Нема нічого в людській діяльності, де не справився б Василь (Довж., I, 1958, 88); // Здійснювати що-небудь, налагоджувати якісь справи, управлятися з якими-небудь турботами і т. ін. Карпо жажує на базар, щоб мерщій справитись і, не гаявши часу, повернути додому (Мирний, III, 1954, 104); — Хабар? — суворо натупи брови Гнат і показав ногою на кошик. — Який там хабар, голубчику! На базарі купила [курку]. — Так рано справлялась? — Раєнько встала, то й побазарювала (Тют., Впр, 1964, 67); // Закінчувати яку-небудь роботу, якісь справи. Трикоз раптово підіється. — То що? Ідемо? Не закінчили? Ну справляйся і заходь. Я буду дома (Коцюба, Нові береги, 1959, 438); // Долати віддаль до якого-небудь пункту, місця і т. ін. і повертатися назад. — В тім-то й річ, Давиде, що не доведеш [гнів] на поле, по дорозі розтрусиш: як і в нас, аж за хуторами, на Гановому землі. — Десять верст. За день чи й двічі справившся (Головко, II, 1957, 56); // розм. Вправно з'їдати що-небудь. Прожеж грядок з росадою та буряками.. добре справляються, грюкаючи, свини в поросятами, і байдуже, щоб що-небудь гаяйкаж зоставити (Кв.-Осн., II, 1956, 173); Першим поклав ложку Василенко. І не тому, що показував свою стигість... а тільки тому, що на їхньому річці швидше справився з обідом (Збан., Сеспель, 1961, 406).

2. Одержувати перемогу, верх над ким-чим-небудь у бійці, бтві і т. ін. Та куди Галі справитися з своїм крєзким братом, він як кібець так і насаде її зерку (Мирний, IV, 1955, 72); Негай мені нікто не докажує, що я не справився із запорожем Туром! (П. Куліш, Вибр., 1969, 107); Сіромежкий знає, що, коли б він навіть подовів число свого війська, — йому в горах з Довбушем не справитися (Гжицький, Опрішки, 1962, 244); // Переборювати труднощі при вичненні, освосненні і т. ін. чого-небудь. Який з мене баснописець? Мені так трудно справлятися з римою (Мирний, V, 1955, 384); П. Кривинюк.. ні з чеською, ні з німецькою мовою не справився (Л. Укр., V, 1956, 380); // Ослюювати, долати те, що вимагає певних фізичних зусиль. — Дядьку, я тобі поможу, а то не з твоєю силою справитися з мішками (Кв.-Осн., II, 1956, 53); // Уміти підкоряти своїй волі, змушувати слухати. Корова була буйна, насласу з нею справлявся кривий Андрійко (Коцюб., I, 1955, 442); // розм. Перевиховувачсь, робитися кращим. [Б о й к о:] Вам, діду Терешко, нікто, я бачу, з керініцями не подобається. Ви он і на Шпицю, і на Глаивенка написали в газету, а вже голова сива... [Т е р е ш к о:] Написав.. і ще напишу, як не справляється (Зар., Антеї, 1962, 18); // перен. Перемагати, переслювати в собі які-небудь почуття. Марійка справилася в тижим хвилюванням (Донч., V, 1957, 532).

3. Дізнаватися, вияснити що-небудь. Щотижня збігає-таки Іваа.. об Левкові справитись, так усе нема та й нема (Кв.-Осн., II, 1956, 290); — Та постійте ж бо, — одказав гаяйін. — ..пожалуй, я тебе найму, тільки попередити справляюся, де слід (Мирний, III, 1954, 144); // З'ясувати, перевіряти що-небудь, користуючись певними даними, довідниками і т. ін. [Х р а ч к о:] От і забув [написання слова]... Лихий видуває ту граматику! Треба справитися в «Уставі». (Бере книжку й, горнучи листки, шукає) (Мирний, V, 1955, 121).

4. розм. Направлятися куди-небудь. Ідуть всі через фіртку, що стоїть коло неї дзвінок, справилася й я туди (Кобр., Вибр., 1954, 23); Роздумавши добре, куди йти, він справився в гуцавину і довгий час дерся ярами (Фр., V, 1951, 109).

5. розм. Забезпечувати себе чим-небудь необхідним. Понашивала я собі одєж, зовсім справилася. І поздоров-

шала (Крим., Вибр., 1965, 374); // Придбавати певну кількість грошей, матеріалів і т. ін. для чого-небудь. Вийшовши з дворових на волю, не маючи надляу, він сяк-так справився на хату, прислався до Мар'янівської громади (Мирний, III, 1954, 67).

6. тільки недок. Пас. до справлять 1, 4, 6. Ломицькому чогось уявилося, що він не на вокзалі, що в цих залах справляється чиєсь веселля (Н.-Лев., VI, 1966, 75); Воєнна могутність Боспору в період найвищого розквіту при Спартокідах забезпечувалася наймакою армією, на утримання якої йшли частково податі, що справлялися з населення (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 279).

СПРАВНИЙ, а, е. 1. Який не має пошкоджень, цілком придатний для використання. Деякі судна, на яких були справні мотори, уже відпливали, інші готувалися до відплиття (Гончар, Людина..., 1960, 279); — Дивися, щоб розпашники і всякий інвентар були справні. — За ремонтном діло не стане (Тют., Вир, 1964, 119); *Образно. Література і мистецтво — можуть зброю, найважливіший засіб комуністичного виховання. Вона повинна бути завжди справною, вірно спрямованою і гостро відточеною, діяти безвідмовно (Літ. Укр., 15. I 1963, 1).

2. Який має досвід, володіє знаннями, навичками у якій-небудь справі, професії і т. ін. «Шкода мені цього Коцюбенка! — думає мировий. — І пише гарно, і пише в його дуже справий.. Та ба! Прийдесть скинути його з місця» (Н.-Лев., IV, 1956, 166); // У морі видно перекинуту шаланду, там загинув її чоловік Мусій Половець, він чимало пожив на світі, од нього лиш не бачила (Половчиха), був справний рибалка на Чорному морі (Ю. Янов., II, 1958, 191); // Який має позитивні якості або властивості, що відповідають поставленим вимогам, задовольняють їх (про предмети, тварини, рослини і т. ін.). — Кошик у мене справний. На вигляд він, може, й не показний, зате двожилий (С. Кравч., Бувальщина, 1961, 119); Вночі замордовані коні ледве допленталися до Вінниці: в дорозі налетіла завірюха, завіяла шалаш.. Добре, що хоч за Корделією пішла справна дорога (Стельмах, I, 1962, 173); Колосок «Зоря».. був коломс хорший, справний, всі роботи виконував ечасно (Вишня, I, 1956, 423); Дарина Єрмолаїєна.. була лагідною та веселою жінкою. Всяке діло горіло в її натрудженні, справних руках (Вітч., 9, 1964, 127).

3. перек. Який перебуває у належному стані, має належний вигляд. — Глядять, щоб перед Новим роком ваші книжки, ваші жетрики були справні.. — сказав Балабуха (Н.-Лев., III, 1956, 182); — Я відлучився.. — А ти мусиш не відлучатись. До діла приставлений, значить дивися добре, щоб все справним було.. — почуває незадоволеній батько (Шняв, Балавда, 1957, 28).

◇ Цифра справна — про оцінювання в яких-небудь документах. Незадовідні картонки на місяць тільки й дбали про те, щоб у них завжди цифра була справна перед вищим начальством (Кучер, Трудна любов, 1960, 123).

4. Який старанно, ретельно виконує свої завдання, обов'язки; старанний. Де керівник гарний, там робітник справний (Укр. присл., 1955, 357); Тим часом хазяїни старшого брата дивилися на його за тим тільки, щоб бачити, чи справний він, чи не пустує (Вовчок, I, 1953, 295); Уже не в жарт багатирі, вони [хлопці] в роботі справні, вони насправді шахтари і справжні, й поконтрабанди (Дор., Три багатирі, 1959, 22).

5. Який внаслідок посленого годування чв харчування набув потрібної або значної ваги, жирності; вгодований. Це — молочна ферма наша (Ви на ній ще не були). От якраз корови в паші На спочинок прибу-

ли — Сименталки ситі, справні, Матьє раба у всіх у них (Позн., Ми зростаєм., 1960, 75).

СПРАВНИК, а, ч. У дореволюційній Росії — начальник повітової поліції. Джеря, як тільки було почує дзвоник станогового або справника, то зараз тікає з сна на гутір, у ліс (Н.-Лев., II, 1956, 261); Шумно дрібочучи по буліжнику шинами, пробіє екшпа із стурбованим справником (Панч, I, 1956, 62); — Сьогодні й пошліть до станогового чи справника за стражниками (Стельмах, I, 1962, 567).

СПРАВНИКІВ, кова, кове, дорев. Прикм. до справник; належний справникові.

СПРАВНИЦЯ, і, ж., дорев. Дружина справника. СПРАВНИЦЯ, і, ж., дорев. Присутственне місце. В справниці осталися судці в аудитором (Сл. Гр.).

СПРАВНИЧИЙ, а, е, дорев., рідко. Прикм. до справник. Думає собі [вга], що Левка, по приказу справничому, як випустили, то, може, побіє до річки викупатись (Кв.-Осв., II, 1956, 270).

СПРАВНИСТЬ, пості, ж. 1. Абстр. ім. до справний 1. — Усе, здається, гаразд, — вистав [Чемерниця] глухо з себе, чи то звертаючись до Бузкала, чи то просто відзначаючи справність машини (Коцюба, Нові береги, 1959, 222); Обов'язкове виконання профілактичних ремонтів забезпечує справність машин (Кол. Укр., 9, 1960, 48).

2. Властивість за знач. справний 2, 3. При Гершковій справності діла пішли над сподівання гарно (Фр., III, 1950, 42).

Набрати справності — набути знань, навичок, умінь у якій-небудь справі, професії і т. ін. Славоко набрав справності до тої роботи, бо виконував її вже віддавна (Март., Тв., 1954, 229).

СПРАВНИШАТИ, аю, аеш, недок., розг. Ставати більш справним (у 4, 5 знач.). Лаврик, ніверку йому, не хворіє, ба навіть справнішати став на степовому повітрі (Вирган, В розп. літа, 1959, 263).

СПРАВНО, присл. 1. Присл. до справний 1—4. Роботи у нього йшла справно (Гончар, Таврія, 1952, 227); В книгах було все справно записано: усеє прихід і всі видатки були вилічені добре й позаписувані (Н.-Лев., IV, 1956, 165); Прийде жати в поля, всюди справно: почогодовано, попановано, начиння перемте, і миски в миснику (Свидн., Люборацькі, 1955, 10); — Оце тобі, Анатолію Михайловичу, пасажир, — сказав мій сунтунік. — Щоб справно довіз (Жур., Опов., 1956, 61); Для почала справніше вчитися (Л. Укр., V, 1956, 32); Згадалося, що в минулу козовицю їх [стоги] вивершували дід Дунай, бо мало хто в селі міг так справно вивершити скирту чи стіг (Стельмах, I, 1962, 445); // у знач. присудк. сл. — Готуйте водозазний баркас, і костюм, і скафандр де-небудь новий діставайте, щоб усе справно було (Собко, Скеля., 1961, 47); Гиркалися вони, гиркалися, це так, — а, протє, по хазяїтєву завжди було все справно (Вішня, II, 1956, 81).

2. З додержанням систематичності, акуратності, ретельності. Своїй пайок відбирала [Стеха] справно (Кв.-Осв., II, 1956, 131); Дець в п'ятдесятому році заєрбувався Чугай на далеку Північ, щоб заробити грошей та хату поставити. Листи писав і гроші Марти висилав справно (Зар., На.. світі, 1967, 87).

СПРАВНОЗДАВЕЦЬ, впа, ч., заст. Оглядач. Одянувшись, він вилетів в редакції, доручивши співробітникам переглянути те, що принесе електричний репортер і судовий справоздавець (Фр., VI, 1951, 263); Після денного порядку голова зборів набає голос справоздавцеві від крамляць (Мак., Вибр., 1956, 227).

СПРАВНОЗДАННЯ, я, с., заст. Звіт. З поданого Вами справозданья «Знання» бачу, що справи стоять дуже по-єано (Коцюб., III, 1956, 457); З канцелярії товариства

я не одібрав жодного справоздання про Вашу поїздку у Потавщину (Муз. праці, 1970, 547).

СПРАВУВАТИ¹, ую, уєш, недок., перек., заст., рідко. Виконувати, вести яку-небудь справу. Я діло за його справуєв і клопотавсь (Сл. Гр.).

СПРАВУВАТИ², ую, уєш, док., перек., заст. Направляти, спрямувати. Загад діло справує (Номіс, 1864, № 1082); За мить я був біля Карпа, і ми мовчки справуєвали свої качочки туди, звідки був поклик (Досв., Вибр., 1959, 409).

СПРАВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., заст. 1. Поводитися певним чином. З польськими панками та управителями він [о. Артемій] так зміє справуєватися, що вони дозволяли йому вивозити з своїх лісів деревні (Н.-Лев., IV, 1956, 45); — Як будеш але справуєватися, то.. будеш.. сидіти [в ямі] цілу ніч (Фр., II, 1950, 56).

2. Успішно виконувати яку-небудь роботу, якісь обов'язки і т. ін. — Громада присудила, щоб ти [Петрусь] живи у мене. Я тобі криду не зроблю, але справуєши добре! (Фр., IV, 1950, 44); — Не забувай, синку, за нас та справуєши добре! (Коб., II, 1956, 89); — Як жіночка? — Гаянук.. узилко відпові: — Нічого.. справуєється (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 249).

3. Вести суперечку (у 1 знач.); сперечатися. Грко скаржились одна одній на свою хатню неволю та справуєвались межі собою, хоч більше Дарка панні докоряла (Л. Укр., III, 1952, 632).

СПРАВУНОК, нку, ч., розм. 1. Дрібні справи. Я ще й етомлена дуже тепер, — все-таки приходилось бігати за справунками різними, а мені біганина дарма не дається (Л. Укр., V, 1956, 106); Там, у місті, не зуміло його ніщо дошиє заберхати, як скоро упорався [Івоніка].. із своїми справунками (Коб., II, 1956, 188).

2. Речі, пожитки і т. ін. Ще незношені вовняні порти, міцні ремінні постолі, корзю доброго тонкого хутра поперя лляної сорочки — весь справунок ще від Родима (Загреб., Диво, 1968, 77); Зібрала [Мальва] до вузлика свої справунки (найцінніше вже загода перенесла до матері), замкнула хату й.. пішла до стайні забирати коня (Земляк, Лебедина згряя, 1971, 18).

СПРАВЧИТИ, їть, недок., перек., заст. Померти від правця.

СПРАГА, и, ж. 1. Сильне бажання щити. Її палила спрага, вона ледве-не-ледве зволілася в постелі, принесла собі води, напилася (Фр., I, 1955, 84); Кожний подорожній може зупинитися біля крилиці, зачерпнути кулем джерельної води, вдовольнити свою спрагу (Цюпа, Краєвн, 1971, 23); Після оселедця, що ним снідали хлопці, мучила спрага (Трубіл., I, 1955, 99); Там, де авіонавчання відсутнє, треба розробити точний графік напування.. щоб зудоба не терпіла від спраги (Рад. Укр., 14.XI 1956, 1).

2. чого, до чого і без додатка, перек., книжн. Велике бажання чого-небудь, прагнення до чогось. Хлопці розбавля спрага: — Розкажіть про плавання... Як ви капітаном стали? (Гончар, Трояк, 1963, 149); Спрага помсти нам давала сили (Забашта, Вибр., 1958, 122); Море вимагало від людини мужності і самопожертви... збуджувало її спрагу до мандрівок і відкриттів, до подвигів і знань (Наука..., 10, 1967, 24).

СПРАГЛИВИЙ, а, є, рідко. Те саме, що спраглий. Херсонщина. Возні Дніпродержжинська Позаду, а поперед — степи Спрагливі, пересушені, безкрайні (Дор., Серед степу..., 1952, 58).

СПРАГЛИЙ, а, є. 1. Який дуже хоче щити, відчуває спрагу. Коли останні надії вже покинули товаришів, вони почули звук далекого пострілу. Мабуть, не дав стільки радості крик «вода!» згореним, спраглим мандрівникам у жаркій пустині, скільки приніс їй цей далекий

звук комсомольцям (Донч., II, 1956, 56); Ми зрозуміли: про свої поля ті люди спрагли говорили (Рильський, II, 1960, 293); До ріки у пасовища лісного спускається Олень той, спраглий на сонці, жадобу етолить водопоєм (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 177); // у знач. ім. спраглий, лого, ч. Той, хто дуже хоче пити, відчуває спрагу. З вулиці не своїм голосом кликаю спраглих по лимонад (Гоцуоб., II, 1955, 125); Я лиші тому співаю про кохану, що так мені потрібно ніжних рук, Як спрагелому води... (Павл., Бистрина, 1959, 221); // Пересохлий від спраги (про язик, губи і т. ін.). Він устами спраглими прилик До джерела (Рильський, III, 1961, 220); На ранок стало краще. Спраглий язик промивала Ганна Федорівна борною, радіючи, що тяжка хвороба переборена і чоловік тепер житиме (Шиян, Баллада, 1957, 72); Вона шепотіла щось спраглими губами (Ле, Ю. Кудря, 1956, 229).

2. перек. Який не має достатньої кількості води, вологи. Гримить!.. Жде спрагла земля плодотворної зливи (Фр., X, 1954, 10); Шумить вода по листі, по гіллі і спраглу землю напуває щиро (Рильський, III, 1961, 153); По спраглих від зимового бездоціль'я полях потечуть води каналів; урожаї всюди потрояться і почетверяться (Мишко, Намасте..., 1957, 22); Держжава направила у наші спрагли степи дніпровську воду (Рад. Укр., 7.I 1971, 1).

3. перек. Який виражає пристрасть, сильне почуття; гарячий. Тільки надія є, спрагла, як ця земля, Благословенна, як хліб, важена, як метал (Бажан, Італ. зустрічі, 1961, 46); Плачучи, засміялась Вутанька і ще міцніш приоринула сина до себе, осипаючи його спраглими.. поцілуваннями (Гончар, II, 1959, 198).

4. перек. Який жадає чого-небудь, жадібний до чогось, на щось. Не знаю, чи то з усіма таке діється, чи то лише до мюю, спраглим усього рідного, тепер далекого від мене (Коцюб., I, 1955, 178); Смішно. Дивно. Я пишу свої доньці... Мені кажуть, що я ніколи не був жонатий і не маю дітей, а мої жрії — це в просто хижери мого спраглого на батьківське щастя мозку (Досв., Вибр., 1959, 13); Величезні бапти, фантастичні дерева, блакитні ставки естають, виростають перед спраглим гором мандрівника (Коп., Вибр., 1948, 25).

5. перек. Який прагне чого-небудь. З дитинства спраглий до знань, до подорожей, Пржевальський задається метою стати природодослідником (Знання..., 5, 1971, 19).

СПРАГЛИСТЬ, лості, ж. Абстр. ім. до спраглий. Мокрих губ нескрита спраглисть, Щік площинки неживі і нелондонська засмаглість На пелюстатій голові (Бажан, Роки, 1957, 186).

СПРАГЛО. Присл. до спраглий 1—3. Білиці пили холодну воду, жадібно її спрагло (Ю. Бедзик, Полки..., 1959, 5); Мурашійов потягся рукою до чашки флаги... спрагло напився з неї натильці (Гончар, Таврія..., 1957, 403); Жонна спрагло п'є вологу, Щоб зацвісти в погожі дні (Шпорта, Вибр., 1958, 56); Ще лице у чистій полі В буряк не засмагло, — Та про честь, бої за воюю Мріє серце спрагло (Мас., Київ. каштани, 1954, 144).

СПРАГНЕНИЙ, а, є, рідко. Спраглий. Спрагнений, з почорнілими, потрісканими губами, бачиє [Бронко] склянку джерельної води перед собою, і не влізти йому було хоч би пригубити до неї (Вільде, III, 1968, 173); Дні — як жар... Спрагнений земля відчиняються раю ворота (У. Кравч., Вибр., 1958, 290); Мої очі, спрагнені світла, не могли відірватися від його [місяця] млявого, але спокійного блиску (Фр., II, 1950, 93).

СПРАГНЕНО, рідко. Присл. до спрагнений. Юрко спрагнено припає до відра і, напишишсь, не знає, що сказати Андрієві (Козл., Ю. Крук, 1950, 238).

СПРАГОТА, і, ж., розм. Те саме, що *спрага*. *Спека з спрагота скрізь*.

СПРАДАВЕН, присл., рідко. Те саме, що *спрадавна*. *Вілі стіни українських хат — то готові, заармувані полотною для мільйонів художників з народу. І то ж, як не дівчата чи жінки спрадавен виблюдавали ті стіни та підводили .. призьби, — що вже саме собою становить елемент милоування!* (Нар. тв. та етн., в, 1968, 21).

СПРАДАВНА, присл. З давніх часів, дуже давно. *Спрадавна на берегах його [Дніпра] працюють хлібороби, житом-пшеницею хвилює родюча земля (Рильський, III, 1956, 26); Численні археологічні знахідки незаперечно свідчать, що на Хортиці спрадавна жила людина (Наука.., 8, 1967, 44).*

СПРАЖЕННИЙ, а, е, розм., рідко. Дієпр. пас. мнн. ч. до *спражити*; // у знач. прикм. *Я теж хотів би хлинуть зливою, Щоб землю спражену змочити, Стоять веселкою над нивою, Щоб вік співати і вік любити (Шпорто, Вибр., 1958, 91); // спражено, безос. присудк. сл. В вапняках шипіло та булькотіло вапно, немов лютилось, що його наперед спражено в огні, а тепер назад вкинено в воду (Фр., V, 1951, 258).*

СПРАЖИТИ, жу, жвш, док., перех., розм., рідко. 1. Док. до *спражити*.

2. перех. *Вдарити когось-небудь чимсь або по чому-небудь. — Одяється, слякий-такий сину, бо як тя [тебе] спражу бучком, та й шкіра тріснула (Март., Тв., 1954, 177).*

СПРАЖИТИСЯ, иться, розм., рідко. Док. до *спражитися*.

СПРАЖНО, присл., розм., рідко. Те саме, що *спрагло*. *Потягнувся [Хмельницький] рукою до кузля з водою. Розпалескуючи, налиє у порцелянову кварту, з жадобю спражно ковтає холодну воду (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 629).*

СПРАЗНИТИ, ніб, ніш, док., заст. 1. перех. Скасувати. *Зався вік Тиміш Іванович і був дяком у нашій церкві. До нас тоді його надамо, як у Макуша спразнили церкву, то звідти він переведений (Вовчок, VI, 1956, 217).*

2. перех. Провести якийсь час святково, не працюючи. *П'ятицю спостила, неболю спразнила (Сл. Гр.).*

СПРАЦЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. *спрацювати* і стан за знач. *спрацюватись*². *Передові комбайнери, щоб запобігти спрацюванню двигуна, двічі фільтрують пальне, яке заправляють (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 307); Для підвищення стійкості проти спрацювання вимірювальних поверхонь калібрів на практиці вдаються до їх нітрування, хромування або оснащення твердими сплавами (Допуски.., 1958, 148); Чудові властивості мають синтетичні волокна.. Деякі з них дуже міцні, пружні, стійкі проти спрацювання, кислототривкі і при цьому досить легкі (Наука.., 12, 1961, 9).*

СПРАЦЮВАТИ *див.* *спрацюбувати*.

СПРАЦЮВАТИСЯ¹ *див.* *спрацюбуватися*¹.

СПРАЦЮВАТИСЯ² *див.* *спрацюбуватися*².

СПРАЦЮВАНИЙ¹, а, е. 1. Який спрацювався. *Вони [діти] — це її геть спрацюване серце, що пережучилося їхніми вітками та колючками, переболіло за їхні двійки й захоання (Мур., Свіже повітря.., 1962, 62).*

2. Дуже ослаблений, знесилений тривалою або тяжкою працею. *От стоїть перед машинною маленюка, спрацювана жінка, і важкі сугі руки її безвільно опущені до землі (Собко, Нам спокій.., 1959, 76); Бачив [Дмитро] матір свою. Спрацювану, з потріканими од негоди і праці руками, що стільки переробила роботи на своєму віку (Стельмах, II, 1962, 381); Колись вони [рибаки] на тижні узбережжя, Засмучені, спрацювані, худі, У*

човнах засипали (Павл., Пальм. віть, 1962, 10); // Перейнятий утомию (про руки, ноги і т. ін.). Вона стиснула кулаки й підняла вгору руки — ці рідні, сугі, спрацювані руки матері, які так хочеться цілувати і ласкати над ними від ніжності (Донч., VI, 1957, 480); Визодили [люди] на шлях, спрацюваними, натрудженими руками обнімали воїнів-визволителів (Цюпа, На зустріч.., 1958, 121).

3. спец. Який став непридатним внаслідок тривалого користування. *Довелося замінити спрацюване домото на алмазне (Цюпа, Краєни, 1971, 154); До болю Розенберга любив свій завод. Зовсім же не старі ще ці корпуси, не спрацювана апаратура (Шовк., Інженери, 1956, 76); Спрацювані зуб'я грабів відтягують або замінюють новими (Механ. і електриф., 1953, 153).*

4. спец. Який після використання, застосування втратив потрібні якості, властивості і став непридатним; відпрацьований. *Викидаючи в небо пухнасті фонтанчики спрацюваної пари, до депю повільно підійшов потужний паровоз (Веч. Київ, 25.I 1963, 2).*

СПРАЦЮВАНИЙ газ — газ, що виділяється при згорянні пального (в машині, апараті і т. ін.). *Від 50 до 90 відсотків шкідливих речовин у повітрі утворюють спрацювані автомобільні гази (Знання.., 11, 1971, 12).*

СПРАЦЮВАНІЙ², а, е. Який спрацювався з ким-небудь, досяг повного порозуміння, узгодженості в роботі з кимсь.

СПРАЦЮВАНІСТЬ¹, ності, ж. Властивість за знач. *спрацюваній*². *Спільність інтересів і спрацюваність панували на пароплаві (Трубл., I, 1955, 482).*

СПРАЦЮВАНІСТЬ², ності, ж. Стан за знач. *спрацюбуватися*². *Із збільшенням швидкості різання, глибини різання і подачі спрацюваність фрез буде збільшуватись (Фрез. справа.., 1957, 81); Спрацюваність зодового швинта визначає ступінь спрацюваності різі (Слос. справа, 1957, 307); // Схильність до зношування. Інструментальні матеріали повинні добре чинити опір спрацюваності, а також мати по можливості меншу крихкість і високу міцність (Токарня справа, 1957, 62).*

СПРАЦЮВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. *спрацюбувати*², 3. *Порушення функцій залоз внутрішньої секреції спричиняє розлади росту і розвитку організму, передчасне його спрацювання, іноді — смертельне самоотруєння (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 193); Можна було б знизити швидкість різання і таким чином зменшити спрацювання інструмента, але це знижує продуктивність верстатів (Наука.., 8, 1963, 18).*

СПРАЦЮВУВАТИ, ую, уеш, недок., **СПРАЦЮВАТИ**, юю, юеш, док. 1. перех. Виконувати потрібну дію, робити потрібний рух і т. ін. *У відповідь на .. сигнали [радіолокаційної служби] спрацювує кібернетичний пристрій, і [підводний] човен атакує корабель (Фізіол. ж., 4, 1960, 455); Якщо світла для зйомки бракує, затвор [фотоапарата] при натисканні не спрацювує (Знання.., 11, 1967, 21); Встановлена на новому «Запорожці» й роздільна система гальм. Коли відмовив гальмовий привід до одного з коліс, спрацювають інші (Роб. газ., 14.XII 1974, 2).*

2. перех. Дуже ослаблювати, знесилювати тривалою або важкою працею; // Переймати утомию (руки, ноги і т. ін.); // Важко працюючи, втрачати. *Спрацювати силу.*

3. перех., спец. Доводити до непридатності тривалою роботою.

СПРАЦЮВУВАТИСЯ¹, уюся, уешся, недок., **СПРАЦЮВАТИСЯ**, ююся, юешся, док. Досягати повного розуміння, узгодженості в роботі з ким-небудь. *Люди спрацюються і робота йде куди веселіше (Рад. Укр., 2.XI 1962, 2); Як-то їй працюватиметься з Білоградям!*

І тут же заспокоїла себе: спрацюються (Мухк., Чорний хліб, 1960, 41); — Головне, в людях спрацюватися, — вадумаво промовив молодий інженер (Автом., Коли розлуч. двох, 1959, 40).

СПРАЦЬОВУВАТИСЯ ², уюся, уєшся, недок., **СПРАЦЬОВАТИСЯ**, юся, юєшся, док. Ставати дуже ослабленим, знеспленим тривалою або важкою працею. — А де зараз Коляда? — В обласній лікарні... Переймається утомкою (про руки, ноги і т. ін.). Рипіло жорно, перетирано збіжжя на борошно, а разом із збіжжям спрацювалося колісь кремізне Томашеве тіло (Тулуб, Людолови, II, 1957, 166); // спец. Ставати непридатним внаслідок тривалої роботи. Від нього, мовляв, нічого не залежить, будівля старенька, устаткування спрацювалося (Бойч., Молодість, 1949, 282); Якщо деталь поламається або спрацюється, її треба замінити новою, запасною (Фрез. справа..., 1957, 106).

СПРЕДВІКУ, присл., рідко. Те саме, що споконвіку. Таємничі чари мистецтва спредвіку викликають подив, оволодівають людськими серцями, спонукають до роздумів (Рад. літ-во, 4, 1968, 83); Серно сушать спредвіку, сушать в усіх країнах світу (Наука..., 10, 1971, 13).

СПРЕСОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнн. ч. до спресувати. Знову цілу годину слугали скрип положків, дзвін підків та глухі удари спресованого копитами снігу в дощатий передек (Ряб., Жайворонки, 1957, 110); Земля... ревною оберігала свої одвічні скарби, заговала їх під кілометровий шар глини і кременю, у нездоланних мурах спресованої віками породи (М. Ю. Тарп., Незр. горизонт, 1962, 97); Очерет — хороший будівельний матеріал... Спресований у плити, очерет з успіхом замінює цеглу (Веч. Київ, 9.III 1957, 4); // у знач. прикм. З обох боків [вулиці] заванені стіни фасадів теориди ерубий шар спресованого балок, матраців, книжок (Кочуб., II, 1955, 402); Сухий, спресований... пісок твердим шаром лежав під ногами (Смолич, Мв разом..., 1950, 162); // спресовано, безос. присудк. с.л. Тарілка [декоративна] .. виготовляється з суміші соснової тирси і крохмалю за допомогою гарячого пресування. Після того як річ спресовано, її ґрунтують, шпаклюють, покривають темним лаком (Нар. тв. та отв., 1, 1962, 104).

СПРЕСОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. спресовувати. Тіло [фізичне] з великою кількістю пор, одержане шляхом спресовування окремих порошків, після тривалої витримки при високій температурі став суцільним, безпористим (Наука..., 7, 1965, 21).

СПРЕСУВАТИ, ую, уєш, недок., **СПРЕСУВАТИ**, ую, уєш, док., перек. 1. З'єднувати в щільну масу пресуванням. Якщо бакалитом просочити тканину, а потім її щільно спресувати, одержується цінна пластмаса текстоліт (Веч. Київ, 20.II 1957, 2); *Образно. За графіком першу відтворювну для Вахша треба було виготовити в другому кварталі цього року. Та робітники заводу неможли спресували час. І ХХІV з'їздові КПРС вже рапортували: турбіна для Нурекської ГЕС є! (Рад. Укр., 18.IV 1971, 3); // Виготовляти пресуванням. Спресувати дошки.

2. перен. Дуже щільно складати. **СПРЕСУВАТИСЯ**, ується, недок., **СПРЕСУВАТИСЯ**, ується, док. 1. З'єднуватися в щільну масу пресуванням.

2. Ущільнюватися під вагою, тиском чого-небудь; злежуватися. Силою у ямах добре спресовується.

3. тільки недок. Пас. до спресбувати.

СПРЕСУВАТИ див. спресбувати.

СПРЕСУВАТИСЯ див. спресбуватися.

СПРИБОКА, присл., розм. Те саме, що зббку. Він стояв спривока коло паркана (Фр., I, 1955, 228).

СПРИЗЬБА, п, ж., розм. Те саме, що прізьба. Мати сидить на спризббі, Микита стоїть напроти, схилившись на кий (Вас., I, 1959, 275); [Риндикка:] Ото вже як зовсім стемніло, сидю [сиджу] а собі на спризьбі та й задрімала (Кроп., I, 1958, 507).

СПРИЙМАННИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. і мнн. ч. до сприймати. Розбуджені сьозоднішніми зустрічами та розмовами і сприймані крізь змилюючий усміх руслої дівчини — заграли [думки і образи] знов усміха своїми бароами (Головко, II, 1957, 416); Судження викликались у дитяї запитаннями за приводу сприйманих ними предметів і явищ (Рад. психол. наука..., 1958, 182).

СПРИЙМАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. сприймати 1—3. Кожну дію і кожну п'єсу він [М. Кропивницький] будував так, щоб тримати сприймання глядача в поступовому емоційному наростанні (Минуле укр. театру, 1953, 31); Книга — одна, книга та ж сама, але думки про неї різні. Різні не тільки вижого читачів, різне може бути і сприймання книги (Смолич, Розм. з чт., 1953, 72); М. Рильський в художніх засобах, у сприйманні і розкритті явищ іде від шевченківських традицій (Мал., Думка..., 1959, 18).

2. спец. Процес відображення мозком предметів і явищ об'єктивного світу, що діють у даний момент на органи чуття. Відображення в нашій свідомості окремих предметів і явищ, як цілого, є сприймання (Логіка, 1953, 10); В міру розвитку кори великих півкуль у дитини досконалюються сприймання і рухи, які поступово стають більш диференційованими (Шк. гігієна, 1954, 51).

СПРИЙМАТИ, аю, аєш, недок., **СПРИЙНЯТИ**, сприйму, сприймеш, док., перек. 1. Відображаючи у своїй свідомості предмети та явища об'єктивного світу, що діють у даний момент на органи чуття, ставитися до чого-небудь, реагувати на щось певним чином. Насмішувати слова сина сприймає [мати] з тою доброю жінкою розсудливістю, яка властива спокійній, міцній натурі (Стельмах, II, 1962, 404); Драма «Вій, вітерець» [Я. Райніса] користується популярністю в наш час. Її з захопленням сприймає наш глядач (Рад. літ-во, 11, 1965, 53); Леся Українка цілком спокійно сприймала мою критику і дуже шкодувала, що в її творі була така помилка (Крым., Вибр., 1965, 505); Крайнюк уже написав першу частину роману «Матроси ідуть по землі» і прочитав його в штабі Чорноморського флоту. Там роман сприйняли схвально (Кучер, Голод, 1961, 320); Український народ з піднесенням сприйняв рішення Переяславської Ради про возз'єднання з Росією (Тези про 300-річчя возз'єдн., 1954, 10); // Осягати розумом сенс чого-небудь, осмислювати щось. Тарас сприймає її [біблію] зовсім не так, як релігійний Козачковський (Ів., Тарас шлях, 1954, 363); — Я.. бачив, з яким виглядом сприймала вашу науку дівчина в дослідній (Шовк., Інженери, 1956, 69); Він дивився на дівчину і, видно, не сприймає її слів (Кундич, Пов. і нов., 1938, 247); // Визначати зміст, сенс і т. ін. чого-небудь зором, слухом тощо. [К а н д і б а:] Додайте прочитати... [Б а т у р а:] Давайте. Я вам двадцять кажу, — на слух не сприймаю вірші (Корн., II, 1955, 250); Тепер відчуває [Тимко] те, про що раніше й не догадувався. Наєсть звуки він сприймає тепер по-іншому (Тют., Впр, 1964, 251); // Реагувати на які-небудь сигнали, звуки і т. ін. (про спеціальну апаратуру). На одному кінці цієї [телефонної] трубки укріпленої власне телефон, який притискується до вуха при розмові, а на другому — мікрофон, що сприймає звуки людського голосу і викликає відповідні зміни струму в колі (Курс фізики, III, 1956, 165).

2. Визнавати що-небудь, вважати його властивим, звичним для себе. Радіцев сприймає прогресивні ідеї

західних мислителів (Вісник АН, 8, 1949, 7); Ні, ні! — цього модного тепер солоденького запобігання перед плевсом доктор Драгомирецький ніяк не сприймає (Смолнич, Мир..., 1958, 59); В американському народі є революційна традиція, яку сприйняли країні представники американського пролетаріату.. (Левін, 37, 1973, 55); Разом з поетичним генієм Швеченко сприйняв від свого великого, талановитого народу це й талант художника-живописця (Мовозн., XVII, 1962, 13).

3. Вступати в позитивну реакцію; сполучатися. З допомогою зімчної і гальванічної обробки виготовляють бітмалеву форму для об'єктного друку, одні ділянки якої добре сприймають фарбу, а інші не сприймають зовсім (Наука..., 3, 1967, 48).

4. перек. Заповнюючи що-небудь, робити його своїм надбанням. Літературна мова сприймала в західноукраїнській практиці лише те позитивне і конструктивне, що збагачувало і розширювало її лексичний склад (Мовозн., XVIII, 1963, 14).

СПРИЙМА́ТИСЯ, а́ється, недок., **СПРИЙНЯ́ТИСЯ**, сприйма́ється, док. 1. Вважатися чим-небудь. Коли Михайло Семенко збираєся спалити «Кобзар» Тараса Шевченка і назвав «Кобзарем» свою книжку поезій, то це сприймалося як блюзнірство. Це й було блюзнірством (Рильський, IX, 1962, 173); Він [вчитель] був трохи суворий, але такий безсторонній, що слово, сказане ним, не викликало ні в кого сумніве, сприймалося в селі як незаперечна істина (Багмут, Опов., 1959, 25).

2. Набувати сенсу; осмислюватися, усвідомлюватися. Безладний клетіт голосте у вагоні від втоми вже навіть не сприймає, як гомін, а ніби шум далекої порожньої ріки (Головко, II, 1957, 433); В народі слово комуніст сприймалося і сприймається як символ мужності, справедливості і моральної чистоти (Рад. Укр., 17.VI 1961, 2).

3. тільки недок. Пас. до сприйма́ти. Бойові поради військ.. зараз сприймалися Хомою як одне нерозумне ціле (Гончар, III, 1959, 413); Оповідання — найбільш зручна форма для пінесено-емоційного ліричного відображення дійсності, що сприймається читачем у порівняно невеликій проміжок часу (Рад. літ-во, 7, 1968, 10).

СПРИЙМА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до сприйма́ти; // у знач. прикм. І. П. Павлов показав, що вся мозкова кора являя собою суцільну сприймаючу поверхню, яка складається з ряду сприймаючих ділянок, що дістають назву аналізаторів (Курс патології, 1956, 21); // у знач. ім. сприймаючий, чого, ч. Той, хто сприймає, або те, що сприймає що-небудь. Кутюва швидкість відносного руху об'єкта і сприймання є міра сприймання швидкості цього руху (Рад. психол. наука..., 1958, 42).

СПРИЙНЯ́ТИ *див.* сприйма́ти.

СПРИЙНЯ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до сприйня́ти. Мабути... настороженість Захарова і була сприйнята бригадиром як підозріла ворожість (Ле, Право..., 1957, 19); Дух протесту і боротьби, що проймає теорію письменника, сприйнятий ним від народу, а яким Мирний був кровно зв'язаний (Вісник АН, 5, 1949, 15).

СПРИЙНЯ́ТИСЯ *див.* сприйма́тися.

СПРИЙНЯ́ТЛИВИЙ, а, е. Який легко сприймає що-небудь. Вчитьтеся людина все життя, але марна в народі живе так багато приказок про свіжу пам'ять та сприйнятливий до науки розум замолоду (Вол., Місячне срібло, 1961, 295); У труні були талановиті артисти, до яких Замичківський потягнувся всією.. сприйнятливою душею (Мист., 4, 1956, 45); // Який легко піддається захворюванню. Всі без винятку люди сприйнятливі до кору (Підручник дезинф., 1953, 84); Новонароджені надзвичайно сприйнятливі до грипу і до натуральної віспи (Хвор. дит. віку, 1955, 40); // Доступний для сприйман-

ня; ясний, дохідливий. Вони [слова Москви про зміцнення і збереження миру] сприйнятливі були для всіх незалежно від кольору шкіри, соціального стану, політичних уподобань і віросповідання (Рибак, Час..., 1960, 400).

СПРИЙНЯ́ТЛИВІСТЬ, вості ж. Властивість за знач. сприйнятливий. Він остигає все бачити, все чути і все розуміти, немов сприйнятливість його мозку ратом нечувано розширилась (Гончар, III, 1959, 117); Різниця між мислителем і художником та, що в останнього сприйнятливість багато живіша й сильніша (Про мист. театру, 1954, 67); Грип — гостре інфекційне захворювання. Воно характеризується загальною сприйнятливістю до нього людини, нетривалим імунітетом після того, як людина переборла, і коротким прихованим (інкубаційним) періодом (Наука..., 1, 1958, 20); Властивість рослини протистояти зараженню називається стійкістю, а протилежна властивість, тобто здатність рослини швидко заражатись, — сприйнятливості (Захист рослин... 1952, 134).

СПРИЙНЯ́ТТЯ, я, с. 1. Дія за знач. сприйняти. Сприйма́ття поетичного образу набагато відрізняється від сприйняття образів інших видів мистецтва (Рад. літ-во, 6, 1963, 69); Чим глибший сам творець, — тим приступніший будуть думи його щодо сприйняття їх природою (Тич., III, 1957, 210); Значний інтерес для кінцівки очних і нервових теорор становлять роботи по моделюванню зорового аналізатора... а також віечення характеристик окозорової системи при деяких формах розладів зорового сприйняття (Наука..., 4, 1961, 46); Дихання організму — складний процес, основою якого є сприйняття кисню і виділення вуглекислоти (Як запоб. заразн. хвор..., 1957, 18).

2. *спец.* Те саме, що сприйма́ння 2. Й відчуження й сприйняття ніби загальмувались (Дор., Не повторі..., 1963, 33).

СПРИКРИ́ТИСЯ, ряся, рншся, док., рідко. Стати неспривним, нестерпним від повторення, одоманітності і т. ін.; набриднути, надокучити. Довід був великий, ледве [ледве] можна було жити, і Германія по кількох тижнях сприкрилася те ремесло (Фр., VIII, 1952, 376); Я.. знаю по собі, що інший раз ніщо не може так сприкритись, як питання про здоров'я (Л. Укр., V, 1956, 73).

СПРИНКЛЕР, а, ч., спец. Насадка-водорозбрызкувач автоматичної дії на трубах спеціальної водопровідної мережі протипожежного водопостачання.

СПРИНКЛЕРНИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до спринклер. **СПРИНТ**, у, ч. Змагання з бігу, плавання і т. ін. на коротку дистанцію. Валерій Борзов приніс радянській легкій атлетичі перший європейський рекорд у спринті: він здолав 200 метрів за 20,2 секунди (Наука і культура..., 1972, 345).

СПРИНТЕР, а, ч. Бігун, плавець і т. ін. на коротку дистанцію. Тепер придиваєся, — нене жол! — так футболіст, там ітангіст, там стрибун, там снайпер, там — спринтер (Вшвя, I, 1956, 399); Після урочистого відкриття змагань на бігові доріжки стадіону вишійми країні спринтери Радянського Союзу (Рад. Укр., 19.IX 1950, 4); * У порівн. Під поглядом глядачів стаю нестожим сам на себе: меткий, сміливий, голоднокровний і швидкий, мов спринтер (Ю. Янов., II, 1954, 19).

СПРИНТЕРСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до спринтер.

2. Слос. до спринту. Маю золоту медаль переможниці завоювала олімпійська чемпіонка і чемпіонка світу в спринтерському багатоборстві Людмила Титова (Веч. Київ, 1. II 1971, 3).

СПРИНЦІ́ВКА, и, ж. Пристрій у вигляді резервуара

з наковечником, за допомогою якого роблять спринцювання.

СПРИНЦЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. спринцювати і спринцюватися.

СПРИНЦЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, *перех.* Промивати якусь порожнину, рану і т. ін., обмиваючи її під тиском з спринцювальною водою або лікарським розчином.

СПРИНЦЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.* 1. Робити собі спринцювання.

2. Пас. до спринцювати.

СПРИСАТИ, аю, аєш, *недок.*, **СПРИСНУТИ**, ну, неш, *док.*, *рідко.* 1. Раптово переставати триматися на чому-небудь, відриватися від чогось; спорсати. *Щоб не містити багно, деремося вище до тинів. Нова іноді сприсав з горбика (Панч, На кален. мості, 1965, 219); Горпинина рука сприснула з скрині, і трохи не вдарилася воно головою об ріє (Мирний, I, 1954, 208); Краплина сприснула з вії і покотилася по щоці, мов слюза (Смолич, День..., 1950, 247).*

2. *перем.* Швидко перемічатися з одного місця на інше, не затримуватися довго на одному місці (про погляди, зір і т. ін.). *Гострий погляд наче ножем черкне Мусія по обличчю, сприскує, заплутоває в борді, околом у груді (Перв., Материн.. хліб, 1960, 151); Пильно дивився (Стьоба) на тьотю Мар'яну й слухав уважно її. Та тіба доого цей От знов очі зловить якось непомітно сприснувши з обличчя її і вниз під гору, де оєка (Головко, I, 1957, 188).*

3. *перен.* Швидко й непомітно зникати, втікати. — *Глянує я на нього [горбавя], а він пережоргується як братом: морг — і знову хреститься, морг — і знову хреститься... «Ах ти ж, — думаю, — еад... Тепер ти в мене не сприснеш». І став я за ним слідкувати (Тют., Впр, 1964, 169).*

СПРИСКАТИ *див.* спріскувати.

СПРИСКУВАННЯ, я, с. Дія за знач. спріскувати.

СПРИСКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **СПРИСКАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* і *без додатка.* 1. Обмивати дрібними краплями, обмивати кого-, що-небудь. *Ніч панянки просиділи над прасуванням. Для Орисі й води не треба було: слівки спріскувала, аж її очі почервоніли (Свідн., Люборачки, 1955, 138).*

2. *перек.*, *розг.* Відзначати вишквою, частуванням яку-небудь подію.

СПРИСНУТИ, ну, неш, *док.*, *перех.* і *без додатка.* Однокр. до спріскувати. — *Не видержала [Пріська]? Дай води їй. Сприсни водою, — озирнувшись, каже Панько (Мирний, III, 1954, 125); Степан значно повеселішав.. і побіг зараз за горлакою та оселедцями, щоб сприснути щасливе задля обох їх новосілля (Л. Янов., I, 1959, 278).*

СПРИСНУТИ *див.* спріскати.

СПРИСТРІТИТИ, ічу, ітеш, *док.*, *перех.* і *без додатка, васт.*, *рідко.* Те саме, що зурочити. *Спрістрітили хлопця лихі люди (Сл. Гр.); Увечері, повернувшись із поля, він годиною просиджував сичем, не озиваючись жодним словом до матері. Аж вона занепокоїлася: що це з сином. Може, спрістрітили де або вастудився (Речм., Весн. грози, 1961, 145).*

СПРИТ, у, ч., *діал.* Спритність. *Вона почала обдумувати тисячні плани та способи, комбінувала і обчислювала найменші дрібниці а.. чисто жіночим спритом (Фр., III, 1950, 460); — У панни Зоні багато сприту і енергії (Вільде, III, 1968, 466).*

СПРИТНИЙ, а, е. 1. Швидкий, вправний у роботі, діяч (про людину); меткий, моторний. [О д а р к а:] *Ти спритний і надто балакучий, а він тихий — і за те я його люблю! (Кроп., I, 1958, 74); Глоба вирішив спробувати піджати в'юнкого і спритного Васю, взяти його в човен (Собко, Скеля..., 1961, 135); Одна спритна селян-*

*ська дівчина навіть умудрилася накинути йому на шию янок, сплетений з барвистих степових троянд (Ваш, На землі..., 1957, 18); Дитина повинна бути здоровою фізично, гнучкою, спритною (Шк. гігієна, 1954, 20); *Образно. Вона впала долі по той бік живолату саме в ту хвилину, коли спритний промінь, вернувшись, перебіг через поламани, потолочену шилищину... (Смолич, I, 1958, 93); // Який жваво рухався (перев. про тварин); рухливий. — А ти запам'ятай одне: в'юни які спритні, а й тих у підрешттку ловають (Тют., Впр, 1964, 87); // Для якого характерні швидкі, вправні рухи (про руки, ноги і т. ін.). *Спритна рука заповз в-перед очей у Насті перстень (Вас., III, 1960, 308); Загоддила [Обривська] за часок спритними руками чай (Коб., III, 1956, 138); Виріє Василь за останніє ато.. Спісати почав басож. Здорові .. ноги й руки, дужі й спритні, і зовсім нечутна вода, неначе йшов він, не торкаючись землі (Довж., I, 1958, 87); // У якому виявляється швидкість, вправність людини, рухливість тварини і т. ін. *Спритними рухами хірург протер спиртом шкіру й зробив блискавичний надріз (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 345); Жайсак підскакав, зіскочив на землю з хропучого, зляканого коня й спритним ударом кинджала добив оєка (Тудуб, В степу..., 1964, 218); У воді черепаха дужа рухлива, проте й на суші рухи її досить спритні (Визначник земноводних..., 1955, 85).***

2. Який майстерно й уміло робить, виконує що-небудь, виявляє хист у чомусь. *Вдівравшись від своїх, Данило опинився серед уєрів. На його частя, у жодного з них не було копія (спікса), всі вони були з мечами. А Данило був спритний мечник (Хижняк, Д. Галлицький, 1958, 511); Тільки спритний танцюрист зіг, як пружина, порснуту в повітря майже разом з ракетною і разом з яскравим світлом упусти просто на плечі здоревенного німецького ефрейтора в окопі (Ле, Мої листи, 1945, 99); // на що. Який має потяг до чого-небудь. — *Ви, певне, його [зłodія] на чимось приловили, та він вибрикував перед вами. Він на брезку такий спритний, що цигала би обдурив (Март., Тв., 1954, 283); Мажара чоловіча бувалий, спритний на всякі викрутаси (Горд., II, 1959, 275); // Який уміло веде справу. Суддя такий був розумний та спритний, що яке б темне діло не було, то зараз його на світ виведе, а галне на чоловіка, то й дужку його відгадає (Стор., I, 1957, 39); До Новицького командували спритного адміністратора, який за невеличку меду приєрнув симаптю цензора до нашого театру (Минуле укр. театру, 1953, 30); — *Хіба ви скрізь зазімаєте самі? — Доводиться, на жаль, самому. Я не маю певної і спритної людини (Смолич, I, 1958, 64); // Який, вдаючись до хитроств, використовує які-небудь обставини для власної вигоди. Безперечно, води мусили мати природні лікувальні якості, але тому, що джерело знаходилося на території церковного масиву, спритні духовні отці вирішили використати його для своїх прибутків (Вільде, Сестри..., 1958, 45); У давні часи, коли медичної науки майже не було, знахарями здебільшого ставали різні шахраї і спритні ділки (Наука..., 1, 1959, 41).***

3. Здатний добре й швидко міркувати; кмітливий, тямущий. *Юві не казали, що Зоня приїхала емисне для неї, бо й сама Зоня не мала того знати, щоб чте заносилась дуже, хоча спритна Зоня хутко про те догадалась (Л. Укр., III, 1952, 647); // Який виражає кмітливість, тямущість. Терентій знає і цінує спритний і жорсткий розум Шмалія (Стельмах, I, 1962, 115); Кармелюк прийняв парубка, як рідного собі товариша, і навіть позваляв за кмітливість і спритний розум (Кучер, Пов. і опов., 1949, 85).*

СПРИТНИК, а, ч., *рідко.* Спритна людина. *Рудий*

котусь показав себе дужим і спритнішим навіть від такого проворного спритника, як київський жонглер Іван Покиван (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 234); // розм. Те саме, що ловкяч. Не вірте красивим словам реїлейних спритників, бо чим солодшими в ці слова, тим гіркішою — правда, яку вони приховують (Знання., 2, 1968, 11).

СПРИТНИЦЯ, і, ж., рідко. Жін. до **СПРИТНИК**.

СПРИТНІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. **спрїтний**. З незвичайною спритністю, мов визор, крутцяся він (Кач., Вибр., 1947, 213); Тимофій з незвичкою спритністю влетів у Буг, і не скоро його голова піднялась над водою (Сгельмах, II, 1962, 203); Ользі завжди було приємно, коли хтось позваляти її працюючість, спритність її рук, її неможливість (Вільде, На порозі, 1955, 191); Баскетбол — одна з найлюбленіших ігор в нашій країні. Ця гра виховує у людини.. спритність, витривалість, швидкість реакції, слухливість (Спорт., 1958, 65); Батько Сергієв.. давав синові можливість у всякому ділі виявити кмітливість і спритність (Ткач, Жде., 1959, 29).

СПРИТНО. Присл. до **спрїтний**. Секрета в Морозивою спритно жетнулись у двір (Горд., Чужу виву., 1939, 48); Щоб хайбом заживитись, На павському лапу за сніп шороку жав Пшеницю жовту він та жито восуває, — І мало хто з жєнєцї жєтє так спритно жєтє (Рильський, Поема, 1957, 233); Біля неї три телефони, і вона спритно працює на всіх відразу (Баш, П'єси, 1958, 93); Ніна спритно різала кружальцями ковбасу, крапля сир (Довч., V, 1957, 298); Швидко і спритно він увіз у кабінку (Собно, Граніт, 1937, 27).

СПРИЧИНЕНІЙ¹, а, в. Дієпр. пас. мнн. ч. до **спричинити**. Вона була еродлива, та на її обличчі лежав відбиток суму і болю, спричинених повторною кульбаєтєстю (Дмит., Наречена, 1959, 139); Хто бачив Київ у руїнах, спричинених цією війною, той не може не милуватись.. величезним будівництвом, яке за останні роки до неспізнання змінило обличчя столиці Радянської України (Рильський, Веч. розмови, 1962, 8); При анеклях, спричинених тривалою інтоксикацією організму (професіональні отруєння), переливання крові сприяє відродженню кровотворних функцій організму і загальному його зміцненню (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 291).

СПРИЧИНЕНІЙ², а, в, розм. Який має психічний розлад; божєвільний. — Пропаде хлопєць із нею. Така вже вона — спричинена ніби. Лютєс інові — і не знає з чого, — умовляючи Остапа, говорила Гандзя (Крот., Сив., 1948, 16).

СПРИЧИНІТИ *див.* **спричиняти**.

СПРИЧИНІТИСЯ, внося, вншся, *док.*, *розм.* Стати причиняєм; збожевєліти. Христя вбожевєліла. Жінки не могли добрати діла, чого Христя спричинилась? (Григ., Вибр., 1959, 202).

СПРИЧИНІТИСЯ *див.* **спричинятися**.

СПРИЧИНЮВАНИЙ, а, в. Дієпр. пас. теп. і мнн. ч. до **спричинювати**. Про значення землеробства в житті древнєоруського народу можна судити і з того, що нерожай, спричинювані несприятливими кліматичними умовами, приводили до голодних (Нарисл стар. іст. УРСР, 1957, 397); // у знач. прикм. Збудники інфекції різноманітні; на першому місці за тяжкістю спричинюванні виявляють стрептокок (Хвор. дєт. віку, 1955, 46).

СПРИЧИНЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. **спричинювати**.

СПРИЧИНЮВАТИ *див.* **спричиняти**.

СПРИЧИНЮВАТИСЯ *див.* **спричинятися**.

СПРИЧИНЯТИ, яю, яєш і **СПРИЧИНЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **СПРИЧИНІТИ**, чиню, чиниш, *док.*, *не-*

рєз. 1. Служити, бути причиною чого-небудь, викликати, зумовлювати щось. — Люблю дітей, люблю, коли вони Уперше йдуть до школи восени. Вже не цікавить казка про козу, А хочеться довідатися їм, Що сприняня вітер і грозу, Чому бувас в піднебєсї грїм (Підс., Поемн, 1954, 5); Харчова олія має бути приємна на запах і смак та не спричинювати хворобливих явищ в організмі (Ол. та ефір. культ., 1956, 5); Великі спустошення спричинили морози в сєдовому господарстві середньої Росії (Довж., I, 1958, 473); Головна подія, яка й спричинила всі дальші ексцєси — нежданє і недозволєне повднання Данила з Тосєю, — не те, щоб була забута, але ж відступила трохи на якийсь час (Смоляч, Мир., 1958, 16); Крім людини з цієї групи [універсєлєльних донорів] може бути перелєта предствєвнику будь-якої групи без рїску спричинити тяжкі ускладнення (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 279); // Сприняти чому-небудь. Макар заступництвом матерї сприймає як свєдоцтво його непогрішності і правоти. І виходило так, що материнська любов, подібна до сильнєдіючих ліків, вжитих у великій кількості, поглиблювала зворобу там, де мала спричинити одужання (Добр., Тєчо рїчка., 1961, 58); // Завдавати чого-небудь, заподіювати щось. Він дивився на неї добрими чистими очима і прозав у неї пробачення, що своєю присутністю спричиняє клєпїт (Тют., Вибр, 1964, 381); Народна душа плакала над своїм тяжким горєм, плакала на наклепників, що жили його [народу] потом і кров'ю й завдавали йому стільки муки й наруги, спричинили стільки нещєстєя (Кобр., Вибр., 1954, 188).

2. Бути наслідком чого-небудь. Врєк життєвого досвєду спричиняє в молодїх прозакїє байдїсть у вїдтворєнні життя (Лїт. Укр., 17.IX 1963, 3); Зміну зичає спричинило те, що Ворокичї [сєло] були положєні поблизу міста (Март., Тв., 1954, 252).

СПРИЧИНЯТИСЯ, яюся, яєшся і **СПРИЧИНЮВАТИСЯ**, ююся, юєшся, *недок.*, **СПРИЧИНІТИСЯ**, чинїєш, чинишся, *док.* 1. до чого. Викликати, зумовлювати що-небудь, ставати причиною чогось. За цей час єм побачив, що їмєнєсьєне вїсубування буку спричиняєтьсє до великого лиха — гори оволюютьсє і на камєні вже нічого не ростє (Чаб., Стоїть явір., 1959, 157); Значєє перегрівання організму спричиняєтьсє до теплого удару, який часто закїнчуєтьсє смертєю (Шк. гігієна, 1954, 88); Така репутация Івана Івановича спричинялася до того, що бїйцї ніколи не консуьтуєвалисє в нього у важливих справах (Багмут, Опов., 1959, 55); Мокра, неприєтна, а потїм безснїжна погода спричинялася до зменшення числа вїдпочиваючих (Коз., Сальвія, 1959, 131); Успенський вїршїє, що приписанє йому слава Костия і інших двох може спричинитисє кїнєць кїнєцєм до його загибєлі (Павч, В дорозї, 1959, 67); Радїючи, що вїршї спричинилєсь до зміни настрою і цікавої розмови про поезїю, Артем пообїцєє написати й про них [студєнтвї] самїх (Підс., Віч-на-вїч, 1962, 136); // Сприняти чому-небудь. Вдалий переклад спричиняєтьсє до зміцнення їнтернаціонального братєрства народів Радянського Союзу (Мовозн., VII, 1949, 3).

2. *перєв. недок.* Зумовлюватєсє чим-небудь. Рїчний рух Сонця по екваторїцї — яєщє позїрне, і воно спричиняєтьсє обертанням Землї навколо Сонця (Астр., 1956, 30).

СПРИЩИТИ, вть, *док.*, *перєз.*, *безос.*, *рїдко*. Покрити прищами.

СПРИЩИТИСЯ, втьсє, *док.*, *рїдко*. Покритисє прищами.

СПРИЯННЯ, я, с. Дія за знач. **сприяти**. Яскравим прикладом сприяння розитковї української літератури є взаємини Чернишевського з Т. Г. Шевченком (Лїт. газ., 10.XII 1953, 4); Коли в 90-х рр. М. Лисєнко задумав ви-

дати збірник народних пісень і з цією метою звернувся за сприянням до редакції газет, знайомих, до всіх шанувальників народної словесності, Яворницький відгукнувся на цей захід одним із перших (Нар. тв. та етн., 6, 1965, 43); Оточим до кралеїнства потрібне сприяння. Добре було б створити, зокрема, племенні господарства, де б кожен міг придати кралежатку доброї породи (Рад. Укр., 26. I 1971, 2).

Бригада (група, комісія, комітет, пост і т. ін.) сприяння — певна група людей, покликаних сприяти кому-, чому-небудь. Зараз у цихат створені бригади сприяння механізації і автоматизації виробництва (Рад. Укр., 27. VIII 1959, 2); Вже в ході перевірки, до якої були залучені члени групи сприяння партдержконтролю заводу, контролери визначили, в якому цеху і коли можна механізувати виробничі ділянки, встановили граничні строки усунення недоробок (Ком. Укр., 8, 1964, 53); Міліони трудівників беруть активну участь в обговоренні планів виробництва, в роботі постійно діючих виробничих нарад і комісій сприяння технічному прогресові (Матер. ХХІ з. Компартії України, 1960, 10); — Я б з тобою побалакав... та гадає, що треба, ще в комітет сприяння збігати (Панч, II, 1956, 453).

СПРИЯТЕЛЮВАННЯ, я, с., рідко. Дія за знач. сприяютьвати і сприяються. Маючи в натурі рису швидкого сприятелювання з людьми, Бодан у перший день знайомства з Іваном остільки затопився ним, що на валах фортеці Чигирин розлучався вже як з кращим своїм другом (Ле, Хмельницький, I, 1957, 310).

СПРИЯТЕЛЮВАТИ, юю, юєш, док., рідко. Те саме, що сприяються. Сприятеливали ми з ним; разіє кілька на день іноді забігав він до мене, ходив і я в його кімнати (Вас., I, 1959, 251).

СПРИЯТЕЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, док., з ким. Стати приятелем, здружитися. З Руслемом сприятеливався [Джіафер] особливо (Коцюб., II, 1955, 135); — Ми разом з ним колись дуже сприятеливалися за короткого часу боротьби проти Врангеля на Криворіжжі (Досв., Вибр., 1959, 272).

СПРИЯТИ, яю, яєш, недок. 1. Позитивно впливати на що-небудь. Кожна комісія сприяє й допомагає в роботі тієї галузі, яку їй доручено вести (Вишня, День., 1950, 69); Гарячі літні дні перед новим урожаєм.. сприяли швидкому дозріванню підвільних фруктів (Дмит., Наречена, 1959, 79); // Створювати відповідні умови для здійснення, виконання і т. ін. чого-небудь. Викриття незаконних методів Кошубського сприяли й колективники з сусідних сіл (Дмит., Розлука, 1957, 197); Місцеві незаможники всіляко сприяли законові, допомагаючи виявити, де перебуває банда (Цюпа, Три явори, 1958, 17); // Подавати допомогу в чому-небудь. Кадровий політпрацівник, він знав тисячі шляхів до серця солдата. І Хаєцький, невпинно зростаючи сам, водночас сприяє і майореві в його роботі (Гончар, III, 1959, 206); Бойовим діям військ Радянської Армії сприяє могутній партизанський рух, який розгорнувся на окупованій ворогом території (Ком. Укр., 6, 1961, 44); // Бути причиною або наслідком виникнення, існування і т. ін. чого-небудь. Швидкому зростанню міського населення України в цілому сприяє прихід робітників у міста для роботи в промисловості (Нар. тв. та етн., 3, 1964, 26); Аляколом сприяє загостренню старих геороб і в іноді джерелом багатьох нових захворювань організму (Наука., 10, 1958, 31); // Створювати, викликати бажання виконувати яку-небудь дію. Шановний Друже!.. Не раз хотіла раніше писати... обставини не сприяли відноленню перерваного листування (Л. Укр., V, 1956, 242); Побачивши своє обличчя Ширяєва, яке ніяк не сприяло люб'язній

розмові, Іван Сошенко раптом зробив найприсмішшу усмішку (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 98).

◇ Слбвом і ділом сприяти див. слбво.

2. Потурати кому-небудь. — Старий голова розпустив село, а найбільше сприяє парубочтєу та дівоцтєу (Н.-Лев., III, 1956, 353).

СПРИЯТЛИВИЙ, а, е. Який позитивно впливає на що-небудь, створює відповідні умови для здійснення, виконання і т. ін. чогось. [Кіра:] Літак готовий, погода сприялива. Кращих умов і не видумави... (Собко, П'єси, 1958, 244); Минула м'яка зима була сприялива для зимівлі шкідника в ґрунті (Рад. Укр., 5. IV 1946, 1); // Потрібний, необхідний для чого-небудь; належний. [Мічурін:] Я штучно і тактовно підстаєв природі сприяливі умови для створення нового сорту (Довж., I, 1958, 466); У польовому таборі створені сприяливі умови для відпочинку після дня напруженої роботи (Колг. Укр., 8, 1956, 10); // Зручний для чого-небудь. — Ти хто така? І де твій документ? — Спитає грачику грак в сприяливий момент (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 162); На жаль, Венера дуже рідко перебуває в сприяливіому для спостережень її темного боку положенні (Наука., 5, 1966, 22); // У якому виражається прихильність, шанобливе ставлення, увага до кого-небудь. Ганна помовчала, відумулячись в ці слова, і мовчання це, як і раніше, здавалося Малахову дуже сприяливим і доброзичливим (Собко, Справа., 1959, 128).

СПРИЯТЛИВІСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до сприятливий.

СПРИЯТЛИВО. Присл. до сприятливий. Жовте світло сприяливо впливає на ранній розвиток рослин (Хлібороб Укр., 11, 1968, 47).

СПРИЯЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до сприяти. Час був тоді [в 50-х роках ХІХ ст.] й справді сприяючий просвітньому потагові молодих українців. Ім було дозволено завести недільні та вечірні школи для убогих городян (Н.-Лев., I, 1956, 629).

СПРІВАТИ, ає, недок., СПРІТИ, спріє, док., рідко. Псуватися від вологості й тепла; пріти. Текля годила між злібами, причорніли деякі колоски, жито спривало від мокреці (Горд., Дівчина., 1954, 151).

СПРІТИ див. спривати.

СПРОБА, в, ж. 1. Намагання зробити щось при відсутності впевненості в досягненні успіху. Полк ігній в упертий неодноразових спробах заволодіти Каховським плацдармом порідіє ледве чи не на половину (Гончар, Таврія., 1957, 635); Вітер в одному з дарових потужних енергетичних джерел природи. Спроби використання його енергії люди робили в минулому (Наука., 8, 1956, 38); // Намагання здійснити що-небудь при відсутності досвіду й уміння. Перші спроби писати—вірше і прозові, відносяться ще до тих часів, коли Франко був у гімназії (Коцюб., III, 1956, 28); Ще за життя великого Каменяра в'яляються перші спроби створити його портрет (Мист., 4, 1956, 5).

2. Перевірка, випробування властивостей, якостей і т. ін. чого-небудь. Говорили [селяни про Ахмета].. сидячи в голодочку... і випалюючи з мідного калъану по черзі тютюнець, що оце приніс його на спробу тютюнкис (Досв., Гюлле, 1961, 20); // Перевірка на ділі якостей, властивостей кого-, чого-небудь, здатності до здійснення, виконання чогось; випробування. Надзвичайною подією, що в історії української авіації має першорядне значення,— в спроба нового літака «КІ» (Наука., 12, 1967, 5); // на що, спец. Перевірка міцності чого-небудь, стійкості щодо певного впливу або здатності до певної дії. Бригадири робили спроби на схожість, і коли вологий ащик, що стояв десь на вікні, починав желе-

міти... любовно поспізували (Скл., Хазяїни, 1948, 132).

3. Відтворення якого-небудь явища або спостереження за новим явищем у певних умовах з метою його вивчення, дослідження; дослід. Цілий ряд спроб з селекції в віддаленій гібридації заслугове, безумовно, найсерйознішої уваги (Довж., I, 1958, 447); Нами було проведено .. кілька спроб з культурною азотобактера, а жити досліджували вплив радіоактивного фосфору на життєдіяльність цього мікроорганізму (Мікр. ж., XXIII, 1, 1961, 31); // Дослідний зразок чого-небудь. Ех, і дзюрчатице вода в шапчик! Ні, перш вони зроблять, звичайно, спробу — маленьку водкокачку — модель, але все як в натурі (Головко, I, 1957, 188).

4. Літературний або мистецький твір початківця; проба.

Спроба пера́ див. перо́.

СПРОБНИЙ, а, е. Те саме, що **пробний**. Цех випустив першу спробну партію хромомagneзитової цегли (Рад. Укр., 4.III 1949, 3); У спробну мит, припавши до ріллі, Відчуєш ти живе тепло землі, Мое до ерудії тебе пригорне мати (Перв., I, 1958, 563); Запах несвіжої риби можна визначити при спробному варінні шматочка риби в закритій посудині (Технол. пригот. їжі, 1957, 31).

Спробний ка́мінь — те саме, що **Пробний ка́мінь** (див. **пробний**).

СПРОБУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до **спробувати**.

СПРОБУВАТИ, ую, уєш, док. 1. *неперех., перев. з інфін.* Зробити намагання виконати яку-небудь дію, здійснити щось. *Союзка спробувала викопати рукою лямку і справді докопалась до води* (Коцюб., I, 1955, 357); *Люди було спробували знову прочити панів, та вони зразу ж викидали з Баати оренбурзьких козаків* (Стельмах, I, 1962, 502); *Нальці Тимка зовсім не гнулися. Спробували розстебнути гудзика на своєму кожущку, але з чого теж нічого не вийшло, і Тимко так і залишився сидіти не роздявшись* (Тют., Впр, 1964, 469); // тільки наказ. сп. *спробуй, спробуйте, розм.* Уживається як нагак на труднощі у здійсненні, виконанні чого-небудь. — *Легко відстати від своєї частини, а спробуй в отакому розгарадіш знайти потім!* (Головко, II, 1957, 535); *Герой Соціалістичної Праці Гіталоє .. починає в малого, а тепер дожені його, спробуй* (Ю. Янов., II, 1954, 129); // *Зважитися, насмілитися. [М о р о з:] Спробував би ти не бути ударником у нашій бригаді... З борта скинули б [рибалки]* (Корв., II, 1955, 216); — *Ніхто вас пальцем не зачепить. — Спробувала б зачепити нас оця сопля* (Тудуб, Людолови, I, 1957, 44); // тільки наказ. сп. *спробуй, спробуйте, розм.* Уживається як погроза або як застереження не робити чого-небудь. — *Одривай [хату], а ні, я сама одірою, — говорила Мотря. — Ану, ну, спробуй* (Н.-Лев., I, 1956, 361).

2. *перех. і без додатка.* З'їсти або випити трохи чого-небудь для визначення смаку; покуштувати. — *Справжня господиня! — спробувавши салушки, звалить батько дочку, а та лукаво посміється* (Стельмах, II, 1962, 105); — *Може, ви нашої картоплі спробуєте?* У баячку її варила... гляньте, як позапикалась, поружаніла (Гуд., 3 горіха..., 1967, 71); // *Спожати що-небудь.* Не існувало, мабуть, такого сорту чаю, якого б вона не спробувала (Довч., V, 1957, 444); — *Ось тепер.. можна й вина, можна й пива спробувати* (Шиян, Балайда, 1957, 44); // *перех.* Пізнати що-небудь на власному досвіді, зазнати самому чогось. *Ледве дитина спробувала науки, і вже вона.. несласидла школи* (Н.-Лев., I, 1956, 174); *Не вовоаєши, не спробувавши бою, сидить [Духовнич] калкою в лісі, під дощем біля купи снарядів* (Гончар, Людина., 1960, 99).

3. *перех., також у сполуч. із спол. ч. п.* Визначити, перевірити якість, властивість і т. ін. чого-небудь. *Зустрітаючись на спіках, Проксуров якось запросив його додому, щоб спробувати і поставити голос* (Ле, Право..., 1957, 32); *Одною ногою стає [Тягширадпо] на спину Давидові, потім і другою й гуцуку, немов спробував, чи витримає* (Головко, II, 1957, 166); *Він обійшов навколо озерачка, спробував обітми, чи міцний від* (Стельмах, I, 1962, 346); *Хоч нам з Іванком хотілося використати відсутність майстра, щоб і собі спробувати лего столлярських інструментів, та ми пішли за ним у зату* (Томч., Готель..., 1960, 90); // *Застосувати що-небудь, випробувати в дії.* *Для лікування спробували сульфідин; // Випробувати чий-небудь якості, властивості, перевірити когось на здатність до чогось.* *Спробуємо тебе на ділі, а то на словах ви всі молодці* (Хотк., I, 1966, 85).

Спробувати на зубах — перевірити зубами твердість монети, визначаючи, чи не фальшива вона. *Дома він показав червінця батькові. Дорожтей.. уважно вислухав сина, на кутних зубах спробував золото, кинув його.. на стіл і одвернувся* (Стельмах, I, 1962, 50).

◆ **Спробувати перо́ (пера́)** — поспробувати писати які-небудь твори; **Спробувати себе** — те саме, що **Спробувати [свої] (своїї) сили (сілу)** (див. **сіла**). *У тлумача спалахнули вузла... Він трохи зашкалює, але не розвужився. — Бачите, добродію, висчаю ті мови і гадає трохи спробувати себе...* (Досв., Гюлле, 1961, 44); **Спробувати [свої] (своїї) сили (сілу) див. сіла; Спробувати щастя див. щастя.**

СПРОБУНОК, нку, ч., рідко. Те саме, що **випробування**. *Чутка про те, що в недлю в церкву мають привести на спробунок відьму і що вона там кочне об'являється, згенала до церкви таку силу народу, що всі цікаєт не могли в ній вміститися і товпились на цвинтарі* (Коцюб., I, 1955, 275).

◆ **Вз'яти на спробунок** — перевірити кого-, що-небудь; випробувати.

СПРОВАДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до **спровадити**. *Ледве зорієнтувавшись, вийшли ми на той єдиний великий шлях, спроваджені командуванням прилеглих військових частин* (Ле, Мої листи, 1945, 113); *Насред долини, на підмістку в міцних дубових брусах стоїть та [зрошувальна] машина, сівко спроваджена з Амалі* (Фр., II, 1950, 365); *Ось квітєт уже на воді, ось вона підхоплена пароплавом за лямки, спроваджена на річку, поставлена на точно визначене місце* (Коцюба, Нові береги, 1959, 38); // *спроваджено, безос. присудк. сл.* *Спроваджено в заєраниці.. освіченого і спосібного артиста драматичного Еміля Бачинського* (Фр., XVI, 1955, 97).

СПРОВАДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок., СПРОВАДИТИ*, джу, даш, *док., перех. 1.* Примушувати кого-небудь виходити, йти звідкись, покидати, залишати когось, щось; **випроваджувати.** *Созоженко, морцячись, обходить Василенка, від якого таме заданенком потом і шинком, а хєртки спроваджує його на вулицю* (Стельмах, II, 1962, 94); *Певне, Василя давно спровадили б з двору, та й Мотрі дісталося б* (Мирний, IV, 1955, 182); — *Я так бачу, що тій Олазі не місце в нашій свободі. Порадь Зінці — нехай її спровадять туди, звідки приїзжала* (Шиян, Балайда, 1957, 69); *Орися сиділа, як на гоказ, а ввечері рішуче поставила перед Тимком вимогу, щоб він спровадив із двору свого дружка, інакше вона сама його витурить* (Тют., Впр, 1964, 270).

2. **Пропонувати, наказувати кому-небудь відправлятися кудесь.** — *Іч, люциперіє син, усіх нас в економію спроваджує* (Стельмах, I, 1962, 374); — *Треба буде спровадити [Марту] на село.. — додала нарешті [мама]* (Мирний, IV, 1955, 348); ***Образно.** *Звичним жестом він*

спровадив окуляри на лоба (Смолч, День..., 1950, 190); // розм. Те саме, що направляти б. — Половина врожаю через вас [мужиків] пропало. Ще й завіда мені на двір спроваджуєте, стежки їм показуєте (Фр., VIII, 1952, 30); // Відправляючи, супроводжувати кого-, що-небудь. — Терентій вразу зачинив їх [коней] у стайні, пошептався із отим кравцем чи драпівником, спровадив його кудись огородами (Стельмах, I, 1962, 490); — Та ви не турбуйтеся, щоб там грубощі акі або що... Просто я вляз у Дениса рушницю і під виглядом сторожа спровадив підводи на глухий двір (Тют., Вир, 1964, 148); // Насильно відправляти кого-небудь кудись. — Пан вернувся сердитий. — Треба бісового сина у москалі спровадити, — сказав (Мирний, IV, 1955, 171); [П а в С т а с ь:] Хіба я не знаю, що самі ви бунтарі, розбійники — тільки все валили на Кармелюка. Я всія вас із вашим смердючим ковром на Сибір спроваджу (Вас., III, 1960, 220); — Ця тільки нажахав (Льонька), а завтра й випустить. Тих двоє у тюрму спровадить — без Давида вони не страшні (Головко, II, 1957, 168); Часом одривалася [Ольга від княжки] — і тоді жарилась... Республіка — нема ні мужика, ні пана — рівність... Тоді можна було б спровадити на дикий острів математика Бублика (Кач., II, 1958, 34); // Відповідно приготувавши, спорядивши, відправляти кого-небудь кудись. В неділю, спровадивши Дмитра на ярмарок у сусідні селище, пішла [Докія] оглядати поля (Стельмах, II, 1962, 333).

◇ Не на ту доріжку спроваджувати (спровадити) кого — давати кому-небудь поради, якими схилити до якихось недозволених дій, учинків. [Ц а р:] Ну, чого ж мовчите, чому не питаєте? Не на ту доріжку ви спровадили мене, не на ту... [С к а р б у в:] Ви самі пішли... (Зар., Антеї, 1961, 87).

3. Перепроводжувати на місце призначення; доставляти. У зори із Львова та Самбора найжджали купці, за безцінь скуповували у селян худобу й великими гуртами спроводжували на бойку (Чорн., Визвол. земля, 1959, 34); — Я спровадив з Англії машину для ірпачів (Фр., II, 1950, 377); Доконче постараюся спровадити собі книжки, що Ви робите (Л. Укр., V, 1956, 75); З Кам'янки й Кодака лоцмани, спровадивши оце через кориди до Кічкаса плати, поспішалися вернутися до Лоцманської Кам'янки (Коцюба, Нові береги, 1959, 27); *Образно. Іхали на Черкаси — пройшла чутка. Цю чутку Марфа також спровадила до Данила... додавши при тому, що на підводах виключно зброя (Ле, Ю. Кудря, 1956, 240).

4. Спрямувати, скеровувати кого-, що-небудь у певному напрямку. Сигнал протяжливо сурмить, десь по дорозі поміж хат, попереджаючи хлоп'ят біля коєту, де вони в стружку спроводжують човни і паперові кораблі... (Гонч., Вибр., 1959, 319).

5. на кого — що і без додатка. Викликати, що-небудь вперше, небажано; накликати. Усі були переконані, що Гринько пакоститиме по смерті дяді. Не тільки спроводить тучу на село, але ще й налякає не одну трещену душу еnoch (Март., Тв., 1954, 379); [І з о г о н:] Ардент наважне статую розвима. [М а р т і а в:] Ой, господи! за се — страшенна кара! [І з о г о н:] Він карі не боїться. Нам же страшно, що він погром на християн спроводить (Л. Укр., III, 1952, 297).

◇ Спровадити на той світ (на шибеницю, до пекла і т. ін.) — заповідати кому-небудь смерть. — Гродова душа! — каже Шрам. — Трохи мені остатнього сина не спровадив на той світ! (П. Куліш, Вибр., 1969, 120); Ой коби я була знала, яка моя свекра [свекруха], Я би її спроводила відтепер до пекла (Колодійнік, 1969, 274); І наче зовсім це він [становий] не по-

грожував, а просто байдуже повідомляв, — щоб знали, — коли хвалися, що кожному п'ятому чихуру спустить, що кожного десятого «на шибеницю спроводить» (Головко, II, 1957, 343).

СПРОВАДІТИ *днв.* спроводжувати.

СПРОВАДІТИСЯ, джуся, дншея, док., діал. Відправлятися. На просбу її чоловіка мати її сестра спроводилися до його кам'яниці (Фр., VI, 1951, 235); Спроводилися ми до Стік [села] (У. Кравч., Вибр., 1958, 398).

СПРОВОКОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до спроводжувати. Бує повстає спровокований петлюривцями Ніжинський полк. Щор особисто обезбротє його (Десняк, II, 1955, 500); Того ж дня з Галинська повернулася Рузля, її відсалаи, щоб поховала Джуру, обдуреного і спровокованого куркулями (Земляк, Лебедина згряя, 1971, 195); // спровоковано, безос. присудк. сл. Вчорашню атаку і справді було спровоковано (Смолч, Мир..., 1958, 157).

СПРОВОКУВАТИ, үю, үеш, док., перех. 1. Навмисно спонукати кого-небудь до якихось дій, вчинків з негативними наслідками. Болячись Червоної Армії, гітлерівці намагалися спровокувати кожного на щось таке, що могло б заплямувати людину перед її совістю, спустошити її душу (Довж., III, 1960, 55); Часом мені здавалося, що мене хочуть ганебно спровокувати, використати в якійсь брудній грі (Кол., На фронті..., 1959, 80); Від Русевичів Лара вишила в прикрий почиттам, що її спровокували на щось таке, чого вона зовсім не хотіла робити (Шовк., Інженери, 1956, 438).

2. Провокацією викликати яку-небудь подію, пригоду, вчинок і т. ін. Троє.. в годину ночі, на околиці міста... напали на двох братів Якимчуків, що проводили дівчат. Спровокували бійку (Дор., Не повторю..., 1968, 234); Буржуазія та її агенти — меншовики і есери — намагалися зірвати організацію мирних переговорів з Німеччиною, спровокувати наступ німців проти ще не зміцнілої Радянської республіки (Біогр. Леніна, 1955, 192).

3. спец. Штучно викликати підсилення якого-небудь явища. Спровокувати приступ малярії.

СПРОВОЛОКА, присл., діал. Повільно, протяжно. — Гм, чому ні. Но до чого ж то все іде? — питає спровокола Андрій (Фр., VIII, 1952, 296).

СПРОВАДАТИ *днв.* спродувати.

СПРОВАДАТИСЯ *днв.* спродуватися.

СПРОДАЖ, у, ч. і рідко і, ж., розм. 1. Те саме, що пробаж. — Може, отче благочинний, маєте яке діло до Панасенка щодо спродажу пашні або за землю? — не сміливо спитав Добровольський (Н.-Лев., IV, 1956, 127); Шумливий базар [в Одесі] — місце спродажу рибалками добичі моря й овоцнінками плодів землі — поклав зверху на обличчя міста барви теплі, м'які, але аскраві (Смолч, Світанок..., 1953, 6).

На спрдаж — з метою продавати. У дядини були колеса на спрдаж, і хвалився Демко... треба неодмінно ті колеса купити (Вовчок, VI, 1956, 261).

2. Торгівля, товарообіг. Напишіть мені, будь ласка, чи в у спрдажі дядькові остатні женевські брошури (Л. Укр., V, 1956, 259).

СПРОДАЖА, і, ж., заст. Спродаж.

СПРОДАНИЙ, а, е, розм. Діспр. пас. мнв. ч. до спродати. В неї [пані], окрім свого двору, не було ні садівби, ані кроку землі своєї; усе спродане (Вовчок, I, 1955, 259); Років за два були спродані не тільки праці художника [Н.], а й картини інших майстрів — покійлий художник мав їх чимало (Мокр., Сто..., 1961, 91); // у знач. ім. спродане, ного, с. Те, що продане. Хазяїн свого наймита посилав з возами у місто розвозити спродане та збирати часом гроші незаплачені (Вовчок, I,

1955, 311); // *спродано, безос. присудк. сл.* А тим часом на баштані велико (багато) *спродано* овочу (Вовчок, I, 1955, 311).

СПРОДАТИ *див.* *спробрувати.*

СПРОДАТИСЯ *див.* *спробруватися.*

СПРОДУВАТИ, *ую, уеш і СПРОДАВАТИ, *аю, аюш, недок., СПРОДАТИ*, *спродати, спродася, док., Perez.*, *розм.* Продавати все; розпродувати. Хоч зараз *спродувати* воли, *зату* й *грунт*, *пакуйся*, *та й на кубанські степи!* (Н.-Лев., II, 1956, 11); [Я в д о х а:] *Задумали спродувати* *ую худобу*, хоч би *корову рябушечку* *зоставили* (Кроп., II, 1958, 474); *Прислав Мартин Цялор до жінки листа.., щоб зараз збиралась із дитьми, все спродавала і до нього прибувала, бо йому добре* (Григ., Вибр., 1959, 298); *Все спродав, що в його було: і степи в заторах, і гай, і так знищав [обіднів], що нема в його ні одежини, ні шматка хліба* (Стор., I, 1957, 31); *Мені б хотілося не то що 25 прим., а всі їх спродати* (Мирний, V, 1955, 421); // *Віддавати за певну плату; продавати.* Хилиться *повітка* *ще нижче, пустів Ганкина оселя, комору мусила Ганна спродати, та все потрохи послала синови..* (Н.-Лев., I, 1956, 104); *Хуменко потім Кармелиха спродала хату свою, попрощалася з усіма й покинула село з дочкою* (Вовчок, I, 1955, 366).*

◇ **Спродати в молоткі див.** *молоток.*

СПРОДУВАТИСЯ, *уюся, уешся і СПРОДАВАТИСЯ*, *аюся, аюся, недок., СПРОДАТИСЯ*, *спродамся, спродася, док., розм.* Продавати все; розпродувати. *Спродусться, як куркуль перед колективізацією* (Укр. прпел., 1955, 352); *Не можна за літими сусідами на селі вдержатися.* Хоч зараз *спродувати*, *пакуйся* — *та на кубанські степи!* (Н.-Лев., II, 1956, 7); *Ніколи не бачили, щоб ця дівчинка гралася або пустувала, або опинилася на вулиці прилеглій і де, видно було, спродавалися ласощі й іграшки, — ніколи!* (Вовчок, I, 1955, 363); *Литка, почувши про розкуркулювання, поспішав спродатися* (Епик, Тв., 1958, 61); *Привозили сюди [в Опішню] із сусідніх сіл різноманітний крам і, спродавшись, купували додому гостинці* (Знання., 3, 1970, 15).

СПРОЕКТОВАНИЙ¹, *а, е.* Діспр. пас. мнв. ч. до *спроектувати*¹. Найбільш швидким і комфортбельним в відкрите у 1935 році московське метро. Це приклад вражогово спроектваного і побудованого метрополітену, обладнаного за останнім словом техніки (Наука., 9, 1965, 54).

СПРОЕКТОВАНИЙ², *а, е.* Діспр. пас. мнв. ч. до *спроектувати*². Перед об'єктивом кінознімального апарата ставлять .. лінзу, яка так «стискує» зображений світ, що на плівці ми бачимо всі предмети трохи деформованими.. Але вже спроектване на екран зображення має такий вигляд, як об'єкт, що його знімали (Довж., III, 1960, 251).

СПРОЕКТУВАТИ¹, *ую, уеш, Perez.* Док. до *проектувати*¹. [З о р і в:] *Дамба, яку спроектував професор Світлоєдов, може витримати найбільшу повідь* (Баш, Дніпр. зорі, 1953, 11); *Ще в 1903 р. Цюльковський спроектував ракету для міжпланетних сполучень* (Фізика, II, 1957, 75).

СПРОЕКТУВАТИ², *ую, уеш, Perez.* Док. до *проектувати*². Спостерігаючи Сонце за допомогою телескопа, необхідно спроектувати його зображення на екран (Астр., 1956, 95); *На куполі [Цейсівського планетарію] діаметром 10—15 метрів можна спроектувати Сонце, зорі, комети, затемнення Місяця і Сонця, тобто демонструвати небо в його природному вигляді* (Знання., 2, 1968, 13).

СПРОЖОГА, *присл., рідко.* Те саме, що *спробрю.* *Двері розчинились — і Петро спробога вибіє* (Мирний, I, 1954, 361); *Спробога* *привитий і приголомшений ти-*

сячами снарядів і десятками тисяч куль, ворог міг тільки мочити (Панч, I, 1956, 125).

СПРОЖОГУ, *присл. 1.* Дуже швидко; поспішно, прожогом. *Знову миша спробогу кидается убіт, — знову ганяє по мишоловці..* (Мирний, I, 1954, 355); *Спробогу перешунувши через паркан.. Михайлик опинився в старому вишневому садку єпископа* (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 339); *Катерина спробогу підхопилася на руку, скинула в себе кожух, відчула свіжу прохолоду* (Коп., Вибр., 1948, 193); // *Раптово. Кат, мовби нашітовгнувшись на щось невидиме або ж спіткнувшись на рівному, спробогу зупинився* (Загреб., Диво, 1968, 330); *Дехто спробогу стрибнув у болото, і його поглинула дравогоница* (Скл., М. Щорс, 1938, 72).

2. Діючи необережно. — *Чи і той же тут прова, Котрий бджоли мої вкрає? «Тут!» — спробогу сам роззяв Вишуватець іскричав* [закричав] (Манж., Тв., 1955, 246).

СПРОЗОРИТИ, *рю, риш, док., Perez.* і *без додатка, заст.* Наврочати, зурочити. *Жінки і дівчата носять застромлену у пазуку голку, щоб хто не спрозориє* (Сл. Гр.).

СПРОКВОЛА, *присл.* Не поспішачись, не квалячесь; повагом. *Спроквола переступивши поріг, швидко зачинив [хлопець] двері і побіг геть* (Багмут, Опов., 1959, 17); *Спроквола у зрот зайшов поранений босць і на камінь сіє* (Гонч., Вибр., 1959, 387); *Спроквола дістав [майстер] сірники, розім'яв поваслу цигарку і припав знову* (Мушк., Серце., 1962, 277); // *Протяжно, повільно і т. ін. Говорить [Орлюк] спроквола, з паузами, віддаляючись праворуч і ліворуч в нічні пожежі* (Довж., I, 1958, 283); — *А-а-а! — спроквола протяв Віктор, забувши про свою образу* (Збан., Таємниці., 1971, 245); *Андрій вимовляв слова спроквола, нечітко, і Катя розуміла, що він дуже стомлений* (Гур., Життя., 1954, 154); // *Не швидко, повільно.* *Спроквола чаткають на насипі, вичахають після денної спеки бромеполіди* (Гончар, II, 1959, 113); *Двері спроквола відчинились, і на порозі стала господиня* (Добр., Тече річка., 1961, 260); *Спроквола гоїдається пальмове верстовіди — сідний насат приносить прохолоду* (Знання., 2, 1966, 18); // *Поступово, з часом, не відразу.* *Теодія Безбородько спроквола став набирати віри, що шаслива зірка не покинула його назажди і точ відплала тижасово обік, та й далі світить йому тай і тьмаю* (Вільде, III, 1968, 40); *Небо знов прочистилось.. зазірало сонце на траву, що піднімала спроквола свої вершки геору* (Март., Тв., 1954, 305); *Ми на дорозі з ним зустрілись і спроквола розговорились* (Рильський, Сад., 1955, 87); *Веселе літо відцвіта, пора його пройшла.* *Хороша осінь золота надходить спроквола* (Забіла, У. світ, 1960, 9).

СПРОКВОЛУ, *присл.* Те саме, що *спроквола*. *Ксьондз і пан Врпаяють хлопців у ридван, Щоб їхати бистро, не спрокволу, До лунаручи костюлу* (Рильський, Україна, 1938, 14); *Ліс починає спрокволу втрачати свою одностайну зелень* (Вільде, Сестрин., 1958, 24).

СПРОЛЕТАРИЗОВАНИЙ, *а, е.* Який спротетаризувався. *Галичина під австро-угорським гнітом була в переважній більшості крайню спротетаризованого селянства* (Козл., Відродження., 1950, 8); *Знайомство з творами Маркса і Енгельса допомогло Франкові усвідомити класове розшарування галицького суспільства, уявити класові інтереси робітників, спротетаризованого селянства та інтереси антагоністичного класу — капіталістів* (Рад. літ-во, 5, 1963, 61).

СПРОЛЕТАРИЗУВАТИ, *ую, уеш, недок. і док., Perez.* Перетворити в пролетаря, зробити пролетарем.

СПРОЛЕТАРИЗУВАТИСЯ, *уюся, уешся, недок. і док.* Перетворитися у пролетаря, стати пролетарем. *Українські поселенці в Канаді це майже все селяни. Але не всі*

вони пішли в новій країні на землю. Більша частина стала хліборобами-фермерами, менша спролетаризувалася (Лрчан, II, 1958, 344).

СПРОМАГІТИСЯ, аюся, а́юся, недок., **СПРОМОГ-ТІСЯ**, аю́ся, а́юся, док., з інфін., на що, чим і без додатка. І. Знаходити в собі сили, бути в змозі зробити що-небудь. *Біг, надаю [Граве], спромагаєся стрелюнути, кидая гранату і знов біг на гору (Ле, Мої листи, 1945, 101); Годі тепер! ні скарг, ані плачу, Ні нарікання на долю. — кміцеці! Навіть і халяю ридання гарячу Стри-мать спроможусь (Л. Укр., I, 1951, 108); Суміман насилу промьєся на усмішку (Вільде, Сестри..., 1958, 401); Удар танкістів виляєся таким раптовым і навалним, що ворог так і не спромієся на організований опір (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 354); Падь була невелика. Наче якийсь велетень сокирою вирубає її в горах, але не спромієся прорубати гору наскрізь (Трубл., I, 1955, 93); // Знаходити можливості зробити що-небудь. *Ласточкин обєвє усіх швидкоим поглядом: — Дост ми спромага-лись тільки друкувати і поширювати літературу. Але цього зовсім мало, товариші (Смолич, Світанок..., 1953, 332); Краце їх [твори] жати у себе, де б кожний грома-тний чоловік спромієся і прочитати, і добути (Мирний, V, 1955, 399); — Порадься в Мацієвським, а може, і з Муртаровим уночі спроможєся поговорити телефоном (Ле, Міжгір'я, 1953, 147); Люди понесли Василену і .. образ, який так і не пособиє молодий, може, за те, що вона не спромоглася закласти його (Стельмах, I, 1962, 645); // тільки док., заст. Знайти можливість допомогти кому-небудь чимсь. — *Ой, батюшко! .. не стало грошей на громадський обід, але я вже була по гатах в хазяїнок і просла зносити на обід, хто чим спроможється (Н.-Лев., VI, 1966, 367); — Стоїть на цвинтарі якийсь старець.. Наші, звісно, хто чим спромієся, подали милостину і пішли обідати (Мирний, I, 1954, 185); // Ви-являти здатність, уміння робити, здійснювати що-небудь. В розгортанні показу процесу відбудови й будівництва колективного життя автор (С. Журавович у творі «Дорога вірнєш») спромагаєся змалювати читачеві і рад виразних та цікавих людських образів (Смолич, Перша книга, 1951, 22); Дієчатка не завжди спромагаєся пере-кладати .. слова, збираючи точні нюанси думки (Гльч., Серце жде, 1939, 305); Такий [всебічний] аналіз теорії Марка Вочка спромоглася дати лише революційно-демократична критика (Рад. літ-во, 18, 1955, 95); // Знаходити вільний час для чого-небудь. *Холодний том Гармашихи він уловив, звичайно. Але подумав, що це не що інше як немілість за його оте хазство вели-ке. Де ж пак! За три дні не спромієся твору Орсію провідати (Головко, А. Гармаш, 1971, 456); // Вважати необхідним робити що-небудь. *Я ж не спромієся і на твоє «добриєвєчє» відповісти (Л. Укр., III, 1952, 682); Лише одну гімназію на п'ять повітів спромієся відкрити бур-жуазний чеський уряд у Хусті (Знання..., 8, 1967, 22).*****

2. тільки док. Зібрати кошти для придбання чого-небудь, здійснення чогось. — *Жалко занегалять такого. Серйозний злопець, читає все, думає. Як-небудь спроможітєся... нехай читється (Тесл., 3 книги життя, 1949, 86); Навіть у хазяїстві поцастило Гнатові... і на корову спромієся, і конеката купив, і вєці мехают на обори (Коцюб., I, 1955, 70); Купити нову рушницю Петро ще не спромієся (Коп., Сов. ранок, 1951, 168); // Роздобути що-небудь, розкритися на щось. *Спромієся Солоний вес-ною на горох, Та й, стівши з Хієрею, собі міркують вдеох, Чи то продать його, чи то провіять? (Г.-Арт., Байків..., 1958, 58).**

СПРОМОГА, н, ж., розм. Спробміжність, здатність виконувати, здійснювати, робити що-небудь; змога. *Хто зна: чи вернєтьєся спромога До праці стать за все святе,*

*А чи наєк тяжка дорога Колючим терном заростє? (Граб., I, 1959, 158); Горпина молодюю повдєвила, а за зворістю не мала спроможі довести до ладу й те госпо-дарство, яке залишиє їй чоловік-п'яниця (Л. Янов., I, 1959, 38); Мудрість партії дала нам силу і спромозу, ми ж їй у відповідь — готовність і вогонь (Тич., III, 1957, 20); // Наявність умов, сприятливих для чого-небудь, обставин, які допомагають чомусь; можливість. *Батько з шкуру ліз, щоб одягти Раїсу не гірш од пої-вен, аби дати їй спромозу.. анайми жениха-богослова (Коцюб., I, 1955, 312); Здалося, щасна доля згляну-лася і на його [Т. Шевченка]... оселила в рідній староні, дала спромозу працювати задля рідного народу (Мирний, V, 1955, 312); // Наявність матеріальних засобів. — *Малі в мене тепєр гроші: немає спроможі більш як п'ять карбованців позичити (Гр., II, 1963, 352); — Дєпєша.. проста і коштує тільки сорок п'ять копійок, бо її автор не має спроможі заплатити більш (Сам., II, 1958, 246).***

В спробмі — мати можливість. *На Україні працює близько сімдесяти театральних колективів. Але цього замало — адже охопити всі села і колгоспи вони не в спро-мозі (Мвст., 4, 1960, 2); По спробмі — в міру можли-вості, наскільки можливо. *Мати дав волю дочці, щоб мала по чім згадувати молодість, вбирає.. її по своїй спромозі (Фр., XVI, 1955, 54).**

СПРОМОГІТИСЯ див. спромагітисся.

СПРОМОЖНИЙ, а, е, на що і з інфін. Який має здатність виконувати, здійснювати, робити і т. ін. що-небудь. Тільки свідомий і організований пролетаріат спроможний відвоювати народові справжню, не фальшиву свободу (Лєнін, 8, 1970, 177); Доларами правди не купи-ти, Кровію безсмертя не заплати, І ніякі в світі уола-стріти Не спроможні сонце погасити (Рильський, III, 1961, 81); // Який має здібності до чого-небудь, уміє здійснювати, виконувати щось. *Далеко краче написати свої власні повісті тому, хто спроможний, на ті ж самі [історичні] теми (Л. Укр., V, 1956, 21); Орлюк процяє-ся сєлом і молодю дружиною. Ще цілий рік життя і смерть розкривались перед ним у битвах, перед якими жєрли всі битви, на які будь-коли спроможна була люди-на (Довж., I, 1958, 392); // Який може, має можливість здійснити що-небудь. *Коли б батько сам був спромож-ний виринувати це питання, він, безперечно, признає би Катєрині найбільшу суму (Вільде, Сестри..., 1958, 104); // Який має певну природну здатність до чого-небудь. *Вчені вважають, що птахи спроможні бачити криві шари жєар. Можливо, що очі птаєв уловлюють ультрфіолєтовий промєні, які не може бачити людське око (Наука..., 9, 1965, 41).***

СПРОМОЖНІСТЬ, ності, ж. 1. Владствівість за знач. спробміжний. В ній [практичній роботі] він не лише пока-зав свої спроможності, але й сам набує сталюї спеціаль-ності (Ле, Право..., 1957, 231); Однією з головних засад мистецтва, художньої прози зокрема, є внутрішня спроможність письменника до аналізу життєвих яєвиц, здатність бачити в них нове, не поміченє іншими (Вітч., 6, 1968, 199).

2. Здатність до здійснення чого-небудь. *Наша країна стала ще мозутнішою, ще більше зросли її економіка та оборонна спроможність, підвищився матеріальний рі-вєнь життя радянського народу (Вісник АН, 1, 1967, 4); Багато ідалєнь було перевєдено на самообслуговування, завдяки чому їх пропускна спроможність значно збіль-шилася (Ком. Укр., 11, 1964, 23).*

3. Наявність умов, сприятливих для чого-небудь, обставин, які допомагають чомусь; можливість. *Коли Ви маєте думку і спроможність видати це й третю [збір-ку]? (Мирний, V, 1955, 396); — Чи потрібні панові зло-*

ни на цій землі? — Ну, звісно!.. — Так... А чи має пан силу і спроможність закути їх у кайдани...? (Тудуб, Людолов, I, 1957, 25); // Матеріальна можливість. Ну, прошу вибачити, пробачте, гості мої: не скуність, така спроможність (Номис, 1864, № 12025); Плакали люди, обнімаючи своїх безталанних братів [арештантів]; подавали їм на прощання, кожен по своїй спроможності: той шава, той конійку, а хто й ершмию... (Мирний, I, 1949, 414); Деякі чоловіки платили касирів не разом, а давали частками, коли була їм спроможність заплатити частку податі [податей] (Н.-Лев., VI, 1966, 401).

СПРОНЕВІРТИСЯ *днв.* спроневіртися.

СПРОНЕВІРТИСЯ, яюся, яєшся, *недок.*, **СПРОНЕВІРТИСЯ**, рюся, рішся, *док.*, *діал.* Зневіртися. — О, я вірю в вас! Не знаю, яка ваша боротьба, але не спроневіртяться ніколи тому, що давало вам досі відвагу і право бути гордим (Коб., I, 1956, 219); Отже пакотець спроневіртися, не прийшов... (Март., Тв., 1954, 384).

СПРОСИТИ *днв.* спрбшувати.

СПРОСОНКУ, присл. Те саме, що спробення. В хаті спали... і зронили, соніли та говорили спросонку (Стеф., Вибр., 1949, 192); Доротті вже спала, нервово скидаючись спросонку (Ле, В соні..., 1960, 220); Прив'язаний біля алуні пес загарчав спросонку (Тют., Впр, 1964, 256).

СПРОСОННЯ, присл. У напівсонному стані, не зовсім прокинувшись. Стара попадає дрімала. Іноколи спросоння вона чіпалася до якогось слова (Коцюб., I, 1955, 323); Спросоння птах крилами затріпоче, про щось у сні зашепече трава... (Сос., Влизька даліна, 1960, 295); — *Мажохолі* — спросоння прошепотіла Орися і розкрила очі (Ів., Тасмняця, 1959, 84); **Образно.* Зашелестіла трава, зашуміли спросоння дуби (Довч., V, 1957, 572).

СПРОСТА, присл., *розж.* 1. Без причини, без підстав. Члени військової ради знали, що майор з шифрувального відділу спроста не заходив на засідання (Кучер, Чорноморці, 1948, 92); // *Марно, даремно.* Вилляється, що й на риббазі дядя Жора служить не так собі спроста (Збан., Мор, чайка, 1959, 49); — А потім батько наказали, щоб я нікому й словом не промовилась, що ви заходили до нас. То хіба це спроста? (Стецьмах, II, 1962, 78).

2. З ваівності, недосвідченості. — Не думала брати сьогодні слова, — свильовано почала Вутанька. — І не брала б, якби не оцей, що зараз тут виступав. Болялася, що заб'є він важ памороки, спроста й не розгадає його... (Гончар, II, 1959, 190); Присутні ваєміялися, відзначивши, що «баритон» має свою думку і що він спроста погодиться абикуди їхати (Ле, Право..., 1957, 53).

3. Без зусиль, просто. — Виберу пору, коли старий роздобритися, і скажу йому про нашу любов. Чує, що про тебе говорив... — Хто його знає. Старого твого не розкусиш спроста (Стецьмах, II, 1962, 371); — Ти думавш, на кордоні, як у Троякіно, — вилиз на клуню, — і все видно? Там же засекевено, спроста не побачиш (Тют., Впр, 1964, 303); // Те саме, що зпросто. Оцей годований кабан! Оце ледащо. Щирий пан... Та це в селі своїм дівчаток Перебирає. Та спроста Таки своїх байстрят з дечаток У год подержити до зроста (Шевч., II, 1953, 88).

СПРОСТИТИ *днв.* спрбшувати.

СПРОСТИТИСЯ *днв.* спрбшуватися.

СПРОСТОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до спростувати. Програма нашої партії, прийнята на Стокгольмському з'їзді в 1906 році і запропонована меншовиками, була спростована вже ходом першої російської революції (Ленін, 31, 1973, 398); Ніхто тоді з хлопців і в голову не брав, що дівчину як треба провести додому ..

Чи то вони ще не дійшли того віку, коли звичай, народжений тисячі років тому і ніким не спростований, сам починає брати гору, чи, може, тому, що Іванка була гордою (Чаб., Тече вода..., 1961, 120); // спростовано, безос. присудк. с. Урядово спростовано наведені в дописі факти (Фр., VII, 1951, 327); *Останні дослідження, які провели океанологи різних країн, відкрили чимало цікавого із «звукового життя» підводного світу. Тепер остаточно спростовано порівняння — «німий, як риба» (Веч. Кнів, 23.I 1961, 4).*

СПРОСТОВАННЯ, я, с. 1. Повідомлення, в якому спростовується що-небудь. Романенко пробує у колегосі ще дві години і ніяк не міг позбутися прикрої думки про непоправку помилку, яку він зробив, підписавши спростовання на статтю в обласній газеті (Жур., Вел. ромова, 1955, 20); День в редакції обласної газети «Зоря комунізму» почався в того, що газетарям довелось вислухати по телефону спростовання (Автом., В. Кошак, 1954, 3); — Дозвольте сподіватися, що преса дасть офіційальне спростовання і змінить свій, м'яко висловлюючись, неприхильний до нашого представництва тон? (Кулик, Запський консула, 1958, 28).

2. рідко. Те саме, що спростування 1. Я не так відповів... Тоді я гаряче роблю спростовання (Мнк., II, 1957, 69).

СПРОСТОВНИЙ, а, е. Якого можна спростувати. **СПРОСТОВУВАНИЙ**, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до спростовувати.

СПРОСТОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. спростовувати.

СПРОСТОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **СПРОСТОВУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* і *без додатка.* 1. Доводити неправильність, помилковість, хибність чого-небудь. Помилкової погляди лквідаторів робітничої партії треба спокійно спростовувати (Ленін, 23, 1972, 98); *Плужник здійсується: — От бачите, ежє й ви слабкі місяця [у творі] намацали.. Борючий спростував, що не прийшов робити йому зауваження, критикувати (Грим., Незакінч. роман, 1962, 188); // Бути доказом неправильності, помилковості, хибності чого-небудь. Зібраний матеріал свідчить про велич творчих сил народу, спростує думки окремих дослідників народної творчості про повне відмирання фольклору (Нар. тв. та етн., 5, 1966, 54); Метеорологічні спостереження спростували колишні уявлення про будову і циркуляцію атмосфери у високих широтах (Видатні геогр. відкр., 1955, 12); // *кож.* *розж.* Доводити неправильність, помилковість, хибність чієїх-небудь тверджень, переконань і т. ін. Коли поляюся, спростуйте мене... але мені здається..., що у вас нема ніяких переконань і ніяких вироблених ідей (Фр., XVI, 1955, 353).*

2. Заперечувати, відкидати яке-небудь твердження і т. ін. Вони з власної волі величали його паном капітаном. Хама не спростовував ізньої помилки (Гончар, I, 1954, 223); — Тоді я не узявлю собі, яке розчарування могло спіткати таку особу, як ви. Молода, вродлива, напевно не помилюся, коли скажу — й багата особа... Нея не спростувала цієї останньої нещастності (Вільде, Сестри..., 1958, 428); // Позбавляти щось істинного значення. Ревізіоністи і реформісти доклали базато сил, щоб спростувати економічне вчення Маркса про немилучність вагібелі буржуазного суспільства (Наука..., 5, 1958, 3).

СПРОСТОВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до спростовувати.

СПРОСТОВУВАЧ, а, ч. Той, хто спростовує що-небудь.

СПРОСТУВАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. спростувати. [Горпина Іванівна] Як вони могли надруку

вати таке? ..Ні, я вимагаю спростування! (ДМВТ., Дівоча доля, 1960, 48); Спростуванням називається доведення хибності або неспроможності будь-якої тези (Логіка, 1953, 148).

2. Те саме, що спростівання 1. — Бдине, що ви можете, — це з торжми послати в редакцію спростування, моваля, надрукована інформація вас не стосується, що цей однофамільник [однофамілець] навіть не доводиться вам ні родичем, ні знайомим (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 43).

СПРОСТУВАТИ *див.* спростівувати.

СПРОТИВІТИ, влю, виш; мн. спротивлять; док., перек., рідко. 1. Спротити противним, осоружним когось, що-небудь. [Н е о ф і т - р а б:] І я не раз у жіжки бачив сабози в такі години.. Діду, я не міг, не міг не бити її за ті сабози, хоч знав, що тим спротивлю їй ще гірше осидну нашу хату.. (Л. Укр., II, 1951, 227).

2. Викликати вороже ставлення до когось.

Спротівити собі, васт. — настроїти проти себе когось-небудь. Усіх собі спротивлю.

СПРОТИВІТИСЯ, влюся, вишся; мн. спротивляться; док. 1. Стати противним, осоружним; остогидіти. [В а р т о л о м е й:] Доки ти була пановою любовницю, доти я тебе й почитував; а тепер, як ти панові спротивилась, то й я тобою гиду (Кроп., III, 1959, 76); Вже їй і робота спротивилась, нудно їй стало самій у хаті (Григ., Вибр., 1959, 320).

2. Не погодитися з ким-, чим-небудь; запротестувати проти когось, чогось; вчинити опір комусь. — Ти батько тій та мати не спротивляться, як я прийду до тебе з старостами? — спитав Роман (Н.-Лев., VI, 1966, 341); Цяа хвала народу разом кинулась до сіней, але Ван енергично [енергійно] спротивився: він буде пускати лиш по одному, по двох (Кочуб., I, 1955, 282).

СПРОТИВІТИ, ію, іеш, док. Стати противним, осоружним; остогидіти. Митрополитові все те спротивило: він позікнув і почав жартувати (Н.-Лев., I, 1956, 364); Як не граля [Настя] очима, а він оминав її хату. Мабуть, великі спротивля йому ще декою, як ганялась за ним (Мушк., Серце., 1962, 251); — І в лица злиняла, еге ж? Знаю — злиняла, ..не хочеться на себе і в дзеркало глянути. Спротивило, остогидло все! (Гончар, II, 1959, 258); Ніхто навіть виду не подав, що бачить, як Павло боїться моря, як воно йому спротивило (Кучер, Голод, 1961, 428).

СПРОФАНОВАНИЙ, а, е, книжн. Дієпр. пас. мн. ч. до спрофанувати. [Л ю ц і й:] Традиції замінить нова легенда, ще не збайдужіла, не спрофанована. А римські цюти нехай відродяться у християнських — вони доволі схожі між собою (Л. Укр., II, 1951, 421).

СПРОФАНУВАТИ, ую, уеш, перек., книжн. Док. до спрофанувати.

СПРОФІЛЮВАТИ, юю, юеш, перек., спец. Док. до профілювати.

СПРОФІЛЬОВАНИЙ, а, е, спец. 1. Дієпр. пас. мн. ч. до спрофільувати.

2. у знач. прикм. Який має певний профіль (у 2 знач.). Ось перша гармата з'їхала з бруку на екатаний спрофільований шлях і нежов випала в загального гуркоту (Сміл., Зустрічі, 1936, 65).

СПРОШУВАТИ, ую, уеш, недок., **СПРОСИТИ**, ошу, беш, док., перек., розж. Запрошувати прийти, з'явитися куди-небудь усіх або багатьох; скликати. Карачик дочку оддав, а Янко ходить в дружбами хата од хати та збирає собі бояри, спрощує гостей на весілля (Федьк., Букovina, 1950, 113).

СПРОЩЕНЕЦЬ, ня, ч. Той, хто спрощує, збіднює що-небудь, неглибоко, поверхово підходячи до розв'язання складних проблем, завдань. Захищати специфіку

мистецтва і науки про мистецтво від всіляких вульгаризаторів і спрощенців потрібно, конче потрібно! (Рад. літ-во, 5, 1971, 24).

СПРОЩЕННИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мн. ч. до спрощити. Дядько-капітан був.. крутої вдачі. Чорне море він розглядав, як своє домашнє, і наука судноводіння в нього була спрощена до краю: — Навпростець (Гончар, Тронка, 1963, 151); // спрощено, безос. присудк. с.л. Нині вже розроблено рад нових положень.., завдяки чому спрощено і полегшено технічне нормування (Хлібороб Укр., 12, 1964, 17).

2. у знач. прикм. Який являв собою простіший варіант чого-небудь; нескладний. Петро [І] замість церковнослов'янського шрифту завіє спрощений і легший для читання гражданський шрифт (Іст. СРСР, II, 1957, 32); Дорослі качки і молодняк утримуються в дешевих, спрощених приміщеннях (Наука., 3, 1961, 39); Своєю розмовою з сином передав [Никодем] ошелешеній Теклі дещо в спрощеному вигляді, але набагато дозидавіше і переконливіше (Зар., На. світі, 1967, 243).

3. у знач. прикм., перек. Неглибокий, поверховий; примітивний. Діалектичний матеріалізм не тільки вважав рух нерозривною властивістю матерії, але й відкидав спрощений погляд на рух і т. д. (Ленін, 18, 1971, 264); // у знач. ім. спрощене, ного, с. Щось неглибоке, поверхове. Бажанна високого й чистого досить мирно співіснує з терпимістю, а то й симпатіями до спрощеного, примітивного (Талант., 1958, 45).

СПРОЩЕНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. спрощений 3. Читач не схильний сприймати декларативність, плакатність за ознаки партійності і народності, спрощеність — за простоту (Рад. літ-во, 4, 1967, 32).

СПРОЩЕНКА, я, ж. Жін. до спрощенець.

СПРОЩЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. спрощити, спрощувати і стан за знач. спрощитися, спрощуватися. Істотною рисою нової доми є те, що вона запроєктована з урахуванням максимального спрощення системи завантаження (Рад. Укр., 25.VI 1957, 1); Наукова нормалізація літературної мови, спрощення сучасного правопису, розробка питань стилістики різних жанрів мови — такі завдання поставило життя перед мовознавчою наукою (Літ. Укр., 26.II 1963, 2); Наше основне завдання: боротьба з усім спрощенням і примітивізмом, з усіма свідомими і несвідомими спробами прилизити героя наших днів (Мал., Думки., 1959, 53).

2. *лінгв.* Зменшення кількості приголосних звуків у групі приголосних внаслідок випадіння деяких із них. З асимілятивно-дисимілятивними процесами тісно пов'язані різні спрощення у групах приголосних (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 213); // Те саме, що гаплогія.

3. *лінгв.* Те саме, що опрощення. Спрощення позидного (афіксального) слова — це такий процес, при якому внаслідок зрошення морфем слово втрачає здатність длитися на морфемі і сприймається як просте неопідне (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 22).

СПРОЩЕНО. Присл. до спрощений 2, 3. Коли ми говоримо про народність літератури, малярства, скульптури, музики, то наголошуємо часто на зв'язку їх з народною теорією, з фольклором. Знову-таки — цей зв'язок не треба розуміти надто спрощено (Рильський, IX, 1962, 167).

СПРОЩЕНСТВО, а, с. Неглибокий, поверховий підхід до розв'язання складних проблем, завдань. Останнім часом на Заході став все більш відчутною тенденція.. зовсім відмовитися від основи основ кіномистецтва — від драматургії. Робиться це часто під гаслом боротьби проти схематизму і спрощенства (Вітч., 4, 1961, 184).

СПРОЩЕНСЬКИЙ, а, в. Прякм. до спрощенство і спрощенець. *Переборюючи спрощенські, архаїзаторські і націоналістичні тенденції, науковий стиль зумів.. виробити свої прийоми створення гласної термінології* (Мовознав., XVIII, 1963, 11); *Немало довелося Федорові читати і спрощенських, примітивних статей* (Мупк., Серпе., 1962, 118).

СПРОЩУВАННЯ, я, с. Дія за знач. спрощувати і стан за знач. спрощуватися.

СПРОЩУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **СПРОСТИТИ**, спрощу, спростиш, *док.*, *перез.* 1. Робити простішим (будову, склад і т. ін. чого-небудь). *Восьмикутна форма клітки [зруб] значно спрощує конструкцію уступчастого перекриття* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 28); *Конструктори прагнуть до того, щоб спростити створенні ними машини, бо чим простіша будова машини, тим вона надійніша в роботі* (Допускає..., 1958, 4); // Зводити до небагатьох форм, звільняючи від усього зайвого, ускладненого. *Наша епоха, епоха буржуазії, відається тим, що вона спростила класові суперечності: суспільство все більше й більше розколюється на два великі ворожі табори, на два великі класи, які стоять один проти одного, — буржуазію і пролетаріат* (Комун. маніф., 1963, 31); // Робити легшим для здійснення, використання і т. ін.; полегшувати. *Комплексна механізація всього циклу малярних робіт дає змогу спростити технологію* (Рад. Укр., 7.1 1955, 3); *Важливе прогресивне значення має перехід невеликих і середніх промислових підприємств республіки на беззахисну структуру з централізацією керівництва виробництвом безпосередньо в заводоуправліннях. Це значно спростило управління підприємствами* (Ком. Укр., 6, 1973, 19); // Робити більш доступним для розуміння. *Може зацікавлювати повість д. Франка. Дуже було б добре видати її в нас дешевим виданням, спростивши мову так, щоб вона була зрозуміла селянам* (Гр., Перед. світом, 1907, 207).

2. *перен.* Позбавляючи глибини і складності, робити примітивним. *Вплив одного письменника на іншого не можна спрощувати* (Рад. літ-во, 4, 1964, 41); *Зводити зміст «Витязя в тигровій шкурі» до розповіді лише про пригоди і манри героїв — значить лише спрощувати поему Руставелі* (Рад. літ-во, 9, 1966, 70); // Зображувати кого-небудь занадто простим, примітивним. *Граючи роль Тараса [в драмі Карпенка-Карого «Бондарівна»], М. Садовський не додержує стилю п'єси і намагався якось спростити свого героя, додаючи від себе такі прозаїчні, буденні, звичайні слова, як «звісно», «скажем» і т. д.* (Життя К.-Карого, 1957, 137).

СПРОЩУВАТИСЯ, усяя, уешся, *недок.*, **СПРОСТИТИСЯ**, спрощуся, спростишся, *док.* 1. Ставати простішим (про будову, склад і т. ін. чого-небудь). *Конструкція тракторів значно спроститься, оскільки будуть непотрібні такі складні механізми, як зчеплення, коробка передач* (Хлібороб Укр., 11, 1969, 14); // Зводитися до небагатьох форм, звільняючись від усього зайвого, ускладненого. *Мені подобається твій Богдан. Це неймовірний оптиміст. Він належить до людей, з якими всі одвічні питання спрощуються до .. однієї фрази* (Ю. Янов., II, 1958, 147); // Ставати легшим для здійснення, використання і т. ін.; полегшуватися. *Генерал достить вільно володіти німецькою мовою, і допит від того значно спрощувався* (Ле, Мої листи, 1945, 158).

2. Ставати простим, невбагливим у своєму одязі, в способі життя і т. ін.; засвоювати прості звички, манери і т. ін.; опрощатися. — *Ти, очевидно, вже давно з Парижа. Ти вже спростилася от тут у глушині* (Н.-Лев., IV, 1956, 243).

3. *тільки недок.* Пас. до спрощувати.

СПРУЖИНИТИ, ню, виш. *Док.* до пружинити.

Дошка раптово спружинила, порожня склянка підстрибувала, завилилася набік (Ряб., Жайворонки, 1957, 90).

СПРУЖИНИТИСЯ, яться, розм. *Док.* до пружинитися.

СПРУТ, а, ч. Морська тварина класу головоногих молюсків, що має лантухоподібне тіло та вісім віщупальців; восьминогі. *Ми брали горщик, повний каміння й принади, і пускали на мотузі на дно.. Там незабаром загіздиться, як едома, .. вісьмоного [восьминога] потвора — спрут* (Коцюб., II, 1955, 417); *Для захисту від ворогів більшість спрутів випускає з свого тіла, з так званого чорнильного мішка, темну рідину, яка каламутить воду* (Наука., 2, 1958, 23); **Образно. Гримить війна,.. і чорний спрут броньованих дивізій із островів поже на материк* (Гонч., Вибр., 1959, 105); **У порівн. Американські монополії, немов гігантський спрут, протягли свої жижі щупальця у багато країн світу* (Ком. Укр., 11, 1966, 55).

СПРЯГАННЯ, я, с. Дія за знач. спрягати.

СПРЯГАТИ, аю, аєш, *недок.*, **СПРЯГТИ**, спряжю, спряжеш; *мин.* ч. *спріг*, *спряглі*, *лб*; *док.*, *перез.* 1. Запрягати разом, в один запряг (ковей, волів і т. ін.). *Вечорами розповідали [дід і дядько] про різні пригоди: зточь віз перекинув,.. в іншого коні не тгали вору й потрібно було спрягати* (Гонч., Готель..., 1960, 66); [Ю х я м:] *Дасте застра тамч биків та спряжемо з моїми...* (Кроп., IV, 1959, 49).

2. *перен., рідко.* Пов'язувати, з'єднувати що-небудь із чимсь. *Коли б хто завдав собі працю спрягати.. якнайспречніші поняття і творити з них якнайфактастичніші образи, то, певно, ледве же би знайти щось суперечнішого і фантастичнішого від спряження тиз двох слів: «католицький панславизм»* (Фр., Публіцистика, 1953, 32); // Намагатися знайти логічний зв'язок у чому-небудь, побудувати певну систему. — *Боже, боже! — стогнав о. Нестор, мало не плачучи і силкуючись.. спрягати в порядні ряди свої думки* (Фр., VII, 1951, 79).

3. Скріплювати способом спряження (у 2 знач.).

СПРЯГАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **СПРЯГТИСЯ**, спряжюся, спряжешся; *мин.* ч. *спрігся*, *спрягліся*, *лбся*; *док.* 1. Запрягати свого коня чи вола і т. ін. в один запряг з чужими. *Так як на одному коні далеко не заїдеш і багато газів не завезеш, то вони спрягались кільми під одну хуру і ділились заробітками пополювни* (Н.-Лев., II, 1956, 366); *Суїцид змоєваліся назавтра йти в поле, більшість повинні були спрягатися, бо мало лишилося коней у селі* (Збан., Сеспель, 1961, 372); [Ф о д і р:] *Спрягся я, знавці, з Микиткою, і виїзали ми ото ората* (К.-Карий, I, 1960, 179).

2. *перен.*, *розм.* Об'єднуватися з кимсь для спільних дій. *Коло школи очоті баби, які за старістю в степ не йшли, спрягалися з учительками, чепурили школу* (Ю. Янов., Мир, 1956, 33); *Малецька ціле підрічка, га-саючи по району, збирала факти в свої записні книжки, щоб потім виїти з ними на районну вчительську конференцію.. Останнім часом Малецька спряглася з інспектором райко Горобцем. Ходили чутки, ніби ця супрага була не випадковою* (Збан., Малін, дзвін, 1958, 131).

3. *слец.* З'єднуватися, сполучатися способом спряження (у 2 знач.). *Тіло греблі повинно надійно спрягатися з основою і берегами* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 29).

4. *тільки недок.* Пас. до спрягати.

СПРЯГТИ¹, *див.* спрягати.

СПРЯГТИ², спряжю, спряжеш; *мин.* ч. *спряг*, *л*, *лб*; і **СПРЯЖИТИ**, жу, жиш, *перез.* *Док.* до прятити, пряжити 1, 2. *Накупить [матв] їй і горішків, і медички, і тарани, і гороху їй спряже...* (Кв.-Осн., II, 1956,

444), Дід Маврикій заметушилася: — Яечню сп'ряж, онуко, та меду постав (Донч., IV, 1957, 109); [К а р м е л ю к:] Я із [панів] жиєиз на огні сп'ряж! Я із, собак скаженіз, своїми руками передущу! (Вас., III, 1960, 239); Щира Домага не перечила Прісції приставити горщечок борщу з курятиною, сп'рягти молоко або спекти яечню у своїй печі (Л. Янов., I, 1959, 173).

СП'РЯГТІЄСЯ *див.* **сп'рягтієся**.

СП'РЯЖЕНИЙ ¹, а, е. 1. Дієпр. пас. мнп. ч. до сп'рягтії ¹.

2. у знач. прикм., спец. Взаємозв'язаний, взаємодіючий. Комплексні числа виду $a + bi$ і $a - bi$ називаються сп'ряженими (Алг., II, 1957, 162); Оброблювані поверхні багатьох деталей є сп'ряженими (розташовані паралельно, перпендикулярно або під кутом одна до одної) (Фрез. справа..., 1957, 144).

СП'РЯЖЕНИЙ ², а, е. Дієпр. пас. мнп. ч. до сп'рягтії ². Несла [Галія] гарячу сковороду, ... сп'ряжена яєшня [яечня] по здималась своїми жовтими очками, то шкварчала... сажол (Мирний, IV, 1955, 130).

СП'РЯЖЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. сп'рягтії ¹. Коли б хто завад собі працю сп'рягати... якнайсуперечніші поняття і творити з них якнайфантастичніші образи, то, певно, ледве міг би знайти щось суперечнішого і фантастичнішого від сп'ряження тих двох слів: «католицький пансіонаж» (Фр., Публіцистика, 1953, 32); Місце сп'ряження головної і допоміжної річкових кромок називається вершиною різця (Різалвні інстр., 1959, 20).

2. Спосіб з'єднання, скріплення частин, деталей металів і т. ін.

СП'РЯЖИТИ *див.* **сп'рягтієся** ².

СП'РЯЖКА, н, ж., *діал.* Пряжка. Він зняв з себе... торбу, поклав на землі, поправив на собі узкий ремінь з... сп'ряжками і добув із торби кусень хліба (Фр., VIII, 1952, 224).

СП'РЯМИТИ, млю, мнш; мн. сп'рямлять; док., перек., рідко. Те саме, що випрямити. Горбатого могла сп'рямити (Номіс, 1864, № 3221).

СП'РЯМОВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнп. ч. до сп'рямувати. Грізні жерла гармат, установлених на сап-ліх валу, були сп'рямовані на північ, у відкритий таврійський степ (Гончар, II, 1959, 389); Вся літературна творчість і політична діяльність Грбовського сп'рямовані насамперед проти самодержавства (Ком. Укр., 8, 1964, 73).

2. у знач. прикм. Плапомірний, цілесп'рямований. Розкриття закономірностей синтезу складових частин молока, м'яса, вовни, яєць послужить основою сп'рямованої зміни якості тваринницької продукції (Хлібороб Укр., 10, 1969, 15); Родини [свиней] створюються, так само як і лінії, сп'рямованим добором, підбором і умовами вирощування (Свинар., 1956, 68).

Сп'рямване вирощування молодняка — сукупність заходів, які сприяють посиленому росту і розв'язковій молодих тварин. Щоб мати тварин бажаних якостей, поряд із застосуванням відповідних методів добору і підбору, треба також застосовувати сп'рямоване вирощування молодняка (Свинар., 1956, 91); Сп'рямване виховання рослин — сукупність заходів, направлених на посилення стійкості рослин до несприятливих умов і на підвищення їх продуктивності. Методи гібридного скрещування і сп'рямованого виховання стали чудовим засобом перетворення рослин, переробки їх «характеру» (Наука..., I, 1964, 26).

3. у знач. прикм. Якій діє, рухається і т. ін. у заданому напрямі. Застосування сп'рямованих антен дає можливість визначити не тільки відстань до предмета, але й місцезнаходження його (Радіолокація..., 1958, 6); Двигун [ракет] складається з камери згоряння з соп-

лом, в якому створюється сп'рямований потік газів (Наука..., 8, 1958, 16).

СП'РЯМОВАНИСТЬ, ності, ж. Направленість; напрямок. Дельфіни легко орієнтуються у водному середовищі за допомогою чудово розвиненого гідролокатора, і тут неабияке значення має сп'рямованість звуку, які вони посилюють (Наука..., 5, 1973, 50); Генерал Стенні міряв кроками свої кабінет по діагоналі і напружено думає, як з'являти майбутній мітинг на стадіоні, цілком змінити його сп'рямованість (Собко, Стадіон, 1954, 380); Я стисло характеризувати твір, його ідейну сп'рямованість, героїв (Гур., Новели, 1951, 208).

СП'РЯМОВАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. сп'рямувати.

2. Направленість; напрямок. Стихія роману з його епохою і суспільними уявленнями персонажів, з його характерами і настроями, з його жанром і ідейно-художнім спрямуванням, — це насамперед мовна стихія (Кундзич, Дієзи..., 1956, 22); В творчі Леніна... ми знаходимо прекрасні зразки ідейно-політичного спрямування іронії, жарту, сарказму (Літ. газ., 19.IX 1946, 3).

СП'РЯМОВАНО. Присл. до сп'рямований 2, 3. Регулюючи умови зовнішнього середовища, умови життя в цілому, людина може сп'рямовано змінювати... сорти рослин і породи тварин (Юнім мічур..., 1955, 4); Той факт, що дельфіни, коли він наближається до здобичі, похищує голову, ніби націлюючись на рибу своїм звуковим променем, свідчить: звукові сигнали послано сп'рямовано (Наука..., 5, 1973, 50).

СП'РЯМУВАТИ, ую, уєш, недок., **СП'РЯМУВАТИ**, ую, уєш, док., *перек.* 1. Користуючись кермом та іншими пристроями, скеровувати у певному напрямку рух човна, літака, автомашини і т. ін. Кузьма... сп'рямує бульдозера вмиг (Гончар, Тронка, 1963, 191); Другий чоловік, що був на кормі, сп'рямував човна прамісінько на риболова (Грим., Свін..., 1950, 93); // Направляти певним чиним плин чого-небудь, чийсь біг, чийсь ходу і т. ін. Річачками сп'рямують вони джерельну воду, а вона їм капусту, картоплю, буряки та помідори живить... (Вишня, I, 1956, 363); Іванко змалує мечем і сп'рямує свого коня ліворуч від вововоди (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 123); — Як ся маєте, дідо Гіркач? — весело їй голосно привітаєся Кола, беручи старого під лікті і сп'рямуючи до хати (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 72); Пастухи загейкали і сп'рямували череду на шлях (Добр., Тече річка..., 1961, 194); // Націлювати що-небудь (оптичний прилад, зброю і т. ін.) на когось, щось. В ніч на 7 січня 1610 року Галілей уперше сп'рямує на небо телескоп, який наближує далекі світла майже в 30 разів (Наука..., 9, 1965, 3); Авто спинили озброєні лісовики. Вони оточили машину, сп'рямувавши на неї атомати (Ле, Клен. лист, 1960, 251); В цій [сріпленській] картоці він визначає головні цілі, на які треба сп'рямувати вогонь (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 60); // у сполуч. із сл. з і р, п о г л я д і т. ін. Дивитися куди-небудь. Піднісшись вгору на граніті, Сп'рямував Ленін свій зір На далі московські, відкриті з озорних Ленінських зір (Бажан, Роки, 1957, 262); Усі сп'рямували погляд на Золотий Ріг, берег по праву руку, а найбільше на півострів, що залодив далеко в море (Скл., Святослав, 1959, 135); Матюк вони є гарячих бур'янах, підставивши сонцю свої латані спини, сп'рямувавши погляд на дорогу (Гончар, II, 1959, 238).

СП'РЯМУВАТИ (сп'рямувати) [свої] кроби [свої] путь — іти, вирушати куди-небудь. Вуличка до вузлі була вільна, туди він і сп'рямує свої кроки (Фр., VI, 1951, 156); Віддавши належне і Зевсу, і Гебі, В Атланттикі простір сп'рямує путь (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 118); Сп'рямувати (сп'рямувати) [свої] стіби *див.* **стопні** ¹.

2. *перен.* Надавати потрібного напрямку діяльності, вчинкам, розмові і т. ін. *Партія спрямовувала і спрямовує теоричність радянських митців* (Літ. газ., 4.VIII 1961, 1); *Розмова з роботи непомітно перескочила на сповади. Згадував Андрійко. А Микола сауза, інколи тільки питаннями спрямовував та підганяв ті сповади* (Збан., Курп. о-ви, 1963, 213); — *Звернути увагу, як працюють [правопорушники]. Яка зосередженість, який доцільний кожен рух... Бо сподобалась робота, ще не набридли. Ось куди, ми вважаємо, слід спрямовувати їхню агресивність* (Гончар, Бригантина, 1973, 113); // *Орієнтувати кого-небудь певним чином. — Збільшувати треба поголів'я.. А для цього перше-наперше забезпечити кормову базу і приміщення. На це голіе [колгоспів] слід було ще влітку спрямовувати* (Мущк., Чорний хліб, 1960, 95); // *Зосереджувати на чому-небудь* (зусилля, енергію, здібності і т. ін.). *КПРС і далі спрямовуватиме свої зусилля на зміцнення єдності і згуртованості радії великої армії комуністів усіх країн* (Програма КПРС, 1961, 38); *Всю енергію Юстиніан спрямував на звеличення імператорської глади* (Іст. середніх віків, 1955, 15); *Ширяєв як майстер декоративного живопису, безперечно, міг спрямувати природне обдаровання юнака* (Т. Шевченка), *навчити його основним прийомів малювання* (Слово про Кобзаря, 1961, 24); // *перен.* Зосереджуючи, направляти проти кого-, чого-небудь, на когось, щось. *Капіталістичний світ, розвиваючись, спрямовує всі сили проти нас* (Ленін, 44, 1974, 159); *Партія більшовиків з'єднала в один революційний потік боротьбу робітничого класу за соціалізм, загальнонародний рух за мир, селянську боротьбу за землю, національно-визвольну боротьбу пригноблених народів Росії і спрямувала ці сили на повалення капіталізму* (Програма КПРС, 1961, 9).

3. Виділяти, призначати що-небудь для чогось. *Великі кошти держава спрямовує на розвиток народної освіти і науки* (Рад. Укр., 20.II 1957, 1).

4. Учити, наставляти, даючи поради, вказівки кому-небудь.

◇ *Спрямувати* (спрямувати) на вірний шлях (на праведну путь, на дорогу яку і т. ін.) кого — те саме, що *Направляти* (направити) на путь істини (на добру, праведну путь, на вірну дорогу і т. ін.) (див. направляти). *Об'єктивна оцінка зубожнього витою спрямовує теоричну індивідуальність на вірний шлях* (Мист., 3, 1959, 17); *Сьогодні він прийшов, щоб спрямувати свого колегу.. на праведну путь і настановити його на добрий розум* (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 128); *Судитимуть її, що.. не зуміла бути йому напутником і порадиником, не спрямувала його на чисту людську дорогу* (Дор., Не повтори.., 1968, 3).

СПРЯМУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **СПРЯМУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *док.* 1. Іти, рухатися в який-небудь бік, у якомусь напрямку. *Характерною особливістю блискавки є її властивість спрямовуватися до тіла, які з'єднані з землею і добре проводять електрику* (Наука.., 7, 1961, 61); *Покурилий забродив, вигукнувши свої слова про пищення, спрямувався одразу до кутка* (Загреб., Диво, 1968, 47); // *Націлюватися* *перв.* чим-небудь кудись. *Всі колючі гілки, здається, умисне спрямувалися своїми вістрями Сергожці межі очі* (Гончар, IV, 1960, 60); *Щохвилини могла ввійти в бунту* [Одесві] й вся ескадра Антанті — і сотні жерл далекобійної морської артилерії спрямуються на квартали міста (Смолич, V, 1959, 194); // *перен.* Зосереджуватися на чому-небудь (про зусилля, енергію, здібності і т. ін.). *Його тежний розум вагажи спрямовувався на одне: зберегти все в господарстві і вціліти* (Літ. Укр.,

5.IX 1967, 3); *Енергія і розум радянських людей спрямовуються на розв'язання нових великих завдань комуністичного будівництва* (Ком. Укр., 10, 1967, 10); // *перен.* Направлятися проти кого-, чого-небудь, на когось, щось. *Пролетаріат безперечно буде вождем руху, який спрямовується проти світового імперіалізму* (Компартія України в резолюції рішен., 1953, 14); *Почали проробляти [Надійку] на нарадах і засіданнях, на ній спрямовувалося невдоволення робітниць, у яких знизилося заробіток* (Коз., Листн., 1967, 223).

2. *тільки недок.* Пас. до спрямувати. *Господарське життя СРСР визначається і спрямовується державним народногосподарським планом в інтересах збільшення суспільного багатства* (Конст. СРСР, 1977, 4); *Своєрода живе в історичну епоху, коли ідеологічне життя суспільства значною мірою спрямовувалося церквою* (Наука.., 11, 1969, 13).

СПРЯМУВУВАЧ, а, ч. Престрій у молотарці, який захищає хлібну масу, що надходить для обмолоту, від дії струменя повітря, утворюваного обертанням барабана.

СПРЯМУВУЮЧИЙ, а, е. 1. Діспр. акт. теп. ч. до спрямувати.

2. у *знач. прикм.* Який спрямовує, направляє кого-, що-небудь. *В соціалістичному суспільстві Комуністична партія в керівною і спрямовуючою силою суспільного розвитку* (Рад. Укр., 15.I 1954, 2).

3. у *знач. прикм.* Який примушує що-небудь діяти, рухатися у заданому напрямку.

СПРЯМУВАННЯ, я, с. 1. Дія за *знач. спрямувати*. *Велика роль у спрямуванні ініціативи широких мас будівельників на наполегливу високопродуктивну працю в ім'я побудови комунізму належить партійним організаціям будов* (Ком. Укр., 5, 1963, 60).

2. *Направленість; напрямок.* *Ліна та Василюк теж жваплються на свої місця, бо й вони не останні спиці в цьому величезному трудовому колесі, хіба ж не їхні вішки дають простір для роботи механізмів, дають правильне спрямування каналів...* (Гончар, Трошка, 1963, 262); — *Я стою вже перед захистом диплома, і мої наміри мають інше спрямування* (Рибак, Час.., 1960, 184); *Під впливом Горького сформувалася задум, головною ідеєю спрямування таких значних творів, як «Гомоніа України Петра Панча, романів з циклу «Україна» Івана Ле* (Рад. літ-во, 9, 1968, 3).

СПРЯМУВАТИ *див.* спрямувати.

СПРЯМУВАТИСЯ *див.* спрямуватися.

СПРЯСТИ¹, спряду, спрядеш, *док.*, *перех.* 1. Вготувити що-небудь прядінням. **Образно.* *Вона сама у думці прядла ту незримку нитку близькості, яка, здавалося, вже з'єднувала їх...* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 43); // *Прядучи, з'єднати одне з одним.* **Образно.* *Що я бачу? Цейтом вийши Ти обсибана в саду. В срібну пряду дні колишні Я з сучасними спряду* (Олесь, Вибр., 1958, 385).

2. Прядучи, витратити певну кількість прядива. [П р і с ь к а:] *Бувало й обід зварити, і в хаті прибереш, впоратиш дві корови, семеро свиней, ще й успішні спрости мичок зо три* (Вас., III, 1960, 77); *Прядла баба Довгу нічку, Спрядла баба Добру мичку* (Перв., Райдуга.., 1960, 55).

СПРЯСТИ², спряду, спрядеш, *чим, розм.* *Док.* *Док.* до прядіти². *Кінь спряде ушмака* (Хотк., II, 1966, 32).

СПРЯТ, у, ч., *діал.* Схов, схованка. *Натакнула [матушка] на стінонь карбованців, заховану в спрату — в скрині* (Н.-Лев., III, 1956, 26); **Образно.* *Прозорими зроками літо Лагас до тебе у спрат* (Мисик, Верховіття, 1963, 95).

СПУГАНІЙ, а, е, *розм.*, *рідко.* Діспр. пас. мн. ч.

до спугнути; // у знач. прикм. Дрімота одлетіла, немощ спугана птиця, і ручечки у жагу, у страху зчепилися (Вовчок, I, 1955, 341).

СПУГНУТИ *див.* спугувати.

СПУГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **СПУГНУТИ**, ну, вєш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *рідко*. Те саме, що сполохувати. *Спугнує зайця нагайкою* — «А тую його!» (Греб., V, 1957, 321); *Спугнули ворожу люду.* — *Неже тепер снігу не буде?* (Нех., Ми живемо..., 1960, 44).

СПУД, у, ч., *заст.* Потайник, схованка, сховище.

◇ *Лежати під спудом* — залишатися без уваги, використання; бути забутим. *Повісті* [Т. Шевченка, написані російською мовою на заслання] *лежали під спудом аж до 1888 року і лише потім були надруковані* (Від давнини..., I, 1960, 252); *Довгий час лежали під спудом великі запаси руди поблизу села Хотімь* (Рад. Укр., 15. XI 1961, 2); *Покласти під спуд* *див.* покласти²; *Тримати (держати) під спудом* — залишати без уваги що-небудь, не використовувати чогось. — *Знаєте що, отче Палади!* *От чорноризці мають покладні гроші й держать їх дурністньо під спудом, у скринях* (Н.-Лев., III, 1956, 380).

СПУДЕЙ, я, ч., *заст.* Учень бурси та інших духовних навчальних закладів; назва учнів середніх і молодших класів Київської академії. — *Ви розумієте, панове, мову.* *Ціцеронову?* — *спитав він.* — *Та децю розуміємо ще а бурси, бо були колись спудеями у Києві,* — *одказав Палій* (Морд., I, 1953, 124); *В Могиллянському колегіумі спудей приїтанька розучували зором* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 161); *Викладачі [в Київській братської школі] називалися дидакалами, а учні — спудеями* (Літ. Укр., 7. I 1966, 2).

СПУДЖЕННЯ, а, е, *діал.* Діспр. пас. мнв. ч. до спудяти. *Здавалося [Юрі],... що сори розсуюються перед ним, ліси та чагарники біжать, мов отари чорних овець, спуджені вовком* (Фр., IV, 1950, 424).

СПУДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **СПУДИТИ**, джу, деш, *док.*, *перех.*, *діал.* 1. Лякати. *Кукурікання дивного коуга спудило курей і розбудило попадю* (Казки Буковини..., 1968, 34).

2. Проганяти. [Х р а ц к о:] *Другий би давно його [ліпа] з двору спудив, а я держу,* — *хай живе!* (Мирний, V, 1955, 133).

СПУДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **СПУДИТИСЯ**, ться, *док.*, *діал.* Лякатися. *Спудився циркульничина [цирульник], Кинув .. палку й торбу, Сам же — подавай бог ноги!* (Фр., XII, 1953, 172); *Аничка спудилася: — Я, паноченьку, більше не... те, я...* (Март., Тв., 1954, 40).

СПУДИТИ *див.* спуджувати.

СПУДИТИСЯ *див.* спуджуватися.

СПУЗ, у, ч., *діал.* Попіл, присок. *Перекажіть про білість, слюзи вічні, Про труд безсонний в бою і катузі, Про чорний хліб твердий, печений в спузі!* (Фр., X, 1954, 21).

СПУЗА, и, ж., *діал.* Те саме, що спуз.

СПУЗАР, я, ч., *діал.* Пастух, в обов'язки якого входять підтримувати вогонь, заготовляти дрова, носити воду. *Вдень його [вогонь] підтримувє ватаг, а вночі спеціальний хлопеч, якого так і називають спузар, бо він, маючи діло з вогнем, вічно вимазаний у спузі, а квітатися не має коли* (Хотк., Довбуш, 1965, 100); *Личились тілочки ватаг зі спузарем. Вони мусьт чека-ти, аж згасне вогонь* (Коцюб., II, 1955, 331).

СПУЗІРИТИ, іряться, *док.*, *розм.* Здійняти пузирямп; укрити бульбашками; // *безос.* *Все море зараз спузирило* (Котл., I, 1952, 67).

СПУЗІРИТИСЯ *див.* спузирюватися.

СПУЗІРИТИ, іє, *док.*, *розм.* Узятися пузирямп.

СПУЗІРЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **СПУЗІРИТИСЯ**, іряться, *док.*, *розм.* Братися пузирямп; укриватися бульбашками. *Минуло ще кілька годин, і в сітці спузирюлась вода* (Збав., Мор. чайка, 1959, 104).

СПУРТ, у, ч., *спорт.* Різке збільшення швидкості руху під час бігу, плавання і т. ін.; ривок. *Це був.. спурт*, .. *яким чемпіон голодіє досконало* (Собко, Біле полум'я, 1952, 188); *Фінішний спурт.*

СПУРТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *спорт.* Робити спурт. *Спортсмен успішно спуртував на фініші.*

СПУРХНУТИ *див.* спурхувати.

СПУРХУВАТИ і **СПОРХУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **СПУРХНУТИ** і **СПОРХНУТИ**, ну, вєш, *док.* 1. Легко і швидко залітати з якогось-небудь місця (про птаха, метелика і т. ін.). *Сполохани жайворонки спурхували перед самою машиною і свічками ішли кудись угору* (Гончар, Таврія, 1952, 308); *Лукко лопочуть [голуби] крильми, здіймаються згору, надають на голубник, а через хвилину знову, один за одним, спурхують на землю* (Збав., Мор. чайка, 1959, 242); *З вілки птах спурхнує* (Тич., I, 1957, 217); *Спить орел, — і враз, розкривши очі, Угледе [побачить] світ, красу і простір голубий, І легко з скель спорхне, і в небі заклекоє* (Олесь, Вибр., 1958, 126); **Образно. Осінні жовті листочки спурхують з гілля* (Ю. Ведзик, Альма матер, 1964, 17); *Сон миттю спурхнує с Сашкових очей* (Долч., Вибр., 1948, 68).

2. *перех.*, *розм.* Швидко підхоплюватися з якогось-небудь місця (про людину). *Спурхнула [папшочка] метеликом із свого місця* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 26).

СПУСК, ч. і. *род. у.* Дія за знач. спускати і спускається. *Прокопчував [бразилець] біля нас канаву для спуску води* (Мур., Бук повість, 1959, 79); *Оддав [Павлюк] на спуск свої ставки...* (Г.-Арт., Байки..., 1958, 127); *Стрибки на лижах з трампліна, слалом, швидкісний спуск вимагають хорошої фізичної підготовки, сміливості і великої спритності* (Наука..., 2, 1962, 45); *Реніке вже переродяся. На голові в нього поблискувала лампочка. Все було готове до спуску [в шахту]* (Собко, Запорок..., 1952, 246); *На початку 17 вівка [корабля «Восток-2»] відповідно до програми польоту була включена автоматика, яка забезпечує спуск і приземлення корабля в заданому районі* (Рад. Укр., 12. VIII 1961, 2).

2. *род. у.* Похила поверхня, місце, по якому спускаються вниз. *Люди прокопали спуск навкосо, так, як колись радиє старий покойний Кайдаш* (Н.-Лев., II, 1956, 367); *Від самого спуску і до церкви — третини села як не було: вигоріло дотла* (Довж., I, 1958, 174); *У центральній частині кургану було чоловіче поховання, зміщене в ямі із східчастим спуском, перекрите дерев'яним настилом* (Нарвск стар. іст. УРСР, 1957, 70).

3. *род. а, військ.* Те саме, що Спусковий гачок (*див.* гачок). *Бегенія Богданівна, нарешті, розібралася в своєму маузері — і теж натисла спуск* (Смолич, Реве та стогне..., 1960, 382); *Велі [Мишка] тримати наповотів пальці на спусковій* (Ю. Янов., I, 1958, 121).

4. *род. у, друк.* Пробіл, чисте місце у верхній частині сторінки перед початком глави, розділу.

5. *род. у, друк.* Розташування окремих зверстанів полос набору перед друкуванням у такому порядку, який забезпечує правильну послідовність сторінок.

◆ *Не давати (не давати) спуску комусь* — бути вимогливим до кого-небудь, не прощати комусь провини, не залишати безкарним чийогось проступка. [Т р е т і й м о л о д і й т к а ч:] *Ось годить лишень, дядку, з нами, ми їм спуску не даємо. [Д р у г и й м о л о д і й т к а ч:] Нас ніхто не жалував. Тепер же й ми самі свого доправимось* (Л. Укр., IV, 1954, 254); — *З Федьком*

самому мені тяжко буде. Але спуску йому ні в чому не дам. Сам трьома потамаи ажиюся, а хлопця до пуття доведу (Ткач, Арена, 1960, 34).

СПУСКАЛКА, ж., розм. Гірка, з якої спускаються на санках. Вже хлопці всі дано на спускалках: Біжить [Петрусь] туди, в рукав товас носа... (Гр., I, 1963, 106).

СПУСКАННЯ, я, с. Дія за знач. спускати і спускати-ся. Лицар-язень лежить у кутку на соломі і спить, на нього падає від низької стелі ледве помітний промінець світла, що пробивається крізь малу щілинку в кеатируці, зроблений для спускання їжі (Л. Укр., II, 1951, 185); Підходить Люба до мене і вползаєтья рукою за лотузок від санчат.. А далі ми виїзали на нагорб і почали спускатися.. Головне у спусканні — це внизу з розголю вивалитись у сніг (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 125).

СПУСКАТИ, аю, ашш, недок., **СПУСТИТИ**, спущу, спущити, док. 1. *перех.* Переміщати зверху вниз; опускати. Довго сиділа вона, то здіймаючи перо, то спускаючи його немов до писанья, але папір лежав білий (Л. Укр., III, 1952, 583); Філін спускає руку вниз поміленьку (Н.-Лев., VI, 1966, 328); Каразм тішуче спустиє ноги з ліжка й почав одязгатися (Шовк., Інженери, 1948, 4); Стах підійшов до чоюли і спустиє парус (Трубіл., Шхуна..., 1940, 229); // Різко опускаючи, вдарятя. Іван, спустивши встало на голову туркові, підняв його знов і на хвилинку заляк (Коцюб., I, 1955, 386); [С і н о в:] Спусти свій меч на мене, неблаганна! (Л. Укр., II, 1951, 311); // Зсаджуючи, знімаючи кого-, що-небудь (з плечей, рук, коня і т. ін.), ставити або класти десь. — Пров'як [провіант] вам привіз, — весело сказав Свирид, спускаючи з плечей клунок (Мирний, I, 1954, 194); Реали [переселенці] роман-зілля або волошки..., подавали дітям на вія гратися, і діти кричали, щоб їм це дали чи спустили їх долі побігати (Григ., Вибр., 1959, 300); Кирило Тур спустиє бранку додолу і передає побратимові, о сам заїз із коня (П. Куліш, Вибр., 1969, 104); Оля раптово затягувалася, ваяла Орисю на руки, потім знову спустила на землю (Ів., Поща., 1943, 22); // Звонити кого-, що-небудь згори вниз. Коні.. помалу спускали віз по покрученій дорозі (Коцюб., I, 1955, 197); — Призодь, найду тобі віачину, як писанку, з горба спущу санки, переверну вниз — от і знайдеться на здоров'я, а потім женихатесь (Стельмах, I, 1962, 119); // Опускати кого-, що-небудь усередню чогось (ямя, льоху і т. ін.). В п'ятициці її позовали. Як спускали домовину в яму, то все над нею білі голуби кружляли (Вовчок, I, 1955, 48); Продимала [Марійка] зажерлу шибку напільного вікна й стежила, як батько спускає в льох обох братів (Епік, Тв., 1958, 388); Ливона у шатку на вузіль спустили: — Довбай! (Мал., Звенигора, 1959, 127); // Завуркати кого-, що-небудь у ріднину. Вирішили [члени експедиції] образу спускати трьох водолазів на розвідку (Трубіл., Шхуна..., 1940, 311); Коли той [начальник експедиції] накаже.. спускати прилади в глибину океану, Дорошенко сам стає до лебідки (Гончар, Тронка, 1963, 198); // Переміщати вниз піднятий і закріпленний угорі кінець, край чого-небудь, закриваючи щось. Долорес спускає чорний серпанок собі на обличчя і одвертається (Л. Укр., III, 1952, 339); Лена.. спускає штори на вікнах (Коч., II, 1956, 373); Жайсак вишює, спустивши полож юрти (Тулуб, В степу..., 1964, 145); *Образно. Ніч надходила. Ніч синій серпанок спускала на степ (Головко, I, 1957, 270); // Насувати, напускати, закриваючи щось (лоб, очі і т. ін.). Доводитья волосся нижче спускати на лоб, ніж би слід (Л. Укр., III, 1952, 710); // Звішувати що-небудь (косу, гілля і т. ін.). Я не знала в матері смутної години; До колін спускала я косу мою чорну, Мали мої оченки силу необорну (Щог.,

Поезії, 1958, 89); Ного двітний голос лунає між гуцавиною високих берестків та палучих лип, що спускали свої широкі гілки по білій стіні у ріє (Мирний, IV, 1955, 8); Важучі грона виноград спускає до землі (Криж., Срібне весілля, 1957, 109); *Образно. Холодні осінні тумани клубочаться угорі і спускають на землю мокрі коси (Коцюб., II, 1955, 32); // Подавати, скидаючи донпуз одні кінець чого-небудь. Спускає [Моштаньяр] шнур, причепленого до гака, за вікно (Л. Укр., I, 1951, 177); // Знімати, стягуючи донпуз, з себе чи з кого-небудь щось надягнене. — Мене поранило, — урочисто звертається до всіх Хасцький. — Куди? Хома тут же при всіх розстібається, спускає штани. — Денісе, подизись! (Гончар, III, 1959, 277); — А встаньте-но, панно, нехай я подивляюся на вашу спідницю.. — А ти примірай.. — і Юзя хуменько спустила з себе спідничку (Л. Укр., III, 1952, 643); *Образно. Земля.. сором'язливо спускає з свого тіла димчату сорочку ночі (Мирний, I, 1954, 318); // Зсувати з берега на воду (човен, пліт і т. ін.). — Благослови, отамане, Байдаки спускає (Шевч., II, 1963, 339); Теслярі пнулися.. спускаючи в Дніпро нову чайку (Довж., I, 1958, 227); Пліт видшов важкий. Руками його в море не спустиш (Кучер, Голод, 1961, 182); // Висаджувати людей з судна на землю. [К о м. ф л а г м а н а:] Я не розумію, що за постановка. Нащо сотні людей тримати на кораблі, коли є змога спустити на берег? (Корн., I, 1955, 55); // Відправляти, переміщати плавом за течією річки; сплавити; // Проганяючи, зіштовхувати звідкись. Горбівся в палаті сугорлявий пасажир поглогого віку — один із тих цивільних, що їх при посадці в Синецького хлопці приймали було за міщечників і ледве не спустили в дазу (Гончар, II, 1959, 313).

Спуськати (спустити) із стіцеля (із стіцелів) див, стіцель; Спуськати (спустити) на воду, мор.: а) побудувати або відремонтувати судно, передавати його для експлуатації. Миколаївські суднобудівники спустили на воду велетенську китобійну базу «Советская Россия» (Рад. Укр., 5.XI 1960, 1); б) опускати що-небудь на воду з борту корабля. З крейсера спустили на воду шлюпку (Автом., Коли розлуч. двое, 1959, 246).

◇ Не спуськати з думки кого, що — весь час думати, не забувати про кого-, що-небудь. Спиваючи тих пісень, вони не спускали з думки тих молодих студентів, котрі так довго бігали слідком за ними (Н.-Лев., I, 1956, 352); Не спуськати з бка (з очей); Не спуськати бка (очей) див. око¹; Не спуськати з рук див. рука; Не спуськати (спустити) погляду (погляд) див. погляд; Спуськати (спустити) гблову — те саме, що Вішати (повікти) гблову (див. голова). — Це я, бариня, украва, — спускаючи голову, тихо якось прошепотіла Марта (Мирний, IV, 1955, 345); Вона йому в вічі заглядає, а він голоу спустиє — сугує (Вовчок, I, 1955, 55); Спуськати (спустити) а бка (з очей) див. око¹; Спуськати (спустити) на гальмах — помякшувати, полегшувати перебіг чого-небудь; втручаннями припиняти що-небудь якяку справу і т. ін.; Спуськати (спустити) бчі (погляд, ві і т. ін.) — те саме, що Опуськати (опустити) бчі (погляд, ві і т. ін.) (див. опуськати). Титар.. легеню свариєся пальцем на дівчат. Дівчата соромливо спускали очі додолу (Н.-Лев., II, 1956, 404); Вже очі ті, що так були приєвили Спуськати погляд, тихі сльози лити, Тепер жетють іскри, блискавиці (Л. Укр., I, 1951, 108); Вона спунила очі на Ал, відтак спустила повітки і пішла далі (Коцюб., I, 1955, 395); У Гамні була гвчка при розкові спуськати ві і раптомо підводити їх (Собко, Зор. крила, 1950, 22); Спуськати (спустити) рўки — те саме, що Опуськати (опустити) рўки (див. опуськати). — Ви сидите собі, спустивши руки, та й граєте ідилю в

селянами (Фр., VIII, 1952, 84); Спускати (спустити) шкуру (три шкури і т. ін.) *див.* шкура; Спустити рукава (рукави) працювати *див.* рукав.

2. *перех.*, *розм.* Надсилати нижчій інстанції. [Д р е м л о г а:] Ми щодня одержуємо в Києва і Москви до п'ятдесяти важливих директив і розпоряджень, а в районі спускаємо набагато більше... (Корн., II, 1955, 293); Спускати плани.

3. *перех.* Приводити в дію, зсувати, зрушувати, зміцяти щось закріплене (заобіжжик, спусковий гачок і т. ін.). Зенітки стріляли не змовоючи. Не встигав відкотитися ствол, як заряджаючи знову подавав снаряд і, ступивши на крок убік, спускав замок (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 323); Микола Васильович обережно спустив застережника [заобіжжика], викинув запасний патрон (Трубл., I, 1955, 96).

Спускати (спустити) курок *див.* курок; Спускати (спустити) петлю (пéтлі, вічко, вічка): а) через пеобережність давати петлі при в'язанні зіскознути із спиці або крючка; б) звужувати в'язання, зменшувати кількість петель, набраючи відразу по кілька.

4. *перех.* Відв'язувати, відпускати прив'язаних тварин. Хавресь не лядав спати ні під хатою, ні у клуні, а став у хаті, ще й спускав двох собак з ланцюгові (Н.-Лев., III, 1956, 339); З вечірньою зорею спускали з конової лішат і соки з веселим залюбленим іржанням жваві до своїх маток (Тулуб, В степу..., 1964, 119); — Ти диви, і вовкодзави Плачинди тут! — підказ вірних сторожів дукача цибати Василю Гайовий. — Чи спустив із Терентій, чи самі з заліза зірвалися? (Стельмах, I, 1962, 66); // *мисл.* Напускати мисливських собак, птахів на тварину, яку полюють. *Ловець.. Спуска хортів на поле похвотіле* (Рильський, I, 1946, 101); *О, коли б я при тобі полювати могла, о Церинте.. Я б розізнала чуттям сліди бистроногої сарни, Я б із тугого смича [смічка] бистрих спустила хортів* (Зеров, Вибр., 1966, 289); **Образно.* Як має ти, брате (Бояве), Про давні загадки — .. Тоді, віщій брате, Починає спускати Десять соколів На табуни лебедів (Мирний, V, 1955, 261).

Спускати (спустити) собак (собаку) на кого — нацькувати собак (собаку) на когось. [Б а б а:] Як тільки ж скрадете що в мене, То вже прося [прошу] не здикувати, Геть пошпицаю в шию з хати, Хоч ви і очене добродійство, Та ще на вас спущу й собак!.. (Кроп., V, 1959, 260).

5. *перех.* Випускати з якогось вмістища, резервуара (рідину, газ і т. ін.). — *От, троді! Яку сатанинську штуку придумали! Певно, спускають воду з ставу, щоб і зводти ударити!* (Стар., Облога..., 1961, 69); *Він спустив в унітаз воду й пішов геть* (Ю. Янов., II, 1954, 79); // Звільняти водою (ставок, озеро і т. ін.) від води. *Клекоче обурена проти безгосподарності і гендлярів, таких, як Митрофан Созоєнко, що спускають заорендовані стаки* (Стельмах, II, 1962, 280); // Звільняти надувні предмети від повітря, газу і т. ін. *Спустити балон; Спустити шини; // перех.* Випускаючи з себе повітря, газ і т. ін., втрачати пружність (про надувні предмети). [Б е р е с т:] *А де ти був, Васю? [В а с я:] Я... з атримався... Там по дорозі шина спустила...* (Корн., I, 1955, 105); — *Скат спустив по дорозі ці чого ти такий невеселий вернуєсь?* (Гончар, Тривка, 1963, 127).

◇ Дух спустити *див.* дух; Спускати (спустити) кров — те саме, що Пускати (пустити) кров (*див.* кров); Спустити мазку *див.* мазка.

6. *перех.*, *розм.* Знижувати, змешувати (ціну, плату). Як не переплатиш, то і не купиш; як не спустиш, то і не продаси (Укр., присл., 1963, 300); *Онися одвертала голову, але таки добре торгувалась і не спустила*

Олеси й шага (Н.-Лев., III, 1956, 205); — *Хай.. продасть [Плачинда] вікна та двері, що в нього на подвір'ї лежать. Там є з чого вибрати, та й, може, спустить якусь копійчину, бо ж не нові вони* (Стельмах, I, 1962, 306); // Угамовувати якусь почуття (гнів, роздратування і т. ін.). — *Я вас добре знаю! — мотнувши головою, одказав Чіпка, спустивши трохи гніву* (Мирний, I, 1949, 313); // Притишувати, знижувати (голос, звук). *Спускаючи голос, каже [Чіпка]: — Я знаю, що моя праця не пропаде марно* (Мирний, I, 1949, 280); // Знижуючи свої вимоги, погоджуватися на менше. *Перш жадала [Домаха] поповичів, далі спустила на писарів з ратуші* (Кв.-Осн., II, 1956, 177).

◇ Спускати (спустити) тон (тóna, рідко) — говорити спокійніше, стриманіше. *Са одсіч була така рівка та енергійна, якої, видно, добродій «старий» не сподівався, бо він якось одразу спустив тона і постарався звести розмову на жарти* (Л. Укр., VIII, 1956, 208).

7. *перех.*, *розм.* Втрачати вагу. Спустити кілька кілограмів.

◇ Спускати (спустити) жир — худнути.

8. *перех.*, *розм.* Продавати що-небудь. Треба продавати яку річ, ніхто так вигідно не спустить [як Філька] (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 286); — *Зразу після революції став [князь] землею продавати. Десятин, мабуть, з півтисячі спустив*. Звичайно, крашу землею багачі купили (Головко, II, 1957, 435); // Легковажно, марно витрачати гроші, збувати майно і т. ін.; розтривкувати. *Ми кріс'ю [кров'ю] та потом копійку до копійки збирали... а він у одну ніч.. спустить...* (Мирний, IV, 1955, 40); *Вельможі до грошей голітні і уміють їх гарно спустити* (Сам., I, 1958, 155).

◇ Спускати (спустити) з рук — те саме, що Збувати (збути) з рук (*див.* збувати). — *Не пропис я [добрю], не прогайнував... усе спустив з рук, аби б тільки як-небудь прикрити ваші заїдні* (П. Куліш, Вибр., 1969, 141).

9. *неперех.*, *розм.* Ставитися поблажливо до когонебудь, не давати належної відсічі комусь. — *Еге! — Юнона закривчала.. — Я нарешто [навмисне] йому спускала, А він і ноги розкидав!*.. (Котл., I, 1952, 175); [Ч а с н и к:] *Самі винні, що Галушці спускаєте. Чого критику не підймаєте на весь голос?* (Корн., I, 1955, 324); // *перех.* і *без додатка*. Прощати кому-небудь провину, залишати безкарним чийсь проступок. — *Бити мене по спиці булаками! мені старшину! Чи то видаю! О, у чого їм не спущу! В тюрму їм!* (Н.-Лев., VI, 1966, 358); *Ім тільки спусти раз, то вони не те що в баштанку тязатимуть, а й у комору придуть!* (Головко, II, 1957, 242).

10. *перех.*, *заст.*, *розм.* Дозволяти кому-небудь іти звідкись; випускати. *Мужик почав ганятися по пшениці за кіньми, кленучи їх на всі заставки, але вони не давалися. Нарешті мужик підняв спершу одну, а тоді другу коняку і повів їх до воза. Але Гордій, не спускаючи його з пшениці, перейняв його* (Гр., II, 1963, 101).

11. *перех.*, *с. в.* Те саме, що злучати 2.

СПУСКАТИСЯ, аюся, аєшся, недок., СПУСТИТИСЯ, спуш'юся, спустишся, док. 1. Переміщатися зверху вниз; опускатися. *Надходив вечір. Сонце вже спускалося низько за лісом* (Н.-Лев., VI, 1966, 386); *Місяць зовсім спустився над гору* (Мирний, III, 1954, 44); *Хмари спустилися на землю...* (Хотк., II, 1966, 123); *Воротар не квапився, доволі щось відкручував, і нарешті міст спустився на своє місце* (Хижняк, Д. Галушкний, 1958, 286); // Різко опускаючись, ударяти. *Лапа [ведмедя] ще раз спустилася на бідолашного зоолога* (Трубл., I, 1955, 175); // Злазити звідкись (з печі, дерева і т. ін.). *Катра підвелася, встала й почала спускатися з печі на пл., з полу додола* (Мирний, IV, 1955, 298); *Ганя з Юрчиком*

швидко спускаються з бука (Вороноко, Казка..., 1957, 37); // Сходять, з'їжджати вниз (з гори, крутого горба і т. ін.). Щоб дійти до якого близького... пункту, треба було без кінця спускатися в долину, здійматися на гору (Коцюб., I, 1955, 252); Кавальдада повільно спустилася до переправи (Тулуб, Людолови, I, 1957, 5); Кам'янистою стежиною брати спустилися в яр (Стельмах, II, 1962, 155); *Образно. Мир і спокій стелилися селом, спускаючись з гір в невидимих колісницях (Хотк., II, 1966, 108); // Іти вниз сходами. Вона бачила, як Святослав спускався сходами з ганку (Скл., Святослав, 1959, 247); Спустилися у підвальні приміщення... Ігор раптом спинися: з-під сходів ледве помітним струмком ішов дим (Багмут, Шасл. день..., 1951, 16); // Сідати або лягати на що-небудь (про людину). Лелія тихо спускається додолу біля якоїсь маленької, низенької, похилої хатинки (Л. Укр., III, 1952, 492); Балабуха несміливо спустилася на стілець (Н.-Лев., III, 1956, 43); // Опускати кудись, усереднювати чогось. Відро спускалося на коромислі в крилицю, а Соломія підвела голову, вдруге багнула очима на Романа (Н.-Лев., VI, 1966, 304); Збираються чабани, об'язуються вірвоками... і по черзі спускаються у вогку колодязну глибину, щоб вибирати звідти різну нечисть, мул, залізничка... (Гончар, Тропка, 1963, 53); Через двадцять н'ять хвилин після того, як в'язилася вода, у шахту спустилася перша рятувальна команда (Трубіл., III, 1956, 354); *Образно. Кожне судило [Марциу] по-своєму... Ніхто не йшов далі, ніхто не спускався глибше у людську душу (Мирний, III, 1954, 232); // Завурюватися в ріднву. Готувалися [вололази] знову спуститися під воду (Голов., Тополя..., 1965, 303); // Переміщатися вниз позакріпленим кінцем, краєм, закриваючи щось (про штору, завісу і т. ін.). Заслона подалу спускається (Мирний, V, 1955, 108); Завіса спускається під час співаки першого куплета пісні «Ой, місяцю, місяченьку» (Л. Укр., II, 1951, 27); // Знижуючись, сідати, приземлятися (про птаха, комаху, літальний апарат і т. ін.). Ворон спускається все нижче та нижче (Коцюб., I, 1955, 221); Птахи, обаєжнілі за літо, спускаються тут цілими табунами, щоб перед відлітом у вирій перепочити на плавежих далеких від гулу війни озерях (Гончар, II, 1959, 372); На квітці Росляні, свіжі спустилася [бджілка] (Маж., Тв., 1955, 50); Найнеймовірніші чутки гасали по селах та зупорат: німці спустилися на парашутах і палатъ хліба (Тют., Вир, 1964, 300); // Зменшувати висоту польоту. Макуха попросилъ льотчика спуститися нижче (Ю. Бедзик, Полки..., 1959, 118).

◇ Спускатися на дно див. дно; Спускатися (спуститися) з очей див. око¹.

2. Розважаючись, з'їжджати з гірки (на санках). На стрімжк берегах Уралу, завалених пухким глибочим снігом, дітази й молоді спускалися з гірок на санчатах (Тулуб, В степу..., 1964, 464); — Уж! — голосно крикнула вона й зашуміла з санчатами в гірки... Грицько поривало ї собі спуститися (Вас., I, 1959, 160); *Образно. Біла пустеля мовчить. Місяць на ясенюих санчатах спускається з горбів (Тют., Вир, 1964, 526).

3. перен. Опускати до рівня кого-небудь. Там, де треба було, Лево спускався до самих кизів... заглиблювався в їх життя, щоб потім спритно показати себе не тільки знавцем селянства, а й чпоборничомо правди (Цюпа, На зустріч..., 1958, 60); — Ви отак легкоможисно хочете покинути своє місце, свій стан, своє ім'я і спуститися до хлопського стану? (Фр., VIII, 1952, 59); // Удостоювати своєю увагою, присутністю і т. ін. того, кого вважають нижчим (за походженням, становищем тощо). За словами матері, вона така бундючна, гордовито-недосяжна і раптом спустилася..

до відвідання убогої квартири вдови лісоруба (Хижняк, Квильмок, 1961, 94); // Робити щось, припинюючи свою гідність. Всі безглузді обвинувачення, видумані, аби нацькувати на мене юрбу, ганебно розбилися самі, і я навіть не потребував спускатися до того, щоб відповісти на них (Л. Укр., IV, 1954, 132).

4. перен. Наставати (про вечір, ніч і т. ін.). Спускається потижу вечір. Зникали жовті й рожеві хмари (Хотк., I, 1966, 87); Спустилася ніч. Одкотився десь бій... (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 19); // Охоплювати, окутувати собою що-небудь (про морок, туман і т. ін.). Темний морок спустився на землю (Мирний, I, 1949, 286).

Прісмерк спускається (спускався); Прісмерки спускаються (спускалися) див. прісмерк.

5. Висіти, тримаючись на чому-небудь одним кінцем, краєм; звисати. З високої конторки спускався до самого пожомсту жовтогарячий ситець з чорними смужками та червоними букетами (Н.-Лев., II, 1956, 44); // Звішуватися (про кошу, гілля і т. ін.). Товсті, як рука, спускалися вони [коси] по плечах (Мирний, III, 1954, 178); // Насуватися на що-небудь, закриваючи собою. Густий серпанок, спускаючись трюги не до долу, закриті її повний стан (Н.-Лев., I, 1956, 144); Сіла [Катерина] на постелі. Як була, в роздіраній сорочці, підгола; воюлася спустилося на лице (Хотк., II, 1966, 255); // Словзати, зсуватися з чогось. Наталла [Порицька] на себе шая, що спустилася була з плеч [плечей] (Л. Укр., III, 1952, 747); // Обвисати, слабнути (про руку). Рука спускається слаба (Стар., Поет. тв., 1958, 50); Вона йшла в лице, опустивши голову, забувши розкрити парасольку, що тримала в правій руці, друга вільна рука спускалась безладно (Л. Укр., III, 1952, 612).

6. тільки недок., тільки з ос. Ставати нижчим, зменшуватися за висотою порівняно з чим-небудь; знижуватися. Круто спускалася гора і обрисистими берегом оточувала широке плесо (Стар., I, 1957, 398); На піденному заході гори виступали спускаються до великої плескої Закарпатської низовини, де розташована долина Тиси (Наука., 11, 1963, 28); // Іти, пролягати згори вниз, розташовуватися полого. Од палацу до самої води спускаються білі мраморні [мармурові] сходи (Н.-Лев., III, 1956, 290); Дорога то спускалась вниз, то знов підіймалася згору (П. Куліш, Вибр., 1969, 103); За сісом широкі поля поволі й лавідно спускалися вниз (Коцюб., I, 1955, 308); Опони прозодили через город, який спускався до великих дуків (Панч, Гарні хлопці, 1959, 55).

7. Плясти за течією річки. Коли я вперше, яктарного літнього ранку, спускався пароплавом через дніпроєвські шлюзи — мені затопило дух від величного краєвиду (Рильський, III, 1956, 27); Спускалися [заробітчани] дубами та заробітчаниськими чайками через вирючі грізні пороги по Дніпру, а найбільше — вивіренним способом — пішки (Гончар, I, 1959, 4).

8. на кого — що, перен., розж. Довіряти кому-небудь, покладати на когось, щось. — Я все увечір [увечері] подку до стайні та заглядаю всюди; не спускаю ні з чім на нього (Коб., II, 1956, 102); [X у с а:] Вона тепер моїй матері дещо помагає: — старенька вже не здужає ходити, а на рабину спуститися не можна у догляді за матір'ю (Л. Укр., III, 1952, 175); // Сподіватися, розраховувати на що-небудь. — Куже Яцю, не маєш ти досі чого наркати на свою долю, а на панську поміч не спускається! (Фр., II, 1950, 132); Хоч ніколи не спускалася [Катруся] на чужу ласку... та все-таки надіялася, що, може, і її пани щимось порятують (Кобр., Вибр., 1954, 145).

9. тільки док., перен., рідко. Спіткати кого-небудь; вишастн на чийсь долю. Спустилося на Солоху разом дві бідн, одна за другою (Мирний, I, 1954, 50); — Не радій,

пане. Ще прийде час, і кара спуститься на тебе! (Стельмах, I, 1962, 431).

10. с. г. Те саме, що злучається 2. Барани спускаються з вівцями (Сл. Гр.).

11. тільки недок. Пас. до спускати. Тут собаки у чері спускаються з цепів і я боюся вийти за двері (Л. Укр., V, 1956, 15); На зиму вода із ставів щороку спускається, і грунт лока проморозується, що теж сприяє його мінералізації та оздоровленню (Наука., 10, 1956, 23).

СПУСКНИЙ, а, в. 1. Признач. для спуску, опускаючого чого-небудь. Спускний апарат космічного корабля.

2. Який можна спустити, опустити. Спускні двері.

СПУСКОВИЙ, а, в. Стос. до спуску, опускаючого чого-небудь. Спусковий операції; // Признач. для спуску, опускаючого чого-небудь. Судно спочатку майже непомітно для ока рухається по спускових брусах, все більше і більше набираючи швидкості (Веч. Кнів, 28.III 1961, 1);

Тримайчись за спусковий кінець, подолав пильно переверне кожну метр ґрунту (Рад. Укр., 21.XII 1960, 4); Від стрільця залежало влучити хвилину, коли саме натиснути на спусковий механізм (Ле, Мої дні, 1945, 120); // Який здійснює спуск. Коли настає день спуску [судна] — він виливається тут у справжнє свято труда,

тисячі людей напружено стемать за теоріями рук своїх, з хвилюванням слухають, як серед глибокої тиші лунають по радіо останні розпорядження спускової команди (Гончар, Тронка, 1963, 342).

△ Спускова скоба див. скоба²; Спусковий гачок див. гачок.

СПУСТ, ч. 1. род. у, заст. Міра ємності: три відра (горілки). Вродилось.. пиво чорне з лимоню, Сивушки же троді не з спуст (Котля., I, 1952, 170).

2. род. а, розм. Те саме, що струг.

3. род. у, заст. Привстрій для відведення води. Се був спуст стародавнього великого ставу (Фр., III, 1950, 250);

Нижче од спусту між камінням в білому шумі та в бризках купаються циганчата (Н.-Лев., VII, 1966, 289); // Заставка (у млинці).

◇ На всі спусті й заставки див. заставка.

СПУСТИТИ див. спускати.

СПУСТИТИСЯ див. спускатися.

СПУСТІЛИЙ, а, в. 1. Дієпр. акт. мін. ч. до спустити. Містечко було спустле, навізруйноване ударами нашої штурмової авіації (Гончар, III, 1959, 127);

Мовби надійного захисту, непомітно звернули [військові] на бічну дорогу, перескочили уже спустілий глухий переїзд (Баш, На.. дорозі, 1967, 34).

2. у знач. прикм., перен. Те саме, що спустошений 2. Коли ж Естерка замовкла і її, сзилену, спустило, вивели під руки з світлиці, народ розступився (Коцюб., II, 1955, 178).

СПУСТІННЯ, я, с. Стан за знач. спустів 2. Історики заперечують факт цілковитого спустіння Київщини після монгольської навали (Від давнини., I, 1960, 27).

СПУСТІТИ, ію, ієш, док. 1. Стати пустем, порожнім; спорожніти. Вже спустіли всі відра, які привезли вершники з собою (Тулуб, В стегу., 1964, 70);

Мати давала їй деякі речі, а вона носила їх у Туркентоку на базар продавати. Так поступово спустіла хата. Лишилася голі стіни (Юхвід, Оля, 1959, 130).

2. Стати безлюдним або малолюдним, звільнитися від чьогі-небудь присутності; обезлюдніти. Містечко спустіло. Всі, хто лишень міг, утікали в поле або в ліс (Коцюб., II, 1955, 181);

Збори закінчилися. Простора кімната спустіла (Автом., Коли розлуч. двос, 1959, 577); // безос. Як угледів [пан] дівчинку, аж очі йому завітнали, та й каже: — Ходи зо мною в двір, дівчино!

.. Загарбає він її та й повіє. Наче сонце наше зайшло!

Якось у хаті спустіло, обезлюдніло (Вовчок, I, 1955, 4); Кругом спустіло. Було чути, як на дворі по найждженій дорозі свистіли і скрипали, від'їжджаючи, сани (Вас., I, 1959, 89).

3. перен. Стати менш змістовним, цікавим. Тісною і смутною здається їй своя хата; рідне село наче принижало [понижчало], помиршало; життя його спустіло (Мирний, III, 1954, 114); // Відчути себе вездатним до повнокровного, активного творчого життя. Як спорожніє, спустіє я нині (Хоч і потовоцає!) Як живу Одномантно! (Рильський, Поеми, 1957, 37).

СПУСТОШЕНИЙ, а, в. 1. Дієпр. пас. мін. ч. до спустобити. Перемога в громадянській війні дісталася нелегко. Були зруйновані заводи і фабрики, спустошені села (Ком. Укр., 12, 1969, 14); Він лежав [на снігу] без жодної думки,.. спустошений усвідомленням неблагодного кінця (Багмут, Опов., 1959, 59); [І от оць кві:] Люди, з якими я кровно зв'язав свої інтереси, дали мені таке життя, такі можливості, яких не могла дати убога думка, озвіріла, морально спустошена буржуазія (Мик., I, 1957, 252); *Образно. Над коричневими, спустошеними подихом осені донецькими увалами почало ледве помітно сірпті небо (Собко, Справа., 1959, 302);

// у знач. прикм. [І в а н (сам, оглядає спустошений стіл, зітхає):] Почастував селекціонера... Ел! ..Чекаєш одного, а зустрієш трьох (Мик., I, 1957, 487); // спустобшено, безос. присудж. с.а. Ой зелена дубрівонько [дівровонько], та нащо ж тебе рано спустошено, що траву на сіно покосено? (Сл. Гр.).

2. у знач. прикм., перен. Який втратив моральні сили, здатність до повнокровного, активного творчого життя. Надія, прогнавши Сашка, — друга дитинства, раптом відчула себе зовсім самотньою і спустошеною (Баш, Надія, 1960, 159);

// Який втратив колишнє значення, не викликає колишнього інтересу, став беззмістовним. Він розстаєся з Оленкою. Пустим, спустошеним після цього стало його життя (Гончар, Тронка, 1963, 306);

// Який виражає моральне безсилля, байдужість. З нечі прикро тьось кашалє, ніби кокаючи, великі й спустошені видко було в сутінку очі (Ю. Янов., I, 1954: 289); Той [заробітчанин] лежав скорчений, підігнувши коліна до грудей, той намагався звестися, спускаючи наварачки, той стогнав, дивлячись у небо спустошеним поглядом... (Гончар, Таврія, 1952, 107).

СПУСТОШЕНІСТЬ, ності, ж. 1. Абстр. ім. до спустобити 1.

2. Стан морального безсилля, збайдужіння. Моральна спустошеність, відсутність будь-яких моральних устоїв — характерні риси психології широких верств буржуазного суспільства (Ком. Укр., 12, 1964, 46);

Наступила оця спустошеність, поене закам'яніла душа, байдужість до себе й до інших (Гончар, II, 1959, 95).

СПУСТОШЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. спустобити, спустобшувати. У Вірменії [в XI—XII ст.], незважаючи на жорстоке спустошення її сельджуками, культурне життя не зажерло (Іст. СРСР, I, 1956, 71);

// Наслідки, результати цієї дії. Ще видно в містах і селах сліди спустошень, залишених підлим ворогом (Іст. укр. літ., II, 1956, 374);

Настала весна. Великі спустошення спричинили морози в садовому господарстві середньої Росії. Чимало шкоди завдали вони й Мічуринському саду (Довж., I, 1958, 473).

2. Те саме, що спустобитість 2. Атмосферою дужого спустошення та політичної байдужості засоби масової комунікації — телебачення, радіо, преса та кінематограф — обволікають буржуазного обивателя (Нар. тв. та етн., I, 1974, 43); Моральне спустошення.

СПУСТОШИТИ див. спустобшувати.

СПУСТОШИТИСЯ див. спустобшуватися.

СПУСТОШЛИВИЙ, а, е. Який спричиняє спустошення, призводить до нього; руйнівний. *Відіграючи велику роль у міжнародному житті, давньоруська держава врятувала Західну Європу від спустошливої навали тюркських орд, які вторглися зі степу і були розгромлені на території Русі* (Ком. Укр., 5, 1967, 62); *Зашумлять тисячолітні стародавні стеги молоді ліси і стануть на дорозі спустошливим вітрам* (Рад. Укр., 3.III 1949, 1); **Образно. — Цікаво, чи будуть ревнувати при комунізмі? — якось думала Зоя.. — Чи припиняться коли-небудь ці спустошливі усобиці людських почуттів?* (Гончар, Дорога..., 1953, 11); // *Який свідчить про спустошення, є наслідком спустошення. Війна лишила свої спустошливі сліди і в Озерному. Багате господарство було зруйноване* (Орлов., Зел. повінь, 1961, 5).

СПУСТОШЛИВІСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до спустошливий.

СПУСТОШУВАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що спустошливий. *Деячі протягом кінцевого століття в Європі вибухали спустошувальні війни, які потім озгопили різні континенти* (Рад. Укр., 29.IV 1967, 1); *Спустошувальні навали сарани відчуваеть 40 країн Азії та Африки* (Хлібороб Укр., 2, 1970, 47).

СПУСТОШУВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. ч. до спустошувати.

СПУСТОШУВАННЯ, я, с. Дія за знач. спустошувати.

СПУСТОШУВАТИ, ую, уеш, недок., **СПУСТОШИТИ**, шу, шш, док., *перек.* 1. Руйнувати, знищувати, спричиняючи запустіння, роблячи безплідним або малолюдним; плондрувати. *П'ять разів спустошували Грузію орди Тамерлана. Падали церкви й палаци, згинули в огні дорогоцінні фрески й рукописи* (Вітч., 12, 1968, 160); *Жовніри спустошили навіть королівські і шляхетські села* (Н.-Лев., VII, 1966, 226); *Германські племена розгромили і спустошили Західну Римську імперію* (Іст. середніх віків, 1955, 9); // *перек.* Завдавати великої шкоди природі (про мороз, вітер, спеку і т. ін.). *Зима по-розбійницькому встигла спустошити всю природу, і вже нічим не можна було воскресити її* (Гур., Життя..., 1954, 372).

2. Забирати все, не залишаючи нічого. *Спустошували [окупанти] військові склади і пакгаузи. Вивозили зброю, снаряди* (Довж., I, 1958, 134); // *Обривати, скошувати і т. ін. все (в саду, на ниві тощо). — Спустошили ми сад! А пан наш стрийий .. Боюся, що лизий чекає нас конець [кінець]* (Фр., XIII, 1954, 377); — *Спустошили [селяни], геть-чисто спаси мою луку* (Н.-Лев., IV, 1956, 71); // *жарт.* Скошувати щось у великій кількості. — *Ой, ой, скільки квітів! Хіба ж можна отак спустошувати крамничу?* (Довж., V, 1957, 533); // *жарт.* З'їдати, випивати все.

3. *перек.* Позбавляти моральних сил, робити нездатним до повнокровного, активного творчого життя. *Каніталістична праця спустошує людську особу, сприяє її деградації* (Ком. Укр., 12, 1964, 50); *Солдатчина знищила мої юнацькі мрії, дурні, нікчемні, як я тепер загадаю, мрії, зате екстрай мене таки не спустошила* (Кол., На фронті..., 1959, 21); *Страшне горе, яке так несподівано ввалилося на жінку, спустошило серце, затямало розум* (Довж., III, 1956, 230).

СПУСТОШУВАТИСЯ, ується, недок., **СПУСТОШИТИСЯ**, яться, док. 1. Ставати безплідним або малолюдним. *Времія побачив, що треба змінити спосіб діяння, щоб часом його свободи не спустошились зовсім екстрай, до решти. Він заборонив вішати людей* (Н.-Лев., VII, 1966, 27); // *Ставати схожим на пустелю. Земля переднього краю вигоріла під снарядами, погорніла, спустошилась* (Гончар, III, 1959, 388).

2. *перек.* Морально звеслюючись, стомлюючись, втрачати здатність, бажання до активних дій. *Марина не те, щоб застоювалась, а якось спустошилась: весь тід розмови між ними двома — це було наче кружляння в якомусь зачарованому колі* (Смолиц, Реве та стогне..., 1960, 144).

3. *мільки недок.* Пас. до спустошувати. **СПУСТОШУВАЧ**, а, ч. Той, хто спричиняє спустошення, призводить до нього. *Мабуть, поцербилися сокири спустошувачів, і залишилися стояти дуб на злість усім вітрам і грозам* (Цюпа, Назустріч..., 1953, 6).

СПУСТОШУЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до спустошувати. *Слова в нього [Узелкова з повісті «Жорстокість» П. Ніліна] ..служать для того, щоб призовати якісь негачі в житті, постійну спустошуючу душу нудьгу* (Талант..., 1958, 125).

Спустошувачий землетрус — землетрус великої руйнівної сили.

СПУТАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до спутати. *Ноги в його [півня] спутані, а нічого не видно: підстрибує.., мов скажений* (Вовчок, VI, 1956, 294); *Увела Орину й Ларивоно, зв'язаного й спутаного* (М. Куліш, П'єсп, 1960, 53); **Образно.* *Тепер мої руки розв'язалися... Сім рік [років] вони були спутані, — сім рік в мою золоту заваняли чепушки гімназичної науки...* (Мирний, I, 1954, 342); **У порівн.* *Денис Середя увійшов до кімнати наче спутаний важкими путами* (Д. Бедзик, Дніпро..., 1951, 87); // *у знач. прикм.* *Вгороді коні спутані хрмуть Траву росисту* (Фр., X, 1954, 193); *Крізь сплющені очі Давид бачить, як перед ним золотом кошачинею товчуться зорі, як роздвоюється місяць і падає прямо на землю перед спутаними волами* (Стельмах, I, 1962, 482); *Сприножені жеребці дзвінко іржали біля кобили, обурюючись на свої спутані ноги* (Довж., I, 1958, 242); // *спутано, безос. присудк. сл.* **У порівн.* *Лобига б по його сліду стежками, перелазами, да снаги не маю, наче жмелиною ноги спутано* (Барв., Опов..., 1902, 78).

2. *у знач. прикм., перек.* Неясний, плутаний (про думки, слова, мову і т. ін.). *Коли світло згасило і облягло, його думки забилися по хаті, лінійці, спутані, темні, як клубок змар* (Коцюб., II, 1955, 275).

СПУТАТИ *днв.* спутувати.

СПУТАТИСЯ, аюся, аешся, док., *рідко.* Те саме, що спутатися. *Дупки покручені куці винограду.. розпоялись по вогкій землі, спутались гіллячками* (Коцюб., I, 1955, 277); *Вічний революціонер [революціонер] — Дух, наука, думка, воля Не уступить нітьмі поля, Не дасть спутатися тепер* (Фр., X, 1954, 8).

СПУТУВАТИ, ую, уеш, недок., **СПУТАТИ**, аю, ашш, док., *перек.* 1. Стягувати путом (у і знач.) передні ноги коня або іншої тварини. *Хмельницький спутав собою [свого] коня і пустив його пастися на полянці* (Фр., IV, 1950, 174); *Увечері вони зупинились у полі під високою могилою, спутали коней* (Скл., Святослав, 1959, 45); *Увечері погнав [Давид] Плачиндині воли на переїзі, спутав їх, мов коней* (Стельмах, I, 1962, 478).

2. *Зв'язувати комусь руки, ноги; скручувати.* *Стопили сердешного Лева.. Руки поклали зв'язали й ноги спутали, щоб не побіг та не етік* (Кв.-Осн., II, 1956, 260); *Замолоду рідну бабу залізім кіньмики путом спутав* [куркулі] (Крот., Снів..., 1948, 45); *Руки йому закрутили за спину і миттю спутали Даниловичем очкурком* (Смолиц, Мир..., 1958, 15); // *перек.* *Обмежувати когонебудь у чомусь, позбавляти свободи дій. — Спутало мене замужжячко, Невірне мов подружжячко* (Нар. лірика, 1956, 298); *Наталя була в тих небагатих молодих жінок, які вважали, що діти спутують окремих*

осіб, котрих чекає стрімкий рух по життєвій дорозі (Автом., Щастя..., 1959, 5).

◇ Спучувати (спучати) руки й (та) ноги — те саме, що зв'язувати (зв'язати) руки й (та) ноги (див. рука).
3. розм. Заважати рухатися, перешкоджати рухові. — Мені травка ніжок не спучала / росиця очиць не вибила (Чуб., V, 1874, 553); На гору Оксана піднімалась якось несміливо, мовби вузька сукня спучувала їй ноги (Чорн., Визвол. земля, 1959, 209).

4. перен., розм. Викликати почуття кохання до себе; зваблювати, спокушати. — Прийде [Охрим] та як візьметься й клясти, що, мовляв, спучала ти мене, зчарувала! Вона сміється, очима грає (Дн. Чайка, Тв., 1960, 79).

5. перен., розм. Хитрощами, лестощами і т. ін. зплутувати кого-небудь, примушувати помилятися; вводити в оману. Ноги аж тремтіли, щоб швидше вибратися на волю. Але мене всипали лагідними словами, спучували щирими очима і осмішками (Вас., IV, 1960, 29).

6. розм., рідко. Вносити безладдя, плутанину в щонебудь.

СПУХАТИ, аю, асп, недок., СПУХНУТИ і рідко СПУХТИ, хву, хнеш; мин. ч. спухнув і спух, ла, ло; док. 1. Ставати неординарно, хворобливо пухлим, набрякати від скучення рідини в тканинах тіла; опухати. [Д у е н ь я:] Сеньйора бачить, як напухли руки!.. [А н н а (галаючи на руки дучень!)] А справді, спухли (Л. Укр., III, 1952, 391); Оксен лежав цокою на стілу, обличчя його спухло, у волосся покнабилося стігу (Тют., Вир, 1964, 538); Ранком Наталка пішла до школи, повернулася як і завжди. — тільки її руки були подрані, а ніс — трохи спух (Ю. Янов., I, 1954, 24); // Надуватися, набрякати від напруження (про жили, кровоносні судини). Спучали, натягувались жили на спронях, і стугоніла, розриваючись од лютого болю, голова (Стельмах, II, 1962, 180).

◇ Бодай (щоб) він (ти, вона, вони) спух (спухла, спухло, спухли); Нехай він (ти, вона, вони) спухне (спухне, спухнуть) — уквашється як лайка, прокляв. [К а с ь к а:] Картоплю носила, бо їй дармоїд вилежується, щоб він спух... (Ірчан, I, 1958, 77).

2. розм. Ставати повним, товстим; пухнути. — Ти лінькі! До роботи заліней! Все кричиш, що нещасливий, а з дармованця [дармування] аж спух! (Мак., Вибр., 1954, 432).

3. перен. Збільшуватися в об'ємі. Пожадно вбирала [земля], піла жиоотворку вологу, розпарувалася, спучала... (Горд., Чужу ниву..., 1947, 92); Здувала грозіві злири і тежним тістом спучали на... небосхилі (Стельмах, I, 1962, 163).

СПУХЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мн. ч. до спухнути. Очі його, суді й гарчак між червоних, спухлих від сніга повік, дивились тепер гостро вперед (Смолич, Світавок..., 1953, 554); Переляканий староста, спухлий від сну чоловік з теорим серцем, прочитає по списку прізвища (Перв., Невгадане життя, 1958, 149); // у знач. прикм. Гюлле шматком ганчірки від сорочки вимивала йому рану, медитно торкаючись до спухлого тіла (Досв., Гюлле, 1961, 147).

СПУХНУТИ див. спухати.

СПУХТИ див. спучати.

СПУЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мн. ч. до спучити; // у знач. прикм., спец. З вулканічної породи Закарпаття — спученого перліту — вже зараз одержують легкі вапновіава для бетонів (Наука., 10, 1961, 8); Спучені матеріали; Спучена кераміка.

СПУЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. спучити, спучувати і спучитися, спучуватися.

СПУЧИТИ див. спучувати.

СПУЧИТИСЯ див. спучуватися.

СПУЧУВАННЯ, я, с. Дія за знач. спучувати і спучуватися.

СПУЧУВАТИ, ує, недок., СПУЧИТИ, ить, док., пер. 1. Випивати горбом, горбами, робити випуклим. Вода спучила лід.

2. спец. Збільшувати об'єм.

СПУЧУВАТИСЯ, ується, недок., СПУЧИТИСЯ, ить-ся, док. 1. Випинатися горбом, горбами, робитися випуклим. Крига вагула, затріщала під напором криголама, спучуючись і провалюючись (Роб. газ., 26.XI 1964, 2).

3. тільки недок., спец. Пас. до спучувати 2.

СПУШЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мн. ч. до спушити; // у знач. прикм. Дрібний дощ стється над спушеними полями (Скл., Святослав, 1959, 502); Віяв свіжий вітер, підсушуючи м'яку спущену ріллю (Оров., Зел. повінь, 1961, 11).

СПУШИТИ див. спущувати.

СПУШУВАННЯ, я, с. Дія за знач. спущувати. — Додому збирається, Дмитре!.. — Ні, до напарника поспішаю. Він сьогодні закінчує спущування міжрядь (Рад. Укр., 20.VI 1961, 2); Після сівби йде догляд за рослинами — боротьба зі шкідниками та бур'янами, спущування та підгородняння (Нар. тв. та етн., 1, 1966, 38).

СПУШУВАТИ, ую, уеш, недок., СПУШИТИ, спущу, спущиш, док., пер. 1. Робити ґрунт пухким за допомогою відповідних рільничих знарядь; розпушувати. Борони тихо волюлися за кінями, шматуючи скиби, спущували землю (Томч., Жменяки, 1964, 23); Спущиш [Рубів] гострою залізничкою землею між рядками помідо-р'є (Сенч., На Бат. горі, 1960, 20).

2. Легкими ударами розворушувати, робити щонебудь м'яким, пухким, пишним; збивати. Лішко. Високе, в подушкат — червоних, білих, голубих, квітчастих — трохи не до стелі. Орисині руки приборані, спущують, складають — та спати нікому (Тют., Вир, 1964, 455); Пан пішов.. подушки спущити (Коломишк., 1969, 94).

СПУШУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до спущувати. ґрунт спущувався кам'яними, дерев'яними або кістяними мотиками (Рад. Укр., 30.III 1950, 2).

СПУЩЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мн. ч. до спушити. Скарб лежав без руху сотні літ, спущений у глибину боліт (Криж., Під зорями..., 1950, 41); Вона.. має покривало низького спущене на очі так, що обличчя її сливе не видно (Л. Укр., II, 1951, 267); Штори були спущені (Довж., I, 1958, 165); Видно між вербами шкільний причал, човен, ще не спущений, лежить на згірку догори дном (Гончар, Бригантина, 1973, 67); — Вже не оперше нам, — голубкою еуркотіла Груня. — Бувало вже так: і ліс докола, і ліміти спущені, а зрубки розтопоти нічим (Баш, На.. дорозі, 1967, 41); // у знач. прикм. Довзу хвиляну було чути лише хлипання нещасної матері. Вкінці підняла спущену голову й узляла назад до рук.. роботу (Кобр., Вибр., 1954, 10); Помогла [Юзя] бабуні набрати на дротки спущені вічка з пакитиці (Л. Укр., III, 1952, 659); // спущено, безос. присудк. сл. Бриз спущено на воду (Ю. Янов., II, 1958, 148).

◇ Мов (немів, як і т. ін.) нес (звір), спущений з прив'язі (з ланцюга, з прив'язу); Мов (немів, як і т. ін.) собака, спущений (спущена) з прив'язі (з ланцюга, з прив'язу) — дуже швидко, нестримно (бігти, рухатися і т. ін.). Поліцаї бігли, як панські пси, спущені з прив'язі (Цюпа, Назустріч..., 1958, 56); Немов собака, спущена з припоку, Наскочила на землю п'яма чорна (Фр., X, 1954, 373); Мов (немів, як і т. ін.) спущений на дно —

дуже пригнічений. Вийшовши з тюрми зимою, я почу себе мов спущеним на дно (Фр., XVI, 1955, 368).

2. у знач. прикм. З якого вийшов повітря (про надувний предмет). Оглядаючи спущений скат, шофер скрушно почувував лоба (Гончар, Новели, 1954, 143); Свід пам'ятати, що рух автомобіля на спущеній шині навіть на невелику відстань може призвести до цілковитого руйнування покришки і камери (Хлібороб Укр., 7, 1964, 22).

СП'ЯНУТИ *див.* спихати.

СП'ЯНА *див.* сп'яну.

СП'ЯНЕНИЙ, а, в. Діспр. пас. мнв. ч. до сп'яніти. Шумів Веселий поїзд, несучи людей, Всіх до одного сп'яненів весною (Рильський, Поеми, 1957, 290).

СП'ЯНІТИ *див.* сп'яняти.

СП'ЯНІЛИЙ, а, в. 1. Діспр. акт. мнв. ч. до сп'яніти. Сп'янілий від меду й олу [пива], він все ходив по ліжці (Скл., Святослав, 1959, 24); Від слави вірної сп'янілий, Ти [Наполеон] йшов, валяв міцне, слабе, і стало від кінцею несилла Самій землі носить тебе (Зеров, Вибр., 1966, 419); Селяни витягали з-під повісток заржавілі за зиму палуги й борони, лагодили воги і сп'янілими від духу землі очима позирали в поле (Павч, I, 1956, 252); *Образно. Сп'янілий до нестями вечір квітами пропах (Сос., Близька дальна, 1960, 49); *У порівн. Наче сп'янілий від нових безкраїх можливостей, Вася хотів швидше все побачити, про все дізнатися (Гончар, III, 1959, 187).

2. у знач. прикм. Який сп'янів. — Пий, Сафроніє... — дзенькуне чаркою в чарку сп'янілий Давню, і самого плесне на домоткану, з червоними пружками скатертину (Стельмах, II, 1962, 369); Сп'янілий чабан не витримав і з серцем стукнуло об долітку гирлядою (Баш, На землі..., 1957, 9); До вечора сп'яніле село гуляло біля церкви (Стельмах, II, 1962, 114); // Який виражає сп'янінця (про посмішку, очі). Розпаливши цигарку, він устроїв її в зуби... осміхається сп'янілою посмішкою (Вас., I, 1959, 237); Сп'янілі очі [квіпка] нишпорили по столу, шукаючи кудик (Ваш, На землі..., 1957, 11).

СП'ЯНІННЯ, я, с. Стан за знач. сп'яніти. Вдома і легке сп'яніння все дужче налягали на нього, і часом він дрімав, опущений повіддя (Тют., Вир, 1964, 187); Покид 60% злочинів здійснюється в стані сп'яніння (Наука... 9, 1970, 55).

СП'ЯНІТИ, ю, ієш. Док. до п'яніти. Уже сп'яніти [Карпо], у нього посоловіли очі (Шиян, Валанда, 1957, 42); Я.. дуже багато була надворі і сп'яніла від повітря (Л. Укр., V, 1956, 338); Ми сп'яніли від думляного подиху поля, від гіркого запаху сирини (Збан., Єдина, 1959, 278); Підстобнутий образою, він сп'янів від гнієу (Д. Бедзик, Украдені гори, 1969, 29); // Виразити стан запаморочення (про посмішку, очі). Зашаріло лице у Івана, очі сп'яніли (Вас., I, 1959, 302).

Сп'яніти від успіху (від успіхів) — втратити здатність тверезо й самокритично оцінювати реальну дійсність під впливом досягнутого в якійсь справі. І стаєш з людиною зміна крута: Сп'яніши від успіху того, Директор заводу «Чавунна плита» Влюбився... у себе ж самого! (С. Ол., Вибр., 1959, 275).

СП'ЯНУ, **СП'ЯНА**, присл., розм. У стані сп'яніння; через сп'яніння. — Він перепише та сп'яну гимери погнав (Кв.-Осн., II, 1956, 118); В нього був такий сильний голос, що, бувало, як гуєне сп'яну, — по всьому селу собаки заважкють (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 20); [Р у ф і в:] Прошенотів [Секст] до свого «друга» Крусти: «Сьогодні, друже, полювати будем...» [Пріспілда:] Та, може, се він так баікав сп'яна? (Л. Укр., II, 1951, 386); Коли не стало по кому стріляти, то сп'яна відкримі [махновці] з кулеметів пальбу по небу (Гончар, II, 1959, 234).

СП'ЯНЧИТИ, чү, чіш, док., перех., діал. Сп'янити; // безос. Як випив три чарки, так його й сп'янчило (Сл. Гр.).

СП'ЯНЧИТИСЯ, чүся, чішся, док., діал. 1. Сп'яніти. І жінку лав [коваль], і дочку; а як сп'янчиться, то всі вічком утїкають: зараз битись! (Вовчок, I, 1955, 34).

2. Спитися. — Що ж то йому за лихо сталося? — Сп'янився і емер (Вовчок, I, 1955, 260).

СП'ЯНЮВАТИ *див.* сп'яняти.

СП'ЯНЯТИ, яю, яєш і рідко **СП'ЯНЮВАТИ**, юю, юєш, недок., **СП'ЯНЯТИ**, нїю, нїш, док., перех. Робити кого-небудь п'яним, доводити до стану сп'яніння; п'янити, оп'яняти. Лий це чарку та не бїдєся, Брага не сп'янить мене (Пісні та романси..., II, 1956, 73); // Викликати стан, схожий на сп'яніння. Пагоці трав.. легко сп'яняють мене (Уп., Вірші..., 1957, 12); Вийшла [Надіюка] на мороз, що відразу отик обличчя. Сп'янило на секунду свіже повітря (Коп., Дуже добре, 1937, 262); // перен. Збуджувати, викликати якісь почуття. Груді його важко дихали від прудкого гону, дотик молодого теплого тіла дівочого сп'янив його (Коцюб., I, 1955, 236); Пісня про сироту, що поневіряється в полях, зразу сп'янила Тараса (Вас., II, 1959, 369).

СП'ЯЯТИСЯ *див.* сп'янятися.

СРАМ, у, ч., заст. Сором. — І я, і я, — озвалася сорока, — Деся крихту уоплю — а поголосу, срам, Злодійкувата, — кажуть, — білобока, А правди в тиз словах нема й на грам (Забашта, Пісня..., 1961, 117).

◇ Стїд і срам — те саме, що Стїд і сбром (*див.* стїд).

СРАМІТИ, млію, мїш; мн. срамлять; недок., перех., заст. Соромити. [Г е р ц о г:] Велю тобі, Трояндо, — схаменись, Мов волосся сиве не срами.! (Крот., Вибр., 1959, 578).

СРАМІТИСЯ, мліюся, мїшся; мн. срамляться; недок., заст. Соромити себе.

СРАМНИК, а, ч., заст. Соромітняк. [Г а л я (регоче):] О, боже! От якби хто бачив [як впала Явдохай! [Петро]:] Що? посвітшила чим-небудь? [Я в доха:] Петре! срамник! (Мирний, V, 1955, 144).

СРАМНИЦЯ, і, ж., заст. Жін. до срамний.

СРАМОТА, я, ж., заст. Сором. [П е т р о:] Якби ти бачив — вчора, о срамота! Як уніатський біскуп до костюлу Ілає На літанію, а його Іюлясу Вели дванадцять чоловік із руських (Кост., I, 1967, 209).

СРАМОТНИЙ, а, в, заст. Соромітний. Гармидер, галас, гам у гай. Срамотні спієи (Шевч., II, 1963, 32).

СРАМОТНИЦЯ, і, ж., заст. Соромітниця. — Я її навчу, як поважати брата.. Безстидниця! срамотниця! (Мирний, IV, 1955, 60).

СРЕБРЕНИК, а, ч., заст. Срібляк.

СРЕБРІСТИЙ, а, в, заст., поет. Сріблястий. У темно-рожевій мгаї [млі], при зорях сребристих бачив Остап тільки обличчя бородаче (Вовчок, I, 1955, 334).

СРЕБРО, а, с., заст., поет. Срібло. Козаки на коні сідали... Сребро і золото турецьке.. забирали (Укр. думи..., 1955, 15); — Чорт бери й сребро, як жисти не добро (Барв., Опов., 1902, 85).

СРІБЕРНИЙ, а, в, поет. Те саме, що срібний. Сьому сріберну, пудову добре, друзі, поводити, заморити на припокі (Гонч., Вибр., 1959, 273); Дорога іде полід лісом. Весь ліс — в іней, в крижкому, казкою розкішному уборі. Сріберний, світлий, притизлий (Гончар, II, 1959, 136); *Образно. Доц спієучий взявся прасти Сріберну пражу нивам (Стельмах, V, 1963, 260).

СРІБЛЕНИЙ, а, в. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до срібляти. 2. у знач. прикм. Покритий тонким шаром срібла (у 1 знач.); // Затканий, гаптований посрібленими нитками.

СРІБЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. сріблити. Рідину для сріблення наливають на скло рівномірним шаром (Знавця... 7, 1965, 29).

СРІБЛІЛЬНИЙ, а, е, спец. Признач. для сріблення. В срібляльну ванну додали розчин йоду (Веч. Київ, 27.IV 1957, 2).

СРІБЛІЛЬНИК, а, ч. Той, хто покривав що-небудь сріблом (у 1 знач.) або карбує по сріблу. У Чернігові [в XVII ст.] були цехи: теслярський, шевський, рибальський, кравецький, срібляльничі, .. бондарі та ін. (Іст. УРСР, I, 1953, 285).

СРІБЛІЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до срібляльничка.

СРІБЛИНА, н, ж. Срібляста цятка, нитка.

СРІБЛИНКА, н, ж. Зменш.-пестл. до срібляна.

СРІБЛИСТИЙ, а, е. Те саме, що сріблястий. Коли берега рамної весни Попід корою грає світлим соком, — Бере скору й свердла полісовщик, В корі сріблястий пробиває отвір (Рильський, III, 1961, 168); Місяць вистеляє нам сріблясту доріжку (Цюпа, Краянц, 1971, 321); Заколуниє старий Сивийське серце своїми словами, Не так словами, як слізми, що мов Горох спали на бороду сріблясту (Фр., XIII, 1954, 221); Верте'я густолисті Мій край нагадують мені: В степу сріблясту тополину, Березу в тихому гаю (Мал., Звенигора, 1959, 25); — Чи це ви вже вдруге живаєте? — задвоєні сріблястий голосок за дверима (Н.-Лев., VI, 1966, 7).

СРІБЛИСТІСТЬ, тості, ж. Абстр. ім. до сріблястий.

СРІБЛИСТО. Присл. до сріблястий. Миготіли [дошк.] сріблясто (Коб., I, 1956, 462).

СРІБЛИСТОКРИЛИЙ, а, е, поет. Який має сріблясті крила. Могутній сріблястокрилий корабель проліз повітряні простори (Літ. газ., 22.IX 1959, 1).

СРІБЛИТИ, лю, лиш, недок., перех. 1. Покривати тонким шаром срібла (у 1 знач.). Срібляти ложки. 2. Надавати чому-небудь кольору у блиску срібла (у 1 знач.) (про іній, світло місяця і т. ін.). Колокий іній срібляє садочину, що, мов зачарована, дримала (Ле, Вибр., 1939, 114); Проміня країні срібляти дивно І сяє на листках (Рильський, I, 1960, 94); Світло місяця падає на крило літака й сріблять його (Шнян, Партиз. край, 1946, 6).

3. перен. Робити сивим. Сивина все більше й більше срібляла волосся на його голові (Скл., Легенд. начдив, 1957, 22); Дорослий [снів] іде своїми шляхами-дорогами, зрідка задує матір, а в неї він з голови не йде, серце сухіє, сріблять волосся... (Збан., Тазмиця... 1971, 138).

СРІБЛИТИСЯ, їться, недок. 1. Набувати кольору і блиску срібла (у 1 знач.), ставати сріблястим. Дога смуга води сріблялася проти сонця (Ле, Міжгір'я, 1953, 283); Павутичка.. срібляться у променях, наче осені сиві кучері (Забіла, Поезії, 1963, 75); // Виділятися з-поміж чого-небудь, на чомусь сірувато-білим кольором, виблискуючи, як срібло. Золотилася пшеничка, сріблялося жито, ой вдержі час жива, доле, ой верни-ся, літо! (У. Кравч., Вибр., 1958, 128); На вітак похилених іній срібляється (Воровько, Тепло..., 1959, 101); На вербі срібляється котик, І став холодний посиніє (Рильський, I, 1956, 70); Над Павлом.. блакитне небо, лиш де-не-де срібляється легесенькі прозорі змаринки (Хлижак, Клімочк, 1961, 17); // також чим. [Р і ч а р д:] Вітрилами срібляється кораблі, од видноколу плинучи до міста (Л. Укр., III, 1952, 20); Срібляться мінаючи листям молодий осиковий гай (Збан., Єдина, 1959, 6).

2. перен. Сивіти, блищати сивиною. Потер [Аркадій Петрович] долоню груді, де густо сріблялись тонкі волосинки (Кочуб., II, 1955, 383); Хоч скрині вже срібляться, а з виду капітан це моложавий (Гончар, Тронка, 1963, 149); // Ставати помітним (про сивину). Сріб-

литься уже сивина у волоссі, Уже за горою юнацтва літа (Перв., II, 1958, 320).

3. перен. Звучати мелодійно-дзвінко, чисто (про звук, голос, сміх і т. ін.). Чого світання так ясній в полі І гень срібляться пісенька дзвінка? (Стельмах, V, 1963, 120).

4. Пас. до срібляти.

СРІБЛИТИ, іє, недок., заст. Сріблятися. Чи ба, яке сукно, аж срібляє (Сл. Гр.).

СРІБЛО, сріблб, с. 1. Хімічний елемент — благородний блискучий метал сірувато-білого кольору, пластичний і ковкий; уживається для виготовлення ювелірних виробів, посуду, для карбування монет і т. ін. Срібло поширене в природі значно менше, ніж мідь (Заг. хімія, 1955, 524); О, Гриві! В твоїх-бо горах ще стільки золота і сріблб! (Тич., II, 1956, 74); Дорога упряж, обкована сріблом, карети та екіпажі... — усе те сляо (Н.-Лев., VII, 1966, 33); *Образно. Гості першого дня — золото, другого — срібло, третього — мідь, хоч додому їдуть (Номис, 1864, № 11923); З латинської дзвінкої міді Він наші срібло виливав... Ну хто б у римській Енеїді Хорому й Борекли не пізнав? (Рильський, III, 1961, 26); *У порівн. Риба блищала проти місяця білою, як сріблом, лускою (Н.-Лев., I, 1956, 60); Граються мирно діти, Бризкає сміх сріблом... (Нех., Чудесний сад, 1962, 36); // перен. Те, що кольором, блиском нагадує цей метал. Дзвенить дітишця. З часом Вітця піняться сріблом (Вирган, В розп. літа, 1959, 25); Холодне срібло з висоти в-за змари лине (Сос., II, 1958, 291); Я сіті з моря вибираю Із сріблом трепетним, живим (Нагн., Вибр., 1950, 95); В вікно побачила Татьяна.. У срібл дереві старі (Пушкін, Б. Овєгін, перекл. Рильського, 1949, 117); // перен. Про сірувато-білий колір, блиск чого-небудь. Над морем зійшов місяченько, Поблискують геллі сріблом (Л. Укр., IV, 1954, 96); За скелями яскравим сріблом виблискуювала велика ріка (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 213).

Живе срібло див. живий.

2. перен. збірн. Речі з цього металу. Панські расові вертліці [верхові коні], якими величався зрушатицький двір, перші впали жертвою завидуючих очей...; такою ж дорогою пішло й панське «фамілійне» срібло (Фр., VIII, 1952, 29); Залисало на столах срібло та злото (Н.-Лев., I, 1956, 165); Увечері йшли ми додому поез економію... В саду брязкає кришталь і срібло. Чуєся гомін (Головко, I, 1957, 53); // Поєріблені шовкові нитки для ткання, гаптування. Шведці.. гаптували капці сріблом та золотом (Кочуб., II, 1955, 124); Входить Інга. Вома в ошатній сукні з затканого сріблом шовку (Коч., II, 1956, 360); В скрині з тебе вже лежать готові Убори білі, вишиті сріблом (Рильський, II, 1960, 90); // перен. Срібна медаль (срібні медалі) за друге місце в спортивних змаганнях, на конкурсі і т. ін. Срібло олімпійця.

Ківане срібло — те саме, що Куте срібло (див. кутний²). Листя широке магнолій важке, нерухоме Кованим сріблом здається (Л. Укр., I, 1951, 163); Куте срібло див. кутний².

3. збірн. Гроші з цього металу. Кинує [Кармель] йому кашку грошей... — саме цюнайкращіше срібло (Вовчок, I, 1955, 358); — Бійся бога, Гаю! — скрикнує Староміський. — Адже я за самим матеріал двадцять п'ять сріблб.. заплатив (Фр., III, 1950, 69); // Дрібні розмінні монети із сплаву, основною складовою частиною якого є срібло чи нікель. У кишені знайшов [Михайло Михайлович] дрібне срібло (Сміл., Сад, 1952, 119); Викидає [Шмалій] на стіл жменю мідяків, перемишаних з дрібним сріблом (Стельмах, I, 1962, 120); *Образно. — Шастя фонд вагаєний я розтратив І розміляє на мідь срібло чуття (Фр., X, 1954, 200); // перен. у сполуч. із сл. з о л о т о. з л о т о, перен. Про велике

багатство, розкоші. — *Багач в дворі прешиннім проживав У золоті, сріблаті* (Фр., XIII, 1954, 32).

4. перен. Сивина, сиве волосся. *Волос у мене вже сріблом пролискується* (Барв., Опов., 1902, 8); *Ще б не пора тим рокам стільки срібла на чорні күчери твої покласти* (Л. Укр., III, 1952, 103); *Мати (волосся чорне в сріблї все...) маля смугляков несе.. купати* (Сос., II, 1958, 341).

5. перен. Мелодійність, дзвінкість, чистота (звуку, голосу, сміху і т. ін.). *Ідуть дівчата. Цвіт півоної на обличчя їх, і сріблом дзвонить-вдзвонює молодистий сміх* (Гонч., Вибр., 1959, 218).

6. перен., розм. Ласкаве звертання до кого-небудь. СРІБЛО... Перша частина складних слів, що відповідає слову срібло у 1 знач., напр.: срібло л і с г и й, срібло л і н и й і т. ін.; у 4 знач., напр.: срібл о б о р о д и й, срібл о г о л о б и й і т. ін. СРІБЛО-ЗЛОТО *див.* срібл о - з л о т о.

СРІБЛО-ЗОЛОТО, срібл а - з л о т о, СРІБЛО-ЗОЛОТО, срібл а - з л о т а, с., нар.-поет. Те саме, що срібл о і з л о т о. — *То купуватимеш [корову]? — Гляди не ту, що без рога. — То — дорожче буде. — Скільки ж за ріє набавиш? — втік [Шмалій] словом. — Три карбованці. — Ого, дорогий є тебе ріє!.. Чи не з срібла-золота він?* (Стельмах, I, 1962, 117); *Єсть люде на світі — Сріблом-золотом сяють, Здається, панують, А долі не знають, — Ні долі, ні волі!* (Шевч., I, 1963, 29); *Молоді сиділи межи велетнів, одягнені в прекрасне вбрання, в срібл-золоті...* (Три золоті сл., 1968, 56); *Під землею ж там плавати, де вельможний Ох сидить, гарні, пишні кімнати, срібло-золото скрізь ряснить* (Л. Укр., I, 1951, 274); *Економі тут же на полі видає усім по срібному півкарбованцю і завязато потряс дзвінчик мішечком: — Приходьте, люди добрі, вєтра і сусідів приводьте! В пана ще зватить срібла-золота для вас!* (Стельмах, I, 1962, 574).

◇ Закупатися в срібл о - з л о т і *див.* закупатися.
СРІБЛОКОСНИЙ, а, е, поет. Який має коси, волосся кольору і блиску срібла. *Поруч мене сиділа сріблокоса жінка, в добрих стрижі очима* (Хлібороб Укр., 4, 1969, 7).

СРІБЛОЛЮБЕЦЬ, бця, ч., *вєст.* Грошолоб, користолюбєць. *Ніколи не був він честолобєцем та срібл о л ю б є ц е м* (Ів., Тавмніця, 1959, 171).

СРІБЛОЛЮБНИЙ, а, е, *вєст.* Грошолобний, користолюбний.

СРІБЛОЛЮБСТВО, а, с., *вєст.* Грошолобство, користолюбство.

СРІБЛОНОСНИЙ, а, е. Який має в собі срібло (у 1 знач.) як складову частину. *Срібл о н о с н а* порода.

СРІБЛОНОСНІСТЬ, ності, ж. Якість за знач. срібл о н о с н і й.

СРІБЛОПЛАВЛЯЛЬНИЙ, а, е, *мет.* 1. Стос. до вплавлення срібла з руд. *Срібл о п л а в л я л ь н е* виробництво.
2. Признач. для плавлення срібла. *Срібл о п л а в л я л ь н а* пл.

СРІБЛОТКАНИЙ, а, е. Тканий, гаптований срібл и м и н и т к а м и. *Образно. *Гей, ти, степ широкалий, Мій килим срібл о т к а н и й!* (Маж., Тв., 1955, 147); *Султан і Гандя [кові] птицями летять, Хмарки переганяють срібл о т к а м и...* (Рельський, II, 1956, 69).

СРІБЛЯВНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що сріблястий.
СРІБЛЯЧ, а, ч., *вєст.* Срібляч. *Товариство заметушилося, почало шептатись...* Декілько сріблячів упало коло чоловіка на стряж (Мирний, I, 1954, 349).

СРІБЛЯНИЙ, срібляч а, срібляч е. 1. Зробл., вигот. із срібла (у 1 знач.). У світлиці *з'явився слуга, несучи на срібляній таці великий гранчастий штоф з косям* (Добр., Очак. розмир, 1965, 7); *Кінь тонконогий ади-*

бився, срібляні дзвенять стремена (Мал., Звенигора, 1959, 102).

2. Стос. до обробки срібла (у 1 знач.).
Майстер срібляних справ *див.* справ а 1.
3. нар.-поет. Те саме, що сріблястий. *Вже Сула у Черваслав-місто не тече прозора й срібляна* (Забіла, У.. світ, 1960, 172).

СРІБЛЯНИК, а, ч. 1. *іст.* Те саме, що срібляний 1. *Нумізматична наука встановила, що.. недовзі по запровадженні християнства (988 р.) були випущені золоті монети, так звані глатники, і срібні, які називають срібляниками* (Наука., 7, 1970, 26).

2. Те саме, що срібляч. *Три череп'яні-кулат, шцерт налиті горляком, з'явилися на столі. Галабурда і Яновський скинулись по сріблянику і взяли закуски* (Добр., Очак. розмир, 1965, 48).

3. фольк. Уживається як постійна прикладка до сл. д у к а. — *Отак-то, братці, отак-то, діти.. тії дуки-срібляники в золоті розплодились* (П. Куліш, Вибр., 1969, 118); *Українська народна пісня завжди виступала проти панів, проти дуки-срібляників* (Нар. тв. та етн., 1, 1974, 50).

СРІБЛЯНО, нар.-поет. Присл. до срібляний 3. *Срібляно грали води там, де стежка до заводу в'ється вгору без кіця* (Сос., Солов. далі, 1957, 78).

СРІБЛЯР, а, ч. Те саме, що ювелір. З другої половини XVIII ст. побутують такі назви, як *майстер золотих і срібляних справ, срібляних справ майстер* або просто «срібляр» (Укр. золотарство..., 1970, 6); // Той, хто покриває що-небудь сріблом (у 1 знач.). *Чижєвський Іван — у 1782 р. разом з іншими сріблярами позолотив купол головної лаврської дзвіниці* (Укр. золотарство..., 1970, 194); *Срібляр.. заливає на спеціальному столі лист скла розчином срібла* (Вєст. Київ. 27.IV 1957, 2).

СРІБЛЯРСТВО, а, с. Обробка срібла (у 1 знач.) та виготовлення з цього різних виробів. У XVIII—XIX ст. обидва поняття — *золотарство і сріблярство* — практично стосуються того самого ремесла (Дукати., Укр., 1970, 52).

СРІБЛЯРСЬКИЙ, а, в. Стос. до сріблярства і срібляра. *Василь Семенович Москвичов.. почав свою роботу з участю в вступу до Ніжинського сріблярського цеху підмайстром* (Дукати., Укр., 1970, 43).

СРІБЛЯСТИЙ, а, в. 1. Кольором і блиском схожий на срібло (у 1 знач.). В освіченому вікні стояло багато квітів.. *Рожі, лєлії усяких барв, конвалії, фіялки та ще якісь дивні, сріблясті й золотисті квіти, що їх зна, як і вугтєся* (Л. Укр., III, 1952, 490); *Густі лєги.. повиті сріблястим туманом* (Коцюб., I, 1955, 183); *Сріблястий світ [місяця] одразу погас, а далі й зовсім у хаті поночі стало* (Гр., I, 1963, 416); *Хлюпочуться сріблясті озера* (Цюпа, Назустріч..., 1958, 99); *Сріблястий «Ляюшин» відірвався від бетонної доріжки килєського аеродрому й узяв курс на планіч* (Дмит., Розлука, 1957, 54); // Блискучий від місячного світла. *Під місячним світлом вулиця простяглася сріблястим ірушником* (Жур., Звєч. турботи, 1960, 112); *Сріблястий шлаг, прокладений місяцем, простягся морем до самого берега* (Ткач, Ждє..., 1959, 24); // Сірувато-білий, з блискучим відливом (про хутро, шерсть тварини). *Після того як посиділа [білочка] в мене на плечі — дитє два догляло гвищувати в одягу її сріблясті шерстинки* (Збав., Крив. гонєць, 1953, 16); // Сивий, із сивиною. *Лєстьє посмішка вєсєла По сріблястий бороді* (Воронько, Тєшо., 1959, 36).

△ Срібляста сталь *див.* сталь 1; Сріблясті хмарі — товкі прозорі хмара, що кольором схожі на срібло і спостерігаються на висоті між 75 та 90 км. Сріблясті хмарі на диво постійної едачі. Вони віддають перевагу

не тільки літньому сезону, а й вузькій географічній смузі — між 45 і 65 градусом широти в північній і південній півкулах (Наука., 6, 1969, 49).

2. Затканний, гаптований посрібленими нитками. Уважить Погодина, розкрити обрана: у сріблястий, прожор, пишно вигантуваній шовками оджежі (Л. Укр., III, 1952, 177); Вона була убрана в сріблясте легеньке убрання, а на голові блищав вінець з дорогих камінців (Н.-Лев., III, 1956, 295).

3. Уживається як складова частина деяких ботаничних і зоологічних назв, термінів. Вербка біла, або срібляста, .. — дерево першої величини. Відзначається дуже швидким ростом (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 76); Колись тут.. стоєв поміщицький палац, оточений сріблястими тополями (Гончар, II, 1959, 402); Сріблястий мартин — порівняно великий птах (По заповідних місцях.., 1960, 9); В ставках вирощують коропа дзернального та лускастого, а також сріблястого караса (Колг. Укр., 5, 1959, 19); Сріблястий кролик.

4. перен. Мелодійно-дзвінкий, чистий (про звук, голос, сміх і т. ін.). Сміялася Соломія, і одяски її сріблястого реготу аж луною йшли повід вербаки (Н.-Лев., VI, 1966, 305); Йому не терпілося побачитися з нею, почити її сріблястий голос (Чаб., Катюша, 1960, 292).

5. перен. Який дав радість, створює відчуття чогось приємного, світлого. Геть всі темні думи суні! Немагаєш вже, не борюся, Потоплю в сріблястому сні (Л. Укр., I, 1951, 66).

СРІБЛЯСТІСТЬ, тості, ж. Абстр. ім. до сріблястий. **СРІБЛЯСТО**. Присл. до сріблястий 1, 4. Сріблясто вишкуче неподобні у посадках сива маслина (Гончар, Людина.., 1960, 229).

СРІБНАСТІЙ, а, е, рідко. Те саме, що сріблястий. Сьогодні ж степ увесь нещаче Заслав срібнастий оксамит (Маж., Тв., 1955, 95).

СРІБНЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до срібний 1, 3—7. Труси [змонько] тихесенько, Річененько, гладесенько Срібненьким сніжком (Гл., Вибр., 1951, 237); Дав [дід] срібненькими: 10, 15 і 20.. У чоботах під устількою порозлигає [Луценко] їх, щоб де не забрали (Тесл., 3 книги жита, 1949, 198); Ой червої стьаги, Білі короговки, .. А дренко срібненьке (Мирний, V, 1955, 265).

СРІБНИЙ, а, е. 1. Прикм. до срібляб 1. Срібний злишок; // Який має в собі срібло як складову частину. Даури [народність, що живе в Китаї] займалися сільським господарством, ..ні срібної, ні інших руд не видобували (Видатні вітч. географ., 1954, 14); // Признач. для обробки срібла. У 1844 р. він [М. М. Бившевський], уже як майстер, записав до цехової книги Київського срібного цеху своїх учнів (Укр. золотарство.., 1970, 150); // Зробил. із срібла або покритий, оздоблений сріблом. Заглянула [Василина] в кругле дзеркало в срібний рамах (Н.-Лев., II, 1956, 51); Стоять було [парубки] з своїми люльками в зубах; срібна оправа, срібні ланцюжки, а люлька холодна, без огни (П. Куліш, Вибр., 1969, 288); До фонду оборони вдали [кологоспівник] м'ясо і шерсть, облігації, срібний посуд, теплі речі (Ю. Янов., I, 1954, 69); Після чарки економ тут же на полі видав усім по срібному півкарбованцю (Стельмах, I, 1962, 574); // По-в'язаний з видобуванням і обробкою срібла. Срібні копальні; Срібний промисел; // перен. Який зайняв друге місце в спортивних змаганнях, на конкурсі і т. ін., завоював срібну медаль (срібні медалі). Срібний призер; Срібна команда.

Майстер срібних справ див. справа¹.

Δ Срібний блиск — руда, яка містить у собі срібло з сіркою. Найважливішою срібною рудою є срібний блиск Ag₂S (Заг. хімія, 1955, 525).

2. у знач. ім. срібний, ного, ч., заст. Срібний кар-

бованець. — Що ти за нього точеш? Най тобі дам п'ятсот срібних. Відний чоловік зрадів, що дають йому стільки грошей за пташине яйце (Калви, Закарп. казки, 1955, 66).

3. Затканний, гаптований посрібленими нитками. Люба мамочко! ..Може трапиться той чоловік, що продає срібні подольські [подільські] вишиванки, то купи їх (Л. Укр., V, 1956, 227); В білому одіта [красуня] і поверх парчею срібною покрита (Щог., Поезії, 1958, 116); І Жук, і Шестрїний одягнені в сині каптанки.. в срібним позументом коло невеличкого стожого коміра (Мирний, I, 1954, 331).

4. Кольором і блиском схожий на срібло (у і знач.). Криж чорну баню верховіття де-не-де проредся срібний промінь місяця і ліг на чорну землю срібною плямою (Коцюб., I, 1955, 30); По піску по золотому Летється срібная вода (Крим., Вибр., 1965, 77); Глянь, моя рибонько, — срібною хвилею Стелється полем туман (Стар., Поет. тв., 1958, 31); // Синий, із синицею. Шанують скрізь волосся срібне, А люблять золотел (Граб., I, 1959, 515); Дивилися просто перед себе стомлені орлині очі [робітник], на жилавій шії — горда срібна голова (Ю. Янов., I, 1954, 89); Високий дід в срібним хвилястим волоссям і срібною догою бородою постукає у хайстерню (Ів., Друкар.., 1947, 26).

5. перен. Мелодійно-дзвінкий, чистий (про звук, голос, сміх і т. ін.). Молодіж сільська гуляє. Лунують срібні голоси (Фр., X, 1954, 388); Не прислухаючись, Барбара чула.., як срібним звуком бриніли позачі остроги (Ле. Налпвайко, 1957, 21); Я був вражений.. Не знав до цього, що в нього такий срібний голос (Збан., Малли, дзвін, 1958, 230); Чути срібний сміх, і десь дзвенить музика (Рильський, I, 1960, 114).

6. перен. Який дав радість, створює відчуття чогось приємного, світлого. Пливуть тумани на долину, прядуть для тебе срібні сніги (Гонч., Вибр., 1959, 135).

7. перен. Дорогий, любий (уживається переваж. у пестл. звертанні до кого-, чого-небудь). Ой ти, моя головонько, срібна, золотага, Та на моїй головоньці жура великага (Коломийки, 1969, 301).

◆ Срібне весілля — день двадцятип'ятиріччя подружнього життя. Великим сімейним торжеством стали останнім часом срібні та золоті весілля, якими відзначають двадцятип'ятиліття чи п'ятдесятиліття подружнього життя (Нар. тв. та етн., 3, 1962, 38); Нещодавно вони відсвяткували срібне весілля (Собко, Срібний корабель, 1961, 8); Срібше злотце див. злотце.

СРІБНИК, а, ч. 1. Перша срібна монета, що її карбували в Київській Русі в X—XI ст. Відвідувачам [музею] цікаво подивитись на .. срібники великих князів Володимиром, Святополком, Ярослава Мудрого (Літ. Укр., 7, X 1969, 4).

2. Те саме, що срібляк.

◇ Тридцять срібників; Іудині (Юдині) срібники — те саме, що Тридцять срібників; Іудині (Юдині) срібляк (див. срібляк). — Купили тебе не за тридцять срібників, а за булаву та клейноди (Тулуб, Людолови, I, 1957, 436); Найбільше не дав спокою радіодиверсантам в Мюнхені.. те, що вони не знають, в купюрах якої країни одержуватимуть надалі свої Іудині срібники, та і чи взагалі одержуватимуть (Рад. Укр., 8, XII 1973, 3).

СРІБНІСЬКИЙ, а, е, нар.-поет. Пестл. до срібний 1, 3—7. Моя й матінко, моя срібісенька! (Сл. Гр.).

СРІБНИТИ, іє, недож., заст. Срібнитися. Срібнит від електрики майдан Держинського (Квр., Вибр., 1960, 281).

СРІБНО. Присл. до срібний 4, 5. Річка срібно бігла вкнизу по долині (Собко, Нам спокій.., 1959, 5); Срібно.

з переборами задзеленчає двоник (Стельмах, Хліб., 1959, 130); *Голоси дивчат ще срібно бриніли в повітрі* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 8); // у знач. присудк. с. *Пройшла гроза і одшуміла злива... Як срібно сквізь. Як просторо кружож* (Бічко, Вогниве, 1959, 120).

СРІБНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову срібний у 4 знач., напр.: срібнолистий і т. ін.; слову срібло у 1 знач., напр.: срібнокутий, срібноорудний, срібноцвяхобваний і т. ін.

СРІБНОБОРОДИН, а, е. Який має сиву бороду. *Серед останніх [мисливців] добре пам'ятаю.. селянина із Пудієки — срібнобородого і велими імпазантного* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 56).

СРІБНОВОДИН, а, е, поет. З блискучими, як срібло, водами. *Степ і степ один без краю.. Не шепоче в холодочку Срібновода течія* (Пісні та романси., II, 1956, 218); *Хай шумить едіним світлим шумом Синій Дніпр і срібновода Вісла* (Рильський, II, 1960, 207).

СРІБНОВОЛОСИЙ, а, е, поет. Який має сиве волосся. *Вона стоїть біля дверей, висока, в чорній, з білим блискучим кожірчиком, сукні, срібноволоса, з не старим ще, дуже блідим лицем* (Вільде, Сестри., 1958, 213); *Образно. *Такий він [вітер] гарячий, такий нетерплячий, що аж киплять від нього срібноволосі віска* (Коцюб., II, 1955, 227).

СРІБНОГОЛОВИЙ, а, е, поет. Який має сиве волосся. *Режисер і актриса знали срібноголового цародія українського кіно* [О. Довженка] (Цюпа, Краєви, 1971, 352).

СРІБНОГОЛОСИЙ, а, е, поет. Який має мелодійно-дзвінкий, чистий голос. *Над ним [степом] сотні срібно-голосих жайворонків непримітно в'ються, і їх весела і радісна пісня дзвенить, розгодується, розсипається* (Мирний, IV, 1955, 8); *Жінка чекала того вечора, коли молоду срібноголошу співачку випустять солісткою і назвуть її ім'я* (Вол., Місячве срібло, 1961, 335).

СРІБНОГРИВИЙ, а, е, поет. Який має сріблясту гриву. *Котовський, як вихор, на яснім коні, срібногровім* (Тич., I, 1957, 264).

СРІБНОКРИЛИЙ, а, е, поет. Який має сріблясті крила. *В'ється чайка срібнокрила* (Черн., Поезії, 1959, 292); *На зелені гори, на блакитні хвилі полетить ви, мрії — птаці срібнокрилі* (Сос., II, 1958, 244); *Срібнокрила машина [літак]. Летить, мовби вітер* (С. Ол., Вибр., 1959, 163).

СРІБНОПЕРИЙ, а, е, поет. Який має сріблясте пір'я, оперення. *Скоро буде й він літати, наче срібноперий птах!* (Тер., Серце., 1962, 25); *Чайка повільно летить, крило срібнопере поклавши На пасма холодної жи* (Бажан, Роки, 1957, 191); *Образно. *У небі змари плунуть срібнопері* (Рильський, Мости, 1948, 28).

СРІБНОРОГІЙ, а, е, поет. 1. Який має сріблясті роги (перев. про місяць-молодик). *З небесних голубиз повк мов випала сльозина... То срібнооровий молодик над темним бором лине* (Сос., Шасти., 1962, 163).

2. у знач. ім. срібноорогій, того, ч. Те саме, що молодик. *По сонній водичі проліняв блищущий: Срібнооровий в воду зазирає* (П. Куліш, Вибр., 1969, 327).

СРІБНОСЯЙНИЙ, а, е, поет. Який сяє, ніби срібло. *Дівчата з парубками.. дивились широко розплющеними очима в срібносяйну небесну далечину* (Довж., I, 1958, 85).

СРІБНЯК, а, ч. Срібний карбованець. *Вона пішла в кімнату, одчинила скриню, витягла всім сотень карбованців асиметриями її срібняками* (Н. Лев., IV, 1956, 172); // Срібна монета взагалі; // Дрібна розмінна монета із сплаву, основою складовою частиною якого є срібло чи нікель. *Забрався [Панталака] вночі на ринок..*

повиймає із ляд усі дрібні гроші, мідяки та срібняки (Фр., II, 1950, 240); — *Кожен дав од щедрот своїх — сто мідяка, сто срібняка, — відказав.. Вересай* (Бурл., О. Вересай, 1959, 185); *Дівча зиркнуло на юнака, ручко повернулося до матері і загнуло з рук срібняки* (Досв., Вибр., 1959, 242).

◇ Тридцять срібляків; Іудині (Юдині) срібнякі — ціна заради (за біблійською легендою — Іуда, зрадивши Христа, одержав 30 срібних монет).

СРІБНЯЧОК, чка, ч. Пестл. до срібняк. *Кинув [чоловік] на піднос акіє срібнячки* (Ільч., Серце., 1939, 50).

СРІБРО, а, с., діал. Срібло. — *Та чи так, мій голубе, срібро мое, золото мое. Чи справді, не обижали?* (Вовчок, I, 1955, 347).

СРІБРЯНИЙ, а, б, діал. Срібний (у 1, 3—7 знач.). *Та чого там [на столах] і не було! Миски і тарілки, і ножки з виделками, і ложки, усе ж то срібрані* (Кв.-Осв., II, 1956, 241).

СРСР, невідм., ч. Скорочення: Союз Радянських Соціалістичних Республік. *Утворення СРСР мало надзвичайно важливе значення для піднесення економіки і культури всіх радянських республік, зміцнення оборонної могутності та міжнародних позицій нашої країни* (Ком. Укр., 6, 1975, 94).

ССАВЕЦЬ див. ссавці.

ССАВЦІ, ів, мн. (одн. ссавець, вці, ч.). Клас високоорганізованих тварин підтипу хребтних, саміти яких вигодують малят своїм молоком. *Туберкульозом зазворює не тільки людина, але й ссавці (велика рогата худоба, кози, свині, коти) та птахи* (Як запоб. зарази. хвор., 1957, 63); *В багатьох морях світу проживають цілковиті ссавці — дельфіни. За організацією вищої нервової системи це високорозвинуті тварини* (Рад. Укр., 22.III 1966, 4).

ССАННЯ, я, с. Дія за знач. сєати. *Лоша зникає до кобилки після першого ж ссання* (Ковярство, 1957, 98); *У стовбурі мозку лежать центри ссання, жування, ковтання і виділення травних соків* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 146).

ССАТИ, ссу, ссеш, недок., перех. і без додатка. 1. Рухами губ і язика втягувати в рот яку-небудь рідину; смоктати. *Через місяць після родин.. мати занедужала і в неї не стало покоржувати.. От мати і задала.. що таке ж саме лизо прилучилось з одною матір'ю, як ховалась вона по місяц з маленькою дитиною; так вона драла по гніздах цуцьвірнічки, проколювала груди й дала дитинці ссати кров* (Стор., I, 1957, 348); // Годуватися материнським молоком, втягувати його в рот із сосків груди, вим'я. *Сім'я ж велика.. дві сестри — дітки.. два хлопчики, одне дівча, ще цуцьку ссе* (Григ., Вибр., 1959, 109); *Горпина виймає перса, важкі від молока.. жадібно припадає до них дитина і ссе, ссе* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 416); *Коло хлівця лежала свиня і хрюкала, мишасті та рябі поросата, — одні ..ссали, другі лежали верги на матері..* (Мирний, I, 1954, 52); [М а р и а:] *Мені потрібно, щоб ти шов собі звідси. [Г е р ц и к:] Скоряюсь панській волі.. Покірне телятко дві матки ссе* (Кроп., V, 1959, 475).

2. Висмоктувати спеціальними органами тіла яку-небудь рідину (кров, сік і т. ін.) з іншого організму (про тварину). *Там, чутка була, дитини ексусила [гадюка], там — одні жінці уп'ялась у груди, та поти ссала її, поки та й не ежерла* (Мирний, IV, 1955, 12); // Убирати, висмоктувати з ґрунту вологу, поживні речовини (про рослину).

◇ Мов (немов, ніче і т. ін.) п'явкі за сєате сєуть див. сєрце; Сєати кров див. кров.

3. Повільно з'їдати, розминаючи язиком і змочуючи слиною. *Сміюсь до дитини. Воно кучеряве.. ссучи по-*

жаранчу, сміється до мене (Коцюб., II, 1955, 409); Знаходить [Катря] житнього хліба жовану куклу... плав дитини в рот. Дитина із заірчачою жадобю починає ту осоружну куклу жувати, ссати (Вас., II, 1959, 349); // Тримаючи що-небудь у роті, м'яги губами, язиком, змочувати слиною. Між родиною в печері На спині, слабій душою, Атта Трель [ведмідь] легить, задуває, Лану ссе (Л. Укр., IV, 1954, 142); Припали голі діти до спідниці, тоненький палець ссе собі маяя (Голов., Поезії, 1955, 73); Ссати соску.

Ссати люльку (циг'ярку і т. ін.) — палити люльку (циг'ярку і т. ін.). *Дід люльку ссав. Очі в землю в заду-мі...* (Головко, I, 1957, 210).

4. *перен.* Завдавати моральних мук, страждань. *І сон же тяжкий... в голову його впився і довбає і ссе* (Ірчан, II, 1958, 79); Чому не ссуть мене дрібні турботи, — Бо гордий труд наповнив дні мої (Стельмах, V, 1963, 208).

◇ **Ссати [за] серце** (душу і т. ін.) — безперервно венокити, мучити, тривожити. *Думки ссе такі непри-ятні ссали за серце — і вона важко вітхала* (Мирний, III, 1954, 103); *Тяжкий неспокій ссав Крайнюкові серце* (Кучер, Голод, 1961, 400); *Коли скорбота ссе душу... то з тіла втікав сон* (Стельмах, I, 1955, 576).

5. *Завдавати болю, викликати непрямне відчуття у шлунок, серці, під грудьми.* *Голод уже й так ссав під грудьми. Видно, вони заблудились і тепер плутаються у плавлях* (Коцюб., I, 1955, 360).

С-с-с, виг. 1. Те саме, що тс.

2. *Уживається при вираженні фізичного болю, страждання.* *Кинься бігти, а нога як дерев'яна. С-с-с, — нову засичав Марко і зіщулився від болю* (Тют., Впр, 1964, 497).

СТАБІЛІЗАТОР, а, ч. 1. Пристрій, прилад, що надає стійкої рівноваги тілу, яке рухається. *Ольга стопила найближчу бомбу кліцями за стабілізатор* (Донч., III, 1956, 427); *Різні егероскопічні.. прилади — компаси, стабілізатори і т. ін. — встановлюються на сучасних кораблях і літаках* (Цікава фізика..., 1950, 73); *Стабілізатор автомобіля.*

2. Пристрій, апарат, який використовує для підтримання сталості певної величини, характеристики, ступеня вияву чого-небудь. *Пристрій, що цілком автоматично, без участі людини, підтримує сталість випрямленої напруги під час змін сіткової напруги у певних межах, називається стабілізатором* (Осв. радіотехн., 1957, 50).

3. Речовина, яка затримує зміну властивостей іншої речовини. *Радянські вчені винайшли хімічні сполуки — стабілізатори, які допомагають поліетиленові тривалий час зберігати пластичність і міцність при температурі до 500 градусів і навіть у кисневому середовищі* (Наука..., 11, 1963, 23); *Стабілізатор пластмас.*

СТАБІЛІЗАТОРНИЙ, а, е. Пов'язаний із стабілізацією (у 4 знач.). *Стабілізатором регулювання.*

СТАБІЛІЗАЦІЙНИЙ, а, е. Прикм. до стабілізація; // *Скерований на збереження або досягнення рівноваги, сталості в чому-небудь.* *Міжнародні стабілізаційні товарні угоди.*

СТАБІЛІЗАЦІЯ, і, ж. 1. Зміцнення, укріплення, приведення чого-небудь у стійкий стан; стан стійкості, постійності. *Дядько Гордій спинив Давида: — А стій! Що воно та стабілізація? Давид з'ясував, що це слово означає зміцнення* (Головко, II, 1957, 72); *Стабілізація фронту; Стабілізація економіки; Стабілізація валюти; Стабілізація ціні; Стабілізація навчальних програм.*

2. *Надання стійкої рівноваги тілу під час руху.* *В ході польоту населеної космічної станції успішно проводилась орієнтація всього комплексу і стабілізація його в*

просторі в орієнтованому положенні (Рад. Укр., 19.I 1969, 1).

3. *Забезпечення сталості, незмінності яких-небудь величин, характеристик, ступеня вияву чого-небудь.* *Стабілізація швидкості; Стабілізація напруги.*

4. *Збереження незмінності властивостей якої-небудь речовини за допомогою стабілізатора* (у 3 знач.).

СТАБІЛІЗОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнр. ч. до стабілізувати. *До середини 30-х років були стабілізовані шкільні програми, підручники* (Літ. Укр., 8.VI 1968, 3); // *у знач. прикм.* *В разі приземлення космонавта окремо від корабля, парашутна система крісла забезпечує його стабілізований і плавний спуск на землю або воду* (Рад. Укр., 9.IX 1961, 4).

СТАБІЛІЗУВАТИ, ую, уєш, *недок. і док., перен.* Проводити, здійснювати стабілізацію; робити стабільним. *Німецько-фашистське командування за всяку ціну намагалось стабілізувати фронт. Великі надії покладали воно на... Дніпро в його високому і стрімким правим берегом* (Знання..., 11, 1968, 4); *Механізм [автоматичного управління] стабілізує положення ракети у заданому напрямі і забезпечує розрахункову швидкість в кінці роботи двигуна* (Наука..., 2, 1959, 7); *Нині у всіх країнах починають застосовувати ґрунтоцементні суміші.* *Ними стабілізують основи для першокласних шосе* (Наука..., 5, 1962, 30).

СТАБІЛІЗУВАТИСЯ, ується. 1. *недок. і док.* Ставати стабільним. *З усього було видно, що на виму фронт стабілізувався* (Коз., Гарячі руки, 1960, 195); *Під час навчання і тренувань, завдяки неодноразовим повторенням [гімнастичних вправ], рухові навики стабілізуються і стають стійкими, звичними* (Худ. гімнаст., 1958, 7).

2. *тільки недок.* Пас. до стабілізувати.

СТАБІЛІЗУЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до стабілізувати; // *у знач. прикм.* *Важко як стабілізуюча добава може застосовуватись у вигляді гашеного вапна* (Архіт. і буд., 2, 1955, 24).

СТАБІЛЬНИЙ, а, е. Сталий, незмінний, стійкий. *Для об'єднань і підприємств повинні розроблятися стабільні, розраховані на ряд років планові завдання та економічні нормативи* (Матер. XXIV з. КПРС, 1971, 79); *Робочі розміри калібру не повинні змінюватись з часом; вони мають бути стабільними* (Допускн..., 1958, 147); *Стабільні ціни.*

СТАБІЛЬНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. стабільний. *Стабільність їх [цін] потрібна для зміцнення господаруку і матеріального стимулювання технічного прогресу* (Рад. Укр., 4.II 1963, 2); *У Харківському державному інституті мір і вимірювальних приладів створено новий молекулярний еталон часу — годинник, який відзначається точністю і стабільністю ходу* (Наука..., 2, 1959, 23); *Стабільність правопису.*

СТАБІЛЬНО. Присл. до стабільний. *Економічні нормативи підприємствам повинні встановлюватися стабільно на ряд років* (Ком. Укр., 8, 1968, 22).

СТАБУНИТИ *див.* стабуновати.

СТАБУНИТИСЯ *див.* стабуноватися.

СТАБУНОВАННЯ, я, с. Дія за знач. стабуновати. *Стабуновання коней.*

СТАБУНОВАТИ, ую, юєш, *недок., СТАБУНИТИ*, ню, нієш, *док., перен.* Збратися в табун. *Коли лоша́та застопоряться, їх стабунють і.. відганяють на пасовища* (Конярство, 1957, 101).

СТАБУНОВАТИСЯ, юється, *недок., СТАБУНИТИСЯ*, ніється, *док. 1.* Збиратися в табун.

2. *перен.* Збиратися в ґурт (про людей); юрмитися. *Всі стабунилися біля дверей* (Тют., Впр, 1964, 517).

3. *тільки недок.* Пас. до стабуновати.

СТАВ, у, ч. Водоймище (у природному чи штучному заглибленні) з непроточною водою; місце розлиття річки, струмка перед загатою. *Придбали [дід та баба] ху-тър, став і млиш, Садох у гай розвели* (Шевч., I, 1963, 310); *Рибою кишіє холодний став* (Щог., Поезії, 1958, 167); *Гать перетинала ущелину, перегороджуючи путь зірському струмкові, і утворювала невеличкий став* (Вітч., 7, 1947, 56); *За селом копали став* (Воронько, Коли впрост. крила, 1960, 10); *Природні умови України надзвичайно сприятливі для будівництва ставів і розведення з них риби* (Наука..., 10, 1956, 21); *Нагульний став; Нерестовий став; *У порівн. Зелені луки — як розлогий став* (Зеров, Вибр., 1966, 33).

СТАВАТИ, стаю, ставш, недох., СТАТИ, стаю, ста-шен, док. 1. Пріймати вертикальне положення; випрямляючись, підніматися на ноги (про людину, тварину); вставати. *Данило став на ноги, обважніло рукою витирає обличчя* (Стельмах, II, 1962, 68); — *Парасю!* — кажу. *Тоді вона звелась і стала, блідая й понурая* (Вовчок, I, 1955, 282); *Самойлов, ставши на весь зріст, з гранатами в обох руках, пішов прямо в двері* (Гончар, III, 1959, 257); // *Підніматися догори* (про волосся, вуса і т. ін.); *настовбурчуватися*. — *Полегшало йому трохи. Задрімав був, а потім враз як застогне, — аж волосся догори стало* (Збав., Бдина, 1959, 39); *Вуса стали сторч* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 38).

На носкі ставати (стати) *див.* носік; Ставати (стати) *па* голову (руки, задні лани і т. ін.) — переносити вагу тіла на голову, руки, задні лани і т. ін., спираючись на них. *Побіг [Карпо] за Іваном собі на берег, стрибнув на пісок, перекинувся раз, удруже, стретне... і, ставши на голову і руки, почав узорі вибирати* (перевіратні) *ногами* (Мирний, I, 1954, 249); — *Я побіг по кімнаті, бо не люблю сидіти, і почав лизгати через стільці.. У тебе м'який килим на долиці, і я спробував стати на руки* (Ю. Янов., II, 1958, 62); *Собака, здоровазна його вічарка, кидається до хвіртки і, ставши на задні лани, виширає на елуцію через паркан* (Гончар, Тронка, 1963, 166); Ставати (стати) *на коліна* (навколійши, навпочіпки і т. ін.) — присідати, опускати навколійши, навпочіпки і т. ін. — *Зоню! Зоню!* — *Юзик голос бриніло розпачливо, вона стала на коліна і обняла Зоню за стан* (Л. Укр., III, 1952, 655); *Одна кізочка стала на коліна, перевернулася на бік, лягла на стежці* (Коцюб., I, 1955, 468); *Олександра Василенка вмирала.. Ваню, де ти? Я не бачу тебе. Міцурін раптом збагнув все і став перед нею навколійши* (Довж., I, 1958, 438); Ставати (стати) *на пальці* (навшпіньки) — те саме, що на носкі ставати (стати) (*див.* носік). *Ставала [Маруся] на пальці, щоб хоч одним оком побачити кавалячих синього неба* (Хотк., II, 1966, 65); *Навшпіньки стаючи, втягуючи шию, Навіщо дивилися так пильно, Бремів..?* (Рилський, I, 1960, 252).

◊ Вблос стає (став, стәне) *дїбом* (дубом) *див.* вблос; *Воллосє стає* (стало, стәне) *дїбом* (дубом) *див.* воллосє; *Глпки ставати (стати) див.* глпки; *Дїба ставати (стати) див.* дїба³; *Дїбки* (на дїбки) *ставати див.* дїбки; *Дїбом ставати (стати) див.* дїбом; *Кїлком* (кол-лбм) *стати в глрлі див.* кїлбк, кїл; *Кїсткою* (як кїетка, мов кїетка) *в глрлі* (поперек глрла) *стати див.* кїетка; *Клзубом стати див.* клзуб; *Ллбум стати див.* ллб; *На дрвї ставати див.* дїби; *Ставати (стати) в позїцію див.* позїція; *Ставати (стати) в лбузу див.* лбуза¹; *Ставати (стати) дїба* (дубом) *див.* дуб; *Ставати (стати) дубала див.* дубала; *Ставати (стати) на близьку* (корлтку) *ногу див.* ногá; *Ставати (стати) на лїжкі* — *починати ходити* (про дитину). *Давно колєсь, у Овручеві, коли знаєте, народивсь хлопчик Остап і, як тільки став він на свої лїжкі, зараз пішов по Овручеві* (Вовчок, I, 1955, 327);

Ставати (стати) *на ноги див.* ногá; Ставати (стати) *рáка* (рáком, рáчки) — *зїгнувшись, спиратися на обидві долони і на обидва коліна. З Месстни до Неаполя гойдало нас страшенно. Всі були слабї, .. тільки я та один грек, та ще капітани, як добрі моряки, почували себе чудесно, їли і гуляли, хоч доводилось і раком ставати на.. палубі* (Коцюб., III, 1956, 355); *Внас [Фельдшер], потїм став рачки, мов хотїе встати на сонце* (Ю. Янов., II, 1958, 212); Ставати (стати) *рубá див.* рубá; Ставати (стати) *стáвма див.* стáвма; Ставати (стати) *цáна* (цáнки) *див.* цáна, цáпки; *Стовбулá стáти див.* стовбулá; *Сторчакá ставати (стати) див.* сторчакá; *Зяїк стає* (став, стәне) *кблом див.* зяїк.

2. Починати яку-небудь дію, роботу, які виконують-ся перев. стоячи. *Дїдус уже занадто старий, щоб мїє ставати до коси* (Фр., IV, 1950, 501); — *І то правда, — усміхаючись, каже Параска, — пора менї вже і до неї ставати, обїд важ готувати* (Мирний, IV, 1955, 359); *Колї.. накаже [назальник експедиції] класти судно в дрейф і спускати прилади в глибину океану, Дорошенко сам став до лєбїдки* (Гончар, Тронка, 1963, 198); *Доки-нує [Іван] у ватру смерїччя, поглянує на постолї, об-смикає сорочку на собі і став до танцю* (Коцюб., II, 1955, 348); // *Приступати до чергування, варгування і т. ін.* — *Вїд сьодогні наказую: вж, як старшинї, на пост не ставати* (Гончар, III, 1959, 310); // *Взагалї розпочнати трудову діяльність*. — *Час менї ставати до свого діла. Час менї йти вгору, підніматися високо..!* (Н.-Лєв., VII, 1966, 30); *Може, нїти дєсь до бїльшого мїста.. Там стати до якої служби* (Хотк., II, 1966, 224).

Ставати (стати) *до ббю* — *розпочинати бїй, боротьбу. Як на горах і в долині кич пішов по Україні — Партію мугутїй кич: А стаовїте всі до бою!* (Тич., II, 1957, 99); *Стрепенулось чумацтво... Метнулось до воїз по дрюччя — і стало до бою..* (Коцюб., I, 1955, 184); *Іван Барєнок потонує у Барєнцовому морї.. разом з своїм маленьким, відчайдушно хоробрим корабльком, що відважно став до бою з могутнім фашистським рейдером* (Загреб., Спека, 1961, 6); Ставати (стати) *до рблти* (до прáці) — *розпочинати роботу. Хоч і зараз ладні були [страйкарї] ставати до роботи* (Головко, II, 1957, 238); [П е р ш и й:] *Чом же тїї двоє до прáци не стáють?* [Ч е т в е р т и й:] *Вони сумують* (Л. Укр., I, 1951, 454); *Іван оглядаєся на Гриця і Семена.. Тепер їм треба до прáци ставати, порати влány землю* (Ю. Янов., I, 1954, 30); Ставати (стати) *до рлзблви* (до бєсїди, на рлзблву, на бєсїду) — *починати розмову, бєсїду з ким-небудь. Стрїнувшись в парубками, вона не ставала з ними на довгу бєсїду, не п'ялила очей у їх лице* (Мирний, IV, 1955, 119); Ставати (стати) *на змїну*: а) *заступати на роботу, виконувати позїтивно. Гуде над шахтою гудок. Шахтар став на змїну* (Забїла, Малім., 1958, 47); б) *(кому, чому)* *починати замїняти кого-, що-небудь; Ставати (стати) на ковзанї* (на лїд): а) *готуватися до ковзання на ковзанах; б) починати займатися ковзанярським спортом; Ставати (стати) на лїжкі*: а) *готуватися до ходьби на лїжах. Підганяє він розвідникї. Вони стáють на лїжї* (Тют., Вир, 1964, 495); — *Стати на лїжї, — пошєпки переказали один одному бїдї* (Кая., Вибр., 1953, 382); б) *починати займатися лїжним спортом, ходити на лїжах. Стати на лїжї так і не довгоєсь, протягом зими снїгу майже не було* (Гончар, Бригантина, 1973, 135); Ставати (стати) *на [трудоу] (удáрну) вáхту* — *починати послєдо, самовїддано працювати перев. на честь чого-небудь. Коли людина рано-ранці На вáхту трудовоє став, — В патєнєнї теорому, з прáци їй силу Партія дає* (Бичко, Вогнище, 1959, 21); Ставати (стати) *на чáти див.* чáти; Ставати (стати)

від присягу *див.* присяга; У поміч (у помічі, до помічі) ставати (стати) *див.* поміч.

3. Переставати рухатися, припиняти свій рух (про людину й тварину); спинятися. *Чоловік не стає, а все дає йде* (Три золоті сл., 1968, 93); *От зтошь проти мене спиниєсь... Каже ставати. Стаю* (Зеров, Вибр., 1966, 355); — *Марусю!.. Ми з тобою підемо у степ і там десь пересидимо у балці. Маруся аж стала* (Хотк., I, 1966, 108); *Вігла по мосту собачка Мушка. Стала і дивиться, чи завоить Данилюко рибку?* (Коцюб., I, 1955, 469); // Зупинятися (про засоби пересування). *Тепер не стають пароплави під даймою просто, а заходять у спеціальні ангари* (Ю. Янов., II, 1958, 15); *Баржа стає, прилаштується до причалу* (Гончар, Бригантіна, 1973, 186); *Повозка під'їздала до шибениці й стала* (Мирний, I, 1954, 69); // Припинятися (про дощ, сніг і т. ін.). *Дощик поійшов [пішов] трошки та й стає* (Федьк., Буковина, 1950, 61); // Переставати тексти, лптває (про слюзи). *Соломля.. перестала плакати. Слово некаче замерли й стали в її очаз* (Н.-Лев., VI, 1966, 407); // Переставати битися (про серце). *Він розкриє очі.. Серце у його стало, дух замер..* (Мирний, I, 1954, 321); *Остан так і одплинує.. Серце затріпалося в грудзі і стало* (Коцюб., I, 1955, 340); // Припиняти свій перебіг (про час). *Зрозуміло опришок. Тизим рухом обняв [Марусю].. Все закрутилося в імлі... став час... наступила вічність...* (Хотк., II, 1966, 122).

◇ Ставати (стати) стовбняком *див.* стовбняк; Ставати (стати) стовбом; Ставати (стати) як (мов, наче, немаче і т. ін.) стовп *див.* стовп; Стати мов (як і т. ін.) палець *див.* палець.

4. Переставати працювати, функціонувати (про машину, механізм, підприємство і т. ін.). *Апаратна востанне зринулася і стала* (Коцюб., II, 1955, 90); *І справді сталося, як казали: Вода зійшла — колеса стали* (Гл., Вибр., 1951, 13); *Поволі накручує товариш годинника, думуючи про своє: — Стає.. Ішов-ішов і стає* (Довж., I, 1958, 60); *Фабрика стала; // Переривати якусь роботу, справу, заняття. Музики стали.. Всі мочвалі* (Н.-Лев., II, 1956, 115); // Перериватися (про роботу, справу, заняття). *Земля так набралася води, що вже і в себе не приймала.. Робота стала* (Мирний, III, 1954, 7); // перен. Переставати розвиватися, просуватися вперед.

◇ Діло не стало (не стане) за ким — чим, на чому — немає затримки за ким, чим-небудь у якійсь справі. — *За реманентом діло не стане, тільки вуєлля малуєтат* (Пот., Вир, 1964, 119); *За чим [же] діло стало? — уживається при потребі з'ясувати причини затримки у виконанні, здійсненні чого-небудь.* [Л ю б о в:] *Мені власне сі діти подобаються. Я б навіть готова вгати їх до себе. [О р е с т:] За чим же діло стало?* (Л. Укр., II, 1951, 21); — *Неодмінно треба воєнними [заарештованого]. І — негайно. — Ну, то ва чим же діло стало? — перший озвався вусатий солдат* (Головко, II, 1957, 530).

5. Покриватися кригою, замерзати (про річку, потік і т. ін.). *До місця призначення не дійшли [баржі] — стала Волга* (Наука., 7, 1967, 30); // Утворити нерухолий покрив (про кригу). *Лід став.*

6. Ступивши на яке-небудь місце, зупинятися в стоячому положенні (про людину, тварину). [Л ю б о в:] *А, Яків Григорович! Ставайте тут!* (Показує на місце перед сходками на веранду) (Л. Укр., II, 1951, 62); *Роман одсунув трохи стола, став на лаві* (Н.-Лев., VI, 1966, 302); *На трибуні став арсеналець, Стає арсеналець з іменням славиим...* (Рильський, II, 1960, 59); *Кожен хоче ближче стати, щоб побачити як слід, як зміє танцювати і приказувати дід* (Гонч., Вибр., 1959,

78); // Розміщуватися, розташовуватися певним чином. *Стає [Любов] до Милеєвського плечима* (Л. Укр., II, 1951, 74); [Ф е с ь к а:] *Ну, добре, дітлі А тепер ставайте парами* (Фр., IX, 1952, 397); — *Спи, спи, Дарино, — рухом руки заспокоює [Яків] братову, яка, наче соромячесь, відходить від коліски і стає боком до нього* (Стельмах, I, 1962, 488); — *Коли це йде справник. Стає отак* (тут баба встала, взялася у боки й приняла на себе унтер-офіцерську постанть) (Коцюб., I, 1955, 455); — *Ви кричали! Ви ображали молоді! Струнко перед вами не стали. Все важ не подобається!* (Довж., I, 1958, 479); // Ставити ногу, лапу і т. ін. на що-небудь. *Провалилася їхня тачанка на мосту, разом з кінсьми пішла шерберть в мосту та в воду. Що там колосся! Дишло поламаєне, вібруя порвана, кінь одної тоне, а інший на живіт йому копитами стає, щоб тільки самому врятуватися* (Гончар, II, 1959, 263); *Одною ногою став* [Тягирядно] на спину Давидов (Головко, II, 1957, 166); // Підніматися над горизонтом, бути в небі (про небесні світила, райдугу і т. ін.). *Ой високо сонце в яснім небі стало, Гаряче проміння та й порозсіпало* (Л. Укр., I, 1951, 18); *Сонце тільки вайшло, а серед неба стає уже місяць: повний, світучий, дивиться, посміхається* (Збан., Над Десною, 1954, 71); [С а м о п а л:] *Після зрощ.. стане на небі веселка, райдуга, значить* (Зар., Антей, 1962, 234); // Уміщатися в якуму-небудь місці (про предмет). *Стіла тут стане.*

Ставати до лав армії *див.* лава 2; Ставати (стати) в засідку (засідкою, засідками) — займати приховане місце для очікування слушного моменту, щоб напасти на когось. *Темрляє насувається й насувається... Коли ми нарешті ставмо в засідку під приборженим очеретом, уже не видно качиних зерай* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 54); *Причались з гирлядами в руках Оленчук і Кулик. Вигідну зайняли.. позицію. Так у таєрйський селах ставють засідками на вовків та лисиць* (Гончар, II, 1959, 20); Стати у дверях (на дверях, на поріг, на порбзі) — з'явитися, виходячи в якийсь приміщення. *У дверях стала висока дівчина у свіжоїм віку* (Вовчок, VI, 1956, 238); *Вона увійшла у сіни і стала на дверях, що вели у кухню* (Мирний, I, 1954, 253); *Двері ринули, й гість став на порозі* (Коцюб., I, 1955, 90); *Кілька машин під'їздало до лави. На порозі став Орляк з бойовими товаришами* (Довж., I, 1958, 332).

△ Ставати (стати) на якір (на якорі), мор. — зупинятися де-небудь, закріпившись на місці скинутим на дно якорем. *Крейсер? Звідки він взявся? Стає на якір, заємер* (Гончар, Тронка, 1963, 36); *В гавань мандриці увійшли.. ставши на якорі, вийшли на берег* (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 57).

◇ Все стає (ставало) на своє місце (на свої місця) *див.* місце; Душа стає (стала) на місце у кого, чим — хтось заспокоюється, перестає тривожитися, хвилюватися. *Тільки тепер, коли він повернувся і з ним нічого не сталося, Ліна відчула, що душа її стала на місце і спатице вона спокійно* (Гончар, Тронка, 1963, 284); *На завіді ставати *див.* завіда; На правильну (добрю) стєжку ставати (стати) *див.* стєжка; Не знати, де стати, де сісти *див.* сидати; Не знати, на яку стати — те саме, що Не знати, на яку ступити (*див.* ступати). Грицюнь і Яедонька не дивилися одне одному у вічі, не знали, на яку стати* (Рудь, Борвітер, 1969, 106); *Під аршіп ставати *див.* аршіп; Ставати на котурні *див.* котурни; Ставати (стати) в [одній] ряд *див.* ряд; Ставати (стати) в ряді *див.* ряя; Ставати (стати) в хвіст (в хвості) *див.* хвіст; Ставати (стати) в шеренгу (в шеренгі) *див.* шеренга; Ставати (стати) до стінки *див.* стінка; Ставати (стати) між (поміж) ким: а) (про когось) увійшовши в які-небудь стосунки з однією з двох близьких*

осіб, порушувати їх злагоду, дружбу і т. ін. [М п л о в с ь к и й:] Я не раз пробував остерігати і вас, і Ореста Михайловича, але стрівав завжди таку різку одсі.. [Л ю б о в:] Ідти від мене краще, не ставайте між нами (Л. Укр., II, 1951, 75); [Сестра Марха:] Через його вона і в черниці заотіла. Там третя якась замішалась, що стала між нами (Мирний, V, 1955, 102); б) (про цюсь) ускладнювати взаємини між ким-небудь, роблячи їх менш безпосередніми, щирими. Дні минали безрадісно, в'яло і без того тепла, якого я так правдиво зазнати в родині. Щось стало між нами. Я не смів притримуватися до материних грудей, обняти сестру (Коцюб., II, 1955, 365); Ставати (стати) на клію див. клія; Ставати (стати) на одну ліню див. ліня; Ставати (стати) на рейку див. рейка; Ставати (стати) на рушник (на рушник) див. рушник; Ставати (стати) на слизький шлях (на слизьку дорогу) див. слизький; Ставати (стати) на шляху див. шлях; Ставати (стати) обліччям див. обліччя; Ставати (стати) під вінець див. вінець; Ставати (стати) під руку див. рука; Ставати (стати) побрчу див. побрчу; Стати над душею — не відходячи від кого-небудь, набридати своєю присутністю, своїми вказівками, проханнями і т. ін. [М а ш а:] Чого ви стали над душею? (Мик., I, 1957, 257); Стати на дорозі; Понерек дорозі стати див. дороба; Стати на переміті див. переміт¹; Стати на перепоні див. перепона; Стати на перешкоді див. перешкода; Стати на платформу див. платформа; Стати на путь злого (грішників) див. путь; Стати на шлях див. шлях; Стати на шлях найменшого опору див. біпр; Стати бчертом див. бчерт; Стати бряд див. бряд; Як на пню стати див. пень.

7. Тимчасово припинивши просування вперед, зупинятися (на ночівлю, відпочинок і т. ін.). Повезли [хлопців] до прийому Витими шляхами. Пішла й одова з матерями з дрібними сльозами. Де на ніч ставали, Сторжбу давали, Стару одову до обову Та й не допускали (Шевч., I, 1963, 229); — Будемо удень віддигати.. Нічуж більш пройдемо і дальше станемо (Кв.-Осн., II, 1956, 410); Надворі почало смеркати. Князь Костянтин звелів погоничам стати на ночівку [ночівлю] під старим дубовим гаєм (Н.-Лев., VII, 1966, 6); Збитий з висот, протимених відкочувався все далі. Полки стали на днювоту [днювання] (Гончар, III, 1959, 84); // Прибувши, приїхавши куди-небудь, тимчасово влаштуватися, поселятися в когось, десь. Стати в готелі.

Постбс стати див. постій; Ставати (стати) на квартиру — наймати квартиру для тимчасового проживання. Стати [солдати] на квартиру [квартиру] на другу ніч (Кв.-Осн., II, 1956, 452); — Чи не можна б нам стати до вас на квартиру? — звернувся до пана Архип, скидаючи картуза і вклоняючись (Добр., Ол. солдатки, 1961, 8); Ставати (стати) на побіс (на побасі) див. побіс; Стати на бівуак див. бівуак; Стати шатрами (в шатрах) див. шатрб.

8. Займати позицію, розташовуватися на якій-небудь місцевості для проведення бойових операцій (про військову частину). Дічатка розповідали, як мінлялись на очат, добришали гладкі бюргерші залежно від просування вперед радянських військ. — Коли ви були на Тисі, моя хазяйка перестала битись і дала мені сукню. Коли ви стали на Морає, вона нававилла мені кучоль кави (Гончар, III, 1959, 383).

Ставати (стати) обліого див. обліга; Ставати (стати) станом див. стан²; Табором ставати (стати) див. табір.

9. Закріплюватися де-небудь, не відступаючи, витримуючи натиск, напад і т. ін. — На кордоні станьте, і щоб птиця не пролетіла! Чуєте? (Довж., I, 1958, 198); // перен. Дійшовши до якоїсь думки, якогось рішення, висновку) і т. ін., твердо дотримуватися їх.

На [своєму] слбві стати див. слбво; На тому (на тім) [і] стати див. той.

10. куди, до кого, у кого, з інфін. і без додатка, розм. Поступати на роботу, службу по найму. — То ти й земляки з тобою. Ну, земляче, ставай у мене, коли хочеш... Платою не скривдю [скривджу]... (Коцюб., I, 1955, 446); Восени став він до одного різника у салого, щоб топити (Мирний, I, 1954, 48); Саме в ті дні забрали на війну сторожа нашої школи. Хтось порадив нам удвох стати на його місце (Мінко, Моя Мінківка, 1962, 96); // за кого, рідко у кого, на кого. Найматися ким-небудь. — Хіба, — кажу, — ти на літо на степаз ставиш за чабана? (Н.-Лев., III, 1956, 274); Пазне так якось знайомо рілля свіжо-осіння парубочий. Як пахла.. в давнину, коли ще хлоп'ям до пана в погоничі на осінь ставав (Головка, II, 1957, 11); — Ви хочете на дяка стати? — спитала мене попада, узявшись у боки (Вовчок, VI, 1956, 246).

Ставати (стати) на роботу див. робота; Ставати (стати) на службу (заст. у службу) — влаштуватися десь служити, працювати. — Ставай в тітку на службу (Н.-Лев., VII, 1966, 127); — Він став у службу, заробив грошей, купив хату (Мирний, I, 1949, 159); Стати в строк, заст. — найнятися на певний період. — Не станемо в строк — поденко десь підемо... (Гончар, I, 1959, 40); Стати за няньку див. нянька; Стати під хуру, заст. — найнятися перевозити вантажі. — Оце, Насте, я став під хуру в одного купця (Н.-Лев., III, 1956, 271).

11. Виступати за чи проти кого-, чого-небудь. При спорах про Ваші книжки та ідеї молоді наші українці ставали за Вас проти старих, і то часом досить люстро (Л. Укр., V, 1956, 46); — Він наш. Покинув службу вош через мене, він став за мене, тоді як другі... (Коцюб., II, 1955, 162); — Сейм став проти вас, князю, — говорив далі пан Держинський (Н.-Лев., VII, 1966, 212); // Повставати, підніматися на боротьбу проти кого-, чого-небудь на захист когось, чогось. Війни чека безсила лють, А сильні всі — за мир стають (Мас., Побратами, 1950, 114); Не поборов страшної муки Борець хоробрий: все хотів Знять догори ослаблї руки, Востанне стати на камі (Грб., I, 1959, 88); У мряз скликаю численні полки з тиз, що стати за край сей озочі (Сам., I, 1958, 191).

◇ Горбю стати див. горб; Мурою стати див. мур; Ставати (стати) в оборону див. оборона; Ставати (стати) грудми — мужливо битися, захищаючи кого-, що-небудь. Ні, тут розминутися ніде, ховатись безглуздо, треба ставати грудми. Роман оцадилво переліче з кишеньяк патрони (Гончар, III, 1959, 153); З почиттям глибокої поваги ми думавмо сьогодні про тиз, хто грудми став на захист країни у перші місяці війни (Ком. Укр., 3, 1970, 45); Ставати (стати) на захіст — те саме, що Брати (взяті) під захіст (див. захіст). Поліна Дронова життю підвелася і відштовхнула есестяку, ставши на захист безсилої жінки (Хижняк, Тамара, 1959, 198); Ставати (стати) на про див. про; Ставати (стати) на стбону див. сторона; Ставати (стати) під прапор (прапорі, знаменб, знамєна) кого, чого, чий, чие, чий — вступати разом із ким-небудь проти когось, чогось. — Треба, щоб дисципліна в наших лавах була залізна. Я нікого не силую, ми всі добровольці, але коли хто вже став під наш прапор, то не поровись, виконуй свій революційний обов'язок до кінця (Гончар, II, 1959, 43); Стати [и (на)] біпр див. біпр; Стати за правду див. правда; Стати за своє — намагатися відстояти свої права, перекопачив і т. ін., не дати скривдети себе. Він не любив заробітчан, зате любив і помічав настирливих, з характером, таких, хто в точку б'є і б'є, біді не піддається, таких, що стане за своє, так вже свого доб'ється (Дор., Три богатирі,

1959, 7); Стати на бік *див. бік*; Стати на ножі з ким — загострити взаємини з ким-небудь. *З попом, гонористим протоієреєм місцевого собору, при першій провізі в його боку до себе зневаги став [учитель] «на ножі», примушували його поводитися чемно (Вас., IV, 1960, 34); Заради Надії він готовий стати на ножі з начальством (Баш, Надія, 1960, 162); Стати на повідноку (на герця): а) вступити в бій. Кожий знає, що стати на герць із Песьоголовцем — то вже вірна смерть (Три золоті сл., 1968, 144); б) виступити проти кого-, чого-небудь. [Г о д в і н с о н:] Едіто, син ваш, видно, хоче стати з громадою на повідноку (Л. Укр., III, 1952, 29); Стати стіню до стіна.*

12. У сполуч. із деякими ім. уживається із знач.: починати займатися те чи інше становити (щодо кого-, чого-небудь). Стати на перше місце в змаганні.

Ставати (стати) на облік — записуватися в списки певної організації (про військвозобов'язаних, членів партії і т. ін.). Від батька Ольга пішла в міський комітет партії.. Треба ставати на облік, одержувати паспорт, прописуватися (Дор., Не повтори.., 1968, 60).

13. *перев. перед ким — чим. Робитися видним, доступним зорові; поставати. Росли скелі і блідли. Повитягались.. шпиль, одділилися окремі каміння, перетворилися в острі мармур, одяглися в різьбу — і став перед нами бунів із моря (Коцюб., II, 1955, 302); // Прибувати куди-небудь особисто (в офіційну установу, до службової особи за викликом, наказом і т. ін.). — Чи достойна ж я перед таким лицем стати і чи осмілюся йому яке слово сказати? (Кв.-Осн., II, 1956, 286); // *заст. Приходити, прийжджати куди-небудь. [Г о с т о м и с л:] Будте всі готові до дороги, Бо рано в Києві нам треба стати (Фр., IX, 1952, 252); // *перев. у сполуч. із сл. в уяві, в пам'яті, в думках, перед очима і т. ін. Привиджуватися, пригадуватися. Ос перед нами став виразом старий панський двір (Фр., VII, 1951, 122); Ставав легінь перед очима, як живий (Хотк., II, 1966, 128); Усе, що пережили вони за цю кілька днів, ставало тепер їм перед очима, як на долоні (Коцюб., I, 1955, 93); Аниця в гадках стала (Март., Тв., 1954, 39); В хислі стала перед ним постать дівчини з великими темними й сумними очима (Головко, II, 1957, 136).***

Ставати (стати) перед судом (на суд) *див. суд.*

◇ Свічки в очах стали *див. свічка*; Як на папері спісаний став *див. папір.*

14. *перев. безос. Траплятися, ставатися, виходити. Не за нас стало, не за нас і перестане (Номас, 1864, № 686); — А що! таки по-можу стало! — сказала Настя (Н.-Лев., VI, 1966, 342); На все своя пора, прийшла пора й на Ганну. Як каже приказка стара, що хустить статись — стане (Дор., Три богатвіри, 1959, 30).*

15. Виникати, зароджуватися, створюватися. *Де ми проходили — там ставала республіка Рад (Ю. Янов., II, 1958, 250); Стала слава, стала й слава, Стали й поговори Да на тую дівчиноньку, Що чорні брови (Укр. нар. пісні, I, 1964, 86); — А тепер яке лихо стало.. Ох! Сьогочасне лихо (Мирний, IV, 1955, 258); [Свд і р С в и р и д о в и ч:] Скажіть ви мені, чи не чули ви там од вечних людей, чого-то тепер на світі стала така дорожнета [дорожнеча]? (Н.-Лев., IX, 1967, 236); // Будуватися, виростати, з'являтися (про будівлі, населені пункти і т. ін.). Де був колись бір, стало велике село Бірки (Мирний, I, 1949, 179); Ти прище-сою зробилась, Замість хати замок став (Л. Укр., IV, 1954, 128).*

16. Наставати (про час, пору року, погоду, явище і т. ін.). Настала косовиця. За отамана ходить [Чіпка]..

Стали жнива — й серпом як косю (Мирний, I, 1949, 324); Зима в нас того року стала граву (Коцюб., I, 1955, 303); Накладали [пані] велику пеню на того, хто пропущав у жнива дні. Стала знов маленька панщина (Н.-Лев., II, 1956, 261); — Ото як стала Німеччина, то воки що? В партизани (Довж., I, 1958, 330); // *безос. То мороз скоував висушене суховіями поле, то опідні ставало на відлигу (Рад. Укр., 22.XI 1974, 2); Стало на обід, змії і каже: — Піди ж ти, хлопче, та принеси вола, будем обідати варити (Укр., казки, 1951, 144); // Відбуватися. — Що там за сильний ярмарок став у тому Догонілілі! Куди нашоум! І в слід не вступити (Н.-Лев., I, 1956, 57); То було В містечку Корнині, уже давнього. Щочетверга там ярмарок ставав (Рильський, III, 1961, 171); Ї ще дець у степу шмат «панської землі» (як революція стала — з комітету дали), і на ній зараз хвилюється жито і пишениці яроті смужечка (Головко, I, 1957, 94); // Сповнюватися (про роки як достпнення певного віку). — Як стало тому хлопцеві 16 років, вступив він до тої партії, до якої належав і його батько (Цюпа, Три явори, 1958, 13); Скільки там, каже, мого віку лишалося, коли.. мені тридцять два? Як сорок літ стане, всяка жінка зі'яне (Мур., Жила.. вдова, 1960, 59).*

◇ На порі стали *див. порі*; На стану стали *див. стан*¹; Стає (стало, стане) на годині — встановлюється тепла, сонячна погода. Після кількатижневих дощів, туманів та ярк нарешті стало на годині, і в ясном повітрі над Бубашестом в ранку до ночі висіла наша авіація (Гончар, I, 1954, 217); Стає (стане) на погбді (на погбду) *див. погбда.*

17. У сполуч. із *запереч. част. не, безос.* Не бути в наявності, зникати. Поплив човен в сине море, А воно азарало, — Погаралися гори-гірлі! — І скілок не стало (Шевч., I, 1963, 144); Де ж вона [царшів]? А глянь навкіл — Як у нас царів не стало, Так її мов не було (Перв., Казка.., 1958, 79); Батьки.. потропу споживали те розпарене жито. Через кілька днів не стало й цього добра (Стельмах, I, 1962, 211); Вечірньої години Не стало їх, тривоги і мотанини (Зеров, Вибр., 1966, 66).

◇ Бодай путь-дороги не стало кому — уживається як проклін. — Ох, бодай вам путь-дороги не стало, панове лашки, за мою кривду тяжку... (Д. Бедзик, Студ. Водк, 1959, 24); Душі не стало у кого — хтось дуже злякався. — Чого ж, — каже [Киріло Тур], — ви поторопіли? Батько пошутковав [пошуткував], а в їх уже й душі не стало (П. Куліш, Вибр., 1969, 135); Життя не стало від кого — чого — довелось зазнати великих неприємностей від кого-, чого-небудь. Він сердито жалівся: і так од гололи життя не стало, а тут ще Гушу пустили [з арешту] (Коцюб., II, 1955, 65); І (й) дху не стало *див. дух*; І (й) сліду не стало *див. смід*¹; Лшці не стало на кому — у когось поблігло обличчя від сильних переживань. Як почула таке Мотря, то й лиця на їй не стало: поблідала, як кривда (Мирний, I, 1949, 135).

18. У сполуч. із *запереч. част. не, безос.* Переставати існувати; вмирати, гинути. Настане час — не стане й нас (Укр.. присл.., 1963, 257); Йосипа тоого не стало, І ти, як паєць той, осталась Одна-однісенька! (Шевч., II, 1953, 322); Вмер мій батько. І брата не стало. Слять вони під хрестом край села... (Сос., I, 1957, 244); Незабаром горобенят не стало: вялялися тільки одні головки та тубубці... (Мирний, I, 1949, 153).

19. *безос.* Бути достатнім для чого-небудь; вистачати. Василина заробляла стільки, що ставало наймати плуга (Март., Тв., 1954, 64); — Ви ж знаєте, що в нас

сінця того, як кіт наплакав, — уже в початку зими не стає свого (Гр., I, 1963, 444); Останніми часами слабую, ледве стає енергії і сил на службову роботу (Коцюб., III, 1956, 391); — Я не знаю, чи багато його напикати? — Щоб стало, — одкавав він (Мирний, III, 1954, 78); Іздячи по чужих краях, Мільтон бачив багато такого, що стало йому на весь вік задувати (Л. Укр., VIII, 1965, 188); — Яка там наша жіночка дола? Тони, вари, плаття перу, воду носи, ще й на поле ходи; не стає часу вигадувати якісь витребуєчки (Н.-Лев., VI, 1966, 415).

◇ [I] розуму не стає (не стало, не стане) *дис.* розум; Кебети не стає (не стало, не стане) — те саме, що [I] розуму не стає (не стало, не стане) (*дис.* розум). [М а р у с я:] Кажіть, чого есте прибули до нас? [Я р е м а:] Од пана. [Х о м а:] Цить! Не так треба. [М а р у с я:] І на се, мабуть, кебети не стало! І самі не знають, чого прийшли (Кост., I, 1967, 278); Ненадбго стәне кого — хтось недовго витримуватиме заведлике навантаження, напруження і т. ін. [М а р и н к а:] Ви ж не шануєте здоров'я свого: так тратити сили.. Для чого ж? Так же вас ненадовго стане! (Стар., Вибр., 1959, 448); Не стає (не стәне) дүху *дис.* дух; Не стәне мочи *дис.* міч; Поки стәне кого — поки хтось житиме. Ой, ми, доню, Тею долю Не гаявдим, не гудим.. Твої сміхи Нам утіхи, Поки тебе стане: Твоє сонце У віконце І до нас загляне (Г.-Арг., Байки., 1958, 176); Скільки стає (ставало) сили *дис.* сіла; Терпіння (терпцб) не стає (не стало) *дис.* терпіння, терпбв.

20. Вимагати певних затрат, коштів; обходитися, коштувати. — Сімдесят карбованців весіле [весілля] стало (Барв., Опов., 1902, 321); Вона почала міркувати зголом, скільки трудоднів стала їм нова хата, тобто — скільки мусять за неї одробити трудоднів (Ю. Янов., Мир, 1956, 277).

◇ Що б то (на чім би) не стало — за будь-яких умов, незважаючи ні на що. Капіталістичні і поміщицькі що б то не стало хочуть роз'єднати робітників різних націй.. (Ленін, 23, 1972, 145); — Задача наша бойова зараз така — розшукати партизанів на чім би не стало (Головко, I, 1957, 365).

21. Уживається як зв'язка у складеному присудку із знач.: а) Робитися ким-, чим-небудь.. *робітник в Росії вже не той, що раніше. Він став сілою* (Ленін, 22, 1972, 6); *Все менше серед нас учасників Великої Вітчизняної війни. Їх діла, їх подвиги переходять у легенди, стають частиною пам'яті народної* (Ком. Укр., 6, 1975, 10); *Коли зір торкався до приманки, мотузку вшморувалися, і зв'язаний ведмідь ставав здобичкою звіроловів* (Трубл., I, 1955, 174); *Михась пройшов сувору школу, та твердо йшов крізь роки дим, вступив у лави комсомолу, став активістом молодим* (Сос., II, 1953, 436); // *Робитися ким-небудь, пабуваючи певної кваліфікації, якихось навичок, уміння. — Здається, і ви тепер стаєте альпіністом? — казав Воронцов Хачькому.. — Стаю, товаришу заклопйт, стаю!.* (Гончар, III, 1959, 103); *Скінчивши Академію і ставши справжнім художником, Тарас Григорович задумав провідати рідний край* (Мирний, V, 1955, 312); *Засади його за книзу — і він стане сільським вчителем* (Стельмах, I, 1962, 252); // *Перетворюватися на кого-, що-небудь. Ставав [перелесник] летючою зорю в тату, А в хаті гарний парубок ставав* (Л. Укр., I, 1951, 181); *Переночував під мостом та неначе й сам чортом став, коли од мене люде одхрепуються* (Н.-Лев., VI, 1966, 98); [О л ь г а:] *Видасте батько важжє за якогось Риндю.. Ти послужави батька. [С в і т л а а:] Ні. [О л ь г а:] Це ти зараз така хоробра, а як дійде до цього — агням станеш* (Зар., Автеї, 1962, 263); // *за кого — що.*

Заступати, заміняти когось, щось. — *Ному я стану за дитину* (Шевч., II, 1953, 307); *Голосила Соломля.. — Ой мамо моє! станьте ж хоч ви їм за рідну матір* (Н.-Лев., VI, 1966, 407); — *Навстї піаніну [піаніно] вива [Давня]. Курж за сідало стала* (Стельмах, II, 1962, 369); // *за кого. Виконувати перев. тимчасово певні обов'язки. — Часом стаю й за перепічайку та бублейницю: печу та продаю паляниці та бублики* (Н.-Лев., VII, 1966, 276); *Через це [малий зріст] його неохоче приймали грати в футбол. Ному.. доводилося ставати за суддю* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 6); б) *Робитися яким-небудь, набуваючи певних властивостей, якостей, ознак, якогось вигляду. [А е ц і я П а н с а:] Кожен раб, як тільки християнство те перейме, став покриним, чесним, роботящим, хоч кия забувай!* (Л. Укр., II, 1951, 372); *Очі в Маланки стали налякані, круглі* (Коцюб., II, 1955, 38); *Його товсті губи розтяглися трюзи не до ауз, а рот став здоровий, неначе верша* (Н.-Лев., VII, 1966, 230); *Відчує [Гнат], як спадає йому на серце тихомірний спокій.. Обкурене порохом його лице стало ясним* (Панч, В дорозі, 1959, 49); в) (*безос.*) У сполуч. із присудк. сл. і присл. указує перев. на виникнення якогось природного явища, певного стану, почуття і т. ін. в людині. *Як тільки покажеться сонце, став тепло* (Коцюб., III, 1956, 414); *Поночі стає; Сад убрання ронить, Вітер жари гонить* (Граб., I, 1959, 300); *Страшно якось та голодно ставало мені* (Хотк., I, 1966, 132); *Краще цього не зачатипа, бо гідко став на душі* (Мирний, V, 1955, 404); *Піт заливав очі, і солоно став на сухих губах* (Гончар, III, 1959, 57); *Ному стало сором перед своїми ж таки драгунами* (Н.-Лев., VII, 1966, 181); *Стало [Бараболі] жаль II, але чогось було жаль і себе..* (Стельмах, II, 1962, 285); *Людямі не до його сівє, погано їй стало* (Головко, I, 1957, 478).

Ставати (стати) за основу (основною) *дис.* основа; Ставати (стати) звичкою — те саме, що Входити (увійти і т. ін.) в звичку (*дис.* звичка). *В Корнія це вже стало звичкою — на все на світі скаржитися* (Гончар, Трюка, 1963, 11); *Ставати (стати) причиною дис.* причина.

◇ Небу (небови, на небі) жарко стәне (стало) *дис.* жарко; Не той став; Не та стала *дис.* той; Ставати (стати) людяною — формуватися як особа з позитивними якостями. — *Усі за тебе переживають, хочуть, щоб ти людяною став, маму свою не сороми..* (Гончар, Бригантина, 1973, 82); *Ставати (стати) паном дис.* пан; *Ставати (стати) паном становища (життя і т. ін.) дис.* пан; *Ставати (стати) правцею дис.* правця¹; *Ставати (стати) правую руюю дис.* правий¹; *Стати притчею [во язїцех] дис.* прїтча; *Стати сміхом дис.* сміх; *Стати у вазї дис.* вага.

22. тільки док. У сполуч. з іпфів. уживається як зв'язка у складеному присудку в знач. дієсл. по ч а т и. *Стали мати гірко плакати* (Вовчок, I, 1955, 215); *До вечора Семен вовсім озляв і став кашалати та стогнати зголом* (Л. Укр., III, 1952, 638); *Аж ось стала змарки збиратися..* (Кв.-Осн., II, 1956, 124); *Минуло їй п'ятнадцять літ. Вона тільки-тільки що стала розшукатися* (Мирний, IV, 1955, 294); *Стали спускатися [Гнат і кінь] в тежний зр, зєідки повіяло холодом і проваллям* (Тюг., Вир, 1964, 188).

◇ Серце серцю (серцеві) стало вість подавати *дис.* серце.

23. тільки док. У сполуч. з іпфів. уживається як допоміжне дієсл. для творення майб. ч. в знач. дієсл. б у т п. [Г р и ц ь к о:] *Лука Семенович! Я хоч і мужичюга, як ви кажете, а от так по-мужичюму не стану робити* (Мирний, V, 1955, 149); — *Гулі мені приплили, моду яку взяв..! Станеш хліб заробляти, тоді й волочись, а*

доки мій жереш — двуськи! (Тют., Впр, 1964, 8); — *Мав би вас оце відрядити куди слід.. Одначе ні. Не стану робити цього* (Гончар, Бригантина, 1973, 176); // *трон.* — *Та йди вже в двір, — сердито одказала вона, з нетерплячкою.* — *Стану я під двором розмовляти...* (Мирний, I, 1949, 339).

◆ На мові **СТАТИ** (див. мовба; **СТАВАТИ** (СТАТИ) до ладу **див. лад**; **СТАВАТИ** (СТАТИ) у [великій] **пригоді** (рідко в **пригоді**) **див. пригодба**; У **подббі** **СТАТИ** **див. подбба**.

СТАВАТИСЯ, **СТАЮСЯ**, **СТАБИСЯ**, **НЕДОК.**, **СТАТИСЯ**, **СТАВУСЯ**, **СТАВЕНСЯ**, **ДОК.** 1. **ТІЛЬКИ** 3 **ОС.** Відбуватися, мати місце, траплятися. *Ніна Дмитрівна скаржилася на серце. Не то заходило воно в неї, не то замирало. Ставалося це раптово, без жодних видимих підстав* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 34); *Соломія вірила, що станеться якась незвичайна подія, якась невідома сила прийде у потреби на поміч* (Коцюб., I, 1955, 384); *Велика Жовтнева революція, про необхідність якої говорили більшовики, сталася...* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 21); *На початку першого тисячоліття до н. е. в країні Урарту сталося об'єднання дрібних племен* (Іст. СРСР, I, 1956, 11); *Мати вже помічає, що в ньому якась одміна сталася* (Стельмах, I, 1962, 280); *Уралов зупинив машину, щоб написати. Там і сталася його зустріч із Галєю* (Гончар, Тронка, 1963, 295); *Другого дня сталася сутичка Маслюка з полковником Голубом* (Багмут, Щасл. день..., 1951, 77); *Тут [у Помпеї] сталася трагедія, якої Не міг створити навіть і Шекспір* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 101); — *Товаришу командир, тут пригода сталася. Один червоноармієць замість ворога заїца втімає* (Трубіл., I, 1955, 44); *В оборт сталася пропража: зник кончений.. кендюз* (Коввінка, Кутя..., 1960, 32); *Затримка несподівано сталася.. Куля влучила в коня. Падаючи, він зламав дишля* (Головко, II, 1957, 569); // *Койтися, чинитися* (перев. про шось недобре, небажане). *У мене сталася біда: найменша дитина тяжко ослабла на запалення в легенях* (Коцюб., III, 1956, 395); — *Як мав статися лихо, то станеться* (Стельмах, I, 1962, 560); *Батько піднімає рушницю. Секунда, і станеться злочин* (Довж., I, 1958, 118); // *з ким, кому*. *Діятися, творитися* (про виникнення незвичного або важкого, неформального морально-фізичного стану). *Де ж Микита? В далеку дорогу Пішов собі...* *З того часу Не чуть його стало...* *З того часу титарієні Шось таке сталося!* (Шевч., II, 1963, 99); *Кармелъ все смутніш та смутніш.. Пішла чутка така, що се з того часу йому сталося, як почав він по чужих селах їздити та з чужими людьми знатися* (Вовчок, I, 1955, 346); — *Хай же тільки помре син або станеться що йому — я їз на суд покличу, у тюрму запру* (Мирний, III, 1954, 58); *З гіруроєм сталося шось дивне. Він зовсім переживився* (Довж., I, 1958, 321); // **безос.** *Так мені сталося, наче я дитина мала: не розумію нічого, не знаю, не пам'ятаю* (Вовчок, I, 1955, 276); // **Наставати.** *На гірських риках повідь стається раптово* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 214); — *Я колою обліз [ворогів], Одрізає їз мажі з зарчани...* *Там ставсь уже голод...* (Стар., Поет. тв., 1958, 212); *Пригадується мені тиха смерть мого предка, що сталася улітку 1930 року під яблуною в садку, огородженому його ж руками акуратним тиним* (Довж., I, 1958, 69); *Сталася напружена хвилинна пауза. А мангелди ждає відповіді* (Десняк, Десну..., 1949, 498); // **Здійснюватися**, **збуватися** (про наміри, задуми, ірії, слова і т. ін.). *«Уб'єм брата! спалим хату!» — сказали, і сталося* (Шевч., I, 1963, 114); *Шеєченка влучив зеленя Нагадує його слова, Що зійдеться земля племена — Смі'я велика і нова. І сталося. Перший грім з «Аврорі» Весну народну возвістив, І кийські прадавні гори Червоний прапор осікне* (Рильський, III, 1961,

98); — *Я так хотів побачитися з тобою. Щоб наодинці. Стільки сказати хотів тобі. А от сталося це — і снів наче не знайду таких* (Головко, I, 1957, 427); [С е р г і й:] *Лесю, настав час діяти. Пора! Але ми безсилі, поки будемо діяти окремо. Треба спочатку об'єднати найсміливіших, найвідданіших, найдужчих. І це станеться* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 13).

Мов (немов, **наче**, **ніби** і т. ін.) **нічбо** [ї] **не** **сталося** — як звичайно, як і досі. *Казала [Марія] тоді, ламаючи руки: — Дукіє, ти зрозумій: прийшли двоє, мов нічого не сталося* (Головко, II, 1957, 148); *Заспокоєшись трохи, він знов приймась за роботу, носив воду і дрова, замітає двір, так, наче нічого не сталося* (Коцюб., II, 1955, 193); *Можє ставтися — цілком імовірно.* — *Можє статися таке, — він знову підняв очі.., — що ми будемо оточені* (Тют., Впр, 1964, 335); *«Можє статися, — думає Макоєвій, сидючи вже в себе в окопі, — що вона придивитися до мене уважнїше і я їй сподобаєся...»* (Гончар, III, 1959, 407); **Переполб** **стівася** **див. переполб**; **Що б** **не** **сталося**; **Що не** **станеться** — за будь-яких умов, незважаючи ні на що. [О р е с т.] *Все одно, що б не сталося, ми не розлучимося* (Л. Укр., II, 1951, 92); *Тепер уже як не буде, що не станеться, — не підійде* [Артем] *до батька* (Головко, II, 1957, 392).

2. **ким, чим, який, заст.** **СТАВАТИ** (у 21 знач.). *Уперед, хто не хоче конати, Статись труною зникли живучи!* (Граб., I, 1959, 394); *Здавалося їй, що її призувалики відчуралися від неї й переходять на сторону її мужа. Він стався переможцем, а вона пропачою* (Март., Тв., 1954, 296); *Хто стається віцею, того вояк в'їсть* (Номіс, 1864, № 3840); *А Юрко цього й чекав. Виліз із хатки, стався легеньк і смачно поїв* (Три золоті сл., 1968, 59); *Ти мов птах стависся легкий, мов ось-ось летіти!* (Фр., XI, 1952, 152); *Кріпшас воля, воля стається залізна...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 292).

СТАВАТИСЯ (**СТАТИСЯ**) **причиною** чого, **рідко** **до** чого — те саме, що **Бути** (**СТАВАТИ**, **СТАТИ**) **причиною** (**див. причина**). — *Той [фотографічний] апарат і ставсь.. причиною зміни в моему житті...* (Коцюб., I, 1955, 255); [А н н а:] *Сталась я, зоча і мимоволі, причиною до смерті чоловіка, що поважав мене й любив* (Л. Укр., III, 1952, 392).

3. **безос.**, **заст.** **Вистачати.** *Думкам не сталося простору* (Стар., Поет. тв., 1958, 61); — *Вараєро Охрмієно, почастуєте майбутнього інженера вашою наливкою.* — *З нього і звичайного чаю з цукром станеться, — недбало мовила Катря* (Рибак, Час..., 1960, 469).

СТАВЕЦЬ, **вця, ч., заст.** 1. **Ставник** (**див. ставник** ?). — *Мисліть, друзі, — узявши в руки свічний ставець, щоб відсунути його далі, продовжував Данило* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 158).

2. **Дерев'яна тарілка.** *Кожному старцю по ставцю* (Укр. пресл., 1963, 75).

3. **Циліндрична форма для випікання пасок.**

4. **Конусоподібна купа дров, наготована для випалювання вугілля.**

СТАВИДЛО, **а, с.** Те саме, що **ставіще**.

СТАВИТИ, **влю, виш;** **мн.** **СТАВЛЯТИ**; **недок.**, **перез.** 1. **Примушувати** **кого-небудь** або **допомогати** **комусь** **стати** на **вогн**, **набути** **вертикального** (стоячого) **положення**. — *Я вже до школи годжу. — І в яку ти групу ходиш? — бережно ставит [Давидко] дитину на поріг* (Стельмах, II, 1962, 72); // **Примушувати** або **просити** **когось** **стати** **де-небудь.** *Я забігає з оператором спереду, ставав збоку, вискакує на східці і крутить згорі, стаєє оператора на площадку для вантажу* (Ю. Янов., II, 1958, 97); // **у** **столу.** **з** **дежкими** **присл.** **Примушувати** **кого-небудь** **стати** **в** **якусь** **позу,** **позицію.** *Ставити наекोलішки.*

◇ Стáввити до мýру, рідко — те саме, що Стáввити до стінки (під стінку) (див. стінка). На довгих радісних вітрах Несли тривою, кров і жак Ми тим, хто нас гнобив віками... Ми їх за дні минули ад До муру ставили підряд, І залли ночі протинали... (Сос., I, 1957, 466); Стáввити до стінки (під стінку, до стіни) див. стінка, стіна; Стáввити на коліна кого — примушувати когось підкоритися. — Треба ставити бісові пакі на коліна, щоб мужики панами ставали (Стельмах, I, 1962, 502); Стáввити на рушпик (на рушпик) кого, заст. — одружувати кого-небудь.

2. Направляти кого-небудь на якусь роботу, пропонувати комусь робити що-небудь (звичайно стоячи). Рабиненко взає у стеблівського посесора.. підряд ставити робітників на заводі (Н.-Лев., II, 1956, 94); Загела [дружина] однієї: «Йди з флоту та йди. Мільйонку армію демобілізуємоут, до корисних справ.. ставлять. Чого тобі боєтатися в морі?..» (Логв., Давні рани, 1961, 10); Сортувальної установи у нас не було, і для перебирання картоплі перед закладанням її в бурти довелося ставити щодня тридцять колгоспниць (Хлібороб Укр., 12, 1964, 13); // ким, за кого, рідше на кого, розм. Призначати на якусь посаду, роботу. — Став ти його, — каже [попада], — на дяку!.. — Не приймуть. — Приймуть! Я старого проситиму! (Вовчок, Вибр., 1946, 214); Ставити виконробом; Ставити за шофера.

3. Розташовувати кого-небудь у певному місці (для ведення бою, охорони, оборони і т. ін.). [Гелев:] Ти признає сторожу для пошани. [К а с с а н д р а:] Сліпий побитих на сторожу ставить! (Л. Укр., II, 1951, 304); У штабі Данило не вперше пересідічюся, що пока вважають малорегулярним і не ставлять на відповідальні ділянки фронту (Ю. Янов., II, 1958, 233); — Товаришу командир, людей немає. Задавила артилерія. — Поранені в? Стає поранених! (Довж., I, 1958, 184).

Стáввити варту (сторожу, караул і т. ін.) — доручати кому-небудь здійснювати охорону, вартування у певному місці (місцях). Уже ставлять варту дорогами, залагають під плями, лізуть на смереки. А він буде йти, нікого не підозрівуючи, веселий, безпечний (Хотк., II, 1966, 235).

4. розм. Улаштувати кого-небудь десь для проживання або на почілку; розквартирувати. — Сказала громада, як я просила, що у самих жінок, де чоловіка нема, щоб там нікого не ставити? (Кв.-Осн., II, 1956, 440); Бразд виконував княжий загад. Він ставив.. мечники на покори по джизах і селів давати, поки воки стоять, по барану (Скл., Святослав, 1959, 88).

5. перен. Змушувати кого-небудь опинитися в якомусь становищі, потрапити в якісь умови, обставини. Я лишила Ганкевичу скільки рукописів моїх товаришів з України для видання у Львові.. І не маю ні слова, ні відгуку.. Се мене ставить у дуже прикрий стан супроти товаришів (Л. Укр., V, 1956, 353); // перен. у споуч. іа сл. с е б е. Помовитися якимсь чинном; видавати себе за когось. З тими панками, що йому корились, запобігали його ласки, кланялись йому, Брємя ставив себе запанібрата (Н.-Лев., VII, 1966, 98); // кого, розм. Виставляти кого-небудь кимсь. Не ставити мого батенька брезнулом (Сл. Гр.).

◇ Стáввити поза закбном див. закбн; Стáввити себе на місце чия — уявляти себе в таких самих обставинах, у такому самому становищі, як хто-небудь; припускати, що не хтось інший, а ти сам потрапив у певну ситуацію. Балабушица зачиталася і в дуці все ставила себе на місце героїні романа [роману] (Н.-Лев., III, 1956, 216).

6. Надавати чому-небудь вертикального положення;

розташовувати, укріпляти щось вертикально. На гораз заворушились люде, немаче колашня. Копали окопи, насипали здорові ваали, возили цеглу, ставили частоколи (Н.-Лев., VII, 1966, 21); Край села на товчених, мов камінь, дорогах дядьки ставили дубові чи берестові стовпи, а Мар'ян обивав їх у землю (Стельмах, I, 1962, 634); — Була така на північ високовольтна мережа «Дніпро-енерго». Може, бачили за Дніпром по степу металеві щогали?.. Коли ми ставили ці щогали, а ще був комсомольцем (Гончар, III, 1959, 280); — Нащо ти, сину, вила в кочегри ставиш? (Головко, II, 1957, 135); А море сказалося! Воно якось люто накидається на «Гетьман». Підскакує під нього, ставить його цапки (Вишня, I, 1956, 187).

Стáввити збрю (гвинтівку, рушпик) в козла (козля) див. козла.

7. Помішати куди-небудь, розміщувати десь. — Не знаю, таточку, — сказала Галочка, ставивши на миски то миски, то тарілки (Кв.-Осн., II, 1956, 335); В базитих просторих шатрах ставили столи (Н.-Лев., VII, 1966, 218); Будували кухні, комори, сараї, стайню. Не тільки треба панам десь жити, — треба десь чхлядь містити, провізку складати, коней ставити... (Мірний, II, 1954, 96); Під'їжджав до росадника загли червоноармійці, руляче огороду.. — Стій! Стій! Що ви робите?! — гукнув Мичурін.. — Та ви.. заспокоїтєся. Ми розуміємо. Але ж війна. Батарєю треба ставити, — заспокоював Мичуріна молодий командир (Довж., I, 1958, 456); Ставить [Орися] візочок біля верболозового куца (Тют., Впр, 1964, 127); Над урвищем зберігся чималий кляпоть цілими. — буде намети де ставити (Гончар, Бригантина, 1973, 128); Ставить [Докія] ногу на верзкій шабель, проворно, по-дівоному спускається на тік (Стельмах, II, 1962, 404); // Подавати на стіл (страви, напої і т. ін.). — Тягніть Петра на вечерю, Любі! дівчата, Ставте на стіл ви тегеру Та ріжте курчат! (Г.-Арт., Байки.., 1953, 142); Ставлячи вечерю на стіл, мати помітила краєм ока, як загорілись у нього очі на гарячу страву (Гончар, II, 1959, 159); // розм. Привоцяти, частувати (звичайно алкогольними напоями). Тепер в шинку людей повнісінько.. Визволені ставлять горілку родичам та новобранцям (Л. Укр., III, 1952, 561); — Ставить лишень нам око вина та гари мамалиху, — каже Хаброня (Н.-Лев., III, 1956, 254); Хома пошалу одводи.. — Ха-ха! Ну, ставиш пиво? (Кожуб., II, 1956, 36).

Стáввити могоріч (могоріч) кому — частувати кого-небудь вином, горілкою (за послугу, допомогу і т. ін.). — Ну, що? Будемо сватами, чи з гарбузами додо му підеш? — жартує Шкапонд.. — А тепер, як годиться, став могорич (Стельмах, I, 1962, 257); Був такий зичай. Коли молодий парубак виходить уперше на вулицю — ставить старшим могорича (С. Кравч., Квіти.., 1959, 96); Стáввити обід див. обід.

◇ Стáввити на пробу див. проба; Стáввити одного проти (супроти) другого — настроювати вороже одного до іншого. — Я ще почну одного супротив другого ставити і за своє право людську кров точити! (П. Куліш, Вибр., 1969, 188); Стáввити палиці (палицю і т. ін.) в колесо (в колесо) див. колесо; Стáввити перед (поперед) очима що — викликати щось в уяві. Ти якось зміш так листи писати, що мов перед очима все ставиш, а от як так не вмю і через те з моїх листів рідко хто задоволений (Л. Укр., V, 1956, 385); Ставить [пісня] поперед очима тихіх села, степи безкраї (Вовчок, VI, 1956, 342).

8. Помішати на вогонь, жар, готуючи для споживання (про їжу, напої). Газдина вже вчиняє паску.. А як поря уже ставити паску у піч, виходить газда з хати, —

то він має не пускати нікого: доки [доки] паска в печі, нікому не вільно вводити (Хотк., II, 1966, 37); Ставити чай; // Учиняти тісто (для хліба, пирогів, млинців і т. ін.). Тут йому треба було двір промити.. або побігти до сусіди Меласі позичити трохи дріжджів, бо хазяйка загодилася ставити пироги (Вовчок, I, 1955, 296).

Ставити самовар (самовара) — розпалювати вогонь у наповненому водою самоварі. Діточина пішла в двору.. Галя тим часом у кухні ставила самовар (Мирний, I, 1949, 375); Гриша Козир.. подав пропозицію ставити самовара (Ю. Янов., II, 1954, 105).

9. у сполуч. із деякими присл. та ім. з прийм. Надавати чому-небудь певного положення (за знач. відповідного присл. або ім.). Витягла [курка] коротку шию, ставила боком кругленьке око, знімала ланку і чекала (Коцюб., II, 1955, 273); Охнен сердито брехала через калюжі, Дорош же йшов, підібравши по-жіночому шияло, обережно ставив маленькі хромові чобітки, де суцільше, мабуть, боявся промочити ноги (Тют., Вир, 1964, 102); Товариш вже ставили зброю на запобіжники (Гончар, III, 1959, 438); Ставити ногу на носок.

10. Навчати правильно володіти чим-небудь (голосом, диханням і т. ін.). Ставити голос; Ставити дихання; Ставити руку музикантові-початкізю.

11. Установлювати що-небудь для роботи, для виконання своїх функцій. — Як по-моєму, то треба більше уніфікувати машини, виготовляти необхідні вузли, які б легко можна було ставити вадість спрацьованих (Цюпа, Краєви, 1971, 199); Мотор на човен ставить [браконьєр] таких сил, щоб інспектор його не догнав (Гончар, Бригантіна, 1973, 170); До сід сонця ставлю верші (Стельмах, Жито..., 1954, 149); Йоньки дома не було, пішов ставити атері на Ташань (Тют., Вир, 1964, 453); Ставити телефон; Ставити парове опалення; // Притивити, прибивати і т. ін. до чого-небудь під час виготовлення або ремонту. Ставити латку; Ставити набійку; // Накладати, прикладати до якої-небудь частини тіла з лікувальною метою. Павло приймає їх, робив пере'яки, ставив шини, бинтував рани (Кучер, Голод, 1961, 430); Під час сильної простуди.. ставлять банки (Лікар. ролісн..., 1958, 68).

Ставити годинника — пересувати стрілки годинника так, щоб вони показували правильний час; Ставити на відгодівлю, с. е. — переводити на режим посиленого годування з метою збільшення живої ваги. Серпневий — вересневий приплід відокремлює від маток у жовтні — листопаді. Ставимо їх на відгодівлю і до травня годують соковитими та концентрованими кормами (Колг. Укр., 11, 1956, 22); Ставити пластінку (платівку) — класти пластінку на диск радіоли, патефона і т. ін. для програння. Пластинка докрутилася до кінця. Але нову Маріана не ставила (Грим., Незакінч. роман, 1962, 56); Ставити плімбу — заліплювати плімбою душло в зубі; Ставити свічку — відповідно до церковного обряду ліпшити, прикріплювати запалену свічку перед образом святого. На свічку богу заробляла [мати]; Покломи тяжкі б'ючи, Пречистій ставила, молила, Щоб доля добра любила її дитину... (Шевч., II, 1953, 110); Матушка Протра була мов на власній іменинах. Вона ешталася по церкві не з меншою повагою, як паламар, що ставив свічки (Коцюб., I, 1955, 275).

12. Навести що-небудь на поверхню чогось (візерунок, зарубку, пляму і т. ін.). Покине [Оксана] грєбін, та за рушник, що мати вишила їй же на придане, і почне такі ж квітки ставити, як і мати (Кв.-Осн., II, 1956, 424); Ставити п'ялму; // Зображувати на папері, писати що-небудь. Гуца скінчив. Народ підходить дового, і дового важкі робучі руки грамузляли [вводили]

кривульки або ставили хрест, щоб було міцно (Коцюб., II, 1955, 83); Розклалиши папери, Таня почала їх уважно перечитувати й ставити на кожному з них свої помітки (Епік, Тв., 1958, 464); Ставити візу; Ставити дату; // Записувати оцінку в журнал, залікову книжку і т. ін. Аркадій Валеріанович ще раз перечитує листа, помічає в ньому помилки на «ять», червоном олівцем жирно підкреслює їх і ставить внизу оцінку — дійку (Стельмах, I, 1962, 392); Вчителька сказала: — Сядь. Написано чудово. Тобі я перший ставлю «п'ять» в найперший день учебний! (Забіла, У. світ, 1960, 8); // Відмічати, реєструвати присутність, прибуття кого-небудь. Ставлю яку на біржі праці... І знов вертаюсь у свій куток (Плужник, Вибр., 1966, 107).

Ставити печатку — притискуючи печатку до паперу, сургучу, робити відбиток; печаткою засвідчувати чинність якогось документа; Ставити [свій] підпис: а) розписуватися. Він ставить підпис під статтею, підіймає голову (Стельмах, II, 1962, 280); б) підписуватися під якимсь документом на знак цілковитої згоди й схвалення. Ставити підписи під відозвою Всесвітньої Ради Миру; Ставити сніжакі — бити кого-небудь до сніжків. [М и р о н:] Вашому брату сніжакі мало ставлять, більше нам перепадає, як завжди (Корн., II, 1955, 18).

◇ Крапку ставити дво. крапка; Ставити знак рівності дво. знак; Ставити крапку (крапки) над «й» дво. і 1; Ставити хрест (хресті) на кому-чому, рідко над ким — чим: а) переставити покладати надії на когось, щось; б) переставити робити що-небудь, займатися чимсь, думати, згадувати про щось. Порфирей стало тоскно на душі. Піти б у школу та сказати: — Ось я вернувся й на минулому ставлю хресті! (Гончар, Бригантіна, 1973, 88).

13. Будувати, споруджувати що-небудь. Загадає [Бремія] копати землячки, ставити догєі курєні для немонатів військових (Н.-Лєв., VII, 1966, 21); На батьківській садби ніде друєз хату ставити (Головко, II, 1957, 517); — Треба лагодити даєз, треба сіно косити, клуню ставити (Тулуб, Людолови, I, 1957, 37); Під дружний реєт бригада перейшла далєі ставити нову дерев'яну стїну [в котловані] (Хижняк, Килимок, 1961, 16); — Відвага мед н'є, — таки не тримаєз Порфир. Буєє ж така, що їй нам'яткики ставлять (Гончар, Бригантіна, 1973, 108); Ставити п'ч; *Образно. На заході сонєз нестожно заодило свої величєзні сяючі будови, ставило із золотих змар золоті міста з вежами (Гончар, III, 1959, 306).

14. У сполуч. із деякими ім. у знах. в. з прийм. в. означає: створювати для кого-, чого-небудь становище, умови, став, виражені відповідним іменником. Колективі оуєільних підприєств.. запропонуєли рієєнь окладів ставити в залежність від досягнення і перевищення проектної потужності (Ком. Укр., 12, 1965, 33); // У сполуч. із деякими ім. з прийм. в, під, перед означає: виконувати дію за знач. відповідного іменника. Ставити під контроль.

◇ Ставити перед фактом дво. факт; Ставити під загрозу — варажати на безпеку. — Треба відправити хлопця в тил. Ми не маємо права ставити під загрозу життя дитини (Багмут, Щасл. день..., 1951, 58); Ставити під с'умнів (с'умнів) дво. с'умнів; Ставити під удар (удари) дво. удар.

15. перев. у сполуч. із^с сл. високо, вище, низько і т. ін., перен. Розцінювати, розглядати з певного погляду, визначати певним чином своє ставлення до кого-, чого-небудь. [Г о с т р о х в о с т и й:] Я єєних людей і вас, Бєфросино Сидорово, ставлю без міри високо (Н.-Лєв., IX, 1967, 236); Франко дуже високо

ставити Сквороду, вважаючи його, по суті, зачинателем нового періоду культури й літератури народу України сільних та західних областей, як в XVIII, так і в XIX століттях (Рад. літ-во, 9, 1966, 28); В усьому вона ставила його вище себе, в його змінні, в роботі, в здібностях (Гончар, Тронка, 1963, 225); Я не ложу оруддя [не гуджу] на дурні справи і не ставлю їх нижче цієї [Мирний, V, 1955, 358]; // у сполуч. із декарми ім., переа. в прийм. Визнавати чим-небудь, оцінювати, кваліфікувати як щось (за знач. відповідного ім.). Ставити в заслугу; Ставити за обов'язок.

◇ Ставити в дурницю що — вважати щось не варти уваги. — Я ставлю рід твою в дурницю (Котл., I, 1952, 293); Ставити взірці (за взірць) кого, що — те саме, що Ставити за (у) приклад (див. приклад¹). Переважуючи мінометників... Ясногорська щоразу дисувалась, як вони всі чепурні, озайні, Ставила їх ватрем для решти підрозділів (Гончар, III, 1959, 199); Ставити в (на) одну лінію див. лінія; Ставити в [одній] ряд див. ряд; Ставити за (у) приклад див. приклад²; Ставити за скот (скотів) див. скот; Ставити над усіма — дуже цінувати, вважати найкращим. — Вбив ти, Василю, душу в мені. Над усіма ставила тебе, а ти... виходить, баламут і вертихвіст, як і всі ви... (Грим., Незакінч. роман, 1962, 18); Ставити на карб див. карб; Ставити на один п'єдестал кого — те саме, що Ставити на одну дощку (див. дощка). — Гріх тобі аристократа і баршиника ставити на один п'єдестал. І, пробак, твоя поведінка часто дисує мене (Стельмах, I, 1962, 286); Ставити на одну дощку див. дощка; Ставити на перше місце (на першому місці) кого, що — дуже цінувати когось, щось, вважати найкращим, найважливішим. За команда роти Багіров підляувався далеко більше, ніж за самого себе, ставив на першому місці його, командирова честь, бо то була честь роти (Гончар, III, 1959, 189); Ставити на перший план кого, що — вважати когось, щось найголовнішим, найважливішим. Сам Доженко на перший план ставив письменницьку працю, вважає її своїм покажником (Рад. літ-во, 10, 1969, 73); Ставити пбруч (пбряд) див. пбруч, пбряд²; Ставити собі метбю (за мету) див. мета.

16. В азартних іграх — вносити певну ставку (у 4 знач.). Дорослі ж грають, декотрі вже позичають один в одного, ставлять до останнього — чому ж йому не можна? Гра тягувала його, як тямничка прітра (Гончар, I, 1959, 46); // Пропонувати, вносити як заклад (при суперечці, парі). — А де Григор? — запитали ми в один голос. — Заховався у Матей Лисово, — ..сказав Микита Дудка. — Або ти внаши? — не вірив Василь. — Складаний пожим ставало, коли брешу! (Павч, Гарні хлопці, 1959, 30); // на кого. Розраховувати на когонебудь, бути певним у чийсь перемозі, силі і т. ін. — Локі Сомко був Сомком, я ставив на його сміливо, а тепер мене якийсь острах бере... (П. Куліш, Вибр., 1969, 184).

◇ Ставити на карту див. карта; Ставити на кін див. кінь; Ставити ставку на що — те саме, що Робити ставку (див. робіти).

17. перев. у сполуч. із с. справа, робота і т. ін. Налагоджувати, організувати. Він якось так ставив діло хитро та мудро, що сусідні відичі давали йому по кілька десятим поля на один рік або й на два роки (Н.-Лев., IV, 1956, 45); // Уводити в дію, робити діючим. З колгоспної кузні лине дзвін молота. То старий Івженко ставити до ладу п'яту лобогрійку (Вол., Сади., 1950, 11); // Здійснювати що-небудь.

Ставити діагноз — визначати характер захворювання. Вицик.. має неабиякі здібності ставити діагноз (Донч., VI, 1957, 9); Ставити дослід — здійснювати

наукове дослідження якого-небудь явища в його конкретному вияві у певних, спеціально створених умовах. Борис Романович і його колеги ставили досліди вечорами, засиджуючись до світанку (Наука., 7, 1967, 18); Ставити рекорд див. рекорд.

◇ Ставити на рейки див. рейка; Ставити на шпирьку ногу див. шпирьокій.

18. Показувати на сцені виставу, здійснювати режисерську підготовку спектаклю, кінофільму, тавцю і т. ін. Коли її [п'єсу «Дімерівна»] дозволили ставити, то тільки дякуючи Вашим турботам про се (Мирний, V, 1955, 370); Художник Сев — мій перший друг. Прийшовши режисером до кіно, він поставив невеличку комедію (Ю. Янов., II, 1958, 37); — Що ж ви ставите? — поцікавився Дянько. — «Наталію Полтавську» найчастіше, а недавно «Марата» ставили, — розповідала сестра (Гончар, II, 1959, 147); Лише після Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні почали ставити багаті спектаклі, в яких органічно злито класичне хорографічне мистецтво з українським танцювальним фольклором (Укр. нар. танці, 1969, 28).

19. перен. Створювати, викликати (труднощі, перешкоди і т. ін.). Лишили [опришки] звичайні форми життя, аби бути вільними в усім, аби не ставити перепон бажанням (Хотк., II, 1966, 159); Погода ніби навмисне стримувала темпи, ставила перешкоди (Трубіл., I, 1955, 110).

◇ Ставити бпир див. бпир; Ставити підвіжку див. підвіжка; Ставити стіну див. стіна.

20. Пропонувати що-небудь для прийняття, виконання; висловлювати певні вимоги, побажання і т. ін. Як російська, так і європейська критика усе частіше звертає своє око на наше письменство, ставить йому свої вимоги (Коцюб., III, 1956, 239); Які б завдання не ставила партія, комсомол з ентузіазмом молодості бореться за їх розв'язання (Матер. XXV з. КПРС, 1976, 94); Коли.. у когось не було чого дати, Сварг і не вимагав, в листе ставив умову: тепер він кув лежеші, серпи, приїде час — і йому допоможуть, одроблять (Скл., Святослав, 1959, 95); Торкаючись питання фольклору в минулому і сучасному, очені ставлять і вирішують проблеми художньої творчості трудящих мас, її зв'язків і співвідношення з індивідуальним, професіональним мистецтвом видатних митців слова (Вітч., 5, 1956, 161).

Ставити запитання кому — запитувати когонебудь про щось. — Скажіть, ви на острові Паски були? — Капітан сміється, а Ліна Яцуба, не зводючи з нього серйозних очей, ставить йому своє запитання (Гончар, Тронка, 1963, 148); Ця доросла людина, Михайло, в момент, коли йому ставлять несподіване запитання, якого він сам не може розв'язати, ніяково (Досв., Вибр., 1959, 46); Ставити на вид кому — зауважувати когонебудь; Ставити на голосування — пропонувати вирішувати що-небудь голосуванням. Пояснення голови не всіх у залі задовольнило. Довелось ставити на голосування: хто за те, щоб пояснення полуботківців вважати за задовільне (Головко, II, 1957, 522); Ставити на зборі (бюро і т. ін.) що — пропонувати обговорювати що-небудь на зборах, бюро і т. ін. — Надто розійшовся наш відстаєник, — досадливо думав Лукія, — треба ставити на бюро та пояснити йому, що часи сваволі минулись! (Гончар, Тронка, 1963, 90); Ставити питання: а) те саме, що Ставити запитання. Не буди тобі одповідати на деякі питання, які ставиш в останніх листах (Коцюб., III, 1956, 429); На сьогодні були задані задачі на проценти, але в лейтенанта взагалі була звичка ставити такі питання, що вразі і не зрозуміли, до чого вони (Багмут, Щасл. день., 1951, 11); б) те саме, що Порущувати питання (див. порущувати); в) розглядати

якпис чинном. Думаю, що досім нема чого ставити питання про пережого того чи іншого діалекту, адже літературна мова мусить втворюватися з усіх діалектів, без жадного насильства, сварки й коломечі (Л. Укр., V, 1956, 126).

◇ Ставити питання ребром *див.* ребро; Ставити питання руба *див.* рубка.

СТАВІТИСЯ, влюся, вишся; *мн.* ставляться; *недок.*

1. Виняляти певне ставлення до кого-, чого-небудь. На господі у себе Чатченко такий самий небалакливий, як і в людях, мати ж його дуже ласкава і привітно до всіх ставилась (Вовчок, I, 1955, 194); Козаков нещадно вигонив з розвідки людей, які намагалися одержати санкцію начальства на кожний свій крок, щоб потім, на випадок *недачі*, мати якесь виправдання. До таких типів Козаков ставився з презирством (Гончар, III, 1959, 432); З глибокою любов'ю і тонким розумінням ставився до російського та українського фольклору поет-декабрист К. Рильов, російські революційні демократи Бєлінський, Чернишевський, Добролюбов (Рильський, IX, 1962, 216); До виступу свого він ставився якнайважливіше (Головко, II, 1957, 121); Вітчизні і тепер доброзичливо ставився до свого пасинка, вряди-годи допомагає йому то тим, то сям (Кол., Терев..., 1959, 32).

2. рідко. Те саме, що ставати 1. — Скорій, хлопці, кругом зати стається (Сл. Гр.).

3. рідко. Вставати, підніматися (про куряву). Випровадили її хлібом-сіллю аж за ворота і довоза дивились на ту куряву, що стовпом ставилась за брочкою (Сведн., Люборацькі, 1955, 191).

4. *заст.* Прибувати, з'являтися. Навіть на суд Романа не ставився, а після [послав] замість себе лисого Моржа (Коцюб., I, 1955, 127); Прошу не брати за гле, що висилаю листа, а не ставлюся сама (Л. Укр., V, 1956, 368); Князь Бремля недавно прибув до Варшави, ставився в палаці перед королем, і як він був з роду славетних князів Вишневецьких, то король ласкаво прийняв його до свого двору (Н.-Лев., VII, 1966, 32).

5. рідко. Те саме, що будува́тися 1. Коби мої будинки погоріли, а б знав де і як ставитись (Сл. Гр.).

6. рідко. Вдавати себе за кого-, що-небудь. Бачи він і таких, що, повні молодечої відваги, викликали на герць потуги зла, а як прийшло що до чого — перші ж п'ятами наживали. Ставितсья, як лев, а гине, як муха (Коцюб., I, 1955, 171); Отак ми, розмаки, ставимось, як орли, а прийде́ться до діла... (Вовчок, VI, 1956, 288).

7. рідко. Те саме, що гордува́ти. — Я тут у своїй хаті найстарший! — скрикнув я, олютившись... — Я нікому нічого не винен, а тут мене нападають!... — А дивить [дивитсья], як ставитсья! (Фр., II, 1950, 43).

8. Пас. до ставити. В одну мить скопилася я з постелі, опущаючи босі ноженята в теплі сукняні черевички, що завжди на ніч ставилися біля кровати (Мирний, IV, 1955, 346); Повонич розігнав коні й влетів в ворота. Але батьшчині ворота ставились не для фараонових колісниць — були малі вже занадто (Н.-Лев., III, 1956, 169); Логічні паузи не завжди повністю збігаються з усіма розділовими знаками, що за правилами пунктуації ставляться на письмі (Худ. чит..., 1955, 97); Будь-яка справа людиною ставитсья і людиною славиться. Ця народна мудрість набула в нашому суспільстві особливо глибокого і конкретного змісту (Ком. Укр., 8, 1967, 6); Поряд з класикою — російською, українською і світовою — на сцені українських театрів ставились майже всі нові п'єси радянських драматургів (Укр. рад. драм..., 1957, 6); Завданням висоті над шосе, розстрілювати відтуди разом із танкачами тилове шосе ворога і вершину перевалу (Гончар, III, 1959, 98).

◇ Питання ставитсья руба *див.* рубка.

СТАВИЩЕ, а, с. Місце, де був ставок. Переїзши через тинок, пішли [хлопці] ставищем; посередині ставища простяглися довгою стрічкою густі лози (Вас., I, 1959, 152); На ставищі знімається мряка (Вільде, Повол. дітя, 1960, 21).

СТАВКА, и, ж. 1. *іст.* Старовинна російська назва похідного намету, який ставили для старшого воєначальника (полководця) в пункті, звідки він мав керувати військом під час бою.

2. *військ.* Місце розташування воєначальника і його штабу. Тут, поблизу гирла Волги, він [Батий] заснував свою ставку (Іст. СРСР, I, 1956, 77); Зами палацу були зашиті яскравим світлом: ставка командуючого освітлювалась електрикою від похідної динамомашини (Смолянц, Світавок..., 1953, 615).

3. *військ.* Орган верхнього головнокомандування на чолі з головнокомандуючим; штаб головнокомандуючого. Згідно з планом Ставки Верховного Головнокомандування війська 3-го Українського фронту на світанку 6 березня 1944 року приступили до здійснення Березнегуват-Снігурівської та Одеської операцій (Ком. Укр., 10, 1964, 26); Після розмови полкового агітатора кожному з нас здавалося, ніби ми побували в ставці верхнього головнокомандуючого, а це для солдата мав більше значення, ніж можна припустити (Багмут, Запешки..., 1961, 32).

4. В азартних іграх — грошовий внесок, який ставить гравець і втрачає у випадку програму; // Сума грошей, яку пропонують, вносять як заклад (при суперечці, парі).

◇ В́аша (но́б і т. д.) стівка б́ята *див.* б́итий.

5. *філ.* Встановлений розмір заробітної плати. [К о с я к:] Я вам половину хати відділю, Мефодія на млин бухгалтером візьму... Ставка хороша (Зар., Антєй, 1962, 236); Для бригадирів тракторних, комплексних і тракторно-рілєвних бригад встановлено помісячні ставки в долатах за кожну зміну норму виробітку, виконану трактористами-машиністами (Вісник АН, 2, 1973, 68).

△ Персональна стівка — спеціально встановлений для кожного окремого випадку розмір заробітної плати, яку виплачують громадянам СРСР за особливі заслуги. [Т у м а н с ь к а:] Надіє Миколаївно, ви зіграли прекрасно. Після такого спектаклю ви сміливо можете домагатися персональної ставки (Лєв., Драми..., 1967, 353); Тарифна стівка — розмір оплати праці робітника за одиницю часу. Митрофан Юхимович подав... пропозицію про процентні надбавки на тарифну ставку (Панч, II, 1956, 458); Робітник одержує у вигляді премії не менш як 25 процентів своєї тарифної ставки, коли дільниця, де він працює, не вишла з нормативів по якості продукції і забезпечила виконання плану на суміжній дільниці (Ком. Укр., 7, 1966, 51).

6. *філ.* Норма врахування податку, яку правлять банки з якого-небудь об'єкта фінансового обкладення; норма оплати при здійсненні певної фінансової операції. Встановлено значно зменшені ставки с.-г. податку, причому вони збільшуються на 50% при невиконанні мінімуму трудовіть (Колг. енци., II, 1956, 12); Тепер, при стабілізації карбованця і значному збільшенні капіталів кредитних установ... ставки кредиту повинні бути переглянуті з сторону зниження (Компартія України в резол. і рішен..., 1958, 231); Банківські ставки по кредитах в «євродоларах» не залежать від ставок, установлених у США (Рад. Укр., 20.I 1973, 3).

△ Дисконтна стівка — процент, виплачуваний позичальником капіталу за нацану банком позичку.

7. на кого — що, перен. Розрахунок, орієнтація у своїх діях, вчинках, планах на кого-, що-небудь. Ганебно програвши ставку на Гітлера, Ватікан переорієнтувався на реакційні сили Америки (Мельв., Обличчя..., 1960, 23); — Ти бачиш, куди воно все йде. Зараз ставка на молоко, сало і м'ясо в кожних ста гектарів (Кучер, Трудна любов, 1960, 390); // Те, що намагаються використати в своїх інтересах; той або те, на кого або на що розраховують у досягненні певної мети. Чого ж я муцую? Чому не умираю? Бо смерть — моя остання ставка у грі (Кочуб., II, 1955, 264); Реакційний націоналізм став найважливішою ставкою міжнародного імперіалізму в його намірах зупинити поступальний хід світового розвитку (Ком. Укр., 7, 1965, 11).

◆ Ставти (робити) ставку *див.* ставити, робити.
◆ Очна ставка *див.* очний; Ставка віч-на-віч — те саме, що очна ставка (*див.* очний).

СТАВКОВИЙ, а, е. Прикм. до ставк. Видиляється на свою красу в ставковій воді поколений палац (Мирний, II, 1954, 301); Остріки серед ставу. Легенькі, горбаті містки, мов на часиночку перекинуті через вузькі ставкові рукави (Ле, Міжгір'я, 1953, 13); На тому місці, звідки вибирали торф, створили систему ставків. Тепер в колосі є нова галузь артельного виробництва — ставкове господарство (Хлібороб Укр., 7, 1969, 34); Всі ці товариші [земноводці], хіба що за винятком ставкової жаби, яка іноді шкідить рибицтву, приносять людині багато користі (Наука..., 8, 1958, 4).

СТАВЛЕНЕЦЬ, впа, ч. Те саме, що ставленник. — Мені відомо, що в там [у сільраді], дійсно, дехто з непевних людей, ставленців куркулі та, можливо, і викритих у районі невідників (Крот., Спик..., 1948, 173).

СТАВЛЕНИК, а, ч. Той, хто дістав посаду за чужою допомогою, протекцією. В трирічній громадянській війні робітники і селяни ліквідували контрреволюційну Центральну раду, вигнали німецьких окупантів та їх ставленника гетьмана Скоропадського, скинули петлюрівську Директорію (Ком. Укр., 12, 1967, 46); Маючи в своїх руках такі могутні засоби, як капітал, преса, радіо, кіно, телебачення, використовуючи своїх ставленників у профспілках та інших масових організаціях, монополісти вводять народні маси в оману, навізують виборцям своїх кандидатів (Програма КПРС, 1961, 29); Велике серце! Ти завжди відкрите і роздаєш ти щедрість і любов... Не знає Галан, що то ввійшли бандити, Що то саж папський ставленник вейшою (Забашта, Калин. котяг, 1956, 184).

СТАВЛЕНІЦЯ, і, ж. Жін. до ставленник, ставленець.
СТАВЛЕННЯ, н, с. 1. Той або інший характер поводження з ким-, чим-небудь. Я його любив, коли когось цікавить мов ставлення до нього (Ю. Янов., II, 1958, 19); Василина сподобалася Ользі Павліні своєю мовчазною відачею і тим, що була беручка до роботи та щира й душевна у ставленні до всіх жінок (Кучер, Трудна любов, 1960, 284); Дочку зацікавила й збентежила доля Жани..., її ставлення до життя, до почиття (Дмит., Наречена, 1959, 183); Не слід забувати і про те активно-прихильне ставлення до українського народу, української мови, української культури, яке послідовно виявляли російські революційні демократи XIX ст. — Герцен, Чернишевський, Добролюбов (Рильський, IX, 1962, 126); Жорсткий Юхимові слова наче відкрили їй очі на всю ту жахливу суть і її так само нелюдяно, як оце Юхимове зараз, ставлення до хворої (Головка, II, 1957, 205); Член партії повинен... боротися за створення матеріально-технічної бази комунізму, бути прикладом комуністичного ставлення до праці (Статут КПРС, 1971, 5).

2. Дія за знач. ставпти. Ставлення стовпіе.

3. Те саме, що постановка 2. Тепер у нас актор живе в декораціях під час усього ставлення картини — не треба костюмерів і режиситорів до режисерської групи (Ю. Янов., II, 1958, 28).

СТАВЛЯТИ, яю, яеш, недок., перек., розж. Те саме, що ставити. [Лу кер і я Степановна:] Куди ж ото ти ставляеш отого дзидлика, хіба не знаєш, що йому належить бути отучечки? (Кроп., II, 1958, 243); Вона моторно ставляла всячину на столі, посилаючи наймицку принести то те, то інше (Гр., II, 1963, 158); Уже не полі він хортами бистрими Доймав венра дикого. Або тенега ставляе, полюючи, На яйця положивого (Зеров, Вибр., 1966, 263); Іван ставляе ногу на цірку поваленої деревини (Чорн., Визвол. земля, 1950, 106); Хоче [Павло] залу собі ставлати (Барв., Опов..., 1902, 252); До мене.. Ставляй вимоги (Воровий, Вибр., 1959, 56).

Ставляти питання, рідко — те саме, що ставити питання (*див.* ставити). — Ставляе [мужик] мені такі питання, що я не знає на них відповісти (Март., Тв., 1954, 290).

СТАВМА, присл. У вертикальному, стоячому положенні. Ставма можна шахзу [шафу] вилести (Сл. Гр.); Снопі столять ставма.

◆ Ставати (стати) ставма — те саме, що На дубі ставати (збідитися і т. ін.) (*див.* дуби). І кінь вороний його ставма ставає, І барсом пораненим раптом стриває (Рильський, Орл. сім'я, 1955, 159).

СТАВНИЙ¹, а, ё. 1. Який має високу струнку поstattь, міцну будову тіла; поставний. Піднялась висока дічина, ставна, хороша; коса їй аже до пояса (Вовчок, I, 1955, 86); Олекс некавалю підбієся з лави, ставний, широкоплечий (Добр., Тече річка..., 1961, 173); Вони були нерозлучними друзями, ходили разом на роботу і з роботи, обидва ставні, могутні, сильні (Бура, Напередодні, 1956, 114); // Гарно й пропорційно складений (про фігуру). Любо глянути на ставну поstattь Заєфірову (Кочуб., I, 1955, 187); Мати милуалася ставною поstattю сина (Чорн., Визвол. земля, 1959, 10); Господиня підвела мене до жінки, яка артистично маскувала свій вік чорним сідобом, що робив її фігуру ставною (Панч, На калин. мості, 1965, 61); // Який відзначається правильним, пропорційним співвідношенням частин, втисненістю ліній (про дерева, колони і т. ін.). Сядемо, любко, з тобою, З дельми красують ставні (Л. Укр., IV, 1954, 81); Задумаво шепочуться над школою ставні осокори (Збан., Малюв. дзвін, 1958, 3); Не встигли Горішні зорі на воді відбитись, Як над Сулою на ставних стовпах Позагорялись нижні, електричні (Вирган, В розп. літа, 1959, 245).

2. *риб.* Нерухомо укріпленій у вертикальному положенні (про рибальську сітку, невід). Ставні неводи, капронової сітки, риболовецькі траулери забезпечують рибалкам великі улови (Знання..., 10, 1972, 2).

СТАВНИЙ², а, ё. Прикм. до став. Вже вода ставна леділа й стали покажуть щурки дрібненькі, а в річачку струмочок забурає (Вовчок, Вибр., 1937, 133); Дохла риба плавала коло берега: в ставок випустили малля і зробили з його смердюче багно; ставна вода була гнила (Н.-Лев., II, 1956, 209).

СТАВНИК¹, а, ч., *риб.* Ставний невід, рибальська сітка або місце, де вони стоять. — Сідай до баркаса, коли таки цікавий. До ставників зараз підемо. І ось ми йдемо до тих ставників.. Стовпи, стовпи, засновані вірвоєками та дровами, а на кінці якась жотузна споруда. Я відразу зрозумів — то на рибу (Збан., Мор. чайка, 1959, 102); Дунайські рибалки [виходять].. для перевірки ставників (Знання..., 6, 1966, 18).

СТАВНИК², а, ч., *церк.* 1. Великий церковний сві-

пнк. Я ввійшов у церкву... висока свічка в ставнику палав (Шог., Поезії, 1958, 116); Гості свічі в трирозому ставнику замиотіли, мовби мали от-от погаснути (Загреб., Диво, 1968, 236); *У порівн. Там і там височіли (берези), мов ставники соборні (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 377).

2. Велика свічка для церковного свічника. Давала [князь] чиншу до двора: Ковбас десятків в три Латину, Лавині к Петру мандрик, Амати в тиждень по алтину, Три хумти [фунти] воску на ставник (Котл., I, 1952, 180); Староста привіз в Києва дванадцять здорових ставників з білого воску (Н.-Лев., VI, 1966, 367); *У порівн. Скрізь зелень буйна, кучерява! Тільки де-не-де з того кучерявого зеленого моря витикались високо веору... мопалі, неначе ставники з зеленого воску (Н.-Лев., VII, 1966, 277).

СТАВНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. ставнийї. **СТАВНО**. Присл. до ставнийї.

СТАВОВИЙ, а, е. Прикм. до став. Густе золото обвиває її ноги, лягається, бризкає, блищить краплями проти сонця, заливає цілий яр, як ставова вода (Н.-Лев., I, 1956, 333); Розвиток ставового рибного господарства є одним з центральних завдань, що стоять перед народним господарством (Вісник АН, 8, 1949, 24).

СТАВОК, вк'а, ч. 1. Те саме, що став. Були багаті [князь і княгиня], Високі на горі палати, Чималий у яру ставок, Зелений по горі садок (Шевч., II, 1963, 25); Серед села Раставиця входить в широкий ставок (Н.-Лев., I, 1956, 168); Був вітер, на ставку було буряно, і хвилі по ньому перекочувалися одна через одну (Вишпя, I, 1956, 346); Назульний ставок; Нерестовий ставок.

2. Зменш.-пестл. до став. [Вибірний:] Ой, не кидай мене, моя голубочко, Куплю тобі хатку, і ще сіна хатку, і ставок, і млинок, і вишневий садок (Котл., II, 1953, 12).

СТАВОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до ставок. Ой, на ставу, на ставочку Качечка ночує, Не будемо, серце, в парі, Душа моя чує (Укр.-лір. пісні, 1958, 280); В заї Ставочок чистий висидав, Де ти купалася колись (Шевч., I, 1951, 384); Попід лісом млик подався у ставочок; Через воду перекинувся місточок (Шог., Поезії, 1958, 81); Ставок, власне ставочок на якийсь підектара, був зразу за садочком (Минко, Ясні зорі, 1951, 87).

СТАВРИДА, в, ж. Морська промислова риба роду ставридових ряду окунеподібних. Можна приготувати смачні страви і з... тріски, ставриди, дека та багатьох інших океанських риб (Знання..., 5, 1974, 16).

СТАВРИДКА, п, ж. 1. Зменш. до ставрида.

2. Те саме, що ставрида. Давно вже помічено, що акула у морях і океанах супроводжують так звані риби-лоцмани... Лоцманування властиве й деяким іншим рибам, наприклад, чорноморським ставридкам (Знання..., 1, 1972, 18).

СТАВРОПІГІАЛЬНИЙ, а, е, церк. Стос. до ставропігії; // Належний ставропігії.

СТАВРОПІГІАЛЬНИЙ МОНАСТІР — те саме, що ставропігія.

СТАВРОПІГІЙСЬКИЙ, а, е, церк. Те саме, що ставропігійний. Враховуючи велике значення братства у суспільно-політичному житті, патріарх Феодан видана Київське та Луцьке братства ставропігійськими (Наука..., 1, 1970, 16).

СТАВРОПІГІЯ, і, ж., церк. Монастир, що не підлягає місцевій єпархіальній владі, а безпосередньо підпорядкований патріархові або синоду; статус незалежності від місцевої єпархіальної влади. Патріарх константинопольський Времі надав їм [братствам] право ставропігії (Фр., XVI, 1955, 417); Патріархова відповідь розчарувала київ: він дозволив братство, але не дав йому ставропігії (Тулуб, Людолова, I, 1957, 345);

За Катерини II Соловецький монастир дістав ставропігію, він уже не підлягає архангельському єпархіальному відомству (Літ. Укр., 15.VII 1969, 2).

СТАГНАЦІЙНИЙ, а, е, спец. Стос. до стагнації. Стагнаційний ялицю.

СТАГНАЦІЯ, і, ж., спец. 1. Застій у виробництві, торгівлі тощо, характерний для капіталістичної економіки.

2. Застій крові у венах.

СТАДАР, я, ч., діал. Пастух, що пасе коней. Найвселіший народ конярі, або як їх іще називають — стардарі... Хоч як наша далеко, а йому все одно (Хотк., Довбуш, 1965, 88); Стояє [на майдані] уже старший старчар... стардар до коней (Гжківський, Опрішки, 1962, 16).

СТАДІАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до стадії (у 1 знач.).

Стадіальна теорія; // Який відбувається за стадіям. Личинкова фаза всіх наземних напівтвердокрилих має н'ять стадій розвитку і характеризується комплексом ознак: стадіальні, які показують певну стадію і не залежать від виду, і діагностуючі (Допов. АН, 2, 1961, 234); Стадіальний розвиток.

СТАДІАЛЬНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. стадіальний. Стадіальність розвитку.

СТАДІАЛЬНО. Присл. до стадіальний.

СТАДІЯ, я, ч., гаст. Старовинна одиниця виміру віддалі, вперше запроваджена у Вавілоні; дорівнює приблизно 180—230 м — віддалі, яку проходить людина за 2 хвилини. За обчисленнями Ератосфена, довжина одного градуса меридіана становить 500 стадій, близько 140 км (Курс заг. геол., 1947, 19).

СТАДІЙНИЙ, а, е. Те саме, що стадіальний. Стадійні зміни; Стадійний розвиток рослин.

СТАДІЙНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. стадійний. Як відомо, основною закономірністю індивідуального розвитку рослин є встановлена Г. В. Мічуриним.. стадійність (Наука..., 4, 1958, 31).

СТАДІЙНО. Присл. до стадійний. Розвиток рослини від насіння до утворення насіння відбувається стадійно (Юніан мічур... 1955, 49).

СТАДІОН, у, ч. Комплексна спортивна споруда, яка складається з футбольного поля, майданчиків, бігових доріжок, трибун для глядачів, допоміжних приміщень і признач. для тренувань і змагань з різних видів спорту. На стадіоні є добре футбольне поле, легкоатлетичний, волейбольний і городошний майданчики (Рад. Укр., 21.VIII 1949, 4); В зелену чащу стадіону Людська вливається ріка (Дмит., Київські кручі, 1962, 174); *У порівн. Баржа заходить до затоки розлого, мов стадіон, ледве зміцється в берегах (Гончар, Бригантина, 1973, 186); // Про людей, що заповнюють трибуни цієї споруди. Коли Грина, як правий захисник команди, вибігав на поле стадіону, то й Віталій, і Сашко, і весь стадіон кричати йому: — Віва Куба! (Гончар, Тронка, 1963, 117).

СТАДІОННИЙ, а, е. Прикм. до стадіона.

СТАДІЯ, і, ж. 1. Певний момент, період, етап у житті, розвитку кого-, чого-небудь, які мають свої якісні особливості. Соціалізм — це в перша стадія комунізму.. (Левін, 38, 1973, 342); Історію матеріальної культури людських поколінь ми поділяємо на три основні стадії розвитку: кам'яний вік, бронзовий вік і вік залізний (Наука..., 3, 1972, 40); Окремі етапи розвитку рослин, які потребують для свого проходження специфічного для кожного з них середовища, названо стадіями розвитку (Овоч., 1956, 27); Під час проходження стадії яровизації рослини не потребують дового дня (Техн. культ., 1956, 16); Зимув плодожерка у стадії гусениць на стовбурах дерев у конопах (Хлібороб Укр., 5, 1966, 31); Наталія з ляком побачила, що хвороба перейшла в

іншу стадію (Довч., VI, 1957, 10); На більшості стоянок пізнього палеоліту під час розкопок знаходять багато розщепленого кременю в різних стадіях обробки (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 18).

2. *іст.* У стародавніх греків — місце для спортивних змагань.

3. *заст.* Те саме, що стадій. — Першим відомим нам з давньогрецької історії спортивним змаганням був біг на стадію (192 метри) (Наука., 3, 1967, 42).

СТАДНИЙ, а, о. 1. Який живе стадом, у стаді; який збирається в стадо. Людські стадні групи раннього палеоліту розвивали своє виробництво і знаряддя праці, удосконалювали звукову мову і мислення (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 16); Кулами — стадні тварини. Влітку й на початку осені табуни складаються з жеребця, самок та молодих тварин одно-дворічного віку (Знання., 3, 1966, 28); Віцеці, як відомо, тварини стадні, а тому при правильному формуванні отар можна домогтися ефективності селекції (Хлібороб Укр., 4, 1965, 26); // Власт. стаду, породженні життям у стаді. З усіх методів спаровування птахів найбільш поширений метод стадного або вільного спаровування (Птахівн., 1955, 58); Стадний інстинкт.

2. *перен.* Який визначається несвідомим підкоренням індивідуальної поведінки поведінці юрби. Стадне почуття.

СТАДНИК, а, ч. 1. *заст.* Пастух (перев. прси табуні). Вже панський стадник Опанас, Покинувши товар, що пас, З кишені витягнув сопіаку (Греб., I, 1957, 57).

2. *діал.* Плідник (жеребець або бик) при стаді.

СТАДНИНА, и, ж., *діал.* Стайня. Один із жандармів пізнав, що вони [коні] походять із стадники барона (Фр., VIII, 1952, 310).

СТАДНИЦЯ, і, ж., *заст.* Стайня. Веде коня у стадницю (Сл. Гр.); — А яка була стадниця в старого гетьмана! Які коні там були поводи́ли! (Н.-Лев., VII, 1966, 282).

СТАДНИЦЬКИЙ, а, е, *заст.* Примк. до стадний 1. **СТАДНИЦЬ**, ності, ж. 1. Став і властивість за знач. стадний 1. Цікними якостями, що полегшують догляд за гусьми, в їх стадність і відносна повільність пересування на пасовищах (Птахівн., 1955, 270); Інстинкт стадності.

2. *перен.* Несвідоме підкорення індивідуальної поведінки поведінці юрби.

СТАДО, а, с. 1. Група тварин (перев. одного виду, віку і т. ін.), об'єднаних з певною господарською метою (для утримання, вагулу, відгодівлі тощо). Без пастуха віцеці не стадо (Укр. прсл., 1963, 266); Зимою вони [хазаря] жили в містах, а навесні виходили з своїми стадами в степ на пасовища (Іст. СРСР, I, 1956, 28); Одинадцять Козиних стад пасеться під доглядом служок сумлінних (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 241); Зеленті верби понад невеличкому болотяною річкою здовж села, в котрій уже плюскоталися стада панських качок (Фр., II, 1950, 362); Тася.. шмигала поміж телятами або вричалась серед нескazanного гвалту в гусаче стадо (Коцюб., I, 1955, 320); *Образно. На небі чорна тма.. По небі стада змар (Фр., XIII, 1954, 98); *У порівн. Ідуть, ідуть хлопці, самий цвіт, молоді парубки. Ідуть, мов стадо, неначе не знають, куди, на що (Л. Укр., III, 1952, 558); Гонили людей, як стадо овець.. Ішли без думки, без волі, мов справді череда (Кобр., Вибр., 1954, 201); Летіла вверх якась вогнем перейнята шматка,— стадом переляканим шурхалася убій топа, шелестячи постомали (Хотк., II, 1966, 257); // Взагалі велика група яких-небудь тварин, птахів, риб і т. ін., які тримаються разом. У однім величезнім лісі жило стадо Слонів (Фр., IV, 1950, 100); Почувся зорин шум,

одмінний од шуму плаєнів, і вони доміркувались, що то пролетіло над ними стадо якихсь птаєв, може, диких гусей (Коцюб., I, 1955, 360); Голуби спускаються цілим стадом на тік (Стеф., I, 1949, 48); Олень єдиний втравувався з стада, яке вишиццала вочка згряя (Трубіл., Крила., 1947, 70); Білуха пересувається групами, і стада її налічують до 1000 голів (Наука., 2, 1953, 18); — У січні в морі.. склалась дуже несприятлива промислова обстановка. Перешкождали часті снігові антарктичні бурі, урагани... помітно порідшали китові стада (Реч. Київ, 18.II 1958, 1); // стадами, у знач. присл. У великій кількості. Жовті кози стадами бродять по вулицях (Коцюб., III, 1956, 270).

2. *тільки одні.* Загальне поголів'я сільськогосподарських тварин того самого виду. При Чернігівській дослідній станції створено експериментальне стадо (Свинар., 1956, 54); Відтворення стада за рахунок власного приплоду — головне джерело поповнення колгоспних ферм поголів'ям (Колг. село, 1.II 1955, 2); Колгоспи і радгоспи.. рік у рік збільшують поголів'я корів і працюють над поліпшенням молочного стада (Колг. Укр., 9, 1961, 26).

3. Перехідна форма суспільної організації, типова для раннього періоду первіснообщинного ладу. Первісне людське стадо раннього палеоліту за своєю організацією було ще близьке до стада людиноподібних мап, але вже істотно відрізнялось від нього (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 16); Групи сходились і розходились, як сходяться й розходяться стада тварин. Тому такі відокремлені групи стародавніх людей називались первісними стадами (Іст. СРСР, I, 1957, 3).

4. *перен., анекдот.* Велика неорганізована несвідомою групою людей. Сказав він [князь] в душі собі: «Отче власть моя безпечна! Упоіє я все те стадо, що вже й не протверезиться!» (Фр., XIII, 1954, 14).

◇ Віцеці в стаді — про покірних несвідомих людей. [1-й молодий християнин:] Благаємо тебе: дай нам листа до нашої громади, тай прости нас, ми будемо слухатися віцеці в стаді.. Святий, велбний отче, порятує! (Л. Укр., II, 1951, 489); Стадо баранів — про людей, які сліпо, без роздумів ідуть за ким-небудь. — Я хотів запитати, тобто хотів би знати, хто має право нещасною доповідати.. називати його [народ] стадом баранів (Вільде, Сестри., 1958, 475).

СТАДОВИЩЕ, а, с. Збілиш. до стадо 1. Лани широкіші.. де пасилися наші череди-гурти й стадоицця незлічима, — ті лани і перелози засіяні тепер блими кістками братів і батьків наших (Морд., I, 1958, 90).

СТАЄНКА, и, ж. Зменш.-пестл. до стаїня. Увійшов [Іван] в телячу стаєнку (Стеф., Вибр., 1949, 194); — Робити Гнідко вже не може, йому б тільки телятаєнка на зиму та м'якої паші у жолоб (Козл., Сонце., 1957, 31).

СТАЄННИЙ, а, о. 1. Примк. до стаїня. На стаєнній порозі з'явився хурман (Коцюб., II, 1955, 81); Два дні Юрко томився у Штефана на стаєнному горіщі в сіні (Козл., Ю. Крук, 1957, 388); // Якого тримають у стаїні; признач. для їзди, а не для сільськогосподарських робіт (про коня); ввізний. Дорогою їзало більше як десять їздців на добрих, стаєнних конях (Фр., VIII, 1952, 288); Він часто уявляв собі свою рідну дочку на зеленій Усатенковій тачанці, запряженій парою стаєнних коней, що вітром мчать через село... (Воскр., Весна, 1939, 30).

Стаєнна лайка — груба, непристойна лайка. Злість його душить. Грума дверима, перекидає стілець і зогне так крикнеть, щоб по всіх гатах заскакала стаєнна лайка (Коцюб., II, 1955, 59).

2. у знач. ім. стабінний, ного, ч. Те саме, що конюх. Пан відич до слуги озвася: «Дай до стайні знати, Там до стаєного Грийя, Щоб комісарського коня Каза негайно остдавати!» (Фр., X, 1954, 285); Виходячи з стайні, він спитався здивований — один із стаєних віс на поводі з водопою розкішного жеребця (Сміль, Зустрічі, 1936, 29).

СТАЄЧКА, и, ж., діал. Зменш.-пестл. до стайка 3. Веде [дівка] коня у стаєчку (Укр. лір. пісні, 1958, 238).

СТАЖ, у, ч. 1. Тривалість якої-небудь діяльності, праці; кількість років, пропрацьованих кимсь де-небудь. Молодь цікавилася шахтарським стажем доповідача (Ле, С. Голубар, 1950, 77); Мали [вчителі] вже певний педагогічний стаж і досвід (Мик., II, 1957, 545); До колективу Київського академічного театру імені Івана Франка Всеєн Порфиревич [Пономаренко] прийшов актором з десятирічним стажем (Вітч., 11, 1969, 165); // Тривалість перебування членом якої-небудь громадської організації. Право рекомендувати в партію надається членам КПРС, які мають партійний стаж не три роки, як було раніш, а п'ять років (Ком. Укр., 8, 1966, 21); Кандидатський стаж; Профспілковий стаж.

2. рідко. Те саме, що стажування.

СТАЖЕР, а, ч., рідко. Те саме, що стажіст. Інженер-стажер Ельзаберге приїзав.. із Тверської технічної школи (Ле, Міжгір'я, 1953, 270); Перебуваючи на становищі стажера [на будівництві], вона більше виконувала роль зв'язкового між виконавцем робіт і десятниками та теслярами (Коцюба, Нові береги, 1959, 44); Навчаються і працюють [у Київському державному університеті] студенти, аспіранти і стажери майже із 80 країн світу (Знання.., 10, 1974, 4).

СТАЖЕРКА, и, ж., рідко. Жін. до стажер. Загара супроводжувала ціла група молоді — спієробітників по інституту. Серед них була і молода стажерка (Ле, Право.., 1957, 229).

СТАЖІСТ, а, ч. Той, хто проходить стажування де-небудь. Гаряче вітали космонаута у своїх виступах аспіранти, стажісти, студенти (Веч. Київ, 19. II 1971, 3).

СТАЖІСТКА, и, ж. Жін. до стажіст. Ольга побурчала на стажістку Ніну за недопалок, знайдений у коридорі (Літ. газ., 16. XII 1960, 4).

СТАЖУВАННЯ, я, с. 1. Проходження іспитового терміну (після закінчення спеціального вузу) перед зарадуванням до штату виробництва, установи і т. ін. Особи, які закінчили вищі технічні навчальні заклади.. проходять тривале стажування на виробництві (Наука.., 9, 1959, 49); // Підвищення кваліфікації в певній установі, навчальному закладі і т. ін. На стажування викликаються ті працівники, які вперше прийшли на прокурорську роботу і не мають певного практичного досвіду (Рад. право, 4, 1960, 77); Українське театральне товариство організувало стажування молодих режисерів республіки в провідних колективах Радянського Союзу (Мист., 1, 1964, 9); Закінчилося наукове стажування, з великою радістю повернувся я на нашу рідну Радянську землю (Знання.., 9, 1967, 11).

2. Проходження тим, що навчаються, виробничої практики для набуття досвіду й оволодіння фахом.

СТАЖУВАТИ, ую, уєш, недок. Проходити стажування де-небудь. — Що ж, — цілком серйозно відказала Петрова, — якщо ти справді будеш хорошим лікарем, то я охоче піду до тебе стажувати (Смольч, Прекр. катастр., 1956, 251); Оленка пригадала.. практичні уроки в київських школах, де вона стажувала (Кучер, Трудна любов, 1960, 274).

СТАЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок. Те саме, що

стажувати. В Італію виїхали молоді співаки.. Це.. — група радянських вокалістів, яка стажуватиметься у знаменитому театрі «Ла Скала» (Рад. Укр., 9. I 1964, 4); Кілька місяців стажувалася Гаїна біля досвідченої труїдикиці (Хлібороб Укр., 10, 1971, 5).

СТАЗ, у, ч., мед. Різке уповільнення або припинення руху крові в кровоносних судинах (перев. у капілярах). При ослабленні руху крові в дрібних судинах може відбутися повне припинення течії крові (стаз) (Курс патології, 1956, 98).

СТАЗА, и, ж., біол. Група, що виконує в угрупованні живих істот спеціальні функції.

СТАЙЕР, а, ч. Спортсмен (бігун, гонщик, ковзаняр і т. ін.), що спеціалізується з бігу тощо на довгі дистанції. — Захищася [Мартин] честь області! А може, й республіки. Чули таке слово — стайер? Оце він! На довгі дистанції бігав.. (Ю. Янов., II, 1954, 201); На щойно просяхлих від весняних вод бігових доріжках лишили перші сліди шипів стайери і спринтери (Рад. Укр., 9. VII 1963, 1).

СТАЙЕРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до стайер. Стайерська дистанція.

СТАЙКА, и, ж. 1. заст. Ряд кіп, полукіпків (пшениці, жита і т. ін.) на полі. — Люблю дивитися, як поле криється довгими стайками полукіпків (Н.-Лев., I, 1956, 587); Через лан пшениці, як це їй видно, .. — широким розлогий степ: зяблюються хліба, по стернях стайками копи (Головка, I, 1957, 340); *У порівн. Село.. стоїть на горбах, наче стайки кіп (Кос., Новелл, 1962, 101).

2. рідко. Зменш.-пестл. до стая 3. Злякана стайка куріток пурхнула з-під копил і опустилася у високий бур'янат (Панч, Гомон. Україна, 1954, 134); Голуби стайкою в'ються над ним [Даньком] (Гончар, Таврія, 1952, 30); Стежкою підіймаються люди — це чужі, не тутешні йдуть на заробітки в Таврію. Ідуть стайками по 5—6 чоловік (Ю. Янов., IV, 1959, 11); *У порівн. Містечко полотняне — Палатки на стерні — Мов стайка голубина, Білате одалині (Нагн., Вибр., 1957, 127).

3. діал. Те саме, що стая 2, 4. Коні ворони по стайках стоять (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 291); У середині стоїца є багатьох місцяч було поламане вориння, повалені па-стухі стайки (Гжицький, Опришки, 1962, 12).

СТАЙНИЧИЙ, чого, ч. 1. заст. Слуга, який завідував конюхами, конюшнями; головний конюх.

2. Те саме, що конюх. Через вигін стайничий провулював жеребця (Панч, На калин. мості, 1965, 244); Він приходить до стаєні і допомагає стайничим напувати коні (Сміль, Зустрічі, 1936, 204).

СТАЙНО, присл., рідко. Зграв. Цвірінчали горобці, дружно, стайно метушилися окля подвір'я в старих зрушаз (Смольч, Рева та стогне.., 1960, 152).

СТАЙНЯ, і, ж. Спеціальне приміщення, будівля, де тримають коней; конюшня. Мудрий Іван по шкоді: коні вкрали, тоді він стайню зачинив (Укр. присл.., 1963, 393); Заглянує [Аркадій Петрович] до стайні. Там тупали коні та жуваля обрік (Коцюб., II, 1955, 396); Напоїши коня, він завте його до стайні, кинує у ясла обержок червононоголої конюшми (Стельмах, I, 1962, 487); Колосок поставив велику нову стайню (Вол., Садл.., 1950, 32); *У порівн. Займали [Косар-Косареви-чі] простору, мов козосіна стайня, квартиру на другому поверсі (Загреб., День.., 1964, 33); // у знач. збірн. Про коней, що валежать кому-небудь. [Г а л у ш к а:] В нього добра стайня в колосні, рисаки такі, що, може, і в області таких нема (Корп., I, 1955, 298); // рідко. Те саме, що хлів. Ой не можу в стайні спати, бо розкочуть свині (Коломійки, 1969, 113); В стайні худіб-

ка стоїть, труду солому гризе (Фр., XIII, 1954, 306); Прив'язали корою до жолоба в стайні (Март., Тв., 1954, 249).

◇ **Авгієві стайні див.** Авгіїв.

СТАКАН, а, ч. 1. Скляна посудина циліндричної форми, без ручки, признач. для п'яття, зберігання рідини і т. ін.; склянка. В хаті було чотирьох, чисто. На одорозому миснику видно було кілька фарфорових тарілок та стаканів (Н.-Лев., II, 1956, 408); [З і н ь к о (знають а щик):] А тут що таке? [Д е м к о:] Усяка посуда: стакани, тарілки (Кроп., II, 1958, 210); Права рука... таялася за стаканом із водою (Тют., Впр, 1964, 190); // Така посудина, наповнена чим-небудь; кількість чогось, що вищається в ній. За стаканом пива або чаю вони базато дечого переговорювали між собою (Н.-Лев., I, 1956, 448); Пам сіє на рундуці та й н'є холодно воду стакан за стаканом (Стор., I, 1957, 198); У дворі гудуть саморобні жорна.— Перевиконали, мамі! — радісно повідомила Люба. Вона була вся біла від борошняної пилюки. — Двадцять стаканів [намолола] (Гончар, IV, 1960, 52).

2. військ. Гільза артилерійського снаряда. Поблизу лежали величезні гарматні стакани. Розглянула [Ольга] ближче — нічезькі (Дор., Не повторю., 1968, 57).

3. техн. Назва деяких деталей спеціального призначення, що мають циліндричну форму. Доляний стакан [доляний установки] складається в основному з металевого циліндра та гумової трубки (Механ. і електр. 1953, 498); Ствола євєє останку пробу і.. вилуч розтопленій метал у стакан. Сталь відразу ж застигла (Собко, Віле полум'я, 1952, 9); Буферні стакани.

СТАКАНЕЦЬ, ня, ч. Зменш. до стаканів 1. Вона налила у стаканець води (Барв., Опов., 1902, 70).

СТАКАНЧИК, а, ч. 1. Зменш. до стаканів 1. Марина од хвилювання аж на місці не стоїть. Допомагає Тоні: наліла в стаканчик з баклаги води. Петро прийняв порошок (Головко, I, 1957, 466); // Невелика посудина циліндричної форми. Паперовий стаканчик для морозива.

2. розм. Те саме, що стакан 1. — Та хоч стаканчик випийте! Я вам сюди принесу стакан,— сказала Вата (Н.-Лев., IV, 1956, 70).

СТАКЕР, а, ч., техн. Пересувний самохідний конвейер, за допомогою якого укладають у штабелі колоди та інші матеріали, що прибувають водними шляхами.

СТАККАТО, муз. 1. присл. Коротко, уривчасто (як позначення способу виконання музичного твору). *Образно. Раптом із ярвої пишениці стаккато: — Пать-падъом! — Пать-падъом! — Пать-падъом! (Вишня, II, 1956, 166).

2. у знач. ім., невід., с. Уривчасте виконання звуків, при якому вони чітко відокремлюються один від одного; протилежне л е г а т о. Найзручніше на соплиці виконувати... подвійне і потрійне стаккато (Укр. нар. муз. інстр., 1967, 36); [Л і з а:] Я зочу стати знаменитою [піаністкою]... а ви набиваєте мені голову вашими стаккато, легато, модерато! (Коч., II, 1956, 159); *Образно. Прокидається хвилька, тонко сплескує в борт і розсипається в дрібному стаккато (Ткач, Жд., 1959, 42).

СТАКСЕЛЬ, я, ч., мор. Косий трикутний парус. Команда кидається піднімати новий стаксель (Довж., Зач. Десна, 1957, 427).

СТАЛАГМІТ, а, ч., геол. Натічне мінеральне (перев. вапнякове) утворення у вигляді конусоподібного стовпчика, бурульки, гребінця, що виникає на дні підземних порожнин (печер, галерей і т. ін.) внаслідок падіння й випаровування крапель води, насичених кальцитом.

Краплі води стікають із стелі печери і, обриваючись, падають на її дно, вони відкладають вапно у вигляді бурульок, які розміщуються і зерту і знизу. Ті, що ростуть знизу вгору і прикріплені знизу, зветься сталагмитами (Курс заг. геол., 1947, 131); У товстих віковічних шарах глини, щебеню, сталагмітів, якими покриті дно печер, археологи ще й тепер знаходять сліди перебування древньої людини (По заповідних місцях..., 1960, 159); *У порівн. Дерева світяться непевним сіро-золу-бим світлом, мов фантастичні сталагміти незвіданих печер (Кол., Терев., 1959, 240); Веселий стовпчик води, мов маленький сталагміт, б'є з-під землі (Чаб., Тече вода..., 1961, 7).

СТАЛАГМІТОВИЙ, а, е, геол. Прикм. до сталагміт. Сталагмітові утворення; // Який має сталагміти, із сталагмітами. Сталагмітова печера.

СТАЛАКТИТ, а, ч., геол. Натічне мінеральне (перев. вапнякове) утворення у вигляді бурульок, трубочок, що виникає на склепінні й на верхніх частинах стін підземних порожнин (печер, галерей і т. ін.) внаслідок просочування й випаровування крапель води, насичених кальцитом. Вода, що має рочими вапна, відкладає його по стінах печери у вигляді вапняної корки. Кам'яні бурульки, що прикріплені до стелі і наростають з нижнього краю, називаються сталактитами (Курс заг. геол., 1947, 131); Люблю... як із склепіння [грота] сталактити налістом скам'янілих сліз зосають і вода на п'яті по краплі падає униз (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 272); *У порівн. В жеметі було прохолодно й тихо. Приємно пахло степовими травами. Різьблені карнизи в білого мармуру, наче кам'яне мереживо чи сталактити, зисали в стін (Тулуб, В степу..., 1964, 51).

СТАЛАКТИТОВИЙ, а, е, геол. Прикм. до сталактитів. Біля Брно в підземні печери. Сталактитове царство там. Чарівні фантастичні химери Відкриваються нашим очам (Дмит., Київські кручі, 1962, 150); Сталактитові утворення; // Який має сталактити, із сталактитами. Досі сталактитова печера Абрскіє в Грузії цікавила лише туристів та спелеологів. Та останнім часом було помічено, що специфічні умови печерного мікроклімату сприяють лікуванню певних захворювань (Веч. Київ, 12.I 1968, 4).

СТАЛЕ... Перша частина складних слів, що відповідає слову сталь у і знач., напр.: сталевалюмінієвий, сталевипускний, сталематеріали, сталеподібний і т. ін.

СТАЛЕБЕТОН, у, ч. Цементний бетон у суміші із сталевими опірками. Штучні будівельні матеріали — бетон, сталевобетон... завоювали загальне визнання (Наука..., 5, 1962, 29); // збірн., розм. Конструкції, деталі і т. ін. з цього матеріалу.

СТАЛЕБЕТОННИЙ, а, е. Прикм. до сталевобетону; // Зробл. із сталевобетону. Сталевобетонні конструкції.

СТАЛЕБЕТОНОВИЙ, а, е. Те саме, що сталевобетонний.

СТАЛЕВАР, а, ч. Кваліфікований робітник, який варить, виплавляє сталь. Коли Марко Артёмов уже був сталеваром, він завжди варив якісну сталь (Чорп., Визвол. земля, 1950, 112); Сталевар чотири варки Родіє з гарячого ковша (Воронько, Три покоління, 1950, 6).

СТАЛЕВАРИТИ, рю, рш, недок., рідко. Бути сталеваром; варити, виплавляти сталь. Секретар партбюро... довгий час сталеварив (Роб. газ., 28.I 1965, 1); Стукнуло мені... тридцять літ, і п'яте тридцять перший, сталеварю собі коло печі (Ю. Янов., II, 1958, 242).

СТАЛЕВАРІННЯ, я, с. Варіння, виплавка сталі. Поширення шкідливого сталеваріння було спрямоване на скорочення тривалості плавки (Чорна метал. Укр.,

1957, 75); Застосування кисню створило умови для ще більшої інтенсифікації процесу сталеварництва (Роб. газ., 16. I 1962, 1).

СТАЛЕВАРКА, ж., рідко. Жін. до сталевар. *Образно. *Сталь полягає у нові ковші... Сталеваркою моторна, ти [Україно] у моїй завжди у душі* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 71).

СТАЛЕВАРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до сталевар. {Мацько:} *Сталеварська кров дала себе знати. Справді, як же вам не соромно, дочка сталевара, а ніколи розтопленої сталі не бачили* (Собко, П'єси, 1958, 266); *Полилася з мартенів криця, — Світла, як сталеварська слава. Як та радість на смуглих лицях* (Гойда, Угор. мелодії, 1955, 21); // Признач. для сталевара. *Сталеварський кашкет*.

СТАЛЕВАРЧИК, а, ч. Зменш.-пестл. до сталевар. — *Сталеварчик, — промовляв батько, дивлячись, як малюк прилаштовує до очей скельця* (Літ. Укр., 4. X 1968, 1).

СТАЛЕВИЙ, а, е. 1. Прикм. до сталі¹. *Тонкий сталевий лист іде на автомобільні і тракторні заводи* (Вішня, Весна..., 1949, 25); *Сталевий зливок; // Зробл. із сталі. — Най скаже [хлопець] цареві, щоб зробив сталевий плуг, сталеву борону і сталеве ярмо* (Калин, Закарп. казки, 1955, 76); *З берега до берега було перетягнуто міцний сталевий трос* (Грубл., I, 1955, 97); *За рядом ряд ідуть на битву в сталевих касках юнаки* (Сос., II, 1958, 247); *У порівн. *Про кошички, ще недавно недоузісті нагадував тільки надто тонкий сталі та тонкі, хоч і міцні, немов сталеві, ноги* (Л. Укр., III, 1952, 664); // *Снос. до виробництва і обробки сталі. Ураї! Опорний край держави, Сталеви для коваль-митець, Ровесник вікової слави і слави нашої боєць* (Мал., Серце..., 1959, 217); *Сталевий трест*.

Сталєва трєса — про залізницю. Продуктивність праці трудівників сталевих трас зросла (Веч. Київ, 3. XI 1967, 1); *Сталєвий кінь — про трактор. Потужний сталевий кінь став сивою силою нового соціалістичного села* (Рад. Укр., 1. IV 1959, 1); *Всіх вранці виступ трактористки..., яка вже третє десятиліття обробляє арміїні поля сталевим конем* (Хлібороб Укр., 9, 1969, 19); *Сталєвий птах; Сталєва птіця — про літак. Сталєвий птіць у ерізній високості я чую рев...* (Сос., II, 1958, 177).

2. перен. Кольору сталі; світло-сірий із сріблястим кольором. *Покій фабриканта.. Стєля, груба й дєвері — білі. Шпалєри.. холодного сталєвого кольору* (Л. Укр., IV, 1954, 233); *У відчинєних наєстіж дєвєрях кімнати видно постаті вїєшкєвичі і між ними стирчить стрижєна і жачкєм голова Яцуби в сталєвій своїй сивині* (Гончар, Тронка, 1963, 106); *Блакитнє небо у жарках і широчині Дніпра сталєва* (Дмит., В обіймах совєця, 1958, 25); *У порівн. *Очі бачили холодний, немов сталевий блиск* (Фр., VI, 1951, 241).

3. перен. Міцний, могутній. *О Львовє, обитєль лєвє! Пророком народ тєй бує. Віи силу тєю сталєву Шє в давнїх-давєн відчує* (Забашта, Вибр., 1958, 90); *Сталєві м'язи; // Нєпохитний, нєзламний; стійкий. Сталєва радянська вїтчимна, нікому нє зрушить її* (Тер., Ужгород, 1946, 7); *Нїякі катування нє зламали сталєвої вїрності радянських солдатів* (Перв., Нєвгаданє життя, 1958, 311); *Сталєва голє; // Твердий, суворий (про голос). — Р-раз!.. Д-дєв!.. Трри!.. — гримить його сталєвий голєс* (Мик., II, 1957, 64); // *В якому відчуєтьє ся твердість, суворість. — Один бує [снп], і того спалили [фашистє]. — в сталєвою коткєю озавєє єфрейтор* (Ю. Бєдзик, Полкн., 1959, 190); // *Впевнений (про ходу, крок і т. ін.). Молодь ідє сталєвим кроком, Попєреду комсомол* (Нар. тв. та єтн., 4, 1958, 24); // *Спов-*

нений недобрєзничлєвості (про погляд); холодний. Сталєвий погляд.

СТАЛЕВІСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до сталевий 2, 3. *Вперше бачить Стєпура Дніпро.. Сподївавєя побачити його світлим та сонєчним, у розливїє блєкиті, а вїн ось з'являєє перед ним у важкій сталєвості надвєчїр'я* (Гончар, Людина., 1960, 164).

СТАЛЕВО. Присл. до сталевий 2. *Промїнь окреслює квадратну голєву, шкїрянка на плєчат сталєво блєщитє* (Кундєвич, Пов. і опов., 1951, 25); *Колєуї дроту темнїють по всьому перешийку від заводєй Сиваша і до Перєкопєської затокї, що сталєво поблєскує на заходї* (Гончар, II, 1959, 389).

СТАЛЕЛИВАРННИЙ, а, е. Снос. до лиття сталі. *Бєваторїчна практикє, нєзавєрєчно покazuje, що тїлькє маючі потужну сталєливарну промисловїсть..., можна повною жїрою задовольнити бєзперєрєно зростаючі євмоги* (Наука..., 5, 1962, 33); *Вїктор дїстав книжку про роботу сталєливарного цєзу* (Донч., V, 1957, 365).

СТАЛЕЛИВАРНИК, а, ч. Робітник, який відливає сталь; фахівець із сталєливарної справ.

СТАЛЕЛИВАРНЯ, і, ж. Цех, де відливають сталь.

СТАЛЕПЛАВИЛЬНИЙ, а, е. 1. Снос. до виплавки сталі. *На Україні проводятьє важливїє дослїдєння в галузі сталєплавильного виробництва* (Розв. науки в УРСР., 1957, 432); *Прискорюютьє темпї євровадєння новїєї технїкї і досконалішої технолєгїї.. в сталєплавильних цєзах* (Наука., 4, 1957, 12).

2. Признач. для виплавки сталі. *Важливими умовами збїльшення обсягу виплавки сталі є швидкіє будївництво новїєї сталєплавильних агрегатів євмієної продуктивності* (Ком. Укр., 6, 1960, 24); *Вдосконалення способів завантаження металому в сталєплавильні печі даєтьє можливїсть значно скоротити тривалїсть плавки* (Роб. газ., 11. XII 1974, 2).

СТАЛЕПЛАВИЛЬНИК, а, ч. Робітник, який виплавляє сталь; фахівець із виплавки сталі. *Сталєплавильний заводїє УРСР на кїнець другий п'ятирїчки виплавляє сталь рїзних сортів, яка викорїстовувалєє у євїх галузях народного господарства* (Чорна метал. Укр., 1957, 77); *Успїшно завершїлось змєгання українських сталєплавильників* (Рад. Укр., 31. XII 1973, 1).

СТАЛЕПРОКАТНИЙ, а, е. Снос. до прокату сталі. *Сєред сталєвих матерїалів найпочеснїше мїсце займає сталєвий прокат. Сталєпрокатна справа — найблїжшє розвїнута галузь металургїєної промисловості* (Наука..., 5, 1962, 34); *Тут [у Сан-Паулу] лїварнї та сталєпрокатнї заводи, текстїльні, трикотажнї, джутовї фабрїкн.. та інші пїдрїємства* (Дмит., Там, де євє..., 1957, 49); *Сталєпрокатний цєз*.

СТАЛЕПРОКАТНИК, а, ч. Робітник, який обробляє сталь способом прокатування.

СТАЛЕРОЗЛИВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для розливання сталі. *У концертному цєзу.. застєвовано нову технолєгїєю набивання сталєрозливальних ковшів напїєжурними лїварними пїсками* (Роб. газ., 9. I 1964, 2).

СТАЛЕРОЗЛИВНИЙ, а, є. Те саме, що сталєрозливальний. *Пїсля денної змїни червоный кутєк мартенівського цєзу.. заповнили майстри, сталєвари, їх пїдручнї, машинїсти завалєчнїк машин та сталєрозливалнїк* (Роб. газ., 30. I 1963, 1); *Метал — продукт колективної праці. Від єкєаваторного ковша в рудєю і до сталєрозливного ковша тїєснї людєй сприяють його народженню* (Рад. Укр., 23. XII 1973, 3).

СТАЛЕТОПНИЙ, а, е, част. Сталєплавильний. *Вїн родїдуєєє сталєтєпнїєї печі, єєні, як самє сонєцє* (Чорн., Вїзвол. земля, 1950, 217).

СТАЛЕТОВНИК, а, ч., *заст.* Сталевар. У Магнітогорську відкрилася веселою нарадою доменників і сталетопників (Рад. Укр., 18.V 1946, 1).

СТАЛЕТОВНЯ, і, ж., *заст.* Сталеливарня. Зачинали [Столярів] своє... мистецтво [слюсарство] на перших заводських та приуральських ліварнях і сталетовнях (Смоліч, Світанок..., 1953, 78).

СТАЛІЙ, а, е. 1. Який не змінюється, зберігає той самий склад, розмір, однакову форму, величину і т. ін.; незмінний, постійний. Наука встановила, що земля кора дуже неоднорідна. На одних ділянках вона дуже стала і завнавала протягом великих геологічних проміжків часу тільки незначних підняттів і знижень (Наука..., 7, 1955, 33); Поняття нестисливості рідини полягає в тому, що густина її стала (Курс мат. анал., II, 1956, 203); Кристали — це нормальна стала форма речовини в твердому стані (Наука..., 10, 1956, 12); Мчить Вітамік моточику по своїй степовій орбіті. Все незмінне, ліній обриту сталі, один він... рухається серед цих устоялих просторів (Гончар, Тровка, 1963, 227); // Який не зазнає коливань, не піддається змінам; стійкий. Меліорация дає змогу, по-перше, підвищити родючість землі, по-друге, одержувати сталі, гарантовані врожаї (Ком. Укр., 12, 1968, 6); Стала ціна; // Урівноважений (про вдачу). Мати в більш сталим характером, з складною, тонкою і глибокою душевною організацією (Коцюб., III, 1956, 286).

△ Стала величний, мат. — те саме, що Постійна величина (див. постійний). Ті величини, що зберігають незмінним своє значення, називаються сталими (Алг., II, 1957, 30); Стала рівновага, фіз. — стійка рівновага, в якій тіло перебуває під дією рівних між собою протилежно спрямованих сил; Сталій наголос, лінгв. — те саме, що Постійний наголос (див. постійний). Сталий наголос... у словах на -ння: бововинка, жабуриця (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 492).

2. у знач. ім. стала, логі, ж., спец. Постійна, незмінна величина у явці тих, які змінюються. Чим більша діелектрична стала діелектрика, тим більша ємність конденсатора (Курс фізики, III, 1956, 42); Швидкість, з якою розпадаються радіоактивні елементи, дуже різка. Вона характеризується так званою радіоактивною сталою, що показує, яка частина загального числа атомів радіоактивного елемента розпадається за 1 сек (Заг. хімія, 1955, 158).

3. Який не припиняється, не переривається, триває весь час; безперервний. Усі райони країни матимуть хороший і сталій зв'язок і будуть охоплені сіткою взаємозв'язаних телевізійних станцій (Програма КПРС, 1961, 63); Економіка зрілого соціалізму розвивається у відповідності з рішеннями ХХІV з'їзду партії і забезпечує динамічне, стале зростання суспільного виробництва, підвищення його ефективності (Ком. Укр., 6, 1975, 31); // Який не минає, не залишає кого-небудь (про стан, почуття і т. ін.). Пам'яті сталій покійна, з чуливою матір'ю схожа; Подружжя муз, на великій Рижово зветься вона (Зеров, Вибр., 1966, 397); Лікарі не були впевнені в сталому поліпшенні стану хворого (Сміл., Сад, 1952, 307); Прощай, патрістине сталі Малого труду (Пушкін, 6. Овєгін, перекл. Рильського, 1949, 222).

4. Розрахований на довгий час, признач. для тривалого функціонування; не тимчасовий. У театральні режисери звичайно працюють із сталим складом акторів, повторюючи постановки п'єс протягом цілого ряду років (Довж., III, 1960, 158); Досвідчене око могло помітити одразу, що ця ерозійка, нехайна колона, розташовується на кілометр чи й більше, не являє собою сталу бойову одиницю, а що вона сформувалася наспіх з решток різних, десь розгромлених частин (Гончар,

III, 1959, 449); // Який є постійним атрибутом кого-чого-небудь; завжди наявний, неодмінний. Чому, сформувалися з атомів, речі ніколи нас не вражають рпатовою зміною сталих кольорів? (Зеров, Вибр., 1966, 182); Усе на світі не постійне — Ані буття, ні почуття, Лиш пориванька.. Є сталим символом життя (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 56); // у знач. ім. сталі, логос. Те, що відзначається постійністю. Багатство живописання людської особи не перетворюється [у творах Л. Толстого] в самоцілі; у міхливому письменник вміло показує сталі, типові (Рад. літ-во, I, 1961, 46).

△ Сталій епітет, літ. — те саме, що Постійний епітет (див. постійний); Сталі кадри — постійний склад працівників певної організації, установи, певного підприємства і т. ін.

5. Який протягом тривалого часу не змінює (про місце проживання, роботу, посаду, заняття і т. ін.). Маниного сталою адресу [сталю адресу] поки ще нема (Л. Укр., V, 1956, 20); Петро Петрович тільки що скінчив університет і ще не має... сталої роботи (Сам., II, 1958, 230); Сталі посади у нас в комісії дуже мало і сподіватись на якусь зміну — дуже трудно (Коцюб., III, 1956, 124); Набув [Захар] сталої спеціальності (Ле. Право..., 1957, 230).

6. перек. Твердий, непохитний. Най реве насколо буря, усе грізно крушить, Валить скелі, лама дуба, землю з місця рушить, — Сталій, певний, як мур-камінь, край наш не загне...! (Граб., I, 1959, 270); Нова влада завжди намагається запозичити у старої все перевірене, сталі, нестигме (Загреб., Диво, 1968, 95); // Який надійно забезпечує існування, розвиток чого-небудь. Маєш усе це признати, як хочеш на сталій основі Світ утвердити і вічну тривалість йому забезпечити (Зеров, Вибр., 1966, 184); Невпинне зростання промислового і сільськогосподарського виробництва становить міцну і сталу базу неухильного піднесення добробуту і культурного рівня трудящих республіки (Ком. Укр., 12, 1965, 16); // Остаточо визначений, сформований (про погляди, поняття і т. ін.). Вона [газета] взагалі нецікава, без сталою напрямку (Коцюб., III, 1956, 293); Я знаю поліцію, уже естим при різних нагодах чи негодах виробити собі сталі і цілком певні поняття (Хотка, II, 1966, 359); Треба було обміркувати справу як слід, щоб уже мати на зборх одну якусь і сталу думку і один певний план (Головко, II, 1957, 260).

СТАЛІТИ, лю, ліш, недок., перек. 1. Наварювати сталлю і гострити що-небудь. Не буди сокири сталити (Номіс, 1864, № 5144); // Заварювати сталлю тріщину, отвори в чому-небудь металевому. Тихо вимовив [батько]: «Зроблю. В замок понав важкий снаряд. Але як-небудь засталю». І він ставив (Воронько, Три покоління, 1950, 69).

◇ Сталіти зуби на кого-що — те саме, що Гострити зуби (див. зуб).

2. Те саме, що гартувати. *Образно. І хочеться лише добро творить, Йти в бій, не опускаючи забрала, І слово-меч на ворога сталить (Забашта, Квіт., 1960, 34); Богатир сказав народу: — То ж я з ваших рук не воду, а народну мудрість пью, не в огні — а народній силі всепоборний меч сталю (Забіла, Малюк., 1958, 37); І юність одягла, як пліт, І вже прийшов намоштений Суворий досвід сивих літ, Сталить мою садовість (Перв., II, 1958, 245).

◇ [Громадою] обух сталити — готуватися до збройного повстання (слова Т. Г. Шевченка з поезії «І вездужаю, віркову»). А щоб збудити Хирекну волю, треба миром, Громадою обух сталити; Та добре виготрує сокиру — Та й заходить вже будити (Шевч.,

II, 1963, 320); Царські упадуть чертоги, і правда криведу спопелить. Коли навчиться люд убогий Громадою обух сталити! (Рильський, I, 1956, 359).

СТАЛИТИСЯ, лієся, лієся, недок. 1. Те саме, що гартуватися. *Щасливо, хто... в бою, наче сталь в огні, сталитися!* (Фр., X, 1954, 200); *Сталитися зрізна сікля В воєнях боє кривавих* (Ус., Дорогами..., 1951, 121); *Скажи, де сила та влялась, Де кріпнула, сталитися...* (Мисик, Верховіття, 1963, 100).

2. Пас. до сталити 1.

СТАЛІНІТ, у, ч. 1. Лютий твердий сплав, який застосовують переважно для наплавки на леза металорізальних інструментів, на деякі деталі машин і т. ін. для підвищення їх зносостійкості. *Розповідаючи про тверді сплави, доцільно показати учням зразки інструментів, наплавлених сталінітами* (Метод. вкл. фрез. спр., 1953, 49); *Кузов автомобіля зроблено з сталініту, і важко він в три рази менше, ніж такий же кузов з сталю* (Веч. Київ, 16.IX 1958, 1).

2. Підвищеної міцності й теплостійкості загартоване скло, яке застосовують для автомобілів, літаків, для скління вітрин і т. ін. *На радянських скляних заводах вже давно виготовляють «сталініт» — небитке загартоване скло, пружне, як стальна пружина* (Тасмн. вав. ва, 1957, 89); *Вітрове скло [автомобіля] виготовляється із спеціальних сортів — тришарового скла... і загартованого скла «сталініт»* (Наука..., 10, 1961, 27); *Будівля палацу — унікальна. Вона зведена з алюмінієвих перелювтів і скла. Каркас виготовлений із збриного залізобетону. Величезні потужні двері — із сталініту* (Рад. Укр., 22.X 1959, 3).

СТАЛІСТЬ, лості, ж. Властивість за знач. стальной 1, 3, 4. *Не навчений, а зіпсований Європою, Головань сплясав перед її розумним практицизмом, державною сталістю* (Стельмах, II, 1962, 164); *Логічні форми і ваюни мають стійкість, сталість* (Логіка, 1953, 6); *Сталість радянської валюти обумовлюється соціалістичною системою господарства, неухильним піднесенням економіки* (Наука..., 3, 1961, 9).

Δ Закби сталості скляду див. склад 1.

СТАЛКА, **СТАЛЬКА**, и, ж., розм. 1. Довга вузька смуга. *Підлога була вистелена сталками вибіленого полотна, і Громський з жеман глянув на свої не дуже чисті туфлі* (Земляк, Гвінвий Стратіон, 1960, 352); *Вискаючи мазку [Юхим] сталькою віжок раз, удруге* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 342); // *Довгий ряд чого-небудь; // Низка, разок (про намисто). Сталка намиста* (Сл. Гр.).

2. Пасмо (довгого волосся, ниток і т. ін.). *На лобі в неї рісний проділь, коси заплели в дрібні сталки, в коронку викала із на голоді* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 101); *Бать в чотири сталки* (Сл. Гр.).

3. Шар чого-небудь; пласт. *По міжковдді скрізь розляглося широкомисте латаття, вкрило воду листом в три сталки* (Н.-Лев., I, 1956, 103).

4. зст. Сталева пластинка в корсажі. *Її пальці тремтять, коли вона поправляє на собі заржавілі сталки. Ох, боженьку, як це так, що мама була колись ще стрункіша від неї* (Вільде, Вивен..., 1959, 17).

СТАЛО. Приєл. до стальной 3, 5, 6. *При правильному положенні гвинта золотого зоду двигун мав працювати бездимно і стало* (Зерн. комбайни, 1957, 182); *Я собі відреставрував [відремонтував] хатину, що тато купив був від емігранта, і там буду стало мешкати* (Стеф., III, 1954, 238); *Плющ їй дав життя, він обіймав, Боронить від негодди стіну голу, Але й руїна стало так тримає Товариша, аби не впав додолу* (Л. Укр., I, 1951, 208).

СТАЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., спец. Навесити товкий шар сталі за допомогою електролізу.

СТАЛЮВАТИСЯ, юється, недок., спец. 1. Покриватися товким шаром сталі при електролізі.

2. Пас. до сталювати 1.

СТАЛЬ¹, і, ж. 1. Твердий ковкий метал сріблесто-сірого кольору, що становить собою сплав заліза (основа) з вуглецем та іншими домішками, які вводяться для потрібної зміни якості; криця. *Сталю називається сплав заліза з вуглецем, в якому вуглецю міститься не більше як 1,7%* (Метод. вкл. фрез. спр., 1958, 37); *Венера зачала благи І за Енеєчка прогати, Вукал йому щоб допоміг: Енеєві зробив би зброю із сталі, міді, золотую* (Котл., I, 1952, 208); *Полковник Чубенко повернувся знову до печі — варити сталь* (Ю. Янов., II, 1958, 242); *Вслухайтесь, друзі, в дужий гомін, едильяйтесь пильно в світлу даль, — то пламені сабє домен, то із мартенів летєть сталь* (Гонч., Вибр., 1959, 52); *Вуглецева сталь, Космічна сталь; Легована сталь; Ресорна сталь; *Образно. Санки летять під білі намети лям лататих, помж колонади струнких, поважних сосен, через ріку, у сталі заковані* (Л. Укр., I, 1951, 312); *Сталь і ніжність, любий мій, поєднать в собі зумій* (Твч., II, 1957, 7); *У порівн. *Загрибли акорди, міцні, як сталь* (Н.-Лев., III, 1956, 305); *Твердий якимось, як сталь, голосом скавав [Васплі]: — Марусю! Я вбив князя* (Хотк., I, 1966, 119); *Близкуди довгасті сірі, мов сталь кинка, очі* (Стельмах, II, 1962, 158); // перен. *Про колір, який нагадує цей метал. Одиь горон уповільнив літ, ніби зазмер на місці, потім пішов боком і, блискуши чорною сталю, ринув головою вниз* (Тют., Вир, 1964, 139).

Δ **Бесемєрівська сталь** — сталь, яку одержують продуванням крізь розтопленій чавун кисню, що виділяє наявні в чавуні домішки; Булатна сталь, зст. — високого гагунку й особливого гарту сталь з узорчатою поверхнею; булат. *У порівн. *Та неже ж то пісня лебедина... То заграв сійно як перлина... То дзвенить, немов будатна сталь* (Нагн., Пісня..., 1949, 108); *Дамаська сталь див. дамаський; Калібрована сталь див. калібрований; Кутова сталь див. кутовий; Мартенівська сталь див. мартенівський; Молібденова сталь див. молібденовий; Нержавіюча сталь див. нержавіючий; Спокійна сталь див. спокійний; Сталь-сріблянка — шліфувана й полірована сталь різних марок. Бувє збільшено випуск каліброваної сталі і осовно виробництва шліфваної сталі-сріблянки* (Роб. газ., 24.I 1965, 2).

2. збрін. Сталеві вироби, конструкції, сукупність сталевих предметів, машин і т. ін. *І от ми в останньому залі. Тут мармур, і бронза, і сталь, З гвардійського прапора Ленін Задумливо дивиться в даль* (Нагн., Вибр., 1957, 372); // перен. *Про холоду зброю, снаряди, кулі, осколки і т. ін. І шевську смолу прикладає [Япид до рапи], Но все те трохи помагє... Обцєньками питаєсь, жайцями, Крючками, щипцями, зубами, Щоб вирват прокляту сталь* (Котл., I, 1952, 285); *Лунають удари сталі об сталь. Шумить стадіон, захопленій справністю майстрів штикового бою* (Вагмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 88); *Мій стає! Моя червона птиця, Усе з тобою оживє... Вже бачу: стоїмо по груди В траншеях в крижаній воді. Ані хвороби, ні простуди, Ні сталь — не брали нас тоді* (Гончар, IV, 1960, 26); *Фашистські орди топчуть жито, в Дніпрі із коні воду п'ють... І на землі, що сталю збита, такий ще вітер не шумів* (Сос., II, 1958, 170).

СТАЛЬ², і, ж., діал. Сталка, сталька.

СТАЛЬКА див. еталька.

СТАЛЬНИЙ, а, є. Те саме, що сталевий. *З куска сталі можна виготовити сталеві пластинки і навіть*

дуже тонкі листочки застовишки 0,003 мм (Фізика, II, 1957, 14); В армійському дворі зтось ударив у стальну рейку, сповіщаючи цим, що робочий день закінчився (Тют., Вир, 1964, 204); Брови його закошлатилися, а очі стали стальними (Чаб., Катюша, 1960, 86); Сорочка, як взагалі у ецулів, мала широкі рукави, але навіть вони не могли укрити вузліє стальних ж'азів (Хотк., Довбуш, 1965, 33); Гендїтне діача, а дивися — усі Позадриши б, мабуто, Стальній її волі... (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 47); Кроками стальними йдуть вони невпинно (Сос., Щоб сади..., 1947, 15); Ніколи не забудеться громадянський і поетичний подвиг Максима Рильського в роки війни в фашизмом, коли його віри загвучав таки-ми, майже не властивими йому доти стальними.. тонами, що не міг не потрапити навіть байдужі до поезії душі (Не ілюстрація..., 1967, 88); *Образно. Два роки стальна заврюха мете, Стовалоє сонце надій золоте За чорні дими, що пливуть над землею (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 210); *У порівн. Якась потужна, мов стальна, рука як гримже м'я [мене] в лиці!.. (Фр., XIII, 1954, 68).

Стальна траса — те саме, що Сталєва траса (див. сталєвий); Стальний кінь — те саме, що Сталєвий кінь (див. сталєвий). Орю, орю, орю, мамо, Колективні воли. Розтяглися скрізь по полю Та й стальні коні (Укр.. дір. пісні, 1958, 588); Стальний птах; Стальні птиця — те саме, що Сталєвий птах; Сталєва птиця (див. сталєвий). Летять над селами й містами стальні вітчизні птиці (Сос., I, 1947, 146).

◇ Стальні нерви див. нерв.

СТАЛЬОВАНИЙ, а, о, спец. Діспр. нас. мш. ч. до сталюванн.

СТАЛЬОВИЙ, а, е, заст. Сталєвий. Купи кока вороного І сідельце на його [на нього]; Стальовою шабелку [шабелку] І пістолів парочку (Укр. поет.-романтики..., 1968, 163); Підійшов [Якір] до Степана і, прямо-прямо дивлячись [дивлячись] йому в вічі, сказав стальовим голосом: — Одпусти... (Хотк., I, 1966, 66).

СТАМЕСКА, а, ж. Столярний інструмент для виводування отворів і заглиблень у дереві, для зачищення, підрізки і т. ін. дерев'яних виробів, що являє собою насаджену на рукоятку сталеву пластинку різної ширини з одним вагострепним кінцем. Стамески.. за формою розрізняють плоскі, півкруглі і круглі (Стал.-буд. справа, 1957, 99); З дитинства Анатолій зник мати справу з рубанком, стамескою і назажді полюбує веселий шум стружки, запах сосни (Веч. Київ, 29.VI 1957, 2).

СТАМЕСКОВИЙ, а, е. Прикм. до стамеска. Стамескова рукоятка.

СТАН¹, у, ч. 1. Тулуб, корпус людини; торс. Бо, салні, не знають, Бо не бачать, що в брови Чорні, карі очі, І високий стан козачий, І гучкий дівочий (Шевч., I, 1951, 156); Ломицькою чомусь уваялося..., що в одичені високі двері от-от вступить незабаром Маруся.. в прозорому серпанку, що хвилями криває її стан (Н.-Лєв., VI, 1966, 75); Отривота вже й скінжена. Швачка встала, випростала свій зігнутий стан (Л. Укр., III, 1952, 473); Просоєлена потож майка тую облягала широкій, з борозенкою вздовж спини, парубочий стан (Стельмах, II, 1962, 407); Вона стояла.. в темно-зеленій армійській сукні, що тісно облягала її стан (Гончар, III, 1959, 396); *Образно. На твій [Волги] могочий стан високих зрєбелє пояси кааде народ-тиган (Говт., Вибр., 1959, 238); // Те саме, що талія¹. Шапка [у козака] червона, в сип'яку чоботи; Пояс по стану гучкою повитий (Щог., Поезії, 1958, 341); Я окинув очима його постать: плечі широкі, стан тонкий (Н.-Лєв., VII, 1966, 263); На спині [в павка] був справжній горб — аж од самих плечей до тонкого, перегнутого стану... (Мирний, I,

1949, 253); З натовпу виїшов, прямуючи до столу, худючий, трохи сутулуватий юнак, міцно перетягнутий поясом у стані (Гончар, II, 1959, 228); // перек. Про стовбур дерева. По діврові вітер вис, Гуляє по полю, Край дороги єме тополю До самого долу. Стан високий, лист широкий — Нащо зеленіє? Кругом поле, як те море Широке, синіє (Шевч., I, 1963, 55); Обсипав верба віти, Станом покика... (Граб., I, 1959, 334); Андрій затримався біля своєї яблуні і, дїставши кишенькового ножа, зрївав деякі непотрібні паростки на її міцному стані (Гур., Наша молодість, 1949, 227); Гей, струнка тополя в полі Пишається станом... (Шпак, Вибр., 1952, 81); Як він любив твоє листя..., Кору біляву і стан твій стрункий (Шпорта, Вибр., 1958, 288).

Високий станом — високий на зріст. Серед села вдова жила У новій хатині, Білолиця, кароока І станом висока (Шевч., I, 1963, 158); І брови йому чорні, й уста рум'яні, і станом високий (Вовчок, I, 1955, 112); З стану який — якійсь був зріст, зростом, постаттю. — Та вже ж і синок у Василя Семеновича, — сказано:.. — батько, як дві каплі води. Такий з лица, такий з стану (Мирний, I, 1949, 205); Рівний станом — стрункий, не сутулий. Кайдашевї сини були молоді парубки, обидва високі, рівні станом (Н.-Лєв., II, 1956, 264); Тонкий станом — не товстий, з тонкою талєю. Сайдком за князем Домініком вийшов молодий Конєцпольський, ще зовсім молодий мажнат, висоенький, тонкий станом (Н.-Лєв., VII, 1966, 220).

◇ Гнүти стан — те саме, що Гнүти горба (див. горб). Між багатурками й такі часом бувають.. Виросте в розкоші та в достатках; само ніколи не згнulo свого стану, не кололо білих рук... — все те наймички... (Мирний, I, 1949, 356); На стану стїти, заст.: а) вирости. Стан на стану — ні к лавці, ні к столу (Укр.. присл., 1963, 441); б) те саме, що На порі стїти (див. поря); в) відновити колишне здоров'я, самопочуття і т. ін. Хоч у домовину клади, кначе він год нездужав; а тепер знову на стану стає (Сл. Гр.).

2. заст. Те саме, що стїтник 1. — Ой дам тобі, подруженько, на стан полотенця. Та не стій ти з моїм милим, не рїж мого серця! (Сл. Гр.); Опанас.. взяв з лави її драку кофту, в якій odporоз стан і носив замість піджака..., надів її вже в сїнях (Кос., Новела, 1962, 76).

СТАН², у, ч. 1. Місце тимчасового розташування; стоянка, табір. Із шумом підходить до пальм караван, Веселий в їх тіні розкинувся стан (Лєри., Вибр., перекл. за ред. Рильського, 1951, 76); В ярку огні..., а круа огніє бандитів стан. Сидить, задумався глибоко їх чорновутий отаман (Сос., I, 1957, 416); // Тимчасова стоянка військ; військовий табір. На щит Паллапта положили... Із бою потаскали в стан (Котл., I, 1952, 259); До самого смерку билися козаки та пани на серця. І тільки чорна ніч розвела ворогів на обидва боки.. Козаки вернулись до свого стану (Н.-Лєв., VII, 1966, 242); — На другий день.. до стану нашого партізанського приходе [приходить] кума моя (Ваш, На землі..., 1957, 65); // Місце тимчасового розташування польових, мисливських і т. ін. бригад у період сезонної роботи, промислу тощо. На обрії з'явилися перші вершинки. Хто учав, а хто клусом постїшали.. в кіньми до табунного стану (Тулуб, В степу..., 1964, 352); Щовечора, як смеркає, до дїечат приходять трактористи з сусіднього стану. Читають, сперечаються, жартують (М. Ол., Чует..., 1959, 46).

Польовий стан — спеціально обладнаний житлово-виробничий центр на земельних масивах колгоспів, який є місцем проживання і відпочинку бригад у період польових робіт, місцем збереження машин, пального

і т. ін. Польовий стан кожної тракторної бригади — це зелене містечко, забезпечене протягом цілої доби електричною енергією, водою (Хлібороб Укр., 8, 1965, 23); У польовому стані.. Зійшлися на вечерю Загальні косарі (Нагн., Вибр., 1950, 198); Став'ти (ста́ти) ста́ном — розташовуватися табором. Вже переможці стали станом В долині красній та розкішній (Л. Укр., 1, 1951, 337); Остриця рушиє далі й стає станом за Лубнами над Сулою (Н.-Лев., VII, 1966, 25).

2. Військ., воююча сторова. Наш Еней тут управляв І стан свій чистий од врагів (Котл., I, 1952, 260); [Р а т и б о р:] Гадали ми, що тайно в стан ворожий Проникнує ти, щоб мстити за отця, За Новгород великий (Коч., П'єси, 1951, 51); Зближаються [парламентарі] серед перекопського степу на виду двох причаєних, приготіваних до важкого бою армій. Два смертельно ворогуючі стани тисячами очей стежать за кожним ігнім кроком (Гончар, II, 1959, 403); Дрижить від жагу вражий стан.. — місями ходить партизан, ва мки краю мстить (Гонч., Вибр., 1959, 180); // перен. Суспільне об'єднання, угруповання; ворогуюча сторова. Народолюбство закликало у свій стан багато всякого люду (Мирний, III, 1954, 187); Повинні [робітники] триматися спільно, одностайно, бо у всіх у них один ворог — стан багатіє, капіталістів (Л. Укр., VIII, 1965, 26); Класовий гнів Обняв наш стан — Вжирай, кохай.., Вселюдства кат, всевітній пан! (Ус., I сьогодні., 1957, 36).

3. заст. У дореволюційній Росії — адміністративно-поліцейський підрозділ повіту. Дав знати [посесор] в стан. Становий набіг на заводи з москалями, з доктором та з попом (Н.-Лев., II, 1956, 211); Природа не дуже багато натовкла розуму в голову пристава четвертого стану (Стельмах, Хліб.., 1959, 595); // Поліцейське управління в такому підрозділі. — Що ти мені тут бреш заводиш? Я тебе в холодну закину! Я тебе в стан одшлю! (Гр., II, 1963, 364); Перепало за погану службу і управителю, і прикажчикам.. Аркадій Валеріанович сам верхи подався в повіт до поліцейського стану (Стельмах, I, 1962, 201).

4. с. г. Те саме, що станок² 3. Ірже, наче жеребець на стані (Номіс, 1864, № 8943).

СТАН², у, ч. 1. Обставини, умови, в яких хто-, що-небудь перебуває, існує; ситуація, зумовлена певними обставинами, умовами. Природознавство в певності стверджує, що земля існувала в такому стані, коли ні людини, ні взагалі будь-якої живої істоти на ній не було і бути не могло (Ленін, 18, 1971, 65); Мозок Семені почав убирати в себе усі найдрібніші подробиці.. дійсності, і в тих подробицях складалася невесела картина його стану, малювалася безрадісна прищільсть.. (Кочуб., I, 1955, 124); Економічний стан українського селянства в Галичині цілком не змінився після 1848 року (Козл., Відродження.., 1950, 23); Хвора готувалася до огляду, кількома еправами питаючи він вивідував про майновий стан пацієнтки (Вільде, III, 1968, 242); Мар'яма виручила з прикрого стану Олімпіада (Чорн., Визвол. земля, 1959, 204); Флот інтересів був у стані бойової готовності (Смолян, V, 1959, 472); // Сукупність ознак, рис, що характеризують предмет, явище в даний момент відповідно до певних вимог щодо якості, ступеня готовності і т. ін. Нафтопродукти, забруднені піском, піском і водою, втрачають якість, негативно впливають на стан мотора (Наука.., 6, 1959, 52); Цікава жінка не скарами вивозаңце, а більше ігнім розумовим розвитком та санітарним станом (Гончар, Бригадина, 1973, 42); Дядя Ваня застав своє робоче місце у вірцевого стані (Ю. Янов., II, 1954, 101); Коні були у нього в доброму стані, вбруа полагоджена

(Петльов., Хотинці, 1949, 188); — В якому стані ваш матеріал про засідання? (Головко, II, 1957, 562); // Місце, роль у суспільстві, в соціальному чи професійному середовищі; становище. Іван побув між людьми стільки, як належить людині з певним громадянським станом (Чорн., Потік.., 1956, 34); Соціалізм докорінно змінив суспільний стан жінки (Веч. Київ, 9.III 1968, 1); Соціально-ї стан; // Фізичне самопочуття або настрої. У нас вдома вічний лазарет.. Я нічого не можу робити, а тим часом мушу писати і такий стан дуже мучить мене (Кочуб., III, 1956, 371); Зося, як більшість дівчат, в стані душевної тривоги була переконана, що коли вона любить хлопця, то й він має невідомо любити її (Стельмах, I, 1962, 277); [І у б о в о:] А що з ним? [М и л в с ь к и й:] Та все перш.. Оце був я у нього перед виїздом, застав його зовсім у поганому стані, ходити не може (Л. Укр., II, 1951, 74); Директора.. привезли з степу на медпункт в тяжкому стані (Гончар, Тронка, 1963, 172); Марія Семеновна відчула й зрозуміла душевний стан гостя (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 5); Має він ще одну рису, яку навіть трудно було йому приписати, діяльність на його вайлуваті, лікневу у всіх рудах постає: зміня надзвичайно швидко, майже блискавично переходити від м'ялого, сонного стану до.. зібраного (Тют., Впр, 1964, 240).

Акти громадянського стану див. акт; [Бути] (не) в стані зробити що — [не] бути спроможним зробити що-небудь. Нічого не був [Юрчик] більше в стані вивогорити (Хотк., II, 1966, 275); Катюша журиться, що вже не в стані багато грати, та все-таки грає щодня (Л. Укр., V, 1956, 226); Стан здоров'я — ті чи інші особливості функціонування організму; фізичне самопочуття людини. Зажурена недомаганням дочки, мати часто питалася лікаря, що він думає про стан її здоров'я (Кобр., Вибр., 1954, 94); Хоч до старості чоловікові ще далеко, довелося йти у відставку за станом здоров'я (Гончар, Тронка, 1963, 179); Стан речей див. річ¹; Стан справ див. справа¹; У (в) новітньому стані див. пов'язаний.

△ Осудний стан див. осудний; Паморочний стан див. паморочний.

2. фіз. Сукупність величин, що характеризують фізичні ознаки тіла. Склоподібний стан селену не стабільний, інакше жемучи, при високій температурі він кристалізується (Звання.., 10, 1975, 11); // Характер розташування, взаємодія і рух часток речовини. Змінюються розміри тіл, густина, колір; тіла можуть переходити при нагріванні з твердого стану в рідкий, а з рідкого в газоподібний і т. д. (Фізика, II, 1957, 3); З ґрунту рослини можуть використовувати вуглекислоту в різних формах: в газоподібному стані, в стані розчину, а також у формі карбонатів (Добрива.., 1956, 12); В космічних просторах переважна частина речовини перебуває в стані плазми (Звання.., 3, 1967, 6).

△ Агрегатний стан див. агрегатний; Кристичний стан речовини див. кристичний²; Спокійний стан див. спокійний; Сфероїдальний стан див. сфероїдальний.

3. Сукупність суспільно-політичних відносин, обстановка суспільного життя. Стає говорити [Давид]. Спершу трошки про хату-читальню.. Далі зв'язно від цього й до огляду міжнародного, як і внутрішнього стану країни, перейшов (Головко, II, 1957, 129).

4. Режим, розпорядок державного, суспільного життя, який встановлює влада. Якщо повстання можливе і необхідне, то це значить, що уряд нестатив штик на чолі порядку дня, відкрив громадянську війну, висуває воєнний стан, як антикритику демократичної критики.. (Ленін, 11, 1970, 244); Президія Верховної Ради СРСР.. в період між сесіями Верховної Ради СРСР ого-

дошу стан війни в разі воєнного нападу на СРСР (Ковст. СРСР, 1977, 11); — То що ж ви пропонуєте? — запитує глузуло Кисіль. — Оголосити в моєму районі мобілізацію й воєнний стан? (Мур., Бук. повість, 1959, 212).

Стан облоги див. облога.

5. *лінео*. Граматична категорія, яка виражає різні відношення дії до її суб'єкта й об'єкта. Ознакою форми активного стану є відсутність спеціальних показників пасивності (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 399); *Пасивний стан*.

Категорія стану: а) те саме, що стан * 5. Граматична категорія стану служить для вираження взаємовідношення між суб'єктом і об'єктом дії. Вона властива тільки перехідним дієслвам (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 399); б) лексико-граматичний розряд, що об'єднує слова (предикативні прислівники, безособово-предикативні слова і т. ін.), які вживаються у функції головного члена безособового речення. Глибоко емоційні твори Т. Г. Шевченка дають зразки майстерного використання слів категорії стану. Особливо часто поет звертається до таких насичених чуттєвим значенням слів, як *страшно, тяжко, боляче, соромно, жаль та ін.* (Сучасна укр. літ. м., V, 1973, 261); *Середній стан див. середній*.

6. Соціальна група людей із закріпленими законом спадковими правами та обов'язками, що остаточно склалася під час класового поділу феодального суспільства. В попередні історичні епохи ми знаходимо майже скрізь повне розчленування суспільства на різні стани, — цілу градацию різних суспільних становищ (Комув. маніф., 1963, 30); Першим станом у Франції було *духовенство*, другим — *дворянство*. Усі, хто не входив до складу перших двох привілейованих станів, належали до третього стану. Величезну більшість третього стану становили селяни (Нова іст., 1956, 51); Тоді [у першій половині XIX ст.] на нашій Україні тільки одні дворяни, тобто одна католицька шляхта, мала право просвіти в школах. Середній і нижчий стан не мав права вчитись далі скарбової міри (Н.-Лев., I, 1956, 173); [X у с а.] Я хочу Марцію прийняти відно, як то належить станові її і родові (Л. Укр., ІН, 1952, 154); *Челадники*.. указували кожному гостеві місце за станом і за багатством його (Тулуб, Людоловв, I, 1957, 95); // Група людей, об'єднаних за родом занять, способом життя і т. ін. Те, що вона була з «духовних» — прищепило їй певну повагу до людей не з світського стану (Копюб., I, 1955, 314); *Любили його* [П. І. Багратіона] в армії за мужність, *справедливість*, за те, що турбувався за кожним, *незважаючи на чини і стан* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 94).

Купецький стан див. купецький; Нвзський стан див. нвзський.

СТАН⁴, а, ч. 1. *мет.* Машина або система машин для обробки металу під тиском. В післявоєнні роки на наших підприємствах побудовано нові високопродуктивні стани (Наука.., 5, 1956, 6); *Палатимуть тут дошки й мартени, густимуть ролъанги й прокатні стани гарячого й холодного прокату* (Вишня, I, 1956, 332); *Плауцильний стан; Сортопрокатний стан; Трубопрокатний стан*.

Δ *Заготівочний стан див. заготівочний; Листовий стан див. листовий*; *Листопробатний стан див. листопробатний*.

2. *спец.* Комплекс колісних пар паровоза, вагона і т. ін.; скат. *Колісний стан*.

3. с. г. Присеррій в молотарці, комбайні. *Решітний стан* [молотарки], *підвішений на дерев'яних пружинах*, приводиться в рух *колінастим валом* (Механ. і елект-

риф.., 1953, 177); *Через отвір, який регулюється за допомогою, зерно в засипного ковша рівномірно надходить на вертне решето верхнього решітного стана* (Наука.., 3, 1956, 21).

▲ *Нітний стан, муз.* — рядок із п'яти горизонтальних паралельних ліній, признач. для написання нот. *Коротка зупинка в співі, коли вона не є звичайною паузою, позначається комою, що ставиться на нотному стані на місці зупинки* (Нар. тв. та етн., 4, 1958, 82).

СТАНДАРТ, у, ч. 1. Прийнятий тип виробів, що відповідає певним вимогам своєю якістю, хімічним складом, фізичними властивостями, розміром, вагою і т. ін. При складанні стандарту, визначенні рівня якості виробу до уваги беруться показники, які діляться на кілька груп (Знання.., 12, 1971, 5); *Державні стандарти дозволяють коливання кожного виду прокату по товщині в суворо встановлених межах від соті до тисячної частки міліметра* (Ком. Укр., 10, 1960, 27); *Перед приборокми помідори треба зібрати.. та розсортувати за стандартом і стилістю* (Колт. Укр., 7, 1957, 39); *Світловий стандарт; // Загальноприйнятий взірць у мові. Мовна норма являє собою культурний стандарт, зразок загальнонародної мови в її літературній формі* (Розв. мов соц. нації, 1967, 158); // *Єдина типова форма організації, проведення, здійснення чого-небудь*.

Δ *Золотий стандарт див. золотий*.

2. *перек.* Щось позбавлене індивідуальних особливостей, своєрідності, оригінальності; шаблон, трафарет. *Разом з чубами мовби летять у небувтя якісь знаки їхніх індивідуальностей, те, що робило їх [Студентів] не схожими між собою.. Замість різноманітних чубів тепер одні голі, введени старшиною до стандарту лоби* (Гончар, Людина.., 1960, 62); — *Ви наочно показали — аміте працювати. Працювати не по стандарту, а творчо, з вогинок* (Збан., Малін. дзвін, 1958, 397); *Духовна багатогранність сучасної людини виявляється у тому, що вона різко відкидає єдину норму, стандарт, обмеженість у смачу* (Рад. літ-во, 1, 1961, 34).

СТАНДАРТИЗАТОР, а, ч. Факхівець, який займається питаннями стандартизації. Стандартизатори країни разом з науковцями, досвідченими виробничниками розробляють комплекс стандартів (Знання.., 1, 1973, 8).

СТАНДАРТИЗАЦІЯ, і, ж. 1. Встановлення єдиних норм і вимог на готову продукцію, напівфабрикати, сировину й матеріала. *Стандартизація, нормалізація і уніфікація сприяють прискоренню технічного прогресу і підвищенню ефективності нової техніки* (Вісник АН, 4, 1971, 56); *Стандартизація в основноу планування якості продукції, основою управління якістю* (Наука.., 11, 1974, 12); *Стандартизація ділової документації стала одним з найважливіших завдань у заходів з наукової організації праці* (Рад. Укр., 8.ІІ 1972, 3); // *Дотримання єдиних стабільних граматико-стилістичних норм у національній мові (перев. у науково-технічному та офіційно-діловому її стилях). Коли покляти стандартизацію цілком закономерно стосується наукового стилю мови.., то до мови художньої літератури цей термін не може бути прикладібно ватосований, бо він суперечить самій природі словесно-художнього стилю* (Нар. тв. та етн., 2, 1975, 36); // *Запровадження єдиних типових форм організації, здійснення чого-небудь. Прості, лаконічні форми в сучасній архітектурі, стандартизація будівництва вимагають пошуків шляхів індивідуалізації споруд в галузі художньо-декоративній* (Образотв. мєст., 1, 1974, 24).

2. *перек.* Позбавлення кого, чого-небудь індивідуальних особливостей, своєрідності, оригінальності. **СТАНДАРТИЗОВАНИЙ**, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до стандартизувати. *Голівки ключів [гайкових] стандар-*

тизовані і мають точно визначений розмір, який вказується на рукоятці (Слюс. інстр., 1959, 22); // у знач. прикм. На цілому раді підприємства успішно розробляється і вже впроваджується комплекс стандартів Єдиної системи технологічної підготовки виробництва (ЄСТПВ), яким передбачено максимально використати уніфіковані і стандартизовані устаткування (Наука., 11, 1974, 12); Радянські фахівці, застосовуючи об'єктивні методи з метою визначення успішності, називають їх стандартизованим контролем знань (Знання., 11, 1971, 15).

СТАНДАРТИЗУВАННЯ, я, с. Дія за знач. стандартизувати. Стандартизування деталей.

СТАНДАРТИЗУВАТИ, ую, уеш, недок. і док., перек. 1. Проводити, здійснювати стандартизацію чогонебудь; робити стандартним щось. Якщо відкриту інформацію можна як-так убити в електронну модель, то процеси, пов'язані з мікробіологією, а простіше кажучи, з людською інтуїцією й емоціями, стандартизувати ніяк не вдається (Вітч., 2, 1967, 147); Стандартизувати деталі; Стандартизувати виробництво.

2. перек. Позбавляти кого-, щонебудь індивідуальних особливостей, своєрідності, оригінальності. — Не можна стандартизувати смаки, це веде до змирання найдорожчого в людини — багатства почуттів (Загреб., Девь., 1964, 266).

СТАНДАРТИЗУВАТИСЯ, ується, недок. і док. 1. Ставати стандартним.

2. тільки недок. Пас. до стандартизувати.

СТАНДАРТНИЙ, а, е. 1. Який відповідає стандарту (у 1 знач.). Налагоджено виробництво стандартних деталей для будівництва (Колг. Укр., 6, 1959, 4); Чудові, українські столові, десертні і шампанські вина, виготовлені в кращих стандартних для ступі сорти винограду (Наука., 2, 1957, 21); Стандартні саджанці; Стандартні плоди; // Вигот. за поширеним зразком. Сім'я Варченків жила у стандартній квартирі, яка складалася з великої кімнати і кухні (Собко, Нам спові., 1959, 99); На дві автомашини і величезні сани була звалена ціла гора майна, стандартний будиночок, кілька маметів (Хор., Ковчел, 1960, 55); Пасажир.. був у стандартному піджаку й у кепаці (Павч, Ерік., 1950, 18); Хлопці розмістилися в гуртожитку. Стандартних ліжок вистачило лише на кілька десятків чоловік (Ткач, Плем'я., 1961, 43); Іжа була несмачна, по-ресторанному стандартна (Дмит., Розлука, 1957, 160); Знайшла [Городовенко] стандартний конверт з маркою, прочитала ще раз листа і, одволена, вкляла конверт (Десняк, II, 1955, 356).

Стандартна мова, лінгв. — мова, що прагне до стабільної нормативності певних її сфер, частин, компонентів. Національна мова і стандартна мова — поняття близькі, але не тотожні, не синонімічні, причому перше з них значно ширше, ніж друге. Звичайно, для обох цих понять характерна нормативність, але рівень їх стандартності не однаковий (Мовозн., 2, 1974, 5).

2. перек. Позбавлений індивідуальних особливостей, своєрідності, оригінальності; шаблонний, графарецький. Письменник [М. Горький] — поема протилежність швидким та бойовим промовцям, він просто розмовляв з людьми. Звичний, стандартний вислів.. немає, патетика — теж ніякої (Мас., Роман., 1970, 97); В кімнатах — міщанський стандартний уют [затишок] (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 295).

СТАНДАРТНІСТЬ, пості, ж. Абстр. ім. до стандартний. Науково-технічна мова, будучи одним із підтипів наукового стилю літературної мови, має характер максимальної стандартності (Мовозн., 2, 1974, 5); Стан-

дартність розмірів; Стандартиність будівель; Стандартиність висловів.

СТАНДАРТНО. Присл. до стандартний 2.

СТАНІК, а, ч. 1. заст. Верхня частина сукні від плечей до пояса (без рукавів). Сукня з коротким стаником; // Верхня частина жіночої сорочки (до підтички); // Ліф кофти; // Кофта. Станик і спідничка з зрубного перкало, добре вже зношені, не мали нічого спільного з пануючою модою і, очевидно, були власною крою (Фр., VI, 1951, 162); Вона глянула на маленький годинник, пришиплений брошкою-покардою до станика (Л. Укр., III, 1952, 604).

2. діал. Безрукавка. Безрукавка з брижами — станик.. виготовлена з фабричного матеріалу (Матеріали з етногр., 1956, 59).

СТАНІНА, я, ж., техн. Основна корпусна (перев. чавунна або сталева) частина агрегату, машини, верстака і т. ін., на якій монтують усі вузли й деталі. Станина генератора постійного струму виготовляється з литої сталі або чавуну (Курс фізики, III, 1956, 211); Станина є однією з головних частин верстака. Це основа верстака, за допомогою якої з'єднуються всі його вузли (Верстатигігант, 1958, 44); Не один токарь чи свердлувальник порієнював кишком її сяючий чистою верстат із соєм і тоді в зручну голлину ретельно протирав ганчіркою замашену брудну станину (Довч., VI, 1957, 160).

СТАНІННИЙ, а, е, техн. Прикм. до станина.

СТАНІЦЯ¹, і, ж. 1. іст. У Росії XVI—XVII ст. — озброєний загін вершників, який висилали в степ для спостереження за пересуванням татарських загонів, що чинили набіги на південні й південно-східні кордони держави. Для чатування татар вислали в степ загони, або, як їх називали, станиці (Іст. СРСР, I, 1956, 133); // заст. Військо. Як тільки світова станиця На небі зачала моргати, То вся Троїцька станиця Взлясла мертвих воюювати (Котл., I, 1952, 272).

2. іст. У дореволюційній Росії і на Східній Україні — адміністративно-територіальна одиниця, до складу якої входило одне чи кілька козацьких поселень. Приходить з Дому бумага: чи в, мов, у вас такий і такий козак Остап Хрущ? і де він у вас узявся? .. запитувала якась Донецька станиця у Птачанської волості... (Мирний, I, 1949, 134); Шевченко мало не скрикнув від радського здивування: в улоговині розкинулася велика станиця, потопачи в густій зелені садів і левад (Тулуб, В степу..., 1964, 88); Пам'ятаю 1907 рік і перший рік моїх кубанських заробітків.. Вісім років я поневірявся, куштуючи заробітчанські долі в кубанських станицях (Ле, В споіл., 1960, 311).

3. В СРСР — населений пункт сільського типу на Дону, Кубані та в інших колишніх козацьких областях. Органи державної влади в країх, областях, автономних областях, округах, районах, містах, селах (станіцях.., зупорах, кишлках, аулах) в Раді депутатів трудящих (Конст. СРСР, 1977, 23); Йдуть танки... Падають козачі станиці (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 65).

СТАНІЦЯ², і, ж., діал. Стаїня. Бере [дівчина] коня за поводі, Миленького за рученьку, Веде коня у станицю, А милого у світлицю (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 46).

СТАНІЧНИЙ, а, е. 1. іст. Стос. до станиці (див. станиця¹ 1), пов'язаний із службою в ній. Станичний слуба.

2. Прикм. до станиця¹ 2, 3. Станичний сад; Станична площа; // Пов'язаний з управлінням і самоврядуванням станиці. Станична рада.

△ Станічний отаман, іст. — у дореволюційній Росії — начальник козацьких військ і поселень, що виконував військові, поліцейські та адміністративні функції.

3. у знач. ім. станічний, ного, ч., іст. Те саме, що Станічний отаман.

СТАНІЧНИК, а, ч. 1. іст. У Росії XVI—XVII ст.— озброєний вершник із загону, який вислали в степ для спостереження за пересуванням татарських загонів, що чинили набіги на південні й південно-східні кордони держави. Звичайно станічник спостерігав ворога з високого дерева, а під деревом стояли його товариші з осідланими кіньми (Іст. СРСР, I, 1956, 133).

2. Житель станиці. Догопол сховає на битий шлях, а обидва боки подивися, чи не їдуть станічники (Ле, Історія радості, 1947, 119); Коли на кручаз розгоріся бій, Зубив з очей станічника Матей (Перв., II, 1958, 42).

СТАНІЧНИЦЯ, і, ж. Жін. до станічник 2.

СТАНІОЛЕВИЙ, а, е. Прикм. до станіоль; // Вигог. із станіолю.

СТАНІОЛЬ, ю, ч. Дуже товкі листи або стрічки олова чи його сплави, які використовують для пакування продуктів харчування, виготовлення електричних конденсаторів, кабелів і т. ін.; олов'яна фольга. У зв'язку з своєю м'якістю і тягучістю олово легко прокатується в тонкі листи, які називаються олов'яною фольгою, або станіолам (Заг. хімія, 1955, 572); — Працюю на кондитерській фабриці, — відповіла дівчина, — загортаю цукерки у папір і станіоль (Собко, Нам спокій..., 1959, 43).

СТАНКАЧ, а, ч., розм. Те саме, що Станківий кулемет (див. станківий). Кулеметники сікли по ворожій пілоті, мінючи стрічку за стрічкою. Вода закипала в станкач (Говчар, III, 1959, 372); Фланк... Згаряча Вдаря дрібно З станкача (Гринч, Совне..., 1958, 122).

СТАНКІЙ, а, е, рідко. Стрункий, ставний. Високого зросту [Максим], станкий, бравий, широкоплечий, як з заліза збитий (Мирний, II, 1954, 113).

СТАНКОВИЙ, а, е. 1. жив. Створений на станку (див. станок³ 6), пов'язаний з творами мистецтва, створеними на станку. У різних жанрах виступав митець [І. Імакевич] — у станковому живописі, в книжковій ілюстрації, працював над настінними розписами, науково-популярними панно-картинами (Літ. Укр., 17. I 1964, 2); Як художник-гравер він [Т. Шевченко] творив головами чином у галузі станкової гравюри (смажна) (Нар. тв. та етн., 2, 1964, 17); Плакати полум'яних років революції і громадянської війни, станкова графіка й ілюстраційні цикли, — усе підкорено великій меті — служінню Батьківщині (Мист., 1, 1963, 30); Окремих доробком І. Кавалеридзе в галузі станкової скульптури мали форм в його серія оригінальних робіт, присвячених видатним майстрам театрального мистецтва (Вітч., 4, 1962, 195); Станковий портрет.

Δ Станкове мистецтво — термін, яким визначають твори образотворчого мистецтва, що мають самостійний характер (в живопису — картина, в скульптурі — статуя, погруддя і т. ін.). Після закінчення громадянської війни в умовах мирного будівництва швидко розвивається станкове мистецтво (Мист., 6, 1967, 4).

2. військ. Закріплений на станку (див. станок³ 1). Автомобілі вирнули з-за повороту один за одним.. Лобове скло у всіх машинах було відхилене наперед, і зійти виразно стримали цю станкових кольтів (Ле, Клев. лист, 1960, 238).

Станківий кулемет — скорострільна автоматична зброя, укріплена на тривожному або колісному станку. У партизанів в'ючилися автомати, але не було станкового кулемета (Шер., Молоді месники, 1949, 66); Забравши з собою трофеї, а серед них і станковий кулемет, вийшли [партизани] з комендатури (Д. Бедзак, Дніпро..., 1951, 186)

СТАНКОВІСТ, а, ч., жив. Художник, фахівець із станкового живопису. Деякі з високообдарованих і освічених станковистів приділяють увагу прикладному мистецтву (Довж., III, 1960, 112); Доцільно поруч з розвитком факультетів промислового мистецтва відновити підготовку художників театру — станковистів (Мист., 4, 1968, 16).

СТАНОВИЙ, а, е, літв. Стос. до стану (див. стан³ 5). Станові відношення в дієслові.

СТАНОВИЙ, станова́, ста́нове. 1. Стос. до стану (див. стан³ 6); // Зумовлений приналежністю до якогось-небудь стану. Українська шляхта і козацька старшина сподівалися забезпечити собі станові економічні і політичні привілеї, зберегти у своїх руках адміністративні і судові органи влади (Іст. УРСР, I, 1953, 256); Революція не лишила каменя на камені від станових і класових привілеїв експлуататорів (Програма КПРС, 1961, 10).

2. Заснований на поділї суспільства на стани; власт. суспільство, поділеному на стани. Герої теорії Квітки-Основ'яненка — це здебільшого селяни, сільські дічата й парубки, що зазнають горя від панів-кріпосників, майнової і станової нерівності (Рад. літ-во, 3, 1971, 27); // Власт. привілейованим станам, який ґрунтується на зневажливому ставленні до інших станів. Мало кого поважала [Зоя] з сільських свячеників. Ваажала їх за тюттлів, позбавлених добрих манер, але почуття станової солідарності не покидало її ніколи (Вільде, III, 1968, 93).

СТАНОВИЙ¹, а, е, заст. 1. Стос. до стану (див. стан³ 3); пов'язаний з управлінням станом. Станове управління. Становий пристав див. пристав.

2. у знач. ім. становий, його, ч. Те саме, що Становий пристав (див. пристав). З'їзались на заїзний двір два станові, і обидва були в одстаці. Слово за словом і долакались до того, як вони були становими в одному стани (Україна..., I, 1960, 15); Через день у Медви приїхали справник, земський начальник, становий і кінні стражники (Стельмах, I, 1962, 632); *У порівн. Мизацьському хотілось поговорити з Василюком, розпачата в неї за все, заглянути в її душу, та Марія стримала перед ним, як той становий (Н.-Лев., II, 1956, 142).

СТАНОВИЙ², а, е. Головний, основний. Станова́ жила, заст. — те саме, що Спінний мозок (див. спинний). — Так, кажеш, на поправку пішов Головне, щоб станова жила сили набиралася, а вже від неї усе тіло почне здоров'я наливатися (Кочура, Зол. грамота, 1960, 427).

Δ Становий якір, мор. — головний великий якір, який опускають з судна під час тривалої стоянки. В один з найміцніших порівів лускує канат від важкого станкового якоря..., і шхуна ще безпорадніше заборсає на одному мекшому якорі (Тулуб, В степу..., 1964, 393); За морськими правилами, відсутність.. станового якоря не дає судну права виходити в море (Веч. Київ, 28. II 1968, 4).

◇ Становий хребет: а) (заст.) те саме, що хребет і; б) (чого) щось життєво важливе, найголовніше в чому-небудь. Виховання любові й поваги до праці на благо суспільства, трудове загартування людей — серцевина, становий хребет ідеологічної роботи (Ком. Укр., I, 1964, 69).

СТАНОВИСЬКО, а, е., рідко. Те саме, що становий ще¹. Невизрачне становисько завжди мучить, коли воно надто довго триває (Л. Укр., V, 1956, 344); Я не женатий. Живу один лиш з матір'ю своєю. Становисько в мене гарне, е і масток (Коб., III, 1956, 7); Я маю становисько професора в російському університеті (Драг., II, 1970, 550).

СТАНОВИТИ¹, новлію, нівіш; мн. становлять; не-

док., перех., розм. Те саме, що ставітис 1—9, 11—17, 19, 20. Зривав [жінка] з себе покривало, встала, старшу дитину становить на лаву, меншу підіймає взору одною рукою, другою рукою махає покривалом (Л. Укр., II, 1951, 524); Катерина породила на світ сина.. Вдень вона становила його на ноги, навчала ходити, а вночі пильнувала сон (Чорн., Визвол. земля, 1950, 216); Ілюди, дого стоячи, на нозах засипало [хлоп'я], падало додолу. Пак моді.., вибиши добре, щоб не був такий сонливий, становив наколотики на всю ніч (Мирний, I, 1949, 261); Векла.. стала розпитувати [голову], з чого се узялося, що до неї постій становлять (Кв.-Осн., II, 1956, 440); Остапові й на думку не спадало становити себе винним перед дітьми (Гр., II, 1963, 472); Становлять стовп, ведуть до нього людину, жандар приходять по Лазаря, а Лазар накладає на ший мотузку (Кочуб., II, 1955, 206); Двоє вантажників вносять великий ящик і становлять його посеред кімнати (Коч., II, 1956, 497); Заговилась [Одарка] опоряджати стола, застилає скаштеркою, становить чарочки... (Вовчок, VI, 1956, 262); Стає я за стал, а вона становить цілу миску вареної.. першці (Н.-Лев., III, 1956, 253); Поперемилала [Гаяля] горщики, помалывала, які треба, та й почала становити в ніч (Гр., I, 1963, 279); — Чорт тобі, дівчино, угодить, Які тобі закаблукни становить? — Двоє ж мені закаблукни з високого лубка, Щоб я браво танцювала тропака (Укр. нар. пісні, I, 1964, 24); — Погоріє я, мушу становити гату (Л. Янов., I, 1959, 347); Становіть нам'яника, негай стоїть наш Кобзар на пречистій славі! (Ю. Янов., I, 1954, 13); [X р а п к о:] Казає отець Іван: не випитай сина наперед себе, не станови його вище... Воно й правда (Мирний, V, 1955, 139); Тіба та любий Пірам, до стінки притулюючися, часто.. мовляли: — Задрісна стіно, чого для коханця становиш заваду? (Зеров, Вибр., 1966, 322); — Я готов піддержат сім програм!.. Я становлю свою кандидатуру! (Л. Укр., I, 1951, 277).

Становітис обід — те саме, що Давітис (ставітис) обід (див. обід). Як набіжать голи та магови, мов кримська татарка, та у тих людей, що не шанували дужоного чину та не становили часто обідів, та будуть уся худоба обдирати (Кв.-Осн., II, 1956, 239); Становітис рекорд — те саме, що Встановлювати (давітис, ставітис і т. ін.) рекорд (див. рекорд). Сумною, чорною завісою обвілають осяєний Донбас, а разом із ним і ту шасту, де.. становив рекорди машиніст врубової машини, кожсомолец Юрко Лоза (Вишня, I, 1956, 258); Становітис самовар (самовара) — те саме, що Ставти самовар (самовара) (див. ставти). Хазяйка, идучи спати, наказала, щоб до сета самовар становити (Мирний, III, 1954, 79); Становітис свічку (свічечку) — те саме, що Ставти свічку (див. ставти). Один сина проклинає, З гати виганяє, Другий свічку, сердешний, Потом заробляє Та ридяючи становить Перед образами — Нема дітей!.. (Шевч., I, 1963, 312).

Становітис до стінки (під стінку) див. стінка; Становітис на рушій (на рушник) — те саме, що Ставти на рушій (на рушник) (див. ставти). Без любистку, заговоріє — силою тільки власного язика вона не рая і не два зводила докупі роз'єднані серденька, становила на рушникі навіть дітей кривих ворогів (Л. Янов., I, 1959, 163).

СТАНОВІТИС², новлісь, новітис; мн. становлять; недок., перех. 1. Бути чим-небудь, являти собою щось, складати зміст чого-небудь. Цілком встановлено насамперед той факт, що страйки в Росії в 1905—1907 роках становлять явище, небачене в світі (Левін, 19, 1971, 363); Мирне співіснування є основою мирного змагання між соціалізмом і капіталізмом у міжнародному мас-

штабі і становить специфічну форму класової боротьби між ними (Програма КПРС, 1961, 52); Що ж до простого народу, то він становив окремії світ (Фр., XVI, 1955, 143); До другої світової війни, коли Радянський Союз становив єдину соціалістичну державу, він не був гарантований від реставрації капіталізму внаслідок агресії імперіалістичних країн (Наука.., 2, 1960, 4); Мистецтво і театр становили зміст життя Саксаганського до останньої його хвилини (Життя Саксаганського, 1957, 282); Особливо радісно відзначити, що наша молода інтелігенція в Академії наук становить велику силу (Корн., Разом із життям, 1950, 32); Спеціальну проблему становить віддавання [іншою мовою] архаїзмі і неологізмі. Тут, як ніде, важить почуття міри і знання мови (Рильський, IX, 1962, 101); — Ваш юнарадист ніякої небезпеки не становить (Гончар, Тровка, 1963, 331).

Становітис виняток — бути відхиленням від звичайного, від загального правила. Щедрота — бідаріє це споконічна риса, і в цьому винятку не становив Денис (Рильський, Поема, 1957, 231).

2. Складати якусь кількість (у сумі, в сукупності), входити як частина чого-небудь. На долю російського пролетаріату випала велика честь почати [революцію], але він не повинен забувати, що його рух і революційна становить лише частину всевітнього революційного пролетарського руху.. (Левін, 31, 1973, 329); Хоч у Сполучених Штатах Америки робітничий клас становить більше половини населення країни, однак у складі конгресу немає робітників (Ком. Укр., 6, 1975, 54); За даними перепису 1939 року населення СРСР становило 170,5 мільйона чоловік (Хлібороб Укр., 11, 1968, 37).

СТАНОВІТИСЯ, новлісь, новітис; мн. становлять; недок., розм. Те саме, що ставітис. [Я вдоха (становиться на коліна):] Таточку! змилосердіть над Петрусем. Де ж йому, бідному, дітись? (Мирний, V, 1955, 138); Йде [Оксана], і ноги не йдуть, і спотикається, і становиться (Кв.-Осн., II, 1956, 459); — Ну, як воно переться? — питає Оріся і становиться ї собі на другий кінець кладки. — Так собі. Вода тільки холодна (Тют., Вир, 1964, 127); Увізодять черниці і, мизько вклопчючись гугмент, становляться по обидва боки її уряд (Мирний, V, 1955, 72); — Розійдісь! — Становісь! — Розійдісь! — Становісь! Піт уже річками котилася по червоних, мизич обличчя новаків (Гончар, III, 1959, 327); Вона підозвала [підізваля] одну дівчинку і сказала, щоб вибирали собі пари і становились до кадрилів (Збірник про Кроп., 1955, 30); Затяє Міна [пісню], становлячись боком, плече об плече, до Марії (Н.-Лев., II, 1956, 112); Казає брат сестриці: не становись на кладку. Сестриця не слухала, на кладку ступила (Чуб., V, 1874, 202); Стали люди жататись тово [постоялого] двора і вже зовсім не становились (Кв.-Осн., II, 1956, 266); Є тут.. заможня [заможна] козачка, оре восьмериками. Базацько в неї косаріє, женціє становиться (Барв., Опов., 1902, 242); — Та що ти, Параско, думаєш в синою робити? ..ти не бач, що він у тебе як стебло те росте, а до діла ні до якого не становиться (Мирний, IV, 1955, 78); Багато те святкувалося свят, чимало ярмарок [ярмарків] ще становилося, тільки що удівині діти вже ніколи більш свята такеньки не дожидали і ніколи у ярмарок вже не прохалися (Вовчок, I, 1955, 308); Хліб було в них печуть трічі на тиждень, а вже за Тихоновим порядком вже тільки двічі, і борошна менше іде; бо Тихон так усе розчищав, щоб якраз на із сім'ю становилося і ніде щоб ні пиличочка не дівалося (Кв.-Осн., II, 1956, 131); [X р а п к о:] Всякому видно, що я вже старий становлюся (Мирний, V, 1955, 139); Чи тяжка та важка козацька зброя Становиться, коню, тобі?

(Кост., I, 1967, 48); *Зимно становиться... трави й квітки Хутко обираються в білі свитки* (Олесь, Вибр., 1958, 209); *Галі й самітй становилося якось гарно на душі, що її чоловік заробив таку людську повагу* (Мирний, I, 1949, 379).

◇ Волос ставбвється (становівся, становітнеться) дубом (дубом) — те саме, що Волос стає (став, стәне) дубом (дубом) (див. волос). [М и х а й л о:] *Волос дубом становиться і здається, неначе за ширототи [коміри] хто і ловить* (Котл., II, 1953, 68); *Волосся становиться (становілося, становітнеться) дубом (дубом) — те саме, що Волосся стає (стало, стәне) дубом (дубом) (див. волосся). Кругом темно — хоч око виколи.. У дворі ще було сляк-так, а як увійшов [Федір] у сад, у гривавину широкіх гіллястих груш, аблуць, листатих вишень, — йому зробилося страшно. Сам не знає чого йсео картуз лізе угору і волосся на голові становиться дубом* (Мирний, I, 1954, 309); *Ставбвється між (поміж) ким — те саме, що Ставбати між (поміж) (див. ставбати)*. [М а р і я:] *Мені часом здається, що між нами становиться — як це не диво — товариш Леон* (Мам., Тв., 1962, 126); *Ставбвється руба — те саме, що Ставбати руба (див. руба). Вона ще сьогодні не іла; у роті застло; зачерствіла паска становилася руба* (Мирний, III, 1954, 92); *Ставбвється ціна (ціанк) — те саме, що Ставбати ціна (ціанк) (див. ціана, ціанк)*.

СТАНОВИЩЕ¹, а, с. 1. Ті чи інші обставини, умови, в яких хто-, що-небудь перебуває. *Самі становище пролетаріату, як класу, змушує його бути послідовним демократом* (Ленін, 11, 1970, 35); *В другій половині XVI ст. становище селян було дуже тяжке* (Іст. СРСР, I, 1956, 149); *Я ніколи не витримую до кінця фальшивого або принижуючого мене становища* (Л. Укр., V, 1956, 436); *Наше становище робилось неприємним*. Юрма.. *дедалі розпалювалася* (Кочуб., I, 1955, 258); *Становище стаало все зривнішим і еривнішим*. Треба було виходу (Хотк., II, 1966, 216); *Невмілий.. він часто потрапляв серед повстанців у смішне становище, і в той же час еони й люблять його — в бою на нього можна поклястись* (Гончар, II, 1959, 70); // *Умови існування кого-небудь*. *Всі попередні класи, завоювавши собі панування, правили яміцями здобуте вже ними життєве становище, підпорядковуючи все суспільство умовам, які забезпечують їх спосіб привласнення* (Комун. маніф., 1963, 41); *Довелось, кинувши і реком, і жінку, і дітей, опинитися на становищі бездомного — з жменькою товаришів у чистому полі* (Гончар, II, 1959, 10); // *Сукупність обставин, які створюють ту чи іншу ситуацію*. *Становище в Російській державі в момент смерті царя Михайла було скрутне* (Іст. СРСР, I, 1956, 174); *Справу [видання] треба рятувати, щоб не набратися всевітнього сорому, щоб наші вороги в такого становища не кепкували* (Мирний, V, 1955, 430); [К о р е н ь в:] *Проект будови треба доробляти, Бо він спирався на бредливі дані..* *Таке становище, Тарас Петрович [Дмит., Драм. тв., 1958, 377]; Такого повороту він довісім не сподівався і тепер одчайдушно шукає виходу з становища* (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 345); // *Обстановка на місці воєнних дій, зумовлена їх перебігом, співвідношенням бойових сил, їх розташуванням, характером місцевості і т. ін.* *За кілька часу ми були біля фльварку, а за яку годину вже мали відомості про становище на фронті* (Досв., Вибр., 1959, 43); *Становище було таке, що Ізній батальйон, як розказав їм перед виходом на завдання Морзунов, вийшов німцям у тил* (Тют., Впр, 1964, 494); *У вільні години Хома розбивав із своїми ідовами становище на фронтах* (Гончар, I, 1954, 351).

◇ Безпорадне ставбвище див. безпорадний; Бўти

(ставбати, стати, робітися і т. ін.) *госпбдарем (хазяїном) ставбвица — те саме, що Бўти (ставбати, стати, робітися і т. ін.) паном ставбвица (життїя і т. ін.) (див. пан)*. *Вирвавшись з військами на простори Північної Таврії, уповний радістю перших перемог, він уже врів тоді, що сам є господарем становища* (Гончар, II, 1959, 379); *Він виривши обітати німця далеко з тилу, наблизитися до нього вєдти, вєдки той його не очікував, і самому стати господарем становища* (Загреб., Європа 45, 1959, 51); *Бўти (ставбати, стати, робітися і т. ін.) паном ставбвица див. пан; Вихідити (вийти) з важкого (прикрого, скрутного і т. ін.) ставбвица див. вихідити; Вхідити (увійти) в ставбвице див. вхідити; Рятувати (урятбувати, урятувати) ставбвице — знаходити або допомагати знайти вихід із складної ситуації*. *Він бачив, що коли справа дійде до бою, пісмотні дужих козаків порубають його в почтом на капусту*. *Але треба було рятувати становище* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 20); *Бдине, що могло урятувати становище, — се ентузіазм*. *Щоб скрикнули легені, щоб вдарили топірцями — о!*. *Тоді б підняв голову Маруся!* (Хотк., II, 1966, 227); *Скрутніе ставбвице див. скрутний*.

2. *Сукупність суспільно-політичних відносин, обстановка суспільного життя*. *Сама суть економічного становища дрібної буржуазії, що змагається між капіталом і працею, нежироче породжує політичну житкість і дволичність партії кадетів..* (Ленін, 12, 1970, 271); *Має же [Давид] сьогодні в хаті-читальні робити доповідь про міжнародне становище, то й вибирає цифри і складає конспект* (Головко, II, 1957, 121); *Внутрішнє становище Радянського Союзу*.

3. Місце, роль у суспільстві, в соціальному чи професійному середовищі, в сім'ї і т. ін. *При комуністичесі люди матимуть різне становище в суспільстві, однакове відношення до засобів виробництва, різні умови праці й розподілу* (Програма КПРС, 1961, 55); *Цей блискучий панчик розлучився з безжурним порожнім життям, проліняв свою кар'єру на становище сільського крамаря!* (Кочуб., I, 1955, 254); [О с т р о ж и н:] *Такий молодий, в такий короткий час ви завоювали собі таке становище в літературі..* (Л. Укр., II, 1951, 85); *Поговання в Чорній Могилі свідчить не лише про високий рівень майнового і соціального становища померлого, а й про те, що таке становище його було засноване на великому землеволодінні і хліборобському господарстві* (Археол., VIII, 1953, 11); *В душі не любив [Улас] його за ту грубу силу.. і за те вловживання своїм службовим становищем, яке дуже часто допускає Гнат і в роботі, і в побуті* (Тют., Впр, 1964, 149); *Однією з характерних рис сучасної робітничої сім'ї є рівноправне становище жінок* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 89); // *Важлива роль, помітне місце кого-небудь у суспільстві, що визначається високою посадою, впливовими знайомствами, зв'язками і т. ін.* *Боровся [Борис] тяжко та витривало за життя, здобувая знання, освіту, становище в світї, і на се йшли всі його сили* (Фр., III, 1950, 94); *Можна б було запрохати когось із старших — правда, не таких славних патронта, як Макар Іванович.. — але все ж людей певних, поважних, із становищем..* (Кочуб., I, 1955, 167); *Коли дізнався, що злощя затягує влучинне товариство, батько, не вважуючись, пожертвував посадою, становищем, сам поприсягався переесити його на периферію* (Гончар, Бригантина, 1973, 116); // *діал. Посада. — Не йдїть на такі становища, де мали б ви мучити людей або висискувати!* (Фр., VI, 1951, 196).

На нелегальному ставбвищі див. нелегальний; Посідати (посісти) шривідне (значне і т. ін.) ставбвище див. посідати¹.

4. Режим, розпорядок державного, суспільного життя, який встановлює влада. *Полтава за сотні кілометрів від фронту так і залишалася досі на воєнному становищі* (Гончар, IV, 1960, 74).

5. *заст.* Позиція, точка зору. *Важняки говорив якусь промову в Парламенті Віденській.. Стоячи на становищі польських папів, казав все, що в кращому і чесному у радикалів* (Кодуб., III, 1956, 150); *Щоб витримати такий лавовий похідник з Миколою Васильовичем і зостатися незбитим зі свого становища, треба було мати чималу діалектичну практику* (Л. Укр., VIII, 1965, 206).

СТАНОВИЩЕ², а, с. Місце стоянки, тимчасового розташування когось-небудь; стан (див. стан²). *Клопочеться [Улас] за провіантом на всю зиму, щоб доставити йому не на старе становище біля села, а на літнє (Мирний, IV, 1955, 237); Це все становище в куреняки, очеретаними ятками.., а курарським куренем загалом вваляло куренем* (Н.-Лев., II, 1956, 226).

СТАНОВИСТЬ, вості, ж. і. Властивість за знач. ста-новий. Найглибше коріння становості, а саме: залишки феодалізму і кріпосництва в землеволодінні, виване нами до кінця (Ленін, 44, 1974, 138); *З 1828 р. був запроваджений шкільний статут, що твердо проводив принципи становості в шкільному навчанні* (Іст. СРСР, II, 1957, 147).

2. Поділ суспільства на стани (див. стан³ 6). *Радянська республіка, говорючися в декретах [1917 р.], надає вишав лише цивільний шлюб. Цим самим шлюб був відмінений від будь-яких обмежень з боку опіки, релігії, становості та ін.* (Рад. право, 2, 1960, 46).

СТАНОВЛЕННЯ, я, с. Філософська категорія, що відображає процес діалектичного переходу від одного ступеня розвитку до іншого як момент взаємоперетворення протилежних і разом з тим взаємопов'язаних моментів розвитку — виникнення й зникнення; // Процес виникнення, утворення чогось-небудь у сукупності характерних ознак і форм; формування когось, чогось у процесі розвитку. *Одним з важливих джерел становлення і розвитку критичного реалізму в українській літературі була усна народна теоретика* (Іст. укр. літ., I, 1954, 367); *З перших років становлення Радянської науки зробилася справою загальнодержавною, вона користується постійною увагою партії і народу* (Наука., II, 1967, 2); *У процесі навчання і виховання учні зустрічаються з народними піснями протягом усього періоду перебування в школі. Народна пісня благотворно впливає на формування і становлення їх світогляду, розвитку естетичних смаків* (Нар. гв. та етн., 4, 1966, 37); *В роки реконструкції народного господарства українські письменники написали твори, в яких відображено нафос соціалістичного будівництва, показано становлення нової, радянської людини* (Іст. УРСР, II, 1957, 503).

СТАНОК¹, вкв, ч. і. Зменш.-пестл. до стан¹ 1. *Як стеблиночку, тонку та високу, обгорнуло сиве та шуркоче мережане сукно стрункий її станок* (Вас., I, 1959, 241); *Деки чорноокі заводять танок, світло червоить гнучкий їх станок* (Пісні та романси., II, 1956, 253).

2. *заст.* Те саме, що станик 1. *Да оце їй і буланчик увестуть, а хто полотенка на станок, а хто на рукава* (Барв., Опов., 1902, 115); *Це не була це зовсім стара жінка, але й не молода.. Станок сорочки був міткавий, підтичка в'полотна* (Хотк., I, 1966, 103).

3. *заст.* Половина шлахти. СТАНОК², вкв, ч. і. в'єськ. Металева основа, на якій укріплюється гармата, кулемет і розміщуються армійські, поворотні і т. ін. механізми. *Кулеметний станок.*

2. спец. Пристрій, на якому закріплюються частини агрегату, механізму і т. ін.

3. с. г. Відгороджене місце для тварини в стайні, корівнику і т. ін.; стійло. *Він відчинив двері конюшні, ішов між станками, гладив коней по гривах і доленю ляпас по шиях* (Чорн., Потік., 1956, 289); *Доярка доглядала корів, чистила їх, очищала від гною станки* (Хлібороб Укр., 3, 1965, 16); *Підійшовши до загороди, Сагайдак якусь мить озирав кура, що найжачившись стояв у кутку станка* (Добр., Тече річка., 1961, 37).

4. с. г. Пристрій, в який ставлять тварину для огляду, лікування, підковування і т. ін., не даючи їй вільно рухатися. *Через деякий час Мануйло з'явився в сараї.. Біля Варвариного станка пристояв, віддивившись, як стриже [овець]* (Гончар, Таврія, 1952, 159).

5. спец. Пристрій, який служить опором під час деяких навчально-тренувальних занять. *Станок для вправ балерин.*

6. Підставка, на якій художник, скульптор установлює, закріплює картину, скульптуру для роботи над ними. *Почала Тамара глину брати, станок асують не два рази, не п'ять, то приглядатися, то відступати, різцем — очорашино, зайве одкидають..* (Тич., II, 1957, 296).

7. Частина декоративної установки, яка служить для створення на сцені різних підвищень, площадок і т. ін. *Основа мистецтва Ф. Нирода — живописно-об'ємне рішення декорації.. Художник сарією куліси, падуци, станки, що створює цікаві можливості для мізансцен* (Мист., 5, 1965, 20).

8. рідко. Те саме, що верстат 3. *Та сама хата.. тільки краще споряджена.. В одному кутку ганчарський станок* (Л. Укр., III, 1952, 44); *У другій хаті, де стояв столярський станок, вчилися майструвати сімнадцятилітній невисокий сирота Григорій Шевчик* (Стельмах, II, 1962, 388); *На нашому заводі, що зветься «Світлий шлях», Вока одна працює на чотирьох станках* (Бойко, Ростіть., 1959, 40); *Дитинства друє, Всеєв Паєка, токарний вже збира станок* (Сос., II, 1958, 372).

9. *заст.* Пристрій для покарання різками, канчуками і т. ін. — *Одного я в господу бога молив, однієї ласки просив — дати на них [кріпаків] усіх одну спину, щоб як одного вчистив, то всім граю дошкулити! А то руки свої пооббивав, б'ючись.. Колись.. сам справляв сю роботу, а тепер у кожному селі свої станок завів.. А все не помагал! Не вб'єш із їх бісових лобів тієї волі* (Мирний, IV, 1955, 220).

СТАНОК³, вкв, ч., *заст.* Невелике селище в Сибіру.

СТАНОЧНИК¹, а, ч., рідко. Те саме, що верстатник. СТАНОЧНИК², а, ч., *заст.* Житель станка (див. станок³).

СТАНОЧНИЦЯ, і, ж., рідко. Жін. до станчвик¹. *Завля стружок зі станка, Мов пух сіпуча і легка, Ясна мов сніг, пухка мов сніг, Спада станочниці до ніг* (Забашта, Нові береги, 1950, 92).

СТАНОЧОК¹, чка, ч. Зменш.-пестл. до стан¹ 1. *Така чорнобрива [Парася] та ясноока, та уста ружяні, та станочок стрункий! А що весела була, жартівлива!* (Вовчок, I, 1955, 279); [П а в л о:] *Коли б я зміг хоч разочок обгорнути отой чудовий станочок..!* (Кроп., II, 1958, 376).

◇ На станочку стіти, *заст.* — те саме, що На стану стіти (див. стан¹). *А коли я вже велика на станочку стала, Тепер же я та до серця кожному [кожному] припадо* (Коломийка, 1969, 75).

СТАНОЧОК², чка, ч., с. г. Зменш.-пестл. до станок³ 3. *Купи собі, синку, Коня вороного, Постає у станочок, Говори до нього!* (Укр. лір. пісні, 1958, 126).

СТАНС, а, ч., літ. 1. Чотиррядкова строфа із закінченою думкою.

2. *перев. мн.* Невеликий за розміром ліричний вірш, який складається з таких строф. *На щітці хороші її, чарівні, складаю чудові станси* (Л. Укр., IV, 1954, 82); *Що це? Станси невідомі Ламартіна чи Парні Нотувади у альбомі Руки пані чарівні?* (Бажан, Роки, 1957, 274).

СТАНУТИ¹, ну, неш; *мн. ч.* став і станув, ла, ло. Док. до *танути*. *Сніг давно станує під ясними променями південного сонця* (Смолич, V, 1959, 646); *Сніг на ній [смереці] за день станує, і на хвії висіли мільярди крапель* (Гжипський, Опришки, 1962, 190); — *Бачиш, — обізналася вона, — як той сніг водою покляс? Гляди ж, щоб і козанка твоє не стануло отак на чужій стороні, далеко від мене...* (Коцюб., I, 1955, 141); *Як плутане моторошне жарення, як сон, пригадувала вона своє весілля, уривки пісень, музику, гостей і Сабішину саяку, де мусило тижо станути її життя жареної печерниці* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 171).

◇ Станути, як (на́че, мов і т. ін.) віск [на вогні (на сніжні і т. ін.)] — втратити сили, здоров'я; змарніти. *Скільки вона сіз вимила...! Станула, як віск* (Вовчок, I, 1955, 263).

СТАНУТИ², ну, неш, док., розм. Те саме, що *стати* 1—15. *Хіба я не своїми очима бачив, як під зелів Яцької Рибальченкові станути навоколишки...* (Барв., Опов..., 1902, 159); *Гнає Яким в вітром, аж задихався. Станує, розглянувся* (Ков., Світ..., 1960, 10); *Не всіли коні устїти [пройти] з десять кроків, як станули, відсапуючи тяжко* (Мак., Вибр., 1954, 164); *Княжі покої, ворота, паркан, навіть по землі від тосого місяця, де мая станути коляска, і до дверей було послано квітми* (Хотк., I, 1966, 104); *Сльози станули йому в очах. Невже він ніколи більше не побачить цих людей...* (Ірчан, II, 1958, 305); *Бесіда станула, бо віт надійшов* (Стеф., Вибр., 1945, 61); *В табір свій із чат вернувся князь і владно станує перед вожаками* (Бажан, Роки, 1957, 230); *Станула [Маріяка], не точачи, на залізні зрабі і пробила собі ногу* (Коб., II, 1956, 150); *Стрі змари станули над заходом та й закамента* (Стеф., II, 1953, 41); *Коли станули [князь із слугами] в зайзні домі на ніч, покликає [князь] Івана до свого покою* (Фр., III, 1950, 149); — *Коня не поверне свого назад, хто станує за волю, за владу Раді* (Плужник, Вибр., 1966, 243); *Газдіство поширювалося. Станула нова колезина, став оборт* (Кобр., Вибр., 1954, 195); *Пообідавши в.. коршмі [корчмі], Вольф і Герман пустилися пішки через верх, щоб на вечер станути в Лютовиськах* (Фр., VIII, 1952, 360); *Що то за речі, що, ніколи стануши нам перед очі, нас у недугі лякають і сон.. непокаять* (Зеров, Вибр., 1966, 127); * *Образно. Ти був лилого часу сином і вище станути не зміг* (Граб., I, 1959, 134); *Серед студеного світла станула біда журба* (Кобр., Вибр., 1954, 42).

На *тому* (натім) [і] *станути* — те саме, що *на тому* (тім) [і] *стати* (див. той). *Мусят вони [першооснові] існувати в числі безконачнім, — такіше Станути треба на тім, що матерія світу — коначна* (Зеров, Вибр., 1966, 174); *Станути на поріг (на порозі) — те саме, що стати на поріг (на порозі)* (див. ставати). *Ледве Степан станує на порозі, вона зараз пінала, що є ждана новина* (Круш., Буденний хліб..., 1960, 33).

◇ Станути на бік кого, чий — те саме, що *стати* (перейти і т. ін.) на бік (див. бік). *В 1863 р. вони [деякі польські пави] станули на бік Росії і полягли під її прапором* (Л. Укр., VIII, 1965, 244).

СТАНЦІЙКА, в, ж. Зменш. до *станція* 1, 2. *Біля села була невеличка станційка, де в вагонах розташувалася штаб полку* (Досв., Вибр., 1959, 43); *Потяг рушив*

далі, а я залишився один, як палець, біля порожньої станційки (Ірчан, II, 1958, 159); *Станційка була сонна, маленька, непоказна* (Загреб., Європа 45, 1959, 250).

СТАНЦІЙНИЙ, а, е. Прикм. до *станція*. *Із станційного будиночка виходить начальник станції* (Мик., I, 1957, 42); *Марія набралася сміливості, обережно спустилася на землю і прокралася поміж станційного естакадою* (Ле, Клев. лист, 1960, 38); // *Який працює на станції, обслуговує її. Розповідає сучоразній станційний телеграфіст, звертаючись мовби з скаргою то до одного, то до іншого з біійці* (Гончар, II, 1959, 127); *З своєї бривки Тарас почує переговори втішка і, мабуть, станційного доглядача* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 332); // *Належній станції. Шолта Порфир пасетися в докопшітх виноградниках, і в станційних, і в радосних, як у своїх, знає, де сорти найсмачніш* (Гончар, Бригантина, 1973, 88); // *Розташований при станції, біля неї. В саду станційній ворони Куняють на гіллі* (Нех., Підзорею, 1950, 141).

СТАНЦІЯ, і, ж. 1. У дореволюційній Росії — пункт зупинки на великій дорозі, поштовою тракті, де *перейждки мінали коней. Татарі заповодили на Русі ваями, тобто станції, на яких тримали коней, щоб перевозити загських чиновників* (Іст. СРСР, I, 1956, 80); *Вийшли вони тільки о дев'ятій, коли на осонні вже стало жарко, і за півтори години добралися до станції Озерної, де знов довелося дого чекати свіжих коней* (Тулуб, В степу..., 1964, 91); // *заст.* Тимчасове розквартирування; постій.

На *станції* (на *станціях*) [бути (стояти і т. ін.)]; *Станцією стоять (стати), заст.* — те саме, що *на пості* [бути (стояти і т. ін.)] (див. постій); *Постеєм стояти (стати) (див. постій). Польське військо стояло по селах на станціях і обдирало селян, обдирало народ, як хотіло* (Н.-Лев., VII, 1966, 23); *Василій молдавський, Господар волоський, Пару коней у колясу закладає, До города Хотині од'їжджав, У Хеллецького-капітана станцією стояв* (Укр. думи..., 1955, 122); *Понтова станція, заст.* — установа, яка, разом із *пересильною* кореспонденції й грошей, займається регулярним перевезенням пасажирів у кінних екіпажах. *Приїшли [о. Артемія] марку, написав писаріє адрес і відіслав на боєславську поштовою станцію* (Н.-Лев., IV, 1956, 190); *Все тіло мило від восьмидобового трясіння без сну й відпочинку, з підгодичними зупинками на поштовах станціях, поки перепрягали коні* (Тулуб, В степу..., 1964, 23).

2. Пункт зупинки сухопутного транспорту, що курсує за певним маршрутом, а також сукупність пристроїв і споруд на цьому пункті. *Було опієночі. На невеличкій станції вони вийшли з вагонів* (Шиня, Вибр., 1947, 32); *Гуца часто десь пропадав.. — На станції був. Бастують. Вже другий день машина не ходить* (Коцюб., II, 1955, 70); *З товарної станції щодня вирушали на захід дозгі ешелони* (Гончар, III, 1959, 180); *Розбігалися рейки на вузловій станції* (Мик., I, 1957, 103); *Сортувальна станція; // Будинок для пасажирів на такій зупинці; вокзал. Нарешті поїзд став; збоку одних вітном світла станція* (Панч, В дорозі..., 1959, 86).

3. *розм.* Відстань, частина шляху між двома пунктами зупинки в дорозі; *перегін. Пізнім ранком виїзав я з Києва по залізній дорозі [залізницею] на Одесу і через дві станції пересів у Фастові на микомайську лінію* (Н.-Лев., VII, 1966, 260); *Панок постояє трохи, докурив папіросу і десь щез. Шість пар станцій я його не бачив* (Коцюб., II, 1955, 428); *Коли вже змерло й ми проїзали кілька станцій, відстав [кондуктор] з своєї скриньки хліб* (Сміл., Сашко, 1954, 144).

4. Спеціальне підприємство або установа, що обслу-

гове якимсь чином населення, організації певної території. *Він сам лагодив апарати на телефонній станції* (Кучер, Зол. руки, 1948, 47); *Щоб збільшити зону дії телебачення, фахівці республіки вирішили остановити телевізійні станції також на гірських вершинах* (Наука., 11, 1967, 42); *В республіці діє широка мережа лікарень, поліклінік, станцій медичної допомоги, санаторії та інших оздоровчих закладів* (Наука і культура., 1972, 8); *Перші автотранспортні станції склалися з двох колонок* (Літ. Укр., 13.VI 1969, 2); *Автомобільний парк країни зростає до розмірів, що забезпечать цілковите задоволення потреб у вантажних і пасажирських перевозках, у великій мірі поширяться станції прокату автомобілів* (Програма КПРС, 1961, 63); *Перші партійні клубнака, одержані з імуваторної станції в безрезультативні, колегості вирощують в опалюваних приміщеннях* (Колг. Укр., 2, 1958, 24); // *Науково-дослідна організація. Перед ним постав його праця в археологічному музеї та геологічній дослідній станції* (Досв., Вибр., 1959, 265); *З 1954 року в Центральній Арктиці постійно дрейфують дві наукові станції* (Рад. Укр., 22.V 1962, 4); // *Група науковців, що працюють у цій організації. Станція додумалась, як таки до цих класических пісків підступитись, в неї й виноградники вже тут приживаються* (Гончар, Бригантина, 1973, 86).

Δ **Водна станція** — комплекс споруд на водоймищі (морі, озері, річці) для заняття водним спортом. *Сьогодні на водній станції студентів першого курсу вже складають норми* (Собоко, Стадіон, 1954, 343); *Гідроелектрична станція див. гідроелектричний; Електрична станція — те саме, що електростанція. Зараз на річці Сулі Станція й електричний Тут збудували в селі* (Мур., Хороші сусіди, 1948, 9); *Машинно-тракторна станція див. машинно-тракторний; Метеорологічна станція див. метеорологічний; Насбсна станція див. насбсний; Радіометеорологічна станція див. радіометеорологічний; Санітарна станція — комплексний заклад у системі органів охорони здоров'я, що проводить санітарну роботу в місті, районі, області, республіці.*

5. *Космічний літальний апарат. З лютого 1966 року вперше в історії здійснено 9-яку посадку на Місяць автоматичної станції «Луна-9»* (Веч. Київ, 5.II 1966, 1); *Орбітальна станція; Міжпланетна станція.*

6. *слєц. Серія гідрологічних, метеорологічних і т. ін. спостережень, що ведуться на морі чи на інших водоймищах. Довбні маєтнікі станції.*

СТАНЦЮВАТИ, юю, ювш, перех. і неперех. Док. до танцювати 1, 2. — *Дивись, яка гаряча! Удвох давай станцюємо, чорнобрива* (Ле, Право., 1957, 37); *Люди розступилися, зробивши коло для молодої, яка має станцювати перший танець з молодим* (Томч., Жменяки, 1964, 93).

СТАНЯ, і, ж., діал. Стайня. *Вже заіржали коні в стаях* (Н.-Лєв., VII, 1966, 154); *Пішов Петро у стая, а на стаяї вже панотцевого коня й немає* (П. Куліш, Вибр., 1969, 129).

СТАПЕЛЬ, я, ч. 1. мор. Нахилений до води й відповідно обладнаний майданчик, що являє собою залізобетонний, кам'яний або дерев'яний фундамент, на якому будують, ремонтують і з якого спускають на воду судна. *На стапелі тепер формується корпус судна не з окремих дрівних вузлів і деталей, а в великобаритних секціях і блоках* (Наука., 2, 1957, 17); *Он він, його [капітана] красень, височіє.. на залізобетонному стапелі.. величезний колектив кораблебудівників.. невтомно, день за днем буде це судно* (Гончар, Тровка, 1963, 341); *Після літніх погодів, вогучихся до зимової кампанії, «Мисливць» стає на стапелі на ремонт* (Ткач, Ждв., 1959, 47).

Спуска́ти (спусті́ти) із ста́пеля (із ста́пелів) — спустити судно на воду (після завершення будівництва, ремонту і т. ін.); Схвди́ти (зйи́ти) із ста́пеля (із ста́пелів) — спускатися на воду (після завершення будівництва, ремонту і т. ін.) (про судно). У найвіддаленіші куточки світового океану несуть сьогодні марку «Ленінської кузні» кораблі, що сходять із заводського стапеля (Рад. Укр., 11.I 1975, 1); *У 1957 році із стапеля заводу «Красное Сормово» зійшов на воду ровесник першого штучного супутника Землі — перший крилатий пасажирський теплохід «Ракета»* (Наука., 11, 1962, 37).

2. *теж. Підсобна споруда для складання верстатів, літаків і т. ін.*

СТАПЕЛЬНИЙ, а, є. Прикм. до стапель. *У стапельному цеху новатори.. металізують правку трубчастих конструкцій щоголових пристроїв* (Наука., 2, 1957, 18).

СТАР, а, є, поет. Те саме, що старій 1. *Стар любить свєар, а молоді голод* (Номис, 1864, № 8705); *Мій батько ще не стар* (Кв.-Осн., II, 1956, 331); — *Я стар чоловік, нездужаю [не здужаю] встати* (Шевч., II, 1963, 159).

Стар і мблод — те саме, що [и́й] старі́ (старі́) і [и́] мале́ (малі́); Від (од) старо́го до малогó (диг. старі́й). 150-ту річницю в день народження свого найбільшого сина святкує.. нова Польща, де стар і молоді знають ім'я і славу Міцкевича (Рильський, III, 1956, 293).

СТАРАННИЙ, а, є. Який дбайливо, ретельно, шпиро виконує що-небудь, ставиться до чогось, дбайливий, ретельний. *Уважний і старанний учень Побачив те, що іншим не під силу* (Гірник, Старгують..., 1963, 10); *Слава про Данила пройшла далеко, що він до письма старанний* (Хвижяк, Д. Галицький, 1958, 416); *В вечірню школу йде Оксана, — вона кінча десятий клас. В роботі ширя і старанна, Проста дівчина — без прикраш (Забашта, Нові береги, 1950, 92); // Який виконується, здійснюється дбайливо, ретельно. Видання мені сподобалося.. дешеве і старанна коректа* (Коцюб., III, 1956, 126); *Старанна праця, що забезпечила високі врожаї, дала нам змогу перевиконати план продажу зерна державі* (Хлібороб Укр., 1, 1968, 6); *Систематичний і старанний технічний догляд, дбайливе ставлення до машин і правильна їх експлуатація — основа безперебійної і тривалої їх роботи* (Рад. Укр., 20.I 1954, 2); // *Який виражає дбайливість, ретельність, свідчить про них. Старанний почерк; Старанний вигляд.*

СТАРАННІСТЬ, пості, ж. Властивість за знач. старанний. *Він пісні записував.. дуже втішався своєю старанністю і сподівався видати їх у світ окремим збірником* (Крим., Вибр., 1965, 403); — *Затям: є речі, якими не соромно бути схижим на інших.. — Якими ж? — Трудомлюством. Чесністю. Старанністю* (Гончар, Бригантина, 1973, 34); — *А ви робите все більш успіхи.. Я в наказі відмічу вашу старанність* (Хвижяк, Тамара, 1959, 106); — *Всяка праця любить старанність..* (М. Ю. Тарн., День., 1963, 70); *Особливою старанністю виготовлення відзначається глиняний посуд правобережного Лісостепу, Побужжя, Подністров'я в ранньоскіфський час* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 193).

СТАРАННО. Присл. до старанний. *Підняв [Карпо Петровіч].. картуз, обтер старанно* (Коцюб., II, 1955, 380); — *Нехай і в нашій хаті буде свято, — говорив Антон, старанно розтрушуючи сіно* (Чорв., Визвол. земля, 1959, 145); *Вона любила свою роботу, виконувала її старанно, не уявляючи собі людського життя без праці* (Дмит., Наречена, 1959, 237); **Образно. Вітер, пролітаючи далі, старанно висісує траву на поляни* (Коцюб., II, 1955, 320).

СТАРАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. старітвся. Перші трудові гроші. Односельцями принесла: «От тобі, Паавлику, за пастухове старання» (Рад. Укр., 13.VIII 1962, 3); Ми з великим старанням і любов'ю виконали перше, і друге, і третє замовлення (Мик., II, 1957, 384).

2. *перев. мн.* Зусилля, спрямовані на досягнення, виконання чого-небудь. Гості були збентежені, але, побачивши, що їх старання йдуть нажарне, весело зареготались (Коцюб., I, 1955, 289); Вона одна знала всі його старання, всю затамовану тривогу, якою пройняте його неспокійне серце (Ряб., Золототисячник, 1948, 55); // чийми, тільки в оруд. а. Завдяки чийсь зусиллям, чимесь клопотанню, піклуванню і т. ін. — Мій старий Файзулла все влаштує сам. Це ж його стараннями для нас добрано з цілого кишлака таку четвірку нових арб (Ле, Міжгір'я, 1953, 13); У вепаторії стараннями уповноваженого Народного комісаріату охорони здоров'я по організації кримського здоров'я, колишнього вепаторійського лікаря Дмитра Ілліча Ульянова відразу ж після вигнання Врангеля були відкриті перші санаторії (Збан., Сеспель, 1961, 8).

◇ Докладати (докласти, рідко доложити) (усяких (великих) старань (багато старанія) — те саме, що Докладати (докласти) зусиль (смв, рук, праці і т. ін.) (див. докладати). — Я доложив усіх старань на те, аби він перевідом вступив також до нашої фабрики і овлянує її (Фр., III, 1950, 189); Працівники.. ідальні докладують багато старання, щоб поліпшити смак їжі, урізноманітнити меню (Роб. газ., 20.XI 1974, 4); При всьому старанні; При всіх стараннях — незважаючи на всі зусилля. Я не вмію писати ліпше при всіх стараннях (Літ. Укр., V, 1956, 191).

СТАРАТЕЛЬ, я, ч. 1. Той, хто добуває золото (перев. кустарним способом). Старатель знайшов самородок золота вагою 2 кг; *Образно. Ї на світі багато людей суворою й романтичною професією, які працюють до самозабуття, до млясої втоми, відмовляючись од великих благ і солодких спокус. Цих людей називають старателями (Літ. Укр., 30.VII 1965, 1).

2. *васт.* Дбайливець, піклувальник. — Що ж з нашим Гугоном? Може, люди у часті його зовсім і забули? Ну, ну, не знаю, щоб такого старателя забули (Кв.-Осн., II, 1956, 147).

СТАРАТЕЛЬСТВО, а, с. Промисел; ремесло, фах старателя (у 1 знач.).

СТАРАТЕЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до старатель 1. Старательська армія.

СТАРАТИ, аю, аеш, недок., *перев.*, діал. Добувати, діставати, придбавати. Гроші старав (Славко) із двох джерел (Марг., Тв., 1954, 264); — Твоє віно старала я чистими руками, як ти прийшла на світ (Стеф., Вибр., 1949, 231); — Що не кажіть: «дітка росте в мені! Треба батькові посади для «відданиці» старати, а якже!» (Вільде, Винеп., 1959, 4).

СТАРАТИСЯ, аюся, аєся, аєся, *недок.* *перев.* з инфін. 1. Докладати зусиль, щоб зробити що-небудь; намагатися, сягнуватися. Радила [Мар'янка] Олексієві, щоб він і собі старався бути таким жевагим парубком, як Юрко (П. Куліш, Вибр., 1969, 293); — Ви подумайте тільки самі собі. Два роки він уже старався потрапити до гімназії (Хотк., I, 1966, 149); Біла вилкикова кобила помітно куляла. Підійшла задні копити і старалася бігти на трьох (Коцюб., II, 1955, 375); — Тяжко, Оксеночку, дуже тяжко. Не знаю, чи її витримаю. — А ти вір у наше щастя і витримаши. — Та вже зі всіх сил старатимуся. Крїпнїтимуся (Тют., Впр, 1964, 422); // Добре, сумлінно виконувати якусь роботу. Старався, що ніт кривавий його обливає (Укр. присл., 1963, 275); — Чис-

те горе мент в баришню, ..робиш, старався, от, думаєш, дозоджу! а воно, дивиш, уже й непотрібне, подавай іншіе (Л. Укр., III, 1952, 603); — Будеш старатися, будеш сумліним — нітто тебе в нас не покравдить (Гончар, Бригантина, 1973, 9); Складав старий стіжок соломи за хлівом, цілий день старався (Тют., Впр, 1964, 77); // для кого — чого. Робити що-небудь особливо сумлінно, піклуючись, дбаючи про когось, щось. Не сама вона йшла. Соцького Кирила прислали в волості за нею, щоб доставив на місце — провіта і оберті її в дорозі. Грицько Супруненко так старався для неї! (Мирний, III, 1954, 67); — Для народу старався, для нашої держави, — просто, без афектації, продовжувала ланкова (Минко, Повна чапа, 1950, 108); Панські полігачі накиннулися на чоловіка, скрутили, зв'язали йому руки і тоді вже переможно загалкали, навіть в цьому старався для когось (Стельмах, I, 1962, 430).

Радий (раді) старітвся: а) відповідь солдата старої армії на похвалу начальства; б) уживається для підкреслення готовності зробити що-небудь. [К о п и с т к а:] Закурїть, діду Юхиме! [Д і д Ю х и м (допався до киста):] Радий старітвся... (М. Куліш, П'єса, 1960, 9); Як би не старівся; Хоч [би] як старівся зто — незважаючи на всі зусилля. Чи ж можу я, як би не старався, бути спокійним, веселим і щасливим, коли все, що мені найдорожче, наймиїлише — далеко від мене, не зі мною! (Коцюб., III, 1956, 182); Як би не старався апологети капіталізму довести демократичність держави «вічного світу».. буржуазна держава була й лишавється диктатурою меншості над експлуатованою більшістю народу (Жом. Укр., 6, 1975, 51); Сцена під час тризани, хоч як Катерина старалась не думати про неї, ..раз у раз наверталася Катерині на пам'ять (Вільде, Сестри., 1958, 353).

2. *про кого — що, розм.* Те саме, що турбуватися 2. За молодих літ баба.. тажовита була і рухлива — старалася про дітей (Барв., Опов., 1902, 486); Треба було й самій про все думати-гадати; й про одержу дбати й про харч старатися (Мирний, IV, 1955, 249); — Усе купи, про все сам старайся, клопочись, думай, гадай (Григ., Вибр., 1959, 45); Суддя старався про переведення до більшого міста, та сказали, щоб не бавився в політику (Кобр., Вибр., 1954, 37).

3. *чого, розм.* Те саме, що діставати 3. Панська ласка літом єрві, а на зиму кожуха треба старатися (Укр. присл., 1963, 109); Люди боялися спізнатися з весною, треба було старатися насіння, а збіжжя було дороге (Кобр., Вибр., 1954, 144); // на що. Те саме, що стягати 6. Бідне на сорочку старався, а багатий і кожуха цурається (Укр. присл., 1963, 49).

СТАРЕЗНИЙ, а, е. 1. Дуже старий віком. Той Петро Шостозуб та був перший чоловік у громаді, — вже старезний такий, боже! як молоко, білий (Вовчок, I, 1955, 23); Зразу ж після весілля і виїзали б з Людмилою у Київ до її старевої бабуні (Головко, II, 1957, 487); З печі заїсцалася скуюдженна, давно не чесана галета старезного діда (Мур., Бук. повість, 1959, 29); // Який дуже давно народився, з'явився, почав рости (про тварин, рослини). Старезні липи, мов жива сторожа, стоять при вході (Фр., XI, 1952, 161); Велике старезне дерево, чорніючи своїм мовучим стовбуром, ..стояло.. самотнє (Гр., II, 1963, 252); Мій Гнідко, літній, старезний одновухий жерин, ніколи нікого не випереджав (Збан., Любов, 1957, 41); За ним [посе], позад височеного білого муру, густо стовпилися дерева старезного парку (Смоляч, I, 1958, 55); Околиця села, а за нею — берег, ніби болото, а далі старезний, похмурий прамі (М. Ол., Леся, 1960, 62).

2. Який дуже давно існує, виник, з'явився; дуже

давній. До згоди ж, до гурту, до купи, слов'яни, Забудьмо старезні чвари! (Стар., Поет. тв., 1958, 36); Оселися він [одуд] на ґруші У старезному дуплі (Біл., Пташ. голоси, 1956, 21).

3. Який дуже довго був у користуванні, дуже давно зроблений, побудований і т. ін. В шкільній бібліотеці, .. крім старезних підручників.., не знайшов [С. Васильченко] нічого (Вас., Незібр. тв., 1941, 168); Ляхович устас із старезної кашани (Ле, Історія радості, 1947, 238); До неї підходить.. якась нечупарна молодиця в старезному широкому пальті (Хижняк, Тамара, 1959, 43); Неподобні, в тіні дерев, заговалася старезна хата (Літ. Укр., 31.VIII 1962, 4).

4. Який аберігас в дуже давніх часів; старовинний. Вжми сірі старезні жури ринку викинули з себе людей. Майдан на хвилину жові, залюднився (Коцюб., II, 1955, 175).

5. Iron. Стос. до колишнього, віджилого ладу, режиму. Це був борець за повалення старезної машини царизму (Тулуб, В степу.., 1964, 49).

СТАРЕЗНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до старезний 1. Гривний і безполітичний [Лейзер] у своїй акаденній старезності (Тулуб, Людолови, II, 1957, 96).

СТАРЕННИЙ, а, е, рідко. Те саме, що старезний. Потоком, що плив між двома сторонами цього старезного лісу, можна було до скал дійти (Коб., III, 1956, 252); Оглянули ми церкву Софії, в старенню мозаїкою, а потому дуже цікаву мечеть (Коцюб., III, 1956, 350).

СТАРЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до старій 1—3. Та най собі заспіваю, поки молоденька, Тоді буду газдувати, як буду старенька (Коломійка, 1969, 95); — Ой умер старий батько І старенька мати, Та нема кому ширю Ті радоньки дати (Шевч., II, 1963, 176); На лжку тїж лежав старенький дід, мов голуб синий (Фр., XII, 1954, 55); Коридором санаторію проходить лікарка в старенькою вже медсестрою (Головко, I, 1957, 478); Вечірній вітер турбував стареньку нашу ґрушу (Л. Укр., I, 1951, 458); Старенький гусак, як уїчавий кавалер, обережно веде під крило стареньку гуску (Вишня, I, 1956, 347); Хто вітриться кудись шукать якогось раю, — Тому а приказку стареньку нагадаю: Там хороше, де нас нема (Гл., Вибр., 1951, 77); Хата хоч старенька, та чепурна, біла, — видно, біля неї ходили казайські руки (Мирний, I, 1949, 129); На старенькій саял ажсала еже ялинка. Василько почав лаводитися у дорозу (Коцюб., I, 1955, 80); На ньому була старенька солдатська шинель і студентський злинялий кашкет (Довж., I, 1958, 456); // у знач. ім. старенький, кого, ч.; старенька, кої, ж., пестл. Людина, що прожила багато років. Так старенький із старою Деню у день сварився, А козак із їх дочкою Тайкою любився (П. Куліш, Вибр., 1969, 411); Побідкалася старенька, стала жалувати дітві (Вас., I, 1959, 125); Не плач, не плач, моя старенька, тей син повернется назад! (Сос., II, 1958, 443).

СТАРЕСЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до старенький. Сидить на могилі Козак старесенький.. Та на бандуру грає-ащерава (Укр. думк., 1955, 37); Бабуся старесенька, Пенстенерка. А внучка Наташа — уже піонерка (С. Од., Вибр., 1959, 154); В старожу Новограді на Воєні Старесенький будиночок стоїть (Дор., Тобі, нарде.., 1959, 44).

СТАРЕЦТВО, а, с. 1. Збірн. до старець 3. Як прочитає Каве оту завоу, То раптом обернувся до старецтва. — Гел — крикне він, — чортячі підніжки! Ві викинули з серця божий страх! (Крим., Вибр., 1965, 172).

2. част. Збврання милостині як засіб існування.

СТАРЕЦЬ, рця, ч. 1. Чоловік, який досяг похилого віку, старості (часом з відгінком поваги). Захар Бер-

кут — се був синий, як голуб, звиш 90-літній старець (Фр., VI, 1951, 34); Через патріарха світової поезії, великого старця Гете, Габізове ім'я одразу зробилося відомим усенькій Європі (Крим., Вибр., 1965, 265); На голубій оксамитній кашані сидить Аннінко — величного вигляду старець з срібними кучерями і бородою (Коч., III, 1956, 123); * У порівн. Опустився [Пилп], обдірався.. і труситися увесь, як старець (Мирний, IV, 1955, 153); Пелчі опадають йому, як у старця (Вільде, Пов. і опов., 1949, 201).

2. Літній монах, поважна духовна особа; пустельник, самітник. На паперті обоєї церковки кілька десятків мисливців, згроводів і тайгових золотошукачів слухають проповідь старця. Висхий від літ і постів ветхий старець (Довж., I, 1958, 106).

3. Те саме, що жебрак. Старця торба годув (Укр. присл., 1963, 75); Старці під берестом газдули; Ше сонце спить, пташки мовчать (Шевч., I, 1963, 304); В баби Зінки не згалося грошей на громадський обід для духовництва, для пічой та для старця (Н.-Лев., VI, 1966, 367); Щодня в ранку до ночі по шляху йдуть та й йдуть люди.. Протїжджали цигани в своїх халабудях; проходили прочани, старці, заробітчани (Головко, II, 1957, 213); * У порівн. Доброго Авружа усі жалували на селі і давали йому на полудень хліба та цибулі, неначе старцеві (Н.-Лев., VI, 1966, 398); Мокрижи полями, мов старці на прощу, йшли.. обноманітні, заплакани діт (Гвицький, Вел. надії, 1963, 140).

◇ Піті в старці (старцями, старцем) [по світу (з світі)] — стати жебраком, почати жебракувати. Винік [Наум] скриньку в грошима.. — Бери, — каже, — скільки хоч.. у старці піду, тільки виачи мов дитя (Кв.-Осн., II, 1956, 84); Уляна гірко магнула рукою: — Старцем підеш, коли чоловіка заб'ють (Стельмах, II, 1962, 103); Юруш зостаєся без шматка хліба на старість. Він мусив забрати торби та й пішов в світи старцем (Н.-Лев., III, 1956, 303); [Г а н я а:] Ной! Горить! Село горить! [1 - й г у ц у:] Горить.. Палать наші хати. Підуть люди старцями по світу (Мокр., П'єсн, 1959, 102); Поробити старцями кого — зробити кого-небудь дуже бідним, змушуючи часом і жебракувати. — Аж сежеро коней із слободи забрали. Старцями нас поробили (Головко, II, 1957, 20); Пускати (пустити) в старці (старцями) [по світу (з торбою)] кого — робити кого-небудь дуже бідним, змушуючи жебракувати. — Наробив [Гриць] довго, а мене з дітми в старці пускав (Март., Тв., 1954, 70); — Висмокчуть вони [судя] з нас останній грїш і старцями по світу пустять, — зітхав Морозенко (Стельмах, I, 1962, 242).

4. перев. жн., розж. Дуже бідні, убогі, неможливі люди. — Чого ти чванішся? Старці, злидні, животи з голоду присогли до спини, а воно приндирься.. Кажу, наймай [Гафійку], каятимешся потім (Коцюб., II, 1955, 17); — Свого так щедро не молотять, — промайнула думка, — та й зідки б у таких старцях просо в'явилоса? Де б він його наїлав? Хіба на тім'ї..? (Кос., Новелл, 1962, 185).

СТАРЕЧЕ, присл. Те саме, що старечо. Вона старече плямкала ротом, кривила уста, аж відкривалися синякі ясна (Коцюб., II, 1955, 279).

СТАРЕЧИЙ, а, е. 1. Прикм. до старець 1. М'яке, зелене світло ласкаво лягало на важке тіло, на білу бороду й на благородний старечий профіль (Коцюб., II, 1955, 187); Старий шляхтич глянув на неї старечими, зачервонілими від вина очима (Кобр., Вибр., 1954, 98); Старечими губами промовляла [баба] якісь слова незрозумїлі (Шиян, Балада, 1957, 177); Старечий організм, як часто кажуть, висихав, в'яляються ажоршки, тонкою, в'ялою і сухою стає шкіра (Вибр. праці О. О. Бого-

мольця, 1969, 185); // Власт. старцеві; як у старця (у 1 знач.). Було йому шістдесят і вісім літ... Трохи товстенький, а з тої причини не мав на обличчю старечих морщин (Март., Тв., 1954, 226); Приятелі борідки були — присадожуватий юнак Тиміш з старечими очима на червоно-жовтім обличчі, що раз у раз пирхав носом, та юна леді (Досв., Вибр., 1959, 34); З вікна падало світло на стіл, на обличчя імператора. Воскуватого кольору мішки під очима надавали йому старечого вигляду (Кочура, Зол. грамота, 1960, 258); Машиніст пішов, трохи згорбившись, старечою ходюю, а вона стояла... дивилася йому вслід (Ле, Опов. та нариси, 1950, 140).

◇ Старече пам'ять див. пам'ять.

2. Прикм. до старече 3. Вставши з колін, якимсь грізним голосом казав (Микола) дає: — Так нащо ж ви в першу хвилину не кинули всіх тих дурниць, усе те ваше старече життя? Чи у вас душу не стало, чи, може... не було людини, що провела б вас через усе те довге життяве море... (Хотк., I, 1966, 55); Кобзарський цех належав до великої старечої спілки, тільки був він там найвищим щаблем (Тулуб, Людоловн, I, 1957, 343).

СТАРЕЧО. Присл. до старечий. — Відсагнулась [дочка], віддячила батькові за все, — повторив він з глибокою образю в голосі, і плечі його поникли якось старече (Гончар, Тронка, 1963, 204); *Образно. Одразу ж за дорогою старече горбилась од вікні козацька могила (Баш, На... дорові, 1967, 251).

СТАРИГАН, а, СТАРИГАНЬ, я, ч., фам. То саме, що старик 1. Вони.. намагалися не пропустити й слова з бесіди двох стариганів (Ю. Янов., II, 1954, 126); Він незадоволений надмірно балаканиною оцього старигана (Чаб., Балкан. весна, 1960, 240); Штефан — високий, худорлявий, злегка згорблений старигань вісімдесяти років (Галан, I, 1960, 455); — Іду вулицюю, а куди — і сам не знаю. Мені треба знайти батька, треба знайти свого епертого старигана (Кол., На фронті..., 1959, 167).

СТАРИГАНЬ див. стариган.

СТАРИЗНА, я, ж., збірн. 1. розм. Старі речі, те, чим довго користувалися. Не такими колись були в нього пацукі, але й ця старизна не запечалила Марка, більше печалили виснажені коні (Стельмах, Правда..., 1961, 335).

2. зневажл. Старик, старі люди. Ляш хотів поставити чарку на стіл, але рука тпнулає, чарка впала доволу й розбилась на скалки. Інші діди охнули з страху, якийсь пан з гостей не втерпів і оголос промови: а! пощо таку старизну скакати? (Л. Укр., III, 1952, 672).

СТАРІЙ, а, ё. 1. Який прожив багато років, який досяг старості; протилежне м о л о д и й. Тихон Брус був старий чоловік, розумний на усе те село, де жив (Кв.-Осн., II, 1956, 122); Про те, що діялось на Україні 1768 року, розказую так, як чув од старих людей (Шевч., I, 1963, 142); Він приймає у себе старого листоношу Федора Буренкіна, що навідає його з цілою юрбою внуків та внучок (Довж., I, 1958, 449); На призьбі, затиснувши бородою скрипку, сидів старий циган (Гончар, III, 1959, 13); // у знач. ім. старій, рого, ч.; старя, рбі, ж.; старе, рого, с., розм. Людина, що прожила багато років. Повернулось у старого серце, як почує, що козацька кров іллється понад Дніпром через Виговського (П. Куліш, Вибр., 1969, 53); — Нехай стара не дурить голову ні собі, ані діці: казайський син не візьме убогої (Кочуб., II, 1955, 8); Літа йшли-минали, старе старілось, молоде росло (Мирний, IV, 1955, 114); Старий пильно подивився на мене (Сміл., Сашко, 1954, 158); // у знач. ім. старі, рїх, мн.: а) те саме, що батькі 1. — Ходім, — кажу Катрі, — ходім до Марусі, що нам, що старі посварились, — ми того

не знаємо (Вовчок, I, 1955, 209); б) подружжя, яке досягло старості. Не знаю, що і після чого Стари сумують. Може, вже Оце збираються до бога, Та хто в далеку дорогу їм добре коней запраже? (Шевч., I, 1963, 311); Так і zostалися у старих Марко та дочинка Ніна (Мнк., II, 1957, 316); // Уживається на позначення батьків на відміну від дітей у сполуч. з ім'ям, прізвищем, прізвищемко і т. ін. Стара Настя така вже радієнька, що бог привів її дождати одним одну дочечку просватати за хорошого чоловіка (Кв.-Осн., II, 1956, 74); Одного вечора старий Джержа прийшов з панського току та й звалився (Н.-Лев., II, 1956, 188); Стара Дорошечинца, що уважніше за всіх у радгоспі слухала передачі радіо, що триєвжніше за всіх синоптикає переживала звістки про пересування циклонів та ураганів, першою почула і про ці океанські випроби (Гончар, Тронка, 1963, 195); // Який давно народився, з'явився, почав рости (про тварин, рослин). По стежці йде старий медвідь (Фр., XIII, 1954, 265); Виглянув у вікно із саїтиці молодий козак: йде в двір із старими кінями, із.. своїм погоничем (П. Куліш, Вибр., 1969, 252); Стари абрикоси стояли саме в цвіт (Н.-Лев., VI, 1966, 17); Визнаєте, як сплять старі гай? — Вони все бачать крізь тумани (Тяч., I, 1957, 6); // Який має людина похилого віку. У ожинках хотів себе скрити [дідуєсь]. Та дарма тільки ноги старії Покроваєви в колючим терні (Фр., XIII, 1954, 135); Важкі думи неначе каменем полягли на її душу. З старих очей вискотились дві сльози і потекли по ажорчених щокках (Н.-Лев., VI, 1966, 408); Дід кивав своєю старою головою (Рильський, Бабине літо, 1967, 27); Ридав дід, цілує сина, з старих підводитись коїти (Сос., I, 1957, 354); // у знач. присудк. с., для чого, на що. Не підходить для чого-небудь, не відповідати певним вимогам через старість. [Д в і ф о б:] Старий я для розвідок. Ти ж, Кассандро, ще молоді, що старшого судити (Л. Укр., II, 1951, 282); Другі обидва сили (у мене їх тільки трійко, — старий я вже на те, щоб їх множити), слава богові, до якого часу здорові (Мирний, V, 1955, 404); // у сполуч. із с. чорт, відьма, хрін і т. ін. Уживається як лайливий вираз. — Щоб порядок був, чуєш? Коли хто не так — під ніготь! — Обов'язково! — Щораз заміняєся і весело пішов уздовж шеренги. — Режиму захотів, старий чорт, — не стримався рабий, з недобрим ротом зловещь (Довж., I, 1958, 138); — Посторонись! — відштовхнув поранений георція. — Паустилися тут, старий хрін... (Гончар, III, 1959, 160).

[І (й) старе (старі) і (й) мале (малі); Від (од) старого до малого — всі без розрізнення віку. Оповідіє ба тюшка... щоб усі скільки є у селі людей, щоб і старе і мале, щоб усі зібратися до церкви (Кв.-Осн., II, 1956, 124); Вже по два рази пробігали по всіх затах дворах, приказуючи, щоб усі, старе й мале, виходили зустрічати князя (Хотк., I, 1966, 105); Під високим тинном, коло сільради, ніде ажучу власти. Збіглись старі й малі з усього кутка (Кучер, Трудна любов, 1960, 156); Іван Оленчук прибув до броду на чолі цілої валки, підняв усіх жителів свого кутка — від старого до малого — рятувати броду (Гончар, II, 1959, 428); Стара гвардія див. гвардія; Стара дівка див. дівка; Стара дівка див. дівка; Стара панна див. панна; Старій кавалер — немолодий чоловік, що не був одружений. [Лікаря:] Думаєте, добро яке з того бурлакування? де там! Старий кавалер, то так, все одно, як старий собака (Л. Укр., II, 1951, 50); Старій п'ярубок див. п'ярубок; Старій (старя, старе), як [близь (бжвий)] світ див. світ².

2. Який існує довгий час, давно створений; протилежне н о в и й. В бібліотеці, повній старих книжок,

всіх портрети поважних предків; дивляться вони розумними очима на виснажених нащадків, що не тільки не заклали нової бібліотеки, а навіть стару oddали жшам на сніданок (Коцюб., III, 1956, 154); — А одень урора світило асне сонце. Я пішла на старе кладовище, ким слава Генуя (Ю. Янов., II, 1958, 75); На кладці, обнявшись, стояли дві дівчини і, забувши про все на світі, виводили стару сумовиту пісню (Стельмах, I, 1962, 104); Про «Арсенал» важко думати як про підприємство старе (Ком. Укр., 7, 1963, 40); // Створений, збудований раніше від інших (про частину міста). Ми живемо в старій, дуже гарній частині міста (Л. Укр., V, 1956, 40); Знеслись над фабрики й поля Соціалізму стаяи, Лунає голос із Кремля В старій кварталі Праги (Рильський, III, 1961, 132); // Який давно вилк, з'явився; давній. Се була стара ворожнеча між Ізми родом і родом Гутенюке (Коцюб., II, 1955, 310); — Стрункої Командир Богунського полку товариш Щорі! — Повстанці стили. Багато в них за старою військовою звичкою оглянули своє убоге обрання (Довж., I, 1958, 136); — Ви, пане староста, не поспішайте, тут я буду командувати. Старі порадунок. Заичайно, залял шурнус на схід, а сімечка в цілості, так що ми її зараз поміцаємо... (Тют., Вир, 1964, 421); // Давно відомий. Стара істина; Стара тема твору; // Який давно займається чим-небудь; досвідчений. Зававто обороняє старий вояка один проти восьми, та не рієні були сили (Коцюб., III, 1956, 49); Він старий льотчик, хоч восім ще молода людина (Триш., Дорога., 1944, 9); На Монастирській слобідці без суду, без слідства, за саму лише підвору в зв'язках з більшовицьким підліллям було розстріляно групу старих матросів та робітників (Гончар, II, 1959, 35); // Багаторічний, втриманий (про спиртні напої). Перед кожним по дві пляшки старого дорогого вина, їжі хоч розперезати, пий — скляки хочеш (Мирний, III, 1954, 288); Народ пак і поринув до Ковбанишиної хати. А в Ковбанизи — всі знали — в лозу стоїть дві бочки старої окопитої (Л. Кулик, Вибр., 1969, 266); Ви твердите, що це стара ладера (Зеров, Вибр., 1966, 59).

3. Який довго був у вжитку, став ветхим, іноді навіть непридатним для користування; протилежне н о в и й. На нїм оджа стара і подерта (Фр., VIII, 1952, 307); В хініці хати стїла, за нїм стїлець, а над стїльцем крита на стїні между двома тїмьями вікнами чимала географічна карта, стара і немов закурена (Л. Укр., III, 1952, 572); Хоч були вони в чоботях і козузах, їм було холодно. Стара піч вже не грїла (Довж., I, 1958, 307); Старі розпонтані чоботи жважкотят водою, дубіють мокрі ноги, та чоловік не помічає цього (Стельмах, I, 1962, 376); // Який став несвіжим, втратив свої якості від довгого зберігання (про їжу). — Старий уже у нас сирівець став. Пора б нового учарити, — докладала вона (Мирний, I, 1954, 242); Після борщу подали [бурлакам] кашу. Каша була з тузлого пісона, а старе сало тїгнуло локж (Н.-Лев., II, 1956, 208); — Попієсти в нас є що? — Аякже, є стара варена баранина (Добр., Очак. розмвр, 1965, 149); Він розв'язує торбу, дістає зїдтий підпалок, головоку кашкику і шматок старого, жовтого, як віск, сала (Стельмах, II, 1962, 263); // Недійсний, непридатний після закінчення строку або після використання. Старий проїзний квиток; Стара перепустка.

4. Який давно минув, пройшов (про час); колишній. Навколо дрїмуча тайга. Це найвіддаленіші метрї., куди, як говорили в старі часи, і ворон кісток не заносить (Довж., I, 1958, 106); На перекотих позиціях височїє це Турецький вал старих часів і ріє під ним (Ю. Янов., II, 1958, 237).

5. Який був, існував у колишні часи. Він [ліст] був писаний трохи старим кїстистим стилем, а алегорїями й довгими виробленими періодами (Коцюб., I, 1955, 406); Спогадаймо давнюю давнїну, Спогадаймо поєсть незабутню Про далеку вїльну країну, Про стару Шотландїю славутню (Л. Укр., I, 1951, 351); Булиця старого Києва XVI віку. Бурсах Андрїй з шаленою лютюю стонїа вдане колесо і вупїниє рудван (Довж., I, 1958, 223); І ти, гречанко смазлява, Ти, дочко старої Елади, Де стїльки вєдичї й слави, Де стїльки краси й принади, Подєш морями блукати, Прижмилю додї шукати (Дмит., В обїїмах сонця, 1958, 93); // Характерний для минулого, власт. йому. — Ви, як я бачу, людина старого стилю, хоч на літа й молодї (Н.-Лев., VI, 1966, 27); Фольклористи.. старого складу дуже любили говорити про справді народні і не справді народні (фальсифіковані) твори (Рильський, IX, 1962, 200); У Хоми Білокона на ґрунт вїшито цілий горбд. На вїхрстїй голові казна-як тримається картуза старого фасону — тузїм колесом (Довж., I, 1958, 79); Старі методи роботи.

6. Який зберїгся, залишився від колишніх, давніх часів; старовинний. Дєвїрська чєладь Вишневецького замкнулася в старому замку, котрий поставив ще Бремїн батько князя Михайло (Н.-Лев., VII, 1966, 24); Вона обм'яцала вузлик, обережно розв'язала його і вїйшла зїдти старий білий п'ятилатокж (Коцюб., I, 1955, 88); На голові у панї покривало., притримане тоненькою діадемою старого золота (Л. Укр., III, 1952, 176).

7. Який був раніше, передував наявному тепер; колишній, бувший; протилежне н о в и й. До лютнево-березневої революції 1917 року державна влада в Росїї була в руках одного старого класу, а саме: кріпосницько-дворянсько-поміщицького, очолюваного Миколою Романовим (Лєнін, 31, 1973, 129); Сутички єсєрєднї старого суспїльства в багатьох відношеннях спрїяють процесовї розвитку пролетарїату (Комун. мавїф., 1947, 23); — Ти не думай, Христе, що ми тобою робитимемо за стару плату: ми тобі плати надбавимо (Мирний, III, 1954, 241); Нова рада громадська відрадила старого писаря, котрий був правою рукою старости та й обїкрадав [обкрадав] громадську касу, і вибрала Василя (Март., Тв., 1954, 65); Не хотїлося ні повертатися до старої теми, ні починати розмову про щось інше. Ішли [Артем і Саранчук] і мовчали (Головко, II, 1957, 449); — Отож, громадяни європейці, — раптом звертається подоляк до увєної громади європейцї, — отож! Не для того ми вас визволяли, щоб ви замість старих фашистів та помаставляли нових, у демократичних штанах! (Гончар, III, 1959, 206); // Який виготовили, зробили і т. ін. раніше, давно. Пиши, серце, зараз, щодня, бо я так скучу за всіма Вами, що перечитую старї твої листи (Коцюб., III, 1956, 268); Гортаючи старї свої папери, Що дивом вижили у дні вїйни, Натрапив я на книжку записку (Рильський, Мости, 1948, 12); Мати вчила його читати і писати: попросила у знайомих старї підручники для першого класу і стаала домашнім педагогом (Хижняк, Тамара, 1959, 211); // Стос. до врожак або запасів минулого року. Стара картопля; Старий урожай; // Раніше придбаний, одержаний. Ходила [баба] боса, бо старї постолї стопталися, а новїх не було (Хотк., II, 1966, 231); Тї, ково призначили в похїд, одержували нове обмундирування й здавали старе (Тулуб, В степу., 1964, 246); // Який був і раніше, той самий. — Наші курєнтї столянуть на старому місці, на перєсїнт (Н.-Лев., II, 1956, 225); Дужа була, що Ви все на старїй посадї, що — мовляє — на одному місці і камїнї можом обростає (Мирний, V, 1955, 403);

— Сьогодні увечері продовження наших балачок, — відповіси Сєв, — приходьте на старе місце (Ю. Янов., II, 1958, 98).

За старою звичкою *див.* звичка; Старі віра — те саме, що старообрядництво. Він боронися, стоєв на своєму, упертий, немов ослик, і мало не плакав, коли міцні, здавалося, як мур, основи старої віри зиталися і падали під новим словом (Коцюб., II, 1955, 141); Старій завіт — частина біблії, що визнається за «священне писання» іудейською та християнською релігіями; Старій рік — рік, який минув, пройшов. Всякому звісно, що в ту ніч [на Малані перед Василем] старій рік кінчається, а новий починається (Мирний, IV, 1955, 287); Старій світ *див.* світ?; Старій стиль *див.* стиль?.

◇ Побивати старі рекорди *див.* побивати; По старій пам'яті *див.* пам'ять.

8. у знач. ім. старе, рого, с. Те, що було раніше, у минулому, колись. Хто старе поминає, той щастя не має (Номис, 1884, № 4136); Зовсім світ перевернувся! Про старе нічого вже було й думати, треба якось до нового пристроюватися, щоб хоч тут не попустили свого (Мирний, I, 1949, 370); В нас лишилось багато старого, і старе нам життя не дає (Сос., I, 1957, 119).

Братися (взятися) за старе — починати знову займатися тим самим (перев. з негативним відтінком); Повертати (повернути) на старе: а) відновлювати те, що було раніше, колись. В окрузі зайдаки і німці гвалтують, усє одбирають назад, на старе повертають... (Головко, I, 1957, 94); б) примушувати кого-небудь вернутися до того, що було раніше. Мовби іншими очима дивися [Давлюк] тепер на своїх бойових товаришів, що порозідалися на кучугурах, інакше гляну і на себе: — Ми! Ні яка сила вже не поверне нас на старе! Станемо новими людьми... (Гончар, II, 1959, 342); Повертатися (повернутися) до старого — відновлювати те, що було раніше, колись. — Я пережила це, — Гайда жіно притиснула ся до руки Сєва, якою він тримав її лікоть, — і ніколи в житті не повернуся до старого (Ю. Янов., II, 1958, 138).

9. Стос. до колишнього, віджилого ладу, режиму, власт. йому. Товариш Данило веде батальйон босих олежківських моряків, з яких потроху та по малу вистає військова одиниця. Їм усім видано на цей день зелененькі штапки й військові сорочки старої армії (Ю. Янов., II, 1958, 194).

10. Уживається у складі деяких географічних назв. Стара Руса; Старі Павліаці.

◆ Старі історія *див.* історія; Старі пісня; Старі пісні *див.* пісня; Старі тóрба, фам., вневажл. — те саме, що Старі луб'я (*див.* луб'я). — Лише мене напустило обиратися промовляти до тої старої торби (Март., Тв., 1954, 192); Старі луб'я *див.* луб'я; Старій вовк; Старій лис; Старі лисий — хитра людина, яка зазнавала в житті багато негод, нестатків і набула життєвської мудрості, досвіду і знань. Абдулаєв був старій вовк, він знає — язикає язати нелегло (Тют., Вир, 1964, 494); Генрі бере дочитувати мої мемуари, він хоче відіти про цюсь дізнатися, а я, хитрий старій лис, вигоджу на балак (Ю. Янов., II, 1958, 166); Юнона, козир-молодичка, Юпитеру не піддалась; Бо знала, що стара лисця На всякі штуки удалась (Котл., I, 1952, 262); Старій горобець *див.* горобець; Старій сяч *див.* сяч; Старі зав'язки — хто-небудь має риси вдачі, поведінки, закладені ще у колишні часи.

СТАРІК, а, ч. 1. Чоловік, що прожив багато років, досяг старості. Там [у печлі]. Були пани і мужики. Була тут шаяхта і жіщани, і молоді, і старики (Котл., I, 1952, 138); Весь ауд від малого до старого збігся до саней. Старики, діти й жінки з острахом і цікавістю

довго дивилися на вовків (Тулуб, В степу., 1964, 219); Невисокий, з поголеним суворазлим обличчям старик у темно-зеленому догому сюртуці, з шоковою хусткою на шиї вийшов до молодих людей (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 92); // фам. Уживається як пестливе звертання до давнього приятеля, товариша. [К в и ш:] Старик, бутерброда хочеш? [О х р і м е н к о:] Ні, мабуть, одбало апетит (Мик., I, 1957, 29); // розм. Батько похилого віку або старий. — Так, виходить, живий і батько ще? — перебив його Мусій.. — Да, старик у нас бойовий. Та не такий і старий він тице, шістдесят з чимось... — і замок (Головко, II, 1957, 500).

2. тільки мн. Старі люди (чоловіки і жінки). Обсядуть його старики, слухають, що він розказує про саранчу, як колись налітала у старовину (Кв.-Осн., II, 1956, 480); Нарешті всі зібралися і рушили. Молодь верзи на конях, старики на гарбі (Тют., Вир, 1964, 87); // розм. Батько і мати; батьки. Заряним дуже хотілося онука, у стариків так радісно билоса серце, коли вони бачили у когось на руках малючка (Хор., Незакінч. політ, 1960, 148).

3. розм. Людина, що має великий досвід у чому-небудь, давно займається чим-небудь. Молодший лейтенант Телічко був ветеран, «старик», з ним Савайда не раз потрапляв у скрутні перепалки (Гончар, III, 1959, 335).

4. Старе русло річки. В плавнях серед мокри лук і боліт прохадять численні старики та протоки (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 46); Уже жары внишу над землею і тіні жар. Дніпро з притоками, стариками, старицями посувається по землі (Довж., III, 1960, 502); Колись тут був старик, але потім він зміїв (Мушк., День..., 1967, 72).

СТАРІНА, ї, ж. 1. Те, що було колись, дуже давно. Старій же їм, мій голубе, Про Січ, про могили, Коли яку насилали, Кого положили. Про старину, про те диво, Що було, минуло... (Шевч., I, 1963, 64); В'їло від неї [бібліотечної залі] якимсь таємничим дужом старини (Фр., VIII, 1952, 139); Дід згадав русько-японську війну, Хрести діставав, ворущив старину... (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 225).

У (в) старину — колись, дуже давно. Не так тепер і в печлі стало, Як в старину колись було (Котл., I, 1952, 126); В старину добра та ладу не було, а були тільки бучі, колотнеча та сваволя (Мирний, I, 1949, 183).

◇ Трусути старинію — зробити що-небудь так, як колись, у молоді роки, раніше.

2. збірн., розм. Старі люди, старики. То вже господь так дав, щоб старина, утомившись на полі, спала кам'яним сном, а молодь.. очоті приймала нову силу в себе, і безсонниця їй тільки одоров'я додавала (Вільде, Сестри., 1958, 82).

3. фам. Уживається як пестливе звертання до давнього приятеля, товариша. Побачивши Леуса, він образю поазиднішає, вніє його мов рукою вняло. — Здорого, старина! — весело привітався [Боровик] (Збан., Переджнів'я, 1955, 78).

СТАРІНКА, н, ж. Пестл. до старині 1. Нумо знову, Поки новинка на оскові, Старинку божу лицувать (Шевч., II, 1963, 78).

СТАРИННИЙ, а, е, рідко. Те саме, що старовинний. Проміння обсіпали світлом велику старинну картинку на стіні (Н.-Лев., VI, 1966, 87); В одчинені у хату двері дивилися з портретів артрів над старинними червоми меблями (Коцюб., I, 1955, 320); Грубі її [бібліотечної залі], хоч старинні мури збудовані із твердого гранітного каменю (Фр., VIII, 1952, 138); Співає він дуже гарно і любив українські пісні, особливо старинні (Крим.,

Вибр., 1965, 485); Хоч і неміло мені розлучатися з другим старинником, Але хороша то думка — до зашкварити Кум перебраться і громадянином зайвим пошити древню Сибілку (Зеров, Вибр., 1966, 347); — А се сап'яні-самоходи, Що в них ходив іще Адам; В старинні пошиті годи, Не знаю, як достались нам (Котл., I, 1952, 173); Вона вживала старинні слова, яких діти не розуміли (Коцюб., II, 1955, 273); Воно перейшло їй у спадок від старинного козацького роду, а той рід відбув те сідло в татар (Тют., Впр, 1964, 32).

СТАРІНЯ, і, ж., збірн., заст. Старі люди, старики. Пробіла попри мене насамперед парубки, далі дівчата, потім чоловіки, а заду стариня ногами набивав (Фр., III, 1950, 204); Галець допитися до кутка, де кружляла дівчара, і до призьби коло пекарні, де сиділа стариня (Л. Укр., III, 1952, 671); // Батько і мати; батьки. Сходивсь коло церкви або десь у лісі, щоб стариня не знала, як хогаються діти ворожих родів (Коцюб., II, 1955, 313); Секами рискають поспаки, б'ють стариню за еті-кача-сина, знуцаються (Хотк., II, 1966, 88); — Я думаю, що стариня буде сьогодні так почувати... Коли досі не вернула, то, певно, вже не вернуть (Коб., II, 1956, 77).

СТАРІТИ, рать, недок., Perez. Робити кого-, що-небудь старим або старішим. Побачив [Антін] зморшки Монте-Соляро, які ніколи його не старять (Коцюб., II, 1955, 302); Ольга Іванівна була вродливою і ставною жінкою, і сивина, правда, поки що не псувала її вроди, навіть не старила (Ткач, Плем'я..., 1961, 171); Плакуча й голодна осінь старила дерева (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 4).

СТАРІТІСЯ, рюся, ршся, недок. Ставати старим (у 1, 3 знач.) або старішим. Кажуть про неї [чарівницю] люди, що вона як удень, то і стара, а як сонце заходить, так вона і молодіє; а у саму злуку піснич стане молоденькою дівчинкою, а там і стане старітись (Кв.-Осн., II, 1956, 176).

СТАРІЦЯ, і, ж. 1. Діал. Стара жінка. От не було на молодіці, та сталося на стариці! (Номис, 1864, № 10060).

2. Діал. Жебрачка.

3. Заплавне озеро. Дніпро з притоками, стариками, старицями, посувається по землі (Довж., III, 1960, 502); Під час весняних розливів, коли значну частину долини заливає, ріка нерідко прокладає собі нове русло, залишаючи на місці старого озера, які називають старицями (Фіз. геогр., 7, 1957, 109).

4. Старе русло річки. Оксана, звичайно, і не згадає про матері на стариці, коли він помре, і зовинуть вони в мулі (Драч, Іду..., 1970, 51).

СТАРІЧОК, чка, ч. Пестля до старік 1, 2. Суддя був собі простенький старичок, усім доступний, добрий конкурсу — п'ять шановних старичків в чорних фраках, з котами в руках (Коч., II, 1956, 173); — Той старичок скаржить, що ти забув про нього, давно уже приїздив, від дому відчурався (Коцюба, Нові береги, 1959, 76).

СТАРІШИННА, н, ч. 1. Голова первісної общини, який обирався із числа старших і впливових її членів. Родова община управлялась виборними старішинимами, які розбирали суперечки між родичами, керували поділом орної землі між сім'ями (Іст. середніх віків, 1955, 5); Такий був давній поном [звичай] їхнього роду, люди, що жили у городищі, в цій хижі і в інших, завжди обиралися на світманні тут, щоб поїсти, послухати слова старішини (Скл., Святослав, 1959, 10).

2. Найстаріший та найавторитетніший член якогонебудь товариства, колективу, об'єднання і т. ін. Своїм літочисленням таджицька радянська література веде з 1918 року, коли її старішнина Садриддин Айні

написав свій знаменитий «Марш свободи» (Ком. Укр., 2, 1966, 75); Вишгородські будівельники були об'єднані в ремісничі корпорації, на чолі яких стояли старішини (Вісник АН, 8, 1949, 42).

Рада старішнин: а) у дореволюційній Росії — рада лідерів політичних партій, що входили у Державну думу; б) у Радянському Союзі — орган сесій Верховної Ради СРСР, конференцій, з'їздів. За дорученням Ради старішнин короткою промовою сесія відкривав найстаріший депутат академік К. М. Биков (Рад. Укр., 15.IV 1959, 1).

СТАРІННЯ, я, с. 1. Дія і стан за знач. старіти. Старіння — це наслідок безперервних біологічних зрушень, що відбуваються протягом життя в кожному організмі (Наука..., 6, 1963, 46); Підрізка вички рослини картоплі на деякий час затримує її розвиток, уповільнює її старіння і, таким чином, ніби омолоджує рослину в цілому (Укр. бот. ж., XVII, 6, 1960, 32).

2. Спец. Зміна форм і властивостей речовин під впливом різних фізико-хімічних умов або з бігом часу. Дорозуміння має властивість підвищувати міцність після старіння (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 45); Найбільш цінною особливістю процесу старіння є те, що цей процес супроводжується зміцненням сплаву (Рентгеногр. мет., 1959, 342); Старіння вин за допомогою ультразвуку проходить протягом восьми годин, що рівноцінно природному старінню протягом трьох років (Хлібороб Укр., 9, 1964, 40).

СТАРІСТЬ, рості, ж. 1. Період життя, що наступає після зрілості і характеризується поступовим послабленням діяльності організму; похилий вік кого-небудь; протягнене молодість. Старість іде і твороби веде (Укр. прясл., 1955, 149); Всього надбали. Та дитинчок у із бігма.. Хто ж із старість привітає, За дитинку стане? (Шевч., I, 1963, 310); Старість невістки та дочки згалаукає на материну старість і по черзі приходили помагати матері прати плаття виною на річку (Н.-Лев., VI, 1966, 410); Старість з фізіологічної точки зору характеризується зниженням функцій усіх систем організму (Фізіол. ж., II, 3, 1956, 79); В білій сорочці, весь білий і прозорий від старості й доброти, лежав мій дід Семен, колишній чумак (Довж., I, 1958, 65); Петро лишився у неї єдиним сином — етіца її старості, підтримка і надія (Вол., Озеро..., 1959, 59).

До старості доходити (дійти, доживати, дожити); У (в) старість приходити (прийти) — досягати старих років, похилого віку. Ти вже до старості дозодуш, так позабуває всі, що то є молод чоловік (Кв.-Осн., II, 1956, 330); — Дожити до глибокої старості у раджу всім (Ю. Янов., II, 1958, 13); Все записуй в серці молодому, Буде це як знахідка тобі, Коли в старість прийдеш, як дождою, Як у авант тизу по плазбі.. (Рильський, Голос. осінь, 1959, 30); Заспокоїти старість див. заспокоювати; Зігрівати (зогрівати, зігріти, зогріти) старість див. зігрівати; На старість (старості); Під старість — на схилі віку, досягши похилого віку. Дума [Вовк]: — Лев, мабуть, дуренький Або ж на старість силу збує, Що стає такий плахенький (Гл., Вибр., 1951, 30); Ще й досі тоїє землю Інокентій Гамаїла, на старість бороду вигохав, як просяний віник, а замолоду парубкам ребра ламає (Тют., Впр, 1964, 21); Йому поставалі пам'ятки. Він буде вирізблений не похилим, яким він був на старості, а прямиий і відвертий, з непокритою головою (Довж., I, 1958, 500); Коли змолоду ворона попід небом не літала, то не полетить вона туди й під старість (Укр. прясл., 1963, 123); Цар під старість оженився (За походами спізнався), І на горе, на біду взяв царицю молоду (Перв., Райдуга..., 1960, 86);

вечері. Сьогодні по обіді погуляю трохи, подивлюсь Колаїєві і старовину і на ніч в дорогу (Кочуб., III, 1956, 364); Народа відбувається на квартирі в одного з колишніх викладачів полтавської гімназії, в його пишню обстановку українською старовиною кабінеті (Гончар, II, 1959, 192); Михайло Федорович Комаров був пристрасним цінителем старовини (М. Ол., Леся, 1960, 122).

Держатися (триматися) старовині — дотримуватися тих звичаїв, порядків, які були в давні часи. В Карпат держатся старовини в усьому, навіть в колядках та щедрикках (Н.-Лев., II, 1956, 403); Кохатися в (у) старовині — захоплюватися тим, що було колись, дуже давно, любити старовинні речі. — Спасибі вам, пане Уласовичу, що кохаетесь у старовині (Кв.-Осп., II, 1956, 179); — Ви, мабуть, у старовині кохаетесь? Таку бороду відпустили, — сказала.. дівчинка (Цюпа, Краєва, 1971, 327).

СТАРОВИННИЙ, а, е. 1. Який виник, який створили у старовину, у давні часи або який зберігся, залишився від колишніх, давніх часів. Там за брамою ховаються від тополіями старовинні князівські будинки... (Вас., II, 1959, 54); У гурті молодих та дітей у квітчастій старовинній хустці сидить смаглява, мов циганка, Марія (Шняв, Переможці, 1950, 208); Весільний похід рушив додому. Чемні дівчатка почали співати старовинних весільних пісень (Довж., I, 1958, 336); Тут [у бібліотеці] було багато старовинних книг, у тому числі рукописних (Довж., III, 1956, 46); Старовинний герб Харькова красномовно говорить про багатство і родючість краю (Наука., 10, 1965, 39).

2. Який існує довгий час, давно; який з'явився не тепер; давній. Були там чотири гіллястих верби і дуб старовинний стояв (Ус., Вибр., 1948, 220); Прийшла година дозвіждана, відкрилися старовинні рани, і нам змагатися треба йти, за що змагалися діди (Сос., I, 1957, 437); Навколо цих джерел по обидва боки леу і прилеглий балкаш розташувалася старовинна свобода Яремий Кут (Добр., Тече річка., 1961, 11).

3. Який давно минув, пройшов (про час). Як вершник у казці про діт старовинні. Будювний з'явився на баскому коні (Вітч., I, 1947, 120).

4. Який жив у старі часи або який був у дуже давні часи поширений, прийнятний і, т. ін. Часто підкреслюють дослідниками ліричні елементи в думках, які старовинні кобзарі називали «жалоцями», справді сильніші виявлені в цих теорах, ніж в епосі інших народів (Рильський, IX, 1962, 232); До двох невеликих, в високому, у старовинному будці, склепінням кімнат наповнилося сила народу (Сміл., Сад, 1952, 285); За старовинними звичаями, до замку в Острог в'їздилися гості з українських, литовських та польських земель (Ле, Наливайко, 1957, 37); Будинок готелю був.. високий і міцної старовинної кладки (Гончар, III, 1959, 248); В першу секунду Вася навіть не зрозумів, що професор тримає в руках звичайну скрипку старовинної роботи (Собко, Скеля., 1961, 34); // Застарілий, несучасний. Одягнений [делегат] у чорну сибірську чужарку старовинною російського народною крою, а поперз неї — в зовнішній прозуюваний плащ (Ле, В споці., 1960, 303); // Який бере свій початок, походження у далекому минулому (про прізвище, рід і т. ін.). — Держалих походить від слова шкарний, блискуний. Це старовинне українське прізвище (Гур., Друзі., 1959, 65); В двадцятих роках цей нащодак старовинного українського роду [Петро Хавенко] був отаманом лісів та бачит двох поетів (Стельмах, II, 1962, 357).

СТАРОВІР, а, ч. 1. рел. Послідовник, прихильник старої віри; старообрядець. Сопкін був з староствітє й до

цього часу нічого не пив і не курив (Вас., I, 1959, 349); Тарас Григорович частенько блукає з гіркою думкою, де б роздобути маторки на цигарку. Навіть це було важким питанням, бо майже всі козаки були староствітє і не курили (Тулуб, В степу., 1964, 299).

2. перек. Людина, яка дотримується старих звичаїв, звичок, смаків і т. ін. Видно, що в. Наумович, коли кого нагадає у Росії, то тих староствітє, котрі сердились на Петра Великого за те, що він згодився змінити церковне письмо на гражданку (Драг., I, 1970, 329).

СТАРОВІРЕЦЬ, рця, ч., рел., рідко. Те саме, що староствітє.

СТАРОВІРКА, н, ж., рел. Жін. до староствітє.
СТАРОВІРСТВО, а, с. 1. рел. Дотримання старої віри; старообрядництво.

2. перек. Дотримання старих звичаїв, звичок, смаків і т. ін.

СТАРОВІРСЬКИЙ, а, е, рел. Прикм. до староствітє 1. Старовірський гор; Старовірська сль'я; // У якому живуть староствітє. В цей ранок тривога в старовірському селі зроста до краю (Довж., I, 1958, 120).

СТАРОВІЦЬКИЙ, а, е, діал. Старовіцький. Старовіцька мораль домостроєського типу все ж таки воркотить на появі особистої інциденту (Драг., I, 1970, 276).

СТАРОВІЧНИЙ, а, е, рідко. Який існує здавна. — Вийшов оце, та весь день дума старовічина про козака з голови не виходить, ніяк не оджену її (Коп., Навколо полум'я, 1961, 11).

СТАРОВЛІВНИЙ, а, е, діал. Старавний, дбайливий. Біда сла їй в головах і прованяла сон з її повік, от так, як уліт старовліва мати проганяє музи з очей дитини (Фр., IV, 1950, 522).

СТАРОВІЦЬКИЙ, а, е. Який існував у період, час Стародавньої Греції, пов'язаний з ними. Трудячі Радяської України відзначають 2400-річчя з дня народження Арістофана — великого старовіцького драматурга (Літ. газ., 20.I 1955, 1); Про значний розвиток старовіцької письменності свідчить велика кількість знайдених декретів, постанов, поєвіт і надгробних текстів (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 258).

СТАРОДАВНІЙ, я, в. 1. Який виник, який створили дуже давно і який зберігся до наших часів. У легендах стародавніх справедливості нема, все там річ іде про жертви та криваві події (Л. Укр., I, 1951, 432); Розкішні квітчасті перські та турецькі килими були розстелені кругом стола й по стародавніх канапах в високих спинками (Н.-Лев., VII, 1966, 12); Зістка про поїздку до стародавнього міста звеселила дітей (М. Ол., Леся, 1960, 45); Від ракети повагом тили вони туди, де сияють стародавні могили (Гончар, Тронка, 1963, 302); // Який був поширений, прийнятний і т. ін. у дуже давні часи. Корьма була стародавньої будівлі: широкі стіни і покіт під зводами (Стор., I, 1957, 145); Внаслідок історичних умов у цих місцях збереглося багато рис стародавнього дерев'яного зодчества, його техніки і архітектури (Дерев. зодч. Укр., 1949, 11); Хата була стародавньої краси, уставлена лавами й скринєю (Ю. Явон., II, 1958, 215).

2. Який існував, жив у дуже давні часи. А тим часом стародавню Січ розруйнували: хто на Кубань, хто за Дунай (Шевч., I, 1963, 141); Коли стародавній світ ішов до загибелі, стародавні релігії були переможені християнською релігією (Комув. маніф., 1947, 32); Бороди Григорій не носив, зате мав гріані прокуренті вуса, що робили його схожим на якогось стародавнього воїна (Довж., I, 1958, 65); Стародавня Русь ще на початку нинішнього тисячоліття була краєм небувало високої за тих часів письменності (Веч. Київ, 19.XII 1967, 4);

Великої досконалості досягла скульптура у стародавніх греків та римлян (Наука..., 6, 1963, 55); // у знач. ім. стародавнє, нього, с. Те, що було колись. Буває, в неволі іноді загадує своє стародавнє (Шевч., II, 1963, 255); [О д а р к а:] Книжку стародавню до еподеби, а книжку новина (Кроп., I, 1953, 102).

3. Який дуже давно минав, пройшов (про час). Наші предки ще за стародавніх часів були загартованими і фізично розвиненими людьми (Шк. гігієна, 1954, 13); Шепочуться трави в хитливій красі, Ой трави, стрічаті стій трави! І дивні казки стародавніх часів В вінок заплітають якравий (Забіла, Поезії, 1963, 81).

4. Який існує ще з дуже давніх часів, який з'явився у давні часи; дуже давній. — Ви знаєте всі стародавні звичай і порядки — судить, як самі знаєте, а мов діло магнути булавою, да й нехай по тому буде (П. Куліш, Вибр., 1969, 143); Імени та вечера складалася із страс, установлення сугубими правилами стародавньої турпирської кулінарії (Ковнівка, Кутя..., 1960, 117); Коли айшло сонце, виконуючи стародавній звичай, зібралися до чорної юрти всім діди — обжити і спорядити померлого в останню путь, а Тайжак з двома джигітами поспікав на кладовище викопати йому могилу (Тулуб, В степу..., 1964, 20).

5. рідко. Який має дуже багато років; дуже старий. Як усі діди, жемичуцький Максим — стародавній (Бабляк, Жванчик, 1967, 47).

СТАРОДАВНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до стародавній 2. Предмет особливої уваги Ломоносова-історика була Київська Русь. Палкий патріот своєї вітчизни, він доводив стародавність і величність слов'янських народів і відзначав велику їх роль в історії Європи (Наука..., 11, 1961, 29).

СТАРОДЕННИЙ, а, е, поет. Те саме, що стародавній 1, 2. Лях гуляє! Нема Богдана червоний І Жовті Води й Рось зелену. Сумує Корсунь староденний: Нема журбу з ким поділять (Шевч., I, 1963, 104); Гомонять під Канею селяни, Староденний Київ ожива (Рильський, II, 1960, 186); Порадь мене, мій предку староденний, Як людський вік продовжити нужденний, Як достуניתися загадок буття? (Зеров, Вибр., 1966, 73); Попрамував тоді Нестор, іздець староденний, із почтася Власних синів і зятів до своєїго [свого] прагариного дому (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 67).

СТАРОДЕННЯ, я, с., поет. Давні часи. Відомий звичай стародення: Несуть на блюдечках варення, На стіл воскований жерці Брусничний подають напій (Пушкін, Е. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 68).

СТАРОДІДІВСЬКИЙ, а, е. Який зберігся, залишився від дідів, предків; який був у їхні часи. Стародідівські способи обробитку землі.

СТАРОДРУК див. стародруки.

СТАРОДРУКИ, ів, мн. (одн. стародрук, у, ч.), іст. Книжки, надруковані до другої половини XVII ст. у Росії, на Україні, в Польщі. Колекція стародруків Львівської наукової бібліотеки — одна з найбільших у Радянському Союзі, вона містить понад 100 тисяч томів, серед яких 36 інкунабул (Наука..., 8, 1969, 17); Раз чи два Стрипський брав у руки ці книги, то були стародруки Івана Федорова із Львова і Сєватополака Чеза з Кракова (Скл., Карпати, II, 1954, 93); Для пізнання такого важливого явища народного життя, як побратимство, Шевченко має багато джерел. Одним із таких джерел був рідкісний київський стародрук «Великий Трєбник» Петра Могили 1646 р. (Вітч., 7, 1967, 178).

СТАРОДРУКОВАНИЙ, а, е. Надрукований до другої половини XVII ст. у Росії, на Україні, в Польщі. Видаєння в Гарвардській бібліотеці букваря, надруко-

ваного 1574 року у Львові Іваном Федоровим, було зустрінуто науковою громадськістю з величезним зацікавленням. Незабаром у Копенгагенській королівській бібліотеці було знайдено ще один стародрукований церковнослов'янський буквар (Рад. літ-во, 1, 1969, 83).

СТАРОЖИЛ, а, ч. 1. Той, хто багато років живе в якому-небудь місці. Заїзю на даху фарбувалося колись старожили, може, і пам'ятають іще, і, може, в кого в пам'яті збереглося, якою саме фарбою, але тепер ніяким досвідженням цього не встановити (Головко, II, 1957, 92); Оповідач, Матвій Петрович Краченко, могутньої будови чоловік, був місцевий житель і старожил (Собко, Скеля..., 1961, 42); *У порівн. В Нью-Йорку я три місяці прожив, Багато бачив і відчує чимало. Я на Бродвей, наче старожил, Мені знайомі Гарлема квартали (Дмит., Осінь..., 1959, 60); // перев. мн. Корінні жителі якої-небудь місцевості (на відміну від переселенців). Більшість переселенців із своїми сім'ями переселяється в старожиліс переоселу (Гончар, Тронка, 1963, 89).

2. Той, хто порівняно довгий час перебуває, працює де-небудь. Лише тиждень тому він прибув на вузол і почав працювати черговим по станції, але його вже знали краще, ніж багатьох старожилів (Бойч., Молодість, 1949, 94); Захар на той час своєю сумлінною працею здобув уже мочазне визнання по інституції на становищі старожилла (Ле, Право..., 1957, 229); — Прощайте, друзі, але я тут старожил, уже тиждень сиджу один, як палець (Збан., Єдина, 1959, 89).

СТАРОЖИЛКА, и, ж. Жін. до старожил.

СТАРОЖИТЕЦЬ, тця, ч., рідко. Те саме, що старожил 1. — Вживемо загоді, щоб ти перестав платити оренду за землю, якої власник і в ечі не бачив, а прадід твого прадіда вже був на ній старожитцем (Ю. Янов., II, 1954, 49).

СТАРОЖИТНІЙ, я, є. Який існував, жив у давні часи. У мистецтві завжди багато від дитинства. Це тонко вловив ще Маркс, говорячи про старожитні греків (Літ. Укр., 17. X 1969, 3); Вже античні греки в старожитні індуси користувалися дощоміром (Вітч., 1, 1974, 172); // Який виник, був створений у давні часи. — Я б вам ест ваші призраки старожитні вази і черепи порозбивала, наколи б попала в нетерпелість (Коб., За ситуаціями, 1914, 89); // Який був поширений, прийнятний і т. ін. у давні часи. Має методи, принакты, старожитні Тодось у садовому ремеслі (Рильський, I, 1956, 176).

СТАРОЖИТНІСТЬ, ності, ж. 1. Давно минулі часи, далеко минуло. Дві культурні течії жили творчістю Анатолія Петрицького — романтика старожитності і раціоналізм сучасності (Вітч., 2, 1969, 224).

2. тільки мн. Пам'ятки далекого минулого. Вишачи старожитності Криму, археологи неодноразово звертали увагу на схожість пам'яток гірського Криму та Кавказу (Наука..., 12, 1965, 6); // Різноманітні речі, які були виготовлені у дуже давні часи і збереглися до наших днів. В усипальні єгипетського фараона Тутанхамона, який жив у XIV столітті до нашої ери, було знайдено справжній музей старожитностей: золоті носилки, масивний золотий трон, статуї, вази, скриньки, прикраси (Рад. Укр., 30. IV 1967, 3).

СТАРОЗАВІТНИЙ, а, е. 1. церк. Який згадується в Старозавіті. На чільній дошці [оправи євангелія] зображено новозавітну трійцю, на спідній — старозавітну трійцю (Укр. золотарство..., 1970, 31); Скорчивши й підбгавши під себе ноги, на прип'ячку сидів чоловік, схожий на старозавітного пророка (Кол., Терен., 1959, 380).

2. перен. Який дотримується старих поглядів, зви-

чок, правил і т. ін.— *Мабуть, справді, тяжко вам, Любов Яківно, жити з папашено... старозавітний він у вас і — пробачте — черстауаший!* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 510).

СТАРОЗАВІТНИСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до старозавітний 2.

СТАРОМОДНИЙ, а, е, 1. Зроблений за старою модою, який вищов із моди; не сучасний. *Ложницький кинув оком на м'яке старомодне здорове крісло, що стояло в кутку коло столика* (Н.-Лев., VI, 1966, 12); *На ньому був чорний старомодний піджак, латаний на ліктях* (Донч., VI, 1957, 431); *Меланія Річинська, чорна, наче головешка, худюща дама із старомодною оксамитною стрічкою на шії, неспокоїтно озиралася на всі боки, ніби чимсь заклопотана* (Вільде, Сестри..., 1958, 178); *В кімнаті спалахнуло світло. Тамара стояла над ним обаянута, навіть заплута якимсь старомодним шарфом* (Перв., Опов..., 1970, 28).

2. Який не відповідає сучасним поглядам, вимогам, правилам і т. ін. *Сама п'єса мені не сподобалась, старомодна і важка* (Л. Укр., V, 1956, 290); *Кабінет Анрі Шартена мав децю старомодний вигляд, але письменник не вбирався модернізувати його* (Собко, Стадіон, 1954, 157); *Трохим Трохимович зняв старомодного фасону кашкет, пригладив ріденіче волосся невиразного кольору* (Коп., Земля..., 1957, 69); *Пальто на приїжджому якогось старомодного крою, з оксамитовим коміром* (Вол., Місячне срібло, 1961, 227).

3. Який дотримується застарілих поглядів, звичок, правил і т. ін.— *Ти вже доросла..., ти на службі,— хачи право ходити сама, куди хочеш, знатись, з ким хочеш. Я не деспотка і не хачь там придуркувата старомодна пані відичка, що держить.. взаперті* (Н.-Лев., VI, 1966, 20); [М п х а й л о:] *Тах, вона скупа, вона нерозумна, сидить на своїх коштовностях, як кочка, вона старомодна, але сміятися їй у вчі грішно* (Собко, П'єси, 1958, 346); *Тронько видавався Насті зовсім низеньким, старомодним і смішним, і вона усмінулася* (Ряб., Золотогісячник, 1948, 191).

СТАРОМОДНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до старомодний.— *Чому ви не виходите заміж? Невже нікто не пропонував вам руки й серця? — запитує — відчувачи невручність від старомодності двох останніх слів* (Довж., Зап. Десна, 1957, 514); *Я правнує у всьому зовнішньому вигляді мого героя підкреслити його старомодності: фасон поношеного сортука, колицію довогого сивого волосся, архаїчне пенсне* (З глибин душі, 1959, 78).

СТАРОМОДНО. Присл. до старомодний.— *В першій п'єсі я писав правду.— Ви того певні? Може, ви почнете говорити про соайсть? Це досить старомодно, але я з прихильністю вас послугаю* (Собко, Стадіон, 1954, 64).

СТАРОБРАДЕЦЬ, дяч, ч., рел. Послідовник, прихильник старообрядництва. *Серед поселенців Слобідської України були також російські селяни-отікачі, які рятувалися від кріпосної неволі, і старообрядці, які тікали від релігійних переслідувань* (Іст. УРСР, I, 1953, 288); *Все тут [на ярмарку] перемішалось: чужацькі мажари і телеги [вози] старообрядців* (Гончар, Таврія, 1952, 33); *Значну кількість послідовників мала у свій час релігійна секта старообрядців* (Наука..., 1, 1958, 44).

СТАРОБРАДКА, и, ж., рел. Жін. до старообрядця.

СТАРОБРАДНИК, а, ч., рел. Те саме, що старообрядець.

СТАРОБРАДНИЦТВО, а, с., рел. Релігійний напрям, спрямований проти офіційної православної церкви, який виник у результаті церковного розколу в Російській державі в XVII ст. і прагнув зберегти стару

віру. *Старообрядництво виникло ще в другій половині XVII ст.* (Наука..., 1, 1958, 44).

СТАРОБРАДНИЦЯ, і, ж., рел. Жін. до старообрядник.

СТАРОБРАДНИЦЬКИЙ, а, е, рел. Стос. до старообрядництва і старообрядців. *В кінці 1821 р. на Херсонщині powstało населення кількох старообрядницьких сіл, призначених під військвою поселення* (Іст. УРСР, I, 1953, 407).

СТАРОБРАНКА, и, ж., с. г. Земля, що здавна обробляється.

СТАРОБРИН, а, е, с. г. Який здавна обробляється (про землю). *Осушені землі порівняно із староорними переважно більш вологі, і на них швидше ростуть бур'яни* (Хлібороб Укр., 11, 1971, 39).

СТАРОПЕРЕЛОГОВИЙ, а, е, с. г. Який давно не піддавався обробці (про орні землі). *У Східному Сибіру зорано менше 1% території; в ньому в величезні простори цілихнів і староперелогових земель* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 254).

СТАРОРЕЖИМНИЙ, а, е. Стос. до старого (царського) режиму. *Слухаючи, про що говорив опасистий, при всіх старорежимних військових регаліях офіцер, вербівчани тільки вітхали та чекали, коли вже почнуть розправу над ними* (Ішук, Вербівчани, 1961, 422); *Бойове гасло «закривати волозу», про яке не мав і найменшої уяви старорежимний хлібороб, стало для колегосника набатним кличем, бойовим сигналом* (Добр., Тече річка..., 1961, 177); // *Який був поширений, прийнятний і т. ін. за старого режиму, за старих часів; який не відповідає сучасним вимогам, правилам і т. ін.* *Мабуть, в жодному з південно-українських міст не було стільки тюрем, як у Херсоні. Важкі кам'яниці, позмурі старорежимні центральні, вони займали на сонячних херсонських висотах найвидніші місця* (Гончар, II, 1959, 103); *Головний геолог — товстун із старорежимною зовнішністю та з душею комсомольця* (Довж., III, 1960, 235); *Микола.. виводив хорошу, хоча й старорежимну [пісню]* (Жур.. Звич. турботи, 1960, 40).

СТАРОРЕЖИМНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до старорежимний.

СТАРОРІЧИЩЕ, а, с. Старе русло річки. *Поряд з підцямики гривами і горбами тут [на Українському Поліссі] зустрічається багато озер, сліпих рукавів, староріччя тощо* (Колг. Укр., 8, 1959, 27).

СТАРОРІЧЧЯ, я, с. Те саме, що старорічище. *Зараз щорічно витрачаються значні кошти на підтримання в належному стані створеного комплексу гідротехнічних споруд, бо можливість відходу Дніпра в лівобережні староріччя повністю не усунуто* (Веч. Київ, 26.VIII 1961, 2).

СТАРОРОСІЙСЬКИЙ, а, е. Який існував у період російського середньовіччя. *В старослов'янській і давноруській мові існували.. прислівники на -о. Ці типи прислівників зустрічались і в пам'ятках староросійської мови* (Мовознав., XVI, 1961, 54).

СТАРОРУСЬКИЙ, а, е, 1. Який існував у період, часи давньої Русі, пов'язаний з ними. *У світовій літературі небагато знайдеться літературних пам'яток, що відзначались би таким довогаліттям, як «Слово о полку Ігоревім». Не одному поколінню митців дав натхнення краса і сила цієї найдорогоціншої поетичної перлини староруського письменства* (Рад. літ-во, 7, 1965, 76); *Генетично пов'язані з творчістю староруської народності, українські думи та історичні пісні мають незаперечні риси спорідненості з найдавнішими з тих, що дійшли до нас, російськими баладами Куїського та Новгородського циклів* (Рильський, IX, 1962, 218); *У IX—XI ст. найважливішим культурним центром*

стає велика староруська держава — Київська Русь (Укр. клас. опера, 1957, 12); // Який належав давній Русі. Усе село з своєю дерев'яною старою церквою схоже на майданок, вирваний з історичного альбому, в котрому намальовані староруські городи Новгород або Київ (Н.-Лев., II, 1956, 401).

2. Те саме, що староросійський.

СТАРОСВІТНИЙ, я, в. Те саме, що старосвітський.

— Ось я тобі службу нараджу. Иди до нашого отця Івана служити.. Що то за добрячі люди, старосвітні, прості! (Вовчок, I, 1955, 9).

СТАРОСВІТСТВО, а, с. Все, що було в минулі, старі часи. Мені «старосвітство» подобається.. Нагадає лагідне обличчя матері, журливість і старанність батьків (Коб., III, 1956, 8).

СТАРОСВІТСЬКИЙ, а, е. 1. Який дотримується старих поглядів, звичок, правил і т. ін. Наумику земно старосвітською жінкою (Коцюб., I, 1955, 102); Віловець був старосвітський сотник, іще-то в тих, що перші озвалися потику до батька Богдана: «Єднай, батьку, Україну, а ми тебе виручимо» (П. Куліш, Вибр., 1969, 153); Тітка Клава в чорній оксамитовій сукні, поважна, старосвітська, стояла на порозі й вітала гостей (Вільде, Сестри..., 1958, 180); Він звик до добра в старосвітській родині, Віт батька та матері пещений син (Перв., II, 1958, 380).

2. Який був поширений, прийнятний і т. ін. у старі часи; старовинний. Максим не забуває старосвітського звичаю: поїхав сам і облягає Явдоху поїхати на огалядину (Мирний, II, 1954, 247); Не стільки приналежувало його туди туди, старосвітське життя, скільки еродувала донька власника (Фр., VI, 1951, 234); До земляки привеле жінку, яка зналася на старосвітській народній медицині (Дмит., Обпалені..., 1962, 22); // Зроблений за старою модою, який вищий за моди; старовинний, старомодний, не сучасний. Старосвітські жабі оббито новим репсом (Фр., V, 1951, 275); На бабі старосвітський очіпок і темна дзерга (Ю. Янов., II, 1954, 186); Цієї нощі сон випурхав з її очей, коли старосвітський годинник закінчив вибивати дванадцять (Галан, Горі..., 1956, 22); // рідко. Який не відповідає сучасним вимогам, який з повною чашу втрапив своє значення; застарілий. В новійшій.. белетристичній утопії Анатоля Франса ми бачимо певні ознаки перемоги новітнього принципу над старосвітським (Л. Укр., VIII, 1965, 175); На очах Знайди Павлики мінялася й удосконалювалася техніка швидкісної передачі слів, думок і почуттів — від старосвітської «морзянки» до білдапаратів і телемаїлів (Дмит., Розлука, 1957, 107).

СТАРОСВІТСЬКІСТЬ, кості, ж., рідко. Те саме, що старосвітство.

СТАРОСВІТЩИНА, я, ж. 1. Колишні, давно минулі часи. Так велось у ту старосвітщину, що рада була старша од єтьмана. Мусив Тетеря прислати Шрамові універсал на полковництво (П. Куліш, Вибр., 1969, 54).

2. Звчачі, порядки, події і т. ін. давніх часів; // Те, що було створене у давні часи й існує від тих часів.

СТАРОСЛОВ'ЯНИЗМ, у, ч., лінаж. Лексичне, фразеологічне або фонетичне запозичення із старослов'янської мови. Чимало в поезії («Бретник») старослов'янське, як, наприклад: «весе», «да совершиться», «на прю», «древю», «овні шкуру» і т. п. (Укр. літ., 8, 1957, 184).

СТАРОСЛОВ'ЯНСЬКИЙ, а, е. Стос. до літературно-письменної культури слов'ян епохи IX—XI ст., пов'язаній з нею. Перше застосування старослов'янської мови, як і винахід письма для неї, історичний переказ пов'язує з іменами двох староболгарських культурних діячів — Кирила та Мефодія (Іст. укр. літ., I, 1954, 30).

СТАРОСТА, н, ч. 1. На Україні, в Польщі та в Литовському князівстві (у XV—XVIII ст.) — керівник місцевого міського чи сільського управління або самоврядування; війт. Ввечері прибули старости в Прилуки та в Лохиці і принесли князівці нову непримну звістку, що по лісах, по дібровах збираються якісь гультаї, не то козаки, не то селяни (Н.-Лев., VII, 1966, 144); Староста черкаський і канієвський Дашкевич просив у великого князя литовського особної організації для козаків, але не дано (Л. Укр., VIII, 1965, 251); Тоді-бо дійшло безладдя в Польщі до того, що робив усякий староста, усякий ротмістр, усякий значний чоловік, що йому в божевільну голову прийде, а найбільш із народом неоружним, з мідцанами й хліборобами, котрі не мали жодного способу супротив його стати (П. Куліш, Вибр., 1969, 51).

2. У Західній Україні (до 1939 року) — начальник, голова повіту. При обіді директор сказав своїм дітям, що має намір виїхати на який час до доньки, що була замужем за старостою (Мак., Вибр., 1956, 385); Війт доніс до старости, що Коваленко побудував на громадській території нову хату та що повинен платити податок (Март., Тв., 1954, 176).

3. У царській Росії — голова сільської громади. В нашого старости три радості: корова вдова, хата згоріла та жінка змерла (Укр., присл., 1963, 133); Він завжди одвести бурлак до тюрми, а на суд привести того старосту й писаря, що видавали папирти (бурлакам) (Н.-Лев., II, 1956, 253); Часом збирались гості, Холодком, в святю, приходило Скоробатського Максима, староста сільський, якого дражнили «вовчком», і тестя Підпаря, Гагарило (Коцюб., II, 1955, 52); Довдаєся Семен, що батько його все своє життя обсівав мізерний шмат землі, який ериваєся кланом у десятичини сільського старости (Сміл., Зустрічі, 1936, 30).

4. Виборна або призначена особа для ведення справ якого-небудь громадського колективу, товариства і т. ін. Люди казали, що церковний староста з одних недогарків (свічок) нажив казан гроши (Стельмах, Гуслебенді..., 1964, 14); За кілька днів німці (фашисти) наставили старого Кажана старостою (Цюпа, Три явори, 1958, 43); // У середніх та вищих учбових закладах — призначена чи обрана особа, що очолює клас, курс, групу і т. ін. Ліда вчиться дуже добре, і її обрали старостою класу (Коп., Вибр., 1953, 463).

5. Особа, що сватає жінку нареченої або нареченого женихові. Просив Пархиз Остапа, щоб пішов за нього старостою до Хієрт (Кв.-Осв., II, 1956, 487); Старости.. уговорювали.. Сихатіну Британову віддавати дочку за Василя Мітлу (Григ., Вибр., 1959, 36); Одної неоліди сидило ми собі, аж тут і старости на подвір'я (Федьк., Буковина, 1950, 139); Молодих запрошують до хати. У ній вступає в свої права весільний староста (Нар. тв. та епг., 6, 1967, 45).

Заслїтї (заслїти, прислїтї, прислїтї, слїти і т. ін.) старостів — посилати старостів до дівчини, жінки або її батьків, просячи згоди на шлюб; сватати. Сказала Настя, стоячи під аблуною: — Пїду за тебе, прислїдай старостів! (Коцюб., I, 1955, 24); Через те, що в них була тільки латка землі, нікто дово не слаз старости [до Марійки] (Стельмах, II, 1962, 20); Перев'язувати (перев'язїти) старостів двоє, перев'язувати; Сїдїти (сїдїти, сїдїте, сїдї), щоб старості сїдїли двоє, сїдїти.

СТАРОСТАТ, у, ч. 1. Виборна громадська організація в учбових закладах, що складається із старост груп. Засідання старостату.

2. Приміщення, признач. для перебування старости (у 4 знач.). Викликає [староста] учителя. У селі їх залишилося двоє; решта були в армії або евакуювалися.

Першим до старостату прийшов Афіноген Павлович (Збав., Тасмниця., 1971, 84); Ще не встигли німці розквартируватися, як Тадик підшукав дату під старостат, наказав навести блиск (Тют., Вир. 1964, 418.)

СТАРСТВО, а, с., заст. 1. У феодальній Польщі, Литовському князівстві — назва королівського або великокнязьського маєтку, який передавався у довіччє користування феодалові-старості. Вони вважали на короля Владислава тільки як на короля, потрібною для їх авла того, щоб він роздавав їм староства та затверджував за ними вольні землі своїми грамотами (Н.-Лев., VII, 1966, 95); Корчма належала вже старостеву Даниловича, і її орендував спритний шинкар аж десь із-під Жовки (Ле, Хмельницький, I, 1957, 7); З 1342 року південно-західні землі Русі підпали під владу Литовського князівства, а Каніщина увійшла до складу Черкаського староства (Наука..., 1, 1965, 33).

2. Посада старости (у 1—3 знач.). — Час мент вступити в королівський двір, забрати од короля якусь значну посаду, сісти на якомусь старості або стати воведою, виступити між магнатів (Н.-Лев., VII, 1966, 30); Скоропадчики цілий день тримали на слоді людей, ані від староства відмовились і багаті, і бідні — мало було честі вибвати чужинцям зерно, худобу й гроші (Стецьмах, Гусь-лебеді..., 1964, 121); Янек напідврімав, напідврімав про своє майбутнє. Ось йдуть вони до Варшави з вельможним паном Бжеським, де Бжеський має дістати чи то староство, чи то якусь значну посаду (Тулуб, Людолови, I, 1957, 3).

3. Збірня до староста 1—3. Староство затривожило і кавало левити їх [таємничих людей] (Фр., V, 1951, 414); Ще три дні йшла шамлена підготовка староства до першого службового виходу. Всі були роуцяцьковані до параду, і Тадик вперше вібрав свій уряд до управи (Тют., Вир. 1964, 419).

4. У Західній Україні (до 1939 року) — повітовий уряд. У старості на посаді референта від справ політичних працював колишній товариш Ілаковича ще з війназі (Вільде, III, 1963, 31); Отець Мелетій добирав старості дозволу на відкриття в селі читальні товариства «Прогіетта» (Козл., Ю. Крук, 1957, 444); Нам треба було залагодити ще деякі справи в документах у старості — і можна було виїздити до Варшави (Досв., Вибр., 1959, 96); // Приміщення, де перебував такий уряд. Головна дорога веде попри магістрат, староство, жандармерію (У. Крачч., Вибр., 1958, 310); Коло староства на нього чекав добрий Генік. Він страшенно схвилювався, побачивши Івана (Кол., Терен..., 1959, 379).

СТАРОСТИН, а, е. Прикм. до староста; належний старості. — Колишя вибігла по воду, а баби нишком передають одна одній: старостин син зник (Ів., Тасмниця, 1959, 106); Старостині очі спалахнули по-тигрячому (Збав., Єдина, 1959, 164).

СТАРОСТИХА, ж, ж., розг. Жінка старости (у 1—3 знач.). Конті ще раз спинили коло церкви, де стояв за столом староста з старостихою, вітаючи молодих (Н.-Лев., III, 1956, 82); Старостиха зустріла гостей непристойно (Збав., Тасмниця..., 1971, 289).

СТАРОСТИВСЬКИЙ, а, е. Стос. до старости (у 1—3 знач.) і староства. Знав він і те, що бляза і оксамитові штани — це, як той дар божий, суджене йому, синові старостівського урядника (Ле, Хмельницький, I, 1957, 4); Окидав [староста] всіх тривожним поглядом, а рукою неспокійно обмацує на грудях свою старостівську блязу (Стецьмах, I, 1962, 365).

СТАРОСТОНЬКО, а, ч., нар.-поет. Пестл. до староста 5. Ёй, коби я воли мала, воли до роботи, Мала ж би я старостоньки кожної суботи (Коломійка, 1969,

361); Вже старостоньки скривь погоджають, Ксеніну ж дату вони линають (Л. Укр., I, 1951, 322).

СТАРОСТУВАННЯ, я, с. Дія за знач. старостувати. — Найшоу, Терешку, з ким радитись? Куттам і при Дарівоу старостуванні за котір не капало (Ішук, Вербівчани, 1961, 113); Закінчилось старостування Шеака тим, що в державної варті наїхали в німецьких залізних черепахах гайдамаки (Стецьмах, Гусь-лебеді..., 1964, 123).

СТАРОСТУВАТИ, ую, уєш, недок. Бути старостою. Горе тому селу, де дурень старостує (Укр., присл., 1963, 112); Грицько Лисогорко ретельно виконував своє перше в житті громадське доручення, справно старостував у новонародженому хорожому гуртку (Речм., Всес. грози, 1961, 151); [Г а в р и л о:] Скільки літ старостую, а ні разу без рушника не вертався (Кроп., III, 1959, 148).

СТАРОУКРАЇНСЬКИЙ, а, е. Пов'язаний з розвитком української народності, мови, культури в період з XIV до другої половини XVIII ст. З діячів староукраїнської лексикографії уяву до себе привернув відомий Памва (Памво) Беринда (Розв. науки в УРСР., 1957, 95); Механічно відчимля [Орест] важкі дубові двері, різьблені мереживом староукраїнського стилю (Досв., Вибр., 1959, 376); Видубецький монастир — одна з найцінніших коштовностей староукраїнської архітектури (Наука... 10, 1967, 8).

СТАРОЩІ, ів, ян. Те саме, що старість 1. [П а в с а (до Прісцілли):] Що я для нього? Я не рідний батько, — йому то байдуже, що дід якийсь терпіти буде старощі самотні... (Л. Укр., II, 1951, 464); Вона боляса знайти там на лиці ці незрозані ознаки, вістни старощі — зморшки на лиці! (Смоляч, Сорок вісім..., 1937, 39).

СТАРТ, у, ч. 1. Початковий момент спортивних змагань. У бігу на коротку дистанцію дуже важливу роль відіграє старт (Наука..., 3, 1967, 42); [Ф о т о г р а ф і я (перехоплюють фіккультуристка):] Стривайте, коли початок кросу? [Ф і з к у л ь т у р н и к:] Старт різко в два (Коч., II, 1956, 66); // перен. Початок чогоньбудь. Гострим плугом реуть стрічку незриму На великому старті собі (Гірник, Сонце..., 1953, 57); // Початковий момент зльоту літального апарата. Звук двохника в центральній каюті сповістив Сокола й Гуро про старт [міжпланетного корабля] (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 27); // Сигнал про початок спортивного змагання або зльоту літального апарата. І от дано старт. Спортсмени вразу ж розвивають високу швидкість (Веч. Київ, 10.XI 1967, 2); Звучить наказова, коротка, як постріл, команда: — Старт! (Рад. Укр., 26.IX 1962, 3); Старт дано! Машини зриваються. Набір відносять легку куряву, і вже вони допояють десь на другій вулиці (Колт. Укр., 11, 1957, 26).

Братів (взяти) старт — починати подолання якої-небудь віддалі (перев. на спортивних змаганнях). Краєчко, знайомиш Борисові хлопцеві в третєго механічного цеху, вчесья брати старт стометрівки (Собко, Біле полум'я, 1952, 41); Починати старт — починати будь-яке спортивне змагання. Він [силчак] озвуся у легенькі балетки, ровім'яся трохи й заявив: — Будемо починати старт (Шпян, Балайда, 1957, 137).

2. Місце, лінія, пункт, з якого починається подолання якої-небудь віддалі (перев. на спортивних змаганнях). Учасників [змагання] уже повели на старт, і уяву всіх прикували перші забіги (Собко, Стадіон, 1954, 6); Раною встает Захара в автомашинами вже за добрих півсотні кілометрів від старту в безкрайому засніженому степу (Ле, Право..., 1957, 243); Стрункий, з мужніми ріжкими рисами обличчя, відрубним кроком іде він до старту (Трип., Дорога..., 1944, 8); // Місце, лінія,

пункт, з якого починається зліт літального апарата. Літак рушив з місця, покотивши на старт (Трубул., III, 1956, 303); *Пішли на старт. Знялись на небокраї, над громом неугавний канонад лягли на курс [яструб-кий]...* (Гонч., Вибр., 1959, 155).

Виходити (вийти, ставати, стіати) на старт: а) займати вихідне положення для початку змагання з подолання якої-небудь віддалі. Ярина стала на старт, Ніна опустилася перед білою лінією поруч неї (Собко, Стадіон, 1954, 125); б) брати участь у спортивному змаганні. Разом з іншими вступниками Ніна вийшла на старт забігу на 500 метрів (В ім'я Вітч., 1954, 14); На старт! — команда спортсменів зайняти вихідну позицію для початку змагання.

◇ Брати (взяти) хоробіший (впевнений, стрімкий і т. ін.) старт — почати що-небудь вдало, успішно. Стрімкий старт взяла нова, дев'ята п'ятирічка (Рад. Укр., 30.VII 1971, 1).

СТАРТЕР, а, ч. 1. Особа, що подає сигнал до старту (у 1 знач.). — *Уже заряджав свій пістолет стартер, готуючись пострілом подати команду до початку бігу* (Собко, Біле полує'я, 1952, 186); *Стартер магнув — і, мов колись, пробігши тільки мить, бомбардувальники ввелися у райдожну блакить* (Уп., Вірші., 1957, 45).

2. Механізм, пристрій для запуску автомобільних, авіаційних і т. ін. двигунів. Я підняв капот, перевірю запалювання. Сів за кермо, натис легенько на стартер (С. Кравч., Бувальщина, 1961, 104).

СТАРТОВИЙ, стáртовá, стáртовé. 1. Стос. до старту (у 1 знач.). — *У тебе хороший стартовий ривок* (В ім'я Вітч., 1954, 54); *Стартові матчі чоловічого волейбольного чемпіонату країни на майданчиках Києва і Ростова вселяють надії шанувальникам і спеціалістам цієї гри* (Рад. Укр., 20.I 1971, 4); *Стартова служба*; // Яким подають сигнали про початок старту. *Стартовий пістолет*; *Стартова ракета*.

2. На якому починають старт; який відзначає місце, лінію, пункт старту. Задиханий, спітнілий, підбіг (Максим) до каси аеродрому саме в ту хвилину, коли літак вирулював на стартову доріжку (Ткач, Арена, 1960, 230).

Стáртовá площа́дка див. площа́дка; Стáртові́й майдáн див. майдáн.

СТАРТОВИ́К, á, ч. Робітник стартової команди космодрому або ракетодрому. — *Тривога! Мчать на позиції стартовики. Націлилася в блакить срібне тіло ракети* (Літ. Укр., 23.II 1965, 1); *Поки стартовики готували пускові установки, заряджали ракети, складали різні нормативи, в кабінах станції наведення ракет за задальєвідь розробленим графіком тривали регламентні роботи* (Веч. Київ, 9.I 1968, 2).

СТАРТУВА́ТИ, ую, усьн, недок. і док. Починати спортивне змагання. На стадіон збігав взвод, що стартував першим (Багмут, Службу Рад. Союзу, 1950, 95); *Володарі золотих медалей чемпіонів світу — баскетболісти збірної СРСР вдало стартували у Фінляндії на першості Європи* (Веч. Київ, 29.IX 1967, 3); *У Сімферополі стартувала... есесювана базатоденка влогогонка* (Роб. газ., 13.IV 1973, 4); // Починати політ (про літальні апарати). Для запуску ракет використовують пускові пристрої різної конструкції. Великі ракети стартують зі спеціального стола (Наука., 8, 1958, 16); *Над Борисполем і одень, і очі не відцухає зурквіт авіаційних двигунів. В усі куточки республіки, країни і за кордон стартують стрімкі повітряні кораблі* (Веч. Київ, 8.I 1971, 3); // перен. Починати що-небудь. Загальноосвітня школа виводить людину на певний рівень освіти, з якого вона стартує в подальше своє життя (Наука., 9, 1971, 6).

СТАРУВА́ННЯ, я, с., розм. Дія за знач. старувати.

Не подобалося [Снявіну] й це старування молодого [Саїда] (Ле, Міжгір'я, 1953, 99).

СТАРУВА́ТИ, ую, усьн, недок., розм. 1. Бути старим, переживати, переносити старість.

2. Розпоряджатися, порядкувати як старший. Харитина ж — так як пані — тільки старувала: *Що в господі не нашлося — зараз купувала* (Укр. поети-романтики..., 1968, 557).

3. Говорити, міркувати, як стара людина (про дітей або молодих людей). — *Що мені та школа — гайба дасть? — старує десь у куточку Василько, перекладаючи бляшки* (Вас., I, 1959, 207); — *І де б ото я ходив отак довог! — почувся знову той самий дитячий голос. — А ти не старуй! — відказала мати з удаваною суєрністю* (Головко, А. Гармаш, 1971, 518).

СТАРУВА́ТИЙ, а, е. Який має ознаки старої людини, не зовсім старий (у 1,3 знач.). *Просто проти дверей на низенькому стільчику сиділа Василина Лойко, старувата жінка з брезжливим обличчям* (Добр., Тече річка..., 1961, 42); *Покрівля... старувата, зягала, зеленим могом узлася на піничному причілку* (Цюпа, Нааустріч..., 1958, 387).

СТАРУ́К, á, ч., діал. Старик.

СТАРУ́Н, á, ч., діал. Той, хто міркує, говорить, як стара людина. Вони не так старі, як давні (найпаче про старунів, що люблять старувати) (Номис, 1864, № 8645).

СТАРУ́НОК, вку, ч., діал. Піклування. Всяка господарка... складається з двох частин. Одна частина — старунок, а друга — пожиткування (Март., Тв., 1954, 226).

СТАРУ́ХА, и, ж., розм. Жінка, що досягла старості. — *Як-то часто приходять мені на ум молоді літа: де що було, як... Вже старуха сива, а пам'ять молода не забулася...* (Вовчок, I, 1955, 181); [Г о р и в и т:] *Нема нічого гіршого, як мати діло з старухами* (Корн., II, 1955, 306).

СТАРУ́ШЕНЦЯ́, ї, ж., фам. Те саме, що старуха. На базарі йшла жовва торівеля, знову відкрилися крамнички, лементували горласті перекупки біля рундуків, трусилася старушениця над своїми бездонними кошмиками (Збан, Сеспель, 1961, 259).

СТАРУ́ШКА, и, ж. Пестл. до старуха. Старушка притіла собі коло панни і розповіла їй все-все (Мак., Вибр., 1954, 122); *Старушки не можна було пізнати. Пожовкла, зморщилася, очі погасли* (Хотк., II, 1966, 176); — *Приїзав додому, місця не знаходжу, мама, правда, радіє, щаслива, на своєму небі старушка* (Гончар, Трояк, 1963, 72).

СТАРУ́ШОК, шкá, ч. Пестл. до старік 1. В нашому селі був священником старушок древній дуже (Вовчок, VI, 1956, 220).

СТАРЦІ́ВСТВО, а, с., розм. Збірн. до старець 3. — *Ви, мабуть, вперше нацепили торби та вшелепались поміж оце старцюство* (Н.-Лев., IV, 1956, 306).

СТАРЦІ́ВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до старець 3. Люди рушили з церкви. Рушила й старцюська ватага од церкви й перейшла під монастир (Н.-Лев., IV, 1956, 305).

СТАРЦІ́ОВАННЯ́, я, с. Дія за знач. старцювати. — *Я певний у тому, що старцювання дасть нам більше заробітку, ніж писарювання* (Н.-Лев., IV, 1956, 314); *Він бачив казкове багатство в царських палацах і жаліве старцювання в закутках петербурзьких околиць* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 19).

СТАРЦІ́ОВА́ТИ, юю, юш, недок. 1. Збирати милостиню; жебракувати, жебрачити. Хто змолоду балує, той під старість старцює (Укр. присл., 1955, 205); *Мати довог почала пояснити, чому вона мусить поси-*

лати хлопця старцювать... (Вас., II, 1959, 257); З чотирьохсот.. дворів триста ледве дигали, வழங்கு ходили старцювати до монашок, щоб як-небудь на огірку та на крайній хліба дотягти до нового врожаю (Мик., II, 1957, 373).

2. Життя у надзвичайній бідності, злиднях. Папи перетворили Україну на місце гульбища. А бідні люди старцюють — і нема цьому кінця (Тич., II, 1957, 128).

СТАРЦЮГА, ж, ч., зневажл. Те саме, що старець 3. — Може, воно й правда, — сказав батько, поміркувавши, — тільки ж кобзар — то жебрак, старцюга, за милостиною грає... (Бурл., О. Вересай, 1959, 16); *У порівн. До дверей твоїх крадуся... Торгну? Ні! немає духу! Підглядають вороженьки... Я стою... немов старцюга (Крм.-Вибр., 1965, 239).

СТАРЧІА, яти, с. Дитина, що старцює, жебракує. Стаментіться: Усі на сім світі — І царата і старчата — Адамові діти (Шевч., I, 1963, 237); — Виорежо тебе, ниво, обстежо. Не зерно, а серце своє кладемо в тебе, щоб зародила ти нам щастя, щоб не пускала ти поміж люди старці та старчат, не гнала своїх трудівників на край світу за тією копійчиною, за тим загорьованим шматком наймитського хліба... (Стельмах, II, 1962, 199).

СТАРЧАЧІЙ, а, е. 1. Прикм. до старець 3. — На другий день уранці вселіє нам нан старі думи й вірші співати, а сам усе записує. Нащо йому були ті старчачі співі, бог його знає (Морд., I, 1958, 54); — Я ніколи не забуду, як ви, Панасе Максимовичу, підняли мене, малого хлопця, старчачого поводиря на ярмарку, і привели в комуни (Минько, Ясні зорі, 1951, 243); // Як у старця. Були вони голі, хоч вік свій робили, в ладмітні старчачім.. ходили (Граб., I, 1959, 509).

2. Наложний бідняк, злидареві. З печла шумних столиць утечу в гай-гай, Зататіши журбу неслухляку, Придивлюся до ран, що шматують наш край, До старчачої хати загляну (Граб., I, 1959, 553).

СТАРЧЕНЯ, яти, с. Те саме, що старчя. Старці, старці й старченята! Простягайте рученята (Укр.-првсл., 1963, 73); Що може зрозуміти оте старчення з порбою, чим воно може бути страшне? (Хижняк, Тамара, 1959, 41); *У порівн. У свято Василья як панчик наряджений ходить, а вона у матерніх недоносках, як старчення яке (Мирний, IV, 1955, 74).

СТАРЧІЙ, а, е. Те саме, що старечій. Смерть дружини вразила його не вразу: поволі вповзала туга в сучоре старче серце, осідала в нього й гнітила його вночі в самотині (Довж., I, 1958, 445); Похилилися в задумі старчі голови букачі (Гур., Другі..., 1959, 15).

СТАРЧИК, а, ч. Зменш.-пестл. до старець 1, 2. Горпина бачила себе уже в Києві на проці, уявляла себе на бєдї з праведними ченцями та побожними старчиками (Л. Янов., I, 1959, 333); По велелюдних українських дорогах, на гомильних сілських ярмарках годили дивакувати маюдрівні дяки, мудрі і незалежні старчики (Літ. Укр., 11.XI 1969, 4).

СТАРЧИТИ, вть, док., безос., діал. Вистачити. Доки же нам старчить крові, а серця у груди б'ють, Най нас грів жар любові на забутий тежний люд (Пісні та романси..., II, 1956, 171).

СТАРЧИХА, ж, ж. Жінка, що старцює; жебрачка. Кого самітнього порога довелими рядками посідали на обід старці та старчихи сливе з усіх ближніх сіл (Н.-Лев., III, 1956, 8); *У порівн. Прийшла [Ганна] вжучена, боса, в подертому одязі, як старчиха (Гончар, Таврія, 1952, 420); // Дуже бідна, убога жінка. [М и к т а:] Я не віддаю [дочку] за Колодуку. Чим він надзвичайний чоловік? [М и т р о д о р а:] Наша дочка не буде за ним старчихою (Сам., II, 1958, 165); — Хто мені скаже, чи не залишиться старчихою моя жінка і

донька, якщо я спродамся і поїду за океан?.. (Стельмах, I, 1962, 197).

СТАРЧОВОД, а, ч., розм. 1. Той, хто супроводжує старця (у 3 знач.).

2. зневажл. Про бідну людину, бідного хлопця. — Одягла я його оце, причепурила — посидь же, кажу, Колю. Я ж пішла одягатись, а там під вікном сеяснує якийсь старчовод, то він і повівся з двору (Вас., I, 1959, 211).

СТАРШЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до старший 1. Зостаєся він з своєю старшенською сестрою невеличкими сиротами (Мирний, I, 1949, 371); У матові сновигали діти.. У червоних галстуках старшенькі, з червоними зірками на грудях малеча (Головік, I, 1957, 194); Старшенська дочка Ярина взяла сапку й подалася в поле; (Цюпа, Кралянк, 1971, 235); // у знач. ім. старшенькі, ких, мн. (одн. старшенський, кого, ч.; старшенська, кої, ж.). Ті, що прожили більше років за інших (перев. про дітей). Вона знову виходила з немовлям на панське поле.. а старшенькі все літо росли без батьків (Стельмах, I, 1962, 221); — Діти багатимуться, старшенський доглядатиме меншу (Логв., Давні рани, 1961, 56); Дівкою дітей воставили. Старшенський — всім, а меншеньке тільки позвав (Ю. Янов., I, 1954, 33).

СТАРШИЙ, а, е. 1. Який прожив більше років, ніж інші; більший за віком серед кого-небудь; протилежне м о л о д ш и й. Чоловік її давно помер; старшого сина в Туреччині вбито (Вовчок, I, 1955, 80); Його пам'ять послала вже: він пам'ять і знає по імені тільки старших своїх парафіян (Фр., VII, 1951, 45); Разім любив сестру особливою, ніжною і глибокою любов'ю, якою люблять сироти старших сестер (Тулуб, В степу..., 1964, 113); Українська радянська громадськість пишеться тим, що імена багатьох наших поетів старшого й молодшого покоління широко відомі за межами Радянської України (Рильський, IX, 1962, 20); // від (од) кого, за кого. Який має більше за кого-небудь років, більший за віком. [М о х а м е д:] Невідомо, хто з нас до кого приїде на могилу, одно відомо — я від тебе старший і на багато літ (Лі. Укр., II, 1951, 337); Тітка Фрося, батькова сестра, була не старша од Люди, тільки одіствоє та трое дітей зістарили її передчасно (Перв., Дикий мед, 1963, 449); // З ознаками, рисами, характерними для людини, що має більше років у порівнянні з ким-небудь. Його хлоп'яче обличчя, ображене ранніми бакенбардами, одразу стало старшим (Гончар, III, 1959, 241); Боляче було жінці, що в її дитини нерозтопленій упертий сун; він якийсь одразу ж після смерті Тимофія зробив хлопця похмурим і старшим (Стельмах, II, 1962, 332); // у знач. ім. старші, ших, мн. (одн. старший, шого, ч.; старша, шої, ж.). Ті, що прожили більше років за інших. — Отож і побратався я з ним у братстві, так уже, щоб у нас не було се жоє, а се твоє, а все укуні: щоб помагати один одному у всякій пригоді, щоб менший старшою був вірним слугою, а старший меншою рідним батьком (П. Куліш, Вибр., 1969, 92); — Було нас у сім'ї четверо, старші ходили по наймає, а я при батьках перебував (Тют., Впр, 1964, 29); // у сполуч. з прізвищем. Уживається на позначення батьків на відміну від дітей, а також на позначення родичів, які мають більше років у порівнянні з іншими. — А що, коли й вовсім не наймемось? — спривожено вигукувала старша Лисовська. — Гляньте, скільки тих рук шукують свого родити! (Гончар, I, 1959, 39); // Який існував, був поширений раніше, ніж інший. Старший стисок літопису.

2. у знач. ім. старші, ших, мн. Дорослі люди на відміну від дітей, мблді. Дитячі очі стежили з печі за кожним рухом старших (Коцюб., II, 1955, 86); Заспо-

ковна Юзя вернулася додому, але не до Зони, а до салону, де були старші (Л. Укр., III, 1952, 659); Вона прокинулася, любов, раніше і чула розмову старших (Скл., Святослав, 1959, 9).

3. Який стоїть вище за званням, посадою, чином, службовим становищем у порівнянні з ким-небудь. — Ти мені вора каже, що капрал сварить більше воєнків від капітана. Де ж це може бути? Адже капітан старший від капрала (Март., Тв., 1954, 420); Остання ж відповідь командира свідчила, що він із старшим інженером таку розмовлятиме (Трубл., II, 1955, 442); Оксана Пилипівна.. вже років двадцять жила вдовою і працювала старшою сестрою в одній в міських лікарень (Коз., Сальвія, 1959, 11); Куркою стояли озброєні охоронники, а серед них виділявся немолодий, з іклястими [схожими на ікла] вусами старший стражник (Стельмах, I, 1962, 573); В глибині яру, в безлюдному місці сидів старший офіцер і поволі покурював сигарету (Тют., Вир, 1964, 536); // Вищий за владою, званням, важливістю. Та нічого не зміг, бо так велось у ту старосвітщину, що рада була старша од гетьмана. Мусив Тетера прислати Шрамові універсал на полковництво (П. Куліш, Вибр., 1969, 54); // Уживається у складі офіційних назв посад і звань. Карбаша запитували, чи не геодитсья він зайняти посаду старшого наукового працівника відділу полізахисного лісонасадження (Жур., Звич. турботи, 1960, 17).

Старший лейтенант *див.* лейтенант.

4. у знач. ім. старший, шого, ч.; старша, шої, ж. Особа, що очолює яку-небудь групу людей, колектив або верховодить ким-небудь. [З а по р о ж е ц ь:] У нас один старший — батько Максим (Шевч., I, 1963, 98); В єгипетськім краю була раз шайка розбійників, а старшим над нею був грізний і сильний отамак Фладан (Фр., IV, 1950, 152); Семен знав тільки третього, це був старший ватаги, яка перестріла його на дорозі (Панч, Гомон. Україна, 1954, 293); — Добрий день, товариші, — привітався Ляшенко, заводячи до першої кімнати, де працювала п'ятеро інженерів, серед них Зоя Василенко — старша групи (Собко, справа..., 1959, 168); — Давай призначимо когось із зупітських дядьків старшим по переселенню, хай він і розпоряджається (Тют., Вир, 1964, 179).

◇ Старший (старша), куди пошлють, жарт. — той, хто виконує які-небудь дрібні доручення. Завдання [агітфургона]. — передусім культурно обслуговувати віддалені кошари, ферми та відділки, проте господарств його доводиться виконувати ще й безліч інших доручень, бути якраз отим старшим, куди пошлють (Гончар, Тронка, 1963, 117).

5. Близький до завершення навчання, випуску і т. ін. (про клас, курс учбового закладу, школярів, студентів і т. ін.). Вчитель вночі випустив школярів зо школи. Менші побігли, а старші, що здають екзамен на всід-дотвор, знов до книжок (Гр., I, 1963, 243); Мріяла [Любов Прохорівна] про ньюзо [особисте щастя] же з старших класів ташкентської гімназії (Ле, Міжгір'я, 1953, 22); — Брат загоплено брезатиме про якісь неправдоподібні випадки молодечтва і штуркувства гімназистів старших класів (Смолич, II, 1958, 45).

СТАРШИЙ, шого, ч., розм. Той, хто стоїть вище за званням, посадою, чином, службовим становищем у порівнянні з ким-небудь. — Дочко моя, Мар'яно, Оддаж тебе за пана, За старшбо, багатого, За сотника Івана (Шевч., I, 1963, 152); [П а н с а:] Я заплянує старшбому ключареві, щоб він двох в'язнів випустив смерком (Л. Укр., II, 1951, 460); — А кому ж бути в нас за старшбо? На майдані знявся гоїмін: сточики вже

давко намітили старшбо (Панч, Гомон. Україна, 1954, 257).

СТАРШИНА, н, ж., збірн. 1. На Україні і в Росії в XVI—XVIII ст. — керівна заможна привілейована верхівка козацтва. Поляки завели на Україні панщину, запали землі вже й за Дніпром у Полтавщині та Чернігівщині, де тільки можна було захопити, загарбували навіть землі воєнних козаків і козацької старшини (Н.-Лев., VII, 1966, 23); Два дужих козаків підтопили повід руки Перехрестика й вивели в човна на моріжок острівця, де вже стояла вся старшина на чолі з Головатим (Добр., Отак. розмир, 1965, 315); Вершники зупинялись біля Каленикового обійстя. Старшина, потоптавшись на сітгу, простувала до хати, а козакі грілися на дворі, хто як умів (Панч, Гомон. Україна, 1954, 7); В архирейських [архієрейських] покоях, на тій раді, перебувала не тільки старшина, тобто значніші козацькі отамаки, а й господарі міста (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 119).

△ Генеральна старшина *див.* генеральний; Рада генеральної старшини *див.* рада.

2. Взагалі привілейована верхівка. Пти лишень по-дивиться До царя в палати, Що там робиться. — Прихбджу: Старшина пугата Стоїть рядом; сонє, тропє, Та понадуваєсь, Як Індикі, і на дворі Косо поглядало (Шевч., I, 1963, 250); Сів він на батьківськім місці, старшина ж уся розступилась (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 43).

СТАРШИНА, я, ч. 1. Старше військове звання сержантського складу Радянської Армії, а також особа, що має це звання. Старшина множетної роти Вася Багіров був з тих людей, що для них війна давно вже стала звичною справою (Гончар, III, 1959, 186); Старшина Тигирин з групою бійців поїхав по дерево для бомбошоськи (Ткач, Крута хвиля, 1956, 60); // Старше сержантське звання в міліції. Старшина міліції.

2. Звання молодшого командного складу військово-морського флоту, відповідне сержантові. Тромний старшина; Палубний старшина.

3. дорєс. Виборна особа, що керувала, відала справами якого-небудь колективу. Волость уся в зборі: старшина, писар, староста, суддї, соцьк (Мирний, III, 1954, 61); Колись писарем волосним був [Копанця], а тепер старшиною (Гр., II, 1963, 313); Семен повітає віта так ласково, що трохи по руках не цілував. Усе, міркував собі, старшина, знається з панями (Март., Тв., 1954, 107); Висока комісія: волосний старшина, волосний урядник і отець Іоанн, без усякого чванства приступили до християнських обов'язків (Ковінька, Кутя..., 1960, 7); // розм. Особа, що займала яку-небудь керівну посаду взагалі; начальник. [В і д ь м а:] Ти не знаєш, Чи є в Туреччині воїна [війна]? [Ц и г а н:] Була колись, тепер нема. Умер найстарший старшина (Шевч., II, 1963, 309).

4. дорєс. Офіцерський чин у козацьких військах, що відповідав чинові підполковника, а також особа, що мала цей чин.

5. Старший командир — у козацьких військах у XVII—XVIII ст. Старий батько іде рядом, Науко сина: Як у війську перебувати, Старшини шанувати, Товариство поважати, В табер не ховатись (Шевч., II, 1963, 335); Попереду якого війська Три старшини вступали (Л. Укр., I, 1951, 375); Другого дня, уже в самого ранку, на Маслє Стас почав перебувати козацька старшина.. До хати, нязько приенушавсь, увійшов.. старшина в чорній киреї, а коли випроставсь, мало не дістав головою стелі (Панч, Гомон. Україна, 1954, 7).

СТАРШИНСТВО, а, с. 1. іст. Посада, звання стар-

шени (у 5 знач.). *Косіньський став на старшинстві у республіканського козацтва* (Ле, Наливайко, 1957, 44).

2. *дореф.* Збірн. до старшині 3. — *Абдул скакав до себе старшинство і накавав, щоб у кожній караїмській родині спряли за ніч по три ока шовку і принесли йому застра опієдні готове прядиво* (Тулуб, Людолови, 1, 1957, 414).

СТАРШИНСТВО, а, с. Першість у порівнянні з іншими за віком, становищем, званням і т. ін. *Музиченко.. тепер, коли поруч з ним був командир полку, коли, таким чином, його майорське старшинство перебралося полковницьким старшинством Лажечникова, міг уже вимагати наказу від старшого командира* (Перв., Дякий мед, 1963, 476); *Коли Микоша в Сашею ввійшли до ідальні, гості сідали за стіл, відповідно до чинів і старшинства* (Полт., Півість..., 1960, 336); *Він владно підтримував своє старшинство в усій братії — князя руських* (Іст. СРСР, I, 1956, 61).

За старшинством; По старшинстві — відповідно до віку, становища, звання і т. ін. *За старшинством він має право на великокнязьський титул* (Іст. СРСР, I, 1956, 78); *За дозвіл стіла запросив Данило гостей.. Почали сідати, за старшинством місце вибирали* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 526); *За стіл сідали [козаки] по старшинству, хто раніше вписався до куреня* (Павч, Гомон, Україна, 1954, 227); *Беззубий Бряньський по старшинству був весільним батьком* (Гончар, III, 1959, 189); *По старшинству підходили [діти] до матері, припуючи від задоволення очі* (Стельмах, Хліб..., 1959, 530).

СТАРШИНСЬКИЙ¹, а, е, іст. Прикм. до старшина. *Чигирин—місто, де у січні 1653 року відбулася старшинська рада на чолі з Богданом Хмельницьким, яка вирішила добитися возз'єднання України в Росію* (Ком. Укр., 12, 1969, 51); *Антін Андрійович добре знав цього вже немолодого полкового старшину, в яким йому доводилося не раз зустрічатися на старшинських сходках ще на Січі* (Добр., Очак. розмір, 1965, 35); *Покунтувавши стого старшинського життя, ішов далі козар — від хутора до хутора* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 63).

СТАРШИНСЬКИЙ², а, е. Прикм. до старшині. *Старшинські справи, за наказом Антоновича, прийняв Хацький* (Гончар, III, 1959, 307); *Старшинські права; Старшинські обов'язки.*

СТАРШИНУВАННЯ, я, с. Дія за знач. старшинувати. *Ще й досі була Хацькому епохи та перша ніч його незвичного старшинування. Гірка і поєдальна ніч...* (Гончар, III, 1959, 308); *Чого тільки він не передумав... І потім жали за старшинуванням, яке осміталася йому один час на виборах, і тяжкий сум останніх бурхливих часів* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 259); *Ново старшинування над республіканськими козаками змінилося внаслідок політики коронних дипломатів* (Ле, Наливайко, 1957, 43); *Перевернуто старшинування й Максима.. Запишався, почав гордувати нижчими себе* (Мирний, I, 1949, 231).

СТАРШИНУВАТИ, ую, уєш, недок. 1. Бути старшиною. *Вже понад місяць Хома старшинує. Васю Багірова вибрали в полк, до прапора* (Гончар, III, 1959, 304); *Негай старшинує тоді той, кого оберемо в гурті й кому вприсягнемо* (Ле, Україна, 1940, 305).

2. *над ким, рідше серед кого і без додатка.* Бути старшиною, керувати, начальувати, верховодити. *Там, у степу, тільки й права — право дужого. А Василь, як найдужчий, усіма верховодив, над усіма старшинував* (Мирний, IV, 1955, 169); *Вони в класі старшинувати, і їм ніщо нічого, бо кожен боїться* (Свидн., Люборацькі, 1955, 113); *Старшинував на тій раді сам преевлебний владика, єпископ, тобто архієрей* (Льч., Козацьк. роду..., 1958, 120); — *Може, побула б якийсь рік* (Лав-

ковою), *а тоді й молодшину висунули... Мені вже пізнаєто — старшинувати...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 287); *Дубіючи в крижаній воді, забивав [дядько Іван] обузом кілля, розпоряджається, старшинує серед строганівських своїх країв* (Гончар, II, 1959, 429).

СТАРШОКЛАСНИК, а, ч. Учень старшого класу. *В величкій кімнаті за сценою збралася старшокласники, які виступали в концерті* (Донч., V, 1957, 398); *Самим же старшокласникам випало й везти грузовиком свої виробы на третій відділок, розставляти коритця на його землях* (Гончар, Тровка, 1963, 26);

СТАРШОКЛАСНИЦЯ, і, ж. Жін. до старшокласник. *Старшокласниці уміють самостійно приготувати обід, сервірувати стіл* (Літ. газ., 13.X 1959, 2).

СТАРШОКУРСНИК, а, ч. Той, хто навчається на старшому курсі. *Треба чітко визначити для кожного старшкурника місце роботи, допомогти швидше ввійти в курс своєї обов'язків, стати членом трудової сім'ї* (Ком. Укр., 7, 1963, 33).

СТАРШОКУРСНИЦЯ, і, ж. Жін. до старшкурник. **СТАРШУВАННЯ**, я, с. Дія за знач. старшувати. *На весь час морського походу від берега до берега він віддає старшування Жмайлові, який після старого Бураля вважається в запорозькіх найдосвідченішим мореплавцем* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 396).

СТАРШУВАТИ, ую, уєш, недок. Те саме, що старшинувати. *Він доручив Захарові старшувати в групі поповнення бойового саперного батальйону, якому вель негідно ж вночі правитися на передову* (Ле, Право..., 1957, 112); *Багатая пренеєрна Старшувать бажала, А вбогата тиленькая Мужа поважала* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 230); — *Вони [рекрути] мусять стояти послушно перед старшинами. Дарма, що ті старшуют і кулаком, і збиткуванням* (Коб., II, 1956, 151); *Валет правнуче старшувати* (Дор., Не повторю..., 1968, 213).

СТАСУВАТИ, ую, уєш, перек., карт. Док. до тасувати. *Чума збирає карти; гуляло, замашисто їх тасував і поклав до кишені* (Ю. Янов., IV, 1959, 118).

СТАТАРНІЙ: *Статярне читання, спец.— читання з докладним розбором, витлумачуванням тексту.*

СТАТЕВИЙ, а, е. Прикм. до статі 1. *Особливе місце в проблемі довоєнного займаса питання про ентерійну секретию статевої залози* (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 193); *Статевої хроматини є важливим показником статевої приналежності клітини* (Наука..., 11, 1971, 9); *Статевої ораєни; Статевої клітини; // Пов'язані з відносинами статей. В умовах зоопарку можна зміняти їх [оленив] статевої цикл і одержувати приплід у будь-яку пору року* (Наука..., 9, 1956, 30); *Статеве розмноження; Статева мораль; Статевої процес.*

△ **Статєва зрілість; Статєве дозрівання** — стан організму, коли дозрівають статевої залози і з'являється здатність відтворити потомство. *Обради, які фіксують у більшості первісних суспільств настання статевої зрілості, водночас символізують настання соціальної зрілості, «всаєчення» підлітка у дорослий стан* (Наука..., 10, 1967, 12); *Статева зрілість у свинюк настає.. досить рано* (Свиняр., 1956, 126); *Пропорції тіла у хлопчиків і дівчаток до початку періоду статевого дозрівання майже однакової* (Шк. гігієна, 1954, 40); **Статєвий диморфізм див. диморфізм.**

СТАТЕВОЗРІЛИЙ, а, е. Який досяг статевої зрілості. *До 180-денного віку курей годують за спеціальним раціоном, щоб несучки стали статевозрілими* (Колг. Укр., 6, 1956, 32).

СТАТЕЙКА, н, ж. Зменш.-пестл. до статті 1. *Тикаючи в слова пучком, Валя почав читати популярну статейку про радіо* (Вас., II, 1959, 183); [М а к а р:] *Надрукували мою статейку. Писав я її довго* (Корн., II,

1955, 134); // *зневажл.* Те саме, що стаття 1. *Статейка Певного*, як і особа його, варта того, щоб про неї сказана була одверта думка (Драг., II, 1970, 369); — *Треба ж стежити за пресою, щоб більше неї бачити. Мені здається: ваші статейки майже нікому не потрібні* (Стельмах, I, 1962, 42).

СТАТЕННИЙ, а, е, книжк. Складений, розташований за статтями; який містить перелік яких-небудь статей, питань.

Статейні списки — в Російській державі XV—XVII ст. — документи діловодства центральних державних установ, які складалися з певних питань. Виключно цінними матеріалами другого і третього томів збірника («Возз'єднання України з Росією») є так звані *статейні списки і накази російських посольств на Україну* (Літ. газ., 19.XI 1953, 3).

СТАТЕР, а, ч. Назва давньогрецької монети. В бронзовій посудині виявилися *статери* — монети із сплаву золота й срібла із знаком карбування міста Київ — старогрецької колонії на березі Мрамурового моря (Веч. Київ, 21.XI 1967, 4).

СТАТЄЧНИЙ, а, е. 1. Розсудливо-серйозний, розважливий у вчинках; з позитивними якостями (про людину); поважний. *Він знав Краньцоського за дуже статечного чоловіка* (Март., Тв., 1954, 259); *Як на свої роки Мишуря Бойченко був статечний юнак, з ним можна було радитися* (Ю. Янов., II, 1954, 135); *Головікар добре знав, що його молодий колега завжди статечний і ериеноважений* (Десняк, II, 1955, 345); *Потім Фанні запросила його обідати. Затишна, скромна квартира на Лтгоцькій, статечні батьки, щепетлива сестричка Роза* (М. Ол., Туди, до бій, 1971, 161); **Образно. Статечні граки діловито ходили по ріллі* (Стельмах, На.. землі, 1949, 394); // *Власт. розсудливо-серйозний, поважний людини, характерний для такої людини; сповнений гідності, поважності. Русевич прибрав статечного вигляду* (Шовк., Інженери, 1948, 132); — *Що ви там, надворі, поробляли, дядю? — Що поробляли? — мимоволі всігнувся Артем на Василькову не по літах статечну мову* (Головко, А. Гармаш, 1971, 539).

2. Який справляє враження, привертає увагу своєю зовнішністю; показний. *Статечний, з догого сивою бородою, купець тримається поважно й спокійно* (Коч., П'єси, 1951, 161); *Мсьє Ніко (його справжнє ім'я ніхто не міг згадати) був статечна літня людина* (Ю. Янов., II, 1954, 50); *Мавеський — високий, літній, статечний інженер* (Шовк., Інженери, 1956, 221); *Хазайка зати, літня, статечна козачка, притулившись до одвірка, спостерігав військових* (Рибак, На світанку, 1940, 53).

3. Який має достаток; заможний. *Не хотілось їм, статечним господарям, свою єдиначку-дитину ва безхазайка [бідняка] давати* (Гр., I, 1963, 315); *Майстер був людиною статечною, мав свої власний будинок, тримав корову й відгодовував кабана* (Панч, II, 1956, 240); *По армарку він ходить, грошима брязка, статечний такий господар, до всього прицинюється* (Горд., II, 1959, 183); — *Не шанували нікого вони із людей... Хто б не заїшов до них — влидень який чи людина статечна* (Гомер, Одісея, перекл. В. Тона, 1963, 377); *Тут приймали статечних гостей... частували їх кавою та люляками, вареникам та горіхами в меду* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 366); *Один з чоловіків — статечний, вдатий, старший у віці — оцякуює усі вози — навіть ламтуги перелічить і рушати знак подає* (Головко, I, 1957, 306).

4. Немолодий, середнього віку; літній. *Бійці, здебільшого вусаті, статечні чоловіки, заглядіши офіцерів, вриваються на ноги і ваажиряють в готовності* (Гончар, III, 1959, 24); *У хаті Олександра Підпривиори зібралася*

близька й далека рідня: випроводжали в науку Юрка. З парубком поважно здоровкались статечні дядьки, оглядали його зі всіх боків, наказували шанувати батька-матір, не дерти носа перед людьми (Стельмах, II, 1962, 363); *Олег — це батько. Але по правді він на «батька» зовсім не схожий. Батьки у дворі всі дорослі, статечні, а Олег просто дозгоногий хлопець* (Ів., Тасмиця, 1959, 125).

5. Який справляє позитивне враження, відзначається порядністю; пристойний, добropорядний. *Перший сватач був сям статечною полеською родини. Родичі були раді його сватанню, і дитина не мала що йому закинути* (Кобр., Вибр., 1954, 7); *Діда-математика замикали до кухні, заїдали він мав тягати самовара на весільний стіл і віддати в себе трактирного пологого на гастролях у статечному домі* (Ю. Янов., II, 1954, 90).

6. рідко. Який заслуговує поваги своїм значенням, достоїнством і т. ін. — *Чи статечне таке діло, щоб громада сама на себе і податки ваяла, і землю віддава? Цього ніколи не буде, цього не може бути* (Мирний, III, 1954, 54).

СТАТЄЧНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. статечний 1, 2. *Він... не дивлячись на всю свою статечність, був молодий лише хлопечко* (Хотк., I, 1966, 109); *Вірговинець Григорій з молодих літ був чоловіком великої витримки. Його статечності і такту могли б позаздрити і люди найбільш досконалого, шляхетного виховання* (Мас., Під небом..., 1961, 173).

СТАТЄЧНО. Присл. до статечний 1, 2. *Юрасик і за столом поводився підкреслено статечно* (Баш, На.. дорозі, 1967, 87); *Отаман Кіндрат промовив статечно: — Громада — великий чоловік!* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 343); *Микола Іванович, не постішаючи, статечно застібав кожушка* (Коз., Вибр., 1947, 18); *Він статечно попражмував до прохідної* (Шовк., Інженери, 1948, 284); *Прибираючи двір, ходив* (Оксен) *статечно* (Тют., Вир, 1960, 24).

СТАТІ див. ставати.

СТАТИКА, и, ж. 1. Розділ теоретичної механіки, що вивчає закони рівноваги тіл.

2. У фізиці — рівновага тіл під дією застосованих до них сил. *Умови статистики тіл.*

3. Слан спокою, рівноваги; протилежне дв в а м і ка. 4. перек. Відсутність руху, розвитку. *Передове радянське мистецтво не терпить рутини, статистики, не може розвиватися на базі канонічної форми* (Літ. газ., 24.X 1946, 3).

СТАТИСТ, а, ч. 1. Актор, який виконує ролі без слів, учасник масових сцен. *З дитинства захоплюючись театром, він згодом бере участь як статист у виставах* (Про мист. театру, 1954, 425); *Армистичну кар'єру він починає статистом в паризькому музик-толі* (Веч. Київ, 19.VIII 1974, 3).

2. Те саме, що статистик. *Решта — статисти, корнети, писарчуки канцелярій* (Еллан, II, 1958, 257).

СТАТИСТИК, а, ч. Фахівець із статистики, службовець, який займається статистикою. *Тепер займаю посаду статистика в Черн. губ. земстві* (Кюцюб., III, 1956, 234); *Статистик... зневажливо відмахується від економістів і еслакко набивається на очену розмову з учителем* (Стельмах, I, 1962, 329); *Американські лікарі-статистики встановили, що при курінні руйнуються альвеоли і це часто призводить до смерті від адухи* (Хлібороб Укр., 5, 1964, 42).

СТАТИСТИКА, и, ж. 1. Наука, яка вивчає кількісні зміни у розвитку людського суспільства, народного господарства і займається обробкою цих числових досліджень з науковою і практичною метою. — *Є така*

мудра наука статистика. Вона веде облік усього господарства країни, вона підраховує, що дрібне селянське господарство в тільки мільон для селянина (Стельмах, 1, 1962, 369); Інтереси Франка-вченого сягали не лише в царюку філології і суїжизни.. суспільних наук. Він цікавився також статистикою, біологією тощо (Знап-ва.., 8, 1966, 2); У практиці радянської статистики для обчислення узагальнюючого показника продуктивності праці як у промисловості, так і в сільському господарстві використовується в основному показник валової продукції (Вісник АН, 4, 1957, 12).

△ **Варіаційна статистика** *див.* **варіаційний**.
2. Облік в якій-небудь галузі народного господарства, суспільного життя, що здійснюється методами цієї науки, а також дані цього обліку. Соціальна статистика взагалі, економічна статистика зокрема, зробила величезні успіхи протягом двох-трьох останніх десятиріч (Левін, 19, 1971, 309); Він питає, чи знає доповідач про те, що в заліщицькому так званому українському Мерано за урядовою статистикою щорічно умирає сімдесят процентів українських немовлят? (Вільде, Сестра.., 1958, 476); Дані світової книжкової статистики показують, що СРСР за випуском книжок займає перше місце в світі (Нар. тв. та етн., 2, 1967, 18); Медична статистика свідчить, що людина, яка курить протягом тридцяти років, висушує близько двохсот тисяч цигарок або сто шістдесят кілограмів тютюну, у якому міститься вісімсот грамів нікотину (Наука.., 7, 1957, 26).

3. Особливий метод досліджень, який застосовують у ряді точних наук. Математична статистика — це той метод, котрий дав змогу тим точніше описати систему, чим більше в ній дві частинки (Наука.., 11, 1967, 17); Зоряна статистика.

СТАТИСТИЧНИЙ, а, е. Стос. до статистики. — *Влітку цього року академія збирала широкий статистичний матеріал для одної з наукових робіт* (Смолвч, Прекр. катастр., 1956, 161); *З гарячкою швидкістю війни він з кишені маленьку книжечку, де записані потрібні йому статистичні дані про Примор'я* (Довж., 1, 1958, 103); *У ті старі, давні часи на селах статистичної графі — народився — не запояли* (Ковінька, Кутя.., 1960, 3); // *Здійснюваний методом статистики; який відмовує її дані. П'ятнадцять років він просидів у канцелярії над складанням статистичних звітів* (Укр. ківномст., 11, 1959, 103); *Штукаренко був за фахом економістом і до війни викладав політичну економію на обласних курсах партійних працівників. Він завжди мав справу зі статистичними викладками* (Голов., Тополя.., 1965, 51); // *Який здійснює кількісний облік чого-небудь або пов'язаний із його здійсненням. Ватурін позамікав шухляди і знову пішов до статистичного відділу* (Гур., Життя.., 1954, 224); *У СРСР державна статистика зосереджена в Центральному статистичному управлінні та його органах* (Вибр. праці М. В. Птухи, 1971, 360).

СТАТИСТИЧНО. Присл. до статистичний. *Існує певна однорідність у масових явищах і процесах суспільного життя, яка дає право їх статистично висічати* (Вибр. праці М. В. Птухи, 1971, 23).

СТАТИСТКА, в, ж. Жін. до статист.

СТАТІСЯ *див.* **ставати**.

СТАТИЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до статички; пов'язаний із станом рівноваги. *Статичними називаються навантаження сталі за величезною або навантаження, які повільно змінюються* (Фрез. справа.., 1957, 42); // *Пов'язаний з властивостями електричного заряду, який перебуває у стані рівноваги. При проходженні.. паперу через друкарські машини в ньому виникає статична*

електрика, або, як називають її поліграфісти, — магнітність (Рад. Укр., 17.VI 1962, 2).

2. У якому нема руху; нерухомий. *Експерименти, поставлені за допомогою ракет,.. дали можливість встановити, що верхня атмосфера не статична, як гадали раніше, а дуже динамічна* (Наука.., 11, 1961, 17); // *Який характеризується малою активністю. Примітивність ігрових дій, статичне положення гравців, брак елементів гострої спортивної боротьби.. гальмували розвиток волейболу* (Наука.., 4, 1966, 31); // *перен.* У якому нема розвитку, дії. *Перш за все [в поезії «Грім» А. Малишка] впадає в око загальна експресивність і рудливість пейзажу, розгорненого поетом. Це не статична картина, а передача руху в ній* (Рад. літ-во, 2, 1963, 57); *Геліабачення не терпить статичної, протипоказаної йому одноканітності форм екранної подачі матеріалу* (Мист., 6, 1955, 22).

СТАТИЧНІСТЬ, пості, ж. Абстр. ім. до статичний 2. *Довгі монологи та діалоги, витонченість психологічної розробки, зовнішня статичність матеріалу — речі протипоказані малюваному кіно* (Вітч., 10, 1965, 202); *Оповідання «Біда баби Парасці Гришисі» та «Біда баби Палажці Солов'їсі» не мали того успіху, який випав на долю перших Нечуєвих гуморесок. Головна причина цього — у статичності характерів* (Рад. літ-во, 4, 1968, 66).

СТАТИЧНО. Присл. до статичний 2. *О. Корнійчук відтворює дійсність [у п'єсі «Загибель ескадри»] не статично, а в русі, розкриває процес становлення й розвитку явищ* (Укр. літ., 10, 1957, 124).

СТАТКОВИТИЙ, а, е, розм. 1. Те саме, що статичний.

2. Те саме, що хазяїновитий 1. — *Олексія Степанівна — це людина статковита, — не таке ледащо, як я; вона нагодує вас такою гусятинкою.., якої ви зроду не їли* (Н.-Лев., III, 1956, 146).

СТАТКОВИТИСТЬ, тості, ж., розм. Абстр. ім. до статковитий. *Шляху вже втратила даєню лицарську вдачу і даєню простоту.. Давня завязатість та статковитість.. випадали [утратились] в неї до решти* (Н.-Лев., VII, 1966, 33).

СТАТКУВАТИ, ую, уш, недок., розм. 1. Добре хазяїнувати, старанно працювати. [А б л а к а т:] *Коли Данило не статкує, то, на мене, я б одного Михайла зробив хазяїном, а то вся праця пропаде* (К.-Карпів, I, 1960, 184); *Почав він пір'ячко до пір'ячка збирати.. та гніздечко звивати. Так статкує наш горобчик, так дбає!* (Л. Укр., III, 1952, 483); — *Глянь, яка світлиця! Сама ж тут усе і прибирала, і статкувала. Усе своїми руками* (Кучер, Трудна любов, 1960, 302); // *Нормально діяти. — Бачите, старий я став, ноги не статкують* (Фр., III, 1950, 441); *Вже ноги і руки не статкують* (Черемш., Тв., 1960, 233).

2. Поводити себе добре, розсудливо. *У щасті не еміє чоловік статкувати* (Укр. присл., 1963, 180); *Відколи я [мене] мама була, відтоді статкую, свою хату оминаю, в милого ночую* (Коломийка, 1969, 75); *В неділю ставитимуть «Лимеріну», хотілось би мені піти, та не знаю, як випаде; коли статкуватиму сей тиждень, то може й можиму піти* (Л. Укр., V, 1956, 235).

СТАТНИЙ, а, е. Стрункий, з гарною, пропорційно складеною фігурою. *За столом сиділа панок.. високий, статний* (Фр., VII, 1951, 323); *Мама.. була білява, високого зросту, статна, в себе показна* (Мирний, IV, 1955, 335); *В хату.. увійшов статний чоловік у шинелі з блискучими погонами* (Кучер, Полтавка, 1950, 66).

СТАТОК, тку, ч. 1. Матеріальна забезпеченість; відсутність нужди; достаток. *В селі більше десяти хат,*

де живуть на віру. І живуть же люди не віри від шлюбних, хазяйкують, статок мають... (Кожуб., I, 1955, 49); У кімнаті було чисто позамітано, на столі лежало повно пирогає, а на постелі аж під стелю подушок, усюди виднієся статок (Ков., Світ., 1960, 6); Рубие [Лаврон] всяку всячину — і лутки, і одвірки, і віконниці.. Багато і гарно рубие, а статку все не має (Реч., Весн. грози, 1961, 45).

2. *перев. мн.* Матеріальні засоби, доходи. Мати день у день рають у молотники йти, день у день журять йому голову безхліб'ям, наче він — Василь — сам не бачить, які в них статки... (Кос., Новели, 1962, 162); — Та я з радой душі попросила б вас у хату, коли б в мене у великій хаті було як у людей! А то, знаєте, вдома ні статки (Вільде, Сестри., 1958, 77); — Ет, що там говорити, — підвієся Мирон. — Сам знави, які наші статки на нещасній дідици (Стельмах, II, 1962, 76); // Майно, власність. Бує статок, лише не було кому про його дбати (Кобр., Вибр., 1954, 166); Вони [чеченіги] ножами скрадались у полі, підбирались до городищ і сія, блискавицею падали на мирні хижі, грабували статки, загнали худобу, вбивали людей (Скл., Святослав, 1959, 174); Дехто вже пускаєся берега, прикидаючи, скільки можна виторгувати за свої статки (Стельмах, I, 1962, 197).

3. *тільки одн., розм.* Велика кількість чого-небудь. Коли ж ти безрідна, серденько-дівчино, — Ходім до мост господи; Житимем з тобою, як риба з водою; Всі матимеш в мене вигоди. Що в мене достаток і худоби статок (П. Куліш, Вибр., 1969, 326); Сидить кокошка в садку, Будуть курчата в статку (Фр., VIII, 1952, 68).

4. *збірн., діал.* Худоба. Перелічив статок, — нема корови (Сл. Гр.).

СТАТОР, а, ч., *техн.* Нерухома частина електричних машин (генератора, двигуна і т. ін.), що взаємодіє з обертовою частиною — ротором. Катушки, що створюють обертове магнітне поле, розміщують у тлі статора (Нарис розв. прикл. електр., 1957, 154); Сьогодні.. почато монтаж статора турбіни першого гідроагрегату на одній з найбільших у Середній Азії — головній ГЕС (Роб. газ., 25.I 1962, 1); Готовий статор важить сто п'ятдесят тонн (Собко, Біле полум'я, 1952, 121).

СТАТОРНИЙ, а, е, *техн.* Прикм. до статора. Виготовив [обмотувальник] пристрій для прискореного різання і укладання стрижнів у статорні обмотки високовольтних двигунів (Роб. газ., 10.VIII 1962, 2).

СТАТОЧНИЙ, а, е, *діал.* Статочний. Бує чоловік заможний і статочний, Має жінку і одним одного сина (Фр., XI, 1952, 335); Друга пара, Миколай з Параскою, — це вже інші люди. Статочні, солідні газди (Хотк., II, 1966, 390).

СТАТС-СЕКРЕТАР, я, ч. 1. У дореволюційній Росії — особа, що очолювала відділ державної канцелярії при Державній раді (найвищому державному доповідному органі).

2. Назва вищих урядових службових осіб, міністрів у деяких капіталістичних країнах.

СТАТСЬКИЙ, а, е, *вєст.* Те саме, що цивільний.

Δ Дійсний статський радник — у дореволюційній Росії — цивільний чин четвертого класу; Статський радник — у дореволюційній Росії — цивільний чин п'ятого класу. Я розповів про статського радника Херсонського, який не без підстав твердить, що японські рибпромисловці.. почали прибирати до своїх рук багатства єсієт Калчатки (Стельмах, I, 1962, 16).

СТАТТЯ, і, ж. 1. Науковий або публіцистичний твір невеликого розміру в збірнику, журналі, газеті і т. ін.

Видає [I. Франко] партійний орган «Народ». Тут він містить багато блискучих публіцистичних і програмових статей (Кожуб., III, 1956, 35); У 1946 році у Празі вийшла збірка віршів великого Кобзаря у чеському перекладі з сувільшованого вступною статтею великого друга російського і українського народів Зденека Неєдлого (Рильський, IX, 1962, 90); Маленько згодом працює стати професором. Він навіть видрукував.. статтю про фольклор і побут іранської країни (Досв., Вибр., 1959, 204); Куска почав роздиратися газету, вголос коментуючи деякі статті (Кучер, Трудна любов, 1960, 372).

Передова стаття *див.* передовий.

2. Самостійний розділ, параграф у юридичному документі, описі, словнику і т. ін. Наш статут не відповідає деяким статтям закону і через те треба його переробити (Мирний, V, 1955, 426); — Нема такої статті у законі, щоб чоловік жінку виганяє з хати (Кожуб., I, 1955, 37); Стаття 125 проекту Конституції СРСР забезпечує нам свободу слова, свободу друку (Тич., III, 1957, 57); Кожна стаття [«Біографічного словника діячів природознавства і техніки»] міститиме короткі біографічні відомості про вченого (Наука., 8, 1958, 62).

3. Розділ у документі, бюджеті, який містить назву джерела доходу або обґрунтування витрати. Пенсью статтею партійного бюджету повинні стати членські і вступні внески від членів і кандидатів партії (Компартія України в резол. і рішен., 1958, 304); // Вид доходу або витрати. Корисни від пале давно, завжди, але зараз, було видно, вони стали його основою, а може, і єдиною статтею прибутку (Мущк., День., 1967, 55); Другою статтею бабиних витрат був шоколад (Смолич, II, 1958, 94).

4. Розряд, вид, галузь чого-небудь. Навколо кріпості розкопано залишки слободи. Одержані тут археологічні матеріали свідчать про значні торговельні операції порту і показують, що однією з статей експорту князівства був хліб (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 596).

5. Розряд, ступінь старшинського (до революції також матроського) звання у флоті. — Хто за бортом! — Матрос першої статті Блоков Филип, — доповідає важливий офіцер (Довж., Зач. Десна, 1957, 449); Старшина першої статті Арсен Красих був високий на зріст, рухливий і веселий (Ткач, Крута хвиля, 1956, 58).

СТАТУАРНИЙ, а, е. 1. Прикм. до статуя. Шалматов [XVIII ст.] був на диво багатогранним майстром — успішно працював над статуарною скульптурою, декоративною різьбою і унікальними меблями (Мист., 1, 1962, 27).

2. Характерний для статуї; нерухоми, застиглий. Фільми про минуле життя часто єршили тим, що.. автори намагалися наслідувати статуарні композиції (Мист., 3, 1965, 41).

СТАТУЕТКА, и, ж. Невелика скульптурна фігурка; маленька скульптура. Уставляє [уставляє господня] симетрично статуєтки та оздобну посуду на комоді (Фр., VI, 1951, 362); Трипільські статуєтки зображують людей і дають деякий матеріал для висновків про одяг «трипільців» (Археол., II, 1948, 60); Тонка, струнка, з великими чорними очима в надзвичайно довжк віял, з косами нижче колін, вона здавалася граціозною статуєткою з слонової кістки (Тулуб, В стєпу., 1964, 57); *У порівн. Серед цього сірого натовпу Греттен видавалася прозорою, мов порцелянова статуєтка (Пауч, Снів., 1959, 12).

СТАТУРА, и, ж. Будова, склад тіла людини. Ругалася ця людина, як на свій вік і статуру, незвичайно

(Шовк., Людина..., 1962, 289); *Був Микола міцної атлетичної статури* (С. Ол., 3 книги життя, 1968, 47); // Те саме, що фігура. Жінки обернулись і побачили сугу статуру Кононіти, що стояла за вікном (Григ., Вибр., 1959, 313); *Начальника будівництва Чаброва відразу впізнали по сутулуватій повній статури* (Хор., Місто..., 1962, 12).

СТАТУРНИЙ, а, е. Стрункий, з гарвою, пропорційно складеною фігурою; статний. *Висока, статурна, чорнава дівка стрибнула з повозки* (Л. Янов., I, 1959, 135); *Всі Ковалі з цього роду, як чоловіки, так і жінки, дуже еродливі, чисті з обличчя, високі й статурні* (Кучер, Прошай..., 1957, 136); // *Гарний, пропорційно складений. В його фізурі, хоч і статурній, ладній, завжди було щось ліниве, розслаблене* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 139); *На його високий статурний постаті моталеться кавалерійська шинелька, з-під якої відстовбурчується пістолет* (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 18).

СТАТУРНИСТЬ, пості, ж. Властивість за знач. статурний.

СТАТУС, у, ч. У міжнародному праві — становище, став. *Великий князь у розумінні свого політичного статусу відповідає західноєвропейським королям* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 493); *Трускавець — невеличке прикарпатське місто — з минулого року дістало статус есеєсового курорту* (Рад. Укр., 31.XII 1971, 4); *Слід пам'ятати, що статус дипломата значною мірою лімітує його громадську й літературну діяльність в Канаді* (Рад. літ-во, 5, 1958, 20); // *Певний став чого-небудь. Наша поведінка визначається не самим тільки жовком. Ї це так званий гормональний статус організму, який визначає багато факторів нашої життєдіяльності* (Наука..., 2, 1972, 45).

СТАТУС-КВӨ, невідм., ч. Становище, що існувало або існує в той чи інший момент.

СТАТУТ, у, ч. 1. Зведення правил, що визначають завдання, структуру, функції та порядок діяльності якої-небудь установи, організації і т. ін. *Коли почалась масова колективізація, комуни перейшли на статут армії* (Іст. УРСР, II, 1957, 368); *Членом КПРС може бути кожний громадянин Радянського Союзу, який визнає Програму й Статут партії, бере активну участь у будівництві комунізму, працює в одній із партійних організацій, виконує рішення партії і сплачує членські внески* (Статут КПРС, 1971, 4); *За австрійською студенткою чин хорунжого не був визнаний — на тій підставі, що статут російської армії на той час ще не визнавав за жінками права діставати офіцерське звання* (Смолич, Мир..., 1958, 87); *Зенітники за статутом привітали генерала, але розмова з ними не виходила, вони змурилися, скупо відповідали на його питання* (Перв., Двікй мед, 1963, 185).

2. іст. У деяких країнах Західної Європи в XIV—XVIII ст. — закон, урядове розпорядження або збірник законів. *Литовський статут*.

СТАТУТНИЙ, а, е. Прямк. до статут 1. *Головна статутна вимога до кожного комуніста — бути в авангарді боротьби за успішне втілення рішень партії і уряду* (Ком. Укр., 1, 1968, 59).

СТАТУЯ, і, ж. Скульптурне тривимірне зображення людини або тварини (звичайно на повній зріст). *Осторож, але на видному місці статуя музи з лірою в руках* (Л. Укр., III, 1952, 722); *По обидва боки зали стояли дворові статуї на.. високих п'єдесталах з білого та рожевого мармуру* (Н.-Лев., VII, 1966, 70); *В пограбованому залі не було ні картин, ні статуї, ні коштовних старовинних люстр* (Довж., I, 1958, 333); *Вдень і вночі за багато кілометрів від Будапешта видніється статуя*

Визволення (Гончар, Зустрічі..., 1950, 43); *У порівн. *Микола замітив, що, рисуочи портрет Галі з фотографії, пізнав добре, які в неї правильні риси лица, які очі бистрі, які ушка маленькі, а волосся буйне, — все мов у грецької статуї* (Мак., Вибр., 1954, 61).

Ніче (нембв, як) *статуя* (статуї), *перев. із сл. с и д і т п, с т о я т и і т. ін.* — *нерухомо, з нерухомими об'єктами або застглим поглядом. На порозі судила, ніче статуя, Катря, склавши на підбоганих колінах руки* (Стар., Облога..., 1961, 77); *Він аж пінився, а дівчата на чолі з Мариною стояли спокійно, як статуї* (Вільде, Ті з Ковальської, 1947, 78); *На призьбочці, біля будинку, Сидить, ніче статуя, сивий, як світ, Дідусь* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 318).

СТАТЬ, і, ж. 1. Сукупність анатомо-фізіологічних ознак організму, що забезпечує відтворення потомства і дозволяє розрізнати у більшості організмів чоловічі й жіночі особини, а також один із двох розрядів живих істот (чоловіків і жінок, самців і самок), що різняться за цими ознаками. *Одна з 23 пар хромосом людини відповідає за ознаки статі* (Наука..., 3, 1967, 37); *Сниться їй, що вона в дитині летить над Дніпром, плавно і легко, як птиця.. Це радісне почуття сну-полоту знайоме кожному, хто знав труд, в кому живуть здорові працельники, і юні жрії, і могутній рух статі* (Довж., II, 1959, 68); *Ландау висловлює припущення, що жити кролі без надширкового залоз можуть незалежно від статі тварини* (Вибр. праці О. О. Богомольці, 1969, 98); *Всі радянські люди, незалежно від статі і національності, однаково рієні в своїх громадських і особистих правах та громадських обов'язках* (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 35).

Жіноча стать див. жіночий; Чоловіча стать див. чоловічий.

◇ *Прекрасна стать див. прекрасний; Сильна стать, збірн. — чоловіки. Не обіідені увагою [на Київській ювелірній фабриці] і представники сильної статі. Вони будуть вдячні за набори запонок з філгранню, широкі золоті обручки* (Веч. Київ, 27.VII 1971, 2); *Слаба стать, збірн. — жінки.*

2. *рідко. Те саме, що постать 1. Лиця того чоловіка в потемках я не міг пізнати; в непевних обрисах махали тільки його могутня стать* (Фр., II, 1950, 94); *Із зали долетали чарівні оп'яняючі звуки вальсу, миготли легкі статі танцюючих* (У. Кравч., Вибр., 1958, 418); *Коли о. Алейшій побачив зажурене лице Миколи й його похилу стать, то йому відійшла зовсім озота розцілюється* (Март., Тв., 1954, 169); // *Будова тіла (про тварину). Ся звалась дівка — цар Камілла, До пула жінка, там — кобила, Кобилячу всю мала стать: Чотири ноги, заіст* (Котл., I, 1952, 197); *Зате ж вона [кобила] статтю височенна, під саму стелю: не в будь-якого роду* (Март., Тв., 1954, 44).

3. *перв. жн. Частина тіла тварин і зовнішні ознаки в їх будові, за якими провадиться оцінка будови тіла. Статі — частини тіла тварин, які мають певні ознаки в своїй будові, характерні для тих чи інших порід, тиніє, індивідуі* (Конярство, 1957, 8); *У кожної тварини бувають статі з деякими вадами* (Свинар., 1956, 20).

4. *заст. Становище, став. Затурбувалась тітка Мокрина — звісно, в крєпацькій [кріпацькій] статі і все страха, усього боїться* (Вовчок, VI, 1956, 325); *Раз мати родила, не дівчі й вмирає: Така наша доля, така наша статі* (Стар., Поет. тв., 1958, 222); — *Марш ти мені, кримінальська мордо! — ревує підмайстер, котрому щикі не в лад була покритва стать, так, як учора уперта, понура мовчанка* (Фр., I, 1955, 228).

5. рідко. Те саме, що собісб. Настусине й Марусине серце дуже зворушилося від цієї погологки, да не на одну стать (Сл. Гр.).

◇ Під стать: а) (кому) підходящий, достойний кого-небудь. Не двоєцькому Остапові, старому горбатовому дідові, вона під стать, а наряди її, то чи й паянка де краща знайдеться від неї! (Мирний, IV, 1953, 29); б) (чому) відповідний чому-небудь. Ними [кладочками через ріку Білу] можна було любоватися, як художнім твором, як храмом Растреллі, як поетичною мрією, — так вони були під стать і пейзажеві оцього (Хотк., I, 1966, 93).

СТАФАЖ, у, ч., спец. Фігури людей і тварин, вмальовані в живописну композицію (здебільшого в пейзаж) для її пошвавлення.

СТАФІЛОКОК, а, ч., бакт. Рід хвороботворних бактерій кулястої форми, які викликають ангіну, запалення легенів, запалення шкіри і т. ін. Збудниками.. згійних запалень шкіри є гостроїрні мікроби, головним чином стафілококи і стрептококи (Хвор. дет. віку, 1955, 41); Застосування мікроциду при захворюванні, викликаних стафілококами... давало позитивний терапевтичний ефект (Мікр. ж., XXIII, 1, 1961, 67).

СТАФІЛОКОКОВИЙ, а, е, бакт. Прикм. до стафілокока; // Викликаний стафілококом. Стафілококова пневмонія сама по собі — дуже серйозне захворювання, бо стафілокок добре захищається від антибіотиків (Рад. Укр., 9.II 1969, 4).

СТАХАНОВЕЦЬ, вця, ч. Новатор, передовик соціалістичного виробництва, учасник масового руху трудящих за підвищення продуктивності праці на основі оволодіння новою технікою (у 30—40-х роках). Як треба добре працювати — Стаханов дає нам приклад, і ми стахановцями звать людей найкращих землі (Забіла, Прометі, 1951, 39); В цегу висять портрети, Це — стахановці (Нех., Хочу быть., 1949, 6); — Сьогодні день не радості для нас в календарі. Про вшанування мови йде стахановців поле (Гонч., Вибр., 1959, 326).

СТАХАНОВКА, п, ж. Жін. до стахановець. Прегороша дочка дома, Ще й краща в армії, Ланкова у колгоспі, Стахановка в ділі (Укр. лір. пісні, 1958, 581); — У тебе така мама стахановка, а ти так підкачала (Ів., Таємниця, 1959, 93).

СТАХАНОВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до стахановець. Борючись за високі, стахановські показники, Володя з трактористами Мишоловою та Макоєвичуком були й агітаторами стахановської справи (Ле, Опов., 1950, 187); Стахановські методи праці; Стахановські рекорди; Стахановський рух.

СТАЦІОНАР, а, ч. 1. Заклад постійного типу (на відміну від пересувного або тимчасового). — Можна виїзати на гастролі і в інше місто, в якийсь із стаціонарів. Так я прошу, щоб мене направили в стаціонар (Ткач, Арена, 1960, 164); // Лікувальний заклад з постійними ліжками для хворих. Медикаментозне лікування хворих з гастритами проводять за призначенням лікаря в домашніх умовах або в стаціонарі (Наука., 8, 1959, 27); // Форма очного навчання у вузі, технікумі. Вступати до стаціонару.

2. спец. Нерухома основа, фундамент якої-небудь машини, споруди і т. ін. Зрізані золоті по транспортеру надтодили в кузов автомобіля. Іх вивантажували і просушували на токах та обмолочували комбайном на стаціонарі (Колг. Укр., 3, 1959, 31); Поставлений Ониськом Артемовичем на стаціонар, молотилец [комбайн] цілу добу (Гончар, Новелі, 1954, 110).

СТАЦІОНАРНИЙ, а, е. 1. Який має постійне місце дії, перебування і постійну організацію (на відміну від пересувного або тимчасового). Коли скінчилися кані-

кули, Петро Запорожець залишив трупу Садовського; а вона в цей час ставала стаціонарною і найняла приміщення для постійних спектаклів (Бурл., Напередодні, 1956, 24); Силами колгоспу збудовані в селі прекрасний клуб і стаціонарне кіно в ньому (Вол., Самоцвіта, 1952, 165); Київські стаціонарні театри у ті [після революційні] роки було реорганізовано і удержавлено (Мяст., 1, 1959, 39); В кожній тракторній бригаді має бути стаціонарний пункт технічного обслуговування з майданчиками для зберігання тракторів, комбайнів і сільськогосподарських машин та регулювання їх робочих органів (Ком. Укр., 9, 1965, 37).

2. Пов'язаний з постійним або довготривалим перебуванням на одному місці. Згуртування активу для стаціонарного збирання фольклору треба доповнити роботою експедицій (Нар. тв. та етн., 1, 1957, 139); Ми зможемо використати його [трактор ХТЗ] на роздільному збиранні зернових, а також на стаціонарних роботах (Колг. Укр., 4, 1958, 9).

3. Пов'язаний з довготривалим лікуванням і перебуванням у лікарні; не амбулаторний. При гострому гастриті необхідна негайна медична допомога на дому або в стаціонарних умовах, залежно від стану хворого (Наука., 8, 1959, 27); Стаціонарне лікування; // Який обслуговує хворих, що перебувають у лікарні. Стаціонарний лікар; Стаціонарне відділення лікарні.

4. спец. Закріпленний на нерухомій основі, фундаменті; не переносний, не пересувний. Гірничі машини можна поділити на стаціонарні, до яких належать підйомні, водовідливні й компресорні установки, і пересувні вибійні та проходницькі машини (Вісник АН, 2, 1973, 54); Пилососні апарати діляться на переносні, перевізні і стаціонарні (Підручник дезинф., 1953, 109).

5. книжк. Незмінний, постійний. Тільки в одному випадку, коли кількість новонароджених дорівнює кількості смертних випадків за один і той самий час спостереження, населення залишається стаціонарним (Вибр. праці М. В. Птухи, 1971, 162); Стаціонарне електричне поле.

◇ Стаціонарний вуз — вищий навчальний заклад з очним навчанням. Заочні відділи працюватимуть при всіх стаціонарних вузах республіки (Рад. Укр., 28.VIII 1959, 1); Стаціонарний навчальний заклад — навчальний заклад з очним навчанням. Першим стаціонарним і на той час універсальним сільськогосподарським навчальним закладом в Росії була Московська школа землеробства, яку відкрито в 1822 році з ініціативи Московського товариства сільського господарства (Колг. Укр., 10, 1957, 13).

СТАЦІОНАРНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до стаціонарний. Гіпотеза стаціонарності населення та абсолютної і відносної незмінності величини всіх демографічних явищ.. незастосовна на практиці, але гіпотеза ця має велике теоретичне значення (Вибр. праці М. В. Птухи, 1971, 175).

СТАЦІОНЕР, а, ч., мор., заст. Військове судно капіталістичної країни, що несло варту або поліцейську службу в портах колоній, напівколоній.

СТАЦІЯ, і, ж. 1. іст. У Литві, Білорусії та на Смоленщині, Правобережній і Лівобережній Україні у XIV—XVI ст. — щорічний натуральний податок з селян, який стягувався на утримання великокнязьського двору й урядовців.

2. іст. У Польщі та на загарбаних нею українських землях у другій половині XVI—XVII ст. — натуральний податок з селян, який витрачався на утримання польського війська. Селяни, що сиділи на державній землі, вносили в державну казну подимне (від диму, тобто від житла).., сплачували десятину на користь

церкви і податок (стацію) на утримання польського айбска (Іст. УРСР, I, 1953, 158).

3. *заст.* Те саме, що постій. На шлязетських будинках — вирізані в каменю герби і дошки з латинськими написами, що садиба зв'язана від стації як під час війни та в'їзді громадських, так і на випадок війни (Туруб, Людолови, I, 1957, 6); — Обцяйте їм не лише дружбу господаря, а й всьляку допомогу, стацію та гостинність у наших землях (Ле, Наливайко, 1957, 192).

4. *спец.* Місце поселення певного виду тварин. Стації обові; // розг. Те саме, що стоянка 4. Брати знають, що батько Віталія Стратоновича все життя розкопував чи то прадавні могили, чи то якісь старі, землю між ними стації і селища (Стельмах, I, 1962, 80).

5. *діал.* Станція. Другого дня раненько обов з бабово айши пішки до найближчої стації залізниці, щоби айди відстатися до Львова (Фр., IV, 1950, 30).

СТАЧАТИ, *ас, недок., СТАЧТИ*, *вть, док., безос., ргм.* Те саме, що висчати 1. — Для полянець потрібен час. Всі ж ми сподіваємося знайти час, якого не стачав сьогодні (Загреб., Переходимо..., 1971, 33); [Пожовнік:] Але в тебе і сила пірокул... [Гадюка:] На мій вік стачить (Кроп., V, 1959, 486); Від зорі до зорі На луках косарі, Стачить сіна у нас до весни... (Гірник, Сонце..., 1958, 34).

СТАЧТИ *див.* стачати.

СТАЯ, *і, ж. 1. діал.* Житло гудульських пастухів на полонинах. Завіє [ватаг] Івана до стаї, де од порожніх бербениць... та голяк лавчик айшов запах пухки (Коцюб., II, 1955, 319); В старій напізгоземній стаї Кришевської полоники горила незасахоце від весни до осні вокише (Галак, Горь..., 1956, 61); Коломийські пастухи співають, ходячи за отарою, і біля стаї, коли они відпочивають (Нар. тв. та етн., I, 1964, 89).

2. *діал.* Стайня, хлів. Має [Іван] уже знати віці до стаї (Коцюб., II, 1955, 326); Ось обажила, з повними вижнями дійні віці. Вони вже нетерпляче чекають зайомого звуку трембіти, щоби бігти скоріше до стаї і устачитися від надбалого [надбаного] за день тягря (Хотк., Довбуш, 1965, 78).

3. *рідко.* Те саме, що згряя 1. — Та не етеши, — гричить [Турп], — паничу!.. Тебе я швидко повінчаю і гороніє потишу стаю, Коли начнуть твій труп клявель (Котл., I, 1952, 263); Вся земля заколихалась, Стая пугачів вібралась На оселях в хуторах (Бор., Тв., 1957, 81); Стоять на Карловім мосту гігантські скульптурні постаті, сучорі святі і воїни, диалляться на ажраво прикрашені набережні, на спокійні води синьолі Втави, на білокрилих чайок, що стаями в'ються над нею (Гончар, III, 1959, 457); // *чого, перен.* Велика кількість, скупчення чого-небудь. Там устачили вже чорниць обрости цілі стаї зрубів (Марг., Тв., 1954, 303).

4. *заст.* Те саме, що стаїлка 1. Скошений горох сушили навіть у дощі і в'язали в невеличкі снопики. Стаїлки невисокі полукипи в одну лінійку, як кажуть тут — у стаї (Рад. Укр., 29.VII 1962, 2).

СТАЯТИ, *стас, док., рідко.* Розтаявши, зійти, зникнути з поверхні (про сніг, лід). Стаїли живо сніги, розірвала морозні окови Річка (Фр., XIII, 1954, 306).

СТВЕРДЖЕННЯ, *а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до ствердженн.* Ідеї Леніна про необхідність всебічного сприяння розвитку науки і техніки, як важливого фактору в справі економічного зміцнення нашої країни, стверджені величними перемогами радянського народу в будівництві соціалізму (Мікр. ж., XXII, 2, 1960, 6); // *стверджено, безос. присудк. сл.* Жовтневий переворот було підтримано в цьому донецькому малому місті й стверджено (Ю. Янов., II, 1954, 111); *Справжній талант.. зміє додати своє й нове до того, що вже було відкрито і ствер-*

джено в літературі іншими художниками слова (Про багатство л-ри, 1959, 159).

СТВЕРДЖЕННЯ, *я, с. Дія за знач. ствердити, стверджувати.* У боротьбі за ствердження української культури велику роль відіграла прогресивна російська інтелігенція (Минуле укр. театру, 1953, 25); Він хотів тепер жити і працювати за ствердження правди (Рибак, Час..., 1960, 866); Вока [карта Радянської України].. образно говорить про наш здобуток і перемоги в стверженні нового соціалістичного життя (Цюпа, Україна..., 1960, 82); Весілля без вічання... прилюдно присяга молодих на вірність, громадське ствердження шлюбу — усе це сприяло формуванню нових поглядів на сім'ю, взаємовідносин в ній (Свята. Рад. Укр., 1971, 9).

СТВЕРДЖУВАЛЬНИЙ, *а, е. 1.* Який виражає підтвердження чого-небудь. У соціалістичному реалізмі, як і в критичному, існує як стверджувальна, так і критична функція (Іст. укр. літ., II, 1956, 25).

2. *грам.* Який містить у собі ствердження або стверджує що-небудь. До стверджувальних належать частки *так, еб, ебже, атбж, айкже, аежже.* Усі вони служать еказікою на те, що сказане повністю відповідає дійсності (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 504).

СТВЕРДЖУВАЛЬНО. Присл. до стверджувальний 1. П'ятий супротивник, упертий козак Тит Затулуйтер, стверджувально закивав головою (Довж., I, 1958, 234); — Можна будувати з швидкістю, наближеною до казкової, — стверджувально говорять тепер спеціалісти (Наука..., 9, 1964, 34).

СТВЕРДЖУВАННЯ, *я, с. Дія за знач. стверджувати.*

СТВЕРДЖУВАТИ, *ую, уещ, недок., СТВЕРДИТИ, джу, дш, док. 1. перен.* Робити непохитним, усталювати, остаточно встановлювати що-небудь. Наш народ грудьми кращия синіє своїх відстоював завоювання Жовтня, стверджував на своїй землі владу Рад (Тич., III, 1957, 287); Вони [підпільники] знали, що недаремно прожили на світі, що своєю смертю вони стверджують життя (Д. Бедзик, Плем'я..., 1958, 75); [Журейко (жму-ро):] Раніш ніж храми будувать святі, Годитьсь правду ствердити в житті (Коч., П'єса, 1951, 41); Панівні класи прийняттям християнства намагались ідеологічно закріпити, виправдати феодальний лад, ствердити існування класу панівного і класу підлеглого (Іст. укр. літ., I, 1954, 25).

2. *перен., а також про що, із спол. щ о.* Упевнено висловлювати що-небудь, запевняти в чомусь. — Тільки несумлінна людина може стверджувати, що в нас щось виступає проти вярбування лісу. Рубати ліс треба і бажано. Але як рубати, скільки рубати і де рубати — ось питання (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 88); — Я боюсь, — оглянувся навкруг і зашепотів імператор, — що ми не знаємо чого народу. Русь, як ми думаємо й скрізь стверджуємо, це — багатоплемінний варявський народ, раби (Скл., Святослав, 1959, 158); Шнурре стверджував про первісно близький зв'язок жистецтва катакомб в язичеським малярством епохи імператорії (Загреб., Дяво, 1963, 91); Є життя ціле, тісних майстерень, гарячих ливарень, життя і праця людей серед степів і айсіє. Я не лякаю ним, я лиш стверджую, що кожна наша молода людина повинна знати справжнє трудове життя (Хор., Ковила, 1960, 70); // *без додатка.* Відповідати ствердно, говорити ствердним тоном. — Вишневий цвіт! — дивовано і еражено виривається в Лісовського. — Вишневий! — стверджує Стадницький (Стельмах, I, 1962, 20); — Ми, Петер, ще зустрінемось... товаришами, — не то залутую, не то стверджую я (Кол., На фронті..., 1959, 15); — А в мене в дружок. Теж вірші пише. Толя

Дробот. Я вас познаюмою з ним. — Дружок чи друг?
— Друг! — гаряче ствердив Марат (Жур., Нам тоді..., 1968, 98).

3. **перех.** Доводити, підтверджувати достовірність, правильність чого-небудь. Його сповіди ще і ще раз стверджують спільність розвитку театральних культур двох братніх народів — російського та українського (Минуле укр. театру, 1953, 34); Вся поведінка Грицька, його ставлення до неї мовби стверджували його заповнення (Головно, II, 1957, 515); Ретельні дослідження археології, які знайшли на місці скіфських і старослов'янських стоянок деревне вузеля, стверджують слова Геродота. Тут були ліси (Жур., Звич. турботи, 1960, 17); Озирнувся [Скшетуський] навколо — ряд усмітених загадково послихоту облич ствердив його догадки (Ле, Навшвайко, 1957, 263); // також із спол. щ. о. Визнати правильність, достовірність чого-небудь. Відомості, здобуті від балакучої панни Нонни, стверджували й новачи, які нерідко попадали в нашу камеру (Збан., Єдина, 1959, 211); Прихликалиий четвертого дня лікар міг тільки ствердити, що його наука не придасться тут ні на що і що для хорой немає ніякої надії (Фр., VI, 1951, 167); Вона може ствердити: нікто поганого слова про них не скаже (Горд., II, 1959, 206); Начальник водогону ствердив ці міркування (Ле, Міжгір'я, 1953, 48); // Бути, служити доказом істинності, достовірності чого-небудь. Обережно витягнув він пожежний пергамент. Це був привілей, виданий його батьком від короля Зигомунда-Августа, що стверджував його шляхетські права і власність на землю (Тулуб, Людолові, I, 1957, 35); Це було повідомлення, видане ельзонайманий лікарці А. С. Хола, яке стверджувало, що її відраджують в діючу армію (Голов., Тополя..., 1965, 123); // **перех. док.** Підкріпити чим-небудь обіцянку, клятву, сказане і т. ін. Всіх опанував піднесений настрій від радісного передчуття діяльності. — Але конкретніше, — сказала Ляля. — Прому до стола. Розподілимо обов'язки і ствердимо підписами (Говчар, IV, 1960, 68); Ствердимо клятву чесним словом.

4. **перех.** Офіційно схвалювати, визнавати остаточно встановленим що-небудь; затверджувати. — Оцим računом, коли його ствердять у столиці, сразу переполовиняться власних від мужиків. А як їх женишуться, то моді і нашому братові дворянинові, — казав Лошак, — буде більший простір у земських справах (Мирний, III, 1954, 259); Технічна рада ствердила Павлові розрахунки. В Центральному управлінні теж схвалили їх (Мухт., Серце..., 1962, 243).

СТВЕРДЖУВАТИСЯ, уося, уося, **недож.**, **СТВЕРДІТИСЯ**, джуса, джеса, **док.** 1. Остаточно встановлюватися, усталюватися, непохитно укріплятися. В боях з військами Тимчасового уряду, що складалися з старого офіцера, помічників, капіталістів, куркулів, народжувалася і стверджувалася на Україні Радянська влада (Скл., Легенд, нацпид, 1957, 24); Реалізм, що перемаже стверджувався в 40-х рр. в російській драматургії і на сцені російського театру, плодотворно позначився на драмі Шевченка «Назар Стодоля» — першій справді народній українській п'єсі (Мист., 2, 1956, 36); Нація [українська] таки відродиться: поширяться національні організації, конденсується національна економіка — ствердиться і сама національна державність! (Смолич, Мпр., 1958, 82); // **перех. док.** Упевнитися, укріпитися в якому-небудь рішенні, думці і т. ін. — Журнал шкода псувати, — сказав Кость і, ствердившись у своєму рішенні, жваво додав: — Я піду зараз до читальні і перегляну всі журнали (Багмут, Щасл. день..., 1951, 16).

2. Виявлятися істинним, достовірним, правильним, підкріплюватися фактами, доказами. Тільки так він

розуміє свій фах, де все повинно стверджуватися й заперечуватися дослідом (Вітч., 1, 1965, 167); // **безд.** [Сухарик:] На що вона заговоріла? [Кунця:] Боляся, що пістрак... Ну, як бачите, — на частя, не ствердилось (Коч., II, 1956, 347).

3. рідко. Знаходити в собі сили, відвагу, опанувати себе. Галина відразу стверджується — дійсно, як у себе вдома, в своїй колосній, зовсім легко ступає до трибуни, легко здійснюється на неї (Крот., Сини..., 1948, 6); Майже хвилину мовчки стоїть вона, переповнена словами, та все ніби не знаходячи їх. Враз рішуче стрінула головою знизу вверз, ствердилася, почала [говорити]... (Крот., Сини..., 1948, 79).

СТВЕРДЖУЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до стверджувати. Він став помічати, що його книга набуває не тільки антивоєнного й стверджуючого характеру (Собо, Запорока..., 1952, 189); Незаважно перевірити на слух мелодію цих двох основних воєнних інтонацій — запитальну, на підвищенні тону, і стверджуючу, на пониженні (Худ. чт., 1955, 44).

СТВЕРДИТИ **див.** стверджувати.

СТВЕРДИТИСЯ **див.** стверджуватися.

СТВЕРДІЛИЙ, **СТВЕРДІЛИЙ**, а, е. Діспр. акт. мнв. ч. до ствердіти, ствердінути. Стежка доєла до горбика, де стирчала... рибальська хатинка. Горбик той був просто стародавній осілий і стверділий смітник (Н.-Лев., V, 1966, 241); Рипить під цобітьми стверділий, утопаний сажми і новими сніг (Бабляк, Виши. сад, 1960, 98); Лазар загорнує похи халата і єсть підібрався, як перед нападом. — Чого нав'яз? — говорила вся його поstatt, якось вразу екорочена і ствердла (Кочуб., II, 1955, 191).

СТВЕРДІЛИСТЬ, лості, ж. Властивість і стан за знач. стверділий.

СТВЕРДІННЯ, я, с. Дія за знач. ствердіти, ствердінути. Метал [під впливом високих температур] дегазується... наслідком чого і в ствердіння (Знання..., 3, 1968, 7).

СТВЕРДІТИ, іс і **СТВЕРДНУТИ**, не; **мнв. ч.** стверділа, ло і стверднув, нула, ло; **док.** 1. Стати твердим, твердішим. Хтось невідомий, великий майстер, ліпів з сірої маси гоїрї, людей, птагї будинки. Але все те було сире, не встигло ствердіти і утрачало форму (Кочуб., II, 1955, 212); — Ти мусиш провести мене на Угорщину... — За тиждень, за дві неділі, коли сніг по горах ствердне або розтав троха (Фр., III, 1950, 300); Як рука натрапила На ту струну, що ствердла від мовчанья, Шарпи струну безжалісно, потужно І в бразни в неї, наче на пожежу (Л. Укр., I, 1951, 146).

2. **перех.** Стати суворим, рішучим. Штаб-ротмістр випростає, ствердіє, зачеченим рухом кине руку на ефес шаблі, вириваючи її з пізов (Стельмах, Хліб..., 1959, 654).

3. **літв.** Втратити м'якість, стати твердим (про пруголосні звуки).

СТВЕРДІЛИВИЙ, а, е. Те саме, що ствердний.

СТВЕРДІЛИВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. стверділий.

СТВЕРДЛИВО. Присл. до стверділий. Ватажани ствердливо позитали головами (Кучер, Пов. і опов., 1949, 20).

СТВЕРДЛИЙ **див.** стверділий.

СТВЕРДНИЙ, а, е. 1. Який виражає згоду з чим-небудь, який підтверджує що-небудь. Великий геній Леніна знає наперед про ці селянські думки, коли говори про сто тисяч тракторів, про те, що селянин скаже своє ствердне слово: я за комунію (Цюпа, Назустріч..., 1958, 325).

2. **спец.** Який містить в собі підтвердження або пев-

ве твердження. Судження може бути твердим або заперечним (Логіка, 1953, 49); Висновки експертів можна підрозділити на категоричні (тверді чи негативні), з яких експерт тверджує наявність або відсутність тогожості, і вірогідні, або гадані (тверді чи негативні) (Рад. право, 4, 1960, 106); Твердна частина.

СТВЕРДНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. ствердний.

СТВЕРДНО. Присл. до ствердний 1. Хлончак.. спитав пошепки: — Ви бачили Юрчика? — Василь Архипович ствердно хитнув головою: — Бачив (Дор., Не повтор., 1969, 43); Чи можна створювати тиски більші, ніж у самому центрі нашої планети, тобто такі, що наближаються до тиску у глибині Сонця чи зорк? Наука відповідала ствердно (Знання., 6, 1973, 7).

СТВЕРДНУТИ див. ствердіти.

СТВОЛ, а, ч. 1. Частина вогнепальної зброї у вигляді труби, через яку проходить, отримуючи певний напрямком польоту, куля або снаряд. З ствола берданки й досі в'юнився тонесенький проміньчик диму (Донч., II, 1956, 288); Глушак стоїть за п'ятнадцять кроків, тримаючи ствол мазуря на вгнутій лівій руці (Довж., I, 1958, 102); Уралов зарився в копицю проса, виставив тільки ствол своєї гвинтівки, під плече картуз підняв, щоб плече відбачило не розстроїло (Гончар, Тронка, 1963, 307).

2. гірн. Вертикальне або похиле розташована частина шахти, яка має вихід на поверхню. Він по стволу униз і вгору міглі під владний дзвін сигнали мосила (Сос., Солов. далі, 1957, 28); Довідався [Іван], що розпочато будівництво нової шахти — № 8. Пройдено вже ствол і почато прокладку головного штрелу (Глянцький, Чорне озеро, 1961, 30); Довгий шлях проходить електрика від вибою до ствола (Рад. Укр., 21.V 1961, 2).

3. розм. Назва різних предметів, пристроїв, які мають форму прямої труби. Стволи двох димарів.. в кожній вінець укладеної цегли все вище підносилися над будовами Новокаховського селища (Вол., Озеро..., 1959, 3).

СТВОЛІННА, н, ж., розм. Те саме, що ствол 1. Ложа [від рупниці] відлетіла, вже ми за саму ствольнику боркалася. І ствольник вже поднулася, а він не пускає (Хетк., I, 1966, 90).

СТВОЛОВИЙ, а, б, гірн. 1. Прямк. до ствола 2. Ледве спустилася кліть.. як автоматично відчухилися ствольні двері (Рад. Укр., 11.VIII 1961, 3).

2. у знач. ім. ствольний, вбо, ч.; ствольові, вбі, ж. Робітник (робітниця), що керує спусковим механізмом у шахті. Слідом за Тучинським і Огеем він кинув на добре адорів'я ствольовому і почався осяяними електрикою підземними суточками (Досв., Вибр., 1959, 342); Всі [шахтарі] були в спеціалі, з лампочками, ствольова дала сигнал, кліть плавно пішла (Ю. Янов., II, 1954, 146).

СТВОЛЬНИЙ, а, в. Стос. до ствола (у 1 знач.). Вони [наші війська] оснащені новими типами літаків, танків, реактивною і ствольною артилерією, підводних і надводних кораблів, засобів ПНО (Ком. Укр., 2, 1968, 16); // Який виготовляє такі стволи. В 1789 р. був збудований збройовий завод у Кременчуку, який має ряд цегі: сталевий, ливарний, ковальський, слюсарний, складальний та ін. (Іст. УРСР, I, 1953, 346).

СТВОР, у, ч. 1. Те саме, що свід 3. Чудовий настінний розпис оздоблював печерні створи, освітлюючись мерзтінням свічок (Знання., 10, 1969, 11).

2. спец. Розташування двох орієнтрів на одній лінії з оком спостерігача, а також напрямком, лінією, вертикальною площиною, визначувані сполученням таких орієнтрів. На зсувному схилі [Дніпра].. було закладено

створ дослідних свердловин (Геол. ж., XX, 4, 1960, 48); Методами тригонометричного або геоетричного нівелювання визначають перевищення між кілочками, забитими у створі заданого напрямку (Інж. геод., 1959, 141).

3. гідр., техн. Місце, напрям у річковому руслі, де провадиться спостереження над водним режимом ріки; // Напрямок перетину русла греблею. Гребля Горьковської гідроелектростанції створила справжнє море площею в 1500 км². Рівень Волги у створі греблі піднявся на 18 м (Нарисп розв. прикл. електр., 1957, 216); Минуло понад два роки з того пам'ятного дня, як в степену піднялись перші вишки. Дослідники за цей час визначили створ майбутньої греблі, провели роботи по обгрунтуванню проекту [Канівської] ГЕС (Рад. Укр., 29.VII 1962, 1).

4. мор. Фарватер якогось місця, вказаний поєднанням спеціально встановлених знаків; // Навігаційний орієнтр (знак) для позначення фарватеру, напрямку руху.

Δ Фінішний створ — лінія фінішу. Човни просуваються вперед і вперед майже поруч. Так вони минули і фінішний створ (В ім'я Вітч., 1954, 66).

СТВОРЕНИЙ, а, в. Дієпр. пас. мн. ч. до створити. Він не міг погодитися із зміщенням. Він розумів лише одне: все, створене людськими руками, повинно жити, бо в нього вкладає людська праця, людський піт (Тют., Вир, 1964, 391); На берегах штучного водоймища, створеного на річці Сирдар'ї, знайдено кладовище стародавніх тварин, що жили майже мільйон років тому (Хлібороб Укр., 10, 1965, 47); — Я б хотів, щоб у соціалістичній нашій державі були створені плоди, які мали б і собі рипуче всі хімічні реактиви, потрібні людині (Довж., I, 1958, 490); В канцелярії встала я пана Супруна. Сидів похилений над створеною книжкою (У. Кравч., Вибр., 1958, 358); ..визволення пригнобленого класу неможливе не тільки без насильственої революції, а л е й б е з а н и щ е н н я т о в о а п a p a т y д е р ж a в н о ї в л a d и, я к и й н a н у ч и т ь к л a c c o c т в o p e н и й.. (Ленін, 33, 1973, 3); В результаті Жовтневої соціалістичної революції в нашій країні була створена перша в світі соціалістична держава робітників і селян (Тези про 300-річчя воз'єдн... 1954, 17); Велику допомогу надавали партизанам створені в місцевому населення групи самооборони (Шянь, Партыз. край, 1946, 38); Йон так увірвався у створену ним причину, аж йому жалко стало, що він не може посатати Гаїшчу (Кочуб., I, 1955, 245); // для чого. Признач. для чого-небудь, завдяки певним властивостям, яностям. — Та я не створений для раю, Йому чужа душа моя (Пушкін, 6. Овсгін, перекл. Рильського, 1949, 97); [К л а в д і я:] Леся створена не для сімейного життя, а для боротьби (Сміл., Черв. троянда, 1955, 8); // створено, безос. присудк. с. Космічний корабель «Восток» створено на основі досвіду, одержаного при пусках перших радянських корабель-супутників (Наука..., 5, 1961, 16); За роки Радянської влади у Миронівці створено 36 нових сортів різних зернових, бобових культур і трав (Хлібороб Укр., 9, 1963, 17); З поваленням гетьманату було створено в Асканії новий робітком і кілька озброєних бойових дружин для охорони степу (Гончар, II, 1959, 32).

◇ Буть створеними одне для одного — підходити, відповідати одне одному. Це було істинно щасливе подружжя, вони були мовби створені одне для одного, навіть ростом однакові, невеличкі обоє (Гончар, Тронка, 1963, 301).

СТВОРЕННЯ, я, с. Дія за знач. створити, створювати. Створивши світ, подумав бог Про створення людини, І от узяв та накопав Пуді з чотири глини (Сам., I, 1958, 249); Як тільки відде повінь, треба приступити

до створення котлована на одній з ділянок Трубежа (Дмит., Наречена, 1959, 154); — Я почав сад на пустирі, шукаючи нових шляхів створення кралиць плодів для Росії (Довж., I, 1958, 454); Над створенням «Фата Морганат» Коцюбинський працював близько десяти років (Рад. Укр., 31.III 1950, 3); Великий історичний обов'язок робітничої партії — сприяти створенню самостійної політичної партії робітничого класу (Ленін, 14, 1971, 215); Рух за створення неможливицьких законів перевершив усі сподівання: тисячами пішли (Гончар, II, 1959, 231); Ленін комуністом став, головою сім'яди в рідному селі, ініціатором створення колгоспу (Цюпа, Тря яворів, 1958, 40).

СТВОРИТИ *див.* створювати.

СТВОРИТИСЯ *див.* створюватися.

СТВОРІННЯ, я, с. 1. Людина або взагалі жива істота. Суддя підніс брови вгору, наче здивувався, що й таке створіння може бути замужем (Марг., Тв., 1954, 119); [П е ч а р и ц я:] Нема лукавішого створіння на світі, як жінка! (Мирний, IV, 1955, 153); Що вже до мишей, то з цим було ціле нещастя. Кому не відомо, якої шкоди завдають оті маленькі сірі створіння (Ю. Янов., I, 1954, 109); — Гете сказав: велич людини полягає в тім, що вона єдина з створінн, яка зміє перетворювати мить у вічність (Рад. літ-во, 4, 1966, 68); Є ще одне тут живе створіння: Сухомлинова корова-ялієка (Гончар, Тронка, 1963, 229).

2. Те, що створене ким-, чим-небудь. Ясного Агни для вас викликаю, господаря люду, ми його хвалимо в гімнах, поданки [подарункв] даємо, він же на світі держить все створіння й бовіє вєіз вічниц (Л. Укр., IV, 1954, 282); Як подумаю, що я є двоголянда часточка буття, Уламок есєєвіту... — То небо, землі, гори і гаї Стаять ріднішими і ближчими мені, І я люблю себе в тім неживім створінні (Зеров, Вибр., 1966, 479); // Твір мистецтва, літератури і т. ін. — Потім я зрозумів своє місце й сидів у павільйоні, примусивши себе забути, що це мій твір так скажуть, і шукав собі веселих думок над домовиною мого створіння (Ю. Янов., II, 1958, 25).

3. рідко. Дія за знач. створити. Коли Скворода казав, що він відкидав чудеса і що той дурень, хто вірить у створіння світу, — попи і пани йому від цього часу проходу не давали... (Тяч., III, 1957, 108).

СТВОРІННЯЧКО, я, с. Зменш.-пестл. до створіння 1. І над шима дається дозою, а такому малому створіннячку, як птвичка, мабуть, кожен день — наче місяць (Ів., Ліс. казки, 1954, 66).

СТВОРЮВАННЯ, а, в. Дієпр. пас. теп. ч. до створювати. Комуністи стали більше цікавитись не тільки виготовленням проектів нових машин, а й тим, як створювана інститутом техніка впроваджується на заводах (Рад. Укр., 28.VII 1962, 2); Віддалік од петербургського шуму та гамору, серед розкішної природи парку, створюваного не одним поколінням кріпаків, і в не менш розкішному палаці почувалося надійно, спокійно, весело (М. Ол., Туди, де бій, 1971, 187); В усьому створюваному життєві відбивається не лише зображений ним об'єкт, а й його власні погляди на життя, естетичні ідеали, соєрідність його таланту, манера письма (Рад. літ-во, 12, 1967, 47); Шевченко не відчував себе одним тому, що усвідомлює зв'язок створюваних ним образів із дійсністю, зв'язок з читачем із народу (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 85); Шкільна гігієна як наука про охорону і зміцнення здоров'я дітей, підлітків та молоді вивчає вплив зовнішніх природних і штучних створюваних умов життя, а також вплив умов праці та побуту на ростучий організм, його розвиток і здоров'я (Шк. гігієна, 1954, 6).

СТВОРЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. створювати.

СТВОРЮВАТИ, юю, юєш, *недох.*, **СТВОРИТИ**, створю, створиш, *дох.*, *перех.* 1. Давати життя, існування чому-небудь, формувати що-небудь. Мислення не «конструює», не створює дійсність, а її відображає (Рад. психол. наука., 1958, 139); — Ніхто із людей не створює землі, ніхто із людей і не повинен привласнювати землю. Вона має належати всьому народові і роздаватися порівню в користування тим, хто обробляє її (Стельмах, I, 1962, 459); Одіраємість од народу, од його життя й інтересів — викликає у галицьких українців бажання створити вищу, делікатну, міжличуву літературу (Кодлюб., III, 1956, 30); Ні! Іх [тварин] створила земля, що й тепер дає їм кожину, Що породила своєю ототою, з власної волі (Зеров, Вибр., 1966, 193); Шевченко в українській літературі, як Пушкін в російській літературі, створив справжню літературну мову українського народу (Корн., Разом із життям, 1950, 16); // Виготовляти, робити що-небудь. Щастя не в тому, щоб жадібно брати від життя всі блага, а перш за все в тому, щоб своєю працею створювати і давати людям всі блага життя (Ком. Укр., 10, 1962, 33); Кожна цегла, статуя, колона, мережечка, різьба і малювання незримими устами промовляє: «Мене створив єгипетський народ» (Л. Укр., I, 1951, 253); Що труд створює, культура і наука — не піде прахом в атомній диму: тому Союз Радянський — запорука і наш народ — поручка тому! (Гонч., Вибр., 1959, 232); // Будувати, споруджувати що-небудь. Народи моєї Вітчизни під проводом Комуністичної партії створюють потужні електростанції, зрошують пустелі, змінюють клімат (Довж., III, 1960, 69); // Винаходити, виробляти, виводити що-небудь нове, раніше невідоме. ...капіталістичне виробництво створює незмірно вище розвинену техніку в порівнянні з колишніми часами (Ленін, I, 1969, 76); — Я взявся ліпити нову рослину, створювати нову породу (Довж., I, 1958, 406); Учені Інституту кібернетики створили малу універсальну машину, користуватися якою може будь-яка технічно освічена людина (Веч. Київ, 8.XI 1968, 4); // Творчою працею давати існування науковому або мистецькому твору; творити. Радянські композитори, як і всі діячі нашого мистецтва, покликані створювати твори, проп'яні ідеями соціалістичного інтернаціоналізму, дружби та непорушної єдності всіх народів нашого Батьківщини (Літ. Укр., 30.III 1962, 1); Хто сіє зіб, хто ставить дім, Хто створює поезму, — Той буде предком дорогим Нащадкові своєму (Рильський, II, 1960, 309); Кінематографісти України створюють фільми про життя й діяльність Володимира Ілліча, видатних діячів Комуністичної партії і Радянської держави (Ком. Укр., 5, 1969, 8); [Г о р и ч:] Моя лабораторія і всі мої рукописи лишилися там [у Києві]. Це плоди десятирічної праці. [Г і т а:] Ви створите нові праці. Ви ще пізнаєте радість (Коч., II, 1956, 341).

Створювати (створити) образ: а) відтворювати тип, узагальнений характер у літературному творі. Лєся Українка в «Лісовій пісні» створила людські образи неперевершеної краси, а її «Неофіти» — люди гордої душі і прометеїського протесту — ввійшли в літературу як протестанти і борці за правду (Мал., Думка., 1959, 30); Михайло Стельмах у «Правді і кривді» створив чудовий образ сучасної людини — правдолюбця і людянолюбця Марка Безсмертного (Рад. літ-во, I, 1963, 4); б) показувати, зображувати персонаж мистецького твору на сцені. — Актор у театрі... є творцем, художником і мислителем, який задумує і створює сценічні образи, користуючись канвою драматургічного твору (Мист., 3, 1959, 12); Прекрасно володіючи українською

лювою, М. С. Щепкін створив чудові реалістичні образи — Виборного у п'єсі Котляревського «Наталка Полтавка», денщика Шельменка в комедії Коїтків-Основоїнка та ін. (Мивуле укр. театру, 1953, 102).

2. Класти початок існуванню чого-небудь, організувати щось; засновувати. На фронті служив [Дмитро] у кавалерії, добув лаври Георгія за солдатську доблесть, а повернувшись з румунського фронту додому, першим взявся з товаришами наводити нові порядки, створювати реєком (Гончар, II, 1959, 9); Робітники і селяни створили Радянську владу, скинули буржуазію і буржуазний парламентаризм (Ленін, 38, 1973, 214); В. І. Ленін створив партію, яка втілює в собі розум, честь і совість епохи (Ком. Укр., 2, 1970, 9); Ой не били окупанти у нас віру й силу, Ми тепер на Закарпатті колгоспи створили (Коломійки, 1969, 406); // Формувати, утворювати що-небудь. Великі фабрики створюють окремі клас робітників, який дістає змогу вести боротьбу з капіталом.. (Ленін, 2, 1969, 81); Ми, комсомольці, допомогли біднякам створити ініціативну групу, щоб організувати у нас колгосп (Козл., Весн. шум, 1952, 85); Обком партії, відраджуючи Семена Яремченка до Григорівки, поставив перед ним завдання — створити підпільні групи по селах Переяславського та суміжних двох районів.. (Д. Бедзик, Дніпро..., 1951, 5); // Визначати, намічати що-небудь. Завдання спілки — створити новий репертуар, виховати, загартовувати нового актора (Еллаг, II, 1958, 131).

Створити культ див. культ; Створіти [собі] кумір (куміра) див. кумір.

3. Робити можливим, наявним, підготувати що-небудь, забезпечувати чимсь. ..тільки комуналізм створює повну непотрібність держави.. (Ленін, 33, 1973, 86); [М а р и а:] А ти не виступай. Ти як партійний керівник мусиш мені авторитет створювати (Корн., II, 1855, 111); Економічний розквіт колгоспного ладу створює умови для поступового зближення, а в перспективі і замість колгоспної власності з загальнонародною в єдину комуністичну власність (Колг. Укр., 9, 1961, 2); Не менш важливо створити потрібну обетановку для спокійного сну дітей (Шк. гігієна, 1954, 58); // Вилікати, породжувати що-небудь; бути причиною виникнення чогось. Настала така тиша, якої не створював ні один артист від самого початку заснування театру. Весь партер і лжі бенуара буквально затіли подих (Довж., I, 1958, 167); Коленкур мочки дивився в куток: там клубочилися сутінки, в пасмахи диму вони створювали ілюзію, ніби стіни рухалися (Кочура, Зол. грамота, 1960, 392); Особливі труднощі створює для переключача нестожість зображуваного в оригіналі життя (людей, побуту, пейзажу, відносин тощо) з життям народу, на мову якого робиться переклад (Рильський, IX, 1962, 66); Відкриття Америки і морського шляху на околиці Африки створило для ростищої буржуазії нове поле діяльності (Копу. мавіф., 1963, 31); Спорудження Катковської гідроелектростанції набагато підніме води Дніпра, створить величезну водою (Рад. Укр., 24.IX 1950, 3).

4. Окреслювати, визначати в основному, надаючи яким-небудь ознак, властивостей. Дивно створює людей природа: мало хто здорівіший знайдеється в селі за Сеурида Яковлевича, а от ні його сила, ні його прості риси обличчя не передалися дітям — обое, крапля у краплю, ніша в матір (Стельмах, II, 1962, 105); Фантазія створювала якісь невіражні образи, в уяві за темрявою товалися міцні ворожі загони, полки, застави розміром в батальон, кулеметні сотні, взводи (Трубіл., I, 1955, 47); Ви тепер маєте ту гордість, яку не кожний має, Ви самі створили собі свою долю (Л. Укр., V, 1956, 265).

СТВОРЮВАТИСЯ, юється, недок., СТВОРИТИСЯ,

створяться, док. 1. Починати існувати; з'являтися. У центрі Беропи знову створюється небезпечне вогнище агресії, яке загрожуватиме життю й безпеці всіх народів (Програма КПРС, 1961, 28); Скільки минуло вже часу, відколи питаються люди, Нащо створили для нас світ, нащо і ми живемо? (Сам., I, 1958, 73); // Вироблятися, виготовлятися. Рухатися в галузі сільського господарства нам треба особливо швидко, бо це саме та галузь, де створюються продукти харчування для будівництва комунізму (Рад. Укр., 11.I 1962, 2); // Писатися, складатися (про твір мистецтва, літератури і т. ін.). Практика життя показує на кожному кроці, які нові пісні, частушки, коломийки, приказки, приповідки створюються по цехам заводів та фабрик, у бригадах та ланках колгоспників (Рильський, IX, 1962, 211); Книги для дітей в нашій країні створюються на всіх мовах народів СРСР (Літ. гав., 9.III 1950, 4); Напишуться книги, проспівають пісні, створять картини, і слава Зої [Космодем'янської] переходитиме у віка з роду в рід для патхнення чистої нашої юні, якою завжди цілає і цвістиме наша земля (Довж., III, 1960, 85).

2. Організуватися, засновуватися. — Селянські ради — цілком легальні організації, і вони створюються по селах, щоб організувати безземельну і малоземельну бідноту на боротьбу за свої класові інтереси (Козл., Ю. Крук, 1957, 364); В партійних організаціях колгоспів партійні комітети можуть створюватися при наявності 50 комуністів (Статут КПРС, 1971, 24); Після перемоги трудящих у лютому 1917 р. по всій Росії відразу створилися Ради (Ленін, 39, 1973, 162); // Утворюватися, формуватися. З комсомольців і піонерів створювалися загони по охороні врожаю (Укр. іст. ж., I, 1960, 12); Серед численних колективів художньої самодіяльності багато таких, що створилися безпосередньо в труді, під час роботи (Рад. Укр., 26.I 1954, 3).

3. Складатися, підготовлюватися, забезпечуватися. У волюму настинні створюються умови для розвитку швидкілля, мікроорганізмів, які згубно діють на екологію (Хлібороб Укр., 10, 1965, 8); КПРС вигодить з того, що в світі склалися і зростають сили, які можуть зберегти і зміцнити загальний мир. Створюються можливості для утвердження принципіально нових відносин між державами (Програма КПРС, 1961, 49); // Виникати, ставати наявним. Під час демонстрування панорамного фільму в глядачів створюється виняткове враження (Наука..., 5, 1958, 15); — Троянська, на сніданок! — Тоді в курені створювалася метушня: з торб витягалися глибокі, як ковші, дерев'яні ложки з квітками, глечики або інші посуд, і новобранці строжим тупотіли до кухні (Тют., Вир, 1964, 340); — Ось копія наказу. — Шорс спокійно розіграв концерт. Наказо вже створив згнітаний настрій (Довж., I, 1958, 143); Хжари ворожить військ.. стали обходити село. Створилася загроза повного розгрому частин Першої Кінної, що перебували тут (Гончар, II, 1959, 387); Ситуація для втеги створилася малосприятлива (Довж., VI, 1957, 32).

4. тільки док., рідко. Відбутися, здійснитися. Такого ще не творилось В нас на Україні. Та й ніколи не створиться На всім світі, брате! Всюди люде, а х один Дявола проклятий! (Шевч., II, 1963, 277); — Візьміть його, зав'яжіть йому рот і відішліть до Києва, до оселі Печерської, да створиться над ним суд господній і людський! (Тулуб, Людолови, II, 1957, 306).

5. тільки недок. Пас. до створювати. Внутрішній ринок з'являється, коли з'являється товарне господарство; він створюється розвитком цього товарного господарства.. (Ленін, 3, 1970, 57); Граматика і основний словниковий фонд створюються народом протягом сто-

літь (Літ. газ., 7. IX 1950, 1); Група київських винахідників працює над створенням атакма, в якому підйома сила створюватиметься не пропелерами, а матаючими крилами (Наука., 10, 1965, 32); Приїжджі з повіту організатори пояснили, що полк буде гостро класовий, створюється він самим неможливістю повіту з найвідданіших революції людей (Гончар, II, 1959, 227).

СТВОРЮВАЧ, а, ч. Той, хто створює що-небудь.
СТВОРЮВАЧКА, и, ж., розм. Жін. до створювач.
СТЕАРИН, у, ч. Тверда жирова речовина білого або жовтуватого кольору, яку використовують у виробництві свічок, миловарінні, текстильній, паперовій та інших галузях промисловості. З соняшникової олії виготовляють фарби, стеарин, різні сорти мила (Ол. та офір. культ., 1956, 17); Я стояв, а стеарин свічки миса мені на руку (Ю. Янов., I, 1958, 89); *У порівн. Розсунув ранок світлий штору ночі, І синій сніг, як стеарин, горить (Шер., Шастя..., 1951, 26).

СТЕАРИНОВИЙ, а, е. Прикм. до стеарин; // Зробл. із стеарину. У [рудянку].., осяяному двома лігтарями й стеариновою свічкою, приліпленою до камінного виступу, спершись на лопату, стояв Курбала (Досв., Вибр., 1959, 348); // Який виготовляє стеарин. Стеариновий завод; // Який має колір стеарину або схожий на стеарин. За ними [танкамі] витрилася стеаринові вогні ракет (Гончар, III, 1959, 371); Кур ворухи стеариновими губами, мутні очима: — Все, Оксано! — прошепотіє він і важкими руками обняв Оксана (Тют., Вир. 1964, 535).

СТЕБЕЛІНА див. стеблінна.
СТЕБЕЛІНКА див. стеблінка.
СТЕБЕЛІННЯ див. стебління.
СТЕБЕЛІНОЧКА див. стебліночка.
СТЕБЕЛЛЯ, я, с., рідко. Збірн. до стебель. Розгадала [Ліна] жовте квіття дикої собачої рожі та петрового батогоа цупке стебелля (Гончар, Тровка, 1963, 182).
СТЕБЕЛЬ, бя, ч., рідко. Те саме, що стебл 1, 2. Клацаються довіг стебл додолу, — лагають під їх [женців] зубчатиими серпажи... (Мирний, I, 1954, 345).

СТЕБЕЛЬЦЕ, я, с. Зменш. до стебл 1, 2. Пробицаються [весняні пахоті] крізь набрякат брукьки, тендітні стебельця трави (М. Ол., Леся, 1960, 59); На високому гілкому стебельці росла лугова цариця — ромашка (Тют., Вир. 1964, 252); *Образно. Дивися він, як слово строге В дитячій запада серця, Як проростають потім з нього Тендітні, ніжні стебельця... (Воскр., I всеріоз..., 1960, 73); *У порівн. Ноги тоненькі, як стебельця (Хотк., II, 1966, 358).

СТЕБЛІК, а, ч. Зменш. до стебл 1, 2. Він тримає у замураних земляю руках якийсь дялий стеблук (Ю. Янов., Київ. опов., 1948, 69).

СТЕБЛІНА, **СТЕБЕЛІНА**, и, ж. 1. Окрема трав'яниста рослина. Зробиле [Білогруд] крок убік, нагнувся і вирвав з землі порудіаку нескотену стеблину пшениці (Ю. Ведзик, Полки..., 1959, 11); Сьогодні він радить винащити багаторічні трави до єдиної стеблини (Жур., Звич. турботи, 1960, 97).

2. Те саме, що стебл 1. Польова повитиця подіала догори по стеблінні жита і розтулила свої білі делікатні квіточки (Коцюб., I, 1955, 17); Важкий колос гне стеблини до землі (Головко, I, 1957, 425); Комбайн збирає чисто, ліба вже яка стеблина впаде на землю, то тільки поді її не зачепило гедером (Збан., Старший брат, 1952, 71); *У порівн. [Платон Гаврилович] Та коли б же ти знала, це й яку дівчину вивсватаю. Очі — як терночок, брови — як шкурочок, станок тоністий, як стеблина (Вас., III, 1960, 136); Біля вузькоколіїки, високий і тонкий, як стеблина, Францішко стояв з

кошиком у руці й чекав на Глушчука (Чорн., Визвол. земля, 1959, 58).

СТЕБЛІНКА, **СТЕБЕЛІНКА**, и, ж. Зменш. до стеблінна, стебелінна. Жито, мов золото. Колосся, наче прапорики, аж позилілося під вагою зерна та перлохис крапель роси, що позилілися з кожної стебелінки (Фр., I, 1955, 57); Генер ми італи вже знаною дорогою. Ось остання лисина безформного плеса, що по ніж де-не-де сиротливо стирчали хирляві тоненькі стебелінки осоки (Досв., Вибр., 1959, 435); Тамарі прикро було слухати, коли він казав, що вона схожа на стеблінку (Хижняк, Тамара, 1959, 6); Гарячий вітер котить рудим полем жмари куряки, ніде жодної стеблінки, жодного зеленого деревця... (Збан., Сеспель, 1961, 100).

СТЕБЛІННЯ, **СТЕБЕЛІННЯ**, я, с. Збірн. до стеблінна, стебелінна. Коли кулі з-за Дніпра вискали [вищали] над полянами, Тося припадала шквльнище до землі і навіть накривалася зверху сухим стеблінням (Смолич, Реве та стогне..., 1960, 477); Серед розтолоченого, змішаного з землею стеблінням лежав неживий Дробага (Гончар, Людина..., 1960, 95).

СТЕБЛІНОЧКА, **СТЕБЕЛІНОЧКА**, и, ж. Зменш. до стеблінна, стебелінна. На кожну стебліночку Пошмеш одну росиночку — А віку додаси (Гл., Вибр., 1951, 70); *У порівн. — А коли почалася блокада жима, мажа зовсім знесилілася, вона стала зовсім маленька і тонка, як стебліночка, йй все важче й важче було ходити на роботу (Перв., Материн.. хліб, 1960, 116).

СТЕБЛИСТИЙ, а, е. Який має багато стеблин або з міцним грубим стеблом. Широке поле, жито густее, Коренистее, стеблестее (Чуб., III, 1872, 385); Донбас відомий, як багатийший хліборобський край, де ростуть, золоті соняшники і стеблеста кукурудза (Цюпа, Україна..., 1960, 185).

СТЕБЛО, а, с. 1. Основна частина трав'янистої рослини від кореня до верхка, яка тримає на собі листя, квіти і плоди. Жне Харитя, але якось недобре йде робота. Довег стебло тутастася, великий серп не слухастся в маленькій руці (Коцюб., I, 1955, 17); В рученятах у дівчинки довег стебло, квітка білої лелі, і пагне вона на всю тату (Л. Укр., III, 1952, 488); Через тин з сусіднього городу необережно перекопалося стебло гарбузинка, це й маленькій гарбузик перекувало (Мущк., День..., 1967, 52); Кількість і якість волокна в стебл конопель залежить від сорту т умов вирощування (Колг. Укр., 4, 1956, 11); Увагу його надого прикував будяк — зрубте стебло, при'ял' колючки, побуріла квітка (Гуц., Серпень..., 1970, 41); *У порівн. Зовсім близько Трощиненка, за гони якіс, майорить під копами у червоній косинці гілка, тонка, мов те стебло, дівчинка (Кос., Новели, 1962, 121).

2. Окрема трав'яниста рослина взагалі. — Глянула я на свій город, а моєй цибулі — коли б тобі стебло: чисто всю вирвала Солов'їха (Н.-Лев., II, 1956, 10); Вся пшеницю до стебла вибубо [град] (Стор., I, 1957, 33); Людина не може жити без ласки, як стебло без сонця (Томч., Готель..., 1960, 157).

3. Назва деяких частин предметів або пристроїв, які мають вигляд стрижня, трубки. При вимірюванні мікрометром цілі міліметри і підміліметри віддаються по шкалі стебла, частки, менші від міліметра, відлічуються по шкалі барабана (Практ. з машинозна, 1957, 15).

СТЕБЛО... Перша частина складних слів, що відповідає слову стебло у і знач., напр.: стеблорід, стеблособортник, стеблорідиймач, стеблорідобіривач і т. ін.

СТЕБЛОВИЙ, а, б. 1. Прикм. до стебл 1. Ступні стійкості рослин озимої пшениці проти коливань тем-

пературі в зимовий період можна визначити по довжині стеблових конусів росту (зародкового колосся) (Наука., 3, 1958, 25); *Стеблова форма*; // Який є частиною стебла. Легко розмножується [тополя] стебловими живцями (Лісівн. і полеска. лісорозв., 1957, 70); // Уживається у складі назв деяких комах. *Стебловий метелик*; *Стеблова сова*; *Стеблова нематода*; // Який діє на стебло. *Стеблова іржа уражує стебла і листя пшевиці* (Колг. Укр., 8, 1961, 26).

2. Стос. до стебла (у 1 знач.). *Стеблові листки*. Δ *Стебловий шов* — шов стібками, що виходять один за одного. *Рушниковим двобічним швом вишивають декоративні речі побуту*. Спочатку на тканині малюють контур зору і вишивають його стебловим швом (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 66).

СТЕБЛОСТІЙ, стю́, ч., с. з. Стеблова частина польових культур, яка вириває поле під час їх вирощування. Їм росте добу. *Стеблостій* — густий і високий (Колг. село, 6.VII 1954, 3); *Серед злакових зернових кре жито — найбільш холодостійка культура, невгивалива до умов життя*. *Стеблостій цього жита не пошкоджується осінніми заморозками* (Хлібороб Укр., 5, 1969, 17).

СТЕБЛУВАННЯ, я, с., бот. Поява у коренеплодів насінних пагонів, квітконосних стеблин. *Стеблування*, цвітіння і досягання насінних озимих буряків почалося на 8—12 днів раніше, ніж на звичайних висадках (Хлібороб Укр., 11, 1964, 23).

СТЕБЛЯСТІЙ, а, е. Те саме, що стеблістий. *Оберіжкі квіткі: пишні жоржини, ніжні троянди, стеблясті левки* (Ю. Янов., IV, 1959, 133).

СТЕБНИК, а́, ч., діал. Омшанич. З усім він прощався: коней гладив, обнімав телят, шептав слова прощання сходаї, коморі, стебникові (Гжицький, У світ., 1960, 100).

СТЕБНІВКА, н, ж. Різновид шва у художньому вишиванні. На Яворіщині вишивали льняною небіленою ниткою, ниткою для міцності воском, по білому або білому полотну технікою стебнівки — різними густими смужками (Нариси з іст. укр. мист., 1969, 61).

СТЕБНОВАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнн. ч. до стебнувати.

2. у знач. прикм. З ватною, вовняною і т. ін. прокладкою, що прошита наскрізь великими стібками. *Стебнована ковдра*.

СТЕБНУВАННЯ, я, с. Дія за знач. стебнувати.

СТЕБНУВАТИ, ую, уеш, недок., перех. Прошивати наскрізь великими стібками, поклавши між підкладкою і верхом шар вати, вовни і т. ін. — *Ми все швидко, ковдри стебнуємо* (Григ., Вибр., 1959, 372).

СТЕБНУТИ, ну, веш, док., перех. Одвокр. до стебнувати². *Приська не вдержала... Мов її хто стебнує батогом з усієї сили — вона тріпнулася: слюзи градом полилися в очей* (Мирний, III, 1954, 27).

СТЕГЕННИЙ, а, е. Прикм. до стегно́. *Стегенна кістка*.

СТЕГЕНЦЕ, я, с. Змешн. до стегно́. З нудьги книжечку роману легенького одкине (дівчина). З корзини витягне куряче стегенце, з білою паляницею попоість трохи, а потім пиріжечком з повидлом заїсть (Головко, I, 1957, 140).

СТЕГНАСТІЙ, а, е. З великими стегнами. *Стегнасті жові в самому ранку, позиводилиши зі ставніи породистіи жеребціи, нещадно ганяли їх на корді* (Гончар, Таврія, 1952, 268).

СТЕГНО́, а́, с. Частина ноги людини або тварини від тазостегнового до колінного суглоба, а також зовнішня сторона верхньої частини ноги, тазу. *Бекіт завивав і ляснув себе по стегнах* (Коцюб., II, 1955, 150);

Він їв.. стегно в індику (Март., Тв., 1954, 403); *Вона витягалась, була ставна, мала тугі, пружні ноги, вразно окреслені стегна, тонкий стан* (Скл., Святослав, 1959, 177); *Два автоматні диски, що металілися на реміняці, били його по стегнах* (Тют., Вир, 1964, 488).

СТЕГНОВИЙ, а́, е. Прикм. до стегно́; // Розміщений на стегні. *Стегнових пор* [у ящірки різноколірної] 7—15 на кожній нозі (Визначник земноводних..., 1955, 109).

СТЕГОЗАРВ, а, ч. Великий викопний рослиноїдний плазун з двома рядами кісткових пластин на спині та з шипами на хвості групи диянозаврів, що вторинно пристосувалися до ходіння на чотирьох ногах.

СТЕГОЦЕФАЛ, а, ч. Викопна тварина групи земноводних, яка мала суцільну кісткову покривку черепа, 5'ятипалі кінцівки і належала до перших чотирьногих тварин.

СТЕЖА́, і́, ж., рідко. Те саме, що стéжка. *Замерла, готова прийняти його [літак], вистелена вологими шестикутниками, .. широка залтна стежа* (Драч, Іду..., 1970, 80); **Образно. Чи все пішло намарно? Жду одвіту. Чи слово те, яким я дорожу, Постяло буйного зелен-каїту, В людські серця знайшло свою стежу?* (Забашта, Пісня..., 1961, 46).

СТЕЖЕННЯ, я, с. Дія за знач. стéжати. З усією пильністю й обережністю, на якій була здібна, почала [Білена] *стеження* (Хотк., Довбуш, 1965, 9); *Кравчинський розумів, що від стеження, рестрації фактів Третє відділення перейшло до активних дій* (М. Ол., Туди, де бій, 1971, 31).

СТЕЖЕЧКА, и, ж. 1. Змешн.-пестл. до стéжка. *Ой, знами, знами, В кого є дочки: Втоптані стежечки Через садочки* (Укр.-лір. пісні, 1958, 118); *Зеленою левадою побігла стежечка аж до ставка* (Коцюб., I, 1955, 40); *Бузькі, кручені, старанно вицищені і дрібним піском посипані стежечки в'ються крутим березом увору* (Фр., V, 1951, 29); *Миролюбно радить [дід] хлопчикова: — Узяв би лопатку та й прокидав стежечку до хвіртки* (Збан., Сеспель, 1961, 303); *Ми мочки пішли вузькою стежечкою* (Досв., Вибр., 1959, 47).

◇ *Знаходити (знайти) стéжечку до серця (сердця) — те саме, що Знаходити (знайти) стéжку до серця (сердця) (див. стéжка). Нам з тобою, друже, вірші помогли, Через них ми стежечку до серця знайшли* (Забашта, Квіт., 1960, 82); *Прокладати (прокласти, проложити) стéжечку до чого — добиватися успіхів у якійсь справі. Мені здається, що ця моя перша проба — не лишня задля того, щоб проложити хоч невеличку стежечку і до таких утворів* (Мирний, V, 1955, 406); *Протобутувати (протоп'ятати) стéжечку див. протобутувати; Протобутувати (протоп'ятати) стéжечку до серця див. протобутувати; Схбд'ятися (зійдуться) стенечкі див. схбд'ятися; Топ'ятати стéжечку до серця. топ'ятати; Утоп'ятувати (утоп'ятати) стéжечку до серця (душі, душ) — те саме, що Знаходити (знайти) стéжку до серця (до сердца́) (див. стéжка). Ти досягнув становища високого і чини, Ти маєш те, про що не смів і думати, Та не втопав ти стежечки, поете, До людських душ* (Забашта, Вибр., 1958, 46).

2. розм. Поздовжня лінія. *Дарка взяла в руку фалдочку тієї.. спіднички, синьої з білими стежечками* (Л. Укр., III, 1952, 642).

СТЕЖИНА, и, ж. 1. Те саме, що стéжка 1. *З-за куці в'юба жисливська На стезину зибігав* (Л. Укр., I, 1951, 365); *Восени реве [Страй] грізно і пінитковсь, заливаючи вузьку стезину, що в'ється попід скалою здовж його берега* (Фр., II, 1950, 27); *Понад веселими лугами Стежина в'ється польова* (Рильський, II, 1956, 318); *Добирался [Бронко] малозодженено, але відомою йому стезиною поміж смерінок і бертз* (Вільде, III, 1968, 271); **Образно. Я глянув на зворого. По його сузому*

обличчю скотились *дві срібні сльози і залишили за собою дві стежини* (Ірчан, II, 1958, 176).

◇ **Топтати стежини дів. топтати.**

2. *перех.* Те саме, що *стівка* 3. Сам *Мальований* не дуже *раєся* на *скеласті стежини науки* — його з усіх сил *птали туди батьки* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 242).

СТЕЖИНКА, и, ж. Зменш.-пестл. до *стежина*. *Шлях не ма, а тільки де-не-де Поплутані стежинки йдуть на безвість* (Л. Укр., I, 1951, 133); *Під ялинками стежинки, наче змійки, повилась* (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 70).

СТЕЖИНОНЬКА, и, ж. Зменш.-пестл. до *стежинка*. *Хай буде добрий чоловік. І щоб у неї [дочки] та у нього Одна стежинионька навк* (Воровько, Мирний неспокій, 1960, 62).

СТЕЖИНОЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до *стежинка*. — *Багато вже ходив [дяк], блаука, дороги тогь не знайшов, та деякі стежиниочки направи* (Вовчок, VI, 1956, 218).

СТЕЖИТИ, жу, жвш, недок. 1. *неперех.*, за ким — чим, із спол. а к. Пильно спостерігати за ким-, чим-небудь, не відриваючи очей, погляду. *Багато хто спинається, щоб краще стежити за божм Нертала в пантеоні* (Л. Укр., II, 1951, 542); *Я примостився до панни Анелі найближче, наскільки дозволяла пристойність, і стежив, як вона шила* (Коцюб., II, 1955, 255); *Левко стежив за пароплавом, поки не сховався за лісом літтарик на цогаї* (Десняк, Опов., 1951, 29); *Примруживши свої великі сірі очі, стежила [Лара] за тим, що відбувається навколо неї* (Шовк., Інгеверн, 1948, 36); *Хлопці об'я, де глибоше, перепливали річку навіпереди. Хто не плавав, захоплено стежив за плавцями* (Головко, I, 1957, 189).

Очі стівкати за ким—чим—хто-небудь невідривно спостерігати за кимсь, чимсь. *Дитячі очі стівкали з неї за кожним рухом старших* (Коцюб., II, 1955, 86); *Виходячи із спочиальні, на порозі він озглянувся: за ним невідступно стежили материні очі* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 247); *3-а піднятого ковчиря капітанового плаща блищать чорні, гарячі очі. Вони неспинно стежать за дорогою* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 6); *Стівкати очима (поглядом) за ким—чим,—пильно дивлячись, спостерігати за ким-, чим-небудь. З неважкою послишкою сиділа Ольга і стежила поглядом за Данилом* (Коп., Лейтенанти, 1947, 107).

2. *неперех.*, за чим, також із спол. Як, чи і т. ін. і рідко *перех.* З інтересом та увагою спостерігати за зміню, розвитком, станом чого-небудь. *Кожен з нас, працюючи в тій чи тій партійно-радянській організації, стежить щодня за невичайною зміною політичних питань, воєнних і внутрішніх* (Ленін, 40, 1974, 228); *Кошовий Кирдяга стежив за перебігом бою в яким незадоволенням* (Довж., I, 1958, 241); *Стьопа легко міг стежити за успіхами своєї учениці* (Донч., Секрет, 1947, 27); *Перекладач повинен неухильно стежити за всіма стилізованими поворотами тексту* (Рильський, IX, 1962, 81); *Трудящі всіх країн пильно стежили за розвитком подій у Росії, розуміючи, що Жовтнева революція має не тільки російське, але й міжнародне значення* (Ком. Укр., 11, 1967, 72); // *Цікавиться всім, що відбувається, діється в якій-небудь галузі. А як поет — без перепони Я стежу творчість закону; З них постають мої ідеї — Найкращий скарб душі моєї* (Воровий, Вибр., 1959, 56); *Голубар уважно стежив за газетами* (Ле, С. Голубар, 1950, 42); — *Треба ж стежити за пресою, щоб більше неї бачити* (Стецьмах, I, 1962, 42); // *Уважно слухаючи, пильно дивлячись і т. ін., намагатися вловити зміст чого-небудь, не пропустити чогось тощо. Стежив*

[Алі], як тило ступали жовті паточки [Фатьми] по кам'яних сходях

(Коцюб., I, 1955, 395); *Присутні жовчки стежили за тою великою розмовою* (Горд., Чужу ниву..., 1947, 45); *Тамара, Марина Хомієна, Галя і Віра весь час стежили, чи не пройшли з возиком вантажники* (Хижняк, Тамара, 1959, 193).

3. *неперех.*, за ким — чим, також із спол. що б. Здійснювати контроль, нагляд і т. ін. за ким-, чим-небудь; шклуватися, дбати про когось, щось. У практичній боротьбі з фракційністю необхідно, щоб кожна організація партії якнайсуворіше стежила за недопущенням ніяких фракційних виступів

(Ленін, 43, 1974, 80); *Командир полку Самієв щоразу обавив її [колонну] на мотоциклі, задоволено озглядаючи втілю і наказуючи командирам якнайсуворіше стежити, щоб ніхто не відстав* (Гончар, III, 1959, 74); — *Я стою на вокзальному пероні, вартую. Пообав — ще кілька солдатів: ми оберігаємо на вокзалі лад, регулюємо рух, стежимо за роботою прибиральниць* (Кол., На фронті..., 1959, 34); *Вчесь вік не дуже добре, за цим мало хто стежив* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 123).

◇ **В чотирі ока стівкати дів. око¹; Стівкати за собою** — дбати про свій зовнішній вигляд, манери або про своє здоров'я. *Вдома я повинен беретися стежити за собою* (Коцюб., III, 1956, 455); *Вродливий панчик подобався сам собі і дуже за собою стежив* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 213).

4. *неперех.*, за ким — чим. Установлювати постійний нагляд, щоб впіймати кого-небудь або викрити, звинуватити в чомусь. *Вже кілька днів помічав він якось незвичайний людей, що стежили за ним, куди б він не йшов* (Коцюб., II, 1955, 165); — *Не треба, Фросино, ходити Тамарт до нас... Мене і дітей не чіпають. Але хто його зна. Може, стежать [гестапівці] за нашою квартирою* (Хижняк, Тамара, 1959, 116); *Офіцер старітв. Але вразі ж заликає асента контролрозвідки і наказує стежити за Столяком* (Довж., I, 1958, 46); *Бачився він в Федоров Івановичем. Більше ні з ким, бо додому до Бондаренка не можна було вийти: стежать* (Головко, II, 1957, 631).

5. *перех.*, мисл. Відшукувати по сліду; висліджувати. *Мороз холодної вікна помережив. Зайце даремно цілий день я стежив, Зате в душі — рожево-білий сніг На двні бурі і на мукі міг* (Рильський, I, 1960, 170).

СТЕЖИ, ів, м., діал. Люди, послані вести спостереження, розвідку за тим, що діється у ворожому таборі або в певній місцевості. *Гості прийдуть борше, бо кінні стежі вже кругом мигають, ліси перешукують* (Черемш., Тв., 1960, 134); *Однак стежі ходили тільки тоді, як «ворог» мочав і не наступав* (Ірчан, II, 1958, 215); *Ішли на колосистку дорою Полки, — а не перші стежі* (Брат., Пора..., 1960, 13).

СТЕЖКА, и, ж. 1. Доріжка, протоптана звірами або людьми чи спеціально зроблена людьми. *І лто мицую, і очінь пристіла, І листям пожовклим всі стежки покрила* (Гл., Вибр., 1951, 240); *Посеред тих звалищ величної природи виднілися подекуди медвежий стежки, протоптані від давніх-давен* (Фр., VI, 1951, 15); *Сніги впали великі, і Андрій радо прокидав од порога до воріт стежку* (Коцюб., II, 1955, 32); *Тільки на шостий день, дослідивши тайгову ріку, вітрині й мисливські стежки, помітив Глушак віддалити людську постать* (Довж., I, 1958, 104); *Яблука доспіли, яблука червоні Ми з тобою йдемо стежкою в саду* (Рильський, I, 1960, 129); *Вилкідена цеглою стежка давеніла під чобітьми* (Перв., Опов..., 1970, 119); * *У порівн. Нащо ж я тебе Вірно кохаю. Ми ж розійдемося, Як стежки в гаю* (Укр. пар. пісні, 1, 1964, 93); // *Смуга, слід, що залишається після*

СТЕК, а, ч. Тонка палиця з ремінною петлею на кінці, що служить хлестом при верховій їзді. Сотник роздратовано цьоаєлює себе стеком по крагах (Павч., 1, 1956, 160); За кільканацять кроків .. побачив Річинський таку сцену: без кітеля, в одній сорочці, полковник лупцював стеком солдата (Вільде, Сестря., 1958, 17).

СТЕКА, и, ж., мист. Дерев'яний або кістяний інструмент, яким користуються скульптори при ліпленні. Руки, що звикали до пензля, стеки й рейсфедера, взялися на заклик партії за автомат, міномет, штурвал літака (Ю. Янов., II, 1954, 195); Слухляна, жов пензель, скульпторська стека кладе ліній за лінійю, чутиливо окресляючи деталі мистецького витвору (Рад. Укр., 22.1 1963, 3).

СТЕКЛИЙ, а, е. 1. Високий і тонкий (про трав'янисту рослину між густими заростями кущів, дерев). На місці старих стеблих трав закруються нові, густозелені трави, виростуть нові буйнолисті дерева (Загреб., День., 1964, 92).

2. діал. Скаженний. *У порівн. Помалу на землю спустилася Козутик.. Лисичка-сестричка тільки того й ждала, Скочила, як стекала, Пшоника спіймала (Фр., XIII, 1954, 261).

СТЕКЛЯРУС, у, ч., збірн. Тоненькі короткі трубочки з кольорового скла, які використовують для намшета, оздоблення тканини, одягу і т. ін.; різновид бисеру. У фіналі вистави на сцену вийшли чотири пари танцюристів у блискучих від стежлярусів та всякої мішури.. костюмах (Мицудо укр. театру, 1953, 97); *Образно. Вже в сніжний саван сповиті «Восток» і «Мирний». Вкрилася кривою вапни, паруси. Увесь рангоут в крижаному стежлярусі (Довж., Зап. Десна, 1957, 41).

СТЕКЛЯРУСНИЙ, а, е. Прикм. до стежлярус; // Зробл. із стежлярусів, із стежлярусом. Стежлярусні прикраси; Стежлярусне оздоблення.

СТЕКЛЯРУСОВИЙ, а, е. Те саме, що стежлярусний. Василь Боженко теж підскачов до Харитона, утопив його.. за врудю, зім'яв у куцалі старанно запрасовану на мзришкі маніжку, навіть один із стежлярусових гудзиків приснув геть, — і потрусив Харитона так, що в того аж затіпалася голова (Смолич, Мир., 1958, 48).

СТЕКТИ *див.* стікати.

СТЕКТИСЯ *див.* стікати.

СТЕЛА, и, ж. Кам'яний стовп чи плита з надписом або рельєфним зображенням, що ставиться, споруджується як надмогильний пам'ятник або на згадку про яку-небудь подію і т. ін. Ювілейні Десі України було присвячене відкриття в Зеленому гаю меморіальної стели (Рад. Укр., 21. II 1971, 3); Понад 33 століття витримує піщані бурі висічена в горах на східному березі Нілу кам'яна стела (Знання., 12, 1966, 16).

СТЕЛАЗ, а, ч. Ряд полиць, розташованих одна над одною і призначених для розкладання чого-небудь. Одним крилом до робочого кабінету прилягає велика бібліотека з дощатими стелазами (Вол., Дні., 1958, 35); Крешові стіни були заставлені по стелю вузькими стелазами, заплананими книгами різного формату (Вільде, III, 1968, 371); На дощих стелазях, прикрашених квітами, красувалися сотні сортів його [І. В. Мічуріна] гібридів (Довж., I, 1958, 464); Качани [кукурудзані] посортували і укляли на спеціально підготовлені стелазі (Колг. Укр., 11, 1961, 19).

СТЕЛАЗНИЙ, а, е. Пов'язаний із використанням стелазів. У стелазній секції [на Виставці передового досвіду в народному господарстві України] організовано вирощування овочів гідропонічним способом на штучних середовищах, зокрема на щербені з автоматичним подаванням поживного розчину (Хлібороб Укр., 7, 1973, 38).

СТЕЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. стеліти. Яхась стара баба застелювала ліжку. — Де паня? Мені зараз треба пані.. Баба покинула стелення й вийшла (Март., Тв., 1954, 345).

СТЕЛЕНУТИ, ну, неш, док., *перек.* і *неперек.*, розж. Те саме, що струсувати. Максим красномовно стеленує пляшкою — аж я почує, як хлюпнулася у ній горілка (Збав., Єдина, 1959, 370).

СТЕЛИНА, в, ж. 1. Стельова балка, дошка. Баба по стелині наляканими очима ввдила, руки підіймала (Черемш., Тв., 1960, 40); Достатки в хату плывуть, аж стелими роздодяться, сволок прогнущся, пластини розпирає сила зерна на горющі.. (Горд., Дівчина., 1954, 180).

2. рідко. Окрема дошка підлоги, паркету. Підшопа човгнула по стелині ганку (Смолич, Ми разом., 1950, 133).

СТЕЛИТИ, стелію, стеліши, *недок.*, *перек.* 1. Класти, розкладати що-небудь на якійсь поверхні або вкриваючи поверхню чогось; слати. Питають, що він їй [панночі] подарував, — вона перед ними стеле оксамити та атласи, що від старої пані має, та хвалиться: — Це він мене обдарував! (Вовчок, I, 1955, 115); Я пам'ятаю, що мама ніколи не стелила мені коужа на ліжку (Н.-Лев., VI, 1966, 96); Птаж пташаткам в тижіж кутку Гніздечко зиває, Пухом стелить, зерном кормить, До сну їм співає (У. Кравч., Вибр., 1958, 204); Після вечері Василина збивав йому, наче господареві, подушку, стелить на .. сіно свіже радію (Стельмах, I, 1962, 140); Крам розмотували з шук і стелили собі під ноги, як килими (Смолич, II, 1958, 41); *Образно. Сонце спустилося низько над водою і стелило по хвиллях блискучий іскристий шлях (Коз., Серце., 1947, 136); Місяць стелив догет тіні від дерев (Трубіл., Мандр., 1938, 79); // також без додатка. Розкладати постільні речі, готуючи місце для сну. — Стели, стара, стели чужому зараз осьде серед хати! (Фр., XIII, 1954, 65); Обом вона стелила на канапі, вклядала із стати й уквивала ковроно, щоб не замерзла (Чорн., Впалов. земля, 1959, 22); Господарка, років під сорок, стелила ліжку, підбивала подушку (Томч., Готель., 1960, 9); Не в хаті стелить синові мати постелю, стелить йому там, де він любить: надворі, на сухому дужмяному сіні (Гончар, Тронка, 1963, 19).

♦ М'яко стеліти *див.* м'яко.

2. Розстилати, розкладати на поверхні землі для вибілювання, сушіння і т. ін. А я годна ленок [львової] брати та годна стелити, А я годна засніпати та й годна робити (Коломийки, 1969, 93).

3. *перек.* Пошпирювати, розстилати щось по поверхні або низько над поверхнею чого-небудь. Таке огнище розвела [іскра], немов серед печка: по землі густий дим стеле (Мирний, IV, 1955, 248); Воно [море] вже збудилося, здригнулось, заголубило, двіткко стука в порожні боки човнів і стелить Джузеппе під ноги шиплячу піну (Коцюб., II, 1955, 415); За вікнами уже не в жарт бешкетує метелиця: безтяжко вис, стелить замети, реє ніч (Логв., Літа., 1960, 160); Пройде тихий дощик — і весна ще дружніше стеле по землі оксамитовий килим трав з баристими візерунками квітів на ньому (Наука., 4, 1962, 46).

4. Робити покриття, кладучи щільно в ряд дошки, колоди і т. ін. Стелити підлогу.

♦ Місткі стеліти *див.* місткі.

СТЕЛИТИСЯ, стеліся, стелішся, *недок.* 1. Лягати, вкриваючи собою поверхню, прилягаючи до поверхні чого-небудь; слатися. Не тямлячи себе, почав він вкидати жінчине добро у відчинені до сінєй двері. З свистом летів суніві полотна і через усю хату стелився білом

стежку (Коцюб., I, 1955, 30); *Виходив ти на тік неюпи амолотити.. Як рієне золото, тяжкий стелився сніг, І жовтий цін алмаз, як блискавка несливна* (Ряльський, I, 1960, 232); *Паутиння стелився по траві — на тепло* (Наука., 10, 1973, 46); *Образно. *Сонце сховаєсь за гори, в долинах уже стелилися тіні* (Пончар, III, 1959, 173); // Схилатися до землі (про стебла, віти й листя рослин). *Барвничку зелененький, стелися низенько, А ти, милий чорнобривий, присунься ближенько* (Коломійки, 1969, 131); *М'яко стелилася під травеним вітром трава* (Рибак, Перекл. Рада, 1948, 558).

◇ Дорбга (доріжка, шлик) стелітисся (стелівся) ко- жу — хто-небудь має (мав) їхати кудись. *Коли стелітисся доріжка, козаків не до ліжка* (Укр. присл., 1963, 211); *Шлях стелився їм далекий. Раділи йому тільки діти й підлітки, що їздили на верблюдами* (Тулуб, Вступ., 1964, 38).

2. перен. Простягатися, розстилатися на велику відстань. *В долині, по крутих боках гір скрізь розкидані села, стелітисся ними та баштани, зеленіють невеличкі дубові гаї* (Н.-Лев., II, 1956, 387); *Колись тут була одна з резиденцій Фальцфейнів, стояв поміщицький палац, оточений сріблястими тополями, горбились під важкими черепичними дахами самаючі батрацькі каварми, за якими до самого моря стелилися виноградники* (Пончар, II, 1959, 402); *Дорога стелилася посеред великого поля* (М. Ю. Тарн., Як на.. ніві, 1958, 145); *Перед ним стелився ще ясно освітлений стадіон, але його самого побачити з поля було важко* (Собко, Біле полум'я, 1952, 42).

3. перен. Поширюватися, розстилатися по поверхні або низько над поверхнею чого-небудь. *Курява стелилася по гладкому, як дзеркало, ставку і купалась у хвилях рожевого світла* (Коцюб., I, 1955, 27); *Стелітисся сивий туман веленою* (Дв. Чайка, Тв., 1960, 210); *Поєтря набралось вологи, набухлі сірі хмари низько пліють над землею, затуманилися ліси і поля, дим стелітисся низькими* (Горд., Дівчина., 1954, 151); // Надходячи, поширюватися, охоплювати, оповивати собою що-небудь. *Далеко стелітисся веселі веснянки, в яких не чути ні туги розбитого серця, ні гадки про зраду або недолю* (Л. Янов., I, 1959, 52); *Мир і спокій стелилися селом* (Хотк., II, 1966, 108); *Сонце тим часом сховаєсь за степом. Високі гори спожуріли, цінка сутін стелилася по сизах* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 19); *За вікном уже стелився ранній зимовий вечір, і гості почали збиратися* (Гур., Життя., 1954, 103); *Десять коло одинадцяті Сергій не витримав, вийшов на вулицю. Над Петербургом стелилася біла ніч* (М. Ол., Туди, де бій, 1971, 155).

4. Рості, простираючи свої стебла, листя, віти по поверхні або низько над поверхнею чого-небудь. *Перед величезним камінням плазувала карликова берізка, стелилась дрібна ялинка* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 274); *Дерева зеленіли і ольхи стелилася, мов густи рути на пухлястому килимі* (Кучер, Прошай., 1957, 19).

5. перен. Догоджати комусь, нещиро вихвалити, зацікавити перед ким-небудь, підлезуватися до когось; плазувати. [Н а р т а л:] *Кубло гадюче! перед орогами під ноги стелітисся, мов поздигал, а перед братом сторчака стають і раді вакасути!* (Л. Укр., II, 1951, 428); *Вернеться [Санька] із грамотою, почестями. Всі поді будуть стелітисся перед нею, ніхто не посміє перечити, дузу й будуть болятися* (Горд., Дівчина., 1954, 205); — *Дуже погано, що так сталося, я почуваю себе виму- ватим, розумієте? — стелився Гуляк перед господарями* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 353); [Н а з а р

Петровиц:] *Знали мене не за що-небудь, а за характер. Не хотіло стелітисся до ніг* (Дмит., Дівоча доля, 1960, 82).

6. Готувати собі постіль, розкладаючи постільні речі. *Ой ще бурлак не стелився, Вже господар причепився: — Вставай, бурлак, годі спати, Вже час воли в поле енати* (Фр., XIII, 1954, 38); *Не стелившись, полягали спати, але чи склеєш тво очі на часинку? Може, діти* (Головко, II, 1957, 163); *В передній стелився на спочив Одісей* (Гомер, Одісея, перекл. Б. Тена, 1963, 339).

СТЕЛИЩЕ, а, с., с. е. Місце, де розстилають льон, коноплі для вимочування під дощем, у росі або полотнища для сушіння, вибілювання на сонці. *На хороших стелищах льон швидше вибілюється і волокно виходить високої якості* (Техн. культ., 1956, 83); *У більшості господарств мало низьких луз, які є найкращими стелищами для льону, а тому соложку розстилають у полях сівоамін по степні зернових культур* (Хлібороб Укр., 6, 1971, 22).

СТЕЛІННЯ, я, с. 1. Дія за знач. стеліти.
2. Те, що підстиляють. *Солома з ясел іде під молодих коней на стеління* (Март., Тв., 1954, 43).

СТЕЛІТ, у, ч. Лийтий твердий сплав кобальгу, хрому та вольфраму, з якого виготовляють різучі частини інструментів і наварні деталі машин, що швидко зношуються. *У першому десятиріччі ХХ ст. для обробки металів різанням почали застосовувати спеціальні лийті сплави типу стеліт, які відзначались високою твердістю і стійкістю проти спрацювання* (Різальні інстр., 1959, 10).

СТЕЛІТОВИЙ, а, е. Прикм. до стеліт; // Вигот. із стеліту.

СТЕЛЮШОК, шкв., ч., бот. (*Spergularia P et s.*). Багаторічний трав'янистий бур'яні роднин гвоздикових, що росте на солончаках і піскуватих ґрунтах.

СТЕЛЯ, і, ж. 1. Верхнє внутрішнє покриття в будь-якому приміщенні. *Тяжко в халуці. Цідять мороз маленькі вікна, змуряють вогні кутки, гнітять низька стеля, і плаче зажурене серце* (Коцюб., II, 1955, 32); *Зі стелі висіла велика жирандоль в безлічю електричних лампочок, схова на виноградне гроно* (Смолиць, Світанок., 1953, 414); *З стелі бліндажа падають добулу важкі краплі води* (Дмит., Драм. тв., 1958, 22); *Підвішена під стелею лампа сполохано блимає* (Тют., Вир, 1964, 207); *Образно. *Він не відчував ні палючого сонця, що розтигало прозору синю космічну стелі, ні всієї краси природи, залатаної піденним сльвом* (Досв., Гулле, 1961, 50); *У порівн. *Зверху над Василюком нечаче висті здоровий камінь, гладенький, як стеля* (Н.-Лев., II, 1956, 89).

◇ Підвірати (підпёрти) стелю [головною (плечіями)] див. підпирати; Рбетом під стелю — дуже високий. *Слідом за Борисом валився його вірний друг Валентин Сорока, ростом під стелю* (Пончар, IV, 1960, 66).

2. Гранична висота підйому літального апарата, сварада. «АН-26» призначений для перевезення різноманітних народногосподарських вантажів.. *Стеля нового літака — 7,5 кілометра* (Наука., 9, 1971, 43); // перен. Гранична межа чого-небудь. *Соціалістичний ідеал, фігурально кажучи, незрівнянно підняв стелю ідейно-художніх виносів і мрії мистецтва* (Талант., 1958, 37); *Вага мавітну, розміри прискорювача, його вартість уже досягли практичної «стелі»* (Наука., 5, 1960, 13).

СТЕЛЬВАГА, в, ж. Поперечний брус, що з'єднує сільськогосподарське звариддя з упряжкою. *Нап'ялиє посторокни, скринили барки й стельвага, коні напружились, під вострим демешем зашепестіло, затріщало коріння пирію, дрюку, полину..* (Літ. Укр., 11.VI 1968, 2).

СТЕЛЬМАСТВО, а, с. Ремесло, фах стельмаха. *Він має велику озогу до різних металічних праць, до токарства, стельмаство, до пастикуства і садівництва* (Фр., VII, 1951, 296).

СТЕЛЬМАСЬКІЙ, а, е. Стос. до стельмаства. — *Маємо тут одного тесля, то той пристає до столярів, і одного бондаря — той у стельмаській цеху сидить* (Фр., II, 1950, 133).

СТЕЛЬМАХ, а, ч. і. Майстер, який робить вози, сани, колеса і т. ін. *Він був добрий стельмах, робив панам і селянам вози, бороми, плуги та рала і заробляв добрі гроші* (Н.-Лев., II, 1956, 268); *Господар був, очевидно, столяр або стельмах — у снігах наче сільської хати висіли на стіні різні стружанки й пилочки* (Козл., Ю. Крук, 1957, 520); *У XVI—XVII ст. у місті буйно розквітали всілякі ремесла. На кожному кроці можна було здіяти чимбаря, римаря, стельмата, броваря* (Нар. тв. та етн., 3, 1969, 96).

2. діал. Тесляр, тесля.

СТЕЛЬМАХУВАТИ, ую, уєт, недок. Займатися стельмаством, працювати стельмахом. — *Ні, не буде й хлібороба з тебе. І хлопцеві ніби не дурний, тільки, мабуть, на свою стежку не втрапить. Ну, спробуємо ще стельмахувати!* (Вас., II, 1959, 384); *Бенедетті був типовим італійцем, який уже у вісімнадцяті роки зміє все: заохотується в дітвачі, жастки цеху, шити роботи, кувати коней, показувати фокуси, їздити з бродячим цирком по всій Італії, набивати морською травою крисла, стельмахувати, печерувати ракіа, грати в футбол* (Загреб., Європа 45, 1959, 333).

СТЕЛЬМАШІТИ, шу, шити, недок., рідко. Те саме, що стельмахувати. *Брат Тарасіа Микита хотів було привчити його до хліборобства та стельмашити, та не до душі все те було хлопцеві* (Мирний, V, 1955, 310).

СТЕЛЬМАШНЯ, і, ж. Майстерня, де роблять вози, сани, колеса і т. ін. *А хоче втрака, то й втрака вибудує [дід] під самі змари; у кузні окує сокиру, у стельмашні загодить воза й сани, це й дерев'яні катки розкладає по них* (Стельмах, Гуси-Лебеді..., 1964, 22).

СТЕЛЬОВИЙ, а, е. Прикм. до стелі. *Будівля має два яруси: основний нижній ярус виконано із звичайного зрубу, в одних дверях і з стельовим перекриттям із пластин або товстих дощок* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 49); // *Признач. для розміщення на стелі, під столою. З фарфору виготовляють ролики, ізолятори, штепсельні розетки, патрони, основу вижмакачі, стельові розетки* (Монтаж і ремонт., 1956, 13).

СТЕМЕННИЙ, а, е, рідко. Те саме, що достеменний. *Як стеменна поплена, вона зараз, як віддалася, то й почала грубіти* (Вовчок, VI, 1956, 251); — *Стеженку правду кажуть!* (Стельмах, I, 1962, 612).

СТЕМЕННО, рідко. Присл. до стеменний. *На тому бенкеті в млинці я зауважив, що компанія веселилась й забавлялась щиро, просто.. Стеженно можна сказати про неї: що на умі, те й на язичі* (Н.-Лев., IV, 1956, 117).

СТЕМНІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мнв. ч. до стемніти 1. *Лики іконні якось страх як смутненько дишалися з стін — деревні, стемнілі, померклі лики* (Вовчок, I, 1955, 302); *Катра.. пішла туди, де крізь розладнений стрій дерева ще виднілося стемніле небо* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 226); *Незабаром ми йшли вже тільки одвоє по стемнілій вулиці, по ж'яких дерев'яних хідниках понад стінами білих будинків* (Перв., Материя.. хліб, 1960, 26); *Кожна берізка хититься багатством барв — від стемнілого срібла змизу і ніжного рум'янцю на стовбур до темно-вишневого в гіллі* (Стельмах, I, 1962, 352).

СТЕМНІТИ, іє, док. 1. Стати, зробитися темним, темнішим. *Море стемніло, згнітилось* (Кочуб., I, 1955,

391); *Зорі чогось затрептіли, і небо стемніло* (Л. Укр., I, 1951, 164); *Сірі очі стемніли, чоло побіліло* (Вас., I, 1959, 102); *Ще будемо, хлопці, брать передоги і слухати пісню ласкаву зерна, Любистком пов'ються ще наші дороги, На скронах стемніє густа сивина* (Стельмах, V, 1963, 118).

2. *безос. Настати, наступити* (про сутінки, вечірню темноту). *Надворі стемніло. Спускалася ніч на землю* (Мирний, I, 1949, 395); — *Я вас поведу до мами. Тільки треба пізніше, коли стемніє, щоб ніхто не бачив* (Ю. Янов., I, 1954, 46); *Незабаром у долині стемніло* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 40).

◇ *В очах стемніло у кого, кому — комусь стало погано, млосно від болю, втоми, слабості, хвилювання і т. ін.* *Тоді взяв він мене за руку: — Дітичко-чарівниченько! чи звелиш мені сватів до тебе слати? — А мені аж у очі стемніло* (Вовчок, I, 1955, 59).

СТЕМНІТИСЯ, іється, док., *безос.* Те саме, що стемніти 2. *Вже добре стемнілося, коли Микита добіг до лса [лісу]* (Фр., IV, 1950, 93).

СТЕН, а, ч., *фіз.* Одиниця виміру, яка дорівнює силі, що надає масі в одну тону прискорення в один метр на секунду.

СТЕНАННЯ, я, с. Дія за знач. **СТЕНАТИ**¹ і звуки, утворюючи цією дією. *На ринку стояв жалібно крик, стенання* (Папч, Гомо. Україна, 1954, 365); *Я бачила, як, ведучи вгору руки і спомогівши змієним лицем, кричала жінка.. Тільки люті муки таке стенання вирвали б, як цей* (Забіла, Поезії, 1963, 37).

СТЕНАТИ¹, аю, аєш, недок. Жалібно стогнати; плачучи, кричати, стогнати. *Давид стенає та риде, Багряну ришу роздирає і силе попіл на голову* (Шевч., II, 1963, 93).

СТЕНАТИ² і **СТІНАТИ**, аю, аєш, недок., **СТЕНУТИ** і **СТІНУТИ**, ну, нєш, док., *перев. з ім. п л е ч н и м а*, рідко. Піднімати й опускати плечі при вираженні здивування, зневаги, вагання і т. ін. *Я бачив, як Ляський блимає ніяково очима і стенає плечима* (Досв., Ввбр., 1959, 109); — *Можна й відкласти [зйомку], — мється режисер. Сергій стенає плечима: — Нащо?* (Літ. Укр., 14.IV 1967, 2); *Кеєя стєнула плечима, нічого не розуміючи* (Гур., Життя.., 1954, 327).

СТЕНАТИСЯ, **СТІНАТИСЯ**, аюся, аєшся, недок., **СТЕНУТИСЯ**, **СТІНУТИСЯ**, нуся, нєшся, док. 1. *Роблячи мимовільні судорожні рухи, тремтіти, тряситися* (від переляку, хвилювання і т. ін.); *здригатися. Холодний і безсторонній мозок звертає мою увагу на те, що тепер у тому порту повно кораблів. Але як і німі стєнаєсь весь, згадавши тодішню пустелю* (Ю. Янов., II, 1958, 17); — *Не плаче [Настя], а тільки стинається, наче судорога її хапав..* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 8); *Пані Поричька стєнулася, швиденько сховала своє шитво поза собою і взяла якусь книжку з вікна* (Л. Укр., III, 1952, 745); *Похорон закінчувався. Коли вступила засиплана землею труна, спина Ольги стєнулася від догого стримуваного плачу* (Галач, Гори.., 1956, 12); // *Прискорено битися від хвилювання, радості і т. ін.* (про серце). *Коли вперше глянеш на це море жовтого листу, сразу аж серце стєнетесь: на мить покріється.. очам, що то повно скрізь весняного сонця* (Вас., Ввбр., 1954, 20); // *тільки док.* *Розгубитися, збентежитися, жалуватися перед ким-, чим-небудь.* [М и р о с л а в (збуджений):] *Радуйся, князю! Стєнуєся ворог, кинуюся назад. Іх без числа на полі битви гине, Розбитий буде тижий супостат!* (Коч., П'єсц, 1951, 105); *Армія, піддавшись загальному настрою, стєнулася і побігла, як вода через прорвану зрублю* (Папч, II, 1956, 285).

2. *Колитися, хитатися.* *Часами.. у сні наморщит [велет] густі брови, — тоді стинаються й шумлять гзі,*

лси, діврови (Л. Укр., I, 1951, 459); *Поле соняжів стриженого маже* [махає] цупким листям, киває головами. Стара тополя край шляху вся стемалася од раптового вітру, що б'є по її вертє'ю (Ю. Янов., I, 1958, 595); *Вербі столять — не стемуться*. Проз їх вітри де-не-де визирають далекі зорі (Вас., I, 1959, 131).

3. *тільки док. Ріаким рухом кинуться, рушати куди-небудь. Стенулась* [дівчина] од його бігши, сама себе не пам'ятаючи. Він не пустив (Вовчок, I, 1955, 152); *Розлігся постріл. Знов і знов. Снігами довгий гук пішов...* Стенуєся й зашпортнуєся кінь (Важап, Рокп, 1957, 236).

СТЕНД, а, ч. 1. Шит, на якому виставляються для огляду які-небудь експонати, вивішуються діаграми, газети і т. ін. *Крокують героїчні робітники столуці, високо здіймаючи красномовні стенди в показниках своїх виробничих перемог* (Гончар, Зустрічі..., 1950, 54); *В штабі — стенд* I карта, закінчена вся прапорцями (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 302); *Виставку відкрито*. Взяв кожного книжкового стенда — великі групи відвідувачів (Літ. Укр., 10. X 1967, 3).

2. Спеціально обладнане місце, установка для складання й випробовування машин, апаратів, приладів. *Мицла зима й весна, настало літо, нарешті перша ракетна стала на іспитовий стенд* авіаційного поля (Собко, Срібний корабель, 1961, 247); *Потужний кран підіймає залізобетонну ферму*. Коли конструкція лягає на дослідний стенд, починається її випробування на міцність (Веч. Київ, 30. XII 1966, 2).

3. Спеціально обладнане місце для спортивних і учбових стрільб дробом по рухомих мішенях. *Прогодило павз стенд* учбової стрільби товариства мисливців і рибалок, *Василь помітив крїзь відчинені двері знайомих постатей й увійшов* (Томч., Готель..., 1960, 272); *Для того, щоб навчитися стріляти, по великих містах нашої Батьківщини побудовано стенди* — місця, де мисливці й просто собі стрільці-спортсмени тренуються в стрільбі і де продаються стрілецькі змагання (Вішня, II, 1956, 208).

СТЕНДОВИЙ, а, е. Який здійснюється на стенді або розташований на ньому. *На стендовій експозиції* показано зростання посівних площ та енергоозброєність сільського господарства (Наука., 9, 1959, 17); *Справжнє свято для колективу, коли чергова турбіна, витримавши стендові випробування, одержує путівку на електростанцію* (Роб. газ., 12. III 1965, 2); *Вчора на стенді «Авангарду» пролунали останні постріли учасників міжнародного матчу із стендової стрільби* (Веч. Київ, 10. VII 1961, 3).

СТЕНДОВИК, а, ч. 1. Робітник на стенді (у 2 знач.). *Монтер-стендовик*.

2. Спортсмен, який займається стендовою стрільбою. *Приз матчу* дружби вручено українським стендовикам. *На друге місце виїшли стрільці Чехословаччини* (Веч. Київ, 10. VII 1961, 3).

СТЕНОГРАМА, н, ж. Дослівний запис усної мови способом стенографії, а також розшифрований текст такого запису. *Правління Стілки писемників, за порадою Горького, видало повний стенографічний звіт роботи Першого в'їду*. *Стенограма, як дзеркало Історії, освітлює цю величезну подію!* (Літ. Укр., 3. IX 1974, 2).

СТЕНОГРАМНИЙ, а, е. Пркм. до стенограма. *Стенограмний матеріал*.

СТЕНОГРАФ, а, ч. Те саме, що стенографіст. *Скільки людина здатна записати сіть за годину?* 30—40? *У стенографіст швидкість запису значно більша, але і їх можливості обмежені* (Рад. Укр., 13. VI 1971, 4).

СТЕНОГРАФІСТ, а, ч. Фахівець, який записує усну мову способом стенографії. *Знаменитий Цицерон має*

особистого стенографіста на ім'я Тірон, без якого він не виголошував жодної промови (Веч. Київ, 13. III 1967, 4).

СТЕНОГРАФІСТКА, н, ж. Жін. до стенографіст. *Не було стенографістки, і через те записати все дослісно не поцастило* (Довж., VI, 1957, 76); *Його помічники і стенографістки мали безборонний доступ у всі відділи головного штабу* (Рибак, Час..., 1960, 59).

СТЕНОГРАФІЧНИЙ, а, е. 1. Пркм. до стенографія. *Вона старанно вивчала скорписі і робила записи стенографічними знаками* (Довж., V, 1957, 228); *Знаючи, як багато літературою треба занотовувати, ми поринали в тасялиці поширеної у нас стенографічної системи Миколи Михайловича Соколова* (Літ. Укр., 31. X 1969, 4).

2. Зробл. способом стенографії; // перен. Який найточніше відображає що-небудь. *Вона вимагала від мене мало не стенографічного звіту* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 206).

СТЕНОГРАФІЧНО. Присл. до стенографічний. *До мене якось підійшов Віктор Шкловський, — я постарався передати стенографічно, що він сказав* (Довж., III, 1960, 197).

СТЕНОГРАФІЯ, і, ж. Швидкий дослівний запис усної мови за допомогою системи спеціальних умовних знаків. *Значно прискорює процес писання стенографія*. *Але її хитролюдні закорючки* [карлючки] починають служити нам після тривалого навчання і довгих років практики (Звання..., 2, 1966, 25).

СТЕНОГРАФУВАННЯ, я, с. Дія за знач. стенографувати.

СТЕНОГРАФУВАТИ, үю, үвш, недок., перен. і без додатка. *Робити запис усної мови способом стенографії*. *Сидить* [Аглія-Феліцітас], *слідить за словами професора, стенографує* іноді (Коб., За ситуаціями, 1914, 23); *Альберт Сю шпарко стенографував* усе до свого блокнота (Смоліч, Прекр. катастр., 1956, 348); — *Я колись навчився стенографувати і застенографував з доповіді Олександри Трохимівни все* (Коп., Земля..., 1957, 226); — *Ніч-зоря...* *Як це мило сказано!* — захоплено вигукнула ад'ютантка, стенографуючи пишну генеральську фразу, що незабаром стане крилатою у ерагелієських військах (Гончар, II, 1959, 274); // перен. *Буквально, точно передавати, відобразити що-небудь*.

СТЕНОГРАФУВАТИСЯ, үється, недок. Пас. до стенографувати. *Першими ораторами, промови яких стенографувалися, були вчені мужі стародавньої Александрії* (Веч. Київ, 13. III 1967, 4).

СТЕНОЗ, у, ч., мед. Звуження якого-небудь трубчастого органа або отвору в порожнинному органі, яке утруднює їх функціонування. *З його* [кардіографа] *допомогою можна визначити ступінь мітрального стенозу, виявити тромб у аорті передсерді й досліджувати есудативний перикардит* (Наука., 11, 1967, 33).

СТЕНОЗНИЙ, а, е, мед. Стос. до стенозу, пов'язаний з ним.

СТЕНОКАРДІЧНИЙ, а, е, мед. Стос. до стенокардії, пов'язаний з нею. *Інфаркт* виникає при тривалій стенокардичній боля, *але поступове переродження серцевого м'яза може розвинути майже не відчутно* (Хлібороб Укр., 9, 1971, 41).

СТЕНОКАРДІЯ, і, ж. Серцева хвороба, яка виявляється в нападах різкого стискаючого болю за грудиною; грудна жаба. *З виникненням змін у судинах, які живлять серцевий м'яз, можуть в'язатися...* *болі в ділянці серця, які свідчать про розвиток стенокардії* — грудної жаби (Наука., 1, 1964, 55).

СТЕНОТИПІСТ, а, ч., спец. Фахівець із стенотипії.

СТЕНОТИПІСТКА, н, ж., спец. Жін. до стенотипіст.

СТЕНОТИПІЧНИЙ, а, е, спец. Стос. до стенотипії.
СТЕНОТИПІЯ, і, ж., спец. Завис усної мови на стенографічній машинці.

СТЕНУТИ *див. стематі*².

СТЕНУТИСЯ *див. стематі*².

СТЕНЬГА, н, ж., мор. Верхня частина щогли, яка є її продовженням вище вантів. Дуже високо, облявши обмерлу стеньгу однією рукою і увесь подавшись вперед, відшляється в туман Федот Разгуляев (Довж., Зап. Десна, 1957, 413).

СТЕНЬГОВИЙ, а, є, мор. Розміщений на стеньзі. Підняли стеньгові прапори.

СТЕП, у, ч. Великий безлісний, вкритий трав'янистою рослинністю, рівнинний простір у зоні сухого клімату. Лемиз. Дилалоє, аж сїтає, Край неба палає, Соловейко в темнім гаї Сонце зустрічає [зустрічає]. Тихесенько вітер віє, Степи, лани мріють (Шевч., I, 1963, 238); *Потягло на захід військо, І пішов степами гук...* (Фр., XIII, 1954, 368); *Подорожні, зупинишиш серед степу, ровклали вогонь, ставили на нього казанок і варили собі куліш* (Довж., I, 1958, 226); *Прийде час, і в степах України, під гарматний розпечений рик, знайде ворог собі домовину, як у той вісімнадцятий рік* (Сос., II, 1958, 179).

СТЕПЕНЕВИЙ, а, е, мат. Прикм. до степенів.

СТЕПІНЬ, пеня, ч., мат. Добуток декількох однакових співмножників. Степінь числа дорівнюватиме 1 тоді і тільки тоді, коли або основа дорівнює 1, а показник — будь-яке число, або коли показник степеня дорівнює 0, за умови, що основа не дорівнює 0 (Наука..., 12, 1971, 51).

СТЕПЛІТИСЯ, степеняться, *док.*, розм. Те саме, що степліти. — *Нині в горах багато сонця. Вода теплілась* (Чорн., Пісні..., 1958, 93).

СТЕПЛІШИЙ, а, е, розм. Дієпр. акт. мнн. ч. до степліти. *Розсілись на траві, хлопці заходилися обідати. Пожадливо їли житній чорний піджурований хліб, що пахнув вітром і жмелем, пили тепліє молоко* (Тют., Впр. 1964, 244).

СТЕПЛІТИ, ів, *док.*, розм. Стати теплим, теплішим. [М и х а й л о:] Губами тільки вторюкнулась — і тепліла горляка. Ну й дічалка! (К.-Карий, I, 1960, 204); *Він усеї має напоїти, підкуватись про те, щоб вода не тепліла та не тгнула бочкою* (Гуц., Скушана..., 1965, 132).

СТЕПНИЙ, а, е, розм. Те саме, що здібний. — *Старша дочка ваша і гарна, й вдатна, й добра, і до всього степна* (Н.-Лев., I, 1956, 134).

СТЕПНИЙ, а, є, рідко. Те саме, що степовий. *А навколо багать — Кузоварки-подруги, І вони зомоють Про степні лісовуги* (Кржж., Срібне весілля, 1957, 307).

СТЕПНЯК, а, ч., рідко. 1. Те саме, що степовик 1, 2. *Заснує Кирило Тузокопиль. Але й усеї сні господарчо-земельні справи не кидали крилатого степняка* (Ковівка, Куця..., 1960, 115).

2. Рослина, яка росте тільки в степовій зоні. *Жостр, а нерідко терен і шипшину можна побачити і в лісі. А от миздаль, або бобчук, та карагана, яку ще називають дерезою, — це типові степняки* (По заповідних місцях..., 1960, 15).

3. Степовий вітер. *Б'є супрутній степняк навідрі, цілячись промерзлим пилем в обличчя* (Рад. Укр., 19.III 1963, 3).

СТЕПНЯЧКА, п, ж., рідко. 1. Жін. до степняк 1. *Вже на сапжк кінці [череди] дуже поважно, але не постішаючи, йшли корови: золотаві сиженталки... степнячки...* (Крот., Сини..., 1948, 75).

2. Сорт озимої пшениці.

СТЕПОВИЙ, а, є. 1. Прикм. до степ. *Сонце вже заходило, і надворі стояла важка і суха духота, яка буває в степових місяцях* (Н.-Лев., VI, 1966, 89); *Страшенна монгольська орда з далекої степової Азії налетіла на нашу країну* (Фр., VI, 1951, 57); *Сніжною річиною жуть артилеристи... Мигтять сніжні ліси, степові простори України* (Довж., I, 1958, 57); *Степові перейшовши даєт, і у місто прибує яєне* (Гонч., Вибр., 1959, 45); *Летіли одовині думи в далекий той край степовий, куди незабаром подадуться її діти в бурлячій ватаві* (Гончар, I, 1959, 9); // *Який міститься, розташований у степу. Степова, не дуже велика, річка крутилася туди й сюди серед річної площини* (Гр., I, 1963, 402); *Коваль із своїми двома помічниками напайли коней із степової криниці* (Ю. Янов., II, 1958, 225); *Степова дорога, вкочена колесами, вела на Білогір'я* (Цюпа, Краєви, 1971, 76); *Він з особливою увагою розглядав маленьку степову станцію* (Павч, Синів..., 1959, 3); // *Який живе, водиться або росте в степу. Сонце на небі яєне й блискуче, пахне квітками, пахне вліллям і травою, степові пташки чебечуть...* (Вовчок, VI, 1956, 247); *Червононіть одорові яєли в степовозо горошину* (Н.-Лев., III, 1956, 314); *Комісар приємно посмітався, ідучи пероном у гурті людей, що його зустрічали. Ровкі йому було за п'ятдесят, ніс довгий, густі очі степового татарина* (Ю. Янов., II, 1958, 97); *Річкові собаки — справжні степові звірі, що ведуть бродячий спосіб життя* (Посібник з зоогеогр., 1956, 58); *Тепле повітря навкруги було наповне густими палочками степових квітів* (Гончар, III, 1959, 23); // *Виведений в степу (про свійських тварин). Біля самих свідців ганку спокійно релігали степові касоки і вали біля Дуная* (Степмак, I, 1962, 150); *Далеко в кутку двору стояли шестеро степових гусарських коней* (Ле, Налявайко, 1957, 34); *У молочному скотарстві України найстарішою породою є червона степова худоба* (Наука..., 7, 1958, 33); // *Який буває в степу, характерний для степу. Табір ще спить, Степова тиша жадливо підхоплює всі звуки...* (Коцюб., I, 1955, 179); *Світло сонце, немало продуває запашний степовий вітерець* (Вас., II, 1959, 44); *Пиликкові забило дуг. Він запнує свіже степове повітря — раз, іще...* (Головок, I, 1957, 100); *Завод лежав по той бік галізниці. Звідси видно його низькі й довгі корпуси, почорнілі від часу, степового пилу, диму й випарів* (Шовк., Івжєвєрн, 1956, 5).

Степовий корабель — комбайн, що працює в полі, в степу. *Шостий раз уже пропливав я на мостуку степового корабля по золотому хлібному полю* (С. Ол., 3 книги життя, 1968, 29); *Відчалуочи від степового корабля, вив газик, навантажений зерном* (Автом., Коля розлуч. двос, 1959, 218).

2. Уживається як складова частина назв тварин і рослин. *Степовий жайворонок; Степовий гірчак; Барвінок степовий; Степова р'яба в'орда свикей.*

3. Власт. степовику (у 1 знач.). *І в роботі і в дозвілля, на паєнжиз ланаз і на свєїз горьованіз, натщесєрє і пополши, після голодної зими — дічата співають і славають вєснє... така єже степова вдача — в усіх свєтєх співають, і наєрад чи хто в свєті так співає, як степовики* (Ю. Янов., II, 1958, 183); *Уже зажеє старий груджи голову сина, підім'яє її під себе — нап'рала стара степова сила на молодю, виміряючи її витривалість* (Тют., Впр, 1964, 235).

СТЕПОВИК, а, ч. 1. Людина, що народилася або постійно живе в степовій місцевості. *Од берегів Сажари йшли до Богдана дикуваті лєуєри та степовики, зім'ялись вольні сини вольного Ташилика, неначе вольні степові орли* (Н.-Лев., VII, 1966, 233); *Шофер — степовик в Херсонщині — був людиною неггажовної в'дачі* (Жур.,

Вечір., 1958, 266); Волею партії збуваються найзаповітніші мрії степовиків, мрії про подолання суховіїв і посухи (Рад. Укр., 22.III 1961, 3).

2. Тварина, що живе в степу або яку вивели в степу. Десятьнадцять скажунів вишукували в одну шеренгу.. Не до кінця приборкані степовики, вони ледве зникли до уздів й до сідала (Тулуб, В степу..., 1964, 353).

3. Степовий вітер. Ось повіє, як завжди несподівано, холодний степовик, і ораз побіграніть (покриються багрянцем) садки (Юхвід, Оля, 1959, 92); Під легким подихом степовика погойдувалось листя кукурудзи, відбиваючи останні промені вечірнього сонця (Хлібороб Укр., 10, 1963, 27).

СТЕПОВІЧКА, в, ж. Жін. до степовік 1, 2. Мабуть, і справді в цій смалювій степовиці текла кров поколецьких жінок, жив вільний дух степового роздвола (Цюпа, Країни, 1971, 119).

СТЕПОК, пк, ч. Зменш. до степ. Дуже далеко йому йти — аж у город: через садки, степком і через гребельки (Кв.-Осн., II, 1956, 325); Вийшли [хлопці] на степок — цілина за селом (Свидн., Люборацькі, 1955, 96).

СТЕРВО, а, с. 1. Труп тварини; падаль. Круки на стерво летять, а пани на людську біду (Укр.-присл., 1963, 107); То цар велів скриньки пavidчиняти, і глянь у золотий лежало стерво, Гидке, воночє, так що миловола! Усякий аж узлопався за ніс (Фр., XI, 1952, 89); Інколи їх [копей] били двобилми по черепу — і різали на шкуру, бо м'яса на кіньських нігтах єже не було. А більше чекали, щоб кінь улаз сам — із стерва легше дерти шкуру (Смолюч, Рече та стогне..., 1960, 712).

2. розм. Підла, негідна людина; мерзотник. — Краще смерті героєм, аніж стервом жити, зрадиши вітчизну (Ле, Мої листи, 1945, 137); // Уживається як лайливе слово. — А мій [син], стерво, не зготів учитися, — вжалє зіткнув Гордій (Тют., Впр, 1964, 234); — Забила мені баки [дочка шевця] — далі нікуди. Та й оженила таки ж на собі, стерво (Збан., Єдина, 1959, 139).

СТЕРВОІДНІ, них, мн., зоом. Тварини, що живляться трупами, падаллю.

СТЕРВ'ЯТИНА, в, ж., розм. М'ясо здохлої тварини; падаль.

СТЕРВ'ЯТНИК, а, ч. 1. Хижий птах родини яструбових, який живиться перов. трупами, падаллю. Зверну над бесидками в повітрі поважно колисають [кошпають], клеочучи, орли-стерв'ятники, зірко слідкуючи, хто упаде мертвий, хто з них буде їм поживою... (Досв., Гюле, 1961, 150); На відміну від більшості інших хижих птахів, стерв'ятник звичайно живиться не живою здобичю, а різним падлом і покидьками (Посібник з зоогеогр., 1956, 117); Пернаті хижакі каменем опали на поранену і жадбно стали рвати її тіло. Тур-самець прибіг на допомогу своїй подрузі. Збив одного стерв'ятника своїми міцними рогами (Веч. Київ, 29.I 1968, 4); // перов. мн., перен., лай. Літаки, льотчики, що здійснюють розбійницькі вальоти на мирну країну. Київ одним з перших радянських міст зазнав бомбардувань фашистських стерв'ятників (Ком. Укр., 10, 1969, 25); Ми добре пам'ятаємо ці дні — перші вибухи авіабомб, стерв'ятників з чорними грестами, загони МППО, окопи і барикади на вулицях міста (Вітч., 11, 1963, 197); Вона на бойовім посту — вона не дає фашистському стерв'ятникові зруйнувати її город і її інститут (Вишня, I, 1956, 313).

2. перов. мн., перен., лай. Жорстокі, здатні бивати, проливати кров люди. Стерв'ятники англо-французького імпералізму, які нажилися на грабуванні колоній і на бойні народів, протягли війну ось уже скоро на

цілий рік після Вреста.. (Левін, 37, 1973, 51); Царські стерв'ятники.. заборонили народні маніфестації на жовтій Шевченка (Слово про Кобааря, 1961, 165).

СТЕРЕБИТИ, блб, бпш; мн. стерєблять; док., перез. 1. Очистити від шкаралупи, лущайки, лузги і т. ін.

2. перен., розм. З'їсти все; знищити. І курку, і печеню, і кавалок кишки, Все, що було у торбині, Стерєбие [Іван] до кришки (Рудан., Тв., 1956, 122).

СТЕРЕБИТИСЯ, блбсья, бпшсья; мн. стерєбляться; док., розм. Вилізти, вибратися куди-небудь, на щось. Всі розсла, очей не одводили [від Оксани]. Стерєблячись на ослин, дивився через голови бурсаків служник Яхвєць (Вас., I, 1959, 246); На ліжко Саїдове стерєбилася [Тамара] й токала кулачком подушку, щоб зробиши її, як це робить Марія, пухкою й надутою (Ле, Міжгір'я, 1953, 484); — Чого це ви туди стерєбились, ді-дусю? — спитала панна Подолька. — Та ось, бач... — і старий, сідючи на гілку, показав дівчаткам птачки, котрі він зрізував на клені й ховав у торбу (Пльч., Козацьк. роду..., 1958, 483).

СТЕРЕБКАТИСЯ, аюся, ашсья, док., розм. Те саме, що стерєбитися.

СТЕРЕГТИ, ежү, ежєш, недок., перез. 1. Оберігати, охороняти від небезпек кого-, що-небудь; слідкувати за схоронністю, цілістю чого-небудь. Вона серед ночі встає, і стереже [дитячок] добре своє, і дожидає того світу, Щоб знов на його надивитись, Назговоритись (Шевч., II, 1963, 217); Підпара знов ходить, стереже клуні, суєорий, безстрашний, готовий оборонити своє не румкицею тільки, а й зубами (Кожуб., II, 1955, 68); Всі трос перейшли міст і опинилися в таборі Томіш, який нав зі своїми вологами стерегти моста (Мак., Вибр., 1956, 558); Наша Армія Червона стереже свого кордона (Твч., I, 1957, 167); Аеродром пильно стерегли від нашої розвідки німецькі викинувачі (Хор., Незакінч. політ, 1960, 9); *Образно. Вони [горні] так спокійно стоять, Бо їх стереже колопада сумних кипарисів, Поважних, високих... (Л. Укр., I, 1951, 150); Мовчазні дуби пожуро стережуть на.. узліссі якусь урочисту тайну (Донч., Секрет, 1947, 37); // Пильнувати за ким-небудь, не даючи утекти, піти і т. ін. [К л ю ч а р:] Гей, вартоєт, сюди! ..Розкуйте трохи свого добродія, та не зовсім. І стережіть, щоб він не втік з дороги (Л. Укр., II, 1951, 503); Замикає було [пані] удень її, стереже, а ввечері тільки пустила, — вона й зникне до ночі (Вовчок, I, 1955, 268); Пігловський.. сам замкнує колодку, поторгав її, а ключа відд-да Матвієві Воюну. — Стережи крамольника. Іч, яке старє м'ясо, а й воно хотіло вбити панал (Стельмах, I, 1962, 432); // Не давати тривожити когось, порушувати що-небудь; оберігати від чогось. Дорогі земляки! Через снігом завіяні зори хай це слово летить, з вами поруч іде у бою, з вами в лаві лежить, закладає в патронник патрони, іде у полі галчїм і ваш сон стереже у вас (Сос., II, 1958, 219); Баби, вжалєні цікаєстє, цілими годинами стовбичили біля колодязів, доміркуючись, чого це Ілюкентій так суєоро стереже свою жінку від чужого ока (Тют., Впр, 1964, 74); // Стояти на варті біля кого-, чого-небудь; охороняти когось, щось. Де ж була? Де ти [мати] сховалась? Чом на його, На кєсаря свого святого, Не кинулась? Бо стерегли, Кругом в три лави оступили Зєвєса ліктори. За нїж, Тоїм Юнітером святим, Залїзну браму зачинили (Шевч., II, 1963, 292); [Л а в р о:] Дїду Касяне! Вж бойовий наказ: берїть свою стукачку, та берїть дрововика, гараз рушайте до млина і стережіть.. А на ніч Якіє, Микитко й Муна підуть на підмогу (М. Куліш, П'єса, 1960, 89).

СТЕРЕОСКОПІЧНІСТЬ, пості, ж. Властивість за знач. стереоскопічний 1. *Світло, що падає зверху на намоп, надає кадріві стереоскопічності, перспективи* (Укр. кіномист., II, 1959, 177).

СТЕРЕОСКОПІЯ, і, ж. Одержання об'ємних, просторових, рельєфних зображень предметів способом стереоскопічної кіно- або фотозйомки.

СТЕРЕОТИП, у, ч. 1. *друк.* Пластина, плита із металу, гуми або пластмас з точним відтворенням друкарського набору, що дає можливість водночас друкувати на кількох машинах, в різних місцях і т. ін. 3 гарту — сплаву свинцю, олова і сурми — роблять нажом квіше, виготовляють стереотипи (Наука..., 7, 1955, 35); На місці старого одноповерхового будинку школярі знайшли стереотип титанового аркуша брошури В. І. Леніна «До славної бідності», яка була видана у Женеві 1903 року (Веч. Київ, 14.XI 1967, 4).

2. *перев. із сл. динамічний, мед.* Синтезуюча діяльність головного мозку людини й вищих тварин, яка полягає в об'єднанні в єдину складну динамічну систему умовних рефлексів, що виробляються в результаті неодноразового повторення певних подразників через сталі проміжки часу. *Будь-які впливи, що стосуються подразнювального або гальмівного процесу, можуть спричинитись до порушення визначеного характеру працездатності, до порушення виробленого стереотипу* (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 20); *Певна послідовність подразнень приводить до формування в корі головного мозку так званого динамічного стереотипу* (Наука..., 10, 1956, 15).

3. *перек.* Те, що часто повторюється, стало звичайним, загальноприйнятим і чого дотримуються, що наслідують у своїй діяльності. У кожного письменника своя «технологія» творчості. *Протягом життя склався стереотип* (Літ. Укр., 14.I 1969, 2).

СТЕРЕОТИПІЯ, і, ж., *друк.* Виготовлення стереотипів, а також спосіб друкування з них. Старий спосіб розмноження газетних друкарських форм — стереотипія — поступово відіміре (Веч. Київ, 14.VIII 1971, 2); *Він сідав за книгу і детально вивчав літографію, стереотипію, фотометалічні методи репродукції, а всі ті галузі поліграфії, які могли йому знадобитися в роботі* (Знання..., 2, 1966, 28).

СТЕРЕОТИПНИЙ, а, е. 1. *друк.* Стос. до стереотипу (у 1, 2 знач.) і стереотипів. *Павло був трохи знайомий в друкарській справі... І тепер одразу пригадав порядок розташування цегів: складальний, стереотипний і цинкографія* (Кучер, Голод, 1961, 68); *Твердий розпорядок дня, якого людина додержує тривалий час, приводить до вироблення так званої стереотипної діяльності центральної нервової системи* (Наука..., 10, 1956, 15); // *Надрукований із стереотипу. Стереотипне видання «Кобзаря» Т. Шевченка.*

2. *перек.* Який дуже часто повторюється, став звичайним, загальноприйнятим; трафаретний, шаблонний. *Виключна була аудиторія, виключна панувала там інтимність і щирість у настрої, виключні, не стереотипні привітання, — живі, гарячі* (Вас., Незібр. тв., 1941, 203); *На стереотипні питання в'язні він відповідає неохоче, дивися на всіх з недовірою* (Збан., Єдина, 1959, 100); *Капітан Берестовець навмисне дужкою оживає цих ерубуватих висловів із стереотипної фразеології молодих офіцерів* (Перв., Опов., 1970, 124).

СТЕРЕОТИПНИК, а, ч., *друк.* Фахівець з виготовлення стереотипів (у 1 знач.).

СТЕРЕОТИПНІСТЬ, пості, ж. Властивість за знач. стереотипний. *Типовість мислення героя [твору] аж ніяк не говорить про його стереотипність* (Мист., 1, 1958, 6).

СТЕРЕОТИПНО. Присл. до стереотипний. *Прокурор .. не спитав навіть стереотипно, чи немає скарги у в'язня* (Козл., Ю. Крук, 1957, 503).

СТЕРЕОТИПУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., *перек., друк.* Виготовляти стереотип (у 1 знач.).

СТЕРЕОТИПУВАТИСЯ, ується, недок., *друк.* Пас. до стереотипувати.

СТЕРЕОТРУБА, і, ж. Артилерійський оптичний прилад із двох зорових труб, які дають стереоскопічне збільшене зображення об'єкта спостереження. *У стереотрубу Бряжський добре бачив цю траншею, оплетену зсередини лаюю. По ній він бив і бив з самого ранку* (Тончар, III, 1959, 52); *В стереотрубу Лажечников бачив яскраво освітлені сонцем зелені луки з копчиками поцорнилого сіна* (Перв., Дикий мед, 1963, 68).

СТЕРЕОФОНІЧНИЙ, а, е. Стос. до стереофонії, пов'язаний з її використанням. *Наші фільми стали звуковими і кольоровими, стереоскопічними і широкоекранними, стереофонічними, панорамними...* (Мист., 6, 1967, 28); *Стереофонічна передача звуку; Стереофонічна радіола; Стереофонічний магнітофон.*

СТЕРЕОФОНІЧНІСТЬ, пості, ж. Абстр. ім. до стереофонічний. *Стереофонічність звуку.*

СТЕРЕОФОНІЯ, і, ж. Спосіб передавання й відтворення звуків, що дає можливість сиріймати звуки як звучання їх просторово розміщених джерел; просторове відтворення звуків. *Двоканальною стереофонією користуються переважно для магнітного грампласту, радіомовлення. Багатоканальна стереофонія застосовується .. у великоформатному кіно* (Знання..., 9, 1973, 10).

СТЕРЕОФОТОГРАФІЧНИЙ, а, е. Стос. до стереофотографії.

СТЕРЕОФОТОГРАФІЯ, і, ж. Одержання двох фотографічних знімків, зроблених так, що при розгляданні їх в стереоскоп вони дають одне об'ємне зображення.

СТЕРЕОХІМІЧНИЙ, а, е. Стос. до стереохімії.

СТЕРЕОХІМІЯ, і, ж. Розділ хімії, який вивчає залежність сполук від просторової будови їх молекул.

СТЕРЖЕНЬ, жия, ч., *техн.* 1. Предмет подовженої, циліндричної або чотиригранної форми, а також деталь такої форми, яка є переважно основою або опорною частиною чого-небудь. *Невеликі отвори в тонкому листовому металі пробивають пробійниками (борідками). Пробійник являє собою сталевий стержень, робочий кінець якого заточений полого на конус* (Гурток «Умлі руки...», 1955, 95); *Репер використовується для позначення висотних точок. Він виготовляється у вигляді металевого круглого загостреного стержня довжиною 150—250 мм і діаметром 20—30 мм* (Інж. геод., 1959, 201); *Токарний різець.. складається з двох частин: стержня (корпуса) та головки, або робочої частини* (Різальні інстр., 1959, 20).

2. Частина ливарної форми, яку використовують для утворення порожнини у виливку.

СТЕРЖНЕВИЙ, а, е, **СТЕРЖНЬОВИЙ**, а, е, *техн.* 1. Прямо до стержень. *Фасонні різці поділяють на три типи: стержневі, призматичні і дискові* (Різальні інстр., 1959, 62); // *Зі стержнем (стержнями). Стерженьовий блискаковідвід [громовідвід] укріплюють високо над об'єктом, який він повинен захищати, щоб вона захисту була більшою, ніж самий об'єкт* (Наука..., 9, 1962, 41); *Стерженьовий трансформатор.*

2. Стос. до виготовлення стержнів. *Виготовлення стержнів провадиться шляхом набивання стержневих листків стержневою сумішшю* (Слюс. справа, 1957, 26); *Ми перегортаємо паку листів, що їх надіслали діточка із стержневого відділу до Агафії Василівни в санаторій, коли вона там лікувалася* (Вол., Самоцвіти, 1952, 88).

СТЕРЖНЬОВИЙ *див.* стержневий.

СТЕРИЛІЗАТОР, а, ч. 1. Апарат, пристрій для стерилізації (у 1 знач.). Шприци, голки та інші інструменти кип'ячать у спеціальному стерилізаторі, який являє собою чотирикутну металеву коробку з кришкою (Заг. догляд за хворими, 1957, 170); З глибини операційної зукнула Віра Михайлівна. Господарство своє вона вже опорядкувала, на пальниках під стерилізаторами затрепетали сині вогники (Шовк., Людина., 1962, 202).

2. Робітник харчової промисловості, спеціаліст із стерилізації. Не відстають від фасувальниць дієчата з бригади стерилізаторів (Роб. газ., 28.VII 1962, 1).

СТЕРИЛІЗАЦІЙНИЙ, а, е. Стос. до стерилізації. Велика стерилізаційна терапія... як і раніше, залишається ідеалом, на шляху до досягнення якого етіологічна терапія натрапляє на величезні труднощі (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 399).

СТЕРИЛІЗАЦІЯ, і, ж. 1. Знищення мікроорганізмів кип'ятінням, нагріванням, дією хімічних речовин і т. ін. у певному середовищі або на предметі. Неодмінною умовою тканінової терапії є також стерилізація тканинних матеріалів перед введенням їх в організм (Мед. ж., 1, 1953, 7); Ультразвукові коливання використовують і для стерилізації харчових продуктів (Наука., 11, 1956, 21); Сітня у незаражений ґрунт можна не раніше як через 4—5 днів після стерилізації формальною (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 36); При стерилізації молока нагріванням дещо знижується його якість: частина вітамінів С руйнується і зсідкається важливі білки — альбумін і глобулін (Хлібороб Укр., 4, 1966, 47).

2. Біол. Позбавлення людини або тварини здатності до дітонародження хірургічним шляхом; штучне знепліднення. Стерилізація комах, знепліднення комах — штучне припинення репродуктивної здатності комах (Укр. с.-г. енци., III, 1972, 269).

СТЕРИЛІЗОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до стерилізувати; // у знач. прикм. При опіках другого і третього ступеня треба класти пов'язку із незараженою (стерилізованою) бинтою і звернутися до лікаря (Анат. і фізіол. люд., 1957, 136); Були проведені дослідження із стерилізованим та нестерилізованим насінням рису (Укр. бот. ж., XVIII, 1, 1961, 4).

СТЕРИЛІЗУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех. Піддавати стерилізації, здійснювати стерилізацію. При вирощуванні овиркі у теплицях доводиться вносити в ґрунт багато мінеральних добрив, часто заміняти ґрунт або систематично стерилізувати його паром, хлорікрином (Колг. Укр., 1, 1958, 34); Поверхню зерна пшениці перед пророщуванням стерилізували (Мікр. ж., XVIII, 1, 1956, 8); Опустивши в посудину з водою срібну річ, можна швидко і надовго стерилізувати воду (Хлібороб Укр., 11, 1963, 47).

СТЕРИЛІЗУВАТИСЯ, ується, недок. і док. і. Ставати стерильним, піддаватися стерилізації. Капрон та ряд інших синтетичних волокон успішно застосовують у хірургії.. З них виготовляють штучні судини, які легко стерилізуються і добре зберігаються (Наука і культура., 1972, 170); Молоко під дією ультразвуку не тільки стерилізується, а і набирає нових цінних якостей (Наука., 1, 1955, 12).

2. тільки недок. Пас. до стерилізувати.

СТЕРИЛЬНИЙ, а, е. 1. У якому або на якому шляхом стерилізації знищені мікроорганізми. У рослин стерильних гібридів [кукурудзів] стебла вищі, листя довше і ширше, тому вони дають більш високий урожай силосної маси (Колг. Укр., 3, 1961, 6); На зустріч їм вишла черевова сестра з стерильними халатами (Смолч. Прекр. катастр., 1956, 187).

2. Біол. Безплідний, не здатний мати потомство.

СТЕРИЛЬНІСТЬ, ності, ж. Властивість і стан за знач. стерильний. Медицина завжди зв'язана з умаленням про чистоту, стерильність (Веч. Кнів., 19.XI 1963, 3); Недостача вітаміну А призводить до стерильності, яка спостерігається в 78% осіменених [штучно запліднених] самок (Свиняр., 1956, 187).

СТЕРИЙНИ, ів, мн., спец. Організм речовини, що містяться в організмі людини та більшості тварин і рослини у вільному стані або у вигляді складних ефірів з жирними кислотами. Багато важливих для життя процесів пов'язано з жирами і жироподібними речовинами (фосфатидами, стеринами) (Наука., 2, 1964, 30).

СТЕРЛІНГ, а, ч. Установлений законом стандарт проби англійських золотих і срібних монет.

Δ Фунт стерлінгів — основна грошова одиниця в Англії, що дорівнює 20 шиллінгам або 240 пенсам. У 1941 році фашисти приступили до масового випуску майстерно підроблених англійських грошових знаків вартістю в 5, 10 і 20 фунтів стерлінгів (Знання., 2, 1966, 28).

СТЕРЛЯДЬ, і, ж. Цінна промислова риба роднини осетрових з мясом високої якості. Заздро стало [людям], що в рибалки в кошику тріпається деколи жива осетрина або стерлядь.. Вони думають, що він її [рибу] ужинає з борщем або з юшкою... А того й не бачать, що той осетер або тая стерлядь тільки й боронить його від голодної смерті! (Мірний, 1, 1954, 351); У Київському морі в'ялилося багато кновосельців. Тут акліматизувалися волязька стерлядь, амурські коропи, товстолобики та ін. (Веч. Кнів., 10.I 1966, 2); // М'ясо цієї риби як їжа. Стерлядь можна приготувати цілою (Технол. пригот. їжі, 1957, 37).

СТЕРЛЯЖИЙ, а, е. Прикм. до стерлядь. Стерляжа ікра; // Пригот. із стерляді. Стерляжа юшка.

СТЕРНИК, а, ч., заст. Рульовий. Високий засмаканий стерник в червоному фезі налягав на стерно (Кочуб., 1, 1955, 188); Щоголя в корми корабельної, впавши, По голові стерника зачепила і череп відразу Геть роздробила йому (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 221).

СТЕРНИНА, и, ж. 1. Нижня частина стебла злакової рослини, яка залишається на полі після збирання.

2. діал. Стерніще. Сумний гоїк журавлів неначе турботою наповнив нараз цілу спустілу площину стернини (Коб., III, 1956, 515).

СТЕРНИСТИЙ, а, е. Покритий стернею. Стернистий лан.

СТЕРНИСЬКО, а, с. Те саме, що стерніще. На стерницьку голосило немовля. І тремтіє над його голівкою неба голубий намет (Літ. газ., 11.XII 1959, 3).

СТЕРНИТИ див. стернувати.

СТЕРНИЧА, чої, ж., рідко. Жін. до стерничий. Є жінка, що її ми вємо ніжно: Паша. Стернича трактора, законна гордість наша (Рильський, III, 1961, 126).

СТЕРНИЧИЙ, чого, ч., рідко. Те саме, що стерничий 2. [Г е л е н:] Я з правдою борюся і сподіваюся її подужати і керувати от як стерничий кораблем керує (Лі. Укр., II, 1951, 296); Обережний і спритний стерничий може вивести човен на відкриті плеса й озера лиш по малопомітних протоках (Наука., 8, 1967, 49); Снасті тим часом усі спорядивши, на свої корабель ми Слай,— вітер лише та стерничий його спрямували (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 191).

СТЕРНИЩЕ, а, с. Поле, покрите стернею (у 2 знач.). Три аеронами, три господарі йдуть стернищем недоволю скошеної пшениці, поділяються думками (Оров., Зел. повінь, 1961, 22); У полях орали, і чорні клини

швидко виділилися серед стерниць (Гуд., Скупапа..., 1965, 162); На ниву вийшли трактори. За кілька днів зорали стернище (Хлібороб Укр., 2, 1969, 26).

СТЕРНО, а, с. 1. Пристрій для керування рухом судна, автомобіля, трактора і т. ін.; кермо. [Ч а л п й:] Я керував стерном, до певної мети мій човен плив, а зшла навісна стерно те вирвала із рук моїх і понесла на скелі гострі човен мій (К.-Карий, II, 1960, 271); Коли агрегат повернувся назад, Сагайдак сів за стерно (Добр., Тече річка..., 1961, 181); Після спеціального навчання в середній школі Ярослав не сів за стерно автомобілю, бо не добув шоферських прав (Вол., Місячне срібло, 1961, 194); Біля стерна сидів командир, маневруючи шаландою (Ю. Янов., II, 1958, 200); *Образно. І я один... іду байдужено... Куди? пощо? Хіба не все одно Тому, хто з рук згубив своє стерно (Вороний, Ввбр., 1959, 94).

2. *перев. у спол. із сл. у р я д, в л а д а, д е р ж а в а і т. ін., перен.* Орган управління, керівництва. Він сказав, щоб я з своїми поглядами прийшов до стерна зради й переконав... шляхту зрестися цього братовищного зграбування (Стар., Облога..., 1961, 88); Вона [Комуністична партія] — у кожнім повороті Землі радянської стерна, Вона — у квізі і в роботі, В народнім диганні — вона (Рильський, III, 1961, 138).

СТЕРНОВИЙ, а, ё. 1. У якому міститься стерно (у 1 знач.). Гриць вибіє в каюті на верхню палубу, вийшов у стерново рубку (Ткач, Гриць..., 1955, 7).

2. *у знач. ім. стерновий, вбо, ч. Той, хто здійснює управління судном. То був маленький рейнський буксир з високою білою трубою, з маленькою рубкою для стернового і маленькою каютою, де між відпочити зможє команді (Загреб., Європа 45, 1959, 3); За сигналом водоваза стерновий спрямовує судно то до лівого, то до правого берега (Рад. Укр., 21.XII 1960, 4); Гребці на човні вийшли з кокетів весла, опустили кермо стерновий, усі вони вийшли на берег (Скл., Святослав, 1959, 619); В недолі проміжки часу стали проноситись під мостом рушійні плати — дарабі, керовані передніми стерновими (Вол., Озеро..., 1959, 25).*

СТЕРНОВИЩЕ, а, с., *рідко*. Те саме, що стернище. Заграв розгоряється, піднімаючись вище і вище в небо. Тимчасові добре видно голови коня і стерновище, по якому він їде (Тют., Впр, 1964, 354); Мчав її [Галю] Уралов тими просторами, де навіть земля світилася сонячним блиском стерновищу (Гончар, Тронка, 1963, 296).

СТЕРНУВАННЯ, я, с. Дія за знач. стернувати.

СТЕРНУВАТИ, ую, уєш і *заст.* **СТЕРНІТИ**, ню, вїш, *недок.* Керувати рухом судна, човна. Човен плив за годю. Марина стернувала. Весла лежали в човні (Сміл., Сад, 1952, 160); Андрій, стернуючи та слідкуючи за берегами й носом човна, думав про те саме (Трубл., I, 1955, 92).

СТЕРНЯ, і, ж. 1. Поле, на якому зібрані хлібні рослини й залишилися лише зрізані біля кореня їх стебла. Корова ситі на стерні лежать і ремігають (Фр., XI, 1952, 179); Весело розмовляючи, розмахуючи руками, хлопці йдуть стернею (Вас., III, 1960, 319); Обабіч тяглися вузькі смуги стерень, зарослих бур'янами (Вільде, Сестри..., 1958, 529); Сніг лежав на ріллі й на стернях (Ю. Янов., I, 1958, 90); Коні, що паслися спочатку на стерні, пережандрували в улоговину (Тют., Впр, 1964, 289).

Злушувати (злуштити) стерніб див. злушувати.

2. Зрізані біля кореня стебла хлібних рослин, що стоять на пні. Стерня коле босі ноги, аж на плач збирається Хариті (Коцюб., I, 1955, 17); Праворуч ростилася і тягнулася на захід рівний степ, окритий потемнілою стернею (Собко, Скеля..., 1961, 37); Стерня, що

залишався в полі, сприяв снігозатриманню (Хлібороб Укр., 7, 1967, 9); Він підходить до Василюки і цілує її потріскану, стернею поколену, серпом порізану руку (Стелямах, I, 1962, 586).

3. *перен., розм.* Коротке й жорстке волосся на шкірі обличчя у чоловіків. Він підійшов до люстерка, змазаного в стіні, і став роздивлятися на себе — без бороди. — Да! — сказав, волячи долонню по колючій стерні на підборідді (Головко, А. Гармаш, 1971, 300); Рудий їжакуватий зуб [Луцька] сьогодні старанно розчесаний, стерня на щоках поголена (Сенч., На Бат. горі, 1960, 51).

СТЕРНЯСТИЙ, а, е. Покритий стернею (у 2 знач.). Життя, — що стерняста нива: не пройдеш, носи не околюши (Мпрний, I, 1949, 155).

СТЕРНЬОВИЙ, а, ё. 1. Прикм. до стерня 2. Стерньові залишки зменшують швидкість вітру... запобігають видуванню ґрунту (Хлібороб Укр., 7, 1969, 11).

2. Який здійснюють на стерні, який працює на стерні. Вісяно-горохові суміші і кукурудза на зеленій кормі і силос ідуть у нас як стерньові посіви (Ком. Укр., 8, 1968, 40); Стерньові сівалки.

Стерньові попередники — сільськогосподарські культури, після збирання яких на полі залишається стерня (жито, пшениця і т. ін.). Найірише росте пшениця після стерньових попередників, особливо якщо ці поля неудобрені (Хлібороб Укр., 5, 1965, 13).

СТЕРОЇДИ, ів, жн., *спец.* Група органічних речовин рослинного й тваринного походження, які відіграють важливу роль у життєдіяльності організму та часто використовуються як ліки.

СТЕРОЇДНИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до стероїди. Одержані з кори надниркових залоз біологічно активні речовини за хімічною природою належать до стероїдних речовин (Фізіол. ж., 3, II, 1956, 31).

СТЕРОРИЗОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до стероризувати.

СТЕРОРИЗОВАТИ, ую, уєш, *перех.* Док. до тероризувати. Велі приїздили Гриба й Печериці стероризували (Рижко Щербатий з старшиною) дико й зненацька (Козл., Мандрівники, 1946, 71); Хотіла [Галя] його стероризувати й зложити на дого, як суку гілку (Вільде, Вивен..., 1959, 51).

СТЕРПІТИ, цію, пиш; мн. стерпїятя; *док., перех. і без додатка, перех. із вапереч. в е. 1.* Утриматися, здержатися від яких-небудь слів, учинків і т. ін. — Терпіла я, та й не стерпіла, пішла в Тернівку сповідатися (Н.-Лев., III, 1956, 236); Де б він так тишим разом стерпів панотцеві? А тепер мусив. Годив, як малій дитині (Марг., Тв., 1954, 223); — Та ти подивись, як високо я стрибаю! — не стерпіла і повзалилась дієчка (Ів., Вел. очі, 1956, 19); Що не говорив Василь, як не пояснював — нічого не допомогло... Не стерпіла Марія, сама пішла до поліцаї, щоб розповісти все, як було насправді (Цюпа, Назустріч..., 1958, 90).

2. Терпляче витримати якісь фізичні або моральні страждання, біль, несприятливі умови, щось неприємне, тяжке. Вона свого не стерпить, вона ані одної долі не внесе, щоб нею так понедіряв той чоловік! (Фр., II, 1950, 77); Тричі владика Нептун вирицає і в безжовтому зніті Руки в повітря відіймає, та не стерпіє великого жару (Зеров, Ввбр., 1966, 319); Один солдат не стерпіє маски. Спинився, судорожно зривав протизаг (Довж., I, 1958, 36); Антонович не міг стерпіти таких несправедливостей, і на цьому ґрунті між ним і Сагайдою не раз виникали гострі сутички (Гончар, III, 1959, 331); Недавно він повернувся з заслання, де втратив дружину — не стерпіючи поневірянь, вона отруїлася (М. Ол., Леся, 1960, 157).

СТЕРПЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мнн. ч. до **стерпті**. *Землетрус! Я зрозумів одразу. Я стояв і дивився, стерплий увесь, як зрушились стіни, немов живі, як вони загойдалися над головою* (Коцюб., II, 1955, 404); *Юрко стояв увесь стерплий, дивився, аж поки не розтанула висока братова постать в білій заметії* (Коз., Вбр., 1947, 54).

СТЕРПНИЙ, а, е. Який можна стерптіти, витерптіти; а яким можна миритися; прийнятний.

СТЕРПНУТИ і **СТЕРПТИ**, пну, пнеш, док. Втратити чутливість, здатність рухатися. *Вже дід і заморився: руки стерпли, спина заболіла* (Л. Янов., I, 1959, 341); *Аж забільо [Катрі] дух в радіцію. Але вся мов стерпла. Хоче ступити і не може, наче вгзула в землю ногами* (Головко, II, 1957, 292); *Він схопив її за руку і тав в'явся своїми гарячими, твердими, як залізо, пальцями... що рука її стерпла* (Тют., Впр, 1964, 387).

СТЕРПТИ див. **стерпнути**.

СТЕРТИ див. **ствірати**.

СТЕРТИЙ, **ЗІТЕРТИЙ**, а, е. I. Дієпр. пас. мнн. ч. до **стерті**, **зітерті**. *Лава була стерта й чиста* (Н.-Лев., II, 1956, 405); *Нерідко можна було бачити біля цього пам'ятника древньої архітектури і туристів, які намагались прочитати стертий дощами та людськими пальцями текст* (Вільде, Сестри..., 1958, 516); *Се не Марічка була, а якийсь мокрий лантук, синя кривава маса, стерта річним камінням* (Коцюб., II, 1955, 332); *Нікого не дивувало, що в одного плуга до краю були стерті п'ятки* (Стельмах, II, 1962, 150); *Вона вже не вважала на зітерті до крові пальці. Нестерпний біль розходився по всьому тілу* (Хижняк, Тамара, 1959, 257); *Молодість давно вже зникла за каліковим мостом, з-за якого неж вороття, врода зникла, зітерта жорстокими жорнами часу* (Загреб., Шеніт, 1966, 391).

2. у знач. прикм. Пошкоджений, зруйнований тертя; який потоншав від частого довгого користування і т. ін. *Над самою криничкою, на кам'яній рівній стіні, було видно стерті сліди якогось напису слов'янськими буквами* (Н.-Лев., II, 1956, 125); *По стертих сідцях рундука в розчиреній костюм вилася людець німа ріка* (Гонч., Вбр., 1959, 313); *Давид... витягав шматок стертого напильника й починав зосереджено кресати вогонь* (Стельмах, I, 1962, 127); *// перен. Який втратив оригінальність, виразність, своєрідність; давно всім відомий* — *Загорляш, Петя? — Шофер пропустив мимо уваги цей стертий вираз, відчинив гараж, обійшов насколо машини* (М. Ю. Тарн., Як ва.. ннві, 1958, 140); *Коли поет притерпиться до слова стертого й неіраціонального, у нього й думка, і фантазія часом стають обважнілими, втрачають гостроту й рухомість* (Про багатство л-ри, 1959, 303).

СТЕРТИСЯ див. **ствіратися**.

СТЕРЯНИЙ, а, е, розм. Який утратив самовладання, перебуває в стані несамовитості; розгублений, нестиганий. *Весь час ходив [о. Василь] якийсь стеряний, вивувато дивився на всі, говорив неслиа* (Хотк., II, 1966, 178); *Татарин видер немова з рук стеряної матері і, широко розмазнувшись, розвив йому голову об ріг цегляної пічки* (Тулуб, Людолова, I, 1957, 140).

СТЕРЯТИ, яю, яеш, док., перех., розм. Втратити кого-, що-небудь. *Холоке серце в грудях, Мое воно всю кров стеряло* (Л. Укр., I, 1951, 154); *Старий [сторож] і досі не стеряє віри, що та слава знову вернеться, знову настане* (Мирний, IV, 1955, 15).

◇ **Стеряті розум, рідко** — те саме, що **Зійті з розуму** (див. **сходіти**). *Вона і йому на кистет шовкову хустку подарувала. Кирила, мов розум стеряв з радіцією, ухопив ту хустку обома руками, притулюв до вуст, поцілував* (Мирний, III, 1954, 364); *Люди наче розум*

стеряли. Від радіція, від щастя (Коп., Навколо полум'я, 1961, 34).

СТЕРЯТИСЯ, яюся, яешся, док., розм. 1. Те саме, що **розгубитися**. *Оленка.. якось стерялася тут, в чужій обстанові, і не знала, що робити* (Хотк., II, 1966, 176); *Івась стерявся. Але він терпляче вислузав самоіменного Корнія* (Досв., Вбр., 1959, 259); *Надійка зовсім стерялася і, потупившись, мочки пішла до дверей* (Коз., Листя..., 1967, 169).

2. Те саме, що **збожев'їти**. (Д е н в с:) *Йди перш до матері. Мати, сердешна, стерялася, як почула, що ти згорів...* (Кроп., IV, 1959, 53); (У ст н н:) *Як прийшла звістка, що помер Лавро, то й зовсім стерялася* (Ю. Янов., Драм. тв., 1946, 5).

◇ **Стерятися розумом, рідко** — те саме, що **Зійті з розуму** (див. **сходіти**). (П а л а ж к а:) *Одно розумію, що ти стеряєш розумом* (К.-Карпій, I, 1960, 334); (М о л я б о г а:) *Я сам бачу. І був при тому, як він розумом стеряєся* (Мик., I, 1957, 331); *Прокнувшись від жару та диму і усвідомивши, що його майно горить, Суліман стеряєся розумом* (Вільде, III, 1968, 225).

3. **рідко**. Те саме, що **загубитися**. *Щебетне пташка раз чи другий голосенько — та й наче стеряється голосок у тому степовому.. роздолі* (Вовчок, I, 1955, 332).

СТЕСАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до **стеса**. Хата була дуже простора [простора], нова, світла. Щілини між закруженими, але стесаними пласкостато червоноватими колодками були зашпаровані й замазані білою глиною (Н.-Лев., II, 1956, 408); *// у знач. прикм. Десятки тисяч теслів, саперів, понтонерів, мостовиків не помічали ні скалок, ні подрапин, ні геть стесаної шкіри на своїх моволястих руках і змучених спинах* (Довж., Зач. Десна, 1957, 305); *На його лиці виділявся широкий, лопаткою, ніс і круте стесане підборіддя* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 28).

СТЕСАТИ див. **стісувати**.

СТЕТЕРІТИ, ію, іеш, док., розм. Дуже розгубитися, збентежитися від несподіванки, переляку і т. ін., втратити здатність мислити, рухатися і т. ін. *Раптом став [старший Гамалія] і дурнувато перекривив офіцера.. І тоді і люди, і німці, і поліцаї стетеріли* (Тют., Впр, 1964, 542); *Миля зробив страшні очі, кинув вперед руку в вистромаєним, як революєр, оказіонім пальцем і сказав: — Пу! — Дем'ян стетеріс* (Перв., Дикий мед, 1963, 139).

СТЕТОГРАФ, а, ч., мед. Апарат, що записує рух грудної порожнини під час дихання.

СТЕТОГРАФІЧНИЙ, а, е, мед. Стос. до стетографії.

Стетографічні дані.

СТЕТОГРАФІЯ, і, ж., мед. Запис руху грудної порожнини за допомогою стетографа.

СТЕТОСКОП, а, ч. Медичний інструмент у вигляді трубки для вислуховування серця і легенів. За ним [членом управ] *дрібнотів у золотих окулярах і з стетоскопом у боковій кишені земський лікар* (Панч, I, 1956, 67); *Комісія оглядала його недогого. Один життєво зазирає у зуби, другий перевіряє очі, третій уже в'явся жовтим стетоскопом у ребра* (Збан., Сеспель, 1961, 203); *// Спеціальний пристрій для виявлення побічних шумів, чистоти звуків у різних механізмах і т. ін. Визначення причини в'явлення стуків [у двигуні] проводиться з допомогою стетоскопа і вимагає великого навичку* (Підручник шофера., 1960, 25); *Він прикляв стетоскоп до стіни і мовив: «чок-чок-чок». Так, це жє бути годинниковий механізм* (Веч. Київ, 21.VIII 1974, 3).

СТЕТОСКОПІЧНИЙ, а, е. Здійснюваний за допомогою стетоскопа. *Стетоскопічне вислуховування серця; Стетоскопічний спосіб випробування зварних швів.*

СТЕТОСКОПІЯ, і, ж. Вислуховування серця й легенів за допомогою стетоскопа. Зробити стетоскопію серця; // Виявлення різних побічних шумів, чистоти звуків у різних механізмах і т. ін.

СТИБНІТ, у, ч. Непрозорий свинцево-сірого кольору з металевим блиском мінерал, який містить сурму й сірку.

СТИВІДОР, а, ч., мор. Особа, що відповідає за навантаження та розвантаження суден в іноземних портах; // Портовий вантажник.

СТИГЛИЙ, а, е. 1. Який став спілим, дозрілим (про фрукти, овочі, злаки і т. ін.). *Од школярів трудно було остерегти стиглі червоні вишні та черешні* (Н.-Лев., III, 1956, 202); *Вдовине жито поспіло, та нема кому його жати: силеться стигле зерно на землю, а вдова лежить недужа* (Коцюб., I, 1955, 13); *Літо перейде — і глянє: Осінь розсипала овочі стиглі; за осінню сльдож Мертва ступає зима* (Зеров, Вибр., 1966, 283); *Тиша. Тяжки гуляють стиглі яблука та груші на землю* (Головко, II, 1957, 413).

2. перен. Який досяг найвищої межі за своїм станом, розвитком. *П'янить мене стиглий весняний день* (Перв., I, 1947, 143); *Квітнування літа можна не лише побачити, але й відчути його запах. У наших широтах стигле літо пахне улюбленими в народі чебрецями* (Заваня., 7, 1973, 13).

СТИГЛІСТЬ, лості, ж. Абстр. ім. до стиглий. *Стиглість плодів і ляді поділяють на технічну і споживчу* (Колг. Укр., 7, 1956, 38); *Горюх у везелюму вигляді при технічній стиглості в найбільш високобілковою культурою серед овочів* (Зерп. боб. культ., 1956, 11).

Δ **Восковий стиглість** див. восковий; Молочна стиглість див. молочний.

СТИГМА, и, ж. 1. іст. У стародавній Греції — клеймо на тілі раба або злочинця.

2. мед. Кривава виразка або червона пляма на тілі людини; // Загальна назва різних шкіряних захворювань, викликаних істерією.

3. зоол. У павукоподібних, багатоніжок і комах — отвір, яким відкриваються назвні органи дихання; дихальце. *Дорослі комахи звичайно дихають за допомогою трахей, які починаються від дихалець (стигм), що розташовані на сегментах тіла* (Підручник дезинф., 1953, 168).

СТИГМАТ, а, ч., іст., мед. Те саме, що стігма 1, 2. До своєрідних випадків істеричного самомавтовання належать, наприклад, безсумнісні випадки уявної вагітності. Сюди ж треба віднести стани і стигмати різних релігійних екстатиків (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 157); *Образно. *Цілі покоління людські трудилися над цим погмурим стигматом землі [Кельнським собором], споруджували не радиский і світлий храм для своїх дітей, а похмурі пам'ятники для себе, для своїх сіл і своїх крові* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 101).

СТИГНУТИ¹, ну, веш; мін. ч. стиг і стігнув, ла, ло; недок. 1. Ставати, робитися спілим, дозрілим (про фрукти, овочі, злаки і т. ін.). — *Я пам'ятаю, тоді саме ціли абрикоси, а тепер вони вже починають стигнути, — почав Ломницький* (Н.-Лев., VI, 1966, 44); *Сніють яблука і зріє виноград, стигнуть сливи золотисті* (Тер., Щедра земля, 1956, 31); *На колосівському полі стигнуть колосочки...* (Бойко, Російськ., 1959, 21).

2. перен. Поступово наближатися, надходити, розповсюджуватися. *Під нічю сюрва чейржун, ва хатою стигла червона тиша, і нічого не тривожило її* (Тют., Впр, 1964, 267); *Вона, прогавши .. цілісний день, прокинулася аж тоді, коли в кімнаті і за вікнами стигли каламутні осінні сутінки* (Коз., Листи., 1967, 203).

СТИГНУТИ², ну, веш; мін. ч. стиг і стігнув, ла, ло; недок. 1. Втрачаючи тепло, ставати, робитися холодним, холоднішим; застигати. [Я в до- х а:] *Таму! Таму! Борц давоно вже на столі стигне* (Мирний, V, 1955, 141); *Коли копають картоплю, стигне вода в криниці, Рівно й спокійно дише наможена з праці земля* (Рильський, III, 1961, 196).

2. Охолоджуючись, твердіти, згущуватися, перетворюватися на лід. *Терешко весь оніміє, застиг, як стигне на морозі вода, й боється пропустити хоч одно слово* (Бпк, Тв., 1958, 420).

3. перен. Переставати рухатися, ворушитися, колитися і т. ін. *За Николю щось шелестить у куцах виразнісінько, але він стигне в чеканні цілий і очей своїх з Костя не вводити* (Козл., Ю. Крук, 1950, 86); *Таж, удалині, Де стигнуть дерева однаково ставні, Трагматі трагматі одзвучується в риму* (Рильський, I, 1960, 274); *Серед вічно живих жерстливіх хвиля моря тільки судно Ізміє з покривленими щоголами стигне в непорушності* (Гончар, Тронка, 1963, 254); // Зупинитися, ставати нерухомим (про очі). [Б о р и с:] *Що це з нею? Оксано, Оксаночко!.. Стигнуть очі, холодною руки, серце не б'ється!..* (Кроп., I, 1958, 438); // Бути який-небудь час незміним (про почуття). *Стигне в серці чорна туза, ніби на припоці, перекочуються хвилі, сині і солоні!* (Голов., Осінь., 1938, 22); *Зігфрід дивився на нього розширеними очима і не впізнавав, наче оце вперше у житті бачив цього зовсім чужого йому чоловіка. І в очах його стиг якийсь неприродний, крижаний жак* (Коз., Листи., 1967, 196).

◇ **Серце стигне:** а) хто-небудь заспокоюється після гніву, роздратування і т. ін. *Вона устала така веселецька, хоч і вчора її лаяно, та дитяче серце скоро стигне, образи швидко холонуть* (Мирний, IV, 1955, 105); б) хто-небудь дуже хвилюється, переживає від переляку, жаху. *Маруся погодила... Чула, як стигло серце. Незрозумілий, елементарний якийсь жак перетряс нею цілою* (Хотк., II, 1966, 219).

СТИД, а і у, ч. 1. Почуття сильного зніяковіння, збентеження, незручності від усвідомлення своєї поганого поведінки, недостойних дій, вчинків і т. ін.; сором. *Хто знає стид, той має й совість* (Укр. присл., 1963, 331); *Шуміньська ніколи не може собі того дарувати й надавати без стиду, як одного разу в першому роздратуванні видерла у дочку якусь новітню книжку і побрала на дрібні кусники* (Кобр., Вибр., 1954, 12); *Що діяти? вчуну я маю В душі боротьбу: Грішу — а тоді почуваю І стид, і журбу* (Крпн., Вибр., 1965, 233); *Величезним зусиллям акторської волі я перемаваю свій стид, своє бажання зникнути, тут же негайно і завжди провалитися крізь землю* (Смолч, Театр., 1940, 9); // Почуття ніяковості, сором'язливості. *Слушалася, скільки могла; сорочка зачепилася за гачок віконниці й піднялася. Маруся висіла гола. Жак і стид обхопили її* (Хотк., II, 1966, 135); *Вона подумала, що задирається від стиду, якщо той [Завадка] набереться нахабства заговорити до неї у присутності матері* (Вільде, Сестр., 1958, 514).

Ні (і) стидá (стіду), ні (і) сорому (соромá) [немає (нема́)] у кого, кому — хто-небудь дуже безсоромний. — *А я так скажу, люди добрі, що нема в тебе, Лисиче, ні стида, ні сорому...* (Речм., Весп. грозп, 1961, 89); *Сварку насилу розінала Охрімова жінка Федора... — І стида важ немає, і сорому! — батькувала вона, розмалуючи прутю* (Тют., Впр, 1964, 129); *Паленіти від (з) стидá (стіду) див. паленіти.*

2. Становище, поведінка і т. ін., що ганьбить когось, що-небудь; ганьба, безчестя. — *Чи дового будете казатись [боги] І стид Олімпної робить? Що-*

день проміж себе сваритись і смертних з смертними править? (Котл., I, 1952, 242); *Бодай ті діти не росли, Тебе, святого, не знівчили, Що у неволі народились і стид на тебе понесли* (Шевч., II, 1953, 39); *Як раб залажаний, прихнутий, Клену сей жереб з тоді, І байдуже несучи, закутий, Життя в неславі та стиді* (Граб., I, 1959, 283).

◇ **СТІДОМ ПОВІВАТИ** (повіати) **Г**олову **ч**ию — осоромлювати, ганьбити кого-небудь. — *І мати твоя, і бабука твої були чесного роду, а ти стидом повела мою голову сиву! Геть додому!* — кричала вона до Насті (Кочуб., I, 1955, 55).

3. у знач. присудк. сл. Те саме, що стідно. Тут *єсть* **у**чила [Камерга], *..Що сором Турна видавати; Стид єсім стояти, згорнувши руки, Як гине Турн* (Котл., I, 1952, 283); — *Тепер чесному чоловікові стид мішатись між сі розбишаки. Перевернувшись тепер уже кат знає на ці запорожці* (П. Куліш, Вибр., 1969, 78); *Радять [одрадині]: — Знаєш що, Маринко?.. Нараджуй і дочку та йдіть [до панича] разом.. Пона в тебе така, що не стид показатися* (Мирний, IV, 1955, 253).

◇ **СТІД І СБОРМ** — уживається для вираження осуду, присоромлення кого-небудь за погані дії, вчинки і т. ін. — *Важ стид і сором: ви пани, ви письменні, ви читаете у книжках, як бідному треба помагати, а ви, замість того, не розпитали, чого я і за чим, та стали в мене сміятись!* (Кв.-Осн., II, 1956, 277); *Біля полкового прапора стоїть герой Сталінграда і Будапешта старшина Баєров. Про нього, напевно, всі чули. Не чули? Стид і сором! Та це ж він з-під землі штурмував готель «Беропа»!* (Гончар, III, 1959, 405).

СТІДАТИ **д**ив. стидати.

СТІДАТИСЯ **д**ив. стидатися.

СТІДИТИ, **д**жү, **д**іш і **р**озм. **СТІДАТИ**, **а**ю, **а**еш, **н**едок., **п**ерез. Докоряти за що-небудь, викликаючи у когось почуття стйда; соромити. *Шін сьогодні стидив його, що таке діло робиться без участі сільського вчителя* (Вас., I, 1959, 84); *Закуба... обернувшись, почав стидя розмовляти зі старим дяком і вже більше не стидяв Івана* (Н.-Лев., III, 1956, 352); *Вирікню бабуня спину, В них відімаєв зворостину, Стидяєв мокрих пусунів* (Шлак, Вибр., 1952, 96).

СТІДАТИСЯ, **д**жүся, **д**ішся і **р**озм. **СТІДАТИСЯ**, **а**юся, **а**ешся, **н**едок., **к**ого, **ч**ого, **р**ідко **к**им, **ч**им, **б**ез **д**одатка, **з** і**м**фін. Відчувати стид (у 1 знач.). *Не багата я і проста, та чесного роду, Не стидяєв прости, шити і носити воду* (Пісні та романси..., II, 1956, 6); — *Ускочте я поміж інтелігентів. Ніхто вже мною не стидяється, кождий вип'є во мною склянку пива залюбки* (Март., Тв., 1954, 216); — *Ти б, Андрію, хоч би бики загнав пішов... Господи, яке то вже до легкі воно! Хоч би людей стидяєв!* (Тесл., З книги життя, 1949, 23); *Дивлячись, як працює батько, Сашко стидяєв принести зі школи четвірку* (Собко, Біле полум'я, 1952, 26); *Сльози текли очі молодому козакові, і він, стидяючись свого м'якосердя, крадькома змажуєв із рукою* (Добр., Очак, розмир, 1965, 116); // *Зазнавати почуття ніяковості, сором'язливості. Він почував, що вона знає про його любов, і не стидяєв svojого [свого] чуття* (Фр., VII, 1951, 249); *Данило почервонів. Він і сам же стидяєв свого нового стану, особливо перед товаришем* (Смоляч, Мпр., 1958, 28); // *Не наважуватися, не наслідуватися зробити що-небудь через почуття стйда. [Н а с т я:] Знаєте, Костю, мені багато-багато всяких думок приходить у голову, хотілось би розпитати вас та й стидяючись, щоб не сміялись* (Вас., III, 1960, 165); *Ось прийде Гофійка, покаже вам ту ерамоту. Я говорила: поєвіє, нехай усі бачать. А вона в скрипку словала, стидяєвсья* (Жур., Опов., 1956, 254); *Я ще стидяєвсья взяти за руки*

Дівчину веселу і просту (Шпорта, Ти в серці..., 1954, 107).

СТІДКИЙ, **а**, **е**. 1. Який виходить за межі загально-прийнятих норм у чому-небудь; непристойний. [П р и п ц е с а:] *Личарю, я дякую тобі за стидні речі... тепер мені тебе не трудно кинуть* (Л. Укр., II, 1951, 219).

2. Який заслуговує осуду; який не має стйда; безсоромний. *В мене думка не така, Щоб пішла я за Стецька, Стецько стидкий, Стецько брідкий!* (Пісні та романси..., II, 1956, 17); — *Нехай я і стидкий, і брідкий, і усякий; а ти таки так зроби, щоб вона полюбила та щоб за мене заміж пішла* (Кв.-Осн., II, 1956, 191); // у знач. ім. стидкий, **к**ого, **ч**; стидка, **к**ої, **ж**. Безсоромна людина. *Широка та вулиця, Та ще й подалаєв, Сидить стидка в своїм милім, Та ще й обляєв!* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 260); — *Вона [удова] усім рівно очима світить, як тобі... Покинь, забудь стидку!* (Вовчок, I, 1955, 220); // Який виражає чю-небудь безсоромність. *Стидкі одень І очі тепер словалиєв і не бентежили злонця* (Загреб., Диво, 1968, 177).

СТІДКО. 1. Присл. до стидкий 1.

2. у знач. присудк. сл. Охоплює відчуття стяду. — *Чорнобриий мій, чом до мене не прийшов? — Ой тим же прийшов, що хочіт не знайшов!* Батькові не хочеться — *устілки волочатся, Материні [матері] стидко, бо устілки видко!* (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 122); *Як ще забере [Демко] з собою кума Свирида, то буде така пара, що й поза Буг не стидко!* (Вовчок, VI, 1956, 263).

СТІДНИЙ, **а**, **е**. Те саме, що стидкий. — *Яке ж ти худеньке, аж світишся... Дівчина помітно злякоєвля, немов у цьому було для неї щось стидне* (Гончар, III, 1959, 383); *Стидне слово; Стидна пісня.*

СТІДНО, **п**рисудк. сл. Охоплює відчуття стяду; соромно. *Ой не сідай коло мене, бо ми буде стидно, Я дівчина, як калина, а ти, як страшидо* (Коломийка, 1969, 106); *Чус що люди з нього регочуться; йому ще й більш стидно, ще й більш коєв поганя* (Кв.-Осн., II, 1956, 157); — *Дядю, дайте гостинця! — тихо, боєво промовив злончик. — Мовчи! — суворо насарилася на його дівчинка, — стидно прохати* (Вас., I, 1959, 125); — *А важ стидно з старої жінки сміятися* (Головко, II, 1957, 128).

СТІДИВИСЬКО, **а**, **с**., **р**озм. Те саме, що стид 2, 3.

СТІДОВИЩЕ, **а**, **с**., **р**озм. Те саме, що стид 2, 3. — *Стидовище, страмовище. Украсти [«Кобзаря»] та й не признаєвсья? — почала вона нам сердито вигорювати* (Мирний, IV, 1955, 345).

СТІК, **у**, **ч**. 1. Місце з'єднання, зіткнення двох кіпців, країв чого-небудь. *Потяг, помалу колигаючись і рівномірно ступаючи на стиках, почав одгодути* (Григ., Вибр., 1959, 371); *Зовні вона червоною залюкою показала деревини, а на стиках — синькою* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 144); *Найвідповідальніша робота при прокладанні трубопроводу — електрозварювання стиків* (Наука..., 7, 1964, 25); // *Лінія зіткнення, межа між чим-небудь. Київ та його околиці розміщені на стик двох велими рівнинних за своєю природою тектонічних утворень — Українського щита і Дніпровсько-Донецької западини* (Знання..., 12, 1971, 18); *Знаючи даєво німецьку тактику реатис в стик наших армій, командування зміцнило цей стик ударними резервами військових моряків* (Кучер, Голод, 1961, 66); **Образно. З історії науки відомо: видатні відкриття відбуваються часто на стиках кількох наук* (Вітч., 2, 1967, 152); *На стик двох амін багатоліодно в просторому корпусі паровозного депо* (Наука..., 4, 1970, 54).

2. спец. Те саме, що стиківання. *Однією з головних*

улов успішного сплавовання в щільний стик паяного твердого тіла і рідкого припою (Знання., 2, 1966, 30).

Δ У (в) стик — з'єднуючи кінці. Щоб аварити.. дві металічні рейки у стик, необхідно.. спалити два-три кілограми сталі (Веч. Київ, 1.III 1967, 3).

СТИКАННЯ, я, с. Дія за знач. стикатися. Найменшого стикування добре в ґрунті досягають при внесенні їх у рядки або гнізда в гранульованому вигляді (Колг. Укр., 7, 1956, 23); В його вірші владно еривається свій струмінь реалізму, породжений стикуванням поета в суперечностяхми реального життя (Криж., М. Рильський, 1960, 33).

СТИКАТИ, аю, аєш, недок., **ЗІТКНУТИ** і рідко **СТИКНУТИ**, ну, неш, док., перен. 1. Штовхаючи когось, що-небудь назустріч одне одному, змушувати ударятися. Там, на дні (Гірських рік), сильна течія перекочує камені, стикає їх один з одним, розбиває, перетирас на пісок і глину і виносить за межі гір (Фіз. геогр., 3, 1956, 113); В деєраж він зіткнув Мар'янку й Рубіна так, що вони мало лобами не стукнулися (Сенч., Опов., 1959, 46); // перен. Приводити до протиріччя, виклікати сутячкі. [Р і х т е р:] На протязі століть найтежкіші сили світу намагалися зіткнутися між собою росян і міліці. Тепер цього не буде (Собко, П'єси, 1958, 166).

2. перен. Змушувати вступити в які-небудь стосунки, мати справу з кимсь. Раміш, доки життя впритул не зіткнуло його самого з Оленюками, він навіть і не підозрівав, що і в їхньому середовищі, де руки в мозолях, де гліб добувається так гірко, йому можуть зустрітися люди великого серця, твердого сумління, в справді мудрих розумінням життя (Гончар, II, 1959, 288); // Давати можливість пізнати що-небудь. Розв'язання проблем літератури, на перший погляд, найбільш технологічним своїм характером, стикає нас із проблемами життя (Літ. Укр., 17.I 1969, 3); Н. Рибак всі свого героя [Оноре де Бальзака] у вир нового життя, стикнує в українською кріпосницькою дійсністю 40-х років минулого сторіччя (Рад. літ-во, 1, 1964, 35).

3. діал. Заплюшувати, змикати (очі). Не стикати (не зіткнутися) очей (бком) — не мати змоги заснути навіть на короткій час. — Твій Халаяка не до любові мені! — Чекай, чекай. Хто збирається виходити за нього заміж, ти чи Аспазія? — Гляньте на нього. Я очей не стикаю, а він це й іронізує (Панч, На калви мості, 1965, 152); Прийде нічка, ти в постелі, Як дитина, спиш... Живо, живо цілі ночі Око не стикнеш (Рудан., Тв., 1956, 51).

4. діал. Звалювати (у 4 знач.). — Кажу: йди в поле, а він стикає на Петра, — нехай той іде (Сл. Гр.).

СТИКАТИСЯ, аюся, аєшся, недок., **ЗІТКНУТИСЯ** і рідко **СТИКНУТИСЯ**, нуся, неся, док. 1. Рухаючись назустріч, натикатися одне на одного, на кого-, що-небудь, ударятися об когось, щось. Найдрібніші крапельки води в жарах євсь час перебувають в русі. Вони стикаються одна з одною, зливаються і поступово збільшуються в розмірах (Фіз. геогр., 5, 1956, 91); Дві кульки ртуті або дві краплі води зливаються в одну краплю, якщо кульки або краплі стикаються одна з одною (Фізика, II, 1957, 15); Галя мерщій жетнулася за ріг високої кам'яної огорожі. Але там вже хтось завоває — Галя зіткнулася з людиною, що присіла напочатку (Смолич, В, 1959, 118); Дивляться [Іван та Микола] в небо, не помічаючи один одного. Сходяться. Пахижа стикнулися (Мик., I, 1957, 503); // Взаємно торкатися, дотикатися. Деталі тракторів, комбайнів та сільськогосподарських машин, стикаючися з ґрунтом, спрацьовують особливо швидко (Рад. Укр., 19.III 1962, 3); Де цвітуть гвоздики в лісі — Свіжовми-

вані, червоні, — Вперше руки їх сплелися і зіткнулися долоні (Рильський, III, 1961, 129); // перен. Бути пов'язаним з чим-небудь, близьким до чогось. Відомо, що публіцистика перебуває між художньою літературою і наукою, тобто однією стороною входить в літературу, а другою безпосередньо стикається з наукою (Ком. Укр., 6, 1967, 63).

2. Несподівано зустрічатися з ким-небудь. На порозі він стикається з денщиком (Панч, В дорозі, 1959, 126); Біля двору, в якому розташувалась полімчастина, Хавцький зіткнувся з Воронцовим (Гончар, III, 1959, 323); Віддавши «козакові» коня, Проценко зіткнувся з Курилом і прийняв від нього рапорт (Д. Бедзик, Дніпро., 1951, 63); Лукина в коржі раз якось стикнулася з Уласом (Н.-Лев., III, 1956, 361); // тільки док. Зустрівшись, познайомитися з ким-небудь. Отак зіткнулися ми в дорозі, В житті, у буднях, поміж спрає (Гірник, Сонце., 1958, 220); Настує в одній своєї тінки стикнулася в Павлуся (Н.-Лев., IV, 1956, 230); // з ким, перен. Вступати в спілкування, в які-небудь стосунки з кимсь. Артёмово вичає людей, з якими стикався, аважав їхні висловлювання (Чорн., Визвол. земля, 1950, 160); Мало стикалася Калина з сільськими людьми, мало знала про те, що діється в світі (Коз., Вісімсот., 1953, 71); Приїздивши на канікули до батьків, Галя стикається з революціонерами на рідній Перемишлянщині і повертається до Відня вже членом КПЗУ — Комуністичної партії Західної України (Ком. Укр., 8, 1962, 51); Ставши ключницею, Маша подивилась на терез іншими очима, побачила тут не тільки багатство, красу, скарби, а й стикнулася з людьми, що жили тут, взнала їх вдачу, душі, силу (Скл., Святослав, 1959, 109); // з чим, перен. Мати можливість пізнавати що-небудь, знайомитися з чим-небудь, зазнавати чогось. Досі вони [офіцери] не стикалися так близько з думками і прагненнями німецького робітника (Собко, Запорука., 1952, 54); Вона досі не стикалася із життям іншим, а своє життя вважала стрим, безбарним (Скл., Карпати, II, 1954, 47); Просто не вірять [Хо], щоб ця пака молодіж, скоро зіткнеться зі справжнім життям, витривалая боротьбу з його чудовійною силою, не підхилилася їй (Коцюб., I, 1955, 171); Син відставного офіцера., він перше в житті оце так близько зіткнувся з працею простої людини, вперше в житті змінив зброю на садовничий ніж та лопату і перше відчує тут високу.. насолоду праці (Гончар, II, 1959, 58); Протягом одного дня дівчині довелося зіткнутися і з незрозумілою для неї підступністю, і з такою самою незрозумілою добротою (Ткач, Арена, 1960, 80); // перен. Працюючи, досліджуючи і т. ін., зустрічатися, мати справу з чим-небудь, виявляти щось. Директор почав уважно проглядати Василені доводи, розрадунок, креслення.. Багато форма він уже повабував, бо не стикався з ними у своїй директорській роботі (Загреб., Спека, 1961, 205); Сучасний фізик і хімік, що працює в галузі живої природи, постійно стикається з явищами, які не можна зрозуміти і пояснити без урахування цієї специфіки (Ком. Укр., 9, 1962, 49); Поступово він збагнув, що стикнувся з незвичайним відкриттям (Наука., 5, 1963, 61).

Зіткнутися лице (лицем) в лице з ким — проходять близько одне біля одного, несподівано зустрітися, побачити одне одного. На розі вулиці Романенко зіткнувся лицем в лице з Заболотним (Жур., Звнч. турботи, 1960, 68); Стикатися (зіткнутися) поглядом (очіма) з ким — несподівано зустрічатися поглядом (очима) з ким-небудь. Невідомий юнак.. усмі своїм встоєм виказував палке бажання втекти світ за очі. Пальці його вибивали дроб на стінці, крутився туди й сюди, чер-

воні, стикаючись поглядом з панянками (Полт., По-
вість., 1960, 336).

3. Сходяться, вступають в сутичку, в бій; сходяться
в бою. Цілий день гарцювали його [князя Бремї] жо-
вїри, перейшовши річку вбїд, стикались з козаками,
бились в густих спотимках з ними на герцяз (Н.-Лев.,
VII, 1966, 243); Не став знатись [Авт] за ними [ве-
прами], бо стикались одною з цілим стовпцем цих
лижик звірі було небезпечно (Скл., Святослав, 1959,
14); В районї Казовки хилигеїці безпосередньо зіткну-
лись з денїкїнськими авангардами. Завазались бої (Гон-
чар, II, 1959, 92); // перен. Вступати у протипрїччя,
приходити до суперечки; боротися. В наш час історїя —
це та галузь людського знання, де особливо гостро сти-
каються два світогляди, два принципово різні по-
гляди на розвиток суспільства — матеріалістичний і
ідеалістичний (Ком. Укр., 10, 1966, 26); На конферен-
ції [в Берні] зіткнулись два світогляди, дві оцінки вій-
ни і завдань Інтернаціоналу. (Левін, 26, 1972, 189);
От і зіткнулись в нїмю котання і національна ідея
(Стельмах, Хліб., 1959, 498).

4. тїльки недок., дал. Блукати, тинятися. [К и л
п и в а:] І що нам з того ліса за добро? Стикаємось
по нїм, як вовчулки, ще й справді вовчулками завсїм!
(Л. Укр., III, 1952, 258); — В панїсї подїялися, —
пояснивав Бозун. — Хлопці — голі, асе Яремляна челядь,
по лісах стикалися, де їм своєї одежі набрати? (Кач.,
II, 1958, 416).

СТИКНУТИ *див. стикати.*

СТИКНУТИСЯ *див. стикатися.*

СТИКОВИЙ, а, в. 1. Прикм. до стик 1. Найкраще
стиковї міжряддї [буряків] робити заширки 50 сан-
тиметрів (Колг. Укр., 4, 1959, 11).

2. спец. Пов'язаний із стикуванням. Стикове зварю-
вання застосовується для зварювання рельс, труб, валів
тощо і поділяється на зварювання методом опору і ме-
тодом оплавлення (Практ. з машинозн., 1957, 172).

СТИКОВКА, и, ж., спец. Те саме, що стикування 2.
На порядок денний космоплаваниї поставлено проблему
зустрічі і з'єднання, як ми говоримо, стиковки косміч-
них кораблів (Наука., 7, 1963, 5).

СТИКУВАЛЬНИЙ, а, е, спец. Признач. для здійснення
стикування. В ходї шестидесятичного орбітального польоту
[корабля «Союз-16»] проведено запланованї випробуван-
ня нового стиковального агрегату і його автоматики
(Літ. Укр., 10.XII 1974, 1); Стикувальний механїзм;
Стикувальне обладнання.

СТИКУВАЛЬНИК, а, ч., спец. Фахівець із стикування.

СТИКУВАННЯ, я, с., спец. 1. З'єднання, скріплення
двох підведених одне до одного кінців, країв чого-небудь.
Якщо прилип ернтових вод вважас стикуванням труб
в траншеї, то труби невеликих діаметрів з'єднують
наверху в ланки по 2—3 труби (Довідник сіль. буді-
вельника, 1956, 346).

2. З'єднання об'єктів для їх спільної дії або взаємо-
дії. Радянські та американські ученї й космонавти ус-
пішно провели експерименти щодо виходу людини з ко-
рабля у відкритий космос і стикування космічних об-
'єктів (Наука., 4, 1967, 44).

СТИКУВАТИ, ую, уєш, недок., перен., спец. Здій-
снювати стикування.

СТИКУВАТИСЯ, ується, недок., спец. 1. Здійснюва-
ти стикування. Супутник автоматично стикувався.

2. Пас. до стикувати. За новим методом судно спу-
скається на воду окремими плавучими частинами і вже
потім стикуються до купи (Наука., 9, 1969, 6).

СТИЛІЕТ, а, ч. Невеликий кинджал з дуже тонким
і гострим клинком (звичайно тригранним). [С г а в а -

р е л ь:] Нас викрито. Я бачив, недалеко чернець
якийсь блукав.. Се шиг від інквізиції напевне, а може
й кат в отруєним стилетом (Л. Укр., III, 1952, 367);
Раптом висмикну [Славик], разом з держакон, стилет,
що був запровалений у паміщу (Мам., Тв., 1962, 407);
*У порівн. Останній промінь, як стилет, поранив
клен на осїнь (Тич., I, 1957, 134).

СТИЛІЗАТОР, а, ч. Той, хто займається стилізацією
(у 1 знач.), використовує певні стильові прийоми у
своїй творчості. Найчастіше Шевченко застосовує в своїй
творчості окремі елементи народної поезії. Підспіва-
чем народної поезії, тим наче — стилізатором та імі-
татором Шевченко ніколи не був... (Рильський, III,
1956, 236).

СТИЛІЗАТОРСТВО, а, с. Те саме, що стилізація 1.
В боротьбі проти формалізму і стилізаторства, па-
синої фотографічності і натуралізму книжкова гра-
фіка зробила великий крок вперед (Мист., 5, 1960, 16).

СТИЛІЗАТОРСЬКИЙ, а, е. Стос. до стилізаторства.
Великого розмаху набув новий вид скла — пресоване.
Воно було цілком позбавлене стилізаторських рис і ви-
робило свої власні засоби декору та форми (Образотв.
мист., 3, 1974, 29).

СТИЛІЗАЦІЯ, і, ж. 1. Надання творові мистецтва
характерних рис якого-небудь стилю, особливостей
чіткої творчої манери і т. ін. Вірші Тичини зовсім не
були простою стилізацією під фольклор — це майже
в один голос визнала сучасна їм критика, відзначаючи
поведнання в них «вїничної» простоти народної поезії
з «складною мудрістю» поетичного мистецтва (Поезія.,
1956, 87); Шевченко ще на початку своєї творчості зба-
чує великі можливості стилізації народної пісні (Рад-
літ-во, 3, 1965, 34); // Застосування умовно-декора-
тивних прийомів зображення в образотворчому мистецтві.
В теорат багатьох ілюстраторів.. траплялися слїди
стилізації і естетства, властивих дореволюційній гра-
фіці (Укр. рад. граф., 1957, 80); Мініатюри [Раді-
вільського літопису] характеризуються живописною
і реалістичною манерою малюнка, яка дуже відрізняєть-
ся від стилізації іконного письма (Нарис стар. іст.
УРСР, 1957, 528); // Відтворення колориту якої-небудь
епохи в образах і стильових особливостях літератур-
ного твору.

2. Твір мистецтва, який за формою є наслідуванням
певного стилю. В українській літературі в 60-ї рр.
XIX ст. з'являється багато всякого роду стилізацій,
переважно етнографічно-побутового характеру (Укр.
літ. критика., 1959, 134); Його [аркан] уміють так-
цювати лише сими Верховини, — стилізації рїдко вда-
ються. Зберігається зовнішня форма, але губиться настрїй,
простота, чарїсна сила (Мас., Роман., 1970,
238).

СТИЛІЗОВАНИЙ, а, е. 1. Дїєпр. пас. мін. ч. до
стилізувати. Шевченко критикував тих письменників,
які позано знали народну мову, глибоко не відчували її,
писали бїдною, мертвою, стилізованою під той або
інший діалект мовою (Іст. укр. літ., I, 1954, 272);
Пропала його бронзова шевелюра, стилізована під шол-
ом якого римського воїна (Вол., Місячяне сїрбло, 1961,
107); // стилізовано, безос. присудк. сл. Історичні по-
вістї [М. Вовчка] стилізовано на зразок дитячих казок
(Укр. літ., 8, 1957, 243).

2. у знач. прикм. Який є результатом стилізації
(у 1 знач.). Підводиться [Орест] східцями до віталїни,
вижаєбованої стилізованими статичними візерунками
(Досв., Вибр., 1959, 376); У геометричному орнаменті
килимів переважають такі елементи, як квадрат, ромб,
прямокутник, розетка, а іноді і стилізовані квіти (Нар-
тв. та етн., 4, 1958, 62).

СТИЛІЗОВАНИСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до стилізованості 2.

СТИЛІЗУВАННЯ, я, с. Дія за знач. стилізувати.
СТИЛІЗУВАТИ, ую, уеш, недок. і док. 1. *перех.* Надавати чому-небудь характерних рис певного стилю (див. стиль ¹ 1, 2). Як відомо, Панас Мирний систематично стилізував «Слово» під українську думу XVI—XVII ст. (Від давнини..., I, 1960, 118); Танцює [Сайд] «козачка», стилізуючи під лезгинку, з вигукми «Ас-са!» (Ваш, П'єса, 1958, 51); // Зображувати, передавати що-небудь за допомогою умовно-декоративних прийомів. Він [художник] уявляє собі пальми й третичку рослинність, якої ніколи не бачив, і намагається створити її, стилізуючи будака та другу подібну рослинність (Коцюб., II, 1955, 433); Він стилізує лінії і форми, але весь час тримаючись еталона життя, природи (Вітч., 2, 1961, 175).

2. *перех.* Говорити або писати, дотримуючись певного стилю. Пак радник був відомий своєю слабкістю вголосувати тости і ще більшою слабкістю їх стилізувати (Фр., VI, 1951, 214); // *неперех.* Говорити або писати стилістично вправно, вишукано. Стилізували [розділ у протоколі] найкращі промовці повісті (Хотк., Добуш, 1965, 332); — Ви інтелігентна молода людина і безумовно вмієте писати і стилізувати (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 462).

СТИЛІЗУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до стилізувати.

СТИЛІСТ, а, ч. Той, хто володіє мистецтвом літературного стилю, майстер літературного стилю. О. І. Вільський — видатний стиліст, з гострим чуттям мови; йому чужий будь-який словесний трафарет (Рад., літ-во, 18, 1955, 10); Павлов був не тільки великим фізіологом, а й надзвичайним стилістом, який.. використовував усі багатства російської мови (Літ. газ., 13.III 1959, 4).

СТИЛІСТИКА, и, ж. 1. Розділ мовознавства, що вивчає в межах національної мови суть і специфіку стилів мови. Мовознавча стилістика є багатьох діалект досліджень і їх методах стикається, йде паралельно, а часто й переплітається з стилістикою літературознавчою (Сучасна укр. літ. м., V, 1973, 39).

2. Розділ теорії літератури, що вивчає стилі літературно-художніх творів. Конференція з питань стилістики художньої літератури.

3. Сукупність виразяльних засобів мови якого-небудь художнього твору, письменника, літературної школи і т. ін.

4. *рідко.* Те саме, що стиль ¹ 1. Естетична різнобарвність драматургічного матеріалу вимагає адекватних постановочних рішень, відповідних зображувальних засобів, розмаїття сценічної стилістики (Літ. Укр., 25.VI 1971, 4).

СТИЛІСТИЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до стиль ¹ 1, 2. Трафаретність.. професіональних постановок.. веде до.. нівелювання стилістичних особливостей хореографії (Нар. тв. та етн., 3, 1968, 40); Стилістичні норми, як і норми літературної мови в цілому, зазнають історичних змін (Розв. мов соц. націй, 1967, 140); Стилістична різноманітність.

2. Стос. до стилю (див. стиль ¹ 2). Стилістична функція; Стилістичний відбір; Стилістична вартість; Стилістичне забарвлення; Стилістична вишуканість.

Δ Стилістична позначка див. позначка.

СТИЛІСТИЧНО, присл. Щодо стилю, з погляду стилю. «Слово о полку Ігоревім» — безжуртє. Воно в зовсім новому тоні й плані прозвучало у Павла Тичини, чика якого — «Плач Ярославни» — стилістично пов'язаний із «Словом», але глибоко сучасний за змістом

(Рильський, X, 1962, 10); Завданням стилістики є.. навчити найширші кола мовців умітно зіставляти мовні факти і явища, щоб обрати стилістично найдоцільніше і найвиразніше слово (Сучасна укр. літ. м., V, 1973, 32); Величезна кількість монументальних, стилістично далеких один від одного розписів, зроблених митцями Середньовіччя і Ренесансу, виконана в архітектурі одного типологічного ряду (Образотв. мист., 3, 1974, 11).

СТИЛІСТКА, и, ж. Жін. до стиліст.

СТИЛОБАТ, у, ч., артм. Верхня частина сідчастого цоколю будинку, постаменту, скульптури і т. ін. П'єдестал [пам'ятника С. Гулаку-Артемовському] встановлено на стилобати з полірованого граніту (Наука і культура., 1972, 278).

СТИЛОСКОП, а, ч. Прилад для визначення вмісту марганцю в металі. На допомогу майстрові в мартенівському цеху.. встановлено спеціальний прилад для швидкого визначення проценту марганцю в сталі — стилоскоп (Наука., 1, 1957, 9).

СТИЛЯГА, и, ч. і ж., розм. Зневажлива назва людини з підвищеним інтересом до модного стилю одягу та манерами, смаками, які не відповідають загальноприйнятим нормам, без громадських інтересів. Входить Вольдемар. Здоровенний хлопчисько, кучерявий, зодягнений барвисто і кумедно, як усі «стиляги» (Мороз, П'єса, 1959, 252); На жовтій шовковій сорочці цього стиляга копошилося ціле стадо маєн (Збан., Мор. чайка, 1959, 56); Не зник я носити чобіт, галіфе, У моднім пишався, хоча й не стиляга.. (Мур., Осінні сурми, 1964, 24); Негай у цьому новому році менше драгують ваші вуза підтки й брехні обивателі та міщан, а очі ваші — дудкують і танцюють стиляга (Рильський, Веч. розмови, 1964, 29).

СТИЛЯЖНИЙ, а, е, розм. Власт. стилязі, як у стиляжі. Мені вразу кинувся у вічі його стандартно стиляжний вигляд (Речм., Твій побратим, 1962, 20); Підходить парубійко, ростом бог не скриєдив. У стиляжній піжамі.. до діточеска підходить (Ковнічка, Куця., 1960, 110); Ось коли Грині зодитесь стиляжма його борода — наче навмисне відпустив.. (Гончар, Тронка, 1963, 172); // Одягнений, як стиляга. Стиляжма дама усміхнулася мені одяком вставними зубами (Мокр., Сто.. 1961, 10).

СТИЛЬ¹, ю, ч. 1. Сукупність ознак, які характеризують мистецтво певного часу та напрямку або ідвідуальну манеру художника стосовно ідейного змісту й художньої форми. Меблі в залі були червоного дерева, стиль ампір (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 183); Готичний стиль (готика) — стиль, який виник наприкінці XII ст. в Західній Європі. Через своєрідні стріласті форми арок, склепінь тощо інколи готичний стиль зветь стріластим (Архт. Вид. Укр., 6, 1939, 40); Завдяки їй [пісні] композитор виробив свій самотній стиль, що поєднує глибоку народність і високий композиційський професіоналізм (Нар. тв. та етн., 4, 1965, 25); За добором колоритів і розміщенням орнаментів майже в кожному селі існує свій власний стиль [вишивки] (Вітч., 2, 1967, 201); // Сукупність характерних ознак, особливостей, властивих чому-небудь. Посередні [світлиці] довший стіла, накритий до заної вечері, навколо нього дубові стільці важкого стилю (Л. Укр., III, 1952, 402); Кабінет Ніни Топола. Гарні, строгого стилю меблі (Коч., II, 1956, 283); [Придорожній:] В Дзвонковому були на рідкість мальовничі хати. Село стародавнє, треба, і це дуже важливо, зберегти його стиль (Корн., II, 1955, 80); // з означ. Сукупність зовнішніх ознак (рис обличчя, особливості побудови фігури і т. ін.), властивих певному народові. Нахиливши до мене своє візантійського стилю об-

личчя, *славе прошепота* [Микита]: — Вони ще не встали... (Коцюб., II, 1955, 425).

Голландський (російський, український і т. ін.) стиль; Східний (західний і т. ін.) стиль — сукупність ознак, які характеризують мистецтво певного народу, країни і т. ін. Один мій чернівецький знайомий, інженер, має замір висвітлити вплив українського стилю в давній архітектурі, переважно в церковній (Коцюб., III, 1956, 227); Звірінний стиль *див.* звірінний.

2. Сукупність прийомів у використанні засобів мови, властива якому-небудь письменникові або літературному творові, напрямку, жанрові і т. ін. — Треба дати молодому авторові вивчити найпокітше своє власне ставлення до дійсності, тоді у нього з'явиться і власний стиль (Донч., VI, 1957, 632); Відомо, що такі великі реалісти, як Шевченко й Некрасов, ніколи не негтували умовними образами і сюжетами ораторського стилю (Талант., 1958, 29); В порівнянні з Галицьким літописом стиль літопису Волинського більш сухий, діловий, майже цілком позбавлений образно-поетичних засобів (Іст. укр. літ., I, 1954, 53); Російська та українська радянська поезія останніх років сміливо утверджує.. романтичний стиль, народжений романтичним сприйняттям і відчуттям дійсності (Рад. літ-во, 2, 1965, 11); Газетний стиль; Книжний стиль; Стиль радіомовлення; // Сукупність особливостей у побудові мови, манера словесного викладу. Він [як] був писаний трохи старим квітцистим стилем, з алегоріями й довшими виробленими періодами (Коцюб., I, 1955, 406); Високий стиль вірша в його [М. К. Садовського] майстерній податі поєднувався з благородною стриманістю і життєвою простотою (Мивуде укр. театру, 1953, 163); Отак собі у старовиннім стилі Пишу я, брате, вірші на дозвіллі (Рильський, I, 1960, 171); Стиль заміток, статей і нарисів був [під час війни] гранично короткий, майже телеграфічний (Кучер, Голод, 1961, 162); // Побудова мови відповідно до норм синтаксису й слововживання. Працювати над стилем; Помижки у стилі.

3. Сукупність прийомів, характерних рис якої-небудь діяльності, поведінки, методу роботи. У Шанейна був характерний стиль керівництва, за який його любили всі працівники міському (Гур., Життя., 1954, 308); Висоцькому подобається стиль роботи керуючого (Ткач, Черг. завдання, 1951, 49); Партия наполегливо впроваджує ленинський стиль у роботу всіх ланок нашого суспільства (Ком. Укр., 10, 1967, 25); // Спосіб виконання, здійснення чого-небудь, який характеризується сукупністю певних технічних прийомів. Головою Ніна Соля на бізу трохи закидала назад, — це була, мабуть, єдина вада її стилю (Собко, Стадіон, 1954, 7); Фред плаває, як щука... він то вірнає, то вириває, всіма стилями володіє в однаковим успіхом (Збан., Курял. о-вн, 1963, 57); Практикою доведено, що високі результати може добитися лише той спортсмен, який досконало оволодіє усіма способами плавання — вільним стилем, брасом, дельфіном, на спині (Веч. Київ, 20.XII 1968, 3).

4. Характерна манера поводитися, говорити, одягатися і т. ін. — Ха-ха-ха! — зареготалася Марта Кирилівна. — Ви, як я бачу, людина старого стилю, хоч на віки й молоді. В вас, бачу, в це й якісь будні й святя (Н. Лев., VI, 1966, 27); В школі його звалили стилем, хоч той стиль був мимовільним — від лінощі та байдужості (Збан., Курял. о-вн, 1963, 24).

Стиль добі — сукупність ознак, характерних для певного часу. Там [на острові] ішла Борна за метал, за вугілля й зерно.. Цифра, Суворість, План, Наказ, Одноставність, Упертість, — Таким був стиль тієї доби. Мій правнуче (Рильський, I, 1960, 334);

Крізь безладний ажур вітолм тьмяно світять негаліченні вікна Палацу промисловості, і дивна симетрія їх огни говорить про стиль доби... (Кир., Вбр., 1960, 275).

△ Мавританський стиль *див.* мавританський.

◇ Суконний стиль *див.* суконний.

СТИЛЬ², ю, ч. Спосіб літочислення.

Новий стиль — система літочислення (встановлена 1582 р. папою Григорієм XIII змість юліанської і введена в Росії з 14 лютого 1918 р.), яка випереджає в XX ст. раніше прийняту на 13 днів; григоріанський календар. Новий стиль синик у 1582 р., коли за розпорядженням римського папи Григорія XIII після 4 жовтня почали рахувати 15-е, тобто між старим і новим стилем утворилася різниця в 10 днів (Нар. пркметя.. погодні, 1956, 25); На відміну від юліанського григоріанський календар стали називати новим стилем. Так з'явилися старий і новий стилі числення великих проміжків часу (Наука., 10, 1960, 50); Старий стиль — система літочислення (встановлена в 46 році до нашої ери Юлієм Цезарем і введена в Росії в 1700 році Петром I), яка відтас в XX столітті від тепер прийнятої на 13 днів; юліанський календар. Тут якое не можна пам'ятати завжди, яке число старого стилю [стилю] приходитьсь на даний день, та це за 5 днів наперед (Л. Укр., V, 1956, 430).

СТИЛЬ³, я, ч. У давнину та середні віки — палочка для писання на дерев'яних табличках, вкритих воском. [К о н с т а н ц і й (випускає стилиа з рук):] Прости... не можу... [М а р т і а н:] Дай. Я сам скінчу. (Бере до себе табличку й стилиа і пише помалу, але твердо рукою) (Л. Укр., III, 1952, 327).

СТИЛЬНИЙ, а, е. Витриманий у певному стилі (*див.* стиль¹ 1). Частув Мартин батько. Без шапки. Вбрання — празниковоє, стильне (Вас., III, 1960, 103); Стожлений, зайшов він у кабінет ректора, де для нього був поставлений лабораторний столик.. Цей столик в шкаркому кабінеті, обставленому стильними меблями ректасу, виглядав як щось чужорідне і випадкове (Бурл., М. Гонга, 1959, 34); Уважно розглянула [Галина] стильну архітектуру вокзалу (Крот., Синн., 1948, 9).

СТИЛЬНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до стильний. Однотонність великих площ і строга ритмічність у розміщенні прикра надають особливості стильності одягу Полісся (Нар. мист., 1966, 11).

СТИЛЬНО. Прися. до стильний. Реготав незнайомий, стильно одялений парубчак (Автом., Щастя., 1959, 193).

СТИЛЬОВИЙ, а, б. Прямк. до стиль¹ 1, 2. При наявності для всієї України спільних стильових рис дерев'яне водчство окремих районів мало місцеві конструктивні та художні особливості (Дерев. зодч. Укр., 1949, 5); На творення триптиса «Життя» [Ф. Г. Кричевського], вірніше на його стильову манеру, вплинула одна обставина — це боротьба проти бездарного епігонства і стилізаторства формалістів під який-небудь історичний стиль (Вітч., 2, 1961, 176); Для творчості українських письменників перших десятиліть минулого століття характерним було поєднання різних стильових і жанрових тенденцій (Рад. літ-во, 2, 1974, 56); Хома Передерій не міняє ні розміру, ні стильових засобів своїх листів (Рибак, Час., 1960, 650).

СТИМУЛ, у, ч. Те, що викликає зацікавленість у здійсненні чого-небудь; спонукальна причина до здійснення чогось. Мої болі, обурення, які я маю на своєму життєвому шляху, — вони були часто стимулом до моєї творчості (Вас., IV, 1960, 57); Немає створення такої галузі людської діяльності, якої б не збагатив, не привів до бажаних успіхів великий стимул великої

Революції (Мист., 6, 1957, 13); Моральні стимули є могутніми факторами зростання і вдосконалення суспільного виробництва (Ком. Укр., 6, 1970, 21).

СТИМУЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. стимулювати. У сучасних умовах винятково важливу роль у стимулюванні дисципліни відіграють фонди матеріального заохочення (Ком. Укр., 2, 1974, 61); Виконуючи вказівку Леніна, партія прагне поєднати використати всі форми матеріального і морального стимулювання праці (До 100-річчя.. В. І. Леніна, 1970, 50); Під впливом протруювання суцільно без дальшого стимулювання пеніциліном сила початкового росту [насіння рпсу] збільшилася на 50% (Укр. бот. ж., XVIII, 1, 1961, 6).

СТИМУЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., і док., перез. Сторювати, давати стимул або бути стимулом до чого-небудь; прискорювати, посилювати, поліпшувати здійснення чого-небудь. Дружба [народів] збагатила духовні скарби кожного з них, стимулювала розвиток національних культур (Мист., 1, 1959, 9); Підвищення купівельної спроможності карбованця стимулює матеріальну зацікавленість трудящих, зростання продуктивності праці (Наука..., 3, 1961, 9); Він нахилився до рота, потис оруддя, зробив інші маніпуляції, щоб стимулювати дикання (Смолч, Прекр. катастр., 1956, 130).

СТИМУЛЮВАТИСЯ, юється, недок. Пас. до стимулювати. Теоричість переважної більшості поетів не тільки стимулювалась музою Шевченка, а й складалася від безпосереднім впливом його «Кобзаря» (Вітч., 3, 1963, 153).

СТИМУЛЮЮЧЕ. Присл. до стимулюючий. Чудовими поставачальниками енергії є шоколад, горіхи з медом. Стимулююче діє чашечка натуральної чорної кави франці (Наука..., 5, 1973, 38).

СТИМУЛЮЮЧИЙ, а, в. Діспр. акт. теп. ч. до стимулювати. Цей конкурс матиме велике стимулююче значення для підвищення й розвитку дитячої літератури (Доч., VI, 1957, 591); Для підвищення стимулюючої ролі оплати праці необхідно встановити безпосередню залежність між зростанням продуктивності і оплати праці (Ком. Укр., 11, 1965, 18); Стимулююча дія переливання крові поширюється на всі клітини організму (Вибр. праці О. О. Богомольца, 1969, 216).

СТИМУЛЯТОР, а, ч. Засіб активізації яких-небудь процесів, дій, явищ або чієї-небудь діяльності, життєздатності і т. ін. Рослинний світ — це і натемненний настрою, і збудник здоров'я, і великий стимулятор бурхливого козання (Ле, Право..., 1957, 59); Світова система соціалізму є нині могутнім стимулятором зростання й розвитку національно-визвольного руху (Ком. Укр., 7, 1968, 75); Досить часто в період найбільш напруженої роботи люди розумової праці відпочивають до зміни стимуляторів працездатності (Наука..., 10, 1956, 17); // Хімічна речовина, якою користуються для прискорення розвитку та росту рослин. В практиці це більшого значення.. набуватиме передпосіона обробка насіння різними стимуляторами (Укр. бот. ж., XVII, 1, 1960, 40); Дія стимуляторів — різноманітна. Вони можуть прискорювати ріст та розвиток рослин і, навпаки, уповільнювати їх (Веч. Київ, 21.VIII 1961, 1).

СТИМУЛЯЦІЙНИЙ, а, в. Стос. до стимуляції. У стимуляційному ефекті основне значення має пеніцилін, однак і протруювання насіння відіграє в цій справі неабияку роль (Укр. бот. ж., XVIII, 1, 1961, 8).

СТИМУЛЯЦІЯ, ї, ж. Активізація яких-небудь процесів, дій, явищ або чієї-небудь діяльності, життєздатності і т. ін. Особливо велика роль гормонів щитовидної залози у стимуляції розвитку організму (Шк. гігієна,

1954, 98); Для підтримання пристосованих, захисних систем організму і для розвитку потрібні постійне тренування і стимуляція (Наука..., 4, 1963, 49).

СТИМУЛЬОВАНИЙ, а, в. Діспр. пас. теп. і мин. ч. до стимулювати.

СТИНАТИ¹, аю, аєш, недок., **СТЯТИ** і **ЗІТНУТИ**, зітну, зітнеш, рідко **ЗОТНУТИ**, ну, нєш, док., перез. 1. Ріжучи, відокремлювати що-небудь від чогось (перев. верхню частину); зрізувати. Дорослі в піснях стинають стиглі кетяги [винограду] в коновки та носять до бочки (Коцюб., I, 1955, 191); Улянка гострим .. ножем стинає верхню покривку, а тоді переверне макіку над мискою, і жодне зернятко в неї не загубиться (Доч., IV, 1957, 67); Руки наші не оміяють, Скожим аю бізцем. Лиш тоді відітнемо [відпочинемо], Як травицю зітнемо (Пісні та романси.. II, 1956, 72); Знає той колос, стебло і лушпиня, Що, як досить зерно золоте, Серп їх нещадний зітне і змете (Фр., X, 1954, 59); // Те саме, що зрубувати. Сім літ Сокира божа ліс стинала (Шевч., II, 1963, 86); Подумає, що відколи живеш [Іване] отут, під лісом, то ще не бачив, щоб жінки самі дуба стинали (Вільде, Троянш., 1961, 337); Родим метнувся в перелісок, змахнув широким своїм мечем, стяє товсте молоде деревце (Загреб., Диво, 1968, 43); Як дерево зітнуто, кожний тріски збирає (Номис, 1864, № 1249); // Збівати ріаким ударом, пострілом. Візьме [Мирон] прутик, шияє по повітрі або стинає головки в будяків та ластів'ячово зілля (Фр., I, 1955, 231); Тонка божа розсела ещент будинок, стяла вогненною косою й спопелила весь густий сад (Кучер, Голод, 1961, 138).

СТІНАТИ (**СТЯТИ**, **ЗІТНУТИ**) **ГЛОВОУ** (гловви) кому — відрубувати голову (голову) кому-небудь. Як стріла, він ворожим У бою літає, І, як лозу, ворогам Голови стинає (Укр. думи..., 1955, 366); Волки стинали еткічак голови (Досв., Гюлле, 1961, 181); Кишуєся [Бремія] в битву, має шаблею і стяє на одну буйну козацьку голову (Н.-Лєв., VII, 1966, 178).

2. перен., рідко. Знищувати, убивати кого-небудь. Нас [будяків] переслідують, стинають, Уперто нас за зопту мають (Фр., XIII, 1954, 157); Хто перший ворога зітнує, Якого краю діти? (Граб., I, 1959, 412); Нечутна куля, куля мочавна Біщя в бою знаходить, щоб зітнути (Перв., II, 1958, 216).

СТІНАТИ², аю, аєш, недок., **СТЯТИ** і **ЗІТНУТИ**, зітну, зітнеш, док., перез. Шильно з'єднувати, сильно притискувати одне до одного; зводити. Дічина аж кулачки стинала, радісно нетямлячись (Гончар, Тронка, 1963, 19); // Вкривати, сковувати льодом (річку, озеро і т. ін.). Підігрєські річки і потоки Мороз стяє льодом [льодом] аж до дна (Фр., X, 1954, 302).

СТІНАТИ (**СТЯТИ**, **ЗІТНУТИ**) **ЗУБИ**: а) сильно стаскувати зуби, виявляючи цим лють, роздратування, досаду, розпач. Галя в розпач обливалася слізьми, а Уралов, стинаючи зуби, кидаєся з кутка в куток (Гончар, Тронка, 1963, 302); б) (тільки док.) умерти. Почуши ще й це, Тимоша рясу в себе [скнуув], щоб не завжала, та тоді вже як махнує під бік, то стара й зуби стяла (Свидн., Любоарцькі, 1955, 194); Я роздавав тебе, як жабу, Зітру, зітну... як бабу, Що тут і зуби ти зітнеш (Котл., I, 1952, 95).

◇ **Стінати** (**стятти**, **зітнутти**) [в жилах] кров — вкідкати почуття страху, переляку.

СТІНАТИ³ **ДИВ**, **СТІНАТИ**².
СТІНАТИСЯ¹, аюся, аєшся, недок., **СТЯТИСЯ** і **ЗІТНУТИСЯ**, зітнуся, зітнешся, док. 1. Битися зі зброєю в руках; брати участь у битві, вступати в боротьбу. — Люди стинаються з людьми... кров річками летється... (Мирний, IV, 1955, 333); — Тільки стялись

а шаблях, зараз так і положив його вражий кармазин (П. Куліш, Вибр., 1969, 156); Загони зіткнулися на рівному ступні під Командійкою (Ю. Янов., II, 1958, 171); Сколизнеться весь світ, як зітнуться війська (Вирган, В розп. літа, 1959, 81); // перен. Сперечатися, вступати у суперечку, сварку. Між селянами такими, Що стиналися з судовими, Зацепився і наш козак (Манж., Тв., 1955, 151); Як крем'я і криця, стаялися родині — Гутенюки в Палійчукажи (Коцюб., II, 1955, 310); Нема місяця Маркові на бригаді, з першого дня він у тім пересейдіється, із нехтуванням поставився до бригадира, прилюдно зітнувся, виліз своє обурення (Горд., Дівчина., 1954, 238); // Вступати один проти одного; боротися. Кожомольці гули, як джмелі, І стиналися в спорі (Крж., Срібне весілля, 1957, 302); Імперіалізм є останній ступінь у розвитку капіталізму, коли він дійшов до того, що поділяє весь світ і в смертельній сутичці зіткнулися дві гігантські групи (Ленін, 32, 1973, 275).

◇ Стівнітися (стітися, зітнутися) зуб на зуб — сваритися, зчепити лайку. В хаті зайдня, колотничі: содога піднялася, що й не сказати. Маса з матір'ю зуб на зуб стинається (Свид., Люборацькі, 1955, 189).

2. Міцно стівкаться (про зуби). Як мати вість таку почула, То тільки вічно не заснула, Бо зуби у неї стаялися (Котл., I, 1952, 231).

3. рідко. Вкриватися льодом (про річку, озеро і т. ін.). Настала осінь. Подихнули морози, зіпили землю, зв'ялиши гаї та діброви. Річка стаялася і заблизилася склом межі чорними берегами (Коцюб., I, 1955, 66).

◇ Кров стівняється в жилах — хто-небудь відчуває страх, переляк. І чув ти, як в жилах кров твоя стинається (Фр., XIII, 1954, 292).

СТІНАТИСЯ², ається, недок., ЗІТНУТИСЯ, нється, док. 1. рідко. Піддаватися зрізуванню. Чагарники ламкі і легко стинаються.

2. тільки недок. Пас. до стівати¹.

СТІНАТИСЯ³ див. стіватися.

СТІНУТИ див. стівати².

СТІНУТИСЯ див. стіватися.

СТІПЕНДІАЛЬНИЙ, а, в. Прикм. до стипендія. Основними принципами народної освіти в СРСР є: безплатність усіх видів освіти, утримання частини тиж, що очітається, на повному державному забезпеченні, стипендіальне забезпечення учнів і студентів та подання їм іншої матеріальної допомоги (Хлібороб Укр., 8, 1973, 9).

СТІПЕНДІАТ, а, ч. Особа, що одержує стипендію. Коротшиєська семінарія була широко популярна на Україні. До неї приймали щороку 10—12 душ казенними стипендіатами, і це будило світлі мрії про науку в сімейській бідності (Вас., IV, 1960, 15); Керівник одної з інститутських кафедр професор Холод зажадав, щоб майбутні стипендіати пройшли щось на зразок мандатної комісії перед деканатом (Загреб., Слека, 1961, 33); Чимало молодих трудівників стали колегіальними стипендіатами, а закінчивши вузи, повернулися у господарства і працюють бригадирами, завідувачами фермами (Ком. Укр., 6, 1973, 6).

СТІПЕНДІАТКА, в, ж. Жін. до стипендіат. Наступного літа вона вступатиме до Ровенського інституту інженерів водного господарства — канал обіцяє послати, буде стипендіаткою каналу... (Гончар, Тронка, 1963, 186).

СТІПЕНДІЯ, і, ж. Регулярна грошова допомога, яку надають тим, хто навчається в учбових закладах, а також особам, що перебувають в аспірантурі, докторатурі і т. ін. У церковно-учительській [школі] училась Оленка уже, на стипендії теж (Тесл., Вибр.,

1950, 98); Коли вступили [брати] до університету, із обставини ще поправились: обидва дістали крайові стипендії (Фр., VI, 1951, 203); Близько 13 тис. студентів направлені на навчання підприємствами, радгоспами і колгоспами, які самі виплачують їм стипендію (Матер. XXII з. Компартії України, 1961, 63); На зимовій сесії він не набрав потрібної кількості балів і з нього було знято стипендію (Тют., Впр, 1964, 63); Для слухачів і курсантів ряду вищих військово-навчальних закладів установлено стипендії імені Маршала Радянського Союзу Г. К. Жукова (Роб. газ., 5.X 1974, 2).

СТІПЛЕР, а, ч., спорт. Кінь, причепий до бігу або скачок по місцевості з природними чи штучними перешкодами.

СТІПЛЬ-ЧЕЗ, у, ч., спорт. Біг або скачки по місцевості з природними чи штучними перешкодами. Стиплечес — один з найскладніших видів спорту (Веч. Київ, 30.IX 1969, 3).

СТІРАКС, у, ч. 1. бот. Дерево тропічних і субтропічних країн, у смоли якого містяться ароматичні речовини.

2. Ароматичний бальзам, який добувають із смоли такого дерева і використовують у медицині та парфюмерії.

СТІРАНКА, в, ж., діал. Затірка. Стара нісить тісто на стіранку (Фр., III, 1950, 280); — Що ви їсте?... Стіранку (Мак., Вибр., 1956, 229).

СТІРАННЯ, я, с. Дія за знач. стірати. Зайнята стіранням пилу з приладів, .. я вже забула, що це атось, крім мене, є в кімнаті (У. Кравч., Вибр., 1958, 359); Сторінки рукописів пережладені білим топилом... напером. Він запобігав стіранню свідів оліїца (Веч. Київ, 7.III 1961, 3); Це був дуже твердий і стійкий проти стірання матеріал [побідит] (Різальні інстр., 1959, 10); На сучасному етапі розвитку радянського суспільства важливою проблемою є стірання суттєвих відмінностей між містом і селом (Нар. тв. та етн., 6, 1973, 7).

СТІРАТИ, аю, аш, недок., СТЕРТИ і ЗІТЕРТИ, зітру, зітреш, док., перен. 1. чим, з чого і без додатка. Витираючи, знімати з якої-небудь поверхні щось або очивтати її від чогось. Стіраючи порох із столу, зобачив [Андрій] на ньому кілька мідяків (Коцюб., I, 1955, 446); Краплі поту виступали на чолі Руднева. Він їх час від часу стірав долонею (Шер., Перні загони, 1939, 20); Чепурна баба стерла порох з лави, ще її постелила на лаві шматок полотна (Н.-Лев., II, 1956, 405); Господарка на мить стерла рукавом слюзи (Дєсв., Вибр., 1959, 72); Ми зітерли краплини поту Із утомлених божь лиць (Крж., Під зорями., 1950, 13); *Образно. Веселючі зразу стірають переляк з обличчя молодийці (Стельмах, I, 1962, 261); Здавалося, ніщо не могло змінити його життєлюбної вдачі і стерти з обличчя щирої, ясної посмішки (Коз., Гарячі руки, 1960, 38); // Робити що-небудь чистим або сухим, грати чим-небудь по його поверхні. Стірає [Емма] спіднючею стільця і присуває бєгрові (Л. Укр., IV, 1954, 215); До корчми під'їздало двоє вершників з жунаках. Довга побачила їх у віконці й захопилася стирати мокрий стіл подолом спіднючі (Панч, Гомов. Україна, 1954, 69); // Знищувати що-небудь написане, намальоване, витираючи, зіскрібуючи і т. ін. Заклопотаний [рахівник] якоюсь спійною роботою. Прикине на разівничі, напише і знов. А то візьме гумку і щось зітре (Головко, I, 1957, 322); *Образно. Стерли кольори метрополій з політичної карти Африки народи Гани і Гвінеї, Малі й Алжєру... (Рад. Укр., 1.XII 1962, 4).

2. перен. Згладжувати, усувати ознаки, наявність і т. ін. чого-небудь. Життя пішло собі тихою годою...

есе стираючи спомин про Максима (Мирний, II, 1954, 117); Соціалістична дійсність не тільки не стирає, не нівелює індивідуальності, а наспаки (Рплський, III, 1956, 157); — Вода і рушник стирають з мене останні каплі сну (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 141); Важкі й жертовні науки в гімназії вбили в його енергію, стерли волю, зробили його в'язим, апатичним (Н.-Лев., VI, 1966, 8); Десять промчав поїзд, а мені вдалось, що то промчало мого життя і назавжди стерло у мій пам'яті образ неповторної молодості (Кол., На фронті..., 1959, 185); Двадцять п'ять років подружнього життя не зітерли різниці між рудим Омеляком та красунею Катрею (Мур., Свіже повітря..., 1962, 69); // перев. док. Позбавити життя; знищити. Хто горе сіє, страшилого збирати буде гміє, і за наругу з тисячів його зітруть колосів, як змія! (Гавр., Вибр., 1949, 60); Потоцький мав власне військо, гармати, фортеці. Він вітре Горленка (Тулуб, Людолюв, I, 1957, 38).

◇ **СТІРТИ** (стерті) з лиця землі див. лиці.
3. Тертям, частим доторкуванням пошкоджувати шкіряне, волосяне і т. ін. покриття або верхній шар чого-небудь. Летять ключі над судоюлоом. Стирають крила (Перв., I, 1958, 173); — Стерла ногу, щось прикинулося, то й мушу сидіти, поки одтугне (Дв. Чайка, Тв., 1960, 76); Одну ваду має коник, якого дістали Чернишеві: розкувавшись, він стер конито і шкутильгає тепер на праву передню (Гончар, III, 1959, 89); **Ваніть не помітима** [Петько], як намуляв здоровенного пухиря та стер шкуру (Трубіл., I, 1955, 62); // Зменшувати об'єм чого-небудь тертям, частим користуванням. Не поїзав на село Кока з інституту.. На виваєх стер перо. Хворим прикидався... (С. Ол., Вибр., 1959, 257).

4. у що, на що. Розтираючи, подрібнювати, перетворювати на дрібну однорідну масу. Кров проступає крізь чорні буцлати, Скелі на порох стирає фугас (Нагн., Вибр., 1957, 231); Зерзений в гальку, камінь сіріє берегами, а там, де море стигло стерти його в білий пісок, воно грало над ним блакитним вогнем перемоги (Кочуб., II, 1955, 300).

◇ **СТЕРТИ** (зітерти і т. ін.) на (у) поро́х (порошóк) див. поро́х¹, порошóк; **СТЕРТИ** (зітерти і т. ін.) на табáку див. табáка; **СТЕРТИ** на мак див. мак; **СТЕРТИ** на маку́ху див. маку́ха.

СТІРА́ТИСЯ, ається, недок., **СТЕРТИСЯ** і **ЗІТЕРТИСЯ**, зітерється, док. 1. Зникати, втрачати чіткість під дією яких-небудь зовнішніх причин. Стираються слова і на граніті (Гонч., Вибр., 1959, 103); **Вже зітерлися записи** сляцеєм у фронтівій записній книжечці (Перв., Дикий мед, 1963, 395); // перен. Переставати існувати, виявлятися; зникати, згладжуватися. Грані між фольклором і літературою стираються у нас так само, як стираються істотні грані між розумовою й фізичною працею, між селом і містом (Рвльський, III, 1956, 153); Багато пізніших спогадів стерлись у мій пам'яті. Спогади .. про учителявання в Потоці й до цього часу в мене свіжі й живі (Вас., IV, 1960, 17); З роками стерлося почуття гора, в гоминокому дитячому колективі він знайшов тепер нову сім'ю (Довч., II, 1956, 350); Літа пропливають По квітучій землі України, Кордони зітруться У згадці щасливих братів (Воронько, Славен мир, 1950, 19).

2. Зменшуватися в об'ємі від тертя при частому користуванні; пошкоджуватися від тертя, частого користування. **Бачимо ми, як стирається брук від годинка людського** (Зеров, Вибр., 1966, 132); **Вона [бджола] й помирає за працю, не дочекавшись кмі пенсії, ні заслуженого відпочинку**. Помирає, коли стираються крила від перельотів (Знання., 2, 1973, 19); [Є в ге-

н і й (бере крейцар в руку і вдивляються [вдивляється]); В чийх се руках Вони так стерлись? (Фр., IX, 1952, 29); **Стіраєли день і два, і не було втоми, Аж стерлися крайкі порошівниці** (Мал., Звенигора, 1959, 85); **Я пошукав у кишенях і знайшов запальничку. Вона дого не слухалась: камінець, мабуть, стерся** (Мур., Бук. повість, 1959, 228); *Образно. — **Задую твою Варку. Яка була дівчина!.. А зараз то повірять, коли не бачити її!** В роботі людина стерлася, жура розточила її (Томч., Жиеняки, 1964, 15).

СТІРКА, и, ж. Шматок тканини (звичайно тієї, що була у вжитку), яку використовують для витирання чого-небудь. **Мокрими стирками витирали [корчмарі] заболочену підлогу** (Фр., VIII, 1952, 18); **Хто б то з її знайомих міє собі в'язити панку Софію та во стиркою в руках? Правда, не з брудно, але все ж таки з стиркою!** (Л. Укр., III, 1952, 503); *У порівн. **Пан Зефірин тремтячими з зворушення руками взяв.. зім'ятий, як стирка, лист краківської газети** (Фр., II, 1950, 380).

СТІРЛОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до стирлувати. **Годинами ждуть чери обози, біженці, лазарети, реве стирлована у величезні гурти худоба** (Гончар, Таврія..., 1957, 569); **Коли дівчина підбіла до в'язу, череда вже стояла край шляху стирлована** (Добро, Тече річка..., 1961, 194); **Біла порожнього стирлованого місця, де стояло авто, лежали двоє убитих фашистських офіцерів** (Ле, Клен. лист, 1960, 113).

СТІРЛУВА́ТИ, ую, уєш, док., перен. 1. Зігнати стадо для відпочинку. **Якраз опівдні були біля шляху. Понапували візці.. Потім стирлували їх в холодку під вербами** (Головка, II, 1957, 245); // Зібрати в одне місце. **Потім згрався гітер, стирлував темні кучугури жмар** (Коз., Гарячі руки, 1960, 221).

2. Ходячи, витоптати, зім'яти чого-небудь. **Стирлувати траву**.

СТІРЛУВА́ТИСЯ, ується, док. 1. Зібратися разом, патовпом. **Череда стирлувалася край шляху. Корова наче не вірилася, що все це зелене море пашиї призначено для задоволення їхніх шлунків** (Добро, Тече річка..., 1961, 189); **Денис відкрив спиною двері і трохи не опав на руки хлопців, що стирлувалися біля дверей** (Тют., Впр, 1964, 294); **Вочуки стирлувалися позад волиці** (Загреб., Шепіт, 1966, 12).

2. Скупчитися у великій кількості, близько одне від одного (про машини, будинки і т. ін.). **Комбайни стирлувалися за тракторами — ремонтвані, нові** (Ю. Янов., I, 1958, 606).

СТІРО́Л, у, ч. Рідка ароматична речовина, яку добувають із смолі деяких тропічних дерев і використовують у парфюмерії, миловарінні, у виробництві пластичних матеріалів і т. ін. **Ми освоємо нове для нас виробництво продукції органічної хімії — стиролу і полістиролу** (Рад. Укр., 17.V 1963, 2); **Для одержання каучуку, органічного скла, пластмас та багатьох інших матеріалів необхідною сировиною є стирол** (Веч. Київ, 10.IX 1963, 2).

СТІРО́ЧКА, и, ж. Зменш. до стірка. **Любов несє в руках невелике пуделко і стирочку** (Л. Укр., II, 1951, 35).

СТІРТА, и, ж., діал. Скірта. **Ой згоріла стирта сіна на жовтім пісочку, Та й хто ж мені, молодому, випере сорочку?** (Коломвйкн, 1969, 307); **Глянь, серед поля ліворуч, Наче сестриці три поруч, Три стирти сіна ось близько** (Фр., XIII, 1954, 386).

СТІРЧА́К, а, ч., розм. Те, що стирчить, виступає вперед, угору. **Стирчить [одна з скель], ніби голова сазару. На тому стирчаку ще дець узлясь ялими; вони зросли в зазубні і стирчать голі, без гілля** (Н.-Лев..

II, 1956, 415); *М'яко стелилася килимом польова м'ята, сухими стирчаками піднімався над нею полин* (Ю. Бездик, Полкн., 1959, 10); **Образно. Коли минало покрилося вже проворгаштим туманом, коли пожулося вже і пооббло тобі життя всі вулиці й стирчаки, — тепер тільки всією душею розумієш, як чисто тоді все було, як гарно, як чесно* (Хотк., I, 1966, 145).

СТИРЧАТИ, чу́, чіпш, недок. 1. Стовгати, ріако виділяючись на поверхні чого-небудь; виступати, видаватися вперед, угору; розгашуватися сторч. *Колос повий егється до землі, а пустий догори стирчить* (Укр. присл., 1963, 132); *Повитикались.. скелі з водної глинби і стирчать, неначе вартова сторожа* (Стор., I, 1957, 240); *Де-не-де попеломе перше огудиння, .. солонички [соляничники] молоденькі стирчать по межі* (Хотк., I, 1966, 94); *На вулиці було ворожно й тихо, одна тільки постать в темній хустці йшла з відрями на коромислі до кришці, над якою стирчав журавель* (Панч, Ввбр., 1947, 393); *Сперсердя Твердохліб реучко повернувся і вачепиєся за цуял, що стирчав у стіні* (Хвнвяк, Д. Галцький, 1958, 4); // *Не прилягати шільно до чого-небудь, а підніматися сторч; настобурчуватися. Незграбно на всі боки стирчав і оддувався на її недоладно вдякнутий колгоровий крам* (Вас., I, 1959, 300); *Здоровісні чорні вуса висали йому аж на груди, а над чолом стирчала коротка чорна чуприна* (Фр., VIII, 1952, 21); *Блакитні очі осміхалися, світле вогосьє стирчало над квадратним лобом* (Коп., Десятикласники, 1938, 89); // *Висовуватися, виставлятися звідки-небудь якоюсь частиною. Кінець рушниць стирчав у нього при боці* (Коцюб., II, 1955, 99); *Крізь мислєську сітку де-не-де стирчав сухо пір'я дичини* (Рильський, Бабнє літо, 1967, 44); *Носом сопів на лежанці Демид. З-під рядна струпуєтні ноги стирчали* (Тич., I, 1957, 246); // *Надто видаватися, виступати наперед або назовні (про окремі частини тіла). Од болясті вона зовсім звелась: цюки, рот та очі її запалися, а ніс, підборіддя та чоло стирчали жовті* (Григ., Ввбр., 1959, 311); *З вузьким чолом і з костистими вилицями [чоловік]. Ті вилиці стирчали йому попід очима, завбільшки з кулачок м'якої дитини* (Марг., Тв., 1954, 285); *Обличчя [у дівчині] замураєне, зуби ненатурально стирчать* (Ю. Янов., IV, 1959, 183); *Аерельця теж.. поправилає. Бодай на спині не стирчали тепер в неї лопатки, ніби цурупалькі обламаніє крил* (Вільде, Сестри., 1958, 457); // *Міститися, бути розгашованим, виділяючись серед навколишнього простору або з-поміж чого-небудь. Село було степове; .. коло зат стирчали ліви з високого очерету, ажриті зверху очеретом* (Н.-Лев., II, 1956, 218); *У відчинених навістіє дверях кімнати видно постаті військових і між ними стирчить стрижена їжачком голова Яцуби* (Гончар, Тровка, 1963, 106).

2. Міститися на чому-небудь, десь (про предмет, неподладно розміщені або недоречні у цьому місці). *На дворі проти самітнього вікна стирчав.. візок* (Н.-Лев., I, 1956, 149); *На голові [у Грвця] стирчить якась лиса-преліса шапка* (Збан., Сеспель, 1961, 300).

3. перек., розм. Бути присутнім, перебувати де-небудь (про недоречне, небажане або постійне, надоділля перебування кого-небудь десь). *Стиєт епалі великі, і Андрий радо прокидає од порога до воріт стежку. Воно усе ж робота, та й не мусить чоловік вічно стирчати в хаті, де світить порожнім оком голод* (Коцюб., II, 1955, 32); *Помічала стара якусь особливу увагу до свого двора: все на вулиці стирчить згось із панських слуг* (Хотк., I, 1966, 105); *Професор догго стирчав на терасі. Обінериєш руки об поруччя й поблискуючи лисою головою, він пильно дивиться на шпичасті горби лівого берега* (Коцюба, Нові береги, 1959, 13); *Ох, і ло-*

виліє ж прокляті корони В те літо пам'ятне.. Аж збився зовсім був з житєйської тропи Дідок один чудний, що з торбою при боці В воді весь день стирчав (Рильський, Поемн, 1957, 259); // *зневажа. Постійно працювати, довгий час займатися чим-небудь*. [Х р а п к о:] *Знаєте: я давно про вас думав... чого, думаю, такому талановитому чоловікові та при такому ділі стирчати? Що з того учительства?* (Мирний, V, 1955, 170); *Треба вириватися звідси. Вже третій рік на заводі Малахований, вистачити з нього, набридо в цеху стирчати* (Хвнвяк, Невгамовна, 1961, 243).

◇ **Стирчати більмом** (спічкою) в (на) боці (очах) у кого, кому — набридати, дратувати своєю присутністю, наявністю. *Уже давно вона [комора] стирчить спічкою в очі* (Мирний, III, 1954, 101); *Михайло рубав дрова у дровітні, щоб не стирчати більмом у Юльки на очас* (Томч., Жменяки, 1964, 307).

СТИСК, у, ч. 1. Дія за знач. стискати, стіскувати. *Цементи та бетони відзначаються тим, що мають високі показники міцності на стиск* (Компл. використ. вапняків., 1957, 62); *Рука в неї була суха, маленька, але в стисковій цієї маленької сухої руки почувалася неабияка сила та воля* (Перв., Атака., 1946, 71); *Професор душею Бузину за горло, а той безпорадно виручуєвся в міцних Отавиних стисках* (Загреб., Диво, 1968, 447); // *Біль при утрудненому диханні. Всякі немочі під старість до його чіплялись.. Стиски мучили й удущіє, руки набрякали* (Укр. поети-романтики., 1968, 571).

2. Дія і стан за знач. стискатися, стіскуватися 1, 2, 4, 5. *Висока середня густина Сонця пояснюється величезним стиском сонячних надр* (Астр., 1956, 96); *Як забути серця ніжні стиски, Милої легенький каблучок!* (Рильський, III, 1961, 317).

СТИСКАЛЬНИЙ, а, е. Який викликає стискання речовини, зменшення її об'єму, ущільнення.

СТИСКАЛЬНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. стисканий.

СТИСКАННЯ, я, с. Дія і стан за знач. стискати і стискатися. *О третій годині ночі стискання криги припинилося* (Трубл., I, 1955, 412); *Величезні сили, що можуть розвинути при розширенні і стисканні тіл, треба враховувати в техніці* (Фізика, II, 1957, 12); *Щось лагідно почало тиснути йому ногу. Стискання було боляке* (Вас., I, 1959, 355); *Наступа несподіваний напад ніжності: починаються поцілуєчки і стискання, при цьому баба терпить товченики у животі, і маленькі ніжки тупотять їй по моголає, бо унука неодмінно хоче вилати на коліна* (Григ., Ввбр., 1959, 431); *Мороз міцнішав, скрипів від його стискання дерева* (Донч., IV, 1957, 85); *Вони приєталися, як чужі, короткі і м'явим стисканням рук* (Рибак, Час., 1960, 133); [А в н а:] *Чи могли б ви шпалою відтати всі кості погляди, .. морганя, свисту і плечей стискання, що скрізь мене б стрікали й проведжали?* (Л. Укр., III, 1952, 394); *З солодким стисканням серця, з трепетом побожності припадала вона устами.. до м'якої руки о. Василя* (Коцюб., I, 1955, 327).

СТИСКАТИ, аю, аєш і **СТИСКУВАТИ**, ую, уєш, недок., **СТИСНУТИ**, ну, неш; мим. ч. стис і стиснув, ла, до; док. 1. перек. Давленням, тисненням зменшувати в об'ємі що-небудь, ущільнювати щось. *Будь-яке тіло можна стиснути, значить, частинки розміщуються не щільно, а на деяких віддалях одна від одної* (Фізика, II, 1957, 16); — *Возьми перше стиски камінь — Як води добуєш, То тоді ти і без білки Нисильнїшим будеш!* (Рудан., Ввбр., 1949, 89); // *безос. Пресом сіно стиснуло; // Діючи на пружні тіла, укорочувати їх. Стаєтну пружину можна стискувати й*

розтягувати (Фізика, I, 1957, 28); // перен., розм. зменшувати, скорочувати в обсязі. Велич і масштабність подій змушувала мене стискувати матеріал [у фільмі «Арсенал»] (Довж., I, 1958, 23); Стиснути написане; // перен., розм. Скорочувати в часі. Стиснути строки будівництва школи.

2. *перех.* Міцно обхопивши, здавлювати кого-, щонебудь. Іван сидить, опершись лямками в дошку, а новими стискає дівчицю (Коцюб., II, 1955, 323); Стискаючи долонями скроні, підходить Ніна до вікна (Довж., V, 1957, 327); Одною рукою стискає [Оксен] рукоятку автомобіля, другою дуло (Тют., Впр, 1964, 440); Руками вона його як стиснула за ший, так і замерли руки — стисли (Вовчок, I, 1955, 247); Капітан аж зубами вскреготав і щосили стиснув у долонях поруччя крісла (Фр., VI, 1951, 470); Журиться [Фесюк], страхаючись застрашнього дня.. Мов обценьками, стиснув рукою надборіддя (Стельмах, II, 1962, 410); // Міцно тримати щось (у руці, під пахвою і т. ін.). У руці стискаючи гранату, умирала дівчина в саду... (Сос., Зел. світ, 1949, 144); Він так стискає держак вил, що рука збідла й тремтіла (Коп., Лейтенант, 1947, 191); Стиснувши під пахвою мольберт... я прискорив кроки (Гомч., Готель..., 1960, 5); // розм. Обіймати кого-небудь. [П о в е т (наказ стискає її):] Без тебе жити годі! (Л. Укр., I, 1951, 302); *Образно. У 1921 році країну стиснули у смертельний обіймат голод і розруха (Наука., 4, 1970, 31); // Щільно оточувати з усіх боків. Обабіч стискали нас дошки й жердини тинів та парканів, а над нами нависали стелею віти густих волов'язких воріть та листя акацій (Мур., Бук. повість, 1959, 15); Мене стиснула юрма пасажирів (Коцюб., II, 1955, 429); 7 серпня шлюп стиснула крига, і він змушений був 9 серпня вийти в Льодовитого океану (Видатні вітч. географі..., 1954, 54); // військ. Затискувати в тісний простір, брати в оточення. Загальновійськові з'єднання.. вивадали ударів, щоб розгромити угруповання ворога, і поступово стискали його (Рад. Укр., 23.I 1969, 4); — Відступати на Куля? Ви хочете, щоб Денікін з Багача, а Петлюра в Коростеня стисли нашу армію і ациццли? (Довж., I, 1958, 211); // Звужувати русло потоку, річки і т. ін. Зелені гори похмуро висали над водою і чимдалі дуже стискали вузьке річище (Жур., Вечір..., 1958, 265); // Щільно облягати (про одяг, взуття). Сестр стискає пружинами (Тют., Впр, 1964, 455); Молода вже обралась до віця.. Нова сукня стиснула її повне викохане тіло (Н.-Лев., I, 1956, 144); // перен. Сновувати (про мороз, холод). Земля нещасну євдень дощиком лочить [березень], А на ніч морозом лютим стискає (Коцюб., I, 1955, 427); Сопки доколя Лютий замод міцно стис (Граб., I, 1959, 168).

Стискати (стїскувати, стїснути) в обіймах кого — обіймати кого-небудь. Олександр Іванко дого не міг викинути до тої пошани, якою його оточили в тилу на фронті. Він червоніє від поглядів, од пристанів і особаво, коли його стискували в обіймах товаришів по заводу (Панч, Іду, 1946, 51); Стискати (стїскувати, стїснути) острїгами [коня] — притискаючи до боків коня острїги, спонукати його сканати швидко. Данило чимдуж стискає острїгами коня (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 244); Ой, як стисне козак Нечай Коня острїгами, За ним лаять сорок тисяч З голими шаблями (Укр.. дум... 1955, 113); Стискати (стїскувати, стїснути) руку (пальці, долоню і т. ін.) кому; Стискає (стїскувати, стїснути) за руку кого: а) тиснути кому-небудь руку під час зустрічі, прощання, знайомства, вираження якогось почуття і т. ін. Товариші прощаються в селянах, стискують руки, цілуються (Вас., III, 1960, 337); — Так чому ж не б'ємо ми гозар і печенігі? —

зноу запитус Святослав, і дуже, скільки в нього в сил, стискує руку Асмуса (Скл., Святослав, 1959, 47); Стиснув [чоловік] міцно за руку Каленика Романовича, скрикнув: — Скільки літ, скільки зим! (Сенч., Опов., 1959, 17); Ми познайомились. Сергій Сергійович міцно стис мою руку (С. Кравч., Квіти..., 1959, 7); 6) (тільки недок.) уживається як формула закінчення листа, записки і т. ін. Широ стискаю Вашу руку, до побачення чи на прощання, се вже як трапиться! Л. Косач (Л. Укр., 1956, 257); Простіть, що на сей раз пишу так коротенько.. Сердечно стискаю руку. Ваш М. Коцюбинський (Коцюб., III, 1956, 383); Стїснути, аж кісткі тріщать (затріщали, затріщать) дво. кістка; Стїснути, аж кісткі тріщать (затріщали) дво. кість.

3. *міцно з ос., перех. і без додатка.* Здавлювати (у грудях, горлі), утруднюючи дихання. Надвечірня дихота.. стискала груди (Ле, Міжгір'я, 1953, 152); Віль стискає горло, туманив очі (С. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 27); Щось болоче стиснуло груди хворому (Тулуб, Людолови, I, 1957, 41); // безос. А Стецько й справді мов умирал; дух йому перекопало, горло стиснуло (Гр., Без хліба, 1958, 52).

Стискати (стїскувати, стїснути) серце (кбю серця, за серце) — викликати хвилювання, почуття тривоги, страху і т. ін. Дорога завертає. Юра іде. Якесь передчуття стискає.. йому серце (Смолиць, II, 1958, 15); Жаль за загубленим щастям, немов кілками, стискає йому серце (Л. Янов., I, 1959, 371); Настю стиснуло щось коло серця.. Вона ніби бачила, як Денис десь блукає по далеких степах (Н.-Лев., VI, 1966, 356); Мене щось стисло за серце (Фр., IV, 1950, 200).

4. *перех. і неперех.* Щільно з'єднувати, стуляти (губи, повіки і т. ін.). Вона боялася, щоб не скрикнути, боялася вітанути та все міцніше й щільніше стискувала губи (Мврийн, I, 1949, 411); Майстер.. дивися спідлоба, міцно стискає тонкі синюваті губи (Збав., Єдна, 1959, 334); Мабуть, за досаду йому стало, що трохи мов зневажаєний востає.. уста стиснує і долоу підняв гордо (Вовчок, I, 1955, 204); Він скрикнув зубами і так стис щелепи, що його боляче шпигнуло в скроні (Тют., Впр, 1964, 321).

Стїснувши зуби: а) виявляючи велику втримку, стійкість; напруживши всі сили. Стиснувши губи, мочьки, з неймовірною чіткістю виконували моряки команду, розуміючи, що від цього залежить їх життя (Тулуб, В степу..., 1964, 394); б) не виявляючи почуття гіркоти, незадоволення, обурення і т. ін. Варт було сусїдам.. побалакати.. між собою за обїдом, що от, мовля.. не хоче пам'ятки до школи віддавати.. — *Скоробачити, стиснувши губи, віддав Пашку до школи (Хогк., I, 1966, 122).

5. *перех.* Зводити докупи, притискаючи один до одного (пальці, руки); зціплювати. Вона конвульсійним рухом покляла на себе великий хрест і вдарила поклона, стискаючи міцно руки (Коцюб., I, 1955, 277); Вичарик на герлицу похилився, стиснув руки, побіла, слізьми обливсь (Щог., Поезії, 1958, 101); // Зсовувати, морщити (брови). Він тільки стиснув.. брови і все рубав знов і знов (Сос., I, 1957, 393).

Стискати (стїскувати, стїснути) кулак (кулак, кулачки) — те саме, що Затискати (затїснути) кулак (кулак, кулачки) (див. затискати). Мажу підіймає руку, наче головою, стискає кулак і викидає з запалих грудей, наче з безодні: — Вастувають будем (Коцюб., II, 1955, 53); Лаврін.. стискає кулаки: — Розгулялися з доброго дива! (Допч., III, 1956, 98); Люто наступає гусак, а воно, мале хлоп'я, стиснувши кулачки, іде на того гусака (Гончар, Тронка, 1963, 86); Стискати (стїскувати, стїснути) плечима — те саме,

що Звбдити (звесті) плечіма (див. звбдити). Говорить [Мирош] таке, що старші як почують, то тільки плечима стискають (Фр., I, 1955, 231); Гриць стис плечима. — Я на який ґрунт не підписувався (Марг., Тв., 1954, 68).

СТИСКАТИСЯ, *біюся, а́сся і СТИСКУВАТИСЯ*, уюся, уеся, *недох.*, **СТІСНУТИСЯ**, нуся, неша; *мин.* ч. стіснувся, нулася, лося і стісся, стіслася, лося; *док.* 1. Зменшуватися в об'ємі під дією зовнішнього тиску; ущільнюватися. При русі поршня вгорі.. повітря в циліндрі стискається (Підручник шофера..., 1960, 267); // Зменшуватися в об'ємі під впливом охолодження. — *Бачите, діти,* — казала вчителька, — від нагрівання тіла розширюється, збільшується, а від холоду стискається (Ів., Таємниця, 1959, 12); *Вдень сонячне проміння нагріває поверхню каменя, а вночі вона охолоджується. Камінь з поверхні то розширюється, то стискається* (Фіз. геогр., 5, 1956, 107); // Скоро-чучись, зменшуватися довжиною, об'ємом і т. ін. (про серце, м'язи, зінці тощо). *Моє серце набіглося за життя й тепер полама стиснується і випростується* (Ю. Янов., II, 1958, 13); *Розпач огорнув хлопця. Серце його стислося маленькою кулькою* (Донч., VI, 1957, 105); // *перен.*, розм. Скорочуватися в часі; // *перен.*, розм. Зменшуватися, скорочуватися в обсязі. *Оповідання бодай стискаються.*

2. Щільно з'єднуватися, стуглятися (про губи, повік і т. ін.). *Ії губки.. мусили стискатися у маленькій кружечок, щоб могли зміститися навкруг мацієвського ротика* (Марг., Тв., 1954, 255); *Літаки кидало з боку в бік, і тонкі губи Волоха стискалися все міцніше* (Собко, Зор. крля, 1950, 40); *По короткім розмислі [роздумування] чоло його наморщилось і уста міцно стиснулися* (Фр., III, 1950, 404); *Я бачив, як побігровіло Освальдове обличчя і стиснулися щелепи* (Кол., На фронті..., 1959, 61); // *Згинаючись і притискаючись один до одного, утворювати кулак* (про пальці рук). *Він гримзе на жінку злим, відшеним, хриплим голосом. Руки самозіть стиснулися в кулаки* (Коцюб., I, 1955, 374); // Збиратися, складатися (в складки, зморшки і т. ін.). *Наче жмара насунула на ясне обличчя Колясникове: брови стиснулися, а очі.. угородилися в непоказне обличчя старої* (Мирний, III, 1954, 300); // *також без додатка.* Зіщулюватися. *Тамара дивиться на нього, а він щуплиється, стискується, де поділася його будучність..?* (Хижняк, Тамара, 1959, 279); *Він згорбився, стиснувся, стягнув голову в плечі і мовчки сидів у присмерках, пригнічений сумом* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 356).

Стискаються (стіснюються, стіснулися, стіслася) кулаки (руки); Стискаються (стіснюються, стіснулися, стіслася) руки (пальці) в кулаки — хтось розгніваний, обурений чимись словами, вчинками та готовий обстоювати свою правоту; хтось перебуває в стані крайнього напруження. — *Що їм [павам] до суду і людської кривавиці? — стиснулися кулаки в чоловіка* (Стельмах, I, 1962, 420); *Кому ж не стиснуться раптово руки Від пожити лютой жаги?* (Л. Укр., I, 1951, 113); *Зайть озвучує його.. Голова горить, руки стискаються в кулаки* (Коцюб., I, 1955, 442); *Ного пальці стискувалися в кулаки.* У цю страшну для нього годину він ждав, що князь Святослав обмовиться, розповість, як і коли думає вирушати в гори (Скл., Святослав, 1959, 510).

3. Стояти близько, впритул один до одного. Сліпуючи й дрижачи, стиснулися вони в купу, як віці під дощем (Тулуб, Людолови, I, 1957, 163); *У підсиленім повітрі затріпотів червоий прапор, і селяни, стиснувшись навколо нього, пішли до панського палацу* (Стельмах, I, 1962, 627); // *перен.* Бути розташованим на дуже близькій відстані один від одного. *Будівлі щільно*

стиснулися на довгій піщаній косі; // перен. Збиратися, нагромаджуватися у великій кількості (про думки, почуття). *Полжурі думки стиснулися в його душі.*

4. Потискати одна одну (про руки). *Тамне віче розійшлося ташно; .. ніхто не озивався; ручки стискалися мовчки на прощання* (Л. Укр., I, 1951, 188); *Руки їхні зблизилися.. злилися в нервово-гарячому потискі і стискалися все міцніше* (Гончар, Тронка, 1963, 51); // *в ким, розм.* Обійматися. *З ким сьогодні щиро стискався [доктор Бессервіссер], тому вавтра наплює в лице* (Фр., III, 1950, 258).

5. *тільки 3 ос.* Здавлюватися від болю або під впливом сильного переживання (про груди, горло і т. ін.). *Від того погляду мої груди стискалися, вся моя істота тремтіла* (Фр., II, 1950, 64).

Серце стискається (стіскується, стіснулося, стіслася) у кого, кому — когось охоплюють хвилювання, почуття тривоги, страху і т. ін. *Коли згадує про нього, стискається серце* (Коцюб., III, 1956, 316); *Чує [Роман], як стискається в нього серце з жалю до матері* (Стельмах, I, 1962, 137); *Серце то лаяло стискувалося.. то враз розпирало груди* (Панч, II, 1956, 481); *Серце мені стиснулося: он вони — рідні Карпати!* (Мур., Бук. повість, 1959, 26).

6. Звужувати своє русло (про потік, річку і т. ін.). *Потік спочиває, любуючися, але на те лиш, щоб за кілька кроків анов забутилося, заплитися.. стискаючися між двома плитами* (Хотк., II, 1966, 49).

7. *тільки недок.* Пас. до стіскати, стіскувати.

СТИСКАЧ, *а, ч., техн.* Пристрій для стискання чо-го-небудь. *На льоду зруб виготовляють не повністю, а лише роблять кілька віниць, настилають підлогу і ставлять стискач* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 165).

СТИСКАЮЧИЙ, *а, е.* Дієпр. акт. теп. ч. до стіскати; // *у знач. прикм.* Стенокардія — приступи стискаючого болю за грудиною — результат недостатнього надходження кисню та інших харчових речовин до серцевого м'яза (Наука і культура..., 1971, 152).

СТІСКУВАЛЬНИЙ, *а, е.* Те саме, що стіскальний. *Макронапруєи, які виникають при точінні сталі.. мають.. стискувальний характер* (Рентгеногр. мет., 1959, 301).

СТІСКУВАНИЙ, *а, е.* Дієпр. пас. теп. ч. до стіскувати. *Клим щудився, стискуваний голодною воєнністю* (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 301).

СТІСКУВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. стіскувати і стіскуватися. *Земля для пересипання кореневих м'ячи повинна бути досить вологою, а саме такою, щоб при стискуванні в жмені утворювалася грудка, яка б при падінні з висоти в 1—1,5 м розсипалася на грудочки* (Ол. та ефір. культ., 1956, 303); *При сильному озолюженні і стискуванні водень перетворюється в рідину* (Хімія, 7, 1956, 54); *Почалося плаоміжне, нещадне стискування цього грандіозного кілля, в якому опинилися, крім румунів, 15 німецьких дивізій* (Гончар, I, 1954, 60); *Обидва моряки, прислухаючись до тих звуків, пригадали пароплави, які, змучені в полярних морях, гинули від стискування криги* (Трубі., I, 1955, 410).

СТІСКУВАТИ *див.* стіскати.

СТІСКУВАТИСЯ *див.* стіскатися.

СТІСКУЮЧИЙ, *а, е.* Дієпр. акт. теп. ч. до стіскувати; // *у знач. прикм.* Стискуючі макронапруєи виникають також в поверхневому шарі металу при обробці різцем (Рентгеногр. мет., 1959, 301); *Хворий скаржився на задишку, часті стискуючі болі в ділянці серця, швидко втому* (Наука., 11, 1960, 45).

СТИСЛИВИЙ, а, е, спец. Здатний стискатися, зменшуватися в об'ємі, ущільнюватися під дією зовнішнього тиску. В геодинаміці виділяються динаміка стисливих пластичних порід (грунтів) і динаміка скельних (крижких) порід (Вісник АН, 1, 1973, 21).

СТИСЛИВІСТЬ, вості, ж., спец. Властивість за знач. стисливий. Основними властивостями фізичних тіл є діамітність, стисливість, розширюваність, пружність і крихкість (Підручник дезінф., 1953, 7).

СТИСЛИЙ, а, е. 1. Коротко викладений, висловлений; небагатослівний. Майор вишиковує звод і робить стислий розгляд занять (Багмут, Службу Рад. Союзу, 1950, 80); І знову надходять, і знов Заяви до партії. Стислі. Суворі (Нох., Хто сіє вітер, 1959, 258); Стислу і разом з тим цілком характеристику і виклад учня Маркса він [В. І. Левін] дає в статті «Кара Маркса» (Вісн. Левіна, 1955, 142); // Невеликми обсягом, розпир. Ах, як дитинство все в рядок убагати стислий...? (Ральський, II, 1946, 164); Книга віршів В. Соєри «Поезія не спить».. невелика, стисла (Рад. літ-во, I, 1963, 12).

Δ Стислиї науки, васт. — те саме, що Тісні науки (див. тісний). Належить бажати появи дальших випусків географії, як і книжок із царини інших наук (бачало б ся, головно, зі стислих наук) (Драг., I, 1970, 259).

2. Який тривав недовго; короткочасний; протилежне тривав в а й. Борись за стислі строки сівби і не поспібно боротьби (Укр. пресл., 1955, 372); Житловий будинок, який складають з.. блоків-кімнат, може бути споруджений у границю стислі строки (Наука..., 6, 1959, 18); // розм. Уривчастий (про звук); короткий. Тишина повисла сужом на землі, тільки чути стислі нострієли в селі (Голов., Поезії, 1955, 28).

СТИСЛИСТЬ, лості, ж. Властивість за знач. стислий 1. При складанні звітів необхідно поєднувати якомога більшу стисливість з точністю відповіді на поставлені питання (Левін, 43, 1974, 253); Муляр коротко, з еражачою стислістю розповіє мені одну історію, про яку інший, напевне, розповідає би цілу ніч (Жур., Вечір..., 1958, 379); Художньо-стильовими властивостями анекдоту є стисливість, веселий колорит (Нар. тв. та етн., 2, 1957, 35); Всі ці події можна лиш зібрати у країну стисливість Ленінових слів (Дмпт., Книга боротьби, 1939, 85).

СТИСЛО. Пресл. до стислий 1. «Рай і Поступь мені дуже сподобався, — факти все відомі, але зложені докупи зручно і стисло (Л. Укр., V, 1956, 149); Артеж стисло розповіє про напад гайдамаків у Славогороді на більшовицький партійний комітет (Головко, А. Гарнаш, 1971, 333); Не подаючи докладного опису людей і обставин їх життя, Стефаник змальовує своїх героїв окремими чіткими штрихами, дуже стисло, але глибоко і виразно (Укр., літ., 9, 1957, 293).

СТИСНЕНИЙ, СТИСНУТИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мвв. ч. до стиснути. Люто плюснула хвиля за хвилю о величезний камінь, .. але все було даремно, всюди камінь та й камінь, щільно стиснений і збитий в одну незломну стіну (Фр., VI, 1951, 117); Речовина в ньому [атомному ядрі] так стиснута, що коли б нею заповнити земний наперсток краєця, він важив би понад 200 мільйонів тонн (Наука..., 12, 1956, 4); Руки зажалі в старенької нечі... Хустка зм'ята, стиснута в жмені (Рудь, Дов. зорі, 1958, 34); Не розмикаючи міцно стиснутих рук, може, хвилюну цілу стояли (Головко, II, 1957, 446); За кілька хвилин Савайданний відстався в знайому величку, стиснуту двома угзр'ями (Тулуб, Людолов, I, 1957, 168); В тиші зимової ночі чути було лише легенький тріск стиснутих лютих морозом

дерев (Доця., III, 1956, 125); Серце його, стиснене тяжкими передчуттями, уповільнило радісне биття (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 308); — Ви ідете? — видобула [Таня] із стиснутого спазмом горла (Гвицький, Чорне озеро, 1961, 294); Ніколи нігто не бачив, щоб він сміявся, — тільки всміхався часом своїми твердо стисненими устами (Гр., I, 1963, 403); Обличчя були суворі, дитячі губи міцно стиснуті (Доця., VI, 1957, 94); Стисненою в кулак рукою із скерованим на землю великим пальцем капітан подавав нам старий бойовий сигнал. «Атака всією командою» (Ю. Янов., II, 1954, 26); Стиснуті в кулаки руки погрожували горогови (Хижевняк, Д. Галицький, 1958, 471); Він стоїть, зосереджений і серйозний, кулаки в нього стиснуті (Ів., Таємниця, 1959, 140); // у знач. прикм. Гніє безсилий У зрудах стиснутих бурхав (Л. Укр., I, 1951, 338); З намету виштов високий, зворобливо-блідий юнак..., білобровий, з стиснутими губами (Шиян, Баланда, 1957, 130); Він стисненими кулаком погрозив в сторону помістива (Фр., II, 1950, 199); — Не навиджу! — глянула йому прямо в очі і махнула стиснутим кулаком (Стельмах, I, 1962, 11); Стиснуті брови й замалопотаний вираз обличчя говорили про адивовання й збудження водночас (Ле, Міжгір'я, 1953, 48); // стиснено, стиснуто, безос. присудк. сл. Під плазмовою дугою розуміють дугою, стоєт який стиснено штурмою (Знання..., 11, 1969, 1); Твій край татарським стиснуто арканом, Ординські коні стопнуть твій край (Бакав, Рок, 1957, 227); Стиснуто губи в останній очкаї, всі положені мовчать... (Сос., I, 1957, 185).

2. у знач. прикм. Зменшений в об'ємі, ущільнений під дією зовнішнього тиску. Балони для стисненого газу подібні до кисневих балонів, але відрізняються від них більшим робочим тиском і меншою вагою (Гірн. пром., 1957, 87); Зупинялись по дорозі машини, з пробитих жучками скатів із свистом виривалося стиснене повітря (Збав., Таємниця..., 1971, 91); Двоє французьких винахідників.. сконструювали водолазний костюм із невеликим резервуаром стиснутого повітря (Знання..., 1, 1966, 24).

3. у знач. прикм., спец. Сплюснутий з двох боків. Стиснуте копито; // Нерозложистий. Дерева, що вирости у зіжнутому насажденні, мають.. стрункіший стовбур, високо прикріплену стиснену крону (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 17); Куш [сої] бував стиснутий, напіврозложистий, розложистий (Зерн. боб. культ., 1956, 81).

4. у знач. прикм., розм. Приглушений, ослаблений (про голос, звук); здавлений. — Там чоловікі — кажу стиснутим шепотом (Панч, На калин. мості, 1965, 64).

5. у знач. прикм., діал. Загамованій, стриманий. — То я піду, — обізвався чужинець, і в його голосі продзвеніло стиснений біль (Коб., За ситуаціями, 1914, 102).

СТИСНЕННЯ, я, с. Дія за знач. стиснути і стиснутися. Всі тверді снаєви.. при стисненні.. витримують значні навантаження (Токарна справа..., 1957, 64); Крижани приходять у рух, починається із стиснення. Вони лізуть одна на одну, тріскаються, ламаються (Наука..., 10, 1962, 57); Я мовчки стисненням руки подажував діточці за турботи (Досв., Вибр., 1959, 98); Стиснення в зрудах.

Δ Стиснення Землі — величина, якою характеризується відхилення фігури Землі від кулі.

СТИСНИЙ, а, б. Який викликає стискання речовин, зменшення її об'єму, ущільнення.

СТИСНУТИ див. стискати.

СТИСНУТИЙ див. стиснений.

СТИСНУТИСЯ див. стискатися.

СТИХА, присл. 1. Не на повний голос; вівголоса; неголосно. *Мазнати здорovaliлись, розмовляли стиха* (Н.-Лев., VII, 1966, 36); *Марина, збираючи в огороді огірки та стиха виспівуючи, думала про те, з ким їй доведеться разом у полі жати* (Мирний, IV, 1955, 222); *До Титона Давид призилився і стиха сказав щось* (Головко, II, 1957, 128); *Стиха мукнула в сінях корова...* (М. Ол., Леся, 1960, 52); // *З величюю звучністю. Коні пішли ступою, форкуючи інколи від куряви, залізне пучо стиха побрязкувало, тужлива пісня котилася широкими ланами* (Коцюб., I, 1955, 240); *Стиха шестіла над ним толопа* (Шван, Переможці, 1950, 55).

2. Таємно від когось або від усіх; потай. *Брешіть, брешіть, воріженьки, Набрешетеся лиха, А ми з тобою, миленький, Кохаймося стиха* (Укр. лір. пісні, 1958, 332); *Стиха кидала [Наташа] на Колісника жарти-таїни погляди своїми чорними очима* (Мирний, III, 1954, 277); — *Нищечком та стиха полземо рачки до кауки...* та й пошкочемо собі (Гр., I, 1963, 362).

3. Не поспішаючи, поволі. *Літа... Плинуть собі стиха, Забирають за собою і добро і лихо!* (Шевч., II, 1963, 235); *Іду стиха, зупиняючись та оглядаючись* (Вовчок, VI, 1956, 318); *Я стиха підвіся і підійшов до розчненого вікна* (Ю. Янов., II, 1958, 95); *Вузькою зміястою дорогою стиха наближалася машина* (Кач., Вибр., 1947, 142); // *Поступово, мало-помалу. Не стануть щасливі глядатися до лиха, Що в моголу жене нерозумного стиха* (Щог., Поезії, 1958, 309).

4. Несильно, злегка. *Раніший вітер стиха гоїдав мотузку* (Коцюб., II, 1955, 197); *Було вже надвечір. Сонце світило стиха, без жару* (П. Куліш, Вибр., 1969, 49); *Він узяв руки в'язані Давидові й потяг до гори, надавши одну ногою на плечі. Стиха, дужче* (Головко, II, 1957, 166); *Натиснувши стиха руку, він крив вузьку щілинку заглянув до середини [кімнати]* (Смолч, II, 1958, 33).

СТИХАННЯ, я, с. Дія за знач. стихати.

СТИХАР, я, ч. Довгий, з широкими рукавами, звичайно парчевий, одяг дяконів і дяків, який надягають під час богослужіння. *В собор пожертвувала [О. Браніцька] великий срібний хрест на престол... дороги парчеві ризи й стихар з надвичайно дорогої парчі* (Н.-Лев., VII, 1966, 275); *Паламарем дражнили Марка за те, що він часом прислужував у алтарі [вітарі], надівши малованний стихар* (Вас., II, 1959, 313); *На ньому був стихар в вишитими сріблом хрестами, і він тримав у руках кадильницю, прислужуючи попові* (Довч., III, 1956, 60).

СТИХАТИ, аю, аеш, недок., **СТИХНУТИ**, ну, неш; *мин. ч. стих і стихнув, ла, ло; док. 1. Переставати звучати, дунати, чувтись (про звук, шум і т. ін.); затихати. Помалу сільський гоїм стихав* (Л. Укр., II, 1954, 536); *Час артилерійської підготовки кінчився, і некальній гуркіт повоі стихав* (Гончар, III, 1959, 44); *Грози зводко надворі все стихало: собака пошкочуєла та й замовкла* (Коцюб., I, 1955, 244); *Прапорщик махнув рукою, сплинувся оркестр, стихало «ура»* (Корн., I, 1955, 162); // *безос. Тупіт у темряві, мов бігло двох. Враз стихло, потім свист тишій* (Головко, II, 1957, 177).

2. Переставати говорити, співати, кричати, припиняти розмову, спів, крик; замовкати. *Серед зойку торжешної юрми Лазар раптом стихав і слухав тільки себе* (Коцюб., II, 1955, 192); *Косар... так починав косити, що в заростах стихав здивований деркач* (Стельмах, I, 1962, 474); — *Оце вірші! — не переставав дивуватись тишенький панич. Потім гразу стих, змовк* (Вас., I, 1959, 352); *Господарі стихли й благоговійно скинули*

смушкові шапки (Ковінька, Кутя., 1960, 121); **Образно. Слава їх [героїв] не стихне, не гасне* (Воронько, Драгі., 1959, 58); // *Переставати видавати або утворювати звуки (про механізм, інструмент і т. ін.). Рояль дав акорд і стих* (Мирний, III, 1954, 272); *Прядки обидві стихли, й мати вже сіяла борошно на лаві на гаушкі, а Христа поросати готувала* (Головко, II, 1957, 86); *Стихли трамваї давно* (Сос., I, 1957, 85); // *Переставати стріляти. Стихли гармати на полях великої битви, і солдати резолюції... стали до мюста і плуга* (Рад. Укр., 29.IX 1957, 2); // *перен. Переставати виявляти ознаки життя. Як сонечко зайде... То табір стихав* (Пісні та романи..., II, 1956, 255); *Спочила вже, награвши, дівчора... не гомонять потомлені люди, стихав село...* (Вовчок, VI, 1956, 275); *Заходила ніч. Містечко стихло* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 222).

Не стихаючи — безуважно, не вшухаючи. *Катрю обляла якась радість божественна: усе вона позагадувала, і балакала не тихаючи* (Вовчок, I, 1955, 215).

3. Ставати слабшими, утихати (про явища природи). *Вітер, стихаючи, жалібно гуде між драмитами* (Хвн-няк, Тамара, 1959, 260); *Вітер стих, чистий свіжий сніг сріблом сів під блакитним наметом неба* (Коцюб., I, 1955, 83); *Уранці гуртовина стихала, і до Софії прийшов дід Каліна* (Довч., Дочка, 1950, 24); *Надворі вже стихла метелиця, але небо ще не очистилося* (Стельмах, I, 1962, 182); // *безос. Надвечір стихло. Дніпро поволюбі* (Жур., Вечір..., 1958, 382); // *Зменшуватися в дії, в силі впливу і т. ін. Пошестя на людей почала стихати* (Мирний, IV, 1955, 255); *І одень і ночі не стихав двобій...* (Нех., Хто сів вітер, 1959, 15); *Знавору грюкне хтось у вікно. Робота стихла* (Ірчан, II, 1958, 14); *Коли з-за Карпат піхота поверталася, стихнув бій. в Бориславі нові долота в пісок загання свердлі* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 41); // *Ставати менш відчутним (про біль, почуття і т. ін.); угамовуватися. Що за розкіш... серед степу! Стихають боля печуки, німіє туга самотня, тиха радість голубить душу* (Мирний, III, 1954, 350); *У сні лише мій біль стихав* (Олесь, Вибр., 1958, 410); *В серці стихали тяжкі муки, Змовкли тугомьки на дні* (Граб., I, 1959, 188); // *розм. Утрачати блиск, жвавість (про очі); згасати. Молодиця почервоніла, наче буряк, гієні іскорки загнали у запали очач, та гразу і стихли* (Мирний, III, 1954, 309).

4. Переставати сердитися; заспокоюватися, утихувуватися. *Отець Андрій підняв руку та йому: — Бушувати в моїй хаті не годиться!... Той і стихнув гразу* (Вовчок, I, 1955, 88); — *Годі! Не базікай тут! Катерина стихла, зіщулилась* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 19); // *тільки док., перен. Припиняючи, стати сумврим. Була вона весела та жвава колись, а то стихла. Хоч як свекрута або старша невістка дошкучала, — вона все мовчала* (Гр., I, 1963, 393); — *Я зовала тиз, хто не скорився царю й не стих, і хто — революційним диме* (Тич., До молоді..., 1959, 19).

СТИХАЧА, присл., рідко. Те саме, що стіха. *Староста... до ключника старого Стихача озвався* (Рудан., Співомовки..., 1957, 40).

СТИХАЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до стихати. *Дого не стихаючим «ура» вітав пролетаріат свого вождя* (Біопр. Леніна, 1955, 154); // *у знач. прикм. З водрю Липтакового вишшо Ребрик, а Липтак залинився біла звіртки, не відходив: прислужався до стихаючого стукоту крокіт свого приятеля* (Томч., Готель..., 1960, 43); *Проїзали [солдати] якийсь вокзал. За ними линули стихаючі звуки австрійського гімну* (Гапек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 297).

СТИХЕНЬКА, присл., розм. Те саме, що стіха.

Дитина по світлоці ходить, Білі руки до серденька лашуть, Своєї немці стизенька говорить (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 161); Марина.. або стизенька пісню заспіває, або зачукака малюго (Мирний, IV, 1955, 231); Хоч іду стизенька, а таки йду (Вовчок, VI, 1956, 318); Уста білі стизенька ворухнулись й застигли в тизій умісті (Головко, I, 1957, 121).

СТИХЕСЕНЬКА, присл. Пестл. до стихбенька. *Йде вона — земля не торкається, балака, наче та дитина, стизесенька, до всякого вітається* (Л. Янов., I, 1959, 335).

СТИХІРА, п, ж. Церковна пісня з біблійним сюжетом. *Негабаром.. полая [зрозумів Харко] добре і читати, і писати; ержолой [збірник церковних пісень] уєсь просіла, стихирі [стихирі] уєскі* (Кв.-Осн., II, 1956, 481).

СТИХІЙНИЙ, а, е. Прикм. до стихія 2, 3. [О р е с т:] Саж я, може, й не піду на риск, не шукатиму його.. але коли мене захопить яка стороння стихійна сила, тоді я трачу розум! (Л. Укр., II, 1951, 28); [О р е с т:] Я саж не знаю, що во мною робиться, коли я бачу огнище пожежі, се щось стихійне, непереможне (Л. Укр., II, 1951, 28); — Ну, годі! отямлюсь.. — кажу я до себе. — Стихійним чуттям піддавати не треба (Крш., Ввпр., 1965, 71); Кооперація, яка ґрунтується на поділ праці, або мануфактура, спочатку з'являється самою стихійно, природно виростає утворення (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 366); Будівництво комунізму — не стихійний процес, а свідома історична творчість мільйонів (Ком. Укр., 1, 1961, 24); // Спричинений дією стихії. Дитина дивилася в море, бурхливе, грізне в своїй стихійній величі (Шпян, Переможи, 1950, 57); Все, що творилося навкруги.., ..сприймалося ним досі скоріше не як війна, а як стихійне явище, як, приміром, метеорит чи смерч (Гончар, III, 1959, 42); Це були жагелі, де переходували недоторканий запас зерна на випадок неврожаю чи якогось стихійного лиха (Довж., III, 1956, 9); // Характерний для стихії (у 2 знач.). Неусвідомлений. — Підпал — це не боротьба з класовим ворогом; це стихійна дрібновласницька ненависть або дрібненька помста (Стельмах, II, 1962, 395); Не єсть то міць, коли вона стихійна (Тич., II, 1947, 202); // Який діє неусвідомо. Погляд на народного творця-співаця як на доконче неосвічену людину, стихійного виразника так званого народного духу — це ж погляд чисто ідеалістичний і неприйнятний для нас (Рильський, IX, 1962, 206).

Δ Стихійний матеріалізм — теоретично неусвідомлене переконання людини в об'єктивному, тобто незалежному від людської свідомості, існуванні предметів, явищ природи й закономірностей її розвитку.

СТИХІЙНІСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до стихійний. В житті почалися стихійні виступи. *Прагнуть уникнути стихійності і зберегти організованість, Київський близьшовицький комітет вирішив почати збройне повстання* (Іст. УРСР, II, 1957, 84); *Стихійність сил природи.*

СТИХІЙНО. Присл. до стихійний. У природі зустрічання відбувалося стихійно — Митурін запроваджував його свідомо і цілеспрямовано (Юнем мічур., 1955, 25); *Комунізм на відміну від усіх попередніх.. формаций виникає не стихійно, а створюється свідомо, творчою працею радянського народу* (Ком. Укр., 2, 1969, 3); *Лєнін не чекає, поки така партія [революціонерів] виникне стихійно. Він створює її в боротьбі* (Цюпа, Україна.., 1960, 286); *На перонах станцій стихійно виникали мітинги* (Гончар, II, 1959, 302).

СТИХІЯ, і, ж. 1. В античній філософії — одна з матеріальних першооснов буття (повітря, земля, во-

гонь, вода). *Якби щось із нічого росло-виникало, то, певне, Кожна стихія могла породити, що їй до сподоби.* *Люди б виходили з лона морського, а птаство і риби Десять у землі виростали* (Зеров, Вибр., 1966, 128); // перек., книжн. Основний елемент, головна складова частина чого-небудь. *Поєма Бажаєна [«Ніч перед боєм»] нагадує нам симфонію, побудовану на пісенній стихії* (Тич., III, 1957, 25); *В творств його [Г. Сковороди], писаних шкільною церковнослов'яничною, виявляється могутня стихія живої народної мови і усної творчості* (Рад. ліг-во, 6, 1957, 5).

2. Явище природи, що виступає як могутня, трудно переборна і часто руйнівна сила, а також сфера, середовище його виявлення. *Надтеорії уже зачиналася страшна боротьба [боротьба] стихій, грізна, розгуляна, лійня буря* (Фр., VIII, 1952, 135); *В хаосу брля стирчать покручені рейки, іржаве пожуєте пруття... Стихія тут показала себе* (Гончар, Циклон, 1970, 3); *Спокійна моря даль.. Та налетять вітри, і грізно залякоче валами в вишину стихія водяна* (Сос., II, 1958, 115); *Два дні без сну і спочинку боролися люди з грізною стихією. Пожежу.. локалізовано* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 78); *Весною 1931 р. будівники Дніпрогесу витримали нечувану боротьбу в стихією. Під час весняної повені дніпровські води мчали іш швидкістю, яка у 80 разів перевищувала зейчяну* (Іст. УРСР, II, 1957, 386); // перек. мн. Про певні явища, сили і т. ін., ворожі людині. *Чотири українських фронти відокремились від своєї техніки з самою лише легкою зброєю й тільки наперекір стихіям і воєнним доктринам громити ворога* (Довж., I, 1958, 355); // Сильне й немовольне, яке не підкоряється волі й розуму, підсвідоме почуття. *Тонкі дверцята не витримали розбурханої стихії дитячої цікавості* (Довж., VI, 1957, 15).

3. Явище суспільного життя, що відбувається без регулюючого впливу людей, суспільства. *Народна війна — не стихія, а план!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 52); *В розвинутих капіталістичних країнах стихія ринку веде до ліквідації дрібного виробництва* (Ком. Укр., 9, 1962, 15).

4. Суспільне середовище, маса людей, які діють без керівництва, неорганізовано, сліпо. *..треба викрити помилку тих, хто не бачить дрібнобуржуазних економічних умов і дрібнобуржуазної стихії, як золотого ворога соціалізму у нас* (Лєнін, 43, 1974, 188); — *Ще не акційному регулярну армію послінає розпалене повстанське середовище, розбурхана і ніким не приборкана повстанська стихія* (Гончар, II, 1959, 115); *В глибині душі Балаки і сам ненавидів золоту, відчуваючи в ній непокірну ворожу стихію, але тут [на засіданні] плямували честь війська, до якого він належав* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 30).

5. перек. Звичне для когось середовище, оточення. [С і н о п:] *Еллада — се ж колиська споконвічна святої воли. Правний син Еллади без рідної стихії жити не може* (Л. Укр., II, 1951, 307); — *Моя стихія — пієніч. Холод. Плодоносний світ а посуваю на пієніч. А це — золотине* (Довж., I, 1958, 407); *Вода була його другою стихією, в якій хлопчик почував себе прекрасно* (Собко, Скеля.., 1961, 14); *У порів. *Ій стало.. невимовно радісно від того, що є, в її державі міста, куди безсилі слезути фашистські бомбовози, не повисла над ними варварська ніч, яка скрізь супроводить окупантів, мов їхня рідна стихія* (Гончар, III, 1959, 176); // Улюблене коло занять, інтересів і т. ін., що-небудь духовно близьке комусь. *Стихією Івана Федоровича були страйки* (Смолич, Мпр., 1958, 234); *Тут, біля кресель, вона почувала себе, як риба в воді, це була її стихія, її робота, тут для неї не було незрозумілих явищ* (Собко,

Справа., 1959, 73); *Стіхія Максима Микитовича* — постійні пошуки. Він по зернині збирає факти про події далекого і близького минулого (Ком. Укр., 6, 1967, 22).

СТІХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мнв. ч. до стіхнути; // у знач. прикм. *Сула, Як стіхлий спіє, як сон, плила...* (Вирган, В розп. літа, 1959, 52).

СТІХНУТИ *див.* стіхати.

СТИХОМІРЯТИСЯ, рюся, ршся, *док., рідко*. Те саме, що **утихомірятися**; // *безос.* *Пройшла та й буца, стихомірилось в селі* (Сл. Гр.).

СТИХОНЬКА, присл., *діал.* Стихенька. *Будемо ся, моя мила, стихонька любити* (Коломийки, 1969, 167).

СТИХУ, присл., *розм.* Те саме, що стіха. *Трох сідю годую мати Ще й дочку собі на вітигу.* — «Очепятка мої миль». — *Шепче доньці мати стиху* (Граб., I, 1959, 267).

СТИЧЕНЬ, чня, ч., *васт.* Січень. *Обов'язково записувалися [для Атласу української мови].. старі назви місяців, якщо їх живають або зтоє ще пам'ятає (стічень, лідень, червець, липець, білень, паблвист.. та ін.)* (Наука., 10, 1967, 47).

СТИЧНИЙ, а, е, *рідко*. 1. Який стикається з чим-небудь.

Стичні поверхні — поверхні, які взаємно стикаються.

2. *перен.* Який має що-небудь спільне, перебуває в тісному взаємозв'язку з чимсь.

3. *перен.* Який має певне відношення до кого-, чого-небудь.

СТИЧНІСТЬ, ності, ж., *рідко*. Абстр. ім. до стічний. *Столярня дуже часто лунала піснями.. Всяка стичність в фарбах та пейзажах якось сама собою викикала пісні на уста* (Фр., IV, 1950, 212).

СТИШАТИ *див.* стішувати.

СТИШАТИСЯ *див.* стішуватися.

СТИШЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до стішити. *Дорога має какою у даль, Як мов дитинство, як мов прощання, Як моя роками стишена печаль* (Стельмах, V, 1963, 156); // у знач. прикм. *Розмовляючи стишеними голосами, наче ворог через широчінь дніпроу міг їх почути, прибулі білці розпитують рибалок про тутешні місця* (Гончар, II, 1959, 316); *Над залюдненим майданом гарячим полум'ям бурхав стишений гажір: чути чийсь промову* (Кол., На фронті.., 1959, 50); *Ярина досягла фінішу і стишеним кроком пробігла ще кілька метрів* (Десняк, Деспу.., 1949, 284).

2. у знач. прикм. Який стішався (у 2 знач.). *Ій так добре, так затишено зараз з ним, мовчазним, стишеним* (Коз., Листи.., 1967, 318); *Над стишеним гуртом колгоспних праців і сіваві стояло сонце* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 342).

СТИШЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. стішити. *Перший радок проголошується на поступовому наростанні звучності, другий — на стишених і т. д.* (Худ. чит.., 1955, 71).

2. Стан за знач. стішитися. [Альбіна (після моменту стишення знов вибухнула плачем):] *Ой, донько! а за що ж ти мене скарала так?* (Л. Укр., III, 1952, 324).

СТИШЕНО, присл. 1. Тихішим голосом; притишено. *Лукія, нахилившись до капітана, стишено-інтимно пояснює йому, що то дочка Горпищенка-чабана* (Гончар, Тронка, 1963, 140).

2. Не поспішаючи, поволі. *Мимо лану бурякового стишено пішов [грузовик]* (Гонч., Вбір., 1959, 219).

3. Не на повну силу; злегка. *Болять стишено.*

4. Заглушивши неспокій, тривогу, хвилювання і т. ін.; стримано, спокійно.

СТИШИТИ *див.* стішувати.

СТИШИТИСЯ *див.* стішуватися.

СТИШКА, присл., *рідко*. Те саме, що стіха 2. *Так як та свика: стишка мішки рве* (Номис, 1864, № 3038); *Михайло.. стишка показав кулак Білецькому* (Панч, На кален. мості, 1965, 30).

СТИШУВАТИ, ую, уеш і *рідко* **СТИШАТИ**, аю, аеш, *недок.*, **СТИШИТИ**, шу, шши, *док.*, *перех.* 1. Робити тихішим, не дуже чутним, приглушувати (звук, шум і т. ін.).

Стішувати (стішити) гблос — говорити тихше, переходити на шепіт. — *Дозвольте, Варваро Павліно? — стішуючи низький, басовитий голос, запитає він* (Собко, Справа.., 1959, 6); *Стішивши голос, почав* (Рубанюк) *викладати план підпільного комітету* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 55); *Ремісники стішили голоси й далі щось пошепки говорили один із одним* (Скл., Святослав, 1959, 467).

2. Робити повільнішим, менш швидким; уповільнювати. *Підходячи до вемлянки, де жив механік, Петру стішувало ходу* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 67); *Кіль забасував по піску, стішив біг, а потім пішов ступою* (Мухк., Серце.., 1962, 314); *У Тасі ложило спину, вона раз у раз намагалася випростатись. Варфоломійена помітила це й стішила темп роботи* (Дмит., Розлука, 1957, 220); // *Змушувати рухатися повільніше. Коло третьої хати він стішує коней* (Кучер, Зол. руки, 1948, 124); *Роман стішив коня, замилувався літньою красою* (Мивко, Ясні зорі, 1951, 84).

Стішувати (стішити) хід: а) сповільнювати свій рух (про транспортні засоби). *Поїзд стішує хід, зупиняється* (Збав., Сеспель, 1961, 151); *Тільки що виїхали в сусіднє село, машина стішила хід, а потім зупинилася* (Томч., Закарп. опов., 1953, 179); б) зменшувати швидкість (поїзда, автомобіля і т. ін.). *Біля мосту, що високо піднімаєся над рікою, машиніст завжди стішує хід* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 18); *Коли «Ластак» підійшов зовсім близько, капітан наказав стішити хід* (Трубіл., Крила.., 1947, 42).

3. Послаблювати силу вияву чого-небудь. — *Отак стискують строки.. Якесь дурна гонитва за благополучними цифрами.* — *Ну, знаєш... Цифра — річ державна, річ поважна, — спробував стішити Остапчуків запл. Данилецький* (Жур., Вел. розмова, 1955, 56); — *Леночка! Ти вже тут? — образу ж стішила свій зліє Кризточка* (Баш, Надія, 1960, 255); // *Робити менш відчутним (біль, почуття і т. ін.); угамовувати. Сороженко.. кладе руку до грудей, щоб стішити нею біль* (Стельмах, II, 1962, 96).

4. Примушувати заспокоїтися, утихомірятися. *Вона сліз своїх не впиняла, розливалася, — хотіла, щоб він.. її розважив, стішив* (Вовчок, I, 1955, 163).

Стішувати (стішити) [своє] серце — переставати хвилюватися, тривожитися і т. ін. [М а р и н а:] *Вгамуй, ріднесенький мій, стіш своє серце: його лукавий бентежить, бунтує зріхом* (Стар., Вбір., 1959, 368).

СТИШУВАТИСЯ, уюся, уешся і *рідко* **СТИШАТИСЯ**, аюся, аешся, *недок.*, **СТИШИТИСЯ**, шуся, шшся, *док.* 1. Ставати тихішим, не дуже чутним (про звук, шум і т. ін.); затихати. *Десь за вишнями то наростає, то стішується людський гомін* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 494); *Вже вечоріло.. На селі вже гомін стишався* (Вовчок, I, 1955, 145); *Стало тихіше. Гармидер стішився. Можна було балакати* (Н.-Лев., VII, 1966, 264); *На галляні стішився галас. До учительки сходився клас* (Мас., Сорок.., 1957, 349).

2. Припиняти розмову, спів, крик і т. ін.; замовкати. [К а с с а в д р а:] *Се ви його убили! (Раптово стішується і говорить зовсім убитим голосом). Ні, се я..* (Л. Укр., II, 1951, 277); *Той у кутку сидить і люльку*

слюкче. Той у вікна позирає... Жіноцтво стишилось імовки вишиває (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 191); Крик Гані приголомшив художника. Він стишився, позадкував до виходу (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 301); // Переставати видавати або утворювати слабші звуки (про механізм, інструмент і т. ін.). Раптом мати обриває мову, стишувється правдя (Цюпа, Добротворець, 1971, 6); // перен. Переставати виявляти ознаки життя. Не свіа «надобранці» пташина, тільки вчутно літають великі, чудні кажани, гасла немаче розносять, щоб стишилась ціла країна (Л. Укр., I, 1951, 304); // безос. В селі стишилось.

3. Ставати повільнішим, менш швидким; уповільнюватися. Ось колеса торкається землі, мчатъ по ній, на поволі стишувється їхній біг (Шляп, Партиз. край, 1946, 8); // Сповільнювати свій рух; іти, їхати і т. ін. уповільніше. Машина йде шляхом і раптом стишувється, став (Епік, Тв., 1958, 568); Поїзд пролетів рейками сам, все стишувуючи, а вгодом за допомогою вагонника, що, ушоваючись біля коліс вагонів, затримував їхній біг, і зовсім спинився недалеко каті [рудні] (Досъ, Вибр., 1959, 343); Колячка.. стишилась, дрібно перебираючи ногами, пішла поволі (Збан., Сеспель, 1961, 338); // Пришляти рух; зупинятися. У голодочку, під вербою, Прилі Чабан спочить: .. Собака у ногах лежить. Не боляко, жукоти можна смію; Отара стишилась, лікується годить, Бо дуже сонечко пригріло (Гл., Вибр., 1951, 89); Ішов [Герман] так, може, з півгодини.. Ліс тут кінчився.. Герман стишився, притупився до крилатого бука (Фр., VIII, 1952, 370); Коні, пританцювуючи, стишились біля Дмитра (Стельмах, На.. землі, 1949, 488).

4. Ставати слабшим, ушухати (про явища природи). Над нами стишувалась дощ (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 60); Дещ опінокі на якусь годину стишився вітер, алялася заметіль і крізь розкуйдовжені шмари елянули на землю мерехтаючі зорі (Цюпа, Грозв., 1961, 14); Тільки на третій день стишився мороз. Знову почалась відлига (Шляп, Переможіт!, 1950, 224); // безос. Надворі разом стишилось. Швидко море.. заблищало, все окрите блимкі гребенями по зеленій воді (Н.-Лев., II, 1956, 234); // Зменшуватися в дії, в силі явищу і т. ін. — Якась невдача? — тижо запитала мама, коли бурзалива Санина діяльність по перекиданню і псуванню речей трого стишилась (Собко, Звчч. жеття, 1957, 109); // Ставати менш відчутним (про біль, почуття і т. ін.); угамовуватися. Уляна відчувала на собі погляди ворогів. Їй було страшно.. Але ось під натиском блазородної волі до життя й перемоги стишувється злила страху (Довж., I, 1958, 294).

5. Переставати сердитися; заспокоюватися, утихомирюватися. Вік замулился обома [рукама] та ридав-ридав!.. Лебве вже його розговорила [папі], і цілувала вже, і обнімала, насилу стишився (Вовчок, I, 1955, 132); Вона.. рукама пружними од мене обдывалась. Нарешті стишилась (Рильський, I, 1960, 267).

СТІБ, у, ч., рідко. Те саме, що стіббк. Фабрика ім. Лесі Українки спеціалізується на вишиванні хрестиком, городоцьким та яворіським стібком (Нар. тв. та етн., 5, 1964, 38).

СТІБАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до стіббтв; // у знач. прикм. Стіббана жилетка.

СТІБАТИ, аю, аш, недок., перен. Прошивати наскрізь, поклавши між підкладкою й верхом шар вати, ватину і т. ін. Стіббати кофтуру; // рідко. Прокладати стібки; шити. Сіла [Оксана] край віконця і давай би то шити.. Не сватиться.., що узлика нема, та й не догадається, стіббючи, бо знай у віконце погляда (Кв.-Осн., II, 1956, 438).

СТІБНУТИ, ну, неш, док., перен. і без додатка, рідко. Однокр. до стіббтв. Сяде [Маруся] шити, то чи стібнула голкою, чи ні, чи виведе нитку, чи ні, а зараз і задумається (Кв.-Осн., II, 1956, 78).

СТІБОК, бкя, ч. Частина шва між двома проколами голки, шила, а також кожний такий прокол. Настя швидко і спритно калаа стібок за стібком. Різно виступали по оксамиту зієручки — дубове листя й жолуді в мережаних кашечках (Тулуб, Людолови, I, 1957, 61); Вшивання клапана — складна тривала операція, що відбувається в умовах штучного кровообігу. Навіть зіруреу з віртуозною технікою нелегко накласти численні шви всередині серця з точним інтервалом між стібками шва у 2—3 міліметри (Наука.., 10, 1965, 25); // Вид шиття, вшивання. Яворіські вишивки складаються з дрібних елементів.. Виконують їх стебелькою, .. запутуванням, дрібним хрестиком або іншими стібками (Нар. мист., 1966, 24); // рідко. Петля, що утворюється під час в'язання, а також витягання кожної петлі гачком. Шарф сплетено, в кожен стібок вкладено стільки тепла й любові (Лв., Тарас. шляхи, 1954, 274).

СТІП, стбю, ч. Округла або чотирикутна з заокругленою верхньою щільно укладена велика купа сіна, соломн, сноів хлібних злаків і т. ін., що зберігається просто неба. Еней на піч забрався спати, Зарився в просо, там і ліг; А хто схотів, побірі до тати, А хто в хлівець, а хто під стіє (Котл., I, 1952, 74); Стоги понакладали [дячку з дядиною] і жита, і пшениці, і всякої пашні (Мирний, I, 1954, 91); Біля кожної з них [хат].. стояли стоги торішнього поруділого сіна і сіруватого велені свіжого покосу (Тулуб, В степу.., 1964, 111); *Образно. Водонад реве і мекотить, шипить високий стіє піки (Фр., VIII, 1952, 195).

◇ Кідати стіє див. кідати.

СТІГЛО, а, ч., діал. Стійло. В голодку над річкою, під старими вербами стоїть та дрімас череда на стіглі (Н.-Лев., VII, 1966, 289); Женемо ми скотину з лісу на стігло (Сл. Гр.).

СТІЖЕЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до стіжок. [Се мев Мельниченко:] На токат тільки де-не-де маяччи невеличкий стіжечок, дерева були ободені лютою зимою... (Кроп., I, 1958, 59); Коли вже на току біля жалу виросло два стіжечки, — один жита, другий пшениці, — батько питає: — Ти в книжку заглядаєш? (Панч, На калин. мості, 1965, 35); *Образно. Куци трави, Стіжечки верб, На вжеї герб — Мозутній лев, Який підійме грізний рев, Лише поруш цю тишину (Воронько, Драгі.., 1959, 18).

СТІЖКОВИЙ, а, е. Прыкм. до стіжок.

СТІЖКУВАТИЙ, а, е. Схожий формою на стіг. З-під барвистого серпанка [серпанку] виступали, щораз виразніше, темні стіки лісів, стіжкувати бовдури розрізаних дерев (Фр., III, 1950, 92); На горбистих горах пахучі сосни випростують стіжкувати верзи (Козл., Пов. і опов., 1949, 210); Витягнув стриж [батьків брат] Гаєрило невеличку крисану з круглим стіжкуватим наголовачем (Ков., Світ.., 1960, 130).

СТІЖОК, жкя, ч. 1. Те саме, що стіг. Миша в стіжку не загине (Укр. присл., 1963, 221); На току стіжкіє високі Стурчало цюсь мало не п'ять (Рудан., Тв., 1959, 69); Безліч дозвиг ожередів та стіжкіє нового, тільки цю згезеного хліба западали заразом (Н.-Лев., VII, 1966, 207); Стала [Катря] снопи складати. Накідає вилами на стіжок сноів, а тоді по драбині вилає — викладає їх, та й знову (Головко, II, 1957, 199); *У порівн. — Оце маю пошану від рідної жінки, — удавано зіткнув батько, натягаючи на вуза велику, мов стіжок, заячу шапку (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 170).

2. Зменш.-пестл. до стіг. Під березу їжачок *Наносис* січня стіжок (Стельмах, Жито., 1954, 203); Вігають гайдики, мерзнуть, тремтять.. Краще ви в поле біжитьь за лісок... Знайдете там ви соломки стіжок (Олесь, Вибр., 1958, 199).

3. чого, перен. Купа предметів, перев. однорідних. На таріаці лежав цілий стіжок маринованої риби (Н.-Лев., V, 1966, 209); На балкон напела завірюха Стружок легеньких стіжок (Мас., Як пахне земля, 1958, 19); // Про густе, скуйовджене волосся. — А ще й учені книги пише [Тугасвич]! — не витримує Матей Боцюн, струсонувши огнистим стіжком своєї чуприни (Стельмах, I, 1962, 368).

◆ Стріжаний (остріжений) в стіжок — стриженій кружком. На покунті, під божницею, ростєся Плачинда. На його стриженому в стіжок волосі цятками і короткими смужками маюто виблискуює оліва (Стельмах, I, 1962, 308).

СТІБИЩЕ, а, с. 1. Тимчасове поселення кочівників. Вдаліні вночі ледве помітно блищали возники — то були стібичи каракалпакі, і старий казах-провідник розповів Бутакову, що вони приїжджають сюди збирати ягоди (Тулуб, В степу..., 1964, 402); В сиву давнину біля цієї могили таборилися стібичи кочівників (Добр., Тече річка..., 1961, 11).

2. Селище осілих народностей Приамур'я та Сахаліну. До Радяської влади ніхтє називали чугасаючим пачемєм. Від голоду і звороб вимирали цілі стібичи (Веч. Київ, 16.I 1963, 4).

3. Місце відпочинку тварня і пастухів на пасовищі. За роки війни стібиче розруйнувалося, перетворилося в пустирище: кошари порозлагувано, землянки порозалялювалися, тільки й залишилися купи глини та рештки плетених заворож (Гончар, II, 1959, 420); Одного.. несесілого весняного дня у той бік, де було оленярське стібиче, забрїє ведмїдь (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 96).

СТІЯКА, н, ж. 1. Те саме, що стійка. Вогдан, як на килимі в фешуєвльїм залі, ваяє стійку (Ле, Хмельницький, I, 1957, 198); Собачка.. зробила на долоні прекрасну стійку, як справжній висококваліфікований вїмнєст (Вишня, II, 1956, 322); Доєга стійка для рушниць тїмляно виблискуює сталежми стволєми (Тулуб, В степу..., 1964, 104).

2. вєст. Варга. Вейшїма два парубїйки, У брам змїнишиєся од стїйки (Котл., I, 1952, 222); // Місце, де стоїть варга. Полювання на окупантів по всїй Україні було на той час яєиче поширене. Трупи знаходили в полі, на вулицї, на стїйках (Павч, I, 1956, 443).

3. Те саме, що стібиче 1. Місто й улицї стали схожі.. ніби на часову стійку для одпочинку якогось давнього народу, що прикочуєє звідкільє (Н.-Лев., VII, 1966, 208).

СТІЯКІЙ, а, б. 1. Здатний твердо стояти, трематися, не падаючи, не колываючись; протилєжне х и с т к и й. Ваш корабель не стїякий через кїль (Ю. Янов., II, 1958, 58); Шхуну безжалїсно кидало в хвилі на хвилю навіть при слабкому вітрі. Щоб зробити її хоч трохи стїякїшою, Бутаков наказав навантажити її камінням (Тулуб, В степу..., 1964, 272); Щоб апарат [літальний] був стїяким, Кибалчич радїє придобити до нього крила (Наука., 9, 1961, 18); // перен. Який проходить спокїєно, розмірено; урівноважений. Життя його, таке стїяке ранїше, мовби позитнулося.. Нащо оте сонце в небї, коли її [Оленки] нема? (Гончар, Тронка, 1963, 306).

2. Який довго зберїгає і виявляє свої властивості, не піддається руйнуванню, псуванню і т. ін. Стїякі пагоці чогось смачного ще міцнїше забили в нїдрї

тоді, коли похмурий наймит увїє їх у світлицю (Речм., Вєсн. грозн, 1961, 99); Сполучаючись із сіркою, ртуть утворює стїякий мінерал кїносар (Наука., 10, 1963, 15); Саме хїмія має дати матеріали найбільш дешевї, стїякі й доступні (Ком. Укр., 2, 1963, 16); Стїяка фарба.

3. Для якого характерні стабільність, постійність; сталий. Мїльйони колгоспників Радяського Союзу.. розгорнули широкий наступ на високї — і що найважливіше — стїякі врожаї (Тяч., III, 1957, 299); У деяких зворих [на епілепсію] розвиваються стїякі зворованї змїни: коєєльє, уповільнена мова, уповільненї рухи (Наука., 6, 1967, 30); // Довготривалий. — Підгодь, кому життя набридло, — сказав він, наставляючи кожний м'яз свого дужого тіла проти напою.. На хвилю встановилася рївновага. Але вона не могла бути стїякою (Епїк, Тв., 1958, 261).

4. Здатний витримати зовнішній вплив, протидїяти чомусь. Пролетарсько-селянська Радяська республіка виявилася першою в світї стїякою соціалістичною республікою (Лєвін, 38, 1973, 297); Дїйовими шляхами одержання стїяких сортів [культурних рослин] вважається шлях селекційного відбору і шлях синтетичної селекції (Хвор. с.-г. рослин, 1953, 155); // до чого, проти чого. Здатний зберїгатися, існувати в несприятливих умовах (при змїнах температурї і т. ін.); витривалий. Вєт струси — стїякі до назрівання і до хїмічних речовин (Захист рослин., 1952, 132); Пшениці повинні бути фізіологічно стїякі до посухи і зворованї зм., мати високї гїлбєкарські та технологїчні якостї (Хлібороб Укр., 4, 1968, 34); Далєкєстїдї бдєжєли стїякі проти звороб (Веч. Київ, 25.IV 1968, 4); // перен. Який не піддається сторонньому, перев. негативному, впливу (про людину). Особистий приклад інструктора є важливою умовою ефективности морально-вольової підготовки.. Він сам є зразком морально стїякої людини (Знання., 6, 1967, 30).

5. перен. Який виявляє наполегливість, твердість, непохитність у намірах, поглядах, вчинках, дїях і т. в.; вірний своїм переконанням; незламний. Усе, що зробив за своє життя стїякий комунїст-бїльшовїк Георгїй Дїмитров, — вїчно пам'ятатиме вдячний йому болгарський народ (Тяч., III, 1957, 352); Він жєкає їх бути стїякими і гордими, мужнїми і неможними (Ю. Бєдєж, Полкїя., 1959, 133); Комунїсти були найбільш стїякими і послїдовними борцями з фашизмом (Ком. Укр., 5, 1970, 59); // Який ведеться з наполегливістю, твердістю, непохитністю. В стїякїтї і кровопролитній боротьбї радяський народ розгромив усїх своїх ворогів (Рад. Укр., 4.I 1959, 2).

СТІЯКІВ, костї, ж. Властивість за знач. стїякий. Канушевич.. став на край площадкї крана. Натискуєчи коєєми та позитуючись єсім тілом, випробуєє стїякїсть його (Кодюба, Новї береги, 1959, 172); На годї вєїрять стїякїсть, будуть уставати мацти і кїчачатимуть усї внутрїшнї роботи на судні: кяюти, палуби, кермо (Ю. Янов., II, 1958, 140); В пєлюстках [троєвнї] є цїнка, дуже запашна троєвнєова олія, з якої виробляють духи високої стїякїстї і тонкого запашу (Наука., 4, 1962, 47); Розвиток капїталїзму остаточно розвіє легенду про стїякїсть дрібного селянського господарства (Програма КПРС, 1961, 26); Народний оди єажєди відзначаєє простотою.. Йому властива надєєчайна стїякїсть (Нар. тв. та єтн., 3, 1969, 49); Під стїякїстю розумїється здатність матеріалу спорудити або конструїції протидїяти фізичній і хїмічній агресії середовища (Компл. викорїст. єваннєя., 1957, 155); У пїдвіщенї стїякїстї пшениці до їржі має єєкє величєнна живлення рослин (Колг. Укр., 8, 1961,

26); Той страждання й болі переніс, Хто стійкості навчає у народу (Дмит., Вітчизна, 1943, 80); Героїчна оборона Бреста, Ленінграда, Москви, Києва, Одеси, Севастополя показала неситому стійкість радянських людей, їх готовність, не шкідуючи життя, захищати кожну п'ядь рідної землі (Ком. Укр., 5, 1970, 38).

СТІВКО. Присл. до стійкий. — Хіба ви не знаєте, товариші, що поїзд на ширшій колії тримається стійкіше? (Гончар, III, 1959, 207); Запас [сірки] стійко тримаєся мало не цілий день (Голов., Тополя..., 1965, 5); Жив Коляда у батьківській хаті, яка стійко витримає руйнуючу силу часу (Зар., На. світі, 1967, 59); Влас переносив біль стійко, й операцію було зухто закінчено (Дмит., Наречена, 1959, 49); Стійко гвардійці зустріли фашистський вояк і брону (Гонч., Вибр., 1959, 234); Наші війська мужньо й стійко відбивали одну за одною атаки ворога (Ком. Укр., 2, 1969, 65).

СТІВКОВИЙ, а, є, заст. Вартовий; // у знач. ім. стійковий, вбого, ч. Поліціант [поліцай] зачас свистати, вертати увагу інших стійкових на таємного етікача (Фр., VI, 1951, 429); Коней було розведено по стайнях, і коло гармат.. малює стійковий (Ю. Янов., I, 1958, 155).

СТІВЛО, а, с. 1. Відгороджене місце для одного коня в стайні або однієї корови в корівнику. Кільк метрляче реонує порожні сани і попрямує до невеликого сарайчика в глибині подвір'я, де, очевидно, було його стівло (Мокр., Слід..., 1969, 4); Корови.. одна по одній.. В стівла лагідно пішли (Вирган, Квіт. береги, 1950, 24); // Взагалі приміщення для утримання худоби. Знай, коза, своє стівло (Номпс, 1864, № 991); Випалання свиней на картоплі дає великий економічний ефект. Вони поїдають її з більшою охотою і дають значно більший щодобовий приріст живої ваги, ніж при згодуюванні її у стівлі (Картопля, 1957, 9); // Станок для доїння, огляду худоби і т. ін. Доільні стівла розміщені так, що всі операції при машинному доїнні доярка виконує настоячки (Наука., 7, 1961, 28); // перен., розм., рідко. Убоге житло людини. Летіла [ріка] швидко, мов не зміла Відвалитись доше, глибше, ближче В життя нужденне, в бідні стівла Тих, що залили те селіще (Фр., X, 1954, 185).

◇ Загнати на стівло кого, зневажл. — приборкати, примусити користися кого-небудь. (Ж і н к і а.) Ось ідуть седи черниці. Вони тебе заженуть на стівло (Мирний, V, 1955, 77); Зв'язати своє стівло, зневажл. — те саме, що зв'язати своє місце (див. місце). Федір хоч і зове його [сана] тепер кужом, а своє стівло зна..! (Мирний, IV, 1955, 227).

2. Секція в залізничному депо, признач. для ремонту одного паровоза. Паровоз Артема Глоби стояв від парами в крайньому стівлі (Кучер, Зол. руки, 1948, 265).

3. Місце на випасі, де худоба скупчується під час спеки для відпочинку.

СТІВЛОВИЙ, а, є. Прикм. до стівло 1. Стівловий приміщення для великої рогатої худоби обладнується.. естиляцією (Довідник сіль. будівельника, 1956, 491); // Пов'язаний з утриманням худоби в стівлах. Важку худоба перебуває на стівловому утриманні в приміщенні, а світку — на стівлово-табірному (Колг. енци., II, 1956, 204); У зимовий стівловий період в раціонал свиней дуже часто відчувається недостача у вітамінах (Свивар., 1956, 147).

СТІВМА, **СТОЙМА**, рідко **СТІВМИ**, присл. У стоячому, вертикальному положенні. Ляля зняла зі стін портрети.. Старанно витирала їх.. вишвианими рушниками і ставила в ящику попід стінками стійма (Гон-

чар, IV, 1960, 45); Стійми стоя, поглядає [дозір] На руську лінію із гір (Укр. поети-романтики..., 1963, 589); // Сторч, дубом; дубки. Генкадів.. зловив люстро.. За вузми ставали стійма білі ковилакі ниточки, наче паперові смужки на шкільному досліді в лейденської банкою (Вол., Місячне срібло, 1961, 110); — Ой, лети, лети, мій коню, Та й вихром несиєся, Проти милої двора Стойма становієся (Сто пісень..., 1946, 220).

СТІВМИ див. стівма.

СТІВНИЙ, а, є, рідко. Вартий уваги; цінний. Де праця наша стійма та трипка, Любове до краю щира та палка? (Грб., I, 1959, 155); // Достойний, гідний. Це стійна людина.

СТІВНИСТЬ, ності, ж., рідко. Позитивна якість; цінність. Ніщо за життя не мало вартості, стійкості, нічого не хотіла я і нічого по смерті не хочу (У. Кравч., Вибр., 1958, 275).

СТІВЧИК, а, ч., заст. 1. Вартовий. Замок охороняли стівчики.

2. Черговий десяцький при волосному правлінні; посильний. Писар написав о. Артемієві це все в офіціальній бумазі.. й відіслав через стівчика до о. благочинного (Н.-Лев., IV, 1956, 151).

СТІК, стбіку, ч. 1. Дія за знач. стікати 1. — Треба придуматися, чи немає там [у мурі] отворів для стоку води (Тулуб, Людолови, II, 1957, 109); Стік води в річці, озера і ставки в залізненій.. місцевості відбувається повільно (Наука., 8, 1958, 2).

2. ідр. Кількість води, що стікає в річку, озеро, море за певний період. Багатководні ріки відзначаються різкою нерівномірністю стоку, що призводить до великих наводнєк (Наука., 1, 1957, 39); Досвід раду господарств підтверджує великий ефект будівництва і використання ділянок малого зрошення за разуюк вод місцевого стоку (Ком. Укр., 7, 1966, 9); Поверхневий стік.

3. Те саме, що відтіквання. Свої води в Байкал несуть 336 великих і малих приток, і коли б він не мав стоку, його рівень щороку підвищувався б на 1,7 метра (Наука., 8, 1956, 14); У жодній частині світу немає таких великих просторів, повбавлених стоку в моря та океани, як в Азії (Фіз. геогр., 6, 1957, 82).

4. Водовідвідний жолоб, труба або інший пристрій, по якому стікає вода; водостік; // Скля, по якому збігає вода. Побігли [діти] в поблизький невеликий лісок, котрий надовбався на стоці так званої Чорної гори (Фр., VIII, 1952, 122); Володимир Галактіюнович.. звернувся до хуторської громади з доброю порадою: зайнятися меліорацією, — зміцнити кручі посадками, зацментувати стоки ярув (Вол., Дні..., 1958, 71); // Місце впадання річки. Край села Теплиць, у стоку річки Полікна, Горювала.. Харитина Вісім літ без чоловіка (Укр. поети-романтики..., 1968, 546).

5. перев. ж., спец. Рідкі відходи, що стікають звідки-небудь. Стоки — це величайні відходи. Серед них немало таких, які не піддаються механічному очищенню (Веч. Клів, 21.I 1972, 4).

СТІКАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. стікати 1. Наколо траншеї роблять відвідну канаку для стікання талої і дощової води (Колг. Укр., 8, 1956, 39); Сік збирають рано навесні, роблячи у стобурті [берези] надрізи, в які вставляють трубки.. для стікання соку (Лікар. рослинн..., 1958, 154).

2. Дія і стан за знач. стікати 4. В кожному знізді забезпечено в основному по дві добре розвинуті рослини. Стікання, отже, виключене (Рад. Укр., 2.VI 1961, 2); Стікання зерна — зменшення змісту сухої речовини зернівки при підвищеній вологості посітра в період достигання (Укр. с.-г. енци., III, 1972, 271).

СТІКАТИ, аю, асп, недок., **СТЕКТИ**, стечу́, стечѐм; мн. ч. стік, стекла́, лб; док. 1. Текти вниз (про рідину). *І нікто іх [померлих] не хоав, Сліз не проливав; Лиш роса з дубів поволі Жалібно стікає (Рудан., Тв., 1956, 77); Піт заливав йому очі, стікає градом по бороді, падав додому (Мирний, I, 1954, 304); Старий витягав з води вудочку.. По ній стікає крапельками вода (Жукіцький, Чорне озеро, 1961, 7); Замирає дрібний дощик.. З усіх гілочок, листків, хвоїнок стікали дрібні краплини (Ів., Опов., 1949, 204); *Образно. Від брїє до підборіддя стікала про обличчя нервова блідість (Тют., Впр, 1964, 165); // Перемітатися вниз (про повітря і т. ін.). *Охолоджене повітря стікає вниз [по схилах гір] і замикається теплішим (Колг. Укр., 2, 1962, 25); // Втікати, вилітатися. З мліззаслого ока у баби стікала сльоза (Кочуб., II, 1955, 279); [Е н д ж в х о в с ь к и й (кїнає Шеремету):] Склянки крові стекао — і не здог (Ірчан, I, 1958, 84); // розм. Втрачати вміст рідини. *Як добрий стає — риба буде; а стече стає — болоато буде (Номіс, 1864, № 7157); // Сипатися, падати безперервним потоком (про сніпки речовини). *З коша блідим стружком стікає борошно (Кар., Вибр., 1960, 293); // перен. Проходити, мінати (про час). *Стечуть роки — гима прийде незвана Спитими риз думок (Стельмах, V, 1963, 249).*****

2. тільки недок. Текти, протікати, спускаються звідкї-небудь (про річку, струмок і т. ін.). *Між двома горами послався той шлях, порізаний ровами, що повикручувала всяка вода, стікаючи в гір (Мирний, I, 1954, 245); Я родився в болгарськїм селі, Там, де Іскор стікає в гори (Воронько, Драгі., 1959, 108); З поля стікали в гір десяткї струмки і стружкї (Довч., VI, 1957, 83); Рїка, стікаючи з бляш високого місця, врізується в вїрські породи, розливає іх і зносить вниз по течїї (Фіз. геогр., 5, 1956, 113); *Образно. Чорна з мїдним відтїнок коса.. стікала, як стружок смоли, їй на спину (Коч., Навколо полум'я, 1961, 57).*

3. Розплавляючись, танучи і т. ін. зверху, з країв, покривається патьоками, струминками речовини, що тече. *Стікає лойова свїчка, надворї починає сїрїти, і до будинку пара рисакї підвозить сани з панож (Ів., Тарас. шлях, 1954, 50); Бруньки на каштанах стікали липучим соком (Смоляч, Мир., 1958, 6); // Рясно вкриватися (виділенням із себе потом, милом і т. ін.). *Бражкїт галїза їй гамір людей не давала Ісен-Джановї вїйти в роль. Вїн крутився, відсазувався.. і стїкає потом (Ле, Міжгір'я, 1953, 154); Утомився кїнь, голову понурило, милом стікає (Стельмах, Вел. рїдня, 1951, 508).**

Стікати (стекти) крв'ю див. кров.

4. Посилено рости і ненормально розвиватися внаслідок затїнення (про рослини). — *На полях буряк стїкає (С. Ол., Вибр., 1959, 277); Треба було швидко розібрати букети, щоб буряки не стекли (Колг. Укр., 1, 1961, 24); // Зменшуватися в об'ємі, вазї внаслідок надмірної зволоженостї в період досягання (про зерно). — *Видно, дощі захопили [шпєвнї], як красувалася: стекла! Сказано: зерно, як мачина.. (Мирний, II, 1954, 254).**

5. заст. Вистачати. — *А що, братця,.. якби ми Грицьковї та побобили? .. — Розумна твоя рада.. Та чи стече ж у нас на тебе грошей? (Гр., II, 1963, 352).*

6. рїдко. Зливатися в одне ціле. *Брежуни умруть, а правда з віку в вік стече в один акорд (Тич., I, 1957, 96).*

СТІКАТИСЯ, ається, недок., **СТЕКТИСЯ**, стечѐться; мн. ч. стїкся, стекла́ся, лбся; док. 1. З'єднуватися, сполучатися (про потоки рідини). *За каж'яною пірамідою стїкаються докупї потоки Чорна Вода й Біла Вода, і з них складається Руський Потїк (Н.-Лєв., II,*

*1956, 409); Поступово ширшає [Дніпро], росте, збираючи в себе води багатьох рїк, що горнутья, стїкаютья до нього (Цюпа, Україна.., 1960, 144); // розм. Те саме, що склїдється 2. *Кожух не стїкається, бо вузький (Сл. Гр.)**

2. перен. Сходитися, з'їжджатися, збиратися в одне місце. *Вже недалеко стоїще.. До нього, як до центра, стїкаютья стада з усіх сторїн (Хотк., Довбуш, 1965, 87); Ударив дзвїн. Мов по бойовїй тривозі, зїдусюди стїкались в прогони монтажники (Баш, На.. дорозі, 1967, 143); За машинами і за мотоциклами — безперервним потоком — стїкались до майдану поодинокї і цілими кавалякадами велосипедисти (Смоляч, День.., 1950, 29); *Образно. До нього стїкались далекї спогади, і.. народжуютья неспокої і прїстрасць (Стельмах, II, 1962, 286).*

3. діал. Казитися (у і знач.). [С і м о в:] *Жан, чи ти стїкся, чи що? А, правда, що ти такий п'яний, що не тяжиш, о чїм плетеш! (Фр., IX, 1952, 13).*

◇ **Бодїй** (щоб) ти (він і т. ін.) стїкся — уживається як лайка.

СТІКАЧ, а, ч. Пристрїй для стїкання соку під час видавлювання його з овочів і фруктів. *Сїк, що витїкає з-під преса, фільтрується через волосане сито або полуджену металеву сїтку, прикрїплену на кїнци стїкача пластформї преса (Сад, і ягідн., 1957, 293).*

СТІКАЮЧИЙ, а, е. Дїєпр. акт. теп. ч. до стїкати. *Вїн [ропля] все ще тримаєсь на ногах, тільки вид дико, як звїр, стїкаючи кров'ю (Кочуб., II, 1955, 88); // у знач. прикм. Почуєсь жаваий плюскїт стїкаючої води (Кол., Тереп., 1959, 369).*

СТІЛ, стіла і стілуу, ч. 1. Вид меблів у вигляді горизонтально укрїпленої на ніжках широкої дошки (їноді з ящїчками, тумбочками), на яких розміщують рїзні предмети. *Своєю нусти під стїл, а вона лїзе на стїл (Укр.. прїсл., 1955, 168); Сидить батько кїнець стола, На руки схилився (Шевч., I, 1963, 25); Старости покаали хлїб на столї і почали питати в баби Зїньки, чи віддасть вона Настю за Дениса (Н.-Лєв., VI, 1966, 364); Господиня поставила на стїл кузлик молока (Досв., Вибр., 1959, 85); Олександр Олександрович за письмовим столом переписує сторїнки великого рукопису (Баш, П'єсв, 1953, 7); На операційному столї.. лежить згора дїєчина.. Їй уже дали загальний наркоз і вона тепер мїцно спить (Наука.., 12, 1961, 32).*

Зелєний стїл див. зелєний.

◇ **Зустріч** (нарада і т. ін.) за круглим столб див. круглий; **Картї на стїл**, у знач. виг. — уживається як пропозиція вивязти прихованї наміри, справжню суть справи. [С л і д ч и й:] *Зїграєм без хитроїць: карти на стїл! Викрутаси дрібні тільки гїдїстїє прикизять (Лєв., Драма.., 1967, 6); Кбсїй стїл див. кбсїй; Лягати (лягати) на стїл див. лягати; На столї лягїт — умертї. — *Лучче [краше] оттут зараз перед тобою на сїм столї лягати, чїм позувати себе (Кв.-Осн., II, 1956, 447); Під стїл пішка ходїти див. пішка.**

2. Такий предмет меблів разом з їжею, що стоїть на ньому. *Зевєс їй оддавє посагу І посилав од столу брагу (Котл., I, 1952, 217); День народження Платона Крєчета. Уроцисто прибраний стїл чекає на гостей (Корн., I, 1955, 85); Пообїдав листоноша з капїтанського столу (Ю. Янов., II, 1958, 205); За сватковим столом сидїло чимало уже розгїртїтих змєлєк гостей (Стельмах, I, 1962, 329); *Образно. Буржуазїя завжди тагнула з громадського стола найлаїсїї шматки, обкрадаючи народ (Ю. Бєдзєк, Альма матер, 1964, 96); // перен., розм. Група людей, що їсть за одним столом. *Корчма гула від.. головіє.. Кожний стїл, кожна група живе своїм життям (Хотк., II, 1966, 185).**

Вставати (встати, підвднитися, підвестися і т. ін.) з-за столу (столів) — вставати, закінчивши їсти. Укинула Пріська ложку каші в рот; не пожувавши, ковтувала та й удавилася. З тим устала із-за столу (Мирний, III, 1954, 47); Першою підводиться [Настя] з-за столу і з повагою господині несе до прилічка ложки, поцілуйний полумисок (Стельмах, II, 1962, 106); За один стіл сидіти; За одним столом (при однім столі) [сидіти] — вехуючи соціальну нерівність, ставитися як до рівного. — У гласні вибиратимуть і дворани і мужики... Угора мій Омелько в мене кізку різав, а вастра, може, сидітиме разом зі мною, за одним столом... Я — гласний і він — гласний... (Мирний, I, 1949, 373); За стоєм; При столі — під час їжі. Людину вільної професії повели до кухні. За столом старий став докладно розповідати про себе (Гончар, III, 1959, 227); [Х у с а:] Побудь хвилину тут з нами при столі... [М е л х о л а:] Я маю їсти з невірними? (Л. Укр., III, 1952, 153); Збирати (зібрати) з (зі, зо) столів (столів) — збирати посуд і недоїдки. Дарка.. почала збирати за стола (Л. Укр., III, 1952, 669); З-за столу не виходить хто у кого — регулярно харчується хто-небудь у когось. — В неї оті странники, та ченчики, та богомолки з богомолками і з-за столу не виходять (Хотк., I, 1966, 90); Накривати (накріти, застилати, застелити, опоряджати, опорядити і т. ін.) стіл; Накривати (накріти, готувати, приготувати і т. ін.) на стіл — готувати все необхідне для їжі, розставляючи прибори, страви. Для господаря й гостей накрили довший стіл у світлиці (Н.-Лев., VII, 1966, 53); — Не гайдуки, не маршалки всталають у мене стіл... Князюки.. тепер служать козакам за столом..! (П. Куліш, Вибр., 1969, 124); [Я в д о х а:] Я зараз, таточку; хвилиною на стіл накрию (Мирний, V, 1955, 139); Ганна Сильвестріана почала готувати на стіл (Сенч., Опов., 1959, 9); На столі чю — уже подано їсти що-небудь. От і вечеронька на столі — усі сіли вечеряти (Вовчок, I, 1955, 300); Подавати (подати) на стіл — подавати якісь страви для їжі. — Дожна подав на стіл вечерю (Коцюб., I, 1955, 97); Подаючи на стіл, краєм вуха уважно прислухалась Натаалка до.. розмов (Гончар, II, 1959, 347); Прибрати (прибрати) зі столу (на столі) див. прибрати; Простити (запросити, клікати, поклікати, клікнути і т. ін.) до столу (за стіл) — запрошувати їсти. — Прошу до столу... — м'ячикою вертиться перед підполковником Верболов (Стельмах, II, 1962, 61); Гостей запросили до столу. Частували щедро й смачно (Тулуб, В степу..., 1964, 343); Пили [Троянці] на робочах сивузу і їли сім'яну макузу, Покляв клікнули їх за стіл (Котл., I, 1952, 72); Саджати (посадовити і т. ін.) за стіл — починати притощати. Багато за стіл саджають, а зубого і так випроводжають (Укр.. прес., 1963, 117); За стіл посадила [тітка], вийняла із скрині розшитий каминою рушник, послала молодят на коліна, припрошуючи покуштувати пирога (Тют., Впр, 1964, 263); Сідати (сідти) за стіл — сідати їсти. — Хіба можна сідати за стіл з немитими руками? — адивувалася Юля (Тют., Впр, 1964, 211); Приказавши.. Тосі — «краще полив їсти, ніж в нелюбом за стіл сідти...» — Божемо поспити до гурту поважних людей (Смолчак, Мир..., 1958, 62); Сідати (сідти) за стіл переговорів див. сідати.

3. Їжа, страви; харчі. До дня свята дочка вона приготувала великий, добре продуманий стіл (Собко, Матв. затока, 1962, 58); Дедалі багатим і різноманітним став стіл у кожному домі (Наука..., 3, 1972, 50); // Вид їжі, страви; режим харчування. — Мабуть, тебе жінка держить на голодному столі, — говорила далі цебетуха (Н.-Лев., I, 1956, 151); Вегетаріанський стіл;

Дієтичний стіл; // Харчування у вигляді сніданків, обідів і вечер. Прохали [знайомі] мене наймати у них 2 години й стіл (Коцюб., III, 1956, 168).

4. Чого і з ознак. Установа або відділ установи, що займається певними канцелярськими справами.

△ Адресний стіл — установа, в якій ведеться реєстрація мешканців даного міста й видаються довідки про місце їх проживання; Стіл знахідок див. знахідка.

5. Деталь верстата у вигляді горизонтальної дошки, що служить для закріплення заготовок під час їх обробки. Стіл фрезерного верстата — це чашунна плита, вдовж якої розташовані Т-подібні пазки для кріплення на столі деталей (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 142); Біля кожного шліфувального круга в поворотний стіл, установлюваний під будь-яким кутком (Технол. різального інстр., 1959, 183).

6. спец. Гора, височина з плоскою вершиною та стрімкими схилами. В тих місцях, де на поверхні льоду лежить велике і особливо наскате каміння, утворюється льодовий стовп з каменем зверху, що називається льодовиковим столом (Курс заг. геол., 1947, 144).

СТИЛ², столів і столів, ч. У стародавній Русі — князівський престол. Стіл київський захопив підступно Святополк (Загреб., Диво, 1968, 432); // розм. Взагалі престол як символ влади. Старий цар умер, а восталося два брати.. Осівся на предківським столі менший (Мирний, I, 1949, 215); — Коли ми помогли кому заїзти на гетьманський стіл, дак зуміємо і з столу зопнутити! (П. Куліш, Вибр., 1969, 173).

Саджати (садити, посадити, посадовити) на стіл — надавати комусь князівську владу; Сісти на столі (на стіл) — почати князувати. Що це за княжий муж, усі дізнались пізніше, коли.. вбили князя Ігоря, і коли на столі в Києві сіла Ольга (Скл., Святослав, 1959, 13); Поки Ярослав був на Піаночі, Мстислав встиг заготити частину його земель і сісти на столі в Чернігові (Знання..., 12, 1969, 19).

СТИЛЕЦЬ, льця, ч. 1. Вид меблів у вигляді короткої лави, перев. із спинкою, для сидіння однієї людини. Попід стінами стояли рядками дубові стільці з високими спинками (Н.-Лев., VII, 1966, 70); Пасажир з валізкою присів на стілець біля каналу і машинально дістав портсигар (Панч, Синів..., 1959, 5); Мічурин сідів на складаному стільці біля дереця (Довж., I, 1958, 474); Плетений стілець; Віденський стілець; // перен., розм. Посада, службове місце. — Щось дуже ти за свого стільця боїшся, — мовила Віра Андріївна (Мухк., Чорний хліб, 1960, 97).

△ Електричний стілець — знаряддя страсти в США. Насилили мене безневесної ночі Далекі моря, океани холодні.. І друзі, що в тюрмах сидять, як в безодні.. На їхню свободу вдягають вуздечку, А вже від свободи в тюрму недалеко. А там їх заводять у камери звичні І просять сідати на стільці електричні (Мал., Запов. джерело, 1959, 43).

○ Дати стілець (стільця) кому — вдарити кого-небудь коліном. Біля школи вже гамірно й весело. Пропечені за літо школярі.. допитуються, чий батько швець, щоб якомусь необачному коліном дати стілець, і міраються силою (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 89); Не знати, на який стілець сідти див. знати; Підставляти (підставити) стілець (стільця) кому — чинити кому-небудь неприємності, перешкоджати в чомусь. — Наші пани.. догоджають батькам, хто ємліє кізку сілець ченькунти по-польській [по-польському]. — За те ж підставляють вони стільця тому, хто не годить їм! (Н.-Лев., I, 1956, 125); Сідти на двох стільцях

(між двома стільцями) — намагатися поділити дві протилежні думки.

2. спец. Підставка під який-небудь механізм, інструмент, будову і т. ін. Звичайно перший вінець зрубу укладали на нартіжні стільці — з дерева чи камення — і цим.. захищали від швидкого загнивання (Дерев. зодч. Укр., 1949, 56).

3. Те саме, що авалбій. Як одчитували молитви, то і вона мов гаса, так що як прийшлося обводити круг стільця, так вона вже і не змогла сама по собі йти (Кв.-Осн., II, 1956, 354).

СТІЛЕЧКИ, присл., розм. У визначено малій кількості. [З - л д і в ч я н а:] Залізну булаву всю ніч йому крутили, Нещасні ковалі і стілечки не спали (Одесь, Вибр., 1953, 471); Головою земельної комісії майже одностовою обрали Тимофія Горицеїта, хоч і віднікувався він тим, що грамоти навіть от стілечки не має (Стельмах, II, 1962, 20).

СТІЛЬКИ. 1. займ. еказ. Означає саме таку, названу, вказану кількість кого-, чого-небудь. [Ю да:] Ся містина коштує тридцять срібняків, — за стільки не можна ліпшої агмілі дістати... (Л. Укр., III, 1952, 130); // рідко. Означає визначено малу кількість кого-, чого-небудь. Он стільки їх, купочка, а німців не бояться... (Тют., Вир, 1964, 441); // При виставленні означає таку саму кількість кого-, чого-небудь (як того, з ким або з чим порівнюється). Кількадесят пострілів відбилися у землях і полявали по берегах: пошана державному прапорцю країни. Канонерка відповідала стількома ж пострілами (Ю. Янов., II, 1958, 109); // Уживається у функції співвідносного слова в головному реченні. Стільки ні в гадоку, стільки правди в брезуна (Укр.-присл., 1963, 174); — Чи й цей піп направить за похрестини по стільки карбованців, скільки узля той? (Н.-Лев., II, 1956, 224); Ти ж лиші щодня і посилай в конерта стільки аркушків, скільки можна на одну марку (Коцюб., III, 1956, 143).

◇ Не стільки того діла див. діло.

2. займ. еказ. Означає невизначено велику кількість кого-, чого-небудь. Зона знала стільки веселих, дотепних краков'яків, уміла так гарно танцювати (Л. Укр., III, 1952, 647); Думає [Давид] про сход застрашній. Це ж уперше після стількох років усіх обдухує у гурті побачить (Головко, II, 1957, 40); Сміючись і плачучи від радості, Маковей кинувся до свого вірного коня, в гарячій нестямності погнав його на шії, біля якої стільки разів грієся в люті морози і зуртовини, по-дитячому палко мріючи про такий ось.. весняний сонячний ранок... (Гончар, III, 1959, 439); // Виступає у функції співвідносного слова в головному реченні. Наважило молодичь стільки, що трохи дяка не задавили (Мирний, I, 1949, 300); Щоріч почав говорити. Не голосно, але в кожному його слові було стільки сили, ясності і стриманого гніву, стільки гордості й глибокої любові до великого історичного діла, що наповн.. вастиз (Довж., I, 1958, 205); — Навожили добрих стільки, що на три ланки стане (Минко, Вибр., 1952, 60).

3. присл. якісно-означ. Саме така, названа, вказана кількість. Не чувш отжи, прозодив би, здається, ще стільки (Коцюб., III, 1956, 147); — Сиди, не ворухись! — замахала руками мати. — Не можна тобі стільки ходити (Стельмах, II, 1962, 390); // рідко. Визначено мала кількість. Діти тобі в на старість по стільки давали (Укр.-присл., 1963, 75); // При виставленні вживається в знач.: така сама кількість (як та, з якою порівнюється). В Яворові були ми півдня і один ранок.. В Кризортені були стільки само (Л. Укр., V, 1956, 358); // Уживається у функції співвідносного слова в головному реченні. Стільки має. як голодний за

зубами (Укр.-присл., 1963, 60); — Подумайте, що буде, коли я заплачу стільки, скільки зочуть забастовачики? (Стельмах, I, 1962, 566); Коли їх у роті залишалося стільки, що Бавіро мусив зважати себе заводом, — Бранський признає його старшиною (Гончар, III, 1959, 187).

Удвоє (утрбс і т. д.) кількість. — Поточкий велеліє в придучу до твоєї землі дати утров стільки, і ще двісті дукатів, от цю! (Стор., I, 1957, 133).

4. присл. якісно-означ. Так багато, в такій великій кількості. — Люди йшли стільки, стомились (Коцюб., II, 1955, 399); — Чого думаєш довод?.. Стільки думають індіки та пани великі! (Стельмах, I, 1962, 191); — Я так зотіє побачитися з тобою. Стільки сказати зотіє тобі. А от сталося це — і слів наче не знайду таких (Головко, I, 1957, 427); // Уживається у функції співвідносного слова в головному реченні. Назгоріє стільки, що й в шапку не забереши (Номіс, 1864, № 13002); — Худоби щорік більшає, розвели її стільки, що ферми трицять.. — розпалювався старий (Гончар, Тронка, 1963, 6); Стільки вже пройшли серед степів, що й спочить не єрїз (Дор., Серед степу.., 1952, 66).

5. присл. міри виляю огники. Настільки; так; у такій мірі (вживається у сполуч. з присл. с к і л ь к и). Дорога.. раз у раз заскакувала в невеличкі, скільки маловничі, стільки й нужденні, селища (Смолич, I, 1958, 51).

Не стільки..., скільки...; Не стільки..., як..., спол. — не так..., як... Учитель не стільки вчив, скільки крутив за вуза (Коцюб., III, 1956, 27); Мар'ян не стільки почує, скільки догадаєся, про що говорять Плачинда (Стельмах, I, 1962, 27); Прокюхала Мишва, що вже нема Котів, Та швидше до мішків — і почала хазяїнувати, — Не стільки їсти, як псувати (Гл., Вибр., 1951, 51).

СТІЛЬКИ-ТО. 1. займ. еказ. Означає певну не названу в даній фразі кількість кого-, чого-небудь. — Я будь-яку ділянку прикину здвоєж та впоперек на око і скажу, скільки якої породи буде на ній: стільки-то будівельного лісу вийде, а стільки-то зворосту (Стельмах, I, 1962, 254).

2. присл. якісно-означ. Не названа в даній фразі певна кількість кого-, чого-небудь.

СТІЛЬКО, займ., присл., діал. Стільки. Годувалася вона тим, що у місяць видавали: стілько там гліба, стілько сала, рпш (Мирний, IV, 1955, 32); [С т е а н:] Мабуть, у тебе стілько честі, як у цигана правди (Кроп., I, 1958, 409); — Ой, братику, соколоньку, Прийм мене на вимоньку. — Сестро моя, перепіако, Коли в тебе діток стілько (Укр.-лір. пісні, 1958, 441).

Не стілько..., скілько... — те саме, що Не стільки..., скільки... (див. стільки). В них в затинка та й помірочок, то не стілько цього зісна, скілько короводі [клопоту] за податки (Март., Тв., 1954, 46).

СТІЛЬНИК¹, а, ч. Лист, утворений чашечками з воку, який бджоли й оси роблять для зберігання меду, перги, вживання потомства та перебування дорослих комах. Дід пішов до пасіки, узявши покришку і різьць. Скоро й вернувся, несучи на покришці стільник білого пахучого меду (Мирний, I, 1954, 195); На стіль поставила [Галіна] печиво і таріаку в медом в стільниках (Коп., Земля., 1957, 184); Оглядаючи воскові стільники, можна бачити, що їх шестигранні комірки неоднакові (Зоол., 1957, 62); *У порівн. Емені гляннула догори на село. Притуплене до горба, воно виглядало, як величезний стільник, поставлений сторч (Коцюб., I, 1955, 290).

СТІЛЬНИК², а, ч., діал. Скатерка. Зіскочила [Маруся] з лави й мерціць почала помагати матері приби-

рати зі столу, струшувати кризти, застеляти чистим стільником (Хотк., I, 1966, 106).

СТІЛЬНИКОВИЙ, а, е. Прікм. до стільник'. Стільникової комірки; // Якій містяться в стільнику. Стільниковий мед.

СТІЛЬНИЦЯ, і, ж. 1. Верхня дошка, кришка стола. Мамай посуху на середину столу гарячий казан, що від нього аж дубова стільниця встала (Ілчя, Козацьк. роду..., 1958, 428); Білявий.. гримав кулаком об стільницю так, що аж посуд брязкотів (Коз., Блєскавка, 1962, 8); *У порівн. З.. вежі відкривається чудовий краєвид з гладенькими, як стільниця, рівнинами, косогорами, балками (Добр., Тече річка..., 1961, 11); // Верхня дошка високої селянської скрині. Накрити [скрині-столу] довгою, товстою столовою плитою — стільницею, не прикріпленою до коробки (Нариси з іст. укр. мст., 1969, 73).

2. Дошка, на якій місять тісто, січуть м'ясо і т. ін.; кухонна дошка. Я.. позирювала котлети та порозкладувала на стільниці (Н.-Лєв., III, 1956, 263); Він бачив, як принесено мамі до ліжка стільницю, і вона помагала лагодити обід (Круш., Буденний хліб..., 1960, 143).

СТІЛЬНИЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до стільниці. Одчинила я свою скриню та й поклала зверху стільничку з котлетами (Н.-Лєв., III, 1956, 263).

СТІЛЬНИЧОК, чкя, ч. Зменш.-пестл. до стільник'. Пастинку роздав дітям стільничок.

СТІЛЬЧИК, а, ч. Зменш.-пестл. до стілець 1. Гнат коло каганця лагодив шлеї, сидячи на триногому стільчику (Коцюб., I, 1955, 69); Дідуць.. сидить на маленькому стільчику перед низьким столиком (Багмут, Опов., 1959, 11); Посеред хати на довбаному стільчику сидить коло обтєсаного для ступи пня батько і теслицею вибиває глибоку (Стельмах, I, 1962, 135); Сидів на розкладному стільчику перед невисоким мольбертом дядя Коста (Коз., Сальвія, 1959, 197).

◇ Підставляти (підставити) стільчика кому — те саме, що Підставляти (підставити) стілець (стільця) (див. стілець). — От тепереньки протопон підставить лєні стільчика! — говориє отець Харитин, відкаючись (Н.-Лєв., III, 1956, 192).

СТІНА, і, ж. 1. Вертикальна частина будови, яка служить для підтримання перекриття і для розділення приміщення на частини і т. ін. Головою стіни не проб'єш (Укр. присл., 1955, 286); Надворі рева сердита буря, ступоніла в стіни,.. вила в димарі, гуркотіла у вікна (Мирний, IV, 1955, 298); На стіні, проти стола, висить великий портрет Шевченка, хорошої роботи олійними фарбами (Коцюб., III, 1956, 45); Оселився я в готелі. Це — досить великий будинок, розподілений повертами, коридорами, стінами й дверима на окремі кімнати (Ю. Янов., II, 1958, 15); *Образно. Серед зачинателів радянської літератури, що поклали фундамент під її стіни,.. завжди стоять ім'я видатного українського письменника Івана Ле (Вітч., 3, 1965, 180); *У порівн. Скеля стриміла, як стіна (Н.-Лєв., III, 1956, 299); // тільки мн., з означ., перен. Про якій-небудь будинок, приміщення, установу, навчальний заклад і т. ін., де щось відбувається, здійснюється тощо. Вона реалєє із шкільних стін на волю, на службу чвародовєв (Коцюб., I, 1955, 312); Розмова має схильність перейти до стін директорського кабінету (Ю. Янов., II, 1958, 29); Між покоління молодого У стінах бурси я зростає, Нікто мене не доглядав (Черн., Поезії, 1959, 95).

Аж стіни дрижать див. дрижати; За стінбю; Чєрез стінку — в сусідньому приміщенні. Чутю йому; що пані плає за стінкою (Вовчок, I, 1955, 122); За стінкою сміх, і гомін, і музика, і пієні (Гонч., Вибр., 1959, 54); І весь

же той гармидер чинивсь чєреа стінку од Лєсі (П. Куліш, Вибр., 1969, 94); Секретар сидів чєрез стінку, і щоб його покликати, досить було постукати кулаком у стінку (Тют., Впр, 1964, 64); Між стінами — в закритому приміщенні. На чистому повітрі було якось евоеліше й озотніше робить, ніж коло машин, між стінами (Н.-Лєв., II, 1956, 209); Збліднути, як -стіна́ див. збліднути.

△ Кавітальна стіна́ див. капітальний.

◇ Гблі стіни́ див. гблий; Дєртися на стінку́ (стіни́) див. дєртися; І стінки́ маю́ть вуха́ див. вухи́; Лізти (полізти) на стінку́ (стіни́) — те саме, що Дєртися на стінку́ (стіни́) (див. дєртися). — Гладіте лишєнь,.. чи не напоіли ви нас таким, що, може, і на стіни поліземо? (Кв.-Оєв., II, 1956, 73); Обгирати спіною (співнями) стінка́ див. обгирати; Підпирати (підпєрти) спіною (плєчима) стінки́ див. підпирати; Побіліти, як стінка́ див. побіліти; Побліднути, як стінка́ див. побліднути; Припирати (припєрти) до стінки́ кого — те саме, що Притискати (притиснути) до стінки́ (див. притискати). — Ти, куме, не припирай мене до стіни своїми запитаннями (Чаб., Тече вода..., 1961, 168); Він думає, що зараз припє секретаря райкому до стіни... Де там! (Добр., Тече річка..., 1961, 247); Приставити до стінки́ див. приставляти; Притискати (притиснути) до стінки́ див. притискати; Притиснути (притиснути) горбато́го до стінки́ див. горбатий; Сидіти в чотирьох стінах див. сидіти; Ставити (становити, поставити і т. ін.) до стінки́ — те саме, що Ставити (становити, поставити і т. ін.) до стінки (під стінку) (див. стінка). Мовчали лани, як гєтманці ставили .. до стіни (Сос., I, 1957, 451); Хоч головою (лобом) об стінку товч — те саме, що Хоч кіл (кілок) на голові теши (див. голова). Хіба ж можна було розмовляти в таким чоловіком, як Коритний? Нічого не пам'яті. Хоч ти головою товч об стінку, а він — своє (М. Ю. Тарп., День..., 1963, 163); Хоч лобом в стінку бітєся див. лоб; Як (мов) горбком у (об) стінку́; Як (мов) горбх на стінку́ (по стіні) — те саме, що Як об стінку́ горбком (див. горбх). — Що ти, кажу йому, дїтям після себе заставиш?.. Так що ж? Як у стінку горолом!.. (Мирний, I, 1954, 167); — Так і коровить [Юхми], аби від роботи в колосі чкурнуть... Що вже йому не робили, як не сорозмили, а все як горолом об стінку (Кучер, Трудна любов, 1960, 432); — Раз напоїлися наші на війну, то хоч що говори їм, усе мов горх на стінку (Фр., IV, 1950, 109).

2. чого і з означ. Прямовисна бічна поверхня чогонебудь. З одного боку дороги стирчала жовта стіна урвища, а з другого — чорніла широка безодня (Коцюб., I, 1955, 197); Прямовисні стіни [айсбергів] підносяться над водою на 20—30 м, іноді і на 100 м (Фіз. геогр., 5, 1966, 119).

3. чого і з означ. Висока кам'яна або цегляна огорожа; мур. Висока кам'яна стіна обивала кругом великий розквітлий садок (Мирний, IV, 1955, 7); Перед вєчором заманчили в степу Лубни, вирнули з туману стіни твердині (Н.-Лєв., VII, 1966, 69); // тільки мн. Вали, мур і т. ін. біля міста, фортеці. Київські стіни не раз були свідками героїчної боротьби народу за соціальну справедливість, незалежність і свободу (Наука..., 7, 1967, 21).

Під стінами чого — біля валів, мурів і т. ін., на підступах до якого-небудь міста, фортеці. Вже видно дерева під стінами Парижа (Сос., I, 1957, 284); Німецькі генерали позржуєвали дати Радянській Армії під стінами Будапєшта нечуваний реванш за Сталінеград (Гончар, III, 1959, 235).

◇ Квтійська стіна́ див. квтійський; Як за стінку́ засунутися — дуже посмутніти. Все село, як за стінку́

засумулось, такі смутні всі, що сумно й глянуть (Вовчок, I, 1953, 66).

4. чого і з означ., перен. Те, що відокремлює, роз'єднує кого-, що-небудь, перешкода у здійсненні чогось. Ксеня почувала, що між нею та Олегом зростає невидима стіна відчуження... (Голов., Тополя., 1965, 140).

Стівити (поставити) стіну між ким — позбавляти кого-небудь зв'язку з кимсь; чинись; ізолювати кого-небудь від когось, чогось. Признається [пасажир], що він не з простих, і цим візнанням ставить між собою і товаришами стіну (Ю. Янов., II, 1958, 134).

5. чого і з означ., перен. Щільний ряд чи суцільна маса чого-небудь, що утворює перепошу, перешкоду, завесу і т. ін. Усе лягло нас: трава, що тихо майоріла, і гаю дальнього стіна (Л. Укр., I, 1951, 458); Він вібрав усі сили, відштовхнувся від скелі, пробив туго стіну повітря (Турч., Зорі., 1950, 7); Стіна очерету; // Зімкнутий ряд людей. Налетіши на людську стіну, зупиняєшся [бугай], ніби встала у землю (Тют., Вир, 1964, 114).

Стіною стояти (йти, проходити, пройти і т. ін.) — стояти (йти, проходити, пройти і т. ін.) щільним рядом чи суцільною масою. Мирон Іванович до дверей, та й назад. Люди стіною перед ним стояли (Вовчок, I, 1955, 176); Міська публіка стіною стояла на тротуарі і, приголомшена, дивилась, як з гуркотом проносились вулицею незнайомі війська (Гончар, III, 1959, 74); Парубки пройшли стіною (Панч, На калин. мості, 1965, 13).

6. Щільно зімкнений стрій бійців у кулачному, рукопашному бою або бійці. Хоч і винулася спочатку стіна руських воїнів під натиском угорських степів, але ніхто не побіг назад (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 242); Багачі обступили Магуренка, а бідні Титаренка.. Повільно підступали стіна до стіни (Ірчан, II, 1958, 31).

◇ Стати стіною — виступити агуртовано, дружно. [Як і в:] За Кубу переживаю... щоб народ вистояв... Вистояв... Тільки щоб піднялися всі, як один, стіною стали (Зар., Автеї, 1961, 53); На заклик Комуністичної партії трудящі Києва, як і всі радянські люди, стіною стали на захист рідної Вітчизни (Веч. Київ, 2.XI 1973, 1).

СТІНГАЗЕТА, ж, ж. Скорочення: стінна газета. На факультеті Ляля редагувала стінгазету «Вектор» (Гончар, IV, 1960, 65); Вектор просив і Пастухова, щоб той.. розповів про роботу заводської стінгазети (Автом., В. Кошк., 1954, 48); Музична студія Палацу піонерів одержала велику грошову премію за музичну стінгазету (Смід., Сапко, 1954, 270).

СТІНГАЗЕТНИЙ, а, е. Прикм. до стінгазета. Стінгазетний матеріал.

СТІНКА, н, ж. 1. Те саме, що стіна. Лобом стінки не проб'єш (Укр. присл., 1963, 45); Дарка.. Блила стінку близько вікна (Л. Укр., III, 1952, 654); Ліворуч.. мали бути гаражі. Це Сахно добре знала з генерального плану маєтку, що висів на стінці в кабінеті доктора Гальванеску (Смолич, I, 1958, 96); Атмосфера Землі ставить електричну стінку на шляху довгих радіохвиль, що надходять від Сонця (Наука., 11, 1962, 56); Перед сажом перервою було призначено штрафний удар у бік воріт господарів поля. Книжки вишикували стінку записників (Знання., 3, 1972, 28).

◇ До стінки поставити див. поставити; Лізти (полізти) на стінку (стіну) — те саме, що Дертися на стіну (стіну) (див. дертися). — Дивує мене, пане осауле, ось що. Місяць тому ти ліз на стінку, вимагаючи миру в Туреччину і татарами, а тепер співаєш щось новим іншою (Тулуб, Люболова, I, 1957, 411); При-

пирати (припирати) до стінки кого — те саме, що Притискати (притиснути) до стінки (див. притискати). Все перемішалось в старому, як перемицуються лише в тому, кого еперше в житті припирають до стінки (Шовк., Людина., 1962, 352); Приставити до стінки див. приставляти; Притискати (притиснути) до стінки див. притискати; Ставати (стати) до стінки — йти на розстріл. Я до стінки знову стану — обличчя й груди під огонь... (Сос., I, 1957, 143); Ставити (становити, поставити і т. ін.) до стінки (під стінку) — розстрілювати. Таких слесем не діймеш, таких до стінки ставити... (Збав., Сеспель, 1961, 311); — Уб'ють [куркулі].. Ну, й хай. Хіба й раніш не дивилась він смерті сміливо в самі очі: до стінки становили... (Головко, II, 1957, 83); — Пам'яташ, відсилав я тебе із пістолетом у степ.. Чуриш би ти з ним — мене б до стінки поставили (Тют., Впр, 1964, 362); Хоч голову об стінку [бий (розбий і т. ін.)] — про неможливість що-небудь зробити, про непереборні перешкоди. Грамота.. не подається кошицькому панському пастухові, хоч голову об стінку!.. (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 114); [Як] за стінкою жити — жити, тримаючись осторонь від інших людей. Молоді живуть за стінкою. Ані їх у людей, ані в їх людей не видно (Вовчок, I, 1955, 169); Як за стінку засунується — те саме, що Як за стінку засунується (див. стіна). — Вийшла заміж — як за стінку засунулась: змарніла, з'яла, моя рибочка (Вовчок, I, 1955, 39); Як об стінку горіхом див. горіх.

2. Бічна сторона якого-небудь вміщана, порожнястого предмета. В мішках.. танцювали останній селі танець налякано поросята, випираючи стінки своєї темниці (Коцюбо., II, 1955, 361); По стінці відра заведені струмені молока (Чорн., Пісні., 1958, 50); Полімерні плівки застосовують і для покриття стінки каналів та водойм (Рад. Укр., 1.VIII 1959, 3); // Оболонка, покриття якого-небудь внутрішнього органа, порожнячого або клітинні рослини. Залози, що знаходяться в стінках шлунка, виконують дуже важливі функції: виділяють соляну кислоту (Хлібороб Укр., 3, 1970, 37); Фізіологи турники в слабшою черевною стінкою об'язують попере широким ремінем (Знання., 10, 1967, 28); Стінки кровоносних судин.

СТІННИЙ, а, е. 1. Прикм. до стіна 1—3. Стінна кладка.

2. Признач., пристосований для вивішування або розміщення на стіні. Стінний годинник цюкає десь в кімнаті (Н.-Лев., VI, 1966, 11); Сама неписьменна, мати відчувала на собі, як-то важко будувати життя сім'ї, уміючи ледве по складі вичитати назву дня на стінному календарі (Ле, Право., 1957, 15); В далекому кутку ліворуч блимав стінний ліхтар (Тудор, Вибр., 1949, 289); // Зроблений, влаштований у стіні. Стінна кіша.

Стінна газета див. газета; Стінна преса — рукописні або машиніписні газети, монтаж, бойові листки і т. ін., що вивішуються на стіні тільки в своїй установі, на своєму підприємстві тощо. Я не проти, що вона, Та статейка, скромна. Але ж преса то стінна, — Ну, а де ж районка? (Воскр., 3 перемі, 1957, 194).

СТІННИВКА, н, ж., розм. Те саме, що Стінна газета (див. газета). — Я малював карикатури і розмалюював стіннівки (Коп., Земля., 1957, 147); Не тільки в об'ластях, а і скрізь у районних центрах є бібліотеки, видаються газети, виходять сотні стіннівок (Козл., Відродження., 1950, 68); Імена передовиків заносять на Дошку пошани, їх досвід висвітлюють у фермських стіннівках (Колг. Укр., 4, 1958, 35).

СТІНОВИТНИЙ, а, е. Те саме, що стінопробивний. Не помагали нападаючим ні пристінні штурмові вежі.

ні стінобитні тарани (Загреб., Диво, 1968, 263); В XIII столітті змінилися умови війни, з'явилися стінобитні внаряддя й каменекидальна артилерія, а разом з ними — стратегія й тактика війни (Літ. Укр., 9. IX 1966, 4).

СТІНОВИЙ, а, б. Який годяться, використовується для спорудження, зведення стін (у 1 знач.). Колагос не тільки себе забезпечив стіновими матеріалами для широкого будівництва, а й продав значну частину цегли (Хлібороб Укр., 8, 1969, 26); Поблизу Херсона знаходиться група родовищ піяльного стінового вапняку (Комп. використ. вапняків., 1957, 12); Стінові блоки.

СТІНОЛОМ, а, ч., заст. Пристосування для руйнування стін (у 3 знач.). Молодці рубали грубі ялиці, заострювали [загострювали] їх з обох кінців, мов паки, врізували до обрубаних із гілля пнів важке каміння, щоб ті новомодні стіноломи плали попід водою (Фр., VI, 1951, 132).

СТІНОНЬКА, ж. Зменш.-пестл. до стінка.
СТІНОПИС, у, ч. Настінний живопис. Однією з найважливіших пам'яток XII ст. була Нередицька церква, оздоблена розкішним зодом художнього виконання стінописом (Іст. СРСР, I, 1956, 67).

СТІНОПИСНИЙ, а, в. Стос. до стінопису.
СТІНОПРОБИВНИЙ, а, б. Привзач. для руйнування стін (у 3 знач.). Застосовували [слов'яни] при об'їзді міст стінопробивні тарани, каменеметальні машини, приставні драбини (Іст. СРСР, I, 1957, 27).

СТІНОЧКА, ж. Зменш.-пестл. до стінка.

СТІС, рідко **СТОС**, стбсу, ч., чого. 1. Велика кількість однорідних предметів, вертикально складених один на одній; стопа (див. стоп'а). Пару разів тівку самою годую.. пройшовся [Начко] по кабінету і нарешті застє кава бюрка, на якій підіймаєся узору цілий стіс листів (Фр., VI, 1951, 287); Височє [на столі] стос гречаних ялиць (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 173); // Зв'язка, сувій, папка або тук якихось матеріалів; бунт (див. бунт'). Він ухопив стос синьої кашки і тяз її з підлоги на стіл (Смолчч, Ми разом., 1950, 89); Почувши стрілянину і брязкіт шабел, він заховаєся.. поміж стосами краму (Тулуб, Людолова, II, 1957, 172); // Рівно складений ряд дров, цегли і т. ін.; штабель. Вони [очі Андрія] пестили чорні, задимлені стіки сазарні, круглі жовті колоди на білім стіву, сміялись до стосів цегли (Коцюб., II, 1955, 35); — Клепку ми зараз не тешемо, ліс не чистимо, стоси не складаємо (Стельмах, II, 1962, 278); Казарми, штаб в канцелярію, в'язниця, де тримали очіж колодників у важких ґримучих кайданках, стоси дров, стайні.. оточували майдан (Тулуб, В степу., 1964, 99); // Те саме, що сажень 3. Одного разу Пилипчук Котис ялицю до ріки, і через промах інших рук Зірваєся лісу повний стіс (Тарн., З дал. дорог, 1961, 313).

Лежати стбсом — бути складеними один на одній (перев. поліна). Рівеньким стбсом лежали дрова (Зар., На. світі, 1967, 128).

2. перев. мн., перен. Про велику кількість чого-небудь. [П р и ц е с а:] Он їх, цілі стоси.. мережанок та гаптуванья, а хто їх носить?.. (Л. Укр., II, 1951, 191); — Тебе змалечку ввалять: малайт.. Стоси книжок перечитає (Мур., Свіже повітря., 1962, 28); Вони співали Тим голосом жагучим, що про нього Написано грубесні стоси вірші (Рильський, I, 1946, 195).

◇ Брати (взяти) в стбсн кого — те саме, що Брати в роботу (див. брати).

СТІСНЕНИЙ, а, в. Дієпр. пас. мвн. ч. до стіснити 1. Він почав чутиєя ще більше стісненим серед тих тісних стін (Фр., I, 1955, 297).

СТІСНИТИ див. стісняти.

СТІСНИТИСЯ див. стіснятися.

СТІСНЯТИ, яю, яеш, недок., **СТІСНИТИ**, нію, ніш, док., перев., розм. 1. Те саме, що тіснити 1. Широка ріка звужується, — грізні пошарпані скелі стісняють її (Фр., II, 1950, 73); // Позбавляти простору кого-небудь, заважати своєю присутністю. — Земляче, каже, посунься трохи... до стіки туди, і я ляжу. — Стісние він мене (Тесл., 3 книги життя, 1918, 53); // Розташовувати якомога ближче, впритул один до одного. Стіснили стільці, зсунулись, зсунулись і якоеь уєї посідалиє (Н.-Лев., I, 1956, 623).

2. рідко. Те саме, що відтісняти. Пришло й нашим літо: ворог в город нас стісняє (Укр. поети-романтик., 1968, 493).

3. рідко, перен. Обмежувати кого-небудь у чомусь, не давати виявитися, розвинутися, здійснитися чому-небудь. Широкий молодець не міг зрозуміти, як міг його друг віддати політичному урядові, котрий найбільше стісняє свободу його переконань (Кобр., Вибр., 1954, 34); Не стісняє [боярин] ні в чім тудольця і не мішавєє в їх громадські діла (Фр., VI, 1951, 41).

СТІСНЯТИСЯ, яюся, яешєя, недок., **СТІСНИТИСЯ**, ніюєя, нішея, док. 1. Знаходитися дуже близько, впритул один до одного. Вороги єєї так змішались, Стіснись, що уже кусались (Котл., I, 1952, 288).

2. тільки недок. Пас. до стісняти.
СТІСУВАТИ, ую, уеш, недок., **СТЕСАТИ**, стешу, стешєш, док., перев. Тешучи, знімати нерівність на поверхневому шарі чого-небудь. Стісувати сучки; // Очищати, обробляти що-небудь тесанням. Він насікає наєкоси дерево, потім, мов бритвою, легко стісуєє, скляки йому потрібно було (Перв., Материн.. хліб, 1960, 183).

СТІЧНИЙ, а, б. 1. Який стікає куди-небудь. Горб суціль порепаєє од стічних вод — розривий бує великим проваллям та глибокими річками (Крот., Спнн., 1948, 59).

△ Стічна течія — течія, що виникає в океанах і морях внаслідок різниці в рівнях води. Стічною зуєтє таку течію, яка виникає від нагромадження води в одному місці (Курс заг. геол., 1947, 48); Стічні води — забруднені води, які видаляють через каналізаційну мережу. В приміських районах колагосні і радгоспи широко використовують для поливання стічні води (Картопля, 1957, 94); Особливо актуальним завданням є боротьба з забрудненням рік, озер і ставів стічними промисловими водами (Наука., 8, 1958, 3).

2. По якому або в якій стікає що-небудь. Ось невеличке болітєє. Завалений місток через стічний ріє (Ю. Бедзюк, Полк., 1959, 232); Віля господарських приміщєнь, де утримуєтьєя худоба, обладнують єноєсковища.., а коло них — стічні ями (Жвильй буд. колгоспника, 1956, 16).

3. Який має стік куди-небудь (про водойми). Стічними називаютьєя озера, з яких витікають струмки, річки чи рієи (Фіз. геогр., 5, 1956, 51).

СТІШТИ, шу, шши, док., перев., розм. Привнести радість, утіху кому-небудь; порадувати; заспокоїти. Стішиє мене цей лист (Л. Укр., V, 1956, 20); — Плач, Мартинку, сльоза серцеєї полегість дає. А душу стішиши, хіба що коли виростєиєш та шаблю Наливайкову візьмєш (Ле. Побратимь, 1954, 42).

СТІШТИСЯ, шуся, шшєєя, док., розм. Зазнати радості, утіху; зрадіти; заспокоїтися. Пришов єиє з військє, оєє мати стішиться (Сл. Гр.).

СТЛІВАТИ, яю, яеш, недок., **СТЛІТИ**, стлію, стлієш, док. 1. Руйнуватися, розпадатися від гниття, дії вологості і т. ін. — Хата в нас стара, ще дореволюційна, підлога стлєє (Збан., Малн. дзвін, 1958, 377); // Поступово розкладається, гнити. Вони [тирани] боятьєя,

що ти [Т. Шевченко] ще не агинув Що в тій могилі не поїде, не стане, Що в слушний час повернеш в Україну, Ще раз і [П] збудити зримою собіє салі (Фр., XIII, 1954, 161).

2. Тліючи, згоряти до кінця, перетворюватися на попіл. *Весь танк горить.. Водій лежить в отаці.. Стаївав чуб у хлопця кучерячий* (Стельмах, V, 1963, 39); *Тижні у полум'ї корчівся дуптір... Стаїли в пожежі комори, ширти...* (Олесь, Вибр., 1958, 229); *Образно. *Не стаїла на попіл пісень моїх буряна лава* (Перв., I, 1958, 215); *Чоловік на фронті, в окопах, під кулями. Вся душа стаїла за ним* (Ряб., Жайворонки, 1957, 167).

СТІЛИЙ, а, е. Який стлів. — *Думки мої реуться, як стаїла нитка...* (Н.-Лев., V, 1966, 313).

СТІЛИТИ *див.* стлівати.

СТІЛУМАЧИТИ, чу, чшш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **вітлумачити**. *Ви, може, не тутешні.. Не відаєте, що то воно переднівок.. Се, як би вам стілумачити... словом, поки жемло, доти й їмо, а як зібрали, то, вагай, і поїли* (М. Ол., Чуеш., 1959, 6); *Мій уклін містер Ейба стілумачив як.. підтримку* (Смолч, Сорок вісім., 1937, 33).

СТІЛУМИТИ, млю, мшш; *мн.* стілумлять; *док., перех., розм.* Подавати, заглушити; затамувати. [Ю д а:] *Досяда уперше ворузналась в мене в серці супроти нього — я її стілумив* (Л. Укр., III, 1952, 135); *Лише словами — крилами тугими Він подолав глушину доріг.. І тільки пісня, кинута в Литов, Можливо, стілумить снами ностальгії* (Бажан, Рокі, 1957, 282).

СТІЛУМЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Діспр. пас. *мін. ч.* до стілумити; // у *знак.* прикм. *Гаушій, стілумлений, готовий, здавалося, ось-ось вибухнуть гул стояв над берегами* (Козюба, Нові береги, 1959, 161).

СТО, *ста, числ. кільк.* 1. Назва числа 100 і його цифрового позначення; // *чого.* Кількість із 100 одиниць. *Хазяїн.. при прощанні дав йому аж сто рублів* (Кв.-Осп., II, 1956, 407); *Сто два роки бабусі моєї* (Сос., I, 1957, 240); *Кроків за сто попереді грозоворий Марко помітив бікві* (Тют., Впр, 1964, 9).

◇ *Дати сто очків уперёд (наперёд) див.* очків; *На всі сто:* а) цілком, повністю. — *Ви, Якиме Івановичу, тут праєт на всі сто* (Збан., Сеспель, 1961, 116); б) який має позитивні якості, властивості, заслугував схвалення. — *Я товариша Киселя добре знаю. В нього лікві на всі сто* (Мур., Бук. повість, 1959, 217); *На [всі] сто процентів див.* процент; *Сто лух див.* ліх¹; *Сто літ див.* літ².

2. *розм.* Багато, невизначено велика кількість когось, чого-небудь. *Де хазяїн походить, там сто кіп уродити* (Укр.-присл., 1963, 257); *Ще сонце не зійшло, а вже пташця Гучний концерт за вікнами очинає. Сто голосі на честь нового дня* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 64); — *Під таким дахом.. можна сто зим зимувати!* (Гончар, II, 1959, 390); *Гафія, ледве починало сиріти у вікнах, зачинала на сто замкі хату* (Бабляк, Жванчк, 1967, 75).

Сто раз — *уживається при підкресленні високого ступеня, високої якості і т. ін. чого-небудь. Хотів [осаул] притомом довести перед Шрамом, що в його [нього] жінка все одно, що служебка, тож би вона була сто раз краща* (П. Куліш, Вибр., 1969, 124); — *Я розумію так: будь ти вчений чи сто раз професор, а від простого народу не верни* (Тют., Впр, 1964, 43).

3. Старі форми непрямих відмінків *сот, ста м, сто м* вживаються як лічильний іменник із знач. *сот н я. Дивлюся: хати над шляхами Та городів в стома церквами* (Шевч., I, 1963, 243); [П а с т у х:] Із [лицарів] вже кілька *сот* розбилось об мармуровий поміст (Л. Укр., II, 1951, 201); *Звідки з'явилась, скільки*

сот кілометрів пробиралася літа людина по ярах та узгір'ях? (Довж., I, 1958, 107).

Сто сот (тисяч) *кого, чого* — *надзвичайно багато когось, чого-небудь. Полковник Ліснобродський.. протер запузлі після нічної пиятики очі.. Тільки що ж були повстанці і раптом.. Невже це вони на очах обернулись у волю? Сто тисяч крутороких сірої української породи?* (Гончар, II, 1959, 82); *У сто крат див.* крат.

◇ *Сто (сто сот) крот* [бол'ячок і т. ін. у печинкі] *див.* крот.

СТО... Перша частина складних слів, що означає який мас сто одиниць, складається із ста одиниць і т. ін., напр.: *стобальний, стоденний, стоособвий і т. ін.*

СТОБАРВНИЙ, а, е. Те саме, що **багатобарвний**. *Широкі, мокрі луки підієрські зеленілися та пишалися стобарвним расним сіллям* (Фр., V, 1951, 333); *Снується кравидів плетениця, Розтопленим сріблм блищать річки.. То ж матінка-натура чарівнича Розмотує свої стобарвені нитки* (Л. Укр., I, 1951, 14); *Де взяти кольорів стобарвених і живих Для трав і квітів есенних..?* (Олесь, Вибр., 1958, 84).

СТОБАРВНО. Присл. до **стобарвний**. *Весна наступила, і сили, які раніше дримали в глибинах, вийшли тепер на поверхню, стобарно розпушилися на вітній землі* (Гончар, Зустрічі., 1950, 51).

СТОВАРИШУВАТИ, ую, уєш, *док., перех., рідко.* Зблизити, зрозити товаришами. *Бондаренко, не відриваючись, дивився в обличчя майора й вноу.. читав бурлячу повість минулих днів, несамовитих днів, що звели їх і стоваришували...* (Перв., Атака., 1946, 129).

СТОВАРИШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док., у кнм.* Зблизитися, стати товаришами. *В Бориславі, при корбі, Бовдур і стоваришувався.. з одним таким же круглим сиротом, як і сам* (Фр., I, 1955, 306); *Тут [на дачі] ледше було зійтись з декотрими товаришами по гімназії.. що в місті з ними ніяк не давалося стоваришуватись* (Головко, II, 1957, 410).

СТОВБА, и, ж. Деталь плуга, що з'єднує чепіву з граділем.

СТОВБАТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **стоббватий**. **СТОВБЕНІТИ**, ію, ієш, *недок., розм.* 1. Утрачати здатність рухатися, завмирати, ціпеніти від хвилювання, з переляку, розгубленості і т. ін. [С т е х а (стобеніє):] *Ні, це не Андрій, це маня!* (Кроп., I, 1958, 486).

2. Те саме, що **стовбичити** 1. *Похмурі легені й чолівки стобеніли біля гат* (Козл., Весн. шум, 1952, 45).

СТОВБІЧЕННЯ, я, с. Дія і стан за знач. **стовбичити**. *Дедалі все більше ставало прикро від образливо стобіччя тут* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 541).

СТОВБІЧИТИ, чу, чшш, *недок.* 1. Стояти, різко підноситься над навколишньою поверхнею (про високі тонкі предмети). *Униз до моря збігали мандаринів, апельсинів, лимонів і маслинної гаї, стобічили готичними вежами кипариси* (Труבל., II, 1950, 168); *Стовбичить до хмар над містечком вона [арка], Хоча й сміхотворна, вате показна* (С. Ол., Вибр., 1959, 270); // *Видаватися, виступати над поверхнею, виділятися серед навколишнього простору. Будиночок обвалюєсь. Од кауни стобічять тільки в бур'янах кілля та соги* (Вас., I, 1959, 268); *Посередні двору стобічила колонка водогону* (Дмит., Обпалені., 1962, 69); *На подієр! замість хати понуро стобічить облуплений кожін* (Стельмах, I, 1962, 463).

2. *розм.* Стояти, бути на ногах. [С т а с ь:] *Не стобіч проти вікна—заступи за стіну!* (Вас., III, 1960, 458); *Цимбалаві ніяково стобічити серед класу, коли всі сидять* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 10); [Г о р п и н а:]

Чого стовбичиш? В хату йди (Собко, П'єси, 1958, 29); // Постійно перебувати де-небудь. Ну, думаю, завжди, буде тобі за те, що цілий день на фермі стовбичиш і уроки не вчиш... (Рад. Укр., 8.III 1946, 3).

◇ **Стовбичити** над душею — те саме, що **Стояти** над душею (див. душа). Ному заманулось піти до неї... хоч подивитися на неї, та зумений стовбичити над душею (Н.-Лев., II, 1956, 184).

3. розм. Проводити час безцільно, нічим не займаючись. [К а т р я:] Мені досадно, як ото воно стовбичить отут без діала (Вас., III, 1960, 130); [О м е л ь к о:] Ну, хлопці, що ж ви стовбичите? Доки музики придуть, грайте у картти абощо (Кроп., I, 1958, 86); Уже кілька днів самотньо стовбичив (Ряденков) у своєму кабінеті, не знаючи, з чого почати і за що зататися (Коз., Близкавка, 1962, 202).

СТОВБНЯК, а, ч. Те саме, що **правець**. **Стовбняк** — газоружняк, при якому спостерігаються судороги жувальних м'язів..., а потім і м'язів тулуба, ніз (Лікар. експертиза..., 1958, 145); Дізнавшись, що хворий пробив ступню вилами, погнав [лікар] головою: — Чому ж учора не покидаєш? У вас почася стовбняк... (Чаб., Балкан. весна, 1960, 504); Суфлер вголос читає женті текст роат, а я мочки стою... Стовбняк минує — і я не своїм... голосом випааю: «Слухай ти, модниць, ти чого так накопила губу?» (Збірник про Кроп., 1955, 277); Опам'ятавшись після свого стовбняка, інтервенту... стали безладно обстрілювати Хорли (Гончар, Таврія..., 1957, 340).

Стояти (ставати, стати і т. ін.) **стовбняком** — те саме, що **Стояти** (ставати, стати і т. ін.) **стовбом** (див. стовп). Піднявся [ковак] та й впає, не зможе устати! Квилять дітки маленькі край його [нього], А жінка стоїть стовбняком у порога (Кост., I, 1967, 47).

СТОВБНЯКОВИЙ, а, в. Прикм. до стовбняк. Збудник стовбняка — стовбнякова паличка, яка живе в землі (Хвор. дит. віку, 1955, 50).

СТОВБОВАТИЙ, СТОВБОВАТИЙ, а, в. Схожий формою на стовп (у і знач.). Довгі, рідкі, м'які коси поприлипали до його стовбоватої голови (Н.-Лев., I, 1956, 117); Містечко... прибрало назву «Кривий Ріг». Це був той центр галзородної промисловості, що про нього свідчили рокидані ген навокло по... гірських плато чорні стовбувати чотирикутні шапки-копри (Досв., Вибр., 1959, 297).

СТОВБОВИТИЙ, а, в, рідко. Те саме, що **стовббватий**. Простоголоса голова, пліштва, стовбовита, трози подалася набік (Мирний, I, 1954, 46).

СТОВБЕВАТИЙ див. стовббватий.

СТОВБУЛА, присл., розм. 1. Вниз головою; через голову. — То догори ногами годять [шсаки], то стовбула перекидаються (Кв.-Осн., II, 1956, 249); // Зігнувшись. — Може, ви ще й будете жаяти за своєю пічю... — На греця вона здалася? Набридло стовбула стояти... (Цюпа, Краєни, 1971, 374).

Стовбул дати (стати, полетіти і т. ін.) — упасти вниз головою. Чоловік підівася і знову стовбула дав (Мирний, I, 1954, 273).

2. Спідлоба; вгнувшись. — А ти ж сюди тарканів [тарганів] не накидаєш? — спитав він, стовбула дивлячись у глек з сирівцем (Мирний, I, 1954, 240).

СТОВБУН, а, ч. Високий горщик із прямими вінцями. Нате й мій стовбун, щоб і я там був (Номис, 1864, № 6437).

СТОВБУНЧИК, а, ч. Зменш.-пестл. до стовбуна.

СТОВБУР, а, ч. 1. Основна наземна частина дерева або куща, від якої ростуть гілки. Через золі стовбури ялин та смерек блищить вода в Дунайці (Н.-Лев., II, 1956, 414); На високому стовбурі старого в'яза в лелечлім

гнізді сплять лелеки (Довж., I, 1958, 85); **Стовбуром** називають стеблово, більш-менш вертикально розташовану частину дерева, що несе на собі гілки (Сад. і ягідн., 1957, 34); *Образно. Доскола мене широким замкнутим кругом клубилися стовбури диму (Фр., II, 1950, 63); *У порівн. Зенітка з-під землі Виростає, наче стовбур дуба (Воронько, Тепло..., 1959, 94); // розм. Стебло великої трав'янистої рослини. Сонце запалило зеленим вогнем кінський щавель і стовбури будяків (Кощуб., II, 1955, 393); Георг просує під зав'язку тоєстий стовбур соняшника і разом з Докійкою поніс казуніще до грузовика (Донч., V, 1957, 143).

△ **Генеалогічний стовбур** — те саме, що **Родовідне дерево** (див. дерево). Трапляється, що виникає підозра на складну успадковану хромосомну патологію... Доводиться вивчати генеалогічний стовбур (Наука..., 12, 1971, 10).

◇ **Піти в стовбур**: а) сильно розвинути квітконосне стебло за рахунок інших частин рослини (про кореневища). Картопля не цвіте, в стовбур пішла; б) впросто великим, але нерозумним. Блаваєм же тебе дітву гойдати Так, щоб вона у стовбур не пішла, — й, разом з серцем, розум колихати (П. Куліш, Вибр., 1969, 377).

2. Назва різних тканинних утворень, які мають вигляд трубки, стрижня. Всі без винятку периферійні нервові стовбури мають чітко виражені індивідуальні властивості (Знання..., 8, 1970, 22); Безумовні рефлекси, як відомо, здійснюються через спинний мозок, мозковий стовбур, мозочок, підкіркові вузли (Розв. науки в УРСР..., 1957, 302).

3. Вертикальна або похила частина шахти, що має вихід на поверхню. **Стовбур** шахти поглинує кліть з... кількома десятниками (Досв., Вибр., 1959, 199); Недалеко від шахтного стовбура... в насунутому на педі шахтарському шоломі стоє майстер (Чорн., Краєні люди, 1961, 6).

4. Вірусна хвороба помідорів, при якій квітки рослини деформуються, а плоди стають дерев'янистими і непридатними для споживання або й зовсім не утворюються. При зниженій вологості і при надмірно високій температурі помідори в значній мірі уражуються стовбуром (Овоч., 1956, 228); З вірусних хвороб помідорів поширені... мозаїка, скручування та стовбур (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 297).

5. перен., лайл. Про нешворотку, незграбну або нерозумну людину. Що робити в селі — він не знає. Але й мочки чекати дурним стовбуром вже не годилося (Козал., Ю. Крук, 1957, 349).

СТОВБУРАСТИЙ див. стовбурістий.

СТОВБУРЕЦЬ, річ, ч. Зменш.-пестл. до стовбура 1. В рожевій воді стояли кучеряві берізки... відбиваючись у мій білими тендітими стовбурцями, як у дзеркалі (Коз., Сальвія, 1959, 196); Спотикаючись об низенькі стовбурці кукурудзи і соняшника, Галина... перебігла город (Зар., Світло, 1961, 15); Стягнувши першого сорту повинні мати прямий, рівний стовбурець, дзеркальний вертляковий паєні і сформовану вертлякову брукнуку (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 229).

СТОВБУРИНА, в, ж., розм. 1. Те саме, що стовбур 1. От він заглати почав, Сповз на стовбурину... Враз собака загарчав і вхопив штанину (Бойко, Виліці..., 1958, 5); Цілющий теплий стк напоїв сузе коріння і потім по стовбурині (Забіла, У.. світ, 1960, 140).

2. Один стовбур (у і знач.).

СТОВБУРИСТИЙ, СТОВБУРАСТИЙ, а, в. 1. Який має багато стовбурів. У вітні не стало видно навіть розлогої стовбурастої черешні — білий туман закрив (Рад. Укр., 8.III 1968, 2).

2. Схожий формою на стовбур. На його стовбуристій ший.. невелика з укороченим підборіддям голова (Стельмах, Правда., 1961, 166).

СТОВБУРИЩЕ, а, с. Збільш. до стовбур 1. «Опель» котиться.. дорогою поміж старезними сосновими стовбурищами (Ю. Бедак, Полкн., 1959, 175).

СТОВБУРНИЙ, а, е. 1. Прикм. до стовбур 1—3. Дерево, об'їдене шовкопрядом, всилає або ослаблюється настільки, що на ньому оселяються стовбури шкідники (Колг. Укр., 5, 1962, 40).

2. Стос. до стовбура (у 4 знач.).

3. у знач. ім. стовбуриний, ного, ч. Той, хто керує механізмами в стовбурі шахти. *Стовбуриний бие у дзвінки з таким виглядом, некаче виконує найкращішу в світі роботу* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 154).

СТОВБУРОВИЙ, а, е. Прикм. до стовбур 1—3. Вони живуть і годуються під корою або в деревині.. — це так звані стовбурові або вторинні шкідники (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 401).

СТОВБУРОМ, присл., діал. Дибом, сторч. Лице змує, чуб стовбуром — ознака, що Грицько уже хлебескує (Мирний, III, 1954, 27).

Очі стовбуром — погляд, втушений в одну точку. — *Допиєся до того, що страшно глянути:.. очі — стовбуром, верзе таке, що й на голову не візе* (Мирний, III, 1954, 368).

СТОВБУРЧИТИ, чу, чпш, недок., перег. Підіймати вгору, ставити сторч (шерсть, пір'я і т. ін.); найжачувати. *Ковчка.. сербито кооктала та стовбуричала пір'я* (Коцюб., II, 1955, 14); // Робити кошлатим (у 1 знач.); // Супити. *Стовбуричити брови.*

СТОВБУРЧИТИСЯ, чуся, чпшся, недок. 1. Підійматися вгору, стояти сторч (про шерсть, пір'я і т. ін.); найжачуватися. *З-під козирика, як солома, стовбуричесь нестрижений чуб* (Вас., I, 1959, 149); *Вуса під носом стовбуричесь іжачком* (Вол., Озеро., 1959, 41); // Пробиватися з-під землі (про траву і т. ін.). *Зеорушиливо-безпорядні пучки різьблених листочки, що стовбуричесь просто із землі.. належали майбутнім лісовим вельям* (Жур., До них іде., 1952, 93); // Стояти, різко виділяючись, видаючись над чим-небудь. *Суше бадилля стовбуричлось на вероді* (Донч., Вибр., 1948, 220).

2. розм. Не прилягати щільно, не лежати рівно. *З чужих сіл, з чужим хлібом поверталася Чайчица в свою комірчину. Він горбжм стовбуричесь за її плечима і не радуєся* (Стельмах, I, 1962, 290); *Парусинова сорочка.. стовбуричлась на ньому, ніби її надимає вітер* (Чаб., Катюша, 1960, 33).

СТОВБУР'Я, я, с. Збірн. до стовбур 1. Гаряча, огненно-біла мижка, *Моя істота хижка, Накинулась на струдіале стовбур'я* (Пол., Вибр., 1968, 27).

СТОВБУШКА, в, ж., розм. Висока вузька корзинка, обшита зсередини тканною, для збирання плодів та ягід. *Здіймаєш яблука обережно в стовбушки, обшиті мішковою* (Хлібороб Укр., 8, 1969, 22); *Збираєшні корзинки [для смородани й агрусу] (стовбушки і широкодонні) обшиваються зсередини тканною* (Сад. і ягідн., 1957, 232).

СТОВІДСОТКОВИЙ, а, е. Те саме, що стопроцентний. *Докторіві Кемперу постачали найліпший перек, щоб замінєя він медициньский [медичний] стовідсотковий спирт* (Загреб., Шеніт, 1966, 88).

СТОВКОВИСЬКО, а, с. Скупчення людей; штовхання, сум'яття. *Довіряєш люди валом валили на Маковея до кринички.. Таке стовковисько на його землі не дуже подобалося Стадницькому* (Стельмах, I, 1962, 256); // Місце, де скупчуються багато людей. *Одчайдушно штовхалися безусі парубчакі, танцюючи один з дру-*

гим; у носі щипав сухий пил — на стовковиську він стояє змарою (Гуп., Скупана., 1965, 243).

СТОВКОВИЩЕ, а, с. Те саме, що стовківницько. *Шумєє строкарське стовковище, сплітаються і розплітаються голоси* (Стельмах, Хліб., 1959, 201).

СТОВКТИ, вчу, вчеш; мик. ч. стовк, ля, лб; док., перег. і без додатка. 1. Товкачем, макогноєм і т. ін. подрібнити, стерти на порох що-небудь або оббити лузку з чорос. — *Не встигла я ще в ступні на кутю стовкти, аж гульк — нова двір сами із села, завернули в масток* (Головко, II, 1957, 496); *За день Христини встигла стовкти мак і збити олію* (Стельмах, I, 1962, 157); — *Он там суше просо, то стовчи пшона на кашу!* (Україна., I, 1960, 214).

2. Пошкодити посіви, городину, траву і т. ін., кодячи, їздячи по них; витолочити. *Пшеницю й жито.. аж'яли [діти] та стовкли* (Г.-Арг., Байки.. 1958, 62).

3. розм. Сильно ударивши, розбити в кров. *Схились по поліно, та стовк собі коліно* (Номис, 1864, № 13315); *Упас.. до ями [камінець] і стовк Тарасові два пальці на носі* (Ков., Світ., 1960, 59).

СТОВКТИСЯ, вчється; мик. ч. стовксья, клась, клбсья; док. Внаслідок товчіння подрібнитися, перетворитися на порох або очиститися від лузги; // розм. Розбитися. — *У склянки стовклось гузо* (Фр., VI, 1951, 290); — *Уважайте, щоб дзеркало не стовклось..* (Круш., Буденний хліб., 1960, 37).

СТОВП, а, ч. 1. Колода або товстий брус, установлений вертикально. *Турки-яничари догнали [Степана], До стовпа в'язали, Очі виймали* (Шевч., II, 1963, 340); *Дошечку в написом Кузьма прибиває до заранія вкопаного стовпа* (Стельмах, II, 1962, 299); *Біля шляху стояли телеграфні стовпи* (Коп., Як вони., 1948, 61); *Він глянув поверх узвишся і побачив над ним високий пригородний стовп* (Рибак, Опов., 1949, 6); * У порівн. *З сизого туману визначились чотири башти, некаже чотири стовпи, а між ними то чорніла, то сизіла гостроверха висока покрєля* (Н.-Лев., VII, 1966, 69); // Колона, підпора, що підтримує склепіння, перекриття і т. ін. *Гранчасті муровані стовпи брами біляли на сонці* (Н.-Лев., VII, 1966, 45); *Магазин — се була величезна шопа: даз, опертий на стовпах, без стін* (Фр., IV, 1950, 46); *Повідь.. підмила стовпи — і легенький, тимчасовий місток завались* (Донч., VI, 1957, 83); * У порівн. *Карпати ніби підпирали, мов стовпи, чорну стелю з густих змар* (Н.-Лев., II, 1956, 389); // Пам'ятник у вигляді колони. *Живую положили В домоєвуцї.. й сына з нею!.. Стоєв високий муровали, Щоб про неї люди знали* (Шевч., II, 1963, 104); *Я пам'ятник собі поставив незоматний..* *Що перед ним чоло і камінь непокіпний Александрійського стовпа?* (Зерв, Вибр., 1966, 398); // перен. База, опора, основа чого-небудь; підвалина. *Правда і порядок — це два стовпи, на яких збудувала [Марія] все своє життя* (Вільде, На порозі, 1955, 7); — *Починається пора селяньської власності. А це той стовп, на якому і земля, і людина тримаються* (Стельмах, II, 1962, 283).

Верстовий (верстовий) стовп *диз. верстовий¹, верстовий²; Геркулесів стовпн диз. геркулесів; Мальований стовп диз. мальований; Підпиратий (підпертий) стовп — те саме, що Підпиратий (підпертий) стійно (плечина) стіни (одвірок і т. ін.) (диз. підпиратий).* — *Погоуляй біля землянки. Може, там хто стовпи підпирати,ме, уейдеши, скажеш* (Панч, Снів., 1959, 53).

△ **Хребетний стовп** *диз. хребетний.*

◇ **Зупинятися біля кожного стовпа** — часто, раз у раз припиняти свій рух. *Італи потягом.. Посуваєшся, як волами, зупиняєшся біля кожного стовпа* (Гончар,

II, 1959, 165); Прикбувати (прикувати) до ганебного стовпа́ *див.* ганебний; Приставляти (приставити) до ганебного стовпа́ *див.* приставляти; Стояти (ставати, ста́ти і т. ін.) стовп'ям; Стояти (ставати, ста́ти і т. ін.) стовп'я́; як (мов, на́че, ненáче і т. ін.) стовп — стояти нерухо-жо; стовп'я́ти. Клим стовпом стає з дива (Н.-Лев., III, 1956, 359); До кам'яниці ввійшли пристаа... і десляукий Хома, який зразу ж стовпом став біля дверей (Стельмах, I, 1962, 596); Злякався Хлопчик, аж поблід; Стоїть, як стовп, і не тікає (Гл., Вибр., 1951, 22); Побачивши матір, вона стала, як стовп, ні в сиз ні в лави (Коцюб., I, 1955, 55); Рахля́ стояла посеред простору, Ненáче стовп могильний... (Л. Укр., I, 1951, 421).

2. Маса чого-небудь (куряви, диму, полум'я і т. ін.), що набула вертикально-видовженої форми. Військо йде всіма шаялами.. Стоп порогу під небо в'ється (Котл., I, 1952, 194); Стоп гарячого пару виривався з-під покришки самогара й бив вгору під саму стелею (Н.-Лев., II, 1956, 64); На обрії виднілося село, а над ним здіймалося в небо три стовпи чорного диму (Коз., Гарячі руки, 1960, 136); // Про річ комах. В повітрі в'явилися рукомі стовпи мошки (Павч, Гомон. Україна, 1954, 196).

Здійма́тися (вставати́ і т. ін.) стовп'ям (стовп'ям, як стовп) — набувати видовженої форми, підноситися. Сніжинки з інєжж.. закрутилися, стовпом здіймаючись вгору (Мирний, IV, 1955, 303); Над далами рівними стовпами струнчитьсь за димарів дим і в'ється в небо (Хляник, Тамара, 1959, 136); Встає вогонь, як стовп (Бажан, Вибр., 1940, 66).

◇ Дим стовп'ом *див.* дим; Дим стоїть (стояв) стовп'ом *див.* стоїть.

3. *перек., заст.* Видатний діяч, який є надійною опорою чого-небудь. Повегом та згорда уступають дворянські та земські стовпи у садок (Мирний, III, 1954, 263); — З моїм наймитом.. мав [Тарас Григорович] атому і час поговорити, підбурював проти стовпів суспільства (Чаб., Катюша, 1960, 316).

4. *перек., лайл.* Обмежена або некультурна людина. — Як ви могли з таких неотесаних стовпів таке зробити? (Вас., Незібр. тв., 1941, 175).

5. Те саме, що стовпчик 3. Робочий тиск у камері сикробофотона доводять до найбільших часток міліметра ртутного стовпа (Наука., 12, 1958, 19).

6. *рідко.* Те саме, що стовпець 2. Герман випинився по халці, поглядаючи на великі стовпи цифер [цифр] (Фр., V, 1951, 219).

7. *заст.* Основний капітал. От побаришував: ні стовпа, ні борошна (Номмс, 1864, № 10574); Стовпа й процента не брали три роки (Сл. Гр.).

СТОВПА́ТИЙ, а, в, *рідко.* Смугастий. До своєї кімнати зупко промайнує господар у стовпатім одязу (Досв., Вибр., 1959, 56); Стовпата пласта.

СТОВПЕ́ЦЬ, ця́, ч. 4. Зменш.-пестл. до стовп 1, 2. Крізь темряву видно було стовпці і слугатимі лінії колючого дроту (Десяняк, II, 1955, 458); Пішла я в той рад, де продають огородину.. По обидва боки рундуки з покриваю на стовпцях (Н.-Лев., III, 1956, 264); З низького димаря.. висів сивий стовпець диму (Коп., Лейтенант, 1947, 95); * У порів'я. Ноги короткі та товсті, як стовпці (Мирний, I, 1949, 261).

Стоя́ти, як (мов, на́че, ненáче і т. ін.) стовпе́ць — те саме, що Стоя́ти, як (мов, на́че, ненáче і т. ін.) стовп (*див.* стовп). — Десятники! Роти пороззяляли, стоять, як стовпці... Беріть його! (Гр., II, 1963, 365); Стоять кхондзи, як стовпці, Не питають про жалі (Мал., Звенигора, 1959, 234).

2. Вертикальна смуга, утворена короткими рядками тексту в газеті, журналі і т. ін.; шпальта. Виносить

[Маргіан]. календар — мармуровий кубик в написаним на ньому календарним текстом у три стовпці на кожному боці (Л. Укр., III, 1952, 306); Стаття по, скажімо, в Словнику 1948 р. займає вісім стовпців (Рильський, III, 1956, 94); // Ряд цифр, слів, послідовно розміщених по вертикалі. Стовпець цифр; Стовпці підпису.

3. *рідко.* Те саме, що стовпчик 2. На столі рівними стовпцями лежать книги, учнівські зошити (Стельмах, I, 1962, 351).

4. Печиво циліндричної форми з гречаного борошна. Ласощі все тільки їли [праведники], Сластиони, коржики, стовпці (Котл., I, 1952, 149).

СТОВПНИК, а, ч. Зменш.-пестл. до стовп 1.

СТОВПНИ́СЬКО, а, с. Те саме, що стовп'я́ще. Коло однієї з лавочок зібралось якесь стовпницько. Хтось, очевидно, розповідає щось смішне, бо чується голосний сміх (Минко, Ясні зорі, 1951, 68).

СТОВПНИ́ТИСЯ, іться, *док.* Зібратися в одному місці, утворюючи натовп; з'юритися. За пошвір'ям стовпнилась сила дітей, хлопці та дівчат (Н.-Лев., III, 1956, 8); Парубки одразу стовпнилися над ваджовим мішком, стали пробувати силу: ану, хто підніме? (Гончар, Таврія., 1957, 306); Рибалки стовпнилися навколо дівчинки.. Їй дякували, її хвалили (Трубл., Шхуна., 1940, 89); // Розташовуватися близько один від одного (про велику кількість однорідних предметів). Пам'ять високо плаває в чистому небі, горить; кругом його [п'юго] стовпнилися зорі (Мирний, III, 1954, 39); Біля моста стовпнилося стільки возів, що лише кільканадцять могло рушити наперед, а інші лишилися (Мак., Вибр., 1956, 587); Дерева й куці розійшлися обоки, стовпнившись праворуч поплід кошовором (Коз., Сальвія, 1959, 196); * Образно. По кутках печі стовпнилась морок та чорна темнота (Мирний, IV, 1955, 297).

СТОВПНИ́ЩЕ, а, с. Безладне скупчення великої кількості людей; натовп. Нещасливі стовпнилися коло багаття.. Коли це несподівано з того стовпнича сміливо виступив один старий дідуган (Н.-Лев., VII, 1966, 168); Там, де ясно шувало вгору полум'я, чути було негавний поплутаний галаз людського стовпнича (Гр., II, 1963, 294); Вартів.. суворо поглядали на стовпнице селян (Досв., Гюлле, 1961, 57); // *перек.* Велика кількість кого-, чого-небудь, зосереджена в одному місці. Цілі стовпнича куряє застали світ (Л. Укр., III, 1952, 604); Білі догасти пасма, одірваніши од ниви нерухомого, а насправді неспокоїного стовпнича хмар, летять назустріч літакові (Перв., Дикий мед, 1963, 3); Раз він натрапив на цілий табун вепрів.., але не став гнатись за ними, бо стикатись одною з цілим стовпнищем цих хижих звірів було небезпечно (Скл., Святослав, 1959, 14).

СТОВПНИ́ЩЕ, а, с. Збільш. до стовп 1, 2.

СТОВПНИ́ТИ, ію, івш, *недок., розм.* Втрачати здатність рухатися, замиратися, ціпнати від хвилювання, а переляку, від розгубленості і т. ін. — Відкину [відкриваю] її [телеграму] і — стовп'ю. Там стояло написано: «Нещасливий чоловіче, що ти накові!» (Фр., III, 1950, 247); — Я твоє дола.. — Навть фронтоника можуть вразити і приголомшити ці слова. Марко зачудовано стовп'є (Стельмах, Правда., 1961, 51); Повертає голову [зайчєня], підводиться на ноги і раптово стовп'є: перед ним стоїть якесь страхотня (Коп., Як вони., 1961, 28).

СТОВП'Я́ЛЕННИЙ, а, е. Якій стовп'явся. Собор святого Юра.. оглядає з гори.. безладдя ненáче накиданні та стовп'ялений домі (Н.-Лев., VII, 1966, 9); Капітан аж стрепенується в обридженні, побачивши на лиці свого чоловіка проблиск якоїсь звірчої радості, радості вовка,

що бачить стовпле не в огорожі стадо овець (Фр., VI, 1951, 466).

СТОВПНИК, а, ч. Релігійний фанатик, який молиться, стоячи на невеликому стовпі (у 1 знач.), або жив у тісній вежовій клітці. — *Та хоч злізьте з стільця, а то ви тепер схожі на Симеона-стовпника або на віху над шляхом* (Н.-Лев., III, 1956, 165); *Воробець і Костогриз.. побачили Кота. Вони зуринилися і чули його побожні журкотання. — Слухай, — мовив Костогриз. — Ось тобі побожний муж! Якийсь святий стовпник* (Фр., IV, 1950, 104).

СТОВПОВИЙ, а, є. Прикм. до стовп 1. Основним типом сільських трансформаторних підстанцій є стовповий підстанції (Довідник сист. будівельника, 1956, 228); *Впровадження стовпової системи розробки еугільних пластів дає великий економічний ефект* (Ком. Укр., 6, 1960, 13); // у знач. ім. стовповий, вбог, ч.: *стовпова, вбі, ж. Те саме, що Великий шлях (див. великий). Ну, а Сірко, Богдан, Мазепа і Палій? .. Хіба не ставили хрестів на стовповій? А дуже ж тим вони од смерті одкупились? (Г.-Арт., Байки..., 1958, 126); *Загін виртлюється на стовповому й поспішає* (Ле, Вибр., 1939, 46).*

△ **Стовпове знамення** *див.* знамення.

◇ **Стовповий шлях**; **Стовпова доріжка**: а) великий поштовий шлях, на якому стовпами були позначені верстви. *Шлях широкий — стовповий, Сонце припикає, Чулак їде на волах* (Рудан., Тв., 1959, 262); *Вона йшла стовповим шляхом, щоб не зблудитися* (Мирний, III, 1954, 400); б) великий утворений проїзний шлях. *Довгий час треба було йти вимощеним стовповим шляхом* (Сміл., Сашко, 1954, 146); в) (чого, до чого і без додатка), головний напрямок у русі або розвитку чого-небудь. *Безсмертне вчення лєнінізму яскравим світлом осяяло стовповий шлях розвитку людства* (Ком. Укр., 4, 1961, 5); *Він [В.І. Ленін] підкреслював, що кооперація, охопивши мільйони селян, стане стовповою дорогою до соціалізму* (Наука..., 9, 1957, 2).

СТОВПОТВОРІННЯ, я, с., розм. Безладне скупчення чого-, чого-небудь, яке супроводжується галасом, метушнюю і т. ін. *На великому шляху Львів — Ужгород ціле стовпотворіння. Весь шлях забитий автомашинами* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 92).

◇ **Вавільнське стовпотворіння** — безладдя, гармидер, при якому люди не розуміють один одного. *Голови туманіли від невсучаючого лемету цього вавільнського стовпотворіння. З ранку до ночі горлають воднооси, вищать шармаки, іржуть коні* (Говчар, I, 1959, 37).

СТОВПЧАСТІЙ, а, е, спец. 1. Який має довгасту форму і розташований вертикально (про кристал). *Титан виділяється [з хлоридно-фторидного розплаву] у вигляді голчастих стовпчастих кристалів* (Веч. Київ, 5. II 1969, 4).

2. Який складається з довгастих клітин циліндричної форми, витягнутих перпендикулярно до поверхні листа (про тканини в листі рослини).

СТОВПЧИК, а, ч. 1. Зменш.-пестл. до стовп 1, 2. *На довгих шмурац, причеплених до стовпчиків, теліпаються колоритні снідиці... жупани, піджаки, чемерки, козачини* (Н.-Лев., VII, 1966, 353); *Мелькають білі з чорною каймою стовпчики, вишикували обабіч шосе* (Говчар, Зустрічі..., 1950, 23); *Обітершись на різблений стовпчик ганку, стояв Кутень* (Зар., На... світі, 1967, 237); *Вітер шуєвує убік, зігнав з дороги стовпчик пилочки* (Жур., Вел. розмова, 1955, 45); *В службу нещільно причинених дверей.. пробивався стовпчик зеленого світла* (Мик., II, 1957, 239); *Образно. — *Куди б людину не закуцала доля, вона всюди натрапить на свій стовпчик, за який зачепиться* (Мокр., Слід..., 1969, 24).

2. *Купа складених один на один предметів. На столі перед економом лежить стосик паперів, папка і стовпчики грошей* (Стельмах, I, 1962, 191); *Складала [Литвинниха] стовпчиками срібляники й мідяки* (Добр., Ол. солдатки, 1961, 153).

3. *Маса речовини, яка вміщена в довгу вузьку посудину і набула її форми. Висота стовпчика ртуті [в барометрі] показує величину атмосферного тиску* (Фіз. геогр., 5, 1956, 84); *Ртутний стовпчик вище нуля завадє чимало клопоту любителю лижні* (Рад. Укр., 29. I 1971, 4).

4. Те саме, що стовпець 2. *Написав [журналіст] одним духом замітку на цілі два газетні стовпчики* (Сам., II, 1958, 311); *На аркуші з шклярського зошита.. стояли стовпчики арифметичних прикладів* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 10).

5. *Частина маточки між приймочкою і зав'яззю в квітці. Маточка [квіткі льону-довгунця] складається з п'ятинадцяти зав'язі і п'ятиох стовпчиків з приймочками* (Техн. культ., 1956, 11).

6. *Вузька втягана смужка, що утворюється під час в'язання, вишивання і розділяє дірочки. Від.. нечотких рухів кисти руки і крочка петлі і стовпчики виходять різної величини* (В'язання..., 1957, 4).

СТОВПЧИКОВИЙ, а, є. Прикм. до стовпчик 5.

СТОВСТИТИ *див.* стовщувати.

СТОВСТИТИСЯ *див.* стовщуватися.

СТОВЧЕНИЙ, а, є. Діспр. пас. мн. ч. до стовкчі. *Вчитель нахилився до ступи й рукою вигортає звідти жемчужно грубо стовченого борошна* (Стельмах, I, 1962, 587); *Я.. олакую макітру стовчену, Що вже мені та й не їсти бульбю колодену* (Коломийки, 1969, 57); // стовчено, безос. присудк. сл. *Образно. *Сама я, як по бурі градом збите жито, зтох стоптає мене... й надії стовчено, побито* (У. Кравч., Вибр., 1958, 128).

СТОВЩЕНИЙ, а, є. 1. Діспр. пас. мн. ч. до стовстіти.

2. у знач. прикм. Який має стовщєння. *Вагаторічна трав'яниста рослина [шкорець дикий] із стовщеним веретеноподібним коренем* (Лікар. рослини..., 1958, 43).

СТОВЩЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. стовстіти і стан за знач. стовстітися. *Стовщєння стіни [призьбою].. відіграло велику роль як архітектурний прийом членування стіни* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 59); *Загар і стовщєння надшикр'я — це захисні реакції організму, спричинені діянням сонця* (Метод. вивч. анат..., 1955, 167).

2. *Товстіша частина чого-небудь. Бульбочкові бактерії починають енергійно розмножуватися у певні місяці кореня, утворюючи стовщєння — бульбочки* (Наука..., 11, 1963, 46); *Треба було змінити посадку і кріплення підшипників редукторів на валі, зробити стовщєння в листах лопаток турбінного колеса* (Ком. Укр., 4, 1963, 54).

СТОВЩУВАННЯ, я, с. Дія за знач. стовщувати і стан за знач. стовщуватися.

СТОВЩУВАТИ, ую, уеш, недок., **СТОВСТИТИ**, вщү, встїщ, док., перех. Робити товстїшим, збільшувати товщину. *Для захисту низу стіни від промерзання.. зовні низ стіни стовщували призьбою* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 58).

СТОВЩУВАТИСЯ, ується, недок., **СТОВСТИТИСЯ**, іться, док. 1. Ставати товстїшим. *В результаті підвищеної діяльності серця.. його м'яз стовщувється і зміцнюється* (Фіз. вихов... 1954, 27).

2. тільки недок. Пас. до стовщувати.

СТОГЕКТАРНИЙ, а, є. Площа якого дорівнює ста гектарам. *Михайло Антонович Котилевський закінчив орати стогектарне поле Скільки око сягне — чорно-*

пілля (Хлібороб Укр., 3, 1973, 36); **Стогектарний** майданик нарощують піском, який транспортується по трубах з дна Дніпра (Рад. Укр., 2. XII 1971, 4); // Який простягається на багато гектарів. *Перед нами — стогектарна долина червоних троянд. Неповторне видовище!* (Рад. Укр., 24.VI 1971, 4); // При якому за основу береться сто гектарів. *За дев'ять місяців колективи і радгоспи виробили по 220 центнерів молока в стогектарному обчисленні* (Ком. Укр., 12, 1966, 21).

СТОГІН, гону, ч. 1. Протягливий жалібний звук, який видає людина від болю, туги і т. ін. *Почуєш слабкий стогін матері. Харитя.. підбігла до ліжка* (Коцюб., I, 1955, 14); *Відкрив [протиняк] вогонь з кулеметів, цілячись в тежраві туди, звідки чуєся стогін і зойки пораненого* (Гончар, III, 1959, 234); — *Ой, як же не плакати, коли навкруги лихі люди, — з стогоном промовила Марина Хоміна* (Хижняк, Тамара, 1959, 176); *З його засмучених очей викинулися одна за одною кілька слів, а з грудей виривався стогін* (Скл., Святослав, 1959, 28); *У порівн. — *Ленін помер!* — *Ленін!*.. — *випилося у всіх, як стогін* (Довж., I, 1958, 472); // Подібний до такого звуку крик, який видає тварина від болю і т. ін. *Жеребчик іржав і жалібно постогнував. Улана не могла чути того стогону* (Тют., Впр, 1964, 514); // Жалібний крик (перев. птахів); квиління. *Чаїки.. з стогоном пролітали наді мною* (Донч., Секрет, 1947, 20); // *перек.* Протягливий шум, гул, що нагадує такий звук. *Свиснув вітер, затряс вікнами, завіс диким стогоном* (Кобр., Вибр., 1964, 167); *Перевиті мости із стогоном падали в холодну глибину Дунаю* (Жур., Вечір., 1958, 269); *З гуркотом, стогоном, ревом ринула брила вниз в провалля* (Ю. Янов., IV, 1959, 116).

Стогін стоїть: а) про неугавний плач, зойк і т. ін. *Стогін стоїє у приміщенні. Той просить води, той щось бельоче, ластєся в млячінні* (Гончар, II, 1959, 132); б) про безперервний шум, гул.

2. *перек.* Нарікання, ремствування. *Стогін покрипаченого люду не давав Сквороді спокою, і він весь час крияв про республіку* (Тич., III, 1957, 103); *Лєса Українка.. проголосила серед стогонів і зойків різного роду шитиків: «Сопіа зрет зрєго!»* («Без надії сподіваюсь») (Рильський, IX, 1962, 39).

◆ **Стогоном стогнати див.** **стогнати**. **СТОГЛІВНИЙ**, а, е, книжн. Те саме, що стоголовий. *Затис його стоголавий змії У темні і слизькі завої* (Рильський, Поема, 1957, 41).

△ **Стоглівий собор** — збори, з'їзд представників найвищої ієрархії православної церкви в Росії, що відбувся в Москві 1551 р.

СТОГНА див. **стогін**. **СТОГНАННЯ**, я, с. Дія за знач. **стогнати** і звуки, утворювані цією дією. *Чути було важке, болюче стогнання* (Фр., I, 1955, 268); *На бойовищі конали недобиті, але із стогнання нікто не служав* (Мак., Вибр., 1956, 507); *Пройшли вози, наладковані кабанами, які.. з покірним стогнанням сподівалися смерті* (Коцюб., II, 1955, 361); *Вітер весняний.. Це легіт для тебе, мені ж він доносить Мужичькі стогнання* (Крив., Вибр., 1965, 73).

СТОГНАТИ, стогну, стогнеш, **стогнеш**, **недок.** 1. **Видавати** протягливий жалібний звук від болю, туги і т. ін. (про люде). *Замедужала паночка. Огав і стогне, і кричить* (Вовчок, I, 1955, 113); *Кирило Тур аж зуби зіпнів, щоб не стогнати, як почали оддирати її [сорочку] од тіла* (П. Куліш, Вбр., 1969, 147); *В другому кінці вагона дедалі голосніше стогнає опалений танкет* (Гончар, III, 1959, 178); *Поранений глухо стогнає* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 304); *Образно. *Виснажена*

болями земля тужно стогнала й гула від вибухів (Ткач, Плем'я..., 1961, 5); // *Видавати крик, подібний до таких звуків (про тварин). Свиня виставила проти сонця тосте черево.. і стогне, і трясеться всім салом, ніби її трацяє трясє* (Н. Лев., VII, 1966, 227); // *Видавати жалібний крик (перев. про птахів); квилити. В кущах, у ліску, он — на тому бузку, Сига ориличенька стогнала* (Муршій, V, 1955, 367); *Все тєв птаство в степу дуже туркотіло, крикало, щєбетало, стогнало* (Льв., Козацьк. роду..., 1958, 21); *Білого дня стогнали в лісі сині* (Кач., Вибр., 1953, 28); // *перек.* Утворювати протягливий шум, гул, що нагадує стогін. *Вітер стогне, завієва* (Граб., I, 1959, 252); *Сердитий вітер гудів над лісом, стогнали глухо дерева* (Цюпа, Назустріч..., 1953, 257); *Усі чогось ждали, сторожко прислухаючись, як стогнало й пінилося море* (Кучер, Голод, 1961, 186); // *безос.* *Очі її горіли, в грудях булькало і стогнало, лице зробилося лютим і невблаганним* (Тют., Впр, 1964, 156); // *перек.* Видавати жалібну мелодію (про музичний інструмент). *Музика луна: голосять скрипки й стогнуть сурєжки* (Стар., Облога..., 1961, 43); *І стін навкруги немєж не стало.. І мєв слухала уся земля, як скрипка солодко стогнала в руках малого скрипала* (Сос., Щастя..., 1962, 286); // *перек.* Сповнюватися стогоном, гулом. *Вулиця стогнала. — А-а-а... — неслоєа дєсь здалєку, як од розіраної греблі* (Кочура., II, 1955, 173); [К о р н:] *Бугта клекоче, стогне від поранєних* (Корн., I, 1955, 40).

◆ **Душі [аж] стогне** (**стогнала**); **Сєрце [аж] стогне** (**стогнала**) — хтось відчуває, відчував великий жаль, тужити, журитися. *Розатрижена душа аж стогнала, потребуючи людського співчуття* (Стельмах, I, 1962, 123); *Ярина могила на градці копала. А сьла не було.. Лиш сєрце від болю стогнало, гуло* (Воронько, Райком..., 1949, 6).

2. **Говорити зі стогоном**, жалісливо, протяжно. — *Іванко.. єдиний, маленький, — стогнала вона між поцілунками* (Коцюб., I, 1955, 406); *Двоє гайдамаки почали шматувати старого нагайма.. — Орлі сини мої, орлі! — стогнає старий Чиж* (Довж., I, 1958, 133); // *перек.*, *розг.* Скарижтєся, варікати. *Цар волі, цар, Штемпєно уєйканий! В муці, в каторзі не просить, Не плаче, не стогне!* (Шевч., I, 1951, 245); — *Годі вже вж гуторити про свої смутки.. Ви тільки огаетє та стогнетє* (П. Куліш, Вибр., 1969, 60).

3. *перек.* Страждати, мучитися під гнітом кого-, чого-небудь. *Весь Єгипет стогнає.. Владу важку несучі гордо Ра-Менєїс* (Л. Укр., I, 1951, 423); *Віками.. стогнає робочий люд у жорстокому ярмі, в кривавій неволі* (Кучер, Дорога..., 1958, 3); *Протягом тисячоліття Закарпаття стогнало під ярмом іноземних загарбників* (Нар. тв. та етн., 6, 1966, 3); *Рєзуть пламати на помості. А голод стогне на сєлі* (Шевч., II, 1963, 30).

◆ **Аж** (що аж, що й) **земля стогне** (**стогнала**) — дуже жорстоко, нестерпно. *Трудисєя щиро фараон, і дер, і мучєє люд, що аж земля стогнала* (Фр., XIII, 1954, 258).

◆ **Стогоном стогнати**: а) сповнюватися галасом, лементом або розмовами про кого-, що-небудь. *В ярмаркові дні від п'яного чаду стогоном стогнало по сєлу* (Крот., Свинь..., 1948, 19); — *Все місто стогоном стогне, Улано, про тебе; як це не боїшся ти очин прийшлив?* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 11); б) дуже страждати, мучитися, зазнаючи гноблення.

СТОГНИ, гон, мн. (одн. **стогна**, н, ж.), *заст.*, *поет* Шпрєкі вулиці, майдани. *Не видно нікого в Ієрусалимі, Врата на запорі, неначє чума В Давидовім граді..*

Засіла на стогнах (Шевч., II, 1963, 94); Настане час, і з тим новим псаломом [псалмом] Ми підємо по стогнах городів і водамо з тими панами та дзвоном Хвалу йому [Т. Шевченку], заступнику рабів (Стар., Поет. тв., 1958, 113).

СТОГНІЙ, я, ч., розм. Той, хто постійно стогне, скаржиться, нарікає; пугик.

СТОГНІНКА, п, ж., розм. Жін. до стогній.

СТОГНУЧИЙ, а, е, рідко. Діспр. акт. теп. ч. до стогнати; // у знач. прикм. Кожний з жебраків хотів звернути увагу лиш на себе; милостина.. здавалася видертою з власної рук, і тому цювилі серед цього повзаючого й стогнучого населення підіймалися люті суперечки (Хотк., II, 1966, 65); Притаївсь в серишак дерев стогнучий вітер (Фр., XIII, 1954, 37); // у знач. ім. стогнучий, чого, ч.; стогнуча, чої, ж., розм. Людина, яка постійно стогне, скаржиться, нарікає. Як базато їх, отих стогнучих!.. Ранком устань як тільки хочеш рано, а вже почнеш його десь, отой стогніт (Хотк., I, 1966, 121).

СТОГОВИЙ, а, е. Прикм. до стіг. Моя голова залонена стоговою шапкою; а мені з моєї криїки видно далеко-далеко (Фр., II, 1950, 25); // Складений у стіг. Стогове сіно; // Признач. для складання, возіння і т. ін. стогів. Стогові вила.

СТОГОВІЗ, воза, ч. Сільськогосподарська машина для транспортування стогів, скорт і т. ін. Для транспортування соломи й сіна до тваринницьких приміщень встановлюють.. стоговози (Колг. енци., II, 1956, 40).

СТОГОКІЛД, а, о. Сільськогосподарська машина для складання сіна, соломи та необмолочених снопів у стог. Складають сіно в стогів з допомогою крапових та елеваторних стогокладів (Колг. енци., II, 1956, 47); Збирання копиць соломи і транспортування їх проводять.. навісними волокушами, а скиртування — стогокладом (Колг. Укр., 7, 1961, 15).

СТОГОЛОВИЙ, а, е. Який має сто або дуже багато голів. Гострими очима в'явся (становий) в стоголовий наповн (Головко, II, 1957, 342); Стоголове чудовисько.

СТОГОЛОСІЙ, а, е. Який складається із ста або багатьох голосів. Лісові не було кінця-краю. Стоголосий пташиний гор вїтає небо і землю (Довч., III, 1956, 74); // Утворений багатьма голосами, звуками. Стоголосий голїт стоє у залі (Головко, II, 1957, 510); Стоголосий гамір наповнює величезну кімнату (Багмут, Щасл. день..., 1951, 28); Далече в отарак зубитись стоголосий пташиний крик (Шиян, Переможіт, 1950, 169); // Який виконується багатьма голосами. Полетіла лісом стоголоса партизанська пісня (Збав., Крид. говень, 1953, 45); В кожній селищі і місті стоголосий спів луна (Забіла, Промені, 1951, 138); // Здатний утворювати цілу гаму звуків. Гули бджоли. Мільйони бджіл, як одна стоголоса кобза (Довч., VI, 1957, 11); Стоголосий сурми; // Сповнений багатьма голосами, звуками. На білу гречку впали роси, Веселі бджоли одгули, Заможко поле стоголосе (Рильський, I, 1960, 123); На курний стоголосий базар вони так і не зайшли, несподівано зупинившись перед.. вітриною, в якій висіла газета (Кучер, Голод, 1961, 354); // Галасливий, гомілквий. Холодна зала пошарпаного будинку ледве вмістила в собі стоголосий молодий наповн (Кир., Вибр., 1960, 41); Кармелюк стоє на порозі щасливої волі, і йому здавалося, що навіть стоголосе птаство відчуло його радість (Кучер, Пов. і опов., 1949, 57); // Який поширюється багатьма людьми (про чутки, плітки і т. ін.). Стоголоса звістка про розгром партизанами табору військовополонених приголомшила німців (Грим., Спн..., 1950, 153).

СТОГОЛОСІЙНИЙ, а, е. Те саме, що стоголобсний. Вже близько поле смертоносне. Кому ж лягти у полі цім?

Та ось стрільба казустріч їм [вершникам], Немовби хещя стоголосна (Лерм., Вибр., перекл. за ред. Рильського, 1951, 212).

СТОГОЛОСНО. Присл. до стоголобсний. — Нема-а! Нема-а! — весело стоголосно розкотилось у відповідь (Говчар, Таврія., 1957, 335); У траві.. стрикотали [стрекотали] стоголосно всілякі коники та цєркуни (Козл., Мандрівник, 1946, 3).

СТОГОЛОСО. Присл. до стоголобсний. Зелений зай ласкаво зашумить і стоголосо заспіває (Олесь, Вибр., 1958, 25); З клубу висипали всі юрбою, і на нічному Хрещатику раптом стоголосо залунав гімн Вітчому революціонеру (Бурл., М. Говта, 1959, 59); В ковалі широкі, дужі плечі і молот, як пір'їнка, у руках. Він об ковадло даєтонть стоголосо, все вище й вище молота розмах... (Сос., Так ніхто..., 1960, 60).

СТОГРАДУСНИЙ, а, е. Який дорівнює ста градусам. Стоградусна температура; // Розрахований на сто градусів. Вперше запропонував [шведський учений Цельсій] стогорадусну шкалу (Фізика, II, 1957, 9).

СТОГРАМОВИЙ, а, е. 1. Який дорівнює ста грамам. Стограмова плітка шоколаду містить 5 г білків, 47—56 г вуглеводів, 31—37 г жирів, 49—175 мг фосфору, 215—225 мг кальцію (Роб. газ., 28.I 1976, 4); Стограмова гиря; // Місткістю сто грамів. Стограмова чарка.

2. перек. Незначний, дуже малий. — Ось вони, сини наші, їх стогомовею частям не вдоволюєш, уже для мілжанетних польотів гартують (Говчар, Тронка, 1963, 59).

СТОГУВАННЯ, я, с. Дія за знач. стогувати. Працювали [студенти] на стогуванні сіна (Веч. Київ, 27.VIII 1957, 1).

СТОГУВАТИ, ую, уєш, недок., перек. і без додатка. Складати в стіг, стогів (сіно, солому, рідше снопи хлібних злаків). Стогувати сіно; Зранку почали стогувати.

СТОДІЛЬЧИНА, п, ж. Зменш. до стодбла. Зайшов [Семен] у стодільчину (Ірчан, II, 1958, 314).

СТОДОЛА, п, ж. Будівля для зберігання снопів, сіна, половин тощо, а також для молотьби, віяння і т. ін.; клуня. В пустій стодолі й горобці не тримаються (Укр. присл., 1963, 258); Лушня.. завалявшись на солому в стодолі, задріп жертвецьким сном (Мирний, I, 1949, 346); Переносили [селяни] снопи з гумна до стодол, звідки виходив монотонний гук молотарок (Кобр., Вибр., 1954, 121); Жменяк.. заглянув у стодолу, перевірює, скільки там сіна залишилося до нової вівсяної соломи (Томч., Жменяк, 1964, 37).

СТОДОЛОНЬКА, п, ж. Зменш.-пестл. до стодбла. Заспіваю, голос ся покотить Та й до тої стодолоньки, де любко молотить (Коломийки, 1969, 96).

СТОЖАР див. стожарі.

СТОЖАРІ, ів, мн. (одн. стожар, а, ч.). Народна назва сузір'я Плеяд, а також деяких інших сузір'їв. Над головою розсипаєть стожар; райський шлях простягє згорі зористою стягою; все небо миготить тихими огниками... (Стар., Облога., 1961, 19); Стожарів сьїво огняє На мене сипалоє (Мал., II, 1948, 167); *У порівн. Далеко-далеко горіла громадка вогні, мов стожар (Л. Укр., III, 1952, 623); Тисячі вогні.. Над містом спалатнули, і палав Стожарами Шевченківський бульвар (Мур., Повість., 1948, 45).

СТОЖАРНЯ, я, ж. Будівля для зберігання сіна, збіжжя і т. ін. В другому кінці двору стояла.. дубова стожарня з скринями для збіжжя, з засіками, кадєвками і коритами (Панч, Гомон, Україна, 1954, 82).

СТОЖІЛЬНИЙ, а, е, розм. Дуже витривалий, сьильний, міцний. Стожильний чоловік; *Образно. Мотєр був стожильний.. витягуєє машину на затяжний

підйомаж, грагчись, котис її через балки (Літ. Укр., 8.І 1974, 4); // Власт. дуже витривалій, сильній, міцній людині.

СТОЖИТИ, ж́, жіш, недок., перех. і без додатка. Те саме, що стогувати. Стожити снапи.

СТОЖИЩЕ, а, с. Підкладка, підстилка під стіг для збереження його від сырості знизу; підстижка.

СТОЖИЩЕ, а, ч. Збілш. до стіг.

СТОЗВУКНИЙ, а, е. Утворений багатьма звуками, голосами. *Тузше напружуйтесь, руки! Ритмічніше дизаййте, груди! Хай гордо лунає стозвуке, Рішуче: так хочі! — так буде!* (Рильський, І, 1956, 128); // Сповнений багатьма звуками, голосами. *Весна стобарвна і стозвука.. стала на поріг* (Мал., Звенигора, 1959, 286).

СТОІК, а, ч. 1. Послідовник стоїцизму. — *Важить воєнім не те, скільки прожив, а те — чи добре ти прожив!* ..*Хто це вислови—не згадаю.. — Сенека це сказав колись, римлянин, стоїк,— відповів Омелько* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 293).

2. перен. Людина, яка стійко, мужньо переносить життєві випробування, протистоїть спокусам. *Не з Макаром [хотілося поділитися радістю], що не зрозумів й підійти на глум, і не з Яковом, суворим філософом й стоїком, що вразу визнає за зраду товариству й осудить його* (Вас., Вибр., 1950, 155); *У порівня. *Скажіть-бо: хто не любить торта? Хіба ви можете байдуже на нього дивитись? ..Хвилина, друга,— ви ще змагаєтесь, як справжній стоїк* (Мнк., ІІ, 1957, 51).

СТОІЦИЗМ, у, ч. 1. Напрям у античній філософії, який вимагав свідомого підкорення людини пануючій у світі необхідності й приборкання своїх пристрастей. *Одні філософи вбачали сенс буття в щасті (еудемонізм), .. в добротності (стоїцизм), інші — в пізнанні світу, служінні людям* (Наука..., 11, 1972, 25).

2. перен. Стійкість, мужність у життєвих випробуваннях, здатність протистояти спокусам. *Коли професорів гнів падає раптом і на нього, подав [Ляховський] усім приклад мовчазного стоїцизму* (Шовк., Людина..., 1962, 299).

СТОІЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до стоїцизм 1 і стобік 1. Стоїчна філософія.

2. перен. Стійкий, мужній у життєвих випробуваннях, здатний протистояти спокусам. *Стоїчна людина: // Власт. стійкий, мужній людині. [Ж а й Л е т і ц і й:] Цезарі.. братаються у всіх стоїчних цнотах з представником республіки* (Л. Укр., ІІ, 1951, 363); — *Зачекай, наш великий і мудрий Катон швидко зіб'є і з тебе твою стоїчну невразливість* (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 11); *Стоїчний, холодний спокій польового гірника, який бачив .. не одну смерть, вмирає у неї не одне матроське життя, глибоко вразив Крайнюка* (Кучер, Голод, 1961, 167); // Сповнений стійкості, мужності. *Його думка воєнім не була така стоїчна, як його слова* (Фр., VI, 1951, 151).

СТОІЧНИСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. стоїчний 2. — *Ти можеш зрозуміти стоїчність цієї особи, якій доручено.. народне добро? — запитує, спинившись, Огей* (Досв., Вибр., 1959, 289).

СТОІЧНО. Присл. до стоїчний 2. *Тагар своїх домашніх обов'язків Катя витримувала стоїчно* (Гур., Життя..., 1954, 155); *Василь.. стоїчно висиджує на всіх лекціях, усе конспектує* (Загреб., Спека, 1961, 24); *Брянський теж потерпав без курива, але стоїчно зносить свої муки* (Гончар, І, 1954, 23).

СТОІЩЕ, а, с., розг., рідко. Те саме, що стійбище. *Переселенці з'їжджалися на просторі.. галаєу, де колись збиралося чумацьке стоїще* (Стельмах, І, 1962, 20);

На воротах стоїща, куди мають переходити віци, ватаг киди вогонь (Коцюб., ІІ, 1955, 320); *Вже недалеко стоїще. Ного ще не видно, але відчувається. До кого.. стікаються стада з усіх сторін* (Хотк., Довбуш, 1965, 87).

СТОЙКА, н, ж. 1. Прилавок у їдальнях, буфетах і т. ін., де продають закуски, вина тощо. *Шинкар стоє за стойкою* (Мирний, ІІ, 1954, 128); *Вони товпилися біля стойки, на якій стоє величезний.. самовар* (Головко, ІІ, 1957, 529); *Продавець вернувся назад за стойку* (Павч, На каляні. мості, 1965, 15); // Вид вузького довгастого стола чи шафи для роботи або розставлення, зберігання чого-небудь і т. ін. *Містився [повітком партії] у.. будинку, де колись, мабуть, була якась контора, бо й досі у ньому залишилися стойки-заорози* (Речм., Весн. грози, 1961, 63); *До стойки бюро обслуговування підходять відвідувачі* (Веч. Київ, 19.ІІ 1975, 4).

2. Вертикальний брус, стрижень, що служить опорою для чого-небудь у якійсь споруді, якомусь знарядді, пристрої і т. ін. *З досвіду селянин знає, що градінь.. треба робити з міцного дерева.. і підбирає для цього дерево діаметром 10—12 см. До останнього придбувалася стойка, що скріплювала градінь і чепиці* (Нар. тв. та етн., 1, 1966, 36); *Стойки турніка; // Вертикальна частина машинної станини. Стойка токарного верстата.*

3. Пристрій, підставка для підтримування і зберігання чого-небудь у вертикальному положенні. *Стойка для гвинтівки.*

4. Положення тіла людини, при якому вона стоїть нерухомо, випроставшись, витягнувши руки по швах і звівши п'яті випроставлених ніг. *Стойка струнка.*

5. Положення тіла головою донизу, при якому витягнені руки або голова служать опорою, а ноги підняті дорігні й випростані. *Іван звичним рухом зробив на руках справну стойку* (Кол., Тереп... 1959, 50); *Група розлучувала один з легких елементів — стойку на голові* (В ім'я Вітч., 1954, 19).

6. Напружена нерухома поза, яку приймає мисливський собака, виявивши дичину. *Хто терпляче, крок за кроком, причає, муштрує, «натаскує» молодого гарячого пса.. і тишиться по-дитячи від першої «свідомої» стойки того пса.. — справжній мисливець* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 214); *Лягавий пес з хорощим нозом знайде вальдшнепа і заре в стойці доти, доки хазяїн не накаже: «Вперед!»* (Веч. Київ, 1.XI 1966, 4); // *Поза, яку приймає спортсмен перед початком змагань. Рукавиці [боксерські] миттю опинилися на руках.. Кожен майже мимоволі підняв руки і став у бойову стойку* (Собко, Звпч. життя, 1957, 199).

7. Комір у вигляді стоячої смуги, яка щільно охоплює шню. *Паальто із стойкою.*

СТОЙМА див. стійма.

СТОКЕР, а, ч. Пристрій для механічного подавання палива в топку паровоза, сировини або деталей під оброблюючі різці і т. ін.

СТОКЕРНИЙ, а, е. Прикм. до стокер. *Стокерний гвинт.*

СТОКЛІТКОВИЙ, а́, б́. Поділений на сто кліток (про шашкову дошку). *Стокліткова дошка.*

Стокліткові шахики — гра в шахи на дошці, поділеній на сто кліток. *У міському шахово-шашковому клубі розпочалися фінальні турніри за звання чемпіонів Києва з російських і стокліткових шашок* (Веч. Київ, 20.І 1971, 3).

СТОКОВИЙ, а, е. Стос. до стоку (у 1, 2, 4, 5 знач.). *Інститут водного господарства України в 1926 р. .. значив місяч розташування стоківих станцій на території УРСР* (Розв. науки в УРСР., 1957, 512); *Шкода,*

якої завадають стокості води промислових підприємств, дуже велика (Хлібороб Укр., 2, 1968, 47).

СТОКОЛОС, у, ч. (Вготиш L.). Кормова трава чи бур'яни родини злакових. Мотузика.. вибирала в сноплів пшениці колоски жита, кукіль та стоколос (Н.-Лев., IV, 1956, 204); Колгосп імені Шевченка.. одержує високі врожаї насіння стоколосу безостого (Соц. твар., 2, 1956, 28); Стоколос житий.. Це озимий бур'ян в родині злакових (Бур'яни.., 1957, 49).

СТОКОЛОСА, и, ж., рідко. Те саме, що стболос. Яксь милосердна душа ввіткнула йому в руку кусник чорного разового хліба, печеного в помішаних останках млики житньої, ячмінної, вівсяної і стоколоси (Фр., II, 1950, 114); У колосистому шумі житлиці й стоколоси тонуть вірки роменці, червоній горошок, ніжно-голубі двіночки (Кол., Терен., 1959, 9).

СТОКРАТ, присл., книжк. Багато разів, неодноразово. Вагон раптово сповнився лунким перестуком коліс, стократ повтореним скелями (Донч., III, 1956, 499); Хліба навіть зараз Микоша, стократ ображений всіма цими вушками, не відплачує їм своїм хитрим змуцанням в нах? (Полт., Повість.., 1960, 355); // У багатому разів. У.. відкритому авто їдемо до Сугумі. Мандрувати у такій рушці та дужій колесниці само собою приємно. Але поміж малочисельних гірських краєвидів стократ приємніше! (Мас., Роман.., 1970, 139); Мужність народу — сильніша стократ, ніж війна (Забашта, Вибр., 1958, 227); Хай поможуться слава в поході стократ (Нагн., Пісня.., 1949, 13); // Набагато більше, сильніше; з десятикратною силою. — Повернете мені силу — стократ віддачу (Гончар, IV, 1960, 42); На захід ідуть леґіони, катем відплатити стократ (Сос., II, 1958, 461).

СТОКРАТНИЙ, а, е, книжк. 1. Збільшений у сто разів. Відповідно ж на удар стократним ударом, щоб фашизм-гітлеризм був стертий в лиця землі! (Довж., III, 1960, 17); Стократна сила йшла на нашу силу (Перв., I, 1958, 358); У стократному розмірі.

2. Який повторюється багато разів; багатократний. Дарма із мука, скарга із лунала Стократною луною до небес, Дарма побожний люд молив чудес (Рильський, II, 1956, 32).

СТОКРАТНО, книжк. Присл. до стократний. Ще гірший жалю, стократно глибокий смуток Мене озолить, як загадо я, .. Що встиглолиці, ясноюкі діти — Побоба чиста полвоєв сучетів, — Потоптані (Рильський, II, 1960, 195); Хай народжена юність, нова і стократно щаслива, Поруч мене стає (Перв., I, 1958, 217); Люди в сїрих шинелях.. стократно відбивали ворожі атаки (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 179).

СТОКРИЛИЙ, а, е, поет. Який має багато крил. *Образно. Які простори едалині, Яка у грудях сила, Які діла, які пісні, Яка жага стокрила! І всі ці радощі рясні Нам Партія стокрила! (Рильський, III, 1961, 141); // перем. Швидкий, поривчастий. Над вергів'ям лісу шугав стокрилий вітер (Рибак, Дніпро, 1953, 247).

СТОКРОТКА, и, ж. (Bellis L.). Однорічна чи багаторічна трав'яниста декоративна рослина родини складноцвітих із дрібними білими, рожевими або червоними квітками. [Л у ч н ь к а:] А ось у вашичку молоденькі стокротки й нагідки, тільки що розцвіли (Стар., Вибр., 1958, 426); Вадим тиш.. еугенькою стежкою, яка в'ялилась серед заростів ромашок, стокроток (Бойч., Молодість, 1949, 206); Для бордюрів використовуються стокротки багаторічні з білими або блідо-рожевими квітками (Весн. флора, 1955, 143).

СТОЛИК, а, ч. Зменш. до стіла (див. стіла¹ 1). Христиня сиділа коло столика і вишивала рушник (Н.-Лев.,

VI, 1966, 77); Дідуся уже сидить на маленькому стільчику перед низьким столиком (Багмут, Опов., 1959, 11); На невеличкому туалетенному столику.. столяе прибраний барвінком і колосками портрет Тараса Григоровича (М. Ол., Леся, 1960, 145).

Кбейлі стблнк див. кбейлі.

СТОЛИКНИЙ, а, е, заст., поет. 1. Який складається із ста різних осіб. Столикий колектив.

2. Який виявляється в різних формах; різноманітний.

СТОЛИПІНЕЦЬ, вця, ч., іст. Прихильник столипінщини, столипінської аграрної реформи. — Які ми у чорта різні.. Ти столипинець, а я пролетарій! (Гончар, II, 1959, 249).

СТОЛИПІНСЬКИЙ, а, е, іст. Пов'язаний з діяльністю міністра царського уряду Столипіна. Вони [мешковики] ганебно зрікалися програми, революційнім озвученні і традицій партії, намагаючись пристосувати її до столипінського режиму (Ком. Укр., I, 1962, 67); Неслися в напрямі на Кавказку численні, по-армарковому одягнуті наймачі з поміщицьких економій та столипінських згуртків (Гончар, I, 1959, 4).

Δ Столипінська аграрна реформа — ряд законодавчих актів, пов'язаних з діяльністю міністра царського уряду Столипіна і спрямованих на зміцнення куркульства як соціальної підтури царизму на селі.

СТОЛИПІНЩИНА, и, ж., іст. У Росії — дворянсько-кріпосницька реакція періоду 1907—1910 рр., що характеризувалася зміненням куркульства і жорстокими прудушенням революційних сил. В роки столипінщини розширилося ввагання землі куркульством, яке деддалі більше зосереджувало в своїй руках засоби сільськогосподарського виробництва (Ком. Укр., 12, 1967, 44); Увірвалося глтиаж. А то було собі найкращу землю позаграбастували.. під час столипінщини (Цюпа, Три явори, 1958, 29).

СТОЛИЦЯ, і, ж. Головне місто, адміністративно-політичний центр держави, республіки і т.ін. Од матушкинці, Таки із самої столиці, Прийшов указ лоди золити (Шевч., II, 1963, 272); Такки влітали до чеської столиці (Гончар, III, 1959, 445); — Червоно військко визволило столицю України Кієв (Довж., I, 1958, 166); Столицею Союзу Радянських Соціалістичних Республік є місто Москва (Копст. СРСР, 1977, 33); // Про яке-небудь місто, село і т.ін. як центр певної області, краю, місцевості. Сіфферополь — центр Криму, столиця його (Вішня, I, 1956, 159); Місто Донецьк називають шахтарським столицею (Рад. Укр., 12.XI 1974, 4); // Місце зосередження когось, чого-небудь. У листопаді минулого року Кієв став своєрідною столицею столицей нашої країни *Тут проходив IV Всесоюзний конкурс вокалістів імені М. Глінки (Мвст., 1, 1969, 40); Столицею гончарів називають село Дубинці біля Вогуслава на Кіушці (Літ. Укр., 24.VI 1969, 2).

СТОЛИЦЬНИЙ, а, е. Прикм. до столиці. Столицьні околиця, як і зоночі, темна, безлюдна (Кач., II, 1958, 349); Великого значення набули гастролі П. К. Саксаганського у Харкові, тоді столицю місті України, в 1924—1925 роках (Життя Саксаганського, 1957, 270); // Який містяться, відбувається в столиці, пов'язаний з нею. [Л ю б а:] Батжо його — професор столицьного університету (Мик., I, 1957, 442); — Таку книгу можна знайти лише у столицьних бібліотеках та в мене (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 41); Значення столицьних виборів величезне. Вся Росія дивиться тепер на Петербур (Ленін, 14, 1971, 273); // Який вгтовляється, виробляється, виходить і т.ін. у столиці. Він стане славновісним трактористом. Портрети його друкуватимуть у столицьних газетах (Довж., I, 1958, 81); // Який живе,

працює в столиці. Тут, у дорозі, в'ясувалось, що ці пасажирів возів не мішечники, а столицні інженери, які з мандатами від Леніна їдуть в Олександрієськ обстежувати Дніпро та його пороги (Гончар, II, 1959, 313); [Я р ч у к:] Я поки що мало схожий на столицну жбину (Мяк., I, 1957, 347); Столицні футболісти товариства «Локомотив» приймали куйбишевську команду «Крила Рад» (Рад. Укр., 28.VIII 1959, 4); // Власт. словниці й людям, які живуть у вій; такій, як у столиці, Столицні звичаї; // Якій має манери, звички і т. ін. людини, що живе в столиці. *Офіцери були рослї, стрункі, здорові, столицні, розкішно виховані* (Н.-Лев., III, 1956, 134).

СТОЛІЧОК, чка, ч. Зменш.-вєстл. до стблїк. *Сад павський великий. Там і лавочки, й столицки* (Вовчок, I, 1955, 145); *Маленька Маня сиділа за своїм маленьким столицком.. і малювала картинки* (Григ., Вибр., 1959, 452); *Сиділо на стільчику коло низенького столицка сивобородий дід Ярема* (Загреб., Девь., 1964, 173).

СТОЛІТНИК, а, ч., розм. 1. Народна назва довголітніх рослин алое, агави, опунції і т. ін., що в кімнатних умовах цвітуть один раз у житті або з перервою в кілька років. *На мармурових стовпчиках стояли серед газону ваони з старими кучерякими столицниками* (Н.-Лев., V, 1966, 152); *Вниз по бнісею свистіли.. вітри з Заполяр'я, гасали білі хугові, а в госпталі було тепло і зеленіли українські столицники* (Гончар, III, 1959, 180); *Агава називають столицником, бо вважають, що вона цвіте через 100 років* (Наука., 7, 1967, 43).

2. Густиий сік алое, який використовують у медицині. *Після інфаркту я почав пити столицник* (Мокр., Сто..., 1961, 11).

СТОЛІТНИЙ, я, с. Те саме, що сторічний. *З виду дід був древній, столітній, хоч ще кремезний* (Мирний, I, 1954, 165); *В юрті я сидів на килимі в гостях у столітнього акина у Джамбула* (Тич., I, 1946, 315); *Спасибі, дідуся, що ти заговів в голові столітній ту славу козачу* (Шевч., I, 1963, 139); *Присів на теплий скибі ворон-крук, Чорніш чорнозему його столітній крила* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 67); *Хома не втрачає надії знайти отак коли-небудь закопану бочку доброго столітнього вина* (Гончар, III, 1959, 128); *Над самим шосе зеленіють товсті столітні граби та буки* (Н.-Лев., II, 1956, 415); *Серед чагарів стояли столітні вузлуваті дуби* (Цюпа, Добротворець, 1971, 181); *Столітній ліс слабким шумом Наді млою угорі шумить* (Дор., Серед степу..., 1952, 103); *Щасливий край, де молодості й сили Столітні спомини не привітали* (Рильський, II, 1956, 94); *А ну тихо жєні! — владно остерегла його Марія.. Безглуздї ревності столітньої давнини* (Вол., Місячне срібло, 1961, 131); *Столітній вєлей Л. М. Толстого викликав.. урядову постанову про видання 90-томної збірки його творів* (Рад. літ-во, 3, 1957, 35).

СТОЛІТРОВИЙ, а, е. Який дорівнює ста ліграм.

СТОЛІТЯ, я, с. Те саме, що сторіччя. *Століття люди б'ються, Щоб волецьки здобути..* (Л. Укр., I, 1951, 36); *Минуть століття, а ім'я великого Леніна, його дїла, його неповторний образ житимуть у пам'яті народів усього світу* (Ком. Укр., 4, 1967, 10); *За це от біле молоко гумоє Століттями точилася війна* (Рильський, III, 1961, 295); *Посадовила я тополю в день народження Кобзаря, саме на століття* (Ю. Янов., I, 1954, 13).

СТОЛОВЕРТІННЯ, я, с. Спиритичний сеанс уявного спілкування з душами померлих, який супроводжується вертінням стола, стуками і т. ін.

СТОЛОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до стіл¹ і. *Столова дошка.*

2. Признач. для обіднього стола, використовуваний під час їжі. *Мати виставлялася і з столовими приборами, і з потравами перед молодим панцем* (Н.-Лев., IV, 1956, 123); *Найкращою столовою близнюю вважається ляна* (Наука., 11, 1972, 65).

3. Признач. для харчування. *В умовах високої температури повітря треба суворо додержувати питного режиму і пити воду, в якій в столова сіль* (Наука., 8, 1959, 26); *// Якій їде на їжу людям (про овочі, фрукти). — Є в мене картопля, буряки столові, капуста квашена..* (Шиян, Баланда, 1957, 37); *Столовий виноград України приваблює своїми смаковими якостями і ароматом* (Наука., 2, 1957, 21); *Столові гарбузи добре зберігаються в скиртах соломи або сіна* (Колг. Укр., 9, 1956, 43).

Δ **Столбве вино** — сухе і напівсухе вино, яке виробляють переважно з виноградного соку без додавання цукру й спирту. *Столові вина виготовляють з різних плодоягідних соків, забарвлення їх буває біле, рожеве й червоне* (Укр. страви, 1957, 384).

4. рідко. Признач. для ідальні. *Столовий гарнітур; Столова лампа.*

5. спец. Який має плоску верхню і стрімкі, урвисті схили (про гори, підвіщення). *Словєнський.. карт являв собою високе столове плоскогір'я* (Вісник АН, 3, 1957, 53); *Плоскогір'я — високі рівнини, або столові гори* (Журн. заг. геол., 1947, 39).

СТОЛОВНИК, а, ч., заст. Той, хто харчується в кого-небудь за плату. — *Ти був вдова тільки столовником!* (Коцюб., II, 1955, 305); *Після смерті чоловіка вона жила з того, що тримала столовників* (Бурл., Навпередні, 1956, 214).

СТОЛОН, а, ч. Товкий з довгими меживузлями горизонтальний пагін деяких рослин, який росте під землею або стелється по ній і служить для вегетативного розмноження. *На пригнурнутих стеблаз [картоплі] виростають додаткові столони, які утворюють другий ярус бульб* (Овоч., 1956, 119).

СТОЛОНАЧАЛЬНИК, а, ч. У дореволюційній Росії — урядовець, начальник стола (див. стіл¹ 4). *Уславився [Кірило Іванович] на усе місто. Де ж, молодий, нежонатий, а вже столоначальником* (Мирний, I, 1954, 156); *Про людей вищого стану, як столоначальники, градоначальники і всяких справ начальники, писати непрактично, бо вони й самі пишуть* (Сам., II, 1958, 259); *Гоголь спокійно витяг з кишені.. прохання на височайше ім'я про увільнення зі служби й чинно відкаляєся остовп'ялому столоначальникові* (Полт., Повість..., 1960, 450).

СТОЛОННИЙ, а, е. Прикм. до столбн. *Хворі бульби схожі на ті, що пошкоджені стеблєвою нематодою. Але останні мають не сірі, а сірувато-бурі плями в столонній частині* (Шкідл. і хвор. рослин, 1956, 334).

СТОЛОЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнж. ч. до столочїти. *Висока і зуста трава не була столочена* (Мирний, IV, 1955, 141); *Схил євбалка був пологий і майже непомітно переходив у столочене війною кукурудзяне поле* (Дмит., Наречена, 1959, 107); *Де-не-де з-за тиньки чи крізь шибки дивились очі на копитами столочену вулицю* (Головко, I, 1957, 102); *// у знач. прикм. На столочених травах лежала закурена ніч. Спали коні* (Кор., Вогонь, 1968, 22); *Михайлик оглядався по всьому полю.., чорному й столоченому* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 394).

СТОЛОЧИТИ, лочу, лбчати, док., Perez. Пригнути, надломити трав'янисті рослини, пошкодити посівні, ходячи, їздячи і т. ін. по них. *Розпука поїняла господаря старого, Що єсть йому горох полїи край дороги.. Надумавсь він горох посїяти за житами.. Та от жнива*

настили: Горох поїли знов, ще й жито столочили (Зеров, Вибр., 1966, 431); // Позбавити врожаю (поле, горід, луку і т. ін.), виноптавши, вибввши посіви, городину тощо. Баби, дітки та молодіці — Улень столочать сінокіс (Маяж., Тв., 1955, 123); Хижий ворог зламать захотіє наші сонячні крила, наші низи стоптать, столочити (Сос., II, 1958, 218); // Сколупати (землю, грунт і т. ін.). Столочити сіє на дорозі.

СТОЛУВАННЯ, я, с. Дія за знач. столувати і столуватися.

СТОЛУВАТИ, ую, уєш, недок., перек., розм. Харчувати кого-небудь (звичайно за плату). Половинку будинку пані оддавала якимсь паничам під [у] найми; ще й столувала їх. — в того й жила (Вовчок, I, 1955, 259).

СТОЛУВАТИСЯ, уюся, уєшся, недок., розм. Те саме, що харчуватися 1. Раїса умовилася столуватися у старої матушки (Коцюб., I, 1955, 323); Господина поцікавилася вразу... де думає столуватися в майбутньому її квартирант (Гжицький, Вел. надії, 1963, 15).

СТОЛЯР, а, ч. Робітник, фахівець, що займається обробкою (тошпою, віж при теслярських роботах) дерева і виготовленням виробів із нього. Панича одвезли у школу, а мене віддали у столяря (Стар., I, 1957, 105); — Я вже столярю сам двері залюбив, за свої завадки, що є економії вая (Стельмах, I, 1962, 419); Він.. столяр, і якщо ви побете бича, то це вже вам нізтво такого не зробить, як Панько (Тют., Вир, 1964, 286).

СТОЛЯРІВ, рева, рево. Прикм. до стобляр; належний столяреві. — А на роботу вони [рукавички] не придатні, — наслідилася зауважити столярів син (Д. Бедзик, Українені гори, 1969, 55).

СТОЛЯРКА, в, ж., збірн., розм. 1. Столярні роботи. — Він тоді і столяркою і чим хоче забавлявся, по газайству часто помагав другим.., просто до всячини він тобі амапор (Крим., Вибр., 1965, 476).

2. Матеріали для столярних робіт.

СТОЛЯРНИЙ, а, е. Стос. до столярства. На покутті стоблярні образи.. У тому ж таки кутку стіла столярної роботи (Мирний, I, 1949, 339); // Признач. для оброблення дерева і виготовлення виробів із нього. В столярній майстерні.. зробили ліжко й стіл для великої мляки (Ів., Таємниця, 1959, 82); // Зробл. столяром, у столярній майстерні. Маляр маює труну — та що за слава була!.. Зроблена чисто, як столярна (Кв.-Оси., II, 1956, 90); Позамікалися, позачинялися столярні двері великого будинку (Мирний, IV, 1955, 205); // Признач. для праці столяра. Столярний інструмент.

△ Столярний клей — кістковий або міздровий клей, який застосовують для склеювання дерева. В майстерні терпко і так смачно пахло сосновими стружками, столярним клеєм (Збан., Курил. о-ви, 1963, 205).

СТОЛЯРНЯ, і, ж. Майстерня, де обробляють дерево й виготовляють вироби з нього. — Чи пішов Павлуся до столярні довідатись про канакпу? (Л. Укр., III, 1952, 497); До обіду — уроки в класі [в учнів], а по обіді — столярня, кузня, парники, молочарня, ферми (Д. Бедзик, Підземні грома, 1971, 114); Повітря було насичене густими випарами смлистого дерева і фарби. Тут була столярня (Кол., Терен., 1959, 25).

СТОЛЯРСТВО, а, с. Ремесло столяра. Як школярі розбігалися, Дежид.. столярював: він за останній час почав учитися столярства (Гр., II, 1963, 75); Окрім гліборобства, ще мають [багато селян] і ремесло в руках: столярство, шевство, стельмагіство, бондарство і мірошництво (Стельмах, Гусп-лебеді.., 1964, 22); Живучи в столяр, він навчився столярства (Рад. літ-во, 2, 1965, 60).

СТОЛЯРСЬКИЙ, а, е. Те саме, що столярний.

— Маю там [на будові] робити.. всю столярську роботу (Фр., II, 1950, 9); Прихильниками столярського гуртка.. стали навіть ті, хто раніше про це й не думав (Збан., Курил. о-ви, 1963, 248); Дмитро.. осідав столярський стілець і гострим стругом витісав зубець для ясенових грабків (Стельмах, II, 1962, 130); Нам в Іванком хотілося використати відсутність майстра, щоб і собі спробувати лезо столярських інструментів (Томч., Готель., 1960, 90); Сергієв тато має удома столярський верстат і міг з дерева зробити все, що людям забажається (Д. Бедзик, Українені гори, 1969, 5).

СТОЛЯРУВАТИ, ую, уєш, недок. Виконувати столярні роботи, займатися столярством; працювати столяром. Він трохи столярював, як не було гліборобської роботи.. Тепер заходився майструвати собі велике ліжко (Гр., II, 1963, 347); — Не життя в мене було, а машина. Столярю собі в колосній та послієву (Збан., Єдња, 1959, 137); Старий розповідає, що він колись столярював. Робив віконні рами, стільці, лави (Колг. Укр., 7, 1968, 11).

СТОЛЯРЧУК, а, ч. Підмайстер столяра. Ізле.. зайнятий пакуванням речей в допомогу підлітка столярчука, який в гуртком забивав цвяхами вже готовий ящик (Коч., II, 1956, 385).

СТОЛЬНИЙ, а, е, заст. Столичний (про місто). Під Києвом, стобльним градом.. Збиралися руські люди На велику раду (Кост., I, 1967, 94); Іздили смерди й з Будутина до Києва, Малюша жадібно ловила кожне ізне слово про стобльний город (Скл., Святослав, 1959, 452); Князь особисто судив.. торгово-ремісничі населення стобльного міста князівства (Іст. УРСР, I, 1953, 90).

СТОЛЬНИК, а, ч. У Росії XIII—XVII ст. — придворний чин рангом нижчий від боярського, а також особа, яка мала цей чин (спочатку — придворний, що при слугував за князівським або царським столом). Заостився Омелько й на дворян городових, які так щільно царя оточували, на всякі спальників та стобльників (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 513); Стобльник Головін Семен тримав у руках царський прапор (Рябак, Переясл. Рада, 1953, 58).

СТОМА, н, ж., рідко. Утома. Мої думоньки безсилі Стома залуша (Граб., I, 1959, 339); Стома хилла до сну, та чудесні оповідання розвітали нашу дрімоту (Ковінька, Кутя.., 1960, 29).

СТОМАТИТ, у, ч., мед. Запалення слизової оболонки ротової порожнини. Підсолюдженням соком чорної редьки полощуть горло при ангіні, а ротову порожнину — при стоматитах (Наука.., 4, 1974, 59).

СТОМАТОЛОГ, а, ч. Фахівець із стоматології; зубний лікар. Від лазарету я відмовляюсь, а до стоматолога йду очоє (Збан., Єдња, 1959, 199); Тут [у заводській пункті охорони здоров'я] приймають лікарі всі спеціальностей: невропатолог, гінеколог, хірург, окуліст, фізіотер., стоматолог (Веч. Київ, 4.ІV 1958, 3).

СТОМАТОЛОГІЧНИЙ, а, е. Стос. до стоматології. Різно поціпилося подання стоматологічної допомоги населенню (Матеріалн.. охор. здоров'я.., 1957, 324); Стоматологічне відділення.

СТОМАТОЛОГІЯ, і, ж. Розділ медицини про хвороби ротової порожнини, зубів, щелеп і обличчя та їх лікування. В клініці терапевтичної стоматології мікроцид майже повністю витіснив застосування антисептиків (Мікр. ж., XVIII, 3, 1956, 67).

СТОМАТОСКОП, а, ч. Прилад із дзеркалом для огляду ротової порожнини.

СТОМЕТРІВКА, н, ж., розм. Дистанція сто метрів у спортивних змаганнях з бігу, плавання і т. ін. Ваука на обличчя знали всі. Всі пам'ятали, як добре біг він

стометрію (Собко, Стадіон, 1954, 39); Вони [плавці] долають стометрію на спині (Веч. Київ, 22.III 1961, 4).

СТОМЕТРОВИЙ, а, е. Який дорівнює ста метрам. Бурляники добираються до води, яка нуртує десь на стометровій глибині (Цюпа, Краяни, 1971, 49); Хоч робота твоя нескладна — розміряти з Василюком та з майстром-гідротехніком стометрові відтинки траси, розставляти пікети, але й ця проста робота кимось мусть бути зроблена (Гончар, Тровка, 1963, 259); // Довжиною, шириною, глибиною і т. ін. сто метрів. Складається [установка] з стометрової роликкової печі для нормалізації металу і загартувальної машини (Наука..., 6, 1960, 14).

СТОМІТИ *див.* **СТОМЛЮВАТИ**.

СТОМІТИСЯ *див.* **СТОМЛЮВАТИСЯ**.

СТОМІЛЬЦОННИЙ, а, е. 1. Числівник порядковий, відповідний до кількісного числівника сто мільйонів. Виласялено стомільйонну тонну сталі (Ком. Укр., 1, 1968, 4).

2. Який складається із ста мільйонів яких-небудь одиниць або оцінюється ста мільйонами одиниць. Що може бути вище, грандіозніше за сьогоднішній день?.. Переворот у житті стомільйонної селянської тотоці. Життя вирне, кипить (Жур., Нам тоді..., 1968, 86).

СТОМЛЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мн. ч. до **СТОМІТИ**. Пан Адам був стомлений і мусів рано вставати (Коцюб., II, 1955, 248); Держав солдат знамено і не падав, Увесь у ранах, стомлений украй... (Бичко, Вогище, 1959, 29); До вечора вони впоралися з гномом і, стомлені нелюдською працею, повернулися додому (Чорн., Визвол. земля, 1959, 48); Його кінч вже стомлений дорогою (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 223).

2. у знач. прикм. Який стомився, відчуває втому. Стомлені жінці кладуть на лаву й під лаву серпи, торби (Вас., III, 1960, 324); Стомлений людина Так якбо стрінуть замишлий куток (Рильський, I, 1960, 235); Обиғнати на стомлений коляці два попки нічого було й думати (Багмут, Зависк..., 1961, 102); *Образно. Синіла ніч, дивились зорі, Дрімало стомлене село (Одесь, Вибр., 1958, 159); // Перейнятий втомою. Нареши́т в його стомленім мозку завітнітаєсь.. думка: на сім місяці брела колісь Марічка (Коцюб., II, 1955, 344); Стомлені ноги ледве ступають по піску (Цюпа, Назустріч..., 1958, 99); // Який виражає втому. Старший лейтенант повернує у Ізній бік стомлене обличчя, глянув здивовано сухими стомленими очима на хлопці (Збан., Таємниця..., 1971, 22); То був голос її чоловіка, голос стомлений (Ю. Янов., II, 1958, 193).

СТОМЛЕНІСТЬ, ності, ж. Стая за знач. **СТОМЛЕНИЙ** 2. Щорс, незважаючи на стомленість дитини, сразу же руши́на на Київ (Довж., I, 1958, 165); — У мене в до тебе невеличке проганя, — надаючи своєму голосові стомленості, промовила Врунґільда (Загреб., Європа 45, 1959, 231).

СТОМЛЕННЯ, я, с. Те саме, що вто́ма. Серед факторів, які впливають на індивідуальні особливості реакцій організму на.. голодування і стомлення, значна роль належить типу нервової системи (Фізіол. ж., VI, 2, 1960, 165).

СТОМЛЕНО. Присл. до **СТОМЛЕНИЙ** 2. Полуциганос стомлено схилився на стлі (Довж., II, 1956, 246); Я не маю сили відповідати. Тільки стомлено і безнадійно махнує рукою (Збан., Малп. дзвін, 1958, 118); Дієчина стомлено оглянула лісову галючину (Ю. Янов., I, 1958, 315); *Образно. Під вікном осики шепотіли стомлено (Головко, I, 1957, 116).

СТОМЛИВИЙ, а, е. Який стомлює. Всі види розумової діяльності дуже стомливі — вони вимагають великої

і напруженої праці волового мозку (Наука..., 7, 1963, 50); Вкрившись плащем від льодових бризок, сиджу я, з нетерпінням чекаючи кінця цієї стомливої дороги (Знання..., 11, 1967, 30); Стомлива праця.

СТОМЛИВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. **СТОМЛИВИЙ**.

СТОМЛИВО. Присл. до **СТОМЛИВИЙ**.

СТОМЛЮВАНІСТЬ, вості, ж. Здатність стомлюватися. Доведено, що зменшення ваги авторучки лише на два грами різко знижує стомлюваність людини, який за умовами праці доводиться багато писати (Наука..., 1, 1967, 15); При хронічному отруєнні ДДТ виникає втрата апетиту, безсоння, швидка стомлюваність (Лікар. експертиза..., 1958, 155).

СТОМЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. **СТОМЛЮВАТИ**.

СТОМЛЮВАТИ, юю, юєш і рідко **СТОМЛЯТИ**, яю, яєш, *недок.*, **СТОМІТИ**, стомля, стомиш; *жн.* **СТОМЛЯТЬ**; *док.*, *перех.* і *без додатк.* Доводити до втоми; натомлювати. Яскраве електричне світло стомлювало очі (Трубіл., Шхуна..., 1940, 160); Вечорами довгими осінніми, як вже стомити мене робота, — забери обійко [снів] до себе та почну.. начати (Вовчок, I, 1955, 274); Три дні й чотири ночі безперерного бою з офіцерством і гайдамаками стомили робітників (Довж., I, 1958, 59); // Випликати пудгу, нехиті і т. ін. своєю одноманітністю, довготривалістю. (В а с п л и н а:) Два місяці на курорті? [А г а:] Два місяці. Це так стомля (Корн., II, 1955, 245); Довга божа служба стомила дівчаток (Довж., III, 1956, 27).

СТОМЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся і рідко **СТОМЛЯТИСЯ**, яюся, яєшся, *недок.*, **СТОМІТИСЯ**, стомлюся, стоми́шся; *жн.* **СТОМЛЯТЬСЯ**; *док.* **СТОМЛЯТЬСЯ**; *док.* Занавати втоми; натомлюватися. Сашко не любив, коли сестра стомлювалася в дорозі і талася за ним звостиком (Кучер, Вогинок, 1952, 4); Тільки дома Мирослава відчула, як вона дуже стомилася за сьогодні (Головка, А. Гармаш, 1954, 238); Стомилася хлопці, присіли спочити (Воронько, Тепло..., 1959, 160); *Образно. Розгуляйся [писне], Не старій та не стомляйся. Рознеси над світом віру В перемогу правди й миру (Дор., Літа..., 1957, 4); // *Перейматися втомою.* У дитині та підлітків м'язи під час роботи стомлюються швидше, ніж у дорослих (Шк. гігієна, 1954, 74); Нехай же не стомлюються ваші руки, не туманиться зір і буде ясним розум (Логв., Давні рани, 1961, 26); [Л я з о г у б:] Рука стомилась писати (Корн., I, 1955, 225); // Відчувати душевну втому від одноманітності, довготривалості якогось стану. Хто важке на плечаз горє ніс, Хто із мук стомився та із сляз, — Щастя хай тому яєне присниться! (Гр., I, 1963, 84); Старенька сива мати Стомилась сина ждати З чужої сторони (Мур., Піонер. слово, 1951, 159); [А д м і р а л:] Народ стомився, весь час перебуваючи в напруженому стані (Корн., I, 1955, 55).

СТОМЛЮЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до **СТОМЛЮВАТИ**; *жн.* у знач. *прикм.* Автоматизація в нашій країні має величезне соціальне значення, тому що звільняє людей від стомлюючої праці, сприяє підвищенню продуктивності їх роботи, культури виробництва (Наука..., 6, 1960, 13).

СТОМЛЯТИ *див.* **СТОМЛЮВАТИ**.

СТОМЛЯТИСЯ *див.* **СТОМЛЮВАТИСЯ**.

СТОНАДЦЯТИЙ, а, е, розм. Числівник порядковий, відповідний до неозначено-кількісного числівника **СТОНАДЦЯТЬ**. — Ні, я ще служу, дякую Юхиме, тільки тепер уже на іншому фронті. Тепер я вже не солдат стонадцятого ширедського полку, а... стовий козак, як колісь діди наші козакували (Ле, Ю. Кудря, 1956, 5).

СТОНАДЦЯТЬ, ти і тьох, *числ. неознач.-кільк.*, *розм.* Неозначена велика кількість. Спасибі, милі пташеня-

та... За те, що всі стонадцять голосів Змилась з єдиним голосом природи (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 64); На осьому шляху плавання стонадцять разів опускаємо в глибини мудре приладдя.. в надію, що океан розкриє хоч частку своєї віковийної тазмиці... (Знання..., 5, 1971, 16).

СТОНІЖКА, и, ж. Змеш.-пестл. до стовіга. Гостювати йшла стоніжка, Забруднила ноги трішки (Бойко, Ростіть..., 1959, 71).

СТОНОГА, и, ж. Дрібна ракоподібна тварина, яка живе в темних вологих місцях; мокриця. Таракани, пруски, стоноги снували скрізь по стінах (Мирний, I, 1949, 220); Глупої ночі.. проникли [яничари] в місто без пострілу, і чимало повстанців прокинулося отут в казематах, повних цілих її стоніг (Тулуб, Людолов, II, 1957, 106); Личинки [альційського тритона] живляться різними невеличкими водяними тваринами, а дорослі — ..стоногами, гусинню тощо (Визначник земноводних..., 1955, 32); *У порівн. Заскреготали луги й сівали, поповзли, як стоноги, борони (Донч., VI, 1957, 235).

СТОНШЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мн. ч. до стоншійти.

СТОНШЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. стоншійти і стан за знач. стоншійтись. Ознаками загвогжання [вев] є синюваті венозні вузли, розширення всієї сітки підшкірних вен із стоншенням із стінок (Лікар. експертиза..., 1958, 76).

2. Тонша частина чого-небудь.

СТОНШІТИ *див.* стоншувати.

СТОНШІТИСЯ *див.* стоншуватися.

СТОНШУВАННЯ, я, с. Дія за знач. стоншувати і стан за знач. стоншуватися.

СТОНШУВАТИ, ую, усьм, *недок.*, **СТОНШІТИ**, ші, шійш, *док.*, *перг.* Робити тоншим.

СТОНШУВАТИСЯ, усяю, усься, *недок.*, **СТОНШІТИСЯ**, шіся, шійшся, *док.* 1. Ставати тоншим. Артерії середнього калібру мають дуже товсту м'язову оболонку; в напрямку до периферії вона стоншується (Фізіол. ж., II, 3, 1956, 30).

2. тільки *недок.* Пас. до стоншувати.

СТООНІЙ, а, е, *поет.* Якій має багато очей. Христя.. пішла до брами, почувачи, що стоока куна людей біляше нікуди і не дивиться, як на неї (Мирний, III, 1954, 322); Стоока наче вона [пані] була, все бачила, всюди, як та яцирка, по хитору звивалась (Вовчок, I, 1955, 126); [Г е н е р а л - Ч у г а й с т е р:] Про вас [юних партизан] казки складуть хороші люди. Ви будете стоокі і крилаті У тих казках (Воровько, Казка..., 1957, 79); *Образно. — Горі наше сторуке і стооке, але воно ніколи не бачить пані і не шарпає їх, як нас [кріпаків], своїми пазурами (Кочура, Зол. грамота, 1960, 470); // *перен.* Пильний, всевидючий. Він пильний, сміливий, стооний, Ніщо від нього не втече, Ми мулі і майбутні роки Він підіймає на плече (Рильський, III, 1961, 166); Критика.. має бути не лише стоокою, а й обов'язково задушеною (Літ. Укр., 29.I 1963, 2).

СТОП, *виг.* 1. Уживається як команда для припинення руху, роботи в знач.: стій! зупинися! — Аю, стоп! — Віталій нахилився до годів, торкнув його за плече (Гончар, Тронка, 1963, 333); Ешелон раптово рушає в місця і йде, набуваючи швидкості. — Стоп! — гукає фелдфебель. — Ше не одержано фуражі.. У мене зостається на цій станції половина людей... (Ю. Янов., I, 1954, 187); // Уживається як наказ припинити що-небудь робити в знач.: годі! об'лиш! Солдат б'є поліцає автоматом по голові.. Дівчина кинулася скидати в поліцає чоботи.. — Стоп.

Облиш чоботи, в'яжи його раніш... (Ю. Янов., I, 1954, 169); — Коли що — вона ж біля мене буде: сам, отцю рукою рішу! — Стоп! — насторожилися раптом Баржак. — Чусте? Десь.. ледве чутино заспівали пісні (Гончар, II, 1959, 98).

2. у знач. присудк. сл., розм. Уживається на позначення припинення руху, роботи. Голова.. спустилася [машинною] в ярк.. Смик сюди, смик туди, — стоп! (Вшняя, I, 1956, 384).

3. у знач. іж., *невідж.* Назва покажчика, сигналу для зупинення механізму, транспорту. Лінія «Стоп» наноситься перпендикулярно до напрямку руху транспорту (Автомоб., 1957, 256); Угаров рвонує на себе ручку машинного телеграфу. Мідна блискуча стрілка перескочила слово «стоп» (Ткач, Крута хвиля, 1956, 298).

СТОПА¹, й, ж. 1. Кінцева нижня частина ноги людини та задньої кінцівки деяких наземних хребетних тварин. Сашко відсунув дикт і вийняв із стованки скриньку з приступкою для стопи вверху та двома щітками і набором баночок «гуталін» усередині (Смолиць, V, 1959, 17); При ураженні шкіри стін.. виявляється неможливим тривале перебування на ногах (Лікар. експертиза..., 1958, 122); У вазлибині .. нечери виявлено кістки стоп, голіжки і кистей рук неандертальської людини (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 15).

2. *заст.*, *поет.* Нога.

◇ Від стіп (стоп) до голові — те саме, що 3 ніг до голови (*див.* голова). Жак перейняв її від стіп до голови. Пінеба проковтнула мутно-чорна обважніла змара (Хотк., II, 1966, 218); Іті стовіми (по стопі) кого — наслідувати кого-небудь у своїх діях, вчинках; На велику (панську і т. ін.) стопу; На великій (панській і т. ін.) стопі, *діал.* — багато, розкішно. — Я не жила сими часами на великій стопі, не була так часто в товариствах (Фр., VI, 1951, 383); Направити (направити, спрямовувати, спрямувати) [свої] стіпи куди, *жарт.* — іти, прямувати куди-небудь. Потресов і Струєв направили свої стіпи в будуар мадам Полоцовой (Бурл., Напередодні, 1956, 170); Падати (припадати) до стіп (до стоп) кому — те саме, що Падати в ноги (до ніг) (*див.* падати).

3. *рідко.* Нижня частина гори. Хто не знав нашого розкішного Покуття у стіп Карпатських гір...? (Кобр., Вибр., 1954, 83); Юра йшов невеличкою сіножаттю, що простяглася між стоюлою гори, в якій він зійшов, і гістичем, що йшов поперек села (Фр., IV, 1950, 418).

СТОПА², й, ж. Одиниця виміру віршованих рядків; група складів з певним, незмінним для даного вірша розташуванням одного наголошеного і одного, двох чи трьох ненаголошених складів. Великоруський пісенний вірш збудований в правильних стоп: прозгеі, ямію, дактиліа та ін. (Муз. праці, 1970, 29); Стопа — це група складів, в якій наголос займає певне місце і яка повторюється на промізі всього віршованого рядка (Укр. літ., 8, 1957, 115).

СТОПА³, й, ж., *розм.*, *рідко.* Те саме, що стіс. За кілька хвилин виросла ціла стопа аркуші (Тулуб, Людолов, II, 1957, 311); Після остаточної обробки голубі стопи зошитів надходять на дільницю, де їх підраховують, упаковують (Веч. Київ, 13.VII 1957, 1).

СТОПА⁴, й, ж. 1. Стара (до запровадження метричної системи мір) російська міра кількості паперу, яка дорівнювала 480 аркушам.

2. Одиниця довжини у Чехословаччині (28,4 см — у Моравії, 29,6 см — в Чехії), Югославії (31,6 см), Польщі (28,8 см). — Кождий такий пушок — се ось такий здоровенний будяк, що запоганив квадратну стопу землі (Фр., IV, 1950, 325).

3. Російська міра місткості посудини для вина (близко 0,6 л.), якою користувалися до XVII ст.

СТОПІТИ *див.* **стоблювати**.

СТОПІТИСЯ *див.* **стоблюватися**.

СТОПІН, а, ч. Шаур, просочений легкозаймистою речовиною, який застосовують у піротехніці для швидкої передачі вогню.

СТОПІНГ, а, ч. Камера в гірських породах, в якій обвалюють з уступів руду. [В а л я:] *Добувати руду у старій шахті небезпечно. Вона аварійна.* [Д а н и л о:] *Вироблений стопінг. Пустота — більш як тридцять тисяч кубометрів* (Мокр., П'єсн, 1959, 226); *Дівчиця мала ще й «резервні» — чотирнадцятий і вісімнадцятий стопінги* (Ле, С. Голубар, 1950, 49).

СТОПКА¹, и, ж., рідко. Зменш. до **стопіа**². *Катя ніжче схлипла голову і непорушним поглядом дивилась на стопку книжечок і паперів* (Гур., Наша молодість, 1949, 299); *На позицях.. лежали акуратні стопки учнівських зошитів* (Довч., VI, 1957, 421); *Над столом, на якому акуратною стопкою лежать книги й журнали, сплилася посивіла людина* (Веч. Київ, 11.III 1969, 1).

СТОПКА², и, ж., розм. Те саме, що **чарка**. [П а в л о (Дістав з лиска пляшку, закуску, наливав Кіндратові стопку).] *Бери, Кіндрате. За нашу молодість!* (Корн., II, 1955, 155); *// Кількість вина, горілки і т. ін., яка вміщується в такій посудині. — Вчора мене підмовили стопку перціоки на ніч пережувати.* *Випив* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 160).

СТОП-КАДР, у, ч. Кінематографічний прийом, за допомогою якого створюється ефект зупинки зображення на екрані. *Фінальним стоп-кадром автори [фільму «Вірність»] підкреслюють своє завдання. Лишаючи героя на цьому рубежі, вони кажуть: ось тут починається те, до чого готувало юнаків життя* (Вітч., 6, 1971, 175).

СТОП-КРАН, а, ч. Пристрій у вагонах для негайної зупинки поїзда, трамвая і т. ін. *Старший кондуктор, помітивши з площадки останнього вагона сигнал зупинки, вправ стоп-кран...* (Веч. Київ, 6.VIII 1957, 2).

СТОПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. час. мін. ч. до **стоїти**; *// у знач. прикм. Літак ударився сторч об каміну скело і, сплюснувшись коржем, загорівся. Зажурено дивилися [хлопці] на безформні купи стопленого металу* (Ле, Клен. лист, 1960, 90).

СТОПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **СТОПІТИ**, **стоплю**, **стопіши**; *мн.* **стоплять**; *док.*, *перех.* 1. Розтоплювши кілька плавких речовин, з'єднувати їх в одне ціле. *Стопити срібло з золотом*; **Образно. — Чого горять твої червоні очі і стоплюють у вогні разом страх і невпевненість?* (Коцюб., II, 1955, 226).

2. Нагріваючи, робити рідким; розтоплювати. *І лотники ізбраліє [зібралієся], Золото стопили, І на диво вогню світу З нього плуг зробили* (Рудан., Тв., 1959, 514); *Стопити сніг*.

3. *розм.* Виготовити з розплавленого металу. *На горбку Святуху церков.. збудували на стовпах... зрест із золота стопили* (Рудан., Тв., 1959, 67).

СТОПЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **СТОПІТИСЯ**, **стопітися**; *мн.* **стопляться**; *док.* 1. З'єднуватися в розтопленому вигляді (про метали, жири і т. ін.). *Стопиться в один метал*.

2. Нагріваючись, ставати рідким; розтоплюватися. *Сніг стопиєся, теплий вітер повіє з полудня* (Фр., VI, 1951, 266); **Образно. Наймане військо, що приєд до королеви із собою, зменшилося наполовину, стопилося, як сніг від сонця* (Мак., Влбр., 1956, 547).

СТОПОР, а, ч. 1. Пристрій для зупинення або закріплення в певному положенні рухомих частин механізму машини. *На валу [жатки] шпонками і стопорами*

закріплено три 9-зубцеві зірочки (Зерн. комбайни, 1957, 103); *Рульовий стопор*; *// перех., розм.* Перешкода, перешкода у розвитку, ході якої-небудь справи, якогось заходу, явища. *Стопор на шляху прогресу*.

2. Механізм для закриття розливного отвору в сталерозливних ковшах. *Розливальник підніме стопор, і сталь полетить у форму гарячим, нестримним потоком* (Собко, Біле полум'я, 1952, 136).

СТОПОРИТИ, рю, рши, *недок.* 1. *перех.* Зупинити або уповільнювати хід, роботу механізму, машини. — *Стопорить мотор* — *залунає вигук із шлюпки* (Труבל., II, 1955, 408); *Стопорить [капітан] машину.. і прає до берега ближче* (Гончар, Тронка, 1963, 150); *// Закріплювати стопором (яку-небудь деталь). Стопорити гайку*; *// перех., розм.* Загримувати, уповільнювати розвиток, хід якої-небудь справи, якогось заходу, явища.

2. *неперех.* Прппивати або уповільнювати свій хід. *Часом крейсер стопорить*.

СТОПОРИТИСЯ, иться, *недок.* 1. Зупинитися, переставати діяти (про механізм, машину). *Машина в трюмах уже затихають, стопоряться* (Кучер, Голод, 1961, 343); *// Закріплюватися стопором*; *// перех., розм.* Загримуватися через які-небудь перепони, перешкоди. *Стопориться підвезена матеріалів*.

2. *Пас. до стпорити.* *Маточини передніх коліс автомобілів ЗИЛ-164 і ГАЗ-51А.. кріпляться гайками, які потім шпінтуються або стопоряться і закриваються кошками* (Підручник шофера..., 1960, 227).

СТОПОРІЗАЛЬНИК, а, ч. Робітник паперового виробництва, який працює на стопорізі.

СТОПОРІЗАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до стопорізальник.

СТОПОРІЗКА, и, ж. Машина, яка розрізує папір на аркуші певного формату для укладання їх у стои (*див.* **стопіа**³).

СТОПОРІННЯ, я, с. Дія за знач. **стпорити** і **стпоритися**. *Найбільш поширеним засобом проти самовідгичування [гайок, гвинтів] є стопоріння контргайкою* (Слюс. справа, 1957, 280).

СТОПОРНИЙ, а, е. Прикм. до **стпор.** *Щоб стопорний гвинт сам не відгичувався... різь треба виконати точно* (Слюс. справа, 1957, 280).

СТОПОХІДНИЙ, а, е, *спец.* Який під час ходіння спирається на всю стопу (*див.* **стопіа**¹). *Стопохідна тварина*; *// Який для пересування використовує опору, до певної міри схожий на людську стопу (про машину). Стопохідна машина*; *// у знач. ім.* *стопохідні, нш, мн.* Назва наземних ссавців, які під час ходіння спираються на всю стопу.

СТОПОЧКА¹, и, ж. Зменш.-пестл. до **стбіка**¹.

СТОПОЧКА², и, ж. Зменш.-пестл. до **стбіка**². *Любов Касяніна відкрила гранчасту пробку, і.. напій полився в сточокці* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 45).

СТОПРОЦЕНТНИЙ, а, е. 1. Який містить сто процентів чого-небудь.

2. Який охоплює всіх або все; цілковитий. *Я просив Басова дати мені чотири, максимум п'ять років на проведення розрахунків і великої серії допоміжних дослідів.. [ва] додатковій теоретичній і практичній роботі, а тоді вже йти на велике виробування, маючи стопроцентну певність успіху* (Собко, Справа..., 1959, 102); *У павській Польщі понад 5,5 мільйона чоловік не вміли читати і писати, а нині ПНР є країною майже стопроцентної письменності населення* (Ком. Укр., 7, 1964, 82).

3. *перен., розм.* Те саме, що **справжній**. — *Зараз я — стопроцентний киянин. Цілими днями колесую по київських вулицях* (Загреб., День., 1964, 262); *В боротьбі проти філософії марксизму дипломовані прислужники*

стамани — це лише вертвіка козацька, з нею сторгуватися не трудно, головно, як поведуть себе оті жилаці, проті рядові (Гончар, II, 1959, 319); Українська буржуазія... взяла участь у вибораз до думи. Як і російська буржуазія, вона вважала, що в думі їй легше вдасться сторгуватися з царизмом (Іст. УРСР, I, 1953, 616).

СТОРГУВАТИ *див.* сторгобувати.

СТОРГУВАТИСЯ *див.* сторгобуватися.

СТОРЖИТИ, *жү, жіщ, дск., перек., діал.* Сторгувати. Сторжити коня.

СТОРЖИТИСЯ, *жүся, жіщся, дск., діал.* Сторгунтися. *Показе [пан] Кузьму Трохимовича та й поєднае його, щоб списав йому солдата. Сторжилися за десять рублів грошей і восьмому горілку (Кв.-Осн., II, 1956, 7); Іхав хурман. Приська покликкала його, сторжилася (Л. Янов., I, 1959, 289).*

СТОРИЦЕЮ, *присл., книжн.* У багато (буквально — у сто) разів більше. — *Яка твоя вина?.. Нежа на тобі щипі... Ти викупив її... сторицею викупив... (Мирний, IV, 1955, 48); Добрі халяї не шкодують грошей на капітальне будівництво, все це сторицею окупиться (Чаб., Тече вода..., 1961, 23); За нашу працю все в нас есть: Сторицею земля нам родить! (Нех., Днвлюсь..., 1949, 25).*

◇ **Віддячувати** (віддячити, сплăчувати, сплатити, платити, заплатити і т. ін.) сторицею — те саме, що відплачувати (відплатити) сторицею (*див.* відплачувати). [К у л і ш:] *Зодєдливий любийі я віддячу сторицею... за послугу... (Голов., Блвзько..., 1948, 271); Прийді та подивися, яку я терплю муку люту... Віддяч ія за мене сторицею (Мирний, IV, 1955, 75); — Сплатять, Гаю, сторицею сплатять! — Партизан приюж, голосно ковтнувши слину (Ле, Право..., 1957, 157); За поля наші краси-прекрасні, За веселі зорі непогасні Ми сторицею платим ще й доплатам Лиходіям-зоддіям проклятим (Рильський, I, 1946, 306); Відплачувати (відплатити) сторицею *див.* відплачувати.*

СТОРИЧНИЙ, а, е, *книжн., рідко.* Те саме, що сторічний. — *Сторичний плід давали всі труди (Фр., XI, 1952, 222).*

СТОРИНКА, *п, ж. і.* Один бік аркуша паперу в зошиті, книжці і т. ін. *Прочитавши перших дві-три сторінки, з спинишась, щоб одвести голос, і почула голосне, кирне дихання Алли Михайлівни, — вона спала (Л. Укр., III, 1952, 618); Він подає мені розгорнуту книжку... На сторінці, що мені її запропонував Професор, були намальовані тишішою деталі й розміри... морського паруса (Ю. Янов., II, 1958, 121); Андрійко зловив газету і забігав сполошеними очима по сторінках (Панч, II, 1956, 493); *Образно. [Б е р е с т:] Читайте ж ви тепер далі разом, друзі мої, сторінки сонячної книги вашого молодого життя... (Корн., I, 1955, 145); // Аркуш у зошиті, книжці і т. ін. *За дверима чулось шелестіння сторінок, лпаняня книжкою в стлі і сердите бурчання (Коцюб., II, 1955, 369); Тихо в хаті. Не шарудіть сторінками Давид (Головко, II, 1957, 112); Юнак якусь мить стояв, перегортаючи сторінки засмалцьованого зошита (Ваш, Влбр., 1948, 60); // *перев. мн.* Частина якогонебудь тексту. *Маленький білявий Волі, що колись буде дорослою людиною, призначено ці сторінки (Досв., Влбр., 1959, 14); — Я .. перейду до дальших сторінок розповіді, щоб продовжити обіцані міжучари старої людини, яка, проте, вважала себе здатною жити ще п'ятсотні років (Ю. Янов., II, 1958, 37); // *перев. мн.* Члї-небудь творчі. *Деся Чорногоріка позаду, село, де ми жили тоді... де вперше Купера сторінки мій зір закозаний пробі... (Сос., II, 1958, 363).****

На сторінках члїх — у члїх-небудь творах. *Ми всі*

*читали висловлювання про мистецтво, про красу мистецтва на сторінках Гете, Лессіаза, Дідро, Пушкіна, Гоголя, Бєлєнського, Шевченка, Франка (Рильський, IX, 1962, 163); На сторінках книжки (газети, журналу і т. ін.) — у книжці, газеті, журналі і т. ін. На сторінках літопису змальовано докладно, як тікав од козаків розбитий польський коронний гетьман Потоцький (Довж., I, 1958, 273); На сторінках УРЕ вперше в енциклопедичній літературі розповідається про Кубу як державу, що буде соціалізм (Ком. Укр., 3, 1966, 52); Сторінки книжки (газети, журналу і т. ін.) — книга, газета, журнал і т. ін.; Титульна сторінка *див.* титульний.*

2. *перек.* Про період, етап в історії, розвиток чоинебудь. *Оце маю Вам подати одну сторінку з історії переселення на Сибір, може цікаво, то надрукуєте (Л. Укр., V, 1956, 69); Робота в редакції газети «Вільна Україна» в 1939—1941 роках залишиться для мене назавжди радісними, світлими сторінками мого життя (Козл., Відродження..., 1950, 63); Нова сторінка в історії українського радянського народного мистецтва починається після переможної Великої Вітчизняної війни (Мист., 3, 1968, 18).*

◇ **Блєскүча** сторінка в історії чого (в жттї кого) *див.* блєскүчий; Відкрүвати (відкрити) новү (славному і т. ін.) сторінку в чому — починати новий період, етап у чому-небудь. *Перший міжпланетний політ радянської космічної ракети відкрүвав славу сторінку у виченні космічного простору (Рад. Укр., 4.I 1959, 1); Вписүвати (вписати) новү (золотү і т. ін.) сторінку в що — здійснювати що-небудь нове, знаменне, визначне. В битвах проти фашистських завоєвників мїльйони радянських людей... вписали немеркнучу сторінку слави в книгу історії (Ком. Укр., 5, 1970, 88); Золотá сторінка *див.* золотій.*

3. *рідко.* Те саме, що сторінка. *Не лихо журить — чужа сторінка та недала жінка (Укр. присл., 1963, 34).*

СТОРИНКОВИЙ, а, е. Прикм. до сторінка. 1. *Сторінкова нумерація; // Який займає цілу сторінку. Поєднуючи сторінкові й текстові малюнки, жанрові сцени і портрети дійових осіб, автор досягав... смислового пов'язання з текстом (Мист., I, 1955, 37).*

СТОРИНОНЬКА, *п, ж.* Пестл. до сторінка 3.

СТОРИНОЧКА, *п, ж.* Зменш.-пестл. до сторінка 1, 3. В основу гуморески часто кладеться випадок із життя, просто анекдот — все це відповідно трансформується і подається на одній-двох сторіночках (Вітч., 11, 1969, 205); Андрій Дмитрович пояснює [Юркові] кожну сторіночку («Комуністичного маніфесту») (Рад. літ-во, 3, 1957, 17).

СТОРИЧНИЙ, а, е. 1. Який тривав сто років. *Пройшовши сторічний шлях творчих пошуків і славної звершень... театр цюро несе роботу радянським людям (Мист., 6, 1967, 12); Сторічна війна; // Віком сто років. Сторічна бабуся.*

2. Який живе, триває і т. ін. близько ста або понад сто років; // Який росте близько ста або понад сто років (про ліс, окремі дерева і т. ін.). *Стомлений подорожний міг заспокоїти спразу свою і відпочити біля води, в тіні сторічних горіхів (Тулуб, Людолови, I, 1957, 259); // Пов'язаний з чим-небудь, що відбувалося дуже багато років тому. Сторічні спогади; Сторічна давнина.*

3. Стос. до часу, періоду тривалістю сто років. *Сторічною воїлею Леніна присягнули письменники і митці Києва свої творчі зйїти перед трудящими столичної області (Вітч., 7, 1969, 220).*

СТОРИЧЧЯ, я, с. 1. Час, період тривалістю сто років; століття, вік. *В сімнадцятім сторіччі, Як вікно*

в заморський світ, Цар Петро в цім межиріччі Місто зіві (Нех., Ми живемо..., 1960, 120); [Ч у б а т е н к о:] Народ наш творить суд над російськими поміщиками, що сторіччя тримали наші кращі землі (Корн., 1, 1955, 164); Сторіччями вірменський народ опіював безсмертну силу води (Ком. Укр., 3, 1967, 25).

2. Річниця, роковини чого-небудь, що відбулося або почало існувати сто років тому. Не сторіччя для його [Т. Шевченка] смерті ми будемо відзначати, а його безсмертя, безсмертя правди, безсмертя народу! (Рильський, Веч. розмови, 1964, 31); Сторіччя з дня заснування I Інтернаціоналу — свято всього світового робітничого і комуністичного руху (Ком. Укр., 9, 1964, 10).

СТОРНО, невідм., с. Запис, яким виправляють допущену в бухгалтерському обліку помилку.

СТОРОЖ, а, ч. Особа, яка охороняє кого-, що-небудь. Такий сторож з воєка при вісячя, як з кози при капусті (Укр.-присл., 1963, 148); Деся далеко стукає калатало нічного сторожа (Коцюб., 1, 1955, 415); Тимко, гімназійний сторож, востаннє обійшов усі приліщеня (Кач., II, 1958, 33); *У порівн. Два муровані білі шпичасті стовпи.. стояли некаче два сторожі по обидва боки брами (Н.-Лев., VII, 1966, 10); Виросла могила, А над нею орел чорний Сторожем літає (Шевч., I, 1963, 48); // Про сторожову тварину. Бує на господі у мих.. гусак, що за сторожа правце (Зеров, Вибр., 1966, 327); — Ти диви, і вовкодав Плачиди тут! — пізнає вірний сторожіє бучака цибатий Василі Гайосей (Стельмах, I, 1962, 66); // чого. Той, хто захищає, оберігає що-небудь, пильно стежить за недоторканністю чогось; страж. При наближенні [наближенні] сторожа публічної безпеки люди розступилися (Фр., IV, 1950, 304).

СТОРОЖКА, і, ж., заст. 1. Загін, група людей (перев. озброєних), що охороняють кого-, що-небудь; варта. На майдані поставлена сторожа: один вартовий коло царської брами, другий коло Скайської, третій коло храму, четвертий ходить навколо, вартує троянські оселі (Л. Укр., II, 1951, 312); Навколо — ні душечки.. Кордонна сторожа або поснула, або вигинула (Коцюб., I, 1955, 355); Поміж радами зовіє тихо посувалася оточена сторожею їрба в'язів (Головко, II, 1957, 184); Схороняти його [ліс] було нікому, кізна сторожа боялася дезертирств і розбіглася (Донч., III, 1956, 123); *У порівн. Високі дерева, густо переплетені ліанами, наче зрізна сторожа, обступили широку галлею (Ю. Бедзик, Вогонь..., 1960, 142); // Те саме, що стброж. Посій рожу, постав сторожу (Укр.-присл., 1963, 371); Дочку свою одиноку В хаті замикає [батько], Як іде до лагос гранці, І найма сторожу, Стару Рухлю (Шевч., II, 1953, 153); Клас [Кармель] свою голову змучену молодичі на коліна.. а маленька сторожа [дочка] сторожила (Вовчок, I, 1955, 367).

2. рідко. Перебуваннядесь протягом певного часу для охорони, пильнування кого-, чого-небудь. [Л а в р о:] Бабо Лукіє! Вам бойовий наказ: дайце відпові на сторожу хліба і шматок сала (М. Куліш, П'єси, 1960, 89); Були [будівничі] в роботі при воєні з вечора до другої сторожі, а зрання, починаючи з сторожі четвертої (Загреб., Диво, 1968, 619).

На сторбі бути (стояти, стати і т. ін.): а) те саме, що На варті бути (стояти і т. ін.) (див. вартя). — «Искру» читали отут під кручою.. Ти, правда, більше на сторожі стояв (Смолнич, Мпр., 1958, 40); По всіх шляхах, в усіх кінях стали на сторожі міста посилені козацькі роз'їзди (Кач., Вибр., 1953, 112); б) здійснювати догляд за ким-небудь, піклуватися про когось, глядіти когось. Батько, мати не сплять, На сторожі стоять, Не пускають саму мене У садочок гулять

(Шевч., II, 1963, 138); в) пильнувати, захищати, відстоювати що-небудь, боротися за щось. Ти [Вітчизно] пережого здобула, Бо при кермі, бо на сторожі Вслідно [повсякденно] Партія була (Рильський, Сад..., 1955, 7); Радянська держава, що стоїть на сторожі миру.. — можуть перешкода на шляху імперіалістичної агресії (Програма КПРС, 1961, 16); Під (за) сторожею — те саме, що Під вартю (див. вартя). Стала [Горшна].. розказувати, як повели Левка в город, за яким караулом і за якою сторожею (Кв.-Осн., II, 1956, 272); [Г о л о в:] Пустити непевного чужинця — необачно. Незай собі живе, але у пугах під пильною сторожею (Л. Укр., II, 1951, 307); Ставити (поставити) сторожу див. ставити, поставити.

◇ В'юх [завідій] на сторбі див. в'юх.

СТОРОЖЕНКО, а, ч., розм. Син сторожа.

СТОРОЖЕННЯ, я, с., заст. Дія за знач. сторожіти. — При мені можете бути безпечні.. — Ну, ну, і без вас нам нічого не станеться, — відповіла я.. — А вам би ще платити за стороження (Фр., IV, 1950, 261).

СТОРОЖЕНЬКА, п, ж. Пестя. до сторожа. — Не бійтеся, не бійтеся, Царі отамани, — Постаєтья сторожеську Усіма шляхами (Укр. думп., 1955, 111).

СТОРОЖИТИ, жу, жіти, недок. 1. неперех. Бути сторожем, виконувати обов'язки сторожа; сторожувати. Хомці буде робота, зогне [зіпне] курім і буде сторожити, а то от нігде не найде місця.. (Мрайш, IV, 1955, 212); — Ти постав мене на конюшні, — радить кінь Добрян, — ..а сам під міст іди сторожити.. (Шнян, Іван — мужицький син, 1959, 40).

2. перех. Стежити за безпекою кого-, чого-небудь, охороняти, стерегти когось. щось. — Ге, дітки.. Ідїть собі.. Я вже тут.. сторожитиму село (Збан., Таємниця.., 1971, 35); *У порівн. Під самими ворітьми злясся над колодазем новий журавель, немов сторожею взід до оселі (Коцюб., I, 1955, 237); // Уважно стежити за ким-, чим-небудь, підстерігати когось, щось. Микася себелик, плітка викидалась: Всюди лютий ворог здобив сторожиху.. (Шог., Поезії, 1958, 358); Діти сторожили шлях за селом, найменший глас будив тривогу (Коцюб., II, 1955, 96); Все.. життям недоєрило сторожили [Тимофія] чужі очі (Стельмах, II, 1962, 34).

СТОРОЖИХА, и, ж., розм. 1. Дружина сторожа. На голос дзвінка вибіг сторож, за ним сторожиха (Фр., VI, 1951, 414).

2. Жін. до сторож. — Не вже-таки ви зовсім безпритупьна людина, така, як я? — сказала церковна сторожиха (Н.-Лев., IV, 1956, 277); У школу він прийшов перший. Довелося навіть почекати на ганку, доки сторожиха відімкнула двері (Донч., IV, 1957, 66).

СТОРОЖІВ, жева, жеве. Прикм. до сторож; належний сторожеві. В маленькій сторожеві хатині любили спікув (Вас., II, 1959, 23); Не встигла [Катрі] ще й поспідати, прибігла сторожева діачина (Головко, II, 1957, 193).

СТОРОЖІВНА, п, ж., розм. Дочка сторожа. Всюди шестилітня сторожівна Загурнуть встигала, в кожен кут.. (Вичко, Простота; 1963, 83).

СТОРОЖІВСТВО, а, с. 1. Виконання обов'язків сторожа; посада сторожа.

2. збірн., рідко. Сторожі.

СТОРОЖІВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до стброж. Виконував [Мусій] свої буденні сторожієські обов'язки, а в серці було по-святковому ясно (Речм., Весв. гроап, 1961, 40).

СТОРОЖКА, п, ж. Приміщення для сторожа або військових вартових. Шлях висів до великої мурованої брами; коло брами стояла сторожка для вартового (Н.-Лев., II, 1956, 206); Біля сторожки лісника, над

болотами, затишений в куточок... (Скл., М. Щорс, 1938, 71); Школа містилася в колишній церковній сторожці (Стельмах, I, 1962, 198).

СТОРОЖИЙ, а, ё. 1. Напружено-уважливий, тривожний, зосереджений у чеканні чого-небудь (про людину); насторожений. *Переживання останні місяці зробили її недовірливою і сторожкою* (Вільде, Сестри..., 1958, 535); *Вітальї.. помічає, що й Тоня зараз якесь не така, якась сторожка, строгіша* (Гончар, Тронка, 1963, 34); *Образно. *Гори й долини лежали сторожкі, німі* (Скл., Карпати, II, 1954, 358); // Чуткий, обережний, полохливий (про тварину). *Біжать, поступаючи злегка, Газелі стрункі, сторожкі* (Л. Укр., IV, 1954, 81); *Дика гуска — птиця великої обережності й великої сторожки, підкрістися до неї важко* (Вішня, II, 1956, 183); // Здатий пилькувати й легко сприймати, відчувати що-небудь (про органи слуху, нюху і т. ін.). *Сторожче Бозунове вухо здалеку вловлює кінський тупіт* (Кач., Вибр., 1953, 147).

2. Сповнений настороженості, тривоги. *Птахи та солдати ще спали сторожким сном* (Перв., Дикий мед, 1963, 269); *Натовпом пройшов стриманий шепіт сотні голосів.. залягла сторожка тиша* (Епік, Тв., 1958, 335); // Який виражає напруженість, настороженість. *Весь час вона була тепер під чимось сторожким поглядом, що.. ніби оберігає її від Фросеньки* (Гончар, Дорога..., 1953, 53); *Не чекала [Ярина] від нього добра, не вірила йому й дивилася сторожким оком* (Жур., Звич. турботи, 1960, 203); // Стриманий, притиснений (про рух, звуки); обережний. *Василь Васильович стукав повільно і сторожкою водою* (Дмит., Наречена, 1959, 126); *Тонкий слух хлопця перехоловся сторожкою шерех.. — здається, наче згось, скрадаючись, пробиралась в чагарникат* (Кол., Терен..., 1959, 10).

СТОРОЖКІСТЬ, кості, ж. Стан і властивість за знач. сторожкий. *Втрапиши свою оту сторожкість, щиро, дівинко засміялась [Тоня] від холодного водяного лоскоту* (Гончар, Тронка, 1963, 35); *Пляжистість в оленів зникла, коли вони, підростаючи, набувають сторожкість, шведкий біг, тобто те, що рятує їх від ворогів* (Наука..., 9, 1961, 44).

СТОРОЖКО, присл. до сторожкий. *Припав до землі і сторожко чекає команди літній сфрейтор Бовдуляк* (Ю. Бедзик, Полк..., 1959, 188); *Ворог між бути на кожному кроці, і ми сторожко адіялились в біле поле* (Багмут, Опов., 1959, 63); *Спав я сторожко, хоч і був дуже струджений* (Мур., Бук. повість, 1959, 69); *Тиснуться коні. Вони вже чули чужинців, чулять вузла, сторожко витягують шиї* (Тют., Впр, 1964, 494); *До куметної тачанки сторожко підходить Серьожка.. Страшнувало малому: коли б чого не вийшло* (Головко, Літа..., 1956, 4); *Нишком, навищачки крадуться люди і неспіло, сторожко переключаються* (Л. Укр., IV, 1954, 243); *Образно. *Сонце, шукаючи броду, сторожко зупинилося посеред ріки* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 504).

СТОРОЖОВИЙ, а, ё. 1. Який стоїть на варті, охороняє кого-, що-небудь. *Біля гирля безіменної степової річки сиділи сторожові козакі* (Тулуб, Людоловн, I, 1957, 137); *Мар'ян ядєнь і ячючі, мов сторожовий пес, бігав по коморат, пильнуючи своє добро* (Чорп., Визвол. земля, 1950, 25); *Сторожові тюлені не спали. Вони.. наче прихюхувались, чи не наближається небезпека* (Трубл., Лахтак, 1953, 55); // Признач. для сторожування, вартування; який є місцем перебування сторожі. *Надворі було тихо. Тільки десь далеко перегукувались вартові на сторожових вишках* (Хижняк, Тамара, 1959, 251); *Перетопившись попід мостом через баяру на той бік, розвідники вже держалися по насипу до сторожової*

будки (Гончар, Людина..., 1960, 126); // Який несе дозорну або прикордонну службу. *Вдєнь і ячючі сторожові прикордонні катери.. ріжуть непривітні морські хвилі* (Донч., II, 1956, 367).

СТОРОЖОВА могила — високий земляний насип при дорозі, на кордоні і т. ін., який був місцем перебування сторожі. *Припорошений весняною пилюкою степ збігав на південь і стигне там голубим маревом; суворою лінією стоять по ньому сторожові могили, насипані, може, татарою, а може, волелюбним козацтвом, що.. боронило ці степи від ворожих навал* (Тют., Вир, 1964, 72); *Сторожовий полк — на Русі X—XVII ст. — кінний загін, що прикривав основні шляхи й здійснював розвідку. За великим полком стояв «сторожовий полк»* (кіньота князя Дмитрія) (Іст. СРСР, I, 1957, 86).

2. Стос. до сторожування, вартування. *Ще літом сякі-такі сторожові роботи луцаються, а зимою які?* (Мирний, IV, 1955, 213); *Полк.. ніс сторожову охорону на шляху Тульча — Ісакці* (Добр., Очак. розмир, 1965, 383).

3. За допомогою якого попереджають про небезпеку, остерігають. *Урочища ніч тремтять над табором бранців і над Вавилоном. То там, то там загораються сторожові огні* (Л. Укр., II, 1951, 146); [С л і п е д ь:] *Шонч в трубу сторожову він дуге* (Фр., XIII, 1954, 378).

СТОРОЖОВИК, а, ч., розм. Сторожовий катер, човен. *Іх [моряків] помітив у морі наш сторожовик і хотів узяти на борт* (Кучер, Голод, 1961, 201).

СТОРОЖОВЩИНА, н, ж. Плата, податок за сторожування кого-, чого-небудь. — *Платимо [папам] подимне.. та дєа гроші сторожовщини та за майстерню*... (Тулуб, Людоловн, I, 1957, 173).

СТОРОЖОК, жкк, ч. Пристрій, який приводить у дію механізм пастки, западні і т. ін. *Яде ловець.. До землі його рука Натіля терною віткою і ладнає сторожка* (Шог., Поезії, 1958, 384).

СТОРОЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. сторожувати. *Кузьма йшов собі додому, а Перегуда лишався у конторі і за постояльця, і за сторожа, хоч трудодні за сторожування одержував Кузьма* (Кучер, Прошай..., 1957, 264); *Тимко зустріє Павла Гречаного, що повертався із сторожування від магазину* (Тют., Вир, 1964, 8).

СТОРОЖУВАТИ, ую, уєш, недок. 1. неперех., у чому, на чому, біля чого, при чому і без додатка. Бути сторожем, виконувати обов'язки сторожа; сторожити. *Літ п'ятнадцять він уже сторожує* (Мирний, IV, 1955, 189); *Тридцять дев'ять років сторожував він у школі* (Коп., Тв., 1955, 289); *Він просто зрадів, коли його призначили сторожувати на буряках* (Кучер, Трудна любов, 1960, 124); *Дядько Семен протягом десяти років сторожував біля тракторів..* (С. Ол., З книги життя, 1968, 126); *Лукина сторожуєла ячючі при будинку відпочинку* (Вол., Місячне срібло, 1961, 325); *Як пан Рудий узявся будувати.. жлиця, Денис найнявся тоді при нім сторожувати* (Рильський, Поеми, 1957, 259).

2. перех. і неперех., розм. Стежити за безпекою кого-, чого-небудь, охороняти, стерегти когось, щось. *Магазини треба було сторожувати надворі, цілу ніч на п'ялмбу дивитися* (С. Ол., З книги життя, 1968, 45); *Олімпіада взяла кендюха й повисила.. в коморі, наказавши улюбленому псу: «Терпеливо сторожуй!»* (Ковінька, Кутя, 1960, 32); // *Уважно стежити за ким-, чим-небудь, підстерігати когось, щось. Наче найнявся [Плачида] сторожувати за нею* (Стельмах, I, 1962, 473); *Образно. *Два дуби сторожували поле* (Перв., I, 1958, 240).

СТОРОНА, й, ж. 1. Простір, місцевість, розташовані в якому-небудь напрямку від когось, чогось,

а також цей напрямок. — У-у! — закрипівши зубами, газує Грицько і зло посваривсь кулаком у ту сторону, де стоє панський будинок (Мирний, I, 1954, 302); Андрій з повагою вийшов на ганок і, вклонившись людям на всі сторони, рівним, спокійним голосом промовив: — Чи пізнаєте мене, куди добрі? (Копюб., I, 1955, 450); Десь далеко, в сторону Охтирки, чуєся приглушений суркіт (Тют., Вир, 1964, 338); Хлопча, вирнувши по сторонах, розпочав швидко: — Коло Химчиної хати, коли бій шов, ащик гранат наші залишили (Шер., В партпз. загонах, 1947, 21).

Сторони світу — північ, південь, схід, захід. Він благально мовчав у болюсному й глибокому самотпогляданні, оглядаючись на всі чотири сторони світу (Довж., I, 1958, 498).

◇ На всі чотири сторони — те саме, що На всі чотири бокі (див. бік). Сніданок закінчено, зараз Васько поведе посуд і може майнути на всі чотири сторони (Зар., На. світ, 1967, 317); Нас, першокурників, відпустили на всі чотири сторони (Чаб., За півгодини..., 1963, 8).

2. перен. Те саме, що бік 7. Тепер, при стабілізації карбонації і значному збільшенні капіталі кредитних установ... ставки кредиту повинні бути переглянуті в сторону зниження (Компартія України в резол. і рішен..., 1958, 232).

3. Місцевість, область, район і т. ін., що має певні природні й кліматичні особливості; край. Віддала мене мати В чужу сторону (Укр. лір. пісні, 1958, 110); Там, недалеко од нас, — може, коли Слободянські сторони доводилося переїздити, то чували, — стара жона викопала печери у крейдяній горі (Вовчок, I, 1955, 180); Мої дитинячі будні У придесенській пройшли сторони (Дор., Літа..., 1957, 25); В напівпустельних казахстанських степях Дмитро сумував за далекою рідною лісовою стороною і мріяв затасно точ колись, дорослим, повернутися до краю свого дитинства (Хор., Незакінч. політ, 1960, 5); // Те саме, що країна 1, 2. В якійсь далекій стороні... В Німеччині... В Туреччині... Та ні!.. Таку ледячу пам'ять маю, Що й не гадаю. Далеко десь.. Пан на всю губу жив (Гл., Вибр., 1957, 91); Було то не в нашій краю, а далеко, далеко, в горячій [гарячій] стороні (Фр., IV, 1950, 100); Знави добре, знави, мій народе... що Вітчизна в нас одна — Наш Союз, радянська сторона! (Рильський, III, 1961, 74).

Рідна сторона — те саме, що Рідний край (див. край¹). Незай мої співи літають По рідній, козаній мойй сторони (Л. Укр., I, 1951, 51); Барвиста райдуга н'є воду, і шумують ріки в рідній сторони (Сос., II, 1958, 237).

4. у знач. присл. стороною. Кружним шляхом; в обхід. Треба було обходити стороною деякі мастки й городи (Мас., Роман..., 1970, 342); Насилу вибрались [партизани] стороною і пішли найгіршими болотами в потрібному напрямку (Ю. Янов., I, 1954, 55); // Обминаючи яке-небудь місце. Стороною дощик іде... (Стельмах, I, 1962, 104); Гроза вночі пройшла десь стороною (Собко, Біле полум'я, 1952, 60); Денис.. млявим спросоння поглядом дивився за ними [воронами], потім устав із воза і вистричів у зграю, що пролітала децю стороною (Тют., Вир, 1964, 139); // Осторонь, віддалік. Пішов собі, сердєка, стороною від юдей (Кв.-Оси., II, 1956, 31); // перен. Не безсередньо, через когось. — Чим до нана йти, то спершу до Йосипенка.. Пошлімо кого стороною запитать... — Ходімо прямо до пана (Мирний, IV, 1955, 184); Стороною Тиша чує, що Лизогуб мав на Полтавщині великі мастності і що селяни спалили увесь панський двір у перші ж дні революції (Панч, На калин. мості, 1965, 100); Кароль Гавський, дізнавшись стороною про залицяння Мишека

до молоді корчмарки та всю історію з її викраденням, поспішив натякнути про це Евеліні (Рибак, Помилка..., 1956, 180).

◇ Обходити (обійті) стороною див. обходити. 5. Простір, місцевість, місце, розташовані справа або зліва від середини. Ключем, розгалюючись то в ту, то в другу сторону, повідтинню потягався качата на воду (Мирний, I, 1954, 236); Як од нестерпного болю, Марина навіть очі закрила й повела з сторони в сторону головою (Головко, I, 1957, 472); // Простір, місцевість, місце, розташовані на одному з берегів річки, озера і т. ін. На обох сторонах Дніпра була страшенна гущина, нетрі (Стор., I, 1957, 227); // Одна з частин цілого, умовно поділеного навіл. — Два сторони в обхід! Підтягнути батальйон! (Довж., I, 1958, 152); Сторона обличчя; // Місце, місцевість, розташовані на відстані від кого-, чого-небудь. Прісьна, побачивши купку жінок, що стояли в сторони, повернула до них (Мирний, III, 1954, 48); Заходила в Дем'янію. Хоч і в сторони, та дуже жадалося мені побачити своїх перших господарів (Вовчок, I, 1955, 13); У сторони живе [старша дочка], тільки й побачиш, як прийде у церкву або до зборні (Гончар, II, 1959, 198); // Уживається в складі назв частин міста, розміщеного на березі річки, бухти і т. ін. Виборзька сторона.

6. чого і з означ. Складова частина, елемент чого-небудь. Володимир Ілліч дає геніальну формулу комунізму, в якій тісно пов'язані дві сторони побудови нового суспільства: політична (Радянська влада) і економічна (електрифікація країни) (Рад. Укр., 26.VIII 1961, 3); Багато сторін його [М. Л. Кропивницького] різноманітної діяльності ще чекають на своїх дослідників (Нар. тв. та етн., 3, 1965, 14); // Якість, особливість, що характеризують кого-, що-небудь у певному відношенні. Шевченко цікавився не тільки тудожною стороною історичних пам'ятоків, старовинних будівель, але й їх історію (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 435).

Сильна сторона́ див. сильний; Слабка сторона́ див. слабкий.

7. Особа, група осіб, організація і т. ін., що протиставляється у певному відношенні іншій особі, групі осіб, організації тощо. З правого боку сунє з своєю стороною Брюховецький, а з лівого Сожкое військо виступав (П. Кулиш, Вибр., 1969, 163); В залі відразу притишли. Відчулося, що виступу Завадки чекав одна й друга сторона (Вільде, Сестри..., 1958, 473); [Б а л т і с ь к і:] Ми примушені прийняти ультиматум, продиктований нам більш сильною в даний час стороною (Кора, I, 1955, 59); — Я возний, і судить належить не мені; Я лиша виконую, що треба сторони, Котора [котра] кликала мене до виконання (Мішк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 255); Вразовуєчи клявність епіклічних проблем у Радянському Союзі і Данії... сторони погодилися, що вони продовжуватимуть підтримувати між собою контакти (Рад. Укр., 17.XII 1971, 2).

Бути на стороні кого, чий; Тримати (держати) сторону кого, чий — те саме, що Бути на боці (див. бік). Згибла слава Марусякова. Всі були на стороні Юрчика і забули про свого отамана (Хотк., II, 1966, 211); При цій суперечці всі тримали в душі сторону Вишневицьки проти Тріщина (Март., Тв., 1954, 402); Держатися сторони́ див. держатися; Ставати (сгати, перехідити, перейти і т. ін.) на сторону кого, чий — ставати прібічником кого-небудь; поділяти чієс думки, обстоювати інтерес, підтримувати когось. Здавалося їй, що її прихильники відірвалися від неї й переходять на сторону її мужа (Март., Тв., 1954, 296).

8. Одна з поверхонь якого-небудь предмета, бік чогось.

Одну або.. дві підвирітні сторони альтанки роблять глукими (Жилий буд., колгоспника, 1956, 16); Кротоуни й журашники розрізняють лопатами або тильною стороною борони (Колг. енци., II, 1956, 340); *Образно. Життя, як земля до сонця, поверталось до нього своєю найкращою стороною... (Гончар, III, 1959, 232).

◇ Дві сторони [однієї] медалі — дві складові частини розгляданого явця. В економічних вимірниках виробництва кляксть і якість — дві сторони однієї медалі (Рад. Укр., 20.I 1965, 1); Задня (зворотня, друга і т. ін.) сторона медалі — те саме, що Зворотній (ігнаний) бік медалі (див. медаль). Блискучість ідеї, а то навіть форми, могла захоплювати до екстазу фанатизму, і багато треба було сторони критичних впливів, щоб хоч як-так показати й задню сторону медалі (Хотк., I, 1966, 144); Тінюва сторона див. тинювий.

9. мат. Відрізок прямої, що обмежує геометричну фігуру. Сторона трикутника.

10. перек. Погляд, точка зору, розуміння. Бовдюг дивився на заслану дощу чисто з господарської сторони і теж радіє, що після цієї зливи добре підуть рості посіву (Тют., Впр, 1964, 84).

11. рідко. Те саме, що сторінка 1. Мабуть, книжка була не дуже займалуча [цікава], бо, не дочитавши навіть і одної сторони, Целя відложила її набік (Фр., II, 1950, 290); Пишу.. не більше 3—4-х сторін у день (Кошуб., III, 1956, 234).

◇ Бути (статі і т. ін.) ким з (зі) сторони — бути, стати і т. ін. стороннім. [І в а н:] Я не можу тут бути інженером зі сторони, якому досить дати свій проект. Мені хочеться поринути в це будівництво цілком (Лев., Драм., 1967, 294); З (зі) сторони — від сторони людей, з іншого середовища і т. ін. Тоді в мене було щастя... тепер вже ні об чім мені просити дома, нічого сподіватися в сторони... (Вовчок. I, 1955, 224); Моє (твоє, його і т. д.) діло сторона; Нам (мені, йому і т. д.) це (се і т. д.) діло сторона; Я (ти, ми і т. д.) сторін — хто-небудь непричетний до якоїсь справи, не бажає втручатися в неї, цікавиться нею. — А ти тут при чім? — Як при чім? — енергійно підтопився з ослона Якуба. — Тут тати палитимуть, а мое діло сторона? (Гончар, Тронка, 1963, 172); — Застира взагалі про сль і не подумав, солить кожен сам собі, мое діло сторона (Собко, Справа..., 1959, 178); В устаї нашому закону Нема такого... А — нема, То зась нам бити і поклони, Бо нам се діло сторона! (Мирний, V, 1955, 290); — Іде [Оленка] в наше село... а нам про те ні слова, наче ми сторона, наче наш завод чужий (Кучер, Трудна любов, 1960, 188); На сторони: а) (у сполуч. із сл. ж в т и) окремо від рідних. — Тепер ви житимете на сторони, треба бути простішими, — зачала поначалью мати (Гур., Други..., 1959, 44); б) серед чужих людей, в іншому колективі, не в своєму середовищі і т. ін. Господар [Павло] був добрий такий... що й на сторони його всяке знало (Вовчок, I, 1955, 3); Мати на сторони не нагадується своїм сином (Мирний, IV, 1955, 117); — А може, зі мною в супрагуд? Спловичини, гад Чи таки й справді собі десь уже на сторони свіача запримітила? (Гончар, II, 1959, 219); У результаті запровадження щомісячної грошової оплати праці колгоспників докорінно змінилося їх ставлення до колективного виробництва. Тепер вони вже не шукають заробітків на сторони (Колг. Укр., 4, 1959, 8); в) (у сполуч. із сл. дістати, взяти і т. ін.) незаконно; На сторони: а) (у сполуч. із сл. п і т н, відати і т. ін.) в чужий дім. Вибрай сажа, хто тобі по серцю, і скажи мені: чи прийде тебе на сторону віддати, чи у прийми кого узяти (Кв.-Осв., II, 1956, 314); б) сто-

роннім людям. — Тепер ми вже все маємо, що нам треба, ще й на сторону лишок продаємо (Мирний, IV, 1955, 330); в) (у сполуч. із сл. з б у т и, в і д д а т и і т. ін.) незаконно.

СТОРОНИТИ, ронію, роніш, недок., від кого — чого, діал. Сторонитися. При клякмі дворі всі почали якось сторонити від Тугара (Фр., VI, 1951, 65); — Зле робили ти, Агала-Феліціта, що сторониш від цього чоловіка (Коб., III, 1956, 334).

СТОРОНИТИСЯ, роніюся, ронішся, недок., кого, чого, від кого — чого і без додатка. 1. Відходити набік, відступати, пропускати кого-небудь, даючи комусь дорогу. Він трохи не вдарився лобом об якогось бідолошого некрутика.., закричав: «Сторонись!» (Мирний, I, 1949, 215); Влетіли в село. Зустрічні сторонились, даючи путь велосипедові (Десняк, Десну..., 1949, 216); У вулицю на галоні врізався кілький загін чеченця. Степан сторонитися (Епік, Тв., 1958, 530); // Відхилитися, відсуватися і т. ін. від кого-, чого-небудь. Він обіймає її, а вона не дуже-то й сторонитися від нього: не чужі ж вони тепер, а свати (Вільде, Опов., 1954, 29); — Ти до мене? — А до кого ж, бєдокиме? — поспіхається жінка, сторонячись п'яного (Стельмах, I, 1962, 225).

2. перек. Уникати кого-небудь, виявляти небажання спілкуватися з кимсь. До матері [Катря] як нерідна дитина; від батька далеко сторонитися... (Вовчок, I, 1955, 225); З усіх Артемових товаришів.. саме Гришка Орися найбільше сторонилася (Головко, II, 1957, 512); Дорош, розв'язавши торбинку, помітив відразу, що хлопці пообідали без нього.. «Стороняється. Нічого, зеки-нутъ» (Тют., Впр, 1964, 143); // Уникати чого-небудь. Краці люди, що сторонилися досі чиновного стану, як якої огиди, почали потроху посуватися, протоплюватися у нього, щоб не випустити з рук діла, не віддати його у другі — нікчемні (Мирний, III, 1954, 185).

СТОРОНКА, п, ж. Пестл. до сторона 1, 3. Козак не дрима, не спить; Він на чотири сторони на всі Пильненько поглядує [поглядає] (Укр. поети-романтика., 1968, 154); [Н а т а л к а:] Тяжко жити без милого і в своїй сторониці (Котл., II, 1953, 5); [М а к с и м:] А я піду на край світа: На чужій сторониці Знайду долю або згину, Як той лист на сонці! (Кроп., II, 1958, 83); — Прибує, значить, у рідну сторонику? Воно, брат, де ворон не літає, а на рідну сторону вертас (Тют., Впр, 1964, 213).

СТОРОННІЙ, я, с. 1. Який не є членом даної родини, цього колективу і т. ін.; чужий. Випадково, через сторониці людей почувла, що син її лежить у кремезчужькому лазареті (Гончар, II, 1959, 129); — І це ти, мій син... на зі язики покляв те, що треба було тижком-нишком зам'яти, по-сімейному, щоб жодна душа сторониця не знала (Шиян, Баланда, 1957, 162); Директор, нарешті, помітив присутність сторониці особи (Чорн., Визвол. земля, 1950, 108); // Непричетний до кого-, чого-небудь. — Ви мені не вірите, то повірте стороницім людям. Он важ і Параска засвідчить (Мирний, IV, 1955, 361); Круг столів запанувала різномалою строката бесіда, яка стороницім людям здається безладним шумом, але в якій є свій зміст і внутрішній зв'язок (Жур., До вих іде..., 1952, 148); — Ні разу не доводилося мені показати мої винаходи й досягнення стороницім людям (Смолиць, I, 1958, 61); // Який прийшов, з'явився і т. ін. з іншого місця, іншої місцевості тощо. Слухачі свічливо розступились, пізнавши в ній сторонику міську жінку, і гостинно дали їй місце біля самого вікна (Дмит., Наречена, 1959, 136); // у знач. ім. сторбний, нього, ч.; сторбниа, вьої, ж. Людина, яка

не є членом даної родини, цього колективу і т. ін. *Трохи не змер Кирило Іванович, як побачив свою матір.. — Що я тепер скажу йому [папові]? .. Хоч би хоч не звала сином!.. Подумав би, що за ділом яка стороння (Мирний, I, 1954, 158); Батько зрає марш — родинний, інтимний марш. Його не виконувалося при сторонніх, його зраєло тільки в тісному колі родини (Смолчч, II, 1958, 36); *У порівн. Сліпому видно, разманний отрок. Наче і не син Хмеля. Подумав [Хмельницький] про це — ніби сторонній, а не батько (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 90); // у знач. ім. сторбінний, нього, ч.; сторбіння, ньої, ж. Людина, непричетна до кого-, чого-небудь. Упала [Леся] коло Зоні з подвоєю запопадливостю. Сторонній міг би мати враження, що не машиністка її, а нападки, вона, Леся, тамту чимсь дошкульно зачепила (Вільде, На порозі, 1955, 61); В першу мить сторонньому так і могло б здатись, що це співає Петро (Головко, I, 1957, 485); // у знач. ім. сторбінний, нього, ч.; сторбіння, ньої, ж. Людина, яка прийшла, з'явилася і т. ін. з іншого місця, іншої місцевості тощо. Гладій, щоб не найняв [пан] сторонніх (Коцюб., I, 1955, 50); Вім [П. К. Саксаганський] підсів до групи дівчат, спочатку вони урвали розмову, тільки біля них з'явився сторонній (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 122).*

◇ Сторбінне б'ю: а) погляд чужої людини. Оксень, почувши цокіт брочки, присів у житі, щоб словатись від сторонніх очей (Цюпа, Назастріч..., 1958, 350); б) непричетна до кого-, чого-небудь людина. Телеграма була.. заплутана і для стороннього ока зовсім незрозуміла (Ів., Вел. очі, 1956, 114); На вузлових станціях його [санітарний поїзд] загнали на далекі запасні колії, про нього, як могло здатися сторонньому окові, забули (Д. Бедзик, Підземні громи, 1971, 15).

2. Чий-небудь інший, не власний. Без усякої сторонньої допомоги він.. підівся, сів і оглядіся навколо (Довж., I, 1958, 66); Лукія, що спала на веранді, прокинулася, її відчує підозрілий шертіт у садку, чиясь стороння присутність (Гончар, Тронка, 1963, 226).

3. Який не має прямого відношення до чого-небудь; побічний. В нього була така зовчка — на роботі не займається сторонніми справами (Рибак, Новий день, 1937, 203); // Чужорідний, невласний кому-, чому-небудь. Екран радара почав миготіти, піймавши на морі якийсь сторонній предмет, що тихо дрейфує по течії (Кучер, Голод, 1961, 207); Чисте від сторонніх домішок... здорове насіння має величезне значення в одержанні високого урожаю (Хлібороб Укр., 7, 1965, 18); // у знач. ім. сторбінне, нього, с. Те, що не має прямого відношення до чого-небудь. Йому легко й служиться, й живеється: в в кого не тільки про службу спитати, в с ким і об сторонньому побалакати (Мирний, III, 1954, 189); — Давайте умовись, про стороннє ні пари з уст (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 4).

СТОРОБІНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до сторбінний. СТОРОБІНЬКА, в, ж., нар.-поет. Пестл. до сторбінна. — Із якої тебе, брате, Сторононьки ждати? (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 23); Почали [дівчата] співати сумних пісень: як мати вираджала доньку в чужу сторононьку (Свидн., Любарцькі, 1955, 44); І просить він.. на могилі тай посадять червону калину, тай вона прияде йому його милую та далекую сторононьку... (Коцюб., I, 1955, 182).

СТОРОБІНСЬКИЙ, а, е, розм. Який прийшов, з'явився і т. ін. з іншого місця, іншої місцевості тощо. Зійшлися [на віче] майже цілі Тупії та й поприходило декілька сторонських людей (Март., Тв., 1954, 182); Сабат Мицько, старший в-поміж них [переселенців], розповів, що ієні люди сторонські, че звикли до стегу, ім страш-

но по стегу, як у морі (Ю. Янов., Мир, 1956, 111); // Не поширений у цій місцевості. Жила [дівчача], мов ті сторонські рослини в теплінях [теплинях], що їм тіба лиш у сні привиджують бурі (Коб., I, 1956, 375); // Який живе, перебуває і т. ін. не в цій місцевості, в іншому місці тощо. Прикликано післанців [посланців] від сторонських громад, щоб і з ними нарадитись..., як боронитися проти нападу монголів (Фр., VI, 1951, 55); Вишнянське прало — більшою в оні жінкам усіх доколишніх сіл.. Завдрять сторонські жінки вишнянським газдиням. Прало — це таке містечко, де можна здибатись з жінками з усіх кутів та почути новини з цілого села (Вільде, Сестри..., 1958, 320); // у знач. ім. сторбінський, кого, ч., заст., рідко. Людина, яка живе, перебуває і т. ін. не в цій місцевості, в іншому місці тощо. Раз прибігав сторонський на повіщину.. — Горить!.. горить резиденція... (Ков., Світ..., 1960, 116).

СТОРОПІТИСЯ, роплюся, ропшся; мн. сторбілять-ся; недож., діал. Сторопіти.

СТОРОПІЛИЙ, а, е, розм. 1. Діспр. акт. мн. ч. до сторопіти. Сая швидко рушила до селища. Сторопілий від такої несподіванки, юнак ніби прикипів до землі (Шовк., Інженери, 1956, 113); // у знач. прикм. Гриша клубком підтовчися до сторопілого бандита і сповів його за ноги (Сміл., Сашко, 1957, 223); Заледівши за Валериковим плечем сторопілого Данька, він одразу вгадав у нього людину степову, далеку від всієї цієї мезаніти (Гончар, Тварія, 1952, 211).

2. у знач. прикм. Який виражає розгубленість, збентеження, переляк. Сторопіле обличчя; Сторопілі очі. СТОРОПІЛІСТЬ, лості, ж., розм. Став за знач. сторопілий 2.

СТОРОПІЛО, -розм. Присл. до сторопілий 2. — Ось Мічурін, — сказав перекладач. Чинювник сторопіло обернувся до Мічуріна (Довж., I, 1958, 405); — Га? Мене кликав директор? — аж сторопіло допитувався професор, запанючи наглядча за руку (Ле, Право..., 1957, 127).

СТОРОПІННЯ, я, с., розм. Дія і стан за знач. сторопіти. Сторопіння не ввіразу обличчя Слинька (Шовк., Інженери, 1948, 171).

СТОРОПІТИ, ю, ієш, дож., розм. Украй розгубитися, збентежитися від несподіванки, з переляку і т. ін., втрапивши здатність міркувати, рухатись тощо. Питання було таке несподіване, незрозуміле, що мати.. сторопіла (Л. Янов., I, 1959, 411); Вигляд у Максима був такий, що Настя сторопіла (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 72).

СТОРТИНГ, у, ч. Назва парламенту в Норвегії.

СТОРУКІЙ, а, е. Який має сто або багато рук. — Чом я не сторукий? (Шевч., I, 1951, 115); Знову вся сторука юрба кидалася довати й кришити пороуд (Ткач, Плем'я., 1961, 116); *Образно. Яблуні сторуки.. кречуть під центнерами актионіки, шафранки, кальєля (Ю. Янов., II, 1954, 179); // перен. Який може багато зробити, встигнути і т. ін. — Понад усе любля сіати, садовити, плекати, щоб росло. Тоді я сторукий (Довж., I, 1958, 285).

СТОРУКО. Присл. до сторукий. *Образно. Вітер.. наче зібравши всі сили, сторуко ухопив дерево за крижкий стовбур (Вік, Тв., 1958, 166); Весняним шумом уцілілих дерев воно [село] тяглося сторуко до сонця (Цюпа, Три явори, 1958, 75).

СТОРЦЕМ, СТОРЦОМ, присл., діал. Сторч. Перед будкою телеграфний апарат у формі дощаної, сторцєм поставленої домошки (Фр., IX, 1952, 341); Цеглу ставити сторцом чи класти плазом (Сл. Гр.).

СТОРЦОМ див. сторцєм.

СТОРЦЮВАТИ, юю, юєш, недок., діал. 1. *неперех.* Спиряти.

2. *перех.* Ставити сторч. *Ось і знакоми жнуть — сторцюють снопи* (Свиди., Люборацькі, 1955, 32).

СТОРЧ, присл. 1. У стоячому, вертикальному положенні; стійма. *На полицках стояли сторч рядками фарфорові стародавні тарілки* (Н.-Лев., VII, 1966, 266); *Поме, густо всіля сторч поставленими снопами, скидаюся на фантастичний табір* (Кач., Вибр., 1953, 267); *На сторч поставлених тичинах сушилася стара дівка мережа* (Добр., Очак. розмпр, 1965, 62); // *Надобурчавшись піро волосся, пір'я і т. ін.). Під кашкетом сторч, скуйовджено і без пуття витрилося.. руде волосся* (Смолч, II, 1958, 70); *Староста нахилив голову, товсті в'язи його обрзали нахилилися кров'ю, очі жрулилися, вуса стали сторч* (Кол., Терев., 1959, 378); // *Перпендикулярно або під кутом до чого-небудь. Своїми ослабленими вухами дід Іванюта хотів чути все, що говориться, і для цього прикладав долоні сторч до чх* (Кир., Вибр., 1960, 345).

2. Униз головою. *Писарець одчинив вікно і паливше через вікно... а мірошкиж, зовсім п'яний, ав'яз у вікні, жевившись ногою... та й полетів сторч у квітки* (Н.-Лев., II, 1956, 55); *Раптом під князем Святослава упав кінь.. Упав він сторч, і князь ледве встиг витягнути ноги в стремени...* (Скл., Святослав, 1959, 606); // *Передньою, верхньою частиною вниз. Зачало воєни.. То сторч, то набіж калитами* (Котл., I, 1952, 158); *Літак ударився сторч об камінь скелю і, сплюснувшись коржем, загорівся* (Ле, Клеп. лист, 1960, 90).

◇ **Сторч головою**: а) *униз головою. З цієї кручі злізти, як купалися, стрибали сторч головою* (Гр., I, 1963, 352); *Тут [коло опусту] можна було пірнути високо заставок у глибоку ковбаню сторч головою, було де поплавати* (Ішук, Вербівчани, 1961, 23); б) *дуже швидко; стрімголов. Беру листа і вже сторч головою.. літаю в хату* (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 20).

3. *розм.* Спідлоба, насуплено. *Стане [Микита] батька прохати, щоб його оженив, то старий насупить брови, зирне на нього сторч* (Кв.-Осн., II, 1956, 153); *Позналившись, Не те щоб дуже зажурившись, А так на палубі стоїє І сторч на море поглядає, Мов на Іуду...* (Шевч., II, 1963, 105); // *Неприятно, вороже. — Я його, знаєте, запросив кілька разів до себе.. І писар вже не дивиться на мене сторч* (Н.-Лев., IV, 1956, 113).

СТОРЧАК¹, а, ч., *розм.* Те, що спирчать, різко видається вперед або вгору. *У війну позносило осколками дерева, зосталися якісь сторчаки* (Кучер, Прошай..., 1957, 286).

◇ **Давати (дати, ловити, зловити, хопати, вхопити і т. ін.) сторчак (сторчаки)** — падати вниз головою. *Микола зачепив ногою за вал, дав сторчака в пишицю* (Н.-Лев., II, 1956, 250); *Що то вже за їзда, коли те й думав, як не впасти, як не вхопити сторчака..!* (Загреб., Дво, 1968, 155).

СТОРЧАК², а, ч., *діал.* Юшка з риби. *Кухар швидко поставив перед забродчиками стябла з свіжою рибою і нали в миску «сторчака», цебто юшки* (Н.-Лев., II, 1956, 229).

СТОРЧАКА, присл. 1. Те саме, що сторч 1, 2. *Віктор сидів біля вікна, як розтягнутий дерев'яний жетр теслярський, якого поставили сторчака, а він від власної ваги згинається* (Томч., Готель., 1960, 7); *Наткнувся [Чоловік] на Іваса, що лежав на дорозі, чаткнувся, поточився і сторчака полетів через хлопця* (Мирний, I, 1954, 272); *Віжу.. не бачу річкака, і ось — з розгоном у річкак лечу я сторчака!* (Забіла, У.. світ, 1960, 38).

2. *Дуже швидко; стрімголов. Сторчака летів* [Олексі] *додому, ширгокнув шаблю на доліжку, пішов — заривсь у сіно і заривав, як дитина* (П. Куліш, Вибр., 1969, 300).

◇ **Сторчак ставати (статі, збідитися, звестіся)** — те саме, що На дибі ставати (збідитися і т. ін.) (див. дй-бн). [Н а р т а л:] *Кубло гадюче! перед ворогами під ноги стеляться, мов поздихали, а перед братом сторчака стають і раді закусати!* (Л. Укр., II, 1951, 428).

СТОРЧАКОМ, присл., *розм.* Те саме, що сторч 1, 2. *Комин був прикритий зверху [зверху] мурованим дашком, опертим на чотирьох сторчаком поставлених цеглах* (Фр., II, 1950, 258); *Богдан потяг його на себе і.. так піддав йому ногою заду, що він.. відлетів на дорогу сторчаком* (Гончар, Людина., 1960, 13).

СТОРЧГОЛОВ, присл. 1. Униз головою. 2. *Дуже швидко; стрімголов.* — *Мамусю, мамусю, їдуть! Вони сторчголов з печі... стілі застилають* (Тесл., Вибр., 1950, 29).

СТОРЧКИ, присл., *розм.* Те саме, що сторч 1, 2.

СТОРЧКУВАТИЙ, а, е. Те саме, що сторчуватий. **СТОРЧМА**, присл., *розм.* Те саме, що сторч 1, 2. *Плоскінь.. мати вибирала вітку, а матірку — раянкої осені. В'язала в снопи, ставила сторчма сушитися* (Мивко, Моя Мивківка, 1962, 56); *У нього сторчма піднялося волосся* (Перв., II, 1958, 354); *Ми вгору злітали, мов птиці, і падали в скіг сторчма* (Бичко, Вогвище, 1959, 185); — *Якщо подруга [Лебедя] залишилася сама.. то робить так: знімається з тужливим ячанням високо-високо в небо.. і потім враз, склавши крила, шуває зідти сторчма вниз...* (Гончар, III, 1959, 179); *Хулган не дав Любчику відповісти, шарпонує його і так штовхнує, що той полетів сторчма* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 44).

СТОРЧОВИЙ, а, е. Який має напрям вертикалі; вертикальний, прямовисний. *Біла сторчовий шатки пробивано новий хідник* (Гр., I, 1963, 367); [Л е в к о:] *Найкращий пажок був би отой, що я ухвалю, з сторчовим лемешем* (Кроп., III, 1959, 223); // *Який має вертикальне положення; стоячий. Котецький.. сидів біля свого бліндажа на сторчовій колоді, на якій Ваня звичайно колов дрова* (Перв., Дикий мед, 1963, 226); *Сторчовий копір.*

СТОРЧОГЛЯД, а, ч., *розм.* Людина, яка дивиться спідлоба, насуплено. *Протзібла [дочка гетьмана] з-за Дніпра у Київ із полковником, вустатим сторчоглядом* (Мисик, Біла криниця, 1967, 206).

СТОРЧУВАТИЙ, а, е. 1. Який різко видається вперед або вгору. *Між.. сторчуватими стіжками в танучих димах некапко ругалися постаті бійців* (Гончар, III, 1959, 218).

2. *Який не лежить гладко, не прилягає щільно (про волосся); вастобурчений. Старий.. протер очі, зарослі сторчуватими бровами* (Ле, Міжгір'я, 1953, 502).

СТОС *див. стіс.*

СТОСВІЧКОВИЙ, а, е. Сялюк світла сто свічок. *Стосвічкова лампа.*

СТОСІК, а, ч. Зменш.-пестл. до стіс, стос. *В кімнаті Богдана Петровича лежали в не порядку стосики книжок* (Кол., Тв., 1955, 306); *На столі перед економом лежить стосик паперів* (Стельмах, I, 1962, 191); *Рівними стосиками лежали нарубані дрова* (Смолч, Мп разом., 1950, 176).

СТОСІЛИЙ, а, е. *поет.* Який має нездоланну силу; дужий, могутній. *Здавна сонце сія, здавна дикі льоды торосила природа стосила* (Гонч., Вибр., 1959, 104); *Вітчина крила Йому [солдатові] незборені дала. Він полетів — орел стосилий. В сто раз сильніший за орла!* (Гірник, Друзі..., 1953, 101).

СТОСИЛЬНИЙ, а, е. Потужністю сто кінських сил. — *Оце деизум .. — Стосильний!* (Баш, Надія, 1960, 201); *Стосильний трактор.*

СТОСОВНИЙ, а, е. Який має відношення до чого-чого-небудь, пов'язаний з кимсь, чимсь.

СТОСОВІЮ, прийм. з род. а., у сполуч. з прийм. д о. У відповідності з чим-небудь; у застосуванні до чогось. *Стосовно до нових історичних умов Ленін розвиває і приживляє теоретичну спадщину своїх великих учителів* (До 100-річчя.. В. І. Леніна, 1970, 3); *І. Франко вивчає історію не побіжно, стосовно тільки до своїх художніх творів, а спеціально, — і тому його.. вважають істориком-професіоналом* (Ком. Укр., 8, 1966, 61).

СТОСУВАТИ, ую, уєш, недок., перез., рідко. Те саме, що застосовувати. *Сівоск.. поєрнувся до дерев, звідки виразно чувся людський голос, наотував загострену палицю, що її стосував замість списа* (Загреб., Диво, 1968, 254).

СТОСУВАТИСЯ, ується, недок., кого, чого, до кого — чого. Мати відношення до кого-, чого-небудь, бути пов'язаним із кимсь, чимсь. — *Писар напише нам розписку, а я вам заплачу по тій розписці гроші, — сказав Мотуз, дуже обережний, коли діло стосувалося до грошей* (Н. Лев., IV, 1956, 200); *Дарка вирішила уникати інтимних розмов з Ористкою, кого б вони не стосувалися* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 292); *Щоре швидко пробіг очима пункти наказу, які не стосувалися безпосередньо його полку* (Довж., I, 1958, 143); *Богдан стоє осторонь і робив вигляд, ніби його зовсім не стосувється вся гра* (Ю. Янов., II, 1958, 117).

Що стосується кого, чого, до кого — чого, то... — якщо йдеться про когось, щось, то... А що стосується оунієських мучителів, то народ теж не забуває про них (Мельн., Коли кров..., 1960, 95).

СТОСУНОК, ну, ч. 1. тільки м. Зв'язки, взаємини, які виникають між людьми в процесі спілкування. — *Сподіваюсь, що пані відомо, які стосунки має з нами покійний князь? — .. питає Софію один з кредиторів* (Л. Укр., III, 1952, 515); *Особисті, приятельські стосунки зв'язували українського композитора [М. В. Лисенка] з Чайковським* (Рильський, III, 1956, 351); *Без правильного мислення, яке здійснюється за допомогою мови, людина не могла б ні працювати, ні мати стосунків з іншими людьми* (Логіка, 1953, 3); // *рідко*. Відношення, зносини між країнами, товариствами і т. ін. У постійних стосунках з Київською Руссю в XII ст. перебувало Закавказзя (Іст. СРСР, I, 1956, 68); *Братні стосунки російської та української культур були особливо плідними в подоланні різноманітних труднощів у культурному будівництві* (Ком. Укр., 5, 1967, 79).

◇ **Вступати** (вступити) в родинні стосунки *див.* вступати¹.

2. тільки оди., рідко. Причетність, відношення до чого-небудь; зв'язок із чимсь. *Ми раз у раз говоримо про народність і національність мистецтва та літератури і стосунок народності та національності до світового інтернаціонального руху трудящих* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 77).

СТОТА, п, ж., заст. Истога. *Образно. *Мова — така ж жива стога, як і народ, що її витоєрив* (Мирний, V, 1955, 307).

◇ **Стоту** здавати (зда́ти) *див.* здавати.

СТОТИНКА, п, ж. У Болгарії — грошова одиниця — одна сота лева, а також дрібна монета такої вартості.

СТОТИСЯЧНИЙ, а, е. 1. Числівник порядковий, відповідний до кількісного числівника сто тисяч. *Стотисячний примірник.*

2. Який складається із ста тисяч яких-небудь одиниць або оцінюється ста тисячами одиниць. *Кагоока..*

містечко Таврійської губернії, перетворювалося на чар ярмарку в місто з сотисячним населенням (Гончар, Таврія, 1952, 32); *В черні 1651 р. українська армія разом з татарською ордою зустрілася із сотисячною польською армією під містечком Берестечком* (Іст. УРСР, I, 1953, 247); // *Який вміщує сто тисяч або дуже багато яких-небудь одиниць. Змоєк оратор. І в кімнати Б'єтуса оплески шквля, Шо адалося — не дєсятки солдатів, А сотисячний зал* (Гірник, Друзі..., 1953, 22).

СТОТОННИЙ, а, е. Вагою сто тонн. *Грім ударив важко, як стотонний молот* (Донч., VI, 1957, 105); *Стотонна ракета*; // *Який вміщує сто тонн. Стотонні ковші.. наповнювалися металом* (Роб. газ., 25.I 1966, 1).

СТОУСТІЙ, а, е, поет. Який має сто або багато уст. *Нудьга мене гризе, мов гадина стоуста* (Крим., Вибр., 1965, 48); // *Який поширюється великою кількістю людей. Стоуста чутка.*

СТОЧЕНИЙ¹, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до сточити¹. *Кора на дереві зійшла, і стовбур, сточений жуками, вимитий дощами та висушений сонцем, жовтіє і вишукює* (Донч., IV, 1957, 39); *Єдине, що прикрашало цей сточений шашелем будинок, була довга аля бузку* (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 134); *Образно. *Пильніше на останки ці [рпмські руїни] поглянь. На все, що віку сточене зубами, Ще й досі мудро устає над нами* (Зерв, Вибр., 1966, 448); *У порівн. *Там, де за годину ще красувалися чітко окресленими лініями ворожі траверси.. тепер залышлася, як шашелем сточена, як чорною віспою побита, до нутра розвернута земля* (Панч, I, 1956, 124); // у знач. прийм. *Сточений жовудь.*

СТОЧЕНИЙ², а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до сточити².

СТОЧЕНИЙ³, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до сточити³.

СТОЧЕНИЙ⁴, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до сточити⁴.

СТОЧИТИ¹ *див.* сточувати¹.

СТОЧИТИ² *див.* сточувати².

СТОЧИТИ³ *див.* сточувати³.

СТОЧИТИ⁴ *див.* сточувати⁴.

СТОЧИТИСЯ¹ *див.* сточуватися¹.

СТОЧИТИСЯ² *див.* сточуватися².

СТОЧИТИСЯ³ *див.* сточуватися³.

СТОЧИЦЕ, а, с. Те саме, що стік 4. *Цей провулок був зарозом з тим і сточищем, куди весною і в роки збігали потоки води* (Сенч., Опов., 1959, 29).

СТОЧУВАННЯ¹, я, с. Дія за знач. сточувати¹ і стан за знач. сточуватися¹. *Сточуванням ножиць; Сточування болгарки; Сточування дерева жуком.*

СТОЧУВАННЯ², я, с. Дія за знач. сточувати².

СТОЧУВАННЯ³, я, с. Дія за знач. сточувати³.

СТОЧУВАННЯ⁴, я, с. Дія за знач. сточувати⁴.

Перші вправи в шитті на машині проводять на сточувани матерії по прямих лінійках тканини (Гурток «Умлі руки..», 1955, 121); *Сточування швей.*

СТОЧУВАННЯ⁴, я, с., розм., рідко. Дія за знач. сточувати⁴.

СТОЧУВАТИ¹, ую, уєш, недок., **СТОЧИТИ**, сточу́, сточиш, док., перез. 1. Тривалим або частим точінням, тертям робити щось дуже товким, вузьким, тупим і т. ін. *Сточити різець*; // *Точінням знімати нерівність на чому-небудь або поверхневий шар з чогось. Сточити зазублину.*

2. Гривзучи, роблячи дірки, руйнувати, знищувати що-небудь (про гризунів, комах і т. ін.). *Остан почав думати про смерть.. Чи живого, чи мертвого, а така в'єсть воек або сточать зробакы у цих нетрях* (Копюб., I, 1955, 366); *Хата стара, погиза і в хаті не так багато. Дерев'яне ліжко грубої роботи, старий стіл, різьблені ніжки якого сточили шашлі [шашелі]* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 307); *Образно. *Мій*

пам'ятник стоїть тривалиший від міді... Його не сточить дощ уйдливий, зриваний (Зеров, Вибр., 1966, 281); // перен. Згубно впливати на кого-, що-небудь (про хворобу, горе, турботи і т. ін.). *Горе те, як шавиль, сточує серце, нівечить і спустошує душу* (Шиян, Баланда, 1957, 180); *Ориця переселилася до дідуся Власа, — відчувала бо, що жити по сусідству з Шабляжи не може, що тут її здоров'я сточать сухоти* (Д. Ведзик, Серце..., 1961, 40).

СТОЧУВАТИ², ую, уеш, недок., **СТОЧИТИ**, сточу́, сточи́ш, док., перех. Давати змогу рідині повільно витікати, виліватися звідки-небудь. *Лукаш хоче надригати ножем березу, щоб сточити сік* (Л. Укр., III, 1952, 198); *Веласи в кутку тавмичні наради, з яких мені зрозумілими були тільки окремі слова: «порізати печінку... сточити кров...»* (Кодлюб., II, 1955, 358).

СТОЧУВАТИ³, ую, уеш, недок., **СТОЧИТИ**, сточу́, сточи́ш, док., перех. Скріплювати, з'єднувати одне з одним (деталі, кінці і т. ін.), утворюючи одне ціле. *Прибывали [діти] ринки і сточували в одну суцільну ринку від шавлика аж до осики* (Головок, I, 1957, 196); — *От біда, — тихо каже мати, — обірвалася нитка. Вона.. слухить жичку, сточує обірвані кінці...* (Цюпа, Добротворець, 1971, 6).

◇ **Сточити брехнічки** (брехнічки і т. ін.) — розпустити невипілки. *Всім гадала (шестуха), ворожила, Могуща [уніла] в ділі тім була; Чи брехнічки які сточити, Кою імення приложити, То так якраз і дала* (Котл., I, 1952, 154).

СТОЧУВАТИ⁴, ую, уеш, недок., **СТОЧИТИ**, сточу́, сточи́ш, док., перех., розм., рідко. Примушувати рухатися в зворотному напрямі, назад. *Вершник знову попробував сточити коля, але це помітив Малай і смикнув його за стремено* (Панч, I, 1956, 354); *Сточувати машину*.

СТОЧУВАТИСЯ¹, ується, недок., **СТОЧИТИСЯ**, сточи́ться, док. 1. Від тривалого або частого точіння, тертя ставати дуже тонким, вузьким, тупим і т. ін. *Сточується в ґрунті залізне рало* (Зеров, Вибр., 1966, 366); *Кістяні крошки легкі і еластичні, але лажні і порієнкі швидко сточуються об пражу* (В'язання..., 1957, 5).

2. тільки недок. Пас. до сточувати¹.

СТОЧУВАТИСЯ², ується, недок., **СТОЧИТИСЯ**, сточи́ться, док. 1. Повільно витікати, виліватися звідки-небудь (про рідину).

2. діал. Сточуватися. *Тихо-тихо падає той горюх [роса] на трави, на листки, на квітки... сточуючись у глибину із барвистих чашечок* (Фр., VII, 1951, 143).

3. тільки недок. Пас. до сточувати².

СТОЧУВАТИСЯ³, ується, недок., **СТОЧИТИСЯ**, сточи́ться, док. 1. Скріплюватися, з'єднуватися одне з одним, утворюючи одне ціле (про деталі, кінці і т. ін.). *Образно. *Знайомо мелодія пісні, мов тонка нитка, все снується, обривається, сточується і знову снується далі* (Кол., Терев..., 1959, 21).

2. тільки недок. Пас. до сточувати³.

СТОЧУВАТИСЯ⁴, ується, недок., розм., рідко. Пас. до сточувати⁴.

СТОЯЗИКНИ, а, в, поет. Який має багато язиків. *Над полум'ям червоним стоязиким Вже лагодить [солдат] похідний казанок* (Нех., Під. зореку, 1950, 135); // Утворений багатьма голосами, звуками (про галас, гомін і т. ін.). *Природи гомін стоязиковий Заполонив поля, гаї...* (Дор., Тобі, народе..., 1959, 42); // Різномовний. *В гомінливий, стоязиковий порт Нас... море принесло широке* (Рильський, II, 1960, 19); *Розкуються народи і побратаються в вольній сім'ї стоязиковій* (Забашта, Пісня..., 1961, 32).

СТОЯК, а, ч. 1. Вертикальний брус, стовп, який служить опорою для чого-небудь, у якійсь споруді. *Кріпильники встановляють додаткові стояки, зміцнюючи ними стелю* (Донч., Шахта..., 1949, 57); *Під тентом при'язаний [гамак] до двох стояків, що підпирають капітанську рубку* (Ю. Белзик, Вогонь..., 1960, 4); *Для підтримання даху в теплицях ставлять стояки* (Овоч., 1956, 139); // Пристрій для підтримання та зберігання яких-небудь предметів у стоячому положенні. — *Тату, — сказав він, — давайте усі свердла внесемо в комори в сіни та тут і поставимо з цілим стояком* (Кучер, Трудна любов, 1960, 318).

2. Вертикальна труба в якій-небудь споруді, якумусь пристрої і т. ін., яка служить підпорою або елементом з'єднання чогось. *Гідравлічний стояк складається з циліндра, поршня із штоком, ручного насоса по двійній дії, перепускного і запобіжного клапанів* (Нова техн. і технол., 1961, 54); *Пиляльна рама як основний робочий механізм складається з двох трубчастих сталевих стояків і двох поперечин* (Стал.-буд. справа, 1957, 60).

СТОЯКОВИЙ, а, в. Прямк. до стояк. *Стоякові опори поділяються на постійні і знімні* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 78).

СТОЯН, а, ч., розм. 1. Те саме, що стояк 1. *Був це ліс високої ціни: він захищав від сухих південно-східних вітрів.. і сам по собі, деревинною, був величезним багатством — був та греб: на стояни, крокви та бантини* (Смоляч, Мир..., 1958, 155); *Біля яблуні неподалік звелася на високих стояках нова хата* (Цюпа, Назустріч..., 1958, 439); *Косу відбивали на бабці — маленькому ковадлі, що забивалося у дерев'яний стояк з ослоном для сидіння* (Нар. гв. та етн., 5, 1965, 52).

2. Масивна бетонована або кам'яна опора моста, греблі; бик. *Берегові опори, які служать для підтримки прольотної будови і з'єднання моста з насапою, називаються стояками* (Інж. геод., 1959, 369); {Б е р ж и н і;} *Скоро почнется повідь. Якщо не встигнемо забетонувати стояк, нам загрожує велика неприємність* (Баш, Дніпр. зорі, 1953, 52).

3. діал. Калюжа із застоюною водою.

СТОЯНЕЦЬ, ня, ч. Вид глечка. *Вона спустилася до ялозу.. і взяла стоянець з вечірнім молоком, думала зварити кашу* (Чорн., Потік..., 1956, 333).

СТОЯНКА, в, ж., розм. 1. Те саме, що Відстояне молоко (див. відстояний). — *Чом ви не дали молока? — Та не хочеться стоянки починать, бо й так масла нема, ні сметани* (Сл. Гр.); *Глечик призначений для молока, в ньому ставиться молоко на стоянку* (Полт.-кнєвський діалект..., 1954, 120).

2. Те саме, що стояння. *Набридла мені отут стоянка* (Сл. Гр.).

3. Навіс або хлів для худоби.

СТОЯНКА, в, ж. 1. Зупинка, тимчасове перебування на одному місці (під час переїзду, переходу і т. ін.). *Поїзд вже влетів на станцію, зашипіл паровоз, спинилися вагони. Стоянка дві хвилини* (Собко, Звнч. життя, 1957, 336); *Обізнаючи острови Греції, флотилія [«Слава»] попрямувала до Гібралтара, де мала короткочасну стоянку* (Наука..., 7, 1958, 57).

2. Місце зупинки, тимчасового перебування кого-, чого-небудь. *Війська вирушали вперед. Все незабаром спустило: окопи... численні стоянки батарей...* (Гончар, III, 1959, 416); *Кульжан ніде не було. Зейнеб розхвилювалася. За останній час вона щиро полюбила сирітку. Тепер вона скликала людей і наказала це раз обшукати стоянку* (Тулуб, В степу..., 1964, 74).

3. Спеціально обладнане місце для стояння транспорту в перервах між його роботою. *Стоянка човнів*;

// Визначене місце, де стоїть транспорт, чекаючи пасажирів. До стоянки таксі треба було перейти через малесенький сквер (Собко, Нам спокій., 1959, 13); Для поліпшення обслуговування населення та численних гостей столиці України таксомоторний парк збільшує кількість стоянок (Веч. Київ, 6.III 1957, 3); // розм. Спеціально визначене місце, де постійно зупиняється транспорт, щоб пасажирів могли вийти або увійти; зупинка. Обидва хлопці вранці похвалилися: — У нас жодний поїзд на стоянці не простояв зайвий час! (Забіла, У. світ, 1960, 15).

4. Місце поселення людей кам'яного віку. В Центральній Азії рештки шкаралупи яєць страуса знаходили навіть на стоянках неолітичної людини (Наука., 10, 1965, 9); Найдавніші стоянки людини в нашій країні виявлені на Кавказі та в Криму (Іст. СРСР, I, 1956, 3); Хортниця його цікавила як пам'ятник старовини. Він розпитував про нові археологічні розкопки, про стоянки первісної людини, про сліди скіфіє і запорожців (Баш. На берегах., 1962, 35).

СТОЯНКОВИЙ, а, е. Прикм. до стоянка 4. Ряд ямок по шийці посудини, як відомо, в однією з найстійкіших ознак так званої стоянкової культури — культури неолітичних мисливців і рибалок (Археол., II, 1948, 11).

СТОЯННЯ, я, с. Дія за знач. стояти 1, 2, 4, 6—10, 15. Яць Ковалє ввійшов до ванжиря. — Сідайте коло нас, — мовив Чапал. — Та сяду, бо по нинішнім стоянням (стояннї) та біганню (біганнї) таки ноги болять (Фр., VIII, 1952, 19); Ми поверталися до казарм перетомлені, розбиті тупим стоянням на тій нудній черемонї (Кол., На фронті., 1959, 50); Густота стояння сосен, їх віддаленість від джерела пилу й вологи також позначаються на ароматичності повітря (Наука., 9, 1956, 18); Сільські гідроелектростанції будуть в долиніх рік при високому стоянні ґрунтових вод (Довідник сільбудівельника, 1956, 191); Безглузде стояння на одному місці, погане постачання, звороби і тисячі незгод розкладали військо (Тудуб, Людолови, II, 1957, 504); Сонячне проміння падає на поверхню землі під різними кутами залежно від висоти стояння сонця (Жилий буд. колгоспника, 1956, 100).

СТОЯННЯЧКО, а, с. Пестл. до стояння. Вірші були прихильному до Андрія томі: списували вечірнює за вортіми стоянничко їх з Гаєю (Вас., I, 1956, 158).

СТОЯНОК¹, вкв, ч. Зменш.-пестл. до стоян.

СТОЯНОК², вкв, ч. Те саме, що стоянець. — А де ти стоянки поставила? — Навіщо тобі? — Сиру хочеться! (Впшя, I, 1956, 157).

СТОЯТИ, стою, стоїш, недох. 1. Бути на ногах у вертикальному положенні, не рухаючись з місця (про людину і тварину). У воді стоїть, а води просить (Укр. прясл., 1963, 446); За тином під вербами сиділа юрба дічат. Хлопці стояли коло їх і балакали (Н.-Лев., VI, 1966, 314); В стаїні хуїбіка стоїть, трузли солому еризе (Фр., XIII, 1954, 306); Із хат виходили люди, тислися біля Оксенового коня. Стояли в кожухах, свитках (Тют., Впр, 1964, 528); // з ким, розм. Розмовляти, проводити час. — Мар'яно! Мар'яно! Чом ти не убога! чом я не багатий! Чом у мене коней вороних нема? Не питала б мати, де ходиш гуляти, з ким коли стояла (Шевч., I, 1963, 155); А тут чутка, що Мотря з Сеженом Гайдученком вечір стояла, що Мотря важить.. на того Гайдученка... (Вовчок, VI, 1956, 276); // Бути у вертикальному положенні (про предмети). Дівчина підняла свої руки і полізла теж на віз, аж на саму верховину, де стояв стоєн (Мирний, I, 1954, 46); Мирон напоячки в кауні знайшов драбину, перевірів, чи міцно вона стоїть (Стельмах, II, 1962, 76); // Бути

поставленим, міститися на якій-небудь горизонтальній поверхні. Коло графина стояла тарілка з скибками паяльниці і мисочка з вишневим варенням (Н.-Лев., I, 1956, 118); У залі лабораторії стояв великий овальний стіл (Довж., I, 1958, 464); У комірчині, де звичайно стояли бідони з молоком та висіли білі халати доярок, сидів Дорощ, зігріваючи табличку надові (Тют., Впр, 1964, 133); // Бути розташованим, знаходитися де-небудь, займати якийсь простір. Слобода наша над самою лукою річковою, на п'яти горах стоїть крейдяни (Вовчок, I, 1955, 180); Через дорогу, проти церкви, стояла школа, нова, висока (Кочуб., I, 1955, 309); Ясні, охоплені багрянцем, гори стояли до самого небокраю (Гончар, III, 1959, 172); Зелені обабіч дороєи перша ніжня весняна травицка... дикі ґруші, що стоять на пагорбах, ще тільки брунькуються, ще не випустили своїх листочків (Тют., Впр, 1964, 137); // Розмішатися де-небудь певним чином (про людей, предмети і т. ін.). В прибережних вербах щебече птаство, зеленій кожух стоїть нерухожою лавою (Кочуб., I, 1955, 207); Люди чорною гаттю стояли на обох берегах Ташані (Тют., Впр, 1964, 543).

На причілку стояти див. причілок; Плечіма стояти див. плечі; Пробрілем стояти див. пробріль; Стояти нав'іпники див. нав'іпники.

◇ Гайно́м стояти див. гайно́; Дя́бки стояти — те саме, що На дя́би ставати (зв'одитися і т. ін.) (див. дя́би); За плечі́ма стояти див. плечі́; Купка́ми (купко́) стояти див. кунка; Ле́де (ледь) стояти на но́гах див. но́га; Лбско́м стояти — те саме, що Лбско́м лежа́ти (див. лоск²). Пові́лясь (Олександр), а посуду стоїть лоском лежита (Кочуб., I, 1955, 33); На заваді́ стояти див. зава́да; На но́гах не стоїть што: а) хто-небудь дуже слабкий (перев. від втоми, хвороби); б) хто-небудь дуже п'яний; На пу́ті стояти див. пу́ть; На ста́нці (на ста́нці) сто́яти; Ста́нцією сто́яти див. ста́нція; Обі́к себе сто́яти див. обі́к; Попере́к дорб́ги сто́яти див. дорб́га; Spraва сто́ить добре (пога́но і т. ін.); Spraва сто́ить добре (пога́но і т. ін.) див. спра́ва¹; Spraва сто́ить (стоя́ла і т. ін.) так; Spraва сто́ять (стоя́ли і т. ін.) так див. спра́ва¹; Сто́яти в о́чах див. бко¹; Сто́яти ми́що на но́гах — те саме, що Сто́яти тве́рдо на но́гах (див. но́га); Сто́яти над душе́ю див. душа́; Сто́яти на дорозі́ див. дорб́га; Сто́яти на за́дніх ла́пках див. ла́пка; Сто́яти на перешко́ді — те саме, що На заваді́ бу́ти (ставати), сто́яти і т. ін.) (див. зава́да). — Тепер ти моя будеш: ніхто не розлучить, ніхто не стоїть на перешкоді (Вовчок, I, 1955, 163); Сто́яти на хві́рці див. хві́ртка; Сто́яти пе́ред душе́ю; Сто́яти пе́ред о́чима (збро́м) — те саме, що Сто́яти в о́чах (див. бко¹). Як жи́ві! вони сто́ять пе́ред душе́ю мою! Андрі́йко веселий, кучерявий.. Васи́лько над квітками за віллям сидить, вадучкась... (Вовчок, I, 1955, 278); Шо робить? Сама не знає! А Микита, Неначе сич, у сірїї свитї Перед очима есе стоїть! Маря, та й годі! (Шевч., II, 1963, 99); Відко́ли нема Тамари, не може вона спокійно дня прожити. Шоб не робила, куди б не йшла, а есе Тамара стоїть пе́ред очима... (Хвнвяк, Тамара, 1959, 212); Пе́ред зоро́м фе́льдмаршала стояла безмежна Росія з її руїнами і загрицями (Кочура, Зол. грамота, 1960, 385); Сто́яти під ві́нцем — ві́нчатися. Чом її ерім не вбїе або земля не запалася під нею, коли вона стояла під вінцем! (Кочуб., I, 1955, 39); Сто́яти при за́ході див. за́хід²; Сто́яти стовпо́м; Сто́яти як (мов, на́че, нена́че і т. ін.) сто́яти див. стовп; Сто́яти тве́рдо на но́гах див. но́га; Сто́яти ша́трами (в ша́трах) див. шатрб́; Сто́яти як пень див. пенр; Сто́ять як пеньб́к (пеньбо́м) див. пеньб́к; Як сто́ить спра́ва див. спра́ва¹.

2. Не рухатися, залишатися на тому самому місці.

— Боже! Чого ж це я стою? — спохватилася мати (Тют., Впр, 1964, 211); // Не перемішатися (про засоби пересування). *Весь час погода така туга, що навіть не помічаю, чи йде паротод, чи стоїть* (Коцюб., III, 1956, 347); *Стояли [танки] кілька хвилин на паробі, заглинаючись спалахами, тіпаючись усіма своїми сталевими мускулами...* Потім, не припиняючи возню, з гуркотом рушили в лоб на дамбу (Гончар, III, 1959, 370); // Не розвіюватися, триматися в повітрі майже без руку (про дим, пил і т. ін.). *Базар ще не роз'їзався. Курява стояла, неначе дим пожежі* (Н.-Лев., VII, 1966, 264); *Над близькими і далекими озерами й галлявинами ще стояв густий туман* (Сміл., Сашко, 1957, 73); // Не розходиться, заповнюючи який-небудь простір (про запах). *В усюмо місті стояв їдучащий запах сірки і масного чорного вугілля* (Собко, справа., 1959, 4); // Бути на якій-небудь поверні, вкриваючи її (про воду або іншу рідину). *Великими річками-озерами стояла та вода по полях та балках* (Мирний, III, 1954, 7); *По дворах стояли багна й зеленасті калюжі* (Коцюб., I, 1955, 308); *Ми зайшли до трюму, де вода вже стояла по кісточки* (Ю. Янов., II, 1958, 71); // Бути написаним, указаним де-небудь; значитися. [Х в о р а:] *Чернице, сподади: стоїть у вашій книзі: «Нікто не має більшої любові, як той, хто душу покладає за друзів»* (Л. Укр., I, 1951, 121); *Під оповіданням стояло прізвище Терешка Догорука* (Панч, Ерік., 1950, 80); *З'являючі почали передавати наказ. Підпис стояв — «Фрукзе»* (Ю. Янов., II, 1958, 239).

На причалі (на причалах) *стояти див. причал.*

Дим *стоїть* (стояв) *коримисом* (стовбом) — дуже закручено де-небудь. *Було ген за плікні, коли десяток незможників закінчували свої незвичайні збори.* В кімнаті (в одному з колишніх потієських покоїв) *дим, як кажуть, стояв коромисом* (Хлібороб Укр., 8, 1972, 1); *Кіаком стояти в горлі див. кіако; Кісткою* (як кістка, нов кістка) *в горлі* (поперек горла) *стояти див. кістка; Куді бчі* *стоять* — те саме, що *Куді бчі* *дівляться* (покажуть, сплялі і т. ін.) (див. бко⁴). *Zeipie і птиць було випущено на волю...* Все живе радувалось в той день, *мчало степами, куди очі стоять* (Гончар, II, 1959, 31); *Колбм* *стояти в горлі див. кіл; Стояти на якорі, мор.* — зупинятися для стояння, закріпившись на місці кивутим на дно якорем. *Коли з берега вирушув [врушас] останній човен із кінорежисером і кінооператором, дубок все ще стоїть на якорі* (Ю. Янов., II, 1958, 58).

3. *Тільки наказ. сн. стій, стійте.* Уживається як наказ або прохання зупинитися, не рухатися. *Далі кинулись до зброї... Бог зна чим би то скінчилось... Але тут щось крикнув: «Стійте!»* Війська раптово зупинилось (Л. Укр., I, 1951, 376); *Марічка перша.. пускалася бігти... Стій, — гукає на неї Іван, — зійди ти?* (Коцюб., II, 1955, 313); // Уживається як наказ або прохання припинити робити що-небудь. *Угорець пис.* — *Стій! Досить!* — *Влаженко забрав банку* (Гончар, III, 1959, 145); // Уживається для вираження погрози, незгоди, застереження і т. ін.; зажди (заждіть), постривай (постривайте). *Вони думають, що як вона дурна баба, то вже нічого не пам'ять...* *Стійте, стійте, може, і в неї голова недурно на в'язат...* (Коцюб., II, 1955, 24); *В пастуха надулись жили, і він губами закричав: «Ну, стій. Розправляйся з тобою, проклятий пан!»* *Буде біа!»* (Сос., I, 1957, 353).

4. Бути зайнятим чим-небудь, виконувати якусь роботу, пов'язану з перебуванням на погах. *У мене вже хлопці в «секреті» стоять, очей з казарми не спускають.* *Тільки щось, негайно дадуть знати* (Головко, II, 1957, 446); *В рік пуску заводу за одним з верстатів*

стояла молода фрезерувальниця... майстер зміни комуністичної праці, Герой Соціалістичної Праці (Ком. Укр., 2, 1967, 47); **Образно. Слався од краю до краю, Вітчизно, Квітні садами, піснями лунай, Стій на кордонах одважно і грізно, День комунізму в трудах наближай!* (Рильський, III, 1961, 305).

◇ На варті *стояти див. вартя; На сторожі* *стояти див. сторожа; Стояти в дозорі див. дозор; Стояти на варті; Стояти варту* — чергувати, перебувати на якій-небудь посту на судні протягом певного часу. *Сам Кар пішов до котлів* *стояти варту* (Трубіл., Ляхтан, 1953, 50); *Стояти на посту* — те саме, що *На варті* *стояти* (див. вартя). — *Я нікуди не ходив, — каже Роман, пробираючись до Черниша.* — *Я стою на посту* (Гончар, III, 1959, 158); *Стояти на чатах див. чати.*

5. Бути укріпленим, установленим на чому-небудь, утримуватися на якійсь основі, опорі. *В кутку.. замість стола стояла узесенька прижостка на чотирьох паколат, убитих в землю* (Мирний, IV, 1955, 287); *По обидва боки зали стояли здорові статуї на подовжастих високих п'єдесталах з білого та рожевого мармуру* (Н.-Лев., VII, 1966, 70); // *перен.* Існувати завдяки кому-, чому-небудь, ґрунтуватися на чомусь. *Теоретич. «служитель музики», прагне бути не подібним до інших. На цьому.. будуватся мистецтво. Прибичник моди намагається.. бути подібним до інших. На цьому стоїть мода* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 168); *Не на брехні світ стоїть* (Укр. присл., 1963, 173).

6. Не діяти, не працювати (про завод, фабрику, механізм і т. ін.). *А воно й місто зараз — до ума не добереш: завод же стоїть і потюююю фабрики — бастують робітники* (Головко, II, 1957, 218); *Міські млини стояли, борошна не можна було докупитися* (Гончар, IV, 1960, 52); // *перен.* Бути в стані бездіяльності або спокою. *Колосп.. давав косити в копичі, і Івнєка, зачувши неабияку вигоду, поспішав сам і хлопцям не давав стояти* (Тют., Впр, 1964, 231); // *перен.* Не розвиватися, не рухатися вперед; бути в застої. *Багато дечого без мене перевернулося [у селі], багато не так стало.* *Zeisno, життя не стоїть, а йде* (Мирний, I, 1954, 76).

◇ Діло [не] *стоїть див. діло; Стояти на [одному] місці* — те саме, що *Тупцювати* (тупцюватися) *на [одному] місці* (див. місце). *Треба було і самим слідкувати за часом, іти за віком, а не стояти на одному місці* (Мирний, III, 1954, 259); *Час не стоїть див. час.*

7. Розташовуватися де-небудь на постій, відпочинок і т. ін. *В той час Врем'я Вишневецький стояв з своїм військом коло Старого Костянтинова* (Н.-Лев., VII, 1966, 208); *Санітарний взвод стояв у місці неподалік від мінозетників* (Гончар, III, 1959, 399); // *розм.* Тимчасово жити, мешкати в найманий квартири, в номері готелю і т. ін. *У Бендери Прийшли ми. Стояли з москалями на кватирці [квартирах]* (Шевч., II, 1963, 310); *Три дні стояв той офіцер на кватирці в хазяїна* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 17).

◇ На постійі *стояти; Постбем* *стояти див. постій; Стояти бівуаком див. бівуақ; Табором* *стояти див. табір.*

8. Зупинятися в певному місці, готуючись до виконання воєнних операцій. *Межовицки [межовики] там розміряли, Ключки в землю забивали.* *На знак, де військові стоять.. Обидві армії стояли* *На тих межах, що показали* (Котл., I, 1952, 282); // *Перебувати в певному стані.* *В бойовій готовності стояло польське військо* (Стельмах, II, 1962, 356); // *Розташовуватися де-небудь.* — *Фронт далеко стоїть?* — *Відсунувся звідси* (Стельмах, II, 1962, 59).

◇ Стоять в обороні *див.* оборона; Стоять обороною — те саме, що Стоять в обороні (*див.* оборона). На величезних плам'яціях, де стояли обороною батальйони, виноград було зібрано лише частково (Гончар, III, 1959, 208).

9. Стійко триматися в бою, не відступати, витримувати натиск. — Я ладен стояти з мечем щодня, щодня для оборони нашої дорогої вітчизни (Н.-Лев., VII, 1966, 37); Земле, моя осплодуюча мати, Сили, що в твоїй живіє глибині, Краплю, щоб в б'ю сильніше стояти, Дай і мені! (Фр., X, 1954, 12); — Матінко княгине, — тихо відповідає Оскол. — Як можу я одик супроти Візантії, гозар і печенігів стояти? (Скл., Святослав, 1959, 37); // *перек.* Твердо дотримуватися певних думок, поглядів і т. ін., бути переконаним у чому-небудь, бути прихильником чогось. — Ми стоїмо на твердих засадах усіх попередніх угод і протриваємо вам братню руку (Ю. Янов., II, 1958, 110); Ми, радянські перекладачі, твердо стоїмо на тому, що переклад — це акт величезної дружби між письменником і перекладачем (Рильський, IX, 1962, 59); Українські літератори стоять на єдиному правільній позиції партійності і народності в літературі (Рад. Укр., 9.I 1962, 3).

◇ На [своєму] слові стояти *див.* слівко; Стоять на одному — відстоювати одні й ті самі переконання, погляди і т. ін. Оленка задрю глянула на вдову, подумала: «От які вони, ці Ковалі! Всі на одному стоять. За свій колгосп, за ціле село. Розумні, кмітливі... От коли б усі люди такі були!» (Кучер, Трудна любов, 1960, 283); Стоять на своєму (на своїм) *див.* свій; Стоять на смерть *див.* смерть.

10. за кого — що. Активно обстоювати, захищати кого-, що-небудь. Слов'яни любі, й ви, усі народи! Боріться, стійте за свої свободи! (Тич., II, 1957, 92); Наш народ завжди стоїть за мир (Воронько, Славен мир, 1950, 49); За такою партією я скрізь піду, бо вона за робочого чоловіка стоїть (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 27).

Стоять в опозиції *див.* опозиція.

◇ Горбо стояти *див.* горб; Грудьмі стояти — те саме, що Обороняти (закривати) грудьмі (*див.* груди). Я на Калінінському фронті, у Росії, Грудьми стою за світло нашої зорі (Нех., Чудесний сад, 1962, 59); Муром стояти *див.* мур; Стоять [в(на)] біпір *див.* біпір; Стійно стояти *див.* стіна; Стоять за правдиве діло — те саме, що Стоять за правду (*див.* правда). — З'являти себе не дам, і в труп мене не захинеш, якщо за правдиве діло стою! (Гончар, Бригантина, 1973, 173); Стоять за правду *див.* правда; Стоять на б'бці кого — бути прихильником кого-небудь, підтримувати його, поділяючи його думки, обстоюючи його інтереси; Стоять [сам] за себе — не давати скривдити себе, захищати себе своїми силами, без допомоги будь-кого іншого. З шести років навчився [Торон] стояти сам за себе і сам себе обороняти (Собко, Любов, 1935, 21).

11. Існувати, не зникати, зберігатися. Чорна непроглядна темнота стояла кругом (Мирний, IV, 1955, 298); Холю стояла мовчанка на майдані, поки Тугар Вовк не наблизився до ради (Фр., VI, 1951, 46); Надворі стояли сині вечірні сутінки (Коз., Сальвіа, 1959, 23); У блих будинках піонерського табору стояла цілкомита тиша (Собко, Звеч. життя, 1957, 131); // Чутися, розлягатися, лунати (про звук, голос). На базарі стояв крик, лемент (Мирний, I, 1954, 318); Голін стоїть у таборі, жарти з веселим реготом розлягаються по долинах (Кочуб., I, 1955, 183); Величю ливе... по ниві колбайн. Вивантажують зерно на лоду... Шум моторів стоїть над степом (Головко, I, 1957, 433); // Тривати (про час, пори року, погоду і т. ін.). Осінь уже глибока стояла, вітер холодний вів (Мирний, I, 1954, 94); Дем

бує гарячий, сонячний. Стояла суша й спека (Н.-Лев., VII, 1966, 19); В горах стояли сонячні дні (Чорн., Пісні..., 1958, 9); Погода.. стоїть мінлива, листопад місяць, — то вітер подме кружаний, то пролетить сміжок (Ю. Янов., II, 1954, 108); // Наставати, надходити безпосередньо за чим-небудь, заступати щось (перев. про однорідні явища). За весною стоїть, притаївшись, налке літо (Н.-Лев., VI, 1966, 42); // Зберігатися в пам'яті, виникати в уяві, свідомості (про думки, образи і т. ін.). Давно вже сніг покрит зелену руту, а мені в думці чогось весняні спогоди стоїть (Л. Укр., II, 1952, 476).

Стбгін стоїть *див.* стбгін.

◇ Стоять в голові: а) невідступно поставати, з'являтися в пам'яті, свідомості. — Не неодмінно, щоб режисер приходив на фабрику щодня.. Ввесь час свідою й не-свідою йому стоїтиме в голові ідея сценарію (Ю. Янов., II, 1958, 23); б) (*заст.*) очолювати кого-, що-небудь. Вже через тиждень після сого листа я мав дуже милі відповіді од секретаря видавництва і од Вересаєва, який стоїть у них [у видавстві] в голові (Кочуб., III, 1956, 457); Стоять в пам'яті — залишатися в свідомості, не забуватися. Ми полагали кайдани століть, Гніту розбили твердині, Та Переяславська рада стоїть в пам'яті й нині (Рильський, III, 1961, 174).

12. Бути в дійсності; існувати. — Поки світ сонця, — почав він, — поки земля стоїть... поки сам пропаду, — не забуду я свого, Христе (Мирний, III, 1954, 45); — Вип'ємо, товариші, за Січ, щоб доволі вона стояла на погібель бусурманам (Довж., I, 1958, 257); — От і бачиш сам, що рід розпадається, а клас стоїть, і уєсь коїт за нас (Ю. Янов., II, 1958, 179); // Мати місце, бути в наявності. На новому етапі розвитку соціалістичної держави перед комсомолом і всією радянською молоддю стоїть ще величніші завдання (Наука., 6, 1959, 7); // розг. Залишатися неушкодженим, не руйнуватися, не пропадати. Ім [безсмертникам], тендітним, не страшні морози. Стоїтимуть у скляні і тоді. Коли траєневі відлунають грози (Дмнт., В обіймах сонця, 1958, 142).

◇ Дбкі світ стоїть — вічно, завжди. — Житиме Радянська влада, доки світ стоїть, а гетьманові од-якого смерті.. Смерть! (Довж., I, 1958, 132); На чім (на чому) світ стоїть *див.* світ².

13. Займати певне місце серед кого-, чого-небудь. Стоїть Михайло Донець у тій могутній лаві муція, що піднесла на справжню верховину український оперний театр (Рильський, Веч. розмови, 1964, 52).

◇ Біля (кбл) і т. ін.) кермі влади стояти *див.* кермі; На першому місці стояти *див.* перший; На черзі стояти *див.* черга; Стоять в перших лавах — те саме, що Бути в перших лавах (*див.* лава²). Радянські письменники стоїть в перших лавах всевітнього фронту боротьби за мир (Літ. газ., 12.II 1953, 2); Стоять на г'блову (на багаті голів) вище кого — значно переверпувати кого-небудь у якомусь відношенні (розумовому, культурному і т. ін.). Літературі доводиться постійно дбати про .. вдосконалення зображувальних засобів, які довмагали б тонше аналізувати більш складне духовне життя, багатшу душу простої людини, що стоїть на голові вище багатьох літературних героїв з дворянського і буржуазного середовища (Талант..., 1958, 112); Стоять на передовій лінії *див.* лінія; Стоять на першому плані — те саме, що На першому плані [бути] (перебувати і т. ін.) (*див.* перший); Стоять на платформі *див.* платформа; Стоять на позиції чий — поділяти, підтримувати чий-небудь точку зору. На франкських позиціях у своїй перекладацькій роботі стояв революційний демократ Павло Грабовський (Вітч., 5, 1956, 122); Стоять

Яого треба завжди стоячи говорити і кашкета скидати... (Зар., Антєй, 1961, 51).

СТОЯЧНИЙ, а, е. 1. Діспр. акт. теп. ч. до **стояти** 1, 2. Варто б впаунити в справі виборіє нового редактора в такій спосіб, щоб ниж.. була людина, близько стояча до нас, українціє (Коцюб., III, 1956, 156); Ліє почали нижіє прострілювати. Накаюють нас.. Поточуть стоячий танк на пішою (Ю. Янов., I, 1954, 55).

2. у знач. прикм. Який має вертикальне положення. А грубка яка! Дрова стояма горять, стояча якась, з зубчиками (Тесл., 3 книга життя, 1949, 159); На Романові була сinya шовкова сорочка з стоячим коміром (Ткач, Арена, 1960, 41); У VI ст. до н. е. в Коринфі звачилися стоячі люстра (Знання., 8, 1973, 28); Стоячі захисти роблять на ділянках рухомих пісків, які треба негайно закріплювати (Лісівн. і полєзах. лісорозв., 1956, 278); // у знач. ім. **стоячий**, чого, ч.; **стояча**, чої, ж. Той (та), що стоїть (у і знач.). А зимрий (Володко): іє-під стоячого підшоу випорє! (Март., Тв., 1954, 212).

3. у знач. прикм. Який не тече, не проточний (про воду). — Ну, як, Іване Семеновичу? Як тобі [озеро] Біловід? — Чудо, — признаєся Бачура.. — Це ще не все. Іх тут кілька десятків.. І у всіх озерх вода не стояча, а рухлива (Чаб., Тече вода..., 1961, 45); Озерна вода взагалі стояча — не тече (Курс заг. геол., 1947, 124); Невеличке, зелене, з стоячою водою озерце — дуже глибоке й холодне (Рад. Укр., 10. VII 1946, 3); // з такою водою. За характером своео життя водойми бувають різні. Поділяються вони на стоячі й проточні (Рад. Укр., 2. III 1962, 3); **Стояче болото**.

СТОЯЧКИ, присл. У стоячому, вертикальному положенні; стоячи.

СТРАБІЗМ, у, ч., мед. Вада зору — неоднакова спрямованість зіниць; кососокість.

СТРАВА, в, ж. 1. Приготовлені для їди продукти харчування. Наймичка подала на стіл обід, але ні мати, ні батько ї за стіл не сіли й ложки в страву не вмочили (Н.-Лєв., VII, 1966, 274); Прислужник затріцає, називаючи кожну страву. — Давай мені котлетіє [котлет], то саме по моїх зубаз, — рішиє Рубець (Мирний, III, 1954, 268); Обидваю вони на веранді. І хоч борц Віталікіє вогім розварися та ще й перемолений, але вони обов присьорбують страву олоче, мати навіть підгалає (Гончар, Тронка, 1963, 95); Микола таки догодив друзям. Каша — бо юшкою ту страву ніяк не можна було назвати — сподобалась (Збав., Курпл. о-ви, 1963, 57).

Приставляти (приставити) страву **див.** приставити. 2. Те, що їдять, вживають для харчування; їжа, харчі. Кулина більше тамила в куховарстві, ніж Олеся, — Олеся тільки псувала страву (Н.-Лєв., III, 1956, 133); Прийшов єтн раз обідать до Дем'яна, А у Дем'яна страва добрая була: І маслечко, і сало, і сметана (Гл., Вибр., 1957, 211); Ми побачили серед подвєт'я доведий стл, ясно заставлений пляшками й стравами (Жур., Вєчір., 1958, 267).

СТРАВИТИ **див.** стравлювати.

СТРАВЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. **стравлювати** 1. Загальне покриття травостою становить 35%, що теж є показником надмірного стравлювання і вбивання рослинного покриву (Рослин. Нижк. Придніпр., 1956, 87); В метровою шарі торфу міститься 820—940 міліметрів води. Це дозволяє створювати сприятливий водно-повітряний режим у період вегетації і забезпечує відростання травостою після стравлювання (Хлібороб Укр., 4, 1972, 28).

СТРАВЛЮВАТИ, юю, юєш і рідко **СТРАВЛЯТИ**, їю, їєш, **недок.**, **СТРАВИТИ**, стравлію, стрівшиш; **мн.**

стравлять; док., перєх. 1. Провадити спаш чоґо-небудь. Бувають.. випадки, коли огимина переростає і її спашують. Чого не слід допускати тому, що тварини витопчуть рослини, стравляють їх дуже низько, а люди навіть витягують з корінням (Хлібороб Укр., 8, 1972, 17); **Стравити луки**.

2. **перєх. док., діал.** Сприйняти. — Не хоче мене пан, я обернуся до злопії. Побачимо, як єтн се стравить (Фр., VIII, 1952, 93).

СТРАВЛЯТИ **див.** стравлювати.

СТРАВНЕ, нбоґо, с., **заст.** Гроші на харчі.

СТРАВНИЙ, стравнї, стравнїє, рідко. 1. Який легко перетравлюється, засвоюється органами травлення.

2. Який можна споживати, придатний для споживання; їстівний. **Стравні гриби; // у знач. ім.** **стравнє**, **стравнбоґо**, с. Іжа (у 1 знач.); **пожива**.

СТРАВНІСТЬ, ності, ж., рідко. Властивість за знач. **стравнїй**.

СТРАВНЯ, і, ж., **заст.** Іжа, харчі.

СТРАВОВАРИЛЬНИЙ, а, е. Який сприяє травленню страви. Позитивно впливає теплова обробка [продуктів] і на засвоєність багатьох жирів. Обумовлюється це тим, що жири не розчиняються у воді, тому **стравоварильні** соки діють на них з поверхні (Технол. пригот. їжі, 1957, 67).

СТРАВОВАРННИЙ, а, е. Признач. для варіння страви. Введення **стравоварних котлів**, електричних і газових плит змінило способи варіння і підсмажування продуктів, дало можливість точно регулювати наєріє (Технол. пригот. їжі, 1957, 8).

СТРАВОХІД, хдоу, ч. Трубноподібна частина травного тракту в людини, хребетних і багатьох безхребетних тварин, що сполучає ротову порожнину з шлунком і служить для проведення їжі в шлунок. **Стравохід** — це м'язова трубка, що має в довжину близько 25 см і є прямим продовженням глотки (Анат. і фізіол. люд., 1957, 93); У більшості хребетних **стравохід** не має ні розширень, ні залоз (Знання., 11, 1969, 13).

СТРАВОХІДНИЙ, а, е. Прикм. до **стравохід**. **Стравохідна трубка**.

СТРАВУВАТИ, їю, їєш, **недок., перєх., діал.** Харчувати.

СТРАВУВАТИСЯ, їюся, їєся, **недок., діал.** Харчуватися. **Як наймуєся вартівником до школи, то де я буду стравуватися? Я з чужого села** (Сл. Гр.); **Винайшов [офіцер] мені кватирку — один покій єгарний, мебльований; стравувалась я у сусідки, жінки якогось ремісника** (Фр., III, 1950, 106).

СТРАДАТИ, їю, їєш, **недок., рідко**. Те саме, що **страждати**. **Розкажи, моя зоре, Про тую Марину, Як вона у пана злого І за що страдала** (Шевч., II, 1963, 114); **Чогось турбується [серце], шукає, Віця терновоє жада, На себе карє накликає, За жир очіє та страда** (Граб., I, 1959, 105).

СТРАДИВАРИУС, а, ч. Скрипка досконалої форми і краси звуку, зроблена знаменитим італійським майстром кінця XVII — початку XVIII ст. Антоніо Страдиваріусом.

СТРАДНИЙ, а, е. Те саме, що **страдницький** 2, 3. **Зварєє і сливок їй. Покуштувала, та й годі. Страдна, страдна зробилась. Погляд став такий боліський, очі каламутні** (Тесл., 3 книга життя, 1949, 81); **І горе страдного життя Суміїє звуки розказали, І найапекаліші спізнали Благіє сльози спочуття** (Сам., I, 1958, 68); — **Рожаночку, бідний мій... Як понїєчили вони тебе, — придивляється дівчина до страдних очей** (Стецьмах, I, 1962, 469); **Стояло перед очима змучене, страдне личко Ілаєи** (Собко, Нам спокій..., 1959, 18).

СТРАДНИК, а, ч. 1. Той, хто зазнає чи зазнав багато

фізичних або моральних страждань. Незай страдник одинокий Хоч на час забуде муки, На хвилинку знайде спокій Від болячки та розлуки (Граб., I, 1959, 551); Пророки своїх, що терновий вінок понесли за слово ту кризаву, Порошишуть люд між нимих могилася І впадуть своїм страдникам славу... (Стар., Вибр., 1959, 36); Міцкевича — поета і мислителя, страдника за долю свого народу, хриїника і гуманіста в його убогаваннями і тривогами ми бачимо в книзі [М. Бажана «Міцкевич в Одесі»] як живого (Мал., Думки..., 1959, 26); Смертність серед невільників була надзвичайно висока, але армію цих страдників весь час поповнювали в результаті набігів хижаків-людолюбів — турецькі і татарські феодалі, работорговці (Наука..., 3, 1965, 12).

2. Канонізований церковно святий, що зазнав мук за віру; мученик. Батько велику книгу читає, про страдників божих, що за віру святу йшли з радістю і в огонь, і на страту (Стар., Облога..., 1961, 20); Прямий же, страднику святий: Твої шляхи — широко розляглись, твої пісні далеко розлились, в твоїх словах — вогонь мети! (Чумак, Черв. заспів, 1956, 93).

СТРАДНИЦТВО, а, с. Стан страдника.

СТРАДНИЦЯ, і, ж. Жін. до страдник 1. [Які в:] Заспокойтесь, нещасна страднице!.. (Кроп., II, 1958, 483); — Страднице моя, дружино моя! До чого ж я довів тебе... — У цих словах було каяття, і жалощі, і ніжність (Шиян, Баланда, 1957, 235).

СТРАДНИЦЬКИ. Присл. до страдницький 2, 3. Оршан, страдницьки кричали обличчя, прихилилась до одвірка (Стельмах, I, 1962, 465); Ігор ревниво стежив за кожним рухом пера Степана Демидовича, і, коли те перо безжально робило свої позначки, розшукавши-таки якусь граматичну чи синтаксичну помилку, Ігор страдницьки кричався, але мовчав (Жур., Нам тоді..., 1968, 33).

СТРАДНИЦЬКИЙ, а, е. 1. Прікм. до страдник 1. Хто вона така [сестра-жалібниця]? І горда, і разом з тим упокорена, тиха. Звідки прийшла сюди, в цей страдницький сироток? (Д. Беданк, Підземні громи, 1971, 24); Я бачу її, бачу ту, кому до страдницьких ніг клали поети всього світу і всіх стоїть найдорожчі свої приноси. Бачу матір (Рильський, Поеми, 1957, 294).

2. Який зазнав страждання, страждає. Дзвенить [зерно], як пісня щира, без кінця, і знають всі, що дорожжю постігом Впадуть ті зерна в страдницькі серця (Шпорга, Ти в серці..., 1954, 40).

3. Сповнений страждання. Книгиня Волконська та княгиня Трубецька кинули вінки цареві... щоб розділити в своїм чоловічому їх страдницьку долю (Тулуб, В степу..., 1964, 182); Він думав, що пізнав Україну, її людей ще тоді, коли йшов пішки з Києва до Воногі Гори. Важкий то був страдницький шлях. Без шматка хліба, без сил в ногах (Збав., Сеспель, 1961, 308); Дмитро нарінені з усіма [військовополоненими] ніс гнітючий тягар... страдницького життя (Коз., Гарячі руки, 1960, 38); // Який виражає страждання, пропнятий ним. Очі, колісь живі і блискучі, тепер були постійно у червоних обвідаках, амучені й страдницькі (Вільде, Сестри..., 1958, 576); Дмитро з нежданою ніжністю задує соромливе і страдницьке обличчя молодийці (Стельмах, II, 1962, 340); // Викликавший стражданням. Хима вийшла з-за покривника, несучи в хвартусі яблука-падалиці. На її обличчі — страдницьки жморшками — скнарність і злість (Мухк., Серце..., 1962, 291); // Який завдає страждання. Він непомітно зайшов у вітальню і стояв, слухаючи страдницьку розповідь Стендаляовського (Собко, Граніт, 1937, 122).

СТРАДНИЧНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що страдницький. Через стіни, крізь ніч отой лежить віта,

І страдницьке лице молодийці Як у очах стоїть, надіймою віта, І моє серце пронизують глиці (Стар., Поет. тв., 1958, 202).

СТРАДНО. Присл. до страдний. — Вони ж [пташенята], сердешні, пікають уже, пікають та так уже страдно ротками зітхають (Тесл., 3 книги життя, 1949, 17); В цей час у школу втравалася та жінка, яка голосила на подвір'ї. Її напівбожевільні від горя очі метулилися до парти, на якій луцювали Бараболю, заплюючилися, розкрилися і страдно почали шукати когось (Стельмах, II, 1962, 87).

СТРАЖ, а, ч., част. 1. Особа (перев. озброєна), яка стереже, охороняє кого-, що-небудь від нападу, ворожих дій і т. ін. — Агей, на конях, козаків — гукнув озброєний страж біля воріт замку. — Невільно без дозволу до замку... (Ле, Побратими, 1954, 21); Хижо клацнує ключ у замку, відчинилась у брамі майже квадратна зловісна хвіртка. Виглянула звітліла погмурний страж (Збав., Єдина, 1959, 88); * У порівн. На обпаленому блискавицею верші'ї найвищого дерева, як страж, стояв мелека (Десняк, II, 1955, 351).

2. книжн. Той, хто захищає, оберігає що-небудь, пильно стежить за недоторканністю чогось. Добранич вам зоч на хвилину; Ми будем стражками спочину До парших променів зорі... (Стар., Поет. тв., 1958, 195); Вірний страж завоювань Жовтня, надійний оплот миру в усьому світі — такою знають Радянську Армію на всіх материках і континентах (Веч. Київ, 8.XI 1969, 2); Благодирні зусилля Радянського уряду в справі регулювання карибської кризи.. примножили славу нашої соціалістичної держави як надійного і вірного стража миру (Ком. Укр., 1, 1963, 66).

СТРАЖА, і, ж., рідко. Те саме, що сторбика. Кропли всі п'яні на пікетах, Тут їх застає посвідний час! Передню побивши стражу, Полізли [Низ та Еврліан] в стан варити кашу (Котл., I, 1952, 224); — Ідь собі... у Січ. Побудь ще там п'ять літ на лицарській стражі та й вертайсь до мене (Стар., I, 1957, 96).

СТРАЖДАЛЕЦЬ, льця, ч. Те саме, що страдник 1. Відчуваючись 1902 р. .. на смерть Успенського, Франко ставив його рядом з справжніми мучениками-повижниками — Радичевим, Рилевим, Достоевським, Чернишевським, Михайловим та іншими російськими страждальцями за свободу і права людини (Рад. літ-во, 3, 1957, 45).

СТРАЖДАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що страдницький 3. Чорні оченята [дівчинки] дивилися в батькові очі, такі ж палючі, як і в неї, і такі страждальні й еладні (Ле, Міжгір'я, 1953, 326); Сіла [Анюта] на лавку, згорбилася, як пастухиня біля осіннього вознича. Губи її тихо тремтіли, а обличчя було сирітським і страждальним (Тют., Вир, 1964, 477).

СТРАЖДАЛЬНИК, а, ч. Те саме, що страдник 1. **СТРАЖДАЛЬНИЦЯ**, і, ж. Жін. до страждальник. * У порівн. На узбіччях.. Кевлі хати, Моє страждальницькі, Прикуті повічно до скель (Гойда, Сонце..., 1951, 86).

СТРАЖДАЛЬНИЦЬКИ. Присл. до страждальницький. На неголене Георгиеве лице лягла густа сіра тінь. І вже те лице ураз стає не жовтим, як було досі, а страждальницьки чорним в безліччю глибоких шрамів-зморшок (Логв., Давні рапи, 1961, 105); Що за манера [у Данилевського] мало не за кожним словом страждальницьки зітхати? (Жур., Вечір., 1958, 162).

СТРАЖДАЛЬНИЦЬКИЙ, а, е. Те саме, що страдницький 3. Нарешті страждальницькі зойки вищули. Приступ подагри минує (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 592).

СТРАЖДА́ННЯ, я, с. 1. Дія за знач. страждати. — Сила може народжуватись, сику, і від страждання, — так сказала одного разу мати Порфирієві, і це йому міцно запам'яталося (Гончар, Бригантина, 1973, 110); Їй захотілось зробити щось дуже хороше для Сергія Боровика, якось полегшити його страждання (Собко, Справа..., 1959, 49); Може, поки не пізно, повернутися від цих самотніх воріт, від цього незагородженого клантника страждань і надій...? (Стельмах, II, 1962, 288).

2. Про вияв фізичного чи морального болю. — Такі! — раптом якось стрепенуєся Орлюк і посмінуєся самими тільки губами, в очат застигло страждання (Довж., I, 1958, 281); Він усмінуєся, але усмішка не змила душевного страждання з його позеленілого обличчя (Тют., Впр, 1964, 318).

СТРАЖДА́ТИ, аю, аєш, недок. 1. від чого і без додатка. Зазнавати сильного фізичного болю, мучитися від нього. Ще не зарас і змерла [Явдоха Зубичка]. Що вже страждала! (Кв.-Осн., II, 1956, 223); Страждаючи... від нестерпного зубного болю, Паскаль у відчаї взявся за проблему циклоїдної кривої, яка дуже цікавила його, і... ров'явав її (Наука..., 10, 1965, 17); // Відчувати наслідки чого-небудь (перев. негативного). Перші дні він страждає від втоми, яку привіз сюди з собою (Сміл., Сад, 1952, 118); Набравши великий запас прісної води, Бутакос рушив на розшуки «Николая», команда якого, напевно, теж страждала від спраги (Тулуб, В степу..., 1964, 397).

2. на що, чим. Мати яку-небудь хворобу, недугу; хворіти. — Мій брат завжди страждає на меланхолію, — в елегантному жартівливості втрується господар дому (Ю. Вєдєж, Полки..., 1959, 69); Серцевими хворобами страждають люди будь-якого віку. У молодих найчастіше зустрічається ревматизм, запалення оболонки серця, неврози (Наука..., 11, 1962, 38); Особливо небезпечне купання у холодній воді для людей, які страждають хронічними захворюваннями (Веч. Київ, 25.IV 1968, 4).

3. від чого і без додатка. Зазнавати моральних мук, переживає. — Все-таки будь ти до матері справедливою і хоч трошечки поблажливою. Кінець кінцем, від усього цього в першу чергу і найбільше страждала вона сама (Головко, II, 1957, 588); Вчительку боляче зконала думка... що вона, класний керівник, не зуміла завоювати довіря цієї дівчинки, яка глибоко в собі тогав своє горе, і від того, що не зміг нікому звіритись, ще більше страждає (Донч., IV, 1957, 197); Людина, виявляється, може страждати не тільки від непосильної праці. Вона страждає також тоді, коли не знаходить справжнього діла (Ком. Укр., 1, 1965, 57); // розм. Нудьгувати, томитися, кохаючи кого-небудь. — Галю, зірочко моя!.. Не можна мені без тебе пробутися... Усе тобі розкажу, як я страждаю без тебе (Кв.-Осн., II, 1956, 332); Куди б не скинув я оком, Образ твої мріється всюди. Вік буду нишком страждати, .. Нишком про тебе гадати (Грб., I, 1959, 358); // за кого. Волісно переживати чіпо-небудь невдачу, чясь нещастя і т. ін. [М а р ф а:] Мало я за Кузьму страждою, так ще ти в трамваї плакаєш (Корн., I, 1955, 167).

4. за кого — що. Зазнавати утисків, переслідування і т. ін. через кого-, що-небудь, в ім'я когось, чогось. [Р у ф і н:] Чи й Муциці Сцевола був одержимий, ти як гадаєш? [К а й Л е т і п і й:] Той страждає за цноту, а сі за бузувірство (Л. Укр., II, 1951, 369); — Ти, сику, страждаєш за людей. Хтось за них повинен страждати, щоб вони кращими були (Стельмах, II, 1962, 209).

5. від чого. Зазнавати шкоди, збитків. Ні від чого не страждає так проста сільська людина, як від страшної

руїни (Сміл., Сад, 1952, 79).

СТРАЖДА́ЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до страждати. Дуже важливо, що селяни і робітники у висвітленій письменника-вченого [І. Франка] є не лише стражданою масою, а й великою революційною силою (Ком. Укр., 8, 1966, 63).

СТРАЖДЕ́ННИЙ, а, е. Те саме, що страдницький 2, 3. Написав Разувєєм листа, написав гірку чесну правду. Можливо, це жорстоко, але котра з наших страждених жінок не знала війни і жорстокості (Логв., Давні рани, 1961, 22); Земле возз'єдна, земле розкута, Мати страждєнна, ласкава моя (Павл., Бистрина, 1959, 123); Знову замирає в чеканні страждєнне хліборобське серце, плаєкає врадисти сподівання, марить тиж життям колосочком (Стельмах, I, 1962, 361); Як скінчу життя страждєнне, Щоб не чути більш образ, — Кимте часом і про мене Пару щирих, теплих фраз! (Грб., I, 1959, 360); Недужа мати звала на нього [сына] страждєнні очі і ніби осміхнулась (Вас., II, 1959, 466); Катя зупинилась, глянула на його посуворіє, страждєнне обличчя (Коз., Вибр., 1947, 71).

СТРАЖДЕ́ННО. Присл. до страждєнний. — За сучасною вже ступоюють ногами. Сомя страждєнно: — Починайте! Та починайте ж бо! (Вас., II, 1959, 192).

СТРАЖДУВА́ННЯ, я, с., діал. Дія за знач. страждувати. — За такі страждування [жахливі, гніточі нічні видіння] дав би собі ногу або руку відтяти! (Стеф., I, 1949, 154).

СТРАЖДУВА́ТИ, ую, уєш, недок., діал. Страждати. Страждує худоба та й самому страждування (Сл. Гр.).

СТРАЖНИ́К, а, ч. 1. У дореволюційній Росії — нижчий поліцейський чин у сільській місцевості. Цікаво послугати, як розумні голови керують отими справами, цікаво, але .. небезпечно... Ще скажуть: ходжу, щоб громаду проти стражника обурювати (Мирний, IV, 1955, 351); Цього дня й урядникові роботи було. Увесь ранок удвоє із стражником ходили по селу, зривали прокламації (Головко, II, 1957, 257).

2. Той, хто стереже, охороняє що-небудь. Полонені астріїці рубали в лісі дуби під наглядом стражників (Донч., III, 1956, 123); — Найтяжче — перейти біля Кутно.. кордон. Але у нас в такі вірні люди, що введуть з-під самого носа стражників (Стельмах, I, 1962, 197).

СТРАЖНИ́КІВ, кова, кове. Прикм. до стражник 1; належний стражникові. Чує якось раз, як суперечилася стражникова жінка з простими жінками — її сусідками (Мирний, IV, 1955, 352).

СТРАЖНИ́ЦЯ, і, ж., заст. Приміщення для сторожа або військових вартових. Ключника заведено до стражниці і положено на голіх дошках тапчана (Фр., II, 1950, 284).

СТРАЖНИ́ЦЬКИЙ, а, е, заст. Прикм. до стражник 1; // Належний стражникові. — Сьогодні ж пошліть.. за стражниками. А застра ми дамо наймитів. Коли на полі забражчить стражницька шабля, то наші наймити спокійно намантачат коси (Стельмах, I, 1962, 567).

СТРАЖНИ́ЧХА, в, ж., заст., розм. Дружина стражника. Стражничиха доводила їм, що то чоловіка вадала того поставлено, щоб, поміж людьми вештаючись, їх думки вивідував та всякі лиходійні заміри дізнавав (Мирний, IV, 1955, 352).

СТРА́З, а, ч., спец. Штучний камінь, який виготовляється з кришталю з домішкою свинцю і блиском та грою нагадує дорогоцінний камінь. Інший прийом запорізьких різьбярів використано в оздобленні люльки, яка належала гетьману Апостолу. Вона.. інкрустована

опалами, бірюзюю, кольоровими стразами (Нар. тв. та етп., 1, 1966, 49).

СТРАЙК, у, ч. Форма класової боротьби пролетаріату капіталістичних країн, яка полягає в колективному відмовленні робітників і службовців від праці з проявленям підпрямця або урядові економічних і політичних вимог. В жовтні 1905 року відбулися загальні політичний страйк, який показав гігантську силу і міць пролетарського руху (Біогр. Леніна, 1955, 81); Першим великим робітничим страйком в Росії був страйк на Невській базовопрядильні в Петербурзі (Іст. УРСР, I, 1953, 513); — Революція знову спалазнула по всій країні новим загальним політичним страйком і збройним повстанням (Головко, II, 1957, 314). Загальний страйк див. загальний.

△ Італійський страйк див. італійський; Сидячий страйк — страйк, під час якого робітники і службовці, висуваючи свої вимоги, припиняють роботу і сидять або на землі біля підприємства, або в приміщенні на долиці, не допускаючи штрейкбрехерів.

СТРАЙКАР, я, ч. Учасник страйку; забастовщик. .. робітники мирно виходили на вулицю, припиняючи роботу із солідарності з усіма страйкарями (Ленін, II, 1970, 330); Фабричні гудки заглули до зорі. По мералім сніжку, по шапелю кризі По вулиці йдуть та йдуть страйкарі (Нашпорт, Вибр., 1958, 125).

СТРАЙКАРКА, в, ж. Жін. до страйкар.
СТРАЙККОМ, у, ч. Скорочення: страйковий комітет. На трибуну виходить.. голова страйккому — невисокий чоловік у військовій шинелі (Д. Бедзик, Підземні громи. 1971, 120).

СТРАЙКОВИЙ, а, б. Прикм. до страйк. Восени 1918 р. страйковий, партизанський і повстанський рух охоплює всю Україну (Вісник АН, I, 1957, 37); В ході страйкової боротьби в робітничих гуртках і союзах формується авангард пролетаріату, підготовлений до сприйняття ідей марксизму (Ком. Укр., 9, 1967, 88); // Який очодлює боротьбу страйкарів. Членів страйкового комітету поліція схопила і кинула в тюрму (Колг. Укр., 12, 1957, 17).

СТРАЙКОЛАМ див. страйколóm.
СТРАЙКОЛАМІВСЬКИЙ див. страйколómівський.
СТРАЙКОЛАМСТВО див. страйколómство.
СТРАЙКОЛОМ, **СТРАЙКОЛАМ**, а, ч., рідко. Те саме, що штрейкбрехер. — Ліпальть до мене тепер: страйколамі! Хай собі ліпальть, а я зате вам Мажу купить того й свого... (Рильський, I, 1960, 319).

СТРАЙКОЛОМІВСЬКИЙ, **СТРАЙКОЛАМІВСЬКИЙ**, а, е, рідко. Прикм. до страйколóm, страйколám. Страйколómівська поведінка.

СТРАЙКОЛОМСТВО, **СТРАЙКОЛАМСТВО**, а, с., рідко. Те саме, що штрейкбрехерство.

СТРАЙКУВАННЯ, я, с., рідко. Дія за знач. страйкувати. Надія, звичайно, була ще дуже малою, коли в 1926 році світ владик зривався од могутнього страйкування підземних трударів Англії (Ваш, На.. дорозі, 1967, 122).

СТРАЙКУВАТИ, їю, їсш, недок. Брати участь у страйку. — Два тижні вже страйкуєш! Що ти думаєш? Вже третій день ні кришки хліба не їмо! (Фр., XIII, 1954, 309); У місті було не зовсім спокійно; на вагонобудівному заводі вже з місяць страйкують робітники (Кол., На фронті..., 1959, 20); На протязі [1906] року лише на Україні страйкувало біля 100 тисяч робітників (Минуле укр. театру, 1953, 144).

СТРАЙКУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до страйкувати. В 1901 р. першотравневий страйк на військовому Обуховському заводі в Петербурзі перетворився в криваву сутичку між страйкуючими робітниками і вій-

ськами (Іст. УРСР, I, 1953, 575); // у знач. ім. страйкуючий, чого, ч. Той, хто страйкує. Важливе місце в економічній боротьбі страйкуючих займають протести проти політики «заморожування» зарплати (Ком. Укр., 4, 1968, 17); Кількість страйкуючих у дні першотравневих свят рік у рік збільшувалась, особливо в періоді революційного піднесення 1904—1907 і 1912—1914 рр. (Свята.. Рад. Укр., 1971, 50).

СТРАКТОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнп. ч. до стракувати.

СТРАКТУВАТИ, їю, їсш, перек., рідко. Док. до трактувати 1, 2. Біда, коли високий чин Та припаде малому.. Скажи такому ти слаіце Напроти, не в догodu, — Страктує він як випадє че Проти єього народу!.. (Воскр., Подвигів..., 1962, 7); Ному (С. О. Довженку) чужий безкрилий натуралістичний побутовізм. Вік прагне страктувати образ по-своєму (Літ. Укр., 17.VI 1969, 4).

СТРАМ, у, ч., розм. Те саме, що сбрóm 1—4. Тепер всяк хам показує натуру, а нам хочать? Се був би чистий страм (Л. Укр., I, 1951, 277); [П р і сь к а:] Он старий нам усе пристають до мене, — і не страм їм? (Мирний, V, 1955, 161); Чужа біда Паньковї — сміх; Своє ж і стид, і страм, і грїх (Бор., Тв., 1957, 156); [К р я ж (Ользі):] Як себе не шкoдуєш, то хоч мого імені не ганьби... Не думає, що доведу до такого страму... Колись таких, як ти... в ставку топили (Зар., Антеї, 1962, 247).

◇ Ввóдити (ввести) у (в) страм — те саме, що Ввóдити (вести) в сбрóm (див. ввóдити). [Ч к р в а:] Куде. Не себе шкода, а вас. Перед народом у страм себе вводице. Три дні ривте землю, як кропи, а що знайшли? (Млк., I, 1957, 80); Набиратися (набратися) страму — те саме, що Набиратися (набратися) сбрóму (ганьбі) (див. набиратися). — Набралася страму з отим царем [портретом, що хазяїн послав продавати] і пішла [з базару] ні з чим (С. Кравч., Квіти., 1959, 137); На страм — щоб осоромитися. — Честі я не продам... На додану та страм Щоб козак себе мусів [мусів] наймати? (Граб., I, 1959, 297); Ні (і) стидá, ні (ї) страму немає (нема) в кого — хто-небудь дуже безсоромний; Страму навбєнти — осоромлювати кого-небудь. — Чого тобі ходити до нас та страму наносити? (Барв., Опов., 1902, 301); Страму набрїти кому — осоромити, знєславити кого-небудь. — Якби ти, сестро, жупан мала, То би з нами піла і гуляла; Як же ти, сестро, в сіренькій свитині, Наробила страму всій родині! (Нар. лірнка, 1956, 322); Страму немає (нема) кому, в кого — те саме, що Сбрóму (соромá) немає (нема) (див. сбрóm). — Страму вам нема, варвари, — докоряє буржуям Хрисан Кульбака, відомий у загоні своєю набожністю (Гончар, II, 1959, 73).

СТРАМІТИ, мло, міш; мн. страмілять; недок., перек. і без додатка, розм. 1. Вводити в сором кого-небудь, наклипати сором на когось; осоромлювати. Він так і скупів, матінко. Як сповіться: — Так ти, — каже, — яка-така, ще загадувать будеш мені, страмить мене будеш?!.. А тебе я навіть браво? (Тєсл., З книги життя, 1949, 23); — Хотіли, мугираки, косу одрізати, — вже спокійно розповідала Мариня. — Коли б такі остригли, коли б дав бог! — промовила Устїна, зіп'ялюючи реченята. — Бо доки вже будеш ходити, доки будеш страмити... (Вас., I, 1959, 199).

2. Те саме, що соробити 1. Не раз, ради загрозсті, вона крапа, чогу у неї не було, а на другий бачила. Її страмили, биш — вона все одно робила (Мирний, IV, 1955, 32); Зачуши ті наміри, Марта стала страмить молодицу (Горд., II, 1959, 330); Не любить і він, коли

в зошиті пляма. (Страмитимуть знову — учителька, мама!..) (С. Ол., Вибр., 1959, 152).

СТРАМІТИСЯ, мдіюся, мійся; мн. страмляється; недок., розм. 1. Те саме, що соромитися 1. [Л ю б о в (обіймає тітку):] Здорова, тіточко! Ну, де ж ваш аероплан? [О л і м п і а д а І в а п і в н а (цілує, але все хмуриється):] Страмилася бу! (Л. Укр., II, 1951, 7); Сестра Вустя, зачуши переговори, налетіла відразу, напустилася на Сердюка: — Страмилася б видурювати з хлопця останнє, що є! (Гончар, I, 1959, 44).

2. Ганьбити, осоромлювати себе. Працюю добре, не страмися.

СТРАМНИЙ, а, є, розм. Якій не почував сорому, не соромитися; безсоромний. Страмний чоловік; // Який виходить за межі загальноприйнятих моральних норм; непристойний, сороміцький. Палає чоло та цєтє, Усмішка свить до козання; Усе засїєдчує про те, Що мук не зна її зїтхання, Що не ворухить серця дна Ніяка думоюк страмна (Граб., I, 1959, 229); Страмні слова.

СТРАМНО, присудк. сл., розм. Те саме, що соромно. Це страмно було б і родити, як сина у москалі узяли — невестку геть одїпхнути... (Мирний, IV, 1955, 51); [Ф е д о р а:] А куди ото?.. Бач — як собака вігнувся... Страмно поглянути людям у вічі, тікаш... (Вас., III, 1960, 147).

СТРАМЮЧИЙ, а, е, розм. Те саме, що безсоромний. — А, так ти, страмюча, пієкїє нищити?! Воно ж курча.. Замість вигнати по-хорошому — ердують! (Вишня, I, 1956, 105).

СТРАМОВИСЬКО, а, с., розм. Те саме, що сором 2—4. Павик чоло дїмуриць, очей не підводиць: хоч би до нього черга не змішля, страмовисько на весь клас (Горд., Буяч, 1938, 38); — У саневгод підеш? — Ти що: п'який чи кулака просишь? Пішов би я на страмовисько! — Дуже ти боїшся страмовиська... (Гончар, III, 1959, 278).

СТРАМОВИЩЕ, а, с., розм. Те саме, що сором 2—4. — Ми ось разом підємо, — сказала Христя, узявши його [хлопчика] на руки, і посухулася за стїла.. У-у, страмовище, отакий бєцман на руках вїдидиться! — сказала в серце Горпина (Мирний, III, 1954, 324); [К а т р я:] О сестричку, матїночки, куди ж ми оце забрели? Тут так страшно. [Т е к л я:] Тю, наїсна! Чи не страмовище! Та осьдєк жє слабода (Крон., I, 1958, 379).

СТРАМОТА, ш, ж., розм. Те саме, що сором 2—4. Народе, вік порїзненї ві мною Страмотою людської ворожде! Забуда стала межї нас стїною; Хижачтво ще не зметенї слїди (Граб., I, 1959, 69); Не траплялось од настанїя світу Отакого гріза та страмоти, Як у Ліму біля Сарава! (Перв., З глїбнен, 1956, 128).

СТРАМНИЙ, а, е, **СТРАМНИЦЯ**, я, є, заст. Мандрівний. [Г р и ц ь к о:] Містечко наше хоч і велике, а нема тому странному народоу де захист [захист] знайти (Мирний, V, 1955, 184); Іде до нас якийсь чоловік із хутириця, зближисє [зближисє] та: — Добридень... люди странні! Відкляк бог несе? (Морд., I, 1958, 46); // у знач. ім. странний, пого, странный, пього, ч. Странник (у 2 знач.). — Господь велить прийняти прозожего — странного: прийми його і напїй його... (Мирний, I, 1954, 215); В будинок опустїлий Вїдде странний до тебе (Кост., I, 1967, 90).

СТРАННИК, а, ч., заст. 1. Богомолець, який мандрує по так званих святих місцях і живе милостивею; прощанив. — Зустрічаю вас, чесні отці, як колись у давню давнину Авраам стрїчав трьох странників, — сказав Копронїдос (Н.-Лев., III, 1956, 373); Миццли ми одну овїю, минули друє, третю. Уїїшли в чайню [чайну]. Там уже сидїло декїлька странників — чаювали (Тесл., З книгї життя, 1949, 49).

2. Той, хто мандрує, подорожує; мандрівник, подо-

рожний. — Люди добрі! Якби моя воля була, я б і приймає вас, і нагодував, — коли [хїба] ж можна странника не прийняти, не спокоти? (Україна..., I, 1960, 98).

СТРАННИЦЯ, і, ж., заст. Жін. до странник. — Зо-ско! — зукнує він до жінки, — глянь лиш, які опудала лїзуть до нас у хату. Чи не черниці які або странницї-прозачки? (Н.-Лев., I, 1956, 313).

СТРАМНИЙ див. странный.

СТРАП'Я, я, с., діал. Дрантя, лахміття. Іде, а страп'я висить (Сл. Гр.).

СТРАСНИЙ, а, є, церк. Стос. до останнього тижня перед пасхою, а також до кожного дня цього тижня. Ми тут розговлялись у страсну суботу (Л. Укр., V, 1956, 236); Півонї під страсну п'ятницю тїльки що надїїшла (Ю. Янов., I, 1958, 179).

Страсна ніч — ніч на останній четвер перед пасхою. — Пригадуєш, як куркулью брали за барки, як до церкви у страсну ніч з барабанами ходили? (Гончар, Тронка, 1963, 158); Страсна свїчка (свїча і т. ін.) — свїчка, яку запалюють під час вечірнього богослужіння в останній четвер перед пасхою. Вона дістала свяченої води, покропила хату, засвїтила страсну свїчку перед образами (Н.-Лев., II, 1956, 353); Вона тихо шептала єєї молитви, які знала або які приходили їй на думку. Її хотїлось б. засвїтити страсну свїчку (Мирний, IV, 1955, 88); Повечорїло. На вулицях вже з'явилися люди із страсними свїчками... Обережно несли вони.. додо-му.. ці.. трїпотїли вогники, захищаючи їх від найменшого подує вітру (Тулуб, В степу..., 1964, 486); Страшний тїждєль; Страсна недїля — останній тїждєль перед пасхою. Ледєє тїльки встала Оксана, злягла Дора, була у неї пропасниця, але дуже сильна, так що цілий страшний тїждєль був з нею клопїт (Л. Укр., V, 1956, 304); На страсною тижнї породила мацуха близнят — два хлопчиків (Головко, II, 1957, 513).

СТРАСТІ, тей, мн. церк. Те саме, що страсть 1. Як пішла я на страсті, то, господь мене прости, сіла під тїмком, поножила свїчку — паже медком, так я й з'їла (Укр. присл., 1963, 213); Православні люди збиралися на страсті з свїчками йти та усю ніч молитися богу (Кв.-Осн., II, 1956, 231).

СТРАСТОТЕРПЕЦЬ, пця, ч., церк., заст. У християн — мученик, який постраждав за релїгїйні переконання. [М а т у ш к а г у м е п я:] Наславиши на нас неволикї тяжку — він [бог] разом з тим виставив і заступницю нашу, страстотерпцї неустаниць, що скарпали ворога нашого, заборонили нас від напасті (Мирний, V, 1955, 75); — Колись, у старї часи, зовалися в лісах, у глушинї, святї страстотерпцї (Донч., II, 1956, 8).

СТРАСТОТЕРПНИЙ, а, е, церк., заст. Прикм. до страстотерпця. Хоч не ми, то сини від дверей пресвятїх Відїв'ють і відкотять камїня, .. Боруючись за край і за щастя лєєє, Під віцїєм страстотерпним відваги (Стар., Поет. тв., 1958, 141); — Пан майстер так пильнує помїшки, некаче і не бога страстотерпного вирїзбляє, — озаєся Богдан у захопленнї (Ле, Хмельницький, I, 1957, 140).

СТРАСТОТЕРПНИК, а, ч., церк., заст. Те саме, що страстотерпця.

СТРАСТЬ, і, ж. 1. церк. Вечірнє богослужіння в страшний четвер. То було саме на страсть у чистий четвер (Н.-Лев., II, 1956, 332); Маринї кинусь в вічі хрест, що батько напав на сволоці, як із страсті вернулася (Мирний, IV, 1955, 223); Бїдняка він! За недїля кілька Зїсох [ізох], від'єє, як тая кїтїка! Миццла вербна — і в четвер, На саму страсть, Гордїй умер (Рудан., Тв., 1956, 81).

2. Сильне почуття, яким ледєє керує розум. Вже б давно пора спочити. Час заснуть костям; Досить мук

знав на світі, Час заснуть страстям (Граб., I, 1959, 280); Не ві'януть їхні квіти, бо в них твоїх пориєт страсть. Лиш те в народі буде жити, що серце серцю передасть (Сос., Близька дальна, 1960, 157); // Палкий вогня, пристрась до чого-небудь. Ото вночі Дениса рибачка страсть попхнула на річку, на Ворскла [Ворскла], Улов непоганий (Ковінька, Чому я не сокіл..., 1961, 119).

3. рідко. Жах, подив, захоплення і т. ін. Плач, крик, волю! Страсть одна!.. (Кв.-Осн., II, 1956, 382).

4. Сильна любов з переважанням плотського потягу. В сю кіч вовком голодним вірваєс він до своєї любаски, мядючи молодицю безумством страсті і шаленими своїми вигадками (Хотк., II, 1966, 119).

СТРАТА, ж. 1. Вища міра покарання — позбавлення життя. Зв'язаний Лазар лежав серед руїни. Він ажко дихав, втомлений бійкою, а всередині в нього втретіла ала радість, що сьогодні страсти не буде (Нощуб., II, 1955, 206); Про боротьбу, муки і страсти декабристів написав Шевченко свою поему «Необітиму» (Рильський, III, 1956, 10); Котовського гловали вдруге і засудили до страсти через повстання. Засудив його одеський суд, і страста мала відбутися в одеській тюрмі (Смолиць, V, 1959, 30).

Громадянська страта див. громадянський; Іти (йти, іти і т. ін.) на страту — приймати смертну кару. [Ф і г е н і я:] Коли хто зміє одважно йти на страту, Той мусить все одважно зустрічат (Л. Укр., I, 1951, 162); Не поїнялис очі їх слозом, .. Коли воли на страту, як до бою, Ішли по рідних вулицях сумних (Бячко, Вогнище, 1959, 98).

2. рідко. Утрата чого-небудь. Було вчителі не надіються незвичайній в його охоті до науки, а потім швидко — незвичайній страті завзяття до роботи (Н.-Лев., I, 1956, 176); Страста корови — то була та чертова дірочка, в котру пішли всі надії, всі радощі, всі помисли бідної Василизи (Фр., IV, 1950, 30).

3. рідко. Витрати. На таке халязятство, як оце, спасиби бозові, у Даміла, не спроможешся слога, без великої страти (Л. Янов., I, 1959, 171); // Матеріальні витрати; збитки.

СТРАТЕГ, а, ч. 1. Полководець, керівник великих воєнних операцій, знавець стратегії (у і знач.). Стратеги знають, що іноді одним влучним пострілом можна вирішити долю цілої операції (Панч, I, 1956, 144).

2. перен. Прозорливий, досвідчений політичний керівник; людина, яка вирішує стратегічні питання суспільної і політичної боротьби. Неперевершений стратег і тактик пролетарської класової боротьби, Ленін був якнайтісніше зв'язаний з трудящими, виходив з їх корінних інтересів (До 100-річчя.. В. І. Леніна, 1970, 4); Імперіалістичні стратеги не зробили висновку з того факту, що друга світова війна закінчилася для агресорів шибеницями Нюрнберга (Літ. газ., 21. II 1961, 1).

3. У стародавній Греції — воєначальник, якого вибравли народні збори. Колегія стратегів, що складалася з шести чоловік, відала військовими справами міста [Ольвії] (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 254).

СТРАТЕГЕМА, ж, ж., жист. Восна хитрість, винахідливість під час проведення бойових дій, яка вводить в оману противника. На його [Врагеля] боці наймогутніша техніка, блискучі стратегеми.. І все ж, як не б'ються офіцерські його полки, .. нічого не можуть відати з тією незрозумілою живучою масою сірих та босих армій (Гончар, II, 1959, 380).

СТРАТЕГІЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до стратегія. Після тривалих кровопролитних битв військо відходило, згідно з стратегічним планом командування (Довж., I, 1958, 283); Бійці Захарової оборони зрозуміли війсь-

когий зист свого капітана й пройнялися мовчазною повагою до його стратегічних здібностей (Ле, Право..., 1957, 187); Будапешт з стратегічного погляду являв собою своєрідні ворота в Австрію, Чехословаччину, в південній провінції самої Німеччини (Гончар, III, 1959, 235).

2. Який відповідає вимогам стратегії (у і знач.), важливий для здійснення воєнних завдань. Вже тепер, у велику годину, Крайнюк міє оцінити подішню.. тактичну й стратегічну обстановку (Кучер, Голод, 1961, 140); Треба залишити фільварок. Хоч він і є досить вигідний стратегічний пункт, проте наказ був зайняти села — і треба його виконувати (Кол., На фронті..., 1959, 75); // Стос. до великих самостійно діючих військових з'єднань або армії в цілому. Піднявшись десь із далеких аеродромів, на рівні вірок ідуть могутні машини, гіганти стратегічної авіації (Гончар, Тронка, 1963, 252); Стратегічна розвідка; Стратегічний фронт.

3. перен. Який містить загальні, основні настанови, важливі для здійснення чого-небудь. Стратегічне завдання кібернетиків — створити загальнодержавну систему переробки інформації, подібну до великих енергетичних систем (Наука., 3, 1971, 5).

СТРАТЕГІЧНО. Присл. до стратегічний. Кутузов перевів свою армію в район Красної Пахри, за 30 км від Москви. Звідти він загрожував комунікаціям французької армії, сковавав її сили і прикривав стратегічно і економічно важливі райони країни (Іст. УРСР, I, 1953, 403).

СТРАТЕГІЯ, ї, ж. 1. Мистецтво підготовки і ведення війни та великих воєнних операцій. Хоч бойові накази це не були обнародовані, кожному бійцеві була ясна стратегія і напрямки наступних ударів (Гончар, II, 1959, 406); // Наука про ведення війни — вища воєнна наука. Не має Бородавка жодного уявлення про тактику і стратегію (Тулуб, Людоловн, I, 1957, 432); Кіннотою на кораблі! Не вкладалося це ні в які устави, суперечило всім тактикам і стратегіям (Гончар, II, 1959, 43); // Про систему гри в шорті, при якій окремі ходи, комбінації, прийоми підпорядковані загальному, раніше обміркованому плану. Шахіст-початківець.. повинен спочатку вивчити окремі елементи партії, найпростіші закінчення, типові комбінації, мати уяву про стратегію і тактику шахової гри (Перша книга шахіста, 1952, 54).

2. перен. Мистецтво суспільного і політичного керівництва масами, яке має визначити головний напрям їх дій, вчинків. У боротьбі за мир в усією силою проявилася геніальність лєнінської стратегії, метою якої було виграти час, розкласти противника (Бюгр. Леніна, 1955, 196); Правильна стратегія і тактика більшовицької партії забезпечила перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції (Ком. Укр., 2, 1967, 44).

3. перен. Спосіб дій, лінія поведінки кого-небудь. — Оленчук усе скаже. Я йому поясню, яка в нього повинна бути стратегія й тактика (Мик., II, 1957, 357); Вася Стьопкін уперто крутить головою і слухати не хотіє дідової стратегії (Збан., Єдина, 1959, 360).

СТРАТЕНЕЦЬ, ня, ч., жист. Людина, засуджена до страти. * У порівн. Мовчки олядаєс він, як мрець, що вийшов з могили, або помилуваний стратенець (Тулуб, Людоловн, I, 1957, 408).

СТРАТИГРАФІЧНИЙ, а, е. Стос. до стратиграфії. Окремі стратиграфічні комплекси в будові окремих хребтів і районів.. відіграють неодинакову роль (Вісник АН, 3, 1957, 52); Роботи О. С. Вялова мають велике значення для оцінки нафтогазовості Ферани, для розробки стратиграфічної та тектонічної схем Карпат (Літ. Укр., 12. II 1974, 1).

СТРАТИГРАФІЯ, і, ж. Розділ геології, що вивчає процеси відкладання й залягання верств гірських порід, їх внутрішню будову і відносний вік, взаємозв'язаність та поширення. *Геологія як наука не обмежується тільки описом відкладів, з яких складається земля кора, а має на меті відтворити історію самої Землі і встановити послідовність явищ, які відбувалися на ній протягом існування. Ці питання вивчає історична геологія, або стратиграфія* (Курс заг. геол., 1947, 4); *Олег Степанович [Вялов] — автор багатьох наукових праць з питань регіональної геології, палеонтології, відрогології, тектоніки, стратиграфії* (Літ. Укр., 12.II 1974, 1); // Процеси відкладання й залягання верств гірських порід, їх внутрішня будова і відносний вік, взаємозв'язаність та поширення. *Всестічне вивчення болютних явищів — із рослинності, видів торфу, стратиграфії — розпочато після Жовтневої революції* (Розв. науки в УРСР., 1957, 330); *Почаши ще в 1911 р. дослідження Середньої Азії, Д. В. Наликін незабаром став одним з кращих знавців її стратиграфії і палеонтології* (Вісник вітч. географії., 1954, 143).

СТРАТИСФЕРА, и, ж. Верхній шар земної кори, що складається з осадових гірських порід. *Глини — мінерали, характерні.. для верхньої частини стратисфери* (Вибр. праці В. І. Вернадського, 1969, 92).

СТРАТИТИ *див.* стратувати.

СТРАТИТИСЯ *див.* стратуватися.

СТРАТИФІКАЦІЯ, і, ж., спец. 1. Передпосівна обробка насіння деяких рослин, що полягає у витримуванні його протягом певного часу у вологому піску або подрібненому торфі при зниженій температурі. *Сорти садового кизилу добре розмножуються зеленими живцями, відсадками гілок та насінням після.. стратифікації* (Хлібороб Укр., 5, 1964, 30).

2. Розміщення чого-небудь шарами; розшарування чогось у залежності від неоднаковості температури, шільності і т. ін.; шаруватість. *Стратифікація атмосфери; // Шарувата будова гірських порід.*

СТРАТИФІКОВАНИЙ, а, е, спец. Дієпр. пас. мнв. ч. до стратифікувати. *Розмножується айва японська дуже легко — стратифікованим насінням* (Хлібороб Укр., 4, 1968, 46); *Висівати [борщівник Сосновського] краще під зиму (весною — лише стратифікованим насінням), гніздовим способом* (Колг. Укр., 6, 1961, 25).

СТРАТИФІКУВАННЯ, я, с., спец. Дія за знач. стратифікувати. *Розмножується.. вишня досить легко — посівом кісточок або восени, безпосередньо в ґрунт (на ґрядку), або ще краще — весною, після попереднього стратифікування* (Хлібороб Укр., 9, 1973, 41).

СТРАТИФІКУВАТИ, ую, уся, недок. і док., перех., спец. Проводити стратифікацію (у 1 знач.). *Насінний матеріал яблуні й груші, а також абрикоса і персика після сушіння і остаточного очищення від різних домішок певний час зберігають сушим, а потім стратифікують* (Сад. і ягід., 1957, 124); *Вирощують буркун, підсаючи його під ярі зернові культур, головним чином під ячмінь. Щоб мати дружні сходи, насіння стратифікують* (Хлібороб Укр., 10, 1964, 35).

СТРАТИФІКУВАТИСЯ, ується, недок. і док., спец. 1. Піддаватися стратифікації (у 1 знач.).

2. тільки недок. Пас. до стратифікувати. *Насіння [женьшея] стратифікуються в дерев'яному ящику, який має невеликі отвори для стікання зайвої води* (Наука., 1, 1972, 37).

СТРАТО... Перша частина складних слів, що відповідало слову стратосфера, напр.: **с т р а т о п л а в а н н я**, **с т р а т о п л а в е ц ь** і т. ін.

СТРАТОВУЛКАН, а, ч. Шаруватий вулкн. *Коли у вулкана виверження повторюється, продукти вулка-*

ничної діяльності відкладаються навколо кратера у вигляді конуса. Розміри вулкана з часом більшають від відкладання нових вулканічних продуктів. Так виникає новий тип вулкана.. стратовулкан (Курс заг. геол., 1947, 218); *Якщо конус вулкана являє собою чергування шарів лави і пухких частинок, то це — шаруватий вулкан, або стратовулкан* (Наука., 9, 1965, 51).

СТРАТОДИРИЖАБЛЬ, я, ч. Дирижабль, признач. для польотів у стратосферу.

СТРАТОНАВТ, а, ч. Повітроплавець, який здійснює польоти на стратостаті. [І в а н:] *Ну, от ми хочем бути пілотом. А станеш пілотом, залочеш бути стратонавтом* (Мнк., I, 1957, 451); *У 1952 році було споруджено [в Донецьку] пам'ятний героям-стратонавтам: П. М. Батенку, Д. О. Столбуку, Я. Г. Українському і С. К. Кучумову, які загинули під час одного з випробувальних польотів* (Визначні місця Укр., 1958, 506).

СТРАТОПЛАН, а, ч. Літак, признач. для польотів у стратосферу. *Полінувши лунку на Київ, Хмарки простромив стратоплан* (Бажан, Рокв, 1957, 261).

СТРАТОСТАТ, а, ч. Літальний апарат, що являє собою повітряну кулю, наповнену легшим від повітря газом, і признач. для польотів у стратосферу. *Прокоф'єв, Годунов і Бірнбаум для наукового дослідження зробили політ у верхні шари атмосфери, які називають стратосферою, на спеціальній повітряній кулі — стратостаті* (Фізика, I, 1957, 76); *Високі шари атмосфери [19 і 22 км] знаходяться вже в так званій стратосфері. Через те і кулі, на яких піднімаються на подібні висоти, називаються не аеростатами, а стратостатами* (Цікава фізика., 1950, 151); *У порівн. *Очима ввіймає [Василь] сріблястий пух осоту, що мінаторним стратостатом підіймався гору* (С. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 39).

СТРАТОСФЕРА, и, ж. Шар атмосфери, розміщений на висоті від 8—16 до 45—55 км над рівнем моря. *Земна атмосфера складається з трьох головних шарів — тропосфери, стратосфери та іоносфери* (Наука., 8, 1956, 26); [В а л я:] *Я заздрю нашим пілотам... вони йдуть в стратосферу. Ім дано слухати пульс вічності* (Корп., I, 1955, 90); *Міжнародний конгрес з питань вивчення стратосфери зібрався в старовинному будинку Сорбоннського університету* (Собко, Зор. краля, 1950, 33).

СТРАТОСФЕРНИЙ, а, е. Прикм. до стратосфера. *Весняне обертання стратосферних вітрів відбувається то раніше, то пізніше на один — два тижні. Воно починається у високих широтах і йде на південь* (Наука., 4, 1971, 60); // Признач. для польотів у стратосферу. *З'єднання Шелемети складалося із ста сорока чотирьох стратосферних літаків* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 278); *Важливим засобом пошатосферних досліджень є спеціальні стратосферні аеростати* (Рад. Укр., 25.IV 1971, 3).

СТРАУС, а, ч. Найбільший дуже прудкий птах, який не може літати й живе перев. у жарких країнах. *Страус досягає 2½ м висоти. Він не може літати, але дуже швидко бігає, бо має сильні ноги* (Фіз. геогр., 5, 1956, 140); *В Асканійському зоопарку представлені всі види страусів, безліч фазанів, лебедів, диких качок і гусей* (Наука і культура., 1971, 342); *Образно. *Алексію чомусь немає та й немає. Де він ходить, отой довгоногой страус?* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 83).

СТРАУСЕНЯ, яти, с. Пташа страуса. *Щоб маленькі страусенята не згоріли на рахті, їх годують у зоопарку риб'ячим жиром* (Наука., 7, 1965, 33); *Поселенець колезпного зоопарку австралійський страус Сашко висидів п'ять страусенят* (Веч. Київ, 14.XI 1967, 4).

СТРАУСИННИЙ, а, е, рідко. Те саме, що **страусовий**. Професор не відповідає нічого, тільки дивися на величезне страусине перо на капелюсі, що висало аж на мачі (Мак., Вибр., 1954, 250).

СТРАУСОВИЙ, а, е. Прикм. до **страус**. Декотрі в дам.. просили **страусових** пір'їн для своїх капелюшків (Гончар, Таврія, 1952, 269); // Зробл. із пер страуса. *Страусове в'язло.*

△ **Страусове перо** звичайне (*Struthiopteris filicast-um* All.) — лікарська багаторічна папоротеза рослина з повзучим кореневищем і великими листками. *Страусове перо* звичайне — значний розмір папороті, у якої споронесне і неспоронесне (стерильне) листя різняться формою та кольором (Знання..., 6, 1968, 32); **Страусові птахи** — підряд птахів, які не можуть літати; бігаючі птахи.

◇ **Страусова поведінка** (політвнка і т. ін.) — намагання не втручатися в дійсність, не помічати її.

2. у знач. ім. **страусові**, вих, мн. Те саме, що **Страусові птахи**.

СТРАУСЯ, яти, с. Те саме, що **страусеня**. Скільки безсонних ночей провів він біля інкубатора, доки вівше штучним способом перших страусят ему... (Гончар, Таврія, 1952, 271).

СТРАУСЯТНИК, а, ч. Проміщення для страусів у заповіднику, зоопарку, звіринці. *Нестора Сердюки розшукали неподалік від страусятника* (Гончар, Таврія, 1952, 311).

СТРАХ¹, **страху**, ч. 1. Стан хвилювання, тривоги, неспокою, викликаний чеканням чого-небудь неприємного, небажаного. *Еней од страху з плузу збився, В умі серця пожінався І зараз сам не свій зробився, Скачав, вертівся і качався* (Котл., I, 1952, 104); **Страх** — це сигнал перед небезпечкою, що загрожую організмові, і сам він не залежить від людської волі (Вільде, Сестри..., 1958, 480); **Страх** являє собою певні фізіологічні симптоми, які в людей в дужею нервовою системою або зовсім не виявляються, приглушуються, або ж швидко зникають (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 155); // Вираження, прояв тривоги, неспокою тощо (на обличчі, в очах і т. ін.). *Лице у сонного міниться, кривиться то страхом, то мукою: він часто дигає і стогне трипко і дико* (Вас., II, 1959, 24); *Мовчить дружина. В очах страх і страждання* (Довж., I, 1958, 41).

3 (зо, від і т. ін.) **страху** — перебуваючи в стані хвилювання, тривоги, неспокою. *Троянці з страху задримали, І що робити, всі не знали, Стояли мовчки всі смутні* (Котл., I, 1952, 87); *Я один, а наспроти мене тільки ворогів! Не дивно, що в мене аж дух застие зо страху* (Март., Тв., 1954, 199); *Одійшов [Петро] назад, щоб розігнатись. Догадувався, що він задумав, Леся затулила од страху очі* (П. Куліш, Вибр., 1969, 105); 3 (зо, із, зі) **страхом** — з почуттям хвилювання, тривоги, неспокою. *Вона тихо і наче в страхом поспитала: — Ви ще не одчинили віконниць?* (Коцюб., II, 1955, 163); — *Я не раз виходила на сцену в розігнаній в душі і зо страхом* (Л. Укр., III, 1952, 704); *Одарка із страхом і покійністю на обличчі крас хліб* (Тют., Впр, 1964, 96); *На страх кому; Для (раді) страху — щоб настрахати, злякати кого-небудь. — Хай живе наш отаман на радість відному людоє і всім панам на страх!* (Вас., III, 1960, 189); — *На щастя нам, на страх вразу, — віддай любов сповна своїй Вітчизні, а вона не буде у борю* (Гонч., Вибр., 1959, 328); *Зайшов Денис і на запитання Марка, чи бачив він лисицю, сказав, що він її не бачив, а вистрілю для страху* (Тют., Впр, 1964, 19); *Під страхом карі (смерті і т. ін.) — під загрозою карі, смерті і т. ін. У нас [у Чернігові].. т. зв. «усилена охрана. Не маємо права навіть зібра-*

тися, хоч би й приватно під страхом карі в'язницею чи штрафом до 3000 руб. (Коцюб., III, 1956, 284); *Заборонялося і ніяк не менше, як тільки під страхом смерті: підходити до дротяної загорожі [концтабору] ближче ніж на п'ять кроків* (Коз., Гарячі руки, 1960, 11).

◇ **Взятися страхом** — дуже перелякатися. *Не чуже добре хлопцев, що зговорила вона, обмиваючи його. Тільки вже взявся весь страхом, коли ввечері почала розповідати про випадок дядькові* (Крот., Сини..., 1948, 228); **Глянути страху** (**страхові**) в очі (в вічі) — опинитися в стані тривоги перед можливою небезпечкою. *Ось, волочачи кайдани, покволом, віками цілими, проходять люди, забиті, залякані люди й не наслідують звестити очі на Хо, глянути страхом в вічі...* (Коцюб., I, 1955, 150); **Держати (тримати) в страху** кого — змушувати кого-небудь перебувати в покорі. *Параска в страху свекра держала. Кожним сугарем очі штрикала* (Горд., II, 1959, 270); **Завдавати (завдати, задавати, задати і т. ін.) страху** кому; **Наганяти (наганяти, наводити, навестити і т. ін.) страху** (страх) на кого, кому, на що — викликати або посилювати у кого-небудь почуття остраху, переляку. [Один к о з а к (до Томила):] *Ти не жистиє за Україн, ти.. криши татар, як капусту, страху завдавав* (Н.-Лев., II, 1956, 436); *Зугарний був Олексій Іванович усім страху завдати* (Мирний, IV, 1955, 221); *Дарєс догенько дожидався, Мовчав всі, нікто не йшов; З ним всякий битися боявся, Собою страху всім задав* (Котл., I, 1952, 93); *На прославленого Іскру, що наганяв страх на німців цілої округи, ішли глянучи з далеких сіл і хуторів* (Тют., Впр, 1964, 540); [Г н а т:] *Токи там що, а ми тепер страху нагнали б їм [панам] і сала залили за шкуру!* (К.-Карий, II, 1960, 262); **Грім** — аж земля тремтить — і гуляє і наводить страх на душу (Мирний, I, 1954, 306); **Зазнавати (зазнати) страху** — відчувати острах, побоювання. *Ті подивляють його сміливість, кажуть, що така людина, певно, не може зазнати страху* (Коцюб., II, 1955, 427); **Ліцар без страху і доганяє дия. ліцар; Мати страх перед ким — чим —** боятися когось, чогось. *Пестив [Григорій] жінку, а зрідка її дітей — щоб не розбалуцалась та мали страх перед батьком* (Стельмах, I, 1962, 227); **Мати страх на душі** — бути в стані хвилювання, тривоги, неспокою. — *Люди добрі! Питай тут Дмитро, хто має страх на душі. Я маю страх на душі. Ну, куди я в оцію гурилою та проти їхніх древокрут?* (Гончар, II, 1959, 44); **Набратися (натерпітися) страху** — відчувати острах; злякатися, перелякатися. *Господи! скільки я набралась тоді страху. Дві ночі не спала* (Н.-Лев., VII, 1966, 269); *Наїзало в село чиновного панства. Питають-розпитують, пишуть-записують. Натерпілася страху Мотря од тих хитрих спросів* (Мирний, I, 1949, 137); **На свій страх і ризик** — те саме, що **На свій страх і ризик** (див. **ризик**). *Кожен з старих українських композиторів звершував справжній життєвий і громадянський подвиг, бо змушений був творити на свій страх і ризик* (Мист., 4, 1967, 25); **На свій страх і ризик див. ризик; Не за страх, а за совість див. совість; Не знати страху див. знати; Страх берє (узяв, обгортає, обгорнув, обнімає, обняв, обхоплює, обхопив) кого; Страх нахдить (найшов, нападє, напав і т. ін.) на кого** — у когось виникає почуття остраху, переляку. *Ля гзагаю дорогою додому, то аж страх бере, стільки вона забере у мене сил* (Коцюб., III, 1956, 335); *В одному кутку тиркчула жаба, у другому ударив цятрхун...* **Страх обняв Карпа** (Мирний, I, 1954, 269); **Страх обхопив опришка** такий, що він стріглолоє затів кинутися бігти (Хотк., II, 1966, 246); *На панів найшов страх* (Н.-Лев., VII, 1966, 245); — *Прокинувся я, —*

товариш *Большаков* обцупав себе, — все ціле, на пояс три гранати висить. *Страх* на мене напав (Ю. Янов., I, 1958, 127); *Страх* проймає (пріймає, прійняв і т. ін.) див. *пріймати*; *Страху* ради іудейська, заст. — боявся кого-небудь; із догідливості, улесливості (робити щось або поводитися як-небудь). Так і чуло мов серце, що дурна управа — *стразу* ради іудейська — знов звернетися до губернатора, хоч і має вже затвердження від нього на всяку посаду (Коцюб., III, 1956, 191); *Умирати* від *страху* — дуже боятися. — *Василишко*, це ти? Чом не спиш? — прокидається батько, зіпхав, підводить руку до дитячої голітки, раптом зривається з ліжка і, тязнучи доньку, затискається в закуток за скриню. *Звідти* він обережно визирає і, умираючи від *страху*, бачить, як по шибці... рухається чиясь шапка і рука (Стельмах, II, 1962, 70); У *страху* великі очі — хто-небудь поребільшує небезпеку. *Великі* у *страху* очі, *Вся* рать неслась, хто швидше зміг. *Назад* вертались не озочі, *Всі* бігли, аж не чули ніг (Котл., I, 1952, 220).

2. *перев. жн.* Фантастична істота незвичайного, страшного вигляду. — *А* що, якби тепер вийти на нічу? *Е*, ні! страшно, вовк вибіжить з лісу, русалки залоскочуть, *стрази* повилізять із пшениці... (Коцюб., I, 1955, 16); *Упирі* та *василіски*, *Змії*, *страхи*, *лицурки*, *Всі* дива страшної казки — *От* співаєш сні палки (Л. Укр., IV, 1954, 82).

3. у *знач. присл., розм.* Те саме, що *страшно*. *Ти* не повіриш, як мене *есеріоз* брали на *Буковині* — три вечори в мою честь дали — *страх* сказати (Л. Укр., V, 1956, 375); *Вона* за всі ці місяці біля мене *змарніла*, що *страх* дивитися (Логв., Давні рани, 1961, 89).

4. у *знач. присл., розм.* Виражає захоплення, здивування і т. ін. з приводу великої кількості когось, чого-небудь або у відношенні до когось чи чогось дуже великого, сильного тощо. — *Я* сюди часто бігаю горобців драги. *Тут*, брат, горобців по тиназ — *страх!* (Мирний, I, 1954, 246); *А* холодно — *страх!* *Скрізь* так іскорки й грають, *під* ногами тріщать, *ворони* позиналися на дереві, *дим* стовпами та такий проти сонця червоний (Тесл., 3 книги життя, 1949, 29).

5. у *знач. присл., розм.* Надзвичайно, дуже. *Може*, *то* від *непевного* світла *вечірнього* здалося *удовіг*, що *він* такий *блідий* — *тільки* *вдалося* *йй*, що *він* *страх* *блідий* і *вмучений* (Вовчок, I, 1955, 348); *В* *маленькі* *черевички* *понабігалося* *смієу* і *було* *страх* *холодно* (Григ., Вибр., 1959, 36); — *Давиде*, *вставай!* *Вже* *сам* *Плачинда* *гукає* і *страх* *сердиться* *на* *тебе!* — *лукавить* *Уляна* (Стельмах, I, 1962, 99).

СТРАХ²: Віддавати (віддати) на страх, юр. — віддавати що-небудь комусь на зберігання; платити комусь домовлену суму грошей за забезпечення цілості чого-небудь; *Пріймати* (прійняти) на страх, юр. — брати у кого-небудь щось на зберігання; одержувати з когось домовлену суму грошей за забезпечення цілості чого-небудь. *При* *майновому* *страхуванні* *додаткове* *страхування* *відповідної* *частини* *застрахованого* *вже* *інтересу* *за* *договором* *з* *іншим* *страхувальником* *допускається* *тільки* *з* *писаної* *згоди* *страхувальника*, *що* *вже* *прійняв* *частину* *цього* *інтересу* *на* *страх* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 60).

СТРАХ... Перша частина складних слів, що відповідає слову *страховий*, напр.: *с т р а х к а с а*, *с т р а х о б р а н*, *с т р а х ф о н д* і т. ін.

СТРАХАННЯ, я, с. Дія за *знач. страхати*.

СТРАХАТИ, аю, аеш, недок., *перех.* і *без* *додатка*. 1. Своім *вглядом*, *своїми* *діями*, *великою* *сплюю*, *потужністю* і т. ін. *викликати*, *вселяти* *почуття* *страху*, *переляку*; *лякати*. *Хрипить* *Терентій* і *в* *усієї* *сили*

б'є *невідомого* *чоботом* *у* *груди*. *У* *того* *під* *роздертою* *сорочкою* *починає* *розходитись* *чорна* *пляма*, *вона* *теж* *страхає* *Терентія* (Стельмах, I, 1962, 500); // *Із* *погрози* *говорити* *що-небудь*, *попереджати* *про* *щось*; *загрожувати*. *Становий* *з* *посередником* *вийшов* *з* *волості*; *стали* *на* *громаду* *гримати*, *дали* *страхати* (Мирний, I, 1949, 304); *Дошкуняв* *він* *рибалкам*, *заликував* *бакенцики*. *Як* *тільки* *хто* *вловить* *рибу*, *він* *тут* *як* *тут*. *Кричить*, *страхає*, *нагаєм* *шмагає* і *тягне* *собі* *рибу* (Хвнжяк, Тамара, 1959, 94); // *Робити* *загрозливий* *жест*. *Схилився* [Коля] *до* *самого* *уга* *й* *страхає* *пальчиком*. — *Цить*, *Петько!* (Вас., I, 1959, 216).

2. *ким*, *чим* або *із* *спол.* *що*. *Викликати* *почуття* *запекочення*, *тривоги*; *заликувати*. — *Ну* *вже*, *ну!* *Годі* *тобі!* *Сама* *на* *себе* *липа* *не* *заликай*. — *Ви* *у* *се* *мене* *тим* *лихом* *страхаєте*, *як* *вовком!* (Вовчок, I, 1955, 187); *Три* *доби* *Галишка* *страхала* *всіх* *своїх* *найривкиш* *кашлем* (Жур., Звнч. турботи, 1960, 220); *Йй* *довелося* *зородити* *Якову* *різні* *блищці* *й* *неблищці*, *навіть* *Романом* *страхати* (Стельмах, I, 1962, 527).

СТРАХАТИСЯ, аюся, аешся, *недок.* 1. *чого* і *без* *додатка*. *Відчувати* *страх* *перед* *ким-*, *чим-небудь*, *болітися* *когось*, *чогось*; *лякатися*. *Ще* *б* *не* *страхатися* — *чові* *зашелестіло* і *підкралося* *заду* *до* *злонки* (Донч., VI, 1957, 23); — *І* *не* *страшно* *вам* *отут* *у* *посадках?* — *запитала* *Ольга*. — *А* *чого* *страхатися?* *Як* *парубком* *був*, *чорти* *за* *мяком* *ганялись*, *і* *то* *не* *боявся* (Говчар, Людина..., 1960, 183).

2. *Відчувати* *запекочення*, *побовуватися* *чогось*; *турбуватися*. *Вони* *страхалися*, *щоб* *Настуся* *часом* *не* *заподіла* *собі* *якогось* *лиха* (Н.-Лев., IV, 1956, 252); *Вона* *йде* *усюди*, *та* *й* *усюди* *світлом* *нудить*. *Мати* *дуже* *тужила*, *та* *це* *й* *страхалася* — *що* *буде* *з* *нею* (Вовчок, I, 1955, 229); — *Щось* *трапилося?* *Що* *з* *Васильком?* — *питає* [дід Дунай] *вагрилим*, *одерев'янілим* *голосом*. — *Не* *страхайтесь*, — *хоче* *посміхнутись* *Гайкерія* *Михайлівна*. — *Найтяжче* *пройшло* (Стельмах, I, 1962, 405).

СТРАХАЮЧИЙ, а, е, *розм.* 1. *Діспр.* *акт.* *теп.* *ч.* *до* *страхати*.

2. у *знач. прикм.* Який *викликає*, *вселяє* *почуття* *страху*. *По* *деяким* *часі*, *мов* *по* *команді*, *гвони* *рушають* *прямо* *на* *левиці*, *видаючи* *страхаючі*, *веземніє* *звукі*. *Левиці* *відступають* (Наука., 9, 1971, 50).

СТРАХВНЕСОК, ску, ч. *Скорочення:* *страховий* *внесок*.

СТРАХДЕЛЕГАТ, а, ч. *Скорочення:* *страховий* *делегат*. *Страждеделгат...* *Здається* *на* *перший* *погляд*, *вовсім* *скромний* *пост*, *на* *якому* *навряд* *чи* *можна* *робити* *щось* *особливе*, *визначне* (Рад. Укр., 14. II 1962, 3).

СТРАХДЕЛЕГАТКА, п, ж. *Жіні*. *до* *страждеделгата*. *Багато* *років* *вона*, *як* *активістка*, *була* *членом* *профкому*, *страждеделгаткою* — *відвідувала* *хворих*, *чергувала* *біля* *них* *у* *лікарні*, *перевіряла* *житлові* *умови* *робітниць* (Рад. Укр., 24. XII 1971, 4).

СТРАХІВ'Я, я, с., *розм.*, *рідко*. *Те* *саме*, *що* *страхиття* 1. *Я* *вже* *бачила* *усяке* *страхів'я* (Сл. Гр.).

СТРАХІТЛИВИЙ, а, е. 1. Який *викликає*, *вселяє* *почуття* *страху*; *дуже* *страшний*. *Стільки* *наслугалася* *Тамара* *тих* *жартів*, *стільки* *взнала* *страхитливий* *новин*, *що* *вже* *й* *не* *знала*, *чого* *більше* *боятися* (Хвнжяк, Тамара, 1959, 188); *Женя* *раптом* *зітхнув* і *замок..* *Може*, *перед* *ним* *постали* *важким* *маревом* *чорні* *дні* *страхитливого* *війни*, *що* *так* *несподівано* *порушила* *його* *безтурботне* *дитинство?* (Мокр., Острів., 1961, 12); // *Який* *відзначається* *тяжкими*, *трагічними* *подіями*, *що* *викликають* *страх* *(про* *час)*. *Сумно* *Олексі* *лишати* *Рідну* *землю* *сею* *в* *цей* *важкий* і *страхитливий* *час* (Забатта, Вибр., 1958, 232).

2. Який *викликає* *важкі* і *болісні* *почуття*, *справляє*

тяжке враження. *Жах збільшує очі Федоренка. Перед ним у круговерті пролітають кілька страхітливих убивств, зв'язаних з ім'ям Апостола Смерті (Стельмах, II, 1962, 281); Підрагунки, зроблені Організацією Об'єднаних Націй, дають страхітливую картину. Вони показали, що тільки в роки другої світової війни було вбито 32 мільйони солдатів (Наука..., 2, 1960, 7).*

3. Повний трудощі, злигоднів, горя, дуже тяжкої. *Білі прогори змарки.. линули туди, на схід, до своїх, щоб сказати їм про нескорених радянських людей, які тут, у страхітливому полоні, не втрамили віри в своє визволення (Хижняк, Тамара, 1959, 42); Страхітливою доля.*

4. розм. Який значно перевищує звичайну міру, норму; дуже сильний, великий (про ступінь виву, інтенсивності чого-небудь). *Чуєся безуважний, страхітливий легіт, іноді біля самого порога лунали дивні кроки (Скл., Святослав, 1959, 16); Над відкритими степами лідня пронесли страхітливий чорні бурі (Гончар, I, 1959, 3); За хвилину почувся важкий удар об землю і страхітливий вибух (Зван., Крил. говець, 1953, 40); 1891 року — під час страхітливого голоду внаслідок посухи — Висоцький за дорученням Докучаєва очолює еспедицію на Велико-Анадолівській ділянці (Донбас) (Літ. Укр., 19. II 1965, 2); // Особливо небезпечний. [Мандрика:] Ви не знаєте фашистів. Це такі страхітливі вороги людства (Довж., I, 1958, 363); // Дуже великий вагою, кількістю, розміром і т. ін. *До боротьби проти нової війни, до боротьби проти її налітє, за міцний мир, за повне роззброєння кличуть страхітливий цифри людських втрат (Вітч., 11, 1961, 206).**

СТРАХІТЛИВІСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до страхітлівий. *Тільки тепер забавує він всю страхітливість свого мочука (Шнян, Баланда, 1957, 111).*

СТРАХІТЛИВО, присл. 1. Присл. до страхітлівий 1, 4. *Людина.. страхітливо блискала білками широко відкритих очей (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 64); Машини, які йдуть на гору, страхітливо виють моторами і викидають з вихлопних труб цілі хмари спрацьованих газів (Загреб., День., 1964, 121).*

2. розм. Дуже погано, кепсько.

СТРАХІТНИЙ, а, е. Те саме, що страхітлівий. *Дрімать хороваки, кинувши далеко безладні, страхітні у полі тінї (Вас., II, 1959, 21); Забудувського хлопина й поволокли, не давши навіть опам'ятатися від такої страхітної новини (Ле, Україна, 1940, 389); Після тугого життя в лісі він опинився раптом серед розбурханого людського моря з його страхітними несподіванками (Гживцький, У світ..., 1960, 115); Його тривога росла з наблизженням години, коли треба було йти до земляка. Ніби наставала страхітна година уявленої кари (Кочуба, Нові береги, 1959, 93).*

СТРАХІТНИСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до страхітний. *В цю мить безжална думка підказала Семену Архиповичу, що поклятися [па допомогу] нема кого. Та думка ця не приголомшила його своєю необлаганною страхітністю (Рибак, Час..., 1960, 422).*

СТРАХІТНО, присл. до страхітний. *Старий Юджин затулює вікно, у якому страхітно палає хрест, і засвітив електрику (Перв., Материн.. хліб, 1960, 60).*

СТРАХІТТЯ, я, с. 1. Фантастична істота незвичайного, страшного вигляду; страховище. *Кайдати провітрилися надворі. Лаврін увів його в хату. Страхіття десь зникало (Н.-Лев., II, 1956, 353); Настане світлий день — Все розгонить промінє. І страхіття лісові згинуть (Вороцько, Коли вирост. крила, 1960, 148); Напевно ви почули б миттю про Ясюню, жаєву та метку, як вона прогнала те страхіття, що дітей лякає на*

бережку (Забіла, Промені, 1951, 89); // Тварина або людина незвичайного вигляду, ненормальних розмірів, ваги і т. ін. — *Поваянує [отець Миколай] — і мало богу душу не віддає: лежить страхіття [гадюка] кільцем біля мене і.. спросомля рота розкрило (Стельмах, I, 1962, 486); «Зайду і постукаю», вирішив Дмитро і чомусь олякнує себе. Роздертий рукав комбінезона, зашугале око.. Хто ж впустило до тати таке страхіття? (Хор., Незакінч. політ, 1960, 34); // Те, що викликає, вселяє почуття страху, лякає когось своїми діями, великою силою, потужністю і т. ін. *Двигать.. земля під вагою отих носів таємничих страхітє, що зупуєся танками (Гончар, II, 1959, 367).**

2. перен. Людина з огидними моральними якостями. *«Яке страхіття, яке страхіття цей Сафрон!» — охотє голову обома руками Дмитро. Він навіть не міг подумати, що можуть бути у світі такі безсоромні слова до матері, до жінки (Стельмах, II, 1962, 373).*

3. перен. мн. Згубні, небезпечні своїми наслідками події, факти, які наводять страх. *Чи витримає Удовенко гестапівські тортури.. Уляна здригнулася. Про які страхіття розповідала Катерина Іванівна! (Д. Беззук, Дніпро..., 1951, 231); Він мусить у хорошому сімейному колі забути всі страхіття війни і втрату батьків (Логв., Давні рани, 1961, 55); Західна Європа була врятована від страхітє татарської навали. Ця вона зобов'язана руському народові, який прийняв на себе весь тягар боротьби з татарами (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 578); // Важкі умови життя внаслідок холоду, голоду, безправ'я, переслідування, утисків і т. ін. *В жалючий ртк фашистської навали він скінчив десятирічку і потім замушений був виторпєти всі страхіття окупації (Добр., Тече річка..., 1961, 7); Од страхіття, од вїтєти навали, од неволі, фашистської жи ми не тільки себе врятували, — ми прийдемо Землі зберегти (Уп., Вітчизна мпру, 1951, 78); Уччі, які щїтє вчєтьє в радянській школі, не знають страхітє та лиха дореволюційного часу і лише з книг можуть мати уявлення про експлуатацію трудящих (Укр. іст. ж., 1, 1960, 87).**

4. Те саме, що страховище 2.

СТРАХІТЬ, і, ж., розм., рідко. 1. Те саме, що страхіття 1.

2. у знач. присл. Те саме, що страх 4. *Як горіло, — страхіть яка! (Сл. Гр.).*

СТРАХНУТИСЯ, нуся, вєсьє, док., розм., рідко. Дуже злякатися. *П'є Трохимівна день і другий, А на третій проснулася, Свого розумюнку страхнулася (Чуб., V, 1874, 1191).*

СТРАХОВИДДЯ, я, с., розм., рідко. Те саме, що страхіття. [Т е т я н а:] *Ох, яка ж тє щї була страшна! Давно, давно вже не бачила я такого воєно, який у Трохима бушуєє. Та пожежа — то було якеєє страховиддя! (Кроп., V, 1959, 132).*

СТРАХОВИДЛО, а, с., розм., рідко. Те саме, що страхіття. *Йому знайшало коня, й він поєтєв у нїч, у ліс. Не бояєєє ні Дива, ні Мари, ..ні інших страховидла, про яких чує з дитинства (Літ. Укр., 19. XI 1968, 4); Дикі кнури-одинці, — що зупуєєє ще за свої величезні страшні ікла — сїкачами, вигодуютьєєє на справжнєєє страховидло, сильнєєє та мєтєєє (Впшвя, II, 1956, 158).*

СТРАХОВИДНИЙ, а, в, розм. Страшний на вигляд. *Сафр мижоволі відступив.. Справді, Настя була страховидна. Дикою гіпнотичною силою вієєєє від цієї дієчїни (Тулуб, Людолови, I, 1957, 181).*

СТРАХОВИЙ, а, є. 1. Слос. до страхування. (у 2 знач.). *До відання Української Радянської Соціалістичної Республіки в особі її найвищих органів державної влади та органів державного управління належать:*

а) встановлення Конституції Української Радянської Соціалістичної Республіки і контроль за її додержанням;.. и) керівання страховою і ощадною справою (Конст. УРСР, 1969, 7); // Признач. для соціального страхування. В нашій купці ідуть сільська очителька, її донька.. і службовець якогось страхового бюро (Гончар, Зустрічі.., 1950, 4); // у знач. ім. страхові, вих, мн. Гроші, які вносять або одержують при страхуванні.

Δ Страхові оцінка — визначення вартості будівель, що належать окремим особам, на основі якої встановлюють страхову суму. [Степан Демидович:] А не чули чого про страхові оцінки? [Писар:] Ні, не чував (Сам., II, 1958, 128); Страхові плата; Страховий внесок — грошова сума, яку періодично вносить особа чи установа за себе або своє майно відповідно договору про страхування; Страхові сума — грошова сума, в межах якої страховач відповідає перед страхувальником у разі настання страхового випадку. Тижнів через два чи три викликали Валентину Карлівну в якусь контору і сповістили, що їй належить одержати п'ятдесят тисяч карбованців страхової суми (Жур., Звіт турботи, 1960, 228); Страховий випадок — обставина, внаслідок якої виникає обов'язок страховача; Страховий фонд — фонд, утворений через систему державного страхування за рахунок внесків колгоспів, кооперативних і громадських організацій та населення.

2. Пов'язаний із соціальним страхуванням; який займається страхуванням. Страхова компанія; Страховий делегат.

Страхові каси — у СРСР до 1933 р.— єдиний орган проведення державного соціального страхування.

3. Який служить для забезпечення кого-, чого-небудь у разі нещасного випадку або непередбачених несприятливих обставин; який створюється в всякій випадок. Умовою успішного розвитку колгоспів є правильне поєднання нагородження і споживання при розподілі доходів. Колгоспи не можуть розвиватися без постійного розширення своїх виробничих, страхових, культурно-побутових громадських фондів (Програма КПРС, 1961, 72); Багато першокласного зерна, особливо знаменитої російської пшениці, необхідно для торгівлі на зовнішньому ринку, а також для створення страхових державних запасів (Наука.., 5, 1959, 8); Яра пшениця — найбільш ефективна страхова культура (Хлібороб Укр., 10, 1968, 24).

СТРАХОВІНА, бвннй, ж. 1. Те, що викликає, вселяє почуття страху, лякає своїми діями, великою силою, потужністю і т. ін. [Л е д а ч и й:] Господи помилуй, яка страхова. У мене дрижить все тіло (К.-Карпий, II, 1960, 43); — Ой лишенько, яка страхова! — вирвалося у Христини (Степьях, I, 1962, 57).

2. у знач. присудк. сл. Те саме, що страшно 2. Зима надворі; ніч, турботина; Буря завива, аж страхова... (Граб., I, 1959, 315).

СТРАХОВИНИЙ, а, е. 1. Який викликає, вселяє почуття страху, переляку. Окувала весь мир страховинний ніч, Ант вірки, ні іскри просвіту (Манж., Тв., 1955, 97); Захар пополонить і перелякає. Холодна вижаляла йому чимсь дуже страховинним (Крим., Вибр., 1965, 423).

2. Який завдає прикростей, непрємностей. Радість творчого успіху була жорстко подавлена страховинним.. фейлетоном Дем'яна Бедного, під назвою «Філософії в газеті «Вісті» (Довж., I, 1958, 23).

3. Дуже великий кількістю, розмірами і т. ін. Страховинний ліс.

СТРАХОВИННЯ, я, с., розм., рідко. Те саме, що стра-

хвище 2. Кожне пригадує, як ще в записку чувало страшне страховиння від бабусь (Барв., Опов.., 1902, 465).

СТРАХОВИСЬКО, а, с., розм. Те саме, що страховище 1. Згадав (Микоша) казки, які розповідала няня Гапа про лісовиків, про страховиська із звірячими головами, про зміїв (Полт., Повість.., 1960, 63); Чмичаючи сивими клубами пари, з шумом рухалось повз нас величезне страховисько.. Це був той самий паровоз (Д. Бездик, Украдені гори, 1969, 9); Карцер був страховиською для всіх: кам'яний мішок з мокрими стінами, і не одна жінка з дванадцятью камери побувала вже в ньому (Хижняк, Тамара, 1959, 150).

СТРАХОВИТИЙ, а, е, рідко. Який викликає, вселяє почуття страху, переляку. Наталка не могла одвести від нього очей. І свій, жабадний такий, і в той же час якийсь страховитий, помужнілий (Гончар, II, 1959, 88).

СТРАХОВИЩЕ, а, с., розм. 1. Фантастична істота незвичайного, страшного вигляду; страхіття. Із темряви вирізувалися розбіччасті контури страховищ, чорних, голосатих (Вас., I, 1959, 310); Розмова про страхіття нагадала трохи страху на панні [панні] і паній.. Пані Високий здавалось, що от-от якийсь страховище з рогами просуне руку через виноград (Н.-Лев., I, 1956, 461); Співаючі, сміються, а в не сміють, А я ще примар і страховищ боюсь.. (Одесь, Вибр., 1958, 283); Раптово вирало перед нею страховище — вітр не вітр, людина не людина, хоча й на двох ногах, та голова кругла, як куля (Ів., Вел. очі, 1956, 64); *У порівн. Перед нею проносилось все те, що вона бачила по шляху, все те ставало перед її очима, як страховище яке з тисячами голів (Мирний, I, 1954, 65); // Тварина або людина незвичайного вигляду, ненормальних розмірів, ваги і т. ін. Страшно було дивитися, як таке страховище [бугай], наставивши роги, несло.. за невеличким хлопчиком (Мирний, I, 1949, 212); На городі показався чорний кудлатий собака. Це було справжнє страховище. Висолопиши язика і важко дитячи від спеки, він наблизався до ґради, на які працював Знайда (Трубіл., Шхуна.., 1940, 29); // Те, що вселяє кому-небудь почуття страху, лякає когось своїми діями, великою силою, потужністю і т. ін. Це були вільні, степові коні, і мотоциклетний мотор був для них найбільшим страховищем (Смоляч, Світанок.., 1953, 679).

2. перег. мн. Розповіді, описи і т. ін. про страшні явища, випадки, ситуації тощо. Йому пригадалися ті розбіжники в темнім, величезнім лісі, про котрих він малим іще тільки страховищ наслухався в бабусиних казках (Фр., III, 1950, 150).

3. перег. мн. Згубні, небезпечні своїми наслідками події, факти, які наводять страх. — Одну легеню я віддав війні. А вам віддав і серце, і мозок свій, і міст свою, й легеню ту останню, і сивий сун свій, і красу любові, Яку зберіє в страховищі війни (Драч, Поезії, 1967, 126).

СТРАХОВІТТЯ, я, с., рідко. 1. Те саме, що страховище. Гнітючий настрої опанував бійців. Не чути було розмов, похмуро позирали партизани на вогняне страховіття (Воскр., Весна.., 1939, 74).

2. у знач. присл. Те саме, що страх 4. Чи ти ба, яке страховіття надворі (Сл. Гр.).

СТРАХОВКА, в, ж. 1. Те саме, що страхування 1, 2. — Ми ходимо в гори вичити їх, а не скручувати собі в'язи. Отже, жодного кроку без взаємної страховки (Шовк., Починається юність, 1938, 113); Вітер сивіє і зриває на всі волоси, намагаючись цюхляки скинути з висів аляпністія, що висіли на стріжній стіні, але страховка на саках надійно тримала (Рад. Укр., 3.І 1969, 4).

2. розм. Грошова сума, яка виплачується потерпілій особі або установі відповідно договору про страхування. *Говорили ото нам: — Застрахайте, товариші семли, хату, застрахайте хліби, застрахайте комору... Платити не багато, а воно, не дай бог якого нещастя, дивись — страховку одержав і нову хазяїн... (Вишня, I, 1956, 127).*

3. розм. Те саме, що Страховá в́лата (див. страхові́й). [Гаєяко:] *О, і Мотря тут!.. Краще б ти несла страховку шведи до сілради (Голов., Драм., 1958, 359).*

СТРАХОПОЛО́Х, а, ч., розм. Те саме, що боягу́з. — *Я зроду не страхополох: мене, княже Єреміє, і не лякай, не злякаши ні нудьгою, ні татарами, ні козаками, — сказала Гризельда (Н.-Лев., VII, 1966, 62); — За мене не бітєся, — повела бровами кожомолка. — Я не з такит. Найбільше не люблю страхополохів і керішучих (Донч., II, 1956, 18); Не стражайте, кажу, не лякайте мене. Тут страхополохів нема (Жур., Опов., 1956, 208); *У порівн. — *Що ви, Прокоповичу, як той страхополох, завжди остерігаєтесь та боїтесь крок сміливо ступити? — не витримав Лаврін Перегуда (Шук, Вербівчань, 1961, 157).**

СТРАХОПУ́Д, а, ч., розм. 1. Те саме, що опудало 1. *Якби-то оце зерно та втрос робило, щоб на одному стеблі три колоски. А то заволочиш, і жайворонки та горобці видзьобують. Нема з чого й страхопуда поставити (Ірчан, II, 1958, 83).*

2. перен. Людина або тварина, що має потворний зовнішній вигляд. *У порівн. *Жучок (хлопець) був як страхопуд. Доогі-предоогі штани нижче кісток, всі у латках, у землі ерблені (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 56); // Те саме, що страховіще 1. *Навборт щораз темніше, Михась додавав тут і там ніби зайців, ніби михось страхопудів — аж журашки йдуть йому поза мачі (Мак., Вибр., 1954, 96).**

3. рідко. Те саме, що боягу́з. [Ковон:] *У мене все всередині затрептіло!.. [Фіова:] Невже ти такий страхопуд? (Кроп., II, 1958, 503); — Не давайте підлоги контрреволюції! — Заганяй паровоз у депо, еси топку або глазь, коли страхопуд, ми й самі за тебе розпорядимось!.. (Смоляч, Реве та стогне..., 1960, 67); // Ляклива тварина. *Із-під сушого пуца буркуну вигляють заць... Кони з остразу стрепенулися, сторожко підняли вузла, затропили й сікнули обік. — Вію! Страхопуди! — з докором обзивається батько (Літ. Укр., II, VI 1968, 2).**

СТРАХОПУ́ДЛИВИЙ, а, е, діал. 1. Боягузливий, лякливий.

2. Який перевищує звичайну міру, норму. *Царське самодержавство ваялося в феодално́му жорстокістю гасити найменші проблиски прогресу.. Ревно викорінювалися будь-які книги світського змісту. Страхопудливому цензуруванню підлягали навіть ікони (Знання..., 1, 1971, 18).*

СТРАХОПУ́ДЛИВІСТЬ, вості, ж., діал. Властивість і стан за знач. страхопудливий.

СТРАХОПУ́ДЛИВО, діал. Присл. до страхопудливий. *Греки страхопудливо металася, зтось з них пробував улопити камінь, щоб попудити в пса (Загреб., Диво, 1968, 623).*

СТРАХОПУ́ДНИЙ, а, е, діал. Те саме, що страхопудливий.

СТРАХОПУ́ДНІСТЬ, пості, ж., діал. Властивість і стан за знач. страхопудний. *Юрчик, не дивлячися [шезважаючи] на свою страхопудність, .. був надзвичайно ширною людиною (Хотк., II, 1966, 151).*

СТРАХОПУ́ДНО, діал. Присл. до страхопудний.

СТРАХОТА, й, ж., розм. Те, що викликає страх, жах. *Опівночі була велика страхота: кругом хати за-*

гує страшений вітер; на горіщі рєсіло і тріщало, неначе дах зривало з хати (Стор., I, 1957, 352); Гаряче. «Студи, — каже коваль, — дураче!» Ех, брат, у такий страхоті хіба й не одуріти? — забудеш, як його й студити (Головко, II, 1957, 331).

СТРАХУВА́ЛЬНИК, а, ч. Особа чи установа, яка страхує себе або своє майно.

СТРАХУВА́ЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до страховальник.

СТРАХУВА́ННЯ, я, с. 1. Дія за знач. страхувати. *Відколи не стало татка, всі сестри старались якось приматись разом. Коли, наприклад, котрась виходила за справою до міста, то зараз хто-небудь пропонував їй своє товариство. Було це свого роду взаємним страхуванням перед сирітством (Вільде, Сестри..., 1958, 370); Страйкує Арсенал. Це не звичайний страйк. Ніхто не вимагає ні збільшення заробітної плати, ні скорочення робочого дня, ні страхування. Керований комуністами робітничий клас України бажає того, до чого він покликаний уже історично — влади, як у Радянській Росії (Довж., I, 1958, 50); Ідейна позиція митця виявляється не в страхуванні від тих чи тих прикрих фактів, явищ, а в ставленні до них, оцінці (Літ. Укр., II, VI 1968, 3).*

2. Форма відшкодування збитків за рахунок страхового фонду окремим особам чи установам, майно яких зазнало пошкодження від стихійного лиха або нещасного випадку, і матеріального забезпечення громадян при втраті ними працездатності, смерті годувальника і т. ін. *Стражування в СРСР поділяється на дві самостійні галузі — майнове і особове (Колг. енци., II, 1956, 556); До послуг.. всіх трудящих нашої країни державне страхування в разі згороби, нещасного випадку (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 88).*

Δ Соціальне страхування — те саме, що Соціальне забезпечення (див. забезпечення). *За рахунок коштів держави рік у рік поліпшуються [в СРСР] соціальне страхування і пенсійне забезпечення трудящих (50 р. Вел. Жовтн. соц. рев., 1967, 33).*

3. Те саме, що Страховá в́лата (див. страхові́й). — *Його батько теж не заплатив податку! — Затаїв підсестини й на живу корозу акта склав, щоб не платити страхування! (Кач., II, 1958, 18).*

СТРАХУВА́ТИ, їю, їш, недок., перен. і без додатка. 1. Укладати договір про страхування (у 2 знач.). *Страхувати майно.*

2. Уберігати кого-небудь від нещасного випадку при виконанні або здійсненні чогось (гімнастичних вправ, циркових номерів і т. ін.). *Страхувати — це значить охороняти життя свого товариша в час подорожі, не припускати його падіння, а коли він упав, — утримати (В. Дорогу, 1953, 113).*

3. перен. Уберігати кого-, що-небудь від чогось небажаного, неприємного. *Нічого, абсолютно нічого не може Дарка вичитати з тил.. гарненьких очей. Не залишається Дарці нічого іншого, як страхувати себе перед Лідкою (Вільде, Повнол. діти, 1960, 253).*

СТРАХУВА́ТИСЯ, їюся, їшся, недок. 1. Проводити страхування свого життя або свого майна. — *Про земські, бач, Діла зібрались [пань] разувати: Мости де ставити, путь вєсти, Як від пожежі страхуватис (Мирний, V, 1955, 284).*

2. перен. Уберігати себе від чого-небудь небажаного, неприємного. — *Ти страхуєси на той випадок, коли голос матимуть такі, як Бронко Завадка? — Браво, .. ти майже вгадав! (Вільде, III, 1968, 418); Тричі пройшли [розвідники] вже, пересвідчились, що нічого немає, чого ще страхуватис, коли кожну хвилину може з'явитись розводящий зі зміною вартості?! (Голов., Тополя..., 1965, 313).*

3. Пас. до страхувати.

СТРАХУВАЧ, а, ч. Особа чи установа, яка зобов'язується виплачувати винагороду при страхуванні.

СТРАЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мін. ч. до стратити. — Не бійся, батьку, — може, він іще не страчений, може, нам удасться видобути його на волю (Фр., VI, 1951, 92); Майнула спочатку одна постать, за нею через деякий час з'явився другий. Здавалося, що це встають на Огневій полі страчені вранці політруки (Гончар, IV, 1960, 65); А прийде осінь золота, Щоб мужик, чесні, прості — Не жарно страчені літа — Ішли до тебе в гості (Нагн., Зустрічі..., 1955, 58); // у знач. ім. страчений, ного, ч.; страчена, вої, ж. Людина, яку стратили, позбавили життя. Зв'язкою підійшов до страченого. Помаму підіве уяурю очі (Ю. Янов., I, 1954, 153); За кілька місяців після цього газети наводили його ім'я у довгому списку страчених на острові Макроніссос (Жур., Опов., 1956, 227); // страчено, безос. присудок сл. Глибокої осені дев'яносто шостого року самосудом було страчено в Криничках Яреська Матея (Гончар, I, 1959, 7).

СТРАЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. стратити.

СТРАЧУВАТИ, ую, уеш, недок., **СТРАТИТИ**, стрātu, стрātиш, док., перев. 1. Караючи, позбавляти когонебудь життя. Гітлерівці на майдані страчували героїв підпілля (Ю. Янов., I, 1954, 180); Він вилуцував положення селян, а захоплених вождів руху катував і повір'ячому страчував (Іст. середніх віків, 1955, 159); — А тепер уже, он бачиш, Догодить до чого. Що я стратить наміряюсь Максима святого (Шевч., II, 1963, 276); Недавно його приймали в комсомол, і Черний не забув, як Гай розповідав, що його брата стратили окупанти (Гончар, III, 1959, 37); Приреченого не стратили ні другого дня, ані протягом кількох тижнів пізніше (Ле, Право..., 1957, 197).

2. Залишатися без когонебудь, чогонебудь, губити когось, щось (внаслідок різних причин). Вона..., замислена, крізь слова, Все журно дивиться кудись, Немов шукає по дорозі Того, що стратили колись (Олесь, Вибр., 1958, 90); — Поміркую, Юрку, що як не станеш до процесу [з Семеновом], та й ґрунт стратили (Марг., Тв., 1954, 102); Якби не стало сонця, корови молока стратили б, а потім і самі моли б погинути (Круш., Буденний хліб..., 1960, 171); // Переставати бачити когонебудь. Стратити стежку; Стратити слід; // Частково або повністю втрачати які-небудь свої якості, особливості, ознаки і т. ін. — Підождіть, мамо: ось як візьму жінку, заживеє тоді, як у бога за дверки [дверима]. — Тоді-то те й буде! — страчуючи гнів, журливо вимовляє Мотря (Мирний, I, 1949, 352); Дивуюся, що вона краси своєї не стратила: ті ж очі, чого те ж (Вовчок, I, 1955, 249); — Я й розміркований, і не беззудий, і не розтратливий, — обізвався Ломичувий, воясмі стративши сміливість (Н.-Лев., VI, 1966, 54).

◇ [Не] стратити надію (надії) на що — [не] переставати вірити у здійснення чогонебудь. — Розумний не стратить надії, — я йому: — треба сподіватись, живиши... (Вовчок, I, 1955, 205); Русин, що вже стратив був надію на поворот положення, здивувався, почувши його слова (Фр., IV, 1950, 150); Стратити вінок — те саме, що Загубити вінок (див. вінок); Стратити з очей когонебудь, що — те саме, що Згубити з очей (див. згубити). Швидко потім я воясмі стратив з очей Опанаса. Він якось шез зі Львова (Фр., IV, 1950, 278); Стратити глобу: а) те саме, що Глобувати зложити (див. голова). — Чи не бачили ви, дячку, Тут буланого коня? А пущити його на пашу Та й заснує на хвильку я... — Ні, не бачив..., ач, розкажи! Так колись ти і в бою Задрімаєш і за хвиль-

ку... Стратити голову свою (Олесь, Вибр., 1958, 349); б) втратити владу над собою, здатність обдумано діяти. Найменша дитина тяжко ослабла на запалення в легенях, і ми воясмі стратили голову та живею як у тяжкому сні (Коцюб., III, 1956, 395); — От ви, молода, здорова, гарна, .. хіба вас не можна любити? Та задля вас можна голову стратити, а не просто «любити!» (Вільде, Сестри..., 1958, 526); Стратити життя! — загинути. Хотів він [метелик] бачити якнайближче те ясне сонце, яким йому здавалася лямпа. Чи думає же він, що там життя стратить? (Л. Укр., III, 1952, 475); [Ч у р а і х а:] Звістка буде; не журись. [М а р у с а:] Воясмі я, що стратив він життя (Сам., II, 1958, 55); Стратити очі — втратити зір, осліпнути. Я його спитав, яким побитом стратив він очі. Він розповів, як.. він він тряс коней напувати.. Коні злякалися, шарпонули й довго волокли хлюпа з собою (Хотк., I, 1966, 164); Стратити різум див. різум.

3. Тратити, витрачати в певній кількості на щонебудь (перев. гроші). — Зінько, для цього нового свята прийдесть стратити чимало грошей: треба ж поставити громадянський обід для старшини (Н.-Лев., VI, 1966, 323); — Мама казала, що мало дров купила, бо дуже багато грошей стратили на тую каняку! (Л. Укр., III, 1952, 497); // Використовувати щонебудь для чогось. — Закуро! — веселенько одповів старшина, радіючи, що писар заговорив-таки. — Ні, не закурите... Бачте, вже чотири сріпки стратили... о, п'ять, шість, сім... (Вас., I, 1959, 128).

4. перев. із сл. м а р н о, д а р е м н о і т. ін. Витрачати без мети, користі (про час). — У гостях тільки б жарно стратили день, переливаючи з пустою в порожню, а дома сидючи а сьогодні «Кобзаря» читають (Мирний, IV, 1955, 342).

◇ Стратити вік чий — те саме, що Загубити вік (див. загублювати). Найбільш його боявся дідчата. Не один вік двоюцький веселий він стратив. А що йому відіш?.. (Вовчок, I, 1955, 41).

5. Нишачи, припиняти існування чогонебудь, призводити до загинелі щось. Рожину скоро стратили мороз, Зірочки ж ті заступила змара (Мажк., Тв., 1955, 70).

СТРАЧУВАТИСЯ, уюся, уешся, недок., **СТРАТИТИСЯ**, стрātuся, стрātишся, док. 1. Пропадати, губитися. Зникає вони і згинуть, як багаті дечого зникає та страчується доброго й лишого, благово й злого (Вовчок, I, 1955, 369); // Переставати існувати, зникати. Судачи по «Хариті», «Ялиці» та «П'ятизолотнику», у вас, видно, добродію, не стратилася віра в добро поміж людьми... (Мирний, V, 1955, 380).

2. Витрачати багато грошей, коштів; робити великі витрати. Він собі то коней заведе таких, що як змії, то коляску купить новеньку, то у місто поїде — так стратиться (Вовчок, I, 1955, 66).

3. тільки недок. Пас. до страчувати.

◆ Стратиться різуму — збожеволіти. Боронь боже, хто з людей почує би Стефана, то подумав би, що стратився різуму (Чорн., Півні., 1958, 45).

СТРАШЕЗНИЙ, а, е, розм. Те саме, що страшенний. Старий батько розказує вже про... сине море безкрайне, про криваві січі з турками та татарами, про страшезні бурі (Стар., Облога..., 1961, 20).

СТРАШЕННИЙ, а, е, розм. 1. Дуже страшний своїм виглядом, своїми діями, великою силою, потужністю і т. ін. Глянує [Гриць] вниз, та і злякався, Перед ним страшенний змії По дорозі протягає: Кієти заком..., Очі полум'я горіли (Шог., Поезії, 1958, 248); От чи пило [Ягня], чи ні — глядять: Аж суне Вовк — такий страшенний Та здоровенний (Гл., Вибр., 1951, 39);

Уночі сови та сичі покрикували у бою (палаці) на всю околицю, а люди казали — то куці, між ними загодили страшенні перекази про чортівнику, відом (Мирний, III, 1954, 293); // Дуже великий розміром, кількістю і т. ін. Загула-засицала і в панському току молодика (молотарка), невеличкою галкою чорніючи коло страшенних стогів (Мирний, IV, 1955, 248); Тільки круче стислось На думку про оту страшенну відстань, яку ми просто так перематнули... (Рильський, III, 1961, 299); У сузір'ї Лебідь, на страшенній віддалі од нашої землі, відбувається космічна катастрофа. Там зіткнулися дві галактики (Наука..., 9, 1966, 34).

2. Надзвичайно сильний інтенсивністю або ступенем свого вияву. Опієною була велика страгота: кругом тави заглує страшенний вітер; на горічці ревіло і тріщало, неначе дах зривало з хати (Стор., I, 1957, 352); Надворі була страшенна дугота. В тісних кімнатках дзигати було важко (Н.-Лев., VII, 1966, 208); На вулицях був страшенний галас (Сміл., Сашко, 1957, 204).

СТРАШЕННО, присл., розм. 1. Присл. до страшенний 2. Солице стояло серед неба і страшенно некло (Кочуб., I, 1955, 61); Згорбились, погнувшись, воли, здається, слухає бурі, що так страшенно гуде та не кругом хати... (Мирний, III, 1954, 12); Сергій запропонував піти в парк.. Лариса й Майя не відмовились, хоч в обох уже страшенно болячі ноги від цілоденного ходіння (Гур., Друзі..., 1959, 73).

2. У великій мірі, падто. — Філоксера тиж і небезпечна для винограду, що, розмножуючись страшенно швидко, переходить з куца на куц, з садка в садок (Кочуб., I, 1955, 203); Страшенно важливо, щоб із середовища українських с.-д. пролауна солоз за відкриття проти поділу робітників за націями.. (Лепін, 48, 1974, 272); Пісня страшенно потрібна білцям, без неї жити не можна (Літ. газ., 12.XII 1948, 4).

СТРАШІДЛО, а, ч. і с., розм. Те саме, що страхоблице 1. На другий день голосила по селу чутка, що крошкелі (мануолі) ночі якісь страшидла, в білих сорочках, у чорних бородах, з носами, як крошечками, з одним оком у лобі, як у песиголовців, убралися до голови в хатину (Мирний, I, 1949, 294); Обридли сі кактуси, жертві страшидла, сі вічзелені пальми!.. Каліна, ерба над водою... — все схиляється цюночі шпаківі (Дв. Чайка, Тв., 1960, 188); *У порівн. Ой не сідай коло мене, бо мі [мені] буде стидно, Я дічина, як палика, а ти, як страшидло (Коломийки, 1969, 106).

СТРАШІЛО, а, ч. і с., розм. Те саме, що страхоблице 1. Хлоп, уздрівши над собою Дивовижне страшило На коні, в залізних бляхах, Думає: «Смерть моя прийшла!» (Фр., XII, 1953, 129); — Іду, бачу, — сидить цей страшило, гуєнявить якусь пісню, а Тарас йому ніде ніку (Ів., Тарас. шлях, 1954, 379); *У порівн. — Я на глуз вж здавсь і мною ж, Мов яким страшилом, завжди Дітвору лякати звикли (Л. Укр., IV, 1954, 152).

СТРАШИТИ, шү, шійш, недок., перех. і без додатка. 1. Своїм виглядом, своїми діями, великою силою, потужністю і т. ін. викликати, вселяти почуття страху, переляку; лякати. Колиє він [Лев] скрізь страшиє, тепер у верболозі, Як той горох, мовляки, при дорогі, Хіба не схоже хто, той тільки не скубне (Гл., Вибр., 1951, 103); [М е д в і д ь:] Пани тут всі навколо тільки Соци Чалого болять, а наш брат їх ні краплі не страшиє, так вже привикли всіх вважать за бидло! (К.-Карий, II, 1960, 233); Великий мазовик з широким шквієм сив од себе вітер і, як завжди, страшиє Зінку (Шлях, Балада, 1957, 20); // Своєю незвичністю, таємничістю і т. ін. вселяти страх, тривогу, занепокоєння. Пенне, прийдецца попати мені між акторщину [акторів] —

страшиє мене се, та що ж робить, може, хоч яку-небудь мою раду приймуть на увагу (Л. Укр., V, 1956, 246); Скільки оком кинеш — море!.. У чадрі воно з туману, тільки під берегом сріблом вилискує... І манить безвісту своєю, і страшиє безкраєм... (Вишня, I, 1956, 162); // Викликати сполох; полахати.

2. Навіювати страх, застосовуючи певні засоби. З другою переруба кавалери раз по разу олікаються, страшать панів [пані] то мишами, то лиликами, то жабами (Фр., IV, 1950, 260); Яким себе не пізнавав, як погляну на воду в чебрику: опудище [опудало], людек страшиши де в лісі (Ков., Світ..., 1960, 15).

СТРАШИТИСЯ, шүся, шійся, недок. 1. Відчувати страх перед ким-, чим-небудь, болячись когось, чогось; лякатися. Вона була вже матір'ю, чула, що щось коїть-ся в нею, щось б'ється під її серцем... Болясь вона того, страшилася (Мирний, I, 1954, 63); Вона боялась, що п'яний чоловік почне зараз же неприємну розмову, а ще більше страшилася його важких кулаків (Шлях, Баллада, 1957, 49); // Полохатися. Чому від мене так ти утікатиш, Хлоє, Мое сарка молода, що в горах, боязка, Страшиєш вітерця і тиші лісової і матері шука? (Зеров, Вибр., 1966, 270); *У порівн. Піліт несло швидко, але рівно, він лише лець відчутно тремтів, наче страшиє тавмничої глибини і мовчності супротивної течії (Голов., Тополя..., 1965, 258).

2. Відчувати занепокоєння, неспокій; побоюватися чогось. [Н а т а л к а:] Начинаймо веселитися, Час нам сльози осушити; Доки лиха нам страшиєся, Не до смерті ж в горі жити (Котл., II, 1953, 42); — Решта дороги — в гори, і коней тут ледве тримаєш. Навіть безсмертна Тетіда, мене дождаючи в морі, Часом страшиєся, щоб я стріглолов не упав до безодень (Зеров, Вибр., 1966, 313).

СТРАШКІЙ, а, ё, діал. 1. Лякливий, боязкий. Я сокирою гу-гун! — Засуць від ломача. А ми собі не страшкі: «Гуттю-тют!» на зайця (Рудан., Переслів'я, 1958, 17).

2. Страшний. Страшкий такий собака (Сл. Гр.). **СТРАШКІВ**, кбва, кбве. Прикм. до страшко; належний страшкові.

◇ Не страшків син; Не страшків діти — те саме, що Не [з] положливого (лякливого і т. ін.) десятка (диз. десяток). [А н н а:] Не боюсь я його. [Ж а н д а р м:] Ну, я також не страшків син (Фр., IX, 1952, 130).

СТРАШКО, діал. Присл. до страшкий 2. Хлопці очі свої Протирали від сну. Страшко — в дальні краї. Страшко йти едалину (Бичко, Срібноліття, 1973, 242).

СТРАШКО, а, ч. і с., діал. Боягуз.

СТРАШЛИВИЙ, а, в, рідко. Те саме, що страшний. У кутку якась постать страшила лежала; Нерухома наважк лежала вона, Боса, око тьмяне, вся подоба страшна (Л. Укр., IV, 1954, 264); В торжі мені страшилі сніяться сні (Фр., X, 1954, 164); Страшила тишина зустріла [Івоніку] (Коб., II, 1956, 96).

СТРАШЛИВО, рідко. Присл. до страшливий. З грохотом звалилося склепіння, земля стрясалась, пил небо закривав, — і третій раз страшило закрижло (Фр., XII, 1954, 132).

СТРАШНЕНЬКИЙ, а, в. Зменш.-пестл. до страшний. **СТРАШНЕНЬКО**. Присл. до страшенський. [Р е м і с в н к (до Флегона):] І як ти не боїшся змирати? [Ф л е г о н:] Воно страшенньо, як сказати правду (Л. Укр., II, 1951, 486).

СТРАШНИЙ, а, ё. 1. Який своїм виглядом, своїми діями, великою силою, потужністю і т. ін. викликає, вселяє почуття страху, переляку. Поодая був малий Телешик, Він плакав і лигав кулакиш, До його красая змія Крилатая, з сім'ю главами, З хвостом в версту,

страшна, з рогами, А звалася Жеретя (Котл., I, 1952, 212); Видно, вона була дуже страшна поді, бо всі візці так урозтіч і кинулися (Мирний, IV, 1955, 238); Вік ліпше із вологої глини страшний чортів, відьом, чиган і лякає ними (Тют., Впр, 1964, 519); Діти оточували його (Т. Шевченка) щільним колом, тулилися до нього, м'які й теплі, і дивилися на нього блискучими з цікавості оченятами, прикишкі, а іноді злякані, коли йшлося [в казках] про страшних ворожбитів та людоджерів... (Тулуб, В степу., 1964, 478); [Г е р ц е л ь:] Не такий чорт страшний, як його малюють... (К.-Карпий, I, 1960, 143); // Який своєю пронаклявистію, гостротою, розгубленістю і т. ін. викликає, вселяє почуття страху (про очі, погляд, усміх і т. ін.). Чіпка зиркнув і затрясся... Він ніколи не бачив такого страшного, голодного погляду (Мирний, I, 1949, 392); Хатб [курівний] подивився на вовсю таким страшним поглядом, що вовсю да затулює рукою очі (Довж., I, 1958, 250); // Який справляє гнітюче враження. Вітоєвський та Осолодінський якось вилзли з води, сіли на коні й покотили до князя Домінка з страшним вейстою (Н.-Лев., VII, 1966, 246); // Який своїм змістом, своєю суттю викликає, вселяє почуття страху. Прийшлися цікавому злощезі до еподоби дідові перекази, страшні, а іноді й смішні (Мирний, I, 1949, 186); Запалазкотило від села до села, від затора до затора страшне слово: війна (Тют., Впр, 1964, 258); // Який відзначається тяготами, сумними подіями і т. ін. (про час). Вона розказала, яку страшну останню ніч вона перебула у Вишквеці, розказала, як бачила на свої очі пожежу в твердині (Н.-Лев., VII, 1966, 209); Можливо, еперше за чотири страшні роки замислився німецький солдат, відчує себе людиною, розвів руками: де ж ворог? (Довж., I, 1958, 36); // Який своєю небезпечкою, тяжкими наслідками викликає, вселяє почуття страху. Кишинівська конксисторія, розділяючись книжи, перелякалась од такої страшною пошестьі та пожору в Акермані і в цілій Басарабії [Бессарабії] (Н.-Лев., II, 1956, 255); Жару його.. тлія перейшов за сорок перший градус. Страшна газова загерена ерозія його руку (Довж., I, 1958, 318); // у знач. ім. страшне, вбого, с. Те, що викликає почуття страху. Люди вийшли дивитися, як її селом везли, — звісно вже, які цікаві вони й на добре й на лиге, й на миле й на страшне (Вовчок, I, 1955, 178); Багато страшного і же забутого могли б розповісти вони про свою молодість, розвіяну по петербурзьких казармах, по Сибіру, по сонках Маньчжурії, по океанах (Довж., I, 1958, 193).

◇ Робити страшні бчі — очима або мімікою виражати якесь застереження, попередження і т. ін.; Страшний суд див. суд.

2. Який викликає важке і болісне почуття, який справляє тяжке враження; гнітючий. Страшна картина постає перед його очима. Гоптали український гайб довгі колони кайзера Вільгельма (Довж., I, 1958, 132); // розм. Який вражає блідістю, худіною, виснаженням, звеселенням; поблідлий, схудлий, змарнілий. Бідний К[остянтин] А[натович] такий тепер страшний та нещасний, що серце болить дивитись на нього, — непе, правду казали лікарі, що він мусить загинути (Л. Укр., V, 1956, 130).

3. Повний труднощів, тягот; дуже важкий. — Мені часто споминається твоє життя у Шахулі. То було страшне, тяжке життя (Кочуб., I, 1955, 448).

4. розм. Дуже сильний ступенем вияву, прояву, в якому виявляється значна інтенсивність дії. Уляна не переставала голосити, страшний лемент її носився поміж зуртом людей (Мирний, I, 1954, 314); Вдарив такий страшний зрім, що в палаці задзвеніли усі шибки у вікнах (Н.-Лев., VII, 1966, 200); Зіскочивши з сідала,

Вася спочатку не втримався на ногах від страшного болю і впає (Гончар, III, 1959, 223); Вночі зграєвся страшний вітер, впає над селом змарі пилюки і вносил стріхи з хат (Зар., На. світі, 1967, 87); // Дуже великий розмірами, кількістю і т. ін. Страшна кучугура цегли та каміння лежала купами (Мирний, I, 1954, 248); Я на гору круту крем'яню Буду камінь важчий підіймають, І, несучи вагу ту страшну, Буду пісно веселу співають (Л. Укр., I, 1951, 41); — Молоко хороше. Просто я не звик пити його такими страшними порціями. — Що ж тут страшного? Оксен.. цілий глек випиває та й нічого, а ви кудлика не подужасте? (Тют., Впр, 1964, 103); // Який перевищує звичайну міру, норму, звчайний рівень і т. ін. чого-небудь. Життя стало нестерпним, з настаним темнотою на вулицю не вийдеш, місто як вимерло, тільки ковані підбори [інтервентів] по бруку жацають. Дорожничка страшна, насуваєся голод (Гончар, II, 1959, 35); Вона вийшла з церкви смертельно пошоломлена від страшного потрясіння і поволі пішла (Довж., I, 1958, 434); // Непривабливий внаслідок надмірного відхилення від норми. Страшний вигляд вбрання.

5. розм. Який має негативний зміст, заслуговує на осуд; неохвальний, осудливий. [М і р і а м:] Хто міг би ержувати його самого від самотини, від страшноі слави? (Л. Укр., II, 1951, 109).

СТРАШНІСТЬ, пості, ж., рідко. Властивість і став за знач. страшний. Вона з жахом дивилася, як блискучий хірургічний ніж розрізає праву підберберну частину здущини.. Але незважаючи на всю страшність оперування, вона саме тепер вирішила стати хірургом (Бурл., М. Гонта, 1959, 139).

СТРАШНО. 1. Присл. до страшний. — Ну, так! Оксенюся неборака! — Сама собі вона шептала і тяжко, страшно усміталася (Шевч., II, 1963, 304); Він годив зовсім як несамовитий, і його позападала очі іноді так страшно блищали, що Горпина часом лякалась його (Гр., I, 1963, 259); — Як ти страшно й мудро заговорила, братова, — вражено подивився [Яків] на Дарини, а думки відразу домалювали все сказане про жіночу долю (Стельмах, I, 1962, 489); При стрільбі, створий і натхненний [командир]. Повторяє приказку свою: — Прикро поміляється на учени, Страшно поміляється в бою... (Гірник, Сонце., 1958, 116); Соломля мучилась і страшно стогнала. Вона зовсім полекла собі руки до самих кісточок (Н.-Лев., VI, 1966, 416); Петро підвівся, сів. Серце його страшно билосся; голова горіла (Мирний, I, 1954, 353); Дітвора була страшно зацікавлена (Довч., VI, 1957, 15); Ранок був темний — димний і туманний. Страшно пахло горілим і паленим (Смолич, II, 1958, 39); — Наші Фокс страшно перевірили. Якийсь час узгаєлі не зоміє їсти м'яса (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Мясляка, 1958, 178).

І (й) приступити (приступитися) страшно див. приступити, приступитися.

2. у знач. присудк. сл. Хто-небудь відчуває страх, боязнь. Мені аж страшно, як згадаю Оту хатину край села! (Шевч., II, 1963, 253); Серед двору лежав блідий, як смерть, Федір. Усім стало якось моторошно, страшно... (Мирний, IV, 1955, 236); Настя почула бряккіт кайданів, і їй стало страшно (Кочуб., I, 1955, 75); Кричала сова. Від того крику робилося страшно і моторошно (Тют., Впр, 1964, 187).

СТРАШНУВАТИЙ, а, е. Трохи страшний (у 1, 2 знач.). — Ой Васильку, щось лихе в отих дулаєвих вербах. І чому в кожнійнійкій верби нечаче випечене якимсь вовнем серце? Що там коїлось? Вони жні і одені, ті верби, страшнуваті (Довж., I, 1958, 86); Дівчина встигла оглянути його: злощез трохи скидаєся на оту

страшнувати скульптуру (Чаб., Катюша, 1960, 246); Відгорнує [шофер] з-над очей чорного циганського, аж страшнуватого чуба і натиснує на швидкість (Хор., Ковила, 1960, 5); Дівочим відчуттям вона ніби догадується, що робиться з хлопцем. Радісно й страшно-вато, захоплення пронизує все його тіло (Стельмах, II, 1962, 336); *У порівн. Місяць уже висів над степом золотавий, тямничий і наче страшнуватий на темному небі (Автом., Так народж. зорі, 1960, 225).

СТРАШНУВАТО, і. Присл. до страшнуватий.

2. у знач. прислудк. сч. Хто-небудь у незначній мірі відчувати страх. — Однак що не кажи, а страшнуватого їзати в далекий край? (Стельмах, I, 1962, 28); До кулеметної тачанки сторожко підходить Серьожа. Воно й страшнуватого малому: коли б чого й не було, але як зараз біля тачанки нікого немає — осміліє хлопець (Головко, I, 1957, 353); — Через річку тільки страшнуватого перевозити, бо вже під берегами вода з яріє заливає кризу (Шиян, Баланда, 1957, 50).

СТРАШНЮЧИЙ, а, е, розм. Дуже страшний. — Я

добре його визнаю. Тільки він дуже голосно варіє і страшний зробиєся, як сатана. — Немає сатани. — Для прикладу кажу. Страшнющий! (Донч., I, 1956, 62); — Отак я й жила.. без особливого страху. Воно ж, знаєш, як? Поки чось не зобачиш, на зубок не скуштуєш, доти й не тачиш як слід: чи воно просто страшне, чи до смерті страшнуче? (Мур., Жила.. вдова, 1960, 220).

СТРАЩАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. стращати.

— Ти, Карпе, з іншого кінця до них підступай. Стращання не бере, ти дружбу з ними заведи... (Шиян, Баланда, 1957, 203).

СТРАЩАТИ, аю, аєш, недок., перен. і без додатка, розм. Те саме, що страхати. — Перестань та розкажи, що це в тобою? А то — підчу... Ій-богу, зараз підчу! — допитувалася і разом стращала Христа (Мирний, III, 1954, 226); — Ні, не відбрігуйтесь! Я вжм цього не подарую: одвидиш на старість у холоди! — страща погалець... (Л. Янов., I, 1959, 87); [П р і с ь к а:] Воно [старшина] вже мене й холодною стращали (Кроп., I, 1958, 513).

СТРЕБУВАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. стрібувати.

СТРЕБУВАТИ, ую, уєш, док., перен., розм. Витребувати що-небудь у когось. Про гроші Яросевича було сказано: нехай їх стрібують у Яросевича хочоне і нехай повернуть на вибори (Л. Укр., V, 1956, 170); Прийшов [Прокіп] до сестри заміжньої у хату обого й тут зостаєся. Хліба стрібував, через комітет, заробленого (Головко, I, 1957, 200).

СТРЕКАЛО, а, с., розм. Гострий колючий предмет (острога, жало і т. ін.).

СТРЕКАЧ, а, ч.: ◆ Задавати (задіти) стрекача — вітати, швидко अनкати. [Деревіцьки й:] Як почали [пані] задавати стрекача: хто в город, хто в другу губернію, хто за границю [границю], то тіба не мусило у мужиків скластись переконання, що їх бояться?.. (Кроп., IV, 1959, 59).

СТРЕКІТ, хоту, ч. 1. Різкі, короткі й часті, схожі на тріск, звуки, які видаються деякими комахами, птахами та звірками. Глаза тиша довкола, перевернана тіба стрекотом швірки на гілляці (Фр., II, 1950, 92); Спати можна надворі, не залазячи в мішок, і цикади своїм негтовним стрекотом навітають тобі одвічну музику світу... (Гончар, Тронка, 1963, 178); // Звуки, схожі на тріск, що видаються мотором, кулеметом і т. ін. Уралов.. Ізав відкритим сліпучим степом, серед стрекоту комбайніє (Гончар, Тронка, 1963, 295); Увечері в Києві на близьких до Дніпра вулицях від гарматного грому і кулеметного стрекоту дрижали бу-

динки і дзвеніли шибки (Бурл., М. Гонга, 1959, 3); Долинає стрекіт, схожий то на дроб барабана, то на кулеметну черву (Веч. Київ, 10.I 1966, 2).

2. перен., розм. Швидко, багатослівно безуважно розмова.

СТРЕКОТАННЯ, **СТРЕКОТІННЯ**, я, с. Дія за знач. стрекотати, стрекотіти і звуки, утворювані цією дією. Стрекот однокліткового стрекотання коники почуєся пронизливий свист (Скл., Святослав, 1959, 15); Він доведо сидіти і прислухаєся до стрекотіння комах, до далекого відгомону міста (Донч., III, 1956, 388); Раптом почулося стрекотання моторчика. За мить на мосту показався мотоцикліст (Грим., Незакінч. роман, 1962, 272); Степ позитиється стрекотінням жаток і гуркотом комбайніє (Хлібороб Укр., 8, 1967, 6).

СТРЕКОТАТИ, очу, бчеш і **СТРЕКОТІТИ**, очу, отіш, недок. 1. тільки 3 ос. Видавати стрекіт (про деяких комах, птахів та звірків). Степ навколо молочно-жовтий, мовчазний і тямничий. Тільки стрекочуть коники і цвіркуни, великі казахські цикади (Мас., Роман., 1970, 204); Чорногуз в гнізді, здавриш дзвоба вгору, над кладовищем стрекотав (Шведь, Неспок. літо, 1959, 166); Яксь невідомо пташка.. стрекотіла у вишняку часто і радісно (Смолч, II, 1958, 83); Він пильно поглядав на траву, але вона не колихнулася, і тільки полюбів коники стрекотіли в ній (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 167); На горді, серед картоплинка, загодилися два цвіркуни: то один сузо стрекотів, то другий, а то обидва сперечалися завагою (Гуц., Скучана..., 1965, 22); // Видавати звуки, схожі на стрекіт (про мотор, кулемет і т. ін.). Прозиріє короткий бій, стрекотали автомати, бухали ручні гранати, ксило пахло димом розривів (Собко, Нам спокій..., 1959, 33); Жива почалися. Стрекочуть у полях лобозірки (С. Ол., 3 книги життя, 1968, 115); По річку плило багато човників, човнів, пароплавіє.. Моторки стрекотіли, мабуть, вигвалялися, що вони моторніші за всіх (Ів., Бел. очі, 1956, 10); В районі йде масова косовиця трав. На полях з ранку до вечора стрекотять сінокосарки (Рад. Укр., 21.VI 1961, 2).

2. перен., розм. Говорити швидко, багатослівно, безуважно. Дічата в білих свитках стрекочуть, як сорокибілоки проти місяця (Вас., I, 1959, 231); Іржали коні, жукали воли, стрекотали пашекувати перекулки, що сновігали помж возів (Добр., Очак. розмир, 1965, 44); — Волдемар ще зізнається буга, коли я сюди [в Аскавію] потрапила, — жваво стрекотіла Любаша (Гончар, Таврія, 1952, 326).

СТРЕКОТІННЯ див. стрекотання.

СТРЕКОТІТИ див. стрекотати.

СТРЕКОТЛИВИЙ, а, е. Який багато стрекоче, стрекотить. Служаючи делегатию стрекотливих жінок, Іван Антонович спідлоба косиєся на голі почорнілі каштани (Гончар, III, 1959, 244).

СТРЕКОТНЯ, і, ж., розм. Те саме, що стрекіт. Весь день в берестяк стрекотня. Все положає жару високі, Безгоміння осіннього дня і мій спокій... (Плужник, Вибр., 1966, 146).

СТРЕКОТНЯВА, в, ж., розм. Те саме, що стрекіт. **СТРЕКОТУХА**, в, ж., розм. Та, що стрекоче (у 2 знач.).

СТРЕКОТУШКА, в, ж. Зменш.-пестл. до стрекотуха. **СТРЕКУЛІСТ**, а, ч., розм., рідко. Дрібний канцелярський службовець; // перен. Спритна людина, що вміє добре влаштувати свої справи, вдається до хитростві.

СТРЕЛІТИ див. стріляти.

СТРЕЛЬНУТИ, ну, неш і **СТРІЛЬНУТИ**, ну, неш, док. 1. Однокр. до стріляти (у 1, 3—10 знач.). Коли раптом щось — луск! Стрельнує тхось з рушниці. Так

по селу і покотилось (Коцюб., II, 1955, 80); *Круглою взяв зброю з рук Федора, ліг і стрільнує* (Багмут, Службу Рад. Союзу, 1950, 37); — *Горпина з переляку в дитиную на ніч зговаряла. А як стрільнує, та шаблею, шаблею...* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 65); *Деся поблизу наче оглушливо стрільнула гармата* (Шовк., Інженери, 1956, 371); *Машина стрільнула білям димом, легко зірвалася з місця і зашелестіла шинами по крутій вигнутій дорозі* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 85); — *Вію, коні! — стрільнує батогом Іван Бондар* (Стельмах, На.. землі, 1949, 237); *Промчав вулицею чорний вершник, вітер роздував його плащ-палатку, багнюка стрільнула з-під копит в усі боки* (Гончар, III, 1959, 133); *Шампанське у Валентини рухал стрільнуло, дзвінок цокнула корком у стіну* (Дор., Не повторю... 1968, 239); *Сонце здіймалося вище й вище, його проміння стрільнуло Лукії у вічі* (Донч., III, 1956, 71); *Сидю [сиджу].. я під повіткою, зубці до граблв теши, а вона вийде на гаюк та як стрільнує: — Свириде!* (Вяшня, I, 1956, 254); *Пилипко затих, наче заснув. Що се таке? Він почує, наче що стрільнуло в йому* (Мирний, IV, 1955, 301).

◇ **Стрільнути** (стрільнути) **оком** (очима, поглядом) **на кого, в кого:** а) кинутти короткий швидкий погляд; позирнути. Антон стрільнує настороженим оком на Катерину (Чорн., Визвол. земля, 1959, 150); *Сашко Коваль гарячими очима стрільнує на діда* (Збан., Єдина, 1959, 120); б) кокетливо поглядується на кого-небудь. — *Ой, свекружа ж комує попадеться, — обдягаючись, сестра лукаво стрільнула оком в Дамька* (Гончар, II, 1959, 143); *Чорноброва провідниця, стрільнувши на нього голубими очима, весело промовила: — Попрощайтесь, я за вами заїду* (Колг. Укр., 12, 1957, 46); *Хоч в бко (в бчі, у вічі) стрель (стрельни) див. око¹.*

2. **розм.** Раптово виникнути, з'явитися (про думку, намір і т. ін.). *Як згодом виясилось, Несторові в останню хвилину стрільнула «ідея» прикрасити машину зсередики білими хризантемами* (Вільде, Сестри..., 1958, 579).

Стрільнула в голову (до голови і т. ін.) думка — раптово виникла, з'явилася в свідомості думка. *І знаюча стрільнула в голову думка: «А чому б тобі, Стецьку, не етекти? Спити отаман, і нехай собі спить. А ти помаленьку... тишесенько в куці.»* (Цюпа, Назустріч..., 1958, 348); *Стрільнула йому до голови думка.. спорудити небачену в Новгороді палату* (Загреб., Диво, 1968, 383).

СТРЕМЕННЕ, **пого, с., жарт.** Остання чарка вина, горілка і т. ін. перед дорогою.

СТРЕМЕННИЙ, **а, в. 1.** Прямк. до стреміно́ 1. **Стременні ремені.**

2. **у знач. ім.** стремі́ний, **ного, ч., іст.** Конюх-слуга, який доглядав за верховним кіньми свого господаря, а також супроводжував його під час полювання. *Муцик, вирвавшись на двір, На голос гончих одізвався... Стременний думав, що то звір... І в сворі поспускає хортів* (Котл., I, 1952, 181); *Вершники легко скочили з коней і кинули поводі стременим* (Рибак, Перейсл. Рада, 1953, 128); // *У Руській державі XVI—XVII ст. — слуга в боярина або придворний, який відав царськими чи князівськими верховими кіньми та супроводжував царя й князя в урочистих виїздах. Попереду в зв'язаними назад руками йшли Кобза й Остап. Вію їх на ланцюгах стреміний князь пак Щука, найлютіший катюга з челядинців Времі* (Стор., I, 1957, 375).

СТРЕМНО́, **єва, с. 1.** Пристрій для упряння ноги вершника у вигляді металевої дужки, що підвішується до сідла за допомогою ременя. *Палазна сама сідала свого коня і вкладала червоний постлі в стремно так гордо, немаче всі гори належали.. до неї* (Коцюб., II,

1955, 335); *Ні мати, ні сестра не одважились узлопити коня за поводі або за стремена* (П. Куліш, Вибр., 1969, 137); *Діти юрмилася докола коня, наперевій таналися за стремена, просили батьків, щоб посадили в сідло* (Гончар, III, 1959, 457); *Іванко стіпнує коня за поводі, вперед в стремена, і кінч з ходу пустився навскач* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 139).

СТРЕМНО́ **до стреміно́** (в стреміно́) — **поряд,** **виритул** (іхати верхи і т. ін.). *Всі ці дні чекавала [мати] на рудий кобилі стремно до стремена з ним [Михайликом]* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 12).

2. **анат.** Одна із слухових кісточок середнього вуха людини й тварини. За барабанною перетинкою знаходиться **порожнина середнього вуха** в трьох слухових кісточками: **одна в ній — молоточок** — упирається в барабанну перетинку, **друга — стремно** — в перетинку, **яка затягує овальне вікно** (Анат. і фізіол. люд., 1957, 162); **Вухо зруйнував отосклероз. Замість природного стремена хворому ставлять поліетиленовий протез** (Літ. Укр., 12. II 1965, 1).

СТРЕМНО́НЬКО, **а, с. Зменш.-пестл.** до стреміно́ 1. *Леви ті за ним біжать, Як коти собі гурчать, За стремінонька хватають, Тільки як не промовляють* (Манж., Тв., 1955, 182).

СТРЕМІ́НЦЕ, **іпця, с., анат.** Зменш.-пестл. до стреміно́ 2. **Отосклероз.** *Уражена остання ланка в ланцюгу слухових кісточок — стремінце. Ного стиснуло чужорідне утворення, позбавило можливості коливатися. Тому й не чує людина* (Наука., 2, 1967, 16).

СТРЕМІ́ТИ, **мль, мійш; мн.** стремля́ть; **недок. 1.** тільки **3 ос.** Стояти сторчма. *На круглий голові стреміти копичею чорні кучері, подекуди пририспані ніби срібними нитками* (Н.-Лев., VI, 1966, 34); *Перед хатою лежить труп молодого хлопця, ніж стреміти йому в серці* (Ль Укр., III, 1952, 730); // *Виглядати звідки-небудь (про предмет, засунутий, закладений за що-небудь чи під щось). У кого пиріжок стреміти із-за пазухи, у кого паланичка* (Барв., Опов., 1902, 314).

2. **розм.** Перебувати де-небудь (про щось небажану, надокучливу, недоречну, погітну і т. ін. присутність). *Посидів я трохи, подивився, потишиєсь... далі й надокучило мені.. Невелика честь на гіллі стреміти* (Вовчок, VI, 1956, 271); *[Дрейсігер:] День у день в шикку стремлять [лежбкн], та до останнього пфеніга пропиваються* (Л. Укр., IV, 1954, 236).

3. **Швидко рухатися, стрімко направлятися куди-небудь.** *Море може бути повним і невизерним лише тоді, коли весь час до нього будуть стреміти ріки* (Тич., III, 1957, 218).

4. **рідко.** Прагнути до чого-небудь. *Знала нараз, що сталося те, до чого вона стреміла і перед чим тепер сама задрожала* (Коб., I, 1956, 114); *В хмарен час не стань совою, будь орлом! Зейсь до жар, стремі до бою* (Ус., Вибр., 1948, 249); ***Образно.** *Все поспішало на працю, мовби велика повінь стреміла залити вулиці й завулки, майдани й мурі* (Млч., II, 1957, 237).

СТРЕМІ́ННЯ, **я, с.** Сильне бажання, непоборний потяг до здійснення чого-небудь; прагнення. — *Всі мрії і всі почуття ми зігнали в одне єдине стремління — прагнення пережого...* (Гончар, III, 1959, 135); — *До свід керівної роботи в тебе с. А от чи в бажання, не знаю. А воно в твоїй роботі чи не спокне. Буде бажання, буде стремління, і справа піде вперед* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 48); // **перев. мн.** *Наміри, помисли, задуми. Мое крильми підносить душу Мійць нових стремінь, І бажаю правди світу, Праці і еражній* (У. Крач., Вибр., 1958, 199); *За багато років роботи в школі він добре вивчив дитячу душу. Знав, що стремління юних бувають такі неперні і мінливі, як поводі ранньої весни*

(Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 20); *Словесник форму* душу вихованця — його переконання, погляди, стремління, оптимістичну впевненість в своїх силах (Літ. Укр., 26.IX 1969, 2); *Образно. *Землі я радість розумію, Стремління квітів знаю, Людей схвилювану надію І в осін відчуваю* (Гірник, Стартують..., 1963, 43).

СТРЕМ'Я, стремєні і стрем'я, с., діал. Стромовина. Дявпрое стрем'я (Сл. Гр.).

СТРЕМ'ЯНКА, н, ж. 1. Переносна драбина (перев. розсуваня), яка встановлюється без опори на що-небудь. *Щоб зручніше було збирати плоди з різних частин крини, готують драбини-ослопи, драбини-триноги та драбини-стрем'янки* (Сад. і ягідн., 1957, 232); // Драбина у вигляді широкої дошки з набитими впоперек брусками на будівельних рштуваннях, у шахтах і т. ін.; // Своєрідна драбина з вмонтованих у стіну скоб для підйому чи спуску по вертикальній поверхні. *Ледве згопівся [Лодиженко] рукою за ланцюг від воріт шлюзу. А зіп'явшись ногами на перший прут стрем'янки, зукнує пошепки: — Коли відкрию, гайда до виходу, я буду там* (Ле, Міжгір'я, 1953, 244).

2. спец. Пристрій у вигляді скоби, який служить для з'єднання, скріплення окремих деталей машин, частин споруди і т. ін. *При черговому технічному обслуговуванні перевіряється кріплення стрем'янок, зомутників, пальців ресор, картера амортизатора та з'єднання його тяг* (Автомоб., 1957, 183).

СТРЕНГА, н, ж., мор. Мотузок, з якого скручують трос.

СТРЕНЕР, а, ч., техн. Фільтр, яким очищають від піщинок викачувану з глибини насосом нафту.

СТРЕПЕНУТИ, ну, пбш, док. 1. *перез.* Поптовхом, поспинком, ривком і т. ін. заколивати що-небудь. *Перекинувши через плече улик, побіг [дід] з ним до тернини, підставив під бджоли і стрепенув легенько віаку...* (Мпрний, I, 1954, 192); // *Смикнути, шарпнути когонебудь за щось.* [Л ю б о в (стрепенула його за руку):] *Тобі страшно?* (Л. Укр., II, 1951, 93); *Побачивши, що злопеч обижав Тетянку, стрепенув [дід] його за вухо* (Григ., Вибр., 1959, 225).

2. *неперез.*, чим. Поривчастим рухом захватити, замалати чим-небудь. *Целя отряслась із нього [забуття], стрепенула своєю головою з коротко обстриженим, яким, як шок, погаластим волоссям [волоссям]* (Фр., II, 1950, 289); // *Зробити помах чим-небудь у повітрі; замахнути.* *Оселалися вони знов у своїй хаті, у глузій дворі, бо вже не було там нічого живого, щоб голос подав, щоб криком стрепенуло — усе вже спродане було...* (Вовчок, I, 1955, 249); *Сашко обережно підкинув ластівку, вона стрепенула крилами і знялась на акацію* (Юхвід, Оля, 1959, 38).

3. *перез.* Викликатися в кого-небудь став тремтіння, дрожу, ознобу. *Мов лизожанка стрепенула Василя; поблід, як полотно* (Кв.-Осп., II, 1956, 32); *Яксь тряса стрепенула його осого, коли він пригадав тепер те* (Мпрний, IV, 1955, 136); // *безос.* — *А що, Федоре, панікує! — ледве ворочаючи язиком, вимовляє Федір. — Доживеш? ..Бач, як тебе стрепенуло!* (Мпрний, IV, 1955, 233).

СТРЕПЕНУТИСЯ, нуся, нбшся, док. 1. Сильно здригнувшись всім тілом. *Гость стояв і ніби справді засіяв. Марія на його зирнула і стрепенулася* (Шевч., II, 1963, 358); *Гала побачила чоловіка, стрепенулася, злякалася і дивилася на його цілими очима* (Вовчок, I, 1955, 316); *Аж стрепенулася дівчина, зрадла, почувши про Романа — певне ж, він чимось допоміг людям* (Стельмах, I, 1962, 360); *Коли бувало Десь на ескалі зовсім ударить Оркестр немудрий — .. Аж стрепенеться Дмитрик і біжить На скрипки голос* (Риль-

ський, Мости, 1948, 25); *Образно. *Провалився козак, Стрепенуся байрак, А могила застогнала* (Шевч., I, 1951, 382); // *Стріпнути крилами, струснутися* (про птахів). *Самовар мій невеличкий Паруєть почає; Стрепенуєсь [у клітці] маленький чижик і співати стає!* (Щог., Поезії, 1958, 372); *Побачивши їжу, орля радісно стрепенуєть і швидко, і бязко проковтнуло кілька шматочків м'яса* (Тулуб, В степу..., 1964, 144); // *Зробити у воді швидкий порух* (про риб). *Риба на гвилюку зажерла на воді, потім стрепенуєть і вилкає в глибині* (Стельмах, II, 1962, 147); // *Колихнутися, гоїднутися* під дією чого-небудь. *Страшенна буря зразу гарчала... Дуб стрепенуєсь, загуг, аж листя розліталось* (Гл., Вибр., 1951, 149); *Звідкись грайливо підкрився до неї [верби] вітерець, вона стрепенуєть мараз і дрібно-дрібно затріпотіла* (Ваш, На. дорозі, 1967, 216); *На сході повітмичало небо, джужжало проголодою, стрепенуєть.. дерева* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 283).

2. *Вийти із стану задуми.* *Дарка сиділа замислена. Юзя пождала трохи, потім обізвалась. — Про що ти думаєш, Дарко? — Дарка стрепенуєть* (Л. Укр., III, 1952, 643); *Раптом крик сорок вивав його із задуми.* *Стенак стрепенуєть* (Гвицький, Чорне озеро, 1961, 85); *Образно. *Ожило село, стрепенуєть, почувши Ленінові слова* (Кучер, Дорога..., 1958, 9); // *Вийти із стану млявості, верухомості, стати жвавішим, веселішим; оживитися.* *Музика вдарила, юрба стрепенуєть, та не розійшлась, а тільки заходила швидше* (Л. Укр., III, 1952, 621); — *Ех, треба прочуматись трохи, стрепенутись!* (Кожуб., I, 1955, 208); *Геннадій уже не має сил стрепенутися, струсити з себе.. апатію* (Вол., Місячне срібло, 1961, 53); // *Швидко забитися від хвилювання* (про серце). *Моя слово тихо-сумне, Богобоязливе, Згадається — і діюче* (Серце бязалиє Стрепенеться, як рибонька (Шевч., I, 1963, 225); *Перед вікнами несподівано з'явилась постать.* *У Раїсу стрепенуєть серце* (Кожуб., I, 1955, 313); *В Миколи серце радісно стрепенуєть — значить, Фред повернувся* (Збан., Курял. о-ви, 1963, 78); // *Сповнитися трепетом, хвилюванням* (про душу). — *Ніхто мене так приятно [приємно] не зове, як ти. Душа у мене стрепенеться, серце заб'ється* (Кв.-Осп., II, 1956, 332); *Гануш заспівав української пісні. Олесина душа стрепенуєть, зачеплена рідними мелодіями* (Н.-Лев., III, 1956, 228); // *Уривчастозазвучати, залунати* (про голос, звук). — *Ой люді!.. — розпачливо стрепенуєть голос Василя. — Ой рятуйте!* (Стельмах, I, 1962, 583).

СТРЕПЕТ, а, ч. Степовий птах ряду дрохв, який під час польоту створює крильми різкий пум; хохітва. *Крім дрохви, у нас на Україні зустрічається ще й родич — стрепет* (Корисні птахи..., 1950, 34); — *Були коліє і оці стени вільними степами. Коліє і їх тільки козачькі коні топтали та стрепети* (Хотк., I, 1966, 96).

СТРЕПЕТІВ, това, тове. Прикм. до стрепет; належний стрепетові. *Так вони йшли розмовляючи, зрідка зупиняючись, щоб оглянути в траві стрепетове гніздо* (Гончар, Таврія, 1952, 185).

СТРЕПЕХАТИСЯ, ається, недок., **СТРЕПЕХНУТИСЯ**, нється, док., розм. Здрігатися всім тілом, тріпотіти крилами (про птахів). *Вража птіця безперестанку так стрепехається у торбиці, що колючка наструнчує вуха* (Вовчок, VI, 1956, 294); // *Прискорено, поспішено битися* (про серце). *Скаржить дівчина на тую, а вже в самої серце дуже весело чогось стрепехається — тую так розпадається наче* (Вовчок, I, 1955, 151).

СТРЕПЕХНУТИСЯ див. стрепехатися.

СТРЕПТОБАЦІЛА, н, ж. Хвороботворна бактерія паличкоподібної форми, клітини якої розміщуються у вигляді ланцюжка.

СТРЕПТОКОК, а, ч. Хвороботворна бактерія кулястої форми, клітини якої розміщуються у вигляді ланцюжка. Збудниками. *гнійний запалені шкіри в гноєтворні мікроби, головним чином стафілококи і стрептококи* (Хвор. дит. віку, 1955, 41); *Дослідження питних куляв у школі показали, що на їх верхньому краї виявляється велика кількість бактерій, в тому числі й геороботворних, наприклад, стрептокок* (Шк. гігієна, 1954, 212).

СТРЕПТОКОКОВИЙ, а, е. Стос. до стрептокока. *Питання етіології скарлатини досі залишається незроз'язаним. Пануюча стрептококова теорія не може в наш час задовольнити дослідників* (Мікр. ж., XXII, 3, 1960, 58); *// Вилклявання, спричинений стрептококом. Стрептококові захворювання мигдаликів (ангінки) часто, приблизно у 75 процентах випадків, передують виникненню ревматизму* (Знання..., 12, 1966, 4).

СТРЕПТОМІЦІН, у, ч. Антибіотик, який застосовують при лікуванні деяких форм туберкульозу, бруцельозу, пневмонії та інших захворювань. Антибіотик стрептоміцин за своєю діючою будовою є глюкозидом — сполукою, дуже поширеною в рослинному світі (Мікр. ж., XXII, 4, 1960, 65); *Ряд антибіотиків (пенцилін, стрептоміцин, сиктоміцин, левоміцетин і т. д.) виявляється досить сильною зброєю в боротьбі проти деяких небезпечних для життя людини інфекційних геороб* (Наука..., 9, 1956, 17).

СТРЕПТОЦИД, у, ч. Лікарський препарат, який застосовують при лікуванні інфекційних захворювань, викликаних стрептококом.

СТРЕС, у, ч. Стан організму, що виявляється у формі напруження або специфічних пристосувальних реакцій у відповідь на дію несприятливих зовнішніх або внутрішніх факторів.

СТРЕСОВИЙ, а, е. Прикм. до стрес.

СТРИБ, розм. Уживається як присудок за знач. стрибати і стрибнути. *Оленка в печі та за ручки Андрійка, та собі стриб, стриб!* (Тесл., 3 книги життя, 1949, 35); *Проміж прокизає тежрачу, і на брудну стіну — стриб! — райдушний, мальований зайчик* (Вас., II, 1959, 213); *Давид під локоть її, дівчата в сміх за руки — стриб, і на возі вже дівчина* (Головко, II, 1957, 186); *Скаче цап у двір од страшу, До жлава вже підлетів. Тут Федько з одного маху з нього стриб і хвів закрил* (С. Ол., Вибр., 1959, 160).

СТРИБАЙЧИК, а, ч., звичайно в сполуч. з а й ч и к - с т р и б а й ч и к, с т р и б а й ч и к - з а й ч и к, розм. Уживається на позначення зайця (перев. як епітет). *Я хоч величка, На пеньочок стану, — Зайчик-стрибайчик — І той не дістане* (Бичко, Сійся..., 1959, 226); *Заходять у садок Стрибайчик-зайчик, довгі ніжки, і їжачок, його дружок* (Забіла, У. світ, 1960, 45).

СТРИБАННЯ, я, с. Дія за знач. стрибати. *Арсен вадер голову й на вищі для стрибання в воду побачив молоду струнку дівчину* (Дмит., Розлука, 1957, 10); *Говорити з нею дуже трудно через її вражливість і стрибання з теми на тему* (Л. Укр., V, 1956, 418).

◇ **Стрибання в гречку** — нешлюбні зв'язки. *Селянки весело реготали. Хто лався, підховаючи Параску Федорівну, хто гудів її й дорікав Остапові Антоновичу за його стрибання в гречку* (Епік, Тв., 1958, 460).

СТРИБАТИ, аю, аєш, недок. 1. Робити стрибок, стрибки; скакати. *Лашата стрибали на зеленім дворі* (Копюб., II, 1955, 398); *Горобці стрибали по тиках, по оселях, цвіркунками кружов зеленого саду* (Мирний, I, 1954, 236); *Юрась аж мінився від радості, стрибав на одній нозі, всім зазирає у вчі* (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 56); *Образно. *Надворі реває серця буря, стугоніла в стіни, стрибала по оселі, вила в димарі* (Мир-

ний, IV, 1955, 298); *// Стрибок перекоплюватися через що-небудь. Черниш... став швидко спускатися косоюром. Стрибав через чийсь окопи, обвалюючи в них землю* (Гончар, III, 1959, 395); *Андрій стрибав через паркан* (Довж., I, 1958, 224); *// Стрибок виходитися на що-небудь. Біля костюлу метушня. У бронетранспортер стрибали німці* (Гонч., Вибр., 1959, 314); *// Стрибок перебігатися на інше місце, виходитися звідкунебудь назовні, швидко проникаючи всередину чогось і т. ін. Максим помахом шапки вітає птагіт, що в року в рік зимуєт у цьому закутку, і з розгону стрибав в коєн* (Стельмах, I, 1962, 218); *// Робити спортивний стрибок; займатися стрибками як спортивним вправом. В кутку біля лазні — трапеції, турніки, бруси та інші гімнастичне причадала. Там стрибайть, плигають, перекидаються і стають дибки* (Смолиць, II, 1958, 46); *Льотчиків аж дивно чути, що працюють його були чумаками. Але це важке, мабуть, було б уявити самим чумакам, що котрийсь із їхніх нащадків стане крилатим, літатиме в повітрі, стрибатиме вночі в парашутом* (Гончар, Тронка, 1963, 55); *// Кидатися вниз стрибком. — Ану, стрибайте, а я подивлюсь! Я зроду не бачила, як пачичі стрибать з скель у воду, — сказала Олеся, осмітаючись* (Н.-Лев., III, 1956, 59); *Зимового сніжного ранку На вулиці баглиць діти, — Стрибали з високого ганку На землю, порошек скрути* (Мур., Піонер. слово, 1951, 24); *// Стрибок, стрибками перебігатися з одного місця на інше, просуватися далі. Олеся скочила на зеленій, як шок, березок і почала легенько стрибати з каменя на камінь* (Н.-Лев., III, 1956, 127); *Вона стрибала з купини на купину сливе бадьора. З кожним ступенем надія росла в її серці* (Копюб., I, 1955, 360); *// Танцювати підскакуючи, роблячи стрибки. Не до бога полинула ті пачичі молитви палких фанатиків: пішли вони до темних сил, котрі у певні аж стрибали гопака, зачущи ті неправдиві молитви* (Н.-Лев., VII, 1966, 16).

2. *перен.* Швидко текти по камінню, уступах і т. ін. (про річку, струмок тощо). *Побігли швидко, мов зіркі, потюки з вір, стрибачи на переступат, в'ючись гайкоюми по роєах* (Мирний, I, 1954, 343); *Часто зупиняємось над шумною течією, дивимось, як стрибав по гострому камінню нестима гірська вода* (Мас., Життя..., 1960, 59); *// Швидко переходити з одного об'єкта на інший (про очі, погляд). Холодний погляд* [Гульки] *ковзав по мокрій землі, стрибав з предмета на предмет, і ніщо не може його зіртіти* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 31); *// Хаотично перебігати від одного до іншого (в розмові, думках і т. ін.). Загачені легким критицизмом, почали [пани і панночки] стрибати з теми на тему, перескочили й на жулика, й на малювання* (Дв. Чайка, Тв., 1960, 48); *// Швидко йти, проходити, змінюючись у свідомості; переключатися на що-небудь інше (про думки). Орест тільки зовні здається спокійним. Всередині у нього все кипіло, і блискавичні думки стрибали в голові* (Довж., Вибр., 1959, 316); *Думки в Борисовій голові стрибали одна через одну, лугаються, уривались, і ніяк не могли знайтися серед них однієї, вирішальної* (Собко, Біле полум'я, 1952, 194); *// Раз у раз то з'являється, то зникати або пересуватися з одного місця на інше тощо (про світло, проміння, тіні і т. ін.). Ясне сонце почало підніматися деє далеко за лісом, і його червоної світ слався в лісі по снігу, а на опушенні інаєм високих гірках стрибало його ясне проміння* (Мирний, IV, 1955, 305); *На стіні від дивовиж рухів стрибали чудернацькі тіні* (Довж., II, 1956, 425).

◇ *Зайчики в голові стрибать див. зайчик; [Огніні (темні і т. ін.)] кбла в очах (перед очима) стрибать*

див. кбл 1; Стрибати в гречку див. гречка; Стрибати очима (поглядом і т. ін.) — швидко переводити погляд з одного об'єкта на інший. Далі Тетяна бачила, як він почав стрибати очима з рядка на рядок, а обличчя його блідло все дужче й дужче (Ткач, Черг. завдання, 1951, 108); Стрибати через пліт — те саме, що Скакати (стрибати і т. ін.) в гречку (див. гречка). Підслюється (Січкар) в дні з Денисенка, — який за землею не бачить, як жука з іншими стрибає через пліт (Стельмах, II, 1962, 108); Хоч у воду стрибай див. вода.

3. Ударяючись об що-небудь, колываючись на чомусь, підскакувати. Віз підскакує, як скажений; колеса стрибають по камінні, аж пишуть, аж скриплять (Н.-Лев., II, 1956, 400); Колеса візка стрибали по замерлій дорозі, візок гойдало (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 598); Вітер шалено гонить перекатиполе, з корінням вириває потемнілі куці кураю і примушує їх стрибати й мчати в ніч химерними тваринами (Кир., Евбр., 1960, 279).

4. перек., розм. Іти, ходити підстрибуючи. Одне лиго — на милицях стрибає Сашко. Міноу його покалічило ще злончаком (Гончар, Тронка, 1963, 41); // розм. Ходити у взутті, одязі не свого розміру, поганої якості і т. ін. — Я ходитиму, поки буде робота .. — Я точу теж мати й картку, і поле, і чумарку хоч до церкви... Я не допущу її вас стрибати у постолох зимою... — відповів Іван (Л. Янов., I, 1959, 91).

5. Мимовільно дрижати, тремтисня (про частину обличчя, тіла). Брова стрибає гору, і Раулет круто повертається до апаратів (Собко, Любов, 1935, 15); Від сміху зморшки старого тремтіли, кожну мить змінюючи вираз обличчя, сідли й тонкі губи його стрибає, розтягались (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 394).

СТРИБАЧ, а, ч., розм. Те саме, що стрибун 1. *Образно. Нам купили, Нам придбали Пречудового М'яча! Ми ніколи ще Не мали Отакого Стрибача! (Перв., Райдуга..., 1960, 27).

СТРИБАЮЧИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теп. ч. до стрибати 1, 3. На галявну заляк [Іван], дивлячись на розгойданий, стрибаючий на воді цоєк в переляканими людьми (Коцюб., I, 1955, 386).

2. у знач. прикм. Який стрібає (у 1 знач.). Ходила вона маленькими шевцями кроками і через те робила враження маленької стрибаючої синички (Десняк, Опов., 1951, 110); // Який пересувається стрибаючи (про машини та механізми). Ведуться розробки крокуючих, бігаючих, стрибаючих та повзаючих машин (Наука..., 1, 1969, 14).

СТРИБКИЙ, а, е, розм. Жвавий, рухливий, прудкий. Стрибкий, як живчик (Сл. Гр.); — Може, твій Роман надумався й святати? — Та... — сказала Зінка і махнула рукою на повітрі, — чи думає, чи не думає, а так... трохи йому впала в очі. А вона якось стрибка та проворна (Н.-Лев., VI, 1966, 325).

СТРИБКОВИЙ, а, е. Прикм. до стрибок 1, 2. Складні стрибкові рухи ецульського чоловічого танцю гармонійно змішані з формою класичної варіації (Мпст., 4, 1963, 24); // Який рухається стрибками, у дії якого переважають стрибки. Сучасні кінознімальні апарати обладнані стрибковим механізмом, що забезпечує переривчастий рух п'явки, необхідний для одержання чіткого зображення на екрані (Наука..., 12, 1965, 56).

СТРИБКОПОДІБНИЙ, а, е. Який розвивається, відбувається стрибками, без плавних, поступових переходів; нерівномірний. Неабияку роль у функціонуванні живих організмів відіграє випадковість. Мутації — стрибкоподібні, раптові, але стійкі зміни в структурі

спадкового апарата — теж випадковість (Наука..., 6, 1971, 13); Науково-технічна революція супроводжується вибуховим, стрибкоподібним розвитком окремих галузей науки і техніки (Ком. Укр., 8, 1969, 46).

СТРИБКОПОДІБНИСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. стрибкоподібний. .. стрибкоподібність у розвитку окремих підприємств, окремих галузей промисловості, окремих країн неминучі за капіталізму (Ленін, 27, 1972, 337).

СТРИБКОПОДІБНО. Присл. до стрибкоподібний. Економіка США розвивається стрибкоподібно; періоди піднесення змінюються занепадом (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 250); Ріст і розвиток тканини, окремих органів і всього організму в цілому відбувається стрибкоподібно (Шк. гігієна, 1954, 36).

СТРИБКУВАТИЙ, а, е, рідко. Те саме, що стрибкоподібний.

СТРИБКУВАТИСТЬ, тості, ж., рідко. Властивість за знач. стрибкуватий. З настанням зими ритм шкільного життя стабілізувався, гуртки працювали нормально, в успішності не було стрибкуватості, характерної для початку року (Гур., Новели, 1951, 201).

СТРИБНУТИ, ну, неш, док. Однокр. до стрибати 1—3, 5. Ціпок засеєстів у повітрі, корова стрибнула й побігла далі (Коцюб., I, 1955, 99); Карпо стрибнуло і, не одержавшись, покотився у яр (Мирний, I, 1954, 246); Вона доого шукала хвіртки, а не знайшовши, відступила крок і стрибнула через живопліт (Смолиць, I, 1958, 89); Марко загримав котелем об бильця, спокохано озируючись навколо, чи не стрибне пюра з будки (Тют., Впр, 1964, 468); Іван Глиб стрибнуло у висоту 1 м 55 см (Рад. Укр., 21.VIII 1949, 4); Аж побігли Євген від самої думки стрибнути з кручі в Дніпро (Донч., VI, 1957, 37); — Звідки це ви, дівчата? — З буряків діємо. Отут були в радосні, — це кирпатенька, найбільовіша мовила. А очима стрибнула з парубкового обличчя на будьонівку його (Головко, II, 1957, 7); Стрибнуло уже сонячний зайчик на пів... (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 135); Вагон стрибнуло кілька разів по шпалах і спинився (Кач., II, 1958, 351); Брови Степана Івановича зніво стрибнули вгору (Жур., Опов., 1956, 144).

◆ Вище голови не стрибієш — те саме, що Вище себе (своїй голові, пупа) не скочиш (не підскачиш) (див. вище); Стрибнути в гречку див. гречка.

СТРИБОК, бка, ч. 1. Швидке переміщення тіла відптовхуванням ніг від точки опори. Тільки також вихопився із своєї вирви і побіг сильними широкими стрибками (Тют., Впр, 1964, 501); Возкодав мав вулицю вдовж огорожі, по-вовчому трохи бочкуючи [збиваючись убік], легкими і пружними стрибками (Коз., Гарячі руки, 1960, 105); // Таке переміщення як вид спортивної вправи. Боротьба велась за першість з окремих видів гімнастики — з власних рухів, стрибків, з виконання справ на перекладні (В ім'я Вітч., 1954, 31); Великою популярністю [в Ольвії] користувалися гімнастичні змагання з бігу, стрибків, кидання диска, списа (Нариса стар. іст. УРСР, 1957, 258); // Таке переміщення як фігура танцю (перев. балетного). Мазурка й досі зберігає ознаки давні: і стрибки, і довгі вуса, й каблучки (Пушкін, Є. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 137); // Таке переміщення як рух певного механізму.

△ Затяжний стрибок див. затяжний.

2. перек. Різка, нерівномірна, без плавних, поступових переходів зміна в чому-небудь, у розвитку чогось. Маркс показав, що розвиток суспільства, розділеного на ворожі класи, відбувається шляхом стрибків, революцій (Нова іст., 1956, 135); Досвід показує, що в процесі наукового відкриття людське мислення робить

2. у знач. прикм. У якого ви́кликали, якому вселити почуття неспокою, хвилювання. Стривожений Клим, направиши на сімейну колотечу.., вострим словом напустився на тамтіх, зачас докоряти, ерозуміати (Горд., II, 1959, 265); Біля воріт давно вже вилядала синія стривожена мати (Стельмах, I, 1962, 95); Проїздив [Наливайко] одиноки й стривожені села, лутори (Ле, Україна, 1940, 55).

3. у знач. прикм. Який виражає збентоження, неспокій, тривогу. Всі молодіці глянули на її стривожене лице і почали сміятись (Н.-Лев., II, 1956, 50); Ластівка стривоженим і безпорадним поглядом стежила за Ярославою (Дмит., Розлука, 1957, 96); — В житті його паранено, — стривоженим напівшепотом розповідає один із бійців, що прийшли з підводами (Гончар, II, 1959, 270).

Стривожена душа чия, у кого; Стривожене серце чие, у кого — хто-небудь відчуває неспокій, тривогу. В полю було тихо, мертво, а Гризельда не могла заспокоїти своєї стривоженої душі (Н.-Лев., VII, 1966, 42); Бараболя вископче на подвір'я, припас до воріт, чуччи, як притиснуते до дерева б'ється його стривожене серце (Стельмах, II, 1962, 286).

СТРИВОЖЕНОСТЬ, ності, ж. Стан за знач. стривожений 2. Дяконого все з більшою стривоженистю прислугається до лементу (Гончар, Таврія... 1957, 562).

СТРИВОЖЕНО. Присл. до стривожений 2,3. Радникова стривожено повернула до нього своє лице (Коб., I, 1956, 85); — Мамо... мамо... — заговорило хлон'я стривожено. — Скажіть, а там, за Полтавою... є сонце? (Гончар, II, 1959, 198); Чоловік здригається й стривожено дивиться на Микошу (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 127).

СТРИВОЖИТИ, жу, живш, док., перек. і без додатка. 1. Викликати, вселити почуття неспокою, хвилювання. Сумна, невесела вернулася Оришка додому і не хвалилася Мотрі, щоб, бува, не стривожити (Мирний, IV, 1955, 210); Найбільш стривожило Сташку те, що Бронко став говорити неправду (Вільде, Сестри..., 1958, 549); Солов'я стривожити трепет яблукових віт. Як же йому вищобетать на деревах цаїт! (Вирган, В розп. літа, 1959, 37).

Стривожити душу чию (серце чие) — порушити душевну рівновагу, схвилювати. Він злоствував, що Годога знов стривожила його душу, навернувшись йому на очі (Н.-Лев., VII, 1966, 149); І досі його шовковою хустинкою пов'язується Галина, не знаючи, живе чи ні та людина, яка вперше стривожила дівоче серце... (Стельмах, II, 1962, 229).

2. Порушити спокій, спокійний або звичайний стан кого-, чого-небудь. Звістка про ватах на редактора, наче грім, пролунала над Багою, стривожила все село (Епік, Тв., 1958, 162); Звістка про те, що князь Яблуновський по шлюбні в князювку свою осадє на деякий час у мастку молодої дружини, облетіла і стривожила всю околицю (Гжицький, Опришки, 1962, 5); *Образно. Усі говорили нишком, щоб не стривожити пишної краси червоного неба на заході та старого лісу (Н.-Лев., VII, 1966, 7); // Привести в рух, заколювати що-небудь. Вітер стривожив листочки на осіці.

3. перен., розм. Роз'ятрити дотуркуванням, уразити (рану, болюче місце). Болгаріє! В печалі ти глибокій. Ну, що сказати, щоб не стривожити ран? Це ж словом правди він [Г. Дмитров] розбив той спокій, яким тебе приспав хотів тиран (Тяч., II, 1957, 247).

СТРИВОЖИТИСЯ, жуся, жияся, док. Відчуття тривоги, неспокою; занепокоїтися, схвилюватися. За Дніпром усі стривожилися, що князь Бремля оселяється над Сулою; усі думали, що він наведе ксьондзіє та озутіє, заведе польське військо й силуватиме до унії й ка-

толицтва (Н.-Лев., VII, 1966, 20); В понеділок в обідню пору прийшла з відпусту Яедога. Вона дуже стривожилась, не заставши в гаті ні дочки, ні її скрині (Кочуб., I, 1955, 54); Був певний [лісничий], що вона вже естигала дійти додому.. Дуже стривожилась, коли дід Маєрикій сказав йому, що Улянки ще не було (Донч., IV, 1957, 116).

СТРИГА, н, ж., розм. Коротко обстрижена покритка. [В і д ь м а:] Дітей, бачся [бач], годувала Та в за-сік зовала. Та очінок, се вже еранці, Ключчям вимошала, Щоб не знать було, що стрига (Шевч., II, 1963, 341).

СТРИГАЛЬ, я, ч. Робітник, який займається стрижкою овець і верблюдів; стрижий. Коли в черні під час стрижених стриғали випускають овець з кошар без рука, то отара стає ніби жемшою наполювину (Гончар, Тронка, 1963, 316); Радеосп «Криничанський» стає місцем областного конкурсу стриғалив овець (Рад. Укр., 26.VI 1971, 4).

СТРИГАЛЬНИЙ, а, в. Признач. для стрижки (у 1 знач.). У стриғальних пунктах опалення влаштуують у приміщенні приймання, сортування та пакування воени (Довідник сіль. будівельника, 1956, 432); У колгосп привозять стриғальний агрегат в обслуговуючим персоналом.. Крім того, колгосп виділяє шість чоловік, які тримають овець під час стрижки (Рад. Укр., 9.IX 1959, 2).

СТРИГАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до стриғаль. — Запрошуйте клієнтів, — пожартував він, і всі стриғальниці кинулись до овець, хапаючи їх за задні ноги (Багмут, Опов., 1959, 98).

СТРИГНУТИ, ну, неш, док., перек. і без додатка, меперек. Однокр. до стрігти.

◇ Стригнути бком (очіма) див. бко¹.

СТРИГТИ, стрижу, стрижеш; мин. ч. стриг, ла, ло; недок. 1. перек. і без додатка. Ножицями, машинкою і т. ін. зрізувати, підрізувати (волосся, шерсть і т. ін.). Шерсть стрижуть і шкуру деруть (Укр. присл., 1963, 100); Посадили [Марину] на набиту сміттям підригтшу, почали стригти дозгу косу, мазати голову дьогтем, натикати пір'ям (Мирний, IV, 1955, 235); // Зрізувати або підрізувати кому-небудь чи на чомусь волосся, шерсть і т. ін. Пас Чабан, було, в своєму раї. І гадки-гадоньки не має. Пасє, і догть, і стригє Свою худобу та сіває... (Шевч., II, 1963, 404); Болторник.. почав стригти. Дово їм скуб мене (С. Кравч., Бувальщина, 1961, 11); Від сіванку до сжерканя стригла вона ярок і бараніє, які лежали перед нею зі зв'язаними ногами (Тулуб, В степу..., 1964, 145); Вона посадила Антона до вікна, у запічку знайшла ножиці, гребінець й почала стригти й скубти голову (Чорв., Визгод. земля, 1959, 145); У спеціально обладнаному приміщенні стрижуть овець електромашинами (Знання..., 2, 1962, 17); // Підрізувати волосся яким-небудь способом, за якоюсь моделю, за якимсь зразком і т. ін. Волосся стриғала [Марина] коротко, не морочила собі голови зачісуванням, і тому була переважно розпалана — з чубчиком на лобі (Смолюк, Мир., 1958, 44); // Підрізувати, укорочувати (листя, гілки, траву і т. ін.). Ножиці раз у раз клацають, так і стрижуть, так і стрижуть вертати гілочок... (Донч., Перемога., 1949, 52); // Підрізувати, укорочувати гілки, траву і т. ін. на дереві, луці тощо. Живолат підстригають щороку навесні і літку. Стрижуть під шнур авершу і в бокі (Хлібороб Укр., 9, 1964, 24).

◇ Стригти [вєїк] під одну гребіньку див. гребінка; Стригти вухам — водити вухам назад і вперед (про копей, зайців). Навіть коні під нашими ідцями почали тремтіти всім тілом, стригти вухами і форкати нїдзяжи (Фр., VI, 1951, 62); Коні насторожено стригли

вузами, чули вовків (Тулуб, В степу., 1964, 215); Сидь везів близько проскрипів на верхів'ї верби. Кінь вузами стриже, погропує, вакує від латаття (Гончар, Циклон, 1970, 100); Стригти бком (очіма) див. бок¹.

2. *перез.*, *перен.*, *розм.* Спльно бити по чому-небудь. Він був страшний од сержанта, Бо всіа за все по спині стриг (Котл., I, 1952, 251).

3. *неперез.*, *перен.*, *розм.* Говорити багато, швидко, перев. різко. Він їй слово нехотя скаже чи не скаже, а вона йому десять: та так і стриже, так і стриже (Кв.-Осн., II, 1956, 43); // Хилити (розмову) до чого-небудь. Ви, певне, добродію, догадується, куди се я стрижу, ведучи таку річ (Мирний, V, 1955, 361).

4. *неперез.*, *перен.*, *розм.* Швидко летіти, переміщатися. Літак над горами стриже. Нижче й нижче, наді мною стає, стрепенує крильми (Ю. Янов., I, 1954, 38).

◆ Стригти купони: а) жити на ренту, на процентів з цінних паперів; б) користуватися чим-небудь здобутим, досягнутим раніше. Утвердження письменника відбувається по-різному. Одні в першого виступу здобувають літературний олімп, блискавичну славу і популярність, продовжують далі вдосконалюватися або, навпаки, заспокоюються, «стрижуть купони» з ранньої удачі (Вітч., 8, 1971, 171).

СТРИГТИСЯ, стрижу́ся, стриже́шся, недок. 1. Стригати собі волосся. Бійці милася на сонці, стригалися, писали листи, читали газети (Гончар, III, 1959, 127). 2. Не носити довгого волосся, регулярно підстригати його. Староруський народ любив стригтися і голитися. Це завіждає візантійський історик Лев Діакон (Літ. Укр., 17.IX 1968, 4); // Підрізувати волосся яким-небудь способом, за якомусь модою, за якими зразком і т. ін. Стригтися під бок.

3. *перез.* у *сполуч.* із *са.* у *попи*, у *черниці* і т. ін., *церк.* Приймаючи постриг, ставати попом, черницею і т. ін. — Я бажаю не вам, а собі гніздо звести, щоб було де голові приткнути під час милої години... Ви кажете: беріть благородну задля сього, стрижися у попи (Мирний, III, 1954, 248); — Це ви, мамо, певно, жартуєте? — спитала Маруся. — Ажеж жартую, бо стрижуться в черниці тільки дурепи (Н.-Лев., VI, 1966, 56).

4. *Пас.* до **стригтв** 1.

СТРИГУН, а, ч. Однорічне лоша, якому звичайно підстригають гриву. Хеворові в руку йшлося: урожай був добрий, щепи поприймались чисто всі, два локви стригуни вигодувались, вже й виїжджати із почас (Григ., Вибр., 1959, 276); Трохи остроків стояли другі меншенькі хселыця, а біля них Трохимова корова та конячка; хтось прив'язав туди ще й стригуна (Л. Янов., I, 1959, 167); — А я на конях гагаю з дитинства. Ще піонеркою виховувала для армії .. стригунів (Логв., Літа., 1960, 28).

СТРИГУНЕЦЬ, нця, ч. Зменш.-пестл. до **стригун**. — Може, як позичити Дянько грошей, то й стригунця придбаємо... Овес у нас добре зародив (Стельмах, II, 1962, 404); — А я от що, папале, думаю: чим грати на гроші, так краще я поставлю двох хортів, а ти, Бурділо, став свого золотавого стригуна (Тулуб, Людолова, II, 1957, 437); *У порівн. — Нічого, він [кінь] попасться, в'їтсья в тіло та ще й як вибрикуватиме. Як стригунець іржатиме! (Збан., Малия. дзвін, 1958, 36).

СТРИГУНЧИК, а, ч. Зменш.-пестл. до **стригунця**.

СТРИГУЧНИЙ, а, е; △ Стригучий лишай — інфекційна грибова хвороба шкірного покриву людей і тварин. Стригучий лишай — заразне захворювання шкіри,

яке зустрічається головним чином при недодержанні чистоти (Хвор. дит. віку, 1955, 204); До дитячих захворювань шкіри .. і нігтів належать парші, стригучий лишай і короста (Шк. гігієна, 1954, 324).

СТРИСЧНИЙ, а, е, діал. Двоорідний.

СТРИЖ, а, ч. Невеликий схожий на ластівку птах з видовженням тілом і довгими гострими крилами. На небі вже побліло, вже й ластівка черкнула раз-другий, стриж верескне, вилітаючи з глиняної норки (Дн. Чайка, Тв., 1960, 56); В кручі над річкою оселилась ціла колонія берегових стрижів. Вони літають надзвичайно швидко і страшенно галасливі (Коп., Подарунок, 1956, 85); Зрайка.. гострокрилих стрижів з пронизливим криком жетнулась над поєм (Донч., V, 1957, 46).

СТРИЖАЙ, й, а, ч, діал. Стригай. Стригати [віви] приходять стрижай з слобід (Сл. Гал.).

СТРИЖАК, а, ч. Про людину з коротко підстриженим або обстриженим волоссям. Дієчата підмішувалися [підмішались], здивали плечима, із стрижком такуювати соромились (Черемп., Тв., 1960, 38).

СТРИЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до **стригтв** 1. Лице старого, одорова, з. коротко стриженими вусами і давно неголеною, стернистою, білою, як сметана, бородою, виявляло сади більшого дугового життя (Фр., IV, 1950, 243); На порозі з'являється босоногий, з довгим, як диня, обличчям підліток в подертому картузі, з-під якого стирчить жмутками давню не стрижене волосся (Стельмах, II, 1962, 122); Він був стрижений під машинку, кремезний і туго затягнутий у військовий кітель (Панч, Ерік., 1950, 67); Обличчя майора поймає жовтизою, а свий їжак стрижені боком голови надав йому якоїсь колочасті (Гончар, Тронка, 1963, 158); За високою скелею плавали пишні лебеді; по зеленому, рівненькому стриженому дерні позожали [походжали] пави та павичі (Н.-Лев., I, 1956, 163); // у *знач.* *прикм.* Соня шалено заласкала руками: як од бурі, затіпалися на голові в неї стрижені пави (Вас., II, 1959, 194); Розгадлив [Гордії] щітки жовти од тютюнового диму стрижених вусів, магне рукою (Юхвід, Оля, 1959, 39); Якийсь стрижений бовць у шкелі з піднятим комром уже приклав банку [з водою] до рота (Гончар, III, 1959, 160); Трохи далі сидить злопчик із стриженою головою й чорними маленькими очима (Собко, Скеля., 1961, 27); Тут [у залі] десь мала бути стрижена дівчина — машиністка штабу (Ю. Янов., I, 1958, 91); Слухання трава рівними покосами лягала по стрижених луках, — і скоро вся ділянка вкрилася.. зигзагами світло-зелених покосів (Хотк., I, 1966, 94); За вікном квадрати зеленої базови. Арич й арички, втиснуті в зелені стрижені шовковиці, полоскали ті квадрати журавлиним гононом прозорої води (Ле, Міжгір'я, 1953, 56); // у *знач.* *ім.* **стрижена**, ної, ж: а) про жінку з коротко підстриженим волоссям. — Добридень вам. Поважно озирнулися [жінки]. Суворо, гостро, з потайним докором глянули всі раз на стрижену (Кач., II, 1958, 46); б) (*взст.*, *зневажл.*) коротко обстрижена покритка. Була чутка, що стрижену В Умані водили По улиця — украла щось... Потім утопила (Шевч., II, 1953, 53).

Стрижений під макітру (макітрою) див. макітра.

СТРИЖЕННЯ, я, с. Дія за *знач.* **стригтв** 1 і **стригтв** 2. Велике значення у вічарських господарствах має правільне стриження овець (Зоол., 1957, 186); Після стриження обприскують овець еспінеюю, що швидко ствердіє, пластмасою.. В такому «кожусі» тварини добре переносять.. холодні вітри, бурані (Хлібороб Укр., 7, 1970, 47); Привезли електричні машинки для стриження, і механік-бригадир Олександр Олександрович встановив біля кошари двигжок, від якого таяє..

провід (Багмут, Опов., 1959, 95); *Живопліт в ложа гарний і при систематичному стриженні стає густим, непрохідним* (Колг. Укр., 8, 1962, 27).

СТРИЖЕНЬ, жня, ч. 1. Предмет вдовженої форми, який є переважно основою або опорною частиною чого-небудь; стержень. *Стрижень поршня.*

2. Основа, середня частина чого-небудь у рослино-мому чи тваринному організмі. *Стрижні від шишок [смереків] зберігаються на дереві іноді по кілька років* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 57); *Стрижні кукурудзяних качанів, які поживністю переважають яру солом, доцільно згодовувати [худобі] також у вигляді борошка* (Колг. Укр., 9, 1959, 22).

3. чого, перен. Основна, головна частина, основа чого-небудь. *Моєилося про те, що було стрижнем усього Бородавчиного думання* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 438); *Електрифікація, що в стрижнем будівництва економіки комуністичного суспільства, відіграв провідну роль у розвитку всіх галузей народного господарства* (Програма КПРС, 1961, 60).

4. спец. Частина ливарної форми, яка служить для утворення порожнини у відливку. *У ливарному виробництві за останні роки створено новий технологічний процес виготовлення стрижнів* (Ком. Укр., 6, 1965, 72).

5. Найглибше місце річки, де дуже швидко тече вода; бистрина. *На превелику силу одалось ерешти вбитися зі стрижня та наблизитись до берега* (Коцюб., I, 1955, 355); *За Вишгородом Дніпро круто повертає ліворуч. Тут на стрижні сходились вітри з Дніпра й Десни* (Скл., Святослав, 1959, 63).

СТРИЖІЙ, я, ч. 1. Те саме, що стригаль. *На ціле Поділля, подійкували вічарі, не було такого стрижія, як Сергій Майборода* (Стельмах, I, 1962, 43); *У радгоспі «Садовий» Приозерського виробничого управління Кам'янецької АРСР протягом тижня тривали курси стрижіє овець* (Хлібороб Укр., 8, 1964, 46).

2. заст., рідко. Те саме, що перукар. *Поспішиш [Михайлик] до стрижія, і той обмажогонь [обстриг] його з усіх боків, лишивши на макітці копичку волосся* (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 242); *Стриже стрижій чоловіка, достриє до вуха та й пита: «Чи тобі вуха треба?»* (Україна., I, 1960, 287).

СТРИЖІЙКА, я, ж. Жін. до стрижій 1. *Тітка Варвара, — як називали її тут і в якій.. могли б впізнати мажаченьку отаманшу, стрижійку овець, — опинившись у пакедазі і по-хазайському озирнувшись на всі боки, жесло кинула перед собою торбу з харчами* (Гончар, II, 1959, 292).

СТРИЖКА, я, ж. 1. Дія за знач. стрігти 1 і стрігтися 1. *Там, в голодку і затишкю, Взваси машинки до рук, Дружно беруться за стрижку [овець] Дід і Микола-онук* (С. Ол., Вибр., 1959, 144); *Софійка обернулася до чергової, що теж була тут. — Коли стрижка й лазня? — Стригтимуть сьогодні, а лазня — завтра* (Смил., Зустрічі, 1936, 77).

2. Спосіб, форма, зразок підстригання волосся. *Петро був не тиж, яким я побачив його вперше. Справді ж бо, він був умитий, пострижений. Стрижка, правда, своєрідна, так кожного з нас стригли в Петрові роки, від драбнику (Збан., Маллн. дзвін, 1958, 165); Стрижка шід боків і спортивна сорочка з застіжкою «блискавка» робили його схожим на азартного молодого спортсмена* (Гур., Життя., 1954, 9).

СТРИЖНЕВИЙ, а, е, рідко **СТРИЖНЬОВИЙ**, а, е. 1. Прикм. до стрижень 1; // із стрижнем. *Стрижневий трансформатор.*

2. Особлив. серединний. *Горох посієний — однорічна яра рослина в стрижневим густо розгалуженим корінням і трав'янистим стеблом* (Зерн. боб. культ., 1956,

14); *Стрижневого кореня кримська сосна майже не утворює* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 55).

3. перен. Основний, головний. *Роль і місце молоді в революційній боротьбі, в будівництві соціалізму і комунізму — це одне із стрижневих питань, яке партія роз'язувала на всіх етапах своєї діяльності* (Ком. Укр., 10, 1968, 28); *Щодалі глибша наше розуміння і суспільства і людини, а отже, й етичної та естетичної цінності сучасного героя, його стрижневих, провідних рис* (Рад. літ-во, 10, 1967, 9).

4. спец. Стос. до стрижня (у 4 знач.). *Розроблено теорії міцності і стійкості складних плоских і просторових стрижневих систем* (Наука., 12, 1957, 8).

СТРИЖНЬОВИЙ див. стрижневий.

СТРИЖЧА, ати, с. Те саме, що стригун. — *Який тут розум — землю рить Та розкидає пашню без діла? Неначе нікуди подіти!.. Стрижчаті б дав, та й я б поїла* (Гл., Вибр., 1951, 29); *У порівн. — *Як хазяїн, так і ви робіть!.. А то — поперерватися ладні*. *Сказано: молоді — неукі. Як ото стрижчата* (Головка, I, 1957, 253).

СТРИЙ, я, ч., діал. Дядько по батькові, брат батька та чоловік батькової сестри. *Аж ось виступив до трону, Щоб взяти Лиса в оборону, Стрий його, Борсук Бабай* (Фр., XII, 1953, 11).

СТРИЙКО, а, ч., діал. Пестл. до стрій. — *Як? То й вуйко не з релігійних переконань пішли на теологію? А я думала, що тільки один стрійко Нестор... наш гусарин* (Вільде, III, 1968, 52); *Ми приїздили до татки мого стрійка на сільськнм драбнястім возі, вистеленому овцетр' пачучим сіном* (Літ. Укр., 4.VIII 1967, 2).

СТРИЙНА, я, ж., діал. Тітка, сестра батька або дружина батькового брата. *По смерті батька взяла Гаєу під свою опіку якась далека своячка, тітка чи стрійна, що жила в Дрогобичі* (Фр., III, 1950, 49); *Я забігав в стайню, а стрійна, що доїть корову, подає мені горня теплого, пінистого молока* (Літ. Укр., 4.VIII 1967, 2).

СТРИК, а, ч., діал. Те саме, що стрій. *Іх було три брати.. По смерті батька, а мого небіжчика стрика, вони поділили поміж себе його невеличкий ґрунт, пожелися* (Фр., I, 1955, 213); *Хлопець з радісним криком: «Стрик приїзав!» — кинувся до прибулого, щоб першому приїтати його* (Д. Бездик, Укращені гори, 1969, 33).

СТРИКТУРА, я, ж., спец. Органічне звуження провстигу каналу або протоки (стравоходу, сечівника тощо) в організмі людини або тварини внаслідок запалення, поранення і т. ін.

СТРИКТУРНИЙ, а, в, спец. Прикм. до стриктура.

СТРИМ, у, ч., розм. Те саме, що стримування. *Бурним хвиллям світлого стремління хто знайти зуміє стрим?* (У. Кравч., Вибр., 1958, 88); *В сльзі — ні совісті, ні стриму, мов таке їм на роду: капати собі на риму, наче дощ на рязуду* (Тич., II, 1957, 168).

Без стріму — не стримуючись, нестримно. *Він відняв ножиці, дав запотилничка. дочка озирнулася: — А чого ж вони дражняться! — і розпалалась без стріму* (Гончар, Тронка, 1963, 65); *Дати (подати і т. ін.) стрим кому, чому: а) зупинити, стримати кого-, що-небудь. — Не було кому дати тобі стрим, Микола, бо твій нево вже не жив, а неня була стара та податлива* (Фр., IV, 1950, 397); б) перешкодити бурхливому протіканню чого-небудь. *Ти в кожній хвилі можеш стрим життя подати, корючись любові [любові] і згоді, йти на шлях новий чи стати й запинити братів в полоді* (У. Кравч., Вибр., 1958, 92); *Не знає (знає, зніла, знатіме і т. ін.) стріму хто, що — не стримується хто-, що-небудь. — Але в тебе щось було в опришка, Що не знає стриму, ані тямі, Аби тільки вість свою згнати І на своїм врозі пожитись* (Фр., XIII,

1954, 344); Пемі стриму кому, чому — не можна стримати кого-, що-небудь. То як почне народ бунтуватися, то стриму тому нема. Чим-будь не залагодиш (Круш., Буденний хліб., 1960, 232); Злітаються до цієї зати листи з близьких і далеких сторін. Включаються господареві дому, дітеорі. І нема їм стриму ні в дощ, ні в стужу, ні в завірюху (Рад. Укр., 10.III 1963, 3).

СТРІМАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до стримати. Руки опусти старий митець од рогу, І дивний риз ував, гойдаючися, вниз, На тасьмі стриманий (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 142).

2. у знач. прикм. Який уміє стримуватися, володіти собою, не виявляти своїх почуттів. Старшина Буряченко належав до людей стриманих (Загребна, Шепіт, 1966, 226); Образ Ватутіна живий, сповнений чарівності, окреслений [Л. Дмитерком] есебічно. Небагато-літній, стриманий, суворо вимогливий до підлеглих і разом з тим уважний, гуманний, — таким постає перед нами Ватутін (Іст. укр. літ., II, 1956, 329); // у чому, в ким. Помірний, скупий у вираженні, прояві чого-небудь. Поважний і заважди стриманий в руках Петро легко, по-парубоцькому, слопив брата з лави (Д. Беданк, Дніпро., 1951, 8); [Н а д і я:] Дорогий Карпо Корнійовичу, скажіть, чому ви з усіма жартуєте, веселитесь, а зі мною такий стриманий? (Корн., Калин. гай, 1950, 49).

3. у знач. прикм. Який виявляється не повною мірою; затамований, заглушений. Та хто се плаче там, в друетій тапани? Чис ридання стримане, тяжке.. (Л. Укр., I, 1951, 32); Чуті було тилу розмоє, стриманий сміх (Томч., Готель., 1960, 9); Стріманий шепіт пробігає між гостей (Полт., Діт. Гоголя, 1954, 20); Щорс почав говорити. Не голосно, але в кожному його слові було стільки сили, ясності і стриманого єнієу (Довж., I, 1958, 205); За ці вечори в нього від літчи опузли очі, але загадкові зіниці були наповнені стриманим задоволенням переможця (Стельмах, II, 1962, 313); // Який не відзначається сердечністю, привітністю. На вишукане його кавалерське вітання господарня відповіла стриманим уклоном (Ле, Наливайко, 1957, 15); Стрімана зустріч; // Спокійний, не різкий. Зараз Хома таки почував себе досить прикро, вислуговуючи стримані скарги робітників (Гончар, III, 1959, 426).

4. у знач. прикм. Який відбувається, здійснюється неквапливо, уповільнено. Потім стриманою, трохи нетрикоюмодою заступила [Тетяна] жінку з дитиною і стала перед чорною цюкою дула (Баш, На землі., 1957, 46); Званов підійшов обережною стриманою додою. Зупинився, насторожений і зацікавлений (Довч., II, 1956, 90).

5. у знач. прикм. перек. Позбавлений барвистості, яскравості. Нерідко зустрічалися плахти, що мають стримані кольори — чорний, жовтий, білий. Вони носились жінками старшого віку (Нар. тв. та етн., 2, 1962, 102); За колоритом орфори В. Мироненка досить стримані, переважна більшість із виконана в золотих тонах (Вітч., ж, 1962, 182).

СТРІМАНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. стріманий 2—5. Валент, молодий хлопцев, подібний до Мартіана не тільки вродою, але й рухами, хоча не має стільки стриманості і владі над собою, як батько (Л. Укр., III, 1952, 286); Чучко з помітною стриманістю в голосі зіє далі: — Почувається, товаришу Дерев'яно, що ви в Вірник працюєте недружно (Логв., Літа., 1960, 215); Оригінальна форма, фізіяномія різьба її в'язна та водночас благородна стриманість інкрустації роблять кожну нову працю братів [Корпанюків] ше-

девром українського декоративного мистецтва (Літ. Укр., 26.II 1965, 1).

СТРІМАНО. Присл. до стріманий 2—5. З горба спускалися кілька бійців, розмовляючи поміж собою. Один з них стримано стоєвав (Гончар, III, 1959, 411); Трохи ніяковіючи перед присутніми за своє звільнення, привітався Артем, як тільки міг стримано (Головко, II, 1957, 446); Чумак стримано розпроцаєся з Гайченком, пішов за трактористом (Збав., Передживив'я, 1960, 20); Скупо, стримано писала Клава про себе (Ткач, Плем'я., 1961, 65).

СТРІМАТИ див. стримувати.

СТРІМАТИСЯ див. стримуватися.

СТРІМІННЯ, я, с. Дія за знач. стрімита 1. Несеш, як пісню, почитуй своє, Продолячи повізньо під склепінням, Де Спаська вежа речучко постає Шпиль і стріла заохремим стрімичням (Бажан, Рокн, 1957, 225).

СТРІМІТИ, мліб, мійж; мн. стрімлять; недок. 1. тільки з ос. Впсочітж, здійснитися над рівнем, поверхнею чого-небудь; видаватися, виступати вгору. Гол, давно білені, муровані стовпи стрімліли понору вгору (Фр., IV, 1950, 476); Зранений трьохсотлітній дуб давно вже взох, і в небо тепер стрімліло голе покручене гілля (Панч, На калін. мості, 1965, 201); Над ними [перелазам] схилиються вітми старезні розложисті осокори, стрімлять поодинокі високі сосни (Коз., Сальвіа, 1959, 6); * У порівн. Врежмя виїхав з двору і на околі знов углядіє здоровецького старця. Старець сидів на околі, непаще стрімляв кониця сіна (Н.-Лев., VII, 1966, 135); // Рості сторч, не прлягати щільно (про вуса, волосся і т. ін.). Непідголені і розпатагане волосся, жорсткє, як кнуряча щетина, стрімліли догори і закривало лоб і товсту шию (Стор., I, 1957, 399); На нього наметів низькорослий олецькуватий жовнір з сизим носом, під яким стрімліли.. вуса (Стельмах, II, 1962, 244); // Частково виступати звідк-небудь. Матня невода швидко наближалась до берега. У вічказ стрімліли щуки, біла риба, лини, оселедці (Десняк, Десну., 1949, 455); З кучугури сірого поелу стрімліли чорний димар та напізруйнована піч (Довч., IV, 1957, 218); // Виглядати звідк-небудь (про щось засупуге, закладене в, за або під що-небудь). За поясами [у гусарів] стрімліли дорожні кинжалі з срібними позолоченими держалцями (Н.-Лев., VII, 1966, 218); В нагрудній кишеніці піджака [Вершніна] стрімліло два олеці і асторучка (Гур., Життя., 1954, 13); В хаті вечорова сутінк. Палне всильками, що стрімлять під соволоком (Щюпа, Краєвн, 1971, 331); // розж. Знаходиться в якому-небудь місці, міститися де-небудь, виділяючись серед навколишнього простору. На подвір'ї стрімліли тільки два .. зілиці (Н.-Лев., III, 1956, 323); // Бути видним, помітним зоров; виділятися. Сіро-зеленим кудлом ген-ген стрімліла Коваліка.. (Кач., II, 1958, 44).

◇ Кільком стрімита у душі — дуже заважати, вабридати. — Ії-боєу нема! Я всі санки витрусю, — обзгаєся Кіндрат, котрому ці коробки, як і самі лізі панки, кільком стрімліли у душі (Н.-Лев., II, 1956, 70).

2. розж. Перебувати де-небудь (про щось небажану, надокучливу, недоречну, постійну і т. ін. присутність). Голос пані Бровко підскокжи вгору, як на пружині: — Прошу вийти й не стрімліти мені під дверима (Вільде, Сестри., 1958, 417); На другий день погнав я пасти. Хлопці полягали спати., а мене гатавили скот завертати. Вони собі спочивають, а з стрімліло з герлігою біля худоби (Тют., Вир, 1964, 30).

◇ Думка [гвіздком (колбі і т. ін.)] стрімлять (стрімля і т. ін.) в голові (голіввоєв) чийї — хто-небудь невідступно думає про когось, щось. В його малій голіввоєвці гвіздком стрімліла думка: от хоч би що, а

ре, — стримав образу Аркадій Петрович. — Не одри-каюся од своїх слів... (Кочуб., II, 1955, 394); Коли міни лягали десь поза траншею на обпаленій, переритій землі, Брянський не міг стримати свого роздратування (Гончар, III, 1959, 52).

Стримувати (стрімати) підих — те саме, що Затамбувати (затамувати) дихання (дух, віддих і т. ін.) (див. затамбувати). Стримуючи подих, слухаємо ми слова, поєми невимовного горя, одчаю, що йдуть з глибини розтоптаного серця (Минуле укр. театру, 1953, 108); Стримувати (стрімати) серце — те саме, що Здержувати (здержати) серце (див. здержувати). Тяжко йти до милого, коли він не йде, А ще тяжче стримати серце молоді! (Віргар, В розп. літа, 1959, 28).

4. Примувувати кого-небудь залишитися десь; не відпускати, застримувати. Вона могла б його стримати, одержати тут силою свого почуття... але Толя не зробила цього, бо хіба може вона прикувати його до себе...! (Гончар, Тронка, 1963, 326).

◆ **Стримати слово (обіцянку)** — те саме, що Здержати слово (обіцянку) (див. здержувати). Ти просиш прийти до вашого в'язу, але я не можу цього зробити, бо обіцяла нашим пождати їх тут і тепер можу їх за-мутити, а може й образити, коли не стримаю слова (Л. Укр., V, 1956, 154).

СТРИМУВАТИСЯ, усяя, ушся, недок., **СТРИМАТИСЯ**, аюся, ашся, док. 1. Здержувати себе від вияву яких-небудь почуттів, від здійснення якихсь намірів, вчинків і т. ін. Патрицій спалахує, але стримується і тільки поглядає на єпископа (Л. Укр., II, 1951, 231); Цяку дорожу Михайло тихо сміявся, стримуючись, щоб не зареготати (Досв., Вибр., 1959, 104); Ксеяя промовка, готова заридати, але стрималась (Голов., Тополя..., 1965, 142); Перший десяток татар промчав стрімголов. Важко було стриматися від спокую, хотілося вискочити з місця і зчепитися з ворогом (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 589).

2. Уповільнювати або припиняти свій рух. Оглянувся (Мінула): турки тікали, але козакі стримувалися на полі, не бігли далі, тільки звертали скоренько в окопи (Мак., Вибр., 1956, 498); Він зробив крок і зараз стримався (Фр., VI, 1951, 228).

3. тільки недок. Пас. до стримувати. Розвиток історичного жанру стримувався обставинкою, що існувала протягом ряду років, коли на довгий час були закриті для дослідників архіви (Рад. літ-во, 3, 1957, 19).

СТРИМУЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до стримувати. Головним стримуючим фактором космічних польотів сьогодні є енергетичні можливості, а надто потужність двигуна (Наука..., 2, 1973, 18); Ядерна зброя в руках СРСР — величезний стримуючий засіб проти агресивних зазіхань імперіалістів (Ком. Укр., I, 1963, 64).

СТРИНГЕР, а, ч., спец. Поздовжній брус у корпусі судна, літака і т. ін., що проходить через всю конструкцію і надає їй жорсткості й міцності. Зовні танкер добре обтічний. Крім варних швів, на його поверхні... ні задирки. А всередині? Він весь зрешечений шпандютами, стрингерами та іншими кріпленнями (Веч. Київ, 24.II 1969, 4).

СТРИНОЖЕННИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до стриножити. А той [кінь], стриножений, скуб тепер зелену молодю травичу та звостом муху й овода одганяє (Морд., I, 1958, 98); Стриножені коні порскали в траві, над якою чорніли тільки їхні спичи (Панч, Гомон. Україна, 1954, 57); // стриножено, безос. присудк. са. Стриножено коні. Пожераді хлоп'ята Під попелом теплим картоплю печуть (Перв., II, 1958, 349).

СТРИНОЖИТИ, жу, жиш, док., переж. 1. Спутати

передні ноги коня, корови і т. ін., з'єднавши їх з однією задньою ногою, або прив'язати голову до передніх ніг. — Насилу вигнала [свиню] з огорожу. Скаче через тин, як собака. Запра загадаю людяж стриножити (Н.-Лев., I, 1956, 153); Терешко стриножила свою прудконогоу телічку, яка відразу метнулася була кудись у гушавину (Мур., Бук. повість, 1959, 283); Живан стриножила коня й пустиве пастися (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 258); *У порівн. Максим ішов ще тихше, ніж його коняка, наче його зтось стриножила (Григ., Вибр., 1959, 300); // Обкрутити, обв'язати чим-небудь тіло, ноги; зв'язати. Гайдуків стриножили, пов'язали їм руки, зав'язали очі й поклали в солому на передні сани (Панч, Гомон. Україна, 1954, 211).

2. перен. Підкорити своїй волі; приборкати. — Ланч Вольдемар старається підбирати собі таких, як я. Думаєте, нема в нього тут свого розрахунку? Знає, що Савка зміє підійти до заробітчанина, зуміє стриножити його... (Гончар, I, 1959, 32).

СТРИПЕР, а, ч. 1. техн. Механізм для виштовкування болванок із виливниці.

2. с. г. Комбінована збральна машина, яка зрізав й обмолочує колоски, а також очищає зерно.

СТРИПЕРНИЙ, а, е, техн., с. г. Прикм. до стріпер. Стриперна машина; // Який має відношення до робота стріпера. Спрошуйтеся і сам процес [безперервної] розливання, з складу мартемієських цехів виключаються такі відділи, як двір виливниць, стріперний з їх численними кранами та іншими устаткуванням (Наука..., I, 1957, 10).

СТРИХ, а, ч., діал. Горіще. Потім підняла [молодиця] в землі драбину й приставила до стриха. Вилала нагору й по хвилі побачив Славо на стриху світає (Март., Тв., 1954, 291); У хаті поралася Ганна. Давала всьому лад. Це тут поставити, а те там, це занести на стрих, те до комори (Круш., Буденний хліб..., 1960, 37).

СТРИХНІН, у, ч. Сильна отрута, яка в малих дозах застосовується як лікарський препарат при порушенні обміну речовин, гіпотонічній хворобі, ослабленні серцевої діяльності і т. ін. Впорювання жабаж... слабких дов стрихніну, які викликають лише легкі коноульсії, швидко призводить до смерті (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 97); [Ш е л е с т.] Що це! Інструменти, пилішечки, ліки. (Перебирає пилішечки). Опім... морфій... стрихнін... Отрута (Коч., II, 1956, 262).

СТРІВАННЯ, я, с., рідко. Дія за знач. стрівати. Дарка раділа, що тепер уже без ніякого дозору знов почнуться таємні стрівання у вільгах (Л. Укр., III, 1952, 647); І не було плачу й ридання, Коли сказала: «Ну, — пора! Навіщо? Швидко час стрівання, Прибуде знову їх коханя, Знов буде — подруга й сестра (Сам., I, 1958, 109); *Образно. — Скрізь людів! — казала образена думка, перелякана стріванням з брудом, злиднями і всею долею людською (Л. Укр., III, 1952, 598).

СТРІВАТИ див. стрічатися.

СТРІВАТИСЯ див. стрічатися.

СТРІЙ¹, стрію, ч. 1. Ряд, шеренга солдатів або військовий підрозділ, розміщений рядами. Хороший в строю — сильний в бою (Укр.. првл., 1955, 400); Килігей стояв перед строем і з затасною радістю слухав перекази (Гончар, Таврія..., 1957, 335); Дога на перед строем, осуд командування і товаришів пошквипанути на хлопця (Багмут, Шасл. день..., 1951, 70); // Група людей, розміщена в ряд, в шеренгу. Я ще раз оглядаю нерівний стрій гостей (Речм., Твій побратим, 1962, 206); // Ряд кораблів, суден, літаків і т. ін., які належать до однієї якої-небудь військової одиниці. Дала Аеріппа, з наказу боже, Ставить у стрій ко-

рiблi (Зеров, Вибр., 1966, 257); *Ескадра йшла рiвним строем, зберігаючи бойову дистанцію* (Кучер, Чорноюрді, 1948, 46); // *перес. з означ.* Порядок розміщення, розташування солдатів, військових підрозділів, бойових машин і т. ін. для спільних дій. *Він так і не помітив.. групи танків, які нерівним рядом, у розгорнутому строю йшли в атаку* (Хор., Невакінч. політ., 1960, 7); *Від індіанців Північної Америки поселенці навчилися вирощувати маїс, тютюн, від них вони перейняли ємтіння битися розситим строем* (Нова іст., 1956, 30); // *Військові частини, признач. для безпосереднього ведення бойових дій; склад діючих військ.* *Улан, незважаючи на те, що був поранений під дощами в руки, залишився в строю і виконував бойові завдання* (Гончар, III, 1959, 85); // *Сукупність людей, придатних до активної діяльності, праці.* *Серця людей, окопані тобою* [Кисловодськом], *на теоричний труд вертаючись до строю* (Гонч., Вибр., 1959, 299); *Кожна радянська людина, на якій би діяння вона не працювала, повинна зайняти гідне місце у великому строю будівничих комунізму* (Ком. Укр., 5, 1966, 16).

◇ **Вибувати (вiбути)** із строю: а) ставати непридатним для ведення бойових дій; ставати небосадатним. *Незбаром відшукавши комбата, Сагайда по всій формі відрпортував, що в його міножетній роті вибує із строю через поранення командир взводу Євген Черниш* (Гончар, III, 1959, 165); б) гинути від рук противника. *Першим вибує із строю командир гармати — арзало вряметною чергою* (Головко, I, 1957, 288); в) ставати непридатним для якоїсь діяльності; ставати непрацездатним; **Обертати (обернути)** на свій стрій *диз.* **обертати**; **Проганяти (проганяти)** *крізь стрій диз.* **проганяти**.

2. Ряд предметів, будівель і т. ін., послідовно розмішени в одну лінію. *Спокійно, навіть гордо, пройшов він кілька кроків по світлім, кинув оком на суворий стрій княжих покоїв* (Кач., Вибр., 1953, 10); *Він озирнувся рiвний стрій пляшок, які висравали в яскравому секторичному світлі.. зеленими блискітками* (Донч., VI, 1957, 327).

3. Структура, система будови чого-небудь. У синтаксичному строї *слов'янських мов немає таких величезних відмін, як, скажімо, між синтаксичним строем російської і німецької* (Рильський, IX, 1962, 78); *Мовне багатство — не лише лексика. Сила мови — в народному образному строї, милозвучності, поетичному забарвленні* (Літ. Укр., 23.V 1971, 6); // *Сукупність особливостей характеру, думок, поглядів і т. ін.* *Все ж таки когось... неприємно було їй руйнувати старий, консервативний стрій гадок свого батька та матері* (Хотк., I, 1966, 44); *Мистецтво вторгається в найтонші сфери життя людини, поглибає на формування всього строю його думок, почуттів і характеру* (Рад. літ-во, 6, 1967, 4).

4. муз. Співвідношення ступенів звукової системи за висотою; певна система звучання (музичного інструмента), що створюється співвідношенням тонів за висотою. *Завдяки невтомній праці ряду майстрів.. форма, діалогон та стрій бандури вдосконалені* (Нар. тв. та етн., 4, 1965, 35); // *Певна система звучання музичного твору.* *Злагоджено і з добрим музичним строем співає хор робітників* (Літ. Укр., 15.XII 1967, 4); *За вечір виконувалось, хоч не багато, але ж кілька танців. Тільки ритмічний стрій і темп їх дуже схожі* (Мас., Роман., 1970, 229); // *перен.* Стан, настрої людини. *Можна.. говорити про вплив Пушкіна на Шевченка, можна й не говорити. Важливе інше: однаковий душевий стрій* (Рильський, X, 1962, 44).

5. у сполуч. з прийм. н а та означ. Спосіб дій, манера діяльності, лад. *У Сергія Костянтиновича я проводжу час тільки від 11¹/₂ дня до 10¹/₂ вечора, — він*

лізно переходить на денний стрій (Л. Укр., V, 1956, 322); *Вичуючи брехню, розпусту і пороки, Серця ляднаючі на новий стрій високий, Пощо, сатирику, ти в літареж своїм Так прикрадаєшся під цей веселий дiм?* (Рильський, I, 1960, 252).

6. у знач. присл. **строем.** Розмістившись або розмістивши в один ряд. — *Раз отак пішли строем, і затяг а пісню...* (Тют., Впр, 1964, 284); *Вдень Брайко разом з усіма іншими строем.. ходив на лісозаготівлі, піляв крижкі осичини, збирав пережералий жмиз* (Загреб., День., 1964, 149); *Воронович скомандував ліве плече вперед і строем поїв хлопців до кам'яного басейну* (Гончар, III, 1959, 210).

СТРІЙ², стрію, ч., розм. Те, в що наряджаються, вбараються; **наряд.** *Здається, нічого особливого немає в цих простих строях, а виглядають у них діччата, як королеви* (Собко, Біле полум'я, 1952, 241); *Діччата одягли найкращі свої строї, може, приготовані для майбутнього весілля* (Кучер, Дорога., 1958, 180); // **Те, в що одягаються; одяга.** *Регіна, одягнена в свій чорний стрій, ходить, як завжди, по покою* (Фр., VII, 1951, 416); *Хотів [шпигун] передатися ще на цьому боці, щоб переходити пердон у хлопському строї* (Загреб., Шепіт, 1966, 342); *Пан, водгланутий у свій військовий еусарський стрій, стояв на високому ганку* (Добр., Очак. розмпр, 1965, 24).

СТРІЙНИЙ, а, е, розм. 1. Гарно одягнений, нарядний; // 3 гарними барвами, формами, з красивим пір'ям, пухом і т. ін. (про природу, рослини, тварин тощо). *Люблю луз, сонцем опромінений, В китиці білій стрійну калину і незабудку, фіалку синю* (У. Кравч., Вибр., 1958, 207).

2. **Злагоджений, гармонійний** (про звук). *Могучі, стрійні акорди потрясли цілим організмом молоді дітчички* (Фр., II, 1950, 73).

СТРІЙНО, присл., розм. Гарно, нарядно. *Незчисленні сівки горіли насколо образу пречистої діви Марії, що був прибраний стрійно в цвітти, перли і серпанки* (Коб., I, 1956, 436).

СТРІКНУТИ, в'у, нiш, док., перес., діал. Ужалити. *Колі чуо, а воно мене неначе що стрікнуло... Аж то гадюка* (Сл. Гр.).

СТРІЛ, у, ч., розм. Те саме, що **побстріл.** — *Стій! — несло з берега, — будемо стріляти! — Гримнуло кілька стрілів і сколизило повітря* (Коцюб., I, 1955, 351); *Раптом прокотилась гарматний стрілі* (В Петька від страху здибилось волосся...), *Він наче небо розколов навіллі* (Бичко, Сійся., 1959, 388); *Останній грізний стрілі у безвісті потоне, і рідних і своїх обніме ми вноч.* *Безжертна ти в віках, о Арміє Червона, народі щит і меч, надія і любов!* (Сос., II, 1958, 240).

СТРІЛА, й, ж. 1. Тонкий стрижень із загостреним кінцем або гострим наконечником, який використовують для стрільби з лука. *Дві стріли вилетіли різночасно з двох луків* (Фр., VI, 1951, 15); *Височив [пан] стрілу з сагайдака в якогось джурі, рвонує пташину, але спустили не встиг, бо за лук.. вчепився вражений Михайлик* (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 32); *Найзвичайнішим видом озброєння у скіфів був лук із стрілами* (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 143); *У порівн. *Вдарив грім, і полетіли перші краплі дощу, встромаються у землю, мов скляні стріли* (Тулуб, В степу., 1964, 127); // **Те, що нагадує своєю формою такій стрижень.** *Огненна стріла прорізала усе небо* (Кв.-Осн., II, 1956, 414); *Варвара побачила в безбарвному ранковому освітленні сіру стрілу дороги* (Перв., Дикий мед, 1963, 436); // **перес. мн., перен.** Гострі, ідік, дошкульні слова, фрази, спрямовані проти кого-, чого-небудь. *Віри Шота Рустаєлі, його рядки були воєнними стрілами проти*

чорних реакційних сил феодалізму (Корн., Разом із життям, 1950, 52); *Сатиричні стріли* байки «Соловій та Хістя» (П. Гулака-Артемовського) спрямовані проти нещучої, скупості, обмеженості й зажерливості пакиє (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 45).

Громова стріла — кам'яний зливочок, який утворився в піску від удару блискавки. *Попадаючи в пісок, блискавка плаває його, утворюючи своєрідної форми трубки, які називаються в народі громовими стрілами* (Фізика, II, 1957, 93); *Стріла провисання дис. провисання; Стріла прогину дис. прогін.*

◇ Пускати (вистігати) стрілу — гостро дошкуляти, досаждати комусь словами, діями з приводу чого-небудь. *Є нагода пускати стрілу в бік нестримного оптимізму Перевощаїти і твердокам'яної неясності Дубова* (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 9); *Стріла Амура* (Купідона); *Купідінова стріла* — символ кохання (від зображення міфологічного бога кохання Амура з луком і стрілами). *І приміє же відію оту красуню... а вона знов роздратувала мене своїми очима. Оце ж то ті стріли купідонів, про котрі торочать латинські поети! Водай нечистий узяв оті купідонові стріли! .. доведеться знов вчинити заїзд на леваду й хату цієї красуні!» — подумав Брежія* (Н.-Лев., VII, 1966, 119); *Як стріла полетіла* (полетів, полетів, кинулася, кинувся, кінеться і т. ін.) — дуже швидко, стрімко полетіти, кинутися і т. ін. *Христя така рада, що її кликнули в горицці: як стріла та полетіла!..* (Мирний, III, 1954, 153); *Соломія вгляділа Аарума і, як стріла, кинулась просто в гравюку, щоб помогти Аарумові* (Н.-Лев., VI, 1966, 398).

2. Назва довгих вузьких деталей і частин у різних механізмах, приладах, апаратах. *Любу чергувала ота шпертість, з якою токарі підбирали зирі до стріли супорта* (Автом., Шастьа..., 1959, 172); *Відміни в конструкції плуга різних .. зон України були невзначними, переважно в розмірах плуга, формі та назвах окремих його деталей. Так, зрадів в центральній районі називаєся стрілою* (Нар. тв. та етн., 5, 1967, 32).

3. Рухома частина деяких підіймально-вантажувальних машин і споруд. *Вихованці мої працюють по всьому Хрещатику, де тільки баштові крани стріли попростягали до неба* (Кучер, Дорога..., 1958, 45); *Він [крокуючий екскаватор] крокував, низько опустивши свою сорокаметрову стрілу* (Собко, Біле полум'я, 1952, 6).

4. Те саме, що стрілка 3, 4. *Сині стріли перетнули її [карту] всю, збіглися вістря до червоної підкови, яка вогнисто горіла круг Севастополя* (Кучер, Голод, 1961, 83); *Криця проворно зрізує зелені, в рожевими квітами, мережки покрученої бережки, крапчасте плетиво жокрею, різні стріли мишію* (Стельмах, II, 1962, 407).

5. у знач. присл. стрілою. *Дуже швидко. І день не день, і йде не йде, А літа стрілою Пролітають, забирать Все добре з собою* (Шевч., I, 1963, 351); *Каніам Косачов дав острогами під боки коней. Кінь стрілою пігнув вперед, галопом помчався до застави* (Збан., Між.. людсьм, 1955, 28); — *Хлопці, пан тікає!*.. — *голосно гукнув він і стрілою погнався за паном* (Довж., I, 1958, 131).

СТРІЛЕЦТВО, а, с., рідко. 1. Мисливський промисел, полювання. *Мій старший брат, знаєте, та козався у стрілецьтві* (Федьк., Буковина, 1950, 97); *До стрілецьтва він має вдачу..* (Сміл., Сад, 1952, 251).

2. Збірн. до стрілець. *Був він полковником австрійського війська, служив у частинах січового стрілецьтва* (Еллар, II, 1958, 273).

СТРІЛЕЦЬ, льця, ч. 1. Той, хто стріляє, хто вміє

стріляти. *Червоні бійці — снайперські стрільці* (Укр. присл., 1955, 399); *Цар Аггей дуже любив полювання, і з нього був дуже добрий стрілець* (Фр., IV, 1950, 141); *Росли такі велетенські сосни, що стріла, пущена з лука найкращим стрільцем, не досягала їх вершини* (Жур., Звнч. турботи, 1960, 17); *Здоровенний вовк промчав крізь цей стрілець, хоча з нього одночасно вистріляли три мисливці* (Тулуб, В степу..., 1964, 218).

2. У Російській державі XVI—XVII ст. — воїн особливого постійного війська. *Свідом за стрільцями у червоних куртушах, з оголеними шаблями на плечі, йшли козаки-чигиринці* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 57); *Через слабкість дворянського ополчення вже в XVI ст. було організоване військо стрільців* (Іст. СРСР, I, 1956, 178); // *В австро-угорській армії під час першої світової війни 1914—1918 рр. — воїн одного з військових підрозділів, створених 1914 р. австро-угорським урядом за допомогою українських буржуазних націоналістів; // Військовослужбовець піхотних військ. — Тут жодна міна не ляже марно. Наші стрільці можуть сміливо кидатися на перший полк оборони...* (Гончар, III, 1959, 85).

Баштовий стрілець — борець на танку, в літаку, що стріляє з кулемета, або артилерист чи кулеметник на судні. *Баштовий стрілець агнув довозу червою по вікнах будинку, коло якого моталися посылки* (Ю. Янов., I, 1954, 53); *Латиські стрільці* — військові формування, створені з латиських у роки першої світової війни, які в 1917 р. перейшли на бік більшовиків. — *Червоні латиські стрільці у нас, на Україні, згадують добрим словом, — похвалився Віктор* (Автом., Коли розлуч. двох, 1959, 475).

3. спорт. Спортсмен, який займається стрільбою як видом спорту. *Наші лижні стрільці через сильні морози ніяк не виступали на так часто* (Рад. Укр., 26.II 1969, 4).

СТРІЛЕЦЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до стрілець. *Одної презарної днини лували лісисти привітри Зелена гогосами стрілецьких рогов і криками численних стрільців* (Фр., VI, 1951, 8); *Ще не скидаючи свого стрілецького вбрання, він поперед усього зупинився у култі та й узяв викладати пташки на стіл одну за одною* (Крив., Вибр., 1965, 402); // *Власт. стрілецьві, стрільцям; такий, як у стрільця. Поинен він [мисливець] взяти до уваги рельєф місцевості, напрям вітру і т. ін., нарешті, виявити свою стрілецьку амлість!* (Рильський, IX, 1962, 94); // *Який складається із стрільців (у 2 знач.). Незабаром відбувся огляд війська стрілецького та пушкарського самим царем* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 271); *Поперед мінометників просувався завод батальйонних автоматників і четверта стрілецька рота* (Гончар, III, 1959, 98).

2. Стос. до занять стрільбою, пов'язаний із стрільбою. *Бригада Марії Шаніти на стрілецьких заняттях* (Мяк., I, 1957, 243); *Стрілецький гурток... а пініше, коли фронт наблизився до села, праця в санбати, серед поранених. Катерина забула про своє особисте* (Д. Бездяк, Дніпро..., 1951, 21); // *Признач. для стрільби. В позанчмє вистрїти — брутствєрами на сїд — стрїлецьких вїчєйх [окопчїхх] цє, вдаловлєсь, не вїстїрїлїсь рєшткї людськєго тєплє* (Гончар, III, 1959, 215); *У розпорядженні спортсменів.. спортивний комплекс з термовими залами і лавальним басейном, стрілецький тур* (Роб. газ., 5.X 1974, 4).

Стрілецька зброя — вогнепальна зброя для стрільби кулями.

СТРІЛЯТИ дис. стріляти.

СТРІЛЯЦЯ, і, ж. Те саме, що стріляліст. *Поступово в руках у Вадика зібрався чималий букет. Була вже*

тут і герань лугова, і стрілиця з листям, справді схожим на стрілу (Збан., Тасмунія., 1971, 439).

СТРІЛКА, ж. 1. Зменш.-пестл. до стріла 1. Хлопчик якийсь із луком та із стрілкою націлявся з-за рожевих кущів (Вовчок, 1, 1955, 145); На широкому й високому чолі немаче бігли дві довгі чорні темні стрілки: по чорних тонких дозги брови (Н. Лев., III, 1956, 16); *У порівн. — Куди тебе нечиста мати носить? — питаю погонича, — дорога пряма, як стрілка, а ти крутишся (Стор., 1, 1957, 79).

◇ Як стрілка бігти (мчати, нестися і т. ін.) — дуже швидко, стрімко бігти, мчати і т. ін. Троянці разом прийнялися і стали веслами гребти, Як стрілки, човники неслися, Мов заду пхали їх чорти (Котл., I, 1952, 88).

2. Тонка вузька пластинка з загостреним кінцем, яка обертається на осі і показує час, напрям і т. ін. на шкалі вимірювальних приладів. Коли стрілка отримала торкнутися до чотирьох, задзвеніла дзвінок, і жінка думко побігла відчиняти двері (Л. Укр., III, 1952, 592); З одного і з другого боку від рубильників поблизувалися склою прилади із стрілками (Доцх., V, 1957, 160); Стрілка манометра йде до максимуму... (Еллан, II, 1953, 10).

△ Магнітна стрілка див. магнітний.

3. Знак для вказівки напрямку у вигляді риски, від кінця якої під гострим кутом відходять дві коротенькі рисочки. — Ось наше «Л», — сказав Чернишеві Коляков на велику літеру, що її хтось розозвисто накреслює, поставивши стрілку на захід. — Значить, ідемо правильно (Гончар, III, 1959, 10); Стрілка в написом не стоїти, що стоїє на розі, звеліла Варварі звернути в лаву вулицку осторонь від дороги (Перв., Дикий мед, 1963, 101); // Візерунок у вигляді такої риски. Панчоги з стрілками.

4. Безлісне тонке стебло рослини з суцвіттям угорі. Перші проліски стрілкою грунт пробивають поволі (Перв., 1, 1958, 216); Молоді квіткові стрілки катрану діти залюбки їдять як смачну овоч (По заповідних місцях..., 1960, 21); // Вузький довгий пагін у рослин, з якого розвивається листок, колосок і т. ін. Вітер теплий пригортається до сіяних стрілок трави (Коп., Як вовк..., 1948, 13); Осима пшениця, густа та листата, стеблина в стеблину, з набувнявленими вже стрілками, готова скоро заколоситися (Коцюба, Нові береги, 1959, 385).

Вихід у стрілку див. вихід; Іти (йти, піти, вийти і т. ін.) у стрілку — про переважний ріст, розвиток стебла рослини за рахунок листків, коренеплода і т. ін. Жито, призначене під зеленій конвейер, вже добре викущилося і починало йти у стрілку (Добр., Тече річка..., 1961, 189); Після росло. Сходи пішли в стрілку. Стрілки викинули колос (Дор., Не повторю..., 1968, 99); У південних районах озиме жито вийшло в стрілку, добре розвиваються пшениця і всі ярі культури (Рад. Укр., 18.V 1957, 1).

5. Прістрій для переведення трамвая чи поїзда з однієї рейкової колії на іншу. Вагон позитуються і сунуть туди, лавідно, часом гуркочучи на стрілках (Досв., Вибр., 1959, 212); На коліях в така стрілка, що за її допомогою.. направляють поїзд туди, куди йому треба (Юхвід, Оля, 1959, 106).

6. Місце роздвоєння в нижній частині копита. — В борозного копита нікудишні.. А так, збоку, показують нічого. Стрілки треба розчистити (Стельмах, II, 1962, 367).

7. Вузький довгий мис, що утворюється при злитті двох річок, а також піщана коса, намота прибоями. Станіславська коса заходить далеко в море і кінчається

там тоненькою пісковою стрілкою (Мас., Роман., 1970, 188).

СТРІЛКУВАТИЙ, а, е. 1. Який має вигляд, форму стріли (у 1 знач.), схожий на стрілу. Кожен що-небудь віз або знає до Каффу з її двоповерховими вежами, перетягненими зубчастим карнизом, із важкими залізними брамами і чотирма бійницями для гармат над їх стрілкуватими склепінням (Тулуб, Людолови, I, 1957, 414).

2. Який замість листків, коренеплодів і т. ін. пустих перев. стрілки. Стрілкувата цибуля (Сл. Гр.).

СТРІЛЛОВЕРЖЕЦЬ, жид, ч., поет. Той, хто видає стріли (у 1 знач.) (в античній міфології — епітет Аполлона). [Г е л е н:] Я сказав: «цар Ономай образив Аполлона, засватавши пророчицю його і не спитавши згоди стріловержця, і бог за те свій гнів йому прорік устами віщими Кассандри..» (Л. Укр., II, 1954, 299).

СТРІЛЛОВІДНИЙ, а, е. Те саме, що стрілоподібний. Корінь у чапля добре розвинений, мичкуватий, багаторічний. Листки стріловидні, на довгих черешках (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 247); Літаки з.. стріловидними крилами мають чудові характеристики як у польоті і надзвукосово, так і з нормальною швидкістю (Знання., 4, 1965, 12); Він на мить замислюється і враз без попередження і передмови почав з коротких стріловидних фраз, з яких було щось грозне й зримоє (Голов., Поезії, 1955, 226).

СТРІЛОВИЙ, а, е. Який має стрілу (у 3 знач.). На будівельній майданчик Усть-Ілімської ГЕС доставлено перші вузли двох портально-стрілових кранів (Рад. Укр., 22.I 1971, 1).

СТРІЛОК, лка, ч., рідко. Те саме, що стрілець. У володінні цією зброєю (луком із стрілою) скіфи досягли особливої майстерності і славилися як неперевершені стрілки (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 143); Начальник французького гарнізону спішно відрадив взвод стрілка для наведення порядку (Смолич, V, 1959, 611).

СТРІЛОЛИСТ, а, ч. (*Sagittaria* L.). Трав'яниста багаторічна водяна або болотна рослина роднин частухових із стрілоподібними листками і білими квітками. Я.. поплив на другий берег Дніця, на лузі, Там є чудова, тиха затока.. з заростями латаття, стрілолистом (Коп., Як вовк..., 1961, 79); Водяні плеса, що розкинулись серед очеретів, багаті на різні рослини: рдест, ряску, стрілолист, водяний горіх (Наука., 8, 1967, 49).

СТРІЛОНЬКА, в, ж. Зменш.-пестл. до стріла 1, 4. Туди... Що то ніби враз, Ніби жалібно співав, Іскорками, блискавками, Огневиими стрілоньками Блискав, тремтять (Воровий, Вибр., 1959, 133).

СТРІЛОПОДІБНИЙ, а, е. Який нагадує стрілу (у 1 знач.), подібний до стріли. Він хотів розповісти про свій «варіант», але, помітивши, що всі зайняті роботою і його нікто не слухав, смикнув догори кінці своїх стрілоподібних вусів і замок (Добр., Тече річка..., 1961, 189); Хвостове оперення [літака «152»] теж має стрілоподібну форму (Наука., 5, 1959, 35); // Гострий, ідкий, дошкульний (про слова, фрази).

СТРІЛОПОДІБНІСТЬ, пості, ж. Абстр. ім. до стрілоподібний. Триумфом радянського літакобудування став однодвигунний надзвуковий бойовий літак із стрілоподібністю крила (Роб. газ., 30.I 1973, 4).

СТРІЛОЧКА, в, ж. Зменш.-пестл. до стріла 1—4. Зол являла плетені рукавички з зеленими стрілочками й показала Євгеніві засмацьовані руки (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 396); Назустріч сонцю жирувала молода запліднена земля, витягувала до нього жадібно стрілочку зеленої порослі (Кол., Терен..., 1959, 18); *У порівн. Та що ж то за діва була! Висока, прямецька, як стрілочка, чорнявенька, очиці, як тернові хвітки (Кв.-Осн., II, 1956, 25).

СТРІЛОЧНИЙ, а, е. Прикм. до стрілка 2, 5. 6 де-статки способів визначення дози радіації. Одні прилади сигналізують світлом чи звуком, другі показують величину дози на стрілочному приладі, треті змінюють колір під дією радіації (Наука..., 11, 1967, 40); *Біля стрілочних постів майорили калумби з квітами і жовті пісок* (Донч., VI, 1957, 192); *Вночі розбухалась пурга. Сніг забив стрілочні переводи, де заборонено застосовувати звичайні колійні свігоочисники* (Веч. Київ, 7.1 1967, 1).

СТРІЛОЧНИК, а, ч. Робітник, який переводить стрілки на залізничних коліях і виконує інші допоміжні роботи на залізниці. *Стрілочник Одесько, Коли поїзд близько, Семафор підводить, Стрілку переводить* (Воронько, Колн вистр. крела, 1960, 68); *На пероні замітав вусатий стрілочник з мідною дудкою біля пояса* (Кучер, Трунда любов, 1960, 203).

◇ **Стрілочник** вивуватий, ірон. — уживається в тих випадках, коли відповідальність за якусь катастрофу, невдачу і т. ін. покладають на рядового виконавця. — *Та ще ж канал не готовий... — Воду не підвели...* — *Стрілочник завжди вивуватий* (Гончар, Тронка, 1963, 79).

СТРІЛОЧНИЦЯ, і, ж. Жін. до стрілочник. *Поєз рейки стрілочниця йшла повільно і спокійним кроком* (Сос., Близька дилла, 1960, 266); *От про кого варто написати, так це про стрілочницю.. На її дівачиці не був застриманий...* (Званья..., 7, 1966, 10).

СТРІЛЧАСТИЙ, а, е. 1. Який має вигляд, форму стріли (у і знач.), схожий на стрілу. *Недалеко росли якісь незнайомі мені дерева з червонокутими стовбурами і вузьким, стрічастим листям* (Донч., II, 1956, 477); *Богданка можна б назвати красивим: високий лоб, стрічасті неширокі брови* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 17); *На горі праворуч високо возелась стрічаста шпиль Андріївської церкви* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 103); *Стрічасті лапи встановлюють на однакову глибину, що забезпечує рівномірність розпушування і загорання насіння* (Хлібороб Укр., 4, 1965, 6).

2. Який має гострокутну форму. *Сходи привели їх до другого валу. За вузькими стрічастими вікнами сірля ніч* (Загреб., Європа 45, 1959, 335).

3. Який пустив стрілки (у 4 знач.); з товстим, великим і т. ін. стрілками. *Дунай повертає праворуч і за-слоняється високими стрічастими очеретами* (Смолянч, I, 1958, 44).

СТРІЛЧАСТО. Присл. до стрілчастий 1, 2. *Тільки чорні брови — невеличкі, майже діочі! — нагадують ще про колишню ероду, стрічато лежать над очима виразно.. складкою* (Гончар, II, 1959, 131).

СТРІЛЧАТИЙ, а, е, рідко. Те саме, що стрілчастий 1. *Гаяла мала густу, темну косу, чорні, як дві терники, очі в догми стрічатиими віями* (Вас., Вибр., 1954, 94); *Надгорі ластівки стрічаті Шибетали світло: шастя е!* (Рильський, II, 1960, 269).

СТРІЛЧАТО, рідко. Присл. до стрілчастий.

СТРІЛЯНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мав. ч. до стріляти 2. *Стріляна мисливцями дичина*.

2. у знач. прикм. Який побував під вистрілами, в якого стріляла. — *Ти бачиш тепер, хто я? Печений, різаний і стріляний. Галько, обцілуй шрами* (Тют., Впр, 1964, 385); *Пригадався.. образ стріляного й перестріляного арсенальця, який не млірає, не падає, символізуючи безсмертя народу* (Вітч., 3, 1971, 201); // *Який побував у боях, звик до бойової обстановки; обстріляний. Дорош відчує, як щось даюнуло за горло. Можє, то одвалився з душі камінь війни і заляосило його людською радістю, що стріляний, пропавший смертями воїн потер рукою щемлячі очі* (Тют., Впр, 1964, 377).

3. у знач. прикм., перек., розм. Який багато бачив, всього зазнав у своєму житті; з великим життєвим досвідом, навчений життям; бувальй. *Зустрієши Максима на вулиці, Курай, на що вже стріляний, в першу мить перелякаєся* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 143); *Це був такий гитрий і стріляний колишній поміток латиського батальйону інтернаціонального червоного полку, що доводилося таки перед ним пасувати* (Кулик, Запашки консула, 1958, 226).

◇ **Стріляна людина** *див. людина*; **Стріляна птіца** *див. птіца*; **Стріляний вовк** *див. вовк*; **Стріляний птах** *див. птах*; **Стріляний** [-перестріляний] **горобець** — той, хто має великий досвід, кого важко обдурити. *Не води мене за ніс, Федю. Я старий горобець. Стріляний-перестріляний* (Загреб., Спка, 1961, 285); **Стріляний чоловік** — те саме, що Бувала [в бувальцях] (стріляна, тєрта і т. ін.) *людина* (*див. людина*). [Д о в г о н о с в к:] *Я, брат, чоловік стріляний, мов [агента по торгівлі] діла непомітно, но значеніє [значення] має* (Корн., I, 1955, 304).

4. у знач. прикм. Який використали для стрільби, яким уже стріляли. *Прибрано круг могили, а ступиши убик, одразу натикаєся: на стріляні почорнілі гільзи, розчавлений циліндр протигазу* (Кучер, Дорога..., 1958, 82); *У юнака в руках олівець, на льому замість наконечника стріляний патрон* (Петльов., Хотинськ, 1949, 81).

СТРІЛЯНИНА, и, ж. Безперервне або безладне стріляння. *Як і раніш, над головою джужчали кулі. Стрілянина, щоправда, трохи стихла* (Головка, II, 1957, 570); *Чутко стрілянку в рушницю та вибузи з гармат* (Крот., Вибр., 1959, 588); *З боку госпітально доносилась стрілянина. В бій вступило ще кілька автоматів* (Д. Бєдзак, Плем'я..., 1959, 74).

СТРІЛЯННЯ, я, с. 1. Дія за знач. стріляти 1, 3 і звуки, утворювані цією дією. *Стріляння затихло і по інших місцях, його не було чути ніде* (Фр., VI, 1951, 343); *Подивившись кілька хвилин на стріляння, Щорс звернувся до Журилового: — Ану, Семене Івановичу, покажи хлопцям, як треба влучати в ціль* (Бурл., М. Гон-та, 1959, 53).

2. Дія за знач. стріляти 2, 4—10.

СТРІЛЯТИ, яю, яеш, недок.; розм., рідко **СТРІЛИТИ** і **СТРЕЛИТИ**, лю, лиш, док. 1. *неперез*. Робити постріли. *Паніі стріляли наманям, не націлюючись, і не потрапляли в дичину* (Н.-Лєв., VII, 1966, 92); *У славному-преславному Місті в Чигирині Задзвонили в усі дзвони, З гармат стріляли, Превзлебную громаду Докупи скакали* (Шевч., II, 1963, 158); *Німіці й гетьманці методично кидали в озерця гранати й стріляли в усі підозрілі куці очерету* (Ю. Янов., II, 1958, 204); *Високо стріляє. Лиш хвоя посилаєся з ялиці, а Іванові нічого не сталося* (Федьк., Буковина, 1950, 60); *Він видєр мерщій у джури.. важку рушницю-кременєву, прикладає й стріляє у сокола* (Льч., Козацьк. роду., 1958, 35); *І перший стрелив на Троянці, Гиллипенка на смерть убив; А сей був родом із Аркадїте, То землякє на єніє підвіє* (Котл., I, 1952, 283); // *розм. Здавлюючи між пучками що-вбудє слизєк, з силою випускає його. Уваляєтьєся йому, як вони з Марком ідуть в роботу і ідять кавуна.. обож по бородат тече солодкий холодний стк, вони стріляють одиє в одного червоного зернятками і сміютьєся* (Тют., Впр, 1964, 283); *Матрос.. стріляє блискучим кавуновим насінням, наче дробом в рушниці* (Мшк., Повісті., 1956, 84); // *тільки недок. Уміти користуватєся вогнепаль-ною збрєою, добре влучати в ціль. Брєміє сам євоє новє вїсьєко, показуєєє, як.. гарцюєєє на конєт, очєє стріляєєє й потрапляєєє та влучаєєє в ціль* (Н.-Лєв.,

VII, 1966, 22); Тадик вивчи повадки звірів, умів.. майстерно здирати шкуру, добре правив собаками, влучно стріляв (Тют., Впр, 1964, 416); // Бути в дії, виконувати свої функції, діяти (про вогнепальну зброю). Стрільали кулемети, прожектори сікли туман, спалазувало і галмалось «ура» його товаришів, вони атакували берег (Ю. Янов., I, 1954, 9); Здалеку, з-поза річки, стріляли гарматами (Довж., I, 1958, 450); Деся дудових кулемет, стріляли міномети (Тют., Впр, 1964, 312).

Стрільяти (стрільити, стрільяти) із лука (рогатки і т. ін.) — випускати стріли, камінчики тощо із лука, рогатки і т. ін.

◇ Думка стріляла в глобу — думка з'явилася, виникла нагально. Пану Суботі стріляла в голошу шалена думка (Фр., VIII, 1952, 27); Очі стріляють — хто-небудь швидко і напружено поглядає в різні боки. — Що це у вас таке веселе? — питає [Андрій Марковець] .. а в самого очі так і стріляють, — то в мене, то в Гетьману (Вас., II, 1959, 94); У бабусі нервово тремтіли губи і пукати, як у сови, очі лякаиво стріляли на всі боки (Ю. Бездяк, Альма матер, 1964, 254); Іде [Юрко] прямо по стежці, .. косить десь ліворуч та ліворуч — туди очі стріляють, туди увага скерована... Ага! Он воно що — і Надя з свого двору випуркнула (Ряб., Жайворонки, 1957, 4); Стрільяти з гармат по горобіях див. гармата; Стрільяти бком (очима) див. бко¹; Стрільяти (стрішити) поглядом (поглядами) куди, на кого — те саме, що Стрільяти (стрельнути, стрити, стригнути) бком (очима) (див. бко¹). Скільки душ педагогічної молоді збилися в окремих гурток коло одного столика, колючими поглядами стріляли на другий кінець стола й демонстративно розмовляли українською мовою (Вас., I, 1959, 316); Озвеса окрик одного [робітника] з турби. Пан принципал стріляв громовим поглядом у той бік, відки почувся голос (Фр., III, 1950, 188); Хоч в око (в бчі, у вічі) стрель (стрельний) див. бко¹; Хоч з гармати стріляй див. гармата.

2. тільки недок., перек. Убивати з вогнепальної зброї (гварн, птахів). Жінка стопила його за руку: — Устрель сю пташку, Тимоше! — каже, а сама побігла. — А нащо я маю безневинну щибетушечку стріляти? (Вовчок, I, 1955, 55); — А що як сюди набіжить вовки та кабани? — крикнула сполохана панна Варвара. — То ми їх будемо стріляти, — промовила Гризельда (Н.-Лев., VII, 1966, 92); // Розстрілювати кого-небудь, позбавляти життя стріляючи. — Ми оглянули увесь парозод, бачили масу гармат, .. аж прикро було дивитись, що стільки то всього того видумано і нагороджено, щоб стріляти людей... (Л. Укр., V, 1956, 402); Знов офіцер подав команду, — і опустили дула вниз. «Стрільте мене а тут не стану, ти ще згодишся наж, сміття!» — сказав сотенний (Сос., II, 1958, 401); [Хлопчик:] Я буду моряком, одягну безкозирку, кашо, тут маузер, і контру буду я стрілять... (Корн., I, 1955, 33).

3. неперек., перек. Вивдати різкі уривчасті звуки, схожі на постріли. Стала стріляти крига на річці, гуло затріщала, набухаючи прибутною водою (Гончар, II, 1959, 200); Важко стріляють вихлопною трубою і пукаючи клубки білого диму, автобус прозурюють по бруку (Ткач, Плем'я., 1961, 286); // Створювати схожі на постріли різкі уривчасті звуки, ударяючи по чому-небудь, хлопаючи, хльоскаючи чимсь. По кушираж стріляли гижі жуки і жакки качались по траві (Вирган, В розп. літа, 1959, 204).

4. неперек., чим і без додатка. Розлітатися, розсіпатися дрібними частинками або краплинками. Б'є, рубав кригу й Вутанька. Гострі крижані скалки залізом стріляють в обличчя (Гончар, II, 1959, 163); На сті

Устина подала сковороду з шматками.. сала, що у всі боки стріляло гарячими бризками смальцю (Чорн., Потік., 1956, 301); // Раптово вприватися назовні. Коли кеас, перебродивши, починав стріляти, його винесли на лід (Панч, На каляна мості, 1965, 21); // Раптово викидати з себе що-небудь, при натисканні поркати чимсь. Солодкою була горілка дукача, але від закуски — порепаних оєртіє-жовтяків, що стріляли перестиглим слизким насінням — навіть Мар'ян морщився (Стельмах, I, 1962, 27); Бальзаміни стріляють насінням; // Випромінювати, поширювати від себе світло, промені і т. ін. (про джерела світла). На темно-синьому полі неба огненне коло сонця грає, прище світлом, стріляє довгим промінням (Мирний, IV, 1955, 8); [Р і ч а р д:] Тут сонце стріляло промінням гострим і жмть русалки всі покаж'яли, бо їм не вільно глянути на сонце (Л. Укр., III, 1952, 21); *Образно. На розі невелика хатина. Осяйне віконце стріляє в провулок жовтими віхтями світла (Донч., II, 1956, 195).

5. неперек., перек., розм. Говорити голосно й швидко. Гнат прикривав двері, стріляв, немов з гармати: — Район наказав нам переселяти хутори (Тют., Впр, 1964, 171).

◇ Стрільяти одмовами (словами і т. ін.): а) говорити влучно, дотепно. В'ються вони кругом панянок, .. едуть весело-жартівливу розмову, стріляють то сюди, то туди своїми гострими одмовами (Мирний, III, 1954, 262); б) говорити з поспіхом. — Пробачте, Артеме Петровичу, тисячу разів пробачте, що я так дерся несподівано, — поспішливо стріляв словами гість (Хвижяк, Кляшчок, 1961, 28).

6. тільки недок., неперек., перек., розм. Спрямовувати розмову, дію і т. ін. до певної мети; гнути. Чи бач, куди вони стріляють! Продай їм свої добра [своє добро]! (Фр., VIII, 1952, 30); — У нашому кооперативі ніколи не було волютизм оседають .. Це, може, десь було. Де правління, може, з крамарем — родичі або покужались. — По хаті ця дужчий сміх — знати, куди Гордій стріляв: є Губаренка Гнида й кумував оце сосени (Головко, II, 1957, 131).

7. неперек., перек. і без додатка, розм. Просити певну річ, гроші і т. ін. Глянеш — Гриць там чи Зарко За цигаркою стріля. А й не знає, що цигарка Зросту й віку Одбавля! (Біл., Зигзаг, 1956, 77); В Данила, скільки знав його Митя, ніколи не було мажорки, він завжди стріляв на цигарку (Мушк., Чорний хліб, 1960, 156).

8. неперек., безос., розм. Про відчуття раптового фізичного болю, колючки. В ногу стріляло й стріляло огнем, світ заливав жовтизною, і тільки мокрі гарячі плечі товаришів були йому щединим опертям у житті (Гончар, Людина., 1960, 91).

9. неперек., розм. Розпускати пагони, листки (про росляни). Ростуть хліба, бринять сади навколо, Стрільте колос, брукитесь гілля (Вирган, Квіт. береги, 1950, 14).

10. неперек., за ким, розм. Заличатися до кого-небудь, упадати біля когось. — Я зосім не для того пішов, щоб стріляти за дівчатами... Мені хочеться поговорити з тобою про дуже серйозну справу, — сказав Петро (Бурл., Напередодні, 1956, 11); // на кого. Поглядати із цікавістю. [О р и с я:] А знаєш, голубко, я помітила, що він щось стріляв на Мар'яну (Вас., III, 1960, 30).

СТРІЛЯТИСЯ, яюся, яешся, недок. 1. Стрільятися з себе з метою самовбивства. Стрільятися гітлерівське офіцерство у великих і малих оточеннях (Довж., I, 1958, 357); — Наш вихід у море був такий раптовий і несподіваний, що ніколи було ні про що думати, товаришу

капітан... — пояснив Фрол Каблуков. — Я вже зібрався стрілятися, а тут знайшлася оця шапка (Кучер, Голод, 1961, 227).

2. в ким і без додатка. Битися з противником, брати участь у поєдинку із застосуванням вогнепальної зброї. — Давай боротись або стрілятися на пістолях. Нехай мені ніхто не докаже, що я не справився із загорожемцем Туромі (П. Куліш, Вибр., 1969, 107); — *Поруносський хотів стрілятися за свою жінку з ловецям Коцу. А знаєте, яка вийшла між ними дуель?* (Н.-Лев., V, 1966, 143); *Врешті його заспокоює думка, що пан Микола не змотів би стрілятися з ним* (Коцюб., I, 1955, 408).

СТРІЛЯЮЧИЙ, а, в. Дієпр. акт. теп. ч. до стріляти 1, 3—5, 7, 9. Поблизу Мінська прокладено трасу й зведено комплекс споруд для змагань біатлоністів — стріляючих лижників (Веч. Квiв, 26. I 1974, 3); *На узбережжі Середземного моря росте цікава рослина — так званий стріляючий овірок. Щоб забезпечити собі якнайбільше життєвого простору, він вистрілює своє насіння у різні боки* (Наука..., 7, 1966, 24).

Стрільяючий біль — сильний біль, що час від часу раптово виникає в попереку при захворюваннях м'язів і нервів; простріл; люмбаго.

СТРІЛЬБА¹, й, ж. 1. Дія за знач. стріляти 1 і звуки, утворювані цією дією. Крик, галас, стрільба в гармат, мушкетів і гаківниць осласився (залунав) по всій околиці (Стор., I, 1957, 377); *Стрільба чулася кругом, то ближча, то віддаленіша* (Гончар, II, 1959, 250).

2. *перев. мн.* Начальник, тренувальні заняття, під час яких стріляють у ціль. Ідуть військові кораблі на гарнізонні стрільби (Нех., Під., зорею, 1950, 146); *Курсанти пішли до мішеней, щоб побачити наслідки стрільби* (Багмут, Службу Рад. Союзу, 1950, 34); — *Молоді воїни, — каже майор, — добре діяли по привоzi і на стрільбах показали себе з найкращого боку* (Рад. Укр., 2. II 1972, 4).

3. Дія за знач. стріляти 3 і звуки, утворювані цією дією. [Д е в і:] Та славно буде! Налечем каштанів, що в мене є. Ото стрільба почнеться! (Л. Укр., III, 1952, 8).

СТРІЛЬБА², й, ж., діал. Пишаль (у 1 знач.). Він знає стрільбу, наготовив її до вистрілу (Фр., III, 1950, 9); *Вона подає йому стрільбу гримку, Чіпляє сама ясну шаблю важку, Цілує і пестить, і частка бажає, І, жов на музики, на бій вираджає* (Л. Укр., I, 1951, 111); *У старовинку люди обивали списами й стрільбами* (Сам., II, 1958, 250).

СТРІЛЬБИЩЕ, а, с. 1. Спеціально обладнане місце для проведення стрільб (див. стрільба¹ 2). Вони вже вивчили звичайку, прийомі стрільби і чекали.. переєтрик своїх знань у тирі або на стрільбищі (Багмут, Службу: Рад. Союзу, 1950, 23).

2. Те саме, що стрільба¹ 2. — *Пришлеш завтра кудеметників на показні стрільбища. Високе начальство інспектує* (Ю. Бедзик, Полкн., 1959, 99).

СТРІЛЬНИЙ, а, е, рідко. 1. Стос. до стрільби (див. стрільба¹ 1). *Іде весна. Хутко вже зацвірінкають пташки, повіє теплий вітерець, западне стрільним порохом у повітрі* (Козл., Шурв., 1956, 159); *Смерть має свій дух. Вона тгне кров'ю, стрільним порохом* (Томч., Жменяки, 1964, 155).

2. Те саме, що вогнепальний 2. *Стрільна рана* (Сл. Гр.).

СТРІЛЬНИК, а, ч., іст. Майстер, що виготовляє стріли. У Києві [у XVII ст.] існували цехи: кравецький, ковальський, шевський, цирюльний, кушнірський, а також стрільників, лучників та ін. (Іст. УРСР, I, 1953, 285).

СТРІЛЬНИЦЯ, і, ж., *заст.* Бійниця. *І скрізь у тиз мурах стрільниці-бійниці, При вежах тиз сїмніі стем-*

ні-темниці (Л. Укр., I, 1951, 18); *Крики наближаються до берега, тільки ближче до гайка, туди, де надбережною стіною заходять у стрільниці і бапти* (Мак., Вибр., 1956, 510).

СТРІЛЬНУТИ, *дв.* стрілявуть.

СТРІМГОЛОВ, присл. 1. Дуже швидко, прожогом. *Розвідники, вішаючи на груди автомати, стрімголов кинулися до копей* (Гончар, III, 1959, 436); — *Це він! Шевченко! — раптом вигукнує Лазаревський і стрімголов вибіг з кімнати* (Тулуб, В степу..., 1964, 42); *Вибігши стрімголов на другий поверх, Твердило гайкнув по світлицях* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 118).

2. Вниз головою, сторч головою. Чорні потвори [дельфіни].. випливають з глибини, перекидаються в повітрі, стрімголові пірнають в море, і знов вириваються, щоб наково розпочати веселі грици (Коцюб., I, 1955, 289); *Шукає стрімголов падав униз, над самою землею хлопив хоєрака* (Рибак, Помилка..., 1956, 77); *Юра встигав тільки розкрити рота, зацум єхонити повітря — і падає вниз, стрімголов, у безодню* (Смолич, II, 1958, 15); *Соколи вилетіли на стрімкий, високий берег і скакали стрімголов у воду, не розбиваючи собі притім нічого* (Мак., Вибр., 1954, 135); **Образно. Тая стрімголов кинулася у прижлийє й кипуче життя, яке став основою існування багатьох недалекоглядних жінок* (Дмит., Розлука, 1957, 66).

СТРІМГОЛОВИЙ, а, в. Те саме, що стрімкий 1, 2. *Прозикані сонцем раковим, Стояли обов вони Над спадом стіни стрімголовим, Над пругом стрімжим крутизни* (Бажан, Роки, 1957, 264); *Ревли літаки. Стрімголові бомби осистували людське життя катастрофічним систом* (Довж., I, 1958, 389).

СТРІМКІЙ, а, ё. 1. Майже прямовисний, крутий; протилежне по л о г и й, по л о ж и с т в и й. *Івонко пропонує дорогу «через горб» напростечь. Чи добре буде? Бо горб стрімкий. «Хай», погоджується Дарка* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 53); *На льоду давно скуютою кризою Уралу виникла весела і зелелюдна козаканка, на яку в стрімкого берега теж виймали санчата в галасливою молоддю* (Тулуб, В степу..., 1964, 465); *Круті схили висинались то вправо, то вліво, то пологими, то стрімкими западинами* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 105); // *Дуже крутий, прямовисний* (про обрив, стіну урвища, ущелини і т. ін.). *Стало чутно, як він подрянавє на стрімку стіну урвища, важко й часто відсапуючи* (Коцюб., I, 1955, 345); *Біля стрімкого, як стіна, обриву утворилися два скелясті острівки, що тільки під час відливу сполучалися з берегом* (Багмут, Шасл. день..., 1959, 117); *Стіли ущелини були слизькі і стрімкі* (Труבל., Крила..., 1947, 35); // *Із спуском або підйомом, нерівний* (про дорогу, стежку і т. ін.). *Вони спускаються на площу.. стрімкою Кризою по вузькому тротуарі* (Вільде, Сестри..., 1958, 516); *Навоколо нас гранітні скелі, Стрімкі дороги* (Дмит., Вітчизна, 1948, 140); *Дедалі стрімжішим ставав шлях. Праворуч і лворуч височили стили гір, зеленіли травою і ясравими квітами* (Тулуб, В степу..., 1964, 115).

2. Який відзначається великою швидкістю, динамічністю (про рух, яку-небудь дію, якийсь процес). *Максим починає танцювати. Нема в нього ні стрімких вишлясів, ні підскоків* (Стельмах, I, 1962, 240); *Особливо великий інтерес має скульптура богині полювання Артеміді. Вона зображена в стрімкому русі* (Наука..., 12, 1965, 9); // *Який має велику швидкість руху* (про транспортні засоби, течію річки і т. ін.). *Полубиєся хлопцеві Дніпро. Знає він тут кожен рукав і поворот, знає чортори, стрімку підступну течію* (Цюпа, На крилах..., 1961, 228); // *Швидкий у рухах, жвавий, рухливий* (про живу істоту). *В дитинстві я заздрив стрім-*

кому орялаті, Хотілося, — в небо й летіти услід (Бичко, Простота, 1963, 80); Голова калмара має розовий дзвоб. Такий арсенал «холодної зброї» робить стрімких калмарів ерзими тижачами (Веч. Кнів, 23.XI 1967, 4); // Дуже швидкий, значний сплюк, ступенем вяну тощо (про темп розвитку, ріст і т. ін. чого-небудь). Він бачив не тільки небачені відгук своєї молодості, а й нову добру силу, своїх вірних товаришів і стрімкий ріст своєї Батьківщини (Стельмах, На. землі, 1949, 333); Радянська країна йде вперед стрімкими, небаченими в історії темпами (Ком. Укр., 4, 1961, 6).

3. Який має красну статуру, високий зріст і т. ін. Ішла (Світлана) в сльозі сонця стрімжа, золота, Назустріч світанку — в незвідану казку!.. (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 360); // Рівний, високий (про дерево, стовбур його і т. ін.). Височить [Червеча гора] над синім Дніпром, уся в стрімжих тоползах, кучерявих акаціях і похованих кленах (Десняк, II, 1955, 473); Стрімкий стовбур [дуба] здіймався зверху і високо розкидав свої христалі шати (Смолдч, I, 1958, 95); // Спрямований зверху; який відзначається правильним, пропорційним співвідношенням частин, виготоченістю ліній (про колони, будівлі і т. ін.). Ходім, мій хлопчику, на ту високу гору, Де обеліск підводиться стрімкий (Забашта, Вибр., 1958, 35); Бричка спинилася перед стрімкими білими колонами панського будинку (Полт., Дят. Голя, 1954, 7); Легка, стрімжа споруда — приміщення аеропорту. Вона майже не торкається землі, летить розпростерта на вагтах (Наука., 11, 1968, 29); // Який звужується, загострюється на кінці або згорі. Рубінові зорі знову сяяли над стрімкими вежами (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 12); // Чітко окреслений (про чоло, віс і т. ін.). Майже інстинктивно заглянула [Любов Прохорівна] в дзеркальце, пройшлася пуховичком по обличчю, смикнула за стрімкі й привабливі вії і злегка пошкінула, задоволена власним осядлом (Ле, Міжгір'я, 1953, 421); Назустріч нам вийшов із воріт смаглявий чоловік: гострий, стрімкий ніс, кучерявий, із синім полиском чуб (Літ. Укр., 14.IV 1967, 2).

4. перен. Гострий, емоційно насичений (про фразу, слово і т. ін.). Повість [В. Василевської «В тяжкій боротьбі»] починається коротким вступом, який одразу водить в потрібну атмосферу часу, в збуджений тонік думки і почуття, і самою своєю побудовою, — напружені, короткі і стрімкі фрази — немовби стає емоційним ключем твору (Талант., 1958, 68).

СТРІМКІСТЬ, кость, ж. Якість і властивість за знач. стрімкий. Велика сила її [горі] зелені, що чинила її позжурою, і її стрімкість зберігала її від відвідин літніх гостей (Коб., I, 1956, 469); Як більшість людей його фази, на яких мовби сама стрімкість життя накладає свій відбиток, він був життєлюбом, запальним, компанійським хлопцем (Гончар, Тронка, 1963, 290).

СТРІМКО. Присл. до стрімкий 1—3. З ліска вела крута стежка Стрімко вкис зеленою лугою (Фр., XII, 1954, 345); Дорога стрімко пішла в яр, в якого зигзали верховини старих осик (Донч., Пісня., 1947, 21); Сріблясті реактивні [літаки], визопившись десь із приморського аеродрому, стрімко йдуть у височині і тягнуть зверху білі стрічки (Гончар, Тронка, 1963, 14); Вода стрімко неслась в озеро (Томч., Готель., 1960, 15); Крутояр вийшов з каюти так стрімко, що аж вітрож повіяло на всієї (Ю. Бедзюк, Вогонь., 1960, 94); У поевенний час радянська наука, що стрімко її переживає, розвивалася, зайняла передові позиції на світовій арені (Наука., 11, 1967, 3); Вона [могала] стрімко підіймається зверху і ніби вінчає всю куполоподібну місцевість, що панує над розлогіми навоколішніми степами (Добр., Тече річка., 1961, 11).

СТРІМЛИВИЙ, а, е. Те саме, що стрімкий 2, 4. Водій «Хорха» засигналив.., щоб він [прохожий] випадково не зробив дурниць і не ступив на крок лініше, під їхню стрімливу, як ракета, машину (Загреб., Європа 45, 1959, 107); Весело стрибають одна поперед одної струнки стрімливих кізочки (Тулуб, В степу., 1964, 42).

СТРІМЛИВІСТЬ, вості, ж. Якість і властивість за знач. стрімливий.

СТРІМЛИВО. Присл. до стрімливий. Клас гри [у футбол] зростає бурхливо, стрімливо, могутньо (Літ. Укр., 4.XII 1962, 4).

СТРІМЧАК, а, ч. Прямовисна, стрімка скеля. На вузькій стрімчаку, немов орлине гніздо, поєс отой замком, і на синьому небові далеко біля своїми зубчати ми мурами, своїми більничьями-баштами (Стар., Облога., 1961, 4); Розвідники завалюють печери, ободять прямою стрімчаки (Дор., Єдність, 1950, 54); Оазис займає майже два гектари серед мертвих скель. Високі стрімчаки захищають дерева від прямих сонячних променів (Рад. Укр., 17.III 1968, 1); // розм. Те, що гостро підноситься над рівнем, поверхнею чого-небудь. Вже майже всі стрімчаки [пороги Дніпра] замурилися у воду (Рудь, Гомів., 1959, 37).

СТРІМЧАСТИЙ, а, е. Те саме, що стрімкий 1, 3. На правому березі Дону.. узбережжя випирає високими, стрімчастими горбами (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 227); Стрімчаста скеля постала над кручою, як вічний вартувий (Жур., Вечір., 1958, 266); Мури сьоводні мурніші, ніж всі дні. Стрімчасті стіни, їх не подолає найспритніший акробат (Кач., II, 1958, 332); У село шлях звивається, а села самого не видає за могилою стрімчастим (Вовчок, I, 1955, 382).

СТРІМЧАСТІСТЬ, тості, ж. Якість за знач. стрімчастий.

СТРІНУТИ див. стрігати.

СТРІНУТИСЯ див. стрігатися.

СТРІП, стріпу, ч., діал. 1. Невеликий сніг, перев. обмолоченого жита, зв'язаний спеціальним способом для покриття даху; сам настел покритві в таких снопів. Уся клуня пахне свіжим лісовим сіном; крізь прогнилий стріп видно шматок неба (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 592).

2. Будь-яка покритвіля. Я не можу відірвати очей від того маленького оєнища, що.. плає здоровими іскрами аж під коритовидний, глиною випалений.. стріп і криє в собі велике тепло (Фр., IV, 1950, 188).

СТРІПАНИЙ, а, е, розм. 1. Який порвався, обтріпався від носіння, користування. Зодягнуті червоногвардійці були хто як.. В кого стріпана солдатська шинель, в кого — вітром підбите пальтишко [пальтечко] (Смолдч, Рече та слогне., 1960, 532).

2. перен. Знесиленний, збуджений від тяжких переживань, випробувань і т. ін. І нараз, ні з того ні з цього, мов вибухне, мов упаде звідкілясь, — плач... Різкий, верескливий, болючий.. Можна собі уявити, як це впливало на еразивного розвиненого хлопця.. Він увесь був — один стріпаний, наболілий нерв (Хотг., I, 1966, 158).

СТРІПАТИ див. стріпувати.

СТРІПАТИСЯ див. стріпуватися.

СТРІПНУТИ, ну, вєш, док., перез. і перез. Однокр. до стріпувати. Зайшов дядько Баран. Енергійно стріпнув шапку, на засмічену, не житу, видно, в дозовених частях підлогу лягнула снігова каша (Збан., Сеспель, 1961, 363); Ольга Юліанена допомогла Лесті встати, стріпнула й зворнула ряденце (М. Ол., Лєся, 1960, 226); Доц утигав. З мокрою гілля — Коли стріпне його ступидний вітер — Ще краплі падають (Грільський, II, 1960, 60); Вона стріпнула головою, поправила на потилиці волосся і підступилася до Гната (Чорн., Потік.,

СТРІТЕННЯ, я, с., рел. Християнське свято (в лютому місяці) на честь принесення немовляти Ісуса в храм. — *Об різдві безприміно цар обіцає Н [волю] дати, — казали одні. — Об різдві не об різдві, а об стрітенні щось-то буде. Не тільки люто з вишою стрітенється, а й люди із волею* (Мирний, IV, 1955, 183); *Напередокі стрітення в земляці перед образами горіла зелена лампадка* (Панч, Гомон, Україна, 1954, 16).

СТРІТИ *див.* стрічати.

СТРІТИСЯ *див.* стрічатися.

СТРІТИТИ *див.* стрічати.

СТРІТИТИСЯ *див.* стрічатися.

СТРІХА, н, ж. 1. Нижній край солом'яної покрівлі, який звисає над стіною. *Дош іде, як відром іале [але], а з стріх біжить, як ціюкою* (Укр., присл., 1963, 235); *У блакить з-під стріхи Ластівочка мила Пурхнула — знялась* (Граб., I, 1959, 329); *У великій хаті Чулаків було тісно, а чорна стріха нависала на вікна і ватуляла денке світло* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 16); **Образно. Цей високий темно-русявий юнак, з короткою.. шубою, в шевченківськими очима, глибоко зхованими під стріхами густих брів, був відомий своїм товаришам як сиром'язлива, стримана, неговірна людина* (Загреб., Європа 45, 1959, 4); **У порівн. На виду у діда старечий прикривав, про те — гострий огняний погляд, котрий покривав, а мове стріха, ..одстобурені брови* (Мирний, I, 1954, 165); // *Покрівля будівлі* (перев. солом'яна). *Хати здебільшого були старі, чорні, з чорними ж, порослими мохом стріхами* (Коцюб., I, 1955, 308); *Ось його хата, біла, з теплою солом'яною стріхою, порослою зеленим оксамитовим мохом* (Довж., I, 1958, 324); *Солом'яні стріхи хат тонуть серед білого шумовиння садів* (Вол., Садн., 1950, 3).

2. *перен.* Приміщення для проживання; житло, оселя. *Своя стріха — своя вітха* (Укр., присл., 1963, 152); *Ні розради, ні утіхи, ні весілля, ані сьмат Рідної не знаю стріхи і не знаю мами, тата* (У. Кравч., Вибр., 1958, 99).

◇ *Під батьковою (батьківською) стріхою* — у рідній хаті, у своїй сім'ї. *Чудовий образ принесла вона в душі поді під батьковою стріхою, і той образ раз у раз оживає в її увіт, й міниться, і грає барвами* (Коцюб., I, 1955, 288); *Свій вихід з-під батьківської стріхи.. Гаудентій досі вважає чудом* (Фр., II, 1950, 139); *Під однією стріхою — в одному приміщенні; Під чужою стріхою — у чужій хаті. Дмитрив уперше в життї ночує під чужою стріхою, далеко від матері* (Коцюб., I, 1955, 134).

СТРІХАТИЙ, а, е. З великою, широкою стріхою (у 1 знач.). *Приблудився під стріхату Хату. Там дівчину стріх я* (Л. Укр., I, 1951, 4); *Кажуть: якщо ота в каляки вирізана будочка та повисить на вітрі під стріхатою хатою — голос у неї дозв'язаний став, мелодійнішим* (М. Ол., Леся, 1960, 108); **Образно. Пожурим, гострим поглядом з-під стріхатих брів він усевдлився в обличчя юнака — його рідного і найстаршого сина* (Смолич, Мкр., 1958, 6).

СТРІХІЛЬ, я, ч. Тупий шевський ніж.

СТРІЧА, і, ж., розг. Те саме, що зустріч. *Несподівана стріча — як обвирала Цінку. Він підвів голову, подивився, де він, глянув на Галю — і не міг слова вимовити* (Мирний, I, 1949, 243); *Пшла [молодиця] не дорогою, а толоками та ще й правим, менше людським боком Черемоша — боялася стріч* (Хотк., II, 1966, 176); *Йй було жалко, що надого перевертеться їхні стрічі в тихому лісі* (Коцюб., II, 1955, 316); *Чорноус — людина, яка вкарбовується в пам'ять в першій стрічі* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 47).

СТРІЧАННЯ, я, с., розг. Дія за знач. стрічати.

Не буде вже більше стрічання Біла наших старих воріт, Та в душі не змира козання У сімнадцять дівочих літ (Забашта, Квіт., 1960, 145); *Що таке празничне стрічання нового року? Шумне товариство.. Світло салону* (Фр., IV, 1950, 344).

СТРІЧАТИ, аю, аєш і рідко **СТРІВАТИ**, аю, аєш, *недок.*, **СТРІНУТИ** і **СТРІТИ**, стріну, стрінеш, *діал.* **СТРІТИТИ**, стрічу, стрітиш, *док.*, *перен.* Те саме, що зустрічати. *Коли б хто балакавий ходив тими глухими, нелюдними шляхами, то б розказував, як частенько він стрічає молодицю з дівчиною невеличкою* (Вовчок, I, 1955, 366); *На царині, де обривається перед лугою ліній плотів, отець Вікентій стрічає трьох у лискучих сукнях дічат* (Стельмах, I, 1962, 416); *Стрівають із знайоми, становляться, розпитують* (Мирний, I, 1954, 326); *Вона була переповнена радістю і обдаровувала нею своєодні всіля, кого тільки стрівала* (Коп., Тв., 1955, 400); *Коли в обідню пору Актів повертаєся додому, стріє несподівано Марту* (Коцюб., II, 1955, 298); *Тарас Григорович стріє на набережній чималий гурт цікавих* (Ільч., Серце жде, 1939, 11); *Як вишиви в Марту, стрітимі на стежці Гринька. Любо супроти них* (Март., Тв., 1954, 339); *А й іду вуличками, каміннячко лічу, Думаючи за любочком, де я його стрічу* (Коломийки, 1969, 138); *Кшляки я в життї своїй стрічає людьми! І всі вони лішили в мені якусь частку себе* (Кол., На фронті., 1959, 184); *В кімнаті кожній, в кожному подвір'ї Стрічає радість, щирість і довір'я* (Гірник, Стартують., 1963, 34); *Чимало обрає і епітетів «Слова» [«Слова о полку Ігоревім»] ввійшли органічно в нашу поезію, набравши нового смислового значення. Наприклад, епітет «харалуужний» (харалуужні мечі, шаблі) стрічаємо і у того ж Бажана (в поезії «Данило Галицький», і у Андрія Малишка (Рильський, X, 1962, 11); *Аж зирк, — і наймишка ввійшла На двір. Побіг [Трохня] стрічати з онуками свою Ганку* (Шевч., I, 1963, 318); *Отець Вікентій стрічає селян на подвір'ї, запрошує до хати* (Стельмах, I, 1962, 391); *Повд наблизився до Лубен. За цариною його стріає три тисячі двірського лубенського війська* (Н.-Лев., VII, 1966, 69); *Горький все намовляє мене іти туди [на гору] на ніч, щоб стріти там схід сонця* (Коцюб., III, 1956, 331); *Червоної добровольці! По дорозі із єсуди стрічали в музику та прапорами, на перонаж.. стихійно виникали мітинги* (Говчар, II, 1959, 302); *Коло занку стояли молодіці-приванки. Вони стріли молодих весільною пісню й провели молодих в піснями в покої* (Н.-Лев., III, 1956, 82); *Опришки стріли ту звістку з шумливою радістю* (Хотк., II, 1966, 165); *Надворі, бач, Наступає свято.. Тажко його, друже-брате, Сажому стрічати У пустині* (Шевч., II, 1953, 179); *Море. Пекучий вітер. Морозяна ніч. Новий рік стрічаємо в поході* (Логв., Давні рани, 1961, 25); *Я надумав стрітити його [Свято] незвичайно, празнично* (Фр., IV, 1950, 344); **Образно. Углєєє стрічає мелодійним посистом виставляти й кувачням возузі* (Вітч., 3, 1948, 38).*

◇ *Стрічати (стрінути, стріте) поглядом (погляд) — дивитися в очі кому-небудь. Він стрічає гриним поглядом очі Івана Чайченка. Той енерто дивиться на пака і іде вперед* (Стельмах, I, 1962, 45); *Твій погляд я стріє чорнобровий, У погляді — жар золотий* (Рильський, Моств., 1948, 58).

СТРІЧАТИСЯ, аюся, аєшся і рідко **СТРІВАТИСЯ**, аюся, аєшся, *недок.*, **СТРІНУТИСЯ** і **СТРІТИСЯ**, стрівуся, стрівешся, *діал.* **СТРІТИТИСЯ**, стрічуся, стрітншся, *док.* Те саме, що зустрічатися. *Від міста шляхом надодила молодиця, й стрічались вони з дівчиною, й разом додому поверталися* (Вовчок, I, 1955, 368); *Стрілись вони на вузькій стежечці* (Коцюб., I, 1955,

468); *З пагорба вона спускається в долинку, і несподівано стрічається з Миколою Сенчуком (Стельмах, Над Черемошем... 1952, 279); Ному досадно і соромно — і він не хотів... тепер стрітається з Наталею (Вас., II, 1959, 55); Коло кладовища стрілася я з кужою Мотрєю (Н.-Лев., III, 1956, 257); За Волгою починались безмежні степи, пустині... Все частіше стрічались намети башкирів, казахів (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 508); Військовий патруль стрівся йому на розі (Собко, Нам спокій..., 1959, 16); Як іду я шляхом, Всюди позираю: Стрітяться оселя — Я її минаю (Шог., Поезії, 1958, 229); І князь той премудрий п'ятнадцять літ Коржия своє стадо водою і думав: — Тепер я безпечний! Уже Не стрічусь ніколи в бідою (Фр., XIII, 1954, 421); Прохав би дозволити мені змінити деякі вислови, коли вони не задоволяють з лексичного боку. Таких висловів небагато, а все ж стрічаються (Коцюб., III, 1956, 244); Глянув Кайдаш на стіл: на покуті сидить чумах, з котрим він стрічався в Криму (Н.-Лев., II, 1956, 349); Деся на Збручі коло хати Стрліся два брати (Воронько, Вел. світ, 1948, 113); Після того пам'ятного дня старі друзі стрічались часто (Ільч., Серце жде, 1939, 167); Під час збирання врожаю нам допомагають шефи з швейної фабрики, а якими у нас міцна трудова дружба. Часто стрічаємося в них і в нас, обмінюємося своїми успіхами, ділимося планами на майбутнє (Хлібороб Укр., 5, 1971, 11); Раптом неначе пригадає [Саїд Алі] щось — сіє і поїхав, гукнувши Синайчу вже в коня: — Увечері в конторі стрінемося (Ле, Міжгір'я, 1953, 104); Влітку вони стрілися, узявши побралася (Стельмах, II, 1962, 163); *Образно. На розі, там, де вулиця завертала ліворуч і стрічалася з гірською стежкою, вожатий Максим попрощався з піонерами (Довч., II, 1956, 500); Серпневий день кінчається і з вчором стрічається, а з нами ліс прощається, гілками колива (Забіла, У.в. світ, 1960, 73).*

◆ *Очі (погляда) стрічались (стрінулися, стрілися, стрітілися) чиї — хто-небудь дивився в очі один одному, обмінювався поглядами. Ті рідкі випадки, коли їх очі стрічались, були пам'ятні Лазареві і віщували не добре (Коцюб., II, 1955, 191); Іх погляди стрітілися і сговалися (Коб., За ситуаціями, 1914, 26); Стрічались (стрінутися, стрітися) очіма (поглядом, поглядами) з ким і без додатка; Стрічались (стрінутися, стрітіся) з очіма чиїми (з поглядом чиїм) — дивитися один одному в очі. Віра угідливо доглядала чоловіка, але болясь стрічатися з ним очима (Швян, Балайда, 1957, 49); Сагайда збентежено окинув оком присутніх і стріся поглядом з Сашею Сіверцевим (Гончар, III, 1959, 141); Чіпка глянув на секретаря: очима вони стрілися (Мирний, I, 1949, 254); Я стріся з його очима (Коцюб., II, 1955, 403); Нарешті наблизилися [Петро] до хворого, стріся очима з батьковим поглядом (Д. Бедзш, Укранені гори, 1969, 34); Стріся [Андрій] з очима двох уланів, що саже над'їхали до них (Д. Бедзш, Студ. Води, 1959, 17).*

СТРІЧКА, н. ж. Зменш.-пестл. до стрічки. Старших діточок Олена Акмоніна обділила стрічечками (М. Ол., Леся, 1960, 55); Червоні стрічечки від копіра вишиваної сорочки повільно тріпотіли на його широкім плечі (Рибак, Опов., 1949, 25); Ближнми яскраві стрічечки вогників. Дніпро спалазнув цілим каскадом світла (Коцюба, Нові береги, 1959, 140); На рожевій щопі темла вниз тонесенька стрічечка води (Коп., Вибр., 1948, 9); Оце читає я про саїти, Про всякі землі та країни; Важав хоч стрічечку знайти Про долю некі-України (Граб., I, 1959, 383); *У порівн. Он ярочки зелененькі, Стречечки по них маленькі, Перевиті, жов стрічечки, Збігаються до річечки (Л. Укр., I, 1951, 15).

СТРІЧКА, н. ж. 1. Вузька смужка якої-небудь тканини, що використовується як прикраса, для оздоблення і т. ін. Коло скрині сидить молоденька гарненька діточка в доброму намісті, в червоній стрічці на голові (Н.-Лев., VII, 1966, 288); Катя розв'язала рожеву стрічку на коробці, подивилася на цукерки (Забіла, Катруся..., 1955, 14); Діточка нам стрічки червоної пришивали, і хлопці радо йшли озброєні до лав (Сос., I, 1957, 261); Грива його коня вже третій день була завітчана пазучим бузком, і Хомин автомат був теж облявлений квітами та стрічками (Гончар, III, 1959, 422); *Образно. Сонячні промені переплітаються з дитячим галасом і закосичують золотими стрічками шовкове дитяче волосся... (Вшпян, I, 1956, 398); Перед нами карта, облямована кольоровою стрічкою кордонів і границь (Рад. Укр., 17. I 1948, 2); *У порівн. Пішла [Соломія] вздовж лісу, поглядаючи на дозгу вузьку прогалину, котра тяглася, неначе зелена стрічка (Н.-Лев., VI, 1966, 384).

2. Смужка шовкової тканини певного кольору й розміру, на якій носять орден, медалі. Він скоса позирав на їх парадні мундири з блискучими золотими гудзиками, на ордені та медалі з барвистими шовковими стрічками (Тулуб, В степу..., 1964, 376); На грудях, причеплені до смугастих стрічок, тїпїлилися орденсти (Чорн., Визвол. земля, 1959, 86); // Спеціально оформлена смужка шовкової тканини певного кольору й розміру, яку носять замість відповідного ордену або медалі. З-під безрукавки визирала планка орденських стрічок на лівою борту піджака (Коп., Лейтенанти, 1947, 168); Про хоробрість старшого лейтенанта складалася легенди, а орденські стрічки, що в п'ять рядів красувалися на його грудях, підтверджували правдивість цих легенд (Багмут, Щасл. день..., 1951, 66).

3. перек. Те, що тягнеться вузькою довгою смужкою (про шосе, річку, дорогу і т. ін.). Річка, блискача стрічка шосе вела кудись у чарівну далину, біла через села й містечка (Збан., Незабутнє, 1953, 56); Деся стала на високім пагорбі й замилювалася голубою стрічкою Дніпра-Славутича (М. Ол., Леся, 1960, 191); Ольга Іванівна любила швидку їзду. Любила спостерігати, як передок машини піднімає під себе безконечну сіру стрічку шляху (Ткач, Плем'я..., 1961, 350); // Ряд людей, машин і т. ін., вишквуваних в одну шеренгу, лінію, що стоять або рухаються. — Вистроїти в два ряди! — наказав гетьманець, і натовп почав лаштуватися, розлягаючись у дозгу стрічку (Багмут, Опов., 1959, 21); // Ряди висаджених рослин. У ґрунтових теплицях розсаду висаджують стрічковим способом з відстанню між стрічками 60—70 см (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 56); // у знач. присл. стрічкою. У формі однієї смуги, лінії. За селом, в тині зубастих горбів, тяглася чорною стрічкою винограду (Коцюб., I, 1955, 265); Дозогою стрічкою, визинаючись у низовинах, між барханами, їхали джигіти (Десняк, Десну..., 1949, 519); Широкою нескінченною стрічкою йдуть танки (Рад. Укр., 4. IV 1946, 3).

4. Довга вузька смужка певного матеріалу, що використовується в техніці чи в деяких галузях народного господарства. Іван записував адресу, брав дріт, плоскогубці, ключі, ізоляційну стрічку і поспішав на місце аварії (Зар., Світло, 1961, 11); Начальник відділу.. прочитає наліплену на стрій напір телеграфну стрічку (Перв., Дикий мед, 1963, 472); Чоловік, що в районі, пішов по гарящизу з дозогою стрічкою в руці і щось міряв, кілочку в землю забирав (Коп., Хата хлопчика..., 1957, 11); Кожне слово лютчика, що озивається в постріл, записується тут на магнітофонну стрічку (Гончар, Тронка, 1963, 294); // Подвійна смужка парусини з

гвіздами для патронів. Через плече в нього висіла стрічка з патронами (Шиян, Вибр., 1947, 222); Кожен був зайнятий своїм. Набивали кулеметну стрічку, чистили зброю, перевіряли гранати (Ткач, Крута хвиля, 1956, 147); // Те саме, що кінофільм. Автори стрічки «Тіні забутих предків» зуміли показати яскраві картини життя і побуту старої Гуцульщини, що постає у всьому багатстві своїх проявів, у неважможному буянні мук і фарб (Нар. тв. та етн., 5, 1965, 44); // Те саме, що кіноплівка. Всього дві години на тиждень працював Лигун в селі... Приходить у клуб, закладає стрічку, пускає мотор, а сам прозулюється, аж поки скінчиться фільм (Чаб., Тече вода..., 1961, 56); В місті Шостка працює фабрика кіноплівки, яка випускає кольорові стрічки для зйомок широкоекранних фільмів (Цюпа, Україна..., 1960, 175).

5. Рухоме замкнуте полотно, що в основною частиною деяких пристроїв і механізмів. Вальці для оброблення качанів своїми зубцями загоняють стебла кукурудзи, обламують качани, які потім через напрямний ківш падають на стрічку транспортера (Колг. село, 2.VII 1954, 3); Видобута руда транспортеркою стрічкою подається на фабрики (Роб. газ., 11.VIII 1965, 1).

6. васт. Рядок (у 2 знач.). Рука несамоюто бігає, швидко стрічку за стрічкою (Мирний, III, 1954, 150); Коціньський розгорнув листок газети і почав водити очима за стрічками (Н.-Лев., I, 1956, 133); Знову без передишки швидко поповзла дога, рівна стрічка слів... (Донч., V, 1957, 552).

СТРІЧКА́Р, я, ч. Той, хто виготовляє стрічки (у 1, 2 знач.).

СТРІЧКА́РКА, в, ж. Жін. до стрічка́р. У гребене-чесальному цеху (камвольно-прядильної фабрики) перед у змаганні ведуть стрічка́рки (Рад. Укр., 10.I 1973, 2).

СТРІЧКОВИЙ, а, б, і. Прикм. до стрічка 1, 2; Який виготовляє, випускає стрічки. В цехах встановлено близько 150 чесальних, стрічкових... та інших агрегатів (Роб. газ., 6.IX 1963, 1).

2. З рухомих замкнутих полотном (про деякі пристрої, механізми). Стрічкові конвейери застосовуються на вузельних кар'єрах з різною глибиною залягання пластів вугілля (Шляхи розв. пал. пром., 1958, 32); Крім традиційних транспортних засобів: сребкових і стрічкових транспортерів пропонуються широко застосовувати пневмотранспорт (Хлібороб Укр., 11, 1969, 15).

Стрічкова пилка (пілка) — гнучка сталена нескінченна стрічка, на одній з поздовжніх частин якої варізовані зубці. Головні переваги стрічкової пилки у тому, що на ній розпилюють колоди будь-якого діаметра; можна на ній... випилювати пиломатеріали будь-якого розміру (Стол.-буд. справа, 1957, 61).

3. с.г. При якому насіння висівають стрічками (кожна стрічка складається з двох-трьох рядків, відстань між стрічками становить 30 і більше сантиметрів). Моркву сіють стрічковим способом при відстані між стрічками 45 сантиметрів і між рядками 15 сантиметрів (Колг. Укр., 6, 1957, 40); На міжрядному обробітку стрічкових посівів конопель можна застосовувати культиватори (Техн. культ., 1956, 169).

4. зоол. Який має форму стрічки. До них [другої групи глистів] належать різного роду стрічкові глисти (солітер), які іноді бувають завдовжки 6—10 м (Шк. гігієна, 1954, 328).

СТРІЧКОПОДІБНИЙ, а, е. Подібний до стрічки (у 1 знач.).

СТРІЧНИЙ, а, е, розм. Те саме, що зустрічний. Стрічні дажді одвертались од нього, немов жалались ерішника (Коцюб., II, 1955, 158); Коли вдаліні показувався стрічний пароплав, «Кожомола» гудів, а в стріч-

ного пароплава теж відповідали гудком (Донч., VI, 1957, 492); На щастя, незабаром наводився стрічна машина (Баш, На. дорозі, 1967, 42); Бився в вітрами я стрічними, Падав в крові на війні (Гірник, Стартують..., 1963, 20); // у знач. ім. стрічні, нх, ж. (одн. стрічний, ного, ч.; стрічна, пої, ж.). Люди, які зустрічаються, трапляються кому-небудь на шляху. Він переймає стрічний і всім кричав, що так не можна... Треба оборонятись (Коцюб., II, 1955, 180); Передерстві лестило, що стрічні затримували свої погляди на його товаришеві (Рубак, Час..., 1960, 156).

Стрічні кумі див. кумі.

◇ **Пита́ти стрічного і попере́чного див. пита́ти.**

СТРІШКА, в, ж. Змеш.-пестл. до стріха. Спішки, спішки! Побіжи під ткацьку стрічку, там тчуть і прядуть (Укр. присл., 1963, 95); Ой стояла дівчинонька під новою стрішкою (Стрішкою). Та завила козаченька волоцьким горішком (Коломиїки, 1969, 130); *Образно. Здивовано зводить [Іван].. над очима стрішки білих брів (Збан., Бдина, 1959, 157); *У порівн. Бує він босий, давно не стрижений, з кучмою русявого чуба, що стрішкою спадає на лоб і потилицю (Коз., Блискавка, 1962, 46).

СТРОБОСКОП, а, ч., техн. Демонстраційний і контрольно-вимірний прилад для одержання безперервного руху зображень, а також для фіксування окремих фаз руху. Вона [машина] посувалася попервах тизенько, плавно... після.. замолота колесами, як в стробоскопі (Григ., Вибр., 1959, 365).

СТРОБОСКОПІЧНИЙ, а, е, техн. Пов'язаний з одержаннями і демонстрацією зображень, що рухаються, а також з фіксацією окремих фаз руху.

△ Стробоскопічний ефект — уявне злиття швидко змінюваних зображень окремих фаз руху об'єкта у зображення його безперервного руху.

СТРОГА́Ч, а, ч., розм. Суворо догана. У Савочкіна був такий зняковий і приєнчений вигляд, коли він виходив з прийомної, що секретарка вирішила — тут..належ строгачем (Собко, Звеч. життя, 1957, 61).

◇ **Вліпати (дати і т. ін.) строгача** — вивести суворо догану. — Доведеться вліпати тобі строгача, не інкаше (Довж., II, 1959, 144); Дали [Мацелурі] строгача за провал і розтрату (С. Ол., Вибр., 1959, 255); — Та тут не нагороду, а строгача швидше втелюють... У кражому вигляду (Лозв., Літа..., 1960, 42).

СТРОГИЙ, а, е, і. Дуже стійкий, твердий, непохитний, позбавлений м'якості, поблажливості; суворий. Марися немало здивувалася тій ніжності, бо баба була дуже строга і ніколи не цілувала нікого (Фр., IV, 1950, 455); Вимоглива, строга і водночас лагідна, вона вміла так заголюватися уроком, знатодила такі слова, коли поводидала про природу чи про письменників, що ми.. сиділи, мов зачаровані (С. Ол., З кнвти життя, 1968, 69); // Серйозний, зосереджений. От вона став на порозі, строга і чорна, мов черниця (Стельмах, Хліб..., 1959, 144); Марія сиділа на стільці і дивилася неперуноно у вікно. Вся вона була підтягнута, строга, недоступна ні для яких поглядів (Ю. Бедзик, Полки..., 1959, 131); // Сповнений вимогливості, стійкості, твердості, непохитності. — Дезертир? — чує Тиміш строгий полковничий голос (Довж., I, 1958, 42); // Який вражає серйозність, зосередженість. — Ти хто будеш? — наближаючись, збільшуються допитливі строги очі. — Бідняк з (Стельмах, II, 1962, 201); У Георге шорстке сиве волосся, строгий, карбований вираз обличчя (Чаб., Балкан. весна, 1960, 57); Строгий погляд.

2. Який не допускає ніяких відхлень, відступів, поблажок і т. ін. Строга партійність в супутник і результом високорозвинutoї класової боротьби (Левін, 12,

1970, 123); — Людина в нас озорюється строгими і справедливими законами (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 103).

3. Який треба неухильно, точно, повно виконувати, якого дотримуються. З метою посилення контролю і перевірки фактичного виконання справи треба встановити строгий порядок звітності місцевих партійних органів про виконання рішень партії перед вищестоящими партійними органами, перед масами комуністів (Резол. ХХІІ а., 1961, 24); В н'ятирічному плані передбачається більш строга балансова угодованість виробництва і купівельної спроможності споживачів, а тим щоб якомога повніше задовольнити виробничий і споживчий попит (Ком. Укр., 10, 1966, 15); Моя тепер думка: для письменницької праці арт завети строгий регламент — гігієна праці письменникам потрібна більше ніж кому іншому (Вас., IV, 1960, 59); // Перековливий, незаперечний. Тепер в багато строгий доказів обертання Землі. Один в доказів обертання Землі навколо Сонця — існування річного паралакса зір (Астр., 1956, 46).

4. Який не допускає відхилень від прийнятих норм моралі, поведінки і т. ін. Вуйко держав мене в вічних страсі, в вічній позорі. Строгий його приписи регулювали мое життя так, як накручений годинник (Фр., I, 1955, 345); Француз убогий.. В моралі був не дуже строгий (Пушкін, 6. Онегин, перекл. Рильського, 1949, 12).

5. Який відповідає вимогам класичного стилю. Обличчя в неї тонкої, строгої і не сразу помітної вроди (Собко, Звич. життя, 1957, 215); *Образно. Міста профіль строгий Поволої виплила на небосхил (Рильський, I, 1960, 264); // Який поєднує в собі простоту ліній, форм і т. ін. Кабінет Ніки Тополаї. Гарні, строгого стилю меблі (Коч., II, 1956, 283); Серед буйної зелені на високій дніпровських кручах височить строгий гранітний обеліск (Веч. Київ, 18.VII 1968, 3); // Без прикрас, з прямими лініями. Строгий синій костюм і високий капелюшок того ж кольору гарно відтінювали її округле обличчя (Жур., Вечір., 1958, 406); Тихо відчиняються двері, входить, одягнена в строге чорне вбрання, пані Людмила (Д. Бедзик, Ост. вальс, 1959, 29).

6. поет. Холодний, з морозом. В ніч таку, морозяму і строгу, в небі зорі — наче вимиті, нові... (Тяч., II, 1957, 47); І ви, струвожені сини.. Живете повном весни, І літа сонцем голубим, І осені багрянцем злим, І сріблом чистих, строгих зим, І шовком теплої трави, З якою народились ви (Рильський, II, 1960, 151).

СТРОБИ́СТЬ, гості, ж. Абстр. ім. до строгій. Солдати любили його за доброту, за розум, а разом з тим і за строгість (Шер., Перші загони, 1939, 22); У Дмитровому голосі бриніла строгість (Хор., Незакінч. політ, 1960, 119); — Я погоджуюся з усім, бо строгість мусить бути, без строгості ніщо ніколи нічого не робить (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 26); Архітектору та будівельнику, як це підкреслювалось у постанові ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР, вогсім забули за простоту, строгість форм і високу якість робіт (Тяч., III, 1957, 463).

СТРОГО. Присл. до строгій 1 — 4. — Дор-ка! — крикнув він строго. — Руш мені тільки це зоч разок — я тобі дам.. (Кодюб., II, 1955, 368); Килина глянула строго на внука. — Я тебе скільки вчила, Митю, коли старші розмовляють, мовчи (Мокр., Сто., 1961, 114); В усіх питаннях партійної групи повинні строго і неухильно керуватись рішеннями керівних партійних органів (Статут КПРС, 1971, 30); В мануфактурі залізний закон строго означений пропоруцій і відношень розподіляє робітничі маси між різними функціями.. (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 358); Скупі слова і висічені дати лягли радами строго на граніт (Гонч., Вибр., 1959, 289).

СТРОБИ́НИЙ, а, е, діал. Діспр. пас. мін. ч. до строби́ти. Бує (Івоніка) неначе стробиний (Коб., II, 1956, 108); *У порів. Мілько три ночі не спав, а три дні ходив, як стробиний (Марг., Тв., 1954, 191).

СТРОБИ́ТИ¹, стрібу, стрібш, недок., перех. 1. Ставити людей в ряди, шеренги; шикувати.

2. Надавати якому-небудь музичному інструментові певної висоти звуку, певного строю; настроювати. В.. класі строять музичні інструменти (У. Кравч., Вибр., 1958, 326); Оглянулась [Неллі], а на порозі мати Петруся. Стоїть — чуєтє всенародний акорд, що стріть скрипку (Ірчан, II, 1958, 120); *Образно. Ви [М. В. Лисенко] строїли струни серця нашого на високий лад, — і тепер — чуєтє всенародний акорд, що звучить на Україні?! (Кодюб., III, 1956, 252).

3. розм., рідко. Те саме, що будувати. Строїли (люди) монастири, костели, а душі свої губили у тяжких еріах (Стор., I, 1957, 127); — Строю я будинок із сухих дощок, Міцно забуваю Молотком гвіздок (Шог., Поезії, 1958, 110).

4. Організовувати, влаштовувати, налагоджувати, належно впорядковувати що-небудь. Нагайкою очю [Петро I] стріть Жінкам вечерниць [вечорниць] І.. кроїть вапаски й спідницї (Г.-Арт., Байки..., 1958, 163).

◇ Дурня стрібш див. дурень; Підсмішки стрібш див. підсмішки; Смішки стрібш — жаргатувати, сміятися, перев. не годі, коли потрібно. Він стоїть, нічою не мовить. Остідлаши коня, смішки стріть (Чуб., V, 1874, 354); — У задніх рядах — не перешіптуватись. Вас запросили не смішки стріти (Логв., Літа..., 1960, 63); Стрїбш викилясь та викрутаси — загравати, кокетувати. (В о к л а :) Кума Стеха казали, що бачили, як.. Павло зустріє за селом нашу Явдоху і почав там перед нею витилляси та викрутаси стріти... (Кроп., II, 1958, 350); Стрїбш з себе кого — удавати з себе кого-небудь. Це кара божа — не сестра. Там училася в гімназії — баришню стріла в себе; прибралась і духами напалитись... (Головко, I, 1957, 215); Ім було висідно стріти з себе революціонерів (Ю. Янов., II, 1958, 251); Стрїбш комедію (кумедію) — те саме, що Грати комедію (див. грати²); Стрїбш комізу — вередувати. — Як же він, коли я внизу? Ти не строй мені комізу! (Тяч., II, 1947, 33); Стрїбш міни — робити гримаси. — Іч, куди забрася, гежонський хлопець! — стріть міни Данько, продовжуючи розмову в лиця (Гончар, Таврія, 1952, 189).

5. діал. Одягати, наряджати. Мати дав волю дочці.., вбирає і стріть її по своїй спроможі, щоб не встид її було показатись між людьми (Фр., XVI, 1955, 54).

СТРОБИ́ТИ² див. стрібувати.

СТРОБИ́ТИ див. струїти.

СТРОБИ́ТИСЯ¹, стрібує, стрібшєся, недок. 1. Ставати в ряд, шеренгу; шикуватися. — Виходь стрібитись! — пролунала команда (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 4); Брат стьобнує коня і почав по есадрону, що ген на краї стрібєся в похід (Кпр., Вибр., 1960, 100); // Готуватися до чого-небудь. У гатах пустіло, на дворі піднімалася сук. Там уже стріблися одні в городки, друзі в зайця, преті в свинки (Мирний, IV, 1955, 113).

2. розм., рідко. Те саме, що будуватися. — Так бач, чою він багатіє та щороку стрібєтєся?! (Мирний, I, 1949, 330); По високому почорнілому дазу, темних журах, екритих мозгом і міскею [плісенню].. видно було, що не один рік минує, як стрібєтєся будівля (Стор., I, 1957, 364); Петро задумався і пригадає, як йому довелося раз восени проїздити шляхом, де стрібєтєся залізниця (Мирний, II, 1954, 358).

3. діал. Одягатися, наряджатися. — Як хочетєся стрібитєся та танцювати. — то певний знак, що дів-

чинка буде. Лиш я, доню, знаєш, не хотїла би дївчинки на перше (Хотк., II, 1966, 48).

СТРОЇТИСЯ ² див. стрбїюватися.

СТРОЙОВИЙ, а, є. 1. Пов'язаний з дією військ у строю. — *Б кілька солдатів, яких виводять на строювій заняття, хоч треба було б... лікувати...* (Тулуб, В ступ., 1964, 136); *Минали місяці лікування, строювої та північної підготовки в тилових батальйонах інженерних військ* (Ле, Право..., 1957, 159); *Командир дав старт, і машини в строювому порядку, прокотились по полю, злітають у повітря* (Трубл., Шхуна..., 1940, 117).

Строювий крок — військовий крок, при якому ногу піднімають на 10—15 см і ставлять твердо на всю ступню. Ціаком серйозно, не припускаючи її тїні помішки, повернує [Перекат] *через лівє плече і пішов строювим кроком, як зник відходить від командира* (Собко, Нам спокій..., 1959, 50).

2. Признач. для ведення бойових дій (про підрозділ, частини військ і т. ін.). *У строювій частині полку креслярі вже знімали копію з топографічної карти і наносили позначку на висоті* (Гончар, III, 1959, 125); // *Який служить у таких частинах або обслуговує їх. Він весь час крутився на коні (під ним кїнь був добрий, справжній козацький строювий) і, долаючи реєтння вітру, зрипко і протруджено кричав, щоб колона підтягнулася* (Тют., Вир, 1964, 461).

СТРОЙОВИК, а, ч. Той, хто служить у строювих військових частинах. *Ному, очевидно, не до душі була вся ця «бойова» операція: то був звичайний офіцер-строювик, незвичний і неохочий до поліцейської служби* (Смоляч, V, 1959, 612).

СТРОК, у, ч. 1. Установлений, визначений для чого-небудь відрізок часу. *Леонтій вчився дуже добре, видає [здав] екзамен на полєгїсть і зменшення строку військової служби* (Н.-Лєв., IV, 1956, 56); *Старшого хлопця Зінько лишив, щоб він уже добув строку в хазяїна, а потім мав узяти до себе* (Гр., II, 1963, 472); — *Ну й дурень, — сказав Кисїль. — Відсидїте бї строк — людолюбного став би* (Мур., Бук. повість, 1959, 252); // *Відрізок часу взагалі. Під керівництвом більшовицької партії робітничий клас нашої країни за короткий історичний строк здобув великі перемоги* (Ком. Укр., 7, 1965, 40); *Колосок був міцний, і бригаді везу не давали галюпати, щоб посїяти в найкоротший строк* (Ю. Янов., II, 1954, 128).

2. Установлений, призначений час, момент. [Д е м к о:] *Як прийде строк, тоді той, хто дав [позвчив] грош,... їде правити* (Кроп., II, 1958, 190); *Жили [євакувані] в землянці, потім переселилися в барак, але завод змонтували, пустили в строк, і він почав випускати першу продукцію для фронту* (Кучер, Трудна любов, 1960, 230); *У мене ще був тиждень: цього досить, щоб відїїдати маму й у строк приїїдати на місце призначення* (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 118).

3. дорєв. Служба, робота по найму протягом певного установленого часу в поміщицькому або куркульському господарстві. *Ой, матїнко-зірко, Як у строку зірко: Куди хїляють, то й хїляєся, Бо я всії боєся* (Укр. лір. пісні, 1958, 553); *Три осєні був [Давид] у строку саме під війну германську... Любили його в доорі і наймити і австрїяки-полонєні* (Головко, II, 1957, 11); *Цїє літо в строку вибула [Оленка], мааа літами, разом з дїчатими волода, в'їзала, назву двоєжилноїї від дїчат дістала* (Горд., II, 1959, 182).

СТРОКАР, а, ч., дорєв. Робітник, що працював по найму, перев. під час польових робіт, у поміщицькому або куркульському господарстві. *Закувала зозуленька, Кє вона, кув... Позволя, мати, розказати, Як строкар бїдує* (Укр. лір. пісні, 1958, 560); *Побрїє* [Авдок] у

польські Карпати, між панську худобу. В наймі... *Строкарєм!* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 33); — *Куди шматок хїїба не поженє чоловіка, — єслід переселєнцям, ні до кого не звертаючись, промовє Лєсь Якубенко, думуючи і про чужї і про свої шлєли строкаря* (Стельмах, I, 1962, 32).

СТРОКАРКА, п, ж., дорєв. Жін. до строкар. *В повітрі засєвїстїли наваї, розлїєся жїночий лємент... Через кілька хвилин біля жєнцї не залишилося ні однієї строкарки* (Стельмах, I, 1962, 574).

СТРОКАРСЬКИЙ, а, є, дорєв. Прикм. до строкар. *Не процаючись, він виходить з контори. На повітрі і досї шумє строкарське стовковище, сплїтаються і розплїтаються голоєи, чується проклягонї й зїтгання* (Стельмах, I, 1962, 193); *Єслід відзначити пієні наймитські та строкарські, заробїтчанські та робїтничї. Разом з почуттям смутку й нарїкань на тяжку долю є них звучить і гнїєний протєст, ненависть до капїталїстичних порядкїв* (Нар. тв. та єтн., 3, 1968, 38).

СТРОКАТЕНЬКИЙ, а, є, розм. Те саме, що строкатїй. *Учителька їде до вїкна і жєханїчно засуєє строкатєнькі занавїєски на ньому* (Вїльєдє, Пов. і опов., 1949, 207).

СТРОКАТІЙ, а, є. 1. Укритий, розписаний різнобарвними смужками, плямами і т. ін., забарвлений в різні кольори; пістрявий. *Фарбують пражу в нашому цєху недбайливо: нитки бувають строкатї, а від того фарба наших свєтрїє нерїєна...* (Томч., Закарп. опов., 1953, 24); *Бїля строкатой будки, в якїй колись жїє євратовий шлагбаум, чорніло двоє конєй* (Дєсвєк, Дєсвє..., 1949, 521); **Образно. Романчук жадїбною очима ловїє той строкатїй краєвид, що відбїгає єєн-єєн, аж до синїх єїр* (Кач., Вїбр., 1953, 340); // *З яєкраєвими різнобарвними малюнками (про тканини та вироб з них). Столою широке ліжко, засланє строкатой ковдрою* (Коп., Лєїтєнантц, 1947, 138); *Єусїдні дєвєрї відчїнилися. З них вискочила Гїнна в широкому строкатой халатї, в капцєх на босу ногу* (Ткач, Ждї..., 1959, 67); // *З великими плямами або краєками (про маєть тварини).* — *Чи єже таки не розєажуєся й ї тоді, як куплю собі конїка строкатого?* (Вовчок, VI, 1956, 220); // *Який має різнокольоровє забарвлєння, опєрєння (про птахів).* *Одна тїлькї строката зозуля єуїляє бєзтурботно* (Ів., Ліє. казкє, 1954, 16); *Строкатїй одуд; Строкатїй дєтєлє; // Який видїляється різноманїтностю, яєкраєвїстю і т. їв.* *Єтїлькї євєаєо око, тїєаєєє строкатє татарсьєє вїєськє* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 158); *Гауптман .. закурїє, проїїєєє перед нами, оглянує строкатїй навоєв оцїнюючїм поглядом* (Збан., Єдїєна, 1959, 249); *Бїля кїноєатру молодї єуїцукї єлєть барєами строкатого єбрання* (Кучер, Дорога..., 1958, 146); **Образно.* *Оплєєкї, чокання чарок, євїзку єтркоє і чєрвоєий туш оркєстру єлїєєє в одну єуїцу і строкату єєєєєєє єїм-єїєєє* (Дмїт., Нарєчєна, 1959, 202).

2. перєн. Який єкладається з рїзних єлєментїв; єєоднаковїй за єкладом; єєоднорїдний, рїзноманїтний. *При надто ранньому збірєнні євєє дає строкатє зерно* (Єєрн. комбайни, 1957, 5); *Єпєраторї, худобнїкї, актєрї, єтатїєстї... Тї жусїє об'єднєтї євєєє єєї строкатой єолєктїє... в одну єєоруч єволю...* (Гончар, Цїєлоп, 1970, 109); *Кучєєєч зїбрає у єєбє досїєє строкатє тєварїєєєє* (Євбєк, Час..., 1960, 792); *Моєа худобнїчї тєорїє україєськєї лїтєратури XVI—XVII єт. єєлєє єєобєв строкату єуїєїє рїзних єтїлїєстїчнїх єомпєєєтїє* (Курє єєт. укр. лїт. мови, I, 1958, 83).

3. перєн. Який єєєтїєєє вєрєдєє, дїє вєпєрєкїр єому-єєбєдєє; якому важко дєгодїтїє; вєрєдлїєвий, прїєхлїєєвий. *Єєєчєкє II Аєєтє В душї євоєї була строкатє, Єє єєєкїй її лїєбїєє єєтє* (Єотл., I, 1952, 165).

СТРОНЦІАНІТ, у, ч. Безбарвний або зеленкуватий, сірчуватий мінерал, який застосовують у хімічній промисловості при рафінуванні цукру, в піротехніці і т. ін. **СТРОНЦІЄВІЙ**, а, е. Прикм. до стронцій.

СТРОНЦІЙ, ю, ч. Хімічний елемент, ковкий і пластичний метал сріблясто-білого кольору, сполука якого використовують для виготовлення люмінофорів, сигнальних ракет і т. ін., а його радіоактивні ізотопи — у техніці та наукових дослідженнях. Створено напівопровідникові електричні батареї, які використовують період розпаду штучного радіоактивного ізотопу стронцію (Наука..., 12, 1956, 34); Деякі морські тварини мають здатність накопичувати в своєму тілі різні хімічні інгредієнти... Молокиці накопичують мідь..., радіолярії — стронцій, медузи — цинк, олово і свинець (Знання..., 2, 1966, 3); * Образно. Деревя гріються на сонці, і розпінсяє пташина. Негаже колись холодий стронцій У б'є часу такого дня? (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 51).

СТРОП, а, ч. 1. Канат, трос для підвішування гонимця до дирижабля, аеростата, для утримання людини або вантажу на парашуті. Як не пробував він регулювати парашутом, намагаючись стропи, та все ж зачепився в гіллі (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 397); — Я вівся собі шмат парашутного стропу й зовав його од усіх (Ю. Янов., II, 1954, 79); // Міцний канат, трос в'язалі. Укріплену особливиши, дуже міцними стропами до забитою в центрі стовпа юрчу не може зірвати і місця її найсильніший пісковий буран (Мас., Життя..., 1960, 76).

2. Найпростіший пристрій для підвішування вантажу до крочка підйомного крана. Канати, стропи, тата, корд в капрому служать набагато довше, ніж ці троби з натуральних волокон (Рад. Укр., 2. II 1964, 2); Поодобуючись на стропи, величезний сніп пруткової сталі почав повільно опускаться (Роб. газ., 12. IX 1962, 2).

СТРОПА, й, ж., діал. Купа.

СТРОПАЛЬНИК, а, ч. Робітник, який обслуговує строп (у 2 знач.). — А той енизу чого еав ловить? — жернулася [Даша] до машиніста. — То стропальник. Він чіпляє трос за блоки (Рад. Укр., 29. IV 1959, 2); Вториний вантажник нимі став висококваліфікована металізатором, що володіє професією кравошівка [крапівника], водія, навантажувача, стропальника та ін. (Ком. Укр., 7, 1966, 60).

СТРОПІЛЮ, а, с., рідко. Те саме, що крбкв.

СТРОФА, й, ж. 1. Повторюване у вірші поєднання кількох віршових рядків, зв'язаних між собою певною системою рим та інтонацією. Я не можу відмовити собі в насолоді процитувати вам кілька строф Міцкевича (Перв., З шодепника..., 1956, 19); Одним із засобів урівноваження ритмомелодичного звучання вірші у Рильському є черіюскладова строфа (Криж., М. Рильський, 1960, 185).

△ Дворядквва строфа див. дворядковий.

2. перес. м. Те саме, що вірші (див. вірш 1). Ось прохотить передо мною молода поетеса..., чарівні музикальні строфи ллютьсє в її уст, так і вїє од них гірським повітрям, гірською волею (Л. Укр., III, 1952, 577).

СТРОФАНТ, ч. 1. род. а (*Strophanthus* D. C.). Трорічна вїтка рослина родини барвінкових.

2. род. у. Настойка з насіння цієї рослини, яку вживають як лікувальний засіб при деяких серцевих хворобах. Необхідно застосовувати [хворим серцем] і серцеві засоби: кофеїн... строфант, діуретик, стризвітін (Хвор. дит. віку, 1955, 182); [Г р у і ч е в а:] Я вприскую йому морфій, коли він мучиться, даю строфант, щоб зрятувати його серце хоч на хвилину (Л. Укр., II, 1951, 81).

СТРОФАНТИН, у, ч. Лікувальний препарат, який добувають із насіння строфанта й застосовують при гострій та хронічній серцевій недостатності. Тепер приступи серцебиття успішно знімають такими препаратами, як хілін, хілідін (Рильський, строфантин... і багатьма іншими (Наука..., 10, 1966, 40).

СТРОФІКА, ш, ж. 1. Розділ віршознавства, що вивчає будову строф.

2. Будова строф поетичних творів. Купала і Колає просто дивують нас розмаїтістю метрів і ритмів, багатством строфіки, співучістю, дзвінкістю слова (Рильський, III, 1956, 400); У П. Тичини строфіка динамічна, вона перебуває весь час у русі, змінюється її ритміка (Рад. літ-во, 7, 1967, 45).

СТРОФІЧНИЙ, а, е. Прикм. до строфа 1. Чіткість строфічної побудови, лаконічність і ясність вислову думки... непотімля віра у силу пролетаріату — такі основні риси революційних пісень (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 33); Думаю, я не помилюсь, коли скажу, що такого метричного, ритмічного і строфічного багатства, як у Лермонтова, не було ні у кого з російських поетів XIX століття (Рильський, III, 1955, 215).

СТРОФІЧНІСТЬ, пості, ж. Абстр. ім. до строфічний.

СТРОЧИТИ, строчу, строчіш, недок. 1. перес. Шість суцільним швом, перес. на швацькій машині. Халяїн шиє, якусь полу від кофухи строчить, халяйка вишива кругленьку квітку на оцінку шовком, — сидять коло столу обоє (Вовчок, I, 1955, 297); — На науку, правда, тугий був [швець]. У рік більше, як одної операції, не навчав... На третій рік навчить драгою строчити (Збан., Єдина, 1959, 139); З ранку до вечора в майстернях кипіла робота. На взуттєвій шили чоботи, в краєцькій строчили штани (Мик., II, 1957, 561).

2. перес., перен. Робити часті, безперервні, один за одним постріли. Майже на кожному метрі землі стріляла гармата, строчив кулемет чи автомат (Квач, Крута хвиля, 1956, 335); Сто автоматників строчили з тилу (Перв., I, 1958, 358); Край села в річків строчив кулемет (Павч, Гарні хлопці, 1959, 148).

3. перес., перен. Швидко швцати. Збори кінчались. Останні слова Строчи секретар на папері (С. Ол., Вибр., 1959, 91); Допізна засиджувалася вона у Сагайдачного і строчила артикула за артикулом із спритністю, досвідом і обачністю заваяти прокураторів і крочкодерів (Тулуб, Людолов, II, 1957, 220); // ірон. Писати що-небудь. [Б е р е ж н и й (із іронією):] На жаль, ще не перевелися такі люди, для яких строчити клаузи вже стало фазом (Баш, Дніпр. зорі, 1953, 53); // перес. Швидко, безупинно говорити. Бабуся еміє розповідати. Рукою підперла щочку, дивиться кудись у дальку і строчить, і строчить... (Збан., Мор. чайка, 1959, 154).

СТРОЧІННЯ, я, с. Дія за знач. строчити.

СТРОЧКА, в, ж. 1. Дія за знач. строчити 1. Вся розмова відбувається в паузах, поки Олена готує шитво для другої чергової строчки (Головко, I, 1957, 486).

2. Ряд повторюваних ручних або машинних стібків. Варіанти модної сіднички багато: одобрена строчкою, накладними кишенями, декоративними кишенями і поясом (Мист., 5, 1968, 39); В поезії розроблений модель жіночих пальт в'язалися й нові елементи: тиснення, вишивка, художня строчка (Рад. Укр., 11. VII 1967, 4).

СТРОЧОК, чк, а. (*Gyromitra esculenta* F. g.). Струйний гриб класу сумчастих, який має кулясту каштаново-коричневу шапку, краями прирослу до короткої білої ніжки.

СТРОШЕНИЙ, а, е, розм. Дієпр. пас. мин. ч. до строчити 1. Він об зруйнований жертвошник одариє сто арфу й кинце строшечку додому (Л. Укр., II, 1951, 154).

СТРОЩІТИ, строщу́, строщиш, док., перек. 1. розм. З силою поламати що-небудь. Я тую.. калину Строщу і гламаю (Чуб., V, 1874, 284); // перек. Знесилити, зломити кого-небудь фізично або морально. — Пора спати. Спи, Христе, хай тебе минає те лихо, що мене строщило!.. (Мирний, III, 1954, 171).

2. *вulg.* Жадібно-аґісти що-небудь у великій кількості. Рябка, тетерю, саламату — Як не було: паїма [троляці] в мазу І всі строщили сухарі (Котл., I, 1952, 167); Отець Паладій строщив за чаєм черстві проскири, що лежали на тарілці (Н.-Лев., III, 1956, 370).

СТРОЮВАТИ, юю, юєш, недоок., **СТРОЇТИ**, стрбю, стрбїш, док. Розташовувати, з'єднувати по трі (по трое).

СТРОЮВАТИСЯ, юється, недоок., **СТРОЇТИСЯ**, стрбїється док. Розташовуватися, з'єднуватися по трі (по трое).

СТРУБЦІНА, в, ж., спец. Пристрій для закріплення деталей під час їх обробки. Для затискання склеваних деталей є різні затискачі, струбцини, хомути ручні та механічні преси з винтовим або ж гідравлічним притисканням (Стол.-буд. справа, 1957, 228); *Пожвавили свою діяльність раціоналізатори. Серед їх нововведень — струбцини для тимчасової фіксації змонтованих деталей* (Веч. Київ, 11.VI 1968, 1).

СТРУБЦІНКА, в, ж., спец. Те саме, що струбцина. Для установки і закріплення.. циліндричних деталей застосовують приклами.. і струбцинки (Практ. з машинов., 1957, 84); При конусних з'єднаннях деталі запресовують за допомогою спеціальних ударних пристроїв, або струбцинок (Слюс. справа, 1957, 283).

СТРУГ¹, а, ч. 1. Інструмент для грубої обробки деревини струганям. Дід Грицай взяв струга та сокиру і заходився майструвати коло старих уликів (Н.-Лев., IV, 1956, 211); *Свистів стругом бондар, що тут, у чорній печері, повний ліщини й валузу лісу, робив обручі* (Копюб., II, 1955, 125); *На подвір'ї Горицаїтів уже порастає дадькіс Дмитро — він осідлав столярський сталець і вострим стругом витіснює зубець для ясенових грабків* (Стельмах, II, 1962, 130).

2. Агрегат, що застосовується для підземної розробки вугільних пластів. Струг, пересуваючись по лаві, візює вузьку стрічку вугілля і навантажує його на конвейєр (Нова техн. і технол., 1961, 11); Струга стругає, вугілля з лави текло, як ріка (Ю. Янов., II, 1954, 149).

3. Землерийна машина, що візює ґрунт шарами за допомогою спеціальних ножів, а також самі ножі. Поле було рівне понад Охтирським шляхом, тому легко правити стругами, що надміру не заглиблювалися і не вилазили із землі (Горд., Діччина..., 1954, 45).

СТРУГ², а, ч. Старовинне річкове гребне або вітральне дерев'яне судно. В період виникнення й розвитку Києва існує кілька типів суден. Це, по-перше, — випалено-видобаний струг для перевезення вантажів по річках (Знання., 3, 1970, 28); — *Знову дончак збираються на тридцяти стругах іти турка воювати* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 77).

СТРУГ³, а, ч., іст. Те саме, що форель. Під рубне господарство заводу відгороджено ділянки гірської річки, і все сріблясте зграйки стругів у прудкій студеній воді (Ільч., Вибр., 1948, 40); *В озерці вода кипіла від божєвічного руху чорного струга* (Собко, Кавказ, 1946, 96).

СТРУГА, і, ж., діал. Потік, струмок з швидкою течією. Рівнина-рівнина, поперетинака бездонними волотами, стругами... — *все те якось давило мою душу* (Фр., IV, 1950, 277).

СТРУГАЛЬНИЙ, а, в. Признач. для обробки плескатих поверхонь способом стругання. Щоб деталям, виготовленим з деревини, надати правильної геометрич-

ної форми і вирівняти їх поверхню, застосовують різні стругальні інструменти, головним чином рубанки і фуганки (Гурток «Умілі руки», 1955, 53); *Перші стругальні верстати, як і токарні, приводилися в рух самою людиною* (Верстати-гіганти, 1958, 12).

СТРУГАЛЬНИК, а, ч. Фахівець з обробки чого-небудь струганням або робітник, що виконує таку роботу. Беген — не тільки фрезерувальник, а й шліфувальник, і стругальник, і токар. Він з успіхом виконує різноманітні роботи на трьох-чотирьох верстатах (Роб. газ., 13.VI 1966, 3).

СТРУГАЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до стругальник. — *Викликаю на змагання стругальницю Пашу Саніну* (Донч., VI, 1957, 208).

СТРУГАНІЙ, а, в. Дієпр. пас. мін. ч. до стругати; // у знач. прикм. *На долівці бегліч стружок.., метесане дерево, дошки стругані й нестругані лежать скрізь* (Ю. Янов., II, 1958, 148); *Під дря спання, що його слава батько з тоєстих струганих дощок, був не дуже великий* (Юхвід, Оля, 1959, 22).

СТРУГАННЯ, я, с. Дія за знач. стругати. В гаті стояв верстат для стругання дерева (Н.-Лев., II, 1956, 392); *Паша обструганою сосною, чути було тільки одноманітний стук та ширк од забивання гвіздків та од стругання рубанком* (Грив., Вибр., 1959, 328); *Важку ручну працю — пневматичні рубанки — майже цілком замінено газокисневим струганням* (Наука., 2, 1957, 17).

СТРУГАНОК, вка, ч. Те саме, що струг¹. *Господар був, очевидно, столяр або стельмах — у сінях наче сільської гати висли на стіні різні струганки й пилочки* (Кол., Ю. Крук, 1957, 520).

СТРУГАТИ, стружу́, стружеш і стругаю, стругаєш; наказ. сп. стружи і стругай; недоок. 1. перек. і без додатка. Знімати стружку з поверхні дерева, металу і т. ін. яким-небудь різальним інструментом. Ой іде милий дорогом та й паличку струже, Ой як же а, мій миленький, люблю тебе дуже (Коломийки, 1969, 163); *Він.. часом цілий день сидів коло парубків, дивився, як один рубає дрова, другий стругає стругом* (Н.-Лев., I, 1956, 445); *Він стругає фуганком дошку* (Юхвід, Оля, 1959, 111); *Образно. [К а т е р и н а:] Що ж, Гиміш красень-хлопець, поканий... [М о р ж:] Суккуватий, стругати багато треба... (Корн., Чому посміх зорі, 1958, 10); // *Виготовляти що-небудь, обробляючи дерево, метал і т. ін. різальним інструментом. Загаде [князь] човни стругати. Нароблять човнів* (Мирний, IV, 1955, 15); *Дід Іван майстрував помацки — стругає ложку* (Ю. Янов., Мир, 1956, 190); *Антон знайшов сокиру і біля порога примостився стругати дерев'яні кілочки* (Чорн., Потік., 1956, 253).

2. перек. і без додатка. Нарізати тонкими вузькими пластинками. *М'ясо зажерло, і він стругає його ножем, наче дерево* (Трубл., I, 1955, 196); // *Робити гострим кінець чого-небудь. А д'ютант стругає олівцеві, готуєть весті протокол* (Панч, Вибр., 1947, 391); // *Знімаючи верхній шар з чого-небудь, робити його рівним, гладеньким. — Мати струже [припічок] та знову маже* (Головко, II, 1957, 216); // *Зрізати, знімати що-небудь. Неволяники кинулись стругати дерен* (Н.-Лев., IV, 1956, 27); *До храмового свята готувалися в кожній хаті — жінки тікали мастити околю, діти підмітали стежки, стругали спорниш у дворах* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 137); // *Розробляти вугільні пласти. Струга стругає, вугілля з лави текло, як ріка* (Ю. Янов., II, 1954, 149).

◇ *Морьку стругати дис. морька.*

3. *неперек., перек.* Віяти з великою силою (про вітер, завірюху і т. ін.). *Завірюха в полі струже, Віійсько за-*

мерга (Граб., I, 1959, 533); *Ще жодної краплини не стало на землю, бо поперед важкої низької хмари стругав неймовірної сили струмінь вітру, знавши до самої хмари жовту завісу пилуки* (Збан., Сеспель, 1961, 444).

СТРУГАТИСЯ, стругається і стругається, *недок.* Піддаватися обробці способом стругання. *Деревина ялини стругається важче, ніж деревина сосни, бо у неї більше твердих сучків* (Стол.-буд. справа, 1957, 39).

СТРУГАЧ, а, ч. 1. Ніж, яким стружуть деревину.

СТРУГАЧКА, и, ж. Те саме, що стругач. *Накричав [Паркуша] на якусь жінку, яка нібито стругала не так як треба і, визопивши в неї стругачку, сам взявся пердо стругати* (Гончар, Таврія, 1952, 297).

СТРУГНУТИ¹, ну, веш, док., *перех.* і *без додатка.* Одвокр. до стругати 1, 2. *Матвій підвісяв, наповоажки майшов своє весло, стругнув держало відовим ножем* (Сельмах, Хліб., 1959, 443); *Капітан стругнув своїм ножиком паличку, лейтенант стиха нахвиствував, інші логчали* (Десняк, II, 1955, 409).

СТРУГНУТИ², ну, веш, док., *розм.* 1. *перех.* Втекти, поїхати, побігти кудись-небудь. *Якби тільки то від мене залежало, то я б уже давно в Одесі стругнула в Болгарію* (Л. Укр., V, 1956, 31).

2. *перех.* Те саме, що ударити 2. *Як стругне його по лиці* (Сл. Гр.).

3. *перех.* Зробити що-небудь несподіване, незвичайне. [Гострохвостий:] *А яку я вам стругну сукню? З чистого шовку!* (Н.-Лев., II, 1956, 500).

◇ **Стругну́ти штуку** — те саме, що **Устругну́ти штуку** (див. **устругну́ти**). *Зако́ний офіце́р гаду́має стругнути ще крашу штуку й повернує коня на шалашу з двоєтеж на на бублики* (Н.-Лев., III, 1956, 155).

СТРУГОВИЙ, а, е. Признач. для підземної розробки вугільних пластів. *Праці́ники інституту мають на меті в майбутньому поєднати механізувати всі роботи в лаві, об'єднавши в один комплекс стругову установку і пересунути гідралічне кріплення* (Наука..., 1, 1963, 14); *// Пов'язаний з підземною розробкою вугільних пластів стругом* (див. **струг**¹ 2). *З нагоди видатного досягнення героїв стругової лави на шахті відбувся мітинг* (Роб. газ., 20.II 1965, 4).

СТРУДЕЛЬ, для, ч. Пиріг, зроблений з коржа, змазаного начинкою й скрученого трубкою. *Частування було сите, але не вишукане. Гаряче молоко, .. пухкий струдель* (Тулуб, Людоловп, I, 1957, 8); *Почастувала [Уляна] із свіжим медом, яблуками з свого саду, поділа великого білого струделя з маком* (Кучер, Трудна любов, 1960, 17).

СТРУДЖЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до струдити. **Образно. Заїтала вима стара, біла бабуся, щоби струджени, ажучени пекучим сонцем і знесилену ятам землю заколисати до відпочинку* (Кобр., Ввбр., 1954, 182).

2. у *знач. прикм.* Виснажений, стомлений тяжкою працею. *Сам він був такий струджений, мав ноги, скриті лубокими ранами, бо робив великі позруки дерева і увесь час стояв у воді* (Турч., Зорі..., 1950, 350); *Зажурено подивилась [Тисянвичка] на струджених своїх руки* (Скл., Карпати, II, 1954, 113); **Образно. Він знає, що ніколи так не відчує смаку печеної картоплі, як серед осіннього поля, після струдженого дня, в запатах свіжої рілля та овески, прілих бур'янів на стерні* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 214).

СТРУДЖУВАТИ, ую, уеш, *недок.*, **СТРУДИТИ**, струджу, струдиш, *док.*, *перех.* Виснажувати, стомлювати, ватруджувати роботою.

СТРУДИТИ *див.* струджувати.

СТРУЄНИЙ, а, е, *діал.* Діспр. пас. мнв. ч. до струїти.

Гіркі мислі, немаче полину наїмась діюка, гіркі мислі труїли їй мозок, і без того струєний горем війни (Пль., Козацьк. роду..., 1958, 318).

СТРУЖЕЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до стружка.

СТРУЖКА, и, ж. Відходить у вигляді тонких стрічок або частинок неправильної форми, що утворюються під час стругання деревини, різання металів і т. ін. *В руках у нього заспівав, засвистів фуганок, закрутилася над головою золоті стружки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 176); *Верстат рієно шелестів металом. Силуєтата присмагла стружка скручувалась у спіраль і падала шматочками на лист заліза біля Максимових ніг* (Ткач, Арена, 1960, 35); *Він сів до столу й почав підстругувати своїм маленьким ножиком нового олієця, згортаючи стружки на класних чистого паперу* (Кучер, Трудна любов, 1960, 381); **Образно. Сонце кидка світлі стружки, і щечебе дтвора* (Мал., Звенигора, 1959, 178); **У порівн. Шапка сиділа на голові сатанюю, набакур, а з-під неї білі кучері, як соснова стружка з-під фуганка* (Тют., Впр, 1964, 422).

◇ **Знімати** (зняти) стружку *див.* знімати.

СТРУЖИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що струженістий. *В стружістою повітрі мерехтіли могили* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 53).

СТРУЖИ, струж, струїш і **СТРОИТИ**, строю, стріюш, *док.*, *перех.*, *діал.* **Отруїти**. [П л а т о в:] *Опан'ятайсь, Данило! Злоба твої розум помутила! Не можу я повірити, щоб Ялина обдажилась мене струїти* (К.-Карий, II, 1960, 90); — *Ой, що ж я, проклята, наробила, — я ж тебе, Зінечку, струїла!* (Гр., II, 1963, 491); *Ой на Федана зілля реала, на Петра сушила, Я святої неділеньки парубка строїла* (Коломійки, 1969, 209); *// перех.* Зробити важким, вешасливим чьесь або своє життя; занепасти. *Панщина, як гадюка, життя наше струїла* (Укр., присл., 1963, 97).

СТРУК, а, ч., *рідко.* Те саме, що стручок. **У порівн. Ой бо мої кучеріки, як бобові струки, А в любой дічиньоньки білесенькі руки* (Чуб., V, 1874, 36).

СТРУКТУРА, и, ж. 1. Взаєморозміщення та взаємозв'язок складових частин цілого; будова. *Багаторічні трави поліпшують структуру ґрунту, захищають його від ерозії* (Хлібороб Укр., 8, 1968, 12); *Радянська епоха внесла помітні зміни в усі сторони структури сільно-слов'янських літературних мов* (Розв. мов соц. націй, 1967, 113); *Різні структури сталі можна дістати термічною обробкою її* (Метод. вкл. фрез. спр., 1958, 170); *Бувало й так, що дробовий набій мав наслідки цілком невідповідні своїй фізичній структурі й призначенню* (Хотк., I, 1966, 85); *Бутаков не просто креслив на карті контури берега та островів, він уважно вивчав їх геологічну структуру, .. спостерігав послідовність нашарувань різних порід* (Тулуб, В степу..., 1964, 272).

2. Устрій, організація чого-небудь. *Була затверджена нова структура комсомольських організацій у загонах* (Шер., Молоді месники, 1949, 50); *В резолюції делегати записали найголовніші завдання союзу, його платформу, структуру, визначили його політичну лінію* (Кучер, Дорога..., 1958, 182).

СТРУКТУРАЛІЗМ, у, ч. 1. Конкретнонаукова методологія, що головним завданням висуває дослідження структур об'єктів.

2. Ряд напрямів у сучасному зарубіжному мовознавстві, що розглядають мову як організацію системно протставлених лінгвістичних елементів, які виконують у ній певну функцію.

СТРУКТУРАЛІСТ, а, ч. Послідовник структуралізму.

СТРУКТУРАЛІСТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до структуралізм і структураліст.

2. Ряд напрямів у сучасному зарубіжному мовознавстві, що розглядають мову як організацію системно протставлених лінгвістичних елементів, які виконують у ній певну функцію.

СТРУКТУРАЛІСТ, а, ч. Послідовник структуралізму.

СТРУКТУРАЛІСТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до структуралізм і структураліст.

СТРУКТУРАЛЬНИЙ, а, е. Який ґрунтується на принципах структуралізму.

СТРУКТУРНИЙ, а, е. Прикм. до структу́ра. *Структурний розвиток; Структурні компоненти; Структурна стислість; Структурні порушення; // Який має певну структуру. У структурних ґрунтах активний мікробіологічний процес відбувається протягом всього періоду, послаблюється лише під час зливи або поливу (Хлібороб Укр., 5, 1964, 19); // Пов'язаний з вивченням, зображенням і т. ін. структури. Структурні і електронні формули наочно показують, в якій послідовності сполучені атоми в даній молекулі (Хімія, 9, 1956, 38).*

Структурна лінгвістика — галузь мовознавства, що займається вивченням взаємозв'язків складових частин мови з використанням для дослідження мови математичних методів. *Мета структурної лінгвістики — створення точного й несперечливого опису будови мови, розробка об'єктивних прийомів дослідження мовного матеріалу (Знання..., 3, 1966, 26).*

СТРУКТУРНІСТЬ, пості, ж. Найвність певної структури. *Основною характеристикою ґрунту є його структурність (Фізика і с. г., 1948, 12).*

СТРУКТУРНО. Присл. до структу́рний. *Дієслова в р'язких суфіксах основ, тобто структурно різнорідні, виявляються близькими в семантичному плані (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 301).*

СТРУКТУРОУТВОРЕННЯ, я, с. Утворення структури чого-небудь. *Характерним прикладом впливу стану зв'язаної води на процеси структуроутворення у дисперсіях глинистих мінералів є їх ультразвукова обробка (Вісник АН, 3, 1971, 38).*

СТРУКТУРОУТВОРЮВАЧ, а, ч. Те, що сприяє утворенню структури чого-небудь. *Гриби.. мають велике господарське значення. Руйнуючи в ґрунті органічні залишки, вони є ефективними структуроутворювачами, що поліпшують родючість ґрунтів (Мікр. ж., XXII, 6, 1960, 32).*

СТРУКУВАТИЙ, а, е, рідко. Прикм. до струк. *Струкуватий перець.*

СТРУМ, у, ч. 1. Упорядковане переміщення електронів або іонів у провіднику. *Для постачання енергії в установка, яка в допоміжному паротурбогенератора перетворює тепло сонячного проміння в електричний струм (Наука..., 1, 1958, 6); // Електрична енергія, електричний заряд, що використовуються в народному господарстві, в побуті. Середі треба було бігти до електрогосподарства, щоб дати струм по хатах без запізнення (Ю. Янов., Мир, 1956, 282); Після свят підведуть струм до сільських і р'язатимуть січку електрикою (Кучер, Засвіт, вогні, 1947, 43); Задиміли.. заводські димарі, покотилися дротами електричний струм від потужних електростанцій (Вішня, I, 1956, 292); * У порівн. Все рясніше й рясніше бризкало на руки, на обличчя. Від кожної краплини радісний лосіт перебігав струмом по всьому тілу (Гончар, III, 1959, 393).*

△ **Випрямляти (випрямити) струм** *дис.* випрямляти; **Змінний струм** *дис.* змінний; **Конвенційний струм** *дис.* конвенційний; **Перемінний струм** *дис.* перемінний; **Пульсуючий струм** *дис.* пульсуючий.

2. Те саме, що стру́мий 1, 3. *Приїздила пожежна команда. Іскристою дугою вдарила міцний струм води (Стецьмах, На.. землі, 1949, 274); Холодний струм повітря січе сонне, ще гаряче обличчя (Коз., Вибр., 1947, 8); Він підставив руки під вузлий струм, як підставив колись під шиюлицю, і шматки вузілля боляче вдарили по пальцях (Ю. Янов., II, 1954, 148); [Г і б о н:] Ну от, і у вас газрав патріотичний струм, як у того генерала (Собко, П'єси, 1958, 87); Тичина.. влібрав у себе*

живлючі струми і Пушкіна, і Маяковського, зостаючись водночас яскраво самобутнім українським поетом (Рильськвій, IX, 1962, 131).

СТРУМЕНІСТИЙ, а, е. Який тече струменем, потоком і т. ін.; // Який перебуває в легкому хвилеподібному русі. *Мерехтливє повітря м'яко струмувало, ніби підливаючи своїми рудливими струменистими течіями потойбічні висоти (Вітч., 9, 1948, 70).*

СТРУМЕНИСТО. Присл. до струмені́стий.

СТРУМЕНІТИ, струмені́ти і струмені́ть, *недок.* 1. *Литися, текти струменем, вузькою цівкою. Пожу хотілося пити, він помітив поставленого на триніг шланга, в якого пружинистою цівкою струменіла на квітник вода (Мухк., День..., 1967, 34); Теплі саовзи струменіли в очей, котилися за вуха, змочували рудувату санаторну білизну (Збан., Сеспель, 1961, 74); Всі дивляють гаряче, в кожухах жарко, у кожного ніт.. струменит в лоба (Кучер, Трудна любов, 1960, 586); *Образно. Невинно струменіє духовна скага народу (Рад. Укр., 11.IV 1967, 3).*

2. *перен.* **Випром'януватися**, **пошарюватися** в оточуючому просторі, проникати кудь-небудь, *перен.* струменем або струменями (про світло, пахощі, звуки і т. ін.). *Ріки текли молоком, струменіли скрізь нектаром ріки (Зеров, Вибр., 1966, 302); Було тихо, ніжно струменіло на землі місячне проміння (Збан., Малюв. дзвін, 1953, 298); Корови лежали на дерев'яному помості... і від них струменіло тепло та ще запаморочливі домашні запахи сіна, молока і жіночості (Загреб., Європа 45, 1959, 425); На рушнику, на лаєт, сірла плеската перепічка, над нею струменіє пар і осідав на старому, поцяткованому часом даєркалі, що висіло на стіні (Мухк., Чорний хліб, 1960, 102).*

СТРУМЕНІТИСЯ, струмені́ється і струмені́ться, *недок.* 1. *Литися, текти струменем, вузькою цівкою.*

2. *перен.* **Коліватися**, **погодюватися**, **нагадувати** своїм коліванням рух хвилі; *перебувати в легкому русі. Сріблястими хвилями струменяться по луках тучні трави (Коп., Вибр., 1948, 165).*

СТРУМЕНТ, а і у, ч., розм. Те саме, що інструме́нт. *Можна не мати нічого проти таких ударних струментів, як барабан, литаєри, дзвінчики, коли їх небагато (Сам., II, 1953, 295); Тихович зевів йому захопити з собою лопату та ніж — і врадлий цизан жемкнує д'я дому по струмент (Козюбо., I, 1955, 205); Я дивися в захватом, як Данило проворно орудував струментом, як він швидко клає строчку, чаруючи акуратністю і шпритністю (Чаб., Катюша, 1960, 158); — Не можна залишати людей без хліба, без притулку й струменту. Треба якось допомогти (Тулуб, Людолови, I, 1957, 192).*

СТРУМЕНЯСТІЙ, а, е. Те саме, що струмені́стий.

СТРУМІНА, іній, ж., рідко. Те саме, що стру́мий 1. *Веgetаційні поливи баевовику можна провадити по глибоких борознах малою струминою і за допомогою дощування (Техн. культури, 1956, 263); При гідромезанізації усі операції — відводбівання. Пласт вузілля руйнується струминою води, яка подається під великим тиском (Гідр. пром., 1957, 41); Термобур є машиною, що створює потужні у тепловому й динамічному відношенні газіві струмини, застосування яких дозволяє в великій швидкості прокладати свердловини (Наука..., 7, 1962, 31).*

СТРУМІНКА, п, ж. Зменш.-пестл. до струмі́ня. *Повітряний потік розплину струмінку бензину на дрібненькі краплі, утворюючи горючу суміш (Автомоб., 1957, 74); Булгарин.. в насолодою пустив у повітря густу струмінку диму (Полт., Повість..., 1960, 542); Коли поїзд проходив через якусь станцію, заповзала у вагон*

гастра червона струмїнка світла, рудалась по стїні (Збав., Таємниця..., 1971, 216).

СТРУМІННИЙ, а, е. У вигляді струменя.

Струмїні течїї — вузькі зони дуже сильних вітрів у верхніх шарах тропосфери та у стратосфері. Ї така сила, що може перенести планер через океан з одного континенту на інший. Це — струмїні течїї (Знав.-я... 10, 1967, 20).

СТРУМІСТИЙ, а, е, поет. Який тече або поширюється струменями, потоками. Зелені бори, Карпати-гори, Рїчки струмїсті, Луги барвисті (Лїт. газ., 16. XI 1939, 1); Течуть полями визори струмїсті (Рильський, II, 1960, 94); Струмїсті тумани.

СТРУМІСТИСТЬ, тостї, ж., поет. Абстр. ім. до струмїстїй.

СТРУМІТИ, мїть; мн. струмїлять; недок. Те саме, що струмувати. Помїж двома.. горбами мляво струмїла рїчка (Рибак, Опов., 1949, 141); Струмїть на сонці золотому, біжить вода аж на яри... (Гонч., Вїбр., 1959, 68); З очей лились сльози, кров струмїла по щокзах (Ю. Янов., II, 1954, 49); П'янкї запахи степового вілля нїжню струмїли над сонним яром (Добр., Тече рїчка..., 1961, 309); Струмїть вітерець і доносить ласкавий запах зорючого в сонці маку (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 61); Хвилястїй пружний вітер униз струмїть з кватїрки (Бажан, Вїбр., 1940, 136); Не лише в очей, але в усього обличчя, в цілої постатї професора струмїла прївїтність, доброзичливість (Смолич, Світанок..., 1953, 454); *Образно. Джерельно струмїть у Сапїєвих віршах сонячна гармонїя природи (Лїт. Укр., 12. V 1964, 3).

СТРУМІТИСЯ, мїться; мн. струмїляться; недок. 1. Літїся, текти струменем, вузькою цївкою. Пїт брудними патьоками струмїть по його обличчю (Добр., Ол. солдатики, 1961, 50); Жменяк пїдївїса на ноги, а кров з покусаної руки.. струмїлась в рукаві аж до ліктя (Томч., Жмєняк, 1964, 257); *Образно. Ї особлива принада в тому, що дороза безперервно струмїться пїд машинкою, очї жадїбно вбирають у себе краєвиди рїдної землі (Ю. Янов., II, 1954, 263).

2. перен. Впрямїюватися, поширюватися в оточуючому просторі, проникати куди-небудь, перев. струменем або струменями (про світло, запахи, дим і т. ін.). На село, на хати, на сади струмїлось мїсяця сїрїбло з ясної висоти (Гонч., Вїбр., 1959, 344); Ясний, золотий рамок розкїтав над Галаїчем.. Струмїлось чисте повітря (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 6); // Мерехтїти хвилеподїбно. Чорними хрестиками висїли в небї аструби, чайки, тужливо скїгїлячи, гойдались над хвилями своєї ковили, а над безмежним степом струмїлось марєво (Панч, Гомон. Україна, 1954, 22).

СТРУМІНЕЦЬ, нїя, ч. Змєвш.-пестл. до струмїнь 1, 2. Вїн вакуєвав черевки, а Ярослав баївєся струмїнцем води з мїдного крана (Мущк., День..., 1967, 7); З того часу як у школі в'їявїєся Григорїй Іванович, у шкїльне життя вїявїєся це одїн свїжий струмїнець (Збав., Мал. дзвїн, 1958, 294).

СТРУМІННЯ, я, с. Дїя за знач. струмїти. 1. полян, і татарське вілля в болота, і прїзатїний канупер, яснозелений і неповторно западїний, і все те розмїтає вілля вдїймало таке п'янке струмїння пахоцїв, аж паморочилоє Романюкової в голові (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 153).

СТРУМІНЧИК, а, ч. Змєвш.-пестл. до струмїнь 1, 2. Струмїнчик вїтївак просто з дупла старої верби при землі і весело дзюрюче по камїнцїках у Дїптро... (Гончар, Тронка, 1963, 248); Похлала (Кумїш) в жар жмут суглого кураю, роздмїтала його, і тоненький струмїнчик кучерявого диму потягєся (Тулуб, В степу..., 1964, 17).

СТРУМІНЬ, мєня, ч. 1. Вузький потїк води або якої-небудь іншої рїдини. Як заплаче (Горпїша), як замужить, — де ті й сльози беруться! так і ллються струменем (Вовчок, I, 1955, 68); Як тїльки пїдвозили божку, до неї з галасом кїдались школярї і по черзї пїдставали пїд бурхливий струмїнь відра (Донч., V, 1957, 212); Раптом велика брила породи сама вїдвалилась, і з землї грудї можуть струменем вдарїла вода (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 99); Скинує (Щорс) шкїряку тужурку. Вїдкрїє кран і з стогоном пїдставєє голову пїд холодний струмїнь (Довж., I, 1958, 184); *У порївн. По деревї фуганок майже сїває.. робота тече, як струмїнь падущої води (Ю. Янов., II, 1958, 140); // Вузький потїк або неширока смужка світла, диму, полум'я, повітря і т. ін., що поширюється, спрямовується куди-небудь. В цєзи струменями лилось сонячне світло (Донч., Карб. камїнь, 1946, 39); Над хатами курїлись димарї.. Дим тягнуєся рївним струменем в небо (на погоду!) (Вїльде, Сестра..., 1958, 371); Вїн вїдчинїє вїкно, і струмїнь свїжого повітря влетїв у вагон (Трубл., II, 1950, 133); Струмїнь гогню вїрваєся з кулемета (Гончар, Таврїя..., 1957, 554); // Безперервний потїк сїпкої речовини. Струмїні пїску вдїймаються над землею, б'ють в лице, сїпляють очї, залазять у вуха (Рад. Укр., 30. VIII 1952, 2); *Образно. У Марїїну гарячу проводїть вкїлякїлись десятки нових голосїв. Наче прорвало кетрику греблю, що струмївала бурхливий словесний струмїнь (Кир., Вїбр., 1960, 348).

2. рїдко. Те саме, що струмїю 1. А вже краше сонечко Припекло, припекло... На вулицї струмїні Воркотять, воркотять (Олесь, Вїбр., 1958, 233); Рушїться по полю снїг, Сїснєє бабак, почорнїла дорога, Струмїнь в ярочку побїг (Щог., Поезїї, 1958, 87); *Образно. Хай усі струмїні й рїки нашої багатонаціональної й багатобарвної лїтератури течуть і шумять кожна по-своєму (Рильський, Веч. розмови, 1964, 76).

3. перен. Певна риса, особливїсть, властива кому, чому-небудь або характерна для когось, чогось. Високою мїрою властивий був Герудї гумористичний струмїнь (Рильський, III, 1956, 318); Загальновїдомо, що першї кроки становлення радянської лїтератури позначенї могутнім струменем романтики, народженої пролетарської революцїєю (Нар. тв. та етп., I, 1967, 87); // Суспїльний, науковий, лїтературний і т. ін. напрям, школа, течїя. Минули довгї роки, перш нїж їз загальнодемократичного потоку видїлиєся пролетарський струмїнь, а рух робїтників почав набирати організованого, дїйсно класово-пролетарського характеру (Ком. Укр., 12, 1966, 41); Саме в цєй перїод, коли творчїсть письменницї [О. Кобилїанської], її талант стали загальновїзнаними, чїняться спроби вїдїрати її од демократичного струменя розкїтук української лїтератури (Вїтч., 12, 1963, 186); // Елемент, певна сторона чого-небудь. Фольклорні струмїні в драматичнї теорї проникають, головним чїном, через жову дїйових осїб (Нар. тв. та етп., 3, 1961, 42).

СТРУМІТИ, мїть; мн. струмїлять; недок. Те саме, що струмувати. Безмежжям лугїв серед сонних лїсїв струмїли тихї російськї рїки (Довж., I, 1958, 449); Проти нїз з високих скель струмїє у озеро пїялий водоспад (Смїл., Сад, 1952, 39); Яблуна, наскрїзь просїчуєвана сонцем, струмїла густим рожєвим сївєм (Ю. Янов., II, 1954, 117); На весь майдан струмїє запах свїжоструєваної сосни (Жур., До вїх..., 1952, 18); Доброта матерїнська струмїла з усіх зморщок її чистого та виразного лиця (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 21); *Образно. Машина вїрваєся за мїсто, Гайворон повернує на шосе, що струмїло чорною стрїчкою вздовж рїки (Зар., На.. свїті, 1967, 9).

СТРУМКОВИЙ, а, е. Прякм. до струмбк. *Струмкова вода*; *У порівн. — *Яка краса! — скрикнула Зіна. — Воно [каміння] як живе! Дисться, як промениться оцей червоний камінець! А цей зовсім прозорий, як струмкова вода!* (Ів., Вел. очі, 1956, 77); // Який водяться в струмках, у холодній проточній воді. *Струмкова форель розфарбована у яскраво-червоні плями* (Знамя, 12, 1969, 8).

СТРУМЛИВИЙ, а, е. Який перебуває в постійному русі, постійно струмує. — *А оця ріка, що біжить по нід нами, в ній, мабуть, теж щось закодоване [зацароване]?*.. Дочка гір, струмлива нестомниця, де бере вона початки свої і аж де перестане бути собою? (Гончар, Циклов, 1970, 124).

СТРУМО... Перша частина складних слів, що відповідає слову струм у 1 знач., напр.: струмонебезпечний, струмообмежувальний, струмоприймальний, струмопрямбач, струмопрямбачний, струмоспрямбачуючий і т. ін.

СТРУМОК, мкб, ч. і. Невеликий потік, утворений з снігових, дощових вод або з підземних вод, що вийшли на поверхню. *Край села.. біг поміж волоських горіхів струмок* (Коцюб., I, 1955, 392); *Промени теплі вітерлі Землю, і сніг розтає уже білий: От полилися струмки по землі* (Гр., I, 1963, 33); *Тут протікає вузький струмок в чистою водою, а над ним шуміли ровелі серби і сиві куці лоз* (Шиян, Балавда, 1957, 193); *Впала крапля, і друга, і третя народилась струмок* (Перв., II, 1948, 147); *Вони зупинилися.. і майже поруч із пам'ятником помітили струмок, що витікає із розкопаних тріскаві скелі* (Тулуб, В стегу..., 1954, 92); *Образно. *Дядя Остап перелубив дітей, по парох, і марш! У ворота широкі так і полився дитячий струмок із шумом* (Головко, I, 1957, 189); *У порівн. — *Життя в нього ще, як струмок, чисте* (Гончар, III, 1959, 39).

2. Взагалі вузький потік якої-небудь рідини. *Ридання перервало йому мову, а слюзи.. полаялись струмком* (Фр., VI, 1951, 288); *Струмок кривою залягає його одяг, шабля випала з рук...* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 35); *Світле молоко ж Впаде струмками в цинкової дібниці* (Мал., Звенигора, 1959, 26); *Образно. *Побачивши свічки, памі риння радісний переполох; на її шиї оживає переловий струмок намиста* (Стельмах, I, 1962, 298); // *Вузький потік або неширока смужка повітря, світла і т. ін., що поширюється, спрямовується, проникає куди-небудь. З вікон кав'ярень.. струмки синього диму повзали, як змії* (Коцюб., II, 1955, 125); *Свіжий струмок ароматного повітря повіяв у барак* (Коцюба, Нові береги, 1959, 125); *Щедре липнеє сонце лється струмками крізь могутні кроки* (Корн., II, 1955, 277); // *Безперервний потік сипкої речовини. Вітер крила закрутив, і муки тугий струмок лється зраду у мішок* (Стельмах, V, 1963, 359); *З поща блідим струмком стікає борошно* (Кир., Вибр., 1960, 293).

СТРУМОЧОК, чка, ч. Змешч.-пестл. до струмбк. *Поринули весняні води, заджурчали струмочки, вахлкотали в ярках, розлалялись широкою повіддю* (Коцюб., I, 1955, 75); *Широке вилицюєте обличчя.. блищало від поту, і маленькі струмочки текли з низького лоба до брів* (Головко, II, 1957, 61); *Струмочки молока туго б'ють у клевоє давнєке децке* (Стельмах, I, 1962, 156); *Ранок кинув струмочок ласкавого гарячого проміння в її покій* (Досв., Гюлле, 1961, 39); *Хвилинами зерно переставало бігти. Тоді Явдоха стукнула кулаком по дощі і знову жадібно слухала тонкий шелест небаченого в темряві сушого струмочка* (Лонч., III, 1956, 11); *Образно. *Вся попередня українська література — це ті струмочки і рчечки, що несли свої води вперед, щоб*

потім, злившись, створити безмежне і бездонне море, яким нам уявляється Шевченко (Слово про Кобзаря, 1961, 11); *У порівн. [К о с т ь:] *Голос ніжний-ніжний, як струмочок* (Зар., Авте, 1962, 54).

СТРУМУВАННЯ, я, с. Дія за знач. струмувати. *Обоє задивилися у місячну воду, у її струмування мерехтливє* (Гончар, Циклов, 1970, 124); *Струмування повітря; Струмування світа.*

СТРУМУВАТИ, ус, недок. І. Літисся, текти, перев. струменем, вузьким потоком. *Мов крізь рожеву маю, струмує синя Рось* (Ряльський, Поеми, 1957, 251); *Мед нічий тиші чути, як дворкотить вода, витікаючи через цямрипи криниці, і струмує до річки* (Цюпа, Краєви, 1971, 324); *У місяць пошкодження стовбура сік витікає назовні і струмує по корі* (Хлібороб Укр., 1, 1970, 44); *Образно. — *Ось простягну я отак руку, а мені здається, що його [жайворонкова] пісня струмує по моїх пальцях* (Донч., VI, 1957, 239).

2. Поширюватися в оточуючому просторі, проникати куди-небудь, перев. струменем або струменями (про запахи, світло, повітря і т. ін.). *В повітрі струмує п'який дух надрітного чебрецю й сивого полину* (Донч., Шахта..., 1949, 101); *У відчинене широке вікно в саду струмує світло крізь листя дерев* (Мик., I, 1957, 196); *Синій прозорий димок тоненькою цівкою рівно струмує вгору і десь там таме, розчиняється в прозорому повітрі* (Коз., Сальвія, 1959, 144); *З вікна струмує промінь, він упав на голову Люби* (Кочура, Зол. грамата, 1960, 47); *День стояв чистий, кришталево прозорий, з далекою видимістю. Мерехтливє повітря м'яко струмувало, наче підлизуючи своїми рушницями теміями потовітні висоти, блідюдиж, далекі дерева* (Гончар, III, 1959, 391); // *перен.* Звучати плавно, безперервно (про звуки, слова, мову). *Осріта сілечуттям, вірливоюлась і струмувала мова Дмитра* (Стельмах, На.. землі, 1949, 481); // *перен.* Виразити, передавати усім своїм виглядом; випромінювати. *Від Тоні струмувала жіночість* (Донч., II, 1956, 298).

СТРУМУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до струмувати. *Ярослав Громічук і Корній Іванович Турбай думали над тим, як швидко привоцятити тварин до механічного доїння, щоб із перестали привожити негачині шуми струмуючого повітря, дотики металу* (Вол., Місячне срібло, 1961, 264); *Тажничість цього холодного струмуючого світла вразила і святиловала Варвару* (Перв., Дикий мед, 1963, 146).

СТРУНА, й, ж. І. Гвучка, пружна, туго натягнена нитка (металева, жильна і т. ін.) в музичних інструментах, що при коливанні створює звуки. *Вишварив по струнах. Старий ера, а Ярина з Степаном танцює* (Шевч., II, 1963, 329); *Дід стріть бандуру; пробіє по струнах — І струни говорять в костистих руках, — І старець співа про Богдана* (Бор., Тв., 1958, 83); *На кобзі 49 струн, а родять вони під чуйними трепетними пальцями кобзара м'ради гуєткі* (Вол., Сади., 1950, 39); *Вона перебирає струни, і звуки гітари лютяє в сад* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 46); *Образно. *Пролягли срібні струни дороги* (Брат., Вересень, 1949, 12); *Ранній жайворонок натягує струни над полем* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 197); *У порівн. *Панич стояв, високий, поставний та рівний, як струна* (Н.-Лев., II, 1956, 212); *Вицик алегенька стіпує за шурц.. Шнур натягується, як струна на балайці* (Донч., VI, 1957, 58); *Голос йому тремтить, немов натяжена струна* (Кач., II, 1958, 18); // *тільки мн., перен.* Про звуки якого-небудь музичного інструмента; взагалі про музику, поезію. *Благодослоєні втру, сльди, Не змітї вічності доцями, Мандрієника Сковороди.. Гаряча дума Кобзая, Що і в оєні не спонєє, І молоток*

Каменяра, 1 струни Лисенка жисті (Рильський, II, 1960, 191).

△ Акорд струн *див.* акорд¹.

◇ Витяга́тися (вита́гнутися, витьа́гтися, витьа́гнутися, повитяга́тися) в струну́ *див.* витяга́тися, витьа́гтися; Перетяга́ти (перетяга́ти) струну́ *див.* перетяга́ти; Ходіти [як (мов, немів і т. ін.)] по струні — бути слуханням, виконувати все чітко та безвідмовно. — *Ge-el* у мене так! — знову опускаючись на місце, сказав Яків, — у мене держислі! Сказано по струні ходи — і ходи! (Мирний, I, 1954, 203).

2. *перек.* Особливність кого-, чого-небудь, риса людини, властивість її характеру. Дід Мартин навіть голову покинув — видно, вийшлися з його думками Кобиреві, зачепили у хліборобському серці найгрозливіші струни (М. Ол., Леся, 1960, 147); Героїчна струна везла! дуже виразно звучить у Малішківській поезії, особливою дзвону набрала вона в дні другої світової війни (Рильський, Веч. розмови, 1964, 233); Книжка, що будить думку, торкається глибоких душевних струн, не може не викликати різних оцінок у різних людей. Це ікономічність справжнього мистецтва (Рад. літ-во, II, 1965, 10).

◇ Болі́ча (слаба́, слабкі́) струна́ чия, кого, для кого — найбільш урадливе місце кого-небудь. [Ганява:] Ну, от се ж і є болі́ча струна для Льолика (Л. Укр., III, 1952, 719); Він досконалим знав слабі струни свого родича (Донч., VI, 1957, 527); Гра́ти на болі́чій струні́ кого, чий — значить чіпсь урадливі місяця, використовувати їх з певною метою. — Пані так мистецтво довіряє всяким зайдом, що навіть не помічає: від кого тліє воском, а від кого тюрмою, — делікатно грає (Салоган) на болі́чій струні́ пана, і в очач того лещина прозелені (Стельмах, I, 1962, 288); Зачіпа́ти (зачепи́ти) стру́ни душі́ (серця) *див.* зачіпа́ти.

3. *спец.* Могу́зка, дріт, туго натягана на що-небудь. — Все було шире [батько] кожухи та свитки та б'є воно на струні; все було деркотить струна в сінях од ранку до вечора (Н.-Лев., I, 1956, 55).

СТРУ́НКА, ж, ж. 1. Зменш.-пестл. до струна́ 1, 2. Бобо́в оркестри грали... Скільки струн в душі́ і струно́к! (Нагн., Вибр., 1950, 26); Борис, який взагалі схилявся перед артистичним зухвалством свого друга в його поводженні в технікою і завжди знаходив у Валентина якусь «струнку», на цей раз вигукнув, що це «просто геніальний (Гончар, IV, 1960, 82); Віктор мовчав: «Картопля, город. Звідки у неї така хазайська струнка?» (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 644); *У порівн. Вачу й тую слаббоду: онде під горою Вулиця послалася стрункою прямою (Щог., Поезії, 1958, 151).

◇ Болі́ча (слаба́, слабкі́) стру́нка чия, кого, для кого — те саме, що Болі́ча (слаба́, слабкі́) струна́ (*див.* струна́). Яваж помітила, що її терпкі слова зробили матері прикрість, і повеяла вже далі бесіду лагіднішим тоном, котра, однак, якраз і відкрила йому болі́чу струнку її почуттів (Кобр., Вибр., 1954, 106); Витяга́тися (вита́гнутися, витьа́гтися, витьа́гнутися, повитяга́тися) в струнку́ *див.* витяга́тися, повитяга́тися; Загра́ти на чу́тливих (слабкі́х) стру́нках чий, яких — значить чіпсь урадливі місяця, використати їх з певною метою; Зачіпа́ти (зачепи́ти, торка́ти, торкнуті) стру́нку душі́ (серця, в серці) — те саме, що Зачіпа́ти (зачепи́ти) стру́ни душі́ (серця) (*див.* зачіпа́ти). — Виду, що своїми словами торкнув а саміментальну струнку в твоїм серці (Фр., VII, 1951, 391); Ходіти [як (мов, немів і т. ін.)] по стру́нці: а) бути слуханням, виконувати все чітко та безвідмовно. Йонька.. ганьби забути не міг, вона вічно смюкала його за серце, як чорна п'явка, і часто він вибухав таким гнівом, що всі

домашні годили як по струнці, чекаючи, доки перейде буря (Тют., Впр, 1964, 7); б) ходити прямо, витягнувшись (про людину). Раз їде собі [Івашко] по дорозі і мізку: — Яку б то мені знайти діачину? От якби таку!.. плече широке, груди високі!.. щоб ходила як по струнці, високо піднявши голову!.. (Стор., I, 1957, 136).

2. *діал.* Відгороджене місце в кошарі, хліві для доїння овець. Вже третю добу сіє на полонині дрібний мацканий дощик.. Тільки і спочинку було, що під дашком у струнці під час доїння (Коцюб., II, 1955, 323).

СТРУ́НКІЙ, а, в. 1. Гарно і пропорційно складений; ставний. Його струнка фігура.., здоровий засмалений морського вітром вид.. прегарно одбивалися на тій блакитного моря (Коцюб., I, 1955, 390); Хлопець має мамину струнку фігуру. Мамину постать голови (Вільде, На порозі, 1955, 205); Струнка постать, затянута в темню-синю оксамитову сукню, була, як різьблена (Головко, II, 1957, 451); // Який має гарну, пропорційно складену фігуру. Висока та струнка молодича вибігла із провості (Мирний, III, 1954, 71); Петро, стрункий, широкоплечий, в руським чубом і синіми очима, стояв серед хати (Панч, В дорозі, 1959, 135); // Який має правильне, пропорційне співвідношення частин, відзначається витонченістю ліній (про предмети, рослини і т. ін.). Руками таких, як ти, радянських людей підносяться до небес ці стрункі, заліті сльом змарючоси (Бажан, Наша.. Москва, 1951, 93); На пагорбах росли стрункі смереки і кипариси (Смолян, I, 1958, 56); Не можу годинами не милуватися тим, як-то вправно й спритно гончар перетворює звичайний шматок глини на стрункий глечик чи бокастий горщик (Нар. тв. та етн., 4, 1968, 49).

2. Рівно, правильно розташований (ряд, шеренга і т. ін.). — Церемоніальним маршем!.. — пролунала команда. Стрункими рядами рушили бозунці новозобов'язаного командира (Довж., I, 1958, 150); Стоять комсомольці У лавах струнких (Мур., Широка дорога, 1950, 36); Метрів через 300 перед нами з'явилися стрункі ряди яблунь (Наука.., II, 1958, 42).

3. У якому є внутрішня закономірність; правильно та логічно побудований; чіткий, послідовний. Узагальнюючи величезний досвід революційного руху, Ленін у працях «Що робити?», «Крок вперед, два кроки назад» та інших розробив струнке вчення про пролетарську партію нового типу (До 100-річчя.. В. І. Леніна, 1970, 9); Радянська історична наука створила струнку марксистсько-ленінську концепцію історичного процесу (Ком. Укр., I, 1964, 46); Оповідання вишлю компактне, сюжет стрункий, динамічний (Деякі ппт. поет. майстерн., 1956, 137); // Який звучить злагоджено, гармонійно (про музику, спів). Над облоном тихої води, Над заходом, в промінні вечорівж, Снувалася мелодія струнка (Мал., Листи.., 1961, 22).

СТРУ́НКІСТЬ, кость, ж. Абстр. ім. до стрункий. Тополі, тополі.. Є щось беззахисно дівоче в їхній тополіній стрункості (Гончар, II, 1959, 8); Ною юзмові чоботи це не облягли його ногу як сід. Вони були тісні в п'яйдмі, а нога миловою згиналася в колні, кирпатий носак стирчав зверху і порушував стрункість шеренги (Тулуб, В степу.., 1964, 108); З особливою силою Ленін підкреслює чіпність і стрункість філософії марксизму (Біогр. Леніна, 1955, 105); Етюд — це передусім чіпність думки, стрункість викладу. Невеликий розмір виражає найвиразнішою образної мови, бездоганного слововжитку (Літ. Укр., 18.VI 1965, 3).

СТРУ́НКО, присл. 1. Присл. до стрункий 2, 3. Струнко стоять високі стебла мальви, обнизані до сажого вершечка гудзиками насіння (Стельмах, 2, 1962,

649); Будинок її, єдиний на ціле селище двоповерховий, струнко здіймається з-поміж темної зелені парку (Гончар, Тронка, 1963, 134); Рядами струнко йдуть баби, жінки, дівчата (Сос., I, 1957, 54).

2. Навитяжку, не рухаючись і не розмовляючи. Моряки стоять струнко, дивляться на Гайдаю і Стрижню (Корн., I, 1955, 43); Враз дід став струнко, взяв під козирок і відрапортував (Донч., VI, 1957, 91); // у кач. вис., військ., спорт. Уживається як команда, що вимагає стояти виструнчившись, навитяжку, не рухаючись і не розмовляючи. Підбігаючи, хтось подає команду: — Струнко! Командир Богунського полку товариш Шорел (Довж., I, 1958, 136).

СТРУНКОНОГІЙ, а, е, поет. З стрункими ногами. Сам він (Геракл) з богами безсмертними разом В часті живе, струнконогу він Гебу дружиною має (Гомер, Одисея, перекл. Б. Тена, 1963, 207); Дієчина грайливо оглянула себе, струнконогу (Гончар, Циклон, 1970, 152).

СТРУНКСТАННИЙ, а, е, поет. З струнким станом. По крутих і каменними ребрами схилах Збігло.. Сім молоденьких дівчат. Стрункостанни, вродили (Вирган, В розп. літа, 1959, 131); *Образно. Церква з гострими стрункостанними вежами залишилася від давніх часів (Літ. Укр., 30.VI 1970, 1).

СТРУННИЙ, а, е. 1. Прямк. до струна 1. Вони співають — і співає в них Усе навколо, зрима і незрима, Ба навіть сивоусий бригадир, Скупий у мові і суворий є діал, Підхоплює ті звуки легкокрилі, Немов бандури струнний перебр (Рильський, III, 1961, 205).

2. Який створює звук за допомогою струн (про музичні інструменти). Музичні інструменти, поширені нині у народно-мистецькому побуті, поділяються на три великі групи: ударні, дуетні та струнні (Знання..., 7, 1971, 20); // Який складається з таких інструментів. Сюїта для струнного квартету (П. О.) Козицького являє собою тему з шістьма варіаціями (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 144); Вони зайняли окрему кабінку поближе до естради, де розташувався струнний оркестр (Донч., V, 1957, 282); // Признач. для виконання на таких інструментах, виконуваний на них. Струнна мелодія.

Стру́нний гурто́к — гурток любителів гри на струнних інструментах. — Де там думати про побачення, коли в дзеркало ніколи глянути! Керую танцювальним і струнним гуртками, редажую стінку газети, очолюю агіткультбригаду (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 170).

СТРУНОЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до струнка 1. *У порівн. Сама ж [Оксана] то не вігнеться, не згорбиться — як струночка! (Кв.-Осн., II, 1956, 426); [Н е р і с а:] Краєу я тамчила й малою, і серденько тремтіло від звали, як струночка.. на лірі (Л. Укр., III, 1952, 430).

◇ Витя́гтися (вита́гуватися, ви́тягтися, ви́тягнутися, повитя́гтися) в стру́нку (в струну́) (див. витягтися). Увійшли [дітя] в хату, стали, витяглися в струночку (Мирний, I, 1949, 225); Ходіти [як (мов, немов і т. ін.)] по струно́чці — те саме, що Ходіти [як (мов, немов і т. ін.)] по стру́нці (див. стру́нка). У них [панів] жінки перед мужиками як по струночці ходять (Кв.-Осн., II, 1956, 473).

СТРУНЧИТИ, чу, тиш, недок., перез., розм. Давати комусь настанови, повчати, як себе поводити; виховувати, наставляти. Іван Антонович, лейтенант Черниш і всі обслуги, пересмігаючись, чекали, як Хома буде струнчити новачків (Гончар, III, 1959, 326); — Микита ваш вірні, правда, видючий, та викохуєти воли — не парубоцьке діло. Самого ще струнчити треба... (Бурл., О. Вересай, 1959, 166).

СТРУП, а, ч. Кірка, яка вкриває поверхню або краї рани, що загоюється. У свитині латаній дрожжала [дрожжала] Якась людина. На ногах і на руках повиступала Од струж кров; аж струпом стала (Шевч., II, 1963, 304); Агає [Красіцький], аж руками об поли бився, бачачи на дитячих тілах численні синяки, струпи та шрами з загонних ран (Фр., IV, 1950, 233); [М а р і н а:] У мене ледве затяглася струпом від тоєї ж руки рана, а ти й струп хочеш зрвати... (Стар., Ввбр., 1959, 308); Ушкрябина взялася болячим, спуслим струпом (Ле, В снопі..., 1960, 51); *Образно. Роси — як ті сльози, і струпом вкривалась під ними земля (Папч., II, 1956, 377).

СТРУПІТИ, іє, недок. Покриватися струпами. **СТРУПІШТИ**, іє, недок., діал. Трухлявити. Він [пень] лежав, мов невеличкий вал; кора на ньому ще лиш де-де стирчала грубими кляпками, та переважно побивилася і повідпадала вже; дерев'яна маса струпішила і кришилася, мов пухка глина (Фр., III, 1950, 88).

СТРУПКИЙ, а, є. Те саме, що струпуватий. **СТРУПКУВАТИЙ**, а, е. Те саме, що струпуватий. **СТРУПНИЙ**, а, е. Прямк. до струп. **СТРУПУВАТИЙ**, а, е. Покритий струпами. Носом соїв на лежанці Дежди. З-під радня струпуваті ноги стирчали (Тич., I, 1957, 246).

СТРУП'Я, я, с. Збірн. до струп. На підводах заворушилися обідрані, тремлячі кім'яні тіла. Більшість із них були в самій близькості. Вона, як пластир, обпала іх укриті струп'я, гострі, вишпуні маслаки (Мик., II, 1957, 562); *У порівн. Панські економії вкрили Україну, мов погане струп'я, а бідному селянинові немає де й ногою ступити (Цюпа, Україна..., 1960, 30).

СТРУС, у, ч. 1. Різкий коливальний рух; поштовх. Землетруси — раптові рухи земної кори, викликані внутрішніми причинами. Це є струси, що постають у глибині Землі і передаються у вигляді коливань на її поверхню (Курс заг. геол., 1947, 181); Струси поверхні землі бувають з різних причин. Проміж них важкий поїзд, а в будинку, який стоїть близько від залізниць, дрижать шибки (Фіз. геогр., 5, 1956, 105); Раптом струс машини обізвав Шабалеві хрілі (Д. Бездик, Серце..., 1961, 101); *Образно. Країни Азії, Африки, Латинської Америки переживають тепер час сильних поштовхів могутнього вулканічного антиколоніального струсу (Мелья., Обличчя..., 1960, 5).

△ Струс мозку, мед. — ушкодження мозку та мозкових оболонок (без порушення цілості покривних тканин) при закритих травмах голови. Травма може викликати тяжкі загальні явища і без грубих пошкоджень тканин. До таких процесів належить струс мозку (Курс патології, 1956, 51); Для повноти картини слід додати, що підпоручик Дуб під час своєї пригоди з козєм дістав невеличкий струс мозку (Гашек, Пригоди Швейка, перекл. Масляка, 1958, 589).

2. перен. Надзвичайно сильне, глибоке зворушення, переживання. Глибокий внутрішній струс мовби відкрив йому очі ширше на світ, на саму сутність життя, і те, що раніш його моголо й не чіпало, зараз не залишав його байдужим (Гончар, Тронка, 1963, 309).

Нервовий струс — сильне збудження, роздратування нервів. Крайнюк намагався стримати себе, зупинити нервовий струс, але не міг (Кучер, Голод, 1961, 449).

3. рідко. Загальна тривога, хвилювання; переполох, паніка. Кругом Пісок тільки й чулки, що про літні очинки.. Спрізь піднявся струс; кожен, лагаючи, проси бога, щоб цілому встати (Мирний, I, 1949, 326); — Такий струс, і звалт, і страх кругом, що від того єсього хоч живим закопуйся, — казав, здригаючись, Гаєрик (Кач., Ввбр., 1953, 117).

СТРУСАНИНА, п, ж., рідко. Те саме, що струс 3. — Якоюсь мінуту та струсанина: люди знали, що в мене була кукуруда, було й просо, було й сало, а пшениці не знайшли (Н. Лев., III, 1956, 282).

СТРУСЕВИЙ, а, е, заст. Страусовий. Блищали.. герби на ридвані в Череваня; миготіла в очах дорога горорізьба — леви, струсєві пір'я, булави з бунчуками (П. Куліш, Вибр., 1969, 67); На голові [у Потоцького] соболевий шлик з струсєвим пером, яке коштовним діамантом прип'яте (Стар., Облога..., 1961, 23).

СТРУСИТИ *див.* струсувати.

СТРУСІТНІСЯ *див.* струсуватися.

СТРУСНУТИ, ну, вєш, док., *перех.* і *неперех.* Однокр. до струсувати. Дюкальній пошукає на поліці й витяє товстеньку біблію з напіввіддертою оправою, струснує з неї на порозі цілу хмару пилюки і подає Тарасу Григоровичу (Тулуб, В степу., 1964, 31); Один з чоловіків.. підвієся в лави, підняв з долу свиту, струснує (Мирний, I, 1949, 257); Взяв [дід Маркіян] граблї, вінце з-під яблунь вигрібає; покуштує малини, надкуштує кислу сливу і лусне нею об дерево; струсне грушу (Вас., II, 1959, 183); Сніжний покров сївї струснули спросоння дерева (Перв., З глибини, 1956, 261); Вже на березі Замфрї підняв чизана дозори, аж той забовтає ногами в повітрі, струснує ним і кине на дорогу (Коцюб., I, 1955, 212); Підійшла [Педоря] до столу, вишляла з-під пола пляху [пляшку] горілки і, струснувши нею над світлом, скрикнула: — Самий смак! (Мирний, III, 1954, 214); Щоб ртуть знову вийшла в резервуар, треба термометр добре струснути (Фізика, II, 1957, 11); Антін нетерпаче струснує плечима і тим ружом наче щось скинув із себе (Коцюб., II, 1955, 291); Ніна гордо струснула пишним волоссям (Собко, Стаціон, 1954, 256); Зайсть, переляк разом струснули немолоді кості величозного пана, положили його на ліжку (Мирний, I, 1949, 369); Раптом страшний вибух струснує будинок, де ми сиділи (Сміл., Сашко, 1957, 191); Два постріли лякнули гуцю, струснувши глузе тайгове повітря (Донч., II, 1956, 32).

СТРУСНУТИСЯ, нуся, вєшся, док. Однокр. до струсуватися. Раптом прокинувся ора.. струснувся спросоння і різко крикнув, розвівши свої велетенські крила (Тулуб, В степу., 1964, 166); Нависла височенна скеля струснулася від вибуху (Ле, Міжгір'я, 1953, 181); — Ох, життя трикрате! — промовила голосно Мар'я, аж Христя струснулася.. (Мирний, III, 1954, 199); Він навіть не наважився поцілувати дівчину, а лиш тернув усами по ніжній щоці, весь струснувшись від того доктору (Загреб., Диво, 1968, 248); *Образно. Звичайна блискавиця прокотилась з краю в край, степ струснувся, наче птиця, весь у бризках, на врожай (Рудь, Дон зорі, 1958, 107).

СТРУСОНУТИ, ну, вєш, док., *перех.* і *неперех.*, однокр. Підняв. до струсувати. Вітер птицею шугонує на рудливе покриття землянки, струсонує з солами кілака.. краплин (Стельмах, Правда., 1961, 28); Рибалки дружно вешолоки сорокач на берег, струсонули, і на праві залопотіли хвостами дві догві зелено-сірі щучки (Донч., VI, 1957, 266); Ще подив його не минує, як Олена другою рукою вже міцно схопила довожженого коханця за оголюючі і струсонула його при цьому, мов добрий дядько (Гончар, Таврія, 1952, 224); — Ото, ує'ззала! — сердито кинує Павло, струсонувши руським чубом (Кучер, Прощай., 1957, 3); Вибух у підвалі струсонує дім, і полум'я жетнулося вгору (Петльов., Хотинці, 1949, 51); Через якусь часинку випали гармат струсонули повітря (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 311); Тетяна встала з лавки, гордовито струсонула плечима (Добр., Тече річка., 1961, 84); *Образно. Вечоріло.

Сонце, досточу накупувавшись у змрах і блакитних ополонках, струсонуло на снізі вінець проміння, кинуло на небосхил бужкові барви (Стельмах, Правда., 1961, 23); // безос. Сплав струсонуло, рвонуло (Мур., Бук. повість, 1959, 33); Не знаю, скільки я плав би і куди б заплив, коли б раптом не налетів на підводний камінь. Мене всього струсонуло, я відчув, що наштобенуєся на якусь твердь (Збав., Мор. чайка, 1959, 122).

СТРУСОНУТИСЯ, нуся, вєшся, док., однокр. Підняв. до струсувати. Над головою струсонулося небо від нечуваного вибуху (Донч., II, 1956, 474).

СТРУСЯЧИЙ, а, е, заст. Страусовий. Десь коло сьомої вона вийшла, гарно одяжена, з барвистім капелюсі з великим струсячим пером (Фр., IV, 1950, 290).

СТРУСЬ, я, ч., заст. Страус.

СТРУТІТИ *див.* стручувати.

СТРУХЛІЙ, а, е, розм. Діспр. акт. мнв. ч. до струхнути. Струхлі пеньки давно вже залишилися позаду (Перв., Дікий мед, 1963, 147); Коли Бачура підійшов до високих струхлих воріт будинку, де жив відротезник, то відразу ж зрозумів, що достукатися йому тут нелегко (Чаб., Тече вода., 1961, 50).

СТРУХЛІЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мнв. ч. до струхліти. Оні на тії [вербі] самїї, пустивши коріння в струхлілу середину, кілька літ вже росте кущ рябини (Хотк., II, 1966, 43); *Образно. Поручник Лукаш був типом кадровим офіцером струхлілої австрійської мочарії (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 153).

СТРУХЛІТИ *див.* струхлявіти.

СТРУХЛЯВІЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мнв. ч. до струхлявіти. Єремїя сіє на колоду.. Струхлявіла та спорохлявіла колода завалялась під ним (Н. Лев., VII, 1966, 124); Він сіє на пеньок, струхлявілий і мочрий (Гуц., Скупана., 1965, 262).

СТРУХЛЯВІТИ, іє і **СТРУХЛІТИ**, іє, док. Стати трухлявим, трухльвим. Під час війни дерев'яна обшивка водозливу струхлявіла, і вєсенні води прорили під містком прїреу (Добр., Тече річка., 1961, 13); Одні [хати] давно відслужили своє, струхлявіли, розсипались, та на їхньому місці вирости інші (Цюпа, Країна, 1971, 24); *Образно. Федір вірить: Олекса — не верболіз. І хочеться, щоб не скришталась і не струхлявіла в літахи його дитка (Мущк., Серце., 1962, 130).

СТРУХНУТИ, не, док., розм. Те саме, що струхлявіти. *Образно. — Я знаю, що ваші дукати і струхнуть при вас! — спалатнула панночка (Л. Янов., I, 1959, 121).

СТРУХНУТИ, ну, вєш, док., *перех.* і *неперех.*, рідко. Те саме, що струсувати. Слідчий Руллер.. однією рукою струхнує нову сигарету об підставку розп'яття (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 329); Гостре лезо лягло в ростішок яблуні, струхнувши їйї (Шиян, Переможці, 1950, 83); — Хай вас чорт візьме всієї! — струхнувши очіпком, грубо кинула Настя (Вас., I, 1959, 286).

СТРУХНУТИСЯ, нуся, вєшся, док., рідко. Те саме, що струсуватися. З-під лавки виліз [Евей] і струхнувся, Закашляв, чхнув і стрепенуєся (Котл., I, 1952, 92); — Здорого, Галя! — підбігши до неї, скрикнув він. Галя струхнулася (Мирний, IV, 1955, 119).

СТРУХНЯВІЛИЙ, а, е, рідко. Діспр. акт. мнв. ч. до струхнявіти. Перед ним проторотів, брязкаючи валізом струхнявілої брички, вїзник із затопаною худоробкою шкapiною (Досв., Вибр., 1959, 216); Запалу, струхнявілу хату оперезали блоком, з'єднали з машиною. Тракторист вкляує хїд (Бабяк, Вшн. сад, 1960, 190); *Образно. — Серце знає, що.. труд знову відродить лице землі, і наші нащадки, перелистуючи

жості, струхлявілі сторінки історії, скажуть тільки: «Вони були велетні!» (Ю. Янов., I, 1958, 185).

СТРУХНЯВІТИ, іє, док., рідко. Те саме, що струхлявіти.

СТРУЧЕНИЙ, а, е, діал. Діспр. пас. мн. ч. до струтити. В сім'ях зробився стукіт. Дрюк, котрим підперті були двері хатки, упав — не знати, чи сам від себе, чи стручений (Фр., VIII, 1952, 267); Загримить ненароком стручена з лави бартка... (Хотк., II, 1966, 107).

СТРУЧЕЧОК, чка, ч. Змешш.-пестл. до стручок. Плоди [крупки весняної] — довгасті стручечки, на обох кінцях гострі або овалні чи закручені (Практ. з сис-тем. та морф. рослин, 1955, 155).

СТРУЧКОВИЙ, бва, бве. Првкм. до стручок; // Який має стручок з насінням. Стручкову косялою бляшуть доти, поки м'якуш не стане еластичним і не буде ламатися при згинанні (Укр. страви, 1957, 416).

СТРУЧКУВАТИ, а, о. I. Те саме, що стручковий. Посилає мене милий горох ув'язати [в'язати]. Горох стручкуватий, так буде лясати. — Не піду його в'язати! (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 156).

2. Подібний до стручка. Стручкувате, ніби червона перчина, обличчя Леська ще більше витягується в здивуванні (Стельмах, I, 1962, 78).

СТРУЧОК, чка, ч. Довгий і вузький плід більшості рослин родини хрестоцвітних, що перев. розкривається на дві половинки, в яких містяться насіння. Стручки Зеленого гороху визирали з-за паазухи [дівчинки] (Фр., X, 1954, 49); Серед хати вона простелила ковдру, взяла від печі сухий сніп бобу, поклала її почала обвивати стручки (Чорн., Визвол. земля, 1959, 115); Вторіка поставила на стіл добру судакову юшку, смажене сало з цибулею і зеленими стручками перцю (Чаб., Балкан. весна, 1960, 176); Чоловік зупиняється біля перелазу, над яким подвезають стручками невисокі акації (Стельмах, II, 1962, 149); *У порівн. Корній.. асугулений, зморщений, як стручок; зоча літми й не старий (Гончар, Тровка, 1963, 11).

СТРУЧУВАТИ, ую, уеш, недок., СТРУТИТИ, стручу, струтіш, док., перек., діал. Зштокувати, спихати. Падуть люди у пропасть, начеб їх хто стручував у темну прірву... (Черемш., Тв., 1960, 300); Хома струтив із лавки двох безсильних ямарів на землю (Ков., Тв., 1958, 41); *Образно. Пишний Юр їде, коником виграв, гострим списом... з вір зиму струче (Хотк., II, 1966, 23); // Витирати, звінати що-небудь. Долонями стручували [люди] ніт з чола (Стеф., I, 1949, 105).

СТРУЧЧЯ, я, с. Збірн. до стручок. Як раділо її серце, якою гордою перемогою світилися очі, коли серед літа заповоловіли жита, вазолотили в'яси, рудою бронзою заблищало горозове струччя (Дор., Не повторю... 1968, 98); Прошував [Олекса] полем, несконечним ланом людину, що вже прижок, торохтіє присохлим струччям (Мушк., Серце., 1962, 97).

СТРУШЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мн. ч. до струсити 1—3, 6. Стіжок піпозва посушує, не лишивши на стерні жодної вершини, струшеної при натяганні його на таялку [прістрій для перетягування чого-небудь] (Ле, Право., 1957, 23); Осінь... Шкільний сад. Нас, учні, пускають туди разом із осінніми вітрами, коли вже струшена булає там уся садовина (Вас., Вибр., 1954, 40); *У порівн. Холодні думки, наче струшений імй, оговорю дівчину (Стельмах, Хліб., 1959, 486).

СТРУШУВАННЯ, я, с. Дія за знач. струшувати. Струшуванням в рослин вилонюється ряд шкідників, наприклад жуки яблуневого квіткогриза, казарки... та ін. (Захист рослин., 1952, 148); До опадання плодів і до струшування їх місце під деревами слід очистити від

глюк, листя, бур'яні, щоб краще було збирати насіння (Озелен. колг. села, 1955, 98); Збирають сою у фазі повної стиглості. Зерно в цей час відстає від стружок і при струшуванні торохтіє (Хлібороб Укр., 9, 1965, 13).

СТРУШУВАТИ, ую, уеш, недок., СТРУСИТИ, струшу, струсіш, док. I. перек., з кого-чого. Збивати, скидати що-небудь з поверхні чогось. — Нічого, — заспокоювала головища, струшуючи з свого дорогого шовкового плаття кралів чаю, а в душі дала і понадою, і секретаризу (Мирний, III, 1954, 192); — Прогуло! — оговяє перший Сагайда, струшуючи з себе велю (Гончар, I, 1954, 77); Я струсив спокійно Собі в одержі порох подорожній (Л. Укр., IV, 1954, 116); Тимко струсив із сорочки сузі сошні голки, вийшов із куреня (Тют., Впр, 1964, 342); *Образно. Павло струшував з себе шати ску, поволі повертає до реальності (Квр., Вибр., 1960, 286); *У порівн. Чужі очі уже впираються в спину Тимофія. Він повів плечима, мовби струшуючи недобрый погляд (Стельмах, II, 1962, 34); // від чого і без додатка. Трясути що-небудь, очищати, звільняти його від чогось. Увіодить Хламучка. Він в осінньому пальті з піднятим коміром і з мокрим вонтиком, якого струше (Коч., II, 1956, 41); Молодий шпигат обцихають, промивають, струшують від гоні, дрібно нарізують і заливають соусом з олії (Укр. страви, 1957, 47); На підкрочка посунула [молодиця] поза лавою та, взявши рушничок, алегенька його струсила (Вовчок, VI, 1956, 284); *Образно. Стикулююча дія переливання крові виявляється ж саме у вигляді удару, шоку, що струшує весь організм (Вибр. праці О. О. Богомоляця, 1969, 296).

2. перек. Трусачи, звільняти дерево, кущ від плодів. Одного дня трусили в садку яблука в коші, а чоловік мій струшує та все з яблуні на мене поглядає (Вовчок, I, 1955, 135); Струшувати або збивати плоди категорично забороняється, бо від цього ще й пошкоджуються дерева та знизжується врожай у наступні роки (Колг. Укр., 7, 1956, 38); [Д е н с:] Я, бачте, переліз через літй й украс з піддесятка яблукоч — не струсив, а з землі взяв (Кроп., II, 1958, 445); *Образно. Осінь уже струсила з дерев частину їх літнього вбрання і насипала на землі м'який килим мертвого листя (Гр., II, 1963, 292).

3. перек. Трусачи, збивати що-небудь. Повієв легенький вітерець, струшуючи з листу неопалі кралів (Мирний, I, 1954, 343); Шумів вітер і струшувов на Яринку пелюстки яблуневого цвіту (Десняк, Десну., 1949, 207); Човен м'яко вткнувся в пісок, струсив кілька росин з куща верболоза (Стельмах, Хліб., 1959, 466); // Скидати, обципати листя, пелюстки, плоди і т. ін. Віття акацій шумовито шумить над шляхом, раз у раз струшуючи на гриву коней свій прив'язаний цвіт (Гончар, Таріа., 1957, 381); Молодий білорорий осококор струшувов з себе білий пух, застилавши легкою прозоро-сріблястою перошею шкільне подвір'я (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 17); *Образно. Високе небо расним зореподом струшувало зорі в темну Ташань і засило їх там — одну за другою (Тют., Впр, 1964, 170).

4. перек., ким, чим. Трясти кого-, що-небудь. Квітничарки струшували букетами просто перед обличчям жаданих покупців (Смолиць, II, 1958, 113); Гнат, мов ранений ведмідь, кинувся до Олександри й стопив її за груди: — Пустий! — не своїм голосом гаревів він, струсивши Олександрю, як грушею (Кощуб, I, 1955, 73); // перек. Різко трясти посудину, щоб збовтати, перемішати або втрамбувати те, що в ній міститься. Я струшую в руках пляшку, і ми всі тров чуємо, як у ній булькає (Мик., II, 1957, 153); М'ятні кралів часто го-

тують у народі самі. Для цього 1 частину (за вагою) дрібно порізаних сушених листків холодної м'яти заливають 20 частинами 90° спирту; настоюють цілу добу, струшуючи час від часу, віджимають і віджате проціджують (Лікар. рослин., 1958, 80); Бочку добре струшують, щоб огірки щільно вляглись (Укр. страви, 1957, 407); // перек. Різко трусячи рукою, збивати що-небудь. Воля неважкиме розбив термометра, коли струшував, і температуру стали міряти, прикладаючи руки до чола творої (Ю. Янов., II, 1954, 33); // неперек., чим. Різким рухом закидає щось, трясці чим-небудь. Діточка скидає капелюх, .. струшує кучерами, любуючись їх мильним блиском (Вільде, На порозі, 1955, 218); Бегенія Богданівна струшує головою, відкидає коротке, на англійський проділ розчесане волосся назад (Смолиць, Реве та стогне..., 1960, 23).

5. перек. Примушувати тіло тремтіти, здригатися, трясцяс, коліватися (про хворобу). Йому було важко говорити, бо кашель струшував худорляве тіло і скручував у три погібелі (Чорн., Визвол. земля, 1959, 17); Ярижа сиділа на невисокій скрині з інструментами і дивилася на сонце. Первоза лизоманка струшувала все її тіло (Собко, Зор. крила, 1950, 128); Тіло моториста струсували дрібні холодні завійки лизоманки (Вол., Озеро..., 1959, 8).

6. перек. Сильно хитати, колівати що-небудь. Люди міцно трималися за цоґали, різні підпірки, ручки, щоб не падали, коли кит струшував пароплава (Трубл., I, 1955, 186); // безос. Коли сани різко струшувало на вишках або товстих коренях дерев, Кемпер коротко лаявся крізь зуби (Загреб., Шеніт, 1966, 89); *Образно. Буїне почуття великої радості раптом струшує всю істоту хлопчика (Донч., Вибр., 1948, 83); Двадцять чотири постріли струсили вечірню тишу (Рибак, Що сталося..., 1947, 130).

7. перек., перен. Звільнятися від чогось небажаного, неприємного. Напруженням мозкової волі він струсує із себе в'язкий острах і сміливо гляне Тучинському в очі (Досв., Вибр., 1959, 344); Геннадій уже не має сил стрепенується, струсує в себе якусь драглисту апатію (Вол., Місячне срібло, 1961, 53).

СТРУШУВАТИСЯ, усяя, уешся, недок., **СТРУСИТИСЯ**, струшуся, струсишся, док. 1. Обтрушуючи себе, очившати від чого-небудь. — Та тут, як і на дворі, ллє — скриньку він, струшуючись (Мирний, IV, 1955, 89); Михайло бадьоро вистрибує із візка, струсився.. і попростував до хвіртки (Досв., Вибр., 1959, 159); // Трясути тілом, очившати від чого-небудь (про тварин). У примерку беркут прилетів на своє звичне сидало і довго востузишся, чистив дзьобом велетенське пір'я, струшувая і намагая зручніше усістися на ночіаю (Тулуб, В степу..., 1964, 152).

2. Дрякати, хитатися, коліватися, двигітати від струсу. «Мирний» рипить усіма своїми дв'язками і наче стогне і здригається і, стрімко гитаючись, пірнає бешпритом у воду і знову струшується, викинувши з води (Довж., Зач. Десна, 1957, 399).

3. Відриватися й падати від струсу. В теплицях, де росли помідори, установили системи, що діляли від тисненого повітря. Внаслідок коливання повітря, вишкликаного світлом, пилوک добре струшуваяся (Хлібороб Укр., 7, 1965, 46); Її ластів'яні цоки світилися приляжю, на брові тремтіла стигла краплина. Вона переливалася неувразними боками, ось-ось струсується (Гуц., Скупана..., 1965, 250); *Образно. Літо стояло сухе, черневиши ночами Ташань кипіла від зорепадів, а людям тільки дай на очі, кажуть: — Ото божби кидать, не втримуються й зорі на небі — струшуються (Тют., Впр, 1964, 299).

4. Мимоволі робити різкі, судорожні рухи; здригатися. Христя мовчки виступала і раз по раз струшувалася (Мирний, III, 1954, 45).

СТРЯГНУТИ, ну, неш; мин. ч. стряг і стрягнув, ла, ло; недок., діал. В'язнути, грузнути. Він іде й іде якоюсь безконечною стежкою, перескакує через якісь річки, спотикається на якісь груді, страгне в житоше мокрашина (Фр., VII, 1951, 262); Ноги стрягли у снігових важтах (Кочуб., I, 1955, 31); На самий святлий вечір по заході сонця йшов молодий жовнір.. через широкі пусті простори. Бродив, стрягнув у снігу, спотикався, падав по борознах, але не спочивав (Ков., Світ..., 1960, 71).

СТРЯПАНИНА, и, ж., розм. 1. Готування їжі.

2. перек. Що-небудь настільки створене, написане. **СТРЯПЧИЙ**, чого, ч., іст. 1. У Російській державі з XVII століття — назва, а згодом чин деяких службових осіб, що виконували різноманітні господарські обов'язки при царському дворі. Не міг Омелько й не хотів — ані листа боярам та стряпчим показати, ані до пуття розповісти, бо ж вінцем, видима річ, був потаємним (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 517).

2. У XVIII—першій половині XIX ст. — урядовець при губернських прокурорах, що здійснював судовий нагляд у повітах Росії. Коли це на раков — летить у Піски сам справник, летить стряпчий, летить становий (Мирний, I, 1949, 304).

3. У дореволюційній Росії з XIX ст. — особа, допущена до адвокатської практики в комерційних судах. За стряпчого, як завжди годиться, Була приставлена Лисиця... (Гл., Вибр., 1951, 43); Читання судової ухвали призвало двадцять хвилин.. Всі стояли: п'ятдесят солдатів охорони, п'ятдесят членів суду та стряпчих, п'ятдесят журналістів, п'ятдесят чотири свідки, два особисті лікарі підсудного (Смолиць, VI, 1959, 339).

СТРЯСАННЯ, я, с. Дія за знач. стрясати. Тут звук став стрясанням вод і суші (Бажан, I, 1946, 138); Проекційний об'єкти слід обергати від ударів, страсання (Пересунів кінопр., 1959, 226).

СТРЯСАТИ, аю, аеш, недок., **СТРЯСТИ**, с'у, сеш; мин. ч. стряс, л'а, л'о; док. 1. неперек., чим. Сильно трясці ким-, чим-небудь. Калитка осантано, тіпаяся, посиня, стрясав дужими кулаками (Горд., Чужу вину..., 1947, 153); — Хомо! — зворушено гукнув він Хасцькому, страсаючи капелюхом (Гончар, III, 1959, 220); Його голова лягла на груді сина, але не плакав [чоловік]. Так проминуло досить багато часу. Потім притиснуло до себе мерця..., стряс ним, кричав до нього — все даремно (Коб., III, 1956, 448); // перек. Трусяти, скидати, збивати що-небудь. Природа ожила. Вітер подув сильніше, подув теплом зі сторони лісу і зачав стрясати срібну росу з трави (Фр., I, 1955, 57); *Образно. Хто стрясє наш сон з поін? (Лісні та романси., II, 1956, 171); // перек. Трусяти, звільняти дерево, куш від плодів; струшувати. Вже осін. Яблуко страсли, Капусту в пень рубаяв (Фр., XI, 1952, 276); // перек. Трусяти що-небудь, очившати, звільняти його від чогось. Ворони страсали зжурено чорне своє пір'я (Коб., II, 1956, 90); [час від часу одна [жниця] випрямиться, вижме жінку [жменьку] жита, стрясє в пашинистого бур'яну, розділить надвоє, скрутить перевесло (Фр., I, 1955, 60).

2. перек. Сильно хитати, колівати що-небудь. Два дні скажений вітер стрясав юрту (Вагмут, Шасл. день..., 1959, 161); Кічкас, це невеличке ватишне селище, раптом ожив.. пробуджений трубними сигналами пароплава і дужими вибухами, що розтиналися поблизу на березі, страсаючи будинки, горизонти, береги (Кочуба, Нові береги, 1959, 27); Нашу планету щорічно стрясав близько ста тисяч землетрусів (Наука..., 11, 1967, 20);

Броньовий страясє повітря гарматним ревом (Довж., Зач. Десна, 1957, 141); *Образно. Зі сходом сонця ліси аж страясють гори пташині (Гжицький, Опришки, 1962, 149); // безос. На верхніх поверхтях.. загостіли вибухи.. Тріском, тупотом, гуркотом страясло всі поверхи (Гончар, III, 1959, 260); // Викликати мимовільні судорожні рухи. Холодний душ страє тіло, проте Катерина не закутила крана, а напикає — ще більше підставила плечі під тугі струмені (Вільде, Сестри... 1958, 212).

3. *перех., перен.* Справляти сильне враження на когонебудь, глибоко хвилювати, зворушувати. Дай [земле] і огню, щоб ним слово налити, Душі страясать грозовою дай власть (Фр., X, 1954, 12); За мир! — два слова, що світи страясуть! За мир! — слова, що дазном щочимом Усі серця нескорені скликають (Рильський, I, 1956, 390).

СТРЯСАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок., СТЯСТИСЯ*, суся, сєшся; *мин. ч.* стряся, лся, лєся; *док. 1.* Тремтіти, трястися, здригатися від хвилювання, нервового збудження і т. ін. Він ридав у голос, сляпуючи і примовляючи, страясючись усім тілом (Смолиць, Світанок..., 1953, 554); Дарка стає в куток — обличчям до стіни. Вона вся страясється від сльз (Вільде, Повнол. діти, 1960, 213); // Дрижати, хитатися, колватися. Повітряні бої майже не припинялись.. Від безперервних вибухів дивити, страєлися стіни (Баш, Нація, 1960, 288); З зростом заваилося склепіння, земля страєлася (Фр., XIII, 1954, 132); *Образно. Одного морозного ранку околиці Гродно страєлися од дружної стрілянини (Досв., Влбр., 1959, 169).

2. Робитися, відбуватися, траплятися (перев. про що-небудь погане). Театр не терпить фальші, підміни штучним справжнього. Коли страєється така біда, то він стає облудою, самою видимістю (Літ. Укр., 14.VI 1968, 4); [Офіцер зв'язку:] Страєлася біда: прорвалися знову німці на рубежах майора Кругляка (Ле і Лев., Драм., 1967, 101); Страєлося якесь горе над людьми, а Тарас уже тут... етішає, піднімає дух (Д. Бедзик, Дніпро..., 1951, 25).

СТРЯСКИ, ськ, *жн., рідко.* Солом'яна потерть.
СТРЯСНУТИ, ну, нєш, *док., перех. і неперех.* Одпокр. до страєати. — Та не метай калені стріли [звертання до вітру] В хоробрих русичі! Стряси Вагу землі, як грім вески. Щоб половцям були могили... (Мал., Звенигора, 1959, 35); *Образно. Плач страєнує топою (Хотк., II, 1966, 294).

СТРЯСОНУТИ, ну, нєш, *док., перех. і неперех., одпокр., розм.* Підсил. до страєнути. Грубе шарпання, оце, що він так розлючено страєнує її, подіяло на Світлану дивовижно. Сили її мовби одразу вернулися (Гончар, II, 1959, 99); Дріб'язковий з теоретичного боку конфлікт.. мобілізує Захара, міцно страєнує (Ле, Право..., 1957, 293).

СТРЯСТИ *див.* страєати.
СТРЯСТИСЯ *див.* страєатися.
СТРЯХНУТИ і СТЯХТИ, хве, *док., розм.* Підсохнути, протряхнути. Хмура небо розгодинилося, байснуло сонько яке, повітря вітрець, страєла трохи земля (Мирний, I, 1949, 339).

СТРЯХНУТИ, ну, нєш, *док., розм. 1. неперех., чим.* Різким рухом закинути що-небудь, тряхнути чимсь. Марія стряєнула головою (Ю. Бедзик, Полкн., 1959, 133).

2. *перех.* Струшуючи, очистити що-небудь від пилу, бруду і т. ін. *Образно. Стряхнувши давній прах, Родився комсомо́л у битвах, у трудах (Рильський, Урожай, 1950, 23).

3. *перех., перен.* Вивести з стану спокою, глибоко схвилювавши, зворушивши і т. ін. когонебудь. Несподіваний удар долі страєнує його (Дмит., Розлука, 1957, 50).

СТЯХТИ *див.* стря́хнути.

СТУГА¹, и, *жн., діал.* Плетений з лози та обліплений глиною козуб, в якому зберігають зерно, муку. Розумна жо́на, як стуга пшо́на (Номис, 1864, № 1406); // Козуб, сплетений із лубу.

СТУГА², присл., *діал.* Тугіше. Та підтягай, малий джуро, та попрує стуга (Сл. Гр.).

СТУГЕНЬКА, присл., *діал.* Те саме, що стуга².

СТУГІН, гову, *ч.* Тривалий шум, гул, утворений злиттям багатьох одноманітних або різнорідних звуків. Дивно було чути її голос серед безупинного стугоноу печей (Рудь, Гомін..., 1959, 4); З гілки зірвалося червонобоке яблуко, впало на землю з тугим стугоном (Мущк., День..., 1967, 80).

СТУГОНІТИ, віть, *недок., діал.* Стугоніти.

СТУГОНІННЯ, я, с. Дія за знач. стугоніти і звук, утворюваний цією дією. На завод він їти боєся. Довго здалеку дивися на стрій куб головної котлови... аслушався в знайо́ме стугоніння гізанта (Загреб., Спека, 1961, 318); Дуже та дуже стугонить небо, і вся ніч, і море мовби прислухаються до того далекого стугоніння, де летить людина, володар всього (Гончар, Тронка, 1963, 252).

СТУГОНІТИ, віть, *недок. 1.* Ритмічно стукаючи, ударяючи по чому-небудь, утворювати тривалий шум, гул. Стугонить Дніпро по скелях, Б'ється об пороги (Шог., Поезії, 1958, 221); Здалека, десь по.. бруку гуркотило щось, стугоніло глухо (Фр., VI, 1951, 343); Стугоніло, вицюкувало, мчав на рейках поїзд, гойдалися вагони, заколисуючи бійців (Цюпа, Назустріч..., 1958, 250); День і ніч стугоніли під вікнами ковани колеса во́ва, коні кресали копитами іскри (Десняк, Опов., 1951, 106); Сердитий вітер і розбурхане море налітають на берег, круті піяві гвалі стугонять об скелі (Цюпа, Вічній вогонь, 1960, 175); // Утворювати глухі звуки із завиванням, гулом (про явища природи). Гуде вітер, стугонить у трубі (Вас., III, 1960, 127); Білий вітер стугоніє у порожчій вір (Гончар, Південь, 1951, 10); // безос. Вило, стугоніло, телесува́лося в горах (Загреб., Шеніт, 1966, 344); Наче піском, хльостало поривами сипучого снігу в маленькі намерзлі шибки. Моторошно стугоніло в комині (Баш, На.. дорозі, 1967, 200); *Образно. Над панським палацом бурдало, стугоніло полум'я людського гніву... (Горд., Чужо пшву..., 1947, 303); // Видавати глухі ритмічні звуки (про механізми). Машини ревали, стугоніли, колеса махали зубцями (Н.-Лев., II, 1956, 97); Стугонить трактор у степу (Кучер, Пов. і опов., 1949, 241); Ненажерлива молотарка ковтала в зубату пацу силп за снопом, копу за копом. Рева, стугоніла (Минко, Влбр., 1952, 113); // Глухо, безперервно звучати, лунати (про вогнепальну зброю). Кулемети стугоніли з усіх боків, враз ряснішо стало стрілянина з гвинтовок (Смолиць, Рева та стогне..., 1960, 301); Десь едалині стугоніли батареї, ревали мотори літаків, бабахали єнітки (Автом., Так народж. зорі, 1961, 18); // Створювати глухі, одноманітні звуки; грімити. Десь в тій стороні, де Дніпро, стугонить грім, насувається чорна хмара (Цюпа, Добротворець, 1971, 17); Темно́та гусла, стугоніє грім (Десняк, Десну..., 1949, 267); // Бурхливо, з шумом виявляти якийсь рух, силу; бушувати. Буйно стугоніло море під темним, запнутим хмара́м немоб (Добр., Очак. розмир, 1965, 112); Стугоніла ріка Урал. Цієї ночі вона особливо тужно стугоніла, розбуркана, розтривожена навальною облогою важкого грома́ддя хмар (Баш, На.. дорозі, 1967, 7); *Образно. За стуго́ніє від уро́чистих оплесків (Довж., I, 1958, 498).

◆ Аж струго́вить — уживається для вираження інтенсивності якої-небудь дії. Опівночі до кривого Тихона затарабанило щось у вікно: — Тихоне, Тихоні!.. Ти

сплиш, а тей млик мелеться, аж стугонить (Вас., I, 1959, 196).

2. Передавати відгомін, відзвук чого-небудь. Швидко поприходив Максим монголів на батькія огород, швидко винайшов місце, де земля глузо стугоніла (Фр., VI, 1951, 123); Турецькі гармати сипали ядрами зо дві години. З-за диму не було сонця видно. Земля стугоніла (Мак., Вибр., 1956, 500); Маленький місток, перекинутий через струмок, стугонить під копитами коней (Хвняк, Д. Галицький, 1958, 131); — Це їм не царський режим! Стугоніло в повітрі. Люди махали ціпками й руками (Воскр., Весна..., 1939, 12).

3. Сильно битися, пульсувати (про серце, кров). — Васильку! — скрикнула вона уві сні і прокинулася.. Серце стугоніло в грудях старої, холодний піт виступив на чолі (Цюпа, Добротворець, 1971, 10); Радісно стугонить у грудях Маркове серце (Кпр., Вибр., 1960, 354); Зупинялась [Гафія], слугала, так напружено слухала, що чула, як кров стугонить у жилах (Скл., Карпати, II, 1954, 352).

СТУГОНЛІВИЙ, а, е. Який утворює або здатний утворювати спільний стугін. Дамько молотить на точку жито, привезене вночі з-під Чупринок. Його ціп стугонливий на світланку всіх будить (Земляк, Лебедина згряя, 1971, 32); Щось дуже тьохнуло в серці, швиденько знав [государ] з аналою срібний набат, затряс ним, важким і стугонливим (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 562); // З стугоном. Вік тачанок минує — танковий вік над стелем гуркоче. Чуємо віддалений стугонливий гуркіт (Гончар, Людина..., 1960, 290).

СТУГОНЛИВО. Присл. до стугонливий. Дуже та дуже стугонить небо.. Образ брата Петра та дружина компанія його друзі льотчиків, з якими він заїздив, слухають на думку Тоні: може, то ажраз вони йдуть буди по своєму завданню, упевнено, дуже, стугонливо буди на великих, підзораних висотах... (Гончар, Тронка, 1963, 252).

СТУГОТІННЯ, я, с. Те саме, що стугонівня. Крізь сучільні стуготіння чути, як розмірено, з нещадною невтомністю працюють верстатів, б'ють німецькі сакогоди (Гончар, I, 1954, 334); Рев і стуготіння зростають, дужчали і все котилися вперед, в небо, в ліс, і розлягалися по долині (Павч., I, 1956, 120).

СТУДЕБЕКЕР, а, ч. Вантажний автомобіль американської фірми «Студебекер», який надходив у СРСР у період Вітчизняної війни 1941—45 рр. Телеграфний стовп голосно гудів проводами у Варвари над головою. Тут і підібрав її шофер студебекера, навантаженого снарядами для «катюш» (Перв., Дикий мед, 1963, 18); Через кілька хвилин техник вирумує з темної вулички. — По машинах! — скомандував він, сідаючи сам у передній студебекер (Гончар, III, 1959, 182).

СТУДЕНЬКІЙ, а, е, нар.-поет. Пестл. до студений. Я не буду воду пити, вода студененька, Я не буду жону бити, жона молоденька (Коломийки, 1969, 269); Віс передимий Вітрець студенський (Кост., I, 1967, 65); Ой чом верхи побіліли, верхи зелененькі? Ой се ж ідуть від милого слова студененькі (У. Кравч., Вибр., 1958, 116).

СТУДЕНЕЦЬ, п'юб, ч., заст. 1. кул. Холодець. Я тобі на вечерю горобчика уб'ю. А з крилець — студенець, з головки — печеня. Буде ж тобі, моя мила, препишна вечеря (Україна..., I, 1960, 349).

2. Мороз, холод. Ось ударив Лютий студенець, Листячко ошпарив, Погубив віконець (Грб., I, 1959, 162).

СТУДЕНІЙ, а, о. 1. Дуже холодний. Мене мати породила, намастила медом, Та мене в глонуці знайшли під студеним льодом [льодом] (Коломийки, 1969, 118); Роса була студена, аж вищипувала в ноги (Фр., III,

1950, 83); Він в одну мить спинився біля чебра з повним кузем студеної води (Д. Бедзик, Студ. Води, 1968, 88); Студений вітер уже задимав з поля просто на Вутаньку: вагонне скло розтрощено (Гончар, Таврія..., 1957, 459).

◇ За гаряче й студене халпати (ухоніти) див. гарячий; Не давати братіє (узятися) і за студену воду — не давати нічого робити. Дядько ж носив свою Мальвочку на руках, не давав узятися їй і за студену воду (Земляк, Лебедина згряя, 1971, 9).

2. перен. Байдукий, безсторонній (про погляд, вираз обличчя, слова). Глибина очей студена Лебее світиться з-під вій (Перв., II, 1958, 256).

СТУДЕНІСТЬ, ності, ж. Якість за знач. студений 1. Вона.. нахилила відру, напилла — і залянулась, бо такою вода була давко од своєї студеності (Гуц., Скупана..., 1965, 70).

СТУДЕНІТИ, іс, недок. Ставати холодним, холоднішим. Повітря гусло і студеніло, хоч було це в квітні, а не в грудні (Голов., Тополя..., 1965, 10); *Образно. Моканой гадки що раа, то більше студеніли і корчилися під жаром чорного жалу (Черемш., Тв., 1960, 258); // безос. — Вже стежніло, хоч не студеніло (Фр., XII, 1954, 348); Пилвало надвечір'я, студеніло (Гуц., Скупана..., 1965, 30).

СТУДЕНО. Присл. до студений; // у знач. присудк. сл. — Діду, таж вам студені! Ваші ноги всі в крові і бо-с, Ви трясаєтесь (Фр., XII, 1954, 136).

СТУДЕНТ, а, ч. Той, хто навчається у вишому або середньому спеціальному навчальному закладі. Я був студентом, Бажав науки і знання і кожним дорожко можентом, Щоб здобути їх (Фр., XIII, 1954, 410); З буденництва пішов (Панкратов) учитися і тепер не без гордоції міг уже похвалитися тим, що він — студент розвідувального факультету політехнічного інституту (Донч., II, 1956, 14); Музичні твори Шостакович почав писати ще будучи студентом консерваторії (Наука..., 8, 1956, 41); Читає студентам вірші в агрошколі (Гонч., Вибр., 1959, 197).

СТУДЕНТИК, а, ч., перев. зневажл. Те саме, що студент. Цей засмалцьований Йосел не тільки студентика з молоком на губах міг поставити рубя в питаньях філософії (Хотк., I, 1966, 151); Гаркуша..., зоставившись біля воза, направив своє хряцувате вухо до волошеного ганку, на той новий закон, що його вичитував студентик (Гончар, II, 1959, 213).

СТУДЕНТКА, я, ж. Жін. до студент. — Як гарно співають, — тизо вітхнує Каалінін. — Це студентки й студентки... Чудесна молодь (Довж., I, 1958, 488); Вона ж така, як студентко жіночного інституту була, голубоока і з довгими віями (Вишня, I, 1956, 313); Три дівчини, студентки-аероники, Йшли взимку по доріжці лісовій (Рильський, III, 1961, 207).

СТУДЕНТОЧКА, я, ж. Зменш.-пестл. до студентка. Випадково зібралася йому на очі пудленька студенточка (Ле, Міжгір'я, 1953, 15); Тут були тонконогі студенточки з навісними кісками (Загреб., Слека, 1961, 61).

СТУДЕНТСТВО, а, с. 1. збірн. Студенти. І невідомі глядачі — Студентство, молодь, як годиться, — Біля театру, уночі В її [М. Завьковецької] впрягалися колісницю (Рильський, I, 1956, 376); Доброю школою трудового загартування студентства стала їх участь у спорудженні народногосподарських об'єктів республіки та ударний комсомольський будов країни (Матер. XXIV з. Компартії України, 1971, 43); Які прекрасні зустрічі із студентством та професурою сільськогосподарського інституту та політехнікуму! (Вишня, I, 1956, 345).

2. Перебування студентом у вишому учбовому закладі або технікумі. Жив я в часи мого студентства,

як водиться, на краю міста і, як і більшість моїх товаришів, перебуваючи в хліба на кеас (Хотк., I, 1966, 145); Обох юнаків вразила й трагічна доля професора Костомарова, який в роки їх студентства ще не був професором, але його й тоді вже знали, як талановитого історика (Тулуб, В степу..., 1964, 44).

СТУДЕНТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до студент і студентства. У Львові 19-літній студент [І. Франко] ступав до студентської громади і бере живу участь в редакції студентського журналу «Друг» (Копцюб., III, 1956, 28); Серед політичних каторжан звертала на себе увагу колишня студентка.. Її везли на Сахалін за участь у революційних студентських гуртках (Донч., III, 1956, 78); Часто збиралася в Косачів студентська молодь (М. Ол., Леся, 1960, 128); За студентських часів друзі були Макар Іванович з її братом (Головко, II, 1957, 248).

◇ Із студентської лави див. лава¹; На студентській лаві див. лава¹.

СТУДЕНЬ, дня, ч. 1. *заст.* Грудень. *Одповідаючи на Ваш останній лист з 20 студня, прохав я оповістити мене, чи згоджується [товариство] .. дати мені посаду помічника бухгалтеря в Одеській торгівлі* (Копцюб., III, 1956, 119).

2. *діал.* Кривниця без зрубу. Біла обмерзлого студня, димлячи паром, на всі груди іржали відгодовані огіри (Тют., Впр, 1964, 414).

3. *діал.* Холодний вітер. *Студень див округе його, — Бо йому минуло літо* (Щог., Поезії, 1958, 163); Сюди прибув [німець] із півдня Франції. *Навіть безневий слякотливий студень для нього був нестерпним* (Бабляк, Жванчк, 1967, 119).

СТУДИТИ, студжу́, студити, *недок.*, розм. 1. *перех.* і *без додатка.* Робити що-небудь холодним або холоднішим; охолоджувати, остуджувати. *Вогонь палить, вода студить* (Укр.. присл., 1963, 245); *Мела хуртовина, сніг падав за комір, холодними струмками студив обличчя, але Сервій цього не помічав* (Гур., Друзі..., 1959, 175); *Ми роззулися і пішли берегом босі, зоці ночі стояли холодні і нові студила колюча світланкова роса* (Мур., Бук. повість, 1959, 25); *В квітні ще не раз піанічні вітри з морозами студили землю* (Горд., Дівчина..., 1954, 19); // *перех.* Дмухаючи на гарячу страву, робити її холоднішою. *Отець Артемій.. налив з стакана в мисочку чаю і почав потаємцем студити* (Н.-Лев., IV, 1956, 46); *Студить юшку в ложці Іван, і витягнути трубкою губи ворухать цурпалками коротких оуєв* (Стельмах, На., землі, 1949, 148); // *неперех.* Дутти на руку для їх зігрівання. *Кожне у руки студе, бо хоче їх нагерити* (Укр.. присл., 1963, 138); // *неперех.* Дутти, влітати (про вітер). *Із степу не переставав студити холодний вітер* (Епік., Тв., 1958, 113); *Починав падати різкий дощ, студив .. морський вітер* (Мик., II, 1957, 217).

2. *перех.* Сильно морозити, трусити. *Вдень було нудно. Студила пропасниця* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 319).

СТУДИЦЬ, іщя, ч. *Учень студії* (у 2 знач.). 1. *Репл.*, *важачий* Мурашка одним з найобдарованіших своїх студійців, дозволив йому самостійно знайти тежу для програжної картини (Вітч., 2, 1964, 188); *Нещодавно кітський студійці побували з теоричим звітом у Москві, де на сцені Кремльського театру показали ряд спектаклів класичного і сучасного репертуару* (Мист., 2, 1966, 40).

СТУДИКА, п, ж. Жін. до студієць. *Коло діда змеж в'ється білокучерява студійка з неважкою печаткою юности на смуглячих шоквах* (Вас., II, 1959, 218).

СТУДІЙНИЙ, а, е. Прикм. до студії 1—3. На літературні вечори, які, крім студійних занять, проводив одеський «Гарт», приходила переважно молодь: ро-

бітники, студенти *сузіє*, робітфахівці (Рад. літ-во, I, 1961, 98); *Потяз воїнів до оволодіння тасмичними сценічної творчості був дуже великий, і червоноармійські клуби прагнули задовольнити його. Форми навчання здебільшого були студійні* (Мист., 1, 1968, 5).

СТУДІЮВАНИЙ, а, е, книжн. Дієпр. пас. мнн. ч. до студіювати.

СТУДІНЬ, дені, ж., розм. Сильний холод, мороз. *Життя заг'ясе, мов в студенті цвіт* (Фр., XIII, 1954, 27); *Якось було потиснула велика студінь, мороз був такий, що птахи на льоту падали* (Кобр., Вибр., 1954, 141); *Продуті базарьма промизливими вітрами, проморожені лютьневими студеньми, відоев'ялені кістки розпарилися, розмітали на тихому серпцевому телі* (Бабляк, Жванчк, 1967, 48); // *Те саме, що проколюда. Золотіли пазкі яблука, од криниць тягло свіжою студінью* (Літ. Укр., 12.1 1971, 2).

СТУДІЮВАННЯ, я, с., книжн. Дія за знач. студіювати. *Студіювання теорії Маркса і Енгельса розкрило перед Іваном незвідані до того горизонти творчості* (Кол., Терев., 1959, 320); *Любов до пісні, до рідного слова, поглиблене студіювання скарбів національної музичної спадщини допомогли Майбороді стати одним з кращих українських хороших композиторів* (Мист., 6, 1963, 31); *Численні праці Колесси в фольклору були результатом його докладного студіювання безпосередньо в народі* (Нар. тв. та етн., 1, 1957, 39).

СТУДІЮВАТИ, юю, їеш, *недок.*, книжн. 1. *перех.* Ретельно вивчати, читати що-небудь. *Її мрією було дістатися де-небудь в консерваторію, студіювати музику і в теорії* (Коб., III, 1956, 301); *Володя придбав для Мусі спеціальні книжки, і вона студіювала їх, як школярка* (Ткач, Арена, 1960, 208); *Збиралася переважно після обіду, а до того Косачівни кілька годин вчилися: студіювали мови, історію, математику* (М. Ол., Леся, 1960, 128); // *Уважно приглядаючись до кого-небудь, пізнавати його. — Я слухав і тихцем студіюю кожнуарт. Голеними обличчями і рещтками американського одіння вони ще нагадують канадців, але способом думання і мовою — це зовсім інші люди* (Ірчан, II, 1958, 381).

2. *неперех.* Навчатися де-небудь. — *Ви вчений чоловік, студіювали у Відні, займалися там.. різними євськими речами. — і так зовсім не знаєте людей?* (Вільде, III, 1968, 48).

СТУДІЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, книжн. Пас. до студіювати 1.

СТУДІЯ, і, ж. 1. Майстерня живописця або скульптора. *Вся зата має вигляд не то скульпторської студії, не то робітні гончара; багато недокінченої роботи* (Лі. Укр., III, 1952, 44).

2. Школа, що готує художників, скульпторів або акторів. *Кожна вона, правда, малоюала краще. Вона залишила роботу в рекламній фірмі і заняття в студії* (Рибак, Час..., 1960, 639); *Для поліпшення практичної підготовки студентів при консерваторіях створені оперні студії* (Мист., 3, 1962, 11); *Тут, на швейній фабриці, відкрито робітничу художню студію.. Мистецтва велич'ячаться швачки, інженери, техніки, службовці* (Рад. Укр., 13.1 1962, 4); // Школа, яка звайномть з основами акторської, музичної та ін. майстерності. *Старший піонервожатий не раз пропонував мені піти разом з ним на заняття драматичної студії* (Сміл., Сашко, 1954, 37); — *Добре було б вай побувати на заняттях у літературній студії, — сказав учитель* (Донч., V, 1957, 262).

3. Колектив творчих і технічних працівників, які створюють кінофільми. *Українські студії створили немало кінофільмів, які уейшли значним добробом у скарб-*

ницю всього радянського кіномистецтва (Ком. Укр., 8, 1967, 27); Нині республіканським студіям належить близько половини художніх фільмів, що виходять у країні (Літ. Укр., 1.XII 1972, 2); // Спеціально обладнане приміщення, з якого ведуться теле- і радіопередачі. Сьогодні, в день свого свята, жінки-диктори чергують міксту у студіях біля мікрофонів (Веч. Київ, 8.III 1969, 4).

4. мн., книжн. Ретельно вивчення, дослідження чого-небудь або навчання десь. Не маю спроможні відносити свої враження, поробити потрібні студії, знайти час для більшої праці (Коцюб., III, 1956, 282); Швидко приношується [Павлик] до кожної книжки і кладе їх на стіл: — Чудесно! Здамо журнал і всаждемо до студій (Кол., Терен..., 1959, 306); Вся прогресивна громадянськість віту постійно загадує імена тих людей, хто врятував від забуття історичні народні пісні і цим створив міцний фундамент для серйозних наукових студій над ними, воскресив їх (Мвст., 1, 1968, 28).

СТУДКОМ, у, ч. Скорочення: студентський комітет. Голова студюком, Павло Сіренко, вже три дні метується по установках. Він усюди вимагає, напосідає, просить, лається, ..доводить (Кпр., Вибр., 1960, 51).

СТУДНЯ, і, ж., діал. Криниця без зрубу. — Не дожить, що ходить на мою студню, що я за нею ворота зачиняю, та й ще хоче, щоб я тляв для її корови воду..! (Томч., Жмевяки, 1964, 48); Вбили [брата], порубали, Кинули до студні (Павл., Бистрина, 1959, 140).

СТУЖА, і, ж., розм. Сильний холод, мороз. В свитині..дрожала [дрижала] Язась людина. На ногах і на руках повиступала Од стужі кров (Шевч., I, 1951, 361); Над Волоєю сипала мжичка і стужа нестерпна була (Уп., Вірші..., 1957, 48); В люту зимову стужу об'їзала [княгиня Ольга] на санях всю землю аж за Верхній Волок, дозодила до в'ятської землі, устояла руську землю (Скл., Святослав, 1959, 54); // Схожий на івій шар снігу, що утворюється на поверхні чого-небудь; наморозь. Стужа кучеряжию пасмахи покривала коней, забивала нідрі (Стельмах, Бел. рідня, 1951, 795).

СТУЖАВІЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мвн. ч. до стужавіти. Навіть при невеликому степовому вітрі в сонячну погоду стужавіла за зиму земля випаровує багато вологи (Рад. Укр., 5.III 1946, 3); Карпо зикнує, сиснує, стрелює гаранником, і ворони, розкидаючи стужавіле болото, шпалюються в шаленому галопі (Стельмах, II, 1962, 365); *Образно. Сам не сів повернувся до низовиків Гуляй-Деня. Дні минали, а не було розради для стужавілого серця (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 30f).

СТУЖАВІТИ, іє, док. 1. Стати твердим або твердішим (про розмокнулу землю, гліну і т. ін.); затвердіти. За ніч земля трохи стужавіла, і крокувалося по безмежному нічному полю легко і бадьоро (Збан., Доля, 1961, 55); Олекса стомлено хвицькає вінком по чоботях. Але болото стужавіло, мовби поприкипало до них (Мущк., Серце..., 1962, 126).

2. перен. Стати серйозним, рішучим, непохитним. Уляна піднялася різко, лице стужавіло: — Не буде тобі мого прощення.. Геть з мого двору..! (Тют., Вир, 1964, 457).

СТУЖІТИСЯ, стужіюся, стужішся, док., за ким — чим і без додатка. Стомитися, змучитися від туги за ким-небудь. — Ах, Аггяя-Феліцітас! Я просто стужівся за вами, за вашим розшишим ім'ям Феліцітас (Коб., III, 1956, 355); Відчинила [Дзвінка] двері, дрижачими руками обняла хлопця, поцілувала, а він.. заплакав а радощів — так стужівся за нею (Гжицький,

Опришки, 1962, 168); А як же Василько стужився! Та ж він був у тюрмі, а там нічого нема: ні неба, ні сонця (Турч., Зорі..., 1950, 300).

СТУК¹, виг., часто уживається в повтореннях: стук-стук, стук та стук. 1. Звуконаслідування, що означає короткий, уривчастий звук від удару по чому-небудь, падіння чогось і т. ін. — Стук-стук, — стукає хтось у вікно (Галан, Гори..., 1956, 106).

2. Уживається як присудок за знач. стукнути. Коли щось у віконце стук-стук!.. (Вовчок, I, 1955, 123); Коли щось вночі, спиже ми, щось у вікно — стук! (Коцюб., I, 1955, 303); Пахнуть клепки свіжим дубом, йдуть самі до рук. Бондар свисне, скине чубом і все стук та стук (Рудь, Дон. зорі, 1958, 62); Щодня в подвір'я наше заліта Упертий дятел. Сяде на колоді — / стук та й стук, що й переслухат годі (Рильський, I, 1956, 79); — Мовчу я, а в самого серце тільки стук-стук-стук, стук-стук-стук (Тют., Вир, 1964, 345).

СТУК², у, ч. і. Короткий, уривчастий сильний звук від удару по чомусь, падіння чого-небудь, коливання, розривів і т. ін. Немод дика орда наступала на город і галтувала тишу стуком копит об камінь, скрипом арб і риком худоби (Коцюб., II, 1955, 124); З дому чути тихий стук посуду (Рильський, I, 1956, 43); Чулися вже з города людські голоси, стук та грохот, дзеньки та бреньки (Загреб., Диво, 1968, 159); // Короткі, уривчасті звуки, утворювані ким-, чим-небудь під час роботи. З великої куані було чути сопіння ковальського міха і стук коваля (Кобр., Вибр., 1954, 121); // Удар (у двері, вікно і т. ін.), який сповіщає про що-небудь або є умовним світлом. Не швидко почула Христа стук у вікно... — Він, він, Гриць! (Мирний, III, 1954, 251); Сьогодні Михайло Назорний не зайшов до школи, тільки умовним стуком викликав учителя з тісної кімнатки (Стельмах, I, 1962, 456).

2. Шум, який створюється ритмічними скороченнями серця, пульсацією крові. Вже кілька місяців живе у ворожому тилу, по власній землі ходив, мов по чужій, прислухаючись навіть до стуку власного серця (Збан., Бідня, 1959, 9).

◇ У стук серце стукає (стукало) дис. серце.

СТУКАЛКА, и, ж. 1. Дерев'яний прилад, яким стукає пічний вартовий. Ходить поміж рядами крамничок та рундуків дід-сторож, стукаюко порушує тишу, доки втомиться (Шиян, Балада, 1957, 82).

2. карт. Вид азартної картярської гри. Вечорами в учительській, де я мусив жити, не маючи квартири.. ржувіть в стукалку вибрані драбівські типи (Вас., Незібр. тв., 1941, 188).

3. Вид дитячої гри. В чого тільки за день не нагуляють стень вони: .. і в качач, .. і в пекаря, і в стукалки (Кол., Терен..., 1959, 9).

СТУКАЛО, а, с., рідко. Те саме, що стукалка 1.

СТУКАНИНА, и, ж., розм. Уривчасті сильні звуки від частих, повторюваних ударів по чому-небудь, падіння чогось, розривів, розрядів і т. ін.

СТУКАННЯ, я, с. Дія за знач. стукати і звуки, утворювані цією дією. Мене збудило сильне стукання до дверей (Фр., IV, 1950, 290); — Де ж оце у вражого сина ділись музики та танці? — спитав о. Хведор, не чуючи в третій кімнаті гаю і стукання вакабуками (Н.-Лев., I, 1956, 146); Самотній відусь прислухався до стукання дощу (Рильський, Бабине літо, 1967, 54); Чути вибухи бомб, несамовите стукання генітот (Перв., Дикий мед, 1963, 17); Вона підсувалася до нього, ніжно обіймала, схлипала йому на груді свою голову.. і, затіявши дух, слухала стукання його серця... (Досв., Гюлле, 1961, 81).

СТУКАТИ, аю, аеш, недок. 1. чим і без додатка. Створювати стук, шум при ударах, поштовхах, коливаннях, розривах і т. ін. Довгий широкий маятник коло стінного годинника; тук стукає серед страшної тиші (Н.-Лев., II, 1956, 79); Десять далеко стукає казатало нічного сторожа (Кочуб., I, 1955, 415); Чує [мати], є хати тьох стукає лядою (Цюпа, Три яворц, 1958, 9); *Образно. — Гармати — то грукт, — стукає своїм дерев'яним голосом генерал. — Поставлю дві гармати..., і маємо весь Львів у руках (Фр., III, 1950, 319); // З силою ударяти, бити по чому-небудь. Корній сам співає дужим голосом, зсунувши брови та від часу до часу стукаючи кулаком по столі (Л. Укр., III, 1952, 561); Дзвонить білобородий професор-голова. Стукає дзвоником по столу (Довж., I, 1958, 48); // Ударяючи в двері, вікно і т. ін., сповіщати про що-небудь, подавати звуком умовний сигнал. — Сплять, видно. Треба стукати в кухонне вікно, щоб одсунули, — подумав він, уступаючи в двір (Мирний, III, 1954, 220); Цього року ще й жайворонки не затрепетали над засніженими полями, а кіські голови і прикажницькі морди вже снігвали попідвіконню і стукали в середогрестя рам окоренками нагайок: — Гей, люди! Економія вже пише контракти! (Стельмах, I, 1962, 186); *Образно. Смутна звістка обходила село, стукала тремтливими пальцями у вікна, викликала ладоських селян на ванесені снігом вулички (Мик., II, 1957, 309); Світанок стукає у скло Рожевим пальцем (Рильський, II, 1946, 118); // Падаючи або торкаючись, ударяти по чому-небудь (про вітер, дощ і т. ін.). Стука дощ у кришу [дах] (Граб., I, 1959, 339); Вітерець гоїдав силу еліячку каена, і вона стукала в шибку, немов дятло: тук-тук (Зар., Світло, 1961, 67); // Те саме, що стріляти¹. Десять далеко дуже швидко, наче навипередки, стукали зенітки (Перь., Дикий мед, 1963, 157); // перен., розм. Друкувати на друкарській машинці; // перен., розм. Мигнати, сповнюватися (про вік). Професор зірко осміхнувся своїм думкам.. Микає сімдесят один рік! На жаль — не обминає. Стукає! Найдошкульніше слово серед інших слів. З кожною річницею стукає міцніше (Вол., Місячне срібло, 1961, 50).

Стукати пальцем по лобі див. палець.

2. Сильно битися, пульсувати внаслідок збудження, переживання і т. ін. (про серце, кров). Йі серце зворушується болісним передчуттям і стукає несамовито (Коб., I, 1956, 343); Збуджено від передчуття майбутніх пригод і тайгової волі стукало серце (Донч., II, 1956, 27); Думки шугали у Гасиній голові, кров стукала в скроні (Дмит., Розлука, 1957, 150); // безос. Нарешті він зазнався, не міг більше дихати, у скронях стукало й дзвонило (Мик., II, 1957, 327).

◇ У стук серце стукає (стукало) див. серце.

СТУКАТИСЯ, аюся, аешся, недок. 1. Ударяючи у двері, вікно, давати знати про себе, виражати прохання впустити. Мені силуюсь.. Богданка стукається в двері, щоб її впустили (Кочуб., III, 1956, 174); — За кілька хвилин я вже стукався у двері мало знайомої мені панни (Л. Янов., I, 1959, 328); — Галицько, Галицько... — стукається Перелес у сонне віконце (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 14).

2. Ударятися об що-небудь. Ділитесь на шматки товста крига над водою... а дійшовши до лісу — стукається об кожну деревину (Мирний, IV, 1955, 299); Руді, вусаті дрібні рачки стрибали у воді, стукаючись об дно чеберки (Донч., Ю. Васюта, 1950, 8); Данило, заточуючись, стукаючись головою об стіни вузького коридора, біг до своєї камери (Стельмах, II, 1962, 231); // Ударятися один об одного при зустрічному русі. Поперечні зміли захиталися, подалися назад і, стукаючись одна

об одну, пішли собі вистрибом (Мирний, IV, 1955, 316); Колиш ми з ним у сомаз грали й головами стукалися в воді (Сос., I, 1957, 340).

3. перен., розм. Вступати в боротьбу з ким-небудь.

СТУКАЧКА, я, ж. Те саме, що стукалка 1. Спинилося біля якоїсь крамниці дід-сторож в дерев'яною стукачкою (Шияв, Баландо, 1957, 102); [Дід Кася:] Тепер літо, все стоїть суше, як пороз, ще й до того ніч (Ударие у стукачку) (М. Куліш, П'єса, 1960, 66).

СТУКІТ, хоту, ч. 1. Короткі, уривчасті сильні звуки від частих, повторюваних ударів по чомусь, падіння зого-небудь, коливань, розривів і т. ін. Здалеку почуєся частий стукіт, наче коза стукала ратицями по мості (Кочуб., I, 1955, 319); З машинного бюро ликує швидкий стукіт друкарської машини [машинки] (Ткач, Черг. завдання, 1954, 71); Стукіт чимось металевим об каміня ставас хораз виразнішим (Збан., Між. людьми, 1955, 82); Нараз почуєся стукіт у ставню... (Хотк., I, 1966, 72); Іюді ритмічний стукіт кулеметної черги віддавався в глухому завулку околиці (Дор., Не повторю..., 1968, 12); От свисток дав кондуктор, і гудок згукав: — В пунь! І коліс веселий стукіт навкруги далеко чуть (Забіла, Одна сім'я, 1950, 51).

2. Шум, який створюється ритмічними скороченнями серця, пульсацією крові. Знеможено схилилася [Ніна] на канапу... лежала, прислухаючись до пригашеного стукоту серця (Досв., Вибр., 1959, 233).

СТУКНУТИ, ну, неш, док. 1. неперех., чим і без додатка. Однокр. до стукати. Стукнула [паночка] дверима, аж столічки [стілечки] всі скакнули, як жиє! (Вовчок, I, 1955, 15); Кайдаш кинув свиту на лаву в куток, звалився, але не дістав головою до свити. Голова стукнула, немаче хто кинув на лаву гарбуза (Н.-Лев., II, 1956, 271); — Хай буде по-твоєму! — стукнуло кулаком по столі Яків Данько (Стельмах, II, 1962, 111); Я прийду до тебе, немє, крізь пожарі, підійду й тиженько стукну у вікно (Сос., II, 1958, 237); Десять зовсім поруч стукнуло кулемет (Бажає, I, 1946, 127); Душид привіє дружину в хату, коли йому стукнуло сорок років (Томч., Жменьяки, 1964, 9); Серце матері стукнуло (Мирний, I, 1954, 253); // безос. Стукнуло в причільне вікно. Гиря не почує (М. Куліш, П'єса, 1960, 26); *Образно. До ранку ніч дійшла серпцево і стукнула в його салпе віконце (Рильський, II, 1960, 198).

◇ Стукнуло в голову кому що, безос. — хто-небудь раптово придумав щось. Стукнуло в голову Оленці: чи не піти це до його, нагадати про обіцянку йому! (Тесл., Вибр., 1936, 159); Нес лежав, здавшись на волю божи, вдюючи, ніби дрімає. Потім нараз щось йому стукнуло в голову, він став на задні лапки і почав протиситися (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляна, 1958, 179).

2. перен., розм. Ударити кого-небудь. [П о г о д а:] Копай, а то я тебе так стукну жаряками... (Корп., Чому посміх зорі, 1958, 19); Іє везієчки зрівалася яблуко і стукнуло піонерожатого по голові (Донч., VI, 1957, 62).

3. перен., перен., розм. Випити спиртного. Стара Оришка вже добре стукнула перцічки, але проворенько підвела і незабаром винесла дві пляшки вишнівки (Н.-Лев., IV, 1956, 194).

СТУКНУТИСЯ, нуся, вешся, док. Однокр. до стукатися 2,3. Саб обдиние двері в сіни і стукнуєся лобом об одвірок (Н.-Лев., IV, 1956, 20); Раптом карета сплинула, і Барклай стукнуєся потилицею об стінку (Кочура, Зол. грамота, 1960, 379); Якби ще трохи пробігали, то, здається, стукнувшись би лобами (Гончар, III, 1959, 58); Вони стояли один проти одного з пиріж-

ками в руках, вимірювали: чий більший. Наче двоє цапекат, — от-от лобами стукнуться (Кол., Терен., 1959, 17); — Дукачі так не попускають нам своїз ланіа. Ще крітко прийдеться стукнутися з ними (Стельмах, II, 1962, 176).

◇ Стукнутися лобами двоє лоб.

СТУКНЯВА, п, ж., розм., рідко. Те саме, що сту́т. Там така стукнява (Сл. Гр.).

СТУКОНУТИ, ну, вѣст, док., однокр., перех. і неперез., чим і без додатка, розм. Підсил. до стукнути. Потоцький стуконує об стіа келихом (Стар., Облога., 1961, 27); — Нагайкою як стуконе по столі, як крижоне, як реоні (Чаб., Катюша, 1960, 12).

СТУКОТАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. стукотати і звуки, утворювані цією дією. У хаті.. почулося глухе стукотання (Мирний, IV, 1955, 88).

СТУКОТАТИ, очу́, бчеш і стукотіти, очу́, о́тші, недок. Підсил. до стукати. В пекарні стукотять ножи́, — старі обід готують (Н.-Лев., I, 1956, 149); З ранку й до ночі.. стукотіли по всьому містечку сокири теслярів (Гончар, Таврія, 1952, 33); — Давай, Ісаю, удвох стукотати! — скавав Карпо і почав кулаком вбивати у двері (Мирний, I, 1954, 270); Крапички дошу стукотять у віконце (Забіла, Веселим малюком, 1959, 89); На машинці стукотіла одна машиністка — білява тендітна ланючка (Головко, II, 1957, 80); Дівчинка йде серед ночі, і не поверне назад. Серце ледь чути стукоче... Серце не підведе! (Бичко, Вогище, 1959, 216); У Роксані дрібно-дрібно стукотіло серце, дрижали від радості руки і ноги (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 149); // безос. Знову настала тиша, і Андрій чує, як у нього від напруження стукотіло в скронях (Гур., Наша молодість, 1949, 131).

СТУКОТІННЯ, я, с. Дія за знач. стукотіти і звуки, утворювані цією дією. Тихо-тихо так навкруги; у саду.. злось майструє лавку — і далеко чути стукотіння окири по сирому дереві... (Хотк., I, 1966, 53); В темряві бламанні двох постатей, пришемене соніння, різкий удар посуду і за ним настирливе, але кершуче стукотіння у вікно (Евік, Тв., 1958, 544); — Нас четверо та двоє жандармів притишено сиділи, прислухаючись до приємного стукотіння потяга (Досв., Вибр., 1959, 179).

СТУКОТІТИ див. стукотати.

СТУКОТНІЧА, і, ж., розм. Дуже сильний, тривалий стукіт.

СТУКОТНЯ, і, ж., розм. Сильний стукіт. В лісах.. страшна стукотня (Котл., I, 1952, 271); — Цілий день біганина, вештання, стукотня! (Н.-Лев., I, 1956, 170); Христина побігла в двері, зойдки чути було гомін і стукотня (Вас., III, 1960, 458).

СТУКОТНЯВА, п, ж., розм. Те саме, що стукотня́. За голоном та стукотнявою — нічого не чути (Вас., Вибр., 1954, 130); Зорано, тихо в просторі. Десь далеко на радгоспних полях.. чути переключ голосів, стукотняву (Гончар, Тронка, 1963, 282).

СТУЛЕНІЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до стуляти. Вона держала в одній стуленій жмені насіння, поклавши руку на коліно (Н.-Лев., VI, 1966, 378); Він.. забавляв своїми стуленими від світла віями, на момент широко розплющив очі і пильно вдивлявся в мене (Досв., Вибр., 1959, 17); Жайсак мовчав, але міцно стулені губи його без слів казали, скільки гіркоти і бесцільності ненависті виривало в його серці (Тулуб, В степу., 1964, 14); За всю свою дозголітку працю якщо він і сплячував цюсь птукі і реально, то це тіба що моторного човна «Світлану», стуленого в позаурочний час (Збан., Курпи. о-ви, 1963, 41).

СТУЛЕННИК, а, ч., кул., рідко. Пиріг без начиння. Іменита вечеря складалася із трав, установлених су-

губими правилами стародавньої хутірської кулінарії: борщі, коржі, вареники, стуленики, ковбаса та чарка... (Ковінька, Кутя., 1960, 117).

СТУЛЕННЯ, я, с. Дія за знач. стуляти.

СТУЛЕНЬ, льня, ч., кул., рідко. Те саме, що стулєннєк. — Ой ти, раче-небораче, Який же ти дурені! Чом ти баби не питаєш, Чи в баби стулень? (Чуб., V, 1874, 1129); Настигли сестри, кули та зозуці; Залюбки книші побегали, стульні й палиниці (Укр. поети-романтики., 1968, 556).

СТУЛЕЦЬ, льця, ч., розм. Те саме, що стілець. Вподож стіни стоїть довгий диван, біля його стіа і декілька стульців (Мирний, V, 1955, 219); — Загоджу вранці до Андрія. В його якась жінка з села, селянка. Сидить на стульці, руки на грудях склала, заплакана (Вас., II, 1959, 101).

СТУЛІТИ див. стуляти.

СТУЛІТИСЯ див. стулятися.

СТУЛКА, п, ж. Рухомо закріплена частина або половина якого-небудь предмета, який може закриватися і розкриватися. Кількість вентиляційного повітря регулюється відчинянням стулок (Довідник сіль. будівельника, 1956, 498); Перед дверима квартири зупинилась [собака] і почала пильно дивитися в щілину між стулками (Панч, На каляв. мості, 1965, 283); Він зник за дверцятами шафи і там наділав чисту сорочку — над стулками відбилися його міцні засмагі руки (Голов., Тополя., 1965, 98); // Половинка стручка або окрема частина коробочки, що розпадається після дозрівання плодів у деяких рослин. Надломуючи кінці стручків [гороху і квасолі], видаляють жишки, які а'єднують стулки (Технол. првгот. їжі, 1957, 25); Сирець з коробочок, що розкрилися через 5—6 днів після приморозку., краще збирати разом із стулками, а потім переробляти їх на баготночиснику (Техн. култь., 1956, 278); // Кожна з двох половинок черепашки. До її [черепашки] твердих стулок приростає багато їхніх черепашок, далеко менших, ніж вона сама, — круглих і догаслих, а то ще закручених, як кренделяки (Довч., V, 1957, 134); Зовні стулки перлівниць непоказні, сіро-зеленого або чорного кольору, а всередині мають красивий яскраво-перламутровий блиск (Наука., 7, 1961, 51).

СТУЛКОВИЙ, а, е. Те саме, що стулчастий. При виготовленні з пап'є-маше деяких об'єктних виробів.. часто застосовують складені, або, як їх ще називають, розбірні, стулкові (кускові) форми (Гурток «Умлі руки..», 1953, 39).

СТУЛЧАСТИЙ, а, е. Який складається з стулок, має стулки. Стулчаста металева опалубка складається з 16 стулок, шарнірно прикріплених на стожак каркасу (Нова техн. і технол., 1961, 98); Стулчасті двері.

СТУЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. стулювати.

СТУЛЮВАТИ див. стуляти.

СТУЛЮВАТИСЯ див. стулятися.

СТУЛЯННЯ, я, с. Дія за знач. стуляти.

СТУЛЯТИ, яю, яеш і **СТУЛЮВАТИ**, юю, юеш, недок., **СТУЛІТИ**, стулю́, сту́лиш, док., перех. 1. Наближаючи впритул одне до одного, пильно з'єднувати (предмети або краї предметів). Пальцята аж лущали, так він їх стуляв.. в кулаки, надуваючись від кашлю (Мирний, I, 1954, 310); Помітивши, що бранець пильнує за ним, католик пуская очі під лоб і стулює долоні (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 126); Вибігла [лисичка] на поле, сіла, виїла мачок із пиріжка, а туди напала сміттєчка, стуляла його та й біжить (Укр.. казки, 1951, 27); *Образно. Він крає і стуляє свої колишині думки заматю грубо (Мупк., День., 1967, 4); — Який там в мене грамотій, — махнув рукою Мар'ян,

— Ледве букаю до букии стулю (Стельмах, Хліб., 1959, 429); // З'єднувати докупити частини чого-небудь. Іванко вийняв половинки перся, тустки та шабалі, і як почали стуляти їх з тими половинками, що лишилися у царівен, то все якраз прийшлося одно до одного (Укр. казк., 1951, 116); // розж. Складати що-небудь розкрите, розгорнуте; закривати. Як я вже стуляла книжку, мій непомірний погляд таки забіг на остатню стрічку (Л. Укр., III, 1952, 741); Який гарний металевий сік на стовбур дерева, розкривав і стулює барвисті, непередавані кольорів крильця (Коп., Земля., 1957, 202).

2. Закривати, змикати (губи, повіки і т. ін.), заплющувати (очі). Пишно стуляла [дядька] губи і боғтала китицями нових модних черевиків (Хотк., II, 1966, 362); Гордіт стуляв очі (так краще вгадувати) і переноситься мислячи у ту далеку пору перших весняних днів свого козання (Д. Бездяк, Серце., 1961, 4); Маріка.. підводила великі очі, стуляв губи, б'є по ли руками (Вас., Незабр. тв., 1941, 37); Морозенчиза стуляв уста, щоб не закричати (Стельмах, I, 1962, 393); — Не знаю, куди глянути, як той рот стуляв, де ті руки дітати... (Тесл., 3 книги життя, 1949, 13); Стара м'яцо стулила зморщені губи (Жур., Звич. турботи, 1960, 117); *Образно. Коли ми летіли з Москви до Праги, зимовий день вже потроху стуляв свої повіки (Тич., III, 1957, 365); // Спричиняється до закривання, змикання (губ, повік і т. ін.), до заплющування (очей). Сон очі стуляв (Мирний, I, 1954, 228); Сонце почало легко прикривати, а ясність так і вабила стулювати очі (Коб., II, 1956, 51); Тихо гомоніли проміж себе козаки. Сон, солодко стулював повіки (Кач., Вибр., 1953, 90).

◇ Не стуляти (стуляти) [й] очей (повік, бка) — не мати змоги заснути навіть на короткий час. — Я цілу ніч.. очей не стуляла через оцього вітровака (Н.-Лев., VI, 1966, 99); У камері почали вкладається спати. Тільки Матрос цілу ніч не стуляв очей (Мик., Повісті., 1956, 155); Цілу ніч на плоту ніхто й очей не стуляв (Кучер, Голод, 1961, 186); [П р о д с л а в а:] Всю ніч я й ока не стулила (Фр., IX, 1952, 290); Стуляти (стуляти) пісок (піска) див. пісок.

3. тільки док., перен., розж. Наспів, недбало зробити що-небудь. [Ж і в к а:] Та хата є, ще чоловік стуляє якусь там жіжку, але печі дасть біг (Л. Укр., III, 1952, 28); — Машину стулямо на автотремазаводі — а ти, що обіцяні вж, Артеме Івановичу... (Ю. Янов., IV, 1959, 225).

СТУЛЯТИСЯ, яюся, яєся і СТУЛЮВАТИСЯ, ююся, юєся, недок., СТУЛІТИСЯ, стуліюся, стулішся, док. 1. Наближаючись вплутал одне до одного, щільно з'єднуватися (про предмети або краї предметів). Я тепер маю окремі світ, він наче перлова скійка: стулились краями дві половини — одна зелена, друга блакитна (Коцюб., II, 1955, 226); Палець [матері] .. стуляється є мозолисту пучку перед образами, щоб повернувся її сит із в'яки (Стельмах, II, 1962, 8); // Сідати, ставати щільно, близько один до одного. Усі три [Круки] стулилися головами докупити (Фр., IV, 1950, 106); Зіперлися вони на стінку, докупити стулились, затихли, прислухуються (Вас., I, 1959, 225); Сидимо було стуляються, як горішки-дейнята, а Івань пошепче паєте тії казки, де вони в нього і брались? (Григ., Вибр., 1959, 444); // Зібгавшись, ніби зменшуватися в об'ємі (про людей, тварин); зіплююватися. Злітнися, стулився [Ліс Микита] та ровож як не чкурне просто на торговицю (Фр., IV, 1950, 92); Сіла [Маруся], стулившись є зрудочку (Хотк., II, 1966, 275); // Закриватися, агортатися (про що-небудь розкрите, розгорнуте). Келишки гарбузових квітків розкривались у ясну годину і щільно стулялися в негоду (Донч., V, 1957, 129).

2. Закриватися, змикатися (про губи, повіки і т. ін.), заплющуватися (про очі). Вони [уста] стулялись хіба тільки тоді, як в сонного о. Хведора випадали очі (Н.-Лев., I, 1956, 116); Уже перехотілось спати — так здавалось Федорові Прохоровичу, — а на кілька секунд він позгав, всі стулялись міцніше, і здавалось йому, що він ось-ось задрімає (Трубл., I, 1955, 83); Тут всі до сну стулялись очі, і всяк уклався горлоріз (Котл., I, 1952, 280).

СТУМА, в, ж., заст., поет. Напівморок, напівтемрява. Болить мое серце... голоне в грудях, А ніч кругом чорна, покура... Крізь стужу на мене вдиляється жак Сліпими очима з-за муру (Стар., Вибр., 1959, 69); Вже з давніх-давен у відоклій хаті запали клятий морок і ступа (Рибак, Помилка., 1956, 247); У незграбних барах — п'ямий чад. Остінне місто замирає в стумі (Дмит., Осін., 1959, 53).

СТУМАНЕНІЙ, а, е, рідко. Дієпр. пас. мин. ч. до стуманіти. По облозі, по стежини, По стуманеній долині Ідуть [хлопці] по кражу над потоком, Над Черемошем широким (Шпорта, Вибр., 1958, 378).

СТУМАНІТИ див. стуманувати.

СТУМАНІТИСЯ, виться, док., рідко. Огорнутися, оповнятися, затягтися туманом, димом і т. ін.

СТУМАНІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до стуманіти. Ніби море те безкрає, Сріблом степ на грані грає І жене повітря хвилі У безодні стуманій (Черн., Поезії, 1959, 64); Стуманілими очима обвела [Гандзюк-ха] по хаті: сама вона в хаті, як палець той (Кос., Новели, 1962, 157); Стуманілий жовнір не володів уже своїм розумом. З замерлим серцем продирався через вулицю колючих дрозів (Кобр., Вибр., 1954, 183); Сажа.. стуманілий від .. побой, голоду й голоду, Іє (Коз., Бляскавка, 1962, 257); *У порівн. Він одбігав од воріт, кидається в широкі розгони вулиць і, віддавшись ізній владі, ходить по місту, мов стуманілий (Мик., II, 1957, 176).

СТУМАНІТИ, ію, ієш, док. 1. Огорнутися, оповнятися, затягтися туманом, димом і т. ін., стати тьмяним, каламутним. Згас очей молодечий промінь, Обірвалася мережа днів, Тільки вітри червоної пломінь На тій касці не стуманіє (Мал., Звенигора, 1959, 201); // перен. Стаги похмурим, втратити блиск. Обвела очима ще раз порожні скрині, мішки посеред хати... Очі стуманіли Рудикові (Кос., Новели, 1962, 153).

2. перен., розж. Втратити здатність розсудливо міркувати, ясно сприймати й розуміти навколишнє. Президент був колись здібний суддя, але тепер стуманіє (Фр., VII, 1951, 194); Порожність в голові, і розум стуманіє Од невтожачою гора (Гр., I, 1963, 53); — Сто рублів даєш? — Що ти, стуманіє! Дорого (Коз., Зол. грамота, 1939, 82).

СТУМАНІЮВАТИ, ює, недок., СТУМАНІТИ, вить, док., перен., рідко. 1. Огортати, оповняти, затягувати що-небудь туманом, димом і т. ін.

2. перен. із сл. г о л о в а, р о з у м, перен. Позбавляти кого-небудь здатності розсудливо міркувати, ясно сприймати й розуміти навколишнє. Світлички були тісні, та наші молоді не дуже тим журилися.. А цясть, справді, було багато в цих маленьких світличках, молодого палкого щастя, що стуманює голову і примушує забувати про все навкрує (Гр., II, 1963, 38); — Щось страшне стуманіло мій розум, навело полуду на очі (Н.-Лев., III, 1956, 395).

СТУПА, в, ж. 1. Пристрій для луцення та подрібнення різних речовин (зерна, тютюну і т. ін.), неодмінним доповненням якого є товчак. — Не встала я ще в ступі на кутю стоекти, аж гульк — повз двір сани із села, завернули в масток (Головко, II, 1957, 496);

Посеред хати на довшаному стільнику сидить коло обтесаного для ступи пня батько і тещицею вибіває гайбуку (Стельмах, Хліб..., 1959, 140); Був час, коли.. аптекар має бути дужою людиною: не кожний міг підняти пудову товчачку, якою товкали у величезній ступі лікарські трави, квіти й насіння (Наука..., 9, 1971, 36); *У порівн. Сидить Кута, мов ступа, Та очима тільки луна (Воскр., 3 перцем!, 1957, 16); // перен., розм. Про товсту, неграбну, неповоротку людину. — Сусанна Уласівна не левенка. Чиста ступа! Іде по таті, то аж поміст двигати (Н.-Лев., IV, 1956, 138).

◇ Дурний як ступа — про розумово обмежену, тупу людину; [I] в ступі не влучити див. влуча́ти; Носітися, як дурень з ступою див. носі́тися; Товкати воду в ступі див. вода́.

2. спец. В індійській архітектурі — культова споруда, призначена для зберігання буддійських реліквій або увічнення подій.

СТУПА́, і, ж., перев. з означ. Манера ходити, ступати; хода. Догенько ще сидіть наш Тизон..., далі стає, тяжко, від серця здикнує і пішов собі тихою ступою додому (Кв.-Осн., I, 1956, 128); Схилившись на ворота, вона дивилась, як нетвердою ступою потає він від неї, кришчить у.. померках ночі (Мирний, III, 1954, 46); Старий узяв торбу і широкою ступою пішов у Давелевську долину, де насалия воли (Тют., Вир, 1960, 78); *Образно. Сонце схилилося в полудня, а день схилився до вечора, який дивав по землі тихою ступою (Гуд., Скупана..., 1965, 14); // Рух ногою вперед, убік або назад; крок. Натопн.. сунув далі — повільно, ступа за ступою, як у позоронній процесії (Смолч., Реве та стогно..., 1960, 189); // Звуки від таких рухів. Тихо було увечері, коли чулася ступа чиясь і щось мигнуло мимо віконця (Вовчок, I, 1955, 298); // Про спокійну, тиху ходу коня; найповільніший аллюр. Не басуєва кінь під Саблом, неначе почувала горе свого пана, а йшов тихою ступою, спустивши вуха (Н.-Лев., IV, 1956, 35); Проти вітру повільною ступою йшли коні (Чорн., Потік..., 1958, 83).

СТУПА́К, а, ч., рідко. 1. розм. Загнутий верхній край лопати чи заступа, в який упираються ногою при копанні.

2. Кінь, що йде доброю ступою. Чує Петро — тупотять коні... Усе ближче, ближче. Розпізнав нешвидку ристь двох ступаків (П. Куліш, Вибр., 1969, 100).

3. розм. Вид грубого взуття. Тамара ледве йде у дерев'яних ступаках, не бачить перед собою нічого (Хижняк, Тамара, 1959, 192).

СТУПА́НКА, н, ж., заст. Нерухомі сходи, які складаються з ряду східців. Хо вступає в здоровезну кам'яницю, лізе, покректуючи, по ступанці високо, аж вхід небов, тискається в маленьку кімнату (Кочуб., I, 1955, 169); Ступанка не довга була, сходівці [східців] шість, а там вправо йще ступанка в сімці — на два сходці (Свидн., Люборацькі, 1955, 23).

СТУПА́ННЯ, я, с. Дія за знач. ступати і звуки, утворені цією дією. Ніхто не розмовляв, тільки від ступання ніг тишов тихий гоїм (Мак., Вибр., 1956, 535); Нараз почувся ступання в сінях, і Ежен кинувся до дверей, васауну васауну (Фр., I, 1955, 343).

СТУПА́Р, я, ч., заст. Той, хто валяє сукно. Не спить в тилу березею ніч безталанним заробітчаним, які щороку не в одній чужої печі їдять хліб, не дріматься убогим рибалкам на хвості і ступарям (Стельмах, I, 1962, 460).

СТУПА́ТИ, аю, а́ш, недок., СТУПА́ТИ, ступа́лю, ступа́ши; мн. ступа́лють; док. 1. перев. на що, у що. Ставити ногу куди-небудь, на щось. Намагаючись як можна тише ступати на дерев'яні сходи, не зачи-

нешши за собою дверей, пішов [Федір Прохорович] до хати будити своїх хлопців (Трубл., I, 1955, 124); Вона ступала в дощолі калюжі (Мал., Чотири літа, 1946, 189); Усі рушили слідом за ним і пішли самою кромкою берега, ступаючи тільки в воду (Смолч., V, 1959, 35); Смотритель уйшов у клас, ступив на хислиці, покосившись й далі старчка (Н.-Лев., III, 1956, 347); Поночі він неароком ступив батькові на руку (Епик, Тв., 1958, 389); Він зупинявся біля тиня, вибирає місце, куди ступити, щоб у свої постали не набрати крижаної води (Чорн., Визвол. земля, 1959, 14); // Ставати на що-небудь. Вихователька, крякучи, ступала на ослинчик і почала ретельно обслідувати, чому ж таки погасла лампадка (Донч., II, 1956, 22).

◇ Кі́рці ступа́ти ніде — те саме, що Кі́рці ніде клію́ти (див. кі́рка). Хати ліпились одна побіля одної, а на городі — кірці ступити ніде було (Головко, А. Гармаш, 1971, 354); На кривавий шлях ступати (ступити) див. крива́вий; Не звати, на яку ступати: а) догоджати кому-небудь, запобігати перед кимсь. Кінчалась те все рясними безпричинними словами.. А стара.. не вкала вже, на яку й ступити, яким духом дикнути. — Що тобі, моя асонько, що тобі, золоту? (Хотк., II, 1966, 33); Гнат Ступа буквально не знав, на яку йому ступити перед молодого доярку (Вол., Дні..., 1958, 125); б) почувати себе дуже незручно. Вона так відриже, так обсоромить усякого, що не знатиме, на яку ногу ступити! (Кв.-Осн., II, 1956, 427); Ногі не ступити див. нога́; Ногію ступати ніде — немає вільного місця. Ідеш, а на землі ніде ногою ступити: вніда, аїця, голенькі пташата плутаються в траві, одні вже збираються в пух, а ті лише вилуплюються (Гончар, Тронка, 1963, 31); Ступати (ступити) на слизький шлях (на слизьку доріжку) див. слизький; Ступати (ступити) на хистку кладку див. хисткий; Ступити не давати — переслідувати кого-небудь, прискікуватися до когось. Почала братова мене знов допикати. Вже тепер і ступити мені не дасть.. ..та те не добре, та се не гаразд! (Вовчок, I, 1955, 13).

2. Переставляючи ноги, роблячи кроки, змінювати місце в просторі, рухатися, йти (про людину або тварину). Під ним коник вороненький Насилу ступав (Шевч., I, 1951, 7); Іде Давид по дорозі, ступає широко (Головко, II, 1957, 10); Воли тихо ступали, підбиваючи злегка пілюку (Томч., Готель..., 1960, 70); Мінери повільно ступали, виставивши вперед точки держаків міношукачів (Перв., Дикий мед, 1963, 18); Не встиг [парубок] ступити десяти ступнів, як після стимла (Мирний, I, 1949, 127); Ступивши кілька кроків, я зупинявся, щоб подивитися, чи не збилися в дороги мої товариші (Збан., Іс. красуня, 1955, 19); *Образно. Вечір нечутно ступав по землі (Кочура, Родина..., 1962, 37); Солом ступала, збиваючи клуби порошу, розпалена, до безумства смілива, на все готова народна помста (Вільде, Сестри., 1958, 269).

◇ Крок у крок ступати див. крок; Кробо́к не може (не міг і т. ін.) ступати; І кроку не ступити (не ступлять) див. крок; Кробо́к ступити не можна — про неможливість вільно діяти; Не гбден у слід ступати див. слід!; Слід у слід ступати див. слід!; Ступати [нога́] в ногу́ див. нога́.

3. Роблячи крок, входити куди-небудь. Василею ступав на подвір'я, а Созоненко з розмазу гасить звітркою місячку ражку (Стельмах, II, 1962, 96); Вставив ключ в замок пудовий і ступив паши в тежницю (Нагн., Вибр., 1957, 271); Двері раптово відчинилися, і до хати ступив секретар комсомольської організації (Довж., I, 1958, 73); Він ступив до кімнати і зупинився, вражений. Кімната була червона, ніби охоплена полум'ям

(Загреб., Спєка, 1961, 74); // Потрапляти куди-небудь, опинятися десь. Роман в пороза ступав на лісову доріжку, і його ще наддоганяють клапти незакінченої розмови сторожа (Стельмах, I, 1962, 338); Збройного славлю вшляхця, що перший з надмор'їв троянських, Долею знаний нещадно, на берег ступив італійський (Зеров, Вєбр., 1966, 221); Як тільки віддалася вітчизна, ще не ступивши на чужу землю, зрозумів (М. Гоголь); він за кордоном (Полт., Півість., 1960, 395); // Входити, в'їжджати куди-небудь. — А тут він.. за Джемлями в голоблює ганявся. Нащо вони тобі здалися? Німці ж тільки ступлять — тебе ж першого на шворку, горе ти мов нещасне... (Тют., Вир, 1964, 371).

◇ Не ступала [людська] нога див. нога.

4. у сполуч. із сл. з ноги на ногу. Стоячи на місці, спаритися навперемінно то на одву, то на другу ногу; переступати. Ліниво всі стали, ліниво ступав з ноги на ногу (Кочуб., II, 1955, 230).

5. перев. із сл. путь, шлях і т. ін., перен. Починати інший спосіб життя, діяти в іншому напрямку. — Треба йти в колосп. На нову путь ступати. Годі вам шапкинкою на смужечі крутитися (Кочуба, Нові береги, 1959, 359); За народ свій нещасливий, Повна щирої журби, Ти ступила на правдишій Шлях святої боротьби (Грб., I, 1959, 82); Слідом за російським народом на шлях соціалізму першим ступив народ України (Рад. Укр., 18.I 1951, 3).

6. тільки наказ. сп. ступай, ступайте. Уживається як наказ або прохання піти куди-небудь або залишити когось, щось. — Ступай до поліції! — приказав Забіяка (Мирний, I, 1954, 261); — Іди, тебе обрали на кошого! — Змилюється, панове, — казав Кирдяга, — який з мене кошовой! — Ступай, кажуть тобі! — кричали запорожці (Довж., I, 1958, 234); — Ступайте увесь народ до волості; губернатор прийшов, збирайтесь усі (Кв.-Осн., II, 1956, 149).

СТУПІР, я, ч., діал. Товкач. Жорни [жорна] витру і поюту, Гречку й просо шерету, і під низом, і єгорі Доглядаю ступірі (Шог., Поезії, 1958, 195); Бує там один, що його провали Малпою, швидкий та верткий, що й з-під ступіря викрутиться (Свідн., Люборацькі, 1955, 91).

СТУПІТИ¹ див. ступати.

СТУПІТИ² див. ступлювати.

СТУПІТИСЯ див. ступлюватися.

СТУПІЦЯ, і, ж., рідко. Центральна частина колеса з гвіздами для спиць і отвором для осі. Садок був вишневий, а коло нього колодязь із зводом, на якому висіла стара ступиця з поламаними спицями (Вагмут, Записки..., 1961, 64); В тяжке бездоріжжя, коли військові транспорти з боєприпасами грузили по самі ступиці, допомогти солдатам виходили жінки й діти корсунсько-євентієвських сіл і, взявши на плечі по снаряду або наклавши в поділ гранати, несли їх за кілька кілометрів на передові позиції (Літ. Укр., 15.II 1974, 4).

СТУПІНЧАСТИЙ, а, в. 1. Який складається із сходиць, уступів або має їх. Представники від усіх народів Росії втіли промовця, який стояв на ступінчастому підвищенні, з простягнутою вперед рукою (Юхвід, Оля, 1959, 208); // Який своїм виглядом нагадує сходи. Усі насторожено впилися очима в зелену ступінчасту стіну лісу, що поволи на них насувалася (Кочура, Зол. грамота, 1960, 105).

2. перен. Який відбувається, проводиться певними стадіями, етапами і т. ін. І. В. Мічурін розробив.. метод ступінчастого акліматизації, тобто метод поступового переносу рослин з півдня на північ (Розв. науки в УРСР..., 1957, 357); Найвищої продуктивності камерних сушарок можна домогтися, застосовуючи ступінчастий теп-

ловий режим сушіння качанів, який полягає в тому, що на початку сушіння додержують меншої температури теплоносія, а згодом її підвищують (Колт. Укр., 11, 1961, 43).

СТУПІНЧАСТІСТЬ, тості, ж. Абстр. ім. до ступінчастий.

СТУПІНЧАТИЙ, а, в. Те саме, що ступінчастий.

СТУПІНЧАТИСТЬ, тості, ж. Абстр. ім. до ступінчастий.

СТУПІНЬ, пеня, ч. 1. Порівняльна величина, що характеризує розмір, інтенсивність чого-небудь. Учасники Народи переконані, що ефективність політики кожної комуністичної партії залежить від її успіхів у своїй країні та від успіхів інших братніх партій, від ступеня їх співробітництва (Ком. Укр., 7, 1969, 35); Словами холодний, теплий, гарячий ми характеризуємо різний ступінь нагрятості, різну температуру тіла (Фізика, II, 1957, 7); // Міра вияву чого-небудь. Катра добре знала, що це означає, особливо тоді, коли Павло ще й переходив у розмові з нею на тиш. То вже був крайній ступінь роздратованого збудження (Кучер, Трудна любов, 1960, 308); Одного прекрасного вечора приходять у гості до Скоробагатків якась далека із родичка, того ступеня родичання, що називається десятю водою на киселі (Хотк., I, 1966, 123).

Δ Вищий ступінь див. вищий; Звичайний ступінь див. звичайний; Ступені порівняння див. порівняння¹.

2. Посада, ранг, звання, чин. Вєсь досвід минулої війни показує, що оточення сільного, агітального, маневреного і технічно оснащеного противника вимагає високого мистецтва від командирів і воєначальників усіх ступенів (Ком. Укр., 2, 1969, 65); // У сполуч. з числ. означає той чи інший розряд, категорію чого-небудь. Ордені Вітчизняної війни першого і другого ступеня та два ордени Червоної Зірки прикрашали праву сторону кітеля (Рибак, Час..., 1960, 26); На ювілейній виставці у Москві новий набір меблів «Кіїв», створений нашими майстрами, відзначено срібною медаллю і дипломом другого ступеня (Вєч. Кіїв, 7.III 1968, 1); Значок ГПО першого ступеня.

Надавати (надати) вчений ступінь див. надавати¹; Наукбвій (учений) ступінь — вища кваліфікація, яка присуджується після захисту дисертації. За виведення негичайного редису.. присвоєно науковий ступінь кандидата біологічних наук (Хлібороб Укр., 9, 1964, 47).

3. рідко. Горизонтальний виступ сходи, на який ступають, піднімаючись угору чи спускаючись вниз; сходища. Я погляну перед собою на сходи вниз. Посередина на них сиділа Наташа.. а .. на найнижчій ступеню сиділа Мана (Коб., III, 1956, 165); // Взагалі виступ чого-небудь на похилій поверхні. Потік біз гирмерно вижолобленим коритом, раз надав ві ступеня на ступінь, раз протискався між чорними голими ребрами [каміння] (Хотк., II, 1966, 49).

4. перен. Етап, стадія розвитку чого-небудь. Соціалізм — перший ступінь комуністичного суспільства, побудова якого є кінцевою метою боротьби робітничого класу і всіх трудящих (До 40-річчя Вєл. Жовт. соц. рев., 1957, 35); Роль внутрішнього мовлення на різних ступенях розуміння була різною (Рад. психол. наука., 1958, 143); Пролетаріат проходить різні ступені розвитку (Комун. маніф., 1947, 22); // Став, рівень, на якому перебуває, якого досягає що-небудь. Соціалістичне суспільство піднялося на вищий ступінь ідейної єристості, це монопольнею стала його морально-політична єдність (Матер. XXIV з. Компартії України, 1971, 49); Особливо.. високого ступеня досконалості Гончар досяг у своїй художній мові, яка за своєю якістю, виразністю, гнучкістю.. може бути по праву віднесена

до найкращих зразків сучасної української літературної мови (Про багатство л-ра, 1959, 235); За ступенем благоустрою наше місто [Москва] дако вже випередило багато столиць зарубіжних держав (Рад. Укр., 17.VI 1967, 1).

Піднімати (підіймати, підняти, підійняти) [ше] на один (вищий, новий) і т. ін.) ступінь *див.* піднімати; Піднієти (піднієсті) [ше] на один (вищий, новий) і т. ін.) ступінь *див.* піднієти; Школа другого ступеня — у перші роки Радянської влади — середня школа; Школа першого ступеня — у перші роки Радянської влади — початкова школа.

5. Складова частина ракети, яка після згоряння в ній палива відокремлюється в польоті. У звичайній ракеті кожний відпрацьований ступінь, надавши потрібної швидкості решті ступенів, сам автоматично відпадає від них (Ком. Укр., 7, 1965, 68); Для збільшення швидкості на дальності польоту ракети можуть бути багаступінчасті; кожний ступінь має свої двигун з запасом палива (Рад. Укр., 15.II 1968, 4).

6. муз. Будь-який звук музичного звукоряду, там, ладу. Лише незначна частина зразків народної музики закінчується нестійкими ступенями, що вказує на їх приналежність до більш ранніх етапів розвитку фольклору, коли звукоряд ще не складав октавної системи (Нар. тв. та етн., 2, 1957, 117).

7. заст. Градус. У нас два дні холодоюка, мороз з вітром. Ступенів, певно, 18 (Коцюба, III, 1956, 166); Спекна (цюсь ступенів більше сорока) (Еллан, II, 1958, 52).

СТУПІНЬ, пеня і ром. пня, ч. 1. Рух ногою вперед, убік або назад. Не встиг [парубок] ступити десятий ступінь, як пісня стихла (Мирний, I, 1949, 127); Гризельда попростувала до палацу. Але не встигла вона ступити ніякий [кілька] ступенів, в садку на стежці несподівано з'явився князь Бремія (Н.-Лев., VII, 1966, 189); // Звуки від такого руху. Його ривучі ступні чулися ще у сінях (Мирний, III, 1954, 230); Бажає каганець на столі, а я сам дожду-муджу з кутка в куток, тільки луна стоєне від моїх ступенів по хаті (Вас., I, 1959, 85).

◇ Перший ступінь — те саме, що Перший крок (*див.* крок). [Х и м к а:] Довго я не подавалася, — як таки кинути матір та поїзати з паничем? Що люди скажуть...? [П а л а ж к а:] Звісно, звісно... Перший ступінь завжди страшний! (Мирний, V, 1955, 221); Ступінь за ступенем (за ступнем) — те саме, що Крок за кроком (*див.* крок). Кони брели-посувалися ступінь за ступенем (Крим., Вибр., 1965, 392); П'ядь за п'яддю, ступінь за ступенем переходять татарські землі до рук невірним (Коцюба, I, 1955, 292); Половчиси здалося, що шаланди приближчала. Її море прибіє до берега, моті треба виволокти і ерзувати, і артіля подає — без шаланди риби не наловиш. Посуда приближалася до берега неузильно, невідступно, ступінь за ступнем, звалина ва завальною (Ю. Янов., II, 1958, 192).

2. заст. Назва одиниці виміру невеликих відстаней на поверхні землі, що дорівнює відстані між стопами віг (приблизно 70—75 см) під час ходіння. Сад був за кілька ступнів відси (Гр., II, 1963, 35); Та й тільки ж то, що огорожина своя, а більше землі — ні ступня (Мирний, I, 1949, 133); — Та й що ж було пацати, коли своєї землі ні борошни, ні ступня! (Григ., Вибр., 1959, 30); Киянине! Ти живеш у Києві — прекрасному і чарівному місті. Пам'ятати, що кожний ступінь землі тут политий кров'ю твоїх батьків (Смолюч, Реве та стогне..., 1960, 826); Корнет одмірав п'ятнадцять ступнів і вистріляв, але не потрає в копійку (Збірник про Кроп., 1955, 23).

СТУПКА, н, ж. Зменш. до ступа 1. Коли б мені ступка та жорна, Коли б мені жінка моторна (Чуб., V, 1874, 481); // Неведлика посудина для розтирання чого-небудь. [Ть о т я С и м а:] Якое Фомичу, голубе! Та неже у вас млинок є кає'ярний. Дайте, рідний, хоч на день, а то сил немає товкти [каву] в ступці (Коч., II, 1956, 430); Сало товчуть у ступці разом з часником, борошном, цибулею чи зеленку (Укр. страви, 1957, 88).

СТУПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до ступити 2. Вглиблюю в дуб долота, врубив в оуєлький шар, довіщипи — в болюта, ступлені леза — в жарі (Рудь, Дон. зорі, 1958, 55).

СТУПЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., СТУПИТИ, ступлю, ступиш; мн. ступлять; док., *перез.* і. Робити тупим.

2. *перек.* Послаблювати, робити не дуже відчутним, сльдяним (почуття, сприйняття і т. ін.).

СТУПЛЮВАТИСЯ, юється, недок., СТУПИТИСЯ, ступіться; мн. ступляться; док. Ставати тупим, негострим. Він [більшовик] за полярний вийшов круг, Наджарні він вершить польоти, Не ступлюється від роботи Його неуполимих плуг (Рильський, III, 1961, 103); *Образно. Ще сувизна Йому не постіла козацькі вуся І повлад не ступився молодий (Шер., Генерал Орленко, 1948, 19).

СТУПНЄВИЙ, а, е. Який відбувається послідовно, без різких змін; поступовий.

СТУПНЄВИСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до ступнєвий. СТУПНЄВО. Присл. до ступнєвий. Кількість піднесення рук ступнєво збільшують середняки (Мнк., I, 1957, 67); Ступнєво ці підприємства починали збільшувати продукцію (Смолюч, Сорак вісім..., 1937, 256).

СТУПНИК, а, ч., діал. 1. Крок. Христа задумалася. Проїшла скільки ступників мовчки (Мирний, III, 1954, 354).

2. Майстерня або фабрика, де валяють вовну, шерсть і т. ін.; валяльня, сукновальня. Він відчинив низенькі двері, вості і масні від випарів, і вів своїх гостей до ступника (Тулуб, Людолов, II, 1957, 310).

СТУПНУТИ, ну, неш, док. Однокр. до ступати 1—3, 5. На поріг вийшов з халуци кіт і, ступнувши на сніг, гидливо потряс у повітрі лапкою (Донч., III, 1956, 127); Сонце нечаче наймалось, так немилосердно пече, що на розжарений пісок не можна ступнути босою ногою (Хвижняк, Килимок, 1961, 46); Мстислав ступнув два кроки вперед, вихопив меч і підніс його високо над головою (Хвижняк, Д. Галицький, 1958, 222); За двері тхотє шарпнує. Режо тухто відчинив Іх... На порозі стоєа Ахмет.. Він важко дихав, нервово ступив до кімнати... (Досв., Гюлле, 1961, 130); *Образно. Проти минулого року ми навагато ступнули вперед (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 85).

◇ Ступнути ніде — дуже тісно, немає вільного місця. А квітник біля хати — це вже Гайчине діло. Стільки квіток, що й ступнути скоро ніде буде (Гр., II, 1963, 372).

СТУПНЯ, і, ж. 1. Нижня опорна частина ноги; стопа. Про колишню ще недавно недолугість нагадує тільки надто тонкий стан та тонкі, хоч і міцні, немов сталеві, ноги з вузькими довгими ступнями (Л. Укр., III, 1952, 664); Товста, туго заплетена коса Орсіс непорушно лежала в стинному речяку, червону ситцеву блузку ворухи вітерець, вузенька боса ступня залишала на ріллі глибокі сліди (Тют., Вир, 1964, 13); Я ще пробував ступати запаленими ступнями, та змушений був спикнитись (Смїл., Сашко, 1957, 152); // Нижня поверхня опорної частини ноги. Не підсадиш ти мене на грушу, Колючок не вийдеш із ступні... (Забанта, Вибр., 1958, 26); // Відбиток ноги, залишений на

поверхні чого-небудь. По горі Антон ішов розмашистим кроком... в ступнях, що цобтими залишає на вологому снігу, виступала какалутна вода (Чорн., Потік., 1956, 13); Шура намагалася вгадати серед цих численних слідів Юрасеву ступню (Гончар, I, 1954, 166).

◇ Ступні прірвали до землі (до каменя, до місця і т. ін.) див. **прірвостати**.

2. *діал.* Хопа. Не дождячи до лісу, почули вони жалібний скрип полозів об мерзлу дорогу, важку ступню кінську (Мирний, I, 1949, 226).

СТУПОМ, присл., *діал.* Те саме, що ступбю. Кінь їде ступом (Сл. Гр.).

СТУПОР, у, ч., *мед.* Стан нечутливості, отупіння, верховності в людини, який виникає при психічних захворюваннях, отруєннях, травматичних ушкодженнях мозку і т. ін.

СТУПОЮ, присл. 1. Повільним кроком.
2. Найповільнішим алюром, по рисюк. Коняка виселла в поле, втомилася і почала ступою (Коцюб., II, 1955, 280); Козаков, насторожено з'явившись у своєму сідлі, наказав товаришам пустити коней ступою (Гончар, I, 1954, 398); Біля був такий незносний, що довелося перевести коня спершу на рись, а там і воєсім — ступою (Загреб., Диво, 1958, 415); // Повільно, не поспішаючи (про їзду на коні). На камені кілька злощип Черепкаки грає, аж ступою через греблю Панок проїжджає (Рудан., Тв., 1959, 182); Нагнувши голову, Щупак їзав по тротуару ступбю і скопа пильно приглядає до колони демонстрації (Головко, II, 1957, 626).

СТУПЦІ, ів, мн., *розм.* Отвори на сопілці. Яшко не довчувався в сопілкою... Оце вилізе з пазуки, ніжно по ступцях поглядить (Головко, I, 1947, 39).

СТУРБОВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до стурбувати. — Присупаю до зарядки, Герасиме Петровичу, — відповів Андрій, стурбований несподіваною пологою бригадира (Гур., Новели, 1951, 77); Зайшов батько. Я відразу побачив, що він чимсь стурбований (Збан., Незабутнє, 1953, 8); Відчував [Ілько], що задумали [куркулі] щось лихе, що всі були стурбовані (Головко, II, 1957, 140).

2. у *знач.* прикм. Який перебуває в стані неспокою, тривоги; схвильований. На порозі з'явився дід Григорій, стурбований, вагаликий і теж без шапки (Мнк., Повісті., 1956, 51); Богучар повернувся додому на загоді сонця. На подвір'ї його зустріла стурбована дружина Василя Каріма (Цюпа, Краєни, 1971, 329); // Який виражає неспокій, тривогу, хвилювання. Молодий стурбований голос щось тихо промовив до кулетника (Стельмах, II, 1962, 200); На стурбованому обличчі Грінчака вогонь освітив чорну й густу, як щітка, порість (Чорн., Визвол. земля, 1959, 124).

СТУРБОВАНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до стурбований 2. Описується [Прісцілла] на коліна, тремлячи від слабості і крайньої стурбованості (Л. Укр., II, 1951, 505); Питати батька чи маму про причину сестриних сліз годі було й пробувати, — така стурбованість написана була на їхніх обличчях (Загреб., Переходимо., 1971, 113); В голові того, хто кавав, бриніла стурбованість (Баш, Вибр., 1948, 40).

СТУРБОВАНО. Присл. до стурбований 2. Інколи в люті морози або в бурян діти не приходили. Тоді моряки не раз стурбовано виходили за вал, вдивлялися у какалуту летючого снігу, і неспокій грив їм серце (Тулуб, В степу., 1964, 307); Він раз по раз стурбовано зиркав у вікно, обертався до пілота (Ю. Бедзак, Полки., 1959, 117); — Я почував запах диму, — сказала стурбовано Гайах (Ю. Янов., II, 1958, 156); *Образно. Великий ліс, що задержався коло села, виглядав поважно і стурбовано (Коб., II, 1956, 82).

СТУРБУВАННЯ, я, с. Дія за знач. стурбувати.

СТУРБУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.* Викликати неспокій, тривогу; занепокоїти, схвильовати. Вона робила цілий день так чудні... очинки, що стурбувала й батька і всю господарю (Н.-Лев., IV, 1956, 262); Відсутність найменшого товариша всіх стурбувала (Трубіл., II, 1950, 185); Події минулої ночі зовсім стурбували її (Смолянч, I, 1958, 86); // Порухити чий-небудь спокій. Валка посувається тихо, поволи, щоб не стурбувати хорого (Коцюб., I, 1955, 181).

СТУРБУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док.* Відчувати неспокій, тривогу; занепокоїтися, схвильоватися. Кайдашиха догадалася, до чого вона йдеться, і трюхи стурбувалася.. Вона боялась, щоб Мотря часом не випрала всього прядива (Н.-Лев., II, 1956, 296); Поршучка так стурбувалася, аж обличчя плямистою красою вкрилося (Л. Укр., III, 1952, 748); Всі вони дуже стурбувались, почувши, що Ант два дні тому пішов до лісу й не повернувся (Скл., Святослав, 1959, 16).

СТУСАН, а, ч. Удар кулаком. Кулаки посипалися на його плечі; супроводжений стусанами..., він.. взяв на плечі селі мішок з начинням (Фр., I, 1955, 228); Таки дісталася Свербівусові кілька стусанів, але він розмащується навідалі, і кілька розступилося (М. Ю. Тарн., День., 1963, 46); Малий Лука змигнув і орав залок, діставши стусана від матері (Багмут, Опов., 1959, 12); // Різкий удар ногою, коліном. З розгому вскопчили до камери, я спіткнувся і впав.. Підвестись допомагає мені дужий стусан ногою (Кол., На фронті., 1959, 105).

◇ Відбакувати (відбакути) стусанів *див.* відбакувати; Давати (дати) стусанів *див.* давати; Надавати стусанів *див.* надавати; Нахалатися стусанів *див.* нахалуватися.

СТУСАНІНА, н, ж., *розм.* Те саме, що тряска. Гуркіт коліс та подорожня стусанина обзиваються у вашій спині, шумлять у голові, гудуть у вухах (Мирний, IV, 1955, 323).

СТУСАТИ, аю, аєш, *недок.*, *перех.* і *неперех.*, чим і без додатка, *розм.* Бити, штовхати кого-, що-небудь. Вагають, що футбол виник у ХІХ ст. в Англії. Однак сцена, зображена на одній із старогрецьких аффор, свідчить про те, що у цій країні м'яча стусали ногами ще дві тисячі років тому (Знавця., 8, 1971, 27).

СТУСЕНЬ, сня, ч., *рідко.* Те саме, що стусан. Дав стусня, аж перекинуєш (Сл. Гр.).

СТУСНУТИ, ну, нєш, *док.*, *перех.* і *неперех.*, чим і без додатка, *розм.* Однокр. до стусати. Та мене й стуснує у груди (Сл. Гр.).

СТУСОНУТИ, ну, нєш, *док.*, *однокр.*, *перех.* і *неперех.*, чим і без додатка, *розм.* Підсил. до стуснути. [Мотря:] Тідай з дєрей, бо як стусону, то й ноги задереш! (К.-Карий, I, 1960, 396); Марина раптом підвелася, обернулася і так стусонула Воловика, що він тільки ногами майнув (Епик, VI, 1958, 543); Макарий підняв другу ногу і стусонує каблучком просто Данилові в обличчя (Панч. В дорозі, 1959, 12); Щоб унеможливити в відсутності господаря, Твердохліб стусонує ногою в дєрей (Хижняк, Д. Галашський, 1958, 3); // *безос.* Човна стусонуло, поставило майже сторчма, потім знову кинуло, і холодна .. хвиля ринулася всією своєю важкою масою на людей (Гончар, Новели, 1954, 58); *Образно. Жаль стусонує Оксена в душу, він погнувся, але не поник головою (Тют., Впр, 1964, 310).

СТУСУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *перех.*, *розм.* Бити, штовхати кого-небудь. З останнім словом Марко дуже застогнає і почав рвати на собі волосся і стусувати себе у груди (Стор., I, 1957, 345); Зрадивши зу-

стрічі, хлоп'яки стусяють один одного, забувши, що кілька годин тому цілком інші настрої були в їх душах (Горд., Буяв, 1938, 28).

СТУХАННЯ, я, с. Дія за знач. **стухати**. *Ледве важеєріє ранок у стуханні вінок, ісмом потягне вітерець, упаде роса* (Ле, Клен. лист, 1960, 165).

СТУХАТИ, ає, недок., **СТУХНУТИ**, не; мін. ч. стух, ла, ло; док. 1. Переставати горіти, світитися; гаснути. *Ужеє день не стухає вогонь у хижі* (Скл., Святослав, 1959, 81); *Над Одесою стухали заграви* (Кучер, Чорноморці, 1948, 141); *Все кругом ушухло, Люд поснує далеко...* *Край села не стухало Сейтлечко одно* (Граб., I, 1959, 311); // *безос. Крутинь іскрутивши, скинула [мат] в птч, де вже стухало було* (Тич., I, 1957, 260).

2. Ставати меншим ступенем, силою свого вияву; спадати. *Вже надвечір, як став стухать жар, повертались ми у село луговиною* (Стор., I, 1957, 144); *Сонце схилялось..., протє спєка не стухала* (Баш, Надія, 1960, 155); *Іскрою запалає в очах якесь бажання й стухало* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 145).

3. Ставати меншим обсягом, величчвою (про опухлу частину тіла); відухати. *Серце її обхилолося кров'ю, очі не стухали від сльє* (Л. Янов., I, 1959, 365); *В неї нагнало око, як куряче яйце. Око стухало, але од того часу вона осміляла на праве око* (Н.-Лев., II, 1956, 365); *Нога трохи стухла, але це була червона на місці зарубцьованої рани й нашіла вогнем* (Кучер, Голод, 1961, 238); // *жарт. Те саме, що хіднути. Поки баєатиий стухає, то убогий опухає* (Укр. присл., 1963, 117).

СТУХЛИЙ¹, а, в. 1. Дієпр. акт. мін. ч. до **стухнути**¹. 2. у знач. прикм. Тьмянний, невразний (про очі, погляд). *Гриць одказав не словами, а зблдіим обличчям та стухлими очима* (Мирний, III, 1954, 189).

СТУХЛИЙ², а, в. Дієпр. акт. мін. ч. до **стухнути**². — *Вода.. стухла, стара і мутна* (Фр., XIII, 1954, 422); **Образно. А чи ж бачиє зто на сєтлі краєцє повітря, як ось тут [у саду]? А ще до того є порівняннї із стухлою, єнилою атмосферою канцєлярїї* (Круш., Буденний хліб..., 1960, 103).

СТУХЛИСТЬ, лості, ж. Абстр. ім. до **стухлий**². **СТУХНУТИ**¹ *див.* **стухати**. **СТУХНУТИ**², не; мін. ч. стух і стухнув, ла, ло. Док. до **тхнути**².

СТУШКОВАНИЙ, а, в, кул. Дієпр. пас. мін. ч. до **стушкувати**; // у знач. прикм. *Стушкєвані кабачки протиратє крїзь сито, додають підсушені манні крупи, сльє, підсмажену постєчу цибулю і добре прогрівають 15—20 хв., безперерєно помішуючи* (Укр. страв., 1957, 201).

СТУШКУВАТИ, ўю, ўєш, *перез.*, кул. Док. до **тушкєвати** 1.

СТУШОВУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **стушувувати**. *Щє недавєо частиня художників доситє обмежено, невірно розумїла типєвє є портрєтї.. Це призєводило до стухєвовуєннєя індивїдуєлїннєя якєстєй людики* (Мвст., I, 1959, 34).

СТУШОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **СТУШУВАТИ**, ўю, ўєш, *док.*, *перез.* 1. Тушуючи, робити поступовим і непомітним перехід від темного кольору до світлого.

2. *перек.* Робити менш виразним, помітним, відчутним; пом'якшувати, послаблювати. *Важкі смуги добротного натурального шовку трїзубальною дуєгою драїрують вікна і двері. Вони стухєвовують надто яскраві тони сєтлєя й звуєкіє звонї* (Вільде, Сєстрп., 1958, 103); *Вони, може, пішли б і далі разом, аж до перєку станції, коли б не побачили перед собою старшої сєстрє-жєлїбнїци, вродилої панни.. форма якєї не стухєвовувєлєя, а підкрєслєвєлєя її витєкєну єлєгантнїсть і красу* (Д. Бєдєнєк, Підземні громи, 1971, 21); *До цього*

часу не дослїдженєо питєннєя про вплив місцєвєго народноєо малєрствєя на формувєннєя Т. Г. Шєєчєнка як художникєя. А тим часом цєй вплив бєє і настїлькє великий, що його не могла стухєвовувєти настїє Петєрбурзькєя акадємієя художєствєя (Нар. тв. та єтн., 2, 1964, 79).

СТУШОВУВАТИСЯ, уєся, уєшєя, *недок.*, **СТУШУВАТИСЯ**, ўєся, ўєшєя, *док.* 1. Утворювати внаслідок тушувєннєя поступовий і непомітний перехід від темного кольору до світлого.

2. *перек.* Робитися менш виразним, помітним, відчутним; пом'якшуватися, послаблюватися. *Трєба досєтєти певної рїєновєжєї, зє якої головнєє — є оркєстрї, хорї або у солїстїє — бєло б донєсєнє до слухєчєя, а другий і третїй плєни не стухєвовувєлєя, а зєймєлєи нєлєжнє їм місцє* (Мвст., 2, 1966, 23).

3. *перек.* Втратити своє значєннєя, відступати на задній плєн. *Тодї, в єпоху 60-х рокїє, силє крїпєоснїкїє була надлєамєнєя: вєнї вєзєлєлєи, правдєя, не остєточнєю, але вєє жє такої рїшуючої порєжєї, що мусїли бєлї стухєвовувєтїєя з сцєни* (Лєвїн, I, 1969, 274).

4. *перек.* Нєпомїтно зникєтїє, їтїє. *Пєбєчєвиши, що прїєскїпєтїєсь нємєжєя до чоєо, а нє бєгєя нєвошлєкєцїєїє не вєжємєш — дєдуть одкошєя, Лєстїє яєно зїє'єя і нєпомїтно стухєвовувєєя* (Збєвєн., Пєрєджнїв'єя, 1955, 331).

СТУШУВАТИ *див.* **стухувувати**. **СТУШУВАТИСЯ** *див.* **стухувуватися**.

СТЮАРД, а, ч. 1. Буфєтнїк, офіцїєнт нє пєсєжїєрськєю морськєю судєнї, нє лїтаку.

2. В Англїї — управлєтєль великого господарствєя. **СТЮАРДЕСА**, в, ж. 1. Жїв. до стїюард 1. *Пєдружжєя бєлєгопєлєчнєю вїдлєчєлєю до бєрєгєє Францїї, прїчєму .. Анєтїй плєвєє кухарєя, Анєлєя — зє стїюардєсєю* (Ю. Янов., I, 1954, 136).

2. Працїєвнїцєя авїєцїєїного трєнспєрту, що супрєводїтє пєсєжїєрськїє лїтакї, стєжїтєє по порядком, обслєдуєтєє пєсєжїєрїв і т. їв.; бортпрєвїднїцєя. *Стїюардєсєя спєвїстїлєя пєсєжїєрїв: — Пєрїж. Аєрєдрєм Орлї (Рїбак, Час., 1960, 559); Молодєнєкєя, тонєнєкєя, як стєблїнїкєя, стїюардєсєя-їднєлєнкєя прїєлєно зустрїлєя нєє, покєзєлєя нєшїє мїсцєя* (Мївнєко, Намєстє.., 1957, 4).

СТЯБЛЕЧКО, а, с., *дїєл.* Змєнш.-пєстл. до **стєблє** 1, 2.

СТЯБЛЮ, а, с., *дїєл.* 1. Дерєв'єннїє кївш. *Вїтїє пєвїтєлєєєє з кєзєнєя здрєвєнїєм, як тєрїєлєкєя, опєлєонїкєю зєєрєнєу рїбу і сєлєєє її є стєблєю, чїє здрєвєнїє корєкє, є котрєму нєвїстїє дєржєлєно бєло євїдєбєнє. Стєблєю бєло здрєвєнєє, як нєчєнє. Кухар зрєбїєє з юшкї єустїєї рєстїє, облєє нїм рїбу.. пєстєвїєє нє стїєлє стєблєю з рїбєю, а потїм нєсїєєєє у мїску юшкї і нєкрєєєєє злїбєя* (Н.-Лєв., II, 1956, 222).

2. Пїднос, тєцєя. *Сєлєжє пєчєнєя, ковбєсїє, тєтєрєя.. рїбєя нє стєблїє, хєлєдєцїєє їз сїлїє, нєчїєннїєє кєндїює.. асьєго тєтїє бєло дєвєлєє (Дєбр., Очєк. рєзпєр, 1965, 426); Сєїд Алї пєстєвїєє пїєлєу нє стєблєю і, нїчєго нє сєкєзєвїєє, вєстєє з кїлїжєя* (Лє, Мїжгїр'єя, 1953, 97).

3. Помїст, дєшкєя в рїбєлєськєю чєвнїє длє склєдєннєя сїтєїє.

СТЯГ, а, ч., *урєч.* Тє сємєє, що прїєпєр 1. *З днєя нєдєнєє устїє чєкалїє зєкїнчєннєя вїєнїє. В Бєрлїнї нєд рєїхстєєгєю єжє мєлєорїє рєдєлєськїє чєрєвєнїєї стєєє (Гєнчєр, III, 1959, 387); Лєгєнєкїєїє вїтєрєцїє нєдїєєєє пєлєм'єннїєїє стєєє (Юхвїд, Олєя, 1959, 324); *Обрєзнєю. Укрєїно! Тїє є сєлєвнїєїє бєрнїє [у Вєлїкїєї Вїгнїєзвєнїєїєїє вїєїє] нє єднєя, В нїїє з тєбєю пїд стєєгєю бєєрєєнїєм — нєрєдїє! (Рїлєськїєїє, II, 1960, 179); *У порївн. Врєнїєннєя пєлєм'єннєя зєєрєєєє Стєєлєя нєд Кєрпєтємєя, як стєєє (Нєгїєн., Пїєнєя.., 1949, 76).*

◇ Пїднїємєтїє (пїдїємєтїє, пїднєтїє, пїдїєнїєтїє, пїднєсїтїє, пїднєстїє і т. їє.) стєєє — вєстїє бєрєтєбєу зє

що-небудь, в ім'я чогось, виступати з якоюсь ідеєю. Ми ж не злякаємось Гордо та сміло Стяг піднесемо за правде діло (Пісні та романси., II, 1956, 276).

СТЯГА, *й, ж., розм.* Те саме, що смуга. Вузьку стягу мужицької землі з трьох боків обхоплювала панська (Гр., II, 1963, 100); На кривавій попрузі неба скоцила невеличка іскорка; догва проміняста стяга протялася від неї над землею (Мирний, I, 1954, 317); Від воєних вартових дві дороги на морі зустрілись: смуга мертво-зелена й криваво-червона стяга (Л. Укр., I, 1951, 245); Сонце сідало, і косими стягами падав його світ крізь вікно, на стіла, на долаєчку, грав сизо-черво-ним огнем на плящі (Мирний, I, 1954, 196); Владика сидить на осяянім Фебовим ганку і від підлаядних народів приймає дари; .. і догого в'ються стяглю Перед потужним азики земні в розмаїтих убраннях (Зеро, Вибр., 1966, 258).

СТЯГАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для стягання, скріплення чого-небудь.

СТЯГАННЯ, а, с. Дія за знач. стягати. Високими художніми якими відзначаються прикраси: персні, обручки, ... персні для стягання зусток на шії, дукачі (Нариси з іст. укр. мист., 1969, 82); Хоч Олександр і знав про стягання французких військ до російського кордону, однак переправив французької армії через Німан була для нього несподіванкою (Кочура, Зол. грамота, 1960, 70); ... Наділені суспільною глadioю і правом стягання податків, чиновники, — пише Енгельс, — стоять, як ораки суспільства, над суспільством.. (Ленін, 33, 1973, 11).

СТЯГАТИ, *аю, аш і рідше СТЯГУВАТИ*, *жук, уш, недок., СТЯГТИ і СТЯГНУТИ*, *стягнув, стягнеш; м. ч. стяг, ля, лб і стягнув, ля, ло; док., перек. 1.* Міцно з'єднувати, зв'язувати, скріплювати що-небудь чимсь. Коли Оксен підійшов ближче, то побачив низенького чоловіка, що нагрібав у носилки солому. Вони, мабуть, були важенькі, бо він, стягнувши їх мотузком, ніяк не міг взяти на плечі (Тют., Впр, 1964, 28).

2. Робити більш прилягаючим, тісним, натягнутим (пояс, ремінь, кінську збрую і т. ін.). Передає [Фельс] їй поводи і навчав, як їх держати, коли і як стягати або попускати (Коб., I, 1956, 102); Замфір стягнув ажжи, коні зменшили біз (Кочуб., I, 1955, 189); — Я надто багато ниньки набалакав вам, Акселе, — кидав він пошурю, стягуючи ремені на сакояжі! (Досв., Вибр., 1959, 215); Я дуже слуд, і мені доводилося потай від бабусі проколювати в мою пояс нові дірочки, щоб можна було стягувати його тудише (Сміл., Сашко, 1957, 121); Тудише стяг [Деніс] на животі ременяку, скинув верхню сорочку (Тют., Впр, 1964, 234); // Обгортаючи, шільно прилягати до чого-небудь. Тоненький стан [молодицькі] стягав червоної племений пояс (Гр., II, 1963, 330); Аркан туюо стягнув шию (Довж., I, 1958, 265); // Шільно облягати, охоплювати, обтягувати з усіх боків, часом створюючи враження меншого розміру (про одяг, взуття). Поліні не сподобалось його пальто, яке стягло, згужувало плечі, робило їх прямими й малими (Хор., Місто., 1962, 51); Його гладку постать стягував тісний військовий мундир (Кучер, Пов. і опов., 1949, 62); // Морщити, збирати в складки. Стягала [Докія] ерізно чоло в зморшки й ватинала [шільно стуляла] зуби, аби не зойкнути волос із болю (Коб., II, 1956, 20); // Безос. Куточки губ стягнуло зморшками одчаю (Сос., I, 1957, 420); // Зводити докуп (перев. брови). Господар вигайриєся, стягнув брови і блиснув очима, як огикиами (Мак., Вибр., 1954, 353); // Зменшувати, згужувати площу чого-небудь. Мені вона [рідина] аж рота стягувала., але я й не думаю залишати лікування (Збан., Єдина, 1959, 204); Жар,

що немилосердно під його ногами, притьмарив хлопцеві очі, стягнув і покорний щокі (Стельмах, II, 1962, 395); // Безос. Бувало, як здою коріє — не розведу пальці, зжикає руки, стягує жили (Горд., Цвіги., 1951, 37); Він таки добре згодовніє за дорожу, життя стягло, як супонюк (Тют., Впр, 1964, 434).

3. Зносючи, звозяючи, збирати, складати що-небудь в одному місці. Близько воза дітеора — школярі згодовніє стягають у купу (Головко, I, 1957, 333); З настанням тепла прибирали, стягували докуп на околиці, на узбочини доріг обгорілі, покручені, пощерблені рештки такіє, гармат, машин, уламки літаків з чорними хрестами (Дор., Не повтори., 1968, 83); Тепер, в переджилья, Максим стягував свою техніку на поля (Автом., Коли розлуч. двох, 1959, 208); *Образно. Почепивши на носа окуляри, Дейнека поволоі стягував слово до слова: — Прошу доставити вашого сина на вступні екзамені (Добр., Ол. солдатикі, 1961, 3); // Зачепивши чим-небудь, збирати, згрібати в одне місце, докуп. Антон по заті чобітими стягав солому (Чорн., Потік., 1956, 17); // перек. Об'єднуючи, агурговуючи, збирає, зосереджувати, скупчувати в одному місці. Звістку про те, що Потоцький стягав проти нього коронні військові, він [Довбуш] сприйняв зовсім не так безжурно, як хотіє показати товаришам (Гжицький, Опришки, 1962, 138); На нараді було вирішено стягнути до Костянтинова найбільш збройні сили під оруду князя Януша (Ле, Навівайко, 1957, 42); Стягнувши резерви, на почий сів зріст Ішли бороги (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 263); // перек. Приваблюючи до себе, змушувати збиратися, зосереджуватися. Ситий вигляд вітрин гастрономічних магазинів стягує ватарчованих солдатиків зазілної австро-німецької армії, наче магніт дрібні гвіздочки в сміття (Кол., На фронті., 1959, 37); Гасло стягує всіх до вікна (Кач., II, 1958, 400); // перек. Поступово збирати, нагромаджувати (гроші, майно і т. ін.). — Еге, еге! не маеш ти, доноу, тих чоловіків. Він буде й тилий, і тебе любитиме, а все-таки буде стягати гроші в скриню, а ти будеш йому дивитися в руки (Н. Лєв., III, 1956, 235); Все життя він стягав, що міг, для родини (Стельмах, I, 1962, 316).

4. Стягати (стягувати, стягати, стягнути) підозру (біду, вкльніт і т. ін.) на кого — що — викликати що-небудь неприємне, небажане; бути причиною чогось неприємного, небажаного. Відмова могла б стягати на нього підозру, і він погодився (Панч, В дорозі, 1959, 59); Вона висловила, нарешті, побоявання, чи не стік Швейк часом з військової служби і чи не хоче тепер стягати і на неї біду та її занепасти (Гашек, Пригода. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 117); Від нього не відступав [Павлина] й на крок. Чи, може, побоятесь, що він вирветься з зати, допаде тажможе [Філіпчука] і ще більшого клопоту стягне на свою голову? (Вільде, Сестри., 1958, 152).

4. Тягнути, повільно, з трудом знімати що-небудь. Невідомий сідав, стягав з голови картуз (Донч., I, 1956, 69); — Стягли ми в Карна свиту, покладали на постіль — зай проспиться (Кочуб., I, 1955, 304); [М і к о л а:] От ходи та поможи мені чоботи стягнути (Фр., IX, 1952, 99); Раптом обличчя його зашарілося від підборіддя аж до губа, і, стягнувши флотську безкоширку з голови, він сіє (Смолиць, V, 1959, 99); *Образно. Поволі бліде світло ранку стягло одне по одному накриття темряви (Досв., Вибр., 1959, 413); // Тягнути, знімати когось, щось звідки-небудь. Гусакое кричати: — Хлопці, стягайте товариша бригадного командира в коня (Трубіл., I, 1955, 45); Поїзд ще стукотів на стиках колій, у вікно вагона заглядала глуна ніч, але пасажир

аже жетушилися, стягали з верхніх полиць свої вузли, згракали і гомоніли (Чаб., За півгодини., 1963, 15); Дітки стягують з ліжка подушки, ковдри (Ковбінка, Купя., 1960, 51); Мати стягла з жердки свитинку, червоного пояса — кличе Василька одягати (Вас., I, 1959, 208); Турн, Паламта підпустивши, Зо всіх сил велено мазку; За русті кудрі узватуши.., з кося стягну (Котл., I, 1952, 258); Не паж'ятаючі себе, стопи ви підпакла за пояс і стягну з сідала (Тулуб, Людолови, I, 1957, 52); // Робити меншим що-небудь. — А що, чия тепер правда! — говорила Кайдашига. — Ти міряеш [город] собі, то натягуєш, а чужому міряеш, то стягуєш (Н.-Лев., II, 1956, 356).

5. тільки док., розм. Украсти що-небудь. — Самі подумайте: на віщо позаздрила вона? Не стягла вона ні срібної ложки, ні іншого чогось цінного та коштовного, а взяла, каже, на естениць дитині.. (Л. Янов., I, 1959, 48); Згадала [Лисичка], як її раз трохи не спотили хорти і як їй не вдалося курку стягти, і мало не заплакала (Ів., Вел. очі, 1956, 39); Стягнув [солдат] у чужійській перекунки бумажку хустку, таку, що зрештє шість стобтів (Кв.-Осн., II, 1956, 15).

6. Примушувати сплатити що-небудь. Можливо, що і мені будуть потрібні гроші цього року, але можеш бути певна, що я їх не буду стягати з Михайла Василовича (Л. Укр., V, 1956, 314); — Спершу я собі задала, Якимичко, — сказала Іванка, — що то вибрали мого чоловіка на те, аби стягав податки, то й такі сварила з ним, бо боялася людських прокльонів (Кобр., Вибр., 1954, 55); За провіз хліба чи інших продуктів через міст поміщик-сенсьйор стягував окремий збір (Нова іст., 1956, 46); Потрібні кошти з вірних Поставовлено стягнути (Сам., I, 1958, 253); — Ви мій бранець, ви мій боржник. Я стягну з вас те, що ви мені завинили (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 92).

◇ Стягати (стягувати, стягнути, стягати) шкіру (три шкур, сім шкур, десять шкур і т. ін.) дис. шкур.

СТЯГАТИСЯ, аюся, а́юся і рідше СТЯГУВАТИСЯ, уюся, уешся, недок., СТЯГТИСЯ і СТЯГНУТИСЯ, стяга́юся, стягнеше́ся; мик. ч. стя́ся, лася, лбся і стягну́вся, лася, лбся; док. 1. Міцно затягуватися; зашморгуватися. Закинутий аркан стягувався ціллініше (Гончар, III, 1959, 451).

2. Обв'язуватися, підперезуватися чим-небудь туго; затягатися. Як підперезеться [Маруся], так так рукою і обхватить, — ще ж то не дуже і стягнеться (Кв.-Осн., II, 1956, 26).

3. тільки з ос. Морщитися, збиратися в складку. Щоб хайма на кутах [хустки] не стягувалась і не загорталась, черепашки [вид візерунка] в цьому місці будуть частіше або додати до них по два-три степочки (В'язання., 1957, 62); // Змощуватися, змощуватися (про площу чого-небудь). Лице його замітно [помітно] жовкне і стягається (Фр., VIII, 1952, 78); Відл. морозного вітру Данкове обличчя якось стяглося, ніс набрав (Вільде, Повнов. діти, 1960, 165); Її в'язе обличчя стягнулось, погляд теоридий, і в кожній закрутці срібного волосся — рішучість (Кочуб., II, 1955, 250); // Зводитися докупі. Катруся говорила.. скоро ..; Її брови стягалися, губи віддулися, а очі дуже блищали (Кобр., Вибр., 1954, 134); Густі брови стягнулися Ужачками до перенісся (Тудор, Вибр., 1949, 261); // розм. Загоюватися, заживати. Рана стягається; // розм. Змикаючись краями, покривати що-небудь. Шумакове майже фізично почував, як шкіра на рані стягається, пуглима опадає і поступово змищується в ній жар (Голов., Тополя., 1965, 436).

4. Не втримавшись на чому-небудь, повільно спа-

дати, зсуватися. Вибирала [Маруся] соломинки, що націплялися їй у косу, бо хустка стяглась із голови (Григ., Вибр., 1959, 35).

5. перен. Збиратися, зосереджуватися, скупчуватися в одному місці. Народ поволі стягався. Он показався Семен Мажуга на чолі цілої юрми (Кочуб., II, 1955, 30); Не встигли вони старі й на версту од села одігнати, як почали хмари в усі боків стягався (Мирний, I, 1949, 157); Ми ідемо до Готи. Там стягався й формуються найнадійніші частини Західної армії (Кол., На фронті., 1959, 15); Повстанські сили стягувались до Перекопу (Гончар, II, 1959, 77); Які були у городі хлоп'ята, Які були служили дідугани, Їсі стягались до Ферідуну в військові (Крим., Вибр., 1965, 185); — Ясно, що ворожі головні сили всі стягнуться до Павліки (Ю. Янов., I, 1958, 162).

6. на що. Збирати, нагромаджувати кошти для придбання кого-, чого-небудь, здійснення чогось. Почав Антон збиратися на нове господарство та стягатися на власну хату (Чорн., Визвол. земля, 1959, 42); Стягнувся на корою, то стягнуся і на вірвоку (Укр.-присл., 1963, 19); [Герміоня:] На випук за Перісу ми стягалися, але на посаг наших Евфрозіні навряд чи стягнемося (Л. Укр., III, 1952, 420); Жила вона так бідно, що навіть не могла стягтися сировою на якусь нову одяжку. Він важко носив недоноску в чужих п'яч (Ткач, Арона, 1960, 65); І вірталась [Чайчясі], і марилось, що діти її .. стягнуться на ґрунт, господаряки стануть (Стельмах, I, 1962, 290).

◇ Стягтися з останнього дис. останній.

7. тільки док., розм., рідко. Схуднути, змарніти. Ти стяглась вовсім, іззелася на тишиночку (Барв., Опов., 1902, 126); Важко було Опанасу й Марві землю втеряти.. Марва аж стяглась, аж з лиця змилалась (Григ., Вибр., 1959, 183).

◇ Стягнутися на нитку — стати дуже худим. Льоня захорував на кір.. Шкода Льоні, хоч хвороба і пуста, але стягнеться на нитку, бо й так воно білде та зелене (Л. Укр., V, 1956, 220).

8. тільки док., перев. із запереч. н. е, розм. Здатися довгим. Так за розмовою і не стяглася мені дорога. Ще, мабуть, і до половини свого життєпису не дійшов Хома Дзгаль, як показався у тужальній долині Коваліка (Збан., Малин. дзвін, 1958, 8).

9. тільки недок. Пас. до стягати, стягуювати 3, 4, 6. Швидко росла багатства пан. Інокентій III євє хрестоносний збір, який стягався ніби для підготовки хрестових походів (Іст. середніх віків, 1955, 126); На Волині середня норма панщини .. становила два-три дні на тиждень. Крім того, із селян стягувалися грошові і натуральні податки (Іст. УРСР, I, 1953, 157).

СТЯГНЕНИЙ, СТЯГНУТИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мив. ч. до стягати, стягнути. Розмазаний стягнутими ремінцем книжками, Сашко побіг навздогін за дівчиною (Донч., Вибр., 1948, 48); Поруч сидів з чисто поголеними пухлятими чоками чепурно одягненим і стягнутим релюкотою голою сльгради (Панч, II, 1956, 482); Її повна фігура, стягнута сукнею, була показна серед інших паночок (Н.-Лев., IV, 1956, 86); Стягнені віжками, під натиском каруці, коні крутились, як змії, помялу спускали віз по покрученій дорозі (Кочуб., I, 1955, 197); З сильно стугненими устами і болясо стягненими бровами стояла я, як перше, коло вікна, дивилась в ніч (Коб., I, 1956, 190); — Ідьте, хлопці, д мене!.. — Що ви, пане? — недовірило олядак [Левко] стягнуте, а брутнатими від лоду рум'янцями обличчя Вараки (Стельмах, I, 1962, 78); * У порівн. Петро відідує.. що все [його] тіло зібралося, як стягнута пружина (Д. Бодзак, Серце., 1961, 103); Посередній кімнати лежали

два крісла, одно на другому, прикриті стягненою зі столу скатертю (Кобр., Вибр., 1954, 147); Урядовці шепотілись, що тепер їм моторошно їздити по селах за податками, бо емісарові Сі Яню, як той їздив, одрізали косу й нігті та забрали уєсь стягнений ним податок (Досв., Гюлле, 1961, 187); // стягнуто, стягнуто, безос. присудк. сл.— Теж втро, — поговдився Яків, уже підходячи до напієрчинених дверей селяниці, в яку було стягнуто і строги, в українському стилі, меблі, і м'які папські, обтяжені квітчастим кретоном (Стельмах, I, 1962, 329); В кабінеті все було в такому безладді, ніби по ньому нещодавно пройшовся вихор. Стільці порожкидані, покривало стягнуто із стола, пожмакано, кинуте на підлогу (Тют., Вир, 1964, 135); — Кажуть, на «Тризнак» хтось газету читав, начебто на Великій Україні землю навичко рільникам віддамо і жодного викупу за те не стягнуто... (Мур., Бук. повість, 1959, 112).

2. тільки стягнений, у знач. прикм. Злитий, з'єднаний в одне ціле; єдиний, неподільний; // лінег. В якому відбулося злиття голосних основи та закінчення. Повні прикметники існують у двох морфологічних варіантах: стягненому і нестягненому (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 221); // лінег. З одворідними членами. *Вкавітка про об'єм перелічуваних у стягненому реченні явищ часто дається лексичними засобами* (Мовозн., IV—V, 1947, 180).

СТЯГНЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. стягті, стягнути, стягати. Пануючою формою експлуатації селян на Житомирщині і в Київському Поліссі було стягнення грошового і натурального чинку (Іст. УРСР, I, 1953, 157).

2. Покарання за невиконання або порушення чого-небудь. За невиконання статутних обов'язків та інші проступки член або кандидат у члени партії притягається до відповідальності і на нього можуть бути накладені стягнення (Статут КПРС, 1971, 9); Він, перший суворовець, який не має жодного стягнення, який зник до пошани, до слави, тепер стоє як прикутий до ганебного стовпа (Багмут, Щасл. день..., 1951, 71); Воронцов незабаром відпустив подоляка, не наклавши ніякого стягнення (Гончар, III, 1959, 326).

3. лінег. Фонетичний або морфологічний процес, що полягає в злитті двох звуків в один внаслідок їх повної асиміляції або двох слів в одне. Складні числівники являють собою слова, що утворені від двох числівникових основ. Вони виникли в результаті лексикалізації, стягнення колишніх складених числових назв (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 244).

СТЯГНУТИ *див.* стягати.

СТЯГНУТИЙ *див.* стягнений.

СТЯГНУТИСЯ *див.* стягатися.

СТЯГТІ *див.* стягати.

СТЯГТИСЯ *див.* стягатися.

СТЯГУВАННЯ, я, с. Дія за знач. стягувати. Застосування прес-підбирача дає можливість вигідити одинадцять чоловік і три трактори, які раніше працювали на стягуванні соломки волокушами та скиртувані її (Рад. Укр., 18.VII 1962, 1); Стягування амієнтів в колгоспників проводиться залежно від кількості дітей... в розмірі 1/4, 1/3 або 1/2 вироблених колгоспником трудовнів (Рад. суд на охороні прав..., 1954, 37).

СТЯГУВАТИ *див.* стягати.

СТЯГУВАТИСЯ *див.* стягатися.

СТЯЖАТЕЛЬ, я, ч., книжн. Той, хто займається стяжателством або прагне до стяжателства. У своїй поведінці Калитка виявляє характер тижжак-стяжателя: «зупи та дай», «бери і в свого, і в чужого» (Укр. літ., 9, 1957, 84).

СТЯЖАТЕЛЬСТВО, а, с., книжн. Жадібне, ненаситне нагромадження грошей, майна; пристрасть до наживи.

СТЯЖАТИ, їю, їєш, недок. і док., книжн. 1. Наживати, нагромаджувати що-небудь шляхом експлуатації когось. Став земних владик судити Небесний владика: — Дюквіт будете стяжати і кров невинну розливає Людей убогих? (Шевч., I, 1963, 342).

2. Добиватися, досягати чого-небудь. Чому В. С. Караджич, Шафарик і інші не пострілялись у німці (їм би зручніше було), а осталися слов'янами, щирими силами матерей (матерів) своїх, і славу добру стяжали? (Шевч., I, 1951, 375).

СТЯЖЕЧКА, в, ж. Зменш.-пестл. до стяжка¹. Кризь невеличку шліпочку прокрася до них у темному місяць срібною стяжечкою... (Мирний, III, 1954, 171).

СТЯЖКА¹, в, ж. 1. Те саме, що смуга 1. Вечірне сонце, сідючи за змари, кинуло червону стяжку кризь мутну шибку (Мирний, I, 1949, 248); Почерез вилож в журах бачиться блакить неба, срібна стяжка ріки, далекий .. краєвид (У. Кравч., Вибр., 1958, 301).

2. Вузька смужка тканини, що використовується як прикраса або для оздоблення чого-небудь; стрічка. Дівчата сідали кружка; перед усякою столла мужілака в виголоченим шумило верхком, правдою прив'язуали червоною стяжкою (П. Куліш, Вибр., 1969, 291); Власті стяжку коней до гриви; *У порівн. Від мене до тебе — стелиться ясна дорога. Як срібна стяжка (Коб., До світа, 1905, 55).

СТЯЖКА², в, ж., спец. 1. Дія за знач. стягті, стягнути, стягати 1. На Дарницькому вагоноремонтному заводі стала до ладу нова дільниця стяжки. Її продукція йде в лісову промисловість для зв'язування деревини (Веч. Київ, 25.III 1968, 1).

2. Те, чим стягають, з'єднують, скріплюють що-небудь. Набір [меблів] складається в 18 типів шиттів, виготовлених зі стяжками .. для зчеплення (Знання..., 1, 1965, 11).

СТЯЖНИЙ, а, є, спец. 1. Признач. для стягання, скріплення чого-небудь. Щоб регулювати підіймання мотовила..., в механізмі регулювання встановлюють укорочений стяжний прут (Колг. Укр., 7, 1957, 19); На автомобілі акумуляторна батарея встановлюється.. під підлогою кабіни або під капотом двигуна у спеціальному вніді і закріплюється.. стяжною стрічкою на болтах (Автомоб., 1957, 216); Стяжні болти.

2. Який стягається, скріплюється стяжкою.

СТЯМНТИСЯ, млюся, мншея; мн. стямдяться; док. 1. Повернутися до свідомості із стану непритомності, забутти; опритомніти, опам'ятатися. Смільки він там, під тим дубком, пролежав, не пригадує, тільки як стямився зводом, то голова, мов надколотий череп'яний горщик, боляче й приглушено дзвеніла (Д. Бедзюк, Студ. Води, 1959, 91).

2. Повернутися до стану душевної рівноваги, набуття знову здатності нормально мислити, діяти і т. ін. (після сильного переживання, розгубленості, переяку і т. ін.). Затремтіє Заяць, почувши медвежий крик і люті медвежі слова, та по звілі стямився (Фр., IV, 1950, 72); Якж по добрій хвилі стямився, озолочу в першого страху, глядіть довола, чи не йде ще што більше (Ков., Світ..., 1960, 10); З-за рогу просто на неї виліє гурт людей... Поки Сазко стямилася, люди були вже за двадцять кроків позаду (Смолич, I, 1958, 94); // Зрозумівши помилковість своєї поведінки, хтось із думати своїх намірів і т. ін., відмовитися від них; одуматися. В останню мить баба Лисавета стямилася, не загоїла обжовляти свою невістку (Д. Бедзюк, Серце..., 1961, 130); Лише відчувши, що дихати більше нічим — так стиснули вони один

одного в обіймах.— друзі троти стямалися (Шовк., Людина..., 1962, 239).

◇ Не стямитися, як (коли і т. ін.) — не встигнути збагнути, відчуття, помітити що-небудь. Я й не стямилась, як кинулась тікати (Н.-Лев., III, 1956, 279); Гордий і веселий, він не стямився, коли опинився на своїм обійсті (Кобр., Ввбр., 1954, 51); Не стямився (Сайд Алі), як здибав під горою, біля мечеті, молоду, струнку юначку (Ле, Міжгір'я, 1953, 81).

СТЯМКУВАТИ, ую, уєш, док., перек., діал. Зрозуміти, збагнути.

СТЯТИ¹ *див. стянати*¹.

СТЯТИ² *див. стянати*².

СТЯТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до стяти¹. [Ю л і я:] Я колись на стятих смержах дуже гарні хрущі бачила (Фр., IX, 1952, 192); Дівчинка у вінку з гілочки винограду тягла за собою на віз п'явка стятих батьком доведи лозин (Кочуб., I, 1955, 492); // стяти, безос. присудк. са. Де ж бо ти? Агей!.. Чи цвіт серця твого стяти, Заю силою закалато? Чи тебе ордою взято Бранкою в полон? (Вороний, Ввбр., 1959, 79).

СТЯТИСЯ *див. стянатися*¹.

СТЯМАРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до стямарити. *Образно. Над світом стямареним плаве ілла і дим, Підземні поїзди притишено гудуть (Бакав, Роки, 1957, 210).

СТЯМАРИТИ, рю, рнш, док., перек. 1. Зробити щонебудь темним, невидимим або менш помітним, менш виразним; зямарити. Його красу не стямарити нікому, і зріст його не зупинить. Немає меж буянню молодому, сміється в лісі кожна віть (Тер., Правда, 1952, 105).

2. перек. Зробити сумним, похмурим, зажуреним; замутити.

СТЯБАЛЬНИК, а, ч., спец. Робітник, що займається стьябанням.

СТЯБАЛЬНИЦЯ, і, ж., спец. Жін. до стьябальник.

СТЯБАНИЙ¹, а, е. 1. Дієпр. пас. мн. ч. до стьябати¹.

2. у знач. прикм. Зробл. на ватній прокладці і прошитий наскрізь великими стьбками. Вночі мороз стає гуччий. Холод забирає під стьбаний ватник, мержли коліна під солдатськими штанами (Ткач, Крута хвіля, 1956, 137); Він мерз від вогкого подиху з яру і .. кутався в стьбану ватянку (Панч, I, 1956, 270).

СТЯБАНИЙ², а, е. Дієпр. пас. мн. ч. до стьябати².

СТЯБАНКА, и, ж., розм. Те саме, що ватник. Наташа примієла йому в передпоялі ваялки і ваялану стьбанку під шинелі і примусила його при ній одягтися (Тулуб, В степу..., 1964, 188); Іх було дв'ятнадцять.. На всіх ватні стьбанки до колін, з однією кишенею, і підшиті гуною ваялки (Підс., Віч-на-віч, 1962, 117).

СТЯБАЇННЯ, я, с. Дія за знач. стьябати¹.

СТЯБАТИ¹, аю, аєш, недок., перек. Прошивати щонебудь стьбками.

СТЯБАТИ², аю, аєш, недок. 1. перек. і неперек. Бити кого-небудь або вдаряти по чому-небудь чимсь гучним; хльостати, шмагати. Повоник махав та стьбав по іх спинах батогом, а вони [свині] уперто таки лізали під колеса (Н.-Лев., III, 1956, 27); Яшко, мій менший брат, усе стьбав мене батогом по голих литках (Панч, На калин. мості, 1965, 7); Йонька безнастанно стьбав биків батогом (Тют., Ввбр., 1964, 89); *У порівн. Доц не гавгає, шарудів по толевою даху, наче хто стьбав доведи георостинням (Хижняк, Квлюмок, 1961, 13); // Рухаючись, силно ударяти (про дощ, вітер, кулі, гілки рослин і т. ін.). Лютий вітер дошкульно стьбав їм в обличчя (Кучер, Черв. вогонь, 1959, 19); Куці стьбали бігціє по грудях та спинат, зали-

шаючи на одязі темні росні смуги (Тют., Ввбр., 1964, 383); Вже інколи стьбали кулі по коноплях (Головко, I, 1957, 72).

◇ Мов (немов, наче і т. ін.) батогом по сэрцю стьбав (стьбнує, стьбоніє і т. ін.) *див. сэрце*.

2. перек. і неперек., перек. Говорючи різко, дошкульно, досаждати кому-небудь. Розшаріла, збуджена Вутанька на трибуні.. Як вона говорила, палаючи вся і кожним словом б'ючи, стьбавачи його в обличчя (Гончар, II, 1959, 192); // Піддавати кого-, що-небудь гострій критиці. Корній Іванович ніби співчував сектанту, який мучиться своєю недорікуватістю; вчитель навіть допомагав викладати йому релігійні канони... щоб потім стьбати по них дошкульними фразами (Вол., Місячне срібло, 1961, 176).

3. перек., розм. Ловити, витягувати з води (рибу). Гадкі діди амайстрували якусь електричну гудку і так нею стьбавят рибу на греблі, аж гай шумить (Кучер, Трудна любов, 1960, 587); — Хіба ти що, не лови ніколи гудкою або переметом? — Поки малим був, то йоржів стьбав. А так — ні, не визнаю (Загреб., Снека, 1961, 268).

СТЯБНУТИ, ну, нєш, док., перек. і неперек. Однокр. до стьбати¹ 1, 2. Яким стьбнує Гнідка (Мирний, IV, 1955, 312); Не володіючи більше собою, він схилю замашку лозину, що лежала на колоді, т. є. з усього розмату стьбнує Прозора по обличчю (Шияв, Баланда, 1957, 166); За голомон Кіндрат Дорофійович не розпізнає голосу. Але заготовив міцне саліче, вібрахив стьбнути ним всякого, хто наважиться підтримати необачку вилашку проти нього (Логв., Літа..., 1960, 13); *Образно. Прокочив [Тимко] околицю села, міст, в очі стьбнула голуба блискавка Ташані (Тют., Ввбр., 1964, 272); *У порівн. — Брешиш!.. — мовив Назар. Одарка граз амовла, вігнулася, немов він стьбнує її батогом (Л. Янов., I, 1959, 424).

СТЯБОНУТИ, ну, нєш, док., однокр., перек. і неперек., розм. Підєп. до стьбнути. Зложивши дубчика в куці, Щоб пієна добре стьбонутути, Перезрестивсь він та й побрів Швиденько—скарба роздобути (Щог., Поезії, 1958, 364); В яру було затишно і пазло сізмом, але коли вибралися на гору, стьбонув вітер (Тют., Ввбр., 1964, 467); Він припав до ручок кулемета і їх чергою смерті стьбонув... (Сос., Солов. далі, 1957, 34); *У порівн. Шафорест урвав її: — Про лєс хай потачальники дбають. І аєнацька, наче стьбонув: — Та я ні суньте носа не в своє діло! (Баш, На.. дорозі, 1967, 38).

СТЯБЖЕЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до стьбника. В легенькому стренькому убранні, в солом'яному капелюсі з асно-синіми незабулками, з блакитною стьбжечкою на одному плечі, вона уся ніби сїла й веселяла Комашка (Н.-Лев., V, 1966, 138); Тьоти з мамою дерли шмаття на стьбжечку (Смоляк, II, 1958, 21); На голій шішюфера за коміром гімнастюрки в чистим білим комірцем побачила [Марія] чорну стьбжечку крові (Ле, Клеп. лист, 1960, 32); *У порівн. Зміїка підвела свою .. голюку, роззавивши пацу, де третіє тоніснькою стьбжечкою її гострий язичок (Досв., Ввбр., 1959, 56).

СТЯБЖКА, и, ж. 1. Вузька смуга тканини, що використовується як прикраса, для оздоблення і т. ін. Діти.. стали хвалитись Обновами. Тому к святкам З лиштвою пошили Сорочечку. А тій стьбжці, Тій стрічці купили (Шевч., II, 1953, 197); У неділю.. уподожь дороги гуля міщанство: дівчата у стрічказ, у стьбжкат, молодіці у парчевіс очіпках (Стор., I, 1957, 76); Стьбжками кїтчали [уланв] гриви кінські, оздоблювали сїдла (Д. Бєдзик, Студ. Воли, 1959, 22); *У порівн. Іноді ярк підходить близько до тину, і стежка, мов стьбжка, вбігала через самий яр і вела на другий бік

(Мирний, I, 1954, 246); *Під аеропланом лежить сірою стьожкою бруківка із Чорнобиля на Київ* (Панч, В дорозі, 1959, 240); // *Вузька смуга чого-небудь. Всю ніч солдати перев'язували поранених товаришів, ругачи на стьожки свої сорочки* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 152); *Хлопчина, посмітаючись, тужко роздирав на стьожки матерію, обмотував нею стовпи й перила на вищій* (Довч., VI, 1957, 87); *Велике вікно перукарні закладено навзрест газетними стьожками* (Тют., Вир, 1964, 305); * *У порівн. Кіршнер зводять кущувати брови вгору, і його тонкі, мов дві гузові стьожки, синюваті губи розтягуються в уяєсливій усмішці* (Кол., На фронті..., 1959, 155).

2. Смужка шовкової тканини певного кольору й розміру, яку носять замість відповідного ордена чи медалі. Чотири червоні стьожки, пришиті на віднастьорці, яскраво підтверджували, що на війні він чесно виконував обов'язки воїна і громадянина (Добр., Тече річка..., 1961, 20).

3. чого, яка, перен. Те, що тягнеться або видніється вузькою довгою смугою (про річку, дорогу і т. ін.). *Перед ним лежало поле..., покрайне вузькими стьожками строкатих нив* (Д. Бедзик, Украдені гори, 1969, 140); *Між дерев майнула гата, скрита очеретом, а ліворуч блиснула синя стьожка ріки* (Довч., Секрет, 1947, 39); *На стьожці неба угорі Стржи .. Горять опаложим вознем* (Забашта, Вибр., 1958, 166); // *Люди, машини і т. ін., вишикувані в одну шеренгу, ліній; // у знач. присл. стьожкою. У формі шеренги, лінії. Вовгода йде попереду, трохи оддалік десять озоронців, а військо позаду, розтяглося стьожкою* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 122); // *Ряд висаджених рослин. Тут були невідомі породи яблук, вишень, слив, по боках доріжок смужки шовкової трави, за нею — стьожки квітів, які збирали очі, а пахоці забивали дух* (Панч, На кален. мості, 1965, 32).

4. перен., розм. Вузький потік ріднини, газу, парів і т. ін.; цівка, струмінь. *Саможар пускав геору кучерячу стьожку пари* (Рибак, Що сталося..., 1947, 72); // у знач. присл. стьожкою. Таким потоком. *Івася немаче що кинуло, він підівся і, наливаючись кров'ю, почав рвати, кривава піна тлалася довгою стьожкою в його рота* (Мирний, I, 1954, 306).

СТЬОЖКОВИЙ, а, е. Прикм. до стьожка 1, 2.

△ **Стьожкові черви** — плоскі черви, що мають подібно до стьожки сплющене тіло, яке складається з членків; паразитують в організмі хребетних тварин і людини.

СТЬОЖКУВАТИЙ, а, е. Який має форму стьожки (у 1 знач.). *Виросла [кукурудза] висока й сильна, і її стьожкувате шовкове листя шелестіло неустанно в легеньких подувах вітру...* (Коб., II, 1956, 131).

СТЬОН, у, ч., діал. Фасон, модель. *Знає стьон з його брочки* (Сл. Гр.).

СУ, невідом., с. Старовинна французька дрібна розмінна монета.

СУБ... Перша частина складних слів, яка надає значення: а) розташований поблизу, нижче або під чим-небудь, напр.: субантарктичний, субконтинентальний, субкосмічний і т. ін.; б) підпорядкований, підлеглий, напр.: субінспектор, субординатор і т. ін.; в) не основний, другорядний; менший, напр.: субіригація, субкультура, субмікроскопічний, субрахунок, субформація, субядроб і т. ін.

СУБАЛТЕРН, а, ч. 1. дорев., розм. Те саме, що субалтерн-офіцер.

2. діал. Підлеглий. *Новий дух віяв і тут* [у капте-

лярії]; *замість давнішої покірності супроти старших тепер субалтерни говорили зі старшими запанбрат* [запанібрата] (Фр., VI, 1951, 329).

СУБАЛТЕРН-ОФІЦЕР, а, ч. У дореволюційній російській армії — молодший офіцер роти, ескадрону, батареї.

СУБАЛЬПІНСЬКИЙ, а, е. Стос. до високогірних районів, розташований нижче альпійського поясу. *На субальпійських високотравних луках росте різнокопійовий — мар'їн корінь* (Наука..., 7, 1968, 27); *Тут, у зоні субальпійського поясу, справляє царство високогірних трав* (Роб. газ., 14.IV 1973, 3).

СУБАТОМНИЙ, а, е. Менший за атом. *Удалося відкрити найдрібнішу субатомну частинку, період життя якої становить 15-мільярдну частку секунди* (Веч. Київ, 19.III 1971, 4).

СУБВЕНЦІЯ, і, ж. Форма фінансової допомоги капіталістичної держави окремим галузям господарства, банкам, підприємствам і т. ін. *Німецький театр* [у Галиччині].. держався значними субвенціями державними та різними привілеями (Фр., XVI, 1955, 244).

СУБДОМІНАНТА, и, ж. Четвертий ступінь діатонічної гамми й акорд, побудований на цьому ступені; нижня домінанта. *Як і в народній музиці, у творч. Лятошинського є модуляції.. є мікрону домінанту, мажорну субдомінанту тощо* (Нар. тв. та етн., 6, 1963, 55).

СУБЕРІН, у, ч. Жироподібна речовина, яка наспучує оболонку рослинних клітин. Стінки коркових клітин потовщуються і просочуються суберіном (Практ. з анат. рослин, 1955, 71).

СУБЕРІНОВИЙ, а, е. Прйки. до суберін. *Суберіновий шар.*

СУБ'ЄКТ, а, ч. 1. філос. Істота, здатна до пізнання навколишнього світу, об'єктивної дійсності й до цілеспрямованої діяльності. *Теорія пізнання не може абстрагуватися від тих суспільних і соціальних зв'язків, відносин, практик, в яких перебуває суб'єкт пізнання* (Знання..., 4, 1974, 6).

2. книжн. Особа, група осіб, організація і т. ін., яким належить активна роль у певному процесі, акті. *В капіталістичних державах вібалося багато горючого матеріалу, так само, як і в тих країнах, які досі розглядалися лише як об'єкти, а не суб'єкти історії, — тобто в колоніальних і напіколоніальних; тому цілком можливо, що в цих країнах, рано чи пізно, і зовсім несподівано, вибухнуть повстання, великі бої і революції* (Левін, 44, 1974, 33); *Обиватель стає тепер об'єктом і суб'єктом. Він купує книжки, він їх і судив* (Смолч, Мир..., 1953, 327).

3. юр. Особа або організація як носій певних прав і обов'язків. *Українська РСР, як суб'єкт міжнародного права, дістала міжнародне визнання в першу чергу тому, що вона використала всі переваги, які випливають з її членства в Союзі РСР* (Іст. УРСР, II, 1956, 628).

4. мед. Людина як носій певних фізичних і психічних якостей; людина як об'єкт дослідження. *Істеричний суб'єкт живе більшою або меншою мірою.. емоціональним життям* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 153).

5. розм. Людина, особа. *В кімнату увіходить Спичковський. Це високий, худорлявий суб'єкт з гордо піднесеною головою* (Коч., II, 1956, 20); — *Листа приніс якийсь невідомий суб'єкт* (Кол., Терев., 1959, 125); // *Про людину з негативними рисами характеру, неприємливою або підозрілою зовнішністю. Підійшов п'яний суб'єкт і попросив закурити* (Дмит., Розлука, 1957, 209); [Н а ч а л ь н и к с т а н ц і і:] *Романченко, подивись, що це за суб'єкт сидить* (Корн., I, 1955, 157).

6. лог. Предмет судження.

7. грам. Те саме, що підмет¹. Суб'єкт — термін, який широко ежвивається переважно в західноєвропейському мовознавстві в такому ж значенні, як і підмет (Сл. лінгв. терм., 1957, 187).

СУБ'ЄКТИВІЗМ, у, ч. 1. Ідеалістичний напрям у філософії, який заперечує існування об'єктивної реальності як джерела відчуттів і твердить, що реальний світ існує тільки в людській свідомості. Елегант відмовляється від старого, метафізичного матеріалізму на користь діалектичного матеріалізму, а не на користь релятивізму, який скоюється в суб'єктивізм (Левін, 18, 1971, 304).

2. Напрямок у буржуазній соціології, який твердить, що розвиток суспільства визначається не об'єктивними законами простими, а суб'єктивними факторами (волею, прагненнями окремих осіб).

3. книжн. Суб'єктивно-обмежений погляд на щонебудь; брак об'єктивності. *Справжня повага до історії вимагає об'єктивного, діалектичного підходу — суб'єктивізм протипоказаний у підході і до сучасності, і до минувшини* (Літ. Укр., 11.XI 1968, 2); *Він [критик] може супроти авторського суб'єктивізму висунути свій суб'єктивізм, — звісно, без фальшування автора, без підсудування йому того, чого автор не говорив* (Фр., XVI, 1955, 248).

СУБ'ЄКТИВІСТ, а, ч. Послідовник, прибічник суб'єктивізму (у 1, 2 знач.). *Історія в зображенні соціологів-суб'єктивістів постає немов якесь скупчення випадковостей, зумовлених прикладами долі або індивідуальними особливостями біографії великих людей* (Ком. Укр., 2, 1965, 31).

СУБ'ЄКТИВІСТИЧНИЙ, а, е. Те саме, що суб'єктивістський.

СУБ'ЄКТИВІСТСЬКИЙ, а, е. Стос. до суб'єктивізму. *Партія рішуче відкинула легковажний суб'єктивістський погляд на будівництво комунізму в нашій країні як на якийсь святковий похід* (Ком. Укр., 11, 1966, 2); // *Власт. суб'єктивізм або суб'єктивістів. Митецько-модерніст, далекий від життя і важкулий у магічному колі свого індивідуалізму, втілює в художньому творі лише своє індивідуально-суб'єктивне, чисто суб'єктивістське «бачення» світу* (Рад. літ-во, 1, 1962, 22).

СУБ'ЄКТИВНИЙ, а, е. 1. Стос. до суб'єктивізму (у 1, 2 знач.).

Δ **Суб'єктивний ідеалізм**, філос. — те саме, що суб'єктивізм 1.

2. Стос. до суб'єкта, людини, особи; пов'язаний з діями суб'єкта. *Суб'єктивний фактор історії. — це самі люди, що здійснюють виробництво матеріальних благ і діють в залежності від об'єктивних умов* (Ком. Укр., 1, 1960, 51); *Психіка як продукт мозку є суб'єктивним відображенням об'єктивної дійсності* (Фізіол. ж., VI, 4, 1960, 453).

3. Який відображає думки, переживання і т. ін. тільки даного суб'єкта; особистий, індивідуальний. *При аналізі словників дожовтневого часу слід пам'ятати, що словники укладають живі люди, отже, на їх роботі позначаються не тільки суб'єктивні смаки та уподобання, а й класові, групові інтереси* (Рильський, IX, 1962, 125); — *Невже це тільки моє суб'єктивне відчуття, інтуїція? — подумала вона* (Донч., V, 1957, 470); // у знач. ім. суб'єктивне, його, с. Те, що відображає думки, переживання і т. ін. тільки даного суб'єкта; особисте. *Наперед застерігаю, що там [у спогадах], певне, не мало буде суб'єктивного* (Л. Укр., V, 1956, 394); // *Упереджений, не об'єктивний. Суб'єктивне рішення*.

СУБ'ЄКТИВНІСТЬ, пості, ж. 1. Властивість за знач. суб'єктивний 3. *Колись Іван Франко сказав про своє*

«Зі'яле листя», що це найсуб'єктивніші в українській поезії — після Шевченкових автобіографічних творів — вірші. Автобіографічність і суб'єктивність .. властиві і Малишківій поезії (Рильський, Веч. розмови, 1964, 230); *Суб'єктивність сприйняття*.

2. Надто суб'єктивне ставлення до чого-небудь, упереджений погляд на щось; брак об'єктивності. *Він пропонував створити прилад, який позабачить дослідника насамперед суб'єктивності у справі, яка вимагає найбільшої точності і ясності* (Рибак, Час..., 1960, 775).

СУБ'ЄКТИВНО. Присл. до суб'єктивний 3. — *Суб'єктивно тато твій людина чесна і навіть благородна, але об'єктивно як капіталіст він грабує народ...* (Бурл., Напередодні, 1956, 103).

СУБ'ЄКТИВНИЙ, а, е, лог., грам. Стос. до суб'єкта (у 6, 7 знач.). *Суб'єктивні відношення*.

СУБІР, бору, ч. Природний сосновий (з домішкою дерев інших порід) ліс, який росте на гупісках або пісках. Хвойні ліси поділяють на бори (чисті сосняки) і субори (сосна з дубом або ялиною) (Колг. енци., II, 1956, 344); *Для суборів характерні відносно бідні ґрунти — глинисті піски, піщані ґрунти* (Лісівн. і полезаз. лісорозв., 1956, 50).

СУБІТКА, в, ж. 1. Пестл. до суббта.

2. заст. Суботні везорівні.

3. заст., розж. Щосуботне покарання учнів у дореволюційній школі, семінарії. *За сюю прикладку, опріч субітки, що по закону подоба, буде їх шварцати [дяк] що в бога день цілий місяць...* (Кв.-Осн., II, 1956, 175).

Давати (дати) субітки кому — бити, карати когонебудь. Хто зоть трохи ліновався [лінувавсь], Тому субітки і давав [Еней] (Котл., I, 1952, 168); *І псаатиря забує [Симеон] читати, Тільки й емів школарам субітки давати* (Кв.-Осн., II, 1956, 175); *Покуштувати (скуштувати) субітки — зазнати покарання, бути битим. [Д я к:] Петрусо! Кинь байки, — з байками не зобруєш! — Учи свій стих, а то субітки покуштуєш!* (Бор., Тв., 1957, 130).

СУБІТКОВИЙ, а, е, заст. Стос. до субітки (у 2, 3 знач.). *Субіткові пісні; // у знач. ім. субіткове, його, с. Те саме, що субітка 3.*

Давати (дати) субіткового кому — те саме, що Давати (дати) субітки (див. субітка).

СУБІТОЧКА, в, ж., заст. Пестл. до субітка 2. *Ой пусти ня [мене], моя мамко, та й на субіточку, Бо там милий чорнобривий грає в солочку* (Коломийки, 1969, 81).

СУБІЧ, присл., рідко. Те саме, що ббч¹.

СУБКОНТИНЕНТ, у, ч. Географічно чітко обмежена велика частина континенту.

СУБЛІМАТ, у, ч. 1. хім. Продукт сублімації, перегону.

2. тільки ж., геол. Мінеральні утворення, які відкладаються в місцях виходу вулканічних газів.

СУБЛІМАЦІЙНИЙ, а, е, спец. Прикм. до сублімація. *Повернувся з відрядження Мавський. Він їздив до Хімоб'єднання в справі будованого сублімаційного цеху...* (Шовк., Ішженери, 1956, 6); // *При якому використовується явище сублімації. Прийшов час, коли спільником евакуму став не лише тепло, а й голод. Мова йде про новий спосіб — сублімаційне сушіння продуктів* (Наука..., 8, 1962, 42).

СУБЛІМАЦІЯ, і, ж., спец. Перехід речовин з кристалічного стану безпосередньо в пару без перетворення на рідину. *Надчисті речовини одержують різними методами: дистильцією, сублімацією, екстракцією* (Наука..., 3, 1964, 12).

СУБЛІМОВАНИЙ, а, е, спец. 1. Дієпр. пас. теп. і мнн. ч. до сублімувати.

2. у знач. прикм. Законсервованій способом сублімації. *Сублімовані продукти зберігають форму, розміри, колір, смак, аромат, вітаміни* (Веч. Київ, 26.V 1974, 4); **Образно. Здавалося, існував найживіший механізм, що вічно обертається в його [А. Ейнштейна] мозку. Це була сублімована життєва сила* (Наука..., 9, 1967, 51).

СУБЛІМУВАННЯ, я, с., спец. Дія за знач. сублімувати.

СУБЛІМУВАТИ, *ю, ўш, недок. і док., спец.* 1. *перех.* Проводити сублімацію. *Сублімувати йод.*

2. *перех.* Зазнавати сублімації. **Образно. Було відчуття, що він [Микола] сублімує: з твердого стану відразу переходить у газоподібний, вибухає всім тілом від болю, розсіюється в просторі* (Загреб., Шепіт, 1966, 166).

СУБЛІМУВАТИСЯ, *ўється, недок., спец.* Пас. до сублімувати 1.

СУБМАРИНА, в, ж., *гаст.* Підводний човен. *За скелями у бухті субмарина словалась добре* (Гонч., Вибр., 1959, 389).

СУБОРДІНАЦІЯ, і, ж. Система суворого підпорядкування молодших за чином або становищем старшим, що групується на правилах службової дисципліни. *Напоєний духом бюрократичної субординації, він по-малу.. стратив почуття своєї волі* (Фр., VI, 1951, 327); [Не чипоренко:] *Ми з товаришем майором еже навіть трохі посперечалися. На еражданці це дозволяється, субординація інша* (Лев., Драми., 1967, 277); **Образно. У стаді зубри дотримуються суворої субординації. Сильніші користуються правом першості при виборі місця відпочинку, випасів тощо* (Знавня..., 4, 1973, 32).

СУБОРЕНДА, в, ж. Угода, за якою майно, орендоване певною особою, передається за відповідну винагороду в тимчасове користування іншій.

СУБОРОВИЙ, а, е. Прикм. до субір. *Рослинистє Полісся в недавньому минулому являла собою суцільні боріві, суборові.. ліси, які чергувались з рослинністю боліт* (Нариса про природу..., 1955, 223).

СУБОТА, в, ж. Назва шостого дня тижня (після неділі). — *Чи вийдеш в суботу на вулицю? — спитає другого дня Микола в Нижидори* (Н.-Лев., II, 1956, 177); [Годвісо:] *В мене будуть люди по суботах збиратися на бесіди* (Л. Укр., III, 1952, 23); — *В неї роботи до самої суботи* (Стельмах, II, 1962, 354); *Кожної суботи, як тільки степова дорога огорталася сутінками, вибігала Олена за царину, з змилюванням очікувала, доки з'явиться парубочька постать в жовтій імлі* (Тют., Впр, 1964, 22); // *У сполуч. із деякими прикм. уживається перев. в назвах релігійних свят. Не щодня попелютам Дмитрова субота!* (Укр., присл., 1965, 227); *Маруся у великодня суботу сама учинила паску* (Кв.-Осн., II, 1956, 66); *Під церквою він ходив, правда, частіше. У вербну суботу — коли після вечерні можна було.. нахлыстувати дічат лозинку, приказуючи єму а б'ю, верба б'єш* (Смолч, Мвр., 1958, 32); // *Про щотажеві збори, вечори і т. ін., які відбуваються цього дня. Віт [М. Копюбинський] був організатором традиційних літературних субот, на яких збиралася талановита молодь* (Укр. літ., 9, 1957, 195); *Відбулася перша у Вітниці літературна субота М. Копюбинського.. На адресу суботи надійшло багато вітальних телеграм* (Рад. літ-во, 11, 1971, 96).

Під суботу; Проти субіти — напередодні суботи; у ніч з п'ятниці на суботу. Сиділи [дівчата] день у день, ніч у ніч, як під суботу рабин, за кмижами (Мирний, I, 1949, 370); *Червона субота — суботник, приурочений до дня народження В. І. Левіна. 1400 телевізоре,*

з них половина з державним Знаком якості, вийшли в день червоної суботи в конвейєрі Львівського виробничого об'єднання «Електрон» (Роб. газ., 15.IV 1976, 2).

СУБОТНИК, а, ч. Добровільне і безоплатне колективне виконання успішною корисної роботи в позаурочний час (спершу по суботах). *На Всесоюзний комуністичний суботник на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна вийшло понад 119 мільйонів чоловік* (Ком. Укр., 6, 1970, 22); *О незабутні комсомольські роки Суботники.. Ми ввозили Держпром, і Дніпрогес, і шатт копри високі..* (Нох., Чудесний сад..., 1962, 56); *В ешелонах влаштували щось схоже на летючий суботник* (Гончар, II, 1959, 308).

СУБОТНІЙ, я, с. Прикм. до субіти. *До цього суботнього дня вони ніколи не бачили один одного* (Мушк., Серце., 1962, 269); *В суботню ніч товариші вирішили відпочити* (Льв., Вибр., 1948, 28); // *Який відбувається, здійснюється і т. ін. в суботу. Суботній обід; Суботній відпочинок; Суботні вібрання; // Який приходить у суботу або щосуботу. Капічала [дружина] деякі слова так нежироєрдно, що викликала тим не тільки сміх у суботніх його гостей, а й усмішку на обличчі Семена Івановича* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 26); // *Признач. для використання в суботу. Дивний настрій починає опановувати мене під годин жучої мови, серед суботних незнайомих малюнків.. суботніх сівчників* (Вас., I, 1959, 253).

СУБОТОНЬКА, в, ж. Пестя. *до субіти. Вчора була суботонька, сьогодні неділя; Чом на тобі, наймиточку, Сорочка не біла?* (Укр. лір. пісні, 1958, 549).

СУБПІДРЯД, у, ч., спец. Договір з певною організацією на часткове виконання нею якихось робіт, який укладає основний підрядник.

СУБПІДРЯДНИЙ, а, е, спец. Який працює за субпідрядом. *Будуть комлексе три генпідрядники.. і близько сорока субпідрядних організацій* (Знавня..., 12, 1971, 1); — *Був старий у командировці на субпідрядному заводі* (Кучер, Трудна любов, 1960, 401).

СУБПІДРЯДНИК, а, ч., спец. Організація, що працює за субпідрядом. *Колектив тресту «Херсонбуд» і його субпідрядники завершили будівництво* (Рад. Укр., 14.IV 1974, 4).

СУБПРОДУКТ *див.* субпродукти.

СУБПРОДУКТИ, ів, мн. (одн. субпродукт, у, ч.). Побічні продукти (тельбухи, голова, кінецьки і т. ін.), які одержують, розбираючи тушу тварини. *За помірними якостями з субпродуктів найбільше цінять язики, печінку, нирки, мозок; найменші цінні — горловина і селізка* (Технол. пригот. їжі, 1957, 55).

СУБРЄТКА, в, ж. Персонаж старовинної комедії — пустотлива, метка служниця, вташмичена в справі своєї господині. *Дами в придворних Вдавали на сцені субреток моторних, Щоб слави і вітри важить* (Л. Укр., I, 1951, 171).

СУБСИДІЮВАННЯ, а, е. Діспр. пас. теп. і мнн. ч. до субсидіювати.

СУБСИДІЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. субсидіювати. *Декрет [28 вересня 1919 р.] передбачав вироблення порядку субсидіювання театрів залежно як від фінансового стану театрального закладу, так, і особливо, від художніх якостей трупи* (Мист., 5, 1957, 7).

СУБСИДІЮВАТИ, *ю, ўєш, недок. і док., перех.* Те саме, що субсидувати.

СУБСИДІЮВАТИСЯ, *ўється, недок.* Пас. до субсидіювати.

СУБСИДІЯ, і, ж. Грошова або натуральна допомога. *В країнах капіталу газети живуть з оповісток — укритої форми допомоги промисловців і торговців газетам і просто субсидій* (Еллан, II, 1958, 47); *Англійський*

уряд витрачає [у 1805 р.] величезні кошти на субсидії своїм союзникам (Нова іст., 1956, 89).

СУБСИДОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мнв. ч. до субсидувати. Неофіційні газети, субсидовані промисловцями, закликає [в кіпці XIX ст.] послати війська на допомогу Китаєві (Бурл., Напередодні, 1956, 283).

СУБСИДУВАННЯ, я, с. Дія за знач. субсидувати. Англія — країна в яскраво виявленню політикою державного субсидування сільського господарства (Ком. Укр., 1, 1965, 45).

СУБСИДУВАТИ, ую, уєш, недок. і док., перех. Навдавати субсидію. [5-й чинovníк:] Ми не можемо, ас субсидувати. [Мічурін:] Чому? [5-й чинovníк:] Це не має прецедентів у науці (Довж., 1, 1953, 425); Українська буржуазія субсидувала чорносотенні організації, які зростили революційний рух (Іст. УРСР, 1, 1953, 616).

СУБСИДУВАТИСЯ, ується, недок. Пас. до субсидувати. **СУБСТАНТИВАЦІЯ**, і, ж., лінгв. Перехід слів якої-небудь граматичної категорії в іменник. Початком субстантивації прикметника зазвичайно в опускання означуваного іменника (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 232).

СУБСТАНТИВНИЙ, а, е. 1. лінгв. Головним членом або стрижневим словом якого є іменник. Субстантивні словосполучення; Субстантивні речення.

2. лінгв. Який має форму або виступає у функції іменника. Субстантивний займенник; Субстантивна фразеологія.

3. хімія. Який діє без допомоги інших речовин. Субстантивні бараники.

СУБСТАНТИВНІСТЬ, ності, ж., спец. Властивість за знач. субстантивний.

СУБСТАНТИВОВАНИЙ, а, е, лінгв. Який зазнав субстантивації. Субстантивовані прикметники зберігають прикметникову систему відмінювання (Курс сузасної укр. мови, I, 1951, 429).

СУБСТАНТИВОВАТИСЯ, ується, недок. і док., лінгв. Переходити в іменник (про слово іншої граматичної категорії). У поезії випадках уживання прикметник перестав виражати ознаку предмета, набуває предметного значення і переходить до розряду іменників, тобто субстантивується (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 230).

СУБСТАНЦІАЛЬНИЙ, а, е, книжн. Те саме, що субстанціональний. Субстанціальна основа буття.

СУБСТАНЦІАЛЬНІСТЬ, ності, ж., книжн. Властивість за знач. субстанціальний.

СУБСТАНЦІОНАЛЬНИЙ, а, е, книжн. Стос. до субстанції; який є субстанцією. Дуже глибоке зауваження подає Велінський, сказавши, що пафос поеми [М. Гоголя «Мертві душі»] полягає в протиріччі сутельних форм російського життя в його глибоких субстанціональних початках, тобто із незмірними теоричними силами, закладеними в народі (Рильський, III, 1955, 222).

СУБСТАНЦІОНАЛЬНІСТЬ, ності, ж., книжн. Властивість за знач. субстанціональний. Субстанціональність матерії.

СУБСТАНЦІЯ, і, ж. 1. У філософії — єдина основа всього існуючого, основа буття. Декарт у своїй фізиці оголошує матерію єдиною субстанцією (Лєвін, 29, 1972, 27).

2. Основний складовий елемент. Субстанції, з яких складається ін'єкція [проти пухлих], схожі на протейни (Знання, 9, 1966, 16); // перен. Суть чого-небудь. Саме через те, що субстанцію його істоти становить страх, він дбає лише про те, щоб нав'язати страх і на своїх підлеглих (Полт., Дят. Гоголя, 1954, 272).

СУБСТИТУТ. 1. род. у, спец. Замінник або новий промисловий матеріал, виріб, який заміняє існуючий.

2. род. а, заст. Заступник.

СУБСТИТУЦІЙНИЙ, а, е, спец. Стос. до субституції. Субституційний вплив переливів крові загальновишнаний (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 318).

СУБСТИТУЦІЯ, і, ж., спец. Заміщення одного іншим, звичайно схожим за властивостями, призначенням. Явища заміщення дефекту, явища субституції безперечно бувають при переливанні індивідуально сумісної крові (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 287); Субституція одного матеріалу іншим; Субституція зукію.

СУБСТРАТ, у, ч., спец. 1. Те, що лежить в основі яких-небудь утворень. Перехід базальтового субстрату в гранітний відбувається в умовах геосинкліналі (Геол. ж., XVI, 2, 1956, 8); // Предмет або речовина, на яких розвиваються тваринні або рослинні організми. Люди завжди думали, що для життя рослини обов'язково потрібний ґрунт. Виявляється, ні. Рослина добре росте й плодоносить на різних субстратах — гравії, щебені, кам'яноугільному шлаку, .. тирсі, морському піску і навіть просто на воді (Хлібороб Укр., 6, 1964, 3); Триптофан сам по собі не в найпоживнішому субстратом для тифозної палички в порівнянні в деяких інших амінокислотах (Мікр. ж., XV, 3, 1953, 24); *Образно. Основний субстрат мінералогії, її життєвий ґрунт — топографічна мінералогія (Вибр. праці В. І. Вернадського, 1969, 70).

2. У філософії — спільна єдина основа різноманітних явищ, основа спільності або подібності одворідних явищ. Він [п. Михайловський], цей науковий психолог, відкинув філософські теорії про душу і прямо взявся до вивчення матеріального субстрату психічних явищ — нервових процесів. (Лєвін, 1, 1969, 133).

3. У лінгвістиці — сліди переможеної мови у складі мови-переможця при скрещуванні двох мов. Балканський субстрат.

СУБСТРАТОСТАТ, а, ч. Аеростат для польотів у субстратосфері.

СУБСТРАТОСФЕРА, я, ж. Шар атмосфери, який відділяє стратосферу від тропосфери.

СУБТІЛЬНИЙ, а, е, розм. 1. Тендітної будови; уразливий, ніжний. Драматургові іноді докоряли: неприродно, моєлля, що у фіналі першої дії проста селянка Олена поводиться як субтильня, слабонерва панянка, легко впадаючи в непритомність від вагетки, що її чоловік найняв на рік у від'їзд (Збірник про Кроп., 1955, 263).

2. Делікатної поведінки; м'який. *Образно. Тільки в субтильній руці можна віддати себе, і не цілу себе, не ціле своє чаш повітря можна (У. Кравч., Вибр., 1958, 280).

СУБТІЛЬНІСТЬ, ності, ж., розм. Властивість за знач. субтильний.

СУБТИТР, у, ч. Напис у нижній частині кадру кінофільму, перев. з перекладом тексту.

СУБТРОПІКА, ів, мн. Дві фізико-географічні зони земної кулі, які лежать на північ і південь від тропіків і займають щодо клімату і рослинності проміжне становище між тропічними і помірними поясами. Наша батьківщина дуже різноманітна за своїми географічними формами — від тундри на півночі до субтропіків на півдні, від льодів Арктики до налчих пустель Середньої Азії (В дорогу, 1953, 3); Рідко коли в Сухумі випадав сніг. Це куточок воєних радянських субтропіків (Труба., II, 1955, 109).

СУБТРОПІЧНИЙ, а, е. Прикм. до субтропіки. Субтропічна зона розташована біля берегів теплої Серед-

везного моря і з півночі захищена від холодних вітрів горами (Фіз. геогр., 6, 1957, 43); Квасоля походить з тропічних і субтропічних областей Америки і Азії (Зерн. боб. культ., 1956, 122); // Розташований у зоні субтропіків. У низьких місцевостях з холодним, вогим кліматом рахт відмічається значно частіше, ніж.. в базах на сонці тропічних і субтропічних країн (Хвор. дет. віку, 1955, 120); *Субтропічний колосок*; // Поширений у субтропіках. Масове застосування методів І. В. Мічуріна допоможе.. перенести на Україну субтропічні культури — лимони, апельсини, мандарини, інжир та ін. (Юним мічур., 1955, 99); *Перебивши голод якимись субтропічними щавлями та лопуцьками, зловили екзотичні стати у курені* (Ле, Клев. лист, 1960, 95); // Який складається з рослин, поширених у субтропіках. У павільйоні «Оранжерея» на Виставці передового досвіду в народному господарстві Української РСР створено субтропічний сад (Веч. Київ, 1.VI 1968, 1); *Субтропічний вічнозелений ліс*; // Власт., характерний для субтропіків. Рослинність Південного берега Криму.. має субтропічний характер (Геол. Укр., 1959, 583); *У летарній морі й суроділ, І спить природа в субтропічній спеці* (Дмит., Вітчизна, 1948, 137); *Субтропічний клімат*.

СУБЧИК, а, ч., розм., рідко. Темна, підозріла особа; неприємний суб'єкт. — *Що, субчику, ввіймався?* (Загреб., Спека, 1961, 92); — *Знаємо, видали таких субчиків...* *Подумавши, яке чабє?*! (Кач., II, 1958, 31).

СУВАТИ, аю, аеш, недок., переж., і неперез., діал. Совати (у 3 знач.). Ухопилися (Панько) правою рукою за верхок брами по самій середині, а відтак підніс туди й ліву руку. Ногами сувало по брамі, шукаючи якогось опору (Март., Тв., 1954, 164); *Діти.. стали складати букви у слова: а котре певніше читало, сувало пальці вище то нижче по книжці: читало з пам'яті* (У. Кравч., Вбр., 1958, 371).

СУВАТИСЯ, аюся, аешся, недок., діал. Соватися (у 2, 3 знач.). *Змії суватися в траві*.

СУВЕНІР, а, ч. Подарунок на згадку; річ, пов'язана із спогадами про кого-, що-небудь. *Повели гамір в аетомайстерні вшугав, прилинались розмови, розпалілися обійми, вастібалися кишені, товаччи в своїх тисних закарпелках фотографії, сувеніри й адреси друзів* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 13); *На виставці експонуються багато чудових сувенірів-скриньок і декоративних тарілок* (Нар. тв. та етн., 5, 1967, 106); *Зайшов я до доктора Зінгера саме для того, щоб виконати мою обіцянку й показати, де купити йому сувеніри* (Смолянц, Сорок вісім., 1937, 211).

СУВЕНІРНИЙ, а, е. Признач. для подарунка на відзнаку чого-небудь, на згадку про щось. *Сувенірні килимки «Каштан», «Весна».. експонувалися на кількох виставках народного мистецтва* (Наука і культура., 1972, 282); *Складови і майстри алмазної грані склотерського заводу освоїли масове виробництво красивих сувенірних ваз для квітів* (Веч. Київ, 21.XI 1957, 2); *Сувеніри видані; // Який виготовляє сувеніри. У колосці відкрито сувенірний цег.* *Уміельці виготовляють тут до 40 видів чудесних речей* (Рад. Укр., 5.XII 1971, 4).

СУВЕНІРНИК, а, ч. Майстер, який виготовляє сувеніри.

СУВЕРЕН, а, ч. Носій верховної влади. *Літописи називають галицьких бояр «мужами галицькими».. І дійсно, це були великі феодалні суверени, подібні до західноєвропейських баронів* (Нарвнй стар. іст. УРСР, 1957, 446).

СУВЕРЕНІТЕТ, у, ч. 1. Незалежність і самостійність держави в її зовнішніх і внутрішніх справах.

Державний суверенітет наших республік гарантується всією політикою, економічною і військовою могутністю великого Радянського Союзу (Рад. Укр., 30.XII 1962, 1); *Виконуючи волю народу, він* (Д. З. Мануїльський) *не раз виступав на захист миру, проти спроб агресорів порушити суверенітет малих країн* (Тич., III, 1957, 330).

2. Становище суверена, право верховної влади. **СУВЕРЕННИЙ**, а, е. 1. Прикм. до суверен; // Який здійснює верховну владу. *..управляють* (виробництвом) *робітничі організації* (професійні спілки, фабрично-заводські комітети і т. д.) *під загальним керівництвом Радянської влади, єдино суверенної* (Левіт, 36. 1973, 71).

2. Стос. до суверенітету; незалежний, самостійний у зовнішніх і внутрішніх справах. *СРСР охороняє суверенні права союзних республік* (Конст. СРСР, 1977, 7); *Радянський Союз — багатонаціональна держава. До його складу входить 17 республік, республік і суверенних радянських соціалістичних республік* (Ком. Укр., 3, 1963, 44); *Багато творів присвятили наші поети історичній і незабутній події — возз'єднанню українського народу в одній суверенній державі* (Рильський, IX, 1962, 118).

3. Розм. Самостійний у своїх діях, учинках і т. ін. *Гукає* (Тоня) *через голови до директора школи: — Павле Юхимовичу, чи ви вже дозволяєте танці? — Ви тепер люди суверенні...* *Пари одна за одною закружили в танці...* (Гончар, Тронка, 1963, 156).

СУВЕРЕННІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. суверенний. *У братній сім'ї народів Союзу РСР Радянська Україна знайшла своє щастя і свободу, надійну гарантію своєї цілісності, незалежності і суверенності* (Ком. Укр., 10, 1969, 3).

СУВЕРЕННО. Присл. до суверенний 2, 3. — *Е те леграма з Харкова, що партію нових бульдогерів нам відправили.. Подякую батькові за науку, за здорову критику, за бульдогера, а на свого суверенно пересяду...* (Гончар, Тронка, 1963, 189).

СУВЕРТОК, тка, ч. Те саме, що збірток. *З невеличкого сувертка дістає* [Юрко] *цукерки в блискучій обгортокх й по щирості обділю Франку, Кулину, Ясю — всіх дітям* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 81); *Молодий батько озирнувся й побачив професора в білому халаті, який обережно тримав на руках суверток з живим істотою...* (Донч., VI, 1957, 332); *Суверток паперу*.

СУВІЙ, вбю, ч. 1. Що-небудь згорнуте, скручене в трубку. *На стінах висіли довілі полиці, закладені манускриптами та сувоями перегамену* (Н.-Лев., VII, 1966, 12); *Господар дістає із закарпелка за пічкою сувій газет* (Д. Бедзак, Украдені гори, 1969, 116); **У порівн. Зверту на скриньці, як сувій вати, лежав сніг — наспало вночі* (Донч., IV, 1957, 93); // *Старовинний рукопис, згорнутий у трубку. Мартіан бере один із сувой, що на столі, і читає уважно* (Л. Укр., III, 1952, 27); // *перен. Клуб* (дму, пари і т. ін.). *Сувій жмар Заслави небо* (Рильський, I, 1960, 329); *Пара вихрилась стопами, Пилу горнеться сувій, Де проходить над степами Непоборний Суховій* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 99); *З димарів пухлястими сувоями клубився білий дим* (Збан., Між.. людьми, 1955, 138); // *рідко. Сніговий замет. Сніжок в очеката — І слюзи між ей.* *А він — ручеката У білий сувій Запхав і сміється: «Татусю, вода»* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 38); **У порівн. Маин — цілий у снігу, все одно, що сувій, тільки скелця у вікнах блищать* (Мур., Бук. повість, 1959, 141); // *рідко. Кільце, петля. Вона* [зім'я] *з укримтя вилиз й страшними Сувоями опутав тебе* (Фр., X, 1954, 402).

2. чого і без додатка. Шматок полотна або іншої тка-

плни певної довжини, який зберігають згорнутим у трубку. [1 - а молодиця:] Багато наткала за зиму? [Домоха:] Де там багато, тільки два сувої (Кроп., II, 1958, 161); На прилавку, який густим росом оточили жінки, лежало кілька сувоїх квітчастої шовкової матерії (Добр., Тече річка., 1961, 76); Стоячи біля скрині, дружина розпустила через плече сувій домашнього, сирового полотна (Гончар, II, 1959, 411); Білила ти сувій в Дніпрі, Де гукує на хвилях молодик, І вишивала на горі Любов'ю милому рушник (Стельмах, V, 1963, 257); *У порівн. Давні її безталанні життя розгорнулося перед нею, як сувій полотна (Н.-Лев., III, 1956, 325).

3. чого, перен. Лавцюг послідовних подій, вражень, думок і т. ін. Гарячі сповіді сувій Вже серце обгорта (Мал., Запов. джерело, 1959, 23); Земля розговляла із ним, широко, на два кінці розмотувала сувій його життя — те, що було, і те, що буде... (Стельмах, I, 1962, 630).

4. рідко. Те саме, що пакунок 1. Поез неї пройшов у сіяраду Юхим Барило, несучи два сувої з одежею, обв'язані мотузками і обканані сургулними печатками (Кучер, Процай., 1957, 219).

СУВІЙКА, в, ж. Одноклітинна тварина, що живе у воді і наявність якої у стічних водах свідчить про незначну забрудненість води.

СУВІЙЧИК, а, ч. Зменш.-пестл. до сувій 1, 2. Ваяла [Оленка]. ситцю сувійчик, що батько на плаття набрав, Парасі дала (Тесл., 3 книги життя, 1949, 139); Тежля сорожливо вишляла з-за спини горлятко сметани, десяток яєць і сувійчик білого полотна, що були зав'язані в шматочок підсиленої марлі (Кучер, Трудна любов, 1960, 170); Ганна звичним оком окинула сувійчик під рукою, пропустила Загара, що з поклоном виложив на стіл дари (Горд., Чужу вивчу., 1940, 44).

СУВОЙК, а, ч. Зменш. до сувій 1, 2. Сувоїк паперу потроху розгортаючи, читає [цар] листа (Ільч., Коцацьк. роду., 1958, 563).

СУВОЙЦЕ, а, с. Збільш. до сувій 1, 2. І здавалось: сміги — то полотен сувоїща, Скільки б з них штанимат, та біленьких сорочок, Та вузьких пелюшок, а згадаеш, чого їще Нашивала б синям, готувала для дочок (Мал., Звенигора. 1959, 350).

СУВОРА, в, ж., діал. Напучення. — Тітко-сердечкої нехай я ще погуляю! — Пора, пора, моя дитино! Послухай старшої сувори (Вовчок, I, 1955, 22).

СУВОРЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до сувбрій.

СУВОРЕНЬКО. Присл. до сувбренький. — Зразу ж мені кинь [цигарку]! — уже суворенько сказала Марина. Шепіт між хлопцями: «Вчителька, видно!» Хотівали цигарки (Головка, I, 1957, 465).

СУВОРІЙ, а, е. 1. Надзвичайно вимогливий до себе і до інших. Суворю удава, мати Варчина, не часто пукала дочку на гулянки (Л. Укр., III, 1952, 564); — Страж суворий у нас сфрейтор! (Гончар, III, 1959, 102); Не будемо суворими до тиз, у кого думки були, мов калямутна вода (Стельмах, I, 1962, 612); // Зовнішність або поведінка якого свідчить про тверду вдачу; непривітний, похмурий. Він був неласкавий, суворий; вічна турбота ховалась у нього під волохаті брови (Кочуб., II, 1955, 51); Суворі люди живуть у горах (Собко, Кавказ, 1946, 83); Наєть Штефан, завжди суворий і мовчазливий, мов посівлішав (Хотк., II, 1966, 39); // Власт. такій людині. І топиться, як віск, від тієї пісні суворе серце жорстокого хана, і він уже не може слухати далі тоненького голосочка дівчинки (Тют., Вир, 1964, 472); *Образно. Присядуку ї суворі окуляри [дядька], Нитками перев'язані сляк-так., І щось таке — не світку й не піджака, А нібито сор-

тук великопанський (Ряльський, II, 1960, 67); // Сповнений твердості, непохитності. Амфіон стоїть замислений, опустивши руки, і з суворю туюю дивиться на сад. Його обличчя набрало звичайного виразу заклопотаності й суворого замислення (Довж., I, 1958, 407); // Який виражає твердість, непохитність; серйозний, непривітний. Петрушка ніколи не чує такого глузого, такого суворого голосу в Остапа (Марний, IV, 1953, 30); Хлоп'ята мочали. Ізні обличчя були суворі, дитячі губи міцно стиснуті (Довч., VI, 1957, 94); І догдо у серці можу бриніє Твій голос ласкавий, мій погляд суворий (Стельмах, V, 1963, 31); // перен. Похмурий, попурий (своїм кольором, освітленням і т. ін.). Стій [Тюрим] суворі, страшні (Тесл., 3 книги життя, 1949, 90); Спокійними очима .. дивилася [Маруся], дивилася на далекі сині верхи Буковини, на суворе пасмо Чорної гори (Хотк., II, 1966, 43); // перен. Який викликає думки про що-небудь серйозне, сумні спогоди і т. ін. Мотив був суворий, мужній і по-своєму оригінальний. Він навіявав думку про важкий і героїчний труд моряків, про одвічний гуркіт штурмового моря... (Тулуб, В степу., 1964, 399).

2. Який не припускає ніяких полєгкостей, поבלжливості. Скоро суворя служба відучить вас від.. сантиментів (Хотк., I, 1966, 141); — А хто перейде в стан люд, тоді того хай покарає товаришів суворий суд! (Сос., II, 1958, 486); Особливо суворі передрки зазнав радянський лад у роки Великої Вітчизняної війни (Програма КПРС, 1961, 15); // Нешадний, жорстокий (про заходи покарання, впливу і т. ін.). [Мессі:] Ти же рабійна, що знає волю пана і не слуха. Таких рабів суворя кара жеде (Л. Укр., II, 1951, 112); Руський дух не вдалося зламати, і ось він уже ширяє над степом.. і несе на багнетас суворю кару ворогові (Тют., Вир, 1964, 503); // Немилосердний через свою прямоту, справедливність або невідворотність. Не побоялася вона написати Орлово, добивається помилування або примайми доволу йому [Т. Шевченку] малювати, за що одержала суворю відповідь з прямою загрозою судом та арештом, коли вона й далі буде цікавитися долею засудженого поета (Тулуб, В степу., 1964, 482); Страшна дійсність постала перед його духовним поглядом у всієї своїй суворій неминучості... Похід на Україну... Важка війна з панством польським... (Довж., I, 1958, 237); Суворя правда.

Суворя догана; Суворя догана з попередженням — ввиді адміністративного, партійного і т. ін. стягнення. [Аркаді:] Сьогодні мені записали суворю догану і знімають на мизову роботу (Корн., I, 1955, 140); [Бабуня:] Догану тобі суворю з попередженням, ось що тобі треба (Мик., I, 1957, 481).

3. Який не припускає відхиленя від прийятних норм, правил. Взагалі чистота тут ідеальна, народ скромний, трохи суворий у звичаях (Кочуб., III, 1956, 333); У суворих селянських звичаях дівоца вірність стояла єривен з волячкою честю (Стельмах, I, 1962, 260).

4. Який має виконуватися неухильно. Урава.. прислала суворий наказ, щоб старшина, не гаючи часу, поладнає шкільну мебель (Гр., I, 1963, 322); Десять готувався у суворій тавмниці (Гончар, II, 1959, 273); // Заснований на неухильному дотриманні певних норм, правил. Давно вже став [полігон] часткою чабанського життя, владно вейшов у нього своїм гуркотом, загадковістю, суворим розпорядком... (Гончар, Трояк, 1963, 64); Суворий режим; Суворя дітя; Суворя дисципліна; // Цілковитий, точний. Поросятина, дробина, балки, балки, ікра, незамінні вареники й невірнянна українська ковбаса з'явилися на столі у всієї своїй красі й суворій

послідовності, віддавна заведений хлібосольною господарнею (Добр., Очак, розмир, 1965, 204).

Тіном суворого присуду див. присуд.

5. Який відзначається простотою форм, обрисів і т. ін., не має прикрас. Лінії суворих колонад і вежі, в небо знесені безкрас, Немов умиті вранці, на горі У сонячному сяють янтари (Рильський, II, 1960, 286); Ні, не забути піаніч мені, її красу, незайману, сувору (Гонч., Вибр., 1959, 265); // Який відповідає вимогам класичного стилю; правильний. Марція немолода вже пані, обличчя суворого римського типу (Л. Укр., III, 1952, 176).

6. Дуже тяжкий, сповнений труднощів, випробувань. Матеріє суворя долає: серце нис дні і ночі (Гур., Други..., 1959, 9); Скільки нами пережить Суворих, радісних хвилини (Ус., Синь, 1947, 5); Суворя дійсність; Суворі бої; Суворі умови життя; // Який викликає тяжке почуття. Безкрас перекопсене побойще під небом осіннім, з безліччю полеглих у вітніж пориві: в закач'янілому штурмі, — на все життя понесе Ярьсько цю сувору картину в своїм серці (Гончар, II, 1959, 444).

7. Проходити (пройти) сувору [життєву] школу — гартуватися в боротьбі з труднощами. Мизась пройшов сувору школу, та твердо йшов крізь роки дим, еступив у лави комсомолу, став активістом молодий (Сос., II, 1958, 436); Він пройшов велику і сувору життєву школу, працює на заводах Луганська і Харкова. За участь у страйку він був арештований (Рад. літ-во, 3, 1957, 6).

8. Несприятливий для життя; небезпечний для перебування. Талант квітмарки відкрився в Ліни несподівано після переїзду сюди з суворих пінічних країв (Гончар, Тронка, 1963, 165); Які небезпеки Нас виглядають в Атлантовім краї, в суворому морі, Де приставати не сміє ні варвар, ні наш корабельник? (Зеров, Вибр., 1966, 195); // Дуже холодний. Хто знає... чого йому суворого зимового вечора весняний подих гадається? (Л. Укр., III, 1952, 476); Зима тисяча дев'ятсот двадцять четвертого року була сніжна й дуже суворя (Довж., I, 1958, 471).

СУВОРІСТЬ, рости, ж. 1. Властивість за знач. суворий. Упав він на коліна і, поклавшишся, подав свою картину. Вона поглянула в суворість знавця (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 108); Він полюбив Карпати за їхню урочисту суворість і величну красу (Чорн., Визвол. земля, 1959, 163); І дочка Тереза плаче серед тополених віт. Знай: козани наліпи буйний будить той солодкий звук. Не кажи: то жаль і скарга на суворість шабонних пунт (Зеров, Вибр., 1966, 371); Яка застиглість і суворість форм! Яка довершеність пропорцій, норм! Поема, вирізблена із граніту (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 92); — Настав зима, хуги і морози: чи важ болять їх, сини Піаніч? Залізні еруди ваші не бояться ні суворості погоди, ні лютої ворогів (Кочура, Зол. грамота, 1960, 386).

2. Суворе ставлення до кого-, чого-небудь, суворе поводження з кимсь. Говорить [Панса] голосом тремтачим, в евидимих зусиллях удавати твердість і суворість (Л. Укр., II, 1954, 456); Регулювальники майже ніколи не посміхаються, вони були надто закломотані, приєхні до суворості й стриманості (Загреб., Європа. Захід, 1961, 100); // Суворий вираз (обличчя, очей і т. ін.); суворий тон. Поволі зморшки зникали з чола, суворість щезала (Хотк., II, 1966, 167); Бригадир ніяк не міг набати суворості своєму голосу (Багмут, Опов., 1959, 96).

СУВОРИТИ, ію, ієш, недок. Ставати суворим. Ніколи так раптово не суворіли добрі, дитячі очі брата... (Коп., Дуже добре, 1937, 237).

СУВОРИШАТИ, аю, аєш, недок. Ставати суворим,

суворішим. Делкатний, лагідний, скромний, добрий — він суворішає тільки біля дожди (Ю. Янов., I, 1958, 327); — А для чого, Насте, ви й досі ховате зброю? — суворішає голос Мірошинченка (Стельмах, II, 1962, 318).

СУВОРО, присл. 1. Присл. до суворий 1—6. Запалі очі суворо виблискували з-під настобурчених брів (Мирний, III, 1954, 265); — Не здумайте тікати, — суворо сказав Андрій і поплескав рукою по чорному столу гвинтієки (Тют., Вир, 1964, 425); Коли справа заходила серйозна, Хома завжди поводився з своїм приятелем суворо і ніякою панібратства не терпів (Гончар, III, 1959, 243); Прошу не судити мене суворо (Довж., I, 1958, 27); Кандиба деякий час суворо дотримувал обіцянку і зовсім не пив (Дмит., Розлука, 1957, 175); Німотний кипарис, хороший мій знайомай, Суворо зводиться в мінливі небеса (Рильський, II, 1960, 135).

Суворо попередити див. попередити.

2. у знач. присудк. сл. Про відсутність будь-яких послаблень, поблажливості. — Грабуй нагробоване, так, чи що?! Ні, цей номер у нас не пройде... Щодо цього в Києвця було суворо (Гончар, II, 1959, 54).

СУВОРОВЕЦЬ, вця, ч. Вихованець суворовського військового училища. Суворовці докладають багато зусиль, щоб бути гідними майбутнього звання офіцера (Веч. Київ, 24.VI 1968, 2); Суворовець знає — трудячі народи не жрять про нові бої і походи, і тому ретельно вивчає науки Про те, як спиняти вагарницькі руки (Воронько, Три покоління, 1950, 125).

СУВОРОВСЬКИЙ, а, е. Пов'язаний з ім'ям російського полководця О. В. Суворова; який зберігає традиції О. В. Суворова. Суворовська воєнна майстерність. Суворовське військове училище — назва спеціального середнього військово-навчального закладу в СРСР. У багатьох частинах і підрозділах Збройних Сил СРСР служать вихованці Київського суворовського військового училища (Веч. Київ, 1.XI 1974, 1).

СУВ'ЯЗЬ, і, ж., рідко. 1. Що-небудь зв'язане, сплетене, утворене переплетенням. Неподобні Горлицької кошари, на сув'язі звивистих стелених доріг, стоїть чабанський колодаж (Гончар, Тронка, 1963, 53).

2. Те саме, що зв'язок 1. Писню найтісніше становляється... сув'язь поміж окремою людиною та людським загалом (Смолюк, День..., 1950, 101).

3. Те саме, що зв'язь 1. Ти ще малий, тобі ще довго йти На шлях людський, де гори й повороти. Ти тільки сув'язь цвіту, а не палід, Ти ще, як тінь, а не важучий слід (Мал., Віщий голос, 1961, 119).

СУГА, й, ж. Те саме, що суга. На поверхні ставка плавав суга; *Образно. Заслався обрїй весь кривавою сугою! (Тер., Ужжовок, 1946, 44).

СУГАК, а, ч. Ссавець групи антилоп. — Ганялись наші батьки по низових степах за білорогими сугаками (П. Куліш, Вибр., 1969, 123); Часто з-під самих кіських копит пурхали важкі дрозди або табунець куріпок, а то з'являється і змиже в траві сгожий на вієцу прудкопогий сугак (Панч, Гомон. Україна, 1954, 53); *У порівн. Має [Петро] батькову постать і силу, воровав важкою шаблюкою, як блискавкою, а хисткий і проворний, як сугак на степу (П. Куліш, Вибр., 1969, 106).

СУГАКОВИЙ, а, е. Прикм. до сугак. Сугакові сліди; Сугакова шкура.

СУГЕСТИВНИЙ, а, е. 1. Який впливає на кого-небудь, викликає у когось певні уявлення, настрої. Сугестивний тон.

2. Пов'язаний з навіюванням. Сугестивне уявлення. СУГЕСТИВНІСТЬ, ності, ж. 1. Властивість за знач. сугестивний. У творчості Багрицького і Бажана виразно відбилися спільні шукання; тенденція до зниженос-

ті і простоти в зображенні героїчного; поглиблення метафори; зростання асоціативності, часом до грані сугестивності (Рад. літ-во, 11, 1974, 63).

2. Здатність легко коритися чужому впливові.

СУГЕСТИВНО. Присл. до сугестивний. Швейк не міг утриматися, аби не вигукнути в бік шпалер «паздар» і не замаяти шапкою. Це так сугестивно подіяло, що врба повторила привітання, і «паздар» летіло далі (Гашек, Пригода.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 272).

СУГЕСТІЯ, і, ж. Вплив на волю і почуття людини; вавіювання. Поет для доконання [здійснення] сугестії мусить розворушити цілу свою духовну істоту, зворушити своє чуття, напружити свою увагу (Фр., XVI, 1955, 251).

СУГІР'Я, я, с., рідко. Узгір'я. Сірий день поволеми насуплюється, заволокуючи сугір'я, темні бурти і житла в večірній сутінок (Досв., Вибр., 1959, 323); Баштанки онімілими на сугір'яз вирина, — каштанами пригорілими диха тепла даліна (Рудь, Дон. зорі, 1958, 72).

СУГЛИНИСТИЙ, а, е. Важливо складовою частиною якого є суглинок (про ґрунт). Найсильніше вилягання сляміце проявляється у вологій роки і на важких суглинистих ґрунтах (Шкідв. і хвор. рослин, 1956, 422).

СУГЛИНКОВИЙ, а, е. Прикм. до суглинок. Суглинковий склад ґрунту; // Те саме, що суглинистий. Залежно від того, на якій гірській породі утворились ґрунти, вони можуть бути глинистими, піщаними, суглинковими або супіщаними (Фіз. геогр., 7, 1957, 51); На важких суглинкових ґрунтах насіння льону треба загортати не глибше як на 1,5—2 см (Техн. культ., 1956, 58).

СУГЛИННИЙ, а, е. Те саме, що суглинистий. Хочуть гіротно-полинний, Дивний запах привольних степів, Брати в руки ту земля суглинку, По якій на гарматах летів... (Гірник, Соцпе., 1958, 107).

СУГЛИНОК, вку, ч. Осадочна гірська порода, до складу якої входять пісок і глина (10—30%), а також ґрунт такого складу. Лесоподібні суглинки окраїн Донецького краю використовуються для виробництва будівельних матеріалів (Геол. Укр., 1959, 554); — Осв'яляте, це — зразок ґрунту з горбів. Земля й справді глиниста, та коли до цього суглинку додати на ямку по два цєбра чорнозему в перекош, саджанці підуть рости (Довж., VI, 1957, 369).

СУГЛОБ, а, ч. Рухоме зчленування кісток скелета у людини й хребетних тварин; місце такого зчленування. Геору Скрипучий ревматизм скрути суглоби ніг (Бажан, Вибр., 1940, 162); Іван стиснув кулаки. Вони хруснули в суглобах (Чорн., Визвол. земля, 1950, 209); Від плечового суглоба ганрена поплазувала вже через надп'яччя до шиї (Довж., I, 1958, 319); Для демонстрування зв'язок можна використати, наприклад, суглоби ніг курки або кролика (Метод. викл. анат., 1955, 63); *Образно. Паровоз рушив. Вагони застрягли залізними суглобами (Коп., Навколо полум'я, 1961, 130).

△ Колійний суглоб див. колійний.

△ Перемивати (переміяти) до суглобів див. перемивати.

СУГЛОБИК, а, ч. Зменш.-пестл. до суглоб.

◇ Перемивати (переміяти) до суглобиків — те саме, що Перемивати (переміяти) до кісток (суглобів і т. ін.) (див. перемивати). Пожу здавалося, що й збори не відбудуться. Зійдеться три-чотири десятки купільчан [жителів села Купіль], покурать, поплещуть язиками, перемиють вишних і невинних до всіх суглобиків, на тому й розійдуться (Рудь, Гомін., 1959, 43).

СУГЛОБНИСТИЙ, а, е. Який має членисту будову; колінчастий.

СУГЛОБНИЙ, а, е. Те саме, що суглобовий. Від усіх частин рухового апарата — суглобних суюок, суглобних поверхонь, суюожиль і т. п. — ідуть доцентрові нерви (Шк. гігієна, 1954, 66).

СУГЛОБОВИЙ, а, е. Прикм. до суглоб. Суглобова сужка ішові буває настільки тонка, що роль її у сполученні кісток незначна (Метод. викл. анат., 1955, 63); Суглобовий хряц; Суглобовий ревматизм.

СУГЛОВОК, вка, ч., діал. Ріжок скрині.

СУГОЛОВ, а, ч., діал. Суголовок. Брєди вони то пашнями, то межами, то суюоловами (Свидн., Любо-рацьк., 1955, 97).

СУГОЛОВОК, вка, ч., розм. Межа між двома полями у вигляді незасіяної смуги; польова стежка. Стопудові каменюки серед поля, по суюоловах, на межі лежать (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 120); Фургоно повернули вузьким суюоловом до.. курєна (Н.-Лєв., II, 1956, 32); Микола знав, що.. суюоловами він добереться до широкої польової дороги, яка допровадить його до рідного села (Гжницький, У світ..., 1960, 29).

СУГОЛОСНИЙ, а, е. і. Те саме, що співзвучний. Зууч ладний, суюолосний гор юних голосів (Смолиць, Мвр., 1958, 70); Кєня розпитувала Олега про Харків, він оточе розповідь. Люди вони мовили і доого нілжуави, суюолосні в тишею і теплом липневого вечора (Голов., Тополя., 1965, 86); Великі поети — завжди сучасники для мови покоління, які чорзаву відкривають у них нове, суюолосне своїй добі (Рильський, III, 1956, 249).

2. заст. Приголосний. Наші голосні й суюолосні літери [звук] в його виходили такими твердими та шерсткими, ніби він ставив ч перед кожною (Н.-Лєв., I, 1956, 132).

СУГОЛОСНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. суюолосний 1. Хист митця в ній [Л. Українці] невіддільний од пристрасті громадянина, і саме з цієї внутрішньої суюолосності двоє творчих начал народжувалась мугутка сила слова (Рад. Укр., 26.II 1971, 2).

СУГОЛОССЯ, я, с. Те саме, що співзвуччя.

СУГОРБ, а, ч. 1. Невелике округле підвищення земної поверхві; пагорок. Передо мною розгорнулася широка долина річки Раставиці: розгорнулись розкидані в безладді на широкому просторі горби, пригорки, сугорби, розлогі переярки, скільки можна було засагти оком на усі боки (Н.-Лєв., VII, 1966, 291).

2. діал. Замет. У сугорбах снігу заглузло село, Життя моє і там вже не стало (Фр., XIII, 1954, 173).

СУГОРБИК, а, ч. Зменш.-пестл. до сугорб. Сидить вона на сугорбику, набравши в припіл жовтогарячого листу (Мирний, IV, 1955, 175).

СУГОРБОК, сугорбка, ч. Зменш.-пестл. до сугорб. На сугорбок майнула постать і змигла в долині... (Досв., Гюлле, 1961, 108); Стала б їсти [пташка], так глибокий Сніг сугорбками замів.. бадиля реп'яжі (Шог., Поезії, 1958, 384).

СУГУБІЙ, а, е. Особливий, винятковий. Подай же й нам, всещєрий боже!.. Любов безвічну, сугубу На той світ тихий принести (Шевч., I, 1963, 395); В час смертельної небезпеки.. дворянство дав кріпаків і майно з сугубою неоготою, скаргами й наріканням (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 35).

СУГУБО. Присл. до сугубий. Я поставив собі за мету [у фільмі «Арсенал»] показати класову боротьбу на Україні в період громадянської війни.. Завдання було, таким чином, сугубо політичним, партійним (Довж., I, 1958, 22).

СУД, у і заст. а, ч. і. Державний орган, який розглядає цивільні, кримінальні та деякі адміністративні

справи. *Бжозовський поїхав до Ажермана і подав прошення в суд* (Н.-Лев., II, 1956, 251); *Кирилик поступив у суд на службу і став зразу в Кирила, Кирилика Кирилом Івановичем* (Мирний, I, 1954, 155); *Сталось так, що суд засудив того злощца не на сибірську каторгу, — віддали його в штрафний батальйон у солдати* (Цюпа, Три явори, 1958, 15); *Радянський суд в дітищем Великої Жовтневої соціалістичної революції* (Рад. суд., 1951, 47); // *Примінення для судових засідань. Проти собору жив пан полковник, ще тепер суди та палати* (Кв.-Осн., II, 1956, 309); *Ще було дуже рано: нікого з судовиків не було в суді* (Мирний, I, 1949, 252); // *збірн. Судді. — Як суд наїде, то кому лиго буде — чи пану акарю, чи валь?* (Вовчок, I, 1955, 176); *Гната приведено в торжм.. І адорова кімната з високими вікнами, і орма панів і суду в мундирах з золотим коміром — все здається йому чужим, незвичайним, байдужим до його горя* (Коцюб., I, 1955, 76).

Верховний Суд СРСР — найвищий судовий орган Радянського Союзу, який здійснює нагляд за діяльністю усіх судових органів СРСР і союзних республік; **Верховний Суд УРСР** *див. верховний*; **Військово-польовий суд**; **Польовий суд**; **Військовий суд**: а) орган, який розглядає злочинні військових, а у воєнний час і цивільних осіб. Двом американцям просто серед білого дня на Графський пристані якісь матроси натовкла морду. Ставши потім перед військовим судом, вони виправдувалися тим, що потовкли цих двох поміжково (Гончар, II, 1959, 347); б) члени такого органу. *Надзвичайний польовий суд ось-ось має прийти, щоб судити.. військового злочинця, зрадника..* (Ле, Прав., 1957, 137); **Земський суд** *див. земський*; **Комерційний суд** *див. комерційний*; **Коронний суд** *див. коронний*; **Народний суд** *див. народний*; **Подавати (подати) до суду** (в суд, на суд) — те саме, що **Позивати в суд** (до суду) (*див. позивати*). [П р і с ц і л а:] *Коли побачить зто й подасть до суду, що ти вчащавш на нічні збори громади потайом, — не оборонить тебе ні зброя, ні одега знана* (Л. Укр., II, 1951, 344); *Скаржилася [Магда] на фейлетон в газеті: «То я на них в суд подам!.. Скомпрометували мене на весь світ!..»* (Томч., Готель., 1960, 27); **Позивати в суд** (до суду) *див. позивати*; **Позивати на суд** *див. позивати*; **Скаржити до суду кого, дал.** — те саме, що **Позивати в суд** (до суду) (*див. позивати*). — *Скаржете нас до суду. А тепер будьте милі! І заплачуть нам за роботу* (Фр., IV, 1950, 20); **Свісні суді** *див. свісний*; **Суд присяжних** *див. присяжний*; **Третейський суд** *див. третейський*; **Тягати (затягати, потягати і т. ін.) по судах кого** — муцтити кого-небудь судовими процесами, частими викликами в суд. — *Затягати по судах він зможе. Зуміє дістати безлихих свідків, суддів перетягати на свій бік* (Стельмах, I, 1962, 351); — *Нас.. попотагають по судах добре за ту дівищину!* (Л. Укр., III, 1952, 477).

2. Розгляд цивільної або кримінальної справи; судовий процес. [Х м к а:] *Як не заплатите, каже [хазяїн], то судом витребую і з гати вижену* (Мирний, V, 1955, 247); *Буде суд. Судитимуть не її, — вона перенесла б це мужніше, — судитимуть єдиного її сина* (Дор., Не повтори., 1963, 3); *Пригадалась учорашня стаття в газеті про суд над фашистськими катами* (Донч., VI, 1957, 212); // *Розгляд янєй-небудь провини приватною особою або установою, яка має владу над кимсь. Правий суд чинио [Бертольдо] у панстві, До підданци був лагідний* (Л. Укр., I, 1951, 379); *Княжий суд короткий* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 30); // *Покарання, розправа. Чи буде суд! Чи буде кара! Царям, царятм на землі?* (Шевч., II, 1963, 411).

Без суду (судá) — не розглянувши справу в судовому порядку. *Кожного в нас без суду можуть арештувати і вислати бовна-куди у 24 години* (Коцюб., III, 1956, 284); *На Монастирський слобідці без суду, без свідства, за саму лише підозру в зв'язках з більшовицьким підпіллям було розстріляно групу старих матросів та робітників* (Гончар, II, 1959, 35); *Бути (перевбувати) під судом* — звинувачуватися в якомусь злочині; бути підсудним. *Порох таки його доїхав своїми абедами, — він тепер був під судом, без місця* (Мирний, I, 1949, 382); — *А зтошь в вашої рідні був коли-небудь під судом чи свідством?* (Стельмах, I, 1962, 447); **Віддати (віддати) під суд** (до суду); **Притягати (притягнути, притягати) до суду**; **Тягти (потягнути, потягати) до суду** (на суд); **Кликати (покликати) на суд** (до суду) *кого* — порушувати проти кого-небудь цивільну, кримінальну або адміністративну справу. — *За такі слова жи зможемо вас під суд віддати* (Тют., Вир, 1964, 236); *Інтендантм та постачальникм за найменшу провину віддав [Обручов] до суду* (Тулуб, В степу., 1964, 492); *Коли прибули на заправу геологи.. і вирубили у плавах посеред купиння якусь вербу чи класк, правління колгоспу хотіло притягати їх до суду* (Довж., III, 1960, 458); *Для всіх чайних, які тільки є в районі, постачає ці бездарні копії [картин] якийсь халтурник з обласного центру.. І ніхто його за халтуру до суду не тягне!* (Гончар, Тровка, 1963, 126); *За шовковий часливий колос, Що під ноги неситим ліг, За примовканий дитячий голос Ми до суду кличемо їх* (Рильський, II, 1960, 215); — *Хай же тільки помре син або станеться що йому — я їх на суд покличу, у торжм запру.* (Мирний, III, 1954, 58); **Е суд** [і правда] *на кого* — хтось невинячу буде покараний за заповідяну кривду. — *Ти думаєш, як гудажми затикаєш, то все, що хочеш, смієш робити! Е на вас і суд, е на вас і правда!* (Мирний, I, 1954, 266); **Знайти суд** *див. знаходити*; **Попадати (попасти) під суд** — притягатися до судової відповідальності. [Г р е б і н ь:] *Признаюсь, налякав та мене весною. Думала, під суд попадемо* (Мороз, П'єси, 1959, 144); **Суд Лігча** — у США — кривавий самосуд расистів і реакціонерів над неграми та прогресивно настроєними політичними діячами; **Творити суд** *див. творити*; **Чинити (творити) суд і розправу** *див. розправа*¹; **Чинити (учинити) суд** *див. чинити*¹, *учиняти*; **Шукати (просити і т. ін.) суду (судá) на кого** — добиватися справедливої відплати, карі. — *Я на вас суда шукатиму!* — *промовив наймит* (Вовчок, I, 1955, 311); [Д і д:] *Чи й тепер проситимеш, Елеазаре, суду?* (Л. Укр., II, 1951, 136).

◇ **Ббжий суд, заст.:** а) за релігійними уявленнями — божя кара за вчинений гріх, злочин. — *І чого я тутечки опинилась між чужими людьми, що самі ж накололи лиха на Україні і тепер аж трусяться од страху, бо сподіваються помсти, неначе божого суду?..* (Н.-Лев., VII, 1966, 199); б) у часі середньовіччя — виявлення чинєй-небудь вини через посиднок або випробування вогнем, водою і т. ін. — *Кого ховають? Кажуть: — Вітєнка. — Що сьогодні в Домонтовичем на божий суд става? — Того самого. Не послужила фортуна горнастак* (П. Куліш, Вибр., 1969, 156); в) те саме, що **Страшний суд**. *О, він пустить їх [докторів], запроданець отой, бодай би не встав в останній день на суд божий!..* (Коцюб., I, 1955, 193); **До віку, до суду**; **До суду-віку**; **До [б]божого (страшнбго) суду, заст.:** а) усє життя, завжди. — *Коли ж буде кінець цієї ночі? Невже вона тлєтиметься до віку, до суду?* (Н.-Лев., VII, 1966, 252); — *Вже я його [злодія] пострашу так, що буде до суду-віку дрозжас [дрєжати]!* (Фр., II, 1950, 17); *Так можна і до страшного суду чекати* (Стельмах, II,

1962, 80); *Хіба умру, то тоді той вечір забуду, а то до суду буду пам'ятати його* (Мирний, I, 1954, 86); б) навіки, назавжди. *Ото знайшов собі рабство до суду-яку!* (Козл., Ю. Крук, 1950, 74); в) вікопи. — *Не буду до суду, до віку!.. батечки, голубчику!.. пусіть, пусіть!..* (Кв.-Осн., II, 1956, 187); *Страшний (останній, остатній) суд, васт.: а) за релігійними уявленнями — суд, який вбито вершнгиме бог над усіма людьми, коли настане кінцець світу. У притворі на стні висів здоровий образ страшного суду* (Н.-Лев., II, 1956, 347); — *Щоб же я на страшний суд не встав, коли ти до неї [дівчини] доторкнешся, поки в мене голова на плачє!* (П. Куліш, Вибр., 1969, 106); *Мов на страшний суд, а плачем і голосінням сходились люди до зборни, навколо якої, озолочуючи юрбу, гарцювали драгуни* (Стельмах, I, 1962, 643); *Годі чекати на смертний час у цьому нещасливому краю, бо коли зложиси тут свої кістки, тяжко буде вставати на останній суд* (Коцюб., I, 1955, 293); *Здавалось, Що не збудить ніщо тих сиріток во сна, Навіть суду остатнього сурма гучна* (Л. Укр., IV, 1954, 265); б) тільки *Страшний суд* — про вестерну основу, безладдя, сварку, стрілявину і т. ін. *Прибігаю до сусіди, там усі спали. Стукаю, добиваюся. — Пусіть, Христом богом молю, бо у нас страшний суд піднявся!* (Мирний, I, 1954, 93); *Страшний суд теорисе тоді серед голиц, беззахисні таерійських степів. Зривало даги, замітало колодаї, в корінням видимало в людей і-а-нід ніг постів* (Гончар, I, 1959, 3); *Не інакше з гармат б'ють. І так видається, що не ближче як верст за сорок. Ну, якраз і є — в місті. — Отам зараз гарька. Страшний суд! — гомонли поміж себе селяни* (Головко, II, 1957, 334); *Суду (суді) нема (немає) див. нема.*

3. Судове засідання. *На суд йдуть, так удаох хвалиться, а з суду йдуть, так один* (Номіс, 1864, № 7376); *Суд таки й затягся: лише опіючі закінчилися розгляд справи, потім цілих п'ять годин тривала судова нарада* (Головко, II, 1957, 185); *У порівн. *Старий Кабашний слухав гостя серйозно, мов на суді* (Гончар, I, 1959, 34).

4. який, чого. *Виборний громадський орган, який розглядає справи про порушення порядку, чиясь негідну поведінку і т. ін.; розгляд таких справ. Однією з форм атеїстичної пропаганди в місті є суди громадськості над окремими верховодами й активістами селянських об'єднань, які ведуть паразитичний спосіб життя, вневважають радянські закони* (Рад. Укр., 19. I 1962, 2).

Товариський суд див. товариський; Суд честі див. честь.

5. Думка про кого-, що-небудь, оцінка когось, чогось. *Суд лікарів був страшним ударом для родини. Хворий заборонено займатися домою* (Кобр., Вибр., 1954, 38); *Поете, не зважай на лестощі народу! Хвалінь і загату мине хвалинний шум, Почуєш блазня суд і черні дикий глум, Але байдуже стрінь той вигор і не-году* (Зеров, Вибр., 1966, 396).

Віддавати (віддати) що на суд кому, чий; Винести (вінести) що на суд кого, чий — знайте кого-небудь з своїми творами, планами і т. ін., щоб почути його думку. Ви, як пам'ятаю, обіцяли віддати йому на суд працю Бремліва (Коцюб., III, 1956, 159); *Мої спогади я присвячую молодим, сміливим і чуйним. Ім віддаю я на суд юнацькі помилки* (Ю. Янов., II, 1958, 22); *Композитори повинні висестити свою творчість на суд народу, послухати щире слово про власну музику з уст трудящих міста і села* (Мисг., 5, 1955, 3); *Здається (здається) на суд чий — покладатися на чью-небудь думку, оцінку. — Тепер, шановний добродію, виложиши Вам усе, я*

здаюся на Ваш суд, — як знаєте, так розсуджуйте (Мирний, V, 1955, 374).

◇ *Суди та пересуди; Суд-пересуд див. пересуд.*
 ◆ *Поки суд та діло див. поки; Ставати (стати) перед судом (на суд); Іті (ітіті) під суд (на суд); а) притгатися до судової відповідальності. Коли б на суд ставати довелось і право панове доводять на посліасть, Всі гості селдками б тоді і знадобились* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Ральського, 1949, 55); — *Я сподіваюсь, що цей проїдисейт Салаші знову колись стане перед судом, як у 1938 році* (Гончар, III, 1959, 229); — *Як же буде із звітністю? Я запалтаюсь у папірцях і піду під суд!* (Довж., I, 1958, 457); б) бути готовим почути чиясь думку про себе. *На суд нащадків я спокійно стану. Я все, що міг, віддав у боротьбі Тобі, Радянська Україно! Комуністична партіє, тобі!* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 8); *За всіз скажу, за всіз переболію, я кожен час на звіт іду, на суд* (Тяч., I, 1957, 93); *Судити судом: а) розглядати чью-небудь справу в судовому порядку. Чайченка тоді гарька палила; без пам'яті слиєв був він. Не вважуют — беруть, везуть його судити судом* (Вовчок, I, 1955, 248); *В боярських оселях судили бояри своїм вогчинним судом* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 36); б) висловлювати осуд; гудити. *Діечат научала [Відьма], Щоб в панамі не колагисе, Людей не чуралася. — А то бог вас покарає, А ще вірше люде; Люде горді, неправедні, Своім судом судять* (Шевч., II, 1963, 317).

СУДАК, а, ч. Велика хвжа риба ряду окунеподібних зеленувато-сірого кольору з темними смугами на боках і світлим черевцем, що живе в прісній і морській воді. *Очерет тріщить, і вода плещить, Що кум до куми Судака тащить* [тягне] (Укр. нар. пісні, 2, 1965, 384); *На азовському узбережжі і лиманах, які звільнилися від криги, почався промисел судака, тарані* (Рад. Укр., 10. I 1971, 1); *У порівн. — *І ти бачиш [небесні знаки]? — побільшали витрішкувати, наче в судака, очі старого* (Стельмах, I, 1962, 338).

СУДАКОВИЙ, а, е. Прикм. до судак. *Судакова голова; // Пригот. із судака. Віоріка поставила на стіл добру судакову юшку* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 176).

СУДАНЕЦЬ див. суданці.

*СУДАНКА*¹ див. суданці.

*СУДАНКА*², п, ж. Те саме, що Суданська трава (див. суданський). *Змішані посіви кукурудзи з суданкою, проведени і два-три строки, дозволяють одержувати досить високий урожай зеленої маси* (Хлібороб Укр., 3, 1973, 34); *Грузовик Ізній зупинився біля смуги нескошеної суданки* (Гончар, Людина..., 1960, 276).

СУДАНСЬКИЙ, а, е. Прикм. до суданці і Судан. *Δ Суданська трава; Суданське сорго* (*Sorghum sudanense* S t a r f.) — одорічна кормова рослина роду сорго родини злакових. *Суданська трава — посухостійка, високоврожайна кормова культура* (Колг. Укр., 2, 1956, 26); *Суданські мови* — численна група мов Центральної Африки.

СУДАНЦІ, ів, мн. (одн. суданець, пня, ч.; суданка, н, ж.). Народ, що становить основне населення Судану. *Суданці — нащадки корінних жителів нубійців, які змішались в певні частині країни з арабами* (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 299).

СУДАЧИН, а, е, рідко. Те саме, що судаківий. — *Про юшку можете прочитати в книжці «Старое життя». Там описується, як Потьомкін варив юшку з аршинних стерлядей і судачих щік* (Загреб., День..., 1964, 78).

СУДАЧИНА, н, ж., розм. М'ясо судака як іжа.
СУДАЧИТИ, чу, чип, недок., розм. Детально обговорювати яку-небудь, перев. везначну, подію; пересуд-

жувати. Довгенько ще вони стояли, судачили, ратували, поки не перевели розмову на врожаї, на посіви та на другі гаязайські турботи (Мирний, I, 1949, 414); Маруся підійшла до дівчат, що весело судачили..., розбираючи, хто як летів із самок (Добр., Очак. розмвр, 1965, 189).

СУДАЧОК, чкя, ч. Зменш.-пестл. до судак.
СУДЦЕНКО, а, ч., розм. Сын судді. Смутний і невеселий сидів нам судценко, Дем'ян Омелянович Халаский, у своїм хуторі (Кв.-Осеп., II, 1956, 207).

СУДЦІХА, и, ж., розм. Дружина судді. Борис все і всюди говорив простодушно й щиро... — Будь-що-будь, а все видно лапа, — шептала про нього пані судциха (Фр., III, 1950, 354).

СУДЦІВНА, и, ж., розм. Дочка судді. [Н а т а л к а:] Шукайте собі, добродію, в городі панючки; чи там прози єсть судциен, писарієєв і гарних поповен? (Котл., II, 1953, 7).

СУДЦІВСТВО, а, с. Виконання обов'язків судді (у 2 знач.). Судцивство на спартакіаді нарізні в дорослими здійснюватимуть.. школярі, які мають відповідну підготовку (Веч. Київ, 3.VII 1968, 2).

СУДЦІВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до судді 2. Коли пролунав фінальний судцивський свисток, болякиники не поспішали залишати трибуни Центрального стадіону (Веч. Київ, 31.X 1968, 4); Судцивський столик; // Який складається з судців. Судцивська колесія підводить підсумки змагань (Веч. Київ, 7.I 1957, 4).

СУДЦЮВАТИ, юю, юєш, недок., розм. Виконувати обов'язки судді.

СУДЦЯ, і, ч. 1. Службова особа в органах суду, яка вносить вирок у судовій справі. — Ходімо у палатку до військового судді — нехай він нас розсудить, хто з нас троєх злодій, бо вже, окрім нас, нікому і вкрасити тих грошей (Стор., I, 1957, 39); — Яка в вас справа? — спитав суддя (Коб., III, 1956, 503); Дід Омелько ойкая і запевняє, що.. наїдуть судді та підсудки і довідаються про кожного, хто він і звідки, і поженуть їх до колишніх паків (Тулуб, Людоловн, I, 1957, 22); Судді незалежні і підкоряються тільки законові (Рад. суд охороняє права..., 1954, 17); Суддя — обранець народу, і він завжди повинен відчувати і усвідомлювати, які високі вимоги ставить народ до радянського суду (Ком. Укр., 9, 1966, 22); *У порівн. [Ю д а:] Та що ти мов суддя мене питаєш? Мені вже се обрило (Л. Укр., III, 1952, 141); Коли мочанні, мов каміні, десятирки привели до зборні Романа, там за столом неприступними суддями сиділи Окунь, Салоган і Октав Піглоєвський (Стельмах, I, 1962, 463).

Мировий суддя *див.* мировий; Народний суддя *див.* народний; Присяжний суддя *див.* присяжний.

2. У спорті — той, хто судить змагання, гру. Коли суддя просвітив відбій, сотні рук підхопили Вадика, а оркестр заграв туш на честь переможця-футболіста (Збав., Тасмнця..., 1971, 369).

Суддя-інформатор — той, хто інформує про регламент, хід змагань. На червоному щиті суддя-інформатор крейдю пише очки, завойовані командами (Собко, Мать. затока, 1962, 355).

3. Людина, яка висловлює свою думку про когось, щось, дає оцінку кому-, чому-небудь. [Л ю ц і й (до громади):] Вас, братка, я лачу в судді межі ним і мною (Л. Укр., II, 1951, 427); Коли мій офіцерами вникала в якогось приводу суперечка, Івана Антоновича звичайно обирали суддею (Гончар, III, 1959, 198); Народ — найвищий суддя в мистецтві (Рильський, Веч. розмови, 1964, 257); *Образно. [С о в я н п и к:] На світі повинен бути один суддя: правда! (Димт., Дівоча доля, 1960, 80); *У порівн. Руїни сірі. Галки на стіні

Сидять, мов судді марноти людської (Рильський, III, 1961, 274).

◇ Бог вам (тобі, йому і т. ін.) суддя, заст. — не мені вас (тебе, його і т. ін.) засуджувати. Чи наїшла Оксана собі уроки чи роботу? — ледача дівчина, не пише мені — бог її суддя! (Л. Укр., V, 1956, 180).

СУДЕБНИК, а, ч. Сторований збірник законів, правових ухвал. Для створення однакової системи управління і суду на всій території держави у 1497 році був виданий *судебник* — *звід законів* (Іст. СРСР, I, 1957, 102).

СУДЕЙСЬКИЙ, а, е, заст. 1. Прикм. до судді 1. З тяжкою бідою він зробив [склав] *судейський* екзамен (Фр., VII, 1951, 308).

2. Який служить у суді, судовому відомстві. Лучалоє інколи, прибіжить у село *судейський* панич, та хоч би й сам комісар, то дід так і мізе йому у вічі, як оса, так і грима, нікого не гаяється (Стор., I, 1957, 157); Учора ввечері.. приходив Стріжманов і Пимчасенко, чини *судейські* (Мирний, V, 1955, 326); // у знач. ім. *судейський*, кого, ч. Той, хто служить у суді, судовому відомстві. Послали [судді] *судейського* у той хутор, де жили брати (Стор., I, 1957, 50); // Який належить, власт. судовим службовцям. *Судейський* карман [кпшеня] — що попиське череве (Укр.-присл., 1963, 137); Пан саїця покликати *судю* / на *судейський* свій престол [престол] *судю* (Фр., VIII, 1954, 380).

СУДЦЕНЕ, я, с. Зменш.-пестл. до судно¹. [З а п о р о ж і:] Ой, по морю, по морю, Та по тихому Дніпру, Там плавало суденце, Помальоване денце (Н.-Лев., II, 1956, 464); Від причалу відокремилось невеличке суденце і легко, мов листочок, заволодало на хвилях (М. Ол., Туди, де бій, 1971, 116); *У порівн. Легкий будинокчик здригаєся, як вугле, поки що заякорене суденце (Гончар, Циклон, 1970, 200).

СУДЕЦЬ, дця, ч., рідко. Те саме, що суддя 1, 3. Я.. не берусь бути чимсь *судцем* в *отаких-о* [сердечних] справах (Крмн., II, 1972, 73).

Мировий *судець* — те саме, що Мировий суддя (*див.* мировий). Зараз-таки подав [писар] таку *одписку*, що *золотий* не має права судити й карати за *зобідження* [зобидження] *словом* і *вчинком*, що ці діла [цям ділама] *відає* *мировий судець* (Н.-Лев., IV, 1956, 151).

СУДЖЕННИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. теп. і мнв. ч. до судити. Найнеймовірніші *чутки* *гасали* по селах та хуторах: німіц.. *палатя* *зліба* в Грунському районі, *вирубують* *ліси*, щоб не заводилися партизани: ті, що були *розкуркулені* та *суджені* *за* Радянської влади, *тікають* *із* *тюрєм* (Тют., Вир, 1964, 300); — В *моїй* *долі* є *страшенне*, *безчасне* *непорозуміння*, *яке* *оплутало* *моє* *життя*, *зламало* *суджений* *мені* *талан* (Стар., Облога., 1961, 87); *Того*, *що* *суджене*, *боляться* *не* *треба* (Мисик, Біла криниця, 1967, 312); // *суджено*, *безос.* *присудк.* *сл.* *Микита* — *це* *був* *теж* *коновод* *з* *їх* *товаришів*. *Його* *піймано*, *суджено* (Гр., II, 1963, 278); [Ж і р о н д е с т:] *Кожий* *в* *світі* *може* *тільки* *жити* *або* *вжирати*, *третього* *ж* — *нічого* *не* *суджено* *на* *сьому* *світі* *людям* (Л. Укр., II, 1951, 179).

2. у знач. ім. *суджений*, *ного*, ч.; *суджена*, *вої*, ж., *розм.* *Призначений* (*призначена*) *до* *леує*; *наречений* (*наречена*). [М а р у с я:] *Мій* *суджений*, *мабуть*, *ще* *десь* *на* *припічку* *кашу* *їсть* (Крпн., I, 1958, 94); *Дружки* *й* *світлички*, *як* *побачили* *Оксаниного* *судженого*, *оплакували* *товаришку* *та* *більше* *сумних* *півснів* *співали*, *ніж* *весільних* (Шук, Вербівчани, 1961, 35); — *Мажко*, *я* *збираюся* *шукати* *мою* *суджену*. — *Не* *йди*, *синку*, *нікуди*. *Ти* *можеш* *і* *тут* *оженитися* (Три золоті сл., 1963, 107).

СУДЖЕННЯ, я, с. 1. Думка про що-небудь, погляд

на щось; виклад своїх думок, поглядів. Два роки без живого діла.. зробили графа ще більш ріжким у своїх судженнях про ецишій світ (Стельмах, I, 1962, 617); Судження читачі.. Були категоричні. Або — захоплення книгою та надмірне її захоплювання, або — гострий осуд і в'їдливе глузування (Смолич, Розм. з ят., 1953, 74).

2. лог. Думка, в якій стверджується або заперечується що-небудь відносно предметів і явищ. ..уже найпростіше узагальнення, перше і найпростіше утворення поняття (суджень, висновків etc.) означає пізнання людини все більш і більш глибокого об'єктивного зв'язку світу (Левін, 29, 1972, 149); Мисленням ми вважаємо активний процес відображення об'єктивної дійсності у поняттях, судженнях, умовиводах (Наука, 9, 1969, 18).

Δ Категоричне судження див. категоричний.

СУДЗА, н, ж. Те саме, що періла². З родини губоцвітних відоми в культурі як олійні рослини періла, або судза..., і аляканиця (Ол. та ефір. культ., 1956, 337).

СУДИЛИЩЕ, а, с., заст., трон. Суд (у 1—4 знач.). Не вірилось, що в тій біленькій, чепурній, такій не схожій на судилище хаті, зараз засідає військовий суд (Гончар, Людина., 1960, 160); Шевченко з презирством описав ганебне судилище над Гусом, його нещасливих судів (Мельн., Папн., 1960, 37); *У порівн. Антоніо стовп осяяний гострими, тремтливими вогниками, немов на судилищі інквізиції (Ю. Бедзик, Вогонь., 1960, 120).

СУДИМИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. і мин. ч. до судити. О князю Володимире, прости свого нерозумного сина! Не судить і не судимі будеть! (Загреб., Диво, 1968, 223).

СУДИМІСТЬ, мості, ж. Правовий наслідок засудження особи за вчинений злочин. Народними суддями і народними засідателями не можуть бути обрані особи, які мають судимість (Рад. суд охоронає права., 1964, 28); — Я заплямований. На мені судимість... (Кучер, Трудна любов, 1960, 584).

Зняття судимість — перестати враховувати засудження в минулому. — Він як дізнається, обов'язково мене розшукає, німе судимість, і ми тоді по-новому важи-
єм (Гончар, Тронка, 1963, 322).

СУДИНА, н, ж. 1. Трубочастий еластичний орган у тілі людини й тварини, по якому рухається кров або лімфа. Теплою промені, діючи на нервові волокна дрібних кровоносних судин, розширюють їх і поліпшують живлення шкіри, полегшують роботу серця (Наука., 7, 1956, 17); [К а р т а ш о в:] Прошу без грубоцітє. Ви... ви звужуєте мені судини! У мене гіпертонія! (Довж., I, 1958, 463).

Δ Коров'ярі судини див. коров'ярий; Сітчасті судини див. сітчастий.

2. Трубка з клітин, що служать для живлення рослин водою і розчиненим в ній речовинами. По судинах поживні речовини рухаються разом з водою до листків, (Добрива., 1956, 21).

3. розж. Посудина для їжі й зберігання харчових продуктів. Добре господині, коли повно в судині (Номис, 1864, № 1404); Приборкує [пташник] пташину, щоб міла внаходити з зернятками полицю, з судини воду пити (У. Кравч., Вибр., 1958, 134).

4. заст. Судно (див. судно¹). — Катерга — це корабель такий. Там гребли ми веслами, женучи судину (Гр., I, 1963, 345).

СУДИНКА, н, ж. Зменш.-пестл. до судина 1, 2. Він величма від прилеглих тканин кожну судинку й, блискавично орудуючи затискачи, перетинає її так, що не шмигається й краплини такої потрібної зараз Черемашкової крові (Шовк., Людина., 1952, 365).

СУДИННИЙ, а, е. Прикм. до судина 1, 2. Тверда або жорстка судинна стінка.. часто стоспєрається у осіб літнього віку (Заг. догляд за хворими, 1957, 82); // Який складається з судин, містить судини. Смакої подразники впливають і на судинну систему: коді подразники викликають розширення, кислі — звуження (Рад. психол. наука., 1958, 22); На Землі відомо близько 220 тисяч видів ецишій судинних рослин (Хлібороб Укр., 4, 1976, 37); На озимині слимаки вїдають у листках довасти дірки, при цьому здебільшого знищується паренхіма листків, а судинні пучки лишаються цілими (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 125).

Δ Судинна оболонка: а) оболонка ока людини й хребетних тварин, що вистілає зсередини склеру. Іноді еже при народженні дитини можна виявити загворювання сітчатки і судинної оболонки ока (Хвор. дет. віку, 1955, 266); б) одна з оболонок, що вкривають головний і спинний мозок.

СУДИНОЗВУЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для звуження судин (у 1 знач.) Судинозвужувальні препарати.

СУДИНОРОЗШИРЮВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для розширення судин (у 1 знач.). Стенокардичний біль, як правило, короткочасний, він триває кілька хвилин, швидко минає після прийому судинорозширювальних засобів (Наука., 10, 1974, 36).

СУДИНОРУХОВИЙ, а, е. Який викликає скорочення судин (у 1 знач.); який регулює діяльність судин. В довагастому мозку міститься судиноруховий центр, діяльність якого перебуває під постійним контролем кори головного мозку, що пристосовує кровообіг до вимог зовнішнього середовища (Заг. догляд за хворими, 1957, 76).

СУДИТИ, суджу, судиш, недок. і док. 1. тільки недок., неперех. Складати думку про кого-, що-небудь, робити висновок щодо когось, чогось. [П р і с ц і л л а:] Ти мало знаши апостолаєі творі, щоб судити (Л. Укр., II, 1951, 347); По наших поемах і віршах через п'ятдесят, сто років нащадки будуть судити про людину нашої епохи (Мал., Думки., 1959, 52); В ешелоні, мабуть, багато вагонів; про це можна судити з того, що дуже здалеку натужно чкає паровоз (Лє, Ю. Кудря, 1956, 73); // Міркувати. Я суджу об'єктивно, а тут же треба приймати на увагу і суб'єктивний бік справи (Л. Укр., V, 1956, 381); Тбму вимесли до хати, а товпа вишшла за ворота і почала судити по-своєму. — Басараби знов зачинають вїшатися, не мають гаразду в голові (Стеф., I, 1949, 149); [Ч о п о р і й:] Ви, Ганно, .. розумно судите (Кроп., V, 1959, 122); // рідко. Говорити, балакати. [Г а л а:] Ти не чула, сестро, що та ечора про дячка Панаса всі громадяне судили у волості! (К.-Карий, I, 1960, 77).

Не мені (нам і т. ін.) судити — я (ми і т. ін.) не хочу (не хочемо) або не в змозі робити висновок щодо чого-небудь. Зробив я те, що мє зробити; Чи добре — не мені судити (Фр., XIII, 1954, 145); Чи вірно малюють художники на своїх полотнах Перелєаську Радю, не маж судити (Довж., III, 1960, 84); Судячи з... (по...), у знач. вставн. сл. — беруча до уваги що-небудь, на підставі чогось. Судячи з усього, парад має бути урочистий, помпезний (Гончар, II, 1959, 350); Незнайома жінка, стара і, судячи по шамі на голові, з міцан, з криком і плачем домагалася, щоб її допустили до отця каноніка (Вільде, Сестри., 1958, 157).

2. тільки недок., перех. і без додатка. Оцінювати кого-, що-небудь, чийсь учинки, поведінку. Дити батька не судять (Номис, 1864, № 9355); [Ш в а ч к а:] Кошишка босоніжка, носолопта, і стану подлого [підлого] і роду незначного, судити має відності лицарські (Л. Укр., II, 1951, 190); Прошу не судити мене суворо

і поради мені що-небудь (Довж., I, 1958, 27); // Висловлювати свій осуд, засуджувати кого-, що-небудь. [К а с с а н д р а:] Андромаго!.. Не ти найнещасливіша у світі, тож не суди нещасних (Л. Укр., II, 1951, 263); Не судить пісень моїх, о брата, Що в їх світла часом не був.. Як живе, так кожен і співа (Граб., I, 1959, 217); Про нього думали, його знали, над його книгами хвилювалися і в той же час його судили (Рибак, Помилка., 1956, 85); // розм. Неславити кого-небудь; пересуджувати. — Набріхус [баба Параска] на мене, судить мене по селі й по хуторах (Н.-Лев., II, 1956, 16); — Вернися, доне! Не треба проводити нас. Сеекруха сердиться, то ще подумав, що ти судиш її, — порадила Гага (Л. Янов., I, 1959, 392); Попід хатями в кольорових очках щільними рядами сиділи баби й молодичі, лушили соняшник.. і, хитаючи головами, когось судили (Вас., I, 1959, 265).

Судити-гудити; Судіти і (й, та) гудити — неславити, пересуджувати кого-небудь. [Н а с т я:] Як же його мочать, коли тебе так судять-гудять за твою хлібці! (К.-Карий, II, 1960, 184); Зінька аж вітнула, що Соломію більше гудили та судили, ніж хвалили (Н.-Лев., VI, 1966, 321).

3. тільки недок., перек. і без додатка. Розглядати чия-небудь справу в судовому порядку. — Чия справа? — Вітмова! — А хто судить? — Віт! (Укр. присл., 1963, 135); Настав день, в котрий мали судити Гната (Кодуб., I, 1955, 76); В міському саду судив трибунал загопленіх левченкієць [петлюрівців] (Гончар, II, 1959, 252).

4. тільки недок., перек. і без додатка. У спортивних іграх — стежити за дотриманням правил і розв'язувати суперечки. Судити мати приїхав суддя аж з обласного центру (Дивт., Наречена, 1959, 134).

5. перек. і з інфін. Призначати, прирікати кому-небудь (про долю, талан і т. ін.). Хай Дола нам судила муку, Та, друже, не впадай в розпуку (Мисик, Біла криниця, 1967, 252).

◆ **Судити-рядити;** Судіти-радіти; Судіти, радіти (радіти); Судити і (й, та) радіти (радіти): а) давати лад, керувати. — Запорозькі тепер перші пані на Україні: понаставляє їх сотниками й полковниками, судитимуть і радитимуть вони по запорозьких звичаях усю Україну (П. Куліш, Вибр., 1969, 181); б) висловлювати свої думки; міркувати. Це, мабуть, були слаьські хлопці або, може, робітники з київських фабрик, видно, люди прості, без високої грамоти, а судили-рядили по-державному (Збан., Сеспель, 1961, 254); До однієї хати усіх звало єдине ліхо. Люди судять-радіть (Чорн., Визвол. земля, 1950, 88); Не вигадали поради й волоні. Судили, рядили — та окружному, а окружний — та губернаторові (Мирний, I, 1949, 137); Стару матір вели люди, молода жінка несла дочку плачучу, купу уся посувала, жалкуючи, судячи та радячи... (Вовчок, I, 1955, 364); Судити судом див. суд.

СУДИТИСЯ, суджусь, судішся, недок. і док. 1. тільки недок. Звертатися до суду, мати справу з судом. Ворогували [Онесько і Василь] отак дома, ворогували, та хтось поратє судитися (Мирний, I, 1949, 218); — Подійється в нарсуді нашому, — каже Макар Онисимович, — дуже рідко судяться наші колгоспники. Всі непорозуміння намагаємось ліквідувати на місці (Вишня, II, 1956, 19); // з ким і без додатка. Вести судовий процес проти кого-небудь. З дужим не борись, а з багатим не судись (Укр. присл., 1963, 143); Хедір надумав судитись з гаетж (Григ., Вибр., 1959, 271); — На сутяжницьких ділах я мало розуміюся, але знаю, що час обміну землі давно минув. Тому пан і не виграв процесу, коли вперше судився (Стельмах, I, 1962, 351);

*Образно. Буде суд [над фашистами]. Він не за горами. Буде судитися теперішнє з минулим, буде судитися світло з мороком (Довж., III, 1960, 28).

2. тільки недок. Притягати до судової відповідальності. Таки допиталась [Івга], у якому суді судиться Левко (Кв.-Осн., II, 1956, 276); Одні говорили, що він судився за вбивство.; інші твердили, що він займався підрковою фальшивих документів, а треті доводили, що він керував якоюсь релігійною сектою (Тют., Вир, 1964, 464).

3. кому, чому і з інфін. Призначитися, прврікатися кому-, чому-небудь (долею, історією і т. ін.). — Важке буде моє життя на фабриці, та така вже, знати, мені доля судилася (Н.-Лев., II, 1956, 101); [М а в к а:] Теойі красі вік довший не судився, на те вона зроста, щоб полягати (Л. Укр., III, 1952, 233); [М а р т а:] Судилася я тобі, буду користь, буду тебе любити (Вас., III, 1960, 116); Знає він, які знущання й муки судяться молодим вродивим жінкам, але що міг він вдіяти, як їх урятувати!.. (Тулуб, Людолови, I, 1957, 161); Донець, Донець! Тобі судилося стати в великій битві вітчі рубежем (Гонч., Вибр., 1959, 196); — Може, комусь із нас тут судилося загинути, не доживши до дня перемоги (Гончар, I, 1954, 105).

Не суділося — не відбулося, не здійснилося щось бажане, очікуване. Спільним шляхом Не суділося нам їти (Фр., XI, 1952, 13); Матчеві не суділося бути закінченим (Смолюч, I, 1947, 6); Діачина з чорними косами вже хлопця жде біля ріки. В селі говорять, що сватами Колись ще будуть їх батьки. Та це, як кажуть, не суділося (Гірник, Сонце., 1958, 187).

4. тільки недок. Пас. до судіти 2—5. — А молоді! мабуть, без пари Суділося господом зносить Красу і молодість [молодість]... (Шевч., II, 1963, 115).

СУДИЩЕ, а, с., заст., трон. Суд (у 2 знач.). Страшнє (останнє) судище — те саме, що Страшний (останній, остатній) суд (див. суд). Людоїде, змію! На страшному на судищі Ми бога закрий Од очей твоїх неситих (Шевч., I, 1963, 249); Книго господня страшна! На судищі наших останнім Кожне злочинство і гріх наші покаже вона! (Зеров, Вибр., 1966, 378).

СУДІВНИЦТВО, а, с., рідко. Те саме, що правосуддя. Коли є вже хто.. надворним [надвірним] радником, тоді й до міністра судівництва недалеко (Коб., I, 1956, 68); Запрацювала машина судівництва. Прокурор Блискавтеграда дав вказівку слідчому поновити слідство (Вітч., 2, 1965, 172).

СУДІЯ, і, ч., книжн., уроч. Те саме, що суддя 1, 3. Судія такий добродушний, говориє во мною по-людськи (Фр., II, 1950, 348); Буду пильно наглядати — Книжку ти яку читаєш, З ким говориш, де буваєш... Тей і буду судія (Крим., Вибр., 1965, 110); *У порівн. Турчинович, як грізний судія-громовержець, глушить свого колегу, а той судить і кисне (Кол., Терен., 1959, 43).

СУДКОВИЙ, а, е. Прямі, до судк.

СУДНИЙ, а, е, СУДНИЙ, я, е, заст. 1. Стос. до суду (у 1—3 знач.), судочинства. Хіба мало людей приходили сюди [в суд], що почуваючи за спиною свій ґрунт, а, заточуючись, виходили звідси з судними папірцями, що підписами і печатками відкривали землю і наділи (Стельмах, I, 1962, 381); Отак як зачне оповідати, мов із письма беручи, сива голова, то судня рада й про сій суд забуде (П. Куліш, Вибр., 1969, 117).

2. Пов'язаний з уявленням про страшний суд, божу кару. — Не боїтсь страшного суду? — розмашто обернувся [отець Миколай] до судної картини, провів рукою по гадюці, обвішаній табличками з гріхами (Стельмах, I, 1962, 265); Ще й тепер, навіть в сні,

нам чувається та канонада, Урочиста й сувора, мов судного поклику дзвін (Перв., I, 1958, 404); *Образно. О слово! будь мечем моїм! Ні, сонцем стань! вгорі спинися, Осай мій край і розлетися Дощами судними над ним (Олев., Вибр., 1958, 130).

◇ До судного (суднього) дня; До судної (судньої) годни (дошки) — те саме, що До віку, до сду; До сду-віку (див. суд). Заліз [золотик] у такі грошці, прийдеється ними до судного дошки, поки аж порохо на очі насиплуть (Укр. присл., 1963, 140); Судний (судній) день; Судна (судня) година: а) за релігійними уявленнями — день (година) страшного суду. Три дні туман — уже і зойк і крик, Сподіванки бабусь на судний день останній (Еллар, I, 1958, 269); *У порівн. Усі підполюють лемент, і став сумно і страшно, як в судний день (Кочуб., II, 1955, 178); Осмислює [письменник] смерть як підсумок життя, як міру, що нею міряють життя, як судну годину, коли суд творить не стільки бог, скільки сама людина над собою (Вітч., 5, 1971, 170); б) справедлива відплата, кара. [Молодий хлопець:] Чому ж ти їм не кине просто в вічі, що і на їх ще прийде судний день? (Л. Укр., II, 1951, 142); Панове, судний день прийде, За кров і слово буде поста! (Павл., Вистрива, 1959, 145).

СУДНИЙ, а, ё, діал. Здатний, придатний. [Селянин:] Чи ви тамте плаває в землю встромились? Чи ви судні хоч борозну рівно прогнати або снопки на воза скласти? (Л. Укр., IV, 1954, 226).

СУДНИК, а, ч. 1. Полиця, шафа для зберігання посуду, а також продуктів, напоїв і т. ін. Донька.. жваво налагодила що сід до чаю, витягла з скрині в'язку бубликів, достала з судника десяток черствих пряників (Л. Янов., I, 1959, 215); Горючло й покотилось щось над хатою. Дзвенять шибки, посуд на суднику, на воднику у синях відра (Вас., Вибр., 1954, 70).

2. Полиця з образами; божник, божниця. У куточку, на суднику, горів вогник (Скл., Карпати, II, 1954, 159).

СУДНИЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до судник. Під образами стоє судничок, на котрому так само стояло три образи (Н.-Лев., V, 1966, 107).

СУДНІЙ див. судній.

СУДНО¹, а, с. Інженерна споруда, пристосована для перевезення людей та вантажів по воді. Проміж двох високих скель проходять судна (Стор., I, 1957, 240); Три могутні мости-естакади були перекинуті з берега далеко в море, на глибін, щоб влучніше було вантажитись океанським суднам (Гончар, II, 1959, 9); Парусне судно рушило (Ільч., Козацьк. роду., 1958, 74); * У порівн. Каліка, На бойовище світа вийшов я, Судном хрупким в бурливе виплила море (Фр., XIII, 1954, 445).

СУДНО², а, с. Посудина для калу й сечі, яку подають лежачим хворим. Влакитий вогник тремтів в очах Діди, коли вона подавала пораненим ліки або.. виносила з палати судно (Перв., Опов., 1970, 17).

СУДНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову судновий, напр.: суднокірпусний, судномеханік, судномодельвання.

СУДНОБУДІВЕЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що суднобудівний.

СУДНОБУДІВНИЙ, а, ё. Стос. до суднобудування. Суднобудівна промисловість; // Признач. для спорудження суден. Батько спочатку дуже гнівався на свого сина, який після царської служби не повернувся до землі, а став працювати в столиці на суднобудівному заводі (Стельмах, I, 1962, 246).

СУДНОБУДІВНИК, а, ч. Працівник суднобудівної промисловості; фахівець із суднобудування. Ленінградські суднобудівники створили і освоїли серійне виробництво танкерів водотоннажністю 62 тисячі тонн, потужних рибоконсервних заводів, лісовозів та інших сучасних суден (Ком. Укр., 5, 1967, 45).

СУДНОБУДУВАННЯ, я, с. 1. Спорудження суден (див. судно¹); галузь машинобудування, що виробляє судна та ін. плавучі споруди. До основних галузей промисловості Південного району належать суднобудування... видобуток руд чорних металів і нерудної сировини (Ком. Укр., 8, 1964, 30).

2. Наука про спорудження суден (див. судно¹); мистецтво спорудження суден. Вивчати курс суднобудування.

СУДНОВЕРФ, і, ж. Скорочення: суднобудівна верф. Проект нового морського порома розробили конструктори Щецинської судноверфі (Рад. Укр., 1.1 1975, 3); Відбудовні роботи на судноверфі наблизилися до кінця (Ткач. Крута хвиля, 1956, 266).

СУДНОВІЙ, а, ё. Прикм. до судно¹; // Яким обладнано судно. УРСР одержує з братніх країн судна і суднове устаткування (Ком. Укр., 9, 1965, 44); Зараз у світі запатентовано близько 3 тисяч різноманітних конструкцій суднових якорів (Веч. Київ, 28.11 1968, 4); // Який знаходиться на судні. Деякі радіобрівнички.. він, Віталій, встиг добути з суднової радіорубки, і вони йому були дуже до речі, коли збирає свій любительський передавач (Гончар, Тронка, 1963, 245); // Який служить, працює на судні. В кутку, ждучи дороги, вже заник і не дихав його майбутній судновий радист (Гончар, Тронка, 1963, 330); Суднова команда; // Пов'язаний із службою, працює на судні. Суднова дисципліна.

СУДНОВЛАСНИК, а, ч. Власник судна (див. судно¹). СУДНОВОДІЙ, а, ч. Фахівець із судноводіння; той, хто водить судна. Парусне судно «Товариш» завершило учбовий рейс Чорним і Середземним морями. На ньому проходили практику 120 майбутніх судноводіїв (Рад. Укр., 8.XII 1971, 4).

СУДНОВОДІЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до судноводій. Судноводійський практикум; // Який готує судноводіїв. Незабаром на судні почнуть проходити практику студенти судноводійського факультету (Рад. Укр., 12.IX 1958, 4).

СУДНОВОДІННЯ, я, с. Мистецтво водіння суден певним курсом, а також наука, на якій ґрунтується це мистецтво. Чорне море він [капітан] розглядав як своє домашнє, і наука судноводіння в нього була спрощена до краю: — Навпростець (Гончар, Тронка, 1963, 151); // Керування судном під час плавання. На «Светлогорске», головному судні нової серії сузовантажних теплоходів, повністю автоматизована не тільки машинна установка, а й процеси судноводіння (Наука і культура... 1970, 289).

СУДНОПІДІМАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що суднопіднімальний. Обидва затоплені каюки швидко витягли. Для цього не довелося встановлювати попки на іншої складної техніки суднопідімальної справи (Трубіл., Шхуна..., 1940, 113).

СУДНОПІДІМАННЯ, я, с. Те саме, що суднопідімання.

СУДНОПІДІМАЧ, а, ч. Споруда для підімання й спуску суден (див. судно¹) при їх будівництві, ремонті тощо.

СУДНОПІДІМНИЙ, а, е. Те саме, що суднопідімальний.

СУДНОПІДІМНИК, а, ч. Те саме, що суднопідімач. СУДНОПІДІМАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до суднопідімання. Суднопідімальні роботи; // Який служить для

піднімання суден (див. судиб¹). Суднопіднімальний механізм.

СУДНОПІДНІМАННЯ, я, с. Піднімання суден (див. судиб¹) для огляду та ремонту їх підводної частини, а також затонулих суден.

СУДНОПЛАВНИЙ, а, е. Придатний або признач. для судноплавства. Порівнявши наслідки торішнього і теперішнього промірів, Бутакос зрозумів, що це єдиний судноплавний рукав у гирлі Ажудар'ї, в який зможуть вільно вводити пасодонні пароплави з невеликою осадкою (Тулуб, В степу..., 1964, 396); Широко розгорнулось в нашій країні будівництво судноплавних і зрошувальних каналів (Фіз. геогр., 5, 1956, 50); Судноплавний шлях; Судноплавні проєкти мостів.

СУДНОПЛАВСТВО, а, с. Плавання суден (річками, морями і т. ін.). Треба було проміряти глибину гирла [річки], щоб довідатись, чи можливе в ній суднопластво (Тулуб, В степу..., 1964, 280).

СУДНОРЕМОНТ, у, ч. Ремонт суден (див. судиб¹).

СУДНОРЕМОНТНИЙ, а, е. Стос. до ремонту суден (див. судиб¹); // Признач. для ремонту суден. На поміч залізничникам, робітникам судноремонтних майстерень та порту прийшли матроси (Гончар, Таврія..., 1957, 395); Цей острів у Херсоні називають корабельною стороною: тут розташовано кілька великих суднобудівних і судноремонтних підприємств (Роб. газ., 24.IX 1966, 3).

СУДНОРЕМОНТНИК, а, ч. Працівник судноремонтного підприємства. В ерічні роки Великої Вітчизняної війни разом з усіма радянськими людьми несли бойову і трудову вахту моряки, портовики й судноремонтники Чорноморського пароплавства (Рад. Укр., 17.X 1974, 2).

СУДНОРОБІТНИК, а, ч. Робітник, який обслуговує судно (див. судиб¹) або здійснює вантажно-розвантажувальні роботи на ньому.

СУДНОСКЛАДАЛЬНИК, а, ч. Робітник, який займається складанням суден (див. судиб¹). Судноскладальники... розробили й здійснюють особисті плани підвищення продуктивності праці, детально продумали організацію робочого місця (Роб. газ., 15.I 1963, 1).

СУДО... Перша частина складних слів, що відповідає слову судовий, напр.: судовиконавець, судочинець.

СУДОВЕЦЬ, вця, ч., заст. Те саме, що судовик. На порозі з'явилася оградна постель чорного, жуквато-го пана в формі судовця (Стельмах, I, 1962, 81).

СУДОВИЙ, а, ё. 1. Прикм. до суд 1—4. Верховний Суд СРСР є найвищим судовим органом (Рад. Укр., 4.VI 1977, 3); Обласний суд... складається з двох судових колегій: судової колегії по кримінальних справах і судової колегії по цивільних справах (Як побуд. рад. суд, 1948, 27); Цілих п'ять годин тривала судова нарада (Головко, II, 1957, 185); Судовий вирок; // Признач. для ведення суду. У величезній судовій палаті застє цар Соломон на своїм престолі (Фр., IV, 1950, 118); Притягли його в судовий зал, прикутого до дошки (Гжицький, Опрішки, 1962, 177); // Яким відає суд. Запирася [батько] у себе в кабінеті й передивлявся судові діла (Мирний, IV, 1955, 336); // Який служить у суді. Судовий панчи до Параски почав приставати (Мирний, IV, 1955, 33); Судові урядовці оселились у домі Вазилевських (Гончар, Таврія, 1952, 193); // у знач. ім. судовий, вого, ч., заст. Те саме, що судовик. Аж гуде, з усіх усюд народу йде, Та щось шепочуть про отруту і судових немаче ждуть (Шевч., II, 1953, 225); Повно було якийсь судових. Казали, що притхали продавати двір за довг (Кочоб., I, 1955, 145).

Δ Судовий виконавець див. виконавець; Судовий пристав див. пристав.

2. Стос. до судочинства. Процес християн судовий відбувається на дальшому кінці арени (Лі. Укр., II, 1951, 510); Після закінчення судового слідства, після промов обвинувача і оборонця обвинуваченому надається останнє слово (Рад. суд, 1951, 57); Між Рудим і Лукашевичем багато літ ішла судова таганина за границю їх маєткостер (Рильський, Веч. розмови, 1964, 43); Судова експертиза; Судова практика; // Уживається в складі назв ряду дисциплін, які відіграють допоміжну роль у судовому процесі й слідстві. Він чималенько попрацював в галузі судової медицини (Вишня, Дев'я., 1950, 106); Судова змія.

Судовим порядком див. порядок; У судовому порядку — те саме, що Судовим порядком (див. порядок).

СУДОВИК, а, ч., заст. Службовець суду, судового відомства. Ще було дуже рано: нікого в судовиків не було в суді (Мирний, I, 1949, 252).

СУДОВИСЬКО, а, с., заст., ірон. Суд (у 2 знач.). Джордану Бруно сміливо йшов по землі, вперто борючись проти попів, а вони, оті інквізитори, аж зубами клацали... Привели на своє судовисько та почали його допитувати (Збан., Мор. чайка, 1959, 58).

СУДОВИЩЕ, а, с., заст., ірон. Суд (у 2 знач.).

Страшніє судовище — те саме, що Страшний (останній, остатній) суд (див. суд). А баба й рада: як почне розказувати, так тільки вуха держи! Як старим жінкам, то од писання, та про той світ, та про страшне судовище (Дв. Чайка, Тв., 1960, 28).

СУДОВОМЕДИЧНИЙ, а, е. Стос. до судової медицини. Судовомедична експертиза.

СУДОГОВОРІННЯ, я, с., юр. Усний виклад сторонами суті справи на судовому засіданні. Одержаний руською шляхотою Волині в 1569 р. привілей на судовогоріння руською мовою разом із тим робить виняток для міст, де юридична акція має лишатися польською (Пит. походж. укр. мови, 1956, 162).

СУДОК, дка, ч. 1. Столовий прибор, в якому поєднані невеликі посудини для перцю, солі, гірчиці і т. ін. 2. Металева миска з ручками для гарячої страв, соусу, підливки і т. ін. З криком і лайкою тупали [безпритульні] в кугаря судки з котлетами (Мик., II, 1957, 440).

3. тільки жн. Набір поставлених одна на одну і скріплених між собою мисок, каструль і т. ін., що служить для перенесення страв. Мама стояла вже облягнена, з портфелем і з судками в руках (Ів., Тасмичня, 1959, 87).

СУДОМА, и, ж. 1. Мимовільне скорочення м'язів (від болю, холоду, при деяких захворюваннях і т. ін.); судорога, корчі. Маруся відчувала, що все її обличчя пересмикує нервова судома (Добр., Очак. розмпр, 1965, 208); Заєтра він побачить сина! Аж руки звелю судомою від бажання щосили, до хрсту в кістках обняти цього найнежного бунтівника (Шовк., Людина..., 1962, 60); *Образно. [Я р о с л а в:] Картину цю назвав би я інакше... Я бачу в ній якийсь таємний страх... смутних вагань судомою мовчазу (Лев., Драма..., 1967, 392); *У порівн. Актіне позаявлює на людський рій, і кров у дзвенючі скроні ударила, як в судомі (Бажан, Роки, 1957, 195).

2. перек., заст. Горе, біда. Ой, судома, браття, Ой, судома, — А й нема хліба ні скочочка Ані в полі, ні дома (Укр. лір. пісні, 1958, 501).

СУДОМНІЙ, мить; жн. судомлять; недок. 1. перек. Вилкватє судомо, зводити судомою; корчити. Наве гіркий полин судомие щелепи гуцулові, коли розповідає про подорож по Україні... (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 152); Біля хвилями переливається по наших виснажених тілах, шипяє у серце, ламає груди і судомие м'язи (Коз., Гарячі руки, 1960, 46); *Образно. Чорна гризота судомить душу Терентія (Стельмах, I, 1962, 460);

// *безос. Він вічно теревенив, розповідаючи веселі звіції — анекдоти, співав колодийки, хоч живіт аж судомило від голоду* (Тют., Вир, 1962, 352); **Образно. Гриміли [горні] залізю, повналися сталевим клементом моторів, двигтіли від важких неспинних ударів металу, їх судомило від неймовірного реву* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 3).

2. *перез. і неперез., безос. Те саме, що ламати* 6. *Руки і ноги судомить... а голова так кругом і ходить* (Мирний, I, 1954, 91); *Минуло стільки років, а ноги й досі судуть від погоди. На негоду судомить у суглобах, болять коліна* (Логв., Давні рани, 1961, 34).

СУДОМІТИСЯ, митися; мн. судомляться; недок. Зводяться від судоми; корчяться.

СУДОМНИЙ, а, е. Прикм. до судомба. *Нарешті, мати увійшла: І зморшки зблідлого чола, І дитрий, бистрий вір з-під вій, Все жатом дигало у ній. В судомних руках висхали рук Душі помітна боротьба* (Лерм., Вибр., перекл. за ред. Рильського, 1951, 139).

СУДОМНО. Присл. до судомний. *Кістяк дорослого чоловіка лежить поперек галереї [печери]. Права рука судомно в'язалася у нижню щелепу* (Наука..., 11, 1971, 36); *Судомно аматнувши рукою, Холод ударився об залізу дужку, смуровану в стіну* (Голов., Тополя., 1965, 301).

СУДОРОГА *див.* судорога.

СУДОРОГА, рідше **СУДОРГА**, и, ж. Те саме, що судомба. *Боярин, зрипавши в передсмертних судорогах, лежав на землі* (Фр., VI, 1951, 16); *Судорога перемкнула уста жінки* (Стельмах, I, 1962, 397); *Уста [Еремії] завжди усміхались — ніби судорогою так звело їх навіки* (Стор., I, 1957, 371); **Образно. — Тисяча літаків у темному небі. І небо корчиться над землею від судорог* (Загреб., Європа 45, 1959, 248); **У порівн. Такж, несамоовито скреготнувши, смикнувшись вперед, назад, ніби в судорогах, раптово спинився, заглух* (Гончар, II, 1959, 376).

СУДОРОЖНИЙ, а, е. 1. Який викликається судомою (судомомаи), який є судомою (судомомаи). *Мова його, що млилася звично і владно, підсилювалася всім його виглядом... землистим, кістяковим обличчям, що раз у раз жмакалося в судорожних, болісних гримасах* (Гончар, Таврія, 1952, 116); *Нейрохірурги зараз активно лікують і деякі форми епілепсії, — коли вдається виявити осередок, що спричиняє судорожний напад* (Наука..., 6, 1968, 35); // *Який супроводиться судомомаи; нестримний у своєму вияві. Судорожний кашель; Судорожний плач; // Який займається лікуванням еудом. Судорожна терапія.*

2. *перен. Напружений, поривчастий, різкий; конвульсійний. — Мочатки, — побаврове капітан і зробившию судорожний рух* (Тют., Вир, 1964, 334).

3. *перен. Неспокійний, гарячковий. І вертілася [калюжка небесної блакиті], і тікала, і ховалася, а її засмоктували в судорожній ненаситності зоботи [хмар]* (Хотк., II, 1966, 213).

СУДОРОЖНИСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. судорожний. *Судорожність рухів.*

СУДОРОЖНО. Присл. до судорожний. *Ні плачу, ні сніз в очах, тільки уста судорожно дрижать* (Ков., Світ..., 1960, 41); *Хрипів бідний хлопець, судорожно хлюпаючи* (Фр., I, 1955, 244); *Тільки тепер він відчув у своїй руці судорожно затиснуту маленьку холодну гранату* (Гончар, III, 1959, 161); *Широка долина з'являється на поверхні одваленого ґрунту, судорожно відгортаючи його набік* (Шиян, Магістраль, 1934, 225); **Образно. Красунь кедр судорожно здригаєся, ясно-бурі шижки расним градом спливали з нього* (Донч., III, 1956, 55).

СУДОУСТРІЙ, рою, ч. Система судових установ, їх організація та порядок діяльності. *Закон про судоу-*

стрії нашої республіки, прийнятий на третій сесії Верховної Ради УРСР, є .. ясравим свідченням дальшої демократизації радянського суду (Наука..., 8, 1960, 9).

СУДОЧІНСТВО, а, с. Діяльність судових органів, пов'язана з розглядом кримінальних і цивільних справ; судовий процес. *Закон передбачав проведення судочинства українською мовою, а особам, які не володіють нею, забезпечено право повного ознайомлення з матеріалами справи через перекладача* (Наука..., 8, 1960, 8); *В бічній кімнаті суду.. відбувалася одна з тих закулісних комедій, якими переповнена історія буржуазного судочинства* (Кол., Терев., 1959, 278).

Δ *Кримінальне (карне) судочінство — розгляд кримінальних справ. Заданням кримінального судочинства є швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних і забезпечення правильного застосування закону* (Ком. Укр., 1, 1966, 34).

СУДОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до судіб. *Чимало родин придбали в крамниці зручні судочки на першу, другу і третю страви...* (Ле, В свопі..., 1960, 65).

СУДСЬКИЙ, а, е, рідко. Те саме, що судовий; // у знач. ім. судський, кого, ч. Службовець суду, судового відомства. *Набігли судські.. Зараз усіх людей вибрали, зараз деяких пов'язали* (Вовчок, I, 1955, 248).

СУДЧИК, а, ч., розм. Службовець суду, судового відомства. — *Та й багацько ж у вас, чоловіче, синів, та ще й немолодих! — промовив суддя, сміючись, і з ним разом зареготалися усі судчики* (Н.-Лев., II, 1956, 253).

СУДЯЩИЙ, а, е, заст. Який чинить суд. *Почала [хазяйка] їзти розказувати, як у судящих панів поводитися* (Кв.-Осн., II, 1956, 282); // у знач. ім. судящий, шого, ч. Суддя. *Вийшов судящий, на всіх позирнув* (Шог., Поезія, 1958, 477).

СУДЬБА, й, ж. 1. розм. Те саме, що доля¹. *Боролась ми не раз, не два в судьбою* (П. Куліш, Вибр., 1969, 363); *В твоїх руках тепер, народе, Толя судьба, твоїй рівний шлях, Бо світоч гордої свободи Палав у твоїх руках* (Рильський, II, 1960, 297); **У порівн. Вона, Євгена, біла тину.. Стояла тихо, мов судьба* (Стельмах, V, 1963, 62).

◇ *Обійдений судьбою див. обійдений; Судьба завелась (заведі) див. завблнті¹.*

2. *заст. Обмова, пересудн. Се не судьба, а щира правда* (Номис, 1864, № 6720).

СУДЬБИЩЕ, а, с., заст., ірон. Суд (у і—4 знач.). [К а л е б:] *Гай-гай! стареча пам'ять! Виразно ж тут [у біблії] стоїть, що жаден майстер на судьбищаз не має промовляти* (Л. Укр., III, 1952, 77).

СУЄТА, й, ж. 1. Те, що не становить справжньої цінності, що-небудь мізерне, неважливе; марністі. *Молися, старче, бий покони, Поки й малюк дітей поганять Гатить глибокі болота...* *На світі все бач суєта* (Шевч., II, 1953, 398); — *Книжки — ото найвище блаженство, а все інше, пане добродію, то суєта, не варта уваги серйозної людини* (Д. Бедзик, Дніпро..., 1951, 52); // *Дріб'язкові інтереси, турботи, справи і т. ін. Що за робота їх жеде — Михайло не внає. Відчував себе востім безпорадним у житейській суєті* (Збав., Сеспель, 1961, 164).

◇ *Суєта суєт — те, що не має ніякого значення, цінності; марнота марнот. Усяке багатство, усяка слава — усе воно суєта суєт: і шабля, й булава з бунчуком.. поляжуть колись поруч із мертвими кістками* (П. Куліш, Вибр., 1969, 82).

2. *рідко. Безладний рух, біганина, клопоти; метушня. Багато часу минуло в суєті та шумі, поки, зрештою, молоді та веселі батьки.. сіли за чільний*

стля (Дмит., Наречена, 1959, 201); Тільки часом у многоголосі, В суеті поїзді і авто Спалазне твоє біле волосся (Спм., Земле тяжівня, 1964, 38).

СУЄТНИЙ, а, е. Який не має цінності; мізерний, неважливий; марний. Людина есьм... мене гитнуть слаботи; Я чую їх, не сила ж утекти; Нікчемні мрії, суетні турботи Скули кругом, мов ретязем кату (Граб., I, 1959, 114); Музыка піднесла його настрій і звільнила від усіх суетних турбот (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 239); // Сповнений дріб'язкових інтересів, турбот і т. ін. Розпинати, А не любить ви очились брат! О роде суетний, проклятий, Коли ти видохнеш? (Шевч., II, 1963, 296).

СУЄТНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до суетний. Франсіско Пісарро намагався етихомирити свого брата. Він говорив йому про суетність життя, про офіцерські обов'язки (Ю. Бедзак, Вогонь..., 1960, 36).

СУЄТНО. Присл. до суетний.

СУЄТР'Я, я, с. Ділянка зоряного неба, група зіркових зірок, об'єднаних спільною назвою. Коли по тризвізі на батареї скопились білці, в небі горіли ще зорі, тільки об'їк переуцнулись суєтр'я (Головко, I, 1957, 286); Високо в небі плавало суєтр'я Великої Ведмедиці (Деспяк, II, 1955, 338); *Образно. Біліють містариє суєтр'я У тополіному пуху (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 71); В ясному суєтр'ї республік-сестер розквітала і мужила Радянська Україна (Цюпа, Україна..., 1960, 79); Зітхнувши, з асена упало підрізане облім'ї холодоком суєтр'я листків (Стецьмах, II, 1962, 375); *У порівн. По вінку із світляків знати, де ходить Мавка поміж деревами: вінок той яснє то цілим суєтр'ям, то окремими іскрами (Л. Укр., III, 1952, 223); Героїє горять імена, як суєтр'я... (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 132); // яке, кого, чого, перек. Про групу видатних людей, учених, митців і т. ін. того самого періоду, об'єднаних спільністю поглядів, завдань і т. ін. От будинок: декабристи Тут раду радили колись. Про їх суєтр'я променисте Легенди в пам'яті спелелись (Рильський, 300 літ, 1954, 24); В суєтр'ї імен кращик синіє і дочок українського народу аскравою зорею сая ім'я Лєси Українки (Нар. тв. та етн., 3, 1963, 42).

СУК, а, ч. 1. Великий відросток, який відгалужується від стовбура дерева. З сука на сук стрибає, свище буркундук (Гонч., Вибр., 1959, 135); // Частина зрубаної, зломленої, всохлої і т. ін. гілки, що залишалася на дереві. То есолий сук обріже (селянин) десь на дереві, То щепі дасть бросток новий [нову бростку] (Зеров, Вибр., 1966, 263); Здійняла [Мар'яна] з сука невеликий горщик і побігла до джерела (Стецьмах, II, 1962, 224); // Відламок усохлої гілки. Пузанов упевнено проскакував поміж стовбурами... і жоден сук, жодна гілка не хруснула під його чобітьми (Гончар, IV, 1960, 60).

◇ **Гнүти** (згнүти і т. ін.) в сук — те саме, що згнүти в дуту (див. згнүтати). Хто бреше, тому легше, а хто віри не йме, того в сук зогне (Номіс, 1864, № 6978); Оп'ять [знову] війна і різанина, Оп'ять біда гне в сук Латина, Сердешний калєсь од душі, Що тестем не зробивсь Енею (Котл., I, 1952, 278).

2. Залишок від арізаного бокового відростка в дощці, колоді. Гостра була сокира, та на сук наскочила (Укр. присл..., 1963, 462); Батько помітив, що син усю свою злість виливає на круті суки. Він так розмазувався сокирою, що на нього страшно було глядіти, ніби весь світ хотів розбити (Томч., Жмєвяки, 1964, 147); *Образно. Бенедєє дужи... зупинялися на тім сучі, з котрого вишили, на старім і твердім сучі суетної нерівності між людьми (Фр., V, 1951, 302).

СУКА, в, ж. 1. Самка свійського собаки, а також інших тварин родини собачих. — Ой ти, гарний Семене, Не ходи ж ти до мене: Єсть у мене лиза сука, Як укусть — буде мука (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 76); Я вполював... Зайці аж шестеро — це й лєдь не за годину — Одною сукою... (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 86); *У порівн. — Свиля як висковить з Куштрекенового двору, та просто й кинулась на мене, мов скажена сука (Н.-Лєв., III, 1956, 283).

2. перек., вульг. Уживається як лайливе слово, перек. щодо жінки. Лупила, лупила його Уляна, а дає виптала з хати. — Чекай, суко! — тільки й промовоє Андрійко (Коцюб., I, 1955, 442); // Вагалі про підлу, нікчемну людину. — То, люди, не мая дочка, а сука! — говорив Коваль на сході і заляк тяжкою клятвою (Кач., II, 1958, 108); — Я тобі не скажу, що ти сучий син, бо тебе породила чесна мати, а сукою ти став півніше... (Томч., Жмєвяки, 1964, 96).

СУКАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для сукання. Виготовлено сукальну машину для виробництва... внутрішньої покритишки автомашини (Веч. Київ, 19.X 1957, 1).

СУКАЛЬНИК, а, ч. Робітник, який спеціалізується на сукальних операціях.

СУКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мнн. ч. до сукати; // у знач. прикм. Суканий шовк.

СУКАННЯ, я, с. Дія за знач. сукати. Ми вирішили замінити... морально застарілі прядильні, крутильні і сукальні машини агрегатами ПК-100, які виконують зразу три операції: прядіння, сукання і кручення ниток (Веч. Київ, 3.I 1969, 2).

СУКАТИ, сучу, сучиш і сукую, сукашєш, недок. 1. перек. і без додатка. Скручувати, звивати кілька пасом разом. Мати з служницями вже над вознищем хатнім сиділа Я пражу сукала пурпурну (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 114); *У порівн. Марта стояла, наче екопана, і мовчала, а пальці рудались у неї, начеб сукали безнастанно вовну (Коб., III, 1956, 527); // Скручуючи, звиваючи кілька пасом, виготовляти чи-небудь (мотузку, шнур і т. ін.). Ті сучать аркани, ті гострають ножи, Ті ружжя [гвинтівки] свої заряджають... (Бор., Тв., 1957, 71); Гне майстер гриф, тонку шлѣфу деку, Кілки виточує й сукав струни з жил (Перв., II, 1953, 99); *Образно. Сучуть миті заметля (Ус., Листя, 1956, 63); // Розкачуючи віск, виготовляти (свічок). В печі ватра горіла, жінки обід на поторон варили, свічки сукали (Черемш., Тв., 1960, 67).

Сукати дүлі, вульг.— скручувати, показувати дүлі. — Дітей, іродоє бабу, почавчали дүлі сукати: дай, мовляе, гостинця отому сучому скарбовикові [скарбникові]... (Дв. Чайка, Тв., 1960, 35); Сукати кулак — те саме, що Показувати кулак; Грозити (сваритися) кулаком (кулаками) (див. кулак). Махав [Какора] ще здалеку руками, сукав кулаки до Сивоюка (Загреб., Диво, 1968, 173); Сукати цівки див. цівка.

◇ **Мотузкі** (мотуззи) сукати див. мотузків, мотуззя; Свічкі сукати мїжна з кого — хто-небудь покірний, м'який. Поцлүуйко... сам з приємністю відчував, як перед ним міниться господар оселі.— Тепер із нього можна й сїчки сукати, а то, бач, як спочатку дер носа (Стецьмах, Правда..., 1961, 383); Такій, що з пєскү мотузкі сучить див. мотузків.

2. *неперек., чим, розм.* Перебирати руками, ногам. Зіна уявила себе матір'ю з дитиною коло грудей. Отакє маяє, рожеє, сукав ногами й руками і кричить (Смодляч, Сорок вісім..., 1937, 38).

СУКАТИЙ, а, е. рідко. Те саме, що сукуватий. Суката палица; *Образно. Я справді йду на віччання — тільки не з моїм коханням, а з життям сукатим (Вільде, Трояндр., 1961, 224).

СУКАТИСЯ, сучитися і сукатється, *недок.* 1. Скручуватися, звиватися разом. Я боялась: буде мати За роботу доваряти; А матуся догадалась, Чом та нитка не сукалась (Шог., Поезія, 1958, 236); Присувала [мати] ближче прядку і починала прядти. З світланку до пізнього вечора сукалась нитка, намотуючись на починок (Минко, Моя Минківка, 1962, 57); *Образно. Сукався й сукався дощ у тисячі веретем... Весь степ був переспіваний своєю пражєю (Гончар, III, 1959, 184).

2. Пас. до сукати 1.

СУКЕНКА, н, ж. Те саме, що сукня. Одні з хлопців розпитували [нову школярку], другі критично оглядали її сукенку (Вас., I, 1959, 152); Була [дівчина] в крилатому солом'яному бриді з широкою синьою стрічкою і в... протенькій дорожній сукенці (Минко, Ясні зорі, 1951, 52).

СУКЕНОЧКА, в, ж. Зменш.-пестл. до сукенка. На ній коротенька біла сукеночка і жовті нові капчики (Коцюб., I, 1955, 420); Стривожені жінки... почали обсмикувати на дітях сукеночки, штаниці (Вабляк, Вишн. сад, 1960, 14).

СУКЕНЦЕ, СУКОНЦЕ, я, с. Пестл. до сукно 1. Андрій купив собі суконця на с'раж (Бор., Тв., 1957, 149).

СУКЕНЧИНА, н, ж., розм. Те саме, що сукня. — Чекай, я тобі винесу в покою сукенчину, іди приборисай! (Вільде, III, 1968, 255); // Стара, поношена сукня.

СУКМАН, а, ч. Старовинний, перев. чоловічий, суконний верхній одяг з довгими розширеними донизу полами; свята. Сорочку викупив, а сукман заставив (Сл. Гр.).

СУКМАНА, н, ж. Те саме, що сукман. На Невеличкім була довега сукмана із доброго міцанського сукна в вилогами (Фр., VIII, 1952, 292); Шлюбна сукмана.

СУКНАР, я, ч. 1. Той, хто виготовляє сукно; сукнороб. 2. *заст.* Торговець сукном.

СУКНАРКА, в, ж. Жін. до сукнар.

СУКНАРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до сукнар.

СУКНИНА, н, ж. Кладець сукна або іншої шерстяної матерії, що вживається для натирання, чищення його-небудь. Навіть біля клубу він стоїть-стоїть, а тоді шасть! за куц, витягне сукнину з задньої кишені і вже наярює [начинає] свої хроміві (Гончар, Тронка, 1963, 46).

СУКНИНКА, в, ж. Зменш.-пестл. до сукнина. Трошурар забиває, як чорне, натерте сукниною скло (Ряб., Жайворонки, 1957, 195); — Чи ти озвуси сьогодні...? — Андрій нарешті переміг тісні чоботи, витер їх сукниною до блиску (Квр., Вибр., 1960, 370).

СУКНО, а, с. 1. Шільна тканина з вовняного або напіввовняного прядива, на льдвовій поверхні якої утворюється повстаноподібний застиг, що закриває переплетення виток. *Вега Марку Катерині Сукна дорогого* (Шевч., I, 1963, 324); *Посеред довегої й широкої зали стояв довегий стіл, засланий червоном сукном* (Мирний, I, 1949, 384); *Прокопчук носив міллицейську шинель з синього сукна* (Тют., Впр, 1964, 352); *Образно. Вітка задулені чорним сукном темряви (Вас., I, 1959, 309); *У порівн. Брови мала [наймика] чорні, широкі та густі, як з сукна (Вовчок, VI, 1956, 220); *Ніч була темна. Небо чорніло, як чорне сукно, а по йому блищали зорі, ніби золоті краплі* (Н.-Лев., III, 1956, 100).

Сіре сукно *див.* сірий; Солдатське сукно *див.* солдатський.

◇ Кладеці (покласти) під сукно *див.* кладеці, покласти; Тримати (держати) під сукном — залишати без

уваги, не просувати далі. *Написав я і третю п'єсу та вже держу її під сукном...* (Збірник про Кроп., 1955, 369).

2. тільки мн., спец. Комплект куліс і завіс, потрібний для оформлення сцени.

У (в) сукнах — без декорацій, на фоні м'яких куліс і завіс. *Спектакль іде в сукнах.*

СУКНОВАЛКА, а, ч. Той, хто валяє сукно. У старбу, цебто в дворі, були свої шевці, кравці, сукновали, ткачі (Збірник про Кроп., 1955, 7); *Зібрався цілий куток, весело прислухаючись, як завзята й досі возниста Лисавета Самойленко чехотила [лаяла] свого незворушеного Порфирія і його брата — старого сукновала* (Стельмах, Правда., 1961, 443).

СУКНОВАЛЬКА, п, ж. Сукновальна машина.

СУКНОВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до валяння сукна. *Водяний деісун застосовувався в містах не тільки на млинах, а й у деяких галузях ремісничого виробництва, наприклад, в сукновальній справі* (Іст. СРСР, I, 1957, 98); *Сукновальна машина; // Який застосовують при виготовленні сукон. Сукновальні млини.*

СУКНОВАЛЬНЯ, і, ж. Сукновальна майстерня. — Уп'ять [знову] же і сукновальня.. Колодязь тобі серед двору. Улив води, розпалив піч, завіс коня... і туду-туду-туду... Пішов стукотіти млик... (Мирний, I, 1954, 198); — *Відкупивши в князя Куракіна млини на гребат, сукновальню думає [Гмир] заводити* (Головко, II, 1957, 420).

СУКНОМІЙКА, п, ж. Пристрій для мяття сукна. Тут [на Проскуровецькій паперовій фабриці] збереглося багато старого обладнання XIX ст. Стара папероробна машина... примітивна дерев'яна сукномійка колодязного типу (Наука і культура., 1972, 381).

СУКНОРОБ, а, ч. Той, хто виготовляє сукно.

СУКНОРІВНИЙ, а, е. Стос. до виготовлення сукна.

СУКНОРІВНА мануфактура.

СУКНЯ, і, ж. Жіночий одяг, верхня частина якого, що відповідає кофті, становить єдине ціле з нижньою частиною, що відповідає спідниці; плаття. [О л е в к а:] Яка я панна! От Єфросина, то панна: вона убивається в шовковій сукні (Н.-Лев., II, 1956, 491); *Тоненька, тендітна, в білій легкій сукні, Ольга нагадувала польову квітку* (Кол., Лейтенанти, 1947, 34); *Арсена наздогнала струнка чорнява дівчина в білій концертній сукні* (Дмит., Розлука, 1957, 204); *Жалобна сукня; Шлюбна сукня; * У порівн. Сонце кидало на гору свої косі ракові паруси і обдавало рожевим світлом. Горіла трава, як зелена оксамитова сукня* (Мирний, I, 1954, 248).

У самій сукні — без верхнього одягу. *Погода тепер чудова (+25° цілий день), я ходжу.. в самій сукні* (Л. Укр., V, 1956, 421).

СУКНЯНИЙ, а, е. Те саме, що сукниний. У XIII ст. *єдинок ремісничого виробництва сукняної тканини — «копони»* (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 429); *Прямо до їх гурту пішов парубок, високий, білячий, у синьому сукняному каптані* (Мирний, III, 1954, 32); *Солдатам виділили лише торішні башлики, сукняні ошучі та подерті рукавиці* (Тулуб, В степу..., 1964, 185).

◇ Сукняна мбва; Сукняний стиль — те саме, що Суконна мбва; Сукняний стиль (*див.* суконний). *Тримав [лікар] мене під ферулою. Щб то, якби він бачив юлі мітні «уклонення от спокойного обрава жизни», — як він своїм сукняним стилем виражається [висловлюється]!*.. (Л. Укр., V, 1956, 427).

СУКНЯНКА, в, ж. Те саме, що сукнина.

СУКОВАТІЙ, а, е. *діал.* Сукуватий. *Виломає [Гава] суковату палицю, поченив на її кінци мішок в раkami і, взявши палицю на плечі, пішов до Дрогобича* (Фр., III, 1950, 51).

СУКОНКА, в, ж. 1. Те саме, що суквіна. Під га-тою, облавшись щітками та суконками, завзято чистив свої потріскані чоботи сержант Лошаков (Говчар, I, 1954, 456).

2. рідко. Те саме, що сукня. На порозі увалилася дівчинка.. у рожевій коротенькій суконці (Вовчок, I, 1956, 375); Поез проходить Міла, дівчинка років 10—11, .. в блазенькій, вже подертій суконці (Коч., II, 1956, 325).

СУКОННИЙ, а, в. 1. Стос. до виготовлення або продажу сукна. Мати мусила дати його в суконну фабрику робітником (Н.-Лев., I, 1956, 131); У середині віку суконна промисловість бурливо розвивалася в Голландії, Англії, Саксонії. Воєнні тканини вміли робити у Київській Русі (Наука., 5, 1976, 51).

2. Зробл., пошитий із сукна. Суконний комір тершию (Кочуб., II, 1955, 366); На дівчині була зелена суконна плаття, двобортна шинель і акуратні чобітки (Дмит., Наречена, 1959, 108).

◇ Суконна мова; Суконний стиль — про важку або грубу мову, бідний стиль. Суконна перекладацька мова справді-таки непридатна для писання оригінальних творів (Кувшнич, Дізн., 1956, 53).

СУКОНОЧКА, в, ж. Зменш.-пестл. до суконка.

СУКОНЦЕ див. сукенце.

СУКОНЬКА, в, ж. Зменш.-пестл. до сукня. — Нам старим не до лиця рожевій суконьки та залицання (Н.-Лев., IV, 1956, 253); Вона була боса, в старенькій вицідлій суконці, в кофтині-безрукавці (Збан., Малін. дзвін, 1958, 26).

СУКРИСТИЙ, а, в, діал. Який має тверду, круту вдачу. [П а н ь к о:] Чоловік ти чесний, не сукристий, господарний, і маю в боці надію, що мой дитині буде добре з тобою (Фр., IX, 1952, 348).

СУКРИСТО, діал. Присл. до сукристій. — Я до го-моства [панотця], як до рідного батька... — Е, що там батька! — якось сукристо буркнув о. Нестор (Фр., VII, 1951, 49).

СУКРОВАТИЙ, а, в. Який є сукровицею. Сукроваті виділення; // у знач. ім. сукровата, тої, ж. Те саме, що сукровиця. І виростуть Ножі обоюди, Розпанахають погане, Гниле серце, трудне, І вицідять сукровату, І наляють живої Козацької тії крові, Чистої, святої!!! (Шевч., I, 1963, 224).

◇ Серце обкипале (обкипіло) сукроватою — те саме, що Серце обкипале (обкипіло) кров'ю (див. обкипати). Серце сукроватою бкипіло [обкипіло] І в болях своїх зотліло й заніміло (П. Куліш, Вибр., 1969, 421).

СУКРОВАТИЦЯ, і, ж. Те саме, що сукровиця. Звідусіль сукроватиця біжить (Сл. Гр.).

СУКРОВИЦЯ, і, ж. Жовтувата ріднина, яка витікає разом із кров'ю з уражених тканин тіла, сочиться з гнійних ран. Там, де шкіра була здерта, утворилися справжні рани, вони сочилися сукровицею і щеміли (Гур., Друзі., 1959, 183); *У порівн. Хоча дерево у негоду шкидало з себе, мов сукровицю, червоні шматки серцевики, влітку воно синіло від плодів (Стельмах, I, 1962, 157).

СУКРОВИЧНИЙ, а, в. Те саме, що сукроватий. Сукровичні виділення; // З якого виділяється сукровиця. — Рану гнійну сукровичну Гоїти треба пожем, щоб решта лишилась здорова (Зеров, Вибр., 1966, 304).

СУКРОВИЩЕ, а, с., діал. Місце, де пролилася чя-небудь кров, де хтось був убитий. Будь-де гнати овець не можна, бо міг би причати на сукровище.. Якби віці занули на такім місці трави — одразу би їм уняло манку (Хотк., Довбуш, 1965, 86).

СУКУВАТИЙ, а, в. Який має багато суків. Сонце світило стига, без жару; і любо було поглянути, як

воно розливалось по зелених вітах, по сукуватих, мож-натих дубах (П. Куліш, Вибр., 1969, 49); Хрипко зіт-хає старий козак, спираючись на сукуватий ціпок (Тулуб, Людолови, II, 1957, 484); Відібрали [учні] потрібні дошки — щоб і рівні були, і не сукуваті (Збан., Курпл. о-ва, 1963, 248).

СУКУВАТКА, в, ж., заст. Борона з сукуватої яля-ни. Зерно, посилає безпосередньо в полі, змішаний з верхнім шаром ґрунту, загортало бороною-сукуваткою (Іст. СРСР, I, 1957, 23).

СУКУЛЕНТ див. сукуленти.

СУКУЛЕНТИ, ів, ж. (одн. сукулент, а, ч.). Багато-річні рослини з товстими соковитими листками, стеб-лами, що містять багато води й слизу.

СУКУЛЕНТНИЙ, а, в. Прикм. до сукулент. Сукулент-не стебло.

СУКУПНИЙ, а, в. 1. Об'єднаний, спільний. Аз, скільки радості, коли ти любиш землю. Нема у ній ні ангелів, ні бога, ані семи небес. А є лиш гордість і гор-ілля, сукупна праця і хвала (Тич., I, 1957, 115).

△ Сукупний суспільний продукт — сума вироблених за певний період (напр., за рік) матеріальних благ. Сукупний суспільний продукт при капіталізмі, хоч і створюється працею трудящих, але розподіляється тільки в інтересах панівних класів, в інтересах їх зба-гачення (Ком. Укр., 9, 1967, 58).

2. діал. Суміжний. Сукупні леводи та озороди, непе-регороджені тинами, левде-левде піднімаються гору (Н.-Лев., IV, 1956, 191); Наша земля сукупна з поповою (Сл. Гр.).

СУКУПНІСТЬ, вості, ж. Неподільна єдність чого-небудь; загальна кількість, сума чогось. Правильна система ведення господарства становить сукупність організаційно-господарських, агротехнічних, зоотехні-чних та інших заходів (Ком. Укр., 1, 1959, 19); Сьогод-нішня праця робітника — це не тільки сукупність мускульних зусиль, а й наука розуму, творчий процес (Літ. Укр., 16.II 1965, 2).

В [усій] (своїй, їх і т. ін.) сукупності — разом, за-галом; у цілому. Блискача фортуна плюс до неї родючі землі, незрівнянні пасовиська, породисті вівці — все це є сукупності принесло Фальцфейфам їхні мільйони (Гов-чар, Таврія, 1952, 141); Щоб історичні факти розкри-вали суть явищ, їх треба вивчати в комплексі, в усій їх сукупності (Ком. Укр., 5, 1960, 40).

СУКУПНО, присл. Спільно, разом. Лункий дріб її закаблуків, дзвінкий і зовсім бездумний спів, зухвалі узгання та безпримичний розкотистий сміх — все сукупно підняло над осоколом чорну горласту заметіль [граків] (Вол., Місячне срібло, 1961, 21); Сподівався [Ант], що повернеться Бразд і житиме з ними сукупно (Скл., Святослав, 1959, 13).

СУЛА, і, ж. Те саме, що судак. Вісім хур провадив [Опанас] риби, — там був оселедець, Ляц, сула, та-рань, чазоня, чабаки, сеєрюга (Укр. поеги-романтики., 1968, 549); Риба на стяблі, холодець із сули, начинений кендою... — всього тут було доволі (Добр., Очак. ром-мир, 1965, 426).

СУЛЕМА, і, ж. Оструйний порошок білого кольору, який має дезінфікуючу дію і застосовується в меди-цині, сільському господарстві та техніці. Наповнені розчином марганцевокислого калію, риванолу .. та суле-мею різноманітні колби та склянки давали на абсолютну білому тлі кабінету приємні оптичні ефекти (Вільде, III, 1968, 240); Протрувати насіння сулемою можна за 30—35 днів до сівби (Шкідл. і хвор. рослин, 1956, 314); // Розчин цього порошку. Дяк входить, стає на порозі, вгинається ще дужче і хреститься на сулю в сулемою в кутку (Смолян, Театр., 1940, 12).

СУЛЕМОВИЙ, а, е. Прикм. до сулемá. Сулемовий розчин; // Вигот. із сулеми. Сулемовий препарат.

СУЛИЦЯ, і, ж., заст. Спнс. Не один кінний козак мажився вискочити в поле та пробувати частя шаблюкою або сулицею (Мак., Вибр., 1956, 486).

СУЛИКА, п, ж. Зменш.-пестл. до сулія. — *Хіба гречка йде в сажогон? .. Ану, — каже [слідчай], — привнеси пару сулік (Збав., Бдвна, 1959, 72).*

СУЛІЯ, іі, ж. Велика пляшка; бутель. У.. суліяx, пляшкаx деліють ласкаво та етішно і старки, й наливки, і заморські вина (Стар., Облога..., 1961, 23); На вулиці за гоїртку спинилося двое перехожих — селянин у брилі і селянка з порожньою сулією з-під молока (Смолян., II, 1953, 9); *Образно. — *Оті п'ять автоматів аз кроку відривав; *ожартував старшина... — Кроу'ю не витхалляй, в вона і в наших жилах, — відказав Мироненко... Дити її нам в одну сулію (Голов., Тополя..., 1965, 163).*

СУЛТАН¹, а, ч. У країнах Сходу — титул монарха, а також особа, що носить цей титул. У султана білі палати, а під ними чорні темниці, там сидять в неволі біди бранці, світа сонця не видають в очі (Л. Укр., I, 1951, 390); Гуляли запорозькі чайки й по Чорному морю, і в Сталбуні з'являлись, у султана під вікнами... (Гончар, II, 1959, 316); *У повітря Півень ходив по сцені, мов турецький султан (Вишня, I, 1956, 439).

СУЛТАН², а, ч. 1. Оздаба з пучка шір'я або кінського волосу на головних уборах, на головах коней. Ізали на баскиз конях верхники у яскравих червоно-золотих уборах. Красиво мали султани на їх тюрбаназ (Минко, Намасте..., 1957, 95); // чого і без додатка, перен. Про розширений угорі стовп куряня, диму і т. ін. Сірі султани пилюки, захригноті конем, осідали на скошеній стерні (Тют., Вир, 1964, 272); Постріли на річчині частішали, чорні султани здіймались по всій доужині німецьких траншей (Ю. Бедзик, Полкн..., 1959, 208).

2. Волоть із колосудів, що в суцвіттям багатьох злаків. Досягла [кукурудза] вже росту людини, викинула султани (Рад. Укр., 20.VII 1961, 2); Навесні Донецький степ грає різними барвами численних квіттів. Пізніше він прикрашається султанами трав (Геол. Укр., 1959, 476); У чепурній селіній заті повно квіттів... Білі насті султани ковили біля рамок портретів, дують еткон, за зволоком (Чаб., Шляхами..., 1961, 26); // Про кетяг квіттів. Владно розкидавши широко лопате листя, вишнево-рудими султанами красувалися стебла щавлю (Коз., Нові Потоки, 1948, 14).

СУЛТАНА, п, ж., рідко. Дружина або кровна родичка падишаха. Снідав Настя сама, бо ніхто не зідний їсти разом з короновою султаною (Тулуб, Людолови, II, 1957, 341).

СУЛТАНАТ, у, ч. 1. Монархічна держава з султаном (див. султан²) на чолі. Ганджа чимало знає і такого, що султанат празкув би взагалі приховати від польської Корони (Ле, Хмельницький, I, 1957, 179).

2. Правління, влада султана.

СУЛТАНИЧ, а, ч., розм. Син султана.

СУЛТАНІВ, нова, нове. Прикм. до султан¹; належний султанові. Локотилось із рук у царичі султанове берло (П. Куліш, Вибр., 1969, 425); Знайшли ж то вірні побратими Ного шаблю, вишоплену з піхов, Що разив він нем оттожанів, Ворогів, султанових підніжків (Рильський, III, 1961, 241).

СУЛТАНІВНА, п, ж., розм. Дочка султана. Щодня наввечір ходила Султанівна чарівнича Туди й відти до крикиці, Де плюскочуть срібні води (Граб., I, 1959, 251).

СУЛТАНКА¹, п, ж. Морська промислова риба ряду

окунеподібних. Із морських тварин, що я їх бачив на власні очі, зазначу таких-о: дельфін, султанка, камбала (Вишня, I, 1956, 175).

СУЛТАНКА², п, ж. Те саме, що Султанська курка (див. султанський).

СУЛТАНСЬКИЙ, а, е. Прикм. до султан¹. Віла йде аж до палат султанських (Л. Укр., I, 1951, 390); — *Це мов наречена... Такої краси і в султанському гаремі нема (Тулуб, Людолови, I, 1957, 57); // Підвладний султанові, керований ним. А ти, залицький Осмомисле Яро-славе! ..З батьківського золотого престолу аж за султанську землю стріли пускаєш... (Мирний, V, 1955, 271); Боротьба запорожців.. проти султанської Туреччини мала міжнародне значення (Ком. Укр., 5, 1967, 63); Султанські турки і татари Ясир виводили з села (Рильський, III, 1961, 144).*

Δ Султанська курка — південний болотяний птах з яскравим забарвленням.

СУЛТАНЧИК, а, ч. Зменш.-пестл. до султан². Луз в буйною некошеною травою і рожевими кущами далі переходю у річчині, сріблястий від ковили цілиний степ. Вся палуба нашого буксира, наче білим сніжком, була припорошена шовковистими султанчиками, — їх нанесло сюди зі степу (Вол., Дні..., 1958, 83).

СУЛТАНША, і, ж., розм. Дружина султана. Молода султанша.. гаряче підтримувала похід Мугаммед Герая на Україну (Ле, Хмельницький, I, 1957, 180).

СУЛЬФАДИМЕЗІН, у, ч. Лікувальний препарат, що використовується як протимікробний засіб.

СУЛЬФАЗОЛ, у, ч. Лікувальний препарат, що використовується як протимікробний засіб. Лікування [дизентерії] сульфаниламідними препаратами, до яких належить сульфазол,.. слід проводити з перших днів захворювання (Хвор. дит. віку, 1955, 92).

СУЛЬФАМІД див. сульфамід.

СУЛЬФАМІДИ, ів, мн. (одн. сульфамід, у, ч.). Те саме, що сульфаниламід. В практиці лікування дизентерії поряд з сульфамідами в успіхом застосовується і антибіотики (Мікр. ж., XVIII, 4, 1956, 27).

СУЛЬФАМІДНИЙ, а, е. Прикм. до сульфаміду. Для лікування багцільної дизентерії широко застосовувались сульфамідні препарати (Мікр. ж., XV, 3, 1953, 49).

СУЛЬФАМІД див. сульфаниламід.

СУЛЬФАМІДИ, ів, мн. (одн. сульфаниламід, у, ч.). Прупа лікувальних речовин, які знищують хвороботворні бактерії або послаблюють їх дію. На озброєнні сучасного офтальмолога немало новітніх засобів: антибіотики, антисептики, сульфаниламідні, вітаміни (Рад. Укр., 2.IV 1976, 4).

СУЛЬФАМІДНИЙ, а, е. Прикм. до сульфаниламідів. Сульфаниламідні препарати.

СУЛЬФАТ, у, ч. Сіль сірчаної кислоти. Сульфат свинцю.. випадає у вигляді білого порошкоподібного осаду при додаванні сірчаної кислоти до розчину свинцевих солей (Заг. хімія, 1955, 577); Сульфат амонію, який одержують, використовуючи синтетичний аміак, має переважно білий колір (Добрива..., 1956, 100); Щоб врожай зростає багатий На колгоспівській землі, На заводі ми сульфати Із вуїлля добули! (Бойко, Ростіть..., 1959, 56).

СУЛЬФАТНИЙ, а, е. Прикм. до сульфат; // Який містить сульфати. Сульфатні озера мають .. велику кількість розчинів сірчанокислих солей натрію (Курс заг. геол., 1947, 121); Сульфатні ґрунти; // Який одержують за допомогою сульфатів, обробляючи ними щобудь. Американські учені добули із пшениці такі речовини, які прискорюють загоєвання ран. Це — сульфатна клейковина.. і сульфатний крохмаль (Знання...,

5, 1965, 14); Сульфатна целюлоза; // Стос. до видобутку, виробництва сульфатів. Застосовавши нову технологію одержання сульфату натрію на базі водоймища [Сиваша], можна створити потужну сульфатну промисловість (Наука..., 11, 1956, 13); Сульфатна фабрика.

СУЛЬФАТОСТІЙКИЙ, а, б. Який витримує дію сульфатів, розчинених у морській воді або ґрунтових водах. Ажорські цементники успішно освоїли масове виробництво сульфатостійкого портландцементу (Роб. газ., 13. X 1965, 1).

СУЛЬФІД, у, ч. Сполука сірки з металами. Сульфіди в породах домінують карбону представлені головним чином піритом (Геол. ж., XIII, 3, 1953, 32); Сульфід цинку добувають у вигляді білого осаду при дії сульфідів лужних металів на солі цинку (Заг. хімія, 1955, 554); Домішка сульфідів цинку «приглушує» скло, робить його молочно-білим (Наука..., 12, 1962, 59).

СУЛЬФІДИН, у, ч. Лікувальний препарат, який застосовується при захворюваннях, викликаних коками.

СУЛЬФІДИНИЙ, а, е. Прикм. до сульфід; // Який містить сульфід. Лікування ревматизму провадиться головним чином на курортах із застосуванням вулканічних (нарзанних), сульфідних, радонових ванн і грязелікування (Наука..., 2, 1958, 27); Сульфідні руди; Сульфідні суміші.

СУЛЬФІТ, у, ч. Сіль сірчистої кислоти. Безводний сульфід натрію — білий порошок, кристалічний (Знання..., 2, 1972, 27).

СУЛЬФАТАЦІЯ, і, ж., спец. Консервування ягід, фруктів і овочів за допомогою сірчистої кислоти. Сульфатація... має велике значення як метод заготівлі напівфабрикатів для приготування повидла, варення, джемів (Жолт. енци., II, 1956, 258); Співробітники Науково-дослідного інституту торгівлі і громадського харчування розробили способ сульфатації картоплі (Технол. пригот. їжі, 1957, 20).

СУЛЬФІТНИЙ, а, е. Прикм. до сульфід; // Який містить сульфід. Сульфідні суміші; // Який одержують за допомогою сульфідів, обробляючи ними що-небудь. Сульфідна целюлоза.

СУЛЬФІТОВАНИЙ, а, е, спец. Дієпр. пас. теп. і мнв. ч. до сульфитувати; // у знач. прикм. На експорт підуть черешневої компот, сульфитована малина, протерті чорниці (Рад. Укр., 7.VIII 1973, 2).

СУЛЬФІТУВАТИ, үю, үеш, недок., і док., переш, спец. Піддавати сульфатації. Для тривалого зберігання і перевезень (4—8 год.) картоплю сульфитують (Технол. пригот. їжі, 1957, 27).

СУЛЬФІТУВАТИСЯ, үється, недок., спец. Пас. до сульфитувати.

СУМ, у, ч. Невеселій, важкий настрій, спротивлений горем, невдачею і т. ін.; сумток, журба; протилежне радість. Пилипиця сумувала, віддавши Марусю заміж; з суму того занепадати стала (Вовчок, I, 1955, 237); Ні поля, ні гаї, Ні пташки щибетали. Не приспала жой Суми — бої вразили (Гр., I, 1963, 147); Ні, я знаю, чом нудьгую, Ні, я знаю, звідки сум: То розлука, за гадюка, — Вся причина чорних дум (Крив., Вибр., 1965, 37); Щось таїть він на душі своїй, ходить часом то, як жмара, лютий, то сумний-сумний, а від чого той сум, і лють, і журба — не говорить Вірі (Шиян, Балайда, 1957, 177); Листи сповнені невимовної гіркоти ї суму за рідною землею, теплою людською щирістю (Ю. Янов., V, 1959, 178); — Усі у нас говорять про Леніна, а кого не поштали — не бачили його. Наєть учитель наш не бачи, — з сумом говорить Василюк (Стельмах, II, 1962, 72); Надають розстріляні в дворі під кам'яним муром.. Пустка, сум і плач по убогих оселях, підвалах (Довж., I, 1958, 60); *Образно. Я досі ще забудь не

зміг суворі дні війни, і плач дітей, і сум доріг моєї сторони... (Уп., Вітчизна миру, 1951, 65); *У порівн. Пудами чіплялась за чоботи глина. Чіплялась за чоботи, липла, як сум, Як туга, якої нічим не віддери... (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 62); // Смутний, зажурений вираз (обличчя, очей і т. ін.). І нема в його лиці нічого, окрім обычного суму та моці (Вовчок, I, 1955, 321); — Ви ще листа з конисторії не отримували? — Ні, — беруться сумом очі і обличчя Вікентія Петровича (Стельмах, I, 1962, 411); // Вияв пригніченості, душевного болю (в музиці, пісні і т. ін.). Кобза дзвеніла у мене надвечір'я і то рокотала, як гірм, то промовляла тихим жалем, і під той сум, під ту жалобу слила порубану.. голову старий козак та згадував вірне товариство, що полягаєдесь під Кафюю або Трапезундом (Тют., Впр. 1964, 73); В пісні був сум, тривожний і гіркий (Рибак, Помилка..., 1956, 37).

◇ Владатися (вдатися, впадати, впасти) в сум — ставати сумним; засмучуватися. — Дочко моя, знов мені снився той батько і так страшно!.. — казала Нимидора дочці, і од того часу вона стала журиться і вдалась в сум (Н.-Лев., II, 1956, 247); І досі, згадуючи той вечір, я впадаю в сум, немаче щось вороже, сумне і неухильне стає передо мною (Довж., III, 1960, 505); Душа (серце) обгортається сумом див. обгортатися; Затоплювати (затопляти, затопити) сум у чарці (горліці) див. затоплювати²; Наганяти (наганяти, наводити, навести, навівати, навіювати, навіяти) сум на кого; Вганяти (ввіганяти) в сум кого — засмучувати кого-небудь, викликати у когось невеселі думки. Пісня наганяє на Орису сум (Тют., Впр. 1964, 512); Туман наводить сум (Кочуб., III, 1956, 150); Петрусь не знає, що його слова навіють на Грицька такий сум (Кучер, Пов. і опов., 1949, 273); Над чорними полями низько кружало гайвороння і своїм криком вганяло в сум (Павч., II, 1956, 496); Обгортати (обгорнути) душу (серце і т. ін.) сумом див. обгортати; Пересумувати сум див. пересумувати; Розганяти (розіганяти) сум — розважати кого-небудь, примушувати забути про свій смуток. Недавно була сім'я велика, було так весело, гарно; а тепер нікому ні розважити, ні розігнати суму (Мирний, I, 1949, 200); Сум беріє (забирає, побирає, узяє, обіймає, обійняє, обнімає, обняв, обгортає, обгорнує, обхплює, обхопив, поймає, поймає і т. ін.) кого; Сум нахобдить (найшов, налягає, наліг і т. ін.) на кого; Сум нападає (напав) на кого, кого — хтось стає сумним, засмучується; тяжкі почуття заповняють когось. Будинок великий, а нікого нема!.. Аж сум беріє (Мирний, I, 1949, 200); Обнімає їх сум, жарнілі, знидали дедалі (Л. Укр., I, 1951, 406); Сум.. обняв Івана (Кочуб., II, 1955, 347); [М а г н е з і й:] Ох, дійсно, жалі і сум нас обгорта, Коли науку світлюю, як день, На темну ніч змер змінути хтять!.. (Крот., Вбр., 1959, 582); Часом несподівано на Соломію находила журба, находив сум (Н.-Лев., VI, 1966, 415); — Дуже вже сум великий на мене напав (Вовчок, I, 1955, 19); Сум напав такий обож, що за день одно другому слова не скаже... (Мирний, IV, 1955, 42); Сум душу (серце, гблову і т. ін.) обнімає (обійняв, обнімає, обняв, обгортає, обгорнує, стискає, стіснув і т. ін.); Сум на душу (серце і т. ін.) нахобдить (найшов, налягає, наліг і т. ін.) — хтось переймається почуттям смутку, туги. В серці — почував він — прокидалось щось невідоме.; несподіваний сум обнімає голову (Мирний, I, 1949, 128); Я на ногах немов кайдани чую, А серце стиснує розпач, сум і жах... (Л. Укр., IV, 1954, 91); Роман пригадував, як Соломія колосів і співала, і щибетала в його заті.. І ніколи в той час не брала його нудьга за серце, не находив сум на душу (Н.-Лев., VI, 1966, 413); Сум важким каменем налягає на серце, слюви

тизо котяться з очей, коли згадаєш, хто тут позова-ний... (Коцюб., III, 1956, 44); Сум стоїть (залігбає, заліг і т. ін.) де — невеселій настрої панує де-небудь. Малакка з дочкою сиділи мовчки по кутках та снували гіркі думи... Сум стоєє в хаті, облявши з тишею (Коцюб., II, 1955, 22); Забрали Дмитрика. Сум заліз у хаті Маруськів (Хотк., II, 1966, 90); Сумувати сумом див. сумувати.

СУМА, ж, ж. 1. Результат додавання двох або кількох величин. Суму, в якій доданки можуть бути числами додатними, від'ємними і рівними нулеві, прийнято називати алгебраїчною сумою (Анг., I, 1956, 27); Щоб вивести середню добову температуру, складають результати чотирьох спостережень і суму ділять на 4 (Фіз. геогр., 5, 1956, 82).

2. Загальна кількість, сукупність чого-небудь. Завдання вузу не тільки дати певну суму знань, а й навчити людину мислити (Ком. Укр., 7, 1963, 34); Мова народу — то не випадина собі сума сів та вирощає, а живий організм. Він безперервно розвивається, змінюється, еволюціонується (Наука., 3, 1972, 9).

3. Певна кількість грошей. Хоч недовго жила [Івга] в городі, та таку велику суму принесла! (Кв.-Осн., II, 1956, 299); [П е р е п а д а я.] Дістні рублів — х-хел Де ж то його таку суму взяти? (Мирний, V, 1955, 125).

Страхова сума див. страховий.

◇ Загнати (загнути) суму див. загнати; Кругла сума див. круглий; Сума суменна, рідко — величезна кількість грошей. — Дранки не має [Короп] на собі. А як увяє на гиндель [гевдель], та назбирає суми сумених (Март., Тв., 1954, 73).

◆ У сумі: а) разом, у цілому, у сукупності. В сумі потужність.. ракети-носія «Восток» становить близько 20 мільйонів кіньських сил (Рад. Укр., 26.V 1967, 3); Атлет.. установив два світових рекорди: в ривку — 178 кг і в сумі двоборства — 392,5 кг (Веч. Київ, 16.XII 1974, 3); б) загальною кількістю. Колгосп планує.. подати допомогу індивідуальним забудовникам у сумі 450 тисяч карбованців (Ком. Укр., 6, 1975, 79).

СУМА, й, ж., заст. Торба. Літом пролежиш, а зимою з сумою поближш (Укр. присл., 1963, 254); За плечима [в діда] чимала шкурятна сума (Морд., I, 1958, 100); Колись мій покійний йдусь любив повторювати прислів'я: від суми та тюрми — не зарікайся (Збан., Єдина, 1959, 88); *У порівн. Із лик плетєні козубеньки, з якими додять по опеньки, Були, мов суми, на плечах (Котл., I, 1952, 189).

◇ Довбдати (довесті) до суми — робити зебраком. Милої куми доводять до суми (Укр. присл., 1963, 453).

СУМАРНИЙ, а, е. 1. Який являє собою суму чого-небудь; одержаний внаслідок додавання. Сумарна потужність усіх двигунів ракети, яка доставляє на орбіту космічні кораблі, вимірюється мільйонами кіньських сил (Веч. Київ, 16.VIII 1962, 3); Роздробленість заорфідових зерняток настільки велика, що сумарна поверхня цієї речовини приблизно в 200 раз перевищує загальну площу листка (Хлібороб Укр., 10, 1965, 10).

2. Нерозчленований, узагальнений. Сумарний аналіз.. варіантів кожного пісенного зразка — важливий шлях для розуміння динаміки взаємодії слова і музики в народній пісні (Нар. тв. та етн., 3, 1976, 49); Сумарні підрозумки.

СУМАРНІСТЬ, пості, ж. Властивість за знач. сумарний 2. До недоліків звичайної ймовірності як міри масових явищ статистики населення і моральної насамперед віднесли [вчєві] деяку сумарність і теоретичну недосконалість (Вибр. праці М. В. Птухи, 1971, 102).

СУМАРНО. Присл. до сумарний. Завдання полягає не тільки в тому, щоб сумарно покрити попит покуп-

ців, головно, які товари знайде покупець у магазині, наскільки він буде задоволений їх різноманітністю і якістю (Матер. XXIV з. КПРС, 1971, 201).

СУМАТОР, а, ч. Математичний прилад, який визначає суму заданих величин.

СУМАХ, у, ч. Невелике дерево або кущ родини сумахових з дрібними квіточками, зібраними у волотисті або колосовидні суцвіття. У найбільш теплий і відкритий місця узбережжя Криму дико росте сумах (Лісівн. і ползах. лісорозв., 1956, 82).

СУМАХОВІ, вих, жн. Назва родини роздільноплесткових деревних і чагарникових рослин, окремі види якої містять дубильні речовини та барвники. В останні роки все більше привертає увагу вчених і практиків дозгоєвча куцоєв рослина скуптія з родини сумахових (Наука., 7, 1956, 21).

СУМБУР, у, ч. Щось неясне, безспемне; плутання, безладдя. Представники різних формалістичних напрямів у мистецтві.. оволодували ескає кривляння чимсь новим. Таке псевдонаторство відкидало реалізм, простоту і зрозумілість образу, замінюючи їх сумбуром, дешевим оригіналістичанням (Іст. укр. літ., II, 1956, 35).

СУМБУРНИЙ, а, е. Позбавлений ясності, системності, порядку; плутаний, безладний. Боюсь тільки, що лист цей буде надто сумбурний, і Ви не повірите, що писав його я — людина методична і досить урівноважена (Шовк., Інженери, 1935, 194).

СУМБУРНІСТЬ, пості, ж. Властивість за знач. сумбурний. Сумбурність виступу.

СУМБУРНО. Присл. до сумбурний. Говорила вона трохи сумбурно (Грим., Подробіці., 1956, 172).

СУМЕЖНИЙ, а, е, діал. Суміжний. На його парцелі, сумежній в Германовою, є стара, давно вичерпана від нафтових вазобів [ресурсів] яма (Фр., VIII, 1952, 413); — Панюк отой, Янковський, продас три морги, тиз... — Що сумежні з моїм полем? — скрикнув Роман (Коцюб., I, 1955, 105); [Р у ф п м о в п ч:] Давайте ми евоєз наймеєо пунтковоє асішка, до рєчі, нашє лісу сумежні? (Кроп., IV, 1959, 73).

СУМЕЖНО, діал. Присл. до суміжний. Мотря була вдова і жила сумежно з Грицьковим батьком (Гр., I, 1963, 350).

СУМЕННИЙ, а, е: ◇ Сума суменна див. сума.

СУМЕРК, у, ч., діал. Присмерк, смеркання. Година була надвечірня, закутана є сумерк (Коб., III, 1956, 263); Сумерк западає щораз густиший (Фр., VI, 1951, 179); *Образно. Тяжко, важко вік свій коротати У мєвдіння сумєрці німіж (Фр., X, 1954, 24).

СУМЕРКОВИЙ, а, е, діал. Присмерковий. Тіні фантастичні, образи величні Губляться в тумані сонної землі, Але миготіння Ясного проміння Мріяється буде є сумєрковій млі (Ворошич, Вибр., 1959, 17).

СУМИРНІСТЬ див. сумирність.

СУМИРНЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до сумирний. Микола, Прокопіє хлопчик, такий школярик гарнесенький був: сумирненський, соромливенький, млявенький, як дівчинка (Тесл., 3 книги життя, 1949, 36); Бекасиж — пташка сумирненська (Вишня, II, 1956, 152).

СУМИРНИЙ, а, е. Покірний, лагідний (про людину); смирний. Ота сама Параскіца — тиза, покїраива, сумирна — починала бунтуватися кожним своїм фібром проти невірної долі (Коцюб., I, 1955, 267); Вже давно перестав стогнати й верещати Свириденко і сидів сумирний і зігнутий (Квр., Вибр., 1960, 154); // Слухляний, неворовистий (про тварину). Красунь-бугай... але характером пазгий, сумирний (Вишня, I, 1956, 416); // Який виражає покїрність, лагідність. Вона наче навмисне стала тут, щоб своїм коволеньким, сумирним

виглядом відтінити його ріст, силу, розмах (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 46); У великих сумирних очах залягла.. туга (Мяко, Вибр., 1952, 8); // Споვნений покори, незлобности (про характер, вдачу і т. ін.). Сумирна і чиста душа Чайкизи усе життя тягнулась до того щастя, яке жевріло тільки в переказах і надіях (Стельмах, I, 1962, 292); Сіромастий кін.. був худобиною розумною і сумирної вдачі (Іщук, Вербівчан, 1961, 161); // перен. Споვნений спокою, тиші. Спокійний, сумирний стоїть сад (Гончар, М. Братусь, 1951, 8); Всі знали, що кожну мить переправу можуть помітити, і тоді.. сумирні води Дніпра закипають, мов печельна смола (Перв., Невпгадане життя, 1958, 232); // перен. Ясний, тихий, сонячний (про погоду, пору дня, року і т. ін.); погожий. Дивовижно сумирні були дні осені (Рибак, Помилка.., 1940, 67); Ранок встав морозаний, сумирний (Хвжнжяк, Тамара, 1959, 136); // Спокійний у вияві, перебігу (про життя, роботу і т. ін.). Оддзвонили панські ковани підкови, В камені відбилися сей кривавий слід, — Ти синів найкращих, сивоглавий Львове, Обираш нині на новий похід, — За сумирну працю, за життя щасливе (Рильський, II, 1960, 150); Уже здавалося Микози самому, що він — не він, а оцей хлопчисько, якому намалював таку сумирну і безмарну життєву путь (Полт., Повість.., 1960, 344).

СУМИРНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. сумірний. — *Нате, візьміть, — простяг він руку, в якій на розкритій долоні лежало п'ять злотих. Говорив ці слова в християнського сумирністю і благочестям (Цюпа, На зустріч.., 1958, 52); Має [село] тільки одну вулицю.. Така топографія і зумовила, власне, сумирність побуту села (Смолич, Мвр.., 1958, 172).*

СУМИРНО, присл. I. Присл. до сумірний. *Кудиш був настрояний сумирно (Ільч., Серце.., 1939, 412); Низенька черевата конячина сумирно брела, потнолюючи голову (М. Ол., Леся, 1960, 181); [М а р к о.] Та сиди вже сумирно, не совайся (Мороз, П'єсн, 1959, 64); Сумирно, тихо шумів за вікном осінній дощ (Кач., II, 1958, 347).*

2. у знач. присудк. с. Спокійно, тихо. *Над головою повідне, голубе небо, — і тепло, сумирно, любо докола (Фр.; VIII, 1952, 338); В тихім парку синьо і сумирно, ніби чуть хвилин прозорий літ... (Сос., Близька дальна, 1960, 113).*

СУМИР'Я, я, с., рідко. Те саме, що покора. *В очах твоїх відблиск блакити, А в серці сумир'я святе... (Стар., Поет. тв., 1958, 44).*

СУМИРЯТИСЯ, яюся, яшся, недок., **СУМИРІТИСЯ**, мпрієся, мпрієшся, док., діал. Упокорюватися. *Дивилась.. [Настя], якось тихшала все, ніби сумирялася, та й виїшла з хати (Вовчок, I, 1955, 270); Сумирися, хоч у судо беай (Номис, 1864, № 3233); Були такі, що стали наркати на трудну путь. Що їм було за те? Згадай про се і духом сумирися... (Л. Укр., III, 1952, 8).*

СУМІЖНИЙ, а, в. Який межує з ким-, чим-небудь, прилеглий до чогось. *На суміжному полі стирчало [жито] дозори, рідке та мізерне (Коцюб., I, 1955, 119); Чуті музику й виставні пісні з суміжної зали, де бенкетув Воввода в гостях (Коч., П'єсн, 1951, 172); Він відчинив двері в суміжну з кабінетом кімнату (Головко, II, 1957, 562); Простягнута рука [турецького] міністра зустріла руку комісара. — Мій уряд — уряд високої Турецької Республіки — доручив передати вам, а в вашій особі й урядові братнього ї суміжного в нами Союзу, що ми.. простягаємо вам братню руку через море (Ю. Янов., II, 1958, 110); // Розташований поруч; сусідній. *Хтось побіг в суміжну юрту, де кипів самовар, і не пілау чаю, а весь самовар притяг до хворого (Тулуб, В степу.., 1964, 19); В суміжному саду, ва кущами.. стоїє отець**

Христофор (Довж., I, 1958, 406); // перен. Нерозривно зв'язаний з чим-небудь, близький до чогось. Чимало трактористів оволоділи суміжними спеціальностями — стали водіями кукурудзозбиральних комбайнів (Рад. Укр., 17.III 1961, 2); — Чи ми такі вже ніжні, що не під силу, скажемо, нам професії суміжні? (Дор., Три богатырі, 1959, 46); Суміжні виробництва.

СУМІЖНІ КІМНАТИ — кімнати, які мають спільну стіну. *Квартира у них невеличка — дві суміжні кімнатки (Баш. На.. дорозі, 1967, 165).*

Δ Суміжні куті, мат. — два кути, в яких одна сторона спільна, а дві інші є продовженнями одна одної. **СУМІЖНИК**, а, ч. Підприємство, виробнича діяльність якого пов'язана з іншма. *Колективи Глузського базового комбінату, «Трегаторної мануфактури» і Рубіжанського хімічного комбінату уклали договори про творчу співдружність суміжників (Рад. Укр., 10.II 1972, 1).*

СУМІЖНИСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. суміжний. *Марксистське слов'язнознавство.. пояснює спільні риси в культурі і побуті слов'ян спільністю їх походження, суміжністю територій, тісними економічними, політичними та культурними зв'язками (Нар. тв. та етн., 4, 1963, 4); Асоціація за суміжністю.*

СУМІЖНО, Присл. до суміжний.

СУМІЖНИЙ, а, в. Який можна виміряти однаковою з чим-небудь мірою; спільномірний. *Два відрізки прямої називаються сумірними, якщо вони мають спільну міру (Геом., I, 1956, 93).*

СУМІРНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. сумірний.

СУМІСНИЙ, а, в. 1. Який здійснюється спільно, гуртом, разом з ким-небудь; спільний. *Яедоха мюгом відгадала, що Павло буде чоловік покірний..: вітмаючись, перша ступнула на килим біля аналоя і на перших же днях їхнього сумісного життя ніжно сказала кийш (Тют., Вир, 1964, 366); // Який відбувається, проводиться спільно або водночас. Для одержання високого врожаю силосної маси.. у багатьох господарствах встановили сумісні посіви кукурудзи з соєю та з іншими зерновобовими (Хлібороб Укр., 7, 1972, 5); Сумісне внесення добрив.*

2. Який можна поєднати, сполучити з чим-небудь. *Реформізм взагалі полягає в тому, що люди обмежуються аїтацією за зміни, які не вимагають усунення головних основ старого, пануючого класу, — зміни, сумісні із збереженням цих основ (Ленін, 23, 1972, 84); Мистецтво і злочин не сумісні! Мистецтво — це чесність, чистота і душевна краса! (Смолич, Театр.., 1946, 63); Надійними, договірними, рузливими, хімічно та біологічно сумісними мають бути.. штучні клапани (Наука.., 10, 1965, 24).*

СУМІСНИК, а, ч. Людина, яка працює за сумісництвом.

СУМІСНИЦТВО, а, с. Одночасне виконання кількох службових обов'язків; праця на іншому (крім основного) підприємстві, в іншій установі і т. ін. *Слід ширше залучати (в порядку сумісництва) висококваліфікованих працівників виробництва до педагогічної та дослідницької роботи (Рад. Укр., 16.IX 1961, 3); — Оце, товариші, наша нова співробітниця, — сказав Крушина. — Вона буде замість тітки Паші.. І, звичайно, за сумісництвом вона буде нашим спец- і диктур'ром (Жур., Нам тоді.., 1968, 24).*

СУМІСНИЦЯ, і, ж. Жін. до сумісник.

СУМІСНИЦЬКИЙ, а, в. Примк. до сумісник і сумісництво.

СУМІСНИСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до сумісний. *Представники різних релігійних організацій.. намагаю-*

тяться проповідувати ідеї про сумісність християнства в соціалізмі і комунізмі (Наука., 12, 1958, 49); Крім, яку зважають в організм хворого, обов'язково підбирають за сумісністю груп, інакше червонокрівіє злипатимуться, руйнуватимуться (Знання., 2, 1966, 3).

СУМІСНО. Присл. до сумісний. Колгосп «Червона зірка» проводить виробничі досліди вирощування цукрових буряків сумісно з кукурудзою на зеленій корм худобі (Хлібороб Укр., 5, 1964, 10).

СУМІСТИТИ *див.* суміщати.

СУМІСТИТИСЯ *див.* суміщатися.

СУМІШ, і, ж. 1. Сукупність предметів різного виду, сорту. На чорноземних ґрунтах найбільш продуктивними є суміші однорічних злакових трав з ярою виюю (Колг. Укр., 3, 1956, 19); В елевних кормах, особливо в елакобобових сумішах, є всі можливі компоненти, потрібні для росту і розвитку молодого організму тварин (Хлібороб Укр., 4, 1965, 27); То тут, то там влаштувалися [артілеристи] проби батарей, і тоді важко гехкали багатодюймової гармати і далеко на обрії.. здіймалася високо вгору буро-чорна суміш із вогню, багнюки та диму (Гончар, II, 1959, 389); // перен. Поєднання чого-небудь різного, різноманітного. Яка тут [у юрмі школярів] суміш лиць, і бесід, і убрень, і едач (Фр., XIII, 1954, 87); Ольга Аркадіївна.. зустріла дочку емоційною сумішню сльз і радості (Зур., Наа. світі, 1967, 39).

У суміші з чим — разом, спільно з чим-небудь. Досвід показує, що найдоцільніше — вирощувати кукурудзу в суміші з багатими на білки бобами (Знання., 9, 1965, 3); Хто не вдихав того морського духу, Вільгельмого і гострого, як сльз, У суміші із запахом смоли..! (Рильський, III, 1961, 111).

2. Продукт механічного поєднання, змішання різних речовин, елементів. Існують такі дрібні суміші, які мають еластичність самозайматися (Донч., V, 1957, 389); Дросель був відрегульований, в мотор надходила гороша суміш (Львч., Звпч. хлопці, 1947, 103); Кормові суміші.

Δ Пальна (горюча) суміш — горючі гази або пара рідкого палива з повітрям, які запалюються в двигунах внутрішнього згоряння. Горюча суміш в циліндрі деизуна попередньо стискується і запалюється електричною іскрою (Автом., 1957, 19); Робоча суміш — паливо, повітря й залишкові гази в двигуні внутрішнього згоряння. Деизуни комбайнів працюють за чотиритактним циклом, і запалювання робочої суміші відбувається від електричної іскри (Зерн. комбайни, 1957, 150).

СУМІШЕВИЙ, а, е. Прикм. до суміш 2; // Який являв собою суміш. Сумішевий бараник.

СУМІШКА, и, ж. Те саме, що суміш. Він запросив мене був, щоб я йому в тій сумішці шпаргалка віднайшов якийсь давній квіт (Фр., IV, 1950, 475); Великі загоони.. засівають сумішкою декількох газонних трав (Зелен. колг. села, 1955, 163); — Тепер я трохи починаю розуміти, що таке прусський стиль. Сумішка хвалювості, самодоволення і надутості — ось що воно таке (Собко, Запорозька.., 1952, 73); Газова сумішка для турбіни утворюється у.. генераторі газу (Наука., 3, 1956, 18).

СУМІШОУТВОРЕННЯ, я, с. Процес утворення сумішей. При пуску холодного деизуна умови сумішоутворення погіршуються у зв'язку з конденсацією парів бензину на холодних стінках електричних трубопроводів і циліндрів (Підручник шофера.., 1960, 68).

СУМІЩАННЯ, я, с. Дія за знач. суміщати.

СУМІЩАТИ, аю, ащ, недок., **СУМІЩИТИ**, ішу, іщш, док., *перех.* 1. Нерозривно поєднувати; сполучати. Неможливо довгий час суміщати розвиток міжнародної розрядки і постійне збільшення воєнних потенціалів дер-

жав, удосконалення і нагромадження зброї (Ком. Укр., 6, 1975, 13); Складність втілення капрі-сповадів [у фільмі «Пома про море»] примушувала Олександра Петровича [Довженка] шукати нових форм вираження.. — Чи може сумістити політ гусей зі справжнім морем, наприклад, на тлі неба на морі покласти мультиплікат? (Мист., 6, 1958, 30); // Займатися чим-небудь одночасно з іншим. Суміщати обов'язки; Суміщати посади.

2. Накладаючи одну на одну (лінії, фігури і т. ін.), досягати збігу кожної точки або частини. Дві геометричні фігури називаються рівними, якщо переміщенням однієї з них у просторі її можна сумістити з другою фігурою так, що обидві фігури сумістяться в усіх своїх частинах (Геом., I, 1956, 3); Сумістити плащини.

СУМІЩАТИСЯ, ається, недок., **СУМІЩИТИСЯ**, істяться, док. 1. Нерозривно поєднуватися; сполучатися.

2. Збігатися в кожній точці або частині при накладанні (про лінії, фігури і т. ін.). Не суміщаються профілі виробу і шаблона, якщо фреза вибрана невірно і її профіль не відповідає потрібному профілю виробу (Фрез. справа, 1957, 174); При вимірюванні кута транспортир накладають так, щоб ребро лінійки його сумістилось з однією стороною вимірюваного кута (Кресл., 1956, 19).

3. тільки недок. Пас. до суміщати.

СУМІЩЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до сумістити. Основним типом масового життя на Україні було будинок з однієї кімнати, суміщеним і кухнею (Живий буд. колгоспника, 1956, 8); Симетрією ми називаємо особливу еластичність тіла або геометричних фігур, внаслідок якої їх окремі частинки можуть бути уявно суміщені одна з одною за допомогою деяких симетричних операцій (Рентгеногр. мет., 1959, 61).

2. у знач. прикм. Який передбачає або забезпечує одночасне виконання чого-небудь. Суміщений графік; Суміщений спосіб виробництва; // Який поєднує в собі елементи різних будівель, споруд. Іркутська ГЕС буде суміщеного типу і без водозливної греблі (Наука.., 8, 1956, 15).

СУМІЩЕННЯ, я, с. Дія за знач. сумістити, суміщати. Бригада складачів.. вирішила за рахунок швидкісної обробки поїздіє і суміщення маневрових операцій кожної зміни обробляти понад завдання 200—250 вагонів (Роб. газ., 14. X 1965, 1); Операцією симетрії називають операцію суміщення точки (або частини) фігури з іншою її точкою (або частиною) (Рентгеногр. мет., 1959, 61).

СУМКА, и, ж. 1. Виріб із шкіри, тканини і т. ін., що має форму торбинки, футляра з ручками і служить для перенесення чого-небудь. На голову бривал наложив [Меркурій]; На грудях в бляхою ладунка, А заду з сучарями сумка (Котл., I, 1952, 80); Шкірна сумка з чистими висла в нього на боці (Донч., VI, 1957, 54); Віктор дістав в польової сумки зошит (Автом., В. Кошак, 1954, 124); Фельдшерка розкаала свою сумку-аптечку (Головка, Літа.., 1956, 165); Господарська сумка; Ученьська сумка; *Образно. — Думаеш, ніто не знає, яка сумка в того батька! ..Го-го! багачького сина і чорт не бере (Л. Укр., III, 1952, 561); // Про такий виріб для деяких предметів жіночого туалету, грошей і т. ін. Аксесуари весняного одягу — взуття на зручному каблучці.. і прямокутної сумки, хустка на шиї (Веч. Київ, 17. II 1969, 4); Жіноча сумка.

Санітарна сумка *див.* санітарний.

2. анат. Утвір із сполучної тканини, який оточує або містить у собі суглоби, внутрішні органи і т. ін. Зовні серце вкрите сполучнотканниною оболонкою — навколосерцевою сумкою (Анат. і фізіол. люд., 1957, 60); Суглобова сумка іноді буває настільки тонка, що

роль її у сполученні кісток незначна (Метод. викл. анат., 1955, 63); Волосяна сужка.

3. зоол. Підчеревний мішок, у якому довшуються й розвиваються малата деяких тварин. Сажка (сумчастого ведмеда) народжує одно маля, якого ще довгий час після виходу з сумки таскає на спині (Посібник з зоогеогр., 1956, 19).

4. бот. У деяких гривбів — клітина, в якій розвиваються спори.

СУМКОВИЙ, а, в. 1. Прикм. до сужка 1.

2. анат. Прикм. до сужка 2. Сужкова зв'язка.

СУМЛИВИЙ, а, в, нар.-поет. Те саме, що сумний 1. *Піде [свекруха] до сусіда, обсудиць: «Сумлива невістка, сумлива»* (Чуб., III, 1872, 206); *Прости ж, старий Дніпро, і, мов дітей своїх, Ласкаво привітай ти співці ці сумливі...* (Маяк., Тв., 1955, 129).

СУМЛІННИЙ, а, в. Який чесно, старанно, ретельно виконує свої обов'язки; добросовісний. *Доктор.. мені сподобався. Видко, дуже тямуща й сумління людина* (Коцюб., III, 1956, 167); *Ного не вважали ні відчайкою, ні болягузом. Він був скромний собі трудівник війни, сумлінний, завжди урівноважений* (Гончар, III, 1959, 374); // Виконуваній, здійснюваній старанно, ретельно. *Сумлінною роботою, бездоганною поведінкою заслужила Кукоба честі обрання її ланковою* (Донч., II, 1956, 495); *Передові члені, сходяться на визнанні величезної цінності фольклору, добиравшись дедалі точнішого й сумліннішого записування* (Рильський, IX, 1962, 199).

СУМЛІННІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. сумлінний. [А п в а:] *Привітайте, що й ви не все по ширості чинили... то відки ж се тепер така сумлінність?* (Л. Укр., III, 1952, 410); *Старий коваль полює Лаврину Перегуду за змілі руки, за сумлінність* (Ішук, Вербічани, 1961, 81); *Тітка Клава.. стояла на порозі й вітала гостей. Вона добровільно взяла на себе роль господині й виконувала її з усею сумлінністю* (Вільде, Сестри..., 1958, 180).

СУМЛІННО. Присл. до сумлінний. *Молодь, здається, не тямуча, а робить якесь поважне діло, поємлі й сумлінно виконує завадану роботу* (Коцюб., I, 1955, 232); *Ще в дитинстві вичитати сумлінно Брався річку чудову мою* (Мас., Степ, 1938, 12).

СУМЛІННЯ, я, с. Усвідомлення й почуття моральної відповідальності за свою поведінку, свої вчинки перед самим собою, людьми, суспільством; моральні принципи, погляди, переконання; совість. *Хто сумління не має, той правди не знає* (Укр. присл..., 1955, 67); *Актриса не почувала за собою ніякої вини. Адже вона нічим не забруднила своє сумління, її ніщо не зв'язувало з фашизмом* (Собко, Запорожуа..., 1952, 20); *Кожен діяч так, як йому підказувало його революційне сумління* (Гончар, II, 1959, 87); — *Я зробив не більше того, що вважало мені мов сумління інженера* (Шовк., Інженери, 1956, 369); *Образно. *Учительсько провінціальна Нина, і завжди, і навіки ти живеши, Бо ти — сумління, що горить в людині* (Рильський, Наша сила, 1952, 66); // чого, чия, перек. Найчесніший, найсправедливіший, найвідповідальніший представник певного колективу, суспільства і т. ін.; живе втілення чесності, порядності. В народженні з товаришами він був рівний, надійний, дієчата називали його сумлінням факультету (Гончар, Людина..., 1960, 31).

Де твоє (у тебе, ваше, у вас і т. ін.) сумління? Май (майте) сумління; Неміє (немає) сумління у тебе (у вас і т. ін.) — те саме, що Де твоя (у тебе, ваша, у вас і т. ін.) совість? Май (майте) совість; Неміє (немає) совісті у тебе (у вас і т. ін.) (див. совість).

◇ Втратити (розгубити) сумління [й честь] — стати

безсоромним, підлим. [З о л о т а р ь о в:] *Сумління втрапив ти, чи, може, сором, Чи те і друге разом?* (Дмит., Драм. тв., 1958, 338); [Л п ц а р:] *Гордує тобою я не тим, що хлопка ти, а тим, що на послух розгубила сумління й честь* (Л. Укр., II, 1951, 195); Для заспокоєння (очістки) сумління — те саме, що Для очістки совісті (див. очістка). *Політик говорив ніби до товариства, а властиво для васпокоєння swojego [свого] сумління* (Фр., V, 1950, 40); *Заговоріло сумління у кого, у кому — те саме, що Заговоріла совість (див. заговорювати); Залишаті (залишити, лишати, лишити) що на сумлінні кого, чиему — надавати кому-небудь право самому судити про правильність своїх утвнків. Вірні чи невірні ці інформації — залишати на сумлінні автора листа* (Еллар, II, 1958, 165); Із спокійним (з чистим, з ясним) сумлінням — будучи переконалим у своїй правоті; спокійно. *Кого такі лани люблять, того я з спокійним сумлінням можу не любити* (Фр., XIII, 1954, 279); *Павло Коваль.. вірно ніс службу на крейсері і тепер з чистим сумлінням залишає море* (Кучер, Прощай..., 1957, 10); *Іті (чиніти, діяти) прбіт власного (своєг) сумління — робити що-небудь усупереч своїм моральним принципам, переконанням. — Скажіть: ніколи ви не кричали душою? Ні в чому не йшли проти власного сумління?* (Гончар, Тровка, 1963, 153); [Лєжіть] на сумлінні кого, у кого, чиему — те саме, що [Лєжіть] на совісті (див. совість). *Чому не смівши ніколи? Чи, може, лєжить який гріх Великий на тобім сумлінню [сумлінні]..?* (Фр., XI, 1952, 28); *Кров, яку пролили ми з тобою в бою, На сумлінні у ворога — знаю* (Перв., II, 1958, 280); *Льшатіся (лишати) на сумлінні див. лишатіся; Мукі (докори, докір, гризоти, гризота) сумління — те саме, що Мукі (докори, докір) совісті (див. совість). І жаз, і сором, і муки сумління не давали їй спокою* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 332); *Докори сумління, видно, не особливо гризли його за те, що з-під носа випустив живим того нужденного, більше стожого на чабана, волю* (Гончар, III, 1959, 59); *Гризоти сумління перетворювалися в його душ на страх перед наступним судом* (Мур., Свіже повітря..., 1962, 175); *Не має ні сорому (ні чєсті), ні сумління хто; Неміє (немає) ні сорому (ні чєсті), ні сумління у кого — те саме, що Неміє ні сорому, ні совісті (див. совість). Наші вороги не мають ні чєсті, ні сумління* (Фр., IV, 1950, 97); *Нечїсте сумління — те саме, що Нечїста совість (див. нечїстий). Правду мовити — мене таки дуже турбує, як ти доїдеш. Особливо мов нечїсте сумління докучає мені тепер* (Коцюб., III, 1956, 131); *Чорні руїни гнітили, як нечїсте сумління* (Коцюб., II, 1955, 97); *Обтяжувати своє сумління див. обтяжувати; Прокїнулось сумління у кого, у кому — те саме, що Заговоріла совість (див. заговорювати); Стало (стане) сумління у кого — хтось не соромиться робити що-небудь негоже. [Є п в с к о п:] *Коли сумління стане — зай втїкають [бравці]* (Л. Укр., II, 1951, 463); *Сумління мучить (мучило, гризє, гризло, печє, пекло і т. ін.) кого — те саме, що Совість мучить (мучила, гризє, гризла і т. ін.) (див. совість). Мене вже й сумління мучить, що позволив собі таку дорожу приємність* (Коцюб., III, 1956, 157); *Цїлу ніч Юрка гризло сумління, він думав про сестру* (Козл., Ю. Крук, 1950, 304); *Пече [Деніса] сумління, що покинув батька* (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 20); *Як велить (підказує, наїказує і т. ін.) сумління — те саме, що Як велить (підказує) совість (див. совість). Робив він те, що йому веліли, робив так, як підказувало йому сумління* (Ле, Опов. та нариса, 1950, 172); — *Тепер ти відповіш [відповіси] мені на мов питання, — сказала я йому, — а відтак можеш мене**

про мене, і в воду кинути, як твоє сумління наказує тобі це (Коб., II, 1956, 300).

СУМНЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до сумнівний. Ой сумнений мій миленький, сумненийкий, сумненийкий, Та й для того, що я бідна, а він багатенький (Коломийки, 1969, 286); Ох, і не раз тая пісня сумненийка.. Тихий привіт мені слава, мов пеняка (Фр., X, 1954, 57).

СУМНЕНЬКО. Присл. до сумнівенький. Соколи собі літають, сумненийко зукують (Коломийки, 1969, 213); // у знач. присудк. с. Сумненийко трюзи в моїй квартирі: голі стіни, голій стіл (Вас., Незібр. тв., 1941, 167).

СУМНЕСЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до сумнівенький. Мої пісні малесенькі Вітерцем вечірнім тлнуть, Веселенькі, сумненийкі, — Яких часом струки втнуть (Граб., I, 1959, 541).

СУМНЕСЕНЬКО. Присл. до сумнівенький.

СУМНИЙ, а, є. 1. Який сумує, відчуває сум; якого охопив сум; смутний, журний; протилежне в е с л и й. Грогада зібралась, як ніч, сумна; молодіці кричать, плачуть; а мати — як нежива ходить (Вовчок, I, 1955, 87); Петро, похнюпавши голову, сидить сумний-сумний (Гр., I, 1963, 252); Батько Оленки в тюрмі.. Оленка ходить сумна (Турч., Зорі., 1950, 17); — Чого це ти, дочко, така сумна? Чи не болять що? (Тют., Впр, 1964, 510); // Схильний до суму, журби. Як його весело бути, коли друнтя та лаття покриває молоді тіло?.. Не дивно, що сумна Килина вдалася (Мирний, IV, 1955, 249); Мій брат Олег, над всіх котаний, був хлопчик тихий і сумний (Сос., II, 1958, 363); // Який виражає сум, журбу; власт. людне, яка сумує. Мотря глянула на невістку — і чорні думки зникли, зразу збегли з сумного обличчя (Мирний, II, 1954, 249); Я не спускаю ока з сумної постаті діда (Кочуб., II, 1955, 404); Входить Ольга, молодя ще жінка, з байдим обличчям і сумними очима (Зар., Антеї, 1962, 207); Сумна усмішка; Сумний погляд; *Образно. Явір сумними вітми Жураиво хилиться на яр (Манж., Тв., 1955, 94); // Пов'язаний із смертю, трауром; скорботний. Страшно і вдень їй сумних катафалків, чорної ризи, і ладуно, й мар (Л. Укр., I, 1951, 249); Зустрічні хурцики, що везли з Полтави на Зіньків та Гадяч бочки з оселедцями, забачивши сумний поїзд, зіймали шапки (Тют., Впр, 1964, 153).

2. Сповнений, проїнятий сумом, тугою, журбою. Сумні Василеві оповідання навели на мою душу смуток та невеселі думи (Н.-Лев., VII, 1966, 286); Ні, я хочу крізь сльози сміятись, Серед ліса співати пісні, Без надії таки сподіватись, Жити хочу! Геть думи сумні! (Л. Укр., I, 1951, 41); Хтось чистим, хорошим, високим голосом почав стару, як світ, сумну, як людська доля, давню солдатську пісню (Тют., Впр, 1964, 281); // у знач. ім. сумна, ної, ж. Журлива пісня. Увечері, смерком уже, вертаються з панцирні люди потомлені і вояком сонячним, і тяжкою працею; всі мовчать — хіба який зітхне важко або заспіває сумної, сумної стиха... (Вовчок, I, 1955, 110); Оксана.. співала тільки сумних, виллюючи у них своє безгалавня (Ішук, Вервібчани, 1961, 35); // Який минає, проходить у журбі; тяжкий, безрадісний. Настали сумні, довгі вечори (Н.-Лев., III, 1956, 360); — Заспівай, братику. Дуже гарні твої пісні. В душі од них теплішає, і життя тобі здається не таким сумним (Тулуб, В степу., 1964, 237).

3. Який викликає, навіває сум. Каганчик освітив сумну тату (Мирний, III, 1954, 53); Сумна та неприємна картина була перед очима в Семена: справа і зліва, скільки оком захопши, чорніли свіжою ріллею зорані на язбло гори, а в ярах та відоланках було ще чорніше, як сумніше... (Кочуб., I, 1955, 96); Не біється заглядати у словник: Це пишаний яр, а не сумне провалля (Рильський, III, 1961, 211).

4. Вартий співчуття, жалю. Рій згадок.. про.. щасливу або сумну долю спільних знайомих тихо бринів у гаті (Кочуб., I, 1955, 318); Чимало смішних рис надарував Карпенко-Карий своєму Мартинові Боруді, смішно-сумна історія якого була, як кажуть, історією самого батька братів Тобілевичів (Рильський, III, 1956, 342); Сумний випадок; Сумний урок минулого; // Який завдає досади; прикрій. — Мушу поділитися з вами сумним спостереженням, що наша хазяйка неклом динше на нас (Кочуб., I, 1955, 200); Сумна звістка засмутила слободу: церковний синедрион оголосив Федора Петровича антихристом! (Ковнівка, Кутя., 1960, 11); // Непривабливий; жалюгідний. Вачачи сумний стан їх костюмі і їх босі ноги,.. чесний чоловік пішов із ними просто на бере і покупував їм дешеві чоботи й убрання (Фр., VI, 1951, 200); З доповідей з місць картина постала не така вже й сумна (Голово, II, 1957, 431); // Недобрий; нікчемний. О діти Німеччини.. Скільки загинуло уміє, роботащих рук у розкоїті сил!.. Сумна слава... В середині ХХ століття, коли все уже є, щоб перетворити всю землю в рай,.. що зробили з Європою ваші загиблі батьки, які були отруєні мертвою ідеєю фашизму! (Довж., I, 1958, 360).

◇ Сумної пам'яті див. пам'ять.

СУМНІВ, у, ч. 1. Невпевність щодо вірогідності, можливість чого-небудь; брак твердої впевненості в комусь, чомусь. [Л ю ц і й:] Хоч у душі зринає часом сумнів..про користність ліків, але як ми не знаєм більше раби, то ми той сумнів глушимо (Л. Укр., II, 1951, 420); — Ні, наряд чи старий пристане до нас, — висловлює сумнів Оксен (Гончар, Маша., 1959, 25); Ніяких сумнівів у призначенні Павлюкової машини не залишилося. Коли вона не поламається зараз же за ворітьми, то Павлик справді здійснить свій призований намір улаштувати автоперевіз через усю Україну (Довж., VI, 1957, 14); — Що? Може, неправильно зробив? — промовив Цимбал з нотками сумніву в голосі (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 45); // Підозра, острах. Настала година, коли Олин подив перед всебічною обізнаністю Завадки перетворився у сумнів: чи не дуриць він її часом? (Вільде, Сестри., 1958, 522); Заградаєся в серце сумнів: чи не помилився Микола, впроваджуючи новий спосіб відпалки [відпалювання]? (Ткач, Плем'я., 1961, 259).

Без [будь-якого] сумніву; Без [будь-яких] сумнівів; Пбоза всяким сумнівом; Пбоза всякими сумнівами, у знач. вставн. с. — безперечно, безсумнівно. От крісла місцевої продукції. Солідність роботи їх, без сумніву, була понад всяку конкуренцію: вже висиділо на них п'ять поколінь і ще п'ятнадцять висидять (Хотк., II, 1966, 59); Брати (узяті, ставити, поставити) під сумнів (під сумніви) що — ставити недовірно до чого-небудь; сумніватися. Безперечно, з усякого погляду буде корисно Все те пізнати докладно, щоб далі тобі не вагатися і викладання його під сумнів прикрі не брати (Зеров, Вибр., 1966, 133); Він не любив, коли при підлеглих обговорювали або ставили під сумнів його накази (Голов., Тополя., 1965, 229); Не викликає [ніякого] (жодного і т. ін.) сумніву; Не викликає [ніяких] (жодних і т. ін.) сумнівів; Не підлягає сумніву що — щось є безперечним, безсумнівним, явним. Напевне, ні в кого не викликає сумніву твердження, що погода помітно впливає на психіку й діяльність людини (Знання., 6, 1965, 16); Загальною ознакою є марксистсько-ленінській науці .. про суспільство, що народ в рушійною силою історії. Не підлягає сумніву й те, що народ — творець усіх матеріальних цінностей — в разі з тим творцем усіх цінностей духовних (Рильський, IX, 1962, 189); Немá (немáе, не булò, не мòже бóти) [ніякого] (жодного

і т. ін.) сумніву; Немá (немáє, не булб, не мбже бутн) [інікнх (жбднх і т. ін.)] сумнівів — цілком очевндно; безперечнó, безсумнівно. По доевій прокрадається [білка] жерднн, Зумене зробленн, на підвіконня: Там неж горіти, сумніву нема! (Рильський, II, 1960, 93); Сумніву не було: це було справжнє кам'яне сугілля (Тулуб, В степу..., 1964, 274); У нас не було нікого сумніву, що полбд підірвано (Кол., На фронті..., 1959, 98); Сумніве не може бутн нікнх — коли Юра виросте, він буде мандрівником (Смолч, II, 1958, 45); Не мáти сумніву днв. мáти?; Піддавати (піддáти) сумніву (сумніво-ві) днв. піддавати; Піддаватися (піддáтися) сумніву (сумнівові) днв. піддаватися; Сумнів берé (уз'яв); Сумнівн беруть (уз'яли) днв. брати, уз'яти.

2. Ускладнення, нерозуміння, що виникають при розв'язанні якого-небудь питання, певної проблеми. — Перочу тому... він звернувся до мене з своїми сумнівами, і в того часу, наче Віргіліус Данте, веду я його душу по дев'ятьох колах пекельних до світла й істини (Тулуб, Людолов, I, 1957, 103); Профспілкові і комсомольські активісти повинні бутн людьми, до яких завжди можна звернутися з питаннями і сумнівами, пропозиціями і скаргами, горем і радістю, і завжди зустріти в їх боку увагу і тепле слово (Ком. Укр., 12, 1964, 17).

3. Стан душевного розладу, невпевненості, вагань. Пройшла одна неспокійна ніч, день, сповнений тривожних думок і сумнівів, ще одна ніч, а на другий ранок Ольга остаточно вирішила шукати праці (Вільде, Опов., 1954, 63); Приїздила [Тася] в Москву сповнена сумнівів, хвилювань і надій... (Дмит., Розлука, 1957, 199).

Розганяти (розігнати, розвівати, розвіяти) сумнівн: а) (своі) з'ясувавши що-небудь, зробивши певний вибір, заспокоюватися. — Ні, тільки вперед, — промовив Фрунзе, мовби розганяючи власні сумнівн (Гончар, II, 1959, 427); б) (чий) пояснивши, з'ясувавши щось, заспокоювати кого-небудь. Давид хоче скоріше розвіяти двоєчі сумнівн. — Ти, Уляно, і не подумай чогось поганого. Після великоднв, нех воно горить, і до вінця підемо (Стельмах, I, 1962, 144).

СУМНІВАТИСЯ, áюся, áсьня, недок. 1. у чому і без додатка. Відчувати, висловлювати сумнів щодо вірогідності, можливості чого-небудь; не бутн впевненнм у чомусь. Приємний мені буде подарунок новорічний та книжечка моя, бо такі а вже почала була дуже сумніватися в її виході (Л. Укр., V, 1956, 430); — Євген Колосюк у повіт поїзав. Має землемірів привезти... — Та не може бутн! — сумнівалися невіри (Стельмах, I, 1962, 388); Я й сам почав сумніватися, чи не помилалася ми всі трое щодо Рожчиного батька (Сміл., Сашко, 1957, 123).

2. у кому. Мати сумнів щодо кого-небудь, не цілком покладатися на когось. — Дост я завжди тебе слугав.. А тепер сумніваюся у тобі. Ти все чиниш проти мене і проти волі мого няня (Три золоті сл., 1968, 38).

3. Вагатися, приступати до чого-небудь. — Треба працювати, а не сумніватися (Собко, Зор. крила, 1950, 307); І ти, чоловіче, в таку пору не сумнівайся садити жоржини? (Стельмах, II, 1962, 320); — Іжте, іжте, Терентію, не сумнівайтесь, — припрошує Мар'ян і нежмо своєму кусень в червоні пальці дукача (Стельмах, I, 1962, 27).

СУМНІВНИЙ, а, е. 1. Який викликає сумнів щодо своєї істинності, вірогідності. — Ви б так, кажете, не зробили. Ви б його не лквали отаким сумнівним способом. Ну, й не треба (Ю. Янов., II, 1954, 105); У тих випадках, коли захисна реакція з боку фізіологічної системи сполучної тканини недостатня, успіх специфі-

ної лімотерапії лишається завжди сумнівним (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 400).

2. Не зовсім ясний, зрозумілий. Я мусив виграти собі півгодини для того, щоб проглянути сумнівні шматки на екрані до монтажу, а перед десятима годинами вечора — це півгодини на перегляд остаточно змонтованого фільму (Ю. Янов., II, 1958, 117).

3. Який може бутн втлумачений по-різному, дво-значно. Товщина твору в сумнівна цінність, швидше — хибна. В своїй творчості я всіма силами борюся з балаканиною (Вас., IV, 1960, 55); — Коли я маю сумніву приємність бачити тебе востаннє, ти з піною на губах стверджував, немов саме з моєї вини всі в інституті почали тупцювати на місці й радянській медичній науці дають користі, як оси меду (Шовк., Людина..., 1962, 307).

4. Якому не можна вірити, довіряти, на якого не можна покладатися; непевний, ненадійний. — Покривавши сумнівні елементи на селі. Навіщо брав під захист Хомутенка, коли на нього повно компрометуючих матеріалів? (Тют., Впр, 1964, 196); Сумнівне товариство; // Підозрливий; негожий. Стаха мала хлопців більше, ніж пальців на обох руках, а проте ніхто з них не пропонував їй свою руку... Стаха, як дівчина, мала сумніву репутацію (Вільде, Сестри..., 1958, 386); Тимко повернувся на свою квартиру, куди, крім старих квартирантів, прибуло ще двоє — молоді хлопці сумнівного вигляду (Тют., Впр, 1964, 361).

СУМНІВНИСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. сумнівний.

СУМНІВНО, присл. 1. Присл. до сумнівний. 2. у знач. присудк. сл. Малоімовірно; навряд. Сумнівно, щоб ця книга [євангеліє] використовувалася старим як «руководство» в житті, бо ваялася десь на полицях із 1902 року (Тют., Впр, 1964, 392).

СУМНІВНИСТЬ, ності, ж., рідко. Властивість за знач. сумнівний.

СУМНІТИ, ію, ісьн, недок., рідко. Ставати сумним. СУМНІШАТИ, аю, аєш, недок. Ставати сумним, сумнішим. Швидко пішла [Ольга]. Не озирнулася. А він дивився їй услід, сумнішав (Дор., Не повторн., 1968, 22); З кожним словом сумнішало, змурило обличчя співака, наче його самого забували в кайдани (Стельмах, Правда..., 1961, 54).

СУМНО, присл. 1. Присл. до сумний. Дівчина собі стоїть, Неначе вкопана, під ваєм, і сумтно, сумно позирає На той широкий божий став (Шевч., II, 1963, 354); — Співай, жінко, жалібно, то мені, може, буде легше, — промовив сумно Микола (Н.-Лев., II, 1956, 189); Зозуля, перелітаючи з деревини на деревину, сумно кувала (Мирний, IV, 1955, 20); Сумно дощ пожурив за вікном шумить (Рильський, I, 1960, 116).

2. у знач. присудк. сл. Про почуття суму, журби або туги за ким-, чим-небудь; тужно, журно. Сумно було Дмитрикові, жалко недужої мами (Кочуб., I, 1953, 133); Туго і сумно стало в хаті по від'їзді Андрія (Фр., VIII, 1952, 236); — І не сумно тобі самому в тайні? (Довч., II, 1956, 38); // із спол. що і з інфін. Про почуття жалю з приводу чого-небудь; шкода, жаль, жалко. Такі сумні всі, що сумно й глянуть! (Вовчок, I, 1955, 66); Сумно, що я тільки уривками довідаюсь про ваші справи, та що ж порадиш? (Л. Укр., V, 1956, 98); // Про обстановку, яка викликає, навівав сум. Пусто серед степу, та сумно й серед лісу: вітри-суховії обголили його рясні віти (Мирний, III, 1954, 255); Сумніки огорнули світлицю. Порожньо і сумно (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 174).

СУМНОЗВІСНИЙ, а, е, ірон. Те саме, що горезвісний. Стрела бранців сумнозвісна Кафа лементом оклич-

ників.., різними мовами купців та крамарчуків (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 573); *Маскуючись вєллякими сумновоїськими теорійками про чинадкласовість мистецтва..* Ідеологи буржуазії завжди плекають одну мету — служити класові виискувачів (Літ. Укр., 26.III 1963, 1).

СУМНУВАТИЙ, а, е. Трохи, злегка сумний. — *Може ти, борюь доле, захворіла? Та й очі в тебе ніби сумнувати?! (Вшпя, I, 1956, 348).*

СУМОВИЙ, а, б. Стос. до суми (див. сума 2, 3). *Сумове вираження плану.*

СУМОВИТИЙ, а, е. 1. Який сумув, відчуває сум; якого охопив сум; сумний, журний. *Морозов ходив мовчазний, сумовитий (Баш, На. дорозі, 1967, 190); Козаков сидів край стола, схилячись на руку, сумовитий, задуманий. Рідні пісні навіювали на нього багато споминів (Гончар, III, 1959, 132); // Схильний до суму, журби. — Ти будеш бідувати з ним, бо він незугарен господарювати. До того ще сумовитий, невеселий... Ні поради, ні розгази (Кочуб., I, 1955, 25); Перед очима пенька. Невєвалива, сумовита, вся сива, як голубка (Збан., Єдина, 1959, 157); // Який виражає сум, журбу; власт. дитині, яка сумує: *На стіні висів портрет дитини чарієної вроди. Великі сумовиті чорні очі, високе чоло, дова коса (Цюпа, Країни, 1971, 344); Секундне збентеження Малахова вже минуло, тільки обличчя стало чомусь ніби скриядженим і трохи сумовитим (Собко, Справа.., 1959, 31).**

2. Сповнений, проїнятий сумом, тугою, журбою. *Розповідь Павлоєського навіває на нас сумовиті спогади про війну (Гончар, Маша.., 1959, 46); На кладці, обляшених, стояли дві дівчини і, забувши про все на світі, виводили стару сумовиту пісню (Стельмах, I, 1962, 104).*

3. Який викликає, навіває сум. *Хто ж ту вербу сумовиту в полі, на просторі, Посадив там край дорожчї На біду та горе? (Габ., I, 1959, 197); Люди обляплюють сумовитий каміч підвід, над пораненими схиляються дівочі хустинки і бороди дядьків (Стельмах, II, 1962, 247).*

СУМОВІТИЙ, тості, ж. Властивість за знач. сумовитий. *У книзі «Дерево пізнання» Л. Первомайського є рядки, сповнені сумовитості, в строфи, в яких бринить туза і навіть гіркота, але немає претензій до самого життя, немає почуття образи на те, що воно не вистеляє людський шлях трояндами суцільної радості (Роб. газ., 7.II 1973, 2).*

СУМОВІТЬ, присл. 1. Присл. до сумовитий 1, 3. — *Скрізь панує неправда в світі, — сказав сумовито Роман (Н.-Лев., VI, 1966, 411); Чорні брови сумовито зішлись над темними очима (Жур., Звнч. турботи, 1960, 14); У замуленому озерці сумовито кумкали жаби (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 136); Сумовито гаскрипіла підвода (Стельмах, II, 1962, 207); Врудна, воєка світлиця була слабо освічена одною лампою, що сумовито вейдалася на стелі (Фр., I, 1955, 229).*

2. у знач. присудк. сл. Про почуття суму, журби або туги за кми-, чим-небудь; сумно. *Бував так тривожно, сумовито в лубському серці (Ющ., Люди.., 1959, 222); // Про обстановку, яка викликає, навіває сум. Сумовито якось і тихо було в тій давніше.. веселій оселі (Фр., VIII, 1952, 236).*

СУМОРОК, **СУМРАК**, у, ч., діал. Сутінок, присмерк. *Ген серед шлягу маячить щось крїзь вечірній суморок: то стоїть плакуча верба (Вас., I, 1959, 105); Сирий сумрак стелився селом (Кобр., Вибр., 1954, 164); Тихо скотисся сумрак на сю весело маленьку оселю; годі вже читати (Хотк., I, 1966, 43).*

СУМОТА, й, ж., рідко. Те саме, що сум. [Н а с т я:] *Думки, тяжкі, незнайомі, Сумотою душу повили (Кроп., V, 1959, 204).*

СУМОТНИЙ, а, б, рідко. Те саме, що сумний 1—3. *Сплинує поміж хмари блискучий місяць, і ніби з води виринули у невеличкому місті білі будови того.. кварталу, що в темряві здавався таким сумотним та виденним (Вас., II, 1959, 10).*

СУМОЧКА, н, ж. Зменш.-пестл. до сума 1. *Єлена розкрила сумочку, припудрила ніс (Чаб., Балкан. весна, 1960, 191); 3 тканини розміром приблизно 40 × 16 см можна шити сумочку для рукоділля (Гурток «Умілі руки..», 1955, 219).*

СУМОЧНИЙ, а, е. Те саме, що сумковий 1.

СУМРАК див. суморок.

СУМУВАННЯ, я, с. 1. Став за знач. сумувати. *Замість поважного, філософського сумування в яєлялося бажання.. співати, слятися (Крем., Вибр., 1965, 335); Мій бідний Ленський! Сумування Було не догав по тобі (Пушкін, 6. Онегін, перекл. Рплського, 1949, 169).*

2. рідко. Те саме, що сум. *Були в нас давні радощі; були в нас старі сумування (Вовчок, I, 1955, 251).*

СУМУВАТИ, ую, уеш, недок. Проїтатися почуттям суму, журби; удаватися в тугу, журитися. *Так йому обридло все в господі і в полі, як приборканому степовому пташу. Сумує та й сумує козак (П. Куліш, Вибр., 1969, 96); Не сумуй, що врода Опавє з личка (Габ., I, 1959, 336); *He сумуй! Ше нам сонце всміхнеться (Сос., I, 1957, 248); *Образно. В гаї Ставочок чистий висідав, Де ти купалася колись. І гай сумує, похилився (Шевч., II, 1963, 10); Серед лісу сумує давня рудна в панських муртє (Вас., III, 1960, 222); *У порівн. В листі суцїм Вітер вітха, мов вірада сумує, Із жалем глуми (Л. Укр., I, 1951, 28); // за ким — чим, без кого — чого, розм. по кому — чому. Горювати, тужити за кми-, чим-небудь. *Мала [Лїда] для всіх любов.. За тою в моїх сестер буду я сумувати, мамо, доки мого життя... (Коб., II, 1956, 310); — За Україною все сумуєте? — Нема коли особливо сумувати: на оборону працюємо... (Гончар, III, 1959, 180); — Не сумуй же тут без мене, я швидко повернуся (Кочуб., I, 1955, 360); *Образно. Сумують кошини без диму,.. Минають місяці, — село Навік замовкло, онімїло і кропиною поросло (Шевч., II, 1963, 171); За вірним серцем побратима і за диточими очима Сумує пісня на землі (Стельмах, V, 1963, 149); // рідко. Те саме, що нудьгувати 1. *Весело, розкішно жила генеральша. Не сумували й генеральські дочки (Мирний, I, 1949, 198).****

Сумувати сумом — дуже журитися. — *Мені було жалко її.. було мені страшно.. я сумувала сумом об її.. от і виплала, що одужала вітха моя! (Вовчок, I, 1955, 160).*

СУМУЮЧИЙ, а, е, рідко. Дієпр. акт. теп. ч. до сумувати; // у знач. прикм. *Вітхи, надїй принеси тоть краплиночку, Вижиж життя нове в серці сумуючїм! (Габ., I, 1959, 379).*

СУМЧАНІЙ, чан, мн. (одн. сумчання, а, ч.; сумчанка, в, ж.). Жителі або уродженці міста Сум і Сумщини.

СУМЧАННИЙ див. сумчаний.

СУМЧАНКА див. сумчаний.

СУМЧАСТІЙ, а, е. 1. зоол. Який має сумку (у 3 знач.). *Деякі сумчасті тварини ємють кітати (Наука.., 12, 1964, 55); Ведмежата у сумчастого, або австралійського, ведмеда.. народжуються зовсім крихткими — лише 18 мм у довжину (Знання.., 6, 1969, 17).*

2. у знач. ім. сумчасті, твх, мн., зоол. Підклас ссавців, характерною ознакою яких є наявність сумки (у 3 знач.).

3. бот. Який має сумки (у 4 знач.). *Наявність цілком сформованих в біологічному відношенні лишайників мож-*

на відзначити вже серед низькоорганізованих сумчастих ерибів (Укр. бот. ж., XIII, 1, 1956, 24).

СУМ'ЯТЛІВИЙ, а, е, розм. 1. Сповнений сум'яття (у 1 знач.), метушлив; метушливий.

2. Сповнений хвилювання. Спинившись на трибуні, хвилювалася дуже, але більше, ніж сум'ятливі її слова, вразило Колососького інше: рука актриси (Гончар, Циклов, 1970, 175); // Збентежений чим-небудь.

СУМ'ЯТНИЙ, а, е, розм. Те саме, що сум'ятлівий. І другого дня та й далі цілим рядом таких же сум'ятних днів не вступало життя в. уже визначені рамки (Крот., Сини..., 1948, 350); Світлана, зупинившись осторонь під акаціями, сум'ятна від пережитих потрясінь, зарилася палаючим обличчям між свіжі повні кетяги цвіту (Гончар, II, 1959, 100).

СУМ'ЯТТЯ, я, с. 1. Безладний рух, метушня. Виїняв я з брички апарат... і тільки нат'яса чорним сукном, аби навести на танцююче коло об'єкти, як серед танцюючих зробиш якийсь рух, якесь сум'яття (Кочуб., I, 1955, 256); Гізіла орієнтувалася в сум'ятті танцювального залу напрочуд добре (Загреб., Шепіт, 1966, 192); *Образно. Глянув [Боровий] на небо. Там було якесь сум'яття. Кудись поспішали низькі димчасті жари (Грим., Незакінч. роман, 1962, 91); // Загаллява розгубленість, паніка, викликаві чим-небудь; замішання. [П о л к о в н и к:] Хапайте її Держити! (Сум'яття. Ліда кидає офіцерам стільця під ноги і тікає) (Коч., I, 1956, 623); Сподіваючись, що Войнаральському в сум'ятті вдасться виглигнути з карети, сміливіці проїзжали ще кількасот метрів і перед самим селом змушені були повернути назад (М. Ол., Туди, де бій, 1971, 166).

2. Сильне хвилювання; неспокій, тривога. Владислав Вікентійович повертався з села до інституту. В душі його — сум'яття, в голові — безладне клуботання думок (Вол., Дні..., 1958, 187); Загрозилий царський указ, Павло знав, принесе сум'яття на село (Горд., Чужу циву..., 1947, 188); Не хустинка привела Орисю в сум'яття, а сповід, зв'язаний із нею (Тют., Вир, 1964, 127); // Збентеження, ніяковість. — У мене до тебе велике прохання, — стискаючи пальці однієї руки другою, сказав Сергій... Митхайло мовчки чекав, дивуючись з сум'яття жука (Кол., Земля..., 1957, 269).

СУНА, н, ж. Мусульманський священний переказ про життя Магомета (доповнення до корану).

СУНДУК, а, ч., розм. Те саме, що скриня. — Якийсь чоловік, чорний, високий, правиться коло сундука з ерیشми (Мирний, IV, 1955, 189); До Харкова під'їжджали вночі. Улас, присівши на сундуці, з острахом вглядався у море вогні, що мерехтіли на горизонті (Тют., Вир, 1964, 53).

СУНДУЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до сундук. На берез'яному сундучку, покритому домотканною кольоровою пластю, як завжди, сиділа Таня (Гжицький, Черве озеро, 1961, 350); // Скринька з ручкою, признач. для дорожніх речей, інструментів і т. ін. Холодними сулицями Харкова йде юнак... У руках саморобний сундучок з пожитками й книжками (Цюпа, Краєши, 1971, 265).

СУНЕЦЬ, нця, ч., діал. Короткий опушок.

СУНИЦІ див. суніця.

СУНІЦЯ, і, ж. (перев. мн. суніці, ніць). 1. Трав'яниста багаторічна рослина, яка цвіте білими квітками й дає їстівні соковиті ягоди червоного або рожевого кольору. Суніці — найпоширеніша ягідна культура на Україні (Хлібороб Укр., 8, 1969, 23); Спаржа, поміж дорі, суніці... устеляли ґрунок, немаче оксамитовий хлім (Н.-Лев., III, 1956, 232); В траві... сором'язливі білі вірочки суніці (Тулуб, В степу... 1964, 115).

2. Ягоди цієї рослини. — Ходім у гай по суніці! (Вовчок, I, 1955, 183); — Я примесла з лісу глечик суніць (Н.-Лев., II, 1956, 319); В тому домі, де їдять суніці і чорницю, алкареві нічого робити (Лікар. рослини..., 1958, 52); Вижити вчора коси тонко пазли суніцею (Гончар, Дорога..., 1953, 4).

СУНИЧЕНЬКА, н, ж. (перев. мн. суніченька, ньок). Пестл. до суніця. На горі суніченьки, на долинці полуниченьки... (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 341).

СУНИЧЕНЬКИ див. суніченька.

СУНИЧКА, п, ж. (перев. мн. сунічки, чок). Зменш.-пестл. до суніця. — Що ж я тепер скажу, що не набрала сунічок? (Кв.-Осн., II, 1956, 50); [Б а б у с я:] Стрееш на яблуці хисличку Або малину чи сунічку! І наїсся часом так, Що й до обіду втрапиш смак (Олесь, Вибр., 1958, 503); *У порівн. Ой не дармо миленькому рум'яніють лямка, Як він красний, так він добрий, як коли сунічка (Коломійки, 1969, 159).

СУНИЧКИ див. сунічка.

СУНИЧНИЙ, а, е. Прикм. до суніці. Властивість сунічний рослин розмножуватися еусами широко використовується у виробництві для одержання великої кількості садивного матеріалу (Виробн. енци. сад., 1969, 56); // Протягом якого досягають ягоди суніць. Сунічний сезон заичайно триває у нас від 3 до 4 тижнів (Лікар. рослини..., 1958, 54); // Пригот. із суніць; із суніцями. Сунічне варення.

△ Сунічне дерево — те саме, що сунічний 3. Сунічне дерево.. по праву вважається однією з найнезвичайніших рослин (Веч. Київ, 3.III 1969, 4).

СУНИЧНИК, а, ч. 1. Куші суніці. Ой стежечка да маленькая, муравочка зелененькая; ой заросла да сунічником (Сл. Гр.); Напровесні голубіють [дїброва] від пролісків, весною біліють в сунічниках, влітку червоніють од ягоди, а восени палають золотом і пурпуром (Стельмах, Правда..., 1961, 58).

2. Ділянка землі, на якій ростуть суніці.

3. (*Arbutus L.*). Вічзелене дерево або кущ із шкірястими листками й білими, зрідка рожевими квітками. Ягоди великоплідного сунічника їстівні; з них можна виготовляти варення, вина тощо (Наука..., 6, 1968, 66).

СУНІЗМ, у, ч. Основний напрям в ісламі, який визнає суну поряд із кораном обов'язковим джерелом віри.

СУНІТ, а, ч. Мусульманин — послідовник сунізму.

СУНІТКА, я, ж. Жін. до суніт.

СУНІТСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до суніт.

2. Стос. до сунізму.

СУНУТИ, ну, веш, недок. 1. перев. і без додатка. Рухаючи, пересуваючи щось, помічати кудя-небудь; засовувати. В чужий черевик ноги не суну! (Укр. присл., 1963, 355); Суне жінка паску в розгвалене жерло печі (Хотк., II, 1966, 37); // Давати щось кому-небудь поспішно, недбало чи потай; совати. [Г а л я:] Оце в якої [гімназистки] нежас бумага [паперу], — забудь до ма або ні за що купити — дайте то бумагу! тільки крикне, так з усіх боків і сунуть: на! на! на! (Мирний, V, 1955, 135); Не можуть [баби] жіні надакуватися. А одна та суне мені повіді столик гроші: цілу корону (Марг., Тв., 1954, 208).

◇ Не сунь носа до чужого прбса (у чужє прбсо) див. просо; Сунути [свогб] носа див. ніс; Сунути [свої] голову в ярмо — зв'язувати себе чим-небудь обтяжливим. — Я не хочу сунути свою голову в газетарське ярмо (Кол., Терен..., 1959, 351).

2. перев. Совачик, переміщувати, ставити що-небудь на інше місце; пересувати. Бульдозери вже вигризують з підрунтя жовату правічку глину і сунуть її нагору, на ваги, нагортають цілі буртовнища [бурти] (Гончар,

Тронка, 1963, 190); // Тісняхи або тягнуци, примушувати кого-небудь зрушити з місця, посунутися, йти. *На лівій руці має [жінка] немовля, правою суне за руку старшеньку дитинку* (Л. Укр., II, 1951, 524); [У б о г и й Б р а т.] *Не підносиць [дуки] навіть чарки Та все сунуть [бідняка] до порогу [порога]* (Олесь, Вибр., 1958, 445); // Із зусиллями або поволі переміщувати, тягти що-небудь. *Попереду селли саркофага величезний порожній... Ледве сунули десять верблюдів тагар той* (Л. Укр., I, 1951, 424); *Просовується [Січкаря] на подвір'я і, не кваплячись, суне до дровитні своє опашисте тіло* (Стельмах, II, 1962, 36).

Лі́двє (ледь, насилу, через силу) сунути но́ги (нога́ми) — те саме, що Лідвє (ледь, насилу, через силу) пересувати (пересобувати) но́ги (нога́ми) (див. пересувати). *Ледве сунули [смертники] ноги, мліли, і треба було їх зводити вгору* (Коцюб., II, 1955, 199).

3. *неперез.* Іти, рухатися, пересуватися і т. ін. в якому-небудь напрямку. *Всяк сунує туди, де спинилася машина головного начальника будівництва* (Ле, Міжгір'я, 1953, 156); *Суне зазеканий їжак — несе кудись в'язку суцього листя* (Козл., Мандрівники, 1946, 12); *Старенький бронзовик обережно сунує у птьмі* (Ю. Бедзик, Полки., 1959, 26); // *на кого.* Наближатися до кого-небудь; насуватися. *На нас сунує зуркотливий самоскид* (Жур., Вечір., 1958, 391); *Оглядаюсь — вгаду, з мороку дощу і мряки, суне на мене висока чоловіча постать* (Драч, Іду., 1970, 131); // *Іти повагом або через силу; іхати повільно.* *Вона вийшла з пишного ридвана та сунула в горниці, злягаючи на руки двох хороше зодяжених дівок* (Мирний, I, 1949, 195); *Ще одне влучання — на цей раз в моторну групу* [тавка].. *Сунемо, як нежить!* (Ю. Янов., I, 1954, 54); **Образно.* *То не поезія, де важко Віри суне* (Черн., Поезії, 1959, 236); // *розм.* Намагатися проникнути кудись настирливо, без дозволу. *Суну пражо перед нота-ря до його покою. Хоть мене спинали* (Март., Тв., 1954, 209); [Ф р о с я:] *Кажу йому — місця для передовиків, а він суне в своєму кльоші!* (Мокр., П'єси, 1959, 240); // *Рухатися, йти навалью, великою масою, безперервним потоком.* *Сунуть полоуці з Дону і в моря* (Мирний, V, 1955, 265); — *Дивіться, скільки народу сунє!* (Гончар, III, 1959, 443); *З пасовиська сунула отара овець* (Довч., Дочка, 1950, 106); — *На Києв Денікін суне,* — *Боженко глянув на карту* (Довж., I, 1958, 199); **Образно.* *Сунули в усіх боках жажливі вліти, що фронту у чотирьох місцях прорвали...* (Сос., I, 1957, 266); // *Рухатися, переміщатися під дією вітру і т. ін.* (про хмар, туман тощо). *Вулицею здовж села тихо.. сунуть високі тумани* (Фр., III, 1950, 82); *З півночі суне страшна, чорніша від чорної ночі змара* (Збан., Доля, 1961, 147); **Образно.* — *Коли б то вона [княгиня] сиділа не в Києві, а десь на українці, то знала б, яка загорова суне з поля і хто її на нас насилає* (Скл., Святослав, 1959, 126); // *безос.* *Поглядають усі на Чорногору — чи не суне вейти несподівано змарою, чи не пропала робота цілого дня* (Хотк., II, 1966, 340); // *перен.* *Наставати, надходити.* *Багато пташок відлітало в теплі краї. Сунула голонда, біла зим* (Ів., Ліс. казки, 1954, 20); *Відлігає їм [тополям] не верне листя. Не минути лиха: суне ніч їмлиста* (Швець, Неспок. літо, 1959, 64); // *з мого, рідко.* *Дуже сильно, виразно виявляється.* [Б а в м е р т:] *Так з тебе тая сила і суне, аж сам не тяжиш, куди й по чому лушпи* (Л. Укр., IV, 1954, 254).

Лаво́ю (юробою, змарою і т. ін.) сунути — рухатися великою масою, безперервним потоком. *В одчменю браму лавою суне агейське військо* (Л. Укр., II, 1951, 324); *Робітники юрбами сунуть на роботу* (Ірчан, II,

1958, 140); — *Австріяці наступаютъ.. Сунуть цілою змарою* (Вас., Незбр. тв., 1941, 208).

СУНУТИ, ну, неш, док. 1. *перез.* Швидким рухом вкласти, засунути що-небудь кудись. *Безик.. розігнався і сунує руку просто в вогонь* (Коцюб., II, 1955, 92); *Бумажник з документами й цінними нотатками та ніж вона сунула за пазуху сорочки* (Смолич, I, 1958, 100); // *Квапливо, недбало покласти що-небудь кудись.* *Тьота Варя пересипала нафталіном Лялину черевку беретку і.. сунула в ащик* (Гончар, IV, 1960, 46); // *Дати щось кому-небудь квапливо, недбало чи потай.* *Рознощик машинально сунує мені газету і висукнує: — Селжі новини. Два збіствєа і велике злодійство...* (Коцюб., II, 1955, 425); *Швидко сунула [жінка] Оріст окрайчик булки* (Ів., Пошта., 1943, 19); *Скороцова сунула в руки Галині книжку й сказала: — Цікаво до смерті!* (Довч., II, 1956, 363); *Підійшовши до столу, він непомітно сунує під руку Олені якийсь папірець.* *Олена так само крадькома пробігла той папірець очима* (Головко, I, 1957, 489); // *також без додатка, розм.* *Дати хабара.* *Еней кричить, що єя Нептуму Піякони грошей в руку суну, Аби на морі штурм [шторм] утигъ* (Котл., I, 1952, 68).

Суну́ти ру́ку кому — недбало подати руку для привітання, прощання. *Сунує [Варивон] руку Дмитрові.* — *Бувай, куже* (Стельмах, II, 1962, 272).

◇ Суну́тв [свогб] но́са [в чужі горшкі] — втрутитися не в свою справу. — *Я ж чужа в цьому селі.. Може, й нагорить мені, коли суну свого носа в чужі горшки...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 335).

2. *перез.* *Посуштувши, перемістити, поставити що-небудь на інше місце; пересунути.* *Може б це сиділа та думала, якби не засичав окріп у печі, збігаючи клячем на черінь...* *Тоді Мотря встала, сунула окріп і знову стала поратись коло печі* (Мирний, I, 1949, 240); *Він зів'єся, сунуши стільця, і стоячи зустріє гінца* (Важан, Рокі, 1957, 232).

[І] но́гі не сунє хто — не з'явиться хто-небудь десь. *Макуха запевняє, що боїтись нема чого, що це свої місця, куди німчура й ноги не суне* (Ю. Бедзик, Полки., 1959, 119).

3. *неперез., рідко.* *Піти навалью, великою масою, безперервним потоком.* [Ю д а:] *Тільки я наближаюсь до тореу, як люди раптом в інший бік сунули, покинувши весь крам* (Л. Укр., III, 1952, 133); *Люди як сунуть з хат з кочергами, з рогачами, з лопатами.. У вовка аж дух сперло од страху* (Україна., I, 1960, 118).

4. *перез. і неперез., розм.* *Різким рухом направити щось куди-небудь.* *Палажка стулила дві дум, покрутила одну кругом другої і сунула обидві під самий ніс Кайдашиці* (Н.-Лев., II, 1956, 339); — *А я ж не казала!* — *сердито буркнула Науміза, сунуши горщиком у ніч* (Коцюб., I, 1955, 108); // *Штовхнути, вдарити кого-небудь чимсь.* *Один з соцьких.. сунує Чіпку під бік палицею* (Мирний, I, 1949, 289); — *Випроставши руки, він сунує кулаком у щелепи старшину* (Вас., I, 1959, 129); *Галина сунула його в бік, і він повернувся.* — *Тимшо, глянь, хто до нас на збори потрапив* (Колг. село, 16. I 1955, 4); **У порівн.* *Гуля заболіла так, немаче хто сунує у тім'я розпеченим залізом* (Н.-Лев., II, 1956, 318).

СУНУТИСЯ, нуся, вєшя, недок. 1. *Іти, рухатися, пересуватися, перев. повільно або через силу.* *Помаленьку й повагом — не йшов, а немаче сунувся Бичковський до стола, де сиділи гості* (Н.-Лев., VI, 1966, 35); *Сами ледве сунулись* (Мик., II, 1957, 282); *Ви бачили, як сунеться машина, Вантажена камінням і залізом? Горять, курять масні широкі шини, Двигун з напруги*

крекче: «Лівам, лідеж» (Воронько, Коли я..., 1962, 94); *У порівн. Круг них усе їжється височенний, цупкий, жовтий комши, немов сунуся разом із ними, як ача-рований (Коцюб., I, 1955, 360); // Наближатися до кого-, чого-небудь; насунується. Війцям увалалися .. ворожі суркітливі танки, що сунуться на них, як сіпі, незграбні потвори (Гончар, III, 1959, 36); *Навала сунулася, як чума, немомолима й жорстока* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 6); // Відходити, відступати від кого-, чого-небудь. Німці сунуться назад (Нагн., Пісня..., 1949, 45); *Образно. Стояти сунулися назад. Пил дорожній являється згоєм (Ю. Янов., I, 1958, 67); // Рухатися великою масою, безперервним потоком. Скільки оком кинеш — скрізь по дорозі, як гадюка, сунуться хури (Стор., I, 1957, 77); *Ми лише бачили, що юрма сунеться в наш бік* (Коцюб., I, 1955, 256); *Мова йшла про безперестанний потік німецьких санітарних ешелонів, що сунулися зі сходу через дарницький міст* (Д. Ведзик, Дніпро..., 1951, 32); // Змінювати своє положення в просторі. [М а в к а:] *Сунеться змарка по небу повільна...* (Л. Укр., III, 1952, 256); *Сонце сунулося вище і вище, Починалися перші жнива* (Мас., Побратими, 1950, 181); *Зголубили землю шибби, Пролетіли птаці сонні, Заспокоїлися кроки...* *Тіні сунуться широкі* (Рильський, II, 1960, 50); *З долини од річки, як гурт сірих воли, сунуся туман* (Головка, I, 1957, 81); // *перен., рідко*. Повільно мінати (про час). *Осітній день сунеться поволи* (Коцюб., I, 1955, 367).

2. Соваючись, наближатися до кого-, чого-небудь; підсунуватися. *Грицько мерціям посукувся за стіл, на покуття, та запрошував Ціпку сунутись ближче до його* (Мирний, I, 1949, 273); — *Сунься ближче до мене...* (Гончар, II, 1959, 368).

◇ Сунутися під руку (руки) — те саме, що Підвертатися (попадати, попадатися, потрапляти, траплятися і т. ін.) під руку (руки) (див. рука). *Брала [Домніка] все, що сунулося під руку, — збіжжя, насіння, хатні знаряди* (Коб., II, 1956, 123).

3. Не втримавшись де-небудь, повільно сповзати або скочуватися вниз по похилій поверхні; зсунуватися. *Гора така крута, так і сунуться ноги* (Мирний, III, 1954, 298); *Сила був крутий, і люди не йшли, а сунулися з нього* (Тют., Вир, 1964, 314); *Вугілля само сунулося в риштак, вливаючись у загальний потік антрациту на конейер* (Донч., Шахта..., 1949, 123); // Сповзати, алазити з чого-небудь на землю, підлогу і т. ін. *Не терпів дід. Заворушився..., вакашля і вперше за тиждень почав сунутися з печі* (Кир., Вибр., 1960, 356); // *Посуваючись, переміщатися на певну відстань від кого-, чого-небудь; відсунуватися*. *Враз почує [дід], що його торба кудись сунеться, що її вже нема!* (Коцюб., I, 1955, 134).

4. розм. Намагатися проникнути, потрапити куди-небудь. *Виряджала в доріженьку Мати свого сина. Виряджала, промовляла: — Сину мій козаний, Дивись пильно, щоб не сунуся Ворог препозаний* (Укр. лір. пісні, 1958, 593); [Олімпіада Іванівна (побачивши дітей):] *Ви суди як влізли?* [Хлопчик:] *Там не зачичено...* [Олімпіада Іванівна:] *Ох, уже мені сілтині виходит! А ви ж чого сунетесь сюди, що ж, що не зачичено, то вам уже й треба?* (Л. Укр., II, 1951, 19); *Я йому не раз казав — не лізь даремно під кулі, не сунься у воду, не питавши броду* (Збав., Доля, 1961, 109); // *Звертатися до кого-небудь проти його бажання, надокучати комусь*. *Я ввійшла, а пані: — Чого сунешся?* (Вовчок, I, 1955, 123); // *Втрутатися в чужі справи*. *Ганна в затиснутим револьвером у руці кинулася у саму гуцу бандитів: — Не смійте! Припиніть дітовбиство! — Хтось грубо відштовхнув*

її... — *Не сунься, отаманко, не в своє!* (Гончар, II, 1959, 264); // *зневажл.* *Намагатися досягти певного становища, прагнути стати ким-небудь значущим*. *Не хочеш страсти, — не сунься ні в куми, ні в святи!* (Номис, 1864, № 9498).

◇ Сунутися поперед батька в пекло — те саме, що Лізти поперед батька в пекло (див. лізти). — *Але ж ви, діду, таки щось заробляли? — Постривай-бо, не сунься поперед батька в пекло!* *Заробляли...* (Н.-Лев., I, 1956, 56).

5. Пас. до сунути 1, 2. *Усі ті професори вийшли буцімто випадком в світлицю й попрямували до стола тихою рівною ступою, неначе червокості ялячки сунулись чихують захованою потайною рукою* (Н.-Лев., VII, 1966, 15).

СУНУТИСЯ, нуся, нєсья, док. 1. Кинутися до кого-, чого-небудь. — *Дупурело вдарив офіцера палицею. Тоді всі офіцери сунулись до Дупурела, добре попили* (Н.-Лев., V, 1966, 143); — *Врешеш! — засичала Пріська, знову сунувшись до Грицька* (Мирний, III, 1954, 125); // *Ураз побігти, повестися куди-небудь* (перев. про багатих). *Не швидко бідні [вельможі] стаменуаь і в ратуш [ратушу] підтюпцем сунулись*. *Уже як веір наступив* (Котл., I, 1952, 186); — *Як клязь проїде й нарід [народ] сунеться за коляскою, ми з тобою підемо у степ і там десь пересидимо у баці* (Хотк., I, 1966, 108); // *Спрямувати свій інтерес на кого-, що-небудь*. *Від ласоци аж вітти знуться, Не знаєш, до чого й сунуться: — Мигдалики і виноград, — Іси, Іси, аж рад* (Гл., Вибр., 1951, 75); // *Потрапити куди-небудь через власну необачність*. *Із дверей мов лихий пхнує жінку, трохи коней під ноги не сунуаься* (П. Куліш, Вибр., 1969, 119); *Один із зголоднілих птаців сунуся мені просто в руки* (Сенч., Опов., 1959, 294).

2. розм. Прийти, прийти, з'явитися куди-небудь; поткнутися. [Х о р у н ж и й:] *Нехай тільки сунеться [Гаркуша], то ми його на першій осциї провітримо!* (Стор., I, 1957, 293); *Сунулись були туди раз і качки, але їм такого перепало від учителя, що вони з того часу обминають ставок десятою дорогою* (Донч., I, 1956, 51); // *у сполуч. із інфін.* *Спробувати що-небудь зробити*. *З троядні каткою Івас сунуєсь зівать* (Бор., Тв., 1957, 186); *Я [цибуля] сердила зроду: Хто задивиться на вроду Чи сунеться цілувати — Буде слюзи проливати* (Гл., Вибр., 1951, 216); // *Зробити спробу влаштуватися куди-небудь працювати, вчитися і т. ін.*

СУНЬГОЛОВ, присл., діал. Стрімголов.

СУП, у, ч. Рідка страва, яка являє собою перев. м'ясний, рибний або грибний відвар з овочами, крупами і т. ін.; юшка. *Годують тепер вовсім порядю, на сніданок 4 страви (суп конче), сир, вино, фрукти* (Коцюб., III, 1956, 350); *Висьорбавши суп, Лево Іванович беретсья за друзе, за макарони з котлетами* (Гончар, Тронка, 1963, 270); *Овочевий суп; Молочний суп; Суп-пюре*; *У порівн. *Купіла, як суп, Вода від тих куль* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 327).

СУПЕР, а, ч., розм. Те саме, що суперобкладінка. *Переді мною книжка в барвистому художньому супері* (Літ. Укр., 13.III 1970, 4).

СУПЕР... Перша частина складних слів, яка падає значення: а) розташованій над куди-небудь, напр.: суперекслібрис і т. ін.; б) головний, напр.: суперарбітражі т. ін.; в) вищої якості, властивості або підсиленої дії, напр.: суперагент, супертанкер, суперфільтр, суперцемент, супершвидкісний і т. ін.; г) вторинний, повторний, напр.: суперінфляція, суперобмазування і т. ін.; д) останній,

вайбільш сучасний, напр.: с у п е р м б д а, с у п е р - м б д н и к і т. ін.

СУПЕРАРБІТР, а, ч. Голова третейського суду, до складу якого входять кілька арбітрів.

СУПЕРВІЗОР, а, ч. Частина керуючої програми в обчислювальній системі, яка забезпечує нормальне функціонування машин.

СУПЕРГЕТЕРОДІН, а, ч. Радіоприймач, в якому прийняті електромагнітні коливання перетворюються за коливання проміжної частоти, на якій і підсилюються свгнали. На відміну від приймачів прямого підсилення... у супергетеродіні частота кожного сигналу пелетворюється в іншу, що називається проміжною частотою (Осн. радіотехн., 1957, 131).

СУПЕРГЕТЕРОДІННИЙ, а, в. Прикм. до супергетеродіна.

СУПЕРЕКА, и, ж., діал. Суперечка. — Я, мої людецькі, жадних сварок, жадних суперек, жадних процесів, ані тореї не люблю (Фр., III, 1950, 113); [Т и л і ш:] Старші дочки — Хреська та Ялина, пішли завжди без суперєки; за кого звеліє, за того й пішли (Кроп., V, 1959, 240).

Іті (іти) на суперєки з ким — діяти, чинити проти щого-небудь бажання. Іде на суперєки в батьком старший син (Сл. Гр.).

СУПЕРЕЛІТА, и, ж. Високоякісне насіння сільськогосподарських культур, яке використовують у навішницьких господарствах для засівання елітних площ. Зазидним матеріалом для вирощування еліти картоплі супереліта, яку одержують методом... відбору (Каропля, 1957, 167); Наш колоси одним з перших у Київській області почав випробувати і впроваджувати у виробництво новий сорт озимої пшениці — Миронієвську 108. Супереліту і еліту одержували з Миронієвської селекційної станції (Хлібороб Укр., 2, 1966, 8).

СУПЕРЕЧІТИ, чу, чшп, недок. 1. Не погоджуватися з ким-небудь; перечити. Катря не боїться нічого: штає його, та розитиує, та суперєчить, поки аж батько не покрижне: «зоді!» (Вовчок, I, 1955, 182); — І таке умієш! Чого б то я тобі «здоров» не казав! — щиро уперечу їй (Вас., II, 1959, 268); Який він безстрашний на веселій став, коли вип'є чарку, як усіх критикує, се суперєч тоді йому (Гончар, Тронка, 1963, 250); — Ти що це суперєчиш батькові? (Шняв, Балазда, 1957, 26); / Заважати кому-небудь у чомусь. [К і н д р а т А н о в о в и ч:] Ти у нас одна, не хочу біляш тоб суперєчитиш! Іде, куди тебе веде твоя думка, довайся, ишукуй довічної правди (Кроп., II, 1958, 342); Івась ював їй суперєчити: коли вона опускала ложку у миску іабрати страви, він попереджав її і одбивав її ложку (Мирний, I, 1954, 212).

2. Не відповідати чому-небудь, бути несумісним з чимсь, містити в собі суперечність. Всі партійні організації автономні у вирішенні місцевих питань, якщо ї рішення не суперєчать політиці партії (Статут ЦРС, 1971, 12); Гризли його сумніви, чи не буде суперєчити вимогам хорошого тону пропозиція щодо вінчання під час жалоби (Вільде, Сестри..., 1958, 423); Було безумство... загоном легкої кінноти при дооз шлеметних точанках атакувати військові кораблі іпервенств. Кіннотою на кораблі! Не вкладалося це ні як і устами, суперєчило всім тактикам і стратегіям (Гончар, II, 1959, 43).

Суперєчати [самому] собі — висловлювати протилежні думки, поглядів на що-небудь. Коли зто-небудь ясно, плувано висловлює свої думки, суперєчить самому собі, про таку людину кажуть: «її не можна розуміти, в її міркуваннях немає логіки» (Логіка, 1953, 3).

СУПЕРЕЧІТИСЯ, чуся, чшся, недок., розм. Те

само, що суперєчаться. Чує якось раз, як суперєчалася стражничкова жінка з простими жінками — її сусідками.. Я як зачує оте змаганя, то у мене аж мороз поза спиною посилав (Мирний, IV, 1955, 352).

СУПЕРЕЧКА, в, ж. Словесне змагання між двома або кількома особами, при якому кожна із сторін обстоє свою думку, правоту; спір. Суперєчок нема, ну й до діла далеко (Укр.- присл., 1955, 222); Раїса виразно бачила, що він ухилиється од давніх бесід та суперєчок, які так подобались Раїсі (Коцюб., I, 1955, 329); Її хлопця можуть ватримати справи у друкарні, якісь збори, якісь їжі чоловічі суперєчки, але ні в якому разі не інша жінка (Вільде, Сестри..., 1958, 377); Коли між офіцерами виникала з якогось приводу суперєчка, Івана Антоновича звичайно обирали суддею (Гончар, III, 1959, 198); // Широке публічне обговорення якого-небудь спірного питання; дискусія. Навколо великих людей, навколо великих поетів завжди ведуться суперєчки (Рильський, X, 1962, 45); Тепер відбувається чимало літературних суперєчок про так званий «сучасний стиль» мистецтва (Ком. Укр., 7, 1962, 67); Суперєчка про форму Землі остаточно була вирішена тільки тоді, коли були здійснені перші кругосвітні плавання (Знання..., 1, 1966, 4); // Сварка, чвари. [З і н ь к а:] Ти не такий двавася!.. [Р о м а н:] Про це ж ми й мусимо спокійно, без суперєчки, без уразів [ураз] поміркувати (Кроп., II, 1958, 32); Хлопчика дуже вразила ця суперєчка батька в матір'ю. Раніше він ніколи не чув, щоб вони сварились (Донч., V, 1957, 128); // Звучання голосів людей, які суперєчаються, сваряться. В сусіднім наметі крики і суперєчки (Коцюб., II, 1955, 243); В економію Аркадій Валеріанович приїзав приєрком і вже з ганку чує суперєчку між управителем і селянами (Стельмах, I, 1962, 354); *Образно. Ноту ля давав кларнет алтам. І розгорнувся од проби інструментів зук! Здала здавалося: зуків суперєчка (Гич., I, 1957, 219); // перев. мн. Незгоди між ким-, чим-небудь з певного питання. Моєлося про наїзд Стефана Потоцького в Молдавію, бо через нього вийшли серйозні суперєчки з султаном (Гулуб, Людолови, I, 1957, 29).

Бути в суперєці: а) (з ким) врати стосунки, не розмовляти з ким-небудь; б) (з чим) не любити чого-небудь. Ше за те божевільний усі мене зукт, Що в темнотою я в суперєці; І що сміливо йду я туди, де ведуть Мене сердечка щирі речі (Манж., Тв., 1955, 93); Вступати (заходити, входить і т. ін.) у суперєчку (у суперєчки) — починати сперечатися. Ні з ким не вступає [дід Кляшко] у суперєчку (Збан., Єдина, 1959, 119); [П а в л о:] Не будемо в суперєчку заходити, бо я і так навариса з тобою за ці часи! (К.-Карий, II, 1960, 134); Двоє парубків боявся у селі всемогутній Денис: Сергія і Тимка. Першого за його хитрості і гострий язик, другого — за відчайдушність. Із першим Денис ніколи не входив у суперєчки, бо був лінивий на слово і знав, що ніколи Сергія не пересторює (Гют., Вир, 1964, 243); Загасити (погасити і т. ін.) суперєчку — припинити сперечання. Генерал Таубенфельд загасив суперєчку. — Панове... чи не краще буде перенести нашу полеміку з питань військової стратегії до добрих часів перемоги? (Ю. Бедзик, Полки..., 1959, 72); — Тобто... що це означає? — Очі інженера звузилися.. — Це означає, — втрутився Дубов, щоб погасити суперєчку, — що перед серйозною роботою треба добре відпочити (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 9); Суперєчка розгоряється (розгорялася) — сторони сперєчаються з дедалі більшим запалом. Старицький, бачачи, що суперєчка розгоряється, спробував заговорити про інше (М. Ол., Леся, 1960, 231).

СУПЕРЕЧЛИВИЙ, а, в. Який містить у собі суперєчність (у 1 знач.). Сучасною капіталістичній властивий

складні й суперечливі процеси, які ведуть до дальшого поглиблення його загальної кризи (Ком. Укр., 5, 1968, 23); Шмалій замислився, на його чолі міняться суперечливі думки (Стельмах, I, 1962, 120); Суперечливі судження; // Якому властиві суперечності. Міцкевич був дуже складною, багато в чому суперечливою натурою (Рильський, X, 1962, 46); Таких суперечливих характерів у людей я ще не зустрічала (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 116); // у знач. ім. суперечливе, воно, с. Те, що містить у собі суперечність. В світогляді і творчості П. Тичини цього періоду [1917—1920 рр.] було ще чимало суперечливого (Іст. укр. літ., II, 1956, 57).

СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. суперечливий. Чим відрізняється діалектичний перехід від недіалектичного? Стрибок. Суперечливістю. Переривом поступовості (Ленін, 29, 1972, 238); Глибока внутрішня суперечливість капіталізму знаходить свій вираз не тільки в окремих імперіалістичних державах, але й у масштабах всієї капіталістичної системи (Ком. Укр., 4, 1968, 18); Дивні діла! То він поспішав в Білоцерквію, то ловить себе на думці, що весь час думає про Бабаї.. Щоб не мучитися роздумами про суперечливість власної едачі, Бачура вирішив трохи розважитися (Чаб., Тече вода..., 1961, 71).

СУПЕРЕЧЛИВО. Присл. до суперечливий. На відміну від капіталізму, де матеріально-технічна база розвивається стійко і суперечливо, соціалістичне суспільство свідомо і планомерно здійснює економічне будівництво (Наука і культура..., 1971, 33).

СУПЕРЕЧНИЙ, а, е. 1. Те саме, що суперечливий. Повстають в утомленій голові молодого ученика суперечні думки, що між собою борються, перемагаються (Мак., Вибр., 1954, 50); Зливалися в одну безладну і кипучу суміш два різко суперечних почуття — любов до сина, мимовільне захоплення його правдивістю і гостра неприязнь до нього ж (Вол., Місячне срібло, 1961, 11).

2. чому, з чим. Який суперечить чому-небудь. Нікому, певно, й на думку не прийшло, щоб за ними [розмальованими стінами] могло критися щось погане.. щось зовсім суперечне з усіма поняттями людськими про людське житло (Фр., I, 1955, 272).

3. рідко. Те саме, що спірний 2. За законом, підморський суд відбувався на самому суперечному ґрунті на полі або в першій-ліпшій селянській хаті (Тулуб, Людолови, I, 1957, 247).

СУПЕРЕЧНИК, а, ч. Той, хто сперечається, любить сперечатися; сперечальник. Суперечники велике брало ало (Мік., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 240).

СУПЕРЕЧНИЦЯ, і, ж. Жін. до суперечник.

СУПЕРЕЧНИСТЬ, вості, ж. 1. Становище, при якому що-небудь одне виключає інше, несумісне з ним або протилежне йому; невідповідність чого-небудь чомусь; протиріччя. Суперечність між творчою природою процесу праці і умовами, в які вона поставлена, особливо загострена при капіталізмі (Ком. Укр., 6, 1960, 54); Суперечність між велетенськими завданнями комуні в майбутньому і реальними можливостями, що вона їх мала на зорі свого життя, ця суперечність була надто глибока (Мік., II, 1957, 471).

2. перев. мж. Протилежність інтересів (звичайно суспільних, класових). Початок XIX ст. в суспільному житті Росії відзначається загостренням класових суперечностей, зумовлених тяжким кріпосницьким гнітом (Нар. тв. та етн., 6, 1969, 7); При соціалізмі і комунізмі, де нема експлуатації людини людиною, відсутні антагоністичні суперечності і класова боротьба (Наука..., 8., 1959, 2).

3. рідко. Властивість за знач. суперечний 1. Критик [І. Франко] правильно підкреслював суперечність

письменника [Л. Толстого] і реакційність його світогляду, яка особливо виявилася після пережитої ним духовної кризи (Рад. літ-во, 3, 1957, 48).

4. заст. Заперечення (у 2 знач.). [З о л о т н и ц ь к и й:] Нащо вимовна і до суперечності скваліва зробилася [Наталя]! (Гр., II, 1963, 548); Времія не зносить суперечності, і в душі його вже закипіло (Н.-Лев., VII, 1966, 122).

СУПЕРЕЧНО. Присл. до суперечний 1. **СУПЕРКАРГО**, невідм., ч. Особа, яка відає на великому судні прийманням і здаванням вантажів.

СУПЕРМЕН, а, ч. 1. Людина, влєвнена у своїй перевазі над іншими людьми; надлюдина.

2. Герой детективів, коміксів, кінобойовиків і т. ін., наділений надзвичайними якостями.

СУПЕРНИК, а, ч. 1. Той, хто прагне перемогти, перевершити кого-небудь у чомусь. [У б и й б а т ь к о:] Хіба же хто згод прославитись, крім мене? Хто ж цей, сказати б, мій конкурент на лавровій вінку, мій злий суперник? (Мік., I, 1957, 414); — Уявіть собі, ось кінець війни... Очевидно, імперіалістичні тижки знову візьмуться за своє.. Знову розгорнеться боротьба між суперниками, між конкурентами (Гончар, III, 1959, 428); // Один із учасників спортивного змагання, гри. Арміїці Ленінграда приймали у себе чемпіонів країни — хокеїстів команди «Крила Рад». Господарі майданчика зіграли проти іменитих суперників напористо, швидко, агресивно (Веч. Київ, 5.XII 1974, 4); // Той, хто, поряд з іншим, домагається кохання якої-небудь жінки. Навко почув.. холод у своїм серці на думку, що Владко міг би.. стати його суперником, а що єтрише, цаганим суперником (Фр., VI, 1951, 229); Тут [у павній] замикають часом свою очманілу голову реаніє парубки, щоб потім.. вдертися в гуцу молоді й вишцяти всю свою злість і любовні невдачі на суперникові (Шиян, Балавда, 1957, 83).

2. перек. Той, хто має однакові з ким-небудь якості, достоїнства, заслуги і т. ін., не поступається перед кимсь. Циган Охрій намагався так бити в селі бубон, щоб суперника в мушці, Лейбу, не чути було (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 24); Жуковський твердив, що «перекладач у прозі — раб, перекладач у віршах — суперник» (Рильський, IX, 1962, 59).

Не має суперників хто, що; Немає (нема) суперників у кого — чого — хто-, що-небудь перевершує всіх, все. Всі твори Гоголя присвячені, виключно амалюванню світу російського життя, і в нього нема суперників і мистецтві відтворювати його в усій його правдивості (Белін., Вибр. статті, 1948, 354).

СУПЕРНИЦТВО, а, с. Прагнення перемогти, перевершити кого-небудь у чомусь. Почалися скарги на безтормаж, на панські філярки і на суперництво шляхти на ринках (Тулуб, Людолови, I, 1957, 302); — Що я поет — це Павлуш сказав у жарт.. — Значить, у нас нема ніяких підстав для суперництва, і ми станемо друзями, — сказала, усміхаючись, Леся (Бурл., Напередодні, 1956, 22); Ініціатива і амаганя — поняття споріднені. Суперництво у праці неможливе без повсякденного прояву ініціативи, воно живиться нею (Рад. Укр., 24.XI 1974, 2).

СУПЕРНИЦЯ, і, ж. Жін. до суперник. Панів з задрістю оглядали вбрання і або зеленіли в люті, або удавано усміхалися, бачачи на суперницях кращі оздобы, або розквітали гордою радою від почуття своєї переваги (Тулуб, Людолови, I, 1957, 94); Вони давні суперниці в спортивному клубі Жостинського заводу. На всіх змаганнях вони — поруч, і зустрічі ці завжди напружені до краю (Собко, Матв. затока, 1962, 6); Ушжається [дівчині]: на колоді сидять Гриць, обнявшись із суперницею (Вас., III, 1960, 371).

СУПЕРНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до суперник; // Власт. суперників. Коли в гурті буває голова артист, Гурті відпускає свого суперника уділивими словами.. Од великого розумового навантаження та суперницького азарту обвислий.. ніс Гурія Остаповича наливається шипивим соком (Вол., Місячне срібло, 1961, 265).

СУПЕРНИЧАТИ, аю, аш, недок. 1. Прагнути перемогти, перевести когось-небудь у чомусь. Знаміть турки суперничали один з одним у розкоші палаців та парків, у пишності почті (Іст. середніх віків, 1955, 124); // Домагатися, поряд з іншим (іншою), кохання якої-небудь жінки (якогось чоловіка).

2. Мати однакові з ким-, чим-небудь якості, достоїнства, заслуги і т. ін., не поступаючись перед кимсь, чимсь. *Кію став [у ХІ ст.] величезним світовим центром торгівлі, ремесла, культури, мистецтва, який суперничав із столицею Візантійської імперії Константинополем* (Іст. УРСР, I, 1953, 62); *Найвищим досягненням Соленика була роль українського селянина Михайла Чупруна [у п'єсі І. Котляревського «Москаль-чарівник»], в якій харківський артист суперничав із «самим» Шекспіром* (Вітч., 6, 1961, 209).

СУПЕРОБГОРТКА, н, ж. Те саме, що суперобкладивка.

СУПЕРОБКЛАДИНКА, я, ж. Паперова обкладивка, яка накладається поверх палітурки книжки. З тонким художнім смаком оформив видання «Кобзаря» 1954 року В. Касян.. На кольоровій суперобкладці бачимо величну постать Шевченка (Мист., 3, 1964, 23).

СУПЕРФОСФАТ, у, ч. Фосфорне добриво, яке одержують, обробляючи сірчаною кислотою апатит або фосфорит. Перевага суперфосфату перед іншими фосфорними добривами чітко проявляється на важких глинястих ґрунтах і на багатих вапном чорноземях (Добрива..., 1956, 108); *Насіння помідорів перед сівом опудрювали порошком крейди і змішували з гранулованим суперфосфатом* (Колг. Укр., 4, 1957, 33).

СУПЕРФОСФАТНИЙ, а, е. Прикм. до суперфосфат; // Який виготовляв суперфосфат.— *До нас учора шефи з суперфосфатного заводу приїхали. Це такий завод, що якусь спеціальну муку з каменю виробляє. Присмачить нею землю — і все на полі, як з води, росте* (Стельмах, II, 1962, 388).

СУПЕРФОСФАТНИК, а, ч. Працівник суперфосфатного виробництва. *Одеські суперфосфатники роблять усе для того, щоб земля і цього року дала щедрий урожай* (Роб. газ., 19.І 1962, 1).

СУПЕРФОСФАТНИЦЯ, і, ж. Жін. до суперфосфатник. **СУПАТИ**, плю, пш; мн. суплять; недок., перех. Зсувати (брови), морщити (обличчя, чоло), набирати похмурого вигляду; насуплювати. *Мати глянула на Соломію, потім на Романа і догадалась, чого Соломія стала невесела, супила брови і поглядала на Романа сердито* (Н.-Лев., VI, 1966, 382); *Летіла ніч на своїх чорних крилах, а він усе писав, то усміхаючись, то суплячи густі брови* (Рибак, Помилка..., 1956, 20).

СУПІТИСЯ, плюся, пишся; мн. супляться; недок. 1. Зсуваючи брови, морщачи обличчя, чоло, набирати похмурого вигляду; насуплюватися. *Стара супиться та все бурчить* (Вовчок, I, 1955, 113); *Олександра підступив до батька ближче, насупився. Він завжди супиться, коли щось не на його виходить* (Шовк., Людина..., 1962, 162); **Образом. Перші приморозки вдарили хоча й весело, але не такі вже й ласкаві. Зорі сяяли замерзлимими сльозами. І дуб супився, супився* (Гуц., З горіха..., 1967, 101); // *Виявляти незадоволення ким-, чим-небудь, ображатися на когось. За їхнім ростом випало ходити їм поряд в одній шерензі, ідуть і супляться один на одного* (Гончар, Людина..., 1960, 73).

2. Зсуватися (про брови), морщитися (про обличчя, чоло) при вираженні незадоволення, гніву і т. ін. *Я боявся тих моментів, коли ти читала мою «публіцистику» — у тебе тоді бувало таке неприємне обличчя, брови супилися з таким суворим боєм* (Л. Укр., III, 1952, 688); *Тарас розіравав конверт і почав читати. Лице його супилося* (Ільч., Серце жде, 1939, 312).

3. перек. Робитися хмурими, темними, непогожими. *Небо, обважніле від холодної синяви, вже супиться по-осінньому* (Збан., Сеспель, 1961, 209); *Ніч все більше розбухала темрявою, гнівливо супилась* (Ірчан, II, 1958, 91).

СУПІДРЯДНИЙ, а, е, грам. Який сполучає (речення) способом супідрядності.

Δ Супідрядні речення — два чи кілька підрядних речень, підпорядкованих одному й тому самому членові головного речення або головному реченню в цілому.

СУПІДРЯДНІСТЬ, ності, ж., грам. Підпорядкування двох чи кількох слів або речень спільному слову або реченню.

СУПІН, а, ч., лінгв. Незмінна дієслівна форма, яка вживається на позначення мети дії при дієсловах руху в деяких індоєвропейських мовах.

СУПІНАТОР, а, ч. Ортопедична устілка, яку вкладають у звичайне взуття для плоскостопості. *Багаторічний досвід і спостереження показують, що роками носити супінатори не тільки непотрібно, а й шкідливо, бо стопа виертаються і деформуються* (Рад. Укр., 15.III 1974, 4).

СУПІРНИК, а, ч., діал. Суперник. *Вся його злість обернулася на... нового супірника* (Фр., IV, 1950, 73).

СУПІРНИЦТВО, а, с., діал. Суперництво.

СУПІРНИЦЯ, і, ж., діал. Жін. до супірник. *Зареготалися ріпники, що купують стояли на вулиці і слухали сеї голосної розмови двох супірниць* (Фр., I, 1955, 83).

СУПІСКОВИЙ, а, е. Те саме, що супіщаний. *Під сади треба відводити площі з супісковими і супіщаними ґрунтами* (Сад. і ягідн., 1957, 164); *Не можна вважати обґрунтованим побоювання деяких спеціалістів, нібито повторні посіви виснажують супіскові поля* (Рад. Укр., 11.II 1969, 2).

СУПІСКУВАТИ, а, е, рідко. Те саме, що супіщаний. *На винограднику Іван Кучугура ходив по супіскуватій землі, закладав під куці і перекопував та перелопачував ґрунт* (Чорн., Красиві люди, 1961, 28).

СУПІСОК, ску, ч. Осадочна гірська порода, до складу якої входять пісок і глина (3—10%), а також ґрунт такого складу. *ґрунти Українського Полісся — опідволені піски, супіски і легкі супілки — бідні на органічні речовини* (Мікр. ж., XVIII, 3, 1956, 25); *Лише міліонів світлий розум Здолав в пориві однім Зробити з супіску чорнозем і з брід безформних — гордий дім* (Рильський, Мости, 1948, 99).

СУПІЩАНИЙ, а, е. Прикм. до супісок. *В заплавах і на низинах поширені досить родючі лучні і лучно-болотні ґрунти супіщаного та супілкового механічного складу* (Соц. твар., 2, 1956, 23); // *Важливою складовою частиною якого в супісок. Під малину насамперед відводять легкі, помітно вологі супіщані та супіщані ґрунти* (Колг. Укр., 1, 1954, 33).

СУПІЯТЯ, я, с., діал. Те саме, що супляття. *Скинула Даринка з Лаврика сорочечку й штаниці, сама геть чисто розібралася, повиполіскувала гарненько все те супляття в дощовому озерці й порозівшувала на дивні сохнуття* (Виргав, В розп. літа, 1959, 275).

СУПЛЕТИВІЗМ, у, ч., лінгв. Творення форм одного й того самого слова від різних коренів або основ. *Для багатьох відмінкових форм особливих займенників харак-*

терний суплетивізм, тобто відмінкові форми мають не тільки різні флексії, але й відмінні основи (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 279).

СУПЛЕТІВНИЙ, а, е, лінгв. Який твориться способом суплетивізму. Суплетивні форми — співвідносні форми слів, утворені від різних коренів або основ (Сл. лінгв. терм., 1957, 189).

СУПЛІДЦЯ, я, с. Кілька зрослих між собою плодів, кожний з яких утворився з окремої квітки щільного суцвіття. Клубочки багатонасінних цукрових буряків у практиці вичайно називають насінням. Насправді ж вони являють собою супліддя, в яких буває здебільшого 3—4 насінини (Колг. Укр., 4, 1957, 23).

СУПЛІКА, я, ж., заст. Просьба прохання або скарга. *Поговасти третю [жінку], писав він супліку до артірєв, щоб йому дозволено одружитися четверте* (Коцюб., I, 1955, 41); — *Просимо прийняти нашу супліку.* — *Чим же недоволені козаки? — спитав Ченіга* (Добр., Очак. розмвр., 1965, 123).

СУПЛІКАТОР, а, ч., заст. Той, хто подає супліку. Дячки в усіляких перах за вухом і каламарями.. пишпорять поміж прийшлими людьми. Чоловчаники та суплікаторів розшукують (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 273).

СУПЛІКАТОРКА, я, ж., заст. Жін. до суплікатор. **СУПЛІКУВАННЯ**, я, с., заст. Дія за знач. суплікувати.

СУПЛІКУВАТИ, ую, уєш, недок., перек., заст. Просити кого-небудь про щось або скаржитися кому-небудь на щось (перев. письмово). — *Телер тебе я суплікую Мою уважить долю злую і постояти за Троян* (Котл., I, 1952, 202).

СУПНІЙ, а, ё. Те саме, що суповий. Асортимент продукції Городницького фарфорового заводу в 60—80-х роках XIX ст. складався в основному з столового посуду (тарілки, супні вази та інші предмети) (Нариса з іст. укр.. мист., 1969, 91).

СУПНИК, а, ч. Посудина, в якій подають суп. Туристам сподобатися.. столовий набір, до якого входить II речей — супник, хлібниця, фруктозниця, тарілки, склянки (Рад. Укр., 4.VI 1967, 4).

СУПНИЦЯ, і, ж. Те саме, що супний. Підприємство випускало в основному столовий посуд — тарілки, .. сльнички, зріннички, супниці тощо (Нариса з іст. укр.. мист., 1969, 91).

СУПОВИЙ, а, ё. Прикм. до суп. Супова заправка; Супові консерви; // Признач. для супу. *На столі з'явилася супова ваза з паручком справжнім українським борщем* (Тудуб, В степу., 1964, 415); *Суповий термос.*

СУПОЗИТОРІЙ, я, ч., мед. Те саме, що свічка 3. **СУПОКІЙ**, кою, ч. Те саме, що спокій. Супокій навкрує панувє, Нерухома степ лежить (Гр., I, 1963, 47); *Скряв — порох, мертвої супокій, — як сумно у оселі ції!* (Др.-Хмара, Вибр., 1969, 132); *Заглядає ніч у віні, В чорніж небі світить саїні, Розливає супокій... Спи, сичочку рідний мій!* (Рильський, II, 1960, 189); *Якийсь супокій обняв його, розкіш наповнила його душу* (Фр., VI, 1951, 376); *Ще зелене кругом, але є жовте листя. Стоять, задумавшись на сонці, дерева.. І який супокій всю душу ваива* (Пол., Вибр., 1963, 34); *Життя не жартувало зі мною, і доводилося часом про літературні справи забути. А там — тільки хвилина супокою, вже й тягнеш як не щоденник, то зшиток із творами* (Вас., IV, 1960, 47); *Напомяни.. Вони [кони] вертаються. Лиш кілька стригунців Не хочуть ні вієса, ні сну, ні супокою* (Рильський, I, 1956, 82); — *Добрий день вам, панно Маню!* — обізвався я з уданим супокою (Коб., III, 1956, 27); *В очак задумана й пильна глибок супокою* (Бажав, Вибр., 1940, 194); — *Справді, краще в ріднім краю Хоч і кости [кості] положить, Ніж в чу-*

жині в супокою, Хоч би і в достатку, жить (Фр., XIII, 1954, 365); *Ще ніхто не дивився на час, як на щось самостійне і не залежне від рузу предметів чи їх супокою* (Зеров, Вибр., 1966, 137); // *супокоюм, у знач. присл., діал. Спокійно. Якесь віда не дала йому супокоюм і хвилинки посидіти* (Март., Тв., 1954, 419).

ДАТИ СУПОКІЙ — те саме, що **ДАТИ СПОКІЙ** (див. спокій). *Щоб серцеї відною дати супокій, На рідну кохану свою Україну Поливить на крилах укузаних мрій* (Вороний, Вибр., 1959, 45); **ЗНАЙТИ СУПОКІЙ**: а) заспокоїтися, набути душевної рівноваги. *Батько ж Еней — неспроможен без сина знайти супокою — Кажє Алатої йти до причалє, і все розказати Синоє, і самогө привести до пунійського муру* (Зеров, Вибр., 1966, 240); б) умерти, бути похованим. *Я ж буду у труні і.. Знайду під мртвами солодкий супокій* (Зеров, Вибр., 1966, 445); **ЛИШАТИ (ЛИШІТИ) В СУПОКОЮ** — те саме, що **ЛИШАТИ (ЛИШІТИ) В СПОКІЮ** (див. лишати). *Посадивши його тут, наш кат на якийсь час лишив його в супокою* (Фр., IV, 1950, 226); **НЕ ДАВАТИ (НЕ ДАТИ) СУПОКОЮ** — те саме, що **НЕ ДАВАТИ (НЕ ДАТИ) СПОКІЮ** (див. спокій). *Думи носились по його голові одна за другою.. не давали йому супокою* (Коцюб., I, 1955, 104); **НЕ ЗНАТИ (НЕ МАТИ, НЕ ДАВАТИ СОБІ) СУПОКОЮ** — те саме, що **НЕ ЗНАТИ (НЕ МАТИ, НЕ ДАВАТИ СОБІ) СПОКІЮ** (див. спокій). *Гадка... гадка встить дома. Там, де браття рідні, мимі Також томляться в тій хвилі Над роботою тяжкою і не знають супокою!* (Фр., XIII, 1954, 407); *Не мав русалонька і там супокою, Не втупила свого миза Навіть під водою!* (Л. Укр., I, 1951, 325); **НЕМА́ (НЕМА́є, НЕ БУЖ, НЕ БУДЕ) СУПОКОЮ** — те саме, що **НЕМА́ (НЕМА́є, НЕ БУЖ, НЕ БУДЕ) СПОКІЮ** (див. спокій). [К о н о в а л п х а:] *Нема мені супокою, нема радості: аби б який чоловік почав балакати зо мною, зараз молодий і почнуть зморгуватися* (Кроп., I, 1958, 148); — *Таким, як ми, — думає Василь, — і уєі сні немає супокою* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 20).

СУПОКІЙНИЙ, а, е. Те саме, що спокійний 1—4. *Вся Гавана, Як рікнина океанна, Непорушна, супокійна* (Павл., Пальм. вітв., 1962, 36); *Пієсо на ставку було все ясним, супокійним* (Стар., Облога., 1961, 49); *Річка, через котру згорода треба йти на настінник, невеличка, супокійна підієрська річка.. то сильна припадає для Мирона. Там він цілими годинами любить сидіти* (Фр., I, 1955, 232); *От уже бачить Еней захисну та глибоку долину, ..Де супокійні оселі потім обмиває Лейсейський* (Зеров, Вибр., 1966, 251); *Анелл по виході мужа чулася зосім супокійною і навіть почувала якусь радість* (Фр., VI, 1951, 431); *Лице його прибрало супокійний, товч сумний вигляд* (Март., Тв., 1954, 84); *Виринула.. висока стать молодого діачини з сніжно-білим обличчям та супокійними лавінічними очима..* (Коб., I, 1956, 70); *Хотілось би [Вірі Павлівні] бути матір'ю, жити родинним тизим, супокійним життям* (Хотк., I, 1966, 54).

З супокійним серцем — без тривоги, болю, жалю. *З легким, супокійним серцем вона пішла до себе* (Фр., III, 1950, 115); **СУПОКІЙНИМ БКОМ (СУПОКІЙНИМИ ОЧІМА)** **ДИВІТИСЯ (ГЛЯДІТИ) НА КОГО** — що — не виявляти тривоги з приводу чого-небудь. *Вона не належала до тих жінок, котрі супокійним оком глядять на доньок, на коли ті беруть книжку до рук і в будню динку та читанням безбожним любовних дурниць або й інших пустих діл крадуть час* (Коб., I, 1956, 69).

СУПОКІЙНО, присл. 1. Присл. до супокійний. *Вони вийшли з театру в темну жовтневу ніч. Безмежна і проसолодна, вона здіймалась над Терноградом урочисто і супокійно* (Собко, Нам спокій.., 1959, 38); *Супокійно і врочисто птахи пропливали* (Рудь, Дов. зорі, 1958, 46); *Га-*

ню присилували вийти замуж [заміж] за другого... Андрій переболів сесо [цю] страту, глады на ньо [неї] супокійно (Фр., I, 1955, 294); Над нами блідий, безкровний місяць, а ми в татах з заплаканими вікнами супокійно спимо (Стеф., III, 1954, 86).

2. у знач. присудк. сл. Те саме, що спокійно 2, 3. Я гадав: от озму го [визму його] до себе, тут му [йому] буде супокійніше (Фр., I, 1955, 175); Дивлячись на неї, я відчу, що на душі моїй стало так тихо, так спокійно (Мур., Бук. повість, 1959, 13).

СУПОЇНИТИ, ню, нвш, недок., перех. 1. Стягати супонею хомут, запрягаючи коня. *Образно. [Т е т я н а:] Це так [у корсет] невісточка мене нарядила, щоб вивести до себе знатних гостей! ..Ой, рятуй, задавсти супоня! Клич ту молодичу, що мене супонила... (К.-Карий, III, 1961, 76).

2. розм. Шлагати, бити (перев. ремнем). Ну його шмагат малахася.. Супоню, супоню [шляхтвч], поки він не золіє (Стар., I, 1957, 132).

СУПОЇНИТИСЯ, ит'ся, недок. Пас. до супобінтя 1. СУПОНЯ, і, ж. Ремінь, яким стягають хомут, запрягаючи коня. — Загнув батько дугу, Тягне мати супоню, А ти за'яжи... дою (Шевч., I, 1951, 129); Юхим догаш затримав погляд на парубкові, який міцно в'язав супоню, немаче ворога свого мотузував (Ле, Ю. Кудря, 1956, 23); *Образно. Хай живе з нас рідна, пролита вже кров Знакі від рабської супоні, і в січу славетну ми ринемо знов... До броне, слов'яни, до броне! (Стар., Поет. тв., 1958, 39); *У порів'я. Він таки добре зголоднів за дорогу, живіт стаяло, як супоню (Тют., Впр, 1964, 434).

СУПОРТ, а, ч. Деталь деяких металорізальних і деревообробних верстатів, признач. для закріплення й переміщення різальних інструментів. Жорсткість токарного верстата визначається жорсткістю його основних вузлів — шпинделя, супорта і задньої бабки (Технол. різального інстр., 1959, 17); — Як добре було б вараз знову стати до верстата, знову відчувти у долонях маленькі ручки супорта, знову почути пісеньку різця (Собко, Запорука., 1952, 223).

СУПОРТНИЙ, а, е. Прикм. до супорт; // Який має супорт. Супортний верстат.

СУПОСТАТ, а, ч., заст. 1. Ворот, недруг, супротивник. [М и к и т а:] Та скоріш піду я на Сибір, у каторгу, у некло до самого сатани, а не попушу тобі Одарки!.. Де ж ти, мій вороже, мій супостате? (Кроп., I, 1958, 99); Народ не хоче знову чути ридання матері, .. не хоче бачити своїх синів скривавленими, скалченими, обитими нещадною рукою ворога і супостата (Рильський, IX, 1962, 156).

2. лайл. Негідник, мерзотник. Стане Оксана плакати, стане копитана [капітана] випитувати, що він думає з нею, — супостат засміється, та й тільки (Кв.-Осв., II, 1956, 454); [Т е р е ш к о:] Поїзав старий до нього (сна) аж у Варшаву, так що ж? Він його, супостат, не приймає! (К.-Карий, III, 1961, 36).

СУПОСТАТКА, п, ж., заст., лайл. Жін. до супостат 2. [Я к в и м:] Ах, ти ж, супостатка!.. (Кроп., II, 1958, 382).

СУПОЧІВОК див. супочінок.

СУПОЧІНОК, пку, СУПОЧІВОК, вку, ч., діал. Спичинок. — Селі ночі я остану ще коло вашої матері, а ви йдьте до спичинку... (Коб., III, 1956, 216); Важкі фотелі стояли твердо і гордо на своїх грубих коротеньких лабах; софи під дзеркалами немов зітхали глибоко час від часу, запрошуючи до спичинку (Фр., I, 1955, 318).

Не мати (не знати) супочінку (супочівку) — те саме, що не мати спичинку (див. мати²). Ніколи не знав [Іван] супочинку; запряжений амалку до старості в

тяжкий віз життя — пляму його всіма жилами (Грчан, II, 1958, 132).

СУПРЕМАТИЗМ, у, ч. Формалістична течія в мистецтві початку ХХ ст., представники якої вдавалися до абстрактного комбінування геометричних фігур або об'ємних форм.

СУПРЕМАТИСТ, а, ч. Прихильник, послідовник супрематизму.

СУПРЕМАТИСТКА, п, ж. Жін. до супрематіст.

СУПРЕМАТИСТСЬКИЙ, а, е. і. Прикм. до супрематіст.

2. Стос. до супрематизму. Супрематистський театр. СУПРОВІД, воду, ч. 1. Дія за знач. супроводжувати, супроводити 1, 3—5. Коли Володко в салоні вклонив приступи до неї, щоб подати їй руку, вона в погордою відвернулася від нього і холодно сказала: — Мій пане, я вас не люблю і за ваш супровід дякую (Фр., II, 1950, 77); — Коли не можете лишитись у нас, то ми вас проведемо, — сказала Кравцовська. Почувела в своїм серці відяку.. та й хотіла йому показати її своїм супроводом (Март., Тв., 1954, 326).

У (в) супроводі кого, чого — разом із ким-, чим-небудь; у чьомусь товаристві; в оточенні когось, чогось; під охороною, конвоєм кого-, чого-небудь. Командуючого покляли на сани, обмостили ногу і в супроводі ад'ютанта, охорони і лікаря поехали на командний пункт армії (Тют., Впр, 1964, 502); Плавали на захід в супроводі жвавих яструбів важкі бомбардувальники (Гончар, III, 1959, 371); Стежкою, що вела від Дніпра повз Аскольдову могилу, в супроводі жандармів Тарас повертався до Києва (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 439).

2. Те, що супроводить яку-небудь дію, явище. Від зичайної поштивої, з призованою іронією нудоти, до якої Нікольський зник, аж до немичучого супроводу його лекцій, на екзамени не лишилося й сліду (Полт., Повість..., 1960, 360); Записано краці жордовські пісні в дикторським супроводом (Літ. Укр., в.Х 1967, 2).

3. Гра на музичному інструменті, спів, які супроводжують чю-небудь гру або спів. Українські кобзарі й лірники і досі зберегли інструментальний супровід при спіл (Муз. праці, 1970, 44); Вони часто ввечорами співали дуети, дічина одночасно і співала й вела супровід на ролі (Ле, Право., 1957, 41); *Образно. Технік Силантьєв спав.. Кім Жук-Мурка міцніше згорнувся в куточку на нарах і мурмотів під супровід силантьєвського зроніння (Трубіл., I, 1955, 82).

4. Група людей, яка супроводжує кого-небудь; почет при комусь. Се був корчмар [корчмар] і з ним чималий супровід: Кінь вів дочку, за нею йшла услід Бабуся... Окружив їхало на конях пар із п'ять (Фр., XIII, 1954, 296); Супровід князя.

5. Група військовослужбовців, бойових машин і т. ін., яка охороняє або конвоює кого-, що-небудь. В Терехтемірві Сагайдачний прибув уночі.. За монастирською брамою весь військовий супровід старшого сплився (Ле, Хмельницький, I, 1957, 271); Команда супроводу ледве не заплатилась тяжко за волячку свою безтурботність, якої, правда, немало зто допускалася в ті зміляні дні перемоги... (Гончар, Циклон, 1970, 115).

СУПРОВІДНИЙ, іднá, іднé. 1. Який супроводжує кого-, що-небудь, признач. для супроводу. Відійшовши на кілька кроків од палати, він [професор] смився й почекав, поки супровідні особи оточать його (Шовк., Людина., 1962, 344); Розгорнула [Олеся] томик, стала читати вголос.. Мелодійний голос дівчини, її м'яка вимова обоюдала поетичні слова повісті супровідною музикою (Вол., Озеро., 1959, 113); // Який надсилають одночасно з ким-, чим-небудь (про лист, документ

і т. ін.). *Петрусь з старшиною приїзав у рідне селище.* — *О!* — *вигукнує голова виюнкомку, прочитавши супровідного листа.* — *А тебе тут розшукують!* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 59).

2. Тісно пов'язаний з чим-небудь; який додається до чогось основного; супутній. Досліджуючи епіцентри микунит катастроф, учені переконалися, що часто супровідні явища приносять біди більше, ніж самі поштовхи (Веч. Київ, 9.VIII 1971, 4); *І в усатівських, і у волинсько-подільських мегалітичних мочальниках, крім основних поховань, зустрічаються супровідні* (Нарвск стар. іст. УРСР, 1957, 71).

СУПРОВІДНИК, а, ч. Особа, яка супроводжує кого-небудь. *Алмет зауважив, що він сам був за супровідника Режо* (Довс., Гюлле, 1961, 46); *Із вибою підходить перша партія вагонет [вагонеток], її підвозить коняка — і в цей момент.. багкатию швидко виїтають дві кантажені вагонети — без коня й без супровідника* (Полт., На.. меридіанах, 1933, 79).

СУПРОВІДНИЦЯ, і, ж. Жін. до супровідник.
СУПРОВІДЖАТИ, аю, аеш, недок., Perez., діал. Супроводжувати. *Супроводжала [мати] із до міста* (Стеф., I, 1949, 193); *Ії слізьми затемнені очі супроводжали сина чижраз далі й далі* (Коб., II, 1956, 86).

СУПРОВІДЖЕННИЙ, а, е. Дієпр. пас. мип. ч. до супровіджати. *Бажано було б, щоб редактори й упорядники.. підготували нове академічне видання.. супроводжене науковою розвідкою, широкими коментарями і бібліографією матеріалів, присвячених темі «Народ і Шевченко»* (Рад. літ-во, 2, 1964, 138).

СУПРОВІДЖЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. супровіджати.

2. Те саме, що супровід 5. *З того часу, як почалися бої в Будапешті, еаржати супроводження йшли поряд штурмових груп* (Гончар, III, 1959, 262).

СУПРОВІДЖУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до супровіджувати. *В'язні внесли в камеру казан з їжею і виїшли, супроводжували конвоюром* (Хижняк, Тамара, 1959, 131); *Букеир.. рушив назад, супроводжуваний подячними вигуками і піснями пасажирів пароплава* (Ю. Янов., II, 1954, 95); *З палацу супроводжуваний сотнями цікавих, споважливих і змурих очей виїшов Аркадій Валеріанович* (Стельмах, I, 1962, 627); *В 1926 р. виходить перша книжка віршів Б. Плузника «Дні», в 1927 — друга — «Рання осінь». До поета приходять.. визнають, хай і супроводжуване серйозними закидами критики* (Не ілюстрація.., 1967, 256).

СУПРОВІДЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. супровіджувати. *Восвода, посланий королем для супроводжування, їде за Данилом* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 566).

СУПРОВІДЖУВАТИ, ую, уеш і СУПРОВІДИТИ, джу, диш, недок., Perez. 1. Іти, їхати разом із ким-небудь як супутник; проваджати когось до певного місця. *Супроводжувати гостя взявся Маслов.. Жушманові запропонували автомашину, але він категорично відмовився, заявивши, що бажає піти пішки* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 142); *Я із супроводив аж на ринок* (Март., Тв., 1954, 208); *Вутанька прийшла в кінематограф в парі з воєнкомом. Чужиний і послужливей, він.. спеціально зайшов за нею, щоб супроводити її цього вечора* (Гончар, II, 1959, 177); *Образно. *Білі серпанки сніду супроводили її [коляску] з обоз сторін* (Коб., I, 1956, 555); // Іти, їхати, охороняючи, конвоюючи і т. ін. кого-, що-небудь або показуючи шлях комусь, вомусь. — *Я.. супроводжував молоду царю Марину до Москви..* (Ле, Побратиме, 1954, 17); *Дічата почали стерегти буряки в полі; самі супроводжували машини до заводу* (Кучер, Трудна любов, 1960, 60); — *Ти хто та-*

кий? — *питає Богун козачину, що, видимо, супроводжував бранців* (Кач., Вибр., 1953, 79); // Постійно бути разом із ким-, чим-небудь, тісно пов'язуватися з чимсь. *Не було чути пісень та веселих перегуків, які до війни завжди супроводжували людську працю* (Д. Бездик, Дніпро.., 1951, 7); *Чудова Тарасова поезія супроводжує абхаїце усе життя* (Вітч., 3, 1964, 217); — *Якщо золото завжди супроводить кварц, чом би не пошукати його на підступах до Каракумів?* (Тулуб, В стелу.., 1964, 269).

2. чим. Прощайчись, висловлювати що-небудь тому, хто відходить, від'їздить і т. ін. *Посольські самш.. аж до полковникової резиденції супроводжували [ремісники] криками; — Слава! Ривак, Переясл. Рада, 1953, 168; Заспівали [жінки] жоктау [траурну пісню] на один з відомих сумних наспівів, якими кожна казашка супроводить у мозилу свого чоловіка* (Тулуб, В стелу.., 1964, 20); // *Лунаги, звучати вслід тому, хто або що відходить, від'їздить і т. ін. Глухе гуляння копит, слова команди і розмови супроводили дивізіон* (Сміл., Зустрічі, 1936, 72); // *Стежати за тим, хто або що віддаляється (про погляд, очі). От проскочила вже перша дараба.. Ревнивим і допитливим поглядом супроводить її сотня очей* (Хотк., II, 1966, 388); *Нас супроводять дві сотні пар цікавих дитячих очей* (Вол., Садн.., 1950, 25).

3. чим. Поєднувати яку-небудь дію з іншою, побічною. — *Немов лисий дідько підганяє час, — гулю сказав Данилевський, супроводжуючи свої слова протяжним зіттанням.* — *Отак непомітно і весна минула* (Жур., Вечір.., 1958, 158); *Розповіді про творчі шукання новатори виробництва супроводили показом своїх удосконалень і винаходів* (Рад. Укр., 27.VIII 1959, 3).

4. чим. Додавати що-небудь до чогось, доповнювати що-небудь чимсь. *Переклади з Помлоєського і Щедрика І. Франко супроводжував короткими передмовами, які давали загальну характеристику творчості обох письменників* (Рад. літ-во, 3, 1957, 39).

5. Вести супровід (у 3 знач.). *Словесний текст іпроевізації майже завжди супроводжували то домра, то баян* (Мас., Роман.., 1970, 193); *Гармоністи супроводили [гру на скрипці]* (Сміл., Зустрічі, 1936, 229).

СУПРОВІДЖУВАТИСЯ, ується і СУПРОВІДИТИСЯ, яться, недок., чим. 1. Послдуватися з якою-небудь іншою, побічною дією, явищем; відбуватися одночасно з чимсь. *Розкартирування супроводжувалося насильням.. Жителі зі всіма манатками викидали [фашисти] просто надвір* (Тют., Вир, 1964, 403); *Висаджування бульб обов'язково повинно супроводжуватися висенням добрив* (Хлібороб Укр., 11, 1969, 15); *Удосконалення керівництва народним господарством повинно супроводитися всемірним спрощенням і здешевленням апарату управління* (Програма КПРС, 1961, 75).

2. Спричиняти, викликати що-небудь. У багатьох культур недостача фосфорного живлення супроводжується послабленням росту нагонів, листя та коренів (Хлібороб Укр., 4, 1968, 14); *Кожен турецький полід супроводився розоренням міст і сіл* (Іст. середніх віків, 1955, 124).

3. Мати, містити що-небудь, крім основного; доповнюватися чимсь. *Стаття супроводжується коментарями.*

4. Пас. до супровіджувати і супровіджати 1, 5. Виробитися.. певний комплекс музичних номерів, якими композитори оточе користуються, не утруднюючи себе творчими шуканнями.. *Почуття позитивного героя, як правило, передається за допомогою ліричної пісні.. така пісня супроводжується симфонічним оркестром* (Мяст., 3, 1959, 26).

СУПРОВІДЖУВАЧ, а, ч., рідко. Те саме, що су-

провідник. Він сподівався, що йому доведеться більше мочити і бути лише в ролі супроводжувача, а вишло навпаки: він змушений був показувати, пояснювати та відповідати на нескінченні запитання Штаркова (Ткач, Плем'я..., 1961, 257).

СУПРОВОДЖУЮЧИЙ, а, е. 1. Діспр. акт. теп. ч. до супроводжувати. Яструбок ринувся на супроводжуючий бомбардувальники амерсижмїт (Ю. Янов, 1, 1954, 47); // у знач. прикм. Якісне приймання [матеріалів] полягав в перевірці відповідності асортименту, розмірів.. матеріалів супроводжувачим документам (Матеріал. постач., 1959, 68); Розрізняють дисперсійні електричного часу, що передають другорядну, супроводжуючу дію, одночасну з головною, і дисперсійні мимного часу» (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 331).

2. у знач. ім. супроводжуючі, чих, мн. (одн. супроводжуючий, чого, ч.; супроводжувача, чої, ж.). Особи, які супроводжують кого-, що-небудь; супровідники. Олександр у супроводі генералів і придворних озлядає табір. Тепер він погмуро слухав зауваження супроводжуючих (Кочура, Зол. грамота, 1960, 74).

СУПРОВОДИТИ дис. супроводжувати.

СУПРОВОДИТИСЯ дис. супроводжуватися.

СУПРОТІ. 1. прийм. з род. в. Те саме, що протн¹. Гнеться верба, плаче Супроти вікна (Граб., I, 1959, 320); Як вийшли з лісу, стрілили на стежці Гринька. Ішов супроти них (Март., Тв., 1954, 339); [В а с к л ь:] Як?... І ви, мамо, супроти мене вже? (Кроп., II, 1958, 177); В останній смертній бої Супроти спільних ворогів Зустріли Чезіт герої Землі радянської олії (Рильський, II, 1960, 297); Восени Оксен супроти волі батька одружився на ній і забрав Олену до Троянівки (Тют., Впр, 1964, 23).

2. прийм. з род. в. Порівняно з ким-, чим-небудь. Її незаслужене лице супроти цього білого одягу виглядало пожевкле [пожевклем] (Фр., VII, 1951, 268); Тепер супроти сина мати здається дитиною (Стельмах, II, 1962, 209).

3. прийм. з род. в., рідко. Щодо кого-, чого-небудь. [П р і с і л д а:] Руфине, дорозий! Я дуже винна супроти тебе? Марині підворітним сплямила я себе! (Л. Укр., II, 1951, 504); — Яжцо у вас не в порядку уніформа..., то з цього видно, що ви забуваєте про свої обов'язки супроти армії (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 154).

4. присл., рідко. Те саме, що протн². Привеземо [хрест] до цвинтаря і будемо на осенюшці палити їх. Навіть татар нічого супроти не має (Стельмах, II, 1962, 329).

СУПРОТІВ, прийм. з род. в., присл., діал. Супроти. На боковій стіні, супроти дверей, у підній висів великий образ (Фр., V, 1951, 186); Батько Богдан збирав козачтво поміж людям да ставав супроти дук і шляхти (П. Куліш, Вибр., 1969, 138); Так «герцого» [гренчо] поводитися тільки гаждина супроти гостей (Черемш., Тв., 1960, 89); [П а р а с к а:] Коли вже так собі любитеся, то і біє з вами! ..От вам же благословення! Я не буду супроти... (Кост., I, 1967, 170).

СУПРОТІВІТИСЯ дис. супротивлятися.

СУПРОТІВЛЯТИСЯ, яюся, яєшся і **СУПРОТІВЛЯТИСЯ**, влюся, вишєся; мн. супротівляються; недок., діал. Чивити опір; опиратися. Постановили [тухольці].. стояти твердо і невідступно при своїх правах.. Боярин.. кляв поганих смердів, але супротівлятися їм не має смілости (Фр., VI, 1951, 41); — Я була би страшила хабі, коли б була згажидася супротівлятися підмої (Март., Тв., 1954, 448); *Образно. Хилить [вітерець] до землі білі квіти ромену, ..тільки

турса супротівляється, підіймає вгору свої пружні ості (Скл., Святослав, 1959, 43).

СУПРОТІВНИЙ, а, е. 1. Розташований навпроти кого-, чого-небудь; протилежний. Олімпіада, Іванівна шпарко відступав від дверей і подається на супротівний кінець хати (Л. Укр., II, 1951, 64); Тут, у протоці, супротівний берег вибігав назустріч на кілька кілометрів дозого вузькою косяю (Смолиць, I, 1958, 45).

2. Зустрічний (про вітер, течію і т. ін.). Брели [заробітчани], зігнувшись під клунками, виснажені, худі, почорнілі від гарячих супротівних вітрів (Гончар, I, 1959, 4); Пліт несло швидко, але рісно, він лише ледь відчутно тремтів, наче страшився таємничої глибини і могутності супротівної течії (Голов., Тополя., 1965, 258).

3. Який докорінно відрізняється від кого-, чого-небудь; несумісний з чимсь. То були дві одні не тільки не схожі, але навіть супротівні одна одній (Н.-Лев., IV, 1956, 229); Члени ривання можна перекосити з однієї частини в другу, змінивши перед цими членами знаки на супротівні (Алг., I, 1956, 83); // Який захищає інтереси, протилежні чим-небудь; ворожий комусь, чомусь. Хлоп'ята рідко коли не бувають поділені на дві супротівні кули; де не стрінуться по дорогах і стежках — зараз і до бійки (П. Куліш, Вибр., 1969, 288); Ти [Рим] племена супротівні з'єднає.. Навіть неволя і кнїт їм на добро поверне (Зеров, Вибр., 1966, 373); // у знач. ім. супротівні, них, мн. Супротівники у бічні, поєднику і т. ін. Еней совавсь, як навіжений, Кричав, скакав, мов віл скажений, і супротівних попроши (Котл., I, 1952, 259).

Супротівна сторона: а) у судовому процесі — особи, що захищають інтереси, протилежні інтересам другої сторони; б) супротівник, ворог. Йому [посередникові на маневрах] дозволяється дати пораду, але ні в якому разі не заступати ініціативи когось з командирів і не викричати жодної таємниці супротівної сторони (Трубіл., I, 1955, 66); в) той, хто захищає інтереси, протилежні чим-небудь.

4. бот. Розміщений один проти одного (про бруньки, листя, гілки і т. ін.). М'ята перцева має чотиригранні гіллясті стебла, покриті короткими темно-фіолетовими волосками. Листки супротівні (Знання., 3, 1972, 29).

СУПРОТІВНИК, а, ч. 1. Той, хто вороже, негативно ставиться до кого-, чого-небудь, протидіє комусь, чомусь; противник. [С т а р ш и н а:] Омеляне Григоровичу, скажіть мені: чи можемо ми з вами купити запропит так, щоб супротівникам нашої волі прийшлося.. боляче! (К.-Карий, I, 1960, 41); Будучи принциповим супротівником того методу, який визначають досить незграбним терміном «букавалізм», я все ж не можу не навести кілька прикладів порушення стилю й характеру оригіналу (Рильський, IX, 1962, 109).

2. Той, хто виступає проти іншого у бічні, поєднику і т. ін. Вийшли дрібні шляхтичі та селячі й почали боротись та битись наукулачки. Деякі борці порозбивали супротівникам кулаками носи, щокі й губи (Н.-Лев., VII, 1966, 65); Поручик Манцигів биєся на шаблях з Андрієм. Супротівники важко дихали, роблячи випадки й відбиваючи їх (Тулуб, Людолови, I, 1957, 110); *Образно. Вітер стих, і лісові вєлетні, здавалося, відпочивали після боротьби з крилатим супротівником (Донч., II, 1956, 39); // Суперник у спортивному змаганні, грі. Перед матчем супротівники кілька годин грають без разунки (Собко, Любов, 1935, 103); Він поставив фігуру просто під пішака супротівника (Мухк., Чорний хліб, 1960, 136).

3. збірн. Вороже військо, ворожі збройні сили;

ворог. *Тікає супроти в нукзукрплень* (Нех., Хто сіввітер, 1959, 260); *Там, на підні, передбачалося створити міцний мулак і розбитий ворога, прорвавши його фронт за допомогою механізованих і моторизованих частин екіпи в кількох кіньми покладами, що мусили переслідувати розбитого супротівника* (Трубл., I, 1955, 56); **Образно. І от, нарешті, він [І. В. Мічурін] побачив свою армію [перетворювача природи]. Вона одержала вже ряд блискучих перемог у невеликих сутичках в супротівником і, вітаючи свого полководця, сяяла радістю* (Довж., I, 1958, 497).

СУПРОТІВНИЦЯ, і, ж. Жін. до супротівник. — *Матері твоєї трясялі... кричала одна... Тьфу на тебе! — одказала друга, плаючи на свою супротівницю* (Мирний, III, 1954, 93); **Образно. Змучений і висилений, тікає [І. В. Мічурін] рятуватись на самотині до своєї уявленої супротівниці — природи* (Довж., I, 1958, 498).

СУПРОТИЛЕЖНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що протилежний. *На супротилежному вігрю [згір'ї], поміж ерідками, з'явилася висока жіноча постать* (Крив., Вибр., 1965, 357); *Психологія християн і перших, і середньовічних, і постітніх завжди ґрунтувалась на двох супротилежних принципах: етичному і теологічному* (І. Укр., VIII, 1965, 240).

СУПРОТИЛЕЖНІСТЬ, ності, ж., рідко. Те саме, що протилежність. *Не одна тільки однаковість вдачі зводять людей до купи: частіше робить людей близькими приятелями супротилежність їх вдачі* (Н.-Лев., I, 1956, 117); *Він був тип міського хлопця, поена супротилежність того неміслою та бозлизового селюха, яким був я* (Фр., IV, 1950, 207).

СУПРУГ, а, ч., рідко. 1. Те саме, що чоловік 2. 2. *тільки ми. Подружжя. Супрузи ялюнули одне на одного та й порозодилися* (Крив., Вибр., 1965, 360).

СУПРУГА, н, ж. 1. *дал.* Супруга. *Був у нового халайна соій пазу, а то вже у супруги йде, а дальш, дальш вже й піший* (Кв.-Осп., II, 1956, 123).

2. рідко. Те саме, що дружина 1. *Нема кращого друга, як вірна супруга* (Укр. присл., 1955, 119); — *Уперше ви приходили до мене радитись, Іване Семеновичу, коли небіжчиця супруга ваша тільки-но мала ото стати з вами під вінець?* (Ю. Янов., II, 1954, 114).

СУПРУЖНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що подружній. *Був [лікар] предметом сердечних бажань усіх кандидаток до супругого стану в цілого містечка* (Кобр., Вибр., 1954, 93).

СУПРУЖНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що подружній. *Вона тягла супругне ярмо, не маючи куди дитися* (Фр., VI, 1951, 360); *З сином мала [бабця] довшу конференцію, звертаючи його увагу на скомплікованість [складність] теперішніх його супругних обов'язків* (Хотк., II, 1966, 56).

СУПРУТНІЙ, я, є, рідко. Те саме, що супротівний 2. *Супрутний вітер ерудії облагає, і важко спотикалися на ристі... Укриті тьмою коні норовисті* (Перв., I, 1958, 159); **Образно. І гудуть вітри супрутні, Вік двадцятий — буревій, і рече мій край могутній: — Чорний ворон, а не той!* (Мал., Звенигора, 1959, 255).

СУПРЯГА, н, ж. 1. Старовинна форма спільної праці української сільської бідноти, за якою кілька дворів об'єднували робочу худобу й реманент для виконання сільськогосподарських робіт. [Ф е д і р:] *До вечора й здохла [ковчак]. Тепер з одною конячком нітто в супрлягу не приймає* (К.-Карий, I, 1960, 179); [Д о м и д:] *Володька зайняв свої вольє та й погнав... Я, каже, краще піду своє волочити, бо в нашій супрлязі товку не буде...* (Кроп., III, 1959, 166).

Ораті (вибрювати і т. ін.) у супрлязі з ким — орати, об'єднавши робочу худобу й реманент. *Карпо спрагався в Лаартіном, і вони вдвоє у супрлязі орали поперед Карпо поле, а потім Лаартінове* (Н.-Лев., II, 1956, 366); *Марійка виждала на ніч орати в супрлязі з Лосипом Киринюком* (Стельмах, II, 1962, 239).

◇ У супрлязі [бути]: а) бути супрляжчиками. — *Я з її дедом [батьком] у супрлязі був. Небіжчик мав пару вольє-ласів [з білими черевом і кінчиком хвоста], а я мав пару вольє голубих...* (Март., Тв., 1954, 95); б) спільно працювати, жити, боротися і т. ін. — *Ти, Павле Антоновичу, писатимеш для народа [народу] «метеліку», а я фельетони [фейлетони]... От і будемо в спляці та в супрлязі для взаємної праці* (Н.-Лев., I, 1956, 614); *Не перший день ми з Сергієм в супрлязі. Де нас із ним тільки не носило! Фільмували археологічні розкопки* (Гончар, Циклон, 1970, 4).

2. Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції — одна з найпростіших форм виробничої кооперації. *Маруся.. ходила на Заріччя і вичаала, як там ведеться підготовка до спільного обробітку землі — організації супрляг* (Бурл., М. Гонта, 1959, 257); *Люди зустрічали червень, готувалися до жнив, ладнали серпи і коси, збиралися в супрлязі* (Цюпа, Назустріч..., 1958, 178).

3. Кілька волів або коней, запряжених разом. *В супрлязі з одноосібними кінями, а то й окремо від них ішли наші, колосіпні, за якими не один рілний заспавався ідучи* (Мур., Бук. повість, 1959, 298); **Образно. [В а д и м:] У вашім домі він, супруг пісний, з яким в супрлязі шлюбує впрямляє ви, душі стоптавши цвіт!* (Лев., Драма..., 1967, 404).

СУПРЯГАЧ, а, ч. Те саме, що супрляжчик. **СУПРЯЖИЧ**, а, ч. Один із господарів, які об'єдналися в супрлягу. *Улас знайшов супрляжчиків, спрагався з ними й орає капатю поля наспів у сусіда* (Н.-Лев., III, 1956, 355); **Образно. — Поміняймося серцями, станьмо вічними супрляжчиками в супрлязі душ...!* (Н.-Лев., IV, 1956, 234).

СУПРЯЖНИК, а, ч. Те саме, що супрляжчик. *Батько ж сідать собі.. з кужом Панасом, супрляжником нашим, та знай покурюють одну за одною, метикують, як то воно буде в тиж колоспах* (М. Ол., Чуєш..., 1959, 72).

СУПУТНИК, а, ч. 1. Той, хто йде, їде, подорожує і т. ін. разом із ким-небудь. *Ні княгиня Ольга, ні її супутники не нарікали, що поїхали через гори* (Скл., Святослав, 1959, 213); — *Мій супутник запропонував піти до вагона-ресторану повечеряти* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 98); *Всі розуміли, що вона хоче йти додому сама, без супутників* (Донч., V, 1957, 229); **Образно. Дрежній ліс, — у тижому прибор, — Супутник твій до самого села* (Нагн., Слово..., 1954, 27); // Той, хто постійно перебуває, живе, працює і т. ін. з ким-небудь. *Іван Франко з нами, серед нас, він наш сучасник, супутник і друг* (Рильський, III, 1956, 274); // *перен. Те, що завжди потрібне кому-небудь і постійно супроводжує його. Книга — наш незмінний супутник на шляху будівництва комуністичного суцільства* (Літ. Укр., 23.VIII 1968, 3); «*Супутник шаштара*» — так називається переносний апарат для контролю за чистотою повітря в шахті (Роб. газ., 22.X 1965, 1).

Супутник життя — про чоловіка (у 2 знач.). *Вона частенько ловила себе на думці, що віддає Сагайдакові перевагу перед усіма іншими знайомими хлопцями, і часом тішила себе надією, що зробить його супутником свого життя* (Добр., Тече річка..., 1961, 7).

2. Те, що тісно пов'язане з чим-небудь. *Смоктало під грудьми від голоду, і дрож, супутник його, бляче*

прополював тіло (Тулуб, Людолови, II, 1957, 159); Фольклор не тільки батько літератури, він її незмінний супутник і друг (Рильський, IX, 1962, 193); // Те, що росте, зустрічається і т. ін. разом із чим-небудь або поблизу чогось. У важкій корі селен і телур постійно виступають як супутники сірки (Вісник АН, 3, 1971, 80); Як супутника дуба використовують клен, липу, граб... (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 107).

Місто-супутник — місто, яке розташовується в приміській зоні великого міста й має з ним безпосередній виробничо-економічний та культурний зв'язки. За короткий час біля Космопольська-на-Амурі виростили міста-супутники Амурськ і Соляний (Веч. Кієв, 28.X 1968, 2).

3. Небесне тіло, яке рухається навколо планети або зірки. Недавно проведені дослідження показали, що Земля має щонайменше 10 природних супутників (Знання..., 10, 1965, 5).

Штучний супутник — запущені у космос із дослідницькою метою сварад, пристрій, які рухаються за інерцією навколо небесного тіла. Торік наші вчені запустили три космічні ракети, одна з яких стала штучним супутником Сонця (Наука..., 2, 1960, 1); — Зараз над Косацькою пролетить штучний супутник Землі. Через двадцять годин ви побачите його своїми очима... (Кучер, Трудна любов, 1960, 475).

СУПУТНИЦЯ, і, ж. Жін. до супутник 1, 2. Моя супутниця до того занесилася, що майже звисла на моїй руці; і ми рухалися дуже поволі (Гур., Други..., 1959, 22); — Рошикуй того, що стріляє в-за дерева! ..Тоді я .. прийду до тебе і скрізь буду твоєю супутницею... (Гончар, III, 1959, 455); Тепер від нього не відлежало — думати про неї чи ні, бо та думка стала його постійною супутницею (М. Ю. Тарп., Непр. горизонт, 1962, 19); Хронічна валютна криза стала постійною супутницею капіталізму (Ком. Укр., 7, 1966, 41); Залишки фундаменту кам'яного будинку відкрили розкриті будяки.., лобода та невідступна супутниця покірливих осель — кропива (Вільде, Сестри..., 1958, 221).

СУПУТНИЙ, я, в. Тісно пов'язаний з чим-небудь; який подається до чогось основного; супровідний. В господарстві, що спеціалізуються на вирощуванні товарного хліба, супутньою галуззю є молочне господарство (Хлібороб Укр., 11, 1963, 7); Садовозаписні насадження створюють в довоговічній і високорослій головині порід та швидкорослих, але менш довоговічних супутників.. порід (Сад. і ягідн., 1957, 172); Супутні товари.

СУПЧИК, у, ч. Пестя. до суп. Мама все нам дає супчик та супчик та бульйончик (Н.-Лев., I, 1956, 592); — Вам борщику чи супчику, Вам курочку чи качечку, З підливою, на масличку! (Олесь, Вибр., 1958, 292).

СУРГАНІТИСЯ, нюся, вшся, недок., розм. Іти поволі, через силу; влочатися, плестися; // Іти, з'являтися кудя-небудь (про когось небажаного). — Ой, лишечко! Це ж Мокривоська сурганиться, певно, до нас! — сказала Уляся й скрикнулась (Н.-Лев., IV, 1956, 320).

СУРГУЧ, ф, ч. Забарвлена тверда смола, віск і т. ін., що легко палиться й застигає; уживається для опечатування пакетів, посилок, приміщень, закупорювання пляшок тощо. Він схопив листа, надірвав обгортку. — сургуц посипався на підлогу (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 13); Каса й бухгалтерія опечатані сургуцем (Ле, Міжгір'я, 1953, 261).

СУРГУЧЕВИЙ, а, е. Те саме, що сургучний. Під час годинної зупинки ми кидали в двері поштового вагона мішок із сургуцевою печаткою (Жур., Звич. турбота, 1960, 39).

СУРГУЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до сургуч. Сургучний

запах; // Зробл. з сургучу. — Тут ще вам лист.., — мовив писар, тримаючи в руках пакет, запечатаний кількома сургучними печатками (Добр., Очак. розмпр, 1965, 225); Певз не пройшов у сільраду Юхим Баріло, несучи два сувої з одежею, обв'язані мотузками й обкляпані сургучними печатками (Кучер, Прошай..., 1957, 219).

2. Кольору червоного сургучу. Голова та серця частина ший у них [індіків].. скриті сургучно-червоною бородавками (Наука..., 6, 1973, 66).

СУРДИНА, я, ж. Пристрій для приглушення звуку в смичкових і духових музичних інструментах. Сурдина — невеличкий пристрій у вигляді гребінчика, який надівають на коблицю скрипки, сповнюючи її вібрації і пом'якшуючи звук (Укр. нар. муз. інстр., 1967, 142); *Образно. Тепер у мене ще всі почуття і думки під сурдиною ерають, ледве прокидаються (Л. Укр., V, 1956, 191).

СУРДИНКА, и, ж. Те саме, що сурдина.
 ◇ [Як (на́че, непа́че і т. ін.)] під сурдинку — тихо, притишено. Я під сурдинку кажу Сесю кілька зайвих слів, що не мають зв'язку з моєю пропозицією (Ю. Янов., II, 1958, 44); Фарфор таць подвоював ніжно й глуго, немаче під сурдинку (Смолич, Рече та стогне..., 1960, 60).

СУРДОКАМЕРА, я, ж. Ізольована від навколишнього середовища кабіна, признач. для вивчення стану людини в умовах абсолютної тиші. Для вивчення чутливості мовку психічну діяльність людини досліджували під час тривалого перебування її в сурдокамері або в інших умовах повної ізоляції (Наука..., 6, 1968, 33); — Я відправляю астронавтів-космонавтів у самотність. Висловлюючись по-науковому, — в сурдокамеру. Камера ця — невелика кімната, на три-чотири кроки. Людина входить туди, і за нею наглухо зачиняються важкі металеві двері (Рад. Укр., 25.VIII 1962, 3).

СУРДОЛОГІЧНИЙ, а, в. Стос. до сурдології. Інститут.. має три відділи: сурдологічний (де лікують глухих і тубоухих), онкологічний і загальноклінічний (Літ. Укр., 12.II 1965, 1).

СУРДОЛОГІЯ, і, ж. Галузь медицини, яка вивчає розлад слуху.

СУРДОНЕДАГОГ, а, ч. Фахівець із сурдопедагогіки.
 СУРДОПЕДАГОГІКА, я, ж. Галузь педагогіки, що стосується навчання й виховання глухонімих дітей, а також дітей з вадами слуху.

СУРДОПЕДАГОГІЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до сурдопедагогіки.

2. Прямк. до сурдопедагог.
 СУРДУТ, а, ч., заст. Сюрдут. Гордій скинув сурдута, вдяг легшу одіжку (Гр., II, 1963, 42); Щепкін знав сирій сурдут і залишився в самій оксамитовій чорній жилетці (Полт., Повість..., 1960, 506); *Образно. Буржуа не має рідного краю. Йому все одно, де торгувати, якою мовою писати вексель, а його Інтернаціональний сурдут однаково продається і в Лондоні. і в Брюсселі (Хотк., I, 1966, 179).

СУРДУТИК, а, ч., заст. Зменш.-пестл. до сурдута. Учні годили у формі: чорна шинель з червоними петличками, такий же чоренький сурдутик і картуз з червоною околицею (Думки про театр, 1955, 28).

СУРДУТИНА, я, ж., заст. Поганенький, поношений сурдут. Зчудовано підняв я голову й побачив на одній високій ґруші.. Василька, котрий, засівши на одній галузі без сурдутини й босоногий, заїдав ґрушки (Коб., II, 1956, 34); Пішов [Іван] у легкій сурдутині, тепер дрюжить [дрюжить] усім тілом (Круш., Буденний хліб..., 1960, 54).

СУРЕМИТИ, млю, мпш; мн. суремлять; недок., перек. і неперек., поет., рідко. Те саме, що сурмити¹.

*Образно.— *Боженку, підводься, Боженку, твоя Україна падає, Земля придеснянська й славуцька на сурмаж суремить: — Устань!* (Мал., Запов. джерело, 1959, 112).

СУРЕМКА, п. ж. Зменш.-пестл. до сурм'я. *Музика луна: голосять скрипки й стогнуть суремки* (Стар., Облога..., 1961, 43); *Образно. *Не зможеас [комар] ні на мить, В срібну суремку суремить* (Перв., Какара..., 1958, 32); *У порівн. *Цвіркуні, буцім суремки, Цвірчать до тебе із нори...* (Укр. поети-романтики..., 1968, 482).

СУРЕМНИЙ, а, е. Те саме, що сурмовий. *Я ще сам не знав любові трунку, Запаху не чує ще кіс дівогит, Ніжності їх, теплоти облич, А уже у днях, в суворих ночах Чує суремний немомалий клич* (Шпорта, Ти в серпі..., 1954, 106); *Тарас — під впалядом талемжм, Під свистом царського бича — Щасливим голосом суремним Мизайла Шепкіна стріча* (Рильський, III, 1961, 33).

СУРЖИК, у, ч. 1. Суміш зерна пшениці й жита, жита й ячменю, ячменю й вівса і т. ін.; борошно з такої суміші.— *Сіє пшеницю, а зібрав суржик!* (Горд., Листк..., 1942, 11).

2. перек., розж. Елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно, без додержання норм літературної мови; нечиста мова. *Угорець уже говорив йому щось бундючно й поєчально, сиплячи строкатим суржином в російсько-німецько-словацьких слів* (Гончар, III, 1959, 144); *Інститут... послав експедицію до башкирських сіл Самжарієки і Боголюбієки для вивчення змін у мові переселенців із України. Експедиція зупинилася в хаті удови Василюхи. Господиня говорить тільки українською мовою, її дочка — вже суржином* (Панч, На каляв. мості, 1965, 260).

СУРЖИКОВИЙ, а, в. Прикм. до суржик. **СУРЖОК**, жку, ч., рідко. Те саме, що суржик 1. **СУРЖ**, у, ч. 1. Мінерал, що являє собою окис свинцю з домішками заліза, алюмінію та інших елементів.

2. Природна мінеральна фарба оранжево-червоного або червоно-брунатного кольору. *Криворізький суриковий завод.. виробляє у великих масштабах так звані сури залізюкисні пігменти — сурик, охру, мулю* (Роб. газ., 22.X 1966, 1); *Під пагозою в халонці стирчав сурий товстого паперу, в руках повойднувалося відро з суриком* (Гльч., Серце жде, 1939, 36); *Образно. *В горах краплинами червоного сурику падали величезні маки* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 366).

3. Дрібнокристалічний порошок світло-оранжевого або червоного кольору, який застосовують для грунтування металевих поверхонь, а також при виробництві акумуляторів. *Од ліньора до катера, од підводного човна до баржі — у всіх суднах підводку частину ґрунтують суриком. Від корозії метал захищають* (Роб. газ., 15.I 1964, 2); *Відливають [пластини для акумулятора] у вигляді решіток, в отвори яких потім запресовують активну масу, що складається з окисів свинцю — ґлету і сурику* (Автооб., 1957, 214).

СУРИКОВИЙ, а, е. Прикм. до сурик; // Який виготовляє сурик (у 2, 3 знач.). *Майже 400 підприємств країни споживають продукцію Криворізького сурикового заводу* (Роб. газ., 6.X 1965, 1).

СУРІПЦЯ, і, ж. (*Barbarea vulgaris* R. В г.). Польовий бур'ян родини хрестоцвітних з жовтими квітками, насіння якого застосовують у миловарній промисловості та у виробництві мастил. *Сімя ж [бідняки] насінням.. з кукільж, з бур'янами, з суріпцею* (Крот., Спнн..., 1948, 112).

СУРІПКА, п, ж. Те саме, що суріпця. *Нерідко можна спостерігати, як на початку літа посіви куку-*

рудзи, проса та інших зернових культур набувають.. жовтого кольору. Зацвітає суріпка — найбільш поширений бур'ян середньої смуги (Наука..., 2, 1963, 9); *Золота суріпка, рожен, Скільки бджіл!* (Олесь, Вибр., 1958, 377).

СУРМА, сурм'я, ж. 1. Старовинний духовий музичний інструмент прямої видовженої форми, який використовували перев. як сигнальний. *Сурма — один із видів козацької дерев'яної труби* (Укр. нар. муз. інстр., 1967, 47); *Козацькі сурми грали до бою* (Кач., Вибр., 1953, 28); *Народний митець.. застосував у своєму оркестрі [українських народних інструментів] скрипку, басоло, великий барабан.., а згодом своєрідно реставрував і всі до нього старовинні народні інструменти — ліру, сурму, кобзу* (Нар. тв. та етн., 6, 1973, 85); *У порівн. *Сліпили очі мідні коновки, довгі, як сурми* (Коцюб., II, 1955, 125).

2. Сучасний духовий сигнальний інструмент у вигляді мідної трубки, зігнутої в кільце, з розтрубом на кінці; горн. *Чуєш: сурми заграла! Час розплати настає* (Вороний, Вибр., 1959, 199); *Може, оті сурмачі в сурмахи, що побісують їм у руках, тільки й ждуть, щоб обернулись і сповістити кожен своєму війську радісну вість?* (Гончар, II, 1959, 403); *Дзвеніло дитинство його в табораз Під клич піонерської сурми* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 227); *Образно. *Уже не чути сурем журавлиниж, Уже й самиз не видно журавліє* (Рильський, I, 1956, 157); *У порівн.— *Робітники, селяни, всі працюючі міді і сілі — бойовими сурмахи вакаликс цей сметелик.— Прокидайтеся, піднімайтеся!* (Козл., Ю. Крук, 1957, 352).

3. Духовий мідний музичний інструмент високого регістру з зігнутим у кільце циліндричним корпусом, який закінчується розтрубом, і пристроєм для зміни висоти звуку; труба. *Голосно покотилися тонкі тарізуці [різкі] вигуки флейт та кларнетів; протяжні загуги сурми та фаготи* (Мирний, III, 1954, 263); *Сопілки й сурми грають, І скрипочка заводить, Ох, то ж моя когана Таюк вестільний водить!* (Л. Укр., IV, 1954, 83); // Взагалі духовий мідний музичний інструмент. *Гриміає музика. Срібні й мідні голоси сурем лунали під склепінням.. ідалки* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 95); *Вже аж на світанні в саду одвітнуть лампюни, озрихнуть сурми на гулянні* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 61); *Образно. *Гудуть сурми вітру над поїздами* (Мал., Любов, 1946, 69); *У порівн. *Оноелення вставляю труд Ліричним віршем, як сурмою!* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 50).

СУРМА, і, ж. 1. Хімічний елемент — сріблясто-білий крихкий метал, який застосовують у металургійній, гумовій, фармацевтичній промисловості, піротехніці і т. ін. *Сурма зустрічається в природі звичайно у сполучі з сіркою — у вигляді сурм'яного бліску* (Заг. хімія, 1955, 376); *Вабіти являють собою сплави олова, свинцю, міді, сурми, нікелю і інших металів* (Токарна справа..., 1957, 62).

2. Чорна фарба для брів, вусів і т. ін. **СУРМАР**, я, ч. Те саме, що сурм'яч. *Ми лєкали розплату. Захрипли в бою сурмарі, А полкам не видати ні кінця, ані краю, ні ліку* (Мал., Битва, 1943, 128); *Образно. *Гудуть вітри в широкім світі — Молодого траєня сурмарі* (Шпорта, Мужність, 1951, 95).

СУРМАЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до сурм'яч. *Ще в більшій озотію переймає халонець від Мануїла сурмацьку науку* (Гончар, Таврія, 1952, 191).

СУРМАЧ, а, ч. 1. Сигналіст, який подає сигнал сурмою (див. сурм'я). *Хай в литаєри вдарє [вдарить] добуши, Хай заграють сурмачі; Сутим золотом засають Корогові і пірначі* (Щог., Поезії, 1958, 203); *Дванадцять*

сурмачів заграли на сурмах, коли послі входили у палац (Рибак, Перейсл. Рада, 1948, 278); *Образно. Дружби вік — для тебе, сину! Будь же дружби сурмачем (Мас., Як пахне земля, 1958, 47).

2. Музикант, який грає на сурмі; трубач. Третій музика — сурмач — працював найщиріше.. «Туру-туру... та!.. туру-туру... та!..» — гриміла сурма (Кочуб., I, 1955, 232); — Хіба не оживає надія у серці мужньому, як нині сурмачі Костюків славної марші засурмлять, ідучи? (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 351).

СУРМАЧІВ, чéва, чéве. Прикм. до сурмач; належний сурмачеві. Дитячі вигуки, регіт молоді.., верескливий галас кларнета — зливаються в якусь чудну, але гармонійну лішму, над котрою усе ж таки домінує сурмачеве «туру-туру... та!..», що здійснюється над майданом (Кочуб., I, 1955, 233).

СУРМИТИ¹, млію, мійш; мн. сурмлять; недок. 1. неперех. Подавати сигнал сурмою (див. сурма). Стояли біля входу піонер і піонерка і в сурми сурмили (Ів., Пошта., 1943, 6); Уже в полку горіст сурмити, Гуків хлопця до походу (Шер., Дорога..., 1957, 133); // Грати на сурмі або іншому духовому музичному інструменті. Розайшись на трави, в сонлівоку сурмити [селянин] і за волами наглядас (Вор., Тв., 1957, 58); Сурмити [Войський] і гаї скомихув до дна.. У ері — історія денного полювання: Ось тилий перелив — то гасло до шукання, Ось дальній відзвук — пси гонять по саїдах, Ось ніби ерім ярмити — то постріли в жуцях (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 141).

2. неперех. Видавати звуки, звучати (про духові музичні інструменти). Три дні гримали самопали, три дні сурмили смутно сурми, три дні лились козацькі сльози (П. Куліш, Вибр., 1969, 84); Фанфары сурмлять і амовкають, і граз в несподіваній тиші Забив барабан (Важав, Роки, 1957, 258); // Видавати або утворювати звуки, схожі на звучання сурми. Дзвеніли, брилили, сурмили комарі (Ю. Янов., II, 1958, 199); Вітер.. тужно завивав у ярах і побідно сурмиє у високості (Зар., На.. світі, 1967, 139); Чи в тайга, де б не сурмиє олень? (Перв., З глибини, 1956, 303).

3. перех. і неперех. Звук сурми сповіщати про щонебудь. [Я р о с л а в:] Гей, зараз же сурмити скрізь тривогу (Коч., III, 1956, 82); В козацькому таборі по знаку гетьмана сурмили зустріч занові (Кач., Вибр., 1953, 152); [Хмельницький й:] Сурмачем в похід сурмити (Корн., I, 1955, 235); *Образно. Сурмити ранок почали пісні (Нех., Дніпр. край, 1939, 77).

СУРМИТИ², млію, мійш; мн. сурмлять; недок., перех. Фарбувати (брови, вуса і т. ін.) сурмою (див. сурма 2).

СУРМИТИСЯ, мліюся, мійшся; мн. сурмляться; недок. Фарбувати собі брови, вуса і т. ін. сурмою (див. сурма 2).

СУРМЛЕНІЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мн. ч. до сурмити².

СУРМЛЕННЯ¹, СУРМЛІННЯ, я, с. Дія за знач. сурмити¹. Пролодять сурмачі, помаючи покакачеві етикомирити сурмленням розгаласований люд (Л. Укр., II, 1951, 510); На году сурмили сурмачі.., і напруженім слухом прислухались до Ізнього сурмління війська (Гончар, II, 1959, 405).

СУРМЛЕННЯ², я, с. Дія за знач. сурмити².

СУРМЛІННЯ див. сурмлення¹.

СУРМОВИЙ, а, є. 1. Прикм. до сурма; //Який видає сурма. Сурмовий звук.

2. Який свлюю, тембром і т. ін. нагадує звук сурми. Ще на воротах почує Йон сурмовий голос батьків (Кочуб., I, 1955, 237).

СУРМОНЬКА, и, ж. Зменш.-пестл. до сурма. *У порівн. Голос, як сурмонька, але ж чортова думонька (Укр. присл., 1955, 153).

СУРМОЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до сурма. СУРМ'ЯНИЙ, а, е. Прикм. до сурма 1; // Який має у своєму складі сурму. Віддавна вважались непридатними для промислової переробки окиси сурм'яних руд (Знапня., II, 1972, 8); Сурм'яні сплави; // Вигот. із сурми. Вольфрамовий електрод має .. ціну перевагу перед більш вичченими сурм'яними та вільмовими: він не потребує періодичної зачистки при вимірюваннях (Вісник АН, II, 1975, 73).

Δ Сурм'яний блиск — мінерал свинцево-сірого кольору, який містить сурму та сірку і є основою рудю для випалки сурми. Сурма зустрічається в природі звичайно у сполучі в сірку — у вигляді сурм'яного блиску (Зар. хімія, 1955, 376).

СУРМ'ЯНИСТІЙ, а, е. Який має у своєму складі сурму (див. сурма 1); сполучений із сурмою. Сурм'яниста кислота.. утворюється у вигляді білого осаду при діянні лузі в солі тривалентної сурми (Зар. хімія, 1955, 377); Велику цінність являють сурм'янисті шлаки. Вони містять телур та індій, які тепер широко застосовуються в найновішій техніці (Веч. Київ, 13.IX 1957, 1).

СУРОВИЙ, а, е. Грубий, небілений (про тканину, пилки); сировий. Вона щороку мочила колопати, стоячи пізньої осені по полях у холодній воді річки Сухий Ташлик, білила сурове полотно, шила сорочки й штаниці дітям (Мас., Роман., 1970, 51); Весело підморгував [дідуся] через окуляри, скріплені сурою шиткою (Збан., Тасмичня., 1971, 145); // Пошпитий, вигот. з сурового, небіленого полотна. Держить хусточку да сурою (Ст. Гр.).

СУРОГАТ, у, ч. Замініник натурального продукту, який має лише деякі його властивості. Новий рік уст зустрічають кетерпляче.. Готується шампанське, естуться простіші його сурогати (Сам., II, 1958, 239); В маленьких філіжанках з тонкої порцеляни парував сурогат кави (Перв., Матерія.. хліб, 1960, 84); // перен. Те, що підміняє собою щонебудь, створює ілюзію чогось. Право сервітутів — це тільки недостатній сурогат.. початкової громадської власності (Фр., VI, 1951, 274).

СУРОГАТНИЙ, а, е. Прикм. до сурогат; який є сурогатом. Сурогатна кави.

СУРОК, рка, ч. Великий степовий гризун з цінним хутром жовтого або рудуватого кольору за домашню чорних і бурих тонів на спинній частині. По балах тонким свистом перекикалися сурки (Тулуб, Людовин, I, 1957, 165).

СУРЯДНИЙ, а, е, грам. Який виражає сурядність, зв'язує слова або речення способом сурядності; протилежне підрядний. Сурядні сполучники оформляють синтаксичні відношення між рівноправними, відносно незалежними членами речення, словосполученнями або реченнями (Сучасна укр. літ. м., II, 1969, 516); Сурядні словосполучення.

СУРЯДНІСТЬ, носіт, ж., грам. Синтаксичний зв'язок між рівноцінними з погляду граматички елементами; протилежне підрядність. Щодо характеру взаємозв'язку сполучуваних слів, словосполучень чи речень розрізняють сполучники сурядності, або сурядні, і сполучники підрядності, або підрядні (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 335).

СУСАК, а, ч. (Vitis L.). Багаторічна грав'яниста водяна й болотяна рослина з зонтикоподібним суцвіттям, з листя якої плетуть кошники, мати і т. ін. Високий очерет, стебла сусака, зонтики отруйного

везу.. на зиму відмирають (Рад. Укр., 2.III 1962, 3).

СУСАЛЬНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що сухозлітний. В кутку під стелею темною виблискувало сусальне золото на образах (Панч, В дорозі, 1959, 73); «Правда і криеда» — успіх Одеського театру. У цій постановці.. ідуть поруч емі і гужор, гострі слова і любов до людини. Перемагає правда. І вона не потребує сусального фіналу у виставі (Мист., 4, 1965, 14).

СУСАЛЬНИСТЬ, вості, ж., рідко. Солодкуватість, фальшива красність. Партия виступав за мужне, героїчне і правдиве мистецтво, якому чужа будь-яка фальш: як сусальність і прикрашательство, так і безсвідомі нудьга, зневіра і песимізм (Літ. Укр., 15.I 1963, 2).

СУСЕКС, а, ч. Порода перев. білоперих з темними смугами на шкі курей м'ясо-яєчного напрямку, яку введено в англійському графстві Суссекс.

СУСІД, а, ч. 1. Той, хто мешкає поруч, поблизу когонебудь. Вони були сусіди з Орликом, тин об тин (Вовчок, I, 1955, 80); Сусід мій з другого «номер» вічно тремкає [бренькає] на п'яніно [піаніно] (Коцюб., III, 1956, 131); У звіртку ходили сусіди й сусідки (Довж., I, 1958, 217); *Образно. Горе з бідом близькі сусіди (Укр. присл., 1963, 35); // мн. Родина, що мешкає поруч, поблизу. Має сусіди хорошого сина: Бує він їм сирна і добра дитина (Шог., Поезії, 1958, 340); До сусідів вбиралася молодичі на посиденьки (Тют., Вир, 1964, 23).

Ходити (піти, кидатися, кінутися і т. ін.) по сусідах — обходити сусідів одного за одним з певною метою. Пішов Хома по сусідах позичати хліба (Коцюб., I, 1955, 91); Прийшлося кумів брати, — нікто не хоче.. Кинулася Оришка по сусідах... (Мирний, I, 1949, 139).

2. Той, хто займає найближче від когонебудь місце. (М в л е в с ь к и й:) Дозвольте провести вас на концерт і бути там нашим сусідом (Л. Укр., II, 1951, 34); Мій хлопчику! З тобою сам би в Охоче сія на лаву, розгорнув би Сименякий аюшт, підштовхнув сусіда Під бік чи в спину (Рильський, II, 1960, 102); Погиба не пішов стрічати посланців: він.. не сподівався чогось цікавого почути від них, зрештою, йому це розкажуть сусіди по нараці (Стельмах, II, 1962, 255); // Про розташований поблизу завод, військову частину і т. ін. Батареї вже тут не було. Самісе перекинув її на поміч сусідів далеко на лівий фланг, куди зараз перенісся центр бою (Гончар, III, 1959, 362).

3. Держава, місцевість, що межує з іншою державою, місцевістю, а також населення суміжної держави, місцевості. Сусіде мовчали, Дивилися, як королі із Польщі етікають (Шевч., I, 1963, 79); [А м ф і о н:] Як буде мур готовий, придуть люди і докинуть хати, палати й зрами, під захистом тривим їх праця буде триєка й доладна.. — то буде впорядкована громада, народ, не гірший від своїх сусідів (Л. Укр., I, 1951, 450); Договір про дружбу і соціалістичне змагання між трудящими двох районів-сусідів підписали представники району Міхаловце Східнослов'янської області (ЧССР) і Ужгородського району Закарпатської області (СРСР) (Рад. Укр., 2.III 1974, 3); // Той, хто володіє суміжними землями і т. ін. Йому було приємно, що він, старий генерал, якого сусіди вважали червоном і небезпечним, завжди лишався вірним собі. Як завжди, він і тепер, у ці тривожні часи, обстоював погляд, що земля має належати до тих, хто її обробляє (Коцюб., II, 1955, 383); На делкатному виду війнає руж'янець, як він, провісив очима всі до останку [селян], вертався в світлицю серед сусідів священиків (Н.-Лев., III, 1956, 10).

СУСІДА, ш, ч. і ж. 1. Те саме, що сусід і сусідка.

Дівчинка, хоч невеличка, теж не гуляла: воду брала сусіди носити, у городи в неї полоти (Вовчок, I, 1955, 369); Коля сторгував [Карпо].. — Бач, — думаю, — й не позависів, дарма що товариш і сусіда (Коцюб., I, 1955, 303); [Г а л у ш к а (до Степана):] Бачиш, ото тата мого сусіди. Там живе голова колгоспу «Смерть капіталізму», Часник (Корп., I, 1955, 295); Підбіг руж'яний кучерялий унтер, викикає із струю старого солдата, сусіду Шевченкового по нараці (Тулуб, В степу.., 1964, 108); Сів [Павло] на вілне [місце] біля самої ґрубки. Ще добре, що хоч сусіда його згодився поміняти ся з Чумаком місцями, от силі вдох (Головко, II, 1957, 264); Не спромоглася на те асиріян прославлена зброя, Тяжки сусіду свого перси збороти могли (Зеров, Вибр., 1966, 374); Занадись ото до мене той панок Серединський. Ходив передніше сам, а це вже почав ходити з нашим сусідом, дідичем Хоцінським (Н.-Лев., I, 1956, 124); *Образно. Вибрати [вігер] якусь деревину, натискає на неї цілою силою і ложив.., аж поки не крикне і не упаде в обійми переляканих сусід (Хотк., II, 1966, 221).

2. Те саме, що підсусідок. — Присудили ваш дівр віддати писареві... от твоя мати і пішла у сусідку.. (Кв.-Осн., II, 1956, 461); — Хоч би ково у сусіди пустив — все б.. веселіше жилося.. (Мирний, IV, 1955, 43); *Образно. — Тяжко, тату, із своїм хати До турчина поганого В сусіди прозатис (Шевч., II, 1963, 344).

СУСІДИН, а, е. Прикм. до сусід і сусідка; належний сусідові, сусіді. Це був Семен, сусідин Мотрин син (Гр., Без хліба, 1958, 44); Як несамотита вибігла вона з хати й трохи не впала, — озонь обляк кружом сусідин хлавець (Мирний, I, 1954, 69); Ще до всього й дома клітні — на току сусідині кури в снопах, прийшли з череди вілці.. — хвора одна (Головко, II, 1957, 198).

СУСІДИТИ, джу, дш, недок. 1. Мешкати поруч, поблизу когонебудь; бути сусідом, сусідкою, сусідками. — Ну, і сусіди дав нам пан-біг! — жалілась вона чоловікові.. Наїгріше допучала їм Хима.. З другого боку, на найближчій горбі, сусідки Юра. Про нього люди казали, що він богує [заклує] (Коцюб., II, 1955, 333); — Ви сусідки колісе, і ваші батьки сусідили (Стельмах, Правда.., 1961, 263).

2. Бути, розташовуватися поруч, поблизу когонебудь, чого-небудь. Криччанам в Каховці вдалося осісти на березі Дніпра, біля самої води. З ними тут сусідила велика армія заробітчан, що прибули десь аж в Орловщини (Гончар, I, 1959, 38).

СУСІДІВ, дова, дове. Прикм. до сусід; належний сусідові. Перестала вона слухати сусідову мову і знов задивилася на шлях (Вовчок, I, 1955, 357); Коли який-небудь найтихіший карапуз.. брався до сусідового чуба, вона тільки вичитувала йому ватагому (Вас., I, 1959, 118); Сусідова тата горіла (Ю. Янов., II, 1958, 226).

СУСІДКА, ш, ж. Жін. до сусід. Посидь, сусідко, — ще трошки видко (Номис, 1864, № 10888); Двері виходять на великий шляхний ганок, якого половина належить жінці, а половина мойй сусідці (Л. Укр., V, 1956, 208); Сусідки оступили Параску, що відкалася перед ними на неведлу невістку (Горд., II, 1959, 237); Я не помітила в куточку мойй сусідки по цеху (Ю. Янов., I, 1954, 59); *Образно. Молоді верби підсміхаються.., а одна якась, злобна сусідка, .. заступав [старій вербі] дорогу до сонця (Хотк., II, 1966, 43).

СУСІДНИЙ, я, с. 1. Розташований поруч, поблизу когонебудь, чого-небудь. В сусідньому селі Байраке Мотря залі заробляла (Мирний, I, 1949, 140); Сонце сходило, але гілля смереж і сусідні горби заслонювали його вид (Фр., VI, 1951, 12); З сусідньої кімнати Катерина Вейшаа до них, зрочисто несучи Шматок звычайного

дешевого сатину, її руками вишитий вкочі (Бажан, Вибр., 1940, 111); // Який працює, діє і т. ін. поруч. беген Черниш окопався із своїми людьми в одному з крутоярів неподалік від річки. Тут же зупинилися і міпроти двох сусідніх батальйонів (Гончар, III, 1959, 388).

2. Який мешкає поруч, поблизу кого-небудь; сусідський. Сусідня дівчина Оленка.. саме жала поєні відра од колодязя (П. Куліш, Вибр., 1969, 273); Часом заходили на вечерю сусідні цигани (Коцюб., I, 1955, 372); // Який володіє суміжними землями і т. ін. Всі сусідні корольки.. Пішли в похід [похід] з своїм народом, ..Щоб Турню допомогати (Котл., I, 1952, 193); Чи не краще прикупити земельки в сусіднього поміщика? (Стельмах, I, 1962, 317); // Який працює, служить у сусіда, сусідів. Мелася, провідиши Настю, біжить додому і завжди зустріє Василя, сусіднього наймита (Вовчок, Вибр., 1937, 92).

СУСІДОНЬКА, ж. Пестя. до сусіда. Я не зміла чарувати, ані моя мати, навчила мя [мене] сусідонька із третьої хати (Коломийки, 1969, 209); В нашій сусідоньки Новоїлля нині: Хати ставили нові, Перша хата — удосі! (Мур., Лірика, 1954, 91).

СУСІДОНЬКО, а, ч. Пестя. до сусіда. — Ого! — думаю собі. — Тепер мій сусідонько забгатів, піду одвідаю його, чи живий-вдорозий (Коцюб., I, 1955, 299); — Які ви, пане сусідоньку, мудрі! і де ви того розуму навчилися? (Л. Укр., III, 1952, 483).

СУСІДОЧКА, ж. Змеш.-пестя. до сусіда і сусіда. Як не виджу сусідочки — невесела динька (Коломийки, 1969, 307); Горить земля під Катериною від сорому. А тут іще добрі сусідочки ї собі піддають жару, а котра ї зупиняє, то так, щоб ліпше би вже мовчала (Хотк., II, 1966, 112); — Пустя, брате, у сусідочки. — Ой, як мені, та сестро, пускати: Будуть діти сусідки прохати! (Укр.-лір. пісні, 1958, 443).

СУСІДСТВО, а, с. 1. Близькість із кем-небудь за місцем проживання. Має-таки [метелик] сусіда; сусід той був лийлик; та з того сусідства невелика була користь для метелика: лийлик був не гоїркий, понурий собі (Л. Укр., III, 1952, 474); // Близькість із кем, чим-небудь за місцезнаходженням. Вона.. почувала, що ні близьке сусідство принадного кавалера, ні дим сигари, ні пунш вже не запалюють колишніми [колишніми] огнем її серце (Н.-Лев., III, 1956, 224); Приаральський степ був ще бідніший і пустельніший, ніж біля Орська. Тут у цьому відчувалося сусідство двох пустель — Каракумі та Барсуки (Тулуб, В степу., 1964, 291); Сусідство огірків і квасолі добре позначається на їх рості і розвитку (Колг. Укр., 9, 1960, 46).

Жити (бути) в доброму (в мійному і т. ін.) сусідстві — мирно уживатися, співіснувати. Живуть [на виставці] у доброму сусідстві картини, малюнки, скульптури як маститих, широко відомих наших художників та різьбярів, так і теорії майстрів молодшого віку (Рильський, Веч. розмови, 1964, 14); У (в) сусідстві — поруч, поблизу кого-, чого-небудь. [Р у ф і в:] Деякі так нечепурно убралися, що видержати тяжко в сусідстві в ними (Л. Укр., II, 1951, 507); Гуля така — аж обличчя криє!.. Добре, що лікар в сусідстві живе. Мама швиденько — до нього! (С. Ол., Вибр., 1959, 150).

2. заст. Найближча місцевість, околиця або сусідній дім. В цілмі сусідстві всі знали Якубову, а її чоловіка коли й задував хто, то хіба як чоловічка Якубової (Фр., IV, 1950, 208); Найчастіше.. Солецькі відвідувалися з одним панством в сусідства (Жобр., Вибр., 1954, 90).

3. збірн., заст. Сусідів. Візит Овєгіна чимало Збудив у Лариних розмов, Сусідство теж до діла встраля,

І прослух між людьми пішов (Пушкін, 6. Овєгін, перекл. Рильського, 1949, 70).

◆ По сусідству: а) те саме, що У сусідстві. [К у к - с а:] Знаєте, живемо по сусідству; не можна, щоб інколи не посварились... (Кроп., I, 1958, 192); Рейментарський загін був розташований по сусідству [з Чернігівським партизанським загonom] (Шер., В партизаньках, 1947, 42); Перші робочасниці держави в нашій країні викинули на Закавказзі, по сусідству з Ассирією (Іст. СРСР, I, 1956, 11); б) (рідко) як сусід; по-сусідському. — Пам'ятай, як будеш продавати заводи, то вже по сусідству удайся до мене першого (Фр., IV, 1950, 14).

СУСІДСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до сусіда, сусідка і сусіда. Мартоха була найближча панська сусідка.. то їй таки конче випадало не в одному впослухати панів, щоб не втратити сусідської ласки (Л. Укр., III, 1952, 636); // Належний сусідові, сусідці, сусідам. На драбину біля винограду вископав сусідський жовтозарарчий пісень (Вільде, Сестри., 1958, 203); Іван Суханя був якимось дивним хлопцем, принаймні не таким, як сусідські діти (Д. Бедзик, Підземні громи, 1971, 40); // Який мешкає поруч, поблизу кого-небудь. Перелаз, перелаз Від сусіди до нас; Сусідський легіон, Сусідський легіон, Чом не ідеш до нас? (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 133); // Власт. сусідам. Немає в нас того вєчаю, аби сусідок був платний. Сусідство — сусідська річ (Март., Тв., 1954, 210); // Який утворюється сусідами, складається з них. Процес переходу від родової общини до сусідської, або територіальної, добре простежується у східнослов'янських племен північних, лісових районів (Нарисн стар. іст. УРСР, 1957, 374).

2. Те саме, що сусідній 1. [П а в л о:] Навіщо отак щільно ставлять хати на селі? Здійметься галас у однім подвір'ї — і в сусідських як армарок (Кроп., II, 1958, 353); «Дружня зустріч представників сусідських держав» — назває я фільм (Ю. Янов., II, 1958, 112).

СУСІДУВАТИ, ую, уся, недок. Те саме, що сусідити. — Сусіди мої, сусіди! — приповідала (Грициха). — Вже ж я дового не буду з вами сусідувати. Вже ж бо я піду в дітмиши попід чужі плоти (Март., Тв., 1954, 79); — Правда ж, тут не так лямко? — А вжеж, — відповів я, зосім забувши, як небезпечно в грозу сусідувати з великим деревом (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 60); В майоліковій виробач .. поруч із новаторськими шукаваннями сусідують і сиві традиції давнини (Літ. Укр., 4. IV 1969, 2).

СУСІДЧИН, а, е. Прікм. до сусіда; належний сусідці. Прощу сусідчину дочку Марусю: — Піди, Марусю, піди, моя голубко, забери мов збіжжя (Мирний, I, 1954, 93); Однієї ночі не спить жодна матері. Чуєть — у сусідчиному садочку щось шепоче (Вовчок, I, 1955, 82).

СУСІК, а, ч., діал. Засік. Ані приладів господарських під шополо, ані сусіків в збіжжєх [збіжжям] в обширних сінях, ані скринь.. нічого не було (Фр., II, 1950, 211); Жменяк сумнівався в тому, що в його сусік потрапить кожний зв'язаний мішок, якого нестиме не він в братом, а хтось інший (Томч., Жменяки, 1964, 17).

СУСІЛЬ, виз., розг. Те саме, що шасть. Тільки став я приглядатися — і що і відкіль, а він зразу розігнався і в вікно сусілів.. (Гл., Вибр., 1957, 283); Тільки що бджілка додому сусілів, Враз на щура і натягеться (Мавж., Тв., 1955, 51).

СУСІЛК, а, ч., діал. 1. Ховрах. *У порівн. [У б п й - б а т ь к о:] Он, бач, Григорій Філаретович — виткнувся та й словаєк, як сусілок (Мик., I, 1957, 414).

2. Соска з жованої бкі. Старий, трохи згорблений дід.. умочає сугар житнього хліба у воду, соляє

сілля і смоктає його, жов мала дитина суслик (Мирний, I, 1954, 165).

СУСЛІН, дѳна, ч., рідко. Те саме, що бабка?. На току снопи [кунжуку] розставляють у суслони по 12—14 штук для сушіння і досягання насіння (Од. та ефір-культ., 1956, 224).

СУСЛО, а, с. 1. Водний розчин рослинної сировини або солоду, признан. для зброджування при виробництві пива, квасу. Почалося будівництво цеху по виробництву екстракту сусла, в якого готують хлібний квас (Веч. Київ, 5.II 1975, 2).

2. Відпресований сік винограду. Сухі вина одержують внаслідок повного зброджування свіжого виноградного сусла в м'язою або без неї (Укр. страви, 1957, 380).

СУСПЕНДОВАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. теп. і мін. ч. до суспендувати.

2. у знач. прикм. Який суспендувався. Наявність суспендованих.. краплинок води, кристаликів льоду, пилюнок і визначав забарвлення «одягу», в якому з'являється перед нами місяць (Наука..., 9, 1965, 28).

3. у знач. прикм. При якому тверді частинки речовин перебувають у рідкому або газоподібному середовищі, не сполучаючись із рідиною чи газом. В ньому [повітрі] можуть бути в суспендованому (завислому) стані.. найтонші частинки соленодібних еполук, силікатних мінералів, вапняного та інших видів пилу (Наука..., 2, 1957, 19).

СУСПЕНДУВАННЯ, я, с. Дія за знач. суспендувати і суспендуватися.

СУСПЕНДУВАТИ, ую, уєш, перез., недок. і док. Надавати твердим речовинам завислого стану.

СУСПЕНДУВАТИСЯ, ується, недок. і док. Набувати завислого стану (про тверді частинки речовини).

СУСПЕНЗІЙНИЙ, я, е. Стос. до суспензії. Делкі в [підводних] долині.. утворились.. під дією внутрішніх сил Землі, що розтинають вапняну кору. Інші долини формувалися під впливом так званих суспензійних течій, які руйнують дно океану, утворюючи схожі на річкові долини (Знання..., 6, 1968, 7); Суспензійний.. поліетиленовий ковчег забарелень.. почав випускати Горліський хімічний комбінат (Веч. Київ, 16.III 1968, 2).

СУСПЕНЗІЯ, і, ж. Суміш ріднини або газу з твердими частинками, які перебувають у завислому стані; завису. Глазур, або полива, — суміш порошків польового шпату, мармуру або крейди, кварцу і каоліну з водою. Вироби [з фарфору] занурюють в цю суспензію (Знання..., 1, 1965, 15); Суспензії нестійкі: частинки, що в них містяться, поступово, залежно від питомої ваги, осідають на дно посудини або спливають наверх (Хімія, 10, 1956, 135).

СУСПЕНЗОРІЙ, я, ч. Пов'язка у вигляді мішечка. Якщо цю молоко на вигляд не змінилося, корі [хворих на мастит] треба обережно здоювати.. Якщо ж молоко змінене, його слід здоювати через кожні 2—3 год., а ем'я на ніч змащувати ізтіоловою мазю і тепло закупувати в суспензорій (Колг. онц., II, 1956, 10).

СУСПІЛИТІЙ, лю, лвш, недок., перез., рідко. Те саме, що усупілювати. — Громадяни! На спільне об'єднанні в колінній фльварок Юві Крапивицького приводьте суспілитити своїх коней! (Чорн., Потік..., 1956, 70); Він стояв на дверях парового млина і вітійстував перед словами, голосно радячи їм суспілитити підприємство для народу (Гончар, III, 1959, 322).

СУСПІЛЬ, присл. 1. По всій поверхні; суцільно. Усі села суспіль ніби зашиті старими садками (Н. Лев., II, 1956, 27).

2. Поряд, поруч. Ізні зати стояли суспіль.

3. у знач. прийм., з оруд. в. та прийм. з. Уживається при вказуванні на просторову близькість, суміжність

кого, чого-небудь з кимсь, чимсь; біля, поряд, поруч. Кумова хата стоїть суспіль з моєю (Сл. Гр.).

СУСПІЛЬНИЙ, а, е. 1. Стос. до суспільства. Основою товарного господарства є суспільний поділ праці (Ленін, 3, 1970, 21); Об'єктивні закони суспільного розвитку необластанно ведуть до перемоги комунізму (Ком. Укр., 1, 1959, 11); Переваги соціалістичної системи господарства над капіталістичною знаходять свій ясний вияв і в швидкому зростанні продуктивності суспільної праці (Наука..., 2, 1959, 2); Суспільне виробництво.

Суспільна думка — те саме, що Громадська думка (див. думка). Представники російської передової суспільної думки будили любов до трудящих всіх національностей (Визначні місця Укр., 1958, 17); Суспільні науки — науки, що досліджують різноманітні сфери історичного розвитку, відносин між людьми, класами, народами, державами. Професор.. підкреслює велику роль суспільних наук під час Вітчизняної війни (Тіч., III, 1957, 255); За фахом Ратушний був викладач суспільних наук (Рибак, Час..., 1960, 489).

2. Який виражає відносини, ставовище людей у суспільстві. Почував серцем його [Дж. Г. Байрона] сум, його туго серед розпусти, нікчемності суспільного життя того темного часу (Н. Лев., III, 1956, 305); Пшикльські діні на неосажених землях Радянського Союзу — це разом і свято дружби народів, це разом і торжество ленінської національної політики — це триумф радянського суспільного ладу (Рильський, X, 1962, 29); Суспільні класи; Суспільна формація.

Δ Суспільні відносини — відносини між людьми, які встановлюються в процесі їх спільної практичної та духовної діяльності. В процесі удосконалення соціалістичних суспільних відносин в СРСР сформувалася нова історична спільність людей — радянський народ (Ком. Укр., 6, 1975, 50).

3. Створений, вагромадженний суспільством у процесі виробництва; який являє собою спільне надбання. Суспільна власність, яка утвердилася в СРСР, об'єднала трудящих міста і села в єдину сім'ю (Ком. Укр., 11, 1967, 48); У піднесенні матеріального і культурного рівня життя народу важлива роль належить суспільним фондам споживання (Матер. XXIV з. КПРС, 1971, 37).

Δ Сукупний суспільний продукт див. сукупний.

4. Який має, відчуває потребу жити в суспільстві, в колективі. Радянський судожник завжди повинен писати образ сучасного героя як суспільну людину, як частку народу, суспільства, як громадянина і патріота (Вітч., 6, 1965, 184); // Який живе у великій групі. Останнім часом учені з особливим інтересом вивчають так званих суспільних комах — бджіл, ос, мураш, термітів (Знання..., 8, 1971, 26).

5. рідко. Те саме, що суміжний. З одичених воріт суспільного подвір'я.. вибирнує Коваль (Трубл., I, 1955, 75).

СУСПІЛЬНИК, а, ч., розм. Учений, який працює в галузі суспільних наук. Представники так званих точних наук, техніки не раз закидали суспільника, що вони це не створили свого космічного корабля і не розщепили атома (Рад. літ-во, I, 1962, 3).

СУСПІЛЬНІСТЬ, ності, ж. 1. Те саме, що громадськість. [Заграничний політик:] Суспільність повинна.. шанувати, обожати його [артиста] за те одно, що він є (Фр., IV, 1950, 37); Естетичне почуття, розуміння музики треба виховувати, і в цьому — велике завдання наших концертників, наших лекторів, нашої музикальної суспільності... (Рильський, Веч. розмови, 1964, 204).

2. рідко. Те саме, що суспільство 1. Наш інтелігент-

ний читач має право сподіватися й од рідної літератури.. вірного малюнка різних сторін життя усіх, а не одної якої верстви суспільності! (Коцюб., III, 1956, 239).

СУСПІЛЬНО. Присл. до суспільний 1—3. Для радянської поезії гарячкерна розширена масштабність бачення світу, суспільно важлива проблемність, продиктована світоглядом (Вітч., 5, 1963, 201); Праця в соціалістичному суспільстві є творчою суспільно корисною діяльністю мільйонів людей (Роб. газ., 17.VII 1975, 3); Суспільно небезпечний злочин; Суспільно необхідний робочий час.

СУСПІЛЬНО... Перша частинна складних слів, що відповідає слову суспільний, напр.: суспільно-економічний, суспільно-естетичний, суспільно-історичний, суспільно-побутовий, суспільно-політичний і т. ін.

СУСПІЛЬСТВО, а, с. 1. Сукупність людей, об'єднаних певними відносинами, обумовленими історично змінним способом виробництва матеріальних і духовних благ. Жити в суспільстві і бути вільним від суспільства не можна (Ленін, 12, 1970, 96); Народну творчість, як і всю культуру взагалі, слід розглядати в зв'язку в історію суспільства (Рильський, III, 1956, 142); — Без інтелектуальності, без науки неможливий розвиток суспільства (Тют., Вир, 1964, 42); // яке. Певний економічний лад, а також відповідна надбудова. У соціалістичному суспільстві нема місця для властивих капіталістичній суперечностей, конкуренції, безробіття, економічних криз (Ком. Укр., 12, 1958, 1); Комуністичне суспільство; Капіталістичне суспільство; Первісне суспільство; Феодальне суспільство; // Усі жителя певного краю, міста і т. ін. «Енеїда» Котляревського не лише жартівливо-сатиричний переспів класичної поеми українською мовою, але й, так би мовити, перекладення древноримського зразка на звичайні риси українського суспільства XVIII століття (Рильський, IX, 1962, 106); Багатство сприяло посиленню політичної могутності верстви новгородського суспільства (Іст. СРСР, I, 1956, 65); // заст. Товариство, оточення. Розмова стала голосніша й чутливіша.. Усе суспільство повеселішало (Н.-Лев., V, 1966, 141).

2. біол. Група рослинних або тваринних організмів, що постійно чи тимчасово співіснують де-небудь; угруповання.

СУСПІЛЬСТВОЗНАВЕЦЬ, впа, ч. Фахівець із суспільствознавства. Нині багато проблем суспільствознавці розв'язують колективно, у співдружбі з представниками інших наук (Наука., 5, 1969, 27); Вчені-суспільствознавці академії зосереджують зусилля на вивченні і теоретичному узагальненні закономірностей економічного, соціального, політичного і культурного розвитку соціалістичного суспільства (Веч. Київ, 2.I 1971, 2).

СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВО, а, с. 1. Сукупність наук про суспільство. Не тільки суспільствознавство, але й інші науки, зокрема природничі, — математика, хімія, фізика мають величезні можливості для боротьби проти містики, релігійних забобів, ідеологічних впливів (Знання., 2, 1968, 11).

2. Навчальний предмет у середніх учбових закладах, який дає відомості з філософських і економічних основ марксизму-ленінізму, вчення про розвиток суспільства. Суспільствознавство у випускних класах — могутнє знаряддя в руках школи, яке допоможе педагогічному колективу поліпшити навчально-виховну роботу, а учням збагатити свої знання з основ розвитку суспільства, політики Комуністичної партії (Рад. Укр., 16.I 1963, 1).

СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИЙ, а, е. Стос. до суспіль-

ствознавства. Завдання комуністичного виховання стають великі виклики перед радянськими суспільствознавчими науками (Нар. тв. та етн., 2, 1976, 6); Останні десятиріччя було для нашої літератури періодом піднесення, зміцнення в ній дослідницького начала, посилення її людинознавчих і суспільствознавчих тенденцій (Рад. літ-во, 5, 1966, 12).

СУСТАВ, а, ч., рідко. Те саме, що суглоб. Дід лежав і не ворухив ні одним суглабом, мов дерев'яний він був (Мірний, I, 1954, 193); Презирливо глянув Мар'ян на поліовщика і так часови йому роздуть і суглавах пальці, що вони аж зруснули (Стельмах, I, 1962, 440); *Образно. Знехотя, скрипляючи [скрипучи] усіма суглавами, здвинулася дараба з місця (Хотк., II, 1966, 381).

СУСТАВЕНЬ, впа, ч., рідко. Зменш.-пестл. до суглава. Хлопець кричить: — Хто в бога вірує — рятуйте! — А жінка [знахарка] тягав його по соломі та собі ще дужче: — Хрестами забуваю, молитвами викликаю, з твоїх плечей, з твоїх пальців, з твоєї семидесяти [сімдесяти] суглавиці!.. (Хотк., I, 1966, 78).

СУСТАВЧИК, а, ч., рідко. Зменш.-пестл. до суглава. — Мати божа, цариче небесна, — гукала баба в саме небо, — ..Як повисмикував він з сурої землі оту моркочку, повисмикуєй йому, цариче милосердна, і повискручуй йому ручечки й ніжечки, поламай йому, свята владичице, пальчики й суглавиці (Довж., Зач. Десна, 1957, 466).

СУТАЖ, ў, ч. Тонкий плетений, перев. шовковий, льну, признач. для оздоблення одягу, виготовлення сумок і т. ін. На фабриці художньої голантери освоєно випуск оригінальних сумок із сутажу: театральних, нарядних та молодіжних (Веч. Київ, 22.IX 1969, 1).

СУТАНА, я, ж., церк. Верхній довгий одяг католицького духовенства, який носять не в час богослужіння. Їх стріп послушник у чорній сутані й у широкому чорному бралі (Н.-Лев., VII, 1966, 11); Голений папер.. підбирав чорну сутану, блискучу на ситих стегнах, щоб перекочити калюжу (Коцюб., II, 1955, 416); Чернець у дозгій сутані з каптуром на голові перебирав напизані на нитку крем'яшки (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 126); *Образно. Чорні пні дерев росли-вистрілювали в якійсь безмірно високих колосях, темних, недержимих, що головами сгнали аж до неба, а своїми чорними сутанами закривали місяць і зорі (Фр., II, 1950, 165).

СУТЕМРЯВА, п, ж., заст. Темрява. Уже напливла сутемрява, коли Едіс Хехо в'їзав у долину ріки (Рудь, Борнігер, 1969, 33).

СУТЕНЕР, а, ч. Морально зіпсована, декларована людина — коханець повії, що живе на її кошти. Велике враження справила фільм Пазоліні «Аккатоне». В ньому розповідається історія покидька, сутенера, людини зіпсованої і розбещеної (Ком. Укр., 4, 1968, 79).

СУТЕНІТИ, ів, недок., безос. Наставати (про сутінки); смеркати. Надворі сутеніло. Василину брала журба (Н.-Лев., II, 1956, 75); Прискерки наче виповзали з-за дерев. Швидко сутеніло (Ів., Тарас. шлях, 1954, 207); Сутеніло. Зоря повільно згасала далеко позаду, а зі стогу вже набігала сива літньої ночі (Тулуб, В степу.. 1964, 24).

СУТЕРЕНІ, СУТЕРИНИ, ів, мн., діал. Підвал, підземелля. Лунали голоси з низин і з верховин, Шепталися про щось палаці й сутерени (Рильський, II, 1946, 225).

СУТЕРИНИ див. сутерени.

СУТЧА, і, ж., рідко. Те саме, що злїття 2. Є в Грузії твоєї долина чаріана. На сутчі Кури й Ліахви голубі лежить (Перв., Вибр., 1940, 197); Тоді це був маленький кишляк на сутчі Гунду і Панджу (Літ. Укр., 29.V 1962, 1).

СУТНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що справжній 1—3. *Повстала чорна яма. Помесло звідтам здадаленим, сунтим голодом* (Хотк., II, 1966, 285); *Слово безмертя, яке ж частенько прикладавмо до тих чи інших явищ мистецтва, — зовчайно, лише умовність. Але доволі-тя — прикметна риса сунтих творів мистецтва* (Рплі-ській, Веч. розмови, 1964, 173); *Суте золотий.*

СУТА ПРАВДА — те саме, що Істинна (святá, суша, чиста, чистісінька, щира) правда (див. правда). *Це.. не зовсім сута правда* (Мирний, V, 1955, 410).

СУТИЧКА, ж, ж. 1. Суперечка, сварка. *Каргат розумів, що означають ці надмірні лестоції. Русевич намагався показати, що шворашина сутичка між ними не має для нього значення* (Шовк., Інженери, 1956, 137); *Фросина Даниліїна недоволена була, бурчала, а іноді доходило й до гострих сутичок між матір'ю і дочкою* (Хижняк, Тамара, 1959, 52); *Ні з ким у неї немає стілків сутичок, як з директором, ні з ким у житті вона не сварилася стілками, як сбиртвся з ним, але й поважав вона Патома Хрисантовича, як небагато кого* (Гончар, Тронка, 1963, 84).

2. Невеликий короточасний бій. *Князь Ігор Свято-славич кілька разів у сутичках з половцями перемагав їх* (Іст. укр. літ., I, 1954, 43); *Кілька разів на добу спалагували короткі, блискавичні сутички з ворожими загонами* (Гончар, III, 1959, 424); *В роки війни він був у партизанах, і в одній сутичці його поранили в ногу* (Сміл., Крила, 1954, 4).

3. Політичні конфлікти, класові бої. *...нам довелося вайти в найгострішу і найнещаднішу сутичку з дрібнобуржуазними елементами* (Левіч, 38, 1973, 131); *Намагання Андрія [Боголюбського] зосередити всю владу в своїх руках і заволодіти кращими землями привело його до сутички з великими феодалами Судальської землі* (Іст. СРСР, I, 1956, 61); *Дуже сподобалося Сташці, що у страйку брало участь багато жінок. А як вони безстрашно, як гордо йшли на крижаві сутички з жандармами!* (Вільде, Сестри..., 1958, 393).

СУТІНКИ, їв, мн. (одн. сугінок, яку, ч.). 1. Напівтемрява, що настає після заходу сонця. *Сонце тим часом зайшло, і сутінки земля окурили* (Гомер, Одисея, перекл. Б. Тена, 1963, 159); *Сірий день поволеньки насулюювався, заволюючи сугір'я, темні бурти, і життя в вечірній сутінок* (Досв., Вибр., 1959, 323); *Нафтові вишки, виразно окреслені оден, тепер в.. сутінках ледве маячили на близьких і далеких горбах* (Гончар, III, 1959, 377); **Образно. З сутінок минулого пам'ять його вихоплює святоче віче на Зеленій Царі* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 18); *Ному ввижається, що село тісніше обступає його, розстеляючи свої то тяжкі, то дивовижно прости і чисті, нові росятки на житі, сутінки й світлани кошання* (Стельмах, Хліб..., 1959, 133); *// Світланкова напівтемрява. У сутінках блідого вересневого світання все виразніше окреслювалися контури будівель* (Гончар, III, 1959, 162); *Весняна ніч уже доводила кінець, місяць ще був на небі, але з степу вже вставали передранкові сутінки* (Смолиць, Світавок..., 1953, 605); *// Час між заходом сонця і настанням ночі. Атака на Мораву мала початись увечері з першими сутінками* (Гончар, III, 1959, 342).

2. Напівморок у поганю, недостатньо освітленому місці, приміщенні; слабке, неяскраве світло. *Виплине бреміне чоло залисило в сутінку світлиці, освічене одліском сонця* (Н.-Лев., VII, 1966, 118); *Переступивши поріг в сутінки майстерні, Іва Семенівна засвітила лампу* (Головко, II, 1957, 562); *Сивобородий бадьорий відусь швидко зник десь у сутінках фойє* (Тич., III, 1957, 15); *В рідкому сутінку просвітліла алеї могла розглянути Сажно й Ізні [робітників] голови* (Смолиць, I,

1958, 95).

3. рідко. Те саме, що відтінок 1. *І море, і озеро, і суній, високий його берег, і широкий степ, — все було валите гарячим жаром і прикрите таким легким сивим туманом, що всі сутінки, всі кольори ніби зливались до купи* (Н.-Лев., II, 1956, 226).

4. рідко. Те саме, що тінь.

СУТІНКОВИЙ, а, е. Прям. до сутінки. *Зловісна громова хмара заходить збоку, суне низько, плаве, клубочить чорними хвилями, які випадають одна поперед одною, кладуть поступово сутінкову мау на вечірню землю* (Ю. Янов., II, 1954, 196).

СУТІННИЙ, а, е. Те саме, що сутінковий. *На кущеві рохити, в сутінковому міжгалі, розіп'яє свій невід паєук — ловися, рибко, велика й маленька..* (Бабляк, Жванчик, 1967, 109); *Стежка звивалася між березями, соснами, вільхами. Поринала в сутінку гущавину незайманого пралісу* (Літ. Укр., 29. IX 1967, 4).

СУТІННО. Присл. до сутінний; // у знач. присудк. с.д. *Тихо і сутінно було на ній [галлявині], у першій хвилині не можна було нічого побачити* (Фр., V, 1951, 18).

СУТІНОК див. сугінок.

СУТІНОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до сугінок. *Маленький сутіночок не то задуми, не то смутку промайнує по її виду, по її карих очах* (Н.-Лев., I, 1956, 602).

СУТІНЬ, і, ж. Те саме, що сутінки. *Зненацька хтось приїтаєся до нього в сутніні прибережного верболозу* (Донч., VI, 1957, 61); *В сутніні кімнати він не образив ніяка її* (Головко, II, 1957, 557); *Ії ясні очі.. в такою жадобою вбирали в себе усі сутіні, усі кольори різнобарвних кущів, дерев та прогалів* (Л. Янов., I, 1959, 370); *В хаті став напівтемляно; зодять колдворіві сутіні* (Вас., III, 1960, 256).

СУТКИ, ток, мн., рідко. Те саме, що доба 1. *Лежить, лежить Бондарівна Сутки ще й годиму, Поки звелі пан Кальовський Зробить доможини* (Нар. лірика, 1956, 104); *— Та й утомився ж я, Никифор Іванович... Ви не повірите: двоє суток з повозки не влажу...* (Мирний, I, 1949, 377).

СУТКИ, ток, мн. Вузький прохід (між двома будівлями, тинами і т. ін.). *Сутками, сутками, нітьмою забігла до Дзельманового двору Маріка* (Черемш., Тв., 1960, 140).

СУТНІЙ, і, е, рідко. Те саме, що сугтєвий; // у знач. ім. сугтє, нього, с. Те, що становить саму суть, зміст чого-небудь. *Можливо, десь живуть пишніше нас, Та не в пишнотях, знаємо ми, сутніе, А в тім, щоб у душі возонь не гас, А в тім, щоб вміти бачити найбутіе* (Забашта, Пісня..., 1961, 47); *Вжіння поцілунки в сутніе, бачити далеко-далеко — яке це чудове зміння для поета!* (Вітч., II, 1962, 172).

СУТНІСТЬ, ності, ж. 1. Найголовніше, основне, істотне в кому-, чому-небудь; суть, зміст. *Глибокий внутрішній струє мовби відкрив йому очі ширше на світ, на саму сутність життя* (Гончар, Тронка, 1963, 309); *— Людина може збагнути справжню сутність подій — це ясна річ* (Жур., До вих іде..., 1952, 158); *Людина усвідомила силу науки в того часу, коли почала замислюватися над сутністю небесних явищ* (Веч. Київ, 4. IX 1969, 3); *За допомогою біохімічних методів розкривається сутність таких дуже важливих життєвих процесів, як обмін речовин, дихання, бродіння, фотосинтезу тощо* (Ком. Укр., 9, 1962, 44).

2. У філософії — головне, визначальне в предметі, що зумовлене глибинними зв'язками й тенденціями розвитку і пізнається на рівні теоретичного мислення. *Поняття (пізнання) в бутті (в безпосередніх явищах) відкриває сутність (закон причини, totoжності, відмінності etc.) — такий є справді загальний і під усього людського пізнання (всєї науки) взагалі* (Левіч,

29, 1972, 281); Яскравим вразком застосування лєнінських принципів діалектики як теорії пізнання до наукового розкриття сутності найскладніших явищ сучасної історичної епохи в Програма КПРС (Ком. Укр., 4, 1962, 26).

СУТНІТИ, їю, ієш, недок., заст. Існуювати. — Я живу, але ніби вже й не сутніти на світі, — сказала Тодозя (Н.-Лєв., VII, 1966, 192).

СУТНОТА, ш, ж., заст. Суть. — Я знаю, що спроможуся в малих достатках розвезти мільйони. А гроші — то сама сутність людського життя (Н.-Лєв., V, 1966, 233); Слід вияснити сутньому Пролеткудутьму прийайми в загальних рисах (Блан, II, 1958, 82).

СУТО, присл. І. Тільки; виключно; чисто. ..виробничий порядок зумовлює соціальні, політичні і судо духовні процеси життя (Лєнін, 1, 1969, 126); Старшина прагнула шляхетських прав, панування в державі, і судо церковна освіта не відповідала її вимогам (Тулуб, Людолови, I, 1957, 132); Судо біографічними, тобто такими, де перегортаються сторінки життя героя, є п'єси Л. Смілянського про Івана Франка («Мужичківський посол» і про Лєсю Українку («Червона троянда») (Вітч., 10, 1970, 140).

2. діал. Добре, в достатній мірі. Одного вечора [пан Субота] судо угостив [почастував] усіх (Фр., VIII, 1952, 28).

СУТОЗЛОТНИЙ, а, е, рідко. Те саме, що широзлїтний. Днїпром.. людиї переознали всяке добро, не оплачуючи: шовки, оксамити, парчі судозолоті, назуці шафранні й крами дорозі, в барильцях щире золото й срібло (Вовчок, I, 1955, 89); Весела і струнка, в віську живих надій, Ступила ти на шлях на заворожий свій І ждала дивних див, герої судозолотиз... (Зеров, Вибр., 1966, 101).

СУТОЗОЛОТНИЙ, а, б, рідко. Те саме, що широзлїтний. Маруся, вернувшись із церкви, уейде в світлицю.. і сяде коло віконця. Сонечко вдарить по тих дукачах прениших, по тому брузументі [позументі] судозолотому... (П. Куліп, Вибр., 1969, 265).

СУТОЛОКА, ш, ж., діал. Безладний рух, штовхання в тісноті, в натовпі. В загальній судолоці нічого не видно, нікого не пізнаєш (Фр., IV, 1950, 265); Серед судолоки пан Зефрїн підступив до панотця, а подякою стиснув йому руку (Фр., II, 1950, 368); // Плутовина, сумбур у чому-небудь. Всякі думки шибали йому по голові... Нарас серед тої судолоки гадок змалювала його увага перед його очима кутарку Пазю (Марг., Тв., 1954, 243).

СУТОЧКІ, чок, мн. і. Зменш. до суткі. Курбала широким кроком перетяв двір, якийсь час плутовав в судочках між деревами будівлями (Досв., Вибр., 1959, 193); Одрозу ж за затюю був невисокий паркан, що відгороджував сусідні подєтрї; між ним і затюю були вузькі судочки (Перв., Невпгадаєне життя, 1958, 129); Майор у тісних судочках кормової частини... думав про те, як їм видобутих звідси на волю (Загреб., Європа 45, 1959, 13); *Образно. Ремо озопила жоторишність... Ного думки вапалуталися у темних судочках, невідомо до того йому... (Досв., Гюлле, 1961, 121); *У порівн. Побіг [Ломницький] в долинку по невеликій, узькій, ніби судочки, улиці, котра йшла на гору до монастиря (Н.-Лєв., VI, 1966, 59).

◇ [Бути] у судочках — [бути] у скрутовому, безвихідному становищі. Остап почувався, що тепер він аж у сажих судочках. Одначе не виявляв того, а казав певним голосом (Гр., II, 1963, 337); Знає всі закутки й судочки хто — хтось надмірно цікавиться всім, знає про все найпотамніше. Люди, доведишися, що то свій глїдий краде, ще більше почали турбуватися. Цей

знає всі закутки й судочки, то від його [нього] нїде не заховавшися (Гр., II, 1963, 258).

2. діал. Обгороджені гірські стежки. Сїдалися коні, і судочками, зеленим верхом, шов пишний похід та заочичува плай, геїби червоним маком (Кощоб., II, 1955, 310).

СУТЄВНИЙ, а, е. Який становить саму суть, зміст чого-небудь; важливий, значний. Типове, як філософське поняття, якраз і є те важливе, що характеризує, визначає суттєву ознаку, суттєву якість предмета, явища, речі і т. д. (Вітч., 8, 1958, 135); У твораз Головка вперше в українській прозі були правдиво накреслені суттєві риси позитивного героя радянського часу (Іст. укр. літ., II, 1956, 92); Історичний аналіз літературних явищ приооди Франка до розкриття їхніх суттєвих сторін і особливостей (Рад. літ-во, 5, 1966, 70); // у знач. ім. суттєве, вого, с. Те, що становить саму суть, зміст чого-небудь. Історичний матеріалізм визчає найбільш суттєве в структурі соціального організму (Ком. Укр., 7, 1970, 21); Тут [за кордоном] Хома, відчувши ратюю у собі самому гордість будівника, господаря і оборонця нового ладу, змія якось одразу відокремити суттєве від несуттєвого, велике від незначного (Гончар, I, 1954, 201); // Який має велике, особливе значення. Несмілив свідчення кілька його колег, що прагнули врятувати поручика від загибелі, не внесли нічого суттєвого (Галан, Горн..., 1956, 183).

СУТЄВО. Присл. до суттєвний. Для характеристики процесу формування української народності суттєво важливі дані історії мови, окрема мови писемних пам'яток XIV—XVI ст. (Іст., укр. літ., I, 1954, 57).

СУТІЯ, а, с., рідко. Те саме, що суть. Він сам нечучуєся, як з обережного став нещирим, а потім і штурим, а зрешті гарант вже зрозумів суття сучасного життя (Н.-Лєв., VI, 1966, 13).

СУТІГА, ш, ж., рідко. Те саме, що скрута. Он яка прийшла [Оксанці] сутуга, Що ні радості, ні сна [сну] (Мал., Звенигора, 1959, 235); Він [партизан] вперто шепоче: «Не перша сутуга!» — І люльку свою набиває спороквола (Перв., I, 1958, 348).

СУТУГУВАТИЙ, а, е, рідко. Жорсткуватий. — Сутугувата бараника... — огаєся й Ієаніще (Льч., Козацьк. роду., 1958, 432).

СУТУЖ, і, ж., рідко. Те саме, що скрута. Купив їз Ладим ще до революції за чотири пуди білокорої пшениці, і яка суж не пригодила — дошки він берізі пильніше за свою бороду (Кучер, Пов. і опов., 1949, 243); // на кого — що. Брак, недостатня кількість когось, чого-небудь; нестача. Помираючи, старий Сазно казав до своїх синів: — Суж тепер і на землю і на гроші. Сужко, діти. Оце, що маю, візьміть та приобляйте (Мнк., II, 1957, 75); — Тепер скріля, чоловіче, суж на копійку: бідні і земля, і панство (Стельмах, I, 1962, 191); — А чого ви, Килино, не налагодите своє особисте життя? — А з ким його налагоджу? Хїба не знаєте, який у нас суж на мужиків? (Мокр., Слід., 1969, 172).

СУТУЖНИЙ, а, е. Сповнений труднощів; скрутний. Чи то справді життя цієї сім'ї таке сужнє, чи то тільки Петро Курп'янович сперсєрдя скаржиться на його? (Л. Янов., I, 1959, 216); // Важкий, виснажливий. Князь сів, щоб на довіла розібрати численні рахунки своїх кредиторів. Пильна сужня робота (Л. Укр., III, 1952, 514); В час сужного походу Ти принос мені пісень (Ус., I сьогодні., 1957, 165); // Складний, обтяжливий. Відні жінки не мали в руках ніякого писаного контракту...; треба було вшукувати свідків умови, порушувати доволатний, сужний процес (Фр., VI, 1951, 238).

СУТУЖНО, присл. 1. Присл. до сутужний. Перед-святковий час пройшов дуже сутужно і втомно для мене (Л. Укр., V, 1956, 304); Спочатку спільна праця йшла сутужно (Наука..., 10, 1967, 49).

2. у знач. присудк. сл., кому і без додатка. Важко через складні обставини, великі труднощі; скрутно. Берись дружно, не буде сутужно (Укр. присл..., 1963, 157); Сутужно зараз людям. Кони на війну пішли, а котрі залишилися в людей, так повиздихали (Кочура, Зол. грамота, 1960, 429); — З землею сутужно: що тиждень п'ятдесят всім десятин на сорок три душі (Головко, I, 1957, 240).

СУТУЛИЙ, а, е. Із трохи згорбленою спиною і висунутими наперед плечима (про людину, постать). Високий, сутулий, у брезентовому плащі, він ходив із сажнем по полю (Тют., Впр, 1964, 14); Спустилим скотним двором мовчазно прочедало двох літніх людей — жінка і сутулий чоловік а в потертій шкрявній тижурці (Вол., Місячне срібло, 1961, 276); Кузьмін дивиться на його сутулу, зовсім висохла постать (Збан., Сеспель, 1961, 126); *Образно. Село.. поволецьки підіймається до того нагорба, на якому гне старі плечі сутула, а зашкілими притворами церква запорозького типу (Стельмах, I, 1962, 412); // у знач. ім. сутулий, лого, ч.; сутула, лоі, ж. Людина, яка має троху згорблену спину і висунуті наперед плечі. — Отут би нам, Митю, попрацювати. Хоч а тиждень, — сказав сутулий (М. Ол., Туди, де бій, 1971, 6); // Трохи згорблений (про спину), висунутий наперед (про плечі). Завадкова вийшла, не прощаючись. У неї були довгі чоловічі стопи і сутула, наче у вантажника, спина (Вільде, Сестри..., 1958, 344); Сутулі плечі Євганова горбяться над столом. Світло з-під абажурчика падає йому на обличчя (Донч., II, 1956, 293).

СУТУЛИТИ, лю, лип, недок., перех. 1. Горбити (спину), висувати наперед (плечі). Руки тримає [Роман Петрович] у кишенях штанів, а широкі плечі сутулять так, наче було йому холодно (Коз., Сальвія, 1959, 53).

2. тільки 3 ос. Робити сутулим, гнути (про важку працю, хворобу, переживання і т. ін.). Роки й поневіряння трого сутулили ставяю колись постать Гринюка, вате ж збагачували життєвий його досвід (Ле, Опов. та нариси, 1950, 208).

СУТУЛИТИСЯ, шюся, лишся, недок. 1. Ставати сутулим або триматися сутуло; горбитися. Ольга Карліна сутулилася, хоч і намагалась триматися рівно, як колись (Коз., Тв., 1955, 396); Дорош, сутулячись, ходив із кутка в кутка (Тют., Впр, 1964, 165); За танками, сутулячись, висипали табунні есесівці (Гончар, III, 1959, 371); *Образно. Вийшла [Христиня] на подвір'я, де пахло свіжообстружаним деревом, при'ялою корою і соняшниками, що в передостінні думав сутулились над тином (Стельмах, I, 1962, 605).

2. Гнутися від важкої праці, переживань і т. ін. Христиня мимоволі випросталася: соняшники нагадали, що й вона в гризоті почала сутулитися (Стельмах, I, 1962, 605); На круглолидому Галиному обличчі відбився тривога. Вона сутулилася, ніби несла щось важке на своїй, по-дитячому вузьеньких, плечях (Хежвяк, Тамара, 1959, 59).

3. Шулитися (від холоду, болю, страху і т. ін.). Цього пожурого дня вони теж сутулилися од холоду (Трубл., I, 1955, 116); Вють вночі наполохані собаки. Аж жоторшно од них. Мимоволі сутуляться плечі (Головко, Впр., 1936, 431).

СУТУЛИСТЬ, лості, ж. Властивість і стан за знач. сутулий. — А я думаю, ти жемі, Настечко, букет принеси, — пожартував Терешко Стародуб, довертелися

хлопчина, якого за високий зріст і сутулість в плечях звали Мажугою (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 18); Дитяча сутулість негативно позначається на роботі органів кровообігу і дихання, може бути однією з причин загоровання серця (Веч. Київ, 5.1 1960, 3).

СУТУЛО. Присл. до сутулий.

СУТУЛУВАТИЙ, а, е. Трохи, злегка сутулий. Він був зовсім несамогий на передміжого старця Кліту, замлілого, замидилого, ще й сутулуватого (Н.-Лев., IV, 1956, 309); До землячки ввійшов літній сугорлячий сутулуватий чоловік (Хор., Незакінч. політ., 1960, 76); Софія неколітню зиркала на сутулувату постать брата (Шляп, Гроза..., 1956, 234); Він — кремений, з богатирськими сутулуватими плечима і вилицюватим обличчям (М. Ю. Тарн., День..., 1963, 3).

СУТУЛУВАТИСТЬ, тості, ж. Властивість і стан за знач. сутулуватий. Та сутулуватість [Духновича] для мене як останній знак того, скільки він погнувся над книжками в бібліотеках (Гончар, Людина..., 1960, 321); Навіть у темряві по обрису видно характерну сутулуватість Січара (Стельмах, II, 1962, 196).

СУТЯГА, п, ч. і ж., розм. Те саме, що сутяжияк, сутяжниця. Був колись чоловік, а тепер сутяга (Укр. присл..., 1963, 137); — Уже те добре, що не де-небудь, а в палаці наша пропавша наша земля мрові посередники. Хоч буде за що вцепитися... — Бацши, суди вже й діда причать сутягою стати (Стельмах, Хліб..., 1959, 250).

СУТЯЖИЩЕ, а, ч. і ж. Збільш. до сутяга. Бачи [Чіпка], як усміхались судовики, переглядаючись між собою й показуючи очима на секретаря. — Сутяжище! — боекнує Чіпка єгомос, вишшовши надвір (Мирний, I, 1949, 254).

СУТЯЖНИЙ, а, е. Стос. до сутяжництва. А це знову пак узляз за сутяжне діло (Стельмах, I, 1962, 233).

СУТЯЖНИК, а, ч. Той, хто сутяжничить, любить сутяжничити. [Гаркуша:] Сутяжники загарили всю мою худобу і не залишили мені ні кришки, ні покришки (Стор., I, 1957, 299); Завязаний сутяжник, Лукашевич мав навіть придвірного [предворного] жєсєвідка, що зовсє по-вулицькому Брень (Рильський, Веч. розмови, 1964, 43).

СУТЯЖНИЦТВО, а, с. Зап'яття позовами з корисливих міркувань, пристрасть до позовів. Сатиричні поеми Некрасова.. спрямовані вже не на окремі вади суспільства, як це було в ранніх творах, але на їх систему, на їх соціальне коріння. Сутяжництво, забарництво, деспотизм, підлабушництво, неучтво, неробство постають тепер вже як немилуче породження соціально-політичного устрою (Рад. літ-во, 12, 1971, 57).

СУТЯЖНИЦЯ, і, ж. Жін. до сутяжник.

СУТЯЖНИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до сутяжника і сутяжництва. — На сутяжницьких ділах я мало розуміюся, але знаю, що час обміну землі давно минує. Току пак і не визнає процесу, коли вперше судився (Стельмах, I, 1962, 351).

СУТЯЖНИЧАТИ, аю, ашп, недок. Займатися сутяжництвом; бути сутяжником.

СУТЯЖНО, присл., діал. Сутужно. Так тяжко, так сутяжно довелося їм жити в Степаном (Барв., Опов., 1902, 507); На невеликі речі, або на переклади, то ще можна розстартати і часом, а на велику — сутяжно (Мирний, V, 1955, 404).

СУТЬ, і, ж. Найголовніше, основне в кому-, чому-небудь; зміст, основа. Суть міжнародних відносин при капіталізмі: відкрите грабування слабого — розкривається з цілковитою ясністю (Левін, 20, 1971, 231); В крамниці було повно люду; .. незвичке вухо не могло зразу зловити суть розмови (Коцюб., I, 1955, 253);

Блаженко в коротких словах доповідає суть справи (Гончар, III, 1959, 85); Виноградському належить честь розкриття суті біологічного процесу — нітрифікації, при якому кінцевий продукт розкладу білка — аміак перетворюється в азотну кислоту (Наука..., 9, 1956, 33); Буржуазна демократія за своєю суттю — обмежена і лицемірна (Ком. Укр., 4, 1959, 11).

Говорити (відповідати) по суті — говорити (відповідати) про головне, суттєве, не відхилиючись від основної теми. Оксен торкнув Гната пужалом по чоботі: — Говори по суті! Що ти мелеш? (Тют., Впр, 1964, 178); Він через силу приховував розгубленість, відчуваючи на собі погляди юрби, хоч, власне кажучи, і відповідати по суті йому не було чого (Довж., I, 1958, 462); **По суті (справі)** — насправді; в дійсності. Петро Степанович формально став цивільним співробітником військової газети, а по суті — це ближче вийшовся з військовими (Кучер, Голод, 1961, 201); **По суті, нічого ще не зроблено в житті...** всі оті будовані і незбудовані твої кораблі, вони всі попереду (Гончар, Тронка, 1963, 246); **Треба було відбудувати, а по суті заново створити промисловість і сільське господарство** (Колг. Укр., 11, 1957, 2).

СУФІЗМ, у, ч., рел. Містична течія в ісламі, яка проповідує злиття людини з богом через аскетизм і внутрішнє самовдосконалення. В час, коли Сааді звернувся до художньої творчості, в Середній Азії та Ірані був дуже поширений суфізм — містична течія, згідно з якою світ — втілення божества, а жива істота — частка його (Наука..., 5, 1958, 44).

СУФІЙ, я, ч., рел. Послідовник, прихильник суфізму. Світ, на думку суфіїв, випливає з бога, він є еманція божества, і, дарма що здається він різноманітним і неоднаковим, тая неоднаковість є тільки привид, ілюзія (Крим., Вибр., 1965, 262).

СУФІЙСЬКИЙ, а, е, рел. Прикм. до суфій.
СУФІКС, а, ч., грам. Значуща частина слова, що стоїть між коренем і закінченням і служить для творення нових слів або окремих форм. Словотворчий суфікс — суфікс, за допомогою якого творяться нові слова (Сл. лінгв. терм., 1957, 175); Іменник «овця» в множині родового відмінка він провіднився «овцею», плуває суфікси (Тют., Впр, 1964, 55).

СУФІКСАЛЬНИЙ, а, е, грам. Прикм. до суфікс. У членуванні суфіксальної або префіксальної частини на окремі суфікси чи префікси допомагає встановлення ряду слів однотипного утворення (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 293).

СУФІКАЦІЯ, і, ж., грам. Творення нових слів або форм слова за допомогою суфіксів. Основними засобами словотвору в суфіксація — творення нових слів за допомогою суфіксів, і префіксація (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 344).

СУФІСТ, а, ч., рел. Послідовник, прихильник суфізму. Суфісти говорили, що людина живе для того, щоб займатися в цілм божеством (Наука..., 5, 1958, 44).

СУФІТ, у, ч., заст. Стеля. — В їх [них] стелі з соволами, а в його папечки [тагуса] гладенькі суфіти з кружалами посередині... — репетувала пицарія (Н.-Лев., IV, 1956, 137).

СУФЛЕ, невідм., с. Назва кулінарних виробів (кондитерських, молочних, м'ясних і т. ін.), до складу яких входять збиті яєчні білки. Випечене, добре зарум'янене суфле подають через невелике сито цукровою пудрою і негайно подають (Технол. пригот. їжі, 1957, 216); Ягоди чорної смородини входять до складу дитячого і дитячого харчування, з них готують високоякісні соки, компоти, варення, мармелади, желе, суфле (Рад. Укр., 21.XII 1974, 4).

СУФЛЕР, а, ч. Працівник театру, що під час репетиції та вистави підказує акторам текст ролі. З-за куліс підказують, суфлер оголош читав мені текст ролі, а я мовчки стою (Минуле укр. театру, 1953, 83); Спорожилла сцена. Видно, як поліла у будку суфлер, як подали йому газову лампу. Ще минула хвилинка, і завіса розкрилася (Шнян, Балайда, 1957, 209); Що так не драмує глядача, як настурливий шепіт суфлера (Рад. літ-во, 6, 1971, 6).

СУФЛЕРСТВО, а, с. Заняття суфлера. Його участь у громадському житті села не йшла далі суфлерства в драмгуртку (Вагмут, Опов., 1959, 20).

СУФЛЕРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до суфлер; // Признач. для суфлера. Суфлерський примірник п'єси.

Суфлерська будка див. будка.

СУФЛІРУВАННЯ, я, с. Дія за знач. суфлірувати.

СУФЛІРУВАТИ, ую, уеш, недок. і. Підказувати акторам текст ролі під час репетиції та вистави; бути суфлером. — Так оце я прийшла за рукописом [п'єси]. Ти вже переглянув його? — Уже... чи то пак, ні... Та я раз уже... суфлірував, то я не боюся... (Вас., II, 1959, 184).

2. перек. Підказувати кому-небудь щось. [Ні па В а с | п л і в н а:] Так це ви — поет-новатор? [Ю р к о:] Новатор? [С а в к а:] Він, він! Я його знаю! [Л і н а:] А ви, будьте ласкаві, не суфліруйте! (Мам., Тв., 1962, 222).

СУФЛЮВАННЯ, я, с., рідко. Дія за знач. суфлювати.

СУФЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., рідко. Те саме, що суфлірувати. На довершєння всього заговорів Олексій Монега, що має суфлювати артистам (Мухк., Чорний хліб, 1960, 53).

СУФЛЯР, у, ч., гірн. Струм рудникового газу, який інтенсивно виділяється із тріщин вугільної товщі і пустот. Із зростанням глибини розробки, окрім збільшення виділення метану, зростає також інтенсивність супровідних явищ: раптові викиди вугілля і газу, суфлярія тощо (Наука і культура..., 1971, 125).

СУФОЗІЙНИЙ, а, е, геол. Стос. до суфозії; який в суфозією. Суфозіїї процеси дуже інтенсивно відбуваються там, де лесовий ґрунт штучно зрошується (Курс заг. геол., 1947, 130).

СУФОЗІЯ, і, ж., геол. Підняв шарів гірської породи і внос з них розчинних речовин і дрібних мінеральних частинок потоком ґрунтових вод. Коли ґрунтова вода просочується через м'які породи, вона розчиняє і механічно виводить дрібні частки. Внаслідок цього з часом стійкість порід зменшується, вони осідають. Осідання має вигляд ліжок. З часом окремі ліжки з'єднуються своїми краями і утворюють провали. Сукупність явищ, що дають такі провали, називається суфозією (Курс заг. геол., 1947, 130).

СУФРАЖИЗМ, у, ч., політ. Буржуазний жіночий рух за надання жінкам однакових з чоловіками виборчих прав, який виник у другій половині XIX ст. в Англії.

СУФРАЖИСТКА, в, ж., політ. Привітниця, послідовниця суфражизму. В Марини Драгомирецької було на сьогодні ще чимало невідкладних справ: одержати з центральної «Прогресії» різну літературу українською мовою; на Святославській, в приміщенні Вищих жіночих курсів, виступити на мітингу суфражисток (Смолич, Мир., 1958, 45).

СУФРАЖИСТСЬКИЙ, а, е, політ. Стос. до суфражизму і суфражисток. Суфражистський рух.

СУХАР, я, ч. 1. Висушений шматок хліба, булкви. Зароблений сухар краще краденого бублика (Укр. присл., 1963, 85); Кривоніс розпалив дрова, накидав

в огонь картоплі, а в миску наклав чорних житніх сухарі́ць і намочив їх у воді (Н.-Лев., VII, 1966, 137); Діти повставляли до хліба руки, але сухар був дуже твердий (Кобр., Вибр., 1954, 200); Люди полягали на землі і, не підводячись, жували житні сухарі́ць і запивали водою (Тулуб, В степу., 1964, 250); *У порівн. Одна тільки Кирилка Івановна, його сестра... суза як сухар, жовта як стигла жито... не боляса Кирилка Івановича (Мирний, I, 1954, 148); Олеся покуштувала м'яса: м'ясо було засушене, як сухар (Н.-Лев., III, 1956, 95); // Рід сухого печива. Ванільні сухарі́ць.

Зсиха́тися (зсихну́тися) на суха́р — дуже висушуватися. — Положили [хлопці] торбу якраз на сонці — хліб на сухар зсихса! — сказав він (Мирний, IV, 1955, 24).

◇ Перепа́вся (перепала́ся) на суха́р *дис.* перепаді́вся.

2. *перен.*, *розм.* Худа, сухорлява людина. — Мене й то поваляли, а що б в тебе, сухаря, було? (Гончар, III, 1959, 252).

3. *перен.*, *розм.* Бездушна, черства, педантична людина. Поляковик Шумаков не був антропи військовим сухарем, та щодо законів ведення війни дотримувався поглядів, характерних саме для людини, вихованої в тиші військових штабів та оперативних відділів (Голов., Тополя., 1965, 46).

◇ Суха́р сухарі́ць — дуже черства людина. Чудно було Жені: сухар сухарі́ць.. ладний знати медсестру в чергування за одну-єдину нечистіть у відноєдді (Шовк., Людина., 1962, 99).

4. *спец.* Назва деяких допоміжних проміжних деталей у механізмах і вузлах машин. Синхронізатор складається з двох бронзових... кілець, трьох... сухарі́ць в фіксуючому кулачці і пружинами (Підручник шофера., 1960, 209).

5. *діал.* Сухе дерево (на корені). Насамперед підорється [хазяїн] під саме дерево, оборо його довкола, ще й сокирою в землі піддубує грубе коріння, так що дерево через рік устане.. Потім по кількох атиах сухаря або вітречу повалять, або й сам господар вітне (Фр. III, 1950, 79); Потім витягали [опришки] цілий сухар в корінням, ставили сторчака на камінь, чекали ночі й запалювали (Хотк., II, 1966, 160).

СУХАРЕЦЬ, рця́, ч. Зменш. до суха́р 1. Узве [Котигорошко].. в торбу буханціє та сухарціє, попрощаєся — пішов (Укр. казки, 1951, 94); Непечеш мені, Степанідко, пишничини палачки, насущини сухарціє, бо я неділі в Києві піду, — мовила сумно Горпина (Л. Янов., I, 1959, 334); Гризе мала в куточку сухарці (Забашта, Квіт., 1960, 62); Ще як вона була малою, мати не давала їй їсти м'яса, годувала молочком, палачками та кондитерськими сухарціями, щоб з неї вийшла дуже делікатна тоненька панна (Н.-Лев., V, 1966, 194).

СУХАРНИК а, ч. Зменш. до суха́р 1—4. Петрусь заглянув поважно до торби, що висіла в нього через плече, витяг заїдти чорного сухарика й подав Гапоці (Ю. Янов., I, 1958, 349); Прикидав [Микола] собі — коли по одному сухаруку в день їсти, то вже можна буде якхось три тижні подорожувати. А як споживати через день сухар — не помере, якщо і поголодує (Збан., Курил. о-ви, 1963, 155); [Світлана:] Астрономічний сухарик мене вже давно не викликав, завтра може викликаєти... [Ніна:] Хто, хто? [Світлана:] Оляга Іванівна.. Враз будеш говорити, що то недобре назвиська учителька давати (Собко, П'єса, 1958, 222); За задньою секцією [молотильного апарата молотарки] .. у пазах сухарика встановлена лускоподібна решітка (Зерн. комбайни, 1957, 61).

СУХАРІНА, н, ж., *діал.* 1. Сухар (у 1—3 знач.). Ой вечеряй, моя мати, сузі сухарини (Сл. Гр.).

2. *збірн.* Сувьяк, хміз. Почав [пан комісар] сам бігати в ліс і виганяти селян, що чи то збирали сухарини, ламали сухе сілля, викопували пні, чи то й так рубали здорове дерево (Фр., VIII, 1952, 92); Нічим огріть загнили, зібрати треба в'язку сухарини (У. Кравч., Вибр., 1958, 74).

СУХАРІННЯ, я, с., *збірн.*, *діал.* Те саме, що сухорлявий. Я сіла в машину й почала розглядати подорожніх. Позад мене сиділо троє сухаристих англійок, двох французів, ще дєтко (Ю. Янов., II, 1958, 89).

СУХАРНИЙ а, е. Прямк. до суха́р. Працюють [на Україні] більше 350 поточних ліній для виготовлення хліба, хлібобулочних, здобних, сухарних і кондитерських виробів (Наука., 7, 1956, 10); // Вигот. із сухарів, із сухарями. Сухарний пудинг; Сухарний кеас; // Пов'язаний з виготовленням, збереженням і т. ін. сухарів. Сухарний завод.

СУХАРНИЦЯ, і, ж. Ваза, блюдо для сухарів, печива і т. ін. Гончарі голосно викрикували, пропонуючи своїй давнійкій крав — полив'яні глечики і розмальовані зеленю фарбою великі миски, олійниці, сухарниці... (Чаб., Балкан. весна, 1960, 335); Майже в кожній сім'ї в виробі Сімферопольського заводу пластмас. Особливо популярні вази, салатниці, маснички, сухарниці, хлібниці (Рад. Укр., 26.XII 1971, 4).

СУХЕНЬКИЙ а, е. Пестл. до сухі́й. В кострі був зложенний [очерет] суєнький, Як порох був уже палкєний (Котл., I, 1952, 86); Як в калюжах в дощ, хлюпочуться гуски, То ж, стрепенуєчись, в'ять [звону] виходять з їх [вух] суєнькі (Г.-Арт., Байки., 1958, 43); Цей невеликий суєнький дідок у свитці.. був жвавий і непосидючий (Ваш, На землі., 1957, 4); Вона [мати] була суєнька, біла, ледь жива, але горда, негалма (Збан., Єдина, 1959, 392); Понька швидко повернула сує і тижє, як у роздратованого ттора, обличчя. Суєнькі кулачки його дрібно тремтіли (Тют., Впр, 1964, 255); Дідок усе її потішає якимись малєнькими, суєнькими сілєцями (Хотк., II, 1966, 294); // у знач. ім. суєньке, кого, с. Суєхе місце. Вилігла вона [черепаха] на суєньке та й свистить (Мирний, V, 1955, 349).

◇ Виходити (вийти) суєньким з води — те саме, що Виходити (вийти) сухім з води (*дис.* виходити). Котя Петровича, де я живу, На лаву садовили судову: ..А він Мишами й Кицями підперся, Суєньким вийшов із води (Год., Заяча математ., 1961, 19).

СУХЕНЬКО. Присл. до суєнький. Гаснули зорі. Хтось дужо за обрїєм надував губи, .. суєнько хитотів у кулак. А потім клацав губами... (Головко, I, 1957, 70).

СУХЕСЕНЬКИЙ а, е. Пестл. до суєнький. Наїшлася в Насті дитинка... таке-то малєсьєнке, суєсьєнке, слабєньке! (Вовчок, I, 1955, 268).

СУХІЙ, а́, є́. 1. Який не просякся водою, не покритий вологою; не мокрий, не сирий. Знімали [рибалів] сухий невід, нашивували мокрий, щоб просушувася (Мирний, I, 1954, 349); Виразно стукають каблучки по сухих тротуарах (Коцюб., II, 1955, 363); Акт знайшов у нітежряї сухих дров, підкинув до свєнчїка (Скл., Святослав, 1959, 7); Треба ж і до малої дитини кинутиса, підложити сузу немошкку, зоч трохи погодувати (Кв.-Осв., II, 1956, 227); // 3 невеликою кількістю ґрунтової волог. Росте [нечуївтер] на сухих кулак і сухих вигонах, ясно на піщаному ґрунті (Лікар. рослини., 1958, 144); Теплові електростанції прийнято

споруджувати недалеко від річки чи озера. Криворізька будуватися на сухому місці (Рад. Укр., 29.I 1963, 2); // у знач. ім. сухе, хого, с. Сухе місце. Керманчїт направляєт дарубу на берег, і вона тикається носом у каміня. Миколай зіскакує зі шаврою на сузе (Хотк., II, 1966, 393); За якусь мить залюпанна пісторатонка вже стоїть на сухому (Гончар, Мата..., 1959, 31); // у знач. ім. сухе, хого, с. Сухий одяг. Прийшовши.. увесь мокрий, я, замість того щоб зараз переодягтися в сухе, почав сушитися у кутні, біля печі (Збірник про Кроп., 1955, 26); Тимко мочки знав із себе сорочку, викрутив її.., побіг завір'яжи додому. Мати, побачивши сина, переполошилася, затопила піч. Тимко переодягся в сузе (Тют., Впр, 1964, 123).

До сухого — досуха. Мишка витер до сухого очі полою, насунув свою будьоніку на голову, важко вітхнує, — мочки пішов до дверей (Вас., Вибр., 1950, 236); Сухе ридання; Сухий плач — ридання, плач без сліз. Кричала [Катерина].., що цього не було, що цього не могло бути.. розривалася в сухих риданнях.. (Хотк., II, 1966, 253); Сухі бчі — очі без сліз. Жаль гострим можем крає йому серце, на сузі очі набігли слюзи (Мирний, I, 1954, 324); Сидить [Орися] задумана, обіпнута чорною шаллю, лице бліде. На шелест його крокві роучку обертає голову, очі сухі, пекучі (Тют., Впр, 1964, 124); Настя переборола тхиліну слабість. Очі в неї сузі й блискучі (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 42).

◇ Виходити (вийти) сухим з води див. виходити; На сухому (здається) мокро кому — хтось перебільшує небезпеку. — Тільки дивіться, хлопці, бо нам, беззубим, і на сухому здається мокро, а вам усе море по коліно (Панч, II, 1956, 77); Не залишилося (не зосталося і т. ін.) ні (їй) рубця (руба) сухого див. рубець, руб'я; Нітки (піточка) сухі нема (не знайдеш) див. нітка, піточка; Садить (опинився) на сухому хто — комусь не везе, не щастить, хтось потрапив у скрутне становище. Про рибу — то й казати нічого. Коли немає влову в Куттія, так і знайти, що й найбезуцїший рибалка сидить на сухому (Літ. Укр., 2.IV 1968, 4); З матеріального боку для Шевченка настали важкі часи. Гонорари.. платити замовці розтанули.. І ось тепер він опикуєся, як кажуть, на сухому (Тулуб, В. Степу., 1964, 471); Суха справа — злочин без убивства. Допиталися організаторів цього маскарядного закону. Це були офіцери з білим думом і найкращі ватажки нальотчиків, спеціалісти мокрої й сухої справи, матроський цей заєтн мав врадити при слушній нагоді (Ю. Янов., II, 1958, 196); Тримати (держати) пірок сухим див. пірок².

2. Позбавлений вологості, спрости; який має незначну вологість, спрости. Сонце стояло якраз над головою; не гріло — палило; польовий вітер такий сухий, гарячий (Мирний, IV, 1955, 20); Сонце вже заходило, і надворі стояла важка і суха думота, яка буває в степових місцях (Н.-Лев., VI, 1966, 89); // Який характеризується відсутністю вологості або незначною вологістю повітря (про приміщення). Із звичайної невиспаленої глини можна збудувати будинок сухий, теплий і довговічний, нічим не вірний від цегляного (Колг. Укр., 4, 1958, 13); Хороше було знати, що сьогодні не доведеться нікуди йти, що можна буде в сухому приміщенні проспати в дружинах дівчата, а потім смак поспати на пухкій соломі до ранку (Гончар, III, 1959, 132); // З невеликою кількістю опадів, волога або без них; бездошовий. Сухий березень, теплий квітень, мокрий май — буде хлібу урожай! (Укр. присл., 1963, 249); Повітря надходить з Середньої Азії: воно дуже сухе, і вологи в ньому не вистачає навіть для утворення ма-

леньких хмаринок (Наука.., 10, 1974, 56); Доц не безпросвітний. Вчора, наприклад, зосім гаркий і сухий був день (Л. Укр., V, 1956, 392); З погодою щось діялося. Весна стояла суха і вітряна. По городах усе сохло, хліба в полі не росли, по шляхах носилися цілі хмари куряви (Коцюб., II, 1955, 20); Літо стояло сухе, черевеними ножами Ташань кипіла від зорепадів (Тют., Впр, 1964, 299).

Суха гроза (хмара і т. ін.) — гроза, хмара без дощу. То один, то інший з церковнослужителів неспокійно поглядає на спокжурніле, що швидко заволакіється тучами, небо.. — Хоч би добрий дощ ушпарив..! — З цього дощу не буває, — чує раптом Дьяконою неподалік десь позад себе спокійне, розважливе. — Суха гроза.. (Гончар, II, 1959, 358); Сухий сніг — сипкий сніг. Ранок видався хоч і ясний, а вітряний. Мете вітер сухий сніг по землі (Головко, II, 1957, 335); Зверну сипав і сипав дрібний сухий сніг, наче борошно з подертого сита (Тулуб, В. Степу., 1964, 220); Сухий туман — помутніння повітря від диму, гару, найдрібнішого пилу та інших твердих часток; імла. Сухий жовтий туман висів у повітрі, заступаючи сонце (Тулуб, В. Степу., 1964, 72); В чистім повітрі тут ніколи не було того пилу, найдрібнішого сухого туману (Гончар, III, 1959, 91).

3. Який втратив необхідну вологу; висохлий, пересохлий. Надворі потемніло як уночі, дощ здоровенними краплями то там, то там падає, суха земля граву убірає у себе.. бризки і через землю тільки круглі сліди їх видні на землі (Мирний, I, 1954, 306); Сухі поля на підступах до станції вицвірили вибухами, бушували сірими зав'язями підмитої вітром пилкою (Гончар, III, 1959, 376); — Язик сухий... Води! Дружина подає йому кудоль з водою (Довж., I, 1958, 110); Гнат блимає переляканими очима, облизує сухі губи (Тют., Впр, 1964, 334); // Без води, не наповнений водою (про криницю, ставище, річище і т. ін.). Дарма з сухої криниці воду брати! (Укр. присл., 1963, 244); По деяких якках тієї стежки блищала водичка, другі були сухі, порпалися (Мирний, IV, 1955, 12); Мені з'явився рідний дім з димком лежким і безтурботним Над нашим річищем сухим (Зеров, Вибр., 1966, 420); // Не свіжий або не соковитий. — Суха! — перекося трохи крикнув Матня, насила прокостуєши цілу жменю капуста (Мирний, I, 1949, 336); // Засохлий (про рослину). Микола нагрібав торішнього сухого очерету, сухої осоки і розпавив багаття (Н.-Лев., II, 1956, 215); Все сухе. І стовбури дерев, і вікми сипана на землю фоз (Хотк., II, 1966, 105); — Я малечку живу в лісі.. Я анала, яке дерево сухе, а яке всихає і коли його можна буде зрубати (Мупк., День.., 1967, 24).

Сухий хліб: а) твердий, черствий хліб. Вернулись [Чіпка і Грицько] з водою. Пообідали сухий хліб в слялю (Мирний, I, 1949, 154); Хліб! Який це хліб? Тамара окусила і виплюнула. Сухий, колючий він, і відстався в ясна (Хаживка, Тамара, 1959, 184); б) нічим не помашений хліб; в) хліб без нічого іншого; Сухі ягоди — плоди, які не мають соку (напр., горіхи).

◇ Істи сухий хліб; Життя на сухому хлібі — голодувати, жити у нестатках, злиднях. — Побачимо, що ти заробиш на тій фермі. — А тобі все мало! — обзивався Павло.. — Не мало, а люди зі своєю роботою щось мають, а ти весь рік сухий хліб їси (Тют., Впр, 1964, 131); Плесті сухого дуба див. плесті.

4. Пригот. висушуванням (про харчові продукти). Тут ворози солодких праників — медовиків, в'язки бубликів, гора й грудка оріхів, сухих грушок купи (Вовчок, I, 1955, 304); Послав Вам.. дві поштової посилки з кав'ярськими мандаринами, сухим виноградом (Коцюб.,

III, 1956, 415); Тараня, *ще по весні в Дому наведена, і суха, і солона* (Кв.-Осп., II, 1956, 13); Зберігати сухі фрукти слід у щільно закритих ящиках або в мішках з паперу чи щільної тканини (Хлібороб Укр., 12, 1968, 33).

5. Не рідкий (про харчові продукти). Суха гірчиця; // Пригот. у вигляді порошку або концентрату. Сухий києль; Сухий жосток.

Сухе варення — варення, перев. із вишень, зварене з невеликою кількістю цукру без додавання води. Другі.. розставляли на столі українські ковбаси, сухі млиняські сосиски, пашки запіканки та старого меду й сухе київське варення (Тулуб, В степу..., 1964, 43); Сухе молоко — продукт у вигляді білого з кремовим відтінком порошку, який виготовляють висушуванням свіжого молока. У Сумській області став до ладу Буринський завод сухого вквашеного молока (Роб. газ., 26.II 1975, 2); Сухий пайок див. пайок.

6. сну. Який здійснюється або виробляється без вологи, рідини. Створено і перевірено на виробництві метод сухого змішування і подрібнення фторопласту-4 й графіту при виготовленні композицій для самозмазувальних матеріалів (Вісник АН, 1, 1971, 4); // Який характеризується відсутністю вологи, рідини у складі, структурі, будові чотера-небудя.

Δ Суха вага мотора (автомобіля і т. ін.) — вага мотора (автомобіля і т. ін.) без води у циліндрах; Суха перебірка див. перебірка; Суха штуркатурка див. штуркатурка.

7. Який недостатньо живиться виділенням сальних залоз (про волосся, шкіру). Дуже сухе волосся добре мити спіженими у воді яєчними жовтками (Наука., 3, 1967, 29); Жовна нервова ходять під сузою темною шкірою обличчя. Одне якесь місце восім розлітало його (Гончар, II, 1959, 209).

8. мед. З атрофованими м'язами (про кінцівки). Суха нога; Суха рука.

9. мед. Який відбувається при відсутності вологи, без рідких виділень (про фізіологічні хворобливі процеси, явища). Лікування сухих плевритів зводиться до еживання відповідних медикаментів, що діють на інфекцію (Наука., 1, 1957, 31).

Сухий кашель — кашель без мокротиння. Для видалення густого харкотиння з бронхів і для пом'якшення сухого кашлю п'ють чай з напару квіток гречки (Лікар. рослини..., 1958, 179).

Δ Сухі рідні — рідні, які відбуваються після того, як передчасно відійдуть навколоклітинні води.

10. Худий, сухорлявий. Маленький сухий панок трохи зугнємим голосом викликає хлопців (Л. Укр., III, 1952, 557); Молода — суха і дуже негарна — весь час мочка сидить в кутку (Коцюба, III, 1956, 425); Серед дозорних ватагани — його, Кицигеє, батько. Сухий, легкий, мов джигит, незважаючи на свої сімдесят років (Гончар, II, 1959, 11); // Дуже висушений внаслідок хвороби, тяжкої праці і т. ін. Суза та замліла після недуги, вона аж сівтілася (Мирний, IV, 1955, 234); Яедоха зітхнула і загодилась мити посуд. Була це суза, немінна жінка з жовтим обличчям і чорними, колись красивими, а тепер змученими, аж після теороби, очима (Тют., Вир, 1964, 366); // З позбавленими жиру м'язами (про частину тіла). Галя собі обнімала Мотрю, як матір, цілувала її зашкарублі, сузі шокі, руки... (Мирний, II, 1954, 249); Тонка шия [у Джері] стала це тонша; суза лице стало це сухіше (Н.-Лев., II, 1956, 183); Намагаючись не дихати, Марія Степанівна прижала руку до сухих грудей і обережно вивирнула у вікно (Ткач, Плем'я..., 1961, 5); Стиснує [Терентій] сухий кулак (Стельмах, I, 1962, 313); // Худий, висна-

жений (про тварин). З-за хати вибігла суза собака, кудлата, як віця, і зашакотіла на гостей (Н.-Лев., II, 1956, 318); З одного боку дивилась суза запряжений у пов'язану шлею сухий буланний кінь, котрому здалека можна було поразувати всі ребра (Кобр., Вибр., 1954, 412).

11. перен. Позбавлений душевної теплоти; нездатний виявляти теплі почуття або дуже стриманий у виявленні їх. Йому ніколи не думалося, щоб цей сухий, завжди суворий Максим Половинка міг так ніжно, мало не мрійно говорити про машини (Собко, Звич. життя, 1957, 78); Два тижні тому, при першому знайомстві, Дубов видав їм сузою та черстою людиною, яка здатна лише підписувати накази (М. Ю. Таря., День..., 1963, 8); [Т е р е ш к о:] І де ти виріє такий?.. Сухий та нелюдяний (Зар., Айтеї, 1962, 12); // Який свідчить про відсутність душевної теплоти або стриманість. Глибоко запалі очі, змарніле лице й строгий, сухий вираз на його (Вас., II, 1959, 100); // Позбавлений невимушеності, безпосередності; холодно ввічливий, стриманий, діловий. Замадо сухий прийом не стільки збентежив Погибу, як Бараболою (Стельмах, II, 1962, 84); Знову запитала [секретарка], але вже не тихим, догдлившим голосом... а сухим і офіційним (Тют., Вир, 1964, 60); Суза прощання, його корзинка і вокзал. О, як дивився він востання!.. (Сос., I, 1957, 221).

12. перен. Без емоційних подробиць; нескрапний, невразливий. В порівнянні з Галицьким літописом стала літопису Волинського більш сухий, діловий, майже цілком позбавлений образно-поетичних засобів (Іст. укр. літ., I, 1954, 53); Писали вони [космополіти] свої власні роботи сукожною, безбарвною, сузою мовою (Рильський, III, 1956, 72); Лист [від батька] був короткий, сухий і неясний (Коцюба, Нові береги, 1959, 231); // Який не викликає особливого інтересу; нецікавий, нудний. Я читає і перечитує всі сузі урядові документи (Фр., IV, 1950, 475); Цей сухий перелік може нагнати на вас нудоту (Кулик, Записки консула, 1958, 111); Надходила пора віддавати дітей у гімназію, але Ольві Петрівні ніяк цього не хотілось робити, вона вважала, що сузі науки об'ють у них всяку індивідуальність (М. Ол., Леся, 1960, 32); На газетні сторінки потрапляють подекуди сузі, сірі, нудні і поверхові замітки (Рад. Укр., 5.V 1961, 1).

13. перен. Позбавлений м'якості, соковитості; різкий, тріскучий (про голос, звук). Бранець сухим скрипучим голосом натужно проспівав йому рідною мовою якийсь фрибобаний куплет, щось на зразок коломийки (Гончар, III, 1959, 108); Іван здригнувся і став. Сухий зловісний сміх різнув його по серці (Коцюба, II, 1955, 346); Безтінний день. Мовчання світлоє, Де дано коника самим переключатись Сухим сюрчанням (Рильський, II, 1946, 175); Натискує [Оксен] двері пласким, вони в сухим скрипом відкрилися (Тют., Вир, 1964, 27); Навіть на плаці під сухий і заглушливий тріск барабанів народжувався в ньому іронічні радки в ритмі чия клятим барабаном (Тулуб, В степу..., 1964, 124); Вже нікто не стоплювався на ноги, почувши у дворі дикі зойки та короткі сузі постріли (Збан., Єдина, 1959, 94); Звучання мови, як і музики, буває швидко, повільно, співуче й сухе, уривчасте (Літ. Укр., 25.VI 1968, 2).

14. перен., розг. При якому учасник спортивного змагання, гри, програши, не набрав жодного очка. Сухий рахунок; // у знач. ім. суха, хбі, ж. Програла партія, в якій той, хто програв, не набрав жодного очка. Лагуєська.. сердилась на Рязанцева, що не змія підтримував її своїми ходами. — Ми б їм сузу, розуміте, сузу, а ви мажете, підсобляете їм, — вичитувала йому (Коцюба, Нові береги, 1959, 433).

Суха нічия — результат гри, в якій жодна із сторін не відкрила рахунку. Сухом нічиєю закінчилися поєдинок в Ленінграді, де зустрічалися футболісти «Зеніту» і московські спартаківці (Веч. Квiв, 23.X 1967, 3).

▲ Суха гблка: а) техніка глибинної граюри на металі, при якій вістрям твердої голки вишкрябують штрихи на поверхні металевий пластини. З'явилася величезна — понад п'ятдесят естампів — серія граюр, виконаних у техніці сухої голки, — «Тварини і люди» [Ганса Грудціга] (Образотв. мист., 1, 1974, 5); В XV столітті поряд з ксилографією.. існувала граюра на металі (різцева граюра). З часом з'явився її різновид — «суха голка» (XVI століття) (Наука., 5, 1975, 33); б) картина, малюнок, виконані цим способом. Близько п'ятдесяти робіт [українських художників] — дереворити, ..гуаш, суха голка.. — викликали у глядача велику шанобу до пайної праці митців (Вітч., 3, 1971, 221); Суха ковбаса — копчена ковбаса. Узле (чужоземць) із тарілки томенський шматочок сухої ковбаси (Павч, Синів., 1959, 4); Сухе вино — вино, яке одержують при повному зброджуванні фруктових соків без додавання шпургу й цукру. Столове вино, в якому весь цукор перетворився на спирт, називають сухим (Наука., 2, 1969, 48); З'являється, груш, аврису, порічок виготовляються добрі сухої вина, які не містять цукру (Сад., 1, 1957, 290); Сухий закон див. закон; Сухий лід див. лід; Сухий спирт див. спирт; Сухі дріжджі див. дріжджі; Сухі [мисливські] сосиски — копчені сосиски. Другі.. розставляли на столі українські ковбаси, сузі мисливські сосиски (Тулуб, В степу., 1964, 43).

СУХІСІНЬКИЙ, а, е, розм. Зовсім сухий. Витягнув [як] його [камін] знов наверх — сухісінький, ані сліду киячкы (Фр., II, 1950, 229).

СУХІСІНЬКО, розм. Присл. до сухісінький; // у знач. присудк. с.я. І снігу нема, і води нема, і у полі не каліно, а сухісінько усюди (Кв.-Осн., II, 1956, 144).

СУХІСТЬ, хості, ж. 1. Властивість за знач. сухий 1—3, 5, 7—13. Чим далі від берега, тим важче повітря донести в моря вологу в гліб суші. В місяць, віддалених від океанів, повітря звичайно відзначається сухістю (Фіз. геогр., 5, 1956, 97); Добре реагують на зміну погоди не тільки тварини, а й деякі рослини.. Важливе значення для них має.. вологість або сухість повітря і ґрунту (Наука., 8, 1958, 48); Шепель могла з дивоюжною сухістю розповідати про найбільш теплоючі події (Довч., V, 1957, 224); Іван Актонович, з властивою йому педагогічною сухістю, вислухав делегатів через Ференца (Гончар, I, 1954, 223); Вербовий виступив. Щось похвалив, щось полаяв, відзначив деяку сухість [віршів], деякі невтірні наголоси (Мур., Свіже повітря., 1962, 87).

2. Відсутність або брак вологи, вологості де-небудь. В осінньому повітрі відчулася.. сухість (Гуд., З горіха., 1967, 12); Зміну забарвлення [шкіри у земноводних] спричиняють різноманітні зовнішні, а також і внутрішні подразники: тепло, сонячне світло та сухість (Визначник земноводних., 1955, 10).

СУХІТКА див. сухотка.

СУХІТНИК див. сухотник.

СУХІТНИЦЯ див. сухотниця.

СУХІТОНЬКА див. сухотонька.

СУХІШАТИ, аю, ашш, недок. Ставати, робитися сухим, сушішим (див. сухий).

СУХО, присл. 1. Присл. до сухий 1, 11—13. Чорне обличчя [жінки], на якому сухо падали смоліні очі, ані найменшим порухом не виказувало її думок (Перв., Дивний мед, 1963, 327); Тимко стоїть.. зціпивши зуби.., очі горять сухо (Тют., Вир, 1964, 499); Панна Анеля мочала, держалась сухо і наче осторонь (Коцюб., II,

1955, 246); — Ти, Остапе, помовчав би краще! — сказала сухо мати (Головка, II, 1957, 576); Готувала [Ясногорська] Бевенюві наперед якуку своїх уциливиох докорів.. Чому так рідко пише? Рідко, лаконічно і сухо.. (Гончар, III, 1959, 397); Частина наших драматургів сухо й поверхово відображають життя, не заглиблюються в його сутність (З глибин душі, 1959, 103); В цей час надворі сухо тріснув постріл вартового (Мяк., II, 1957, 277); Гальянеску знову засміявся сухо і хрипко (Смолич, I, 1958, 71).

2. у знач. присудк. с.я. Про погоду без опадів, відсутність вологи у повітрі. В полі добре, як сухо та тепло. Але в дощ, у негоду, в осінній холод змокне було [Пнат], що й ниточки сухої не знайдеш на спині (Коцюб., I, 1955, 21); Сьогодні до полудня змарно, але сухо (можна було гуляти і сидіти надворі) (Л. Укр., V, 1956, 392); // Про відсутність ріднини в якій-небудь посудині. Хотілося пити, але в бакчу було сухо (Збан., Бдана, 1959, 189); // Про відсутність болота на ґрунті, дорозі і т. ін. Там, де вчора ще було сухо, зараз глянєє вода (Гончар, II, 1959, 427); Усім хотілося чимшидше вибратися із смердочих мочарів і тому пішли праворуч, бо здавалося, що там сухо (Тют., Вир, 1964, 321).

3. у знач. присудк. с.я. Про відчуття сухості (в роті, горлі). Обід не йде [Івану] до горула, в роті сухо, голова важка. Що то буде? (Коцюб., I, 1955, 411); Давид кинувся, розплющив очі й ворухнувся помагаючи зубами. І в роті сухо, і горить (Головка, II, 1957, 167).

СУХО.. Перша частина складних слів, що відповідає слову сухий у 3 знач., напр.: сухогубий, суходійний.

СУХОВАНТАЖ, у, ч. 1. Сухий вантаж.

2. Вантажне транспортне судно, признач. для перевезення сухих, не наливних, вантажів; суховантажне судно. Перше судно під прапором СРСР — суховантаж «Дубоссар» — пришартувалося в чикагському порту (Роб. газ., 28.IV 1973, 3).

СУХОВАНТАЖНИЙ, а, е. Признач. для перевезення сухих вантажів, пов'язаний з таким перевезенням. Суховантажний флот; Суховантажний птс; Створені руками миколаївських корабель.. рефрижератори, морозильні траулери, суховантажні судна не тільки не поступаються, а й базато в чому перевершують подібні судна зарубіжного виробництва (Рад. Укр., 5.I 1971, 1); На «Светлогорск», головному судні нової серії суховантажних теплоходів, повністю автоматизована не тільки машинна установка, а й процеси судноводіння (Наука і культура., 1970, 289).

СУХОВЕРХНИЙ, а, е. З сухою, засохлою верхівкою (про дерево). Яблунька суховерха Не хоче родити (Укр.-дум., 1955, 257); На косогорі, над бузиновими кущами й деревами, маячє одинокий суховерхий дуб (Є. Кравч., Квіти.. 1959, 10).

СУХОВЕРХІСТЬ, хості, ж. Усихання верхівок дерев. **СУХОВЕРШНИТИ**, нить, недок., спец. Засыхати, відмірати на верхівці (про дерево). В 20—25 років починає суховершнити [тополя чорна пірамідальна] і в 35—40 років відмирає (Озелен. колг. села, 1955, 74); Древа стали слабо рости, легко пошкоджуються серцевинною гниллю, суховершніють та відмирають у порівнянню молодому віці (Наука., 4, 1961, 39).

СУХОВЕРШНИТИ, шить, недок., спец. Те саме, що суховершніяти. Сосни починають суховершнити, іноді асикають (Шкідн. і хвор. рослин, 1956, 410); Черешки на цих [солонцюватих] ґрунтах в настаннє плодonoшення суховершать (Колг. Укр., 2, 1956, 33).

СУХОВІЙ, ю, ч. Сухий гарячий вітер, що супроводиться високою температурою, дуже низькою відносною

вологістю повітря і викликає тривалу засуху. *Виснажені сувої вже пролинули над степами, немилосердно висмоктавши з ріллі рештки весняної вологи* (Дмит., Розлука, 1957, 184); *Давно відомо, що лісові смуги захищають посіви від суховії, ґрунти — від вітрової та годної ерозії* (Хлібороб Укр., 2, 1969, 25); **Образно. Війна негваєа, і в тиші німії Здається: отуп тляжи б ширитись силі, А в глянї: виростають лиш рясно могили Та диха зневіря лихий сухий* (Дв. Чайка, Тв., 1960, 329); **У порівн. Близькі пожарища дихнули йому в обличчя, мов південний сухий* (Гончар, Пн., 1959, 425).

СУХОВІЙНИЙ, а, в. Прикм. до сухий. *Він застав [у Києві] спек, сухийні вітри* (Рябак, Час., 1960, 719); // *З суховієм* (суховіями). *Зернику не вляли ні люти морози, ні сухийна весна, ні вливи та бурі* (Горд., Цвітн., 1951, 23).

СУХОВІЙНИЦЯ, і, ж. Суха вітряна погода. *Чітко віддзеркалюються в ясних водах затоки округлі шатра біля авачій, і навіть коли понад шляхами в степах їхній цвіт уже припадає курявою чи пригорить під гарячим подихом суховієтриці, то в урочищі він і тоді буде білосніжно чистий* (Гончар, Бригантина, 1973, 129).

СУХОВІТТЯ, я, с., збірн., рідко. Те саме, що сушняк.

СУХОГІЛЛЯ, я, с., збірн., рідко. Те саме, що сушняк. *Вона вешталася там від стовбура до стовбура, часто нахилилася, а повертаючи додому, завжди несла за плечима обережок сухогілля* (Епик, Тв., 1958, 425).

СУХОДІЛ, ділу, ч. 1. Безводна долина, яку зволюють тільки дощові та свігові води. *На зрошуваних землях колосисті і радісні збирають значно вищі врожаї, ніж на суходолі* (Ком. Укр., 4, 1969, 15); *На суходолі простягалися багшани та кукурудзяні поля* (Ів., Ліс. казка, 1954, 141).

2. Материк, суша. *На поверхні Землі розрізняємо материки, або суходоли, та океани* (Курс заг. геол., 1947, 29); *Він побачив протоку, яка відокремлювала острів від суходолу* (Трубіл., Шхуна., 1940, 31).

СУХОДІЛЬНИЙ, а, в. Прикм. до суходілля. *На суходільних луках і лісових галявинах у черні розквітає ромен-зілля* (Знання., 7, 1973, 18); *Освоєння і залуження суходільних балок, малопродуктивних випасів і вигулів — найважливіше завдання багатьох південних районів* (Хлібороб Укр., 8, 1965, 20); *Суходільна [земля] півкуля має суходоли: Європу, Азію, Африку, Північну Америку, частину Південної Америки* (Курс заг. геол., 1947, 30).

СУХОЖИЛЛЯ, я, с., анат. Частина м'яза — волокниста сполучна тканина, за допомогою якої м'яз прикріплюється до кістки. *У глибокій рані, що густо сочилась кров'ю, він побачив перебиту кістку і реані пасма синуватого сухожилля* (Кучер, Голод, 1961, 172); [З о з у л я:] *Говаршину комбриг, наші коні... [К о в с ь к и й:] Що? [З о з у л я:] Лежать жертві... Хтось підрізає їм сухожилля...* (Мокр., П'єси, 1959, 36).

СУХОЖИЛО, лка, ч., анат. Те саме, що сухожилля. *У м'язів, сухожиллят, кістках, волосся, нігтях та в інших частинах тіла є білки, різні за своїм складом і властивостями* (Метод. викл. анат., 1955, 42).

СУХОЖИЛЬНИЙ, а, в, анат. Прикм. до сухожилля. *Напруження окремих м'язових груп може негативно впливати на периферичний сухожильний і нервово-м'язовий апарат* (Лікар. експертиза., 1958, 19); *Наочним прикладом спинномозкового рефлексу людини є коликий сухожильний рефлекс* (Метод. викл. анат., 1955, 183).

СУХОЗЕМЛЯ, і, ж. Суха земля. *Як на сухоземлю, то нехай лучче [краще] в мішку стоїть* (Укр. присл., 1963, 247).

СУХОЗЛІТКА, н, ж. 1. Дуже тонкі пластинки зо-

лота, якими покривають, оздоблюють що-небудь. *Точні підрахунки показали, що на позолоту Софійської давниці має піти три з половиною кілограми коштовного металу високої 96-ї проби. Це майже 85 тисяч листків сухозлітки* (Наука., 9, 1971, 48); **Образно. Ще три — й тонка сухозлітка осені упаде на приазовський степ* (Дмит., Наречена, 1959, 95).

2. Сріблясті або золотисті металеві нитки, що йдуть на виготовлення парчевої тканини, галушів і т. ін.; мішура. *У різноманітних узорах тканин і вишивок... [в одязі південного Поділля] бачимо багато сухозлітки, жемалевих леліток, кольорових скляних намистин* (Нар. мист., 1966, 17); *Раптом перед очима — червоний напірець, перешийтий сухозліткою* (Вас., IV, 1960, 11).

3. перен. Щось показане, обманливе.

СУХОЗЛІТНИЙ, СУХОЗЛІТНИЙ, а, в. Прикм. до сухозлітки. *Права, глибока народна правда прийшла на зміну чужоземній брехні, і невідкрашена простою прихмусила потьмяніти сухозлітні блискітки жимирності* (Про мист. театру, 1954, 98); *Не хвилює серця позолота, Сухозлітні пристрасті малі* (Мал., Запов. джерело, 1959, 240).

СУХОЗЛІТНИЦЯ, і, ж., рідко. 1. Те саме, що сухозлітка. *Коровий золотаст сухозлітницею* (Сл. Гр.); *Поет [П. Тичина] ніколи не розминював свого таланту на дрібнички — різну пейзажну та любовно-інтимну сухозлітницею* (Мал., Думв., 1959, 11).

2. Тонкий дротик, яким обвивають струни (кобзи, бандури і т. ін.).

СУХОЗЛІТНИЙ дис. сухозлітний.

СУХОЗОЛОТНИЦЯ, і, ж., рідко. Те саме, що сухозлітка. *Біля другого стовпа стояв на трох ніжках дерев'яний конус, на зріст людини заввишки, обвішаний сухозолотницею, паперовими квітами та строкатами смічками* (Тулуб, Людолова, I, 1957, 366).

СУХОЦІДІННЯ, я, с., рідко. Вживання сухої (не рідкої і не вареної) їжі.

СУХОЦІЖА, н, ж., рідко. Те саме, що сухоцідіння. *— Краще поворожи біля печі та столу, бо людина здорожилась — цілий день на спеці та на сухоціжі* (Стельмах, Правда., 1961, 129).

СУХОКОСТІЙ, а, в. Кістявий, худий. *— Брехня! — вигукнув Ожун, але золот зачочується і в його суковосте тіло* (Стельмах, I, 1962, 366); *Іздовий — свій суковостий гуцул* (Вол., Озеро., 1959, 23).

СУХОЛІСТ, у, ч., збірн. Сухе листя. *З мого віку видніється гатина, Закидана сухолистом рудим* (Бачко, Простота, 1963, 153); **У порівн. — Це ж не весна, а справдішній поляр. Мов сухолист, горить озимина* (Воровько, Тепло., 1959, 37).

СУХОЛИЩИЙ, я, в. Який має худе лице. *Справив весілля Стась, молодий робітник з комбінату. Сухолищій, з темним волосом, шия загоріла, прями...* (Гончар, Циклон, 1970, 182); *Сагайдак вишивав. Не встигав за ним зачинитися двері, як на порозі з'явився бугаєтер, вузькоплечий, сухолищій чоловік* (Добр., Тече річка., 1961, 19).

СУХОЛІТТЯ, я, с., розм. Сухе, бездощове літо. *Так боляче було пережити сухоліття, так вельо дивитися на соковитий лист досить полилого дощого дерева* (Л. Янов., I, 1959, 346); *— В сухоліття не так треба обробляти пар, як у дощове літо, — пояснює агроном Рудь* (Горд., Цвіта., 1951, 15).

СУХОЛЮБ, а, ч. Сухолюбна рослина. *За допомогою до вологи деревні породи можуть бути поділені на такі групи: а) сухолюбні: саксаул, яловці, фісташки, сосна звичайна (Лісівн.) і полезах. лісорозв., 1956, 37).*

СУХОЛЮБНИЙ, а, в. 1. Який росте в посушливих районах (про рослини). *Природа піщаної пустині бід-*

на, а все ж на пісках трапляються дрібні сухолюбні рослини (Фіз. геогр., 6, 1957, 89); По схилах до балок і річок [у Приазов'ї] нерідко ґрунтового шару немає, а на поверхню виходять білуваті відклади — так звані сарматські вапняки, на яких ростуть різні сухолюбні рослини (По заповідних місцях..., 1960, 14).

2. Приспосованій до життя і розвитку в посушливій місцевості (про комах). В сухолюбні комахи, які живуть при дуже низькій вологості (Захист рослин., 1952, 49).

СУХОМЕЛЬЩИНА, в, ж., іст. Плата за помел. Через цю сухомельщину, котру заборгувало було все село, і підпалили млини. Дурні думали, млини згорять, платити не доведеться (Рибак, Переясл. Рад., 1953, 28).

СУХОМ'ЯТКА, в, ж., розм. Суха їжа (без чого-небудь вареного або рідкого).— Хазяйко, готуй нам варену їжу..., а то набрило — все сухом'ятка та сухом'ятка (Бурл., Напередодні, 1956, 416); Наказує [мати]: — Не їж, Онуфрію, у полі сухом'ятки. Сходи... до Сорочки додому, та, може, його мати зварить тобі м'яної каші на молоці (Рудь, Гомін., 1959, 63).

СУХОНИС, вбса, ч. Перелітний птах, що має бурвату оперення спини та бривату голову і живе переважно в степових районах поблизу водоймищ. З птаха слід вгадати сухонос... — єдиного представника особливою будовою гусей, який, крім Китайсько-Гімалайської підобласті, поширений також місцями в південно-східних районах тайгової смуги і в Монголії (Посібник з зоогеогр., 1956, 107).

СУХОНОГІЙ, а, е. З тонкими ногами. Нічим нібито непристосований до життя, звичайний сільський пасушок — сухоногий, лозинуватий (Гончар, Таврія, 1952, 69); Приєзавані коні гризли кору на деревах. Лукія намітила золотистого сухоногового коня (Довч., III, 1956, 185); // Який погано володіє або зовсім не володіє ногою (ногами) внаслідок атрофії м'язів.

СУХОПАРНИК, а, ч., техн. Частина парового котла, що служить для відокремлення від пари крапель води. Дубченко запропонував встановити коло сухопарника прилад з лужним розчином (Бойч., Молодість, 1949, 312).

СУХОПЕРКА, в, ж., діал. Наспів виправа сорочка (без попереднього замочування і зоління).

СУХОПЕРКИ, присл., діал. Без попереднього замочування і зоління (про прання білизни). Хієра вже стара... не здуває золіники носити до жукта, не одзолить добре сорочок, а пере ніби сухоперки (Н.-Лев., IV, 1956, 217).

СУХОПЕРНИЙ, а, е, діал. Виправий без попереднього замочування і зоління.

СУХОП'УТНИЙ, а, е. 1. Розташований на суші; який пролягає, проходить по суші. Масивні брами фортеці, розташовані з півночі, тобто з боку Перекопського роує, були єдиним сухопутним проходом на Кримський півострів (Наука..., 11, 1965, 2); Сухопутний кордон; // Який живе і росте на суші. Сухопутна теарина.

2. Який відбувається на суші. Їм треба було вистіти на глухий берег і встравати в сухопутну бітву, коли піде на штурм Олешок товариш Швед (Ю. Янов., II, 1958, 200); // Який діє на суші, переміщається по суші. Те, що сам він моряк, а не сухопутний солдат, ставило його, як йому здавалося, у вигідне становище (Ткач, Моряки, 1948, 116); Були створені два загони: один сухопутний..., а другий... на вельботі мав досягати острова Беннета (Видатні вітчі. географі., 1954, 123); Сани довго були для новгородців єдиним ваптажним сухопутним транспортом не тільки вимку, а й влітку (Веч. Кпів, 6. II 1967, 4); Різкими типами ракет озброєні сухопутні війська (Рад. Укр., 8. XI 1960, 1).

Сухопутна людина — людина, що живе і працює на суші, а не плаває на суднах. На південному сході лежала тонка й темна смужечка. Сухопутній людині та смужечка видалася б за далеку жаринку. Але Гейко добре знав, що то земля (Ткач, Моряки, 1948, 21).

СУХОП'УТТЮ, присл. Сухим шляхом.

СУХОП'УТТЯ, я, с. Шлях по суші, а також сама суша, земля. Вирішила була [Маргіт] мчати сухопуттям, стежками-доріжками, що ген-ген в'ються понад Балатоном (Гончар, Південь, 1951, 33); — Мені тільки на сухопутті служити. Дуже великий я охотник по землі ходити (Тют., Впр, 1964, 345); На сухопутті заповідника трапляються лисиця, вкотовидний собака, зяць, сіра куріпка, сіліччя (Знання..., 3, 1969, 11).

СУХОРЕБРІЙ, а, е. Кістявий, з випнутими ребрами; дуже худий. Сухореброго Пархома прив'язали до стовпа. Жовітри почеркали Пархомаю спину смужами од самої шиї (Н.-Лев., VII, 1966, 171); Господар був сухоребрій, з апалими чоками, порослим колючою щетиною (Панч, На каляв. мості, 1965, 143); Під'їзали сани, запряжені високими сухоребрими кінями (Кочура, Зол. грамота, 1960, 394); З-під руїн виліз до нас великий сухоребрій пес (Сміл., Сашко, 1954, 218).

СУХОРЕБРИЙ, а, ч. 1. бот. (*Sisymbrium* L.). Трав'янистий бур'ян родини хрестоцвітних, що цвіте жовтим цвітом і використовується як лікувальний засіб. Весняним боронуванням озимини знищують багато зимуючих бур'янів (сухоребрики, ерицики...) (Колг. енци., II, 1956, 358); Сухоребрик високий — зимуючий бур'ян, який засмічує у південних областях України посіви озимини, особливо по краях полів (Бур'яни..., 1957, 51); Бур'яни відзначаються дуже високою плодючістю. Так, одна рослина щиріці або сухобрика дає 500—700 тисяч насіння (Хлібороб Укр., 1, 1965, 8).

2. розм. Кістява, з випнутими ребрами, дуже худя людина. Юрки сухобрики розмазують руками, щось гарче доказуючи..., а товстопузі купці, стоячи над дверима, пизгають та втираються червоними платками (Мирний, III, 1954, 386).

СУХОРЕБРИЦЯ, і, ж. 1. розм. Кістява, худя жінка. 2. перен., фам. Про смерть. Смерте, смерте-сухоребрице (Сл. Гр.).

СУХОРЛЯВЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до сучорлявий. У селі Вербіці живе чоловік із жінкою, може, хто знає — Михайло Панасенко. Такий він із себе: височенький, сучорлявенький (Тесл., 3 книги життя, 1949, 102); Така сила переконання була в голосі цієї сучорлявенької тринадцятирічної дівчини, що старша сестра і менший брат відразу ж замовкли (Собко, Звич. життя, 1957, 20).

СУХОРЛЯВИЙ, а, е. Трохи худий; худорлявий. В дозе сучорляве лице був ніби заткнутий гострий, горбаний та тонкий ніс (Н.-Лев., VII, 1966, 129); Спиківся стрункий і сучорлявий молодий моряк (Смолич, V, 1959, 622); Вона була сучорлява, худенька, бліда (Збан., Мор. чайка, 1959, 42); Коня звали Метеор. Він увесь золотий — від гриви до хвоста. Темні, наче засмажені на сонці, сучорляві, стрункі ноги (Ю. Янов., II, 1958, 135); *Образно. Із стартової площадки один за одним злітають у небо сучорляві, ніби зашиті з металу і швидкості, викинувачі (Веч. Кпів, 18. VIII 1962, 3).

СУХОРЛЯВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. сучорлявий. Молоде дитяче личко поховало, жарнило... До того ще невеличкий зріст та сучорлявість домалювали картину глибокої урази (Мирний, I, 1954, 118).

СУХОРУКІЙ, а, е. Який погано володіє або зовсім не володіє рукою (руками) внаслідок атрофії м'язів. До дівоцького гурту погано, неначе й ненароком, приєднався гурток сільських парубків. Ой, вже й парубки —

..одне куляве, друге якесь сукоруче (Смолч, Мпр., 1958, 177); *Образно. Побуріли дуби, широколиста личина, задумливо розгинується бересті, переплітаються сукоручі дерева... (Горд., II, 1959, 181).

СУХОСТІЙ, тою, ч. 1. збірн. Засохлі дерева, кущі і т. ін., що стоять на корені. З глибини лісу забряжчала зброя, затріщав сухостій, почувся притишений тупіт ніє (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 872); — Це саксаул. Кажуть, що листя на ньому зовсім не буває. Я думаю, що це сухостій (Тулуб, В степу..., 1964, 248); Шлях шов просто на схід серед сухою ковили (Добр., Очак. розмпр, 1965, 19).

2. с. г. Час перед отеленням, коли молочна худоба перестає доїтись. В період з другої до п'ятої декади сухою корів слід годувати вдосталь, щоб привести їх у стан доброї згодованості (Колг. енци., II, 1956, 416).

СУХОСТІЙНИЙ, а, е. 1. Прикм. до сухостій 1.

2. с. г. Прикм. до сухостій 2. За нормальним сузотійного періоду у корів не тільки збільшується молочна продуктивність, а й підвищується жирність молока (Хлібороб Укр., 3, 1966, 31); // Який перебуває на сухою. Сузотійним коровам можна давати на добу до 5—8 кілограмів цукрових буряків разом з силосом або зрубими кормами (Хлібороб Укр., 11, 1964, 20).

СУХОТА, н, ж. 1. перек. мн., заст. Туберкульоз. Сузоти вже давно погрожую точили його (Гр., I, 1963, 263); Натура гине — вся в оздобах, в золоті, — Останній усміх який посила І краскою непевною пала, Немож конюча вродилеця в сузоті (Л. Укр., I, 1951, 57); Віра Захарієна творіє на сузоті (Чаб., Стоїть явір., 1959, 91).

Δ Скоротечні сузоти див. скоротечний.

2. нар.-поет. Туга, журба. За малим жити — сузота моя (Сл. Гр.); Через тебе, дієко, Впав я в сузоті — Ані вночі спання, Ні одень роботи! (Укр. лір. пісні, 1958, 293); // Людина, через яку хто-небудь страждає.

3. розм. Жарка, суха погода; засуха. Яка не довга сузота у літі, а.. їй дощ учинить край! (Три золоті сл., 1968, 134).

СУХОТІЛИЙ, а, е. 3 худим, сухим тілом. Високий, сузотілий, в довгастим обличчям і прямих волоссям,.. мав він вигляд такої поважної людини, що, сидючи поруч, не кожен і помічнитується наважисся б (Грим., Незакінч. роман, 1962, 210).

СУХОТКА, **СУХІТКА**, н, ж., заст. Туберкульоз. Успадкована від батька сузотка тліла в легенях і могла спалити цю хвилю (Бурл., О. Вересай, 1959, 190).

Δ Сузотка спяного мозку — ураження спяного мозку, яке являє собою запізлий прояв сифілісу.

СУХОТКОВИЙ, а, е, заст. Прикм. до сузотка.

СУХОТНИЙ, а, е, заст. 1. Прикм. до сузота 1. Голос Той, чистий, але в сузотним хрипот, виві мене із.. замішання (Драч, Іду..., 1970, 92); // Хворий на сузотні. Сузотня, в пожовклим, виснаженим обличчям, вона [мати] залубить мене і примовляє: «Тяжка доля жіноча...» (Минуле укр. театру, 1953, 10); Чубенко пізнав серед них сузотного солдата, очі його горіли фанатичним вогнем (Ю. Янов., I, 1954, 294).

2. у знач. ім. сузотний, ного, ч.; сузотна, ної, ж. Людина, хвора на сузотні, сузотку. На ліжку біля дверей змирав якийсь сузотний, загорнений у мокре золотне простирало (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 64).

3. перек. Чахлий, мізерний. У сквері, під ріденькою тінью сузотних акацій, стояли засідлані коні, а на клубі куріла польова кузня (Панч, I, 1956, 70).

СУХОТНИК, **СУХІТНИК**, а, ч., заст. Хворий на туберкульоз. Мене навіть у солдати взяти не можуть, а — сузотник (Драч, Іду..., 1970, 95); — Мені не треба

і сузотників! — відповіла мати, якось розпачливо відвертаючись від доньки (Коб., III, 1956, 303); — В мене ревматизм, — відповів Швейк, і всі довкола вибухнули реготом. Сміявся навіть змируючий сузотник (Гашек, Пригоди.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 64); *У порівн. Часом з'являлись бліді змаринки, довіг, худі, прозорі, немов сузотники (Коцюб., II, 1955, 212); Навколо жовтіє-таки, хиріє зелені, як безнадійний сузотник (Ле, Міжгір'я, 1953, 231); Неголений, згорий і якийсь змучений, мов сузотник, пан Луць лежав на неспівній постелі і ковтає гарячий чай з ромом (Козл., Ю. Крук, 1957, 416).

СУХОТНИЦЯ, **СУХІТНИЦЯ**, і, ж., заст. Жін. до сузотник, сузотник. У своїй прозорій жовтизні вони [кленні] нагадували рум'янець сузотниці (Коцюб., II, 1955, 248); *Образно. Журить осінь-сузотниці сонечко, бо нема в ній весняних надій (Л. Укр., I, 1951, 226); *У порівн. — Чи ти, часом, не згорієш? — запитала згодом Ганна, пильно дивлячись на подругу. — Розшарілася, пашиш, як сузотниця... (Гончар, Таврія, 1952, 356).

СУХОТНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. сузотний.

СУХОТОНЬКА, **СУХІТОНЬКА**, н, ч., нар.-поет. Змешн.-пестл. до сузота 2. — Судить, судить, зоржоньки, коли довелось, — ми на вашу сузотоньку та й побережесь (Сл. Гр.); Козаченько, ти сузотонько моя, Кажуть люди, що не буду я твоє! (Укр. лір. пісні, 1958, 259).

СУХОТРАВ'Я, я, с., збірн. Суха трава. Дрібні каміниці вибивались з-під ніг і летіли вниз, шарудячи сузотрав'ям, ніби меткі шпирки (Вільде, Сестри..., 1958, 222).

СУХОФРУКТИ, ів, мн. Сушені фрукти. У господарстві, яке виготовляє сухофрукти, крім сушарні, необхідно мати стелажі і сита для під'ялювання чи сушіння плодів (Колг. Укр., 6, 1956, 38); Плоди [персика] споживають свіжими, а також виготовляють з них варення, компоти, консерви і сухофрукти (Колг. енци., II, 1956, 262).

СУХОЦВІТ, у, ч. 1. Те саме, що безсмертник. Все, як у рідному степу: і пів, і сволок, і скрині, і божниця з вишиваними рушниками, а під ними — писанки й китиці сухоцвіту, і мисники, і вазони з квітами... (Тулуб, Людолови, I, 1957, 323); Тоді селяни проводили [солдата], як земляка, в останню путь, і сухоцвіти посадили, що досі квітнуть і живуть (Уп., Вірші., 1957, 14).

2. Однорічна або багаторічна трав'яниста рослина родини складноцвітних з жовто-білими квітками, зібраними тісними пучками на кінцях гілок; використовують у медицині при виразковій хворобі, гіпертонії і т. ін. Сухоцвіт болотний — це один з видів сухоцвітів. Однорічна рослина заввишки 10—25 см (Лікар. рослини., 1958, 59).

СУХУВАТИЙ, а, е. Трохи сухий. М'якуш в «Угорки» [сльви] сухуватий (Укр. страви, 1957, 303); Там, де майже не видно було вже моря, зустрічались поли.. та ще якісь сухуваті квіти без запаху (Збан., Мор. чайка, 1959, 124); На його догообразому, судуватому обличчі, в карих розумних очах було стільки здоволення і щастя, що всі, хто ждав його на подвір'ї, мимоволі заусміхалися (Збан., Сеспель, 1961, 121); Мовчазний, трошки сухуватий, бугагальтер Йосиф Бондар, тепер, здавалося мені, був найкращою людиною (Томч., Закарп. опов., 1953, 128).

СУХУВАТИСТЬ, тості, ж. Властивість за знач. сухуватий.

СУХУВАТО. Присл. до сухуватий. У дорозі, на

у нас зростає споживання суцільнотягнутих труб (Роб. газ., 1.VIII 1965, 2).

СУЧ, і, ж., діал. 1. збірн. Сукаві шутки. Та тут оно треба сучі, — тут виплетуть вам волочок за шість влохит добрий (Сл. Гр.).

2. Дратва. Помадрізує [Автосьо] галлеи й поприсиває шкурлати.. Та й пришиє же! — циганською голкою і сучюю (Свид., Люборацькі, 1955, 116).

СУЧАСНИЙ, а, е. 1. Який стосується одного часу, однієї епохи з ким-, чим-небудь. Об'єктивне значення «Мертвих душ» Гоголя, свідомо тенденція сатири Щедрина — різка боротьба проти євлого політичного і соціального укладу сучасного Гоголя і Щедрина життя (Рильський, IX, 1962, 174); Байки Гребінки живили реальна дійсність, сучасне життя, найпершим же зразком для українського поета стали байки Крилова (Радліт-во, 1, 1962, 56); // у знач. ім. сучасне, того, с. Те, що стосується одного часу, однієї епохи з ким-, чим-небудь. Величезні життєві пласти треба перевернути, заглибитись не тільки в сучасне народу, але і в його історію — минуле і майбутнє (Мал., Думка.., 1959, 48); Розглядаючи минуле, ми бачимо, як народжувався в ньому наше сучасне (Смоліч, Перша книга, 1951, 72).

2. Який існує, відбувається, живе і т. ін. тепер, нині; який стосується теперішнього часу, нинішньої епохи; нинішній, теперішній. Усі, хто знав її, жалькували молоду, тиху молодіцю її й дочку малу, згадуючи їх перший талант та балакаючи про біду їх теперішню, сучасну (Вовчок, I, 1955, 366); З сучасних українських письменників мені більше подобаються Стефаник, Франко, Мирний, Кобилянська, Леся Українка, Самійленко... (Коцюб., III, 1956, 287); Придивляюся я до сучасної молоді. Як багато вона тверезіша й просто розумніша від нас (Хотк., I, 1966, 144); Сучасна епоха — це епоха переходу людства від капиталізму до соціалізму і будівництва комуністичного суспільства (Ком. Укр., 1, 1959, 7); Сучасні когоспи — це великі механізовані, економічно міцні, високопродуктивні господарства (Ком. Укр., 12, 1969, 6); // у знач. ім. сучасне, того, с. Те, що існує, відбувається, живе і т. ін. тепер, нині; теперішній час, нинішня епоха. Минуле вимагає від історика розсудливої оцінки, сучасне — глибокого проникнення в суть явищ, а майбутнє — наукового передбачення, мрії (Укр. іст. ж., 2, 1960, 30); Минуле і сучасне. На кожному кроці його можна порівняти, достойно оцінити великі завойовання нашого народу (Цюпа, Україна.., 1960, 249); В народній творчості минулого і сучасного композитор [Г. Жуковський] черпає музичні засоби для створення правдивих, емоційно дійових образів (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 142).

3. Який стоїть на рівні свого віку, відповідає вимогам свого часу, викликаний його потребами. Партія і Уряд безумовно дбають про оснащення соціалістичного сільськогосподарства сучасною технікою (Тези про 300-річчя возз'єдн.., 1954, 26); Сучасний — той роман, який і події в минулому бачить очима сучасника (Смоліч, Розм. з чит., 1953, 157); Дочки й зяті в Лазома Христановича цілком сучасні, модерні, читають молодих поетів (Гончар, Тронка, 1963, 84); У 1935—38 роках і було в основному побудовано сучасне село Ксаверівка (Хлібороб Укр., 6, 1968, 25); // Який привертає до себе увагу, цікавий для всіх тепер; важливий для нинішнього, теперішнього моменту; актуальний, злободенний. Мама пригрозить кини на нього своїми сіро-зеленими очима й замовкне, а.. [батько] переводить розмову на близькі всім сучасні речі, і вразу всі весело заговорять (Мирний, IV, 1955, 335); — Я, бачте, більше од усього зацікавлююсь науковими сучасними вищими питаннями

ми, — сказала Марта Кирилівна (Н.-Лев., VI, 1966, 63); Серед гостей старшої генерації йдуть поважні розмови на сучасні теми, про останні новинки (Хотк., II, 1966, 70).

СУЧАСНИК, а, ч. Той, хто жив або живе в одні час, в одну епоху з ким-, чим-небудь. Він [поет] бачить, як грубо, недотепно та незграбно можуть виражатись ті ідеї у вузькодумних сучасниках (Л. Укр., IV, 1954, 134); Кропивницький, маючи великий і багатогранний акторський талант, вражає сучасників і в жанрі сатиричного водевілю, і в комедії (Збірник про Кроп., 1955, 94); Навколо великих людей, навколо великих поетів завжди ведуться суперечки. Сперечаються сучасники, сперечаються нащадки (Рильський, X, 1962, 45); Наш сучасник є живим свідком величезних революційних змін, що перетворюють уклад життя сотень мільйонів людей (Ком. Укр., 6, 1967, 11).

СУЧАСНИЦЯ, і, ж. Жін. до сучасний. Сучасниця корифея української сцени — М. Кропивницького, М. Садовського, П. Саксаганського, видатна українська актриса Ганна Затиркевич-Карпинська протягом свого творчого життя зіграла понад 130 ролей (Літ. Укр., 25.I 1966, 1); *Образно. Тут [на Україні] археологи знайшли низку могил, що є сучасницями єгипетських пірамід (Наука.., 12, 1965, 5).

СУЧАСНІСТЬ, пости, ж. 1. Абстр. ім. до сучасний 3. З темами сучасності у творчості Тичини були тісно пов'язані проблеми нового, революційного гуманізму (Іст. укр. літ., II, 1956, 80); Сучасність байки вилається в сучасному характері конфлікту, зіткнення, стосунків, у яких перебувають зображені персонажі (Радліт-во, 5, 1963, 20).

2. Сучасна епоха, дійсність, сучасне життя. — Ти помилуєся, боярине, — сказав Захар Беркут. — Не подоба старому вдавнитися в молоді мрії, а на сучасність жмуриши очі (Фр., VI, 1951, 50); Іван Франко.. в знаменитому бориславському циклі.. закликає письменників, правдиво описуючи сучасність, з особливою увагою ставитись до паростків майбутнього, які ледає тільки намічаються... (Рильський, IX, 1962, 174); Така вже властивість людини: жити сучасністю, на першому місці мати насущні турботи (Талант.., 1958, 108); Одним з питань сучасності, які хвилюють усе людство, є питання про збереження і зміцнення миру, про відвернення нової війни (Рад. Укр., 24.XI 1960, 1); Комуністичний рух перетворює у найвпливовішу політичну силу сучасності (Ком. Укр., 4, 1968, 4).

СУЧАСНО. Присл. до сучасний. Образ далекого, майже легендарного князя-воїна Святослава.. художник трактує надзвичайно сучасно (Мист., 3, 1967, 20); // у знач. присудк. сл. [Острожин:] Як уважаєте, тільки се не сучасно для такої сили, як ви (Л. Укр., II, 1951, 15).

СУЧЕЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до сучок 1. *Образно. — Ну, а маленький сучечок у спицях коліс життя... (Ле, Вибр., 1939, 302).

СУЧИЙ, а, е. 1. Прикм. до сука 1.

Суچه він'я — народна назва париву під пахвою. На почервонолітій шкірі видно затвердіння .., які на зовнішній вивалді схожі на соски, .. [ця] зворота дістала назву «суچه він'я» (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 38).

2. перен., вульг. Уживається у складі лайливих проклять. [П е р у н:] А сучий же ти син, ідиудане проклятий! Трохи паліть не вложай! (Фр., IX, 1952, 399); — А чом ти, суча дочко, оце й досі не вилотидиш на панцину? — крикне осаула й ударить Нимидору нагайкою по спині (Н.-Лев., II, 1956, 187); — Ти чого, сучий сину, соромиш мене перед робочим класом? (Довж., I, 1958, 170); — А де же ви, сучі діти, їхні штапи поділи?

— На самогонку проміняли. Ми ж не знали, що їм так пофортунило, — васильєва бандит (Стельмах, II, 1962, 88).

СУЧИТИСЯ, чуся, чійся, недок., розм. Чіплятися, набридливо лізти до кого-небудь. Василь осою в'ється коло неї, сучиться у вічі, і кричить, і дрижить (Мирний, IV, 1955, 74).

СУЧНІЩЕ, і, ж. і а, с. 1. Збілшш. до суча 1.

2. перен., вульг. Уживається як лайливе слово щодо жінки. — За кого ти мене приймаш? Хіба ж ти, сучище, не знаши, що Зевс мій чоловік і брат? (Котл., I, 1952, 245); Ориса плігнула, як дика кішка, і вцепилася Лукерці в коси. — Тимка тобї загоміла, сучище? Тимка? (Тют., Впр, 1964, 129).

СУЧКА, ж, ж. 1. Те саме, що суча 1. Знакомого він панячюк, Добродій песиків і сучок і лошаків м'яють озоц (Котл., I, 1952, 194); — Плонула я дійницею двері у халеок, аж звітио як не вискочить біла сучка, та мені між ноги... (Кожуб., I, 1955, 263); *У порівн. Терниця гавкала під її руками, як сучка, дрібно та голосно (Н.-Лев., II, 1956, 278).

2. перен., вульг. Уживається як лайливе слово, перев. щодо жінки. — Я тебе, сучко, роздеру! Я тебе розметаю! Шматочка живого не застаю! У кого се ти вдалася така неслухняна? (Мирний, IV, 1955, 27); Вони в усію селянську простотю обізнали її сучкою, гадали її полюбоєніків, і вона з ганьбою побігла від людей (Стельмах, II, 1962, 135).

СУЧКУВАТИЙ, а, е. 1. Який має багато сучків, з сучками; вузлуватий. Вийшов Хо на галагу, сперся на сучкуватий костур, майнув довгою бородою — і повія од неї тихий вітрець, золотий цієкою вдарив у дерева (Кожуб., I, 1955, 149); Дуб сучкуватий, розчакнутий бурюю злою, Стояв і мочав, і думу гадав над водою (Забалта, Пісня., 1961, 39); Він шов їй назустріч, спираючись на.. сучкувату грушеву ковчюк (Коз., Блоскавка, 1962, 48); Сьогодні вранці Платон спалив останню сучкувату гілляку (Зар., На.. світі, 1967, 138); *Образно. [К а т е р и в а:] Що ж, Тимш красень-лопоць, показив... [М о р ж:] Сучкуватий, струзати багато треба... (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 10); — Упертий Фриц... — Порода сучкувата... Хоч кіля йому теши на голові! (Гонч., Вибр., 1959, 374).

2. перен. Скоцюрблений, скорчений, з виступаючим суглобамв (про тіло людини, її пальці і т. ін.). Облипла стінка сорочка не зовсім від людського зору Ахметового сучкуватого тіла (Ле, Міжгір'я, 1953, 301).

СУЧОК, чкя, ч. 1. Зменш. до сук. Серце мов припадає, тремлячи, К тобі, о стибю мужицька, тверда, Дух мій в нутро твоє тоне гарячий, Наче у море блискавча вїзда. Кожну пильнику твою проникає, Кожний камінчик, корінич, сучок (Фр., X, 1954, 182); Пильно оглядає [Січка] кражі, бракував за найменший сучок (Стельмах, II, 1962, 366).

2. Те саме, що сук. Лац був схожий не на чоловіка, а на старого дуба серед ступу, розбитого громом, з обламами гілками, кругом обтиканою товстими сучками (Н.-Лев., VI, 1966, 82); На сучку верби вистів прогнилий ятір (Тют., Впр, 1964, 377); Деревина ялики стружастяся важче, ніж деревина сосни, бо у неї більше твердих сучків (Стол.-буд. справа, 1957, 39); *Образно. — Бачиш, які сучки поробив ревматизм, — показав він на руки свої (Земляк, Гвінний Стратіон, 1960, 257).

СУЧЧЯ, я, с. 1. Збірн. до сучок 2. Зсередины шашіть виточує емале суччя [у деревні] (Мирний, III, 1954, 23); На камені гірському стоїть вона [сосна]..: викрилений стан, товсте суччя і аламаний вершок (Ю. Янов., II, 1958, 126).

2. Те саме, що хмиз. — А побіла б тебе божа сила, як мені жили позостувао! Вже собі й суччя на ватерку

не врубаю (Круш., Буденний хліб., 1960, 169); Як не хотілося Василькові побігти до місц за суччям, та поки що стримувався (Турч., Зорі., 1950, 149); Деревя стояли мертво, чорні від сажі та кіптели. Гілки на землі ще палао суччя, догоріла трава та окремі куці (Збан., Крил. гонець, 1953, 19).

СУШ, і, ж. 1. розм. Те саме, що суша². — Діти на весні деревини шлях обсадили на Рибальче, так треба полоти, бо така суш... (Гончар, Тронка, 1963, 208); Північ нерідко посилав до нас суш, якщо з північних широт надходять потоки порівняно сухого континентального повітря, котре сильно прогрівається під час своїх мандрів (Наука., 6, 1971, 60).

2. збірн., розм. Сухі дерева, гілки; сушняк. Це не садок, а сама суш (Сл. Гр.); Як крадеться черкес по тій тропі, то під ногами в його суш і трісне (Сл. Гр.); Наче в плесах чистих стоять [скрипті й посадки], у лагунах, і самі себе відбивають у воді. А підійди ближче — там суш, колочі зарості маслин та гледичії і колоча суха трава внизу... (Гончар, Тронка, 1963, 217).

3. Те саме, що сушня². Палажка Гречана першою принесла горняток [горнятка] масла.. Должа Стельмахова ворочок суші на компот... (Кучер, Трудна любов, 1960, 544).

4. Сухий віск, шильник без меду. Здається, і взятюк був, а тепер вибивати — суш та й годі (Сл. Гр.).

СУША¹, і, ж. Земля (на відміну від водяного простору, моря); материк. Глибоко в сушу врізалась затока Мейлазті (В ім'я Вітч., 1954, 68); Більша частина поверхні земної кулі зайнята океанами, а менша — являє собою сушу (Фіз. геогр., 6, 1957, 3); На суші, в повітрі — усюди бої — Від Чорного моря до Білого моря! (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 16); Зрадів Одисей, як дерева і земля побачив. Кинувсь плетти він, щоб швидше на сушу ногами ступити (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 107); // Сухе місце. І розога росте в безводній суші (Сл. Гр.).

СУША², і, ж., розм. Суха, засушлива пора; суха, жарка, без дощів погода; засуха. — Гляди лиш, чи це не на сушу, — казала, позіхнувши, його жінка Настя і глянула на небо, — небо чисте, а блискавиця жоргава (Мирний, IV, 1955, 36); Сонце заходило безжмарно.. — як на сушу та спеку (Гончар, Новели, 1954, 109); Півниця, пишна та весела, красувалася за садом. І суша не вала хлібів (Горд., Дівчина., 1954, 137); *У порівн. Той смутюк. в'ялить рум'янець і сушить тіло, як суша й спека землю (Н.-Лев., VI, 1966, 68).

СУШАР, я, ч., заст. Сушильник. Я працюю на цегельних заводах вже дев'ять років.. і добре знаю, які були раніше обов'язки сушарів (Веч. Кнів, 23.III 1957, 1).

СУШАРКА, и, ж. 1. Пристрій, прилад для сушіння чого-небудь, видалення вологи з чогось. Юлка вибирала яблука з-під дерев.. За кілька кроків від неї злегка димла сушарка (Томч., Ямнякв, 1964, 141); З метою поліпшення якості сульфату на другому боці цеху пущено сушильну установку. Встановлюються сушарки і на першому боці (Роб. газ., 23.I 1961, 3); Складану сушарку для грибів найкраще виготовити з відодів бляги товщиною до 1 мм (Знання., 9, 1971, 31); Основні машини для сушіння насінного і продовольчого зерна — сушарки шаттного типу (Хлібороб Укр., 1, 1969, 25).

2. Приміщення, приміщ. для сушіння чого-небудь. За будинкомж тяглися довгі амбари, сушарка, вишний погріб (Збан., Тасмівця., 1971, 387); Деся тут має стояти сушарка, в яку восени ввозять тютюн (Мущк., Чорний хліб, 1960, 168); Для повної переробки продуктів савініцтва передбачено в найближчі роки розширити виноробню і збудувати сушарку (Колг. Укр., 11, 1960, 7).

СУШАРНЯ, і, ж. Те саме, що сушарка. Парубок доводить до сушарні, присідає біля прожитого дощами вузеля й думає, чи йому доведеться будувати нову сушарню, чи поки що й цією можна обійтись? (Стельмах, II, 1962, 346); При пізньому досяганні кукурудзи або ранньому початку дощової погоди восени насіння слід підсушувати в сушарнях чи приміщеннях, пристосованих під сушарні (Наука..., 9, 1956, 21); Зайшла [Ганна] в сушарню — тут люди зовоються від дощу — подзвонила і попросила начальника ліспромгоспу (Томч., Закарп. опов., 1953, 251).

СУШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнн. ч. до сушити.
СУШЕНИЙ, а, е. Зготовлений сушінням, в'яленням. Якщо сушені плоди та ягоди залишаються довго на повітрі, вони збирають вологу і псуються (Сад., і ягідн., 1957, 285); Жінка поставила перед ній миску холодного борщу в сушеною рибкою (Збан., Тасмичка..., 1971, 170); У хаті в діда Дениса — чисто.. Пахло бруквями й грибами. В'язки сушених грибів — у ванічку (Мушк., День..., 1967, 54); В коморі пахло борошном і сушеним липовим цвітом (Тют., Впр, 1964, 47).

СУШЕНИЦІ, в'яць, ж., діал. Сушені фрукти, ягоди. В темній потаємній комірчині пахло хмелем і сушеницями (Загреб., Шепіт, 1966, 32).

СУШЕННЯ, я, с. Дія за знач. сушити.
СУШЕНЯ, і, ж., збірн., розж. Те саме, що сушя 2. Запасені в літа мізерні кауночки борошна, круп, сушені.. були суворо розраховані аж до нового, до квітневого підчас [періоду] (Бабляк, Жванчик, 1967, 77).

СУШИЛО, а, с., розж. Те саме, що сушарка 1. За дві зміни прес і сушило дали таку кількість продукції, що її вистачило для добового завантаження печі (Знаня..., 11, 1971, 7); Якщо мокрий сирець одразу подати в сушило з високою температурою, цегла просто потріскатється (Веч. Київ, 19.III 1958, 1).

СУШИЛЬНИЙ, а, е. Признач. для сушіння чого-небудь. При невеликих розмірах виробництва для сушіння можна використати переносну сушильну шафу (Колг. епц., II, 1956, 256); Довге проміння вчора простяглося по кімнаті з сушильними барабанами (Ю. Янов., II, 1958, 118); // Який займається сушінням чого-небудь. Збирати соняшник підвищеної вологості можна лише при наявності сушильного господарства (Хлібороб Укр., 2, 1968, 12).

СУШИЛЬНИК, а, ч. Робітник, що виконує роботи, пов'язані з сушінням чого-небудь. При найбільш прогресивному способі приготування і гранулювання [трав'яного] борошна.. організують бригаду в такому складі: машиніст-сушильник, машиніст-гранулювальник, два підсобних працівники, тракторист-машиніст і причіплювач (Хлібороб Укр., 7, 1972, 33).

СУШИЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до сушильни.
СУШИЛЬНЯ, і, ж. Те саме, що сушарка. Сушать зібраний матеріал звичайно або на горщиках під гонтовим або галтіним дахом, або в спеціальних сушильних сараях, або, нарешті, в сушильнях, але не на сонці (Лікар. рослинн., 1958, 14).

СУШИТИ, суш'ю, сушивш, недок., перех. 1. Позбавляти вологи, робити що-небудь сухим, помітивши його на повітрі, в теплом місці, біля вогню, на сонці. [П о л і к с е в а (трошки збектежена):] Мої рабині під вікном були, сушили вовну, чуби некароком розмоєю ваху (Л. Укр., II, 1951, 291); Баба сушить гроші коло вогню, — запіснявляли були (Хотк., II, 1966, 163); В хаті Ганна.. розпалила дрова, розвісила сушити вологий Катеринин одяг (Чорн., Визвол. земля, 1950, 30); Якось на горщик, як розвішувала сушити білизну, зустрілася Захарова в Сашею, дочкою робітника (Донч., II, 1956, 113); // Позбавляючи вологи, робити сухим,

сухим. Люде в сонце заступили, Якби мали силу, Щоб сироті не світило, Сльози не сушило (Шевч., I, 1963, 32); Вітер приносить дощі, але вони теплі, і сонце ва півгодина все сушить (Коцюб., III, 1956, 406); Весняне сонце яснло у всій красі, топило сніги, сушило болота і атискалося до кожного кутика (Кобр., Вибр., 1954, 103); Вода не давала сушівям сушити грунт (Рад. Укр., 29.IX 1950, 2); Якус зливуку отак і стояли, заміжши.. тільки час від часу гарячими губами сушили одна одній зморклаті щокі (Ваш, На. дорозі, 1967, 51); // Викликати відчуття сухості у горлі, на губах, язичі і т. ін. Холод прийняв все її тіло, тоді як зіткання гаряче-гаряче так і смаже уста, так і суше [сушити] у роті (Мирний, I, 1954, 311); Паююще дихання пустині сушило губи (Ільч., Серце жде, 1939, 266); Жага йому шалена у грудях сушить, дихать не дає (Гонч., Вбр., 1959, 382); // безос.— Ніч холодна, а поти.. просто сушить всередині (Гончар, Тронка, 1963, 247); // Робити що-небудь сухим, вигораючи або промокючи його чимсь. Вони сушили очі густичками з чорними траурними бережками (Смолич, II, 1958, 118).

◇ Сушити зуби див. зуб.
2. Видаляючи вологу з рослини, плодів, ягід і т. ін., робити їх сухими і придатними для зберігання; засушувати, висушувати. Потім її стала [Маріула] чити І лікарювати [лікарювати], Які трави, що од чою, І де їх шукати. Як сушити, як варити.. (Шевч., II, 1963, 315); Він косять траву і сушить сіно, для ній [звірів] буде хлів і стайні (Фр., IV, 1950, 121); Іриней готував для нього різні ліки, зодиа за ними кудись далеко в ліс, а потім куп'ятив, сушив, розтирає (Кочура, Зол. грамота, 1960, 186); У жилих будівлях під навісами сушили і зберігали овочі та фрукти (Дерев. зодч. Укр., 1949, 61); На вози вантажили для ній сухий пайок, пекли хліб, сушили сугарі (Тулуб, В степу.., 1964, 246); В сушарці яблука починають сушити при температурі 75—80 градусів (Колг. Укр., 6, 1956, 39).

3. перен. Підражувачі здоров'я, робити худим, ослабленим; виснажувати, знесилювати. Сушити чоловіка не робота, а турбота (Укр. присл., 1963, 187); Яка та панська робота важка та нагальна, як вона її сушить та в'ялить (Мирний, IV, 1955, 36); Страшна туга підривала її сили і сушила тіло, і діточки інколи здавалися, що вона опускається на дно глибокої ями (Д. Бедзек, Дніпро.., 1951, 21); Не старість, а горе і безправ'я сушать і гнуть людину (Цюпа, Україна.., 1960, 258); // Завдавати моральних страждань; мучити. Рум'яна, гарна на лиці, Хороша, з чорними бровами, Вона сушила молодців своїми ясними очима [очима] (Рудан., Тв., 1959, 60); — Не суши мене.; скажи мені щирю правду, чи слади до тебе старості, чи ні? (Н.-Лев., II, 1956, 61); Ми глянули на неї всі строжо. Ми сушили її очима, кололи наскрізь.., а сліди підходящих не знайшли (Ю. Янов., I, 1954, 84).

◇ Глобову сушити див. голова; Сушити мозок (діал. мізок, мізк) — напружено думати про що-небудь, намагатися зрозуміти що-небудь, розв'язати складне питання. [Г р і н ч у к:] Деся там, — сам [шсар] у тій радниці сидить та над нашими справами мозок собі сушить (Фр., IX, 1952, 59); З ніг Валить бабу горе! Все шука вона вузла [з грошима], Дума, сушить мізки (С. Ол., Вибр., 1959, 233); Сушити серце див. серце.

СУШИТИСЯ, суш'юся, сушившся, недок. 1. Ставати сухим, втрачаючи вологу (про що-небудь, розміщене на повітрі, в теплом місці, біля вогню, на сонці). Біля груби і скрізь під стелею сушилися на мотузках вопрічі оцичі і подерта солдатська білизна (Тулуб,

В степу.., 1964, 103); При березі стояло з піддесятка запорозьких човнів, .. біля яких на сторч поставлених тичинах сушилася стара дріва мережа (Добр., Очак. розмвр, 1965, 62); На парканах сушилася випрана білана та догге конопляно, що його виткали ва зиму (Томч., Готель.., 1960, 56); Біля куреня сушилось, розвішане на куцат, різне рибальське начиння (Збан., Передзян'я, 1960, 143); Влітку сюди [до джерел] приходили хворі з відрами і цеберками, мочили ноги і руки в лікувальній воді, сушилися на сонці і знову обмивалися водою (Вільде, Сестрпн., 1958, 40).

2. Сушити на собі сирій, мокрий одяг, взуття; обсушуватися, висушуватися. Прийшовши.. увесь мокрий, я, замість того щоб зараз передодягтися в сухе, почав сушитися у курці, біля печі (Збірник про Кроп., 1955, 86); На свіжонастеленому гімлі пахучої сосни сиділи партизани: хто курив, хто зрісся чи сушився біля вогню, а хто старанно чистив і мастив свою зброю (Збан., Таємниця.., 1971, 165).

3. Втрачаючи вологу, ставати сухим, придатним для збергання (про рослини, плоди, ягоди і т. ін.). У неї в хаті зазелось багато всяких жуликів з насінням — великих і малих — раз у раз щось сушилося на вікнах (Коцюб., II, 1955, 25); Дома ж.. варилося м'ясо, сотилася меду й вироблялося пиво, сушилося м'ясо, риба (Хотк., Довбуш, 1965, 228); Вона ретельно вибирувала падалицю, кожне яблуко старанно розрізала й намушувала на нитку сушитися (Донч., II, 1956, 106); Сушилося сіно в покосах, — Світ сіном, здавалося, пропав! (Нох., Чудесний сад, 1962, 103).

4. Пас. до сушити 1, 2.

СУШІННЯ, я, с. Дія за знач. сушити і сушитися. Сушіння — один з найбільш поширених і раціональних способів переробки плодів та ягід (Сад. і ягідн., 1957, 273); У сфері практиці відомо багато різних промислових способів сушіння деревини, залізобетону, цегли (Наука.., 8, 1963, 14); Пів була відремонтована, над нею вбудували піддашши, поряд кілька навісів для сушіння цегли (Войч., Молодість, 1949, 180).

СУШКА, ш, ж., розм. 1. Дія за знач. сушити 1, 2. Вона бачить розп'яту на тину для сушки Тимкою сорочку, вишиту хрестиком (Тют., Вир, 1964, 126); Попід горою примостилася пів для обпалювання, а збоку — довага повітка для сушки й слогу сицю й готової цегли (Десняк, II, 1955, 468); На сушку негатива треба було дві години. Ми витирали п'явку чистим спиртом, щоб вона скоріше сохла (Ю. Янов., II, 1958, 114).

2. худ. Маленький сухий бублик. Сушки з маком. 3. збірн., рідко. Те саме, що сушня 2. Плоди кизилу використовують для виготовлення високоякісного варення, напоїв, желе, а також на сушку (Колг. Укр., 14, 1961, 34).

СУШНЯК, у, ч. 1. збірн., розм. Те саме, що сушняк. — Усяк знає, яка мені користь з того лісу: сушняку на зиму назбираю, сіна корові припасу (Л. Янов., I, 1959, 350).

2. Щільник без меду; суш.

СУШНИЧОК, чкү, ч., збірн. Зменш.-пестл. до сушняк 1. [І в г а:] Хіба таки не знайдеться кізячка або трісочка, сушнячку якого?.. Літом все горить! (Мирний, V, 1955, 233).

СУШНЯ, і, ж., розм. 1. Те саме, що сушіння.

2. збірн. Сушені фрукти, ягоди; сушняк. Для одержання сушні високої якості груші спочатку бланшують у киплячій воді, а потім обкурюють (Колг. Укр., 6, 1956, 39); Для сушні використовують плоди майже всіх плодощів і ягідних культур (Сад. і ягідн., 1957, 275).

3. збірн. Сухі дерева, гілки. Світив Овощ всю нічку аж до ранку. Попереду він за сушню узявся і потиленку

став тріщати, А як вітрець-підлива розгулявся, Тоді вже всюди став палати (Гл., Вибр., 1951, 164).

4. Те саме, що сушарка. Тринадцять літ учителькою! Тринадцять літ вона сохла, як яблуко у сушні! (Коцюб., I, 1955, 312); А ось і переробочий [переробний] пункт льону. Від нього тягнуться, мов срібні нитки, рейки до сушні (Пачч, В дорозі, 1959, 239).

СУШНЯК, у, ч., збірн., розм. 1. Сухі дерева, куші; сухе суччя, гілка. — Як опинилася в лісі? — Сушняк збирав (Кундич, Пов. і нов., 1938, 352); Він клопочеться, щоб впорту обрізати сушняк, шикрибати із стовбурів стару кору, в якій ховаються шкідники (Хлібороб Укр., 11, 1969, 21); Десь після піночі почула [Марія] шелестіння сушняку під чиймись ногами (Ле, Клеп. лств, 1960, 124).

2. Сушені фрукти, ягоди; сушня. Привабливим сміхом засміялася Юля, смачно унітаючи кисіть із домашнього сушняку і викладаючи на газетку кісточки (Тют., Вир, 1964, 225).

СУЩИЙ, а, е. 1. книжн., заст. Який існує, є в наявності. Вітчизна в нас одна. Всяк суший в ній зник Пів сонцем Партії адвоює свою свободу (Рильський, III, 1961, 233); Серпневий вечір похалцем огортає сутінками мальовничу палораму поміщицького двору, обіцяючи спокій і затишок всім сушим там (Ішук, Вербівчани, 1961, 150).

2. у знач. ім. суже, шого, с., книжн. Те, що існує; буття. Сонце.. випромінює величезну кількість енергії, яка дає життя усьому сучасному на Землі (Наука.., 7, 1963, 16); Сонце збирало квітчастий зелений степ у тисячі принадних радісних барв, благословляючи все суше і живе (Кач., Вибр., 1953, 460).

3. розм. Справжній, дійсний, істинний. — З мосю маюмо трудно повднатися, та ще й згодитися в поглядах, — це суца правда! (Н.-Лев., VI, 1966, 55); — Вони, паніжатка, на сідлі суший запорожець.. (Морд., I, 1958, 156); — На пенсію? Але, скажіть, чому? Лише тому, що часом крутить носу? Дрбмниця суца. Нутрощі в порядку. Здоров'я ще — овог не позичать (Підс., Жартп.., 1968, 7).

СУЩИК, а, діал. Сушка (у 2 знач.). Не так чого покабировали, як їжі: скільки печених цукрок, ковбас, сушариків, сушківів і всякої всячини (Свидн., Люборацькі, 1955, 42).

СУЯГНА, тільки ж. Те саме, що кітна. На якість смужка неабиякий вплив мають спадкові ознаки, а також умови, в яких живе суюгна віця (Знання.., 3, 1972, 5).

СУЯГНІСТЬ, пості, ж. Стан вівці, кози і т. ін. у період розвитку в її організмі плоду. Чабан мусить знати, скільки і на яких пасовищах треба пасти овець у певний період їхньої суюгності, щоб одержати якнайкращий смушок (Знання.., 3, 1972, 5).

СУЯТА, й, ж., діал. Турбота, неспокій, скрутний стан.

СУЯТИТИ, ячү, ятіш, недок., перез., діал. Турбувати, непокоїти; мучити.

СУЯТИТИСЯ, ячүся, ятішся, недок., діал. Турбуватися, непокоїтися; мучитися. День за днем збігає, тиждень за тижнем минає. Василь все ходив, все думав. Суютився, бідолаха, гризся сам в собі, — не знає, на яку ступити і що почати (Фр., I, 1955, 134).

СФАБРИКОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до сфабрикувати. Із шопи, де ночували робітники, давно вже повишошено переробочку, дверці, ліжка та постіль. Усе те було або сфабриковане на час, або позичене (Фр., II, 1950, 192); [Н о р м а:] Раджу важ не розраховувати на те, що ви побачите коли-небудь мого прізвище в списку сфабрикованих вами ренегатів (Галан, I, 1960,

436); Документами, сфабрикованими військово-політичною канцелярією, головний отаман надіявся наплотити нових отаманів і отаманчиків та ствердити владу новоспечених батьків, які трималися не на ідеях, а на погромах, різні і самотні (Стельмах, II, 1962, 63); // у знач. прикм. І хоч пізніше в'ясувалося, що найбільше було там змовників змов сфабрикованих, диверсантів без диверсії, шпигунів без шпигунства..., проте не йому, не Яцубі, було розбиратися тоді, хто з них винуватий, хто ні (Гончар, Трояк, 1963, 137).

СФАБРИКУВАТИ, ую, уєш, перек. Док. до фабрикувати. В цей момент Зандер і сам повірив, що контракти справжні, дарма, що він їх сфабрикував у Берліні, не виходячи в свого кабінету (Собко, Запорож., 1952, 200); Поцастило (Станіславів) натрапити на своїх людей в окупованій і тероризованій зітхеріаціями Польщі.. Товаришам поцастило сфабрикувати Станіславіві документ (Льв., Клен. лист, 1960, 180); [Я р о ш е н к о:] Воронін сфабрикував справу мого брата! Воронін домагався його смерті! (Лев., Драма., 1967, 374).

СФАГНОВИЙ, а, е. Прикм. до сфагнути. Представники рослинного світу Польського заповідника дуже своєрідні і досить різноманітні. Тут є кілька так званих верхових боліт зі сфагновими мохами (Знанья., 11, 1971, 22); // Порослий сфагнутом. Живи [ящірка живородна] по берегах сфагнових боліт та лісових озер (Визначник земноводних..., 1955, 105); // Який утвориться із сфагнути. Торф поліських торфовищ, особливо сфагновий з верхових боліт, є такою значною енергетичною базою Полісся (Нариси про природу..., 1955, 248).

СФАГНУМ, у, ч. Болотна рослина — мох з білуватими забарвленнями, з якого утворюється торф. При макетних і декоративних роботах вистосовують возулин льон, сфагнум і інші види мохів, які зовні нагадують маленькі деревця (Гурток «Умлі руки..», 1955, 101).

СФАЛЕРИТ, у, ч. Мінерал коричневого або чорного кольору, що містить у собі великий процент цинку; цинкова обманка.

СФАЛЬСФІКОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до сфальсфікувати. Цей значний твір («Великий льох» Т. Г. Шевченка) поки що найменш досліджений радянськими шевченкознавцями і найбільш сфальсфікований українськими націоналістами (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 193).

СФАЛЬСФІКУВАТИ, ую, уєш, перек. Док. до фальсфікувати. Вони сфальсфікували листа про те, ніби козаний Анни [героїні драми І. Франка «Украдене царство»] — Михайло Гурман загинув на війні у Боснії (Іст. укр. літ., I, 1954, 554); П. Козлянюк ризикує відкидає і їдко висміює в своїх фейлетонах ревізіоністські намагання перекрутити, сфальсфікувати марксизм-ленінізм — свідомість і совість робітничого класу (Літ. Укр., 15. II 1963, 3).

СФАЛЬЦЮВАТИ, юю, юєш, перек., спец. Док. до фальцювати.

СФАЛЬЦЮВАНИЙ, а, е, спец. Діспр. пас. мнв. ч. до сфальцювати. Рекомендується розрізати папір по кожному черговому вигину прозою більше, ніж на половину його довжини. В таких випадках сфальцюваний аркуш не розсипається і його зручно брошурувати (Гурток «Умлі руки..», 1955, 20).

СФАЛЬШОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до сфальшувати. [Т а р а с:] Дрижіть, бо час карає за неправду, ва кожне кривдне слово, ва рядок, сфальшований проти пунтів [путей] народних (Голов., Драма, 1958, 114); // у знач. прикм.— Хоч і знає я запонадлівість хоробливу, оцадність і безсердечність своєї матері — однак... що вона допускалася найгрубішого ли-

верства, заслоняючись до того й моїм сфальшованим підписом, — я не міг сподіватися (Коб., III, 1956, 214); Сфальшований паспорт.

СФАЛЬШУВАНИЙ, а, с. Дія за знач. сфальшувати. Ми жоволі придалася мені погана справа в сфальшуванням мого підпису на листі (Коб., III, 1956, 233).

СФАЛЬШУВАТИ, ую, уєш, док. I. перек. Спотворити звуки, тональність, мелодію, ритм і т. ін. (під час співу, гри на інструменті); // перен. Учинити, сказати що-небудь нещиро, фальшиво.

2. перек., рідко. Те саме, що сфальсфікувати. Сфальшувати документи.

СФАНТАЗОВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до сфантазувати. Народник уперто хоче вірити в неіснуючий і романтично сфантазований ним розвиток без капіталізму.. (Ленін, 2, 1969, 511).

СФАНТАЗУВАТИ, ую, уєш, док., перек. і неперек. Вигадати, уявити собі що-небудь неправдоподібне. У Маркса нема й краплинки утопізму в тому розумінні, щоб він вигадував, сфантазував нове суспільство (Ленін, 33, 1973, 46); [К а р л:] Цікаво, що ти ще сфантазуєш? [Е р в і н:] Я не маю потреби брехати, Карл. Магда нікого не чекала на побачення (Собко, П'єсв, 1958, 410).

СФАСТРИГОВАНИЙ, а, е, діал. Діспр. пас. мнв. ч. до сфастригувати.

СФАСТРИГУВАТИ, ую, уєш, док., перек. і без додатка, діал. Зметати. — Оце ж я тільки що скролаа і сфастригувала блузку, та вже й отрималась (Л. Укр., V, 1956, 281).

СФЕН, у, ч. Мінерал жовтого, коричнево-зеленого або коричнево-чорного, з руди якого добувають титан; титаніт. Відомо понад шістьдесят назв руд, в яких є титан. Це їльменіт... сфен і багато інших (Наука., 2, 1970, 13).

СФЕРА, п, ж. 1. мат. Замкнута поверхня, всі точки якої рівновіддалені від центра. Геометричною лінією на площині є прямиа, на сфері — коло великого круга (Курс мат. анал., II, 1956, 109).

2. Предмет, що має форму кулі; поверхня такого предмета. В залі вже спалахнула матові сфери електричних ламп (Коч., II, 1956, 41); Димла планета від Нордкапу до Чорного моря, а над її ідеальною сферою сновигали літаки, вибереаючи з своїх через тисячі бомб (Довж., I, 1958, 280).

Небесна сфера; Сфера неба — небо, небосхил. По вечері На призвбах сидячи, усі в небесній сфері Втопили погляди (Мішк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 233); Всю ніч над степом — вляски [ляскання] батогів, важке сопіння худоби, ідуть і ідуть гурти, гойдаючи на розголит своїх рогат зоряну сферу неба (Гончар, II, 1959, 81).

◇ ВІТАТИ (літати, перебувати, пробувати і т. ін.) у висбких (небесних) сферах — те саме, що Витати в емпіреях (у хмарах) (див. витати). — Отакій, як ти оце, в мене брат був.. Не думав про себе, все тільки у високих сферах витає (Гончар, II, 1959, 294); Я до землі не стизалась, а все десь пробував в небесних сферах (Л. Укр., V, 1956, 91).

3. Район дії, межа поширення чого-небудь. Я поспішаю за нею [жінкою], наче не можу ще вийти із її сфери (Коцюб., II, 1955, 270); Літак потрапив у сферу могутнього урагану, який лютував над Сатарою (Дмит., Там, де сяє..., 1957, 35); // Область фізичного або духовного життя, діяльності людини чи суспільства; галузь знання, виробництва, мистецтва і т. ін. Націоналістичні передусуді її залишки колишнього національного розвитку — це та сфера, де опір соціальному прогресові може бути найбільш тривалим і упертим, запеклим

і підступним (Програма КПРС, 1961, 21); Чому б Вам не написати.. про те, що зроблено в сфері етнографії? (Коцюб., III, 1956, 422); Мої мрії у виборі майбутньої професії атламі у сфері архітектури, живопису, мореплавства (Довж., I, 1958, 13); Поезія хоч-не-хоч відводить у світ мрії, у сферу особистих інтимних переживань (Рад. літ-во, I, 1963, 116); Економіка і політика — дві головні сфери суспільного життя (Ком. Укр., 12, 1965, 50); Сфера побутового обслуговування.

Обертатися в сфері *див.* обертатися.

△ Сфера впливу: а) територія залежної країни, яка фактично перебуває у економічній або політичній залежності від імперіалістичної держави.. при капіталізмі немислима інша основа для поділу сфер впливу, інтересів, колоній та ін., крім як уразування сили учасників діалогу, сили загальноекономічної, фінансової, військової і т. д. (Левін, 27, 1972, 392); б) область дії, границі поширення чого-небудь.

4. Сукупність умов, середовище, в яких що-небудь відбувається; обстановка. Павлик підбіляша, і його одвезли в київську гімназію.. Там була інша сфера, інше життя (Н.-Лев., I, 1956, 446); Залитаючи думками в післявоєннику [в майбутнє після війни], уявляючи себе в тій новій, необжитій сфері, він чомусь щоразу зустрічає її там, котрі і не міг розминутися з нею (Гончар, III, 1959, 338).

5. тільки мн. Коло осіб, близьких за соціальним становищем, діяльністю і т. ін. Моя книжка в російському перекладі має деякий успіх, принаймні в російських літературних сферах (Коцюб., III, 1956, 381); Він виріс у сферах, де все керується бізнесом (Баш, На.. до-рози, 1967, 124).

СФЕРИЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до сфера 1, 2. За сучасними даними земля куля має сферичну будову (Вет. Кіпв., 30. XI 1967, 2); Було таке враження, що все небо, всю його невагом, сферичну голубинь тримають на собі оті гірські вершини (Гончар, I, 1954, 157); // Який має форму сфери; кулястий. Сферичне дзеркало являє собою старанно відполіровану поверхню кильового сегмента (Курс фізики, III, 1956, 270); Сферичний аеростат; Сферична ліна; Сферичний кузов.

2. мат. Розташованих на сфері (у і знач.). Сферичний трикутник; // Який займається вивченням геометричних фігур, розташованих на сфері. Сферична геометрія; Сферична тригонометрія.

△ Сферична астрономія — розділ астрономії, в якому вивчаються положення та видимі рухи світил на небесній сфері.

СФЕРИЧНІСТЬ, вості, ж. Абстр. ім. до сферичний 1. Серп відтінявся в різних місцевостях головним чином більшою чи меншою сферичністю і способом з'єднання робочої частини з ручкою (Нар. тв. та етн., 5, 1967, 33).

СФЕРИЧНО. Присл. до сферичний 1. Сферично піднімається в залі стеля (Нар. тв. та етн., 6, 1966, 83).

СФЕРО... Перша частина складних слів, що відповідає слову сфера, напр.: сферокристал, сферопризматичний, сферорухомий, сфероспідерит і т. ін.

СФЕРОІД, а, ч. Поверхня, що утворюється від обертання еліпса навколо його малої осі; складена куля, поверхня такої кулі. Земля можна вважати трішки сплюсненою сферою, так званим сфероїдом, або еліпсоїдом обертання (Наука.., 1, 1964, 38).

СФЕРОІДАЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до сферобід; // Який має форму сфероїда. Сфероїдальне тіло.

△ Сфероїдальний стан — стан рідини, яка на поверхні розжареного тіла набуває форми сфероїда і не закипає, а порівняно повільно випаровується. Під час вулканічних вивержень на дні моря розпечена лава без-

посередньо стикається з морською водою, внаслідок чого остання переходить у сфероїдальний стан (Курс заг. геол., 1947, 224).

СФЕРОЛІТ *див.* сфероліти.

СФЕРОЛІТИ, ів, ж. (одн. сфероліт, а, ч.). Невеликі кульки, утворені з голчастих кристалів, які входять до складу магматичних і осадових порід.

СФЕРОЛІТОВИЙ, а, е. Утворений сферолітами. Сидерит, жовтувато-бурого кольору, в одних місцях налений у вигляді цементу, в інших представлений суцільною масою і має сферолітову структуру (Геол. ж., XVI, 2, 1956, 53).

СФЕРОМЕТР, а, ч. Прилад для вимірювання радіусів кривизни сферичних поверхонь.

СФЕРОТЕКА, и, ж. Сумчастий гриб, який викликає захворювання рослин.

СФІГМОГРАМА, и, ж. Крива, яка графічно зображує биття пульсу.

СФІГМОГРАФ, а, ч. Прилад для графічного зображення биття пульсу. Крім пальцевого дослідження, пульс можна реструктурувати графічно, за допомогою спеціального приладу — сфігмографа (Наука.., 10, 1963, 61).

СФІГМОГРАФІЯ, і, ж. Графічне зображення биття пульсу за допомогою сфігмографа.

СФІНКС, а, ч. 1. У стародавньому Єгипті — кам'яна фігура лежачого лева з головою людини, яка уособлювала владу фараона. Носити заходився зату Із очерету будувати, Щоб хоч укритися очок. З-за Нілу сфінкси, мов сичі, Страшними мертвими очима На тебе дивляться (Шевч., II, 1963, 365); Над самим спуском до води стоїли два стародавні сфінкси, споруджені з сікніту 2700 літ тому (Ільч., Серце жде, 1939, 82); * У порівн. Вчителька сиділа нерушимо, як єгипетський кам'яний сфінкс (Н.-Лев., IV, 1956, 77); Огей замірявся і скам'яніло, без жодного виразу на обличчі, як сфінкс, дивиться в одну точку (Досв., Вибр., 1959, 210); // Про таку фігуру або її варіант, вирізьблений як прикраса. Серед інших будівель тут [в Ольвії] був великий будинок, що належав скіфському царю Скілу, одвоєлений.. сфінксами і грифонами (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 248); Тепер в Каїрі можна побачити сфінкса, що сп'яєся на ноги, новий гігантський монумент (Знання.., 2, 1966, 27).

2. У давньогрецькій міфології — крилате чудовисько з головою жінки й тулубом лева, яке задавало нерозв'язні загадки. Біля селища Предуцельне Кримської області стоїть восьмиметровою скеля, яка дуже скидається на сфінкса, цю легендарну напівлюдину-напівзвіра, породжену змішаними чудовиськами Тифоном та Єзідною (Знання.., 9, 1974, 32); * У порівн. Він був величний і недоступний, зосереджений в собі і загадковий, наче сфінкс (Кол., Терен.., 1959, 339).

3. перен. Про загадкову істоту, тямничу, незрозумілу людину або взагалі про що-небудь тямниче, загадкове, незрозуміле. Дитина — це загадка, живий сфінкс (Гончар, Таврія, 1952, 138); Наука лише торчує підступи до заповітного сфінкса творчості, що гордо височить над морем знань (Наука.., 1, 1973, 31).

4. Великий метелик, гусениця якого, піднімаючи передню частину тіла, нагадує єгипетську статую.

5. Вузьконоса мавпа роду павіанів, шерсть на шії та плечах самців якої має вигляд гриві.

СФІНКТЕР, а, ч. Кільцеподібний м'яз, який, скорочуючись, закриває або звужує який-небудь зовнішній отвір, вихід порожнистого органа. Спорожнення сечового мізура здійснюється періодично, внаслідок м'язовості.. сфінктера (Заг. догляд за хворими, 1957, 131).

СФОКУСОВАНИЙ, а, е, спец. Діспр. пас. мн. ч. до сфокусувати. Величезна енергія розжарених газів,

сфокусована на невелику площу, діє як потужний вибух (Знання..., 9, 1971, 6); Зображення, різко сфокусоване на матовому склі видошукача, буде різким і на негативі (Наука..., 7, 1965, 56); // у знач. прикм. Великі перспективи для сфокусованого світлового променя відкриваються в галузі зварювання (Знання..., 8, 1965, 13).

СФОКУСУВАТИ, *ую, уєш, перег., спец.* Док. до фокусувати. Виводити й сфокусувати сонячні промені — тільки піділа. Ще треба з якомога меншими втратами перетворити сонячну енергію на електричну (Веч. Київ, 12.XII 1968, 4); *Образно. Поет прагне не просто спостерігати прекрасне в житті, а й утверджувати його, сфокусувати на ньому увагу читача (Літ. Укр., 17.XII 1974, 3).

СФОКУСУВАТИСЯ, *ується, спец.* Док. до фокусуватися 1.

СФОРМОВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до сформувати. Сформований фарфор має сохнути не менш як добу (Рад. Укр., 8.VII 1956, 1); — Зерни увагу, Ліно, як споруджувальні роботи виконано, — казав Кузьма на ту ділянку, де крила каналу були вже сформовані (Гончар, Тронка, 1963, 190); У творчій манері композитора (К. Г. Стеценка) є ряд особливостей, які, на перший погляд, не виявляють прямого, безпосереднього впливу українського фольклору, але сформовані або породжені саме ним (Нар. тв. та етн., 4, 1961, 56); Дивізія, в якій служив Тимко з Марком, була сформована в сибіряків та уральців (Тют., Вир, 1964, 485); // сформовано, безос. присудк. сл. В колодії... в основному вже сформовано високопродуктивне стадо корів (Колг. Укр., 1, 1957, 4); З харківських червоногвардійців, а також солдатів, що повернули зброю проти націоналістичної контрреволюції, було сформовано перший полк Червоного козацтва (Наука..., 11, 1965, 7).

2. у знач. прикм. Який сформувалася, набув певної форми, вигляду, якості і т. ін. в процесі розвитку. Насіння та плоди, сформовані на одній рослині, різняться між собою... за схожістю і врожайністю рослин, які розвиваються з цього насіння (Укр. бот. ж., XVIII, 1, 1961, 23); Чоло має він біле, гарно сформоване (Коб., I, 1956, 108); Перси в швидкоорстучому породю, його випускають з розсадника в однокоріньові віці з сформованою кроною (Колг. Укр., 8, 1959, 40); // Який набув будови тіла й духовного складу дорослої людини. Це вже був не хлопчик, а юнак, ще не сформований, незграбний, але він уже по-дорослому дивився на світ (Збав., Таємниця..., 1971, 205).

СФОРМУВАННЯ, я, с. Дія за знач. сформувати і сформуватися. Активні методи виводження гібридів застосовуються аж до поєного сформування сорту, що закінчується часто тільки після перших кількох років плідності (Юним мічур..., 1955, 58); Після сформування виборних організмів з ізбу та свелення порядку денного обрані до президії займають у ній свої місця (Тич., III, 1957, 469).

СФОРМУВАТИ, *ую, уєш, перег.* Док. до формувати. Лінія виконуватиме кілька технологічних операцій. З готового тіста вона сформує булочки, укладе їх на листи і автоматично подасть у піч, а потім часно вийме готові вироби (Веч. Київ, 19.II 1970, 1); Хай як важко буде в них [правопорушниками], але тим певніше буде відчуття перемоги, якщо виявиться спроможною... сформувати повноцінну людську особистість (Гончар, Бригантина, 1973, 134); — Свобода — це не ланцюг, який можна склеїти в огні і сформувати ударами молота (Фр., IV, 1950, 322); Сформувати бодай невеличку збірочку дитячих оповідань — справа пошукова, трудомістка (Літ. Укр., 7.IX 1971, 3); Сформували свою бригаду, він зайшов... в контору виконроба, а по-

тім зазирнув у робітком (Коцюба, Нові береги, 1959, 408); З груп близько розміщених одне від одного невеликих міст можна сформувати промислої комплекси взаємоз'яваних підприємств (Ком. Укр., 8, 1964, 25); На разунку білоруських учених... чимало відкриттів і винаходів. Вони... сформували білоруську наукову школу оптики (Наука..., 7, 1967, 16); — Поруч з курсантами займе оборону і наш полк... Його допіру сформували, він ще не повний (Кучер, Голод, 1961, 73); Сформувати ешелон.

СФОРМУВАТИСЯ, *уюся, уєшся.* Док. до формуватися 3. З недоладної купи Земля сформувалася й стала Матір'ю всього живого і людського роду початком (Зеро, Вибр., 1966, 301); Коли гібридні сланці вже остаточно сформувались і почали плодоносити, Мічурін провадив четвертий добір гібридів (Юним мічур..., 1955, 58); Головні борозни [великих півкуль головного мозку дітей], хоч і накреслені, але неглибокі, а борозни другої і третьої категорії ще не сформувалися (Шк. гігієна, 1954, 50); Вплив народної української пісні, Шевченка, Гоголя — це основні, здається, впливи, під якими я сформувалася як український письменник (Вас., IV, 1960, 48); Світлогляд Максима Рильського, передове спрямування його творчості могли сформуватися тільки під впливом ідей Комуністичної партії (Перв., 3 подєвника..., 1956, 89); Типи українського народного житла сформувались на основі стародавнього східноєвропейського житла (Нар. тв. та етн., 1, 1965, 19); Здавалося, що порохнява мжичка, яка змалась у повітря, це не пилюка, а ефірне тіло, яке сформувалося внаслідок згушення людських голосів (Вільде, Сестри..., 1958, 473); В процесі праці розвивалась і сама людина. На початку пізнього палеоліту (близько 40 тис. років тому) сформувалася її сучасний фізичний тип (Іст. УРСР, I, 1953, 13); Українська народність сформувалася в 15—16 століттях (Наука..., 2, 1963, 33); — Поки сформуватся санслужба, будеш сам усе робить. Один на весь полк (Кучер, Голод, 1961, 73); Сформувалася [у Радянському Союзі] і йде поруч з частинами Радянської Армії корпус патріотів — чехословаків (Скл., Карпати, II, 1954, 120); Сформувалася ешелон.

СФОРМУЛЮВАТИ, *юю, юєш, перег.* Док. до формулювати. В такі ночі марення різно плетуться в потомленій й стривоженій фантазії, але важко формулювати їх бідною людською мовою (Смолиць, I, 1958, 81); — Думки — продукт, що швидко не псується. За дві доби ви їх краще формулюєте. А зараз слід би вам відпочити (Шовк., Людзна..., 1962, 212); В. І. Ленін уже в перші роки Радянської влади сформулював основні принципи партійного керівництва суспільно-політичним і господарським життям (Ком. Укр., 4, 1970, 11).

СФОРМУЛЮВАТИСЯ, *юється.* Док. до формулюватися 1. — Я ще мовчав. Ще не сформулювався бурляві почування в одно рішення (Коб., III, 1956, 270).

СФОРМУЛЬОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до сформулювати. Можутьим засобом виводження нової людини в сформульований у Програмі КПРС моральний кодекс будівника комунізму (Ком. Укр., 3, 1965, 13); Однією із закономірностей соціалістичної системи господарства є постійне підвищення ефективності суспільного виробництва. Ця закономірність виявляється як дія всезагального закону економії робочого часу, відкритого і сформульованого К. Марксом (Наука і культура..., 1971, 21); // у знач. прикм. Сформульована думка; // сформульовано, безос. присудк. сл. Що в боях завойовано — в нашій Конституції сформульовано (Укр. прел.,..., 1955, 395).

СФОТОГРАФОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мнв. ч. до сфотографувати. На фотографічній картці, яку мені

дозволено побачити пізніше, він сфотografований з своїми товаришами (Панч, В дорозі, 1959, 257); // сфотografовано, безос. присудк. сл. Радянськими міжпланетними станціями сфотografовано зворотний бік Місяця (Наука..., 5, 1963, 19).

СФОТОГРАФУВАТИ, *ую, уєш, перех.* Док. до сфотografувати. — Знаєте що, чоловіче? — кажу, — підмогте-но кілжа розумітиш парубків, то вже разом сфотografуємо вас (Кочуб., I, 1955, 258); Віктору все хотілося сфотografувати. Він знімає гарні гуцулки, старих дідів, дітей, потічки, підвісні місточки, клячки, дерев'яні гостровержі затки (Томч., Готель..., 1960, 9); Горіх наші очені запустили три космічні ракети, одна з яких стала штучним супутником Сонця, друга досягла Місяця, а третя сфотografувала його невидимий бік (Наука..., 2, 1960, 1).

СФОТОГРАФУВАТИСЯ, *уюся, уєся.* Док. до сфотografуватися. 1. Жалую, що не можу зараз послати Вам свого поличчя, бо ще не встиг сфотografуватися (Кочуб., III, 1956, 124); Марійка поспішала, щоб встигнути ще сфотografуватися для паспорту (Донч., V, 1957, 220); Під час обідньої перерви врештешо було всім колективно сфотografуватися з Антоном Герасимовичем, оскільки він відбувся на заслужений відпочинок (Гончар, Бригантина, 1973, 187).

СФРАГІСТИКА, *в, ж.* Допоміжна історична дисципліна, яка вивчає печатки. Для перевірки дат історична хронологія часто застосовує методи інших спеціальних дисциплін — палеографії (писемні джерела), сфрагістики (печатки, штампи), геральдики (герби), нумізматики (монети), метрології (міри...) (Наука..., 1, 1973, 43).

СХАБ, *у, ч., діал.* Шматок свинини або баранини з ребрової частини туші. Маєриха розкладала якраз великий огонь у печі, щоб спекти хаби (Мак., Вибр., 1954, 209).

◇ **Спр'яжити на схаб** — звинити повністю кого-небудь. Постійте, таміт Чекай ти, попе! Буде з вами Не те! Я спр'яжу вас на схаб! (Фр., X, 1954, 295).

СХАМЕНУТИСЯ, *нуся, нєся, док. 1.* Прийти до пам'яті, повернути собі душевну рівновагу, набутти можливості думати, приймати рішення; опам'ятатися, отямитися. Схаменувшись нехрещені, Дивляться — мєлькас, Щось лізе оверз по стовбуру (Шевч., I, 1963, 6); — Схаменувсь пожалу, підвождувсь, роздільяюсь... Се ж я провєлєт поза мєльком! (Вовчок, VI, 1956, 272); Помітивши погляд Данила та його ніяковість, Андрій схаменувся (Коп., Лейтенант, 1947, 168); Схаменувся гітлерівці, коли вже весь берег піднявся на них (Гончар, Південь, 1951, 6); Раптом спинилася [Любуша] здивована і вражена, побачивши афішу на стіні... Схаменувася, провєла рукою по чолю, озирнулася (Коч., II, 1956, 73); *Образно. Вітер на гоньку замирає, дивовоганий, потім, схаменувшись, знову зриваєсь навздогін, заходить в бокі, летіє наперейми (Збан., Єдина, 1959, 8).

[П] не схаменувєся (не схаменувлєся), як... — не встиг (не встигли) опам'ятатися, як сталося щось; дуже швидко відбулося що-небудь. Павлує і не схаменувєся, як воставєс круглим сиротою (Стор., I, 1957, 57); І не схаменувєся вєчарі, як опришки зникли за деревами (Гжицький, Опришки, 1962, 22).

2. Зрозумівши помилковість своєї поведінки, хлбніть своїх намірів і т. ін., змінити їх, відмовитися від них; одуматися. Заведужасла княгиня, і князь схаменувєся. За бабами-знаурками По сєлат жєтнуєсь (Шевч., II, 1963, 29); — Параскол схаменєся! Що се ти робєши? Кого се ти наклєкала, кому це все наготувєла?.. (Мирний, IV, 1955, 59); Рахїм спочатку, за звичкою,

почав їсти пальцями, але згодом схаменувєся і вєзь ложку (Тулуб, В степу..., 1964, 305); Голова колгоспу розсєлєся з власного дотєну, але швидко схаменувєся (Добр., Тєчє рїчка..., 1961, 17); // Раптово усвідомити, згадати щось, помітити упущєня, певний недогляд. Не козак і не Галя схаменувєся, що вже близько сєїтання, а наддні-провєська чайка почула й пронєслєся з кєжиком поклад Дїнпрєм (Вовчок, I, 1955, 317); Схаменувшиєсь, що гостю з дороги трєба відпочити, господар побажє йому на добраніч і провєв його до відведєної кїмнати (Кочура, Зол. грамота, 1960, 382).

СХАРАКТЕРИЗОВАНИЙ, *а, е.* Дїєпр. пас. мнн. ч. до схарактеризувати; // схарактеризовано, безос. присудк. сл. У вступній статті до тому [«Казки про тварин і цародїїні казки»].. схарактеризовано цєка казок про тварин (Нар. тв. та етн., 1, 1973, 101).

СХАРАКТЕРИЗУВАТИ, *ую, уєш, перех.* Док. до схарактеризувати 1. Граматика О. Павловичького становєє спробу схарактеризувати фонетичну і морфологічну системи української мови (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1953, 143); Я був би схожий на людину, що обвєзи черпаком тєчє вичєрпєти морє, коли б у невеликій статті намагєвся показати єсю велєч досягнєнь російського народу, коли б вєзготїє зоч коротко схарактеризувати російське образотворчє мистецтво дожовтєньового часу (Рильський, IX, 1962, 150).

СХАРАПУДЖЕНИЙ, *а, е, розм. 1.* Дїєпр. пас. мнн. ч. до схарапуджити. *У порівн. Прудкий.. кїнь катєв євлицєю, як схаженєий, нєлєчє старапудженєий вєвками (Н.-Лєв., VII, 1966, 180).

2. у знач. прикм. Охопленєий перєляком, страхом; зляканий. Як старапудженє отара, кинувлєсь вонє зрєтїч... хто кудї! (Мирний, I, 1949, 189); Пєвєз них бїєли старапудженє єсєєїці, дєлєкі чїлєлєся на піднїжкє (Загреб., Європа 45, 1959, 459); Старапудженє конї, розумїючи небєзпєку, летїли вїтром (Гончар, III, 1959, 360); *Образно. Старапудженє тиша відступєла далєко в стєтє (Цюпа, Краєви, 1971, 363); // Який виражєся перєляк, страх; вєляканий. Герєтїїє уже вєглопєтєся в полє, коли тєсь спєреду пєдєє між конї і чорним клубком завєсєє на повїдїї під їзїми старапудженєми мордами (Стольмах, I, 1962, 500); Схарапудженє очї.

СХАРАПУДЖЕНО, *розм.* Прєсл. до схарапудженєий 2. Він щєсєли смєкнує на сєбє повїд, аж лошиця старапудженє реонуєлє вбїк (Мущк., Чорний хлїб, 1960, 67); Лучук ударєє одновє, другозго, третїїє старапудженє реонує свого конє в хєці (Загреб., Дїво, 1968, 154).

СХАРАПУДИТИ, *джу, дїш, док., перех., розм.* Вєкликати перєляк, страх; вєлякати. — Цє ти, козєчкє, старапудїла мого конє? — крикнєє Єрєжє (Н.-Лєв., VII, 1966, 121).

СХАРАПУДИТИСЯ, *джуєся, дїшєся, док., розм.* Відчутї перєляк, страх; вєлякатєся. Дє нє вєзєєс сїрїї вєкє і потєє нишєком вєлєятєко в дїброву... Отара схарапудїлєся, сїпнєла вбїк (Мирний, I, 1949, 153); Гримкєє вєбуз, здригнулєсь судно, ревуєло сирєною, аж старапудїєся кїм під Ярєськом, здїбвїшиєсь, обкрутнєє його на місці (Гончар, II, 1959, 48); Конї зєнацїєка старапудїєлєся, затрєпли, вдарїли копїтєми (Загреб., Дїво, 1968, 160).

СХВАЛЕНИЙ, *а, е.* Дїєпр. пас. мнн. ч. до схвалити. — Чернь своє мїєцє вєнатїє, об тїм нє турбєєся, — перєбєє Косовє Вутурлїн, — а тобї сїд вєтєжєна рукє трїмєтє, бо дїло, учїнєнє нїє, царєж Москєвськїє та патрїєрхєж Нїконом, схвалєнє (Рїбак, Перєєлє. Рада, 1953, 168); Схвалєний ревоком, Бує Ворошиловїєж розроблєний маршурт (Бажан, Вїбр., 1940, 163); Посїлєячє до Рад своїх прєдстєвнїкїє, вїборці дєють їм нєкєлє. Рєдї повиннї сєвєчасно розгєлєнутї єєї нєкєлє,

схвалені зборами виборців (Ком. Укр., 6, 1975, 47); // схвалено, безос. присудк. с. Основні, вирішальні напрямки розвитку нашого суспільства схвалені з'їздом, а значить, і всім радянським народом (Вітч., 1, 1962, 185).

СХВАЛЕННЯ, я, с. Бвзнавня чвіхось дій, вчинків, рішень і т. ін. добрими, правильними; позитивне, доброзичливе ставлення до кого-, чого-небудь; позитивна оцінка, похвала. *Монотіпну гуртованість багатонаціональний радянський народ демонструє своєю працею, своїм одностайним схваленням політики Комуністичної партії* (Матер. XXIV з. КПРС, 1971, 87); *Позсхвалення серед присутніх сприйняв [Попович] як схвалення свого чергового дотепу* (Головко, II, 1957, 462); *Микоша відчує батьківське схвалення* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 171).

СХВАЛІТИ *див.* схвалювати.

СХВАЛЮВАТИ, а, е. Діспр. пас. теп. і мин. ч. до схвалювати; // схвалювано, безос. присудк. с. На роман Миколи Гавеського зразу з'явилось кілька рецензій, і всі суперечливі. Одностайно схвалювано майстерність письменника, але спосіб зображення описуваних подій викликає у деяких рецензентів заперечення (Гжизький, Вел. надії, 1963, 216).

СХВАЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. схвалювати.

СХВАЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **СХВАЛІТИ**, схвалю, схвалиш, *док.*, *перех.* Вважати добрими, правильними чві-небудь дії, вчинки, рішення і т. ін.; давати позитивну оцінку чомусь, хвалити щось. *В душі мати не схвалювала доччиного вибору, але й не наважувалася її розраджувати* (Чорн., Виволо. земля, 1959, 13); *[П р о к і п:] Мої бочки славеться на весь район. Всі баби схвалюють* (Корн., II, 1955, 76); *Виступаючи на передвиборних зборах під час зустрічей в кандидатами у депутати, виборці палко й одностайно схвалюють ленінський курс партії* (Ком. Укр., 6, 1975, 48); *Цієї пісні не співали тут ще ні разу, тому Павло мимоволі глянув на Чугая — чи схвалить він його вибір* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 30); *Столяр Яків схвалює думку хлопця. Але поради не тримати в тасмиці* (Ю. Янов., II, 1954, 12); *Технічна рада ствердила Павлові розрахунок. В центральному управлінні теж схвалили і* (Мущк., Серце..., 1962, 243).

СХВАЛЬНИЙ, а, е. Який виражає схвалення; сповнений схвалення. *На обличчї Бориса Петровича грала широка схвальна усмішка* (Собко, Скеля..., 1961, 12); *На постійнодіючій виставці костюм зібрав найбільше схвальних і навіть захоплених відгуків* (Коз., Листн..., 1967, 165); — *То панська наука, а нам потрібна своя, — приголомшив його Роман під схвальні голоси хліборобів* (Стельмах, I, 1962, 373).

СХВАЛЬНО. Присл. до схвальний. *Члени комісії схвально позитивували головами* (Кучер, Дорога..., 1958, 60); *Рецензенти.. відгукувалися про дисертацію схвальнo і рекомендували допустити її до захисту* (Загреб., Спєка, 1961, 46); *Пан Чорнокижний обкружує навколо близнят, щось схвальнo змижнує у роздвоєну бороду та й пішов до другої світлиці* (Стельмах, I, 1962, 81).

СХВАТИТИ *див.* схватувати.

СХВАТИТИСЯ *див.* схватуватися.

СХВАТКА, в, ж. 1. Првстрій для підтримки або з'єднання чого-небудь. *Схватки рами.*

2. *Рідко.* Сутичка ворожих військ; бій. *Раз у схватці з татарами убили під дідом коня* (Стор., I, 1957, 81); *[О р л в к:] Ми б'ємось день і ніч! Я втрапив лік атакам. контракакам і рукопашним схваткам штиковим* (Лєв., Драма..., 1967, 83).

СХВАЧУВАННЯ, я, с., *розм.*, *рідко.* Дія за знач. схватувати і схватуватися.

СХВАЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **СХВАТИТИ**, схвачу, схватиш, *док.*, *перех.* і *без додатка, розм.*, *рідко.* Те саме, що схвплловати. *За нею челядь покотила, Схватилиши хто що запонав: Куларка чаплато згопила, Лакей тарілками штурляв* (Котл., I, 1952, 182); *Розбівши голою рукою скло, схватив [полопенів] гострий шматок його і почав полосувати ним руку собі* (Ю. Янов., I, 1958, 209); *Не кажи владій, поки за руку не схватиш* (Номис, 1864, № 11118); *Некаче диких звірів, схвачували вони [жандарми] молодих хлопців і знали в місто* (Ірчан, II, 1958, 188); — *Мене схватили і з'язаного повели у город та прамісничо у острог* (Кв.-Осп., II, 1956, 296); *Схватили парубки Гордія і, як велику каменюку, кинули в яму* (Ірчан, II, 1958, 35); // *безос.* *Заступилася [Катря] тяжко. Уже ввечері була й почула себе недобре, а вночі як схватило: і морозило, і в жар кидало* (Головко, II, 1957, 361).

СХВАЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **СХВАТИТИСЯ**, схвачуся, схватишся, *док.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що схвплловатися. — *Зараз оце сидимо, а він уже, може, й подався куди.* — *Матюха од самого цього припущення схватився в стільця стурбований* (Головко, II, 1957, 147); — *Завтра, світом, як тільки почувте, що ватрубають в труби, схвачуйтеся .. і не гайтеся!* — *Сказав Єремїя до гостей* (Н.-Лєв., VII, 1966, 87); — *Я одскочив [від патруля] і схватився за захований браунінг* (Ю. Янов., I, 1958, 87); *Бронко відчує приплив влої сили. Тепер ми схватимось з вами, пане шеф* (Вільде, Сестри..., 1958, 488); *Легкі брижі схвачуються від бортов і — оглянешся назад — розбігаються віялом ледь помітних хвиль* (Смолиць, II, 1958, 44); *Небо насунилось, і на похмурому морі схвачувалися пінаві зривніці* (Хижняк, Килимок, 1961, 3); *Враз огнисте схватилось сонце* (Др.-Хмара, Ввбр., 1969, 65); *Сіла [Оксана] край віконця і давай би то шити..; не схватиться, моя голубочка, що узяка нема* (Кв.-Осп., II, 1956, 438); *На коня схватився* (Турн) (Котл., I, 1952, 258).

СХВИЛЮВАННЯ, я, с. Стан душевного неспокою, збудження, занепокоєння.

СХВИЛЮВАТИ, юю, юєш, *док.*, *перех.* 1. Привести в коливальний рух, викликати хвилі, збурити поверхню ріппни. *[Г а р а л а:] Щоб здохнути руку ці дівочу, Пройду я світ від педня до півноті, Своім човном схвилюю всі моря, Здобуду світ, корону, перли, славу* (Коч., Я. Мудрий, 1946, 26).

2. Внести з душевної рівноваті, викликати тривогу, занепокоєння, хвилювання. *У стариз папераз космопольці знайшли повідомлення, що дуже їх схвилювало* (Дочч., II, 1956, 19); *Мене схвилювали, читачу, твої справедливі листи — в них серце і душу гарячу вкладаш по-дружньому ти* (Уп., Вірні..., 1957, 140); *Звістка про те, що Юрко Жменяк пішов від батька, так схвилювала Верону, що вона того дня не знала, куди себе приткнути* (Томч., Жменяки, 1964, 209); *Вміщені на обкладинці журналу портрети страчених декабристів глибоко схвилювали Шевченка* (Слово про Кобзаря, 1961, 122).

СХВИЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *док.* 1. Зазнати коливального руху, вкритися хвилями, збуритися (про поверхню рідин). *Сколхнулось море і схвилювалось* (Вас., I, 1959, 116); *Червоне вино схвилювалось У кулях, налитих по друг* (Перв., II, 1958, 159).

2. Позбавитися душевної рівноваті, сповнитися тривогою, занепокоєнням, хвилюванням. *Наталя, безумовно, схвилювалась. Мати справу з живою людиною — вовсім не те, що лікувати ляльок* (Дочч., VI, 1957, 10); *Данькові раніш не доводилось бути в Хорлаз, і зараз, коли він вперше побачив перед собою гуртик самотніх задумливих тополів ген-ген, на межі землі і неба — схви-*

лювався так, наче зустріє зненацька в незнайомім краю когось знаного з дитинства (Гончар, II, 1959, 45).

СХВИЛЬБОВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до схвильбовати. До хати обві денщик. Він був чимсь схвильбований і безцеремонно почав торкати за плечі офіцера (Павч, В дорозі, 1959, 131); *Образно. Вона боляла думати про це — і разом з тим увяла собі білде обличчя [о. Василь]. і розхристані, схвильбовані передсмертний віддихо груди (Копюб., I, 1955, 328); // у знач. прикм. Їм човнами любо жати По схвильбованій воді (Мур., Піонер. слово, 1951, 153); Іду я вольною землею Понад схвильбованим Дніпром (Бичко, Сійся., 1959, 75).

2. у знач. прикм. Виведений із стану душевної рівноваги; який відчуває тривогу, занепокоєння, хвильбовання; неспокійний, збуджений. Електричне світло раптом задала велику світлицю.. Ся зміна була така раптова, що схвильбована юрма застигла (Копюб., II, 1955, 87); 25 квітня 1838 року на квартирі Брюловова схвильбованому Тарасові було вручено відпускну (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 29); Поет стояв блідий, схвильбований (Кач., II, 1958, 17); *Образно. Місто велике, схвильбоване, блідло, тремтіло від жаху (Зеров, Вибр., 1966, 330); // Який виражає стан душевного неспокою; який має неспокійний, тривожний вираз. Світло впало на ціле море напруження, схвильбованих облич, і крізь вікно в тату влетіла стоока тривога (Копюб., II, 1955, 177); Ткаченко сидів на підлозі перед Щорсом в білій сорочці і не зводив із своєю надцига гордого схвильбованого погляду (Довж., I, 1958, 187); На печі колишній солдат не міг спити кашлю, і Чубенко це раз побачив його без міри схвильбовані очі (Ю. Янов., II, 1958, 217); — Дозвольте звернутись в особистих справах, — почує Журба густий і, як йому здалося, схвильбований голос Смоли (Ткач, Жди., 1959, 10); // Пройнятий, сповнений хвильбованням. В стані схвильбованої заміряності, ніби в мареві, що робить світ схожим на казку, рушили вони далі (Гончар, II, 1959, 71); Полонези, маурки, прелюдії Шопена становлять у своїй цілості болюче схвильбовану розповідь про трагедію Польщі, трагедію польського народу (Рильський, IX, 1962, 164).

СХВИЛЬБОВАНІСТЬ, ності, ж. Стан за знач. схвильбований 2. — Я вже люблю тебе, мою сестру рідну, — говорила схвильбовано Зінка, і ця схвильбованість передавалася гості (Шпиль, Балайда, 1957, 59); Ясно погує [дівчина] перед об'єктивом. І, видно, без зички їй це — тим-то таке напруження в лиці і схвильбованість (Головко, I, 1957, 445); Похвалив [учитель] за схвильбованість викладу, за грамотність (Хвильняк, Тамара, 1959, 10).

СХВИЛЬБОВАНО, Присл. до схвильбований 2. Він схвильбовано замовк, немаче розувиє усті слова (Довч., V, 1957, 476); Пережого! Схвильбовано калатається серце, і все тіло тремтить від рабської перенапрує, грав кожкою жилавою від повноти молодих сил (Гончар, II, 1959, 25); Джмелик засунув руки в пащу сіно, сказав заміряно і схвильбовано: — Приташанське. По папаху чую (Тют., Вир, 1964, 269); Моє зачарований стою, схвильбовано дивляю, красу природи пізнаю в її одвічних русі (Гонч., Вибр., 1959, 274).

СХЕМА, и, ж. 1. Спрощене зображення в загальних рисах системи, будови чого-небудь або взаєморозташування, зв'язку частин чогось. Другий урок відбувався в класі зв'язку. Столи з телефонними апаратами, телеграфні ключі, скатки проводу, на стінах схеми різних апаратів (Вагмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 10); Чернишов склав нову схему стратиграфії Уралу, що дала уявлення про склад і послідовність залляння гірничих

порід (Наука., 9, 1956, 34); Віктор дістає книжки про роботу сталеливарного цеху, роздобує і схему побудови печі (Довч., V, 1957, 365); Докладне ознайомлення учнів з кінематичними схемами потрібне для успішного засвоєння способів розбирання і складання механізмів машин (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 135); Брянський дістає із своєї планшетки якісь схеми і записи з формулами (Гончар, III, 1959, 84); // План побудови, організації чого-небудь. Справа не в прекрасній схемі організації і не в назві її (Еллава, II, 1958, 132); Схема водопостачання залежить від джерела водопостачання і якості води в ньому, від рельєфу місцевості, від вмісту споживачів до якості води (Довідник сіль. будівельника, 1956, 257).

2. Виклад, опис, зображення чого-небудь у загальних, головних рисах, без деталізації, подробиць. Син вивозить в кіс стару забуту смертю мати., але під непереможним впливом багання точ раз добре поноїсти і вишити на похоронах — забирає її назад. Ця схема може видатись Вам грубою, але ж це тільки схема і, зичайно, важливіше, як вона розроблена (Копюб., III, 1956, 389); Стилісти.. повинна мати межі, бо часто її позитивні якості можуть обернутися проти неї самої: схема нездатна передати живую тканину слова (Ю. Янов., II, 1954, 83); Сюжет античної поеми [«Енеїда»] був для Котляревського лише стежем, яка під його пером наповнилась яскравими, живими образами і картинами, зв'язаними поетом в дійсності (Іст. укр. літ., I, 1954, 155); // Готова графретна формула чого-небудь; чийсь образ у спрощеному, збідненому вигляді. Для втілення в мистецтві образу сучасника треба мислити завжди значними соціальними категоріями в усій різноманітності суперечностей почуттів, з глибокими підтекстами.. Інакше на екрані дедалі частіше почнуть з'являтися ходячі схеми замість живих радянських людей (Довж., III, 1960, 8); Ми, дорослі, керуючись абсолютно щирою любов'ю до дітей, задалегідь наготували для них безліч різноманітних схем. І не помітили, що чим самим звільнили дітей від необхідності самостійно думати (Наука., I, 1973, 29).

СХЕМАТИЗАТОР, а, ч. Той, хто схильний до схематизації.

СХЕМАТИЗАЦІЯ, і, ж. Дія за знач. схематизувати. Критика сказала своє рішуче слово проти надмірного ідеалізування і схематизації позитивного героя, обмеження сфери вилує його ідеїдуальним рис і якостей, збіднення духовного світу (Вітч., 4, 1963, 117).

СХЕМАТИЗМ, у, ч. Спрощеність, графретність у мисленні, зображенні, побудові і т. ін. чого-небудь. Найбільший гріх формалізму — це відірваність від життя, .. відірваність від народного ґрунту. А за цим ідуть усі: натуралізм, екзотика, схематизм (Тяч., III, 1957, 50); Застосування математичні має на увазі зведення складних економічних явищ до простих теоретичних схем, зручних для перетворення в математичні формули. Але це не повинно означати сповзання до мертвого схематизму й спрощенства (Ком. Укр., 2, 1965, 38); В реалістичному характері Наташки Котляревський пережив схематизм, властивий багатьом п'єсам епохи класицизму й багатьом комічним операм (Ком. Укр., 9, 1969, 83).

СХЕМАТИЗОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до схематизувати; // у знач. прикм. Схематизовані зображення.

СХЕМАТИЗУВАТИ, їю, їшч, недок. і док., перех. Змальовувати, зображувати, уявляти що-небудь у схематичному, спрощено-узагальненому вигляді. Вони [соціологізаторські ідеї] знайшли свій вираз у спробах схематизувати історичний процес, позбавити його

конкретності, відірвати дослідження від вивчення фактів (Вісник АН, 6, 1957, 4).

СХЕМАТИК, а, ч. Те саме, що схематизатор. Тільки в уяві схематика й ідеаліста процес розвитку культури представляється прямою лінією (Еллан, II, 1958, 179).

СХЕМАТИКА, н, ж., рідко. Те саме, що схематизм. **СХЕМАТИСТ**, а, ч., рідко. Те саме, що схематизатор. **СХЕМАТИЧНИЙ**, а, е. 1. Поданий у вигляді схеми, креслення; який є схемою (у і знач.). Схематичне зображення літака; Схематична карта.

2. Поданий в основних, загальних рисах, без деталізації, подробиць; зображений у спрощено-узагальненому вигляді. Нове життя породило нову людину — і ми бачимо в нашій літературі.. цілу низку не схематичних ідеальних героїв, а живих, прекрасних у своїй конкретності і людській складності радянських людей (Рильський, IX, 1962, 17); Твори періодичного мистецтва дуже реалістичні. Тільки в поодиноких випадках зустрічаються умовні (схематичні) зображення (Нарисп стар. іст. УРСР, 1957, 20).

СХЕМАТИЧНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до схематичний. Схематичність і умовність жіночих статуєток та фігурок творин, деяка стандартність сюжетів та способів виготовлення зображень, що погодять з віддаленим одне від одного поселенням, свідчать про єдність релігійного світогляду трипільських племен (Нарисп стар. іст. УРСР, 1957, 62); Історія мистецтва свідчить, що тенденції до площинності і схематичності завжди шкідливі правдивому розкриттю ідейного змісту (Мист., 5, 1961, 19).

СХЕМАТИЧНО. Прися. до схематичний. Образ Батьківщини — теоретично не створює, образ Батьківщини схематично не побудуєш, образ Батьківщини, не відчуючи глибоко, не проспівавши, в серці не знайдеш (Тяч., III, 1957, 178).

СХЕМКА, н, ж. Зменш. до схе́ма.

СХЕМНИЙ, а, е, спец. Стос. до схеми дії якого-небудь приладу. Схемні особливості телевізора.

СХИБИТИ, блю, бши; мн. схиблять; і СХИБНУТИ, ну, нши, док. 1. *неперех.* Неправильно, не так, як треба, зробити що-небудь, допустити помилку в своїх діях, вчинках, думках, оцінці кого-, чого-небудь і т. ін. Можна вибачити мені на сей раз, бо за весь час, що ми в Києві, всього раз сталося, що я схибла в листуванні (Л. Укр., V, 1956, 117); Щоб не схибити, буває, плуначачи те чи інше розпорядження, краще вичити його напам'ять (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 282); Він чергує перший раз! Стежить Славік у тривозі, щоб не схибити іде... (Забіла, У. світ, 1960, 17); Підпільний комітет не схибить і діятиме так, щоб не відбиватися від ворога, а нападати і бити його (Д. Бедак, Плем'я..., 1958, 85); — Відшукаємо його, випуємо. Конче відшукаємо. На цей раз не потрапило, вдрує не схиблю, — говорить Панас (Тулуб, Людолови, I, 1957, 458); Усе пережите і передумане вилилось у нього в одне, рішуче боротися за Дашу. Він каже, в чому неправий Аркадій Левчук і в чому схибла сама Даша (Жур., Вєтір., 1958, 223); Не схибнує (Кирило Іванович) ні разу, так що через рік сидів уже на місці помічника столоначальника (Мирний, I, 1954, 156); Себе з нас кожен почував водчим, і хай ми творим без візріце — дарма. Ми не відступим. Не схибнемо. Не збочим. Ми віримо. Вагань у нас нема (Дор., Тобі..., 1959, 7); // Не влучити в ціль, зробити промах. Раз на овка зуха дав [Мирон]; удрує схибти; ва третім разом вяряд у пенюк всадив... (Мирний, I, 1949, 180); Перші два рази вона влучила, третій постріл схибив (Довч., II, 1956, 274); Так хизлювався [Давньо], що, певне, схибив, бо бандит продовжував повзати (Цюпа, Три явори, 1958, 37).

○ Рука не схибить (не схибне) чия — хто-небудь влучить у ціль, не промахнеться. — Рука моя не схибне і на голові такого зрадника (Ле, Україна, 1940, 197); Рука схибить (схибне) чия — хто-небудь не влучить у ціль, промахнеться. — Ви помилились, дорога міс, — відмовив майор, — але я озоче заплатив би зайвий долар за те, щоб побачити, як рука цього китайця схибить (Довч., VI, 1957, 413).

2. *неперех.* і без додатка. Утрачаючись, слабнучи, підводити кого-небудь (про пам'ять, зір, слух і т. ін.) Василь на стелю дивився, хмурився, кришивсь... Видно, він щось пригадував, та на сей раз полжа схбила його (Мирний, IV, 1955, 111); Нашого танкіста не схибив гострий зір... (Сос., II, 1958, 464); Зауважте! [юха] на тиліому воєні. Де уже де, а тут той смак не схибить: Всього в ній є, і диму теж вповні (Бачко, Сійся..., 1959, 157); До останнього подиху він буде нищити нечисть, що ступила на землю його батьків і дітей. Не схибне око, не затремтять рука, не здригнеться серце (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 563).

3. *неперех.* Загубити правильний напрямок руху, дорогу і т. ін.; збитися. — Хтось з дороги схибив та перевернувся долі (Фр., VIII, 1952, 346); Ідучи поперед, Оленчук все частіше зупиняється, щоб зорієнтуватися. Потім, мовби випрадуваючись, звертається до Броннікова: — Вірите, товаришу комісар, ніколи ще так не боявся схибити, збитися у Сиваша, як оце зараз... (Гончар, II, 1959, 415); Той не схибить, хто бачить крізь заціплені Чорноморських рибалок воєні (Рильський, Зим. запвск, 1964, 10); // *перех.* Збитися з правильного життєвого шляху, почати вести хибний спосіб життя. Чемний, культурний [лейтенант міліції Кульбака], одначе якцо ти де-небудь схибив, не у той бік задивився, кишені чиєсь переплутав, уже він тебе за шірку та в дитячу кімнату міліції для ближчого знайомства... (Гончар, Бригантина, 1973, 32); Схибить у когось із сусідів дитина, — звертаються.. за порадою: як бути (Рад. Укр., 8.III 1963, 2).

4. тільки схибнути. Те саме, що схибнутися 1. Турок оступився і схибнув набік. Дикун скористався з цього і новалив ворога на землю (Добр., Очак. розмір, 1965, 89).

СХИБЛЕННИЙ, а, е, розм., рідко. 1. Помилковий, неточний, неправильний. Схіблений удар — і життя борця грозила велика небезпека (Фр., VI, 1951, 9).

2. на кому — чому, *перен.* Який має надзвичайну пристрасть до кого-, чого-небудь.

СХИБНУТИ *див.* схибити.

СХИБНУТИСЯ, нуся, ншися, док. 1. Утративши рівновагу, похитнутися на бік. Ой пліше човен, води пожен, коли б не схибнувся, Десь поїзав мій мильський та коли б повернувся (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 340); [І з о г е н:] Ти здержуєш усю будову нашу, хоч сам невідний; а як ти схибнешся, впаде наш стовп, розвалиться наш дім (Л. Укр., III, 1952, 296); Несе мужик у човочках Додою свячене: Яйца, паску і ковбаси Я пороса печене... І схибнулись нові човни, Затрапилось свячене, І в болото покотилось Пороса печене (Рудан., Тв., 1956, 136).

2. на кому — чому, *перен.* Надміру захопившись ким-, чим-небудь, втратити розсудливість. — Санка, мабуть, схибнула на цих шпигунах та пригодат! Але ми з Пааляком ловчки слухали її теревені (Збан., Мор. чайка, 1959, 182).

○ Схибнутися з розуму — збожеволіти.

СХИЗМА, в, ж., *церк.* 1. Розкол у християнстві протягом середніх віків (перев. про поділ православної і католицької церков).

2. Те саме, що православ'я. — Вони [хлопи] нас

обох ненавидять через те, що ми оступились од схи́зми (Н.-Лев., VII, 1966, 161); — Князі Заславські й Збаржські й усікі інші недавно були схизматиками і українцями. І ти же, бабо, трогои не позавочора перейшла в схи́зми на католицьку віру (Н.-Лев., VII, 1966, 60).

СХИЗМАТ, а, ч., церк. У католиків — назва православних. — Вільшанські схизмати (По три сем'ї [сім'ї], по чотири Живуть в одній хаті (Шевч., I, 1963, 86); Польські шляхтичі низенько вклонялись пизатому рейтарові, що ємав кудись полохених схизматів (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 459); Тих, кому захочеться взяти булаву, немало. Важливіше сидерти її з рук схизмата Хмеля (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 104).

СХИЗМАТИК, а, ч., церк. Те саме, що схизмат. — Рятуй нас, княю! Сталася страшна подія! — говорив один пан, ледве згодячи дух. — Кривоніс з своїм загонем напав на Полонне. Схизматики, українські міщани одчинили йому браму (Н.-Лев., VII, 1966, 194).

СХИЗМАТИЦЬКИЙ, а, е, церк. Стос. до схизми (у 2 знач.) і схизматиків. — Це безперечно оті схизматичькі поні підбили вас до бунту. Приведіть сюди тих схизматиків! — крикнув Времія до своїх драгунів (Н.-Лев., VII, 1966, 165).

СХИЗМАТИЧКА, и, ж., церк. Жін. до схизматик. **СХИЗМАТСЬКИЙ**, а, е, церк. Стос. до схизми (у 2 знач.) і схизматів. — Острозкий скористався руським друкарем Федором для друкування схизматського богослов'я.. (Ле, Наливайко, 1957, 18).

СХИЛ, у, ч. Похла поверхня чого-небудь. Мороз виповняє глибокі чорторії, що збігали в долину по схилу прибережного узгір'я (Коцюб., I, 1955, 344); Коні мчали в напрямі на село Ладош. Вони лежали десь на схилі правого берега Удаю (Мик., II, 1957, 269); По крутих схилах балки росли буйні трави (Цюпа, Три явори, 1958, 30); Марина, закривши руки очі, сіла на схил могили (Дмит., Наречена, 1959, 190); // Місцевість з похилою, спадистою поверхнею. Настя йшла поруч Сагайдачного положистим схилом (Тулуб, Людолови, I, 1957, 67); Гордицька жила над зоміляним потоком, що збігав із схилу і вливався в ріку (Чорн., Визвол. земля, 1959, 12); // Похиле положення. Рельєф ділянки [розсадника] повинен бути рівним, з невеликим схилом (не більше 5°) (Озелен. колг. села, 1955, 20).

◇ На схилі дня (зміи, літа) — у кінці дня (зими, літа). Віддавши шану Каспій окрасі, на схилі дня, як сонце йшло на спад, з примор'я ми... до Дажика вернулись назад (Гонч., Вибр., 1959, 257); На схилі літ (віку, житт'я) — на старості, при наближенні старості. Аз, осінь, осінні! Всім дано світлі, Як мовлять мудрі: знать добро і зло. Одні на схилі літ живуть, як діти, Другим же розум скрашує чоло (Мал., Книга., 1954, 83); На схилі віку Марко Лукчи постійно не працював у труні, а більше гастролював (Збірник про Кроп., 1955, 332); На схилі життя Крижський візнавався, що важкі були ті часи, коли він ступив на шлях поета (Рад. літ-во, 6, 1967, 38).

СХИЛЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мнв. ч. до схилити. Скрізь плач, і стогін, і рибання, Несмілі поклити, слабі, На долю марні наркани І чола, схилені в журбі (Л. Укр., I, 1951, 54); Забайко, схилений над нею, не вважився доторкнутися своєї дитини (Вільде, Намі батьки..., 1946, 39); Голова його була схилена, а малючка висіла низько над столом (Шовк., Інженери, 1956, 120); Побачила [Ганна Михайлівна] тільки вузьку спину і ляску потилицю, трогои схилену набік (Жур., Вечір., 1958, 187); Вітрами схилена сосна До самої землі, Мог туго напнута струна, Бринить у ранній млі (Бичко, Простота, 1963, 14).

2. у знач. прикм. Який схилився, роблячи що-не-

будь; який зігнув верхню частину тулуба. Схилений виноградар копається в ситій землі (Коцюб., II, 1955, 409); Він зупиняє погляд на схилений постаті Супруна Фесюка (Стельмах, II, 1962, 108); // Який спустився донизу, перекосившись від часу, від своєї ваги і т. ін. Стоїть схилена хата, Наче баба горбата (Фомін, Вибр., 1958, 228); Ти.. так мене чекав, а я й не знав, що ти мене давно зміняв на темну домошину, зміняв мене давно на схилені хрести... (Сос., I, 1957, 261).

СХИЛЕННЯ, я, с. Дія і стан за знач. схилити, схилити і схилитися, схилятися. Ім'я лікаря Нен-Сагора завжди вимовлялося з глибокою пошаною і шанобливим схиленням голови (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 268); Палкий патріот М. Максимович вахище пріоритет російської науки, виступав проти рабобільного схилення перед Заходом (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 116).

△ Магнітне схилення; Схилення магнітної стрілки — кут між географічним і магнітним меридіанами у даній точці земної поверхні. Він [І. М. Симонов] вперше встановив 27-денну періодичність магнітного схилення (Відатні вітч. географи..., 1954, 65); Схилення світїла — кутова відстань світїла від небесного екватора.

СХИЛИТИ див. схилити.

СХИЛИТИСЯ див. схилятися.

СХИЛОК, яку, ч., рідко. Те саме, що схил. Холодна гора височенна, а схилок у долину повільний і рієнький (Вовчок, VI, 1956, 310).

◇ На схилку літ (днів і т. ін.) — те саме, що На схилі літ (віку, житт'я) (див. схил). Згорюваний, збідований, він [Т. Шевченко] на схилку літ діався в майбутніми шанувальниками: «40 літ праці не принесло мені ані грошей, ані слави...» (Вітч., I, 1970, 214); [Я р о с л а в:] Так, беремо ми в юності супругу, Проте її не знаємо тоді, І лиш в тригогах, отрапах і біді На схилку днів пізнаємо в ній друга (Коч., III, 1956, 90); Сбице на схилку — сонце на заході. [З е т:] Вже хутко вечір. Сонце вже на схилку (Л. Укр., I, 1954, 450); Сонце було вже на схилку, коли до села прикушпила [прийшла] пішки із Хортишок караульна рота (Гончар, II, 1959, 226).

СХИЛЯННЯ, я, с. 1. Дія за знач. схилити і схилитися.

2. Почуття глибокої поваги до кого-, чого-небудь, захоплення кимсь, чимсь. Тоді я помітив, що батько й син ставилися до Тичини з особливою пошаною, рідною глибокому схиланню перед його талантом (Мас., Роман., 1970, 76); Схилання перед формалізмом і абстракціонізмом — це ніщо інше, як відступництво від принципів партійності і народності радянської літератури і мистецтва, від марксизму-ленінізму (Рад. Укр., 9. IV 1963, 2).

3. Нязькопоклонство перед ким-, чим-небудь. Боротьба з рутинерством, догматизмом, схоластикою, схиланням перед усім іноземним інкримінувалося Ушинському як боротьба проти reality і церкви, як політична неблагондійність (Рад. Укр., 2. III 1974, 2); Саломі на його честь... схилання, урочисті пишні зустрічі — все приймалося Наполеоном як цілком заслужене (Кочура, Зол. грамота, 1960, 58).

СХИЛЯТИ, яю, яєш, недок., **СХИЛИТИ**, схилю, схилиш, док., переж. 1. Змінювати прямие положення на похиле, нагнувши, опустивши що-небудь; нахилити. Маріуца ставала .. на коліна і схиляла за віжки. Мала, обмізла шканина сужно схилала голову і не рудалась з місця (Коцюб., I, 1955, 371); Чумаг іде, подивитись Та й голову схилисть (Шевч., I, 1951, 48); Не обертаючи голови, промовив [князь] незголомно: — Заїко! — За хвилину Заїка вже стояв на балконі й почтливо схилював спину

за кріслом князя (Хотк., I, 1966, 113); *Уздриши Дениса, вона зазальмувала і, схиливши велосипед набік та өпершись лівою ногою в землю, вийшла з нього* (Тют., Вир, 1964, 245); *Він замовк і схилив голову* (Головко, II, 1957, 9); // *на кого—що, над ким—чим, до кого—чого*. Опускаючи, наближати або притуляти до кого-, чого-небудь, класти на когось, щось. *Узявши обое старі виводити Марусю.. Наум сердиться, кричить на жінку, що йому не помага; Настя ворчить [бурчить] на нього, що... він дочку на неї схилил...* (Кв.-Осн., II, 1956, 81); *Сідав [Любов] за крісло на бильці, схилив голову на стипку близько голови Ореста* (Л. Укр., II, 1951, 92); *Верба до акації віти схилив* (Кривж., Калви. міст, 1940, 82); *Схилила над мєю [мережкою] дічина важку голову* (Мирний, I, 1949, 327); *Теплий вітерець.. схилив до землі білі келехи ромашок* (Коз., Вибр., 1947, 75); *Сотнями йдуть големські пожеги, оголені мечі схилили дружинники на праве плече* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 567).

Схилати (схилити) голову (голівку) на груди (на плечі) — нахилити голову так, щоб вона торкалась чийсь-небудь грудей, чийогось плеча. *Вона схилила голову на материне плече і перебирає в неї на шиї дукати* (П. Куліш, Вибр., 1969, 65); — *Ой Юро, який ти добрий і смішний, — повеселішала дівчина, притулила свій перший подарунок і точнісінько, як і всі дівчата, схилила йому голову на груди* (Стельмах, II, 1962, 364); Схилати (схилити) коліна — опускатися, ставати на коліна. *Латники, що вартували біля брами, побачили, як чернець схилив коліна, звів очі до неба і став молитися* (Рибак, Перепл. Рада, 1953, 112).

◇ Не схилити (не схилити) голови (голів, чолі, чол, шиї) перед ким — чим, рідше кому, чому — не визнавати себе переможеним, не здаватися кому-, чому-небудь. *Вони не схилив перед катом чол, продажних шкур немає в їхні стани* (Сос., I, 1957, 479); *Міста і села всієї України не схилили голови перед загарбниками. Партизани і підпільники вступають у жорстоку боротьбу з ворогом* (Д. Бедзик, Плем'я..., 1958, 6); — *Перед султаном не склонимось ми, Шиї не схилим магнатам, З рідними будемо жити людми, З другом і братом* (Рильський, III, 1961, 174); *Не схилити (не схилити) прапора (зброї) — не здаватися кому-, чому-небудь; не визнавати себе переможеним. — Слава, честь більшовику, що в своєму у полку він прапора не схилив, нас від нана визволяє!* (Тич., I, 1957, 184); *Хоробрій зброї не схилив, Вперед іде на битю дороги* (Ус., Лави..., 1948, 109); *Схилати (схилити) голову (голови) перед ким — чим і без додатка: а) виявляти шанобливе ставлення до кого-, чого-небудь, віддавати шану комусь, чомусь, перев. опускаючи голову. Побачивши забитих, Гамалія зупиняється і пишно оглядається в кожне обличчя, щось тихо шепочуки сам до себе. Перед кожним героєм зупиняється і схилив в жалобі сиву голову* (Тют., Вир, 1964, 542); *Схилив голову свою, Кладу букет веселих квітів Над прапом тих, хто у бою Завоював нам право жити* (Нех., Ростіть..., 1947, 64); *Тут [в Арджанті] кожен приїждий схилив голову перед талантом великого індійського народу* (Минко, Наместе..., 1957, 24); *Всі загорожі скинули шапки і шанобливо схилили голови. Кошовий говорив тихо: він давав накази* (Довж., I, 1958, 238); — *Вшануймо його світлу пам'ять мовчанням! Цілу хвилину на майдані панувала глибока тиша. Тисячі людей схилили голови* (Головко, II, 1957, 628); б) опускати голову, вітаючись з ким-небудь. *То був справник, сідюватель [слідчий], стряпчий. Кріпаки при її проїзді, низько схилиючи голови, одорокалися* (Мирний, IV, 1955, 195); — *Доброго здоров'я князеві! — тихо промовила Гризельда й ледве схилила*

свою важку од русих кіс голову

(Н.-Лев., VII, 1966, 47); в) підкорятися кому-, чому-небудь; погоджуватися з кимсь, чимсь. [Мартіан:] *Ні, Валенте, не з пб-слуку сліпого я прошу тебе скоритися братерській волі. Брат Ізоген довів так безперечно потребу жертви, що і сам я мусив схилити голову* (Л. Укр., III, 1952, 301); *Схилати (схилити) чолі (шию) перед ким — чим, рідше кому — чому: а) визнавати себе переможеним, погоджуватися, примирятися з кимсь, чимсь. [Хвора:] Образу у сльозами зустрічала І перед кривдою схилила я чолі, Коли вона на мене наступала* (Л. Укр., I, 1951, 119); б) виявляти шанобливе ставлення, шанобливу повагу до кого-, чого-небудь. *Тогочасний читач, добре знаючи суспільно-політичні обставини, в яких вишикала пушкінська «Туча», низько схилив чолі перед глибокою думки, благородством серця і громадянською сміливістю поета* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 28).

2. перен. *Навертати, спрямовувати, приваблювати до кого-, чого-небудь. Я, шукаючи коханья, У тузі вирішиш востаннє Наїму чарами схилити* (Пушкін, Руслан і Людм., перекл. Терещенка, 1949, 21); *Він схилив кожно до себе своєю ладіною вдачею і зміняв на диво швидко зав'язувати в нову людину дружесколюбні відносини* (Збан., Ліс. красуна, 1955, 109); *Дурені Не знав він того, що схилили її [Афіну] вже не здається.. Боги так швидко думок не міняють* (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 61); // *до чого*. Викликати певний настрій, бажання робити те, що назвапо в додатку. *Холодна гірська ніч на чужині мимоволі схилила до інтимності* (Гончар, III, 1959, 82); *У невеличкому залі Дворянського зібрання із [делегатів] вибралося сто двадцять п'ять. Саме місце зборів схилило до невелик жартів та похмурих дотепів* (Смолич, Рече та стогне..., 1960, 578).

Схилити серце до кого — прихильно поставитися до кого-небудь. *Таки частесенько здається.. Що мир, лукавий, як дівча, Цього на людях уката, А серце схилив до другого, Призорне потай дорогого, — І хто всю душу віддає — В кайдани врадню закує* (Граб., I, 1959, 87).

3. *до чого і рідко у що, в інфін., перен.* Перекопувати, умовляти, примушувати робити що-небудь, погоджуватися на щось. *Побував він і на Дунаї, був учасником Молдавського походу, схилив буджайські нападників татар у підданство Росії* (Полт., Дят. Гоголя, 1954, 5); *Кінчилися ці розмова тиж, що Ярош пообіцяв Байді свою допомогу — будь-що схилити і Миронця, і правління армії до механізації ферм* (Д. Бедзик, Серце..., 1961, 16); *Попи до послугу схилили Своїх обдіраних братів* (Гірник, Стартують..., 1963, 25).

4. *із запереч. в е, перев. док., перен.* Перемогти, підкорити кого-, що-небудь. *Не схилить утрома і голод-біда. Тепер він свідогий червоний солдат* (Сос., I, 1957, 331); *Зросли ми — дужа сила — Нас Жовтень колаше; Того нікто не схилить, Хто з нами поряд стає* (Ус., Лави..., 1948, 11); *Душа твоего нікто не міг схилить* (Павл., Бисгриня, 1959, 166).

СХИЛЯТИСЯ, яся, яється, недок., СХИЛИТИСЯ, схилбся, схилїться, док. 1. Змінювати своє пряме положення на похиле, нагнувшись, опускаючись. *Делікатні гілки смерек-ляли схилиються вниз* (Н.-Лев., II, 1956, 415); *Дуби схилилися над урочищем, і вітер збивав на них зелену піну* (Тют., Вир, 1964, 434); *Варвара вже не схилалась. Лиш груди в неї все ще скакали, а голова схилилася низько* (Кочуб., II, 1955, 172); *Вона [чаша] важко схилилася набік і впала на підлогу* (Довж., III, 1956, 61); *Величезна залізобетонна будівля.. тільки схилилася набік на розтропичені [бомбою] колонати* (Ткач, Плем'я..., 1961, 19); // *на кого — що, над ким — чим, до кого — чого*. Змінюючи пряме положення на

похиле, притулятися, наближатися до кого-, чого-небудь або спиратися на когось, щось. Уляна теж схилється до малюнка, придивляється до нього (Стельмах, I, 1962, 145); Сидить батько кінець стола, На руки схилився, Не дивиться на світ божий: Тажко важується (Шевч., I, 1963, 25); Старі ж радяться з сватами, а Данило схилився до мене ближнього (Вовчок, I, 1955, 63); Коло стола.. сидить молода дівчина; вона схилилась над шиттям (Л. Укр., III, 1952, 473); Мотря мочки сиділа, схилившись на Христю (Мирний, IV, 1955, 165); Вона підійшла і схилилася над Юрою (Смолиць, II, 1958, 7); Самотній чабан в далекого берега, схилившись на гурлигу, дивився, як шалапутна ота дівчина море переробить (Гончар, Тронка, 1963, 225); // Згинаючись, нахилитися. Батько скидає піджак, сорочку, підперезується рушником і схилється над водою (Донч., V, 1957, 15); Палиця випала з його руки, і він швидко схилився, щоби підняти її (Фр., VII, 1951, 17); Черниш бачив, як упав Бранський, але не зупинився, і ніхто не зупинився. Всі, схилившись, мчали вперед, і всі щось кричали в диму й чаді (Гончар, III, 1959, 419); Михайло схилився, підняв гроші, стояв і дивився на батькове обличчя, наче намагався згадати, що трапилося з ним (Томч., Жменки, 1964, 71); // Робити уклін на знак привітання, поваги. [Х у с а:] Ти, значить, градила мене, що хочеш розлуку брати?.. [Й о г а н н а (схилється перед ним).] Ні, мій мужу й пане, прошу тебе, забудь мені те слово (Л. Укр., III, 1951, 164); Зразу ж я дав зрозуміти, хто я, і тиранові слуги Переді мною схилились (Зеров, Вибр., 1966, 305).

Голова схилється (схилилася) на груди — голова нахилється так, що торкається грудей. Кутузов важко зіткнув, голова схилилася на груди (Кочура, Зол. грамота, 1960, 297); Схилятися (схилитися) на коліно (на коліна) — опускатися, ставати на коліно (на коліна). Швидко підходить [Гаральд] до Інгерди і схилється перед нею на одне коліно (Коч., III, 1956, 25); Потім він знайшов убитого Ван-Ліна під кедром і схилився перед ним на коліна (Довж., I, 1958, 124).

◇ День схилється (схилився) [до вечора (на вечір)] — кінчається день, настає вечір. День тим часом схилється до вечора, надходить умовлена година (Ю. Янов, II, 1958, 205); День схилється на вечір, По ярах синіє жла (Мур., Хороші сусіди, 1948, 37); Схилився тоскою день над баштами Версаля (Сос., I, 1957, 281); Сонце схилється (схилилося) на захід (до обрію, надвечір і т. ін.) — сонце сідає, спускається до обрію. Уже сонце схилилось на захід, як прибули в ярмарку Кость та Настя (Вас., II, 1959, 192); Сонце схилилось надвечір (Баш, Надія, 1960, 155); Сонце вже зовсім схилилось до обрію (Збан., Доля, 1961, 31); Сонце вже геть схилиться в полудня, коли з високого верха в тухольську долину спускалося найоме нам ловецьке товариство (Фр., VI, 1951, 23).

2. перед ким — чим, перен. Підкорятися, переставати чинити опір кому-, чому-небудь; визнавати чю-небудь волю або якусь силу і т. ін. Ще раз схилється Хо перед силою, вищою й сильнішою від сили страху (Коцюб., I, 1955, 175); Погляньте: на борню Радянська йде Країна, Народні дружбою велика і міцна, І воля Партії веде її ордина, І перед ворогом не схилиться вона! (Рильський, II, 1960, 181); Не міг він стерпіти, щоб жінка і дружина його не схилилася перед ним, — це принизило б його (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 306); В'язні не втрачали надії зиртатися на свободу, не схилилися перед жорстокою долею (Хежвяк, Тамара, 1959, 209); // Визнавати чий-небудь авторитет, виявляти глибоку повагу до когось, чогось. — Схилляюся покійно перед твоім фінансовим генієм (Гр., II, 1963,

40); [Р о м о д а н:] Коли людина занадто схилється перед авторитетами, це зв'язує її волю, навіть породжує боягузтво та потворне чинопочитання (Корн., II, 1955, 304); Не лише молоді, а й Вишня, Дніпровський, Йогансен схилилися перед талантом Кузіша (Мас., Роман..., 1970, 113).

3. до чого, перен. Надавати перевагу чому-небудь, визнавати, приймати щось (певну думку, переконання, спосіб дій і т. ін.). ..пролетаріатові вигідно підтримати ту частину буржуазної демократії, яка схилється до революційного способу дій, а не торгашества.. (Левін, 11, 1970, 176); Обмеженість і вузькість літературного життя.. примусили мене все більше і більше схилитися до кінематографії як до наймасовішого, найдемократичнішого мистецтва (Довж., I, 1958, 19); Рослинний орнамент індійського килима тяжіє до живої природи, рослинний орнамент наших народів схилється до символіки, він більш геометризований і стилізований (Вол., Дні., 1958, 30); Астрофізики схилються до думки про те, що енергія квазарів має гравітаційну природу (Ком. Укр., 3, 1970, 28); В останні роки радянські вчені дедат більше схилються до висновку, що процес становлення нової української літератури починається не з видання «Енеїди», а дещо раніше — з середини XVIII ст. (Рад. літ-во, 5, 1968, 55).

Схилятися (схилиється) на бік (рідко на руч, на кóрбість) кого, чий, чюю — надавати перевагу кому-небудь, приставати до чьісь думки, підтримувати когось. Гадки розділилися. Йон з Простірою стояли на першому проекті та покладали надію на службу божу; Маріцця схилилася на Йочів бік (Коцюб., I, 1955, 275); Громада почала схилитися на руч Грицькову (Мирний, III, 1954, 50); Улас, що насумрею слухав ті суперечки, в рішучу хвилину, коли збори схилилися на користь Гната, подав і від себе слово (Горд., II, 1959, 249).

◇ Сэрце (сэрце́м) схилляється (схилиться) до кого-чого — хто-небудь прихильно ставиться до когось, чогось. [М а р'я п а:] Та воно якось і козатъ простого парубка не пристає тепер; до козатки скорій серце схилляється (Вас., III, 1960, 11); Нині до мислі правдивої серцем уважним схилися: Знання нове намагається слугу твого доступитися (Зеров, Вибр., 1966, 189).

4. на що, до чого, перен. Давати згоду на що-небудь; піддаючись умовлянням, переконанням, приставати на щось. Схиллася на Жигайову пропозицію тільки Ганна Федорівна (Шиян, Балада, 1957, 72); Він радше.. олянути дівчину.. Дехто потакував йому, і навіть Прохіра, щоб вийти в прикрого становища, схилилася до Йочового способу (Коцюб., I, 1955, 277).

СХИЛЬНИЙ, а, в, до чого, з інфін. 1. перев. до чого. Який має схильність до чого-небудь. Лариса подумала: Сергій любить самотність, а такі люди, очевидно, схильні до роздумів, вони все аналізують (Гур., Други., 1958, 88); — Яблуку справді чудове.. — Який же це сорт? — втрутилася в розмову схильна до точних наукових визначень Валентина Артемівна (Дмит., Обпалені., 1962, 190); Поет [М. Бажан] схильний обирати незвичайні, виняткові ситуації, в яких особливо яскраво розкриваються характери людей (Іст. укр. літ., II, 1956, 87); // Який має фізичні передумови до розвитку якої-небудь якості, властивості, стану і т. ін. — Тільки тепер, коли в камеру заглянуло сіре світло, а як слід розглядеді свого сусіду. Це був тридцяти-тридцятип'ятирічний чоловік, схильний до повноти (Збан., Єдина, 1959, 92).

2. перев. з інфін. Який має який-небудь намір, бажання; згодний на якісь дії, вчинки і т. ін. Шнайдер зм'як значно, бачачи, що справа може взяти небезпечний для нього оборот, і показався схильним узійти

в переговори (Фр., VI, 1951, 270); Я менш за все схильний проповідувати благодуність і солодку маніловщину в літературі. Але слід пам'ятати, що кожне слово письменника, кожен образ, створений ним, в певною мірою узагальненням (Рильський, IX, 1962, 175); // Якій проявляє інтерес, пристрась, любов до чого-небудь. Люди швидко забувають те, що вже відбулося, і більше схильні смакувати й оцінювати те, що відбувається у них на очах (Кпр., Вибр., 1960, 291).

СХИЛЬНІСТЬ, ності, ж., до чого і без додатка. Потяг, прагнення до якої-небудь діяльності, бажання чогось, а також природні здібності, хист до чого-небудь. Не чує [Калывнович] також у собі схильності до мучеництва за справу, якої не розуміє (Фр., VI, 1951, 155); Полюючи Чайка уважно придивалася до своїх офіцерів, намагаючись вичити можливості і схильності кожного (Собко, Запорука..., 1952, 34); Катерина у тій же боротбі [за існування] позбулася схильності до романтики і невдорового оптимізму життєвих явищ (Вільде, Сестри..., 1958, 507); Однією з найцікавіших і найнасушніших проблем демографії і вивчення більшої чи меншої схильності до сімейного життя, що спостерігається в окремих групах суспільства (Вибр. праці М. В. Птухи, 1971, 184); Коли йшлося про художню творчість, Ленін виявляв ще більшу чуйність і увагу до особливостей таланту автора, до його особистих схильностей, своєрідності його манери, творчого почерку (Рад. літ-во, 12, 1967, 47); // Наявність фізичних передумов до розвитку якої-небудь якості, властивості, стану і т. ін. Росту була [Зоя Іванівна] середнього, зі схильністю до повноти (Гжицький, Вел. надії, 1963, 102); Немає ніякого сумніву, що багато астеніків виявляв схильність до туберкульозу, недокрів'я (Вибр. праці О. О. Богомольця, 1969, 163); // Інтерес, пристрась, любов до чого-небудь. Наші царі перевищили царів єгипетських своєю схильністю до масичного. Їхні піраміди високі і дуже міцні (Л. Укр., VIII, 1965, 15); Хапець знав дідову схильність до чудних слів і іншого разу не втримався б, щоб не поспіяти з цього, але сьогодні його враило не це (Багмут, Опов., 1959, 16); Тісний зв'язок школи з колективним виробництвом пробудує в учнів схильність до роботи в сімейному господарстві (Ком. Укр., 11, 1953, 4).

СХИЛЬЦІ, присл., розм. Те саме, що нахильці 2. Видно, який був важкуватий, бо матрос тилов схильці на ту руку, в якій тримав свою ношу (Кучер, Трудна любов, 1960, 549).

СХИМА, и, ж., церк. 1. Найвищий чернечий ступінь у православної церкви, що вимагає від посвяченого дотримання суворішого аскетизму, ніж від звичайного ченця; // Найвищий ступінь чернечого аскетизму в православної церкви.

Постригти в схиму кого, церк.— надати кому-небудь найвищий чернечий ступінь; зробити схимником. Богуслав повазі оповідав усі новини про те, як Мстислав перед смертю наказав постригти його в схиму (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 419).

2. Одяг ченців, що мають найвищий чернечий ступінь. Іван IV похований у схимі — чорному чернецькому одягу, якого удостоюються лише ченці, що повністю зрелись світського життя (Рад. Укр., 6. II 1964, 4).

СХИМНИК, а, ч., церк. Чернець, що прийняв схиму. А жаль мені, і жаль великий, На просвіщенний тристилий. І звір того не зробить дикий, Що ви, б'ючи покони, З братами дісте... У Києві їдте щорого Та сповідасте, віроку, У схимника!.. (Шевч., II, 1963, 113); Сюди й туди вешталась людина, хто в церкву, хто до схимника. В прихотній у схимника було вже їх поно (Тесл., 3 книги життя, 1949, 55); В чорному, з білими

хрестами, пройшов через цвинтар схимник, закритий до очей калтуром (Кочура, Зол. грамота, 1960, 190).

СХИМНИЦЯ, і, ж., церк. Жін. до схимник. В кілці вечірні старіша в монастирі схимниця Оврамія стукнула патерицею об камінь підлогу (Мик., II, 1957, 271); Схимниця-монашки.. в цікавості придивалася до них (Стельмах, I, 1962, 638).

СХИТНУТИ, ну, нєш, док. 1. перез. Надати кому, чому-небудь коливального руху, примусити коливатися. Незай кругом пакує світла тиша, І тай гроза наведу за тим — У пори літні миви поколише, Схитне сади в дозріні золотім (Ус., Дорогами..., 1951, 276); Несли друзі його на ласкавих руках — Не стривожить бійці б, не схитнуть (Гірник, Друзі..., 1953, 34); Кіль вже зна Зінкову вичку — не спіткнется, не заса, не схитне на ямці бричку (Рудь, Дон. зорі, 1958, 110); Хтось, упавши на жезл, схитнув пожомкалий сомак (Шведь, Кроки..., 1962, 191); // безос. Блискавка по всьому небу схинула, і грожом усю землю схитнуло (Барв., Опов., 1902, 190).

2. неперез., чим. Зробити легкий коливальний рух чим-небудь. Відкашлявся, легенько схитнув [Максим] головою.. й, не одриваючись од очей товариша, тихо заспівав (Вас., I, 1959, 102); Галина схитнула обік довелими віями (Крот., Сини..., 1948, 10).

3. перез., перен. Позбавити колишньої впевненості в чому-небудь; викликати якийсь сумнів; порушити щось стале, визначене. Святий десь зник, але це не схитнуло віру прочан у нові чуда (Стельмах, II, 1962, 312); Треба було схитнути отой спокій буржуазних письменників, які ще щодо нас вагались (Тич., III, 1957, 31).

4. перез., рідко. Повернути в якій-небудь бік. Вона в нас, як говорить з яким чоловіком, сидить собі просто, як добрий качан у городі, і все роздвигляється, які в тебе брови... яка одяга на тобі. Хіба б який генерал, щоб вона голівку схитнула на бік або гляннула в вічі любенько (Вовчук, I, 1955, 77).

СХИТНУТИСЯ, ну, нєшся, док. 1. Злегка хитнутися або почати хитатися, коливатися. Коли дзвони, схитнувшись разом, пішли у танець, великі, середні й маленькі... з усіх усюдів сипнули люди так, наче дзвони талги із до себе (Коцюб., II, 1955, 179); Тихо, мов тупка [качка], подаєся човен уперед, схитнувшись з боку на бік (Мирний, I, 1954, 310); Було тихо і парко, жодна очеретина не схитнеться (Збан., Над Десною, 1951, 67).

2. Хитнувшись, нахилитися; втративши рівновагу, зробити рух з одного боку в інший; похитнутися. Здоров'я постать заматнула руками гогору, і Зінко почує, як щось тверде штопануло його болоче в груди так дуже, що він схитнувся (Гр., II, 1963, 478); Разів зо три диркнув кулемет. Літак схитнувся, зачухав димом, блиснуло під крилом рухливе полум'я (Збан., Крил. гонєць, 1953, 40); Великий шматок заборона затрицає, схитнувся, похилився і полетів разом в печенігах, що чіплялись за нього, вінз (Скл., Святослав, 1959, 408); Осліп неждано схитнувся, полісовицик скопив з дошки (Стельмах, I, 1962, 486); // Заколиватися, задрижати від струсу, удару, руху повітря і т. ін. Як земля під ногами схитнеться, Валяться цілі міста і, розгитані, згубу віщують (Зеров, Вибр., 1966, 200); Поснує танк, аж групт під ногами Схитнувся у маторі (Місяк, Верховіття, 1963, 79); Схитнувся на каганчику возник (Вирган, В розп. літа, 1959, 86); Тендітний возник схитнувся у темряві (Кол., На фронті..., 1959, 116); *Образно. Вже лад старий схитнувся і пада, Життя нове його змете, — Робитиме гуртом громада, І все, що робить, — спільне мет! (Пісні та романси., II, 1956, 274).

3. перен. Відступити, послабити опір. *Заходьте в світ, відстояний людми Від ненажерних зграй, від жамахи лукави! Ми стали твердо тут і не схитнемось ж, Струмує наша кров у цих плодах і травах (Рильський, III, 1961, 152); Коли петлюріаці виступали з Бородянки, щоб рушити даді — в Киє, на їх шляху раптомо вирости сотні боювці і розпочали такий бій, що земля червоїла від крові. Петлюріаці схитнулись і почали відступати (Скл., Легенд. начдив, 1957, 66); // Відчуті сумнів, непевність у своїй правоті, правильності дій і т. ін. *Байдужий обивец не схитнеться; Нема рятунку; звіз курка. Порожнє серце рієно б'ється, З пістолям не здригне рука... (Лерм., Вибр., за ред. Рильського, 1951, 57).**

◇ Дух не схитнувся чий — хто-небудь не втратив упевненості у чомусь. *Тільки ж мій дух не схитнувся, не скорився лідній я негоді, Скупивши всі сили свої — перетерпіти біду (Зоров, Вибр., 1966, 335).*

4. перен., розм. Втратити здатність розсудливо міркувати, ясно, правильно сприймати і розуміти навколишнє. *Годі! Хоча б де єдина Щира душа відвукнулася! Годі! Близька домогана. Що ж? Не величка людина... Винна сама, що схитнулася (Грб., I, 1959, 368); — *Справжній був поет, та шхода, що пунтя Не буде в його, бо схитнувся (Сам., I, 1958, 184); [К о в ш а к:] Мій Канюба теж загорів. Схитнувся бідолата. Як тільки я в ким-небудь почну говорити, він усе запиє. Думаю я його в Киє на перевірку до лікарів відправити (Корн., II, 1955, 270).**

СХИТРИТИ *див.* схитрувати.

СХИТРУВАТИ, *уіо, уєш і розм.* СХИТРИТИ, *ріо, ріш, док.* Виявляти хитрість, вдаватися до хитрощів. *Своїми розповідями про спостереження над життям бджіл він-то найбільше й допикає Павлоє. Павло, як гість, ловчки терпить, звычайно, хіба що схитрує якось (Головко, II, 1957, 409); Коли Ленкіну стало сумужно, він схитрував (Шпян, Партиз. край, 1946, 126); — А до прикладу кажучи, що то за сума? — улопились за слово майстри. — Сума незначна. П'ятсот карбованців, — схитрував я ї собі. Насправді було асиеновано на огорожу тисячу (Збан., Мални. дзвів, 1958, 59); Діло навіт не у грошак [для злодія], а в тому, як ти схитриш чи виврвас на чисте, оминувши різні пастки (Стельмах, II, 1962, 108).*

СХІД¹, *східу, ч. 1.* Одна з чотирьох сторін світу; протилежна з а х і д. [П а в л о:] *І на схід, і на захід, і на південь, і на північ, змари, розійдітесь (Кроп., II, 1958, 390); На півночі і на сході наша країна має переважно морські кордоми, а на заході і на півдні — суходутні (Фіз. геогр., 7, 1957, 8); // Напрямок, бік, протилежні заходу. Займався пишній січневий ранок. Золотий промінь сонця перелинує зі стоду на захід, і вершечки синіх змар зайнались червоном полум'ям (Коцюб., I, 1955, 70); Пролітають на схід бомбовози і на захід летять... так тривожно гуде в вишині... (Сос., II, 1958, 305); А в лісах, на схід і на захід від бакаї, ще скрізь потрїскувала стрільба (Гончар, III, 1959, 450).*

Південний (північний) схід: а) сторона світу між півднем (північчю) і сходом; б) напрямок, бік, протилежні південному (північному) заходу. — *Комбінованими діями всіх армій фронту заєдання оточити й знищити головні сили ворога на півдні і на північний схід від кримських горловин виконало блискуче (Ю. Янов., II, 1958, 235); Суцільними потоками, на максимальній швидкості танки влітали до чеської столиці з північного заходу, з боку Берліна, і з південного сходу від міста Брно (Гончар, III, 1959, 445).*

2. Частина обрїю, де сходять сонце. *З рум'яного сходу линуло світло й м'якими хвилями розпльвалось*

поміж небом і землею (Коцюб., I, 1955, 341); Тільки що світова зоря займалася, починає жеврїти сід сонця, знову в Грицькових руках звивалась коса, як та гадюка, по рівному степену (Мирний, I, 1949, 173); Схід розжерюється, море світлішає, ось-ось сонце зійде... (Гончар, Тронка, 1963, 254); Вітерець дилнуть не сміє... Скоро сід забаврові, Застеміється з даліни Ясне сонечко весни (Бойко, Ростіть..., 1959, 42).

3. *в великій літературі.* Частина материка, протилежна Західній Європі; країна на цій частині материка. *Здавалось, ніби з Далекого Сходу найшла якась нова орда, отаборилась в степену над горами на якийсь час і була напоготові рушити в місця на якісь городи, і щось руйнувати, і ковост воювати (Н.-Лев., VII, 1966, 22); Близький Схід — це один з великих районів національно-визвольного руху (Рад. Укр., 7.VII 1967, 1); С'їзд [IX з'їзд КП(б)У] відзначав неуцільне нагородження революційних сил на Заході і Сході, зростання економічних і політичних суперечностей в імперіалістичному таборі (Компартия України в резол. і рішен., 1958, 254).*

СХІД², *східу, ч. 1.* Дія за знач. східити 1.

2. *Дорога, по якій піднімаються вгору. Висока гора, і сід на неї крутий, змією кругом шпала так і обвився (Мирний, III, 1954, 60).*

3. *Поява над обрїєм (небесного світла). До сходу сонця, рано-рано! У Вільємі на майдані Зійшовся люд (Шевч., II, 1963, 363); Вона [агава] бачить море і скелі, перша стріває сід сонця, остання ловить червоний захід (Коцюб., II, 1955, 421); В лісі поночі, але темрава не густа, а прозора, як буває перед сходом місяця (Л. Укр., III, 1952, 212); Намалював [дружочок] партійну життя на цьому степеному острові, картинку сходу сонця, коли воно вертикально підіймається на пекуче небо (Ю. Янов., II, 1958, 52); — Ми йдемо зустрічати сід сонця. — Сід сонця застав їз [випускників] в степену (Гончар, Тронка, 1963, 161).*

◇ **Від (од) сід обнця** — з того боку, де сходить сонце. *Вже починало дніти — тутко й стая розжева запалала від сід сонця (Вовчок, I, 1955, 344); До сід обнця (обнечка) — на світанку, перед тм, як зійде сонце. Поєвій, вітре, до сід сонця, До сід сонця, край віконця (Рудан., Тв., 1956, 36); До сід сонця воду брала [мати], В барвінку купала [сина], До півночі кохала, До світа спіала (Шевч., I, 1963, 226); Ще до сід сонця Хима з бабкою Лукією заходились домазувати млина (М. Куліш, П'єсв, 1960, 102); — Глянь на мене, вітрику, чи гарно прибралась? Рано до сід сонечка росю жвивалась (Гл., Вибр., 1951, 233); На сід обнця — у той бік, де сходить сонце. На північ і на сід сонця стелеться широка, широка зелена рівнина, по котрій тече Дніпро, граціозно вигинається широкими дугами (Н.-Лев., II, 1956, 384); А на світанні знову була атака, шили [червоноармійці] на сід сонця по скупих серпневих росах (Гончар, II, 1959, 329).*

4. *Здатність тіста підніматися, підходити. Мука асна, не прїла, на сід славна, тісто гарно бродить, і прїсне славно міситься, біле, в'язке (Горд., Дівчина..., 1954, 227).*

5. *Проростання з землі (про рослини, насіння рослини). Нема дощу, — нема сходу (Сл. Гр.); Виорав [Миккула] пізно, кинує у рілку все своє жито, але скільки туди не ходив, скільки не дивився, не дїждався буйного сходу (Скл., Святослав, 1959, 99); Як пахнуть землі, свіжі, соковиті, Пронизані стрільчастим сходом трави (Бажан, Вибр., 1940, 94).*

6. *рідко.* Спуск, сходження вниз.

◇ **На сході, заст.** — вичерпується, наближається до кінця. *Як уже на сході зерно, Кулина викрадеться під вечір, а як смеркне — тягне додому п'ять снопів*

(Мирний, IV, 1955, 250); *З година часу уплило, поки змілась, і друга вже на сході була, як сяк-так прибралась* (Свнпн., Люборацькі, 1955, 60).

СХІД² *див.* схід.

СХІДЕНЬ, дня, ч., рідко. Те саме, що схід¹. *Перегорюють гори. Переночують ніч. На східень у всі сторони — меч! меч! меч!* (Тич., I, 1957, 58); *Захрассивши увесь східень палко-рожевим чаютом, воно [сонце] ще не рушало з-за гори, ще не блиснуло ні одним променем над землею...* (Мирний, I, 1949, 149); *Західний світ, волюта й тореу світ, в степи безмежні очі затопляє. у східень, у край радянські* (Др.-Хмара, Впбр., 1969, 245).

СХІДЕЦЬ *див.* східці.

СХІДКА *див.* східка.

СХІДНИЙ, а, е. Прикм. до схід¹; протилежно за х і д н и й. *Наші війська вже захопили східну околицю села — і просувалися далі* (Тют., Впбр., 1964, 500); *Помалу-малу сина їла рідшав, яснішав, східній край неба облягається широким усміхом світання* (Коцюб., I, 1955, 179); *Пороли пишні судна морську хвилю, Везли багатства східної країни* (Фр., XIII, 1954, 415); *Крім традиційної баранини, подали молочну телятину, дичину й рибу із різними підливами. Потім з'явилися східні ласощі* (Тулуб, В степу..., 1964, 343).

Східний вітер — вітер, який віє з сходу. *Дим понесуть над землею східні вітри, та нетішна мати до кінця своїх днів питатиметься в подорожні: «А чи не бачили, чи не чули?»* (Довж., I, 1958, 356).

СХІДНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову східний, напр.: с х і д н о к а з а х с т а н с ь к и й, с х і д н о с л о в 'я н с ь к и й, с х і д н о у к р а ї н с ь к и й і т. ін. *Сто п'ятдесяті роковини першого видання «Слова о полку Ігоревім» — це спільна радість і гордість трьох братніх східнослов'янських народів: російського, українського, білоруського* (Рильський, X, 1962, 7).

СХІДНЯК, а, ч., розм. 1. Уродженець східних областей України. *Він чи й досі не цілком звикз із своїм новим становищем, і в тоوارисті «східняків» боляче почував свою відсталість* (Гончар, III, 1959, 384); *— Я доповідав уже, пане, — виступив наперед тонкобровий. — Той східняк мавгранату* (Мур., Бук повість, 1959, 240).

2. Східний вітер. *Другий тиждень вже східняк проклятий!* (Вирган, В розп. літа, 1959, 165).

СХІДЦЕВИЙ, а, е, рідко. Те саме, що східчастий. *За спиною Бровка красувалася старанно розмальована східцева діаграма урожайності зернових за останні п'ять років* (Добр., Тече річка..., 1961, 17).

СХІДЦІ, ів, мн. (одн. східець, дця, ч.). 1. Горизонтальні виступи, перекладни, на які ступають, піднімаючись куди-небудь або спускаючись звідкись. *Посідали [Женя і Ярошенко] на трулляючому східці на сходах* (Вас., Впбр., 1950, 103); *З тої ж ночі почалися допити. З льоху чує Давид: сидів на верхнім східці біля дверей* (Головко, II, 1957, 162); *Переступивши в темряві кілька кам'яних східців, що вили вниз, він відчинив важкі набряклі двері* (Скл., Святослав, 1959, 7); *Стали підніматися крутими сходами. З кожного східцем ерім канонади наростає, наче вони взошли в грозову тучу* (Гончар, III, 1959, 254); ** У порівн. Од самого палацу гори неначе спадали наниз до Сули невеличкими поламаними крутими горбами, неначе східцями* (Н.-Лев., VII, 1966, 71).

2. тільки мн. Те саме, що східці² 1. *Ззаду на могилу провадять дерев'яні східці* (Коцюб., III, 1956, 44); *Він чує кроки по східцях, нагорі і навіть зовсім близько коло себе* (Ів., Опов., 1949, 11); *Гомонить тітка Катерина, присівши поруч з дівчатами на східцях вагончика* (Гончар, Тровка, 1963, 280).

◇ Ієрархічні східці *див.* ієрархічний.

3. перен., рідко. Те саме, що шабель. *Сталася одна подія, котра ніби поставила її на новий східець життя* (Гур., Наша молодість, 1949, 28).

СХІДЧАСТІЙ, а, е. Розташований східцями, виступами; який має східці, виступи або форму східців, виступів. *У три поверзи [лавки в цирку], — в кожному по скільки радіо — поперетинані східчастими проходами згори додолю* (Л. Укр., II, 1951, 510); *Східчастий профіль греблі... застосовують на річках з малим льодоходом* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 70); *У центральній частині тургана було чоловіче поховання, зміщене в ямі із східчастим спуском* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 70).

СХІДЧАСТІСТЬ, тості, ж. Абстр. ім. до східчастий.

СХІДЧАСТО. Присл. до східчастий. *Погаду сакаї млиється вір зеленим садком і городом, що східчато відймається згору* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 285).

СХІДЧИК, а, ч. Зменш.-пестл. до східень. *Вони [ковзани] робляться так: береш по довжині чобота брусочок березини, зявора або кленини..., робиш східчик для каблука, а низом рівенько пропускаєш дрiт, чим тоещий, тим краще* (Стельмах, Гуси-лебеді..., 1964, 11); *Він зійшов сходами, пиляком розгладяючи коричневе дерево кожного східчика* (Собко, Срібний корабель, 1961, 240).

СХЛИПНУТИ, не, док. З силою, швидко збігти, стекти (про велику кількість води). ** Образно. Тижко притисся з конем до паркана, перечікуючи, доки злине овеча ріка* (Тют., Впбр., 1964, 35); *// перен. Швидко, одночасно піти звідки-небудь, залишити якесь місце* (про велику кількість людей). *Нарешті вони помітили, що стоять на пероні майже самотні, — весь потік приїжджих вже встиг злинути* (Собко, Запорука..., 1952, 71).

СХЛИП, у, ч. Звук, утворований від судорожного вдихання, втягування повітря при плачі; хлип. — *Ну, ось і я, серденько. У відповідь він знову чує хлип* (Стельмах, II, 1962, 150).

СХЛИПНУТИ, ну, неш, док. Однокр. до схлипувати. *Баба Настя далі вже не могла витримати, закрилася вузьким рукавом і схлипувала жалісно, як дитинка* (Л. Укр., III, 1952, 737); *Баба Федора швиденько заклапала повікми й схлипувала* (Довж., II, 1956, 91); *Іван розчулено схлипує, пустив слюзову, облизнув реучку за шию Сестелю, поцілував у судочку вилицю* (Збав., Сестель, 1961, 298); ** Образно. Перед носом човна мелотійно схлипувала вода* (Стельмах, I, 1962, 458).

СХЛИПУВАННЯ, я, с. Дія за знач. схлипувати і звук, утворований цією дією. *Почулося схлипування, дали плач...* *Христя підвелася* (Мирний, III, 1954, 174); *Схлипування її були густі й глибокі, а з-поміж них іноді виривалися розпачливі слова* (Епiк, Тв., 1958, 246); *Дитина в кошi надридалася від крику. Вірніше, вона вже не кричала, лише хрипала схлипування неслося з її грудей* (Довж., I, 1956, 122); ** Образно. Ріка зітнула, затрепетала, вдарилася у берег, і порож поплив, залишаючи позад себе схлипування закучерявленої води* (Стельмах, I, 1962, 412).

СХЛИПУВАТИ, ую, ушн, недок. Плачучи і уривчасто, судорожно вдихаючи, втягуючи повітря, утворювати відповідні звуки. *Дитинка прихлилася до Мотрі та тижко схлипувала* (Мирний, I, 1949, 412); *Схлипували нишком матері, згадавши загублених своїх дочок* (Довж., I, 1958, 335); *Угорі біля будки крана схлипувало це зовсім молоде парубча [парубя], по-дитячому витираючи кепкою очі* (Баш, На... дорозі, 1967, 144); ** Образно. Ростуть сизі змари, за веслом схлипує вода* (Стельмах, II, 1962, 210); *Лине сумна мелодія, плутає думки у Са-*

шуневій голові. Плачуть кларнети, схлюпують у розпучі басы (Мушк., Серце., 1962, 257).

СХЛЮПНУТИ, схлюпну́, схлюпне́ш, док. 1. тільки 3 ос., неперех. Рухаючись, піднімаючись догори, утворити плескіт (про воду або іншу рідину); плеснути. Час від часу з-під мосту чути, як схлюпне вода, — скинулася риба (Гончар, II, 1959, 239); *Образно. Мабуть, раніш уже знала [мати] за синову долю, та й уже одтужила, а це кінь [прибіг]. Знову схлюпнує біля у душі, — бо не жаднулася, не сплеснула руками у розпачі (Головка, I, 1957, 370).

2. перех. і без додатка. Різко рухаючи посудину, вплити з неї через край частину рідини; виплеснути. Хижо світила [пані] очима на Івася, як він, наливаючи чай у блюдце, схлюпнує трохи на стіл (Мирний, III, 1954, 161); Нахилившись над горшком, Устина довго цяпала ложкаю молочну кашу, спокійно, щоб не схлюпнути, поставила на стіл миску (Чорн., Потік., 1956, 173); // Різким рухом плеснути на кого-, що-небудь трохи води або іншої рідини. Схлюпнує [Тихін] потім на руки з корита біля колодязя й догав Давида вже на вулиці (Головка, II, 1957, 125).

СХЛЮПНУТИСЯ, схлюпне́ться, док. 1. Те саме, що схлюпнути 1. Уночі схлюпнулось море тежже, тумани наваляло плинуть (Забіла, У.. світ, 1960, 175).

2. Вплити через край частину рідини від поштовху, удару, руху і т. ін. Пан слідчий грюкнув по столу кулаком так, що склянки з чаєм затанцювали й схлюпнулася (Чорн., Вплов. земля, 1959, 89); Ходила [дівчина] швидко, легко, голову тримала рівно: постав на неї глек із водою — і то не схлюпнеться (Тют., Впр, 1964, 182).

СХЛЮСТАТИ див. схлюстувати.
СХЛЮСТАТИСЯ див. схлюстуватися.
СХЛЮСТУВАТИ, ую, уєш, недок., **СХЛЮСТАТИ**, ую, аєш, док., перех. 1. Бити, ударяти по кому-, чому-небудь чимсь гнучким. Схлюстати козя.

2. Хлюстаючи, псувати, обтріпувати що-небудь.
СХЛЮСТУВАТИСЯ, ується, недок., **СХЛЮСТАТИСЯ**, ається, док. Псуватися від хлюстання (про віник, батіг і т. ін.). Батіг зосім схлюстався.

СХМАРНІТИ, ію, ієш, док. 1. тільки 3 ос. Покритися хмарами.

2. перен. Стати похмурим, сумним. Гості примовками схмарніли, звертають до голови всі надії, жадання, (Горд., Дівчина..., 1954, 93); [Гордієнко:] Том ти засмувала, Олю? Схмарніли очі голубі! (Голов., Осінь..., 1938, 20).

СХМЕЛІТИ, ію, ієш, док. 1. Стати п'яним; сп'яніти, захмеліти. Чоловіки уже схмеліли, а були малослієні (Хор., Незакінч. політ, 1960, 37); Ой буде дивна дивина! Вночі додому не вернеться, Схмелію, певне, без вина і без горляки переп'ює! (Мал., Звенигора, 1959, 56).

2. перех. Дійти до стану екстазу, самозабуття. Я не схмелів у ратній славі, А серце ніс новим трудам (Нагн., Вибр., 1957, 136).

СХМУРНІТИ див. схмурювати.
СХМУРНІТИ, ію, ієш, док. Стати похмурим, незадоволеним. За три тижні поспієної кампанії схмурніло, глиня молодий загосп (Бабляк, Впшн. сад, 1960, 179).

СХМУРЮВАТИ, юю, юєш, недок., **СХМУРНІТИ**, рю, рши, док., перех. Те саме, що насхмурювати 1. Схмурювати брови.

СХНУТИ див. схнути.
СХОВ, у, м. 1. Дія за знач. сховати і сховатися. — Яри — це вже ліпше. Вони дають схов, дають за-тишок (Загреб., Спека, 1961, 326).

Взяти на схов (до схову) — сховати, взяти для збереження. Не прогнала [дядина] Катрі й, узявши в неї гроші до схову, обцяла навіть після смерті оддати їй свою зату з городом (Мирний, IV, 1955, 296); Віддати (здати, оддати і т. ін.) до схову (на схов, у схов) кому — віддати (здати, оддати і т. ін.) що-небудь ко-мусь, щоб заховав, зберіг. Присудили зараз віддати двадцять п'ять..., а останні віддали до схову старому унтерові (Мирний, I, 1949, 226); Замке [Марко гмазек], віддасть ключі на схов, все чинно та благородно (Чаб., Катюша, 1960, 165); Камера схову [для багажу] — кімната, приміщення для тимчасового зберігання речей (на вокзалі, в універмазі і т. ін.). [О л ь - г а:] Де ти подієся?.. Я туди, я сюди!.. Я до начальника станції... я в камеру схову, я на перок, я в багажі (Коч., II, 1956, 315); Новий залізничний вокзал щойно почав діяти... До послуг пасажирів... автоматична камера схову для ручного багажу (Рад. Укр., 18.II 1972, 4); На схові — на збереженні, зберігається. [І в а н:] Багато заробив? [С е м е н:] Вісімдесят грнів! [І в а п:] Ого! Та в Одарки з пісочки на схові (Кроп., I, 1958, 66); — Вірші Ліси Українки. Візьми, Сашко... Незай буде у вас, на схові, як повернуся — віддаси (Хижняк, Тамара, 1959, 56).

2. Погасне, не відоме для інших місце, де що-небудь ховають. Витягла [Марія], ві схову невеличкий вулик і почала його обережно розв'язувати (Цюпа, Навустріч..., 1958, 88); Показувала [голова] їм таємні схови, де багаті вазби переполювали екодованих, призначених на заріз свиней (Вільде, Сестри..., 1958, 19); Вглиб вона дому пішла з жінками... Аж у комору, де в схові скарби владареві лежали (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 353); *Образно. Пронизливо-доскпливий погляд її починав тривожити його, щось викакає із схові його життя (Гончар, Тронка, 1963, 147).

3. Місце, де можна сховатися від кого-, чого-небудь, знайти притулок, захист і т. ін.; укриття. Сумно старчица брєде, Спиною світлом, під вікнами туктється, Схову нема їй ніде (Граб., I, 1959, 606); Небруг не знайде ніде Перед розплатою схову (Павл., Бистрина, 1959, 10); — Не йди, встанься тут. Б схови серед скель. Вночі я справлю твій стовеслий корабель (Зеров, Вибр., 1966, 26); Олексій вискочив із свого схову і, обігнувши санаторій зліва, почав підійматися крутими стежками через густі зарості вгору (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 171); Ластівки летіли в тучу, голуби до схову (Тют., Впр, 1964, 327); *Образно. Не сміючи своїм озватися словом, Трудящий люд жив роки і віки, І думка тліла під глибоким словом (Рильський, II, 1956, 18); // Споруда, пристосування і т. ін. для захисту від кого-, чого-небудь. Без крику падали поранені; мінометники, перескакуючи від схову до схову, уже з'єдналися з штурмовиками (Гончар, III, 1959, 286); Ідуть хлопці в лоб. Григорій сам До вражих схові пройде тилом (Бажан, I, 1946, 150); Він [учитель] просто в лісу, з партизанських схові, Прийшов у клас, змарнілий, в бороді (Бачко, Простота, 1963, 111).

Під сховом чого — під прикриттям чого-небудь. Він знав вірну ціну клятві богобійній Купців, корчмарів і яри... В судів і крамниць коломтєчї постійній, Під словом соломяних стріх (Бажан, Роки, 1957, 200).

СХОВА, в, ж., рідко. Те саме, що схов. Іншої схови у нас не було, як у скрині (Сл. Гр.); *Образно. Це хворе тіло, біде й холодне, було словом тільки одної лю-тості (Мирний, I, 1954, 47).

Віддати (здати, оддати і т. ін.) до схови — те саме, що Віддати (здати, оддати і т. ін.) до схову (на схов, у схов) (див. схов). [Т о р о х т і й:] Їжели [якщо] при вас є.. багато грошей, то краще віддайте мені

до слови, безпечніше буде... (Кроп., IV, 1959, 103).

СХОВАНИЙ, а, в. 1. Діспр. пас. мпн. ч. до сховати. Вона мала властивість усе обнюжувати.. Так вона внюхала карафку білого вина, словану Йомом за припичком (Коцюб., I, 1955, 281); Кожного ранку любив [Василько] лазити під пч., де в його було сховане в куточку а деяких цацюк ціле галайство (Вас., I, 1959, 206); Сховані в лісовій гущавині залучили побачили перших вершників (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 122); Від дубової кладки, схованої поміж густими вербами, друзинами розпускаються водяні кола (Тют., Впр, 1964, 127); // у знач. прикм. Гетьман звелі піймати кількох чоловіків, одшмагати батогами й послати скликати людей, витягати словані човни (Ю. Янов., II, 1954, 123); Вода спаде, повитикається словане каміння (Хотк., II, 1966, 394); — Не можна йому дого, — діловито, проте в схованим легендним смутком касала жінка (Вас., I, 1959, 321); // сховано, безос. присудк. с.а. Кожний такий хрестий [на карті] показував місце, де сховано забутий скарб (Донч., II, 1956, 19); От ялини, що стоять на варті Священних урн, де сховано останки Синів народу, вірних до кінця! (Ридльський, I, 1956, 326).

2. у знач. прикм. Закритий, невидимий; прихований. Шляхом тривалого й терплячого розвідування вів в'язував, що на території табору проходила слована каналізаційна труба (Ю. Янов., II, 1954, 29).

СХОВАНКА¹, п, ж. 1. Дія за знач. сховати. Плавні були добрим місцем схованки краденого (Коцюб., I, 1955, 375).

Віддати (здати, оддати і т. ін.) до схованки (на схованку) кому — віддати (здати, оддати і т. ін.) що-небудь комусь, щоб заховав, зберіг. — А навіщо ж ви дали греші шинкарці до схованки? (Н.-Лев., I, 1956, 55); [О л е в а:] Сьогодні вже візьмемо цю форму вовсім і здамо її вам, мамо, на схованку (Мороз, П'есп, 1959, 113).

2. Місце таємного зберігання чогось або перебування кого-небудь; потайник. [К а т р я:] Павле! У чоловіка, в схованці, лежать гроші, мало не дві сотні, а вогзьму [візьму] їх (Кроп., II, 1958, 380); Тут [в хвіжі] надійна схованка для Лукашевого скарбу (Донч., VI, 1957, 115); В нього були і такі книги, що десь надворі лежали в потаємних схованках (Чорн., Визвол. земля, 1950, 17); У няз на двох один ключ від хати, але схованку еск мам свою. Парася ховає ключа на сімешнім віконечку, а Грэмський — в душі старенької еруші (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 356); *Образно. Найбільше і найдорожче добро в кожного народу — це його мова, бо вона не що інше, як жива схованка людського духу (Мирний, V, 1955, 308).

3. Місце, де можна сховатися від кого-, чого-небудь, знайти притулок, захист і т. ін.; схов, укриття. На те ж і опришок, аби ежити вибирати схованки: не раз сто очей пушкарських повзало по тім місці, де, зігнувшись й не дивлячись, сидів Марусяк (Хотк., II, 1966, 189); По яких тільки вогзах, по яких схованках не доводилося їм сидіти цілими місяцями, щоб уникнути німецької каторги (Ю. Янов., V, 1959, 181); І ніхто не міг бачити, а вона в своїй схованки могла спостерігати все (Коз., Сальвія, 1959, 52); Уважно оглядаючи каміння, він пошалу просувався вперед, витягаючи крабіє із схованок, куди вони повлазали, чекаючи припливу (Багмут, Щасл. день.., 1959, 118); // Сиоруда, престоусування і т. ін., що захищає від кого-, чого-небудь. Флот ..стоїть по військових схованках (Ю. Янов., II, 1958, 114); В тиз бункерах зберігалося вино, а тепер вони правили за врукні схованки для есесівських ватаг (Гончар, III, 1959, 376); *Образно. Дого широке вилицювате обличчя було безмежно добрим, а гострі лукаві очіці

довітряно ховались на цей час у своїх по-монгольському вузьких схованках (Гончар, III, 1959, 188).

СХОВАНКА² див. схованки.

СХОВАНКИ, вок, мн. (одн. схованка, п, ж.). Дитяча гра, учасники якої ховануться, а хтось один їх відшукує. Вони почали гру в схованки (Горький, Дитинство, 1947, 118); — Давай у схованку ератись, гочеш? (Збан., Тасмннця., 1971, 56).

СХОВАНОК, нку, ч., рідко. Те саме, що схованка¹ 2, 3. Оглядала [маті] у схованку одяг не новий: Двох найстарших — замащені комбінезони. А найменшого, вбитого. — піджачок празникового (Мал., Звенггора, 1959, 326); Другої днини Остап пустився на розвідку. Показалося, що їхній схованок був у жакітрі, але доволі було алісти на гору, як саме тут, мало не під ногами, ніс бистрі води Прут (Коцюб., I, 1955, 354).

СХОВАТИ, аю, аэш, док., Perez. 1. Покласти що-небудь у нікому не відоме, несподіване для інших місце; заховати. Лисиця десь м'ясяця дістала. Ти гаєсенько прибігла під стіжок — Уж'яла більшенський шматок. А менший у сінце сховала На другий раз, бо нужду внала (Гл., Вибр., 1951, 11); Він витяг а-за пазухи той шматок хліба, що сховав учора (Мирний, IV, 1955, 258); Федір Іванович кінчив уязгувати мотузком пакунок. — Оце, Марусино, треба десь гарненько сховати, — звернувся він до жінки (Головко, II, 1957, 580); // Помістити кого-небудь у потаємному місці; укрити кого-сь, захищаючи від кого-, чого-небудь. — Я б тебе сховав Далеко! далеко! щоб ніхто не знав, Щоб ніхто не бачив (Шевч., I, 1963, 155); — Рятуйте нас! сховайте нас в замку, бо вже якийсь заєін наступає на Вишневець (Н.-Лев., VII, 1966, 205); Іван не вірив. Се, певно, штуки Гутенюкі. Дізнались про їхнє ховання й словани Маричку (Коцюб., II, 1955, 332); // Закривши, затулювши собою, робити невидимим. Степ прийняв козаків у свої зелені обійми, і висока трава, обступивши, сховала їх (Довж., I, 1958, 226); Минула якась мить, і міва непомітно посунули хмары, сховали сонце (Хижняк, Квілюмок, 1961, 4); Деєрт раптом ерюкнули, сховавши за собою жіночу постать (Дось., Голле, 1961, 23); // Покласти, помістити, прибрати що-небудь у певне місце, щоб не було видно і щоб зберегти від псування, втрати і т. ін. Впрягла [Юнона] в еримджолята павичку, Сховала під кибалку мичку, Щоб не світмилася коса (Котл., I, 1952, 66); Настя вже роздалася, поздіймала з голови стрічки та квіткі і сховала в скриню (Н.-Лев., VI, 1966, 310); Черепашка хутко сховає в стулки слизюку м'якоть, стожу на кінчик азика (Донч., VI, 1957, 12); Давид мовчки й обережно сховав листа аж під шинель, аж у спідню кишеню піджака (Головко, II, 1957, 124).

◇ Сховати за грати — посадити у в'язницю. [Р а л ь ф:] Але це страшне свинство пропонувати сховати Таню за ерати (Собко, П'есп, 1958, 103); Сховати бачі — боятися дивитися на кого-небудь, уникати чийогось погляду. — Я на тебе морган, а ти сховає свої очі, некає загорнує їх у ту книжку (Н.-Лев., VI, 1966, 379); Сховати [у воду] кінці — не залишати ніяких слідів злочину, потаємно вчинку і т. ін.; Шіла в мішку не сховати див. мішло.

2. перек. Не виявити, не показати чого-небудь; за-тайти, приховати. Уста [хлопця] усмігаються, але у-еміх той мимоволі виводить якийсь жураливий, хоч хлопець силкується сховати тую журбу (Л. Укр., III, 1952, 472); [Ш п і ц к о п ф:] Пане едмістру, ви чоловік чесний і правди не сховаєте (Фр., IX, 1952, 375); Бану тільки рукою мажнує, сховавши під очима гордість за свою дружину-красуньку (Чаб., Балкан. весна, 1960, 411); Скрипку Вернер збави і відвернувся, щоб схо-

вати слово розпачу на очах (Тулуб, В степу., 1964, 268); Віктор сховає посмішку й запитливо погляне на Оксану (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 189).

◇ Ніде правди сховати — те саме, що Ніде правди діти (див. дівати). Ніде правди словати, мені не зовсім це подобалось (Гр., I, 1963, 291); Сховати до кишені [свій] гонор — затаїти, приховати образ. Іншим разом Мишука образився б, але тут мусив сховати до кишені свій гонор (Ю. Янов., II, 1954, 144); Сховати на (у) серці (серденьку) кого, що — глибоко затаїти, приховати почуття до кого-, чого-небудь. Чом ти мене у серці не сховаєш? Чом поглядом навик не затримавши? (Л. Укр., IV, 1954, 108); Чи ти між тієї пишноти Розкішних оселях зал [зал] До рідного краю й золоті Сховати на серденьку жаль? (Стар., Поет. тв., 1958, 44); Сховати пазури див. пазур.

3. Зберегти що-небудь у незмінному вигляді. *Образно. Людська пам'ять не сховала того, коли і як оселився в них [Піскач] вагожий січовик Мирін Гудзь (Мирний, I, 1949, 179).

4. Закопати в землю померлого, здійснивши похоронний обряд. Під людей зога — сховують і пога (Укр. привсл., 1963, 228); Прибралась, ходила, Поки люде дошовину На доорі робили. Доробили, положили, Понесли, сховали [батька]... І одна я, як билка На полі, осталає (Шевч., II, 1963, 312); Не люблю гучних а цыцтарів І не хочу там лежать. Помжж нивами безвісними Наважу себе сховат' (Крым., Вибр., 1965, 83).

СХОВАТИСЯ, аюся, ається, док. 1. Розташуватися десь так, щоб стати непомітним або менш помітним для кого-небудь; заховатися. Гадюка завила І сховає в траву (Шог., Поезії, 1958, 143); Стає [Йов] у позицію, підняв кумедно догори плечі, так що голова сховаєсь межи ними (Копюб., I, 1955, 243); Скочила [Маруся] убик, сховаєсь за смереку, притаялася (Хотк., II, 1966, 143); *Образно. Сховаєсь осінь у ліси, з дерев спадає лист жовтавий (Гонч., Вибр., 1959, 25); // Знайти притулок, захист від кого-, чого-небудь; укриватися де-небудь. — Як тут просторно, як тут широко! — промовив Микола. — От би де сховатись у.. яру або в балці од усіх наших ворогів (Н.-Лев., II, 1956, 215); Добуши месників з гір веде. Не дав йому помста стати — Не сховатись ворог ніде! (Нагн., Пісня., 1949, 71); Дихнуло з піаночі і з підня, з заходу і стоду. Куди тікати? Де сховатися од вітру? (Тич., I, 1957, 112); Поряд нього лежали трупи ворогів, і нікуди було дітись від них, ані сховатись від нестерпного смороду (Довж., I, 1958, 285); // Уникнути, позбутися когось, чогось; залізатися на самотній. Ломийкий зовсім стурбувався, почувши.. про якусь нову віру в такому затишному закутку. — Оце, гадав собі сховатись од тих ідей в цьому затишку, а тут тобі на: якась нова віра! — подумав він (Н.-Лев., VI, 1966, 29); Учитель нічого не помічав — він біг вулицею й мав одно бажання: швидше добратись додому, сховатись од людей, од сорому (Копюб., I, 1955, 404); // перен. Затаїтися, приховатися. Сховаєсь у серці лихо, Як звір у темнім гаї (Шевч., I, 1963, 310); Тихо скрізь, і на серденьку тихо, Десь журба з нього згинула пріч. Може, тільки сховаєсь глибоко? (Л. Укр., I, 1951, 66).

◇ Душа сховалась у п'яти у кого — кому-небудь стало страшно; хтось раптово злякався. — Бачили таке! Натворили капостей, і в самих душах сховаєсь у п'яти! (Головка, II, 1957, 628); Сховатися в куці — триматися далі від безпосередньої участі у чомусь, від відповідальності. — Виходить так: народ вирішив створити в своєму місті індустрію, всі працюють на повну силу... а інженер Горещкий, вельмишанононий спеціаліст-будівельник вирішив сховатися в куці? (М. Ю. Тарн., День.,

1963, 90); Сховатися в себе — поринутися, заглибитися в свої думки, переживання, не помічаючи навколишнього. Сховаєсь [Катерина] в себе, глибоко в свою печаль сховаєсь (Хотк., II, 1966, 253); За весь час розповіді комісар не проронив ані слова, він, мов їжак, згорнувся весь, сховаєсь в себе, слухав мовчки (Збан., Сеспель, 1961, 64); Сховатися за чужу спину (за чужі спини) див. чужий.

2. у чому і без додатка. Бути, стати невидним, непомітним серед чого-небудь, у чомусь. За селом, що сховаєсь перед ними в буйній зелені, пожмуρο здіймалась, як величезний верблюд, двогорба висота (Гончар, III, 1959, 17); Із шафи, яка сховаєсь в стіні кабінету, він узав паянто, накинув на плечі (Собко, Срібний корабель, 1961, 172); // Заходячи, зайждяючи і т. ін. за щось, закриваючись чим-небудь, ставати невидним, непомітним. Мати й батько провели дітей за дівр, стали на горі й догдо дивились, поки вони перевозились через Рось, поки він не сховаєсь в зелені вербах та вільхах (Н.-Лев., III, 1956, 83); Ліна проводжала мене. Вока знову.. стояла на пероні, аж поки її поїзд не сховаєсь (Баш, На.. дорозі, 1967, 172); Поки вокзал не сховаєсь з очей, Ігор бачив постанть матері (Багмут, Щасл. день., 1951, 136); // Заходити за обрій або закриватися чим-небудь (про небесні світила). Місяцю мій ясний в ошободу неба Сховайся за гору (Шевч., I, 1963, 107); Сонце ще не зовсім сховаєсь за обрій, немов зачепилось за гору, а ніч уже облягалась по вогки та холодних долинах (Копюб., I, 1955, 252); Місяць за змари сховаєсь давно... (Сос., I, 1957, 154); // перен., розм. Уживається, коли хочуть сказати, що хто-небудь або що-небудь у якомусь відношенні виявляється гіршим порівняно з кимсь, чимсь. Німці грають чудово, дуже типічно [тшпово] і вже так «народно», що нехай наші українські актори сховатяться! (Л. Укр., V, 1956, 252); — Бувало, — згадує Ониса Іваніена [війну], — піде мама на жорна, роздере той колючий ячмінь, напече коржіє, і ми ними так ласуємо, що хай тепер порт сховатється (Мельв., Коли кров., 1960, 134); // перен., рідко. Бути, міститися в чому-небудь, ледве помітно виявляючись. Жорстока складка ляла і застигла у нього між носом та бородою, і щось неказане сховаєсь в ній (Копюб., II, 1955, 274); Важка усмішка сховаєсь в його сивих, поруділих від тютюнового диму вусах (Перв., Невигадане життя, 1958, 143).

СХОВИЩЕ, а, ч. 1. Приміщення, споруда для зберігання чого-небудь. Ряди величезних амбарів та лабазів тіснилися понад берегом; гори степового золота, гори налітної сонцем пшениці, що її не зміцали схиоща, розлягались просто під відкритим небом (Гончар, II, 1959, 9); Схиоща для тривалого зберігання овочів можна поділити на дві групи: 1) постійні схиоща.. і 2) найпростіші тимчасові схиоща (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 195, 312); Проводитиметься дальша гауфікація, окрема, тих колосів і радоснів, де подоби про схиоща для балонів (Хлібороб Укр., 3, 1966, 38); *Образно. Дивовижна здібність людської пам'яті. Бездонне схиоща її матиє безліч подій, образів, звуків (Вітч., 9, 1970, 200); // Спеціально приміщення у музеї, архіві, бібліотеці і т. ін., де зберігаються колекції, рукописи тощо; самі ці установи як місце зібрання і зосередження цінностей. Вони [малярські твори Т. Г. Шевченка, архівні матеріали про його життя і творчість] зосереджені тепер в архівних схиощах Києва (Рад. літ-во, 12, 1967, 28); Центральний партійний архів Інституту марксизму-ленінізму перетворився тепер на найбільше схиоща безсмертної спадщини Маркса і Енгельса (Літ. газ., 6.V 1958, 1); На весь світ відомий Матенадаран — схиоща древніх вірменських рукописів, де зібрано понад

10 тисяч унікальних манускриптів і близько 100 тисяч артефактних документів (Ком. Укр., 3, 1967, 26).

2. Місце, де можна сховатися, укритися, захиститися від кого-, чого-небудь. Ось і стежечка. А тепер напростець ще треба пролізти пригинаючись. І тоді тільки можна потрапити у затишний куток, в таємне сховище, про яке ніхто не знає, крім наших друзів (Коп., Соп. ранок, 1951, 123); Аж коли вже ген-ген цегельні поминкули [козаки], тоді тільки стали вилізати із своїх сховищ вітробалчани (Головко, II, 1957, 346); Сержант показував на мигаз самого себе, як він шукає сховища у шельогах... а літак полював на нього (Гончар, III, 1959, 8); Тепер він [собака] хесміливо визирає із свого сховища й жалібно скаржуча, наче плакає по загублених товаришах (Трубл., I, 1955, 170); // Спеціально обладнане приміщення, яке укриває від бомб, снарядів, отруйних речовин і т. ін. Зміцнені бетон, залізо, цегла, Скам'яні стінки, шквіи, ваги — Поранених у сховище несли (Перв., II, 1958, 214); Машини спинились біля сховища, відкинули ємні, експерти і військові мали вести спостереження над вибухом атомної бомби (Рибак, Час..., 1960, 213); — В кожному сховищі є свій медпункт. Лікар і медичні сестри (Кучер, Голод, 1961, 94).

3. Вмістше для рідини; резервуар. Вздож залізничної колії вишикувались численні циліндричні сховища (Шовк., Інженерп, 1956, 5); В центрі парку споруджено плавальний басейн, який одночасно є і сховищем води для поливу (Хлібороб Укр., 4, 1966, 31).

4. рідко. Те саме, що схованка¹ 2. — А як миша набредє? З'їсть же [гроші] до копійки!. Помінала [баба] сховищ у н'ять (С. Ол., Вибр., 1959, 232); Він тяє [награбоване добро], скільки міє. Копає сховища, хороніє (Тют., Вкр, 1964, 429); Жандарми багато разів підходили до столика, відкривали звичайні шухлядки, викидали на підлогу шахові фігурки, а так і не здогадалися про існування секретного сховища (Наука..., 12, 1968, 4).

СХОВОК, вку, ч. 1. Потаємне місце, де що-небудь ховають, зберігають; схов, потайник. Він ніки щасливий. В його ремені вагати в шматині лежать у безпечнім стовку 50 ринських, зароблені за рік (Фр., I, 1955, 365); — В мене вони [гроші].. у стовку, Паває, нікто не відстанеться до них (Коб., III, 1956, 467); * У порівн. Ти [людина] кидаєш у мов серце, як до власного стовку, свої страждання і свої боля, розбиті надії і свою розпач (Кочуб., II, 1955, 223).

Дати (здати і т. ін.) до схбовку кому — віддати (здати і т. ін.) що-небудь комусь, щоб заховав, зберіг. — Щось мені тая катеринка, як жарина, пучки пече, — думала вона, вагортаючи в хустинку гроші, що дає Семен до стовку (Кочуб., I, 1955, 108).

2. Місце, де можна сховатися, укритися, захиститися від кого-, чого-небудь; схованка, укриття. Кожний галазю у якийсь стовок, щоб не можкути далі. А доц лив безперестанку (Мак., Вибр., 1956, 536); — Отуди б, в той тінистий рай пробратися, — мріяливо говорив шюфер, — там добрий стовок від спеки (Мельн., До раю..., 1961, 24); Дочекавшись світланку, Юрко подякував Стефанам за вірний стовок і тежними городами.. подаєсь.. до Вовчинець (Козл., Ю. Крук, 1957, 399); Голуби летять у стовок (Рильський, Орл. сім'я, 1955, 140).

3. рідко. Дія за знач. сховати.

СХОД, розм. СХІД, схбду, ч., іст. Те саме, що схбдка 2—4. За законами про реформу [1861 р.] на селі була запроваджена нова система органів управління селянами. У селаз збираєє сільський сход, який обирає сільського старосту, збирача податей і т. д.

(Іст. УРСР, I, 1953, 479); Схід побратимів назначений був на неділю (Фр., V, 1951, 360); — Найбільше лютує на мене Підпара. В неділю кричав на сході: таких, як Кандзюба, в Сибір (Кочуб., II, 1955, 40); [Г о р о х:] Громадяни!.. Сход горбачівської громади оголошує відкритим (Мик., I, 1957, 60); — Тимофію! — начальницьким голосом еякує старшина. — Ти перед людьми свого характеру не показуй!, Іди просиши Тут.. громада, сход. А ти... (Смоляч, Мвр..., 1958, 184); На сільському сході повстанці обрали революційний комітет, якому доручили всю законодавчу і виконавчу владу (Кучер, Дорога..., 1958, 4).

СХОДЖЕННИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до сходіти. Іншою, новою мірою вимірвав він зараз нічку просторів Гнилого моря, його коси, облізани, лаутані броди, сходжені, переходжені за життя (Гончар, II, 1959, 401); Земле моя рідна! Ти здоожє і спотерек сходжена натрудженими солдатськими ногами (Чаб., Шляхами..., 1961, 123); * Образно. Піонери зайняли всю смугу, сходжену комбайном, і рушили вперед (Збан., Таємниця..., 1971, 475); // сходжено, безос. присудж. в.р. Хоч не мало вже сходжено і самотніх годив, — Наче садрує народжений, Я тепер не один (Мас., Київ. каштани, 1954, 72); Із [величезні простори] сходжено крок за кроком, ґрунтовно перемир'яно ногами пітоничця (Гончар, III, 1959, 219).

2. у знач. прикм. По якому багатю ходили, їздили. Сходженими й неходженими стежками пройшов Кобзар по Україні (Слово про Кобзара, 1961, 138); Заспівай, як кажуть, наостанку, Щоб ціла мелодія в устах, Про вечірні роси на рум'янку, Про літа на сходженіх мостах (Мал., Полудень..., 1960, 102).

СХОДЖЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. схбдити 1, 2. XX століття принесло альпінізму нові успіхи.. У 1923 р. відбулось перше групове сходження на Казбек, а в 1925 р. — на Ельбрус (Наука..., 11, 1964, 51); * Образно. Сходження до вершин соціалізму було справжнім подвигом партії і народу (Рад. Укр., 13.V 1971, 3).

2. рідко. Дія за знач. схбдитися 1. В розпал сходження гостей двері в кімнату відчинилися, і туди зайшли один по одному Цибуля, Денис, Калістрат, Луцько і Ярошенко (Сенч., На Бат. горі, 1960, 46).

СХОДИ¹, ів, мн. Перші паростки перев. посіяних рослин, що вийшли на поверхню ґрунту. Радісно йому розкривати земляне лоно, щоб кинути в його золоте зерно... Кидає, сіє і от уже сходи зеленіють (Гр., II, 1963, 455); Доц на сходи ряєні впаде — зеленів усе, цвіте (Рудь, Дон. зорі, 1958, 10); Сходи ворожу добре переносять короточасні приморозки (Зерн. боб. культ., 1956, 18); Сходи картоплі в'язляються вечично через 22—30 днів після садіння (Картопля, 1957, 86); * Образно. Ти [поет-революціонер] бороєся за світ новий, ти ждав веселія сходові, — ось вони, нові паростки, нові розкиці сходи (Тич., III, 1957, 19); Семирічка знаменна буйними сходами в усіх лаяках нашого багатозерняного життя (Рад. Укр., 1.XI 1960, 1); * У порівн. Наша любов, як перші ніжні сходи, таку легко і приморозити, і розіратити, мов тендітну стеблинку (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 159).

СХОДИ², ів, мн. 1. Споруда, пристосування з горизонтальних виступів або шаблів, на які ступають, піднімаючись куди-небудь або спускаючись звідкись. Смутно потилюши голову, іде [Іфігенія] до моря, спинається на найвищому шаблі сходові, що спускаються в море (Л. Укр., I, 1951, 162); Граніті сходи двома широко розгорненими вілами стеляться згори вниз, важко згзуваючи в землю (Кол., На фронті..., 1959, 71); Промчавши галапом по мармурових сходах на другий поверх, в ідальку влетів на прекрасному жеребці та-

ращанець Саака Троля (Довж., I, 1958, 168); Ми входи́ли в порожні високі зали, ... видиралися гвинтовими сходами у якісь башточкі (Перв., Опов., 1970, 45); *Образно. Там, далеко, огні хорогоди засвітилися в небеснім сяю. Сходить вечір по зоряних сходах у кімнату блакитну мою (Сос., II, 1958, 15); Певні етапи суспільного життя тепер проходять швидше, життєві сходи що далі — то крутіші (Літ. Укр., 22.VII 1969, 1).

2. Те саме, що східці 1. В чистім полі криниченка На чотири сходи, Любів козак дівчиночку Не чотири годи (Укр. нар. пісні, 1, 1964, 162); Від траму до моря йде стежка, виложена мармуром, вона спускається в море сходами (Л. Укр., I, 1951, 157); Краса місця ерацала молодого князя. Висока гора немаче спадала наниз, розсіпаються дрібними горбками, немаче устеляла себе сходами до самої річки (Н.-Лев., VII, 1966, 20).

3. перен. Етапи, стадії розвитку чого-небудь. Вони [В. Белінський, О. Герцен, М. Черншевський, М. Добролюбов] ніби знаменують сходи, якими йшла вперед і вгору революційно-демократична думка Росії (Рильський, III, 1956, 10).

СХОДИНА, в. ж. 1. Горизонтальний виступ або щабель, на який ступають, піднімаючись куди-небудь або спускаючись звідкіль. Наші солдати на чолі з П'ятицицьким проскочили крізь ворожий вогонь, показалися біля під'їзду рейзстагу, піднялись на сходами (Рад. Укр., 9.V 1968, 4); *Образно. П'ятдесят років Радянської України. — це п'ятдесят гігантських історичних сходин на висхідному шляху, вказаному В. І. Ленінім (Нар. тв. та етн., 6, 1967, 6).

2. перен. Етап, стадія розвитку чого-небудь.

СХОДИНИ, див. мн. 1. Зустріч людей, об'єднання спільними інтересами; зібрання. Вона почуває, що вже факт таємних і небезпечних сходин сам по собі вабить її більше, ніж слухання творів поетів (Вільде, Повнол. дітв., 1960, 137); На останніх сходинах ватаги вони накупили гачок і на пака війта, щоб провчити його за болючу кривду, заподіяну на тому тижневі їхнього очікувані (Д. Берзак, Студ. Водн., 1968, 96); Славно натякнув на часті сходи́ли у Франка невеличкого гуртка (Кол., Терев., 1959, 49); // Зустріч людей для розваг, відпочинку. Іноді буває на тих сходинах і Грицько. Та не по душі йому були такі гулябища (Мирний, II, 1954, 289); Дуже любив [Філько] встляти товариські сходи́ни, пікніки, раути, особливо коли вони були пов'язані з добрим буфетом чи вечерєю (Вільде, Сестрив., 1958, 409); Вечорами сходи́ни, суперечки, читання своїх і чужих поезій (Мас., Роман., 1970, 127).

2. діал. Зустріч, побачення. Вона бачила Ольгу.. на таємних сходинах з улюбленим (Фр., II, 1950, 317); Вона була би.. радо гарядила сходи́ни зо Славою зараз тоді, як повороте́ла, та тільки перебила їй у чім її тітка (Марг., Тв., 1954, 427).

3. рідко. Дія за знач. східити 1, 2. Після сходин на гору Федір три дні лежав у ліжку (Мухк., Серпе., 1962, 7).

СХОДИНКА, н. ж. Те саме, що східина. Коли він ступив на сходи, здалося, ніби сходи́нки під ним прогинаються (Шовк., Інженери, 1956, 91); Перестрибував [Шапгала] одразу через три сходи́нки, мов першокурсник (Загреб., Спекта, 1961, 7); Я.. допомагаю їй стати на сходи́нку [автобуса] (Мас., Роман., 1970, 377); Кожний рік післявоєнного розвитку був новою сходи́нкою у поступальному русі Радянського Союзу (Рад. Укр., 23.II 1969, 1).

СХОДИТИ і рідше ЗІХОДИТИ, джу, дпш, недок., ЗІЙТИ, зійду́, зійдеш, док. 1. Ідучи по рівному або ступаючи по сходинах, піднімаючись куди-небудь. Іванко не розмірковував, а відразу лісом почав сходити на

гору... (Три золоті сл., 1968, 13); — На які ж ви гори сходили? — зацікавлено допитувався Воронцов... — На Казбек? На Ельбрус? (Гончар, III, 1959, 102); — Успіху! Повертайся... Спасибі! — ще раз сказав Юджін, сходячи у літак (Загреб., Європа 45, 1959, 65); Зіходить [Фігенія] на сходи порталу (Л. Укр., I, 1951, 160); Нарешті на трибуну зійшла дівчина в зеленій шапочці на руській голові (Павч., В дорозі, 1959, 140); // З'являється, піднімається над обрієм (про небесні світла). Ой високо сонце сходить, Низенько заходить (Шевч., I, 1963, 55); Місяць сходить перед ранком (Ю. Янов., I, 1958, 52); Я йду до берега крутого і догого там діялося я, Як із-за лісу, з-за густого Зіходить зронька моя (Гл., Вибр., 1951, 176); Моя золота діжа, зіходить місяць Над сонною густою осокою (Вирган, Квіт. береги, 1950, 13); Ти до мене прийдеши рано, Коли зійде тільки сонце. Коли тільки стане сходити, Разом з ним і ти прийди (Олесь, Вибр., 1958, 375); // Проростаючи, виходити на поверхню ґрунту (про рослини). Озиме усеосени через засуху не сходило (Кв.-Осн., II, 1956, 124); На городі коло броду Барвінок не сходить. Чому ж дівчина до броду По воду не ходить (Шевч., II, 1963, 167); Озимина зелені, сходить рання ярина (Вишня, I, 1956, 341); Зійшов горох, підірси, зацвіє увесь рясенько (Г.-Арт., Байки., 1958, 60); Хайби зійшли, Радіють люде (Шевч., II, 1963, 30); * Образно. В моїй душі щось сходить і росте (Олесь, Вибр., 1958, 376); // Здуваючись, піднімаючись (про тісто). — Будемо дружно йти — все побудемо. Дітей, як лалечок, одягнеш, у діжі пшеничне тісто сходитиме... (Рудь, Гомін., 1959, 48); Сходить [тісто] у великих діжках (Земляк, Гвінний Стратіон, 1960, 462); // перен. Розпочинається, настає (про день, ранок). За тучами, за змарами та зливами — я бачу: сходить ясний день над нивами! (Пч., II, 1957, 165); Весняний ранок сходить над Москвою (Забіла, Промені, 1951, 10).

◇ Зіх́одити (зійти́) на трон — почати царювання, стати монархом. Коли Уельський принц зійшов на батьків трон, Він, як наказує традиційні закон, Перед підданцями промову має поважну (Рильський, I, 1960, 233); Східити, як (паче, неначе і т. ін.) гребі [після дощу] див. гріб.

2. Ідучи, спускаючись куди-небудь. З гори сходять кілька хлопців (Н.-Лев., II, 1956, 491); Поверги замірала. Сходячи останнім, Вася Багіров помітив біля одного з вирваних вікон високу георблену постать (Гончар, III, 1959, 245); Маруся.. почала поволі зіходити стежечкою вниз (Хотк., II, 1966, 53); — Дівчино, чи тією доріжкою у місто зійти? (Вовчок, I, 1955, 316); Ми зійшли вниз (Ю. Янов., II, 1958, 160); // Спускається вниз з кого-, чого-небудь; злазити, спішуватися. Піп з попадею .. не сходили з воза, а як що купували, то обов до себе руками манили... (Вовчок, VI, 1956, 231); Вої сходили з коней (Скл., Святослав, 1959, 499); З коня зіходить віла біла (Л. Укр., I, 1951, 393); — Козаче, стани, зійди з коня (Бажан, Роки, 1957, 238); // Виходити з транспорту на станції, зупинці і т. ін. На станції сходи́мо разом. Я поспішаю за нею (Кочуб., II, 1955, 270); — Сходьте! Обережніше! — каже Петро і зводить Марину по східцях [вагона] вниз (Головко, I, 1957, 494); Доос поранення пройшло, обляжились, в поміжних землястих шинелях, — теж, певно, зійшовши з машин (Довж., I, 1958, 327); Двері поїзда відчинилися, і на землю зійшов санітар Большаков (Ю. Янов., I, 1958, 121).

Сх́одити (зійти́) на бере́г — висаджуватися з човна, судна і т. ін. на сушу. Десятим під ногами дошки, сходили рибалки на берег (Шипл., Переможці, 1950, 14); — Не встигли ми в Шведом зійти на берег і поду-

шити контру, як усі наші шаланди постікали в очерети (Ю. Янов., II, 1958, 199); *Пожмуро сходило буржуйство [буржуї] по трапу на хорланський берег* (Гончар, II, 1959, 73).

◇ Східити (зійти) з світу, заст. — вмирати. *Поки ж Борис стояв в військом на Альті, великий князь Володимир зійшов з світу* (Загреб., Диво, 1958, 411); *Східити (зійти) в могилу — вмирати. Один за одним сходять у могилу Ті, з ким топтали ми житейську путь* (Дмит., В обіймах..., 1958, 140); *Старий Щербат із жури скоро зійшов у могилу, зосталася удова в дочкою* (Хотк., I, 1966, 102).

3. *перен.* Наближатися, поппряючись, віби опускаючись (про вечір, сутінки і т. ін.). *Тихий вечір сходив на землю силми тьмяними присмерками* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 328); *На землю сходить ніч і зоряним радном вона окричає все, мов ніжню габою* (Сос., II, 1958, 14); // на кого — що, розм. кому до чого, книжн. Охоплювати кого-небудь, оволодівати кимсь (про почуття, стан і т. ін.). *Вища.. насолода такку сходить на неї* (Ю. Янов., II, 1958, 21); *Коли не сходить сон йому до віч... Ростить в собі священну бурю й гнів* (Забашта, Вибр., 1958, 198); *Та чи зійде-то сон на вашу вахлопому голоу?* (Мирний, IV, 1955, 325); *На неї зійшов спокій.*

4. Залишатися яке-небудь місце, переходячи на інше; відхилитися від попереднього напрямку. *Роман в дороги сходить на стежину, і вона, сяючи клаптями снігу, веде і веде його в глибину темних заворожених дерев* (Стельмах, I, 1962, 338); *Пізнав [варта] отаманську брчку й сходить в дороги* (Стельмах, II, 1962, 83); *Завдалегіть зійшли люди в шляху, журмили очі.. від світла фар* (Ле, Міжгір'я, 1953, 161); *Катря аж зійшла в дрови.. і йшла борозною понад панський ланок* (Головко, II, 1957, 210); // тільки док. Зіскочити, зміститися під час руху, не втримавшись на чому-небудь. *Одн порожній вагон «максимка» зійшов в колії* (Досв., Вибр., 1959, 30); *Тридцять першого березня 1970 року зійшов з орбіти в згорі у еустих шарат атмосфери штучний супутник «Експлорер-1»* (Знання..., 9, 1970, 9); // *перен.* Бути сказаним, вимовленим (про слова). *Всі чекали, не відриваючи від неї поглядів, на слова, що повинні були зійти з її уст* (Труבל., I, 1955, 119).

◇ Зійти з глузду — ажеволіти. — *Ти дала мені тільки розгитані нерви, — і от тепер я чую, що зійду в глузду...* (Хотк., I, 1966, 175); *Зійти з рівної доріжки див. доріжка; На неї сходити (зійти) див. нес; Не сходити з гідки (голові), мислі, міслоньки, ума і т. ін.* — те саме, що Не сходити з думки (див. думка). *Ой не сходить мені з гадки закохання перше* (У. Кравч., Вибр., 1958, 116); *З цього часу Антошюві й в голови не сходила дльчина* (Свидн., Люборацькі, 1955, 172); *Не сходили в мислі йому тіі звуки, То тихі, то сумно-здужалі* (Л. Укр., I, 1951, 346); — *Мені він усе в ума не сходить, все перед очима* (Мирний, I, 1954, 81); *Не сходити з думки див. думка; Не сходити з-перед очей — постійно з'являтися у чийсь уяві. — Думаю, а вона мені, оця Ольга, з-перед очей не сходить* (Барв., Онов., 1902, 14); *Не сходили з-перед очей [Данила] картини знущання зі старого зуцула, з його жінки* (Гжицький, Опришки, 1962, 19); *Не сходити зі сцени; Не сходити з репертуру — не переставати виставлятися у театрі. П'єси [Г. Ф. Квітки-Основ'яненка] не сходять зі сцени театрів і в наші дні* (Мист., 6, 1958, 47); *Ось уже понад сорок років не сходять зі сцени театрів.. Радянського Союзу і багатьох театрів світу п'єси нашого видатного письменника Олександра Корнійчука* (Літ. Укр., 20.X 1971, 5); *Ново [М. Старицького] п'єси*

у виконанні корифеів захоплювали глядача і довгий час не сходили з репертуару (Минуле укр. театру, 1953, 94); *Не сходити з сторінок прес — постійно згадуватися в газетах, журналах і т. ін. Питання, пов'язані з науковим управлінням суспільним життям, не сходять з сторінок преси* (Ком. Укр., 6, 1970, 31); *Не сходити з уст (вуст): а) постійно згадуватися в розмовах. Ім'я Кротвицького не сходило з уст навіть тих, хто ніколи не поважав театру* (Збірник про Кроп., 1955, 343); *Будапешті! Це слово тепер не сходило з уст* (Гончар, III, 1959, 208); б) постійно бути помітним, не зникати. *Усмішка не сходила з його вуст* (Тют., Впр, 1964, 535); *Не сходить туга з серця у кого — кого-небудь гнітить, не покидає почуття смутку. Чи хто сміється, чи хто плаче, у неї з серця не сходить туга* (П. Куліш, Вибр., 1969, 163); *Очі не сходили; Півгляд не сходив з кого — чого — хто-небудь весь час дивиться на когось, шось. Очі її [Уляни] не сходили з перекинутого чошна, що мов черепашка гитався серед хвилі* (Мирний, I, 1954, 312); *Розмови (розмова) сходили (сходила, зійшли, зійшла) на кого — що — хто-небудь починав вести мову про когось, шось. Як не намагався Ігор розповідати про себе, його розмови все сходили або на Костя, або на Миколу Леонідовича* (Багмут, Шасл. день., 1951, 122); *До нього часто заходили тоді один галицький літератор. Розмова ажось зійшла на клерикалізм* (Кочуб., III, 1956, 29); *Східити (зійти) зі сцени: а) переставати виставлятися в театрі, виконуватися на сцені. Доводиться, правда, пошкодувати, що прекрасна опера Римського-Корсакова «Снігуронька» нині зійшла з київської сцени* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 12); б) не виступати в спектаклях, не брати участі у виставах. *Був час, коли з легкої руки деяких критиків і театральних діячів різного рангу в нас зійшов зі сцени образ сучасника* (Літ. Укр., 20. V 1971, 6); в) залишатися якусь діяльність. — *Коли так, то нам зосталося тільки зійти з сцени, — сказав Фесенко і з тими словами театральньо оступився* (Н.-Лев., V, 1966, 156); *Східити (зійти) з конвейера — бути виготовленим, виходити з виробництва. З конвейера сходять готові трактори для когоспних ланів* (Сос., I, 1957, 238); *ХТЗ став до ладу 1 жовтня 1931 року. На радіаторі першого трактора, що зійшов з голозного конвейера, виблискували сталеві літери заводської марки «ХТЗ»* (Ком. Укр., 2, 1967, 46); *Східити (зійти) з розуму (з ума): а) ставати психічнохворим, божевільним. [М о л о д ш и й л і к а р:] Час давно б зрозуміти жандармським чином, що коли б він і був симулянтном насправді, то в лікарні давно вже зійшов би з ума* (Лев., Драми., 1967, 14); б) робити безглузді, необдумані вчинки, поводити себе нерозумно. — *От, видите, біжме, я вже забула, так мені бачи забули. З розуму сходжу* (Март., Тв., 1954, 70); — *Де криміція, а де я..? Чи я в ума зійшла, чи що?..* (Кв.-Осп., II, 1956, 436); в) (за ким, по чому і без додатка) втрачати ясність свідомості, душевну рівновагу від захоплення ким-, чим-небудь, від любові до кого-небудь і т. ін. *Слава.. якраз в ту пору буквально в розуму сходила за тим еульєсою* (Вільде, III, 1968, 211); — *Якщо її знову не побачу, то з розуму зійду — подумає [принц] собі* (Три золоті сл., 1968, 158); *Панянки з ума сходили по його красі* (Мирний, I, 1954, 156); *Східити (зійти) з шляху — відмовлятися від наміченої цілі, змінювати свої погляди, переконання і т. ін. Віра Павлівна не хотіла сходити.. з того шляху, на котрий.. ступила...* (Хотк., I, 1966, 54); *Східити (зійти) на (в) думку (на ум) кому — починати думати про кого-, що-небудь. І в думку їй таке не сходило, а от недовго прослужила, — довзалася своїм серцем чулим...* (Мирний, III, 1954, 109); *Та й кому зійде на думку радість,*

коли на ваєтра нічого їсти (Мирний, IV, 1955, 292); За що тільки не перебалакаєм з ним: про людську правду, про пам'ять, про все, що тільки зійде на ум (Вас., IV, 1960, 18); Сходити (зійти) на жєбри, заст. — ставати жєбраками, перетворюватися на жєбраків. — Нарід [народ] гине та на жєбри сходить (Фр., VIII, 1952, 23); Сходити (зійти) на манівці див. манівці; Сходити (зійти) напівєць див. напівєць.

5. Переставати покривати поверхню чого-небудь, збїгаючи, розтаючи і т. ін. Валітку з деяких Сивашів вода сходить, але узїдда все одно не перестають бути жертвами (Хлібороб Укр., 10, 1965, 30); Зїйшли сміги, шумить вода, Весною повія (Граб., I, 1959, 327); Як тільки зїде повінь, треба приступити до створення котлована (Дмит., Наречена, 1959, 154); // Переставати існувати, зникати, гоїтися. — Цїлий тиждень лежала я, як колода: цїлий місяць сходила синяки з мого тіла (Мирний, III, 1954, 164); — В нього мозолі з рук не сходять, чого ж тобі ще треба? (Тют., Впр, 1964, 255); // І зверху Тоня ще й рогачиком придавить, щоб з головою пірнула в ту наколочену теплу бурду, щоб вся короста з овечки зїшла (Гончар, Тронка, 1963, 318); // Зникати з поверхні шкіри, з обличчя і т. ін. (про рум'янець, загар і т. ін.). Фарба поволі сходила в її й так блідий шкї (Коп., Лейтенант, 1947, 206); Коснати розростаєся, стаєся сажим собою, стрїсть зїходила йому в лиця й шиї (Загреб., Диво, 1968, 531); Там засїдали сусїдні дїдичі, грекочії, що сїдали білими лобами при смажцї обличчя, з яких не встигла зїйти ще літня смага (Коцюб., II, 1955, 253); // Переставати виявлятися у виразї обличчя (про почуття). М'яко видїлялося в темні її покраєніє обличчя, з якого відразу зїшла задавнена недвоїра і настороженість до людей (Стельмах, II, 1962, 25); Бїйці йшли, атомлено переставляючи ноги в м'якій глибокій пилуці. Обличчя стрї. Тривога не встигала зїйти з них (Тют., Впр, 1964, 307).

Не сходити з обличчя (лиця) — постійно бути помітним, не зникати з обличчя. Дїачина нахмурилася. З її обличчя не сходив вираз глибокого подиву (Жур., Вечір., 1958, 393); Мрійлива світла усмішка весь час не сходила йому з лиця (Гончар, Маша., 1959, 5).

6. заст. Іти звідки-небудь, покидати якесь місце, приміщення. — Ми зараз всі сходимо з дому — може, чого треба, то кажіть зараз (Вас., II, 1959, 330); Думаю собі: — Зїйду з цього села! (Барв., Опов., 1902, 238); — Кобила, — каже [отець Микита], — зїшла проти ночі з двора, а він і байдуже (Кв.-Осн., II, 1956, 6); [І в а п:] Ти краще зїйди куди; я сам в нею поговорю... (Мирний, V, 1955, 242).

◇ Сходити (зійти) з очей — переставати з'являтися де-небудь, у певному колї людей. При одному слові «куркуль» у кожного комунара зїпляються зуби, а Васюк [куркульський сив] й не думав з очей сходити (Кундзич, Пов. і опов., 1938, 293); [С л у ж є б к а:] Як приїде час, що будеш ти на волі і над мастками своїми запануєш, нежезе ти не подякуєш мені? Нежезе забудеш? [Л і п а р:] Ох, забути трудно... Скажу тобі по правді, не забуду і все віддам, аби зїшла з очей (Л. Укр., II, 1951, 198).

7. Проходити, закінчуватися, мвнати (про час). Поволі, невесело сходила життя, — літо пройшло (Фр., I, 1955, 130); Нікто не пише, дні сходять у мене дивно однаково (Коцюб., III, 1956, 165); Короткий день зїшов, і знову був вечір (Мик., II, 1957, 45); Скільки тих весен зїшло, з водою сплило, як не бачилася Роксана з Іванком? (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 86).

8. чим. Знемагати, ослабати від чого-небудь; авесплюватися. За труною сходила криком і голосінням Ва-

силава Ольга (Стельмах, II, 1962, 9); — Нікого, товариші, краще потім зїйти, ніж кров'ю (Воскр., Весна., 1939, 23); // Губити, втрачати (сїк). Крижкі болотяні трави сходять соком, пап'ятть, учадіти можна (Горд., II, 1959, 195).

◇ Сім потїв (сьбмий пїт) зїде див. пїт; Сходити (зійти) кров'ю див. кров; Сходити слїзьми (сльозами) див. слїзьа.

9. на кого — що і без додатка, заст. Використовуватися, витрачатися, вживатися для чого-небудь. У його на сі зїлля сила грошей сходила (Сл. Гр.); Уже годї старостів послати за підбрєзачів. Нікто їм віри не йме, і ворїаки на їх багато сходить (Барв., Опов., 1902, 516); Ніколи ще стїльки не сходило світла [по хатах], як у сі дозгї, тривожні осїнні ночі (Коцюб., II, 1955, 74).

10. рїдко. Перемїшатися на ближчу відстань до кого-чогось-небудь; наблизитися, підходити. Ближче сходжу — жїнок бачу тут (Вовчок, I, 1955, 247); — Нарядися. Ми подивимося; ти сама побачиш, як гарно. — А як пани на той час зїйдуть! (Мирний, III, 1954, 178).

11. розм. Закінчуватися, проходити, зїдїянюватися (бїльш-менш успішно, благополучно і т. ін.). Літо сходило ще яко-такто, але зима давалася вгидки бїдному учневі, студїнь, мороз страшно докучали (Ков., Світ., 1960, 57); Про театральний гурт Миша тобі писав.. Що ж, «Чорноморцї» зїйшли зовсім-таки добре, то може, у них і далі діло піде на лад (Л. Укр., V, 1956, 29); // перев. безос., кому і без додатка. Мвнати, проходити для кого-небудь благополучно, безкарно. Він не ждає, що вони всі разом до нього прискїпаються і будуть судом лаяти, — раніше йому все якось сходило (Григ., Вибр., 1959, 231); Мені з гуртком щастило.. Зїшли без усякого дозволу по сусїдніх селах — зїшло (Вас., IV, 1960, 25).

◇ Сходити (зійти) з рук див. рука.

12. тільки док., на кого — що. Стати ким-небудь іншим, перетворитися на когось, змінити вигляд, форму і т. ін. Доробися хлїба, аж зїйшов на діда (Укр. присл., 1963, 72); — І ми колись були добрі, а ось же довелося зїйти на ледащо (Вовчок, I, 1955, 42); — Боже, який сором для родини! Господи, на що ми зїйшли! — зойкала Зона (Вільде, Сестри., 1958, 288).

13. за кого-що, розм. Бути прийнятним, визнаним за когось іншого, що-небудь інше або рївноцінне кому-чому-небудь у якомусь відношенні. Родом він з пївдня, то, мабуть, звідти, з буревїйного степу, де кожне деревце сходило за гай, він і приїс з собою щирі приляні до зеленого друга (Земляк, Гівний Стратїон, 1960, 244).

14. тільки док. Перестати, припинитися (про опаді). Як дощик зїде і корова з обори Материнське протягне му-му, — То в уяві поставе село (Шпак, Вибр., 1952, 42).

СХОДИТИ, сходжу, сходиш і рїдко ЗІЙТИ, зїйду, зїйдеш, док. 1. тільки сходити, неперех. Піти куди-небудь і, побувши там деякий час, повернутися назад. — Бодай же ви, чумаки, на Дїн не сходили, Що ви моїх дрібних діток [часнят] в каші поварили! (Укр. лір. пісні, 1958, 534); Ти б мерщї сходила По воду студену Під ліну зелену (Граб., I, 1959, 317); Сходив [Давид] до Якима і через хвїльку вернуєся (Головко, II, 1957, 102); Сходивши ранком на берег Дніпра, погулявши в парку біля пам'ятника Тарасу Шевченку, Артем Петрович повертаєся додому (Хижняк, Килимок, 1961, 24).

2. перех. Пройти який-небудь простір у різних напрямках; обїйти. Ой сходив я все Півдїр'я, границї турецькі (Коломийки, 1969, 111); Благословен той день і час, Коли прослаєся килимами Земля, яку сходив

Тарас Малими босими ногами (Рильський, II, 1960, 191); *Правдою цілий світ віддеш, а неправдою — ні до порога* (Укр. присл., 1963, 167).

◇ Сходіти ноги — багато ходячи, ватомити, натрудити ноги, дійти до виснаження, внаслідення. *Сходила вона — Мелашка — свої ноги. Аж згадати страшно, як бідувала вона своє життя за Козленком* (Кос., Новелл, 1962, 145); — *Ноги сходив, очі видивив і горба нажив за чужими віццями...* (Ірчан, II, 1958, 402).

3. тільки сходіти, неперех., у чому і без додатка. Одягати в що-небудь, надіти на себе щось. *Чи я спила, чи я в'їла, Чи гарно сходила? Тільки мої всі розкоші, Що гірко робила!* (Укр. лір. пісні, 1958, 378); — *Люди живуть ще й гірше нас. Нам ще дякувати та й ще раз дякувати божові треба. Парохія не зла, Істи-писти в що і в чім сходити* (Хотк., II, 1966, 63); *Хоч наші друзі й оптимісти, Але і в них бували дні, Коли зотілоє смачно в'їсти, Сходити в гарному обранні* (Воскр., I всерйов., 1960, 57).

СХОДИТИСЯ і рідко ЗІХОДИТИСЯ, джуся, днсья, недок., ЗІЙТИСЯ, зійдусь, зійдешся, док. 1. Приходити в різних місцях в одне; збиратися. *До Січі сходились бурлаки в усього світу* (П. Куліш, Вибр., 1969, 79); *Довбиш б'є в дошку. Відчуєля сходяться козаки, чоловіки, жінки, діти* (Вас., III, 1960, 49); *Це було кафе вашого світу. Сіби щовечора сходились заможні* (Досв., Вибр., 1959, 393); *Різні люди .. сходилися до воза в усіх боків* (Смолич, II, 1959, 58); *До стоду сонця, ракорано! У Вірвезмі на майдані Зійшовся люд* (Шевч., II, 1953, 314); *На збори до сільської школи зійшлися колгоспники* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 24); *Весь еурт знайомий Горькою, земляк і Росії, які були на острові, зійшовся послужати Шалаяпіна* (Сміл., Крпа, 1954, 138); // *Пливучи, приходити в одне місце. Човни зійшлися посеред Дніпра* (Ле, Нальвайко, 1957, 370); // *у що, чим*. Наближаються одне до одного, розташовуватися яким-небудь способом. *Люди сходилися в купи, гомонили і знову розходилися* (Мирний, III, 1954, 47); *Юрбами всюди зійшлися люди. Всяк його слухати йшов* (Л. Укр., I, 1951, 342); *Рибалки зійшлися у кучу і почали тягти невід* (Мирний, I, 1954, 313); *Перетинали [білці] поле в різних напрямках, .. зійшовши в еурт по кілька чоловік* (Гончар, III, 1959, 218); // *Приходити куди-небудь, щоб зустрітися, разом провести час*. *Після того що день, то й сходилися журитися* [Пістряк і Забрьоха] (Кв.-Осв., II, 1956, 222); — *Земчайно ми сходились вранці, брали човен і плили в море* (Коцюб., II, 1955, 299); — *Ми часто сходимося з ним і згадуємо полк* (Гончар, III, 1959, 295); *З того часу стали вже вони щовечора зійходитись* (Вовчок, I, 1955, 199).

2. Ідучи один одному назустріч, скорочувати відстань; зближатися, зсунуватися. *Цюкотали ще дві молодичі; розходились і знов сходились та все жатали руками* (Вовчок, I, 1955, 71); *Дивляється [Іван та Микола] в небо, не помікаючи один одного. Сходяться. Плечима стикнулися* (Мнк., I, 1957, 503); *Ступили обидва [цапки] на кладку, зійшлися посередки та й ну одним одного лобами й рогами бити!* (Коцюб., I, 1955, 468); // *Збиратися, зустрічатися де-небудь для бою, поєдинку, змагання і т. ін.* *Може, звіку не сходились на сиз полк такі дві рубаки, одної сили, .. одного завязаття* (П. Куліш, Вибр., 1969, 106); *Вони сходилися тихо і мирно, так, ніби йшли обійматися, а не боротися* (Тют., Впр, 1964, 234); *Лицарство йде, земля буде, Зійшлись ворожі лави...* (Л. Укр., I, 1951, 352); *Нікому в цих боях не було пощади. Здавалося, зійшлася сила на силу, і доки не вирубають один одного впень, ця січа не скінчиться* (Гончар, II, 1959, 387).

Сходітися (зійтисся) врукопаш (врукопашну) — зближаються із супротивником, діяти прикладом гвантивки або холодною зброєю. *Кілька разів нічота сходилася врукопаш на самій вершині* (Гончар, III, 1959, 54); — *Дядьку, а врукопашну з німцями вам доводилося сходитися чи ні?* — *піднявся зараз же Марко* (Тют., Впр, 1964, 284).

3. Наближаються одне до одного, стикаються, зливаються. *Доріжка була така вузька, що зелене гілля гори сходилося до купи й закривало небо* (Н.-Лев., II, 1956, 309); *Зривалися [пальці], руки розгорталися на всю клавіатуру, швидко сходилися* (Епик, Тв., 1958, 133); *Попід лісом клубками котилися, сходився й розходився білий туман* (Гр., II, 1963, 438); *Крутня [Юрштан чоловіка] доти, доки лікті не зійшлися до купи* (Хотк., II, 1966, 116); *Тверді хвилі вдарили скорчене тіло і змітло зійшлися над головою* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 67); *Почуєши скрип угорі, вони [воли] трохи підвели довгасті голови, їхні розкішні роги зійшлися, вазудили* (Стельмах, I, 1962, 150); // *Межуючи з чим-небудь, з'єднуються*. *В кінці села, в самій глибині яру, де садки сходяться з лісом, стоїть хата Прокопа* (Н.-Лев., II, 1956, 28); *Недалеко від Стависька, де сходяться межі сіл Новобузька і Любарці, зупинився Тимофій* (Стельмах, II, 1962, 131); // *Змкнутися, стулятися*. *Губи [Марка] зійшлися у болотній складці* (Цюпа, Назустріч., 1958, 379); // *у що*. *Стягуватися зморшками, складками; утворювати зморшки, складки*. *Чоло в зморшки зійшлося*.

Брови сходяться (схоблілися, зійшлися і т. ін.) [над переніссям (на переніссі)] — у кого-небудь волосинки брів ростуть і на переніссі. *За цей час він змужнів, чорні вуса густо асіяли верхню губу, брови дугами сходилися на переніссі* (Сенч., Опов., 1959, 40); *Темні густі брови її зійшлися над переніссям* (Собко, справа., 1959, 43); *Земля сходиться з небом; Небо сходиться (схоблілося) з морем* — про уявне позірне злиття неба з землею, водою на обрії. *За річкою, що обставилася стіною темно-зеленого очерету, потяглося низ'я довгими посями, розсіялися лани широкими килимами, ховаючи свої краї аж там, де земля сходиться з небом* (Мирний, IV, 1955, 316); *В одному місці, де небо сходилося з морем, де білі легендарний туман, в'явилася чорна пляма* (Н.-Лев., II, 1956, 233).

◇ Кінець [з кінцями] не сходяться (не зійшлися) див. кінець¹; Кінци [з кінцями] сходяться (зійшлися) див. кінець²; Світ [не] кльїном зійшовся; [Не] кльїном земля зійшлася див. клин; Сходяться (схоблілися, зійдуться, зійшлися) дорбги (стежки, стежечки і т. ін.) чи і — у кого-небудь виявляються однакові життєві інтереси, мета, завдання і т. ін., які часом приводять до зіткнення. — *Знов сходяться наші дороги, Іване! — голосно каже Якуба* (Гончар, Тронка, 1963, 140); *Тижко відвернулася, аж шия зруснула: то був його ворог по парубочтву Сергій Золотаренко. Тепер їхні стежки сходилися біля Орисиноного двору* (Тют., Впр, 1964, 36); — *Але ми ще стрінемося, пане сотнику!* — не вдякничи, а непримирненними очима змірює Підпирозору. — *Ще зійдуться наші дороги* (Стельмах, II, 1962, 66); — *А ти не жалкуй, — криво усмітнуся Джмелик. — Може, наші стежечки зійдуться, тоді не розминемося спроста* (Тют., Впр, 1964, 165).

4. Зосереджуватися в одному місці. *Численні телефони проти, — тягнувшись одні десь ві ступу, інші низу, із Сивашів, — сходяться жмужком біля освітленого вікна, зникають у ньому* (Гончар, II, 1959, 425); *Образно. *Діти горіли, мов свічі. В їхніх зоробочу потьмарених очах зійшлися страждання, голод і тіні* (Стельмах, I, 1962, 211); // *Пролягаючи в різних місцях на досвіт' величкому просторі, з'єднуються в одному*

місні, пункті (про дороги, річки і т. ін.). Дніпро протікає двома рукавами.. Коло самої Шевченкової могили обидва рукави сходяться до купи (Н.-Лев., II, 1956, 384); Особливо напружений рух був на гребдерах, що сходилися до залізничної станції (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 140); Ой туди шляхи широкі Докупи зійшлися (Шевч., I, 1951, 388); У шлях оди зійшлися стежки й дороги (Дмит., Вірші., 1949, 50); // перек. Змішуватися, зливатися. Ось воки [голоси] наближаються, віздатся; ось зійшлися докупи, злилися в одну пісню... (Мирний, III, 1954, 203).

5. Досягати взаєморозуміння, вступати в близькі, дружні стосунки з ким-небудь, зближатися. Вона легко сходилася з людьми, товаришувала чесно і щиро (Рубак, Час..., 1960, 454); Потрогу сходиться [Захар] з людьми, ширшає його світ (Ле, Право..., 1957, 228); — А жінці ця компанія востім не пристала до душі. Немає тут в ким зійтись, з ким приятелювати... — сказала Вата (Н.-Лев., IV, 1956, 117); Іздумо на море ловити рибу.. Вагвалі ми дуже зійшлися з ним [О. М. Горьким] (Коцюб., III, 1956, 357); // розм. Вступати в інтимні, любовні зв'язки. — Одружися я не з великого коханця. Війна, окупація, голоднеча... кому тоді були соловейки в голові? Люди сходилися і жили разом, бо шукали загибати одне в одного (Вільде, Впнев..., 1959, 3); — Щось ти, Гнате, вступавши на поганій шлях... Свою жінку прогнав од себе, зійшовся з дружок без шаюбу (Коцюб., I, 1955, 56).

6. у чому, на чому. Приходити до однаковості в чому-небудь; мати однакові погляди на щось. Французи, німці, португальці — усі ці делегати на конгресі сходилися в однім: єдиний блок створюти треба, єдиний фронт проти буржуазії (Тяч., III, 1957, 36); [К р а й - г о р о д с ь к и й:] В своїй об'єктивних оцінках етнографи всього світу сходяться на думці, що малоросійська пісня по своїй милозвучності.. дорівнює італійській пісні (Д. Бедзак, Ост. вальс, 1959, 5); — Ретельно обговорили всі мої недоліки, жінки зійшлися на тому, що вагвалі я дійсно красивіша за інших (Вітч., 5, 1956, 161); // Бути подібним, схожим у чому-небудь, виявлятися однаковими; мати однакові погляди на щось. Як воки не різнилися, а все-таки обидві [Галія і Христя] однаково чули, що добре, що лиге, й через те завжди обидві сходилися у своїх думках (Мирний, I, 1949, 366); В одному вороги сходилися: усі пили каву (Коцюб., I, 1955, 394); Вся ця тлганя почалася через попа, з яким він сьогодні пив чарку, а потім жорстоко посварився, не зійшовши з ним поглядами на папу римського (Гончар, III, 1959, 325); // Не суперечити, збігатися, відповідати чому-небудь. Дивувалися [селяни] трохи, що слова проповіді і євчинки батюшчини не востім сходяться якось (Коцюб., I, 1955, 326); [Л ю ц і й (до Теофіла:)] От бачиш, се випадок нещасливий, — він мовив наманья, не знав, що вигад зійдеться з правдою (Л. Укр., II, 1951, 439).

7. перек. із запереч. в е, розм. Бути за розміром достатнім для того, щоб застібнути, стягнути краї і т. ін. Олександра Петріна, найстарша дочка, стояла серед кімнати в білих спідницях, в білому корсеті, котрий не сходився на її повоному стані (Н.-Лев., III, 1956, 42); — Той, кого я признав за Шеметуна, був круглий, рум'янощокій, у просторому піджаку, що не сходився на животі (Збан., Єдина, 1959, 105); — Куме, ануле допоможіть зав'язати [мішок]. — Набехкав, що й не сходиться? — Так пшениця ж. Як золото... (Тют., Вир, 1964, 368).

8. розм. Приходити до згоди, домовлятися про щонебудь; зговорюватися. Покупці кричать, але негабаром сходяться в ціні, здорово трічі лякають по долоні

(Н.-Лев., VII, 1966, 357); — Ви хочете купити нашу хату? — здогадався Васко. — Як у ціні зійдемося, то й купимо (Зар., На. світі, 1967, 246); Кинув жених срібного полтинника на тарілку, думав, на тому й зійдеться, але злопець, насупившись, направив за сестру такий викуп, що гості ажули (Гончар, I, 1959, 8).

9. розм. Відповідати дійсності, бути правильним, точним (про підрахунки). — Дієсті двацять два і два в остачі! — урочисто оголошує Ксєня. — Таки сходиться, — дивується Мирон (Стельмах, I, 1962, 381); Вона перерахувала куверти і, виявивши, що все зійшлося точно, полегшено зітхнула (Собко, Справа..., 1959, 5).

СХОДКА, рідко СХІДКА, ж. 1. У давній Русі — збори городян, що розглядали й вирішували суспільні та державні справи. Траплялися, що однакові збиралися вчорні сходки і в Торговій, і в Софійській частинах і ухвалювали протилежні рішення (Іст. СРСР, I, 1957, 67).

2. На Україні та в Білорусії — збори членів поземельної сільської громади. Десятькі годили по дворах, званими на сходку [людей] (Ю. Янов., I, 1958, 53); Після великодня старшина скликає громаду на сідку (Н.-Лев., VI, 1966, 401); // збірн. Присутні на таких зборах. Згадав [Аркадій Петровнич] одразу, як гула радісно сходка, коли він поклявся їй права народу на землю (Коцюб., II, 1955, 383).

3. У дореволюційній Росії — революційні збори робітників, студентів і т. ін. До революції [Іванов] — організатор потаємних сходок на березі Дніпра, а від дня революції — .. керівник арсенальських більшовицьких (Смоліч, Мпр., 1958, 51); Пригадав [Килітей], як збиралися вони, робітники порту, на таємні сходки (Гончар, II, 1959, 45); Яскравим виявом впливу безземних подій 1871 р. у Франції на весь розвиток революційно-визвольного руху в Росії, зокрема на Україні, була, наприклад, робітничка сходка в Одесі на честь 7-ої річниці Паризької Комуні (Наука., 3, 1971, 22).

4. Зустріч, зібрання певної групи людей в якому-небудь місці для розваги, відпочинку, обміркування чогось. Василь Костюк зібрав сходку. — Товариші! — каже. — Чи довго ми будемо терпіти отих волоцюг? Годі! Натерпілися! (Ковинька, Кутя..., 1960, 66).

СХОДКИ, док, мн., діал. Східці. Від тати рівно до води Стояли сходки камінні! І коло сходок в два ряди Шуміли липи молоді... (Рудан., Тв., 1959, 60).

СХОДНІ, ів, мн. Дошка з набитими на неї попередніми планками або збитий із кількох товстих дошок переносний поміст з такими планками й з поручнями на дерев'яних або залізних стойках (для переходу з судна на судно, на пристань, на берег і т. ін.). Спустилися в трюми, жінки наспинали жито в мішки, чоловіки, беручи мішки на плечі, бігом бігли по сходнях на берег (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 346); Доки спускали сходні, доки почали випускати пасажирів — ми мали досить часу, щоб спокійно дійти до берега (Кулик, Записки консула, 1958, 79); Він швидко кромажи збіг по трапу на нижню палубу і пішов до сходнів, де вже давно не було жодної людини (Собко, Скеля..., 1961, 15).

СХОДНО, присл., розм. Те саме, що вигідно. Вигнала вдова, вигнала небоза Двадцять овець ще й чотири: — Судіте, громадо, і ви, добрії люди, Чи сходно наймитку [наймитові] буде? (Укр. нар. пісні, I, 1964, 227).

СХОДНЯ, і, ж. Те саме, що сходні.

СХОДОВИЙ, а, є. 1. Прикм. до сходні². Виконує [комплексна бригада] всі роботи, крім опоряджувальних і сантехнічних: споруджує стіни, укладає панелі перекриття, сходові марші, встановлює віконні рами (Рад. Укр., I, VI 1961, 2).

Сходові квітка див. квітка.

2. рідко. Те саме, що східний. Його.. висока фігура ясно відрисувалася [вмалювалася] на тлі сходового неба (Фр., III, 1950, 327).

СХОДОЗНАВЕЦЬ, впа, ч. Фахівець із сходознавства; орієнталіст. *Ім'я Грізноїбіна творчість академіка Агаханова Юхимовича Кримського багато відомі сучасному читачеві. А працював учений у базарно залузя: він — сходознавець і поет, прозаїк і фольклорист, філолог-україніст, літературний критик* (Літ. Укр., 19.X 1965, 2); *Велику дослідницьку роботу ведуть сходознавці Узбекистану* (Знання..., 3, 1972, 3).

СХОДОЗНАВСТВО, а, с. Сукушність наукових дисциплін, що вивчають історію, економіку, мови, літератури, мистецтво, філософію, релігію, пам'ятки матеріальної і духовної культури народів Сходу; орієнталістика. *Велику роль у популяризації культури східних народів відіграла Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства, що існувала в Харкові протягом 1925—1934 рр.* (Рад. літ-во, 6, 1964, 134); *Іван Франко всіляко підтримував і спрямовував молодого письменника* [А. Ю. Кримського], *увсвідомлюючи, яке велике значення для розвитку рідної культури мають його праці в галузі сходознавства* (Літ. Укр., 19.X 1965, 2).

СХОДОЗНАВЧИЙ, а, в. Прикм. до сходознавства. *Вільна володіючи мовами народів Близького і Середнього Сходу, добре знаючи їх історію та культуру, А. Ю. Кримський в своїх працях стоє на рівні світової сходознавчої науки, відшукає на видатні події в ній, виховує численні кадри орієнталістів* (Нар. тв. та етн., 3, 1961, 77); *Сходознавчі проблеми*.

СХОДЯЧИЙ, а, е, рідко. Який сходить, піднімається (про сонце). *Невдовзі ми вийшли на чисте поле, і мої очі радісно повстали перший проблиск сходячого сонця* (Фр., II, 1950, 95); *Від променів сходячого сонця зарожеліли далекі гори* (Галан, Горь..., 1956, 11).

СХОДЬБИЩЕ, а, с., розм. 1. Те саме, що збірщище 1—3.

2. рідко. Випадкове або наперед домовлене побачення з ким-небудь; зустріч. *Мабуть, що підглядів Петро.. сі їх сходьбища, а вже не чує ні від кого, бо нікто ні в-ніком не бачив під вербою, як вони зішодились* (Кв.-Осв., II, 1956, 446).

СХОЖИЙ¹, а, е. Який має спільні або подібні риси з ким-, чим-небудь, таку саму вдачу, як хтось, нагадує когось, щось. *Улесливий приятель схожий на титку: спереду ласкає [пестить], а ззаду кусає* (Укр. присл., 1963, 358); *Любка росла, як у садку вишня. Вона була дуже схожа в лиця на Нимідору* (Н.-Лев., II, 1956, 244); *Вони [брати] разуче схожі між собою, — обоє широкочітці, обоє світлоброві* (Вол., Сади., 1950, 73); *Перекупки були всі схожі, ні до однієї Фелікс не наважився підійти й спитати про титку Сашу* (Ю. Янов., II, 1954, 38); *Вий самого ліжка на тумбочці стоє маленький кошачий свіжми синіми квітами, схожими на проліски* (Гончар, III, 1959, 320); *Кабінет поета був схожий на величезну, добре зааоджену бібліотеку оченого* (Мас., Роман., 1970, 224); *// тільки схоже, у знач. присудк. сл. Здається, як віби. Схоже було, що він заміряється заманується на Боженка, всі інші сполітих... кинулись їх розбороняти* (Смолпч, Мпр., 1958, 47); *— Схоже було, наче дорослі втраксьє у війну* (Гончар, II, 1959, 118); *// тільки схоже, у знач. присудк. сл., на кого. Властиве кому-небудь, в чийому-небудь звичаї. — Механізмів напали, а змінальчик за три копійки прихопити забули... Ну, це схоже на нас...* (Гончар, Тронка, 1963, 82).

На ко́го (на що́) став схожий — уживається для вираження незадоволення тим, що хто-небудь має не-

охайний або хворобливий вигляд. — *Подивися на себе! На кого ти тепер став схожий: кудлатий, пелеганий* (Н.-Лев., VI, 1966, 393); *— Подивись он в те дзеркало, на що ти став схожий!* (Н.-Лев., VI, 1966, 393); *Ні на щб не схоже — вікуди не годиться, дуже погано. — Прошу тебе звернути увагу вчительки нашої на те, як балакають наші діти! Адже вони страшенно калічать російську мову! Се бог зна що таке... се ні на що не схоже!* (Кочуб., I, 1955, 165); *— Я не розумію цю людину. — Пу, от! — розіві руками Биков. — Все це дуже дивно й ні на що не схоже* (Довж., I, 1958, 447); *Схоже на те, що... — здається, очевидно. Яреськові Ізно переморгування не дуже до впадобы, схоже на те, що є в них щось потайне на думці* (Гончар, II, 1959, 64).

○ Ям (мов і т. ін.) крапля (дві краплі) воді схожий див. вода, два.

СХОЖИЙ², а, е, с. е. Здатний до проростання (про насіння).

СХОЖІСТЬ¹, жості, ж. Абстр. ім. до схожий¹. *Незвичайна схожість дочки з матір'ю дуже врадила Яся* (Н.-Лев., I, 1956, 169); *Вона хоче знайти на його [діда] люці якусь схожість з Романом, але нічого, крім природної відності, не знаходить* (Стельмах, Хліб..., 1959, 155); *Численні розкопки могли епохи бронзи, проведені в кримських передгір'ях, виявили групу пам'яток, що мають певну схожість із синхронними пам'ятками Кавказу* (Наука..., 12, 1965, 6).

СХОЖІСТЬ², жості, ж., с. е. Здатність до проростання (про насіння). *Схожість пошкодженого зерна.. різко викинується* (Шкідн. і хвор.: рослин, 1956, 102); *Важлими ознаками посівної якості насіння є його чистота, схожість і вологість* (Овоч., 1956, 67); *Докія Зотевна говорила, що колоси добре підвотуваєся до весняної сівби, що зерно очищене й перевірене на схожість* (Довч., Секрет, 1947, 58).

СХОЛА́СТ, а, ч. 1. Послідовник схоластики (у 1 знач.).

2. перек. Людина, яка сприймає лише зовнішню, формальну сторону якої-небудь науки відірвано від життя й практики; той, хто схильний до марних і далеких від життя розмірковувань. *Мікробіолог Проташиний став дорікати математикам та фізикам за їх теоретичні шукання. Він обачав у цьому відрив від практики життя і обзивав їх схоластами* (Рибак, Час., 1960, 103).

СХОЛА́СТИК, а, ч. Те саме, що схола́ст.

СХОЛА́СТИКА, п, ж. 1. Панівний напрям у середньовічній ідеалістичній філософії, представники якого за допомогою філософських положень намагалися обгрунтувати богослов'я. *Теорія Коперника стала тим фундаментом, на якому в ту епоху розгорнулася жорстока боротьба передових людей проти схоластики* (Наука..., 1, 1960, 63); *Академія возсталася дуже позадю об свого часу: в ній панувала схоластика* (Н.-Лев., I, 1956, 343).

2. перек. Формальні знання, відірвані від життя й практики; мертва, суха наука. *Марксистсько-ленінські теоретичні положення відіграють величезну роль у формуванні світогляду митця, але якщо вони органічно не осмислені ним, то перетворюються у мертву схоластику, догматизм* (Мпст., 5, 1957, 3); *— Фізика в наш час все.. Це не математична схоластика в мертвихи формулами* (Рибак, Час., 1960, 145); *Наука, відірвана від практики, звичайно перетворюється у схоластику, а це створює умови для проникнення в неї ідеалізму і механіцизму* (Наука..., 12, 1963, 7).

СХОЛАСТИЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до схоластики (у 1 знач.), пов'язаний з нею. *У 1907 р. Павло Тичина вступив до Чернівецької семінарії, де панувала церковна*

схоластична наука, атмосфера шпигунства і доносу (Укр. літ., 10, 1957, 14); *На Русі при феодалізмі пакувала церквена схоластична література* (Деякі шпт. поет. майстерн., 1956, 23).

2. Який є схоластикою (у 2 знач.); відірваний від життя й практики. Багатообдарований юнак [П. А. Тутковський], що прагне до живого знання, не міг задоволюватися жертвям, схоластичним навчанням (Видатні вітч. географи., 1954, 146); *Схоластичне віршування.*

СХОЛАСТИЧНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до схоластичний. Ідея абсолютизму... повне безсилля в духовній сфері, схоластичність, теологічний та догматичний спосіб думання — от чим характеризується тодішнім, навіть краща, частина галицької інтелігенції (Копюб., III, 1956, 29); З викриттям пагубності, схоластичності і нежиттєвості загальної системи навчання в семінаріях, гімназіях та ін. виступили А. Свидницький і І. Нечуй-Левицький у своїх повістях (Рад. літ-во, 1, 1957, 65); Крім історичних творів, київські вчені [XVII ст.] написали значну кількість літературних праць: проповіді, панегірики, силабійних віршів. Усі ці твори зберігали типову для літератури епохи феодалізму схоластичність і були відірвані від життя народних мас (Іст. УРСР, I, 1953, 303).

СХОЛАСТИЧНО. Присл. до схоластичний 2. Можна щодня писати вірші на теми дня, схоластично і бездумно скозати по поверхні подій... але без глибокого духовного розкриття суті і характеру цих подій — вірші не стануть сучасними і революційними (Мал., Думки..., 1959, 13).

СХОЛІАСТ, а, ч., книжн. Коментатор, упорядник схолий.

СХОЛІЯ, і, ж., книжн. Примітка, пояснення до тексту.

СХОЛОДИТИ, джү, діш, док., перек. Зробити щонебудь холодним або холоднішим; остудити, охолодити. Треба схолодити... дуже гаряча вода (Сл. Гр.).

СХОЛОДНІЛИЙ, а, е. 1. Діспр. акт. мнв. ч. до схолодити.

2. у знач. прикм. Те саме, що холодний. Позачора увечері, за всю зиму вперше, зляли в прогонічів сльобудьські вікна, і схолоднілий зал прийняв в свої дахно не мазані стіни колагоспну молодь (Кир., Вибр., 1960, 363); // перек. Байдукий, нечутливий. Оточили [рудокопи] його, потягли в своє повне енергії комо. Орест, розчулений, не пручався, почувуючи, як схолодніле його серце раптом розтавало, вірїте теплом оточення (Досв., Вибр., 1959, 357).

СХОЛОДНІТИ, ю, ієш, док. 1. тільки 3 ос. Стати колодним або колоднішим; охолодитися, охоловнути. Вже небагато лишилось літніх днів — скоро настане осінь. Тепер так добре беруться заї, червонопєрки, а пізніше вода схолодніє і риба піде на дно (Збан., Тавмніця..., 1971, 14).

2. перек. Стати байдуким, черствим, холодним; втратити інтерес до когось, чогось-небудь. Погляд його раптом схолодніє, став твердим (М. Ол., Тудя, де бій, 1971, 158).

СХОЛОДНИ, а, е, розм. Діспр. акт. мнв. ч. до схолоднути. Схололі в жарях крапельки води Перлинами котилися в сади (Бажан, II, 1947, 72); Мій капітан безмовний, уста — німі, схололі (Миснк, Біля криниці, 1967, 281).

СХОЛОПУТИ, ву, неш; мнв. ч. схолопув і схолоб, ла, ло; док. 1. Стати холодним або холоднішим. Третій Вітер молодий... Так собі подумав, так помислив: — А спасибі, що Сонечко на весну повернуло, А то б земля була навік схолопула, засула (Тич., I, 1957, 50);

— Вечера вже готова. Моя переказувала, щоб не барилися, бо індик схолоне на припїчку... (Чаб., Тече вода..., 1961, 174).

2. перек. Стати байдуким, черствим, холодним. Здається... дитина тут [у кімнаті пансіону] не грається; .. кожна душа весела схолоне, а що вже щирому серцю (Вовчок, I, 1955, 374).

СХОПІТИ див. схоблювати.

СХОПІТИСЯ див. схоблюватися.

СХОПЛЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мнв. ч. до схопіти. Таранушка підхоплює, стягнувши голову в плечі, і розівнає до Павла, розмазнувшись залізним прутком, схопленим з землі (Хвжвяк, Килнок, 1961, 10); Були [селяни] чимало одвоєвані, коли екаектор, схоплений опопєрек міцними руками Члєари, майнує у повітрі (Смолчч, I, 1958, 53); Зловили дєсь у лісі чоловіка непєвного, та се був якийсь бїдолапа, що його вислала на великий шлях нуждонька та бїдонька, або й вєвїм безвїсний перехожий часом був схоплений (Вовчок, I, 1955, 361); Схоплений гайдамаками, він стоїть вже на допиті в штабі петляюрїцїє (Донж., I, 1958, 58); Підкинули [Осєв та Сергїї] тує одне подїно. Воно стрїляло, схоплєне воєнем (Бажан, Вибр., 1940, 109); Всї герої Гончара, які нам запам'яталися й полюбилися, — побачені, підмічені, схоплєні в житті (Про багатєтво л-ри, 1959, 231); Вони зайшли на подєтр'я, на якому лежали дубовї колоди, схоплєні залїзними прутками (Рудь, Гомїн..., 1959, 23); Підїйшла [Зоя] до ганку, стала на нижній приступї і підєла схоплєні паморогєю вїї (Земляк, Гївнїний Стратїон, 1960, 396); Біля греблї — мши, за греблею — неширокий, схоплєний крїєю став (Коз., Вльскавка, 1962, 4); // схоблєно, безос. присудок сл. Того ж таки дня схоплєно ще кількох злодїєв (Рильський, Бабине лїто, 1967, 118); — Що не кажи, а все це [про груповий портрет] було таки здорово схоплєно! (Коз., Гарячі руки, 1960, 67).

СХОПЛЮВАННЯ, я, с. Дїя за знач. схоблювати і схоблюватися. Збудження в центральній нервовій системі зумовлюють руховий неспокій, схоплювання, скрикування, розмову, ходіння, що іноді спостєрїгаютьєя під час сну (Шк. гігієна, 1954, 57).

СХОПЛЮВАТИ, юю, юєш, недок., СХОПІТИ, схоплї, схопїш; жн. схоплять; док., перек. 1. Врати, хапати кого-, щонебудь швидким рухом рук, зубів і т. ін. Кєся схоплює в лавки полатняку торбику й, пританцьовуючи, вибїгає з хати (Стєльмах, I, 1962, 517); Схопивши шапку, хотїє було [Науш] вїкати надєвїр (Кв.-Осн., II, 1956, 60); Сама як схопїть [панї] дзвїнокї по всїх покоях — дзїнк-дзїнк (Вовчок, I, 1955, 76); — Як схоплю я сокуру — двог вєвїє зарубає, а тоді на коня (Донч., VI, 1957, 21); Схопїє [Тарас] пензель — і незабаром з картону дивилєся лукаві, хитруєтєло-примруєні дядьковї очї (Ів., Тарас шляхи, 1954, 114); — Пий! Солдат схопїє флаєу обома руками (Гончар, III, 1959, 109); Чодєє схопїє зубами рукає гїмнастєорки (Тют., Впр, 1964, 323); // Хапати лапами, дзвєбом (про тварин, птахів). На льоду золотим карасиком стрїкнуєє місяєч. Лисичка схопила його лапками (Тют., Впр, 1964, 507); Лєлка одним оком наїцїлєся на гриба, схопїє його, підкинує уєору, щоб зручнїше проковтнути (Стєльмах, I, 1962, 238); *Образно. З моря йшли голод та гуркїт, море зажерливо реєло, схопївши її Муєля (Ю. Янов., II, 1958, 189); // за що. Хапаючи за щонебудь, тримати, стискати. — Я вже схоплюю жар-птицю за хвїст і вноє утускаю її (Донч., VI, 1957, 621); Алла Мизайлїєна схопила мене за руку і вдавїла так, що я мало не скрикнула (Л. Укр., III, 1952, 614); Вартовий схопїє конєобїра за горло (Єпїк, Тв., 1958, 549); // за що. Поривчєсто

капаючи кого-небудь за щось, затримувати, зупиняти. Не кажи алодій, поки за руку не схопиш (Укр., присл., 1963, 373); Він береться за шапку. Схопила [Варка] його за рукав, — не пускав з хати (Вовчок, I, 1955, 174); Давид відвоював схопиш Тихона за руку і спиниш (Головко, II, 1957, 122).

Схопити в обійми кого — швидко обхопити руками, обійняти кого-небудь. Я хтія схопити отак в обійми якусь людину, що йшла назустріч в суворим обличчям, і притиснути до серця: брате! (Кочуб., II, 1955, 187); — Мамо! Це я! Я! — схопила Тамара матір в обійми (Хижняк, Тамара, 1959, 272); Схопити голубу в руки (руками) — швидко обхопити руками голову від болю, переживання і т. ін. І день іде, і ніч іде. І голову схопиш в руки, дитучись, чому не йде А постол правди і науки? (Шевч., II, 1963, 413); Вона підніметься, кашляє, схопиши голову в руки... Сидить... Кашель трохі стих (Мирний, I, 1949, 318); Жінка не промовила ні слова. Зі стогоном, схопиши голову руками, опустилася на коліна (Стельмах, II, 1962, 186); Схопити за петельки (за бярки) кого — вхопити за груди (під час сварки, бійки). Озвіріє [Тимко]... схопи брата за петельки, ревує на себе (Тют., Впр, 1964, 217); — Ти — кого? Ко-го! — зриваючись на ноги, схикує чероний, з вимазаною пикою Момсик і схопиє відступаючого низькорослого шевця за барки (Бабляк, Вишня сад, 1960, 178); Схопити на руки кого — ціпнявши кого-небудь, посадити на руки. — Схопиє він її на руки та й почав (Вовчок, I, 1955, 97); Тимко... схопиє Коростиліова, як дитину, на руки і почав кружляти його навколо себе (Тют., Впр, 1964, 482); Схопити під (побід) руки кого — обхопити чіпси руки своїми руками. У хату вскочили два лакеї і, схопиши Федора під руки... повели в двір (Мирний, IV, 1955, 235); Чумаченко схопиє його попід руки і ревує до себе (Тют., Впр, 1964, 316).

За зябра (жабри) схопити див. зябра, жабра; Схопити в (на) оберемок кого, що — те саме, що Взяти (згребти і т. ін.) в (на) оберемок (див. оберемок). Юрко одразу ж, просуючи руки в сніг, схопиє дівчину в оберемок... — Забилась, малеча? (Стельмах, I, 1962, 62); Іван Трохимович, схопиши шинельку на оберемок, удирав [утікав] від його, аж курява в-під ніг зривалася (Мирний, IV, 1955, 62); Схопити за горло кого — силою домогтися чого-небудь, поставити когось у безвихідне становище. Там [у Сталінграді] наша армія так схопила фашистів за горло, що вони й тут заворушилися (Хижняк, Тамара, 1959, 105).

2. Ловити, силою зупиняти кого-небудь, не даючи можливості піти, утекти. Ловила [мати] діток коло себе, схоплювала та й поцілуваннями всипала та усе голосків ридала (Вовчок, I, 1955, 294); Один із них [бандитів] хотів її схопити. Вона, скрикнувши, вислизнула в-під руки і влетяжмано подалася вздовж стежки (Гончар, II, 1959, 253); // розм. Раптово, несподівано затримувати, заарештовувати. Несподівано після трьох років служби молодого офіцера схопили жандарми (Видати вітча. географіа..., 1954, 70); — Трапилося так, що схопила одного разу того злощасного поліція і кинула в тюрму (Цюпа, Три явори, 1958, 14).

3. перен., розм. Здобувати що-небудь певними зусиллями, яквмьсь діями. — Три роки — не вік, та й навіть за два роки можна схопити ремесло в руки, коли є хист і охота (Козл., Ю. Крук, 1957, 346); // Одержувати погану оцінку за що-небудь. Соромно такому самостійному учневі... трійки схоплювати (Кучер, Дорога..., 1958, 24); — За співу й музику — дітійку схопиш... чистосердечно признався Юра (Є. Кравч., Квіти..., 1959, 185); Поїхала [Дівчинна] вступати до Кіровоградського політехнічного і на єдиному екзамєні прова-

дилася — дітійку в математики схопила (Літ. Укр., 24.X 1967, 2).

4. Відчувати на собі (фізично або морально) певну дію кого-, чого-небудь; діставати покарання за щось. Він вискакує з хати і... одразу схоплює батогом по плечах (Стельмах, I, 1962, 215); — Скільки я нарядів позачергових схопиє! (Ткач, Ждн., 1959, 9).

◇ Облизна схопити див. облизень; Схопити гарбуза — те саме, що Дістати (з'їсти, покуштувати) [печеного] гарбуза (див. гарбуз). [Назар Петрович:] Так що тобі, хлопче, мабуть, доведеться схопити гарбуза. [Сергі:] Хай так. Я хочу почути це від неї самої! (Дмит., Дівоча доля, 1960, 72); Схопити запотівачника — дістати удар по потилиці. Коли б у дитяці був тато, Максим би отак не виторяв, і не тому, що боявся схопити запотівачника, а просто: при батьковій якось самі по собі смирилися і ноги, і руки, і обличчя (Стельмах, I, 1962, 212).

5. переа. док., розм. Несподівано захворіти, застудившись або заразившись чим-небудь. Мені не повезло трохі, я застудився, схопиє бронхіт, до того прилучилася астма (Кочуб., III, 1956, 437); Тяжко-тяжко мені... Ой, хоч би занедужав як, схопить ескоротечну, .. жерти ї собі, не чуть нічого, не бачити... (Тесл., 3 книги життя, 1949, 88); За два тижні по народженні Івлинки померла мати її, схопиши в злиднях через недогляд породильню [яка була після родів] гарячку (Крот., Свня..., 1948, 18).

6. переа. док., розм. Раптово й сильно виявитися в кого-небудь (про хворобу, біль). [Гільзе:] І чого се ти так знаєш? От долбегасиш, що знов тебе ота звороба схопить, будеш горілиць лежати та об вельмо битись (Л. Укр., IV, 1954, 250); — Най би, — гадає, — схопила недуга, Щоб відпустили додому, до плуга... Вже ж йому той остогид карабін (Павл., Бпстрина, 1959, 107); На ранок його знов схопиє кашель, закололо в боці (Ю. Бедзик, Альма матер, 1964, 153); // безос. — Довег ж ти вибираєш [додому], сину. Стара й дуба могла дати. Схопило її так, що, думали, вже не встане (Кочуба, Нові береги, 1959, 232); Схопило біля силосу так, що лтаком довелось відправляти небораку в область — того ж дня й проперували ... (Гончар, Тронка, 1963, 200); // перен. Раптово оволодіти чимись душками; охопити кого-, що-небудь (про почуття, стан). Товариська зрада, докора — разом кинулись йому в голову, схопили за серце... (Мирний, I, 1949, 312); Жаль, невимовний жаль і важка злоба схопили обценьками мое серце (Збан., Єдина, 1959, 91).

[За] живіт схопило, безос. — сильно заболіло в животі. — Полягали ми спати. Уночі як схопило мене за живіт, боже мій, як наче хто можем ріже! (Тют., Вир, 1964, 30); — Леде душі не віддає богів... Живіт мені схопило, і голова... (Добр., Тече річка..., 1961, 194); На кільки схопило кого, безос.: Схопила кільки — кому-небудь стало дуже боляче, закололо де-небудь. — Проводю дитяго. А тебе, Дорогтню, ще від кривди на кільки не схопило? (Стельмах, I, 1962, 237); Як схопила кільки, то мало душа не втекла з тіла (Кочуб., II, 1955, 33).

7. Раптово, з силою обгортати, охоплювати з усіх боків (про полум'я, пожежу).

8. перен., розм. Швидко, легко або мимохід, частково сприймати, засвоювати або розуміти що-небудь. Павлуша уважно прислухався до їхньої розмови. Говорили більше про речі незрозумілі для нього, але дещо хлопцеві таки й схоплював (Головко, II, 1957, 267); Для неї, яка з трійок не вилазила, було просто дивовижно, як він швидко все схоплював, який розум у нього чіткий та бистрий (Гончар, Тронка, 1963, 251); — На-

очи мене, будь ласкав, грамоті.. Я ж таки півроку.. ходив до школи, букви.. усі до одної схопив (Збан., Сеспель, 1961, 287); // Сприйма́ти, розпізнавати, помічати що-небудь, перев. органами чуттів; уловлювати. В його жарті Дмитро схоплює тривожене для себе почуття (Стельмах, II, 1962, 322); Його пильний погляд враз схопив і набряки під очима, і поріділе волосся над високим.. чолом, і дрібні зморшки на вилицях (Тулуб., В степу.., 1964, 410); Навіть з літака не схопиш Всю неосажність широти (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 124); // Втягувати в себе, вдихати (повітря, аромат). Дарку сперли якісь бо́лі під грудьми, і вона мусить схопити духу (Вільде, Б'є восьма, 1945, 169); Флора Германієна жадібно, на повні груди, схопила лоскотний аромат матюки (Кочуб., Нові береги, 1959, 264).

◇ Схоблювати (схопіти) мелодію — швидко запам'ятовувати, зачатати мелодію. Ви́гас [М. В. Лисенко].. до Миргорода з метою записати думу. Щоб схопити мелодію, треба не лише певних професійнальних здібностей і навичок, але (і це головне!) — знання і відчуття народної музики, цілковите осяєння законів народної музичного мислення (Нар. тв. та етн., 4, 1964, 74); Схоблювати (схопіти) на льоту — швидко, легко або мимохідь сприймати, засвоювати або розуміти що-небудь. — А це ж для мене, щоб я читав, схоплював на льоту. І зветься це: наочна агітація (Гончар, Тронка, 1963, 127); Те, за що радий студент платив наполегливим щоденним студіюванням, безсонними ночами перед екзаменами, Федь Шостенко схоплював на льоту, і воно лишалося при ньому назавжди (Шовк., Людина.., 1962, 116).

9. перек. Підмічати, виділяти, вирізняти серед чого-небудь. Артистові потрібна глибока мудрість для того, щоб без помилок відділювати від потрібного матеріалу все зайве, дрібне, нехарактерне, помічати, схоплювати та занотувати лише цінне, головне (Думки про театр, 1955, 79); Астор [М. Негода] уміє схоплювати і відтворювати живі характеристики людей колегічного села (Мал., Думки.., 1959, 55); Франко говорить в своїй статті [з нової чеської літератури], що Махар вірно схопив картину політичного боротьби (Вітч., 5, 1956, 141); Ахат Сафаргалін [з Татарії] проявляє своєрідність України, .. схопив найтипичніше і все це відтворив у своїх натхненних, вірних щедрим серцем художника полотнах (Мист., 3, 1967, 22).

10. рідж. Заможувати, покривати шаром льоду, кригою. Ранковий голод схоплює землю (Стельмах, Хліб.., 1959, 638).

11. З'єднувати, скріплювати що-небудь. Схоплювати колоди прутами.

12. діял. Швидко зривати, знімати щось з когось, чого-небудь. — Квітко було назриває та позаквітчуєсь, як молоді, та до самого двору тими вінками величась. А вступаючи в двір, схопило в себе (Вовчок, I, 1955, 103); [Д о м а х а:] Як я опинилася біля вашого подвір'я, — не пам'ятаю, як схопила в себе пояса і зотіла повіситися, — не пам'ятаю.. (Кроп., II, 1958, 175).

СХОПЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, недок., СХОПІТИСЯ, схоплюєсь, схопнішся; мн. схоплятьс; док. I. Різко, стрімко вставати, підійматися або дуже швидко залишати яке-небудь місце. Де купка [дівчат] сидить, то підкрадуться [парубки] та по-веджемоу і ревнуть... а ті схоплюються, біжать, режуться, лають... (Кв.-Осн., II, 1956, 239); Вона присіла на кінчику стільця, розказувала, потім знов схоплювалася з місця (Н.-Лев., VII, 1966, 276); Він схопився й побіг до Явдошиної оселі (Кочуб., I, 1955, 24); Схопився [Остапко], як опечений, підсмикнув штаненята й боляко подався лавою поза столом (Головко, II, 1957, 206); — Кож-

молець? — запитав Воронцов, змураччись. — Так точно, кожмолець, товаришу гвардії майор! — схопився Черний зі стільця (Гончар, III, 1959, 21); // Залишати якесь місце, побігти або злетіти (про тварин, птахів) З-під ніг схоплювалася і зникали в кущах зайці (Баш, Вибр., 1948, 9); Недалеко від його схопилася сіренька пташка і, схопивши на тин, почала цюжжати (Мирний, I, 1954, 246); // Прокинувшись, швидко вставати з постелі. Я після революції, як пана вже й не було, довго ще схоплювався на світанку з переляком, щоб не заспати (Грчан, II, 1958, 412); Вранці він схоплювався разом з третіми п'янками, приходив до матері (Тют., Впр, 1964, 218); — Рано-ранісінько схоплює; біжу на поденницю (Вовчок, I, 1955, 139); Жінка щось надто рано сьогодні схопилася (Хвжняк, Д. Галцький, 1958, 3).

Схоблюватися (схопітися) на [рівні] ноги див. ногá.

2. Братися, хапатися за когось, що-небудь швидким, різким порухом рук. Раз по раз з грудей у його виривалися тяжкі чоги, раз по раз він схоплювався руками за перегнуту спину (Мирний, I, 1949, 392); Липтак побіг за возом, .. схопився ззаду за полудрабки (Томч., Готель.., 1960, 34); Серце билося. Схопився [Дмитро] рукою за груди (Хотк., II, 1966, 107); // Швидко, різким порухом брати одне одного за руки; з'єднуватися, узявшись за руки. Зустріч відбулася серед хмелю, і плаваці доволі не могли схопитися за руки, їх уже розбивала хмеля, та нарешті їм пощастило (Ю. Янов., I, 1958, 190); // Швидко братися, хапатися за який-небудь предмет, щоб почати щось робити. — Дзвони! — не пам'ятає себе од згнію й одною, скрикнув Юхим. І той же миті Саранчук, видно, просто руками схопився за било і забив у дзвін (Головко, II, 1957, 354); — Хто тут? — придушеним голосом промовив Андрій, схопившись одразу за зброю (Довж., I, 1958, 242); // перен. Швидко, охоче погоджуватися з чим-небудь. [Вітровий:] Я розгарилися на зборах і сказав, — не приймає мій план, тоді змінив мене з заступника голови. Романик за це схопився і призначив мене бригадиром рибалок (Корн., II, 1955, 221); — У нас тут недалеко цукрової завод єсть, — замірлю почав Григір. — Але, як кажуть, радіє кума, та дарма: той жом, який нам належав, ми вже давно вивезли і прокормили, а нового не бадуть... — А якщо попробувати? — зараз же схопився за цю дужку Дорош (Тют., Впр, 1964, 136).

◇ Схопітися за бійки (за живіт, за животá) від рэготу (сміючись) — почати дуже сміятися. Він хотів збудити Соломю, але лиш глянув на неї, як схопився за боки від шаленого реготу (Кочуб., I, 1955, 343); Схопітися за соломину (за соломінку) див. соломіна, соломінка; Схопітися обіруч (обомá руками) — те саме, що Ухопітися обомá руками (див. ухопітися); Схоблюватися (схопітнися) за голову — те саме, що Братися (хапатися) за голову (див. голова). — Де ж Яків? де ж він? — схоплюючись за голову руками, крикнула Горпина (Мирний, I, 1954, 264); Коли після тієї страшної тризни брати притхали кінцями й забрали своє добро, Микла аж за голову схопився — адже вони взяли все, у нього лишинисті тільки кінці, він та рало (Скл., Васютаслав, 1959, 98).

3. Розпочинати бій, боротьбу, бійку. Оба схопилися в боротьбу. Ох, і люто ж боролися гуцулі.. (Хотк., II, 1966, 199); Доганяє Ван-Лін самурая в тайші. Схоплюєсь. Починається боротьба не на життя, а на смерть (Довж., I, 1958, 122); Реонулися [батько й син] один до одного, схопилися, вперлися один у одного плечима й титро, дружно затодили ногами, вибираючи вигіднішу позицію для ривка (Тют., Впр, 1964, 234); *Образно. В полях уже звесали гречки. Надходила та драматично

господина; *схочу робити* — роблю, *схочу лежати* — лежу (Мирний, III, 1954, 167); *Невже ж вона схоче, щоб він пропадав марно, ні за що, якотиме собі віку молодого?* (Коцюб., I, 1955, 49); — *Я б і грошей тих не схотіла через той страх...* — сказала баба Зінка (Н.-Лев., VI, 1966, 333); — *Може я й справді стара, — шепнула я Павлоє, — може мене й не схочеш?* (Барв., Опов., 1902, 257); *Він не схотів йтати і пішов пішки містом* (Довж., I, 1958, 495); *Коли згось в призьмичкві симфонічного оркестру схоче порадуватись красою і чарами нових звуків, йому треба подрімати в сосноному молодняку.. саме тоді, коли його злегка перебирають вітри* (Стельмах, II, 1962, 144).

◇ **Не схотів** (не схотіла, не схотіло) [на світі (доброті)] жити — хто-небудь рано, передчасно помер. *Капра не схотіла на світі жити. Щось їй приключилось після тої наручі* (Вовчок, I, 1955, 130); *Явдошка і жила у Перепечі. Добрі були люди. Тільки ж Перепеча не схотіла дого жити та так як черев рік і богу душу віддав* (Морд., I, 1958, 50).

СХОТІТИСЯ, схотється, док., безос., з іфін., чого. Виникнути, з'явитися (про бажання здійснити, одержати що-небудь, володіти чимсь і т. ін.); захотітисся. *Кому нашої землі схотється, той під нею скорчиться* (Укр. присл., 1955, 408); *Схотілося йому понад Дніпро мукою пройтися* (Вовчок, I, 1955, 319); *Олександра саженаує і захотілася квал вареники: їй самій схотілося їсти після чарки* (Коцюб., I, 1955, 65); *Іванка не міє нізачого їти без овірки: .. йому самому так захотілося солоних овірки, так схотілося!* (Григ., Вибр., 1959, 36); *Мені так схотілося побачити Марітку саме сьогодні, що я не наважися повертатися одразу додому* (Мур., Бук. повість, 1959, 18).

СХРАПНУТИ *див.* схрапнути.

СХРАПУВАТИ *див.* схрпувати.

СХРАПУВАТИ *див.* схрпувати.

СХРЕСТИТИ *див.* схрещувати.

СХРЕСТИТИСЯ *див.* схрещуватися.

СХРЕСТЯ, я, с. Місце, де схрещуються що-небудь. *На схресті вулиць, біля обертових Щитів афінких, свіжими шовками Шурстять струнки дівчата* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 128); *Поштені на схресті переладок гойдаються. Живих жекуть в полон, на каторгу. Оце тиовий порядок — фашистської Німеччини вагон* (Гонч., Вибр., 1959, 208).

СХРЕЩЕНИЙ, а, в. 1. Дієпр. пас. мнв. ч. до схрестити. — *Ха-ха-ха, — низько сміється отець Михайло, і його круала голова і пухти, схрещені на грудях руки драглистим тремтінням доповнюють сміх* (Стельмах, I, 1962, 268); *Вдалося [Інститутіві рибного господарства] одержати гібрид українського коропа, схрещеного з амурським сазаном* (Веч. Київ, 20.VIII 1974, 2); // *схрещено, безос. присудж. сл.* *На білому муарі.. схрещено два невеличкі прапорці* (Смоляч, Мир., 1958, 82).

2. у знач. прикм. Складений, розміщений навхрест. *Емблема лівоніка — два схрещені золотих дубових листки — викликає в народі пошану* (Чаб., Стоїть явір..., 1959, 203); *Тяжирядно смикнуо схрещені й заломлені руки донизу. Ілько, аж злигнувши в болам, виповиєся* (Головко, II, 1957, 146); *На гербі Полтави — прапори Петра I і схрещені шпаги — на спогад про перемогу російських військ над шведами у 1709 році* (Наука..., 10, 1965, 39).

СХРЕЩЕННЯ, я, с. 1. Дія за знач. схрестити, схрещувати і схреститися, схрещуватися. *Україна ще віддавна, з часу постанови життя на євразійському суходолі, була місцем схрещення шляхів не лише з варягів у греки, а й з германців, романців та саксів у монголи, турки* (Смоляч, Мир., 1958, 99).

△ **Схрещення мов, лінгв.** — зумовлений географічними, історичними й соціальними умовами процес взаємодії двох або кількох мов. *Схрещення мов — один з видів взаємодії між окремими мовами, при якому в результаті тісного співжиття носіїв двох різних мов одна з цих мов на даній території зникає, а друга залишає з її боку більш-менш помітного впливу* (Сл. лінгв. терм., 1957, 191).

2. *біол.* Опилення рослин або спарування тварин різних видів або з різними якостями з метою одержання якісно нових, кращих видів, сортів, порід; гібридація. *Впіймалиши схрещення й селекції секрет, Іх [полупніці] вивів садовод, мій приятель із Сквири* (Рильський, II, 1946, 185).

3. Місце, де схрещуються шляхи, стежки, вулиці і т. ін.; перехрестя. *Бойова машина розвернулася й стала проти схрещення вулиць* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 432); *На схрещенні доріг в село до застави білими стовпами пильки здіймалися гору вихори* (Бабляк, Вишп. сад, 1960, 63).

СХРЕЩУВАНІСТЬ, ності, ж., *біол.* Здатність давати життєздатне потомство в результаті схрещування (у 2 знач.).

СХРЕЩУВАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. схрещувати і схрещуватися. *З лісу відповідали наш батареї, гудіння снарядів схрещувалося над околом, і в час такого схрещування тремтіння повітря наростало* (Перв., Дикий мед, 1963, 83).

2. *біол.* Опилування рослин або спарування тварин різних видів або з різними якостями з метою одержання якісно нових, кращих видів, сортів, порід; гібридація. *В результаті схрещування двох не зовсім подібних рослин у природі завжди утворюються нові рослини — .. гібриди* (Юним мічур..., 1955, 24); *Вадих пригадає свою розмову з дядьком Іваном Степановичем про схрещування і щеплення дерев і тепер з зацікавленням слухав вожату* (Збан., Тасмніця..., 1971, 422); *Підвищення життєвості, скорослілости та інших якостей потомства, що виникає в результаті схрещування, дає змогу різко збільшувати продуктивність тварин* (Наука... 9, 1960, 25).

СХРЕЩУВАТИ, ую, усьм, *недок.*, **СХРЕСТИТИ**, схрещу, схрестити, *док.*, *перез.* 1. Скласти хрестом, розташувати хрест-навхрест. *Вони схрещують списи і загороджують Кассандрі дорозу* (Л. Укр., II, 1951, 323); *Схрещує [Юліан] руки на грудях і глядить на неї* (Фр., IV, 1950, 446); *Сидить Тимко в бешметі, схрестивши ноги* (Тют., Вир, 1964, 455); *Два бенгальці в чалмах стояли, схрестивши багнеті на голоді* (Смоляч, V, 1959, 744); *Мухобій став над кручею, схрестив на грудях руки, випнув черево* (Загреб., День..., 1964, 79); **Образно. Серпень в вереснем схрестили Довгі шпаги не смертельні. Перша шпага — жостий промінь, Друга шпага — срібй дощ* (Рильський, II, 1960, 75).

◇ **Схрестити мечі** *див.* меч; **Схрестити погляди** — подивитися один одному в вічі (через із злобою, вороже). *Він відчув на собі погляд доктора.. і теж заві очі. Ізні очі зустрілися. Так, схрестивши погляди, вони мовчали кілька дозвиг, неспіхненні, як вчність, секунд* (Смоляч, Прекр. катастр., 1956, 131); *Парубки мовчки відійшли.. стали один проти одного, схрестили похмурі погляди* (Стельмах, I, 1962, 543); **Схрещувати (схрестити) списи (списи)** — вступати в бій, боротьбу, суперечку, змагання. — *Я, грішний, маю в боці надію, що ви... коли-небудь вечірньої години схрестите зі мною в якому-небудь списі* (Кол., Терен..., 1959, 101).

2. *біол.* Здійснювати опилування рослин або спарування тварин різних видів або з різними якостями з метою одержання якісно нових, кращих видів, сортів,

порід. — Я схрещую рослини. Я схрещую їх поступово, підбираючи близькі до кожної і по можливості такі, що вирости в різних за відстанню місцевостях (Довж., I, 1958, 459); Четвертим методом [одержання бройлерів] в гібридація. За цього методу схрещують між собою різні породи або лінії (Колг. Укр., 9, 1959, 26); Завіз він сюди зубрів... виторпис останніх на землі бізонів і, схрестивши їх в Асканії, одержав диовицих гібридів (Гончар, Таврія, 1952, 271); Все посаджене в цьому саду він виплекав власноручно, сам схрестив зимостійкі сорти і дав їм незвичайні і поетичні назви (Чаб., Тече вода..., 1961, 67).

СХРЕЩУВАТИСЯ, устєся, *недок.*, **СХРЕСТИТИСЯ**, схреститєся, *док.* 1. Перетинаючись один з одним, розташовуватися хрестом, хрест-навхрест; перехрещуватися. Столиця Хозарської держави Ітіль, поблизу гирла Воли, була великим торговим містом, в якому схрещувалися торгові шляхи, що йшли з Заходу і Сходу (Іст. УРСР, I, 1953, 42); Схрестилися, заховаючи невисипущі руки, що за свого життя так жавао реаліза до роботи (Мирний, V, 1955, 316); // Виходячи з різних точок, стикаючись, зустрічаючись в одному місці. Кулеметні черги схрещувалися з двох боків саме на мосту (Ле, Право..., 1957, 121); Там, де річка схрещувалася з степовою балкою, день і ніч збурював воду своїми відоревеними колесами водяний млин (Добр., Очак розмир, 1965, 28); Бійці першого батальйону ще ввечора залегли дугою понад перевалом... Вогні знизу і зверху схрестилися, накриваючи перевал (Гончар, III, 1959, 111); *Образно. Це була звичайна селянська хата. Але тут, на клаткику вєжат, під стрим дагом схрещувались нитки життя багатьох людей (Скл., Карпати, II, 1954, 216).

◇ Очі (погляди і т. ін.) схрещуються (схрещувалися, схрестілися): а) двоє дивляться в очі один одному (перев. із злобою, вороже). — Так от ти який! — А ти ж думає! Очі їх схрестилися, мов мечі (Цюпа, Назустріч..., 1958, 408); Погляди Підпирзори і Бараболі схрестилися, і вони одразу почули один до одного гостру неприязнь (Стельмах, II, 1962, 61); б) (на кому) чийсь погляд на усіх боків звертаючись, спрямовується на кого-небудь; хтось став об'єктом загальної уваги. Він відчував, як на ньому схрещуються десятки поглядів (Стельмах, Хліб..., 1959, 50); На ньому схрещувалися... колючі промені очей (Кпр., Вибр., 1960, 173); Схрещувалися (схрестілися) доріжки (доріжки, стежки і т. ін.) чиї — хто-небудь із кимсь зустрічався в одному місці, мав якісь стосунки. В цій місті вшинеюї колісь Дорови наші схрестилися (Вирган, В розп. літа, 1959, 126); — Аж ось де схрестилися наші доріжки. Тільки ти не вмирай. Дай мені помучити тебе... (Тют., Вир, 1964, 537); Схрещуються (схрещувалися, схрестілися) багнетів (мечі, шаблі, списів і т. ін.): а) (з чим і без додатка) розпочинається, ведеться битва, бій. Російські багнети схрещувалися з яничарськими атаманями (Добр., Очак розмир, 1965, 346); Мечі схрестилися, і з них посипалися іскри (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 123); Брязкаючи, схрестилися шаблі, лунали постріли (Дєсвєж, Дєснє..., 1949, 365); Вдарили копита, шаблі схрестилися... (Сос., II, 1958, 424); б) (чиї, які) хто-небудь вступає в гостру суперечку, полєміку з кимсь. Це була б така собі невинувлена розмова простого монтера з главою міста, але водночас схрестилися б мечі двох політичних супротивників: комуніста й актикомуніста (Загреб., Європа. Захід, 1961, 147); Критичні списи не раз схрещувалися над сторічками поєітей Георгя Муратова, читачі вшвали свої голоси у жаваї суперечки (Рад. літ-во, 11, 1965, 10).

2. біол. Піддаватися схрещуванню (у 2 знач.). Рос-

лини, які в ботанічному відношенні надто далеко стоять одна від одной, не можуть схрещуватись (Юним мічур..., 1955, 38); Мічурін нахилився над молодю рослиною, замислений і сумний, наче лікар над хворою дитиною. — Ні! До перика нам, видно, ще далеко. Само, запиши: дикий миздаль з перикою не схрещується (Довж., I, 1958, 420).

3. *перек.* Змішуватися, зливатися в одне ціле. Полєтіли розпачливі вигукї, схрещуючись і покриваючи один одного (Тулуб, Людоловн, I, 1957, 415); Надевчїрїй м'який світ з віконєць і... одсїєт од печї прїмливо схрещуються на лєдь-лєдь довгастому нїжно-смагловому і досї красивому обличчї Марїї (Стельмах, I, 1962, 305); Божї падали на полї, світ ії полєтоту і гуркїт вїбухтїє зливалися в важким гудїнням, що схрещуалося над кручєю (Перв., Дикий мед, 1963, 429); Вітру і снїг схрестилися в чорнїї полї, Земля у ранах коолїтєся навкруг (Стельмах, V, 1963, 46).

4. тільки *недок.*, біол. Пас. до схрещувати 2. **СХРІПЛИЙ**, а, е, розм. 1. Дїєпр. акт. мпв. ч. до схрїпнути.

2. у *знач.* прикм. Який звучить хрипло, з хрипотю; хрипкий. Він потер долонєю ретельно виголєну голову і схрїплим голосом звелє: — Ви вїднї, старшїй лєйтєнант, можєте їти (Рибак, Час..., 1960, 16).

СХРІПЛО, розм. Присл. до схрїплий 2. Неєже це ти, хлопче мїй?... — Я, отаманє. — Гай-гаї! — схрїпло зврвалося у Вовкиги (Баш, Надїя, 1960, 395).

СХРІПНУТИ, ну, неш; мпв. ч. схрїп, і схрїпнув, ла, ло; *док.*, розм. Те саме, що охрїпнути. Голоси схрїпли від напруження, порожні, вигукї (Коп., Вибр., 1948, 124).

СХРІПНУТИ, ну, нєш, *док.* Однокр. до схрїпувати. **СХРІПУВАТИ**, ую, уєш, *недок.* Видавати час від часу хриплї звуки. На столї прїслєшено схрїпував репродуктор (Баш, Надїя, 1960, 142).

СХРОН, у, ч., розм. Те саме, що схов 2, 3. Як раптово, як страшно перевернулося дозори дном її життя! Вже три тижнї сидїла жїнка в лїсі, в сронї (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 277); [Н а м і с н п ц я:] Надїїнїй схрон є в хатї лїсника (Забашта, Пєснє..., 1961, 130); — Вїгодї! Здаваїтї! — гукає у схрон Яремчук. З ями нїкто не вїдповїдає (Цюпа, Назустріч..., 1958, 419).

СХРОПНУТИ і рїдше **СХРАПНУТИ**, ну, нєш, *док.* Однокр. до схрїпувати, схрапувати. В сусїднїї кімнатї хтось гучно схрїпує. Зоя пїдбєла голову (Хор., Незакїнч. полїт, 1960, 20); Кобила схрїпнула.

СХРОПУВАННЯ, рїдше **СХРАПУВАННЯ**, я, с. Дїя за *знач.* схрїпувати, схрапувати. Не змовляючись, партїзани рушили рїсєю. Лїс вїдразу вїповнївся шерєгом, ..чоканїям копїт, глухим схрїпуванїям (Збан., Тєснїця..., 1971, 307); У таку нїч за шумом вїтру вороговї не чути було нї клекотливого постукуванїя колїс, нї схрїпуванїя конєй (Гончар, II, 1959, 367).

СХРОПУВАТИ і рїдше **СХРАПУВАТИ**, ую, уєш, *недок.* Видавати час від часу уривчастї, хриплї звуки, неправлїльно дїхаючі увї снї (про люднєу). Зїтають спросонїя в'язнї, хтось голосно схрїпує і вїдразу ж перєвертаєтьєся на другий бїк, прокашлюєтьєся (Збан., Єднєа, 1959, 178); // Видавати час від часу рїзкі, уривчастї, хриплї звуки (про тварнєу). Хїтаютьєся росєяні куці, схрїпують конї, чути, як ретельно скубуть вони траву (Збан., Тєснїця..., 1971, 451); Ось вони єже звєсїм близько, чути, як тривожно схрїпають конї, плаєко проплїває на рївнї вїкон кулеметна тачанка (Гончар, II, 1959, 23).

СХРҰМАТИ, аю, аєш, *док.*, *перек.*, розм. З'їсти щось із хрумкотом. Прїчєпїтьєся [Харїтина] до Мотрї, чово вона така бїла. — Що це ви, кумо, чи креїдєю,

4. перен. Гостра розмова; сварка. Чи він був правий? Чи не образив даремне Івана? .. Він мусить зараз побачити Івана. Певно, він, бідний, мучиться десь після грубої сцени (Кочуб., II, 1955, 221); Потрапила я якось до Пастів на сцену, коли стара Пастова чесала словами Марильку за її забудькуватість (Вільде, На порозі, 1955, 94); Він (лейтенант) вичитає сержанта різко і гнівно. Сцена вийшла важка, неприємна (Ю. Бедзак, Полк., 1959, 94); [Р а л ь ф:] Ні, Таню. Жодних сімейних сцен немає. Ми в Джен завжди можемо домовитися без сварки (Собко, П'єса, 1958, 104).

◇ Робітні (зробити) сцену (сцені) — сваритися з ким-небудь, висловлюючи різко, гостро своє незадоволення чимсь. Вона робила йому сцену, називала його невдячною, міщанським убожеством (Кочуб., I, 1955, 406); — Коли б вона лаялася, сцени робила, то мені куди легше було б розійтись з нею: мовляв, життя мов в сім'ї стало нестерпним, і тому я змушений покинути її (Вільде, Винен., 1959, 7); Як Золя прийшла, Юзя зробила їй сцену (Л. Укр., III, 1952, 659).

5. перен. Сфера, поле діяльності; поприще. Кожний новий капітал при своїй першій появі на сцені, тобто на товарному, робочому або грошовому ринку, завжди виступав у вигляді грошей, — грошей, які через певні процеси повинні перетворитися в капітал (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 149); Росте і виходить на історичну сцену [в останні десятиріччя XIX ст.] нова революційна сила — робітництво (Рильський, Веч. розмови, 1964, 20).

СЦЕНАРИСТ, а, ч. Автор сценарію; кінодраматург. Фільм народжується в творчості колективній. Разом із сценаристом працюють режисер, оператор, художники, актори, нарешті, складна кінематографічна техніка (Вітч., 4, 1969, 171); З Василем Макаровичем Шукшиним — талановитим письменником, сценаристом, режисером і кінорежисером ми недавно зустрілися у фільмі «Калина червона» (Літ. Укр., 15.XI 1974, 2).

СЦЕНАРИСТКА, в, ж. Жін. до сценарист.

СЦЕНАРІЙ, ю, ч. 1. кін. Літературний твір, який служить основою для створення фільму, визначає його ідейно-художній зміст, образи, розгортання подій, жанр; кіносценарій. Перший том творів О. Довженка закінчується сценарієм «Мічурін» (Мист., 3, 1961, 31); Кілька років письменник [О. Корнійчук] працює в Київській, потім у Харківській та Одеській кіностудіях, пише сценарії (Про мист. театру, 1954, 359).

2. театр. Сюжетна схема, план п'єси, опери, балету і т. ін. Ян літературно обдарована людина Сокальський не вдавався по допомогу лібреттистів і писав сценарії своїх опер сам (Укр. клас. опера, 1957, 149); У дві першотравневі свят в Києві, на Софійському майдані, була виконана інсценізація «Зеленення праці» за сценарієм Л. Нікуліна (Мист., 5, 1957, 6).

3. театр. Спосіб дійових осіб п'єси із зазначенням порядком та часу їх виходу на сцену.

СЦЕНАРИУС, а, ч. У XVIII—XIX ст. — помічник режисера в театрі, який вів спектакль, стежив за своєчасним виходом акторів на сцену і відкривав та закривав завіси, за виконанням шумових ефектів і т. ін. Запропонував [М. Л. Кропивницький] мені роботу помічника режисера (як тоді казали — сценаріуса) (Милуно укр. театру, 1953, 29); Робота моя була вельми різноманітна. У ній об'єднувалися функції сценаріуса, машиніста сцени, бібліотекаря, помічника адміністратора і навіть розсилного (Збірник про Кроп., 1955, 242).

СЦЕНАРІЙНИЙ, а, в, кін., театр. Стос. до сценарію. Треба, щоб сценарійний факультет мав нерозривний

в'язок з життям (Довж., III, 1960, 232); Сценарна проблема в цілому належить до найбільш складних проблем, які доводиться розв'язувати для дальшого розвитку української кінематографії (Літ. Укр., 20.V 1971, 6); Сценарна справа; Сценарні прийоми.

СЦЕНІЧНИЙ, а, в. 1. Прикм. до сцени 1. Переважаючи виступи живих виконавців кінороликами, студія створює повне враження присутності всіх виконавців на сценічній площадці (Мист., 6, 1955, 24); Сценічні механізми.

2. Пов'язаний зі сценою, театром, театральним мистецтвом, театальною діяльністю. Постанова [від 7 квітня 1919 р.] зобов'язувала всіх сценічних.. працівників РРФСР, незважаючи на стать і вік, стати на облік на випадок потреби .. використання на фроні для обслуговування фронту і тилу Червоної Армії (Мист., 5, 1957, 6); Слід відзначити особливу роль танцю як дійового засобу сценічної характеристики персонажів (Укр. клас. опера, 1957, 28); Сценічне мистецтво; // Характерний, придатний для сцени, театру. Окремо, дуже важливою галузю мистецтва слова в сценічній, а також декламаційній мовленні (Розв. мов соціалістичної нації, 1967, 186); Актор повинен уміти тримати себе на сцені, мусить знати закони сценічної дії і володіти ними (З глибин душі, 1959, 68); [Г а в к у в (до Василья):] Лице не забудьте, щоб ваша драма була сценічна. Надайте більш руху, більше дії, розмаїтості в декораціях (Сам., II, 1958, 106); Сценічна зовнішність; // Який зображується на сцені, в театрі. Сценічний образ старого шахтаря Макара Діброви, створений А. Бучмою в Київському драматичному театрі ім. Ів. Франка, належить до найкращих досягнень акторського мистецтва (Іст. укр. літ., II, 1956, 322); // Признач. для сцени, театру. У поняття сценічного одягу входять комплект куклі — звичайно 3-4 пари — і така ж кількість паду, яку можна змінювати залежно від розмірів сцени (Мист., 1, 1969, 38); Сценічна література.

3. Як на сцені, у театрі. Як шафери поклали на голови [молодих] вінці, вони стали схожі на цариць Шехерезади, так багато було сценічного в їх зрості, в їх оригінальній помудреній красі (Н.-Лев., I, 1956, 373).

СЦЕНІЧНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до сценічний 2, 3. Вимагає Кропивницький від п'єси ідейності, художності та сценічності, даючи їм зрозуміти як акторові, так і драматургові їхню відповідальність за театральне втілення літературного твору (Збірник про Кроп., 1955, 101); Він [О. Корнійчук], як ніхто, володіє надзвичайно складним секретом сценічності (Літ. газ., 13.III 1959, 4).

СЦЕНКА, в, ж. 1. Зменш. до сцени 1—4. Мими, батьківчиною яких в стародавній Греції, являли собою сценки, де в пародійній манері актори показували епізоди повсякденного життя простолюдинь (Мист., 3, 1968, 8); Колиш у день старих «зелених свят» ми побачили на вулиці таку сценку. Йшов літній чоловік напідпитку, без шапки (чарка вже зробила своє) і трохи пританцьовував (Довж., VI, 1957, 633); Поки старий сунує на балконі в затиллі будинку, перед фасадом його, що дивиться на скверик, дитячий майданчик і вулицю, відбуваються жваві і шумні сценки (Вол., Місячне срібло, 1961, 19).

2. Невеликий закінчений драматичний твір. Характер побутовий жартівливий сценки мають інтермедії Довгалевського про сон селянина, украдену кобилу, невдале ярмаркування селянина в його снігом (Іст. укр. літ., I, 1954, 104); Марко Баніт легко й дотепно складає комічні сценки, фейлетони, куплети, майстерно

поводував текст в акробатичними номерами (Ткач, Арена, 1960, 198).

СЦИНТИЛЯТОР, а, ч. Люмінесцюча речовина, яка дає слабкі світлові спалахи при діянні на неї заряджених частинок, що швидко рухаються. Чимало корисного роблять і молодші брати кристалічних сцинтиляторів — пластмасові. Це тверді речовини люмінесцюють речовини у полімери (Знання..., 2, 1966, 2); Нейтрони мають більш високу енергію, ніж гамма-промені, і тому світлові спалахи від них у сцинтиляторі яскравіші (Наука..., 10, 1968, 45).

СЦИНТИЛЯЦІЙНИЙ, а, е. Стос. до сцинтиляції. Сцинтиляційний метод.

△ Сцинтиляційний лічильник — прилад для реєстрації та вивчення ядерних частинок, дія якого групується на збудження частинками сцинтиляцій. Робота сцинтиляційного лічильника базується на відомому явищі люмінесценції (Знання..., 2, 1966, 1).

СЦИНТИЛЯЦІЯ, і, ж. Слабкі світлові спалахи, що виникають у речовинах, здатних до люмінесценції, при діянні на них заряджених частинок, що швидко рухаються.

СЦИФІДНИ, них, мн. Морські беззребетні тварини типу кишковопорожнинних.

СЦИФОМЕДУЗА, в, ж. Статеве покоління жалких морських кишковопорожнинних тварин класу сцифідних.

СЦІЛЛА, в, ж., мф.: ◇ Між (поміж) Сціллою та (і) Харібдою — під загрозою одночасно двох однаково серйозних небезпек. Замітку вдалося провести непокаліченою поміж Сціллою та Харібдою неможливою тутешньою цензури (Граб., III, 1960, 293); «Мирний» опинився у вузькому коридорі поміж двома величезними айсбергами.. Чи пройде «Мирний» поміж Сціллою і Харібдою, чи зіткнуться вони й розчавлять його, як маленьку раковину? (Довж., Звч. Десна, 1957, 451).

СЮДИ, присл. 1. У місці, вказане, назване раніше або відоме з наявної ситуації; протилежне т у д н. Черешню простягає в долині, як срібна нитка, і шум його сюди не доходить (Коцюб., II, 1955, 317); Надійшла сюди раптово левина, Паща якої запінена й в крові соля, що загризла (Зеров, Вибр., 1966, 322); Миліони овець ходять щодня полинами Чорногогі, а сюди не зайшла, мабуть, ні одна (Хотк., II, 1966, 272); Вони [вітри] через вершини гір прориваються сюди зі сходу (Чорн., Визвол. земля, 1959, 6); // Уживається в прямій мові при вираженні прохання, наказу підійти, наблизитися куди-небудь, до когось, подати що-небудь, подивитися на щось і т. ін. — Ходи сюди, не лякайся... Вийди, Катре, з хати: Я щось маю розпитати, Децю розказати (Шевч., I, 1963, 322); [Х р а п к о:] Глазю, лиш, сюди. (Відсува який і показує гроші) (Мирний, V, 1955, 140); — Шинкаро! давай лишень сюди дорогого вина! — крикнув Задерживист, сідаючи на лаву (Н.-Лев., II, 1956, 232); Зневажливо хитнує [становий] головою. — Стати сюди ближче! — Цибуля підійшов ближче (Головко, II, 1957, 344); — А йди сюди, Микола! — сказала мати (Багмут, Опов., 1959, 3); // Уживається як заклик, запрошення підійти, наблизитися. Турн.. Сам, як опарений, кричав: — Сюди, трусливі! Троянці, На бой [бій], шкочливі! позанці! Зарилась в землю, мов кроми (Котл., I, 1952, 215); [К л ю ч а р (до Нарвала):] Ага, ти сам не встанеш. Гей, вартові, сюди! (Л. Укр., II, 1951, 503); Кожному.. кричали [крамарки] одна перед другою: сюди-сюди (Мирний, I, 1954, 45).

[І] туди і сюди; То туди, то сюди; Туди, сюди див. туди; Ні туди, ні сюди див. туди.

2. Уживається при вказівці на приналежність або відношення когось, чого-небудь до того, що названо

раніше або відомо з наявної ситуації. — Тисяча вагонів набереться! Зваж, скільки сюди лісу пішло та скільки теслярів працювало, щоб все це нам зготувати (Гончар, III, 1959, 417).

СЮДИ-ТУДИ, присл. У різні боки, у різні місця; у різних напрямках. Підійшов [сотник] до ставка, кицею оком сьоду-туди та й крикне зрізно (Кв.-Осп., II, 1956, 178); Христа метнулася сюди-туди, знайшла два огірки (Мирний, I, 1954, 242); Підбіжи до кулемета, Яреско радено згонис його, крутнує сюди-туди (Гончар, II, 1959, 24); // То в один, то в протилежний бік. Тужко лежить на спині, розкривши очі, голова його качається сюди-туди по соломі в такт гарбі, а перед ним золує небо (Тют., Вир, 1964, 282).

СЮДОЮ, присл., розм. 1. Цією дорогою, цим шляхом; у цьому напрямку. [Г о с т р о х в о с т и й:] Сюдою дівчата ходять по воді, сюди виходять пісень по-слуцати (Н.-Лев., IX, 1967, 240); — Сюдою ближче, Ірчу, — вказала рукою Лаура (М. Ю. Тарв., День..., 1963, 196).

Тудю й сюдою див. тудю.

2. У місці, назване раніше або відоме з наявної ситуації. — Розстріляли, сучі сини. Ось, бачите, дірка. Сюдою увійшла [куля], а сюдою ось вийшла (Довж., I, 1958, 344).

СЮЖЕТ, у, ч. Система подій у літературному творі, через які письменник розкриває характери персонажів і весь зміст твору. Сюжет [оповідання «Що записано в книгу життя»]: сим виозост в ліс стару забуту смертю мати (почасти.. пережитки давнього звичаю вбивати батьків), але під непереможним впливом бажання хоч раз добре пополюсти і випити на похоромах — забирає її назад (Коцюб., III, 1956, 389); Сюжет роману [«Артем Гармаш» А. Головка] розгортається в багатому площині, охоплюючи десятки персонажів: селян, робітників, солдатів, партійних активістів (Не ілюстрація..., 1967, 178); // Тема, об'єкт зображення в живописному, музичному творі і т. ін. Орнаментів кераміки волинсько-подільської мегалітичної культури.. нагадує деякі сюжети орнаментики на середньодні-протослов'янському посуді (Нарис стар. іст. УРСР, 1957, 67); Далеко більше, ніж міфологічні сюжети, його [К. П. Вриллова] цікавила радська яскрава природа, краса людини (Ів., Тарас. шлях, 1954, 77); Краці представники українського оперного мистецтва не обмежували себе лише доборож сюжетами з народного життя або використанням народної музичної творчості (Укр. клас. опера, 1957, 302); Вчора Вова Мороз приніс і клас показати свою нову картину.. Ніна просто зашарілася від задоволення: це ж її перший Вова розповів сюжет... (Донч., V, 1957, 425).

СЮЖЕТЕЦЬ, тця, ч., зневажл. Те саме, що сюжет. **СЮЖЕТИК**, у, ч., зневажл. Те саме, що сюжет. Кволі, спрощені сюжетики (а навіть вони в не в усіх віршах) нічого, крім шкоти, не можуть принести поезії для дітей (Літ. газ., 15.XII 1959, 2); Кожної зустрічі Олесь Васильович, лукаво жрущачись, запитував: — Ну як, є сюжетик? (Донч., VI, 1957, 621).

СЮЖЕТНИЙ, а, е. Прикм. до сюжет. В короткому ліричному епосі... яким відкривається «Альпі», Олесь Гончар стисло окреслює ідеї, що закладені в творі і визначають весь сюжетний розвиток роману (Рад. літ-во, 11, 1949, 20); Сюжетний епікаєв, щоб усе в ньому жило і розвивалося не тільки у внутрішньому сюжетному, але й у просторовому русі (Довж., III, 1960, 157); // Який має сюжет (звичайно яскравий, виразний, захоплюючий). Були в Ірчана новели й іншого типу — сюжетні (Рад. літ-во, 2, 1958, 23); У столичних музеях ще у вестибюлях нас зустрінуть величезні сюжетні gobelени —

творчість рук українських килимарниць (Вол., Дві., 1958, 5); До жанру сюжетних танців можна віднести такі, які засобами народної хореографії відображають конкретні явища навколишньої дійсності (Нар. тв. та етн., 2, 1957, 139).

Δ Сюжетна лінія дис. лінія.

СЮЖЕТНІСТЬ, ності, ж. Найвище сюжету. Українська радянська документальна белетристика за останні роки набула нових якостей. Сюжетність, психологізм, романтичне осмислення факту, стилізоване розмаїття — всі ці риси «великої» прози стали притаманними і для прози документальної (Літ. Укр., 15.11 1974, 2); Народні пісні, навіть дуже давнім її зразкам (Іграм календарного циклу — хороводам, веснянкам, купальським та ін.), властиві яскрава сюжетність і конкретність змісту (Укр. клас. опера, 1957, 13).

СЮЖЕТНО, присл., рідко. У сюжеті, за сюжетамп. Шевченко в кожній народнопоетичній мотиві вносить щось своє, оригінальне. Він уміє сюжетно поєднати пісенні мотиви, уріномантіювати їхні смислові відтінки (Нар. тв. та етн., 1, 1961, 42).

СЮЗЕРЕН, а, ч. 1. За часів феодалізму в Західній Європі — великий феодал-сеньйор, що був господарем над васалами. Чужо еклонившись, він змінив коліно перед своїм сюзереном і побожно припав до його руки (Тулуб, Людоловен, 1, 1957, 272); Визволячи з своїх особистих інтересів, Вишневецький досить часто минав сюзерів і легко переходив то під владу польського короля, то під владу російського царя (Наука., 8, 1967, 46).

2. У міжнародному праві — держава, стосовно до якої інші перебувають у васальній залежності.

СЮЗЕРЕНІТЕТ, у, ч. 1. За часів феодалізму в Західній Європі — верховне право, влада сюзерена. Політичні відносини .. місцевих князів з київським князем по суті являли собою відносини васалітету — сюзеренітету, що характерно для ранньофеодальної епохи (Нархсн стар. іст. УРСР, 1957, 482).

2. У міжнародному праві — сукупність прав держави-сюзерена.

СЮЗЕРЕННИЙ, а, е. Прикм. до сюзерен. Сюзеренне право.

СЮІТА, н, ж. 1. Музичний твір, який складається з кількох самостійних, контрастуючих між собою частин, об'єднаних спільним художнім задумом. Вперше у Києві була виконана симфонічна сюіта «Веснянки М. Вериківського на теми українських народних пісень (Мист., 5, 1957, 34); *Образно. Осіннього вітру сюіта Бришнть над узліссям рудим (Дмит., Вітчизна, 1948, 9).

2. Хореографічна композиція з кількох танців, об'єднаних однією темою. Особливий успіх мала оригінально задумана і майстерно виконана танцювальна сюіта «Запорожці» (Рад. Укр., 29.1 1954, 4); Хореографічна сцена в «Запорожці за Дунаєм» [С. С. Гулака-Артемовського].. побудована у формі розгорненої танцювальної сюіти (Нар. тв. та етн., 2, 1965, 17).

СЮІТНИЙ, а, е. Прикм. до сюіта. «Закувала зозуленька» і «Не співайте, пісні» належать до протяжних ліричних пісень; «Ой, чия ти, дівчинонька» та «Пшла б я на музику» мають танцювальний характер. Розміщені пісні [у циклі «Дівоча доля»] за сюітним принципом контрастного зіставлення окремих частин циклу (Нар. тв. та етн., 2, 1961, 99).

СЮР, виг. 1. Звуковаслідування, що означає різкий, високий звук. Той щибет [ластівок] ніби зливається з сюрканням білих цівок молока в дійниці: сюр-сюр, фім-фім... (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 68).

2. розм. Уживається як присудок за знач. сюркати, сюрчати. Прадуть на прадках молодіці й дівчата,

баби на веретенах. А коли в ще в заті ткач — від сивий, — то в нештру мелодію прядок ще й верстат, немов барабан, гунає і човник по основи кларнетом: сюр, сюр... (Головко, II, 1957, 89).

СЮРКАННЯ, я, с. Дія за знач. сюркати і звуки, утворювані цією дією. Той щибет [ластівок] ніби зливається з сюрканням білих цівок молока в дійниці (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 68).

СЮРКАТИ, аю, аеш, недок. Те саме, що сюрчати. Сюркає в руках у Олексія дерев'яний юрик (Цюпа, Три явори, 1958, 14).

СЮРКНУТИ, ну, веш, док. Однокр. до сюркати. Як перейшли [Христя і Колісник] Мар'янівку і виїзали в поле, сонце уже сіло... Кругом тихо, аж сумно, в околі коли-не-коли сюркне цюркун (Мирний, III, 1954, 365).

СЮРКОТАННЯ, я, с. Дія за знач. сюркотати і звуки, утворювані цією дією. Табір окутається сном, чути буде тільки сюркотання коників у горнях просторат теплої степової ночі (Гончар, Тронка, 1963, 284).

СЮРКОТАТИ, очу, бчеш і **СЮРКОТІТИ**, очу, отіш, недок. Підсил. до сюркати. Він біжить, аж вітер сище. Услід летять брудні лайки, Сюркотуть місіюнери (Рильський, Поеми, 1957, 180); За виноградним листям веранди коник тонко, монотонно сюркотіє (Гончар, Тронка, 1963, 101).

СЮРКОТІТИ дис. сюркотати.

СЮРКОТЛИВИЙ, а, е. Який постійно сюркоче. Сюркотливий коник; // З сюркотанням. Він не спав, лежав, прислугаючись до хатньої тиші, до цюркуня, що чомусь змовк і не подавав більше свого такого ніжного і сюркотливого голосу (Цюпа, Грозн., 1961, 112).

СЮРПРИЗ, у, ч. 1. Те, чого хто-небудь не чекає, на що не сподівається, перев. несподіваний подарунок. Ольга Петрівна намагалась приготувати кожному веселий сюрприз до смаку, і тому стіл був укритий різними стравами (Бойч., Молодість, 1949, 226); Мама, збираючись уже йти, звично провела помадою по губах (цього вона не забуває), потім добула з шафи сюрприз для Порфіра (Гончар, Брґавитина, 1973, 83).

2. розм. Несподівана подія, обставина. Не сподіваючись м'який сюрпризів, Вершмет ринице палубою, озядаючи своє господарство (Труבל., Лахтак, 1953, 48); В установі, якою керував Семен Семенович, його зустріє новий сюрприз...: столи згунуто, і весь його апарат танцює (Ваш, На землі..., 1957, 83); Вона сама добереться до колегону «Завойоване щастя». Хай для Степана буде справжній сюрприз (Дмит., Наречена, 1959, 133).

СЮРПРИЗЕЦЬ, зия, ч., зневажл. Те саме, що сюрприз.

СЮРРЕАЛІЗМ, у, ч. Формалістичний напрям у буржуазному мистецтві й літературі ХХ ст., який заперечує роль розуму й досвіду в творчості та шукає джерела її в сфері підсвідомого, інтуїтивного. Скрізь у світі чесні, гарячі, розумні, вірні трудящим люди, подібні Луї Араону, що відійшов від сюрреалізму і повернувся обличчям до живого життя, тобто — до нас (Рильський, IX, 1962, 16); Сюрреалізм, абстракціонізм та інші напрями і течії сучасного буржуазного мистецтва чужі і ворожі великим традиціям Естїла, Рафаеля, Шекспіра, Гете, Пушкіна, Шевченка, Рєпіна, Толстого та інших геніальних творців художньої культури людства (Рад. літ-во, 2, 1957, 21); Сюрреалізм є найогидливішим і найіндустуїнішим з усіх «ізмів», бо він, спекулятивно використовуючи якісь елементи реалізму, збиває із здорового шляху творчу молодь (Літ. Укр., 12. IV 1963, 3).

СЮРРЕАЛІСТ, а, ч. Послідовник, прихильник сюрреалізму. Сучасне декадентське мистецтво не розглядає людину як активну життєдіяльну особу. Сюрреалісту

Внутрішній світ виживається суцільною галюцинацією, безглуздя, кошмаром (Мист., 3, 1963, 12); Сюрреалісти вважали об'єктом мистецтва вищу реальність..., яка не має нічого спільного з навколишнім світом і практичним досвідом (Літ. Укр., 24.V 1968, 2).

СЮРРЕАЛІСТИЧНИЙ, а, е. Стос. до сюрреалізму. Сюрреалістичний пологина.

СЮРТУК, ́, ч. Чоловічий верхній двобортний одяг з довгими полами, відкладним коміром і широкими лацканами. Одежа на академістів була .. новомодна: довгий синій суконний сюртук з широким коміром (Н.-Лев., III, 1956, 15); **Одягнений** [дядько] в якийсь дивне вбрання: довгий, довгий піджак. Потім уже я дізнався, що то сюртук зветься (Вишня, II, 1956, 347); **Стояв він перед дзеркалом у накрощуваному комірку й своєму святковому сюртуку** (Довж., I, 1958, 452); **В строгу сюртуку і трикутному капелюсі, стоячи на пагорбі, Наполеон дивився на схід** (Кочура, Зол. грамота, 1960, 57).

СЮРТУКОВИЙ, а, е. Прикм. до сюртук.

СЮРТУЧИННА, и, ж., зневажл. Те саме, що сюртук.

СЮРТУЧНИЙ, а, е. Прикм. до сюртук.

СЮРТУЧОК, чќа, ч. Зменш.-пестл. до сюртук. **На порох невеличкі школярі-бляки, повбрани в сюртучки, почали співати чудовими альтосими голосами** (Н.-Лев., II, 1956, 403); **Сухий, аж чорний, тонісенький, як жердина, в чорному сюртучку, він уміщався на одному краєчку табурета** (Збан., Єдина, 1959, 105).

СЮРЧАННЯ, я, с. Дія за знач. сюрчати і звуку, утворювані цією дією. **Він з насолодою підставляв гаряче лице вільному вітрові, вдихав пахощі трав і річок, слухав сюрчання цвіркунів, шарудіння зоряшків** (Тулуб, В степу..., 1964, 253); **Високе небо виблискувало, як пошея на вітрі, стало на землю тихі шуми: то шелест вітру, то сюрчання пташиних верай, що збираєть відлітати** (Тют., Впр, 1964, 374); **Не дого думавши, я прориваюсь до двору. За ворітками чути скажене сюрчання обуреного вартового** (Кол., На фронті..., 1959, 134); **Як я любив вижогої доби При казанці неспинив сюрчання Тих веретен і пісню чи ридання Тихесеньке жіночої журби** (Стар., Вибр., 1959, 41).

СЮРЧАТИ, чу́, чіш, недок. 1. Вдавати різкі, перевисокі й часто повторювані звуки (про кончиків, цвіркунів, птахів і т. ін.). **Пташки співали в північному садку, коники сюрчали в траві** (Мирний, IV, 1955, 223); **В хаті палло високожи василками і гіркуватим духом полину; під півню сюрчає цвіркун** (Тют., Впр, 1964, 267); ***Образно. Санька вижижувалася на траві, жійно прислугалася, як сюрчала тежрва** (Горд., Дівчина..., 1954, 240).

2. **У що і без додатка. Вдавати дзвінкі, перелітчасті звуки за допомогою свистка, гудка і т. ін.** **Жандарм за звичкою підносить до рота свисток..., але не сюрчить, а неспівально дивиться** (Стельмах, I, 1962, 161); **І от, наче всі сні, другий дзвінок, сюрчить вусатий залізничник з темляччи на комірі, шумно дихає паровоз** (Гур., Новели, 1951, 140); **Хтось сюрчить в сюрчок на тюркському подвір'ї, і те сюрчання так нагадує голос цвіркуна** (Збан., Єдина, 1959, 178).

3. **Дзвичкати, хурчати** (про веретено, кулю, осколок снаряда і т. ін.). **У хаті було тихо-тихо, .. тільки чути було, як веретено сюрчало** (Мирний, I, 1949, 276); **Сюрчала міцна шитка в дерев'яній юрку** (Цюпа, Три явори, 1958, 9); [Р о м а н:] **Зараз, мабуть, знову почнуть... Чути меш, як кулі сюрчать...** (Ю. Янов., Драм. тв., 1946, 71).

СЮРЧОК, чќа, ч. Те саме, що свисток. **Затиса у голубе небо густий дим в паровоза, тило сюрчає сюрчок стрілочника** (Десняк, Десну..., 1949, 386); **Переможець**

[клоун], **гордо позираючи на глядачів, пішов з арени. Переможений вийняє з кишені мліццейський сюрчок і за сюрчає** (Донч., VI, 1957, 432); **Ходимо ми в Соломію понад тим дротом, як приречені. Хоч би ж харчі кось передатъ... Аж чуо сюрчки, собачу гавкотню і крики** (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 15).

СЮСЮКАННЯ, я, с. 1. Дія за знач. сусюкати і і звуку, утворювані цією дією.

2. **перен., розм.** Дія за знач. сусюкати 2. **Він** [Ю. Яновський] **дуже любить дітей, але, розмовляючи з малечю, .. уникає солоденького сусюкання та фальшивого підробляння під дитячу мову, яке завжди чудесно розпізнає ота мила людська дрібнота** (Рильський, Веч. розмови, 1964, 194); **Я вже помітив у Барбари Георгіївни ще одну хорошу рису: вона зміє, коли треба, розмовляти з учнями, як з рівними, бути з ними товариською без фальшивого сусюкання** (Гур., Новели, 1951, 201).

СЮСЮКАТИ, аю, аеш, недок. 1. Замінити у вимові шиплячі звуки свистячими. **Вона.. ніяк не могла уявити собі, що той.. семінарист, який, сусюкаючи, провадив її ідеї Фейєрбаха, носить тепер камілаву** (Кощуб., I, 1955, 318).

2. **перен., розм.** Підроблятися під рівень розвитку, склад мислення, мову і т. ін. когонебудь (звичайно дитини). **Ніколи по-бабськи не метушилась** [мати] **і не сусюкала біля Аркадія** (Коп., Дуже добре, 1937, 161); **Чомусь деякі письменники, що пишуть для дітей, частенько сусюкають з ними, не ведуть серйозної розмови** (Літ. Укр., 12.I 1965, 3).

СЯ. 1. **займ. зворотний, заст. Себе. — Здоров, Воле, пане-свату! Ой, як ся маши, як живєш? — Сказала, як ввійшла у хату, Юнона** (Котя., I, 1952, 66); [Г р и ц ь - к о:] **Здорова, кумо... Як ся маши, як ся поживаєш?** (Мирний, V, 1955, 236); **Іван підійшов до старого гуцула і голосно пристався: — Здоровенькі були, діду Лук'яне! Як ся маєте?** (Мур., Бук. повість, 1959, 29).

2. **част., діал.** Ужвається при дієсловах 3 особи. **Хто по кладці мудро ступає, той ся в болаті не кулає** (Номис, 1864, № 5883); **Ого! насміяв би ся який вступити на його виноградник! Він би першого з рушницю застрелив, як собаку** (Кощуб., I, 1955, 192).

СЯБР **дв.** сябрі.

СЯБРИ, ів, мн. (одн. сябр, ́, ч.). У білорусів — люди, зв'язані з ким-небудь дружбою, довір'ям; товариші, приятелі. У новій, просторій, білій хаті **Всі.. сябри і куняки Розумють пісню українську** (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 24); — **Я сумую за вами, ліси Білорусі, За піснями моїх синьовенькі сябріє** (Нагн., На полі бтвнв, 1974, 91); — **Не епадай у розпач, дорогий сябро, — каже він лагідно, — твій сн помер славно смертю солдата...** (Цюпа, Крайни, 1971, 390); // **Ужвається як свиною до слова «білорусь».** У ці дні наші добрі сусіди-сябри разом з братніми народами Радянської країни відзначають славне свято — 50-річчя Білоруської РСР і Комуністичної партії Білорусії (Літ. Укр., 31.XII 1968, 1).

СЯГ, а, ч., діал. 1. **Сажонь** (у 3 знач.). — **Вачиш оту гору? Сел'ноч наш уєєє ліс зрубити [зрубати] й дерево скласти в сажі** (Три золоті сл., 1963, 72); **Він гулиниєся в брамі і, вишукавши собі воєсім тежне місце між парканом і своєм дров, що стоє на подвір'ю [подвір'ї], загаваяє і почав ждати** (Фр., VII, 1951, 412).

2. **Сягання.** **Минув і рік мові крилатої молодості, з якою добре мені, яка сажом своїх крил рада б обняти все...** (У. Кравч., Вибр., 1958, 371).

СЯГАННЯ, я, с. Дія за знач. сягати. **Ти встали, молодий і бадьорий, Повний сил у сяганні мети** (Криж., Під зорямп., 1950, 7).

СЯГАТИ, біо, а́еш, недок., **СЯГНУТИ**, ну́, пѣш, док., переш. і непереш. 1. Рухаючись, доходити, доїжджати до якого-небудь місця; добиратися кудись. *Селяни знову орали зарослі бур'янами ниви, розчищали для поля ліси й просушали землеробство все далі на північ, куди не сягали татаро-монгольські загарбники* (Іст. СРСР, I, 1957, 79); *Це вже були добре знайомі Давньокі місця, в дитинстві він не раз сягав сюди на лісові свої промисли по хміль та по кислиці* (Гончар, II, 1959, 137); *Вирішено було не розсипатися, як раніше, по самарськит тупорат, не випинятися по колоніях, а пробиватися далі, в глибину Таєрті, сягнути самої Каховки* (Гончар, I, 1959, 5); // *Пошпрюючись, доходити до кого-, чого-небудь* (про звук, світло і т. ін.). *До неба сягають звуки чудові* (Коцюб., I, 1955, 429); *Хоч промені сонця ще не сягали сюди, земля по-малу тепліша*ла (Петльов., Хотинці, 1949, 8); *Ні людський го́мік, ні стукіт До мене не сягали* (Вирган, В розп'яті, 1959, 240); *Червоне світло сягнуло Волеги і раптом ковзнуло по холодній поверхні великої ріки* (Собко, Вогонь..., 1947, 51); *Коли ввечері вогонь, зблиснули вогнем батареї в Турецького воєні, і мовні прожектори, розтинаючи простір, сягнули з-під жмар.. кудись у глибину прикишлях, переповнених військими степів* (Гончар, II, 1959, 406); // *Доходити до кого-небудь, ставати відомим, поширюватися* (про славу, чутки і т. ін.). *Сказано: хороша слава сягає далеко, а погана — ще далі* (Барв., Опов., 1902, 368); *Далеко за межі нашої Батьківщини сягнула слава Інституту електрозварювання* (Веч. Київ, 27.XI 1968, 2); // *Доторкатися, дотягуватися до чого-небудь.* — *Здоровий [дяждко] — до своєї голови сягає* (Стельмах, II, 1962, 405); *Два широкі вікна виходили на Володимирську вулицю, і молоді катани .. сягали кроками аж до луток* (Смолич, Мвр., 1958, 81); *Він встав з-за столу і простягся на лаві, сягнувши довгими ногами аж до протилежної стіни* (Коцюб., I, 1955, 201).

◇ **Корінням сягати** в глибщу давнини (в даліє минуле); **Сягати** в глибщину (в даліє, в глибщину) віків (століть) — вести свій початок з дуже давніх часів. *Історія сльбних слов'ян своїм корінням сягає в слибоку давнину* (Іст. укр. літ., I, 1954, 25); *Вірмено-українські літературні, музичні, театральні зв'язки своїм корінням сягають у далеке минуле, але вони особливо зміцніли в роки Радянської влади* (Рад. Укр., 19.IV 1967, 3); *В глибщину віків сягає історія російського народу* (Рильський, III, 1956, 8); *Історична дружба російського та українського народів сягає в глибщину століть* (Рад. Укр., 25.XI 1956, 1); *В глибщину віків сягає історія застосування людиною рослин для боротьби з хворобами* (Хлібороб Укр., I, 1970, 44); *Пам'ять сягає* (сягала) *куди — хто-небудь згадує, згадував щось.* *Скільки сягає його пам'ять у час дитинства — усе не вбачав він себе щасливим* (Коцюб., I, 1955, 21); *Він знає усіх у селі, знає історію кожної хати... а пам'ять його сягала хоч недалеко, а все-таки пару літ поза 1848 рік* (Фр., III, 1950, 201); *Скільки сягати* (сягнѣ) *зір див. зір; Сягає* (сягав і т. ін.) *рбазум; Сягає* (сягав і т. ін.) *розумом — хтось доходить до розуміння чого-небудь.* *Тепер і до них, до заглиблених в безвісті галактик, сягає твій розум. Але чи справді сягає? Чи справді наш розум всеильний, всемогутній?* (Гончар, Тронка, 1963, 20); **Сягати** (сягнути) *думкою* (думками, думами) *куди — замислюватися, зосереджуватися в думках на чомусь, багато думати про що-небудь.* [Л у керія Степановна:] *Де ж це Олесь? Не любить вона нашої розмови, все кудись далеко думками сяга, аж за жмарі!* (Кроп., II, 1958, 336); *Так повелося:*

напередодні новорічного свята люди підсумовують зроблене і водночас сягають думками в майбутнє, вірячи, що воно принесе нові радощі, нові перемоги (Веч. Київ, 31.XII 1966, 1); *Третій [поет] думками сягає аж за жоре* (П. Куліш, Вибір., 1969, 369); *Якщо зрозуміти до кінця історичну роль нашої соціалістичної Батьківщини.. і з цих позицій сягнути думкою в простори минулих століть, тоді без перебільшення можна сказати: найважливішою подією всього XVII століття була визвольна війна українського народу і возз'яднання його з великим російським народом в єдиній державі в 1654 році* (Довж., III, 1960, 74); — *Я не спав цієї ночі, а поговорив з тобою, мій маленький сину, уявивши тебе дорослим, сягнувши думкою вперед на 15—20 літ* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 30); **Сягають** (сягали) *думки куди — хто-небудь думає про щось, зосереджує свої думки на чомусь.* *Він іде і згадує читане, і не знати, як далеко сягають зараз його думки* (Жур., Опов., 1956, 90); *Його думки лінули все вище та вище, за ті гори, все далі та далі, за ті степи, сягали далеко-далеко, до пишною Криму* (Н.-Лев., VII, 1966, 19).

2. **Доходити до якого-небудь рівня, якоїсь межі** (про розмір, вагу, кількість і т. ін.). *Юзіна спідничка ледве сягала за коліна Дарці* (Л. Укр., III, 1952, 643); *Показники [Андрія] ніяк не сягали вище 100—110 процентів* (Гур., Новели, 1951, 75); *Тепер вона знала, що пірамідайна тополя сягає до сорока метрів заввишки* (Жур., Звич. турботи, 1960, 86); *Мороз сягає десь за тридцять і люто поципуєва цюки* (Коз., Блєскавка, 1962, 258); *Від першої напруги заскрипіли ворота споруди. Вода швидко сягнула на нуль і зростала далі* (Ле, Міжгір'я, 1953, 275); *У 1900 році населення Землі становило 1 мільярд 600 мільйонів чоловік. У 1960-му чисельність людства сягнула 3-х мільярдів* (Наука..., 2, 1967, 11); // *Доходити до високого або найвищого рівня.* *Далеко сягнула наука вперед, полегшила працю хлібороба, прилюдсила землю щедріше родити* (Минко, Повна чаша, 1950, 91); — *Наша техніка, культура сягнуті нечувані висот...* (Кач., Вибр., 1953, 259).

3. **Добиваючись, діставати, одержувати бажане, іноді й важкодоступне.** — *Дивлюсь оце на вас і думаю: адже вони такі ж хлопські сини, як і я, а дивись, як високо сягнули — університет!* (Кол., Терен..., 1959, 204); *Плани наш державний гордий корабель, До мети своєї епенено сягнувши* (Бажан, Роки, 1957, 222); *Ми ті, що, сягнувши вершини прогресу, — В степях засвітили вогні Дитпрогесу* (С. Ол., Вибр., 1957, 30).

4. **Тягнутися, розташовуватися в якому-небудь напрямку.** *Держава Александра [Македонського], яка сягала від Інду до Дунаю, була найбільшою в усіх тит, які існували до неї* (Іст. стар. світу, 1957, 140); *Катерішов удозвє берега, і Зуб майже не заходив до каюты, замислено дивлячись на громадде гір, що сягали аж до обртію* (Багмут, Шасл. день..., 1959, 128); *Сягає на сотні кілометрів кримський степовий пейзаж* (Рад. Укр., 8.VII 1964, 2).

5. **Простягати руку** (руки) **за чим-небудь.** *Жан.. підвієє і, не кажучи й слова, сягнув по єшко, щоб налити свій келишко [келішок] до нового тосту* (Фр., I, 1955, 320); *Одію сягнув рукою телефону.* — *Алло! Поліційна станція? Так, так. Мені начальника...* (Кулик, Записки консула, 1958, 78); *Пан прокурор закличив і.. сягнув за годинником* (Козл., Сонце..., 1957, 146); // *Спрямовувати, опускати руку* (руки) *в що-небудь, щоб дістати щось.* [Р і ч а р д:] *Що вам, Чарлі? [Ч а р л і:] Я таткові давав фігурку вашу .. Так от я вам приніс її назад. [Сягає рукою до торбинки]* (Л. Укр., III, 1952, 87); *Він навіть за тою ж самою зичкою і кероваий тит ж саме дівовим почуттям сягнув рукою*

в шуляду, щоб витягти блокнот-щоденник (Тют., Вир, 1964, 329).

6. *заст.* Робити кроки, стрибки. Цибатий, здоровенний, сява [Тимофій] ногами., як бузьок [бузько] (Хотк., II, 1966, 382); *Іван Петрович зупно сягнув по сходах і відчинив двері в апаратну залу* (Сам., II, 1958, 243); **Образно.* Коли блиснуло багряне полум'я, сягнув чорний стовп диму — і огню важкий вибух (Тулуб, Людолови, I, 1957, 456).

7. *заст.* Бути достатнім для чого-небудь; вистачати. Узяла карбованця грошей, — думка, бач, така, що стане їй на оливу; .. їй не сягнуло (Сл. Гр.).

8. тільки док. Сильно вдарити. Він прискочив тихим бісом і сягнув довженим списом, Аби лівий бік [князю] пробити (Фр., XIII, 1954, 369).

СЯГЬОУЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до сягати. Вона не помічала нині сягаючої у височині цяжрини, над якою тріпає крилами морок (Коцюб., I, 1955, 318).

СЯГНИСТИЙ, а, е, розм. 1. Який робить великі кроки, може широко ступати. Добрі воли, та не паристі: один дуже сягнистий, у другого короткі ноги, так не відіде у тиж (Сл. Гр.).

2. Широкий, замашистий (про крок, ходу). Сагайдакний шов поруч сягнистим теверим кроком і, хоча їй не поспішає, але їй не відстає від діточки (Тулуб, Людолови, I, 1957, 57); Люди на вулиці сажалися від неї, а вона нічого не бачила, наважно простувала жмоких своєю чоловічою сягнистою ходюю (Гончар, Тронка, 1963, 195).

СЯГНИСТІСТЬ, тості, ж., розм. Властивість за знач. сягнистий 2. Стан у Даринки злучий, як пагонець, але в ході було щось алоп'яке, ота сягнистість, від якої неабискильки [багато] втрачають дієчата (Земляк, Лебедина згряя, 1971, 68).

СЯГНИСТО, розм. Присл. до сягнистий 2. Кінчивши закручувати волосся, кинулась [Тоня] у воду, сягнисто побігла по ній даді від берега, на глибше (Гончар, Тронка, 1963, 231); Якоюж сягнисто крокував на поле, до казати (Рад. Укр., 9. IX 1962, 2).

СЯГНУТИ див. сягати.

СЯВНО див. сяйво.

СЯВНО, рідше **СЯВНО**, а, с. 1. Рівне, звичайно яскраве світло, випромінюване чим-небудь. Срібний [місяць].. Низу сявном явива (Маж., Тв., 1955, 105); Сонце сяне.. котилося по блакитному морі безкрайого неба, розливало своє сяйво на усея світ (Мирний, I, 1954, 50); Хороше, затишно так під сявом.. лямпи (Смолиць, Світанок., 1953, 192); В дірці [покрівлі] місяць лав голубе сяйво, і од того в лампі видно і все в голубому (Головко, II, 1957, 235); Людей на миті освітлює сявом прожекторів, наведених відкись просто на них (Гончар, II, 1959, 418); Я вийшов до кімнати, залитої сявом юнтерів (Панч, В дорозі, 1959, 210); **Образно.* В кімнаті скромній і спокійній Сяв сяво сторч: На конференції партійній Тут сам головоує Ілліч (Рильський, II, 1960, 295); // *перек., поет.* Сприятлива атмосфера, створювана чим-небудь. Благословенні ви, брати, Що в сяйві дружби і свободи Йдете до спільної мети (Рильський, II, 1960, 192); // *перек., поет.* Велчя, сила чого-небудь. Людина відчуває себе новонародженою перед красою життя, і сяйво добра освічує їй душу (Тют., Вир, 1964, 376); В сяйві слави кравей яєво, Ворогам — у полум'ї й залізні Кітє, Кітє! Серцем поклянувся Кожанду київських дивізій (Мас., Сорок., 1957, 93).

△ Північне сяйво див. північний; Полярне сяйво див. полярний.

2. Круг, який світиться навколо чого-небудь, оточує щось. Нтє. Гори мріють силуетами.. На горі стоїть Мефистофель в червоному сяві. Очі горять, як жар (Н.-Лев.,

III, 1956, 311); *Сніговий на київськїм пероні Під літкарним сявом курить* (Воронько, Коли я., 1962, 8).

3. Блеск, яскраво відбиття, віддзеркалення світла, променів. — *Пиду я., мамо, в війське та буду офіцером. Буду комах вигравати! А на мені золоті еполети сявом блищатимуть!* (Н.-Лев., I, 1956, 180); *Проти сонця заблищали золотим сявом церковні бані* (Хвиляк, Д. Галлицький, 1958, 244); *Кони рушили, і різке сяво свігло і голубі тіні від санок замерзтіли в його очах* (Стельмах, II, 1962, 397); *Ліс.. весь спалахнув після дощу великим сявом* (Гончар, III, 1959, 409); // *перек.* Пишність, розкіш чого-небудь. — *На святя побачте мене у пошому сяві парадного мундира, — засміяся Коваль* (Собко, Срібний корабель, 1961, 227).

4. *перек.* Радісний, щасливий, вдоволенний вираз (очей, обличчя). Він засміявся самовідданою вдячністю до завбудинку за його суворі слова і з тим радісним сявом поринув у глибоку тишу ночі.. (Мик., II, 1957, 183); — *Бачили б ви вираз облич, сяво очей усіх тих, хто жив нашою таємницею в той день!* (Збан., Єдина, 1959, 220); *Дієчата глянула на кооператора голубими очима, поєними якогось тихого і щасливого сява* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 278); — *Якщо ти не втрапив тоді самовадання, виста [із шторму] судно, то, може, це й тому, що був не сам, що.. вона, Лукія, знаходила тебе із сявом своєї закоханих очей* (Гончар, Тронка, 1963, 201).

СЯЙЛИВИЙ, а, е. 1. Який сяє, яскраво світиться. — *Мені хотілося, щоби дід ще оповідав. До цієї чарної ночі, до цих зірок вічно сяйливих, до далеких зучкі пісні так підходила ця проста, змита з природою бесіда* (Хотк., I, 1966, 90); *Він підів голову, і йому в око впала сяйлива, синювата зоря* (Рибак, Опов., 1949, 136).

2. Який блищить, відбиваючи світло, промені. На друге плече накинута був червоний заптований сардак, в рукав сяйливо.. монітрик, котрим легень згравя (Хотк., II, 1966, 51); — *Ось воно те, що всьому дає тут життя, — промовив у задумі Валерик, задивившись на сяйливий водонап* (Гончар, Таврія, 1952, 169).

3. Який виражає радість, щастя, вдоволення. Лице [у Оксані], хоч змучене, проже має в собі привабливість, в погляді сяйловоу, гарячому почувається внутрішня пристрасть, пригована жага (Гончар, Бригадівна, 1973, 15).

СЯЙЛИВО. Присл. до сяйливий. Підотинець люб'язно розповів їй навіть узле під козирок, коли Любка, сяйливо, як завжди, осміянувшись йому, відходила далі (Є. Крог., Синп., 1948, 405).

СЯЙНИЙ, а, е, поет. 1. Який сяє, яскраво світиться. Ясні зорі, сяйні зорі, Любі зорі, милі! Стану на вас дивитися, Ставши на могилі (Метл. і Кост., Тв., 1906, 244); *Сяло сонце. На майдані Сяйні голяща горять і дієчата заквітчані з парубками голонята* (Щог., Поезії, 1958, 245); *В окажати небес потоки сяйних зір Нас заколисують* (Зеров, Вибр., 1966, 110); **Образно.* Тягли мене змолуду сяйні надії По щастя блискуче в країні чужій! (Щог., Поезії, 1958, 268).

2. Який, відбиваючи світло, промені, блищить, випромінює сяйво. Пазло весною, земля напувала; Крізь її кору трава пробивала [втикала] Жилки листочків своєї молодиз, Вогки і сяйних од рос золотих (Щог., Поезії, 1958, 425); *Корогоносці піднесли над дуговеєм сяйні від золота, срібла й самоцвітів короги* (Довж., I, 1958, 43).

3. Наповнений світлом; освітлений, яєний. Ти, як сонце, душу Мені освітила, Так, як ранок сяйний, Розігнала тугу (Кост., I, 1967, 133); *Сяються акторам сяйні рамни театрів* (Кор., Вогонь, 1968, 82); *Сяйний зал.*

СЯЙНИСТЬ, ності, ж., поет. Абстр. ім. до сяйний.

Весь безмір людських дум і мрій Вони [очі], прозіраєш і пророчі, Таїли в сяйності своїй (Важан, Роки, 1957, 241).

СЯЙНО, поет. Присл. до сяйний. *Образно. Нене, чуєш, як гримить рояль? — То заграв сяйно, як перлина, То розлізлася, як степом Україна, То дзвенить, немов булатна сталь (Нага., Пісня..., 1949, 108).

СЯЙНУТИ, ну, неш, док. і. Однокр. до сяяти. Далеко за річкою блиснуло щось.. Поряд сійнуло зноє, а за ним у третьому місці сильно бухнує полум'я (Коцюб., I, 1955, 349); Теплий сонячний промінь упав на Гордія, сійнув йому просто в очі (Гр., II, 1963, 129); Десь далеко, в глибині темного подвір'я, сійнуло світло, що зиралося з гати (Голов., Тополя..., 1965, 351); Засміявся Валерик, сійнувши своїми дрібними, як білі іскри, зубенятами (Гончар, Таврія, 1952, 79); Генерал, усміхаючись, розстебнув своє шкряне пальто, сійнувши рясними ордами (Гончар, III, 1959, 251); — А чого це ви нас уникаєте? — лукаво сійнула вона очима (Ваш, На.. порозі, 1967, 156); На обличчя Наташиному сійнула усмішка, затремтіли вії (Бойч., Молодість, 1949, 22); // безос. Коли потрапив [Шафорог] в орбіту знаних, йому сійнуло славою, почесами, а за славою прибуло і влади (Ваш, На.. порозі, 1967, 67).

2. перен. Зненацька з'являється, виникнути (про думку, згогяд і т. ін.). Нова думка, як блискавка, сійнула Даринці в голові! а що, як Лиску [козу] запрягти в возик! (Вирган, В розп. літа, 1959, 260); Де вона її [пісню] чула? І не встигла додумати це, як вона уже сійнуло в пам'яті, боляче вразило в саме серце (Гончар, II, 1959, 173).

СЯК, присл., отак, таким способом; як-небудь. Так жить, як набіжить; а як не можна сяк, то радим собі так (Укр., присл., 1963, 27).

[I] сяк і так; [II] так і сяк *див. так*; Сяк чи так — те саме, що Так чи сяк (*див. так*); Так чи сяк *див. так*; То сяк, то так; То так, то сяк *див. так*.

СЯКАННЯ, я, с. Дія за знач. сякати і сякатися і звуки, утворені цією дією. *Спіє стих, і почулося догге жалібно сякання носа* (Коцюб., II, 1955, 176); Чуті було тільки тихе сглінування та немічне й часте сякання носа (Епік, Тв., 1958, 390).

СЯКАТИ, аю, аеш, недок., **СЯКНУТИ**, ну, неш, док., перек., у сполуч. із с. в і с. Різкими видихами очищати від слюзу (ніс). Хижо виймає в пазуху густочку, обирає слюзи, голосно сякає ніс... (Коцюб., I, 1955, 88); Іван сякає голосно носа (Ю. Янов., I, 1954, 29); Прогаяючи дрімоту, Огоновський війняк здороєнну густку і сякне носа так, що всі аж здригнулися від несподіванки (Кол., Терен., 1959, 358).

СЯКАТИСЯ, аюся, аешся, недок., **СЯКНУТИСЯ**, нуся, нешся, док. Різкими видихами очищати свій ніс від слюзу. За нею сякаєся на цілу церкву старий дяк і пожекує, пробужчи голос (Коцюб., I, 1955, 327); Чуті було, як у Ідальні мати тиженко, мовби крадькома, сякалася в густочку (Головко, II, 1957, 589).

СЯКИЙ, а, е, займ. означ., розм. Уживається при несхвальній характеристиці кого-, чого-небудь. Мовчи сяка, бо й ти така (Номис, 1864, № 7989).

[I] сякий і такий; [II] такий і сякий — уживається при несхвальній характеристиці кого-, чого-небудь (поганих, негідних, ледачий і т. ін.). Хто це міг казати йому, що Бузина сякий і такий, тупий і недалекій! Яка низькопробна брезня! (Загреб., Диво, 1968, 137); — Жаліється [пан] панішеві, що я і сяка і така: і волоцюга, і злодійкувата. Дивується, що панич узлявся за мене клопотати (Мирний, III, 1954, 167); Сякий та перетакій *див. перетакій*.

СЯКІЙ-ТАКИЙ, сяка-така, сякє-такє, займ. означ.,

розм. Те саме, що такий-сякий. Сяка-така напасть, та спати не дасть (Укр., присл., 1963, 185); Фрося не відступила від своїх намірів: набрала сугарію у торбу, загопила сяку-такую одержину та й пішла на рудник (Гур., Наша молодість, 1949, 13); Про дядька Ананія говорили, що він заїв сяку-такую клуню, застрашував і потім піднімає (Є. Кравч., Бувалщина, 1961, 41); Тут раз на тиждень збирається сякий-такий армарок (Стельмах, II, 1962, 154); Розказав би про те лихо, Та чи то ж повірять! — Бреше, скажуть, сякий-такий! (Звичайно, не в очі), А так тільки псує мову Та людей морочить (Шевч., I, 1963, 30); — Чому ви не йдете на лан, сякі-такі? — крикнув осаула (Н.-Лев., II, 1956, 185); Він так і скипів, матінко. Як схопиться: — Так ти, — каже, — сяка-така, ще загадуєш будеш мені, стражить мене будеш?! .. (Тесл., 3 книги життя, 1949, 23).

СЯКНУТИ *див. сякати*.

СЯКНУТИСЯ *див. сякатися*.

СЯК-ТАК, присл., розм. Те саме, що так-сяк. Сяк-так добрела [Оксана] через силу до Миколиної хати, де чула, що мати її живе (Кв.-Осн., I, 1956, 464); Хто мав який-небудь шматочок свого поля, сяк-так його шхрябав, засівав (Мирний, IV, 1953, 240); Хлопець танув просто на очах, і фізичні сили остаточно залишали його. Останніх кілька днів він ще сяк-так пересував ноги (Коз., Гарячі руки, 1960, 78); Вєредні сєвєнарні по обидва боки ліпилися сяк-так змайстровані стінки з поламаними дошками, зідкні визирали чотиринні мешканці (Добр., Тече річка..., 1961, 36); Живучи далеко від села, рідко заглядаючи до церкви, вона, певне, даєно позавваала ті молитви, що сяк-так її замолду впишали едома, в галасливій, багатодітній сім'ї (Стельмах, I, 1962, 339); У дворі це було сяк-так, а як уейшово [Федір] у сад, у гуцавину широких гіллястих груш, яблунь, листатих вишень, — йому зробилося страшно (Мирний, I, 1954, 309).

СЯМ, присл., То там, то сям; [I] сям і там; [II] там і сям — подекуди, у різних місцях. То там, то сям простяглись до сонця котячі лапки, сузі... м'якенькі, немов оксамит (Коцюб., II, 1955, 215).

СЯННЯ, я, с., заст. Дія і стан за знач. сяти. Повний місяць яєний порі засаняя Не гада серед пишково сяння (Гр., I, 1963, 125); О горі-очі! Я при сянні вайш Не раз блукає самотній уночі (Сам., I, 1958, 81).

СЯТИ *див. сяяти*.

СЯЮЧИЙ, а, е. Діспр. акт. теп. ч. до сяяти і сяти. Обидва вони молилися до зорі ранкової, до сонця багряного, що викочувалося з-за обрїю, чисте, уміте, сяюче (Шиян, Баланда, 1957, 177); П'ятьма мізла в безодні, виповняла міжсїр'я, п'ялася по горах аж до сяючих на сонці шпильї (Коцюб., I, 1955, 197); І збулося пророче слово: зашуміли втроєті, поамітали в тєань і порох аломом сяючі корони (Гур., Друзі..., 1959, 10); Нарешті в отворі лазу показався важкий, сяючий хрест (Юхвід, Оля, 1959, 69); Кімь його зупинився на самім краю. Хотілося мчати далі, але далі було море — велике, сяюче, голубе! (Гончар, II, 1959, 48); Сяючими очима дивився юнак на Віру Павлівну (Хотк., I, 1966, 41); Студенти й Карташов почали підходити. Добрий, сяючий Мічурин.. перейшов до сусіднього деревця (Довж., I, 1958, 477).

СЯЯННЯ, я, с. і. Дія і стан за знач. сяяти. *Образно. Колишній вихрятий Юрко повідав мені, що воєні з Володькою еєю соєю юнацьку пору прожили в сяянні світлого образу Мате Заака (Смолиць, VI, 1959, 39).

2. рідко. Те саме, що сяйво. Поки блискавиця розпущала по небу павині хвості своїх сянєв, час мовби застигав на місці (Загреб., Шепіт, 1966, 346).

СЯЯТИ і *заст.* **СЯТИ**, с'яю, с'явш, *недок.* 1. Випромінювати різке, яскраве світло, яскраво світитися (про світла, джерела світла); с'яяти *Надворі сонечко с'яло* (Кв.-Осн., II, 1956, 318); *З неба місяць так і с'яє; І над водою, і над газом, Кругом, як в усі, все мовчить* (Шевч., I, 1963, 5); *Угорі так яр с'яють зорі, ні одна не криється за гари* (Л. Укр., I, 1951, 237); *Тупо с'яє літлар* (Жоцюб., II, 1955, 259); — *Зробимо в хатці лясне віконце, Щоб с'яло над нами, мов золото, сонце!* (Рильський, II, 1960, 229); *Андрій лежав і дивився в небо. У небі с'яли мільйони зірок* (Довж., I, 1958, 226); *На палубі ні душі, тільки с'яє над нею величезний круглий прожектор* (Гончар, II, 1959, 49); **Образно. Людська недола будила не розпач в мені, а бажання Крайчої доли... той ідеал мені с'яє* (Л. Укр., I, 1951, 23); // *Буть яскраво освітленим, наповненим світлом. Маруся сиділа й мовчала і тільки дивилась в вікно на небо... А небо мовчало і пишно с'яло* (Н.-Лев., VI, 1966, 70); *В театрі поєно; ложі с'яють; Партер і крісла, все кишить* (Пушкін, 6. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 20); *Палісадник весь с'яє у яскравому світлі. Великі дуги літларі-прожектори світляли в горілих вікон* (Смолнич, I, 1953, 94); *Ложі бенуара, бельетажа й арусі червоніють оксалитом і с'яють електрикою* (Ю. Янов., II, 1958, 19).

2. чим і с'яє *додатка.* Блишати, відбиваючи світло, промені. *Жила удова коло бучного міста, де бучні будинки ерозодилися [громадилися], де с'яли та виблискували церкви золотозерсті* (Вовчок, I, 1955, 287); *Сонце міцно припало, а блиск його проміння аж за очі запав, і все від нього с'яло, блискотіло* (Кобр., Вибр., 1954, 142); *Чудотворна ікона с'яла самоцвітами* (Донч., III, 1956, 145); *До обіду корабель нечаче вдруге народився: блишав виштити бортами, с'яє палубою* (Тчак, Ждн., 1959, 13); *Далеко праворуч на захід с'яли під оранішнім сонцем величаві вершини гір* (Гончар, III, 1959, 60); // *Виділятися яскравим кольором. Під його [сонця] скісним промінням золотом с'яло жосте листя лип та беріз* (Жоцюб., I, 1955, 57); *На дієчатках аж с'яють квіткі та стрічки* (Н.-Лев., III, 1956, 306); *Яванці — красивий народ, декого з них наче зроблено з золота, тіло так і с'яє розкішними золотими фарбами* (Ю. Янов., II, 1958, 152); *Щоки с'яли рум'янець, мабуть, вона бігла* (Коп., Лейтенант, 1947, 105); *На грудях в нього... Червоний галстук с'яє і горіє* (Бичко, Вогнище, 1959, 30); // *перен.* Відрізнятися, виділятися якою-небудь позитивною рисою; вражати зовнішнім блиском, пишністю. *Минали роки. Мільйони людей вмирали на фронтах імперіалістичної війни. Країна змарніла і впала в скорботу. Тільки природа с'яла безсмертною своєю красою* (Довж., I, 1958, 449); *О пісне, пісне, подруго моя, де б я не був, де б не блукав з тобою, знов Київ с'яє гордою красою, — з тобою знов на горах рідних я* (Сос., Шастьа..., 1962, 24).

С'яяти [з] *перелівами див.* *перелій.*

3. Блишати, світитися, *перен.* від радості, щастя, вдоволення і т. ін. (про очі). *Бать карії очі — як зіроньки с'яють* (Шевч., I, 1963, 81); *Одарка лежить, зложила руки під голицю, біда-біда, тільки очі її с'яють* (Вовчок, I, 1955, 46); *Очі в його так радісно с'яли, що аж Денис та Настуся це примітили* (Н.-Лев., VI, 1966, 338); — *Розкладай вогонь, — весело потер руками Тимо. Очі в нього с'яли, голос ламався, як крихкий лід на морозі* (Тют., Вбр, 1964, 483); *Очі Ізні с'яли зазвтом зустрічі, вони не почували ні голоду, ні голоду* (Ю. Янов., II, 1954, 46); // *перен.* Виразити своїм виглядом, виразом якесь сильне почуття, захоплення чимсь, радість, задоволення і т. ін. (перен. про обличчя). *Вона с'яла уся привітно, як сонце, коли нагнулась над ним з турботним питанням* (Жоцюб., II, 1955,

342); *Коли міна вибухала в самій [ворожій] траншеї, сполонюючи її димом, обличчя в Брянського с'яло від вдоволення* (Гончар, III, 1959, 52); *Смалляє личко с'яло від щастя* (Рильський, II, 1960, 303); *Від блискітного палацу до економії мчить управитель. Він такий мокрий, наче його хто викрутив, але обличчя с'яє широкою усмішкою* (Стельмах, I, 1962, 562); *Оби-зався Коростильов, і маленькі очі його радісно заблищали, а личко с'яло, як у гостях або на іменинах* (Тют., Вбр, 1964, 483); // *перен.* Яскраво виявляти що-небудь (перен. виразом обличчя, блиском очей і т. ін.). *Родинке коло діда оточило, Сили та дочка, й молоді онуки; Одні уважно, пильно вислухають, У других в очах тита жрія с'яє* (Л. Укр., I, 1951, 52); *Знаю, догодо будуть народи обмацувати нашу зброю, лічати наші рани, с'яяти вдячністю чи заклякати з ненависті* (Довж., I, 1958, 335).

СЬКА́ННЯ, я, с., *розм.* Дія за знач. ськати і ськати-тиса. [Ш к а н д и б н х а:] *Секскурсі може б коли і в голову треба заглянути, — дарма! Хай секскуру хоч і мужа в'їсть!* [К а р п о:] *То я її, мамо, піду покличу, щоб піскала [поськала] в'ям.* [Ш к а н д и б н х а:] *Нужне [потрібне] мені її ськання, — куди пак!* (Мирний, V, 1955, 43).

СЬКА́ТИ, ськаю, ськаєш, *недок.* 1. *перех.* і *неперех.*, кому, кого, *розм.* Шукати вошей у чьомусь волоссі. *Він і приліз до сестриці на коліна, та як та йому ськала, а він і заснує* (Кв.-Осн., II, 1956, 195); *Маса почала ськати [батька] і думала собі, ськаючи: — Що це сталося таткові? чи не слабі вони?* (Свидн., Любо-рацькі, 1955, 10); // *Шукати паразитів у шерсті тварин. Вже парубком узяв його до замку і перше приставили до панських собак — мить та блохи ськати* (Мора., I, 1958, 140).

Ськати в *голові* — шукати вошей у волоссі голови. — *Сьогодні, як вернешся од церкви додому, жінка стане тобі ськати в голові...* (Стор., I, 1957, 22).

2. *перех.*, *діал.* Шукати, намагатися знайти когось, що-небудь. *Зараз губернатор послає жандармів ськати Тимошу, а Іззі зовсім тутечка дождити* (Кв.-Осн., II, 1956, 292); *Василеєв того тільки й треба, — навіся, написав дома і пішов товариства ськати, у його своє товариство було* (Мирний, IV, 1955, 78).

СЬКА́ТИСЯ, ськаюся, ськаєшся, *недок.*, *розм.* Шукати вошей в себе або одне в одного. *Такий мені пан: у соломі спить, а зубами ськається* (Укр.-пресл., 1963, 121); — *Після обід не буду ськатись та розкажу тобі, який мені бешкет зробили позавчора у Беззерхій хуторі* (Кв.-Осн., II, 1956, 187); *Дієчата прилюдно і з насолодою ськалися, виспівуючи дуже нескладних пісень* (Епик, Тв., 1958, 300); *Жінки вадлялися по садках на рядиш, ськалися* (Тют., Вбр, 1964, 174).

СЬГОДЕННИЙ, а, е, *поет.* Стос. до теперішнього, нинішнього часу, моменту; сучасний. *Висока гордість серце грів нам, Коли ми згадуємо віщий залп, Що пролунав, як днів нового вість, Як боротьбу великої початок* *За наше чисте щастя сьогоднішнє* *Із крейсера священичного «Аврора»!* (Рильський, III, 1961, 112); *Книги Олеся Гончара дають цікавий матеріал для роздумів про насущні проблеми сьогоднішньої радянської літератури* (Не ілюстрація..., 1967, 185); *Серед найважливіших сьогоднішніх завдань ідеологічної роботи в виводанні мас у дусі пролетарського інтернаціоналізму* (Рад. Укр., 22.I 1967, 1).

СЬГОДЕННИ́СТЬ, пості, ж., *поет.* Теперішні, нинішні дні, часи; сучасність. *Журналіст передусім політич., літописець сьогоднішності і все, що залучає до свого літопису, пропускає через призму потреб і оцінок сьогоднішнього дня* (Ком. Укр., 8, 1968, 75); *Мабуть.*

справедливою є думка, що обличчя будь-якого журналу насамперед визначають теорії про нашу сьогоденність (Рад. літ-во, 4, 1971, 32).

СЬОГОДЕННЯ, я, с., поет. Те саме, що сьогоднішність. Сьогоднішня пісня і життя, приєднані давнини і світанок сьогоднішнього (Стельмах, Шедрий вечір, 1967, 177); *Олеся Гончар бачить нашу людину в трох часописів вимірах. Він пам'ятав її вчорашню, замалопопомий сьогоднішню і невпинно дбає про її майбуття* (Рад. літ-во, 4, 1968, 50); *Розмітайте її багатогранне наше сьогоднішнє* (Рад. Укр., 29.XII 1971, 3).

СЬОГОДНІ, присл. 1. У цей, нинішній день (між учорашнім і завтрашнім днем). *Що маеш зробити завтра, зроби сьогодні, що маеш із'їсти сьогодні, із'їж завтра* (Укр., присл., 1963, 86); — *Ізнімаєся, товаришу! Сьогодні спочинем* (Шевч., I, 1963, 7); — *Ой боже мій! сьогодні ж субота! — крикнула Тодосля і швидко підвелася в стільця* (Н.-Лев., VII, 1966, 204); *Уляна виршилася пережмити тему розмови. — Слухайте, діти, сьогодні великий день. Наші війська очистили Батьківщину й б'ють ворога на його території* (Довж., I, 1958, 364); *Мати косить воду, а Оприса віджимає. — Кінчай, дочко, віджимати та йди полоскати на вир. Погода сьогодні сонячна, а вітерцем, до вечора й висохне* (Тют., Впр, 1964, 125); // *У нинішній час; зараз, тепер. — Сьогодні ти отаман, а завтра — я!* (Мирний, I, 1949, 183); — *Сьогодні ти підліток, завтра дорослий. А яким ти йдеш у свою дорослість? Чи таким тебе Батьківщина йде? Ти ж син її, подумай!* (Гончар, Бригантина, 1973, 7); *Великі майстри минулого дали в свій час твори, які й сьогодні зливають нас високим гуманізмом і блискучою майстерністю* (Рад. Укр., 2.III 1957, 1).

◇ Не сьогодні-завтра; Не сьогодні, так завтра див. завтра.

2. у знач. ім., невідм. Нинішній день; теперішній час, сучасність. *Самотнє життя скоро докучило Олександра: «Господи! сьогодні як учора, завтра як сьогодні! Усе одно та й одно!»* (Коцюб., I, 1955, 67); *Сонце буде аж завтра. А між сьогодні і завтра ще аж ціла ніч!* (Смолиць, II, 1958, 13); — *Я спав. Почекай, — це в нас що — сьогодні чи завтра? — Це же сьогодні!* (Довж., I, 1958, 430); *Розмова наша, немов той потічок, то майне у минуле, то повернеться у сьогодні* (Літ. Укр., I.I 1963, 2); *Безкомпромисне розкриття причин тих нещодажків, що заважають дальшому розвитку економіки... всього духовного життя народу, тверезий, глибокий аналіз найважливіших проблем і тенденцій сучасності — все це становить одну з прикметних рис нашого сьогодні* (Рад. літ-во, 3, 1965, 3); // *Те, що існує, відбувається тепер, у даний момент. Зник батько — і з ним той останній ґрунт, який відчував Микоша під ногами. Що лишилося в нього? Страхи сьогодні* (Полт., Повість..., 1960, 272); *Наш механік.. Було колись у боях за сьогоднішні машини — з панцерника* (Сос., I, 1957, 490).

ВІД СЬОГОДНІ — з нинішнього дня; з цього часу. — *Не по палтиннику на день буду тобі давати, а від сьогодні по цілковому* (Кв.-Осн., II, 1956, 407); *Я .. слаба не від сьогодні, а далеко давніше* (Л. Укр., V, 1956, 242); *До сьогодні — до нинішнього дня; до цього часу, досі. Чи очивсь Роман? Доріг бур'ян, пилюка судоному — таку-то він, циганський син, знав до сьогодні школу* (Дор., Три богатырі, 1959, 37); *На сьогодні — на нинішній день; на цей час. — От лихо з сими слугами! Куховарка як пішла учора з вечора, та й досі немає. — І у вас так? І в мене не краще. Воно, видно, всі куховарки зговорилися на сьогодні* (Мирний, III, 1954, 172); *Знадвору чути стукіт сокир.. Нарешті озивається голос: — Ну, годі на сьогодні! Час додому* (Л. Укр.,

III, 1952, 7); — *Коли вже не поїхали на сьогодні нікуди, пропая у вас вечір* (Хотк., I, 1966, 52).

СЬОГОДНІШНІЙ, я, с. Який існує, відбувається сьогодні, зараз, стосується нинішнього дня. *Сьогоднішньої роботи на завтра не відкладай* (Укр., присл., 1963, 270); *Він був у чудесній настрої по сьогоднішній сгодзі* (Коцюб., II, 1955, 386); *Олександр глянув на стілі, на сьогоднішню пошту* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 210); — *Ану, дай сюди протокол сьогоднішніх зборів!* (Шплян, Балайда, 1957, 98); // *Стос. до нинішнього, сучасного періоду. Хо не сьогоднішній, він старий, як світ, його не зведеш* (Коцюб., I, 1955, 171); *Мені спало на думку: нікто не буде заперечувати, що в галузі культури, в галузі мистецтва наше сьогоднішнє соціалістичне суспільство бере собі на озброєння, а завтрашнє суспільство, комуністичне, братиме на озброєння все краще, створене людством протягом століть* (Рильський, Веч. розмови, 1964, 102); *Радянський робітник.. своє сьогоднішнє виробничє завдання.. підпорядковує великій меті, до якої крокує весь народ* (Ком. Укр., 7, 1968, 52); *Сьогоднішня Туркменія — республіка суцільної письменності* (Рад. Укр., 19.I 1954, 3); // у знач. ім. сьогоднішнє, нього, с. Те, що існує, відбувається сьогодні, зараз, у нинішній, сучасний період. *Сьогоднішнє, давнє, майбутнє В нісній героїчній дзвенять, — На варті — нещитна, могутня Безсмертна солдатська рідня!* (Гірник, Стартують..., 1963, 63).

ЖІТТИ СЬОГОДНІШНІМ ДНЕМ: а) жити інтересами сучасного періоду, не відриватися від нього; б) не думати про майбутнє, а обмежуватися інтересами сучасного періоду; *На сьогоднішній день — у нинішній час, зараз, тепер. — Мені на сьогоднішній день п'ятдесят років, в яких більшу половину я служу на пошті* (Ю. Янов., I, 1958, 256); *Сьогоднішній день — теперішній, нинішній час, період. Соціалізм — сьогоднішній день сотень мільйонів людей і завтрашній день всього людства* (50 р. Вел. Жовтп. соц. рев., 1967, 5); *Піввікова історія Союзу Радянських Соціалістичних Республік з усією очевидністю показала, що національна відособленість, сепаратизм — це вчорашній день історії, а її сьогоднішній день, її майбутнє — є інтернаціональні відносини соціалістичних націй* (Наука і культура..., 1970, 62).

СЬОГОРІЧНИЙ, а, е. 1. Який існує, відбувається, відбувся або відбудеється цього року, стосується цього року і т. ін. *От я прочитає на початку другої есгоричної книжки «Літературної правди» статтю* (Фр., XVI, 1955, 6); *Літо сьогодні буде в них незвичайне: вперше проведуть його разом, поїдуть на археологічні розкопки* (Гончар, Людина..., 1960, 7); // у знач. ім. сьогоднішнє, него, с. Те, що існує, відбувається цього року, тепер. *Оце спитайте мене, що діялось позаторік, то, може, й не гадаю — навіть забуваю і сьогоднішнє* (Вовчок, VI, 1956, 334).

2. Від припряду цього року (про тварину). *Котроїсь ночі не стало на озері лебедів. Однє лебедя із сьогоднішніх не могло одітратися од води, то вся зєря кружяла над ним, призино ячала до нього з неба, аж доки і воно не знялося у світанок* (Земляк, Лебедина згря, 1971, 108).

СЬОГОСВІТНІЙ, я, с, розм. Стос. до землі як місця життя та діяльності людини; земний. *Люди ті проти місяця були немаче аж прозорі, наче білим туманом повиті, ніби на березі блукали якісь тіні не сьогоднішні* (Н.-Лев., I, 1956, 54); *Я забув і сьогоднішнє, і тогосвітнє життя: Ти — єдина в мене памі, сам в ярмо злюєся я* (Крим., Вибр., 1965, 284).

СЬОГОЧАСНИЙ, а, е. Який існує, відбувається в сучасний період, стосується сучасного періоду; сучасний,

випішній. — *Ох! Сьогочасне лихо — то справжнє лихо!* — *метаються на всі боки, вигукуює дід Улас* (Мирний, IV, 1955, 258); *Ми разом дивимося на місто в найурочистішу хвилину, коли глибоко і хвилююче ясно почували велич його минулих і сьогочасних днів* (Сміль, Сад, 1952, 64); *Урочистий настрій озголював його, і чим вище сходив Тарас на гору, тим далі, дець позаду, лишалися сьогочасні турботи, все буденне* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 203); *Творчість Миколи Бажана — то ціла епоха в сьогочасній українській літературі* (Літ. Укр., 1. X 1974, 1).

СЬОГОЧАСНІСТЬ, ності, ж. Те саме, що сучасність. Актуальними питаннями сьогочасності, як ніколи, є питання взаємозв'язків і взаємодії національних літератур народів Радянського Союзу, взаємного обміну культурними надбаннями, що є в кожній національній культурі (Вітч., 7, 1969, 194).

СЬОМАК, а, ч. 1. розм. Дитина семирічного віку.
2. Старовинна монета вартістю в 2 коп.
СЬОМАЧОК, чка, ч. 1. Пестл. до сьомак 1.
2. розм. Семимісячна недоношена дитина. *Памі тоді мало не змерла, а сьомачок Вітя, що лежав за два місяці мовчки у теплих подушках, хоч і озвався саме у той день, коли йому впадало вродитись, але то був не дитячий крик, а швидше мишача писклява* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 64).

СЬОМГА, и, ж. Цінна промислова риба родини лососевих з мясом ражевого кольору. *Пониззя Печори — воловий в СРСР ройом ловили сьомги, яка заходить в ріки для нересту* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 171); *Всім відомо чудова риба сьомга, що має довжину п'ятора метра і важить до 32—38 кілограмів* (Наука..., 7, 1958, 36); *Сьомгу еріберку, пудову добре, друзі, поводить, заморити на припоні — на змученому бамбуку, на співаючому капроні, на сталевім трійнику* (Гонч., Вибр., 1959, 273); // *М'ясо цієї риби як іжа*. [П и л и ш:] *Що у нас можна дістати? Трафарет! Трафарет! [П а в л о:] А все-таки? [П и л и ш:] Ковбаса, сьомга, ікорка. Трафарет!* (Корн., II, 1955, 150); *Залишений судак, риба в томаті, ікра і сьомга.. драгували гостей, викидали апетит* (Мокр., Сто..., 1961, 95).

СЬОМІЙ, а, е. Числівник порядковий, відповідний до кількісного числівника сім. *Сонце азіло височенько, Уже час сьомий ранку був* (Котл., I, 1952, 209); *Мина літо, мина осінь, Мина сьомий місяць* (Шевч., II, 1963, 102); *Брянський столяр на спостережнюму цинкиті своєї стрілецької роти і звідси керував огнем* (Гончар, III, 1959, 52); // у знач. ім. сьомга, мої, ж. Година, яка наступає після шостої години. *О сьомій рано я вже над Черемошем. Черемош сонний і тихий* (Хотк., II, 1966, 384); *На початку своєї Ганка знову зібралася до Марка* (Коз., Сальвія, 1959, 65).

◇ *Без сьомої клепки у тім'ї — дурнуватий, не сповна розуму.* — *Досить, що він став якійсь, мов без сьомої клепки у тім'ї, ажарнів геть і згорбився гаком* (Козл., Ю. Крук, 1957, 434); *Відчувати (відчуті, почувати, почуті і т. ін.) себе на сьомому небі — бути дуже задоволеним, безмежно щасливим. Коли Маркевич заграв за скрипачем Стерож концерт Ліпінського, Тарас відчув себе на сьомому небі* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 153); — *Село! Я вибираю хату з диком, в якій немає ще жодного солдата, і, опавши на солому, починаю себе на сьомому небі* (Вагмут, Записки..., 1961, 103); — *Уявлять собі, мене несли, в повному розумінні цього слова несли, і я почував себе в тій хвилину на сьомому небі* (Гашек, Пригодн.. Швейка, перекл. Масляка, 1958, 36); *До сьомих вішків пам'яті (не забувати) — дуже довго пам'ятати, не забувати.* — *Сашко може мені відпустки не дати.* — *Який*

Сашко? — аж звівся хлопець. — *Сашко Глушак? От наб'ю я йому морду, щоб не ліз у чужі справи, так і ти, і він до сьомих вішків не забудете* (Собко, Срібний корабель, 1961, 217); *До сьомого поту — до крайньої, напмірної втоми. Незважаючи на задуху, танцювала* (молодь) *до сьомого поту* (Дмит., Наречена, 1959, 208); *Кирило знав своє: до сьомого поту заміг кував і так ристує дитя* (Стельмах, II, 1962, 362); *На сьомому небі [перебувати (бути і т. ін.)] див. небо; Обмивається (обмийтєся) сьомим потом див. обмивається; Працювати до сьомого поту див. працювати; Сьмга вода на киселі див. вода; Сьомий піт зійде див. піт.*

СЬОРБ, виг., розм. Уживається як присудок за знач. сьорбати. — *Дай мені сироватки в хлібом. Я накришила, подала. Він сьорб-сьорб разів з п'ять* (Барв., Опов., 1902, 98); *Блюдечко з чаєм підніс* (Трохим Панасович) *і дозого студив на нього крив' великі вуса. Дав витяз ший і око прижмує та — сьорб!* (Головко, I, 1957, 144).

СЬОРБАНКА, и, ж., розм. Юшка, рідка страва. *Іванко вибрався тим часом із лісу й натрапив на циган, що варили сьорбанку в задимленому горщику* (Казки Буковини..., 1968, 50).

СЬОРБАННЯ, я, с., розм. Дія за знач. сьорбати і звук, утворені дією дією. *Усі їли мовчки, тільки й чути було в хаті сьорбання та гучне пляжкання голодних гостей, котрі, може, вже тиждень не їли гарячої страви* (Н. Лев., VII, 1966, 132); *Дав їм бачить, як усі прийняли сидати, пересипаючи сьорбаня юшки веселою жартівливою розмовою* (Мирний, I, 1954, 353); *Знову до вуз долетіло і наче коцькуло барабану перетинку неймовірно сьорбаня* (Коп., Вибр., 1948, 37); *Хтось, поглянувши на тев сьорбаня [козаків], не міг би й подумати, що в казанку — звичайнісінька сивушина зорілка* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 65).

СЬОРБАТИ, сьорбать, сьорбашт, недок., *перез. і без додатка, розм.* 1. Їсти рідку страву, наблираючи ложкою. *Сьорбати, хлопці, юшки, а риба наслоді* (Номис, 1864, № 11997); *Нахилився* [Карпо Петрович] *над тарілкою і потижу почав сьорбати юшку, обводячи інколи оком світлицю* (Копюб., II, 1955, 367); *Ще не кипіть куліш, і, дожидаючи, поки він звариться, всі [козакі] поважно сьорбали засталаєними ложками в іншого казанка* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 65); // *Їсти рідку страву, видаючи при цьому характерні звуки.* *Сьорбає* [Авдрій] *юшку так голосно, наче хотів агагушити жіночине голосіння* (Копюб., II, 1955, 22); *Мовчить* [Тарас] *та сьорбає в ложки, аж лука йде* (Вас., Вибр., 1954, 157); *Іє він якось особливо, довсім не сьорбаючи в ложки* (Цюпа, Три явори, 1958, 7).

◇ *Несолоно сьорбання — не досягнувши чого-небудь. Тепер, коли небезпека була позаду, Ананію здавалося, що не так уже й страшно було. Не ризикувати, підеш несолоно сьорбаючи...* (Ю. Янов., I, 1954, 141); *Сьорбати носом — з шумом утлувати носом повітря, щоб затримати виділення слizu.*

2. Пити, *перез.* *видаючи при цьому характерні звуки.* *Вона швидко сьорбала його [чай], не даючи спочинку, а то зразу уловила стакан і вилила до дна* (Мирний, III, 1954, 278); *Двоє незнайомих Сагайді бігців, сидючи під деревом, мирно бесідували, напережмики сьорбаючи з казанка свіже.. молоко* (Гончар, III, 1959, 318).

СЬОРБНУТИ, ну, неш, док., *перез. і без додатка, розм.* *Однокр. до сьорбати.* — *Чи сьорбнує борщу, чи ні, та мерщій на ніч жєрні...* (Тесл., З книги життя, 1949, 4); *Під час вечєри Мишуня налаштувавє радіоприймача, який живився постійним струмом від батареї, дав йому потужність і, нашивку сьорбнувши галушок, став тан-*

цювати в усіма по черзі діччатами-козгоспницями (Ю. Янов., II, 1954, 139); Артем смачно сьорбнує із ложки.. і нічого не сказав, тільки всміхнувся до батька сірими очима (Головко, II, 1957, 211); У батька в рукав ложка-добанка, тільки хто з малишні [малечі] сьорбне дуже або засміється — трісь по голові, і зараз же тихо-тихо зробиться (Тют., Вир, 1964, 216); // З'їсти яку-небудь кількість рідкої страви. Хутенько зварила [Харита] куліш, нагодувала маму, сьорбнула й сама кілька ложок (Коцюб., I, 1955, 16); Горпина мовчки присіла до свекра і сьорбнула ложку-другу борщу (Мирний, I, 1954, 223); Сазно слухняно взяла чашку з булдьоном і сьорбнула дві ложечки (Смолвч, Прекр. катастр., 1956, 89); // Випити яку-небудь кількість чогось. [Н и ч и п і р:] І не пив же багато!.. Дві чарки тільки й сьорбнув, а памороки так забило (Кроп., I, 1958, 202); Солонина енергічно [енергійно] вмішав чай, сьорбнув кілька разів і одсунув од себе склянку (Коцюб., I, 1955, 255); Невольник не втерпів і, одходячи до дверей, сьорбнув трошки вина з кубка, і на дверях покотився мертвий (Н.-Лев., IV, 1956, 29); Ледве сьорбнув [Семен] кілька крапель води (Ле, Мої листи, 1945, 85); Поблагословившись хрестом, панотець сьорбнув меду і цмокнув язиком об піднебіння (Бурл., О. Вересаї, 1959, 73); Він присів на руду, розв'язав свій вулик з шматком хліба та оселедцем і пообідав, а тоді сьорбнув з долоні води — близько в породи просочувалась (Коцюба, Перед грозою, 1958, 51); Швидкі й пле-

чисті, виходять з теплушки сини при зброї, з котелками в руці — де б його чайку сьорбнути? (Мал., Звенигора, 1959, 322); — Добрячий коньяк! — каже Штуркаренко, сьорбнувши трошки з гранчатої склянки (Голов., Тополя., 1965, 195).

Сьорбну́ти повітря — глибоко втягнути, ковтнути повітря. — Хто тебе просив..! — гримнув на нього Ярослав. — В звичку вже заходить, — сьорбнув ніздрями прохолодного лісового повітря Ситник (Загреб., Диво, 1968, 521).

◇ Сьорбну́ти ліха (гбря, біді і т. ін.) — зазнати горя, нещастя, неприємностей, перенести багато труднощів; набідуватися. Дух наступу! О, хто сьорбнув ліха відступу, тому особливо дорогий цей звитяжний наступальний дух! (Баш, На. дорозі, 1967, 234); Хай уже бавиться [Світлана] тією кокардою, коли не знає, скільки ліха сьорбнув із-за неї Валерик (Гончар, Таврія, 1952, 180); Багато горя сьорбнули Твердохліб і Ольга (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 34); — Ох, і сьорбнув же я тоді горенька, і напиєся ж біди! Відкіль ті й борги взялися? (М. Ол., Чупеш., 1959, 7); Сьорбну́ти [свій (побвний)] ківш ліха — те саме, що Випити [свій (побвний)] ківш ліха (див. ліхо¹); Сьорбну́ти солонного див. солоний.

СЬОРБОНУ́ТИ, ну́, не́ш, док., перег. і без додатка, розм. Підсил. до сьорбну́ти. Циган з великої жадібки сьорбонує шевського квасу (Номис, 1864, №933).

Академия наук Украинской ССР
Ордена Трудового Красного Знамени
Институт языковедения им. А. А. Потебни

Словарь украинского языка, т. 9

С

(На украинском языке)

Друкується за постановою вченої ради
Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР

Редактори *Л. К. Артем'єва, М. М. Друченко, В. Є. Дудко,
І. І. Маркевич, Л. П. Марченко, Н. С. Редичук, Л. В. Туник,
Н. І. Шарпова*

Художній редактор *В. М. Теляков*

Художнє оформлення *Г. М. Балюна*

Технічний редактор *О. М. Капустіна*

Коректори *Н. О. Луцка, Л. В. Малюта, О. С. Улезко*

Інформ. бланк № 1579

Здано до набору 27.10.76. Підписано до друку 14.03.78. Формат 84×108¹/₁₆. Папір друк. № 1. Звич. нова гарн. Вис. друк. Ум. друк. арк. 96,6 Обл.-вид. арк. 156,7. Тираж 27 200. Зам. 8-447. Ціна 10 крб. 10 коп.

Видавництво «Наукова думка»,
252601, Київ, МСП, вул. Репіна, 3.

Головне підприємство Республіканського виробничого об'єднання
«Поліграфкнига» Держкомвидаву УРСР.
252067, м. Київ-57, вул. Довженка, 3.

Надруковано з матриць Головного підприємства РВО «Поліграфкнига» на книжковій фабриці ім. М. В. Фрунзе, Харків,
вул. Донець-Захаржевська, 6/8.

ДО УВАГИ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У 1969 р. була оголошена передплата на Словник української мови в 10 томах. За час роботи над Словником в результаті розвитку науки, техніки, культури відбулося значне збагачення словникового складу української мови, особливо в галузі термінології. Все це спричинилося до укладання багатьох нових словникових статей.

У зв'язку з цим Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР і видавництво «Наукова думка» змушені були збільшити обсяг Словника української мови на один том. Отже, повний комплект Словника матиме 11 томів. Останній, 11-й том Словника української мови видавництво випустить у світ в 1980 р.

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні
Видавництво «Наукова думка»